BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

13

KART

KORU

Milliyet

BÜYÜK LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

13. CİLT

Kart — Korumacılık

Milliyet

İnterpress Basın ve Yayıncılık A.Ş. adına
Hürrem FİLA

genel yayın yönetmeni
Adnan BENK

yayın kurulu
Oya ADALI, Nilgün AKAR, Bedia AKARSU, Engin ALÇORA, Yasemin ALPMAN, Abbas ALTUNKAŞ, Aydın ARIT, Selahattin BAĞDATLI, Mustafa BALEL, Mustafa BAYKA, Nezih COŞ, Güler DEĞİRMENCİ, Melek DENER, Turgut DEVECİ, Tamer ERDOĞAN, Sırrı ERİNÇ, Şenay ERKAN, Peyami ARMAN, Ayşegül EROL, Konur ERTOP, A.Fuat FİDAN, Tankut GÖKÇE, Öznur GÜNDOĞDU, Selahattin HİLAV, Rıfat İNSEL, Cenap KARAKAYA, M.N. KARAKÜÇÜK, Melih KIRANBAĞLI, Gülsen KORALTÜRK, Güzide KOSİFOĞLU, Dilek KÖSEOĞLU, Cevdet KUDRET, Turgut KUT, Deniz MAZLUM, Günnur ORMANLAR, Tahir ÖZÇELİK, Süleyman ÖZÇİFTÇİ, Ufuk ÖZKOLÇAK, İsa ÖZTÜRK, Mehmet SERT, Kenan SOMER, İlhami SOYSAL, Beyhan Aziz TANER, Aksel TİBET, Erdoğan TOMAKÇIOĞLU, Teoman TUNÇDOĞAN, Hale ULUSOY, Doğan ÜLGENCİ, Mara YAKOVLEVSKİ, Aydın YALKUT, Mehmet YARAŞ, Ömür YARS, Tahsin YAZICI, Dilek YELKENCİ, Melih YÜRÜŞEN

sorumlu yayın yönetmeni
Aydın YALKUT

araştırma
Despina ÇİMROĞLU ve yardımcıları Betül GÜVENSOY, Nesrin OĞRAŞKAN, Mine ÖZDİLER, Servet SABAK, Hilda SETYAN, Semra BAL

arşiv
Sevil ÇELEBİCAN ve yardımcıları Nurgül KAYA, Cansel Çolak SAVAŞ

teknik yönetmen
Nazlı TÜRKSOY

sayfa düzeni
Ömer BARANİOĞLU ve yardımcısı Çağatay AKYOL

harita
Mansus TETİK ve yardımcıları Berrin BÜYÜKANIT, Ruhi DİLGİMEN, Seval ÖZLER, Ceyda SAKARYA

düzelti
Hayrettin KARA ve yardımcıları Zeynep ATAYMAN, Fatma AYDIN, Sait GÜRAY, Aydın KARAAHMETOĞLU, Gülsüm ÖZ, Sibel TÜRKMENOĞLU

fotoğraf
Muhlis HASA ve yardımcısı Sedal ANTAY

sekreterler
Funda ARSLAN, Halime DEMİR, Nil HEPER, Kadriye KÖMÜRCÜOĞLU, Lale KURUDAĞ, Belgin SOYCAN, Satı ŞİMŞEK

dizgi
Turgay ŞIK ve yardımcıları Leyla BİRBEN, Âdem ÇALIŞKAN, Betül FERİK, Hülya HASEL, Sakine KAYA

kamera
Gelişim Yayınları kamera servisi

baskı: Milliyet Gazetecilik A.Ş.

Büyükdere Cad. Apa Ofset arkası
Levent-İSTANBUL Tel: 169 66 80 (20 Hat)

BÜYÜK

LAROUSSE

SÖZLÜK VE ANSİKLOPEDİSİ

—Postc. Türkiye'de posta kartları PTT örgütünün kuruluşundan (1874) sonra kullanılmaya başlandı. Boyutları 10×7 ya da 15×10,7 cm'dir. Karton ya da benzeri dayanıklı kâğıttan yapılır, bir yüzüne *posta kartı* yazılması zorunludur, resimli ya da resimsiz olabilir. Kartın arkasının yarısı adres ve pul yapıştırmak için ayrılır. Kartpostallara PTT'nin o gün için saptadığı değerde pul yapıştırılır. Türkiye'de uzun süredir resmi posta kartlarının yanı sıra, özel girişimciler de siyah-beyaz, renkli ve çeşitli boyutlarda kartpostallar ve kartpostal albümleri üretmektedir.

KART, -tı sıf. **1.** Tazeliğini, körpeliğini yitirmiş: *Tavuk kartmış, pişmek bilmedi.* **—2.** *Tkz.* Gençliği kalmamış, yaşlanmış: *Adamın görünüşü kart ama gönlü genç.*

◆ a. **1.** İyelik ekiyle tazeliğini yitirmiş şey, yaşlanmış kimse. **—2.** *Karta kaçmak,* kartlaşmak, yaşlanmak.

KART a. (amerikanca sözc.). Otomatik kavramalı, vites kutusu, askı donanımı olmayan, tek kişilik karoserisiz küçük yarış otomobili.

—ANSİKL. Kart'ı, uçağın iniş takımı tekerleklerinden ve çim biçme makinelerinin motorlarından yararlanarak amerikalı havacılar tasarladı. O zamandan bu yana devamlı bir gelişme gösteren bu araç, günümüzde uluslararası yönetmeliklere bağlıdır; çeşitli silindir hacmi kategorilerinde, pist üzerinde şampiyonalar yapılır.

KARTACA, Tunus'ta yer, Tunus körfezinin doğu kıyısında; bugün Tunus kentinin bir konut banliyösüdür. Turizm merkezi. — Aynı adı taşıyan eski kentin siti. Fenike kalıntıları. Roma kalıntıları (çoğu II. yy.'dan kalma: sukemeri, Antoninus kaplıcaları, tiyatro, askeri liman, evler). Hıristiyan bazilikası. Önemli arkeoloji müzesi.

• TARİH. Kartaca (lat. *Carthago*) başlangıçta, Afrika kıyıları boyunca Tir ya da Kıbrıs'tan gelen Fenikeliler'in kurdukları birçok ticaret sömürgesinden biriydi. Efsaneye göre kent Fenikeli Elissa ya da Dido tarafından İ.Ö. 820'ye doğru kuruldu. Kolonlar buraya *Kart Hadaşt* ("Yeni Kent") adını verdiler.

Kartaca, Tir'le sürekli ilişkideydi. Bu kentin gerilemesi, sonra İskender tarafından yıkılması (İ.Ö. 332) her türlü bağımlılık ilişkisine son verdi. Zengin Magonis ailesinin çabalarıyla Kartaca, yavaş yavaş Batı Akdeniz'deki Fenike ticaret sömürgelerine egemenliğini kabul ettirdi. Etrüsklerle bağlaşan Kartaca, Korsika'daki Alalia deniz savaşı'nda Phokaialılar'ı yendi (İ.Ö. 535), İ.Ö. VI. ve V. yy.'larda, İspanya kıyılarına, Balear adalarına ve Sardinya'ya iyice yerleşti. Yunanlılar'ın hemen yanında, Sicilya'nın batısında, özellikle Panormos (Palermo) ve Motye'de yer edindi. İ.Ö. 480'de, kuşkusuz için için sürmekte olan bir çatışma açıkça patlak verdi ve bir pön seferi, yunan Siracusa ve Agrigento siteleri koalisyonu tarafından Himera'da bozguna uğratıldı.

İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısından sonra, Kartaca kabuğuna çekilir gibi göründü. Magonisler'in merkantilist emperyalizmi, yerini Mağrib'in iç kısımlarına doğru bir yayılmaya bıraktı, buralarda büyük tarım işletmeleri kuruldu. Yerli Libyalılar'la karışma sonucu, ortaya yarı libyalı, yarı fenikeli kalabalık ve çalışkan bir halk çıktı. Yunanlılar'a karşı savaş yüzyılın sonunda, özellikle Siracusalı Dionysios döneminde, etkin olarak ve her seferinde değişik sonuçlar vererek yeniden başladı. Selinus, Himera ve Agrigento yağma edildi. Kartaca, Siracusalı Agathokles'in iktidara geçmesine yardım etti, ama ardından onunla savaşarak Siracusa'dan kovdu ve Afrika'ya düzenlediği seferlerde onun peşini bırakmadı (İ.Ö. 310-306). Kısa bir süre sonra, Siracusa'nın yardımına gelen (İ.Ö. 278-276) Pyrrhos ile ardından Romalılar'ın ittifakını sağlayan tiran Hieron ile çarpıştı.

O tarihte Roma, İtalya'nın fethini tamamladı, iki devlet, Messina boğazında karşı karşıya geldi. O zamana kadar yapılan antlaşmalar çatışmasız bir birlikte yaşama isteğini dile getiriyordu. Ancak İ.Ö. III. yy.'da iki site, Sicilya'nın zenginlikleri üzerinde çekişmeye başladılar. Mamertini halkının Roma'dan yardım istemesi, Roma'nın duruma elkoymasına, Appius Claudius'un Sicilya'ya çıkmasına yol açtı (İ.Ö. 264). Bu *birinci pön* savaşı* sırasında, paralı askerlerden oluşan Kartaca ordusu bir varlık gösteremedi; Romalılar'ın hemen kuruluveren donanmasıysa büyük başarılar sağladı. Romalılar Afrika'ya çıktılarsa da (İ.Ö. 256), komutanları Regulus yenilgiye uğradı. Ancak Kartaca, Egadi adalarındaki deniz bozgunundan (İ.Ö. 241) sonra Sicilya'yı bıraktı. Parasal kaynakları tükenince, paralı askerlerin ayaklanmasıyla karşılaştı. Önce Hamilkar, sonra da prens Naravas'ın numidialı süvarilerinden ve hatta Romalılar'dan yardım gören Hannon Kartaca'yı kurtardı. Paralı askerler dar bir geçitte kuşatıldı, komutanları Matho ölüm cezasına çarptırıldı (İ.Ö. 238).

Savaşsız geçen birkaç yıl, Hamilkar'ın İspanya'ya uzanan eski ticari yayılma siyasetini yeniden başlatmasına olanak verdi. Kendisi Alicante'yi, damadı Hasdrubal Cartagena'yı kurdu. İspanya ordusunun başındaki yerini oğlu Annibal aldı. Koşullar, Annibal'i Roma'ya karşı yeni bir savaş açmaya zorladı. İ.Ö. 218'de, *ikinci pön savaşı* patlak verdi. Annibal, ordusu ve filleriyle birlikte Ebro'yu, ardından Pireneler'i ve Alpler'i aşarak Romalılar'ı kendi topraklarında, İtalya'da yendi (Cannae, İ.Ö. 216), Roma'yı dehşete düşürdü ve İtalyanlar'ı ayaklandırmaya çalıştı. Bu arada Romalılar Andalucia'yı işgal ettiler, ardından da savaşı Afrika'ya sıçrattılar; sonunda Scipio Africanus Annibal'i Zama'da yendi (İ.Ö. 202). Kartaca, 196'da suffes seçilen Annibal'in yönetiminde kalkınarak iktisadi refahına yeniden kavuştuysa da Annibal'in demokratik reformlarından hoşlanmayan aristokrasi onu Romalılar'a ihbar etti, o da kaçmak zorunda kaldı (İ.Ö. 195). Kartaca ile Numidia kralı Masinissa arasındaki bir anlaşmazlığı bahane eden Roma, Cato'nun kışkırtıcı sözlerine ("Kartaca yıkılmalıdır", *Delenda est Carthago*) uyarak harekete geçti. *Üçüncü pön savaşı* (İ.Ö. 149-146) sırasında, Kartaca yaklaşık üç yıl kuşatma altında kaldı. Kaleye (Birsa) yapılan baskın sırasında kanlı sokak çarpışmaları oldu ve büyük bir yangın çıktı. Kentin alınmasını, sistemli bir yıkım izledi (İ.Ö. 146).

• *Uygarlık.* Kartaca toplumu, çabalarını özellikle yarar sağlayıcı ve ticari etkinliklere yöneltti. Batıdaki fenike ticaret merkezleri ağının mirasçısı olarak, bu ağı daha da genişletip sağlamlaştırmayı başardı. Pön ticaret merkezleri, Mağrib kıyısıyla İber yarımadasının tüm güney yarısı boyunca sıralanıp gidiyordu. Sicilya ve Sardinya, geniş ölçüde sömürgeleştirilmişlerdi. Bazı sömürgeler (örneğin Motye), arkeologların çok işine yaradı. Özellikle İ.Ö. V.-IV. yy.'larda büyük bir gelişme gösteren ticaret, uzak ülkelerin ender yiyecek maddelerine, Fas'ın altınına, İspanya'nın gümüşüne, Cornubia'nın (Cornouaille) kalayına, Kuzey'in amberine, Afrika'nın fildişi ve kölelerine dayanıyordu. Kartaca'nın kendi içinde de sanayi, lal rengi dokumalar ve sıradan kumaşlar, mücevherat, çanak çömlek ve silah gibi birçok ticaret nesnesi sağlıyordu. Trampa, İ.Ö. IV. yy.'a kadar kural durumundaydı; daha sonra Kartaca, Yunan sömürgelerindeki paraları örnek alarak, kendi parasını bastı.

İ.Ö. V. yy.'da iki ünlü gezi, Hannon ile Himilkon'un uzun deniz gezileri, Cebelitarık boğazının ötesindeki uzak pazarları keşfetmek olanağını sağladı.

Kartaca'nın artülkesi hiçbir zaman çok geniş olmamakla birlikte, pön aristokrasi burada Yunanlılar'la Romalılar'ı hayran bırakan işletmeler kurmasını başardı. Teknik gelişmişti ve Yunanlılar'la Romalılar, birçok tarım aletini Kartacalılar'ın bulduklarını söylüyorlardı. Romalılar, Magon adlı birinin tarım kitabını kendi dillerine çevirttiler.

Her şeyden önce bir iş, bir ticaret sitesi olan Kartaca'yı bir zengin aileler oligarşisi yönetiyordu. İ.Ö. VI.-IV. yy.'larda, iktidarın uzun süre Magonisler'den gelen kralların elinde kaldığı sanılmaktadır. En azından İ.Ö. IV. yy.'dan sonra, kralların yerini, seçilen suffesler aldı. Senato üzerine bilinenler çok sınırlıdır. Oligarşi içinde üst ve alt sınıflar olduğu kesindir ve şiddetli iç çekişmeler konusunda elimizde bazı bilgiler vardır. Başlangıçta Fenikeliler'den oluşan nüfus hızla kozmopolitleştiyse de uygarlık ve gelenek, özü bakımından fenikeli kalan din gibi, güçlü doğu etkisini korudu. İnsanların kurban edilmesi, Romalılar'ın da uygulamaktan geri durmadıkları bir kan dökücülüğün varlığını göstermekteydi. Adı adak stellerinde, genellikle Tanit'in adıyla birlikte yer alan tanrı Baal

Aschendorf-Vandystadt

dünya kart şampiyonası (Le Mans, 1978)

J. Bottin

Kartaca amfitiyatrosu İ.S. I.-II. yy.

Lauros-Giraudon

tef çalan kadın Kartaca nekropolisinde bulunan pişmiş topraktan heykelcik İ.Ö. VII. yy. ***Kartaca müzesi***

Musées nationaux

Roma kartalı İ.S. II. yy.'dan kalma bir alçakkabartmadan ayrıntı ***Louvre müzesi, Paris***

Hammon küçük çocuklar kurban edilerek kutsanıyordu. Bu korkunç ayinin gerçekliği, kentin güneyindeki Salammbo'da yer alan Tanit *tofet*'inde kireçleşmiş küçük çocuk kemikleri içeren binlerce urnanın bulunmasıyla kanıtlandı. Hasadın ve bağ bozumunun ilk ürünleri gibi, ilk doğan erkek çocuğun da kurban edilmesi gerekiyordu. Erkek çocuk yerine bir kuzu kurban etme töresi, daha sonraki dönemde ortaya çıktı. Ancak insanların kurban edilmesi, Roma çağına kadar gizli gizli sürdürüldü.

Kartacalılar, tanrılarına pek de insan biçimi vermiyorlar, onları şematik bir desen olan Tanit işareti gibi somut simgelerle gösteriyorlardı. Rahipler sınıfı iyice örgütlenmiş ve kademelendirilmişti ve kutsal fuhuş uygulanmaktaydı; bu dönemden sonra yunan etkisiyle ölüleri yakma töresi benimsendi.

İ.Ö. IV. yy.'da Kartaca, gene Yunanlılar'ın etkisiyle, Demeter ve Kore ayinlerini benimsedi ve bazı yerel tarım tanrılarıyla bağdaştırılan bu ayin, Roma Afrikası'nda var gücüyle sürüp gitti.

Sanatlarda hellenik etkiyle Mısır etkisi VII. ve VI. yy.'larda duyuldu. İ.Ö. V. yy. sırasındaysa, tersine, yerli bir tepki kendini gösterdi, ardından İ.Ö. IV. yy.'da hellenizm egemen oldu. İncelikten kaçınan bir uygarlığın mirasçıları olan Kartacalılar, genellikle siyasal karşıtlarının ve ticari rakiplerinin yarattıkları yapıtların etkisinde kaldılar. Ancak bu durum Kartaca'nın kendi buyruğu altındaki ülkelere kendinden bir şeyler götürmesini de engellemedi: Malta ve Sardinya'da izler bıraktı; Numidialılar'a çeşitli teknikler ve inançlar iletti. Çöküşünden sonra, ardında kalıcı bir miras bıraktı ve Baal, Saturnus adıyla tüm Roma Afrikası'nda varlığını sürdürdü. Bir Fenike lehçesi olan pön dilinin bir süre daha konuşulduğu sanılmaktaysa da Aşağı İmparatorluk döneminde kırsal bölgelerde hâlâ konuşulmuş olması kuşkuludur.

• *Pön Kartacası'nın topografyası.* Kartaca, Tunus körfezi ile Tunus gölü arasındaki bir yarımada üzerinde yer alıyordu. İ.Ö. III. yy.'da yapıldığı sanılan üçlü sur, kıstağı deniz cephesinden yaklaşık 4 km içeriden kesiyordu. Topraktan kazılan liman, dikdörtgen bir ticaret havuzuyla yuvarlak bir savaş havuzu içeriyordu. Her iki havuz da bugüne ulaşmıştır. Limanın hemen yakınında, İ.Ö. VIII. yy.'dan kalma bir tapınakla birlerce stel ve kurban urnasının ortaya çıkarıldığı *tofet* uzanmaktadır. İ.Ö. 396'da benimsenen yunanlı tanrıça Demeter'in tapınağı da, Burcu Cedid tepesinde ortaya çıkarıldı. Romalılar'a direnişin son sığınağı olan Eşmun tapınağı (Aesculapius'la bir tutuluyordu) herhalde roma tiyatrosunun bulunduğu tepenin üzerindeydi. Kentin sınırı, Saint-Louis'den (antik Birsa) Burcu Cedid'e kadar tepeler üzerinde daire yayı biçiminde uzanan nekropolislerle belirginlik kazanmaktadır; İ.Ö. VIII. yy.'dan İ.Ö. 146 arasında tarihlenen mezarların eşyası oldukça yoksuldur: yerel ya da ithal çömlekler, mücevherat ve pişmiş topraktan maskeler vb. Heykellerle süslenmiş mermer lahitler, İ.Ö. III. yy.dan kalmadır. Bağımsızlığın son zamanlarından kalma bazı ev kalıntıları da ortaya çıkarılmıştır. İ.Ö. 146'daki yangının külleriyle kaplanan bu konutlar, aynı dönemdeki hellenistik evlerden pek de farklı değildir. Su, pek çok sarnıçta depo edilmekteydi. Birkaç katlı binaları ve revaklarla çevrili meydanları betimleyen metinler, sitenin zamanla bir yunan kenti görünümü kazandığını doğrulamaktadır. Nekropolislerle sur arasındaki geniş Megara banliyösünde kır evleri, tarlalar ve bahçeler yer almaktaydı.

• *Roma Kartacası ve hıristiyan Kartaca.* Kartaca yerle bir edilmiş ve toprağı lanetlenmişti. Böyle olmakla birlikte C. Gracchus, İ.Ö. 122'de burada bir sömürge kurmaya girişti *(Colonia Junonia)*. Çünkü Kartaca'nın, coğrafi konumu nedeniyle Afrika'nın anahtarı durumunda olduğunu anlamıştı.

C. Gracchus'un bu girişimi başarısızlığa uğradı. Sömürgeleştirme, İ.Ö. 44'te Sezar tarafından yeniden ele alınarak Augustus tarafından tamamlandı. Roma'nın gereksindiği Afrika buğdayının ihraç limanı olan Kartaca *(Colonia Julia)*, İ.S. I. ve II. yy.'larda büyük bir gelişme gösterdi. Afrika prokonsülünün merkezi olarak, Roma Afrikası'nın gerçek başkenti durumuna geldi.

Günümüzde uluslararası kuruluşlarca yürütülen kazılar, bu roma kentinin yavaş kurulduğunu ve özellikle tek su kaynağı olan sarnıçları nedeniyle pön yıkıntılarından geniş ölçüde yararlanıldığını göstermektedir. Bununla birlikte, mimarlar Birsa tepesi'ni merkez alan düzgün bir kent planı çıkarmışlardır. Buna göre kent, cardo ve decumanus maximusla 4 centuriaya bölünen bir dörtgen oluşturmaktadır. Centurialardan birinin, kuzey-batı'daki centuriarın, daha önceki bir kırsal kadastro* dolayısıyla bir köşesi çıkarılmıştı. Ayrıca Augustus Kartacası'ndan, birkaç ev zemini ve birkaç yontma anıttan başka hemen hiçbir şey kalmamıştı. Ancak Birsa tepesi'ni art arda dizilen birçok terasla çevrili bir yayla durumuna getiren dev imar çalışmaları ve yolların sınırları, anakent şehirciliğine kesin biçimini verdi. Kartaca limanları da yeniden hizmete açıldı.

Geiserich, 439'da Kartaca'yı aldı ve Vandallar'ın başkenti durumuna getirdi. Belisarios, 534'te Bizans İmparatorluğu yararına kenti yeniden fethetti. Ama kavgalarla bölünen ve sapkınlara yapılan zulümlerle güçten düşen halkı, ayaklanmalar ve veba kırıp geçirdi. Bu nedenle, Kayrevan'dan gelen Araplar, 698'de kentin surları önüne vardıklarında, karşılarında boşalmış ve yıkılmak üzere olan bir kent buldular: Tunus'un kurucuları, Kartaca'yı büyük bir taş ocağı gibi kullanarak, yok olma sürecini hızlandırdılar.

• DİL. Kartaca'da Antikçağ boyunca bir fenike lehçesi konuşuldu. Kartaca, Kuzey Afrika kıyısında ve Batı Akdeniz adalarında egemenliğini pekiştirdikçe, bu dil fenikeceden farklılaşmaya başladı (IV.- III. yy.). Kartaca'nın yakılıp yıkılmasından (İ.Ö. 146) sonra, bu gelişme hızlandı. Kuzey Afrika'da, Trablus'ta ve Sardinya'da ele geçirilen metinlerde, yazım, sesbilgisi (boğazsıların karışması) ve sözlükçe (birçok aktarım) açısından ortak olmayan birçok öğeye rastlandığı için bu dönemin diline "yeni kartaca dili" adı verilir. Latincenin rekabet ettiği bu dil, şaşırtıcı bir canlılığa sahiptir. Aziz Augustinus döneminde yeni kartaca dili, hâlâ kalabalık bir toplulukça konuşulmakta, Kuzey Afrika köylüleri kendilerine "Hananım" *(Kenanlılar)* adını vermekteydi. Bu dilin ancak VII. yy.'da, arap istilasından sonra ölü diller arasına girdiği sanılmaktadır.

• EDEBİYAT. Fenike edebiyatına bağlı olarak gelişen Kartaca edebiyatından günümüze, yalnızca tanrı Baal ya da tanrıça Tanit'e adanmış yazıtlar ulaşmıştır. Özellikle tarım konusunda yazılan ve Romalılar'ın ilgisini çektiği bilinen teknik incelemeler ve Hannon'un Afrika çevresine yaptığı yolculukları anlatan metinler kaybolmuştur.

• ARKEOLOJİ. 1970'ten bu yana Unesco'nun koruyuculuğunda Kartaca'da yürütülen arkeolojik araştırmalar sayesinde, Kartaca arkeolojisi ile ilgili bilgiler bütünüyle yenilendi. Bu çalışmalar sırasında özellikle, Birsa tepesi'nde yer alan II. yy. sonlarına ait çok iyi korunmuş bir yerleşim incelendi, aşağı kentte diğer bir yerleşim ortaya çıkarıldı ve kentin limanları araştırıldı. Ayrıca, Baal Hammon ve paredrosu Tanit (Astarte'den değişik bir Fenike tanrıçası) onuruna çocukların kurban edildiği tapınak olan tofet kısmen araştırıldı. Tofet'te, Kartaca tanrılarını simgeleyen karmaşık bezemelerin yer aldığı binlerce adak steli ortaya çıkarıldı.

256'da Regulus tarafından yıkıldıktan sonra bir daha inşa edilmeyen Kerkuvan, Bon burnunun uç kesiminde yer alıyordu; geniş sur duvarlarıyla çevrili olan kentte tapınaklar, konforlu ve banyolu evler bulunuyordu; bu açıdan bakıldığında, Kerkuvan bir Kartaca Pompeisi olarak kabul edilebilir. Kartaca mimarlığı, plastik sanatları (pişmiş toprak maskeler, heykellerle süslü lahitler) ve el sanatları (oymalı usturalar, takılar, cam eşyalar, çanak çömlek) iyi tanınmaktadır. Kartaca uygarlığı, Fenike geleneklerini sürdürürse de onlardan kesin olarak ayrılır. Sardinya'daki Kartaca kolonileri ve Sicilya'daki Motye, Kartaca kültürünü sadık bir biçimde yansıtır.

Kartaca konsilleri. III. yy.'dan V. yy.'a kadar birçok önemli konsil Kartaca'da toplandı. Bunların başlıcaları 251-256 arasında aziz Cyprianus'un başkanlığında toplanan ve *lapsi*'ler (imparator Decius zamanında baskılardan dolayı hıristiyanlıktan dönenler) sorununu ele alan konsiller ile IV. yy.'da Donatus ve Pelagius sapkınlıklarını konu alan konsillerdir.

Kartacalı *(Poenulus)*, Plautus'un, belki de Menandros'a öykünerek yazdığı komedi (İ.Ö. 200'e doğr.). Zengin kartacalı Hannon, kadın satıcısı Lycus'un çocukken kaçırdığı iki kızını bulur. Plautus, Roma ve Kartaca gelenekleri arasındaki karşıtlıklar üzerinde oynarken, Hannon'un kartaca diliyle çektiği ve köle Milphion'un ters anlam vererek çevirdiği söylevlerden komik etkiler sağlar.

Kartagener sendromu. Embriyol. Bronşların genişlemesi (bronş tüycüklerinde de yapısal anomali vardır) ile burun -sinüs polipozunun ve situs inversusun birlikte görüldüğü çekinik olarak soydan geçme hastalık.

KARTAL a. Canlı avları çelik gibi pençeleri ve güçlü, kıvrık gagasıyla yakalayan, mükemmel uçucu, büyük, yırtıcı kuş. (Kartalsılar takımı; kartalgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ask. tar. Üzerinde kartal resmi bulunan ulusal ya da askeri alamet: *Germen kartalı. Roma kartalları.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkonogr. Kuvvet, kudret ve yükseklik simgesi. || Zeus-İupiter'in, İncilci Yuhanna'nın simgesi. || İsa'nın simgesi; onun vaftizini, Uruç'u ya da Son yargı'yı temsil eder.

—Parac. 1792'de ABD'de basılan ve bir yüzünde kartal figürü bulunan altın para. (Gümüş paralarda ve daha sonra başka alaşımlarda kullanılan bu figüre, günümüz amerikan paralarında da çokça rastlanmaktadır.)

—Sey. oy. *Kartal oyunu*, Anadolu'nun birçok yöresinde, özellikle Türkmen oymakları arasında yaygın bir köy seyirlik oyunu. (Oyunun başlıca kişileri yaşlı bir adam, adamın karısı, koyun, tilki ve kartallardır.)

—ANSİKL. İri avlara (kaya kartalı kuzulara; sorguçlu kartal maymunlara ve tembel hayvanlara) bile saldırabilen bazı büyük gündüz yırtıcılarına kartal denir. Kartal yuvası bir ağacın ya da zor ulaşılabilir bir kayalığın tepesindedir. Evcil hayvanlara ya da av hayvanlarına verdiği zarar (gerçekte hiç de büyük değildir) kartalların yanlış bir uygulamayla yoğun biçimde avlanmalarına ve sayılarının çok azalmasına neden olmuştur; oysa asıl kartalların azalması zararlı olmaktadır: çünkü kemirici hayvanlar ve epizootiler çoğalmaktadır. Ayrıca kartallar dokularında biriken tarım pes-

kaya kartalı

atmaca kartalı

tisitlerinden de zarar görürler. Türkiye'de bulunan kartal türleri: kaya* kartalı *(Aquila chrysaetos)*, bozkır* kartalı *(Aquila rapax)*, şah* kartal *(Aquila heliaca)*, büyük* bağırgan kartal *(Aquila clangu)*, küçük* bağırgan kartal *(Aquila pomarina)*, cüce* kartal *(Hieraaetus pennatus)*, atmaca* kartalı *(Hieraaetus fasciatus)*. Afrika'da yaşayan türler arasında savanlarda yaşayan savaşçı kartal *(Polemaetus bellicosus)*, tepe tüyleri beyaz olan ve daha çok ormanlarda bulunan taçlı kartal *(Stephanoaetus coronatus)* sayılabilir.
—Ask. tar. Ksenophon'a göre kartal, pers ordusunun alametiydi. Kartal daha sonra romalı milisin, ardından Marius'un konsüllük döneminde romalı lejyonların amblemi durumuna geldi. Constantinus onun yerine labarum'u kullandı. Roma'nın mirasçısı olmak isteyen germen imparatorlar armalarına bir kartal eklediler. Prusya, Polonya, Rusya, Fransa vb. gibi ülkelerin armalarında da kartal vardı.

KARTAL, Samanyolu'nun kenarında bulunan, kuzey takımyıldızı. (→ GÖK haritası.) [Bu takımyıldız, baş kısmını α, β ve γ yıldızlarının oluşturduğu, kanatlarını açmış bir kuş görünümündedir. En parlak yıldızı Altair*'dir.]

■**KARTAL,** Marmara bölgesinde İstanbul iline bağlı ilçe, ilin Anadolu yakasında, Marmara denizi kıyısında, Maltepe ile Pendik arasında; 611 532 nüf. (1990); 4 köy. Merkezi *Kartal* (Bizans döneminde *Kartalimen*), 506 477 nüf. (1990). Kartal, nüfusu 1950'lerden sonra hızla artan bir sanayi bölgesidir. Bu ilçeye bağlı olan semt ve bölgelerden Pendik 1987'de, Maltepe, Tuzla ve Sultanbeyli ise 1992' de ilçe olarak Kartal'dan ayrıldılar. İlçenin sanayi kesimi İstanbul-Ankara karayolu üzerinde yoğunlaşmış durumdadır.

Kartal nişanı, 1928'de ihdas edilen Estonya sivil ve askeri nişanı. Turuncu ve mavi şerit.

Kartal savaşı, Küçük Kaynarca antlaşması'yla noktalanan 1768-1774 Türk-Rus savaşı'nın bir evresi (1 ağustos 1770). Osmanlılar'ın "Memleketeyn" dedikleri Eflak'la Boğdan topraklarının büyük kesiminin rus istilası altında kalması üzerine başarısız sadrazam ve serdarıekrem Moldovancı Ali Paşa görevden alındı. Yerine getirilen Rumeli beylerbeyi İvazzade Halil Paşa, Tuna'nın sol kıyısında, İsakçı'nın karşısındaki Kartal düzlüğünde karargâh kurmuş olan kont Romiantzov komutasındaki 30 bin kişilik rus ordusunun üzerine Kırım hanı Kaplan Giray II ile Boğdan seraskeri Abdi Paşa'yı gönderdi (21 temmuz 1770). Türkler'in yapacakları baskın hareketini önceden öğrenerek hazırlıklı davranan Ruslar, Abdi Paşa ile Kırım hanının kuvvetlerini püskürttüler. Yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmet Paşa'yı da onların yanına katarak Ruslar üzerine ikinci bir saldırı düzenleyen Halil Paşa (24 temmuz), bunların da yenilip çekilmesi karşısında kendisinin harekete geçmesi gerektiğine karar verdi ve hazırlıklarını tamamladıktan sonra 100 bin kişilik ordusuyla İsakçı'dan Kartal yakasına geçti (27 temmuz 1770). Düşmanı gerisinden 50 bin kırım atlısı, iki yanından Abdi Paşa ve yeniçeri ağası Kapıkıran Mehmet Paşa'nın 30 bin kişilik birlikleri, önünden de serdarıekremin ana kuvvetleriyle çeviren Türkler, Romiantzov ordusunu çar Petro I'in 1771'de Prut'taki durumuna benzer sağlam bir kuşatma çemberi içine aldılar. Ancak, çok yetenekli bir asker olan general Romiantzov, gece karanlığında, özellikle topçu üstünlüğünden de yararlanarak ani bir saldırıya geçti (31 temmuz). On saat süren çok şiddetli bir boğuşmadan sonra 180 bin kişilik türk -kırım kuvvetlerini bozguna uğratan 30 bin kişilik rus ordusu (1 ağustos), onların ağırlıklarıyla toplarını ele geçirdiği gibi, kaçanlardan yaklaşık 50 bin askeri de kılıçtan geçirdi. Serdarıekrem Halil Paşa güçlükle Babadağı'na çekildi. Kartal savaşı sonunda Bender, Akkerman, Kiliya, İsmail, İbrail ve Bükreş kaleleri peş peşe Ruslar'ın eline geçti; Türkler Tuna'nın sol kıyısından bir daha dönmemek üzere çekildiler; Halil Paşa sadrazamlıktan alınarak yerine Silahtar Mehmet Paşa atandı.

KARTALA ya da **KARTHALA,** Ngazica adasında (esk. Büyük Komor) etkin yanardağ, Komorlar'ın en yüksek doruğu; 2 361 m.

KARTALEĞRELTİSİ a. Ilıman bölgelerde, asitli topraklarda, baltalık meşeliklerin ya da çam ormanlarının altında yetişen büyük eğrelti. (Bil.a. *Pteridium aquilinum*, esk. *Pteris aquilina; polipodiaceae* familyası.) [Eşanl. KARTALLI EĞRELTİOTU.]
—ANSİKL. Kartaleğreltisinin köksapı toprağa oldukça girerek yatay uzar; bitkinin çok parçalı yaprakları bundan çıkar; sporkeseleri yaprakların kenarlarında yer alır; sporkeselerinin zarsı kenarları bir indusyum oluşturur. Kartaleğreltisinin yaprak sapı kesildiğinde kesiti kartala benzeyen bir şekil gösterir.

KARTALGİLLER a. Kartal, şahin, çakırkuşu, atmaca, yılankartalı, doğan, çaylak, deniz kartalı, arışahini ve akbaba gibi gündüz yırtıcılarını içeren kuş familyası. (Kartalgiller güçlü pençeli, çok kıvrık kesici gagalı avcı kuşlardır. Kartalgiller, özellikle de çakırkuşu ve atmaca, alçak uçuşlu avcı kuşlar olarak kullanılır. Bil. a. *Accipitridae;* kartalsılar takımı.)

KARTALKANAT a. Esk. giy. Yeniçeri tulumbacı ocağından olanların giydiği kırmızı çuhadan yapılmış geniş omuzlu kaput. (Bu giyim biçimi, yeniçeri tulumbacılarının simgesi haline geldiğinden kartalkanat sözcüğü, "tulumbacı neferi" anlamında da kullanıldı.)

Kartalkaya barajı, Kahramanmaraş ilinde, Aksu ırmağı üzerinde kurulu baraj. 1972'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla kurulan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 195 milyon m^3, göl alanı 11,25 km^2; sulama alanı 31 480 ha'dır.

KARTALLI sıf. Üzerinde kartal figürü bulunan.
—Bot. *Kartallı eğreltiotu*, KARTALEĞRELTİSİ'nin eşanlamlısı.

KARTALMAK gçz. f. *Yörs.* Yaşlanmak, kartlaşmak.

KARTALOZ ya da **KARTALOŞ** sıf. *Arg.* Kartlaşmış, yaşı ilerlemiş kimse için kullanılır.

KARTALSILAR a. Gündüz avlanan, çengel biçiminde güçlü gagalı, avını uçarken yakalamaya uygun güçlü pençeli, keskin görüşlü (retinada körnoktadan başka, çift gözle görüşü sağlayan bir arka nokta daha bulunur), genellikle avını canlı yakalayıp beslenen yırtıcı kuşlar takımı. (Bil. a. *Falconiformes* ve *Accipitriformes*).
—ANSİKL. Kartalsılar avlarının tamamını sindiremez, midelerinden dışarı tüy yumakları atarlar. Yavrular uzun süre yuvada kalırlar. Birçok türde bireyler yalnız yaşar. Takımın beş familyası vardır: yenidünyaakbabasıgiller, kartalgiller, balıkkartalıgiller ve *Falconidae*.

KARTAVİN dağı, D. Anadolu'da Malazgirt ovasını K.-D.'dan sınırlayan kütlenin eski adı (2 439 m). Yeni haritalarda Top dağı ya da Cemalverdi dağı olarak isimlendirilmiştir.

KARTAVUĞU a. Kuzey kutbu çevresinde ve dağlarda (Alpler, Pireneler) yaşayan, tüyleri yazın kahverengi lekeli beyaz, sonbaharda kızıl lekeli beyaz, kışınsa hemen hemen tümüyle beyaz kuş. (Bil. a. *Lagopus mutus;* ormantavuğugiller familyası.)
—ANSİKL. Dağlardaki kartavuklarına 2 500 m'nin üzerinde rastlanır. Ayakları, pençelerine kadar ince uzun tüylerle kaplıdır; bu tüyler kartavuklarını hem soğuktan korur hem de kar üstünde yürürken raket görevi yapar; bu tüyler nedeniyle kuşun kar üzerinde bıraktığı ayak izi tavşanınkine benzer. Böcek, meyve ve tomurcuklarla beslenen kartavuğu, kaya kovuklarına yuva yapar. Kuzey bölgelerinin en önemli iki kartavuğu türü söğüt kartavuğu *(Lagopus lagopus)* ve İskoçya kartavuğudur *(L. scoticus)*.

Büyük Larousse

Kartal'dan bir görünüm
İstanbul

Cezmi Kartay

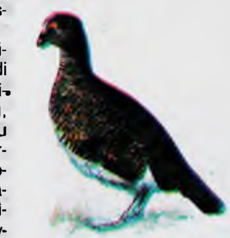
■**KARTAY** (Cezmi), türk yönetici ve siyaset adamı (İzmit 1920). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1940). Kaymakamlık ve valilik, 12 Eylül 1980 darbesinden sonra Cumhuriyet halk partisi kayyumluğu yaptı. Sosyal demokrasi partisi genel başkanlığına getirildi (1983). SODEP'in ilk genel kurulunda görevi Erdal İnönü'ye devretti. SODEP'in Halkçı parti ile birleşmesiyle kurulan Sosyal demokrat halkçı parti (SHP) adayı olduğu 1986 ara ve 1987 genel seçimlerinde TBMM'ye giremedi.

KARTEL a. (alm. *Kartell;* orta fr. *cartel*, düelloya davet için meydan okuma). Birbirinden bağımsız (ekonomik, teknik ve mali bakımlardan) işletmeler arasında, rekabeti sınırlandırmak ya da büsbütün ortadan kaldırmak amacıyla yapılan anlaşma.
—ANSİKL. Karteller, topluluğa katılan işletmelerin çok fazla sayıda olmaması için, özellikle yeterince yoğunlaşmış sanayi kollarında kurulur; çünkü, işletmelerin sayısı çok olunca, anlaşma hükümlerine uyup uymadıklarını denetlemek olanaksızlaşır. Bundan başka, tüzüğün herkese aynı biçimde uygulanabilmesi için, anlaşmaya üye işletmelerin denk güçte olması, üretimlerinin de bir dereceye kadar homojenlik göstermesi gerekir. Son olarak, kartel, resmi makamların tarafsızlığını ya da desteğini sağlamalıdır.
Anlaşmalar birçok konuyu kapsayabilir: satışların kurallara bağlanması, kredi koşulları, fiyatlar, üretim sınırlamaları, piyasaların ve etki alanlarının paylaşılması, vb. En gelişmiş kartel tipi, merkez bürosu ya da satış kurumları olan karteldir. Kartel, tüketicilerle üye işletmeler arasında zorunlu bir aracı rolü oynar; böylece, siparişleri alır ve bölüştürür, işletmeleri ödüllendirir ve kârları dağıtır, yaptırımları uygular. Bazen bütün ürünleri satın alır ve yeniden satar: ortaya çıkışı 1877'de kurulan Comptoir de Longwy'a kadar uzanan Comptoir français des productions sidérurgiques bunun bir örneğidir. Anlaşmalarla ilgili 1953 tarihli yasadan sonra adı geçen kartel artık sipariş dağıtmamakta, yalnızca müşterilerden siparişlerin bedellerini toplamakta, pazarların durumu konusunda bilgi merkezi başvuru yeri olarak hizmet görmekte ve dışsatım alanında etkinlik göstermektedir.
Kartellerin en çok görüldüğü ülke Almanya'dır. Burada karteller çoğu kez Konzern biçimini alarak bir araya getirdikleri firmalar arasında mali bir dayanışma yaratırlar.

kartavuğu
(Lagopus mutus)

kış tüyleri

yaz tüyleri

Kartellerin gelişmesi, yüksek bir düzeyde tutmaya çalıştığı fiyatların direncini artırır ve ekonominin esnekliğini azaltır; kartel üyesi işletmelerle işçi sendikaları arasındaki karşıtlıkları keskinleştirir ve bir araya getirdiği iktisadi güçlerle resmi makamlar arasındaki ilişkiler sorununu ortaya çıkarır. Karteli *korne* ya da *trust*'tan ayrı tutmak gerekir.

KARTEL a. Denizc. Filikalarda, tatlı su koymak için kullanılan küçük mancana.

KARTELA a. (ital. *cartella*'dan). Tombala ya da piyango kartı.
—Sey. oy. Türk tuluat tiyatrolarında oynanan oyun ve oyuncular hakkında bilgi vermek üzere kapıya asılan tanıtmalık, tabela.

KARTELLEŞME a. İkt. Bazı işletmeleri kartel halinde bir araya getirmek eylemi; bu eylemin sonucu.
—Siyas. bil. *Kartelleşmenin önlenmesi*, Hitler Reichı'nın teslim olmasından sonra, Berlin'de toplanan Müttefik kontrol konseyi tarafından Potsdam anlaşması (1945) hükümlerinin yerine getirilmesi amacıyla Almanya'da uygulanmasına başlanan siyaset. Potsdam anlaşması'nda, "iktisadi gücün, özellikle karteller, patron sendikaları, tröstler ve daha başka tekel şekillerinin damgasını taşıyan mevcut aşırı konsantrasyonunu ortadan kaldırmak için, alman ekonomisinin merkeziyetçilikten arındırılması" öngörülüyordu.

KARTER a. (bulucusu ingiliz J. H. *Carter*'in adından), devinim halindeki bir ya da birçok makine organını sızdırmaz bir biçimde koruyan ve gerektiğinde yağ deposu görevi yapan genellikle sökülüp takılabilir metal ya da plastik zarf.
—ANSİKL. Karter ya basit bir koruyucu ekran ya da genellikle, çarpmalı ya da basınçlı olarak yağlanacak organlar için yağ deposu görevi yapan sızdırmaz bir zarftır. Kimi kez devinim halindeki organlara dayanak görevi yapar.
Otomobilde motor, vites değiştirme mekanizması vb. gibi temel organlar için sızdırmaz bir karter kullanmak gerekir. Bu organlarda karter, aynı zamanda devinim halindeki parçaları taşıyan sağlam bir gövde oluşturur.
Eskiden motor karteri iki parçadan oluşurdu: karter üzerine cıvatalarla tespit edilen silindir blokunu taşıyan gövde ve yağı içeren sökülebilir zarf. Modern motorlarda yalnızca alt karter adı verilen çelik sactan ya da alüminyumdan yapılmış ikinci bölüm vardır.

KARTEZYANİZM → DESCARTESÇILIK.

KARTEZYEN sıf. (fr. *cartésien;* R. Descartes'in lat. adı *Cartesius*'dan). Ceb. DESCARTESÇI'nın eşanlamlısı.

KART HADAŞT ("Yeni Şehir"), fenike dilinde Kartaca'nın adı.

KARTHALA → KARTALA.

KARTİNG a. (amerikanca sözc.). Pist üzerinde kart'la yapılan otomobil sporu.

KARTİNİ (Raden Aceng), endonezyalı kadın kahraman (Macong 1879 - Rembang Regency 1904). Hollandaca yazdığı ve ölümünden sonra yayımlanan mektuplarıyla (*Door Duisternis tot licht* [Karanlıktan aydınlığa], 1911) ün kazandı. Çok katı bir aristokrat çevrede yetişen genç Kartini, batılı tipte bir özgürleşme istiyordu. Endonezya bağımsızlığına kavuştuktan sonra, ulusal kahraman ilan edildi (21 nisanda anılır).

KÂRTİR, iranlı din adamı (öl. IV. yy. başı). Sasaniler döneminde Zerdüşt kilisesini devlet dini olarak örgütlemekle görevlendirildi, hıristiyanlık, yahudilik ve buddhacılık gibi azınlık dinlerine baskı yaptı. Belki Mani'nin ölümünde de (277'ye doğr.) parmağı vardı.

KARTİYE a. (fr. *quartier*'den). Mad. oc. Bir yeraltı ya da yerüstü işletmesinde, eksiksiz bir üretim birimi oluşturan bölüm. ‖*Bölmeli kartiye*, bir ateşi söndürmek için engellerle çevrilen kartiye.

KARTLAŞMAK gçz. f. **1.** Sebze ya da meyve sözkonusuysa, tazeliği geçmek, kart duruma gelmek: *Bu bezelyeler kartlaşmış, pişmiyor.* **—2.** *Tkz.* Bir kimse sözkonusuysa, yaşlanmak, yaşı geçkin olmak: *Kadın kartlaştı ama hâlâ güzel.*

KARTLIK sıf. Kart yapmaya uygun: *Kartlık karton.*

KARTLIK a. Kart olma durumu; kart olanın niteliği.

KARTLİ, Gürcistan'da bölge, eskilerin İberya'sı; merkezi, önce Mtsheta, sonra Tiflis oldu. XVI. ve XVIII. yy.'da Osmanlılar'a ve İranlılar'a karşı bağımsızlığını savunan Kartli prensliğini, 1801'de Ruslar topraklarına kattı.

KARTODİYAGRAM a. (fr. *cartodiagramme*). Ölçülebilen coğrafya olaylarının harita üzerinde karşılaştırılabilir öğelerden oluşan diyagramlarla gösterilmesi.

KARTOGRAF a. (fr. *cartographe*). Coğrafya, jeoloji, vb. haritalarını düzenleyen ve çizen kimse.

KARTOGRAFİ a. (fr. *cartographie*). HARİTACILIK'ın eşanlamlısı.
—Radyol. SİNTİGRAFİ'nin eşanlamlısı.

KARTOGRAFİK sıf. (fr. *cartographique*). Haritacılıkla ilgili.

KARTOGRAM a. (fr. *cartogramme*). İstatiksel bilgileri daha iyi belirtebilmek için, topografya şekillerindeki kesinliği bilerek göz ardı eden harita niteliğinde şema.

KARTON a. (fr. *carton;* ital. *cartone;* lat. *charta*, kâğıt'tan). **1.** Uluslararası uzlaşmaya göre metre karedeki kütlesi 224 g'ın üstünde olan, normal kâğıtlardan daha sert kâğıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Üzerine, parça parça ya da tümü birlikte satılan küçük eşyalar tutturulmuş ya da kumaş örnekleri yapıştırılmış mukavva: *Bir düğme kartonu.*
—Ambal. İçinde birçok (genellikle 10) sigara paketi bulunan ambalaj.
—Ciltç. *Sırt kartonu*, kapağın içinde, ciltlerin sırtına yapıştırılan ince karton. ‖ *Şirazeli karton*, üzerine, sahte şiraze yapmak amacıyla karton ya da deri şeritler yapıştırılmış sırt kartonu.
—Kâğ. san. *Karton fabrikası*, karton üretilen yer. ‖ *Yaş karton makinesi*, üzerine ıslak yaprağın sarıldığı bir tambur içeren karton makinesi.
—Tekst. Bir armür mekanizmasının ya da bir jakar mekanizmasının silindirine takılan, üzeri delikli karton dikdörtgen; gerçekleştirilecek armürün gereklerine göre, çözgü ipliklerine kumanda etmeye yarar. ‖ Bağlama sicimleriyle, tam bir armür gerçekleştirmeye karşılık gelen sonsuz bir bileşik biçiminde birleştirilmiş bu kartonların tümü. ‖ Aynı sonuca ulaşmayı sağlayan ve jakar tahtasından, rondelalı metal çubuklardan ya da genellikle armüre göre delinmiş kalın plastikten yapılan her tür bilezik. ‖ *Karton birleştirmek*, jakar mekanizmalarına ya da armür mekanizmalarına kumanda etmeyi sağlayan kartonları birbirine bağlamak. ‖ *Karton delme*, kartonlara delik açma. ‖ *Karton delme makinesi*, kartonlara delik açmada kullanılan tezgâh. ‖ *Karton delmek*, bir deseni kumaş üzerine geçirmede kullanılacak kartonlara, belli bir sıraya göre delikler açmak. ‖ *Karton dikmek*, mekanizma üzerine takılacak devamlı bir zincir oluşturmak için jakar kartonlarını gevşek bir dikişle birleştirmek. ‖ *Karton pimi*, armür mekanizmasının ya da jakar mekanizmasının silindirine tutturulan ve kartonları silindir yüzeyinde tutmaya yarayan küçük konik takozların her biri. ‖ *Karton planı*, KARTONLAMA'nın eşanlamlısı. ‖ *Karton zinciri*, jakar tezgâhında kullanılan kartonların birleştirilmesiyle oluşan bütün. ‖ *Ana kalıp kartonu*, bir armür mekanizmasının ya da bir jakar mekanizmasının kancalarının durumuna göre tamamen delinmiş karton. ‖ *Beyaz karton*, üzerinde yalnız işaretleme delikleri bulunan ve bütün çözgü ipliklerinin kalkmasına kumanda eden karton.
◆ sıf. Kartondan yapılmış: *Karton kutu.*
—ANSİKL. Kâğ. san. Üretim biçimine göre birçok karton türü ayırt edilir.
1. Ambalaj, koşullandırma, sınıflama, reklam için kullanılan kartonlar üretim sırasında ıslak haldeyken, yapıştırıcı kullanılmadan basınç uygulayarak birleştirilen bir ya da birçok lif katmanından (ya da katından) oluşur. Genellikle baskıya elverişli olan bu kartonların bir ya da iki yüzü kuşeli ya da kuşesiz olabilir. Kartonlar ticari terimlemede önyüz ile arkayüzün ve iç katmanların lif bileşimlerine göre belirtilir.
2. Sanayide kullanılan kartonlar genellikle yaş karton makinesinde üretilir (örneğin deri kartonları).
3. Dökme kartonlar. (→ KALIPLIK* KARTON HAMURU.)
4. Ondüle kartonlar, ondüle makinesinde elde edilir; bunlar bir ya da iki yüzüne kaplama kâğıdı yapıştırılmış oluklu kâğıttan oluşur ve temelde sandık ve kutu yapımında kullanılır.
• *Üretim.* Kartonun bileşiminde bulunan hammaddeler (kâğıt hamuru, gerikazanılan eski kâğıt ve kartonlar) önce lif açıcılarda suyla liflerine ayrılır. Böylece içindeki yabancı maddeleri (metal, odun, plastik vb.) gidermek için gerikazanım hamurları bir dizi temizleme işleminden geçirilir. İnceltme işleminden sonra son ürüne istenilen özellikleri kazandırmak için gerektiğinde içine dolgu ya da başka maddeler katılan lifli asıltı önemli ölçüde seyreltilir (litrede birkaç gram) ve karton makinesine gönderilmeden önce küçük katışkılardan arındırılır. Hamur hazırlama atölyesi, hamurun her kalitesine göre ayrı bir devre vardır. Karton üretme makinelerinde 1960'tan bu yana verimliliğin yanı sıra kaliteyi de artırma yönünde önemli gelişmeler sağlanmıştır. Bu makinelerin birçok tipi vardır.
1. *Düz tablalı makine*, kâğıt makinelerine benzer ve yalnız tek katlı karton üretir. Düz tabla üzerinde uygun bir yere yerleştirilen yardımcı bir hamur kasasıyla ilk kat üzerine bir ikincisi yayılabilir. Birçok fabrikada her biri ana tabla üzerine ardışık olarak ikinci bir kat yayan birçok düz tabla kullanılır.
2. *Yuvarlak elekli makine*, düz tablalı makinelerden daha az yer kaplar, ancak onlar kadar iyi yaprak oluşturmaz. Bunların en eskisi olan daldırma tip makine metal ya da sentetik bir elekle örtülü silindir biçiminde bir tamburdan oluşur Silindir içinde lifli asıltının bulunduğu bir tekneye dalar ve döner; dalma sırasında lifler elekte kalır, elekten geçen seyreltme suyu silindirin içinden boşaltılır. Lifli katman silindirin asıltı içindeki bölümünde süzülür ve eleğin en üst noktasına bastırılan bir keçeyle alınır. Bu keçe art arda yerleştirilen eleklerden geçerek her birinden sırayla bir lifli katman alır. Böylece, ıslak halde birleştirilen ve her biri farklı bileşimde olabilen birçok lifli katmandan oluşan bir yaprak elde edilir. Çağdaş makinelerde elek tekne içine daldırılmaz; lifli asıltıyı hamur kasasından alır; suyun süzülmesi eleğin altına yerleştirilen emici bir kasayla hızlandırılır. Ardışık eleklerin katmanları bir keçeyle alınır.
3. *Birleşik makine*, birleştirilmiş katmanları düz tabla üzerindeki katman üzerine yayılan birçok yuvarlak elekten oluşur; bu katmanın bileşimi üstün niteliktedir (arkayüz yaprağı).
4. *İkizelek makineleri*, son zamanlarda hizmete girmiştir ve kâğıt yapımında kullanılan makinelere benzerler: bu makinelerde birleşen iki eleğin oluşturduğu açıya bir ya da birçok kat püskürtülür; su yaprağın her iki yüzünden süzülür.
Bu dört yöntemde de, yaprak oluştuktan sonra preslenir ve ardından kurutucu silindirlerden geçirilir.
5. *Yaş karton makinesi*'nde, karton düz

tabla üzerinde üretilir; ıslak yaprak tablanın ucunda yer alan bir silindir üzerine sarılır. İstenilen kalınlık elde edildikten sonra rulo enine kesilir; böylece elde edilen levhalar iyice preslendikten sonra bir sıcak hava tünelinde kurutulur. Bu kesikli bir üretim yöntemidir (deri kartonları).

KARTONCU a. Karton ya da karton eşya yapan ya da satan kimse.

KARTONLAMA a. Tekst. **1.** Dokumaların armürlerini kareli bir kâğıt üzerinde gösterme. (Bu kareli kâğıdın düşey sütunları çözgü ipliklerini, yatay sütunları da atkı ipliklerini gösterir; bir çözgü ipliğinin bir atkı ipliği üzerinden geçişi bu iki ipliğe ait karenin boyanmasıyla belirtilir. Böylece dokuma deseninin büyütülmüş betimlemesi elde edilir.) [Eşanl. KARTON PLANI.] **—2.** Karton delme işlemini gerçekleştirmek için, karta geçirilmiş bir dokuma desenini çözümleme. **—3.** Örnekleme için, ipliği kâğıt kartlar üzerine bobinleme. **—4.** Yünlü dokumaları apreleme sırasında, presleme işleminden önce her kumaş katı arasına karton yerleştirmek eylemi.

KARTONLAMAK g.f. Tekst. Presleme işleminden önce, bir kumaş parçasının katları arasına karton yerleştirmek.

KARTONPAT a. (fr. *carton-pâte*). Kalıp almaya elverişli, kâğıt hamuru ve plastik madde karışımı.

KARTONPİYER a. (fr. *carton-pierre*). Alçıyı ya da taşı andıran bezemelerin yapımında kullanılan sertleştirilmiş karton.

KARTONUMSU sıf. Karton sertliğinde ya da karton görünümünde olan.

KARTOPU a. Park ve bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilen, bileşik ve beyaz top çiçekli ağaççık. (Bil. a. *Viburnum opulus* var. *sterilis;* hanımeligiller familyası.)

Kar Topu *(Boule-de-Suif)*, Guy de Maupassant'ın, *les Soirées de Médan*'da (1880) yayımlanan öyküsü. Savaşın rastlantıları, toplumun tüm sınıflarını Rouen'dan Havre'a giden bir yolcu arabasında bir araya getirir. Bir sokak kızı olan Kar Topu, yolculuğun sürdürülebilmesi için bir alman subayın ısrarlarına boyun eğmek zorunda kalır. Bunu yol arkadaşlarını memnun etmek için yapmıştır, ama onlar kendisine sırt çevirerek teşekkür ederler.

KARTOTEK a. (fr. *cartothèque*). **1.** Üzerinde çeşitli bilgiler bulunan, derlenmiş ve belli bir sisteme göre düzenlenmiş kartlar bütünü. **—2.** Bu kartların konduğu kutu, dolap vb. **—3.** HARİTALIK'ın eşanlamlısı.

KARTPOSTAL a. (fr. *carte postale*). **1.**Dikdörtgen biçimde ince kartondan yapılmış resimli ya da resimsiz yazışma kâğıdı; kart. **—2.** Fotoğrafçılıkta kullanılan 9 × 12 cm boyutundaki kart.

KARTPOSTALCI a. Kartpostal satan kimse.

KARTUK a. Büyük tarla tarağı, tırmık.

KARTUŞ a. (fr. *cartouche;* ital. *cartoccio*'dan). **1.** Dolmakalemlerde kullanılan mürekkep tüpü.**—2.** → HARTUÇ.

—Arkeol. Eski Mısır'da, evreni saran güneş küresini simgeleyen, firavunların 4. ve 5. adlarını çevreleyerek onların Güneş ile benzerliklerini vurgulayan uzun oval işaret. (Mısır dilinde "çevrelemek" anlamındaki *şen* işaretinden gelir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Bilş. Ya bir manyetik bant, ya bir disk ya da bir disk istifi bulunduran ve bir bilişim sistemi için bilgi desteği sağlayan bölmeli kutu.

—Ciltç. *Kartuş pafta,* sertab ya da geniş kuşaklar üzerinde, yuvarlak ya da oval bölüm. (Edirne ciltlerinde bu bölüm, ciltçinin adının da yer aldığı beyitlerle doldurulu yordu; ayet yazılılar da vardı.)

—Elektroakust. Bir tek göbek üzerine bant şeklinde sarılmış manyetik bir bandı depolamaya yarayan kutu. (Sonsuz bant merkezdeki sarımdan açılarak dıştaki sarım üzerine sarılır.)

—Hidr. pnöm. Büyük debili bir hidrolik dağıtıcının, doğrudan üzerine takılan seçici kumanda öğesi.

—Kim. Kimi özütleme aygıtı filtrelerinde, sökülüp takılabilen ve değiştirilebilen oynak parça.

—Mad. oc. Kâğıt, karton, dokuma ya da metal bir kılıf içine yerleştirilen patlamaya hazır barut ya da patlayıcı madde hakkı. (Lağım deliklerine, çapları deliğinkine uyarlanmış bir ya da birçok kartuş yerleştirilir. Bir tek kartuş ateşlenir; patlama kartuştan kartuşa geçerek yayılır.)

—ANSİKL. Arkeol. Firavunlar, resmi unvanlarının tamamını oluşturan beş ad taşıyorlardı. Bu adlardan ikisi (dördüncüsü, "Yukarı ve Aşağı Mısır kralı falanca" ve beşincisi, "Ra'nın oğlu filanca"), mısırbilimcilerin "kartuş" adını verdikleri şeyin, yani bir ucu simgesel olarak dikey bir çizgi şeklinde gösterilmiş bir kıvrımla biten kapalı bir oval içine yazılırdı. Kartuş, bir ilmeği betimleyen yuvarlak bir hiyeroglif işaretin hafif uzatılmış biçimidir. Kral adlarının kartuş içine yazılmasının büyük bir olasılıkla derin bir simgesel anlamı vardır. Firavunun, mısır dilindeki deyimle "Güneş'in çevrelediği yer" yani evrenin tümü üzerinde hüküm sürdüğünü belirtir. Pratik açıdan, hiyeroglif yazılı bir metindeki kartuşlar mısırbilimciye hangi kraldan söz edildiğini hemen anlama olanağını sağlar. Champollion da hiyeroglif yazıyı çözmeyi kartuşların incelenmesinden yola çıkarak başarmıştır.

KARTVEL DİLLERİ a. Gürcücenin yanı sıra, megrelisa dili, svanetçe ve çan dillerini de kapsayan güney kafkasya ailesinden diller.

KARTVİZİT, -ti a. (fr. *carte de visite*'ten). Üzerinde bir kimsenin adı, soyadı, unvanı, adresi vb. bilgiler bulunan küçük kart; kart.

KARUÇA ya da **KAROÇA** a. (ital. *carrozza*'dan). Bir çift at tarafından çekilen, üstü kapalı, yaylı ve dört tekerlekli binek arabası.

KARULA a. Denizc. *Karula halatı,* yan yelkenlerinin abaşo uçlarında bulunan ve bu yelkenleri direğe bağlamada kullanılan kamçı.

KARUM a. (liman, rıhtım anlamında asur dilinde sözc.). İ.Ö. II. binyıl başlarında Asurlular tarafından kurulan ticaret kolonilerine verilen ad. (Anadolu'daki karumların en önemlisi Kaneş [Kültepe], bir başkasıysa Karum Hattuş'tu [Boğazköy].)

KARUME (Abeyd Emani), zanzibarlı sendikacı ve devlet adamı. Mvera, Zanzibar, 1906 - Zanzibar 1972). 1964-1972 arasında Zanzibar Halk Cumhuriyeti başkanı ve Tanzaniya birinci başkan yardımcısıydı; 1972'de öldürüldü.

KARUN a. (Kuran'da adı geçen zengin yahudi *Karun*'un adından). Çok zengin kimse.

KARUN, İran'da ırmak, Zagros'tan inen sellerden oluşur; dar ve derin boğazlarla Zagros'u aştıktan sonra Huzistan ovasına girer. Hürremşehr'de, kuzey kıyısında Şattülarap'a ulaşır. Ahvaz'dan başlayarak Karun'un üzerinde ulaşım yapılabilir; yaklş. 830 km. Sulamada ve Isfahan'a su sağlamada yararlanılan baraj.

KARUN ya da **KROİSOS,** İ.Ö. 561-547 arasında saltanat süren son Lydia kralı, Alyattes'in oğlu ve ardılı. Özellikle, kendisini zamanının en zengin adamı olarak tanıtan yunan efsanelerinden bilinir. Karun, Küçük Asya'daki bütün yunan sitelerini vergiye bağladı, kendilerinden destek beklediği Lakedaimonlular'a ise iyi davrandı. Cömertliği, krallığının zenginliklerden, altın madenlerinden ve ticaret yollarının kendi denetimindeki ege limanlarına açılmasından kaynaklanıyordu. Keyhüsrev'e karşı, Lydia, Babil, Mısır ve Sparta'dan oluşan bir koalisyon kurdu, ancak, Keyhüsrev, Karun'u önce Pteria'da, sonra Sardeis önlerinde yendi, kenti aldı ve onu öldürttü.

KARUN, Musa peygamber döneminde mevki hırsı, cimriliği ve kıskançlığı ile tanınmış çok zengin yahudi. İslam mitolojisine Kutsal Kitap'tan geçmiştir. Kutsal Kitap'ta adı *Korah* diye anılır (Sayılar XVI, 15-16, 19,31 ve XXVI, 10-11). Bir söylentiye göre Musa'nın amcazadesi, bir başkasına göre Firavun'un nazırıydı. Simya alanındaki geniş bilgisinden dolayı çok kibirlenir, Musa'nın kavmini küçük görerek horlar, hazineleri altın ile dolu olduğu halde vergi ödemeyi kabul etmezdi. Bir gün Musa'yı zina işlemekle suçladı. Bunun bir iftira olduğu ortaya çıktı. Musa da ona beddua edince büyük bir deprem oldu, toprak yarıldı, Karun ve hazineleri bu yarıkta kayboldu. Karun'un öyküsü Kuran'da da birkaç ayette geçer (XVII, 76-83; XIX, 39; XL, 23-24).

Bu öykünün ilk kaynağının Lydia kralı Karun olduğu öne sürülür.

KARUNA, *acıma* anlamına gelen sanskritçe sözc. İnsanın sürekli olarak geliştirmesi gereken en yüce erdemleri *(brahmavihara)* oluşturan dört ruh halinden biri için kullanılır. Büyük Taşıt *(mahayana)* geleneğinde bu erdem, bilgi kadar değerli görülür. Çin'de ve Japonya'da bu erdem, özellikle *Amitabha* ve bodhisattva *Avalokiteşvara*'nın kurtarıcı ve özgürleştirici etkinliği aracılığıyla elde edilir.

KARUNKULA a. (lat. *caruncula,* etçik, ibik'ten). Bot. Bazı tohumların (menekşe, luzula, keneotu) kılıfındaki oldukça sınırlı etli şişkinlik.

KARUR, Hindistan'da kent, Tamil Nadu'da, Tiruçirapalli'nin B.'sında; 66 000 nüf.

KARURE a. (ar. *ḳārūre*). *Esk.* **1.** Şişe. **—2.** Camdan yapılmış deney kabı. **—3.** Hastaların kullandığı sidik kabı; ördek. **—4.** Gözbebeği.

KARUS a. (fr. *carus;* yun. *karos,* derin uyku'dan). Her zaman düzelmez olmayan derin koma. Beyin kökenli reflekslerin (yutma) yok olmasından ötürü, uyarılara karşı her çeşit tepkinin yitimiyle ve nörovejetatif bozuklukların ortaya çıkmasıyla belirgindir. (KARUS KOMASI da denir.)

KARUZOS (Khristos), yunanlı arkeolog (Amfissa 1900 - Atina 1967). 1942-1964 arasında Atina Ulusal müzesi'nin baş müdürüydü. Antikçağ yapıtlarının sergilenmesini yeniden düzenledi. Özellikle arkaik ve klasiköncesi sanatı inceledi. Artemision burnu açıklarında denizden çıkarılan Poseidon (1930) ve Aristodikos (1961) heykelleri üzerine birer inceleme kitabı yazdı.

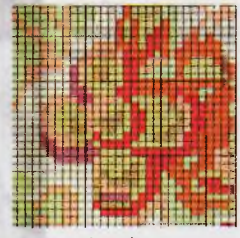
KARVAKROL a. (fr. *carvacrol; carvi,* frenk kimyonu'ndan). Kim. Formülü $C_{10}H_{14}O$ olan monoterpensel fenol; güveyotu, sater, kekik ve yaban kekiği gibi bitkilerin uçucu, kokulu yağlarında (esans) bulunur. (Kimyon esansından hazırlanabildiği gibi, iyodun kâfur üzerine etkimesinden ya da bireşim yoluyla da elde edilebilir. Bir bakteri öldürücü olan karvakrol, diş ağrılarını yatıştırır. Antiseptik etkisinden dolayı ilaçlı sabun yapımında kullanılır.)

KÂRVAN → KÂRBAN.

KARVAŠ (Peter), slovak yazar (Banská Bystrica 1920). Hiciv romanları yazdı ve ülkesinin mücadelelerini yansıttı (*Meteor,* 1945; *Srdce plné radosti,* 1953), hümanist ülküsünü tiyatro oyunlarında da dile getirdi (*Pacient stotrinást,* 1956; *Velká parochná,* 1964).

KARVEN a. (fr. *carvène*). Eczc. Tek halkalı terpen. (Dereotu, bergamot, limon ve turunç esanslarında bulunur. Sıvı haldedir ve limon kokusunu andıran bir kokusu vardır.)

KARVİNÁ, Çek Cumhuriyeti'nde (Moravya) kent, Yukarı Silezya'da, Polonya sınırı yakınında yer alır; 78 000 nüf. Ostrava sanayi bitişikkentinin bir bölümüdür.

kartonlama

Dupaquier-Atlas-Photo

V. hanedanın son firavunu Unas'ın kartuşu (Sakkare, Mısır)

Lauros-Giraudon

Karun yakılmak üzere çıkarıldığı odun yığınının üstünde bir amforayı süsleyen kırmızı figürlü bir resimden ayrıntı attike sanatı, İ.Ö. V. yy. Louvre müzesi. Paris

Atina akropolisi'ndeki Erekhtheion'un karyatidleri İ.Ö. 421-406

Gérard-Fotogram

Louvre'daki Horloge pavyonu'nun Jacques Sarazin tarafından yapılan karyatidleri

Lauros-Giraudon

Madenkömürü. Metalürji. Kimya (gübre).

KARVOMENTOL a. (fr. *carvomenthol*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{20}O$ olan terpensel alkol; mentolün bir izomeridir; karvon'un tam hidrojenlenmesi sonucu elde edilir. (Eşanl. DİHİDROKARVEOL.)

KARVOMENTON a. (fr. *carvomenthone*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{18}O$ olan terpensel keton; menton'un bir izomeridir, karvomentol'ün yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

KARVON a. (fr. *carvone; carvi*, frenk kimyonu'ndan). Org. kim. Formülü $C_{10}H_{14}O$ olan monoterpensel keton; frenk kimyonu ile dereotu esansında bulunur. (Karvakrolun bir izomeri olan karvon, bu maddenin elde edilmesinde kullanılır.)

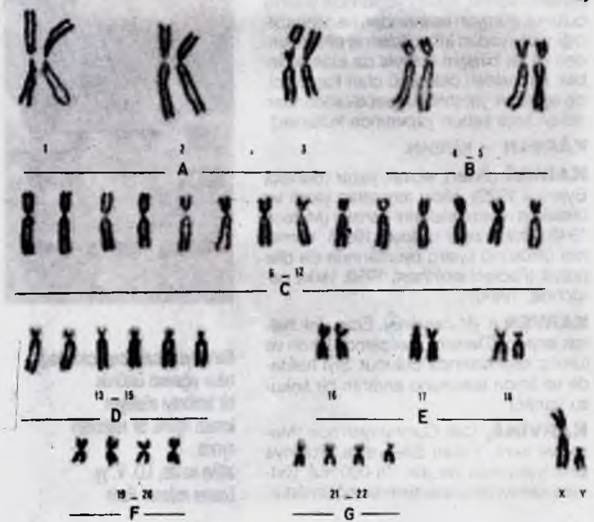
KARWENDEL, Tirol'de (Avusturya) kireçtaşlı Önalp kütlesi, İnnsbruck'un K.'inde; en yüksek tepesi *Birkkarspitze*'dir; 2 756 m. Ulaşılması çok güçtür.

KARYA. Yun. mit. Dionysos'un ceviz ağacına dönüştürdüğü lakonialı genç kız.

KARYAĞDI sıf. Üzerinde beyaz benekler bulunan; *Karyağdı kumaş*.
—Atç. Yaygın, büyük ve demetimsi beyaz kıllarla karışık at donu için kullanılır: *Karyağdı kestane doru. Karyağdı yağız.*

normal karyotip (erkek)
cinsel olmayan kromozomlar (otozom) A'dan G'ye kadar sınıflandırılmış, iki cinsel kromozom (gonozom) XY ile (erkek) gösterilmiştir

D'de Grouchy

Karyağdı Hatun, gebelere ve muradına erememiş kadınlara yardım ettiğine inanılan kadın evliya. Efsaneye göre, günümüzden beş yüzyıl kadar önce Yazgülü adlı genç kız, Canali ile evlendirilir. Gebeliği sırasında aşeren Yazgülü, ağustos ortasında kar yemek ister. Tanrı dualarını kabul eder ve ağustos sıcağında lapa lapa kar yağmaya başlar. Yazgülü büyük bir sevinçle avuç avuç kar yer, ama ertesi gün, doğuramadan hastalanıp ölür. Adı, halk arasında Karyağdı Hatun'a dönüşür. Anadolu'nun çeşitli yerlerinde, onun olduğuna inanılan türbeler vardır. Birer adak yeri olan bu türbelerden biri de Ankara'dadır. —Bu efsaneden yararlanarak Nezihe Araz'ın yazdığı libretto üzerine Okan Demiriş'in bestelediği 3 perdelik opera, ilk kez 1985/86 sezonunda İstanbul Devlet opera ve balesi'nce sahnelendi.

KARYAİ, Yunanistan'da yerleşme, Makedonya'da, Aynaroz dağı yarımadasının yönetim merkezi; 300 nüf.

KARYAİ. Tar. coğ. Lakonia'da (Peloponisos) kent, Arkadhia sınırları yakınında; Artemis Karyatis tapınağı'yla ünlüdür. Karyaililer Persler'le bağlaşma yaptıkları için Yunanlılar kenti yakıp yıktılar.

KARYANDA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde Bargylia ile Myndos arasında Eskiçağ kenti. Strabon, burada aynı adda bir göl ve Karyandalılar'ın oturduğu bir ada (Salih adası) bulunduğunu yazar. Ada üzerindeki yerleşmenin dağınık kalıntıları İ.Ö. IV. yy.'dandır. Ada halkı İ.Ö. III. yy. başlarında anakaraya geçti ve göl kıyısında (Gölköy) yerleşti. Daha sonra burada bir bizans kenti gelişti. Gezgin ve coğrafyacı Skylaks Karyanda'da doğdu.

KARYAS → KARYAİ.

■ **KARYATİD** a. (fr. *caryatide;* yun. *karyatides*, Karyai kadınları'ndan). Kadın, kimi zaman da erkek heykeli (bu durumda daha çok ATLANT ya da TELAMON denir) biçiminde sütun.
—ANSİKL. Bir sütunu bir heykelle birleştirmek, böylece, onun taşıyıcı işlevini madde dışı bir güçle pekiştirmek, Batı Ortaçağı'nda olduğu gibi, Mısır ve Hindistan'da da yaygın bir uygulamaydı. Taşıyıcıyı gerçek bir heykel sütuna dönüştürmek için onu canlı bir varlık -insan ya da tanrı- olarak ele almak, hem çok zordu, hem de yanlış anlamalara yol açabilirdi. Hathor sütununda, Mısırlılar'ın tanrıçayı simgelemekle yetindikleri görülür. Dor, ion ya da korinthos üslubundaki yunan sütunuysa soyut bir gösterim olarak kalır ve ancak özel durumlarda heykel niteliği kazanır: Delphoi "hazineleri"nde (İ.Ö. 525'e doğr., Sifnos hazinesi) ve *pers düzeni* ya da *karyatid* diye adlandırılan örneklerde. Karyatidlerde erkek ya da kadının çok başka bir anlayışla canlandırılması sözkonusudur: kutsal varlıklar, Agrigento'daki Olympeion'un atlantları gibi (Roma telamonları ya da Pierre Puget'nin Provence konsolları bu sırt sırta vermiş figürlerden türemiştir) yerlerini yenik düşmüş kişilere bırakmıştır. Karyatidin yunanca karşılığı olan *karyatides* adı da Vitruvius'a göre Persler ile işbirliği yaptıkları için köleleştirilmiş Karyai kenti kızları Karyates'ten gelmektedir. Galibin bu utancı ölümsüzleştirme isteği bize ünlü Erekhtheion tribününü ve bunun, aralarında Jean Goujon'un Louvre'un Trône salonu'ndaki tribününün de yer aldığı, modern yorumlarını getirmiştir.

KARYATİS. Yun. mit. Karyai Artemisi'nin lakabı. Tapınağı, bir ceviz ağacı koruluğunun içindeydi.

KARYE a. (ar. *ķarye*). *Esk.* **1.** Köy. **—2.** *Karyet-ül-ensâr,* Medine şehri.

KARYOFİLEN a. (fr. *caryophyllène*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{24}$ olan üç izomer seskiterpensel hidrokarbonun yaygın adı; karanfil ve kopahu esanslarında bulunur. (α-izomeri humulen olan karyofilenin, β-izomeri E, γ-izomeri Z biçimlenmesi gösterir.)

KARYOGAMİ a. (fr. *caryogamie*). Biyol. Erkek ve dişi gametlerden gelen çekirdeklerin (genellikle haploit çekirdekler) döllenme sırasında kaynaşması.
—ANSİKL. Karyogami, ilk embriyon hücresinin (zigot) çekirdeğinde türe özgü diploit kromozom sayısını oluşturmaya yarar. Üstün yapılı türlerde karyogami spermatozoidin yumurtayı döllemesinden hemen sonra oluşur. Zaten, döllenmenin dişide meyozun gelişmesine sıkı sıkıya bağlı olduğu bilinmektedir. Alt türlerde -örneğin mantarlar- gametlerin döllenme ile karyogami arasında bir büyüme evresi geçirdiği görülür.

KARYOGRAM a. (fr. *caryogramme*). Bir canlı varlığın diploit sayıdaki kromozomlarını, boylarına ve biçimlerine göre sıralanmış olarak gösteren çizim.

KARYOKİNEZ a. (fr. *caryocinèse*'den; yun. *karyon*, çekirdek ve *kinesis*, hareket). Biyol. MİTOZ'un eşanlamlısı.

KARYOKLAZİK sıf. (fr. *caryoclasique*). Biyol. Bölünmekte olan hücrenin çekirdeğini bozarak karyokinezi engelleyen maddeye denir.

KARYOLA a. (ital. *carriola*). İçinde yatağı koymak için bir destek (somya, tahta, sunta vb.) bulunan metal ya da ağaçtan yapılma çatkı.

KARYOLİTİK sıf. ve a. (fr. *caryolytique*). Hücre çekirdeğini parçalamak suretiyle (karyoliz) urlara karşı etkili olan ilaç.

KARYOLİZ a. (fr. *caryolyse*). Biyol. Hücre çekirdeği ölümünün son aşamadaki görünümü. (Bu aşamada az ya da çok parçalanmış olan kromatin artık hiçbir boyayı tutmaz. Kromatinden yoksun kalan çekirdek, çevredeki sitoplazma tarafından soğurulur ve ortadan kalkar.)

KARYOLOJİ a. (fr. *caryologie*). Özellikle hücre çekirdeklerini inceleyen hücrebilim bölümü.

KARYOPS a. (fr. *caryopse*). İnce meyve kabuğu tohum kabuğuyla kaynaştığı için olgunken ayırt edilemeyen tek tane halinde kuru ve açılmaz meyve; buğdaysı meyve. (Buğdaygillerin meyveleri karyopstur.) [Eşanl. TANE.]

KARYOREKSİS a. (fr. *caryorrhexis*'den; yun. *karyon*, çekirdek ve *rheksis*, patlama'dan). Patol. Bir çeşit hücre yozlaşması. (Yoğunlaşmış olan kromatin genellikle küçük düzensiz parçalara ayrılır. Bunlar, çekirdek zarı sağlam kaldığı sürece içerde kalır, aksi halde sitoplazmaya dağılır. Bu parçalarda DNA bulunmaz ya da çok az bulunur.)

KARYOSERİT a. (fr. *caryocérite*). Miner. Melanoserite benzeyen doğal borosilikat.

KARYOTAKİS (Kostas), yunanlı şair (Tripolis, Peloponisos, 1896 - Preveze, Epeiros, 1928). Yunanistan'da romantizmin son temsilcisiydi, burjuva toplumunun iki savaş arasındaki insani ve estetik çıkmazını dile getirdi, hayata nasıl yabancılaştığını anlattı ve böyle bir yaşamı kabul edemeyeceğini kendini öldürerek gösterdi (*O ponos tu anthropu kai ton pragmaton*, 1919; *Nepenthe*, 1921; *Elegeia kai Satires*, 1927).

■ **KARYOTİP** a. (fr. *caryotype*). Biyol. Özdeş kromozomlar çift olarak eşleştikten ve bazı ölçütlere göre sınıflandırıldıktan sonra bir hücrede, bir bireyde, bir türde bulunan kromozomların toplamı.
—ANSİKL. Normal ve patolojik insan karyotipi birçok dizge halinde tanımlanmış sonra teknik ilerlemeler sayesinde birbirini tamamlamıştır (Denver, 1960; Londra, 1963; Chicago, 1966; Paris, 1971).

İşaretleme tekniklerinin ortaya çıkması ve gitgide gelişmesi adlandırma dizgesinin sürekli çalışan bir uluslararası komisyona havale edilmesi sonucunu doğurdu. Komisyon 1978'de *An International System for Human Cytogenetic Nomenclature (İSCN)* [İnsan sitogenetiğini adlandırmak için uluslararası dizge] yayımladı; bu dizgede normal karyotipi ve özellikle bunun bütün anomalilerini tanımlamayı sağlayan evrensel bir kod belirledi.

Eski tekniklerle kromozom kolları ancak homojen olarak renklendirilebiliyor ve birçok kromozom çifti birbirinden ayırt edilemiyordu. 1971'den sonra ortaya çıkan işaretleme teknikleriyle kromozom kolları boyunca, art arda koyu ve açık bantlardan oluşan tam bir bant topografisi belirlendi. İşaretleme her kromozom için karakteristiktir, hem onun, hem ona ait kısa parçaların belirlenmesini sağlar. "Yüksek çözüm"lü bazı teknikler insan karyotipinin toplam 3 000 kadar ayrı bandını belirleme olanağı vermiştir.

İnsan kromozomları boy sırasına ve işaretlenmelerine göre otozom alarak 1'den 22'ye kadar sınıflandırılır; X ve Y kromozomları sıranın sonuna eklenir. Her kromozomun kısa koluna p ve uzun koluna q denir. Her kol bölgelere, her bölge bantlara ve gerekirse bantlar da alt bantlara ayrılır. Böylece bir kromozom üzerindeki belli bir nokta, kromozom numarası, ardından p ya da q harfiyle, sonra istenirse o bölgeye, banda ya da alt banda karşılık gelen 2 ya da 3 rakamıyla gösterilir: örneğin 3q21 ya da 3q211 gibi.

Aşağıda kromozom anomalilerini tanımlamaya yarayan birkaç örnek verilmiştir.

KARYOTİPOLOJİ a. (fr. *caryotypologie*). Farklı bireylerin kromozomlarını inceleyen antropobiyoloji dalı.

KARYSTOS, eski Yunanistan'da kent, Eğriboz'un G.'inde, Okhi dağının eteğinde. Buradan ünlü bir mermer çıkarılıyordu.

KARZ a. (ar. *ķarż*). *Esk.* **1.** Ödünç verme ya da ödünç olarak alma. **—2.** Borç. **—3.** *Karz almak,* ödünç almak. || *Karz etmek, vermek,* borç para vermek.
—Ed. *Karz-ı şiir,* şiir sanatı, poetika. (Araplar'ın eski türk edebiyatında da geçerli sınıflamasına göre, edebiyat bilimlerinin alt dalları içinde inşa [düzyazı] ile birlikte yer alıyordu. Şiirle ilgisi bulunan aruz ve kafiye ise edebiyat bilimlerinin ana dallarından sayılırdı.)
—Huk. → ÖDÜNÇ.
—İsl. huk. *Karz-ı hasen,* faizsiz olarak verilen borç.

KÂRZAR a.(fars. *kār* ve *-zar*'dan *kārzar*). *Esk.* **1.** Cenk, kavga, savaş. **—2.** Savaş yeri. **—3.** *Kârzar-ı düşvar,* zor savaş.

KÂRZARGÂH a. (fars. *kār, -zar* ve *-gāh*'dan *kārzārgāh*). *Esk.* Savaş yeri, savaş meydanı.

KAS a. **1.** Kasılmasıyla devinmeyi ve dış güçlere karşı koymayı sağlayan, liflerden oluşma organ, adale. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2** *Kas-deri siniri,* deriye özgü hem duyu, hem hareket lifi içeren karma sinir. || *Kas dokusu,* kasılgan liflerden oluşan ve kasları meydana getiren doku. || *Kas lifi,* kas sisteminin işlev birimi. (Eşanl. MİYON.) || *Kas mukozası,* sindirim sistemi katmanlarındaki bağdokusunu bir iç korion ile bir mukozaaltı dış tabakasına ayıran düz kas liflerince zengin bölge.
—Anat. *Çizgili kas* ya da *iskelet kası,* lifleri, almaşık açık ve koyu bantlı kas iplikçiklerinden oluşan ve iskelet ya da deri öğelerine yapışarak vücudun hareket etmesini sağlayan kas. || *Düz kas,* tek çekirdekli kısa kas liflerinden oluşan ve çeşitli içorganların çeper yapısına giren kas. || *Kalp kası,* iskelet kasları gibi çizgili olan içorgan kası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sylvius kare kası,* ayak tabanı kası; "ayak parmaklarını bükücü uzun kasın yedeği" de denir.
—Asalbil. *Kas sistiserkozu,* asalaklar kaslarda yerleştiği zaman sistiserkoza verilen ad.
—Balıkç. *Kırmızı kas,* kemiklibalıkların kuyruğunda bulunan uzunlamasına kas şeridi; yatay septum üzerinde bulunur, çok yoğun biçimde damarlıdır ve miyoglobin yönünden çok zengindir.
—Cerr. *Kas plastiği,* kasları onarmak amacıyla yapılan ameliyat.
—Dokubil. *Kas arası dokusu,* kaslar arasında bulunan hücre dokusu.
—Eczc. *Kas gevşetici,* çizgili kasların akut ya da süreğen ağrılı spazmlarını giderme-ye ya da azaltmaya yarayan ilaç.
—Hayvanc. *Hızlı kas gelişimi,* kasların aşırı gelişmesiyle, çok az yağ birikimiyle ve streslere karşı büyük bir duyarlılıkla belirgin genetik kökenli anomali. (Özellikle Belçika, Fransa ve İtalya'daki bazı sığır ve domuz ırklarında görülen bu anomali hayvanlara yüksek kasaplık değer sağladığından ilgi çekici bir özellik sayılır. Çaprazlamada kullanılmak üzere kasaplık hayvanlar için bu karaktere sahip damızlık erkekler seçilir.)
—Kasapl. *Kas zarı,* bağırsakları saran, yağ ve aponevrozlardan oluşan ve kazındığında lif biçiminde sıyrılarak ayrılan seröz kısım.
—Nöroanat. *Kas lifçiği,* çizgili kas hücresinin sitoplazma bileşeni. (Eşanl. ÇİZGİLİ LİFÇİK, MİYOFİBRİL.)
—Nörobiyol. *Kas elektriği,* bir kasta ya da kas lifinde kaydedilen elektrik. || *Kas gevşemesi,* kas gevşetici bir ilacın sağladığı tonus azalması. (Bk. *ansikl.* böl.) || || *Kas lifçiği,* kas hücrelerinde elektronik mikroskopla görülebilen sitoplazma lifçiği.

Normal karyotipler	
46,XY	normal erkek
46,XX	normal kadın
Sayı sapmaları	
45,X	Turner sendromu
47, XXY	Klinefelter sendromu
47, XYY	çift Y
47,XX, + 21	trizomi 21 (kız)
47,XY, + 18	trizomi 18 (erkek)
45,X/46,XX	iki hücre topluluğundan oluşan mozaik
45,X/46,XX,47/XXX	üç topluluktan oluşan mozaik
46,XX/46,XY	ucube
Yapı sapmaları	
46,XX,del (5) (p14)	5. kromozomun kısa kolundan bir parça kopması. Kedi miyavlaması hastalığı
46,XY,r (2) (p21q31)	p21 ve q31'de meydana gelen kırıklarla halka biçiminde bir 2. kromozom (r) oluşması
46,XY,t (2;5) (q21;q31)	2'nin q21'den ve 5'in q31'den kırılması ve uçtaki parçaların değiştokuş edilmesiyle 2. ve 5. kromozomlar arasında meydana gelen yer değiştirme (translokasyon)

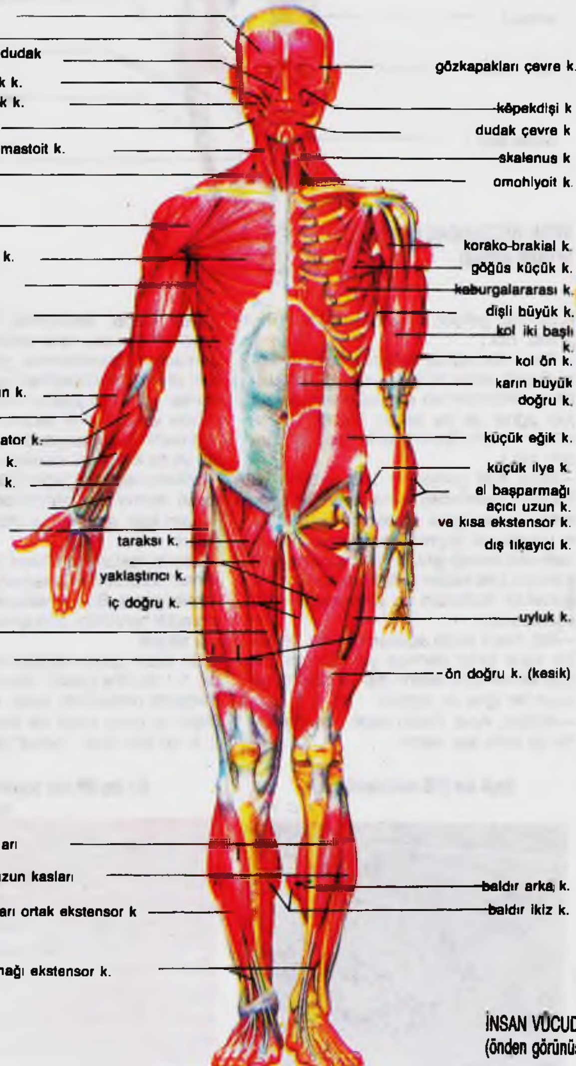
—Nörol. *Kas iltihabı,* kaslarda meydana gelen iltihap. (Enfeksiyon kökenli olabileceği gibi [irinli enfeksiyonlar, tüberküloz], virüs ve asalak kökenli de olabilir [trişinoz, sistiserkoz], hatta bir polimiyozit ya da dermatomiyozit çerçevesinde de ortaya çıkabilir.) [Eşanl. MİYOZİT.] || *Kas uru,* kas do-

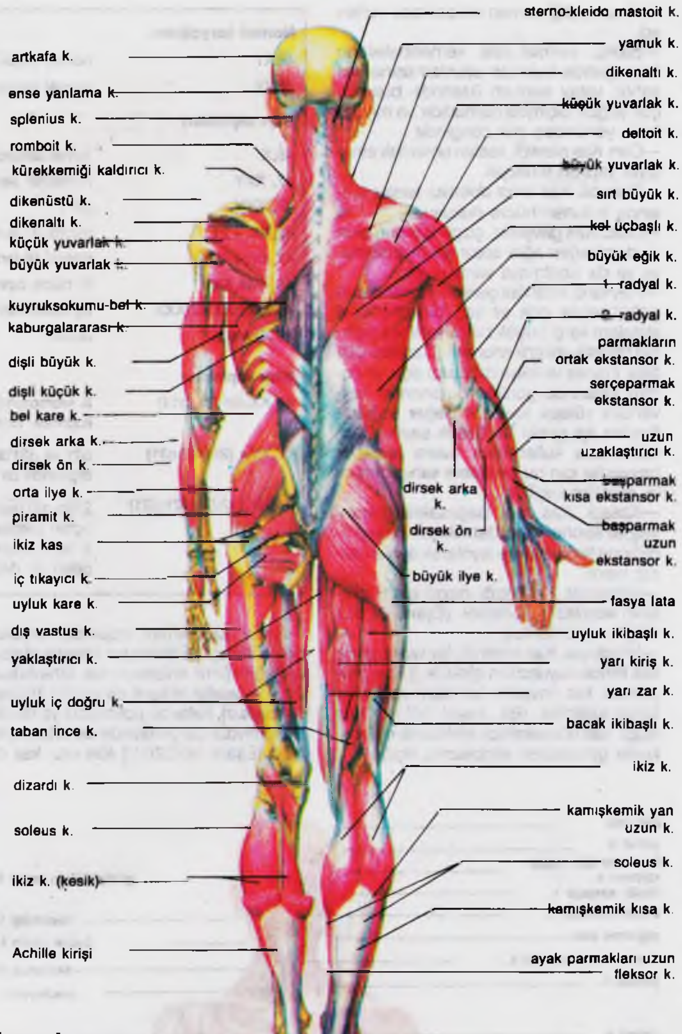
değirmi kas
(gözkapaklarının çevre kası)

aponevroza yapışık yassı kaslar
(karın çeperi)

İNSAN VÜCUDUNDAKİ KASLAR
(önden görünüş)

İNSAN VÜCUDUNDAKİ KASLAR
(arkadan görünüş)

kirişlere bağlı uzun kas
(kol ikibaşlı kası)

ete yapışık uzun kas
(uyluk dörtbaşlı kası)

kusundan gelişen ur. (Eşanl. MİYOM.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Patol. *Kas ağrısı*, kaslarda duyulan ağrı. (Eşanl. MİYALJİ.) ‖ *Kas sertliği*, PİRAMİDAL* HİPERTONİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Salgın kas ağrısı* ya da *salgın miyalji*, BORNHOLM* HASTALIĞI'nın eşanlamlısı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. *Kas geliştirme*, kas gücünü ve hacmini geliştirmeyi amaçlayan bir spor antrenmanı biçimi. (Atletin bütün kaslarını uyumlu bir biçimde geliştirmesine yönelik olabileceği gibi, belli bir spor dalı için yalnızca belli kasları geliştirme amacını da güdebilir. Kültürizm bu yöntemin en son aşamasıdır.)
—Ted. *Kas'a* ya da *adaleye şırınga*, bir kasın içine biraz derince yapılan şırınga. (Genellikle kaba etlerin dış-üst bölümüne uzun bir iğne ile yapılır.)
—ANSİKL. Anat. Üstün yapılı omurgalılarda üç türlü kas vardır:

Düz kaslar, kasılabilen içorganlarda (sindirim borusu, idrar yolları, bronşlar), damarların çeperlerinde, gözde (iris) ve deri altında (kıl dikleştirici kaslar) bulunur. Bunlar ya aldığı uyartıyı mekanik bir biçimde yanındakine aktaran komşu kas hücresinin kasılmasıyla (örneğin bağırsaklar) ya da kimyasal, sinirsel ve hormonsal uyarılarla harekete geçer. Düz kasların hareketi istemsiz ve bilinçsizdir.

Kalp kası, aralıksız ve otomatik olarak çalışır.

İskelet kasları, kemiklere yapışıktır; devimsel nöronlardan gelen sinir lifleriyle harekete geçer. Bunlar vücudun istemli ve otomatik hareketini, konuşmayı ve solunumu sağlar.

Bir kasın içinde değişik tipte lifler vardır: 1. I. tip lifler (yavaş "kırmızı" kas), çok miktarda mitokondri içerir, sürekli enerji üretir ve uzun süreli bir kasılma sağlar; 2. II. tip lifler (hızlı "beyaz" kas), az mitokondri ve ATP'yi parçalayan bol enzim içerir (böylece güçlü bir ani "evre" kasılması sağlar); 3. önceki iki tip arası lifler.

Bir devimsel sinir lifi ile onun yönettiği kas hücreleri bir *devimsel birim* oluşturur.

Kas, bağ dokusundan oluşan ve iki uçta kiriş halinde devam eden bir zarla *(aponevroz)* kaplı bir organdır. Kas hücreleri *(miyosit)* kenarlara yakın çok sayıda çekirdek içeren uzun hücrelerdir. Mikroskopla bakıldığı zaman üzerinde düzgün almaşık olarak açık ve koyu bantlar görülür. Elektronik mikroskopta bakıldığında kas hücrelerinin yapısında birbirine benzer ve birbirine paralel uzun *kas lifleri* görülür. Kas liflerinin içinde açık bantlarla koyu bantların almaşıklığı, kısmen birbirini örten değişik kalınlıktaki *kas lifçikleri*'nden ileri gelir. Kas liflerinin içinde art arda gelen birimlere *sarkomer* denir ve her sarkomer iki *Z çizgisi* ile sınırlıdır. Elektronik mikroskopta düzenli bir ağ biçiminde görünen Z çizgisi birbirinden ayırdığı iki sarkomerin önce iplikçiklerinin bağlantı yeridir; gerçekten de aktin, troponin ve tropomiyozin adlı üç proteinden oluşan iplikçikler Z çizgisine bağlanır. İnce iplikçiklerle kalın iplikçikler sırayla art arda gelir ve üst üste binişir; hepsi *miyozin* denen iri bir proteinden oluşur. Bu proteinlerin yerleşimi çok düzenlidir. Sarkomerlerin çevresinde dış zarın içeri çökmesiyle oluşan girintiler ve endoplastik retikulumdan oluşan kanallar bulunur.

Sinirsel işaretin etkisiyle bir kasın kasılması art arda gelen birçok olayla sağlanır. Dıştan görüldüğü kadarıyla, kas kısalır, çapı artar (hacmi aynı kalır). Eğer bir hareket doğuruyorsa kasılması eşölçülü değildir, ama bir konumu sürdürmeye yarıyorsa eşölçülüdür.

Molekülsel düzeyde, kasılma işareti eylem akımıyla başlar; akım dış zara yayılır ve zarın üzerindeki girintilerden kasın içine girer. O zaman sarkomerlerdeki endoplazmik retikulumun kalsiyum salıverdiği görülür. Kalsiyum troponine tutunur, bu da aktin iplikçiği üzerinde tropomiyozinin yer değiştirmesine neden olur. Aktin içeren ince iplikçikler, kalın iplikçiklerin miyozini ile temasa geçer. Miyozin molekülleri hücre metabolizmasının ürettiği enerjiyi kullanarak bir dönme hareketi yaratır, bu da ince iplikçiğin yer değiştirmesine neden olur. İnce ve kalın iplikçikler birbirine girer. Kasılma sona erince kalsiyum yeniden retikulum tarafından geri alınır; ince ve kalın iplikçikler öteki yöne kayarak eski durumlarına dönerler.

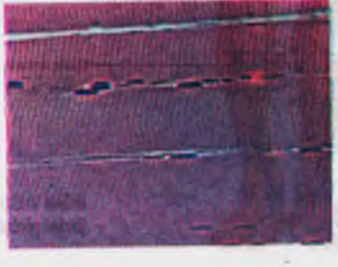
—Nöroanat. Kas lifçikleri, kas liflerinin bir ucundan öteki ucuna uzanır ve lifin içinde demetler halinde birleşir. Her kas lifçiği 1 ila 2 μm genişliğindedir ve birbiri ardına koyu bantlar (A bantları) ve açık bantlar (I bantları) halinde görülür. Her bir I bandı Z çizgisi ile ikiye ayrılır. İki Z çizgisi arasındaki kas lifçiği parçasına sarkomer adı verilir.

—Nörobiyol. Kas gevşemesi çeşitli yöntemlerle sağlanabilir: telkin (hipnoz), alıştırma (yoga) ya da ilaç. Birçok madde omuriliği etkileyerek kas gevşemesine neden olabilir: baklofen, klormazanon, mefenezin, tiokolşikozit tetrazepam; bunlar aynı zamanda genel yatıştırıcı etki de gösterir.

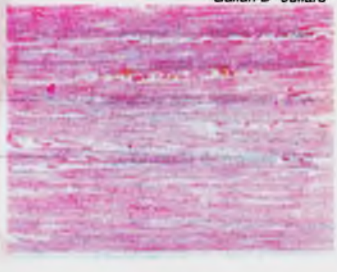
—Nörol. İki çeşit kas uru vardır: birincisi düz kas liflerinden *(leiomiyom)*; ikincisi çizgili kas liflerinden oluşur *(rabdomiyom)*. Birincisi daha çok olur ve özellikle dölyatağında *(fibromiyom)* ve prostatta görülür. Urlar yavaş gelişir ve tehlikesizdir. Çizgili kas urları, yani rabdomiyomlar, çok ender olur ve çoğu zaman doğuştandır. Kötücül türleri *(miyosarkom)* leiomiyosarkomlar ve rabdomiyosarkomlardır.

—Patol. Kas ağrıları, travma kökenli ve genel olabileceği gibi (ânormal bir çabadan sonra görülen kırıklık) kısa süreli bir hastalıkla (grip, Bornholm hastalığı) ya da uzun süreli bir hastalıkla (polimiyozit, düğümlü periartrit, evrimli poliartritin yaygın şekli, vb.) bağlantılı da olabilir. Yerel olduk-

çizgili kas (800 defa büyütülmüş)
J. C. Rey

düz kas (80 defa büyütülmüş)
Galian-Dr Juliard

larında çoğunlukla o bölgedeki kasların aşırı geriliminin sonucudur (lumbago [bel ağrısı], boyun tutulması).

KAS, KAT ya da **KAZ,** eski Harizm'in başkenti, Amu Derya'nın doğu kıyısında, yeni Hive kentine yakın bir uzaklıkta yer alır. Harizmşahlar'dan Afrigoğulları hanedanının başkent yaptığı kent, hanedana adını veren Afrig'in oğlu Kat tarafından kuruldu (İ.S. III. yy.). İslam fetihleri sırasında 717'de Kuteybe bin Müslim komutasındaki arap kuvvetlerince harizm toprakları ele geçirildikten sonra kente el-Fil denildi. O dönemde kent eski harizm kültürünün merkezi durumundaydı. İslam coğrafyacılarına göre X. yy.'da kent altın çağını yaşadı. Sonraları kent ve kalesi sürekli nehir sularının tehdidi altında olduğundan kentin yeri değiştirilerek yeni yerleşim birimine Kaz adı verildi. Kaz kenti, Oğuzlar'ın Türkistan kapısı, Türkistan Türkleri'nin ve Hazarlar'ın ticaret yaptıkları bir yer olarak önemli gelişme gösterdi. Kentin bu parlak dönemi 995'te Gürgen Memuni tarafından alınmasıyla son buldu. Kent daha sonra Gazneli Mahmut'un (1017), Harizmşahlar'ın, Moğollar'ın (1220) ve Timur'un (1372) egemenliği altına girdi. Hive hanı Enûşe, eski kentin yakınlarında başka bir kent yaptırdı. Eski Kas'ın kalıntıları, Amu Derya'nın kuzeyinde yer alır.

KAS dağı → KILIÇ dağı.

KASA a. (ital. *cassa*'dan). **1.** Güvenlik kilitleriyle ya da şifreli açma düzenekleriyle donatılmış, önemli miktarda para ya da değerli eşyayı saklamak, çalınmaya ve yangına karşı korumak için kullanılan zırhlı metal dolap. **—2.** Bir ticarethanede para alınıp verilen yer, vezne: *Parayı kasaya ödeyiniz.* **—3.** Doğranmış, dilimlenmiş tahtadan yapılan, kimi zaman kafesli, genellikle tek parça levhaların birleşmesinden oluşan dört köşe, dayanıklı ambalaj; bu ambalajın içinde bulunan şey; sandık: *Bira kasası. Kaç kasa istiyorsunuz?*

—Ağ. yet. Soğuğa duyarlı ağaççıkların yetiştirildiği, istendiğinde seralara alınabilecek kare biçiminde büyük tahta kap.

—Arabac. → SANDIK.

—Bank. *Kasa çıkışı,* bir müşteriye vermek üzere kasadan para çıkarma ya da bir krediyi müşterinin emrine sunma eylemi. || *Kasa dairesi,* bir bankada kasaların durduğu zırhlı oda. || *Kasa kapanış saati,* bankada çalışma gününün sona erdiği saat. (Gişelerin kapanış saatinden daha geç olabilir.) || *Kasa kolaylığı,* bankanın, müşterisine birkaç günlüğüne verdiği karşılıksız kredi.

—Bayınd. *Devrilir kasa,* tekerlekli bir şasi üzerine tüm genişliği boyunca oturan ve dar kenarlarından biri, elle ya da bir makineyle kumanda edilen sonsuz vidalar ya da zincirler yardımıyla hidrolik krikolar aracılığıyla kalkarak tüm yükün yere boşaltılmasını sağlayan kasa. (Eşanl. DAMPER.)

—Denizc. Bir halatın çımasına çözülmeyecek biçimde, dikişle ya da kimi kez radansa kullanılarak yapılan göz. (Halat çımalarına yapılan kasalar halatın babaya kolayca takılmasını sağlar.) || *Kasa çeliği,* iki kasayı iç içe geçirerek birbirine eklemede kullanılan ağaç ya da demir kavalya. || *Kasa dikişi,* halat çımalarına kasa oluşturmada kullanılan dikiş. (Halat çımasının kolları yeterli uzunlukta açılır ve piyanlanır. Yapılacak kasanın büyüklüğüne göre kollar yine aynı halatın bedeni üzerine yatırılır ve diğer kolların arasından geçirilerek iki ya da iki buçuk dikiş yapılır.) || *Kasa etmek,* yan yelkenlerinin ıskotalarını lava ederek yerlerine toka etmek. || *Çatal kasa,* bir halatın çımasında oluşturulan çift kasa. (Eşanl. FİLADORLU KASA.) || *Dikişli kasa,* bir halatın çımasına halat dikişiyle yapılan kasa. (Genellikle kontra ve babafingo istiralyaları ile kontra flok larmosunun ve çarmık halatlarının çımasına yapılır.) || *Emzirme kasa,* bir halatın bedeni üzerine diğer bir halatın iki çımasını belli aralıklarla dikerek oluşturulan kasa. || *Felemenk kasası,* halat çımasından bir kol ayırdıktan ve çımayı beden üzerine yatırdıktan sonra, ayrılan kolun çıma üzerine sarılmasıyla oluşturulan kasa. || *Geçici kasa,* bir halatın çımasına, tekrar çözülebilecek biçimde, ızbarço bağıyla oluşturulan kasa. || *Kuruz kasa,* bir halat bedeninden kuruz kırılıp üzerine piyan bağı vurularak yapılan kasa. || *Piyan kasa,* halatın bedenini doblin haline getirdikten sonra piyan bağıyla birleştirerek yapılan kasa. (Lansa patrisalarında, sartiyelerde, babafingo patrisalarında ve çift çarmıklarda kullanılır.)

—Doğramac. Kapı ve pencere kanadının takıldığı menteşe, pervaz, cam gibi öğeleri taşıyan sabit bölüm. || *Kasa lambası,* kapı ve pencere kanadını yerleştirmek ve kasa kalınlığını azaltmak için kasa kenarının çevresine açılmış yuva, kanal.

—Dy. Bir vagon veya bir arabanın şasiye tespit edilmiş bulunan üst kısmı.

—İç dekors. *Radyatör kasası,* kaloriferli dairelerde, radyatörü gizlemeye yarayan kasa.

—İnş. *Kapı kasası,* kapı kanadının duvardaki kapı boşluğuna tespit edilmesini sağlayan, boşlukla aynı genişlikte ya da daha dar ahşap ya da metal çerçeve. || *Pencere kasası,* pencere kanatlarını açıt boşluğuna tespit etmeye yarayan sabit bölüm, telaro.

—Kâğ. san. Bir kâğıt ya da karton makinesinde çeşitli işlevler gören metal kap. || *Emici ıslak kasa,* bir kâğıt ya da karton makinesinde suyun süzülmesini hızlandırmak ve denetlemek amacıyla yaprağın oluştuğu yerin başlangıcında elek altına yerleştirilen kasa. || *Hamur kasası,* bir kâğıt ya da karton makinesinin ön bölümünde bulunan ve biçimi ile donanımları, makine çıkışında tüm eni boyunca düzgün bir hamur katı oluşturmayı sağlayan kasa; hamurun hızı, üzerine döküldüğü eleğin hızına eşit ya da ona yakındır. || *Yardımcı kasa,* bir kâğıt ya da karton makinesinde düz tablanın üstüne yerleştirilen, genellikle basitleştirilmiş yapıda ikincil hamur kasası. (Yardımcı kasanın görevi, birinci hamur kasasının oluşturduğu ilk kat üzerine uygun bir yerde, elyaf bileşimi farklı olabilen ikinci bir kat yerleştirmektir.)

—Kilitç. Bir kilidin mekanizmasını koruyan kutu. (Başlıca parçaları kapak, alınlık ve bölmelerdir.)

—Marangl. Yere oturmasını sağlamak için dolap biçimindeki mobilyalara monte edilen altlık.

—Matbaac. *Hurufat kasası,* dizgicinin kullanacağı tipografi karakterlerinin yerleştirildiği irili ufaklı bölmelere ayrılmış kutu. (118 gözden oluşur, gözlerin büyük ya da küçük oluşu içlerindeki karakterlerin kullanım sıklığına göre değişir.)

—Muhs. *Kasa açığı* ve *kasa fazlası,* kasa hesabına ya da kasa mevcuduna göre, kasada bulunması gereken miktardan eksik ya da fazla olan miktar. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kasa avansı,* istihkak sahibine kısa bir süre sonra ödenmesi gereken alacağının ödeme gününden önce avans olarak verilmesi. (Banka ve büyük işletmelerin muhasebe tekniğine uymayan bu tür ödemeler daha çok küçük işletmelerde uygulanır. Her ödemeye ait senet, muhasebe kayıtlarına geçirilinceye kadar para gibi kasada saklanır.) || *Kasa defteri,* kasa hareketlerinin işlendiği günlük defter ya da kayıt defteri. (*Kasa yevmiyesi* de denir.) || *Kasa fişi,* bir işletmede muhasebe ve servislerce ödeme ve tahsil için vezneye gönderilen fişler. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kasa görevlisi,* para tahsili işleri görevlisi. || *Kasa hesabı,* kasaya giren ve çıkan paralarla kasa mevcudunun kaydedildiği hesap. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kasa mevcudu,* belirli bir tarihte ya da herhangi bir nedenle hesabın kapanışında, düzenlenmesinde ya da devrinde para ya da kolayca paraya çevrilebilen değerlerin kasada bulunan tutarı. (Banka ve büyük işletmelerde, günlük işlemler için her akşam, aylık vaziyet için ay sonlarında, bilanço nedeniyle de yıl sonlarında kasa sayılarak mevcutlar saptanır ve defter kayıtları ile karşılaştırılarak denetlenir. Kasa mevcudu saptanırken banknotlar, madeni paralar, tahsil edilecek çekler, damga pulları ve kıymetli kâğıtlar ayrı ayrı gösterilir.) || *Kasa sayımı,* çalışma gününün sonunda hesap kapanması, aylık mizan, bilanço, devir ve teslim ya da ani bir denetim sonucu kasa mevcutlarının sayılarak saptanması. || *Kasa tazminatı,* sürekli para alıp vermekle görevli veznedarların ve kıymetli eşyayı korumakla görevli memurların yüklenmiş oldukları sorumluluklara karşı aylıklarının % 25'ini geçmeyecek bir oranda ödenen tazminat. (Doğabilecek bir zarar karşılığında verilen bu tazminat, vergi kapsamı dışında bırakılmaktadır.) || *Kasa tutanağı,* kasa sayımı sonucu ilgililerce düzenlenen ve imzalanan tutanak. || *Kasa tutmak,* kasa işlemlerini yönetmek. || *Kasa yapmak,* bir tüccar için, kasanın durumunu saptamak ve denetlemek amacıyla çeşitli hesaplar yapmak. || *Ana kasa,* bir işletmede para hareketlerinin tümünü yöneten servis. Karşıtı, *yardımcı kasalar* ya da *özel kasalar'*dır (fabrikalar kasası, ücretler kasası, sevk ve teslim kasası).

—Oto. Karoserinin yapı kafesi. || Şasiden ayrılabilen karoseri. || *Kasa tabanı,* bir hizmet taşıtının, genellikle uygun bir yapı aracılığıyla şasi kadrosuna dayanan yükleme döşemesi.

—Öy. Banko, bakara, yirmibir gibi oyunlarda, oyuna katılan bütün öteki oyunculara karşı oynayan oyuncu.

—Saatç. Kol ve masa saatlerinde kadran, ibreler ve kutudan oluşan bütün. || İçinde bir çalarsaat ya da masa saati mekanizmasının yer aldığı kutu. || *Kasayı yerleştirmek,* bir kol saatinin ya da masa saatinin kasa montajını yapmak.

—Spor. Jimnastik ve beden eğitiminde kullanılan, ayrı ayrı parçalardan (en fazla 7 parça) oluşan ve yüksekliği ayarlanabilen atlama aracı.

—Su ür. kül. *Kafesli kasa,* istiridye yetiştiriciliğinde kullanılan, genellikle plastikten yapılmış ızgaralı kasa.

—Tic. Elle ya da otomatik olarak istiflenmiş birçok küçük ambalajı (bira şişesi, yoğurt kabı, vb.) bir arada içeren tahtadan yapılmış perakende satış birimi (mukavvadan olursa *kutu* denir). || *Kasa fişi,* müşteriye, satın aldığı mal için kasaya ödediği tutar karşılığında verilen fiş.

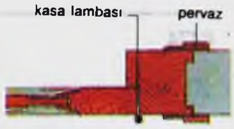
◆ ünl. Denizc. Yan yelkenlerinin açılması için verilen komut. (Açılacak yelkenin adıyla birlikte söylenir: *kasa ıskota randa.*)

—ANSİKL. Muhs. Kasa açığı ya fazla ödemeden ya da eksik tahsilattan, kasa fazlası ise eksik ödeme ya da fazla tahsilat yapılmasından ileri gelir. Kasa açığının kaynağı saptanamazsa bir kasa ödeme fişi kesilerek muvakkat borçlular hesabına alınır ve kasa mevcudu defter kaydıyla denkleştirilir. Kasa fazlası varsa, bir tahsil fişiyle muvakkat alacaklılar hesabına geçirilerek denklik sağlanır. Kasa borcu duruma göre veznedardan taksitler halinde alınır. Kasa fazlası ise bir istihkak sahibinin çıkarak alacağını istemesi olasılığına karşı bir süre bekletilir. Böyle bir kişi çıkmazsa yıl sonunda kâr ve zarar hesabına geçirilir.

• Kasa fişleri, niteliklerine göre *kasa tediye (ödeme) fişi* ve *kasa tahsil (alındı) fişi* olarak ikiye ayrılır: kasa tahsil fişi, kasaya girişlerin hangi amaçlarla yapıldığını, hangi hesaplara alacak olarak kaydedildiğini gösterir. Üzerinde fişin tarihi ve numarası, alacaklı hesabın adı, tutarı, ilgili kişilerin imzaları ile "tahsil fişi" ve "tahsil edilmiştir" ibareleri yer alır. Kasa tediye fişlerinde ise, kasa çıkışlarının hangi amaçlarla yapıldığı ve hangi hesaba borçlu kaydedildiği belirtilir. Bu fişlerin üzerinde de kasa tahsil fişlerindeki bilgiler ile "ödeme fişi" ve "ödenmiştir" ifadeleri bulunur.

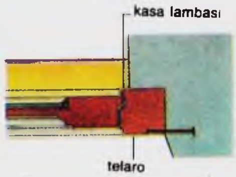
KASA a. (ar. *ḳaṣᶜa*). *Esk.* **1.** Çanak, yemek tabağı. **—2.** *Kasa-lis,*çanak yalayıcı, dalkavuk, kâselis.

KASA → THEODOROS II.

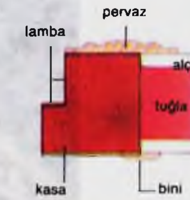
kapı **kasası** lambası kesiti

pencere **kasası** lambası kesiti

ahşap **kasa**

ahşap bir **kasa**nın kesiti

metal **kasa**

metal bir **kasa**nın kesiti

KASAB a. (ar. *ḳaṣab*). *Esk.* **1.** Saplarının içi boş ve boğumlu ot, kamış. **—2.** Keten. **—3.** *Kasab-ı Mısri*, Mısır keteni. ‖ *Kasab-ül-hint*, hint kumaşı. ‖ *Kasab-üs-sabak*, arkadaşları arasında üstün gelen kimse.
—Esk. anat. Bronş, nefes borusu.
—Esk. bot. *Kasab-üs-sükker*, şeker kamışı.

KASABA a. (ar *ḳaṣaba*). **1.** Kentten küçük, köyden büyük, kimi kırsal özelliklerini henüz yitirmemiş yerleşim merkezi. **—2.** Kuzey Afrika'da hükümdarın kale ve sarayı, bir kentin tahkim edilmiş yüksek bölümleri; kimi zaman, kırsal bölgede, savunma amaçlı istihkâm. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Cezayir'de, bağımsızlıktan önce, Avrupalılar'ın oturduğu mahalleler arasına sıkışmış müslüman mahallesi. (Eşanl. KASBA.)

◆ sıf. Kasabaya ya da kasabalılara özgü şeyi belirtir: *Kasaba gelenekleri. Kasaba halkı.*
—ANSİKL. Kasabalara özellikle Mağrib ve İspanya'da *(alcazaba)* rastlanır. Çoğunlukla kentin yüksek kesiminde yer alan kasabalar surlarla çevrilidir. Gerek duyulduğu zaman, iç duvarlarla bağımsız bölümlere de ayrılabilirler. Kasabalarda saraylar, alanlar ve askeri karargâhlar yer alır. Kimi kentlerde, çeşitli askeri birlikler için birden çok kasaba bulunabilirdi (Fas); kimi kasabaların boyutları gerçek kent boyutlarına ulaşmıştı (Fas el-Cedid). Kasabalara, çoğunlukla zengin bezemeli, tahkim edilmiş bir ya da birkaç kapıdan girilirdi. Rabat'taki Udaye kasabasının güzel oranlanmış görkemli süslemeli kapısı, Kuzey Afrika'nın en tanınmış islam anıtlarından biridir.

devrilir kasalı kamyon

Euclid

Perlini International

yükünü boşaltan bir devrilir kasalı kamyon

KASABA a. (ar. *ḳaṣaba*). *Esk.* **1.** Nefes borusu. **—2.** Başörtüsü. **—3.** *Kasaba-yı rie*, bronş.

KASABA → TURGUTLU.

KASABA, Kastamonu'nun merkez ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 185 nüf. (1990).—Mim. Köyün çevresinde bulunan yapı kalıntıları, burasının Candaroğulları döneminde önemli bir yerleşme olduğunu kanıtlamaktadır. Özellikle Mahmutbey camisi, Anadolu'daki ağaç direkli camilerin en güzel örneklerindendir. 1366'da Candaroğlu Mahmut Bey'in yaptırdığı cami dıştaki yalınlığına karşılık, içteki zengin kalem işleriyle dikkati çeker. Ahşap çatıyı taşıyan dört ağaç sütun ana mekânı üç sahına ayırır. Kastamonu'daki İbnineccar camisi' nin kapı kanatlarıyla üslup açısından büyük benzerlikler gösteren kapısının aynı sanatçının ürünü olduğu sanılmaktadır. Mihrap, minber, tavan ve kapıda kullanılan rumi, geometrik, bitkisel motifler ve yazılar büyük bir uyum gösterir.

KASABALI sıf. ve a. Kasabada oturan kimse ya da kimseler: *Kasabalı, yapılacak fabrikaya karşı çıkıyor.*

KASABAT çoğl. a. (ar. *ḳaṣab*'ın çoğl. *ḳaṣabat*). *Esk.* **1.** Nefes boruları, bronşlar. **—2.** *Kasabat-ür-rie*, akciğerlerdeki nefes boruları.

KASABİ sıf. (ar. *ḳaṣab* ve *-i*'den *ḳaṣabi*). *Esk.* Kamışsı, kamışımsı.

KASABİYE a. (ar. *ḳaṣab* ve *-iyye*'den *ḳaṣabiyye*). *Esk.* Koyun kesmesi ya da yüzmesi için kasaba verilen ücret.

KASACK (Hermann), alman yazar (Potsdam 1896 - Stuttgart 1966). Darmstadt Dil ve edebiyat akademisi başkanlığı yaptı (1954-1963). Oyun yazarı, denemeci, özellikle de *Echo*'nun (1933) ve *Das ewige Dasein*'ın (1943) anlatımcı şairiydi. Daha sonra yazdığı romanlarda, kaderi önceden belirlenmiş bir dünyaya yeni bir ahlak anlayışı getirmeye çalıştı (*Die Stadt hinter dem Strom*, 1947; *Das Grosse Netz*, 1952).

KASADAR a. (*kasa* ve fars. *dar*, tutan' dan). Kasiyer.

KASADARLIK a. Kasadarın yaptığı iş.

KASAİ a. Okyanusya'da ve tropikal Asya' da yetişen ve kaba dokulu, yarı-ağır, yarı-sert açık kırmızı bir odun veren ağaç. (Odunu marangozlukta, doğrama, fıçı, kontrplak yapımında kullanılır. Cinsi: *pometia;* sapotaceae familyası.)

KASAİ. Tar. coğ. Antalya'nın Gündoğmuş ilçesi yakınında, Asartepe mevkisinde antik kent. Antikçağ yazarlarınca sözü edilen kent, bölgenin önemli yerleşmelerindendi. Roma döneminde para bastı. Bizans döneminde de kent statüsünü koruyordu. Kalıntılar arasında büyük bir kilisenin duvarları ve bu yapının G.-D. köşesindeki uzun yazıt (V. yy.) dikkati çeker.

KASAİ, Zaire'de iki ilin adı: *Batı Kasai* (157 000 km²; 2 369 582 nüf. [1990], yönetim merkezi *Kananga*) ve *Doğu Kasai* (168 000 km²; 2 669 529 nüf. [1990], yönetim merkezi *Mbuji-Mayi*). Yörede Mongolar (K.'de), Lubalar ve Kubalar (orta kesim ve Güney) yaşar. Besin ürünleri manyok, mısır ve pirinç, ticari ürünlerse pamuk ve kahvedir. Büyükbaş hayvancılık güneyde etkindir. Mbuji-Mayi ve Tshikapa'da elmas (özellikle sanayide kullanılan türden) çıkarılır.

KASAİ, Afrika'nın ekvator bölgesinde ırmak (uzunluğu 2 200 km), Angola'da Benguela platosunda doğar, 500 km boyunca Zaire'yi Benguela platosundan ayırdıktan sonra çığırı Zaire'de son bulur; Zaire' de iki ile bu ırmağın adı verilir. Sağ kıyıdan Lulua'yı alarak büyüyen Kasai üzerinde, Şaba demiryolunun son durağı olan Ilebo' dan (esk. Port-Francqui) sonra ulaşım yapılabilir. Kuango (sol kıyıdan) ve Fimi'nin (sağ kıyıdan) kavuşmasından sonra *Kwa* adını alan Kasai, Kwamouth'ta Zaire ırmağına (sol kıyıdan) saniyede ortalama 10 000 m³ su akıtır.

KASAİD çoğl. a. (ar *ḳaṣide*'nin çoğl. *ḳaṣā'id*). *Esk.* Kasideler.

KASAİN a. (fr. *cassaïne*). Org. kim. Formülü $C_{24}H_{39}NO_4$ olan diterpensel alkaloit; *Erythrophleum guineense*'den özütlenir; kalp güçlendirici bir etkisi vardır.

KASALAMA a. Kasalamak eylemi.

KASALAMAK g. f. *Bir şeyi, şeyleri kasalamak*, onu, onları satış yerlerine gönderebilmek, depolarda saklayabilmek amacıyla kasalara yerleştirmek: *Portakalları kasalayıp kamyona yüklemek.*

◆ **kasalanmak** edilg. f. Kasalamak eylemine konu olmak: *Buzhaneye kaldırılacak yumurtalar kasalandı mı?*

KASALANMA a. Kasalanmak eylemi.

KASALANMAK → KASALAMAK.

KASALI sıf. Kasası olan ya da kasası belirtilen bir nitelikte olan.
—Bayınd. *Devrilir kasalı kamyon*, bir damperle donatılmış, özdevinimli, tekerlekli taşıt. (DAMPERLİ KAMYON da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Nalbantl. *Kasalı kıskaç*, KAYNAK* KISKACI'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bayınd. Devrilir kasalı kamyonlar genellikle toprak işleri yapılan şantiyelerde kullanılır. Bunları sıradan bir kamyondan ayıran, daha güçlü olmaları, dönme yarıçapının daha küçük olması ya da daha fazla yüklenebilmeleridir. Devrilir kasalı kamyonlar başlangıçta, oldukça düşük kapasiteli (3 m³), şoför mahalli seyir yönünde dönebilen, hantal taşıtlardı. Kasaları yükselerek devrilen kamyonlar özellikle beton taşımada kullanılır. Kasanın yükselmesi yükün doğrudan doğruya kalıp içine ya da bir başka aracın (kren, derrick, pilonlu ve kablolu vinç) kasasına dökülebilmesini sağlar.

KASAMA, Zambiya'da kent, Kuzey ilinin (132 100 km²; 628 000 nüf.) yönetim merkezi; 12 000 nüf.

KASAME a. (ar. *ḳasāme*). İsl. huk. Katili bilinmeyen bir cesedin bulunduğu yer halkından elli kişinin yargıç huzurunda yemin etmeleri. (Yemin edeceklerin sayısı elliden az olursa, bunlardan bazılarına tekrar yemin ettirilerek elliye tamamlanır. Kasame yapıldığı halde öldüren kişinin kim olduğu anlaşılmazsa cesedin bulunduğu bölgedeki erkekler ya da o yer sahibi ölünün diyetini ödemek zorundadırlar. Kasame Peygamber tarafından kabul edilmiş bir usuldür.)

KASAN a. Esk. sil. **1.** Yayın baş tarafının bir karış kadar altında, balıksırtı biçimindeki bölüm. **—2.** *Kasan başı*, yay üzerinde, kasanla sal*'ın birleştiği noktaya verilen ad. (*Kasan gözü* de denir.)

KASAN, Tar. coğ. Fergana*'da (Kırgızistan) eski kent, Mugtepe'de yapılan kazılarda Kuşanlar, Göktürkler ve İslam-Türk dönemlerine ilişkin kültür katmanları ortaya çıkarıldı. Göktürk dönemine ait kasan seramikleri basık, iki kulplu çanaklar ya da güveçlerden oluşuyordu. Ayrıca uzun boyunlu, kulplu testiler bulundu. Kervan yolları üzerinde bulunması nedeniyle uzun süre önemini koruyan kentin halkı, tüccar kolonilerinden oluşuyordu.

KÂSÂNİ (Ebu Bekir bin Mesut), arap hanefi fıkıh bilgini (öl. Halep 1191). Dönemin ünlü fıkıh bilgini Alaettin Muhammet bin Ahmet'ten öğrenim gördü. Kapılandığı selçuklu sarayında öteki fıkıh bilginleriyle anlaşamadığından Halep'e, Nurettin Zengi' nin yanına giderek Halaviye medresesi'ne müderris oldu. Mutezile bağlılarıyla giriştiği tartışmalarda onları sert bir biçimde eleştirdi ve hanefi mezhebini savundu. Bilinen en ünlü yapıtı, Alaettin Muhammet bin Ahmet'in *Tuhfe* adlı fıkıh yapıtına yazdığı yedi ciltlik *Kitâb bedai üs-sanai fi tertib iş-şerai* adlı haşiyedir.

KASANİYE a. Nakşibendilik tarikatının ahrariye kolundan ayrılan bir başka kolu. (Orta Asya'da Seyhun ırmağının kuzeyindeki Kasan kentinde doğan Hace Şemsettin

Ahmet el-Kasani [öl. 1542] tarafından kurulduğundan bu adla anılır.)

KASAP a. (ar. *ḳaṣṣab*). **1.** Bazı kasaplık hayvanların (sığır, koyun, dana vb.) etini besin olarak satışa sunulmak üzere hazırlayan ve perakende olarak satan kimse. || *Kasap bıçağı*, kasabın et kesmekte kullandığı büyük bıçak. || *Kasap çırağı, yamağı*, kasabın yardımcısı. || *Kasap kancası*, etlerin asıldığı madeni kanca. || *Kasap satırı*, kasabın kemik parçalamakta kullandığı satır. **—2.** Et satılan dükkân; kasap dükkânı. **—3.** *Kasap süngeri*, çok kirli şey için kullanılır. || *Kasap süngeriyle silinmiş yüz*, son derece arsız, yüzsüz, utanmaz bir kimsenin bu yönünü vurgulamak için kullanılır. || *Kasaba et, yağ borcu mu var, borcu yok ya*, bir kimsenin çok şişmanlaması durumunda "bu kadar şişmanlamasın" anlamında söylenir.

—Folk. *Kasap havası*, kasap oyunlarının eşlik ezgisi. || *Kasap oyunu*, İstanbul, Edirne, Tekirdağ, Kırklareli ve çevresinde yaygın, ayakla yeri dövme figürlerine dayanan karşılama türü bir halk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kâğ. san. *Kasap kâğıdı*, yağa ve kana dayanıklı kâğıt.

◆ sıf. ve a. Acımasızca cana kıyan, kan dökücü kimse; hunhar: *Beyoğlu kasabı dün yakalanmış.*

—ANSİK. Folk. Ağırdan başlayıp giderek hızlanan kasap oyunları, Anadolu'nun birçok yöresinde oynanmakla birlikte yörelere göre farklılıklar gösterir. Genellikle kadın erkek birlikte, açık ve bağlı dizi oluşturularak oynanır. Oyunu dizinin sağ başında bulunan ve *kabadayı* denen kişi yönetir. Müzik, hız ve ritim yönünden tek bölümlü, iki bölümlü ve üç bölümlü kasap oyunları olmak üzere üçe ayrılır. Tek bölümlülerde oyun aynı müzik ve ritimle başlayıp biter. İki bölümlü olanlarda oyun küçük yürüyüşlerle ve ağır ritimle başlar, kabadayının buyruğuyla daha hareketli olan ikinci bölüme geçilir. Bu bölümde figürler hızlanır, büyük çapraz adımlar, sıçrama ve hora tepmeyle süren oyun ani ve sert bir ayak figürüyle sona erer. Üç bölümlü kasap oyunlarında ise bu iki bölümden sonra "susta" denen ve çok hızlı ritimde süren beden ve ayak devinimlerine dayanan üçüncü bölüm ani bir duruşla sona erer. Kasap oyunlarına genellikle davul zurna eşlik eder.

KASAPBAŞI a. Tabakhanelerde kasaplık koyunların ya da kendiliğinden ölen hasta hayvanların derilerinden terletme, sülfit ya da kireçleme yöntemiyle yolunarak elde edilen yün elyafı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İkt. tar. *Kasapbaşı*, saray mutfağında çalışan ve sarayın et işleri ve hayvan kesimiyle uğraşan kasapların yönetiminden sorumlu olan kimse. —Devletin vergi olarak topladığı koyunların meralara ve kışlaklara dağıtım işlerini yöneten kişi. —Sefer sırasında orduya katılan esnaflar arasında bulunan kasapların başı.

—Tekst. *Kasapbaşı yünü*, kesilmiş kasaplık hayvanların derilerinden, kireç ve zırnık uygulama yöntemiyle, yolunarak elde edilen yün. (Eşanl. TABAK YÜNÜ.)

—ANSİKL. Kasapbaşı yünleri kesilmiş hayvanların yaş derilerinden kireç, zırnık gibi kimyasal maddelerle işleme uğratılarak yolunma suretiyle elde edilir. Kireç ve zırnık dışında ayrıca terletme yöntemi de kullanılır. Bu yöntemle postlar, üzerlerine yapışık pisliklerden arındırılmak üzere birkaç gün soğuk su içinde bırakılır. Daha sonra silindirlerden geçirilip ter ve kirlerinden bir oranda temizlenir ve suyu alınır. Hafifçe ısıtılmış sıcak, rutubetli, karanlık ve kapalı bir odada asılıp ekşimeye başlayıncaya değin yazın 3, kışın yaklaşık 6 gün) bırakılır ve terletilir. Bu şekilde gevşeyen yünler, kolaylıkla yolunabilir duruma gelir.

Sülfit yönteminde deriler yıkama ve temizleme işleminden geçirildikten sonra iç kısımlarına kireçle karıştırılıp macun haline getirilmiş sodyum sülfat sürülür. Sıcak bir odada bir süre bekletildikten sonra üzerindeki elyaf yolunarak alınır.

Kireçleme yönteminde temizlenmiş postların tüylü tarafına macun haline getirilmiş kireç sürülür. Postların yüzleri birbiri üzerine getirilerek içinde ılık su bulunan bir kuyuya çift çift, üst üste istif edilir, 24 ya da 48 saat bekletilir. Çıkarıldıktan sonra bol suyla durulanır ve postlar üst üste istif edilir. Kokuşmaya başlayınca üzerindeki elyaf yolunur. Kireçleme yönteminde postların üzerinde kireç kaldığından elde edilen elyaf istenen kalitede olmaz. Ölmüş hayvanların derilerinden alınan yünler ise esnek değildir ve dayanıklılığı azdır. Genellikle kaliteleri düşük ve renkleri mat olur.

KASAPÇI (Gençay), türk ressam (Ankara 1933). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi resim bölümü'nü bitirdi (1954). 1960'ta İtalya'ya gitti ve altı yıl Roma'da kaldı. Burada kişisel sergiler açtı, uluslararası sergilere katıldı. 1959-1979 yılları arasında gerçekleştirdiği çalışmaları sırasında boyanın yanı sıra renkli cam parçaları, nazar boncuğu, çakıl gibi değişik malzemeden yararlanarak optik ve dekoratif düzenlemelere yöneldi. Doğu'nun gizemciliğini Batı'nın akılcı yaklaşımıyla zenginleştirmeyi deneyen bu dönemi, doğa notlarına dayalı duygulu desenler dönemi izledi. ODTÜ, Divan ve Etap otelleriyle bazı bankaların duvar resmi çalışmalarına katıldı. İtalya'nın Gubbio kentinde birincilik (1961), DYO resim yarışması (1974) ve *Ev-dekorasyon* dergisinin (1980) başarı ödüllerini kazandı. Yapıtları İstanbul Resim ve heykel müzesi'yle özel koleksiyonlardadır.

Gençay Kasapçı'nın bir yapıtı

KASAPHANE a. (ar. *ḳaṣṣab* ve fars. *ḫane*'den *ḳaṣṣab-ḫāne*). *Esk.* Kasap dükkânı.

KASAPLIK a. **1.** Kasabın işi, uğraşı. **—2.** Acımasızca davranan, kan dökücü kimsenin niteliği; hunharlık.

◆ sıf. *Kasaplık hayvan*, özellikle et üretimi için beslenen hayvan (sığır, koyun, vb.) [Bk. *ansikl.* böl.]. —Kesimevine gönderilmek için ayrılmış ya da kesime elverişli besi hayvanı.

—ANSİKL. *Kasaplık hayvan.* Gerçek anlamda kasaplık hayvanlar erken gelişme ve kolay semirme özelliği olan besi hayvanlarıdır. Genel karakterleriyle bunlarda vücut oldukça kısa, fakat geniş ve derindir. Özellikle göğüs bölümünde bu durum açıktır. Deri altında katılgan doku toplanmış ve fazla oranda yağ birikimi olmuştur. Bu yüzden aslında ince olan deri kalın görünür. Kafa oldukça küçük, kalın ve kısa, gözler ileri doğru çıkıktır. Boyun kısa ve kalındır ve etleri özellikle arkaya doğru gelişmiştir. Sırt çizgisi yataydır. Cıdağı geniş, sırt ve onu izleyen bel, kısa ve geniştir. Sağrı hem uzun hem de geniştir. Kuyruk kısa ve incedir. Göğüste kaburgalar kuvvetli bir yaylanma gösterir ve omurgaya oldukça dik durumdadırlar. Araları fazla geniş değildir. Açlık çukuru bölümü sıkıdır. Karın silindir biçimindedir, sarkmaz. Etlerin yerleşmesi yağ birikimiyle birlikte olduğundan vücudun genel yapısına toparlak ve dolgun bir görünüm verir. Dişilerde memeler orta iriliktedir. Kol ve bacak dizlere ve haneplere kadar uzun, aşağı kısımlar kısadır. Budun hanebe doğru inişinde görülen girinti ne kadar az olursa, görünüş bakımından hayvanın kasaplık değeri o oranda artar. Kemikler kısa ve kalındır. Sığırlarda vücudun iyi kalitede et verecek yerlerindeki kaslar büyük gelişme göstermekte ve kas telleri arasına yağ toplanmaktadır. Bu nedenle et, damarlı bir mermerin görünüşünü (mermer yapı) andırır. Tam besili hayvanlar 2/3 en iyi, 1/3 orta kalitede et vermektedir. Kasap ve celepler hayvanların semizlerini ayırt etmek için genellikle kasap tutamları denilen yerleri elle yoklarlar. Bunlar içinde işe en çok yarayanları, döş, kaburga, böbrek yatağı, kavram ve kuyruksokumudur. Devlet istatistik enstitüsü'nün 1990 yılı rakamlarına göre, memleketimizde kesilen hayvan sayısı toplam 16 849 000 baş ve elde edilen et miktarı da 588 728 tondur. Bu toplam içinde çeşitli kesim hayvanlarının sayısı ve elde edilen et miktarı şöyledir: 6 947 000 baş koyun ve 129 378 ton koyun eti; 5 300 000 baş kuzu ve 62 374 ton kuzu eti; 1 559 000 baş kılkeçisi ve oğlağı, 24 509 ton kılkeçisi ve oğlak eti; 83 000 baş tiftik keçisi ve oğlağı; 1 306 000 ton tiftik keçisi ve oğlak eti; 1 447 000 baş sığır ve 203 038 ton sığır eti; 1 385 000 baş dana ve 150 656 ton dana eti; 113 000 baş manda ve manda yavrusu, 16 595 ton manda ve manda yavrusu eti; 1 000 baş deve ve deve yavrusu, 75 ton deve ve deve yavrusu eti; 15 000 domuz ve 753 ton domuz eti.

KASAR ya da **KASTAR** a. (ar. *ḳaṣr*, kumaşı beyazlatma). Bezi beyazlatmakta kullanılan madde, genellikle kireç kaymağı.

KASARA a. (ital. *cassero*). Denizc. **1.** Gemilerin baş, kıç ve orta taraflarında, üst güverteden daha yukarıda kalan yarım güverteler. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kasara altı*, gemilerin kasara altlarına rastlayan üst güverte bölümü. || *Kasara binası*, eskiden, bir geminin güvertesi üzerinde, özellikle de kıçta bulunan hafif yapı. || *Kasara kamarası*, kasaralarda bulunan kamaralar. (Ticaret gemilerindeki kasara kamaraları zabitan kamarası olarak kullanılır.) || *Baş kasarası*, bir geminin baş tarafında, üst güverte üzerinde bulunan yapı. || *Baş kasara güvertesi*, bir geminin baş tarafına, ana güverteden daha yüksek yapılmış rüşvet güverte. || *Kıç kasarası*, bir geminin kıç tarafında yer alan ve bir bordadan diğerine uzanan, tamamen kapalı yapı. (Eski gemilerde, kıç kasarası zabitan kamaralarını ve yemek salonunu içeriyordu. Modern ticaret gemilerinde de kaptan köprüsünden kıça kadar uzanır ve tüm kamaraları kapsar. Gemi uzunluğunun % 25'ini geçip geçmemesine göre *uzun* ya da *kısa* olarak adlandırılır.) || *Orta kasara*, modern gemilerde, geminin ortasında yer alan ve mürettebatın ya da yolcuların barınmasında kullanılan üst yapı. (Gemi uzunluğunun % 15'ini geçip geçmemesine göre *uzun* ya da *kısa* olarak adlandırılır.)

çelik bir geminin (XX. yy.)

eski ağaç bir geminin

kıç kasaraları

—Esk. denizc. *Kasara altı topu*, kalyonlarda, kadırgalarda baş kasaranın altına, sancak ve iskele tarafına yerleştirilmiş toplar.

—ANSİKL. Kasaralar ilk olarak Ortaçağ kadırgalarında kullanıldı; bunlar düşman gemilerinin güvertesine tamamen hâkim yapılardı ve gerçek birer kaleye benziyordu. Günümüzde de kullanılan kasaralar, modern gemilerde *baş kasarası*, *orta kasara* ve *kıç kasarası* olarak üçe ayrılır.

KASARA. Tar. coğ. G.-B. Anadolu'da karia kenti; Marmaris'in G.-B.'sındaki Loryma (Bozburun) yarımadasının ucundaydı. Kentin İ.Ö. 408'e doğru Rodos'a bağlandığı sanılmaktadır.

KASARLAMAK ya da **KASTARLAMAK** g. f. Pamuk ipliğini ya da pamuklu bir kumaşı beyazlatmak, ağartmak.

KASAS a. (ar. *kaṣaṣ*). *Esk.* **1.** Bildirme. **—2.** Anlatma, hikâye etme. **—3.** İz sürme. —Hat. Bir yazı türü.

KASAS çoğl. a. (ar. *ḳıṣṣa*'nın çoğl. *ḳaṣaṣ*). *Esk.* **1.** Kıssalar, öyküler, ders alınacak öyküler. **—2.** Olaylar.

Kasas suresi, Kuran'ın 28. suresi. 88 ayettir. Mekke'de inmiştir. *Kıssa* (hikâye) sözcüğünün çoğulu olan *kasas,* surenin 25. ayetinde yer alır ve sureye adını verir. Firavun'un azgınlığı, böbürlenmesi ve yeryüzündeki bozgunculuğunu anlatan ayetlerle başlayan surede Musa ve kardeşi Harun ile Firavun arasında geçen olaylar, Musa'nın Medyen'e göçmesi ve Şuayp peygamberin kızı ile evlenmesi, Hz. Muhammet'in mekkeli müşrikler ile savaşımı anlatılır ve bütün sapkın yolların birbirine benzediği vurgulanır. Surede ayrıca Karun*'un zenginliği ve şımarıklığı, inananlar ve inanmayanlar arasındaki mantık farkı belirtildikten sonra insanlar, gerçek mutluluk yolu olan iman yoluna çağrılır. Sure, şu anlamdaki ayetle son bulur: "Allah'tan başka bir tanrıya yalvarma. O'ndan başka tanrı yoktur. O'nun yüce varlığından başka her şey geçicidir. Hüküm, yalnız O'nundur ve O'na döndürüleceksiniz."

KASATKİN (Nikolay Alekseyeviç), rus ressam (Moskova 1859 - *ay. y.* 1930), Donets madencilerinin yaşamlarına ilişkin resimlerle (1892'den sonra) toplumcu gerçekçiliğin öncülerinden biri oldu.

KASATKİNA (Natalya), rus kadın koregraf ve dansçı (Moskova 1934). Bolşoy tiyatrosu'nun bale topluluğuna girdi. *Vanina Vanini* (1962) ile koregraflığa başladı. Kocası Vladimir Vasilyov ile *I Geologi* (1964) ve *Bahar ayini*'nin (1965) prömiyerinde başrol oynadı. *Dünyanın yaratılışı*'nın koregrafisini yaptı (1968, 1971). *Koregrafik hikâyeler* adlı bir TV filmi hazırladı (1977). Son çalışmaları: *Âdem ve Havva* (1982), *Aşkın görünümleri* (1987), *Doş Kişot* (1990).

KASATURA a. (ital. *cacciatore*'den). Palaskada taşınan ve bir tüfeğin ucuna takılarak kullanılan bir tür küçük kılıç; tüfeğe takıldığında *süngü* adını alır. (→ SÜNGÜ.)

KASAVELE a. Denizc. **1.** Gemilerde, yıkanan çamaşırları, yelkenleri ve brandaları asarak kurutmak için genellikle pruva direğinden baş tarafa gerilen halat. **—2.** *Kasavele palangası,* gabya ve kontra serenlerini kaldırıp indirmekte kullanılan palanga.

KASAVET, -ti a. (ar. *ḳasavet*). **1.** *Esk.* Sertlik, katılık. **—2.** *Esk.* Duygusuzluk, acımasızlık. **—3.** Keder, tasa, kaygı: *Onunla kalamadığım için kasavetteyim. Ne yaptıysa bu kasavetten kurtulamadı.* **—4.** *Kasavet çekmek, etmek,* üzülmek, kaygılanmak.

KASAVETLENMEK gçz. f. Üzülmek, kederlenmek.

KASAVETLİ sıf. **1.** Kederli, tasalı, kaygılı: *Yüzünde kasavetli bir ifade vardı.* **—2.** Sıkıntı veren: *Loş ve kasavetli bir evde oturuyor.*

KASAVETSİZ sıf. Kedersiz, kaygısız, sıkıntısız.

KASAVUBU (Joseph), zaireli devlet adamı (Mayombe 1917 - Boma 1969). Abako ulusçu hareketinin başkanı (1955). Kongo Cumhuriyeti'nin bağımsızlığı sorununu Belçika ile görüşmek üzere Brüksel Yuvarlak masa konferansı'na katıldı. 1960'ta Kongo Cumhurbaşkanı oldu. Eylül ayında Patrice Lumumba'yı Başbakanlık görevinden aldı. General Mobutu'nun hükümet darbesi üzerine 25 kasım 1965'te görevden ayrıldı.

KASBA → KASABA.

KASBA-TADLE, Fas'ta kent, Tadla ovasında, Um Er-Rebia kıyısında; 15 000 nüf. XVIII. yy.'dan kalma güzel kale. Um Er -Rebia üzerindeki baraj sayesinde Beni Amir ovası sulanmaktadır.

KASBİLİM a. Anatominin kasları inceleyen bölümü. (Eşanl. MİYOLOJİ.)

KASCHNİTZ (Marie Luise), alman kadın yazar (Karlsruhe 1901 - Roma 1974). Özellikle savaş yıllarından esinlenen şiirleri (*Totentanz und Gedichte zur Zeit,* 1947; *Ewige Stadt,* 1952; *Ein Wort weiter;* 1965) güçlü bir simgeciliğe tanıklık eder. Ayrıca romanlar (*Elissa,* 1936), özyaşamöyküleri (*Wohin denn ich,* 1963) ve denemeler yazdı.

KASD → KASIT.

KASDERİSEL sıf. Biyol. Knidliler gibi ilkel hayvanların ektoderm kökenli hücrelerine denir. (Bu deri hücrelerinin dışta olanları epitelyum kökenlidir, içte olanlarıysa beden çeperinin biçimini değiştirebilecek güçte kasılgan kas lifçikleri içerir.)

KÂSE a. (fars. *kāse*). Cam, çini, toprak vb.'den yapılan, sulu yiyeceklerin konduğu çukur kap; bu kabın içindeki: *Çorba kâsesi. Ayaklı, kulplu, kapaklı kâse. Bir kâse yoğurt.*
—*Esk. Kâse-bend,* kâse, çanak saran; kâse tamir eden. || *Kâse-ger,* kâse yapan. || *Kâse-lis* → KÂSELİS. || *Kâse-suz,* kâse yıkayan; bulaşıkçı. || *Kâse-i çeşm,* göz çukuru.
—Ağ. yet. Genellikle çok kısa gövdeli bazı meyve ağaçlarına uygulanan ve ağaçta önce yatay olarak dışa doğru, sonra dikey uzanan 3 ila 6 kol bırakmayı öngören budama biçimi.
—Bağc. Bir omcada 3-6 kol ve her kolda bir iki dal ve her dalda bir iki göz bırakılarak yapılan budama. (Kâse biçimi budama gerek Türkiye'de gerek Avrupa ülkelerinde çok yaygın bir uygulamadır. Bütün asmalarda yapılır, ama daha çok güney bölgelerde yere yatan ya da yarı dik duran ve herek kullanılmayan bağlarda, kuzey bölgelerde hereğe alınan asmalarda kullanılır.)
—Esk. gökbil. *Kâse-i dervişan, kâse-i şikeste, kâse-i yetiman,* kuzey takımyıldızı.
—Hat. Hattatlıkta kimi harflerin (sin, şin, sad, dad, kaf, lâm, vav, ye) altındaki kâseyi andıran bölüm. (Yazı kurallarına göre bu bölümün aynı çizgide yer alması gerekiyordu. Kâseye en güzel biçimini sülüs ve nesih yazılarda Hafız Osman, celi sülüsteyse Mustafa Rakım kazandırmıştır.)
—Tekst. Şeritçilerin kalın ipek kordonlar yapmada kullandığı, ortasına doğru delikler açılmış tahta çanak.

KÂSEBAZ a. (fars. *kāse* ve *bāz,* oynayan'dan *kāse-bāz*). Sey. oy. Osmanlı dönemi seyirlik oyunlarında, kâseleri parmaklarının ya da değneklerin ucunda çevirerek dans eden beceri oyuncusu.

KÂSELİS sıf. (fars. *kāse* ve *lis,* yalayan' dan *kāse-lis*). *Esk.* Çanak yalayıcı, dalkavuk: *"...beni o karmakarışık devrin zebunu ve kâselis bir bâziçesi olmaktan kurtaramayacaktı"* (Neyzen Tevfik).

KASEM a. (ar. *ḳasem*). *Esk.* **1.** Yemin, ant. **—2.** *Kasem etmek,* ant içmek, yemin etmek.
—İsl. Allah'ın adı ya da sıfatlarından biri üzerine yapılan yemin*. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kasem bi-llah,* Tanrı adına edilen yemin.
—ANSİKL. Fıkıh bilimine göre geçerli yemin, ancak Allah'ın adı ya da sıfatlarından biri üzerine yapılan yemindir (vallahi, billahi, tallahi vallahil'azim vd.). İslam dininde bir zorunluluk olmadıkça uluorta yemin etmek ve bunu bir alışkanlık haline getirmek hoş karşılanmaz. Yalan yere yemin eden kişi, hem yalan söylemenin hem de kendi yalanına Tanrı'yı tanık tutmanın günahını yüklenmiş sayılır.

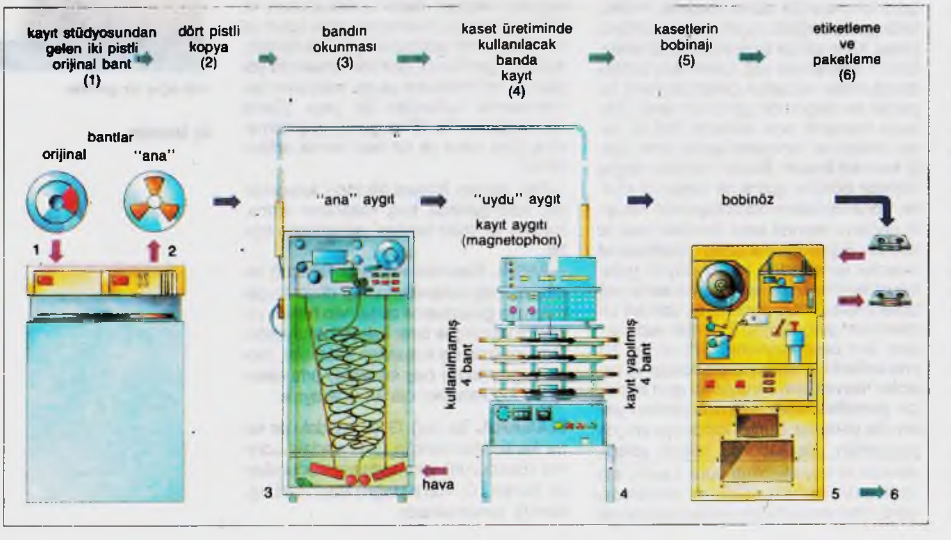
KASEM a. Gurunsiler'in konuştuğu, kva öbeğinden Nijer-Kongo dili.

KASENGA, Zaire'nin güney-doğu'sunda kent, Luapula kıyısında, Zambiya sınırında.

KASENTİNA, Konstantin'in (Cezayir) bugünkü adı.

KASET a. (fr. *cassette*). Elektroakust. Ses ve/ya da görüntünün kaydı ve yeniden oluşturulması için hazırlanmış bir kutu ve iki makaradan oluşan bütün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bilş. Veri kaydı için kullanılan manyetik şerit tipi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Foto. ve Sine. Işığı geçirmeyen, bir çekim aygıtına takılabilen ve hem belli bir miktar boş filmi, hem de çekilmiş filmi sarma düzeneği olan kutu. (Örn. super-8 filmler, 15 m film içeren kasetler halinde piyasaya sunulur.) || Işık geçirmeyen, çekim için hazırlanmış duyarlı yüzeyin bulunduğu metal ya da plastik kap. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Diyapozitif kasedi,* içinde diyapozitiflerin bulunduğu ve diyapozitifleri bir göstericiye elle ya da otomatik olarak veren düzenek.
—Seram. Fırınlama sırasında ateşin doğrudan etkisinden korunmak istenen fayans ya da porselen parçalarının yerleştirildiği, yüksek ısıya dayanıklı pişmiş topraktan yapılmış mahfaza. || *Kaset kapağı,* kasedin üzerini örtmek için ateşe dayanıklı malzemeden yapılmış kapak.
—ANSİKL. Bilş. Kasetler, özellikle depolanmış verilerin işlenmesi, saklanması veya taşınması gerektiğinde delikli şeritlerden veya kartlardan daha elverişlidir. Küçük bilgisayarlarda, terminallerde ya da klavyeden yazılan verilerin kayıt sistemlerinde

KASET
MÜZİK KASETLERİNİN
SANAYİSEL
ÜRETİM ŞEMASI

Polygram belgesine göre

kullanılırlar. Manyetik şeritli kaset kutusunun, okunma ya da kayıt sırasında üzerine şeridin sarıldığı iki makarası vardır.
—Elektroakust. Ses kayıt kasedi 100 × 64 mm uzunluğunda, 12 mm kalınlığında ve 40 g ağırlığında plastik bir kutu şeklindedir. Eksenlerinden döndürülen iki makarası vardır. 3,81 mm genişliğindeki bant 4,75 cm/sn hızla döner ve iki ya da dört kayıt pisti içerir. Üç modeli vardır: "C 60" modelinde dinleme süresi 2 × 30 dk'dan 60 dk'dır, bandının kalınlığı 18µm, uzunluğu da 85 m'dir; "C 90" modelinde, dinleme süresi 2 × 45 dk'dan olan 90 dk'dır, bandının kalınlığı 12 µm, uzunluğu 135 m'dir; "C 120" modelinde, dinleme süresi 2 × 60 dk'dan olan 120 dk'dır; bandının kalınlığı 13 µm, uzunluğu 172 m'dir. Bu bantların tümü polyesterden yapılır; demir oksitle kaplı olanlar 60 - 10 000 Hz arasını ± 2 dB ile üretmeye olanak verir; krom bioksitli yeni bantlar daha yüksek bir okuma düzeyi sağlar ve 50 - 12 000 Hz arasını ± 2 dB ile üretir. Boş olarak satılan kasetlere istenildiği kadar kayıt yapılabilir ve kayıt silinebilir, fakat müzikal yapıtların kaydedildiği müzik kasetlerinin bir güvenlik kontağı yardımıyla kazayla silinmeleri engellenmiştir.
Amerika Birleşik Devletleri'nde, tek bir döner eksen ve sonsuz banttan oluşan iki tip kaset ya da kartuş vardır: *Lear System* ve *Fidelipac*. Bu kasetlerdeki bandın eni 6,35 mm'dir, 8 kayıt pisti vardır ve hızı da 9,5 cm/sn'dir. Üç modeli vardır: pist başına 90 metrelik bant (süresi 30 dk), 180 metrelik bant (süresi 1 saat) ve 360 metrelik bant (süresi 2 saat). Stereofonik olarak kaydedilen bu bantlar özellikle yüksek - bağlılık (high fidelity) [40 ila 10 000 Hz] müzik dinlemeye çok elverişlidir.
Ses kayıt kasetlerinin yanı sıra *videokaset** adı verilen ve görüntülerin kaydedildiği kasetler de vardır.
—Foto. Fotoğraf kasetlerine ya bir film ya da plakalar takılır; kaset plakalar takıldığında, bir düzenek yardımıyla ışıklanmış plaka arkaya alınarak yerini ışıklanmamış plakaya bırakması sağlanır. Yaygın olarak kullanılan fotoğraf makineleri kaset halinde üretilmiş filmle doldurulur.
Sinemacılıkta iki tür kaset kullanılır: monoblok kasetlerde boş film ve ışıklanmış film bobini bir arada bulunur; bağımsız kasetlerde tek bir bobin vardır. Bu durumda kamera, ancak iki kasetle çalışabilir.

KASETÇALAR a. TEYP'in eşanlamlısı.

KASETKİTAP a. Kaset biçiminde piyasaya sunulan öykü, roman vb.

KASETLEME a. Seram. Fırınlanacak seramikleri kasetlere koymak işlemi. (Bu kasetler doldurulduktan sonra fırında üst üste ya da pişirilmiş toprak ayaklar üzerinde duran, aynı cinsten plakalar üzerine dizilir.)

KASID sıf. (ar. *kaṣıd*). *Esk.* Bir şeyi yapmayı aklına koyan, tasarlayan.
◆ a. Mektup ya da haber taşıyan kimse, haberci.

KASIK a. **1.** Uyluğun gövdeyle birleştiği beden bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kasık kıvrımı*, uyluğun karın üzerinde bükülme yeri.
—Anat. *Kasık kanalı*, erkekte sperma kordonunun, kadında yuvarlak bağın geçtiği karın çeperi aralığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El. sant. *Kasık kolanı*, deve yokuş yukarı çıkarken havutun öne kaymasını önleyen ve devenin kasığından dolandırılan kolan.
—Patol. *Kasık fıtığı* → FITIK.
—Zool. *Kasık biti*, bit hastalıklarına yol açan, çok güçlü tırnaklı bit. (Bil. a. *Phtirius inguinalis.*) [Eşanl. KIL BİTİ, UTANÇ BİTİ.]
—ANSİKL. Kasık ya da "kasık-uyluk bölgesi", kalça ekleminin önünde yer alır. Bacaklara ait damar-sinir sapının geçtiği iç kısmı "Scarpa üçgeni" adını taşır. Dıştan içe doğru uyluk siniri, uyluk atardamarı, uyluk toplardamarı ve lenf damarlarından oluşan bu sap, arkada kalça kemiği ve önde kasık kıvrımının karşısına gelen uyluk kemeriyle sınırlı "uyluk halkası"yla bacağa girer. Uyluk kemeri, ön-üst kalça dikeni ile çatı kemiği arasına gerili bir bağdır, buna yapışan karın büyük eğik kası bu hizada kasık kanalını oluşturur. Yüzeysel olarak, uyluk aponevrozu ile deri arasından, yüzeysel kasık lenf bezleriyle çevrili safen toplardamarı geçer. Kasık bölgesi fıtıkların (kasık ya da uyluk fıtıkları) en çok görüldüğü vücut bölgesidir. Burada varisler, anevrizmalar ve adenopatiler de olabilir.
• *Kasık kanalı*, 4 cm uzunluğunda olan kasık kanalı, kasık kıvrımının üstünde bulunur. Karın çeperini eğik olarak geçer. Erkekte, erbezi karından erbezi torbasına kasık kanalı yoluyla, bir karınzarı kıvrımını da (karınzarı-erbezi kanalı) birlikte sürükler, bu kanal bir süre sonra körelir ve kaybolur.

KASIKBAĞCI a. Kasıkbağı yapan ve/ya da satan kimse.

KASIKBAĞI a. Fıtığı içeride tutmak için kullanılan bağ.

KASIKÇATLAĞI a. Kasık fıtığına halk arasında verilen ad.

KASIKOTU a. **1.** Salkım halinde sarı çiçekli ve çengel dikenli meyveli otsu bitki. (Bil. a. *agrimonia;* gülgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Karaciğer ve safrakesesi hastalıklarının tedavisinde kullanılan ve hem idrar artırıcı, hem peklik verici nitelik taşıyan otsu bitki. (Bil. a. *Herniaria glabra.*)
—ANSİKL. Pıtraksı kasıkotu *(Agrimonia eupatoria)* güneşli yerleri, kokulu kasıkotu gölge yerleri sever; her ikisine birlikte orman sınırında rastlanır. Kasıkotları Batı Avrupa'da halk hekimliğinde infusyon halinde peklik verici olarak kullanılır.

KASIL sıf. Kasla ilgili; adali.

KASILGAN sıf. Kasılabilen ya da kastırılabilen kaslara ya da organik dokulara denir.

KASILGANLIK a. Biyol. Tüm canlı hayvan dokularının, özellikle kas dokularının uygun bir uyarının (sinirsel işaret [*sinir-kas kasılganlığı*], elektrik akımı [*galvanik kasılganlık*] ve mekanik sarsıntılar [*kendiliğinden kasılganlık*]) etkisiyle kasılma ve biçim değiştirme niteliği.

KASILIŞ a. Kasılmak eylemi ya da biçimi.

KASILMA a. Kasılmak eylemi.
—Çoc. hekim. ve Kardiyol. → SPAZM.
—Kad. doğ. *Dölyatağı kasılması*, gebelik sırasında ve doğumun olduğu evrede dölyatağı kasının kasılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nörobiyol. *Kendiğilinden kas kasılması*, herhangi bir sinirsel uyarı ya da doğrudan uygulanan bir elektrik uyarısı olmadan meydana gelen kas kasılması.
—Nöról. *Kas kasılması*, bir kasın uygun bir uyartının (normal olarak sinir işaretinin) etkisiyle bir kuvvet yaratmak üzere şişmesi ve sertleşmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sürekli kasılma*, bir kasın ya da bir kas grubunun uzun süre ve kimi zaman kalıcı olarak istem dışı kasılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kad. doğ. Dölyatağı kasılmaları gebelik sırasında ortaya çıkabilir; o zaman aralıklı olur ve hiç bir zaman şiddetli ağrı eşiğine varmaz. Bunlar gebeliğin üçüncü ayından sonra meydana çıkan Braxton-Hicks kasılmalarıdır. Doğum sırasında kasılmalar özgül bir karakter alır: istemsiz olarak gelir, aralıklı ve ritimlidir, ağrılı ve toptandır, süreleri ve şiddetleri gittikçe artar. Doğum sırasındaki kasılma sayısı dölyatağı kasının dengesine ve niteliğine göre çok değişir. Dölyatağı kasılmasının görevi dölyatağının ağzını açma (genişleme) ve dölütü aşağıya, dölyoluna doğru dışarı itmektir (çıkarma). Dölyatağı kasılmaları ositosin ve prostaglandinler tarafından başlatılır ve güçlendirilir; bazı antispazmodiklerce ve betamimetik maddelerce engellenir. Kasılmalar karın üzerine yerleştirilen bir alıcıyla (dış tokografi) ya da su kesesi patlamışsa içeriye yerleştirilen bir alıcıyla (iç tokografi) kaydedilebilir. Normal bir kasılmanın grafiği, en üst düzeye bir buçuk dakikada ulaşan hızlı bir yükselme evresi gösterir ki, bu yükseklik amnios içinde 50 mm'lik cıva basıncına eşit demektir; bu evrenin ardından iki dakika süreli bir iniş evresi gelir, böylece esas basınca dönülmüş olur.
—Nöról. Kasın yarattığı kuvvet sabit kalırsa kasılma *izotonik*'tir ve bir kol ya da bacak bölümünün yer değiştirmesini sağlar, örneğin kol ikibaşlı kasının kasılması, önkolun kola doğru bükülmesine neden olur. Bir ağırlığın taşınmasında olduğu gibi kasın boyu sabit kalırsa, yaratılan kuvvet gittikçe artar ve kasılma *izometrik*'tir denir; bu çeşit kasılmalar vücudun duruşunda ve dengesinde önemli rol oynar.
Kas kasılması normal olarak, sinirle kasın birleşme yerindeki bir plak potansiyeliyle sağlanır. Kasılmayı kas hücresine özgü kas iplikçiklerinden oluşan kas telleri gerçekleştirir. Kas iplikçiklerinin bir kısmı kalındır; miyozin moleküllerinden oluşan bu iplikçiklerin bir ucunda iki genişleme ya da baş vardır; bir kısmıysa incedir; aktin moleküllerinden oluşan bu iplikçiklerin miyozin iplikçiklerinin arasına girmesi kasılmayı sağlar.
Bu mekanik değişikler birtakım biyokimyasal ve moleküsel olgular yaratır. Gerçekten miyozin başları ATP ile birleşir ve geçici olarak aktine bağlanır; sonra, aktin-miyozin karması, magnezyum ve kalsiyum iyonlarının yardımıyla ATP'nin suyla ayrışmasını katalizler ve miyozin başlarının aktin iplikçiklerini itip araya sokmak için kullandıkları enerjiyi serbest hale getirir, bu da kas lifinin kısalmasına neden olur. Kas iplikçiklerinin kayarak girmesi sırasında kas liflerinin "I" bantlarının kasıldığı ve "H" bölgelerinin yok olduğu, ama kalın ve ince iplikçiklerin boylarının hep aynı kaldığı görülür.
• Sürekli kasılma. Sürekli kasılmalar çeşitlidir:
1. *Merkez sinir sistemindeki bir lezyonu belirten sürekli kasılmalar.* Aralarında şunlar yer alır: ön ve arka dördüz tümsekler arasında beyin sapı kesilince ortaya çıkan deserebrasyon sertliği; primadial yoldaki bir lezyondan ileri gelen ve kas sertliği diye bilinen piramidal kasılma; parkinson hastalığının üçlü öğelerinden birini oluşturan ekstrapiramidal hipertoni.
2. *Merkez sinir sisteminde bir lezyon olmadan beliren sürekli kasılmalar.* Şu durumlarda rastlanır: arka köklerin tahrişine bağlı beyin-omurilik zarları sendromları (menenjitler ya da kanamalar); kemik -eklem hastalıkları (koksalji, pott hastalığı), yerel iltihaplar (apandisitteki plastron) ve bazı nevraljiler (köksel siyatik [sürekli refleks ya da savunma kasılması]) sırasında görülen ağrılı sendromlar; bazı enfeksiyon, zehirlenme ve metabolizma hastalıkları (tetanos, kuduz, striknin zehirlenmesi, tetani); kas iltihapları, travmalar, urlar ve damar lezyonlarına bağlı bazı kas hastalıkları (bu arada, önkolun çok sıkı bir biçimde alçıya alınmasından dolayı önkol kasında kan dolaşımı azalmasına bağlı büzülmeden de [Volkmann sendromu] söz etmek gerekir). Son olarak, sürekli kasılma histerinin değişik bir belirtisi olarak da ortaya çıkabilir.

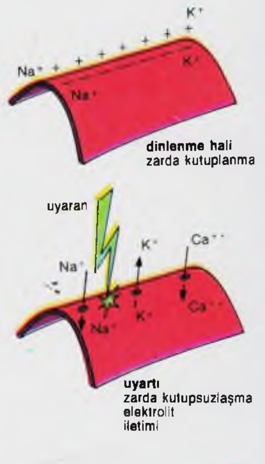
KASILMAK → KASMAK.

KASILMALI sıf. Kasılmayla kendini gösteren.
—Nöról. *Kasılmalı gülme ve ağlama*, ağız çevresi kaslarında meydana gelen çırpınmalı kasılma. Buna soluk verirken büyük sarsıntılar eşlik eder ve bu sırada ya gülme, ya ağlama yönünde ya da ikisinin karışımı bir mimik değişikliği olur. (Bu olguya yalancı soğanilik sendromunda rastlanır.)

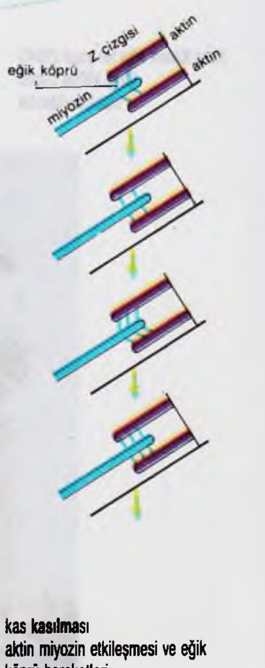
KASIM a. (ar. *kasım*, bölen'den). **1.** Yılın

kasıkotu
(Agrimonia eupatoria)

kas **kasılma**sına ilişkin zar olguları

kas kasılması
aktin miyozin etkileşmesi ve eğik köprü hareketleri

on birinci ayı. —**2.** Kışın başlangıcı sayılan 8 kaşım günü başlayıp hıdrellezin ilk günü olan 6 mayısa kadar süren altı aylık zaman.

KASIM sıf. (ar. *kasım*). *Esk.* Ayıran, bölen.
—Esk. mat. BÖLEN'in eşanlamlısı. || *Kasım-ı müşterek,* ortak bölen. || *Kasım-ı müşterek-i azam,* en büyük ortak bölen.

KASIM sıf. (ar. *ḳasım*). *Esk.* İnce, çabuk kırılabilen, narin.
—Hat. *Kasım beği* ya da *kasım beygi,* eskiden islam ülkelerinde kullanılan kâğıtlardan biri. (Adına XVI. yy.'da yazılmış, Gelibolulu Mustafa Ali'nin *Menakıbı hünerveran* adlı kitabında rastlanmıştır.)

KASIM, türk şair (XV. yy.). Yaşamı hakkında bilgi yoktur. Şiirlerinden Murat II ve Mehmet II dönemlerinde yaşadığı sanılmaktadır. Eğridirli Hacı Kemal'in *Cami ün-nezair* adlı yapıtında XV. yy. şairleriyle birlikte anılır. *Divan'ı* (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi T. 759/4) vardır.

KASIM (Abdülkerim), ıraklı devlet adamı (Bağdat 1914 - *ay. y.* 1963). 1939'da Irak genelkurmayına girdi. Irak'ta Haşimi krallığını deviren 14 temmuz 1958 darbesinden sonra Başbakan ve Silahlı kuvvetler başkomutanı oldu. Tarafsız bir dış politika uyguladı. Ülke içinde bir tarım reformunu başlattı, hem komünistlerle, hem nasırcılara mücadele etti. 1961'de Kuveyt üzerindeki isteklerinin sonuç vermemesi, hükümetinin kürt ayaklanmasını bastıramaması, her türlü muhalefete baskı yapması, yeni bir hükümet darbesine yol açtı. Arif ve "hür subaylar" tarafından düzenlenen bu darbe sonucunda general Kasım devrildi (8 şubat 1963) ve idam edildi (9 şubat).

KASIM (Abdürrauf **EL-**) suriyeli siyaset adamı (Şam 1932). Şam Üniversitesi rektörlüğü sırasında (1977), Baas partisi içinde siyasal etkinliklerde bulundu. 1979'da Şam valiliğine atandı. Ocak 1980'de Muhammet Ali el-Halebi'nin yerine Başbakan oldu. Mart 1986'da Türkiye'yi ziyaret etti. Fırat suyundan yararlanma ve güvenlik konularında görüşmeler yaptı. Kasım 1987'de istifa etti; iktidar partisi Baas ile Suriye güvenlik servisleri arasında ilişkileri düzenleyen Ulusal güvenlik bürosu başkanlığına getirildi.

KASIM (Semih **EL-**), filistinli yazar (Zerka 1939). Siyasal savaşıma atıldı, hapse girdi. Duygulu ve gizemli güdümlü şiirler yazdı (*Cortèges du soleil* [fr. çev.], 1958; *Chansons de rues* [fr. çev.], 1964; *la Chute des masques* [fr. çev.], 1968; *Itinéraire des nuees nostalgiques* [fr. çev.], 1970).

Koca Kasım Ağa'nın yapıtı (1640) Çinili külliye camisi *Üsküdar-İstanbul*

Büyük Larousse

KASIM AĞA Koca, asıl adı **Mehmet Kasım,** türk mimar (Berat ya da Vlore [Arnavutluk] 1570 ? - İstanbul 1659 ya da 1660). Sarayda acemi oğlanları arasında yetiştirildi ve Sarayı hümayun'un hasbahçe hizmetlileri arasında yer aldı. Mehmet III döneminde saray mimarlarının yanında çırak olarak çalıştı. Hassa mimarları arasında, adına ilk kez Valide hamamı'nın onarım çalışmalarında rastlanır (1597). 1623'te baş mimar oldu ve bu görevini uzun yıllar aralıklarla sürdürdü. Belli başlı yapıtları arasında 1624 tarihli minberi bulunan Okmeydanı namazgâhı, günümüze ulaşmayan Üsküdar sarayı'ndaki Baltacılar koğuşu (1639), Üsküdar'daki çinileriyle ünlü Çinili* külliyesi (1640) ve Topkapı sarayı kompleksi içindeki 1643 tarihli Sepetçiler köşkü (çok yüksek tonozlar üzerinde yükselen geniş teraslı köşkün bir bölümü demiryolu yapımı sırasında yıkıldı, son yıllarda onarımı gerçekleştirildi) belirtilebilir.
Kasım Ağa mimarlığının yanı sıra osmanlı siyasal tarihinde de nüfuzu ve etkisiyle adından söz ettirdi. Kendisi gibi arnavut olan Kemankeş Kara Mastafa Paşa'yla dostluğu yüzünden, onun idamı üzerine (1644) Gelibolu'ya sürüldü. Ancak bir yıl kadar sonra kazasker Cinci Hüseyin Efendi'nin aracılığıyla eski görevine döndü; 1651'de Valide Turhan Sultan'ın kethüdalığına atandı. 1652'de, saray çevresinde pek tanınmayan memleketlisi Köprülü Mehmet Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesine ilişkin ör[illegible]leri yüzünden görevden alınarak Yedikule zindanında hapsolundu, mallarına elkondu, sonra da Kıbrıs'a sürüldü. Ancak Valide Turhan Sultan'ın araya girmesiyle İstanbul'da oturmasına izin verildi. Bu arada sadrazamlığa getirilen Köprülü Mehmet Paşa'nın yönetimde gösterdiği başarılarla yeniden eski nüfuzunu kazandı.

KASIM ALİ, iranlı minyatürcü (XV. yy. sonları - XVI. yy. başları). Herat okulunun önemli sanatçılarındandır. Minyatür alanında Bihzad'ın izleyicisi oldu, Nizami ve Ali Şir Nevai'nin yapıtlarını resimledi.

KASIM BEY, Candaroğlu İsfendiyar Bey'in büyük oğlu (öl. 1465). Osmanlı padişahı Mehmet I'in (Çelebi) Karaman ve Eflak seferlerine katıldı (1417). Beyliğini küçük oğlu Hızır'a bırakmak isteyen babasıyla bozuşunca, Mehmet I'e sığınarak ondan yardım diledi. Osmanlılar'la başa çıkamayacağını anlayan İsfendiyar Bey'den barış yoluyla elde ettiği Çankırı, Kalecik ve Tosya'dan yalnız Çankırı'yı ona veren padişah, öteki yerleri kendi topraklarına kattı (1418). Mehmet I'in ölümünden (1421) sonra Çankırı üzerine yürüyen babası, kenti alarak onu buradan kovunca, yanına sığındığı Murat II ile birlikte İsfendiyar Bey'e karşı savaşıp, yitirdiği toprakları yeniden elde etti (1424). Mehmet I'in kızıyla evlenerek Osmanlılar'la akrabalık kurdu. Mehmet II'nin komutanlarından biri olarak İstanbul'un fethine katıldı (1453) ve elçi sıfatıyla kente girip imparatoru teslim olmaya çağırdıysa da sonuç alamadı.

KASIM BİN İSA (Ebu Dülef), arap komutan (öl. Bağdat 841). Abbasi halifesi Emin tarafından ağabeyi Ali bin İsa komutasında Memun kuvvetleri üzerine gönderilen orduda komutan yardımcısı olarak görev aldı. Savaş sırasında ağabeyi öldürülünce, komutanlığı üstlenerek bozulmak üzere olan orduyu düzenli bir biçimde Hemedan'a çekti. Halife Mutasım döneminde (833-842) Ali yanlısı olduğu gerekçesiyle, yerine göz diken türk kökenli komutan Afşin tarafından suçlanarak öldürülmek istendiyse de baş kadı Ahmet bin Duad'ın işe karışması sonucu kurtuldu. Ancak, görevden alındı ve kendisine Bağdat'ta oturma zorunluğu getirildi (839).

KASIM BİN MAHMUT, türk yazar (Karahisar XV. yy.). Murat II döneminde yaşadı. Necmettin Daye'nin Alaettin Keykubat I adına yazdığı siyasetname niteliğindeki *Mirsad ül-ibad* adlı yapıtını *İrşad ül-mürid ale'l murad* (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi R. 489) adıyla türkçeye çevirdi.

KASIM BİN SÜLEYMAN, türk müderris (öl. Serez 1562). Niğde ve İstanbul'da medrese öğrenimi gördü. Serez'deki Selçuksultan medresesi müderrisliğine atandı. Bu arada, açıklama türünden iki yapıt yazdı: *Şerh-i vikayet ül-müsemma bi tatbik* ve *Şerh-i mülteka.*

KASIM BİN ÜSTAT ALİ, türk mimar (XIV. yy.). Ahlat'taki Karakoyunlular dönemi yapılarından olan Erzenhatun kümbeti'nin (1396/1397) mimarıdır.

KASIM ÇELEBİ, türk şehzade (öl. İstanbul 1417). Bayezit I'in (Yıldırım) en küçük oğlu. Ankara savaşı yenilgisinden (1402) sonra kaçıp İstanbul'a sığınan ağabeyi Süleyman Çelebi tarafından yardım karşılığında bizans imparatoruna rehine olarak bırakıldı. Tutsak yaşamı sürdüğü kentte vebadan öldü. Avlusuna gömüldüğü kilise, fetihten sonra İmrahor adıyla camiye dönüştürüldü.

KASIM GUBARİ, türk hattat (Diyarbakır, ? - İstanbul 1624). Şerif Abdullah'tan aklâm-ı sitte denilen altı tür hattı öğrendi. Medresede hocalık yaptı. Çok küçük kalemle yazabildiğinden ve bir pirinç tanesi üzerine ihlas suresini işleyebilecek ölçüde usta olduğundan kendisine Gubari sanı verildi. Bunun tam tersi olan celi sülüs (geniş kalemle yazılan) hatla da uğraştı ve Sultanahmet camisi'nin yazılarını hazırladı.

KASIM HANLIĞI, Moskova yakınındaki Oka ırmağının kuzey kıyısında hüküm süren türkleşmiş moğol devletçiği (1445-1681). Tahtından indirilen (1436) Altınordu eski hükümdarı Uluğ Muhammet, Kazan Hanlığı'nı kurduktan (1437) sonra Moskova prensi Vasiliy ile yaptığı savaşı kazanarak onu tutsak aldı (1445). Ancak, Fin, Ugur ve Mişerler'in karışık olarak yaşadıkları Oka ırmağı boylarında oğlu Kasım yönetiminde bağımsız bir hanlık kurulması koşuluyla prensi serbest bıraktı. Böylece Moskova'nın iç durumunu yakından izlemek ve dışardan gelecek saldırılara karşı da prensliği savunmak amacıyla kurulan (1445) Kasım Hanlığı'nın başına geçen Uluğ Muhammet Han'ın oğlu Kasım, bir ayaklanma sonunda konumunu yitirerek kendisine sığınan prens Vasiliy'e tahtını yeniden kazandırdı (1447). Prensliğin topraklarına saldıran altınordu kuvvetlerini iki kez püskürttü (1449 ve 1450). Öte yandan, Kazan Hanlığı'nda Uluğ Muhammet öldükten (1445) sonra, yerine büyük oğlu Mahmut (1445-1462), ardından da onun oğlu Halil (1462-1467) geçti. Kardeşi İbrahim, çocuk bırakmadan ölen Halil'in ardılı olunca (1467), ortaya çıkan karşıt bir grup, Kasım'ı Kazan tahtına çıkmaya çağırdı. Yardımcı rus kuvvetlerini de ardına takıp Kazan üzerine yürüyen Kasım, yenilerek başarısızlığa uğradı ve hanlığının başına döndü (1467). Ancak, Kazan Hanlığı'nın desteğinden yoksun kalan Kasım Hanlığı, bölgedeki üstün konumunu yitirerek Moskova prensliğine bağlanmak zorunda kaldı. Ruslar'ın bir oyuncağı durumuna geldi. Kasım ölünce (1468), yerine oğlu Danyal geçti. Aynı yıl Danyal'ın da ölmesiyle (1468), Kasım Hanlığı'nda Uluğ Muhammet hanedanı sona ererken, Kırım hanı Mengli Giray'ın Moskova'da yaşayan kardeşi Nur Devlet'in Ruslar tarafından hanlığa getirilmesiyle Giray sülalesinin egemenlik dönemi başladı. Altınordulular'ın rus topraklarına yaptıkları sefer sırasında (1490), Altınordu devletinin başkenti Saray'ı yağmalayan Nur Devlet ertesi yıl öldü (1491) ve yerine büyük oğlu Satılgan geçti. Onun ardılı olan küçük oğlu Canay'ın ölmesiyle (1512), Giray hanedanı da sona erdi. Moskova'ya sığınmış bulunan Seyit Avliyar'ın tahta çıkartılması üzerine Kasım Hanlığı'nda Astrahan sülalesi başa geçti.

Ruslar'la birlikte Smolensk seferine katılan Seyit Avliyar'ın ölümünden sonra oğlu Şah Ali babasının ardılı oldu (1516). Tam bir rus yanlısı olarak Moskova prensliği tarafından üç kez (1519-1521, 1546 ve 1551 -1552) Kazan tahtına oturtulan Şah Ali, sonuçta Kazanlılar'ın toplu direnişi karşısında yeniden Kasım Hanlığı'nın başına getirilip Litvanya seferine çıkan rus kuvvetlerinin komutanlığına atandı. Daha sonra rus orduları başkomutanı olarak Riga, İsveç ve Polonya üzerine başarılı akınlar düzenleyen Şah Ali de ölünce (1567), boşalan Kasım tahtına Ruslar bu kez altınordu eski hükümdarlarından Ahmet Han'ın büyük oğlu Sayın Bulat'ı atayarak Astrahan sülalesine son verdiler. Sayın Bulat'ın hıristiyanlığı kabul etmesi üzerine müslüman halkın direnişe geçmesinden tedirgin olan ve onu Kasım tahtından indirmek zorunda kalan Ruslar, Ahmet Han'ın küçük oğlu Mustafa Ali'yi hanlığa getirdiler (1573). Onun da ölmesiyle (1600), Kasım Hanlığı'nda Altınordu sülalesi devreden çıkarken, kazak hanı Uraz Muhammet'in tahta çıkarılması üzerine Kazaklar hanedanı ülkede egemenliği ele aldı. Moskova prensliğinde hak iddia ederek Uraz Muhammet'in yardımıyla tahta çıkan Dimitriy II, daha sonra kendisine ihanette bulunduğu gerekçesiyle onu öldürtünce (1610), bir süre boş kalan Kasım Hanlığı'na Sibirya hanı Ali'nin oğlu Arslan Kasım atandı. Böylece Kazaklar hanedanının yerine Sibir sülalesi geçti (1614). Bu dönemde (1614-1627) Kasım Hanlığı valiliğine atanan rus yöneticiler, Arslan Kasım'ın dış ülkelerle, özellikle Osmanlı devletiyle olan ilişkilerini sıkı bir gözetim altında tuttular. Ölümü üzerine (1627) tahta çıkarılan çocuk yaştaki oğlu Seyit Burhan'a annesi Fatma Sultan Bike naip olarak atandı. Erginlik çağına geldikten sonra hıristiyan olan ve Vasiliy adını alan Seyit Burhan, büyük bölümü artık müslümanlıktan dönmüş bulunan halkının başında kaldığı gibi, Moskova prensliğinin Kasım Hanlığı'nı ruslaştırma siyasetine de yardımcı oldu. Vasiliy adını almış olan Seyit Burhan ölünce (1697), bir incelik göstererek han sülalesinin son temsilcisinin annesi Fatma Sultan'ı tahta çıkaran Ruslar, onun da ölümü üzerine (1681) bölgeyi topraklarına katıp Kasım Hanlığı'nı ortadan kaldırdılar.

KASIM KASIM be. Kasılmanın, gururlanmanın aşırılığını vurgulamak için *kasım kasım kasılmak* biçiminde kullanılır.

KASIM PAŞA, türk yönetici, Rumeli beylerbeyi (öl. 1443). Enderun'da yetişti. Sarayda çeşitli görevlerde bulunduktan sonra vezirlik payesiyle Rumeli beylerbeyliğine atandı (1439). Semendire'yi (Smederevo) ele geçirdi ve burasını geri almak isteyen macar kralını yendi, ardından da Belgrad kuşatmasına katıldı (1441). Ancak Hunyadi János'a iki kez üst üste yenilerek tutsak düştü (1442).

KASIM PAŞA Evliya, türk yönetici (öl. Edirne 1485). Arnavut önde gelenlerinden Todor Muzak'ın oğlu. Mehmet I döneminde (1413-1421) devşirilerek müslüman oldu ve yetiştirildi. Rumeli beylerbeyliğine kadar yükseldi. Ömrünün büyük bir bölümünü geçirdiği Edirne'de yaptırdığı bir cami, bir imaret ve bir çift hamam nedeniyle kendisine "Evliya" lakabı verildi. Ölünce, yaptırdığı caminin haziresine gömüldü.

KASIM PAŞA Güzelce, türk asker ve yönetici (öl. Gelibolu 1543). Devşirme olarak Enderun'da yetişti. Selim I (Yavuz) tahta çıkınca (1512), rikap ağalığıyla dış hizmete çıkarıldı. Süleyman I'in (Kanuni) Belgrad seferine (1521) katılarak büyük yararlık gösterdi. Halep sancak beyliğine, Karaman, ardından da Anadolu beylerbeyliğine atandı. Rodos kuşatmasına katıldı (1522). Kalenin fethinden sonra, kısa bir süre Mısır valiliğinde bulundu (1523). Görevini Ahmet Paşa'ya devrederek İstanbul'a döndü. Ahmet Paşa'nın orada başlattığı ayaklanma bastırıldıktan sonra ikinci kez Mısır valiliğine gönderildi (1524). Buradaki karışıklıkların üstesinden gelemediği için görevden alındı (1526). Aynı yıl Süleyman I'in Budin seferine katıldı. Budin muhafızı olarak kenti general von Roggendorf komutasındaki avusturya kuvvetlerine karşı başarıyla savundu (1531). İkinci vezirliğe yükseltilerek döndüğü İstanbul'da sadaret kaymakamı oldu ve padişah tarafından Haliç'te yeni yerleşimler kurmakla görevlendirildi; bugün de adıyla anılan Kasımpaşa semtini kurdu. Ayrıca, yine aynı bölgede 1515'ten beri bitirilmesine çalışılan tersane yapımını tamamlattı ve gelişimi için çaba harcadı. Mora sancakbeyliğine atanınca (1537), henüz alınamamış olan buradaki Benefşe (Monambasia), Anabolu (Nafplion) gibi venedik kalelerini ele geçirerek yarımadanın fethini tamamladı. Emekliye ayrılarak (1541) Gelibolu'ya yerleşti.

KASIM PAŞA Cerrah, türk yönetici (XVII. yy.). Yanova beylerbeyi ve Temesvár (Timişora) valisi olarak görev yaptı. Avusturyalılar'la imzalanan Vasvar barışı'ndan sonra, vezir payesiyle Budin valiliğine atandı (1665). Lehistan seferine çıkan Mehmet IV'le birlikte Kameniçe kuşatmasına katıldı (1672). Kale alınarak Podolya osmanlı topraklarına katıldıktan (1672) sonra görevinin başına döndü. Erdel (Transilvanya) prensi Tökeli İmre'nin osmanlı yönetimine bağlanma önerisini, Avusturyalılar'ı gücendireceği kaygısıyla geri çevirdi (1673). Sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından görevden alınarak İstanbul'a çağrıldı (1676).

KASIMA sıf. (ar. *ķasım*'ın dişl. *ķasıma*). Esk. mat. DİSKRİMİNANT'ın eşanlamlısı.

KASIM-İ ENVAR (Muinittin Ebülkasım Ali bin Nasr bin Harun Tebrizi), iranlı sufi, şair ve yazar (Serap, Tebriz, 1356 - Harcird, Câm, 1433). Mahlası *Kasım*'dır, *Kasimi* ve *Şah Kasım* unvanlarıyla da tanınır Safeviler'in atası Safiyettini Erdebili'nin oğlu Sadrettin'in müridi oldu. Şeyhi kendisine *Kasım ül-Envar* lakabını verdi. Ünlü halveti sufilerinden Şah Nimetullah Veli'nin toplantılarına katıldı. İran'da birçok kenti dolaştıktan sonra yerleştiği Herat'ta halkı din bakımından aydınlatmaya başladı ve kendisine çok sayıda mürit edindi. Bu arada hurufiler Şahruh'a başarısız bir suikast girişiminde bulundular. Kasım-i Envar, Şahruh'un suikastçılar arasında kendi müritlerinin de bulunduğundan kuşkulandığını öğrenince Herat'tan kaçarak Semerkand'da Uluğ Bey'e sığındı. Semerkand'da kendisine iyi davranıldı. Bir süre sonra Horasan'a döndü ve Harcird' de öldü. Mezarı üzerine Ali Şir Nevai görkemli bir türbe yaptırdı. Başlıca yapıtları: tasavvufla ilgili konuları içeren *Enis ül -âşıkîn*, velileri konu edinen *Makamat ül-ârifîn* ve *Divan*.

Kasımiye medresesi, Mardin kentinin G.'inde medrese; yapımına Artuklular döneminde başlandığı, Akkoyunlu sultanı Kasım döneminde (1487-1502) bitirildiği sanılmaktadır. Sultankasım medresesi olarak da bilinen yapı, iki teras üzerine kurulu iki katlı medrese, cami ve türbesiyle bir külliye oluşturur Revaklı avlunun üç yanına odalar yerleştirilmiştir; K.'de havuzlu ana eyvan yer alır. Ana eyvanın iki yanında beşik tonoz örtülü odalar vardır. Cami kubbeli ana mekân ile, beşik tonoz örtülü yan mekânlardan oluşur. Revaklı avlunun G. köşesindeki türbe dilimli kubbesiyle dikkati çeker. Yana kaydırılmış, üç dilimli kemerden oluşan taçkapı, renkli taş süslemeleriyle Suriye ve Memluk etkisi taşır.

KASIMLAR, Isparta'nın Sütçüler ilçesine bağlı bucak; 7 730 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kasımlar*, 2 347 nüf. (1990).

KASIMLAR, Zonguldak'ın merkez ilçesine bağlı Beycuma bucağının merkezi; 1 351 nüf. (1990).

KASIMPAŞA, İstanbul'un Avrupa yakasında, Haliç'in K. kıyısında semt; Beyoğlu ile Hasköy arasında büyük bir alanı kapsar. Adını Süleyman I'in (Kanuni) vezirlerinden Güzelce Kasım Paşa'dan almıştır. O dönemde semt, Mimar Sinan'ın yapılarıyla donandı (Kasımpaşa* camisi, Hasançelebi, Yahyakethüda, Memikethüda mescitleri). Osmanlı döneminden başlayarak türk gemi yapımcılığında önemli yeri olan Haliç tersanesi'yle Taşkızak tersanesi, ayrıca Kuzey deniz saha komutanlığı, Kasımpaşa deniz hastanesi, Gemi inşa meslek lisesi bu semttedir. Bir dönemde İstanbul'un en ünlü kabadayıları buradan yetişmiştir.

Kasımpaşa camisi ya da **Güzelcekasımpaşa camisi,** İstanbul'un Kasımpaşa semtinde, osmanlı veziri Güzelce Kasım Paşa'nın Mimar Sinan'a yaptırdığı cami (1540). *Camii kebir* adıyla da bilinen yapı, 1721'de yanmış, 1722'de yenilenmiştir. 1867 ve 1891'de de elden geçirilen cami tek kubbeli ana mekânla altı kubbeli son cemaat yerinden oluşur. Kapının iki yanında tek şerefeli iki minaresi vardır. İki katlı hünkâr mahfili 1891'de eklenmiştir. 1870 tarihli şadırvanı Esma Hatun tarafından yaptırılmıştır.

Kasımpaşa cibâyeti, Bayezit II vakfına bağlı mülklere ilişkin kira, vergi ve rüsumu toplama bölgelerinden biri. Geniş bir alana yayılan vakıf mallarını tek elden yönetmenin olanaksızlığı karşısında, bunlardan Beyoğlu ile Boğaz'ın Rumeli yakasında bulunanlar üç bölgeye ayrıldı: Kasımpaşa çevresinde yer alanlara "Kasımpaşa cibâyeti", Galata ve Beyoğlu semtlerinde olanlara "Galata cibâyeti", Beşiktaş'tan Rumelifeneri'ne kadar uzanan yerdekilerine de "Uskumru cibâyeti" dendi. Bu cibâyetlerdeki vakıfların gelirleri her üç bölümün kâtip ve cabilerince toplanır, görev babadan oğula geçerdi. Evkaf nezareti kurulduktan (1827) ve vakıfların yönetimini tam anlamıyla devraldıktan (1838)

Kasımiye medresesi taç kapısı *Mardin*

Kasımpaşa meydanı *İstanbul*

sonra, öteki cibâyetler gibi, Kasımpaşa cibâyeti de ortadan kaldırıldı.

Kasımpaşa gençlik kulübü, türk spor kulübü. İstanbul'da, Kasımpaşa'da "Kasımpaşa terbiyei bedeniye" ve "Altıntuğ" adlı spor kuruluşlarının *Altıntuğ* adıyla birleşmesi sonucu kuruldu (1921). Bir süre sonra adı "Kasımpaşa spor klubü" olarak değiştirildi (1942). Sonra yine "Altıntuğ", ardından da "Kasımpaşa gençlik kulübü" adını aldı. Futbolun yanı sıra güreş dalında da faaliyet gösterdi. Futbol takımı uzun yıllar birinci ligde oynadıktan sonra 1968'de ikinci, 1969'da üçüncü, 1978'de mahalli lige düştü. 1983'te tekrar üçüncü, 1989'da ikinci lige yükseldi. Ancak 1991-92 sezonunda sonunda bir kere daha üçüncü lige düştü. Güreş dalında uzun yıllar İstanbul şampiyonluklarını kazanan kulüpten Mersinli Ahmet Kireççi, Mehmet Oktav, Kenan Olcay, Gazanfer Bilge gibi ünlü güreşçiler yetişti.

iri çiçekli kasımpatı

KASIMPATI a. Sonbahar süs bitkisi. (Bil. a. *chrysanthemum;* bileşikgiller familyası.) [Eşanl. KRİZANTEM.]

—ANSİKL. Bahç. "Kasımpatı" denince, genel olarak, gerek sonbaharda açan çiçekleri için ya da bahçeleri süslemek için yetiştirilen, gerek fotoperiyodu kontrol edilerek yılın her mevsiminde kesme çiçek ya da saksı çiçeği üretimi için seralarda yetiştirilen (amerikan, japon, vb. tipleri) kasımpatı çeşitleri anlaşılır. Bunlar Çin ve Japonya kökenli, dibi odunsu, çokyıllık iki bitkinin (*Chrysanthemum morifolium* ve *Chr. indicum* [şimdi *Chr hortorum*]) melezleridir.

Diğer kasımpatları bahçe çiçeği olarak kullanılır: beyaz ya da sarı çiçekli kasımpatı *(Chr. coronarium)*, kokart çiçekli kasımpatı *(Chr. carinatum)* [karinalı kasımpatı], büyük çiçekli kasımpatı *(Chr. segetum)*. Bileşikgillerden daha bazı süs bitkileri de botanik açıdan bu cinse bağlanır: çalı saplı papatya, pat ve pireotu.

Kasımpatı 1789'da kaptan Blancard tarafından Fransa'ya sokulmuş, ancak 1826'da kaptan Bernet tarafından tohumla üretildikten sonra itibar kazanmıştır.

Kasımpatının pek çok çeşidi arasında saksılar için toparlak, kıvrık,saçak,kömeçli tipleri,kesme çiçek için yalın ya da katmerli, ponponlu, "tokyo" ya da "spider" tipleri, bahçeler için Kore, çağlayan, vb. ırkları sayılabilir.

kasımpatı

saçaklı

cüce

KASINÇ a. Tıp. KRAMP'ın eşanlamlısı.

KASINMA a. Kasınmak eylemi.

KASINMAK → KASMAK.

KASINTI a. **1.** Büyüklenme, kibir: *Kasıntısına bakmayın, hiçbir şey bilmez.* **—2.** Bir giysiyi kısaltmak ya da daraltmak için yapılan eğreti dikiş.

◆ sıf. Niteliklerini ve eylemlerini abartarak övünen, kasılan kimse.

KASINTILI sıf. **1.** Kendini beğenmiş, gururlu, kibirli kimse; bu kimsenin tutumu için kullanılır. **—2.** Kasıntısı olan giysi için kullanılır.

Maslak kasırlarından
Kasr-ı hümayun

Büyük Larousse

KASINTISIZ sıf. **1.** Büyüklenmeyen, alçakgönüllü. **—2.** Kasıntısı olmayan.

KASIR, -srı a. (ar. *ḳaṣr*). Köşk, saray. (Bk. *ansikl.* böl.)

—*Esk. Kasr-ı cennet,* cennet köşkü. ‖ *Kasr-ı hümayun,* padişah köşkü. ‖ *Kasr-ı mina,* lacivert köşk; gökyüzü; dünya. ‖ *Kasr-ı sadabad,* sadabat köşkü.

—Esk. gökbil. *Kasr-ı düvazdeh derî,* on iki burç.

—ANSİKL. Mim. Kasır sözcüğü, genellikle hükümdarlar için kent dışında yaptırılmış ve sürekli oturulmayan binalar için kullanılır. Araplar'da kasır, hemen hemen Batı'daki şatonun eşanlamlısıdır. Emeviler döneminde, ticaret ve kervanyolları üzerine önemli çöl kasırları yaptırılmıştır (Kuseyramre, Mşatta ya da Kasrülmşatta, Kasrülhayr, Kasrüttuba). Fatımiler döneminden Kasrülmenar bu türün önemli örneklerindendir. Anadolu'da beylerin ya da yerel yöneticilerin kendileri için yaptırdıkları, kalın duvarlı, korunaklı kasırlar vardır. Anadolu selçuklu döneminden Hızırilyas köşkü (Erkilet) ve Haydarbey köşkü (Kayseri) bu türdendir. Osmanlı döneminde sultanlar için yaptırılmış, İstanbul dışındaki kasırlar arasında, Edirne sarayı kompleksi içinde yer alan Adalet kasrı, Kum kasrı, Cihannüma kasrı belirtilebilir. İstanbul'da Haliç ve Boğaziçi kıyıları boyunca, sultanların ve devlet önde gelenlerinin dinlenmesi, avlanması için mimarileri ve süslemeleriyle dikkati çeken kasırlar yaptırılmıştır (Sadâbâd kasrı, Göksu kasrı, Aynalıkavak kasrı, Şerefâbâd kasrı, Hümayunâbâd kasrı, Ferahâbâd kasrı vd.). Bunların büyük bir bölümü günümüze ulaşmamış, bir bölümü onarılarak ziyarete açılmıştır (Maslak kasırları gibi). Osmanlı döneminde Anadolu'nun çeşitli kesimlerinde yaptırılan korunaklı kasırların günümüze ulaşan en önemli örneğiyse, İshakpaşa sarayı'dır.

KASIR sıf. (ar. *ḳuṣūr*'dan *ḳaṣır*). *Esk.* **1.** Kusurlu, eksik. **—2.** Kısa. **—3.** *Kasır-ül -beyan,* kusurlu, bozuk konuşan. ‖ *Kasır-ül -yed,* eli kısa; beceriksiz, güçsüz.

KASIRGA a. **1.** XI-XII Beaufort derecesinde şiddetli fırtına; hızı saatte 100 km'den çok. **—2.** *Ed.* Duyguların, heyecanların patlaması, boşalması; şiddetli heyecan, coşku vb.: *Bir kimsenin ruhunda kasırgalar kopmak.* **—3.** *Kasırga gibi,* birdenbire ve coşkulu bir biçimde.

KASIT, -stı a. **1.** Bir şey yaparken güdülen amaç, niyet: *Buraya kavga etmek kastıyla gelmedim. Kastım sizi üzmek değil.* **—2.** Bir şeyi bile bile, isteyerek ve gerekliliğine inanarak yapmak: *Bu cinayette kasıt yoktur.* **—3.** *Kast etmek* → KASTETMEK. ‖ *(Birine) kastı olmak,* içinde bir kimseye karşı kötülük yapma, zarar verme isteği beslemek: *Niye böyle düşünüyorsun, bana ne kastın var?*

—*Esk. Kasta makrun,* kasten, bilerek. ‖ *Kast-ı can,* cana kastetme: *"Kasd-ı can itdün bekâ-yı ömrden peyvendi kes"* (Fuzuli, XVI. yy.). ‖ *Kast-ı muhal,* boşuna niyetlenme, gereksiz niyet: *"Şerâit-i hâzirede bizim fasâhat-i tâmmeye istihdâfımız hemen hemen kasd-ı muhale benzer"* (Cenap Şahabettin).

—Cez. huk. Yasanın suç saydığı bir eylemi bilerek gerçekleştirme iradesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Cez. huk. Bir eylemin suç sayılması için, yasal tanımlamaya uygun olması, hukuka aykırı ve kusurlu bir biçimde işlenmesi gerekmektedir. Kasıt ise, bir kusurluluk biçimidir. Türk Cez. k.'nun 45. maddesine göre, cürümlerde failin cezalandırılabilmesi, eylemin kasıt ile işlenmiş olmasına bağlıdır. Bir cürmün kasten işlenmiş sayılabilmesi için de, failin eylemi ile, ortaya çıkacak sonuç arasında bağlantı olduğunu bilmesi ve bu eylem ile sonucu istemiş olması gerekir. Aynı maddenin devamında, bu kurala bir istisna getirilerek, bazı cürümlerde failin eylemin sonucunu istememiş olsa da, ortaya çıkan sonuçtan sorumlu tutulacağı belirtilmiştir. Ancak, bu gibi durumlarda failin cezalandırılabilmesi için yasada açıklık bulunması gerekir. 45. maddenin ikinci fıkrası, kabahatlerde kastın varlığını aramamış, herkesin kabahat türündeki eylem ya da ihmalinden sorumlu olacağını kabul etmiştir.

KASITLI sıf. İsteyerek ve bilerek yapılan davranış için kullanılır; maksatlı: *Kasıtlı sözler söylemek. Ortada bir kaza değil, kasıtlı bir saldırı var.*

◆ be. Bilerek ve isteyerek: *Bir sözü kasıtlı söylemek.*

KASITSIZ sıf. Belli bir niyetle, bilerek isteyerek yapılmayan; maksatsız: *Kasıtsız bir davranış.*

KASİ sıf. (ar. *ḳasvet*, taş yüreklilik'ten *kasi*). *Esk.* Katı, duygusuz, acımasız: *Kalb -i kasi* (katı, acımasız kalp).

KÂSİB sıf. (ar. *kāsib*). *Esk.* **1.** Çalışan, çalışarak geçimini sağlayan. **—2.** Hayatını ticaretle kazanan.

KASİD a. (ar. *ḳaṣīd*) Ed. Kaside. ‖ *Beyt ül-kasid,* kasidenin en güzel beyti.

KÂSİD sıf. (ar. *kesad*'dan *kāsid*). *Esk.* **1.** Geçersiz, sürümü olmayan. **—2.** Durgun: *"... dükkânın ahz ü itası kâsid olsa ..."* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den).

KASİDE a. (ar. *ḳaṣīde*). Ed. Divan şiirinde konusu övgü olan bir nazım biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Müz. Halk arasında, genellikle mevlit bahirleri arasında ya da bir ilahinin son kıtasından veya beytinden önce, Hz. Muhammet'i öven bir şiirin doğaçtan müziklenerek okunmasına verilen ad. (Form olarak kaside, dindışı müzikteki gazelin, cami ya da tekke müziğindeki karşılığıdır.)

—ANSİKL. Kasidede ilk beytin dizeleri birbiriyle, öteki beyitlerin ikinci dizesi bu ilk beyitle kafiyelidir. Dize sayısı 15-20 ile 99 arasında değişir. Aruzun genellikle uzun kalıplarıyla yazılmıştır. Kasideler konularına göre şu türlere ayrılır: *tevhit**: Tanrı'nın birliğini anlatan kaside; *münacat**: Tanrı'ya yalvarmak için yazılan kaside; *naat**: Peygamber'i; ayrıca, din ulularını (ilk dört halifeyi, özellikle Hz. Ali'yi) ve tarikat ulularını (Mevlana vb.) övmek için yazılan kaside; *medhiye**: dönemin ileri gelen bir kişisini (padişah, sadrazam, şeyhülislam, vezir vb.) övmek için yazılan kaside.

Divan şairleri, övdükleri kişilerden "caize" adı verilen armağanı alırlardı. Onun için de, kaside sunmaya elverişli birtakım fırsatları kollarlardı; sözgelimi, belirli zamanlarla ilgili olarak: bahariye* (bahar kasidesi), şitaiye* (kış kasidesi), ramazaniye* (ramazan kasidesi), iydiye (bayram kasidesi), vb; önemli sayılan olaylarla ilgili olarak: cülusiye* (padişahın tahta çıkması dolayısıyla yazılan kaside), sûriye* (düğün kasidesi), dâriye (saray, köşk, konak, vb. yapımı dolayısıyla yapı kasidesi), vb. yazılırdı.

Kasideler konuları dışında kafiyelerine, rediflerine göre de adlandırılırdı: Güneş kasidesi (Ahmet Paşa'nın "güneş" redifli kasidesi), Mimiye (Nef'i'nin, kafiyesi mim harfi olan kasidesi) gibi adlar alırdı. Gazelde olduğu gibi, kasidede de, ilk beyte matla*, son beyte makta*, şairin mahlasının geçtiği beyte taç (mahlas, maktaya yakın beyitlerden birinde ya da makta beytinde geçer) adı verilir. Kasidenin en güzel beytine beyt ül-kasid (kaside beyti) denir.

Kasidenin birtakım bölümleri vardır; bunlar belli bir plana göre sıralanırlar:

a. Nesip* ya da teşbip: başlangıç bölümü; burada asıl konu ile ilgisi bulunmayan bir şey; sözgelimi doğa (bahar, yaz, kış vb.), bir yer (İstanbul, Edirne, saray, bahçe vb.) tasviri yapılır. Bu bölümün beyit sayısı 15-20 kadar olur.

b. Girizgâh: asıl maksada geçmek için uygun bir fırsat düşürülerek söylenen "giriş beyti"dir; bir tek beyitten ibarettir.

c. Medhiye: Tanrı'yı, Peygamber'i ya da

ileri gelen kişileri övme bölümü. Bu bölümde de beyit sayısı çoktur.

ç. Fahriye: şairin kendi kendisini övdüğü bölüm.

d. Tegazzül: aynı ölçek ve aynı ayakla, araya sıkıştırılan bir gazeldir.

e. Dua: övülen kişi için, Tanrı'dan iyi dileklerde bulunulan bölüm.

Kasidelerde fahriye ve tegazzül bölümlerine yer verilmediği de olur; fakat öteki bölümlerin bulunması gereklidir.

Biçim bakımından, kasidenin iki çeşidi vardır:

1. düz kaside: örnekleri yaygın olan asıl kasidedir;

2. musammat kaside: dizelerin ortalarında, her beytin birinci dizesinin son sözcüğüne uygun ayak kullanılan kasidedir; bunda da, musammat gazelde olduğu gibi, birinci beytin ortası ayaksız olur.

Arap edebiyatından gelen bir tür ve nazım biçimi olan kasidenin en eski örnekleri, o edebiyatta, "Cahiliye devri"nde (islamlıktan önceki devir) yedi ozanın yedi kasidesinden oluşan el-Muallakaat is-sebi (Yedi askı) derlemesidir. Arap ülkesinde, yılda dört kez kurulan panayırlarda bir yandan alışveriş yapılır, bir yandan da şiirler okunurdu. Beğenilen şiirler Mısır ketenlerine yazılarak Kâbe duvarına asılırdı.

Türk edebiyatında Ahmet Paşa (XV. yy.) ilk usta kaside şairi olarak tanınır. XVI. yy.'da Necati, Hayali, Fuzuli iran edebiyatındaki örnekler yanında özgün buluşlarla da yüklü kasideler kaleme aldılar. XVII. yy.'da Nef'i'nin yazdığı kâsideler abartmalı övgüleri kadar anlatımındaki başarılarla da türün daha sonraki örneklerine model oldu. XVIII. yy.'da Nedim, çağını türlü yaşam özellikleriyle yansıtan kasideleriyle tanındı.

KASİDE a. Karşıt yapraklı, dal ucunda toplu başak çiçekli, otsu ya da çalımsı bitki. (Kasidenin yüz kadar türü vardır. Ilıman bölgelerdeki türlerin çiçekleri genellikle mavi, tropikal bölgelerde yetişen türlerinki kırmızıdır. Bil. a. *scutellaria;* ballıbabagiller familyası.)

KASİDECİ a. (ar. *ḳaṣîde*'den). **1.** Kaside yazan şair **—2.** Bir kimseye yaranmak amacıyla aşırı övgüde bulunan kimse.

KASİDEHAN a. (ar. *ḳaṣîde* ve fars. *ḫān*' dan *ḳaṣîde-ḫān*). Kaside okumakta başarılı hafız ya da hanende.

KASİM, Necit emirliği'nde (Suudi Arabistan) il, cebel Şemmer'e kadar ülkenin kuzey-batı'sını kaplar. İlin en canlı bölümü, hurma ve pamuk üreten Vadi'rrume'dir. Başlıca yerleşmeleri olan Bureyde ve Anayza, yerleşik yaşayanlarla göçebelerin değiş tokuş pazarıdır. Arabistan'ın müslümanlığı ilk kabul eden bölgelerinden biri olan Kasim, Ortaçağ'da büyük bir gönenç içinde yaşadı:Anayza bir sülalenin başkenti oldu (XI.-XIV. yy.).

KASİN a. (fr. *quassine*). Org. kim. Formülü $C_{22}H_{28}O_6$ olan diterpensel bileşik; acıağacın acı bileşenini oluşturur.

KASİOS. Yun. mit. Antakya yakınlarındaki Kılıç dağı (bugün Cebel Akra) Zeus'unun ve Pelusium yakınlarında aynı adı taşıyan başka bir dağın Zeus'unun lakabı.

KASİOS dağı → KILIÇ dağı.

KASİR, KASİRE sıf. (ar. *ḳaṣr*'dan *ḳaṣir,* dişl. *ḳaṣire*). *Esk.* **1.** Kısa. **—2.** Eksik, az. **—3.** *Kasîr-ül-akl,* aklı kısa; düşünme yeteneği az. ‖ *Kasîr-ül-basar,* uzağı göremeyen; miyop. ‖ *Kasîr-ül-himme,* himmeti az; gayretsiz. ‖ *Kasîr-ül-inan,* dizgini kısa, at için boyu kısa; pinti, hasis. ‖ *Kasîr-ül-kame,* boyu kısa. ‖ *Kasîr-ün-neseb,* soyu kısa; babasının kötü ününden dolayı soyunu saymaktan çekinen. ‖ *Kasîr-ür-res,* kısa kafalı; brakisefal.

KÂSİR sıf. (ar. *kesr,* kırma'dan *kasir*). *Esk.* **1.** Kıran, parçalayan. **—2.** *Kâsir-ül-asnâm* put kıran; Hz. İbrahim.

—Esk. bot. *Kâsir-ül-hacer,* damkoruğu denilen bitki.

KASİRANE be. (ar. *ḳaṣir* ve fars. *-āne*'den *ḳaṣirane*). *Esk.* Bir işin kendisi tarafından yetersizce yapıldığını belirten alçakgönüllülük sözü.

KASİRE → KASİR.

KASİS a. (fr. *cassis*). **1.** Bir inişle bir rampanın bitiştiği yerde suyun akması için yola dik olarak açılan ark. **—2.** Bir karayolunun yüzeyinde, zayıf bir bölümün çökmesiyle oluşan çukur.

KASİTERİT a. (fr. *cassitérite;* yun. *kassiteros,* kalay'dan). Miner. Doğal kalay oksit.

—ANSİKL. SnO_2 formülündeki kasiterit kuvadratik sistemde yer alır; kızıl ya da koyu kahverengidir. Hemen hemen işletilen tek kalay cevheridir. Birçok kayacın bileşiminde kalıntı halinde ve damarların tabanında bulunur; yatakları Hercynia evresiyle yaşıttır.

Çok sert olan bu cevher genellikle alüvyonca zengin oluşumlar halinde derişir; işletilen eski kasiterit yataklarında da bu durum gözlenir. Çok değerli bir cevher olan kasiterit günümüzde, % 5'e değin kalay içeren fakir alüvyonlardan (Malezya, Endonezya [Bangka ve Belitung adaları]), % 2'ye değin kalay içeren damarlardan ve ana kayaçlardan (Çin [Yünnan], Bolivya) elde edilir.

Cevher mekanik yöntemlerle % 65-70 oranında zenginleştirilir; böylece, demir oksitin varlığı nedeniyle çikolata renginde, *blacktin* (kara kalay) adı verilen bir toz elde edilir. Bu toz daha sonra kavrularak, sülfürlerin, yıkamayla giderilen sülfatlara dönüşmesi sağlanır; böylece sürükleme yöntemiyle daha hafif olan kuvars ayrılır. Yüksek değerli olan ve saf kalay elde edilmesini engelleyen volfram ayıklanır; geriye yalnız, daha sonra indirgeme yoluyla metalin elde edildiği kalay cevheri kalır.

KASİTLER, babil dilinde **Kaşşu,** bir Mezopotamya kavmi. Kökenleri hâlâ bilinmeyen Kasitler, İ.Ö. XVIII. yy.'da ortaya çıktılar, Babil krallığı'na saldırdılar (1741). Krallarının Hititler'ce ortadan kaldırılan (İ.Ö. 1595) I. Babil hanedanının yerini aldıkları sanılır. Ancak, Kasitler'e ilişkin yazılı belgelere ancak XV. yy.'ın sonunda rastlanmaya başlanır. Kasitler'in yazılı dilleri olmadı, Mezopotamya'ya geldikten kısa bir süre sonra Babil kültürünü benimsediler. Kendi hanedanlarının çöküşünden (İ.Ö. 1156'ya doğr.) sonra, kasit soyluları sonraki hanedanların hizmetine girdiler. Kasitler'in Orta Zagros'un aynı adı taşıyan (Asurlular için Kaşşu, Yunanlılar için Koslular) ve ahemeni kralından geçiş parası alan kavimle akrabalıkları bulunduğunu kanıtlayan herhangi bir belge yoktur.

—Arkeol. Gerçek anlamda bir kasit sanatından söz etmek doğru değildir, çünkü II. binyıl'da Mitanni halkı, Hurriler, Hititler, Hyksoslar ve Kasitler, Batı Asya'nın önde gelen kavimleri olmak için savaşmışlardı. Babil'i onarmış olan Kasitler, bu kentin geleneklerini sürdürmüş gözükürler. Kasitler, bugünkü Bağdat kentinin 30 km. B.'sında yer alan başkentleri Dur-Kurigalzu'da, bir ziggurat, bir de saray kurdular. Varka' da (eski Uruk), kral Kara-Indaş, İ.Ö. XV. yy.'da, tanrıça İnanna'ya bir tapınak yaptı ve bu binayı bir yenilik olan, pişmiş topraktan yapılmış küçük tanrı heykelcikleri ile süsledi. Üzerlerine simgeler kazılmış olan sınır taşları kudurrular bu dönemdendir. Bu çağın silindir-mühürleri genellikle bir tanrıyı gösterir ve sümerce uzun bir yazıt içerir.

KASİYER a. (ital. *cassière*'den). Kasada oturarak para alan kimse; veznedar.

KASK a. (fr *casque*). Başı korumak amacıyla sert bir maddeden yapılmış başlık.

—Berbl. Saçı kurutmak için kullanılan sıcak hava veren elektrikli alet.

—Oto. Motosiklet sürücüsünün, otomobil yarışçısının kafatası, yüz ve çenesini korumak için giydiği başlık.

KASKA a. Denizc. *Kaska etmek,* bir halatı germek ya da gergin durumda tutmak.

KASKAN (Selçuk), türk yazar (İstanbul 1918 - *ay. y.* 1978). Galatasaray lisesi'ni bitirdi. Radyo reklamları için hazırladığı skeçleriyle tanındı. Dizi skeçlerinin en ünlüsü *Uğurlugil ailesi*'dir. Dormen tiyatrosu'nda *Alamanya'dan bir yâr gelir bizlere* (1964), İstanbul Şehir tiyatrosu'nda *Dolap beygiri* (1964-1965) adlı komedileri oynandı.

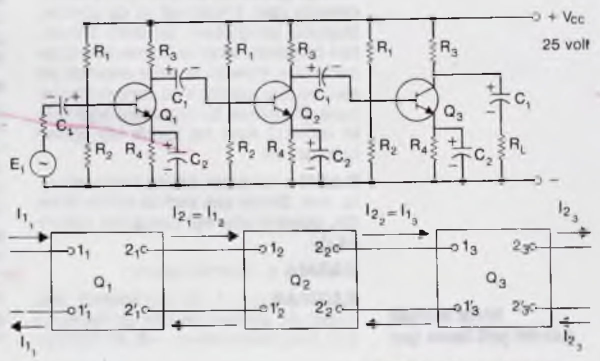
KASKASKİA, İllinois'in (ABD) doğusunda ırmak, Mississippi'nin kolu (sol kıyıdan); 515 km. Saint Louis'nin G.'inde Mississippi'ye kavuşur.

KASKAT a. (ital. *cascata;* lat *cascare,* düşmek'ten). Elektron. *Kaskat bağlama,* bir zincirde art arda yerleştirilmiş yükselteçler ya da filtreler bütünü. (Eşanl. ZİNCİR BAĞLAMA.)

—Elektrotekn. *Kaskat eşleme* ya da *bağlama,* iki kapılıların, birinin çıkış akımı (I_{2i}) diğerinin giriş akımına (I_{1i+1}) eşit olacak şekilde bağlanması. (Eşanl. ZİNCİR EŞLEME ya da BAĞLAMA). ‖ *Senkronaltı kaskat,* asenkron bir motorun hız ayarını, rotorun uçlarını şebekeye bir doğrultucu, bir evirici ve bir transformatör aracılığıyla bağlayarak sağlayan düzenek. (Eşanl. SENKRONALTI ZİNCİR.)

—Soğut. san. *Kaskatlı soğutma tesisatı,* birçok buhar sıkıştırmalı soğutma devresi içeren tesisat. Bir devre buharlaştırıcısının, bir sonraki devre kondansörünü soğutması sayesinde buharlaştırıcılar gittikçe daha düşük derecelerde soğuk üretir. (Benzer tesisatlar özellikle doğal gazın sıvılaştırılması için kullanılır.) ‖ *Birleşik kaskat,* bir soğutucu karışımıyla yüksek ve alçak basınç arasındaki soğutma çevrimi. (Karışım, yüksek basınçta ve gittikçe azalan sıcaklıkta kaskadın birbirini izleyen kademelerinde aşama aşama yoğuşturulur. Yoğuşma ısıları, yoğuşkuların alçak basınçta ve gittikçe azalan sıcaklıkta elde edilen buharlaşmasıyla soğurulur. Bu çevrim doğal gazın sıvılaştırılması için geliştirilmiştir.)

tranzistorlu yükselteçlerin **kaskat** bağlaması (R_1 ve R_2 dirençleri kutuplama köprüsünü oluşturur; R_3 yük direncidir; R_4, verici direnci ve R_L, kullanım direnci; C_2 kondansatörü R_2'yi ayırır ve C_1 katlar arası bağlantıyı sağlar)

kaskat eşleme ya da bağlama

KASKATI sıf. (*katı*'dan pekiştirilerek). **1.** Çok katı, çok sert ya da iyice sertleşmiş, katılaşmış şey için kullanılır: *Kaskatı bir toprak, ekmek. Soğuktan bedeni kaskatıydı.* **—2.** Bir durumun, olgunun vb. acımasızlığını vurgular: *Kaskatı gerçekler.* **—3.** *Kaskatı kesilmek,* aşırı coşku, korku, üzüntü ve şaşkınlık gibi nedenlerle bir şey yapamaz, söyleyemez, hareket edemez duruma gelmek, donup kalmak: *Bizi karşısında görünce kaskatı kesildi.*

—Patol. *Kaskatı kesilme,* yaşam gücünün birdenbire yok olması. (Beyin kanamasında, soğaniliğe iğne batırılmasında, ani kloroform narkozunda, şiddetli heyecan şokunda, vb., bir de elektrik geriliminin ani değişmesinde [elektrik çarpması] görülür.)

◆ be. Hareketsiz, donmuş biçimde: *Karşımda kaskatı duruyordu.*

KASKET a. (fr. *casquette*). Önü siperlikli başlık.

R. Lanaud-Explorer

nakışçı kasnağı

hareket aktarmada kullanılan çeşitli **kasnak** tipleri

—Terz. *İngiliz kasketi,* tepesi başı sıkıca saran kasket.

KASKETÇİ a. Kasket yapan ve / ya da satan kimse.

KASKETLİ sıf. Kasket giymiş ya da kasketi belirtilen bir nitelikte olan kimse için kullanılır: *Aradığınız kişi şu sağda duran kasketli adamdır. Siyah kasketli çocuk.*

◆ a. Köylü.

KASKO a. (fr. *casse-cou*'dan). Sig. Taşıt araçlarının yanma, çalınma, çarpışma ve devrilme gibi hasarlarına karşı yapılan sigorta.

KASKOT a. (fr. *cascode*'dan). Elektron. İlk tranzistor kolektörünün yükseltilmiş geriliminin tabanı topraklanmış bir sonraki tranzistorun vericisine iletildiği yükselteç montajı. (Bu, ortak tabanlı bir montajı izleyen ortak vericili bir montajdır. Aynı temel kurallara göre elektronik triyod tüplerle de gerçekleştirilebilir. Yükselteçlerdeki gürültüyü azaltmak ve yüksek frekanslarda empedans uyumu sağlamak için kullanılır.)

KASLAŞMA a. Patol. Kalp hastalarının süreğen akciğer konjestiyonlarında ve bronkopnömonide akciğer parankimasının aldığı kas kütlesi görünümü.

KASLAŞMAK g. f. Patol. Kas dokusu görünümü ve kıvamı almak.

KASLI sıf. Kasları gelişkin ya da sıkı olan beden ya da bedenin bir bölümü için kullanılır; adaleli: *Kaslı bacaklar.*

—Anat. İçinde kas bulunan ya da kas biçiminde olan. ‖ *Kaslı kat* ya da *gömlek,* boşluklu içorganların (sindirim borusu, kan damarları, idrar ve üreme yolları) çeperlerinde, mukoza ile seröz arasında yer alan ve düz kas liflerince zengin olan tabaka. (Kasılması bu organlara sığamsallık sağlar.) ‖ *Kaslı zar,* içinde kas öğeleri bulunan zar.

KASM a. (ar. *ḳasm,* bölme, taksim etme). İsl. huk. Birden çok kadınla evli bir erkeğin, eşlerine karşı eşit davranma yükümlülüğü.

KASMA a. Kasmak eylemi.

KASMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kasmak,* onu kısaltmak; asılarak germek: *Şu hayvanın ipini biraz daha kasıver.* **—2.** *Bir kumaşı, bir giysiyi kasmak,* onun enini daraltmak ya da boyunu kısaltmak: *Eteğin belini biraz kasmak gerekiyor. Bir pantolonu birkaç santim kasmak.* **—3.** *Bedeni, bedenin bir bölümünü kasmak,* kaslarını güçlü bir biçimde gererek bedeni ya da bedenin bir bölümünü gergin duruma getirmek: *Acının etkisiyle bedenini kasmak. Omuzlarını kasarak yürümek.* **—4.** *Kasıp kavurmak,* sözkonusu bir doğa olayı ise, büyük zarar ve yıkımlara yol açmak: *Şiddetli bir kış ortalığı kasıp kavuruyor;* bir kimseyse, aşırı sert davranışlarıyla herkesin canını yakmak, ortalığa korku ve yılgı yaymak: *On yıl ülkeyi kastı kavurdu, kimseye rahat bir soluk aldırtmadı.*

—Atç. *Gem kasmak,* atı yönlendirmek için dizginleri çekmek.

◆ gçz. f. Bir giysi sözkonusuysa, herhangi bir yeri rahatsızlık verecek biçimde çekmek: *Bu elbise koltuk altından kasıyor.*

◆ **kasılmak** dönşl. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, bir heyecanın, bir acının etkisiyle rahatlığını yitirmek, kaslarını gererek gergin duruma gelmek: *Kasılırsanız daha çok acı duyarsınız;* beden, bedenin bir bölümü, bir kas sözkonusuysa, şiddetle gerilmek, sıkışmak, sertleşmek: *Tüm bedeni kasılmıştı. Parmakları direksiyonda kasılıyordu.* **—2.** Büyüklenmek, gururlanmak. (KASINMAK da denir.)

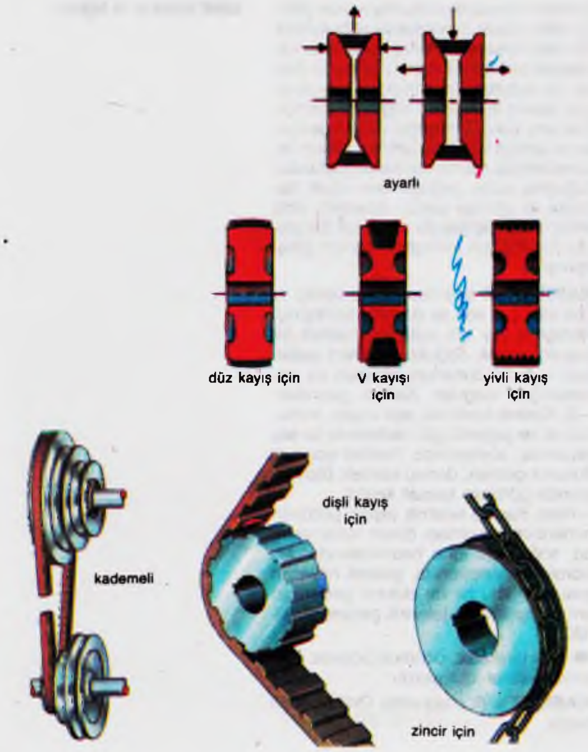
◆ **kasılmak** edilg. f. Daraltılmak, kısaltılmak.

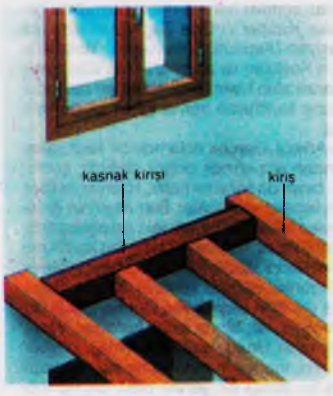
◆ **kastırmak** ettirg. f. Kasmak eylemini yaptırmak.

KASMOFİT sıf. ve a. (ar. *chasmophyte*'ten; yun. *khasma, -atos,* açıklık, ve *phyton,* bitki). Bot. Kaya çatlaklarında yetişen bitkiye denir.

KASMOGAM sıf. (fr. *chasmogame*'dan; yun. *khasma, -atos,* açıklık, ve *gamos,* birleşme, evlenme). Bot. Dişiorganı taçyapraklar açıldıktan sonra olgunlaşan ve bu sayede başka bir çiçeğin çiçektozuyla döllenebilen çiçeklere denir. (Karşt. KLEİSTOGAM.)

KASNAK a. **1.** Enli çember. **—2.** Tel gerili kimi araçların tahta ya da metal çemberi: *Elek, kalbur kasnağı.* **—3.** Nakış işlemek için kumaşın arasından geçirilerek gerildiği iç içe girebilen iki tahta çembere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—4.** Bir mile takılan ve jantı, üzerine bükülgen bir bağ (halat, kablo, kayış, zincir vb.) geçirilecek biçimde düzenlenen tekerlek. (Bk. *ansikl.* böl. Mak. san.)

kasnak kirişi

—Aşındc. *Dayanma kasnağı,* aşındırıcı bandı (bir gergi kasnağıyla gerilen) devindiren ve üzerine aşındırılacak parçanın bastırıldığı yivli destek kasnağı. (Bu kasnağın çapı, malzemesi, sertliği, hızı, açısı ve yivlerinin biçimi bitmiş parçanın niteliği üzerinde etkili olur ve elde edilmek istenen sonuçlara göre belirlenir.)

—Atç. Atların toynak çeperinde, uçla arka arasında bulunan yan kısım. ‖ At nalının buna denk gelen bölümü.

—Balıkç. *Olta kasnağı,* üzerine olta iğnelerinin sarıldığı yassı ve dişli küçük tahta parçası ya da küçük tahta çerçeve.

—Değirmenc. Taş değirmenlerde, çarkı oluşturan iç içe iki daireden dıştakine verilen ad. (Genellikle, çapı 135-145 cm'dir. Üzerinde sactan yapılmış kanatlar bulunur. Bu kanatlar üstten gelen suyun itmesiyle çarkın dönmesini sağlar.)

—El sant. Bakırcılıkta kazan, bakraç, maşrapa gibi kapların gövde kısımlarının kaynakla birleştirilmiş, silindirik ilk hali. ‖ Yazmacılıkta konturlu desenlerin basılmasında kullanılan etrafı çerçeveli ve alt kısmına muşamba geçirilmiş boya teknesi. (Kasnağın içine bir keçe ve üzerine ince kalite bir bez konur. İki tahta arasına sıkıştırılmış bir keçe aracılığıyla boya iyice emdirilir ve kalıp, boyaya doymuş keçeye bastırılarak kumaşa basılır.) ‖ *Kasnak işi,* kumaşı kasnağa gererek yapılan işlemelerin genel adı. —Kasnağa gerilmiş kumaş üzerine iğneyle yapılan zincir biçimli işleme. (*Zincir işi* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kasnak işlemek,* kumaşı kasnağa geçirerek işleme yapmak.

—İnş. *Kasnak kirişi,* ahşap bir döşemede, açıtlar hizasındaki kirişlerin yükünü her iki yana aktarmak için bu kirişlere dik doğrultuda çakılan bağımsız taban kirişi. — Bir çatıda, pencere ya da baca nedeniyle kesilen merteklerin uçlarını taşıyan parça.

—Mad. oc. Yassı çıkarma halatları için kullanılan özel sarma aygıtı. (Kasnak gövdesi üzerine oturan sarımlar, aralarında halat genişliği kadar açıklık bulunan kollarla yanlardan tutturulur. Çıkarma makinesinin her dönüşünde sarılma yarıçapı halat genişliği kadar artar.)

—Mak. san. *Ayarlı kasnak,* yanakları hafifçe konik tablalar içeren, V kayışıyla kullanılan ve tablalarından birinin eksenel yer değiştirmesiyle kayışın sarılma yarıçapını ayarlamayı sağlayan kasnak. ‖ *Kademeli kasnak,* kumanda edilecek makine farklı çalışma hızları gerektirdiğinde kullanılan ve yan yana eklenmiş değişik çaplı birçok kasnaktan oluşan aktarma organı. (Kademeli kasnaklar genellikle aynı uzunlukta bir kayışla çalışabilecek biçimde birbirine ters olarak yerleştirilen çiftler halinde kullanılır.

—Marangl. Yuvarlak masa ve sehpaların kenarlarını oluşturan bölüm. (Kasnak, masif parçaları kasnak kavisine göre kesip ekleyerek ya da ince masif parçaları kalıp üzerinde tutkallayarak oluşturulur.)

—Mim. ve İnş. Sütun gövdesini oluşturan, birbiri üzerine konulmuş, silindir biçimli, çapı yüksekliğinden büyük taş öğelerden her biri. ‖ Bir kubbeyi yükseltmek için örülen çember, elips, çokgen vb. planlı duvar. (Eşanl. TAMBUR.)

—Müz. Davul, tef ya da bendir gibi derili -vurmalı çalgıların gövdesini oluşturan ensiz silindir.

—Res. *Bölmeli kasnak,* tabloları ölçek değiştirerek ya da değiştirmeden kopya etmekte kullanılmak üzere birçok bölmeye ya da kareye bölünmüş şasi.

—Spor. Yağlı güreşte kispetin uçkurluk çevresi. (Birkaç kat deriden sert ve enli olarak yapılan kasnak, güreşçiler tarafından kolayca tutulamaz.) [Eşanl. PEŞKUVAZ.] ‖ Rakibin kispetinin uçkurluğundan, başparmak dışarıda kalacak şekilde tutma. (Kispetin ön kısmında yapılan kasnağa *iç kasnak,* arka kısmında yapılan kasnağa da *dış kasnak* denir.) ‖ *Raket kasnağı,* teniste, tahta, madeni ya da plastikten yapılan ve raketi korumaya yarayan düzenek.

—Sütç. Döndürülmeleri kolay olsun diye peynir kalıplarının çevresine geçirilen ağaç ya da madeni kuşak.

—Tıp. Yatak örtüsünü hasta ya da yaralının bacağının üstünde yukarı kaldırarak tutan madeni çerçeve.

—Zootekn. Atlarda tırnağın yere değen en dış kenarı. ‖ Koyun ve keçilerin boyunlarına konulan ve kenarına çan takılan tahta çember.

—ANSİKL. El sant. Kasnak, genellikle tahtadan yapılır ve iç içe geçmiş iki çemberden oluşur. Kumaş bu çemberler arasına sıkıştırılarak gerilir. Vidalı olanları da vardır. Bez kasnağa gerildikten sonra bir el altta, bir el üstte tutulup iğne iki taraflı işletilerek işleme yapılır. Büyük örtülerin işlenmesinde dört köşe kasnaklar da kullanılır. Bunlar birden çok kişinin aynı parçayı işlemesine olanak verir.
• *Kasnak işi*. Tekniği kolay ama dikkat isteyen bir işlemedir. Kasnağa gerilen kumaşın tersinden batırılan iğne, yüze alınır. İplik sola doğru atılarak kıvrılır ve kumaşın altından küçük bir kısım alındıktan sonra iğne çıkarılır. İğne bir büklüm oluşturan ipliğin arasında kalır ve çekilince bir zincir oluşur. İğne çıkarıldıktan sonra, aynı teknikle batırılarak işlemeye devam edilir. Bu yöntemle döne döne motif doldurulur. Bu işlemenin tığla yapılanına, suzeni* adı verilir.
—Mak. san. Kasnak devinim aktarmada kullanılır; ayrıca bir yükün kaldırılmasını kolaylaştırmaya ya da bir çekme kuvvetini daha rahat uygulamaya da yarar. Üç bölümden oluşur: *göbek*, kasnağın mile geçen bölümüdür ve mil kamasının yerleştirildiği bir kanal içerir; *gövde*, göbeği janta bağlar; *jant*, düz kayışlar için bombeli, halatlar içinse olukludur. Oluklu jantlar halatların ve kabloların geçmesi için yarı çembersel kesitli ve düz kenarlı, V kayışları için de yamuk kesitlidir. Dişli kayışlar için dişli jantlar, zincirler için de zincir baklaları biçiminde yuvalar içeren jantlar kullanılır; bu durumda kasnağa *zincir çarkı** denir.
Kasnaklarla ve kayışla çalışan bir aktarma sisteminde dönüş hızları oranı kasnak çapları oranının tersine eşittir.

KASNAKÇI a. Kasnak, elek vb. tahta işleri yapan kimse.

KASNAKLAMA a. Kasnaklamak eylemi.

KASNAKLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kasnaklamak*, onu kasnak içine almak, kasnak geçirmek. **—2.** *Bir şeyi, bir kimseyi kasnaklamak*, onu, kollarını dolayarak kavramak.
—İnş. Kirişleri döşeme çeliğiyle birleştirmek.

KASNI a. İki ferula türünün köklerinden elde edilen yağlı zamk-reçine. Şeytantersine benzer. Ticarette erkek ve dişi olmak üzere iki türü vardır. Erkek kasnı, *Ferula galbaniflua* ve benzerlerinden İran ve Afganistan'da elde edilir. Taze iken macun kıvamındadır, sonra sertleşir. Yatıştırıcı ve midevi olarak kullanılır. Dişi kasnı, *Ferula persica* türünden İran, Afganistan ve Hindistan'da elde edilir. Yatıştırıcı, midevi, gaz söktürücü ve kurt düşürücü etkisi vardır.

KASO a. (fr. *casseaux*). Vet. Uzunluğuna bakışık iki parçaya bölünmüş olan ve bir sapa basınç yapmaya yarayan tahta silindir. (Atı iğdiş etmede ya da bazı fıtıkların tedavisinde kullanılır.)

KASONGO, Zaire'de (Kivu bölgesi) yer, Lualaba'nın (Yukarı Kongo) sağ kıyısında. Lualaba'nın ulaşıma elverişli oluğunda, yukarı kesime doğru son iskele ve ticaret merkezi. Zenci köle ticaretinin başlıca merkezlerinden biriydi. Bir arap kalesinin kalıntıları.

■**KASPAROV** (Gariy), rus satranç oyuncusu (Bakü 1963). Botvinnik'in satranç okuluna alındı. 1979'da büyük usta, 1980'de dünya gençler birincisi oldu. 1984'te dünya birinciliği için Karpov ile karşılaştı. 5 ay süren maç, tarafların yorgunluğu nedeniyle tatil edildi. Eylül 1985'te yinelenen maçı kazandı. 1986, 1987 ve 1990'da yapılan karşılaşmalarda da Karpov'a karşı unvanını korudu.

Kasperl ya da **Kasperle,** Avusturya halk tiyatrosunun neşeli ve saf bir köylü kimliğindeki soytarısı.

KASPİYSK, Rusya Federasyonu'nda kent, Dağıstan Özerk Cumhuriyeti'nde, Hazar denizi kıyısında; 43 000 nüf. Duyarlı makineler. Tuğla fabrikası.

KASPROWİCZ (Jan), polonyalı şair (Szymborz 1860 - Poronin yakınında 1926). Köy çevresinden geldi, ilk natüralist şiirleriyle (1889) dikkat çekti. Sosyalizmin etkisinde kaldı, kötülüğü (*Christ* [fr. çev.], 1890) ve köylü sefaletini (*Du lopin de terre paysan* [fr. çev.], 1891) yaratan Tanrı'ya başkaldırdı. "Genç Polonya" edebiyat akımına katıldı, *Himny*'lerin prometheusvari başkaldırısıyla kendi felsefi, toplumsal ve dinsel inancını açıkladı (*Ginacemu światu*, 1902; *Salve Regina*, 1902). Doğada ve pagan aşkta bir avuntu aradıktan sonra, huzuru dağlarla ilişkide buldu; bunun üzerine, ülkesinin folklorundan esinlenen baladlar (*Ballade du tournesol* [fr. çev.], 1908) ve *Marchott* (1920) adlı bir traji-komedi yazdı. Son şiir kitaplarında (*Ksiega ubogich*, 1916 ve *Mój świat*, 1926), çoşku ve sertliğin yerini stoacı bir dinginlik aldı. Lwów'da karşılaştırmalı edebiyat dersi verdi, ayrıca yunan trajedi yazarlarından, birçok ingiliz (Shakespeare, Shelly, Swinburne), belçikalı (Maeterlinck) ve fransız (Rimbaud) yazardan çeviriler yaptı.

KASR a. (ar. *ķaṣr*). *Esk.* **1.** Kısaltma, kısa kesme: *Kasr-ı ifade* (anlatımı kısaltma). *Kasr-ı kelam* (sözü kısa kesme). **—2.** Kısma, kısıtlama, sınırlama. **—3.** Eksiklik, azlık. **—4.** *Kasr etmek* → KASRETMEK. ‖ *Kasr-ı yed etmek, eylemek*, vazgeçmek, feragat etmek: "*...karye-i merkume arazisinde olan hukuk-ı tasarrufiyyelerinden kasr-ı yed eylemelerine...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Ed. Anlatımda, yüklemin kapsamını daraltma, bir noktaya yöneltme. (Başka, gayrı, özge gibi edatlarla ya da cümle öğelerinin sırasının, anlama uygun biçimde değiştirilmesiyle yapılır. Şu örnekte edat kullanılarak bir kasr [anlam daralması] yapılmıştır: "*Demen kim adli yok ya zulmü çok her hal ile olsa / Gönül tahtına ondan özge sultan olmasın ya Rab*" [Adaleti yok ya da zulmü çok demeyin; nasıl olursa olsun gönül tahtına yine de ondan başkası sultan olmasın Tanrım!] (Fuzuli). Şu örnekte ise, kasr [anlamın daralması] fiilden önce gelen tümleç üzerine yönelmiştir: "*Ben bugün bir nevbahar-ı hüsn ü ân seyreyledim*" [Ben bir güzellik ilkbaharı seyrettim].)
—Esk. tıp. *Kasr-ül-yed*, miyopluk.

KASR a. (ar. *ķasr*). *Esk.* Zorlama, bir şeyi zorla yaptırma.

KASR (EL-), Cezayir'de (Bicaye vilayeti) kent, Summam çöküntüsünde, Curcura'nın eteğinde; 18 800 nüf. Meyvecilik.

KASR AKİL, Lübnan'da, Beyrut banliyösünde, Yontmataş dönemi kaya sığınağı. 25 m kalınlığına ulaşan moloz tabakası moustier endüstrisinden el Kebarah'ın ilk evresine dek uzanır. Tabakalardan biri, Orta ve Üst Yontmataş dönemleri arasındaki geçişi gösterir.

KASR EL-BUHARİ, Cezayir'de kent, Lemdiya'nın (esk. Médéa) G.'inde, Şelif vadisinde; 41 000 nüf. Bir hayvancılık bölgesinin ticaret merkezi.

KASR EL-KEBİR, Fas'ta kent, Atlas okyanusu kıyısındaki ovada, Lukos uvedi vadisinin ağzında; 48 300 nüf. *Oppidium Novum* kentinin yerinde kurulmuş olan Kasr el-Kebir, Ortaçağ'da İspanya seferleri sırasında askeri üs görevi yaptı. Rif dağlıları için büyük kırsal kesim pazarı. Şeker rafinerisi.
—Tar. → ALCAÇAR-QUİVİR.

KASR HİLAL, Tunus'ta (Sus ili) yer, Sus ile Mehdiye arasında. El dokumacılığı merkezi (pamuk, yün ve ipek).

KASREN be. (ar. *ķasr*, zorlama'dan *ķasren*). *Esk.* Zorlayarak, zor yoluyla.

ĶASRETMEK g. f. (ar. *ķasr*'dan). *Esk.* Bir şeyi kısmak; kısaltmak; kısıtlamak: "*Böyle bir sarrafın istihsalâta zarar vermeksizin istihlâkâtını kasr ve tehdid edemeyeceğini...*" (Ahmet Muammer ve Şükrü Kaya).
—İsl. Yolculukta, dört rekâtlık farz namazları iki rekât olarak kılmak.

Kasrıadl ya da **Kasrıadil,** Topkapı sarayı'nda, sadrazamla vezirlerin toplandığı divanın üstündeki demir parmaklıklı köşk. Haremi hümayun'dan geçilen bu bölüme *Adil köşkü* de deniliyordu. Padişahlar, divan toplantılarını, buradan, "tehlikeli pencere" diye anılan siyah perdeli pencerenin ardından izliyorlardı.

KASRIFİRAVUN. Tar. coğ. Fas'ta, Roma döneminin önemli yerleşmelerinden olan Volubilis* kentinin kalıntılarına yerli halkça verilen ad; kalıntılar, Meknes'in yaklaşık 30 km K.'indedir.

KASRIŞİRİN. Tar. coğ. K.-B. İran'daki Ardilan bölgesinde, Zagros dağları yöresinde küçük kent; Hemedan'ın yaklaşık 130 km B.'sındadır. Kervanlar için önemli bir konak yeri olan yerleşmenin çevresinde Sasaniler'den kalma kalıntılar vardır. Osmanlılar'la İranlılar arasındaki sınırı belirleyen Kasrışirin* antlaşması (1639) burada imzalandı.

Kasrışirin antlaşması, Osmanlı devletiyle Safeviler arasında aynı adlı kentte yapılan barış (17 mayıs 1639). Murat IV' ün Bağdat'ı almasından (1638) sonra, safevi hükümdarı Safi I, İran üzerine yürüyen sadrazam ve serdarıekrem Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın Kasrışirin'deki ordugâhına imrahoru Muhammet Kulihan'ı göndererek barış istedi (29 nisan 1639). Bir süre sonra da barışı yapmakla görevlendirilen iran baş temsilcisi Saruhan, 45 kişilik maiyetiyle sadrazamın ordugâhına geldi (14 mayıs). Böylece Osmanlı devletini sadrazam Kemankeş Kara Mustafa Paşa'nın, İran'ı da Saruhan'la elçi Muhammet Kulihan'ın temsil ettiği barış görüşmelerine başlandı. Türk-İran sınırının saptanmasında son savaş durumu temel alınarak Bağdat, Basra ve Şehrizor yörelerinden oluşan Irak-ı arap Osmanlı devletinde kalırken, Safeviler'in eline geçmiş bulunan Erivan da İran'a bırakıldı. Ayrıca, Safeviler'in Irak, Kars, Ahıska ve Van taraflarına saldırmayacakları, İran'da sahabeye sövmenin yasaklanacağı da belirtildi. İmzalanan bu antlaşmayla, Bağdat' ın Safeviler tarafından alınması üzerine başlayan (11 ocak 1624) ve 15 yılı aşkın bir zaman süren Türk-İran savaşı'na son verildiği gibi, bugünkü Türkiye-İran sınırı da çizilmiş oldu. (Ancak, Türkler Irak'ı, İranlılar da Erivan'ı yitirdiklerinden, günümüzde bu sınırın yalnız Doğu Anadolu-İran arasındaki bölümü geçerli kaldı.) Kasrışirin antlaşması'nı hemen imzalayan Safi I, onaylanmış nüshasını Kulihan aracılığıyla İstanbul'a gönderdi. Murat IV de bunu ölümünden az önce onayladı (1640).

KASRİ, KASRİYE sıf. (ar. *ķasr*, zorlama ve *-ī*'den *ķasrī*, dişl. *ķasriyye*). *Esk.* Zorlamayla yapılan: *Harekât-ı kasriye* (zorla, baskıyla yapılan hareketler).

KASRİYE → KASRİ.

KASRİYE a. (ar. *ķasr* ve *-iyye*'den *ķasriyye*). Ed. Nesip bölümünde yeni yaptırılmış bir kasrı konu edinen kaside. (Örn. Mustafa Paşa'nın yaptırdığı bir bina için Nedim'in yazdığı kasriye: "*Kasr-ı ruh-efza değil hüsn ü baha me'vasıdır / Cennet-i âlâ bunun ferş-i cihan-ârâsıdır*" [Cana can katan bir yalı değil, güzellik makamıdır. Cennet, bunun ancak cihanı bezeyen döşemesidir].)

KASRİYET a. (ar. *ķasr*, zorlama ve *-iyyet*'ten *ķasriyyet*). *Esk.* Zorlama durumu, zorlayıcılık.

KASR KARUN, el-Fayyum'da arkeolojik buluntu yeri. Burada, Moeris gölü kıyısında antik *Dionysias* kentinin yıkıntıları (kale ve iki tapınak) bulunur. Ptolemaios döneminden kalma tapınaklardan birinin, duvarlarında birçok nişin yer aldığı bir üst katı vardır.

Gariy Kasparov

Edith Molnár-İnterfoto MTİ

Lajos Kassák (şubat 1967'de)

Lauros-Giraudon

Aias'ın kovaladığı Kassandra Athena'nın Ksoanon'una sığınıyor Kodros ressamı tarafından yapıldığı sanılan kırmızı figürlü attike kupası (ayrıntı) İ.Ö. 430'a doğr. *Louvre müzesi, Paris*

KASRUSSAGİR, Fas'ta eski kent. Muvahhitler döneminde çok canlı bir liman ve ticaret merkeziyken, bu hanedanın çöküşünden sonra tam bir korsan yatağı oldu. Portekiz egemenliği altına girdi (1458). Yerlilerin sürekli saldırıları karşısında tutunamayacaklarını anlayan Portekizliler, surlarını yıktıktan sonra kentten çekilip gittiler (1540). İspanyol istilası üzerine (1559), halk kentten başka yerlere göçünce, burası, yalnız kaçakçıların yararlandıkları ıssız bir kumsala dönüştü.

Kasrülaşk, Irak'ta, Samerra kentinin yakınlarında, Dicle'nin sağ kıyısında abbasi sarayı; halife Mutemit tarafından yaptırıldı (878-882). Tonozlu temeller üzerine oturan, yüksek duvarlarla çevrili korunaklı bir yapıdır.

Kasrülhayr, Suriye'de Emeviler döneminden iki çöl kasrı. Bunlardan biri D.'da (el-Şarki, 728-729), ötekisi B.'da (el-Garbi, 730'a doğr.) yer alır. Şam'dan, Palmira ve Nazala'ya giden ticaret yolu üzerindeki ikinci kasır kareye yakın planlı, hanı, hamamı, bahçesi bulunan bir yapıydı. Mekânlar revaklı bir avlunun çevresine yerleştirilmişti. Kalın dış duvarlar yarım daire biçiminde kulelerle desteklenmişti. Kasrın duvarları içten ve dıştan mozaikler, yalancımermer süslemeler ve resimlerle kaplıydı. 1936'da ortaya çıkarılan iki duvar resmi Şam'daki Milli müze'dedir.

Kasrülmşatta ya da **Mşatta sarayı,** Ürdün'de, Ürdün nehrinin D.'sunda Emeviler'in ünlü sarayı, Amman'ın yaklaşık 32 km G.'indedir. İlk kez Layard tarafından bulundu (1840). Uzun süre islamöncesi dönemden kaldığı sanılan yapının, Velit II döneminden olduğu belirlendi (743-744). Tamamlanmamış olan saray, köşelerde yuvarlak, kenarlarda yarı yuvarlak kulelerle desteklenmiş, kareye yakın planlı (bir kenarı 144 m) bir duvarla çevrilidir. Bu kare alan içinde, G.'den K.'e doğru uzanan üç yapı topluluğu yer alır (yalnız orta topluluk inşa edilmiştir). Sarayın üç hücreli tören salonu üç absidalı bizans yapılarından esinlenilerek yapılmıştır. Kesme taştan, oymalı (kıvrıkdallar, asma yaprakları ve üzümler, kuş, aslan, ayı, griffon ve rozetlerle süslüdür), gösterişli cephesi Berlin müzesi'ne (bugün Doğu Berlin'de Museuminsel) taşındı.

KASSÁK (Lajos), macar ressam ve yazar (Ersekújvár 1887 - Budapeşte 1967). Metalürji işçisiydi, 1915'te ilk şiir kitabını *(Éposz Wagner maszkjában)* yayımlamadan ve öncü *Tett* (Eylem) dergisini kurmadan önce, Avrupa'nın yarısını yürüyerek dolaştı (*A lo meghal, a madarak kirepülnek*, 1925; *Egy ember élete*, 1927-1935). 1916'da kurduğu *Ma* (Bugün) dergisinde Tzara, Picasso, Léger, vb.'nin yazılarını ve resimlerini yayımladı. 1919'da, Konseyler Cumhuriyeti döneminde, sanat yaşamının yönetimine katıldıysa da komünist partinin sanat alanında göstermesi gereken etki konusunda Béla Kun'a karşı çıktı. Macar Komünü'nün yıkılmasından sonra Viyana'ya sığındı. 1926'da yeniden Macaristan'a dönerek sırasıyla *Dokumentum* (1926-27) ve *Munka* (Emek) [1928-1939] dergilerini kurdu. Şiir yapıtlarında, sosyalist ve yazınsal uzlaşımlarından kurtulmadan önce, Walt Whitman'ın kolektivizminden esinlendi (*Földem viragom*, 1937). Son şiirleri (*A tölgyfa levelei*, 1964), mermerin arılık ve sağlamlığını anımsatır. Grafik yapıtları ve resmiyle konstrüktivizm akımı içinde yer alır.

KASSALA, Sudan'ın doğusunda kent, il yönetim merkezi, Gash kıyısında; 106 000 nüf. Karayoluyla Hartum'a, demiryoluyla Port Sudan ve Sennar'a bağlanan ticaret merkezi. —*Kassala ili*, Etyopya sınırında ve Kızıldeniz kıyısında uzanır; yaklaşık 130 000 km²; 1 512 335 nüf.

KASSAM a. (ar. *kassam*). *Esk.* **1.** Bölen, ayıran. **—2.** Mirasçılar arasında mirası paylaştıran ve yetimlerin hakkını koruyup idare eden şeriat memuru: *"Köşk ve bostan kassam marifetiyle satılmıştı"* (R. H. Karay). **—3.** *Kassam-ı kaza*, ilahi paylaştırıcı; Allah: *"Hayf kim taksim-i derd ettikte kassam-ı kaza"* (Nedim, XVIII. yy.).
—İsl. huk. Ölen bir kişinin mirasının belirlenmesi ve bölüştürülmesi işlemlerini yapan ve bu konuda çıkan uyuşmazlıkları çözmekle görevli memur. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kassam defteri*, kassamların tuttukları defterler. (Ölen kişilerin terekesi bu deftere geçirilir, değerleri bir bilirkişi tarafından takdir edilir, kassamın alacağı, cenaze giderleri düştükten sonra kalan, mirasçılar arasında paylaştırılırdı.) || *Kassam mahkemesi*, terekenin tespiti, bölüştürülmesi ve bu konuda çıkacak uyuşmazlıkların çözülmesiyle görevli mahkeme. (Kassam mahkemeleri büyük yargı bölgelerinde kurulurdu. Küçük yerlerde kassamlık görevi o yerin kadısı ya da görevlendirdiği bir naip tarafından yürütülürdü.) || *Kassam-ı askeri mahkemesi*, ölen askerlerin miraslarının belirlenmesi ve paylaştırılmasıyla görevli mahkeme.
—ANSİKL. Osmanlı İmparatorluğu'nda biri kazaskerlere, öteki de mahalli kadılara bağlı olan iki tür kassam vardı. Askeri kassamlar, askerlerin terekelerini mirasçıları arasında paylaştırmakla görevliydi. Kadılara bağlı olan kassamlarsa askeri sınıftan olmayan reaya ve şehirlilerin miras işlerine bakarlardı. Kassamlık kurumu Tanzimat dönemine kadar sürdü. Tanzimat döneminde İstanbul'da bir kassam bırakıldı. Eyalet, sancak ve kaza kassamlıkları kaldırıldı, bu görevi kadılar üstlendi.

KASSAMİYE → KASSAMLIK.

KASSAMLIK a. (ar. *kassām*'dan). *Esk.* **1.** Mirasın, görevli şeriat memuru tarafından varisler arasında paylaştırılması. (KASSAMİYE de denir.) **—2.** Kassamın bulunduğu daire.

KASSAMZADE MEHMET EFENDİ, türk besteci (XVIII. yy.). Tab'î Mustafa Efendi'nin ağabeyi. Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Günümüze ulaşabilmiş iki yapıtından nikriz yürüksemai *(Meclis-i meyde sakiyâ bana ne gül ne lale ver)*, klasik repertuvarın en seçkin parçalarındandır Nişabürek yürüksemaisi de *(Gel ey saba, o gül-i hoşnümayı söyleşelim)* çok parlak bir yapıttır.

KASSANDRA, Priamos ile Hekabe'nin kızı (*İlyada*). Kendisine âşık olan Apollon'dan kehanet yeteneğini kazandı. Ancak Apollon'un isteklerini geri çevirince, tanrı hiç kimsenin ona inanmamasına karar vererek öç aldı. Kassandra, Truva savaşı'nın getireceği tüm felaketleri önceden haber verdi ve tahta atın yapımına engel olmaya çalıştı. Truva düşünce, Agamemnon'un kölesi oldu (*Odysseia;* Euripides'in *Troades*'i); ondan ikiz doğurduğuna inanılır. Mykenai'ye gelişinde, Aigisthos Agamemnon'u vururken, Kassandra da Klytemnestra tarafından öldürüldü (Aiskhylos'un *Agamemnon*'u). Ölümünden sonra kendisine tapınıldı.

KASSANDRA ya da **KASSANDHRA,** türkçe **Kesendire,** Yunanistan'da yarımada, Khalkidike'deki üç yarımadanın en batıda olanı. —Bu yarımada ile Sithonia yarımadası arasındaki *Kassandra körfezi*'nde birçok sayfiye merkezi sıralanır.

KASSANDREİA. Tar. coğ. Kassandros krallığı'nın başkenti; İ. Ö. 316'da, eski Potidaia'nın yerinde kuruldu.

KASSANDROS, Makedonya kralı, Antipatros'un oğlu (İ. Ö. 354-297'ye doğr.). Antipatros ölünce, kral naibi Polyperkhon'dan Makedonya tahtını almak için mücadele etti; Polyperkhon'a karşı Ptolemaios ve Antigonos ile birleşti ve Megalopolis'te onu yendi. Tüm Yunanistan'ı ele geçirdi, Atina'yı Phaleronlu Demetrios'un yönetimine verdi. Makedonya'ya dönünce, Büyük İskender'in annesi Olympias'ı öldürttü (316). Daha önce Büyük İskender'in kız kardeşi Thessalonike ile evlenmiş ve tahtın vârisi olmayı ummuştu. Bu konuda, Antigonos ve Demetrios Poliorketes ile mücadele etmek zorunda kaldı. İskender'in dul karısı Ruşenk'i ve oğlu Aleksandros Aigos'u öldürdükten sonra, Lysimakhos, Ptolemaios ve Seleukos'la anlaştı. Antigonos ile Demetrios'un İpsos'ta bozguna uğramasından sonra (301), Makedonya ve Yunanistan'da egemenliği bir süre elinde tuttu.

KASSAR sıf. (ar. *ḳışāret*'ten *ḳaṣṣār*). *Esk.* **1.** Yıkayıcı, yıkayan. **—2.** Leke çıkaran. **—3.** Halı vb. çırpan, silkeleyen.

KASSEL, Almanya'nın Hessen eyaleti sınırları içinde yer alan kent; 189 000 nüf. (1989). Kentin kökeni bir imparatorluk şatosuna dayanır (IX. yy.); Kassel, Fulda ile Sedan'ın düşmesinden sonra Napoléon III'ün hapsedildiği Wilhelmshöhe şatosu arasında gelişti. Kassel kentinin etkin kültür yaşamı, tarihsel ve siyasal kalıtla bağlantılıdır (devlet tiyatrosu, zengin kütüphaneler, üniversite). Rheinland ile Aşağı Saksonya bölgeleri arasında önemli bir geçiş yeri olan Kassel, havadar ve yeşilliği bol bir kent alanı içine ya da kenarına dağılmış birçok sanayi etkinliğini de içerir: otomobil yapımı, elektroteknik, tekstil, hazırgiyim, makineler, kimya, optik.
—Tar. 1567'den sonra Hessen landgraflarının merkezi olan kent, 1752-1758 arasında Fransızlar'ın işgalinde kaldı, Westfalen krallığı'na katılarak 1807'den 1813'e kadar buranın başkenti oldu, 1866'da Prusya'nın Hessen-Nassau eyaletine bağlandı.
—Güz. sant. Wilhelmshöhe şatosu'nun parkı, ünlü Hercules heykeli ve Devler çağlayanı ile, barok dönem soylularının yaşadığı göz kamaştırıcı yaşama tanıklık eder. Landesmuseum'un resim galerisi özellikle XVII. yy. Hollanda (Rembrandt, Van Dyck, Frans Hals...) ve flaman (Rubens, Jordaens...) tablolarından yana zengindir. Duvar kaplamaları ve kâğıtları müzesi (Avrupa'nın en ünlü koleksiyonlarından biridir) ve Grimm kardeşler müzesi. Kentte, 1955'ten beri, dört yılda bir, Documenta* adı altında büyük bir çağdaş sanat sergisi düzenlenmektedir.

Kassel görüşmeleri, Hessen landgrafı tarafından düzenlenen ve Reform'u benimsemiş marburglu tanrıbilimcilerle rintelnli lutherci tanrıbilimcileri bir araya getiren toplantı (haziran 1661). Toplantı bir birlik antlaşmasıyla son buldu. Buna göre, iki mezhep, aralarındaki görüş ayrılıkları üzerinde durmamaya söz veriyorlardı. Her iki taraf aşırılık yanlılarının direnci sonucunda karar yürürlükten kaldırıldı.

KASSEL havzası, Almanya'nın Hessen eyaletinde yer alan, Üçüncü Zaman'dan kalma çöküntü havzası; Hessen'in orta kesim dağlarında. Kırık basamakları batı kenarlarını belirler. D.'da, Trias devri tabakaları kumlar ve killer altına dalarak kesin bir bakışımsızlık yaratır. Yanardağ kökenli sivri doruklar bölgeye dağılır. Güneyde, Borken'de, Üçüncü Zaman'dan kalma linyit yataklarında bol miktarda kömür (elektrik üretiminde kullanılır) çıkarılır. Havza, Rheindland'ı Kuzey Avrupa'ya bağlayan, en önemli otoyollardan birinin geçtiği büyük bir eksendir. Havzanın ortasında yoğun (tahıllar ve çapalayarak yapılan ekim), kenarlarında yaygın yöntemlerle tarım yapılır; kenar kesimlerindeyse turizm etkindir. Sanayi etkinlikleri de vardır.

KASSERİNE, Tunus'ta komün, il yönetim merkezi, yüksek bozkırların kenarında, cebel Şambi'nin eteğinde; 22 600 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi. Bölgede yetişen alfayı kullanan selüloz fabrikası. —Çevrede, roma kenti *Cillium*'un kalıntıları. —*Kasserine ili*, 338 200 nüf. (1988).
—Ask. tar. Rommel'in şubat 1943 saldırısında hedef olarak seçtiği *Kasserine boğazı*'nı Almanlar 15 şubatta ele geçirdiler; ama altı gün sonra ingiliz tankları onları buradan çıkardı. (→ TUNUS *muharebesi*.)

KASSI sıf. **1.** Kasa benzeyen, kas yapısında olan ve onun gibi kasılabilen. **—2.** *Kassı ur,* düz kas dokusundan oluşan ur.

KASSIZ sıf. Kasları gelişmemiş ya da gevşek olan beden ya da bedenin bir bölümü için kullanılır; adalesiz: *Kassız gövde.*

KASSİ sıf. (ar. *ḳaṣṣ* ve *-î*'den *ḳaṣṣî*). *Esk.* Göğüsle ilgili.

KASSİA, IX. yy.'da yaşamış bizanslı kadın şair. Kassia, gönlünü Theodora'ya kaptıran imparator Theophilos'un gözünden düşünce, bir manastır kurdu ve buraya çekildi. Bu manastırda, dinsel ya da din dışı birçok şiir, epigram ve akrostiş yazdı.

KASSİANOS BASSOS, Bizans döneminde yaşamış yunanlı yazar (İ.S. VI. yy.'a doğr.). *Geoponika* adlı derlemeyi onun yaptığı sanılır. Bu yapıtta, yunanlı ve latin yazarların tarım üzerine yazdıklarından parçalar yer alıyordu.

KASSİOPE ya da **KASSİEPEİA.** Yun. mit. Etyopya'nın efsanevi kralı Phoiniks ya da Kepheus'un karısı ve Andromede'nin annesi. Güzellikte Nereus Kızları'yla boy ölçüşmek cüretini gösterdi. Buna kızan Poseidon, Kepheus'u, kızı Kassiope'yi bir deniz canavarına terk etmeye zorladı. (→ ANDROMEDE ve PERSEUS.) Ölümünden sonra Kassiope bir yıldız kümesine dönüştürüldü.

KASSİPHONE. Yun. mit. Kirke ile Odysseus'un kızı. Telemakhos'la evlendi ve Kirke'nin ölümünün öcünü almak için onu öldürdü.

KASSOPE. Tar. coğ. Epeiros'ta kent. İ.Ö. IV. yy.'ın başında kurulmuş, İ.Ö. 167'de Romalılar'ca yıkılmıştır. İ.Ö. 31'de kentin halkı Nikopolis'e taşınmak zorunda kalmıştır. Evlerinin duvarları bazen 7 m'ye kadar korunmuş olan kenti ortaya çıkarma çalışmaları sürmektedir (tiyatro, agora, han, vb.).

KASSOTİS, Delphoi'de Apollon tapınağı'nın kutsal çeşmesi.

KAST a. (portekizce *casta,* ırk). **1.** Aynı etkinlikleri sürdüren ve aynı soyadını taşıyan, hiyerarşik ve katı bir toplumsal katmanlaşma sistemine bağlı, bir katmandan bir katmana geçişi yasaklayan, kalıtımsal ve içtenevli bireyler topluluğu. (Tipik örneği geleneksel hint toplumunda görülür) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Grup üyesi olmayanlardan, kendi özel anlayış ve ayrıcalıklarıyla ayrılan toplumsal grup.

—Böcbil. Toplu yaşayan böceklerde (arılar, karıncalar, termitler), morfolojisi farklı ve genellikle eşeysiz, toplumda çeşitli görevler yüklenen (beslenme, bakım ve savunma) erişkin biçimlerin her biri.

—ANSİKL. Antropol. ve Topbil. Değişik dönemlerde birçok halk arasında rastlanan etnik, mesleki, dinsel ve siyasal kastlar en çok Hindistan'da görülmüş ve burada siyasal yaşamın temeli durumuna gelecek derecede gelişmiştir.

Kastı adlandırmak için kullanılan sanskritçe sözcük, renk anlamına gelen *varna,* ya da doğum anlamına gelen *cati*'dir. Veda ilahilerinin yazıldığı dönemde bu kavram yoktu; buna karşılık Manu yasası (İ.Ö. II. yy. - İ.S. II. yy.) onu sistemleştirmişti. Bu sistemin başlangıçta belki de ari fatihlerle yerli halklar arasında bir engel oluşturmak için kurulduğu düşünülebilir. Sonra brahmanlar din ve eğitim tekelini kendi ellerinde tutmak için bu sistemden yararlandılar. Gerçekten de, dört temel kastın birincisi olan rahipler kastını onlar oluşturular.

Onların ardından savaşçılar *(ksatriya),* sonra tüccarlar, çiftçiler ve hayvan yetiştiriciler *(vaişya),* en sonra da zanaatçılar *(şudra)* geliyordu. Kastlar ve alt kastlar, bu büyük sınıflandırmadan başlayarak, toplumsal işlevler, ırklar, kabileler, vb. temelinde, alabildiğine çoğaldı ve parçalandı.

Doğuma bağlı olduğundan, kast kesinlikle kapalıdır ve ancak bir başka yaşamda değiştirilebilir. Kast dışı her evlilik, kişiyi kast dışı kimseler ya da *paryalar* düzeyine, genellikle bugün bile hiçbir toplumsal hakları olmayan ve en değersiz işleri görüp en aşağılık kişiler olarak kabul edilen kimseler düzeyine düşürür. Hindular'ın sofralarını aşağı kasttan kimselerle paylaşmaları ve onlar tarafından hazırlanan yemekleri yemeleri de yasaktır.

Bu sistem hint kültüründe öylesine kökleşmiştir ki, onu ortadan kaldırma girişimlerinin de, hesaba katmak istemeyenlerin de hakkından gelmiş, hatta kast sistemini yadsıyan buddhacılığın ortadan kaldırılmasında da etkili olduğu gibi, XIX. yy.'da Brahmo Samac hareketinin reform girişimlerine de şiddetli bir direnç göstermiştir. Bu sistemin varlığını sürdürmesi, 1947 Anayasası çıkarılıncaya kadar hint toplumunun birleşmesine karşı başlıca engeldi. Resmen kaldırılmış olmasına rağmen, özellikle kırsal bölgelerde hâlâ bütün etkinliğini korumaktadır.

KÂST a. (fars. *kāsten,* eksiltmek'ten *kast*). *Esk.* Eksiklik, eksik olma.

KAST (Hermann), alman mühendis (Stuttgart 1869 - Schruns, Vorarlberg, 1927). Patlayıcıları, özellikle bunların kırma gücünü ve patlama hızlarını inceledi.

KASTABOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde antik kent; Marmaris'in yaklaşık 13 km G. - B.'sındaki Hisarönü köyünün yakınında, Pazarlık denen kesimde kalıntıları vardır. Diodoros, kentteki tanrıça Hemithea'ya adanan tapınağın çok saygı gördüğünü, uzaktan yakından pek çok kişinin buraya adaklar sunduğunu, tanrıçanın özellikle hastaları iyi edici olarak ün yaptığını yazar. İon düzenindeki tapınak, 12 × 6 sütunlu bir peristylondu ve önünde iki sütunlu pronaosu vardı. Yazıtlardan bu kutsal alanın İ.Ö. II. yy. ilk yarısına değin önemini koruduğu anlaşılmaktadır. Ancak Rodos'un zayıflamasıyla birlikte önemini yitirmiştir.

KASTALANİ (Muslihittin Mustafa Kestelli ya da Kesteli), türk kelam ve fıkıh bilgini (Kestel, Bursa, ?-İstanbul 1495). İlköğrenimini İstanbul Efendisi Hızır* Bey'in yanında, Bursa'da yaptı. Mudurnu'da, Dimetokalı Oruç Paşa medresesi'nde müderris oldu. Sonra İstanbul'da Sahnı seman medresesi'ne atandı. Bursa, Edirne ve İstanbul kadılıklarına (1481) getirildi. 1486'da görevinden alındı. Taftazani'nin en-Nesefi'nin *Akaid* adlı yapıtı hakkındaki şerhine ve Cürcani'nin *Kitab ül-mevakıf fi ilm-il-kelam* şerhine haşiyeler yazdı. Kıble yönünün belirlenmesiyle ilgili *Risale fi cihet il-kıble* adlı bir yapıtı vardır.

KASTALANİ (Ebulabbas Ahmet bin Muhammet **EL-**), arap hadis ve kelam bilgini (Kahire 1448 - *ay. y.* 1517). Buhari'nin *Sahih* adlı hadis derlemesine *İrşad üs-sâri fi şerh il-Buhari* adıyla yaptığı şerh ile üne kavuştu. Şerhin birçok elyazmaları olduğu gibi birçok da baskısı yapıldı. (Bulak, 1851; Lücknov, 1869 vd.) Yine hadisle ilgili olarak *Mukaddime,* Hz. Peygamber'in yaşamından söz eden *el-Mevahip ül-ledüniyye fi mineh il-Muhammediye,* kıraat bilimi ile ilgili *Leta'if ül-işarat li-funun il-kıraat,* tasavvufla ilgili *Makamat ül-ârifin* adlı yapıtları vardır.

KASTALİA. Yun. mit. Apollon'dan kaçmak için bir çeşmeye atlayarak boğulan delphoili genç kız. Kızın adını alan çeşmenin suyu, Apollon tapınağı'nın arınması için kullanılırdı. Yunanlılar onun ozanlara esin kaynağı olduğuna inanmışlardı.

KASTALİDES. Yun. mit. Kendilerine adanmış olan Kastalia çeşmesi nedeniyle esin perilerine verilen ad.

KASTALSKİY (Aleksandr Dmitriyeviç), rus besteci, müzikbilimci ve koro şefi (Moskova 1856 - *ay.y.* 1926). Çaykovskiy ve Taneyev'in öğrencisi. 1923'te Moskova konservatuvarı'nda koral şan öğretmenliğine getirildi. Halk şarkıları ve koral şan alanında önemli etkinlik gösterdi. Bir opera, koral ve senfonik yapıtlar, dinsel parçalar besteledi. Müzikbilimsel yapıtlarının başlıcaları: *Particularité du système musical populaire russe* (fr. çev.) [Rus halk müziğinin sistemindeki özellik], 1923; *Principes de la polyphonie populaire* (fr. çev.) [Halk çoksesliliğinin ilkeleri], 1948. Müzik yaşamını anlattığı bir kitabı daha vardır.

■ **KASTAMONU** (37), Batı Karadeniz bölümünün doğu kesiminde, Karadeniz kıyıları ile Ilgaz dağlarının doruk çizgisi arasında uzanan, topraklarının küçük bir kısmı Devrez çayının güneyine de taşan il; 423 611 nüf. (1990); 19 ilçe, 4 bucak, 1 068 köy. Merkezi *Kastamonu,* 51 560 nüf. (1990).

İl topraklarında yüzey şekillerinin ana çizgilerini K.'de kıyıya paralel bir yay çizerek uzanan İsfendiyar (Küre) dağları ile G.'de G.-B.-K.-D. doğrultusundaki daha yüksek Ilgaz dağları belirler. İlin jeomorfolojik belke-

Kastamonu il haritası

Kastamonu'dan genel bir görünüm

Kastamonu Yakupağa camisi

miğini oluşturan bu iki dağ sırası arasında Eosen, Oligosen ve Neojen çökelleri ile kaplı tektonik havzalar (Kastamonu, Daday, Araç, Taşköprü havzaları) yer alır. İlin G. kesimi K. Anadolu fay sistemi ile kesilmiştir. Bu nedenle bu kesim yurdun depremlerle en çok ve en şiddetli biçimde sarsılan bölgelerindendir (1668, 1882, 1883, 1890, 1910, 1943, 1944, 1951 ve 1953 depremlerinin magnitütü 6,2-7,2 arasında idi). İlin başlıca akarsuları olan Devrez çayı, Gökırmak ve Araç çayı da tektoniğin belirlemiş olduğu hatları izlerler. Dağlarla deniz etkilerine kapanmış kütlesel bir özellik gösteren il topraklarının, kıyı şeridi dışında kalan en geniş kesimi, kışı çok soğuk, donlu ve karlı bir iklimin etkisindedir (Kastamonu, ocak, ort. sıcaklık – 1,4°C, ölçülen en düşük sıcaklık – 26,9 °C); yaz nispeten kısadır ve sıcaklık fazla yükselmez (Kastamonu temmuz ort. 20,2°C). Kıyı şeridi daha ılımandır (İnebolu, ocak ort. 6,2°C; temmuz ort. 21,8 °C). Kıyı şeridinde (İnebolu, yıllık yağış ort. 1 040 mm) ve dağlarda bol olan yıllık yağış, havzalarda önemli ölçüde azalır (Kastamonu, yıllık yağış ort. 451 mm). Kıyı, dağlar ve iç kesimdeki havzalar arasındaki bu iklim ayrılıkları bitki örtüsünde de kendini gösterir. Kıyı kesiminde kayın ve köknarın hâkim olduğu sık, nemli ormanlar, karasal iklim etkisindeki G.'deki dağlar, özellikle Ilgaz dağları üzerinde ise sarıçam ve karaçam toplulukları çok geniş yer kaplar. Buna karşılık daha az yağış alan ve ilksel bitki örtüsünün geniş ölçüde tahrip edildiği çukur havzalar ağaçlı bozkır görünümündedir.

Kastamonu nüfus ve nüfus hareketleri bakımından bazı özellikleriyle dikkati çeker. Nüfus yoğunluğu km^2'ye 32 kişi ile Türkiye ortalamasının yarısı kadardır. Bu tenha ilin diğer bir özelliği nüfusun çok az artmasıdır; hatta birkaç yerleşme dışında bazı ilçelerde son yıllarda nüfus oldukça azalmıştır. Aslında bu durum doğal artış oranının düşük olmasıyla değil, başka bölgelere, başta İstanbul olmak üzere yurdun büyük merkezlerine yönelen iç göçlerle ilgilidir. Göçün başlıca nedeni de, engebeli ve geniş ormanlarla kaplı ilde tarıma elverişli alanların azlığından ileri gelen ve kırsal nüfusu göçe zorlayan geçim güçlüğüdür. Gerçekten de ilde tarımsal nüfus yoğunluğu, yani 1 km^2 ekili alana düşen nüfus sayısı yüksektir (km^2'ye 287 kişi). Kastamonu'nun iç göç hareketine katılan başlıca iller arasında yer almasının asıl nedeni budur. Aynı nedenlerle kentleşme oranı da çok düşüktür. Nüfusun % 64,9 kadarı kırsal yerleşmelerde yaşar. İlçe merkezleri de, Tosya ve Taşköprü dışında, nüfusları 2 500-8 000 arasında değişen küçük kasabalardır. Kırsal nüfusun başlıca gelir ve geçim kaynağı tarım ve hayvancılıktır. Ama tarım alanları dardır ve il topraklarının ancak % 17 kadarını kaplar. Bunun en büyük kısmı (% 88) tahıllara (buğday, arpa, mısır, pirinç) ayrılmıştır. Kenevir, keten lifi ve tohumları ile şekerpancarı, patates ve sarmısak başlıca ticari ürünlerdir. İlin kuzey kesimlerinde sığır ve koyun, daha kurak iç kesimlerinde koyun ve tiftik keçisi beslenir. Sanayi ancak son yıllarda bir ölçüde gelişmiştir (şeker, besin, dokuma, çeltik ve orman ürünlerini işleyen fabrikalar). İlin en önemli yeraltı zenginliği, altın da içeren Küre bakır yatakları ile Tosya linyitleri ve Azdavay madenkömürü yataklarıdır. Ayrıca cıva (Şehşaban), demir (Küreihadit) ve manganez (Kaymazlar) yatakları da vardır. Kastamonu yüzyıllar boyunca ulaşım bakımından elverişsiz şartlar nedeniyle sapada kalmıştır. Bu durum günümüzde düzenli karayollarının yapımı ile büyük ölçüde değişmiştir. İlin en önemli karayolu, Karadeniz kıyısındaki İnebolu limanını Kastamonu üzerinden İç Anadolu'ya bağlayan yoldur.

KASTAMONU, B. Karadeniz bölümünün iç kesiminde kent; eskiden beri aynı addaki ilin merkezi; 51 560 nüf. (1990). Ankara'nın 242 km K.-D.'sunda, Karadeniz kıyısındaki limanı İnebolu'dan 93 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Ilgaz dağlarının kuzey yamaçlarından inerek, Kızılırmak'ın kolu Gökırmak'a kavuşan Karaçomak deresinin vadisinde kurulmuş olan Kastamonu'nun merkezi, vadinin tabanında, derenin köprülerle birbirine bağlı iki yakasında yer alır. Başlıca caddeler, dereye paralel olarak onun iki yanında K.-G. doğrultusunda uzanır. İş ve ticaret merkezi, derenin sol yakasında, resmi binalar ise sağ yakasında, özellikle Atatürk anıtının bulunduğu Cumhuriyet meydanı çevresindedir. Kastamonu, geniş bir alanın yöresel merkezi olmasına karşın, bulunduğu yörenin engebeli ve Anadolu'nun işlek yol ağına göre sapada olması dolayısıyla nüfus bakımından fazla gelişmemiştir. Kent nüfusu 1950 yılına kadar 13 000 dolayında duraklamış, ancak bundan sonra giderek hızlanan bir artışla 1960'ta 20 000'i, 1970'te 29 000'i, 1980'de 35 000'i, 1990'da da 51 000'i aşmıştır. Kent, yörenin başlıca sanayi merkezidir (un ve şeker fabrikaları, pamuklu dokuma, çarşaf ve kendir bükme gibi geleneksel sanayi dalları). Kastamonu'nun, Karadeniz kıyısındaki İnebolu'yu İç Anadolu'ya bağlayan yol üzerinde önemli bir konumu vardır. (→ Kayn.)

• TARİH. Kentin kuruluş tarihi kesin olarak bilinmezse de, Paphlagonia diye anılan bu bölgeden olan bizans imparatorluk hanedanı Komnenoslar tarafından kurulduğu ve adının da yine bu ailenin kentin bulunduğu alana yaptırdığı "Kastra Komneni"den (Komneni kalesi) geldiği söylenir. Yüzyıllar boyu bizans yönetiminde yaşayan ve bu dönemde "Kastamon" adıyla anılan kent, Alparslan'ın Malazgirt zaferinden (1071) sonra Anadolu Selçuklu devletini kuran (1077) Süleyman Şah'ın uç beylerinden Emir Gazi Gümüştigin tarafından alınarak (1084), merkezi Sıvas olan Danişmentliler beyliğinin topraklarına katıldı. Birinci haçlı seferi sırasında (1096-1099), Komnenos hanedanının yönetimindeki Bizanslılar kenti geri aldılar. Anadolu selçuklu hükümdarı Alaettin Keykubat I'in komutanlarından Hüsamettin Çoban tarafından ikinci kez fethedilerek (1223) bu yörede kurulan (1227) Çobanoğulları beyliğinin merkezi oldu. Ani bir baskınla Kastamonu'yu ele geçirip Çobanoğulları beyliğine son veren Süleyman Paşa (1309), burasını Candaroğulları beyliğinin bir parçası yaptı. Kötürüm Bayezit döneminde çıkan iç anlaşmazlıklar yüzünden beyliğin ikiye bölünmesi sonucu (1384) babasına karşı bağımsızlığını ilan eden Süleyman Şah'ın yönetim merkezi oldu ve "Kastamoniya" adıyla anıldı. Kendisine karşı Kadı Burhanettin'le anlaşan Süleyman Şah'ın üzerine yürüyen Bayezit I (Yıldırım), onun beyliğine son vererek burasını da osmanlı topraklarına kattı (1392). Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Kastamonu ve yöresini İsfendiyar Bey'e veren Timur, Candaroğulları beyliğini yeniden canlandırdı. Yine ikiye bölünen beylikte Osmanlılar'ın desteğiyle yörede egemenlik kuran İsfendiyar Bey'in oğlu Kasım'ın başkenti oldu (1418). Murat II'nin tahta çıkışında meydana gelen karışıklıklardan yararlanarak kenti ele geçiren İsfendiyar Bey'in yönetimine girdi (1421). Mehmet II'nin (Fatih) Trabzon seferi sırasında İsfendiyar Bey'in torunu İsmail Bey'den alınıp kardeşi Kızıl Ahmet'e verildi (1461). Trabzon seferi dönüşünde Kızıl Ahmet Bey'in Mora sancak beyliğine atanması üzerine ortadan kaldırılan Candaroğulları beyliğiyle birlikte osmanlı topraklarına katıldı (1462) ve Anadolu eyaletinin sancak beyliği merkezlerinden biri konumuna getirildi. Fatih'in küçük şehzadesi Cem, 9-15 yaşları arasında 6 yıl burada sancakbeyi sıfatıyla görev yaptı (1468-1474). Kastamonu, suhte ve celali ayaklanmalarından etkilenmesine karşın, bir ticaret merkezi olarak gelişimini sürdürdü. XIX. yy.'da kente mütesellim olarak gönderildiğini söyleyen Tahmisçioğlu adlı bir sipahi zorbası, çevresine topladığı asker kaçakları ve yeniçeri artıklarıyla birlikte ayaklanarak yönetime elkoyduktan sonra kısa süreli iktidarı sırasında buradaki zenginleri ve esnafı haraca bağladı (1832). İstanbul tarafından ayaklanmayı bastırmakla görevlendirilen Ankaralı Hacı Mesut Ağa üzerine yürüyünce Mısır'a kaçan Tahmisçioğlu, Kavalalı Mehmet Ali Paşa'ya sığındı. Tanzimat'tan sonra vilayet merkezi olan Kastamonu, yollarının yetersizliği ve güvensizliği yüzünden ticaret yaşamı sönükleştiği için geriledi, önemli ölçüde nüfus yitimine uğradı. Mondros ateşkesi döneminde düşman istilası görmediyse de Kastamonu ve Sinop yöresinde Pontos rum devletini yeniden kurma girişimlerinin başlaması üzerine Erzurum kongresi'nin hemen sonrasında kentte Kastamonu Müdafaai hukuk cemiyeti ve Kuvayı milliye kuruldu. Öte yandan, kent aydınlarının eşleri tarafından kurulan Kastamonu Müdafaai hukuk hanımlar cemiyeti de düzenlediği mitingler ve başka alanlarda gösterdiği çeşitli etkin çalışmalarla burada direnişin canlı örneklerinden birini verdi. Cumhuriyet döneminde Atatürk'ün şapka devrimini başlattığı (24 ağustos 1925) kent olan Kastamonu kendi adını taşıyan ilin merkezi yapıldı. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Kastamonu kenti yakınındaki Oyulmuş kaya ve Şehinşah kayası denilen kesimlerde Paphlagonia bölgesinde çokça görülen kaya mezarları vardır (İ.Ö. VII. yy.). Bunlar çoğunlukla iki sütunlu ve kabartmalarla süslü üçgen alınlıklı giriş cephesiyle, dromos ve mezar odasından oluşur. Kentte ve çevresinde Çobanoğulları, Candaroğulları ve osmanlı dönemlerinden yapılar bulunmaktadır. Komnenoslar döneminden Kastamonu kalesi gerçek görünümünü Candaroğulları döneminde kazanmıştır. Günümüzde sağlam olan iç kalenin temeli Bizans dönemindendir. On beş büyük burç ve kuleyle güçlendirilmiş olan bu bölüm dörtgen planlıdır. Duvarlarda taşın yanı sıra, sık kuşaklar halinde ahşap da kullanılmıştır. İç kale osmanlı döneminde de onarılmıştır. Çobanoğulları döneminden Atabey camisi (1273), ana mekânda mihraba dik uzanan ahşap sütunları yüzünden halk arasında Kırkdirekli cami olarak bilinir. Bu dönemin bir başka önemli yapısı Yılanlı darüşşifa'dır. 1272'de Muinettin Süleyman Pervane'nin oğlu Ali tarafından yaptırılan darüşşifa, daha sonra halveti tekkesi olarak kullanıldı. Günümüze yalnızca kalıntıları ulaşan yapının taçkapısı geometrik geçmeler ve rumilerden meydana gelen kuşaklarla çevrilidir. Yan nişler rozet ve geometrik motiflerle süslüdür. Kazılarda ortaya çıkarılan Cemalettinfrenkşah hamamı (1260'a doğr.), Vakıf hamamı (XIII. yy. sonları) ve Âşıksultan türbesi (XIII. yy. son çeyreği) de bu dönemin anıtlarıdır. XIV. yy.'da, Candaroğulları döneminde bir kültür merkezi olarak gelişen Kastamonu'da pek çok cami, medrese, imaret, şifahane, hamam, han yapılmıştır. İlk osmanlı camilerinin ters T (zaviyeli) ve tek kubbeli örnekleriyle benzerlikler gös-

teren candaroğulları camilerinin en eski tarihlisi İbnineccar (Eligüzel) camisi'dir (1353). Kesme taştan, dörtgen planlı yapı, tonoz bingilere oturan bir kubbeyle örtülüdür; önünde üç kubbeli son cemaat yeri vardır. Sivri kemer içindeki ahşap kapısı ankaralı Nakkaş Abdullah'ın eseridir. Günümüzde Kastamonu müzesi'nde korunan bu kapıların yanı sıra, Kasaba* köyündeki Mahmutbey camisi'nin kapı kanatlarının da aynı sanatçının ürünü olduğu sanılmaktadır. Candaroğlu İsmail Bey'in yaptırdığı İsmailbey külliyesi cami, türbe, medrese, hamam, han ve imaretten oluşuyordu. Ters T planlı, önünde beş kubbeli son cemaat yeri bulunan cami 1454'te tamamlanmıştır. Orta eksen üzerindeki mihrap önü kubbesi mukarnaslı tonoz bingilere, ana mekânı örten, ortası açık kubbeyse mukarnaslı küresel bingilere oturur. Mermer taçkapısı geometrik geçmeli kuşakla çevrilidir. Günümüzde çok yıkık olan 1475 tarihli medrese, kare avlu çevresine yerleştirilmiş odalardan ve bir dershaneden oluşuyordu. 1460'tan önce yaptırılan türbe, ön cephesindeki taş işçiliğiyle dikkati çeker. Kesme taştan duvarlar üzerinde, yelpaze biçiminde yivli tonoz bingilere oturan kubbesi kiremit örtülüdür (türbede İsmail Bey'in akrabaları ve koruması altındaki bilginler gömülüdür). Ortası avlulu Deve hanı'nın ön cephesi kesme taştan, yan cepheleri tuğla kuşakların yer aldığı moloz taştandır. Basık kemerli kapısının yanlarında bekçi odaları vardır. 1972'de Vakıflar genel müdürlüğü'nce onarılan İsmailbey hanı da bu külliyeye vakıf olmak üzere yaptırılmıştı.

Nasrullah camisi ilk osmanlı yapıtlarındandır (1506). Banisi Yakup bin Nasrullah Kadı'dır. Kentin en büyük camisi olan bu yapı birkaç kez onarıldığından (1746, 1875, 1945) özgünlüğünü önemli ölçüde yitirmiştir. Caminin önündeki çok köşeli şadırvan kiremit kaplı iki kubbeyle örtülüdür. 1547 tarihli Yakupağa külliyesi'nden günümüze yalnızca cami ve medrese ulaşmıştır. Kesme taştan, kare planlı caminin önünde üç kubbeli son cemaat yeri vardır; kapısı geometrik ve bitkisel motiflerle süslüdür. Düzensiz bir plana sahip olan medresede, K.'de mermer sütunlu avlu yer alır. Girişte, kubbeli dört oda bulunur. G.'deyse tonoz örtülü sekiz oda vardır. Oymalı kapı kanatlarıyla dikkati çeken Sinanbey camisi (1571), reisülküttap Hacı Mustafa Efendi'nin yaptırdığı (1746) Münire medresesi ve Urgan hanı (1748), 1580 tarihli Şeyhşabanıveli (Şücaettin) camisi ve 1576-1612 arasında tamamlanan Şeyhşabanıveli türbesi, Karaçomak deresi üzerindeki, dört gözlü Nasrullah köprüsü (1506), kentin belirtilebilecek öteki tarihsel anıtlarıdır

Kastamonu müessesesi (SEKA), Kastamonu ilinin Taşköprü ilçesinde kurulu SEKA'ya bağlı işletme. Kendir selülozu üreterek, Karadeniz bölgesi kendir lifinin değerlendirilmesi ve ülkenin tüm sigara kâğıdı gereksiniminin karşılanması amacıyla, 1976'da kuruldu, 1984'te işletmeye açıldı. 8 milyar TL sermayeyle kurulan müessesenin yıllık sigara kâğıdı üretim kapasitesi 5 000 tondur.

Kastamonu müzesi, Kastamonu kentinde müze; ilk kez, 1943'te eski İttihat ve Terakki cemiyeti binasında kuruldu ve 1950'de ziyarete açıldı. Beş bölümden oluşan müzede Kastamonu ve çevre illerden derlenmiş arkeolojik ve etnolojik yapıtlar sergilenmektedir. Bunlar arasında Tarihöncesi, Hellenistik, Roma ve Bizans dönemlerinden çeşitli buluntular (cam ve seramik eşyalar, Eros, Artemis, Nike ve satyr heykelleri, idoller, lahitler, steller, yazıtlar), yöresel giysiler, takılar, deri ve metal eşyalar vardır. Müze kütüphanesinde de elyazmaları, arşiv belgeleri ve sikke koleksiyonu bulunmaktadır.

Kastamonu Şeker fabrikası, Kastamonu ilinde, Türkiye Şeker fabrikaları aş' ye bağlı sanayi kuruluşu. 1963'te, günde 1 200 ton pancar işleme kapasitesiyle kuruldu. Daha sonra yapılan tevsi çalışmalarıyla bu kapasite 3 000 tona çıkarıldı. Sermayesinin tümü, kamu kesimindindir. Yılda 50 000 ton dolayında şeker üretilen tesiste, yan ürün olarak 20 000 tona yakın melaslı kuru küspe üretilmektedir.

Kastamonu yazması, Kastamonu ve çevresinde yapılan, genellikle hayvan ve geometrik motifli, daire kompozisyonlu yazma. Kastamonu yazmalarının en önemli özelliğini, merkezden başlayıp dışa doğru geliştirilen ve daire biçimini alan kompozisyonlar oluşturur. Yazmalarda görülen bu dairesel biçim, islam sanatının tipik bir örneği olarak değerlendirilmektedir. Kullanılan motifler çoğunlukla at, kuş, geyik ve horozdur. Bunların yanı sıra, geometrik bezemelere de yer verilir. Çoğunluğu karakalem yazmadır ve baskıda kalıp kullanılır.

Günümüzde yazmacılık sanatının Kastamonu'da da giderek gerilediği ve özgünlüğünü yitirdiği görülmektedir.

Kastamonulu, karagöz ve ortaoyununda saf ve kaba anadolulu tiplemesi. Oyunda adı Kastamonulu Memiş Ağa, Baba Himmet, Himmet Dayı vb. olur. Kendine özgü bir konuşma biçimi vardır. Genellikle satıcılıkla uğraşır. Hırbo* tiplemesinin çeşitlemelerindendir.

KASTAMONULU KEMALİ, asıl adı **Mustafa,** türk halk şairi (Kastamonu 1821 - *ay. y.* 1892). Medrese öğrenimi gördü. Saz ustalarından da ders aldı; gezici âşık olarak yolculuklar yaptı. Koşmalarının yanı sıra gazelleri de vardır.

KASTANAKİS (Thrassos), yunanlı yazar (İstanbul 1901 - Paris 1967). Öğrenim ve meslek yaşamını Paris'te, yunanlı dilbilimci Jean Psichari'nin yanında geçirdi. Roman ve anlatıları kozmopolit bir nitelik taşımalarına karşın, yunan halkını iyi tanıdığını gösteriyordu (*Oi prigkipes*, 1924; *Sto Horo tis Europis*, 1929; *E gyle ton anthropon*, 1932; *Khatzi-Manuel*, 1957).

KASTANOZYUM a. (yun. *kastanon*, kestane'den). Pedol. Kıtasal bozkırlarda bulunan kestanerengi toprak.

KASTANYET a. (fr. *castagnettes;* "kestane" anlamındaki isp. *castaña*'dan *castañetas*). İdyofonlar sınıfından, avuç içine alınıp birbirine vurulduğunda ses veren, çok sert tahtadan ya da fildişinden yapılmış bir çift simetrik parçadan oluşan çalgı.

—ANSİKL. Kastanyet, İspanya'ya özgü bir çalgıdır. Parçalarından her biri, ortası oyuk yuvarlak tahta (ya da fildişi) ile bunun bir yanındaki kulaktan *(oreja)* oluşur. Kulakta açılmış iki delikten geçen kurdela, hem bir süs öğesidir, hem de çalgının iki parçasının yüz yüze gelecek biçimde tutulmasını sağlar. Kastanyetin iki parçasından biri tiz (*hembra:* dişi), öbürü görece pes (*macho:* erkek) seslidir. Dansta, iki çift kastanyet kullanılır. Orkestralarda kullanılan kastanyet çifttir ve parçalarının tutturulduğu tahta sap tutulup silkilerek çalınır. Wagner, R. Strauss ve ispanyol müziğinden esinlenmiş tüm besteciler (Glinka, Chabrier vb.) bu çalgıya orkestralarında yer vermişlerdir

KASTANYOLA a. Denizc. **1.** Demirleme sırasında, zincirin akışını denetlemek ve gerektiğinde suga ederek zincirin akışını durdurmak için güverte loçasının altına yerleştirilmiş hareketli demir kol. (Kastanyola, ucuna bağlı iki palangayla hareket ettirilir. Modern gemilerde bu kastanyola türü kullanılmaz; ırgatın, gomina kapan göbeği üzerindeki balatalı çember, kastanyola kolunun sıkılmasıyla bu göbeği sıkıştırarak fren görevi yapar.) —**2.** *Kastanyola palangası*, eski gemilerde kullanılan kastanyolaların ucuna bağlanan palangalar. || *Kastanyola pimleri kuşağı*, ırgat üzerindeki kastanyola pimlerinin çakıldığı çember. || *Kastanyola yatağı*, bir ırgatın ya da vincin alt bölümüne, kastanyola pimlerinin geçmesi için bağlanmış dökme demirden yuvalı çember; kastanyola balatası bu çemberin içindeki yuvaya çakılır.

KASTAR → KASAR.

KASTARCI a. Temizleyici.

KASTARLAMAK → KASARLAMAK.

KASTARLI sıf. Kastarlanmış olan şey için kullanılır.

KÂSTE sıf. (fars. *kâsten*, eksilmek'ten *kaste*). *Esk.* Eksik.

KASTEL a. (lat. *castellum*'dan). *Esk.* Kale biçimine getirilmiş yapı.

KASTELAN (Jure), hırvat şair (Zakučac, Dalmaçya, 1919), aynı zamanda dram, deneme ve eleştiri yazarı. Güçlü ve özgün lirizmi hırvat şiirini, sosyalist gerçekçiliğin yerleşik kalıplarından kurtardı (*Cheval rouge* [fr. çev.], 1940; *le Coq sur le toit* [fr. çev.], 1950; *Un peu de pierre et beaucoup de rêve* [fr. çev.], 1957; *Poésies* [fr. çev.], 1964).

KASTELLER koyu, hırvatça **Kastelanski Zaljev,** Hırvatistan'da koy, Adriya denizi kıyısında, Split yakınlarında. Adını, XV.-XVI. yy.'larda Osmanlılar'a karşı korunmak için yapılmış bir dizi şatodan *(castelli)* alır.

KASTELNOVİYEN a. (fr. *castelnovien*). CHÂTEAUNEUF EVRESİ'nin eşanlamlısı.

KASTEN be. (ar. *ḳaṣd*'dan *ḳaṣden*). Bile bile, isteyerek; amaçlı olarak.

KASTETME a. Kastetmek eylemi.

KASTETMEK g. f. (ar. *ḳaṣd*'dan). *Bir şeyi, bir kimseyi kastetmek*, bir şeyi anlatmak, demek istemek: *Onun sorumluluğu yok demekle neyi kastediyorsunuz? Bu sözcükle tam olarak neyi kastettiniz? Eğer bununla, benim kendisiyle aynı fikirde olduğumu kastediyorsa, sözlerimi yanlış anlamış demektir.*

◆ gçz. f. *Bir şeye, bir kimseye (canına) kastetmek*, ona kötülük etmek, zarar vermek, kıymak istemek: *Bir kimsenin haklarına, özgürlüğüne kastetmek. Bir cana kastetmek.*

KASTIRMAK → KASMAK.

KASTİ sıf. (ar. *ḳaṣd* ve *-ī*'den *ḳaṣdī*). Kasıtlı olarak, bilerek ve isteyerek yapılan: *Kasti bir hareket.*

—Cez. huk. *Kasti suç*, bilerek ve istenerek işlenen suç.

◆ be. Kasıtlı olarak, bilerek ve isteyerek: *Sen bu sözü kasti söyledin, beni üzmek istedin.*

KASTİLİYAŞ, Mezopotamya'da, Babil'de hüküm sürmüş (İ.Ö. XVII. - İ.Ö. XII. yy.'lar) Kasitler'in dört kralının adı. Kastiliyaş IV döneminde (İ.Ö. 1242-1235), Babil, Elam ve Asur'la savaşmak zorunda kaldı. Asur kralı Tutulti-Ninurta I (İ.Ö. 1245-1205) kenti ele geçirerek tahrip etti.

Kastlar savaşı, Meksika'da Yucatán Kızılderilileri'nin beyazlara karşı verdikleri toplumsal ve etnik savaş. 1847'de genel bir ayaklanmayla başlayan savaşım, 1847-48 yıllarında bir imha savaşı niteliğini aldı ve Valladolid kenti Kızılderililer'in eline geçti. Bundan sonra, Kızılderililer, XX. yy.'ın başına kadar Yucatán'ın bütün doğu bölümünü denetimleri altında tutmayı başardılar. Porfirio Díaz tarafından buraya gönderilen askeri birlikler, 1901'de Kızılderililer'in başkenti Chan Santa Cruz'u ele geçirdi.

KASTLER (Alfred Henri Frédéric), fransız fizikçi (Guebwiller, Yukarı-Rhin, 1902 -Bandol 1984). Yüksek öğretmen okulunu bitirdi (1921), Bordeaux (1931) ve Clermont - Ferrand (1936) fen fakültelerinde profesör oldu, 1941'de Yüksek öğretmen okulu fizik laboratuvarında çalışmaya başladı. Paris Fen fakültesi'nde profesörlük yaptı, atom saati laboratuvarını yönetti. 1964'te Bilimler akademisi'ne seçildi ve 1966'da Nobel fizik ödülü'nü aldı.

Kastler bilimsel çalışmalarını fiziksel optik olayları üstünde yoğunlaştırdı ve optik tayfgözlem yöntemleriyle hertz tayfgözlem yöntemlerini birleştirerek bu alanda yeni gelişmelerin öncüsü oldu; kuvantum elektroniğinin ustalarından biridir. Tanınmasına

A.F.P.

Alfred Kastler

A.F.P.

Erich Kästner (1969'da)

P.-L. Magnin

Kastor ile Polydeukes
Versailles sarayı parkında
Latona parterini süsleyen heykel grubu

Larousse

kaş
(Cluny konağı, Paris XV. yy. sonu)

neden olan çalışması, 1950'de, arkadaşı Jean Brossel ile birlikte, bir atomdaki elektron nüfusunun evirtimini gerçekleştirmeye olanak veren bir yöntemi ortaya koymasıdır; "optik pompalama" adıyla bilinen ve cisimlerin fiziksel özelliklerinin incelenmesi için tasarlanan bu yöntem, daha sonra maser amplifikatörlerinde ve laser ışığı yayıcılarında çok önemli bir uygulama alanı buldu; ayrıca duyarlığı yüksek manyetiklikölçerlerde ve atom saatinde de kullanılmaktadır.

KASTNER (Jean Georges), fransız besteci (Strasbourg 1810-Paris 1867). *La Reine des Sarmates* (1834) adlı operasıyla kazandığı bursla Paris konservatuvarı'nda H. M. Berton ve A. Reicha'nın öğrencisi olarak öğrenim gördü. 1837'de *Traité général d'instrumentation* (Genel çalgılama) başlıklı incelemesini yayımladı. Ayrıca *Béatrice* (1839), *les Nonnes de Robet le Diable* (1846) gibi operalar, çalgı yapıtları ve dokuz "kitap-partisyon" (*les Danses des morts*, 1852; *la Saint-Julien des ménétriers* [*Parémiologie musicale de la langue française:* Fransız atasözlerinin müzikle dile getirilmesi, 1866]) yazdı. —Oğlu GEORGES (Bonn 1852 - Strasbourg 1882), yanıcı gazla çalışan pirofon adlı orgu icat etti.

KÄSTNER (Erich), alman yazar (Dresden 1899 - Münih 1974). Çağının Almanya'sının sert bir eleştiricisi olarak ortaya çıktı, şiirlerinde (*Larm im Spiegel*, 1929) ve romanlarında da (*Fabian*, 1931; *Drei Männer im Schnee*, 1934; *Der kleine Grenzverkehr*, 1940) duyarlılıktan da yoksun olmayan alaycı bir mizah kullandı. *Emil und die Detektive* (1929), en ünlü yapıtıydı. Özyaşamöyküsünü de yayımladı: *Als ich ein kleiner Junge war* (1957).

KASTNER (Macario Santiago), portekizli müzikbilimci (Londra 1908). Amsterdam, Leipzig ve Barcelona'da öğrenim gördü. Birçok klavsen ve klavikord konçertosu besteledi. Coelho (1936-1961), Correa de Arauxo (1948-1952), Cabezón (1951-1958), Carreira (1952), Soler (1952-1972), Salinas (1958) ve Seixas (1965) gibi bestecilerin yapıtlarını yayımladı. XVII. ve XVIII. yy.'lardaki ispanyol ve portekiz müziği, klavyeli çalgılar için bestelenmiş yapıtlar, aryalar ve arp üzerine araştırmaları vardır.

KASTOR, αİkizler* yıldızına verilen ad. Kadiri 1,6. Tayf tipi A0. Uzaklığı 45 ıy. Gerçekte bu yıldız iki çift yıldızdan oluşur.

KASTOR ile POLYDEUKES. Yun. mit. Efsanevi Sparta prensleri. Babaları Tyndareos Lakonialı olmakla birlikte gölgede kaldı, böylece Kastor ile Polydeukes Zeus'un oğulları oldular. Dioskurlar (*Dioskuroi*, "Zeus'un çocukları") adı buradan geliyordu. Zeus, Kastor ile Polydeukes'in annesi Leda'yı baştan çıkarmak için kuğu biçimine girdi. Kastor ile Polydeukes, Argonautlar seferine, bir başka Attike seferine ve yabandomuzu Kalydon'un avına katıldılar. Leukippos'un kızlarıyla nişanlı olan yeğenleriyle aralarındaki aşk çekişmesi ölümlerine neden oldu: Kastor öldürüldü. Onun, kardeşinden ayrılmasına Yunanlılar'ın gönlü razı olmadı; Zeus onlara ölümsüzlük verdi: göğe çıkarılan Kastor ile Polydeukes, İkizler burcunu oluşturdular.
Dioskurlar kültü Sparta'dan yunan dünyasına yayıldı, Etrüskler, sonra, İ.Ö. V. yy.'a doğru, Romalılar tarafından benimsendi. Kastor ile Polydeukes, denizcilerle sporcuların koruyucusuydu. Efsaneye göre, Regillum gölü savaşı'nda Romalılar'ın yanında savaştılar. Roma şövalyeleri, iki kardeşi koruyucuları olarak görüyorlardı.
—İkonogr. Roma'da, Quirinale sarayı'nın önünde, adını bu atlılardan alan *Monte Cavallo*'da, Dioskurlar şaha kalkmış atlarını dizginlerken iki dev heykelle (5,60 m yüksekliğinde) gösterilir. Constantinus hamamı'nda bulunmuş bu heykeller büyük bir olasılıkla, İ.Ö. V. yy.'ın sonunda gerçekleştirilmiş yunan asıllarının imparatorluk döneminde yapılmış kopyalarıdır. Kastor ile Polydeukes genellikle beyaz khiton ve lal rengi himation giyen iki delikanlı olarak canlandırılır; ellerinde kargı, başlarında yıldızlı bir miğfer vardır. Rubens'in *Leukippos'un kızlarını kaçıran Kastor ile Polydeukes* adlı tablosu (Pinakotek, Münih) ve Coyzevox'un 1712'de gerçekleştirdiği heykel grubu (Versailles) bu konuyu işleyen iki başyapıttır.

Kastor ile Polydeukes, J.-Ph. Rameau'nun 1 prolog ve 5 perdeden oluşan lirik trajedisi. Librettoyu Gentil-Bernard yazdı. Besteci ve librettocu 1754'te yapıta yeni bir biçim verdiler. Gossec 1760'ta yapıtın kimi bölümlerini yeniden çalgıladı. İlk kez 1737'de sahnelenen ve 1785'e değin 257 kez oynanan operada hayranlık uyandırıcı pek çok koro bölümü ve arya vardır.

KASTOREKS a. (fr. *castorex*). Evcil tavşan ırkı. (Başlıca özelliği, kürkünde sert kıllar olmaması ve ince ve sık, dokunulduğunda ipek gibi yumuşak havtüylerinden oluşmasıdır. Kürkü sağlam, parlak ve renklidir; hazırgiyim sanayisinde kullanılır.)

KASTORİA, Kuzey Yunanistan'da kent, Makedonya'da, *nomos* yönetim merkezi, Kastoria gölüne egemen bir yüksek burunda; 21 000 nüf. XI. yy. ile XIV. yy.'lar arasından kalma ilginç kiliseler. Kürk işleme. —*Kastoria nomosu*, 1 685 km²; 45 700 nüf.

KASTRASYON a. (fr. *castration*). Bot. ve Tarım. KISIRLAŞTIRMA'nın eşanlamlısı.

KASTRATO a. ("hadım" anlamında ital. *castrato*'dan). HADIM'ın eşanlamlısı.

Kastrup, Kopenhag'da (Danimarka) havalimanı, kentin 6 km G.-D.'sunda, Amager adasında.

KASUGA, japon şinto dini tanrısı. Tapınağı Nara'dadır. Fucivara'nın atası olan Kasuga'nın, 1281'de Moğollar'ı denize döken japon ordusuna yardım ettiğine inanılır.

KASUGAİ, Japonya'da (Honşu) kent, Nagoya'nın kuzey banliyösü; 266 599 nüf (1990). Kâğıt sanayisi.

KASUKABE, Japonya'da kent, Honşu adasında; 188 809 nüf. (1990).

Kasumat a. (ar. *kasumāt*). İkt. tar. Osmanlı döneminde, Suriye ve Sayda eyaletlerinde hazineye kalan toprakların kiralanması. (Bu tür kiraya verilen toprakların kiracılarından öşür de alınırdı. Araziye bir kiracı bulunamaması durumunda ise, bu topraklar devlet tarafından yönetilirdi.)

KASUR, Pakistan'da (Pencab) kent, Lahor'un güneyinde; 155 523 nüf. (1990). Tekstil ve besin sanayileri.

KASURİ, önce Tokugavalar'ın sarayı için üretilmiş, sonra standartlaştırılmış, beyaz manzara ya da çiçek motifleriyle süslü japon indigo dokumalarını belirten japonca sözcük.

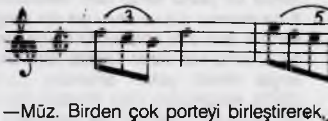
KASVET, -ti a. (ar. *ḳasvet*). **1.** İç sıkıntısı, gönül darlığı: *Sıyrıl şu kasvetten, eğlenmene bak.* **—2.** *Kasvet basmak, kasvet çökmek,* içi daralmak, çok sıkılmak. || *Kasvet vermek,* sıkıntı, hüzün vermek.

KASVETLİ sıf. İç sıkıntısı, gönül darlığı veren: *Kasvetli bir ev. Kasvetli bir şarkı.*

KASZTELAN a. (lehçe sözc.). Tar. Eskiden Polonya'da kale yöneticilerine verilen ad.

KASZUBY, Polonya'da bölge, Pomerania'nın doğu bölümü; Gdańsk körfezine ve Vistül deltasına egemendir. Buzultaş tepelerinin yüksekliği çoğunlukla 200 m'nin üzerindedir ve yer yer 300 m'yi aşar (Wieżyca, 329 m); burası Orta ve Kuzey Polonya'nın en yüksek kesimidir. *Kaszuby İsviçresi* de denen bu bölgenin yüzey şekillerinin özgün yanı, düzey farklılıklarının çok olması (150 m), vadilerde derine gömülmüş akarsu ağı bulunması (vadilerden uzaklaşırlar) ve büyük göl çanaklarına rastlanmasıdır.

KAŞ a. **1.** Gözçukurunun üstünde bulunan ve üzeri kıllarla kaplı olan yay biçimindeki çıkıntı. **—2.** Gözün bu bölgesini kaplayan kıllar.|| *Açık kaş,* ikisi arasında fazlaca boşluk olan kaş. || *Çatık kaş,* ortada birbiriyle bitişmiş kaş. || *Kalem kaş,* ince ve düz kaş. || *Keman kaş,* düzgün ve kavisli kaş. || *Samur kaş,* açık renk ve kalın kaş. **—3.** *Yörs.* Uçurum, sarp kayalıklar. **—4.** *Yörs.* Bağ ve bahçelerde toprak yığarak yapılan set. **—5.***Kaş atmak,* kaşını oynatarak bir şeyler anlatmak istemek. || *Kaş göz etmek,* kaşlarını, gözlerini oynatarak bir şeyler anlatmaya çalışmak. || *Kaş ile göz gerisi söz,* bir kimsenin güzel olup olmadığını anlamada kaşa ve göze bakmak gerektiğini, bunlar güzelse o kimsenin güzel olduğunu belirtmek için söylenir. || *Kaş yapayım derken göz çıkarmak,* bir kimseye küçük bir iyilik yapayım derken onu büyük bir zarara uğratmak ya da birinin alınmasına yol açan bir durumu düzeltmek isterken onu daha çok kırmak. || *Kaşının altında gözün var dememek* → GÖZ*ÜNÜN ÜSTÜNDE KAŞIN VAR DEMEMEK. || *Kaşla göz arasında,* kimsenin sezip anlayamayacağı kadar çok az bir zaman içinde. || *Kaşlarını çatmak, yıkmak,* kızgınlığını ve öfkesini kaşlarını birbirine yaklaştırarak göstermek.
—Anat. *Kaş kasları,* yüzde bulunan küçük deri kasları. || *Hokka çukuru kaşı,* kalça kemiğindeki hokka çukurunun kenarını sınırlayan kemik çıkıntısı.
—Esk. giy. *Düz kaş,* sarayda dilsizlerin giydiği bir tür kavuk.
—Esk. sil. Okçulukta, zehkir*in üstteki ensiz bölümüne verilen ad.
—Jeomorfol. *Cuesta kaşı,* CUESTA ALNI*'nın eşanlamlısı.
—Kuyumc. Kancalı serti'sinin ortasına değerli taş yerleştirilmiş yüzüğün tepesi. (Bu terim, günlük dilde, serti ve taşın oluşturduğu bütünü belirtmek için kullanılır.)
—Mim. İki eğri çizginin kalkık bir kaşı andıracak biçimde birleştirilmesiyle oluşan süsleme. (Kaş motifine önceleri lentolar üzerinde yer verilirdi; daha sonra gotik sanat [XIV. - XVI. yy.] bu motifi kemerlerde tepelik olarak kullandı.)

—Müz. Birden çok porteyi birleştirerek, bunların aynı zamanda okunmasını sağlayan düşey çizgi. (SİSTEM de denir.) || İkileme, üçleme, beşleme... gibi nota gruplarının ilk ve son notalarını birbirine bağlayan ve 2, 3, 5... rakamlarını içine alan yay biçiminde çizgi.
—Saraç. Koşum takımında önde ve arkada bulunan, kaltak kaburgalarını birleştirmeye yarayan ağaç parçalar.
—ANSİKL. Ed. Divan şiirinde sevgilinin güzelliği tanımlanırken kaşlar da yaya, yeni doğmuş aya, gökkuşağına, arap abecesindeki ra ve nun harflerine, hançere, tuğraya vb. benzetilir: *"Yolunda can verirsin ey gönül bir kaşı yayın kim/Dil-i uşşakı mecruh eyleyen tir-i cefasıdır"* (Ey gönül kaşları yaya benzeyen, âşıkların gönlünü de cefa okuyla yaralayan bir sevgilinin yolunda can verirsin) [Ruhi]. Aynı anlamda farsça "ebru", arapça "hâcip" de kullanılır.

KAŞ ilg. (fars. *kaş*). *Esk.* Keşke.

KAŞ a. (fr. *cache*). Bir yüzeyin, bir metnin vb. bir bölümünü gizlemek için kullanılan her tür kâğıt, karton vb.
—Foto. Baskı ya da projeksiyon sırasında bir fototipin kimi bölümlerini örtecek biçimde kesilmiş, ışık geçirmeyen ince yaprak.
—Mim. Bir mimari çizimin düzeltme yapılmak istenen bölümleri üzerine kenarından yapıştırılan ve öngörülen değişiklikleri ya da önerilen yeni durumu gösteren kâğıt.
—Sine. ve Foto. Projektörden gelen bir ışık demetinin aydınlatma kuşağını sınırlamaya yarayan, yönü ayarlanabilir saydamsız pano.
—Sine. ve TV. *Kaş ve kontrkaş,* farklı yer

ya da zamanlarda çekilmiş iki sahneyi birleştirerek, örn. bir aktörü kendisiyle konuşuyormuş gibi göstermeyi sağlayan truka. (Birinci sahnenin kaydı sırasında saydamsız bir kaş, film üstünde bir boşluk bırakır; filmin kameradan ikinci geçişi sırasında ikinci sahne kaydedilirken filmin basılmış olan bölümü, bir önceki kaşı tam olarak tamamlayan bir kontrkaş tarafından korunur. Bu truka, çerçeveli birleştirme yöntemi yardımıyla televizyonda çok daha kolay gerçekleştirilir.

KAŞ, antik **Antiphellos,** Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 40 469 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 49 köy. Merkezi, Antalya'nın 189 km güney-batısında *Kaş*, 4 560 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, üzüm, portakal, zeytin üretimi, Turizm.

KAŞA a. (lapa anlamında rusça sözc.). **1.** Rusya'da, taze krema ile birlikte ya da yahninin yanı sıra sunulan, suda ya da yağda pişirilmiş, ayıklanmış karabuğday irmiği. **—2.** Polonya'da, ana maddesi arpa irmiği olan koyu kıvamlı, kalıba dökülen yiyecek.

KAŞAĞI a. **1.** Hayvanların, özellikle atların tımar edilmesinde kullanılan metal ya da tahta bir dörtgen üzerinde birbirine koşut metal dişlerle donatılmış saplı ya da arka yüzü bantlı araç. **—2.** İnsanın kendi sırtını kaşımasına yarayan, uzun saplı, ucu kaşık ya da el biçiminde ve tırtıklı araç.

KAŞAĞILAMAK g. f. *Hayvanı kaşağılamak*, kaşağıyla tımar etmek; kaşamak.

◆ **kaşağılanmak** edilg. f. Kaşağıyla tımar edilmek.

KAŞAĞILANMAK → KAŞAĞILAMAK.

KAŞAK a. **1.** Ahırda, ağılda kuzu, buzağı ve malak konulan yer, bölme. **—2.** *Tam kaşak kuzu*, yalnız sütle beslenen 1-2 aylık kuzu. ‖ *Yarım kaşak kuzu*, süte ek olarak başka yem de verilen 2-6 aylık kuzu.

KAŞAKLI höyük. Arkeol. Konya'nın Beyşehir ilçesinde, ilçe merkezinin 27 km G.-B.'sında, Beyşehir gölü kıyısında höyük. J. Mellaart tarafından Beyşehir gölü çevresinde yapılan araştırmalar sırasında (1951-1958) saptandı. Yapılan incelemede Yenitaş ve Geç Bakırtaş dönemlerinden bir yerleşme olduğu belirlendi.

KAŞALOT a. (port. *cacholote*). Zool. İSPERMEÇET BALİNASI'nın eşanlamlısı.

◆ sıf. ve a. *Arg.* Aptal, bön, budala.

KAŞAMAK g. f. (esk. türkç. sözc.). Kaşağılamak.

◆ **kaşanmak** dönşl. f. Bir kimse sözkonusuysa, özel bir araçla kendi sırtını kaşımak.

◆ **kaşanmak** edilg. f. Bir hayvan sözkonusuysa, tımar edilmek; kaşağılanmak.

KAŞAN a. **1.** Binek ve hizmet hayvanlarının durup işemesi. **—2.** *Kaşan yeri*, hayvanların uzun yolda durup işedikleri, dinlendikleri yer.

KAŞAN, İran'da kent, Meşhed'in G.-D.'sunda, Deşti Kevir çölünün batı kenarında; 138 599 nüf. (1986). El sanatları (başlıcası halı dokumacılığıdır) merkezi. XII. yy.'ın sonunda ve XIII. yy.'ın başında kent büyük bir seramik üretim merkeziydi (→ KAŞI). XIV. yy.'da parlak, kabartmalı seramikleri, XVI ve XVII. yy.'larda halıları ünlüydü. Kapalı bir pazarı olan kentin çevresini birçok kervansaray kuşatmaktadır. Meydan camisi'nin mihrabı (1226) Berlin müzesi'ne götürülmüştür. Bag-ı Şah'ın güzel bahçeleri.

KAŞANDIRMAK → KAŞANMAK.

KÂŞÂNE a. (fars. *kaşane*, küçük ev). **1.** Büyük ve görkemli saray, köşk, konak vb. **—2.** Yuva, ev.

KAŞANİ (Hacı Mirza Cani), iranlı babi tarihçi (Kaşan ? - Tahran 1852). Ticaretle uğraşırken Hacı Mirza İsmail Zabih ve Hacı Mirza Ahmet adlı iki kardeşi ile birlikte babilik* dininin kurucusu Bâb*'ın müridi oldu. Bâb'ın Isfahan hapishanesinden Makû kalesi hapishanesine götürülmesini (1848) protesto amacıyla ayaklanan Şeyh Tebersi'nin babilerine katıldıysa da yakalanarak Anul'da hapsedildi. Hapishaneden iki tacirin yardımıyla kurtulmayı başardı. Bâb'ın ölümünden (1850) sonra geçen iki yıl içinde *Nuhtat ül-kâf* adlı tarih yapıtını yazdı. Yapıtta, başta Bâb olmak üzere, Subh-i Ezel ve öteki babi önde gelenlerinin yaşamını ve önemli olayları anlattı. Nurettin Şah, babileri ortadan kaldırmaya karar verince, Kaşani'yi de yakalatıp idam ettirdi.

KÂŞANİ → ÇEŞAN.

KAŞANMAK gçz. f. Binek ve hizmet hayvanları sözkonusuysa, durup bir yere işemek.

◆ **kaşandırmak** ettirg. f. *Hayvanı kaşandırmak*, onu durdurup işetmek.

KAŞANMAK → KAŞAMAK.

KAŞAR ya da **KAŞARPEYNİRİ** a. (yun. *kaseri*'den). Genel olarak koyun sütünden yapılan tekerlek biçiminde, kalınca sarımtırak, yağlı peynir.

◆ sıf. ve a. *Arg.* Açıkgöz, kurnaz, hileci.

—ANSİKL. Kaşar, sert peynirler grubuna giren bir peynir türüdür. Anadolu'da, örneğin Kars bölgesinde sade inek sütünden yapılırken bazı bölgelerde koyun ve keçi sütü karışımları kullanılmaktadır. Marmara'nın güneyinde ve Trakya'da genellikle koyun sütü kullanıldığından ve olgunlaşma süresinde gerekli nem ve ısı kolaylıkla sağlandığından üretim yaygındır. 100 kg koyun sütünden ortalama 17-19 kg kaşar elde edilirken koyun-inek sütü karışımından 12 kg, koyun-keçi sütü karışımından 11 kg kaşar elde edilir.

Kullanılacak süt, bir katı kalın kanaviçeden yapılan birkaç katlı süzgeç bezinden süzülür. 22° - 28°C'ta mayalama yapılır. Kullanılacak olan mayanın miktarı pıhtılaşmayı 60-80 dakikada gerçekleştirecek kadar olmalıdır. Meydana gelen pıhtı, pirinç tanesi büyüklüğüne gelinceye kadar kesilerek parçalanır. Üzerine bir bez örtülür ve üste çıkan peynir suyu, pıhtıda su kalmayıncaya kadar boşaltılır. Kuru pıhtı, salaşpur bezi içinde 2-4 saat basınç altında yeniden süzülür. Büyük somunlar halinde kesilen pıhtı örtülerek bir süre kendi haline bırakılır. Mayalamasını tamamlayan teleme, ekmek dilimleri gibi kesilerek bir sepet ya da delikli bir kapta, 65°75°C su içerisinde yumuşayıncaya kadar yoğurulur. Hamur bir tezgâh üzerinde çabuk soğuması ve içinde hava kalmaması için yeniden yoğurulur. Soğuduktan sonra parçalara bölünür, yuvarlanır, göbek bağlatılır ve derhal kalıplara yerleştirilir. 1-2 saat içinde 3-4 defa altüst edilir. Bir gün sonra tuzlama ve olgunlaşma yerine alınır. Ertesi gün kalıpların alt ve üstleri kuru tuzla tuzlanır, bir sıra üzerine dizilir. İkinci gün 2, üçüncü gün 3, vb. sıra olmak üzere 15 -40 gün tuzlama ve sıralamalar sürdürülür. Olgunlaşmanın bitiminden sonra 40° -50°C su ile yıkanır ve kurumak üzere çardaklara çapraz biçiminde dikine yerleştirilir. 8-10 tanesi üst üste konan peynirler kurur. Tat ve aromanın oluşması için serin bir yerde 2-3 ay kadar kalması gerekir. Kaşar peynirlerinin bileşiminde ortalama % 33,8 su, % 66,2 katı madde vardır; bunun da % 28,8'i yağ, % 29,1'i protein, % 4,5'i toplam azotlu madde, % 2,5'i tuz ve % 1,3'ü küldür.

KAŞARLANMAK gçz. f. *Arg.* **1.** Bir işte, bir eylemde çok deneyim kazanmış olmak. **—2.** Sık sık yinelenen ve hoş olmayan bir olaya, bir davranışa alışarak artık ona aldırmaz olmak; kanıksamak: *Artık kaşarlandı, hiçbir söze aldırmıyor*

KAŞARLI sıf. Kaşarla yapılmış, içinde kaşar bulunan: *Kaşarlı sandviç*.

KAŞARPEYNİRİ → KAŞAR.

Kaşav kalesi, K. Macaristan'da berkitilmiş kent. Orta Macaristan'da yaşayan protestan Macarlar'ın başkenti. Kale, türk egemenliğindeki katolik Macarlar'la bunlar arasında çıkan mezhep çatışmaları sırasında işe karışan imparator Leopold I tarafından, K. Macaristan'ın öteki kaleleriyle birlikte, avusturya topraklarına katıldı (1659) ve B. Macaristan gibi burası da Avusturyalılar'ın yönetimi altına girdi. Koyu bir katolik olan Leopold I'in, özellikle 1665'ten başlayarak, Orta Macaristan protestanlarına karşı uyguladığı baskılar üzerine hapisten kaçarak (1676) ülkede çıkan ayaklanmaların başına geçen Tökeli İmre, gücünün gitgide azalması üzerine sadrazam Merzifonlu Kara Mustafa Paşa'ya başvurdu ve Osmanlı devletinin korumasına girmek istediğini bildirdi (1681). Sadrazamı tarafından ikna edilen Mehmet IV, bir mücevher topuz gönderdiği Tökeli İmre'ye Orta Macaristan kralı unvanını verirken, Budin beylerbeyi İbrahim Paşa'yı da yeni krallık topraklarını Avusturyalılar'dan kurtarmakla görevlendirdi. Böylece Orta Macaristan seferine çıkan İbrahim Paşa (27 temmuz 1682), Kaşav ve öteki kaleleri ele geçirerek (15 ağustos) Osmanlı devletinin korumasındaki Orta Macaristan kralı Tökeli İmre'ye teslim etti. Ancak, 1683'te başlayan ve 1699'da Karlofça antlaşması'yla noktalanan Türk-Avusturya savaşı sonunda tüm Macaristan'la birlikte Kaşav kalesi de türk egemenliğinden çıktı.

Kaş'tan genel bir görünüm

KAŞBASTI a. Kaşların üzerinden alna sıkıca bağlanan tülbent, çember, enli şerit ya da bez; enli alın* çatkısı. (Baş ağrısı olanlar, kalın bir şerit biçiminde katladıkları tülbent, çember ya da bezi altına sirkeli pamuk ya da bez koyup sıkıca alınlarına bağlarlardı. Enlice bir şerit biçiminde olup üzeri çeşitli biçimlerde işlenmiş olanları da vardı.)

KAŞE a. (fr. *cachet*, *cacher*, basmak'tan). **1.** Mühür; damga. **—2.** Mayasız ekmekten (buğday ya da mısır nişastası) yapılmış iki kapsülden oluşan ve suda erimeyen ya da tadı hoş olmayan tozları içmeye yarayan değişik biçim ve boyda ilaç alma aracı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oy. *Kaşe etmek*, pokerde genellikle öbür oyuncuları yanıltmak, kimi zaman da eşleme şansını artırmak amacıyla çift (per) ya da üçlünün yanı sıra bir başka tek kâğıdı da elinde tutmak, saklamak.

—ANSİKL. Eczc. Kaşenin içine konan ilacın miktarı, birkaç santigramdan 1,5 g'a kadar değişir. Toz halindeki ilaç, makinelerle otomatik olarak ya da elle, bir basınçlı doz aygıtıyla (kompressodozör) kaşeye doldurulur. Kaşe, ya kenarları ıslatılarak ya da kuru halde ağız ağıza geçirilerek kapatılır.

KAŞE a. (fr. *caché*). Tekst. Dimi örgüyle dokunup ağır bir dinklemeyle yüzeyi bir

tahta süs kaşıkları

ölçüde keçeleştirilmiş ve havlandırılmış yünlü kumaş. (Düz renk olarak dokunan kaşenin inceleri elbise ve döpiyes yapımında, kalınları pardösülük olarak kullanılır.)

KAŞEKSİ a. (fr. *cachexie;* yun. *kakheksia,* kötü vücut yapısı'ndan). **1.** Tıp. Tüm beslenme işlevlerinin ağır biçimde bozulması ve zayıflaması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Tiroitsizlik kaşeksisi,* AMELİYAT MİKSÔDEMİ* nin eşanlamlısı.

—Vet. *Kuru kaşeksi,* eti çok zayıf, fakat bağdokusunda seröz sızıntı bulunmayan kasaplık hayvanın karkas yapısı. ‖ *Sulu kaşeksi,* eti hem çok zayıf hem ödemli olan kasaplık hayvanın karkas yapısı. (HİDROKAŞEKSİ de denir.)

—ANSİKL. Tıp. Kaşeksi, kimi hastalıkların, süreğen enfeksiyonların ve önemli zehirlenmelerin (kurşun zehirlenmesi, uyuşturucu bağımlılığı, toksikomani, alkolizm) son evresinde görülebildiği gibi yetersiz beslenme sonucu da gelişebilir. Yüz sarı ya da kurşuni bir renk alır, kimi zaman ödemin gizlediği aşırı bir zayıflama, güç kaybı ve bayılmalar ortaya çıkar. Kaşeksi dokulardaki esas hücrelerin giderek harap olmasından ileri gelir; çünkü onların yerini alan bağdokusu elemanları kas, salgı ya da sinir hücrelerinin işlevlerini yerine getiremez. Sonuç olarak, doku ve organların çalışmasında, gittikçe belirginleşen bir azalma ortaya çıkar, ondan sonra da yaşamsal olgular yavaşlar.

KAŞELİ sıf. ve a. **1.** Kaşe basılmış olan. **—2.** Kaşe içine konmuş: *Kaşeli ilaç.* **—3.** İşverenin, çalışma süresine göre ücret ödediği eleman.

KAŞER sıf. (ibranice sözc.). Yahudiliğin ayin düzeni kurallarına uygun bir besin ya da bu besinin satıldığı yer için söylenir: *Kaşer et, kaşer kasap.*

—ANSİKL. "Kaşer" terimi özellikle yenilmesine izin verilen bir hayvanın eti için kullanılır (Levililer, XI). Kesimi kurallara uygun bir biçimde yapılan hayvan, dinsel kurallara uygun bir biçimde hazırlanmalıdır. Kuralların en önemlilerinden biri siyatik sinirinin alınması ve kurban kesildikten sonra kalabilecek kanın temizlenmesidir. "Kaşer" terimi, yapılarından ötürü tüketime elverişli duruma getirilebilecek yiyecekler ya da besinlerle ilgili kurallara uyduktan sonra kullanılabilecek yiyecekler (şarap, ekmek, meyveler, vb.) için de kullanılır. Mutfak gereçleri ve sofra takımları da dinsel kurallara uymak zorunluğundadır.

KAŞGAR ya da **KAŞİ,** Çin'de (Şinciang) kent, Tarim havzasının batı kenarındaki bir vahada, Kırgızistan sınırı yakınında; *Kaşgar derya* boyunda; 168 900 nüf. (1990). Tibet'i Rusya'ya ve Çin'i Orta Asya'ya bağlayan kervan yollarının kavşak yerinde çok eski ticaret merkezi. El sanatları (halı, yün, ipek), hayvancılık (deri), tarımsal üretim (tahıllar, meyveler).

—Tar. Doğu Asya ticaret yolları (İpek yolu) üzerinde bulunan bu kente ilişkin ilk tarihsel bilgiler İ.Ö. II.-I. yy.'lar arasındaki çin kaynaklarına dayanır. Kaşgarlılar bu dönemde kimi zaman Hunlar'a, kimi zaman Kuşan devletine bağlı, kimi zaman da bağımsız olarak yaşadılar. Bu arada, buddhacılıkla birlikte hint kültürünün etkisi kente yayıldı. Buranın ilk adı Şulo iken, çevrede bulunan zengin "kaş" (yeşim taşı) yatakları nedeniyle, zamanla Kaşgar oldu. Çin istilasına uğradı (İ.Ö. 76). Batı Göktürk devletinin yönetimine girdi (İ.S. 580). Batı Göktürk devletini yıkan Çinliler'in eline geçti (659). Tibetliler tarafından alındı (676). Yeniden çin egemenliğine girdi (692). Çinliler'in Tibetliler ve Uygurlar'la savaşmasından yararlanarak kenti ele geçiren Karluklar, bölgeyi denetimleri altına aldılar (750). Bağlı oldukları Uygur devletinin Kırgızlar'ca ortadan kaldırılması üzerine (840) Karluklar, başkenti önce Karaordu, sonra da Kaşgar (893) olan ilk türk-islam devletini (Karahanlılar devleti) kurdular. Karahanlılar'ın yönetiminde önemli bir kültür ve siyaset merkezi olarak gelişen kent, özellikle devlet ikiye bölündükten (1042) sonra Doğu Karahanlılar hükümdarı Mahmut Han döneminde (1060-1075) Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü lügat it-türk*'ü ve Yusuf Has Hacib'in de *Kutadgu bilig*'i yazması gibi etkinliklerle kültür yaşamının doruğuna erişti. Putperest bir moğol boyu olan Karahıtaylar'ın istilasına uğradı (1130). Karahıtay gürhanını tahtından indirip yerine geçen nayman hükümdarı Küçlük Han'ın denetimine girdi (1211). Hıristiyanlıktan buddhacılığa dönme Küçlük Han'ın zulmünden müslüman Kaşgarlılar'ı Cengiz Han'ın orduları kurtardı (1219). Moğol yönetimi döneminde, Kaşgar'da, bu ulusun kabul ettiği dinlerden burhanizm ve hıristiyanlık yaygınlaştı. Ancak Çağatay Hanlığı döneminde (1227-1370), özellikle müslümanlığı benimseyen Tuğluk Timur'un hükümdarlığı sırasında (1347-1363) müslüman Duğlatlar'dan Tölek'i buraya emir atamasından (1359) sonra Kaşgar'da islamlık yeniden canlandı. Duğlat emirlerinin yönetimi döneminde yine bir kültür merkezi olan kent, Timurlular'ın eline geçtiyse de (1399) Timur'un ölümünden sonra Duğlatlar'dan Haydar Mirza tarafından geri alındı (1409). Çağatay sülalesinden Sait Han, Kaşgar'ı son duğlat emiri Ebubekir Mirza'nın elinden aldı (1468). Son çağatay emiri İsmail döneminde (1670-1688) kent, Buhara'dan gelip Kaşgar'a yerleşen Hoca Mahdum Azam'ın birbirine düşman iki oğlunun "Aktağlık" ve "Karatağlık" adıyla kurdukları fırkaları tutan taraftarların kanlı çatışmalarına sahne oldu. Olayların tehlikeli boyutlara ulaşması üzerine, emir İsmail, Aktağlık fırkası önderi Apak Hoca'yı Kaşgar'dan sürdü (1678). Çungarya Kalmukları hükümdarı Galdan'ın yanına sığınan Apak Hoca, onun yardımını istedi. Emir İsmail'in üzerine yürüyüp kenti ele geçiren Galdan, Kaşgar'ı Apak Hoca'ya vererek burasını kalmuk yönetimine bağladı (1688). Böylece başlayan "hocalar" egemenliği, Çinliler'in Kaşgar'ı işgal etmelerine kadar sürdü (1759). Çin baskısına dayanamayarak ayaklanan (1862) Kaşgarlılar'ın yardımına koşan kırgız hanı Sadık Bey, ele geçirdiği kentin emirliğine Büzürg Han'ı getirdi (1864). Bir süre sonra kendisini Kaşgar emiri ilan eden komutan Muhammet Yakup Han, Büzürg Han'ı da vezirliğe atadı (1866). Ülkesinde güvenliği yeniden sağlayan ve durumunu güçlendiren Yakup Han, Kaşgar başkent olmak üzere Doğu Türkistan devletini kurdu (1868). Abdülaziz döneminde İstanbul'a gelen Yakup Han'ın elçisiyle Doğu Türkistan'ın Osmanlı devletinin korumasına girdiğini belirten antlaşma imzalandı (1873). Bunun üzerine Kaşgar'da Abdülaziz Han adına hutbeler okundu ve sikkeler basıldı. Ancak, Yakup Han bir sefer sırasında öldükten (1877) sonra oğulları Hak Kulı, Bey Kulı ve İşan Kulı arasında çıkan taht kavgası sonunda Kaşgar yeniden Çinliler'in eline geçti (1881). Aynı yıl İstanbul'a gelip Göksu kasrında ağırlandıktan sonra padişahın yaverlerinden Ali Bey ile birlikte Türkistan'a dönen Bey Kulı, Çinliler'den Kaşgar'ı almak istediyse de bu girişiminde başarılı olamadı. Mançurya'yı bağımsız bir devlet ilan eden Japonlar (1931), Kaşgar başkent olmak üzere Doğu Türkistan'da kurulacak bir devletin başına Abdülhamit II'nin torunu Abdülkerim Efendi'yi (1906-1935) getirmek istediler. Ancak, sağlık durumunun bozukluğunu öne süren Abdülkerim Efendi, Japonlar'ın bu önerisini reddetti. Böylece Doğu Türkistan'ın bağımsızlık savaşı Hoca Hacı Niyaz önderliğinde başlayan ayaklanmayla (1931) sürdü. Sonuçta Doğu Türkistan Cumhuriyeti'nin kuruluşu başkent Kaşgar'da ilan edildi (12 kasım 1933). Kaşgar'a giren Kızılordu birlikleri yeni kurulan Doğu Türkistan devletini ortadan kaldırdılar (1934). Rus kuvvetlerini Kaşgar'dan kovmayı başaran Türkistanlılar, burada ikinci Doğu Türkistan Cumhuriyeti'ni kurdular (1937). Bu devlete de son veren Sovyetler Birliği (1944), Kaşgar ve yöresinde Türkler'le yerli Çinliler'den oluşan karma bir hükümet kurdu. Türkistanlı önderlerin 1945'te başlattıkları bağımsızlık hareketi, Çin Halk Cumhuriyeti'ne bağlı kuvvetlerin Kaşgar'la birlikte Doğu Türkistan'ı istila etmeleri (1949) ve burada Kaşgar başkent olmak üzere, Uygur özerk bölgesini kurmalarıyla sona erdi.

KAŞGAR DERYA, Çin'de (Şinciang) ırmak, Orta Asya'da, Tacikistan'ın kuzeydoğusundaki yüksek kütlelerden doğar, Kaşi vahasını aşar. Tarim havzasının kumları arasında yok olur.

KAŞGARLI MAHMUT, türk dil bilgini (Kaşgar XI. yy.). Yapıtı *Divanü* lügat it-türk*'te verdiği bilgiler dışında yaşamının ayrıntıları bilinmemektedir. *Kutadgu bilig'*in adına sunulduğu Tabgaç Buğra Kara Han'ın yeğeni olduğu ileri sürülmüştür. Karahanlılar devletinde yönetici kesiminden soylu bir ailenin çocuğuydu. Babası Hüseyin, Barsgan'dan göç etmişti. Türkler'in yaşadığı geniş bozkırlarda yolculuklar yaptı, türk lehçelerini, görenek ve geleneklerini öğrendi, Tarim, İli, Çu, Sirderya çevrelerinde Türkler'in yaşadığı kentlere geziler yaptı. Bu yörelerde türkçenin farklı söylenişlerini ayrıntılarıyla belirledi. Melikşah'ın eşi karahanlı soyundan Terken Hatun'la birlikte geldiği ileri sürülen Bağdat'a yerleşti. "Türk dilini öğreniniz, çünkü onların uzun saltanatı vardı" yolundaki bir hadisi de aktararak Türkler'i bütün uluslardan üstün gördüğünü, türklüğe, türk kültürüne derinden bağlı olduğunu belirtti. Bu görüşle kaleme aldığı türkçenin ansiklopedik bir sözlüğü niteliğindeki *Divanü lügat it-türk*'te, 7 500 kadar türkçe sözlükle birlikte, Türkler'in tarih, halkbilim, coğrafya, mitoloji ve edebiyatına vb. ilişkin bilgilere yer verdi. 1072-1074 yıllarında kaleme alarak tamamladıktan (1076-1077) sonra, abbasi halifesi Muktedi'ye sunduğu (1078 ?) bu yapıtı dışındaki türkçe dilbilgisi kitabı *Kitabü cevahir in-nahvi fi lügat it-türk* bugüne değin ele geçmemiştir. (→ Kayn.)

KAŞIK a. **1.** Sıvı ya da az koyu yiyecekleri almak ya da karıştırmak için kullanılan, bir çukur parça ile bir de sap bölümünden oluşan sofra ya da mutfak gereci. (Sapın uzunluğuna, kepçesinin biçimi ve boyutlarına göre kaşıklar vardır: çorba kaşığı, tatlı, kahve kaşıkları.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Say. sıf.* + *kaşık,* bir kaşığın alabileceği miktar: *Pastaya iki kaşık vanilya koydum. Öksürüğe karşı bir kaşık şurup almak.* **—3.** *Kaşık atmak, kaşık çalmak,* iştahla hızlı hızlı yemek. ‖ *Kaşık düşmanı,* eş, karı anlamında şaka yollu söylenir. ‖ *Kaşık kadar,* çok küçük yüz için kullanılır. ‖ *Kaşık kaşık,* kaşıkla ölçerek ya da art arda kaşık dolusu alarak: *Ağır ağır ve kaşık kaşık içeceksin bu şurubu.* ‖ *Kaşığını yanında taşımak,* boğazına çok düşkün olan kimseler için söylenir. ‖ *Kaşıkla toplayıp kepçeyle dağıtmak,* bin bir güçlükle kazandığını düşünmeden bol bol harcamak. ‖ *Kaşıkla yedirip sapıyla gözünü çıkartmak,* yaptığı iyiliği kat kat aşan kötülükte bulunmak.

—Cerr. Çeşitli cerrahi aletlerine verilen ad. (forseps kaşığı).

—Eczc. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Folk. *Kaşık oyunları* ya da *kaşıklı oyunlar,* parmaklar arasına sıkıştırılmış kaşıklarla tempo tutularak oynanan halk oyunları. (ŞIKIDIM, DÖKTÜRÜ de denir) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Mad. oc. Patlayıcı maddeyle doldurmadan önce lağım deliklerini temizlemede kullanılan ve ince uzun bir sapı bulunan küçük disk.

—Mutf. *Kaşık ağırlığı,* kaşık koymaya yarayan kutu, kaşıklık. ‖ *Kaşık kaşı,* kaşığın sapıyla kepçesinin birleştiği yerdeki kavisli kısım. ‖ *Kaşık kepçesi,* kaşığın ağza götürülen çukur kısmı. ‖ *Kaşık kulağı,* bazı kaşıklarda, özellikle çorba kaşıklarında sapla kepçenin birleştiği yerin iki yanında bulunan çıkıntı. ‖ *Cep kaşığı,* yolculukta kullanılan sapı katlanabilir kaşık. ‖ *Çay* ya da *kahve kaşığı,* çay ya da kahve karıştırmaya yarayan küçük kaşık. (Genellikle metal-

den yapılır. Tahta, cam, kemik vb. malzemeden yapılmış olanları da vardır. || *Çorba kaşığı,* çorba vb. sulu şeyler içmede kullanılan kepçesi çukur, sapı geniş ve genellikle kulaklı sofra kaşığı. (Madenden, tahtadan, kemikten, bağadan yapılmış olanları vardır. Bugün daha çok metal ve tahtadan olanları kullanılmaktadır.) || *Hoşaf kaşığı,* hoşaf içmede kullanılan yarım küre biçimli, ince ve yuvarlak saplı kaşık. (Çeşitli büyüklükte olanları vardır. Eskiden genellikle sap ve kepçe kısımları ayrı malzemelerden yapılırdı. Damat İbrahim Paşa'nın mercan saplı hoşaf kaşıkları ile Çelebi Mehmet Efendi aracılığıyla Louis XIV'e armağan edilenler ünlüdür. Topkapı sarayı müzesi'nde de değerli örnekleri vardır.) || *Kavurma kaşığı,* et, soğan vb. kavurmada kullanılan uzun saplı, kepçesi derin olmayan, sapı ve kepçesi tek parça olarak yapılmış kaşık. || *Muhallebi kaşığı,* muhallebi vb. yiyecekleri yemek için kullanılan köşeleri yuvarlatılmış üçgen biçimli kaşık. || *Pilav kaşığı,* pilav yemek için kullanılan kepçesi çukur, kulaksız ve ağzı yuvarlak kaşık. || *Servis kaşığı,* yemek dağıtılırken kullanılan büyükçe kaşık. (Yemeğin taneli, sulu ve katlı olmasına göre çeşitli biçimleri vardır.) || *Sofra kaşığı,* yemekte kullanılan pilav, çorba ya da yemek kaşığı. || *Süs kaşığı,* daha çok çam, şimşir vb. ağaçlardan yapılan ve dekoratif amaçlarla kullanılan üzeri çeşitli biçimlerde bezenmiş kaşık. || *Tahta kaşık,* çeşitli ağaçlardan (özellikle şimşirden) oyularak yapılmış kaşık. (Kimisinin kepçesi ve sapı çeşitli biçimlerde bezeli olur.) || *Tatlı kaşığı,* çorba kaşığından küçük, çay kaşığından daha büyük, genellikle yuvarlak ağızlı kaşık. (Günümüzde daha çok metalden yapılır. Eskiden sapı ve kepçesine ayrı malzeme kullanılırdı. Sapı fildişi, mercan, sedef; kepçe kısmı şimşir ya da kemikten olurdu.) || *Yemek kaşığı,* sulu ve taneli yemekleri yerken kullanılan çorba kaşığı büyüklüğünde, kepçesi pek derin olmayan, genişçe saplı sofra kaşığı.

—Müz. Bazı yörelerde çalpara*'ya verilen ad. || *Kaşık çalmak,* parmaklar arasına sıkıştırılan ikişer kaşığın sırtlarını birbirine vurarak tempo tutmak. || *Kaşık havası,* elde kaşıklı tempo tutarak oynanan halk oyunlarının eşlik ezgisi. (Genellikle türkülüdür. Orta ve G. Anadolu bölgesinde yaygındır.) [*Şıkıdım havası, döktürü havası* da denir.]

—Orm. san. *Reçine kazıma kaşığı,* keskin ağızlı eğri bir lamdan oluşan çapa biçiminde alet. 1,50 m uzunluğunda bir sapın ucuna takılarak çamsakızı toplamaya yarar.

—ANSİKL. Eczc. Kaşık, tedavide bir ölçü birimidir ve şu çeşitlere ayrılır: çorba kaşığı, 15 ml: 15 g su ya da 20 g şurup; tatlı kaşığı, 10 ml: 10 g su ya da 13 g şurup; çay kaşığı, 5 ml: 5 g su ya da 6,5 g şurup.

—Folk. Kaşık oyunları, çeşitli biçimlerde oluşturulmuş bağsız diziyle oynanır. Halk oyunlarının belli bir türü değil, bir oynanış biçimidir. Eldeki kaşıklarda tempo tutularak oynanan çeşitli halay, zeybek, düz oyun vb. türde halk oyunları vardır. Bunların ortak özelliği, elde tutulan kaşık, çalpara vb. bir aracı birbirine vurup tempo tutularak oynanmasıdır. Bu oyunlarda kullanılan kaşıklar genellikle şimşir ya da meşe ağacından yapılır, kimisi daha tiz ses vermesi için fırınlanır. Toplu oyunların yanı sıra, tek kişiyle oynanan oyunlarda da kaşık kullanılır. Kaşık oyunları, meydan oyunundan çok kapalı yerlerde oynanan bir meclis dansı niteliğindedir. Eşlik çalgıları çoğunlukla darbuka, klarinet, keman, cümbüş, saz ve elde çalınan küçük davuldan oluşur. Büyük bölümü türkülüdür. Erkekler, kadınlar ya da erkek kadın birlikte oynanabilir.

XVI. ve XVII. yy.'a ait minyatürlerden, Horasan bölgesinde *kaşoğ* adıyla eski çağlardan beri oynandığı anlaşılmaktadır. Elde ritim aracıyla dans etmek geleneği Selçuklular dönemine değin uzanır. Kaşık oyunları Türkistan ve K. Afganistan'da, uygur kökenli türk toplulukları arasında bugün de yaşamaktadır. Girit adasında da oynanmakta ve ritim aracı türkçe "kaşık" sözüyle ifade edilmektedir.

Anadolu'da Mersin, Konya ve Antalya başta olmak üzere Bursa, Ankara, Bilecik, Eskişehir, Bolu, Çankırı ve daha birçok yörede kaşık oyunları oynanır. Özellikle Mersin'in Silifke ilçesi kaşık oyunlarıyla ünlüdür.

—Süslem. sant. Mısır mezarlarında bulunan sapı insan ya da hayvan biçiminde yontulmuş tahta ya da kemik kaşıklar, herhalde düzgün karıştırmaya yarıyordu. Yunan ve Romalılar'ın da kaşık kullandıkları sanılmaktadır. Ortaçağ'da ve XVI. yy.'da kaşıklar kimi zaman iki ayrı maddeden yapılıyor, kristal, kırmızı akik, boynuz, tahta, fildişi, yaldız gibi malzemelerden yararlanılıyor, kısa ve ince sapları, deyimler, kişi ve hayvan yontularıyla süsleniyordu. Londra kulesi'nde muhafaza edilen taç giyme kaşığı *(coronation spoon)* XIV. yy.'dan kalmadır; bir örgü motifinden oluşan sapı, değerli taşlarla bezelidir. XVII. yy.'da genellikle oymalı metalden yapılan kaşık sapları uzadı ve günümüzdeki gibi, ıspatula biçiminde yassılaştı. Bu dönemden başlayarak kaşık boyları kullanım yerlerine göre değişiklik gösterdi. Süslemeleri üslupların gelişimini izledi ve gümüş kaplama metal, ruolz, gümüş, paslanmaz çelik, bambu ve plastik maddeden kaşıklar yapıldı.

KAŞIK adası ya da **PİDE adası,** Marmara denizi'nin K.-D. kesiminde Kızıladalar'dan Heybeli ve Burgaz adaları arasında küçük ada.

KAŞIKÇI a. **1.** Kaşık yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Şimşir, kemik, bağa vb. şeylerden kaşık oyan, üzerlerine süsleme yapan zanaatçı.

Kaşıkçı elması, Topkapı sarayı müzesi hazine dairesi'nde korunan 86 kırat değerinde elmas, kırk dokuz pırlantayla çevrilidir. Bu taşa ilişkin çeşitli öyküler vardır. Tarihçi Reşit Mehmet'e göre, yoksul bir balıkçı tarafından üç kaşık karşılığında bir kaşıkçıya, ondan da bir kuyumcuya satılmış, sadrazam Mustafa Paşa elmasa sahip olmaya çalışırken, Mehmet IV tarafından Hazinei hümayun'a alınmıştır. Bir başka öyküye göre de, Pigot adlı bir fransız tarafından 1774'te satın alınan elmas, birkaç kez el değiştirdikten sonra Napoleon'un annesine, ondan da Tepedelenli Ali Paşa'ya geçmiş, Tepedelenli'nin ölümü üzerine tüm mallarıyla birlikte osmanlı hazinesine aktarılmıştır.

KAŞIKÇIKUŞU a. Zool. PELİKAN'ın eşanlamlısı.

Kaşıkçılar, Musahipzade Celal'in 3 perdelik müzikli oyunu (1920). XVIII. yy.'da İstanbul'daki kaşıkçı esnafının yaşamını konu edinir. Kaşıkçı kalfası Halil'in peştamal kuşanarak ustalığa yükselmesi, loncanın Göksu çayırında düzenlediği teferrüç töreni, delikanlının Bostancılar baş deftercisi Bezmi Molla'nın konağına kapatılan sevgilisinin lonca üyelerince karagöz sandığı içinde kaçırılması vb. olaylar esnaf loncalarının gelenek ve göreneklerini, dayanışmasını sergiler. Kaptanzade İsmail Hakkı Bey'in düzenlediği müzikle, ilk kez 1920'de İstanbul Opereti heyeti'nce oynandı.

KAŞIKÇILBALIĞI a. Zool. **1.** Tatlısularda yaşayan, mersinbalığına benzeyen, ama skutellumu bulunmayan ve rostrumu kaşık gibi uzamış iki kıkırdaklıbalık türünün genel adı. (Mississippi'de yaşayan ve *Amerika kaşıkçılbalığı* ya da *Amerika kaşıkağızlıbalığı* adıyla da bilinen *Polyodon spathula*'nın boyu 2 m'yi bulur; Yangzı Ciang'da yaşayan *Psephurus gladius*'un boyuysa 6 m'yi bulabilir. Yumurtalarından nefis bir havyar yapılır. Çokdişli mersingiller familyası.) **—2.** Güney yarıküredeki soğuk ılıman denizlerin kıta sahanlığı kesimlerinde yaşayan, rostrumu kaşık gibi yassı, *Callorhynchus* cinsinden denizkedilerinin ortak adı. (*Holocephali* takımı.)

KAŞIKÇILIK a. Kaşık yapma ve/ya da satma işi.

—ANSİKL. Kaşıkçılık, Anadolu'nun bazı yörelerinde günümüzde de sürdürülen el sanatlarındandır. Özellikle Konya'da Selçuklular döneminden bu yana (XIII. yy.) sürdürülen tahta kaşık yapımı, yörenin geleneksel el sanatı ürünlerinin en tanınmışlarındandır. Konya kaşıkçılığının ilk kez, Karaman'dan Konya'ya gelen medrese öğrencileri tarafından başlatılmış olabileceği öne sürülür. Bunlar geçimlerini kaşık yapıp satarak sağlıyorlardı.

Tahta kaşıkların yapımında genellikle şimşir, meşe ya da armut ağacı kullanılır. Küçük bir keser ve törpü yardımıyla biçimlendirilen kaşıklar genellikle Akseki, Gediz ve Geyve'nin Taraklı bucağında yapılır. Buradan sağlanan işlenmemiş kaşıklar Konya, İstanbul, Çorum, Kastamonu ve Tokat'ta son biçimini alır. Tahta kaşıklar üzerine çeşitli resim ve bezemeler de yapılır, yazılar yazılır. Zımpara kâğıdıyla temizlenen kaşıkların kepçe kısmına ve saplarına, lastik kalıplardan yararlanılarak çeşitli süsler basılır, boyanır ve cilalanır. Sapları oymalı olanları da yapılmıştır. Geçmişte kaşık ustaları süsleri elle yapar, üzerine resimler, dualar, atasözleri, beyitler, turalar işlerlerdi. Kaşıkçılıkta hat sanatından da yararlanılırdı.

Süsleme işleminden sonra kaşıkların üzerine "rugan" denen cila sürülür ve kurumak üzere esintili bir yere dizilir. Rugan bezire çam sakızı katılıp kaynatılarak elde edilir. Kaynatma kabı da toprağa gömülü olur. Kaşıkçı ustaları cilanın kaynama süresini ve kaşık yapımındaki bazı incelikleri gizli tutarlar, bir ustanın hazırladığı rugan ötekininkine benzemez. Günümüzde kullanılan rugan sıcağa dayanıklı değildir, çabuk bozulur. Bu nedenle genellikle cilalı olanlar mutfakta kullanılmaz. Anadolu'nun birçok yöresinde, bugün de tahta kaşık metal kaşığa yeğlenmektedir. Eskiden kaşıkçılık oymacılık, cila işi, süsleme, hak, hat vb. sanatları bilmeyi gerektirirken bugün üretimde daha çok günlük kullanıma yönelik çalışılmakta, bezemeli kaşıklar turistik eşya olarak yapılmaktadır.

Tahta kaşıkların yanı sıra, özellikle İstanbul'daki kaşıkçılar, altın, gümüş vb. değerli metallerden, fildişi, bağa, kemik vb. maddelerden de kaşık yapıyorlardı. Bunların üzerine savat, kakma, oyma vb. tekniklerle bezemeler yapılıyor, sapları mercandan, sedeften takılıyor, uçlarına incili püsküller geçiriliyordu.

Türk kaşıkçılık sanatı ürünleri ilk kez, 1900'de Paris'te açılan uluslararası bir sergide konyalı hatip Ruşen Efendi tarafından sergilendi ve gümüş madalya aldı. Özel koleksiyonlar dışında Topkapı sarayı müzesi'nde değerli bir kaşık koleksiyonu vardır. Etnografya müzelerinde de çeşitli yörelerde yapılmış kaşık örnekleri sergilenmektedir.

KAŞIKÇIN a. Zool. Büyük Britanya'dan Japonya'ya kadar geniş bir alana yayılan ördek. (Hemen hemen Türkiye'deki bütün göllerde bulunur. Bazen kaşıkgaga adı da verilen bu ördeğin kaşık biçiminde gagası vardır. Ergin erkeğinin başı, ensesi yeşil, sırtının ön bölümü koyu kahverengidir. Dişinin sırtı da koyu kahverengi olur. Göçmendir. Kuluçka döneminde sazlıkları, gölleri, ırmakları sever; bu dönem dışında deniz ve körfez kıyılarında, adalarda bulunur. Hem bitkisel, hem hayvansal besinleri yer. Bil. a. *Spatula clypeata.*)

KAŞIKGAGA a. *Platalea* cinsine giren, gagası kaşık gibi yassı, beyaz tüylü, uzun bacaklı kuşların ortak adı. (Tatlısularda, hafif tuzlu sularda ya da bataklıkların çevresinde ibisler, balıkçıllar ve ak balıkçıllarla birlikte yaşar ve gün batımında avlayabildiği her türlü hayvanı yer. Hepsi de Eski dünya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan 5 türü bilinir. Bir kaşıkgaga türü olan kaşıklı balıkçıl *(Platalea leucorodia)* çoğunlukla tropikal Afrika'da yuvalanır ve kışı orada geçirir. Kaşıklıbalıkçılgiller familyası. || *Kırmızı kaşıkgaga,* kaşıklı balıkçıla benzerse de

Kaşıkçı elması

bir kaşıkgaga türü olan kaşıklıbalıkçıl *(Platalea leucorodia)*

amerika kaşıkçılbalığı *(Polyodon spathula)*

tüyleri pembedir ve tropikal Amerika'nın her yanında yaşar. (Bil. a. *Ajaja ajaja;* kaşıklıbalıkçılgiller familyası.)

KAŞIKLAMAK g. f. *Bir yemeği kaşıklamak,* onu kaşıkla yemek; iştahla hızlı hızlı yemek: *Sofraya oturup çorbalarını kaşıklamaya başladılar.*

◆ **kaşıklanmak** edilg. f. Kaşıklamak eylemine konu olmak.

KAŞIKLANMAK → KAŞIKLAMAK.

KAŞIKLI sıf. Kaşığı olan.

KAŞIKLIBALIKÇIL a. Zool. Güney İspanya ile Sri Lanka arasında yaşayan, genellikle Kızıldeniz'in güneyindeki adalarda ve Somali'de kuluçkaya yatan balıkçıl. (Kaşık biçimindeki büyük, siyah gagasının ucu sarıdır. Tüysüz gerdanı sarı, sırtı kırmızı, ayakları siyahtır. Bataklıkları, su kenarlarını sever. Böcekler, larvalar, küçük sürüngenler ve kabuklularla beslenir. Bil. a. *Platalea leucorodia;* balıkçılgiller familyası.)

KAŞIKLIBALIKÇILGİLLER a. Kaşıklı balıkçıllar ve ibisler gibi leyleksi kuşları içeren familya. (Bil. a. *Plataleidae* ya da *Plegadidae* ya da *Threskiornithidae.*)

KAŞIKLIK a. İçine kaşık, çatal, bıçak vb. konulan kap.
—Giy. Yeniçerilerin giydiği başlığın ön ortasında bulunan ve içine kaşık ve tüy konan metal parça. (Yeniçeriler sefere giderken buraya kaşıklarını kor, törenlerde, alaylarda ise, rütbelerine göre düz ya da süpürge sorguç, balıkçıl, turna kuşu teli vb. iliştirirlerdi.)

◆ sıf. Kaşık yapmaya elverişli şey için kullanılır: *Kaşıklık tahta.*

KAŞIKOTU a. Kuzey yarıkürenin soğuk ılıman bölgelerinde yetişen bir ya da çokyıllık küçük bitki. (Bil. a. *cochlearia;* turpgiller familyası.)
—ANSİKL. Şifalı kaşıkotu *(Cochlearia officinalis)* keskin kokulu, biraz buruk acı lezzetli bir bitkidir. İskorbütün en iyi ilaçlarından biri sayılır. Batı Avrupa'da bundan şurup ve alkolat yapılır. *C. armorica* ise bayırturpu*dur.

KAŞIKSI sıf. Kaşık biçiminde olan.

KAŞIMA a. Kaşımak eylemi.

KAŞIMAK g. f. *(Bedenin bir yerini) kaşımak,* bir kaşıntıyı gidermek için tırnaklarını ya da sert bir cismi cilde sürtmek ya da şaşkınlıkla, alışkanlıkla vb. bu eylemi yapmak: *Sırtımı kaşısana. Yaranı kaşıma. Düşünürken başını kaşıyordu.*

◆ **kaşınmak** dönşl. f. **1.** Kaşıma gereksinmesi duymak, kaşıntısı olmak: *Sırtım kaşınıyor. Yaranın yeri kaşınıyor.* **—2.** Kendi kendini kaşımak: *Karşımda kaşınıp durma.* **—3.** Kötü bir karşılık gerektiren davranışlarda bulunmak: *Sızlanıp durma öyle, kendin kaşındın.* **—4.** *Kaşınacak tırnak aramak,* bir bahane, bir neden bulmaya çalışmak. || *Kaşınacak tırnak bulamamak,* gereken olanaklardan yoksun olmak.

◆ **kaşındırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kaşındırmak,* bir şey sözkonusuysa, cildini tahriş etmek, kaşıntı yapmak: *Bu yün kazak beni kaşındırıyor.*

◆ **kaşıtmak** ettirg. f. Kaşımak eylemini başkasına yaptırmak.

KAŞINDIRMAK → KAŞIMAK.

KAŞINMA a. **1.** Kaşınmak eylemi. **—2.** Kaşınmak gereksinimi duyuran fiziksel uyarı: *Kaşınma nöbeti.*
—Der. hast. *Kaşınma lezyonları,* kaşıntılı hastalıklarda tırnakların deride meydana getirdiği çizikler. (Nedeni belli olmayan bir deri hastalığının çoğu zaman tek belirtisi bunlardır. Özellikle yaşlı hastalarda görülür.)

KAŞINMAK → KAŞIMAK.

KAŞINTI a. Deri ya da mukozalarda kaşınma gereksinimi uyandıran özel duyum. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Der. hast. *Kaşıntı ilacı,* kaşıntıyı azaltan ya da ortadan kaldıran ilaç (genel yolla alınır ya da yerel olarak kullanılır).
—ANSİKL. Kaşıntı, "kaşıntılı" denilen birçok deri hastalıklarında (egzama, düz liken, vb.) görülür. Bazı kaşıntılar ayırıcı özellik gösterebilir (örneğin uyuz geceleri daha çok kaşınır). Buna karşılık, bazı deri hastalıklarında kaşıntının olmaması teşhis için kıymetli bir öğedir. Asalaklar (bit, tahtakurusu) değişik şiddetle kaşıntıya neden olur. Bazı kaşıntıların nedeni iç kökenli (ilaçlar, besinler) ya da dış kökenli (ısırgan) alerjidir. Kaşıntı genel ya da yerel olabilir. Cinsel organ ya da makat kaşıntılarının nedeni genellikle ya bir bağırsak asalağı (oksiyürler, çeşitli solucanlar) ya da cinsel yolların enfeksiyonudur (trikomonas, pamukçuk).

Genel hastalıklar bazen kaşıntılı olabilirler: böbrek hastalıkları, şeker hastalığı, safra birikimi (sarılık) ve özellikle hastalık başlamazdan önce ve hastalık süresince dayanılmaz kaşıntı yapan kan hastalıkları.

Yaşlılık kaşıntısı, ihtiyarlarda görülür, kesin bir neden bulma olanağı da yoktur. Bulunabilen sadece kaşıntı lezyonlarıdır.

Kaşıntının tedavisi belirtileri ortadan kaldırmaya dayanır; bunun için de sentetik antihistaminikler ve kaşıntı giderici ilaçlar kullanılır.

KAŞINTILI sıf. Kaşıntıya neden olan: *Kaşıntılı bir hastalık.*

KAŞIRA, Rusya'da kent, Oka kıyısında, Moskova'nın güneyinde; 40 000 nüf. Makine ve gemi sanayileri. Mobilya. Tuhafiye gereçleri.

KAŞITMAK → KAŞIMAK.

KAŞIYACAK a. El biçiminde yapılmış, sırt kaşımakta kullanılan alet; kaşağı.

KÂŞİ a. (iran kenti *Kaşan*'ın adından *kāşi*). Eskiden İran'ın Kaşan kentinde üretilen sırlı ve renkli çinilerle, seramik eşyaya verilen ad. (Çeşitli renklerde dörtgen ya da altıgen biçimindeki kâşiler çiçek motifliydi ve bunlar yapıların dış ve iç duvarlarını kaplamada kullanılıyordu. Ayrıca fincan, bardak, tabak, testi, vazo vb. eşya üretiliyordu. Daha sonra, osmanlı döneminde, duvar kaplamada kullanılan bu tür levhalar "çini" olarak adlandırıldı.)

KAŞİ, Hindistan'daki Varanasi (Banaras) kentinin eski adı.

KAŞİ → KAŞGAR.

KÂŞİ (Gıyasettin **EL-**) → CEMŞİT BİN MESUT EL-KÂŞİ.

KÂŞİCİ a. Esk. seram. **1.** Çinici. **—2.** *Kâşici başı,* çini yapımını üstlenen usta.

KÂŞİF a. (ar. *keşf*'ten *kaşif*). Var olduğu bilinmeyen bir şeyi, bir yeri bulan, ortaya çıkaran kimse: *Antarktika kıtasının keşfi, birçok kâşifin hayatına mal oldu.*
—*Esk. Kâşif-i esrar-ı nihan,* gizli sırları bilen; gizli şeyleri açığa çıkarma iddiasında olan, keramet sahibi. || *Kâşif-i hakayık,* gerçekleri bulan, ortaya çıkaran.

◆ a. Eskiden Mısır'da ilçe ya da kasaba yöneticilerine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Memluklar döneminde Mısır, 36 kâşifliğe bölünmüştü. Büyük memluk beyleri ve valileri, aynı zamanda kendi bölgelerinin kâşifleri idi. Kâşiflerin asıl görevleri vergi toplamak olmakla birlikte, Kahire dışında tüm Mısır bunların yönetimindeydi. Osmanlı İmparatorluğu'nda kâşiflik, mutasarrıflığa eşit bir memuriyet kabul edilmiştir.

KÂŞİF (Muhammet Şerif bin Şemsettin), iranlı şair ve yazar (Kerbela 1595-? 1652' den sonr.). Şemse-i Şirazi de denilen babası bir süre Kerbela'da kaldıktan sonra, sünnilerin baskıları karşısında ailesiyle birlikte önce Isfahan'a gidip bu kentte 23 yıl yaşadıktan sonra da Rey'e yerleşti (1526). Kâşif öğrenimini Isfahan'da yaptı. Rey' de 15 yıl kadılık görevinde bulundu. Başlıca yapıtları: her ikisinin de konularını Nizami'nin aynı adlı yapıtlarından aldığı *Leyla u Mecnûn* ve *Heft Peyker,* Abbas II'yi övmek amacıyla yazdığı *Abbâsnâme,* Sadi'nin *Gülistan*'ından esinlendiği manzum ve düzyazı 20 bölümlük *Sirâc ül-münîr,* tumturaklı bir üslupla kaleme aldığı hikâyelerden oluşan *Hazân u bahâr.*

KÂŞİF, asıl adı **Mehmet,** türk halk şairi (Kayseri 1865-? 1930'dan sonr.). Yaşamıyla ilgili ayrıntılar şiirlerinden çıkarılabilmektedir. Bu bilgilerden, hafız olduğu, tabur imamlığı yaptığı, Kayseri'den ayrıldıktan sonra Anadolu ve Rumeli'de birçok yeri dolaştığı anlaşılmaktadır. Döneminin toplumsal olaylarından da söz ettiği yazma *Divan*'ında gazel, kalenderi, koşma, semai, divan türlerinde ürünleri vardır.

KÂŞİFE sıf. (ar. *kāşif*'in dişl. *kaşife*). *Esk.* Kadın kâşif.

KÂŞİFİ (Hüseyin bin Ali el-Vaiz), iranlı yazar ve vaiz (Beyhak ?-Herat 1505). Güzel konuşması ve sesi ile tanınarak "Vaiz" lakabını aldı. Babasıyla birlikte Nişapur, Meşhed ve Herat'a gitti. Ömrünün sonuna kadar Herat'ta kaldı. Burada Hüseyin Baykara ve Ali Şir Nevai'den yardım ve destek gördü. Başlıca yapıtları: *Kelile ve Dimne* hikâyesini parlak bir anlatımla yeniden yazdığı *Envar-i Süheyli* (Bu yapıt, Ali Çelebi tarafından *Humayunname* adıyla türkçeye çevrildi); Ali ve ailesinden, özellikle Hüseyin'in şehit edilmesinden söz eden *Ravzat üş-şüheda* (bu yapıtı da Fuzuli *Hadikat üs-süedâ* adıyla türkçeye çevirdi); *Cevahir üt-tefsir li-tuhfet il-emir* adlı farsça tefsir; fütüvvet hakkında geniş ve ayrıntılı bilgi veren *Fütüvvetname-i sultani; Zad ül-müsafirin* (mesnevi); nakşibendi hocalarıyla ilgili *Tabakat-ı hacegân-ı nakşibendiye,* evliyaların menkıbeleri hakkında *Menakıb ül-evliya* ve *Divan.*

KÂŞİGER sıf. ve a. (fars. *kāşi,* çini ve *-ger*'den *kāşiger*). Çini yapan usta ve sanatçılara eskiden verilen ad. (Türkistan' da ve İran'da günümüzde de kullanılmaktadır.)

KAŞİHARA, Japonya'da (Honşu) kent; 115 556 nüf. (1990). Turizm. Arkeoloji.

KAŞİMA → KAŞİVARA.

KAŞİNG → CIAŞING.

KAŞİVA, Japonya'da (Honşu) kent, Tokyo yerleşmesinin kuzey-doğusunda konut banliyösü; 305 066 nüf. (1990).

KAŞİVARA ya da **KAŞİMA,** Japonya' da yerleşme, Honşu adasında (İbaraki ili), Tokyo'nun K.-D.'sunda; 166 400 nüf. Büyük Okyanus kıyısında kurulmuş, daha çok demir-çelik ve petrokimyaya ayrılmış büyük sanayi bütünü. Nükleer santral.

KAŞİVAZAKİ, Japonya'da (Honşu) kent, Japon denizi kıyısında, Niigata'nın G.-B.'sında; 83 500 nüf. —Yakınında, küçük hidrokarbon yatakları.

KAŞKADERYA, Özbekistan'da ırmak, Orta Asya'da; Tacikistan'ın batısında oluşur ve Buhara'nın güney-doğusunda Karşi vahasında kaybolur. Yönetim merkezi Karşi (155 000 nüf. [1989]) olan bir yönetim birimine de Kaşkaderya adı verilir.

KAŞKAİLER → KAŞKAYLAR.

KAŞKALAR ya da **GAŞKALAR.** Tar. Anadolu'nun K.inde, Orta Karadeniz kesiminde (yaklaşık Samsun, Sinop) yaşayan eskiçağ halkı. Anadolu'ya İ.Ö. XVIII. yy. başlarında geldikleri kabul edilen Kaşkalar'la ilgili bilgiler hitit kaynaklarına dayanmaktadır. Yarı göçebe, saldırgan ve savaşçı bir topluluk olan Kaşkalar, Hititler'i sürekli uğraştırmışlar, zaman zaman kısa sürelerle onların egemenliğini kabul etmekle birlikte, çoğunlukla bağımsızlıklarını korumuşlardır. Hitit belgelerinden kaşka dilinin hitit diline yakın olduğu, hatta çobanların birbirleriyle anlaşabildikleri öğrenilmektedir. Hattuşili I (İ.Ö. 1640-1610) Karadeniz'le bağlantılarını kesen Kaşkalar'la etkili bir biçimde savaşmak için başkenti Hattuşaş'a aktardı. Tuthalya III dönemin-

de (İ.Ö. 1385-1371) Kaşkalar Hattuşaş'ı ele geçirdi ve tahrip etti. Bu arada hitit topraklarına saldıran Arzavalılar'la da savaştılar ve Arzavalılar Kaşkalar'dan çok sayıda tutsak aldı. Şuppiluliuma da (İ.Ö. 1371-1345) onlarla uğraşmak zorunda kalmıştı. Muvatallis (İ.Ö. 1315-1295) döneminde ayaklanan kaşka kentleri imparatorluğu güç durumda bırakmıştı. Ancak Hattuşili III (İ.Ö. 1288 -1265) bu kentleri yakıp yıkmış, halklarını yok etmiştir. Tuthalya IV döneminde (İ.Ö. 1265-1230) bir kez daha ayaklanan Kaşkalar, büyük bir yenilgiye uğramalarına karşılık gene de bağımlılığı kabul etmemişlerdir. Kaşkalar'ın yöredeki egemenliği, Hititler'i de ortadan kaldıran Ege göçleri sırasında son buldu (İ.Ö. 1200'e doğr.).

KAŞKARİKO a. (?). *Arg.* **1.** Düzen, oyun, dolap: *Kaşkariko yaparak birinci oldu.* **—2.** Yalan: *Attığı kaşkarikonun haddi hesabı yok.*

KAŞKAVAL a. (bulgarca sözc.). Kaşar peynirine benzer tekerlek biçimli, sarımtırak renkli bir tür peynir.

◆ sıf. ve a. *Arg.* Aptal, bön, sersem: *O kaşkavalın bu işi beceremeyeceği belliydi.*

—ANSİKL. Kaşkaval peynirinin hazırlanışı kaşar* gibidir. Ancak, kaşkaval peynirinin tuzlama ve olgunlaşma süresi kaşarınkinden çok daha uzundur. Bu işlem serin ve özel mahzenlerde yapılır ve 3-4 ay sürer. Olgunlaşma süresi daha uzun olduğundan, kaşara göre daha üstün bir lezzet ve aroma elde edilir.

Kaşkaval, İtalya'da, özellikle Sicilya adası ve Lombardia'da üretilir. Yugoslavya, Romanya ve Bulgaristan'da da yapılır.

KAŞKAVAL a. (ital. *caccia* ve *cavalla'* dan). Denizc. **1.** Gabya ve babafingo çubuklarını maunalar üzerine bindirmek ve yerlerine tutturmak için, çubukların topuklarına açılan deliklerden geçirilen ve uçları maunalara dayandırılan demir ya da ağaç siğiller. **—2.** *Kaşkaval deliği,* gabya ve babafingo çubuklarının topuklarına, kaşkavalların geçirilmesi için açılan delik. ||*Kaşkaval tokmağı,* kaşkavalı yerine sürmek, yerleştirmek ve gerektiğinde çıkarmak için kullanılan tokmak ya da küçük balyoz.

KAŞKAYLAR ya da **KAŞKAİLER,** G. İran'da Fars bölgesinde yaşayan ve bu bölge ile Isfahan'ın K.'i arasında konargöçer bir yaşam süren türk boyu. Deştikıpçak kökenli olan Kaşkaylar, daha sonra Hindistan ve Sistan arasındaki bölgelere, oradan Irak' a göç ettiler, sonunda Fars'a yerleştiler. Günümüz İran'ındaki türk gruplarının en büyüklerinden biri olan Kaşkaylar'ın yaylakları Şaş Nahiya, Cahar Danke, Kazerun yörelerindedir; Firuzabad, Maymand, Afraz ve Hunc ise kışlaklarıdır. Kaşkaylar, diğer konargöçer türk toplulukları gibi obalara, ve ocaklara ayrılır. Genellikle at, deve ve küçükbaş hayvan yetiştirerek göçebe bir hayat sürmekle birlikte yaylalarının çevresinde sulu tarım da yaparlar. Başlıca ticari ürünlerini koyun, uzun tüylü koyun põstekisi, yün ve özellikle bitkisel boya ile renklendirilen ünlü halıları oluşturur. Kadınları, toplumda önemli bir rol oynayan Kaşkaylar, G.-B. türkçesi grubundan bir oğuz ağzı konuşurlar.

KÂŞKİ ilg. (fars. *kaş* ve *ki*'den *kâşki*). *Esk.* Keşke.

KAŞKOL a. (fr. *cache-col*'den). Boyuna sarılan uzun ve dar atkı.

KAŞKORSE a. (fr. *cache-corset*). Bedenin üst bölümüne ve ten üzerine giyilen ince ve süslü kadın iç çamaşırı; fanila.

KAŞLAMAK g. f. Yüzük taşını kaşa oturtmak.

KAŞLI sıf. **1.** Kaşı olan ya da kaşı belirtilen bir nitelikte olan kimse için kullanılır: *Kara kaşlı. Hilal kaşlı.* **—2.** *Kaşlı gözlü,* özellikle kaşının ve gözünün siyahlığı ve güzelliğiyle dikkati çeken kimselere denir.

—Kuyumc. Kaşlarla süslenmiş bir yüzüğe denir.

KAŞMER sıf. ve a. *Yörs.* Maskara, soytarı.

KAŞMERDİKOZ sıf. *Arg.* Uygunsuz, çirkin, garip kimse için kullanılır.

KAŞMERLİK a. *Yörs.* Maskaralık, soytarılık: *Otur yerine, şimdi kaşmerliğin lüzumu yok.*

KAŞMİR a. (G. Asya'daki *Keşmir*'den). **1.** Keşmir keçilerinin sırtından elde edilen ve saf olarak ya da yünle karıştırılarak kullanılan çok ince kıl. **—2.** Keşmir ya da Tibet keçilerinin kıllarından yapılan çok ince kumaş: *Kaşmir elbise.* **—3.** Kaşmirden şal ya da kazak. **—4.** *Fransız kaşmiri,* Hindistan kaşmirinin taklidi olan ince yün kumaş. || *İskoç kaşmiri* → İSKOÇ.

—ANSİKL. Kaşmir elde edildiği Keşmir keçilerinin ancak belli bölgelerde yaşaması ve az sayıda olması, elde edilen elyafın ancak çok az bir kısmının kullanılması gibi nedenlerle çok pahalı bir maddedir. Bir keçiden 250 g elyaf elde edilir. Hayvanlar üzerinden sonbaharda taramak ya da elle yolmak suretiyle alınan elyaf, dış ve iç olmak üzere iki tabakadan oluşur. Dış tabaka kalın ve uzun, iç tabakaysa ince ve kısa elyaflıdır, yüne benzer. Keşmir yünü bu iç tabakadan elde bükülerek elde edilir. Bir keçiden elde edilen iç elyafın miktarı 60 - 140 g arasındadır.

Kaşmir adı önce Hindistan'dan gelen şallar için kullanıldı. Keşmir keçileri elde yapılan kaşmirlerin üretiminde kullanılan ince ve ipeksi kılları sağlayan tek hayvandır. Bu ad, Fransa'da "fransız tezgâhı" adı verilen özel bir tezgâhta üretilen benzer kumaşlara da verildi. Hint ve fransız kaşmirlerinden başka, *iskoç kaşmiri* adı, renkleri çok çeşitli kadın giysilerinin yapımında kullanılan bir kumaşı belirtmek için kullanılır. Bu kumaş dört çözgü ve dört atkı ipliğinin çaprazlanmasıyla elde edilir.

Günümüzde kaşmir adı verilen kumaşlar, ince kamgarn iplikle, 1/2 dimi örgü kullanılarak dokunan ve atkı sıklığı, çözgü sıklığından fazla olan kumaşlardır. Bunların ucuz türlerinde atkıda kamgarn, çözgüde pamuk ipliği de kullanılır. *İpek kaşmir* adı verilen türünde, çözgü kamgarn iplikten, atkı şap ipeğindendir. Bezayağı örgüyle dokunan kaşmir türleri de vardır. Kaşmirlerin en değerlisi çözgüleri ipek, atkıları % 100 keşmir yününden yapılan kaşmir ipek kadifeleridir.

Kaşmir, daha çok, yüksek kaliteli kadın kumaşı ve paltoluk olarak kullanılır. Ender olarak erkek ceketlikleri, bebe takımları da yapılır.

KAŞMİR → KEŞMİR.

KAŞOLON a. (fr. *cacholong*). Miner. Porselen beyazlığında opal türü.

KAŞOT, yun. **Kasos,** Akdeniz'de Kerpe (yun. **Karpathos**) adasının G.-B.'sında, Yunanistan'a bağlı ada.

KAŞTA, İ.Ö. 760'a doğru Sudan'da Napata kralı. Büyük bir olasılıkla firavun Pianhi (XXV. mısır hanedanlığının ilk kralı) ve tebli kutsal tapıcı Amenardis'in babasıdır.

KAŞU a. **1.** Birmanya, Hindistan, Endonezya ve Sri Lanka ormanlarında yetişen birtakım bitkilerin (*A. catechu* [küstümotugiller], *Areca catechu* [palmiyegiller] ve *Uncaria gambir* [kökboyasıgiller] odunundan, tohumlarından ya da yaprak ve tomurcuklarından elde edilen ve eczacılıkta kullanılan özüt. **—2.** Kaşu pastili.

—ANSİKL. Eczc. Eczacılıkta kullanılan kaşunun başlıca bileşenleri tanen, kateşin ve kaşutannik aşittir. Tanence zengin bu özütlerin birkaç çeşidi vardır: sarı kaşu, siyah kaşu ve seylan kaşusu.

Sarı kaşu, Uncaria gambir türünün yaprak ve tomurcukları suda çözündürülerek elde edilir. Çıkarıldığı bitki Endonezya adalarında yetişir ve yetiştirilir. Bu kaşu 3-4 cm genişliğinde, küp biçiminde, dışı koyu esmer, içi tarçın renkli, kokusuz ve buruk lezzetli, hafif parçalar halinde satılır. Dahilen peklik verici, antiseptik ve kan dindirici olarak kullanılır. Sudaki çözeltisi (% 5) boğaz ve diş hastalıklarında gargara yapılır. Sarı kaşu boya ve deri (sepileme) sanayisinde ve balık ağlarının hazırlanmasında da kullanılır. *Siyah kaşu,* kaşu akasyasının odunundan elde edilir, sarı kaşu gibi kullanılır. (Eşanl. KADIHİNDİ.) *Seylan kaşusu,* felfelek (*Areca catechu*) tohumlarından çıkarılır. Öteki kaşular kadar önemli değildir. ●

KAŞUB DİLİ a. Kaşublar'ın konuştuğu, leh öbeğinden slav dili.

KAŞUBLAR, Gdańsk'ın batısında oturan pomeranyalı Slavlar.

KAŞUTANİK sıf. (fr. *cachoutannique*). Kim. *Kaşutanik asit,* kaşu'nun bileşiminde % 30 oranında bulunan epikatekol' ün (P vitamini) yükseltgenmesi sonunda oluşan flobatanin.

KAŞÜSTÜ a. Saraç. Kaltakta, önkaşın üstündeki demir şerit.

KAŞÜSTÜ, esk. **Kuhla,** Trabzon'un Yomra ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 627 nüf. (1990).

KAT, -tı a. **1.** Bir apartmanda, bir binada yatay iki döşeme (tavan ve taban) arasında kalan, aynı düzeydeki dairelerin, odaların, koridorların tümü: *Birinci, ikinci katta oturmak. Asansör üst katta kaldı.* **—2.** Bir yüzey üzerine üst üste konan, yayılan, sürülen ya da önlü arkalı sıralanan şeylerde her. bir tabaka, her bir sıra: *Böreğe bir kat yufka, bir kat kıyma koymak. Duvara bir kat daha boya sürmek. İki kat perde. Tarlayı iki kat dikenli telle çevirmek.* **—3.** Bükülen ya da kıvrılan bir şeyin her bir kıvrımı: *Kumaşın kat yeri belli oluyor.* **—4.** Giyecek sözkonusuysa, takım: *İki kat temiz çamaşır. Üç kat elbise.* **—5.** Birim olarak alınan bir eylemin, bir durumun, bir niceliğin bir diğeriyle karşılaştırıldığında, az ya da çok olan şiddeti; defa, kere, misil: *Bu lamba ötekinden iki kat daha fazla aydınlatıyor. Her şey, bir önceki yıla göre iki kat daha pahalı.* **—6.** Ön, yan, huzur: *Adalet katında.* **—7.** Orun, mevki: *Başkanlık yüksek katına.* **—8.** *Kat çıkmak,* bir yapının üstüne yeni bir kat daha yapmak. || *Kat kat,* üst üste: *İçine kat kat yünlüler giymişti;* oldukça, çok, karşılaştırılamayacak ölçüde: *Bu, benimkinden kat kat güzel.*

—Anat. Bir bölgenin altında ya da üstünde olan bölge (örneğin karında kalınbağırsak bağının üst ya da alt katı).

—Berbl. *Kat kat kesme,* saçlar arasında farklı kalınlıkta kademeler bırakarak uçlara doğru belirli bir hacim sağlamak için makasla ya da daha düz bir görünüm vermek için usturayla kesme tekniği.

—Bot. Bitkilerde yaprakların ulaştığı düzey. (Bir ormanda tepeden toprağa kadar birkaç kat bulunur: ağaç katı, çalı katı, ot katı, yosun katı.)

—Boyac. Yeni ya da daha önce üzerine bir kaplama maddesi sürülmüş bir yüzeye yedirilen, uygulanan vernik, boya ya da karışım miktarı. (Bir araçtan yararlanarak [fırça, rulo, püskürtücü] olabildiğince eşit bir biçimde yayılan bir boya tabakası, süründükten hemen sonra, yaş, ince bir tabaka, kısa bir süre sonra da değişikliğe uğrayarak kuru tabaka haline gelir.) ||*Apre katı,* solüsyon ya da emülsiyon halinde sıvı madde: bir yüzeyin üzerini süslemek ve parlak ve düzgün bir yüzey sağlamak üzere, gerektiğinde bir zımparalama işleminden sonra sürülür. ||*Astar katı,* emici bir yüzeye doğrudan sürülen kat. || *İlk kat,* emici olmayan bir yüzeye doğrudan sürülen kat. ||*Son kat,* dış ortamla temas edeceği düşünülerek sürülen kat.

—Elektron. Bağlantı devreleriyle birlikte etkin bir öğeden (elektronik tüp ya da tranzistor) oluşan bütün. (İşlevlerine göre yükselteç, salınım üreteci, frekans değiştirici, faz kaydırıcı, frekans çoğaltıcı, algılayıcı, ayırtaç vb. katlar ayırt edilir.)

—Geom. Bir eğrinin, parametrenin farklı k ($k \geqslant 2$) değeri için erişilen noktası. (Bu durumda k nci basamaktan nokta denir,

$k = 2$ ise de ikikat nokta deyimi kullanılır. Bu özellik parametrenin seçimine bağlı olabilir.) ‖ Bir *f* polinomu yardımıyla $f(x, y) = 0$ biçiminde tanımlanan bir düzlemsel eğrinin, *f* nin 1, ..., $k - 1$ nci basamaktan kısmi türevlerinin sıfır olduğu, ama *k* nci basamaktan bütün kısmi türevlerinin sıfır olmadığı nokta. (Bu durumda *k* nci basamaktan katlı nokta denir.)

◆ a. Bir başka tamsayıyı tam olarak çok kez içeren sayı. (Bir bağıl *a* tamsayısının katı, $b = a \times k$ yi gerçekleyen *k* tamsayısının var olduğu bir *b* bağıl tamsayısı.) [Bk. *ansikl.* böl. Arit.]

—Giy. *Kat ütüsü,* konfeksiyon sanayisinde gömlek türü giyeceklerin düzgün katlanarak paketlenmesi için kol ortasına, omuz çizgisine ve bedenin arkaya katlanma yerine bir çizgi oluşturacak biçimde yapılan ütü. —Pantolonlarda ön ve arkada boylamasına düzgün bir çizgi oluşturacak biçimde yapılan ütü.

—Kâğ. san. Kâğıt ya da karton makinesinin eleği üzerinde oluşan homojen bileşimli lifli örtü. (Lifli bir katman elde etmek için, aynı bileşimde olan ıslak haldeki katlar yapıştırıcı kullanmadan basınçla birleştirilir.)

—Kim. müh. Bir aygıt ya da donanımda bulunan özütleme, ayırma birimlerinden her biri.

—Mat. çözlm. *Kat fonksiyonu,* bir $[a, b]$ doğru parçası üzerinde tanımlanmış $[a, b]$ üzerinde bir basamak fonksiyonu dizisinin düzgün limiti olarak tanımlanan $\mathbb{R}$ den $\mathbb{R}$ içine *f* fonksiyonu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Med. huk. *Kat irtifakı,* bir arsa üzerinde kat mülkiyetine konu olmak üzere yapılacak ve yapılmakta olan yapının bağımsız bölümleri için, o arsanın maliki ya da ortak malikleri tarafından Kat mülkiyeti kanunu'na göre kurulan irtifak hakkı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖*Kat maliki,* Kat mülkiyeti kanunu'na göre bağımsız bölümler üzerinde kurulan mülkiyet hakkına sahip kimse. ‖*Kat mülkiyeti,* bir taşınmazın bağımsız bölümleri üzerinde kurulan mülkiyet hakkı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Nük. müh. *İzotop ayırım katı,* bir izotop ayırım tesisini oluşturan aygıtlar dizisinin öğelerinden her biri.

—Otelc. *Kat görevlisi,* bir otelde belli bir kattaki odaların temizliğinden ve düzeninden sorumlu kişi. (Odaları temizlemek, yatakları düzeltmek ve değiştirmek, oda için gerekli havlu, sabun vb. malzemeyi sağlamak kat görevlisinin işidir.)

—Ölçbil. TÜREV'in eşanlamlısı.

—Pedol. Yüzeye hemen hemen koşut, kalın ya da ince toprak katmanı. (Bir toprağın katlarının tümü ya da *toprak kesiti* aynı ana kayacın [C katı] değişimlerinden doğar; bu değişimlerin nedenleri şunlardır: basit ayrışma [B katı], organik madde eklenmesi [L bitkisel döküntüsü ve A_0A_1 humuslu katları], fakirleşme [A_2 ve E alüvyal katları] ya da tersine, kil, hidroksit ve organomineral komplekslerin birikmesi [B alüviyal katları]. Morfolojik görünümleri, fiziksel kimyasal ve mineralojik yapıları ve karşılıklı ilişkileriyle belirlenen katlar, toprak sınıflanmasında ve tarımsal tanıda temeldir.)

—Tekst. *Çözgü katı,* dokuma tezgâhı üzerindeki çözgü ipliklerinin oluşturduğu basit tülbentlerden biri.

—Uz. havc. ve Savunm. *(İtici) kat,* bir uzay aracının, genellikle iticiyle donatılmış ve uçuşun belli bir evresinde bazı görevleri yerine getiren bağımsız ve ayrılabilen bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Yerbil. Jeolojik zamanları bölümlemede kullanılan ana birim. (Süresi değişkendir [3 ile 10 milyon yıl], altkatlara bölünebilir; pek çok kat bir dizi ya da bir devr oluşturur.)

—ANSİKL. Arit. Bir *a* bağıl sayısının katları kümesi $a\mathbb{Z}$ ile gösterilir. $a\mathbb{Z}$ ile $(-a)\mathbb{Z}$ kümeleri eşittir; şu halde yalnızca *a* nın pozitif olduğu hallerle ilgilenilebilir. $\mathbb{Z}$ nin (*a* doğal bir tamsayı olmak üzere) $a\mathbb{Z}$ altkümeleri $\mathbb{Z}$ nin altgrupları, althalkaları, idealleridir, karşıt olarak da $\mathbb{Z}$ nin her altgrubu, althalkası, ideali, *a* bir doğal sayı olmak üzere $a\mathbb{Z}$ biçimindedir. $a\mathbb{Z}$, *a* elemanı tarafından doğurulmuştur denir. *a*, *b* elemanının katı ise, *a* nın katlarının kümesi, *b* nin katlarının kümesi içinde bulunur, buna göre $a\mathbb{Z} \subset b\mathbb{Z}$ dir.

İki *a* ile *b* tamsayısının ortak katlarının kümesinin, yani $a\mathbb{Z} \cap b\mathbb{Z}$ kümesinin elemanlarının aranması, şu halde $a\mathbb{Z} \cap b\mathbb{Z}$ yi doğuran en küçük pozitif ve sıfır olmayan, E.K.O.K. (en küçük ortak kat) denen elemanın aranmasına gelir. İki (ya da daha çok) sayının E.K.O.K. ının aranması, bunların asal çarpanlara ayrılmasıyla yapılır: E.K.O.K., çarpanlara ayrılmalarda, en büyük üssü taşıyan, ayrılmalarının en az birinde gözüken bütün doğal asal sayıların çarpımına eşittir. E.K.O.K., hem de sayıların çarpımının, bunların E.B.O.B.* iyle bölümüne eşittir. (Bu halde önce E.B.O.B. ni belirlemek gerekir.)

10 un, 10^{12} den sonraki kuvvetlerini ifade etmek için $10^{6N} = (N)$ bilyon formülünden yararlanılır, yani 10^{12} = bilyon, 10^{18} trilyon, vb. Böylece bir terawat, bir bilyon wattır.

—Mat. çözlm. Bir kat fonksiyonu için ayırt-edici bir özellik, buna ε farkıyla yaklaşılabilinmesidir; yani $\varepsilon > 0$ ne olursa olsun, $[a, b]$ üzerinde tanımlanmış $|f(x) - \varphi_\varepsilon(x)| < \varepsilon$ olacak biçimde bir φ_ε basamak fonksiyonu vardır. Böyle bir fonksiyonun süreksizlik noktaları birinci türdendir; bu noktaların kümesi sonludur ya da sayılabilirdir. $[a, b]$ üzerindeki kat fonksiyonların $\mathcal{E}^*$ kümesi, fonksiyonların toplaması ve bir gerçek sayıyla dış çarpması için, $[a, b]$ üzerindeki tanımlanmış fonksiyonların vektör uzayının bir altuzayıdır. $[a, b]$ üzerinde tanımlanmış bir kat fonksiyonları dizisinin düzgün limitinin kendisi de bir kat fonksiyonudur. Böylece $[a, b]$ üzerinde tanımlanmış sürekli bir fonksiyon ve bir $[a, b]$ doğru parçası üzerindeki tekdüze bir fonksiyon kat fonksiyonlarına örnek oluşturur. $[a, b]$ üzerinde bir kat fonksiyonu Riemann anlamında integrallenebilir olduğuna göre, tekdüze ve sürekli fonksiyonlar da böyle olur.

Kimi yazarlar için, kat fonksiyonu kavramı tümüyle değişik bir kavramı örter: ölçülebilir bir E uzayından bir F vektör uzayına tanımlanan fonksiyonlar için bu, basamak fonksiyonlarının bir genelleştiriminden başka bir şey değildir. Yine bu yazarlar bu durumda az önce tanımlanmış kavram için *düzenli fonksiyon* deyimini kullanırlar.

—Med. huk. *Kat irtifakı,* arsa payına bağlı bir irtifak çeşididir. Yapı tamamlandıktan sonra, arsa malikinin ya da irtifak hakkı sahiplerinin isteği üzerine kat mülkiyetine çevrilir. Kat irtifakının kurulabilmesi için arsa malikinin ya da tüm paydaşların Kat mülkiyeti k.'nun 12. maddesine uygun olarak düzenlenen belgelerle tapu dairesinden istekte bulunmaları gerekir. Üzerinde kat irtifakı kurulmuş taşınmazda, ortaklığın giderilmesi istenemez. Kat irtifakına konu olan arsanın malikleri tapuya verecekleri ortak yazılı istekle, kat irtifakına ait sicil kaydını sildirerek bu irtifaka son verebilirler. Ayrıca kat irtifakına konu olan arsanın yok olması ya da üzerinde yapı yapılmayacak duruma gelmesi ve kamulaştırılması ile kat irtifakı kendiliğinden sona erer. Kat irtifakının kurulması sırasında verilen plana göre beş yıl içinde yapı yapılmaması halinde de kat irtifakı ortadan kalkar.

Kat malikleri, bağımsız bölümler üzerinde Türk med. k.'nun maliklere tanıdığı tüm hak ve yetkilere sahiptirler. Kat maliki, öteki kat maliklerinden izin almadan bağımsız bölüm üzerinde her türlü hukuki tasarrufta bulunabilir. Örneğin, bağımsız bölümü satabilir, kiraya verebilir, bağışlayabilir vb. Kat malikleri, ortak yerlerde (garaj, kömürlük, bahçe vb.) arsa payları oranında ortak mülkiyet hükümlerine göre yararlanırlar. Kat malikleri bu yerlerdeki ortak mülkiyeti sona erdirmeyi isteyemezler. Ana taşınmazın tavan, taban, duvar gibi birbirine bağlantılı yerlerinde, maliklerin izniyle anayapıya zarar vermeden onarım, tesis ve değişiklik yapılabilir.

Kat malikleri, ana taşınmazın bakımını ve korumasını sağlamakla yükümlüdürler. Tüm kat maliklerinin izni olmadıkça ortak yerlerde onarım, değişiklik, inşaat yapılamaz. Kat malikleri aralarında başka türlü anlaşma olmadıkça kapıcı, kaloriferci, onarım gideri, yönetici aylığı vb. genel giderlere, kendi arsa payı oranında katılmakla yükümlüdürler. Ortak gideri karşılamak üzere toplanan avans payını ödemeyen kat malikine karşı, öteki maliklerden her biri ya da yönetici dava açabilir, icra takibi yapabilir. Dava, taşınmazın bulunduğu yer sulh mahkemesinde açılır.

Kat mülkiyeti, 23 haziran 1965 tarih ve 634 sayılı Kat mülkiyeti kanunu ile düzenlenmiştir. Yasaya göre kat mülkiyeti taşınmaz mülkiyetinin bir türüdür. Bu mülkiyet, arsa payı ve ana taşınmazdaki ortak yerlerle bağlantılı özel bir mülkiyettir. Kat mülkiyeti şu bölümleri kapsar: 1. ana taşınmazdaki bağımsız bölüm; 2. bağımsız bölüme bağlanmış eklentiler; 3. bağımsız bölüme bağlanmış arsa payı; 4. ortak mülkiyet esasına bağlı yerler üzerindeki ortak mülkiyet payı.

Kat mülkiyeti, genel olarak tamamlanmış ve tümü kâgir binalarda kurulabilir. Ana taşınmazın tümünün mülkiyeti, kat mülkiyetine çevrilmeden o taşınmazın bir ya da birkaç bölümünde kat mülkiyeti kurulamaz. Kat mülkiyeti kurulabilmesi için ana taşınmazdaki bağımsız bölümlerin maliklerinin ayrı kişiler olması gerekmez. Taşınmaz üzerinde sınırlı ayni hakların bulunması, o taşınmazın kat mülkiyetine çevrilmesine engel değildir.

Kat mülkiyetinin kurulması için, Kat mülkiyeti kanunu'nda sayılan belgelerin tapu dairesine verilmesi gerekir. Bu belgeler şunlardır: 1. belediyece onaylanmış proje; 2. iskân belgesi (yapı kullanma izni); 3. ana taşınmazı gösteren fotoğraf; 4. her bağımsız bölüme ilişkin bilgilerin bulunduğu liste; 5. yönetim planı; 6. kat mülkiyeti kurulmasına ilişkin dilekçe.

Tapu memuru kendisine verilen belgelerin kanuna uygun olduğuna karar verirse, Tapu kanunu'nun 26. maddesine göre resmi senet düzenler. Daha sonra kat mülkiyetine konu olacak bölümlerin her biri ayrı ayrı kat mülkiyeti tapu kütüğüne kaydedilir. Böylece kat mülkiyetine çevrilen her bağımsız bölüm, taşınmaz niteliği kazanır.

Kat mülkiyeti, kat malikleri kurulu ve onun seçtiği yönetici ile yönetilir. Kurul, yılda en az bir kez toplanır. Her bağımsız bö-

Ondalık katlar ve askatlar tablosu

birimin adından önce konacak önek	birimin simgesinden önce konacak simge	birimin çarpıldığı çarpan
eksa	E	10^{18}
peta	P	10^{15}
tera	T	10^{12}
giga	G	10^{9}
mega	M	10^{6}
kilo	k	10^{3}
hekto	h	10^{2}
deka	da	10
desi	d	10^{-1}
santi	c	10^{-2}
mili	m	10^{-3}
mikro	µ	10^{-6}
nano	n	10^{-9}
piko	p	10^{-12}
femto	f	10^{-15}
atto	a	10^{-18}

lüm malikinin, arsa payına bakılmaksızın, bir oyu vardır. Kurul kararları, noterlikçe tasdikli bir deftere yazılır ve kat maliklerine imzalatılır. Kararlar, genel olarak, oy çokluğu ile alınır. Kat malikleri, ana taşınmazın yönetimini kendi aralarından ve dışarıdan seçecekleri bir kimseye ya da üç kişilik bir yönetim kuruluna verebilirler. Sekiz ya da daha fazla bağımsız bölüm bulunması durumunda yönetici seçilmesi zorunludur.

Yönetici genel olarak taşınmazı idare eder, kat malikleri kurulu tarafından alınan kararları yerine getirir.

—Uz. havc. ve Savunm. Sıvı propergollü* bir *itici kat*'ın genellikle biri yakıt diğeri yakıcı içeren iki tankı içinde yanma gazlarının genişlediği birer lüleyle donatılmış bir ya da birkaç yanma odası vardır; katta ayrıca basınçlama organları sıvıların yanma odalarına püskürtülmesi için tanklar ve güdüm sisteminin verdiği emirlere göre lüleleri doğrultan pilotaj düzenleri bulunur. Katı propergollü itici bir kat aynı zamanda yakıt deposu ve yanma odası görevleri yapan bir yapı içerir. Pilotaj düzenlerini de taşıyan bu yapı üzerine bir ya da birkaç lüle takılmıştır. İtici katlar ayrıca güç kaynakları, kayma roketleri, katları birbirinden ayırıcı düzenler vb. çok sayıda diğer donanımlar içerebilir. Bir güdümlü mermi ya da fırlatıcının birçok itici katı bulunur. Avrupalılar'ın gerçekleştirdiği Ariane fırlatıcısının da sıvı propergollü üç katı vardır.

KAT a. (ar. *ḳaṭᶜ*). *Esk.* **1.** Kesme, ayırma, bölme. **—2.** İlişkiyi kesme, bağlantıyı koparma. **—3.** Bitirme, sona erdirme. **—4.** *Kat etmek* → KATETMEK. **—5.** *Kat-ı alaka*, ilgiyi kesme, ilgilenmeme. ‖ *Kat-ı cevab*, cevap vermeme. ‖ *Kat-ı dava*, sorunu çözümleme, davayı sonuçlandırma. ‖ *Kat-ı hayat*, ölme, ölüm. ‖ *Kat-ı kelam*, sözü bitirme, sözü kesme. ‖ *Kat-ı merahil*, aşamalardan geçme, yol alma. ‖ *Kat-ı mesafe*, mesafeyi sona erdirme, ilerleme. ‖ *Kat-ı meratib*, rütbeleri aşma; meslekte yükselme. ‖ *Kat-ı muhabere*, haberleşmeyi kesme, haberleşememe.‖ *Kat-ı münasebet*, ilişkiyi kesme, görüşmeme. ‖ *Kat-ı nazar*, bir şeyi konu dışı bırakma, göz önünde bulundurmama, bir yana bırakma. ‖ *Kat-ı rahm*, akrabalarla bağlantıyı koparma, onlara gidip gelmeme. ‖ *Kat-ı rişte-i kelam*, söz ipini kesme; sözü bitirme, konuşmayı kesme: *"... Paşa, bahsi uzatmamak için kat-ı rişte-i kelâma mecbur olmuştur"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). ‖ *Kat-ı tarik*, yol kesme; haydutluk.‖ *Kat-ı uzv*, bir organı kesme. ‖ *Kat-ı ümid*, ümidi kesme, ümitsizliğe düşme: *"Suphi artık hayatından kat-ı ümid etmişti"* (Nabizade Nazım, XIX. yy.).

—Ed. Sözü sürdürmenin anlatımdaki etkiyi azaltmaması için sırası gelince cümleyi kesme. (Örn. *"Ey kimsesiz avare çocuklar...hele sizler, / Hele sizler..."* [Tevfik Fikret].) —Aruz vezninde müstef'ilün (——·—) cüzünü mef'ûlün (———); mütefâilün (··—·—) cüzünü feilâtün (··——) biçimine sokmak.

—Esk. mat. KESME'nin eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı amudi*, DİKGEN'in eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı daire*, daire dilimi. ‖ *Kat-ı mail*, EĞRİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı mükâfi*, PARABOL'ün eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı mükafi-mücessem*, parabol biçiminde olan. ‖ *Kat-ı nakıs*, ELİPS'in eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı ufki*, YATAY'ın eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı zaid*, HİPERBOL'ün eşanlamlısı. ‖ *Kat-ı zaid-i mücessem*, hiperbol biçiminde olan.

—Hat. *Kat'ı kâmil*, büyük boy kâğıtlardan meydana gelen eski yazma kitaplara verilen ad. (Büyük mushaflar bu türdendir.)

—İsl. huk. *Kat-ı tarik*, kişilerin mallarını zorla ellerinden alma, can güvenliğini tehdit etme, korku ve terör yaratma amacıyla, bir ya da birçok kişinin yol kesmesi.

—Süslem. sant. → KATIA.

KAT a. **1.** Etyopya ve Yemen'de yetişen bir ağaççığın (erguvangillerden *Catha edulis*) yapraklarından çıkarılan, feniletilamin grubundan sanrı uyandırıcı madde. **—2.** Yaprakları uzun süre çiğnenince sarhoşluk veren bu ağaççığın kendisi.

KAT a. (hollandaca sözc.). XVII. yy. ile XVIII. yy. arasında. Baltık denizi'nde ve Kuzey denizi'nde kullanılmış üç direkli ticaret gemisi.

KAT → KAS.

KAT, esk. **Katköy,** Tokat'ın Turhal ilçesi Dökmetepe bucağına bağlı belde; 2 372 nüf. (1990).

KATA be. (ar. *ḳaṭᶜa*). *Esk.* Olumsuz cümlelerde hiç, asla, kesinlikle anlamında kullanılır.

KATA a. (tutuş anlamında jap. sözc.). Judoda, teknik bir gösteriyi oluşturan kurallara bağlı tutuş dizisi. (Kano Cigoro judoyu meydana getiren ve temellerini oluşturan 7 kata düzenlemiştir. Katalar judoculardan, 1. dan siyah kuşaktan başlayarak derece yükselmeleri için istenir.)

KATABATİK sıf. (fr. *katabatique*). Meteorol. Alçalan düşey bileşimli rüzgâr için kullanılır. (Katabatik rüzgârlar arasında bora ile Grönland'ın buzul takkesinin yamaçlarından eserek tepede okyanusa yönelen rüzgârlar sayılabilir.)

KATABOLİT a. (fr. *catabolite*). Biyokim. Bir maddenin katabolizmasından çıkan cisim. (Nükleoproteinlerin idrar kataboliti ürik asittir.)

KATABOLİZMA a. (fr. *catabolisme*'den). Fizyol. Canlı maddenin yardımlama ve parçalanma olaylarının tümü. Ürünlerin bir kısmı sürekli olarak artıklara dönüşür. (Katabolizma, anabolizma ile birlikte metabolizmanın iki evresini oluşturur.)

KATACEPHE a. (yun. *kata*, alçalarak ve *cephe*'den). Meteorol. Etkin havanın edilgin havadan daha az hızlı olduğu cephe. (Bu cephe sıcak havanın alçalmasına, soğuk havanın ise yükselmesine yol açar. İki kütle artık sıkışarak çarpışmadığından süreksizlik hafifler. Bu süreç bir cephenin antisiklon alanına girmesiyle oluşur; ayrılma katacepheyi geliştirir.)

KATADE BİN İDRİS, Mekke'de Katade şerif sülalesinin kurucusu (öl. Mekke 1221). Beni Haşim ailesi arasındaki iktidar savaşımından yararlanarak Mekke'ye girdi ve son haşimi şerifini kentten kovup yerine geçerek Katade sülalesini kurdu (1203). Daha sonra Taif'i ele geçirerek yöredeki Beni Sakif aşiretlerini denetimi altına aldı. Eyyubiler ve Yemen Zeydileri'ni destekleyen Medine şerifi ile arası açıldı. Medine üzerine yürürken, yarı yolda hastalandı, Mekke'ye döndü. Hasta yatağında büyük oğlu Hasan tarafından öldürüldü. Sülalesinin erkek üyeleri 1916'ya kadar Mekke şerifi olarak varlıklarını korudular.

KATADİYOPTR a. (fr. *catadioptre*'den). Kaynaklandıkları doğrultudan gelen ışıklı ışınları, bu doğrultu ne olursa olsun geri göndermeye yarayan optik sistem.

—ANSİKL. Bir katadiyoptr üçdikaçılı üçdüzlemliden ya da odak düzleminde yansıtıcı bir yüzey gösteren diyoptrdan oluşur. Katadiyoptrlar kara trafiğinde her zaman kullanılmaktadır. Bunlar, engellerin ya da taşıtların yalnızca ışığın yansımasıyla etkili biçimde işaretlenmesini sağlar.

KATADROM sıf. Zool. Üremek amacıyla ırmaklardan denizlere "inen" balıklar için kullanılır. (Karşt. anl. ANADROM.)

KATAFALK, -kı a. (fr. *catafalque*; ital. *catafalco*'dan). Saygı duruşunda bulunulan bir ölünün tabutunun (gerçek ya da simgesel) konması için kurulan dekoratif seki.

KATAFOREZ a. (fr. *cataphorèse;* yun. *kata-* [aşağıya inen, üzerinde, karşı] ve *phoresis*, taşımak eylemi'nden). Kolloidal parçacıkların elektrik akımı etkisiyle katot yönündeki göçü. (Kataforezden, katyonsal boyama banyosuna katot olarak yerleştirilen parçaları, elektrolizle çökeltme yoluyla boyamada yararlanılır.)

KATAFOT → CATAPHOTE.

KATAGOGİA, *dönüş şenlikleri* anlamında yun. sözc. Yunanlılar'da bir tanrının dönüşünü kutlamak için düzenlenen şenlik. (Özellikle Eryks dağında ve Efes'te düzenlenirdi.)

KATAĞAN, Afganistan'ın K.-D.'sunda Afgan Türkistan'ında bölge; güneyinde Hindu Kuş, kuzeyinde Tacikistan ile sınırı belirleyen Panca vardır. Başlıca kenti *Bağlan.* Pamuk ve şekerpancarı yetiştirilen bir bölgedir.

KATAHZİPURİ. Mit. Hatti panteonunda sihir ve büyü tanrıçası. Hititler'deki karşılığı, Kamruşepa*'ydı.

Kataib, 1936'da Pierre Cemayel tarafından kurulan siyasal ve askeri hareket. (→ LÜBNAN.)

KATAJEN sıf. (fr. *catagène*). Tıp. Bir dokunun gerilediği ya da küçüldüğü devreye denir.

KATAKANA a. Çince dışındaki yabancı dillerden aktarılan sözcükleri yazmak için kullanılan japon heceleme kitabı.

KATAKEKAUMENE → KULA volkanları.

KATAKLASTİK sıf. (fr. *cataclastique*). Yerbil. Kataklaz olayıyla bağlantılı olan, minerallerin ufalanması, uzaması ve belli doğrultulara yönelmesiyle belirlenen, kayaca yapraklı ve şeritli bir görünüm veren bir ezilme yapısı için kullanılır.

KATAKLAZ a. (fr. *cataclase*). Yerbil. Anormal bir dokanak yakınlarında bir kayacın ezilmesine ve parçalanmasına yol açan tektonik olay.

KATAKLİNAL sıf. (fr. *cataclinal*). Jeomorfol. Eğim doğrultusuna göre akan bir akarsu ya da eğimi ile eğim açısı birbirine uygun olan bir yamaç için kullanılır.

KATAKLİZM a. (fr. *cataclysme;* lat. *cataclysmus;* yun. *kataklysmos*'tan). Bir depremin, bir siklonun yol açtığı kargaşa.

■ **KATAKOMP** a. (fr. *catacombes*'dan). Mezarlık ya da kemiklik olarak kullanılan ya da kullanılmış olan geniş yeraltı yapısı.

—ANSİKL. En ünlü katakomplar Roma'da, hıristiyanlar tarafından kullanılmış olanlardır. Ancak, birçok uygarlıkta, özellikle de Etrüskler'de, mezar olarak yeraltı hypogeumları kullanılmıştır. Roma'da ve Akdeniz havzasında, yahudi ve pagan katakompları da bulunur.

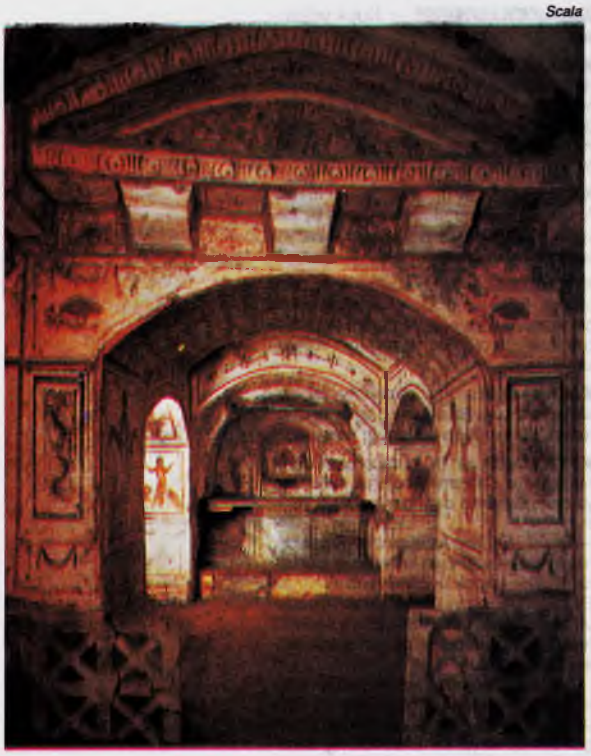
Roma katakompları, yumuşak katmanlar (tüf) içine oyulmuş mezarlıklardır. Bunlar geleneksel nekropolis alanlarında, kent çevresinde ve yol kenarlarında yer alıyordu. Bugün gezilebilen en ünlü katakomplar, Callisto, Domitilla, san Sebastiano, sant'Agnese katakomplarıdır; ancak, büyük bir bölümü iç içe girmiş, 40'ı aşkın katakomp vardır. Katakomplar bugün yok olmuş yerüstü yapılarıyla (görevliler için evler, tapınaklar, açıkhava mezar anıtları) tamamlanırdı. Kum ocaklarının varlığı kimi kez dehlizlerin oyulmasını kolaylaştırmaktaydı; ancak, daha önce sanıldığının tersine, tüm katakomplar eski taş ocakları değildir. Toprak ve toprak altının mülkiyet hakkı sorunu (özel mal sahipleri, mezarlık collegiumları, Kilise'nin kendisi) özellikle Kilise'nin tanınmamış olduğu, dolayısıyla hukuksal bir kişiliği olmadığı dönemlerde, tam anlamıyla çözülememişti. Bu yeraltı nekropolisleri gizli tapınma yeri olarak ya da zulüm dönemlerinde, hıristiyanların saklanması amacıyla yapılmamıştı. Kült için yapılan düzenlemeler katakomplara gömülmüş olan din kurbanları kültünün yaygınlık kazandığı bir dönemde hıristiyanlara zulüm döneminden sonra gerçekleştirildi.

Yüzyıllar boyunca uzman işçilerce *(fos-*

sores) kazılıp genişletilen galeriler, sonunda çok karmaşık bir görünüm kazandı. Uzmanlar, hangi bölümün hangi dönemde yapıldığını saptamakta güçlük çekmektedir. Yer kazanmak amacıyla çoğu kez gereğinden fazla galeri açılmıştır. Mezarlar, genellikle üzeri yazıtlı mermer ya da pişmiş toprak levhalarla kapatılmış ve galerilerin yan duvarlarında bulunan nişlerde *(loculi)* ya da zemine açılmış çukurlarda *(formae)* yer alırdı. Kimi galeriler, üst üste beş katlıdır. Zenginler ya da büyük aileler için, genellikle yeryüzündeki mozolelerin biçiminde olan odalar *(cubicula)* vardı. Köşe sütunlu ve köşeli tonozlu bu *cubiculum*'larda mezarlar beşikkemerli yuvalar *(arcosolium)* içinde bulunurdu. Daha geç dönemlerde, ziyaretçilerin dua edebilmesi amacıyla azizlerin mezarlarının yanıbaşında yeraltı kiliseleri ya da oratoriumlar yapıldı.

Katakomplar, Dura-Europos'taki hıristiyan eviyle birlikte, IV. yy.'a kadar erkenhıristiyan sanatının örneklerini barındırır. Bununla birlikte, katakomplarda yer alan duvar resimlerinin büyük bir bölümünü, daha yakın zamanlara tarihlendirme eğilimi vardır. Katakomplar en zengin dönemlerini III. yy. ile IV. yy.'ın sonu arasında yaşadı. *Cubiculum*'lar daha çok roma resim geleneğine göre süslendi (mimari bezekler geometrik ve bitkisel süslemeler). Daha sonra, yavaş yavaş, Kutsal Kitap'tan sahneler görülmeye başladı. Meryem ve İsa figürleri ise oldukça geç ortaya çıktı. Yahudi katakomplarında (özellikle via Torlonia'da) bu toplumun simgeleri görülür. Bazı duvarlarda mozaikler bulunuyordu, ancak bunlar çok kötü korunmuşlardır. Katakomp kullanımı, IV. yy.'da yavaş yavaş bırakıldı ve bunlar dinsel ziyaret yerlerine dönüştü. İstilalar döneminde papalar, azizlerin naaşlarını, koruma amacıyla katakomplardan kaldırttı ve terkedilen katakomplar yavaş yavaş unutuldu. Katakomplar XVI. yy.'da yeniden keşfedildi. Rahip Marchi ve özellikle De Rossi tarafından ancak XIX. yy.'da yöntemli bir biçimde araştırıldı. Papalık tarafından görevlendirilen bir dinsel arkeoloji kurulu bu konuda yoğun bir biçimde çalıştı. XX. yy.'ın başında, duvar resimleri G. Wilfert'in çabalarıyla suluboya olarak kopya edildi (*Roma sotterranea, la pitture delle catacombe romane* [Yeraltındaki Roma, roma katakomplarından resimler], Roma, 1903).

Scala

Roma'da via Latina'da bulunan katakomptaki bir galerinin sonunda yer alan "O" cubiculum'u İ.S. IV. yy. ortaları

Napoli'de (San Gennaro katakombu), Sardinya'da (Cagliari'de), Sicilya'da (özellikle Siracusa'da), Malta'da da, ilginç mezar düzenleri bulunan katakomplar vardır. Sus'taki katakompta paganlara ayrılmış bir bölümü de bulunur.

KATAKROTİZM a. (fr. *catacrotisme*'den; yun. *kata*, aşağı, alt, ve *krotos*, gürültü, vuruş). Tıp. Sfigmografla kaydedilen nabız iniş çizgisinin kabarıklığı. Normalde duyulmaz, bazı patolojik durumlarda, özellikle dikrotizm olduğu zaman parmakla duyulur.

KATAKULA a. Balıkç. Sürtme ağlarında yanlarda bulunan takviye ipleri.

KATAKULLİ a. *Arg.* **1.** Düzen, dalavere. **—2.** *Katakulli çevirmek, katakulli yapmak*, hileye başvurmak, aldatmak. || *Katakulliye gelmek*, aldatılmak, tuzağa düşmek.

KATALAK a. Arabac. Tekerleğin çıkmaması için at arabasının dingiline takılan demir bilezik.

KATALAN sıf. Katalonya'ya ait, Katalonya ile ilgili.

—Metalürj. *Katalan yöntemi*, katalan demirhanesinde ya da üst bölümünde tüyer bulunan bir hazneyle donatılmış katalan ocağında demir cevherini odun kömürüyle indirgeme. (Bu yöntem günümüzde kullanılmamaktadır.)

◆ a. Balıkç. Başta İspanya ve Fransa olmak üzere Batı Akdeniz ülkelerinde kullanılan ispanyol kökenli balıkçı gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Katalan, üzerine büyük bir latin yelkeni takılan tek direkle donatılmıştır. Bordo kavsi büyük olan teknesinin uçları sivri ve bakışımlıdır; en büyük özelliği merkez omurgasının iki yanındakilerle birlikte üç omurgalı oluşudur; bu biçim, kumlar üzerine çekildiği zaman devrilmeden durmasını sağlar.

KATALAN denizi, Batı Akdeniz'de deniz alanı, Balear adalarıyla Katalonya kıyıları ve ispanyol Levante'si arasında.

KATALANCA, a. Özellikle Katalonya'da (İspanya) ve Roussillon'da (Fransa), 9 milyondan fazla kişinin konuşmakta olduğu dil.

— ANSİKL. Katalanca, İspanya'nın K.-D'sunda (güneyde Valencia'ya değin) ve Fransa'da (Roussillon lehçesi) konuşulur. Andorra ve Sardinya'da (alghero yöresi) da 10 000 dolayında insan katalancayı kullanır. Genel olarak bir çiftdillilik sözkonusudur (katalanca / ispanyolca, fransızca ya da italyanca). Katalancanın iki lehçe alanı vardır: doğu katalanca (Barcelona, Balear adaları, Roussillon, Alghero) ve batı katalanca (Lerida, Tortosa, Valencia); lehçeler arasındaki ayrılıklar (söyleyiş, fiil çekimi, sözcük dağarcığı) anlaşmayı engellemez. Yazılı dile gelince, (yazım ve sözdizim), dilbilimci Pompeu Fabra (1868-1948) tarafından birliğe kavuşturuldu. Pireneler'in doğu kesiminde ortaya çıkan katalanca, Reconquista'yla güneye doğru yayıldı. 1137'de Aragón krallığı'nın resmi dili olunca, o dönemde Avrupa'nın büyük dillerinden biri durumuna geldi. XVI. yy.'dan sonra Castilla dili karşısında geriledi, ancak, XIX. yy.'dan beri yeniden canlanma yoluna girdi. Bu canlanmayı, Franco döneminin baskıları bile durduramadı.

Katalanca, castilla diliyle daha yakın olduğu occitanie dili arasında bir geçiş durumunu yansıtır. Castilla diliyle sesçil ayrılıkları çok belirgindir: açık ve kapalı *e* ve *o* ünlülerinin karşıtlığı [ɛ/e], [ɔ/o], bir [z] nin varlığı (oysa castilla dilinde yalnızca [s] bulunur), [ʃ] ve [ʒ] damaksıllarının olması. Özü latince kökenli sözcük dağarcığına, germence, arapça, occitanie dilinden, XVI. yy.'dan sonra da castilla dilinden öğeler katılmıştır.

KATALAZ a. (fr. *catalase*). Biyokim. Porfirinik kromoproteinler grubundan enzim. (İçerdiği demir-III, oksijenli suyun su ve oksijene ayrılmasını katalizleyerek dokularda oksijenli su birikimini önler.)

KATALEKTİKOS sıf. (biten, sona eren anlamında yun. sözc.). Ed. Son ayağında bir hecesi eksik olan dizeler için kullanılır.

KATALEPSİ a. (fr. *catalepsie;* yun. *katalepsis*'ten). Nörol. ve Psik. Davranışta bozukluk olmadan ani devim yitimi. (Bir kol ya da bacak bölütü hareket ederken hafif bir hipertoniyle birlikte vücut donakalır. Katalepsi histeri, hipnoz uykusu, şizofreni ve çeşitli psikoz hallerinde görülür.)

KATALİTİK sıf. (fr. *catalytique;* yun. *katalytikos*'dan). Fizs. kim. Katalizle ilgili ya da kataliz niteliğinde olan şeyler için kullanılır.

KATALİZ a. (fr. *catalyse;* ing. *catalysis;* yun. *katalysis*, çözünme'den). Fizs. kim. Bir maddenin, kimyasal bir tepkimenin hızını, tepkime denkleminde yer almadan değiştirme etkisi. (Bu etkiye tezleştirme de denir.) [Tepkimenin hızlanması durumunda pozitif bir katalizden, yavaşlaması durumunda negatif bir katalizden söz edilir. Katalizör tepkimeye giren maddelerle tek bir evre oluşturduğunda buna homojen kataliz, birden çok evre oluşturduğunda da heterojen kataliz denir.]

—ANSİKL. Fizs. kim. Oksijen ve hidrojenden oluşan bir karışıma olağan sıcaklıkta, bir platin köpüğü (süngeri) parçası sokulduğunda, bu parça karışımla temas eder etmez bir su buharının oluştuğu görülür: işlemden hiç bozulmadan çıkan platin köpüğüne, bu tepkimenin katalizörü denir. Katalizörler (metaller, oksitler, halojenürler, sülfürler, su buharı, H^+ ve OH^- iyonları) gibi, kataliz örnekleri de pek çoktur. Katalitik etki karşısında duyarlı olmayan belki de hiçbir kimyasal tepkime yoktur. Katalizin sanayide bireşimsel birçok önemli uygulaması vardır: sülfürik asit, amonyak gazı, nitrik asit bireşiminin yanı sıra pek çok organik ilacın hazırlanmasında bu etkiden yararlanılır.

Katalitik etkinin ayırtedici genel özellikleri şunlardır: 1. katalizör çoğunlukla son derece küçük nicelikte bile etki eder; 2. katalizör, tepkime sona erdiğinde bozulmamış olarak çıkar; 3. bir maddenin katalitik gücü, bu maddenin fiziksel durumuna sıkı sıkıya bağlıdır: bir katı, iç özgül alanı ne denli yüksekse, o denli etkindir; 4. tepkime kimyasal bir dengeyle sınırlandığında katalizör, enerji katmadığı için dengeyi bozmaz; yalnızca dengeye daha hızlı erişilmesini sağlar; 5. her katalizörün genellikle bir özgüllüğü vardır, başka bir deyişle, başlangıç karışımından birçok tepkime meydana geliyorsa belli bir katalizör, bu karışımı belirli bir tepkimeye doğru yönlendirir; örneğin karbonmonoksit (CO) ile hidrojen (H_2) karışımından, indirgenmiş nikel eşliğinde, diğer ürünlerin yanı sıra metan, demir kökenli katalizörle sentetik benzin, çinko oksitle metil alkol vb. elde edilebilir.

• *Kataliz mekanizmaları.*

1. *Homojen kataliz.* İki çeşit homojen kataliz vardır:

—*asit-baz katalizi,* görece daha az özgüldür; katalitik merkez (proton) alttepkeni, elektrostatik bir çekimle ya da kutupsal bir bağ oluşturarak kutuplar (örneğin yağlı maddelerin sabunlaşma tepkimesi);

—*eşkonum katalizi,* çok daha özgüldür; bu katalizde, katalizör-alttepken bağı, temel olarak orbital değerliklidir; bu da elektron değişimlerini kolaylaştırır. Eşkonum katalizinde, geçiş metallerinin çözünen kompleksleri kullanılır. Son yıllarda ortaya çıkarılan bu kataliz türü, Reppe ile K. Ziegler'in çalışmaları sonucu gerçek bir ge-

lişme gösterdi; 1950 yılından sonra organik kimya sanayisinde pahalı enerji ve hammadde bağlamında elverişli yöntemlerin geliştirilmesini sağladı.
2. *Heterojen kataliz,* yani *kontak katalizi.* Burada kimi durumlarda kararsız bir ara bileşiğin oluştuğu ileri sürülse bile, etkime biçimi çoğunlukla tepkenlerin bir katalizörle yüzde tutulmasına bağlıdır; bunlar fiziksel ve kimyasal tutulmalardır; "etkinleştirici" ya da "ayrıştırıcı" olarak nitelenen ve yüzde tutulmanın özel bir türü olan kimyasal tutulma, katalizör yüzeyinin "etkin merkezler" denen kimi noktalarında oluşur; bu merkezler kazara bozulduğunda katalizörün etkinliği azalır ya da tümüyle yok olur. (→ KATALİZÖR.)

Kataliz tepkimelerinin daha az bilinen başka türleri de vardır: bunlar miselli ortamda gerçekleşen tepkimeler ile evre aktarım etkenli tepkimelerdir; bu son tepkimeler, alkali katyon-dördüncül onyum katyonu (amonyum, fosfonyum) değişimiyle suyun birleşmiş katyonunu protonsuz bir çözücüye aktararak anyonların nükleofil tepkinliğinin artmasına yol açar. Son olarak enzimlerle katalizlenen çok önemli biyokimyasal ya da sanayisel tepkimeleri de (kâğıt, tekstil, ilaç, besin ürünleri) belirtmek gerekir.

KATALİZLEMEK g. f. **1.** Bir tepkimeye katalizör olarak etkimek. (Tezleştirmek de denir.) **—2.** Ortama bir katalizör eklemek.

KATALİZÖR a. (fr. *catalyseur*). Tepkimeye katılmadan kimyasal bir tepkimenin hızını artıran madde. (*Tezgen* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fizs. kim. *Pozitif katalizör,* HIZLANDIRICI' nın eşanlamlısı.
—Krist. Kimyasal bir tepkimeyi ya da bir bileşiğin kristalleşmesini kolaylaştıran cisim.
—Yapış. İşlevini yerine getirmeyi sağlayacak kimyasal tepkimeyi oluşturmak ya da hızlandırmak için bir yapıştırıcıya, üretimi ya da kullanımı sırasında katılan az miktardaki madde.
—ANSİKL. Heterojen kataliz ya da başka bir deyişle kontakt katalizinde üç büyük katalizör grubu vardır: 1. arı metaller (4., 5. ve 6. dönemlerde yer alan geçiş metalleri); 2. geçiş metallerinin ya da birden çok kararlı yükseltgenme derecesi gösteren kimi ağır elementlerin oksitleri; 3. dönemli tablonun ilk I A ve II A kolonlarındaki metallerin katı oksitleri (bazik oksitler) ile III B, IV B, V B kolonlarında yer alan hafif metaller ve ametallerin oksitleri (asit oksitler). Metaller ile değişken değerlikli metallerin oksitleri, yükseltgeme ve hidrojenleme tepkimelerini katalizler. Asit oksitler (zeolitler, genellikle birleşmiş durumda alümin ve silis) karbokatyonlar oluşturarak özellikle su giderme, hidratlama, izomerleştirme, alkilleme ve organik maddelerin kraking tepkimelerini katalizler. Kimi oksitler, hem redoks (yükseltgeme, indirgeme [hidrojen giderme]) hem de asit-baz tepkimelerini (su giderme, izomerleştirme) katalizleyebilir; bunlar iki işlevli katalizörlerdir (benzinin reformingi, butadien bireşimi).

Bir katalizörün etkinliği ya da seçiciliği, tepkenlerden (zehirlenme) ya da ikincil tepkime ürünlerinden birinin (kirlenme) etkisiyle önemli ölçüde azaltılabilir. Etkinsizleşme, fiziksel de olabilir (sıcaklığın ve basıncın etkisi). Katalizörler, biçimlerine göre kütlesel ya da taşıyıcılı olarak (yani etkin evre bir taşıyıcı üzerine yerleştirilir) ikiye ayrılır. Öte yandan katalizörler, akışkanlaştırıcılı sürekli reaktörlerde, ya tanelerden oluşan istifler (sabit yatak), ya da bir akışkanda toz asıltı biçiminde (akışkan yatak) bulunabilir.
—Biyol. Katalizörler, yaşamsal işlevlerde çok önemli rol oynar. Örneğin sindirim mayaları besin maddelerini, olağan etkenlerin başarılı olamadığı bir sıcaklıkta ve hızda hidrolizler. Nitekim klorhidrik asit, albüminleri hidrolizleyebilir, ama bunu ancak organizmanın dayanamayacağı bir derişim ve sıcaklıkta başarabilir; oysa pepsin aynı tepkimeyi birkaç dakikada ve 37 °C'ta gerçekleştirir.

KATALİZÖRLÜ sıf. Isıt. havld. *Katalizörlü soba,* benzinin, katalizör (amyant ve platin köpüğü) bulunan bir ortamda normal sıcaklığın altında (650 °C yerine 320 °C) alevsiz ve dumansız yanma özelliğinden yararlanan ısıtma aygıtı.

KATALO a. (fr. *cattalo*'dan; amerikanca *cattle,* sığır ve *buffalo,* bizon). Zootekn. Dişi bizon ile boğanın çiftleşmesinden doğan ve erkekleri kısır olan melez.

KATALOG a. (fr. *catalogue*). **1.** Belirli yerlerde (kütüphane, kitapçı dükkânı, vb.) bulundurulan ya da depolanan kitapların bilimsel verilere göre hazırlanan dökümü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bulunmalarını kolaylaştırmak üzere, önceden belirlenen kurallara ve belli bir düzene göre sınıflandırılan basılı ya da basılı olmayan belgelerin listesi. (Katalog el yazısıyla yazılmış [günümüzde salık verilmemektedir], daktilo edilmiş, basılmış ya da çoğaltılmış fişlerden oluşan, ciltli ya da takılıp çıkarılabilir yapraklı bir kütük; seçici makine ve aygıtlarla kullanılan delikli fişler; bilgisayar yardımıyla elde edilen manyetik bantlar, listeler ya da fişler biçiminde olur. Katalog bazen basılı bir repertuvar niteliğini de taşıyabilir [örn. *Bibliothèque nationale'in kataloğu*], yayıncı kataloğu.) **—3.** Yapıt, nesne, vb.'nin sayısal ve betimsel listesi; bu listeyi içeren kitap, broşür: *Bir serginin kataloğu, Chopin'in yapıtlarının katoloğu.* **—4.** Bir tüccarın satışa sunduğu bütün mal ya da hizmetlerin tanıtımını ya da dökümünü yapan resimli ya da resimsiz belge.
—Ask. denizc. *Harita kataloğu,* deniz haritalarını ve hidrografya bilgilerini içeren katalog.
—Boyac. Belli bir ürünün eldeki çeşitlerini ve renklerini gösteren tanıtıcı gereç.
—Güz. sant. *Açıklamalı katalog,* bir koleksiyonu ya da bir sanatçının yapıtlarını, sistemli bir biçimde toplanmış belgelerle birlikte sunan tarihsel ve eleştirel çalışma. (Açıklamalı katalogların ilk örnekleri Carl Friedrich von Rumohr'un italyan resmi [1826-1831] ve Johann David Passavant'ın Raffaello [1839] üzerine çalışmalarıdır.)
—İş örgüt. *Parça kataloğu,* bir bütünün deseni üzerinde gösterilen ve bütünün yapımı ya da montajı için gerekli olan parçaların listesi. (Bu listede her parçanın kendi numarası, üzerinde ayrıntılı olarak gösterildiği desenlerin numaraları, her bütünde kaç tane bulunduğu, hangi maddeden yapılmış olduğu ve ne gibi bir işlemin uygulanması gerektiği belirtilir.)
—Pulc. *Pul kataloğu,* pullarla ilgili ayrıntılı bilgiler veren, özel olarak hazırlanmış kitap.
—ANSİKL. Katalog betimlediği nesnelerin (kitap, gravür, tablo, vb.) bilimsel bir sınıflandırılmasını yapması bakımından envanterden ayrılır. Bir kütüphane kataloğu, kitapları, bağlı bulundukları bilim dallarının sırasına göre betimliyorsa, *yöntemsel;* kitapları, yazarların, konuların ya da yapıt adlarının harf sırasına göre sıralıyorsa *alfabetik* adını alır. Ayrıca, örneğin aynı ülkenin çeşitli kütüphanelerine giren kitap, süreli yayın, vb.'nin sayım ve dökümünü yapan *kolektif* kataloglar da vardır. Nitekim, 1939'da fransız kütüphanelerinde yer alan süreli yayınlar kataloğu, bu tür bir katalogdur. 4 cilt: R-Z (1967), J-Q (1969), C-I (1973), A-B (1977). Kolektif kataloglar belirli konuları kapsar: *Kiril alfabesiyle basılmış slav süreli yayınları kolektif kataloğu. 1950 koleksiyonlar cetveli* ya da 1952'den bu yana fransız kütüphanelerine giren *Yabancı yapıtlar kolektif kataloğu* (kütüphanelerarası ödünç verme işlemlerini kolaylaştırır) gibi. Kolektif katalog eğiliminin kaynağı, Paul Otlet'nin (1868-1944) bir uluslararası dünya kaynakçası oluşturma düşüncesine dayanır. Paul Otlet, Henri La Fontaine (1854-1943) ile birlikte, 1895'te Brüksel'de Uluslararası kaynakça enstitüsü'nü kurmuştu. Birçok ülke (Almanya, Büyük Britanya, İsviçre, Hollanda, ABD vb.) de daha 1939 öncesinde, bir kolektif katalog oluşturmak için işe giriştiler.

Ninova, Babil, Atina, Teb, Kartaca, Roma ve İskenderiye kütüphaneleri gibi büyük kütüphanelerin katalogları (İskenderiye'ninki yöntemseldi) ile ilgili kayıtlara rastlanmıştır. Ortaçağ'da, gerek manastırların (Cluny, Sankt Gallen, vb.) gerek krallıkların ya da prensliklerin (Charles V, Berry dükü) kütüphane katalogları daha çok envanter niteliğindeydi. En eski basım kataloglarından biri de, Aldo Manuzio'nun bastığı yunanca kitapların yöntemsel olarak sınıflandırılmış kataloğudur (1498). Büyük kütüphaneler, kataloglarını yerinden çıkarılabilir fişlere yazıyorlardı. Ancak bu tür fişler, araya eklemeler yapmayı, katalogları hep güncel tutmayı ve gerekli düzeltmeleri kolayca yapmayı olanaklı kılar. Katalogların basılmasıysa, bunlara başka yerlerde de başvurulabilmesi gibi büyük bir yarar sağlar. Bu yayınların en önemlileri arasında şunları sayabiliriz: *Catalogue of the printed books of the British Museum* (British Museum basılı kitaplar kataloğu) [Londra, 1881-1905, yeni bas. 1946], *General Catalogue of printed books, new edition* (Basılı kitaplar genel kataloğu, yeni baskı) [1933 -1954], *Subject Index of the modern works added to the library* (Kitaplığa katılmış modern yapıtların konu indeksi). 1946'da, British Museum, *A list of Catalogues, guide books and other publications*'ı (Katalogların, kılavuz kitapların ve öbür yayınların listesi) çıkardı. Fransa'da yayımlanan *Catalogue général des livres imprimés de la Bibliothèque nationale (Auteurs)* [Bibliothèque nationale'in basılı kitaplar genel kataloğu (Yazarlar)] (Paris, c. 1, 1897; c. 228, 1979; 228. cilt Y harfinde [Young] durdu. 1981'de çıkan 231. cilt Zyzykin ile sona erdi. Katalog 1960'tan önce yayımlanan yapıtları içermekteydi), *Catalogues imprimés de la Bibliothèque nationale, liste établie en 1943, suivi d'un supplément (1944-1952)* [Bibliothèque nationale'in basılmış katalogları, 1943'te hazırlanan liste ve eki (1944-1952)] (Paris, B. N., 1953), ayrıca *Catalogue général des livres imprimés* (Basılı kitaplar genel kataloğu) [1960 -1969] ve ek dizileri yararlı bir biçimde kullanılabilir.

ABD'nin en önemli kütüphanesi, 1942 -1950 arasında Washington *Kongre kütüphanesi kataloğu*'nu yayımladı. *The National union catalog Pre 1956* (1968-1972, 202 c.).

Bu alandaki en önemli sorunlardan biri, basılı kitapların sınıflandırılmasıdır. Birçok yazar, bu konuda kurallar koymaya çalıştı ancak tam bir görüş birliğine varılamadı. Association française de normalisation (AFNOR), bu amaçla birçok norm yayımladı: Z. 44.050 *Catalogues alphabétiques d'auteurs et d'anonymes, rédaction de la notice bibliographique* (Yazarlar ve yazar adı bilinmeyen yapıtlar alfabetik kataloğu, kaynakça notlarının yazımı); Z. 44.051 *Présentation matérielle de la notice catalographique* (Katalografik notların sunuluşu); Z. 44.060 *Choix des vedettes collectivités auteurs* (Yazar topluluklar için başlık seçimleri); Z. 44.063 *Catalogue des publications en série. Rédaction de la notice biographique* (Dizi yayınlar kataloğu. Yaşamöyküsü notları yazımı). Bu tek biçimliliğe uluslararası düzlemde ulaşma kaygısı ise, olduğu gibi kalmaktadır. Kütüphaneciler dernekleri uluslararası federasyonu'nun uğraştığı konulardan biri de bu birliğin gerçekleştirilmesidir.

• *Türkiye'de katalog.* Osmanlı dönemindeki ilk kütüphanelerin kataloğa benzer listeleri vardır. Başbakanlık arşivindeki en eski listeler Fatih camisi medreselerindeki dört kütüphanenin kitaplarının adlarını içerir. Padişah, sultan, vezir vb.'larının kurduğu kütüphanelerdeki kitapların listeleri de vakfiyelerinin içinde ya da sonunda yer alır. Selim II'nin Edirne, Selimiye külliyesin-

de kurduğu kütüphanenin kitap listeleri, vakfiyesinin sonunda genişçe bibliyografik künyelerle tanıtılmıştır. Batı'da doğubilim çalışmalarının gelişmesi, avrupa ve islam ülkeleri kütüphanelerindeki doğu yazmalarına ilgiyi artırdı. Kâtip Çelebi'nin ünlü *Keşf üz-zünun*'unun latince çevirisinin *Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum*) yedinci cildine (1858) 20 İstanbul kütüphanesinin yazma fihristlerinden yararlanılarak hazırlanan kataloglar G. Flügel tarafından eklenmiştir. Ülkemizde ilk basılı kütüphane kataloğu 1863 yılında Evkaf müfettişi Abdurrahman Nacim Bey' in yayımladığı *Damad İbrahim Paşa kütüphanesi fihristi*'dir. Bunu yine kendisinin hazırladığı *Sadrazam Rağıp Paşa kütüphanesi fihristi* izledi (1869). İstanbul kütüphanelerinin defterlerini (katalogIarını) yayıma hazırlamak için kurulan komisyonun ilk ürünü *Hamidiye kütüphanesi defteri* oldu (1882). On iki yıllık çalışmanın sonunda 64 İstanbul kütüphanesinin 40 defter halinde katalogları yayımlandı (1882 -1894). Abdülhamit devri fihristleri adıyla tanınan bu yayın kısa bir süre eksik ve yanlış diye eleştiriye uğradı. Ancak bu kataloglar günümüze kadar bir kaynak olarak kullanılagelmiştir. Yine bu yıllarda kimi illerin "Vilayet salnamesi" adı verilen yıllıklarında (özellikle Konya salnamelerinde) kütüphane dermelerinin listeleri verilmiştir. Abdurrahman Nacim Efendi'nin hazırladığı sanılan ve toplu katalog niteliğini taşıyan *Dersaadet kütüphanelerinde mevcut olan kitapların cedvelidir* adlı, üzerinde basım tarihi olmayan başka bir katalog da vardır. Yapıtta İstanbul kütüphanelerinin 24'ünün dermelerinin konuya göre düzenlenmiş fihristi yer alır. Cumhuriyet döneminde ise 1927'de İstanbul'da yazma yapıtları kataloglamak için bir komisyon kurulduysa da altı ay çalışabildi. İkinci komisyon, Milli eğitim bakanlığı, Kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlı olarak "Kütüphaneler tasnif komisyonu" adıyla 1935'te İstanbulda kuruldu. Öncelikle tarih yazmalarını ele alıp *İstanbul kütüphaneleri türkçe tarih-coğrafya yazmaları katalogları* (1-11 fas. 1943-1962), ardından *İstanbul kitaplıkları türkçe yazma divanlar kataloğu* (1947-1969, 4 c.) ile *İstanbul kütüphaneleri türkçe hamseler kataloğu* (1961) yayımladı. İstanbul'un dışındaki kütüphanelerdeki yazmalar için, Kütüphaneler genel müdürlüğü'nün tek girişimi İ. Parmaksızoğlu'nun hazırladığı *Manisa Genel kütüphanesi tarih-coğrafya yazmalar kataloğu I.* oldu (1952). F. E. Karatay'ın çabalarıyla sürdürülen çalışmalardan *İstanbul Üniversitesi arapça yazmalar kataloğu*'nun ancak iki fasikülü çıkabildi (1951-1953). F. E. Karatay emekliye ayrıldıktan sonra Topkapı sarayı müzesi kütüphanesinin yazmalarının kataloglanmasını üstlendi ve kütüphanenin *Türkçe yazmalar kataloğu* (1961 2 c.), *Farsça yazmalar kataloğu* (1961) ile *Arapça yazmalar kataloğu*'nu hazırladı (1962-1969, 4 c). Bu arada bazı araştırmacılar da kişisel girişimleriyle A. Ateş, *İstanbul kütüphanelerinde farsça manzum eserler* (1968), A. Gölpınarlı, *Mevlana müzesi yazmalar kataloğu* (1967-1972, 3 c.) vb. yayınlar yaptılar. Kültür bakanlığı, 1978'de merkezi Ankara'da olmak üzere Türkiye yazmaları toplu kataloğu (TÜYATOK) çalışmalarını yürütecek kuruluşu örgütledi. Bu kuruluş hemen çalışmalarına başlayarak bugüne kadar İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli kütüphanelerinin kataloglarını yayımladı (1979-1986, 11 c). Cumhuriyet döneminde basılı kitaplara ilişkin ilk katalog *Türkiye Büyük Millet Meclisi kütüphanesi fihristi*'dir (1927-1941, 4 c). Daha sonra yayınlananlar arasında H. Bayraktar, *İstanbul Ticaret odası kütüphanesi kataloğu* (1934), F. Boysan, *Ankara Hukuk fakültesi kütüphanesi kataloğu* (1939), *İzmir Milli kütüphanesi kataloğu* (1940), F. E. Karatay, *İstanbul üniversitesi farsça basmalar kataloğu* (1949) ile aynı kütüphanenin *Türkçe basmalar alfabe kataloğu* (1956, 2 c). M. O. Durusoy, *İstanbul Belediye kütüphanesi alfabetik kataloğu* (1953-1954, 2 c.), *Milli kütüphane'de mevcut eski harfli türkçe kitapların muvakkat kataloğu* (1964 -1968, 2 c. ve eki 1971), A. Bayram ve M. S. Çöğenli, *Seyfettin Özeğe bağış kitapları kataloğu* (1978-1980, 4 c.) vb. gibi kataloglar sayılabilir. Gerek osmanlı, gerekse Cumhuriyet dönemlerinde yayımlanan dergi, gazete, yıllık gibi süreli yayınların, kütüphanelerde bulunan sayı ve dermelerini gösteren katalogların arasında Milli kütüphane'nin hazırladığı, *Eski harfli türkçe süreli yayınlar toplu kataloğu* (1963, yeni bas. 1987), *Hacettepe üniversitesi kütüphanesi süreli yayınlar kataloğu* (1982), Türkiye Bilimsel araştırma kurumu dokümantasyon merkezi'nin (TÜRDOK) hazırladığı, *Ankara bilimsel ve teknik süreli yayınlar toplu kataloğu* (1973), *İstanbul bilimsel ve teknik süreli yayınlar toplu kataloğu* (1972) ile *İzmir süreli yayınlar toplu kataloğu* (1981). Osmanlı yıllıkları için H. Duman, *Ottoman Year-Books* (1982). H. Duman, *İstanbul kütüphaneleri arap harfli süreli yayınlar toplu kataloğu 1828-1928* (1986) vb. çalışmalar vardır.

KATALOGCU a. **1.** Katalogları düzenleyen, kaleme alan kişi. **—2.** Bir belgenin bibliyografik bilgilerini bilgisayar belleğine yerleştiren kişi.

KATALOGLAMA a. Kataloglamak eylemi.

KATALOGLAMAK g. f. *Bir şeyi kataloglamak*, onu bir listeye, bir katoloğa, belli bir düzen içinde yazmak.
—Belgl. Bir yapıtın ayırtedici özelliklerini, belli kurallara göre fişlere geçirmek ve bir fiş kutusu düzenlemek. || Bir belgenin kaynakçasına ilişkin bilgileri bilgisayar belleğine kaydetmek.

KATALONYA, isp. **Cataluna**, katalanca lehçesinde **Catalunya,** İspanya'nın kuzey-doğusunda özerk bölge, Fransa sınırında. Dört ilden oluşur: Barcelona, Gerona, Lérida ve Tarragona. 31 930 km^2; 6 124 923 nüf. (1989).

Fiziksel bölümlemeler sınır ile Ebro deltası arasında başlıca üç temel bütün ortaya çıkarır: Pireneler (Perthus boğazı başlıca geçittir); kıyı Katalonyası (K.'deki *Costa Brava*'dan G.'deki *Costa Dorada*' ya kadar yayılan bu kesimde hemdeniz hem dağ turizmi yapılır); İç ya da Orta Katalonya (batıya doğru Aragón bozkırına geçer). Ne var ki iç örgütlenme, hem yönetim merkezi olan, hem de bölgenin temel dinamizmini bünyesinde toplayan büyük sanayi bölgesi Barcelona'nın bölgedeki ağırlığına bağlıdır. Tarım çeşitli, aynı zamanda da niteliklidir: bağ, turfandalar, meyve bahçeleri, hayvancılık (bütün bunlar Akdeniz ikliminin ya da daha nemli bir iklimin özelliklerini taşır). Sanayi bakımından, Katalonya'yı İspanya'nın iktisadi kutuplarından biri ve Güney'in yoksul illerinden gelen işçileri çeken büyük bir odak haline getiren çok az şey vardır. Ticari etkinliklerden doğan gelenek, grafik sanatlar ve özellikle de tekstil (pamuk, yün, tuhafiyecilik) sayesinde varlığını korumaktadır. Toprak altından yalnızca potas çıkarılır. Sanayi daha çok dönüştürme sanayisine dayanır: makine (otomobil), kimyasal maddeler ve besin maddeleri sanayileri. Sanayinin büyük bölümü, Vallés'de bulunan, otoyol ağıyla Fransa'ya doğru uzanan "Büyük Barcelona"da toplanır. Birinci kesimde etkin nüfusun onda birinden azı çalışır; çalışanların yaklaşık yarısıysa sanayi kesimindedir (bunların çoğu da, Katalonya'nın toplam nüfusunun yaklaşık % 50'sini toplayan Barcelona yerleşmesinde yaşar).

TARİH

İ.Ö. 1000 yılına doğru ortaya çıkan Keltler, bugünkü katalan topraklarına yerleştiler ve yerli halkla karışarak çeşitli iber kabilelerini oluşturdular. Yunanlılar, İ.Ö. VIII.-VI. yy.'lar arasında kıyıdaki çeşitli yerlere yerleştiler. Romalılar, İ.Ö. 218'de sömürgeleştirmeye başladıkları bölgenin birliğini sağlama yolunda ilk temelleri attılar. Roma İmparatorluğu'nun parçalanması sırasında Vizigotlar, başkentlerini geçici olarak Barcelona'ya taşıdılar, sonra Katalonya'yı Toledo krallığı'na kattılar. VIII. yy. başında da Araplar Katalonya'ya girdi: Tarragona yıkıldı ve Barcelona işgal edildi (717-718).

Roncesvalles katliamından (778) sonra, 785-812 arasında yapılan seferler, Charlemagne'ın başlıca merkezi Barcelona olan bu bölgenin büyük bir bölümünü denetim altına almasını sağladı. Septimania' ya (bugünkü Languedoc) bağlanan bölge, önce Toulouse Markası'na, daha sonra Markalıkla birlikte Aquitania krallığı'na katıldı. 817 *Ordinatio imperii*'si "Gothia Markalığı"nı (Septimania'da ve Pirene ötesi bölgede) Toulouse Markalığı'ndan ayırdı. IX. yy. sonunda (873) Urgel ve Barcelona kontu Guifré I (Wifredo) [865-898], Frank İmparatorluğu'nun çökmesinden yararlanarak Pireneler ötesi frank markisinin yerine geçti. X. yy.'da İspanya Markalığı Gothia Markalığı'ndan ayrıldı.

XI. yy.'a değin, Guifré'nin torunlarının hüküm sürdüğü dönemde İspanya Markalığı, Frank krallığı'nın bir parçası olarak kaldı. Kurulmakta olan öbür ispanyol devletlerinden Orta Ebro bölgesindeki müslümanların yerleşim yerleriyle ayrılan (tek bağlantı Aragón vadileriydi) Katalonya, frank uygarlığına katıldı; o dönemden sonra ülkede derebeylik sistemi gelişmeye başladı. Katalonya karolenj dönemi kültür etkinliğine ve ilk roman sanatının hazırlanmasına katıldı. Cluny reformu daha 1008'de Ripoll'de ortaya çıktı.

Bununla birlikte, X. yy.'dan sonra, İspanya Markalığı Fransa krallığı'ndan uzaklaştı; Fransa'nın Katalonya üzerindeki metbuluğu kısa bir süre sonra kâğıt üzerinde kaldı (XIII. yy.'a değin). Markalık tüm olanaklarını Kurtuba (Córdoba) Emevileri'nin 986'da başlayan saldırılarını savuşturmakta yoğunlaştırdı. El-Mansur'un ele geçirdiği Barcelona, Barcelona kontu tarafından geri alındı; ama iyice küçülen bölge XI. yy.'ın ortasına değin sürekli olarak kendini savunmak zorunda kaldı.

Kont, Yaşlı Ramón Berenguer I (1035 -1076), İspanya'da müslümanlara karşı yapılan ilk savaştan (1063-1065) yararlanarak bundan üstünlük sağlayan ilk kişi oldu: Ampurdán ve Pallars kontları önünde eğildi, güneydeki birkaç müslüman senyör vergiye bağlandı. Cortes'i topladı ve Katalan devleti için gerçek bir "Anayasa" niteliği taşıyan hukuksal töreleri ve kuralları bir araya getiren ülke "Usatges"'ini ilan etti (1058'e doğr.), böylece Katalonya'nın siyasal yaşamının temellerini attı.

Ramón Berenguer'den sonra, ülke çetin bir veraset bunalımıyla karşılaştı; bu arada mağribli Zaragoza kralı adına savaşan ünlü "Cid", Barcelona kontunu yendi ve bir süre tutsak etti. Bununla birlikte kontluk Tarragona bölgesine XI. yy.'ın sonunda yayıldı.

Ramón Berenguer III (1096-1131) Murabıtlar'ın istilasını (1108-1114) göğüslemek zorunda kaldı. 1114'te müslümanlara karşı bir katalan saldırısı düzenledi. Bu sefere Güney Fransa senyörleri de katıldı: Murabıtlar, Martorell'de yenilgiye uğratıldı. Bunun ardından Ramón Berenguer III karşı saldırıya geçti: denizde, bir süre için Mallorca'yı ele geçirdi (1115-16); karada, müslümanlara karşı yapılan papa Gelasius II'nin salık verdiği İspanya haçlı seferinden (1118) ve Zaragoza'nın Haçlılar tarafından fethinden sonra, tüm Aşağı Ebro bölgesini topraklarına kattı.

Ramón Berenguer'in yayılmacılığı, yitirdiği toprakları yeniden ele geçirmeye yönelik basit bir fetih siyasetini aşıyordu: Besalú (1111), Cerdanya (1117) ve Ampurdán (1123) kontluklarını ele geçirdi; ayrı-

ca Douce de Provence ile evlenerek Provence, Gévaudan, Rouergue ve Millau'ya sahip oldu.

Oğlu Ramón Berenguer IV (1131-1162), keşiş kral Ramiro'nun vârisi Aragónlu genç Petronila ile evlenerek Katalonya tarihinin en önemli evresini başlattı. O tarihten sonra iki devletin (Katalonya ve Aragón) hükümdarlarının birleşmesiyle (1137) yazgıları da birleşti. Ramón Berenguer IV, Tarragona ile Tortosa arasındaki Prades sierrasına boyun eğdirterek Katalonya'nın yeniden fethini tamamladı. Aragón, krallık olduğu için hukuki açıdan üstün görünse de, iki devletin birliğinde Katalonya'nın yeri daha önemliydi.

Kuzey Pireneler'in miras yoluyla Katalanlar'a geçmesi, Alfonso II'yi (1162-1196) Roussillon, Béarn ve Bigorre'u ele geçirmeye zorladı; Pedro II ise (1196-1213) Albililer'le birlikte Muret yıkımına sürüklendi.

Barcelonalı tacirlerin etkisi ve Katalan Cortesi'nin öğüdü üzerine Jaime I, 1229-1235 arasında Balear adalarını işgal etti. Valencia krallığı'nın (1238'de fethedildi) ve Mallorca genel valiliğinin (1262'de krallık oldu) idari özerkliğine karşın Katalanlar bu iki bölgeyi kendilerine bağladılar ve iktisadi etkinliklerin yönetimini ele geçirdiler.

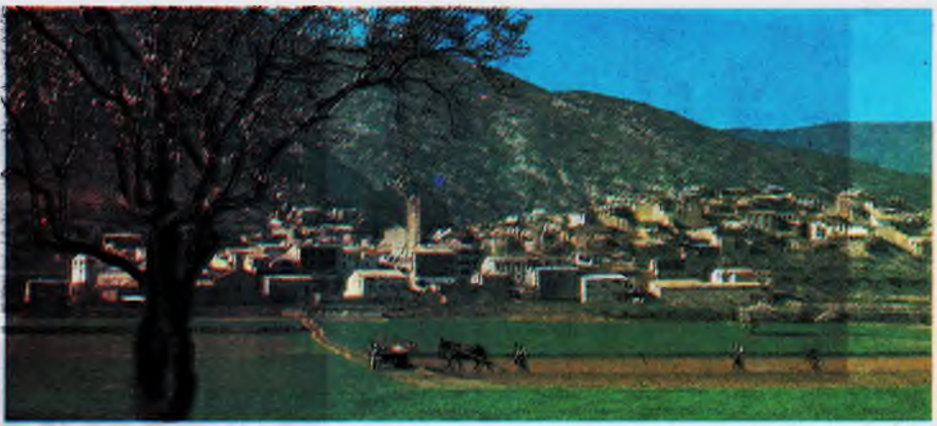
XIII. yy.'da Katalonya, kıyı tarımı, Barcelona, Gerona, Besalú'daki yün sanayisi ve özellikle Barcelona'nın temsil ettiği deniz ticareti bakımından, tüm Aragón'un en zengin bölgesiydi. O tarihte Akdeniz'in en büyük limanlarından biri olan Barcelona'da, ticaret bankacılıkla destekleniyordu ve ticaret burjuvazisi neredeyse tam bir egemenliğe (1274'te Jaime I tarafından onaylandı) sahipti: seçimle oluşan bir konsey para basıyor, yasa çıkarıyordu; "deniz konsülleri" aracılığıyla gerçek bir ticaret mahkemesi vardı. Bu dönemden sonra, Fransa tahtına sözde bağlılık tüm anlamını yitirdi ve Corbeil antlaşması'yla (11 mayıs 1258) Saint Louis, Katalonya ve Roussillon üzerindeki metbuluk hakkından vazgeçti.

Bu dönemden sonra, tahtın yayılma siyasetini birlikte yürüten Aragón*'un tarihiyle Katalonya'nın tarihini birbirinden ayırmak çok güçtür. Her zaman çok dinamik olan Katalonya artık etkin Valencia ve Mallorca krallıklarıyla Aragón artülkesini de yanına almıştı. Sicilya'yı (1282), Atina ve Neopatria dukalıklarını (1318), Napoli'yi (1442) vb. birlikte işgal ettiler.

XV. yy.'da, Katalonya derebeylik kurumlarına karşı girişilen bir köylü ayaklanmasının yol açtığı ciddi bir bunalımla karşı karşıya kaldı. Katolik Fernando derebeylik haklarının çoğunu ortadan kaldıran ve köylülerin bu hakları satın almasını öngören Guadalupe kararıyla ayaklanmaya son verdi (1486). Ayrıca, Katalonya Katolik Krallar'la birlikte gerçekleştirilen İspanya birliğine katıldı, ancak kendi özelliklerini ve kurumlarını korudu.

Katalan ulusal kimliğinin yeniden doğuşu XVII. yy.'da ortaya çıktı. Felipe IV'e (1640-1659) karşı ayaklanan ve Fransızlar'ın desteğini alan Katalanlar, Fransız protektorasında bağımsız bir cumhuriyet ilan ettiler (1640-1652). Çatışma, Katalan anayasası'nın tanınmasıyla sona erdi (1652). Bununla birlikte, Pirene barışıyla (1659) Roussillon kontluğu ve Cerdanya'nın bir bölümü Katalonya'dan alınarak Fransa'ya verildi. İspanya Veraset savaşı'nın galibi Felipe V, arşidük Carlos de Austria'nın adaylığını desteklemiş olan Katalonya'nın elindeki tüm ayrıcalıkları geri aldı ve burada Castilla kamu hukuk sistemini yerleştirdi.

Dokuma sanayisine ve pamuklu yapımına dayalı ilk sanayileşme XVIII. yy.'da başladı. Amerika'yla ticaret ayrıcalığını Sevilla ve Cádiz'e veren hakkın kaldırılması deniz ticaretinin gelişmesini kolaylaştırdı. XIX. yy. başındaki ciddi güçlüklerin atlatılmasından sonra sanayileşme sürdü. Katalonya iktisadi bakımdan İspanya'nın en ileri bölgesi durumuna geldi. Buna paralel olarak ortaya çıkan önemli bir kültür hareketi de siyasal katalancılığın temeli oldu.

Diener-Atlas Photo

Katalonya
Lérida ilinden köy ve kır manzarası

Katalancılığın amacı, Katalonya'nın haklarını geri alma, katalan kültürünü korumak ve siyasal özerklik elde etmekti; hareket, liberal hükümetlerin merkezciliğine tepki olarak gelişti. Seçkinci bir hareket olan katalancılık, romantizm çağında ve sonrasında, katalan dilinin edebiyat dili olarak yeniden doğmasıyla kendini gösterdi. Sonra, başlangıçta ticari korumacılığa bağlı bir siyasal hareket olarak ortaya çıktı. 1870'ten sonra Pi y Margall, Almirall ve Prat de la Riba'nın kişiliğinde radikal bir nitelik kazandı; en önemlisi Lliga olan birkaç grubа bölündü; XX. yy.'da Lliga'nın başlıca önderi Cambó'ydu. Muhafazakâr bir parti olan Lliga, 1918'den sonra bir tür bölgesel parlamento niteliğindeki Mancomunidad'ın kuruluşuna katıldı, ama Primo de Rivera'nın diktatörlüğü (1923-1930) ve monarşiye bağlılığı sonucu zayıfladı. Katalan solu hızla milliyetçi bir nitelik kazandı; komünist ve sosyalist partilerin yanı sıra, özellikle anarşizm iyice yerleşti. 1931'de cumhuriyetçiler Katalonya'da seçimleri kazandılar ve Madrid'le özerklik statüsü ve bölgesel bir hükümet (Generalitat de Catalunya) konusunu görüştüler. Ama 1939 başında Franco'nun birlikleri Katalonya'yı işgal etti; bölge, özerklik yolunda elde ettiği tüm ayrıcalıkları yitirdi. Katalancılık, tüm kamu etkinliklerinden uzak tutuldu; merkezi iktidar katalan kültürünü ezmeye çalıştı. Francoculuğun devrilmesinden sonra katalan milliyetçiliği görece yumuşamış göründüyse de katalan bilinci ve kültürel uyanışı büyük bir önem kazandı. 1979 referandumuyla bölgesel bir özerklik kabul edildi ve Jordi Pujol'un bölgesel partisi 1980'de bölge parlamentosu için yapılan seçimleri kazandı. Pujol, Generalitat de Catalunya'nın başına getirildi.

EDEBİYAT

Katalonya edebiyatı, anlatım aracı olan dilin tarih içindeki iniş çıkışlarına yakından bağlıdır: Ortaçağ'da Avrupa'nın önde gelen dillerinden biri olacak ölçüde gelişen bu dil, Yarımadada castilla dili egemen duruma geldikten (XV. yy.) sonra geriledi. Romantik çağda yeniden doğdu, Generalitat de Catalunya yıllarında gelişti, Franco döneminde sindikten sonra, 1975'ten sonra sesini yeniden duyurmaya başladı.

Katalan edebiyatının eski dönemi dört evreye ayrılır.

Birincisi Aragónlu Fatih Jaime I (1213-1276) döneminden Pedro IV (1336-1387) dönemi başlangıcına kadar uzanır. Albililer'e karşı girişilen haçlı seferinden sonra güney fransalı troubadourlar Katalonya'da ağırlandılar ve taklit edildiler. Hatta, katalan şair Guillem de Cervera (Cerverí de Girona), şiirlerini provence, daha doğrusu, limousin dilinde *(lemosí)* yazdı. Düzyazı yazanlar ise, *catalanech* ya da *català* dilini kullanıyorlardı. Ateşli misyoner ve filozof Ramon Llull, birini şiirde, ötekini düzyazıda kullanarak her iki dilden de yararlanmaktaydı. Bu dönemin en güzel yapıtları Jaime I, Desclot ve Ramon Muntaner'in kronikleri oldu.

İkinci dönemde (1335-1429), şairler, troubadourlardan ve breton romanlarından esinlenmeyi sürdürmekle birlikte yavaş yavaş provence dilini bıraktılar: Jaume March, Pere March, Bernat de Sô, Anselm Turmeda. Barcelona'da, Toulouse'dakine benzer bir "Gai Savoir" consistoriumu (Toulouse'da düzenlenen yıllık şairler yarışması) kuruldu (1393). Ancak, özellikle Jordi de Sant Jordi ve Andreu Febrer'de görüldüğü gibi, şairler üzerinde İtalya giderek daha etkili olmaya başladı. Bu dönemde, düzyazının temsilcileri Pedro IV (kroniklerinin bir bölümünü B. Descoll yazmıştı), B. Boades, Bernat Metge ve Eiximenis'tir.

Tetrel-Explorer

Katalonya
Costa Brava üzerindeki Cadaqués limanından bir görünüm

Üçüncü dönemin (1430-1459) öbürlerinden farkı, gerek şiirde, gerek düzyazıda tek başına katalancanın kullanılmasıdır. Katalan şiiri Valencien Ausiás March'la, düzyazısı da Joanot Martorell'in *Tirant lo Blanch* adlı romanıyla doruk noktasına ulaştı.

Dördüncü ve son dönem (1460'tan, XVI. yy.'ın ilk yıllarına kadar) ile birlikte gerileme başladı. Aragón ve Katalonya kesin olarak Castilla ile birleşti, castilla dili katalan edebiyatına sızarak sonunda onu kendi içinde eritti.

Üç yüzyıl sonra, Buenaventura Carlos Aribau, *la Patria* (1833) adlı oduyla katalancanın *Renaixença*'sını (Rönesans) başlattı. 1859'da "Gai Savoir" yeniden kurul-

Puig

Serrabone kilisesi (XI. yy.) kürsüsünün başlığı mermer sütun [Pyrénées-Orientales]

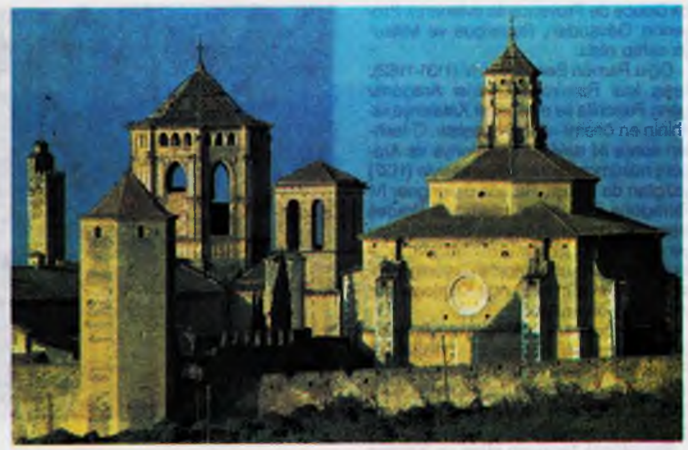
du ve 1877'de baş ödülü Jacinto Verdaguer'in (1845-1902) *Atlàntida*'sına verdi. Jacinto Verdaguer'in yapıtının ünü, tıpkı Àngel Guimerà'nın (1845-1924) tiyatrosu gibi, çok geçmeden Katalonya sınırlarını aştı. Katalan edebiyatı XX. yy.'ın başında, şair Joan Maragall'ın (1860-1911) öncülüğünde Avrupa'ya doğru yöneldi. Josep Maria de Sagarra (1894-1961), Josep Carner (1884-1970), Josep Vicenç Foix (doğumu 1894), Carles Riba (1893-1959) da, Joan Maragall gibi yaptılar.

İç savaşın bitmesiyle birlikte (1939) bir sürgün ve sessizlik dönemi başladı. Bunu 60'lı yıllarda başlayan bir yenileşme akımı izledi. Bu akım, birçok bilim ve çeviri çalışmalarıyla ve edebiyat ödülleriyle (roman dalında *Sant Jordi* ve *Ramon Llull* ödülleri gibi) desteklendi.

Víctor Català'nın (Caterina Albert*'i Paradís) *Soledad*'ından (1905) sonra uzun süre natüralist geleneğe bağlı kalan ve Josep Pla'nın (doğm. 1897) heybetli yapıtının etkisini taşıyan roman, Sébastián Juan Arbó (doğm. 1902), Josep M. Espinàs (doğm. 1909), Manuel de Pedrolo (doğm. 1918), Maria Aurèlia Capmany (doğm. 1918) ile bir süre bağımlı bir yol izledikten sonra, Mercè Rodereda (doğm. 1909) ve Ramon Folch i Camarasa (doğm. 1926) ile daha kişisel sorunlara açıldı, ya da Aveli Artís-Gener (doğm. 1912) ve Terenci Moix (doğm. 1943) ile biçim araştırmalarına girişti.

KATALONYA'DA SANAT

Katalan şiiri modern dünyanın baskıları ve yabancılaştırmalarıyla boğuşan insanın bunalımını Salvador Espriu'yla (doğm. 1913) bir ölçüde sakin; Pere Quart (doğm. 1899), Joan Teixidor (doğm. 1913) ve Joan Vinyoli'de (doğm. 1914) geçmişe dönük; Joan Brossa (doğm. 1919), Joan Colomines (doğm. 1922), Gabriel Ferrater (1922-1972), Xavier Amorós (doğm. 1923), Francesc Vallverdú (doğm. 1935) ve Miquel Bauça'da (doğm. 1943) tutkulu; Lluís Alpera (doğm. 1938), Pere Gimferrer (doğm. 1943) ve Alvar Valls'da (doğm. 1947) kendi türküsüne daha çok kulak veren bir dille anlattı.

Dieuzaide

1153'te kurulan Santa Maria de Poblet manastırı (Tarragona ili)

GÜZEL SANATLAR

Daha İ.Ö. VI. yy.'da İberler'in, görkemli Rosas körfezinde yerleşen Phokaialılar'la ilişkileri vardı. Ampurias'taki Neapolis'te bulunan birçok yunan sanat eşyası bunu göstermektedir. İ.Ö. II. yy.'dan sonra, Romalılar da Yunanlılar'la aynı yerlere yerleştiler (Ampurias mozaik, sütun ve resimleri), kimi zaman da yepyeni siteler kurdular (Tarragona: sur, sirk, forum ve kent yakınlarındaki sukemeri, "Escipiones" mezarlığı, Bará kemeri). Centcelles anıtmezarı ve yontulmuş çok sayıda lahit, Kilise'nin IV. yy.'da zafere ulaştığını göstermektedir. Üç kiliseden oluşan Egara piskoposluk grubu vizigot sanatına (VI. yy.) tanıklık eder. El-Mansur yönetimindeki müslüman istilası antikçağ uygarlıklarından kopuşun başlangıcı olacaktır.

Çok yalın bir nitelik taşıyan önroman sanatı, vizigot gelenekleriyle karışan kelt etkilerinden doğdu (Roussillon'daki Saint-Michel-de-Cuxa). İtalya etkisi ilk roman sanatında kendini duyurdu (X.-XI. yy.). Bu sanatın başlıca özellikleri, yalın bir duvar süslemesi, yeraltı kiliselerinin gelişmesi (kutsal emanetlere verilen önem sonucu) ve bazilika planına eklenen ilk mimari yenilik: çaprazsahın ve kubbeydi. Bu sanat, Cardona şatosu'nun San Vicente kilisesi'nde doruk noktasına vardı. Anıtsal heykel ilk adımlarını bu dönemde attı (Roussillon'daki Saint-Génis-des-Fontaines, San Andrés de Sureda ve Arles-sur-Tech manastırları). XI. ve XII. yy.'ların, Ripoll cephesi, Lérida taçkapısı, hâlâ iyi durumda bulunan San Cugat del Vallés, Gerona ve Tarragona manastırları gibi görkemli grupları, Roussillon'da beyaz ve pembe mermer ustalarının yoğun etkinliklerini gösterir. Serrabona, Sureda ve Cabestany'nin adsız ustalarını da anmak gerekir. XII. yy.'da yapıların içini duvar resimleri (San Clemente ve Santa María de Tahull) ve resimle kabartı verilmiş ahşap ve yalancı mermer sunakarkalıkları, baldakenler ve sunakönlükleri süslemekteydi.

XII. yy. sonuna doğru, Aragón krallarının özellikle kollayıp gözettikleri cîteaux rahipleri yeni bir mimari öğe getirdiler: Poblet, Santas Creus ve Vallbona de las Monjas manastır kiliselerinde kullanılan kaburgalı sivri çapraz tonozlar. XIII. yy.'dan sonra, Katalonya ticaret ve denizcilikte büyük gelişme gösterdi, bu gelişme sanatın serpilip boy atmasına da katkıda bulundu. Biri sahın ve yan sahınlardan oluşan kiliseler (Barcelona katedrali, Gerona katedrali koroyeri, Barcelona'daki Santa María del Mar), öteki tek sahınlı kiliseler olmak üzere, iki tip kilise yapılmaktaydı. Tek sa-

Pantokratcı İsa Tahull'daki San Clemente kilisesi'nin absidasını süsleyen resim (1127'ye doğr.) [Lérida ili] *Eski sanat müzesi, Barcelona*

P. Tétrel-Explorer

eylül 1977'de Katalonya'nın özerklik statüsüne yeniden kavuşması sırasında Barcelona'da düzenlenen geçit töreni

Pavlovsky-Sygma

hınlı kiliselerde çatı, kemerlerin taşıdığı zar duvarlara oturuyordu; bu basit ve ekonomik yönteme manastır yapılarında (Poblet ve Santas Creus yatakhaneleri) olduğu kadar kral saraylarında, belediye binalarında, denizcilerin loncalarında *(lonjas),* hastanelerde, tersanelerde ve zenginliğiyle övünen bir burjuvazinin yaptırttığı bütün yapılarda da rastlanıyordu. Öteki kiliselerde, özellikle dilenci tarikatların kiliselerinde, tek sahın kaburgalı sivri çapraz tonozlarla örtülmekteydi. XIII. yy.'da bizans, XIV. ve XV. yy.'larda italyan (Siena, Avignon) etkisinde kalan ressamlar, Ferrer Bassa, Serra kardeşler, Luis Borrassà, Bernardo Martorell ve Jaume Huguet'nin çevresinde toplandılar.

Gotik dönemin sonunda sanat hareketi öyle güçlüydü ki, İtalyan rönesansı'na pek yer kalmayacaktı. Sonra iktisadi ve sanatsal çöküş başladı. XVIII. yy. ortasında, kilise süslemelerinde ve konaklarda kimi zaman aşırı bir desen özgürlüğü görülüyordu; sonra Barcelona Güzel sanatlar akademisi, bu barok aşırılıkların karşısına kupkuru yeniklasik kurallar çıkardı.

XIX. yy. sonunda, kent Art nouveau'nun başkentlerinden biri durumuna geldi: Antonio Gaudí katalonya "modernizm"inin öncülüğünü yaptı. Barcelona'daki çeşitli yapıtlarında (Güell saray, kilise ve parkı [1889-1900], Battló ve Milá evleri) parabolik biçimleri yaygınlaştırdı. Luis Doménech i Montaner (Müzik sarayı) ve Puig i Cadafalch da aynı akım içinde yer aldılar. XX. yy. başı heykelciliği plastik araştırmalardaki gelişmenin damgasını taşır (Roussillonlu Maillol ve José Clará). Başka adlar da ortaya çıktı: Manolo, Gargallo. Resimdeki yenileşmenin öncülüğünü birbirinden çok farklı iki sanatçı olan Mariano Fortuny ile İsidro Nonell yaptı. Ramón Casas, Santiago Rusiñol ve Miguel Utrillo'nun sık sık gittikleri barcelona meyhanesi *Els Quatre Gats* ("Dört kedi"), Picasso'nun dehasına atılım yapma olanağı veren bir kültür devrimine yol açtı. Son olarak, Katalonya toprağının Dalí, Miró ve Tàpies gibi sanatçıları yetiştirdiğini de belirtmek gerekir.

MÜZİK

Ripoll, San Pedro de Roda, Vich, özellikle de Montserrat gibi Katalonya manastırları, çok erken dönemlerde, müzik açısından önem kazandı. Daha IX. yy.'da Ripoll, Limoges'daki St-Martial ve Moissac'taki St-Pierre manastırlarıyla sıkı ilişki içindeydi. Ripoll'dan kalma en eski elyazmalarında, vizigot ve aquitania yazılarının karışımı olan özel bir türde neumalar vardır. XI. yy.'da keşiş Oliva, *Breviarium de musica* adlı kitabını bu manastırda yazdı. Daha sonra Montserrat manastırı'ndaki müzik okulu, çoksesliliğin, Aragón, Valencia ve Castilla manastırlarındaki okullarla rekabet edebilecek ölçüde önemli merkezlerinden biri olarak ünlendi. Ama, Katalonya'da müzik birkaç yüzyıl boyunca, yalnızca Montserrat manastırı sayesinde gelişti, burada büyük müzikçiler yetişti. Bu manastırda yazılmış *Llibre Vermell*, XIII. yy. dinsel şarkılarını ve dans ezgilerini kapsayan tek koleksiyondur. Yine XIII. yy.'da katalan senyörler, provencelı troubadourları dinlemekten zevk alırlar, kendileri de şarkı söylemeyi bilirlerdi. Barcelona krallık capella'sı, XVI. yy.'da, yaşlı Juan Mateo Flecha'nın (1481-1553) "ensalada"ları, P. Alberto Vila (1517-1582) ve Jean Brudieu'nün (1520-1591) [bu üç besteci de, kilise müzikçisiydi] madrigalleri sayesinde parlak bir ün kazandı. Bu besteciler ve Montserrat manastırı'nın müzik okulu sayesinde, Katalonya dinsel müziği XVI. yy.'da doruğa ulaştı. Rönesans anlayışını yansıtan bu parlak dönemin (Juan Pablo Pujol, Juan Cererols, Juan Marqués) ardından, XVII. yy.'ın sonlarında Palestrina'nın üslubuna bir tepki olan yeni bir üslup gelişti (Barcelona katedrali'nin capella yöneticisi Francisco Valls [1665-1747]). Montserrat manastırı'nın yetiştirdiği en büyük müzikçilerden biri de, kuramcı ve yetenekli besteci Peder Antonio Soler'dir (1729 -1783). Fransız istilasından sonra, bu manastırın kitaplığı yandı ve müzik okulu dağıldı. P. Jacinto Boada (1765-1853) ve Benito Brell (1786-1850), müzik yaşamını yeniden canlandırırken, katalan Ramón Carnicer (1789-1855), ilk ispanyol operalarını besteledi, José Anselmo Clavé (1824 -1874) ise, ilk amatör koroları kurdu. Katalan müziği, hatta tüm ispanyol müziği, halk müziğinin ve altın çağ bestecilerinin incelenmesine dayalı yeniden doğuşu, çağına damgasını vuran Felipe Pedrell'e (1841-1922) borçludur. Çoksesli müzik, yine Montserrat'ta oluşmuş gelenek doğrultusunda, mistik müzik (Antonio Nicolau [1858-1933] ve Federico Mompou'nun [doğm. 1893] oratoryoları), müzikli oyun (Enrique Morera [1865-1942] ve Amadeo Vives'in [1871-1932] zarzuelaları) ve çalgı müziği (Enrique Granados [1867-1916] ve İsaac Albéniz [1860-1909] sayesinde) dallarında eşit ölçüde gelişti. Öncü tutumu ve sürekli yenilik arayışıyla ("Orfeo Catala" ve sardana'ların icrasında uzmanlaşmış çeşitli "cobla"lar) dikkat çeken katalan okulunun temsilcileri arasında Manuel Blancafort (doğm. 1897) ve Xavier Montsalvatge (doğm. 1912) gibi bestecíler, çellocu Pablo Casals (1876-1973), kemancı Juan Manén (1883-1971) ve orkestra yöneticisi Eduardo Toldrà (1895-1962) da anılmalıdır.

KATALPA a. (ing. *catalpa;* Carolina yerlilerinin dilinden). Kuzey Amerika, Çin ve Japonya kökenli ağaç. (Yaprakları parçasız, yalın; çiçekleri başak-salkım biçiminde topludur; her çiçekte beş parçalı bir taç bulunur. Meyvesi, çok uzun ve puro biçimindedir, bu nedenle ağacına "puro ağacı" da denir; iki kapçıktan oluşan meyvenin içinde çok sayıda, tüylü, uzunca ve yassı tohumlar bulunur. *Catalpa bignonioides* türü, çok güzel bir süs ağacıdır. Acemborusugiller familyası.)

KATAMAN a. *Yörs.* İneklere tuz yalatmak için kullanılan kıldan yapılmış kap.

KATAMANA. Tar. coğ. Anadolu'nun Kommagene bölgesinde kent; Kahramanmaraş'la Gaziantep arasındaydı.

KATAMARAN a. (ing. *catamaran;* tamul dili *kattumaram, katta,* bağlamak ve *maram,* ağaç'tan). **1.** Birbirine bağlanmış iki tekneden oluşan ve gezi denizciliğinde kullanılan yelkenli ya da motorlu deniz taşıtı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Deniz uçakları şamandıralarının düzenlenişi ve biçimi. **—3.** Bir arada bağlanmış farklı uzunluktaki ağaç gövdelerinden oluşan ve Coromandel kıyısında kullanılan sal. (En küçük katamaranlar üç ağaç gövdesinden oluşur ve uzunluğu 5 ile 6 m arasında değişir. En büyük katamaranlar da beş ağaç parçasından yapılır.

—ANSİKL. Katamaran, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra büyük bir gelişme gösterdi. Bu tekne, büyük bir doğrultucu kuvvet çiftiyle rüzgâr kuvvetine karşı koyar. Ayırtedici özellikleri katamarana, aynı uzunluktaki tekteknelilerden çok daha yüksek bir hız verir. Gezi tekneleri olarak tasarlanan katamaranların en büyük üstünlüğü içinde oturulabilmesi ve kararlılığıdır; okyanus aşırı yarışlarda yavaş yavaş tekteknelilerin yerini almaya başlamıştır. Başlıca sakıncası çok kullanışlı olmamasıdır. Tornado serisi, olimpik tekne olarak kullanılır.

KATAN → KATEN.

KATANA → KADANA.

KATANDA. Tar. coğ. Orta Asya'da, Altay bölgesinde Hunlar'a ait kurgan; Pazırık ve Şibe kurganlarıyla birlikte hun kültürünü temsil eden en eski prens mezarlarındandır. W. Radlof burada büyük ve küçük tipte olmak üzere iki tür mezar saptadı. Bunlardan birindeki mezar odasında at iskeletleri, eğri bir türk kılıcı, ahşap hayvan figürleri, altın kakmalı düğmeler ve altın işlemelerle süslü giysiler ele geçti. Yukardan aşağıya doğru daralan mezar odasının tavanı ve duvarları karaçam kaplıydı. Kurganın İ.Ö. II.-I. yy.'lara ait olduğu sanılmaktadır.

KATANGA → ŞABA.

KATANOV (Nikolay Fyodoroviç), sagay asıllı rus türkolog ve halkbilimci (Abakan 1862 - ? 1922). Petersburg Üniversitesi doğu dilleri fakültesi'nde okudu. Arapça, farsça ve türk dillerini öğrendi. Sibirya ve Doğu Türkistan'da araştırma gezisi yaptı (1888-1892). Gezisinde derlediği türk kavimleriyle ilgili malzemeyi yayımladı (1893). Kazan Üniversitesi doğu dilleri profesörlüğüne atandı (1894). Türk dili, edebiyatı, tarihi, folklor ve etnografyası üzerine dersler verdi. Başkırtlar arasında dil araştırmaları yaptı (1897-1898). Sibirya türk lehçeleri uzmanı olarak tanındı. Başlıca yapıtları: *Opit issledovania Uryanhayskogo yazıka* (Uryanha dilini araştırma denemesi, 1903). *Nareçiya Uryanhaystsev abakanskih Tatar i Karagasov* (Uryanha, abakan Tatarları ve Karagaslar'ın lehçeleri, 1907). *Die aus dem Russischen entlehnten Fremwörter des Sagai Dialectes* (Sagay lehçesinde rusçadan alınan yabancı sözcükler, 1887). Kitaplığı türk hükümeti tarafından satın alınarak İstanbul Üniversitesi'ne bağlı Türkiyat enstitüsü kütüphanesi'ne verildi.

KATAONİA. Tar. coğ. Anadolu'da, kabaca Elbistan, Göksun, Afşin yöresini kapsayan bölgenin Eskiçağ'daki adı.

KATAPHRAKTES a. (zırh anlamında yun. sözc.; lat. *cataphracta*). Antik. Atlılarca kullanılan ve üzerine metal pullar dikilmiş olan bez ya da deri zırh. (Kataphraktes roma ordusuna İ.S. II. yy.'da girdi.)

KATAPLAZMA a. (fr. *cataplasme*'dan). LAPA'nın eşanlamlısı.

KATAPLEKSİ a. (fr. *cataplexie;* yun. *katapleksis,* şaşkınlık'tan). Bir heyecanın etkisiyle ani kas tonusu yitimi. (Kol ya da bacakta genel olabileceği gibi yerel de olabilir. Çoğu zaman insanın kendini kaybetmeden düşmesine neden olur ve narkolepsiyle birlikte gelirse Gelineau sendromunu oluşturur.)

KATAPLEYİT a. (fr. *catapléite;* yun. *katapleos,* dolu'dan). Miner. Hidratlı, doğal zirkonyum ve sodyum silikat.

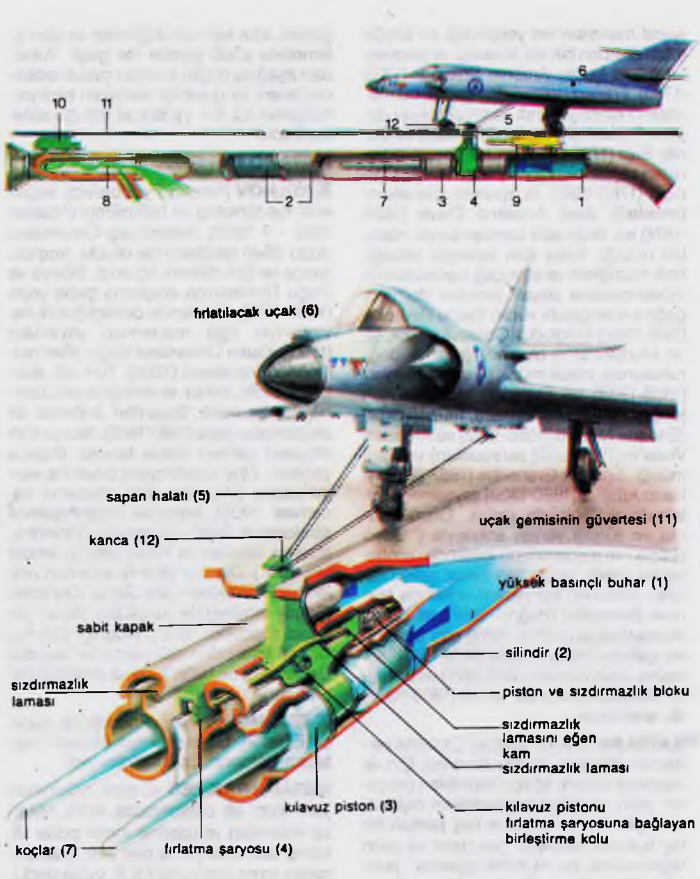

katalpa *(Catalpa bignonioides)*

katamaran

de Greef-Neptune Nautisme

Uçak gemilerine yerleştirilen buharlı **katapultun** işleyişi: yüksek basınçlı buharın gelişi (1) çift silindirler (2) içindeki pistonları (3) iter; bu pistonlarına bağlı olduğu fırlatma şaryosuna (4), boşalabilecek bir sapan halatıyla (5) fırlatılacak uçak (6) bağlanır. Yolun sonunda uçak kalkınca şaryo hemen durur, çünkü iki koçu (7) içinden güçlü bir su fışkırması geçen hava dolu silindirlere girer. Harekete geçen geri çekme şaryosuyla (9) ilk konumuna gelen ve germe şaryosuyla (10) frenlenen şaryo yeni bir fırlatma için hazır duruma gelir.

KATAPULT a. (fr. *catapulte;* lat. *catapulta;* yun. *katapeltes*'den). Ask. denizc. Bir kiriş üzerinde buhar etkisiyle kayan bir şaryodan oluşan ve savaş gemisindeki uçakları fırlatmaya yarayan mekanik düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sil. MANCINIK'ın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Gemi kazanlarıyla beslenen buharlı katapult ilk olarak iki savaş arasında ingiliz uçak gemilerinde kullanılmaya başladı; 1955'ten sonra bütün uçak gemilerinde yaygınlaştı ve STOL'ler dışındaki tüm jet uçaklarının tek kalkış yöntemi olarak benimsendi. Uçak gemilerinin çoğunda, uçuş güvertesinin önüne yerleştirilmiş ve 33 t'luk uçakları fırlatabilen iki katapult bulunur.

KATAR a. (ar. *ḳaṭar*). **1.** Lokomotif ve onun çektiği vagonlardan oluşan dizi. **—2.** Aynı yöne giden taşıtların oluşturduğu dizi; konvoy. **—3.** Bir arada hareket eden hayvan sürüsü: *Uzaklarda bir öküz katarı gördüler.* **—4.** *Katar katar,* dizi dizi, sürü sürü, birçok: *Katar katar geçen deve kervanları.*

—Ask. tar. *Katar ağaları,* Yeniçeri ocağı'nın yedi büyük ağasına (kul kethüdası, zağarcıbaşı, seksoncubaşı, turnacıbaşı, muhzir ağa, kethüda yeri, baş bölükbaşı) verilen ad.

—Dy. Aynı lokomotifin çektiği birbirine bağlı vagonlar dizisi.

—Ed. Halk edebiyatında birbirine bağlı dörtlüklerden oluşmuş mani dizilerine verilen ad. *Mani katarı* da denir.

KATAR

KATAR, Arabistan'da devlet, Basra körfezinin G. kıyısında, K.'den G.'e doğru uzanan bir yarımadada; 22 000 km^2; 455 000 nüf. (1991). Başkenti *ed-Davha.*

• COĞRAFYA. Katar, doğal haliyle bir taş çölüdür. 1949'da başlayan petrol üretimi (batı kıyısındaki Duhan yatağı [boruhattıyla doğu kıyısındaki Umm Said limanına bağlanır] ve önemsiz denizaltı yatakları), yıllık ortalama 20 Mt'luk üretimiyle ülke iktisadının hızla gelişmesine olanak verdi; ayrıca ülke iktisadı, ileride, çok önemli doğal gaz rezervlerinden de destek görecektir: ülke petrol rezervinin 500 Mt'dan az olmasına karşın doğal gaz rezervi yaklaşık 1 700 milyar m^3'tür. Petrol geliri 1990 rakamlarıyla 2,4 milyar doları aşmıştır. Petrol arıtma ve petrokimya, gaz sıvılaştırılma, çimento üretimi ve küçük bir demir-çelik sanayisi, sanayideki gelişmenin habercileridir. Etkin nüfusun % 80'i göçmendir (özellikle İranlılar ve Pakistanlılar) ve ülke nüfusunun dörtte üçü başkentte toplanmıştır.

• TARİH. Ortaçağ'da Umman sultanlığı'na bağlı olan Katar, XVI. yy.'da türk egemenliğine girdi ve yönetimi yerel şeyhlere bırakıldı. XIX. yy.'ın başlarında, Vahhabi ayaklanması sırasında Suudiler'in istilasına uğradı. Ayaklanma bastırılınca (1818) türk denetimi yeniden kuruldu, ama ordu ayrılınca vahhabi egemenliği altında yerli şeyhler yönetimi yeniden başladı. XIX.yy. ortalarında bölgede ingiliz nüfuzunun artması sırasında es-Sani sülalesinden katar emiri Muhammet bin Sani, İngiltere ile bir dostluk antlaşması imzaladı (1868). 1871'de el-Katif'i ele geçiren Türkler, Davha'ya bir heyet göndererek es-Saniler'den Cazim bin Muhammet'e türk egemenliğini kabul ettirdiler. Buna karşın Hasa'dan kovulmuş olan Bedeviler'le Vahhabiler, Osmanlılar'a karşı Katar'ı üs olarak kullandılar. Bunun üzerine Türkler, Davha'ya asker ve top çıkartarak yörede karargâh kurdular. XIX. yy. sonlarında Türkler'in egemenliği Davha'dan pek öteye gitmiyordu. 1913'te Türkler, bir antlaşma ile Katar üzerindeki haklarından vazgeçtiler. 1916'da imzalanan bir antlaşma ile Katar İngiltere'ye bağlandı. Mayıs 1970'te, 1868'den beri toprakları yöneten aileden gelen şeyh Halife Bin Ahmet es-Sani devletin ilk hükümetini kurdu ve Başbakan oldu. Eylül 1971'de, emirlik bağımsızlığını ilan etti, Birleşik Arap Emirlikleri federasyonu'na girmekten vazgeçtiğini açıkladı. Büyük Britanya ile yeni bir antlaşma imzaladı, Arap birliği'ne ve BM'ye üye oldu. Kral ailesinin desteğini alan başbakan, kralı tahttan indirerek yerine geçti (22 şubat 1972). Yeni kral birçok modernleşme önlemi aldı ve bunları halka duyurdu. 1974'te Katar, topraklarında bulunan tüm petrol şirketlerinin denetimini ele geçirdi. Devlet başkanı ve başbakanlık görevlerini elinde toplayan şeyh Halife, [illegible] bir "parlamenter" rejim deneyine girişti ([illegible]2'de tüm üyelerini emirin seçtiği bir danışma meclisinin kurulması). [illegible] büyük oğlu Ahmet Bin Halife es-Sani veliaht prens ilan edildi ve Savunma bakanlığına getirildi. Mart 1981'de, Körfez işbirliği kurulu'nun oluşturulmasına katılan Katar, şubat 1982'de Suudi Arabistan ile bir güvenlik antlaşması imzaladı.

Petrol gelirindeki azalma nedeniyle, 1984'ten sonra büyük yatırımlar ertelendi. Emir Şeyh Halife bin Ahmet es-Sani 1985'te Türkiye'yi ziyaret etti. İki ülke arasında iktisadi ve teknik işbirliği anlaşması imzalandı. 1986'da Faşt el-Diba adası üzerinde hak iddia eden Bahreyn'le sınır sorunu gündeme geldi. BAE ve Suudi Arabistan yetkililerinin arabuluculuğuyla sorun çözüldü.

Katar, Körfez savaşı sırasında ABD ve müttefiklerine ait askeri birliklerin topraklarında üstlenmesine izin verdi. 1991'de Katar'ın Bahreyn'e ait bir grup ada üzerindeki egemenlik iddiası, bir kere daha iki ülke arasında gerginliğe yolaçtı.

KATARAKT a. (fr. *cataracte*). Gözmerceğinin saydamsızlaşmasıyla beliren göz hastalığı. (Halk arasında AKSU, AKBASMA, PERDE denir.)

—ANSİKL. Katarakt, saydamsızlaşmanın derecesiyle orantılı olarak görmede azalmaya neden olur. Özellikle yaşlı kişilerde görülür (yaşlılık kataraktı) ve dokulardaki fizyolojik bir aşınmanın belirtisi sayılır. Bununla beraber yenidoğanda (doğuştan katarakt) ya da herhangi bir hastalık sırasında da ortaya çıkabilir (ikincil katarakt). Cerrahi olarak merceğin çıkarılması genellikle yeterli bir görme sağlar.

KATARAKTLI sıf. Tıp. Gözünde katarakt olan kişiye denir.

KATARAT çoğl. a. (ar. *ḳaṭre*'nin çoğl. *ḳaṭarāt*). *Esk.* **1.** Damlalar. **—2.** *Katarat-ı baran,* yağmur damlaları.|| *Katarat-ı semire,* değerli damlalar: *"Meclisinde bulunanlar kendi tabirince bu katarât-ı semîneyi toplamaktan âciz kalırlar"* (Ali Ekrem,

XIX. yy.). || *Katarat-ı semine-i rahmet,* değerli yağmur damlaları: *"Döküldü son katarat-ı semine-i rahmet"* (Tevfik Fikret). || *Katarat-ı şadi,* sevinç yaşları. || *Katarat-ı şarab,* şarap damlaları: *"Oldu çekân yine katarât-ı şarab-ı sürh* (Nabi, XVI. yy.). || *Katarat-ı uyûn,* gözyaşları.

KATARİ BİN EL-FUCA'A, azraki haricilerinin reisi (öl. 698). Abdurrahman bin Samura komutasındaki orduyla birlikte Sicistan'ın alınmasına katıldı. Hariciliği reddettikten sonra halife ordularının komutanlığına getirilen el-Muhalleb'in yenilgiye uğrattığı Azrakiler'in başına geçti. Kirman dağlarına çekilip kuvvetlerini yeniden düzenledikten sonra Irak'a inerek Ahvaz'ı ele geçirdi ve Basra üzerine yürüdü (691). El-Muhalleb karşısında başarılı olamadıysa da Kârun'un sol kıyısında tutunmayı başardı (692). Ancak, ertesi yıl el-Muhalleb tarafından Kirman bölgesinin içerlerine kadar kovalanınca, elinde tuttuğu Ciruft kentini bir süre sonra bırakarak Azrakiler'le birlikte Taberistan'a sığınmak zorunda kaldı. Irak valisi Haccac bin Yusuf'un Süfyan bin Ebred komutasında üzerine gönderdiği ordu tarafından bir dağ geçidinde pusuya düşürülerek öldürüldü. Kesik başı emevi halifesi Abdülmelik'e gösterilmek üzere Şam'a götürüldü, kaçacak yer bulamayan Azrakiler topluca yok edildiler.

Katarina ya da *Haydutun kızı,* 3 perdelik, 5 sahneli bale. Librettosunu ve koregrafisini Jules Perrot, müziğini Cesare Pugni, senografisini Charles Marshall hazırladı. İlk kez 1846'da Londra'da Her Majesty's Theatre'da sahnelendi. Başlıca rolleri Lucile Grahn ve Jules Perrot üstlendi. Bu bale, ertesi yıl Milano'da, 1849'da da Petersburg'da Fanny Elssler tarafından yorumlandı. Çok parlak bir rol olan kadın rolü, bu baleye, XIX. yy.'ın ikinci yarısında Rusya'da izleyicinin büyük ilgi göstermesini sağladı.

KATARLAMAK g. f. Arka arkaya dizip katar yapmak.

◆ **katarlanmak** edilg. f. Katarlamak eylemine konu olmak.

KATARLANMAK → KATARLAMAK.

KATAROMETRE a. (fr. *catharomètre*'den). Bir gaz karışımının analizini, karışımın ısıl iletkenliğinin elektriksel ölçümüne dayanarak yapan aygıt. (Bir yerin atmosferindeki gaz oranlarını ölçmekte kullanılır.)

KATARTİK a. ve sıf. (fr. *cathartique*). Tıp. Şiddetli müshiller ile drastikler arası etki gösteren hafif müshil. Çoğu zaman kusturucu da olabilir.

KATASETUM a. Brezilya'dan Meksika'ya kadar tropikal Amerika'da yetişen epifit büyük orkide. (Çiçeklerinin güzelliğinden ve çok değişik biçimlerinden dolayı birçok türü sıcak seralarda yetiştirilir. Bil. a. *catasetum.*)

KATASTASİS a. (yerine koyma, yerleştirme anlamında yun. sözc.). Ed. *Protasis*'te sunulan, *epitasis*'te düğümlenen olay örgüsünün *katastrophe*'yi hazırladığı, trajedinin üçüncü bölümü.

KATASTROF a. (fr. *catastrophe*'tan). — Yerbil. *Katastrof kuramı,* Yer yüzeyinde olan değişiklikleri doğal kataklizmlere bağlayan kuram.

KATATERMOMETRE a. (fr. *catathermomètre*'den). Fizyol. L. Hill'in tasarladığı gibi, biri kuru biri ıslak iki termometreden oluşan aygıt. Soğuma değerini (insan vücudunun rüzgâr ve terleme etkisi altında kaybettiği ısı miktarı) ölçmeye yarar.

KATATİPİ a. (fr. *catatypie*). Foto. Temelinde ozobromiye benzeyen ama platinli fotoğraf görüntüsünün katalitik özelliklerini kullanan baskı yöntemi.

KATATONİ a. (fr. *catatonie*). Psik. Özellikle şizofrenide görülen psikomotör sendrom. Bu sendromda, yaşatkan ve endokrin bozukluklar (akrosiyanoz, sebore, siyalore, amenore) ile birlikte hareket yeteneği kaybı, bazı durumlarda donup kalma (katalepsi), nedeni anlaşılmayan ve çoğunlukla şiddetli itkiler, jestlerde ve konuşmada stereotipiler, olumsuzculuk (reddetme davranışları, konuşmama) görülür.

—ANSİKL. Şizofrenide genel katatoni tablosuna (hasta, bir heykel gibi boylu boyunca yatar ya da dölüt durumunda donakalır) seyrek rastlanırsa da ufak tefek olumsuzculuk belirtileri ve özellikle en sıradan davranışlara bile tiyatro yapmacıklığı veren maniyerizm bütün şizofreni türlerinde görülür. Şizofreninin hebefrenokatatonik denen türündeyse, katatoni daha açık bir biçimde kendini gösterir. Bu hastalar için ruhsal autismaya benzer bir sığınak, bir kaçamak olan katatoni, tehdidi altında bulundukları dürtüsel boğuntuya ve çözülüp parçalanmaya karşı koymalarını sağlar.

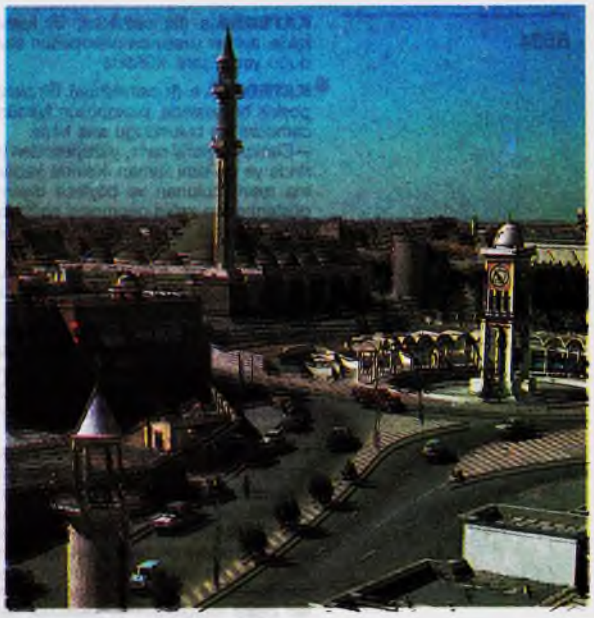
KATAVAŞYA a. (yun. *katavasis,* yokuş aşağı yol'dan). **1.** Deniz suyu sıcaklığının düşmesi üzerine göçebe balıkların Karadeniz'den Akdeniz'e göç etmesi. **—2.** Tatlısularda doğmuş balıkların denize göç etmesi.

KATAY sıf. (Çin'in eski adı *Katay*'dan). Biyocoğ. Çin'in başlıca bölümünü oluşturduğu yaşayan ve fosil flora ve fauna alanı için kullanılır.

KATAY, Ortaçağ batılı bilim adamlarının Marco Polo'nun gezisinden sonra Çin'e verdikleri ad.

KATAYAMA SEN, japon siyaset adamı (Hadegi, Mimasaka ili, 1859 - Moskova 1933). Maden işçileri sendikaları birliği sekreterliği yaptı (1898). 1901'de Japon sosyaldemokrat partisi kurucuları arasında yer aldı. 1904'te II. Enternasyonal'in Amsterdam kongresi'ne katıldı. 1912'de dokuz ay hapis yattıktan sonra ABD'ye göç etmek zorunda kaldı, 1914-1921 arasında bu ülkede yaşadı. 1919'da New York'ta bir japon komünist grubu oluşturdu, 1921'de Meksika'da Komünist enternasyonal'in temsilciliğini yaptı; daha sonra Japon komünist partisi'nin yöneticilerinden biri oldu. 1922'den ölümüne kadar Enternasyonal'in yürütme kurulu prezidyumu üyeliğinde bulundu.

KATAYEV (Valentin Petroviç), rus yazar (Odesa 1897 - Moskova 1986). Ünlü bir mizah yazarıyken (*Ostrov Erendorf,* 1924), *Rastraçiki* (1926) adlı romanıyla ve *Kyadratura Kruga* (1928) adlı güldürüsüyle burjuva düşünce biçimini ve NEP törelerini eleştirdi. 1932'de, Magnitogorsk'ta geçirdiği yaşamdan esinlenerek bir epik kronik yazdı *(Vremya Vperyod!).* Daha sonra, 1905'ten işgale kadar Rusya ve SSCB'nin 40 yıllık tarihini canlandıran geniş bir dörtlü yazımına girişti (*Volnıy Çornovo moriya,* 1936-1961). Yurtsever yapıtları (*Sıyn polka,* 1945) ve Lenin'in Paris'teki sürgün yaşamı üzerine bir kitabı da bulunan Katayev, son olarak geçmiş yaşamını anlatan bir dizi kitap yayımladı (*Svyaşcennıy Kolodyets,* 1966; *Trava zabveniya,* 1967; *Kubik,* 1969; vb.).

M. Leigheb - Atlas - Photo

Katar'ın başkenti ed-Davha'dan bir görünüm: sağda, Saat kulesi; arka planda Ulu cami

KATBEK a. ("azaltma" anlamında ing. *cutback*'ten). Bayınd. AKICI BİTÜM*'ün eşanlamlısı.

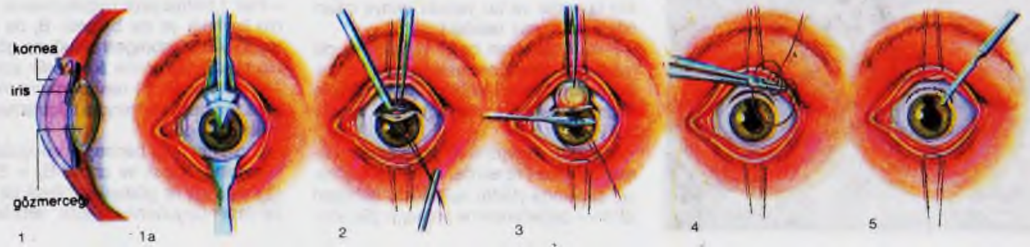
KATEBAN. Tar. coğ. G.- B. Arabistan'da bir ülke, devlet ve bir kabilenin adı. Eski arap yazıtlarına ve yunan, roma yazarlarına göre bu kabile ve devlet, İ.Ö. I. binyıl ortalarından İ.S. II. yy.'a değin varlığını sürdürdü. Kateban adına ilk kez Theophrastos'un (İ.Ö. IV. yy. sonu - III. yy. başı) yapıtlarında rastlanır. Strabon'un Eratosthenes'ten (İ.Ö. 284-192) aktardığı bilgilere göre, Katebanlar Saba ülkesinin G.'ine, Arabistan'ın G. kıyılarının en batı bölümüne yerleşmişlerdi ve merkezleri Tamna'ydı. Plinius'a göre bu kabile Arabia felix'in (mutlu Arabistan) G.-B.'sında yaşıyordu. E. Glaser, Kateban'ın Saba'nın G. ve G.-D.'sunda bulunduğunu, Hadramut'un K.-B.'sındaki bölgeyle sınır oluşturduğunu ve sonra, Himyeriler'in topraklarını çevreleyecek biçimde Babülmendeb'e değin uzandığını bildirir. Kateban'a ilişkin ilk kesin bilgiler E. Glaser'in XIX. yy. sonlarında bulduğu yüze yakın yazıta dayanır. Bu yazıtlara göre kateban dili, mina diline yakındı. Komşu kavimlerle sürekli savaşan ve bir süre Saba devletinin egemenliğine giren Kateban halkı, daha sonra Himyeri devletinin içinde eridi.

B.S.I.

Valentin Petroviç **Katayev**

katarakt ameliyatı: 1. ve 1 a. sklera-kornea kenarının göz neşteri ile kesilmesi; 2. güvenlik ipliği takıldıktan sonra iris çevresinin kesilmesi; 3. merceğin çıkarılması; 4. dikiş; 5. spatula ile irisin yerine konması.

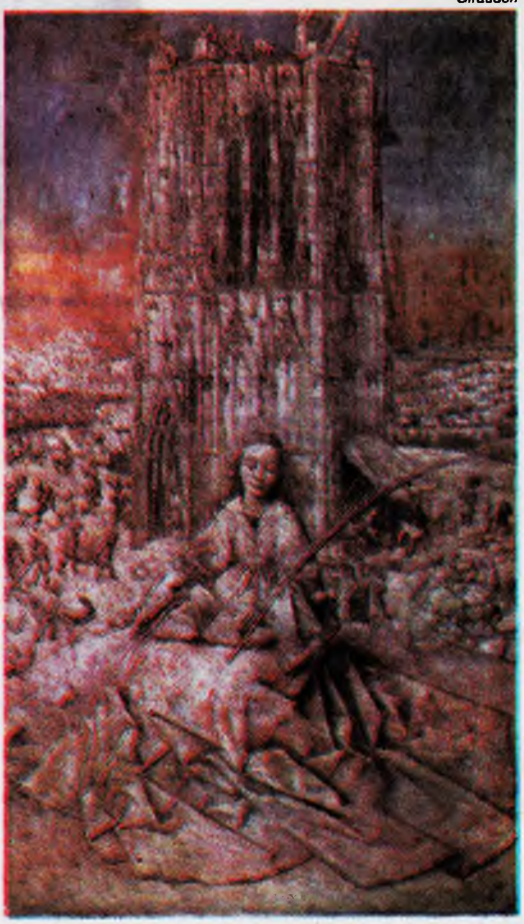

KATEDRA a. (lat. *cathedra*). Bir katedralde, ayinler sırasında piskoposun oturduğu yer. (Eşanl. KÜRSÜ.)

KATEDRAL a. (fr. *cathédrale*). Bir piskoposluk bölgesinde, piskoposun kürsüsü *cathedra*'nın bulunduğu ana kilise.
—Camc. *Katedral camı*, yüzeylerinden birinde ya da kimi zaman ikisinde kabartma resim bulunan ve böylece dışarıyı göstermeden ışığın geçmesini sağlayan baskılı, parlak ya da saten görünümlü cam türü.
—ANSİKL. Mim. Katedral, piskoposluk kentinde ve bölgesindeki dinsel sosyal işlevine uygun bir yapıdır.
• Doğu'da, bizans dünyasında, çok kapalı ve orta büyüklükte olan katedraller süslemelerinin zenginliğiyle dikkati çeker. Aynı yerde birkaç katedral bulunabiliyordu. Örneğin, Moskova'da Kremlin'de dört, Kiev' de iki, vb.
• Batı'da da Ortaçağ başlangıcında buna benzer bir durum görüldü: Bazı manastırlarda olduğu gibi, birbirinden ayrı kiliselerin çoğalması, *katedral grubu*'nun (Paris'te St-Etienne, Ste-Marie ve St-Jean -le-Rond) ortaya çıkmasına yol açtı. Kentler XI. yy.'da yeniden işlev kazanmaya başlayınca senyör-piskoposlar, bu birimleri çeşitli toplulukları ve kalabalık kent meclislerini barındırabilecek büyük boyutlu tek bir yapıda toplamaya yöneldiler. Sık sık çıkan yangınlar, birçok kilisenin defalarca yeniden yapılmasını ve tonozla örtülmesini zorunlu kılınca, yapı sanatı (özellikle uygun ekonomik ve teknik koşulların gotik sanatın tomurcuklanmasına olanak tanıdığı Fransa'nın kuzey bölgesinde) hızla gelişti. Picardie'de ve çevresindeki iyi nitelikli taş çıkarılan bölgelerde, XII. yy.'da, Noyon, Soissons, Senlis, Laon, XIII. yy.'da da Amiens ve Beauvais katedralleri yapıldı. Gotik anlayış Avrupa kıtasının içine doğru (Köln, Strasbourg, Bohemya ve Macaristan) hızla yayıldı; roman dönemden kalma eski katedrallerin henüz yeterli olduğu güneye doğru fazla yayılma görülmedi. Bununla birlikte, İber yarımadasına doğru, bu anlayış doğrultusunda ilk adımlar atıldı (Clermont, Limoges, Narbonne). Bu bölgede, Reconquista ile birlikte, Avrupa'nın kuzeyi ile ilişkili çok özel bir gotik sanat ortaya çıktı.
• Normanlar'ca fethedilen Büyük Britanya'da koşullar Fransa'nın kuzeyindekilere oldukça yakındı (Durham'daki kırık kemerler ve sivri kemerli çapraz tonozlar 1130'dan kalmadır). Bunun sonucunda, gotik katedraller çoğaldı (Salisbury, Lincoln, Wells, vb.) ve XIV. yy. ortalarında yelpaze tonozla belirginleşen özgün bir ingiliz üslubu *(perpendicular)* ortaya çıktı.
• Kent geleneğinin iyice yerleşmiş olduğu İtalya'da katedral ya da "duomo" önemli bir yer tutuyordu; bununla birlikte, İtalya, Lombardia dışında hiçbir bölgede gotik yapıların etkisi altında kalmadı. Adriya denizi kıyısında, Ravenna ve Venedik'te (Güney-Batı Fransa'nın kubbeli kiliselerine örnek oluşturan San Marco) bizans gelenekleri ağır bastı. Puglia ve Sicilya'da bu gelenekler norman etkisiyle birleşti. Öbür bölgelerde, özellikle Toscana'da, (Lucca, Pisa vb.) mermer kaplı tuğlanın kullanıldığı roma yapı tekniği etkili oldu. Hatta, Floransa vaftizhanesi, yapısal ilkeleri saptamada Brunnelleschi'ye esin kaynağı oldu, Santa Maria del Fiore'nin kubbesinde bu ilke uygulandı: artık kubbe, kutsal yapıların vazgeçilmez bir öğesiydi.
• Rönesans'tan sonra yapılan katedraller çoğunlukla gerçekten de merkezi planlı kubbeli yapılardır (Londra'da St Paul, Petersburg'da Aziz İsak). Çağdaş katedrallerin aydınlık kuleleri de kubbenin bir kalıntısı olarak görülebilir (Cezayir, Brasília, Liverpool).

katedral: azize Barbara yapım halindeki bir kilisenin önünde; Jan Van Eyck'e mal edilen bir desen (1437; *Güzel sanatlar müzesi, Anvers*)

Giraudon

Katedralde cinayet *(Murder in the Cathedral)*, T. S. Eliot'un iki perde ve bir enterlüdden oluşan şiirsel dramı (1935). Henry II'yi destekledikten sonra, ona karşı çıkmak cesaretini gösteren Canterbury başpiskoposu Thomas Becket'in direnişini ve çektiklerini yansıtır.

KATEGOREMATİK sıf. (fr. *catégorematique*). Mant. **1.** Kendi başına bir anlam taşıyan terim ya da simge için kullanılır. (Skolastikte "kategorematik terim" deyimi, genellikle tek başlarına tam bir cümle oluşturabilen ad ve fiiller için kullanılır, öteki "söylem bölümleri"yse birlikte anlamlı olarak adlandırılır.) **—2.** *Kategorematik simge*, TAM* SİMGE'nin eşanlamlısı. ‖ *Kategorematik sonsuz*, gerçekleşmiş sonsuz.

KATEGORİ a. (fr. *catégorie;* geç lat. *categoria;* yun. *kategoria*'dan). Aynı yapıda kişilerin ve nesnelerin tümü. (Eşanl. ULAM.)
—Dilbil. Gerek sınıf kavramına (ad, sıfat, belirleyen, fiil vb. kategorileri), gerek kurucu kavramına (ad dizimi, fiil dizimi vb.), gerekse sınıfların uğrayabilecekleri değişimlere (sayı, cins, zaman, çatı, kip vb. kategorileri) denk düşebilecek dilbilgisel sınıflandırma birimi. ‖ *Kategori bileşeni*, dilbilgisel kategorileri ve sözdizimsel yapılarını ele alan bir üretici dilbilgisinin taban bölümü. (Kategori bileşeni, bir yandan *kategori simgeleri* bütününü [C: Cümle, T: tanımlık, AD: ad dizimi, vb.], öte yandan bu simgelere göre işlem yapan bir yeniden yazım kuralları bütününü kapsar; *kategori kuralları* da denilen bu kurallar, derin yapının sözdizimsel bağıntılar dizgesini tanımlar ve bu yapıda ortaya çıkan öğeler düzenini belirler.)
—Fels. Nesnelerin belirli bir türü ya da mantıksal-dilsel önermelerin belli bir çeşidi (belirtici ve sınıflandırıcı işlevleri felsefe sistemlerine göre değişir). [Bk. *ansikl.* böl.]
—İş örgüt. *Kategorilere göre sınıflandırma*, özellikle Fransa'da, Parodi anlaşmaları sırasında (1945) kullanılan, istihdam türlerini değerlendirme yöntemi. (Bu yönteme göre, önce bazı büyük meslek kategorileri belirlenmekte, daha sonra bunlar da kendi aralarında çeşitli tipte işlere ayrılmaktaydı.)
—Küm. kur. *Kategoriler kuramı*, 1945'te S. Eilenberg ve S. Mac-Lane tarafından kurulan, kümeler kuramını genelleştiren kuram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mant. *Anlamsal kategori*, mantıksal bir dilin bazı deyimlerinin yer aldığı tip. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topruhbil. *Toplumsal kategori*, belli bir bakış açısından eşdeğerli ve gene bu bakış açısından öteki ölçüt topluluklarından farklı ölçütlerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan toplumsal çevre bölümü (bireyler, toplumsal grup ya da toplumsal olaylar).
—ANSİKL. Fels. Aristoteles'e göre kategoriler, varlığın en genel türleridir *(kategoriai tu ontos)*. Kategoriler, birbirlerine dayanılarak tanımlanamaz. Aristoteles'in verdiği en tam kategori listesi şöyledir: töz, nicelik, nitelik, ilişki, yer, zaman, konum, iyelik, eylem, tutku. Ancak, "iyelik" kategorisine, Aristoteles'in bütün yazılarında rastlanmaz. Dolayısıyla, geleneksel olarak Aristoteles'te 10 kategori bulunduğu söylenirse de bunların sayısı 9'a indirilebilir.
Kant'a göre kategori *(Kategorie)*, her şeyden önce, anlığın görüngülere (yani sezgiyle verilen şeylere) uygulanan salt kavramlarıdır. Kant şöyle der: "Gerçekten de, kategori düşüncenin basit bir işlevidir. Düşünce hiçbir şey vermez bana, ama sezgide verilemeyen ancak onunla düşünülebilir (*Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1, 1, 2). Öte yandan, Kant'a göre, kategori yargı yetisinin bir işlevini belirtir: "Öyleyse deneysel sezginin çeşitli verilerinden her biri, yargı yetisinin mantıksal işlevlerinden birine göre belirlenir, böylece bilincin genel birliğine getirilir. Öyleyse, sezginin çeşitli verilerinin belirlenmesini sağlayan kategoriler, yargı yetisinin sözkonusu işlevlerinin kendisinden başka bir şey değildir" (*Kritik der reinen Vernunft,* 1,1,1). Buradan da anlaşılacağı gibi, Kanta göre kategoriler, çeşitli biçimler gösteren yargının kendi doğasından çıkan şeylerdir. Kant, kategorilerin sayısını dörde indirir: nicelik, nitelik, ilişki, kiplik. Bu dört kategorinin her biri ayrıca üç momenti içerir.
Hegel'e göre kategori *(Kategorie)* geleneksel mantıkta olduğu gibi, varlıkları düşünmeyi ve adlandırmayı sağlayan farklı söz sınıflarını belirtmez; çok daha köklü bir biçimde, "varlık ile kendilik bilincinin *aynı* özden olduklarını belirtir" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "akıl"). Bu görüş, bilinç ile dünyayı karşıtlaştırmaya alışmış her türlü "öznel idealizm"i geçersiz kılar. Hegel'e göre, tam tersine, kendi savunduğu "mutlak idealizm" felsefesi, aynı zamanda bir mutlak gerçekçiliktir: mutlak idealizm, insanın ve dünyasının ortak gerçeğini dile getirir. Böylece, kategori (tekil olarak), üç temel kategori biçimi olan özdeşlik, farklılık ve çelişiklik uyarınca kendi başına ve zorunlu olarak eklemlenir "Kategoriler çıkarımı"nın gerçek hareketi budur.
—Küm. kur. Bir C kategorisi, elemanları sırayla nesneler ve benzeryapı uygulamaları (ya da oklar) adı verilen iki sınıfın verilmesiyle ve C nin benzeryapı uygulamaları üzerinde bir işlemle tanımlanır. Bir kategorinin nesne ve benzeryapı uygulamaları sınıfları aşağıdaki özellikleri sağlamalıdır:
—Her f benzeryapı uygulamasına, S_f, f nin kaynağı ya da bölgesi, B_f de f nin amacı ya da eşbölgesi olduğuna göre, C nin bir (S_f, B_f) nesne ikilisi eşlik eder;
—C nin her (A, B) nesne ikilisine A kaynaklı B amaçlı benzeryapı uygulaması kümesi eşlik eder;
—C nin her (f, g) benzeryapı uygulaması kümesine, ancak ve ancak $B_f = S_g$ ise ($g_o f$ ya da gf ile gösterilen) bileşik bir benzeryapı uygulaması eşlik ettirilebilir:

bunun kaynağı S_f, amacı da B_g dir;
—Her A nesnesine, kaynağı ve amacı A olan, birim benzeryapı uygulaması ya da A nın özdeşliği denen, I_A ile gösterilen özel bir benzeryapı uygulaması eşlik eder
—Benzeryapı uygulamalarının birleşimi birleşmelidir: *f*, *g*, *h* ler $S_g = B_f$ ve $S_h = B_g$ olan benzeryapı uygulamaları ise bu durumda $h\circ(g\circ f) = (h\circ g)\circ f$ olur.

Kategorilerin temel örnekleri şunlarla sağlanmıştır: 1. nesne olarak kümeleri ve benzeryapı uygulamaları olarak uygulamaları alan kümeler kategorisi; 2. benzeryapı uygulamaları olarak ölçülebilir uygulamaları alan ölçülebilir uzaylar kategorisi; 3. benzeryapı uygulamaları olarak eşyapı uygulamalarını alan, yasalarla donatılmış kümeler (grup, halka, vektör uzayı,...) kategorileri. Bir kategorinin benzeryapı uygulamaları muhakkak uygulamalar değildir; nesneler olarak sıfır olmayan doğal sayıları alan, *n* kaynaklı ve *p* amaçlı benzeryapı uygulaması olarak, elemanları, verilen bir birim halka içinden alınmış *n* satırlı ve *p* sütunlu matrisleri alan kategori bu hale örnek oluşturur.

Bir C′ kategorisi, aşağıdaki halde bir C kategorisinin *altkategorisi*'dir denir: C′ ün her nesnesi ve her benzer yapı uygulaması C nin nesnesi ve benzeryapı uygulamasıdır; C′ ün her nesnesi için C ve C′ ne ilişkin birim benzeryapı uygulamaları çakışır; C′ nün her benzeryapı uygulamasının kaynakları ve amaçları C ve C′ üzerinde çakışır, C′ nün $S_g = B_f$ olan her *f* ve *g* benzeryapı uygulaması için, *g∘f* bileşkesi C ve C′ içinde aynıdır. C nin C′ altkategorisi göz önüne alındığında C′ nün her (A, B) nesne ikilisi için, C nin A kaynaklı ve B amaçlı her benzeryapı uygulaması, C′ nün bir benzeryapılılığı ise, C′ e C nin dolu altkategorisi denir. Cisimlerin kategorisi birim halkaların kategorisinin bir altkategorisidir. Nesneleri sürekli uygulamalar olan metrik uzayların kategorisi, topolojik uzayların kategorisinin dolu bir altkategorisidir; aynı nesneleri alıkoyarak ve benzeryapı uygulamaları olarak birbiri ardınca düzgün sürekli uygulamaları, sonra Lipschitz uygulamalarını sonra da izometrik uygulamaları alarak ardışık altkategoriler elde edilir. İki kategori bir fonktörle bağlanabilir.

Benzeşik cebrin kuramlarını, bir topolojik uzay kategorisinden bir cebirsel kategori içine, belirli belitleri gerçekleyen fonktörler olarak tanımlayarak ve bu kuramları sınıflandırarak cebirsel topolojide kategorilerin rolü göz önüne serilmiştir. Kategorilerin rolü eşuzamlılığın cebirsel kuramlarında temel oluşturur. 1955-1957'de Grothendieck, benzeşik cebri, *Abel kategorileri*'nin çerçevesi içinde geliştirerek genişletmiştir, bu da, başka kişiler arasında ona *demetlerin eşbenzeşikliği*'nin genel bir kavramını elde etmeyi sağlamıştır.
—Mant. *Anlamsal kategoriler.* Mantıksal bir dilin deyimleri çeşitli tiplere ayrılır. Anlamsal kategoriler ya da anlam kategorileri kuramının ana düşüncesi, bütün nesnelerin aynı türden olmadıkları, bazı niteliklerin anlamlı bir biçimde bazı nesnelere yüklenebilip başkalarına yüklenemeyeceği, dolayısıyla bu nesneleri ve nitelikleri adlandıran dilsel deyimlerin de değişik türler biçiminde "kategori"leştirilmeleri gerektiği saptamasına dayanır. Bu bakımdan anlamsal kategoriler kuramı Aristoteles'e kadar uzanırsa da, çağdaş dönemde bu kurama Husserl'in "anlam kategorileri" öğretisi yeni bir canlılık kazandırmış, polonya mantık okulunu, özellikle de Leśniewski'nin çalışmalarını doğrudan etkilemiştir. Bu kuram, deyimlerin anlamıyla ilgili temel sezgilerde öylesine köklenmiştir ki, önermeleri daha başka bir sezgisel anlam taşıyacak ve yapısı bu kuramın yorumlarından biriyle uyuşmayabilecek bir bilim dili tasarlamak olanaksızdır" (Tarski).

KATEGORİK sıf. be. (fr. *catégorique*). Belli düşüncelere bağlı olarak: *Kategorik görüşler. Kategorik düşünmek.*
◆ sıf. Fels. → KOŞULSUZ.
—Mant. Kategoriklik niteliği taşıyan bir kurama denir. (Eşanl. TEKBİÇİMLİ.)

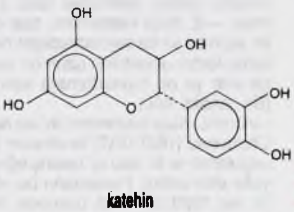
KATEGORİKLİK a. (fr. *catégorique*'ten). **1.** Mant. Kararverilemezlik ilişkisi içermeyen bir kuramın niteliği. **—2.** Mant. ve Mat. Bütün modelleri eşyapılı olan bir matematik kuramının özelliği. (Bu durumda, sözkonusu kuramın gelişigüzel iki modelinin evrenleri arasında, ilişkileri ve işlemleri koruyucu bir bijeksiyon kurulabilir.) || *Gizil kategoriklik*, belli bir kardinal için kategoriklik, yani sözkonusu kardinale sahip herhangi iki modeli eşyapılı olan bir matematik kuramının özelliği. || *Kategoriklik*, bütün sayılabilir modelleri eşyapılı olan bir kuramın özelliği.

KATEGORİLEŞTİRME a. Topruhbil. *Toplumsal kategorileştirme*, toplumsal çevreyi kategoriler halinde düzenlemeyi amaçlayan her türlü ruhbilimsel süreç.
—ANSİKL. Kategorileştirme ediminin iki yönü vardır: bir ölçütün bazı özelliklerinden yola çıkarak, bu ölçütü bir kategoriye (örneğin "geveze olmak" ölçütünü "kadınlar" kategorisine) bağlamaya dayanan tümevarımsal yön ve belli bir kategorinin özelliklerini bir ölçütle birleştirmek için bu ölçütün o kategoriye ilişkinliğinin kullanılması olan tümdengelimsel yön (örneğin "kadınlar" kategorisi havai ve boşboğaz olarak düşünüldüğü için, bu özellikler "geveze olmak" ölçütüyle birleştirilir).

Toplumsal kategorileştirme, kategoriler *arasında* zorunlu olarak değerlendirmeci bir farklılaştırma sürecidir ("iyi" ya da "kötü"; "büyük" ya da "küçük"). Böyle olmakla birlikte, her kategori *içindeki* farklar küçültülür. Deneysel bulgulara göre bundan şu sonuç çıkar: eğer bireyler farklı kategorilerdense, birbirlerinden hangi kategoriden olduklarının bilinmemesi durumunda olacağından çok daha farklı olarak değerlendirileceklerdir. Buna karşılık, eğer bireyler aynı kategoridense, birbirlerine aynı kategoriden olduklarının bilinmemesi durumundan olacağından çok daha benzer olarak değerlendirileceklerdir. Bu durum özellikle toplumsal grupların stereotipliğiyle ilgili konularda geçerlidir. Birey çevresini toplumsal kategorileştirme yoluyla sistemleştirip denetler. Edindiği izlenim ve bilgileri ayıklayarak elinin altında bulunan yapılarla bütünleştirir.

Kategoriler *(Kategoriai)*, Aristoteles'in yapıtı, *Organon* ortak başlığı altında toplanmış beş kitabın birincisi. Adcılar ile gerçekçiler arasındaki tartışmalar döneminde, bu kitap, Aristoteles'in bütün öteki yapıtlarından daha çok incelendi. Yazar, konuşmalarında ya da bugüne ulaşmamış yazılarında, terimlerin anlamını açıklamış olmalıdır. Ne var ki, bu açıklamalar elimizde bulunmadığından, *kategori* sözcüğünün kesin anlamı bilinmemektedir. Bu sözcüğün, sözünü edebileceğimiz ve yargılamalarımız sırasındaki olumlamalarımızın (*kategorein*, olumlama) konusunu oluşturan şeyleri belirttiği söylenebilir.

KATEHİN ya da **KATEŞİN** a. (fr. *catéchine*'den). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{14}O_6$

katehin

olan bileşik; sis stereoizomeri (ya da epikatehin) ile birlikte ligninli bitkilerden özütlenir ve bu bitkilerde, polimerleri olan tanenlerin öncüsü rolünü oynar; sepileme ve boyamada kullanılır. (Çeşitli kaşu türlerinden özütlenen katehin ishal önleyici, peklik verici ve antiseptik özellikler taşır. Katehinsel tanenlerle birlikte bulunan d-katehin tetrahidrat, kılcal ve toplardamarlar üzerinde P vitamini etkisi gösterir, dolaşım sistemi ağrılarını yatıştırır.) [Eşanl. KATEKOL.]

KATEKOL a. (fr. *catéchol*'den). Org. kim. KATEHİN'in eşanlamlısı.

KATEKOLAMİN a. (fr. *catecholamine*). Nörobiyol. Vejetatif sinir sistemindeki sinaps uçlarında merkez sinir sisteminin bazı nöron gruplarında üretilen ve sinirsel mesajı sinapssonrası özgül alıcılara taşıyan kimyasal aracılara verilen ad. (Katekolaminler bir fenol çekirdeği ve amin işlevi bulunan aminler grubundandır. Başlıcaları adrenalin, noradrenalin ve dopamindir.) [Eşanl. BEYİN AMİNİ.]
—ANSİKL. Katekolaminler organizmada tirozinden yararlanılarak bireştirilir; tirozin hidroksillenerek dihidroksifenilalanine, yani dopaya dönüştürülür. O da karboksili giderilince dopamin olur. Dopamin, bir dopaminhidroksilaz aracılığıyla noradrenaline dönüşür. Bireşimin son aşaması doğrudan doğruya böbreküstü bezi medullasında gerçekleşir ve burada katekolometil-transferaz aracılığıyla noradrenalin adrenaline dönüşür. Adrenalin böbreküstü bezi medullasında bireştirilir. Noradrenalin, çevre dokularının kromafin hücrelerince oracıkta salgılanır.

Katekolaminler, kalp atışının yükselmesine, kalp kasının kasılma gücünün artmasına, kulakçıklarla karıncıklar arasındaki iletimin kolaylaşmasına yol açar. Katekolaminler bronşların genişlemesini, damarların genişlemesini ve dölyatağı kasının gevşemesini sağlar. Öte yandan yağların ve glikojenin parçalanmasında etki gösterir.

Hormonların dengelenmesinde, uyku ve uyanıklıkta, duyusal merkezlerin hareketlerini kontrolde de rol oynar.

Plazma ve idrardaki katekolamin miktarı, kromafin hücrelerle nöroblastomlardan doğan bazı patolojik durumlarda artar (feokromositomlar, dokuncasız urlar). Bazı ilaçlar katekolaminlerin etkisini değiştirir:
—eskiden tansiyon yüksekliğinin tedavisinde kullanılmış olan rezerpinin etkisini azaltır;
—bazı sinirsel çöküntü hallerinde kullanılması önerilen mono-amino oksidaz engelleyicileri, katekolaminlerin bu enzim tarafından tahrip edilmelerini önler;
—yüksek tansiyon, koroner yetersizliği, kalp atışı bozukluklarında kullanılan betaengelleyiciler katekolaminlerin etkisinin bir bölümünü etkisizleştirir. (Betaengelleyiciler, katekolaminlerle kimyasal yapı benzerliğinden ötürü katekolamin alıcıları üzerinde engelleyici etki gösterirler.)

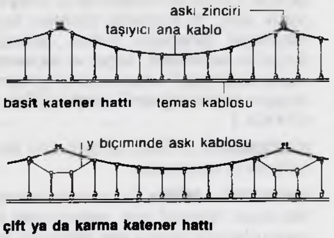
KATELEKTROTONUS a. (fr. *catélectrotonus*). Nörobiyol. Negatif kutuplu bir elektrotla (katot) uyarılan bir noktaya yakın bir sinir parçasında kaydedilen elektrik akımı. (Bu akımın geçişi, sinir lifinde ya da sinirde uyarılganlık artışıyla birlikte görülür.)

KATEN ya da **KATAN** be. (ar *ḳaṭ'*'dan *ḳaṭ'en*). *Esk.* **1.** Hiçbir zaman, asla. **—2.** *Katan ve katıbeten*, hiç, asla, kesinlikle: *"O, kat'an ve katıbeten haşr ü neşre ve rûz-ı cezâya inanamamıştı"* (Hüseyin Daniş).

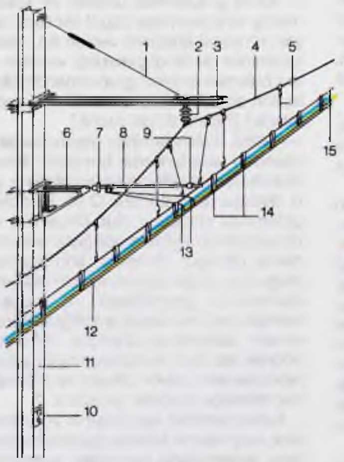
KATENA a. (lat. *catena*). Pedol. ZİNCİR' in eşanlamlısı.

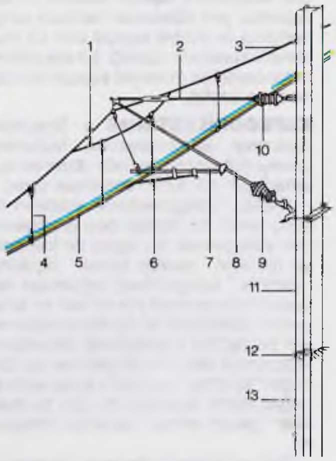
KATENAN a. (fr. *caténane;* lat. *catena*, zincir'den). Org. kim. Bir zincirin iki halkası gibi birbirine eklenmiş iki halkalı molekülden oluşan organik bileşik.

KATENER a. (fr. *caténaire;* lat. *catenaria, catena*, zincir'den). Dy. *Katener hattı*, elektrikli lokomotifin ya da tramvayın akım alma düzeneğine sürekli temas etmesi gereken taşıyıcı bir kabloya düşey teller ya da pandüllerle bağlı olan iletken kablo askı sistemi.

basit ve çift katener hatları

yanda
1 500 V'luk **katener** hattı:
1. Çarmık;
2. Yalıtkanlı askı zinciri;
3. Konsol; 4. Ana taşıyıcı kablo;
5. Yuvarlak pandül;
6. Antibalansan konsolu;
7. Yalıtkan;
8. Antibalansan; 9. Yalıtkan;
10. Direk numarası;
11. Direk; 12. Çift temas kablosu;
13. Geri çekme kolu;
14. Üzengi pandüller;
15. Yardımcı taşıyıcı kablo.

sağda
25 000 V'luk **katener** hattı:
1. y biçiminde askı; 2. Çarmık;
3. Taşıyıcı; 4. Yuvarlak pandül;
5. Çift temas kabloları;
6. Geri çekme kolu;
7. Antibalansan; 8. Konsol;
9. ve 10. Yalıtkanlar; 11. Direk;
12. Dikenli koruma şeridi;
13. Direk numarası.

—ANSİKL. Önceleri yüksek gerilimli enerji nakil hatlarının kopma olasılığına karşı güvenlik düzeneği olarak kullanılan katener hattı, daha sonra özellikle yüksek hızlar için akım alma hatlarının düzenlenmesinde zorunlu oldu. Gerçekten de sistem temas kablosu ile yolun yuvarlanma düzlemi arasındaki koşutluğu sağlar. Sistem tek bir taşıyıcı kablo ile tek bir iş ya da temas kablosundan oluşuyorsa, basit katener hattından söz edilir. Katener hattı yüksek almaşık gerilimle (örneğin 50 Hz'de 25 kV) beslenen yüksek hızlı hatlar için bile yeterli olur. Seyir hızı 120 km/sa'ti aşmayan ve aynı besleme düzeniyle çalışan hatlarda "ayarlı trolley hattı" adı verilen basitleştirilmiş bir katener hattı kullanılır. 1972'den bu yana kullanılan bu sistem esnek bir askıyla direklere asılı tek bir temas kablosundan oluşuyor. Ayrıca, bazı bölgelerde sistemin daha hafif olmasını sağlayan ve yalıtkan kullanımını ortadan kaldıran sentetik elyaftan kablo ve konsollar kullanılır; böylece, hafifleyen sistemin donanım maliyetinde % 20 ile 30 arasında bir tasarruf sağlanır.

Yüksek hızda, yüksek yeğinlikli 1 500 V'luk doğru gerilim altında pantografın geçişi için kusursuz bir düzleme çalışması yapmak gerektiğinden yardımcı bir taşıyıcı kablo ile almaşık askılı iki temas kablosunun kullanımı zorunludur. Bu durumda *çift* ya da *karma* katener hattından söz edilir. Kimi zaman bu katener "feeder" adı verilen ve hiçbir mekanik iş sağlamayan bir besleme kablosu içerir. İlk katenerler bükülmez iletkenler temeli üzerine kuruldu ve böylece hat direklerine asılı bükülmez, gerçek bir kafes kiriş niteliği kazandı. Günümüzde katener hatları esnek iletkenlerle düzenlendiği için hat aygıtlarına, kurbalara ve rampalara, garların içine vb. kolayca uygulanabilecek niteliktedir. Normal yollarda, düz alinyimanlarda taşıyıcı direkler arasındaki aralık genellikle 63 m'dir; küçük yarıçaplı kurbalarda bu uzaklık azalır. Katener hattı *germe donanımları* adı verilen, yaklaşık bir kilometrelik parçalar halinde döşenir; bunların gerilimi mevsime göre değişen ısıl genleşmeler göz önüne alınarak karşıağırlıklarla sağlanır.

KATEPANO a. (bizans yun. sözc.). X. ve XI. yy.'larda bir idari bölümü ya da sadece bir kenti yöneten bizanslı yüksek görevli. (Katepano sözcüğü, Normanlar ve İspanyollar döneminde pazar ve ticaret denetçilerini belirtmek için kullanıldı.)

KATEPSİN a. (fr. *cathepsine*). Biyokim. Pek çok dokuda bulunan proteolitik enzim. (Ölümden sonra otolizle açığa çıkar ve ölü ya da nekrozlu dokularda otofajiyi sağlar.)

KATER (Henry), ingiliz jeodezi uzmanı (Bristol 1777 - Londra 1835). Subaylığı sırasında, Hindistan'ın jeodezi rölövesini çıkarma çalışmalarına katıldı; 1814'ten sonra, gravimetri konusunda önemli araştırmalar yaptı. "Tersinir Kater sarkacı" yardımıyla, yerçekimi ivmesinin tam değerini ölçtü.

KATERGOL a. (fr. *catergol; kat* [*alizör*] ve *ergol*'den). Kim. Isıveren tepkimesi, bir katalizörün varlığını gerektiren monergol.

KATERİNİ ya da **KATERİNE,** Yunanistan'da kent, Makedonya'da, Pieria nomos'unun yönetim merkezi, Selanik'in G.-G.-B.'sında; 38 000 nüf. Yönetim ve ticaret merkezi.

KATEŞİN → KATEHİN.

KATEŞİZM a. (fr. *catéchisme;* lat. *catechismus*'dan). **1.** Hıristiyan din ve ahlakının sistemli bir programa göre öğretimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu öğrenimin verildiği kitap.

KATETER a. (fr. *cathéter;* yun. *katheter,* sonda'dan). **1.** Cerr. Kullanım alanına göre birçok modeli olan sonda. **—2.** Reanim. İçine sıvı vermek amacıyla bir damara (genellikle toplardamar) sokulabilen, plastik, polivinil ya da Teflon'dan yapılmış ince boru. (Damara giriş ya deri yoluyla sert bir kılavuz iğne aracılığıyla ya da damarın dışarı alınmasıyla gerçekleştirilir. Katater kısa [birkaç santimetre] ya da çok uzun [30 ila 150 cm] olabilir.)

KATETERİZM a. (fr. *cathétérisme*). **1.** Araştırma ya da tedavi amacıyla, bir sonda, buji ya da kateterin, vücuttaki bir yola, kanala ya da içi boş organa (yemekborusu, üretra, atardamar, kalp...) sokulması. **—2.** *Kalp kateterizmi,* bazı ölçümler yapmak ya da saydamsızlaştırmak için, kalbe kadar ulaşabilen uzun bir kateterin bir atar ya da toplardamara sokulması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kalp kateterizmi ilk kez Auguste Chauveau (1827-1917) tarafından bir ata uygulandı ve ilk kalp içi basınç eğrileri bu yolla elde edildi. Forssmann bu yöntemi ilk kez 1929'da kendi üzerinde denedi. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yöntemler ve kullanılan araçlar Cournand, Lenègre ve Soulié tarafından daha da geliştirildi.

Yöntemin esası, bir sondanın ya toplardamar yoluyla sağ kulakçığa, sağ karıncığa, akciğer atardamarına ve akciğer kılcaldamarına ya da atardamar yoluyla aorta, sol karıncığa ve bazen sol kulakçığa kadar sokulmasıdır. Sondalar birçok kanal içerebilen, esnek ve ince, uzun tüplerdir (basınç ölçümleri, mikrofon, elektrokardiyogram alıcısı). Kalbin sağındaki boşlukların kateterle incelenmesinde, kan akımını izlerken şişebilen bir baloncukla donatılmış sondalar kullanılır.

Bu yöntem her şeyden önce farklı boşluklardaki basınçları ölçmeye, miyokart ve kapakçıkların çalışmasını değerlendirmeye olanak verir. Ayrıca, farklı düzeylerden kan örnekleri alınabilir; oksijen oranları ölçülerek kalpte shunt olup olmadığı araştırılabilir; ya da termik bir madde verilip, bunun sulanma eğrisi çizilerek kalbin verdisi ölçülebilir; kontrast bir madde verilerek kalp boşlukları saydamsızlaştırılıp kalp sesleri kaydedilebilir ya da bir iletim bozukluğunun yerini belirlemek için nokta nokta elektrokardiyogram çekilebilir.

üst ana toplardamar yoluyla sağ kalp ve akciğer atardamarında **kateterizm**

uyluk atardamarı ve aort yoluyla sol kalpte **kateterizm**

KATETME a. Katetmek eylemi.

KATETMEK g. f. (*kat*ʾ *etmek* > *katetmek*). **1.** *Bir yeri, bir yolu katetmek,* bir yeri, bir yolu bir baştan bir başa geçmek: *Nil nehri Mısır'ı güneyden kuzeye kateder. Kilometrelerce yol katetmek.* **—2.** *Bir uzaklığı (belli bir sürede) katetmek,* bir yolu (belirtilen sürede) aşmak: *Ankara -İstanbul yolunu yaklaşık sekiz saatte katettik.* **—3.** *Esk.* Kesmek, bölmek.

KATETOMETRE a. (fr. *cathétomètre*'den; yun. *kathetos,* dikey ve *-metre*). Topogr. İki nokta arasındaki düşey uzaklığı ölçmek için kullanılan fizik aleti.

—ANSİKL. Düzey farkı ölçülecek noktalar aynı düşey düzlem üzerinde bulunmayınca katetometre kullanılması gerekir; alet, yapay optik eksenli, düşey eksen çevresinde dönebilen ve aynı eksen boyunca ötelenebilen bir dürbünden oluşur. Böylece iki nokta gezlenebilir ve dürbüne bağlı, derecelendirilmiş düşey bir ölçeğin önünde kayan bir verniye yardımıyla bunlar arasındaki yükselti farkı çıkarılabilir. Katetometrenin duyarlığı 1/50 milimetredir.

KATF a. (ar. *katf*). *Esk.* Meyve toplama, devşirme.

—Ed. Aruzda müfâaletün (·—··—) cüzünden feûlün (·——) cüzünü elde etme. (müfâaletün'ün arap abecesiyle yazılışına göre ayın + lam harfleri, yani "ale" hecesi düşünce, müfatün [·——] kalır. Onun yerini, aynı değerdeki feûlün alır.)

KATGÜT a. (fr. *catgut;* ing. *catgut,* kedi bağırsağı'ndan). Cerrahide damarların bağlanması ya da yaraların dikilmesi için kullanılan iplik. (İlk zamanlar kedi bağırsağı kullanılmaktaydı. Günümüzde katgütler yalnız koyun bağırsağından yapılır. Dokularda tamamıyla soğurulma üstünlüğüne sahiptir. Bazı durumlarda soğurulmanın daha yavaş olması için katgüt özel bir hazırlık evresinden geçirilir [kromlu katgüt].)

KATHA, hinduculukta tanrılar ve azizler konusunda anlatılan, dinlenmesi ve yinelenmesi ruhu tapınmaya *(bhakti)* hazırlayan bir öyküler dizisini belirten sanskritçe sözcük.

KATHAK, XVI. yy.'da Hindistan'ın kuzeyinde, hindu ve müslüman kültürlerinden doğmuş klasik dans biçimi. (Başlıca temaları, *rasalila*'dan alınmıştır.)

KATHAKALİ, gerçek anlamda tiyatroyla dans, müzik, mim ve şarkıyı birleştiren, Hindistan'ın güneyine özgü tiyatro biçimi. Genellikle bütün bir gece süren gösterilerde, büyük hint destanları *Ramayana* ve *Mahabharata*'dan alınan öyküler anlatılır. Oyuncular zengin ve renkli giysiler giyen, yüzlerine birer maske görünümü veren makyajlar yapan erkeklerdir, konuşma ve davranışlarında *bharatanatya* kurallarına uyarlar.

KATHAR a. (lat. *cathari;* yun. *katharos,* katışıksız'dan). Fels. Platoncu öğretilerde

saf kavramlara ya da tiplere verilen ad. —Tar. Biri İyilik, öteki Kötülük olmak üzere, iki karşıt temel ilke kabul eden, hıristiyan kökenli bir Ortaçağ tarikatının üyesi.
—ANSİKL. Tar. Oc ülkesinde uygun bir yayılma alanı bulan katharlar öğretisi, bogomillerin ya da paulusçuların öğretisine benziyordu. XI. yy. sonunda Limousin'de ortaya çıkan katharcılık, XII. yy.'da Güney Fransa'da yayıldı. Toulouse, Carcassonne, Foix ve Beziers başlıca katharcılık merkezleri durumuna geldi. Öğreti, biri manevi dünyanın yaratıcısı olan İyilik, öteki maddi dünyanın yaratıcısı olan Kötülük olmak üzere, iki temel ilkenin varlığını kabul eden bir ikiciliğe dayanıyordu. İnsan, maddeden vazgeçerek Şeytan'ın egemenliğinden kurtulur ve iyi olan Tanrı'yla birleşirdi.
Katolik kilise'nin kutsamalarını kabul etmeyen katharlar, ellerin üst üste konmasıyla vaftiz edilen kimseleri namuslu ve sade bir yaşama zorlayan bir ruh vaftizi ya da *consolamentum* yapıyorlardı; kathar hiyerarşisinde, bunlara "kusursuzlar" adı verilirdi. "İyi insanlar" da denilen sıradan dindarlar daha yumuşak tarikat kurallarına bağlanır ve ancak ölecekleri sırada *consolamentum* alırlardı.
Katharların kendi piskoposları vardı ve kendilerini bağımsız bir Kilise gibi görüyorlardı. İncil iyilikseverliğinin etkisini taşıyan yaşamları kendilerine birçok yandaş kazandırdıysa da Katolik kilise katharcılıkta kendi birlik ve dogmalarına karşı bir tehlike gördü. İnnocentius III'ün istediği ve Simon de Montfort'un Capetler yararına yönettiği *Albililer* savaşı* (1209-1229), Fransa'nın güneyindeki büyük derebeylerce desteklenen kathar hareketini dağıttı. Hıristiyanlık sapkınlara karşı uygulanan bu acımasız kıyımdan hiçbir şey kazanmadı; fransız kültür varlığı bundan zarar gördü ve tek kazanan Capet hanedanı oldu.

KATHARCILIK a. Tar. Katharların öğretisi.

KATHAREVUSA a. (yun. sözc. *katharos,* saf'tan). Demotikeye karşıt olarak, kamu ve yargı belgelerinde, Parlamento'da kullanılan yazılı arı yunanca. (XIX. yy'da, yerel lehçeleri arılaştırmak ve bunların biçimbilimsel yapılarını, eski yunanca köklerden yararlanarak dizgeleştirmeyi amaçlayan bir çabadan kaynaklanır. Sözdağarcığının tersine, sözdizimi demotike sözdiziminden pek az ayrılır, çünkü aktarımlara karşı çok daha az duyarlıdır.)

KATHARİNA Württembergli (Petersburg 1783 - Lozan 1835), 1806'da Friedrich I adıyla kral olan Württemberg dükünün kızı. 1807'de kendi rızası olmadan, Napoléon I'in isteği üzerine, Westfalen kralı Jérôme Bonaparte ile evlendirildi.

KATHAROS MİKHAEL, bizans imparatoru Andronikos II Palaiologos'un (1282-1328) oğlu ve ortak hükümdar (öl. Selanik 1320). Kendinden sonraki veliaht sayılan büyük oğlu Andronikos'un adamları küçük oğlu Manuel'i öldürünce, üzüntüsü ölümüne neden oldu. Bu olaylardan etkilenerek torununu veliahtlıktan çıkarmak isteyen yaşlı imparator, onun kendisine karşı ayaklanıp güçlü bir orduyla üzerine yürümesi üzerine, yerini Andronikos III unvanıyla tahta oturan torununa bırakmak zorunda kaldı.

KATHARSİS a. (arınma, temizlenme anlamında yun. sözc.). **1.** Aristoteles'e göre, tiyatro gösterisinin seyirciler üzerinde uyandırdığı "arınma" etkisi. **—2.** Psikan. Heyecansal bir bunalım durumu yaratmayı ve bu bunalım belirimi aracılığıyla ortaya çıkan sorunun çözülmesini sağlamayı amaçlayan her türlü tedavi yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Aristoteles katharsisi trajedi anlayışının temel öğesi durumuna getirir; ona göre trajedinin işlevi, "erdemli ve yetkin" edimlerin gösterimiyle ortaya konan kötü tutkuları (korku, acıma) "arıtmak"tır. J. Breuer ve S. Freud da daha sonra kendi ilk psikanaliz yöntemlerini adlandırmak için bu terimi kullandılar. Onlara göre bir travma durumunun yeniden yaşanması, "unutulmuş" affekti serbest bırakacak, bu da özneyi tutkularının devingenliğine yeniden kavuşturacaktı. Freud katharsisi hipnoz uygulamasına bağladı; aktarma ve serbest çağrışım kavramlarını ortaya koyarak hipnozdan vazgeçtiği zaman katharsisten de vazgeçmiş olması bunun en iyi kanıtıdır. Freud bunu çok daha sonra (1920), katharsis kavramının yol açtığı çelişkinin farkına varınca belirtti: gerçekten de eğer sahnenin her yeniden yaşanması bir arınmaya yol açıyorsa, tazelenen yinelenmesinin ardından daha büyük bir rahatlama gelmesi gerekmez miydi? Ayrıca bir travma sahnesinin yaşanmasının onun zararlılığını neden giderdiğini anlamak da kolay değildi. Öyleyse aktarım, herhalde eski bir sahnenin yeniden yaşanması değildi. Katharsis kavramının bırakılması, Freud'un çözümlemeye girişinin belirtisiydi.
J. Lacan, zararlı tutkuların göz önüne serilişinin neden onlardan arınmayı sağladığını Aristoteles'in de açıklamadığını belirtti. Lacan'a göre eğer trajik tutku öznesinin (Antigone, Oidipus), kendisini herkese açık olmayan bir acı bölgesine götüren bir yazgıya adanmış olduğu kabul edilirse, katharsis Aristoteles'in betimlediğinden daha gizli bir anlama bürünür; çünkü trajedi, oyun olarak, bu geçiş anını sahnelemeye ve gizlemeye dayanır. O zaman trajedinin katharsis etkisi bir başka anlam kazanır: seyirci bu bölge kıyısında kaldığı ve içine giremediği sürece, bu etki sözkonusu geçiş anıyla ilgili duyguların seyircide ortaya çıkmasıdır. Öyleyse trajedi, bu sınır dışı bölgeyle oynamaktır.
Katharsis kavramı, Breuer ve Freud'un tekniklerine benzer tekniklerin (Moreno'nun psikodramı, temel çığlık, Gestalttherapie) gelişmesi nedeniyle yeni bir ilgi kazandı. Bu teknikleri belirleyen ortak ilke, eski druma dönüşün özneyi bu kritik dönemin içerdiği seçenekler karşısında bırakmak ve onu, bu eski durum bugün ölmüş olduğu ölçüde, güncel durumda kendisine kabule değer görünen seçeneği seçebilmesini sağlamakmış gibi görünmektedir. Böylece katharsis yönteminin gizi, öznenin kendi kabul edilemez anısına geri dönüşü kabul ettiği ölçüde kendisine gerçekleştirme yetkisini verdiği bir yas edimidir. Bu değişimde belirleyici olan, sözün, söyleme olgusunun işlevidir.

Katha Upanişad, başlıca Upanişadlar'dan biri. Yapıtta, bilgi yoluyla ölümsüzlüğe erme sorunu prens Naciketas ile ölüm tanrısı Yama'nın karşılıklı konuşmaları biçiminde ele alınır.

KATHİAVAR, Hindistan'da yarımada, Guderat eyaletinde. Kuç ve Cambay körfezleriyle sınırlanan yarımadanın bazaltlı bir örtünün kalıntılarını içeren ve az yüksek (643 m) bir bölge olan iç kesimde, yarı kurak iklim nedeniyle gerilemiş ormanlar (hâlâ arslanların yaşadığı Gir ormanı) bulunur. İnsan etkinliği özellikle kıyı ovasında ve vadilerde görülür ve buralarda pirinç, buğday, hurma palmiyeleri yetiştirilir. Kıyıda önemli tuzlu bataklıklar (yılda 1 Mt tuz) ve yelkenlilerin balıkçılık, kabotaj ve kaçakçılık yaptığı Porbandar, Veraval, Diu (eskiden Portekizliler'indi) gibi bir dizi küçük liman vardır.
—Sant. ve Arkeol. Bölgede sindhu ve sindhusonrası Yenitaş-Bakırtaş kültürlerinden (İ.Ö. 1800-1000'e doğr.) önemli arkeolojik kalıntılar (Rangpur, Somnath, Lothal, vb.) bulunmasına karşın, Demir çağı buluntuları çok enderdir. Aşoka yazıtları, İ.Ö. III. yy.'da buddhacılığın ve Maurya İmparatorluğu'nun geliştiğini göstermektedir. Cunagadh yakınlarındaki Girnar'da kaya içine oyulmuş yapı temelleri. VI. yy.'a doğr. özgün üslupta tapınaklar (Gop, Bileşvara). IX. yy.'dan XIII. yy.'a kadar, mimarlık Gucerat mimarlığının özelliklerini taşır. Şatruncaya ve Girnar'da önemli cayna tapınakları.

André Bilet-Atlas Photo

1974 Avignon festivali'nde kathakali gösterisi

KATI sıf. **1.** Yumuşak olmayan; sert: *Granit katı bir maddedir.* **—2.** Ruhsal açıdan dayanılması zor olan, acı veren şey için kullanılır: *Yaşamın katı gerçekleriyle yüz yüze gelmek.* **—3.** Özellikle siyasal alanda her türlü uzlaşmayı yadsıyan bir kimse, bir topluluk için kullanılır: *Sendikalar katı tutumlarında ısrar ediyorlar. Örgütün en katı kanadı.* **—4.** Sert, ödün vermeyen, esnekliği olmayan kimse için kullanılır: *Çocuklarına karşı çok katı. Katı ve disiplinli bir yönetici.* **—5.** Gevşekliğe yer vermeyen şey için kullanılır; sert, sıkı: *Katı bir disiplin. Bu kuruluşun katı bir iş yönetmeliği var.* **—6.** *Katı mum,* eskiden mühür yapmaya yarayan mum; balmumu. ‖ *Katı söz,* sert, kırıcı ve incitici söz. ‖ *Katı taş,* mermer. ‖ *Katı yağ* → KATIYAĞ. ‖ *Katı yürekli, kalpli,* acıma duygusundan yoksun olan, acımasız. ‖ *Katı yumurta,* iyice kaynayarak sertleşmiş yumurta, lop yumurta.
—Anayas. huk. *Katı anayasa,* değiştirilmesi, adi yasalardan farklı olarak özel ve zorlaştırılmış usullere (değişiklik önerisinin ve bunun kabulünün özel oy çoğunluğunu gerektirmesi, ivedilikle görüşme yasağı, vb.) bağlı tutulan anayasa.
—Fiz. Gelişigüzel (biçimsiz katılar) ya da düzenli (kristaller) olarak dağılmış değişmez konumlar çevresinde salınan atomlara sahip maddenin hali için kullanılır.
—Geom. ve Fizs. mekan. *Katı cisim,* her yandan, sınır denilen katı bir yüzeyle sınırlanmış uzay parçası. (Örnek: çokyüzlü, piramit, prizma, koni, silindir vb.) — Aralarındaki uzaklık değişmez kalan noktalar kümesi. —$\mathbb{R}^3$ ün, küplenir maddesel sistemi.
—İkt. Konjonktürdeki değişikliğe tam bir uyum gösteremeyen iktisadi etmen için kullanılır.
—Spor. *Katı savunma yapmak,* futbolda savunmanın sıklığını ve derinliğini koruyarak hücumu düşünmeksizin savunma yapmak.
—Yerbil. *Katı yakıt* → YAKIT.
◆ a. Fizs. mekan. Kendini oluşturan öğeler arasındaki karşılıklı uzaklık zamanla değişmeyen yetkin biçim değiştirmez cisim. (Bu, doğal bir cismin idealleştirilmiş matematik modelidir.)
—Fiz. *Katılar fiziği,* amacı katı halin özelliklerini incelemek olan fizik bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ be. *Esk.* Çok, aşırı derecede: *"Ki gönlüm katı sevdi bu kitabı / Bize bildirin nedendir fasl ü babı"* (Şehname tercümesi, XVI. yy.).
—ANSİKL. Fiz. Katı madde, atom ve moleküllerden oluştuğuna göre, fizikçinin amacı katı maddenin özelliklerini onu oluşturan atomların doğasına ve bu atomların uzayda düzenlenişinden yola çıkarak

açıklamaktır. En kolayı içindeki atomların ya da moleküllerin uzayda dönemli olarak düzenlendiği kristalleri incelemektir. Katı hal kuramı, önce, dönemliliğin yetkin olduğu arı tekkristallerle ya da *yetkin kristaller*'le ilgilenmişti. Dolayısıyla katı hal fiziğinin çıkış noktasını kristallerin yapısını belirlemeye çalışan kristalografi oluşturur. Bu bilim, kristallerin yapılarının belirlenmesini sağlayan güçlü aletler sayesinde, son yıllarda çok gelişmiştir. Bu aletler, güçlü X ışını ve nötron kaynakları ile atomların "görülmesini" sağlayan çözme gücü yüksek elektron mikroskoplarıdır.

Geometrik yapılarının basit olması nedeniyle çok büyük sayıda atomlardan oluşan kristallere kuvantum kuralı uygulanabilmiştir. Böylece ağır çekirdeklerin devinimi hafif elektronların deviniminden ayırt edilebilmiştir. Birbirlerine elektronlardan ileri gelen kimyasal bağlarla bağlı olan çekirdeklerin dinamiği, bu çekirdeklerin bütün katı içinde yayılan toplu titreşimleriyle betimlenebilir; bu titreşimlerin kuvantalanması bizi *fononlar* kavramına götürür. Elektron yapısı, *kuşaklar kuramı** ile bir elektrona yaklaştırımla betimlenir. Daha sonra elektronlarla fononların etkileşimi incelenir. Bu basit yetkin kristal kuramı kristal yapıdaki katı cismin esnekliğe ilişkin, elektriksel (elektriksel iletkenlik), ısıl (özgül ısı, ısıl iletkenlik) ve optik (kırılma indisi, ışığın soğurulması) özelliklerinin doyurucu biçimde betimlenmesini sağlar.

Kuramın daha sonraki aşamasında *kusur*'lar*'ın sokulması ile bu yetkin dönemli sıradaki tedirginlikler incelenmiştir. Çizgi halinde bir boyutlu yapılardan oluşan "dislokasyon" tipi kristal kusurları metallerin plastiklik gibi kimi mekanik özelliklerini düzenler. Kimyasal katışkılar yarı iletkenlerde çok önemli bir rol oynar. Katışkıların sokulması sayesinde, yarı iletkenli düzeneklerin elektronik özellikleri kipleştirilebilir. Bütün mikroelektrik, çok küçük ölçekli (mikrometre düzeyinde) katkılamaların olasılığı üzerine kurulmuştur.

Katı hal fiziğinin önemli bir alanı *kolektif olgular*'ın incelenmesidir. Bu olgular, parçacıklar etkileşim halindeyken meydana gelir. Yüksek sıcaklıkta ısıl çalkantı ağır basar ve sistem düzensiz hale gelir (elektron spinleri arasındaki etkileşim için paramanyetik evre); düşük sıcaklıkta etkileşim ağır basar ve büyük uzaklıkta bir düzen kurulur (örneğin ferro-, ferri- ya da karşıferromanyetik evreler). Manyetiklik, aşırıiletkenlik katılarda karşılaşılan tipik kolektif olgulardır. Bu olgular, kendilerini yöneten genel yasaları ortaya koyan faz geçişlerinin istatistik termodinamiğiyle betimlenir.

Son olarak fizikçiler yakın zamanlarda, kristal kafesinin dönemliliğinin ortadan kalktığı daha karmaşık sistemlerle ilgilenmişlerdir; bu, *düzensiz* katı *ortamlar* fiziğidir. Başlıca iki düzensizlik tipiyle karşılaşabiliriz. Uzayda kristal yapının korunduğu, kimyasal bileşimin ise yer yer dalgalandığı bileşim düzensizliği bunlardan biridir. Bu durum düzen-düzensizlik geçişleri içeren alaşımlarda görülür. Ayrıca camlarda ya da biçimsiz cisimlerde olduğu gibi bir geometrik düzensizlik de gözlemlenebilir. Burada da, büyük sayıdaki farklı sistemlere uygulanabilen genel kavramları ortaya koyan istatistik mekanikle, ortalama makroskopik özelliklerin tanımlanmasına çalışılır. Düzensizlik, karma malzemelerde olduğu gibi, makroskopik de olabilir.

Katılar fiziğinin en önemli özelliği, yetkin kristalden düzensiz cama kadar, yoğuşmuş madde ile ilgili problemlerin tümünün ele alınmasına olanak veren çok genel kuramsal ve kavramsal araçları sağlamasıdır.

KATI sıf. (ar. *ḳaṭıᶜ*). *Esk.* **1.** Kesen, kesici. **—2.** Durduran. **—3.** *Katı-ı humma,* sıtmayı kesen, geçiren. || *Katı-ı tarik,* yol kesen.
—Esk. geom. Kesen.
—İsl. huk. *Katı-ı tarik,* yol kesme suçunu işleyen kişi. (Yol keserek adam öldüren ve mal gasbedenlerin ya elleri ve ayakları kesildikten sonra ya da kesilmeden idam edilirler. Yalnız mal gasbetmiş olanların sağ eli ve sol ayağı bilekten kesilir. Sadece adam öldürenler idam edilir. Korkutmaktan başka suç işlememiş olanlar da ıslah oluncaya kadar ya hapsedilir ya da sürgün edilirler. Yol kesme suçuna katılan kadınlara bu cezalar uygulanmaz; kadınlar adi suçlu gibi yargılanır.)

◆ a. Süslem. sant. Eski kalemtıraş türlerinden biri. (Söğüt yaprağı biçimindeydi ve katıa* denilen süslemeler bu kalemtıraşla yapılıyordu.)

KATI a. Zool. TAŞLIK'ın eşanlamlısı.

KATIA sıf. (ar. *ḳaṭıᶜ*'nın dişl. *ḳaṭıᶜa*). *Esk.* Kesen, kesici.

◆ a. Kesik, kesilmiş şey.
—Süslem. sant. Herhangi bir motif, biçim ya da yazının, kâğıt ya da deriden oyularak çıkarılıp bir başka kâğıt ya da deriye yapıştırılmasıyla elde edilen süslemelere verilen ad. (KAT ya da MUKATTA da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Katıa şemse,* derinin ince ince oyularak cilt kapağının iç yüzüne yapıştırılmasıyla elde edilen şemse. (*Müşebbek şemse* de denir.)
—ANSİKL. Süslem. sant. Katıada oyulup çıkarılan bölüme "erkek oyma", oyulan kısma da "dişi oyma" denir. Erkek ve dişi oymalar başka bir deri ya da kâğıda yapıştırılarak süsleme elde edilir. İranlı ve osmanlı sanatçılarınca geliştirilen bu tür süslemenin en ünlü uygulayıcılarından biri, Bursalı Fahri'ydi. Onun yaptığı oymalara da "fahri oyması" deniyordu. Osmanlı döneminin ünlü katıa sanatçıları arasında Resmi, Cevri, Fikri, Reşit, Vahyi, Süleyman gibi adlar vardı.

KATIBE a. (ar. *ḳaṭıbe*). *Esk.* **1.** Bütün, tüm. **—2.** *Katıbe-i ahvalde,* bütün durumlarda, her koşul altında. || *Katıbe-i nâs,* bütün insanlar, herkes.

KATIBETEN be. (ar. *ḳaṭıbe*'den *ḳaṭıbeten*). *Esk.* **1.** Hepsi, tümüyle. **—2.** Asla, hiçbir zaman.

KATIGAGA a. Kuzey bölgelerindeki kozalaklı ormanlarında yaşayan, sığırcık büyüklüğünde, güçlü gagalı, kozalaklıların ve üzümsü meyvelerin taneleriyle beslenen ötücükuş. (Bil. a. *Pinicola enucleator;* ispinozgiller familyası.)

KATIK a. **1.** Ekmekle birlikte yenilen peynir, zeytin, helva vb. yiyecek. **—2.** *Yörs.* Yağı alınmış yoğurt, ayran. **—3.** *Bir şeyi (ekmeğe) katık etmek,* onu ekmeğe yetişecek, ona denk düşecek biçimde ayarlayarak yemek. || *Katığı ekmeğine denk olmak,* işleri yolunda olmak, keyfi yerinde olmak.
—İkt. tar. *Katık baha,* osmanlı döneminde, kara ve deniz askerleriyle, subay ve memurların bir yerde ikametleri, gecelemeleri ve dinlenmeleri sırasında verilen bir tür harcırah. (Bazı memurlara katık harçlığı olarak verilen paralara da bu ad verilirdi: *nan baha, zahire baha, komanya baha, nevale baha* gibi.)
—Petrokim. İçine katıldığı benzini, yağı, bitümü iyileştiren ürün.

KATIKLI sıf. **1.** Katığı olan. **—2.** *Katıklı aş,* bulgur pilavı ve yoğurttan yapılan yiyecek.

KATIKSIZ sıf. **1.** Katığı olmayan, kuru ekmek için kullanılır. **—2.** Yabancı bir şeyle karışmamış ya da içine yabancı bir şey katılmamış şey için kullanılır: *Katıksız süt, zeytinyağı vb.* **—3.** Ait olduğu yerin, topluluğun vb. bütün özelliklerini gösteren kimse için kullanılır: *Katıksız bir İzmirli'dir. Katıksız bir Viking.* **—4.** Taşıması gerektiği düşünülen bütün nitelikleri taşıyan kimse, şey için kullanılır; gerçek, tam: *Katıksız bir şair. Katıksız bir güzellik, sevgi.*
—Ask. cez. huk. *Katıksız hapis* → HAPİS.

◆ be. Katık olmadan: *Ekmeğini katıksız yemek.*

KATILANMAK gçz. f. Katı duruma gelmek; sertleşmek.

KATILAŞMA a. Katılaşmak eylemi.
—Fiz. Sıvı ya da gaz evresindeki bir cismin katı hale geçmesi. (Katılaşma birinci basamaktan bir geçiş* evresidir.)
—Metalürj. Alaşımlarda sıvı alaşımın dökümünden sonra ya da eritme kaynağı sırasında görülen sıvı halden katı hale geçme olayı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petrogr. *Katılaşma eğrisi,* P-T uzayında katı alanı sıvı alandan ayıran eğri. (Katılaşma eğrisi, kayaçların erimesi sırasında sıvının ortaya çıkışına, magmaların kristalleşmesi sırasında da sıvının yok oluşuna karşılık gelir.) [Eşanl. SOLİDUS.]
—Termodin. *Katılaşma eğrisi,* bir denge diyagramında, erimenin başlangıç ya da katılaşmanın bitiş sıcaklığına denk düşen noktaların tümü.
—Yağ. mad. *Yağların katılaşması,* sıvı haldeki yağlı maddeleri plastik greslere dönüştüren katalitik hidrojenleme. (Bu dönüştürme, sıvı yağların başlıca bileşenleri olan doymamış yağ asitlerindeki etilensel bağların kısmen kaybolmasına ve izomerleşmesine bağlıdır.)
—Yerbil. Gevşek bir çökelin sertleşmesi.
—ANSİKL. Metalürj. Katılaşma düzensiz yapılı sıvının camsı ya da kristalli tipte bir katıya (düzenli yapı) dönüşmesini etkileyen birçok parametreye tabidir. Kristalleşme genellikle bir hacim azalması ve alaşım elementlerinin sıvı ile katı arasında bölünmesi eşliğinde görülür. Katılaşma büzülmesi dökülmüş parçada gözenekler oluşturan çekinti boşluklarına ve mikroboşluklara yol açar. Alaşım elementleri genellikle ayrışık bölgeler oluşturan sıvı faz içinde tam katılaşmadan sonra derişirler; bu bölgelerin etkisi hafifçe (demir alaşımları) ya da tavlamayla güçlü bir biçimde (demir dışı alaşımlar) azalabilir. Bu döküm yapısının sürekliliği mekanik parçaların katılaşma yapısını sıcak şekillendirmeden ve işlemlerden sonra bile makrografiyle deneysel olarak incelemeyi sağlar.

Alaşımlar kalıplarda (döküm parçaları), sabit külçe kalıplarında (1 t ile 450 t'luk külçeler), salınımlı ya da döner külçe kalıplarında (300 × 4 500 mm'lik kesitlere kadar sürekli döküm) ya da savurma döküm kalıbında (borular) katılaşırlar.

Bütün durumlarda dökülmüş ürünün kabuğu çok ince dendritlerden oluşur; dendritler içeriye doğru uzun (sütunsu bölge) özde de eşeksenlidir (uzun olmayan).

Ayrışma her dendriti etkiler (mikro ayrışma); üstelik dendritler ve sıvı arasındaki göreli her yer değiştirme özellikle eksenel bölgede yerel ayrışmalara yol açar. Bu ayrışmaların genliği katılaşma süresiyle (dolayısıyla dökülmüş ürünün genliğiyle) ve çelikler için karbon oranıyla artar.

Sıcak ya da soğuk biçim değiştirmeden sonra alaşımların mekanik, fiziksel ve kimyasal özelliklerinde bir anizotropi ortaya çıkar; özellikle saclar ve haddelenmiş levhalar, boy, en ve kalınlık yönünden değişik özellikler gösterir. Yalnızca alaşımların sinterlenmesinde ve camsı katılaşmasında kullanılan yöntemler kimyasal bakımdan tamamen homojen (denkleştirmeyle izotropluk) metalürji ürünleri elde etmeyi sağlar.

KATILAŞMAK gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, yumuşaklığını yitirerek sert bir duruma gelmek: *Alçı katılaştı. Vücudu katılaşmış.* **—2.** Sıvı ya da gaz durumundan katı duruma geçmek. **—3.** Bir kimseden söz ederken, duyarlığını yitirerek acımasız olmaya başlamak ya da düşünce ve davranışlarında belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı, hoşgörüsüz bir kimse olmak: *Yüreğin iyice katılaşmış. Biz onu görmeyeli iyice katılaşmış, böyle olaylara hoşgörüyle yaklaşacağını zannetmem.*
—Yerbil. Başlangıçta gevşekken daha sonra sertleşen ve sıkılaşan bir kat ya da bir katman için kullanılır.

◆ **katılaştırmak** ettirg. f. **1.** Bir şeyin sertleşmesine yol açmak ya da bunu sağlamak: *Güneş toprağı katılaştırmış. Çimentoyu su dökerek katılaştır.* **—2.** Sıvı ya da gaz durumundan katı duruma getirmek. **—3.** Bir kimsenin belli ilkelere sıkı sıkıya bağlı, hoşgörüsüz, duyarsız, acımasız bir kimse olmasına yol açmak: *Son olaylar onu katılaştırdı. Yıllardır çektiği acılar yüreğini iyice katılaştırmış.*

KATILAŞMAÖLÇER a. Çimento ve harçların priz sürelerini otomatik olarak ölçen aygıt.

KATILAŞTIRMA a. Katılaştırmak eylemi.

KATILAŞTIRMAK → KATILAŞMAK.

KATILIK a. **1.** Katı olan, çarpmalara, vurmalara, basınca karşı dirençli bir şeyin niteliği. **—2.** Bir kimsenin, bir davranışın katı olma durumu; duyarlılıktan, hoşgörüden yoksunluk: *Davranışlarının katılığı beni şaşırtıyor.* **—3.** Bir şeyin ödün vermezliği, sertliği: *Yasaların, kuralların katılığı.*

—İkt. Bir an için bozulmuş olan bir dengeyi yeniden kurmayı amaçlayan, her türlü hoşgörü ve esneklikten uzak iktisadi, bütçesel ve parasal siyaset.

KATILIM a. Bir eyleme, bir işe, bir etkinliğe vb. katılma, onda yer alma; iştirak: *Seçime geniş bir katılım sağlandı.*

—İşl. ikt. Bir işletmenin, başka bir işletmenin sermayesinin belli bir bölümünü (genellikle kabul edilen ölçüt, işletme sermayesinin % 10 ile % 50'si arasındadır), genellikle bu işletmeyi denetim altına almayı sağlayacak biçimde elinde bulundurması.

—Polim. *Çoğul katılım,* herhangi bir eleme olmadan katılma tepkimesi sonunda makromoleküllü bir zincirin oluşumu. (Bu terimden uzun süre hafif ürünlerin elenmesini içermemesine karşın, çoğulyoğuşma tepkimesine benzeyen tepkimelerle makromoleküllü bir zincirin oluşumunu belirtmede yararlanıldı. Ancak bu terim yerini zamanla "zincir polimerleşmesi" tepkimeleri dışında makromoleküllü tüm zincir oluşturma tepkimelerini de kapsama eğilimi gösteren "çoğulyoğuşma" terimine bıraktı.)

—Ruhbil. Çevrede ortaya çıkan heyecanlı tepkilere aynı tepkilerle katılma: örneğin tutulamayan gülmeler, panik (H. Wallon'a göre katılım, iki yaşından küçük çocuk kişiliğinin belirgin özelliğidir ve iki yaşından küçük çocuk zekâsının duyusal-devimsel ve yansıtmalı evresine denk düşer.)

KATILIMCI sıf. Katılımı sağlayan: *Katılımcı bir düzenleme.*

KATILMA a. Katılmak eylemi.

—Anorg. kim. *Katılma bileşiği,* iki ya da daha çok başka formülün bitiştirilmesiyle formülü yazılan bileşik. (Bu bileşiklerin bağı, ne elektron, ne ortak değerlikli, ne de kuvvetli bir bağdır, ama elektrostatik iyon -dipol ya da Van der Waals kuvvetlerinden ileri gelen zayıf bir bağdır.)

—Ask. *Birliğe katılma,* yeni kura erlerinin, dağıtımlarının çıktığı birliğe katılmaları ve yoklamaya alınmaları; iltihak. (Yeni kura erleri, çeşitli işlemlerin tamamlanmasından sonra [sağlık yoklaması, mülakat vb.] askerliklerini yapmak üzere birliklerine katılırlar.) || *Birliğe katılmayı tecil ettirme* → TECİL.

—Bors. *Katılma taahhüdü,* tasarruf sahiplerine başvuran bir anonim şirketin bedelli sermaye artırımına ya da tahvil ihracına katılmayı üstlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Emisyona katılma taahhüdünde bulunmak,* yeni ihraç edilen bir menkul kıymeti belli bir fiyat karşılığında satın almayı kesin olarak taahhüt etmek. || *İndirim olasılıklı katılma taahhüdü,* bir şirketin sermaye artırımında, katılma taahhüdünde bulunanların istekleri üzerine indirim olasılıklı katılma biçimi. || *Karşılanması kesin katılma taahhüdü,* bir şirket hissedarlarının, şirket sermayesinin artırımına, artırımdan önceki katılma payıyla orantılı olarak katkıda bulunma hakkı.

—İda. huk. Devletçe ya da öteki kamu idarelerince yerine getirilen bayındırlık hizmetlerine özel kişilerin yaptıkları parasal katkı.

—İş huk. *Yönetime katılma,* işçilerin işletmenin yönetiminde söz sahibi olmaları. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Org. kim. Bir ya da birçok alttepken atomunun ikincil değerliklerini artırdığı tepkime. (Klorun [Cl_2] etilene [C_2H_4] etkimesi, etilene bir katılmadır: $Cl_2 + H_2C=CH_2 \rightarrow Cl-CH_2-CH_2-Cl$; karbon atomları böylece 3 ikincil değerlikten 4 ikincil değerliğe geçer.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Katılma ürünü* ya da *bileşiği,* katılma tepkimesi sonunda oluşan ürün.

—Siyas. bil. Yurttaşların siyasal iktidara katılması.

—Tic. huk. *Katılma payı,* her ortağın para, mal ya da emek olarak ortaklık sermayesinin oluşturulmasındaki payı.

—Tiyat. Oyuncularla seyirciler arasında kurulan ve kimi zaman tiyatroyu yenilemenin yollarından biri olarak gösterilen ilişki biçimi. (Katılma, yalnızca zihinsel olabilir ve gösterinin seyirciler tarafından algılanma biçimiyle sınırlı kalabilir, seyircilerin doğrudan ve fiziksel müdahalesi olarak da düşünülebilir. J. Beck ve J. Malina'nın *Living Theatre* araştırmaları, 1960'lı yıllarda bu ikinci doğrultuya yönelmişti.)

—Uluslarar. huk. Bir devletin, yapıldığı sırada imzalamadığı bir sözleşmeyle bağlanmaya rıza gösterdiğini belirten irade beyanı.

—ANSİKL. Bors. Çoğu borsada, eğer kesilmiş olan kuponlar ayrıca borsada kote ise hisse senedinden ayrı olarak alınıp satılabilir. Hakları çerçevesinde katılma taahhüdünde bulunan ortağın talebinin tümüyle karşılanması zorunlu ise bu "kesin katılma taahhüdü"dür. Hissedar, kesin katılmaya ek olarak, olanakları ölçüsünde yeni hisse senedi almak üzere "indirim olasılıklı katılma taahhüdü"nde bulunabilir. Türk Tic. k.'nda, bir şirket sermayesine katılmak üzere tasarruf sahiplerince imzalanan bağlayıcı belgeye "iştirak taahhütnamesi" denilmektedir.

—İş huk. Yönetime katılma, son yıllarda gelişen ve bir yönüyle çağdaş işletmeciliği, öte yandan da siyaset bilimini ilgilendiren bir konudur. Ülke düzeyinde yönetime katılma, tüm iktisadi ve toplumsal kararların alınmasına katılmayı dile getirir ve siyasal nitelik taşır. Bu anlamdaki katılmanın en gelişmiş biçimi, özyönetimdir. İşletme düzeyinde yönetime katılma ise, daha çok, işletmenin verimliliği ve sosyal siyaset düşünceleriyle gerçekleştirilir. Bir ölçüde işletmenin verimliliğini artırmak, öte yandan da çalışanların toplumsal isteklerini yanıtlamak amacını taşır. Bu yöntemle yönetime katılan işçinin hem daha verimli bir biçimde çalışacağı hem de iş uyuşmazlıklarını çıkartmayacağı düşünülür. Bu yöntem gelişmiş sanayi toplumlarında değişik biçim ve boyutlarda uygulanmaktadır: işletmenin durumu konusunda bilgi edinme, toplumsal içerikli kararlara katılma, işletmenin denetimine oy sahibi olma, kârdan pay alma vb.

—Org. kim. Katılma tepkimeleri için beş tür mekanizmadan söz edilir:

• *Nükleofil katılmalar.* Katılma tepkimelerinin en yalın durumu, örneğin Grignard tepkimesinde olduğu gibi aldehit ve ketonların çifte C═O bağlarına katılmadır:

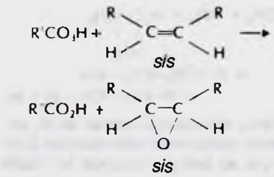
$$R'MgX + R_2C=O \rightarrow R'R_2C-O-MgX.$$

Organomagnezyum bileşiği (R'MgX), elektron bakımından zengin nükleofil bir tepken (R'^-) rolü oynar. Çifte C═C bağına nükleofil katılma, yalnızca bu bağ, bir alıcı gruba (COR, CN, NO_2) bağlı olduğunda görülür. Bu durumda katılma, Michael tepkimesindeki gibi kolayca gerçekleşir:

$$CN^- + CH_2=CH-CN \rightarrow CN-CH_2-CH^--CN \quad (\rightarrow CN-CH_2-CH_2-CN).$$

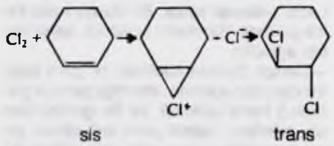
• *Elektroncul katılmalar.* Bu tepkimeler, yalnız elektron bakımından zengin katlı karbon-karbon bağları üzerinde gerçekleşir; bunlar dört ayrı durumda bulunabilir:

1. Elektroncul tepken yansızdır ve üç atomlu bir halkanın oluşmasını sağlar. Epoksit 1,2'leri veren perasitlerin durumu bunun bir örneğidir:

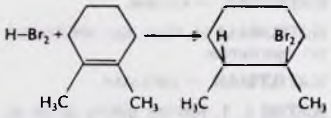

Tepkime, *stereoözgül olarak sis*'tir;

2. Elektroncul tepken, katyondur (örneğin, Cl^+); önce üç atomlu bir halka oluşur, daha sonra bu halka biçimlenme evirtimiyle ornatmaya uğrar. Tepkime, *stereoözgül olarak trans*'tır:

3. Tepken yansızdır, ama üç atomlu bir halka oluşturmaz (örneğin, BH_3). Tepkime, *stereoözgül olarak sis*'tir; Brown boranlaması, bunun bir örneğidir:

4. Tepken katyondur ve üç atomlu halka oluşturmaz; en kararlı karbokatyon elde edilir (Markovnikov kuralı). Tepkimenin herhangi bir *stereoseçimliliği* yoktur, ancak *yerözgül*'dür:

$$H-Br + (CH_3)_2C=CH_2 \rightarrow (CH_3)_2C^+-CH_3 + Br^- \rightarrow (CH_3)_2C(Br)-CH_3.$$

• *Köksel katılmalar.* Köksel tepkimeler, ligant aktarımlı zincirleme tepkimeler ile elektron aktarımlı iyonsal tepkimeler olmak üzere ikiye ayrılır. Zincirleme tepkimelerde yalnızca yayılma tepkimeleri, serbest köklerle başlatılan HBr tepkimesinde görüldüğü gibi katılmanın yerözgüllüğünü belirler:

$$Br + (CH_3)_2C=CH_2 \rightarrow (CH_3)_2C-CH_2Br.$$
$$(CH_3)_2C-CH_2Br + H-Br \rightarrow (CH_3)_2CH - CH_2Br + Br.$$

Bundan dolayı tepkimenin, elektroncul tepkimenin tersine (yukarıya bk.) bir yerözgüllüğü vardır; hiçbir stereoseçimlilik göstermez.

İyonsal tepkimelerin başlıcaları, asetonun bir alkol (ROH) eşliğinde sodyumla indirgenmesinde olduğu gibi çözücüler yanında metallerle yapılan indirgemelerdir:

$$(CH_3)_2C=O + Na + ROH \rightarrow (CH_3)_2\bar{C}-O + Na^+ + ROH \rightarrow (CH_3)_2CH-O + RONa.$$
$$(CH_3)_2CH-O + Na + ROH \rightarrow (CH_3)_2CH-O^- + Na^+ + ROH \rightarrow (CH_3)_2CH-OH + RONa.$$

• *Çevrel halkalı katılmalar.* Bunlar, kutuplu ya da köksel niteliği olmayan tepkimelerdir; elektronların halkasal yer değiştirmesi sonucu halkalı bileşikler meydana getirirler; Diels ve Alder'in dien bireşimi bu tepkimeler için iyi bir örnektir:

siklopentadien disiklopentadien

Tepkime, stereoözgül ve çoğunlukla da yerözgüldür.

• *Geçiş metalleriyle katalizlenen tepkimeler.* Bunlar, başlangıç mekanizmaları bakımından elektroncul katılmalara benzeyen, ancak sonraki gelişmeleri açısından daha karmaşık olan tepkimelerdir. Nitekim heterojen evrede yapılan katalitik hidrojenleme, homojen evrede yapılan katalitik hidrojenlemeye benzetilebilir. Katalitik hidrojenleme, bu bakımdan bir ara kompleksin oluşumuyla süren bir metal hidrürün (MH_2) katılmasına indirgenir:

$$H_2C{=}CH_2 + MH_2 \rightarrow \underset{MH_2}{H_2C{-}CH_2} \rightarrow H{-}CH_2{-}CH_2{-}MH \rightarrow H{-}CH_2{-}CH_2{-}H + M.$$

Tepkime, stereoözgül olarak sis'tır, ancak bilinen elektroncul katılmalardan farklı olarak çok az belirgin kutupsal bir nitelik gösterir.

KATILMAK gçz. f. **1.** Aşırı derecede gülmek, ağlamak, gıdıklanmak, korkmak vb. tepkiler sırasında kasların kasılması nedeniyle soluksuz kalmak, boğulur gibi olmak. **—2.** *Katıla katıla,* katılacak derecede, katılacak kadar: *Bir fıkraya katıla katıla gülmek. Sinirlerim boşandı, katıla katıla ağladım.*
—Denizc. *Gemiye katılmak,* bir gemi adamından söz ederken, atandığı gemiye gelmek. || *Hatta katılmak,* bir filo gemisinden söz ederken, hattaki yerini terk etmek zorunda kaldıktan sonra eski yerine dönmek.

◆ **katıltmak** ettirg. f. *Bir kimseyi katıltmak,* onu katılmasına neden olacak kadar güldürmek ya da ağlatmak.

KATILMAK → KATMAK.

KATILMALI sıf. Küm. kur. BİRLEŞMELİ' nin eşanlamlısı.

KATILTMAK → KATILMAK.

KATIM a. **1.** Katmak eylemi ya da işi. **—2.** Bir hayvanı diğeriyle çiftleştirme zamanı: *Koç katımı.*
—Metalürj. Bir metalürji işlemi sırasında bir element katmak eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Metalürj. Katımın -örneğin Martin fırınında çelik üretimi sonunda ferromanganez katımı- amacı ya uygulanmakta olan arılaştırmayı daha iyi duruma getirmek ya da alaşımın bileşimini kesinlikle belirlemektir; bu son durumda katım kimyasal özelliğini koruyabilir, alaşımın temel elementlerinden biriyle yeni bir bileşen oluşturabilir ya da normal bileşenler içinde çözelti haline geçebilir; bir alaşımın kimi kullanım özellikleri bu yolla iyileştirilebilir.

KATIMLIK sıf. Bir şeye bir kerede katılacak miktarı belirtir.

KATINTI a. Bir karışımı oluşturan şeylerden her biri.

◆ sıf. Sonradan ya da dışarıdan gelip katılmış olan.

KATIR a. **1.** At ile eşeğin çiftleşmesi sonucu doğan melez hayvan. (Bil. a. *Equus asino-cabullus*) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Katır gibi,* çok inatçı kimse için söylenir. || *Katır kuyruğu gibi kalmak,* bir işte ilerlemeden kalmak. || *Katır inadı,* yumuşamak bilmeyen, aşırı inat. || *Katır tepmişe dönmek,* çok hırpalanıp tartaklanmak.
—Nalbantl. *Katır nalı,* kolları at nalından kısa ve dar, az sayıda ve başının alt bölümü yüksek, üst bölümü alçak mıhlarla çakılan nal.
—Spor. *Katır yuları,* güreşte rakibin başını boyunduruk gibi alıp elleri çene altında kilitleyerek uygulanan oyun.
—Zootekn. *Katır anası kısrak,* katır üretiminde kullanılan kısrak.

◆ sıf. ve a. *Kaba.* İnatçı, huysuz ya da kaba saba kimse için kullanılır: *O katırın hakkından gelemezsin.*

◆ sıf. Ayakkc. *Katır kundura,* tahta ökçeli, topuğu nalçalı, altı kabaralı, sağlam ve dayanıklı bir tür kaba kundura. (Derisi sert olur; tabanındaki kabaralar ve topuğundaki nalça nedeniyle yürürken çok ses çıkarır. Bu özellikleri ve çok dayanıklı oluşu nedeniyle bu ad verilmiştir.) [*Katır yemeni* de denir.]
—ANSİKL. Kısrak ile eşek aygırından doğan katır, güçlü, uyanık, dayanıklı ve kanaatkâr bir hayvan olduğundan özellikle dağlık bölgelerde aranan bir hayvandır. At boyunda olabilen katırın başı daha iri, kulakları daha uzun, boynu kısa ve az yeleli, göğsü dar, cıdagosu alçak, sırtı dışbükey, sağrısı keskin, kuyruğu az kıllı, üyeleri cılız, arka ayakları çoğunlukla kestaneciksiz, silindir biçimli ayakları yüksek ve dar topuklu, kısa tüylü, esmer doru, bazen gri ender olarak da al donlu olur; bazen sırtında bir çizgi, çoğunlukla üyelerinde enine ve koyu renk şeritler bulunur Katırların huyu eşeklerinkine benzer; kırsal yaşama elverişlidir, yaşlanıncaya kadar gücünü yitirmez. Yere güvenli ve sağlam bastığından engebeli arazilerde bile zahmetli, ağır işlerde kullanılabilir.
At aygırıyla dişi eşekten elde edilen katır, genel beden yapısıyla ata daha çok benzerse de eşeğin bütün huylarını alır.
Erkek katır bazen döl verirse de dişi katır hep kısırdır. Ömürleri uzundur. 20-25 hatta bazen 40-45 yıl yaşar. Motorlu araçların gelişmesinden sonra eski önemini yitirmiştir. 1991 yılı istatistiklerine göre Türkiye'de 161 000 katır vardır.

KATIRBONCUĞU a. Binek hayvanlarının boynuna süs olarak takılan mavi camdan iri boncuk.

KATIRCI a. Katırlarını kiraya verip işleten ya da katırlarla eşya taşıyan kimse.

KATIRCILIK a. Katırcının işi.

KATIRCIOĞLU MEHMET PAŞA, türk vezir (öl. Girit 1668). Gençliğinde azılı celali eşkıyası reislerinden biri olarak Göller yöresinde, Şah Mehmet adıyla dehşet saçtıktan sonra aman diledi. Mehmet IV tarafından bağışlanıp Akşehir sancakbeyliğine atandı (1648). Vezir payesiyle Karaman beylerbeyliğine getirildi (1651). Abaza Hasan Paşa ayaklanmasının bastırılmasında yararlıkları görüldü. Anadolu beylerbeyi oldu (1660). Sadrazam ve serdarıekrem Fazıl Ahmet Paşa'nın Uyvar, Yanık ve Girit seferlerine katıldı. Kandiye kuşatması sırasında şehit düştü.

KATIR KUTUR be. (yansıma sözc.). Sert kaba ve tok bir ses çıkararak: *Bir meyveyi katır kutur yemek.*

◆ sıf. Sert, kuru bir duruma gelmiş: *Bu katır kutur simidi dişlerim bile kesmiyor.*

KATIRKUYRUĞU a. ZİVİRCİK'in eşanlamlısı.

KATIRLAŞMAK gçz. f. *Kaba.* Huysuzluk etmek, inatçılaşmak.

KATIRLIK a. *Kaba.* Huysuzluk, inatçılık: *Bu işi katırlığından yaptı. Katırlık etmek.*

KATIRTIRNAĞI a. **1.** Dikensiz ince dallı, gevşek salkım durumunda parlak sarı ve kokulu çiçekli, seyrek yapraklı 1-3 m boyunda çalı. (Bil. a. *Spartium junceum;* kelebekçiçekligiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Boyacı katırtırnağı* → BOYACI KATIRTIRNAĞI. **—3.** *Süpürge katırtırnağı,* Avrupa'da (Türkiye'de yalnız Trakya'da) yetişen katırtırnağı türü *(Spartium scoparium).* Yapraklarının üç yaprakçıklı ve gövdesinin beş köşeli olmasıyla asıl katırtırnağından ayrılır.
—ANSİKL. Katırtırnağı Türkiye'de Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerinde yaygındır; denize yakın fundalıklarda bol bulunur. Çiçekleri hafif uyuşturucu ve idrar söktürücü etkisi nedeniyle infusyon (% 1) halinde kullanılır. Bütün bitki, özellikle çiçek ve tohumları zehirlidir. Tatlı olduğuna aldanarak yiyen çocuklarda ve hayvanlarda zehirlenme yapar.

KATIŞIK sıf. İçine herhangi bir yabancı madde karışmış ya da katılmış şey için kullanılır: *Katışık yağ.*

KATIŞIKLIK a. Katışık olma durumu.
—Kaynakç. Kaynak dikişinde yabancı cisimlerin bulunması. (Bu cisimlerin cinsi kaynak yöntemine bağlı olarak değişir: oksiasetilen kaynağında, tekrar pasoları sırasında ve puntalama noktalarından geçerken ya da kötü ayarlanmış bir alev kullanıldığında oluşan oksitler; örtülü elektrotla yapılan elektrik ark kaynağında, pasolar arasında yapılan cüruf ayırma işleminin kötü uygulanmasından ya da elektrotun yanlış tutulmasından kaynaklanan izabe cürufları; TIG kaynağında, çok yüksek akım kullanmaktan ya da elektrot ile kaynak banyosunun yanlışlıkla temas etmesinden kaynaklanan tungsten.)

KATIŞIKSIZ sıf. İçine yabancı hiçbir şey karışmamış ya da katılmamış olan şey için kullanılır; saf, arı: *Katışıksız yağ.*

KATIŞKI a. Metalürj. Hazırlanışı sırasında bir ana metal ya da alaşıma rastlantısal olarak giren ve bunların bileşenlerinden farklı doğada olan az miktarda element. (Laboratuvarda hazırlanan kimi malzemelerde p.p.m düzeyine indirilen katışkı oranı sanayi alaşımlarında % 0,05 ile 0,08 oranına ulaşır. Bu katışkılar alaşımların mekanik özelliklerini artırabilir ya da azaltabilir, elektriksel dirençlerini düşürebilir, korozyona karşı davranışlarını yükseltebilir.)

KATIŞMAÇ a. Benzer olmayan öğelerin karışımından oluşmuş bütün.
—Müz. Hiçbir kural gözetilmeden üst üste bindirilmiş sesler. (Katışmaçlar, klasik armoni çerçevesinde, bir akora ya da onun çevirimlerine bağlanamazlar.)

KATIŞMAK → KATMAK.

KATIŞTIRMAK → KATMAK.

KATIYAĞ a. Donyağı, parafin gibi normal sıcaklıkta katı durumda bulunan yağ. (→ GRES.)

KATİ sıf. Değişmez, geri dönülmez, kesin: *Kati kararını verdin mi? Kati bir cevap almak. Sözlerime uyulmasını kati bir biçimde istiyorum.*
—İsl. huk. *Ferağ-ı kati* → FERAĞ.

◆ be. Kati bir biçimde: *Çok kati konuştu.*

KATİ, Mali'de kent, Bamako yakınında; 12 000 nüf.

KÂTİBAN çoğl.a.(ar. *katib*'in fars. çoğl. *kātibān*). Katipler, yazarlar.
—Kur. tar. *Kâtiban-ı kütüp,* Topkapı sarayı'nda, sarayda kullanılacak ya da saray kütüphanesine konulacak kitapları istinsah (kopya) etmekle görevli kâtiplere verilen ad.

KÂTİBANE be. (ar. *katib* ve fars. *āne*' den *kātibāne*). *Esk.* Doğru ve güzel yazma kurallarına uygun olarak: *Kâtibane yazmak.*

KÂTİBE a. (ar. *katib*'in dişl. *kātibe*). Kadın yazman.

KÂTİBİ sıf. (ar. *kātib* ve *-î*'den *kātibī*). *Esk.* Kâtiple ilgili, kâtibe ait.
—Esk. giy. *Kâtibi destar,* kâtip sınıfından olanların başlıkları üzerine sardıkları beyaz tülbentten sarık. || *Kâtibi yen,* ferace ve binişinkine oranla daha dar olan kol ağzı. (Daha çok kâtip sınıfından olanların giysilerinde görülürdü.)

KÂTİBİ (Necmettin Ebülhasan Ali bin Ömer), iran kökenli arap felsefeci (Kazvin ?- ? 1276). Esirettin Ebheri'nin öğrencisi oldu. Nasrettin Tusi ile birlikte Meraga gözlemevi'nin kurulmasına katıldı. Başlıca yapıtları: mantıkla ilgili *er-Risâlet üş -şemsiyye fi'l kavâ'id il-mantıkıye,* doğa bilimleri ve metafizikle ilgili *Hikmet ül-ayn.* Nasrettin Tusi ile yaptığı tartışmaları içeren yazışmaları British Museum'dadır.

KÂTİBİ, asıl adı **Osman,** türk halk şairi (XVII.yy.). Yeniçeri ocağı'ndandı. Murat

IV'ün Bağdat seferinde (1638) bulundu, bu savaş üzerine şiir söyledi. Genç Osman, Mustafa II, Murat IV, Deli İbrahim'in padişahlık dönemlerini gördüğü, şiirlerinden anlaşılır. Evliya Çelebi, *Seyahatname-si*'nde onun koyun ticareti yaptığını belirtmiştir. Aruz ölçüsünü ve divan edebiyatı nazım şekillerini, öteki saz şairlerinden daha ustalıkla kullandı. Birçok şiiri günümüze ulaştı. Özellikle aşk konusunu işleyerek lirik şiirler yazdı. Sağlam yapılı, duygulu koşma ve semaileriyle, çağdaşlarını ve daha sonraki saz şairlerini etkiledi. XIX. yy.'a kadar ününü sürdürdü; şiirlerine nazireler söylendi. Şiirleri S. Nüzhet Ergun tarafından derlendi (1933).

KÂTİBİ RUMİ → SEYDİ ALİ REİS.

KÂTİBİADİL a. (ar. *kātib* ve *ᶜadl*'den *kātib-iᶜadl*). *Esk.* Noter.

KÂTİBİ-İ TURŞİZİ (Şemsettin Muhammet bin Abdullah), iranlı şair (Turşiz, Tarak Veraviş, ?-Esterabad 1434-1436 arası). Nişapur'da Simi adlı bir hattattan hattatlık öğrendi. *Kâtibi* mahlasını bu mesleğinden dolayı aldı. Bir süre Herat'ta bulunduktan sonra gittiği Şirvan'da emir Şeyh İbrahim Şirvani'ye yazdığı kasidelerden büyük paralar kazandıysa da bunları kısa sürede tüketti. Tebriz'e, oradan da Isfahan'a geçti ve bu kentte Şeyh İbrahim Terke'ye kapılandı. Son olarak Esterabad'a yerleşti. Başlıca yapıtları; Nizami'nin hamsesine nazire olan *Mahzen ül -esrar*, şiirlerini bir araya topladığı *Divan;* hepsi de mesnevi olan *Behram u gulendam, Hüsn ü aşk, Muhibb u mahbub, Nâzır ve manzûr.*

KATİÇ (Simo Prekodrinski), sırp bağımsızlık savaşı kahramanı (Dvorovi 1783'e doğr. -Glogovac 1833). İlk ayaklanma sırasında (1804-1813) önemli bir rol oynadı; ikinci ayaklanmada da (1815) prens Miloš'un başlıca yardımcılarından biri oldu.

KATİF (EL-), Suudi Arabistan'da vaha, kenti Hasa'da, Basra körfezi kıyısında, Bahreyn'in K.-B.'sında; 40 000 nüf. Petrol yatakları. İ.S. IX. yy.'da Karmat İmparatorluğu'nun en büyük kentlerinden biri oldu.

KATİHAR, Hindistan'da kent, Bihar'da, Bhagalpur'un K.-D.'sunda; 80 000 nüf.

KATİKOFTİ a. Müz. Müsemmen usulüne Muallim İsmail Hakkı Bey'in verdiği ad.

KATİL a. (ar. *ḳātil*). Bir cinayet işleyen, özellikle de taammüden cana kasteden, bir kimsenin ölümünden sorumlu olan kimse.
—Esk. bot. *Katil-i ahih,* salep. ‖ *Katil-i ebih,* çilek. ‖ *Katil-i nefsih,* sütleğen.
—İsl. huk. *Katil-i gayri müteammit,* öldürülmesi meşru olmayan bir kişiyi öldürücü olmayan bir aletle ya da aletsiz öldüren kişi. ‖ *Katil-i mafuv,* öldürülen kişinin yakınları tarafından suçu bağışlanmış olan katil. ‖ *Katil-i mazur,* bir kişiyi haklı bir nedenle öldüren kişi. (Evine girmiş bir hırsızı öldüren kişi, katil-i mazur sayılır.) ‖ *Katil -i muhti,* yaptığı bir hata ve yanlışlık sonucu başkasını öldüren kişi. ‖ *Katil-i müteammid,* bir kişiyi öldürücü bir aletle kasten ve haksız yere öldüren kişi.
◆ sıf. Ed. Öldüren, kötülük eden, ölüm getiren şey için kullanılır: *Katil kurşunlara hedef olmak. Katil bir el.*

KATİL, -tli a. (ar. *ḳatl*). **1.** Bir kimseyi öldürme, canına kıyma: *Vezirin katli. Katil vakası.* **—2.** *Katil etmek* → KATLETMEK.
—*Esk. Katlgâh,* cinayetin işlendiği yer. ‖ *Katl-i âm* → KATLİAM. ‖ *Katl-i nüfus,* insan öldürme.
—Cez. huk. → ÖLDÜRME.

KATİL sıf. (ar. *ḳatl,* öldürme'den *ḳatīl*). *Esk.* Öldürülen, vurulmuş, maktul.

KATİLEŞMEK gçz. f. Kati bir durum almak; kesinleşmek: *Bir üst mahkemece onaylanan karar katileşti.*

KATİLLİK a. Katil olma durumu.

KÂTİM sıf. (ar. *katim*). *Esk.* Sır saklayan, tutan: *Kâtim-i esrar* (ağzı sıkı, sır tutan).

KATİN, Rusya'da köy. Smolensk'in batısında. Bu köyün yakınında Almanlar, nisan 1943'te, enselerine bir kurşun sıkılarak öldürülmüş yaklaşık 4 500 polonyalı subayın cesedini içeren 8 hendek buldu; Londra'ya göç eden Sikorski'nin kurduğu Polonya hükümeti, uluslararası Kızıl Haç'ın bir soruşturma yapmasını istedi; ama SSCB, cinayetin sorumluluğunu Almanya'nın üzerine attı ve Sikorski ile diplomatik ilişkisini kesti. Nürnberg mahkemesi'nde (1946), nazilerin bu konudaki sorumlulukları kanıtlanamadı, ama Sovyetler'in sorumluluğu daha sonra yapılan bir soruşturma sırasında ortaya çıktı. SSCB dağıldıktan ve rejim değiştikten sonra, SSCB Komünist partisi arşivinde bulunan belgelerle de kesinleşti.

KATİNGA a. (guarani dilinde *caatinga,* beyaz orman'dan). Coğ. Kuzey-doğu Brezilya'daki tropikal ve yarı tropikal, yarı kurak bölgelerin görünümü.
—ANSİKL. Katinga, küçük boylu, iğne yapraklı ağaçlardan, kurak mevsimde yapraklarını döken ağaçlı savanlardan ve bozkırlardan oluşur. Alttaki kat, birçok dikenli bitki (kaktüs, ananasgiller, sütleğen) ve sığırlara, keçilere otlak görevi yapan sert otlar içerir.

KÂTİP a. (ar. *kātib*). Bir kuruluşta yazı işlerine bakmakla görevli erkek; yazman.
—*Esk. Kâtib-i ezeli,* Allah. ‖ *Kâtib-i hususi,* özel kâtip, özel sekreter. ‖ *Kâtib-i maiyet,* devlet adamlarının resmi yazışmalarını yapan kimse. ‖ *Kâtib-i sır* ya da *sır kâtibi,* gizli şeyler yazdırılan kâtip; yeminli kâtip. ‖ *Kâtib-i umumi,* genel sekreter. ‖ *Kâtib -i vahy,* Hz. Muhammet'e inen ayetleri yazan kimse. ‖ *Kâtib-ül-huruf,* alıcıya ya da okuyucuya ulaşan mektup ya da kitabı yazan kimse.
—Denizc. *Gemi kâtibi,* ticaret gemilerinde, geminin hesaplarını tutan ve günü gününe kayıt defterine işleyen gemi adamı.
—Esk. gökbil. *Kâtib-i felek,* Merkür.
—Huk. *Baş kâtip* → BAŞKÂTİP. ‖ *Zabıt kâtibi* → ZABIT.
—Tar. İslam ülkelerinde, devlet dairelerinde yazıcı olarak görev yapan memurlara verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. İslamiyetten önceki arap ülkelerinde de bir unvan olarak bulunan kâtip sözcüğü, tarihte ilk önemli yerini "vahiy kâtipliği" ile aldı. Peygamber'e gelen vahiyleri yazan bu kâtipler, Hz. Muhammet'in Arabistan'daki önemli kimselere ve kabilelere gönderdiği mektupları da kaleme alırlardı. Kâtipler Dört halife ve Emeviler dönemlerinde devlet yapısında önemli yere sahipti. Ancak Abbasiler döneminde İran etkisiyle vezirlik öne çıktı, kâtiplere de çeşitli rütbe ve unvanlar verilmeye başlandı (kâtip ül-sır, kâtip ül-inşa, kâtip ül-ceyş gibi). Bu dönemde ikinci plana düşmelerine karşılık, halifenin mallarının denetlenmesiyle görevlendirilmeleri, kâtiplere sınırsız güç kazandırdı; büyük devlet memurları bunlar arasından yetişmeye başladı. Kâtiplerin devlet yönetiminde bu gücü elde etmeleri onların görev ve davranışlarıyla ilgili birçok yapıtın kaleme alınmasına yol açtı: İbni Kuteybe'nin *Edep ül-küttâp,* İbni Dürüsteveyhi'nin *Kitâp ül-küttâp,* Sûli'nin *Edep ül-kâtip,* Kalkaşandi'nin *Subh ül-a'şa'sı* gibi.
Bürokrasinin ağır bastığı bir devlet olan Osmanlı İmparatorluğu'nda, devlet kurumlarında kâtibin önemli bir yeri vardı. Mülki, ilmi, askeri, hemen her devlet dairesinde "kâtip" unvanlı görevliler bulunmaktaydı.

KÂTİP ALİ → ALİ, türk halk şairi (XVII. yy.).

KÂTİP ÇELEBİ, Hacı Halife, Hacı Kalfa da denir, asıl adı **Mustafa,** türk bilgin ve yazar (İstanbul 1609 - *ay. y.* 1658). Abdullah adlı bir silahtarın oğludur. 14 yaşına kadar özel eğitim gördü, 1623'te Anadolu muhasebesi kalemi'ne girdi. Ertesi yıl babası ile birlikte Tercan, 1625 -1626'da Bağdat seferlerine kâtip olarak katıldı. Süvari mukabelecisi olarak Erzurum kuşatmasında bulundu (1627-1628). Bu arada İstanbul'a dönerek Kadızade'nin derslerini izledi (1628-1629). Hüsrev Paşa'nın emrinde Hemedan ve Bağdat seferlerine katıldı (1629-1630). İstanbul'a dönünce yeniden Kadızade'nin derslerine devam etti (1631-1632); Hicaz'a gitti (1633-1634). Mekke dönüşünde Diyarbakır'da kimi bilim adamlarının yanında bulundu. Murat IV'ün Revan seferi'ne katıldı (1634-1635). On yıl boyunca çeşitli seferlerde bulunduktan sonra kendini tümüyle okuyup yazmaya, bilime verdi. Arec Mustafa Efendi, Ayasofya dersiâmı Abdullah, Keçi Mehmet Efendi, Molla Veliettin gibi dönemin ünlü bilginlerinin derslerine katıldı (1640-1641). Tarih, tıp, coğrafya, astronomi öğrendi; kendisi de öğrenci yetiştirmeye başladı. Sırası geldiği halde yükselemediği için kalemdeki görevinden ayrıldı (1645). Sonradan Şeyhülislam Abdürrahim Efendi aracılığıyla kalemde ikinci halifeliğe getirildi (1648). Öğrenme ve öğretme yolundaki çabalarını sürdürerek telif ve çeviri yirmiyi aşkın yapıt meydana getirdi. Çalışmalarını tarih, coğrafya, kaynakça, din bilimleri alanında yoğunlaştırdı. Döneminin medreselerinin din bilimleri ve pozitif bilimler alanındaki durumunu sergilediği ve eleştirdiği yapıtlarıyla ününü artırdı. Türkçe ve arapça yapıtlardaki eksikleri tamamlamak amacıyla Batı kaynaklarından yararlanmayı düşünen ilk türk bilim adamlarından biridir. Özellikle kaynakça ve özyaşamöyküsüyle ilgili kitaplarını hazırlarken bilgileri fişlerde toplayarak bilimsel bir yöntem kullandı. Çalışmalarının genişliği ve zenginliğiyle döneminin en önemli bilgini sayıldı. Batı'da da beğeni ve ün kazandı. Tarih alanındaki yapıtlarının ilki, arapça *Fezleke*'dir (1642). Dört bölümden oluşan kitapta tarihin anlamını, konusunu ve yararını anlattı. Bu alandaki temel yapıtların kaynakçasını verdi. Klasik islam tarihçiliğine uygun olarak dünyanın yaratılışından 1639'a kadar kurulan devletleri ve önemli olayları sıraladı. Arapça *Fezleke*'nin devamı niteliğindeki türkçe *Fezleke*'de 1591 -1654 arasındaki osmanlı tarihini konu edindi. Bu yapıtta Revan seferi'yle ilgili izlenimlerini de ayrıntılı olarak anlattı. Olayları sıralarken her yılın sonunda o yıl içinde ölen devlet adamları ve bilginlerin yaşamöykülerinden ve yapıtlarından söz etti. *Tuhfet ül-kibar fi esfâr il-bihâr* (Müteferrika baskısı, 1729) adlı kitabında 1645'te başlayan Girit seferi'nden, yapıtın yazıldığı 1656 yılına kadar olan olayları konu edindi. Osmanlı denizciliğinin tarihçesini, donanma, tersane ve bahriye örgütünün işleyişini; kaptanıderyaların yaşamöykülerini anlattı. Deniz savaşlarındaki başarısızlıkları giderme yolunda öğütler verdi. *Takvim üt-tevarih* (Müteferrika baskısı, 1733), Âdem'den 1648'e kadar geçen tarihsel olayların, diğer tarih kitaplarında anlatılanların, özellikle arapça *Fezleke*'nin kronolojisi oldu. 1654-1655 yılları arasında toplanmış kanunları içeren *Kanunname* adlı bir mecmua düzenledi. *İrşad ül-hayârâ ilâ târih ül-yûnân ve'l-rûm ve'n-Nasârâ* islam tarihlerinde Avrupa ülkeleri hakkındaki yanlışlar ve eksiklikleri tamamlamak amacıyla düzenlediği küçük bir risale; *Süllem ül-vusûl ilâ tabakat il-fuhûl,* alfabe sırasına göre düzenlenmiş arapça bir tabakât kitabıdır. Coğrafya yapıtlarının en önemlisi olan *Cihannüma* (Müteferrika baskısı, 1732) ile Türkler'in coğrafya görüşlerinde yeni bir çığır açtı. İslam yazarlarının yetersizliğini, var olan yapıtların karışık ve işe yaramaz olduğunu gördüğü için bu kitabı yazdı. İki kez kaleme aldığı yapıtında Evren'deki gerçeği anlamak konusunda astronominin yararını belirterek, astronomi bilmeyenin Tanrı'yı tanımakta yetersiz kalacağını söyleyen bir hadisi örnek gösterdi. 1648'de ilk kez yazmaya başladığında klasik islam coğrafyasını temel aldı.

Büyük Larousse

kâtip
Alman arkeoloji enstitüsü İstanbul

Büyük Larousse

Kâtip Çelebi'nin *Süllem ül-vusûl ilâ tabakat il-fuhûl* adlı yazmasından iki sayfa

Osmanlı Avrupası, Anadolu, İspanya ve Kuzey Afrika'yla ilgili bilgiler verdi. Bu arada Gerard Mercator'un latince *Atlas*'ını Mehmet İhlasi adlı bir fransız dönmesinin yardımıyla türkçeye kazandırdı. 1654'te *Cihannüma*'yı ikinci kez yazmaya girişti. Bu çalışmasında, arap, iran, osmanlı coğrafyacılarının yapıtlarından yararlandı. İkinci kitabının giriş bölümünde Dünya'nın yuvarlak olduğunu kanıtlamaya çalıştı; Kristof Kolomb ve Macellan'ın keşif gezilerinden söz etti. Japonya'dan başlayarak Asya ülkelerini tanıttı; tarihleri, ekonomileri, yönetim biçimleri konusunda bilgiler verdi. İslam coğrafyacılarının harita kullanmamaktan ileri gelen bilgi yanlışlarını gösterdi. Her iki biçimine de birçok harita ekledi. Bu kitabını hazırlarken Aristoteles, Ortelius, Cluverius ve Lorenz'in yapıtlarından çeviri yoluyla yararlandı; bunların düzelti ve eleştirisini yaptı. *Cihannüma* birçok Avrupa dillerine çevrildi. Özellikle XIX. yy.'ın ilk yarısında Osmanlı İmparatorluğu sınırları içindeki birçok yerin coğrafi konumunun saptanmasında bu yapıttan yararlanıldı. Batı'da tanınan en ünlü kitabı ise, *Keşf üz-zünûn an esâmi'l-kütübi ve'l fünûn* oldu. Abecesel sırayla düzenlediği, arapça bir kaynakça olan yapıtında islam dünyasında yazılmış 14 500 kitap ve risalenin adlarını, yazarlarını tanıttı. Tarih felsefesini ve toplum görüşünü açıkladığı *Düstur ül-amel li-ıslah il -halel* adlı dört kısa bölümden oluşan risalede, toplumların da canlılar gibi, doğup gelişerek öldüğü görüşünü ileri sürdü. Bu yapıtında Osmanlı devletinin bütçesinde gelirlerin azalmasına karşılık masrafın çoğalmasının nedenlerini araştırdı, ıslahat öğütleri verdi. *İlham ül-mukaddes fi feyz-il-akdes*'te astronomi bilgilerini kıblenin yönü, namaz vakitlerinin belirlenmesi gibi konulara uyguladı. Son yapıtı olan *Mizan ül-hak fi ihtiyar il-ahak*'ta (basımı, 1863) dönemin din bilginlerinin tartıştıkları çeşitli konular üzerine düşüncelerini açıkladı; karşıt düşüncelere hoşgörüyle bakılmasını öğütledi. Din bilginlerinin temelsiz tartışmalarını eleştirdi; bu yapıtın sonunda da yaşamöyküsüne yer verdi. Ayrıca Johann Carion'un *Chronik* (1531) adlı yapıtını *Tarih-i frengi* adıyla türkçeye çevirdi. Önemli yapıtlarının yanı sıra, medresenin egemenliğindeki düşüncelerin dışında da görüşler olduğunu ileri süren bir bilgin olarak tanındı. Kitapları kendinden sonra gelen yazarlara kaynak oldu. Yapıtlarında düşüncelerini, tartışma konularını süslemeye özenmedi; açık, sade bir dille yazdı. (→ Kayn.)

KÂTİPLİK a. **1.** Kâtibin işi, uğraşı; yazmanlık. **—2.** Kâtibin çalıştığı yer, makamı.

KATİYE sıf. (ar. *ḳaṭʿî*'nin dişl. *ḳaṭʿiyye*). *Esk.* Kesin: *Netayic-i katiye* (kesin sonuçlar).

KATİYEN be. (ar. *ḳaṭʿî*'den *ḳaṭʿiyyen*). Hiçbir zaman, asla; kesinlikle: *Bu teklifi katiyen kabul etmem.*

KATİYERİT a. (fr. *cattiérite*). Miner. CoS_2 formüllü kobalt sülfür; piritle birlikte bir dizi oluşturur.

KATİYET, -ti a. (ar. *ḳaṭʿî* ve *-iyyet*'ten *ḳaṭʿiyyet*). **1.** Hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak ölçüde açık, kesin olma; kesinlik. **—2.** *Katiyet kesp etmek,* kesinlik kazanmak. ‖ *Katiyetle,* kesinlikle.

KATKI a. (*katmak*'tan *kat-kı*). **1.** Bir eyleme, bir şeye katılmak, yardımcı olmak eylemi; katılma payı: *Bu konunun aydınlatılmasındaki katkılarınız unutulmayacaktır. Bu işte sizin de bir katkınız olsun. Bu bina hepinizin katkılarıyla gerçekleşti.* **—2.** *(Bir şeye) katkı,* bir eyleme, bir yapıta getirilen, katılan pay: *Yunan uygarlığının sanata katkısı.* **—3.** Bir şeyin içine herhangi bir amaçla katılan madde: *Katkı maddeleriyle güçlendirilmiş bir deterjan.* **—4.** *Yörs.* Düğün töreninde davetlilerin yeni evlilere verdikleri armağan. **—5.** *Bir şeye (eylem, durum) katkıda bulunmak,* sonuçta payı olmak, yardımcı olmak: *Bu iş için ben de katkıda bulunmak isterim.*

—Bes. san. Besinlere bazı niteliklerini düzeltmek amacıyla ya da teknolojik nedenlerle küçük miktarlarda eklenen madde. (Bir ya da birden fazla belirli gıda maddelerinde kullanılmasına izin verilen katkılar, toksikolojik yönden değerlendirilir. Kullanılan katkılar etiket aracılığıyla tüketicinin bilgisine sunulmalıdır. Bunlar besin boyaları, koruyucular, yükseltgenmeyi önleyici, tat verici, aromatikleştirici ya da dokusal maddelerdir.)

—Birac. *Süzgeç katkısı,* kalsiyumlu fosil diyatome kabuklarından (kizelgur) ya da yüksek sıcaklıkta parçalanmış volkanik kayalardan gelme (riyolit) silis taneciklerinden (perlit) oluşan çok ince toz halinde (5 ila 3 μm) madde. (Başka yöntemlerin yanı sıra, yapımı sona eren içkilerin süzülerek durutulması için kullanılır.)

—Boyac. Çoğunlukla bağlayıcılara, verniklere, boyalara, bazen de sıvalara düşük oranda katılarak bunların yapımını, korunmasını, uygulanmasını iyileştirmeye ya da bazı özelliklerini geliştirmeye yarayan madde.

—Elektron. *Katkı atomu,* yarıiletken bir kristal kafeste, kafesin yerine ya da kafesin iki atomunun arasına yerleşen ve verici ya da alıcı işlevi gören yabancı atom.

—Hidr. bağl. Kimi ayırtedici özelliklerini iyileştirmek için üretimi sırasında betona katılan ürün. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Katkı ürünü,* çimento üretimi sırasında bağlayıcıya katılan ürün.

—Isıt. havld. Bir sıvı yakıta, yanma niteliklerini artırmak ve çevre kirletici maddelerin oluşumunu azaltmak için çok az miktarda katılan ürün.

—Metalürj. Kalıplama kumuna ek bir yapışma gücü kazandırmak için katılan ürün.

—Petrokim. Katıldığı petrol ürününe özel nitelikler kazandıran ya da onun doğal ürünlerini güçlendiren çeşitli maddelerin genel adı.

—Res. Bitmiş bir resim üzerine, genellikle resmi yapan sanatçıdan başka birisi tarafından yapılan ek. (Katkılar, fazla açık saçık bulunan resimlerin birtakım dinsel nedenlerle giydirilmesine yönelik olabileceği gibi, yanlışlıkları gizlemek ["teknik" katkı], resimleri günün zevkine uydurmak ["üslup" katkısı] ya da kimi değişiklikler, eklemeler yapmak ["ikonografik" katkı] amacını taşıyabilir.)

—Tarım. Püskürtülecek yabancı ot ilaçlarının dağılma, yayılma ya da yapışma gücünü iyileştiren madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Yapış. Kimi özelliklerini isteyerek değiştirmek için gerektiğinde yapıştırıcılara katılan karbon siyahı, çinko oksit, kil, kalsiyum silikat, baryum sülfat... gibi uygun biçimde seçilmiş ürün.

—Zootekn. *Katkı etkisi,* evcil hayvanların ıslahı için damızlıkların genetik niteliklerini değerlendirmeye yarayan ölçüt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yem katkısı,* büyüme etkeni olarak ya da yemin lezzetini artırmak için yasal olarak hayvanların rasyonuna eklenebilen katkı maddesi.

—ANSİKL. Hidr. bağl. Başlıca katkılar arasında şunlar sayılabilir: plastikleştiriciler, akışkanlaştırıcılar, hava sürükleyiciler, kür maddeleri, priz hızlandırıcılar ve geciktiriciler, sertleşmeyi hızlandıran ve dolayısıyla soğuk havada beton dökümünü sağlayan kalsiyum klorür, koloidal harç hazırlamayı sağlayan ürünler.

—Tarım. Katkı maddeleri genellikle ıslatıcı maddelerdir. Etkin aminli ürünler arasında, alkali sabunlar, amin sabunlar, sulfonlu yağlar, sulfonlu yağ alkolleri, aromatik sulfonatlar, sulfonlu amitler, vb. kullanılır. Etkin katyonlu ürünlerse, pahalı olmalarına rağmen, bazen kullanılır (örneğin, dördüncül amonyumlar, amin esterleri, vb.). Giderek kullanımı yaygınlaşan iyonsuz ürünler, özellikle yağ alkolleri, yağ aminleri ve alkilfenollerdir; susever (hidrofil) ürünler elde etmek için bunların üzerine birtakım etilen oksit molekülleri polimerleştirilir.

—Zootekn. Bir damızlığın genetik değerini tayin etmek için, genlerin etkisi, öteden beri katkı payı ve katkısız pay diye ikiye ayrılır:

—*Katkı etkisi* (*ortalama etki* de denir) topluluğun ortalaması ile, bu geni ana ya da babasından, öteki geni topluluktan rasgele almış olan bireylerin ortalaması arasındaki fark olarak tanımlanır. Bir bireydeki genlerin ortalama etkilerinin toplamı, tanım olarak, *genetik katkı değeri*'ne eşittir; bu da bir karaktere ilişkindir.

—*Katkısız pay* genler arasındaki karşılıklı etkileşmeleri kapsar: genler aynı lokusta ise başatlık etkileri, farklı lokusta iseler epistazi etkileri.

KATKILAMA a. Elektron. Bir tekkristale, onu P ya da N tipinde bir yarıiletkene dönüştürmek için çok az miktarda katkı atomu ekleme.

KATKILAMAK g. f. Elektron. Bir tekkristale, onun elektrik tutumunu çok değiştiren, pek düşük miktarda katkı atomu katmak.

—ANSİKL. Katkıdan önce yarıiletken kristaller yalıtkandır. Arsenik ya da antimon gibi beşdeğerlikli katkı atomlarının girişiyle serbest elektronlar ortaya çıkar ve böylece kristal N tipinde bir iletkenlik kazanır; buna karşılık, bor gibi üçdeğerlikli katkı atomlarının girişiyle boşluklar ortaya çıkar ve böylece kristal P tipinde bir iletkenlik kazanır.

KATKILI sıf. İçine herhangi bir yabancı madde katılmış olan şey için kullanılır.

KATKISIZ sıf. İçine ya da üzerine hiçbir yabancı madde katılmamış şey için kullanılır; katışıksız.

—Yağ. mad. İyi korunmuş yağlı tohum ya da meyvelerden soğukta sıkmayla elde edilen ve doğrudan tüketime verilebilen bir yağ için kullanılır. (Dünyada büyük miktarlarda tüketilen katkısız iki yağ, yalnız zeytinyağı ve kimi tropikal bölgelerden elde edilen hurma yağıdır.)

KATKOV (Mihail Nikiforoviç), rus yazar ve gazeteci (Moskova 1818 - Znamenskoye, Moskova yakınlarında, 1887). Hegel'in etkisinden kaldı, Moskova Üniversitesi'nde felsefe okuttu. 1851'de günlük *Moskovskiye Vedomosti* gazetesinin, 1856'da bunun yanı sıra *Ruski Vestnik* dergisinin yayın yönetmenliğini üstlendi. Gazetecilik yaşamının ilk döneminde liberal reformları ve rejimin meşru bir monarşiye dönüştürülmesini destekledi. Ancak giderek aşırı şoven bir tutuma yöneldi; içeride gerici politikaları, dış siyasette panslavizmi savundu.

KATLA çoğl. a. (ar. *ḳatīl*'in çoğl. *ḳatlā*). *Esk.* Öldürülen kimseler, katledilenler.

KATLAMA a. **1.** Katlamak eylemi. **—2.** *Yörs.* Mayasız hamurdan yapılan ve sac üzerinde pişirilen peynirli ya da peynirsiz pide, yufka.

—Binc. Bir yarışta kazanılan parayı tümüyle başka bir yarışa yatırma.

—Bür. ger. *Katlama makinesi,* kullanılan zarfların boyutlarına göre, mektupların otomatik olarak katlanmasını sağlayan büro makinesi.

—Çamaşır san. *Katlama işçisi,* katlama işini yapan işçi.

—Çoc. oy. Belirli bir biçim elde etmek için kartonu, kâğıdı belli bir tarzda katlamaya dayalı oyun.

—Matbaac. Basılan kâğıdın ilk boyutunu birçok kanada ayıran çeşitli katlamalar sonucu son biçimini alan matbua (reklam, ticaret, yönetim amaçlı olabilir).

—Metalürj. *Katlama deneyi,* bir ürünü, yuvarlak ya da düz bir örneği, bir mandren çevresinde katlayarak uygulanan mekanik deney. (Kimi kez parçanın iki bölümü temas edecek biçimde blok katlama uygulanır.) ‖ *Almaşık katlama deneyi,* metal bir teli, kopana kadar belli bir açıyla almaşık olarak katlayıp açma deneyi. (Alternans sayısı telin süneklik ölçüsüdür.)

—Müz. Bir aralığın iki sesinden birinin, bir

ya da birçok oktav daha aşağıya ya da yukarıya alınması.
—Oy. İlk sürülen parayı iki katına çıkarma. || *Katlama yapmak*, sürülen ve kazanılan parayı oyunda bırakmak.
—Tarım. ve Çev. mim. Kimi bitkilere (sebze, çiçek bitkileri) alışılmış dönemler dışında gelişmeleri, çiçeklenmeleri ya da meyve vermeleri için uygulanan işlem. (Katlamanın esası, bitki normal olarak dinlenmede değilse, onu dinlenme durumuna getirmek, sonra hızlı büyümesi için gerekli elementleri vermektir. Dinlenme durumu, yapay olarak, soğuk, kuraklık ya da kimyasal maddelerle sağlanır. Katlama uygulaması en çok soğanlı bitkilere yapılır: lale, sümbül, vb.) [Eşanl. FORSAJ.] || Bazı fizyolojik engelleri kaldırmak ve iyi bir çimlenme sağlamak amacıyla, soğuk mevsim süresince bir kabın içine nemli kumla almaşık olarak kat kat tohum (tane, çekirdek, ceviz) yerleştirme eylemi.
—Tekst. Bir kumaşı katlamak eylemi. || Şeritleri, fitilleri ya da iplikleri birleştirme. || Çekilecek belli sayıdaki tekstil şeridi, iplik makinesinin girişinde birleştirme. (Eşanl. DUBLAJ.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Katlama küreği*, çevresine sarılan ensiz kumaşları katlamada kullanılan, yuvarlak saplı ince tahtadan lama. || *Katlama makinesi*, kumaşları katlamaya yarayan makine. —İki ya da birçok ipliği, büküm vermeden bir arada bobin yapmada kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Katlama masası*, üzerine katlanacak kumaşların, draların konduğu masa. || *Katlama sırası*, katlama işlemiyle yan yana konmuş şerit sayısı. || *Şerit katlama makinesi*, tarama makinelerinden ya da taraklardan gelen şeritleri, flayerli çekme makinelerinde kullanılacak bobinler haline getirmek için devamlı tek bir tülbent halinde birleştiren makine.
—ANSİKL. Tekst. Katlama, tekstil maddesi şeritlerinin kesitini düzeltir. Gerçekten de, tarak makinelerinin çıkışında biçimlenen bu şeritler rasgele dağılmış hatalar (kalınlıklar ve ince bölümler ya da kopukluklar) içerir. Katlama bu hataları belli ölçüde giderir. Birçok şeridin yan yana konması bu şeritlerin kesitinde bir büyümeye yol açar; bu büyüme de her zaman bir çekme işlemiyle ayarlanır. Katlama işlemleri çeşitli maddeleri ya da değişik renklerde boyanmış tek bir maddeyi karıştırmada da kullanılır; bu durumda karıştırılacak şerit bobinleri çekme işleminin yapılacağı makineye yerleştirilir. Katlama işlemleri, tekstil şeritleri üzerinde çalışan ve çekme işlemi gerçekleştirilen bütün makinelerde yapılır (pamuk, keten, jüt iplikçiliğinde kullanılan flayerli çekme makineleri; yün iplikçiliğinde kullanılan iğneli vasli ya da iğneli taraklı çekme makineleri).
• *Katlama makinesi*, üzerine tekkat iplik bobinlerinin yerleştirildiği bir cağlık ve tahta bir patron ya da karton bir masura üzerine sarma düzeneği içerir. Aynı anda gelen tekkat iplikler, koşutluklarını koruyarak bobinler halinde sarılır. İpliklerin geçtiği yol üzerine iplik durdurma düzeneği denilen ve tekkat ipliklerden birinin kopması durumunda makineyi otomatik olarak durduran bir organ yerleştirilir. Bu yolla birleştirilen iplikler büküm tezgâhlarını beslemede kullanılır.

KATLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (belirli bir biçimde) katlamak, bir şeyi ikiye, üçe vb. katlamak*, düz bir şeyin bir bölümünü bir ya da birkaç kez ötekinin üstüne çeşitli katlar ya da belirli bir biçim oluşturacak biçimde kıvırmak; yumuşak bir şeyi düzgün bir duruma getirmek amacıyla bir ya da birkaç kez kendi üstüne kıvırmak: *Mektubu katlayıp zarfa koymak. Bir kalay tabakasını v biçiminde katlamak. Kâğıdı akordiyon biçiminde katlamak. Mektubu dörde katlamak. Çarşafları katlayıp dolaba yerleştir. Peçeteleri üçgen biçiminde katlamak.* **—2.** *Açılır kapanır bir eşyayı katlamak*, taşınmasında ve yerleştirilmesinde kolaylık sağlamak amacıyla büküm yerlerinden bükmek, kapamak: *Sandalyeyi katlamak.*
—Bahç. Katlama yöntemiyle üreme organlarını korumak.
—Müz. *Partileri katlamak*, partilerden her birini iki sese ya da iki çalgıya, biri bir sekizli aşağıdan öbürü yukarıdan icra ettirmek.
—Tekst. Katlama işlemini gerçekleştirmek. || İki ya da birçok tekkat ipliği, bükmeden önce birleştirmek. || Bir kumaş parçasını, kenarları birbirine değecek biçimde uzunlamasına iki kat haline getirmek.

◆ **katlanmak** dönşl. f. **1.** *Bir duruma, bir şeye katlanmak*, hoş olmayan bir duruma, güç koşullara dayanmak; tahammül etmek: *Yokluğa, açlığa katlanmak.* **—2.** *Bir şeye katlanmak*, hoşlanmasa da onu kabul etmek; ona dayanmak (olumsuz cümlelerde ve soru cümlelerinde): *Böyle bir yüzsüzlüğe katlanamam. Düşüncelerine karşı çıkılmasına katlanamıyor.* **—3.** *Bir kimseye, davranışlarına katlanmak*, güç bile olsa o kimseyle birlikte bulunmayı kabul etmek: *Yıllarca, sarhoş bir kocaya katlanmak. Ona, yaptıklarına katlanmak zorunda değilsin.*

◆ **katlanmak** edilg. f. **1.** Katlamak eylemine konu olmak; kendi üstüne (bir ya da birkaç kez ya da belli bir biçimde) kıvrılmış, bükülmüş olmak: *Mektup dörde katlanmıştı. Çarşafların katlanması epey zaman alacak. Dolapta düzgünce katlanmış örtüler duruyordu.* **—2.** *(İkiye, üçe vb.) katlanmak*, bir nicelik sözkonusuysa, iki, üç vb. katına çıkmak: *Tahıl üretimi beş yılda ikiye katlandı. Katlanarak artan borçlar.*

◆ **katlandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi bir şeye katlandırmak*, onun bir şeye katlanmasını sağlamak.

◆ **katlanılmak** edilg. f. Zor, sıkıntılı bir duruma dayanılmak: *Bugünlere gelmek için çok zorluklara katlanıldı.*

◆ **katlatmak** ettirg. f. *Bir şeyi bir kimseye katlatmak*, onu o kimsenin katlamasını sağlamak.

KATLAMALI sıf. Katlaması olan.

KATLANDIRMAK → KATLAMAK.

KATLANILMAK → KATLAMAK.

KATLANIR sıf. Katlanabilen, katlanabilecek nitelikte.
—Mim. ve İnş. *Katlanır kanat*, bir pancurda ya da kapıda körük gibi açılıp kapanan kanat.

KATLANMA a. **1.** Katlanmak, kendi üstüne kıvrılmış, bükülmüş olmak eylemi. **—2.** Dayanmak, tahammül etmek eylemi.
—Metalürj. Yarışlenmiş bir metalin yüzey özürü; oksitlenmiş bir çatlak biçimindeki bu özür yüzeye göre eğiktir ve sıcak şekillendirme sırasında metal içinde önceden katlanmış ve yassılaşmış bir kabartıdan kaynaklanır. (Dövme ya da haddeleme sırasında oluşabilir.)
—Ted. Zehirlenme belirtisi göstermeden, belirli bir maddenin dozlarına karşı organizmanın sahip olduğu dayanma niteliği. (Katlanma doğuştan olabileceği gibi kişilere göre değişik derecede edinsel de olabilir [çeşitli etmenler göz önüne alınınca zamanla aynı kişide azalıp çoğalabilir].)

KATLANMAK → KATLAMAK.

KATLANMALI sıf. Org. kim. İkiye katlanarak gerçekleşen bir tepkime için kullanılır.
—ANSİKL. Katlanmalı bir indirgeme, genellikle çok elektropozitif bir metalin (alkali ya da toprak alkali) proton verici çözücü olmadan elektron alabilen bir A molekülü üzerine etkimesi sonucu meydana gelir:

$$M + A \rightarrow M^{+} + A^{\overline{\cdot}} \; ; \; 2A^{\overline{\cdot}} \rightarrow {}^{-}A{-}A^{-}.$$

A molekülünden türeyen bir anyon kökü, yani $A^{\overline{\cdot}}$, $^{-}A{-}A^{-}$ dianyonunu vermek üzere kendi kendine bileşir; bu durum daha sonra bütün ürüne yayılır. Asetonun pinakole indirgenmesi ile açiloinik yoğuşma, katlanmalı indirgemelerdir. Butadienin sodyumla polimerleşmesi birinci aşamada, bu bileşiğin katlanmalı bir indirgenmesini içerir; ancak bu tepkime daha sonra anyon polimerleşmesini başlatır.
Katlanmalı yükseltgenme tepkimelerinin en çok bilineni tiyollerin (RSH) yükseltgenmesidir. Tiyoller yükseltgenerek önce tiyil (RS•) köklerine dönüşür; daha sonra bu kökler katlanma tepkimelerine girerek disülfürleri (RS—SR) verir. Katlanmalı yükseltgeme tepkimesi, biyokimyada önemli bir rol oynar.

KATLARARASI sıf. Uz. havc. Bir roketin art arda gelen iki katı ile ilgili malzeme ya da işlem için kullanılır.

KATLAŞMA a. Dokubil. Bazı doku öğelerinin özellikle epitelyum hücrelerinin, art arda tabakalar halinde yerleşmesi.

KATLAŞMAK gçz. f. Embriyol. Embriyon katları sözkonusu olduğunda, tabakalar ya da lameller halinde ayrılmak.

KATLATMAK → KATLAMAK.

KATLAYICI sıf. Dilbil. Yineleme belirten bir belirtece (örneğin, *gene*) denir.
◆ a. Tekst. Kurutma fırınının çıkışına yerleştirilen ve kumaşı, soğumasını kolaylaştırmak için gevşek katlar halinde veren otomatik gidiş geliş düzeneği.

KATLEDİLMEK → KATLETMEK.

KATLETMEK g. f. (ar. *katl*'den). **1.** *Bir kimseyi katletmek*, onu öldürmek. **—2.** *Bir şeyi, şeyleri katletmek*, onu, onları yok etmek: *Ağaçları katletmek. Kentin tüm güzelliklerini katletmek.*

◆ **katledilmek** edilg. f. Katletmek eylemine konu olmak.

◆ **katlettirmek** ettirg. f. Bir kimseyi öldürtmek.

KATLETTİRMEK → KATLETMEK.

KATLEYA a. (öz. a. W. *Cattley*'den). Çiçeklerinin büyüklüğü için (20 cm'ye kadar) olduğu kadar renkleri için de çok beğenilen en ünlü orkidelerden biri. (Bil. a. *cattleya.*)
—ANSİKL. Tropikal Amerika kökenli olan ve yabani iken epifit yetişen katleyalar birkaç metre çapında kümeler oluşturabilir. Türlerin çoğunda, yalancı soğanların tepesinde koyu yeşil ve sert bir tek yaprak bulunur. Çiçek sapları da yalancı soğanların tepesinde gelişir: sapın ucunda bir düzine çiçekten oluşan az ya da çok eğik bir çiçek demeti bulunur.
Katleyanın birçok türü ve melezleri, çiçekçiliğin çok geliştiği ülkelerde, sıcak seralarda, kesme çiçek satışı için büyük çapta üretilmektedir

katleya

KATLI sıf. **1.** Katlanmış, bükülmüş şey için kullanılır. **—2.** *Say. sıf. + katlı*, belirtilen sayıda katı olan şey için kullanılır: *Beş katlı bir apartman. Üç katlı düğün pastası. Çok katlı yapılar. Tek katlı bir ev.*
—Ceb. *Bir* P(x) *polinomunun katlı kökü*, $P(x)$ in a kökü, öyle ki $P(x)$ in $(x-a)^k$ ile bölünebildiği 1 den büyük bir k tamsayısı vardır (Bu durumda $P(x) = (x-a)^k \times g(x)$ yazılabilir ve, $g(a) \neq 0$ ise, k a nın kat basamağıdır.)
—Dokubil. *Katlı epitelyum*, üst üste birçok tabakadan oluşan epitelyum.
—Ekmekç. *Katlı fırın*, ekmeklerin konup pişirilmesi için birden çok katı olan fırın türü.
—El sant. *Katlı bakır* → KATMERLİ* BAKIR
—Müz. *Katlı aralık*, bir oktavdan daha geniş aralık.
—Olasıl. *Katlı terim yasası*, ÇOKTERİMLİ* YASASI'nın eşanlamlısı.
—Topol. *Cebirsel* (aynı biçimde *analitik*) *katlı uzay*, değişmeli bir cisim üzerinde bir vektör uzayının cebirsel (aynı biçimde analitik) kümelerinin kümesini model olarak alan katlı uzay. || *Diferansiyel katlı uzay*, bir $\mathbb{R}$ -vektör uzayının açıklarının kümesini model olarak alan katlı uzay. || *Model olarak* $\mathcal{M}$ *yi alan katlı uzay*, bütün noktalarının, bir topolojik vektör uzayının bir $\mathcal{M}$ parçalar kümesinin bir elemanına eşyapılı bir açık dolayı bulunan, kimi kez ek bir yapıyla donatılı, V topolojik uzayı. (Eşanl. KATMANLI UZAY.)

—Uz. havc. ve Savunm. *Katlı roket,* üst üste ya da yan yana yerleştirilmiş birçok elemandan oluşan, eşanlı ya da birbiri ardına ateşlenen ve her birinin kendi propergol deposu ve kendi roket-motoru bulunan roket.

KATLILIK a. Katlı olma durumu.
—Arit. *Katlılık ölçütleri,* 2, 3, 5, 7, 8,... in katlarını anlamaya olanak veren ölçütler.
—Ceb. *Bir* P(x) *polinomunun a katlı kökünün katlılık basamağı,* $P(X) = (x-a)^k g(x)$ ifadesini gerçekleyen, 1 den büyük en büyük tamsayı; burada $g(a) \neq 0$ ifadesini gerçekleyen $g(x)$ bir polinomdur.
—Geom. Eğrilerin arakesitinden ya da bir eğrideki bir nokta için katlı olma özelliği (bu durumda *k* ncı basamaktan katlılık deyimi kulanılır); kimi kez, bu katlı noktanın basamağı.

KATLİAM a. (ar. *katl* ve *āmm*'dan *katl-i'āmm*). **1.** Bir yerdeki insanları topluca öldürme (Eşanl. SOYKIRIM.): *II. Dünya savaşı'nda yahudi katliamı.* **—2.** Herhangi bir canlı varlığı toplu ve sistemli biçimde yok etme: *Ağaç katliamı. Kuduz tehdidi gerekçesiyle yapılan köpek, kedi katliamı.*

Katliam efsanesi, Teb'deki Krallar vadisi'nde, Yeni İmparatorluk döneminin mezar duvarlarına işlenmiş, Eski Mısır efsanesi (İ.Ö. XIII. yy.). Evrenin efendisi tanrı Re, kendisine karşı komplolar kuran insanlara kızar ve tanrıça Hathor biçimine giren tanrısal Göz'ünü onlara göndererek çöle sığınmış olan insanları toptan yok eder. Sonradan vicdan azabı çeken Re, insan kıyımına son vermek ister ve bu amaçla tüm dünyayı kırmızı bir sıvıyla doldurur; bu sıvı içkiyle karışınca tanrıçayı sarhoş eder, böylece cinayetler son bulur. Bu olay Mısırlılar'ın Tufan'ı yorumlama biçimidir.

KATMA a. Katmak eylemi; ilhak.
—Ceb. *Bir* K *cisminin bir* k *altcismine* K *nin bir* S *parçasını katma,* K nin, *k* ve S yi içeren *k*(S) ile gösterilen, en küçük altcismi. [*k*(S), *k* ve S yi içeren K nin bütün altcisimlerinin kesişimidir. $S = S_1 \cup S_2$ ise $k(S) = k(S_1)(S_2)$ yani $k_1 = k(S_1)$ olmak üzere $k_1(S_2)$ dir; bu sonuçtan S nin sonlu sayıda elemandan oluşması halinde yararlanılır.] (→ CEBİRSEL GENİŞLEME.) || *Simgesel katma,* katsayıları K içinden alınmış bir f(x) polinomunun bir K parçalanış cisminin, yani K nin, içinde $f(\alpha) = 0$ olacak biçimde bir α elemanının bulunduğu bir K′ üstcisminin, cebirsel kuruluş yöntemi. (→ PARÇALANIŞ *cismi.*)
—Dilbil. Üretici dilbilgisinde, bir dönüştürüm sırasında herhangi bir öğenin eklenmesine dayanan işlem.
—Mant. *Katma kuralları,* bir önerme hesabı ya da yüklemler hesabı formülünden içine bir eklem ya da bir nicelendirici katılmış başka bir formül çıkarmayı sağlayan kurallar. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Bir başka şeye katılmış, eklenmiş, ulanmış olan şey için kullanılır: *Katma bütçe. Katma değer vergisi.*
—İkt. *Katma değer,* bir işletmenin belli bir dönemde, üretim süreci içinde tükettiği malların (ara tüketim) değeri ile aynı dönemde ürettiği malların nihai değeri arasındaki fark. (Bk. *ansikl.* böl. Mil. muhs.)
—Kamu mal. *Katma bütçe,* giderlerini özel gelirleri ile karşılayan ve genel bütçe dışında yönetilen kamu kuruluşlarının bütçelerine verilen ad. (Genel bütçeden katma bütçelere yapılan hazine yardımı, Maliye ve gümrük bakanlığı'nın transfer harcamaları içinde topluca yer alır. Konsolide bütçe hesaplamalarında hazine yardımları, çift saymayı önlemek amacıyla genel ve katma bütçe toplamından düşülür.)
—Verg. huk. *Katma değer vergisi,* vergi konusu bir malın üretimden tüketime kadar geçen her aşamada kazandığı değer üzerinden alınan bir tüketim vergisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mant. *Katma kuralları.* Bu kurallar mantıkta, her birinin yönünü belirten bir grafik işaretiyle gösterilirler. Örneğin, → *-katma:* eğer Γ'den ve A'dan B çıkarılıyorsa, Γ'den A → B çıkarılabilir demektir (bu kural, tümdengelim teoreminden başka bir şey değildir); &-*katma:* A'dan ve B'den, A & B çıkarılabilir; V-*katma:* A'dan A V B çıkarılabilir; ⌐-*katma:* eğer Γ'den ve A'dan B çıkarılıyorsa ve eğer Γ'den ve A'dan da ⌐ B çıkarılabiliyorsa, Γ'den ⌐ A da çıkarılabilir (bu kurala, *reductio ad absurdum* [saçmaya indirgeme] da denir); ∀-*katma:* A(*x*)'dan ∀*x*A(*x*) çıkarılabilir; ∃-*katma:* A(*t*)'den ∃*x*A(*x*) çıkarılabilir.
—Mil. muhs. Katma değer, üretici iktisadi birimlerin (mali nitelikte olmayan şirket ve şirket benzerleri, aileler) üretim hesabı bakiyesini oluşturur. Bu katma değerlerin tümü gayri safi yurtiçi üretimi oluşturur. Buradan, BMT ve OECD gibi uluslararası örgütlerce kabul edilen normalleştirilmiş gayri safi yurtiçi hâsıla kavramına geçmek için, öteki karar birimleri (özellikle resmi daireler, mali şirketler ve sigorta şirketleri) tarafından üretilen hizmetlerin de yukardakilerle birleştirilmesi gerekir. Ürünleri oluşturmak, değiştirmek ya da dağıtmak için yapılan işlemlerin, bu ürünlere fazladan eklediği değer olarak katma değer, her karar biriminin toplam üretime yaptığı spesifik katkının ölçüsüdür. Bu özelliği nedeniyle vergilendirme açısından elverişli bir temel oluşturur.
—Verg. huk. Tüm satış işlemlerini konusu içine alan katma değer vergisinin matrahı, satılan ya da yurtdışından getirtilen malların değeridir. Vergi, bu toplam satış değeri üzerinden hesaplanır. Malların üretiminde kullanılan ilk maddeler, enerji giderleri, genel giderler, vb. gibi maliyeti etkileyen giderler üzerinden daha önce ödenmiş bulunan vergiler genel satış değeri üzerinden alınan bu vergiden indirilir. Katma değer vergisinde üretim, dağıtım ve hizmet kesimleri her el değiştirme aşamasında vergilendirilmektedir.
Katma değer vergisi, ilk kez 1955'te Fransa'da, 1968-70'te de AET ülkelerinde uygulanmaya başlandı. Türkiye'de ise, Katma değer vergisi kanunu 2 aralık 1984 tarih ve 18563 sayılı *Resmi gazete*'de yayımlanarak 1 ocak 1985'te yürürlüğe girdi. Türk katma değer vergisi kanunu, ilke olarak "gelir tipi katma değer" vergisini kabul etmiştir. Katma değer vergisinde gerçek ve götürü usulde yükümlülük gelir vergisine koşut olarak düzenlenmiştir. Katma değer vergisine tabi mallar, günün ekonomik koşulları göz önünde tutularak hükümetçe saptanıp ilan edilir. Bu yasanın istisnalara ilişkin 17. maddesinin 4/e bendine göre, banka ve sigorta işlemleri, katma değer vergisine tabi değildir. Katma değer vergisi kanunu'nun yayımlanmasıyla 2456 sayılı İşletme vergisi kanunu yürürlükten kaldırılmıştır.

Katmai, ABD'de ulusal park, Alaska'nın güney-batı'sında; bir yanardağ bölgesinde, yaklaşık 11 000 km²'lik bir alan kaplar.

KATMAK g. f. **1.** *Bir şeyi bir şeye katmak,* onu, niteliğini değiştirmek, ya da niceliğini artırmak amacıyla ona eklemek, ilave etmek: *Süte su katmak. Sen de biraz para kat, bunu alalım.* **—2.** *Hayvanları sürüye katmak,* onları sürü içine koymak: *Kuzuları sürüye katmak.* **—3.** *Bir bölgeyi topraklarına, ülkesine katmak,* orayı almak, ele geçirmek. **—4.** *Bir kimseyi, bir topluluğa katmak, bir kimsenin yanına bir kimseyi katmak,* onu bir toplulukla ya da bir kimseyle birlikte göndermek: *Babası, gurbete gidenlerin arasına onu da katmış. Çocuğun yanına bir adam katıp çarşıya yolladı.* **—5.** *Bir hayvanın erkeğini dişisine katmak,* çiftleşmeleri için erkeği dişinin yanına salmak.
◆ **katılmak** dönşl. f. **1.** *Bir topluluğa, bir örgüte, bir derneğe, vb. katılmak,* o topluluğa girmek, kaydolmak, onların üyesi olmak. **—2.** *Bir düşünceye, bir görüşe vb. katılmak,* onları paylaşmak, benimsemek. **—3.** *Bir şeye (eylem) katılmak,* onda yer almak, ona karışmak: *Bir gösteriye katılmak. Bir toplantıya katılmak.* **—4.** *Bir kimsenin bir duygusuna katılmak,* ruhsal bakımdan onunla birlikte olmak, ona yakınlık duymak, o duyguyu onunla paylaşmak: *Bu genel sevince o da katılıyordu.* **—5.** *(Bir alışverişe, bir armağana vb.) katılmak,* diğerleriyle birlikte kendine düşen payı ödemek, vermek: *Meslektaşımıza verilen armağana hemen herkes katılmıştı. Yarın onun doğum günü, hediye alacağız, kimler katılıyor?* **—6.** *(Bir göreve, bir eyleme vb.) katılmak,* görevin bir bölümünü üstlenmek, işbirliği yapmak: *Ev işlerine sen de katılırsan sevinirim.*
◆ **katılmak** edilg. f. Katmak eylemine konu olmak.
◆ **katışmak** işt. f. Bir kimseden, bir şeyden söz ederken, bir topluluğa, bir bütüne katılmak, karışmak.
◆ **katıştırmak** ettirg. f. Bir şeyin içine başka bir şey katmak, karıştırmak: *Süte su katıştırmak.*

KATMALI sıf. Foto. *Üçrenkli katmalı bireşim,* renk duyumunun, retina üstünde mavi, yeşil ve kırmızı üç renk akısının ortak etkisiyle oluşmasını sağlayan renklendirme tekniği.
—ANSİKL. Renkli fotoğraf ve sinemada kullanılan katmalı yöntemler iki biçimde elde edilen katmalı bireşime dayanır: sırasıyla mavi, yeşil ve kırmızı filtrelerden geçirilmiş üç görüntünün üst üste projeksiyonu (kromokrom Gaumont); pankromatik bir duyarkata uygulanmış mavi, yeşil ve kırmızı bir filtreler mozaiği (otokrom, Dufaycolor). Renkli televizyon da katmalı bireşim ilkesine dayanır.

KATMAN a. **1.** Yerbil. Alt ve üst çökellerden farklı tortul arazi katı. (Jeoloji zamanları boyunca aynı noktada art arda oluşan denizler, göller, akarsular katmanlar halindeki tortul çökellere neden olur; bu katmanlar çoğunlukla yataydır ve birbirinden bileşimleri ve kökenleri bakımından ayrılır.) **—2.** Birbiri üzerine yığılarak tabakalar oluşturan şeylerin her bir katı: *Bulut katmanları.* **—3.** Özellikle, yaşam koşullarının benzerliği nedeniyle bir türdeşlik oluşturan ve ötekilerden ayrılan bireylerin tümü; tabaka: *Bu alışkanlık toplumun en yoksul katmanlarına kadar yaygınlaştı.*
—Akışkan. mekan. *Sınır katman,* bir akışkana göre göreli harekette bulunan bir cismin yüzeyinin hemen yanında oluşan yavaşlatılmış ince akış bölgesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Sınır katmanın emilmesi,* hava ipçiklerini yeniden yüzeye yapıştırarak aerodinamik bir akış elde edilmesini kolaylaştıran bir basınç düşüklüğü kullanarak özellikle kanadın sırtında sınır katmanın giderilmesi tekniği. || *Sınır katmanın üflenmesi,* hava ipçiklerinin akışını kolaylaştırmaya yarayan ve sınır katman içerisine bu hava ya da gaz huzmesi göndermekten oluşan aerodinamik yöntem.
—Anat. *Damar katmanı,* üst üste gelerek damarların öz çeperlerini oluşturan üç tabakanın her biri (esnek tabaka, kas tabakası, endotelyum tabakası). || *Yağlı kat-*

tekrenkli ışıklar projeksiyonuyla üçrenkli katmalı bireşim ilkesi

man, derinin altında yer alan ve yağların birikmesine yarayan hücreli doku tabakası.

—Astrofiz. *Tersinir katman,* alt katmanların yayım tayfının soğurma tayfına evirtimini açıklamak için düşünülen Güneş atmosferi katmanı. (Işınımsal aktarma kuramı bu kavramdan vazgeçilmesine neden oldu.)

—Atom. fiz. ve Fizs. kim. Bir atomun aynı temel kuvantum sayısıyla belirlenmiş elektron halleri bütünü. (Katman kavramı, tayfgözlem ve kimyada, bir atomun elektronlarının enerji düzeylerini sınıflandırmakta kullanılır; bir atomun elektronları, temel olarak, belirli bir katman için çekirdekten belirli bir uzaklıkta yer alır. Katman kavramı, daha genel olarak, ortak bir merkezsel potansiyel içerisindeki bütün parçacık sistemlerinin kuvantum tanımlarına kadar uzanır.)

—Bayınd. Karayolunu oluşturan öğelerden biri olan düzgün gereç katı. (Eşanl. TABAKA.) [Biçimlendirme, temel, taban, kaplama katmanları ve alt katman gibi çeşitleri vardır.] || *Dolgu katmanı,* bir karayolu katmanının boşluklarını tıkamak ya da bu katmana sugeçirmezlik kazandırmak amacıyla uygulanan kaplama ya da ince yastık.

—Çekird. fiz. *Katmanlar modeli,* diğer nükleonların her bir nükleonla olan etkileşiminin ortalama bir gerilimle temsil edilebildiğini varsayarak her bir nükleonun özelliklerini tanımlayan model. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizbil. ve Jeofiz. *1, 2, 3 katmanlar,* okyanusal kabuğu oluşturan, birbirini izleyen katmanlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dilbil. → DÜZEY.

—Isıbil. *Su katmanı,* bir kazanda ısıtma yüzeyinin, koşut, tam ya da yaklaşık olarak düzlemsel iki elemanı arasında bulunan, kalınlığı az su hacmi.

—İstat. Örneklenecek kütlenin bölünmesiyle oluşan alt küme ya da sınıflardan her biri. || *Katmanlara ayırma,* örneklemede, bir kütleyi altküme ya da sınıflara bölme.

—Kâğ. san. *Lifli katman,* aynı bileşimde olan bir ya da birçok kattan oluşan ve yapıştırıcı kullanmadan ıslak halde basınçla birleştirilen kâğıt ya da karton katmanı. (Birkaç katmandan oluşan kartonlarda daha güzel görünümlü yüzü oluşturan üst katman, karşı yüzü oluşturan alt katman ve bunların arasında yer alan iç katman ya da katmanlar ayırt edilir.)

—Karş. anat. *Etli katman,* özellikle memelilerde gelişmiş olan deri kasları.

—Opt. *İnce katmanlar,* genellikle boşlukta buharlaştırma yöntemiyle cam yüzeyine çökeltilmiş çeşitli maddelerden (metaller ya da saydam maddeler) oluşan zar. (Bk. *ansikl.* böl. Elektron. ve Opt.)

—Taşoc. *Üst katman,* bir taş bankının üst bölümünde bulunan ve bankın diğer bölümünden daha sert olan birkaç santimetre kalınlıktaki katman.

—Yerbil. Litostratigrafi sıralamasında en küçük birim. (Bu terim çoğu kez, kalınlığı birkaç santimetreden birkaç metreye kadar değişen homojen yataklarda kullanılır.)

—ANSİKL. Akışkan. mekan. *Sınır katman.* Kavram olarak 1904 yılında Prandtl tarafından ortaya atılan bir tür ince zarf olan sınır katman varlığını akışkanın akışmazlığından kaynaklanan sürtünmelere borçludur. Sınır katman içerisinde akışkanın göreli hızı cismin yüzeyindeki O değerinden, serbest akışkanın hızına eşit olan sınırlı bir değere kadar büyük bir hızla değişir. Bir uçağın kanadında ya da gövdesinde sınır katmanın kalınlığı hücum kenarından ya da burundan başlayarak sürekli olarak artar. Sınır katmanın yüzeyinden, havanın hızının serbest akımın sahip olduğu v hızının % 99'una eriştiği noktaya kadar olan uzaklık olarak tanımlanan δ kalınlığı, hızla birkaç santimetreye erişir. Uçak kanadı gibi, profillendirilmiş cisimlerde ilerlemeye karşı gösterilen direncin en büyük bölümünü oluşturan sürtünme kuvvetlerinin yavaşlatıcı etkisinin kendisini gösterdiği yer, sınır katmandır. Bir kanadın, yüzeyinin durumundan ve havanın akışmazlığından kaynaklanan izinin büyük bölümünün nedeni sınır katmandır. Sınır katman içerisinde başlangıçta *laminer* olan akış, *geçiş noktası* adı verilen bir noktadan sonra türbülanslı akışa dönüşür. Böylece bir uçağın kanadının üzerinde, hücum kenarından az ya da çok uzaklıkta yer alan bir geçiş çizgisi bulunur.

Özellikle bir engelin arka tarafında gözlendiği gibi, eğer basınç akış yönünde artarsa sınır katman içerisinde sürtünmenin etkisiyle yavaşlamış bulunan akışkan parçacıklar daha da yavaşlar ve çeperin hemen yanında ters yönde hareket etmeye başlayabilir. Bu durumda, ayrılma olayı oluşur. Cisim üzerindeki basınç dağılımı tamamen değişerek, ilerlemeye karşı "biçim direnci" adı verilen ek bir direncin ortaya çıkmasına yol açar. Bu direnç cismin arka tarafı profillendirilerek azaltılabilir.

Bir uçak kanadında bu olayla sadece büyük hücum açılarında karşılaşılır. Bu durumda, kanadın kaldırma kuvveti ani olarak azalır ve uçak yeryüzü yakınında meydana geldiğinde çok tehlikeli olan serbest düşüşe geçer. Ayrılma olayının oluşması, ya yavaşlamış olan akışkanın kanat üzerindeki yarıklardan veya gözenekli kanat elemanlarından emilmesi, ya da akışkanın içerisine üfleme yapılarak akışkanın enerjisinin artırılması yoluyla önlenebilir.

Sınır katmanın yüksek hızlar aerodinamiğinde oldukça büyük bir etkisi vardır. Çeşitli hava katmanları arasında ya da hava katmanları ile uçağın yüzeyi arasındaki bütün termik alışverişler, sınır katman içerisinde gerçekleşirler.

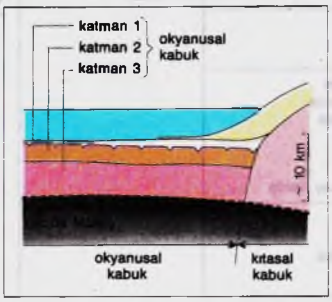
—Çekird. fiz. *Katmanlar modeli.* Bu varsayımın geçerliliği uzun zamandır tartışılmakla beraber, çekirdek etrafındaki elektron topluluğunun özelliklerini aynı biçimde dikkate alan atom fiziğinden türeyen bu basit model, 40'lı yılların sonundan beri deneyle çok iyi uyum sağlayan sonuçlar vermiştir. Bu modelde çekirdek, açısal moment kuvantum sayıları ile tanınan belli bağ enerjili kuvantum hallerini Pauli ilkesi tarafından belirlenmiş sınırlar içerisinde dolduran nükleonlar bütünü olarak temsil edilir. (Eşanl. TABAKA.)

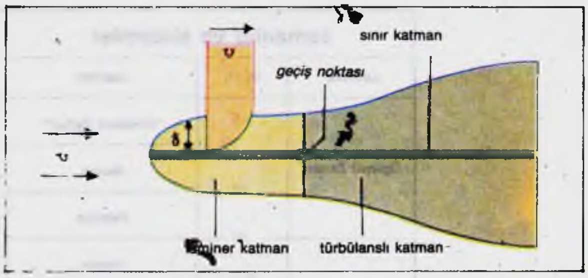
—Denizbil. ve Jeofiz. *1, 2, 3 katmanlar. Katman 1* yaşına göre gittikçe pekişmiş çökellerden oluşmuştur. Sismik dalgalar 2 km/sa düzeyindeki hızlarla yayılır. Kalınlığı, kıta yakınlarında birkaç kilometreden okyanusal sırtlarda 0 km'ye kadar değişir.

Tepesi, okyanusal sert tabanı şekillendiren *katman 2* özellikle çökeller katmanlaşmış, kimi kez de başkalaşmış bazalt katmanlarından oluşur. Bu katmanda dalgaların hızı 4 ile 6 km/sa arasında değişir. Kalınlığı 0,9-2,5 km arasında değişir.

Okyanusal katman da denilen *katman 3*'ün, hiç değilse üst kısmının mantonun tepesinin hidratlanmasından kaynaklanan serpantinitlerden oluştuğu varsayılmaktadır. Bu katmanda ses, 6,7 $\pm$ 0,25 km/sa hızla yayılır. Katmanın kalınlığı ise 3,4 ile 6,2 km arasında değişir.

1, 2, 3 katmanlar

—Elektron. ve Opt. *İnce katmanlar.* İnce katmanların üretim tekniklerinin optik (yansıtıcı ya da yansıma-azaltıcı katmanlar) ve elektronikte klasikleşmiş pratik uygulamaları, günümüzde enerjinin dönüştürülmesi ve depolanması alanını da ilgilendirir.

Fotoğraf ya da kamera objektiflerinin mercekleri, camlara ya da televizyon ekranlarına çökeltilmiş olan klasik yansıma-azaltıcı kaplama, ince bir magnezyum fluorür zarından ya da kırılma indisi taban tabakanınkinden daha küçük olan başka bir saydam dielektrik malzemeden oluşur. İki metal yüzey arasında saydam bir zarı buharlaştırma yoluyla girişimsel filtreler de yapılabilmektedir.

Klasik elektronikte, daha sonra dirençleri ve kondansatörlerin armatürlerini oluşturacak olan tantal nitrür katmanları, tantalın katot püskürtmesiyle elde edilir. Gittikçe küçültülen bileşenlerin (diyotlar, transistorlar vb.) gerçekleştirilmesi üzerine kurulmuş bugünkü elektronik, metal ve yarıiletken katman üretimi tekniklerinin en incelerini geniş ölçüde kullanır. Klasikleşmiş bir entegre devre, taban elektrotu olarak bir Pb-In-Au, sayım elektrotu olarak ise bir Pb-Si alaşımı zarından oluşan bir Josephson bağlantısı içerir; iki elektrotun yalıtılması ince bir SiO zarıyla sağlanır.

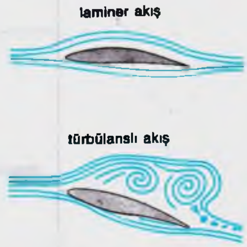
Güneş enerjisinin çevrilmesinde, ince katmanlar, güneş toplayıcıları üzerinde yansıma-azaltıcı kaplama olarak kullanılır. Bugün en ucuz güneş pilleri, cam ya da metal bir taban tabaka üzerine çökeltilmiş ince yarıiletken zarlardan (örneğin bakır ve kadmiyumun karma sülfürleri) oluşur. Bu zarların oluşturduğu çokkristalli yığışımların mikroyapısı, tane bağlantılarının kritik özellikleri nedeniyle, güneş pillerinin etkililiğinde ve yaşam süresinde önemli bir rol oynar; bu bağlantıların yayınım ve kimyasal ayrışmalar karşısında davranışı, makroskopik özellikleri önemli ölçüde değiştirebilir.

KATMANBİLİM a. Yerbil. Yer kabuğunu oluşturan arazi katmanlarına ilişkin betimleme. (Eşanl. STRATİGRAFİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Arkeol. Bir kazı alanının değişik katmanlarını birbirinden ayırt edebilmek, tarih içindeki sıralanışlarını, dolayısıyla zamanlarını belirlemek amacıyla katmanların sırayla ortaya çıkarılmasına dayanan kazı yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Katmanbilimin amacı, yer kabuğu tarihinin belirlenmesidir; yöntemleri karmaşık ve oldukça çeşitlidir. Zaman olgusunun içerdiği üç ana kavramı (ardışıklık, süre, zamandaşlık) ve bunların maddileştirilmesini ele alır. Böylece, bir katman sınıflaması ya da sistemli bir katman düzenlemesi (bu sınıflamayı birimler gerçekleştirir) ve bir terminolojiden oluşması gereken evrensel bir ölçek sunulabilir. Bu amaca ulaşmak için katmanbilim iki ana ilkeye dayanır: süreklilik ve düşey sıralanma.

—Arkeol. Tarihöncesi buluntu alanlarında, özellikle de kayaaltı sığınaklarında, yerleşim evreleri genellikle pedolojinin incelediği değişik doğal tortularla birbirinden ayırt edilir. Uzun süre oturulmuş yerleşmelerde atılan döküntüler, sürekli inşaatlar ve yıkımlar, toprak düzeyinin yavaş yavaş yükselmesine neden olur. Yıkımlar kimi zaman isli ve koyu renkli "yangın tabakaları"

sınır katmanda önce laminer olan bu akış, "geçiş noktası" adı verilen belirli bir noktadan sonra türbülanslı olur

zamanlar ve sistemler

zamanlar	My (*)	sistemler
Üçüncü Zaman	0	"Dördüncü Zaman"
	1,9	Neojen
	23	Paleojen
	65	Kretase
İkinci Zaman	130	Jura
	205	Trias
	245	Perm
Birinci Zaman	290	Karbon
	360	Devon
	400	Silures
	420	Ordovices
	500	Cambria
	570	

(*) My: günümüzden milyon yıl önce. Paleozoyik ve Üçüncü Zaman'la ilgili bilgiler G. S. Odin'in *Numerical Dating in Stratigraphy* (Katmanbilimde sayısal tarihlendirme) [J. Wiley, 1982] adlı yapıtındandır ve eldeki bilgiler çerçevesinde kesinlikten uzaklaşmamak için yaklaşık sayılar alınmıştır.

biçiminde ortaya çıkar. Ortadoğu'daki höyükler böyle oluşmuşlardır. Roma'da, özellikle Forum (19 katman birbirinden ayırt edilmiştir) ve Palatinus kazıları katmanbilim yöntemiyle yürütülmüştür. Bu tür kazılar, Doğu Afrika'da, Etyopya'daki Rift Valley'de, insanlığın en eski kalıntılarının ortaya çıkarılmasını sağlamıştır.

KATMANBULUT a. Meteorol. STRATUS'un eşanlamlısı.

KATMANDU, Nepal'in başkenti; 500 000 nüf. (1989). Nepal'in yüksek bir ovasında (*Katmandu havzası*), yaklş. 1 300 m yükseltide bulunan Nevarlar'ın yaşadığı Katmandu, Nepal'in yönetim, ticaret, turizm (uluslararası havalimanı) ve üniversite kenti oldu. 1769'dan beri ülkenin başkenti olan Katmandu, buddha ve brahman tapınakları, krallık sarayı bütünü (1578) ve ince oymalı ahşap balkonlu güzel sivil mimarisiyle çok güzel bir kenttir. Yakınlarında, Antikçağ'ın başlarından kalma stupa (onarıldı ve büyütüldü) çok saygı gördü: Bodnath, Svayambhunath. Nevar (XV.-XVIII. yy.; Katmandu ile birlikte üç krallığa ayrılıyordu: Katmandu, Patan ve Bhatgaon) sanatı ve kültürü Katmandu vadisinde gelişti.

KATMANKARABULUT a. Meteorol. NİMBOSTRATUS'un eşanlamlısı.

KATMANLAŞIK sıf. Polim. Katmanlaştırma yoluyla elde edilen karma plaka için kullanılır.

KATMANLAŞMA a. **1.** Yerbil. Çökellerin katmanlar halinde biriktiği süreç; bu katmanların mekân içinde yerleşimi. (Eşanl. TABAKALAŞMA.) [Bk. *ansikl.* böl.]

İkinci Zaman'ın altbölümleri

My	sistemler		katlar		
65	Kretase		Maëstricht Champagne Saintonge Cognac	Adour Sens	Rognac Labégude Fuveau Valdonne
			Turones Cenomani Aube	vracone	
			Apt	Clansayes Gargas La Bédoule	
130			Barrême Hauterive Valangin Berrias	Weald	
	Jura	Malm	Portland Kimmeridge Oxford	Titonik	Purbeck
		Dogger	Callovium Bath Bajocae Aalen		
200		Lias	Toarcium Pliensbach Semur Hettange	Domaro Carixia	
245	Trias		Rhaetia Norik Carnia alpleri Ladin Virgloria Werfen	Köper Lettenkohle Anisus Buntsandstein	Müşelkalk

zamanlar, sistemler ve katlar
Üçüncü Zaman'ın altbölümleri

My	sistemler	katlar		Alp buzullaşması	İskandinav buzullaşması
0	Holosen	Dunkerque Flandres			
0,01	Pleyistosen	Tyrrhenia Sicilya Calabria		Würm Riss Mindel Günz	Vistül Saale Elster
1,9	Pliyosen	Asti-Redon Piacenza	Villafranca	Donau	
5,5	Miyosen	Messina-Pontos-Eukseinos Tortona Helvetia Burdigala Aquitaine	Vindobona Gironde		
23	Oligosen	Chatten Étampes			
33	Eosen	Priabona Barton Lütes İeper	Lüdes Marines Auvers Cuise Épernay İlerda		
53	Paleosen	Thanet Mons Dan	Vitrolles		
65					

—2. *Katmanlaşma düzlemi,* art arda çökmüş, genellikle üst üste olan iki tortul katmanın temas yüzeyi.

—Siyas. bil. ve Topbil. *Siyasal katmanlaşma,* bünyesinde tarihten kaynaklanan ve birbirleriyle zorunlu olarak örtüşmeyen siyasal ayrılıklar barındıran bir toplumun özelliği. ‖ *Toplumsal katmanlaşma,* kendisini oluşturan birey ve gruplar arasında bir ya da daha fazla kademe bulunan bir toplumun özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Siyas. bil. ve Topbil. Toplumsal katmanlaşma, tiplendirme denemelerine yol açtı. Max Weber'in, mülkiyet, iktidar ve saygınlığa dayalı tiplendirmesi bu denemelerin modelini oluşturur. Toplumsal katmanlaşma, kuramlaştırma çalışmalarına da konu oldu. Sözkonusu çalışmalar iki başlık altında toplanabilir: egemenlik ve müdahale olgularına ağırlık veren çatışma kuramları ve eşitsizliği bir zorunluluk sayarak uzlaşma, ortak çıkarlar, dayanışma, toplumsal bütünleşme gibi noktalara ağırlık veren işlevselci (fonksiyonalist) kuramlar.

—Yerbil. Tortulların katmanlar halinde çökelmesinin başlıca nedenleri, bunları sürükleyip getiren etkenin taşıma gücünde, çökelen maddelerin niteliğinde ya da çökelme ortamının özelliklerinde meydana gelen değişikliklerdir. Katmanların alt ve üst yüzeyleri arasında dikey olarak ölçülen kalınlığa "katman kalınlığı" denir. Kalınlık birkaç cm'den fazla ise buna "makrokatmanlaşma", 1 cm'den daha az ise "mikrokatmanlaşma" adını alır; bu son

Birinci Zaman'ın altbölümleri				
My	**sistemler**	**katlar**		
245	**Perm**	**Thüringen** **Saksonya** **Autun**		
290	**Karbon**	**Saint-Étienne** **Westfalen** **Namur**	**{Silezya**	**{Pennsylvania**
		Visé **Tournai**	**{Dinant**	**{Mississippi**
360	**Devon**	**Famenne** **Frasnes** **Givet** **Couvin**	**Eifel**	
		Ems **Siegen**	**{Koblenz**	
		Gédinne	**Downton**	
400	**Silures**	**Lüdlow** **Wenlock** **Llandovery**		
420	**Ordovices**	**Ashgill** **Caradoc** **Llandeilo** **Llanvirn** **Arenig** **Tremadoc**		
500	**Cambria**	**Potsdam** **Acadie** **Georgia**		
570				

Cambriaöncesi'nin altbölümleri		
My	**sistemler**	**katlar**
570	**Proterozoyik üst**	**Briovera**
≃ 1000	**Proterozoyik orta ve alt**	**Penthièvre**
≃ 2500	**Arkeyen**	**İcart**

durumda her bir katmana "lamina" adı verilir. Çökelme sürecinin özelliğine göre katmanlaşma değişik biçimlerde olur. Bazı hallerde katmanlaşan gereçlerin niteliği periyodik olarak değişir, bu özelliğe "periyodik katmanlaşma" denir. Rüzgâr ve akarsu çökellerine özgü bir katmanlaşma biçimi de, çapraz katmanlaşmadır. Bir katman içindeki gereçlerin, özellikle çakılların birbirine kiremitler gibi eğimli olarak yaslanmış olmaları biçimine "kiremit biçimli katmanlaşma" denir. Bu tür katmanlaşma, kıyı ve akarsu çökellerinin karakteristiğidir.

KATMANLAŞMAK gçz. f. Polim. Bir malzeme sözkonusu olduğunda bir taşıyıcı üzerine üst üste bindirilen katmanları bir bağlayıcıyla topaklaştırarak elde edilmiş olmak. (Bu malzemelerin ticari adları formika, resopal ve polirey'dir. "Katmanlaşık" sözcüğü, bir grup katmanlı malzeme üreticisi tarafından kullanılan ticari bir terimdir.)

KATMANLAŞTIRMA a. Polim. Emdirilmiş tabakaların birleştirilmesine ve "katmanlaşık" olarak adlandırılan karma plakaların yapımına dayanan işlem.

KATMANLI sıf. Katmanlar halinde olan.
—Anat. *Katmanlı doku,* esas dokuların nispi hareketlerini kolaylaştırmak için, aralarında paralel lamlar halinde yer alan gevşek bağdokusu.
—Elektron. *İnce katmanlı devre,* yalıtkan bir taban (cam ya da seramik) üzerine çökeltilmiş çok ince bir metal katmanını edilgin bileşenler ve bunların bağlantıları biçiminde kullanan küçük boyutlu devre. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kalın katmanlı karma devre,* etkin ve edilgin öğeleri yalıtkan bir tabanda yer alan minyatür devre. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İklimbil. Yarı yatay biçimde yer değiştiren, düzenli ve sürekli tabakalar halinde düzenlenen bulutlar için kullanılır.
—İstat. *Katmanlı örnekleme,* her katmandan bir örnek çekerek, asıl örneği oluşturmak üzere bunları bir araya getiren örnekleme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mad. oc. Katman görünümündeki bir yatak için kullanılır; bu yatak tortul kökenli olmayabilir.
—Polim. *Katmanlı malzeme,* üst üste atlar halinde birleştirilerek elde edilen ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topol. *Katmanlı uzay,* DİFERANSİYEL KATLI* UZAY'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Elektron. *Kalın katmanlı devre.* Üzerine serigrafiyle ileticiler, dirençler ve kondansatörler oluşturulan dirençsel mürekkeplerin basıldığı alümin bir tabandan oluşur: pişimden sonra devre üzerine tranzistorlar ve diyotlar lehimlenebilir. Böyle bir devreye "kalın katmanlı" devre denir, çünkü kaplamaların kalınlığı 25 μm düzeyindedir; oysa, "ince katmanlı" bir devrede, kalınlık 1 mikrometreden küçüktür. İmalat oldukça basittir. Alümin taban, serigrafi yoluyla, iletken işlevi gören, gümüş -palladyum ya da altın-palladyum kökenli mürekkeplerle kaplanır; mürekkepler fırında, 100 °C'ta kurutulduktan sonra taban üstüne yine serigrafiyle, değeri 10 Ω ile 1 MΩ arasında değişen dirençleri oluşturacak bir hamur (rutenyum, indiyum, talyum, bizmut vb.) katmanı vurulur. Kondansatörler, dielektrik bir cam (300 pF/cm²) ya da baryum titanatla (5 nF/cm²) ayrılmış iki iletken katmandan oluşur; sığa yelpazesi, birkaç pikofaraddan, 10 nF'a kadar uzanır. Devre, organik bağlayıcıların tümüyle bozunması için, 700 °C sıcaklıkta fırınlanır ve aynı zamanda koruyucu bir cam katmanıyla kaplanır. Ardından bağlantıların metal bölgelerine çıkış telleri lehimlenir. Bu evrede devreye lehimle tutturulan tranzistorlar, diyotlar ve yüksek değerde seramik kondansatörler eklenebilir. Böylece edilgin (R. C.) ya da karma bir bütün elde edilir; bu bütün, bir güç tranzistorunun kılıfına yerleştirilebilir ya da epoksi reçineyle kaplanabilir.
—İstat. Eğer incelenecek nüfus göz önünde tutulan değişken açısından tümüyle türdeş katmanlara ayrılmışsa, durumu en iyi yansıtacak bir örnek oluşturmak için şu biçimde hareket edilebilir: 1. her katmandan *rasgele bir örnek* çekmek (böylece elde edilmiş örnekler eşit boyutta olmalıdır); 2. her örneğin içinde değişken konusunda bir kestirim yapmak; 3. nüfusun tümü için geçerli bir kestirim elde etmek üzere, katmanların önemine göre bu kestirimleri birleştirmek.
Her katmandan aynı boyutta örnek çekilecek yerde, katmanların önemleriyle orantılı boyutta örnekler oluşturulabilir. *Orantılı katmanlı örnekleme* denen bu yöntem, hesapların basitleştirilmesini sağlar. Katmanı örnekleme, sistematik bir örnekleme hatasına yol açmaz. Rasgele yalın örneklemeye oranla nüfus hakkında daha fazla bilgi gerektirir, ama kullanılan araçlarda da ekonomi sağlar. Bununla birlikte, aynı nüfusa ilişkin birçok değişken incelenecekse, katmanlara ayırma yönteminde katmanlariçi türdeşlik sorunuyla karşılaşılır.
—Polim. Taşıyıcı, tercihli bir ya da iki ayrı doğrultuya göre yönlendirilen bir yük olarak düşünülebilir. Çok çeşitli taşıyıcı türleri vardır: cam elyafı dokumaları ya da organik dokular (örneğin poliamit), kâğıt yaprakları, ince tahtalar, cam keçesi vb... Bağlayıcılar, sözcüğün gerçek anlamıyla ısılsertleşir, yani sıcakta ağlaşan reçineler ya da polisiloksanlar (ya da silikonlar) ile poliimitler gibi özel polimerlerdir. Katmanlı malzemeler, oldukça değişik bağlayıcılardan yararlanılmasına karşın teknikte, kullanımlarındaki ayırtedici özelliklerine göre sınıflandırılır: yüksek basınç altında (> 5 MPa) ya da alçak basınç altında, yani gerek atmosfer basıncında, gerekse 3 MPa' nın altındaki daha yüksek basınçlarda.
• *Yüksek basınç katmanlı malzemeleri.* Katmanların doğası, daha çok katmanlı malzemenin kullanım amacına bağlıdır. Makine sanayisinde kullanılan katmanlı

S. Held

Katmandu
XVI. yy. ortalarında yapılan Talecu Bhavani tapınağı

malzemelerde özellikle tekstil maddelerinden yararlanılır; bu tür malzemelerin dokusu, temel olarak katmanlı malzemeden oluşan parçaların kalınlığına bağlıdır. Bezeme amacıyla kullanılan katmanlı malzemelerde (formika türü) katmanlar, temel olarak bezeme katmanlı kraf kâğıdından yapılır. Elektrik donanımlarında, doğası kullanım gerilimine bağlı taşıyıcılara gerek duyulur. Bu malzemelerde kullanılan taşıyıcı türleri çok çeşitlidir: bunlar fenoplastlar (sonradan ısıtıldığında sertleşen resoller) ile melamin-formol türü aminoplastlardır. Emdirme işlemi, daha sonra pişirildiğinde sertleşen bir şurup yardımıyla yapılır.

Katmanlı malzemelerde genellikle "karma malzeme" adı altında sınıflandırılan kimi özel maddeler bulunur; bu maddeler, en önemlisi katmanlı malzemeler olan bütün iskeletli gereçleri kapsar. Bu gereçlerin mekanik ve ısıl dayanımlarının yüksek olması istendiğinden, taşıyıcıları çoğu kez cam ya da karbon elyafı dokumalarından oluşur; bağlayıcı ise, doğası maksimal kullanım sıcaklığıyla sınırlı bir polimerdir.

Yüksek basınç katmanlı malzemeleri, üst üste yerleştirilen katmanlara bir şurup (melamin-formol) ya da bir polimer çözeltisinin emdirilmesi ve daha sonra sıcakta preslenmesi sonucu üretilir.

• *Alçak basınç katmanlı malzemeleri.* Çoğunlukla cam olan taşıyıcı, bir lif (roving, cam keçesi, silion türü kesilmiş elyaf) ya da bir dokumadan meydana gelir. Lifler uygulamada her zaman yağlanır; yağlama, diğer etkilerinin yanı sıra reçineyle teması kolaylaştırır. Taşıyıcı olarak cam kullanımı, mekanik dayanımı, elektriksel yalıtkanlığı, bakteri ve ışılkimyasal etkilere karşı direnci artırır. Liflerin ve cam elyafı dokumalarının boyutsal bir kararlılığı vardır; bu malzemeler hemen hemen hiç su çekmez ve ayrıca yanmaz.

Bağlayıcılar, doymamış poliesterler, yani epoksit reçineleridir; bu malzemelerin katmanlıları, tüm üretimin % 80'ini kapsar. Biçimlendirme teknikleri oldukça çeşitlidir:
1. "temas" ya da "elle" kalıplama;
2. vakumla kalıplama. Bu kalıplama tekniğinde cam-şurup teması, emdirilmiş kâğıda alçak basınç uygulanarak kolaylaştırılır;
3. basınçla kalıplamada, kalıbın erkek parçasına, görece düşük bir basınç uygulanır; önemdirmenin iyice işlemesini sağlayan erkek parça, dişi parçada (kalıp boşluğu ya da destek kalıp) biçimin oluşmasını sağlar; bu teknik hem soğuk, hem de sıcakta uygulanır;
4. Önbiçimlendirme tekniğiyle kalıplamada, bir cam keçesi katmanı, delikli metal bir şekil üzerine yerleştirilir; bağlayıcının iyice işlemesi için bu deliklerden vakum yapılır; bu sırada dışta püskürtmeyle bağlayıcıdan ince bir katman oluşturulur. Isıl sertleştirme, daha sonra belirli bir kalıba yerleştirilen önbiçimin kalıptan çıkarılmasını sağlar: ince bir bağlayıcı katmanıyla kaplanan bu önbiçim, pres altında ısı etkisine bırakılır. Bu teknikten oldukça büyük boyutlu parçaların elde edilmesinde yararlanılır.

Oya Katoğlu'nun bir yapıtı

Plaka (oluklu ya da oluksuz) ve profillerin kesintisiz olarak üretildiği başka teknikler de vardır. Silindirsel oyuk yapılır, dönme ya da dönme-ötelenme devinimiyle çalışan bir mandren üzerine önemdirilmiş bir malzemenin sarılması yoluyla elde edilir.

KATMER a. **1.** Katlardan oluşan ya da katlar oluşturan bir şeyin katlarından her biri: *Gülün katmeri. Zayıflayınca gerdanının katmerleri azaldı. Böreğin katmeri.* **—2.** *Katmer akıllı,* son derece kurnaz, düzenbaz (yörs.). || *Katmer kaldırmak,* karışıklık çıkarmak, ortalığı birbirine katmak (yörs.). || *Katmer katmer,* kat kat.
—Bahç. Çiçekte, genellikle erkekorganların yerinde oluşan ek dekoratif parçalar (taçyapraklar) bulunması. Katmer tam olabileceği gibi (katmerli ve kısır çiçek) kısmi de olabilir (yarı katmerli çiçek).
—El sant. Silindirden geçirilip levha haline getirilen bakırın üzerinde kalan fazla parça.
—Metalürj. Bir kum kalıptan kaynaklanan dalgalı yüzey biçimindeki döküm parçası özürü. || Haddelenmiş bir sacın kalınlığında görülen ve külçe hazırlama hatasından (kalıntılar, çekinti boşlukları, gaz boşlukları vb.) kaynaklanan kohezyon özürü. || Haddelemeden ya da dövmeden sonra yeniden kaynaşmamış yapışık metal bölgesi.
—Mutf. *Katmer böreği,* katmerlenmiş yağlı hamurla hazırlanan bir tür börek. (Çeşitli içlerle yapılabilir. İçindeki yağ oranı fazla olduğundan, hamurun bozulmaması için soğuk bir yerde hazırlanması, hatta oklava ya da merdanenin de iyice soğutulması gerekir.)

KATMERCİ a. Katmer yapan ve / ya da satan kimse.

KATMEREBEGÜMECİ a. Kuzey Amerika'da yetişen, parçalı yapraklı, erguvani, sarı ya da beyaz renkte, başak ya da salkım çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Kimi türleri, bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *sidalcea;* ebegümecigiller familyası.)

KATMERLEMEK g. f. *Bir şeyi katmerlemek,* kat kat yapmak; katmer biçiminde yerleştirmek.
—Mutf. *Yufkayı katmerlemek,* açılmış yufkayı çeşitli biçimlerde birkaç kez katlayarak tekrar açmak. (Genellikle açılmış yufka bohça biçiminde katlanıp tekrar açıldıktan sonra bu işlem birkaç kez yinelenerek yapılır. Yufkayı sekize katlayarak, açılmış yufkaları üst üste koyup tekrar açarak vb. yöntemlerle de katmerlendirilebilir.)

◆**katmerlenmek, katmerleşmek** dönşl. f. **1.** Katmerli duruma gelmek; kat kat olmak. **—2.** Çoğalmak, artmak: *Endişeleri gün geçtikçe katmerleniyordu.*

KATMERLENMEK → KATMERLEMEK.

KATMERLEŞMEK → KATMERLEMEK.

KATMERLİ sıf. ve a. **1.** Katmerlerden oluşan, kat kat: *Katmerli güller. Katmerli gerdan.* **—2.** Çok aşırı ya da abartılmış bir durum, bir tutum için kullanılır: *Katmerli bela. Katmerli yalan.*
—Bot. *Katmerli çenek,* çok uzun olup kendi üzerine helezon bir biçimde kıvrılan embriyonlardaki çeneklere denir. || *Katmerli çiçek,* tesadüfen ya da yetiştirme sonucu olarak, bir kısım erkekorganın ya da meyveyaprağın değişimiyle taçyapraklarının normal sayısı artmış olan çiçek. || *Katmerli yaprak,* kayın ağacı tomurcuğunda olduğu gibi uzunlamasına kıvrık ve birbirine binişmeden yan yana bulunan yaprak taslaklarına denir.
—Dilbil. *Katmerli bileşik zaman,* hikâye ve rivayet bileşik zamanlı fiillerin sonuna ek fiilin şart zamanının getirilmesiyle oluşturulan çekimli fiil biçimi: *Geliyorduysam* (geliyordu-y-sa-m), *gelecekmişse* (gelecekmiş-se), *gelmiştiysen* (gelmişti-y-se-n), *gelmişmişse* (gelmişmiş-se), katmerli bileşik zamanlı biçimin kullanımı yaygın değildir. || *Katmerli çatı,* anlamı pekiştirmek için aynı görevli iki çatı ekinin art arda kullanılmasıyla oluşturulan çatı biçimi: *yenilmek* (ye-n-i-l-mek), *dinlenilmek* (dinle-n-i-l-mek), *yaptırtmak* (yap-tır-t-mak), *gözlenilmek* (gözle-n-i-l-mek) vb.
—El sant. *Katmerli bakır,* silindirden geçirilip levha haline getirilirken üzerinde fazla parça kalmış bakır. (KATLI BAKIR da denir.)

KATOBLEPAS a. (fr. *catoblepas;* yun. *katoblepon,* afrika antilobu'ndan). Eski insanların varlığına inandığı, boynuzlu kafası çok ince ve yerde sürünen bir boyunla bedene bağlanan doğaüstü hayvan.

KATODİK sıf. Metalogr. *Katodik buharlaştırmayla dağlama,* alaşımların mikrografik yapılarını ortaya çıkarma tekniği. || *Katodik püskürtme,* yüzey özelliklerini değiştirmek için, iletken bir destek üzerine aşırı ince malzeme katmanları kaplama tekniği. (Bu iki teknik yüksek gerilimde, vakumda ya da soy gaz altında uygulanır.)
—Metalürj. *Katodik koruma,* metal bir yapıyı yükseltgenmeye karşı koruma sistemi; bu yapı ile değişmez potansiyelli bir kütle arasında (örneğin toprak) bir potansiyel farkı oluşturarak uygulanır. Böylece yapı bir katot gibi davranır ve yalnızca indirgen iyonların açığa çıktığı ve indirgen tepkimelerin gerçekleştiği bir yer durumuna gelir. (Bu teknik vanaları, tekneleri, palplanşları ya da metal parçaları tuzlu suların, acısuların ya da kimyasal kökenli katışkılar içeren suların yol açtığı korozyona karşı korumak için kullanılır; ayrıca depolama [asitler, hidrokarbonlar vb.] tanklarının korunması için de bundan yararlanılır.)

KATODİN sıf. (fr. *cathodyne*). Elektron. Kendisinden sonraki katla bağlantısı, tüpün katot devresine yerleştirilmiş bir yük empedansından alınan gerilimlerle elde edilen bir yükselteç montaj için kullanılır. (Katodin montaj simetrik yükselteçlerin girişinde faz kaydırıcı kat olarak da kullanılır.)

■**KATOĞLU** (Oya), türk ressam (İstanbul 1940). Ressam Turgut Zaim'in kızı. Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi sanat tarihi bölümü'nü bitirdi (1964). Üniversitede başladığı resim çalışmalarını sonraki yıllarda da sürdürdü. Özellikle halk motiflerine ve Anadolu görünümlerine dayalı kompozisyonlarında, naiflere yaklaşan estetiğiyle lirik-gerçekçi bir anlatım tekniği oluşturdu. Başlıca yapıtları: *Gelin evini ziyaret* (1969), *Eski Bursa* (1972), *Gecekondular* (1980).

KATOKİ a. Ayakkc. Eskiden, ayakkabıcıların ve saraçların ayaklarıyla gerdirerek, ayakkabıyı dizleri üzerine oturtmak için kullandıkları deri kayış.

KATOLİK sıf. (fr. *catholique;* kilise lat. *catholicus;* yun. *katholikos,* evrensel'den). **1.** Evrensel Roma kilisesi'nin unvanı: *Katolik Roma kilisesi.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Roma kilisesi'ne, katolikliğe ilişkin.

◆ sıf. ve a. Katolik dinine bağlı olan kimseler için kullanılır.

◆ a. Din. *Eski katolik,* 1870'te I. Vatikan konsili'nin papanın yanılmazlığına ilişkin tanımını kabul etmeyerek ayrı bir Kilise kuran katoliklere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İsa'nın öğretisini elinde tutan Kilise'yi, bu öğretiden sapan kiliselerden ayırmak için "katolik", yani "evrensel" sözcüğünün kullanılması çok eskilere uzanır. Bu sözcüğe, daha Antakyalı aziz İgnatius'un (öl. 107'ye doğr.) *Mektuplar*'ında rastlanır. V. yy.'da aziz Vincent de Lérins, bu sözcüğün ünlü bir tanımını yaptı: "Gerçekten ve tam anlamıyla katolik olan

şey, *her yerde, her zaman* ve *herkes* tarafından inanılan şeydir." Roma kilisesi, bu biçimiyle tam olarak evrenselcilik anlamına gelen katolikliğin, kendi özel ve ayırtedici niteliği olduğunu ileri sürer.

Protestanlar, "katolik" terimini reddetmemekle birlikte, bu sözcüğü tüm Hıristiyan kiliseler, yani İsa'ya inananların tümü için kullanırlar. Sözcüğü, kökenindeki iki anlamıyla (hem "evrensel", hem de "gerçek öğretiye uygun") yorumlarlar.

—Din. Belli başlı önderlerinden biri alman kilise tarihçisi Ignaz von Döllinger olan eski katolikler ayrılıkçı hareketi, farklı bir Kilise'nin (ayrılıkçı, ama sapkın olmayan) kurulmasıyla sonuçlandı. Bu Kilise, Vatikan I öncesi dogmaları benimser, ama daha sonraki Roma dogmalarını (papanın yanılmazlığı, günahsız gebelik ve Meryem'in göğe çıkması) kabul etmez. Kiliseler birliği hareketine katılan eski katolikler, yaklaşık yirmi ülkede kilise kurmuş durumdadırlar; 1980'de, sayıları 500 000'e ulaşmıştır. Eski katolik kilisesi özellikle İsviçre, Hollanda, Polonya ve ABD'de etkindir.

KATOLİKLİK a. **1.** Papayı ruhani önder olarak tanıyan hıristiyanların dini. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Katolik dininin temel kurallarını anlama ve yerine getirme biçimi. **—3.** *Liberal katoliklik,* 1830'dan sonra, Kilise'nin ilerlemesini, dinin öz inancının sınırları içinde kalmak koşuluyla Fransız devrimi'nin sağladığı özgürlüklerin kabulünde gören katoliklerin eğilimi. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.) || *Sosyal katoliklik,* toplumsal ve iktisadi yapılarda, İncil'in ruhani ve Papalar'ın emirlerine uygun bir reform yapmaya çalışan düşünce ve eylem akımı. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.)

—ANSİKL. Katolik birliği, inançta dinsel törenlerde ve dinsel yaşamda ortaklığı temel alır. Katolik inancı üçlü bir temele dayanır: Tanrı'nın sözü demek olan Kutsal Kitap; tanrısal etkinliğin sürekliliği demek olan Gelenek; gerçeği elinde tuttuğu ve onun tek yetkili yorumcusu olduğu kabul edilen Kilise.

• *Vahiy.* Katolikliğe göre vahiy zaman içinde, tarihsel bir biçimde gerçekleşmiştir: önce yalnızca yahudi ulusuna ve örtülü olarak (Eski Ahit); sonra bütün dünyaya açık olarak (Yeni Ahit) bildirilmiştir.

• *Gelenek.* Katolikliği diğer hıristiyan öğretilerinden ayıran esas nokta budur. Protestanlara göre hıristiyan inancının tek dayanağı Kutsal Kitap'tır. Katoliklik ise son Resul'ün ölümünden sonra bir vahiy gerçekleşmediğini kabul eder; ancak o günden beri Kilise'nin dile getirdiği her şeyi, İsa'nın ve Resuller'in öğretisinin açıklanması, geliştirilmesi olarak görür. Missa düzeni, Din kurbanlarının işleri, tarih boyunca Papalar ve konsiller tarafından çıkarılmış kararlar, Kilise Babaları'nın yazıları vb. geleneği oluşturur.

• *İnanç.* Katolikliğe göre inanç, Tanrı'nın İsa ve Kilise aracılığıyla bildirdiği gerçeklere inanmak eylemidir. Katolik inancına göre bu gerçekler şunlardır: Tanrı'nın varlığı, Teslis hikmeti, bunun dış belirtileri, yani Cisimleşme, Kurtuluş ve Dirilme, bedenin dirilmesi ve ebedi yaşam.

• *Kilise.* İnanç birliğine koşut olarak, Roma piskoposunun, yani papanın çevresinde bir kilise birliği oluşmuştur. Yerel kiliselerden sorumlu piskoposlar, Roma'ya bağlıdır.

• *Katolikliğin günümüzdeki gelişimi.* Dünyadaki katolik sayısının 600 milyon dolayında olduğu söylenebilir. Batı Avrupa'da ve Latin Amerika'da (Orta ve Güney Amerika) katoliklik yüzde olarak açıkça üstün durumdadır: Batı Avrupa'da toplam nüfusun % 56'sı, Latin Amerika'daysa % 91'den fazlası katoliktir.

—Tar. *Liberal katoliklik.* Bu akım ilk kez La Mennais önderliğinde Fransa kilisesi'nin kralcı ve gallikan geleneğine karşı bir tepki olarak doğdu (1830). Roma'nın özgürlüğe dayalı bu öğretiyi onaylamaması sonucu La Mennais Kilise'den ayrıldı (1834). 1848 şubat devrimi sırasında demokratik akımla katoliklik arasında kısa süren bir ittifak oluştu. Daha sonra liberal katolikliğe tepki olarak tavizsiz ve tutucu bir katolik akım ortaya çıktı. XX. yy. başlarında liberal katoliklik yerini hıristiyan demokratlara bıraktı.

• *Sosyal katoliklik.* Bu akım Fransız devrimi'nin ve sanayi devriminin yol açtığı büyük değişikliklerden, işçi sınıfının ortaya çıkışından kaynaklandı. İkinci İmparatorluk döneminde "paternalizm" sosyal katolikliğin başlıca niteliği haline geldi: sosyal katolikler toplumu himaye ve bağışlarla desteklemek gerektiğini ileri sürdüler. Bu hareket Almanya, İngiltere ve İtalya'da da gelişti. Katolikler Fransa'da 1887 yılında sendika hareketine girerek bir konfederasyon oluşturdular. Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, Franco İspanyası, Hitler Almanyası ve faşist İtalya'da sosyal katoliklik susturuldu. 1945'ten sonra Almanya, Belçika ve İtalya'da sosyal katolik tezler, hıristiyan-demokrat hükümetlere esin kaynağı oldu.

KATOLİKOS a. Doğu hıristiyan kilisesi'ndeki bazı din önderlerine verilen unvan. (Tiflis'te bulunan Gürcistan kilisesi ortodoks patriği ve khalkedonlu olmayan üç Kilise başkanı [Suriye-malabar monofizist Hindistan kilisesi katolikos'u, Eçmiyadzin'de bulunan monofizist Ermenistan kilisesi katolikos'u ve geçici olarak Tahran'da bulunan nesturi Asur kilisesi katolikos'u] bu unvanı taşırlar. Ayrıca, XVIII. yy.'dan beri Lübnan'da oturan Kilikia ermeni *katolikos*'u gibi Roma'ya bağlı doğulu patriklere de aynı unvan verilir.)

KATOLİK REFORMU → KARŞI REFORM.

KATOLİT a. (fr. *catholyte; kato[t]* ve *[elektro]lit*'ten). Fizs. kim. Bir elektrolitik hücrede, elektrolitin katot çevresinde bulunan bölümü. (Katot çözeltisi de denir.)

KATONA (István), macar tarihçi (Bolyk 1732 - Kalocsa 1811), 1779-1817 arasında yayımlanan 42 ciltlik *Histoire critique des rois de Hongrie* (fr. çev.) [Macaristan krallarının eleştirel tarihi] adlı yapıtı kaleme aldı.

KATONA (József), macar oyun yazarı (Kecskemét 1791 - *ay. y.* 1830). Hukuk okudu, daha sonra oyunculuk yaptı. Macar ulusal trajedisinin kurucusu olarak bilinen Katona, *Bánk Bán* adlı yapıtıyla (1821'de yayımlandı, ilk kez 1833'te sahneye kondu) macar edebiyat tarihine geçti. Konusu ortaçağ macar tarihinden alınmış olan yapıt, krallığa sadık bir yüksek görevlinin alman asıllı kraliçeyle çatışmasını anlatır. Oyunun kişilerinden Tiborc, ezilen macar köylüsünün simgesi haline gelmiştir.

KATONA (George), amerikalı iktisatçı (Budapeşte 1901 - Berlin 1981). *Psychological Analysis of Economic Behavior* (İktisadi davranışların psikolojik analizi) [1951], *The Powerful Consumer* (Güçlü tüketici) [1960], *Psychological Economics* (İktisat psikolojisi) [1975] adlı yapıtlarında, iktisadi yaşamın ve tüketici psikolojisinin zihinsel temellerini belirlemeye çalıştı.

KATO TAKAAKİ, japon siyaset adamı (Nagoya 1860 - Tokyo 1926). 1900-1915 yılları arasında dört kez Dışişleri bakanı oldu. Almanya'ya savaş açıldığında bu görevde bulunuyordu. 1924'ten 1926'ya kadar Başbakanlık yaptı; 25 yaşını bitirmiş bütün erkeklere oy hakkı tanıyan bir seçim sistemi getirdi (1925).

KATOPTRİK sıf. (fr. *catoptrique*). Opt. YANSIMA OPTİĞİ*'nin eşanlamlısı.

KATOT a. (ing. *cathode;* yun. *kathodos,* iniş, *cata-* ve *odos,* yol'dan). **1.** Bir elektroliz aygıtında akımın çıkış elektrodu ya da bir elektron tüpü içinde birincil elektron kaynağı ya da bir PN ekleminden oluşan yarıiletkenli bir diyodun N. bölgesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Denkleştirilmiş katot,* eksenel bir filaman tarafından ısıtılan ve yayımlayıcı bir madde içeren metal hazneli katot. || *Doğrudan ısıtmalı katot,* akımın geçişiyle doğrudan doğruya ısıtılan katot. || *Dolaylı ısıtmalı* ya da *eşpotansiyelli katot,* elektriksel olarak bağımsız bir öğe tarafından ısıtılan katot. || *Görünen katot,* uzay yükünün, en düşük potansiyel bulunan bölgesi; uzay yükünün yoğunluğu büyük olduğundan bu bölge bir elektron kaynağı görevi yapar.

—Bilş., Bür. ger., Elektron. ve Matbaac. *Katot ışınlı ekran,* EKRAN'ın eşanlamlısı.

—Fiz. *Katot ışınları,* havası boşaltılmış bir tüpün katodundan çıkan elektron demeti. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Katot ışınları tüpü* ya da *katot tüpü,* ışıldar bir ekran üzerinde bir elektrik işaretinin görüntüsünü sağlamak (katot göstergesi) için yayıcı bir katodun ürettiği elektron demetinden yararlanan düzenek.

—ANSİKL. Havası boşaltılmış tüplerde iki tip katot ayırt edilir: 1. *soğuk katot,* elektronlar yayan metal bir lamdan oluşur; elektron yayımı, ya pozitif iyonların bombardımanıyla (bu durumda tüp içinde, delikli bir anot yardımıyla ayarlanabilen kalıcı bir gaz basıncı bulunmalıdır) ya uygun biçimde uygulanmış kuvvetli bir elektrik alanının etkisiyle ya da az veya çok yeğin bir aydınlatmanın etkisiyle (fotoelektrik katot) gerçekleşir; 2. *sıcak katot,* çok kullanılan bu katot termoelektrik etkisiyle çalışır; bu, bir akımla ısıtılan ve havası olabildiğince boşaltılmış bir boşluğa yerleştirilmiş elektronlar salan bir metal fitildir. Tüp içinde anotlar yardımıyla elektronları katottan uzaklaştırarak hızlandıran bir elektrik alanı bulunur.

—Fiz. 1869'da Hittorf tarafından bulunan katot ışınları bir katot tarafından yayılan ve bir elektrik alanı tarafından hızlandırılan elektron demetinden başka bir şey değildir. Ancak çok ileri derecede boşaltılmış bir tüp içinde (dikkate değer ölçüde) yayılabilirler, çünkü iyi boşaltılmamış bir tüpte, tüpteki artık gaz molekülleriyle olan sık çarpışmalar yüzünden durdurulurlar ya da saptırılırlar. Katot ışınları elektrik ve manyetik alanlar tarafından saptırılır ve bazı cisimlerin fosforışıllığını uyarır. Bu özellikler osiloskop tüplerinde ve televizyon tüplerinde kullanılır. Katodik ışınlar genellikle X ışını yayımlayan madde tarafından çok süratle soğurulur.

KATOWİCE, Polonya'nın güneyinde kent, Yukarı Silezya platosunun ortasında; 367 000 nüf. (1990). Büyük sanayi merkezi (madenkömürü çıkarımı, demir-çelik fabrikaları, çinko dökümevi, imalat metalürjisi, makine ve elektroteknik); kültür ve bilim merkezi; özellikle de yirmi kadar kentten oluşan bir anakentin (nüfusu 2 milyona yakındır) beyni. Bu sanayi bölgesi, ülke yakıtının, enerjisinin, demir-çeliğinin ve dönüştürme metalürjisinin

G. Sioen - C. E. D. R. I.

Katowice'den bir görünüm

% 40'ını üretir. —*Katowice voyvodalığı* (6 650 km^2; 3 700 000 nüf.) hemen hemen Yukarı Silezya madenkömürü havzasını kaplar; Rybnik'in çevresinde ikinci bir kömür merkezi daha vardır. Bu voyvodalık ülkenin en sanayileşmiş, kentleşme oranı en yüksek (% 87) voyvodalığıdır; tarım, güçlü bir sebze ve meyve çemberi oluşturulması sonucu yalnızca kentlerin çevresinde önemlidir.

KATO ZAKROS → ZAKROS.

KATRAK a. Orm. san. Tomruk biçmeye yarayan ve yan yana birden çok testeresi olan biçme makinesi. (→ BİÇME.) || *Katrak ustası*, katrakta tomrukları biçerek kalas ya da tahta haline getiren işçi.

KATRAN a. (mısır ar. *ķaṭran*). Karb. kim. **1.** Organik maddelerde, yapısal bozunmaya yol açan damıtma sonunda oluşan artık. **—2.** *Katran gibi*, kapkara, koyu siyah renkte: *Ortalığa katran gibi bir karanlık çökmüştü. Gömleğinin katran gibi bir rengi vardı.*
—Denizc. Nemden ve deniz suyundan korumak için sabit armaların üzerine sürülen, çam ağacından ve madenkömüründen elde edilen madde. (Eskiden karina boyası yerine de kullanılırdı.)
—Karb. kim. *Katran depolama tankı*, hava gazı üretiminde damıtma fırınlarından çıkan gazın soğuyarak, katranının büyük bölümü ile belirli hacimde amonyaklı sularını bıraktığı büyük uzun kap. || *Katran giderici*, ham gazın katranını gidermeye yarayan aygıt. (Bu aygıt sarsım, yıkama, elektrostatik ya da merkezkaç etkiyle çalışabilir.) || *Katran giderme*, ham gazdaki katran damlacıklarını ayırma işlemi. (Ham gaz, katran giderici aygıtlar tarafından tutulan çok küçük çapta [1-2 μm'lik aerosoller] katran damlacıkları içerir.) || *Katran gidermek*, bir cismi içerdiği katrandan kurtarmak. || *Mineral katran*, bir bitüm türü. || *Odun katranı* ya da *bitkisel katran*, odunların damıtılması ya da karbonlaştırılması sonucu elde edilen ürün. (Karbonlaştırma sonunda üretilen katran, siyah ve oldukça sıvıdır; naftalen içerir, damıtıldığında eriyebilen bir artık bırakır. Damıtma sonucu elde edilen ürün, duru ve biraz da ağdalıdır. Parafin içerir, özellikle kayın ağacından kreozot elde edilir.) || *Taşkömürü katranı*, taşkömürünün yüksek sıcaklıkta koklaştırılması sırasında çıkan yanürün.
—Ormanc. *Katran ağacı*, sarı katran veren sedir ağacına *(Cedrus libani)* halk arasında verilen ad. || *Katran çamı*, kara katran ya da çam katranı elde edilen kızıl çam *(Pinus brutia)* ve kara çam *(Pinus nigra)* türlerine halk arasında verilen ad.
—ANSİKL. Eczc. ve Halk hek. Bitkisel katranlar halk hekimliğinde, çeşitli hastalıklara karşı kullanılır. Başlıca dört çeşittir:
1. Kara katran (ya da çam katranı) kara çam türünün çıralı kök ve gövde parçalarının yakılmasıyla elde edilir. Siyah renkte bal kıvamında kalın bir sıvıdır. Ciltte oluşan yaralarda ve hayvanlardaki deri hastalıklarında kullanılır. Kara katran bir miktar su ile karıştırıldıktan sonra çalkalandığında karışımın üstünde kalan köpüğe katran köpüğü denir. İslam hekimliğinde adı çok geçen bir ilaçtır. Ağız yoluyla karaciğer ve akciğer (siroz, verem) hastalıklarında, romatizma ve siyatik gibi hastalıklarda analjezik olarak kullanılır. Dıştan, uyuza, kepeklenmeye karşı ve yaraları temizlemek için uygulanır.
2. Sarı katran (ince katran) Güney Anadolu dağlarında yetişen sedir ağacının *(Cedrus libani)* kök ve gövdesinden elde edilir. Dıştan hayvanların deri hastalıklarında ve deri üzerindeki asalakların temizlenmesinde kullanılır.
3. Andız katranı → ANDIZ.
4. Ardıç katranı → ARDIÇ.

KATRAN (Hakim Şerefüzzaman Katran-ı Tebrizi), iranlı şair (Sadabad, Tebriz, 1015 ?-? 1089). Yaşamı,, gerçek adı ve lakabı hakkında kesin bilgi yoktur. Azerbaycan'da Horasan farsçası (deri) ile şiir yazan ilk şair olarak kabul edilir. Genç yaşta şiirle uğraşmaya başladı. Gence'de şeddadi emirlerinden Ebülhasan Ali bin Musa-yi Leşken ve Ebi's-suver ile Azerbaycan'da revvadi emirlerinden Ebu Mansur Vahsudan (1020-1054) ve oğlu Ebu Nasr Memlan tarafından korundu. Gürcüler'e, Abazalar'a karşı giriştikleri savaşları övdüğü için şeddadi emirlerinden armağanlar aldı. Revvadi emirleri de ona karşı şeddadi emirleri gibi davrandılar. Tebriz'de iranlı ünlü şair ve gezgin Nasır-ı Husrev'le tanışıp arkadaşlık kurdu (1046). Şiirlerinden Selçuklular döneminde de Tebriz'de bulunduğu (1088) anlaşılır. Başlıca yapıtları: 951'inin Rudeki'nin olduğu saptanan 8 000 beyitlik *Divan*, yalnız adı günümüze gelen ve şairlerin kullandıkları az bilinen sözcüklerin açıklandığı bir sözlük niteliğindeki *Tefâsîr fî lugat il-fürs. Kavsnâme* adlı bir yapıtı daha olduğu öne sürülürse de böyle bir yapıt yazmamıştır.

KATRANBALIĞI a. Zool. MAHMUZLU CAMGÖZ'ün eşanlamlısı.

KATRANCI a. **1.** Katran üreten ve satan kimse. **—2.** Katran hazırlayan ya da katran kullanan işçi.
—Ask. tar. *Katrancılar ortası*, Yeniçeri ocağı'nın elli ikinci ortasına verilen ad.

KATRANCI MEHMET, türk güreşçi (Susurluk, Balıkesir, 1845 - *ay. y.* 1924). 1880'li yılların ünlü pehlivanları arasında yer aldı. Kendisine meydan okuyan ve güreşte çok yeni olan genç Kurtdereli Mehmet'i bir köy düğününde kan kusturuncaya kadar ezdi ve bir yıl hasta yatmasına neden oldu. Acımasız bir pehlivan olarak ün yaptı. Yaşlılık günlerinde gittiği Avrupa'da başarı elde edemedi.

KATRANCIK dağı, Akdeniz bölgesinde Burdur'un G.'inde Mesozoyik yaşlı ofiyolitlerden oluşmuş dağlık kütle (2 334 m).

KATRANKÖPÜĞÜ a. Üreme organları bir yıldan fazla yaşayan ve her yıl yeni bir himenyum tabakası yaparak ağaçların yaş halkasına benzer bir yapı oluşturan mantar. (Bil. a. *Fomes igniarius; poliporaceae familyası.*)

KATRANLAMA a. Neme karşı korumak amacıyla tahta, bez, halat vb. bir şeyi katranla kaplama.
—Bayınd. Bir karayolunun yüzeyini katranla sıvama işlemi. || Hidrokarbonlu bağlayıcı esaslı (katran ya da bitüm) bir kaplamayı karayolu yüzeyine uygulama.

KATRANLAMAK g. f. Bir yere, bir şeye katran sürmek, onu katranla kaplamak. ◆ **katranlanmak** edilg. f. Katranlamak eylemine konu olmak.

KATRANLANMAK → KATRANLAMAK.

KATRANLI sıf. **1.** Üzerine katran sürülmüş olan. **—2.** Bileşiminde katran bulunan. **—3.** İçine katran karıştırılmış ya da karışmış olan.
—Bayınd. *Katranlı beton*, temel üzerine döküldükten sonra sıkıştırılan, önceden hazırlanmış mineral agrega ve katran karışımı.
—Denizc. *Katranlı halat*, deniz suyundan ve nemden etkilenmemesi için üzerine katran sürülmüş halat.
—Kâğ. san. *Katranlı kâğıt*, suya ve su buharına karşı belirli bir geçirimsizlik kazandırmak için katranla (taşkömürü ya da odun katranı), bitümle ya da benzer bir maddeyle sıvanmış ya da bu maddeler emdirilmiş kâğıt. (Katranlı kâğıt, kâğıt bobinlerini ve ebat kâğıtlarını ambalajlamada kullanılır.) [Eşanl. BİTÜMLÜ KÂĞIT.]

KATRANRUHU a. Kim. KREOZOT'un eşanlamlısı.

KATRANSIZ sıf. Katranlanmamış.

KATRANTAŞI ya da **PECHSTEİN** a. Petrogr. Zift görünümlü ve su bakımından zengin camsı riyolit.

KATRANYAĞI a. Bir kayın türünün *(Pagus sylvestris)* odunundan damıtma sonucu elde edilen sıvı. (Gayakol ve krezol gibi fenol türevleri içerir. Eskiden antiseptik olarak kullanılırdı.)

KATRANYONCASI a. Asya'nın ılıman ve tropikal bölgelerinde yetişen biryıllık ya da çokyıllık çalımsı ya da otsu bitki. (Bil. a. *psoralea;* 100 kadar tür; kelebekçiçekligiller familyası.)
—ANSİKL. Katranyoncasında yapraklar genellikle bileşiktir (3-5 yaprakçık); kelebeği andıran çiçekler çeşitli renktedir, ama hiç sarı olmaz. Adi katranyoncası *(Psoralea bituminosa)* Akdeniz kıyılarında yetişir; buna ağaç üçgülü ya da kokulu üçgül de denir; düğümlü katranyoncası *(Psoralea glandulosa)* paraguay çayını andıran bir infusyon hazırlamaya yarar.

KATRE a. (ar. *ķaṭre*). *Esk.* **1.** Damla: *"Her katreni bana umman edersin"* (Neyzen Tevfik). **—2.** *Katre katre*, damla damla. || *Katresi kalmadı, katresi yok*, hiç yok, kalmadı. **—3.** *Katre-bâr, katre-geşan*, damla saçan, damla yağdıran: *"Sahâbeler oluyor katre-bâr dalgalara"* (İsmail Safa, XIX. yy.). || *Katre-cû*, damla arayan, damlasına razı olan. || *Katre-düzd*, yağmur bulutu. || *Katre-zen*, hızlı koşan. || *Katre-i baran*, yağmur damlası: *"Sandum gül-i terden asılur katre-i bârân"* (Vasfi, XVI. yy.).

KATREUS. Yun. mit. Minos'un oğlu. Babasından sonra Girit kralı oldu. Bir kâhin, çocuklarından biri tarafından öldürüleceğini ona bildirince, çocuklar uzak ülkelere gittiler. Yine de içlerinden birisi Rodos'ta bir anlaşmazlık sonucu babasını öldürdü.

KATRİLYON a. (fr. *quatre*, dört ve *million*'dan *quatrillion*). Bir milyon trilyon, yani 10^{24}.

KATRİNE *(cebel)*, Mısır'da dağ kütlesi, Sina'nın güneyinde; 2 641 m. Bu dağ yarımadanın en yüksek noktasıdır. Ortodoks manastırı.

KATRİNE *(loch)*, Büyük Britanya'da göl, İskoçya'da, Grampian dağlarında; 12 km^2. Forth'un ana kollarından biri olan Teith'i doğurur.

KATRİNEHOLM, İsveç'te (Södermanland) kent; 20 000 nüf. Demiryolu kavşağı. Otomobil motorları..

KATSAYI a. Bir niceliğin kaç katı alındığını gösteren sayı.
—Bot. *Özümleme katsayısı*, fotosentezin enerji verimi.
—Ceb. K[x] in *bir* f(x) *polinomunun katsayıları*, K cisminin: $f(x) = \Sigma a_i x^i$ biçiminde olan a_i elemanları.
—Eğit. Bir sınavın çeşitli yoklama sonuçlarından her birine ilişkin görece değeri belirleyen ve birtakım matematiksel işlemlerden sonra sınavda alınan notun ortaya çıkmasını sağlayan sayı.
—Fiz. Bir maddenin kimi özelliklerini (soğurulma, uzama, yalıtım, geçiş vb.) belirginleştiren ve değişik türden iki büyüklüğün genellikle bölümü (kimi kez çarpımı) olan büyüklük.
—Huk. Maaşların belirlenmesi için gösterge tablosundaki rakamlarla çarpılması gereken sayı. (Katsayı ülkenin ekonomik gelişmesi, genel fiyat endeksleri ve devletin mali olanakları göz önünde bulundurularak her yıl Genel bütçe kanunu'yla saptanır. Katsayı değişimi aylıklarda artış ya da eksiliş sayılmaz [Devlet memurları k. md. 154].)
—İstat. *Belirlilik katsayısı*, bağlılaşım (korelasyon) katsayısının karesi. İki değişken arasında bağlanım sözkonusu olduğunda, bağımsız (açıklayıcı) değişkenden dolayı değişimin, bağımlı (açıklanan) değişkene ilişkin değişimdeki (toplam değişim) payını gösterir.

$$r^2 = \frac{\Sigma\ (y_i - \hat{y}_i)^2}{\Sigma\ (y_i - \bar{y})^2}$$

Birden çok bağımsız değişkenle bağlanım durumunda R^2 kullanılır.
—Ormanc. *Biçim katsayısı*, ağacın boy ortasının çevresi ile göğüs yüksekliğindeki (yerden 1,30 m yukarda) çevresi arasındaki oran. (Bu katsayı K harfiyle gösterilir.)

KATSİNA, Nijerya'nın kuzeyinde kent, Nijer sınırı yakınında yer alır; 182 400 nüf. (1991). Bir yerfıstığı ekimi bölgesinde bulanan kent, ticaret merkezi olarak uzun süre Kano ile rekabet etti. Katsina aynı zamanda bir hausa kültürü merkezidir. El sanatları ürünleri (çanak, çömlek, işlemeler, deri işleme ve madenleri işleme).

KATSİNA KRALLIĞI, daha önce kurulmuş olmasına (Dorbavalar hanedanı) karşın XV. yy. ortasında kendini gösteren hausa krallığı. Bu krallık da, Kano* gibi, Vangaralar (diulalar) aracılığıyla islamlaştı. İslamlığı ilk kabul eden kral, yeni bir hanedanın kurucusu Muhammet ül-Kuran'dı (öl. 1541). Krallık XVI. yy.'da ve XVII. yy.'ın ilk yarısında gelişti; rakibi ve komşusu Kano ile pek çok savaşta karşı karşıya geldi. Sonunda rakipler, özellikle 1671'de Kororofa'nın (Benue vadisi) süvarilerine karşı birleşmek zorunda kaldılar. Gober ve Zamfara'ya karşı da kendini savunmayı başaran Katsina krallığı XVIII. yy. ortasında en parlak dönemini yaşadı; zenginliğinin temeli uzak ülkelerle yaptığı ticarete dayanıyordu. Ama Katsina, Osman bin Fudi'nin XIX. yy. başındaki pöl *cihadı* karşısında tutunamadı.

KATSURA a. (japonca sözc.). Japonya ve Çin'de yetişen ve oldukça hafif ve soymaya elverişli açıklı koyulu esmer bir odun veren ağaç *(Cercidiphyllum japonicum)*.

Katsura, Kyoto yakınında japon imparatorlarının konağı; Kobori Enşu bu konağı, XVI. yy.'ın sonunda Hideyoşi'nin emri üzerine bir prens için yaptı. Bahçesi ünlüdür.

KATSURA TARO, japon siyaset adamı (Yamaguçi 1847-Tokyo 1913). Savaş bakanı (1898-1901), sonra Başbakan (1901-1906, 1908-1911, 1912-13) oldu. Japonlar'ın Ruslar'a karşı kazandığı savaşı yönetti (1905).

KATTA sıf. (ar. *ḳaṭᶜ*, kesme'den *kattāᶜ*). *Esk.* Çok kesen, kesici.
—Süslem. sant. Katıa* işleri yapan sanatçı. (Bunların en ünlüsü, Bursalı Fahri'ydi.)

KATTAHA. Mit. Hatti tanrıçası. Adını, hatti dilinde kraliçe anlamına gelen *katah'*tan alan tanrıçaya tapınanlar arasında bakireler ve fahişeler vardı.

KATTAK, Hindistan'da (Orissa) kent, Mahanadi deltasının kıyısında; 402 390 nüf. (1991). Üniversite. Irmak limanı. Ticaret merkezi. Besin sanayileri.

KATTÂL sıf. (ar. *ḳatl*'den *ḳattal*). *Esk.* Aşırı derecede öldürücü, kıyıcı, hunhar.

KATTARA çöküntüsü, akarsu ve rüzgâr aşındırmasıyla yeniden kazılmış geniş tektonik çanak, Nil'in B.'sında Mısır batı çölünün (Libya çölü) kuzeyinde; kışın, bataklıksı tuz kabuğuyla örtülü dibinin derinliği – 135 m'dir. 5 000 MW'lık bir hidroelektrik santralının kurulmasıyla Akdeniz'in sularını çöküntü alanına getirmeyi amaçlayan dev bir tasarı hazırlanmıştır.

KATTEGAT, İsveç'i Danimarka Jylland'ından ayıran deniz kolu. Kuzey bölümünde, Laesø adasının D.'sunda, derinliği 116 m'yi bulur.

KATTUMARAM a. (tamul dilinden). Denizc. Endonezya'da balıkçılıkta kullanılan iki tekneli yelkenli gemi.

KATUNAYAKE, Sri Lanka'da yer, Colombo'nun K.'inde. Uluslararası havalimanı. Serbest sanayi bölgesi.

KATUVAS, Kargamış kralı (İ.Ö. IX.-VIII. yy.'lar). Kargamış ortostatlarından birine işlenmiş kabartması ve yazıtı, Anadolu medeniyetleri müzesi'ndedir.

Katvan meydan savaşı, selçuklu-karahanlı ile karahıtay-karluk kuvvetleri arasında, Katvan bozkırında yapılan savaş (10 eylül 1141). Sultan Sencer'in yeğeni olan ve tüm yazgısını Selçuklular'a bağlamış bulunan Batı Karahanlılar hükümdarı Mahmut II (1132-1141), Hocent yakınlarında Karahıtaylar'a yenilerek (1137) Semerkand'a çekildikten kısa bir süre sonra Karluklar'la anlaşmazlığa düşünce, dayısı Sencer'den yardım istedi. Bunun üzerine zor durumda kalan Karluklar da yardım için Karahıtaylar'a başvurdular. Sencer komutasındaki selçuklu-karahanlı ordusuyla karahıtay gürhanının başında bulunduğu karahıtay-karluk kuvvetleri Katvan bozkırında karşılaştılar. Bu savaşta Sencer'in ordusu yenildi. İçlerinde Sencer'in eşi ve bazı büyük emirlerin de bulunduğu pek çok tutsak verildi. Sencer ile Mahmut güçlükle Horasan'a kaçtılar. Ceyhun'un doğusundan Çin sınırına kadar uzanan tüm Türkistan, putperest bir moğol boyu olan Karahıtaylar'ın eline geçti.

KATWİJK, Hollanda'da (Güney Hollanda) liman kenti, Kuzey denizi kıyısında ve Eski Ren'in sol kıyısında; 51 000 nüf. Eski roma yerleşmesi. XIV.-XV. yy.'dan kalma kilise. Balık avı ve konserveciliği. Sayfiye merkezi.

KATYON a. (fr. *cation*'dan). **1.** Bir çözeltinin elektrolizinde katota giden iyon. **—2.** Elektronlar yitirerek, pozitif bir elektrik yükü biçiminde ortaya çıkan atom ya da atom grubu.
—Kim. *Katyon değiştirici reçine*, katyonları değiştirebilen reçine. ‖ *Katyon olayı*, katotta ya da katot bölmesinde meydana gelen olay. ‖ *Katyon reçinesi*, katyon bağlayabilen çok iri moleküllü sentetik reçine. (Karboksilli ve sülfonlu reçineler, tedavide yararlanılan katyon etkisi içerir.)
—Org. kim. *Katyon yer değişimi*, bir molekülde bir katyonun konum değiştirmesi. —Molekülsel yapının bir noktasından katyon biçiminde ayrılan elektropozitif bir grubun (proton, metal iyonu), bir başka noktaya bağlanması olgusuyla ortaya çıkan konum değiştirmesi. (Enolleşme, bir katyon yer değişimidir.)
—Polim. *Katyon polimerleşmesi*, büyüyen bir zincirin etkin bölümünün bir katyon olduğu polimerleşme.

KATYUŞA a. (rusça sözc.). İkinci Dünya savaşı sırasında rus ordusunca kullanılan roket ağırlıklı karadan-karaya ve havadan-karaya silah sistemi.
—ANSİKL. Karadan-karaya tipi, temel olarak bir kamyonla çekilen ve birçok roketatar namluyla donatılmış bir kundaktan oluşuyordu. Çapı 82 ve 132 milimetre olan roketler dumansız katı propergollü küçük bir roket-motorla itiliyordu. Ayrıca bu silah sistemi hedef üzerinde patlayan konvansiyonel bir patlayıcı başlık da taşıyordu.

KATZ (Nathan), fransız yazar (Sundgau'da 1892-Sentheim, Yukarı-Rhin, 1981). Alsaceli şairlerin en büyüğü sayılır; önce almanca, daha sonra da alemanik dilinde yapıtlar verdi. Felsefi masallar, bir opera ve birçok tiyatro oyunu *(Annele Baltasar)* yazdı.

KATZ (*sir* Bernard), alman asıllı ingiliz nörobiyolog hekim (Leipzig 1911). 1952'de, Londra'daki University College'da biyofizik bölümünün başkanı oldu. Sinir fizyolojisi üzerine yaptığı çalışmalarla, 1970'te, Nobel tıp ödülü'nü aldı. Yaptığı araştırmalar sonunda, eylem potansiyelinin sinaps iletiminde serbest kalan asetilkolinin, en küçük oranda bir rolü olduğunu ve bu iletimin sinaps zarı üzerindeki etkilerini ortaya çıkardı.

KATZ (Elihu), amerikalı toplumruhbilimci (Brooklyn 1926). 1954'ten beri Chicago Üniversitesi'nde toplumbilim profesörlüğü yapan Katz, 1955'te Paul Lazarsfeld ile birlikte *Personal İnfluence: The Part Played by People in the Flow of Mass Communication* (Bireysel etki: Kitle iletişiminin işleyişinde insanların rolü) adlı yapıtı yazdı. Yapıt, iletişim araçlarının etkisinin kamuoyunu yönlendiren kişiler aracılığıyla gerçekleştiğini ileri sürer: "İletişim araçlarının insanlar üzerindeki etkisinden çok, insanların bu araçları nasıl kullandıklarına dikkat etmek gereklidir." Buradan iletişim araçlarının etkisinin "iki zamanlı bir akış"a göre gerçekleştiği düşüncesi ortaya çıkar.

F. Hughier-Explorer

Katsura konağının bahçesi (Kyoto yakınlarında) XVI. yy.'ın sonunda düzenlenmiştir

KATZENELSON (İzak), ibranice ve yidiş dilinde yazan şair (Novgorod yakınında 1866-Auschwitz 1944). Gençler için yapıtlar ve ders kitapları yazdı. Ayrıca bir bölümü bestelenmiş bir şiir kitabı (*Dos lid fun oysgeşontenem folk*, 1945) kaleme aldı.

Katzenjammer Kids *(The)* [*Katzenjammer yumurcakları*], 1897 yılında ABD'de R. Dirks (1877-1968) tarafından yaratılan çizgiroman kahramanları. Bu resimli öyküler, yaşlı bir teyze ve bir kaptanla birlikte iki haylaz çocuğun bilinmeyen bir ülkede başlarından geçen serüvenleri anlatır.

KATZİR (Efraim KAÇALSKİ, **Efraim** —denir), israilli devlet adamı (Kiev 1916). 6 yaşındayken Filistin'e yerleşti. Önemli biyofizik çalışmaları yaptı, İsrail devletinin kuruluşuna katkıda bulundu, 1973'ten 1978'e kadar Devlet başkanlığı görevini üstlendi. Weizman bilim enstitüsü'nde ve Tel-Aviv Üniversitesi'nde öğretim üyeliğini sürdürdü.

KAUAİ, Hawaii takımadalarında ada, Oahu'nun K.-B.'sında, 1 437 km²; 39 082 nüf. (1990). Başlıca kentleri: doğu kıyısında *Kapaa* ve *Lihue*. Şekerkamışı ve ananas tarımı işletmeleri. Turizm.

KAUÇUK a. (fr. *caoutchouc;* Peru'da bir yerli diline özgü sözc.). *Hevea brasiliensis*'ten çıkarılan ve temel olarak poliizopren – 1,4 sis'ten oluşan doğal ürün. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Kauçuk ağacı*, kauçuk veren ağaç.
—Ormanc. *Manyok kauçuğu*, bir manyok türünden *(Manihot glaziovii)* elde edilen kauçuk.

◆ sıf. Bu maddeden yapılmış ya da yapımında kauçuk kullanılmış: *Kauçuk kalıp. Kauçuk ayakkabı.*

—Nalbantl. *Kauçuk nal*, bir sac levhayı kauçukla kaplayarak elde edilen ve kolları birbirinden ayrılmamaları için uçlarından metal bir köprüyle birleştirilmiş nal; asfalt ya da beton yolda hayvanın kaymasını engellemek için ve kimi ayak hastalıklarında kullanılır.

kauçuk nal

—ANSİKL. • *Tarihçe.* Avrupa'da kauçuğun varlığından -Maya halkı daha önceden biliyordu- ilk kez XVI. yy.'da ispanyol tarihçi

Jacques Thomas-Explorer

kauçuk'un hazırlanması Sabah'ta (Malaysia) bir tarım işletmesinde lateksin pıhtılaştırılarak işlenmesi

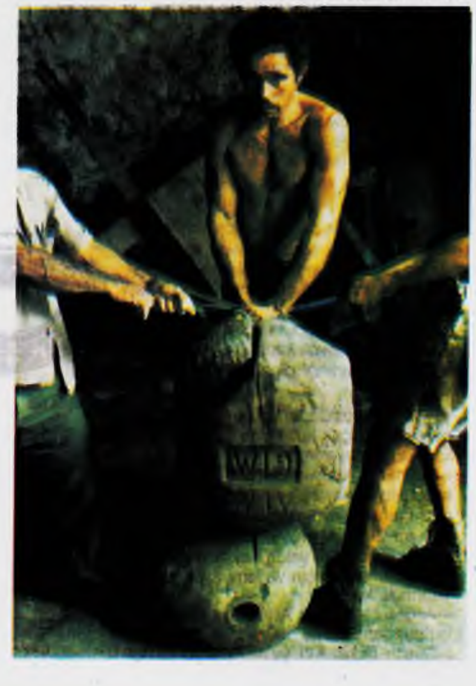
Amazon bölgesinde (Brezilya) uygulanan Asya yöntemine göre *hevea*'dan (kauçuk ağacı) sızdırma yoluyla yapılan lateks hasadı

Antonio de Herrera y Tordesillas söz etti. Tanımına ilişkin ilk bilgilere, fransız C. M. de La Condamine'in Amazon bölgesine yaptığı gezi (1736-1744) üzerine Paris Bilimler akademisi'ne sunduğu raporlarda rastlandı. Kauçuk XVII. yy.'dan başlayarak çeşitli alanlarda kullanıldı; ancak Goodyear'ın 1841'de kükürtleme işlemini bulmasından sonra sanayisel bir gelişme gösterdi. Önceleri Amazon ormanlarındaki ağaçlardan çıkarılan doğal kauçuk, daha sonraları hemen yalnızca Güney-doğu Asya'nın tarım işletmelerinde yetiştirilen hevea ağaçlarından elde edildi.

• *Kauçuk bitkileri.* Pek çok kauçuk bitkisi vardır: bunlardan kimileri büyük ağaç *(hevea, ficus)*, kimileri sarmaşıklar *(landolphia)*, kimileri ağaççıklar (*Parthenum argentatum*, yani *guayule)*, kimileri de çeşitli karahindiba türleri (*Taraxacum koksaghyz* [Taraxacum köksakız]) biçiminde bulunur. Botanik açısından kauçuk elde edilen sütleğenler arasında Para kauçuğu ile tarım işletme kauçuklarının çoğunun elde edildiği *Hevea brasiliensis* ile *H. guyanensis*, Ceará kauçuğunun üretildiği *Manihot glaziovii* ve *M. dichotoma*, Madagaskar kauçuğunun sağlandığı kaktüsümsü bir bitki olan *Euphorbia intisy*, kauçuğunda yüksek oranda reçine bulunmasına karşın yine de işletilmeye çalışılan

Amazon bölgesinde (Brezilya) bir kauçuk balyasının kesilmesi

D. Desjardins-Explorer

E. resinifera, dutgillerden, Orta Amerika'da tarımı yapılan *Castilloa ulei* ile *C. elastica*, Asya'da, Hindistan'ın doğu bölgesinde yetiştirilen *Ficus elastica*, zakkumgillerden Afrika kauçuklarının elde edildiği bir tür ağaç olan *Funtumia elastica*, sarmaşıklardan *Landolphia foreti*, *L. kirkii*, *L. madagascariensis*, *Clitandra landolphioides*, bileşikgillerden Meksika tarım işletmelerinde yetiştirilen *P. argentatum*, yani *guayule* ile SSCB'de tarımı yapılarak üretilmeye çalışılan *Taraxacum kok-saghyz* sayılabilir.

İlk kauçuk bitkisi yetiştirme denemesi, Hindistan'da (1863-1875) *F. elastica* türüyle başlatıldı; ancak sonucun düş kırıcı olması üzerine 1894'te bu girişimden vazgeçildi. Botanikçi Wickham, 1876'da, Brezilya'nın Aşağı Amazon bölgesinden İngiltere'ye 70 000 *H. brasiliensis* tohumu götürdü. Bu tohumlar Londra Kew botanik bahçesinde çimlendirildi; daha sonra Seylan'a (bugünkü Sri Lanka) gönderilerek dikilen fidanlar, Uzakdoğu'daki tarımsal kauçuk sanayisinin temelini oluşturdu. Çinhindi'nde gelişme önceleri çok yavaştı; yayılma ancak 1907'den sonra başladı. ABD, kauçuk tarımının hiçbir zaman ciddi olarak ele alınmadığı Brezilya'da, bu ülke hesabına Tapajóz kıyılarından Santarém'e dek geniş tarım işletmeleri kurmayı tasarladı; Ford topluluğu daha 1937'de seçilmiş 5 milyon ağaç dikti. Sentetik kauçuk üretiminin gösterdiği olağanüstü gelişme karşısında duraklayan bu çabalar, günümüzde yeniden canlanmaya başlamıştır.

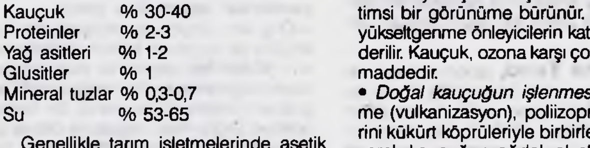
• *Lateksin işlenmesi.* Lateks, ağaç kabuklarına eğik yarıklar açılarak sızdırma yoluyla toplanır. Yaklaşık 3 μm çapında sıvı yuvar asıltıdan (emülsiyon) oluşan lateksin bileşimi, ortalama şöyledir:

Kauçuk	% 30-40
Proteinler	% 2-3
Yağ asitleri	% 1-2
Glusitler	% 1
Mineral tuzlar	% 0,3-0,7
Su	% 53-65

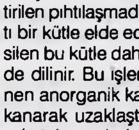
Genellikle tarım işletmelerinde asetik asit ya da sülfürik asit katılarak gerçekleştirilen pıhtılaşmadan sonra krep denen katı bir kütle elde edilir; parçalar halinde kesilen bu kütle daha sonra bir krepleştirici* de dilinir. Bu işlem sırasında suda çözünen anorganik katıştı maddeleri suyla yıkanarak uzaklaştırılır.

Lateks, yerinde pıhtılaştırma yerine pıhtılaştırıcı bir etken katıldıktan sonra daha uzakta bulunan işleme fabrikalarına gönderilebilir; pıhtılaştırıcı olarak en çok amonyak kullanılır.

• *Kauçuğun yapısı.* Doğal kauçuğun yapısında % 94 oranında hemen tümü 1,4 sis olan poliizopren bulunur; geriye kalan % 6'sı yağ asitleri, proteinler, steroller ve doğal kararlılaştırıcılardan oluşur. Poliizoprenin molar kütlesi 200 000 - 500 000 arasında değişir. 1,4 sis biçimindeki zincirlenmeler (% 97-98 izopren), 3,4 motiflerle (% 2-3) bağlanan kısa ardışıllar oluşturur. Bütünün yapısı şu formüllerle gösterilebilir:

poliizopren – 1,4 sis

motif 3,4

Herhangi bir zorlama olmadığında doğal kauçuk biçimsizdir; buna karşılık çekildiğinde lifsi bir yapı kazanır. X ışınları kırınımıyla inceleme sonunda bu yapının kuvvetli bir çekme etkisi altında 600 Å uzunluğa ve 150 Å genişliğe dek ulaşan kristalli bölgelerden oluştuğu gözlenir.

• *Doğal kauçuğun özellikleri.* Kükürtlenmemiş arı doğal kauçuk yarı saydam, renksiz ya da sarımsı bir kütle biçiminde görünür. Yoğunluğu yaklaşık 0,92'dir. Kötü bir ısı ve elektrik iletkenidir. Yüksek bir esnekliği, yani yeniden eski durumuna dönebilen bir uzayabilirliği vardır; bu da kauçuğun temel uygulamalarının asıl nedenini oluşturur.

Kauçuk, 4 °C'ın altında sert ve kırılgan bir özellik kazanır; düşük sıcaklıklarda soğutulduğunda ve soğutma özellikle gerilim altında uygulandığında belirli bir kristalleşmeye uğrar. 30 °C'ta yumuşar ve plastik bir özellik kazanır. 40 °C'ın üzerinde ziftimsi ve yapışkan bir görünüm alır, daha sonra sıvılaşır. Yüksek sıcaklıkta ısıl bozunmaya uğrayarak son ürün olan izopreni verir.

Kauçuk, soğukta pek çok organik çözücüde, özellikle aromatik hidrokarbonlarda şişer. Sıcakta benzende, soğukta karbon tetraklorürde, çözünür.

Çifte bağların varlığı, aşağıda incelenecek değişik kauçuk türlerinin elde edilmesini sağlayan çeşitli kimyasal tepkimelere yol açar. Ayrıca bu bağlar, kauçuğu yükseltgenmeye karşı çok duyarlı hale getirir. Kauçuk çözeltisi, oksijen soğurması nedeniyle zamanla ziftimsi bir görünüm alır (zincirler arasında köprüler oluşması); soğurma maksimum noktayı geçtiğinde çözeltinin akışmazlığı azalır (zincirlerin kopması). Yükseltgenme hem çözelti, hem katı durumda meydana gelir; çözeltidekine oranla katı durumda daha yavaş gelişen bu tepkime, kauçuğun sertleşerek çatlamasına yol açar. Kauçuk en sonunda ziftimsi bir görünüme bürünür. Bu kusuru, yükseltgenme önleyicilerin katılmasıyla giderilir. Kauçuk, ozona karşı çok duyarlı bir maddedir.

• *Doğal kauçuğun işlenmesi.* Kükürtleme (vulkanizasyon), poliizopren zincirlerini kükürt köprüleriyle birbirlerine bağlayarak kauçuğun ağdalı akışkanlığını giderir; gerçek anlamda esnek özelliklerin ortaya çıktığı sıcaklık aralığını genişletir; böylece, kauçuğun basınç altında kendi kendine kaynama gibi (kendi kendine yapışma) bir sakıncasını da ortadan kaldırır.

Kükürtleme işlemi, kauçuğun % 7-10 oranında kükürtle 130-150 °C'ta ısıtılması sonunda gerçekleştirilir. Bu işlem, aminli aldehitler, guanidin ya da tiyazol türevleri, disülfürler ve çeşitli metalsel ditiyokarbamatlar gibi kimi bileşikler (hızlandırıcılar) katılarak hızlandırılır. Kükürtleme sonunda poliizopren zincirleri arasında, yapıları bugün de pek iyi bilinmeyen, kükürt atomlarından oluşan köprüler bulunur. Katılan kükürt miktarı derece derece artırıldığında esnekliğinde belirgin bir düşüş gözlenir; bu oran % 32'ye ulaştığında *ebonit** adı verilen sert ve bükülmez bir madde elde edilir.

Sanayide, kauçuğun kükürtle işlenmesi, vulkanizyon yöntemlerinin temelini oluşturur. Bununla birlikte zincirlerin köprülenmesi benzoil peroksit, morötesi ışınları ya da iyonlaştırıcı ışınım etkisiyle de sağlanabilir.

Kauçuğun esnekleşmesini sağlayan kükürtleme işlemi, bu malzemeyi yaşlanmaya karşı daha dirençli hale getirir ve dolayısıyla özelliklerini geliştirir. Bununla birlikte çeşitli katkı ürünlerinin ve özellikle kar-

bon siyahının katılması, yüksek kopma yükünün yanı sıra aşınmaya, yırtılmaya ve çözücülere karşı yeterli bir direnç kazandırır. Yaşlanmaya karşı direnci, çeşitli kararlılaştırıcılarla birlikte yükseltgenme önleyiciler katılarak geliştirilir.
• *Kullanım alanları.* Lastik sanayisinde, sentetik kauçuk payının sürekli artan önemine karşın, doğal kauçuk gene de en çok bu alanda tüketilir. Öteki kullanım alanları arasında ayakkabıcılık, elektrik sanayisi, tekstil, oyuncakçılık, conta sanayisi vb. yer alır.
• *Doğal kauçuktan türeyen elastomerler. Çeşitli kauçuklar.*
a) *Halkalaşmış kauçuklar.* Poliizopren zinciri, kimyasal ya da fiziksel çeşitli etkenlerle sikloheksanlı ya da siklohekseniii halkalar oluşturarak kendi kendine izomerleşebilir. Elde edilen yapı, kullanılan halkalaşma aracına göre değişir: çeşitli asitler, elektriksel yayıntı ya da klorlanmış kauçuktan hidrojen klorür giderme. Boya, vernik sanayilerinde kullanılan halkalaşmış kauçuklar, tutkal ve yapıştırıcı sanayilerinde gomalak ya da gutta-perkanın yerini almıştır.
b) *Aşılanmış kauçuklar.* Poliizopren zincirleri üzerine yanal polistiren, metil metakrilat ya da poliakrilonitril zincirlerinin aşılanması sonucu, metanik özellikleri ve çözünürlüğü doğal kauçuğunkine göre ilginç değişiklikler gösteren malzemeler elde edilir. Aşılama, lateks üzerinde de yapılabilir.
c) *Klorlanmış kauçuklar.* Klorlanmış kauçuklar, karbon tetraklorürde çözelti halinde bulunan doğal kauçuğa klor katılarak elde edilir. Bu malzemeler % 68'e dek klor içerir. Yüksek kimyasal direncinden dolayı boya ve vernik sanayilerinde kullanılırlar.
d) *Hidrojen klorürlü kauçuklar.* Doğal kauçuğa hidrojen klorür katılarak elde edilen hidrojen klorürlü kauçuklar, yırtılmaya karşı iyi bir dayanım gösterir. Bu malzemeler su ve gaz geçirmediğinden ince ve saydam zarların yapımında kullanılır.
• *Sentetik kauçuklar.* Hidrojen klorürlü kauçukların kimyasal bakımdan son derece çeşitli olmaları nedeniyle, bu malzemelerin her biri kendi adlarıyla anılır: örneğin neopren*, polibuten*, poliüretan* vb. (→ ELASTOMER.)
• *Dünya üretimi.* Sentetik kauçuk üretimi, doğal kauçuk üretimini büyük ölçüde aşmıştır. 5-5,5 Mt dolayında gerçekleşen doğal kauçuk üretiminin üçte bir kadarını (1,5 Mt) Malezya üretir. Ondan sonra sırayla Endonezya (1,3 Mt), Tayland (1,2 Mt), Hindistan (330 000 t), Çin (280 000 t) ve Filipinler (201 000 t) gelir. Diğer ülkelerden hiçbirinin üretimi, 100 000 t'u geçmez. Oysa dünya sentetik kauçuk üretimi yaklş. 10 Mt'dur. Bu üretimin he-

Bk. resim sayfa 6524

men tümü gelişmiş ülkelerce sağlanır. Üretimde başta ABD (2,1 Mt), ondan sonra Japonya (1,5 Mt) gelir. Almanya ve Fransa'nın her birinin üretimi 0,5 Mt'dur. Onları İngiltere (274 000 t), Kanada (200 000 t), İtalya (134 000 t) ve Hollanda izler (114 000 t). Kauçuk pazarı ve dönüştürme sanayisi, büyük firmaların tekelindedir: ABD'de Goodrich ve Firestone, İngiltere'de Dunlop, Fransa'da Michelin gibi.

KAUÇUK a. Evlerde süs için yetiştirilen ve yaprakları çok büyüyebilen ağacımsı bitki *(Ficus elastica).* Kendiliğinden yetiştiği tropikal bölgelerde epifit bir bitkidir, yüksekliği 30 m'ye ulaşabilir. XIX. yy.'ın sonlarında, gövdesi çizilerek sızdırılan lateksi, ticaret malı olarak pek başarı kazanamadı.

KAUÇUKLAMAK g. f. Kauçukla kaplamak. (Dokumalar, su geçirmemesi için kauçuklanır.)

KAUÇUKLU sıf. Kauçukla kaplanmış ya da yapısında kauçuk bulunan nesne için kullanılır.

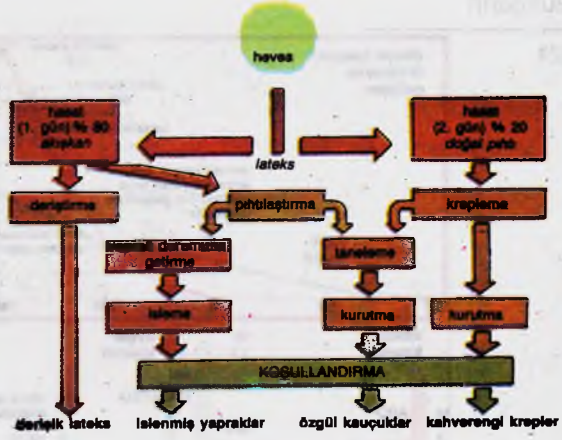
KAUFBEUREN, Almanya'nın Bavyera eyaletinde kent, Bavyera platosunda, Münih'in G.-B.'sında; 42 300 nüf. Duyarlı makineler. Tekstil. Biracılık. Camcılık. Mücevhercilik. Kırtasiye.

KAUFFMANN (Georg Friedrich), alman besteci ve orgcu (Ostermondra, Thüringen, 1679-Merseburg 1735). Alberti'den sonra Merseburg capella'sının orgculuğunu, ardından yöneticiliğini yaptı. *Harmonische Seelenlust musikalischer Gönner und Freunde* başlıklı derlemesi, koralleri ve org için prelüdlerini kapsar. Ayrıca *Die Himmelfahrt Christi* adlı bir oratoryosu, dört kantatı, klavsen parçaları vb. ile bir de incelemesi (*Introduzione alla musica antica e moderna* [Eski ve yeni müziğe giriş]) vardır.

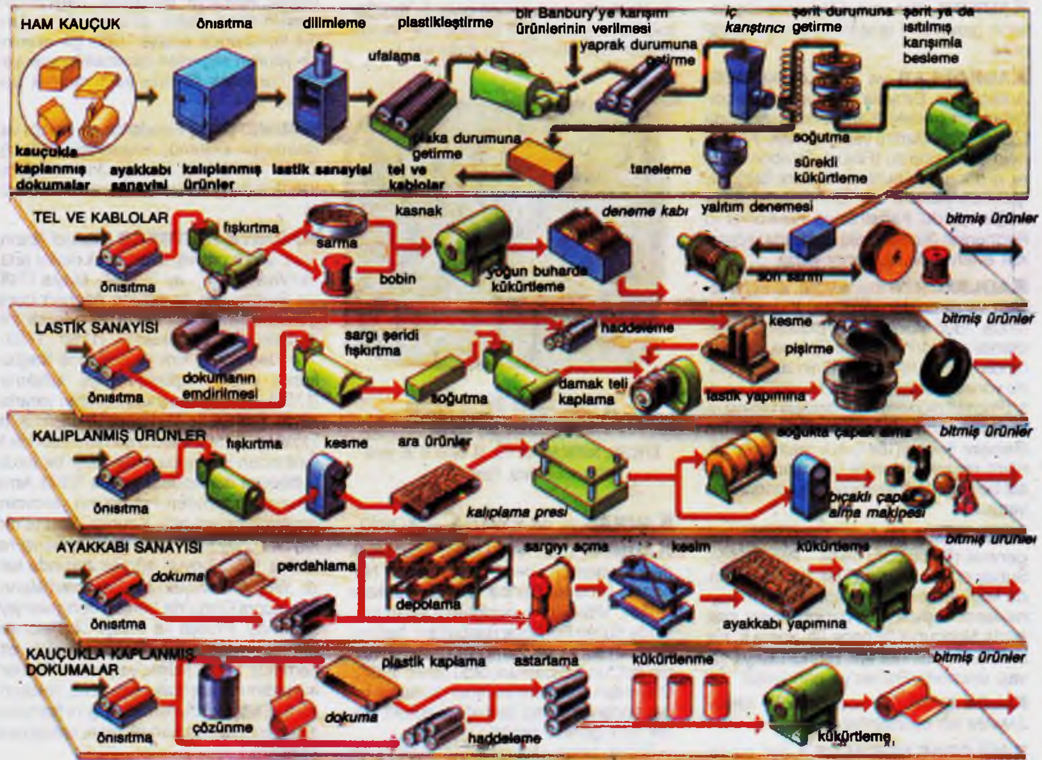
KAUFFMANN (Angelika), isviçreli ressam (Chur 1741-Roma 1807). Yeteneği erken yaşlarda ortaya çıktı. Gezgin bir kilise süslemecisi olan babası Joseph Kauffmann'dan ders aldı: 1765'ten 1781'e kadar Londra'da yaşadı. Üslubu Reynolds'u hatırlatır. Önce maceracı bir kişi olan sahte Horn kontu ile (1767), daha sonraysa ressam Antonio Zucchi ile evlendi. 1768'de Royal Academy'ye girdi. Mesleğinin son yıllarında Roma'da, betimlediği ince kişilerle göze çarpan, düzgün yapılı tarihsel tablolar yaptı. Ancak çalışmalarının en önemli bölümünü avrupalı ünlü kişilerin portreleri oluşturur (Bregenz müzesi ve çeşitli avrupa müzeleri).

KAUFMANN (Konstantin Petroviç), rus general (Maydani 1818-Taşkent 1882). Kafkasya'da görevlendirildikten sonra Rus Türkistanı'na gönderildi; 1867'de buranın ilk genel valisi oldu. Ertesi yıl Buhara emirini yenerek Semerkand'ı aldı. 1873'te Hive'yi ele geçirdi. İki yıl sonra Kokand'a girdi; 1876'da burası da Rusya'ya bağlandı.

KAUFMANN (Dieter), avusturyalı bes-

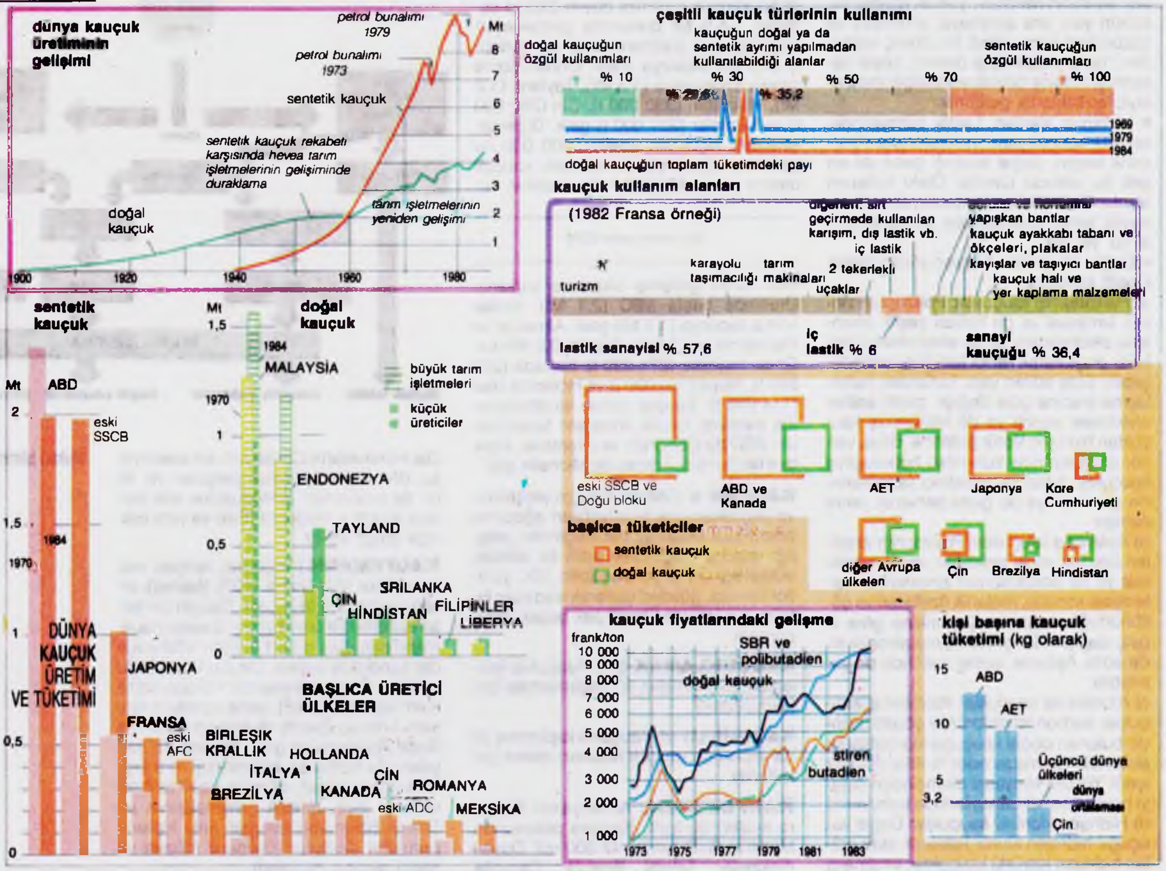

lateksin işlenmesi

Kauçuk araştırma ve kontrol laboratuvarı ve Vanderbilt Rubber Handbook belgesine göre

KAUÇUĞUN BAŞLICA KULLANIM ALANLARINA GÖRE İŞLENMESİ

Abbas-Gamma

Kenneth Davis Kaunda (mart 1977'de)

X

Prens von Kaunitz-Rietberg, Vinazerler'den birine göre J. E. Mansfeld'in gravüründen ayrıntı *Bibliothèque nationale, Paris*

teci (Viyana 1941). G. von Einem, O. Messiaen ve R. Leibowitz'in öğrencisiydi. Dizisel teknikle birkaç yapıt besteledikten sonra Paris'te Müzik araştırmaları grubu' nun elektroakustik müzik kurslarını izledi. Aynı konuda Viyana'da ders verdi. Başlıca yapıtları: piyano sonatı (1965), *Music Minus One* (1977), *Volksoper* (müzikli tiyatro oyunu, 1973-1978).

KAUKON. Yun. mit. Ülkesinde Demeter'in gizemlerini tanıtan messinialı kahraman.

KAUKONLAR ya da **KAUKONES,** Antikçağ'da, Bithynia ile Paphlagonia bölgeleri arasındaki Karadeniz kıyılarında (Zonguldak, Bartın) yaşayan halk. Kentlerinin adı Tieion'du (Filyos). Strabon'a göre, o dönemde bunların kökeni İskitler'e, Makedonyalılar'a ya da Pelasgoslar'a bağlanıyordu. Kallisthenes, Kaukonlar'ın Parthenios (Kocaırmak) kıyısında, gösterişli evlerde oturduklarını yazar.

KAULBACH (Wilhelm VON), alman ressam ve desinatör (Arolsen, Kassel yakınında, 1805-Münih 1874). Düsseldorf akademisi'nde tarih ressamı Cornelius'un yanında yetişti, 1849'da Münih akademisi' ne yönetici olarak atandı. *Hunlar'ın savaşı* (Poznán müzesi) adlı hareketli tablosuyla, daha sonra da bir örneği Goethe'nin *Reineke Fuchs* (1841) adlı yapıtında görülen resimlemeleriyle ün kazandı. Anıtsal boyutlarda süslemeler ve portreler de yaptı.

KAULBARS (Aleksey Vasiliyeviç), rus general (Petersburg 1844 - Paris 1929). Subay olarak Asya'da Tien Şan dağlarında keşif araştırmaları yaptı, Narin'in kaynaklarını keşfetti. Rus-Japon savaşı sırasında Mançurya'da önce III., sonra II. rus ordularına komuta etti, Birinci Dünya savaşı sırasında Fransa'ya gönderildi.

Kaulla testi. Tıp. ÖGLOBÜLİN* ERİME ZAMANI'nın eşanlamlısı.

KAULOBAKTERİALES a. (lat. *caulobacteriales*). Algobakteriler altşubesinden bakteriler takımı. (→ BAKTERİ.)

KAUNAKES a. (kürklü harmani anlamında yun. sözc.). Erken Sümer devrinde erkekler ve kadınlar tarafından giyilen, keçi postunu andıran havı saçaklı dokuma giysi. (Erkekler kaunakes'i etek olarak kullanır, gövdenin üst kısmı açıkta kalırdı. Kadınlarsa bu giysiyi yalnızca bir omzu açıkta bırakacak biçimde giyerdi. Yeni Sümer devrinde bu giysi sadece tanrı ve tanrıçaları betimlemek için kullanıldı.)

Scala

bir Lagaş kralının Gizu'da bulunan alçakkabartma soy kütüğü kireçtaşı, sümer sanatı, İ.Ö. III. binyıl'ın ilk yarısı *Louvre, Paris*

KAUNAS ya da **KAUNA** → KOVNO.

KAUNDA (Kenneth Davis), zambiyalı devlet adamı (Lubwa 1924). United National İndependence Party başkanı (1960). 1964 yılının ocak-ekim ayları arasında Kuzey Rodezya Başbakanı, bağımsızlıktan sonra da Zambiya Cumhuriyeti' nin ilk Cumhurbaşkanı oldu (ekim 1964). O tarihten sonra tek partinin (National İndependence Party) desteğiyle sürekli olarak aynı göreve seçildi.

Temel besin maddelerine yapılan % 100'lük zam ve yüksek devalüasyon halkın tepkisiyle karşılaştı. İşçilerin direnişini bastırmak için olağanüstü önlemler aldı; grevleri yasakladı, zamları da ertelemek zorunda kaldı (aralık 1986). Zaire cumhurbaşkanı Mobuto ile buluşarak iki ülke arasındaki gerginliğin azaltılmasına çalıştı (ekim 1986). Aralık 1986'da, Zimbabve başbakanı Roberto Mugabe ile Güney Afrika'ya ekonomik bağımlılığın azaltılmasına ilişkin girişimlerde bulunma konusunda anlaştı. 1991 yılı ekiminde yapılan seçimleri kazanamayarak yerini Frederick Chiluba'ya bırakmak zorunda kaldı.

KAUNERTAL, Faggenbach ırmağı vadisinin bir bölümü. Avusturya'da (Tirol), Ötztal Alpleri'nin K.'inde, İnn ırmağına kavuşur (sağ kıyıdan). Hidroelektrik tesisi.

KAUNİTZ-RİETBERG (Wenzel Anton, *kont*, sonra *prens*), avusturyalı devlet adamı (Viyana 1711 - *ay. y.* 1794). Mayıs 1748' de Bartenstein ile birlikte Aachen barış görüşmelerine katılmakla görevlendirildi. Versailles'da büyükelçilik (1750 - 1753). 1753'ten sonra kırk yıl boyunca Başbakanlık yaptı. İngiltere-Prusya ittifakının (1756) yol açtığı hoşnutsuzluktan yararlanarak Fransa ile Versailles antlaşması'nı imzaladı (1756); Saksonya'nın Friedrich II tarafından istilası bu antlaşmayı bir saldırı ittifakına dönüştürdü (mayıs 1757). Ama Prusya'nın zaferleri Fransa'nın yardımını azaltmasına yol açtı; Kaunitz, Silezya'nın kaybını onaylayan Hubertsburg barışı'na (şubat 1763) boyun eğmek zorunda kaldı. Yedi Yıl savaşları'nın başarısızlıklarından sonra Doğu'da bunları dengelemeyi düşündü. Prusya ile uzlaştı ve Polonya' nın ilk paylaşımında Galiçya'yı elde etti (temmuz 1772). Rusya'ya yenilen Türkler' in yardımına koşarak padişahla, Yekaterina II'yi Küçük Kaynarca barışı'nı (temmuz 1774) kabule zorlayan bir ittifak antlaşması imzaladı.

Kaunitz, dinsel siyasetinin Joseph II tarafından benimsenmesini sağladı. İmparatorluk devletlerini merkezileştirme ve germenleştirme siyasetini sürdürdü. Joseph II'nin Anvers üzerindeki tasarılarından kaygı duyan Birleşik Eyaletler ile Prusya'nın yakınlaşması üzerine, Namur ve Lüksemburg karşılığında (1787) Fransa'nın desteğini istedi, ama Louis XVI'nın bu isteği kabul etmemesi imparatoru Anvers'den vazgeçmek zorunda bıraktı. Aynı yıl Kaunitz'in, Yekaterina II'yi Türkiye'ye saldırıdan alıkoyma girişimi başarısızlığa uğradı ve ittifakı nedeniyle talihsiz bir savaşa sürüklenen Avusturya, ele geçirdiği yerlerin geri verilmesini öngören Sistova antlaşması'nı (ağustos 1791) imzalamak zorunda kaldı.

Leopold II döneminde Kaunitz, devrimin başlarında, Louis XVI'nın sarayında Avusturya'nın etkisini sürdürdü. "Avusturya komitesi"nin entrikaları, "yurtseverler" tarafından açığa çıkarıldı ve Leopold'un ölümünden hemen sonra savaş patlak verdi (nisan 1792). Polonya'ya karşı izlenecek siyaset konusunda şansölyesiyle anlaşmazlığa düşen Franz II, Kaunitz'i görevden aldı (ağustos 1792).

KAUNOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia ile Lykia bölgeleri sınırında kent; kalıntıları Muğla'nın Köyceğiz ilçesine bağlı Dalyan köyünün karşısında, Dalyan çayının kıyısındadır. İlk kez Hoskyn tarafından 1842'de yeri belirlenen Kaunos'ta, kazı ve onarım çalışmaları Prof. Baki Öğün yönetiminde 1966'dan beri sürdürülmektedir (1988). Antikçağ'da, İ.Ö. IV. yy.'a değin karia kenti olarak nitelenen Kaunos, İ.Ö. VI. yy.'da pers generali Harpagos tarafından ele geçirildi. Peloponisos savaşlarında hem Atinalılar hem de Spartalılar tarafından liman olarak kullanıldı. Mausolos'tan sonra hellenleşti. Büyük İskender'in generalleri arasında birkaç kez el değiştirdikten sonra Rodos tarafından satın alındı (İ.Ö. 189). Daha sonra Roma senatosu'nca bağımsız kent ilan edildi (İ.Ö. 167). Roma ile yaptığı savaşlarda Mithridates VI'nın yanında yer aldığından, onun yenilgisi üzerine yeniden Rodos'a bağlandı (İ.Ö. I. yy. sonu). Roma döneminde Asya eyaleti içinde (Provincia Asia) yer alan Kaunos, Bizans döneminde Lykia bölgesi kapsamında sayıldı; Myra metropolitliğine bağlı piskoposluk merkezi oldu.

Geniş bir alana yayılan kalıntılar arasında Hellenistik dönemden liman agorası, tanrıça Nike'yle ilgili olduğu sanılan ion düzeninde yuvarlak bir yapı ve bu yapıya ait olduğu sanılan üç kadın heykeli, Zeus'a adandığı sanılan teras tapınağı, stoa, tiyatro, roma hamamları, akropolisin K. eteğinde nekropolis, nymphaion, V. yy.'dan bir bizans kilisesi vardır. Ayrıca çoğu İ.Ö. I. yy.'dan sikkeler ve bizans döneminden seramikler ele geçmiştir. (→ Kayn.)

KAUNOS. Yun. mit. Kız kardeşi Byblis'e âşık olunca Karia'ya kaçan ve orada Kaunos'u kuran karialı.

KAÛR sıf. (ar. *ḳaᶜr*, derinlik'ten *ḳaᶜūr*). *Esk.* Çok derin deniz, çukur, kuyu vb. için kullanılır.

◆ a. Fırtına sonucunda çölde oluşan kum tepeceği ya da kütlesi.

KAURİ a. (tamulca sözc.). Özellikle zenci Afrika ve Asya'daki çeşitli topluluklarda uzun zaman para olarak kullanılan cypraea (ya da porselen) grubundan kabuk.

KÂUSSİYE. Tar. coğ. Antakya'nın banliyösü. 1935'te burada, haç biçimi planlı bir kilise kalıntısı bulundu. Yapının tüm tabanı zengin mozaiklerle süslüdür.

KAUŞAMBİ, Hindistan'da Allahâbad yakınlarında, bugünkü *Kosam**'da bulunan arkeolojik kent. Vatsa Canapada kralı Udayana'nın eski başkenti ve büyük bir ulaşım merkeziydi; o zamanlar Hindistan'ın en önemli altı kentinden biriydi. Arkeolojik kazılarda, İ.Ö. I. binyıl'ın ilk yarısıyla ilgili zengin kalıntılar ortaya çıkarılmıştır: bunlar arasında, pişmiş tuğla kaplamalı güçlü surlar (6 km uzunluğunda, yaklş. 12 m yüksekliğinde); tuğlalardan yapılmış konut, manastır ve stupa kalıntıları; Aşoka ayağı özellikle dikkati çeker.

KAUTİLYA, geleneğe göre, elimize geçen eski Hindistan'a ilişkin en eski ve en önemli siyasal ve iktisadi inceleme kitabı olan *Arthaşastra*'nın yazarı. Bu incelemenin hangi tarihte yazıldığı bilinmemektedir. Kautilya (Canakya da denir), bizim için yalnızca bir addır.

KÄUTNER (Helmut), alman sinemacı (Düsseldorf 1908 - Castellina in Chianti, Siena, 1980). Çalışmaları alman sinemasının gösterdiği değişimler karşısında gücünü ve üslubunu koruyabilmiştir. Başlıca filmleri: *Kitty und Weltkonferenz* (1939), *Auf wiedersehen Franziska* (1942), *Anuschka* (1942), Maupassant'ın bir öyküsünden *Romanze im Moll* (1943), *İn jenen Tagen* (1947), *Son köprü* (Die letzte Brücke) [1953], *Des Teufels General* (1955), *Himmel ohne Sterne* (1955), *Der Hauptmann von Köpenick* (1956), *Sensiz yaşayamam* (Monp'ti) [1957], *The Restless Years* (1958), *A Stranger in my Arms* (1958), *Die Gans von Sedan* (1959).

■ **KAUTSKY** (Karl), alman sosyal demokrat yönetici, kuramcı ve siyaset adamı (Prag 1854 - Amsterdam 1938). 1874'te Avusturya Sosyal demokrat partisi'ne yazıldı. 1880'de Zürich'e gitti, burada tanıştığı Eduard Bernstein ile birlikte *Sozialdemokrat* dergisini yönetti (1880-81). 1881'de Londra'ya geçti, burada Engels ve Marx ile ilişki kurdu. 1883'te Stuttgart'ta Alman sosyal demokrat partisi'nin kuramsal organı *Die Neue Zeit*'i kurdu ve 1917'ye kadar yönetti. Almanya'dan sürüldü, 1885-1890 yılları arasında yeniden Londra'da bulundu, sonra ülkesine döndü. Marxçılıktan esinlenen birçok kitap ve makale yazdı: *Karl Marx's ökonomische Lehren* (Karl Marx'ın iktisadi öğretisi) [1887] ve *Thomas More und seine Utopie* (Thomas More ve ütopyası) [1888]. Almanya'daki sosyalistlere karşı olağanüstü yasaların iptalinden sonra, Bernstein'ın revizyonizmiyle mücadele etti, Erfurt kongresi'nce (1891) kabul edilen Alman sosyal demokrat partisi programının kuramsal bölümünü kaleme aldı. Uluslararası sosyalizmin tüm önemli tartışmalarına etkin bir biçimde katıldı: tarım sorunu, ulusal sorun, revizyonizm, 1905 Rus devrimi'nden başlayarak kitle grevi, devrim kuramı (devrim için bir yıpratma stratejisi [*Ermattungsstrategie*] önerdi), emperyalizm. *Die Agrar frage* (Tarım sorunu) [1899], *Der Weg zur Macht* (İktidar yolları) [1909] bu alanlarda yazdığı yapıtlardır. O dönemden başlayarak uluslararası sosyalist hareket içinde merkezci eğilimin liderleri arasına girdi. Karl Marx'ın *Kapital**'inin üçüncü cildi Kautsky tarafından yayımlandı. Birinci Dünya savaşı sırasında, sonuna kadar savaş yanlısı olan partisindeki çoğunluğa katılmadı, ama devrimci tavırları da benimsemedi. Nisan 1917'de USPP'nin (Bağımsız sosyal demokrat parti) kurucuları arasında yer aldıysa da, 1922'de yeniden Alman sosyal demokrat partisi'ne döndü. İki yıl sonra yerleştiği Viyana'dan Anschluss nedeniyle ayrılmak zorunda kaldı (mart 1938). Prag'a, daha sonra da Amsterdam'a gitti ve burada öldü.

Kautsky, marxçılığı her şeyden önce kapitalist sistemin bir açıklaması ve bu sistemin kendi iç çelişkileri sonucu kaçınılmaz bir biçimde yıkılacağını ortaya koyan bir belirlenimcilik (determinizm) olarak gördü. 1881'de şöyle yazıyordu: "Görevimiz devrimi örgütlemek değil, devrim için kendimizi örgütlemektir." Ona göre, sosyal demokrasinin asıl görevi iktidarı ele geçirmek değildi. Sözde bir radikalizmle birlikte bekle-gör siyaseti izleyen sosyal demokrasi, her şeyden önce örgütlenmeliydi. Böylece Kautsky, alman sosyal demokrasisinin kendi siyasal hareketsizliğini haklı göstermek için gereksinim duyduğu kanıtları hazırladı. Partinin merkezci çoğunluğuna yön veren düşünürlerden biriydi. 1909'dan başlayarak, Almanya'daki sosyal demokratların, yalnız kendi güçleriyle, barışçı yoldan iktidara gelebileceklerini düşündü ve partinin parlamento içi eylemine ağırlık verdi. Bolşeviklere karşı, *Terrorismus und Kommunismus* (Terörizm ve komünizm) [1919] adlı yapıtı yazdı. Rosa Luxemburg (1914'ten sonra) ve Lenin tarafından, pratiği kuramdan ayırmak, marxçılığın devrimci ruhunu yadsımak ve onu tarihsel bir yazgı haline getirmekle suçlandı. 1898'de sömürgeciliği kapitalizmin geriliğinin bir ifadesi olarak görürken, yüzyılın başında, tam tersine onu kapitalizmin ileri biçimlerine bağlı olduğu düşüncesine katıldı. Ardından, savaş öncesinde, R. Hilferding'in etkisinde kalarak, sosyalist hareketin kendi gücüyle emperyalizme engel olabileceğini ve uluslararası kapitalizmin savaş ve çatışma olmaksızın, barışçı bir biçimde yönlendirilebileceğini savundu ("ultra-emperyalizm" diye anılan kuram).

Bavaria Verlag

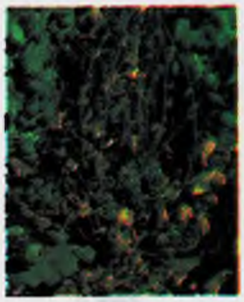

Karl Kautsky

KAUTZSCH (Emil), alman liberal protestan Kutsal Kitap yorumcusu (Plauen 1841 - Halle 1910). Basel (1872), Tübingen (1880) ve Halle'de (1888) profesörlük yaptı, ibrani filolojisinin en büyük uzmanlarından biri olarak kendini gösterdi. Her zaman başvurulan yapıtlarının başlıcaları şunlardır: *Grammatik des biblischen Arama* (Kutsal Kitap aramcasının grameri) 1884, *Textbibel des alten und neuen Testament* (Eski ve Yeni Ahitler'in tanrıbilimi) [1911, ölümünden sonra yayımlanmıştır].

KAV a. **1.** Meşe, dişbudak, söğüt ve kavak ağaçlarında yetişen kavmantarından elde edilen ve kolayca alev alan sünger yapısında bir madde. **—2.** *Yörs.* Yılanın attığı deri; yılan gömleği. **—3.** *Kav gibi*, bir nesnenin çok kuru, hafif, gevrek ya da kolayca tutuşabilecek nitelikte olduğunu belirtir: *Kav gibi tütünden kalınca bir sigara sardı.*

■ —Bağc. *Kav hastalığı*, bağlarda *Phellinus igniarius* ya da *Stereum hirsutum* türü mantarların neden olduğu hastalık. (Hasta omcanın odun kısmı kava benzer bir kütleye dönüşür. Dış belirtiler hastalığın başlangıcından yıllar sonra aniden görülür, dallar ve omca kurur.)

kav hastalığı yüzünden asma dallarının kuruması

KAV a. (fr. *cave*). Oy. **1.** Bazı kâğıt oyunlarında, ortaya sürülecek parayı ödeyebilmek için her oyuncunun kendi önüne koyduğu toplam para. **—2.** *Kav çıkmak*, kav bittiğinde oyuna yeniden bir miktar para sürmek.

KAVA a. **1.** Marquises ve Hawaii adalarında yetişen bir karabiber türünün *(Piper methysticum)* polinezya dilindeki adı. **—2.** Bu karabiberden yapılan sarhoş edici içki.

■ **KAVABATA YASUNARİ,** japon yazar (Osaka 1899 - Zuşi, Yokosuka yakını, 1972). Yetim kalan Kavabata'yı büyükbabasıyla büyükannesi yanlarına aldılar. Daha sonra onları da kaybetti *(Curoku-sai no nikki [1925])*. Eğitimine Tokyo'da başladı, önceleri resim yapma hevesinde olmasına rağmen daha sonra saf bir aşkın hikâyesiyle edebiyata yöneldi: *İzu no odoriko* (1926). Birçok derginin kuruluşuna katıldı: 1921'de *Şinşiço* (Yeni düşünceler), 1924'te dönemin en büyük romancılarından biri olan Yokomitsu Toşikazu ile birlikte *Bungeişuncu* (Edebiyat yıllıkları). Bu yıldan başlayarak, "bir avuçluk anlatılar" diye tanımladığı "minyatür romanlar" yazdı. Gerçekle gerçekdışının sınırlarında dolanan, buddhacı klasik yazarların estetiğine dayanan bu roman taslaklarında, kesin ve esrarlı bir üslup içinde tüm saplantılarını ve bunalımlarını dile getirdi. Derinlik ve özlü bir biçimde anlatım kaygısı, hikâyelerinde olduğu kadar, sürekli yalnızlık-

S. Held-Rapho

Kavabata Yasunari (ağustos 1969)

ların, ölüm saplantısının ve trajik aşkların yer aldığı romanlarında da görülür (*Yukiguni**, 1935-1948; *Sembazuru*, 1949 -1951; *Yama no oto*, 1949-1954; *Nemureru bico*, 1961; *Kyoto*, 1962). Klasik bir dille yazarak, doğayı en küçük ayrıntılarıyla anlatan ince bir izlenimcilikle çok canlı kişiler yaratma yeteneğini birleştirdi. Japon edebiyat geleneğiyle (*Genci monogatari*'den Saikaku romanlarına kadar) batı araştırmaları (Dostoyevskiy'den Joyce'a kadar) arasındaki dengeyi sağlamış gözüken yapıtı, ona 1968 Nobel edebiyat ödülü'nü kazandırdı, ama intihar etmesiyle bir soru olma özelliğini sürdürdü.

KAVACIK, Balıkesir'in Dursunbey ilçesine bağlı bucak; 6 484 nüf. (1990); 14 köy. Merkezi *Kavacık*, 870 nüf. (1990).

KAVAF a. (ar. *ḫaffāf*). **1.** Ucuz, özensiz ve kötü cins ayakkabı yapan ve / ya da satan esnaf. **—2.** *Kavaf işi*, özensizce, gelişigüzel yapılmış olan: *Bu kavaf işi ayakkabıların alıcısı pek olmaz.*

KAVAFHANE a. (ar. *ḳavāf* ve fars. *ḫane*'den *ḳavāf-ḫāne*). *Esk.* Ayakkabı yapılan ya da satılan yer, ayakkabıcı.

KAVÂFİ çoğl. a. (ar. *ḳāfiye*'nin çoğl. *ḳavāfī*). *Esk.* Kafiyeler, uyaklar.

KAVÂFİL a. (ar. *ḳafile*'nin çoğl. *ḳavāfil*). *Esk.* Birlikte yolculuk eden topluluklar, kafileler.

KAVAFİS (Konstandinos, **Konstantin** denir), yunan şair (İskenderiye 1863 - Atina 1933). İskenderiye kentinin kozmopolit havası içinde çağdaşlık sorununa tarihsel, psikolojik ve siyasal açılardan yaklaştı ve bunu özdeyiş niteliğinde tarihsel ve erotik şiirlerinde dile getirdi. Temalarını gündelik yaşamdan ya da eski yunan tarihinden aldı. Düzyazıya yakın kısa-uzun ölçülü iambikos dizeleriyle ve deyimlere sadık kalan diliyle, şiirlerine dramatik bir nitelik verdi. Böylece, zamanının yunan şiirinde ve Palamas'ın üslubunda egemen olan romantik nitelikli geniş şiirsel bireşimlerle bağlarını kopardı. 1905 ile 1918 arasında yazılmış ve önceleri sınırlı bir çevre içinde kalmış olan 134 şiiri, onu modern şairler arasında ön sıraya çıkardı. Şiirlerinden yapılmış derlemeler dilimizde *Barbarları beklerken* (1981) ve *Kavafis'ten kırk şiir* (1982) adıyla yayımlandı.

KAVAFLIK a. Kavafın işi.

KAVAGOE, Japonya'da kent, Honşu (Saitama ili) adasında, Tokyo'nun K.-B.'sında; 304 860 nüf. (1990). Tekstil ve besin sanayileri.

KAVAGUÇİ, Japonya'da kent, Honşu adasında, Tokyo'nun kuzeyinde; 438 667 nüf. (1990). Metalürji. Tekstil.

KAVAİ KANCİRO, japon seramikçi (Yasugi 1890 - Kyoto 1963). Hamada Şoci ile birlikte *Mingei* akımının en önemli temsilcisidir. Bu akım, 1920'ye doğru, ulusal köy geleneğinin ve kore yapıtlarının etkisi altındaki japon seramiğinin yeniden canlandırılmasına katkıda bulunmuştur.

KAVAİD çoğl. a. (ar. *ḳāᶜide*'nin çoğl. *ḳavāᶜid*). *Esk.* **1.** Yasalar, kurallar. **—2.** *Kavaid-i diniye*, dini kurallar. || *Kavaid-i külliye*, bir konuyla ilgili kuralların tümü. || *Kavaid-i siyaset*, siyaset kuralları.
—Esk. dilbilg. Dilbilgisi kuralları ve bu kuralları içeren kitap.
—İsl. huk. *Kavaid-i külliyye*, Kuran, sünnet, icma ve kıyas gibi islam hukukunun temel kaynaklarına dayanılarak saptanan genel hukuk kuralları. (Bunlar Mecelle'nin 2. maddesiyle 100. maddesi arasında yer almıştır.)

KAVÂİM çoğl. a. (ar. *ḳaᵓime*'nin çoğl. *ḳavāᵓim*). *Esk.* **1.** Fermanlar, buyruklar. **—2.** Kitap yaprakları, sayfalar. **—3.** Senetler. **—4.** *Kavâim-i nakdiye*, kâğıt paralar.

KAVAİŞİ MİKİNOSUKE, japon sporcu (Himeci 1899 - Le Plessis-Robinson 1969). Judonun Avrupa'da, gelişmesine ön ayak oldu.

KAVAJË ya da **KAVAJA,** Orta Arnavutluk'ta kent, Myzeqe ovasının kenarında; 20 000 nüf. Besin sanayisi. Makine. Kırtasiye. Camcılık.

KAVAK a. **1.** Ilıman bölgelerde yetişen, genellikle dik duruşlu, güzel görünüşlü ağaç. (Bil. a. *populus;* söğütgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kavak gibi*, uzun boylu. || *Kavakta da boy var*, uzun boylu, büyümüş ancak bilgisiz, akılsız kimse için alay yollu söylenir.
—Eczc. *Kavak merhemi*, basur tedavisinde ağrı dindirici ve konjestiyon giderici olarak kullanılan merhem. (*Kavak tomurcuğu merhemi* de denir.)
—Folk. *Çeyiz kavağı*, Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan bazı yörelerinde, kız çocuk doğduğunda babası ya da yakınları tarafından ilerde çeyiz masraflarını karşılamak üzere dikilen kavak. (Anadolu'da oldukça yaygın bir uygulamadır. Bazı yörelerde bu kavakla kızın geleceği arasında ilişki olduğuna inanılır. Kavağın serpilip büyümesi kızın şanslı olacağına, kuruması öleceğine ya da talihsiz olacağına yorumlanır.)
—Kur. tar. *Kavak ustası*, osmanlı döneminde, İstanbul'da Anadolukavağı ile Rumelikavağı'nda bulunan bostancıların amirine verilen ad. (Bunlar, aynı zamanda bulundukları bölgenin disiplininden de sorumluydular.)
—Spor. *Kavak vurması*, cirit oyununda oyuncuların, atılan ciritten kaçması. (Oyuncular ellerini atın eğerine koyarak ayaklarını havaya kaldırıp ciritten kaçarlar. Ustalaşan oyuncular ise havadaki ciridi yakalayıp hücum ederler.)
—ANSİKL. Kavak ağacının yaprakları almaşık dizili ve değişik biçimdedir; bazen aynı ağaç üzerinde bile değişik biçimlerde olabilir. Çiçekler yapraklardan önce açılır ve tırtılsı başaklar halinde bileşik çiçek durumundadır: erkek tırtılsılar esnek, yumuşak ve uzun; dişi tırtılsılar serttir. Meyveler pamuğumsu beyaz tüycüklerle kaplı iki tohum içeren bir kapsüldür.
Kavak *(populus)* cinsi beş öbeğe ayrılır:
1. *Fırat kavağı (turanga)* [*Populus euphratica*], Akdeniz çevresinden Türkistan'a kadar yaygın bodur bir kavaktır. Kara kavağa benzer, ama sürgünlerinde uç tomurcuğu bulunmaz, tomurcuklarında da yapışkan madde yoktur. Türkiye'de daha çok güney-doğuda bulunur.
2. *akkavak (P. alba)* ve *titrek kavak (P. tremula)*, Atlantik'ten Sibirya'nın ortasına kadar uzanan geniş bir alanda yaygındır. Yapraklar yuvarlak ve yaprak sapı yassı olduğu için en hafif rüzgârda bile titreyen titrek kavak özgün bir hışırtı çıkarır. Akkavağın yaprakları çokbiçimli ve yaprak alt yüzü beyazımsı havlıdır. Boz kavak *(P. canescens)* titrek kavakla akkavağın melezidir. Genellikle ormanlarda dağınık olarak bulunur. Buna hollanda kavağı da denir. Bu kavakların üçü de Türkiye'de yetişir.
3. *kara kavak (P. nigra)*, Avrasya kökenli bir türdür. *Deltoit kavak* da bu öbektendir ve Kuzey Amerika'da yaygındır. Avrupa -Amerika kavakları *(P. euroamericana)* kara kavakla deltoit kavağın çaprazlanmasından elde edilmiş melez kavaklardır. Kara kavağın Türkiye'de üç alttürü yetişir: adi kara kavak *(P. nigra* subsp. *nigra);* tüylü kara kavak ya da bugala *(P. nigra* subsp. *cardina);* *servi* kavağı *(P. nigra* subsp. *usbekistanica* ya da *afghanica* yahut *P. pyramidalis* var. *thevestina).*
4. *Belsem kavakları (tacamahaca)*, Kuzey Amerika'dan Doğu Asya'ya kadar yaygındır, Avrupa'da da başarıyla üretilmektedir.
5. *beyaz kavaklar (P. leucoides)*, Kuzey Amerika ve Asya'da bulunur. Ekonomik önemi yoktur.
Türkiye'de doğal olarak yetişen ve yukarıda anlatılan dört yerli kavak türünden başka son yıllarda başta İtalya olmak üzere çeşitli ülkelerden kavak melez ve klonları getirilerek yetiştirilmektedir. Bunların başında *P. euroamericana* melez türü gelir. Ne var ki bunların hepsi yalnız sahil bölgelerinde iyi sonuç vermektedir.
Kavak, sulu ve derin toprakları sever; hafif ya da aşırı killi topraktan hoşlanmaz. Dikimi ortalama 7×7 m aralıkla yapılır. Yabancı otlarla savaşabilmek ve yangın tehlikesinden korunmak için düzenli aralıklarla bakım yapılmak ister. Kaliteli kereste elde etmek için gereksiz dallar budanmalıdır.
Kavak, tavşan başta olmak üzere yaban hayvanlarından ve rüzgârdan zarar görebilir. Odunun değerini düşürerek kavaklıklarda büyük zararlara yol açan ökseotundan başka çeşitli hastalıklar da kavağa zarar verebilir: *çürüklük (armillaria)* köklere, *bakteri şankrı (olothichiza)* gövdeye zarar verir; yapraklar *pas, marssonia, kabarcık* ve *mozaik* hastalıklarına tutulabilir.
Kavak odunu hafif ve yumuşaktır, kolay işlenir. Doğrama, su çarkı kanadı yapımında, kibrit ve ambalaj sanayisinde kullanılır. Kereste ve kontrplak levhası olarak da faydalanılabilir. Yaprakları ve körpe dalları bazı yörelerde hayvanlara yem olarak verilir.
Enerji kaynağı olarak kullanılabilir odun elde etmek amacıyla hızlı bir üretim için kısa evrimli baltalık kavak yetiştirme çalışmaları henüz deneme evresindedir.
Dişi kavağın pamuğumsu tüycüklerle kaplı tohumları, hayvan yetiştirilen bölgelerde önemli bir sakınca yaratır, çünkü evcil hayvanlar bunları otlarla birlikte yiyerek hastalanabilir. Bu nedenle yetiştirilen kavakların çoğu erkektir.
—Eczc. Kurutulmuş kavak tomurcukları uçucu yağ, reçine ve glikozit içerir. Halk hekimliğinde dahilen infusyon halinde peklik verici, idrar artırıcı, terletici, yatıştırıcı, balgam söktürücü, haricen (merhem halinde) basur ve yanıklarda ağrı dindirici ve iyileştirici olarak geniş çapta kullanılır.

Kavak, Erzurum ve çevresinde kadınlar tarafından oynanan türkülü, bar türü bir halk oyunu.

KAVAK, Orta Karadeniz bölümünde, Samsun iline bağlı ilçe; 32 949 nüf. (1990); 80 köy. Merkezi, Samsun'un 46 km güney-batısında *Kavak*, 5 745 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı. Hayvancılık. Kireç ocakları, kiremit-tuğla atölyeleri.
—Arkeol. İlçe sınırları içindeki Kaledoruğu* höyüğü'nde yapılan kazılarda (1940-1942), İlk Tunç çağ'dan bir yerleşme saptandı. Ayrıca, 1971'de. Prof. U.B. Alkım tarafından yapılan yüzey araştırmalarında İ.Ö. III.-I. binyıllara tarihlenen buluntulara ve kaya mezarlarına rastlandı.

KAVAK, Sıvas'ın Kangal ilçesine bağlı bucak; 3 285 nüf. (1990); 29 köy. Merkezi *Kavak* (esk. *Yeşilyurt*), 48 nüf. (1990).

KAVAK, Nevşehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 669 nüf. (1990). Belediye.

KAVAK, Elazığ'ın Maden ilçesine bağlı Hazar bucağının merkezi; 795 nüf. (1990).

KAVAK çayı, antik. **Melas,** Trakya'nın G. kesiminde akarsu; yaklaşık 55 km. Korudağ'ın K. yamaçlarından inen derelerin birleşmesiyle oluşur. Işıklar dağının K.'indeki platolardan gelen kollarla birle-

italyan kavağı
(Populus nigra pyramidalis)

şir, menderesler çizen dar bir boğaza girer ve Kavak yakınında bataklık bir delta ovasında Saros körfezine dökülür.

KAVAKBAŞI, Bitlis'in Mutki ilçesine bağlı bucak; 20 582 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kavakbaşı*, (esk. *Huyut*) 2 108 nüf. (1990).

KAVAKÇILIK a. Kavak yetiştirme işi.

KAVAKLAR, İstanbul boğazı'nın K. kesiminde iki semt. (→ ANADOLUKAVAĞI, RUMELİKAVAĞI.)

KAVAKLI, Kırklareli'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 002 nüf. (1990). Belediye.

KAVAKLI, rumca **Aghios Gheorghios,** Güney Kıbrıs rum kesiminde Baf ilçesine bağlı köy.

KAVAKLIDERE, Ege bölgesinde Muğla iline bağlı ilçe 12 037 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi, Muğla'nın 55 km kuzeyinde *Kavaklıdere*, 3 339 nüf. (1990).

KAVAKLIDERE, Manisa'nın Alaşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 910 nüf. (1990). Belediye.

KAVAKLIDERE, Ankara'da, Bakanlıklar'la Çankaya arasında semt; kentin en seçkin kesimlerindendir. Elçilikler ve elçilik konutları, TRT genel müdürlüğü, İş bankası genel müdürlüğü, Birleşmiş milletler binası, Atatürk kültür, dil ve tarih yüksek kurumu, Büyük Ankara oteli, kimi siyasal partilerin genel merkezleri, Kavaklıdere şarapları işletmesi, Kuğulu park, Seymenler parkı bu kesimdedir.

KAVAKLIK a. Kavak ağaçlarının çok bulunduğu ya da kavak ağacı yetiştirilen yer: *Pazar günü piknik için kavaklığa gitmek. Köyde beş dönüm kavaklığı var.*

KAVAKLIOLUK, Hatay'ın İskenderun ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 369 nüf. (1990).

KAVAKYOLU, esk. **Haşhaşı,** Erzincan'ın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 398 nüf. (1990).

KAVAL a. (esk. türkç. *kav*'dan). **1.** Genellikle ağaç ya da kamıştan yapılan, perdeli, boru biçiminde bir üflemeli çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kaval elden, yol Allah'tan (sen yalnız parmaklarını oynat)*, bir işin içinde yer almasına karşı ona emek vererek doğrudan bir katkısı olmayan, böyleyken işi kendisi yapıyormuş gibi görünen kimse için söylenir. || *Kaval kemiği* → KAVALKEMİĞİ. || *Kaval tüfek*, namlusu yivsiz tüfek (esk.).

—Anat. *Kaval-kamış atardamarı*, dizardı atardamarının arka çatalının bir dalı. (O da iki dala ayrılır: kamışkemik atardamarı ve kavalkemik atardamarı.) || *Kaval-kamış eklemi*, yukarıda ve aşağıda bu kemikleri birleştiren iki eklemin ortak adı.

—Esk. sil. *Kaval topu*, eskiden kullanılan, ağızdan dolma, mücefi düz toplara verilen ad. (Yuvarlak gülle atan bu toplar, kale kuşatmalarında ve savaş gemilerinde kullanılıyordu. Bunlara *ağızdan dolma* da deniliyordu.)

—Mim. Eğrisel dışbükey profilli büyük silme. (Profili, çember parçası, yarım çember ya da at nalı biçiminde olabilir; kimi kez farklı çaplarda iki çember parçasının birleşmesiyle oluşur. Sütun tabanlarının çoğunda, birbirine eşit olmayan iki kaval arasında yer alan bir boyunsak silme bulunur.) || *Kaval kesmesi*, özellikle roman sanatında, taçkemerlerin, sarakların bezenmesinde yinelenerek kullanılan kaval silme parçası. (Kaval kesmeleri genellikle, bir sıranın çıkıntıları, bir sonrakinin boşluklarına denk gelecek biçimde, birçok sıra halinde dama tahtası şeklinde yerleştirilir.) || *Kaval minare*, sarmal biçimindeki merdiven basamaklarının minarenin çeperleri tarafından taşındığı osmanlı minaresi. (Öteki minarelerde basamaklar hem çeper duvarlarına hem de ortadaki düşey öğeye dayanır. Kaval minareler, daha çok, küçük camilerde ve mescitlerde uygulanır.)

—Mim. ve Marangl. *Yarım kaval*, çoğunlukla iki çerçeve çizgisi arasında yer alan, dörtte bir daire biçiminde dışbükey profilli silme.

—Müz. *Çifte kaval* → ÇİFTE. || *Dilli kaval*, seslendirmek üzere ağıza alınan kısmına "dil" adı verilen düdüğe benzer bir parça yerleştirilmiş kaval. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dilsiz kaval*, ucunda dil bulunmayan, ney ve flüt gibi dudak hareketleriyle seslendirilen kaval. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kaval yapımında gürgen, ardıç, ıhlamur vb. sert ağaçların yanı sıra kamış da kullanılır. Çapı 2-4 cm, boyu 25-28 cm arasında değişir. Daha uzun olanları da vardır. Ağacın ortası tornada ya da kızgın bir demir sokularak oyulur ve kavalın boru kısmı elde edilir. Üzerine perde delikleri açılır. Dilli ise, borunun ağza gelen kısmına dili yerleştirilir. Orta Asya'da ve Türkler'in egemen olduğu yörelerde aynı adla bugün de kullanılmaktadır. Daha çok bir çoban çalgısı olarak simgeleşmişse de halk müziği parçalarının seslendirilişinde çokça kullanılan bir çalgıdır.

• *Dilli kaval*, içi oyulan ve boru kısmı ortaya çıkan kavalın ucuna, "dil" adı verilen, ağza dayayarak çalmaya ve sesi tizleştirmeye yarayan parça yerleştirilerek yapılır. Ağza alınan bu parça, düz, düdük biçimli ya da meme biçiminde olur. Üstte altı, altta bir olmak üzere yedi perde deliği vardır. Ses üflemenin şiddeti ve dudak hareketleriyle ayarlanır. Madenden yapılanları da vardır.

• *Dilsiz kaval*, dilli kaval gibidir; ancak ucunda dil yoktur. Halk müziğinin yanı sıra, klasik türk müziğinde de kullanılmaya başlanmıştır. Seslendirilişi ney ya da flüte benzer. Ses dudak hareketleriyle sağlanır. Tonu dudak aralığı ve üflemeyle ayarlanır. Metal olanları da vardır.

KAVALA, Yunanistan'da liman kenti, Makedonya'nın doğusunda, *nomos* merkezi; 56 000 nüf. (1990). Bizans sur kalıntıları; arkeoloji müzesi. Ticaret merkezi. Gübreler. Antikçağ'da *Neapolis.* — *Kavala nomosu*, 2 109 km^2; 121 600 nüf.

—Tar. Murat I döneminde, Bizanslılar'dan alınıp osmanlı topraklarına katılan kent (1374), daha sonra Cenevizliler'in istilasına uğradı. Bayezit I (Yıldırım) tarafından geri alındı (1396). Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın doğum yeri olarak tanınan Kavala, Selanik vilayetinin Drama sancağına bağlı bir kaza merkezi konumuna getirildi (1849). Ayastefanos antlaşması'yla (3 mart 1878) Bulgaristan'a verilmek istendiyse de, bu antlaşmanın bazı hükümlerini yeniden düzenleyen Berlin antlaşması'yla (13 temmuz 1878) yine Türkiye'ye bırakıldı. Balkan savaşı'nın ilk evresinde Bulgarlar'ın eline geçen kent (1912), savaşın ikinci evresinde Yunanlılar'ca Bulgarlar'ın elinden alındı (1913) ve bu savaşa son veren Bükreş antlaşması'yla (10 ağustos 1913) Yunanistan'a bırakıldı.

KAVALAK a. *Yörs.* ÖKSÜRÜKOTU'nun eşanlamlısı.

KAVALALI MEHMET ALİ PAŞA, Mısır'da kavalalı hanedanını kuran türk vali (Kavala 1769 - Kahire 1848). Derbent ağası İbrahim Ağa'nın oğlu ve Kavala âyanı Hüseyin Ağa'nın yeğeni. Babasını küçük yaşta yitirdiğinden, dayısının yanında büyüdü. Hiç öğrenim görmedi ve Kavala'da serkeşlikleriyle dayısını bile yıldırdı. Serdarıekrem Kör Yusuf Ziya Paşa komutasında Fransızlar'ı Mısır'dan çıkarmak üzere gönderilen orduda, Hüseyin Ağa'nın salık vermesiyle, bayraktar olarak görev aldı (1799). Ümmiliğini örten üstün zekâsı, kurnazca davranışları, askerlik yeteneği ve çalışkanlığıyla dikkati çekerek kısa sürede başıbozuk alayı komutanlığına atandı. Napoléon Mısır'dan kaçtıktan ve fransız ordusu da Kahire'yi boşaltıp çekildikten (1801) sonra, ülkede çıkan kölemen ayaklanmalarını bastırarak, düzeni yeniden sağlamak amacıyla Tahir Paşa komutasında geride bırakılan bir askeri kuvvette "serçeşme" unvanıyla görev aldı. Tahir Paşa'yı öldürtüp yerine geçtikten, vali Hüsrev Paşa'yı ölümle tehdit ederek Mısır'dan kaçırdıktan ve yerine gönderilen Hurşit Paşa'yı da ortadan kaldırttıktan sonra vezir payesiyle önerilen Cidde valiliğini reddetti ve İstanbul'daki yandaşlarının desteğiyle Mısır valiliğine atandı (1805). Hemen çalışmalara başlayarak Avrupa'dan getirttiği öğretmenlerle uzmanların gözetiminde güçlü bir mısır ordusu kurdu; batı eğitim sistemine dayalı okullar açtırdı; kurdurduğu çeviri büroları aracılığıyla batı kültürünün Mısır'da yayılması için büyük çaba gösterdi ve en önemlisi, toprak reformunu gerçekleştirdi. Bu arada, Babıâli'ye büyük bir bağlılıkla hizmet etmekten de geri kalmadı: ayaklanmacı kölemen beylerini, verdiği bir ziyafette öldürterek kesik başlarını İstanbul'a gönderdi (1811), Hicaz'da çıkan vahhabi ayaklanmasını bastırarak hac yolunu güvenlik altına aldığı gibi, Mısır'da kendi konumunu da güçlendirdi (1818). Oğlu İsmail Paşa aracılığıyla Sudan'ı ele geçirdi (1820). Bu başarılar üzerine Babıâli büyük oğlu İbrahim Paşa'ya (1789-1848) vezirlik payesiyle Hicaz genel valiliği, ortanca oğlu İsmail Paşa'ya (1791-1822) beylerbeylik rütbesiyle Sudan genel valiliği ve küçük oğlu Tosun Paşa'ya (1793-1826) da yine beylerbeylik rütbesiyle Habeşistan valiliğini verdi. Mora'da çıkan yunan ayaklanmasını (1821) bastırmakta güçlük çeken Osmanlı devleti, ondan yardım isteyince, vahhabi ayaklanmasını bastıran büyük oğlu İbrahim Paşa'yı düzenli bir ordu ve güçlü bir donanmayla Mora'ya gönderdi (1824). Oğlu Mora ayaklanmasını başarıyla bastırdıysa da (1826) ingiliz, fransız ve rus gemilerinden oluşan bir filonun Navarin limanında yatan türk-mısır donanmasını yakması üzerine (1827), büyük devletlerin Yunanistan'ı Türkiye'den ayıracaklarını kestiren paşa, oğlunu geri çağırdı. Ayrıca, yaptığı büyük hizmetlere ve savaş harcamalarına karşılık Osmanlı devletinden oğlu İbrahim Paşa için Suriye valiliğini istedi. Kavalalılar'dan çekinen Babıâli, ona istediği Suriye valiliği yerine Girit valiliğini önerince de Osmanlı devletine karşı ayaklandı. (→ KAVALALI AYAKLANMASI.) Ayaklanmayı sona erdiren sultan Abdülmecit'in fermanıyla (1841) Suriye elinden alınırken, Mısır kavalalı ailesine bırakıldı. Böylece Osmanlı devletine bağlı kalmakla birlikte Mısır'da kendi hanedanını kuran Mehmet Ali Paşa, bu olaylardan sonra geldiği İstanbul'da Abdülmecit tarafından kabul edildi (1845). İzin alıp doğum yeri olan Kavala'yı ziyaret etti ve ülkesine döndü. Yaşamının sonlarına doğru bunadığından, oğlu İbrahim Paşa'nın naipliğinde valiliğini sürdürdü. Ancak, onun kendisinden önce ölmesi üzerine küçük oğlu Tosun Paşa'nın oğlu Abbas Paşa amcasının görevini üstlendi. Öldükten sonra Kahire'deki türbesine gömülen paşanın yerine asil olarak valiliğe atanan torunu Abbas Paşa (1848), İskenderiye'de dedesinin tunç bir heykelini yaptırdı. (→ Kayn.)

Kavalalı ayaklanması, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı devletine iki kez başkaldırması olayı (1831-1833; 1839 -1841). Mora seferi Mısır'ın 1 milyon altınıyla 30 bin askerine mal olduğu halde, Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanması sonucu Mora valiliği sona eren Mehmet Ali Paşazade İbrahim Paşa'ya, Suriye valiliğinin verilmemesi, ayaklanmanın başlıca nedenlerinden biridir. Ayrıca, İşkodra valisi Mustafa Paşa'yı ayaklanmaya kışkırtan Mehmet Ali'nin mektupları Babıâli'nin, öte yandan Şam valisini Mısır üzerine sefer açmakla görevlendiren Babıâli'nin mektupları da Mehmet Ali'nin eline geçince, Mahmut II'nin Mısır valisine ve Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın da padişaha gü-

kaval kesmesi

Kavalalı Mehmet Ali Paşa

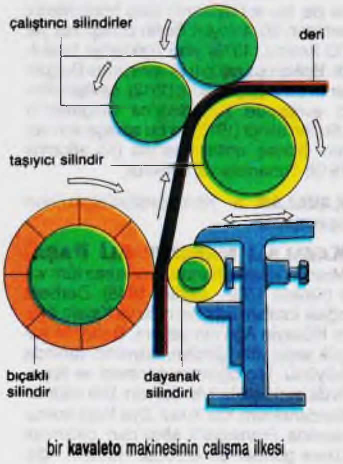
veni kalmadı. Sayda valisi Abdullah Paşa'dan alacağı olan 10 bin altının verilmemesini bahane eden Mehmet Ali Paşa, 23 parça gemiden ve 40 bin kişilik düzenli ordudan oluşan bir kuvveti oğlu İbrahim Paşa'nın komutasında Suriye üzerine gönderdi (20 ekim 1831). Gazze, Yafa, Kudüs, Hayfa kentlerini savaşmadan teslim alan İbrahim Paşa, Sayda valisi Abdullah Paşa'nın kapandığı Akkâ kalesini de kuşatarak ele geçirdikten sonra Şam'a girdi (15 haziran 1832). Bu durum karşısında İstanbul, ayaklanmacıları cezalandırmakla görevlendirdiği Edirne valisi Ağa Hüseyin Paşa'yı seraskerliğe getirerek 30 bin kişilik bir ordunun başında İbrahim Paşa'nın üzerine gönderdi. Trablusşam valisi Halepli Mehmet Paşa'nın öncü kuvvetlerini Humus'ta (8 temmuz 1832), seraskerin ana ordusunu da İskendurun'la Antakya arasındaki Belen ovasında (29 temmuz) yenilgiye uğratan İbrahim Paşa, Toroslar'dan geçerek Anadolu'ya girdi ve Konya'yı ele geçirdi (21 ekim). Bu acı haber İstanbul'a ulaşınca, seraskerliği de üstlenen sadrazam Reşit Mehmet Paşa, 60 bin kişilik bir kuvvetle Mısırlılar'ın üzerine yürüdü. Konya savaşında (21 aralık) Reşit Mehmet Paşa'nın tutsak düşmesi, osmanlı ordusunun paniğe kapılarak dağılmasına yol açtı. Konya zaferinden sonra Kütahya'ya giren İbrahim Paşa'nın (2 şubat 1833) kış mevsimini Bursa'da geçirmek için padişahtan izin istemesi üzerine büyük bir tedirginliğe kapılan Mahmut II, Rusya'dan yardım istemek zorunda kaldı. Bu yardım önerisini olumlu karşılayan Ruslar, İstanbul'a 10 parça gemiden oluşan bir filo ve asker gönderdiler (20 şubat 1833). Rusya'nın işe karışmasını Boğazlar üstündeki kendi çıkarları açısından tehlikeli bulan İngiltere ile Fransa, hemen araya girerek Kütahya'dan ordusunu çekmesi için Mehmet Ali Paşa'ya baskı yapmaya başladılar. Sonuçta Osmanlı devletiyle İbrahim Paşa arasında imzalanan Kütahya* antlaşması'na göre (8 nisan 1833) Suriye, Adana ve Cidde'nin Mehmet Ali Paşa ile oğluna bırakılması; ayaklanmaya katılanlar için bir genel af ilan edilmesi; mısır ordusunun Anadolu'yu boşaltması karara bağlandı. Ancak, Mısır'a güvenemeyen Babıâli, gizli görüşmeler sonunda Ruslar'la, bir bakıma Osmanlı devletini aşağılayıcı Hünkâr iskelesi antlaşması'nı imzaladı (8 temmuz 1833).

Kütahya antlaşması'yla başlayan durgunluk döneminde aradaki gerginlik azalacağına tersine tırmandı. Mahmut II, "Şark ordusu"nu kurdu ve başına da güvendiği komutanlardan Çerkez Mehmet Paşa'yı getirdi. Öte yandan, Toros geçitlerini berkiten İbrahim Paşa, Suriye'ye 80 bin asker yığarken, babası da Mısır'da fransız subaylarının gözetiminde 50 bin kişilik modern bir ordu hazırlamaya girişti. Mehmet Ali Paşa'nın osmanlı hazinesine vergi vermekten kaçınması, ardından da İstanbul'daki yabancı konsoloslar aracılığıyla bağımsızlık istemini belirtmesi, bardağı taşıran son damla olunca, padişahın buyruğu doğrultusunda harekete geçen Çerkez Hafız Mehmet Paşa, 45 bin kişilik ordusuyla Fırat'ı geçip Halep yolu üzerinde bulunan Nizip'i ele geçirdi (3 mayıs 1839). Ancak, Nizip önlerinde yapılan ikinci savaşta (24 haziran) osmanlı ordusu kısa sürede yok edildi ve Çerkez Hafız Paşa kaçarak canını güçlükle kurtarabildi. İstanbul'da ise, bu acı bozgun haberini duymadan ölen Mahmut II'nin yerine geçen büyük oğlu Abdülmecit (1 temmuz), Mehmet Emin Rauf Paşa'yı görevden alarak Koca Hüsrev Mehmet Paşa'yı sadrazamlığa getirdi. Baş düşmanı Hüsrev Paşa'nın sadrazam olmasını kendisi için en büyük tehlike sayan kaptanıderya Ahmet Paşa, Çanakkale'de yatan türk donanmasını İskenderiye'ye götürerek Mehmet Ali Paşa'ya teslim etti (8 temmuz). Bundan sonra da "Hain" adıyla anıldı. Kara kuvvetleri yok olan Osmanlı devletinin, deniz kuvvetlerini de yitirmesi üzerine Hünkâr iskelesi antlaşması hükümlerinin yürürlüğe girebileceği kaygısına kapılan Fransa dışında tüm Avrupa devletleri, İngiltere'nin önderliğinde Osmanlı devletinin yanında yer almaya karar verdiler. Osmanlı devletiyle İngiltere, Avusturya ve Prusya arasında imzalanan Londra antlaşması (15 temmuz 1840) uyarınca Mısır Mehmet Ali Paşa'ya bırakılacak, donanması Osmanlı devletine geri verilecek, mısır ordusu Suriye'yi boşaltacak ve boşaltmadığı takdirde müttefik kuvvetler bu kararı uygulamak için birlikte askeri harekâta geçeceklerdi. Mehmet Ali Paşa, Londra antlaşması kararlarını reddedince askeri harekât başladı (15 eylül 1840). Beyrut'un kuzeyine çıkartma yapan ingiliz ve avusturya kuvvetleri Beyrut'u aldılar. Yeniden düzenlendikten sonra karadan Suriye üzerine yürüyen türk ordusu, İbrahim Paşa kuvvetlerini bozguna uğratarak Lazkiye, Sayda ve Sur kentlerini ele geçirdi, kısa bir kuşatmanın ardından Akkâ kalesi de düştü (16 ekim). Halep ve Şam kentlerini de yitiren İbrahim Paşa, böylece Mısır'a dönmek zorunda bırakıldı (13 kasım). Bu arada, İskenderiye önüne gelen bir ingiliz filosunun amirali, Mehmet Ali Paşa'ya Mısır'la yetinme önerisini kabul etmeyecek olursa, kenti topa tutacağını bildiren bir ültimatom verdi. Suriye'den çoktan vazgeçmiş olan paşa, ingiliz amiraliyle yalnız Mısır'la yetineceğini belirten İskenderiye antlaşması'nı yaptı (27 kasım). Böylece Londra antlaşması hükümlerinin yürürlüğe girmesi üzerine Abdülmecit de bir fermanla Osmanlı devletine bağlı kalmak ve yıllık vergisini Hazine'ye düzenli olarak ödemek koşuluyla Mısır'ı Mehmet Ali Paşa'ya ve onun ölümünden sonra da oğullarına verdiğini bildirdi (24 mayıs 1841). Kavalalı ayaklanması bu şekilde yatıştırıldıktan sonra Fransa'yı da aralarına alan Avrupa devletleri (İngiltere, Avusturya ve Prusya) Türkiye ile Hünkâr iskelesi antlaşması'nı geçersiz kılan Boğazlar antlaşması'nı imzaladılar (13 temmuz 1841).

KAVALCI a. Kaval çalan, yapan ve / ya da satan kimse.

KAVALETA → KAVELETA.

KAVALETO a. (ital. *cavalletto*'dan). Deric. ve Kürkç. **1.** Derilerin iç yüzündeki et parçalarını kazıma, temizleme işlemi. **—2.** *Kavaleto bıçağı*, deri işçiliğinde kullanılan kalın, körletilmiş, arduvaz ağızlı bıçak. ‖ *Kavaleto makinesi*, derileri etlemeye yarayan makine. (Kavaleto makinesinin mekanizması dönme hareketli bir silindir üzerine sarmal bir biçimde yerleştirilen bir bıçaklar sistemidir.) [→ ETLEME.]

bir kavaleto makinesinin çalışma ilkesi

KAVALETOCU a. Deric. Ham derileri etleme işinde çalışan kişi.

KAVÂLİB çoğl. a. (ar. *kālib*'in çoğl. *kavālib*). *Esk.* Kalıplar.

KAVALKEMİĞİ ya da **KAVALKEMİK** a. Anat **1.** Baldırın ön tarafındaki uzun kemik. (Eşanl. TIBIA.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kavalkemik üst düzlüğü*, kavalkemiğinde, diz çapraz bağlarının yapıştığı kavalkemik dikeninin bulunduğu pürtüklü bir boşlukla birbirinden ayrılan iki eklem çukurunu taşıyan üst uç yüzeyi.

—ANSİKL. Kavalkemik uzundur ve prizmamsı biçimdedir; ön yüzü doğrudan doğruya derinin altındadır. Üst ucu şişkindir ve kavalkemik üst düzlüğü denen düz bir yüzey halinde, biri dış, diğeri iç iki kemik çıkıntısından oluşur. Kavalkemik üst düzlüğü uyluk kemiğiyle eklemlenir. Dış kemik çıkıntısında, kamışkemikle ilintili küçük bir eklem yüzeyi vardır. Kavalkemiğin alt ucu, aşağıda aşıkkemiği başı ve dışta kamışkemik ile aşağı doğru iri bir kemik başıyla uzanır: iç aşıkkemiği.

—Karş. anat. Arka bacak zögopodunun ön iskelet öğesi olan kavalkemiği, ilk kez Devon devrinde *Crossopterygii*'lerde ortaya çıkarak dörtayaklı omurgalılarda bacakların ana desteği haline geldi (kamışkemiğiyse sürüngenlerde gerilemeye başladı). Kuşlarda ayak eklemi, ayakbileği eklemiyle ayakbilek-tarak eklemleriyle (ya da incikkemiği) gerçekleşmektedir. Memelilerde, eklemlenme kavalkemiği ve ayakbileği aracılığıyla sağlanmaktadır (kamışkemiğiyse daha da gerilemiştir).

—Patol. Kavalkemiği kırıkları genellikle kamışkemik kırıklarıyla birlikte görülür. Kırıklar kırık çizgisine (enlemesine, eğik, sarmal), parça sayısına (parçalı kırıklar) ve yerine göre farklı şekiller alabilir. Derinin açılması enfeksiyon tehlikesi yüzünden acil müdahaleyi gerektirir. Tedavisi zor olduğundan ve ağır sekeller bırakabileceğinden kusurlu nedbe ve yanlış yerden kaynama olmaması için kırığın yerine konması ve tespiti, kemik sağlamlaşıncaya kadar gözetim altında tutulmalıdır.

KAVALYA → KAVELE.

KAVALYE a. (fr. *cavalier*). Bir kadına ya da genç kıza bir gezide, bir toplantıda eşlik eden, özellikle de onunla dans eden erkek.

—Bür. ger. Alt ucu bir fişe ya da dosyaya takılan ve bir renk, bir rakam ya da bir harfle donanmış üst ucuyla işaretlediği belgenin kolaylıkla bulunmasını sağlayan metal ya da plastik parça.

KAVALYELİK a. **1.** Bir kadına herhangi bir şeyde, özellikle de dansta eşlik etme. **—2.** *(Bir kadına) kavalyelik etmek*, ona eşlik etmek.

KAVAN (Anna), ingiliz kadın edebiyatçı (Fransa'da 1901 - Londra 1968). Ona göz

açtırmayan bir annenin elinde büyüdü. İki mutsuz evliliğin ardından, İkinci Dünya savaşı sırasında oğlunu kaybetti. Birkaç kez tutuklandı. Uyuşturucuya alıştı. Bütün bu başarısızlıklar ve talihsizliklerden sonra birkaç kez intihara kalkıştı ve zaman zaman akıl hastanesinde yatmak zorunda kaldı. *Horizon*'da C. Connoly ile birlikte çalışan Kavan, çektiği akıl almaz acıları öykülerinde dile getirdi.

KAVANAGH (Patrick Joseph), irlandalı yazar (İnneskeen, Mhuineachain kontluğu, 1905 - Dublin 1967). Kundura tamircisi bir köylünün oğluydu; kendi kendini yetiştirdi, romanlar yazdı (*A Green-Fool*, 1939; *Tarry Flynn*, 1948), ama özellikle şiirlerinde irlanda köylülerini (kusurlarını saklamaksızın) dile getirdi ve halkının üzerindeki kilise etkisini kınadı (*Ploughman and Other Poems*, 1936; *The Great Hunger*, 1942; *A Soul for sale*, 1947; *Come dance with Kitty Stobling*, 1960; *Collected Poems*, 1964; *Life before Death*, 1979).

KAVANÇA ya da **KAVANÇO** a. Denizc. **1.** Yelkeni bir bordadan öteki bordaya geçirmek işlemi. **—2.** Herhangi bir şeyi ya da bir yükü bir taraftan diğer tarafa geçirmek ya da aktarmak işlemi. **—3.** *Kavança etmek*, kavança işlemini gerçekleştirmek.

◆ ünl. Denizc. Yelkenli teknelerde rüzgârın estiği yönden dönerken, tekneyi kullanan dümencinin "alesta tıramola" komutu vererek tekneyi rüzgârın estiği yöne çevirmek için dümene bastıktan sonra randa yelkenini ortaya getirmek ve dönüşü kolaylaştırmak için verdiği komut.

KAVANGO, Namibya'nın kuzeyinde, Angola sınırında yönetim bölgesi; 50 955 km²; 122 000 nüf. (1987).

Kavanin-i Âl-i osman der hülasa -i mezamin-i defter-i divan, Ayni Ali Efendi'nin Ahmet I'e sunduğu risale (1607). Sadrazam Kuyucu Murat Paşa'nın buyruğuyla, tımar ve zeametle ilgili kanunları toplayarak yorumlayan Ayni Ali Efendi, yedi bölümden oluşan risalesinde eyalet ve sancakların yönetimini; buralardaki has, tımar ve asker sayılarını; tımar ve zeametle ilgili usulleri, uygulamaları, aksaklıklarla çözüm yollarını anlatır. Bu risaleye, sunuluşundan iki yıl sonra, yazarı tarafından *Risale-i vazife hârân ve meratib-i bendegân-ı Âl-i osman* adlı bir zeyl yazıldı; bu zeylde kapıkulu askerlerinin sayılarıyla aldıkları ulufeler, donanmada görevli olanların sayılarıyla maaşları, Saray'da görevli olanların sayıları ve maaşları, ağa, kâtip, gılman ve ilmiye sınıfı görevlilerinin maaşları ya da gündeliklerine ilişkin bilgiler yer alır.

KAVÂNİN çoğl. a. (ar. *ḳanun*, yasa'nın çoğl. *ḳavānin*). *Esk.* **1.** Yasalar: *"O halde münekkidinin bu hususta bir çok kavânîn iddia etmeleri abes olmaz mı?"* (Baha Tevfik). **—2.** *Kavânin-i askeriye*, askeri yasalar. ‖ *Kavânin-i cezaiye*, ceza yasaları. ‖ *Kavânin-i ilahiye*, ilahi, kutsal yasalar. ‖ *Kavânin-i meriye*, yürürlükteki yasalar. ‖ *Kavânin-i tabiiye*, doğa yasaları.

—Tar. *Kavânin-i cedit*, yeni yasalar (Tanzimat'tan sonra, Batı yasalarından esinlenerek hazırlanan ceza, ticaret vb. yasalar.) ‖ *Kavânin-i örfiye*, Fatih Sultan Mehmet ve Kanuni Sultan Süleyman yasalarının genel adı. (*Kavânin-i kadime-i osmaniye* de denirdi.)

Kavanin ül-külliye li zabt il-lügat it-türkiye, XV. yy. başlarında Mısır'da türkçeyi öğretmek için arapça yazılmış kıpçak türkçesi gramer kitabı. Tek nüshası Süleymaniye kütüphanesi, Şehit Ali Paşa bölümü no. 2659'dadır. Kilisli Rifat Bilge tarafından yayımlandı (1928). Yazarı bilinmeyen yapıt fiiller, isimler ve edatlar olmak üzere üç bölümdür. Macar türkologlarından S. Telegdi, Kilisli Rifat'ın yayınına dayanarak, metnin gramer özelliklerini inceledi (Eine türkische Grammatik in arabischer Sprache aus dem XV. Jahrhundert, 1937).

KAVANİŞİ, Japonya'da kent, Honşu adasında, 141 254 nüf. (1990).

KAVANOZ a. (yun. *kaukos*, çanak'tan). **1.** İçinde çeşitli maddeleri (reçel, konserve vb.) saklamaya yarayan geniş ağızlı, derin cam kap; bu kabın içeriği: *Turşu kavanozu. Bir kavanozu yedi bitirdi.* **—2.** Akvaryum olarak kullanılan büyükçe yuvarlak cam kap. **—3.** *Kavanoz dipli dünya*, dünyanın boşluğunu, gelip geçiciliğini anlatan acınma sözü.

KAVANOZ AHMET PAŞA → AHMET PAŞA Kavanoz, Şöhraplı.

KAVARA a. *Yörs.* **1.** Yel, gaz. **—2.** Gürültü, patırtı. **—3.** Balı alınmış petek.

KAVÂRİ çoğl. a. (ar. *ḳāriᶜa*, kuvvetli rüzgâr'ın çoğl. *ḳavāriᶜ*). *Esk.* **1.** Fırtınalar, tufanlar. **—2.** Ansızın ortaya çıkan büyük belalar. **—3.** Kıyamet gününü andırır felaketler.

KAVAS a. (ar. *ḳavvas*'tan). **1.** Elçilik ya da konsolosluklarda çalışan hademe. **—2.** Eskiden banka, patrikhane vb. yerlerde silahlı koruyuculara verilen ad.

—Tar. Osmanlı devletinde vezirlerin, elçi ve konsolosların maiyetlerinde bulunan silahlı görevlilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tar. Önceleri okçu anlamındaki "kavvas" sözcüğü, zamanla silahlı muhafız anlamında kullanılmaya başlandı. Tanzimat'a kadar vezirlerin dört ya da beş kavası vardı. Elçi ve konsolosların kavasları ise, XVIII. yy.'a kadar, devlet tarafından atanırdı. 1740 kapitülasyonlarıyla ilk kez Fransa'ya, istedikleri kimseleri kavas olarak seçme hakkı tanındı. İkinci meşrutiyet'in ilanına (1908) kadar, elçiler bir yere giderken kavasları da onların önünden yürürdü, bu tarihten sonra kavasların elçilerle birlikte yürümeleri usulü fiilen, 1923 Lozan antlaşması ile de hukuken sona erdi. Bundan başka ilk belediye örgütlenmesi sırasında zabıta olarak görev yapanlara da "kavas" denilirdi.

KAVASAKİ, Japonya'da kent, Tokyo ile Yokohama arasında, Tokyo körfezinin batı kıyısında; 1 173 606 nüf. (1990). Büyük bir sanayi (ağır metalürji, tersaneler, kimyasal maddeler ve tekstil) merkezi ve ülkenin özellikle dışalım bakımından etkin olan önemli bir limanıdır (yılda 80 Mt). Tepelerde uzanan yeşillikler içindeki konut semtleri, kentin orta kesimiyle, ülkede kent yaşamının olumsuz yanlarından en çok etkilenen kesimlerden biri olan ve körfezden kazanılmış topraklar üzerinde yer alan sanayi alanlarıyla karşıtlaşır.

Kavasaki sendromu, DERİ - MUKOZA* SENDROMU'nun eşanlamlısı.

KAVASLIK a. Kavasın görevi; orunu: *Bir konsoloslukta kavaslık yapmak.*

KAVASOĞLU İBRAHİM, türk pehlivan (Bulgaristan 1830 - Babaeski 1910). Babası vali kavası olduğundan Kavasoğlu sanıyla anılır. Güreşe genç yaşta başladı ve kısa sürede ünlendi. 1,90 m boyunda, 150 kg ağırlığındaydı. Çatalca'da bir köy düğününde ünlü Arnavutoğlu'na karşı çıkarttığı başarılı güreşle dikkati çekti ve Abdülaziz'in baş lalası tarafından İstanbul'a getirildi (1860). Huzur güreşlerinde Kel Aliço, Kara İbo gibi pehlivanlarla yaptığı güreşlerde de başarılı oldu. Abdülaziz, kendisine başpehlivanlık unvanı verdiği gibi bir de köşk armağan etti.

KAVAT a. (ar. *ġavat*). *Yörs.* Evlilikdışı ilişkilere aracılık eden kimse; "muhabbet tellalı, pezevenk" anlamında sövgü sözü olarak kullanılır.

KAVATA a. (lat. *gabata* ya da *gavata*). **1.** Bot. Sert ve fazla kızarmayan bir domates türü. **—2.** Tek parça ağaçtan oyulmuş kap.

KAVATAKE MOKUAMİ, japon oyun yazarı (Edo, bugün Tokyo, 1816-Tokyo 1893). Rehin karşılığı ödünç para veren bir tefecinin oğluydu; on dokuz yaşında kabuki çevresine girdiyse de, ancak oyuncu İçikava Kodanci IV ile işbirliği sayesinde kendini kabul ettirebildi. 1854'ten başlayarak bu oyuncu için, *İzayoi Seişin* (1859) ve *Sannin Kiçiza* (1860) gibi, ayaktakımının yaşamını konu alan birçok oyun yazdı. Kodanci'nin ölümünden (1866) sonra, Meici döneminin büyük oyuncuları için yapıt vererek İçikava Dancuro IX için yazdığı "canlı tarih oyunları" ve Onoe Kikugoro V için yazdığı "kısa saçlı oyunlar"la, özellikle *jidaimono** ve *sevamono**'yu yenileştirmeye çalıştı. Meslek yaşamının son yıllarında, *Tsuçigumo* (1881) ve *Funa Benkei* (1885) gibi bazen no'dan uyarladığı birçok danslı oyunu da aynı oyuncular için yazdı. 360 kadar oyuna imzasını atan Kavatake, bugün her şeyden çok eski Edo halk mahallelerini yansıtmasındaki şiirsellik nedeniyle beğenilmektedir.

KAVDATOM a. (lat. *cauda*, kuyruk, ve yun. *tome*, kesme'den). Vet. Hayvanların kuyruğunu kesmeye yarayan aygıt.

KÂVE, iran mitolojisinde ünlü bir demirci ailesi. Mitolojiye göre, İran'da bin yıl saltanat süren zalim hükümdar Dahhak'ın iki omzunda iki yılan bitmişti. Yılanlar, iki delikanlının beyinleri ile besleniyordu. Sıra, aileye adını veren Kâve'nin iki oğlundan (Karen ve Kubad) birinin beyninin alınmasına gelince, Kâve deri önlüğünü (direfş) bir mızrağın ucuna takarak halkın Dahhak'a karşı ayaklanmasına öncülük etti. Ayaklanmacılar, tahta geçmesi için Feridun'a gittiler. Feridun mızrağın ucundaki önlüğü görünce bunu hayra yorarak "Direfş-i Kâviyâni" adını verdiği önlüğü altın ve ipeklerle süsledi. Ayaklanma sonucu tahta Feridun geçti. Ondan sonra gelen hükümdarlar da deri önlüğü Feridun gibi süsleme geleneğini sürdürüp "Direfş-i Kâviyâni"yi kendilerine bayrak yaptılar.

Sasaniler'den (226-642) önceki dönemlerde hiç sözü edilmeyen bu efsanenin, Direfş-i Kâviyân ya da Kâviyân-ı Direfş adıyla anılan Sasaniler dönemi bayrağına, bu adın verilişini açıklamak için ortaya atıldığı öne sürülür. Kadisiye savaşı'nda (636) müslümanlar bayrağı ele geçirince parçalayıp aralarında bölüştüler.

KAVELE, KAVELA ya da **KAVALYA** (ital. *caviglia*). a. Denizc. **1.** Halatların ve kasaların dikiş işlerinde kullanılan demirden ya da ağaçtan yapılmış konik kama. **—2.** Ağaç gemilerin karinalarında kullanılan kesik koni biçiminde ağaç çivi. **—3.** *Çıma kavelesi*, çımanın açılmaması için, halat kollarını oluşturan liflerden yapılan külah biçiminde örgü.

—Marangl. Bağlama ve birleştirme işlemlerinde kullanılan ağaç çivi. ‖ *Kavele deliği*, zıvanalı ve delikli bir geçmede parçaları bir kaveleyle sabitleştirmek için açılan delik. ‖ *Kavele demiri*, kavele çıkarmaya yarayan delikli çelik lama. ‖ *Kavele makinesi*, kare kesitli olarak hazırlanmış ağaç çubuklardan kaveleler çıkaran makine.

KAVELELİ sıf. Marangl. *Kaveleli birleştirme*, kavele kullanarak yapılan her tür birleştirme (örneğin, köşe, çerçeve birleştirmeler).

KAVELETA ya da **KAVALETA** a. (ital. *cavalletto*'dan). Denizc. **1.** Eskiden gemi demirlerini kaldırmada kullanılan ve bir doblin zincirden oluşan donanım. (Kaveletanın ön bölümü, sancakta ya da iskelede bulunan fırdöndülere, arka bölümü de ırgata donatılır ve demirin gominası kaveletanın ön bölümüne mürsele edilerek demir kaldırılırdı.) **—2.** *Kaveleta halatı*, kaveleta zincirini, demir zincirine mürsele etmede kullanılan halat.

KAVERİ, Hindistan'da ırmak; 764 km. Batı Gatlar'dan doğar, Maysor platosunu sulayarak akar ve çağlayanlar aracılığıy-

kavas başı
Atatürk kitaplığı, İstanbul

la Doğu Gatlar'ın oluşturduğu setleri aştıktan sonra Bengal körfezine dökülür. Delta kıyıya 145 km uzaklıkta başlar. İçinden geçtiği başlıca kentler Tiruçirapalli ve Nagappattinam'dır.

KAVERİN (Venyamin Aleksandroviç), rus yazar (Pskov 1902 - ? 1989). Müzikçi bir ailenin çocuğuydu; Serapiyon Kardeşler grubuna katıldı (*Mastera i podmasterja*, 1923); biçimsel araştırmalarla ilgilendi; önceleri kendini Sen-Petersburg ayaktakımının (*Konets Hazıy*, 1925) ve bohemlerin incelenmesine (*Skandalist ili veçera*, 1928), ardından toplumla çatışan sanatçı (*Hudojnik neizvesten*, 1931) ve bilgin (*Ispolneniye jelaniyi*, 1934-1936; *Dva Kapitana*, 1938-1944; *Otkrıytaya kniga*, 1949-1956) imgesinin egemen olduğu romanlara verdi. 1956'dan sonra stalinciliğin kınanması, sanat ve bilim yaşamındaki ikbal avcıları üzerine hicivler yazmasına yol açtı (*Sem Parneçistıyh; Kosoy Dojd*, 1962; *Dvoynoy portret*, 1966). Bu ikbal avcılarının karşısına, sanatına bağlı kalan göçmen bir kadın sanatçı simgesini çıkardı (*Pered zekalom*, 1971). Son yapıtlarında kendi geçmişini ve edebiyat anılarını dile getirdi (*Osveşçenniye okna*, 1975).

KAVERN a. (fr. *caverne*). Patol. Bir parankima içinde meydana gelen boşluk. (Özellikle akciğer ve böbrekte bir apsenin ya da yumuşamış bir tüberkülün, doğal bir yolla [bronşlar, idrar yolları] dışarıya boşalması sonucunda oluşur.)

KAVERNLİ sıf. Patol. *Kavernli solunum, üfürüm, ral*, içinde boşluklar bulunan bir akciğer (tüberküloz, irinli enfeksiyonlar) muayene için dinlenirken duyulan sesler.

KAVEZA a. (ar. *kâveza*). Sey. oy. Hokkabaz yardakçılarının giydiği bir tür başlık. (Siyah keçeden yapılır, üzerinde büyükçe, kırmızı renkte ve yuvarlak bir tepelik olurdu.)

KAVGA a. (fars. *ġevġa*, gürültü ve kargaşanın çok olduğu yer'den). **1.** Karşılıklı güç kullanmaya yönelik düşmanca davranış, dövüş; karşılıklı düşmanca konuşmalar; tartışma, uyuşmazlık: *Toplantıda kavga çıkmış. Kavgalarının dışında kalmak için ne yaptımsa olmadı. Karı-koca arasında bitmek bilmeyen kavgalar oluyordu.* **—2.** Bir kimse ya da grup tarafından bir davayı savunmak, bir amaca erişmek, bir şeyi elde etmek ya da bir şeye karşı koymak için sürdürülen eylemler, harcanan çaba; savaşım, mücadele: *Demokrasi kavgasını sürdüren yazarlar.* **—3.** *Esk.* Savaş. **—4.** *Kavga bizim yorganın başında imiş*, başkalarının düzmece bir sorununu çözmeye kalkışan ve bundan zarar gören kimsece söylenir. || *Kavga çıkarmak*, kavgaya yol açacak sözler söylemek ya da davranışlarda bulunmak: *Kavgayı onlar değil, sen çıkardın.* || *Kavga etmek*, dövüşmek; tartışmak. || *Kavga kaşağısı*, sağa sola sataşıp kavga çıkarmak için bahane arayan kimseye denir. || *Kavganın sonu dayak*, tehlikeli bir işin sonunda zarara uğranacağını belirtmek için söylenir. || *Kavgaya kaşınmak*, kavgaya yol açacak davranışlar içinde olmak. || *Kavgaya tutuşmak, girişmek*, kavga etmeye başlamak. || *Bir şeyin kavgasını vermek*, bir davayı savunmak ya da bir şeyi elde etmek için savaşım vermek, mücadele etmek: *Evde günlerce bunun kavgasını verdim.*

KAVGACI sıf. **1.** Kavga etmeyi seven, sık sık kavga çıkaran, geçimsiz kimse için kullanılır: *Çok kavgacı bir insandır, sakın ona uyma.* **—2.** Bir amaca ulaşmak için çaba harcayan, savaşım veren, mücadeleci kimse, bu kimsenin karakteri için kullanılır: *Kavgacı, yılmak bilmeyen bir kişiliği var.*

—Sine. Filmlerde tehlikeli sahneleri (attan düşme, yüksekten atlama vb.) canlandıran ya da böyle sahnelerde asıl oyuncunun yerini alan kimse. (Eşanl. STUNTMAN.)

Kavgalarım, Hüseyin Cahit'in (Yalçın), Servetifünun hareketi içinde giriştiği edebiyat tartışmalarını konu edinen kitabı (1910). Önsözde, yazar Dersaadet idadisi'nde öğrenciyken edebiyatla ilgisinin nasıl geliştiğini, sonradan eleştirileriyle tanınacak olan Ahmet Şuayip'le dostluğunu, Servetifünun topluluğunun nasıl oluştuğunu anlatır. Konu edinilen tartışmalar, yazarın karşı çıktığı görüşleri, geniş alıntılarla doğru biçimde sergiler. Servetifünun yazarlarının getirdiği yeniliklere karşı çıkanların (o tarihte artık hayatta olmayan Muallim Naci'nin yandaşları), bu hareketi dekadanlıkla suçlayanların (Ahmet Mithat vb.) yargıları, kişilikler değil düşünceler ele alınarak, akla dayanan nesnel bir tutumla çürütülür. Fransızca gazetelerden aktardığı bölümleri kendine mal eden Ali Kemal, Batı bilim ve kültürüne karşı o dönemde hâlâ geçerli kaynak olarak arap bilim ve kültürünü savunan Velet Çelebi İzbudak, yazılarındaki ve çevirilerindeki bozukluklar sıralanan Mehmet Celal, yazarın eleştirilerine hedef olanlar arasındadır.

KAVGALAŞMAK gçz. f. İki ya da daha çok kimse sözkonusuysa, birbiriyle kavga etmek.

KAVGALI sıf. **1.** Bir kimseyle ya da birbirleriyle kavga ederek darılmış, ilişkisini kesmiş kimse ya da kimseler için kullanılır: *Ben onunla kavgalıyım. Onlar kavgalı, birbirleriyle görüştüremezsiniz.* **—2.** Kavga ile yapılan ya da içine kavga karışmış iş, olay için kullanılır: *Kavgalı bir miras. Kavgalı bir toplantı.*

KAVGASIZ sıf. Kavgası olmayan: *Kavgasız bir yaşam.*

◆ be. Çatışma, kavga olmadan: *Kavgasız bir günümüz geçmiyor. Kavgasız yaşamak. İşlerini kavgasız halledemiyorlar.*

KAVGASIZLIK a. Kavgasız olma durumu: *Kavgasızlığın, huzur içinde yaşamanın düşünü kuruyor.*

KAVGIMAK gçz. f. *Yörs.* Zıplamak, hızlı yürümek.

KAVİ sıf. (ar. *ḳuvvet*'ten *ḳavi*). *Esk.* **1.** Dayanıklı, sağlam: *Bina-yı kavi* (sağlam yapı). **—2.** Kuvvetli, güçlü: *Bazu-yı kavi* (güçlü pazı). **—3.** Güvenilir, emin. **—4.** Zengin, varlıklı. **—5.** *Kavi-baht*, talihi kuvvetli; şanslı. || *Kavi-bal*, kolu kanadı kuvvetli. || *Kaviy-ül-bünye*, bünyesi sağlam, dayanıklı. || *Kaviy-ül-iktidar*, iyi yöneten, geniş yetkisi olan.

KAVİ a. XVIII. ve XIX. yy.'daki cavalı bilginlerin eski cava diline verdikleri ad.

KÂVİ sıf. (ar. *keyy*, dağlamak'tan *kâvi*). *Esk.* Yakan, dağlayan.

KÂVİ, eski farsçada (avesta dili) zerdüştlüğün öğretilmesine karşı olan bilge, falcı ve rahiplere verilen unvan. "Şah", "sultan" anlamına, Guştasp gibi Zerdüşt'ü koruyan hükümdara da aynı unvan verildi. Orta farsçada (pehlevi dili), sözcük yine "şah" anlamında "key" biçimini aldı ve sekiz efsanevi iran hükümdarının unvanı olarak kullanıldı. Selçuklu hükümdarlarından bazıları da bu unvanı aldılar (*Keykâvus, Keyhüsrev* vb.).

KAVİL, -vli a. (ar. *ḳavl*). *Esk.* **1.** Söz, laf. **—2.** Sözleşme, kararlaştırma, anlaşma. **—3.** *Kavil etmek*, sözleşmek, anlaşmak. **—4.** *Kavl ü fiil*, söz ve eylem. || *Kavl-i hod*, kendi sözü. || *Kavl-i maruf*, herkesin bildiği, ünlü söz. || *Kavl-i nebi, kavl-i resul*, peygamber sözü, hadis. || *Kavl-i şeri*, şeriata uygun söz. || *Kavl-i zaif*, iddiasız, zayıf söz.

—İsl. huk. *Kavl bi-muceb-il-ille*, bir kişinin iddia ettiği şeyi ispat etmek için ileri sürdüğü delilin doğru, ama yetersiz kabul edilmesi. || *Kavl-i mücerret*, bir belgeye, bir olaya ya da bir delile dayanmaksızın söylenen söz.

KAVİLEŞMEK gçz. f. (ar. *ḳavi*'den). *Esk.* Güç kazanmak, güçlü hale gelmek, kuvvetlenmek, daha bir sağlamlaşmak.

◆ **kavileştirmek** ettirg. f. Sağlamlaştırmak, pekiştirmek.

KAVİLEŞTİRMEK → KAVİLEŞMEK.

KAVİLLEŞMEK gçz. f. Sözleşmek, bir şeyi ortakça yapmak için anlaşmak: *Akşama buluşmak için kavilleştik.*

KAVİLNAME a. (ar. *ḳavl* ve fars. *name*'den *kavl-name*). *Esk.* Sözleşme, anlaşma belgesi.

KAVİM, -vmi a. (ar. *ḳavm*). Birliği grup bilincine, dil ve kültür ortaklığına dayanan ve türdeş bir ekonomi, toplum ve aile yapısı olan insan topluluğu. (→ BUDUN.)

—*Esk. Kavm ve kabile*, hısım ve akraba. || *Kavm-i fil*, fil kavmi; Yemen hükümdarı Ebrehe ile birlikte Mekke üzerine fil sırtında giden topluluk. || *Kavm-i gayr-i mahsur*, yüz kişiden fazla olan insan topluluğu. || *Kavm-i İsa*, İsa peygamberin havarileri. || *Kavm-i Lut*, Lut peygamberin kavmi. || *Kavm-i mahsur*, yüz kişiden az olan insan topluluğu.

KAVİM sıf. (ar. *ḳıyam*'dan *ḳavim*). *Esk.* **1.** Dik; ayakta. **—2.** Doğru, dürüst, sağlam: *Râh-ı kavim* (doğru yol).

KAVİMDAŞ a. Aynı kavimden olan kimselerden her biri.

Kavİracamarga (*Şairlerin kral yolu*), şiirsel süsleme kitabı (IX. yy.); krallık sarayına mensup bir şair olan Şrivicaya tarafından yazıldığı sanılmakla birlikte, kral Nripatunga Amoghavarsa'ya atfedilen kanara edebiyat metinlerinin en eskisi. Sanskrit retorik ilkelerine göre yazılmasına rağmen, yerli biçimleri de dışlamaz. İşlenen temalar, yerel özlemlere göre yeniden biçimlendirilen büyük klasik mitosları unutmaksızın, yerli öğeye de geniş bir yer bırakırlar.

KAVİRONDO, Kenya'da Victoria gölünün doğu kıyısında derin körfez. Bu körfezi çevreleyen alüvyonlu toprakların verimliliği, bölgedeki nüfusun (Kavirondo Bantuları) çok yoğun olmasını açıklar.

KAVİRONDOLAR, iki ayrı halkı, luo grubundan "Nilot Kavirondolar" ile "Bantu Kavirondolar"ı kapsayan topluluk. Nüfusları 1987'de 2,8 milyon olan Bantu Kavirondolar, Kenya'nın B.'sında yaşar ve gerçekte kültür bakımından akraba olmakla birlikte, siyasal açıdan bağımsız olan yirmi kadar kabileyi (özellikle Lugoliler ile Vugusular) bir araya getirir. Lugoliler'le Vugusular, dıştanevli babasoylu klanlara bölünmüşlerdir. Kabile düzeyinde merkezileşmiş bir iktidar yoktur. Çiftçilik ve hayvancılık yapar, her biri bir patriklan bölümünü oluşturan yerel topluluklar içinde toplanırlar. Yaş kademeleri halinde bölünürler ve bu kademelerden biri savaşçı statüsü sağlar. Erkekler bakımından yaşça büyüklük, atalara tapmayla güçlenen siyasal egemenliğin temel ölçütüdür.

KAVİS, -vsi a. (ar. *ḳavs*). **1.** *Esk.* Yay, eğri. **—2.** Yay biçimi ya da çizgisi: *Araba bir kavis çizerek yolun solunda durdu.*

—*Esk. Kavs-pare*, küçük yay. || *Kavs-i kuzah*, gökkuşağı: *O sükût ederse kavs-i kuzah gibi sükût eder*" (Cenap Şahabettin).

—Esk. anat. *Kavs-i asabi*, sinirsel yay. || *Kavs-i azmi*, kemik yayı. || *Kavs-i rahi*, ayak kemiği.

—Esk. fiz. *Kavs-i leyl, kavs-i leyli*, geceleri gökcisimlerinin yüksekliğini ölçmede kullanılan alet. || *Kavs-i elektriki*, elektrik yayı.

—Esk. geom. Yay. || *Kavs-i münakkah*, bütünler açı.

—Esk. gökbil. *Kavis burcu*, Yay burcu.

—Esk. sil. YAY'ın eşanlamlısı.

—Esk. zool. *Kavs-i galsami*, solungaç yay.

—Tasav. *Kavs-i nüzul*, tasavvuftaki "Devir" öğretisine göre, Âlem-i gayb'dan Âlem-i şuhud'a inen varlığın, önce cemâd (cansızlar), sonra nebat (bitkiler), daha sonra hayvan, en sonra da insan suretinde tecelli ederken çizdiği varsayılan yarım daire. || *Kavs-i uruç*, insanın asıl hakikati bil-

mek için aslına dönme gereksinimi duyup Âlem-i şuhud'dan Âlem-i gayb'a yükselerek Hakk'a ulaşırken çizdiği varsayılan yarım daire.
—ANSİKL. Esk. ed. Sevgilinin yaya benzetilen kaşları, divan şiirinde "kavis" diye anılırdı. (Kaşlar, gökkuşağı anlamında "kavs-i kuzah", "kavs-i kudret" diye de adlandırılırdı.)

KAVİSNAME a. Ok, okçuluk ve okçular üzerine yazılan kitaplara verilen ad. (Bosnalı kemankeş Mustafa Efendi'nin bu adla yazılmış bir yapıtı [Süleymaniye kütüphanesi, Aşir Efendi bölümü no. 254] vardır.)

KÂVİŞ a. (fars. *kāviş*). *Esk.* **1.** Kazma, eşme. **—2.** Arama, inceleme yapma; denetleme. **—3.** Bir şeyi derinlemesine bölme, yarma.

KÂVİŞGER sıf. (fars. *kaviş* ve *-ger*'den *kāvişger*). *Esk.* **1.** Kazan, eşen. **—2.** Araştıran. **—3.** Denetleyen. **—4.** Yaran, bölen.

KAVİTASYON a. (fr. ve ing. *cavitation*'dan). Akışkan. mekan. BOŞLUK* OLUŞUMU'nun eşanlamlısı.
—Metalürj. Metallerin akması sırasında, kristal kafesi kusurlarının çatlaklar ve gözenekler oluşturarak birikmesi. (Kavitasyonun oluşturduğu dönemsel gerilmeler metallerde yorulma olaylarına neden olabilir; ayrıca, sıvı içinde asıltı halindeki katı parçacıklar yerel aşınmaya katkıda bulunur.)

KÂVİYÂNİ → DİREFŞ*-İ KÂVİYÂNİ.

KAVİYEN be. (ar. *ḳavī*, kuvvetli'den *ḳaviyyen*). *Esk.* Kuvvetli bir biçimde, kesinlikle, kesinkes: *"... Paşa dahi câ-nişin olmağı kaviyyen emel ederek ...."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

KÂVİYET a. (ar. *kāvī*, yakan ve *-iyyet*'den *kāviyyet*). *Esk.* Yakıcılık, dağlayıcılık.

KAVKAA a. (ar. *ḳavḳaᶜa*). Esk. zool. Kabuklu hayvanların kabuk kısmı; kavkı.

KAVKI a. Yumuşakçalarda ve kolsuayaklılarda dışderinin özel bir bölgesinin salgıladığı kireçten dış iskelet, örtenek. (Eşanl. KABUK.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Geom. *Bir C eğrisinin bir O noktasına göre kavkısı*, O dan geçen ve *b* değişmez bir sayı olmak üzere, C yi MX = MY = *b* olacak biçimde M de kesen değişken bir doğru geçirerek elde edilen X ve Y noktalarının geometrik yeri. (Kutupsal denklemleri:

$$r = \frac{a}{\cos\theta} + b$$

olan *doğru kavkıları* ile denklemleri

$$r = a \cdot \cos\theta + b.$$

olan, *salyangoz eğrisi* adı verilen *çember kavkıları* birer *kavkı* örneği oluşturur.) [Eşanl. KONKOİT.]
—ANSİKL. Yumş. bil. Yumuşakçaların kavkısı, kireç birikmesini sağlayan, kitine benzeyen bir maddenin çok ince, ağsı tabakalarından oluşur. Kireç tabakaları, yan yana sıralanan mikroskobik prizmaların üst üste yığışmasıyla gelişir. Kavkının yüzeyi, çoğunlukla, *üsttabaka* adı verilen ve bir çeşit verniğe benzeyen boynuzsu bir maddeyle kaplıdır. Örteneğin salgıladığı çok çeşitli renklerde boyarmaddeler, bazen çok zarif desenli zengin süsler, bazense tek renkli bir sıva oluşturur. Yumuşakçaların kavkısının iç yüzü çoğunlukla sedeflidir; sedef, kavkıyı oluşturan kireç prizmalarının özel biçimde dizilişinin sonucudur ve ışığı polarlar. Karındanbacaklıların kavkısı uzunca bir koni biçimindedir; ne var ki koni düz değildir, bir eksen (kolümela) çevresinde dolanır ve dolambaçları çukur ya da dolu olabilir. Kavkının *ağız*'ı karındanbacaklının bedeninden bir bölümün (baş ya da ayak) dışarı çıkmasına yarar. Çoğunlukla kavkının üzerinde yer yer çıkıntılar, sivri uçlar, kabartılar, çeşitli bezekler görülür: bunlar kavkının gelişme ve büyüme bölgeleridir. Karındanbacaklıların çoğunda kavkı dıştadır ve bedeni sarar; bazen körelmiş ve deri altında olabilir, bazense hiç bulunmaz (kabuksuz sümüklüböcek, *Eolis*).
İkiçenetli yumuşakçalarda, kavkı iki parçadan oluşur: sağ çenet ve sol çenet. Çenetler çoğunlukla birbirine benzer ve bakışımlıdır ve hemen hemen hep çenet dişlerinin karşılıklı olarak birbirlerinin boşluğunu doldurduğu bir menteşeyle bağlanır. Kauçuğa benzeyen esnek bir bağ çenetlerin açılmasını, iki kas da kasılarak çenetlerin kapanmasını sağlar.
Kafadanbacaklıların da kavkısı vardır; ne var ki bu kavkı çok çeşitli biçimlerde olabilir: ahtapot gibi sekiz kollularda hemen hiç yoktur; mürekkepbalığındaysa kat kat üst üste yığışmış kireçli, düz tabakalardan, kalamardaysa telek biçiminde boynuzsu bir levhadan oluşur; bu hayvanlarda kavkı hep deri altındadır. *Nautilus*'larda kavkı dışta, sarmal biçimde kıvrılmış ve bölmelidir, *loca* adı verilen bu bölmelerin en irisi olan son bölmede hayvanın bedeni durur. *Nautilus*'ların bütün locaları bir sifonla birbirine bağlıdır.
Kolsuayaklıların kavkısı ikiçenetlidir; ne var ki çenetler hep birbirinden çok farklı olur; çünkü bunlardan biri sırt çeneti, öbürü karın çenetidir. Bazı kurtların kavkılarıysa, yumuşakçaların kavkıları üzerine yapışmış basit kireç borularından oluşur.
Kavkılar fosil olarak çok iyi korunduğundan yerbilimde çok önemli rol oynar.

KAVKIBİLİM a. Zool. KABUKBİLİM'in eşanlamlısı.

KAVKILI sıf. **1.** Kavkısı olan. **—2.** İçinde kavkı bulunan.

KAVKIMSI sıf. Kavkıya benzer.
—Metalogr. *Kavkımsı kırılma yüzeyi*, metallerde görülen yuvarlak biçimli kırılma yüzeyi. ‖ *Kavkımsı tane*, kristallerarası bir kırılma yüzeyinin tanesi.
—Miner. Bir mineralin, kimi böcek kabuklarını andıran, eğri ve eşmerkezli çizikler taşıyan içbükey ya da dışbükey kırıkları için kullanılır.
—Yerbil. *Kavkımsı kırık*, KONİK* KIRIK'ın eşanlamlısı.

KAVLAK sıf. **1.** Kabuğu soyulup dökülmüş: *Kavlak ağaç.* **—2.** Güneşten derisi soyulmuş kimse için kullanılır. **—3.** Tüyü, kılı dökülmüş: *Kavlak deve.*
—Mad. oc. Yeraltı boşluklarının yan çeperlerinde ve açık işletmelerin basamak aynalarında bulunan gevşemiş, düşebilir kayaç parçası. ‖ *Kavlak denetimi*, bir üretim boşluğunun çeperlerine metal bir cisimle (çubuk, süngü ya da sonda) vurulduğunda yayılan sesleri dinleyerek çeperlerin dayanıklılığını denetleme. (Kavlak denetimini genellikle bir makineyle gerçekleştirilen kavlak düşürme işlemi izler.) ‖ *Kavlak denetlemek*, dayanıklılıklarını saptamak için çeperlere vurmak. ‖ *Kavlak sökme makinesi*, çok yükseklerde bile mekanik olarak kavlak sökme işlemini gerçekleştiren makine; hidrolik olarak kumanda edilen uzun bir kol yardımıyla çalışır.
—Mad. oc. ve Bayınd. *Kavlak düşürmek*, kazma, süngü ya da kavlak sökme makinesi yardımıyla galeri ya da üretim boşluğu çeperlerindeki kararsız blokları düşürmek.

KAVLAMA a. Kavlamak eylemi.
—Bot. Bir ağacın kabuğunun ince tabakalar halinde dökülmesi. ‖ *Kavlama kabuk*, ağaçların yaşlı gövdelerinden değişik tarzda koparak ayrılan mantar tabakasına verilen ad. (Örneğin çınar ağacından kopan kabuklar.) [Eşanl. RİTİDOM.]
—Mad. oc. *Topukların kavlaması*, basınç etkisiyle topukların zayıflaması; iç gerilmelerin fazla olduğu topuk kesimlerinde, düşey doğrultuda yarıklar oluşur ve kavlak taş düşmeleri görülür. (Oda topuk üretim sisteminde, zamanla topuklarda meydana gelen kavlamalar, arazi basınçlarındaki artışın izlenmesini sağlar.)
—Seram. Boyaların ve sırın içindeki kimi hammaddelerin sır ve hamurla uyuşmaması sonucu, sırda meydana gelen dökülmeler.
—Zool. Deri değiştirme sırasında eski kabuğun atılması.

KAVLAMAK gçz. f. Deri, kabuk vb. sözkonusuysa, kabarıp pul pul dökülmek, soyulmak: *Güneşte kalmaktan elleri, yüzü, burnu kavlamıştı.*

◆ **kavlanmak** edilg. f. Kavlamak eylemine konu olmak.

◆ **kavlatmak** ettirg. f. *Bir şeyi kavlatmak*, onun kavlamasına yol açmak.

KAVLANMAK → KAVLAMAK.

KAVLAŞMAK gçz. f. Kav durumuna gelmek.

KAVLATMAK → KAVLAMAK.

KAVLEN be. (ar. *ḳavl*'den *ḳavlen*). *Esk.* **1.** Fiilen'e karşıt olarak, sözle, sözlü olarak. **—2.** *Kavlen ve fiilen*, sözle ve eylemle.

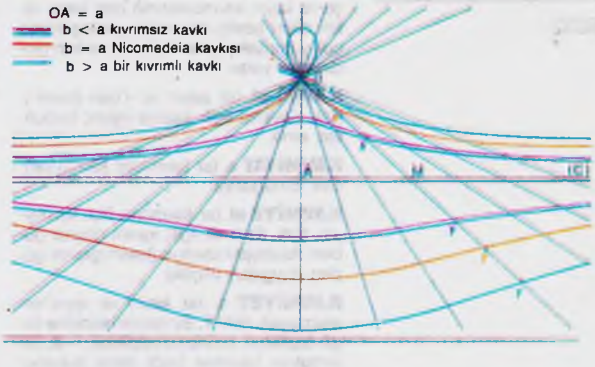
KAVLIÇ a. Fıtık.
◆ sıf. Fıtıklı.

KAVLIK a. *Yörs.* İçine kav konulan torba ya da kap.

KAVLİ sıf. (ar. *ḳavl* ve *-ī*'den *ḳavlī*). *Esk.* **1.** Sözle ilgili, söze ait. **—2.** Sözde, söz olarak kalan. (Karşt. FİİLİ.)

KAVLİNCE be. (ar. *ḳavl*'den). *Esk.* Sözüne göre, söylediğine bakılırsa.

KAVMANTARI a. Ağaçlara, özellikle kayın ağacına dadanan ve odunda beyaz çürüklüğe neden olan mantar *(Fomes fomentarius)*. [Büyük boydaki karpoforu (bazen 50 cm çapında) at toynağı biçimindedir. Etli kısmı kav yapımına yarar.] Me-

doğru kavkıları

kavmantarı

çeşitli hayvan türlerindeki çeşitli kavkı biçimleri

şe ve kayın kavmantarının orta kısmı dilim dilim kesilip tokmakla yumuşatılırsa çok yumuşak yaprak halini alır ve kan dindirmeye yarar.

KAVMİ sıf. (ar. ḳavm ve -*i*'den *ḳavmī*). *Esk.* Kavimle ilgili, kavme ilişkin; budunsal, etnik.

KAVMİYAT a. (ar. *ḳavm*'den *ḳavmiyyat*). *Esk.* Etnografya.

KAVMİYE sıf. (ar. *ḳavmī*'nin dişl. *ḳavmiyye*). *Esk.* Kavimle ilgili; kavim gayreti güden: *Asabiyet-i kavmiye* (kavim gayreti güden duygular; ırkçılık).

KAVMİYET a. (ar. *ḳavm* ve *-iyyet*'ten *ḳavmiyyet*). *Esk.* **1.** Bir kavmin kendine özgü özellikleri, belirleyici nitelikleri. **—2.** Bir kimsenin kavmine bağlı olma durumu: *"Bu zavallıların kabahatleri olmadığını, çünkü zavallıların kavmiyetlerini idrak edemediklerinden..."* (Ömer Seyfettin). **—3.** Irkçılık, milliyetçilik.

KAVOGRAFİ a. (fr. *cavographie*). Tıp. Ana toplardamarın (vena kava) saydamsızlaştırılarak röntgenle incelenmesi.

KAVOKOLONES → SUNİON burnu.

KAVRAÇ a. Ağır taşları kaldırmada kullanılan iki saplı demir araç.

KAVRAK a. Ateş yakmakta kullanılan çalı çırpı.

KAVRAM a. İnsan zihninin somut ya da soyut bir düşünce nesnesinden oluşturduğu ve sözkonusu nesneden edindiği çeşitli algıları o nesneye bağlamasına ve o nesneyle ilgili bilgileri düzene sokmasına olanak veren genel ve soyut fikir.
—Fels. Kant'a göre, anlığın ürünü olan salt kavram. (Kant şöyle der: Kavram ya deneysel, ya da salttır; ve salt kavram, duyarlığın bir salt imgesinden değil de, yalnızca anlıktan kaynaklandığı için, ona kavram diyoruz" [*Kritik der reinen Vernunft,* 1,2,1].) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Fels. Kant, kavramı *(Begriff)*, çeşitli algıların, yani algının ya da algıların çeşitli yanlarının, anlık yardımıyla, bireşimini yapan bir bilinç işlemi olarak tanımlar: "Kavram sözcüğü, şu noktayı belirtmemizi kendiliğinden gerekli kılar. Gerçekten de birbiri ardınca algılanan ve sonra zihinde yeniden meydana getirilen çeşitli algı nesnelerini tek bir tasarım halinde birleştiren şey işte bu *bir ve aynı* bilinçtir" (*Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1,1,1).

Hegel'de, "yalnızca kavram" olan şey, bir "ilk ortaya çıkış"ın soyutluğunu taşır. Ne var ki, kavram gerçekte her zaman bu "dolaysız durum"dan doğar: nitekim, başlangıç, "art arda geliş içinde ve kapsamı dışında kendi kendisine dönen ve böylece kendi kendisinin kavramı olan bütün'dür" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], "Önsöz"). Demek ki, varlığın dolaysızlığı ile özün dolayımını daima kendisinde toplayan üçüncü terim, yani kavram, gerçekte ilk terimdir ve bütünsel hareketle kaplamdaştır. Kavram, tamamlanmış biçimiyle ele alındığında, kendi içeriğini doğa ve ruh biçimlerinde ortaya koyan somut fikirdir: "Kavram, kendi kendisi için *açık hale gelmiş hakikat* içinde, kendi kendisine tamamen uygun bir biçimde gerçeklik kazanır ve kendine ait bu nesnel dünyayı öznelliği içinde bildiği ölçüde -ya da öznelliğini bu nesnel dünya içinde bildiği ölçüde- özgür olur" (*Wissenschaft der Logik* [Mantık bilimi], "Kavram").

Marx'ta ve marxçılarda kavram, nesnel şeylerin özüne ait nitelikleri yansıtan düşüncenin bir biçimi haline gelir. Ve marxçılara göre, nesnel şeyler sürekli bir hareket ve değişim içindedir: dolayısıyla kavramlar da sürekli olarak gelişirler. Engels şöyle der: "Metafizik düşünce, şeyleri ve onların düşüncedeki yansımalarını, yani kavramları, tek başlarına, birbiri ardınca ve birbirinden bağımsız olarak, sabit, kalıplaşmış, olup bitmiş nesneler gibi ele alır ve inceler. Bir şey ya vardır, ya yoktur; bir şey hem kendisi, hem de bir başkası olamaz. İlk bakışta akla yatkın görünen bu düşünce tarzı, metafiziğe özgü düşünce tarzıdır. Oysa diyalektik, bu düşünce tarzıyla yetinemez; şeyleri ve kavramları birbirleriyle bağlantıları, karşılıklı ilişkileri, etkileşimleri ve bunun sonucu olan değişimleri, ortaya çıkış, gelişiş ve yok oluşları içinde ele alır" (*Anti-Dühring,* Ön çalışmalar, 5).

Bir görüngübilimci olarak Husserl de, idealizmden kurtulmak kaygısındadır; ama bunu, kendi bilgi anlayışı, yani yönelmişlik anlayışı çerçevesi içinde gerçekleştirmeye çalışır. Bu amaçla iki çeşit kavram ayırt eder: deneye ait hiçbir sezgisel veriyi karşılamayan *biçimsel kavram* ve deneyin çeşitli verilerine denk düşen *maddi kavram.* Örneğin, Husserl'e göre, herhangi bir şey hakkındaki bilgi, genellikle, biçimsel bir kavramdır.
—Ruhbil. Kavramlar, ruhbilim tarafından, bir süre, ortak özelliklere sahip stimuluslere verilen ortak cevaplar olarak incelendi. Sonra, uzun bir süre, onların iç özellikleri ve bu arada öncelikle çokboyutluluklarl üzerinde duruldu; kavram denilince, birçok boyutlarıyla (ya da "yüklemleriyle") tanımlanan soyut bir nesne anlaşılıyordu; öyle ki, bu boyutlardan her biri belli sayıda değerlere ya da tarzlara sahipti. Örneğin, tamamen yapma olan bu tipte bir kavram, üç değerli bir *boy*'a (kısa, orta, uzun), iki değerli bir *biçim*'e (küp, silindir), üç değerli bir *renk'e* (mavi, kırmızı, sarı) sahip olabilir. Bu niteliklere dayanan bir ilişkiler sistemi içinde, örneğin aynı zamanda küçük ya da orta boyda, silindir biçiminde ve kırmızı ya da sarı renkte bütün nesnelere karşılık olan bir "TAF" kavramı tanımı yapabiliriz; bu durumda bütün diğer nesneler "TAF-OLMAYAN" kavramına girecektir. Bir kimsenin, böyle bir kavramı belirlemeyi ve tek tek nesneleri (örneğin, yukarıdaki verilere dayanılarak meydana getirilebilecek tanımlardan her birine karşılık olan tahta parçalarını) ona bağlamayı nasıl başarabildiğini anlamak için pek çok araştırma yapıldı.

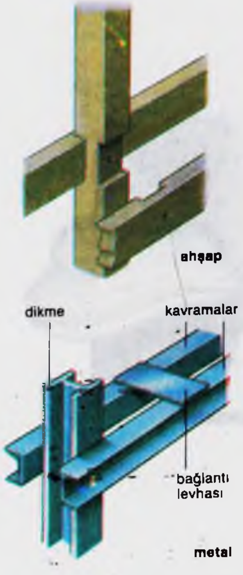
Birkaç yıldan beri, daha çok sözlüklerdeki sözcüklerin belirlediği doğal kavramlar üzerinde durulmaktadır. Başka bir deyişle, dikkatler, bireylerin bilgi sistemi içinde yer alan kavramların düzenleniş biçimi ve bu kavramların özellikle dile bağlı işlerde ya da mantıksal türden zihin etkinliklerinde (usavurma, sonuç çıkarma) kullanılış tarzı üzerinde yoğunlaşmış bulunmaktadır.

KAVRAM a. Sığırda karnın bacaklara yakın bölümü; bu bölümden çıkan et.
—Bes. san. Kavram etiyle yapılan pastırma. (Etek, döş, kenar ve meme arasındaki bölgeden elde edilen etle yapılan bu pastırma, ikinci sınıf pastırmalardandır.)

KAVRAMA a. **1.** Kavramak, tutmak eylemi. **—2.** Anlamak, algılamak eylemi.
—Denizc. Bir geminin itme donanımının, türbin ve redüktör ya da mil ekseninin ara milleri gibi, iki öğesi arasındaki bağlantı. (Kavramalar sert, esnek ya da debreyajlı olabilir. Debreyajlı kavramalar kaymalı kavramaları [hidrolik ya da elektrik] ve sürtünmeli kavramaları [diskler ya da balatalar] içerir.)
—Dülg. Başka parçaları sıkacak ya da tutacak biçimde birleştirilmiş birbirinin eşi iki parçadan oluşan çift; bu çiftin parçalarından her biri. (Ahşap çatkıda parçalar kertiklidir ve birleştirme kamalar ya da somunlu cıvatalarla yapılır. Metal çatkıda birleştirme cıvatalı ya da kaynaklıdır.) ‖ *Kavrama yapmak,* kavrama öğelerini kertme, çivileme (ağaç ya da metal çiviler) ya da cıvatalama yoluyla birleştirmek. —Bir çatkıyı, bir çatıyı, payandaları kavramalarla donatmak.
—Elektrotekn. *Elektromanyetik kavrama,* iki eksenin mekanik bağını isteğe göre sağlamak ya da ayırmak için bir elektromıknatıs kullanan düzenek.
—Mad. oc. İki ucundan bir kuyunun kaplamasına ya da çeperlerine tespit edilen ve kılavuzlara destek görevi gören yatay parça. (Kavramalar ağaç ya da metal olabilir; kılavuz tipine göre 1,5 ile 3 m aralıklarla düşey olarak yerleştirilirler. Kavrama kuyu donanımının temel öğelerinden biridir.) ‖ *Kavrama donanımı,* bir kuyuda, kavramaların tümünden oluşan düzenek.
—Mak. san. Aynı mil üzerinde bulunan iki parçayı, birinden diğerine dönme devinimi aktarmak için birleştirmeyi, daha sonra da devinim aktarma işlemini durdurmak için ayırmayı sağlayan mekanizma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mat. *Kavrama beliti,* kümeler kuramının temel beliti olup, buna göre, her M kümesi ve her $\mathfrak{I}(x)$ özelliği için, elemanları, M nin, $\mathfrak{I}(x)$ özelliğini gerçekleyen elemanlarından oluşan bir N kümesi vardır. [Daha doğrusu, bir kavrama *belitleri* şeması* deyiminden söz etmek gerekir; bu şema, her

$$\mathfrak{I} : \forall M \exists N \forall x \, [x \in N \leftrightarrow (x \in M \text{ et } \mathfrak{I}(x))$$

özelliği için bir önerme karşılık gelmek üzere sonsuz önermeler listesinden oluşur. Kavrama şemasının, daha önce kurulmuş M kümelerine dayanarak yeni N kümelerinin kurulmasını sağladığı göz önünde tutulmalıdır.]
—Nörol. *Kavrama refleksi,* özellikle yenidoğanda görülen ve bazı beyin lezyonları sırasında ortaya çıkabilen, el ayasının dokunduğu bir nesneyi parmakların sıkı ve sürekli kavramasıyla belirgin (kuvvetle yakalama) ilkel refleks.
—Oto. *Kavrama pedalı,* DEBREYAJ'ın eşanlamlısı. ‖ *Otomatik kavrama,* vites değiştirirken kavramayı otomatik olarak çalıştıran ve ralanti rejimine düştüğünde motoru devreden çıkaran aygıt. —Motorlu bir taşıtta, vites değiştirmenin gereksinimlerine uygun olarak, debreyaj ve kavrama manevralarını otomatik olarak gerçekleştiren ve motorun dönme hızı ralanti bölgesinde olduğunda otomatik olarak debreyaj yapan aygıt.
—Oto. ve Mak. san. Bir transmisyon düzeneğindeki birbirini kavrayabilen ya da birbirinden ayrılabilen iki öğenin, birbirini kavradığı ya da birbirine bağlandığı andaki durumu. ‖ *Çıkış kavraması,* değişik kullanımlara yönelik bir motorlu taşıtın transmisyonuna bağlı düzenek; transmisyonun dışına monte edilir ve bu bölüme, yardımcı donanımlara (vinçler, kumanda makaraları, pompalar vb.) kumanda eden bir bağlantı organının takılmasını sağlar. ‖ *Doğrudan kavrama,* bir vites kutusunda, çıkış milini, bir dişli dizisinden geçmeden giriş miline doğrudan bağlayan mekanik düzenek. (Eşanl. PRİZDİREKT.) ‖ *Sessiz kavrama,* dolaysız kavramadan ayrı olarak, devinim iletimini, çoğunlukla da kavrama durumundaki helisel diş düzenli dişli takımıyla sessiz olarak gerçekleştiren vites kutusu bileşimi.
—Saatç. *Kavrama açısı,* bir diş düzeninin karşı dişliye ilk ve son değmesi arasında kalan açı. ‖ *Kavrama açısı* ya da *yolu,* bir parçanın çalışması sırasında yaptığı açı ya da aldığı yol (örneğin, bir dişli takımının bir dişinin kavrama yolu).
—Teknol. Göreli konumu tam olarak tanımlanmamış, hatalı ya da değişken iki mil arasında dönme devinimi aktarmaya yarayan düzenek. ‖ Bir makinenin iki organı, genellikle de iki mili arasında birinin dönüşü diğerini de devindirecek biçimde oluşturulan bağlantı; bu bağlantıyı oluşturan düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kavrama açısı,* bir dişli takımında temel dairelerin teğeti ile yuvarlanma dairelerinin ortak teğeti arasındaki açı. ‖ *Kavramayı kapama,* kavramayı kapamak eylemi. ‖ *Kavramayı kapamak,* bir makinenin bir ya da birçok devingen organı arasında ya da motorlu bir taşıtın tekerlekleri ile devindirici motor arasında mekanik bağlantı kurmak. ‖ *Dişli kavrama,* iki makine parçasının dişli kavrama yapmasını sağlayan dü-

kavramalar

zenek. —İki mekanik parçanın, birinin üzerindeki dişlerin ya da çıkıntıların diğerinin üzerindeki karşılık gelen yuvalara girerek birbirini kavraması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dişli kavrama yapmak,* bir dişli takımının çarklarından söz ederken, birbirini kavramak. || *Esnek kavrama,* çok küçük bir açı oluşturan, kesişen eksenli iki mili birleştirmeyi sağlayan kavrama. (Bu kavrama, her iki yanına millere tespit edilmiş iki manşonun almaşık parmaklarının girdiği esnek bir diskten oluşur.) || *Eşhareketli kavrama,* döndüren ve döndürülen millerin anlık hızlarının eşitliğini sağlayan kavrama. || *Genleşme kavraması,* genleşmeye ve gerilmeye olanak veren kavrama. || *Hidrolik kavrama,* radyal kanatlar veren içi boş yarısimitsel iki öğeden oluşan ve hizalanmış iki milin birbirini kavramasını sağlayan organ; bu iki öğe, akışkanla dolu sızdırmaz bir karterin içinde dönerek kuvvet çiftini birbirine aktarmayı sağlar. || *Kayıcı kavrama,* yivlerle devindirilen hizalanmış iki milin birbiri içinde sıkı geçmeyle kavramasını sağlayan kavrama. || *Merkezkaç kavrama,* bir motor miline monte edilerek, merkezkaç kuvvetle çalışan düzeneklerle kavramanın işlemesini sağlayan aygıt. || *Tozlu kavrama,* aktarmayı bir kutu içindeki grafitli tozla gerçekleştiren ve kuvvet çiftini sınırlayan otomatik kavrama; kutu millerden birine bağlıdır ve içindeki toz diğer mile bağlı olan diski devindirir.

—ANSİKL. Mak. san. Bir kavrama her zaman mekanik ya da ısıl bir motor ile kullanım organı arasına yerleştirilir; amaç, motoru durdurmadan kullanım organını durdurabilmektir.

kayıcı kavrama

üç tabanlı eşhareketli kavrama

Otomobillerde bu mekanizma, vites kutusunun bileşiminde yapılan her değişiklikte motorun krank milini vites kutusunun giriş milinden ayırmayı (debreyaj) ve bu iki mili tedrici olarak yeniden birleştirmeyi (kavrama) sağlar.

• *Sürtünmeli kavramalar.* Birbirine belli bir kuvvetle bastırılan iki yüzeyin (konik ya da düzlemsel) yapışma özelliğini kullanan sürtünmeli kavramalar tedrici olarak etki etme ve kuvvet belli bir sınırın üzerine çıktığında devindirmeyi durdurma üstünlüklerine sahiptir. Sürtünme yüzeyleri ya metaldir (dökme demir ya da çelik üzerine dökme demir ya da bronz) ya da metal yüzeylerle yüksek sürtünme katsayısı gösteren ve ısıya karşı çok yüksek bir dayanıma sahip kalıplanmış ya da dokunmuş amyant ağırlıklı maddelerle kaplıdır. Bu tip kavramalar genellikle ya tek bir diskle ya da birçok diskle çalışır. Tek diskli olanlar (otomobillerde) iki yüzü sürtünme balatalarıyla kaplı olan ve yivli bir göbeğe bağlanan bir disk içerir; bu göbek diskin, vites kutusunun giriş milindeki yivler üzerinde kaymasını sağlar. Baskı yaylarıyla donatılan ve bir pedalla kumanda edilen baskı tablası, diski motorun krank miline tespit edilen bir volan üzerine bastırmaya olanak verir. Çok diskli kavramalarda giriş mili düzlemsel ya da çukur halkalardan oluşan bir dizi öğeyi devindirir; ikinci bir dizi devindirilecek mile bağlıdır. Sürtünme yüzeyleri arasına yerleştirilen küçük yaylar debreyajı kolaylaştırır. Otomobillerde 1950'den bu yana yalnızca tek diskli kavramalar kullanılmaktadır; bunlarda eksenel basınç "diyaframlı yay" denen düzlemsel bir yayla sağlanmaktadır.

• *Planet dişlili kavramalar.* Temel olarak giriş miliyle birlikte dönen ve bir planet dişliyle kavrama yapan bir küçük eş dişliden oluşur; bu planet dişlinin mili, giriş mili üzerinde avara dönen bir tablaya tespit edilmiştir. Planet dişli, genellikle iç diş düzenli olan ve devindirilecek mile kamalanmış bir eş dişliyle kavrama yapar. Tabla bir frenle durdurulduğunda planet dişlinin dönüşü eş dişliyi ve dolayısıyla da devindirilecek mili devindirir. Bu kavramalar otomobillerde kullanılmaz.

• *Otomatik kavramalar.* Bu tip kavramaların özdevingenliği işleyiş ilkesinden değil elektromanyetik ya da pnömatik olan kumanda biçiminden kaynaklanır.

• *Hidrolik kavramalar.* Otomobillerde 1930'dan bu yana tamamen hidrolik kavramalar kullanılmaktadır. Bu kavramalar karşı karşıya duran iki bobin kanadı arasında dolaşan bir akışkan akımının kinetik özelliklerinden yararlanır.

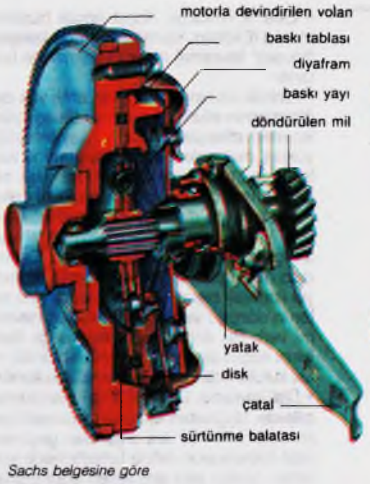
• *Tırnaklı kavramalar.* Bunlar dişli kavrama denen dişler ya da tırnaklar taşıyan iki manşondan oluşur. Manşonların birbirine yaklaşmasıyla dişler kavrama yapar ve devindirme başlar. Bu kavramalar, kavramayı kapama manevrası yalnız çok düşük hızlarda gerçekleştirildiğinde kullanılır. Yalnızca bir tek dönme yönü olduğunda kavramayı kapama manevrası bakışımsız bir diş düzeni kullanarak kolaylaştırılır; bu bakışımsız diş düzeni ayrıca, çeken mil rölanti durumuna girdiğinde ya da durduğunda çekilen mile devinimini sürdürme olanağı vererek debreyajın otomatik olarak gerçekleştirilmesini sağlar.

—Teknol. Bir kavramanın ayırtedici özellikleri bağlanacak millerin hizalanma hatalarının önemine, türüne ve büyüklüğüne, aktarılacak kuvvet çiftinin değerine, giderilmesi gereken olası sarsıntılara ve titreşimlere bağlıdır. Bir kavrama bükülmez, yarı esnek, esnek, eklemli ya da hidrolik olabilir. Miller arasında geçici bir bağlantı kurmak gerektiğinde tedrici etki yapan kavramalar kullanılır.

• *Bükülmez kavrama.* Genellikle dövmeyle elde edilen ya da millere kamalanmış ya da baskıyla birleştirilmiş iki tabladan oluşur; bu iki tabla makaslamaya çalışan hassas cıvatalarla birbirine bağlanır. Bu tür bir kavrama, darbelere yol açmamak için yatakların çok iyi bir biçimde hizalanmasını gerektirir; bu nedenle genellikle daha bükülgen bir düzenek kullanmak zorunlu olur.

• *Yarı esnek kavrama.* Bu da bir önceki gibi iki tabladan oluşur. Tablalardan birine tespit edilen cıvatalar ya da fırdöndüler, ikinci tablada açılmış yuvalara sıkı geçirilmiş kauçuk burçlara girer ve böylece ikinci tablayı devindirir. Bu, orta güçteki donanımlarda en yaygın olarak kullanılan sistemdir; titreşimlerin aktarılmasını yeterince etkili bir düzeyde önler ve sert kavramalar kadar duyarlı bir hizalama gerektirmez.

• *Esnek kavrama.* Bu tür kavramada her iki tabla da, eksene dik olan bir düzlemde almaşık olarak yerleştirilen ve esnek bir diskle birbirine bağlanan fırdöndülerle donatılmıştır.

Sachs belgesine göre

bir sürtünmeli kavramanın işleyiş ilkesi ve ekorşesi

Hooke kavraması (eşhareketli) ardışık iki kardan kavramadan oluşur

Oldham kavraması (eksenleri yakın iki koşut mili birleştirmeyi sağlar)

esnek kavrama

çeşitli mekanik kavrama tipleri

• *Eklemli kavrama.* Koşut ancak hizalanmamış (Oldham kavraması) ya da kesişen (kardan* kavrama) milleri birleştirmede kullanılır.
• *Hidrolik kavrama.* Sanayide, anlık yük değişimlerinin etkisinde kalan ya da aşırıyüklemenin etkisiyle sıkışabilen, eylemsizliği yüksek makinelere kumanda etmede kullanılır; bu tür kavramalar makineyi sık sık çalıştırmaya olduğu kadar uzun süre çalışmaya karşı da dayanıklıdır. Aktarma, içerisine iki milin daldırıldığı sızdırmaz bir karter içindeki özel bir yağla sağlanır. Devindirici milin ucunda çark kanatları ya da radyal kanatlar taşıyan bir rotor vardır; bu rotorun dönüşü yağa bir merkezkaç devinimi verir. Bu dönüş diğer mile bağlı olan ikinci rotoru devindirir. Otomatik hidrolik vites kutularında bu tip kavramalar kullanılır.
• *Dişli kavrama.* Dişli kavrama ilkesi otomobillerde "doğrudan kavrama" yapmada yani motor milini bir ara organdan geçmeksizin transmisyon miline birleştirmede kullanılır; bunun yanı sıra askeri arazi taşıtlarında diferansiyelin iki yarım milini birbirine birleştirmek ve böylece tekerleklerin patinaj yapmasını önlemek için de yararlanılır.

Hasan Kavruk

KAVRAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (somut) kavramak,* bir şeyi sıkıca tutmak amacıyla tek ya da iki elle yakalamak: *Kolunu kavradı, kendisine doğru çekmeye başladı. Bir kimseyi belinden kavramak. Kılıcın kabzasını kavramak. Sabanın sapını sıkıca kavradı.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) kavramak,* anlamak, anlamını çözmek, algılamak: *Konunun özünü kavrayabildiğini sanmıyorum. Yaptığın imayı kavrayamadı.*
—Fels. Kant'a göre, imgelemin bir nesneyle ilgili olarak işlev görmesi. ("Gerçekten de, imgelemin görevi, sezginin çeşitli verilerinin bir tablosunu oluşturmaktır. Bunu yapabilmek için imgelemin, etkinliği sırasında önce izlenimleri alması, yani onları kavraması [alm. *apprehendieren*] gerekir" *Kritik der reinen Vernunft* [Salt aklın eleştirisi], 1,1,1.)
—Kuşç. Çakırkuşundan söz ederken,avını pençeleriyle tutmak.

◆ **kavranmak** ya da **kavranılmak** edilg. f. Kavramak eylemine konu olmak.

◆ **kavratmak** ettirg. f. *Bir şeyi (bir kimseye) kavratmak,* bir kimsenin onu anlamasını, algılamasını, kavramasını sağlamak.

KAVRAMBİLİM a. Dilbil. Dilsel göstergeden yola çıkarak kavramın belirlenmesine yönelen anlam incelemesi. (Kavrambilimsel yöntem, adbilimsel yöntemle karşıtlaşır.)

KAVRAMCILIK a. Tümelin şeylerde, var olduğunu, şeylerden ayrıldığı zaman, gerçekçilerin ileri sürdükleri gibi kendi başına bir gerçeklik, ya da adcıların ileri sürdükleri gibi salt bir sözcük değil düşüncenin öz yapısını belirten zihni bir kavram olduğunu ileri süren felsefe öğretisi.

—ANSİKL. "Kavramcılık", Abelard'ın tümeller sorununa getirdiği çözüme, felsefe tarihçileri tarafından verilen addır. Abelard, ne Guillaume de Champeaux ve gerçekçiler gibi, bir genel fikrin (tür ya da cins fikri) kendi başına var olan bir öz olduğunu; ne de Roscelin de Compiègne ve adcılar gibi, bu fikrin salt bir söz *(flatus vocis)* olduğunu kabul eder. Abelard'a göre, cinsler kendi başlarına var olamazlar; ancak bazı bireysel öznelerin -var olan bazı bireysel öznelerin- yüklemi olarak var olabilirler; bunun için, Abelard, ancak yüklem olabilen *(sermo praedicabilis)* bir ifadeye tümel adını verir.
Abelard'ın öğrencileri, *De intellectibus* ve *De generibus et speciebus* gibi, yazarı bilinmeyen yapıtlarda, buna benzer kuramlar geliştirdiler. Bu sonraki yapıtta, her bireyin, kendi türünü oluşturan bir madde ile bireyliğini oluşturan bir biçimden meydana geldiği savunulur. Örneğin Sokrates'in maddesi "insan", biçimiyse "sokrateslik" tir; "sokrateslik" biçimi, ancak Sokrates'in bireyliğinde var olduğuna göre, bu biçimi taşıyan madde, yani "insan" türü için de aynı şey haydi haydi geçerlidir.
"Kavramcılık" sözcüğü XI. ve XII. yy.'larda kullanılmıyordu; o dönemde yalnızca iki parti, "adcılar" ve "gerçekçiler", yani tümellerin gerçekliğini kabul edenlerle etmeyenler ayrımı yapılıyordu: kavramcılık, tümelleri yüklem kavramlarına indirgediğine göre, tümellerin gerçekliğini kabul etmiyordu; dolayısıyla adcılığın değişik bir biçiminden başka bir şey değildi.

KAVRAMLAŞMAK gçz. f. Kavram durumuna gelmek.

KAVRAMSAL sıf. Kavramla ilgili, kavram niteliğinde olan.
—Çağ. sant. *Kavramsal sanat,* düşünceyi sanat yapıtının maddesel gerçekliğinden üstün tutan sanat akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dilbil. *Kavramsal alan,* sezgisel olarak deneyimle sınırlanmış bir dış gerçeğe ilişkin terimleri bir araya getiren alan (örn. evcil hayvanlar, çiçekler vb.). || *Kavramsal dilbilgisi,* dilin, evrensel, dil dışı düşünce ulamlarını aktardığı varsayımından yola çıkan dilbilgisi.
—ANSİKL. Kavramsal sanat, 60'lı yılların sonunda, minimal sanatın mantıksal devamı olarak ortaya çıktı. Biçimlerin aşırı derecede yalınlaştırılması, Kosuth ve Lawrence Weiner gibi amerikalı sanatçılarda, estetiğin reddi, biçim kaygısından uzak bir sanat anlayışı düşüncesi ve kişisel bir sanat dilinden uzaklaşmayla sonuçlandı. Sanat kavramının irdelenmesine, sanatın tanımının yapılmasına ve sanatın diğer düşünce alanları içindeki yerinin saptanmasına önem verildi; felsefe, dilbilim (Kosuth) ve matematik (fransız Bernar Venet) örneklerinden yola çıkılarak, sanat, kendi işlevinin sorgulanmasında kullanıldı ve yeni bir bilgi aracı olarak görüldü. Buna karşın, düşüncelerin ifade edilmesi görselleştirme ve resim mekânı bakımından sorunlara yol açtı. Bunlara çeşitli çözümler getirildi. Çözümler soğuk ve "arı" (basılı metinler, grafikler, büyütülmüş fotoğraflar, vb.) olabildiği gibi, özellikle gereçlerin seçimi bakımından belli bir lirizmi de koruyabiliyorlardı.
Tasarım bakımından karmaşık olan kavramsal sanat, ABD ve Büyük Britanya'da daha sonra tüm Avrupa'da çok değişik yapıda çalışmaları bünyesinde topladı: Kosuth, Weiner, Venet, ingiliz "Art-Language" grubu (Terry Atkinson, David Bainbridge, Michael Baldwin ve Harold Hurrell), Roger Cutforth ve Mel Ramsden ile sanat dili üzerine araştırmalar, hollandalı Dibbets ("perspektifte düzeltmeler"), amerikalı David Lamelas ("yöntemlerarası yüzleştirme") amerikalı Mel Bochner ve alman Hanne Darboven ("alan ölçümleri") ya da ingiliz Victor Burgin ile yeni sanat biçimlerinden yola çıkarak (Douglas Huebler'in "jestler"i, Gilbert ve George'un "el ilanları" ve "canlı heykeller"i, M. Broodthaers'in "müze"si, On Kawara'nın "posta*"ları vb.) sanat yapıtı üzerinde araştırmalar. Kavramsal bir yaklaşım içinde yeni sanat gereçleri arayışı, yoksul* sanat, land*, art ve eylem*'de gelişme olanağı buldu.

KAVRAMSALLIK a. Bir bilginin kavramsal niteliği.

KAVRANABİLİR sıf. Fels. **1.** Tamalgı nesnesi olabilen. **—2.** Platon'a göre, duyularla algılananın tersine, akılla kavranan şeye denir. (Platon'a göre kavranabilir olma, düşünceyle algı arasındaki bir kopukluğa dayanır. Platon şöyle der: "İdealar görülen şeyler değil, düşünülen şeylerdir" [*Devlet,* 6, 507.) **—3.** Kant'a göre, duyulur dünyanın yasalarından bağımsız bir eylem için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Fels. Platon'a göre idealar dünyası.
—ANSİKL. Fels. Kant şöyle yazar: "Bir duyu nesnesinde kendisi görüngü olmayan şeye kavranabilir diyorum. Öyleyse duyulur dünyada görüngü olarak düşünülmesi gereken şeyin kendinde de, kendisi duyulur sezgi nesnesi olmamakla birlikte, görüngülerin nedeni olabilmesini sağlayan bir güç varsa, o zaman böyle bir varlığın nedenselliği, önce kendi eylemi bakımından *kavranabilir* ya da kendinde şeyin nedenselliği olarak, sonra da eylemin etkileri bakımından *duyulur* ya da duyulur dünyadaki bir görüngünün nedeni olarak iki bakımdan ele alınabilir" (*Kritik der reinen Vernunft,* 1, 2, 2).

KAVRANABİLİRLİK a. Fels. Kavranabilir olanın niteliği.

KAVRANILAMAZ sıf. Anlaşılması, zihinde oluşturulması, anlatılması, akılla kavranılması olanaksız ya da güç olan.
—Fels. Kavranılamazlıkla ilgili.

KAVRANILAMAZLIK a. Fels. Yunan kuşkucularında ve özellikle Arkesilas'ta herhangi bir şeyi kesinlikle bilmenin olanaksızlığı.

KAVRANILMAK → KAVRAMAK.

KAVRANMAK → KAVRAMAK.

KAVRATMAK → KAVRAMAK.

KAVRAYICI sıf. Fels. Tamalgılama yetisi olan.

KAVRAYIŞ a. Bir şeyi anlama, kavrama, algılama yetisi: *Kavrayışı zayıf, güçlü.*
—Fels. Kant'a göre, bilincin, algılardaki çeşitliliği tasarımlama edimi. ("Demek ki bizde, bu çeşitliliğin bireşimini yapan bir etkin güç vardır. Buna imgelem diyoruz, onun algılar üzerinde doğrudan kendini gösteren eylemine de kavrayış [alm. *Apprehension*] adını veriyoruz [*Kritik der reinen Vernunft* (Salt aklın eleştirisi), 1, 1, 1].)
—Ruhbil. *Kavrayış alanı,* kısa vadeli algı ve bellek etkinliklerinde gözlemlenen sınırlılığın geleneksel adlandırılması. (Bu süreçlerde en yüksek yeteneğin genişlik ölçüsü 5-10 birim arasındadır.)

KAVRAYIŞLI sıf. Anlama, kavrama, algılama yetisi güçlü kimse için kullanılır.

KAVRAYIŞSIZ sıf. Kavrama yetisi gelişkin olmayan kimse için kullanılır.

KAVRUK sıf. **1.** Kavrulmuş olan. **—2.** Yaşıtlarına oranla gelişmemiş, zayıf, cılız kalmış bir kimse için kullanılır: *Kavruk bir çocuk.* **—3.** *Kavruk bitki,* erişkin biçimine ulaşmadan önce büyümesi duran bitki.

■**KAVRUK** (Hasan), türk ressam (Akseki 1919). Gazi eğitim enstitüsü resim bölümü'nü bitirdi (1943). 1947-1949 arası Paris'te André Lhote atölyesinde çalıştı, ayrıca Jean Lombard atölyesinde soyut resimle ilgilendi. Ducos de la Haille'un yanında fresk eğitimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra Çapa eğitim enstitüsü resim atölyesi şefi oldu. Milli eğitim bakanlığı müfettişliği (1952-1965), 1965'ten, emekliye ayrıldığı 1982 yılına değin, kuruluşunda yer aldığı Devlet tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu'nda öğretim üyeliği yaptı. 59 kişisel sergi açan sanatçı, yurtiçinde ve yurtdışında birçok karma sergiye katıldı, çeşitli ödüller kazandı. Yapıtlarından bazıları Ankara Milli kütüphane, İstanbul, İz-

Hasan Kavruk'un bir yapıtı

mir, Ankara Devlet resim ve heykel müzeleri, New York Grey Art Gallery, Üsküp Devlet müzesi, Avusturya Bregenz Vorarlberger Landesmuseum, Tokyo Devlet müzesi, Floransa portre galerisi, Selanik Devlet müzesi vb. koleksiyonlarındadır.

KAVRUKLUK a. Gelişmemiş, cılız kalmış bir kimsenin, bir bitkinin vb. durumu.

KAVRULMA a. Kavrulmak eylemi.

KAVRULMAK → KAVURMAK.

KAVSARA a. (ar. *ḳavṣara*). *Esk.* Hurma dalı ya da kamıştan yapılmış iki yanı kulplu sepet, meyve sepeti. **—2.** Kavsarası dar, çabuk sinirlenen, titiz.

KAVSEYN a. (ar. *ḳavs*'in ikili çoğl. *ḳavseyn*). *Esk.* **1.** İki kavis. **—2.** İnsandaki kaşlar.

KAVSİ Tebrizi, asıl adı **Alican,** türk şair (Tebriz XVII. yy.). Dedesinin ve babasının da aynı mahlasla yazılmış divanları vardı. Isfahan'da medrese öğrenimi gördü. Azeri lehçesiyle söylenmiş, halk şiirinden de izler taşıyan şiirleri çok sevilmiş, halk arasında yayılmıştı. Aşktan, gurbetten söz eden gazelleri *Divan*'ındadır. Bu yapıtın eksik bir nüshası İstanbul Üniversitesi kütüphanesi'ndedir (no. 5478).

Kav-silumina, Sri Lanka kralı Parakrama Bahu II (1236-1270) tarafından yazıldığı sanılan şiir. Mahakavya (süslü uzun şiir) türünde yazılan ve on beş kantoya bölünen 770 dizeden oluşan şiirde, Kusacataka'nın öyküsüyle Bodhisattva'nın doğuş öyküsü anlatılır.

KAVŞAK a. Birden çok yolun, sokağın kesiştiği; çarpışma tehlikesini önlemek, bazen de trafik akışını kolaylaştırmak için çeşitli düzenlemelerin yapıldığı yer: *Kavşaktan sağa dönünüz.* (Bk. *ansikl.* böl. Bayınd.)

—Anat. İki damarın birleşme noktası. || *Pirogov kavşağı,* iç jugular toplardamar ile köprücükaltı toplardamarının kol-kafa toplardamar kökünü oluşturmak üzere birleştiği yer. || *Temel kavşak, arka kavşak,* kafatasının alt ve arka bölgelerinde beyin -omurilik sıvısının toplandığı örümceksizar altı aralıklarına verilen ad.

—Bayınd. *Dönel kavşak,* bir göbek çevresinde tek yönlü trafik akışını sağlayan kavşak. || *Katlı kavşak,* iki ya da daha çok karayolu ya da otoyol arasında eşdüzeyli kesişme olmadan bağlantı kurulmasını sağlayan kavşak. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dilbil. SINIR'ın eşanlamlısı.

—Dy. Hat bağlantısı. || *Ana hat kavşağı,* bir garın dışında yer alan kavşak. || *Kavşak garı,* iki ya da daha çok demiryolu hattının ya da ağının birleştiği yer.

—Hidrol. Akarsuların, buzulların ya da deniz akıntılarının birleştiği yer. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kavşak değiştirme,* başka bir akarsuyla birleşen bir akarsuyun yolunu değiştirmesi.

—İnş. *Tonoz kavşağı,* aynı kemer taşının iki eğiminin tonoz köşesi üzerinde oluşturduğu açı.

—Jeomorfol. *Kavşak basamağı,* ana vadi üzerindeki asılı bir yan vadiyi ayıran ani düzey değişikliğinden doğma buzul engebe biçimi.

—Mad. oc. İki galerinin kesişme noktası.

—Nöroanat. *Herophilos kavşağı,* artkafa kemiğinin iç tümseğinin karşısındaki toplardamar kavşağı. (Üst boylamasına sinüs, doğru sinüs ve artkafa sinüsü buraya açılır. Arka yırtık deliklere doğru giden iki yan sinüs buradan başlar.)

—ANSİKL. Bayınd. Bir kavşağın düzenlenmesinde, görüşü iyileştirme, yöneltici adalarla trafik akışını yöneltme, ışıklı işaret cihazları yerleştirme ve farklı düzeylerde kesişen yollar yapma gibi işlemler yerine getirilir. Otoyollarda zorunlu olan farklı düzeyli kavşaklar, yonca, üçgen vb. gibi karmaşık düzenlemelere yol açabilir.

• *Katlı kavşaklar,* yol sayısına, dolayısıyla gerçekleştirilecek bağlantı sayısına göre az çok karmaşık olur. Öyle ki, iki otoyolun basit bir kesişmesi, belirli bir yolda yönünü değiştirmeden ilerleyen araçlar göz önüne alınmazsa, 8 farklı katlı kavşak düzenlemesine olanak verir. Yonca, trompet vb. biçimlerinde çeşitli katlı kavşak türleri vardır. Kent içinde katlı kavşakların az yer kaplaması isteneceğinden, çok karmaşık sanat yapıları trafik akışını 3 hatta 4 düzeye dağıtabilir. Hızlı taşıtlarla ağır taşıtların kesişmesini önlemek için, sapan yolların ana yollara sağdan saplanması gerekir.

—Hidrol. Genellikle kavşaktan sonra genişlik, genişliklerin toplamından küçüktür, ancak yatak daha derindir ve hız artar. Bununla birlikte, sular birbirine yavaş yavaş karışır. Kavşak noktasında çoğunlukla bir alüvyon birikintisi oluşur ve genellikle aşağı çığıra doğru yer değiştirir. Kuramsal olarak, nehir bir denge profiline ulaşmak üzereyken kavşak da nehir kolu için bir taban düzeyi oluşturur.

KAVŞAMAK → KAĞŞAMAK.

KAVTHULE ya da **KAVTHOOLEİ eyaleti,** esk. **Karen eyaleti,** Birmanya'nın doğusunda sınır eyaleti, Kayah eyaletinin G.'inde, Tayland sınırında; 28 726 km²; 1 000 500 nüf. Merkezi *Pa-an.*

KAVUK a. (esk. türkç. *kav,* içi boş şey' den *kav-u-k*). **1.** Esk. giy. Çuhadan yapılmış üzerine sarık sarılan erkek başlığı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* İçi boş şey. **—3.** *Esk.* Sidik torbası; mesane: "*Kaynamış şarap böğrek ve kavukta kum ve taş bitüre*" (Yadigar-ı İbni Şerif, XIV. yy.). **—4.** *(Birine) kavuk sallamak,* bir kimsenin yaptığı her şeyin doğru olduğunu dile getirerek ona yaranmaya çalışmak, dalkavukluk etmek. || *Kavuğu büyük kendi küçük şalgem efendi,* önemsiz, değersiz bir kimse olmasına karşın kendilerini büyük gören ve göstermeye çalışan kimseler için kullanılır

—Esk. giy. *Kavuk fitili,* kavuğun dikiş yerlerini örtmek için kullanılan yuvarlak şerit. || *Kavuk kalıbı,* kullanılmadığı zamanlarda biçiminin bozulmaması için kavuğun üzerine geçirildiği baş biçimli kalıp. || *Kavuk örtüsü,* kavuğun tozlanıp kirlenmesini önlemek amacıyla kullanılmadığı zamanlarda üzerine örtülen örtü. (Genellikle değerli kumaşlardan yapılır ve üzeri işlemeli olurdu.) || *Molla kavuğu,* ilmiye sınıfından olanların giydiği kavuk. || *Telli kavuk,* sadrazam ve vezirlerin giydiği kallavi kavuk.

—ANSİKL. Giy. Kavuk, ilk kez Bayezit I döneminde (1389-1402) kullanılmaya başlandı. Daha sonra divan üyeleri ve komutanlar tarafından da giyildi ve giderek yaygınlaştı. Daha çok devlet görevlilerinin, ilmiye sınıfından olanların ve bazı tarikatçıların kullandığı bir başlık türüydü. Halk arasında giyilmezdi. Mahmut II'nin 1828'deki giyime ilişkin düzenlemelerine değin kullanıldı.

Yüzü çuhadan olan kavuğun, astarıyla yüzü arasına pamuk tabakası konarak dik durması sağlanır, bu pamuk tabakası kavuğun türüne göre belirlenmiş dikişlerle (kafesli, baklavalı, dilimli vb.) dikilirdi. Üzerine çeşitli biçimlerde sarık sarılırdı. Biçimlerine, üzerine sarılan sarığa, kullanıldığı döneme ve kişilere göre çeşitli adlar alırdı. Kallavi*, mücevveze*, horasani*, selimi*, yusufi*, örf*, kâtibi*, molla kavuğu, taç* başlıca kavuk türleriydi.

KAVUKÇU a. **1.** Eskiden, kavuk yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** Bir kimseye yaranmak için, onun her söylediğini doğru bulup onaylayan kimse; dalkavuk.

KAVUKLU sıf. Kavuk giymiş kimse için kullanılır.

Kavuklu, ortaoyununun iki eksen kişisinden biri. Gölge oyunundaki Karagöz'le özdeş bir tiplemedir. Oyunda halkın sağduyusunu ve dünya görüşünü temsil eder. Dışadönük, iç tepkilerini hemen açığa vuran, olduğu gibi görünen, dürüst, düşündüğünü çekinmeden söyleyen, eliaçık bir kişiliği temsil eder. Hileye pek aklı ermez; yapsa da kendini ele verir. Konuşması kaba sabadır. Güzel sözler söylemeye özenirse de, beceremez. Çabuk kanar, ticarete yatkın

Pictor-Aarons

Birmingham'da (Büyük Britanya) bir "katlı **kavşak**"ın havadan görünüşü

değildir. Çıkar sağlamak amacıyla başkalarına yaranmayı, boyun eğmeyi beceremediğinden çoğunlukla işsizdir. Geçim sıkıntısı yüzünden istemediği işleri yapmak zorunda kalır. En önemli özelliği bilgiç, ukala Pişekâr*'a verdiği, tekerlemelerle dolu, nükteli yanıtlardır.

Giyinişi şöyledir: başında beyaz sarık sarılmış dilimli kâtibi kavuk, üstünde en üst düğmesi açık bırakılmış beyaz gömlek, ön parçaları kuşak arasına sokulmuş üçetek entari, belinde göbeğinden aşağı büyük bir düğümle bağlanmış şal kuşak, sırtında geniş yenli kırmızı biniş, altta şalvar ve ayaklarda sarı çedik pabuç. Çoğunlukla binişinin (cübbesinin) eteği beline sokulmuştur. Konuşurken ara sıra başını sallayıp kavuğunu gözlerinin üstüne indirir, ama yere düşürmez; çediğini (yemenisini) arkadan havaya fırlatarak sektirir. XIX. yy. sonu ve XX. yy.'ın ilk yarısındaki ünlü kavuklular arasında Abdürrezzak, Abdi Efendi, Kavuklu Hamdi, Kel Hasan, Naşit Özcan ve İsmail Dümbüllü sayılabilir.

Kavuklu arkası, ortaoyununun öndeyiş bölümünde Kavuklu'nun ardı sıra gelen onun gibi giyinmiş cüce ya da kambur tipi. Karagöz oyunlarındaki Beberuhi'nin özdeşidir. Ara bozucu, yaygaracı, sırnaşık, sövüp sayan, başkalarını kızdırmaktan hoşlanan, sevimsiz bir kişiliği temsil eder. Kusurlu olduğundan davranışları hoşgörüyle karşılanır. Kavuklu'yla aralarında geçen söyleşmede verdiği ters yanıtlar, bölümün güldürü öğelerinden birini oluşturur.

KAVUKLU HAMDİ, türk ortaoyunu ve tuluat sanatçısı (İstanbul 1841 - *ay. y.* 1911). Ortaoyununa Hacı Bekçi yönetimindeki Han kolu'nda başladı. Kısa sürede çıraklıktan kolbaşılığa yükseldi. Tiyatroyu osmani'ye girdi, topluluğun yöneticisi Güllü Agop'la aralarında çıkan anlaşmazlık nedeniyle kısa süre sonra buradan ayrıldı. Büyük İsmail, Küçük İsmail ve Paçavracı İsmail efendilerle birlikte, Zuhuri kolu adıyla bir ortaoyunu topluluğu kurdu (1875). Bu toplulukta sergilediği oyunlarla, tuluat tiyatrosunun ortaya çıkmasına da öncülük etti. Kısa sürede ünlenen topluluk, Hayalhanei osmani adını aldı. Beyoğlu'ndaki Bella Vista tiyatrosu'nda ve kentin çeşitli yerlerindeki bahçe ve gazinolarda çeşitli oyunlar sergiledi. Mehmet Efendi'nin Şehzadebaşı'ndaki tiyatrosunda yaptıkları bir gösteri sırasında locaların çökmesi üzerine (1882), uzun süre kapalı salonlarda oynamadı. Küçük İsmail'le birlikte kurdukları Temaşahanei osmani topluluğu ile yeniden tuluat yapmaya başladı. Topluluk *Afife Anjelik* ve *Ayyar Hamza* oyunlarını sergiledikten sonra dağıldı. Bundan sonra uzunca bir süre yalnız ortaoyunuyla ilgilendi; kışları Şehzadebaşı, Beyoğlu ve Aksaray'daki çeşitli salon-

Kavuklu Hamdi

meyve kesiti

sarı kavun

larda, yazın kentin değişik yerlerindeki bahçe ve gazinolarda gösteriler yaptı. 1897'de Ali Rıza Efendi ile birlikte Meserrethanei osmani topluluğu'nu kurdu, ancak bir yıl sürdürebildi. Az sayıda olmak üzere bazı tiyatro topluluklarında da roller aldı.

Ortaoyununun önde gelen adlarından biri olan Kavuklu Hamdi, tuluat tiyatrosunun da kurucularındandır. Rol aldığı oyunların başlıcaları: *Ayyar Hamza* (1872); *Tayyarzade* (1875); *Talihsiz delikanlı* (1875); *İşkilli Memo* (1875); *Fettan Çelebi* (1876); *İftiradan halas* (1876); *Madam Angot'un kızı* (1877); *Servet Bey hikâyesi* (1881); *Asılmış bir adam* (1884); *Afife Anjelik* (1884).

KAVUKLUK a. *Esk.* Kavuk koymaya yarayan küçük raf.

—ANSİKL. Kavuklar giyilmediği zamanlarda bir tülbente sarılarak kavukluğa konurdu. Kavukluklarn, üzeri fildişi, sedef ve bağa kakmalı, oymalı, yaldızlı ve yazılı olanları vardı. Edirnekâri* ya da Edirneişi denen lake kavukluklar ünlüydü.

■**KAVUN** a. **1.** Meyveleri için yetiştirilen ve pek çok çeşidi bulunan sürüngen gövdeli biryıllık bitki. (Bil. a. *Cucumis melo;* kabakgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu bitkinin sarı-yeşil kabuklu, turuncu renkte, tatlı, etli sulu, yuvarlak ya da oval, iri meyvesi.

—ANSİKL. Kavun otsu bir bitkidir; gövdesi yerde metrelerce uzayabilir. Yaprakları oldukça büyük, yürek biçiminde ve belli belirsiz köşelidir. Çiçekleri sarıdır, yaprakların koltuğundan çıkar, bireşeyli ve birevciklidir. Tozlaşma böceklerle sağlanır. Meyvesi tatlı, sulu ve hoş kokuludur. Ağırlığı 1-6 kg arasında olabilir.

Kavunun anayurdu Ön Asya'dır. Dünyanın en güzel kavunları Türkiye'de yetişir. Bunlar erkenci kavunlar ve geç kavunlar olarak iki gruba ayrılır. Erkenci kavunların en önemlileri *topatan* ve *kantalup* denen ince kabuklu sarı kavunlardır. Bunlar erken olgunlaşır ve kısa sürede tüketilir. Geç kavunların en önemlileri *altınbaş* ve *hasanbey* kavunlarıdır. Altınbaş en çok üretilen kavun çeşididir. Rengi sarı ile karışık yeşil, eti turuncu ve çok lezzetlidir. Trakya, Marmara ve Ege bölgesinde yetiştirilir. Bu kavunlar, yetiştirildikleri yörelerde değişik adlarla (bostan, düvlek, vb.) anıldığından altınbaş adı seyrek kullanılır. Hasanbey kavunu koyu yeşil ve buruşuk kabukludur. Çok tatlı ve sıkı etlidir; saklamaya ve uzağa taşımaya elverişlidir. En çok Batı Anadolu'da (İzmir, Manisa, Balıkesir) yetiştirilir. Türkiye'nin yıllık kavun üretimi ortalama 1,5 milyon ton dolayındadır.

çiçek

mevve kesiti

kavunağacı (...s medica)

■**KAVUNAĞACI** a. Akdeniz ülkelerinde (Korsika, İtalya, Kuzey Afrika) eskiden beri yetiştirilen, kısa dikenli ağaç. (Bil. a. *Citrus medica;* sedefotugiller familyası.)

—ANSİKL. Kavunağacına Türkiye'nin güneyinde de ender olarak rastlanır. Meyvesi (ağaçkavunu) sarı renkte, hoş kokulu, 10 -20 cm uzunlukta, kalın kabuklu ve oval biçimdedir; biçimi ve rengiyle kavunu andırır. Etli kısmı çeşidine göre ekşi ya da tatlı olur. Meyvesi yenir. Çekirdekleri midevi ve kurt düşürücü ilaç olarak kullanılır. Osmanlı döneminde tanınmış bir ilaçtı.

KAVUNİÇİ a. Pembeye çalan sarı renk.
◆ sıf. Bu renkte olan şey için kullanılır: *Kavuniçi elbise.*

KAVUNLU, Gaziantep'in Nizip ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 553 nüf. (1990). Yakınında antik Zeugma* (daha sonra Fırat Seleukeiası adını aldı) kentinin kalıntıları vardır.

KAVUNLU, Gaziantep'in Nizip ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 573 nüf. (1985). Yakınında antik Zeugma* (daha sonra Fırat Seleukeia'sı adını aldı) kentinin kalıntıları vardır.

KAVUR (Ömer), türk film yönetmeni (Ankara 1944). Fransa'da sinema sosyolojisi ve sinema öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten sonra önceleri kısa metrajlı, belgesel filmler çekti. İlk konulu ve uzun metrajlı filmi 1974'te çektiği *Yatık Emine*'dir. 1979'da yönettiği *Yusuf ile Kenan*, Uluslararası Milano film festivali'nde büyük ödüle değer görüldü (1980). *Kırık bir aşk hikâyesi* (1982) ile 19. Antalya Altın portakal film festivali'nde en iyi yönetmen ödülünü kazandı. Senaryosunu Barış Pirhasan'la birlikte hazırladığı *Amansız yol* (1985), 1986 Uluslararası İstanbul sinema günleri'nde en iy üç film arasına girdi. 1986'da Yusuf Atılgan'ın romanından uyarladığı *Anayurt oteli,* 1987 İstanbul sinema günleri'nde ve 1987 Nantes Üç kıta film şenliği'nde (Fransa) en iyi film ödülünü, 44. Venedik film şenliği'nde Uluslararası sinema eleştirmenleri federasyonu ödülü'nü, Valencia film şenliği'nde üçüncülük ödülünü kazandı. *Gece yolculuğu* (1988) adlı filmi 25. Antalya Altın portakal film festivali'nde en iyi film ve en iyi yönetmen ödüllerini aldı. Son filmi *Gizli yüz*'dür (1991).

KAVURGA a. Buğday mısır vb. tahılların kuruyemiş gibi yenilmek üzere kavrulan taneleri.

KAVURMA a. **1.** Kavurmak eylemi. **—2.** Kendi yağı ve suyu ile pişirilip kavrulmuş et. (Bk. *ansikl.* böl. Mutf.)

—Bes. san. Bazı besin maddelerinin açık havada ısıyla işlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Birac. Malt yapımında, çimlenme sonucunda elde edilen yeşil maltın sıcak havayla kurutulup aromalandırılmasını öngören son aşama.

—Cev. hazl. Yüksek sıcaklıkta, bir gazın katı bir madde üzerine etkisi. (Katı madde üzerinde uygulanan tepkimeye göre çeşitli kavurma türleri vardır: yükseltgen kavurma, indirgen kavurma, klorürleyici kavurma, kükürt giderici kavurma vb. Mıknatıslayıcı kavurma hematiti manyetik demir okside dönüştürür.)

—Metalürj. ve Kim. Bir cevheri, ateşe dayanıklı bir maddeyi erime noktasının altında ısıtma. (Eşanl. KALSİNASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Kızartılmış, kavrulmuş olan: *Kavurma et.*

—ANSİKL. Bes. san. Kavurmanın amacı, işlenen ürünleri kurutmak, bazı zararlı maddeleri yok etmek, bunlara esmer bir renk kazandırmak ve özgün aroma niteliklerini geliştirmektir. Kahve ve kakao, bazı bileşenlerinin yok edilmesi ve özel aromaların geliştirilmesi amacıyla kavrulur. Kavurma uygulaması, fransız tipi kara tütünlerin işlenmesinin ayırtedici bir özelliğidir. Önceden mayalanmış ve kıyılmış tütünlere sac üzerinde oldukça yüksek ısı uygulanarak gerçekleştirilir. Amacı, nem oranını, tütün ya da sigaraların paketlenmesine elverişli bir düzeye getirmektir.

—Birac. Kavurma, 1 ya da 2 katlı fırınlarda 24 ya da 48 saatte yapılır. Kavurmanın ilk aşaması yeşil maltın az sulu ortamda kurutulmasıdır; bu aşamada arpadaki enzimler besinleri parçalamaya devam eder; ikinci aşamada, sıcaklık 80 °C'a kadar çıkar ve bu aşamada malt özel bir aroma kazanır; ayrıca maltın kavrulması tamamlanarak nem oranı % 4,5'a kadar düşürülür.

—Metalürj. ve Kim. İki tür kavurma ayırt edilir: *kimyasal tepkimesiz kavurma* ve *kimyasal tepkimeli kavurma.* Kimyasal tepkimesiz kavurma bir cismi kurutmada, bir cevheri parçalamada ya da iki ürünü ayırmada kullanılır; kimyasal tepkimeli kavurmanın birçok tipi vardır:

a) basit kavurma ürünün doğrudan bozunmasına yol açar; buna örnek olarak kavurmayla oksit ve karbondioksit veren karbonatlar gösterilebilir;

b) yükseltgen kavurma sülfürlü bir cevherin oksit haline dönüşmesini sağlar (çinko için kullanılan işlem);

c) indirgen kavurmada oksit, karbonla, karbonmonoksitle, hidrojenle vb. ile indirgenir;

d) klorürleyici kavurma;

e) karbürleyici kavurma;

f) buharlaştırıcı kavurma (nikel elde etmede kullanılan Mond yöntemi).

—Mutf. Kavurma genellikle yağlı koyun ya da besili dana etinden yapılır. Av hayvanlarının, kümes hayvanlarının etinden de kavurma yapılabilir. Bazı yörelerde çeşitli av, kümes hayvanları ve koyun ya da dana eti birlikte kavrulur.

Kavurma yapılacak etin, içinde kan kalıp kavurmanın koku ve lezzetini bozmaması için iyice yıkanması gerekir. Büyük kemikleri de çıkartıldıktan sonra kuşbaşı doğranan etler tuzlanıp çukur bir tencereye konur. İlkin orta, daha sonra hafif ateşte sularını salıp çekinceye değin pişirilir. Etler suyunu çekip cızırdamaya başlayınca, hafif ateş üzerinde kendi yağıyla, koyu bir renk alıncaya değin karıştırılarak kavrulur. Etler yeterince yağlı değilse, içerisine kuyruk yağı ya da sadeyağ konur. Soğuyunca temiz bir kaba alınıp biçimlice bastırılır ve üzerindeki yağlar dondurularak saklanır. Miktar olarak çoksa, tenekelere ya da küpe basılıp ağzı sıkıca kapanır (mühürlenir). Taze olarak yenebildiği gibi tenekelere basılıp kışlık et gereksinimini karşılamak üzere de kullanılır. Anadolu'nun birçok yöresinde başlıca kışlık yiyeceklerdendir.

KAVURMAÇ a. Kavrulmuş buğday taneleri.

KAVURMAK g. f. **1.** *Bir besin maddesini kavurmak,* kızgın yağda ya da yağsız olarak bir kapta çevirerek, onun renk değiştirmesini sağlamak: *Et, soğan, kavurmak. Un kavurmak. Kahve kavurmak.* **—2.** *Bir şeyi kavurmak,* sıcak, soğuk, rüzgâr vb. sözkonusuysa, bir şeyi kurutmak, yakmak (genellikle yakmak fiiliyle kullanılır): *Dün geceki ayaz erken açan çiçekleri kavurdu. Güneş iki gündür ortalığı yaktı kavurdu.* **—3.** *Ağzını, dudaklarını vb. kavurmak,* acı bir şey sözkonusuysa, şiddetle yakmak: *Biberin acısı dudaklarımı kavurdu.*

—Metalürj. Bir cevheri, ateşe dayanıklı bir maddeyi erime noktasının altında ısıtmak.

◆ **kavrulmak** edilg. f. (*kavur-ul-mak* > *kavrulmak*). Kavurmak eylemine konu olmak

◆ dönşl. f. Serpilip gelişememek, cılız kalmak.

◆ **kavurtmak** ettirg. f. Bir besin maddesini kavurtmak, onun kavrulmasını sağlamak.

KAVURMALIK sıf. Kavurma yapmaya uygun ya da kavurma yapmak için ayrılmış yiyecek için kullanılır.

KAVURT (Kara Arslan bin Davut Çağrı Bey), Kirman selçuklu kolunun kurucusu (öl. 1073). Tuğrul Bey'in yeğeni ve Alparslan'ın ağabeyi. 1940'ta selçuklu sultanı ilan edilen amcası Tuğrul Bey, babası Çağrı Bey'e Horasan'ı, kendisine de melik unvanıyla Kirman bölgesini verdi (1041). Bunun üzerine Büveyhiler'in egemenliğindeki bu bölgeyi denetimi altına alarak, burada Selçuklu hanedanının Kirman kolunu kurdu (1048). Alparslan ölünce (1072), selçuklu tahtını ele geçirmek için onun ardılı olan yeğeni Melikşah'ın üzerine yürüdü. İki taraf arasında Hemedan yakınında yapılan (1073) ve üç gün süren amansız savaşı kazanan Melikşah'a tutsak düştü, vezir Nizamülmülk'ün buyruğu üzerine yayının kirişiyle boğularak öldürüldü. Oğlu Kirmanşah, Kirman Selçukluları'nın hükümdarı oldu.

KAVURTMAK → KAVURMAK.

KAVURTOĞULLARI, Tuğrul Bey'in yeğeni ve Çağrı Bey'in oğlu Kavurt Kara Arslan'ın Kirman'da kurduğu selçuklu kolu (1048-1186). Kavurt, büyük selçuklu tahtını elde etmek için yeğeni Melikşah'a karşı yaptığı savaşı yitirerek öldürülünce (1073) Kavurtoğulları diye anılan oğulları ve torunları, devleti yine Büyük Selçuklular'a bağlı olarak sürdürdüler. Sonunda Horasan'dan gelen Oğuzlar, bu eyaleti yönetimleri altına alarak Selçuklular'ın yerel Kavurtoğulları koluna son verdiler. (→ SELÇUKLULAR.)

KAVURUCU a. Kahve çekirdeklerini kavurmaya yarayan aygıt.

KAVUŞMA a. Kavuşmak eylemi.
—Coğ. Akarsuların, buzulların ya da deniz akıntılarının birleşmesi.
—Süslem. sant. *Kavuşma yaprak,* tezhipte, birbirine geçme yapraklardan oluşan süsleme.

KAVUŞMAK gçz. f. **1.** *Bir kimseye, bir yere, bir şeye kavuşmak,* uzun süre ayrı kalınan bir kimseyle yeniden bir arada olmak, onu görmek; bir yere geri dönmek, orada yeniden bulunmak; özlediği bir şeyi yeniden elde etmek: *Sonunda üç yıldır ayrı olduğu evine, yurduna, annesine kavuştu. Tatil dönüşü kitaplarına, odasına kavuştuğu için mutluydu.* **—2.** *Bir şeye kavuşmak,* yokluğu çekilen bir şeye erişmek: *Bu projeyle pek çok köy elektriğe kavuştu. Huzura, rahata kavuşmak. Sağlığına kavuşmak.* **—3.** Bir araya gelmek, birleşmek: *İki uç birbirine kavuşmuyor.* **—4.** İki akarsu sözkonusuysa, birbiriyle birleşmek, bir akarsudan söz ederken, denize karışmak: *Akarsuların denize kavuştukları yerde genellikle bir delta oluşur* **—5.** Güneş sözkonusuysa, batmak: *Gün kavuştu, her yer karardı.*

◆ **kavuşturmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi bir kimseyle kavuşturmak,* onların bir araya gelmelerini, kavuşmalarını sağlamak: *Bizi kavuşturan Tanrı'ya şükürler olsun.* **—2.** *Bir kimseyi, bir topluluğu bir şeye kavuşturmak,* onun yokluğu çekilen bir şeye kavuşmasını sağlamak: *Elektriksiz köyleri elektriğe kavuşturmak.* **—3.** *Bir şeyi kavuşturmak, şeyleri kavuşturmak,* onun iki yanını bir araya getirmek, şeyleri birleştirmek: *Ceketinin önünü kavuşturmak. Ellerini kavuşturmak.*

◆ **kavuşulmak** edilg. f. Birbirinden ayrı düşmüş insanlardan söz ederken, bir araya gelinmek, buluşulmak.

KAVUŞTAK a. Müz. Türk halk müziğinde, bir ezginin, her kıtadan ya da bölümden sonra yinelenen nakaratı.
—Ed. Halk edebiyatında bir şiir içinde tekrarlanan dizelere verilen ad. (Eşanl. NAKARAT.)

KAVUŞTURMAK → KAVUŞMAK.

KAVUŞULMAK → KAVUŞMAK.

KAVUŞUM a. Gökbil. Merkezleri aynı tutulum boylamına sahip iki ya da birçok gökcisminin konumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Astrol. Yermerkezsel boylamı aynı olan iki gökcisminin aspekti. (Ptolemeus, gökcisimlerinin ancak, tutulumun aynı tarafında bulunduklarında kavuşum halinde olabileceklerini kabul etti. İki gökcisminin görünen karşılaşmasıyla ilgili yapılarına göre yapılabilecek değerlendirme, çeşitli aspektlerinin yorumuna bağlıdır.)
—Bilş. ve Telekom. İki aygıt arasında, bağlantıların fiziksel özelliklerinin, değiştirilen işaretlerin özelliklerinin ve arabağlantı devrelerinin çalışma özelliklerinin belirtildiği sınır.
—Geom. *Kavuşum çizgisi,* her noktasından iki yüzeye çizilen teğet düzlemlerin çakışık olduğu çizgi. ‖ *Kavuşum doğrusu,* iki çizgiye teğet doğruların çakıştığı nokta.
—ANSİKL. Gökbil. Kavuşum, gözlem noktası olarak Yer ya da Güneş alınmasına göre yermerkezli ya da günmerkezlidir.

Gözlem yeri olarak genellikle Yer seçilir. Uygulamada, iki ya da birçok gökcismi arasındaki kavuşum bunların gökyüzündeki yaklaşmalarıyla ifade edilir. Ay'la Güneş'in kavuşumu Ay'ın Güneş ile Yer arasından geçtiği ana denk düşer (yeni ay). Bir gezegenin kavuşumundan bahsedildiği zaman Güneş ile olan kavuşum anlaşılır. Bir iç gezegen* (P_i) bir kez Güneş ile Yer (alt kavuşum), bir kez de Güneş ötesinde (üst kavuşum) olmak üzere iki kez Güneş ile kavuşum halinde geçer. Bir dış gezegen* (P_s) yalnız dış kavuşum sergiler. Gezegenler ya da bazı parlak yıldızlar göreli bir sıklıkta Ay ile kavuşum halinde bulunur, daha ender olarak örtülme*ye uğrar. Yer'in yörüngesine göre yörüngeleri eğik olan gezegenler ve Ay, görünürde genellikle Güneş'in üstünde ya da altında bir konumda bulunur; ama Merkür ve Venüs için alt kavuşum yörünge düzlemlerinin kesişme noktalarından birine doğru oluşursa gezegenin Güneş önünden geçiş*i gerçekleşir.

KAVUŞURSUYOSUNLARI a. Tatlısularda yaşayan ve tek tek ya da bitişik olarak yan yana dizili hücrelerden oluşan ve sporla ya da gametle değil, tam izogam *(mougeotia)* ya da yarı izogam *(spirogyra)* çoğalan suyosunları sınıfı. (Kavuşursuyosunları [*conjugales*] üç takıma ayrılır: *desmidiales, mesoteniales, zygnemales;* yalnız bu sonuncular çokhücrelidir.)

KAVUT a. Kavrulmuş ve dövülmüş tahıl ununa şeker, pekmez gibi tatlılar katılarak yapılan yiyecek.

KAVUTCU, esk. **Karaksı,** Hatay'ın merkez ilçesi Hıdırbey bucağına bağlı köy; 2 879 nüf. (1990).

KAVUZ a. **1.** Bot. Buğdaygillerde başakçığı saran yeşilimsi iki bürgü yaprakçığının her biri. (Tüm türlerde bulunan dıştakine dış kavuz ve bazı türlerde bulunmayabilen içtekine iç kavuz denir.) **—2.** İçi boş kabuklu yemiş.
—Zootekn. *Kavuz yalı,* tahıl kavuzlarından oluşan ve suda yumuşatılarak evcil hayvanlara verilen yem.

KAVUZCUK a. Bot. **1.** Buğdaygillerde başakçığın içindeki her çiçeği doğrudan doğruya saran yeşilimsi iki bürgü yaprakçığının her biri. (Alt [dış] kavuzcuk genellikle bir karinalı, üst [iç] kavuzcuk iki karinalıdır.) **—2.** Bileşikgillerden bazılarının kömecinde çiçeklerin arasında bulunan küçük bürgü yaprakçığı.

KAVUZLULAR a. Buğdaygillerle papirüsgilleri kapsayan bitki takımı.

KAVVADHİAS (Panaghis), yunanlı arkeolog (Kefalonya 1850 - Atina 1928). Epidauros'ta yaptığı kazılarda önemli sonuçlar elde etti (*To Ieron tu Asklepiu en Epidauro kai e Therapeia tu Asklepiu,* 1900) [Epidauros'ta Asklepios tapınağı ve Asklepios'un dağıttığı şifalar]; Atina'da, Akropolis kazılarını sistemli bir biçimde yürüttü ve Ulusal müze'yi düzenledi.

KAVVÂL sıf. (ar. *ḳavl*'den *ḳavvāl*). *Esk.* **1.** Çok konuşan, geveze. **—2.** *Kavvâl bi-l-hak,* doğru konuşan, doğru sözlü.
—Müz. Şarkı söyleyen, şarkıcı.

KAVYA, İ.S. gelen ilk yüzyıllarda hint saraylarında rağbette olan epik ya da lirik bir şiir üslubunu adlandıran sanskritçe sözcük. Bu üslubun başlıca özellikleri, büyük bir ölçübilim ve diksiyon titizliğiyle abartma eğilimiydi. Kalidasa, epik yapıtı *Raghuvamşa* ve lirik yapıtı *Meghaduta*'da, bu üslubun en ünlü örneklerini verdi.

Kavya-sekharaya, XV. yy.'da Sri Lanka'nın en ünlü buddhacı keşiş-şairlerinden biri olan Sri Rahula tarafından yazılan şiir. Mahakavya (süslü uzun şiir) türünde yazılan bu şiir, on dört canto'ya bölünen 888 stanzadan oluşur ve Buddha'nın önceki yaşamöyküsünü anlatır.

KAVZAMAK g.f. *Yörs.* **1.** Kavramak, sıkı sıkı tutmak. **—2.** Korumak, sakınmak, saklamak. **—3.** Yoluna koymak, düzenlemek.

KAWALEROWİCZ (Jerzy), polonyalı sinemacı (Gvozdets, Ukrayna, 1922). İlk önemli film çalışmaları olan *Celuloza* ve *Pod gwiazda frygijska* (1953-54) ile hemen savaş sonrası ortaya çıkan geleneksel polonya sinemasıyla tüm bağlarını kopardı. Kısa sürede kendini şu filmlerle kanıtladı: *Cień* (1956), *Prawdziwy koniec wielkiej wojny* (1957) ve özellikle *Gece treni* (Pociag) [1959] ile *Matka Joanna od Aniołow* (J. Iwaszkiewicz'in bir hikâyesinden, 1960). 1964-65'te, Eski Mısır'da rahipler sınıfı ile siyasal güç arasındaki ilişkiler üzerine bir üstünyapım çevirdi: *Firavun* (Faraon) [Boleslaw Prus'un bir kitabından, 1895]. O tarihten sonra özellikle, *Gra* (1969), *Maddalena* (1971), *Śmierć Prezydenta* (1977), *Spotkanie na Atlantyka* (1981) ve *Austeria* (1982) filmlerini yönetti.

KAY, -yyı a. (ar. *ḳay'*). *Esk.* **1.** Kusma, gaseyan. **—2.** *Kay etmek,* kusmak, istifrağ etmek.

KAY (John), ingiliz mucit (Walmersley, Lancashire, 1704 - Fransa'da? 1780'e doğr.). Volanlı mekiği buldu ve 1733'te bunun ihtira beratını aldı. Bu mekik sayesinde, o zamana kadar ancak iki dokumacıyla dokunabilen geniş enli kumaşlar için bu zorunluluk ortadan kalkmış oluyordu. Bu yenilik dokuma işçileri tarafından hoş karşılanmadı ve Kay'in beratına karşı itirazlar ileri sürüldü. Kay, 1747' de Fransa'ya geçti ve kumaşçılık çevrelerince iyi karşılandı. 1754'te tarak yapımı için makineler icat etti. Bu konuda fransız hükümetiyle anlaşmazlığa düşünce, 1758'de İngiltere'ye döndü. Fakat birçok kez yeniden Fransa'ya gitti. Volanlı mekik, tekstil endüstrisinin mekanikleşmesini sağlayan düzeneklerin ilkidir.

KAY (Marshall), amerikalı yerbilimci (Paisley, Ontario, 1904 - Englewood, New Jersey, 1975). Levhalar tektoniği kuramının öncülerindendir.

KAYA a. **1.** Araziye saplanmış gibi görünen ya da en azından yerinden oynatılamayan sert ve iri taş kütlesi. **—2.** *Kaya gibi,* çok sağlam. ‖ *Kaya tuzu* → KAYATUZU.
—Anat. *Kaya* ya da *kaya kemiği,* şakak kemiğini oluşturan parçalardan biri, bu kemiğin alt bölümde olanı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kaya sinirleri,* kaya kemiğinin içinden geçen dört ince sinir lifine verilen ad. ‖ *Üst ve alt kaya sinüsleri,* kovucuklu sinüsten başlayıp birincisi yan sinüse, ikincisi iç jugular toplardamara açılan iki kafa sinüsünün her biri.
—Arkeol. *Kaya mezarı,* kayaya oyulmuş bir ya da birkaç odalı mezar yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kaya resmi,* tarihöncesi dönemlerde kayalara kazıma ya da boyayla yapılan resim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bayınd. *Kaya dolgu,* sanat yapılarının toprak altında kalan bölümlerinin korunmasında ve baraj yapımında kullanılan,

bir iç gezegenin (solda) ve bir dış gezegenin (sağda) Güneş ile kavuşumu

Ömer Kavur'un Gizli Yüz (1991) filminden bir sahne.

özel bir biçim verilmemiş ağır kaya kütlelerinden (kimi zaman birkaç ton) oluşan yığın. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dağc. *Kaya dağcısı,* kaya tırmanmada uzmanlaşmış dağcı.
—Pedol. *Ana kaya,* mineral toprağın alt bölümü ya da C katı.
—Yerbil. KAYAÇ'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Anat. Kaya, öne ve içe doğru yönelik, yatay durumda bir piramit şeklindedir. İçkulak bunun içindedir. Üzerinde şu kemik engebeleri vardır: içkulak yolu; stiloit çıkıntı; yüz sinirinin geçtiği stiloit -mememsi çıkıntı deliği; karotis kanalının alt deliği; iç jugular toplardamarının genişleyen kısmına uyan jugular çukur.
—Arkeol. Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde kaya mezarlarına rastlanmaktadır. D. Anadolu'da Urartular'ın egemen olduğu yörelerde taş işçiliğinin gelişmiş örnekleri olan kaya mezarları vardır. Özellikle yöneticiler ya da soylular için yaptırılan bu mezarların bir bölümü, doğrudan kayalara oyulmuş, bir bölümünde de doğal kaya oyuklarından yararlanılmıştır. Van kalesi'nde, Altıntepe'de, Adilcevaz'da ve Umudumtepe kalesi'nde bu türden birçok mezar bulunmaktadır. Bunların en ilginç örneklerinden biri, Kayalıdere'deki yedi odalı mezardır. G.-B. Anadolu'da, Lykia ve Karia bölgelerinde de pek çok kaya mezarı vardır. Özellikle Köyceğiz, Dalyan, Fethiye, Demre vb. yörelerde yoğunlaşan bu anıtlar, bir-iki sütuna ya da payeye oturan üçgen alınlıklarıyla yunan tapınaklarının ön yüzünü örnek almıştır. Telmessos (Amyntas mezarı), Pınara, Myra, Limyra, Kaunos, İdyma, Mylasa ve Ksanthos gibi antik kentlerde bu türün pek çok örneği görülebilmektedir. Anadolunun K.'inde, Paphlagonia bölgesinde de, Hellenistik dönemde pontos kralları, ulaşılması güç yüksekliklere kaya mezarları yaptırmışlardır (Çankırı, Kastamonu). Bu kaya mezarlarında da ön cephe bir-iki sütuna oturan, kabartmalarla süslü üçgen alınlıktan oluşur.

Phrygia dönemi **kaya** anıtı Afyonkarahisar yakınlarında İ.Ö. VI. yy.

Büyük Larousse

Lykia tipi **kaya** mezarları Köyceğiz, İ.Ö. IV. yy.

Anadolu'daki kaya yapıtlarının bir bölümünü de kaya anıtları oluşturur. Bunların ilk örnekleri Hititler döneminde görülür (Eflatunpınar, Fasıllar, Gâvurkale). Bir başka önemli örnek, kral Varpalavas'ı bereket tanrısının huzurunda gösteren İvriz kaya anıtıdır (Geç Hitit). Urartu döneminin ilginç kaya anıtları, anıtsal taş kapılardır. Bunlar kutsal sayılıyor ve tanrıların bu kapılardan dışarı çıkacağına inanılıyordu (Meherkapı, Yeşilalıç kaya kapısı, Hazinepiri kaya kapısı). Phrygia mimarlığının en ünlü yapıtları da ana tanrıça Kybele'ye adandığı sanılan, kayalara oyulmuş anıtlardır. Eskişehir-Afyonkarahisar arasında yoğunlaşan bu anıtlar, İ.Ö. VIII.-VI. yy.'lara tarihlendirilmektedir (Midas'ın mezarı, Aslankaya, Aslantaş). Bunların ortasındaki nişte Kybele'nin heykeli bulunmakta, çevresi geometrik motiflerle süslenmektedir. Kimilerinde sfenks ve aslan kabartmaları vardır.

Anadolu'da Tarihöncesi dönemden kalma kaya resimlerine, çoğunlukla, D. Anadolu'da rastlanmaktadır. Hakkâri'nin G.-D.'sunda, Geveruk vadisi boyunca Muzaffer Uyanık ve Dr. W. Freh tarafından beş yüzün üzerinde kaya resmi saptanmıştır (1956-1958). İlkel av tuzakları, hayvanlara sopalarla saldıran insanlar ve yöreye özgü bir tür dağkeçisinin betimlendiği resimlerin tarihlendirilmesi kesinlik kazanamamıştır; ancak bunların Yenitaş döneminde yapıldıkları sanılmaktadır. Buzul dağında, Gevaruk gölünün B.'sında da fotoğrafçı Ersin Alok tarafından iki yüz dolayında kaya resmi (büyük bir av sahnesi) belirlenmiştir. Ayrıca aynı yörede Mezrea köyü yakınlarında da tek bir kayaya işlenmiş resimler vardır. Van'ın Çatak ilçesi sınırları içindeki Tirişin yaylasında Muzaffer Uyanık tarafından gerçekleştirilen araştırmalarda da (1967-1969), Ortataş döneminden ilk Tunççağ'a değin çeşitli dönemlerde yapılmış pek çok resim saptanmıştır (av sahneleri; boğa, ceylan, bizon vb. hayvan resimleri). Resimler üzerinde yapılan incelemelerle bunların Tel Halef kültürüyle ilişkili oldukları ve aynı üslubu yansıttıkları sonucuna varılmıştır.
—Bayınd. Limanlarda sedde ve dalgakıranları, akıntısı şiddetli akarsularda da rıhtım duvarlarının ön yüzlerini korumak amacıyla kaya dolgular yapılır. Köprü ayaklarının alt bölümünde de kaya dolgular yapılır. Köprü ayaklarının alt bölümünde de kaya dolgu kullanılır. Bu kaya kütleleri genellikle suyun dibine düzensiz bir biçimde yığılır; kimi zaman da, inşaatların üzerinde yükseldiği bir platform oluşturacak biçimde, belli bir yönde, yan yana dizilir. Hatta, bazı durumlarda, bu kütleler birbirlerine bir bağlamayla birleştirilir.

KAYA, buddhacılıkta varoluşun çeşitli biçimleriyle ilgili öğretiyi adlandırmakta kullanılan terim. Başlıca üç varoluş biçimi vardır: *dharma-kaya* (varolan beden), *sambhagakaya* (haz duyan beden) ve *nirmana-kaya* (değişip başkalaşan beden). Son iki varoluş biçimi deneyimi, *dharma-kaya*'nın kusursuz tamlığına eriştiren aşamalar sayılır.

KAYA, Burkina Faso'da kent, Merkez-Kuzey yönetim bölgesinin merkezi. Mosi ülkesinde; 18 400 nüf. Kırsal kesim pazarı.

KAYA (İlhan), türk kadın dansçı (İstanbul 1927). Ankara Devlet konservatuvarı'nın ilk bale öğrencisi ve Ankara Devlet operası'nın ilk kadın dansçısı. Sonradan Sadler's Wells Ballet'in okulunda koregrafi ve sahneleme tekniği öğrenimi gördü. Ankara Devlet opera ve balesi'nde uzun bir dönem dansçı ve yönetici olarak çalıştı.

Şükrü Kaya

KAYA (Şükrü), türk siyaset adamı (İstanköy 1883 - İstanbul 1959). Midilli idadisi'ni (1900), Galatasaray sultanisi'nde okurken devam ettiği Hukuk mektebi'ni (1908), ardından Paris Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1912). Yurda döndüğünde Hariciye nezareti'nde çalışmaya başladı. Dahiliye nezareti'ne geçerek mülkiye müfettişi oldu (1913). Aynı yıl Bulgarlar'la oluşturulan Halkların değiştirilmesi komisyonu'nda ve ardından da İzmir'de Ege kıyılarındaki rum tebaanın iç kesimlere gönderilmesi işini denetleme görevinde çalıştı (1914-1916). Bir süre sonra İskânı muhacirin ve aşayir müdürlüğüne atandı (1916), Anadolu'da ve Irak'ta mülkiye müfettişliği yaptı (1916-1918). Görevinden istifa ederek İzmir'e gitti ve Buca sultanisi'nde öğretmenliğe başladı (1918-1919). Mondros mütarekesi'nden (1919) sonra, İzmir Müdafaai hukuk cemiyeti'ne girdi, örgütün dış ilişkiler bölümünde çalıştı. Tutuklandı ve İstanbul Bekirağa bölüğü'ne gönderildi. İstanbul'un İngilizler tarafından resmen işgalinden (1920) sonra, ittihatçı olduğu gerekçesiyle Malta'ya sürüldü. 1921'de Malta'dan kaçtı; İtalya ve Almanya'da bir süre kaldıktan sonra Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşı'na katıldı. Lozan konferansı'ndaki (1922) türk heyetine danışmanlık yaptı. Aynı yıl İzmir belediye başkanı oldu. Menteşe (1923-1927), ardından Muğla (1927-1939) milletvekili olarak TBMM'ye girdi. Değişik tarihlerde İsmet İnönü, Fethi Okyar ve Celal Bayar hükümetlerinde Tarım (1924), Dışişleri (1924-1925) ve İçişleri (1927-1938) bakanlığı yaptı. 1936-1938 yılları arasında Cumhuriyet halk partisi genel sekreterliğinde bulundu. Atatürk'ün ölümünden sonra İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasına karşı çıktığından 1939'da yenilenen seçimlerde milletvekili adayı gösterilmedi ve siyasi hayatı son buldu. Birçok çevirisi olan Şükrü Kaya'nın, makalelerini ve nutuklarını derlediği *Şükrü Kaya, sözleri, yazıları 1927-1937* (1938) adlı bir yapıtı vardır.

KAYA ANDIZOTU → ANDIZOTU.

KAYA ARDICI a. Zool. TAŞKIZIL'ın eşanlamlısı.

KAYA GRİDASI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 20-500 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Epinephelus tauvina;* hanigiller familyası; boyu 60 cm'ye kadar.) [Eşanl. ORFOZ, TAŞ HANİSİ.]
—ANSİKL. Kayalık dipleri sevmekle birlikte zaman zaman kumlu ve çamurlu diplerde de yaşar. Süveyş kanalının açılmasından sonra Akdeniz'e girdi. Esmer grimsi renklidir; üzerinde, daha koyu renkli, enine birkaç şerit bulunur. Kuyruk yüzgecinin arka kenarı yuvarlaktır. Omurgasızlarla ve dipte ya da dibe yakın yaşayan balıklarla beslenir.

KAYA GÜVERCİNİ a. Eski Dünya'nın bütün ılıman ve tropikal bölgelerinde yaşayan, kurşuni tüylü yabanıl güvercin. (Daha Ortaçağ'da evcilleştirilen kaya güvercininden birçok evcil ırk [gezgin güvercin de bunlar arasında yer alır] yetiştirildi. Kaya kovuklarına, yarıklara yuva yapar, taneler ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Columba livia;* güvercingiller familyası.) [Eşanl. KIR GÜVERCİNİ.]

KAYA HANİSİ a. Zool. LAHOS'un eşanlamlısı.

KAYA KARTALI a. Dünyanın en kuzey ve en güney bölümleri dışında hemen her yerde bulunan yırtıcı kuş. (Bil. a. *Aquila chrysaëtos;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.)
—ANSİKL. *Altın kartal* adıyla da bilinen kaya kartalının tepesi ve ensesi gri-sarı erguvani pırıltılı, sırtı koyu kahverengi, karın tüyleri sırta oranla daha açık kahverengidir. Hem yerli, hem gezici kuştur. Yüksek dağları ve kayalıkları sever. Kedi, sincap, tavuktan büyük böceklere kadar ne yakalarsa yer.

KAYA KIRLANGICI a. Zool. Kuzey-batı Afrika ve Güney-batı Avrupa'dan Tibet'e kadar uzanan kuşakta yaşayan kırlangıç. (Sırtı gri-kahverengi, karnı daha açık renk-

tir. Bazıları göçmendir. Sarp kayalıkları sever. Böcekçildir. Bil. a. *Riparia rupestris;* kırlangıçgiller familyası.)

KAYA KOBAYI a. Brezilya'da çorak yerlerde yaşayan, geceleri bitkilerle beslenen kobay. (Bil. a. *Kerodon rupestris;* kobaygiller familyası.)

KAYA MARTISI a. Akdeniz ülkelerinde kuluçkaya yatan martı. (Başı, kuyruğu, karnı beyaz, sırtı, kuyruk sokumu gridir. Gezicidir. Kayalık deniz kıyılarını sever. Kabuklular, balıklar, böcekler ve larvalarla beslenir Bil. a. *Larus audouinii;* martıgiller familyası.)

KAYA SANSARI a. **1.** Avrasya'da, ağaçlı kırlarda yaşayan, etçil, küçük memeli hayvan. (Bil. a. *Martes foina;* sansargiller familyası.) [Eşanl. EV SANSARI.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Samur kürke benzeyen, fakat daha kalın olan ve boyun kısmında beyaz bir leke bulunan kaya sansarı kürkü. (Bk. *ansikl.* böl. Kürkç.)
—ANSİKL. İnsandan kaçmayan, hatta kentlere bile giren kaya sansarının boyu 2 kg ağırlığa kadar 70 cm'dir. Avrupa ve Asya'nın her yanında bulunursa da İskandinavya'da ender rastlanır; Gececidir, kemiricilere, sürüngenlere, hatta kuşlara (serçe vb.) saldırır; aç kaldığında kümeslere bile girer —Kürkç. En güzel kaya sansarı kürkleri Asya'dan elde edilir, fakat İsveç (çok nadir) ve Fransa'dakiler de değerlidir; kaya sansarı uzunluğuna işlenir ve genellikle samur kürk rengine boyanır

KAYA SIVACIKUŞU a. Zool. Güney -doğu Avrupa ile Afganistan arasında yaşayan sıvacıkuşu. (Sırtı mavi-gri, boynunun yanları ve karnı beyazımsıdır. Kayalıkları sever. Yerli kuştur. Bil. a. *Sitta neumayer;* sıvacıkuşugiller familyası.)

KAYA SULTAN, Murat IV'ün kızı (İstanbul 1632 - *ay. y.* 1659). Babası onu sofra arkadaşı ve çok sevdiği Silahtar Mustafa Paşa ile evlendirmek istediyse de (1640) sadrazam Kara Mustafa Paşa buna şiddetle karşı çıkınca, Melek Ahmet Paşa ile evlendirildi (1645). Gerdek gecesi babasından yaşlı bir adamı karşısında gören 13 yaşındaki sultan, çok korktu ve kocasını günlerce yanına yaklaştırmadı. Ancak, daha sonra birlikte çok mutlu yıllar yaşadılar. Eyüp yalısında Fatma Hanım Sultan'ı doğururken ebelerin bilgisizliğine kurban gitti. Amcası sultan İbrahim'in Ayasofya avlusundaki türbesinin yanına gömüldü. Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinin V. cildinde onun hamileliğinden, gördüğü düşlerden ve ölümünden uzun uzun söz eder.

KAYA YELVESİ a. Kırım, Kafkasya ve Anadolu'dan, Büyük Britanya ve Akdeniz adalarına kadar uzanan alanda yaşayan ötücükuş. (Erkeğin başı ve boynu külrengi -gri, karnı tarçınrengi, sırtı kırmızı-kahverengidir. Dişinin göğsü ve gerdanı sarı-kahverengi, başı kahverengi-gridir. Yerli ve göçmen olanları vardır. Kayalıkları, fundalıkları sever. Böcekler, salyangozlar, yengeçler, bataklık bitkilerinin tohumlarıyla beslenir. Bil. a. *Emberiza cia;* yelvegiller familyası.)

KAYAALP (Fethi), türk ressam (Ezine, Çanakkale, 1923). 1947'de İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi Nurullah Berk atölyesi'ni bitirdi, ayrıca Léopold Lévy'den gravür dersleri aldı. İlk sergisini 1961'de açtı. Mimar Sinan üniversitesi gravür atölyesi'nde öğretim üyeliği yaptı (1966-1981). Tek renk uyumları kullanarak meydana getirdiği kalkan balığı konulu yağlıboya tabloları ve renkli gravürleriyle tanındı. Tahran bienali'nde şeref mansiyonu (1966), 28. Devlet resim ve heykel sergisi'nde ikincilik ödülü (1967), II. İskenderiye bienali'nde gravür dalında birincilik (1976) ödülleri kazandı. Yapıtlarından bazıları İstanbul Resim ve heykel müzesi'yle çeşitli kamu kuruluşları ve özel koleksiyonlardadır.

KAYAALP (Oğuz), türk hekim (İnebolu 1931). Ankara Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1955) ve fakültenin farmakoloji kürsüsüne asistan oldu. Bir süre ABD'de çalıştı. Türkiye'ye dönüşünde Hacettepe üniversitesi'nde profesörlüğe yükseldi (1970). Eczacılık fakültesi dekanlığına seçildi (1971). *İskemik yapıların aferent deşarj kalıpları* üzerine yaptığı araştırma ile TÜBİTAK'ın Cumhuriyet'in 50. yılı araştırma ödülü'nü kazandı.

KAYAARDI tepesi. Arkeol. Niğde'de, merkez ilçenin B.'sında höyük. İan Todd tarafından yapılan araştırmalarda obsidyen aletler ve az sayıda çanak çömlek bulundu. Buluntuların azlığından burasının mevsimlik bir yerleşme olduğu sanılmaktadır.

KAYAARMUDU a. Avrupa'da dağlarda, kayalık yamaçlarda ve kaya yarıklarında yetişen, yuvarlağa yakın oval ve kenarları tırtıklı yapraklı ağaççık. (Taş armudu da denir; gülgiller familyası.)

KAYABAĞLAR, Siirt'in Kurtalan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 613 nüf. (1990). Belediye.

KAYABALIĞI a. Karın yüzgeçleri bir çekmen oluşturan, küçük, 6 kemiklibalık türünün genel adı. (Kayabalığıgiller familyası.)
—ANSİKL. Kayabalığı genel adıyla bilinen 6 tür *Proterorhinus marmoratus, Thorogobius ephippiatus, Gobins geniporus, Neogobius kessleri, N. syrman, N. ratan*'dır. Kayabalıkları göç etmez, 0-75 m derinlikteki diplerde yaşar. Boyları 6-25 cm arasında değişir. Zaman zaman tatlısu ağızlarına, acısulu bölgelere ve denizkulaklarına da girer.

KAYABALIĞIGİLLER a. Genellikle toparlak, bazense yılansı bedenli, karnında bir çekmeni olan, birçok yırtıcı türü bulunan küçük (en küçüğü 13 mm) kemiklibalıklar familyası. (Bil. a. *Gobiidae.*)
—ANSİKL. Kayabalığıgiller familyasının kıyı sularında, acısularda ve tatlısularda yaşayan 700'ü aşkın türü vardır. Türkiye sularında 32 türüne rastlanır. Bazıları süngerlerde asalak yaşar ya da başka balıkların solungaç boşluğuna sığınır; bazılarıysa, yumuşak diplerde kazılmış yuvaları böcekler ya da karideslerle paylaşır.

KAYABAŞI a. Ed. ve Müz. Türk halk edebiyatında özel ezgiyle söylenen bir tür koşmaya verilen ad.

Kayaboğazı barajı, Kütahya ilinde, Kocasu üzerinde kurulu baraj. 1986'da işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 38 milyon m³, göl alanı 4,2 km², sulama alanı 7 080 ha'dır.

KAYACAN (Kemal), türk asker (Sinop 1915 - İstanbul 1992). Deniz harp okulu'nu (1935), Harp akademisi'ni (1944) bitirdi. Çeşitli görevlerden sonra Washington büyükelçiliğinde deniz ataşesi olarak bulundu (1955-1957). Oramiral oldu (1970). Deniz kuvvetleri komutanlığına getirildi (1972). Kıbrıs Barış harekâtı'nda (1974) Deniz kuvvetleri'ne komuta etti. Aynı yıl emekliye ayrıldı, CHP'den Ankara milletvekili seçildi (1977-1980). 29 temmuz 1992'de Göztepe'deki evinde teröristler tarafından kurşunlanarak öldürüldü.

KAYACAN (Feyyaz), türk hikâyeci (İstanbul 1919). Paris'te Ecole libre des sciences Politiques'i bitirdi. İngiltere'de, Durham üniversitesi'nde ekonomi okudu. Londra'da BBC'nin Türkçe yayınlar bölümü'nden emekli oldu. Hikâyelerinde (*Şişedeki adam* [1958]; *Sığınak hikâyeleri,* TDK ödülü [1962] vb.) İkinci Dünya savaşı yıllarında bir Avrupa ülkesinde yaşanan karmaşanın, sıkıntıların insanları nasıl etkilediğini; karmaşık davranışlara, başkaldırıya nasıl yönelttiğini anlattı. Bu yapıtlara gerçeküstücü öğeler, şiirsel bir alaycılık egemendir. Bir roman (*Çocuktaki bahçe,* 1982), şiirler (*Benim örümceğim başka,* 1982) ve yeni öyküler (*Bir deli değilin defterleri,* 1987) yazdı.

KAYACIK, Diyarbakır'ın Lice ilçesine bağlı bucak, 10 713 nüf. (1990); 13 köy. Merkezi *Savat,* 800 nüf. (1990).

Fethi Kayaalp
Kalkan balıkları, 1975
renkli metal gravür

KAYACIK, Manisa'nın Gördes ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 093 nüf (1990). Belediye.

KAYACIL sıf. Bot. Taşların ve kayaların üstünde ya da sadece taşlı toprakta yetişen.

KAYAÇ a. Yerbil. **1.** Yeri oluşturan, toprakların ve canlıların ya da bunların fosilleşmemiş kalıntılarının dışında kalan, pekişmiş ya da pekişmemiş her tür gereç. (Eşanl. KAYA.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Yerli kayaç,* üstünde mineralleşmiş bir alüvyon bulunan taban arazi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mad. oc., Taşoc. ve Bayınd. *Bir kayacın mekanik özellikleri,* bir kayacın'ya da kayaç kütlesinin davranışını belirleyen büyüklüklerin (direnç değerleri, biçim değiştirme modülleri, parçalanma, biçim değiştirme türleri) tümü. || *Kayaç mekaniği,* biçim değiştirebilen katı maddeler için geçerli mekanik yasalarını kayaç davranışlarına uygulama. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. *Ana kayaç,* hidrokarbonların oluşumu için gerekli koşullara karşılık gelen fasiyes. (Hidrokarbonlar, belli bir yoğunluğa ve belli koşullara bağlı göç adı verilen bir olayla, oluştukları kayaçları terk ederler ve hazne kayaçlar denilen, gözenekli ve geçirimli kayaçlar içinde yoğuşurlar.) || *Hazne kayaç,* ana kayaç içinde oluşmuş hidrokarbonların dolaşımına ve birikmesine elverişli fasiyes. (Hazne kayaç, örtü görevi gören geçirimsiz kayaçların arasındaki gözenekli ve geçirimli kayaçlardan oluşur. Yerbilimde, anlam belirsizliği olmadığında, "hazne kayaç" yerine "hazne" terimi kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Mad. oc. ve Bayınd. *Kayaç mekaniği.* Kayaç içinde açılan boşlukların davranışlarını inceleme, kayaç mekaniğini, maden işletmeciliğinin en önemli dalı durumuna getirdi: tavan denetimi ve tahkimat sorunları, üretim boşlukları ve açık işletme basamaklarının kararlılık koşulları, kayacın parçalanma mekanizmaları.
• *Kayaç kütlelerinin davranışları.* Hemen hemen hiçbir kayaç çatlaklar ve tane bağlantıları, kırıklar ve kırılmalar gibi önemli *yapısal kusurlar*'dan ayrı düşünülemez; bu bakımdan kayacı gerçek anlamıyla homojen bir malzeme olarak değerlendirmek güçtür. Bunun yanı sıra, birçok kayaç *yataksal*'dır; yani düzenli ve az çok farklılaşmış bir katman yığınından oluşmuştur. Tüm ayırtedici özelliklerinde görülen *anizotropi* de bundan kaynaklanır; kayaç yatak düzlemine dik iç kuvvetlerin etkisi altında kaldığında öbür doğrultularda olduğundan daha çok biçim değişikliğine uğrar.
Özellikle dirençleri bir *ölçek etkisi*'ne uğradığında ayrıklıkların boyutu ve yönelimleri kayacın davranışlarında önemli sonuçlar doğurur. Göz önüne alınan kayaç hacmi büyüdükçe, içerdiği süreksizlik boyutları

kaya sansarı

kayabalığı

kayabalığının karın çekmeninden (karın yüzgeçi) ayrıntı

artar, direnci azalır. Birkaç desimetrelik örneklerle laboratuvarda ölçülen parametreler, doğrudan kayacın arazide taşıdığı değerler olarak kullanılamaz.

Gerçekten de birçok durumda (açık işletme basamakları, üretim boşlukları çevresinde) kayacın kararlılığı sürekli bir ortamınkinden çok, bir *blok yığını*'nınkini andırır, bu durumda biçim değiştirme özellikle blokların birbirleri üzerinde kayma olasılığına bağlıdır.

Kayaçlardaki *su varlığı*, kısa ve uzun vadede kayacın davranışını tedirgin eder: kayaç çimentosundaki süreksizlik, yüzeyleri ve çatlakları kayganlaştırarak, kimi zaman da basınç etkisiyle genişleterek direnci azaltır. Tuz, alçıtaşı, kireçtaşı gibi bazı kayaçlar çözündürme yoluyla kısa sürede ana kütle içinden çıkarılabilir; öbürleri, geçici (nemli marnlar çamura dönüşür ve ancak su ortadan kalktığında katılaşır) ve kesin (feldispatların kil olarak ayrışması, laterit oluşumu) olarak ayrışır. Nihayet su dolaşımı yerçekiminden doğan kayaç gerilmelerine yenilerini ekler.

Bu *doğal gerilmeler* sürekli ortamlar mekaniği (esneklik) yasalarının uygulandığı, derinlerdeki gerilmelere benzemez. Kayaç kütlesi hiçbir dağoluşum tedirginliğine uğramamışsa kazıdan önce kayacın herhangi bir noktasında şu gerilmeler görülür: üstteki kayaçların ağırlığına eşit olan düşey basınç; düşey gerilmenin belli bir bölümüne (yaklaşık 1/3'ne) eşit olan yatay basınç. Oysa, çok kez düşey basıncın, arazi ağırlığından farklı olduğu (özellikle yeryüzü topografyası engebeli bir görünüm sergilediğinde), yatay basıncın ise değişken değerler taşıdığı (0-3 arasında) gözlemlenir.

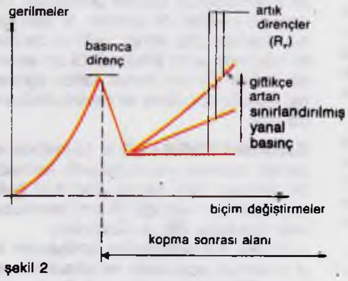
Bunun dışında, farklı şekilde biçim değiştirebilen kayaç şeritlerinin almaşması sonucu, temas yüzeylerinde kayaç kütlesinin alçalmasına neden olan özel gerilmeler meydana gelir.

Bu nedenle kayaç kütlelerinin davranışı son derece karmaşıktır ve özel yasaları gerektirir. Böylesi yasalar bulunmadığından olayların çözümünde, sürekli ortamlar mekaniği (esneklik, plastiklik) yasalarından ve deneyimlerden edinilen bilgilerden yararlanılır.

• *Kayaçların biçim değiştirebilme özellikleri.* Temelde esnek bir davranışı (kayaç yapısının dış tedirginliklere tersinir tepkimesi) ve kararlılık sınırlarını tanımlayan (kopma ve plastiklik ölçütü) özelliklerle ilgilenilir.

E biçim değiştirebilme modülü, kayaç örneklerine uygulanan basit basınç deneyinden yola çıkılarak elde edilir; bu deneyde kayaç örneği bir presin tablaları arasında aşamalı olarak sıkıştırılır. Gerilme değerleri ile örneğin boyuna biçim değiştirmesine karşılık gelen değerler bir grafik (şekil 1) üzerine taşındığında bir iç kuvvet-biçim değiştirme eğrisi elde edilir. Doğrusal bölümün eğimi aranılan E modülüdür. Kayacın tümüyle esnek bir biçim değiştirme göstermesi durumunda, grafik, merkezden geçen düzgün doğru şeklindedir. Basıncın başlangıcında (OA') hemen her zaman çatlakların ve mikroçatlakların kapanmasına karşılık gelen bir sıkışma dönemi vardır. Eğri grafiğin belirli bir bölgesinde (A'B') hemen hemen doğrusaldır; B' C' bölgesindeyse kopmaya değin eğrilik artar. Aynı şekilde enine biçim değiştirmeler de ölçülebilir ve grafiğin B" noktasında sona eren bir doğru çizilebilir. A'B' ve OB" eğimleri arasındaki oran ν *Poisson katsayısı*'nı gösterir. Yine bu eğri esneklik sınırını ve anlık basınç durumundaki R_c direncini tanımlamayı sağlar; sözkonusu esneklik sınırı ya boyuna esnekliğe karşılık gelen R_L, ya da enine esnekliğe karşılık gelen R_T'dir; R_c direnci ise anlık kopmaya yol açan gerilmedir.

Bu sınırların seçimini denetlemek için, uzun bir süre basınç altında kalan kayaçların farklılaşmış davranışları gözlemlenir. Bu sürekli basınç R_T'den küçükse biçim değiştirme belirli bir süre devam eder, sonra kararlılaşır; basınç R_T'den büyük, R_L'den küçükse biçim değiştirme sonlu, ancak saptanması güç bir sürede gerçekleşen kopmaya değin devam eder. Nihayet basınç R_L'den büyükse, örneğin kırılma sonucu kopması kaçınılmazdır. Bırakılmış topukluk yönteminin uygulandığı işletmelerde, topukların uzun süre kararlı kalması ancak, R_T'den küçük değerlerdeki yüklerle olanaklıdır.

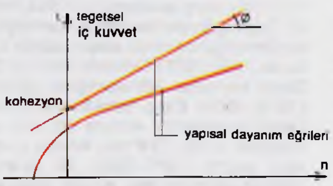

şekil 2

bir kayaçın kopma sonrası davranışı

Son olarak kayacın kopma sonrası davranışını incelemek için iç kuvvet-biçim değiştirme eğrisi, kopmanın meydana geldiği C' noktasının ötesinde çizilebilir; sınırlandırılmış yanal basınca göre, kayacın şiddetli biçim değiştirmeye uğradıktan sonra taşıyabileceği R_r *kalıcı direnci*'nin olası farklı düzeyleri gözlemlenir (şekil 2).

Kayacın *yapısal* dayanım eğrisi* (denge sınırına karşılık gelen noktaların yeri) klasik yöntemlerle belirlenebilir. Bunun için, kayaç örnekleri özel hücrelerde üç eksenli gerilme altında tutulur. Yanal basınç altındaki kopma sınırı olan Mohr* çemberleri bu eğriyi çizmeye olanak verir.

şekil 3

Mohr-Coulomb diyagramı (kayaçların yapısal dayanım eğrileri)

Bununla birlikte yapısal dayanım eğrisinin Mohr-Coulomb doğrusuyla kaynaşma durumunda C kohezyonunu ve ϕ iç sürtünme açısını belirlemek (şekil 3) kayaç kütlelerinin homojen olmaması ve ölçüm sonuçlarının ardışık dağılımı nedeniyle oldukça zordur. Kimi yöntemler tüm yapısal dayanım eğrisini tek bir örnek üzerinde belirlemeyi sağlar; örnek ardışık olarak kendisini plastik biçim değiştirme sınırına taşımaya elverişli gerilme alanlarının etkisi altındadır (çift eksenli, eşsıcaklı gevşetme düzeneği).

Kayaçların çekme dirençleri zayıftır (anlık basınç direncinden yaklaşık 10 kez daha az). Bu "kusur" üretim boşluklarının kararlılığını sınırlar; buna karşılık kazı ve parçalama kolaylığı sağlar. Çekme direnci çok kez brezilya deneyi yardımıyla ölçülür; deney bir kayaç silindirini ekseni boyunca sıkıştırarak ezmeye dayanır; bu da çapsal düzlemde dolaylı bir çekme gerilmesi oluşturur. Silindir bu düzlem boyunca kırılır. Böylece R_t çekme direncinin kopmaya yol açan F kuvvetine bağlı olduğu gösterilir (şekil 4). Çekme direncini belirlemek amacıyla yapılan deneylerde örnek belirli bir kesitten kırılır. Örneğe gerçek serbest çekme uygulanması durumunda, kopma en zayıf düzlem boyunca oluşur. Bu nedenle, brezilya deneyiyle elde edilen çekme direnci gerçek değerinden büyüktür.

Kayma direnci, içinde örnek bulunan, kutu şeklindeki sağlam bir kılıfın, iki parçasının göreli biçim değiştirmesi için gereken kuvvetle ölçülür.

Akma deneyleri, oldukça uzun bir süre esneklik sınırını aşan bir gerilmeye uğramış bir örnekte oluşan biçim değiştirmelerini incelemek amacıyla yapılır.

Kayaçların bütün bu ayırtedici özellikleri laboratuvarda ölçülür; ölçüm bir kayaç kütlesi örneğini oluşturan boyutları küçültülmüş örneklerle gerçekleştirilir. İşletme sırasında kayaç kararlılığını saptamak amacıyla laboratuvar deneylerinin yanı sıra, arazide sık ya da uzun aralıklı deneyler yapılmalıdır.

Levha deneyi'nde kayaç kütlesinin düz bir bölgesi üzerindeki bükülmez bir levhaya bilinen bir kuvvet uygulanarak levhanın zemine gömülme miktarı ölçülür; bu deney E biçim değiştirebilme modülünü saptamaya olanak verir. Öbür teknikler, örneğin çembersel bir deliğin dibindeki biçim değiştirmeler ölçülerek kayaç kütlesi içindeki gerilmeler hesaplanabilir.

Bir kayacın *kırıklanma yoğunluğu* ya ses hızını ölçerek (bu ayrıca kayacın kırıklığı arttıkça değeri azalan dinamik biçim değiştirme modülünü verir) ya da bir sondajla 10 cm'den küçük karotların oranını ölçmeye yarayan RQD (Rock Quality Designation) indisiyle belirlenir.

Maden işletmelerinde yapının kararlılık bakımından istenilen düzeyde olup olmadığını denetlemek için kayaçların biçim değiştirmeleri ölçülür. *Konverjansölçerler*, topukların taşıdığı yükü ya da galerilerde tavan-taban taşı arasında meydana gelen konverjansları ölçer. *Genleşmeölçerler*, topuk ve galeri çeperlerindeki genleşmeleri ölçmeye olanak verir.

• *Kayaçların davranış modelleri.* Herhangi bir kayaç yapısının davranışını önceden bilebilmek için, matematiksel ya da fiziksel modellere başvurulur. Çözülecek temel problem şudur: bir yapıya dış kuvvetler uygulandığında bu yapıda biçim değiştirmeler ve gerilmeler meydana gelir; bu gerilmeler önceden belirlenmiş bir kararlılık ölçütüyle karşılaştırılarak yapının kararlı olup olmadığı saptanır. Problemi sağlıklı bir biçimde çözebilmek için şu bilgelere gerek vardır: dış kuvvetler sistemi, yapının farklı bölümlerinin bu tedirginliğe yanıt kiplikleri; bu tür bir yapının kararlılık ölçütü (ya da sınırda, kopma ölçütü). Bir model oluşturabilmek için bu üç öğenin her birine uygun özel bir gösterim biçimi seçmek gerekir. Model ne denli kusursuzsa, gösterim de gerçeğe o denli yakın olacaktır.

Fiziksel modeller, üzerlerine gerçek yapıya uygulanması düşünülen tedirginliklerin benzeşim yoluyla aktarıldığı küçük ölçekli maketlerdir. Benzeşim koşullarına uyma zorunluluğu özellikle çekim kuvvetlerinin gösterimi konusunda çözülmesi güç sorunlar doğurur: gerçek malzeme kullanıldığında, yerçekimi kuvveti, maketin küçültme oranının tersi kadar artar. Bu güçlük doğal çekimi korumak için çok kez gerçek malzemeden farklı bir malzeme kullanımını gerektirir. Her şeye karşın maketler, olayları görselleştirmede büyük yararlar sağlar; bu da, özellikle kayaçların kopma mekanizmalarını bilebilmek için büyük önem taşır.

Matematiksel modeller, sürekli ortamlar mekaniğinin yasalarına dayanır. Malzeme-

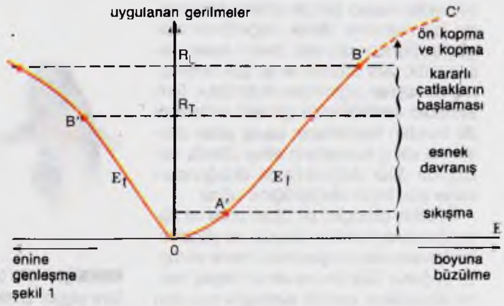

şekil 4

brezilya deneyiyle çekme direncini ölçme

$$R_t = \frac{2}{\pi} \cdot \frac{F}{DL}$$

(F= kopmaya yol açan kuvvet D= örneğin çapı, L= örneğin boyu)

şekil 1

basit basınç altındaki bir kayaç örneğinin biçim değiştirme eğrileri

nin davranışıyla benzerlik taşıdığı varsayılan denklemler yazılır (Lamé-Clapeyron denklemleri) ve bu denklemlerin sayısal ve analitik çözümleri aranır.

Ulaşılan diferansiyel denklemler sistemlerini çözebilmek için model sınırları içindeki koşulları, bunun yanı sıra da E biçim değiştirebilme özelliklerini, Young modülünü ve ν Poisson katsayısını bilmek gerekir.

Bilgisayarların gelişmesiyle birlikte sayısal yöntemler büyük önem kazandı. Ancak bunlardan bazıları diferansiyel denklemler sistemini *sonlu farklar* tekniğiyle çözmekle sınırlı kaldı. (Diferansiyel elemanlar son derece küçük olarak düşünülecek yerde sonlu olarak kabul edilir ve problem doğrusal denklemler sistemine indirgenir.) En sık kullanılan yöntemlerde yapının başlangıç modeli *sonlu elemanlar* olarak değerlendirilir. Bu yöntemde sürekli -ya da sözde sürekli- yapı birbirine düğümlerin N sayısıyla bağlanmış sonlu sayıda elemanlar halinde ayrılır. Yapı üzerine etki eden kuvvetler N düğüm kuvvetine indirgenir ve N yaptırılmış kümesinin biçim değiştirmesine neden olur. Esneklik durumunda kuvvetler ile yer değiştirme arasında doğrusal bir bağıntı bulunduğu gösterilebilir; bu durumda kayaç yapısının "sertliği"ni ifade eden orantılılık katsayısı, malzemenin ayırtedici özelliklerinin bilinen bir fonksiyonudur.

Böylece klasik diferansiyel denklemler sisteminin yerini 3 N bilinmeyenli, 3 N denklemli doğrusal bir sistem alır (N birkaç yüz olabilir). Sistemin çözümü düğümlerin yer değiştirmelerini verir; böylece gerilmeler ve biçim değiştirmeler hesaplanır. Gerilme alanı tanımlandığına göre, malzemenin yapısal dayanım eğrisiyle karşılaştırılarak kayacın kararlılığı saptanabilir.

Esnekliğe göre daha karmaşık olan davranış yasaları (*plastiklik, akışmaz esneklik*) ile dalga yayılma yasaları da bu sistem içinde yer alabilir; bununla birlikte karşılık gelen denklemlerin çözümü çok sayıda üstelemeyi gerektirir; bu da duyarlılıkta, çözümlerin yakınlığında ve hesap süresinde önemli güçlüklere yol açar.

Bu modellerin sınırları belirgindir: fiziksel modeller belli bir bağdaşım üstünlüğü taşır; çünkü seçilen malzeme gerçek anlamıyla dış kuvvetlere etkir ve kararlılığının gerçek sınırları gözlemlenebilir. Ancak temel güçlük "eşdeğer" malzeme ile gerçek kuvvetlere "eşdeğer" dış kuvvetlerin seçiminde yatar. Bununla birlikte dikkate değer niteliksel bilgiler elde edilir.

Matematiksel modeller karmaşık olayları göstermede pek elverişli olmayan matematik formülleriyle sınırlıdır: ne yapıların iç tepkimeleri ne de gerçek kararlılık ölçütleri gösterilebilir. Bu modeller yine de gerilmelerin şiddetli olduğu kayaç bölgelerini belirleme olanağı sağladıklarından önemlidir; bu da yapıyı güçlendirme (tahkimat) ve yeniden boyutlandırma (daha dar ya da farklı biçimde galeriler, daha geniş topuklar) arasında uygun bir seçim yapmaya olanak verir.

—Petr. san. Boşluklar, gözenekler ya da çatlaklar (depolama kapasitesi) içeren kayaçların hacmi süreklidir; bu kayaçlar birbirleriyle bağıntılıdır ve içlerinde akışkanlar dolaşabilir (üretim kapasitesi); akışkanların sürekliliği sağlandığı ölçüde, bir hazne değişik litolojide kayaçlardan oluşabilir. Bu hazne tek bir basınç sistemiyle belirginleşir. Hazne, geçirimsiz katmanlar, fasiyes değişimleri, sızdırmaz kırıklar vb. gibi geçirgen setler oluşturan yerbilimsel süreksizliklerle, tüm doğrultularda sınırlanmıştır; bunlar aynı bölgede ya da aynı yapı üzerinde var olabilecek diğer haznelerı ayırır.

Yukarıdaki hazne tanımı, genel olarak kullanılandan daha sınırlayıcıdır ve hazne özellikleri kaçınılmaz olarak süreksiz olan bir litostratigrafi bütününü belirtir.

Hazne kayacın, hidrokarbonlar ve bunlara eşlik eden akışkanlar (tanelerarası su, eylemsiz gazlar, asit gazlar) içeren bölümüne *dolu hazne* denir.

—Yerbil. Kayaçlar, çeşitli ayırtedici özellikleri göz önüne alınarak sınıflanır; oluşumlarının fiziksel koşullarına göre: *dışkökenli kayaçlar* (Yer yüzeyinde oluşmuş), *içkökenli kayaçlar* (iç bölümde oluşmuş); oluşumlarının biçimine göre: *tortul kayaçlar, magma* ve *başkalaşım kayaçları;* fasiyeslerine, yani mineralojik ve/ya da paleontolojik bileşenlerine göre; mineral bileşimlerine göre: *kireçli, kuvarslı, granitli vb. kayaçlar;* kimyasal bileşimlerine göre: *karbonatlı, silisli, bazik, ültrabazik, alüminyumlu, alkali vb. kayaçlar;* mekanik özelliklerine göre: *yumuşak, sert, sıkı, gözenekli, plastik, sıvı, gazlı vb. kayaçlar;* kullanımlarına göre: *cevher, süsleme, anıt, inşaat vb. kayaçları.*

• *Yerli kayaç.* Alüvyonları bırakan eski ırmak yatağının kayalık tabanıdır Altın gibi yoğun cevherler, alüvyonların tabanında, özellikle de yerli kayacın çanaklarında ve oyuklarında birikir.

KAYADİBİ, Sivas'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 10 463 nüf. (1985); 22 köy. Merkezi *Kayadibi,* 884 nüf. (1985).

KAYADİBİ, Yozgat'ın Yerköy ilçesine bağlı Salmanlı bucağının merkezi, 712 nüf. (1985).

KAYADÜZÜ, Amasya'nın Merzifon ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 979 nüf. (1985).

KAYAGEUM a. Müz. 12 telinden her biri hareketli bir tahta eşik üzerinden geçen, parmaklarla çalınan Kore kitharası. (KAYAKEUM biçiminde de yazılır.)

—ANSİKL. Çalgının, oldukça yassı bir dikdörtgenler prizması biçimindeki gövdesi, pavlonya ağacından yapılır ve 1,60 m boyundadır. Eğirilmiş ipekten teller, başparmak, işaretparmağı ve ortaparmakla çekilir. Bu çalgının VI. yy.'da kral Kasil tarafından icat edildiği sanılmaktadır. Kayageum için ilk yapıtlar da, aynı dönemde U. Ruk tarafından bestelendi. Kayageum tek başına çalınabildiği gibi halk şarkılarına eşlik de edebilir. Eskiden saray müziğindeki çalgı takımlarına da katılırdı.

KAYAĞAN sıf. Üzerinden kolaylıkla kayılabilen, kaypak, kaygan.

KAYAĞANLIK a. Kayganlık.

KAYAĞANTAŞ a. İnce yapraklar biçiminde ayrılabilen ve çeşitli işlerde, özellikle de çatı örtülerinde kullanılan şistli kayaç; bu yaprakların her biri. (Eşanl. ARDUVAZ, KAYRAK.)

KAYAH EYALETİ, esk. **Karenni Eyaleti,** Birmanya'nın doğusunda "sınır" eyaleti, Tayland sınırında; 11 700 km²; 168 360 nüf. Merkezi *Loikav.* Ağaçlı tepelerden oluşan, özellikle Saluen ve kolu Pavn'ın yardığı Kayah eyaletinde daha çok Karenler yaşamaktadır.

KAYANLAR → KARENLER.

KAYAHOROZU a. Zool. *Rupicola* cinsinden kuşların ortak adı.

KAYAK a. **1.** Kar ya da su üstünde (su kayağı) kaymak için kullanılan, alaşımlı metal ya da sentetik maddelerden yapılan iki uzun patenden her biri. (Eşanl. SKİ.) **—2.** Bu patenlerle kar üstünde yapılan spor. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bayınd. *Kayak atlamalı dolu savak,* savaklardan yüksek hızla akan suyu barajın alt bölümünden uzaklaştırmak ve bu suyun enerjisini azaltarak zeminin oyulmasını önlemek için kullanılan, ucu kalkık bir mahmuz ya da kepçe biçiminde savak.

—Havc. Bazı uçak, planör ya da helikopterlerde iniş takımının yerini alan iniş kızağı.

—Spor. *Kayak freni,* kayakta, fren, viraj ve durma hareketi. Bu hareket sopalara göre, topukların yana doğru döndürülmesiyle gerçekleşir. || *Kayak mekanizması,* ayakkabının önünü kayağa tutturan, kayak sabitleştirme güvenlik mekanizmasının ön bölümü. (Bu mekanizma sayesinde çarpma ve düşme sırasında ayaklar kayaktan kurtulur.) || *Kayak sopası,* sapında bir püskül ve sivri olan iç kısmında kardan destek almayı sağlayan bir rondela bulunan, dengesini sağlaması ya da ilerlemesi için kayakçıya yardımcı olan çelik sopa. (BATON da denir.) || *Alp disiplini kayağı,* genellikle, eğimi dik yamaçlarda yapılan kayak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Artistik kayak,* esk. *akrobatik kayak* (ing. *free style*), *bale kayağı*'nı (dengenin ve artistik üslubun önemli olduğu figürler dizisi), *hot-dog*'u (engebeli arazide yapılan kayak) ve *atlamayı* (tramplenden atlayarak figürler yapmaya dayanan kayak) bir araya toplayan sportif disiplin. || *Compact kayak,* yeni başlayanların ilerlemesini kolaylaştırmak için yapılmış, görece daha kısa (1,6 ile 1,8 m), oldukça geniş, kullanılması basit kayak tipi. || *Evrimleştirici kayak,* kayakçının ilerlemesi ölçüsünde giderek daha uzun olan kayakların kullanılmasına dayanan kayak türü. || *Gezi kayağı,* işaretli pistlerin dışında yapılan kayak. || *Kuzey disiplini kayağı,* mukavemet yarışlarını, kayakla atlamayı (tramplenden) ve biatlonu içine alan sportif disiplin. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Mukavemet kayağı,* hafif engebeli alanlarda yapılan kayak. || *Su kayağı,* motorlu bir tekneye bir iple bağlı olarak çekilen kayakçının bir ya da iki kayakla su üstünde kayak yaptığı spor. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Paralel kayak,* iki yarışçının paralel parkurlar üzerinde eşanlı olarak yarıştığı slalom yarışı. || *Performant kayak,* uzun (1,75 ile 2 m), dengeli, fakat düşük hızlar için pek kullanışlı olmayan, usta kayakçılar için yapılmış kayak türü. || *Vahşi kayak,* işaretli pistlerin dışında ve genellikle karın niteliği, çığ düşme tehlikesi, yamaçların keskinliği nedeniyle tehlikeli bir alanda yapılan kayak.

—ANSİKL. *Malzeme.* Kayak, ön kısmı (spatula) geniş ve karı ezmek için yukarı kalkık, arka kısmı (topuk) yassı olan bir tabandan oluşur. Eskiden masif tahtadan yapılan kayaklar, bugün, temel olarak cam elyafı ve alüminyum alaşımından yapılmış katmanlı malzemeden olmak üzere (genellikle polietilenden olan taban kaplaması, dayanıklı olmayı ve kaymayı sağlamalıdır), yapıştırma ve kalıplama teknikleri sayesinde birleştirilmiş on kadar farklı maddeden yapılmaktadır. Kayakların ayağa sabitleştirilmesi üzenginin ve uzun kayışların yerini alan güvenlik mekanizması (1950'ye doğru bulundu) ile sağlanır. Mekanizma, önde bir köprü ayağı ve aşırı bir darbe karşısında ayağı serbest bırakan bir topukluktan oluşur. Güvenlik mekanizmasının gelişmesi, ayakkabıda geridöndürülmez dönüşümlere yol açmıştır. Önceleri deri ve bağcıklı, daha sonra plastik tabanlı olarak yapılırken, bugün yekpare dökme plastikten yapılmaktadır. Her zaman daha büyük bir kayma hızına ulaşma arayışı, kayak tabanına sürülen fart üretimine, kayakçının kayak üstündeki aerodinamik pozisyonlarının araştırılmasına yol açtı ("yumurta durumu" denilen hız pozisyonunun araştırılması [J. Vuarnet]).

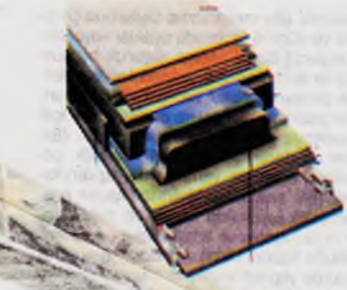
Farklı kayak türleri vardır. Yüksek başarı elde etme düşüncesiyle ve çeşitli disiplinlere göre tasarlanan yarış kayakları yüksek hızda dengeli ve belirli eğriler çizebilecek biçimde olmalıdır. Uzun olan bu kayakların, buz üstünde tutunmayı sağlayan ve slalom virajında binen yanal güçlere karşı büyük bir dirence sahip olan esnek ve dar bir pateni vardır; kullanılması biraz daha kolay olan "performant" kayaklar orta hızlarda kayılmasını kolaylaştırır; kısa ya da compact kayaklar (kayakçının boyuna göre), ilk başlayanlar içindir. Free style kayakları, ani dönüşleri sağlamak için kısa, dar, yuvasız ve eğimli alanlardaki darbelerin etkisini azaltmak için spatulası ve topuğu çok esnektir.

• *Tarihçe.* Norveç'te bulunan kayalara oyulmuş tarihöncesi resimler ve İsveç'te bulunan kayak fosilleri kayak kullanımının eskiliğini kanıtlar. Kayağın, İsa'dan sekiz yüz yıl önce, Altaylar'da (Orta Asya'da) ve

Kayahan

bir kayağın (Alp disiplini) yapısından ayrıntı
1. ABS tabaka;
2. Zicralden üst dört köşe burun;
3. Zicral tabaka (omega);
4. Cam elyafından tabakalar;
5. Çelikten alt dört köşe burun;
6. Poliüretan köpüğünden merkez çekirdek;
7. Taban;
8. Fenol yan yüz.

Dynastar belgesine göre

Action Press-Vandystadt

su kayağı

Mançurya'da da bilindiği sanılmaktadır. İlk kayaklar, önden kıvrılan ve ayakkabıya deri kayışlarla tutturulan uzun ve dar bir tahtadan (kayın ağacı, dişbudak, hickory) yapılırdı; uzunlamasına biçimleri, kar raketlerinin tersine kaymak için yapıldıklarını kanıtlamaktadırlar.

İlerlemek için, uçlarında yuvarlak rondelalar bulunan sopalar yardımıyla (başlangıçta kaymak için tek sopa kullanılırdı ve diğer el av ya da savaş silahı tutmak için serbest kalırdı) kayaklar karda kaydırılır. XIX. yy.'ın sonuna kadar kayak, avcılık ve savaşta yer değiştirme aracı olarak kullanıldı. XV. yy.'dan başlayarak iskandinav orduları kayağı, öylesine başarıyla kullandılar ki, Fransa, İtalya, Almanya, Avusturya ve İsveç de ordularının bir bölümünü kayakla donattılar.

Spor amaçlı kayak ilk kez Norveç'te ortaya çıktı. Fransa'da bir grenobleIu Henry Duhamel, 1879'dan sonra belirli bir mesafeyi kayakla katetme girişiminde bulundu, fakat kuzey ülkelerinde kullanılan sabitleştirme mekanizmasının alp yamaçlarının koşullarına uydurulması için daha bir on yıl gerekecekti. 1888 yazında F. Nansen'in Grönland'ı geçmesiyle birlikte kayak, mutlak başarısını sağlamış oldu.

İlk askeri yarışları, 1907'de Fransız Alpleri kayak kulübü tarafından Montgenèvre'de düzenlenen ilk uluslararası yarış ve avusturyalı Hannes Schneider tarafından kurulan Arlberg okulu izledi.

İlk iniş yarışı 1911'de Montana'da sir Arnold Lunn tarafından gerçekleştirildi ve bugün 50'den fazla ülkenin üye olduğu Uluslararası kayak federasyonu'nun (FIS) kurulmasına da yol açan ilk Kış olimpiyat oyunları Chamonix'de (1924'te) yapıldı. Bu yeni sporun, alp disiplininin tekniği, Avusturya (stem-kristiyanya, stemappuyer, kristiyanya) ve fransız okullarının (Emile Allais'nin çabasıyla, çifte paralel viraj, köşeli viraj, hafif kristiyanya) sonra şampiyonların (J.-C. Killy, brekaj [iki ayağın geniş bir iz bırakarak aynı anda dönmesi]; Patrick Russel, aşağı akıntı; İngmar Stenmark, kesik viraj) etkisiyle sürekli olarak gelişti.

• *Günümüzde alp disiplini.* Üç tip klasik yarışı vardır: iniş, slalom (bazen özel slalom denir) ve büyük slalom (bugün buna SUPER-G eklenmiştir [→SLALOM]). Kombine* hem iniş hem slalom hem de atlama yarışlarını kapsar.

Kış olimpiyat oyunları (en önemli öğesini kayak oluşturur) ve dünya şampiyonluklarından (her iki yılda bir, tek yıllarda) başka, ülkeler her yıl Kandahar, Hahnenkamm ve Lauberhorn gibi büyük klasik yarışlar düzenlerler. Bu yarışlar (ve başka yarışların çoğu), yıllık Alp disiplini dünya kupası (1966'da kuruldu) için dikkate alınır.

• *Kuzey disiplini.* Mukavemet kayağı yarışlarını (erkekler için 10, 15, 30, 50 km yarışları ve 4 × 10 km bayrak yarışı; kadınlar için 5,10, 20 km yarışları ve 4 × 5 bayrak yarışı); kayakla atlamayı; kuzey kombine ve biatlonu içerir. Vasolopett en ünlü yarıştır.

• *Su kayağı.* Su kayağının öncüsü, 20'li yıllarda Minnesota'da eğik iki sopa üstünde kayan amerikalı Ralph Samuelson'dur (1904-1977). Aynı dönemde Annecy gölü üzerinde benzer denemeler yapılmıştır. İlk uluslararası örgüt 1946'da Cenevre'de kurulmuştur.

Sabitleştirme mekanizmasının kauçuk olduğu kayaklar, kullanılma amaçlarına göre, boy, biçim, ağırlık ve genel yapı farklılıkları gösterir. Slalom monoskisinin (1,60 ile 1,75 cm) altında bir uzantı yer alır. Figür kayakları, daha kısa (93 ile 100 cm), daha geniş, daha hafiftir ve bu tür kayak üzerinde dönüşü sağlamak için uzantı yoktur. Atlama kayakları daha ağır ve daha kalındır. Yarışlar üç disiplinde yapılır: figür, slalom ve atlama (kombine üçünü birden içine alır). Figürler (ya da trickler) ters ya da düz pozisyondan çıkarak, sağa ya

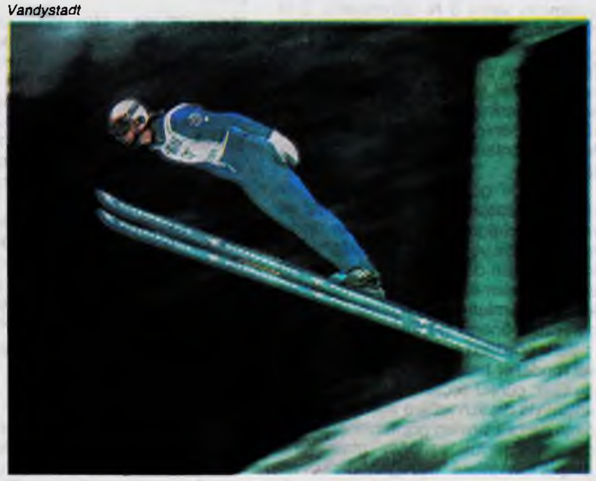
KUZEY DİSİPLİNİ KAYAĞI

Vandystadt

mukavemet kayak yarışı

Vandystadt

kayakla atlama

ALP DİSİPLİNİ KAYAĞI

slalom (bir kapıdan geçiş)

Berthoud-Vandystadt

iniş yarışı

Vandystadt

da sola bir yarım-turdan iki tura kadar dönüşlerden (kayakçının kendi çevresinde dönmesi) oluşur. Figürler, teknenin izinden kayarak, dalganın üstünden atlayarak, bir ya da iki kayağın üstünde, elde ya da ayağa bağlı iple gerçekleştirilir. Step, dönüş sırasında, ayağı kordonun üstünden geçirmeye dayanan bir figürdür. Kayakçı zorluk derecelerine göre numaralanmış olan figürleri gerçekleştirebilmek için 20 saniyelik iki parkura sahiptir.

Slalom yalnızca tek kayakla yapılır. Parkurda bir giriş ve bir çıkış kapısından başka sağda (3) ve solda (3) yer alan, çevreleri dönülecek 6 şamandıra bulunur. Şamandıralarla tekne arasındaki mesafe 11,50 m'dir. Gerçekleştirilen her geçişten sonra, teknenin hızı kadınlar için saatte 55 km'ye erkeklerde 58 km'ye kadar çıkar, sonra kordon 18 m'den 10,50 m'ye kadar yavaş yavaş kısaltılır. En kısa kordonla en fazla sayıda şamandırayı geçen kayakçı yarışı kazanır.

Atlama, yüksekliği (maksimum, 1,80 m) kayakçının yaşına ve cinsiyetine göre ayarlanabilen bir tramplenden yapılır. Tekne, erkekler için satte 57 km, kadınlar için 54 km hızla bir düz çizgi izler. Erkekler rekoru 61 m'den fazladır (kadınlar için 45 m'den fazla).

KAYAK a. (ing. sözc.). **1.** Kürekçi'nin oturacağı yer ve tahta çatısı dikilmiş derilerle kaplı tek kişilik eskimo kayığı. (Çok hafif ve sağlam olan kayak, çok güçlü dalgalara karşı koyabilir ve devrildiğinde de çok çabuk düzeltilebilir. Oldukça büyük bir hız sağlayan bir çift kısa küreği vardır. Eskimolar tarafından fok ve deniz kuşları avında kullanılmaktadır.) **—2.** Çift palalı bir kürekle gidebilen ve su geçirmezliği, kürekçinin beline sıkıca dolanan bir kılıfla sağlanan kayık; bu kayıkla yapılan spor. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. XIX. yy.'ın sonunda Eskimolar'ın kayaklarına benzer katranlı ya da yağlı branda bezinden küçük kayıklar Avrupa'nın çeşitli kuzey ülkelerinde, daha sonra Almanya ve Fransa'da yapılmaya başlandı. Turistik amaçlı nehir gezintilerinde bu tür tekneler kullanılmaktaydı. Günümüzde durgun suda düz hat yarışları için yapılan kayak kalıplanmış tahtadandır ve bir, iki ya da dört kürekçi tarafından kullanılır. Kayaklar tek kişilik ya da K1, iki kişilik ya da K2, dört kişilik ya da K4 olarak adlandırılır. Nehir kayakları, onarımı elverişli olması bakımından katı plastikten yapılır. Slalomda ve nehir inişinde tek kürekçi tarafından kullanılır (K1).

KAYAKÇI a. Kayak yapan sporcu.

KAYAKÇILIK a. Kayakçının yaptığı iş.

KAYAKENT, esk. **Holanta,** Eskişehir'in Günyüzü ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 758 nüf. (1990). Belediye.

KAYAKLIK a. Bir ya da birkaç çift kayağı güvenli bir biçimde taşımak amacıyla, bir arabanın üst kısmına, genellikle yanlardaki oluklardan destek alarak tutturulan ya da takılıp sökülen donanım.

KAYAKORUĞU → DAMKORUĞU.

KAYAKÖY, İzmir'in Ödemiş ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 209 nüf. (1990). Belediye.

KAYAKÖY, Muğla'nın Fethiye ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 584 nüf. (1990). Verimli ve sulak bir ovanın kenarında yer alan köy, Yunanistan ile nüfus değişiminden önce, çok daha geniş alana yayılmış zengin ve kalabalık bir yerleşme idi. Kalıntıları turistlerin ilgisini çeker.

KAYALAR → YUKARIKAYALAR.

KAYALAR, rumca **Orga,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KAYALIDERE, Muş'un Varto ilçesi merkez bucağında köy; 186 nüf. (1990). —Arkeol. Köyde 1965'te S. Lloyd ve C.A. Burney tarafından yapılan kazılarda önemli bir urartu yerleşmesi ortaya çıkarıldı. Aşağı kale ve yukarı kale kesimlerinden oluşan yerleşme, urartu krallarının G. ve G.-B.'ya yaptıkları seferlerde üs olarak kullanılan stratejik bir mevkide yer alıyordu. Sarduri II dönemine (İ.Ö. 763-733) tarihlenen kalede kare planlı bir tapınak, içinde büyük küpler bulunan bir erzak deposu, aşağı kaleden yukarı kaleye girişi sağlayan büyük kapı, ana kayaya oyularak yapılmış ve içinde yedi oda bulunan kaya mezarı ortaya çıkarıldı. Ayrıca İ.Ö. VII. yy.'a tarihlendirilen tunçtan bir aslan heykelciği, mobilya parçaları, çeşitli demir silahlar, üzerinde arabayla yapılan bir aslan avı sahnesinin betimlendiği kemer parçası, takılar ele geçti. Kayalıdere urartu kültürünü, mimarlığını ve sanatını aydınlatan önemli merkezlerden biri olarak dikkati çekti. (→ Kayn.)

KAYALIK sıf. ve a. Kayalarla dolu olan yer için kullanılır: *Kayalık bir arazi.* —Çiçekç. *Kayalık bahçe,* üzerinde yer yer kayalık, taşlı tümsekler bulunan ve bu kısımlarında genellikle dağ kökenli bodur bitkiler yetiştirilen süs bahçesi.
—Denizc. Seyir için bir tehlike oluşturan ve bir bölümü su üstünde bulunan doğal engel.

KAYALIK DAĞLAR, Kuzey Amerika sıradağlarının doğu bölümü. Kayalık dağlar, ABD ve Kanada'da 3 500 km boyunca uzanır. Kanada'daki bölümünde hemen hemen 4 000 m'ye yaklaşan yükseklikleri, Uinta ve Colorado'daki Front Range'de bu yüksekliği aşar. Bu doruklar bazen sert temelin ve örtüsünün yükselmiş parçalarından (Colorado), bazen de Great Plains'teki gibi sürüklenmiş tortul kütlelerinden (Montana ve Kanada) oluşur. Kıtadaki konumları nedeniyle, batı rüzgârlarına açık olan en yüksek kesimleri yağışlıdır (bunlar Great Plains'in su hazneleridir) ve hem çam, köknar ormanlarını hem de yaz mevsiminde ovalardaki sürü hayvanlarının götürüldüğü dağ otlaklarını kapsar. Yüzyılı aşkın süredir buradan bakır, kurşun, çinko çıkarılır ve kısa süre önce de uranyum çıkarılmaya başlanmıştır. Yörede birçok madencilik kenti kurulup terk edilmiştir (*ghost towns* ["hayalet kentler"]).

Kayalık dağlar humması, 40 °C ateşle birlikte kırmızı renkte deri döküntülerine neden olan ve bir riketsiyadan *(Rickettsia rickettsi)* ileri gelen humma.

KAYALIK SERÇESİ a. Açık renk çizgili kahverengi tüylü (özellikle gözünün üstü) küçük ötücükuş. (Serçeye benzer. Eski evlerde, harabelerde, kayalık bölgelerde yaşar. Üzümsü meyveler, taneler, böceklerle beslenir. Avrasya'nın bütün ılıman sıcak bölgelerinde ve Kuzey Afrika'da bulunur. Bil. a. *Petronia petronia;* dokumacıkuşugiller familyası; uzunluğu 14 cm.)

Kayalıklı Meryem Ana, Leonardo da Vinci'nin 1482-83 yıllarına doğru yapımına başladığı ve biri Paris'teki Louvre'da (François I koleksiyonu), öbürü Londra'daki National Gallery'de, iki özgün uygulaması bulunan kilise sunak tablosu. Garip kıvrımlı, donuk yeşil kayalıkların önünde geçen bu sessiz konuşmanın şiiri insanı hemen sarar; Leonardo, yerbilim ve

Bk. resim sayfa 6544

botaniğe duyduğu ilgiyi açıklayan bu tablosunda, bir yandan ışık gölge oyunları ve renk tonlarıyla derinliği verme tekniği üzerindeki incelemelerini sürdürürken, bir yandan da kişilerin dengeli gruplandırılmasına ve duruşlardaki el hareketlerinin kontrapuntosuna ağırlık verir.

Kayalıköy barajı, Kırklareli ilinde, Teke suyu üzerinde kurulu baraj. Sulama ve taşkından koruma amaçlarıyla yapılmış olan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 149,89 milyon m³, göl alanı 10,2 km², sulama alanı 14 720 ha'dır.

KAYALIOGLU, Manisa'nın Akhisar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 596 nüf. (1990). Belediye.

KAYALİFİ a. Miner. ASBEST'in eşanlamlısı.

KAYAN sıf. Kayarak yer değiştiren.
—Bilş. *Kayan noktalı gösterim,* kayan sayıları kullanan sayı gösterim yöntemi. (Karşt. DEĞİŞMEZ* NOKTALI GÖSTERİM.)
—Ceb. *Kayan vektör,* bir afin uzayın bir D doğrusuyla, bu uzaya eşlik eden uzayın aynı doğrultudaki bir $\vec{V}$ vektöründen oluşan (D, $\vec{V}$) ikilisi.

KAYAPA, Balıkesir'in İvrindi ilçesine bağlı bucak; 4 538 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kayapa,* 2 165 nüf. (1990).

KAYAPINAR, esk. **Habezbeni,** Mardin'in Gercüş ilçesine bağlı bucak; 9 838 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Kayapınar,* 3 536 nüf. (1990).

KAYAPINAR höyüğü. Arkeol. Tokat'ın Artova ilçesinde, Yenice (esk. *Ayazmayeni*) köyünün yakınında höyük. 1952'de, Raci Temizer yönetiminde başlatılan kazılarda Bakırtaş dönemine değin inen bir

Aschendorf-Vandystadt

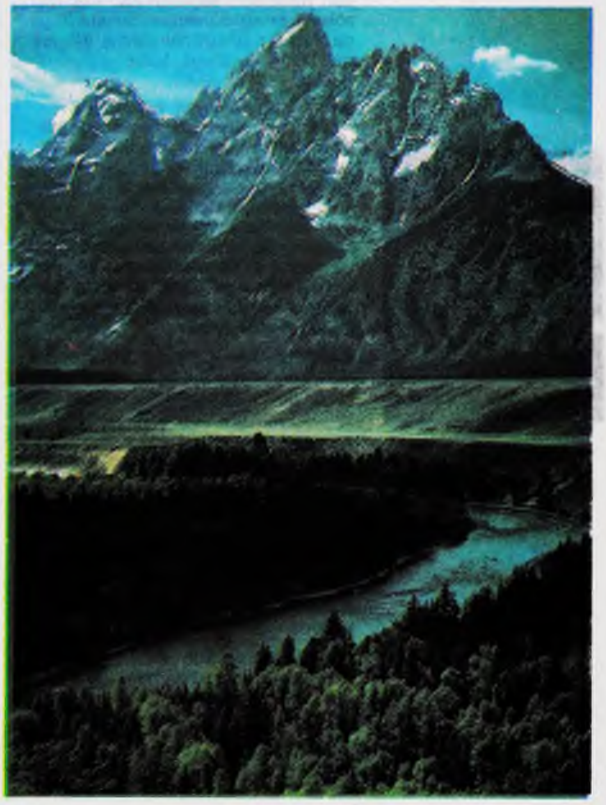
slalom yarışı sırasında tek kişilik kayak (K1)

kayalık serçesi *(Petronia petronia)*

Kayalık dağlar Wyoming'deki (ABD) Grand Teton kütlesi

Vautier-de Nanxe

Scala

Kayalıklı Meryem Ana
Leonardo da Vinci'nin tablosu
Louvre müzesi, Paris

yerleşme saptandı. Bu dönemin kırmızı, kahverengi, gri, siyah astarlı, perdahlı meyvelikleri, derin çanakları Pazarlı* ve Büyükgülücek* buluntularıyla büyük benzerlik gösteriyordu. Daha üst katmanlarda İlk Tunç çağı (metal kap ve silahlar, çanak, testi, vazo gibi çeşitli seramikler), Hitit (uzun boyunlu, oval gövdeli testiler, damga mühürler) ve Phrygia (çok sayıda al astarlı, siyah ya da kahverengi geometrik motifli maşrapalar, tabaklar, gaga ve yonca ağızlı testiler, çanaklar, tek renkli kaplar) dönemlerinden yapıtlar ele geçti.

KAYAR a. **1.** Hayvanların buzda kaymadan yürümesini sağlayan nal. **—2.** Nalı sökerek tırnağı düzelttikten sonra aynı ya da herhangi bir eski nalı çakma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Sövgü, küfür.
—Tekst. → ATKI* İPLİĞİ.

◆ sıf. Kolayca kayan, kayabilen.
—Mak. san. *Kayar geçme,* kolayca takılıp sökülmesi gereken, ancak çalışma sırasında göreli olarak yer değiştirmeyen iki mekanik organ arasında minimal bir boşlukla gerçekleştirilen birleştirme.
—ANSİKL. Nallanmış bir tırnağın kimi bölümlerinin az, kimilerinin çok uzaması hayvanı yorar, hatta sakatlanmasına neden olabilir. Hayvanın yaptığı işe göre, nalın yalnızca üçte biri ya da yarısı aşındığında kayar işlemi yapılır.

KAYARKALIP a. Bayınd. Beton köprü tabliyelerinin yapımında kullanılan ve kirişi bir açıklıktan diğerine kendi kendine yer değiştiren kalıp.

KAYARLAMAK g. f. *Yörs.* **1.** *Nalı kayarlamak,* nal çivilerini yenilemek, nalı onarmak. **—2.** *Bir kimseyi kayarlamak,* ona sövmek, küfretmek.

KAYARTO a. Eşcinsel erkek.
—Sey. oy. Türk gölge oyununda kara derili halayık ya da cariye. (Genellikle yaşlıdır.)

KAYASA a. Eyeri hayvana bağlamakta kullanılan kolan.

KAYASU, esk. **May,** Konya'nın Akören ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 070 nüf. (1990). Baraj.

KAYAŞ, Ankara anakentinin D. kesiminde, Hatip çayı vadisinin K. yamacında yerleşme. D.'ya yönelen kara ve demiryolu üzerinde. Yakınında Bayındır barajı.

Larousse

Racalmuto'da (İtalya) çıkarılan **kayatuzu** (17 cm boyunda)

KAYATUZU a. Yerbil. Kübik sistemde yer alan sodyum klorür (NaCl); tortul çökellerde kalın katmanlar, kurak bölgelerde ise çiçeklenmeler biçiminde bulunur. Genellikle beyazdır; kimi zaman katışkıların etkisiyle renklenir. (Eşanl. HALİT.)
—Halk hek. Osmanlı hekimleri kayatuzunu ilaç bileşimlerinde çok kullanırlardı. Eflak (Romanya) bölgesinden çıkarılan kayatuzu (Eflak tuzu) levha tuz anlamına gelen *elvah tuzu* adı ile bilinir ve ilaç yapımında tercih edilirdi.

KAYAZADE REŞİT PAŞA → REŞİT PAŞA Kayazade.

KAYBETME a. Kaybetmek eylemi.
—Nörol. ve Psik. *Kendini kaybetme,* ani ve kısa süreli bilinç yitimiyle belirgin hafif sara biçimi. (Düşme ve çırpınma olmaz, ama kişi duraklayıverir. Başlangıç ve son çok anidir; elektroansefalogramda diken -dalgalar ritmik bir boşalma olduğunu gösterir.)

KAYBETMEK g. f. (*kayıp etmek > kaybetmek*). **1.** *Bir eşyayı, bir hayvanı, bir kimseyi (bir yerde) kaybetmek,* onu bulamamak, yitirmek: *Gözlüğümü kaybettim. Köpeğini parkta kaybetmiş. Bu çocuk bütün eşyalarını kaybediyor.* **—2.** *Bir mal kaybetmek,* herhangi bir nedenle artık ona sahip olmamak: *Yangında eşyalarını kaybetmek.* **—3.** *(Bir şeyde) bir şeyden para kaybetmek,* bir oyunda, herhangi bir işlemde bir para tutarı ödemek zorunda kalmak, elinden çıkarmak ya da geri alamamak: *Kumarda bütün servetini kaybetmek. Onun yüzünden çok para kaybettim.* **—4.** *Durumunu, konumunu kaybetmek,* artık ona sahip olmamak: *İşini kaybetmek. Makamını, mevkisini kaybetmek.* **—5.** Bir özelliği, bir niteliği kaybetmek, artık o özelliğe, o niteliğe sahip olmamak: *Yaşlandıkça esnekliğini kaybediyor. Eski güzelliğini kaybetmek. Umudunu kaybetmek.* **—6.** *Vücudunun bir parçasını, bir yeteneğini (bir yetisini) kaybetmek,* doğal olarak ya da kazayla ondan yoksun kalmak: *Bir kazada kolunu kaybetmek. Belleğini kaybetmek.* **—7.** *Bir kimseyi kaybetmek,* ondan ayrılmak, özellikle de ölüm nedeniyle ayrılmak, yitirmek: *Dün babasını kaybetti, çok üzgün.* **—8.** *Bir arkadaşı, bir dostu kaybetmek,* bir anlaşmazlık, uyuşmazlık sonunda ondan ayrılmak: *Böyle davranmayı sürdürürsen, bir dostunu kaybedersin.* **—9.** *Bir yönü kaybetmek,* artık onu izleyememek, ondan uzaklaşmak: *Yolunu kaybetmek. Köpek, avın izini kaybetti.* **—10.** *Bir karşılaşmayı, bir seçimi, bir savaşı kaybetmek,* bir mücadelede, bir oyunda vb. altta kalmak, yenik düşmek, mağlup olmak: *Maçı kaybetmek. Bir davayı kaybetmek. Savaşı kaybetmek.* **—11.** *Bir süreyi kaybetmek,* onu iyi kullanamamak, ondan normal olarak beklenen yararı sağlayamamak: *Bir yıl kaybetti, bu yıl da sınıfta kalırsa okuldan atılacak. Onunla boşuna zaman kaybediyorsun, hiçbir yere varamayacaksın.* **—12.** *Bir şey kaybetmek, çok şey kaybetmek* ya da *bir şey kaybetmemek,* ilginç, değerli, yararlı bir şey elde etmek ya da tersine hiçbir şey kaçırmış olmamak: *Bu toplantıya gelmemekle hiçbir şey kaybetmedin.* **—13.** *Kaybedecek anı, zamanı olmamak,* derhal harekete geçmek zorunda olmak. ‖ *Kaybedecek şeyi olmamak,* ne şekilde davranırsa davransın zarar verici bir sonuca ulaşma olasılığı olmamak; daha kötüsünden korkmayacak kadar kötü bir durumda olmak.
—Avc. *İzi kaybetmek,* köpeklerden söz ederken, kovalanan hayvanın gittiği yoldan farklı bir yola girmek.
—Oy. Oynanan oyunu kazanamamak. — Oyunu kazanamayınca önceden saptanan parayı ya da oyunun kurallarına göre belirlenen sayıyı rakibine ya da rakiplerine vermek ya da kötü puan almak.

KAYBOLMA a. Kaybolmak eylemi.
—Patol. Hastalık ortaya çıkmadan marazi bir olgunun (ur, iltihap, vb.) birdenbire ortadan silinmesi.

KAYBOLMAK gçz. f. (*kayıp olmak > kaybolmak*). **1.** Artık bulunamamak, ne olduğu, nereye konduğu bilinememek; yitmek: *İyi saklayın, bu kâğıtlar kaybolmasın. Kaybolan eşyalarınızı bulamadık.* **—2.** Görünmez, duyulmaz, fark edilmez olmak, artık görülememek, duyulamamak, fark edilememek: *Kalabalıkta kaybolmak. Güneş batarken gölgeler de yavaş yavaş kayboluyordu.* **—3.** Yönünü bulamamak, yolunu şaşırmak: *Fazla uzaklaşmayın, ormanda kaybolursunuz. Kaybolduğumuzu anlayınca olduğumuz yerde durduk.* **—4.** Artık kullanılmamak, izi, belirtisi kalmamak, unutulmak: *Bu tür gelenekler giderek kayboluyor.* **—5.** Bir süre sözkonusuysa, boşa harcanmak, değerlendirilmemek: *Kaybolan yıllar. Kaybolan zamanın telafisine çalışılacak.* **—6.** *Bir şeyde (soyut) kaybolmak,* nerede olduğunu ya da bulunduğunu bilemeyecek kadar kendini bir şeye vermek: *Çocuk dinlediği masalın içinde kaybolup gitmişti.*

KAYDEDİCİ sıf. Bir ölçümü, fiziksel bir olayı otomatik olarak kaydeden bir aygıt için kullanılır: *Kaydedici sıcaklıkölçer.* (Eşanl. YAZAR.)

◆ a. Ölçme sonuçlarını kaydeden, herhangi bir olayın gösterdiği değişikliklerin izlerini (grafik, işaret) koruyan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ölçbil. Çeşitli kaydedici tipleri vardır: tümü, sürekli ya da ardışık noktalar halinde işaretlenmiş eğriler ve diyagramları kaydetmeye yarayan çizici tablolar, biri diğerine göre devinen kâğıt ve mürekkepli yazıcı, ışıklı bir spottan etkilenen fotoğraf kâğıtları; ayrıca sonuçlar sayısal olarak, ya kâğıt üzerine baskıyla ya da ikili kodlamadan sonra manyetik disk ya da bant üzerine kaydedilebilir. Mekanikte, fizikte, botanikte, meteorolojide, hatta müzikte vb. çeşitli kaydedicilerden yararlanılır ve bunlara kullanım amaçlarına göre çeşitli adlar verilir: hız kaydedicileri, kaydedici manometreler, barograflar, kronograflar, kaydedici barometreler ve sıcaklıkölçerler, rüzgârölçerler, gelgitölçerler, sfigmograflar, kardiyograflar vb. Bir devinimi gösteren kaydedici aygıtların genellikle bir toplayıcısı (devir sayacı, kilometre sayacı vb.) vardır.

KAYDEDİLMEK → KAYDETMEK.

KAYDETME a. Kaydetmek eylemi, işi.

KAYDETMEK g. f. (*kayıt etmek > kaydetmek*). **1.** *Bir şeyi, bir bilgiyi (bir yere) kaydetmek,* kalıcı olmasını sağlamak için onu yazmak, not etmek: *Saat 20'de öğrenci velileriyle yapılacak toplantıyı defterinize kaydedin. Buraya adınızı, adresinizi kaydediniz.* **—2.** *Bir kimseyi (bir yere) kaydetmek,* o kimsenin adını bir deftere, kayıt yerine geçirmek, bir listeye almak ya da bir grubun, bir örgütün, bir kurumun, vb. üyesi olması için onu bir listeye, bir kütüğe yazmak: *Sizi bugün kaydedemem, doktorun tüm randevu saatleri doldu. Bir yolcunun adını yedek listesine kaydetmek. Bir kimseyi okula, kurslara kaydetmek. Çocuğu nüfusa kaydetmek.* **—3** *Bir şeyi (bir yere) kaydetmek,* onunla ilgili bilgileri bir listeye, bir kütüğe geçirmek: *Demirbaşları deftere kaydetmek.* **—4.** *Bir şey kaydetmek,* bir şeyden söz ederken, belli bir durum göstermek: *Şirketin cirosu % 15 oranında bir düşüş kaydetti. Altın fiyatları yükseliş kaydediyor. Büyük bir başarı kaydetmek.* **—5.** *Bir şeyi, bir kimseyi (bir şeyin üzerine) kaydetmek,* bir araç (kaset, bant, kâğıt, film, vb.) yardımıyla bir bilgiyi (ses, görüntü vb.) saptamak: *Çocuklar şarkı söylerken banda kaydettik. Sismograf depremin şiddetini kaydeder. Bu şarkıyı kaydettin mi?* **—6.** *Bir bandı, bir kasedi vb. kaydetmek,* kayıt sırasında onu kullanmak; doldurmak: *Bu sabah üç kaset kaydettim.* **—7.** Belirtmek, söylemek, anmak: *Bir noktayı da kaydetmeden geçemeyeceğim.*
—Muhs. Bir değer hareketini ya da herhangi bir işlemi, bir muhasebe defterine geçirmek.

◆ **kaydedilmek** edilg. f. **1.** Bir yere yazılmak, bir listeye, bir yere geçirilmek. **—2.** Bir araç yardımıyla ses, görüntü vb. olarak saptanmak. **—3.** Bir olaydan, bir durumdan söz ederken, nesnel bir biçimde gözlemlenmek: *Altın fiyatlarında kaydedilen düşüş.* **—4.** Belirtilmek, söylenilmek: *Daha önce de kaydedildiği gibi.*

◆ **kaydettirmek** ettirg. f. *Bir kimseyi ya da bir şeyi (bir yere) kaydettirmek,* yazdırmak; kayda geçirtmek; ses ya da görüntü olarak saptanmasını sağlamak.
—Fizs. kim. Kimyasal ya da fiziksel bir işlem, bir olay sözkonusu olduğunda sıcaklık, basınç vb. gibi nicel değişmeleri anında saptamak.

KAYDETTİRMEK → KAYDETMEK.

KAYDIHAYAT, -tı a. (ar. *ḳayd* ve *ḥayāt*'tan *ḳayd-ı ḥayāt*). "Yaşadığı sürece", "ömür boyu" anlamında *kaydıhayatla, kaydıhayat şartıyla* sözlerinde geçer.

KAYDIRAK a. **1.** Yassı ve kaygan taş. **—2.** Çocukların bu tür bir taşı ayaklarıyla kaydırarak oynadıkları bir oyun. (Eşanl. SEKSEK.) **—3.** Çocuk bahçelerinde çocukların, yüksekte olan baş tarafına oturarak aşağı doğru kaymaları için yapılmış oyun aracı. **—4.** Kaldırılacak yükün altına uzunlamasına yerleştirilen ve kaymayı kolaylaştıran uzun tahta parçası.

KAYDIRILMAK → KAYMAK.

KAYDIRMA a. Kaydırmak eylemi.
—Bilş. Bir bilgisayarın bellek hücresinde ya da kütüğünde bir verinin ya da sözcüğün, karakterlerinin ya da bitlerinin tümünün ya da bazılarının aynı sayıdaki konumlarını sağa ya da sola aynı anda taşınması. || *Kaydırma kütüğü,* üzerinde kaydırma işlemleri yapılabilen kütük. || *Aritmetik kaydırma,* işaretin konumunu koruyarak bir bellek hücresini ya da aritmetik bir kütüğü sağa ya da sola kaydırma. || *Çembersel kaydırma,* kaydırma sonucunda bir taraftan kaybolan bilginin diğer taraftan yeniden kaydedildiği kaydırma. || *Mantıksal kaydırma,* bir kütüğün bütün içeriğini, kütük sığasını aşan bitleri kaybederek sağa ya da sola kaydırma. (Bilgisayarlar tarafından kullanılan ikili sayılama sayesinde taşma durumu dışında sola doğru kaydırma 2 tabanıyla çarpma, sağa doğru kaydırma ise 2 tabanına bölmeye karşılık gelir. Bu özellik bilgisayarda çarpma ve bölmeleri önemli ölçüde sadeleştirir.)
—Dilbil. Üretici dilbilgisinde, bir cümlenin bitişik kurucularının sırasını bir dönüştürüm çerçevesinde değiştirmeye dayanan işlem.
—Dilbil. ve Bel. Bir sözcüğü gerçek anlamı dışında kullanma. (Kaydırma bazen üslup kaygısıyla yazarlarca başvurulan bir yöntemdir; genel kullanıma girmiş kaydırmalar da vardır: *Bir değirmenin kanatları, bir masanın ayakları.*)
—Dy. Bir demiryolu hattının, sökmeden, kıskaçlar yardımıyla yerini değiştirmeye dayanan yol çalışması. (Eşanl. RİPAJ.)
—Elçabukluğu. Seyirciye sezdirmeden bir oyun kâğıdının bir başkasıyla değiştirilmesi. (Kaydırma, çeşitli nesneler, halkalar kullanılarak da yapılır.)
—Elektrotekn. *Fırçaları kaydırma açısı,* kolektörlü bir makinede, fırçaların bulunduğu hattın nötr hatla oluşturduğu açı.
—Etol. *Kaydırma etkinliği,* SAPTIRMA* ETKİNLİĞİ'nin eşanlamlısı.
—Foto. *Kaydırma düzeneği,* karanlık bir kutuda ya da bir objektifte bulunan ve duyarkat üzerinde oluşan görüntünün konumunu değiştirmek için optik eksenin koşut olarak yer değiştirmesini sağlayan mekanik düzenek.
—İşlem. *Kaydırma kama,* bir montajın ya da bağlama düzeninin altına tespit edilen ve kullanılacağı takım tezgâhının tablasındaki kanallardan birine giren koşutyüzlü küçük parça.
—Ormanc. Dağlarda kesilmiş ağaçların yamaçlarda açılan kaydırma oluklarından aşağı indirilmesini öngören işlem. || *Kaydırma oluğu,* ormanda kesilmiş ağaçların eğimli yerlerden kaydırılarak aşağı indirilmesi için hazırlanan dar ve uzun çukur yol. || *Kaydırma yolu,* eğimli arazide yapılan kesimlerde tomrukların boşaltılması için hazırlanan, ağaçlardan çatma, dar ve uzun yol.
—Tekst. *Kaydırma rapor,* bir dokuma üzerindeki beşli desen.

KAYDIRMAK → KAYMAK.

KAYDIRTMAK → KAYMAK.

KAYDİ sıf. (ar. *ḳayd* ve *-ī*'den *ḳaydī*). *Esk.* Kayıtla ilgili, kayda ait.
—İkt. *Kaydi para,* gözle görülüp elle tutulabilen herhangi bir maddeyle (maden ya da kâğıt) temsil edilmeyip, basit bir kayıt işlemiyle yaratılan ve dolaşıma giren para. (Eşanl. BANKA PARASI.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. İkt. Kaydi parada, hesaplar banka kaimelerine tekabül eder; çek de, biçim bakımından kambiyo mektubuna oldukça benzeyen bir para çekme aracından başka bir şey değildir. Bir özel kişinin bankada bir hesap açmasıyla oluşan ya da bir banker tarafından bir kredinin verilmesiyle ortaya çıkan mevduat, emisyonun (kaydi para emisyonunun) dayanağını oluşturur. Kayıt işlemleriyle ödemeler yapılması yolunu ilk bulanlar, 1844 tarihli Peel kanunu'nun getirdiği çok sıkı düzenlemelerden sıyrılmayı amaçlayan ingiliz bankerleri olmuştur. Günümüzde, banka parasıyla posta çeki servisleri parası, gelişmiş ülkelerde, toplam para dolaşımının % 80'den fazlasını oluşturmaktadır.

KAYDİYE a. (ar. *ḳayd* ve *-iyye*'den *ḳaydiyye*). Bir kuruluşa yazılmak ya da bir belgeyi işleme koyabilmek için ödenmesi gereken para.

KAYDOLMAK gçz. f. *Bir yere kaydolmak,* bir kimseden söz ederken, bir listede yer almak ya da bir gruba, bir örgüte, bir kuruma vb. kabul edilmek için gerekli işlemleri yerine getirmek; kaydedilmek; yazılmak: *Yedek listeye kaydolmak. Bir partiye, derneğe kaydolmak. Eylülden önce kaydolmanız gerekiyor.*

KAYE (Daniel David KAMİNSKİ, **Danny** —denir), rus asıllı amerikalı sinema oyuncusu (New York 1913 - Los Angeles 1987). 1942'de New York'ta Cole Porter'in bir operetini sahneye koydu: *Let's Face it.* Bu başarı çok geçmeden onu Hollywood'a götürdü ve burada birçok filmde rol aldı. Bunlar arasında, *Upin Arms* (E. Nugent, 1944), *Walter Mitty'nin gizli yaşamı* (The Secret Life of W. Mitty) [N. Z. McLeod, 1947], Gogol'un *Müfettiş*'inden *The İnspector General* (H. Koster, 1949), *Knoch on Wood* (N. Panama ve M. Frank, 1954) *Kralın soytarısı* (The Court Jester) [1956], *Albay ve ben* (Me and the Colonel) [1958] ve *Beş kuruş versene*'yi (The Five Pennies) [1959] sayılabilir. Amerikan sinemasının en iyi müzikhol sanatçılarından biriydi. 1963'ten 1967'ye kadar, televizyonda haftalık bir yayını yönetti: *The Danny Kaye Show.*

KAYE (Nora KOREV, **Nora** —denir), rus asıllı amerikalı kadın dansçı (New York 1920 - Los Angeles 1987). 1939-1951 ve 1954-1960 arasında Ballet Theatre'da dans etti. Burada A. Tudor'un *Pillar of Fire* adlı yapıtındaki Hagar yorumundan sonra yıldız dansçılığa yükseldi. 1951-1954 arasında New York City Ballet'te çalıştı. Daha sonra eşi koregraf Herbert Ross'la birlikte Broadway'de ve Londra'da müzikli güldürülerin koregrafilerini hazırladı. 1964'te American Ballet Theatre'ın iki sanat yönetmeninden biri oldu. Özellikle dramatik rollerde üstün başarı gösterdi: *Fall River Legend* (A. De Mille'in, 1948), *The Cage* (J. Robbins'in 1951). Prömiyerinde başrol oynadığı başka yapıtlar: *Dim Lustre* (1943), *Ballade* (1952), *Sebastian, Journey* ve *Blood Wedding* (1957).

KAYEM a. (tesc. edil. a.). Amerikan kökenli Kirksite* markasıyla aynı alaşımı belirten ingiliz kökenli marka.

KAYEPUT a. (malayca *kayu-puti,* beyaz ağaç'tan). Hindistan'da yetişen *melaleuca* cinsinden birçok bitkinin ortak adı. Eskiden bu türlerden tıpta çok kullanılan bir esans çıkarılırdı. (Mersingiller familyası.)

KAYES, Kongo'da yer, Pointe-Noire'ın K.-B.'sında. Şekerkamışı işleme. Sıvı yağ fabrikası.

KAYES, Mali'de kent, Senegal ırmağının sol kıyısında, ırmak ulaşımının sona erdiği noktada, bölge yönetim merkezi. 50 993 nüf. (1987). Küçük ticaret limanı ve kırsal kesim pazarı. — *Kayes bölgesi* 120 000 km², 1 058 575 nüf. (1987).

KAYGAN sıf. **1.** Üzerinden kolayca kayılan yüzey için kullanılır: *Kaygan bir yol. Buzlanma var, asfalt çok kaygan.* **—2.** Pürüzsüz olduğu için elden kayan ya da tutunulamayan şey için kullanılır: *Sabun kaygan bir nesnedir. Dikkat et, trabzanlar çok kaygan.*
—Esk. sil. Yayda kullanılan kemiğin pul pul kabararak kalkması. (Bu durum yayın bozulmasına neden olduğundan, bu tür kemikler değersiz sayılırdı. Manda boynuzundan yapılan kemikler değerliydi.)

Danny Kaye

KAYGANA a. (fars. *hāye,* yumurta ve *gine,* nispet ekinden *hāy-gine* > *kaygana*). Mutf. Yumurta, un, süt ya da su ve bir tutam tuzla hazırlanıp tereyağında beyaz olarak pişirilen omletin arasına şekerli meyve ezmesi, bal, kaymak, reçel vb. konularak yapılan tatlı yiyecek. (Bk. *ansikl.* böl.) —Aynı biçimde hazırlanan omletin arasına kavurma ya da peynir konularak yapılan yemek.
—ANSİKL. Kaygana yapılırken omletlerin kızarmaması, ince ve yumuşak olması gerekir. Arasına gerekli malzeme konduktan sonra sarılıp üzerine toz şeker dökülür ya da malzeme üst üste dizilmiş birkaç omletin arasına yerleştirilir.

KAYGANLAŞMAK gçz. f. Kaygan duruma gelmek: *Yağmurdan sonra kayganlaşan yollar.*

KAYGANLI a. Esk. sil. Yaya konulan kemiklerin, iyice temizlenmemesi yüzünden pul pul kalkan parçalara verilen ad. (Bu parçalar sivri olduğunda *kuş dilli* diye adlandırılıyordu. Kemiğin kayganlı ya da kuş dilli oluşu, yayın kısa zamanda bozulmasına neden olurdu.)

KAYGANLIK a. Kaygan olma durumu; kaygan bir şeyin niteliği.
—Bayınd. Sürtünme katsayısı çok düşük olan bir yüzeyin ve özellikle de bir yolun durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kayganlık, lastiğin yola aderansı yetersiz olduğunda ortaya çıkar: bu durum, yol kirli (yağlar, çamur) ya da ıslak olduğunda görülür; lastik ve yol üzerinde ancak kuru bir temas olduğu zaman ve ölçüde, aderanstan söz edilebilir. İnce bir su katmanıyla kaplı yol üzerinde aderansın sağlanması için, bu ince katmanın kesilmesi gerekir; bu kesilme de, suyun boşalmasını kolaylaştıran lastik dişlerinin durumuna, yolun aynı yönde etkiyen pürüzlülüğüne ve suyun boşalması için daha

kaydırma düzenekli objektif (odak uzaklığı 35 mm)

Larousse

Lauros-Giraudon

Kaygısız
Watteau'nun yapıtı (1717)
Louvre müzesi, Paris

fazla zaman kazandıran taşıt hızının düşürülmesine bağlıdır. İnce katman kesilmediğinde su üzerinde kayma olayı ortaya çıkar: taşıt, artık yatay tepkiler göstermez ve kullanımı da güvenli değildir.

KAYGI a. (esk. türkç. *ḳadḳu* > *kaygu*' dan). **1.** İnsanın kafasını saplantılı biçimde kurcalayarak onu tedirgin eden düşünce, tasa, sıkıntı; endişe: *Bir yakının sağlığından kaygı duymak. Parasızlık, gelecek vb. kaygısı.* **—2.** *Kaygı çekmek*, üzüntü duymak, tasa etmek. ‖ *(Bir şey) kaygısına düşmek*, bir şey yüzünden endişelenmek, üzüntü duymak: *Biz can kaygısına düşmüşüz, onlarsa mal kaygısında.* ‖ *Kaygı yemek*, tasalanmak, üzülmek (esk.).

KAYGILANDIRMAK → KAYGILANMAK.

KAYGILANMAK gçz. f. **1.** (Tümleçsiz) tasalanmak, endişelenmek; üzülmek: *Kaygılanma, her şey yoluna girecek.* **—2.** *Bir kimse için kaygılanmak*, o kimsenin geleceği için, o kimseye yapılacak şeyleri düşünerek endişelenmek; tasalanmak: *Onun için kaygılanma, kendi başının çaresine bakabilir.*

◆ **kaygılandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kaygılandırmak*, onu endişelendirmek, üzülmesine neden olmak: *Sağlığından söz ederek onu kaygılandırmayın. Kızının sağlığı onu kaygılandırıyor.*

KAYGILI sıf. **1.** Kaygısı olan kimse, bunu dışa vuran tutum ve davranış için kullanılır; endişeli: *Kaygılı bir hali var, kötü günler geçiriyor olmalı. Kaygılı bir bakış. Kaygılı bir ses.* **—2.** *Bir şeyden kaygılı*, onunla ilgili bir kaygısı olan: *Kendi geleceğinden kaygılıydı.*

KAYGILI (Osman Cemal), türk romancı (İstanbul 1890 - *ay. y.* 1945). Askeri kâtip okulu'nu bitirerek orduda görev aldı (1906). Mahmut Şevket Paşa'ya suikastla ilgili görülerek Sinop'a sürüldü (1913). Yeniden eski görevine döndü; ancak Birinci Dünya savaşı sonunda sağlık nedeniyle emekliye ayrıldı (1918). Yaşamını İstanbul'un sur dışı Otakçılar mahallesi'nde sürdürdü; geçimini öğretmenlik ve yazarlıkla sağladı. Sahne sanatlarıyla ilgilenmiş; oyunlar yazmış (*Balat'ta bir akşam*, 1928; *Üfürükçü*, 1939), kimi oyunlarda kendisi de rol almıştı. Öykülerinde (*Sandalım geliyor varda*, 1938) kenar semtlerin günlük yaşamını konu edinmişti. *Çingeneler* (1939) romanı İstanbul Çingeneleri'nin gelenek göreneklerini, yaşamlarını belgesel biçimde sergiler. *Aygır Fatma* (1944) romanı, çocukluğunun geçtiği çevreleri, mahalle yaşantısını verir. *İstanbul'da semai kahveleri ve meydan şairleri* (1937) yapıtı, kendi derlediği malzemeye dayandığı için önemlidir. (→ Kayn.)

Şahin Kaygun
Sandık odası, 1987

KAYGIN sıf. Kaygan.

KAYGISIZ sıf. Kaygısı, düşüncesi, tasası olmayan ya da hiçbir şeyi dert etmeyen, hiçbir şeye aldırmayan kimse için kullanılır: *Kaygısız olmak, ne güzel. Ne kaygısız insansın, onu çoktan merak etmen gerekirdi.*

Kaygısız, Watteau'nun yağlıboya tablosu (26×20 cm, 1717, Louvre [La Caze bağışı]). Mavi saten giysili, kırmızı kısa mantolu, genç bir adam dans eder gibi bir hareket yapar. (Aslında bir diabolo oyuncusu olduğu sanılır.)

KAYGISIZCA be. Kaygısız, umursamaz bir biçimde: *Olanları kaygısızca seyretmek.*

KAYGISIZLIK a. Kaygısız bir kimsenin durumu; tutumu: *Bazı kimselerin kaygısızlığı beni üzüyor.*

KAYGU → KAYGI.

KAYGULU (Halil) → HALİL KAYGULU.

KAYGUN (Şahin), türk fotoğraf sanatçısı (Adana 1951 - İstanbul 1992). İstanbul Tatbiki güzel sanatlar yüksek okulu öğrenciliği sırasında fotoğrafla ilgilenmeye başladı. Okulu bitirdikten (1973) sonra, aynı kurumda öğretim görevlisi olarak çalıştı. FOTOS'un (Fotoğraf sanatçıları derneği) kurucuları arasında yer aldı ve başkanlığını yaptı. 1984 yılında Türkiye'de ilk defa olarak, polaroid fotoğraflardan oluşan bir sergi açtı. Bu sergisiyle Ankara Sanat kurumu ödülü'nü kazanan, ayrıca çeşitli dergi ve gazetelerde çıkan yazılarıyla da fotoğraf sanatının yaygınlaşmasına önemli katkılarda bulunan sanatçı, özellikle renkli ya da siyah-beyaz grafik anlatımlı çalışmaları, sanatçı portreleri ve belgesel sokak fotoğraflarıyla tanındı. Ayrıca, *Afife Jale* (1987) ve *Dolunay* (1988) adlı filmlerin yönetmenliğini yaptı.

KAYGUSUZ (Bezmi Nusret), türk siyaset adamı (Kandiye, Girit, 1890 - ? İzmir ?). Ortaöğrenimini İzmir'de tamamladı. İstanbul Ticaret okulu'nda okurken, Hukuk mektebi'ne girdi. Osmanlı demokrat fırkası'nın kurucularından oldu ve partinin umumi kâtipliğine getirildi (1909). *Tenkit* adlı bir dergi çıkardı (1910). Osmanlı demokrat fırkası Hürriyet ve İtilaf fırkası ile birleşme kararı alınca (1911), Osmanlı sosyalist fırkası'na geçti. Hukuk mektebi'ni bitirdi (1913). İzmir'de öğretmenlik ve müfettişlik yaptı. Yaşamöyküsünü *Bir roman gibi* (1955) adlı yapıtında anlattı. Öteki yapıtları: *Fırkalar ve ben* (1912), *İlk ve son* (1919), *Hüseyin Cahit Bey* (?), *Nurbaba masalı* (1922), *Şeyh Bedrettin Simavenî* (1957), *Kurumuş pınar* (1958).

KAYGUSUZ Vizeli Alaettin → VİZELİ ALAETTİN Kaygusuz.

KAYGUSUZ ABDAL, asıl adı **Alaettin Gaybi,** türk mutasavvıf, şair (Alanya, Antalya, 1341-1342'den sonr. -Elmalı, Antalya ya da el-Mukattam, Mısır, 1444 ?). Yaşamıyla ilgili bilgiler menakıpnamelerdedir. Bu kaynaklara göre, Alaiye sancağı beyinin oğluydu. Çok iyi öğrenim gördü. Elmalı'da dergâhı bulunan Abdal Musa' ya bağlanarak onun müridi oldu. 1397 -1398 yıllarında Mısır'a giderek inancını yaydı. 1424-1430 tarihleri arasında bir süre Rumeli'de bulundu. Yunus Emre yolunda heceyle söylenmiş ilahi, şathiye, nutuk gibi türlerde şiirleri vardır. Tasavvuf düşüncesine dayanan bu şiirlerde halkın kolayca anlayabileceği bir dil kullanılmıştır. Öğelerini günlük yaşamdan alan bu şiirler zengin bir düş gücünü yansıtır; türlü biçimlerde yorumlanabilecek benzetmeler, mecazlarla beslenir. Kaba sofuları yererken gülmece öğelerinden yararlanan şiirlerde tekerlemelere benzer söyleyişler, canlı deyimler anlatımı çekici kılar. Şiirlerin bir bölümü ise gazel, kaside gibi divan edebiyatı biçimlerindedir. *Gülistan* adlı yapıtı tasavvuf konularında bilgiler veren, öğütler sıralayan bir mesnevidir. Aynı nitelikte daha başka mesnevileri de vardır. *Budalaname, Kitab-ı maglata, Vücutname* yapıtları tasavvuf ilkelerini açıklayan öğretici hikâyelerle, düşlerle kurulmuş düzyazı ürünlerdir. Bunlarda "seci" denilen uyaklardan, devrik tümcelerden yararlanan hareketli bir konuşma dili görülür. *Dilgüşa, Sarayname* yapıtlarında ise şiirler ve düzyazı bölümler birlikte yer alır. Kaygusuz Abdal alevi-bektaşi edebiyatının kurucularından sayılır. Bektaşilerin giydiği on iki dilimli başlığın ondan kaldığına inanılır. Bektaşi meydanındaki on iki posttan biri onun, biri de şeyhi Abdal Musa'nındır. (→ Kayn.)

KAYI, Kütahya'nın Tavşanlı ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 476 nüf. (1990). Yörede yapılan araştırmalarda İlk Tunç çağa tarihlendirilen bir yerleşme saptandı. Buluntular arasındaki gaga ağızlı testiler, üç ayaklı ya da iki kulplu kaplar Truva, Yortan, Kusura ve Demircihöyük buluntularıyla benzerdir.

Kayı damgası, kayı boyundan olan Türkler'in hayvan, silah, çadır vb. eşyaya vurdukları damga. Oğuzlar'da şamanlıktan kalma bir "ongun" (kutlu sayıldığı için öldürülmeyen hayvan) geleneği vardır. Kayılar'ın ongunu olan yırtıcı kuşlardan doğan, Gün Han'ın oğullarından türediklerine inanılan öteki üç boyla (Bayat, Alkaevli, Karaevli) ortaklaşa kullanılır ve kayı damgası olarak vurulurdu. Oğuzlar'ın kayı boyundan geldiklerini kabul eden Osmanlılar'ın silah ve paralarında, özellikle Murat II'nin Bursa ile Edirne'de kestirdiği tarihsiz mangırlarda bu damga açıkça görülür. Daha sonra paralara vurulmaktan vazgeçilen kayı damgası silah, eşya ve hayvanlarda uzun süre kullanıldı. Fatih Sultan Mehmet'ten başlayarak Kanuni Sultan Süleyman'a kadar uzanan dönemde dökülmüş tüm toplarda bu damgaya rastlanır.

KAYIK a. **1.** Yalnız kürekle yürütülen, uzun ve ince balıkçı teknesi. **—2.** *Kayık salıncak*, bayram yerlerinde kurulan kayık biçiminde salıncak. ‖ *Kayık tabak*, kayık biçiminde uzun ve düz tabak.
—Denizc. Portekiz'de, Algarve kıyılarında kullanılan ve iki latin yelkeniyle donatılan balıkçı gemisi. —XVII. yy.'da, kadırgalar arasında bağlantı kurmada ve kadırga kaptanını kıyıya götürüp getirmede kullanılan altı kürekçili tekne.
—Esk. ayakkc. *Kayık biçimi*, modeli kayığa benzeyen bir tür kadın ayakkabısı. (Genellikle burnu sivri ve bazen hafifçe yukarı kalkık olurdu.)
—Giy. *Kayık hotoz*, başta bir yana eğimli olarak duran hotoz.
—Org. kim. Sikloheksanın olası yerleşmelerinden biri.
—Spor. *Kayık yarışı*, özel kayıklarla düzenlenen yarışma. ‖ *Yarış kayığı*, su sporunda kullanılmak üzere özel olarak yapılmış, hızlı giden dar hafif ve uzun kayık.
—Tar. *Hünkâr kayığı*, padişaha özgü kayık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Terz. *Kayık yaka,* bir kayığın çizgisini andıran hafifçe oyuk dekolte türü.

◆ sıf. Bir yana doğru kaymış.

—Ansikl. Tar. Hünkâr kayığı, sedefle fildişi kakmalar ve yazılarla bezendiği için çok süslü olurdu. Ayrıca, bunların çiniyle kaplanmış türleri de vardı. Hünkâr kayığının som gümüş parmaklıklı ve yine som gümüşten dört sütun üzerine oturtulmuş köşkünün al saçaklı çuha kumaştan perdeleri ve üç feneri bulunur, padişah bu köşkün içinde oturur, bostancıbaşı da arkasında dümen tutardı.

Kayık, Karagöz'le Hacivat'ın karısı, istediklerini almadıkları için kocalarıyla kavga eder ve evi terk ederler. Bunun üzerine Karagöz'le Hacivat kayıkçılık yapmaya başlar. Hacivat, Karagöz'e kayıkçılığın inceliklerini öğretir. Bu sırada Karadenizli'nin gemisine çarparlar. Karadenizli çok öfkelenir. Kayıkla Çelebi, Tiryaki, Hırbo, Arap ve Yahudi'yi karşı kıyıya geçirirler ve her geçişte Karadenizli'nin gemisine çarparlar. Zenne'yi karşıya geçirirken belalısı gelir, onları silahla tehdit eder, hemen geri dönüp, Zenne'yi bırakır, canlarını kurtarırlar.

Oyunun *Karagöz ve Hacivat'ın kayıkçılığı, Karagöz'ün Kâğıthane sefası, Karagöz'ün Hıdrellez âlemi* adlarını taşıyan çeşitlemeleri vardır.

KAYIKÇI a. **1.** Kayığı kullanan kimse. **—2.** Kayıkla yük ya da insan taşıyan kimse.

KAYIKÇI KUL MUSTAFA, türk halk şairi (XVII. yy. - 1658'den sonr.). Gençliğinde Garp ocakları'nda Murat Reis'in yanında Cezayir'de bulunduğu için "Kayıkçı" lakabını aldığı söylenir. Daha sonra İstanbul'a gelerek Yeniçeri ocağı'na girdi. Orduyla birçok savaş ve sefere katıldı; şiirlerinde bunlarla ilgili duygu ve düşüncelerini anlattı. Evliya Çelebi'nin saydığı ordu şairleri arasında onun da adı geçer. İran şahı Abbas I'in Bağdat'ı almasını (1623), Murat IV'ün Bağdat seferine katılmasını (1630), Deli İbrahim'in padişah olmasını (1640) konu edindiği şiirleri, destanları, Osman II'nin öldürülmesi (1622), Murat IV'ün ölümü (1640) üzerine söylediği mersiyeleri yaşamıyla ilgili ipuçları verir, Murat IV'ün Bağdat kuşatması sırasında, kaleden atılan oklarla yaralanıp Dicle'ye düşerek boğulan ve ölümü, padişah dahil bütün orduyu üzen Genç* Osman için söylediği destan, şiirlerinin en ünlülerinden sayılır. Yeniçeri ortalarında, serhat boylarında uzun yıllar şiirleri söylenip okundu. Yalnız kara savaşlarını değil, deniz savaşlarını da çok canlı olarak betimledi. Gemi cenklerine çıkılmasını, yenilen düşman gemilerini yedeklerine alıp sürüklemelerini, kaptanların söylevlerini vb. inandırıcı, coşkulu bir dille aktardı. XVII. yy.'ın tanınmış âşıklarından Bursalı Halil ile karşılıklı şiirler söylemişti. Tarih olaylarını hikâyeleştirdiği şiirlerinden çok, kendi aşk duyguları, ayrılık acıları, doğa sevgisini dile getirdiği semai, türkü ve koşmalarında yaratıcılığı görülür. Şiirlerini çöğür çalarak söylediği bilinir. Şiirleri teknik bakımdan kusurlu da olsa, halkın benimsediği deyişleri yansıtması bakımından kendi döneminde ve sonraki yüzyıllarda yetişen şairler üzerinde etkili oldu. Şiirlerini ilk kez Fuat Köprülü derledi (1939).

KAYIKÇIK a. Kim. Çözümleme amacıyla nicelik belirlemeye ve maddeleri içinde yakmaya yarayan az yükseklikte küçük uzun kap.

KAYIKÇILIK a. **1.** Kayıkla insan ve eşya taşıma işi. **—2.** Kayık yapma ve / ya da satma işi.

KAYIKHANE a. (*kayık* ve fars. *ḫāne'*den). Kayıkları dış etkilerden korumak amacıyla yalıların altında ya da üstü örtülü bağımsız bir bölüm olarak düzenlenmiş yer.

—Tar. Topkapı sarayı'nda Sarayburnu tarafında padişahın, valide sultanın ve öteki saray ileri gelenlerinin kayıklarının çekildiği, korunduğu yer. (Günümüzde, Sepetçiler köşkü denilen yerin yanındaydı. Burayla ilgili her türlü işten kayıkhane ocağı sorumluydu. Bu ocak Abdülhamit II zamanında kaldırıldı. Kayıkhanedeki tekneler daha sonra Deniz müzesi'ne verildi.)

KAYIKORKİDE a. Tropikal Uzak-doğu'da yetişen ve birçok türü soğuk seralarda yetiştirilen epifit orkide. (Bil. a. *cymbidium;* salepgiller familyası.)

KAYILAR, Oğuzlar'ın bozok kolundan bir türkmen boyu olarak Selçuklular'la birlikte Anadolu'ya gelen ve osmanlı hanedanının kökenini oluşturan konargöçer topluluk. Türk efsanelerine bakılırsa, bu boy, Oğuz Han'ın oğlu Gün Han'ın oğullarından Kayı'nın (kaya, sert) adını taşır. Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü lügat it-türk'*te anlattığına göre, XI. yy.'da başbuğları Korkut Bey'in önderliğinde Ceyhun ırmağını geçerek Horasan'ın Merv ve Serahs bölgelerine yerleşen Kayılar selçuklu hanedanının dayandığı kınık boyunun hizmetine girdiler ve Korkut Bey, Tuğrul Bey'in avcıbaşısı oldu. Böylece Kaşgarlı Mahmut'un oğuz boylarına ilişkin listesinde Kayılar'ın adı Kınıklar'dan sonra gelir. Eski osmanlı tarihçileriyle vakanüvisleri de Kayılar'ın Anadolu'ya gelişlerini şöyle anlatırlar: moğol istilası önünden kaçan Oğuzlar'ın kayı boyundan Süleyman Şah, Horasan'dan 50 bin kişiyle yola çıkarak Erzincan yöresine gelir (1224). Burada yaklaşık 7 yıl kalan Kayılar, Cengiz Han öldükten sonra geri dönmek üzere Fırat boyunca Halep'e yönelirler. Ancak, Caber kalesi yakınında ırmağı geçerken Süleyman Şah'ın suya düşerek boğulması üzerine dört oğlundan ikisi Horasan'a dönerken, Ertuğrul ve Dündar adlı iki oğlu da 400 çadırlık bir kafileyle Anadolu'da kalır. Selçuklu hükümdarı Alaettin Keykubat I (1219-1237), Moğollar'la yaptığı bir savaşta kendisine yardım ettikleri için, bunları bir uç beyliği olarak Domaniç yöresine yerleştirir. Daha sonra Ertuğrul Bey'in oğlu Osman Gazi tarafından Osmanlı devletinin temelleri atılır.

Öte yandan, ingiliz tarihçi Herbert Adam Gibbons, Osmanlı devletinin kuruluşuyla ilgili *The foundation of the Ottoman empire* (1916) adlı yapıtında türkologlar dışında tüm tarihçilerce benimsenen ve uzun bilimsel araştırmalara dayandığı söylenen şöyle bir görüş ortaya atar: "moğol istilası önünde Harizm'den kaçıp Anadolu'ya geldikten sonra Söğüt yöresine yerleştirilen küçük kayı aşireti ve reisleri Ertuğrul, hatta Osmanlı devletine adını veren oğlu 'Otman' müslüman değillerdi. Ancak müslüman bir çevreye girdikten sonra islamlığı kabul ederek 'Osman' adını alan şamanlıktan dönme Otman ve başına geçtiği küçük kayı aşireti, ardından komşuları hıristiyan Rumlar'ı da müslümanlığı kabule zorladılar. İslam olmadan önce Osman'ın buyruğunda sadece 400 kayılı savaşçı varken, 1290'dan 1300'e kadar olan 10 yılda bu sayı on'a katlanarak büyüdü. Bu olay doğal bir artış olamaz. Ayrıca, daha doğuda yer alan öteki Anadolu beylikleri tarafından yerleştirilecekleri için doğudan gelen yeni konargöçer boyların katılımını da düşünmek yanlıştır. Öyleyse bu olay ancak Kayılar'la yerli öğeyi oluşturan müslümanlaşmış Rumlar'ın kaynaşmasıyla açıklanabilir. Böylece, ortaya çıkan Osmanlı devletini meydana getiren toplum, başlangıcından beri saf bir türk ırkı değil, doğduğu yerde var olan çeşitli toplulukların birbiriyle kaynaşması sonucu oluşan karma ve yeni bir ırktır. Özellikle Murat I döneminde kurulan yeniçeri örgütü ve bu ocağa asker kaydetmek amacıyla çıkarılan devşirme yasası, Balkanlar'daki slav ve öteki toplulukların bazı kesimlerinin de özendirilerek müslümanlaşmaları ve osmanlı toplumuna katılmalarıyla sonuçlandı."

Fuat Köprülü ise, *Osmanlı devletinin kuruluşu* adlı yapıtının Anadolu Selçukluları ile ilgili bölümünde Selçuklu devletinin türkmen boylarını Anadolu'ya yerleştirirken, büyük ve güçlü aşiretleri parçalara bölerek birbirinden uzak alanlara göndermekle birliklerini kırıp reislerinin önderliğinde ayaklanmaları olasılığını ortadan kaldırdığını, böylece selçuklu hanedanının çıkarlarını korumayı ön planda tuttuğuna dikkati çeker. Selçuklu fetihlerinden sonra Anadolu'ya gelip yerleşen kitleler arasında Karluklar, Kalaçlar, Kıpçaklar gibi çeşitli türk boylarına mensup topluluklar bulunmasına karşın, Oğuz Türkmenleri'nin büyük çoğunluğu oluşturduğunu ekleyen Oğuzlar'ın önemli bir kolu olan Kayılar'ın selçuklu tarihinde öteden beri etkin bir rol oynadıklarını, oğuz göçlerine katılmaları sonucu doğudan batıya geldiklerini, bunların bir bölümünün Mazenderan'da, Azerbaycan ve G. Kafkasya'da kalarak buralara yerleştiklerini ya da başka türk boylarıyla karıştıklarını bildirir. Anadolu'ya gelen Kayılar'ın ise çeşitli obalara bölünerek kuzeyde Erzincan, Suşehri, Amasya, Çorum, Kastamonu, Ilgaz, Çankırı, Gerede, Bolu ve Düzce yörelerine, daha sonra bugün bile Kayı adını taşıyan köylerin bulunduğu Eskişehir, Mihaliç, Orhaneli taraflarına, güneyde Kilikia bölgesinde Isparta, Burdur, Fethiye çevrelerine ve daha batıya doğru Denizli, Muğla, Aydın, Ödemiş bölgeleri gibi çok dağınık alanlara yerleştirildiklerini belirtir. Böylece bu kadar geniş alanlara yayılmış olan Kayılar'ın kalabalık ve güçlü bir boy olduklarını ileri sürer ve tüm Kayılar'ın Anadolu'ya Ertuğrul Bey'le geldiğini düşünmenin sözkonusu olmadığını yineler. Önce Ertuğrul Bey'in, sonra da Osman Gazi'nin reisliğini yaptığı aşiretin kayı boyundan bir grup olduğunun kesinlik kazandığını belirtir. Bunların 400 savaşçıdan oluşan bir kuvvet olduğu görüşünü ise, bir uç beyinin sadece kendi oymağını değil, egemenliğindeki bölgede yaşayan tüm oymakları yönettiğini söyleyerek çürütür. Kayılar'ın bu bölgeye geldikleri zaman henüz müslüman olmadıkları tezini de Fuat Köprülü, ingiliz tarihçinin o dönemin tarihini tam olarak bilmeyişiyle açıklar. Öte yandan, Prof. Faruk Sümer, *Oğuzlar* adlı yapıtında, Osmanlılar'ın Oğuzlar'dan oldukları konusunun tartışılamayacağını söylerken, osmanlı hanedanıyla kayı boyu arasındaki ilişkiyi olanak içinde olmakla birlikte kuşkuyla karşılar ve Osmanlılar'ın Kayılar'dan olduklarının kanıtlanamayacağını belirtir.

Sonuç olarak tüm bu bilgilerin ışığında anlaşıldığı kadarıyla ve Murat II döneminde Yazıcıoğlu'nun *Selçukname'*sinde belirttiği gibi, Oğuzlar'ın bozok kolundan olan Kayılar'ın Karakeçili, Karaevli ve Alkaevli oymakları Selçuklular'la birlikte Anadolu'ya gelip Erzincan ile Eskişehir arasındaki bölgeye yerleştirilmişlerdir. Daha sonra reisleri Ertuğrul Bey'in önderliğinde, bağlı oldukları Karakeçililer'den ayrılarak daha batıdaki otlaklara doğru göçen küçük kayı aşireti, Selçuklular tarafından uç beyliği göreviyle, K.-B. Anadolu'da, bizans sınır bölgesine gönderilmişlerdir. Ertuğrul Bey'in ölümünden sonra, oğlu Osman Bey'in başına geçtiği bu aşiret, Anadolu Selçuklu devleti beyliklere bölünerek ortadan kalkınca (1308), İlhanlılar'a bağlanmıştır. Bizanslılar'dan Bilecik, Yarhisar ve İnegöl kalelerini alan Kayılar, bir süre sonra İlhanlılar'a karşı ayaklanarak bağımsızlıklarını elde ettilerse de gerçekte Osmanlı devleti tam anlamıyla kurulana kadar (1335), önce Çobanoğulları'na, ardından da onların yerini alan Candaroğulları'na bağlı kalmışlardır. (→ Kayn.)

KAYIN a. Ilıman bölge ormanlarında yetişen, uzunca kalın gövdeli, çok ince kabuklu, küçük oval yapraklı, büyük ağaç. (Bil. a. *fagus;* kayıngiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ormanc. *Kayın ormanı,* nemli ılıman bölgelerde yetişen ve çoğunluğu kayından oluşan yayvan yapraklı ağaç ormanı

Şahin Kaygun

avrupa kayını ilkbaharda
(Fagus sylvaticus)

avrupa kayınında
çiçek ve meyve

(Kayın ormanı kalkerli arazide olduğu gibi silisli arazide de yetişir.)

—ANSİKL. Kayın almaşık yapraklı bir ağaçtır; yaprakları düzgün damarlı ve çoğunlukla dişlidir. Erkek çiçekleri genellikle yuvarlak başak halinde topludur; meyve yüksüğü (kadehçik) dikenlidir; içinde iki meyve bulunur ve dört çenet halinde yarılarak açılır. Kayının ılıman ve soğuk bölgelerde yetişen on beş kadar türü vardır. Avrupa'da yetişen avrupa kayını *(Fagus sylvaticus)* sık dallı ve yapraklı, hemen hemen silindirimsi dik gövdeli, pütürsüz boz kabuklu, tüysüz, oval ve sert yapraklı, yüksek boylu bir ağaçtır. Bu kayın Türkiye'de yoktur; Türkiye'de doğu kayını *(Fagus orientalis)* yetişir. Doğu kayını avrupa kayınına çok benzer. Hatta kimilerince onun bir çeşidi sayılır. 30-40 m'ye kadar boylanabilen ve 1 m'den artık çap yapabilen, dolgun ve düzgün gövdeli bir ağaçtır. Kafkasya, Kuzey İran, Anadolu ve Kuzeydoğu Avrupa'da yaygındır. Türkiye'de esas yayılış alanı Karadeniz kıyı bölgesidir. Marmara ve Batı Anadolu bölgelerinde de yer yer görülür. Odunu avrupa kayınının odunundan üstündür. Türkiye'de maden direği, parke, araba ve kamyon karoserisi, mobilya yapımında kullanılır.

Kayın, havanın yeterince nemli olduğu iklimlerde yetişir; kuraklıktan, aşırı soğuklardan ve ilkbahar donlarından, özellikle gençken korkar. Çok değişik topraklarda yetişebilir ve kirece iyi dayanır. Aslında bir gölge ağacıdır, ama ışığın az olduğu yörelerde ışık ağacı olur ve genç kayınlıkların bol ışık alması gerekir.

Çotuktan pek sürgün sürmeyen kayın bazı bölgeler dışında baltalık olarak yetiştirilmez. (Ne yazık ki Türkiye'de yıllardan beri maden direği gereksinimi için kesilen kayın ormanları, özellikle Marmara ve Batı Anadolu'da baltalığa dönüşmüş durumdadır. Gerek katışıksız, gerek meşeyle (ovalarda) ve göknarla (dağlarda) katışık olarak yalın koru ormanı halinde yetiştirilir. Doğal yoldan çoğalıp yenilenmesi oldukça düzensizdir, çünkü hem tohumların korunması kötüdür, hem bunların yiyicisi çoktur (tavşan, sıçan). Kayın ormanlarında çoğunlukla boş ve açık alanlar bulunur ve buraların yapay olarak kayın ya da çam fidanlarıyla doldurulması gerekir. Kayın doğal olarak pek dal dökmez, bu nedenle düzgün boylanmasını kolaylaştırmak için sık dikilmesi gerekir. Kayın ormanındaki ağaçlar 40-50 yaşına varınca ve yeteri kadar boylanınca bir seyreltme yapmak gerekir. Gelecek ağaçları, birbirinden yaklaşık olarak 10 m aralıkla alıkonur: hektar başına 100-120 ağaç. Bir kayın ormanındaki ağaçlar 150 ile 180 yılda bir yenilenmelidir.

Kayın iyi toprakta çabuk büyük; bunun büyük yararı vardır, çünkü ağaç ne kadar çabuk büyürse o kadar kaliteli odun verir. O zaman 70-80 yılda bir kesim yapılabilir ve kesilen ağaçların yerine iyi gelişebilen yeni ve kaliteli fidanlar dikilir; fidan dikimi seyrek tutulur (hektara 200-400) ve biçim budaması yapılır.

Kayın genellikle asalaklardan fazla etkilenmez; ama bir koşnilden *(Cryptococus fagisuga)* zarar görebilir; bu böcek yüzünden gövdesinde beyaz lekeler belirir ve kabuğunda yırtıklar ortaya çıkar; yırtıklardan zararlı bir mantar *(Nectria coccinea)* içeri girer. Mantar ağacın içinde büyük tahribat yapar, bazen büyük dalların ve gövdenin kırılmasına neden olur. Gövdede esmer bir sızıntı ortaya çıktığı an ağacın ölmesi kaçınılmazdır, hemen kesmek gerekir. Bu hastalıktan nasıl korunulacağı ve ona karşı nasıl savaşılacağı henüz bilinmemektedir.

KAYIN, -yını a. Eşlerden birine göre ötekinin erkek kardeşi. (KAYINBİRADER de denir.)

KAYIN İSPİNOZU a. Bütün Avrupa, Batı Asya ve Kuzey Afrika'da yaşayan, tüyleri çeşitli renklerde (kiremit kırmızı ağır basar) olabilen küçük ötücükuş. (Bil. a. *Fringilla coelebs;* ispinozgiller familyası; boyu 15 cm).

KAYINALMA a. Bazı toplumlarda bekâr bir kayınbiraderi, kardeşinin karısıyla evlenmeye zorlayan adet (bunun için yengenin, kocası öldüğünde, erkek çocuk sahibi olmaması gerekir). [Eşanl. LEVİRLİK.]

—ANSİKL. Özellikle Kutsal Kitap metinlerinde görülen kayınalmaya, Hindistan'da, Asurlular, Hititler, Hurriler, eski Mısırlılar, Elamlılar, İbraniler arasında ve günümüzde de Dürziler ve bazı bedevi kabileler arasında rastlanır. Eski İtalya halkları arasında, kolomböncesi Amerika'da, Okyanusya ve zenci Afrika'da da kayınalma izleriyle karşılaşılır. İbraniler'in tarihinde kayınalma yasası, ataerkil dönemden başlayarak ortaya çıkar (*Yaradılış* XXXVIII). Daha sonraki yahudilik bu dinsel buyruğu, *halitsa* denilen bir vazgeçme yöntemiyle yumuşattı. Talmud döneminden beri kayınalma uygulamasının yahudi geleneğinde geçerliliği kalmadı. Kutsal Kitap metinleri, daha çok ölen erkeğe bir süreklilik sağlamak ve böylece İsrail halkı içinde "ad"ın ve "ev"in yaşamasını sürdürmek zorunluluğu üzerinde duruyorlardı: bu yeni evlilikten doğan ilk erkek çocuk, ölen erkeğin oğlu ve mirasçısı sayılıyordu. Buna bağlı bir neden de, aile mülkünün başkasına geçmesini önlemekti.

KAYINBABA a. → KAYNATA.

KAYINBİRADER a. (*kayın* ve fars. *birā-der*'den). → KAYIN.

KAYINGİLLER a. Meşe, kestane ve kayın gibi ağaçları kapsayan familya. (Bil. a. *fagaceae.*)

KAYINLAR a. Tırtılsı halinde toplu ve bireşeyli taçsız çiçekli, aken meyveli ılıman bölge orman ağaçları takımı. (Kayınlar iki familyaya ayrılır: kayıngiller [meşe, kestane, kayın] ve huşgiller [huş, gürgen, fındık]. Bil. a. *fagales.*)

KAYINLIK a. Kayın ağaçlarının bol bulunduğu orman; kayın ormanı.

KAYINLIK a. Kayın olma durumu.

KAYINPEDER a. (*kayın* ve fars. *peder*'den). → KAYNATA.

KAYINTAVUĞU a. Zool. Kuzey Avrasya'da yaşayan ormantavuğu. (Dişiden çok daha iri olan erkeğin tepesinde kırmızı ya da turuncu bir tepelik bulunur. Yalnızca dişi kuluçkaya yatar. Otçuldur. Bil. a. *Lyrurus tetrix;* ormantavuğugiller familyası.)

kayıntavuğu *(Lyrurus tetrix)* [erkekler]

KAYINTI a. *Arg.* **1.** Yiyecek. **—2.** *Kayıntı yapmak,* yemek, karnını doyurmak.

KAYINVALİDE a. (*kayın* ve fars. *vālide*'den). → KAYNANA.

KAYIP, -ybı a. (ar. *ġa'ib* > *ġayb*'den). **1.** Ne olduğu, nereye gittiği bilinmeyen kimse, nerede bulunduğu bilinmeyen şey: *Dikkat, kayıp aranıyor. Kayıp ilanları.* **—2.** Para yitirme; yitirilen miktar: *Bu işte kaybım çok.* **—3.** Daha iyi değerlendirilebilecek bir şeyi ziyan etme, savurganca kullanma, elinden kaçırma; yitim: *Zaman kaybı. Enerji, güç kaybı. İyi kapanmayan pencereler ısı kaybına yol açıyor.* **—4.** Bir kimseyi yitirme, özellikle de o kimseden ölümle ayrılma; bu yoksunluğun kendisi: *Bu, bütün ulusumuz için bir kayıptır. Acı bir kayıp.* **—5.** *Kayıplara karışmak,* uzunca bir süre ortalıkta görünmez olmak: *Ne zamandır görünmüyor, yine kayıplara karıştı.*

—Akışkan. mekan. *Yük kaybı,* YÜK YİTİMİ*'nin eşanlamlısı.

—Fiz. YİTİM'in eşanlamlısı.

—Kim. müh. Bir işlemden sonra bir ürünün elde edilemeyen bölümü.

—Manyet. *Kayıp açısı,* YİTİM* AÇISI'nın eşanlamlısı.

—Metalürj. *Eritme kaybı,* eritme sırasında, yükseltgenmeyle, buharlaşmayla, curuflaşmayla vb. kaybolan metal miktarı.

—Sig. *Kâr kaybı sigortası,* mal sigortalarında, sigorta konusu değerlerin yanarak ya da hasara uğrayarak kendisinden yararlanılamayacak duruma gelmesinden doğan menfaat kaybına karşı sigorta. ‖ *Kira kaybı sigortası,* yangın sonunda binanın hasara uğramasından doğan kira kayıplarına karşı sigorta.

◆ sıf. Kaybedilmiş, ne olduğu, nerede olduğu bilinmeyen şey ya da kimse için kullanılır; yitik: *Kayıp eşya bürosu. Kayıp çocuk.*

—Ask. *Kayıp personel,* muharebede tutsak düşmedikleri, ölmedikleri ya da cephe gerisine gönderilmedikleri bilinen, ancak nerede oldukları bilinmeyen personel.

—İnş. *Kayıp çatı arası,* oturmaya elverişli olmayan çatı arası ya da bunun bir bölümü.

KAYIR a. Nehirlerin sürükleyip biriktirdiği kalın kum, çakıl.

KAYIR HAN, harizm beyi (XIII. yy.). Yassıçimen savaşı'nda (1230) Selçuklular'a yenilen Celalettin Harizmşah ordusunun saflarında çarpıştı. Celalettin Harizmşah'ın öldürülmesinden sonra buyruğundaki kuvvetlerle Anadolu selçuklu hükümdarı Alaettin Keykubat'a sığınarak onun hizmetine girdi. Alaettin Keykubat'ın zehirlenerek öldürülmesinden (1237) sonra, yerine geçen oğlu Gıyasettin Keyhüsrev II'nin baş veziri Sadettin Köpek tarafından rakip olarak görülüp hapsedildi; orada öldü.

KAYIRICI sıf. Birini koruyan ya da kayıran kimse; arka, iltimasçı.

KAYIRICILIK a. Birini koruma, kayırma işi; iltimasçılık.

KAYIRILMAK → KAYIRMAK.

KAYIRIŞ a. Kayırmak eylemi ya da biçimi.

KAYIRLI, Niğde'nin Çiftlik ilçesine bağlı belde; 2 559 nüf. (1990). Belediye.

KAYIRMA a. Kayırmak eylemi.

—Siyas. bil. *Kayırma* ya da *ganimet sistemi,* ABD'de uygulanan ve seçimleri kazanan partinin, yönetimin üst düzeyindeki görevleri kendi yandaşları arasında paylaştırmasına dayanan uygulama. (Eşanl. SPOİLS SİSTEMİ.) [Günümüzde bu sistem fiilen ortadan kalkmış, yerini liyakat sistemine bırakmıştır.]

KAYIRMAK g. f. *Bir kimseyi kayırmak,* bir kimseyi korumak, ona yardımcı olmak, destek olmak, yardım etmek: *Tek başına başardı, kimse onu kayırıp kollamadı. Yoksulları kayırmak;* onu ayrıcalıklı bir konuma getirmek, ona hak etmediği bir kolaylık sağlamak; iltimas etmek: *Taraftarlarını kayırıp, onları en yetkili görevlere getirmek. Adam kayırmak.*

◆ **kayırılmak** ya da **kayrılmak** edilg. f. (*kayır-ıl-mak* > *kayrılmak*). Kayırmak eylemine konu olmak.

◆ **kayırtmak** ettirg. f. Kayırmak eylemini yaptırmak.

KAYIRTMAK → KAYIRMAK.

KAYISI a. **1.** Gülgiller familyasının *prunus* cinsinden meyve ağacı. (Bil. a. *Prunus armeniaca* ya da *Armeniaca vulgaris.*) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Antil kayısısı* ya da *amerika kayısısı,* Amerika'da yetişen ve meyvesi kayısıyı andıran ağaç. (Bil. a. *Mammea americana; clusiaceae* familyası.) [Karayibler kökenli ve 10 ila 20 m bo-

yundaki bu ağaç tohumla çoğalır, sarı renkte acı bir reçine salgılar. Tadı kayısı tadını andıran meyvesi çiğ, pişmiş ya da reçel olarak tüketilir.) **—3.** Kayısı ağacının meyvesi. **—4.** Beyazın sertleşmesine ve sarının krema kıvamını korumasına yetecek bir süre, kabuğuyla kaynatılmış yumurta. (*Kayısı yumurta* da denir.)
—Mutf. *Kayısı ezmesi,* dörde bölünmüş taze kayısıları üzerine şeker döküp beklettikten sonra orta dereceli ateşte bir süre pişirerek yapılan ezme türü yiyecek. (Kuru kayısı ile de yapılabilir.) ‖ *Kayısı hoşafı,* kuru kayısıları şekerle kaynatarak yapılan tatlı içecek. ‖ *Kayısı kompostosu,* çekirdeği çıkartılmış taze kayısıları şekerle kaynatarak ya da üzerine şekerli sıcak su döküp bekleterek yapılan tatlı içecek. ‖ *Kayısı marmelatı,* çekirdekleri ve kabuğu çıkartılmış kayısıları şekerle, suyunu iyice çekinceye değin kaynatarak yapılan marmelat türü tatlı yiyecek. ‖ *Kayısı reçeli,* üzeri birkaç yerinden delinmiş kayısıları kireçli suda bir süre beklettikten sonra şekerle kaynatarak yapılan reçel türü tatlı yiyecek. ‖ *Kayısı şerbeti,* çekirdekleri çıkartılıp dörde bölündükten sonra şekere yatırılan kayısıları birkaç saat beklettikten sonra tülbentten geçirerek yapılan tatlı içecek. (Tülbentten geçirdikten sonra bir miktar su katılabilir.) ‖ *Kayısı şurubu,* olgun kayısıların çekirdekleri çıkarılıp kabuğu soyulduktan sonra şekerli suda kaynatarak yapılan tatlı içecek. (Kaynatılmış kayısılar tülbentten süzülüp içine biraz limon ilave edilir ve soğuyunca şişelere doldurularak saklanır.) ‖ *Kayısı tatlısı,* şekerli suda kaynatılmış kuru kayısıların içine kaymak konarak yapılan bir tür tatlı.
—ANSİKL. Kayısının anayurdu Kuzey Çin'dir. Günümüzde tüm Akdeniz ülkelerinde ve Türkiye'de meyve ağacı olarak üretilir. Yaygın ya da dik dallı, yuvarlağa yakın uzunca yapraklı, orta boy (4-6 m yükseklik) bir ağaçtır. Pembemsi beyaz, oldukça büyük çiçekler açar; çiçekler yapraklardan önce çıkar. Kayısı fidanı dışında başka aşılanaçları tüm kayısı çeşitleriyle uyumlu değildir.
Kayısı ağacının tutulabileceği hastalıklar arasında şunlar sayılabilir: vertisilliyoz, moniliyoz, külleme ve bakteriyozlar. Böcek olarak düşmanları çopurböcek ve ceratiteslerdir. Mikoplazmalardan ileri gelen yaprak kıvrılması hastalığı ağaçların başlıca kuruma nedenidir. Kayısı birçok virüse karşı da duyarlıdır (ürün azlığı, uyuşmazlık). Bu bakımdan sağlıklı ağaçlarla kurulan bahçeler daima daha fazla ürün verir. Kayısı odunu çok sert olduğundan özellikle kaval yapımında kullanılır.
• *Meyve.* Kayısı düz ya da lal kırmızı benekli, güzel sarı-turuncu renkte, az lifli, az sulu, etli, tatlı ya da acı çekirdekli bir meyvedir. Tek bir tohum içeren çekirdeği bazı çeşitlerde etinden kolayca ayrılabilir (şekerpare). Eti kokulu ve tatlıdır. Çeşidine göre haziran başından temmuz sonuna kadar olgunlaşır. Erken çiçek açtığı için üretimi genellikle düzensizdir; çiçeklerin moniliyoza duyarlığı ve ürün veriminin almaşıklığı da (var yılı, yok yılı) buna neden olabilir.
Kayısının küçük ve ekşi çeşidine *zerdali* denir. Türkiye'nin yıllık kayısı ve zerdali üretimi yaklş. 350 000 t dolayındadır (1991'de 343 000 t). Şeker, C vitamini, A provitamini bakımından zengin olan kayısı, reçel yapımında taze, konserve ve kuru olarak en çok kullanılan meyvelerden biridir. Malatya kuru kayısısında şeker miktarı % 48-73 arasında değişir.

KAYIŞ a. **1.** Bir şeyi bağlamak, tutturmak, belli bir konumda tutmak ya da sıkmak için kullanılan, esnek ve dayanıklı bir malzemeden (deri, bez, plastik kaplı dokuma, esnek dokuma vb.) yapılmış şerit. **—2.** Ustura bilemekte kullanılan cilalı kösele: *Berber kayışı.* **—3.** *Kayış gibi,* koparılması güç, çok sert olan: *Etin kayış gibi kısmı bana düşmüş, ısırıyorum ısırıyorum kopmuyor;* çok kirli, kara: *Ceketin yakası kirden kayış gibi olmuş.* ‖ *Kayış atmak,* hile yapmak; kaytarmak (arg.). ‖ *Birini kayışa çekmek,* bir işi ucuza çıkar gibi gösterek sahibinden çok para almak, onu aldatmak, kandırmak. ‖ *Usturayı kayışa çekmek,* usturanın kılağısını almak.
—Mak. san. Bir milin dönme devinimini kasnaklarla diğer mile aktaran, sonsuz ve bükülgen bir şeritten oluşmuş iletim organı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Saatç. *Kayış pimi* ya da *sustası,* kol saatleri kutusunun üzerinde bulunan ve saat kayışını kolayca yuvasına yerleştirmeye yarayan sökülebilir pim.
—Şahinc. Av kuşunu kütüğü üzerinde tutmaya yarayan, yumuşak deri şerit.
—ANSİKL. Mak. san. Kayış hız büyütmeyi ya da düşürmeyi sağlar; ayrıca, sabit ya da avara kasnaklarla basit ve kullanışlı bir kavrama görevi de yapabilir.
Bir kayışta iki kolan ayırt edilir: *çeken kolan* devindirici kasnaktan çekilen kasnağa gider, *çekilen kolan* ise çekilen kasnaktan geri döner.
Genellikle elastomerden yapılan kayışlar V biçiminde ya da düzdür; oturma yüzeyleri kaygan olabildiği gibi kasnağa yapışma güçlerini artırmak için enine dişli ya da boyuna yivli de olabilir.
Kayışların gerilimi, kasnakların eksen aralığını değiştirerek ya da çeken kolan üzerine gergi kasnağıyla az ya da çok kuvvetli bastırarak ayarlanır.

KAYIŞ a. Kaymak eylemi ya da biçimi: *Karda çocukların kayışını izlemek.*

KAYIŞ dağı, İstanbul'un Anadolu yakasında, Bostancı'nın K.-D.'sunda dağ (438 m). Esas olarak paleozoyik yaşta dirençli kuvarsitlerden yapılmış bir monadnok olan dağın B. eteklerinde iyi kaliteli içme suyu kaynakları vardır.

KAYIŞBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin 2-150 m derinlikteki kıyı kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Ophidium barbatum;* yılansıbalıkgiller familyası; boyu 30 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Bedeni yılan gibi uzun ve yanlardan iyice yassıdır. Karın yüzgeçleri ağzın altındadır; sırt yüzgeci, kuyruk ve kuyrukaltı yüzgeciyle birleşmiştir. Etçildir: omurgasızlar, küçük balıklar ve larvalarla beslenir.

KAYIŞÇI a. Kayış yapan ve /ya da satan kimse.
◆ sıf. *Arg.* Aldatıcı, dolandırıcı, hilekâr.

KAYIŞDİLİ a. Kaba ve küfürlü konuşma.

KAYIŞKIRAN a. Tarlalarda yetişen uzun ve direngen yatay köklü ot. (Bil. a. *Ononis spinosa;* kelebekçiçekligiller familyası.)
—Halk. hek. Kayışkıranın kurutulmuş kökleri şeker, tanen, organik asitler, uçucu yağ, saponin ve flovan türevleri içerir. Çok eski devirlerden beri idrar artırıcı ve taş düşürücü olarak, ayrıca antiseptik ve yara iyi edici etkilerinden ötürü, egzama ve buna benzer deri hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Daha çok dekoksiyon (% 2 -5) şeklinde kullanılır.

KAYIŞLI sıf. Kayışı olan ya da kayışla işleyen şey için kullanılır.
—Mad. oc. *Kayışlı konveyör,* BANTLI KONVEYÖR"ün eşanlamlısı.

KAYIŞŞERİT a. Asalbil. Erişkini su kuşlarının bağırsağında, pleroserkoit embriyonuysa kemiklibalıklarda, özellikle tatlısu sazanlarında yaşayan yassısolucanlar şubesinden asalak solucan. (Kayışşeritler sazanların sölom boşluğuna yerleşerek çok sayıda balığın ölümüne neden olan bir hastalığa yol açar.) (Bil. a. *Ligula intestinalis;* şeritler sınıfı.]

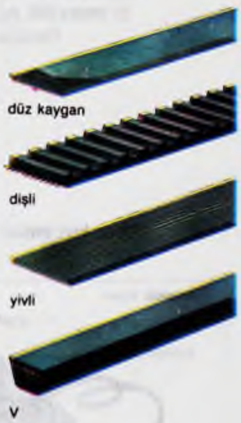
KAYIT, -ydı a. (ar. *kayd).* **1.** Bir bilgiyi bir yere not etmek eylemi: *Defterinde randevunuzla ilgili herhangi bir kayıt yok.* **—2.** Bir kimse ya da bir şeyle ilgili gerekli bilgileri bir listeye, bir kütüğe geçirme işlemi; bu işlemin kendisi: *Bir kimsenin, bir doğumun ya da ölümün nüfus kütüğüne kaydını yapmak. Demirbaşların kaydı. Kayıtlarımıza güvenebilirsiniz.* **—3.** Bir kimseyi bir yere (kurum, kuruluş vb.) yazma, yazdırma işlemi; bu işlemin gerçekleştiği süreç; bu işlemin kendisi: *Bir çocuğun okula kaydı. Yüz kişinin kaydı yapıldı. Kayıtlar kapanmıştır. Üniversiteden kaydını almak.* **—4.** Verilerin derlenmesi ve saklanması eylemi; veriler: *Bir yer sarsıntısının kaydı. Son depremin kayıtlarına bakmak.* **—5.** Bir kimseyi, davranışlarını sınırlama, kesin bir biçimde belirleme; koşul: *Bunca kayıt altında çalışamam. Kayıtlardan kurtulmak için kaçmak. Bu konuda hiçbir kayıt tanımam. Geç kalmamak kaydıyla sana izin veriyorum.* **—6.** Elektrik işaretlerine dönüşmüş akustik ya da görsel işaretleri, maddesel bir kayıt ortamına uygun bir biçimde kaydetmek işlemi; işitsel ya da görsel bir bilgiyi, saklamak ve istenildiği zaman yeniden üretmek amacıyla maddesel bir kayıt ortamına kaydetmeyi sağlayan tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Elektroakust.) **—7.** Kaydedilmiş sinyallerin, işaretlerin kendisi; kaydolunan şey: *İyi bir kayıt.* **—8.** *Esk.* Bağlama; bağlayacak şey; bağ. **—9.** *Esk.* Önemseme, umursama, değer verme ve bundan kaynaklanan kaygı: *Kayd-ı nam* (ün kaygısı). **—10.** *Bir kimseyi kayıt altına almak,* davranış ve hareketlerini sınırlandırmak, başıboş bırakmamak. ‖ *Kayıt kuyut,* belirlenen sınırlandırmalar. ‖ *Kayıt kuyut tanımamak,* yasakları, sınırlandırmaları hiçe saymak, onlara uymamak. ‖ *Kayda değer,* üzerinde durulabilecek nitelikte, önemli: *Kayda değer hiçbir olay olmadı.* ‖ *Kayda geçirmek,* hangi defterle ilgiliyse ona yazmak. ‖ *(Bir şeyi) kayıttan düşmek, (birinin) kaydını silmek,* kayda geçirilmiş olan bir şeyi ya da birini, oranın malı olmaktan çıkararak bunu defterde belirtmek.
—*Esk. Kayd ü bend,* bağlama. ‖ *Kayd ü şart,* bir sözün ya da sözleşmenin bazı yönlerini sınırlandıran madde. ‖ *Kayd-ı hayat* → KAYDIHAYAT. ‖ *Kayd-ı ihtirazi, kayd-ı ihtiyat,* bazı hakları ilerde kullanabilme koşulu, ihtiyaten düşünülen, hesaba katılan kayıt: *"...ifâdâtını her halde kayd-ı ihtiyatla telakki etmeliyiz"* (F. Köprülü).
—Bilş. Bilgileri bir kayıt ortamına kaydetmek eylemi. ‖ Bir bilgisayarın birimleri arasındaki alışveriş sırasında ya da bir programın yürütülmesinde blok olarak işlem gören bilgiler kümesi. ‖ *Fiziksel kayıt,* bir bilgisayarın yardımcı bellekleri üzerinde, bir aktarım ya da stoklama birimi oluşturan sıralı bilgi kümesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Mantıksal kayıt,* ÖĞE'nin eşanlamlısı.
—Binc. Binicilik dalında konkurlara katılacak atların yarışmalardan önce yetkili kurula kaydedilmesi. At yarışlarında ise atların kendi ırk ve sınıflarına göre girecekleri koşulara zamanında kaydedilmeleri. ‖ *Kayıt ücreti,* at yarışlarında bir atın katılacağı koşu, koşul ve değerine göre ödediği katılma parası. ‖ *Yarışmaya katılma kaydı,* karşılaşmalardan bir gün önce en geç saat on dörde kadar yapılan kayıt. (*Angajman* da denir.)
—Bors. Bir şirkete ait hisse senedi ve tahvillerin, menkul kıymetler borsasında düzenli aralıklarla yayımlanan kota cetvellerinden birine alınması.

kayısı (ağaç)

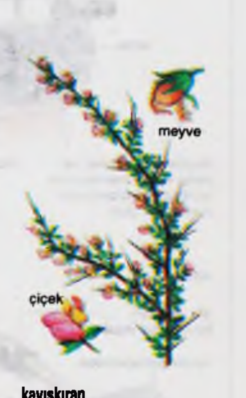

kayısı (meyve)

çeşitli kayış tipleri

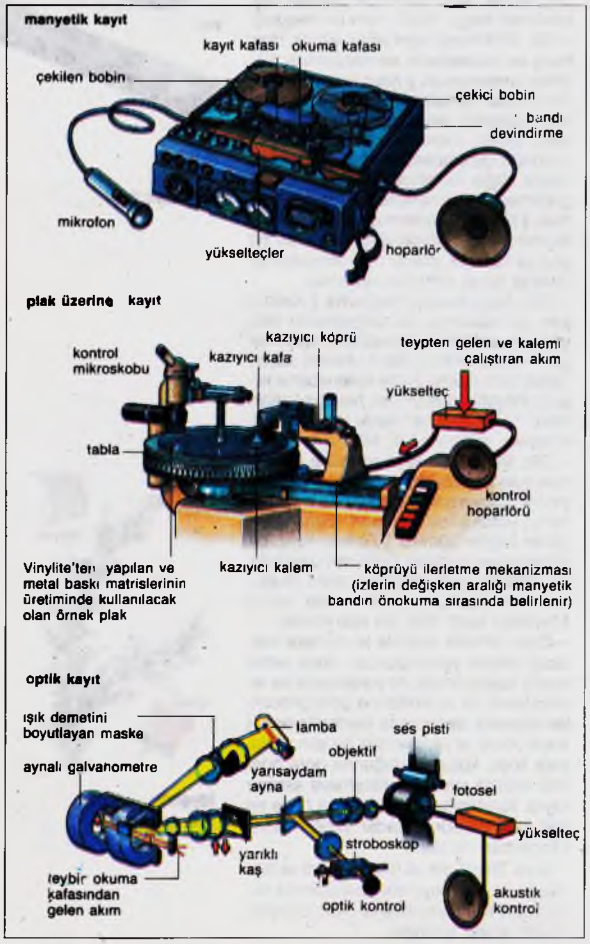
kayışkıran (*Ononis spinosa*)

Roche-Vioo

kayıtlarla bölümlenmiş bir pencere (XVI. yy.) Fransa'da

çeşitli ses kayıt teknikleri

—Denizc. Bir gemi adamının role cetveline ya da bir yolcunun gemi kütüğüne yazılması.
—Ed. Arap abecesiyle yazılışa göre uyaklı iki sözcükte, uyağı oluşturan harften (*revi*'den) hemen önce gelen ve iki sözcükte ortak olan harf. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektroakust. *Bir plağın kayıt bölgesi,* bir kayıt içeren plağın aynı yüzündeki aralıksız bir izin belli sayıdaki sarımlarının tümü. || *Bölümlü kayıt,* bir kaydın tümünü oluşturan değişik sesleri ayrı ayrı kaydetmeye dayanan yöntem. || *Doğrudan kayıt,* kayıt ve yeniden oluşturma için aynı maddesel ortamın kullanıldığı kayıt yöntemi. || *Işıl kayıt,* kayıt ortamı olarak değişken bir ışık akısından etkilenebilen bir fotoğraf filminin kullanıldığı optik yöntem. || *Manyetik kayıt,* işaretlerin, ferromanyetik bir ortamda değişken bir artık mıknatıslanma biçiminde saklandığı yöntem. || *Manyetik kayıt etkisi,* sarılı bir manyetik bandın her sarımında komşu sarımlara kaydedilmiş seslerin yol açtığı parazit bir işaretin ortaya çıkması. (Eşanl. MANYETİK YANKI ETKİSİ.) || *Mekanik kayıt,* işaretlerin bir maddeye uygulanan mekanik ve kalıcı bir biçim değiştirmeyle saklandığı yöntem. || *Optik kayıt,* işaretlerin saklanması, bir ortamın saydamlığının değişmesiyle sağlanan yöntem. || *Plak üzerine kayıt,* işaretleri, bir plağın yüzeyine sarmal olarak çizilen izi yanlamasına ya da derinlemesine kipleyerek kaydetme yöntemi.
—Elektroakust. ve Radiletiş. *Ses kaydı,* kayıt ya da yayında kullanmak amacıyla hazır bir sıra oluşturmak için, ses öğelerini elektrik işaretlerine dönüştürmeye yarayan işlemlerin tümü. (Bu işlemler, özellikle, mikrofonların ve yerlerinin seçimi, düzeylerin ayarı, çeşitli işaretlerin karıştırılması ve kalite kontrolünden oluşur.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Fizyol. Fizyolojik bir olayın, özel bir aygıt kullanılarak kâğıt ya da fotoğraf filmi üzerine yazılması.
—Huk. *Nüfus kaydı,* nüfus kütüğünde gerçek kişilerin ad, yaş ve öteki kişisel durumlarına ilişkin kayıtların tümü. (Gerçek durumu yansıtmayan nüfus kaydının düzeltilebilmesi için mahkemeden bu yolda bir karar almak gerekir.) || *Tapu kaydı,* tapu kütüğünde taşınmazlar üzerindeki ayni hakları gösteren kayıt. (Ayni haklar tapu kütüğüne kayıtla doğarlar.) [→ TAPU.]
—İşl. ikt. *Kayıt memuru,* en basit muhasebe işlemlerini yapmakla görevli alt dereceden memur.
—Matbaac. *Kayıtla yükleme,* sayfa ölçümü ya da satır sonlarında ortaya çıkabilecek sözcük bölmeleriyle uğraşmayan bir dizgici tarafından, yazı makinesi klavyesine çok yakın bir klavye yardımıyla, bant ya da disk üzerine metin yükleme. (Satırlaştırma işi, daha sonra, özel bir bilgisayar programı aracılığıyla otomatik olarak yapılır.)
—Muhs. Bir işlemin "günlük defter"e ya da bir hesaba yazıyla geçirilmesi. (Yazıyla geçirilişler, günlük deftere art arda işlenen kayıtların daha sonra hesaba aktarılması suretiyle ya da kopya çıkarma yoluyla aynı zamanda yapılır.)
—Psik. *Kayıt bellekyitimi,* hastanın yeni anıları kaydetme yeteneğinden yoksun olduğu bellek yitimi biçimi.
—Verg. huk. *Kayıt harcı,* yürürlükteki yasalarca kayıt formalitesine tabi tutulan işlemlerden, bu formalitenin yerine getirilmesi sırasında alınan harç (yükseköğrenim öğrencilerinin kayıt harçları, pasaport alınırken ödenen pasaport harçları gibi). Türkiye'de, 1963 yılına kadar alınan tapu harçları kaldırılmışsa da halen emlak alımlarıyla ilgili harçlar, Harçlar kanunu içinde düzenlenmektedir.

◆ **kayıtlar** çoğl. a. Muhs. Bir tüccarın, bir bankerin, bir esnafın yaptığı işlerin seyrini ve niteliğini gösteren defterlerin tümü.
—ANSİKL. Bilş. Fiziksel kayıt, kullanılan teknoloji ile açıklanır: bellek öğelerinin yapısına, aktarımların güvenirliğine, bilgi algılama ve yayım bölgelerinin kapasitelerine uyarlanmış miktarda bilgi bulundurur. Fiziksel bir kayıt, bir ya da birçok mantıksal kaydı ya da bir mantıksal kaydın yalnızca bir bölümünü içerebilir. Kayıt ortamları düzeyinde anlamlı bilginin bozulmamasını sağlayan kontrol bilgileri, mantıksal kayda otomatik olarak eklenir. Fiziksel kayıtların uzunluğu, bunları kullanan belleklere ya da çevresellere göre değişir: kayıt, bir kart okuyucusu için bir kart; bir yazıcı için satır, bir disk için kesim, bir şerit için kayıtlararası boşluk alanlarıyla sınırlanmış değişken bir uzunluk olabilir.
—Ed. Derd-merd, bezm-rezm gibi uyaklı sözcüklerde uyağı oluşturan harfler d ve m'dir. Onlardan önce gelen r ve z harfleri, kayıt'tır. Bu tür uyaklara "mukayyet" (kayıtlı) denir.
—Elektroakust. Kayıt üç yöntemle gerçekleştirilebilir: mekanik, optik ya da manyetik. Kaydedilen sesi yeniden üretmek için, kayıt ortamını kayıt çizgisi üzerine kaydedilmiş işaretin değişimlerini aynı biçimdeki elektrik değişimlerine dönüştüren bir okuma düzeneğinin önünden kayıt hızına denk bir hızla geçirmek yeterlidir; bu değişimler, uygun bir yükseltmeyle bir hoparlörü çalıştırabilir. (→ PLAK.)
• *Mekanik kayıt.* Bugün kullanılan kayıt kafaları elektromekanik kazıyıcı uçlardır. Bunlar, ya kuvvetli bir mıknatısın kutupları arasına yerleştirilmiş ve içinden değişken bir akım geçen devingen bobini ya da bir ucu bağlı, öbür ucu serbest bir paleti çalıştırır; bu palet, mikrofonun ürettiği ve yeterince yükseltilmiş bir akımla beslenen elektromıknatısın kutuparası kafacığı içinde hareket edebilir. Elektrodinamik kazıyıcı ucun bobini ya da elektromanyetik kazıyıcı ucun paleti, uzanması kazıyıcı ucun uyarıcı akımıyla her an orantılı olan bir kaleme bağlıdır. Bu kalem, plağın üzerine, sarmal boyunca, ortalama bir konumun bir yanından öbür yanına açılan bir iz çizer. Zayıf genlikli ancak çok çok hızlı titreşimler sonucu ortaya çıkan ince seslerin yanı sıra, büyük genlikli ancak az sayıda titreşimler sonucu ortaya çıkan kalın sesleri de yükseltmek gerekir. Kalın ve ince sesler arasındaki göreli yeğinlikleri korumak için, kalın seslerin kayıt genliğinin ince seslerinkinden çok daha yüksek olması gerekir. Dolayısıyla ardışık iki sarım arasında yeterli bir serbest aralık bulunmadığından kalın sesleri kaydetmek zordur.
• *Optik kayıt.* Sinema filmlerinin ses pistini ya da pistlerini gerçekleştirmede kullanılır; duyarlı bir katmanın saydamsızlığını, mikrofon çıkışında bulunan elektrik gerilimi değişimleriyle aynı olacak biçimde değiştirmeye dayanır. Belli bir bölgenin saydamsızlığı, filmin kararmasına ve etkilenen bölümün boyutlarına bağlıdır.

Optik kayıtla alınmış seslerin yeniden oluşturulması, bir filmin ses pistinin değişmez yeğinlikli bir ışık kaynağının önünden geçirilmesiyle gerçekleştirilir. Işık akısı filmden geçtikten sonra, pistin saydamsızlık değişimlerine bağlı olan yeğinlik değişimleri gösterir ve bunlar, bir ışılelektrik fotosel yardımıyla elektrik gerilimi değişimlerine dönüştürülür. Kimi sesli filmlerde, perdenin arkasına, salonun köşelerine ya da seyircilerin arkasına yerleştirilmiş hoparlörleri çalıştıran birçok farklı ses pisti vardır.
• *Manyetik kayıt.* Bir mıknatıs ya da bir elektromıknatısın ürettiği bir manyetik alanın etkisine giren ferromanyetik cisimler mıknatıslanmaya elverişlidir. Bu cisimler, manyetik alan ortadan kalktıktan sonra, bu alanın yeğinliğiyle orantılı kalıcı bir mıknatıslanmayı sürdürür. Kayıt için, plastikten yapılmış, demir oksit gibi ferromanyetik bir madde emdirilmiş bükülgen bantlar kullanılır. Kayıt sırasında, manyetik şerit bir kayıt kafasının önünden geçirilir; bu kafa, uygun bir biçimde yükseltilmiş bir mikrofon akımıyla beslenen bir elektromıknatısın çok ince bir pencere gibi olan demir aralığından oluşur. Sesi yeniden üretmek için, manyetik bant, okuma kafasının önünden geçirilir. Okuma kafası, kayıt kafası gibi, bir elektromıknatısın demir aralığından oluşur ve kayıtlı manyetik bandın mıknatıslanma değişimlerini elektrik gerilimi değişimlerine dönüştürür. (→ TEYP.)

Radyo yayını için hazırlanmış ve "bant program" olarak yayınlanan programların manyetik bant üzerine kaydı çok kullanılır. Benzer şekilde, televizyon programları da ya film (optik yöntem) ya da manyetik bant üzerine kaydedilebilir. Bununla birlikte, televizyon işaretinde ortaya çıkan yüksek frekansları göz önünde bulundurarak, birkaç sıra enine hat boyunca bandı bir uçtan bir uca geçen döner kayıt kafaları yardımıyla da, çok hızlı bir kayıt yoluna gidilir. (→ VİDEO.)
• *Ses kaydı.* Mikrofonu izleyen ve hoparlöre kadar giden elektroakustik zincirlerin, ses mesajının bulunduğu geniş ses alanının tüm düzey (dinamik) ya da yükseklik (geçen bant) değişimlerini iletme yeteneği yoktur. Dolayısıyla mikrofondan sonra, işitilmeleri etkilenmeyecek ya da ses üretimi sırasında istenilen etkileri yaratabilecek biçimde büyük düzey farklılıklarını ya da kimi frekanslarda işaretlerin genliklerini yavaş yavaş azaltmak gerekir; bu da frekansları aşamalı olarak süzen filtrelerin ve düzeyleri ayarlayan potansiyelmetrelerin kullanımını gerektirir. Bundan başka, mikrofon, dinleyici gibi, mesafeye göre bir ses ayrımı ve sıralaması yapamaz, örneğin, ses perspektifini yansıtamaz; dolayısıyla, "kayıt teknisyeni" mikrofonların bir kaynağa göre yerleştirilmesi gereken yerleri inceleyerek bunu önlemek ve gerekirse her kaynak grubu için ayrı ayrı mikrofonlar kullanmak zorundadır. Bu mikrofonların çeşitli işaretleri, kanalın diğer öğelerine ve dinleyiciye ulaşmadan önce uygun bir oranda birbirine karıştırılır.

KAYIT a. **1.** Bir çerçeveyi oluşturan parçalardan her biri. **—2.** Kapılarda serenlerle alt ve üst başlıkların oluşturduğu çerçeveyi bölen ve çokluk bunlardan daha ince olan parça.
—İnş. Bir pencerede çerçeveyi bölmelere ayıran yatay ve düşey parçaların her biri. (Ortaçağ ve Rönesans mimarlığında pencereleri yatay ve düşey kayıtlarla bölmelere ayırmak yaygın bir uygulamaydı.)
—Marangl. Masa, iskemle ayaklarının bağlantı parçası.

KAYITBAY (el-Melik ül-Eşref Seyfettin el-Mahmudi ez-Zahiri) [öl. Kahire 1496], Burciye Memlukları hanedanından Mısır sultanı (1468-1496). Sultan Baybars tarafından köle olarak satın alındığı, sultan Çakmak tarafından azat edildiği, sarayda önce muhafızlık sonra kâtiplik yaptığı bilinmektedir. 1467'de muhafız kuvvetleri komutanlığına getirildi; 1468 başlarında Bilbay'a karşı düzenlediği bir ayaklanma sonucu memluk tahtına dostu Timurbuğa'nın oturmasını sağladı, kendisi de atabey oldu. Hayırbay'ın, Timurbuğa'yı tahttan indirme girişimini sonuçsuz bıraktı; Timurbuğa'nın önermesi ve memluk beylerinin onayıyla, memluk sultanı seçildi. Bu sırada devlet hazinesi bomboştu ve komutanlar arasındaki çekişmeler yoğunlaşmıştı. Kayıtbay, vakıf gelirlerini hazineye aktarıp komutanları yatıştırdı. Anadolu'daki memluk egemenliğini tehdit eden Dulkadıroğulları beyi Şehsuvar Bey'e karşı, Mehmet II'nin (Fatih) tarafsız kalmasını sağladı ve Memluklar tarafından ele geçirilecek toprakları Osmanlılar'a bırakmayı vaat etti. Mehmet II'nin Dulkadıroğulları'na yardımı kesmesi üzerine Antep'te Memluklar'a karşı savaşan Şehsuvar Bey yenilerek tutsak edildi ve getirildiği Kahire'de idam edildi. Mehmet II'nin ölümünden (1481) sonra iki oğlu Bayezit ile Cem arasında başlayan taht kavgaları nedeniyle Cem, Memluklar'a sığınmak zorunda kaldı. Kahire'de Cem'i bir hükümdar gibi karşılayan Kayıtbay ona ve ailesine para yardımında bulundu. Osmanlılar'dan gelebilecek tehlikeleri önlemek için, İstanbul'a elçiler ve armağanlar göndererek Bayezit II'nin tahta çıkışını kutladı. Ayrıca Mısır'daki abbasi halifesi Mütevekkil I'in de bir mektup yazarak Bayezit II'nin Anadolu ve Rumeli ülkelerindeki egemenliğini tanıdığını bildirmesini sağladı. Buna karşın Bayezit II, Memluklar'a savaş açarak Adana yöresini ele geçirdi (1485). Altı yıl süren savaşta Memluklar yer yer başarı kazandılarsa da, Kayıtbay barış istemek zorunda kaldı (1491). Çukurova bölgesindeki üç kasabaya karşılık Ramazanoğulları ülkesini Osmanlılar'a bırakmayı kabul etti. Yaşlı ve hasta olan Kayıtbay, Cülban birliklerinin çıkardığı kargaşalıklar sürerken öldü. Yerine oğlu Melik ün-Nasır Muhammet geçti.

Kayıtbay cami medresesi, Kahire'de, memluk sultanı Kayıtbay'ın yaptırdığı cami medrese (1472-1474); zengin süslemeli kubbesi ve minaresi, almaşık düzende kırmızı-beyaz taşlardan oluşan duvar örgüsüyle dikkati çeker. On dört basamakla çıkılan dilimli kemerli ana kapıdan bir dehliz ve koridorla, daha önce sekiz köşeli, fenerli bir kubbeyle örtülü olan kare avluya geçilir. Bunun K. ve G.'inde yüksek tavanlı ensiz eyvanlar yer alır. B. eyvanıysa iki yan hücreyle genişletilmiştir. Büyük, sivri kemerli bir kapıyla avluya açılan D. eyvanı mescit işlevindedir. Mescidin nakışlı tavanı, renkli camları, mermer kaplı duvarları, geometrik motifli taş döşemeleri uyumlu bir görünüm içindedir. Ana kapının sağında yer alan minare, başlı başına bir anıt niteliğindedir. Bu minare, üst üste binen zengin süslemeli üç kulesiyle, özellikle Memluklar döneminde görülen, Mısır'a özgü bir üslubu yansıtır.

KAYITÇI a. Sine. Ses mühendisinin yardımcısı.

KAYITIM → GERİDÖNÜŞ.

KAYITLAMAK g. f. Bir şeyi birtakım koşullara, kayıtlara bağlamak; sınırlandırmak.
◆ **kayıtlanmak** edilg. f. Kayıtlamak eylemine konu olmak.

KAYITLANMAK → KAYITLAMAK.

KAYITLI sıf. **1.** Kaydı yapılmış, kayda geçirilmiş olan. **—2.** Koşula bağlı.
—Anayas. huk. *Kayıtlı seçmen,* adı seçmen listesinde ya da seçim kütüğünde yazılı olan yurttaş (seçimlerde oy kullananların sayısının, kayıtlı seçmen sayısından çıkartılması, oy verme işlemine katılmayanların sayısının ve oranının belirlenmesini sağlar).
—Zootekn. Aşıma ehil olan ve ırkının özelliklerini taşıyan damızlık aygırın niteliği.

KAYITMAK gçz. f. *Esk.* Bir şeyi yapmaktan vazgeçmek, bir karardan dönmek: *"Dirse Hanın hatunu kayıttı, geri döndü"* (Dede Korkut kitabı, XIV. yy.).

KAYITSIZ sıf. **1.** Kaydı yapılmamış, deftere ya da yazıya geçirilmemiş olan: *Kayıtsız öğrenciler. Kayıtsız evrak.* **—2.** Bir koşula bağlı olmayan. **—3.** Aldırmaz, umursamaz, ilgisiz. **—4.** *(Bir şeye, bir kimseye) kayıtsız kalmak,* (ona karşı) hiçbir ilgi göstermemek, (onu) önemsememek, umursamamak. ‖ *Kayıtsız şartsız,* hiçbir koşul, hiçbir sınır öne sürmeksizin: *Söylediklerimizi kayıtsız şartsız kabul edeceksiniz.*

KAYITSIZCA be. Kayıtsız, ilgisiz bir biçimde; umursamazca: *Çevresindekileri kayıtsızca süzmek.*

Kayıtsızlar *(Gli İndifferenti),* Alberto Moravia'nın romanı (1929). Faşizmin tırmanışı sırasında roma kentsoylularının bir tablosunu çizen bu yapıt, varoluşçu edebiyatın habercisidir.

KAYITSIZLIK a. Aldırmazlık, umursamazlık, ilgisizlik: *Bu konudaki kayıtsızlığı beni endişelendiriyor.*
—İkt. Kendisine sunulan çeşitli seçimler karşısında, bunların herhangi birinde belirgin bir üstünlük bulamayan bir iktisadi karar biriminin davranış biçimi. ‖ *Kayıtsızlık eğrileri,* bu davranışı belirten grafik gösterim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Kayıtsızlık eğrileri.* Pareto, tüketici davranışını inceleyerek, kayıtsızlık eğrileri tekniğini ortaya koydu. Burada eşit fayda eğrilerinin sözkonusu olduğunu belirtmek için, bu eğrilere bazen "eş fayda eğrileri" de denir (çünkü Pareto, "haz düzeyi" deyimini, "fayda" deyimine yeğ tutuyordu).
Pareto, bir seçim yapma durumunda kalan bireyin kendisine aynı doyumu sağlayan çeşitli bileşimler arasında kararsız kalabileceğini gösterdi. Bu bileşimlerin hepsi de onun için birdir, çünkü bunlardan herhangi birini seçmesini gerektiren bir neden yoktur: örneğin, bir iktisadi birim için, 1 kg ekmek ile 1 litre şarap ya da 0,500 kg ekmek ile, 1,5 litre şarap vb. tüketmek arasında fark olmadığını, yani bireyin bunlara karşı kayıtsız kaldığını varsayabiliriz. Eşit bir doyum sağlayan ve içlerinden birini seçmek için bireyin özel bir neden göremediği bütün olası ekmek ve şarap tüketimi bileşimleri bir kayıtsızlık serisi oluşturur. Kayıtsızlık serisi, bir kayıtsızlık eğrisi ya da çizgisiyle grafik olarak gösterilebilir; ve bu grafikte, dikdörtgen bir diyagram üzerinde, apsislere B (örneğin şarap) miktarları, ordinatlara da A (ekmek) miktarları kaydedilebilir.
Kesişme noktaları, bireyin aynı doyumu elde edeceği çeşitli A ve B bileşimlerine denk düşecektir (şekil 1). Görüldüğü gibi, birey, A5 B1'i seçebileceği gibi, A4 B2'yi ya da A1 B5'i de seçebilir. Kayıtsızlık çizgisi, bu noktaların birleştirilmesiyle ortaya çıkar (şekil 2). I_1, A ve B mallarına ait bir ilk kayıtsızlık eğrisi olsun ve A'nın belli bir toplam miktarıyla B'nin belli bir toplam miktarını göstersin. I_1 üzerinde seçilen nokta hangisi olursa olsun, birey aynı toplam doyumu elde eder. A ve B malları stokları daha büyük olduğu takdirde, bireyin toplam doyumu da daha büyük olur. O zaman, birey, bu artmış miktarlara göre yapılması olası seçimlere denk düşen kayıtsızlık eğrileri üzerinde yer alır. Daha büyük A ve B stoklarına denk düşen yeni kayıtsızlık eğrileri, I_2 ve I_3 ile belirtilebilir (şekil 3). Kayıtsızlık eğrileri, başlangıç noktasına oranla dışbükeydirler. Gerçekten de, belli bir miktar A ve B sözkonusu olduğunda, A'nın her bir ek birimi için bireyin vazgeçtiği B malı miktarının, daha önceden elinde bulunan A malı miktarı ne kadar fazlaysa o oranda daha az olduğunu deneyler göstermiştir. Farklı kayıtsızlık eğrilerinin kapladığı alana, *kayıtsızlık bölgesi* adı verilir.
Kayıtsızlık eğrileri, iki yanlı (bilateral) tekeller için karakteristik olan belirsizlik bölgesinin ortaya çıkarılmasını olanaklı kıldı. Pareto, bu eğrileri, kendi genel iktisadi denge çözümlemesinde kullandı.

KAYİBANDA (Grégoire). ruandalı devlet adamı (Musambira 1924 - Musambira yakınında 1976). Çoğunluk partisi olan Parmehutu'yu kurdu. Ekim 1960'ta geçici olarak Başbakanlık yaptı. Ertesi yıl Cumhurbaşkanı ve Başbakan oldu. 1965'te yeniden seçildi. 1973'te, Juvénal Habyarimana'nın yönettiği askeri bir darbeyle devrildi.

KAYİNSA a. Güney Amerika'da yetişen ve eskiden kökünün kabuğu yılan sokmalarına karşı kullanılan bitki. (Kayinsa kabuğunda müshil ve kusturucu etkili bir heterozit [kayinsin] bulunur. Bil. a. *Chiococca brachiata;* kökboyasıgiller familyası.)

KAYKANTAŞI a. Seram. Kütahya çiniciliğinde, üzerinde çini yüzeyinin düzeltildiği, perdahlandığı, düzgün gözenekli sert taş. (Çinilerin yüzeyleri bisküvi pişiminden önce bu taş üzerinde dairesel hareketlerle düzeltilir.)

KAY-KARE → Kİ-KARE.

KAYKAY a. Ayakta ilerlemeye, ayrıca figürler, taklalar ve bazen de sportif amaçlı hareketler yapmaya yarayan, dört teker (her uçta iki tane olmak üzere) üzerine yerleştirilmiş altmış santimetre dolayında tahta.

KAYKILMA a. Kaykılmak eylemi.

KAYKILMAK gçz. f. *(Bir yöne) kaykılmak,* bir yöne doğru yaslanarak oturmak ya da eğilmek, meyletmek: *Ayaklarını uzatarak kaykılıp oturdu. Kıyıda birbiri üstüne kaykılmış evler.*
◆ **kaykıltmak** ettirg. f. Kaykılmasını sağlamak; kaykılmasına yol açmak.

KAYKILTMAK → KAYKILMAK.

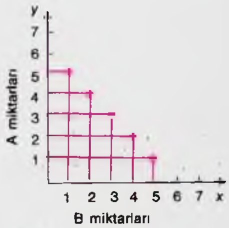
KAYL, Lüksemburg grandüklüğü'nde (Esch-Alzette kantonu) komün, Esch-sur-Alzette'in G.-D.'sunda; 6 700 nüf. Metalürji.

KAYLASAM (T.P.), hintli oyun yazarı (1884-1945). Yapıtlarını kanara dilinde yazdı. Tiyatro topluluğunu kurduktan sonra kendi tiyatrosunu açtı. Büyük bir olasılıkla İbsen'den ve Shakespeare'den etkilendi. Yazdığı 25 oyundan ilki olan *Tollugatti,* en güzel oyunudur.

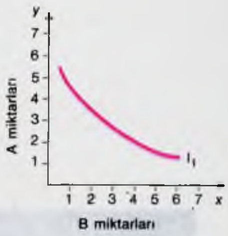
KAYLAŞ TİLA, Bangladeş'in kuzey-doğu'sunda yer, Silhet'in G.'inde. Doğal gaz yatağı.

KAYLULE a. (ar. *ḳaylūle*). *Esk.* Öğle uykusu; şekerleme.
—Tasav. Dışardan uyuyormuş gibi görünmekle birlikte, gerçekte kalbin tanrısal tecellilere açılması, varlıkta başkalığın ve çokluğun ortadan kalkması.

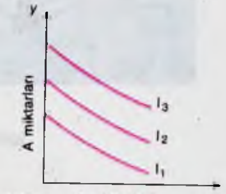
KAYMA a. Kaymak eylemi.
—Astrofiz. *Tayf kayması,* bir gökcisminin tayfındaki bir elemana ait çizgilerin dalga boyu konumu ile Yer üzerinde elde edilen karşılaştırma tayfındaki konumları arasındaki sapma. (Gözlenen çizgilerin çok uzun ya da çok kısa dalga boylarına doğ-

şekil 1

şekil 2

şekil 3

kayıtsızlık eğrileri

ru yer değiştirmesine göre kırmızıya ya da maviye doğru bir kayma olduğu söylenir. Bu durumda bir Doppler*-Fizeau olayı ya da çekimsel* kayma sözkonusudur. Göreli evrenbilimsel modellerde, genişlemekte olan bir evren uzaklardaki gökadaların tayfının kırmızıya doğru kaymasını gerektirir.) [→ EVRENİN GENİŞLEMESİ*.]

—Bilş. Bir verinin ya da bir komutun mutlak adresi ile bir referans adresi arasında bulunan ve özellikle taban ve kayma adresleme sistemindeki taban adresine göre göreli bir adres gösteren fark.

—Denizc. Seyir halindeki bir geminin akıntı, rüzgâr vb. etkilerle rotasından sancağa ya da iskeleye düşmesi. || *Pervane kayması*, ortalama adımda, bu adım ile pervanenin devir başına ilerlemesi arasındaki farkın oranı. (Eşanl. SLİP.) || *Yük kayması*, şiddetli yalpa etkisiyle yüklerin yer değiştirmesi ya da istifinin bozulması. (Yük kayması genellikle ağır dökme yüklerde [cevherler, fosfatlar, kömürler] görülür ve kimi kez geminin devrilerek batmasına neden olur.)

—Elektroakust. *Kayma önleyici*, okuma iğnesini plağın merkezine doğru getirme eğilimi gösteren merkezcil kuvveti denkleştirecek biçimde, bir pikabın okuma koluna etki eden düzenek. (Böylece, bu düzenek izin iki yanında eşitsiz bir biçimde aşınmasını önler.) [Eşanl. ANTİSKATİNG.]

—Elektron. *Kayma gerilimi*, çalışan bir yükseltecin girişleri arasında var olan dengesizlik gerilimi. || *Bir manyetronun frekans kayması*, ya yük empedansının değişimiyle (aşağıya kayma) ya da anotsal akım değişiminin etkisiyle (yukarıya kayma) oluşan frekans değişimi.

—Elektrotekn. Asenkron bir makinede N_s senkron hız ile rotorun N gerçek hızı arasındaki farkın senkron hıza *g* bölümü. Bu bölüm aşağıdaki formülle verilir:

$$g = \frac{N_s - N}{N_s}$$

(*g*, birde ya da yüzde olarak ifade edilir; normal çalışmada asenkron bir motorun kayması % 10'un altındadır.)

—Ger. day. Bir cisme, yüzlerinden biri boyunca uygulanan teğetsel kuvvetin etkisi. (Bu etki ardışık metal katmanlarının esnek ya da plastik biçim değiştirmesine yol açar ve kopmayla sonuçlanabilir. Kaymayla ortaya çıkan içkuvvetler özellikle perçinli birleştirmelerde görülür.)

—Gezbil. Bir gezegenin manyetosferinde tutuk kalan iyonlaşmış parçacıkların, manyetik alanın kuvvet çizgilerine dik olarak gerçekleştirdikleri boylamsal devinim.

—Havc. Bir uçağın boylamasına ekseni çevresinde salınım devinimi. (Kayma ekseni çevresindeki kararlılık ya da enlemesine kararlılık öncelikle kanadın diedral açısıyla sağlanır.) [Eşanl. YANKAYMA.] || *Kayma kanatlı uçak*, kanatları, bazı durumlarda aerodinamik bakımdan yarar sağlayacak şekilde, tam üst üste yerleştirilmeyen çokkanatlı uçak. || *Kanat üstünde kayma*, bir uçağın isteyerek ya da istemeyerek yaptığı yana doğru kayma manevrası. Bu sırada yükselti yitimi görülür. Kanat üstünde kayma genellikle bir virajın çok eğik alınmasından ileri gelir.

—Jeomorfol. *Toprak kayması*, bir dizi katmanın bir yamaç ya da bir yalıyar üstünde, altüst olmadan (yuvarlanmadan farklı olarak) yer değiştirmesi. (Toprak kaymaları, killi bir katmanın suyla kayganlaşarak tutunma özelliğini kaybetmesi, üstte bulunan ve birbirini tutan katmanların makaslanmasına yol açmasının sonucudur. Böylece kopan katman dizisi, kimi kez ön tarafın yükselmesine neden olan hafif bir dönmeyi de başlatarak kayar.)

—Kaynakç. *Kenar kayması*, kalınlık yönünde birleştirilecek sacların kenarlarının birbirinden uzaklaşması; genellikle kaynak yapılacak kenarların kötü hazırlanmasından ya da kaynak yapma sırasındaki aşırı biçim değiştirmelerden kaynaklanır. (Bağlantının mekanik dayanımı yüksek olması gerektiğinde bu hata tehlikeli olabilir, çünkü kenar kayması, kaynak dikişine ek bir kesme kuvveti bindirir.)

—Mak. san. Temas halindeki iki yüzeyin, birinin diğerine göre ötelenmesiyle yer değiştirmesi. || *Kayma plakası*, bir eksenel yatak içinde mile dayanak görevi yapan suverilmiş çelikten parça.

—Metalürj. Katıların plastik biçim değiştirmesinde çeşitli atom düzlemlerinin temel devinimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Opt. Mercek merkezlerinin hizalanma hatası.

—Oto. Bir taşıttan söz ederken, kaymak eylemi: *Bir arabanın buzlanmış bir yol üzerinde kayması*. (Bk. *ansikl.* böl.). || Suyun biriktiği düz bir yolda, zeminle lastik arasında ince bir su katmanı bulunması yüzünden direksiyon hâkimiyetinin kaybedilmesi.

—Ölçbil. *Sıfır noktasının kayması*, eriyen bir buz içine yerleştirildiğinde tam olarak sıfırı göstermeyen cıvalı bir sıcaklıkölçerin doğruluk hatası. (Bu hata camın artık genleşmesinden kaynaklanır; duyarlı ölçümlerde sıfırı denetlemek gerekir; düzeltme ölçülecek sıcaklığı eriyen buzun sıcaklığıyla karşılaştırarak yapılır; bu iki sıcaklık arasında en yüksek olanı önce belirlenir.)

—Sesbilg. *Ünsüz kayması*, ÜNSÜZ DEĞİŞİM*'i nin eşanlamlısı.

—Sine. Ekranda görüntüyü boylamasına kaydıran projeksiyon hatası. (Aşırı kayma filmde görüntüleri birbirinden ayıran siyah çizginin ortaya çıkmasına neden olur.)

—Spor. *Kayma sporları*, kar, buz ya da su üstünde kaymaya dayanan her türlü sportif uzmanlık alanını birleştiren terim (kar kayağı, bobsleigh, su kayağı, sörf,yelkencilik, vb.)

—Teknol. *Kayma önleyici*, kayganlığı azaltan gereç, kaplama. (Kayma önleyici malzeme ya kaygan bir yüzey üzerinde devinen bir parça [ayakkabı, lastik, tükenmez-kalem bilyası vb.] ya da kımı koşullarda kayganlaşma tehlikesi gösteren bir yüzeydir [yol, banyo teknesi].)

—Yerbil. Tektonik birimlerin, litolojik ya da yapısal süreksizlikler boyunca, ağırlıklarına göre yerleşmesine dayanan tektonik süreç. || *Kıta kayması*, bu yüzyılın ilk çeyreğinde Alfred Wegener tarafından ortaya atılan kuram; buna göre, ilk önce, Pangea denen tek bir kıta halinde birleşmiş olan ve hafif siyaldan oluşan kıtalar parçalanmış, sonra da, okyanusların dibini oluşturan akışmaz sima üstünde kayarak birbirine göre yer değiştirmiştir. (Levhalar tektoniği kavramında kıtalar, gerçekten de, kendilerini, bankizler içinde kalmış tahta bloklar gibi sürükleyen taşküre levhaları içinde edilgen davranırlar [→ LEVHA, YER.].)

—ANSİKL. Metalürj. Kristale uygulanan kuvvetin türü (çekme, basınç, kesme, eğme) ne olursa olsun plastik biçim değiştirme mekanizmasının temel öğesi atom düzlemlerinin birbirine göre aynı anda kaymasıdır. Bu kaymalar, kayma düzlemleri ve doğrultuları metalin kristal sistemine uygun olarak, ayrıcalıklı düzlemler boyunca gelişir; kayma düzlemleri ve doğrultuları atom yoğunluğu yüksek düzlemlere ve doğrultulara karşılık gelir. Kuvvetin kayma doğrultusuna göre bileşeni, *kritik kayma gerilimi* denen, metale özgü bir değeri aştığında, kayma oluşur. Çokkristalli yığışımlarda, tekkristallerin temel kayma olayı tane sınırlarının varlığı nedeniyle bozulur, sonuç olarak da esneklik sınırı artar ve biçim değiştirme sırasında gerilmeler görülür; buna *kalıcı biçim değiştirme* denir. Bu biçim değiştirmeler, düz yüzeyli örnekler üzerinde, çıplak gözle ya da düşük büyütmeli mikroskopla görülebilen kayma çizgilerinin ya da bantlarının oluşmasıyla ortaya çıkar.

—Oto. Kayma, bir tekerleğin zemin üzerinde kendi düzlemine göre eğik bir doğrultuda kaymasıyla belirlenir. Kayma, tekerleğe uygulanan yatay kuvvetlerin bileşkesi, zemin aderans kuvvetinin mutlak değerini aşınca meydana gelir. Bu olay, tekerleğin yerinde dönmesi ya da tekerleğin kendi düzlemi içindeki bir yönde zemin üzerinde kayması demek olan patinaj yapmadan farklıdır. Bir arka tekerlek, düz bir hatta hareket ederken ani bir frenlemeyle pasif direnci artırılırsa, bu tekerleğin kuramsal olarak kendi düzleminde sürüklenmesi gerekir Uygulamada ise kayabilir, çünkü yoldaki düzensizlikler tekerleği yörüngesinden saptırır ve kendi kendine hızlanan ve ters dönmeyle sonuçlanabilen bir kaymaya neden olabilir. Bir virajda, normal bir biçimde dönmeye devam etmek koşuluyla ön tekerlekler kaymaz; ancak, yalnız merkezkaç kuvvetinin yol açığı enlemesine kuvvet, enine aderans kuvvetinden yüksek olduğunda bir kayma görülür.

kayma

KAYMAÇ sıf. Uçları yukarı doğru çekik olan göz için kullanılır: *Çinliler'in gözü kaymaçtır.*

KAYMAK gçz. f. **1.** *(Bir yerde) kaymak*, düzgün, pürüzsüz, kaygan bir yüzey üzerinde akar gibi yer değiştirmek ya da o izlenimi vermek: *Patenciler buz üzerinde kayarlar. Kızakla kayarak eğlenmek. Tren raylar üzerinde kayıp gitti.* **—2.** *(Bir yerde) kaymak*, bir kimse, bir taşıt ya da bir şey sözkonusuysa, kaygan bir yüzey üzerinde giderken dengesini yitirmek, kontrolden çıkmak: *Buzda kayarak bacağını kırmış. Araba ıslak yolda kaydı, şarampola yuvarlandı.* **—3.** *(Bir yerden) kaymak*, bulunduğu yerden kurtulup aşağı inmek ya da sarkmak: *Damdan bir kiremit kaydı. Bebek sandalyesinden kaymış.* **—4.** *Bir yere, bir yöne, bir şeye kaymak*, o yöne, oraya, ona doğru gitmek: *Sağa kay, ben de oturacağım. Kent merkezi Çankaya'ya kayıyor. Sıralar öne kaymış.* **—5.** *(Bir yere) kaymak*, bulunduğu yeri değiştirmek: *Toprak kayınca yol kapanmış. Yıldız kaydı.* **—6.** *Bir kimsenin elinden kaymak*, bir şeyden söz ederken, istemeden bir kimsenin elinden kurtulmak: *Sürahi elimden kaydı, düştü.* **—7.** Kimi şeylerden söz ederken, kaygan olmak, tutmaya, kavramaya olanak vermemek: *Dikkat et, burası genellikle buzludur, kayar.* **—8.** *Bir şeye (soyut) kaymak*, görüş, düşünce ya da tutumunu o yönde değiştirmek: *Seçmen topluluğu sola kayıyor.* **—9.** Bir sözcük sözkonusuysa, anlamı değişmek: *Zamanla anlamı kayan sözcükler.* **—10.** Bir şeyi istemeden iradesi dışında yapmak anlamıyla kimi deyimlerde geçer: *Gözü kaymak. Gönlü kaymak.*

—Koregr. Sahnede, ayakları yerden kaldırmadan yer değiştirmek; bir *glissade* yapmak.

—Oto. Bir taşıtın tekerleğinden ya da o taşıtın kendinden söz ederken, kendi düzlemine göre eğik (ya da dik) bir doğrultuda sürüklenmek.

—Sterkim. *Kaymış yerleşme*, bağ, kendi eksenine göre gözlemlendiğinde, bağın bir ucuna bağlanan ornatanların diğer ucuna bağlı ornatanlar arasında gözüktüğü yalın bir bağa göre yerleşme.

◆ **kaydırmak** ettirg. f. *Bir şeyi, bir kimseyi kaydırmak,* onun kaymasını sağlamak, kaymasına yol açmak.
—Dy. *Hattı kaydırmak,* hattı sökmeden, yerinden oynatmak, düzeltmek.
—Elektrotekn. *Fırçaları kaydırmak,* kolektörlü bir makinede, fırçaları kaydırma açısını değiştirmek.
—Foto. *Merkezden kaydırmak,* merkezden kaydırma işlemini gerçekleştirmek.
—Opt. Merkezlenmiş bir optik sistemde, mercek eksenlerinin çakışmasını, aralarından bir ya da birçok merceği optik sistemin eksenine dikey kaydırarak ortadan kaldırmak.
—Tekst. Yarım raporluk bir yer değiştirmeyle, bir desen motifini kumaş üzerine beşli küme biçiminde yerleştirmek.

◆ **kaydırılmak** edilg. f. Kaydırmak eylemine konu olmak.

◆ **kaydırtmak** ettirg. f. Kaymasını sağlatmak, kaymasına neden olmak.

KAYMAK a. **1.** Sütün yağlı olmayan kısmının ayrılmasıyla elde edilen ve yağlı maddeler yönünden son derece zengin olan kısmı. (Bk. *ansikl.* böl. Sütç.) **—2.** Üstü açık kapta kaynatılmış sütün yüzeyinde oluşan yağlı madde açısından zengin zar. **—3.** Şiddetli bir yağmurdan ya da selden sonra toprağın yüzeyinde kalan özlü tabaka. **—4.** Bir şeyin en yararlı, en iyi, en seçkin bölümü, yanı: *İşin kaymağından onlar yararlandılar.* **—5.** *Kaymak bağlamak, tutmak,* kaymak oluşmak, kaymaklanmak. || *Kaymak gibi,* bembeyaz, kırışıksız, pürüzsüz: *Kaymak gibi bir teni var;* tadı güzel ve yumuşak. || *Kaymak tabakası, kaymak takımı,* bir toplumun seçkin ve varlıklı kesimi. || *(Bir şeyin) kaymağını almak,* bir şeyden en büyük payı ya da kazancı elde etmek: *Bu işin kaymağını onlar alıyor, bize pek bir şey kalmıyor.*
—Boyac. *Kaymak önleyici,* yağın, yağlı verniğin, yağlı ya da sentetik boyaların yüzeyinde kaymak oluşmasını yavaşlatan ya da durduran katkı maddesi. (Kaymak önleyici maddeler yüzey gerilimini ya çözücüleri tutarak ya da yüzeysel yükseltgenmeyi yavaşlatarak etkilerler.)
—Su işler. Bir fosseptiğin yüzeyinde oluşan ve batmayan katı maddeler yığını; bu yığının altında bulunan anaerobi mikrop kolonileri, maddelerin mayalanmasına ve parçalanmasına yol açar.
—Sütç. *Kaymak alma,* sütteki yağlı maddenin bir kısmını ya da tümünü ayırmayı amaçlayan işlem. (Yağ yuvarları ile kaymağı alınmış sütün yoğunluk farklarına dayanan bu işlem, kremanın, sütün yüzeyine çıkması beklenerek gerçeleştirilir ya da krema makinesinde merkezkaçla ayırma yoluyla hızlandırılır.) || *Kaymak altı,* kaymağı alınmış süt. || *Kaymak çizgisi,* homojenleştirilmemiş sütün yüzeyine çıkan krema tabakası. || *Kaymak makinesi,* KREMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı. || *Kaymak peyniri,* inek sütünden yapılan bir tür taze peynir. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kaymak yağı,* kaymaktan elde edilen bir tür taze tereyağı. || *Çiğ kaymak* → ÇİĞ. || *Kuru kaymak,* güneşte bekletilerek ya da küllenmiş ateşte üzerinde tutularak suyu alınmış, kurutulmuş kaymak.
—Şekerc. *Kaymak şekeri,* kaymak, su ve şekerle hazırlanan bir tür şekerleme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tarım. *Kaymak bağlama,* kaymağın bekletilen sütün yüzeyine kendiliğinden çıkması. || *Kaymak yapıcı,* kaymak bağlayan ya da buna elverişli olan topraklara denir. (Yağmurla tıkızlaşmaya elverişli killi -kumlu topraklar, kötü sürme, aşırı ölçüde otlatma genellikle kaymak yapıcıdır.)
—ANSİKL. Sütç. Kaymak inek, manda ya da koyun sütünden yapılır. En lezzetli kaymak inek sütünden yapılanıdır. Ortalama 5-6 kg sütten 1 kg kaymak elde edilir. Kaymak yapılacak süt, büyük bir tencerede çalkalanıp savrularak kaynatılır ve kenarlı bir tepsiye alınarak çok hafif ateşe oturtulur. Üzeri örtülerek 5-6 saat bekletilir. Kaymak bağlayınca ateşten indirilir ve soğuyunca kare biçiminde kesilip bükülerek lüle biçimi verilir. Kaymak elde etmede daha değişik yöntemler de vardır. Süthanelerde kaymak yapımında kullanılan özel tavalar ve bu tavalara özgü ocaklar kullanılır. Yapılış biçimi oldukça zahmetlidir.
Lüle kaymağın bileşiminde ortalama % 67,5 tereyağı, % 1,3 protein, % 1,5 şeker, % 0,1 metal tuzları, % 29,6 su bulunur. Genellikle çeşitli hamur ve meyve tatlılarıyla kullanılır.
• *Kaymak peyniri.* Yeni sağılan süte 16 -17°'de maya katılır, pıhtılaşınca özel torbalara alınıp süzülmesi için asılır. Suyu iyice süzülünce torba içindeyken yoğurulur ve delikli bir kaba boşaltılır. İçine ortalama onda bir oranında kaymak katılıp alttaki bir kaba süzdürülür. Bir süre daha yoğurulduktan sonra içine tülbent serili sepetlere yerleştirilir. Taze olarak tüketilmesi gerekir. Dayanıklı bir peynir türü değildir.
—Şekerc. *Kaymak şekeri,* bakır bir kazana su ve su miktarının 4 katı şeker konur, iyice kaynatılır. Şurup kıvamına gelince üzeri pamukyağıyla yağlanmış mermer tezgâha dökülür ve ortalama 5 mm kalınlığında yayılır, on dakika soğumaya bırakılır. Elde katlanıp uzatılarak halat biçimine sokulur ve ağartılır. Ağarınca mermer tezgâh üzerinde içine % 10 kaymak ve % 10-15 su katılarak tekrar yoğurulur. Önceden içi yağlanmış ve ambalaj kâğıdıyla kaplanmış kalıplara elle bastırılarak yerleştirilir ve soğumaya bırakılır. Bir gün dinlendirildikten sonra kesilip kutulara yerleştirilir. Afyonkarahisar'da yapılan kaymak şekeri ünlüdür.

KAYMAK ÇALISI a. Bot. Güney Amerika kökenli, 3 ila 5 m boyunda, değişik görünüşte çalı. (Bil. a. *Feijoa;* mersingiller familyası.)
—ANSİKL. Kaymak çalısı anayurdunun dışında bir süs bitkisidir, bahçelerde yetiştirilir. Bir türü *(Feijoa sellowiana)* yaygın bir meyve ağacıdır. Yarıtropikal iklim bitkisi olduğu halde kuraklığa ve soğuğa dayanıklıdır. Humusça zengin killi-kumlu toprakları sever. Tohum ve aşıyla çoğaltılır, birçok kültivarı vardır. Yeni-Zelanda, Kaliforniya, Güney Fransa ve Kuzey Afrika'da yetiştirilir. Kokulu ve bol etli meyvesi 6 ila 8 cm uzunlukta ve yeşil renktedir. İyice olgunlaştığında taze olarak yenir ya da pişirilerek pelte ya da reçel yapılır. Pektin ve iyotça zengindir.

KAYMAKAM a. (ar. *ḳā'im* ve *maḳam'* dan *ḳa'im-maḳam*). **1.** Bir ilçe yönetiminin başı olan devlet görevlisi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Birinin yerine geçen kimse; vekil. **—3.** *Yalova kaymakamı,* kendini ve işini abartılı biçimde önemseyen, önemli göstermeye çalışan kimse için alay yollu söylenir.
—Ask. tar. Osmanlı ordusunda, günümüzdeki yarbaya karşılık olan rütbe. (İlk kez Asakiri mansurei Muhammediye'de, alay komutanı olan miralayın [albay] yardımcısı için kullanıldı.)
—Kur. tar. *Kaymakam-ı rikâb-ı hümayun* ya da *kaymakam-ı asitane-i saadet* → SADARET* KAYMAKAMI.
—ANSİKL. Huk. Kaymakam, ilçede hükümetin temsilcisidir. İlçenin mülki amiri ve ilçedeki yönetim örgütü görevlilerinin hiyerarşik üstüdür. Kaymakam, görevlerini valinin gözetim ve denetimi altında yapar. Yasaların, hükümet kararlarının ve bunlara dayanılarak valiler tarafından verilecek emirlerin uygulanmasından sorumludur. İlçe içindeki yönetsel kuruluşları denetler ve bunlar arasında işbirliğini sağlar. İlçede kamu düzeninin sağlanmasından kaymakam sorumludur. Tüm kolluk güçleri kaymakamın emri altındadır. Askeri ve adli kuruluşlar kaymakamın denetimi dışında bırakılmıştır. Kaymakam, İçişleri müdürler encümeninin önerisi, İçişleri bakanının uygun görüşü ve Cumhurbaşkanının onayıyla atanır (İl idaresi k. md. 29).

KAYMAKAMLIK a. **1.** Kaymakamın görevi. **—2.** Bir kaymakama bağlı devlet örgütü; bu hizmet bölümlerinin bulunduğu bina: *Kaymakamlığın emriyle. Onunla kaymakamlıkta karşılaştım.* **—3.** İlçe, kaza: *Datça, bir kaymakamlıktır.*
—Kur. tar. *Kaymakamlık fermanı,* sadaret kaymakamlığına getirilecek kimse hakkında padişahça çıkartılan atama fermanı.

KAYMAKÇALAN (Şükrü), türk hekim (Manastır 1923 - Ankara 1984). İÜ tıp fakültesi'ni bitirdi (1946). Bir süre sıtma mücadele hekimliği yaptıktan sonra Refik Saydam hıfzıssıhha enstitüsü'nde farmakoloji asistanı oldu (1952). Aynı yıl ABD'ye giderek morfin bağımlıları ile ilgili çalışmalarda bulundu. Türkiye'ye dönüşünde Ege üniversitesi'nde profesörlüğe yükseldi (1962). Aynı yıl Ankara Üniversitesi farmakoloji kürsüsü'ne atandı. İlaç ve uyuşturucu bağımlıları konusundaki çalışmaları ve yapıtları nedeniyle Sedat Simavi vakfı sağlık bilimleri ödülü'nü kazandı (1980). Başlıca yapıtları: *Aterosklerozun farmakolojisi ve tedavisi* (1960), *Deneysel farmakoloji* (K. Türker ile, 1964), *İlaç sorunu ile ilgili bazı görüş ve teklifler* (1969), *İlaç iptilasının farmakolojik yönleri* (1970).

KAYMAKÇI a. Kaymak yapan ve / ya da satan kimse.

KAYMAKÇI, İzmir'in Ödemiş ilçesine bağlı bucak; 12 508 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Kaymakçı,* 5 325 nüf. (1990).

KAYMAKKÂĞIDI → KUŞE.

KAYMAKLANMA a. Kaymaklanmak eylemi.
—Fizs. kim. Bir emülsiyondaki parçacıkların yavaşça yüzeye çıkışı. (Parçacıklar, ortamı oluşturan akışkandan daha az yoğun olduğunda yukarı çıkarak yüzeyde birikir [sütün kaymağı gibi], daha yoğun olduğunda kabın dibine çöker.)

KAYMAKLANMAK gçz. f. Üzerinde kaymak oluşmak, kaymak bağlamak.

KAYMAKLI sıf. **1.** Kaymak bağlamış: *Kaymaklı süt, yoğurt.* **—2.** İçine ya da üzerine kaymak konmuş olan: *Kaymaklı kadayıf. Kaymaklı bisküvi.* **—3.** *Kaymaklı dondurma,* sütten yapılan dondurma.
—Mutf. Yufkaların arasına kaymak konularak yapılan tereyağlı bir hamur tatlısı. (Ege bölgesinin özellikle Balıkesir'in tanınmış tatlılarındandır.) || *Kaymaklı saray ekmeği,* Osmanlılar döneminde padişah için has fırında hazırlanan bir tür katıklı ekmek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Beykoz'daki değirmende ince olarak öğütülen unla yoğurulan ekmek hamuru fırında pişirilir, piştikten sonra ortasından ikiye bölünüp içi atılır, kabuğu bol yağda kızartılırdı. Kızaran kabuklar sı-

Büyük Larousse

Kaymaklı yeraltı kentinden bir görünüm
Nevşehir

Sadettin Kaynak

cak su ile ıslatılıp üzerine bolca şeker dökülür ve şekeri eminceye değin bekletilirdi. Bundan sonra içine kaymak doldurulur ve öteki yarısı üstüne kapatılarak kısa bir süre ateşte bırakılırdı. Soğuk ya da sıcak olarak yenirdi.

KAYMAKLI, esk. **Enegi,** Nevşehir'in merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 238 nüf. (1990). Belediye.

KAYMAKLI, Nevşehir il merkezinin 20 km G.'inde, Kaymaklı köyünde yeraltı kenti; binlerce kişiyi uzun süre barındırmaya ve gizlemeye elverişli 7-8 kattan oluşan kent, volkanik tüfler içinde oyulmuştur. Havalandırma bacaları, birbirine bağlantılı odalar, mutfaklar, şarap mahzenleri, erzak depoları ve kiliseler içeren yeraltı kentinin

Bk. resim sayfa 6553

VI.-X. yy.'lar arasında kargaşalardan, baskın ve yağmalardan korunmak için yöre halkı tarafından sığınak olarak yapıldığı sanılmaktadır. Günümüzde içi ışıklandırılmış ve turizme açılmıştır.

KAYMAKTAŞI a. Miner. Kalsit ya da alçıtaşı türü. (Eşanl. ALBATR.)

—ANSİKL. Bileşimleri yönünden çok farklı iki mineral türü kaymaktaşı adını taşır: kalsiyum karbonat (kalsit) türü olan *kireçli kaymaktaşı* ve alçıtaşı türü olan *alçıtaşlı kaymaktaşı.* Birincisi değişik renkli yarısaydam katmanlar biçiminde bulunur (Mısır'da çıkarılan doğu kaymaktaşı, Cezayir oniksi) ve asitlerle birleştiğinde fokurdar. İkincisi ya da alabastrit çok beyazdır ve asitlerle fokurdama yapmaz.

—Güz. sant. Heykelciler cilalamaya elverişli ve yarısaydam kaymaktaşını, Antikçağ'dan başlayarak Mısır ve Ortadoğu'da, vazoların ve ölü küllerinin saklandığı kapların yapımında kullanmışlardır. Ortaçağ'da, XIV. yy.'dan başlayarak mezarların üstündeki kaymaktaşından yatık heykeller Fransa'da Bourgogne'da, kuzey ülkelerinde, özellikle de İngiltere'de (Nottingham yakınlarında ve Derbyshire'da büyük taş ocakları vardı) yaygınlaştı.

Edward II'nin (öl. 1327) Gloucester katedrali'ndeki mezarı uzun bir dizinin ilk örneğidir. Ortaçağ'ın sonuna doğru, insan tasvirleri yavaş yavaş basmakalıplaşmaya başladı. Bu alanda çalışan sanatçılar daha çok Londra, Nottingham ve York'ta toplanmıştı. 1340'a doğru yaldızlı ve boyalı kabartma sunakarkalığı levhaları yapılmaya başlandı. Başlangıçta büyük bir çeşitlilik gösteren bu kabartmalar XV. yy.'da seri olarak üretilmeye başlandı. 1540 dolaylarına kadar en çok işlenen konulardan biri İsa'nın çilesi'ydi.

Rönesans döneminde yerini mermere bırakan kaymaktaşı, XVIII. yy.'da ve XIX. yy.'ın sonunda, süsleme sanatlarında yeniden moda oldu.

KAYMAKTEPE, Balıkesir'in Ayvalık ilçesine bağlı Altınova bucağında tepe; Ayvalık-Dikili karayolu yakınındadır. Tepenin K. yamaçlarında Kılıç Kökten'in yaptığı sondaj kazılarında (1949), yunan-roma kalıntıları ve İlk Tunç çağ'dan siyah zemin üzerine beyaz boya bezemeli, perdahlı çanak çömlekler ortaya çıkarıldı.

KAYMAN a. Güney Amerika'da tatlısularda yaşayan, orta irilikte, az tehlikeli ve uyuşuk timsah. (Timsahgiller familyası; *Alligatorinae* oymağı.)

—ANSİKL. Kaymanlar geniş ve yassı kafaları ve kalın derileriyle öbür timsahlardan ayrılır. 3 cinsi, 5 türü vardır: gözlüklü kaymanlar (*Cayman crocodylus* ve *C. latirostris*), kaygan alınlı kaymanlar (*Paleosuchus palpebrosus* ve *P. trigonatus*) ve ailenin boyu 4 m'yi bulabilen devi kara kayman (*Melanosuchus niger*). Bütün kaymanlar yumuşakçalar, kabuklular, balıklar, kurbağalar ve yılanlarla beslenir; ama kara kayman bazen iri memelilere bile saldırır.

kayman

KAYMAZ, Kocaeli'nin Kandıra ilçesine bağlı bucak; 5 369 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Kaymaz,* 774 nüf. (1990).

KAYMAZ, Eskişehir'in Sivrihisar ilçesine bağlı bucak; 4 587 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Kaymaz,* 2 241 nüf. (1990).

Kaymaz barajı, Eskişehir ilinde, Çayırlık suyu üzerinde kurulu baraj (1977). Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 1,43 milyon m^3, göl alanı 0,20 km^2, sulama alanı 420 ha'dır.

KAYME a. (ar. *kā'ime*'den). Halk arasında kâğıt paraya verilen ad. (→ KAİME.)

KAYMELİK sıf. *Say. sıf.* + *kaymelik,* halk arasında belirtilen nicelikte kâğıt para tutarındaki şey için söylenir: *On bin kaymelik ayakkabı.*

KAYN, Kuzaa arap kabilesinin bir kolu. Sina yarımadasıyla Doğu Ürdün'e kadar uzanan bölgede yaşarlarken, yurtlarına saldıran, sayıca kendilerinden çok üstün Gassan ve Gatafan kabilelerine karşı Bedeviler'e özgü yiğitlikle savaştılar. Müslüman olmayan öteki arap kabileleriyle birlikte bizans topraklarına sığınarak bizans bayrağı altında müslümanların üzerine seferler düzenlediler. Harunurreşit döneminde Suriye kabilelerinin ayaklanmasıyla çıkan olaylarda (782) önemli rol oynadılar. Kaysiler'le birleşerek saldırdıkları Yemenliler tarafından yok edildiler. Müslümanlıktan önce yaşamış olan şair Tamahan el-Kayni, bu aşiretin yetiştirdiği en ünlü kişidir.

KAYNAK (Sadettin, **Hafız** —denir), türk besteci (İstanbul 1895 - *ay. y.* 1961). Çocukluğunda ilahiler "meşk" ederek müzik öğrenmeye başladı. Ortaöğrenimi sırasında "hıfz"ını tamamladı. Balkan savaşı yıllarında Darülfünun'un Ulum-i şeriye şubesi'ne (İlahiyat fakültesi) girdi. Bu yıllarda Muallim Kâzım Uz ve Neyzen Emin Yazıcı'dan ders aldı. Askere alınması üzerine yükseköğrenimine ara verdi. Diyarbakır, Mardin ve Elazığ yörelerinde geçen askerlik yıllarında halk müziğini yakından inceledi. Bu birikiminden daha sonra alabildiğine yararlandı. İstanbul'a dönünce ilahiyat öğrenimini tamamladı, Sultanselim camisi başimamlığına atandı. 1920'lerin ilk yarısında doldurduğu plaklarla hafız ve hanende olarak tanınmaya başladı. İlk bestesini 1926'da yaptı. Kısa sürede dönemin en sevilen bestecileri arasına girdi; 1930'ların ikinci yarısından başlayarak türk film piyasasına egemen olan müzikli mısır filmlerinin şarkılarını türkçe sözlere uyarladı, bu konuda söz yazarı Vecdi Bingöl ve şarkıcı Münir Nurettin Selçuk ile işbirliği yaptı. Ayrıca kendisi de film ve revü müzikleri besteledi. Müzeyyen Senar, M. N. Selçuk, Safiye Ayla gibi ünlülerin 1930-1950 arasında doldurdukları plakların çoğu S. Kaynak'ın şarkılarına ayrılmıştı. 1953'te Sultanahmet camisi ikinci imamlığına atanan besteci, 1955'te, *Yavuz Sultan Selim ağlıyor* filminin müziklerini hazırladığı sırada felç geçirdi, ölümüne değin felçli olarak kaldı.

Çok verimli bir besteciydi. Yapıtlarını üç kategoride incelemek gerekir: 1. geleneksel anlayışta olanlar; 2. fanteziler; 3. halk türküleri tarzında olanlar.

Fantezi ve türkülerinde, kişisel üslubu hemen fark edilir. Fantezilerinde, birtakım yenilikler (başladığı makamla bitirmemek gibi) getirmiş olmakla birlikte üslubu, melodi zenginliği, kolay anlaşılır sözlerin şarkıda da konuşma dilindeki gibi telaffuz edilmesi ve bol usul, makam geçkisi ile belirginleşir.

Eski tarzdaki yapıtlarında da yenilikçi yönü sezinlenmekle birlikte melodik kuruluş, biçim ve güfte seçimi anlayışı fantezilerindekinden farklıdır. Türkülerinde saz şairlerinin şiirlerinden olduğu gibi heceyle yazılmış çağdaş şiirlerden de yararlandı. Sadettin Kaynak kadar çok ve başarılı türkü bestelemiş başka müzikçi yoktur.

Başlıca yapıtları: eski tarzda: *Merhem koyup onarma sinemdeki kanlı dâğı* (acemaşiran beste, güfte Fuzuli'nin); *Fâriğ olmam eylesen yüz bin cefa* (ısfahan şarkı, güfte Şeyh Galip'in); *Doğuyor ömrüme bir yirmi sekiz yaş güneşi* (evç şarkı, güfte Cenap Şahabettin'in). Fanteziler: *Bir esmer dilberin vuruldum hüsnüne* (kürdilihicazkâr); *Söyleyin nerde o göz nuru* (acemkürdi); *Dertliyim, ruhuma hicranımı sardım da yine* (segâh / nihavent); *Enginde yavaş yavaş* (hicaz); *Leyla* (hicazkâr); *Derman kâr eylemez* (segâh); *Akşam yine gölgen, yine akşam* (muhayyerkürdi); *N'ideyim bilmem elinden senin* (acemaşiran). Türküler: *Çıkar yücelerden haber sorarım* (hüzzam); *Batan gün kana benziyor* (muhayyer); *Yeşil gözlerini ufkuma ger ki* (hicaz); *Elâ gözlerine kurban olduğum* (hicaz); *Ben güzele güzel demem* (mahur).

KAYNAK a. **1.** Topraktan doğal yollarla çıkan su; bu suyun çıktığı yer, pınar, memba: *Dağdaki kaynaklardan kente içme suyu getirildi.* (Bk. *ansikl.* böl. Hidrol. ve Jeomorfol.) **—2.** Bir akarsuyun doğduğu kabul edilen su ya da onun çıktığı yer: *Tuzla çayının kaynağı Palandöken dağlarıdır. Dicle nehrinin kaynağı Hazar gölüdür.* **—3.** Bir şeyin esası, nedeni, kökeni: *Sizce saldırganlığın kaynağı nedir?* **—4.** Bir şeyin, başlangıç, çıkış noktası, kökeni: *Modern resmin kaynaklarını tartışmak gerekir.* **—5.** Bir kimse ya da bir kurum sözkonusu olduğunda bir bilginin, bir haberin kökeni, çıktığı yer: *Değişik kaynaklar haberi doğruladı.* **—6.** Araştırma ve incelemelerde yararlanılan, başvurulan belge ve metinler, bir yapıtın bir anlatının kökeni: *Bu konuda kaynak bulmak çok zor. Yazıya yararlandığın kaynakları ekleyebilirsin.* **—7.** Bir tamlayanla, bir şeyi üreten, yaratan şey: *Okumak benim için vazgeçilmez bir zevk kaynağıdır.* **—8.** Bir şeyin ürediği, yayıldığı yer: *Bütün kötülüklerin kaynağı aynı değildir.*

—Akust. *Akustik kaynak,* akustik dalga yayımlayan herhangi bir öğe.

—Astrofiz. *(Işıma) kaynağı,* elektromanyetik ışınım yayımlayan her gökcismi.

—Bilş. Bir bilişim sisteminin, değişik kullanıcılar tarafından kullanılabilecek bölümü. (Bellek, hesap birimi, çevreselleri birer kaynaktır. Kaynakların kullanıcılara ayrılması bir işletme sisteminin temel işlevlerinden biridir.)

—Elektroakust. *Elektroakustik kaynak,* elektriksel işaretleri akustik dalgalara dönüştüren elektroakustik türdönüştürücü.

—Elektron. Etki alanlı bir tranzistorun ya da bir MOS'un, N ya da P biçiminde katkılanmış bir yarıiletken çubuğunun iki ucunda biri; bu uç, bir montajda ızgara gerilimi uygulaması için potansiyel enerji kaynağı olarak alınır.

—Elektrotekn. *Bağımlı akım* (sırasıyla *gerilim*) *kaynağı,* akımı (sırasıyla gerilimi) devrenin bir başka kolundaki akıma ya da gerilime bağlı olan kaynak. || *Bağımsız akım* (sırasıyla *gerilim*) *kaynağı,* edilgen bir devre öğesi ile ideal bir akım (sırasıyla gerilim) kaynağının paralel (sırasıyla seri) bağlanmasından oluşan etkin öğe. || *İdeal akım kaynağı,* akımı, zamanın belli ve önceden verilmiş bir fonksiyonu olan etkin öğe. || *İdeal gerilim kaynağı,* gerilimi, zamanın belli ve önceden verilmiş bir fonksiyonu olan etkin öğe.

—Fiz. *Kaynak etkisi,* aşırı akışkan helyumla dolu bir kılcal borunun iki ucu, λ noktasının sıcaklığından düşük farklı sıcaklıklara getirildiğinde, bu uçlar arasında ortaya çıkan basınç farkı. (Eşanl. ISILMEKANİK ETKİ.) || *İyon kaynağı,* yüksek frekanslı elektromanyetik alanlar ile elektron de-

metlerinin birlikte etkimesiyle, atomlardan elektronlar koparan aygıt.
—Giz. bil. *Kaynak falı,* kaynak sularına bakarak kehanette bulunma biçimi.
—Med. huk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nük. müh. *Işıma kaynağı,* iyonlaştırıcı bir ışıma yayımlayan ya da yayımlamaya elverişli aygıt ya da madde. (Kaynaklar kullanıcının radyoaktif maddeye ulaşabildiği *gömülmemiş kaynaklar* ve kullanılan ışımanın geçmesine izin veren dayanıklı ve sızdırmaz bir zarf içine radyoaktif maddenin kapatıldığı *gömülmüş kaynaklar* olarak ikiye ayrılır.) || *Radyoaktif kaynak,* ışıma kaynağı olarak kullanılan radyoaktif madde miktarı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Opt. *Işık kaynağı,* bir ışık ışıması yayımlayan ya da yayımlamaya olanak sağlayan sistem.
—Petr. san. Petrolü oluşturan kayaç ya da bu kayacın organik bileşeni.
—Sesbilg. Dilin seslerinin oluşumu sırasındaki ilk titreşim olgusu. (*Devirli ses kaynağı* [ünlüler ve titreşimli ünsüzler] ve *gürültü kaynakları* [titreşimli ve titreşimsiz ünsüzler] ayırt edilir.)
—Termodin. *Isı kaynağı,* değişen bir sistemin ısı aldığı ya da sağladığı ortam; bu değişimde sıcaklık kesinlikle değişmez. || *Sıcak kaynak, soğuk kaynak,* aralarında, ısı ve çalışma değişimiyle (akışkan soğutucu ya da çalışarak) etkin bir sıvı gelişen farklı sıcaklıklardaki ısı kaynakları.
—Verg. huk. *Kaynakta tevkif,* vergi borcunun, vergi dairesine asıl vergi yükümlüsü tarafından değil, onun adına vergiyi ödemekle sorumlu tutulan üçüncü kişiler tarafından ödenmesi yöntemi. (Türkiye'de, maaş ve ücretlerin vergisinin ödenmesinde işverenler [kamu kesiminde kamu daireleri] sorumlu tutularak bu yöntem uygulanır.) [Eşanl. STOPAJ.]
—Yerbil. *Alev kaynağı,* yeraltı gazlarının neden olduğu alev püskürmesi (bu, rejimi düzenli olan bir çamur volkanıdır). || *Lav kaynağı,* içinde bulunan gazların basıncıyla fışkıran akışkan lav.

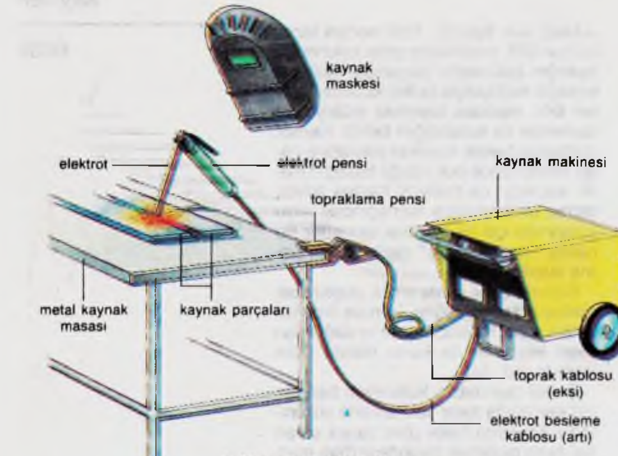
◆ **kaynaklar** çoğl. a. Mil. muhs. Ulusal ekonomiye yarar sağlayan (üretim ve dışalım) ve tüketim, yatırım ve dışsatım için kullanılabilir durumda olan mal ve hizmetlerin tümü.
—Çevrebil. *Doğal kaynaklar,* sanayi uygarlığının gelişmesi sonucunda yok olma ya da azalma tehlikesiyle karşı karşıya kalan doğal ürünlerin, ortamların, dengelerin ve bunlara ilişkin geleneksel yönetim biçimlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Kaynak alınan, yararlanılan: *Kaynak kitaplar. Kaynak kişiler.*
—Dilbil. *Kaynak dil,* bir çeviri işleminde, *amaç dil* denilen bir başka dile çevrilen metnin dili.
—İkt. *Kaynak fabrika, kaynak sanayi,* yarı işlenmiş maddeler üreten ve ürünleri, üretim süreci içinde kendisinden sonra gelen bir işleme konu olan sanayi ya da fabrika.
—ANSİKL. Çevrebil. Yenilenemeyen kaynakların "maden ocağı" tipinde işletilmesi, bunların kısa sürede tükenmesine yol açar. Şimdi, bu durum yalnız petrol ve maden yatakları için geçerli olmayıp "genetik kaynaklar", yani tükenince bir daha yerine konamama tehlikesiyle karşı karşıya bulunan hayvan ve bitki türleri, hatta çeşit ve ırkları için de geçerlidir: farkında olmadan bir kuş türünün son bireylerini öldüren avcılar gezegenin çeşitliliğini sonsuza dek azaltır. "Kaynak" kavramı Yontmataş ya da Yenitaş dönemi tipindeki bugünkü insan toplumlarını da kapsar; bunların o hor görülen özgün doğal kaynak kullanma tarzları, bu uygarlıklar ortadan kalkarsa ciddi bir şekilde zarar görebilir. (→ ETNOBOTANİK.)
Bu bakımdan dünya çapında öngörülen önlemler şunlardır:
—konutların seyreltilmesinden yollarda hız sınırlamasına ve daha az enerjiyle çalışan arabaların bulunmasına kadar varan birtakım önlemlerle enerji tasarrufu;
—nükleer enerji ya da yenilenebilir "yumuşak" enerjiler gibi (güneş enerjisi, biyoenerji, jeotermi, rüzgâr, su enerjileri, vb.) yeni enerjilerin geliştirilmesi; kimi endüstri ya da tarım ürünlerinin (kâğıt, cam, demir, vb.) yeniden kullanılması;
—yan ürünlerin yeniden değerlendirilmesi, örneğin, betonlara fosfojips katılması ya da tarım kökenli artıkların (kan, peynir suyu, vb.) hayvan yemi olarak kullanılması;
—kimi kaynakların yerine daha bol olan ve yenilenebilen ürünlerin kullanılması;
—sanayi ürünlerinin dayanıklılık süresinin artırılması;
—daha az kirletici ya da enerji verimi daha iyi olan yeni teknolojilerin kullanılması.
Bütün bu önlemler ve kaynaklarımızın korunmasına yarayan ve bazılarına göre henüz emekleme evresinde olan daha başkaları, gelecek kuşaklara dayanılabilir yaşam koşulları sağlanmak isteniyorsa, sanayi toplumlarının yakın zamanda kazanmak zorunda oldukları büyük teknolojik başarının birer parçasıdır.
—Giz. bil. Su falcılığında kullanılan yöntemlerden biri, hayali resimler görününceye kadar dikkati suyun yüzeyinde toplamaya dayanır. Diğer bir yöntemse, boş bir testiyi kaynak suyuna attıktan sonra suyun testiye dolması sırasında çıkan hava kabarcıklarını incelemektir. Başka yöntemler de, suya atılan bir nesnenin su yüzeyinde çizdiği şekilleri gözlemeyi temel alır.
—Hidrol. ve Jeomorfol. Bir kaynak, öncelikle debisi, rejimi ve sularının niteliğiyle ayırt edilir. Termal kaynakların ve rezürjansların dışında kalan doğal ve yapay (artezyen kuyuları) kaynaklar yeraltı su örtülerinden doğar. Ayrıca, oluşum hızlarıyla ya da yağışların düşmesiyle suyun yeniden ortaya çıkması arasında geçen zamanla belirlenir. Kaynaklar, birçok etkenin birleşmesi sonucudur: yağmurların dağılımı ve genel durumu, buharlaşma, engebenin eğimleri ve jeolojik katmanlaşma biçimi, yüzeysel oluşumların yapısı, çeşitli katmanların geçirgenlik derecesi, çatlakların ya da kırıkların bulunması, geçirgen katmanın kalınlığı ve genişliği. "Açık havadan örtüye kadar iniş, sonra da burada yukarı çığıra doğru gidiş ne kadar gecikirse yani geçirgen kayaçların düşey kanalları ne kadar daralırsa, kayaçlar ne kadar kalınlaşır, örtü genişler ve eğimi azalırsa debi de o denli az değişime uğrar" (Pardé). Genellikle kaynakların rejimi hele bunların geniş bir beslenme ağı varsa, akarsulardan çok daha düzenlidir. Bununla birlikte, sürekli ve kesikli kaynaklar da görülür.
İnsanın kullanımı bakımından iki ana kaynak türü vardır: *yüzey kaynakları'*na az rastlanır, bunlar oldukça düzensizdir ve kullanılmış sular kaynaklara süzüldüğü için her zaman pek de temiz değildir; *derin kaynaklar'*a çok daha az rastlanır, bunlar daha gürdür, tuz ve kireç oranı yüksek olanların dışında tüketime, diğerlerinden daha elverişlidir. Artezyen kuyularına kimi kez *fışkıran kaynaklar* denir.
Kaynak sularında çözünmüş maddeler ve kimi kez asıltı halde ince elementler bulunur. Bu nedenle jeomorfojenezi doğrudan etkilerler. Tropikal kuşakta, lateritli kabukların tabanında oluşan kaynaklar, üstünde yer aldıkları killer düzeyinde, kabuk altındaki ve bazen yüzlerce metre uzunluğundaki mağaraları (Futa-Calon) temizlemek için büyük miktarda ince malzemeyi dışarı taşırlar. Kazarak bunların yuvarlanmasına neden olurlar. Sık tropikal ormanda kaynaklar lateritli killerin ve özellikle killi kumların kaymasına neden olur, bu da vadi başlarının körvadi halinde gelişmesine yol açar (Gabon "buz yalakları").
Ilıman ülkelerde aynı olay, daha küçük ölçüde de olsa görülür; kaynak düzeyini oluşturan killi oluşumların ıslanması platoların kenarında, özellikle de kenar engebelerin alın bölümünde, katmanların eğiminin zayıf olduğu yerlerde girinti ve çıkıntıların oluşmasını kolaylaştırır.
—Med. huk. Kaynak, Türk medeni kanunu'nun 679. maddesine göre bulunduğu toprağın bütünleyici parçasıdır. Mülkiyeti toprağın mülkiyetiyle birlikte kazanılır. Yasanın 644. maddesi taşınmaz mülkiyetinin kaynakları da kapsadığını belirtir. Kaynak noktasının (yeraltı suyunun yeryüzüne çıktığı nokta) içinde bulunduğu toprağın maliki, kaynağın da malikidir. Kaynak sahibi, isterse bir başkasına kaynağındaki suyu kullanması için bir ayni hak tanıyabilir. Bu hakka, "kaynak irtifakı" denir ve tapu siciline tescille kurulur.
Kaynak, nehir ya da ırmak oluşturacak nitelikte bol su sağlıyorsa, kamuya özgü sulardan sayılır. Kayalar, tepeler ve dağlardan çıkan kaynaklar da kamu malıdır (Türk med. k. md. 641).
Bir kişi taşınmazını kullanırken başkasının kaynağına zarar vermemekle yükümlüdür. Kaynakta hakkı olanı zarara sokan kişi, bunu gidermek zorundadır (Türk med. k. md. 680).
—Nük. müh. *Radyoaktif kaynak.* Nötron kaynakları ilk çalıştırmanın her türlü güvenlik içinde gerçekleşmesi için reaktörlerin kalbine yerleştirilir. Bunlar, ikiye ayrılır: ilk çalıştırma için gerekli olan, başlangıçta etkin, *birincil kaynaklar* ve başlangıçta etkin olmayan, ancak çalışan reaktörün nötron akısında etkin hale gelen ve daha sonraki ilk çalıştırmalarda kullanılabilecek olan *ikincil kaynaklar.* Birincil kaynak olarak, özellikle kendiliğinden parçalanarak nötronlar yayımlayan, kaliforniyum 252 kullanılır. İkincil kaynak olarak ise, bir antimon ve berilyum karışımından yararlanılır. Antimon 124 reaktörde gama radyoaktif hale gelir ve gama ışıması ile berilyum çekirdekleri arasındaki etkileşim, nötronlar üretir.

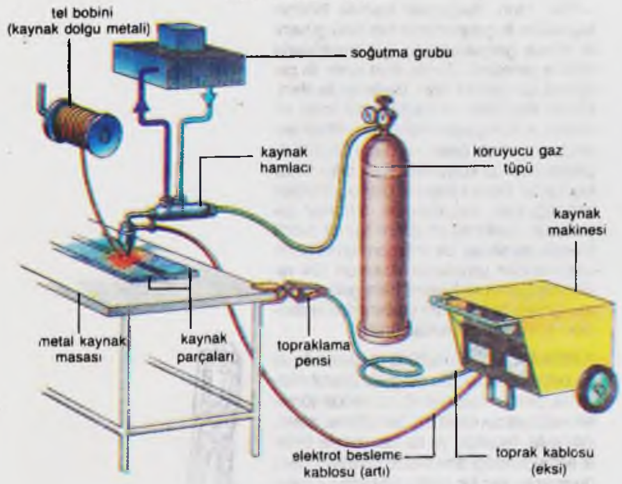
■ **KAYNAK** a. **1.** Bir bütünü oluşturan iki ya da birçok parçayı, bu parçalar (metal malzeme, plastik malzeme vb.) arasında süreklilik sağlayacak biçimde birleştirme; işlem, ısıtmayla, basınçla ya da her ikisiyle birlikte erime sıcaklığı ana malzemeninkiyle aynı derecede olan bir dolgu malzemesi kullanarak ya da kullanmadan uygulanır. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kaynak işleminin sonucu. (Uzun süre "kaynak işlemi"nin, "lehimleme"nin, "lehim"in, "kaynak metali"nin eşanlamlısı olarak kullanılan bu terim günümüzde herhangi bir kaynak yöntemiyle gerçekleştirilmiş kaynak dikişini belirtir.) [Eşanl. KAYNAKLI BİRLEŞTİRME.] **—3.** *Kaynak ağzı topuğu,* kaynak yapılacak yüzün, kaynak dikişinin kökünde yer alan bölümü; sözkonusu yüzün diğer bölümüyle bir açı oluşturan bu bölüm, diğer yüzdeki karşılık gelen bölüme koşuttur. —Bu iki koşut bölümün oluşturduğu bütün. (Kaynak ağzı topuğu genellikle birleştirilecek sacların yüzeyine diktir.) || *Kaynak beyazı,* erime noktasına yakın bir sıcaklığa getirilmiş bir çeliğin aldığı renk; bu sıcaklıkta sıcak dövme kaynağı yapılabilir. || *Kaynak dolgu metali,* kaynağı ya da lehimi gerçekleştirmek için eriterek ana metale eklenen metal. (Lehimleme işlemlerinde lehim dolgu metali kullanılır. Bu yolla ana metale eklenen metal kütlesine "yığılan metal" denir; lehimleme işlemlerinde zorunlu olarak kullanılması gereken bu metal kütlesi kaynak işlemlerinde her zaman kullanılmaz. Metal olmayan diğer malzemeler, örneğin plastik malzemeler için dolgu maddesi terimi kullanılır.) || *Kaynak kalıbı,* kaynak sırasında metal parçaları kolayca yönlendirmeye ve birleşik halde tutmaya yarayan aygıt. || *Kaynak katsayısı,* kaynak yapılmış bir deney çubuğunun kopma yükünün, yalnızca kullanılan ana metalden oluşmuş bir deney çubuğunun kopma yüküne oranı. || *Kaynak konstrüksiyonu,* büyük boyutlu bükülmez parçaların üretiminde kullanılan ve çeşitli öğeleri (özellikle kalın sactan) takım tezgâhlarında işlenmeden önce kaynakla birleştirmeye yarayan teknik. || *Kaynak presi,* özellikle kabartılı nokta kaynağında kullanılan direnç kaynağı makinesi. || *Kaynak yapmak,* kaynak işlemi uygulamak, kaynak di-

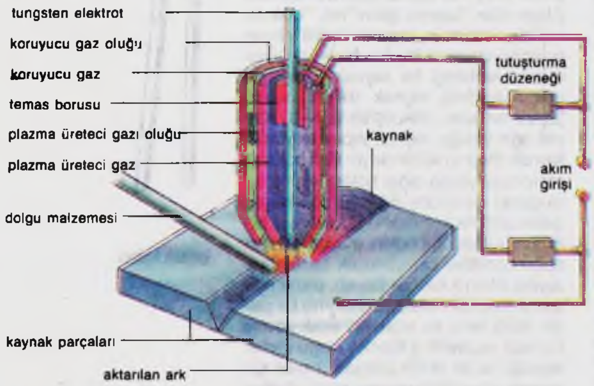
kaynak kıskacı

örtülü elektrotla ark **kaynakı**

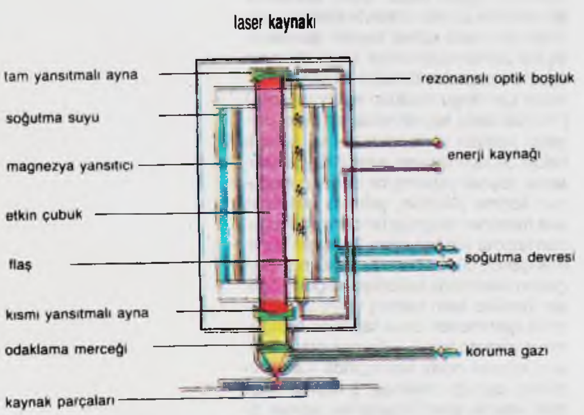

eriyen telle gazaltı ark **kaynakı**

plazma **kaynakı**

laser **kaynakı**

kişi oluşturmak, kaynak atmak. ‖ *Heterojen kaynak*, gerek kimyasal bileşimi ve mekanik özellikleri özdeş ya da yakın olan birleştirilecek malzemeler ile dolgu malzemesinin kimyasal bileşimi ve mekanik özellikleri farklı, ama erime sıcaklıkları yaklaşık olarak aynı olduğunda, gerek birleştirilecek malzemelerin kimyasal bileşimleri ve mekanik özellikleri farklı, erime sıcaklıkları ise özdeş, birbirine yakın ya da farklı olduğunda uygulanan kaynak işleminin sonucu. (Kaynak için kullanılan dolgu malzemesi, ya ana malzemelerden birinînkiyle özdeş ya da yakın bir kimyasal bileşime ve mekanik özelliklere ya da farklı bir kimyasal bileşime ve mekanik özelliklere, ama ana malzemelerinkiyle yaklaşık olarak aynı erime sıcaklığına sahiptir.) ‖ *Homojen kaynak*, birleştirilecek malzemeler ile birleştirme için kullanılan dolgu malzemesinin kimyasal bileşimi ve mekanik özellikleri özdeş ya da yakın olduğunda uygulanan kaynak işleminin sonucu. ‖ *Otojen kaynak*, aynı malzemeden iki ya da daha çok parçayı dolgu malzemesi kullanmaksızın kaynak yapma. —Otojen kaynağı işleminin sonucu.

—Ask. *Kaynak yapmak*, nişan alırken, tüfeği yanağa dayayarak destek sağlamak.

—Denizc. *Kaynak ağzı*, bir kaplama sacında, yandaki saca kaynaklanacak sacın kenar bölümü. (Kaynak ağızlarının sürekliliğini sağlama, bir geminin borda kaplamasındaki bitişik iki kaplama sacının kaynak ağızlarının, kaynak düzeyinde bir zayıflama olmaması için aynı düşey üzerine rastlamasını önlemeye dayanıyordu. Bu yöntem, kaynak tekniklerinin gelişmesi nedeniyle artık uygulanmamaktadır.)

—El sant. *Bakıra kaynak yapmak*, bakır levhanın diş açılarak birbirine tutturulan iki ucunu, üzerine kaynak tozu döküp yüksek ateşte ısıtarak birleştirmek.

—Kuyumc. Kuyumcu işçiliğinde, parçaların birbirine yapıştırılması sırasında, erime noktalarının daha düşük olması için kadmiyum içeren, uygun ayarlarda hazırlanmış lehimleme, yapıştırma maddeleri.

—Metalürj. *Kaynak sıcaklığı*, iki demir ya da çelik parçanın dövmeyle kaynak yapılabildiği demir, çelik sıcaklığı (akkor sıcaklığı).

—Nalbantl. Eski bir naldan yenisini yapmakta kullanılan yöntem; kolların toprak yüzü sırt sırta getirilerek sünbükten bükülür, başka bir nalın bir kolu kesilir ve bunun arasına sokulur, çekiçle sıkıştırılır, ateşte kızdırılır, bu da çekiç ve balyozla dövülerek kaynak yapılır, elde edilen çubuk demire nal biçimi verilir. ‖ *Kaynak kıskacı*, kaynak yapmakta kullanılan, bir ağzı çift, diğeri tek uçlu kıskaç. (Eşanl. KASALI KISKAÇ.)

—ANSİKL. Kaynakç. Kaynak yöntemleri iki büyük gruba ayrılır: eritme kaynağı ve basınç kaynağı.

• *Eritme kaynağı*, bölgesel bir eritmeyle ve bir dolgu malzemesi kullanarak ya da kullanmadan basınçsız gerçekleştirilen kaynak yöntemlerini kapsar. Birçok türü vardır.

1. *Gaz kaynağı*'nda, gereken ısı bir gazın ya da gaz karışımının oksijenle yanması sonucu elde edilir. Dolgu malzemesi çıplak bir çubuktur. Yöntemin adı kullanılan gaza bağlı olarak değişir: oksiasetilen kaynağı (oksijen/asetilen), oksihidrojen kaynağı (oksijen/hidrojen) vb.

2. *Ark kaynağı*'nda gereken ısı bir ya da birçok elektrot ile parça arasında oluşan bir ya da birçok elektrik arkıyla sağlanır. Elektrot eriyebilir (tükenebilir) bir niteliğe sahip olabilir; bu durumda elektrot eriyerek kaynak dolgu metalini oluşturur. Eriyen elektrotlar akışkanlaştırıcıyla kaplanmış çubuklardan, çıplak tellerden ya da içinde akışkanlaştırıcı bulunan boru biçimindeki özlü tellerden oluşur. Elektrot ateşe dayanıklı da olabilir; bunlar tungstenden ya da günümüzde ender olarak kullanılan birkaç yöntem için grafitten oluşur; bu durumda kaynak dolgu metali kullanılabilir. Başlıca ark kaynağı yöntemleri şunlardır:

örtülü elektrotla kaynak, genellikle elle uygulanır; bu yöntemde eriyen elektrot örtüsünün eriyerek kaynak dikişinin yüzeyinde oluşturduğu cüruf katmanı işlem sırasında kaynak banyosunu korur;

tozaltı kaynağı'nda, arkı çevreleyen toz akışkanlaştırıcının bir bölümü kaynak dikişinin üzerinde koparılabilir bir cüruf katmanı oluşturarak erir. Erimeyen akışkanlaştırıcı geri kazanılabilir. Genellikle otomatik olan bu yöntemde ya çıplak tel ya özlü tel ya da bant biçiminde elektrotlar kullanılır. Tozaltı kaynağı seri ya da koşut bağlanmış birçok elektrotla yapılabilir;

eriyen telle gazaltı kaynağı'nda, bir dış merkezden sağlanan ve kaynak bölgesine üflenen gaz, arkı ve kaynak banyosunu çevre atmosferinden korur. Kullanılan gazın türüne göre iki kaynak tekniği ayırt edilir: korumanın eylemsiz bir gazla (argon ya da helyum) sağlandığı MIG (ing. *M*etal *I*nent *G*as'dan) kaynağı ve korumanın genellikle CO_2 içeren aktif gaz ya da gaz karışımıyla sağlandığı MAG (ing. *M*etal *A*ctive *G*as'dan) kaynağı. Her iki durumda da, ya çıplak tellerden ya da içinde akışkanlaştırıcı bulunan boru biçimindeözlü tellerden oluşan elektrotlar kullanılır. Yöntem ya yarı otomatik (hamlacın elle kullanıldığı) ya da otomatiktir;

TIG (ing. *T*ungsten *I*nert *G*as'dan) *kaynağı*, arı ya da etkinleştirilmiş tungstenden ateşe dayanıklı elektrotla yapılır; bu yöntemde ark ve kaynak banyosu dış bir merkezden sağlanan eylemsiz bir gazla korunur. İşlem elle uygulandığında çıplak çubuk, otomatik olarak uygulandığında da çıplak tel biçiminde dolgu malzemesi kullanılabilir;

plazma kaynağı'nda, sıkışan ark tungstenden ateşe dayanıklı elektrot ile parça arasında (aktarılan ark) ya da elektrot ile hamlaç memesinin ucu arasında (aktarılmayan ark) oluşur. Koruma ek bir gaz akışıyla sağlanır. Gerektiğinde bir dolgu malzemesi de (çıplak tel) kullanılabilir;

elektrogaz kaynağı, aşağıdan yukarı doğru düşey konumda yapılır; bu yöntemde soğutulmuş kayma takozlarıyla birleştirme bölgesinde tutulan kaynak banyosunu dolgu metaliyle beslemek için koruyucu bir gazla çevrelenmiş eriyen tel elektrot kullanılır; sözkonusu takozlar, kaynak oluştuğu ölçüde yukarıya doğru yer değiştirir.

3. *Parçacık demetiyle kaynak*'ta gereken ısı odaklanmış bir parçacık demetiyle sağlanır. Parçacıkların türüne göre şu yöntemler ayırt edilir:

elektron demetiyle kaynak, uzun süreden beri en yaygın olarak kullanılan yöntemdir; bu yöntemde gereken ısı odaklanmış bir elektron demetiyle sağlanır. İşlem vakum altında, bütün parçayı ya da yalnızca kaynak yapılan bölgeyi (vantuz) içine alan bir kutu içinde uygulanır. Ender olarak vakumsuz ortamda da kullanılır. Genellikle kaynak dolgu metali kullanılmaz. Bu yöntemin en son değişkesi birbiri ardına "tandem" olarak yerleştirilen iki elektron demetinin kullanımına dayanır;

iyon demetiyle kaynak'ta odaklanmış bir iyon demeti kullanılır.

4. *Işık demetiyle kaynak*'ta gereken ısı odaklanmış bir ışık demetiyle sağlanır. Işığın tipine göre şu yöntemler ayırt edilir:

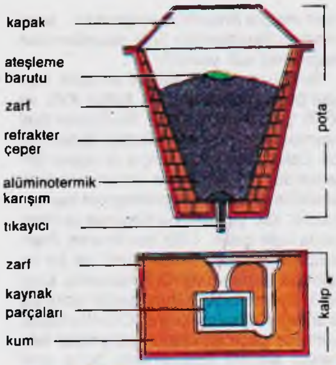
laser kaynağı, en yaygın olarak kullanılan yöntemdir; bu yöntemde yararlanılan ışık kaynağı ya sürekli yayım yapan ve sürekli bir kaynak oluşturan bir gaz laseri ya da yayımı sürekli olmayan bir katı laseridir; bu son durumda elde edilen kaynak noktaları, parçanın ilerleme hızının düzgün bir biçimde ayarlanmasıyla birbiri içine girer ve ilk durumdakine benzeyen sürekli bir kaynak oluşturur; ayrıca başka ışık kaynakları da kullanılabilir: elektrik arkı *(ark görüntüsüyle kaynak)*, boşalmalı lamba, güneş ışığı *(güneş enerjisiyle kaynak)*.

5. *Cürufaltı kaynağı* ya da *cürufaltı düşey kaynağı*, bir eritme kaynağı yöntemidir; bu yöntemde eriyen bir ya da birçok elektrottaki elektrik akımının ve direncinin birleşik etkilerinden ve içinden geçen elektrotun kaynak banyosuna daldığı, elektriksel iletkenliğe sahip erimiş bir cüruf banyosundan yararlanılır. Sabit ya da yavaş yavaş aşağıdan yukarı doğru yer değiştiren soğutulmuş takozlar kaynak

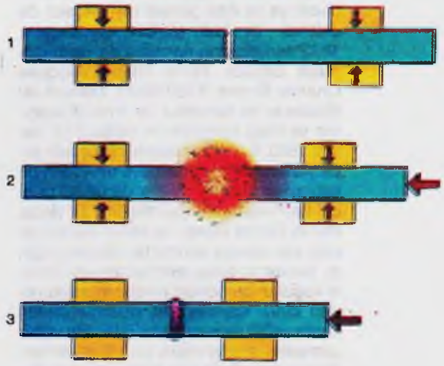
banyosunu ve erimiş cürufu birleştirme bölgesinde tutar. Başlangıçta arkın tutuşturulması için geçen süreden sonra elektrotun ucu cürufla kaplanır ve erime kaynak oluşana kadar devam eder. Elektrotlar çıplak tellerden, boru biçiminde özlü tellerden, bantlardan ya da plakalardan oluşabilir.
6. *Alüminotermik kaynak*'ta gereken ısı metal oksit karışımının, çok ince parçacıklar halindeki alüminyum tozuyla tepkimeye girmesinin sonucudur. Bu yükün yanması ısıveren bir tepkimeye yol açar; bu tepkimeyle ortaya çıkan sıvı metal ise dolgu malzemesini oluşturur. Kaynak yapılacak parçalar gerektiğinde önceden ısıtılabilir. Bu yöntemin kimi değişkelerinde basınçtan da yararlanılır.
• *Basınç kaynağı*, genellikle dolgu malzemesi kullanmaksızın, basınç uygulayarak kaynak dikişi elde etmeyi sağlayan yöntemleri kapsar; uygulanan basınç, kaynak yapılacak yüzlerde plastik biçim değiştirme elde etmeye yarar. Bölgesel bir ısıtma, işlemin gerçekleşmesini sağlar ya da kolaylaştırır. Basınç kaynağının birçok türü vardır.
1. *Gaz-basınç kaynağı*'nda birleştirilecek parçaların karşılıklı yüzleri yanıcı bir oksigaz aleviyle ısıtılır. Kaynak bir kuvvet uygulayarak dolgu malzemesi eklemeden elde edilir.
2. *Ark-basınç kaynağı*'nda parçalar, aralarında oluşan bir elektrik arkıyla ısıtılır ve kaynak, kuvvet uygulayarak gerçekleştirilir. Ark-basınç kaynağının çeşitli tipleri vardır:
manyetik alan güdümlü ark-basınç kaynağı'nda manyetik bir alanla güdülen ark, birleştirme bölgesi boyunca yer değiştirerek birleştirilecek parçaların kenarlarını ısıtır. Bu parçalar daha sonra basınç uygulayarak birleştirilir.
ark-darbe kaynağı'nda birleştirilecek parçalar kısa süreli bir arkla ısıtılır ve kaynak, bir kuvvet uygulayarak gerçekleştirilir.
3. *Direnç kaynağı*'nda kaynak oluşturmak için birleştirmeden geçen elektrik akımının neden olduğu Joule etkisiyle ısıtmadan yararlanılır. Direnç kaynağının çeşitli tipleri vardır:
nokta direnç kaynağı'nda (nokta kaynağı da denir) kaynak, parçanın elektrotlar arasında yer alan bölümünde gerçekleştirilir; kaynağın uç yüzeyi elektrotların uç yüzeyiyle hemen hemen aynıdır. İşlem sırasında elektrotlarla sürekli bir kuvvet uygulanır;
dikiş kaynağı'nda kaynağı gerçekleştirmek için, iki tekerlek elektrot arasına sıkıştırılan parçalara sürekli bir kuvvet uygulanır ve bu parçalardan sürekli ya da kesintili bir akım geçirilir. Kuvvet ve akım, kaynağın gerçekleştirilmesi sırasında sürekli bir dönme devinimi yapan tekerlek elektrotlarla aktarılır;
kabartılı nokta kaynağı'nda kuvvet ve akım, kaynak yapılacak bir ya da iki parçada oluşturulan bir ya da birçok kabartıyla yerelleştirilir. Bu kabartılar işlem sırasında erir. Akım ve kuvvet genellikle, plakalarla, bağlama düzenekleriyle, gabarilerle ve çenelerle aktarılır;
kıvılcımlama kaynağı'nda birleştirilecek parçalar yavaş yavaş birbirine yaklaştırılırken çok yerel temas noktalarında sıkışan akım yinelenen bir kıvılcımlanmaya ve sıvı metalin dışarı doğru fırlamasına yol açar. İşlem için gerekli sıcaklığa ulaşıldığında, ani olarak uygulanan bir kuvvet kaynak bağlantısını gerçekleştirir ve bir çapak oluşturur. Kıvılcımlama bir önısıtma gerektirebilir. Akım ve kuvvet çenelerle aktarılır;
alın direnç kaynağı'nda birleştirilecek parçalar ısıtma başlamadan önce basınç altında birbirine bastırılır. Aynı basınç sürdürülür ve kaynak yapılacak parçalardan, kaynak sıcaklığına ulaşılıncaya ve bir çapak oluşuncaya değin bir akım geçirilir. Akım ve kuvvet çenelerle aktarılır;
yüksek frekans direnç kaynağı'nda genellikle 10 kHz'nin üzerinde olan yüksek frekanslı bir almaşık akım, kontaklarla ya da bir indükleyiciyle birleştirilecek parçalardan geçerek kaynak için gereken ısıyı sağlar. Kuvvet uygulamadan önce yerel olarak kaynak sıcaklığı elde etmek için akım bitişik yüzeyler boyunca yoğunlaştırılır;
indükleme kaynağı'nda, kaynak parçanın indüklenen akıma karşı direncinin oluşturduğu ısıyla ve basınç uygulayarak ya da uygulamadan gerçekleştirilir; gerekli ısı, içine birleştirilecek parçaların yerleştirildiği almaşık manyetik alanla indüklenen Foucault akımlarının yol açtığı Joule etkisiyle elde edilir.
4. *Sürtünme kaynağı* bir alın kaynağı yöntemidir; bu yöntemde birleştirilecek parçalardan biri diğerine karşı sıkıştırılır ve parçalardan biri ya da her ikisi birden döndürülerek karşılıklı yüzlerde sürtünmeyle ısı oluşması sağlanır. Kaynak, dönme sırasında ya da dönme biter bitmez uygulanan bir şişirme kuvvetiyle gerçekleştirilir. Sürtünme kaynağının en önemli değişkelerinden biri *eylemsizlikle kaynak* ya da *volanlı sürtünme kaynağı*'dır; bu yöntemde kaynağı gerçekleştirmek için gereken kinetik enerji, dönen parçayı tutan mandrenin bağlandığı bir volanda biriktirilir. Bu durumda şişirme kuvveti işlemin başında etki etmeye başlar ve dönme bitene kadar sürekli azalır.
5. *Patlama kaynağı* bindirmeli birleştirmeleri ya da kaplamaları gerçekleştirmede kullanılır; bu yöntemde parçalar patlayıcı bir yükün ateşlenmesi sonucu birbiri üzerine kaplanır.
6. *Sesötesi dalgalarla kaynak*'ta düşük genlikte ve işitebilirlik eşiğinden yüksek frekansta olan mekanik titreşimler, statik bir kuvvetle üst üste gelerek birleştirilecek parçalar arasında ana metalin erime noktasından çok daha düşük bir sıcaklıkta kaynak oluşturmayı sağlar. Gerektiğinde yardımcı bir merkezden sağlanan ısıdan da yararlanılabilir.
7. *Sıcak dövme kaynağı*'nda birleştirilecek parçalar bir demirhanede açık ocakta ısıtılır ve çekiçleyerek ya da karşılıklı yüzlerinde kalıcı bir biçim değiştirme oluşturacak şekilde başka bir kuvvet uygulayarak birleştirilir.
8. *Yayınım kaynağı*'nda belli ve sürekli bir basınç altında temas halinde tutulan birleştirilecek parçaların birleştirme bölgeleri ya da tüm kütleleri denetimli bir süre boyunca belli bir sıcaklıkta tutulur. Bu işlemsel koşullar yerel plastik biçim değiştirmelere, yüzeylerin sıkı temasına ve karşılıklı yüzeyler arasında atomların yayınımına neden olur; bu da malzemenin sürekliliğini sağlar. İşlem vakumda, koruyucu atmosfer altında ya da bir akışkanda ve tercihen dolgu malzemesi kullanmadan gerçekleştirilir.

Kaynak kitaplar basım, yayın ve ticaret aş, Hakkı Devrim ve arkadaşları tarafından 1973'te İstanbul'da kurulan yayınevi. Ansiklopediler yayımladı: *Türkiye 1923-1973 ansiklopedisi* (5 cilt, 1974-1980), *Başlangıcından bugüne dünya tarihi* (3 cilt, 1974), *El örgüsü* (3 cilt, 1975). 1980'de faaliyetine son verdi.

KAYNAKÇA a. **1.** Belirli bir alanda yazılmış yapıtları ve bunların basımlarını inceleyen bilim dalı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Genel bir alana ya da bir uzmanlık alanına ilişkin yapıt, kitap ya da süreli yayınların adlarını ve referanslarını içeren liste. (Eşanl. BİBLİYOGRAFYA.) **—3.** *Maddi kaynakça*, basılmış nesneler üzerinde teknik işlemlerin bıraktığı fiziksel izlere ilişkin inceleme.
—Belgl. *Bibliyografik kaynakça*, kitaplık ya da belgeyle ilgili bir sıralamada kullanılan ve sözkonusu belgeye gönderme yapan kaynakça. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Eski anlayışa göre (XVIII. yy.) kaynakça sözcüğü, bugünkü bibliyoloji kavramına denk düşüyordu. Sözcüğün bu anlamı, Anglosaksonlar'ca bugün de kullanılmaktadır.
Kaynakçanın konusunu, belirli bir amaçla yayımlanmış bütün metinlerin dökümü oluşturur. Kaynakça, kütüphanecilik tekniğinden yararlanarak, "kaynakça listeleri ya da kaynakçalar denen kafa emeği araçlarını hazırlamak üzere, basılmış belgeleri araştırır, kopya eder, tanımlar ve sınıflandırır" (L. N. Malclès). Demek ki, bir kaynakça ya da kaynakça listesi, basılmış metinlerin bir tür ad listesidir. Basılmış metinlerin tanımı,

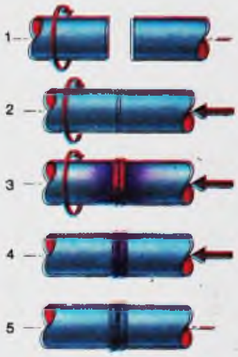

alüminotermik **kaynak**

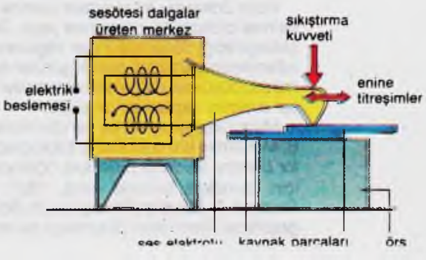
altta
kıvılcımlama **kaynakı**
1. Parçalara gerilim verme;
2. Parçaları temas ettirme, kıvılcımlama dönemi;
3. Şişirme kuvveti ve akımın kesilmesi.

bu listede bazı kesin kurallara göre verilir. Kaynakça betimleyici nitelikte olabileceği gibi, analitik ya da eleştirici de olabilir; ayrıca yapanın amacına göre, kaynakça listesi, tam kapsamlı, seçici, geriye dönük, güncel, alfabetik (yazar, kitap adları, konu), kronolojik, metodik olabilir. Ayrıca, konu ya da dil ayrımı yapmaksızın, basılı tüm yapıtları kapsadığında, *evrensel* ya da *uluslararası genel* kaynakça; konu ayrımı yapmaksızın tek bir dilde yazılmış ya da tek bir ülke sınırları içinde basılmış metinleri yayımladığında *ulusal genel* kaynakça; yalnız belli bir konuya giren yayınların dökümünü yaptığındaysa, ulusal ya da uluslararası *özel* kaynakça adını alır.
Antikçağ'dan beri, hatta Ortaçağ'da bile kitap listeleri yapılmıştır. Ama kaynakça gereksinimi tam anlamıyla ancak XV. yy. sonuyla XVI. yy. içinde ortaya çıktı.
Kaleme alınan ilk kaynakçalar, özel kaynakçalar türüne giren ve daha çok belli bir bilim dalına ait incelemelerin tarihçesini veren kaynakçalardır. Mainz diyakozluğu'na bağlı benedikten manastırının başrahibi Johannes Trithemius (1462-1516), Basel'de, *Liber de scriptoribus ecclesiasticis* (Kilise yazarlarının kitabı) adlı ilk kaynakçayı yayımladı (1494). Kilise Babaları'nın metin derlemelerini andırır nitelikteki bu ilk kaynakçayı, 1495'te, *Catalogus illustrium virorum Germaniae* (Germanya'nın ünlü kişilerinin kataloğu) adlı bir ulusal kaynakça izledi. XVI. yy. kaynakçaları, tıp, hukuk, botanik, tarım, cerrahlık vb. gibi, zamanın hemen bütün bilimlerini kapsamaktaydı ve daha o dönemde bile tanımlayıcı, eleştirel, analitik, alfabetik, kronolojik ve metodik nitelikteydi.
Conrad Gesner'in 1545'te Zürich'te yayımlanan *Bibliotheca universalis*'i, ilk evrensel kaynakçadır. İlk ulusal kaynakçaysa, ingiliz John Bale'in, 1548'de yayımlanan ve yalnızca ingiliz yazarlarını kapsayan, *İllust-*

sürtünme **kaynakı**
1. Devingen parçayı döndürme;
2. İki parçayı eksenel itme kuvvetiyle temas ettirme;
3. Sabit ya da değişken eksenel itme kuvvetini, birleştirme düzlemi dövme sıcaklığına ulaşıncaya kadar sürdürme;
4. Döndürmeyi durdurma ve eksenel itme kuvvetini artırma;
5. Eksenel itme kuvvetini durdurarak kaynak çevrimini bitirme.

sesötesi dalgalarla **kaynak**

rium majoris Britanniae scriptorum... summarium (İngiltere'nin ünlü yazarlarından seçmeler) adlı yapıtıdır.

Tarihe ve bilime hizmet amacını taşıyan bu kaynakça merakı, bütün XVII. ve XVIII. yy. boyunca sürdü. Bu dönem özel kaynakçaların doruğa ulaştığı dönem oldu. Fakat, XVI. yy.'da İsviçre ve Büyük Britanya'da, XVII. yy.'da da Almanya ve Hollanda'da ortaya çıkan profesyonel kaynakçacılık, XIX. yy. başında Almanya ve Fransa'da hızla gelişti. 1789'dan itibaren, Fransa'da kaynakça, "kitap bilimi"yle bir tutulmaya başlandı ve kütüphanecilik, kitap koleksiyonculuğu, kütüphaneler tarihi vb. alanlarını kapsamına aldı. O tarihe kadar, yalnızca geçmişe dönük çalışmalar kaynakça alanına egemenken, buna artık ulusal ya da özel güncel kaynakçalar da eklendi. İlk özel güncel kaynakçalar, 1822'den itibaren Almanya'da yayımlanmaya başladı. Parisli kitapçı Jacques Charles Brunet (1780-1867), *Manuel du libraire et de l'amateur de livres* (Kitapçının ve kitap meraklısının elkitabı) [1. basım 1810, 5. ve son basım 1860] adlı yapıtıyla evrensel kaynakçaya en yetkin biçimini verdi. Diğer ülkeler de ulusal güncel kaynakçalarını yayımladılar. Böylece, Birinci Dünya savaşı'na kadar kaynakçacılık son derece verimli bir dönem yaşadı. Ne var ki, savaş sonrasının yeni iktisadi koşulları bu dönemin kapanmasına neden oldu. Kaynakçalar, düzenlendikten sonra yetkili uzmanlara dağıtılır. Bu yetkili uzmanlar, araştırıcılara sık sık yenilenen "soru listeleri" göndermekle yükümlüdürler. Geriye dönük özel ve seçme kaynakçalar, tüm bilim alanlarını (dünya tarihi, bütün bilimler tarihi, yunan ve roma Antikçağ'ı, din tarihi, güzel sanatlar vb.) kapsayan "kolektif bireşim" biçiminde sunulur. Hâlâ, pek çok özel kaynakçalar yayımlanmaktadır. Almanya'daysa, XIX. yy. sonundan beri, bu alanda ortaklaşa çalışma yöntemi uygulanmaktadır. Günümüzde, pek çok uluslararası özel güncel kaynakça vardır.

Bu arada, evrensel kaynakçalar da ihmal edilmedi. 1895'te Brüksel'de Uluslararası kaynakça enstitüsü kuruldu. Bu kurumun amacı, XV. yy.'dan bu yana bütün ülkelerde ve bütün konularda yapılan yayımların listesini fişlere aktaracak bir merkez olmaktır. Daha sonra, Uluslararası kaynakça ofisi adını alan bu kurumun kurucuları Paul Otlet ve Henri La Fontaine, basılmış çeşitli repertuvar ve kataloglardan ve çeşitli kurumların gönderilerinden yararlanarak, 1895-1910 arasında, 10 milyon fiş topladılar. Günümüzde bu fişleme merkezi harf sırasına göre dizilmiş ve evrensel ondalık sistemine göre düzenlenmiş 17 milyon fişi barındırmaktadır. 1945'ten beri bütün dünya kütüphanelerinin kataloglarını tek bir toplu katalog halinde birleştirmek düşüncesi ön plana geçti. Bu yüzyılın başında her ülke, bir ulusal kolektif katalog oluşturma işine girişti. 1947'de Unesco, toplu bir avrupa kataloğu oluşturmayı kararlaştırdı; buna diğer kıtaların toplu katalogları da eklenecekti. Güncel ulusal kaynakçalar, XX. yy.'da olağanüstü bir gelişme gösterdi; ayrıca, çok sayıda geriye dönük ulusal kaynakçalar yayımlandı. Bu iki çeşit kaynakça, basılmış tüm belgelerin dökümünü yapar: kitaplar (yazarı belli olan ya da olmayan), yeni süreli yayınlar, tezler, haritalar, atlaslar, planlar, gravürler, fotoğraflar, müzik metinleri, resmi yayınlar vb.

Victor Zoltowski, kaynakçalar üzerine bir tarihsel bibliometri incelemesi yaptı. Gerçekleştirildiği dönemde insan bilgisinin sınıflandırılmış anlatımı olarak görülen kaynakça, düşünsel dalgalanmaların çevrimsel evrimini saptamamızı sağlar.

Maddi kaynakça ise, bir yandan Ronald B. McKerrow (*İntroduction to Bibliography for Literary Students* [Edebiyat öğrencileri için kaynakça bilimine giriş], 1927) ve Fredson T. Bowers (*Principles of Bibliographical Description* [Kaynakça tanımlamalarının ilkeleri], 1949) gibi anglosakson araştırmacıların çalışmaları, öbür yandan da, 20'li yıllardan başlayarak Tomaşevskiy öncülüğünde yürütülen sovyet araştırmaları (*Yazar ve Kitap. Bir Metinbilim Taslağı*, 1928) sayesinde gelişti. Maddi kaynakça (*physical or analytical bibliography* [fiziksel ya da analitik kaynakça]), teknik işlemlerin basılı nesneler üzerinde bıraktığı fiziksel izlerle ilgilenir. Maddi kaynakça, tanımlayıcı kaynakçalardan ayrılır, çünkü basılı nesnelerce aktarılan dilsel ya da ikonografik mesajların anlamını dikkate almaz. Aynı zamanda, özel kitap meraklından ve kitabın anlatım gücü konusunda Mallarmé'den Michel Butor'a kadar çeşitli kişilerce yürütülmüş olan araştırmalardan da ayrılır. Maddi kaynakçanın amacı, basılı bir metni en mükemmel durumuna kavuşturmak ve onu öylece korumaktır. XIX. yy. sonunda maddi kaynakça, eski metinlerin bilimsel basımlarını yapma tekniğiydi. Maddi kaynakça, bir yapıtın bilimsel bir basımını yapmak için onun ilk baskısından yararlanan metin eleştiriciliğini yeniden canlandırdı. İlk basımın birden çok nüshasının karşılaştırmalı incelenmesi, bu nüshalarda aynı sayfaların bazen değişik olabileceğini ortaya koyuyordu. Bunun nedeni, basılı sayfayı hazırlayan kişinin, yani dizgicinin, baskı sırasında yaptığı değişikliklerdi. Dolayısıyla, metni ideal durumuna getirebilmek için bu nüshalardaki yazıları karşılaştırmak gerekiyordu. Bu tekniğin genişletilmesi, metin biliminin kurulmasına yol açtı.

Böylece, maddi kaynakça klasik filoloji ve ortaçağ filolojisi gibi, iletişim ve özellikle bibliyoloji bilimlerinin bir parçasını oluşturur; bunlardan farkı, daha dar kapsamlı olması (daha iyi korunmuş ve kültürel bakımdan daha yakın tarihli metinler üzerinde çalışır) ve çağdaş bir soruna (kitle iletişim araçlarına bağlı kültür değişimi) daha çok yer vermesidir. Maddi kaynakça, yazımsal (grafik) sanat ve meslekler tarihiyle de (çeşitli dönemlerde matbaacılığın sınırlarını anlamamıza yardımcı olduğu ölçüde) ilişkilidir. Maddi kaynakça, kitabı zaman ve mekân içinde yer alan bir nesne durumuna getiren teknik ve ticari özellikleri betimlemesi ve incelemesiyle, aynı zamanda, arkeolojinin bir kolu olarak ortaya çıkar. (→ TÜRKİYE BİBLİYOGRAFYASI.)

—Belgi. *Bibliyografik kaynakça.* Bir kitaplıkta, bibliyografik verilerin temeli olan dizin kütüğü, her okuyucunun anlayabileceği, mantıksal bir sıraya göre düzenlenmiştir. Buna göre, bibliyografik kaynakça, bir kitap ya da makalenin görünen özelliklerinin yanı sıra, içeriklerine ilişkin özetlerle anahtar ya da betimleyici sözcükleri kapsar. Her kaynakça, belgenin tüm kimliğini (yazarı, başlığı, alt başlıkları) ve bibliyografik verilerini (yayımlandığı yer, yayımcı, yayım tarihi, boyutları, sayfa adedi vb.) içermelidir.

KAYNAKÇASAL sıf. Bibliyografik.

KAYNAKÇI a. Kaynak yapan kimse. (Kaynak makinesinden sorumlu kimseye *operatör* adı verilir.)

KAYNAKÇILIK a. Kaynakçının işi, mesleği.

KAYNAKKÖY, rumca **Sygkhari,** KKTC'de Girne ilçesine bağlı köy.

KAYNAKLAMAK g.f. Kaynak yaparak birbirine yapıştırmak.

KAYNAKLANIRLIK a. Teknol. Bir yapıyı, belli önlemler alarak istenen özelliklerdeki kaynaklı birleştirmelerle gerçekleştirmeye uygun olan bir malzemenin özelliği.

KAYNAKLI sıf. **1.** Kaynak yapılmış olan şey için kullanılır: *Kaynaklı borular yenileriyle değiştirilecek.* **—2.** ...*kaynaklı,* belli bir yerden kaynaklanan, kaynağı belirtilen yer olan: *Dış kaynaklı haberler. Londra kaynaklı bir haber*

KAYNAMA a. Kaynamak eylemi.

—Boyac. Boyanın sürülmesi sırasında ortaya çıkan kabarcık ya da delikçik (çatlayan kabarcıklar) gibi kusurlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Camc. Cam kütlesi içinde (yuvarlak, uzun) ya da yüzeyinde (oyuk) kabarcık biçiminde gaz (O_2, N_2, SO_2...) inklüzyonu. (Camcılar, çoğunlukla yalnız dıştan incelemeyle bunun kaynağını [yeniden kabarcıklanma, debitöz] ve türünü [tuz, sülfat] ortaya çıkarırlar.)

—Cerr. Bir yaranın iki dudağının, kırık bir kemiğin parçalarının birleşmesi.

—Fiz. ve Kim. Buharlaşma sürecinin, sıvının yalnız yüzeyinde değil tüm kütlesi içinde meydana geldiği durumda, sıvı halden buhar haline geçme sırasında görülen olay. (Bk. *ansikl.*böl.)

—Metalürj. *Banyonun kaynaması,* bir sıvı metal banyosunun gaz etkisiyle çalkalanması; daha özel olarak, karbonmonoksit çıkışının bir çelik banyosu üzerinde yarattığı etki.

—Patol. İki kemiğin lifsi ya da esnek bağdokusuyla birleşmesi.

—Seram. Pişirme sırasında hamuru ya da sırı kaldıran iri kabarcık.

—ANSİKL. Boyac. Kaynamanın nedeni, henüz kurumamış olan boya tabakasının gözeneklerinden çıkan çözücü madde buharlarının, içi çözücü buharıyla dolu patlamamış kabarcıklar meydana getirmesidir. Bu durumun önüne geçmek için boyadaki çözücü maddeleri yeniden formüle etmek ya da içine, çözücü buharların gerilimini değiştirebilecek gerilimetkin maddeler katmak gerekir.

—Fiz. P_o sabit basıncındaki bir ortamda bulunan bir sıvı ısıtıldığında (ateş üzerine konan bir tencere örneğinde olduğu gibi), bu sıvının bir yandan sıcaklığı artarken, diğer yandan bir bölümü buharlaşır; sıcaklığı T_k değerine eriştiğinde, doymuş buhar basıncı P_v (T_k), P_o basıncına eşit olur; sıvı böylece kaynamaya başlar. Sıcaklık, kaynama süresince, değişmez bir T_k değerini korur: T_k, sıvının P_o basıncındaki kaynama sıcaklığıdır.

Kaynama sırasında sıvıya verilen ısı, yalnızca buharlaşmasına neden olur ve buna gizli buharlaşma ısısı denir. Gizli buharlaşma ısısı, Clapeyron bağıntısıyla belirtilir.

Doymuş buhar basıncı, sıcaklığın artan bir işlevidir. (→ FAZ GEÇİŞ*İ.) Dış basınç arttıkça kaynama sıcaklığı artar ve dönüşül sıcaklık denen bir sınır değere ulaşır. Dönüşül sıcaklıktan daha yüksek sıcaklıklarda, sıvı hali buhar halden ayırma olanağı kalmaz. Tersine basınç düştüğünde kaynama sıcaklığı da düşer; katı evrenin ortaya çıkışıyla, üçlü nokta (katı, sıvı, gaz evreleri içeren nokta) sıcaklığına erişilir.

Sıvı üzerindeki basıncın bir supap tarafından atmosfer basıncının üzerinde tutulduğu ($P_o \approx 1{,}5$ atm) bir düdüklü tencerede, suyun kaynama sıcaklığı yaklaşık 110 °C'tır. Basıncın yalnız 0,35 atm olduğu Everest tepesinde su 80°C'ta kaynar.

Bir sıvı ısıtıldığında bu sıvıda bulunan çekirdeklerden (sıvı içinde bulunan tozlar, çözünmüş gaz) küçük buhar kabarcıkları oluşur. Sıvı, kaynama sıcaklığına eriştiğinde bu kabarcıklar büyür ve bu sırada sıvı kütlesinin içinde bile bir buharlaşma meydana gelir.

Son derece arı bir sıvıda (çekirdeğin bulunmaması durumu) kabarcıklar oluşmaz ve kaynamada birkaç dereceye varan bir gecikme gözlenir.

Çözeltilerin kaynama sıcaklığı, kaynamaölçüm yasalarına uyar; böylece derişimleri ve dolayısıyla sıcaklıkları kaynama sırasında değişir.

Dış basıncın bir atmosfere eşit olması halinde kaynama sıcaklığının değerine, normal kaynama sıcaklığı denir. Arı cisimlerin normal kaynama sıcaklıkları, standart sıcaklık birimi olarak kullanılır. Aşağıda kimi arı cisimlerin kaynama sıcaklıkları Celsius derecesi cinsinden verilmiştir.

aseton	56,1 °C	
asetilen		−83,6 °C
asetik asit	118,1 °C	
nitrik asit	86 °C	
etil alkol	78,5 °C	
metil alkol	64,5 °C	
asetaldehid	20,2 °C	
anilin	184,4 °C	
azot		−195,8 °C
benzen	79,6 °C	
brom	58,8 °C	
butan	0,6 °C	
klor		−34,1 °C
kloroform	61,2 °C	
metil klorür		−23,7 °C
siyanogen		−20,5 °C
su	100 °C	
eter	34,5 °C	
gliserin	290 °C	
helyum		−268,9 °C
hidrojen		−252,8 °C
iyot	184 °C	
cıva	356,9 °C	
naftalen	217,9 °C	
neon		−246 °C
altın	2 600 °C	
oksijen		−183 °C
platin	4 300 °C	
kurşun	1 740 °C	
propan		−44,5 °C
kükürt	444,6 °C	
karbon sülfür	46,3 °C	
toluen	110,5 °C	
çinko	907 °C	

KAYNAMAK gçz. f. **1.** Bir sıvı ya da sıvılaşmış bir madde sözkonusuysa, sıvı yüzeyine çıkıp patlayan buhar kabarcıkları yaymak ve fokurdamak: *Su atmosfer basıncında 100°C'ta kaynar.* **—2.** Bir şeyden söz ederken, kaynayan bir sıvı içinde bulunmak: *Sebzeler tencerede kaynıyor. Et kaynıyor;* kaynayan bir sıvı içermek: *Çaydanlık kaynayınca ocağı söndürün.* **—3.** Su sözkonusuysa, yerden çıkmak: *Verimli bir arazi, her yerden su kaynıyor.* **—4.** Kırık, çatlak bir kemik ya da bir kesik sözkonusuysa, kırılan, kesilen vb. iki ucu birbirine iyice yapışmak, birleşmek, eski halini almak: *Ameliyat yeri henüz kaynamadı. Bu yaşta kırılan kemiğin kaynaması inanılmaz bir şey.* **—5.** Metal parçaları sözkonusuysa, birbirleriyle sıkıca birleşmek. **—6.** Hareket eden varlıklar sözkonusuysa, bir yerde çok miktarda bulunmak: *Sokaklar insan kaynıyor. Bu peynirin içinde kurtlar kaynıyor.* **—7.** Bir topluluk sözkonusuysa, hareketlenmek, kargaşalığa, olaylara gebe olmak, patlama noktasına yaklaşmak: *O yıllarda bütün Ankara kaynıyordu.* **—8.** Mide sözkonusuysa, ekşimek: *Kızartma yiyince midem kaynıyor.* **—9.** *Arg.* Boş geçmek, yapılmamak: *Ders kaynadı.* **—10.** *Arg.* Arada kaybolup gitmek, yok olmak: *Bu arada benim lafım da kaynadı.*

—Denizc. Bir denizden söz ederken, çalkantılı olmak, dalgalanmak. ‖ Bir gemiden söz ederken, büyük ve şiddetli dalgalarla alabora olarak dibe gitmek.

◆ **kaynaşmak** işt. f. **1.** İki şeyden söz ederken, ayrılmayacak şekilde birleşmek: *Kemiğin kaynaşması uzun sürdü.* **—2.** (Bir yerde) kaynamak, canlı varlıklardan söz ederken, sürekli bir devinim içinde olmak: *Toprakta karıncalar, böcekler, solucanlar kaynaşıyorlardı.* **—3.** İki renk sözkonusuysa, birbirine iyice uymak: *Renkler iyi kaynaşmış.* **—4.** İki ya da daha çok kişi sözkonusuysa, yakınlaşmak, dost olmak, sıkı fıkı olmak: *Onunla çok çabuk kaynaşmıştık.*

◆ **kaynaştırmak** ettirg. f. **1.** Birleştirmek, yapıştırmak, kaynaşmalarını sağlamak. **—2.** İnsanların yakınlaşmasını, dost olmasını sağlamak: *Bu olay iki arkadaşı öyle kaynaştırdı ki.* **—3.** İki şeyi bağdaştırmak, uyuşturmak: *Renkleri kaynaştırmasını iyi biliyor.*

◆ **kaynaştırılmak** edilg. f. Kaynaşmak eylemine konu olmak.

◆ **kaynatmak** ettirg. f. **1.** *Bir sıvıyı, bir şeyi kaynatmak,* bir sıvıyı kaynama noktasına kadar ısıtmak; bir şeyi kaynar suda bırakmak ya da kaynar suda pişirmek, haşlamak: *Suyu kaynatıp makarnayı içine atmak. Eti kaynatmak. Çamaşırı kaynatmak.* **—2.** *İki parçayı kaynatmak,* kaynaştırmak; iki metali kaynak yaparak birleştirmek. **—3.** Bir yiyecek, bir içecek sözkonusuysa, mideyi ekşitmek: *Asitli içecek'er midemi kaynatıyor.* **—4.** *Arg.* Nesnesiz olarak, sohbeti uzatmak, konuşmak. **—5.** *Arg. Bir şeyi kaynatmak,* belli etmeden unutturmak ya da gizlice almak: *Dersı kaynatmak. Parayı kaynatmak.*

—Tekst. Kaynatma işlemini gerçekleştirmek.

◆ **kaynatılmak** edilg. f. Kaynamak eylemine konu olmak.

—Deric. *Kaynatılmış deri,* kalıp eşya üretiminde kullanılmak üzere hazırlanan deri. (Bu eski teknikte deri önce kolalı suda birkaç saat kaynatılır sonra da kalıbın çeperlerine bastırılır.)

KAYNAMAÖLÇER a. Termodin. Cisimlerin kaynama sıcaklıklarını belirlemek için kullanılan aygıt.

KAYNAMAÖLÇÜM a. Termodin. **1.** Bir çözeltinin kaynama sıcaklığının incelenmesi. (Eşanl. EBÜLİYOSKOPİ ya da EBÜLİYOMETRİ.) **—2.** *Bir çözünenin kaynamaölçüm sabiti,* kaynamaölçüm yasası ile ilgili *k* katsayısı.

—ANSİKL. İçerisinde bir çözülenin bulunması çözeltinin kaynama sıcaklığını saf haldeki çözücünün kaynama sıcaklığının üzerine çıkarır. Elektroliz edilemeyen seyreltik bir çözelti için kaynamanın başlama sıcaklığındaki artma, kriyoskopi*'de verilene benzer bir yasaya uyar:

$$\Delta T = T - T_E = \frac{k}{M}(c_L - c_V).$$

Burada T çözeltinin kaynama başlangıcı sıcaklığını, T_E saf çözücünün kaynama sıcaklığını, *k* çözücünün kaynama ölçümü katsayısını, c_L ve c_V sırasıyla sıvı ve gaz fazlarındaki çözeltilerin kütlesel derişikliklerini gösterir. R ideal gazların gaz sabitini ve L_V bir mol çözücünün buharlaşma gizli ısısını göstermek üzere *k*'nın $\frac{RT_E^2}{L_V}$'ye eşit olduğu gösterilebilir. Çözülen, uçucu değilse buhar saf çözücüden oluşur (örneğin tuzlu su hali) ve bilinen şekli ile Raoult'un kaynamaölçüm yasası elde edilir:

$$\Delta T = \frac{k}{M} c_V.$$

Kaynama başlangıcı sıcaklığının ölçülmesi bilinen bir çözücü içerisinde verilen bir oranda çözülen bir cismin molekül kütlesinin belirlenmesini sağlar; çözülenin molekül kütlesi biliniyorsa aynı şekilde derişiklik bulunabilir.

KAYNANA a. (*kayın* ve *ana*'dan). Eşlerden birine göre ötekinin annesi. (KAYINVALİDE de denir.)

Kaynana *(Hecyra),* Terentius'un Menandros'u taklit ederek yazdığı komedi. İ.Ö. 160'ta oynanmıştır. Philomena, evlenmeden önce kimliği bilinmeyen biri tarafından iğfal edilmiş, doğacak çocuğunu dünyaya getirmek için de baba evine geri dönmüştür. Bu kaçıştan kötü huylu kaynana sorumlu tutulur. Ancak tecavüz edenin Philomena'nın kocası olduğu ortaya çıkınca her şey yoluna girer. Oyunun konusu güldürü öğelerine fazla yer verebilecek nitelikte değilse de, yapıt ince psikolojik çözümlemeleriyle dikkati çeker.

KAYNANADİLİ a. FRENKİNCİRİ'nin eşanlamlısı.

KAYNANALIK a. **1.** Kaynana olma durumu. **—2.** Bir başkasının işine yerli yersiz karışma; gereksiz ve çok konuşma. **—3.** *Bir kimseye kaynanalık etmek,* gelin ya da damadına kötü davranmak; bir kimseye gereğinden çok karışmak.

KAYNANAZIRILTISI a. Oy. Sapından tutup çevrildikçe kenarları bir dişliye çarparak ses çıkartan, uzunca ve dört köşe tahta kutu biçimindeki oyuncak. (Bazı yörelerde çıkarttığı ses nedeniyle GARGARİ de denir.)

KAYNAR sıf. **1.** Kaynamakta olan: *Lahanayı kaynar suda on dakika haşlamak.* **—2.** Çok sıcak: *Kaynar çorbayı içerken ağzını yakmak.*

◆ a. **1.** Kaynak, pınar. **—2.** *Arg.* Esrar.

KAYNAR, Kayseri'nin Pınarbaşı ilçesine bağlı bucak; 5 544 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Kaynar,* 1 971 nüf. (1990).

KAYNARCA a. **1.** Kaynak, pınar. **—2.** Sıcak su kaynağı. **—3.** Kaynatılarak içilen, pekmez, yağ ve baharat karışımı.

KAYNARCA, Marmara bölgesinin doğu kesiminde Sakarya iline bağlı ilçe; 24 435 nüf. (1990); 360 km²; 26 köy. Merkezi, Adapazarı'nın 29 km K.'inde *Kaynarca,* 3 257 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği üretimi.

KAYNARCA, K.-D. Bulgaristan'da, Silistra'nın 25 km G.-D.'sunda iki köyün (Büyük Kaynarca, Küçük Kaynarca) adı.

KAYNARCA, esk. **Yene,** Kırklareli'nin Pınarhisar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 238 nüf. (1990). Belediye.

Kaynarca antlaşması *(Küçük)* → KÜÇÜK KAYNARCA ANTLAŞMASI.

KAYNARPINAR, Ordu'nun İkizce ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 669 nüf. (1990).

KAYNAŞABİLİR sıf. Nük. fiz. Enerjinin açığa çıkmasıyla nükleer kaynaşma tepkilemelerinin oluştuğu bir ortam için kullanılır.

KAYNAŞIK sıf. **1.** Birbiriyle kaynaşmış olan. **—2.** *Yörs.* Kıpırdak, oynak. —Biyol. Birlikte büyüme sonucu, aralarında sıkıca kaynaşmış iki organa denir.

KAYNAŞLI, Bolu'nun Düzce ilçesine bağlı bucak; 18 308 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Kaynaşlı,* 5 878 nüf. (1990).

KAYNAŞMA a. **1.** Kaynaşmak, birleşmek eylemi. **—2.** İnsanların kalabalık oldukları yerlerdeki hareket, kargaşalık: *Sahillerde bu kaynaşma yaz boyu devam eder.*

—Ağ. yet. Aşı ile aşıanacının birleşmesi. (Kaynaşma kusurluysa, ağacın iki kısmı arasında çap farkı ortaya çıkar, aşı yerinde birleşme yetersiz olur ya da aşı yerinin çevresi kalınlaşır.)

—Biyol. ve Patol. Organizmadaki, değişik kökenli, komşu iki parçanın birbirine kaynaması. (Kaynaşma, iki organ yırtılarak kopup ayrıldığı zaman ayrılma çizgisinin onları ayıran normal çizgiye uymamasıyla basit yapışıklıktan ayrılır.)

—Bot. Birbirine çok yakın homolog iki organın büyüme sırasında birleşmesi (taçyapraklar, çanakyapraklar, yapraklar, saplar, vb.)

—Çekird. fiz. Birkaç hafif atom çekirdeğinin tek bir çekirdek halinde birleşmesi. (Eşanl. FÜZYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Fizs. kim. Kolloidal bir asıltıdaki tanelerin ya da bir emülsiyondaki damlacıkların daha oylumlu taneler ya da damlacıklar oluşturmak üzere birleşmesi.

—Psikofizyol. *Kritik kaynaşma frekansı,* öznel olarak sürekli bir uyarma algılanmasına yol açan kesikli bir uyarmanın değeri. ‖ *İkigözlü kaynaşma,* bireyin her iki retinasında oluşan farklı imgelerin, merkezi sinir sistemi tarafından tek bir algı biçiminde birleştirilmesi. ‖ *Zamansal kaynaşma,* kesikli bir uyarmalar dizisinin, öznel ola-

Cahit Kayra

rak sürekli bir algı biçiminde birleştirilmesi.

—Sesbilg. İki ya da daha çok ünlünün tek ünlüde birleşme olgusu. (Son ünlü düşmesi, kaynaşma ya da birlenme sözkonusu olabilir.) || Bitişik iki sesbirimin tek birimde kaynaşması, örn. [aw] ikili ünlüsünden (latince *aurum*) [ɔ] ünlüsüne (fransızca *or* "altın") geçiş. (Eşanl. DERİLME.)

—ANSİKL. Nük. fiz. Kütlenin ve enerjinin eşdeğerliği nedeniyle, nükleon başına düşen en büyük bağ enerjisi, dolayısıyla da kaynaşmayla oluşmuş çekirdeğin en zayıf toplam kütlesi, enerjinin açığa çıkmasına karşılık gelir.

Kaynaşma süreçleri yıldız enerjisinin, özellikle de güneş enerjisinin kaynağıdır. Başlıca kaynaşma çevrimleri, hidrojen çekirdeklerinden helyum çekirdekleri ve sonra helyum çekirdeklerinden karbon çekirdekleri vb. oluşturmayı sağlar. (→ BETHE ÇEVRİMİ.)

Bu tür tepkimelerin oluşması için, kaynaşacak çekirdeklerin, kuvvetli Coulomb itimlerine rağmen birbirleriyle çarpışması gerekir. Bu da, yalnız yeterince yüksek sıcaklıklarda gerçekleşebilir, çünkü ancak o zaman oluşan ısıl devinim Coulomb engelini aşmayı sağlar. Hemen hemen bitmez bir enerji kaynağı sunabilecek denetimli termonükleer kaynaşmayı gerçekleştirmek için, bu tür koşulların laboratuvarda -ve belki bir gün sanayi alanında- oluşturulmasına çalışılmaktadır.

Hidrojen bombasının özel durumunda, kaynaşmanın başlaması için gerekli koşullar bir atom bombasının patlatılmasıyla sağlanır.

KAYNAŞMAK → KAYNAMAK.

KAYNAŞTIRILMAK → KAYNAMAK.

KAYNAŞTIRMA a. Kaynaştırmak eylemi.

—Dilbil. *Kaynaştırma sesleri*, BAĞLANTI* ÜNLÜSÜ'nün eşanlamlısı. || *Kaynaştırma ünsüzü* → YARDIMCI* ÜNSÜZ.

—Paleogr. Bir sözcüğün bazı harflerini atmaya yarayan kısaltma sistemi.

KAYNAŞTIRMAK → KAYNAMAK.

KAYNATA a. (*kayın* ve *ata*'dan). Eşlerden birine göre ötekinin babası. (KAYINPEDER, KAYINBABA da denir.)

KAYNATALIK a. Kaynata olma durumu.

KAYNATICI sıf. Kaynamayı sağlayan.

—Camc. Fırın kazanı tabanını aşarak cam içine giren ve erimiş camı karıştırmak için belirli debide hava ya da gaz göndermeye yarayan metal ya da refrakter boru.

—Isıbil. Bazı kazanlardaki ısıtma yüzeyinin, kaynama bölgesine yerleştirilen bir silindirden oluşan bölümü.

—Kim. müh. *Yeniden kaynatıcı*, tablalı bir kolonun dibindeki sıvıyı yeniden ısıtarak kısmen buharlaştırmaya yarayan aygıt. (Bu aygıt, genellikle borularda dolaştırılan bir akışkanla, örneğin buharla ısıtılan bir ısı değiştiricisidir.)

—Soğut. san. Soğurmalı bir soğutma makinesinde, ısıtmayla soğutucu akışkan buharının soğurucudan açığa çıkmasını sağlayan öğe. (Eşanl. ÜRETEÇ.)

KAYNATILMAK → KAYNAMAK.

KAYNATMA a. Kaynatmak eylemi.

—El sant. Yazmacılıkta kontur baskısı yapılmış yazmalara fon rengini vermek için yapılan kaynatarak boyama işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Şekerc. Kalsiyum tuzlarını çökeltmek amacıyla şerbetin derişik hale getirilmeden önce kaynatılması işlemi.

—Tekst. Pamuk ipliklerini ya da dokumaları, kaynama noktasına getirilmiş alkali bir banyoda ya da basınçlı otoklavda, ıslatma etkenleri eşliğinde işleme; amaç iplikleri ve dokumaları mumlardan ve elyafın içerdiği doğal katışkılardan arındırmak ve bunları susever hale getirmektir. (Bu işlem, fazla boyalı odunsu bölümü de giderir ve daha sonraki ağartma, merserize yapma, boyama ya da baskı işlemlerini kolaylaştırır.) || *Kaynatma teknesi*, yünlerin sıcak suyla yıkandığı ve yağlarının alındığı tekne. || *Sabunla kaynatma*, pamuğu değişik boyarmadde sınıflarıyla boyadıktan sonra, genellikle kaynama noktasında gerçekleştirilen bitim işlemi; bu işlem, boyalara son nüanslarını ve normal dayanıklılıklarını kazandırmak, sürtünmeye karşı dayanıklılıklarını iyileştirmek ve ticari mala yumuşak bir dokunuş vermek için uygulanır.

—ANSİKL. El sant. Kaynatma, derinliği 60 cm, çapı 1 m olan ve dışı tuğlayla kaplı kazanlarda yapılır. Bu kazanlara konan su ılınınca, içine kurutulmuş ve dövülmüş tetri yaprağı atılır. Tetri yaprağı, beyaz kalması için önceden şaplama işleminden geçirilmiş yerlerin boya almamasını ve parlaklığını korumasını sağlar. Daha sonra kazana boya atılıp iyice karıştırılır ve yazmalar teker teker daldırılıp 1-2 saat kaynatılır. Fon renginin istenen renk ve tonda olması için çeşitli eriyikler kullanılır. Alizarin boyaların alüminyum eriyikleriyle karıştırılmasıyla kırmızı, krom eriyikleriyle karıştırılmasıyla kahverengi, demir eriyikleriyle karıştırılmasıyla menekşe rengi elde edilir.

KAYNATMAK → KAYNAMAK.

KAYOT a. (Aztekçe sözc.). Amerika'da yetişen ve meyvesi ile kökü yenen bir bitki. (Bil. a. *Sechium edule;* kabakgiller familyası.)

—ANSİKL. Kayot ince saplı, dallı, sarı çiçekli ve etli meyveli tırmanıcı bir bitkidir. Meksika kökenli olmakla birlikte Orta Amerika ve Antil kökenli sanılır; fakat bu bitkiye Akdeniz bölgesinde ve Afrika'da da rastlanır. Tadı hoş olan meyveleri iki yumruk biçiminde ve iriliğindedir. Meyveler pişirilerek yenir ve yemeklere çeşni vermek için kullanılır. Réunion adasında kayot saplarından gümüşi beyaz renkli bir kurdeleyi andıran lifler elde edilir ve bunlardan şapka yapılır.

KAYPAK sıf. (esk. türkç. *kaypmak*, kaymak'tan). **1.** Kolayca fikir, karar değiştiren, ani dönüşler yapan, sözüne güvenilmez kimse için kullanılır; dönek: *Kaypak adamdır, bugün ak dediğine yarın kara der.* **—2.** Kaygan, kayağan.

—Dilbil. Kaypak nitelik sunan dilsel bir birim (sözcük, dizim, cümle) için kullanılır.

KAYPAK, Adana'nın Osmaniye ilçesine bağlı bucak; 5 048 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Kaypak* (esk. *Serdar*), 331 nüf. (1990).

KAYPAKÇA be. Kaypak bir kimseye yakışır biçimde: *Çok kaypakça davranıyorsun.*

KAYPAKÇI a. *Arg.* Hırsız.

KAYPAKLAŞMAK gçz. f. Kaypakça davranmaya başlamak, kaypak bir duruma gelmek.

KAYPAKLIK a. **1.** Kaypak olanın özelliği. **—2.** Sürekli olarak düşünce, duygu, karar değiştirme, sözünde durmama. **—3.** Bu biçimde davranan kimsenin, tutumunun niteliği.

—Dilbil. Belli bir dil düzeyinde, iki ya da ikiden çok gösterimi bulunan, öteki düzeylerdeyse, ancak tek gösterimi olan bir dilsel birimin niteliği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kaypaklığı giderme*, birçok derin yapı kapsayan kaypak bir cümleyi daha belirgin eşanlamlı cümlelerle değiştirme.

—Mant. Birçok özanlamı olan bir simgenin özelliği. (Russel'a [*Principia Mathematica*] göre kaypaklık, önerme fonksiyonlarının temel niteliğidir. Ona göre "X insandır" önerme fonksiyonu, kaypak bir biçimde "Sokrates insandır", "Platon insandır", "Pegasos insandır" vb. önermelerinin özanlamlarını taşır.) || *Tipik kaypaklık*, tipler kuramını basitleştirme amacına yönelik yazış uzlaşımı. (Mantıksal bir deyimin çeşitli değişkenleriyle ilgili tip indisleri ortadan kaldırmaya dayanan tipik kaypaklık, örneğin «$\exists x \forall y (x \in y)$» deyiminin herhangi bir *n* için«$\exists x^n \forall y^{n+1}(x^n \in y^{n+1})$». deyiminin doğru kısaltma biçimi sayılmasını sağlar.)

—Müz. Armonik çözümlemede değişik biçimlerde açıklanabilen yazım belirsizliği. (Bir kakışma, bir gecikme, bir pedal ses, bir akorun yapısı, modal ya da tonal bir belirsizlikle kaypaklık sözkonusu olabilir.)

—ANSİKL. Dilbil. Kaypaklık olguları, dilsel betimlemenin farklı düzeylerinde ortaya çıkabilir. Örneğin sözdizimsel (örn. *Anne sevgisi* ["annenin çocuklarına olan sevgisi"] ve ["çocukların anneye olan sevgisi"] biçiminde anlaşılabilir) sesçil (örn. [yolaçıktı]: "Yola çıktı" / "Yol açıktı") ya da sözlüksel (örn. *Çay soğuk* ["çay": içecek]; ["çay": küçük akarsu]) olabilir. Sözdizimsel kaypaklıkların betimlenmesi üretici dilbilgisinde önemlidir, çünkü bu betimleme, kaypak olmayan derin yapıyla, kimi durumlarda kaypaklık gösteren yüzeysel yapı arasındaki ayrımı ortaya koymuştur.

KAYRA a. (*kayırmak*'tan *kayır-a* > *kay-ra*). Saygın bir kimseden görülen karşılıksız iyilik; lütuf, ihsan.

—Fels. *Kayra düzeni*, Leibniz'e göre, doğa düzeninin karşıtı olan ve doğal yasalardan başka yasalarla yönetilen ruhlar dünyası. (Leibniz şöyle der: "Doğanın fiziksel düzeninin uyumuyla kayranın manevi düzeninin uyumu arasında, yani evrenin mimarı olarak düşünülen Tanrı ile ruhların Kutsal sitesi'nin kralı olarak düşünülen Tanrı arasında bir fark olduğunu görmemiz gerekir" *Monadoloji* [Monadologie], 87.)

KAYRA (Cahit), türk maliyeci, siyaset adamı, yazar (İstanbul 1917). 1938'de Mülkiye'yi bitirdi. Maliye müffettişi, Gelirler müşaviri, Dış ticaret dairesi başkanı, Cenevre'de Gatt'da heyet başkanı, Maliye müsteşar yardımcısı, Paris'te OECD' de heyet başkanı, Maliye tetkik kurulu başkanı oldu. 1972'de politikaya atıldı. CHP'den Ankara milletvekili seçildi, 1974 Ecevit kabinesinde Enerji ve tabii kaynaklar bakanı oldu. 1977'de milletvekilliği sona erdi. Parti genel yönetim kurulu üyeliği yaptı. 1982'den sonra politikadan ayrılarak yazarlığa başladı. Yapıtları: *Orta Doğu ve Irak petrolleri* (1952), *A guide to the Turkish system of taxation* (Türk vergi sistemi rehberi) [1956], *Türkiye'nin dış ticaret politikası* (1963), *Türkiye'de serbest piyasada altın ticareti* (1969), *Maliye bakanlığı yüksek kademeli görevlilerinin çalışma modeli* (1970), *Türkiye'nin gerçek ödemeler dengesi* (1972), *Bodrum üzerine çeşitlemeler* (övküler) [1983]. *Romantik bir karga* (uzun öyküler) [1984], *Tarih-i enderun* (Çuhadar İlyas Ağa'nın anıları) [1987], *Eski İstanbul'un eski haritaları* (1990).

KAYRACI sıf. ve a. Kayracılık yolunda olan.

KAYRACILIK a. Erekçi eğilimde felsefe öğretisi. Buna göre, her şey Tanrı tarafından, yaratıkların en büyük iyiliği için ve Tanrı'nın şanını bütün yüceliğiyle gösterecek biçimde önceden kurulup düzenlenmiştir. (Tarih, tanrısal plana uygun olarak gelişir; Tanrı, tanrısal plana aykırı düşen eksiklikleri mucizelerle giderdiğinden, insan özgürlüğünün rolü sınırlıdır.)

KAYRAK a. *Yörs.* **1.** Ekime elverişli olmayan, taşlı, kumlu toprak. **—2.** Yassı, düz taş. **—3.** Bileğitaşı.

—Yerbil. KAYAĞANTAŞ'ın eşanlamlısı.

KAYRALMAK gçz. f. (esk. türkç. *kayır*, kum'dan *kayır-al-mak*>*kayr-al-mak*). Irmak sözkonusuysa, kum setleri oluşturmak.

KAYRAN a. Orman içindeki genişçe, ağaçsız alan.

KAYREVAN ya da **KEYREVAN,** Tunus'ta kent, Tunus Sırtları'yla tuzlu Sebhalar arasındaki düzlükte bulunan bir bozkır ovasında, il merkezi; 96 000 nüf. (1990). Kent önemini kaybetmişse

de, hâlâ bir elsanatları merkezi ve Mağrib'in büyük kutsal kentlerinden biridir. —*Kayrevan ili*, 469 000 nüf. (1988).

—Tar. Ukba bin Nafi tarafından 670 yılında kurulan Kayrevan, Araplar'a, hem berberi kabilelerini gözaltında tutma, hem de kıyıdaki bizans garnizonlarının tehdidinden uzak, Kuzey Afrika içine sefer hazırlama olanağı veren askeri bir üstü. İfrikiye'nin merkezi olan Kayrevan, Aglebiler döneminde en parlak çağını yaşadı. Aglebiler'in yerine geçen Fatımiler döneminde de önemli bir kültür ve ticaret merkezi olan Kayrevan'ı Fatımiler 947'de terk ederek başkentlerini Mehdiye'ye naklettiler; daha sonra halife İsmail'in kurduğu Mansuriye, yakınındaki Kayrevan ile rekabete girişti. Beni Hilal istilasından sonra hızlı bir gerileme dönemine giren kent, XIV. yy.'da hemen hemen tümüyle terk edilmiş durumdaydı. Hüseyni hanedanının kurucusu olan Hüseyin bin Ali kaleyi ve birçok camiyi XVII. yy.'ın ilk yarısında onarttı. 1740'ta yıkılan Kayrevan, kısa sürede onarılarak Tunus beyliği'nin canlı bir kenti oldu.

—Güz. sant. Kent, yapımını Ukba bin Nafi'nin başlattığı (670), ancak son biçimini 800 ile 909 yılları arasında alan Sidi* Ukba Ulu camisi'nin (Camiülkebir) çevresinde gelişti. 135×80 m'lik bir alanı kaplayan bu cami, çok yalın üslubuna karşılık geniş ve olağanüstü bir uyumla düzenlenmiş avlusu ve bir başyapıt olarak nitelenen ana mekânıyla dikkati çeker. Kuzey Afrika'nın en büyük anıtlarından biri olan caminin ekseninde yer alan görkemli, üç katlı minaresi, batı üslubunu en iyi yansıtan minarelerdendir. Minberi (IX. yy.) ve maksuresi (XII. yy.) birer kusursuzluk örneğidir. Kayrevan'ın öteki görkemli anıtları arasında: Berber camisi diye de anılan Sidi Sahib zaviyesi (VII. yy. sonu, onarım XV. yy., süslemeler XVIII. ve XIX. yy.), özgün üslupta cephesiyle dikkati çeken Üçkapılı cami (Camiu Tlata Biban) [866, onarım gördü], Sidi Abid el-Garyâni camisi (XVI. yy.), Kılıç camisi (Camiu Amer Abbada) [1871] ve XVIII. -XIX. yy.'lardan kalma eski ve bakımsız, ancak son derece ilgi çekici yapılar sayılabilir. Günümüzde de sağlam olan, tuğladan yapılmış surlar, XVIII. yy.'dandır.

G. Civet - Objectif 2000

Kayrevan
Sidi Ukba Ulu camisi'nin avlusu ve cemaat yerinin cephesi

Kayrevan ya da **Keyrevan camisi** → SİDİ UKBA ULU CAMİSİ.

KAYREVANİYE a. (öz. a. *Kayrevān* ve ar. *-iyye*'den). → KYRENECİ.

KAYRILMAK → KAYIRMAK.

KAYS. Mit. Eski bir arap tanrısı. Cahiliye devri tanrıları arasında ve arap edebiyatında adına rastlanmaz. Ancak, nabatilerin yazıtlarından edinilen bilgilere göre, el-Hicr'de bir tapınağı bulunuyordu ve çeşitli belgelerin birer kopyası burada korunuyordu.

KAYS ya da **KEYS,** Basra körfezinde İran'a bağlı küçük ada. Kıyıdan yaklaşık 20 km uzakta.

KAYS BİN HATİM, arap şair (VI. yy. sonları -VII. yy. başları). Çağdaşı Hassan bin Sabit ile birlikte Medine'nin önemli şairleri arasında yer aldı. Beni Zafer kabilesindendi ve kabilesini düşmanları olan Hazrecler'e karşı hem kılıcı hem şiirleri ile savunarak babası ile dedesinin öcünü aldı. Arap kabile savaşlarında adı etrafında oluşturulan efsaneler eski iran hükümdarı Keyhüsrev ve Avrupa'daki Perceval ile ilgili efsaneleri anımsatır. Yaşamı, başta Hasan bin Sabit olmak üzere döneminin bütün şairleriyle tartışmalarla geçti. Hicretten (622) önce öldürüldü. Şiirlerinde hem göçebe hem de yerleşik yaşamı yansıttı. İbni Sikkit tarafından derlenen ve es-Sükkeri tarafından düzenlenen *Divan*'ını içeren nüsha, Topkapı sarayı kütüphanesi'nde yer alır (Leipzig [1914] ve Bağdat'ta [1962] basıldı).

KAYSARİYE a. (ar. *ḳaysāriyye*). *Esk.* Bir avlu içinde depo, satış yeri, hücreler ve atölyelerin dizili olduğu resmi binalar.

—ANSİKL. Kaysariye'nin kaynağını, yunan agoralarının oluşturduğu sanılmaktadır. Ancak bunlar agoralar gibi devlet yapıları olmayıp özel kişilere aitti. H. Thiersch, kaysariyelerin islamın başlangıcında, İskenderiye'deki kapalı yollar ve dehlizlerle çevrili meydanlardan esinlenilerek yapıldığını bildirir. Başlangıçta Suriye, Filistin, K. Afrika'nın kimi kesimlerinde ve Bizans'ın yönetimi altındaki bölgelerde kullanıldığı sanılmaktadır, daha sonra özellikle İspanya'ya ve Doğu'ya geçti. Makrizi, Kahire'de çok sayıda kaysariye olduğunu yazar. Fas'ta kaysariye, kentin öteki mahallelerinden duvarlarla ve kapılarla ayrılmış, kumaş, halı, mücevher vb. eşyanın satıldığı pazar yeri için kullanılıyordu. Mağrib'de bu kavram üstü açık ya da kapalı, genellikle kumaş satan dükkânlarla çevrili, avlulu mekânları tanımlıyordu. Suriye'de, Beyrut'ta, Şam'da, toptan ticaret yapılan dükkânlara "kaysariye" deniyordu. Musul, Bağdat, Kerbela, Isfahan, Tebriz vb. kentlerde bu adda meydanlar vardı. XVI-II. yy. ortalarında Berberistan'da büyük, genel yapılara *casseries* deniyordu. Kaysariye, XVII. yy.'dan başlayarak yeniçeri kışlaları anlamında da kullanıldı. Havran'daki eski roma ve bizans valilerinin sarayları da "kaysariye" diye anılır. Daha sonra kaysariyenin yerine han, bedesten, bezistan, funduk vb. sözcükler kullanılmaya başlandı.

KAYSAYLAN, orta arabistanlı eski bir arap kabile. İslamdan önce tüm öteki bedevi kabileleri gibi Kinde krallığı'na bağlı olan Kaysaylanlar, islamlığın başlangıcında Hz. Muhammet'e karşı cephe aldılar-sa da sonraları onunla güçbirliği yaparak Mekke'nin alınmasına katıldılar (630). Müslüman olmayan arap kabilelerine karşı Peygamber'in yanında savaştılar ve islamlığı benimsediler. Peygamber öldükten (632) sonra, bölge sorunu yüzünden çıkardıkları ayaklanma Halit bin Velit tarafından bastırıldı. Daha sonra halife Ali'ye bağlanan kabile, İran seferinde, Cemel* vakası'nda (656) ve Sıffin savaşı'nda onun düşmanlarına karşı savaştı. Bir kolu kendilerine, bir kolu da baş düşmanları Yemenli Kelbler'e dayalı olan Emeviler döneminde saygınlıkları arttığı gibi, siyaset ve askerlik alanında da büyük önem kazandılar. Ancak, annesi kelb kabilesinden olan Muaviye II (683-684) ve kardeşi Mervan I'e (684-685) karşı ayaklanarak kendisini halife ilan eden Abdullah bin Zübeyr'in saflarına katıldılar. Abdullah bin Zübeyr'in kardeşi Musab yönetiminde ağır bir yenilgiye uğradılarsa da (685) Abdullah Mekke'de Haccac tarafından öldürülene kadar (692) Mezopotamya'da yurt tuttukları bölgede kaldılar. Ömer bin Abdülaziz döneminde (717-720) Kelbler'le aralarındaki düşmanlık halifenin olumlu girişimleriyle yatışır gibi olduysa da, İslam devletinin dış eyaletlerinde (Kuzey Afrika ve İspanya) olanca hızıyla sürüp gitti. Abbasiler döneminde de Şam çevresinde ve Ürdün bölgesinde Yemenliler'le birçok kez savaşan Kaysaylanlar, güçlerini giderek yitirdiler. XIV. yy. başlarında Afrika'nın çeşitli bölgelerinde bu büyük kabilenin artıkları olan birtakım dağınık aşiretlere rastlandıysa da zamanla bunlar da eriyip gitti.

KAYSER a. (*Caesar*'ın adından ar. *Ḳayṣer*). *Esk.* **1.** Roma ve Bizans imparatorlarının unvanı. (→ SEZAR). **—2.** Almanya imparatorlarına ve özellikle imparator Wilhelm II'ye verilen unvan. **—3.** Hükümdar, padişah. **—4.** *Kayser-i Rum*, bizans imparatoru.

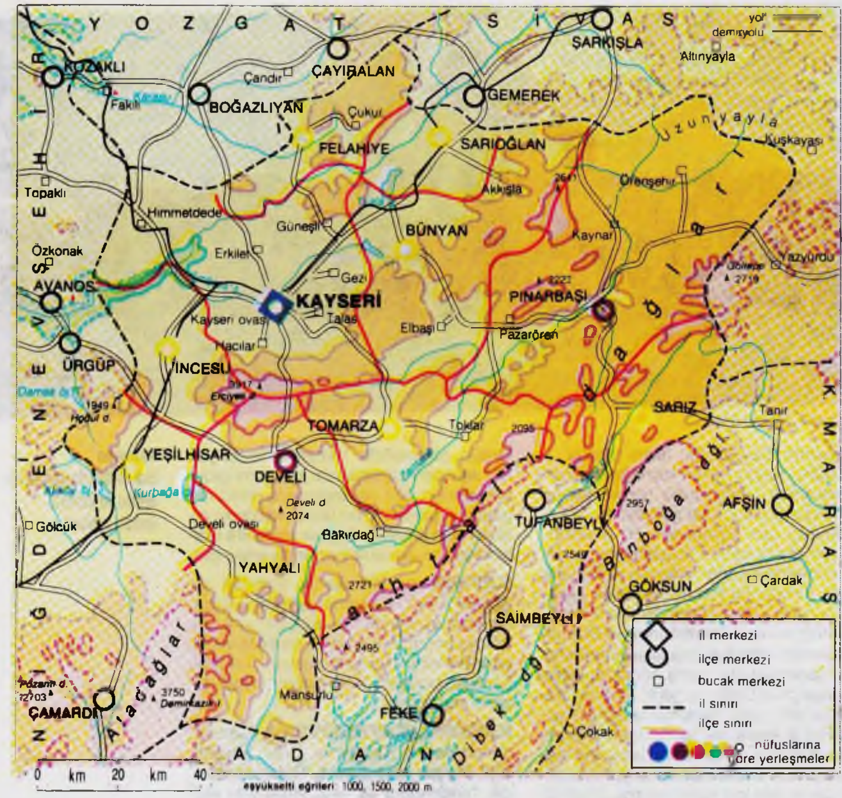
KAYSERİ, KAYSERİYE sıf. (*Caesar*'ın adından ar. *Ḳayṣer* ve *-i* 'den *Ḳayṣeri*, dişl. *Ḳayṣeriyye*). *Esk.* **1.** Hükümdarla ilgili, hükümdara ait. **—2.** *Ameliyat-ı kayseriye*, sezaryen ameliyatı.

—El sant. *Kayseri kenar*, kayseri adı verilen yazma deseninde, aralarında boşluklar bırakılarak basılmış dikdörtgen biçimli çiçek bezemelerinden oluşan bordür.

◆ a. Bir tür yazma deseni. (Tokat'ta yapılan yazmalarda sık görülen desen, kenarda bordür, ortada ve köşelerde çelenk biçiminde yerleştirilmiş çiçeklerden oluşur. En çok kırmızı ve kahverengi fon üzerine basılır.)

KAYSERİ (38), İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde, topraklarının küçük bir kısmı Akdeniz bölgesine taşan il; 943 484 nüf. (1990). 16 917 km²; 16 ilçe (2'si merkezde), 10 bucak, 478 köy. Merkezi *Kayseri*, 421 362 nüf. (1990).

İl topraklarını, G.'de Toros sistemine bağlı Aladağlar'ın K. uzantısı ile Tahtalıdağlar gibi 3 000 metreye yakın doruklardan oluşan yüksek engebeler sınırlar. K. ve D. kesimleri üzerinde bazı dağların da yer aldığı (K.'de Akdağlar, D.'da Hınzır dağı) 1 200 - 1 500 m yükseklikteki platolarla kaplıdır. Orta kesiminde ise, İç Anadolu'nun en yüksek doruğu ve simgesi olan Erciyes (3 917 m) yükselir. Erciyes'in çevresini, platolar içine gömülmüş, alçak ovalar (Develi, Kayseri, Tomarza ovaları) kuşatır. Bunlardan Develi ovası bir kapalı havzadır ve tabanında sığ bataklıklar, Sultan sazlığı da denilen Kurbağa gölü vardır. Jeolojik bakımdan il toprakları G.'deki Torid kıvrımları kuşağı ile K'de Kırşehir masifini içeren Anatolidler üzerinde uzanır. Bu iki büyük tektonik birim arasında kalan orta kesiminin başlıca özelliği, volkan konileri, andezitik ve bazaltik lav akıntıları ile tüf örtülerinin çok yaygın olmasıdır. Bu volkanik faaliyetin en önemli merkezi jeolojik bakımdan genç, ama doruk kısmı jeomorfolojik bakımdan yıpranmış bir stratovolkan olan Erciyes'tir. İl topraklarının K. yarısı sularını Kızılırmak ile Karadeniz'e, G. yarısı, küçük bir kapalı havza olan Develi ovası dışında, Seyhan'ın kolları ile (Zamantı suyu ve Göksu) Akdeniz'e yollar. Kayseri, şiddetli karasal iklimin etkisindedir. Kışlar soğuk (Kayseri ocak ort. −2 °C), karlı ve donludur; sıcaklık zaman zaman çok alçalır (ölçülen en düşük sıcaklık −1,4 °C). Ama yazlar ol-

Kayseri il haritası

dukça sıcaktır (Kayseri temmuz ort. 22,5 °C). Dağlar dışında yağış azdır (Kayseri ort. 370 mm); en yağışlı mevsim ilkbahardır. En geniş yeri bozkır kaplar; ormanlara ancak G. ve G.-D.'daki dağlık alanlarda (karaçam, meşe, bazı yerlerde sedir ve köknar koruları) ve K.-D.'daki dağlarda (özellikle sarıçam) rastlanır.

Kayseri, nüfus yoğunluğunun (km²'ye 56 kişi) ve yıllık nüfus artışının (‰ 18,4) Türkiye ortalamasından az olduğu illerimizden biridir. Ama il düzeyindeki bu genel veriler, yörelere göre değişir. Ovalarda yoğunluk Türkiye ortalamasının üzerinde, dağlık kesimlerde ise çok altındadır. Nüfus artış oranının nispeten düşük olması ise, kırsal kesimden diğer bölgelere, özellikle Akdeniz bölgesine doğru yönelen iç göçlerin bir sonucudur. Nüfusun yarıdan çoğu (% 64) kentsel yerleşmelerde yaşar. Bunun da 2/3'ten fazlası hızla büyüyen Kayseri kentinde toplanmıştır. İlçe merkezlerinden, Develi (32 961) ve Talas (30 485) dışında, 6'sı nüfusu 10 000 - 20 000, 6'sı ise nüfusu 4 000 - 10 000 arasında değişen küçük kasabalardır. İl genelinde, yarıkurak iklime ve güneyde geniş yer kaplayan engebeli alanlara karşın, ekili ve dikili topraklarda oldukça yüksek bir orana erişmiştir. Ekili alanlar il topraklarının % 25 kadarını kaplar. Dikili alanlarla birlikte bu oran % 35'i, ovalarda % 50'yi geçer. En önemli tarım ürünleri, tarlaların % 93 kadarını kaplayan tahıllar (başta buğday olmak üzere, arpa ve çavdar) ile şekerpancarı, ayçiçeği, patates, nohut ve fasulyedir. Ayrıca, çeşitli meyveler (üzüm, elma) yetiştirilir. Kırsal kesimin başlıca gelir kaynaklarından biri de hayvancılık ve hayvan ürünleridir. Sanayi Cumhuriyet döneminde önemli ölçüde gelişmiş, tarımsal ve hayvansal ürünlere dayalı eski kollar (dokuma, un, kilim, halı, pastırma ve sucuk yapımı) çağdaş tesislerle güncelleşirken, çeşitli yeni sanayi kolları (konserve, süt, metal eşya, kauçuk, plastik, iplik, pamuklu ve yünlü dokuma, şeker, uçak onarımı) kurulmuştur. En önemli sanayi merkezleri, Kayseri ile bir yünlü dokuma merkezi olan Bünyan'dır. Bu gelişmeye paralel olarak Kayseri, Türkiye imalat sanayisinde üretim değeri bakımından 12. il durumuna yükselmiştir. Başlıca yeraltı kaynakları, bazıları işletilen demir (Kovalı, Karamadazı, Zileköy), krom (Kızıldağ), kurşun ve çinko (Delikkaya, Kaleköy) yataklarıdır. Kayseri'nin İç Anadolu'da değişik yönlere uzanan yollar üzerinde önemli bir konumu vardır. il merkezi yurdun öteki büyük merkezlerine ayrıca havayolu ile de bağlıdır. (→ Kayn.)

Kayseri'den bir görünüm

■**KAYSERİ,** İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünün en büyük kenti; aynı addaki ilin merkezi. Nüfus bakımından Türkiye'nin 9., İç Anadolu'nun 3. kenti: 421 362 nüf. (1990). Ankara'dan 316 km, İstanbul'dan 770 km uzaklıkta. Diğer bölgelere kara, demir ve havayolu ile bağlı.

• COĞRAFYA. Bugünkü adını, antik **Kaisarela** (lat. **Caesarea'**nın) Araplar ve Osmanlılar tarafından Kayseriye'ye, Cumhuriyet döneminde Kayseri'ye, dönüştürülmesi ile alan kent, İç Anadolu'nun simgesi olan Erciyes dağının K. eteğinde, dağdan inen derelerin birleşerek Kızılırmak'ın kolu Ambarlı suyuna kavuştukları, yaklaşık 1 000 m yükseklikteki bir ovanın G. kenarında kurulmuştur. Tarım ve ulaşım bakımından çok elverişli bir yerde olması nedeniyle burada kentsel yerleşmenin tarihi çok eskidir. VII.- X. yy.'larda Kayseri, arap ve türk akıncılarına karşı bizans topraklarını koruyan en önemli kalelerden biriydi. O zamandan kalma surların harap kalıntıları, günümüzde kentin orta kesimini oluşturan eski çekirdeğinin çevresinde yer yer görülür. Bu kesimin ortasında, bugün sebze ve meyve hali olarak kullanılan iç kale yer alır. Kent alanı, özellikle 1950'li yıllardan sonra K.'e, demiryolu istasyonuna ulaşan Atatürk bulvarı ve istasyon caddesi ile B.'ya doğru, otobüs terminalinin de bulunduğu İstanbul caddesi boyunca büyük ölçüde genişlemiştir. Birçok eski anıt ile iş ve ticaret merkezinin bulunduğu eski mahallelerin karmaşık planına karşılık, kentin bu yeni kesimleri düzenli planı, geniş caddeleri, yeşil alanları (Atatürk anıtının da yer aldığı Atatürk parkı) ve meydanları (Cumhuriyet meydanı) ile modern bir büyük kent görünümündedir. Bütün tarihi boyunca önemli bir ticaret merkezi olan Kayseri'nin nüfusu XIX. yy.'ın ilk yarısında 100 000 dolayına ulaşmıştı. Ama özellikle Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşı yıllarındaki karışıklıkların olumsuz etkisi ve göçler nedeniyle bir ara sönükleşti; 1927 sayımında nüfusu ancak 39 000 kadardı. Kentin gelişerek kalabalıklaşması, giderek artan bir hızla son 35-40 yıl içinde gerçekleşti; 1950'de 65 488 olan nüfusu 1960'ta 102 596'ya, 1970'te 160 985'e, 1980'de 281 320'ye, 1990'da ise 421 000'e ulaştı. Eskiden beri önemli bir ticaret, sanayi (özellikle besin endüstrisi kolları, halıcılık) ve kültür merkezi olan Kayseri, bu işlevleri, gelişen ve hızlanan ulaşım koşulları ve Erciyes üniversitesi'nin kuruluşu ile günümüzde daha etkili biçimde sürdürmektedir.

• TARİH. Çok eski bir yerleşim olan kent, önce "Mazaka" adıyla bir asur ticaret kolonisi olarak kuruldu. Daha sonra sırasıyla hitit, phyrgia ve hellenistik çağlarda bir ticaret merkezi olarak gelişti. Kappadokia bölgesini bir roma eyaletine dönüştüren imparator Tiberius, önceli ve imparatorluğun kurucusu olan üvey babası Augustus'un anısına kente "Caesarea" adını verdi (İ.S. 17). İmparatorluğun ikiye bölünmesi üzerine (395) Bizanslılar'ın payına düşen kent, VII. yy.'dan başlayarak kısa sürelerle arap komutanlarınca işgal edildi (691 ve 726). Malazgirt zaferi'nden (1071) sonra, Selçuklular tarafından fethedildi. Danişmentli emiri Gazi Gümüştigin' in eline geçti (1127) ve oğlu Melik Mehmet döneminde (1134-1142) beyliğin başkenti oldu. Danişmentliler beyliğine son veren anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II tarafından alındı (1176). Alaettin Keykubat I döneminde (1219-1237) büyük önem kazanan kent, Selçuklular'ın Konya'dan sonra ikinci başkenti olarak birçok bayındırlık yapıtlarıyla süslendi; gelişiminin doruğuna erişti. Moğol saldırılarına uğradıysa da (1244), Selçuklular'ın ilhanlı egemenliğini tanımasından sonra rahatladı. Moğollar'ı Anadolu'dan çıkarmak üzere harekete geçen Mısır Memlukları hükümdarı Baybars'ın elinde kısa bir süre kalan kent (1277), mısır ordusu çekildikten sonra sultanla işbirliği yapan türk beylerini cezalandırmak için Anadolu'ya gönderilen ilhanlı genel valilerinin denetimine girdi. Bu valilerden biri olan Alaettin Eretna'nın kurduğu Eretna beyliğinin (1335) merkezi oldu (1343). Son Eretna beyi Mehmet döneminde kentin kadısı da olan vezir Kadı Burhanettin, küçük yaştaki beyi ortadan kaldırtarak beyliğin başına geçti (1381) ve yeğeni Şeyh Müeyyit'i Kayseri valiliğine getirdi. Kadı Burhanettin, Sıvas yakınındaki bir savaş sırasında Karayülük Osman Bey tarafından öldürülünce (1398), Kayseri halkı kenti osmanlı hükümdarı Bayezit I'e (Yıldırım) teslim etti. Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Timur

tarafından yeniden canlandırılan Karamanlılar beyliğine verildi (1403). Mısır ordusunun istilasına uğrayan kent (1419), Memluklar'la birlikte Karamanlılar'a karşı savaşan Dulkadıroğlu Mehmet Bey'e bırakıldı. Bu tarihten sonra da Dulkadıroğulları ile Karamanlılar arasında sürekli el değiştirdi. Karamanlılar'a karşı yardımı istenen osmanlı padişahı Murat II tarafından alınarak Dulkadıroğulları'na verildi (1436). Yeniden Karamanlılar'ın eline geçti (1466). Karamanlılar beyliğini ortadan kaldıran Mehmet II (Fatih) tarafından yine Dulkadıroğulları'na bırakıldı (1474). Bayezit II ile Cem Sultan arasındaki taht kavgası sırasında ortaya çıkarak Cem'in yanında yer alan ve beyliği yeniden canlandıran Karamanoğlu Kasım Bey'in eline geçti (1481). Cem Sultan Rodos şövalyelerinin yanına kaçtıktan sonra, Bayezit II'nin affına sığınan Kasım Bey ölünce (1483), kent yeniden Dulkadıroğulları egemenliğine girdi. Son dulkadır beyi Ali'nin kendisini çekemeyen Ferhat Paşa tarafından öldürtülmesi üzerine (1521) tüm Dulkadıroğulları topraklarıyla birlikte osmanlı yönetimine geçti ve Karaman eyaletinin 7 sancak merkezinden biri oldu. Kayseri ovasında yapılan savaşta celali eşkıyası reislerinden Karayazıcı Halim'e yenilen İbrahim Paşa; kenti, kuşatma altında tutan ayaklanmacılara karşı savunmak zorunda kaldı (1600). Ayaklanmacı Abaza Hasan kuvvetlerinin eline geçerek yıkıma uğrayan Kayseri (1624), aynı yıl bunları Karasu savaşı'nda yenen sadrazam Çerkez Mehmet Paşa tarafından kurtarıldı. Kentte özellikle rum reayasına saldıran bir eşkıya ayaklanması, Kayseri mutasarrıfı Memiş Paşa tarafından bastırıldı (1813). Kenti denetimi altına alarak haraca bağlamaya çalışan Akbıyıkoğlu adlı bir başka şehir eşkıya reisi de mutasarrıf Hüseyin Paşa tarafından yakalanıp idam edildi (1820). Kayseri'de vergilerin ağır olduğu gerekçesiyle yaklaşık 2 bin hane kentten başka yerlere göçünce (1829), vergi yükü hafifletildi, göçenlerin dönmeleri sağlandı. Tanzimat'tan sonra Ankara vilayetine bağlı mutasarrıflık merkezlerinden biri olarak kentte halıcılık, dokumacılık, dericilik, bakırcılık gibi alanlarda etkinlikler arttı, ticaret yaşamı oldukça gelişti. Birinci Dünya savaşı'na kadar canlılığını sürdüren Kayseri, bu dönemde (1914-1918) tüm Anadolu kentleri gibi bakımsız kaldı. Kurtuluş savaşı sırasında düşman istilasına uğramadıysa da yarı yıkık durumundan kurtulamadı. Cumhuriyet döneminde il merkezi oldu ve bu zamana kadar kullanılan "Kayseriye" adı

Kayseri
Sahibiye medresesi (1268) taç kapısı

Kayseri biçimine sokuldu. Ankara'dan Kayseri'ye ulaşan demiryolu (1927), kentin yeniden kalkınmasında önemli rol oynamaya başladı. Sonraki yıllarda da Kayseri-Sıvas-Samsun hattıyla (1930) Karadeniz'e ve Kayseri-Ulukışla hattıyla (1933) Akdeniz'e bağlanması, ağır sanayinin gelişimine olanak sağladı. Özellikle 1950'li yıllarda yapımına başlanan tüm motorlu araçlar için elverişli karayollarıyla Türkiye'nin önemli merkezlerine bağlandı. (→ Kayn.)

• SANAT. Kayseri'nin 20 km kadar K.-D.'sundaki Kültepe*, Anadolu'nun en büyük ve önemli höyüklerindendir. İlk Tunç çağa tarihlendirilen höyükte, asur ticaret kolonileri döneminden pek çok tablet ele geçmiştir.

Türk mimarlığının gelişimini yansıtan merkezlerden biri olan kent, özellikle Anadolu Selçuklu ve Beylikler dönemi anıtlarıyla doludur. Değişik işlevlerdeki bu yapılar, yapı biçimlerinin yanı sıra, taş işçilikleriyle de özgün örneklerdir. Kent merkezinde yükselen Kayseri kalesi bizans imparatoru İustinianos I dönemindendir (V. yy.). Savaşlardan zarar gören kale, Alaettin Keykubat I döneminde onarılmıştır. Daha sonra Karamanoğulları ve Osmanlı dönemlerinde de elden geçirilip kullanıldı. İç kale ve dış kaleden oluşan yapının, büyük bir alanı kaplayan dış kale surları çok yıkıktır. 195 burçlu iç kale dörtgen planlıdır. D, G. ve K.'de (yanlarda aslan kabartmaları vardır) üç kapısı bulunur. Kentin en eski türk anıtlarından biri, Danişmentliler döneminden Ulu cami'dir (1205). Muzafferüttin Mahmut'un yaptırdığı cami, onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir. Uzunlamasına dikdörtgen planlı ana mekân, mihrap duvarına koşut sekiz sahından oluşur. Mihrap önü büyük bir kubbeyle, aynı eksen üzerindeki orta mekân da küçük bir aydınlık kubbesiyle örtülüdür. Anadolu Selçukluları'nın ilk külliyesi olması açısından önemli olan Huandhatun* külliyesi (1235-1238) cami, medrese, türbe ve hamamdan meydana gelir. Muzafferüttin Mahmut'un kızı Elti Hatun'un yaptırdığı (XIII. yy. ortaları) Kölük camisi, daha sonra Kölük Şemsettin tarafından onartıldığından, onun adıyla anılır. Bu yapı, camiyle medresenin birleştiği ilk örneklerdendir. Camide kare planlı ana mekân beş sahınlıdır; orta sahında mihrap önü kubbesiyle, küçük bir aydınlık kubbesi yer alır. Çini mozaikli mihrap, geometrik ve bitkisel motiflerle hat sanatının uyum içinde kaynaştığı güzel bir yapıttır. Belirli bir şemaya bağlanamayan iki katlı medresede, B.'da tüm mekânların sıralandığı ince, uzun, beşik tonoz örtülü koridorun sonunda, medreseyle ilişkisi olmayan büyük bir oda yer alır. Hacıkılıç camisi ve medresesi Ebulkasım bin Ali el-Tusi tarafından yaptırılmıştır (1249). Avlusuz, uzunlamasına planlı caminin ana mekânı beşik tonoz örtülü beş sahından oluşur (ortadaki daha geniştir); mihrap önü kubbesi kalem işleriyle süslüdür. Taş mihrap üç dizi sivri kemerle çevrili, mukarnaslı bir niş biçimindedir. Açık avlulu, revaklı medresede, giriş eyvanının karşısındaki ana eyvanın yanında büyük dershane yer alır. Odalar D. ve K. duvarları boyunca sıralanır. Giriş eyvanının G.'inden, sivri beşik tonuzlu türbeye geçilir. Kentte külliyelerin dışında da önemli medreseler vardır. Bunlardan Çiftemedrese* Anadolu'daki açık avlulu, dört eyvanlı medreselerin ilk örneklerinden biri olmasının yanı sıra ilk tıp medresesi ve şifahanesidir (1205). Küçük dikdörtgen avlunun iki yanında eyvanların yer aldığı Avgunu medresesi (XIII. yy. ilk yarısı) çok yıkıktır. Seracettin medresesi (1237) açık avlulu medreseler planındadır. Yazıtından anadolu selçuklu veziri Sahip Ata Fahrettin' in yaptırdığı (1268) anlaşılan Sahibiye medresesi, ön cephesindeki zengin bezemeli taçkapısıyla dikkati çeker. Burada avlu üç yönden revaklı odalarla çevrilidir. Kayseri dışındaki Köşk medrese (1339), Eretna dönemi yapılarından olup, sağlam ve dışa kapalı duvarlarıyla bir ribatı andırır. Revaklı avlunun ortasında emir Eretna'nın eşi Sulipaşa'nın yüksek kare kaideli, sekizgen gövdeli, piramit biçimi külahlı kümbeti yer alır. Dulkadıroğulları'ndan Nasırettin Mehmet Bey döneminden Hatuniye medresesi (1431/1432) iki eyvanlı, bakışık düzendeki planıyla selçuklu geleneğini sürdürür. Kentteki önemli kümbetler arasında Anadolu Selçukluları döneminden 1247 tarihli Çifte kümbet (Alaettin Keykubat I'in eşi Melike Adile Hatun için yaptırıldı), Kayseri-Talas yolu üzerinde, Şah Cihan Hatun'un (Alaettin Keykubat I' in kızı) Döner kümbet'i (1276), yalın çizgileriyle selçuklu kümbetlerinden ayrılan, Eretna devleti döneminden Sırçalı kümbet (XIV. yy. ortaları) ve Alicafer kümbeti (XIV. yy.) belirtilebilir. Birlik (Kümbet) hamamı (XII. yy. sonu) ve Çiftemedrese'ye vakıf olarak yaptırılan, çifte hamam planındaki Sultan hamamı (XIII. yy. başı) da Anadolu selçuklu dönemi anıtlarıdır. Kayseri-Sıvas yolu üzerindeki Sultan* hanı (1232-1236), Anadolu Selçukluları'nın sultan hanları planında, yazlık ve kışlık bölümlerinden oluşan önemli bir örnektir. Bu dönemin ilginç yapıları arasında saray ve köşkleri de belirtmek gerekir (Keykubadiye* köşkleri [1224-1226], Hızırilyas* köşkü [1241/1242], Haydarbey* köşkü [XIII. yy. ortaları]). Kayseri-Ankara yolunda, Kızılırmak üzerindeki Tekgöz (1203) ve Kayseri-Yozgat yolunda, gene Kızılırmak üzerindeki Çokgöz (XIII. yy, daha sonra onarıldı) köprüleri de bu dönemin anıtlarıdır.

Osmanlı dönemi yapıları arasındaki Kurşunlu cami'nin (1584/1585) Mimar Sinan'ın eseri olduğu öne sürülürse de, Sinan'ın yalnızca planını onayladığı sanılmaktadır. Kare planlı, kubbeli caminin mukarnaslı taçkapısı ve son cemaat yeri osmanlı üslubunu yansıtır. Ulu cami'nin bitişiğindeki Raşitefendi kütüphanesi (1796) günümüzde de kullanılmaktadır.

Kayseri Ulu camisi (1205)

Kayseri Arkeoloji müzesi, Kayseri' de 1969'da açılan müze. İki büyük salondan oluşan, iki katlı müzede Tarihöncesi'nden çanak çömlekler, taş ve kemik eşyalar, Kültepe kazılarında ortaya çıkarılan buluntular, tabletler, hitit yapıtları, Kululu' dan getirilmiş heykeller, steller, yazıtlar, Phrygia, Roma ve Bizans dönemlerinden cam ve metal eşyalar, heykeller, büstler ve steller sergilenmektedir. Bahçede de Göllüdağ'dan getirilmiş aslan heykeli ve yapı kalıntıları vardır.

Kayseri Etnografya müzesi, Kayseri'de Huandhatun külliyesi'nin medrese bölümünde açılan müze (1969). Daha önce arkeolojik yapıtları da kapsar biçimde düzenlenen ve 1938'de açılan müze, yapının yetersiz kalması üzerine, yalnızca türk-islam eserlerine ayrıldı; arkeolojiye ilişkin yapıtlar Kayseri Arkeoloji müzesi'ne aktarıldı. Burada Anadolu selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerine ilişkin çeşitli ahşap ve metal eşyalar, halılar, kilimler, yerel giysiler, takılar, el yazmaları vb. sergilenmektedir.

Kayseri halısı, Kayseri, Bünyan, Ürgüp ve Yahyalı'da dokunan ince kalite halıla-

rın genel adı. Yörede halıcılığın geçmişi çok eskidir; bununla birlikte halılarda belirli ve ortak bir kalite sözkonusu değildir. Dm²'lerinde 40×50, 40×55, 45×50 ya da 42×55 düğüm bulunur. Daha çok krem, pembe, bakır ve kırmızı renk kullanılır. Yahyalı halılarında renkler daha koyudur. Lacivert, bordo, kahverengi, koyu yeşil ve koyu kırmızı en çok kullanılan renklerdir. İnce kalite halılar olup havları kısadır. İran halıcılığının etkisi görülen Kayseri halılarında, iran düğümü (sine düğüm) kullanılır.

Kayseri Pamuklu sanayii müessesesi *(Sümerbank)*, Kayseri'de kurulu, pamuklu dokuma sanayisinde uzmanlaşmış Sümerbank'a bağlı kuruluş. 1935'te işletmeye açıldı. Sürekli yenileme ve modernleştirme çalışmalarıyla geliştirildi. Kuruluşta iplik üretimi, pamuklu dokuma ve konfeksiyon birimleri vardır. Üretilen ipliğin önemli bir bölümü, kuruluşun kendi gereksinimleri için kullanılır. Başlıca dokuma ürünleri: ham bez, kaput bezi, patiska ve toz bezidir. Hazırgiyim alanında ise, iş elbiseleri, iş tulumları, iş gömlekleri üretilmekte, hazırlanan parkalar çeşitli resmi kuruluşların gereksinimlerinin önemli bölümünü karşılamaktadır. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşun tesislerinde 20 976 iğ, 868 tezgâh vardır. Toplam kapasitesi yılda 4 800 ton iplik, 35,7 milyon m dokuma, 17 000 000 m terbiye olan kuruluşta 1993 başı itibariyle 1 375 kişi çalışmaktadır.

Kayseri Şeker fabrikası, Kayseri ilinde, şeker üretiminde uzmanlaşmış sanayi kuruluşu. 1955'te, günde 1 800 ton pancar işleme ve 105 ton şeker üretim kapasitesiyle kuruldu. Özel hukuk hükümlerine göre kurulan işletme, Türkiye Şeker fabrikaları aş'ce yönetilmekte, sermayesinin % 90'ı kamu kesimine, % 10'u özel kesime ait bulunmaktadır. Yapılan tevsi çalışmalarıyla, küp şeker üretim kapasitesi yılda 85 000 tona, pancar işleme kapasitesi günde 3 000 tona yükseltilen tesiste, yan ürün olarak da kuru ve yaş küspe ile melas üretilmektedir.

Kayserili Ahmet Paşa

Kayserili, karagöz oyunlarında kent yaşamının inceliklerini öğrenmiş, açıkgöz anadolulu kişi tiplemesi. Kurnazdır ve gerektiğinde saldırgan olur, sürekli kurnazlığıyla övünür. Takma adı *Suyabatmaz*'dır. Genellikle oyundaki adı Mayısoğlu olur. Kendine özgü bir konuşma biçimi vardır. Oyunda çoğunlukla pastırmacı, yağcı, kavaf, nakkaş ya da bakkaldır. Kırmızı şalvar, yollu mintan, yünden potur, yün kuşak, yazma çevreli fes, nakışlı yün çorap, çarık giyer, çoğunlukla elinde yumurta sepeti taşır. Bazen de şal entari giyer, beline silahlık takar ve omuzuna kırmızı salta atar.

KAYSERİLİ AHMET PAŞA, türk denizci ve siyaset adamı (Kayseri 1806-İstanbul 1878). Er olarak katıldığı donanmada zekâsı ve yeteneğiyle kısa sürede yükselerek tuğamiral (riyale) [1840], tümamiral (patrona) [1845], oramiral (kapudane) [1850] oldu. Kırım savaşı'na (1853-1856) Karadeniz filosu komutanı sıfatıyla katıldı. Sivastopol'un alınmasında önemli rol oynadığından vezirlik payesiyle ödüllendirildi. Akdeniz adaları, İzmir, Sayda ve Yanya valiliklerinde bulunduktan sonra Bahriye nazırı oldu (1873). Abdülaziz'in tahttan indirilmesi olayına (1876) Dolmabahçe sarayı'nı donanmayla denizden ablukaya alarak katıldı. Çerkez* Hasan vakası'nda yaralandı; ardından da Abdülhamit II tarafından görevden alındı, Tuna valiliğiyle İstanbul'dan uzaklaştırıldı (1877). 1877-1878 Türk-Rus savaşı sırasında Rusçuk muhafızı olarak görev yaparken, yaşlılık ve hastalığı nedeniyle İstanbul'a dönmesine izin verildi.

KAYSERİLİ HALİL PAŞA → HALİL PAŞA Kayserili.

KAYSERİLİ MEHMET PAŞA → MEHMET PAŞA Kayserili.

Kayserispor kulübü, türk spor kulübü. Sarı-kırmızı forma renkleriyle kuruldu (1966). Futbol takımı 1966-1972 arası İkinci Türkiye ligi'nde yer aldı, 1972-1973 sezonunda Birinci Türkiye ligi'ne yükseldi; iki yıl bu ligde kaldı. 1974-1975 sezonu sonunda ikinci lige düştü; 1992'de gene birinci lige yükseldi.

KAYSERİYE → KAYSERİ.

KAYSERİYE, Kayseri* kentinin Arap, Anadolu Selçuklu ve Osmanlı dönemlerindeki (XIX. yy. sonlarına değin) adı.

KAYSERSBERG, Fransa'nın Yukarı-Rhin bölgesinde kanton; 2 763 nüf. (1992). XII. ve XV. yy.'a ait kiliseler.

—Tar. Eski bir Roma merkezi olan Kaysersberg, 1226'da, Friedrich II'nin oğlu Heinrich VII tarafından satın alındı, 1293'te özgürlüğüne kavuştu ve imparatorluk kenti oldu. XIII. yy.'da dört kez kuşatılan kent, 1525'te anabatistler, 1632'de de İsveçliler tarafından yıkıldı.

KAYSERŞAH (Muizzettin), Malatya meliki (öl. 1230). Anadolu selçuklu hükümdarı Kılıç Arslan II'nin oğlu. Saltanatının son yıllarında iyice yaşlanan babasının ülke topraklarını on bir oğlu arasında bölüştürmesi üzerine (1187), kendi payına düşen Malatya'da damadı olduğu Eyyubiler'e dayanarak, "melik" unvanıyla hüküm sürmeye başladı. Babası öldükten (1192) sonra selçuklu sultanı olarak yerine geçen ağabeyi Gıyasettin Keyhüsrev I'i Konya'dan kovarak (1196) tahtı ele geçiren kardeşi (Süleyman II), onun da üstüne yürüyüp Malatya'yı ele geçirdi (1200). Kayserşah, bunun üzerine kayınpederi olan eyyubi hükümdarı Melik Adil'e sığınmak zorunda kaldı. Süleyman II öldükten (1204) sonra, oğlu ve ardılı olan Kılıç Arslan III'ü tahttan kaldırarak ikinci kez tahta çıkan ağabeyi Gıyasettin Keyhüsrev I, Malatya'yı ve unvanını ona geri verdi (1204). Yeğeni olan selçuklu hükümdarı Alaettin Keykubat I ile birlikte Celalettin Harizmşah'a karşı katıldığı Yassıçimen savaşı'nda (1230) öldü.

KAYSONE PHOMVİHAN, laoslu siyaset adamı (Savannahet 1920 ya da 1925). 1950'de Pathet Lao tarafından kurulan geçici devrimci hükümette Savunma bakanlığı yaptı. Çinhindi komünist partisi'nin dağıtılmasından (1951) sonra, Laos Devrimci halk partisi'nin (komünist) kuruluşuna katıldı ve başına geçti. Pathet Lao kuvvetleri başkomutanlığında bulundu (1954-1957). Suphanuvong'un tutuklanmasından (1959) sonra devrimci hareketin başkan yardımcılığına atandı. Pathet Lao iktidarı ele geçirince, aynı zamanda Laos Devrimci halk partisi genel sekreterliği görevini de koruyarak Başbakanlığa getirildi (2 aralık 1975).

Partinin üçüncü kongresinde Vietnam ile dostluğu övdü (1982). Kasım 1986'da yeniden genel sekreter seçildi. Ağustos 1991'de cumhurbaşkanı oldu.

KAYSTROS, bugün **Küçük Menderes.** Tar. coğ. Batı Anadolu'nun Lydia bölgesinde nehir; Tmolos dağından (Bozdağlar) doğar, Ege denizi'ne (Kuşadası körfezi) dökülür.

KAYSUNİZADE BEDRETTİN MAHMUT → BEDRETTİN MAHMUT Kaysunizade.

KAYŞA a. Toprak kayması, heyelan.

KAYŞAMAK gçz. f. Toprak, kaya vb. sözkonusuysa, yerinden kopup aşağıya kaymak.

KAYŞAT, -tı a. Toprak kayması sonucu yerinden kopan parça.

KAYTAN a. İplik, ipek ya da sırmadan, çapraz balık sırtı örülmüş, ortası yivli şerit. (*İzmir kaytanı*, altı pamuk üstü beyaz simli. *Beypazarı kaytanı*, altı kırmızı üstü beyazdır.)

—Balıkç. İki ağı birleştiren bağ.

—Tekst. Fasone kumaş dokumada kullanılan ve *çekmeli tezgâh* denilen eski tezgâhların yan tarafına yerleştirilen ve üretilecek desene göre çözgü ipliklerinin kalkmasına kumanda eden ip. (Günümüzde bunların yerine jakar mekanizması kullanılır.) ‖Şeritçilikte, gücü çerçevelerine kumanda eden ayakçalara bağlı ip. ‖*Levent kaytanı*, dokumacının, çözgüyü levent içine yerleştirmeden dokuma işlemine başlayabilmek için çözgünün ucuna bağladığı bitiştirme iplikleri.

—Terz. ve Şeritç. Pastal atarken kullanılan ya da askeri kıyafetlere, vb., aplike süs olarak uygulanan üç dalla örülmüş yuvarlak ya da iki dalla örülmüş yassı şerit. ‖ *Kaytanla süslemek*, kaytan geçirmek.

◆ sıf. **1.** Kaytandan yapılmış: *Kaytan iskele.* **—2.** *Kaytan bıyıklı*, ince ve uzunca bıyıklı.

—Müz. *Kaytan bağ*, davulun kasnağı üzerinde bulunan ve davulu asmaya yarayan deriden yapılmış bağ.

KAYTANLAMAK g. f. Seram. Kütahya seramikçiliğinde, seramik tornasında hazırlanan formların kenarlarını, çatlamayı önlemek amacıyla sıkıştırarak düzeltmek.

KAYTANLI sıf. Kaytanı olan, kaytanla dikilmiş olan.

—Terz. ve Şeritç. Kaytanla bezeli olmak. ‖ *Kaytanlı nakış*, kaytanı çeşitli işleme teknikleriyle kumaşa tutturarak yapılan nakış.

KAYTANOTU a. Deniz kıyılarında, kumsal ve bataklık yerlerde yetişen otsu bitki. (Bil. a. *spartina;* buğdaygiller familyası.) [Kılçıksız kaytonotu *(S. Alterniflora)*, kum kaytanotu *S. bakeri)*, bataklık kaytanotu *(S. patens)*, çayır kaytanotu *(S. pectinata)* gibi birçok türü vardır.]

KAYTARICI sıf. ve a. İşten kaçan, yapması gereken işi savsaklayan kimseler için kullanılır.

KAYTARMAK gçz. f. İş yapmaktan kaçınmak; yapılması gereken işi savsaklamak.

◆ g. f. *Esk.* Çevirmek, döndürmek, geri çevirmek: *"Yüzüm duttum dilek kılmağa senden/Kerem eyle yüzün kaytarma benden"* (İşkname'den, XIV. yy.).

KAYTAZ a. Bazı kuşların başında bulunan tüyler, tepelik, hotoz.

KAYTAZDERE, Kocaeli'nin Karamürsel ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 464 nüf. (1990). Belediye.

KAYUTE a. (fr. *caillouté*). Tekst. Saten armürden türetilmiş armür. (Birçok saten armürün yüzeyde birleştirilmesiyle, bağlama ilmekleri düzensiz yerleştirilmiş çok geniş armür raporları elde edilir. Kayute, özellikle pamuk ve keten masa örtülerini dokumada kullanılır.)

KAYYUM ya da **KAYYIM** a. (ar. *kayyım*, idareci). *Esk.* **1.** Cami ve mescitlerde temizlikle görevli kimse: *"Birer turist misali, kayyumun getirdiği terlikleri ayakkabılarımıza geçirmiş..."* (Neyzen Tevfik). **—2.** Mütevelli. (*Kayyim* olarak da kullanılır.)

—İsl. huk. Bir vakıf mütevellisinin geçici olarak kendi yerine vekil bıraktığı kişi, kaimmakam-ı mütevelli.

—Med. huk. Bir malın yönetimi ya da belirli bir işin görülmesi için seçilmiş kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Med. huk. Kayyum, bir kişiyi belirli bir işte temsil etmek ya da onun bazı mallarını yönetmek için seçilmiş kişidir. Vasi'den farklı olarak, kayyum daha sınırlı ve özel yetkilere sahip bir temsilcidir. Kayyum atanması, temsil edilen kişinin ehliyetsizliğini gerektirmez. Sulh mahkemesi şu durumlarda ve yasanın öngördüğü öteki durumlarda (Türk Med. k. md. 285, 734, 795), ilgililerin istemi üzerine ya da doğrudan doğruya bir kayyum atar: 1. ergin olan bir kimse hastalık ya da gaiplik yüzünden ya da bunlara benzer bir nedenle acele bir işini kendisi yapamadığı gibi temsilci de atayabilecek durumda değil-

se; 2. bir işte yasal temsilciyle küçüğün ya da kısıtlının çıkarı birbirine karşıt olursa; 3. yasal temsilcinin bir engeli çıkarsa (Türk Med. k. md. 376). Sulh mahkemesi, ayrıca, hiç kimsenin yönetiminde olmayan mallar için de gerekli önlemleri almakla ve şu durumlarda kayyum atamakla yükümlüdür: 1. bir kimse, uzun süreden beri ortada bulunmaz ve bulunduğu yer belli olmazsa; 2. bir kimse malını kendi başına yönetecek ya da bunun için vekil atayacak durumda bulunmuyorsa ve kendisine vasi atanması da gerekli değilse; 3. bir terekede ölüme bağlı haklar henüz belirlenmemişse ya da cenin*'in yararı için gerekli görülürse; 4. bir derneğin ya da vakfın örgütleri eksik olur ve başka bir yolla yönetimi sağlanamamış bulunursa; 5. bir hayır işi için ya da kamu yararı için halktan toplanan paraların yönetimi ve harcama biçimi sağlanamamışsa (Türk Med. k. md. 377). Kayyumluğun süresi ve kayyuma verilecek ücret miktarı, sulh mahkemesince saptanır. Belirli bir iş için atanan kayyum, bu işi sulh mahkemesinin yönergesi (talimatı) uyarınca yerine getirir. Malların gözetim ya da denetimiyle görevli kayyum, ancak gerekli olan yönetim ve gözetim işlerini yapabilir. Kayyumun başka önlemlere başvurabilmesi, temsil edilen kişinin ya da sulh mahkemesinin iznine bağlıdır.

KAYYUM sıf. (ar. *ḳıyām*'dan *ḳayyum*). *Esk.* **1.** Kendiliğinden var olan. **—2.** Ezelden ebede var olan anlamında Tanrı'nın sıfatlarındandır: *"Kayyumsun âlem seninle kaim"* (Ebüzziya Tevfik, XIX. yy.).

KAYYUMİYET a. (ar. *ḳayyum* ve *-iyyet*'ten *ḳayyūmiyyet*). Esk. fels. Özdenlik (fr. *aséité* karşılığı olarak kullanılmıştır).

KAYYUMLUK a. Kayyumun işi ya da mesleği.

KAZ a. (fars. *kej, kec*, kalitesiz ipek'ten ar. *ḳazz*). *Esk.* Ham ipek.

KAZ a. **1.** Bütün Kuzey yarıküreye yayılan uzun boyunlu, geniş gagalı, perdeli ayaklı, kahverengi ya da gri tüylü iri kuş. (Otçul ve göçmendir. Kuğular, Branta ve *Dendrocyna* cinsleriyle birlikte *Anserinae* oymağını oluşturur; ördekgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Kaz gibi yolmak, tüm malını, elindekini avcundakini almak: *Adamı tatlı hayallerle avutup kaz gibi yoluyorlar.* ‖ *Kaz kafalı*, budala, anlayışı ve kavrayışı kıt, aptal. ‖ *Kazı koz anlamak*, söylenilen bir şeyi çok yanlış olarak anlamak: *O böyledir işte, kazı koz anlar, sonra da bize sitem eder.* ‖ *Kazın ayağı öyle değil*, bir durumun, bir sorunun hiç de dıştan göründüğü gibi olmadığını belirtmek için kullanılır. ‖ *Agop'un kazı gibi bakmak*, hiçbir şey anlamadan aval aval bakmak. ‖ *Agop'un kazı gibi yutmak*, aptallığı yüzünden hileli işlere doğruymuş gibi kanmak.

—Ask. *Kaz adımı* → ADIM.

—Oy. *Kaz oyunu*, 63 resimli haneye bölünmüş bir tabla üzerinde 2 zarla oynanan oyun. Her dokuz haneden birinde bir kaz resmi yer alır.

—Tar. *Capitolium'un kazları*, İuno'ya adanan ve Capitolium'a kapatıldıkları sırada bağırarak Romalılar'ı, Galyalılar'ın bir gece saldırısına karşı uyararak Roma'yı kurtaran kazlar (İ.Ö. 390).

—Zool. *Avustralya kazı* → AVUSTRALYA KAZI. ‖ *Boynu hilalli kaz* → BOYNU HİLALLİ KAZ. ‖ *Mısır kazı*, Afrika'da yaşayan, al kuşaklı ördeğe benzeyen, erkeğiyle dişisinin görünüşü birbirinden iyice farklı, iri ördek. (Eski Mısır anıtlarında resimlerine sık rastlandığından *Mısır kazı* adıyla bilinir Bil. a. *Alopochen aegyptiacus;* ördekgiller familyası.)

◆ sıf. ve a. *Kaba.* Ahmak, budala: *Bırak şu kazı, onun dünyadan haberi yok.*

—ANSİKL. On kadar kaz türü bilinmektedir. Ördeklere oranla karaya daha bağımlı olan kazlar karada kolayca yürür ve az yüzer. Taze otları yer, boynu hilalli kaz su bitkileriyle beslenir. Topluca göç etmesine ve beslenmesine karşın, tekeşli, karmaşık bir toplu yaşam sürer.

Yabanıl türlerin çoğu göçleri sırasında ya da kışı geçirmek için Türkiye'ye gelir: Asya'nın kutup çevresi kesimlerinde yuva yapan, kasım ayında ekili tarlalara gelen fasulye kazı *(Anser fabalis);* evcil kazın atası yabankazı *(A. anser)* ile sakarca *(A. albifrons)* en kuzeydeki bölgelerde yuva yapar, kışı polderlerde ve bataklık çayırlarda geçirir; polderlerin ve bataklık çayırların yanı sıra dağ ormanlarını da seven küçük sakarca *(A. erythropus)* Grönland ve Spitzberg'de yuva yapan gillik *(A. brachyrhynchus)* Kanada'nın kuzeyinde yuva yapan, bembeyaz tüylü kar kazı *(A. caerulescens)* da Avrupa'da rastlanan türlerdir. Gine kazı *(A. cygnoides)* Çin ve Japonya kökenlidir ve bu kazdan bir evcil ırk türetilmiştir. Yabanıl kazlar arasında Baltık kazı ya da boynu hilalli kaz *(Branta bernicla)* ile yerleşik yaşayan ve sıkı koruma önlemleri sayesinde yok olmaktan korunan Hawaii kazı *(B. sandvicensis)* ve Sibirya kazı *(B. ruficollis)* da sayılabilir.

Evcil kaz ırklarının başlıca ırkları: 1. *adi kaz*'ın, erkeği dişisinden hem daha iri ve boylu, hem de bembeyaz tüylüdür; dişinin tüylerinin büyük bölümüyse gridir. 2. *Toulouse kazı*, Güney-batı Fransa'da çok yaygındır. İki çeşidi vardır: "tarım tipi", "sanayi tipi". Sanayi tipi erken ve hızlı büyür, çabuk yağlanır. Kaz ciğeri üretimine çok elverişlidir. Tarım tipi, daha küçüktür ve ciğeri de sanayi tipininkine oranla küçük olur. 3. *Embden kazı*, alman kökenlidir. Büyük Britanya'da çok yaygındır. Bembeyaz tüylerinden kaz tüyü ve pufla elde edilir. 4. *Poitou kazı*, hem erkeğinin, hem dişisinin tüyleri beyazdır; bu kaz daha çok derisi için yetiştirilir (esnek, bol ve beyaz ince tüylüdür): tüylerinden "kuğu derisi" elde edilir, örtüler, yakalar, pudra ponponları yapılır. 5. *Alsace* ve *Bourbonnais kazı*, her ikisi de ünlüdür. 6. *Kıvırcık Tuna kazı*, kendine özgü görünüşü nedeniyle yetiştirilir. 7. *Gine kazı*, orta irilikte, gagasının üst tarafında siyah renkli, yuvarlak, boynuzsu bir kabartı vardır. Gagası ve ayakları siyahtır. Kırsal kesimde yaşamaya yatkın, yetiştirilmesi kolaydır; üstelik palaz sürüsünü yönetmede çok ustadır.

KAZ → KÂS.

KAZ dağı, antik **İda dağı,** Edremit körfezinin K.'inde yükselen ormanlık dağ kütlesi (1 774 m). G.'de bir fayla sınırlanmış olan kütlenin yapısında en geniş yeri gnays ve öteki billurlu şistler ile granitler kaplar. Yüksek kesimlerinde periglasiyal şekiller.

KAZA a. (ar. *ḳaża*'). **1.** Sonuçları, insanlara ya da nesnelere az ya da çok zarar veren beklenmedik olay: *Anne ve babası bir araba kazasında ölmüş. Küçük bir kaza.* **—2.** Olayların normal akışı dışında gerçekleşen, ancak onları temelden değiştirici bir etkisi olmayan beklenmedik olay: *Bu başarısızlık onun için yalnızca bir kazaydı.* **—3.** Vaktinde kılınamayan namazı ya daha tutulamayan orucu sonradan dini kurallara uygun olarak yerine getirme: *Kaza namazı.* **—4.** İLÇE'nin eşanlamlısı. **—5.** Tanrı'nın ezelde yazdıklarının gerçekleşmesi, Tanrı'nın bütün varlıklar üzerindeki sınırsız ve sonsuz takdir yetkisi. **—6.** *Kaza etmek*, zamanında yerine getirilememiş olan namaz oruç gibi farzları sonradan yapmak. ‖ *Kazayla*, bilmeden, ayrımına varmadan, istemeden: *Bağışlayın, kazayla döküldü.* ‖ *Kaza kurşunu*, bilerek ya da isteyerek atılmayan bir raslantı sonunda değip ölüme, yaralamaya yol açan kurşun: *Bir kaza kurşununa kurban gitmek de var.* ‖ *Kaza ve kader*, yazgı, alınyazısı. ‖ *Kazaya rıza göstermek*, kaderine boyun eğmek, ses çıkarmamak. ‖ *Kazaya uğramak*, beklenmedik bir anda kötü bir olgu, durum ya da olayla karşılaşmak. *Esk. Kaza-zede* → KAZAZEDE. ‖ *Kaza-yı hacet*, hacet görme; aptes bozma. ‖ *Kaza-yı mübrem, önlenmesi olanaksız kaza.* ‖ *Kaza-yı nagehani*, ansızın meydana gelen kaza.

—Denizc. *Deniz kazası*, fırtına, yangın, yanlış yükleme, çarpışma vb. sonucu meydana gelen, can ve mal kaybına yol açabilecek beklenmedik olay.

—Huk. YARGI'nın eşanlamlısı.

—İsl. *Kaza namazı*, vaktinde kılınmamış olan namaz. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. Bir görevi, bir borcu ona eşdeğer bir şeyle karşılamak. (Zamanında tutulmayan bir orucun daha sonra tutulması, gasbedilen bir malın aynısının ya da değerinin mal sahibine ödenmesi vb.)— Kişiler arasında çıkan uyuşmazlıkları ve husumetleri islam hukukuna göre çözme. ‖ *Kaza-yı ilzam*, usulüne uygun olarak yapılan duruşma sonucunda davacının haklı çıkması üzerine verilen karar. ‖ *Kaza-yı terk*, davacının iddiasını kanıtlayamaması halinde verilen hüküm. (Kaza-yı ilzam bir kesin hüküm olduğu halde, kaza-yı terk kesin hüküm değildir. Davacı, davasını ispat etme olanağı bulduğunda yeniden dava açabilir.)

—Oto. *Trafik kazaları*, karayollarında can ve mal kaybına yol açan kötü ve beklenmedik olay. (Bk. *ansikl.* böl. Oto.)

—Sig. *Kaza sigortası*, kişinin iradesi dışında ortaya çıkan hasar ve zararları karşılamak üzere yapılan can, mal ve sorumluluk sigortalarını kapsayan sigorta türü. (Kaza sigortalarının kasko*, ferdi* kaza, hırsızlık*, işveren ve üçüncü kişi sorumluluk*, kredi*, seyahat* sigortaları gibi birçok çeşidi vardır.)

—ANSİKL. İsl. Kelam biliminde "kaza" terimi, genellikle *kader** ile birlikte kullanılır. Din anlayışına göre kader, evrende tüm olacakların ve bu arada insanların eylemlerinin ne zaman ve nasıl olacağı konusunda Tanrı'nın bilgisi; kaza ise olayların bu bilgiye uygun olarak gerçekleşmesi anlamını içerir. Kaza ve kader sorunu, çeşitli itikat mezhepleri arasında çetin tartışmalara neden olmuştur. Hz. Muhammet, insan aklının çözüme kavuşturamayacağı, yanlış inanışlara yol açabileceği gerekçesiyle kaza ve kader konularında tartışmaya girilmesini yasaklamıştır.

kaz

• *Kaza namazı*, ibadetlerin zamanında yapılmasına "eda", zamanı geçirildikten sonra yerine getirilmesine "kaza", vaktinde kılınmamış namaza da "kaza namazı" ya da "faite" denir.

Kılınması farz olan, ancak geçerli bir nedene dayalı ya da nedensiz olarak vaktinde kılınmamış namazları kaza etmek farzdır. Aybaşı (hayız) ya da lohusalık (nifas) kanaması geçiren kadınlar, bu durumlarıyla namaz kılamayacakları gibi, kılmadıkları bu namazları kaza etmeleri de gerekmez. *Kerahet vakitleri* sayılan güneşin doğuşu, zevali (öğle sırasında gölgenin en kısa olduğu zaman) ve batışı dışında kalan her vakitte kaza namazı kılınabilir. Üzerinde kaza namazı bulunan kişilerin nafile namaz kılmalarının doğru olmayacağını öne süren fıkıh bilginleri olmuşsa da, ağırlıklı görüşe göre böyle bir kural sözkonusu değildir.

—Oto. *Trafik kazaları.* Otomobilin yaygınlaşması ve trafiğin yoğunlaşması trafik kazalarının artmasına yol açtı: dünyada, yılda 400 000'den fazla ölü. Türkiye'de 1984-1991 yılları arasında meydana gelen 795 700 trafik kazasında 51 846 kişi öldü ve 587 483 kişi de yaralandı.

Bir kazanın genellikle birçok nedeni vardır: altyapı hatası, aracın kusuru, sürücünün ya da yayanın hatası, elverişsiz hava koşulları vb. Avrupa'da, can kaybına ya da sakatlığa yol açan kazaları inceleyen polis, bunlara dayanarak hazırladığı istatistik fişleriyle kaza nedenlerini incelemekte ve yol şebekesindeki tehlikeli noktaları saptamaktadır. Ayrıca, çeşitli resmi kuruluşlar her ülkede anketler düzenleyerek ve çeşitli tatbikatlar yaparak kazaların nasıl meydana geldiğini araştırmakta ve sürücülerin davranışlarını incelemektedir. Bunlardan da anlaşılacağı üzere çok geniş bir genelleme yapılırsa, kaza olasılığı-

nın 25 yaşından küçük ya da 60 yaşından büyük sürücülerde daha çok olduğu ortaya çıkmıştır.

Kamu kuruluşlarının, otomobil üreticilerinin ve çeşitli derneklerin ortak çabasıyla, 100 000 km başına ölümcül kaza oranında bir düşme görülmüştür: örneğin Fransa'da 1954'te 15,9'u bulan ölümcül kaza oranı, 1969'da 8,5'a, 1979'da da 4,6'ya düşmüştür. Avrupa'da trafik kazalarına karşı önlemler şöyle özetlenebilir:
— otomobil yapımında gerçekleşen ilerlemeler sayesinde bakım konusu ihmal edilmedikçe, taşıttaki bir imalat kusurundan kaynaklanan kazalar yok denecek kadar azalmıştır;
— tehlikeli kavşak ve noktaların düzenli bir biçimde iyileştirilmesi ve kaza oranının çok düşük olduğu otoyolların yapımı;
— kazazedelere yapılacak yardımın örgütlenmesi;
— sürücünün ve yayanın davranışlarını iyileştirmek için gösterilen büyük çabalar: eğitim, öğretim, çeşitli propagandalar, alkolizm*i önleme (kesin tıbbi saptamalara göre alkolizm, ölümcül kaza nedenlerinin % 40'tan fazlasını oluşturur), hız sınırlaması, emniyet kemeri takma zorunluluğu, sigorta poliçelerine eklenen caydırıcı hükümler.

Yurdumuzdaki trafik kazaları incelendiğinde, bunların % 95'inin insan hatalarından kaynaklandığı belirlenmiştir. Bu hataların % 68'i sürücülere, % 27'si de yayalara aittir. İnsan hataları incelendiğinde de bunların kişisel, psikolojik ve fizyolojik kaynaklı olduğu görülür. Kişisel hataların başında eğitimsizlik, deneyimsizlik, aşırı hız, emniyet kemeri kullanmama, aile sıkıntıları, alkol ve uyuşturucu kullanımı gelir. Psikolojik hatalar arasında da duygusal yıpranma, psikolojik yorgunluk, algılama ve kavrama yetersizliği, dikkat bozukluğu yer alır. Doğuştan sakatlıklar, uykusuzluk, duyu organlarındaki bozukluklar, kemik ve kas bozuklukları da fizyolojik hataları oluşturur.

Avrupa'da ve dünyada kurulan çeşitli komiteler, yalnız katedilen kilometre başına kaza oranını düşürmekle kalmamış, yolların sürekli olarak artmasına karşın kaza sayısının azalmasını da sağlamıştır.

Altyapıya ait önlemler, özellikle geometrik niteliklerin düzgünlüğüyle (→ YOL), görüş uzaklığıyla, karayolunun yüzeysel uygunluğuyla ve pürüzlülüğüyle, işaretlemeyle (özellikle markalama) ilgilidir. Ayrıca taşıtlar üzerinde de çeşitli iyileştirmeler yapılmıştır: darbeönleyici yastıklar, esnek direksiyonlar, güvenlik camları, diskli frenler, sarılabilir kemerler.

Sürücüleri dikkatli olmaya teşvik etme, yalnız zorlayıcı önlemlerle (cezai yaptırımlar, ehliyeti tamamen ya da geçici bir süre için geri alma) değil, ihmallere (yorgun olarak ya da kimi patalojik ve tıbbi koşullarda taşıt kullanma) karşı onları eğitme kampanyalarıyla da sağlanır. Taşıtların güvenlik organlarını (özellikle farlar, frenler, lastikler) denetleme merkezleri ve eski sürücülerin bilgilerini yenileme kursları özel kuruluşlarca açılmıştır. Ayrıca, kamu güçlerinin ve sürücü eğitim kuruluşlarının gösterdiği ortak çabalar, sürücü ehliyeti alacak kimseleri güvenlik açısından daha iyi bir eğitimden geçirmeye yöneliktir.

Avrupa'da trafik kazalarında ölenlerin % 24'ünü "iki tekerlekli" taşıt kullananlar, % 17'sini de yayalar oluşturur. Bu nedenle, trafiğe çıkanlar arasında sürücü ehliyetinin gerektirdiği eğitimden geçmemiş olanları korumak ve dikkatli davranmaya yöneltmek için çaba gösterilmelidir (bisikletlerin aydınlatma düzenekleri, bisiklet pistleri, yayalara ayrılmış geçitler). Trafik kurallarının okullarda öğretimi eğitim bakanlığının konusudur.

Türkiye'de en çok kaza olan kentlerin başında İstanbul gelir. 1991 yılında İstanbul ilinde meydana gelen 39 506 kazada 567 kişi ölmüş, 12 502 kişi yaralanmıştır. Aynı yıl Ankara'da meydana gelen 26 817 kazada 477 kişi ölmüş, 9 630 kişi yaralanmıştır. Diğer büyük illerde de durum şöyledir: İzmir 12 570 kaza, 292 ölü, 5 991 yaralı; Bursa 4 600 kaza, 179 ölü, 2 877 yaralı; Adana 3 651 kaza, 224 ölü, 2 208 yaralı; İçel 3 352 kaza, 153 ölü, 2 912 yaralı; Kocaeli 3 153 kaza, 119 ölü, 1 698 yaralı; Antalya 3 003 kaza, 201 ölü, 2 864 yaralı.

—Tıp. *Yol ve trafik kazaları.* Otomobil sayısının artmasıyla orantılı olarak maddi ve bedeni zarar artmaktadır. Kazada karşılaşılan kuvvetler kabataslak iki büyük tipte toplanabilir:
—bir engele çarpma yüzünden hızın ani olarak kesilmesi;
—çok hızlı giden bir aracın fırlaması yüzünden meydana gelen ivme.

Kazaya uğrayan insanda üç tip lezyon görülebilir:
—doğrudan doğruya çarpmadan doğan lezyonlar (çarpma noktasında kırıklar, ezilmeler, çöküntüler);
—omurgadaki normal eğriliklerin artmasından doğan lezyonlar (boyun ve sırt omurlarının birleşim noktalarında ya da bel hizasında);
—sarsıntıdan ya da yerlerinden dışarı fırlayan içorganların kopmasından doğan lezyonlar.

Fakat, aslında yol kazazedeleri birkaç çeşit travmaya birden uğramış kişilerdir ve bunlarda bu üç çeşit lezyon birlikte bulunur. Bu yaralıları şöyle ayırmak olanağı vardır:
—*çok ağır yaralılar,* ölmek üzere olanlar, yaşamsal işlevlerinde derin bozukluklar olanlar (bunlara çok acil reanimasyon yapılması gereklidir);
—*orta derecede yaralılar,* derin şok durumunda olmakla beraber organik işlevleri dengesini korumakta iken lezyonlarının ağırlaşacağından korkulanlar;
—*hafif yaralılar,* az ya da çok önemli lezyonları olmakla beraber yaşamları tehlikede olmayan yaralılar.

İnsanın organlarını kaza sırasında etkileyen kuvvetler değişik olmakla birlikte çoğu zaman büyüktür; örneğin 70 kg'lık bir sürücü 160 g'lık bir hız azalmasına uğradığında kafatası için 10 ton dolayındadır (bir çarpışma sırasında hız azalması 50 ila 500 g arasında değişebilir).

Kafa travmaları özellikle tehlikelidir: ölümlerin % 70'i buna bağlanabilir (motosikletçilerde % 90). Boyun kırılması bu travmaların en korkuncudur. Baş yastıkları bunu önlemekte çok yararlıdır, bu nedenle genelleştirilmelidir.

Ağır göğüs yaralanmalarına daha az rastlanır, ama bazı türleri (kaburga fırlaması, akciğer yırtılmaları ya da solukborusu -bronş yırtılmaları) çoğu zaman öldürücüdür.

Diyafram fıtıkları nadiren öldürücüdür, ama farkına varılmazsa ileride ağır ihtilata neden olabilir.

Karın yumuşak olduğu için, içindeki organları doğrudan lezyonlardan korur, ama tıkız organlar (karaciğer, dalak, böbrekler) sarsıntı ve patlama yüzünden sık ve ağır lezyonlara uğrar.

Leğenin patlaması cinsiyet ve idrar sistemlerinde lezyonlara neden olabilir.

Kol ve bacaklarda, açık ya da kapalı yaralara ve kırıklara, özellikle motosikletçilerde çok sık rastlanır.

Yüz yaraları, tek başına ya da başka yaralarla birlikte, ön cama çarpmadan ötürü, özellikle önde oturanlarda çok sık olur. Emniyet kemerinin ve "emniyetli" denen ön camların genelleşmesi bu kazaları azaltabilir. Bu yaralar, onarıcı cerrahi yönünden zor sorunlar yarattığı gibi, körlükle sonuçlanabilecek sık ve ağır göz lezyonları da göz önünde bulundurulmalıdır.

Yol kazalarında yaralananların taşınması en ileri konfor ve güvence koşulları altında yapılmalı, bu işte çok iyi eğitilmiş, her türlü sert hareketten kaçınabilen personel, özel bir şekilde donatılmış ambülans, helikopter ya da uçak kullanılmalıdır. Polis ve jandarma kuvvetleri kurtarma ekiplerine yardımcı olurlar.

• *Ev kazaları.* Ölümlerin hemen hemen yarısı bu yüzdendir; düşmeler, yanıklar, zehirlenmeler, boğulmalar, vb. 1 ila 4 yaşındaki çocuklarda kaza ölümlerinin beşte birinin evlerde olduğu tahmin edilmektedir.

• *Spor ve açık hava kazaları.* Kesin bir istatistik elde etmek çok güçtür. Bununla beraber en sık nedenler şunlardır: suda boğulmalar, dağcılık kazaları (kayıp düşme, kayakla düşme, taş düşmesi, patika ve çayırlarda düşme, çukurlara, yarlara düşme, çığ düşmesi). Dağcılıkta kazaların % 61'i inişlerde meydana gelir.

• *Tıp kökenli kazalar.* Nedenleri şunlardır:
—tıbbi müdahalelerin ihtilatları: günümüzde en çok tedaviye bağlı ihtilatlara rastlanır (ilaç tedavisine bağlı hastalıklar);
—tıp mesleğini uygulayan kişinin hatası ya da ihmali;
—bakım servislerinin kötü düzeni ya da donatım yetersizliği;
—çoğunlukla doğum sırasında meydana gelen kazalar özellikle feci sonuçlar doğurur, ama modern teknikler sayesinde artık bunların üstesinden gelinmektedir.

KAZABADİ (Ahmet bin Muhammet), türk din bilgini (Sıvas ? - İstanbul 1749). Öğrenimini Sıvas'ta tamamladıktan sonra İstanbul'a yerleşti. Hepsi şerh (açıklama) ve haşiye (ek) niteliğindeki başlıca yapıtları: *Haşiye alâ suret il-fatiha li'l-Beyzavi, Haşiyet ül-usûl, Şerhü feva'id is-seniyye, Şerhü adabı Birgevi.*

KAZABLANKA → CASABLANCA.

KAZAEN be. (ar. *ḳażā*' 'dan *ḳażā'en*). Kazara, yanlışlıkla.

KAZAĞI a. Kazımakta ya da temizlemekte kullanılan demir araç.

KAZAHA çoğl. a. (ar. *ḳażā*'nın fars. çoğl. *ḳażāhā*). *Esk.* Kazalar, ilçeler, kaymakamlıklar.

KAZAHLAR → KAZAKLAR.

KAZAİ sıf. (ar. *ḳażā*ᶜ ve -ī'den *ḳażā*ᶜ*ī*). *Esk.* Yargı ile ilgili, hüküm vermeye ait: *Kazai kuvvet* (yargılama gücü).
—Huk. *Kazai içtihat* → İÇTİHAT. ‖ *Kazai murakabe,* YARGI* DENETİMİ'nin eşanlamlısı.‖ *Kazai rüşt* → RÜŞT. ‖ *Kazai selahiyet,* YARGI* YETKİSİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Kazai tasarruf,* yargı işlemi. (→ YARGI.)

KAZAK a. **1.** Önü kapalı, genellikle uzun kollu, örgüden üst giysisi. **—2.** Cokeylerin giydiği ipekli kumaştan yapılmış ceket.
—Denizc. *Gemici kazağı,* gemicilerin gömlek altına giydiği mavi ve beyaz yatay çizgili kazak.

KAZAK a. (başıboş, bağımsız anlamına gelen türkçe sözc.). **1.** Moskova ve Polonya-Litvanya devletlerinin güney sınırlarında yaşayan silahlı çetelerin üyesi. **—2.** Rus süvari sınıfının özel birlikleri üyesi köylü-asker. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Tamlayan olarak, Kazaklar'a özgü, Kazaklar'la ilgili olanı belirtir: *Kazak dansları.*
—Spor. *Kazak çömelmesi* ya da *dansı,* sporcuların bacaklarını güçlendirmek amacıyla yapılan egzersiz. (Bir bacak üzerinde diz iyice bükülerek çökülür, öteki bacak öne ya da yana uzatılır ve seri akışla bacak değiştirilerek hareket yapılır.)

◆ sıf. ve a. *Tkz.* Karısına söz hakkı tanımayan, dediğini yaptıran erkek için kullanılır.

—ANSİKL. Kazaklar'ın kökenine ilişkin bilgiler kesin değildir. Terimin başlangıçta göçebeler arasından toplanan düzensiz savaşçıları adlandırdığı sanılmaktadır. XV. yy.'dan başlayarak, birçok tatar öğeyi de kapsayan Kazaklar, çoğunlukla Slavlar' dan oluşuyorlardı. Serfliğin güçlüklerinden kaçan köylülerle durmadan çoğalan silahlı kazak çeteleri, avcılık, balıkçılık ve soygunla geçiniyor, bozkırın göçebeleri arasında baskınlar düzenliyor ya da tekneleriyle Kırım ve Küçük Asya kıyılarına kadar gidiyorlardı. Moskova ya da Polonya-Litvanya devletlerinin verdikleri buğday ve silahlar karşılığında, bu devletlere sınırlarının güvenliğini sağlıyor ve onlara çe-

şitli hizmetlerde bulunuyorlardı (posta, haber verme). XVI. yy.'da bu devletler, *slujilyiye* ya da "hizmette" denilen Kazaklar'ı Moskova sınırındaki kentlere ya da müstahkem karakollara yerleştirerek veya Polonya hizmetinde paralı askerlerden oluşan resmi bir "kayıtlı" Kazaklar birliği kurarak, bu kurumu bir düzene bağlamaya giriştiler.

XVI.-XVII. yy.'lardaki en önemli kazak topluluklar, Dniepr, Don, Iayik (Ural) ve Terek topluluklarıydı. Dniepr ivintileri *(porogı)* ötesinde yerleşen Zaporog Kazakları, Polonya'nın dışında, büyük bir bağımsızlıktan yararlanıyorlardı. Irmağın aşağı boyu ve kolları üzerinde kurulmuş *stanitsıy*'larda (küçük köyler) yaşayan Don Kazakları, Moskova'yla düzenli ilişkiler sürdürüyorlardı. Bu topluluklar *(obşçinıy)* askeri demokrasiler halinde örgütlenmişlerdi; başkanlarını *(hetmanlar)* genel kurullarında *(krug* ya da *rada)* seçiyorlardı. Başlangıçtaki toplumsal eşitliğin yerini, aynı ailelerden gelen ve artan ayrıcalıklardan yararlanan yetkililerle *(starşina)* sıradan Kazaklar arasında ortaya çıkan ve XVII. yy.'ın ikinci yarısında yoğunlaşan bir farklılaşma aldı. Sıradan Kazaklar arasındaki en yeni göçmenler, baldırı çıplakların sayısını *(golıytba)* artırdı.

XVII. yy. başında, ukrayna bozkırlarının Polonya tarafından sömürgeleştirilmesindeki gelişmeler, kazak örgütlerine dayanan köylülerin direnişiyle karşılaştı. Ayrıca, her iki taraf da, Brest Kiliseler birliği'nin (1596) tehlikeye düşürdüğü ortodoksluğu savunuyordu. Birkaç savaştan sonra (1625-1637), Dniepr Kazakları "özgürlük"lerini yitirdiler. Hetman Bogdan Hmelnitskiy yeniden silaha sarılarak, Polonyalılar'ı Zborów ayrıcalık belgesini vermeye zorladı (1649). Bununla birlikte Hmelnitskiy, başarısız seferlerden sonra, Moskova'nın himayesini istemek zorunda kaldı ve 1654'te Pereyaslav'da çarın Doğu Ukrayna üzerindeki otoritesini tanıdı. Buna karşılık çar da var olan kazak kurumlarını koruyacağına söz verdi. Ancak Moskova daha baştan başlayarak kazak hetmanın ukrayna topraklarını yönetme tutkusuna karşı çıktı ve kazak olmayan ukrayna halklarından sorumlu garnizonlar ve yönetim kadroları atadı. Ukrayna hetmanları Moskova karşısında oynak bir siyaset izleyerek, bazen Moskova'nın hasımları arasında destek aradılar: P. Doroşenko (1665-1676), Türkler'in himayesini sağladı, I. Mazeppa, 1705-1709'da Büyük Petro'ya karşı Karl XII'nin tarafını tuttu. Kazak başkanlar, XVII. ve XVIII. yy. köylü ayaklanmalarını (Stenka Razin [1670-71], K. Bulavin [1707-08] ve Pugaçev [1773-74]) desteklediler. Rus hükümeti kazak özerkliğini gitgide daha da sınırladı. 1671'den sonra Don Kazakları, çara karşı tıpkı öteki uyrukları gibi bağlılık andı içtiler. XVIII. yy.'da kazak topluluklar, başkanları hükümetçe atanan alaylar *(voyska)* durumuna dönüştürüldüler. Hetmanlık 1764'te kesin olarak kaldırıldı. Zaporoglar'ın *seç*'i, 1775'te Yekaterina II tarafından dağıtıldı.

Kazaklar XVIII. yy. sonunda rus toplumunun ayrıcalıklı bir sınıfı durumuna geldi. Kazak ileri gelenleri, imparatorluğun soyluları arasında yer aldılar. Sıradan Kazaklar'sa, ortalamanın üstünde toprak paylarına sahip özgür bir köylüler kategorisi oluşturdular. Atlarıyla birlikte askerlik hizmetine tabi tutuldular. Alayları kendi askeri tekniklerini (dağınık düzen halinde saldırı) ve hükümetin teşvik ettiği kast dayanışmasını korudular. XIX. yy.'da Kazaklar, Rus İmparatorluğu'nun askeri seferlerinde ve Sibirya, Uzakdoğu, Orta Asya ve Kuzey Kafkasya'daki yayılmasında önemli bir rol oynadılar. XX. yy. başında on bir kazak alayı (Don, Kuban, Terek, Orenburg, Ural, Astrahan, Sibirya, Semireçe, Transbaykal, Amur ve Usuri) vardı. Her alaya, *stanitsıy*'lar tarafından işlenen bir toprak verildi. Kazaklar, imparatorluk düzeninin en güvenilir desteğini oluşturuyor ve devrimci gösterilere karşı polis harekâtında kullanılıyorlardı.

1916'da 4 400 000 kişilik kazak nüfusunun çoğunluğu, bolşeviklerin "emekçi Kazaklar"ı kendi saflarına çekmek için gösterdikleri çabalara rağmen, Ekim devrimi'nden sonra beyazların yanında yer aldı. 1920'de bolşevik iktidar, kazak bölgeleri Rusya Sovyet Cumhuriyeti'nin ortak yargı sistemine bağlayarak, Kazaklar'ı rus nüfus içinde eritti.

• *Türk-kazak ilişkileri,* XVI. yy.'da başladı. Süleyman I döneminde (1520-1566) Dniepr ırmağının kayalık kesimlerinde giderek çoğalan Kazaklar, bu bölgeyi ele geçiren Polonya (Lehistan) kralının korumasına girdiler ve Osmanlı devletine bağlı Kırım Hanlığı'na karşı kuzeyde bir tür sınır bekçiliği görevini üstlendiler. 1530'lu yıllardan başlayarak bu Dniepr Kazakları "çayka" adını verdikleri büyük ve hafif kayıklarıyla Dniepr ırmağı boyunca aşağılara inerek Karadeniz kıyılarını yağmalamayı kendilerine iş edindiler. Zamanla işi daha da ileri götürerek Sinop'u basıp yağmaladılar (1614). Bunun üzerine Osmanlı devletiyle Polonya krallığı arasında yapılan bir antlaşmayla (27 eylül 1617) Polonyalılar Erdel ve Boğdan işlerine karışmamayı, Kazaklar'ı Dniepr ırmağından Karadeniz'e çıkarmamayı taahhüt ederken, Osmanlılar da Kırım hanının polonya topraklarına akın düzenlemesini yasakladılar. Ancak, geçimi bu yüzden olan Kırım hanı yasağa uymadığı gibi, Dniepr Kazakları da rus korumasındaki Don Kazakları ile birlikte Rize ve Trabzon'a saldırdılar (1621). Bu arada, Polonyalılar da Boğdan işine karışarak Hotin kalesini işgal ettiler. Sürüp giden bu olaylara son vermek için Osman II'nin çıktığı Lehistan seferi sırasında (1621) kaptanıderya Halil Paşa, Karadeniz'de yolunu kesmeye kalkışan bir kazak filosunu yok etti. Öte yandan, Hotin önlerinde yapılan kara savaşında 15 bin kazağın da yer aldığı leh ordusu yıpratıldı. Hotin kalesi Türkler'e bırakılarak imzalanan barış antlaşması (5 ekim 1621) gereğince Polonyalılar, Kazaklar'ın saldırgan hareketlerini denetim altında tutmayı yeniden taahhüt ettiler. Ancak, rahat durmayan Kazaklar, Osmanlı devletindeki iç karışıklıklardan da yararlanarak yine Karadeniz kıyılarına akınlar yapmaya başlayınca, Recep Paşa komutasında sefere çıkan türk donanması, 500 çaykalık bir kazak filosunu ağır yenilgiye uğrattı (1622). Kırım'daki ayaklanmalar sırasında (1623-1624) türk donanmasının Kırım'da bulunmasını fırsat bilen Kazaklar, Trabzon'u (1623), Boğaziçi'ne girerek Sarıyer ve Yeniköy'ü (1624) bastılar. Kırım Hanlığı'nın Kazaklar'ın Dniepr'den geçmelerini engelleyememesi üzerine bu ırmağın ağzında Özü ve Kılburun kalelerini yaptıran Osmanlı devleti, 1625'ten sonra kazak akınlarını durdurmayı başardı. Kırım hanı İnayet Giray'ın İstanbul hükümetine karşı ayaklanması sırasında Azak yöresinin savunmasız kalması üzerine Don Kazakları ile Zaporog Kazakları'ndan oluşan 6 bin kişilik bir kuvvet ani bir baskınla Azak kalesini ele geçirerek kenti ve kalesini yıktıktan sonra çekip gittiler (1637). Öte yandan, Polonya korumasındaki ortodoks Dniestr Kazakları, katolik olmaya zorlandıkları için bozuştukları Polonyalılar'a karşı Kırım hanından yardım istediler ve onun gönderdiği kuvvetlerle birlikte saldırgan leh ordusunu yendiler (1652). Ancak, Adil Giray han olduktan sonra Kazaklar'ın hetmanı Doroşenko'yu görevinden aldı ve yerine atadığı Hanenko adlı yeni hetmanı onun üzerine saldırttı. Bunu fırsat bilen Polonya kralı da kendi korumasından çıkmış olan Doroşenko'nun üzerine yürüyüp Ukrayna'daki birkaç palangasını ele geçirdi (1669). Hemen Osmanlı devletinin korumasına sığınan Doroşenko, padişahtan yardım isteyince, Adil Giray hanlıktan alınıp yerine Selim Giray getirildi (1671) ve devletin korumasındaki bir kazak hetmanının topraklarına saldıran Polonya'ya karşı savaş açıldı (1672). Bucaş antlaşması'yla (1672) Osmanlı devletine geçen Polonya topraklarından (Ukrayna ve Podolya) Ukrayna, Kazaklar'a bırakıldı. Daha sonra üzerine gönderilen rus kuvvetleriyle savaşmaktansa, Rusya'ya bağlanan Doroşenko, Çehrin kalesini de onlara teslim etti (1675). Hapisten çıkarılarak Doroşenko'nun yerine hetmanlığa atanan Zaporog Kazakları eski hetmanı Hmelnitskiy, türk ordusuyla birlikte Rusya seferine gönderildi (1678). Rus kuvvetleri bozguna uğratılıp Çehrin kalesi fethedildikten sonra barış isteyen Ruslar'la antlaşma yapılmasını Kırım hanına bırakan sadrazam ve serdarıekrem Merzifonlu Kara Mustafa Paşa İstanbul'a döndü (1681). İkinci Viyana kuşatması'yla (1683) başlayan Türk-Avusturya savaşı'na 1686'da katılan Ruslar, kazak kuvvetlerinin de yer aldığı büyük bir orduyla Kırım'ı almak için iki kez saldırdılarsa da (1687 ve 1689), püskürtüldüler. Ancak, kazak hetmanı Mazepa'nın da tüm kuvvetleriyle katıldığı general Şeremetov komutasındaki rus ordusu, uzun bir kuşatmadan sonra Azak kalesini ele geçirdi (1697). Savaşı sona erdiren Karlofça antlaşması'yla (1699) Ukrayna ve Podolya Polonya'ya bırakılınca, Osmanlı devletinin Dniepr Kazakları ile ilişkisi kesildiyse de Ruslar'ın buyruğundaki Don Kazakları daha bir süre bu durumun dışında kaldılar. Türkler, Karlofça antlaşması'yla Ruslar'a vermek zorunda kaldıkları ve onların da Kazaklar'ın korumasına bıraktıkları Azak kalesini Prut antlaşması'yla geri aldılar (1711). 1736-1739 Türk-Rus savaşı'nda general Lassi komutasındaki rus ordusuna katılan 5 bin kazak, Kırım'a girerek Akmescit'e kadar olan yerleri yağmalayıp yıktıktan sonra çekildi (1737). Yirmi bin kazağın başında Dniestr'i aşan rus komutanı mareşal Münih, Polonya topraklarını geçerek girdiği Boğdan'da Kantemir'i Boğdan prensi ilan etti (1739). 1768-1774 Türk-Rus savaşı'nı noktalayarak Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını tanıyan Küçük Kaynarca antlaşması'yla (1774) Osmanlı devletinin Kazaklar'la tüm ilişkileri sona erdi.

Larousse-Ordu müzesi

karadenizli kazak kont Pajol'un *Rus ordusu* (1856) adlı yapıtından alınan renkli taşbaskı *Ordu müzesi, Paris*

KAZAK ABDAL, asıl adı **Ahmet,** türk halk şairi (XVII. yy.). Bektaşilerin ikinci pir saydığı Balım Sultan'a bağlı bektaşi şairlerindendi. Toplumsal bozuklukları, boş inançları eleştiren iki taşlaması ünlüdür.

KAZAKÇA a. Kazaklar'ın konuştuğu türk lehçesi. Yaşayan türk lehçelerinin kuzey-batı ya da kıpçak grubuna bağlıdır. Kazakistan'da, Kırgızistan ve Özbekistan gibi Orta Asya türk cumhuriyetlerinde ve Rusya Federasyonu'nun birçok yerinde, Çin Halk Cumhuriyeti'nin batı bölümünde konuşulmaktadır. XIX. yy.'ın ikinci yarısından başlayarak edebiyat dili olarak gelişmiştir.

• *Sesbilgisi.* Sözcük sonunda -ğ'nin düşmesiyle uzun ünlüler oluşur: *tağ* (dağ)

> *to.* Sözcük başındaki y-'ler c-, j- olmuştur: *yaş* > *cas, yol* > *jol*. Sözcük sonunda -ş'ler -s olmuştur: *taş* > *tas, yaş* > *cas.* Türkçe olmayan sözcüklerde f'ler p'ye dönüştürülerek söylenir: *fayda* > *payda.* Benzeşmeyle z, s'ye çevrilir: *yazsa* > *jassa.* Sözcük sonundaki -z, -s eklerin başındaki ünsüze uyar: *gözsüz* > *kössiz.* z, j, l, m, r, ñ, s ile biten sözcüklerden sonra, çoğul eki -lar, -dar olur: *gözler* > *közder.* Bu ek -t ile biten sözcüklerden sonra -tar olur: *atlar* > *attar.*

• *Biçimbilim.* Ad çekimi: yönelme durumu eki +ḳa; yükleme durumu eki +nı, +dı; kalma durumu eki +ta; çıkma durumu eki +tan, +nan; araç durumu eki +pan; tamlayan durumu eki +nıñ, +tıñ. Adıllar: kişi adılları: *men, sen, ol/al, biz, sender/sizder, olar.* Gösterme adılları: *bu/bol, sol, oşı, tigi.* Soru belirteci: *ḳay* (kim, hangisi), *ḳalay* (nasıl), *ḳaçan* (ne zaman). Sayı sıfatları: *tört, cıyırma* (yirmi) vb. Eylem çekimi: emir kipi: -(a) yım, -(a) yın, (o) yın: *barayım* (gideyim); -(a) yıḳ, -(a) lıḳ: *baralık* (gidelim); -ġıl, -ġın, -çı, -şı ya da eksiz: *barġıl, barġın, barçı, barşı, bar* (git); -(ı) ġız, -(ı) ñız: *barıġız* (gidiniz); -sın: *barsın* (gitsin); -sınlar: *barsınlar* (gitsinler). Dilek-şart kipi: -sa: *barsa* (gitse). Şimdiki zaman: -amın, -(ı) ymın; -amız, -ymız; -asın, -(ı) ysın; -asız, -(ı) ysız, -adı, -ydı. Gelecek zaman -ġay. Belirli geçmiş zaman: -dı. Belirsiz geçmiş zaman -ġan. Geniş zaman: -r.

KAZAKİ a. Dokmc. Orta Karadeniz bölgesinde çözgü ve atkısı el eğirmesi yün ipliğinden, bezayağı ya da dimi örgü ile el tezgâhlarında dokunan, kalın ve dayanıklı bir tür kumaş.

—ANSİKL. Kazaki, özellikle Samsun'un Havza ilçesi dağ köylerinde günümüzde de dokunmaktadır. Şalvarlık olarak dokunan bu tür yün kumaşlara D. Karadeniz'de *zıpkalık, şal;* yurdun öteki bölgelerinde de *kılçar* ya da *kılçan, şayak, dimi, menevrek* vb. adlar verilmektedir.

KAZAKİSTAN, Orta Asya'da cumhuriyet, batıda Hazar denizi kıyılarından Orta Asya dağlarına (D.'da Altay dağları G.-D.'da Tien Şan) kadar uzanır; 2 715 000 km²; 16 800 000 nüf. (1992). Başkenti *Alma-Ata.*

COĞRAFYA

Merkezinde Kazak merkez kütleleri bulunan Kazakistan toprakları, K.'de Sibirya ovasının güney ucunu, G.'de Aral gölünün yarı çöl kıyılarını kapsar. Doğal çevre (temel özelliği kuzeyden güneye doğru giderek çoraklığın artmasıdır) tarımı engelleyici olsa da, yararlı madenler bakımından oldukça zengin yeraltı kaynakları çağdaş ekonomik gelişmenin temelini oluşturur. Kazak halkının göçebe olarak yaşadığı toprakları XIX. yy.'da Ruslar sömürgeleştirince Kazakistan, başlıca özelliği büyük toplumsal çalkantılarla birlikte ortaya çıkan maden kaynaklarının işletilmesi ve tarımın gelişmesi olan bir ekonomik kabuk değiştirme evresine girdi. Yerleşik düzene geçirme ve kolektifleştirme çabaları, zorla çalıştırma ve dışardan gelen göçü destekleme Kazaklar'ın (toplam nüfusun % 41'i) gerilemesine, yeni gelenlerin çoğunluk sağlamasına yol açtı.

Orta Asya'nın kuzey-batısında yer alan Kazakistan, Türkiye'nin 3,5 katı büyüklükte bir ülkedir. İşlenmemiş toprakların tarıma açılması sayesinde büyük bir tahıl ambarı haline gelmiştir. Ülkede zengin petrol ve maden yatakları bulunmaktadır. Demirli ya da demirsiz cevherler ve enerji kaynakları özellikle Ural dağlarına doğru artar. Sanayinin gelişimi, iyice uzmanlaşmış, aralarında belli belirsiz bir bağ bulunan merkezlerin kurulmasına yol açmıştır. Bölgesel bütünleşme pek ileri değildir. Kazakistan beş bölgeye ayrılabilir:

1. *Orta Kazakistan:* ekonomisine ağır sanayi egemendir: Karaganda madenkömürü havzası, Cezkazgan ve Balkaş bakır yatakları ve çeşitli çokmetalli maden yatakları, demirsiz maden sanayisinde ve demir-çelik sanayisinde uzmanlaşmış bir kompleksin temelini oluşturur.
2. *Doğu Kazakistan:* bölgenin sanayileşmesi çokmetalli (kurşun, çinko) maden çıkarımına, elektrometalürjiye (Ust-Kamenogorsk) ve bunları tamamlayan besin sanayilerine (Semipalatinsk) dayalı durumdadır.
3. *Kuzey Kazakistan:* elverişli coğrafi konumu sayesinde büyük tahıl işletmelerinin tarımsal etkinliklerine, maden çıkarma ve Pavlodar-Ekibastuz ve Kustanay komplekslerinin ilk dönüştürme sanayileri de eklenmiştir.
4. *Batı Kazakistan:* Emba ve Mangışlak yarımadası maden yatakları nedeniyle maden çıkarma ve hidrokarbonları işleme konusunda uzmanlaşılmıştır.
5. *Güney Kazakistan:* çok farklı iktisadi görünümlerle karşılaşılır; dağ eteklerinde sulu tarımın gelişmesi ve dönüştürme sanayilerinin kent merkezlerine (Alma-Ata, Çimkent) canlılık kazandırması. Karatav'da çıkarılan fosfatın işlenmesi Cambul'da gerçekleştirilmektedir.

TARİH

Kazaklar adıyla anılan topluluk XV. yüzyıl ortalarında oluştu. Cuci sülalesinden şeybani hanı Ebülhayr döneminde (1429-1468) bozkır bölgesinde yaşayan özbek boylarının bir bölümü, çıkan anlaşmazlık üzerine yine aynı sülaleden Barak Han'ın iki oğlu Canıbek ile Kerey yönetiminde, bağlı oldukları topluluktan ayrılarak daha doğuya göçtüler ve Çağatay hanı Esenboğa II'nin ülkesinde kendilerine bir yurt edindiler (1462). Asya ile Avrupa arasındaki bozkırlarda konargöçer yaşamı sürdüren türk kavimlerinin buralarda kalmış artıkları, sibiryalı kabileler, moğol kökenli Kalmuklar'ın bir bölümü gibi birçok boyla birleşerek 200 000 kişilik bir topluluk haline geldiler (1465). Bunlar daha sonra Naymanlar'ın, moğol boylarından Celayirliler'le Duğlatlar'ın da kendilerine katılmaları sonucu "Kazaklar" adıyla 1 milyonluk konargöçer bir ulusu meydana getirdiler (1498). Bir bölümü Canbekoğlu Kasım Han (1509-1520) yönetiminde Balkaş yöresinde, öteki bölümü de Kereyoğlu Burunduk Han (1505-1510) yönetiminde Urallar'a kadar uzanan topraklarda yaşarken, amcasının oğlu Burunduk Han'ı ortadan kaldıran Kasım Han, tüm Kazaklar'ı yönetimi altında birleştirerek (1510) 300 000 kişilik de bir ordu kurdu. Kasım Han'ın ölümü üzerine yerine geçen oğlu Aknazar Han (1520-1555) ve onun ardılı olan oğlu Şıgay Han (1555-1570) döneminde iyice güçlenen Kazaklar, bozkırları egemenlikleri altına aldılar. Şıgay Han'dan sonra yerine geçen Tevekkel Han (1570-1600), Taşkent'i alarak burasını bozkırların yönetim merkezi yaptı ve kazak ulusunu üç orda'ya böldü: doğuda Balkaş kıyılarıyla Çu, Talas ve İli ırmakları arasında kalan bölgede celayir, duğlat ve abdan boylarının oluşturduğu "Büyük orda"; batıda B. Kazakistan, Hazar'ın kuzey kıyıları, Aşağı Seyhun boyunca ve Urallar'a kadar uzanan bölgede alımulı, bayulı, cedi, uruğ ve nogay boylarından meydana gelen "Küçük orda"; Sarısu, Orta Seyhun ile Tobol, İşim, İrtiş ırmakları boyunca, Taşkent ve Türkistan kentlerini de içeren bölgede argu, kıpçak, uvak, kirey boylarından oluşan "Orta orda". Tevekkel Han'dan sonra Kazaklar'ın başına geçen kardeşi İşim Han'ın dönemi (1600-1623) Çungarya Kalmukları'na karşı yapılan sürekli savaşlarla geçti. İşim Han'ın ardılı olan kardeşi Cihangir (1623-1655), Çungarya Kalmukları'nı Bulantı ırmağı kıyılarında yenerek (1626) bu tehlikeyi bir süre için ortadan kaldırdı. Cihangir'in ölümüyle Kazaklar'ın başına geçen oğlu Tevka Han (1655-1678), komşularının saldırıları karşısında ülkesinin bağımsızlığını korumak için uğraştı. Onun ölümünden sonra yerine geçen Pulat Han döneminde (1678-1718), Çungarya Kalmukları Türkistan'a kadar olan bölgeleri ele geçirdikleri gibi, aralarının açılması sonucu ordalar da birbirleriyle savaşa giriştiler. Böylece bu kargaşa ortamından yararlanan Ruslar, önce Küçük orda'yı (1731), ardından Orta orda'yı (1743) ve daha sonra da Hokand Hanlığı'na bağlı Büyük orda'yı (1846) egemenlikleri altına aldılar. Kazaklar'ın bağımsızlık dönemi böylece sona erdi.

XX. yy. başlarında Kazaklar arasında milliyetçi hareketlerin kıpırtıları başladı. 1910 yılında çıkan ilk kazak gazetesi olan "*Aykan*"nı, 1913'te yayınlanmaya başlayan "*Kazak*" gazetesi izledi. Çarlık hükümetinin 1916 yılında, 19-43 yaşları arasındaki eli silah tutan bütün erkekleri yedek olarak askere alma kararına karşı çıkan Kazaklar, Abdulgaffar ve Amangeldı İmanov önderliğinde ayaklandılar. Ayaklanma rus birliklerince kanlı bir biçimde bastırıldı.

1917 Ekim devriminden sonra Alihan Bukeyhanov önderliğindeki kazak milliyetçileri, Sovyet hükümetinden "tam özerklik" talebinde bulundu. Aynı yıl içinde milliyetçi bir kazak hükümeti kuruldu. Bu arada Rusya'da Bolşeviklerin, Brestlitovsk antlaşması'nın sağladığı barıştan yararlanarak iktidarlarını pekiştirme çabaları, 1918 mayısında başlayan iç savaşla yeni bir döneme girdi. Bolşevikler karşılarına çıkan, beyaz ordu ve sosya-

Kazakistan Alma-Ata yakınlarında kırsal kesimden bir görünüm

Roy-Explorer

list devrimcilerin çevresinde oluşan iki ayrı orduyla çarpışmak zorunda kaldılar. Karşı devrim tehlikesinin ortadan kalkmasından sonra Kızılordu, hiç zaman kaybetmeden Kazakistan'a girdi; burada alelacele özerk bir sovyet cumhuriyeti kuruldu. Cumhuriyete yanlışlıkla "Kırgız" adı verildi. Yapılan bu yanlışlık ancak 5 sene sonra "Kırgız" adı yerine "Kazak" adı verilerek düzeltildi. Aynı yıl başkent, önce Kızıl Orda'ya, 1929'da da bugünkü başkent Alma-Ata'ya taşındı.

1927 yılından sonra göçebeler halinde yaşamakta olan Kazaklar'ın benliklerini korumaya devam ettiklerini fark eden Sovyet hükümeti, göçebeleri yerleşik yaşama geçirmek için yoğun çaba harcamaya başladı. Aynı dönemde nüfus dengesini bozmak ve Kazaklar'ı azınlığa düşürmek için bölgeye çok sayıda Rus ve Ukraynalı yerleştirilme planı uygulanmaya kondu. Ruslar'ın, Kazaklar'ı azınlığa düşürmek politikası, Kazaklar tarafından sert tepkilerle karşılandı. Protestolar bütün Kazakistan'a yayıldı.

1936'da, "Özerk Kazak SSC", "Kazakistan SSC"ye dönüştürüldü ve 1937 yılında Kazakistan Komünist partisi ilk kongresini yaptı. Sovyet hükümeti tahıl üretimini arttırmak amacıyla Kazakistan'ın kuzeyinde ve Sibirya'nın batısındaki yeni toprakları tarıma açmaya yönelik bir kampanya başlatma kararı aldı. Bu karara karşı çıkan Komünist parti birinci sekreteri Tumabay Şayahmetov 1954'te görevinden alındı, yerine slav asıllı P.K. Ponomarenko, ikinci sekreterlik görevine de L.İ. Brejnev atandı. Bu iki kişi Sovyet hükümetinin tarım politikasının Kazakistan'da uygulanmasını sağladılar.

1955-56 yılları arasında kazak topraklarına yerleşen Rus ve Ukraynalı sayısı hızla artmaya devam etti. Aynı dönemde Kazakistan'ın orta kesimlerindeki Karaganda, Aral gölünün 240 km kuzeydoğusundaki Baykonur yakınlarındaki çöl, SSCB'nin Uzay üssü olarak seçildi. Bu yıllarda L.İ. Brejnev, Kazakistan Komünist partisi'nin birinci sekreterliğine getirildi. Brejnev 1964'te SSCB Komünist partisi lideri, 1977-1982 arasında buna ek olarak devlet başkanı oldu.

1985'te parti genel sekreterliğine, Politbüronun en genç üyesi olan 54 yaşındaki Mihail Gorbaçov seçildi. Gorbaçov'un ülke içinde, parti ve devlet yaşamıyla, toplum yapısında başlattığı glastnost ve perestroyka politikaları büyük yankılar uyandırdı. 1990 başlarında Komünist partisinin siyasal tekeline son verilmesi ve serbest piyasa ekonomisine geçişin gündeme gelmesiyle perestroyka yeni bir döneme girdi.

Gorbaçov'un politikasını uygulamaya koymasından kısa bir süre sonra milliyetler arasında merkezi otoriteye karşı başlayan direniş, 1989'da özellikle Kafkasya ve Baltık bölgelerinde bağımsızlık hareketine dönüşmeye başladı. 1991 yılının sonlarına doğru olayların gelişimi daha da hızlandı. Aralık 1991'de bir araya gelen eski federe cumhuriyetlerden bir kısmı "Bağımsız Devletler Topluluğu"nu (BDT) oluşturdular.

17 aralık 1991'de bir araya gelen Gorbaçov ile Yeltsin, 31 aralık 1991'de SSCB'nin dağılmasına karar verdiler. On iki cumhuriyetten on biri 21 aralık 1991 tarihinde "Bağımsız Devletler Topluluğu"na katılıp, SSCB'nin varlığına son verildiğini açıklayınca, SSCB kararlaştırılan tarihten önce tarih sayfalarına gömüldü.

SSCB'nin dağılmasından sonra Kazakistan bağımsızlığına kavuştu. 19 ağustosta Gorbaçov'a karşı girişilen başarısız darbe girişiminden sonra eylül 1991'de Kazakistan Cumhurbaşkanı Nursultan Nazerbayev, resmi bir ziyaret için Türkiye'ye geldi.

Kazakistan 25 ekim 1990 tarihinde egemenliğine, 16 aralık 1991 tarihinde de bağımsızlığına kavuştu. Kazakistan parlamentosunun bağımsızlık kararı almasından yarım saat sonra Türkiye, Kazakistan'ı tanıma kararı aldı. İki devlet arasında diplomatik ilişkiler kurulmasına ilişkin protokol 2 mart 1992'de Alma-Ata'da imzalandı ve Türkiye Büyükelçiliği 18 nisan 1992'de açıldı. 20 mayıs 1992'de Kazakistan büyükelçisi Ankara'da göreve başladı.

Kazakistan cumhurbaşkanı Nazarbayev 25-28 eylül 1991'de resmen 24 temmuz - 7 ağustos 1992 arasında da özel olarak Türkiye'yi ziyaret etti. Türkiye Dışişleri bakanı H. Çetin 2-3 mart 1992'de ve başbakan S. Demirel de 29 nisan - 1 mayıs arasında Kazakistan'ı resmen ziyaret ettiler. Bu ziyaret sırasında, daha önce iki devlet arasında 15 mart 1991'de imzalanmış olan Dostluk ve işbirliği anlaşmasına ilaveten yatırımların karşılıklı teşviki ve korunması, Uluslararası karayolu taşımacılığı, hava taşımacılığı, eğitim, bilim, kültür ve spor alanlarında işbirliği; küçük ve orta ölçekli sanayii geliştirmede teknik işbirliği, TRT ve Kazakistan Devlet Radyo ve Televizyon Kurumu arasında işbirliği, iki ülke arasında uzman eğitimi protokolleri imzalandı. İmzalanan ayrı bir mutabakat muhtırası ile Eximbank'ın Kazakistan'a 200 milyon dolarlık kredi açması kararlaştırıldı. Ayrıca Ziraat bankası'nın yerel bir banka ile ortak bir banka kurması için anlaşmaya varıldı.

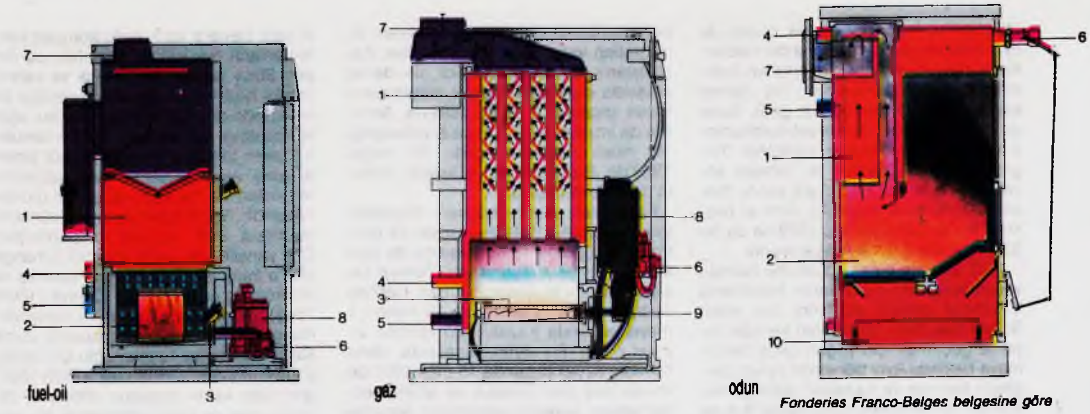
1992-1993 öğretim yılından itibaren 600'ü orta ve teknik öğretimde, 1 400'ü yüksek öğretim alanında olmak üzere 2 000 kazak öğrenciye burs verilmesi taahhüt edildi.

EDEBİYAT

Kazakistan'ın yazılı edebiyatı, XIX. yy.'ın ikinci yarısından başlar. Şeşen denen hikâyecilerin anlattığı sözlü edebiyat ürünleri arasındaki destanlar Kazaklar'ın tarihini, Orta Asya, Volga ve Kırım'da yaşayan kavimlerle ilişkilerini konu edinir. Bunlardan *Koblandı destanı* Kalmukmelar'a, *Alpamış* Kongratlar'a, *Kamber Batır* yerli beylere karşı halkı koruyan kahramanların öyküsüdür. *Kozı Körpeş Bayan Suluv* ise yaygın bir aşk ve kahramanlık hikâyesidir. Baksıların cenaze törenlerinde okuduğu şaman duaları, ağıtlar (coktav), şarkılar (cır), düğün türküleri, özlem türküleri (koştasu), öğüt şiirleri (tolgav), akın adı verilen halk şairlerinin atışmaları vb. de sözlü edebiyat ürünlerindendir. Yazılı edebiyatın ilk ürünlerini islamlıkla ilgili konular oluşturmuştur. Çar yönetimiyle yerel yönetici Cihangir Han'a karşı isyan hareketine katılmış ve öldürülmüş olan Mehmet Ötemis (1804-1846), şiirlerinde bu savaşımı canlandırmıştır. Ötemis'in, birlikte çarpıştığı ulusal kahraman İsatay Taymanoğlu için ağıtları çok ünlüdür. Çortanbay (1818-1881) geçmişte kalan özgürlük dönemini özlemle anar ve çarlık yönetimine acı yergiler yöneltir. Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'sini kazak lehçesine aktaran Kuramsaoğlu Sarı; *Şehname, Leyla ile Mecnun, Bin bir gece masalları* gibi yapıtları çeviren Karunoğlu Süyümbay gibi şairlerin siyasal yergileri halk arasında yayılmıştı. Çokan Velihan (1835-1865), İbray Altınsarin (1841-1889) toplumun kalkınması için eğitici-öğretici ürünler verdiler; bu arada halk edebiyatıyla ilgili geniş derlemeler yaptılar. Abay İbrahim Kunanbay (1845-1904) kazak ulusal edebiyatının kurucusu sayılır. A. Baytursun (1873-1937), toplumsal uyanışın ve ulusal birliğin savunucusu Mir Yakup Devlet (1885-1937), Huday Bergen, Ömer Karaş (1876-1921) onu izleyenler arasındadır. Sovyet devrimi'ne kadar ve devrimden hemen sonra Alaş Orda adıyla kurulan bağımsız yönetim sırasında türkçülük, kazak ulusçuluğu, islamcılık gibi görüşler edebiyat yapıtlarını besledi. Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra Cambul Cabayoğlu (1846-1945), şair S. Seyfulin (1894-1939), sosyalist gerçekçi T. Jarakov (1908-1965), İ. Cansugurov (1894-1937) gibi şairler, yeni rejime uygun ürünler verdiler. Aynı yolu izlemeyenler arasında ise kovuşturulanlar.

Merkezi ısıtma kazanları
1- Değiştirici; 2- Yanma odası; 3- Brülör; 4- Sıcak su çıkışı; 5- Soğuk su girişi; 6- İşleme düzenleyicisi; 7- Duman ya da yanma gazı çıkışı; 8- Ateşleme bloku; 9- Enjektör; 10. Küllük.

Fonderies Franco-Belges belgesine göre

öldürülenler oldu. Sovyet döneminin başlıca yazarları kazak tiyatrosunun kurucusu Muhtar Avezov (1897-1961), Sabit Mukanof (doğm. 1900), Abidin Mustafin (doğm. 1902), Kalmağan Abdülkadirof (doğm. 1903), Abdullah Tacıbayev (doğm. 1909) vb.'dir. 1956'dan başlayarak A. Nurpeysov (doğm. 1924), İ. Yasenberlin (doğm. 1904) gibi nesir yazarları ve Olcas Süleymanov (doğm. 1936) gibi özgün bir şair, edebiyata yeni bir soluk kazandırdı.

KAZAKLAR ya da **KAZAHLAR,** Hazar denizi'nin K.'inden D. Türkistan'a kadar çok geniş bir alana yayılmış türk soyu. Toplam sayılarının 10 milyona yakın olduğu sanılmaktadır. En büyük kısmı Kazakistan'da yaşar (6,9 milyon). Çin yönetimindeki D. Türkistan'da yaklaşık 1 milyon, komşu Özbekistan'da 800 000 kazak yaşar. Ayrıca Kırgızistan, Moğolistan ve Afganistan'da da Kazaklar'a rastlanır. SSCB'deki Kazaklar'ın sayısı 1926'da 4 milyon kadar iken 1939'da 3 milyona inmiş, ama daha sonraki yıllarda hızlı nüfus artışı sonucunda 1970'te 5,2 milyona varmıştır. Kazak dili Radloff, Arat ve Temur'a göre karakalpak, kırgız ve kıpçak ağızlarını da kapsayan kuzey türkçesinin batı şivelerinden biridir. Zengin bir geçmişin mirasçısı olan Kazaklar giysileri, yemekleri, ev süslemeleri ve hareketli kültür yaşamları (Bilimler akademisi, üniversite, yüksekokullar, edebiyat ve sinema) ile son 50 yılda kendi cumhuriyetleri içinde azınlık durumuna gelmelerine karşın ulusal özelliklerini koruyan bir toplum oluştururlar.

KAZAKLIK a. *Tkz.* Karısına söz geçirme, dediğini yaptırma durumu.

Kazaları araştırma ve önleme enstitüsü, Ankara'da, Gazi üniversitesi'ne bağlı lisansüstü öğretim ve araştırma kurumu. 28 mart 1983 tarih ve 2809 sayılı yasa uyarınca kuruldu. Türkiye Trafik kazaları yardım vakfı, Dr. Muhittin Ülker acil yardım hastanesi ve Trafik hastanesi'nde etkinlik gösterir. Görevi, Türkiye'deki her türlü kazanın (trafik, iş, tarım, ev, spor kazaları ve afetler) epidemiyolojisi, demografisi, oluş nedenleriyle kazaya uğrayanların acil yardım, tedavi ve rehabilitasyonları konularında araştırmalar yapmak, kaza ve acil yardım merkez ve dispanserleri kurmaktır. Ayrıca, sakat kişiler için yasal, sosyal ve ekonomik düzenlemelerde bulunulmasını sağlar.

KAZALI sıf. **1.** Tehlikeli, kazaya yol açabilir nitelikte (genellikle *bela* ile birlikte kullanılır): *Bu çok kazalı belalı bir yoldur.* **—2.** Belirtilen sayıda ilçesi olan: *Beş kazalı bir il.*

◆ a. İlçeden olan kimse.

KAZAMAT a. (ital. *casamatta*). Ask. denizc. Güvertedeki topların önlerine yapılan koruyucu siper.

KAZAN a. **1.** Yemek pişirmek, su ısıtmak, vb. işlerde kullanılan büyük, derin madeni kap. **—2.** Isıtma ya da enerji üretmede kullanılan su buharı (kimi zaman başka bir akışkan) ya da sıcak su üreten kaplara verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Esk.* Büyük top. **—4.** *Kazan dairesi,* bir binada, bir imalathanede, bir gemide ısı üreten aygıtları içeren bölüm. (Bk. *ansikl.* böl.) **—5.** *Kazan kaldırmak,* yöneticinin ya da yönetenlerin tutum ve uygulamalarına karşı topluca başkaldırmak. || *(Bir yer) kazan, ben (o) kepçe,* "sözü geçen yeri en kıyı bucağına değin tümüyle aradım" anlamında kullanılır: *İzmir kazan ben kepçe, haftalarca onu arayıp durdum.* || *Kazanı kapalı kaynamak,* bir kimsenin ya da bir işin içyüzünün bilinmediğini anlatmak için kullanılır.

—Ask. *Kazan mevcudu,* Silahlı kuvvetler' de günlük yemek istihkakına hakkı olan hazır personel toplamına verilen ad.

—Denizc. *Kazan göstergesi,* bir kazandaki buhar basıncını gösteren manometre. || *Kazan ocağı,* buharlı kazanların kömür ya da akaryakıt yakılan bölümü. || *Kazanı canlı tutmak,* bir kazanı söndürmeden çok hafif yanar durumda tutmak. || *Kazanı söndürmek,* kazan ocaklarının yanmasını durdurmak.

—Elektrotekn. *Kazandan çıkarma,* bir transformotörün kazanından, bobinajlardan ve manyetik çekirdeklerden oluşan bütünü çıkarmak işlemi. || *Kazandan çıkarma bölümü,* bu işlemin gerçekleştirildiği bir elektrik santralının, bir postanın bölümü. (Kazandan çıkarma bölümünün güçlü kaldırma araçlarıyla donatılması gerekir ve etkin bölümün açığa çıkmasını sağlamak için genellikle çok yüksek yapılır. Bu bölüm birçok hidroelektrik santralının ve büyük enterkoneksiyon postalarının en yüksek yapısıdır.)

—Jeomorfol. *Erime kazanı,* tabanı düz, kenarları dik (kimi kez çıkıntılı), kabaca çember ya da elips biçiminde (hatta kaynaşma sonucu dilimli), açık ya da kapalı çanak. (Çözünme ya da taneli çözülme kazanlarına, sırasıyla, kireçli kıyı platformlarında ve karasal ortamdaki granitli kayaçlarda rastlanır.)

—Jeomorfol. ve Hidrol. *Dev kazanı* ya da *sel kazanı,* burgaçların sert bir kayaçta açtığı, aşağı yukarı silindir biçiminde oyuk. (Bu tür oyuklara ırmak yataklarında ve kimi kayalık kıyı şeritlerinde rastlanır. Suların getirdiği kum ve çakıllar dev kazanlarının oluşmasına yol açar.)

—Nük. müh. *Buhar kazanı,* nükleer kaynaşmayla oluşan ısıdan yararlanarak buhar üreten tesis. (Bu tesiste bir nükleer reaktörün yanı sıra çeşitli devreler ve aygıtlar bulunur. Elektronükleer bir santralda türbin, buhar kazanından gelen buharla beslenir.) || *Nükleer kazan dairesi,* bir nükleer reaktörden çıkan ısıdan buhar üreten tesis; bu tesis, özellikle gemilerin buharla çalıştırılması bakımından ele alınmıştır. (Nükleer kazan dairelerini besleyen reaktörler zenginleştirilmiş uranyum ve basınçlı su tipindedir. Düşük ağırlıkta ve az yer tutacak şekilde tasarlanmışlardır.)

—Sabunc. Sabun üretim tankı.

—Tar. *Kazanı şerif,* Hacı Bektaş Veli'nin, içinde çorba pişirdiğine inanıldığı için Yeniçeri ocağı mensuplarınca kutsal sayılan kazan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. telm. *Kazan kaldırmak,* Osmanlı devletinde yeniçeri ayaklanmaları için kullanılan genel deyim. (Bu söz, daha sonra bugün bile "kurulu düzene karşı ayaklanmak" ya da "büyüklere ve yetkeye başkaldırmak" anlamına gelen ve halk arasında yaygın kullanım alanı bulan imalı bir anlatım biçimi oldu.) [→ KAZAN'I ŞERİF.]

—Tıp. tar. *Mesmer kazanı,* hayvanlar üzerinde yapılan manyetizma deneylerinde Mesmer'in kullandığı kazan. (1778 tarihinde Paris'te Mesmer'in tasarlayıp yaptığı kazan 2 m çapındaydı. İçine demir talaşı ve dövülmüş camla birlikte su dolduruluyordu. Kazanın etrafına dizilen ve birbirine baş parmaklarıyla tutunan hastalar, kapağın kenarlarından sarkan demir çubukları ağrıyan yerlerine değdiriyorlardı. Kazanın tedavi edici gücü statik elektriğin etkisine bağlanıyordu.)

—ANSİKL. İlk kazanlar özellikle buharlıydı. Suyun buharlaşması için gerekli ısı yanmayla ya da elektrik rezistansı gibi başka araçlarla elde edilirdi. Bu ısının sıcak bir akışkanla sağlandığı durumda değiştirici görevi gören aygıt daha çok *buharlaştırıcı* ya da *buhar dönüştürücüsü* adını alır. *Buhar üreteci* terimi "kazan"ın eşanlamlısıdır ama daha çok sanayi kullanımlara denk düşer. Kazan suyu (su ısıtıcısı, ekonomizör) ya da havayı (hava ısıtıcısı) ısıtan ve buharı kızdıran (kızdırıcılar) birtakım aygıtlara bağlıysa bu bütüne genellikle *buharlaştırıcı grup* denir. Yaklaşık bir yüzyıldır sıcak sulu ısıtmadaki gelişmeler, içinde suyun buharlaşacağı yerde maksimum 90-100 °C sıcaklıkta tutulduğu sıcak sulu kazanların da gelişimini sağladı. Bu tip kazanlar XIX. yy.'ın sonundan başlayarak çok gelişti, güçleri çok arttı ve modellerin çoğu kullanılan ısı üretim tipine uyarlandı: kömür, odun, mazot, gaz, elektrik kazanı, ayrıca da fuel-oil ve odun gibi iki enerji kaynağı kabul eden çokyakıtlı kazanlar. Öte yandan iki dünya savaşı arasında Avrupa'da, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra da ABD'de kızdırılmış su tekniği gelişti. Bu, devreye basınç vererek suyun 100 °C'ın üstünde sıvı halde tutulmasına dayanan tekniktir. Genellikle su 180 °C çıkartılır ama bunun altında, örneğin 140 °C ya da bunun üstünde, örneğin 250 °C'ta da çalışan sıcaklık tesisleri vardır. Bu, günümüzde nükleer reaktörlerde en çok kullanılan teknik olmakla birlikte sanayi ya da uzaktan ısıtmada da benimsenmektedir.

Bu tekniğe uygun kazanlar, içindeki akışkanın su olduğu üzerinde az ya da çok değişiklik yapılmış buhar kazanlarıdır. Diğer bir çözüm yolu da hazırlayıcı adı verilen cihazlar içerisinde çok sıcak olan doymuş buharla daha soğuk olan derişim

sularını karıştırmak ve böylece yoğuşma meydana getirerek kızgın su üretimini sağlamaktır.

İlk kullanılan kazanlar esas itibariyle su ile dolu olan alt tarafları bir ocağın ışınımına karşı bırakılan ya da sıcak gazlarla temas halinde olan kapalı kaplardı. Daha etkili buhar kazanları elde edilebilmek için daha sonra kaynatıcıları içeren kazanlar yapıldı; bu kaynatıcılar doğrudan doğruya ocağa yerleştirilen büyük su depolarıydı. Duman borularından oluşan bir boru demeti ana gövde içerisinden geçirilerek elde edilen yarı borulu kazanlarla yeni bir aşama gerçekleştirildi. Ocakta açığa çıkan ısıyı daha iyi kullanabilmenin diğer bir yolu da ocağı sactan bir silindir şeklinde yaparak bütün dış yüzeyi su ile temas edecek şekilde kazanın içerisine yerleştirmekti. Küçük güçlerde ve özellikle merkezi ısıtma sistemlerinde en çok kullanılan kazan tipini oluşturan bu tipten çeşitli kazanlar günümüzde de hâlâ kullanılmaktadır. Daha büyük güçte olan ve özellikle endüstride kullanılan kazanlar için fransız mühendis Marc Seguin tarafından gerçekleştirilen borulu kazanlarla büyük bir ilerleme kaydedildi. Bu kazanlarda kazanın içerisinde kalan ocağa çok az yer kaplamakla beraber büyük bir ısıtma yüzeyi içeren ve duman borularından oluşan bir demet eklendi. Gittikçe daha yüksek basınçların kullanılması ve kazanların daha güçlü ve daha hafif yapılması için sürdürülen çalışmalar su borulu (çok borulu) kazanların geliştirilmesine yol açtı. Bu kazanlarda ısıtma yüzeyi, içlerinde su ya da su ve buhar karışımı dolaşan ve dışarıdan ocağın ışınımı ile ya da sıcak gazlarla ısıtılan, nispeten küçük çaplı borulardan oluşmaktadır. Bu borular çok az meyilli ya da hemen hemen düşey demetler oluşturur. Bazı tiplerinde Field borusu adı verilen ve eşeksenli iki borudan oluşan borular kullanılır. İçteki borudan daha soğuk olan su aşağıya doğru inerken dıştaki borudan buharlaşmakta olan su yukarıya doğru çıkar. Küçük ve orta güçteki su borulu kazanların en yeni tiplerinde özellikle yanma odasını çevreleyen düşey boru demetleri ve su perdeleri bulunur. Büyük santrallarda kullanılan buharlaştırıcı grupları geleneksel kazanlardan ayrılır. Bunlarda esas kazan kısmı özellikle çok büyük su perdelerinden oluşur ve sıcak gazların geçtiği buharlaştırıcı boru demetleri kızdırıcılara ve reküperatörlere göre nispeten küçültülmüştür.

Kazanların çoğunda su ve buhar dolaşımı doğal olarak sağlanır. Sıcaklığı daha düşük olan su daha az ısıtılan borulardan aşağıya iner ve su ya da su ve buhar karışımı daha fazla ısınım alan ya da sıcak gazlarla yalanan ekranlardan ya da boru demetlerinden yukarıya çıkar. Bazı buhar üreteçlerinde pompa ile sağlanan zorlu dolaşım kullanılır.

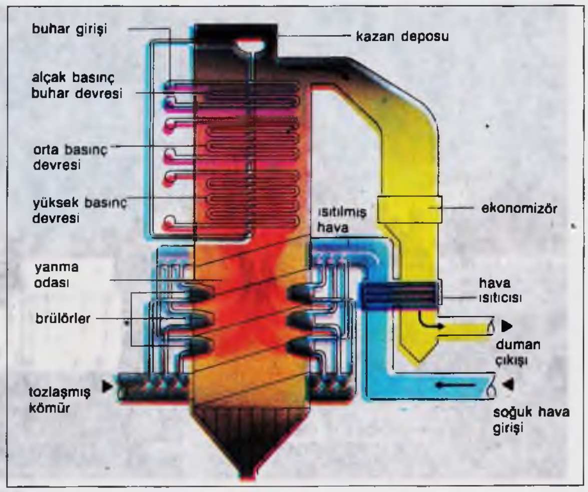
Tarihi bakımdan en önemli kazanlar arasında bulunan lokomotif kazanları genellikle üç kısımdan oluşur: ateş kutusu içerisine yerleştirilen ocak, boru demeti ve duman kutusu. Ocak ve duman kutusu birbirleriyle gergi çubukları ve antrtuvazlarla bağlanmıştır. Daha modern lokomotiflerde silindirik (Crampton) ya da düz (Belpaire) tavanlı ocak, bazen buharlaşmanın önemli olduğu ocak tavanına doğru kuvvetli bir su dolaşımı oluşturan boru kemerleri ya da Nicholson sifonları bulunan, kemerli bir yanma odası ile uzatılmıştır. Boru demeti, içlerine kızdırıcılar ve küçük çaplı borular yerleştirilen büyük çaplı borular içerir. Buhar, silindirik gövdenin üzerinde bulunan buhar domundan, regülatör supabı ya da çekmecesi aracılığı ile önce bir kızdırıcı kolektörüne, sonra silindirlere gönderilir. Duman kutusu içerisinde bulunan eksoz borusunun silindirlerden gelen genleşmiş buharın etkisiyle meydana getirdiği çekme duman gazlarının bacaya sürüklenmesini sağlar.

• *Kazan dairesi*'nin boyutları, içerisine yerleştirilecek olan kazanların hacmine ve sayısına göre değişir. Kazanlar önden besleniyorsa ön taraflarında kazanın derinliğinin birbuçuk katı kadar bir alanın bırakılması zorunludur. Üstten besleme halinde tavan yüksekliği kazanların yüksekliğinden 1,802 m daha büyük olmalıdır. Bundan başka kazanların arka yüzleri ile duvarlar arasında ve kazanların kendi aralarında serbest dolaşımı sağlamaya yeter miktarda ara bırakılmalıdır. Kazan gövdesinin etrafında yer, su geçirmeyen ve yanmayan malzemelerden yapılmış bir döşeme ile kaplanmalıdır. Yıkama ve boşaltma sularının akabilmesi için yer, bir pis su çukuruna doğru meyilli yapılmalıdır. Kazanlar yaklaşık 15 cm'lik taş zemin üzerine yerleştirilmelidir. Temiz havanın girmesi ve kirli havanın boşaltılması için etkin bir havalandırma öngörülmelidir. Taze hava getiren kanallar, olabiliyorsa, kazan dairesinin altına erişmelidir.

—Tar. Hacı Bektaş Veli'nin ocağa armağan ettiğine ve durduğu yerden kaldırılıp da yerine bir kova su dökülecek olursa dünyanın altının üstüne geleceğine inanılan bu kazana sığınan suçlular, ocağın korumasına girmiş sayıldıkları için kimseye teslim edilmezlerdi. Ayrıca, her ortanın içinde yemek pişirilen birkaç bakır kazan bulunur, bunlar da yeniçerilerce kutsal sayılırlardı. Kendilerine ilişkin herhangi bir sorunu konuşmak için ortalarında toplandıkları zaman bunların çevresinde oturan yeniçeriler, bir nedenle ayaklandıklarında kazanlarını kaldırarak Et meydanı'na çıkarırlar, buna da "kazan kaldırmak" denirdi. Bu kazan kaldırma sonunda bir padişah (Osman II) ve birçok sadrazam yaşamını yitirdi. Savaşlarda düşman eline geçmemesine büyük özen gösterilen kazanlar, bayrak ve nişanlardan bile önemli tutulurdu.

KAZAN, Rusya Federasyonu'na bağlı Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti; 1 094 000 nüf. (1989). Demiryolunun ırmağı aştığı noktada, Volga yöresindeki maden yataklarını merkez bölgeye bağlayan petrol (petrol rafinerisi) ve doğal gaz boru hatlarının geçtiği yerde bir ulaşım kavşağı olan Kazan'da, kimya (yapay kauçuk) ve makine sanayileri gelişmiştir. Volga ülkelerinin en büyük kültür merkezlerinden biridir (üniversite).

• TARİH. Bulgar Türkleri'nin bir ticaret merkezi olarak kurdukları (VII. yy.) Bulgarya kentini, Bulgar devletini ortadan kaldıran Batu Han komutasındaki moğol ordusu yakıp yıktı ve yerle bir etti (1237). Altınordu devleti kurulduktan sonra, Batu Han'dan yarlığ alarak varlığını sürdüren özerk yönetimli Bulgar Hanlığı, Bulgarya kentini yeniden kurup eski durumuna getirdi (1257). Ancak, önce kendisine başkaldıran Bulgarlar'ın üzerine yürüyen altınordu hanı Polat Timur'un (1361), sonra altınordu hükümdarı Toktamış'a karşı yaptığı sefer sırasında Timur'un (1391) ardından da sürekli akınlar düzenleyen Ruslar'ın (1399) yıktığı kentin yer aldığı konumda, altınordu tahtından indirilen Uluğ Mehmet Han, Kazan Hanlığı'nı ve Kazan şehrini kurdu (1437). Kazan üzerine büyük bir sefer düzenleyen Ruslar, kent halkı tarafından püskürtüldüler (1469). Moskova prensi İvan III yönetiminde savaşı yeniden başlatan Ruslar, kenti başarıyla savunan İbrahim Han karşısında yenilgiye uğrayınca, barışa yanaştılar (1478). İvan III büyük bir orduyla kenti yeniden kuşattı (1487). Şiddetli savunma karşısında yıpranan rus ordusu tam kuşatmayı kaldırırken, Kazan'da rus yanlılarının bir hükümet darbesi yaparak Ali Han'ı tahttan indirmeleri ve kentin kapılarını Ruslar'a açmaları üzerine Kazan, tarihinde ilk kez rus askerlerince işgal edildi (9 temmuz 1487). Böylece rus nüfuzu altına giren Kazan'da Ruslar'a karşı olan düşmanlık giderek artmaya başladı. Sonunda Kırım eski hanlarından Mengli Giray'ın oğlu Sahip Giray, küçük bir kuvvetle kente girip rus muhafızları öldürttü ve Kazan'da duruma egemen oldu (1521). Kenti kuşatan Ruslar, başarısızlığa uğrayınca barış yaparak çekildilerse de (1524) bir süre sonra yeniden Kazan üzerine yürüdüler (1530). Ancak, yine yenildiklerinden, kente karşı ekonomik önlemler alma yolunu seçtiler sonunda çar unvanını alarak Moskova prensliğinin başına geçen İvan IV (Korkunç İvan) [1547], Kazan'ı işgal edip eli silah tutan herkesi kılıçtan geçirdi (2 ekim 1552). Ruslar kentte duruma tam anlamıyla egemen olduk-

Stein İndustries belgesine göre

Havre elektrik santralının kazan işleyiş şeması

B.S.I.

Kazan: kentten ve kremlin'den (arka planda) bir görünüm

B.S.İ.

Kazan kremlini (ortada, Siyumbeki kulesi [XVII. yy.]; solunda, Blagoveşçenskiy sobor katedrali [XVI. yy.])

tan sonra Kazan çevresindeki 40 km'lik bir alandaki tüm Türkler'i çıkardılar. XVIII. yy.'a kadar Rusya'ya bağlı Kazan Hanlığı'nın naiplik merkezi olarak yönetilen kent, 1708'de vilayet konumuna getirilen bölgenin merkezi oldu ve müslümanlar, çariçe Yekaterina II sayesinde dinsel özgürlüklerine yeniden kavuştular. Kazan, 1920'den bu yana Tataristan Özerk Cumhuriyeti'nin başkentidir.

• KÜLTÜR. Kazan'daki rus baskısı dolayısıyla medreseler uzak köylerde kurulmuştu. Bunlar arasında Ücüm, Satış, Kaşgar, Merger, Saba medreseleri ünlüydü. İstanbul, Kahire, Medine vb. medreselerinden yetişmiş mollalar da vardı. Bunlar aracılığıyla Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı hikmet*'i (1166'dan önce) Rabguzi'nin *Kısas-ı enbiya*'sı (1830), Yazıcıoğlu'nun *Muhammediye*'si (1149) gibi din ve tasavvuf yapıtları halk arasında yayılmıştı. Ancak, dinsel dogmalara körü körüne bağlılık, "işan" adı verilen ve keramet sahibi sayılan din adamlarının etkileri, çağdaş yaşama ayak uydurma ve ilerlemeye engel oluşturuyordu. Ebünnasr Kursavi (1765-1813) *El irşad li'l-ibad* adlı arapça yapıtıyla çağın gerisinde kalan görüşlere karşı yeniliğin temsilcisi oldu. Onun yolunda ilerleyen tarihçi Şihabettin Mercani'nin (1818-1889) görüşlerini yaymasında, kendi açtığı medresenin de etkisi görüldü. Öğrencisi Hüseyin Feyzhan (1821-1866), ansiklopedik yayınlarıyla halkın aydınlatılmasında etkili olan Kayyum Nâsıri (1824-1902) yenilik hareketinin öncülerıdir. 1801'den itibaren Kazan'da türkçe kitap yayımı başladı. İlk ürünler arasında dinsel yapıtlar (*Ahmediye, Muhammediye* vb.), halk kitapları (*Seyf ül-mülûk, Dasitan-ı Hatem-i Tay, Ebu Ali Sina hikâyatı, Kırk vezir, Letaif-i Hoca Nasrettin* vb.), tarih kitapları (*Ahval-i Cengiz Han, Şecere-i türki,* Hadi Atlasi'nin *Kazan tarihi* vb.) yer alıyordu. Gaspıralı İsmail (1851-1914) "cedit" adını alan yenilik akımının öncülerindendir. Bu yazarın *Tercümanı anvalı zaman* (1883-1914) gazetesinde savunduğu ilkeler (dilde, fikirde, işte birlik), Kazan'da olduğu gibi, Rusya'nın başka yerlerindeki Türkler için de ortak bir program oluşturdu. Ancak ortak yazı diline karşı, yerel şiveyi savunan ve uygulayanlar (örn. Kayyum Nasırı) da vardı. Kazan edebi diliyle çağdaş ürünler 1886'dan sonra verildi. Bu tarihte Musa Akyiğitzade'nin *Hüsamettin Molla* adlı romanı yayımlandı. Aynı yazarın *Günah-ı kebair* (1889) romanı, Rızaettin bin Fahrettin'in *Selime* (1899), Sadri Maksudi'nin *Maişet* (1900), Ayaz İshaki'nin *Kelepüşçi kız* (1900) romanları; Zakir Bigi'nin *Güzel kız Hatice* (1896) adlı hikâye kitabı, ilk tiyatro oyununu yazan Abdurrahman İlyasi'nin *Biçare kız*'ı (1887), Ali Asgar Kemal'in *Bahtsız yiğit* (1900) gibi oyunları, türlü toplum sorunlarını sergilediler. Seyitgeray Mirza Alkin'in *Kazan muhbiri* (1905-1910) gazetesi çevresinde pek çok aydın toplandı. *Yulduz* (1906-1917), *Vakit* (1906-1918), *Kuyaş* (1912-1918) dergisi vb., etkili basın organları oldular. 1905'ten 1917'ye kadar Rusya'daki bütün Türkler'in siyasal ve kültürel işbirliğini öngören girişimler sürdürüldü. Sovyet devrimi'nden sonra ise, eski Kazan Hanlığı'nın toprakları üzerinde kurulan Tataristan (başkenti Kazan), Başkırdistan, Çuvaşistan Türkleri'nin edebiyatları birbirinden ayrı gelişme yolları izledi.

• GÜZEL SANATLAR. Kazan'ın 7 km dışında Tunç çağı yapıtları ve Demirçağı'na ait mezarlar bulundu. Kentin çevresi 1 800 m uzunluğunda, 8 m genişliğinde ve 5-6,5 m yüksekliğinde, içi kum ve taş doldurulmuş, ahşap bir surla çevriliydi. 13 burçla güçlendirilmiş olan bu surları geniş, derin bir hendek dolanıyordu. Kazan'ın en önemli yapısı, 1555'te inşa edilen kremlindir; yüksek duvarların çevrelediği kremlinin ana kapılarına "kurtarıcı" deniyordu. Kapıların yanında aynı adı taşıyan bir kule yükselir. Blagoveşçenskiy sabor katedrali de (XVI. yy.) kremlinin sınırları içinde yer alır. Kazan'ın en güzel anıtlarından biri 77 m yüksekliğinde, 7 katlı bir kule biçimindeki Siyumbeki minaresi'dir. Muraleyev camisi'ne ait olan minarenin (XVII. yy.) ilk üç katı dört, öteki dört katı sekiz köşelidir. Kentteki camilerin en büyüğü, yanında medresesi de bulunan, sekiz minareli Kulşerif camisi'ydi. Son dönemlere ilişkin türk-islam yapıtları arasında Mercani camisi'yle (1766), daha sonra yapılan Apanay ve Yunus camileri belirtilebilir. Tataristan müzesi'nde, Volga halklarına ilişkin önemli etnografya koleksiyonları, çok sayıda arkeoloji ve sanat yapıtı yer alır.

KAZAN, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe, 21 873 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi, Ankara'nın 32 km kuzeyinde *Kazan* (esk. *Halkavun*), 6 509 nüf. (1990). Tarımsal üretim.

KAZAN, gerçek adıyla **Vatanabe Sadayasu,** japon ressam (Edo 1793-1841). Bunço'nun izleyicisi olan sanatçı, Batı'nın resim ilkelerinin etkisi altında kalarak özgün bir gerçekçilik yarattı ancak, gelenekten de kopmadı (portreler ve çok sayıda kroki). İntihar etti.

Elia **Kazan**

KAZAN (Elia KAZANJOGLOUS, **Elia** — denir), amerikalı sinemacı (İstanbul 1909). Yunanlı bir ailenin çocuğuydu. 1913'te ailesiyle birlikte ABD'ye (New York) göç etti. 1934'te oyuncu olarak tiyatroya başladı ve 1945'e kadar tiyatroda çalıştı. Birçok oyunu sahneye koydu ve 1947'de New York'ta Robert Lewis ve Cheryl Crawford ile birlikte *Actors Studio*'yu kurdu. 1945'te ilk filmi *Bir genç kız yetişiyor*'u (A Tree Grows in Brooklyn), sonra *Geri tepen silah* (Boomerang) [1946], *Namus sözü* (Gentlemen's Agreement) [1947], *Kara damga* (Pinky) [1949], *Sokaklarda panik* (Panic in the Street) [1950], *İhtiras tramvayı* (A Streetcar named Desire) [1951], *Viva Zapata* (1952), *Rıhtımlar üstünde* (On the Waterfront) [1954], *Cennet yolu* (East of Eden) [1955], *Taş Bebek* (Baby Doll) [1956], *A Face in the Crowd* (1957), *Vahşi nehir* (The Wild River) [1960], *Aşk bahçesi* (Splendor in the Grass) [1961], *America, America* (1963), *Kader değişmez* (The Arrangement) [1969], *The Visitors* (1972), *The Last Tycoon* (1976) filmlerini yönetti. Güçlü bir tekniği, keskin bir görüntü sezgisi olan Kazan, manzara ve karakterleri ustalıkla çizmeyi bildi. New York'ta, başta *İhtiras tramvayı* olmak üzere birçok oyunu sahneye koydu. Ayrıca romanlar da yazdı ve otobiyografisini kaleme aldı: *A Life* (Bir yaşam) [1982].

Elia **Kazan**'ın *America, America* (1963) adlı filminden bir sahne

Warner Bros-J.-L. Passek kol.

KAZAN HANLIĞI, başkenti Volga kıyısındaki Kazan olan eski türk-moğol devleti (1437-1556). Kazan Hanlığı'nı kuran altınordu eski hanlarından Uluğ Muhammet (1437), Moskova prensliğine karşı çıktığı seferde rus ordusunu yenilgiye uğratıp prens Vasiliy'i tutsak aldı (1445). Vasiliy'i serbest bırakma karşılığında da, Moskova prensliği sınırları içinde kenti denetlemek amacıyla Kasım* Hanlığı'nı kurdurarak başına oğlu Kasım'ı getirdi. Uluğ Muhammet'in ölümünden (1445) sonra yerine geçen büyük oğlu Mahmut döneminde (1445-1462) içişleri düzene giren Kazan Hanlığı güçlendi. Ardılı olan büyük oğlu Halil, geride çocuk bırakmadan ölünce (1467), kardeşi İbrahim onun dul eşi Nur Sultan ile evlenerek kazan tahtına çıktı. Amcası Kasım Han'la yaptığı taht kavgasından onu yenerek çıkan İbrahim, Kazan üzerine büyük bir sefer düzenleyen Ruslar'ı da püskürttü (1469). Moskova prensi İvan III yönetiminde savaşı yeniden başlatan Ruslar, yine yenildiler (1478). Ancak bundan böyle saldıran taraf olan Ruslar karşısında Kazan Hanlığı sürekli savunmada kadı. 1479'da ölen İbrahim'in ilk karısından Ali, Hudaykul ve Melik Tahir, ikinci eşi Nur Sultan'dan da Mehmet Emin ve Abdüllatif adlı 5 oğlu vardı. Büyük oğlu Ali ardılı olunca (1479), henüz 10 yaşındaki Mehmet Emin'in han olmasını isteyen rus yanlıları, onu Moskova'ya gönderdiler. Küçük oğlu Abdüllatif ile Bahçesaray'a giden Nur Sultan ise, orada Kırım hanı Mengli Giray ile evlendi. Rus yanlıları Ali'yi tahttan indirerek Moskova'da bulunan Mehmet Emin'i getirtip han ilan ettiler (1484). Ali yanlıları, özellikle nogay beyleri, ertesi yıl Ali'nin yeniden kazan tahtına çıkmasını sağladılar (1485). İvan III'ün büyük bir orduyla Kazan'ı kuşatmasından yüreklenen rus yanlılarının bir hükümet darbesi yaparak Ali'yi tahttan indirmeleri ve kentin kapılarını Ruslar'a açmaları üzerine Mehmet Emin yeniden hanlığa getirildi (1487). Ali Han'la ailesi uzak bir bölgeye sürgüne gönderilirken, Kazan Hanlığı da rus korumasına girdi. Ülkenin rus etkisi altına girmesinden hoşlanmayan kazan beylerinden Kel Ahmet, sibir hanı Aybek'in oğlu Mamuk'u Kazan'a çağırdı. Mamuk'un başında bulunduğu kuvvetlerle Kazan'a yaklaşması üzerine Mehmet Emin tahtını bırakıp kaçınca (1495), kazan tahtı Özbekler'in şeybani sülalesine geçti. Ancak, Mamuk'la anlaşmazlığa düşen Kel Ahmet, bir süre sonra Ruslar'la anlaşarak Mamuk'u Kazan'dan uzaklaştırmayı ve tahta da Mehmet Emin'in kardeşi Abdüllatif'i çıkarmayı başardı (1496). Kel Ahmet'in güdümünden kurtulan Abdüllatif Han, bağımsız ve ulusal bir siyaset izlemeye başlayınca (1501), yine Ruslar'la anlaşan Kel Ahmet, onu tahtından indirerek Mehmet Emin'i yeniden han ilan etti (1502). Ancak, rus yanlısı olan Mehmet Emin, bu kez tam anlamıyla değişik bir kimlikte ortaya çıktı. Önce bir bahaneyle Kel Ahmet'i tutuklatıp idam ettirerek onun baskısından kurtuldu. Sonra da ulusal bir siyaset izlemeye başladı. Kazan panayırının açılışında rus tüccarlarının mallarını yağmalattığı gibi, çoğunu da öldürttü (1505). Nogaylar'la güçbirliği yaparak Moskova üzerine yürüdüyse de bir sonuç alamadan dönmek zorunda kaldı (1505).

Ertesi yıl Kazan'a saldıran Ruslar, yenilgiye uğradıklarından ülke topraklarını boşaltıp çekildiler (1506). Çocuğu bulunmayan Mehmet Emin, ağır bir hastalığa tutulunca (1516), Kazanlılar yeniden Abdüllatif' in tahta çıkmasını istediler. Kendilerine düşman olduğu için bunu uygun görmeyen Ruslar, Moskova'da bulunan Abdüllatif'i zehirleterek öldürdüler (1517). Mehmet Emin'in ölümü üzerine (1518) Kazanlılar bu kez de Nur Sultan'ın Mengli Giray' dan olan oğlu Sahip Giray'ın tahta geçmesini istedilerse de Ruslar tüm karşı çıkmalara kulaklarını tıkayarak tam bir rus yanlısı olan kasım hanı Şah Ali'yi kazan tahtına oturttular (1519). Kazan halkı tarafından hiç sevilmeyen Şah Ali, küçük bir kuvvetin başında ansızın Kazan'a giren Sahip Giray'ın önünden kaçarak canını güçlükle kurtarabildi (1521). Rus muhafızları öldürttükten sonra tahta çıkan ve Kazan'da Giray hanedanlığını başlatan Sahip Giray, Uluğ Muhammet soyuna son verdi (1521). Kazan Hanlığı'nda duruma egemen olduktan sonra Ruslar'a karşı sefere çıkan Sahip Giray, Oka ırmağını geçerek rus kuvvetlerini bozan kırım ordusuyla Kolomna'da birleşip Moskova üzerine yürüdü (1522). Moskova'dan kaçan Vasiliy III'ün isteğiyle, Moskova prensinin Kırım hanını metbu tanıması ve her yıl belirli bir vergi ödemesi koşuluyla barış yapıldı. Böylece Ruslar'ın Kazan'daki etkisi sona ererken, bu kez de ülke Kırım Hanlığı'na bağlanmış oldu. Ertesi yıl Kırım hanı Mehmet Giray Nogaylar tarafından öldürülüp de yerine rus yanlısı Saadet Giray geçince (1523), kazan hanı Sahip Giray yeğeni Safa Giray'ı kendi tahtına oturtarak Kırım Hanlığı'nı elde etmek için İstanbul'a gitti (1524). Bu fırsatı kaçırmak istemeyen Ruslar, Kazan Hanlığı'na karşı harekete geçtiler. Ancak, yenilgiyle biten bu sefer sonucunda barışa yanaşan Vasiliy III, Safa Giray'ı kazan hanı olarak tanımak zorunda kaldı (1524). Yeniden Kazan üzerine yürüyen Ruslar, yine yenilince (1530), bu kez hanlığa karşı ekonomik önlemler almaya başladılar, rus tüccarlarının Kazanlılar'la iş yapmalarını yasakladılar. Rus yanlılarının çıkardıkları bir ayaklanma sonunda Safa Giray ailesiyle birlikte kayınpederi olan nogay hanının yanına sığındı (1531). Ruslar'la yapılan görüşmelerden sonra Şah Ali'nin 15 yaşındaki kardeşi Can Ali kazan tahtına çıkarıldı (1531). Nogay beylerinden Yusuf'un kızı Süyümbike ile evlenen Can Ali, bir hükümet darbesi sırasında öldürülünce (1533), Safa Giray geri dönerek ikinci kez kazan tahtına oturdu ve Süyümbike ile de evlendi. Kırım tahtında oturan kazan eski hanı Sahip Giray'ın desteğiyle Novgorod'u alarak (1536) Moskova'ya kadar ilerleyen Safa Giray, Murom yöresine saldırıp burada bazı kaleleri ele geçirdi (1537). Tüm bu başarılara karşın, kışkırtılan rus yanlıları hanlığın çeşitli yerlerinde karışıklıklar çıkardılar. Bu durumdan yararlanarak Kazan Hanlığı'nın üzerine yürüyen Ruslar (1545), savaşı yitirdilerse de patlak veren bir ayaklanma sonunda Safa Giray tahttan indirildi, Kazan kentindeki birçok kırımlı da öldürüldü (1546). Safa Giray yine nogay hanının yanına kaçarken, Şah Ali de ikinci kez kazan tahtına çıktı (1546). Ancak, Nogaylar'dan sağladığı yardım kuvvetleriyle geri dönen Safa Giray, tahtını üçüncü kez ele geçirince, hanlığı yalnız bir ay süren Şah Ali yeniden Rusya'ya kaçtı. Kendisine karşı çıkan beylerin çoğunu öldürten Safa Giray, bazısının da Moskova'ya kaçmasına yol açtı. Safa Giray'ın vakitsiz ölümü üzerine (1549), Süyümbike'den olan henüz 3 yaşındaki oğlu Ötemiş, kazan tahtına çıkarıldı ve Süyümbike de naip sıfatıyla yönetimi ele aldı. Öte yandan, çar unvanını alarak Moskova prensliğinin başına geçen İvan IV (Korkunç İvan) [1547], Kazan kentini savaş yoluyla düşüremeyeceğini anladığından, yine ekonomik önlemlere yöneldi. Önce Züye çayının Volga (İdil) ırmağına döküldüğü yerde Züye adlı bir kale yaptırarak burada bir dayanak noktası oluşturdu. Sonra Kazan'ı her yandan ablukaya almakla kentin ticaret yaşamını felce uğrattı (1550). Bunun üzerine rus yanlıları çarla görüşme yapılması için hanlık yetkililerini sıkıştırmaya başladılar. Sonuçta Moskova'ya gönderilen heyet, Şah Ali'nin yeniden kazan hanı olmasını, kazan ülkesinin yarısını oluşturan Volga'nın sağ yakasının Moskova prensliğine bırakılmasını ve Süyümbüke ile Ötemiş'in kendisine teslimini isteyen İvan IV' ün tüm isteklerini kabul etti. Böylece Süyümbike ile Ötemiş Ruslar'a teslim edilirken, Şah Ali de rus askerlerinin korumasında Kazan'a gelerek üçüncü kez tahta çıktı (1551). Ancak, kazan halkının ona beslediği büyük nefreti algılayan Ruslar' ın buyruğuyla tahttan çekilen Şah Ali, yeniden Moskova'ya döndü (1552). Ülkelerini savunmaya karar veren kazanlı yurtseverler, Astarhan sülalesinden Yadigar Muhammet'i çağırarak tahta çıkardılar. Çoktandır böyle bir bahane bekleyen Korkunç İvan, büyük bir orduyla Kazan Hanlığı üzerine yürüdü ve iki buçuk aylık bir kuşatmadan sonra Kazan kentini aldı (2 ekim 1552). Ancak, Kazan'ın elden çıkmasıyla savaşım sona ermedi. Direniş hareketinin başına geçen ve Volga kıyısındaki Çalım kalesini kendisine merkez yapan Mamış Berdi Bey, Süyümbike'nin kardeşi olan nogay sülalesinden Ali Ekrem Bey'i hanlığa çağırdı. Ancak, Çalım kalesinin düşmesi, son kazan hanı Ali Ekrem Bey'in bir savaş sırasında şehit olması ve Mamış Berdi'nin tutsak alınarak Moskova'da idam edilmesi üzerine direniş sona erince, İvan IV tarafından ortadan kaldırılan Kazan Hanlığı'nın toprakları Rusya'ya katıldı (1556). [→ Kayn.]

KAZANCAKİS (Nikos), yunanlı yazar (Kandiye 1883 - Freiburg im Breisgau yakınında 1957), yeni yunan edebiyatını kuran büyük yazarlardan biri. Atina'da hukuk öğrenimi gördükten sonra Paris'e yerleşerek, zamanını felsefe öğrenmek, yabancı düşünürlerden çeviriler yapmak ve yazı yazmakla geçirdi. Balkan savaşlarına (1912-1915) gönüllü olarak katıldı. Bir süre Aynaroz dağında inzivaya çekildikten sonra, şair Sikelianos ile birlikte Yunanistan'ı gezdi. 1918-1922 arasında, tezine konu olarak aldığı Nietzsche'nin güzergâhını izleyerek Almanya'yı dolaştı; Berlin' de kaldığı sırada marxçı çevrelerle ilişki kurdu. 1924'te, *Odysseia*'yı yazmaya başladı. Bu yapıt, İthake'ye dönen Odysseus'un bir daha geri dönmemek üzere yeniden yola çıkmaya karar vermesiyle başlıyordu. Rusya'ya yaptığı iki geziden (1925 ve 1927) sonra, gezi notlarını 1928'de yazdığı bir kitapta toplayarak Sovyetler'in gerçekleştirdiği işler karşısında duyduğu hayranlığı dile getirdi. Yolculukları sırasında Avrupa'dan Uzakdoğu'ya kadar uzandı. İkinci Dünya savaşı'nın ilk altı ayını İngiltere'de geçirdikten sonra, işgal döneminin sonuna kadar Aighina adasında kaldı. 1945'te Sosyalist işçi birliği'ni kurdu ve hükümette görev aldı. Kazancakis, şiirlerinde (*Ophis kai Krino*, 1906; *Odysseia*, 1938), denemelerinde (*Taksideuontas*, 1937), dramlarında (*Nikephoros Phokas*, 1927; *Odysseus*, 1938; *Khristos*, 1928) ve romanlarında (*Aleksi Zorba*, 1946; *Yeniden çarmıha gerilen İsa*, [O Khristos ksanastauronetai], 1954; *O Phtokhulis tu Theu*, 1956), modern ve evrensel bir bilgeliği tanımlamak amacıyla antikçağ temalarıyla halk edebiyatı temalarını kullandı. Ayrıca *İlyada*'nın bir çevirisini de (1955) yaptı. 1936'da fransızca olarak yazdığı ve 1959'da yayımlanan *le Jardin des rochers* adlı kitabı, aynı zamanda hem bir roman, hem de bir gezi güncesidir.

KAZANCI sıf. ve a. **1.** Kazan yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Kazanı ateşleyen kimse; ateşçi.
—Müz. *Kazancılar düyeği*, eskiden, bakırcıların kazan döverken, işin sıkıcılığını gidermek amacıyla çekiç vuruşlarına verdikleri ritim. (Düyek usulünün velveleli bir türevi olduğu için böyle adlandırılmıştır.)
—Tasav. *Kazancı dede*, mevlevi tekkelerinde aşçı dedenin yardımcısı mutfak görevlisi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kazancı postu*, aşçı dedenin oturduğu post. (Beyaz renkte olan bu post, mutfakta kazanın karşısına serilirdi.)
—ANSİKL. Kazancı dede, yemek pişirmenin dışında gündüzleri mutfakta canlar ile söyleşir, onları eğitmeye, tasavvuf kuralları hakkında uyarmaya çalışırdı. Tarikata girmek isteyen, önce ona başvurarak bu isteğini "Soyunacağım" diyerek dile getirir; kazancı dede de "dervişlik çetindir, güç iştir, demir leblebi, ateşten gömlektir. Çileyi kırmak kötüdür. Horlanmak, döğülmek, aç kalmak, haksız söz işitmek dervişin alın yazısıdır. Ölmeden ölmektir dervişlik; bunlara katlanmayı göze alıyorsan gir" diye yanıt verirdi. Şeyh izin verdikten sonra bu zorluklara katlanmaya razı olanların ikrarını alırdı.

KAZANCI, Karaman'ın Ermenek ilçesine bağlı bucak, 8 474 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Kazancı*, 2 807 nüf. (1990).

KAZANCI (Mazhar), **Mazhar Hoca** da denir, türk sporcu ve yönetici (Maraş 1876 - İstanbul 1957). Harbiye'yi bitirdikten sonra beden eğitiminin ve "alman jimnastiği" de denilen aletli jimnastiğin Türkiye'deki öncülerinden oldu. Beşiktaş jimnastik kulübü'nün kurucuları arasında yer aldı. Eskrim, halter ve binicilik sporlarında da ünlendi. Beden eğitimi öğretmeni olarak görev yaptı. Beden terbiyesi merkez danışma kurulu üyeliğinde bulundu. İdman cemiyetleri ittifakı tarafından kendisine ilk "Türkiye jimnastik şampiyonu" unvanı verildi.

KAZANCIGİL (Tevfik Remzi), türk hekim (İstanbul 1894 -*ay.y.* 1969). Darülfünun tıp fakültesi'ni bitirerek askeri tabip oldu (1918). Cenevre Üniversitesi tıp fakültesi kadındoğum kliniği'nde çalıştı. Almanya'da Dresden Üniversitesi'nde çağdaş jinekoloji ve doğum bilgisini genişletti. Türkiye'ye döndükten (1924) sonra girdiği İstanbul Üniversitesi tıp fakültesi'nde ordinaryüs profesörlüğe kadar yükseldi (1948). 27 Mayıs 1960'tan sonra 147 öğretim üyesi ile birlikte üniversiteden uzaklaştırıldı.
Fransa'da yayımlanan *Diagnostic histo -pathologique en gynécologie* (Paris, 1952) adlı yapıtı ile Fransız tıp akademisi ödülü'nü kazandı. Başlıca yapıtları: *Nisaiye ve viladiyede usul-i muayene* (1928), *Ameliyat-ı viladiye* (1928), *Kanserin küri oterapisi* (1929), *Spor ve kadın* (1932), *Tıp fakültesi ıslahatı münasebeti ile* (1933), *Doğum bilgisi* (1948), *Jinekolojide histo -patolojik teşhis atlası* (1951), *Üniversitelerimiz* (1956), *Kadında kısırlık teşhis ve tedavi usulleri* (1958).

Nikos Kazancakis

KAZANCILIK a. Kazan üreten kimsenin mesleği, kazan üretimi.
—ANSİKL. Kazancılıkta uygulanan başlıca işler şunlardır: metal levhaları markalama, makasla kesme, kesme, düzleme, bükme, katlama, zımbalama, soğuk çekme, kıvırma, sıvama ve kenetleme.

KAZANÇ a. **1.** Satılan bir mal, verilen bir hizmet karşılığında elde edilen gelir; emek karşılığında alınan para: *Bu satıştan sağladığı kazanç milyonları buldu. Aylık kazancınız ne kadar?* **—2.** Elde edilen çıkar, yarar; kâr: *Böyle davranmakla kazancın ne oldu?* **—3.** Belirli bir alanda yeteneğiyle kendini kanıtlayacağı düşünülen kimse: *Bu genç sinemamız için büyük kazançtır.*
—Elektroakust., Elektron. ve Telekom. *Kazanç eğrisi*, f frekansına ya da $\omega = 2\pi f$ açısal frekansına bağlı olarak, genellikle desibel cinsinden verilen, bir doğrusal öğenin kazanç değişimini gösteren eğri. ‖ *Bir antenin göreli kazancı*, bir antenin doğrultuya bağlı olarak ışıma şiddetinin, aynı güçle beslenen bir referans anteninin ve-

rebileceği en büyük ışıma şiddetine oranı. (En sık kullanılan referans anten, ortasından beslenen yarım-dalga boyunda iletken bir telden yapılan yarı-dalga antenidir.) || *Bir antenin (izotrop) kazancı,* bir antenin doğrultuya bağlı olarak ışıma yeğinliği ile bu antenin kendisine verilen gücü eşit olarak bütün yönlere ışıması durumunda meydana gelecek ışıma yeğinliği arasındaki oran. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Güç kazancı,* iki gücün ya da doğrudan güç ile ilişkili aynı türden fiziksel bir büyüklüğün iki değerinin genellikle desibel ile belirlenen oranı; bu iki büyüklük bir elektrik devresinin ya da aygıtının girişine ve çıkışına ya da bir iletim yolunun düğüm ve karın noktalarına karşı düşer. (Güç kazancı 1'den küçükse, logaritması negatif olduğuna göre bir zayıflama sözkonusudur. İncelenen büyüklük, güce bir değişmez bağıntıyla doğrudan bağlı değilse büyüklüğün iki değeri arasındaki oranın ifadesi ek açıklamalarla desteklenmelidir; örneğin fiziksel büyüklük, bir akım ya da gerilim olduğunda, giriş ve çıkış empedanslarının oranı özellikle belirtilmelidir) ||*Karmaşık eşdeğer kazanç,* zamanla değişmeyen ve doğrusal olmayan bir öğeye ilişkin genliğin karmaşık fonksiyonu; fonksiyonun mutlak değeri ve açısı, sırasıyla sürekli sinüzoidal halde, giriş işareti ile doğrusal olmayan öğenin çıkış işaretindeki temel bileşenin genliklerinin oranına ve faz kaymasına eşittir. (Histerezisi olmayan öğeler için faz kayması sıfır, eşdeğer kazanç da gerçektir.) ||*Otomatik kazanç ayarı,* bir radyo alıcısında, giriş işaretinin değerinde büyük değişimlere rağmen, çıkış işaretinin aşağı yukarı aynı düzeyde kalmasını sağlayacak biçimde kazancı ayarlayan düzenek.

—Psikan. Belirti oluşmasının, bireye, çatışmalı bir durumun yol açtığı gerginlikleri, haz ilkesine uygun olarak azaltma olanağı verdiği yolundaki genel düşünce. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Elektroakust., Elektron. ve Telekom. Bir antenin izotrop kazancı, ideal izotrop antene göre bir antenin yönlendirme özelliklerini gösterir Kazanç, ışıyan gücün en büyük bölümünün toplandığı temel kulakçıklar diye adlandırılan bir ya da birkaç demetin ekseninde en yüksektir. Öncekilerden çok daha az ışımayla ayrılan diğer kulakçıklara ikincil kulakçıklar denir; tümüyle yok edilemezler ve genellikle azaltılması gereken kötü etkileri vardır. Kimi uygulamalarda, özellikle hava ulaşımı ya da uzay incelemeleri için, temel kulakçıklara matematiksel olarak önceden tanımlanmış biçimler vermek mümkündür.

—Psikan. S. Freud, 1905'te yayımladığı *Krankengeschichten* (Beş psikanaliz) içinde yer alan Dora vakası üzerine 1923'te kaleme aldığı bi notta, "hastalığın nedeni belli bir kazanç sağlamak niyetinden başka bir şey değildir" diye yazıyor ve birincil kazancı da, "ilkin bir çaba tasarrufu sağladığı" ölçüde, "ruhsal bir çatışma durumunda en uygun çözüm" olarak betimliyordu. Örneğin, hastanın kendi çevresiyle olan bağlantılarının hasta yararına değişmesi gibi dış etkenlerin, hastalığın birincil kazancı içine girdiklerini belirtiyordu. Hastalığın ikincil kazancı 1926'da, *Hemmung, Symptom und Angst* (Ketleme, belirti ve boğuntu) adlı yapıtta, ben'in yerleşmiş bir hastalıkla uyuşma çabası olarak, ben'in bütünleşme yeteneklerini harekete geçiren çaba olarak betimlendi. "Ben, hangi biçimde olursa olsun belirtiyle ilişki kurmak ve bu türlü ilişkilerle onu kendi örgütüne katmak için ortaya çıkabilecek bütün olanaklardan yararlanarak, belirtinin yabancı ve yalıtık niteliğini ortadan kaldırmaya çalışır." Bundan dolayı ben, dış dünyaya olduğu gibi, belirtilere de kendini uyarlar. Ama bu çabasında başarılı olamaz, çünkü belirti, bastırılmış dürtüsel devinimin yerini aldığı için ben'i sürekli olarak savunmaya zorlar. O halde ikincil kazanç, dayanıksız bir kazanç olarak görünür.

KAZANÇLI sıf. **1.** Bir şeyde kazanmış olan: *Oyunda en çok o kazançlıydı.* **—2.** Küçümsenmeyecek ölçüde kâr getiren: *Kazançlı bir iş.* **—3.** Kazanan, yarar, çıkar sağlayan kimse için kullanılır: *Bu işte sen kazançlısın.* **—4.** *(Bir işten) kazançlı çıkmak,* ondan kazanç, kâr, yarar elde etmek: *Bizim ürünlerimizi alırsanız, kazançlı çıkarsınız.*

KAZANÇSIZ sıf. Kâr, kazanç getirmeyen iş için kullanılır.

KAZANDIRICI sıf. Kazandırmak işini yapan, kazandıran.

—Huk. *Kazandırıcı işlem,* bir kişinin mal varlığını çoğaltıcı işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Kazandırıcı zamanaşımı* → ZAMANAŞIMI.

—ANSİKL. Huk. Kazandırıcı işlemle bir kişi, başka bir kişinin mal varlığını çoğaltır. Bu çoğaltma, mal varlığının artması biçiminde olabileceği gibi, azalmasına engel olma biçiminde de olabilir. Kazandırıcı işlemlerin çoğu, mülkiyetin devrinde ve bir haktan vazgeçmede olduğu gibi, tasarruf işlemidir. Bunun dışında, bu işlemler borçlandırıcı bir işlem ya da maddi bir eylem sonucuna dayalı kazandırma biçiminde de görülebilir. Hangi biçimde olursa olsun her kazandırıcı işlem, bir hukuki nedene dayanır. Bu hukuki nedenlerden başlıcaları şunlardır: 1. ifa nedeni (kazandırıcı işlemin amacı, kazandıranın ya da üçüncü kişinin borcunu yerine getirmekse ifa nedeni sözkonusudur [causa solvendi]); 2. alacak nedeni (kazandıran, uğradığı parasal kaybın karşılığında bir hak ya da yarar elde edecekse alacak nedeni sözkonusu olur [causa credendi]); 3. bağışlama nedeni (kazandırma, karşı yanın mal varlığını karşılıksız çoğaltmak amacıyla yapılmışsa, işlem bağışlama nedenine dayalıdır [causa donandi]). Kazandırıcı işlemlere uygulanacak kurallar işlemin hukuki nedenine göre saptanır.

KAZANDIRMA a. Kazandırmak eylemi.

KAZANDIRMAK → KAZANMAK.

KAZANDİBİ a. Mutf. Muhallebinin dibini tutturup kızartarak yapılan sütlü tatlı. (Süt, şeker, nişasta ve pirinç unuyla hazırlanan muhallebi piştikten sonra bir süre soğumaya bırakılır. Bir tepsiye pudra şekeri serpilip muhallebi henüz katılaşmadan bu tepsiye yayılır. Ateş üzerinde sık sık çevrilerek dibinin kızarması sağlanır. Kızardıktan sonra soğumaya bırakılır.)

KAZANILMAK → KAZANMAK.

KAZANIM a. **1.** Kazanmak eylemi. **—2.** Eylemlerle, sendikal ya da siyasi mücadeleyle, çalışmayla vb. elde edilen üstünlük, ayrıcalık, deneyim, hak, vb.

KAZANKAYA, Yozgat'ın Çekerek ilçesi Aydıncık bucağına bağlı belde; 4 389 nüf. (1990). Belediye. Köyün yakınında kayalık bir alanda ortaya çıkarılan ve geçici olarak kullanıldığı anlaşılan bir mezarlık, yöredeki hitit varlığının (İ.Ö. 1650'ler) kanıtıdır. Kaçak kazılardan zarar gören mezarlıkta seramikler ve tunç bir iğne ele geçmiştir.

KAZANLI, İçel'in merkez ilçesine bağlı bucak; 19 247 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Kazanlı,* 8 055 nüf. (1990).

KAZANLIK a. Kazanların konduğu yer.

—Tasav. Mevlevi tekkelerinde mutfağın altında, lokma kazanının bulunduğu, bazen suçluların hapsedildikleri bodruma verilen ad.

KAZANLIK → KIZANLIK.

KAZANMA a. Kazanmak eylemi.

—Huk. → İKTİSAT.

KAZANMAK g. f. **1.** *(Tümleç +) bir şey kazanmak, para kazanmak,* herhangi bir işlem karşılığında eline para geçmek: *Eski elbiselerini satarak 50 000 lira kazandı.* **—2.** *Bir para tutarı kazanmak,* bir iş, bir emek karşılığında para almak: *Ayda ne kadar kazanıyorsunuz? Burada eskisinin iki katı kazanacaksınız.* **—3.** *Bir şeyden para kazanmak,* ondan kâr elde etmek: *Bir halıdan 100 000 lira kazanıyor.* **—4.** *Bir sınavı, bir davayı vb. kazanmak,* olumlu bir sonuç elde etmek, onda başarılı olmak, başarı sağlamak: *Sınavı kazandığına göre işe yakında başlarsın. Burs kazanmak.* **—5.** *Bir okulu kazanmak,* gerekli sınavları vererek oraya girmeyi başarmak: *Üniversiteyi kazanmak.* **—6.** *Bir ikramiye, bir ödül vb. kazanmak,* bir ikramiyeyi, bir ödülü bir yarışmanın, bir oyunun sonunda karşılık olarak ya da şans eseri elde etmek; bir şey sözkonusuysa, sahibinin, yaratıcısının ikramiye, ödül vb. elde etmesine neden olmak: *Edebiyat dalında birincilik ödülünü kazanan roman, romancı. Beş milyar lirayı 1013987 numaralı bilet kazandı.* **—7.** *Bir kimsenin sevgisini, beğenisini vb. kazanmak,* onun sempatisini toplamak, onu kendine bağlamak, kendisini ona beğendirmeyi başarmak: *Karşıtlarının bile takdirini kazanmak. İnceliğiyle herkesin sevgisini, saygısını kazanmak.* **—8.** *Bir şeyden kazanmak, bir şey (nicelik, zaman, mekân vb.) kazanmak,* onu harcamamak, tasarruf etmek: *Yakıttan kazanmak. Dolapları duvar içine yerleştirerek yer kazanmak. Otoyoldan giderseniz, en az bir saat kazanırsınız.* **—9.** *Bir oyunu, bir yarışmayı, bir mücadeleyi vb. kazanmak,* ödülü, ikramiyeyi ya da zaferi elde etmek; galip gelmek, yenmek: *Tavlada kim kazandı? Bir yarışı, bir maçı kazanmak. Seçimleri kazanmak. Savaşı kazanmak.* **—10.** *Bir kimseyi kazanmak,* onu kendi tarafına çekmek; olumlu bir yönde gelişmesini sağlamak: *Yeni taraftarlar kazanmak. Bir öğrenciyi kazanmaya çalışmak.* **—11.** *Bir nitelik, bir bilgi, bir beceri vb. kazanmak,* kişisel bir çaba göstererek, çoğu zaman da araştırarak, alıştırmalar yaparak vb. onları elde etmek: *Yapa yapa ustalık kazanmak. İyi alışkanlıklar kazanmak.* **—12.** *Bir nitelik, bir değer kazanmak,* daha yüksek bir değere ulaşmak: *Değer kazanan hisse senetleri. Giderek önem kazanan bir meslek. İki puan kazanmak.* **—13.** *Bir dost, bir arkadaş kazanmak,* genellikle karmaşık ya da güç bir durumun ardından yeni bir arkadaş, dost vb. edinmek: *Parasal bakımdan çok şey yitirdim, ama gerçek bir arkadaş kazandım.* **—14.** Bir şeyden, bir şey yapmaktan bir üstünlük elde etmek: *Böyle davranarak ne kazanacaksın ki? Bu uygulamadan hiçbir şey kazanmadım.* **—15.** *Bir hastalık vb. kazanmak,* ona yakalanmak: *Bu izbe yerde oturmaya devam edersen daha çok hastalık kazanırsın.* **—16.** *Toprak kazanmak,* bir başka ülkeye ait toprakları ele geçirmek, fethetmek: *Bu savaşta kazandıkları topraklardan bir süre sonra çekilmek zorunda kaldılar.* **—17.** *Denizden toprak kazanmak,* denizi doldurarak eldeki araziyi genişletmek: *Denizden kazandıkları topraklarda artık tarım yapıyorlar.*

—Oy. *Kaybedenin kazanmasına oynamak,* oyunun olağan kurallarına göre kaybetmiş olanın, oyunu kazanmış olarak kabul edileceğine karar vermek.

◆ gçz. f. **1.** *Bir şeyde kazanmak,* onda galip olmak, zafere ulaşmak: *Bir yarışmada, bir seçimde kazanmak. Kumarda kazanan aşkta kaybeder.* **—2.** Bir kimseye üstün gelmek, özellikle de bir tartışmada diğerlerinin karşı çıkmasına, direnç göstermesine karşın istediğini elde etmek: *Haberin olsun, kendimi savunmayı bilirim, bu oyunda kazanan sen olmayacaksın. Peki, sen kazandın, dediğin gibi olsun. Hiçbir zaman pes etmez, hep kazanmak ister.* **—3.** Bir avantaj sağlamak: *Kazanmak istiyorsanız bize gelin. Buradan alışveriş edin, kazanacaksınız.* **—4.** *Kazandın!,* istediğini elde ettin.

—Oy. *Kazanan numaralar,* tombala ve bazı oyunlarda çekiliş sonucu çıkan numaralar.

◆ **kazandırmak** ettirg. f. **1.** *(Bir kimseye) bir şey kazandırmak,* onu bir kimsenin elde etmesini, edinmesini vb. sağlamak:

Bu önerim sana epey para kazandırabilir. Kitap okuman sana çok şey kazandırır. Başarılı çalışmaları ona herkesin sevgisini kazandırmıştı. **—2.** *Bir şeyden kazandırmak*, o şeyden tasarruf edilmesini sağlamak: *Zamandan, paradan kazandırmak. Yakıttan kazandıran bir uygulama.* **—3.** *Bir kimseyi bir topluluğa kazandırmak*, onu bir topluluğun içine katmak, o toplum içinde var olmasını sağlamak: *Bir suçluyu topluma kazandırmak. Bu insanları ülkemize kazandırmalıyız.* **—4.** *Bir dil yapıtını, bir sanat yapıtını bir dile, başka bir alana kazandırmak*, onu başka bir dile, başka bir alana aktarmak: *Bu yapıtı türkçeye kazandırmalıyız. Bir romanı sinemaya kazandırmak.*

◆ **kazanılmak** edilg.f. **1.** Kazanmak eylemine konu olmak. **—2.** Bir kazanç, bir kâr, bir üstünlük vb. elde edilmek: *Para, dostluk öyle kolay kazanılmaz.* **—3.** Başarılmak: *Hiç de kolay kazanılamayacak bir yarış.* **—4.** *Kazanılmış hak*, bir kimseye ait olduğu kabul edilen hak: *Kazanılmış hakların korunması.*

—Huk. *Kazanılmış hak* → MÜKTESEP HAK.

—Isıt. havld. *Kazanılan ısı*, bireylerle, doğal ya da yapay aydınlatmayla, pişirmeyle vb. mekânların parasız ısıtılmasına bağlı olan ve buna denk düşen bilançolarda ortaya çıkan enerji.

KAZANTAŞI a. Isıbil. İçinde, kimi tuzlar içeren bir suyun dolaştırıldığı ya da kaynatıldığı boruların, kazanların vb. iç çeperlerinde oluşan ve güçlü bir biçimde yapışan katı çökelti.

KAZARA be. (ar. *ḳażarā*). **1.** Kaza ile, yanlışlıkla: *Vazoyu kazara kırdım.* **—2.** Rastlantı sonucu olarak; tesadüfen: *Kazara buradan geçerseniz bize de uğrayın.*

KAZASIZ sıf. ve be. Kazaya uğramadan (*belasız* ile birlikte): *Kazasız belasız yerimize vardık.*

KAZASKA a. (rusça sözc.). Erkeklerin oynadığı bir kazak halk oyunu. (Oyuncuların teker teker sergiledikleri, ayak figürlerine dayanan bir beceri oyunudur. Artvin, Kars ve çevresinde de oynanmaktadır.)

KAZASKER a. (ar. *ḳāżī* ve *ʿasker*'den *ḳāżī-ʿasker*). Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda başlangıçta ordu ile ilgili davalara bakan, daha sonra tüm osmanlı adliye örgütünün başı olan görevli.

—Mutf. *Kazasker lokması* → LOKMA.

—ANSİKL. İslam tarihinde ordu içindeki davaları çözmek üzere ilk kadının Selahattin Eyyubi tarafından atandığı sanılmaktadır. Eyyubiler'den sonra kurulan hemen bütün islam devletlerinde böyle bir kadıya rastlanır. Mısır memluk ordusu içinde maliki, şafii, hanefi mezheplerinden olmak üzere üç kazasker görülür, Anadolu Selçukluları'nda "kadileşker", Karamanoğulları beyliğinde "kazasker", Akkoyunlular'da "kadi-i maasker" unvanlı kadılar bulunuyordu.

Osmanlı devletinde, başlangıçta böyle bir makam yoktu. Osmanlı tarihinde ilk kazasker, Çandarlı Kara Halil Efendi'dir (1362/1363). Osmanlı devlet örgütünde 1481 yılına kadar tek bir kazasker varken, 1481 yılında Anadolu ve Rumeli kazaskerliği olmak üzere iki kazaskerlik oluşturuldu. Yavuz Sultan Selim zamanında, 1516 yılında "Arap ve Acem kazaskerliği" unvanı ile, merkezi Diyarbakır olan üçüncü bir kazaskerlik oluşturulduysa da kısa bir süre sonra bu kazaskerlik kaldırıldı ve görevleri Anadolu kazaskerine bırakıldı.

Osmanlı İmparatorluğu'nda kazaskerler, Divanı hümayu'nun doğal üyeleri idiler. Divan toplantılarında sadrazamın sağında otururlar, şeri meseleler hakkında hüküm verirlerdi. Kendi bölgelerinde 150 akçelik kadılıklara ve kırkar akçelik müderrisliklere atama yapmak, kazaskerlerin yetkisindeydi. Daha yukarı kadılıklar (mevleviyet) ile kırk akçelikten yüksek müderrisliklere ancak sadrazamla görüştükten sonra atama yapabilirlerdi. Ancak XVI. yy. sonlarından başlayarak, yüksek rütbeli ilmiye görevlilerini atama yetkisi şeyhülislamlara geçti.

Anadolu kazaskeri, Rumeli kazaskerinden daha aşağı rütbede kabul edilir ve divan toplantılarında Rumeli kazaskerinin alt yanında otururdu. Divanı hümayun toplantılarında şeri ve hukuki davalarda asıl karar veren, Rumeli kazaskeri idi. Anadolu kazaskeri ancak kendisine söz verilirse görüşünü açıklayabilir, ancak sadrazam izin verirse tek başına da dava dinleyebilirdi. Divan toplantılarından sonra kazaskerler padişah tarafından huzura kabul edilirler, yaptıkları işler ile "akdiye defterleri"nde isimleri yazılı kadıların atanmalarını arz ederler ve padişahın onayını alırlardı. Padişahlar sefere katıldıkları zaman, kazaskerler de onunla birlikte giderler ve ordudaki davalara bakarlardı. Ancak padişahlar seferlere katılmayı bırakınca kazaskerler de seferlere katılmayı bıraktılar ve yerlerine "ordu kadısı" denilen bir kadı göndermeye başladılar.

Kazaskerler divan toplantılarının dışında kendi konaklarında divan kurup yetki alanlarına giren dava ve işlere bakarlardı.

XVI. yy.'ın ikinci yarısına kadar, genellikle Anadolu payeli İstanbul kadıları Anadolu kazaskeri tayin edilirlerdi. Anadolu kazaskerleri terfi ederlerse Rumeli kazaskeri olurlardı. Kazaskerlik süresi genellikle bir yıldı.

Kazaskerlerin her birinin maiyetinde tezkireci, ruznamçeci, matlapçı, tatbikçi, mektupçu ve kethüda isimli yardımcıları vardı. Bunlardan tezkireci, kazasker kaleminin amiri olup, kadıların tevcih beratları bu kalemden çıkardı. Ruznamçeci, atama ve maaş işleri ile meşgul olan kalemin müdürü idi. Matlapçı, kadıların esamisini matlap denilen deftere yazarak tayin sırası gelenlerin isimlerini ve boş olan kadılıklara yapılacak tayinleri kazaskere arz ederlerdi. Tatbikçi, büyük kadıların mühürlerini yanında bulundurur, bu gibi kadılardan gelen evraktaki mühürle kendi yanında bulundurduğu mührü karşılaştırır, evrakın doğruluğunu kontrol ederdi. Mektupçu, kazaskere ait bütün yazışmaları idare ederdi. Kethüda ise, kazaskerin bütün işlerini, bu arada para işlerini idare ederdi.

XVII. yy.'a kadar kazaskerlerin atanmaları sadrazam arzıyla yapılırken, bu yüzyılda şeyhülislamın arzı ile yapılmaya başlandı. Ancak bu durumda bile sadrazamın onayının alınması gerekirdi. (→ Kayn.)

KAZASKER MUSTAFA İZZET EFENDİ → MUSTAFA İZZET EFENDİ Kazasker.

KAZASKERLİK a. Kur. tar. Kazaskerin görevi ve makamına verilen ad. (→ KAZASKER.)

KAZAYA çoğl. a. (ar. *ḳażiyye*'nin çoğl. *ḳażāyā*). Esk. mant. Tasımlar, kaziyeler: *Kazaya-yı mantıkıye* (mantık tasımları).

KAZAYAĞI a. **1.** Kırlarda yetişen ve körpe iken ıspanak gibi pişirilerek yenebilen otsu bitki. Yaprakları ince uzun saplıdır ve yaprak ayası sapların ucunda, dar ve küçüktür. (Bil. a. *chenopodium;* ıspanakgiller familyası.) **—2.** Terz. Genellikle etek baskılarında uygulanan zikzaklı el dikişi. **—3.** Denizc. Gizleri, yarımserenleri, tenteleri kaldırıp indirmede ve dengede tutmada kullanılan çatal askı. **—4.** Çok kollu çengel. **—5.** Açık turuncu renk.

—Anat. Kavalkemiğinin iç yüzünün üst ucunda terzi kası, ince kas ve yarı kirişşi kas kirişlerinin son bulup yapıştığı yer.

—Bayınd. Bir ırmağın sularını bölmek, bir köprü ayağını ya da başka bir yapıyı buzların darbelerinden korumak, bir akarsu yatağında, suyun saptırıldığı yeri belirtmek için kullanılan, üçgen piramit biçimindeki yapı.

—Patol. *Kazayağı kirişi iltihabı*, kavalkemiğinin üst ucunun ön ve yan yüzünde bulunan ve dizdeki iç yan bağ ile baldırdaki üç kasın bağlantı yeri olan seröz keselerin iltihabı. (Çoğu zaman geceleri gelen ve baldıra doğru yayılan ağrılarla belli olur.)

—Tarım mak. Esnek dişli kültivatör. Yaklaşık yirmi santimetre aralıkla çizi açabilen ve esnek dişler halinde, yassı kesitli, C biçiminde, değişik sayıda, bakışımlı demir uçlarından oluşur. Hayvanlarla çekilen bu alet tarlayı ikilemeye (ikinci kez işleme) yarar; şimdi giderek yerini daha başka tipte olanlara bırakmaktadır.

◆ sıf. Açık turuncu renkte olan şey için kullanılır.

—Koşumc. *Kazayağı dikiş*, koşum takımlarını dikmekte yararlanılan ve iğneyi ilmikten geçirerek yapılan dikiş. (Eşanl. ZİNCİR DİKİŞ.)

KAZAYAKLILIK a. Patol. El ya da ayak parmaklarının perdeli ve birleşik olması.

KAZAZ a. (ar. *ḳazz*, ham ipek'ten *ḳazzāz*). *Esk.* Ham ipek işleyen ya da satan kimse, ipekçi: *"En okunaklı yazıları kıraatden âciz bu iki kazzaz çırağı ..."* (H. R. Gürpınar).

KAZAZ (Ali), türk basketbolcu (Ayvalık, Balıkesir, 1934). Basketbola Kabataş erkek lisesi'nde öğrenciyken başladı, milli takımda 24 kez yer aldı. Döneminin en başarılı teknik oyuncularından biri olarak kabul edildi. Spor yaşamını Galatasaray basketbol takımında noktaladı, bir süre bu takımın yönetim kurulunda görev yaptı.

KAZAZEDE sıf. ve a. (ar. *ḳażā'* ve fars. *zede*'den *ḳażā -zede*). Kazaya uğramış kimse için kullanılır: *Kazazedeleri en yakın illerdeki hastanelere kaldırdılar.*

Kazazede, Orta İmparatorluk'tan (İ.Ö. 2000'e doğr.) kalma mısır masalı. Bir deniz kazasından kurtulan tek kişi ka adasına ulaşır, bitkin bir halde üç gün üç gece uyur. Uyanıp da karnını doyurduktan ve tanrılara kurban borcunu yerine getirdikten sonra korkunç bir gürültü duyar: bu gürültü ada hükümdarının geldiğini gösterir. Kol ve bacakları altından, kirpikleri lacivert taşından (güneş simgesi), büyük bir yılan olan hükümdar ona öyküsünü anlatır: 75 kardeşiyle çocukları, düşen bir yıldızın alevleriyle yanarak ölmüş, o da böylece tanrısal günlük bitkisiyle dolu adanın tek sahibi olarak kalmıştır. Değerli armağanları yüklenen kazazede, dört ay sonra Mısır'dan gelen bir gemiyle ülkesine dönerken, ada da batar. Olayları Odysseus'un ya da denizci Sinbad'ın serüvenlerine benzetilen bu efsanevi hikâye, dünya görüşü bakımından sümer ve babil kahramanı Galgamış'ın destanıyla da büyük bir benzerlik gösterir. Masalda yer alan büyük temalar (gizemli ada teması, tanrısal yılan ve yaşam bitkisi temaları, uyku teması) genel olarak Akdeniz düşüncesinin ortak temalarıdır.

KAZBEGİ a. Nümism. Bir tür bakır iran sikkesi. XVI.-XIX. yy.'lar arasında bastırılan bu sikkeler beş dinar değerindeydi. Bir yüzlerinde basım yeri ve yılı, öteki yüzündeyse hayvan figürleri, güneş, yıldız gibi motifler vardı. 1809'da değer yitiren bu sikkeler günümüzde kullanılmamaktadır.

KAZBEGİY (Aleksandr Mihayloviç), gürcü yazar (Stepantsminda, bugünkü Kazbegiy, 1848 - Tiflis 1893). Soylu bir ailedendi, ama sınıfını reddetti. Kafkasya'yı karış karış dolaştı. Yazdığı oyun ve romanlarda (*Elguca*, 1881; *Hevisberi Goça*, 1884), özgürlüğüne âşık sert dağlıların, devlet memurlarına ve toprak ağalarına karşı mücadelesini övdü.

KAZBEK dağı, Kafkasya'da sönmüş yanardağ, Kafkas dağlarının Gürcistan'daki en yüksek noktalarından; 5 033 m. İlk tırmanışı F. Devouassoud'un kılavuzlu-

kazasker
Atatürk kitaplığı, İstanbul

ğunda ingiliz D. W. Freshfield, A. W. Moore, C. C. Tucker gerçekleştirdi (1868).

KAZBOKU a. *Tkz.* Kirli sarı renk.
◆ sıf. Bu renkte olan şey için kullanılır.

KAZBOYNU a. Bir yüksekfırında, hava kanalını ve bu kanalın dirseğini üfleme tüyerine bağlayan, ateşe dayanıklı beton giydirilmiş özel dökme demirden ya da paslanmaz çelikten boru.
—Denizc. Yükleme boşaltma sistemlerinde kullanılan bumbaların düşey ve yatay devinimlerini sağlamak için topuklarına yerleştirilen iki yönlü menteşe. (Kazboynunu paslanmaya ve aşınmaya karşı korumak gerekir, çünkü pas ve aşınma kazboynunun kırılmasına neden olur.)

KAZDIRMAK → KAZMAK.

KAZEİN a. (fr. *caséine*). **1.** Fosforlu ve kükürtlü proteinlerin karışımından oluşan ve memelilerin sütündeki azotlu maddelerin büyük bir kısmını oluşturan protein maddesi. **—2.** Kaymağı alınmış sütün mayalanarak pıhtılaştırılması ve suyunun alınmasıyla elde edilen madde. **—3.** *Bitkisel kazein,* yağ fabrikası artıklarından, küspelerden çıkarılan madde ‖ *Kazein lifi,* kazeinden elde edilen yapay protein lifi.
—Marangl. *Kazein tutkalı,* kazeine kireç tozu katarak elde edilen ve daha çok doğramacılıkta kullanılan tutkal türü.
—ANSİKL. • *Bileşim.* Kazein, inek sütündeki proteinlerin % 80'ini, kadın sütündeki proteinlerin % 50'sini oluşturan bir heteroproteindir. Hidrolizlenince, 18 aminoasit ve büyük bir kısmı, aminoasitlerden biri olan serinin hidroksil grubuyla kazein molekülüne bağlı bulunan fosforik asidi verir. Bileşimi sütün kökenine göre değişir. Kadın sütündeki kazein % 14,9 ila 15,1 oranında azot ve % 45 fosfor içerir; inek sütü kazeininde % 15,6 toplam azot ve % 0,81 fosfor bulunur. Çeşitli çözümleme yöntemleri (etanol-klorhidrik asit karışımında çözünürlük, aşırı merkezkaçlama, elektroforez) uygulanarak kazein önce üç bölüme ayrılabilir: molekül ağırlıklarıyla ve kükürt ve fosfor oranlarıyla birbirinden ayrılan α kazein, β kazein ve γ kazein.
1950'ye doğru, bir dördüncü bölüm, yani δ kazein ayrılmıştır. Sonra çözümleme tekniklerinin gelişmesi sayesinde $\varkappa$ kazeini bulundu; bu kazeinin kazein miselyumları üzerinde dengeleyici rol oynadığı ve onları peynir mayasının enzimsel etkisinden koruduğu sanılmaktadır; bunun önemi konsantre sütle ortaya çıkmıştır. $\varkappa$ kazeini, kalsiyum bulunmazsa peynir mayasıyla çökeltilir ve α ve β kazeinleriyle birleşerek sütteki miselyumları yaratan bileşimleri oluşturur. Sütteki kazein, kazeinojenden başlayarak, 40 ila 200 μm çapında tanecikler halinde çökelir; çökelme hem peynir mayasıyla ya da kimotripsinle hem de izoelektrik noktası pH 4,6'ya varan asitleşmeyle sağlanır; sütün mayalanmasında gerçekleşen olay budur.
• *Yapım.* Üç türlüdür:
—*prezürlü kazein,* kreması alınmış sütün 30-35 °C'ta prezürle mayalanıp pıhtılaştırılması sonucunda elde edilir; sonra pıhtı yoğrulur ve 63 °C'a kadar pişirilir, peynir altından çıkarılınca da çok beyaz bir ürün elde etmek için sıcak suyla yıkanır;
—*laktik kazein,* kreması alınmış sütün laktik mayayla pıhtılaştırılması sonucunda elde edilir; pıhtı 75 °C'a kadar yavaş yavaş pişirilir, sonunda peynir altından çıkarılır.
—*asitli kazein,* kreması alınmış süte, bir mineral asit (genellikle klorhidrik asit) eklenerek pıhtılaştırma sonucunda elde edilir; bu yöntem çok gelişmiş olup günümüzde uygulanmaktadır. Peynir altından çıkarıldıktan sonra pıhtı daima basınç altına konur, sonra içinde sıcak hava dolaşan (60-65 °C) kurutucularda kurutulur.
• *Kullanım.* Eskiden prezürlü kazein halinde Galalit ve kontrplak üretiminde kullanılan kazein, özellikle laktik kazein halinde başka alanlarda da kullanılmaktadır: kâğıt yapıştırma, bazı yalıtkan maddelerin üretimi, tekstil apre ve boyaları, çeşitli boyalar, eriyikler için ıslatıcılar, haşere ilaçları, kaplama işleri için tutkal, şarap kolası, hayvan yemi, diyet unu, vb.
Kazein lifi, süt kazeini pıhtılaştırıldıktan sonra sodyum hidroksit çözeltisinde eritilmekle elde edilir. Durultma işleminden sonra çözelti, sülfürik asit ve formaldehit içeren bir banyoda iplik haline gelir ve pıhtılaşır. Lif, böylece, formaldehit sayesinde sertleşir ve ıslanmaya karşı dirençli hale gelir.
Kazein, yenidoğan için tam bir proteindir. Bütün temel aminoasitleri içerir; yalnız sistein oranı düşüktür. Yapay beslenme rejimlerinde, vitamin eksikliklerini incelemek amacıyla laboratuvar hayvanlarının beslenmesinde ve lipit ve glusit metabolizması bozukluklarının araştırılmasında kullanılır. Kazein peptonu, mikrobiyolojide, kültür ortamları yapmaya yarar.

KAZEİNAT a. (fr. *caséinate*). Kazeinli bazik bir çözeltinin kurutulması sonunda elde edilen suda çözünür ürün.

KAZEİNLEŞME a. Patol. Tüberküloza bağlı bir sızıntının aniden pıhtılaşarak peynirsi bir nekroza dönüşmesi.
—ANSİKL. Kazeinleşme, tüberküloz basillerini yok etmeye çalışan organizmanın savunma yollarından biridir. Akciğer kavernlerinin başlangıcını oluşturur: yumuşama daha belirgin hale gelince, kazeinleşmiş olan madde irinle birlikte yok olur.

KAZEOLİTİK sıf. (fr. *caséolytique*). Kazeoliz yapan enzime ya da başka (özellikle mikroplu) etkenlere denir.

KAZEOLİZ a. (fr. *caséolyse*). Mikroorganizmaların ya da peynir mayasının (prezür) enzim etkisiyle kazeinin hidrolize uğraması, (Peynirin olgunlaştırılmasında çok önemli bir olgudur.)

KÂZERUN, İran'da kent, Fars'ta, Şiraz'ın B.'sında; 51 500 nüf.

KÂZERUNİ (Ebu İshak İbrahim bin Şehriyar), kâzeruniye, ishakiye ya da mürşidiye adlarını taşıyan tarikatın iranlı kurucusu (Kâzerun, Şiraz, 963 - ay y. 1033). Hadis toplamak ve hac farizesini yerine getirmek amacı ile çıktığı gezi dışında doğduğu kentten ayrılmadı. Tasavvufla uğraşmaya başladıktan sonra Kâzerun ve yöresinde birçok kişiyi müslümanlığa kazandırmakla ün yaptı. 24 000 kadar zerdüşt ve yahudinin müslüman olmalarını sağladığı söylenir. İslam dinini daha da yaymak için bizans sınırlarında savaşçı birlikleri (gaziler) kurdu. Bu nedenle kendisine *şeyh-i guzat* (gazilerin şeyhi) unvanı verildi. Kâzerun'da yaptırdığı hankâhta, yoksullara ve yolculara yiyecek ve yatacak yer sağladı. Müritleri Fars bölgesinde 66 hankâh yaptırdılar. Bu mezhebin hankâhlarında yoksullara yiyecek dağıtma geleneği XV. yy.'a kadar sürdü. Tarikat, Rumeli'den Çin'e kadar çok geniş bir bölgede yayıldı. Anadolu'daki başlıca merkezleri Erzurum, Amasya, Konya idi. Edirne'de de tekkeleri vardı. Kâzerun'daki hankâh Safeviler tarafından yıkıldı; bunu, öteki hankâhların da ortadan kalkması izledi. XVI. yy.'ın ikinci yarısından sonra Kâzeruni'nin kurduğu tarikatın bağlısı kalmadı.

KAZEUM a. (fr. *caseum*; lat. *caseum,* peynir'den). Tüberküloz enfeksiyonuna özgü, beyaz ya da sarımsı-gri renkte, biçimsiz, özgül nekroz. (Çürüğümsü yumuşak kazeumdan, kalsiyumla az ya da çok sertleşmiş kuru kazeuma kadar değişik kıvamda olur.)

KAZEVİ a. (ar. *kazevi*). *Esk.* Saz ya da kamıştan yapılan pirinç, hurma vb. şeyleri taşımaya ve ölçmeye yarayan sepet, zembil.

KAZF a. (ar. *kazf*). *Esk.* Atma, fırlatma.
—İsl. huk. Kötülemek ve hakaret etmek kastıyla bir kişiye zina isnadında bulunma. ‖*Kazf-ı bilkınaye,* kinayeli bir söz söylenerek yapılan kazf. ‖ *Kazf-ı sarih,* açıkça zina anlamına gelen bir sözle yapılmış olan kazf.

KAZGAN (Ali Haydar), türk iktisatçı (İstanbul 1921). İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi'nden mezun oldu (1950). Sonra öğrenimini Amerika Birleşik Devletleri'nde, Chicago Üniversitesi'nde sürdürdü (1959-1961). Türkiye'ye döndükten sonra, İstanbul Teknik üniversitesi Temel bilgiler fakültesi'nde öğretim üyesi olarak çalışmaya başladı. Bu fakültede görevini sürdürürken, tezlerini İstanbul Üniversitesi İktisat fakültesi'nde vererek, 1961 yılında doçent ve 1967 yılında profesör oldu. İstanbul Teknik üniversitesi İşletme fakültesi'nde İşletme bilgisi öğretim üyesi olarak çalışmaya devam etmektedir. Başlıca yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Türkiye'de maliye politikası* (Gülten Kazgan'la birlikte) [1962], *Maden işletme ekonomisi* (1965), *Turizm işletmeciliği* (1968), *İşletme ve yönetim dersleri* (1974), *Galata bankerleri* (1991).

KAZGAN (Gülten), türk iktisatçı (İstanbul 1927). İstanbul Üniversitesi iktisat fakültesi'ni bitirdi (1950). Aynı fakültede doktorasını verdi (1957). ABD'ye giderek Chicago Üniversitesi'nde doçentlik tezini hazırladı. Yurda dönünce doçent (1960) ve profesör (1968) oldu. *Cumhuriyet, Yön, Toplum ve bilim* gibi birçok dergi ve gazetede araştırma ve makaleleri yayımlandı. Yapıtları: *İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi* (1969), *100 soruda Ortak pazar ve Türkiye* (1975), *Tarım ve gelişme* (1983), *Ekonomide dışa açık büyüme* (1985).

KAZI a. **1.** İnşaat işleri için toprağı kazmak eylemi; kazılan yer; hafriyat. **—2.** Toprak altında kalmış eski anıtları vb. ortaya çıkarmak için yapılan işlemlerin tümü; hafriyat; bu çalışmalardan alınan sonuç; kazı yapılan yer: *Kazı yapmak. Kazıya tiyatrodan başlandı.* (Bk. *ansikl.* böl. Arkeol.) **—3.** Tahta, maden vb. üzerine yazı ya da resim oyma işi.
—Arkeol. *Kazı dönemi,* belirlenmiş bir plana göre, arazi üzerinde, bölümler halinde yapılan arkeolojik çalışmalar.
—Bayınd. *Kazı çukuru,* bir duvarın temellerini atmak için toprakta açılan çukur. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖*Örtülü kazı,* yüzeyden başlayarak fazla derin olmayan tüneller açmak için kullanılan yöntem. (Bu yöntemle açılan çukura *örtülü çukur* ya da *oyma çukur* denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖*Su içinde kazı,* çalışmalar sırasında su örtülerine rastlanan kazı. ‖*Temel kazısı,* dar, çoğu kez destekli, özellikle duvar temelleri için yapılan kazı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖*Yarma kazı,* açıkta yapılan kazı.
—Bayınd. ve İnş. Bir yeri kazmak, bir yere çukur açmak eylemi: Temel kazısı yapmak.
—Heykc. *Kazı kalemi,* kare ya da sekizgen kesitli, bir ucu piramit biçiminde biten ve tokmakla vurularak bir heykeli kabaca biçimlendirmekte kullanılan çelik çubuk. (Eşanl. ÇELİK KALEM.)
—Mad. oc. Bir kayaç kütlesinin bir bölümünü koparmak işlemi; bu işlem parçaları boşaltmak için kullanılan araçlara ve ürünün son kullanım amacına göre kayacı az ya da çok parçalayarak yapılır; kullanılan araçlar ne olursa olsun bir cevheri yerinden sökmek, almak için yapılan işlemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖*Kazı izi,* kazı makinesi kesicilerinin bıraktığı iz. ‖*Kazı yükleme makinesi,* galerileri ya da şantiyedeki cevheri kazmak için kullanılan makine. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Parac. *Kazı kalemi,* madalyaların kazınmasında çekiçle vurularak kullanılan kare kesitli, yaklaşık 20 cm uzunluğunda çelik çubuk. (Bu çelik çubuklar, kazınacak metalin sertliğine göre değişen bir kesim açısı elde etmek amacıyla işlenir, törpülenir, su verme işlemine tabi tutulur, keskinleştirilir.)
—ANSİKL. Arkeol. Kazıların tarihçesi ge-

nelde arkeoloji*'nin tarihçesiyle aynı çizgide gelişir. Uzun süre filoloji arkeolojiyi gölgede bıraktı. Daha sonra, kuşaklar boyunca bilginler tarafından incelenen metinlere karşı ilgi azaldı. Büyük kazıların gelişme göstermesi, seyahatin kolaylaşmasına (özellikle Ortadoğu'ya), Herculanum ve Pompei'nin bulunmasına, siyasal ortama (Mısır seferi, Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması, Kuzey Afrika'nın fethi), birkaç ünlü kişinin (Caylus, Winckelmann), akademilerin, üniversitelerin ve kimi enstitülerin gayretlerine bağlanabilir. Kazılardan elde edilen buluntularla büyük arkeolojik koleksiyonlar oluşturuldu.

Alman Schliemann'ın Truva (1870), sonra da Mykenai ve Tiryns kazıları, ingiliz Evans'ın Girit'teki kazıları (1900'den sonr.), Fransa'nın (Atina okulu) Delphoi'de 1892'den bu yana sürdürdüğü kazılar, bu alanda büyük aşamalar gerçekleştirilmesini sağladı. Tüm Akdeniz havzasında, Avrupa'da ve Ortadoğu ülkelerinde kazı çalışmaları yoğunluk kazandı. Bu kazılarda kimi zaman bir kent tümüyle gün ışığına çıkarılıyordu. Klasik olmayan arkeolojilerin ortaya çıkmasıyla Amerika, Hindistan, Uzakdoğu'da kazılar başlatıldı. Sualtı arkeolojisi ise yeni araştırma alanları ortaya koydu.

Önceleri sanat yapıtlarının bulunması amacıyla yapılan kazılar, daha sonra anıtların ortaya çıkarılmasına yöneldi. Ancak, çevresinden soyutlanmış harap bir yapıyı tarihlemek çoğu kez imkânsızdır. Önceleri tarihöncesine uygulanan katmanbilim* yöntemi, incelenen arazide, yangın izleriyle ya da başka bilim dallarınca (örneğin

Leroi-Gourhan

Pincevent'da (Seine-et-Marne)
Madeleine kültürü konaklama yerinin kazısı

nümizmatik) tarihleri saptanan buluntu eşyalarla çeşitli katmanları ayırt etmeye olanak verdi.

Kazının temel sorunu, A. Leroi-Gourhan'ın söylediği gibi yapılan çalışmaların, arazinin kazıdan önceki durumunun bir daha düzelmemek üzere bozulmasına yol açmasıdır. Ona göre, kazı yapmak sayfaları çevrildikçe yok olan bir kitabı okumaya benzer. Demek ki araziyi, önceden saptanan bir programa göre katman katman kazmak ve mümkünse geriye tanıklar bırakmak büyük önem taşır.

Büyük yerleşmelerde (Delos, Delphoi) sistemli kazılar yapılıyorsa da kazı çalışmaları çoğunlukla (tarlaların sürülmesi, kent düzenleme çalışmaları sırasında) rastlantısal buluntular sonucu başlatılmaktadır. Bu çalışmalar uzun süreli *programlı kazılar*'a (Marsilya limanı) ya da kısa süreli *kurtarma kazıları*'na yol açabilir. Bu şekilde alınan sonuçlar genellikle bölük pörçük olacağından sistemli araştırmalara girişmek gereklidir: bunlar, jeofizik aramalar özellikle de, arazi üstünde görülmesi mümkün olmayan geniş yapı topluluklarının (örneğin, Kuzey Afrika'nın çorak bölgelerindeki Roma *limes*'i) genel görünümünü veren hava fotoğrafları gibi çağdaş teknikler kullanılarak yürütülür.

Arkeolojik kazıların yapılması, günümüzde birçok ülkede kesin yasalarla belirlenmiştir.

• *Türkiye'de* arkeolojik kazılar, XIX. yy.'ın ilk yarısında özellikle yabancı uzmanlarca başlatıldı. 1987'de Anadolu'nun çeşitli yerlerinde gerçekleştirilen 126 kazıda 4 662 yapıt ortaya çıkarıldı ve müzelere teslim edildi. Bergama, Efes, Miletos, Sardeis, Side, Perge, Afrodisias, Hierapolis vb. antik kentlerde kazı ve onarım çalışmaları uzun yıllardır sürdürülmektedir. Bunların yanı sıra, Anadolu'nun tarihöncesinden başlayarak çeşitli kültür evrelerini aydınlatan önemli çalışmalar gerçekleştirilmektedir (Çayönü, Kültepe, Şemsiyetepe, Boğazköy, Arslantepe, Acemhöyük, İkiztepe, Karatepe, Domuztepe, Çavuştepe, Gordion vb.). Türkiye'de her türlü araştırma, sondaj ve kazı yapmak, 2863 sayılı Kültür ve tabiat varlıklarını koruma kanunu ile bu yasaya dayanılarak çıkarılan yönetmelik hükümleriyle düzenlenmiştir. (→ ARKEOLOJİ.)

—Bayınd. Kazı çukurlarının şevlerine verilecek eğim, çökme tehlikesini ortadan kaldıracak biçimde ayarlanmalıdır. Kayalık bir zeminde bu eğim tam düşeye ulaşabilir; toprak zeminlerdeyse genellikle 2/3'lük bir şey elde edecek biçimde düzenlenir. Kazı çukurunun açılmasıyla zemin dengesi bozulur ve kazı kil katmanlarını kestiğinde çok yaygın çökmelere neden olabilir. Bu durumda çukur açmadan önce toprağı kaptaj, kurutma gibi yollarla ıslah etmek ya da çukur çeperlerini çelik iksayla takviye etmek gerekir. Özellikle kent içinde, sıkışık düzen nedeniyle cidarları dik olarak açılan temel çukurlarında çelik iksa yapmak yaygın bir uygulamadır.

• *Örtülü kazı.* Üzerinde hiçbir inşaat bulunmayan bir yüzeyde örtülü kazı, ekonomik yollarla derin olmayan tüneller açılmasını sağlar. Bir su örtüsü bulunduğunda ya da su geçirme katsayısı çok yüksek bir zemin sözkonusu olduğunda da bu yöntem iyi sonuçlar verir. Gerçekleştirilen profiller genellikle dikdörtgen biçimindedir: kimi zaman kendini taşıyan bir çerçeve, kimi zaman üzerinde bir plak bulunan bir U kesit, kimi zaman da kullanma düzeyinin altına inen bir portik. Eğik şevli ya da çoğunlukla düşey ve takviyeli şevli bir kazı çukurunun açılmasından sonra inşaat tamamlanır ve dolgu yapılır. Kentlerde yüzey trafiğini kesintiye uğratmamak için kazı, hareketli bir döşemenin ya da kaplama plağının altında gerçekleştirilebilir.

Kazının yapıldığı arazi, sağlam ya da gevşek, kuru ya da sulu olabilir. Çukurun çeperlerini oluşturan doğal şevin korunamayacağı kadar derine inildiğinde ya da arazinin kohezyonu zayıf olduğunda, yan yüzleri çeşitli yöntemlerle desteklemek zorunludur: bu amaçla çelik iksanın yanı sıra, palplanşlar yerleştirilebilir, kazı yerinde kalıba dökülen ya da önüretimli öğeler dayaklarla ya da ankraj yoluyla tespit edilebilir. Kazı sırasında su çıkması durumunda su düzeyini indirme (pompalama) ya da arazinin boşluklarına basınç altında çimento şerbeti püskürtme yoluna gidilebilir.

—Huk. Kültür ve tabiat varlıkları kanunu'na göre, taşınır ve taşınmaz malları ortaya çıkarmak için araştırma, sondaj ve kazı yapma hakkı, Kültür ve turizm bakanlığı'na aittir.

Bilimsel ve mali yeterliği olan türk ve yabancı heyet ve kurumlara kazı yapma iznini, Kültür ve turizm bakanlığı'nın önerisi üzerine Bakanlar kurulu verir. Askeri bölgelerde yapılacak kazılar için, ayrıca Genelkurmay başkanlığı'nın izni gerekir. Sualtında yapılacak kazılar için de izin gereklidir. Kazı izinleri bir yıl için verilir. Kazı yapmak için izin alanlar, en geç altı ay içinde kazıya başlamak zorundadırlar. Haklı bir neden göstermeden kazıya başlamayanların izinleri iptal edilir.

Kazılarda ortaya çıkan tüm taşınır kültür ve tabiat varlıkları, kazı sonunda Kültür ve turizm bakanlığı'nın göstereceği devlet müzesine taşınır.

Özel kişilere ait topraklarda kazı yapanlar, toprak sahiplerinin kazı nedeniyle uğradıkları zararları gidermekle yükümlüdürler. Bu gibi kazı yapılan yerler gerekirse kamulaştırılabilir.

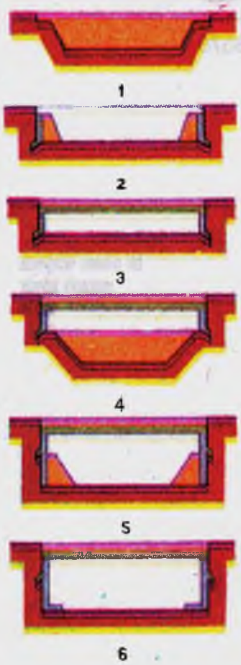
Kazılarda ortaya çıkan kültür ve tabiat varlıklarının bakım, onarım ve çevre düzenlemeleri, kazı başkanlığınca yapılır.

—Mad. oc. Kazı, maden ocaklarını ve taşocaklarını işletmede kullanılan temel bir işlemdir; yatağa giriş yapıları açmada olduğu kadar yatağın kendisini gerikazanmada da bu işlemden yararlanılır. Kazıyı daima ürünü yükleme ve boşaltma ve en azından yeraltı çalışmalarında kazı boşluğunu tahkim etme evreleri izler. Kazılacak kayaçların mekanik özelliklerine, geometrik düzenine ve kullanım amacına göre farklı teknikler uygulanır.

Patlayıcı maddeyle kazı özellikle açık işletmelerde çok kulanılan bir yöntemdir; bu yöntemde, önceden açılmış lağım deliklerine patlayıcı maddeler yerleştirilir ve bunlar elektrikli kapsüller, fünye, adi ya da infilaklı bir fitil yardımıyla ateşlenir.

Mekanik kazı kayaç kütlesini parçalayan bir makineyle yapılır; kazılacak malzeme yeterince gevşek (kırılgan) ye homojen olduğu zaman bu yönteme başvurulur. Kazı makinesi (potkopaç makinesi, saban, kazı yükleme makinesi, riper, hidrolik kayaç kırma makineleri) ardışık pasolarla çalışır ve yükleme işlemini genellikle kazıyla aynı anda gerçekleştirir.

Hidrolik kazı'da kayacı parçalamak için çok yüksek basınçlı su püskürtülür; "su bıçağı" başına bir borunun (monitör makinesi) ucunda ya da mekanik kazı maki-

sağlam bir zeminde örtülü kazı yapımının evreleri
1. Açık havada toprak işleri;
2. Toprak işleri ve yan duvarların yapılması (birinci evre);
3. Üst plağın yerleştirilmesi ve doldurulması; 4. Plak altında toprak işleri; 5. Toprak işleri ve yan duvarların yapılması (ikinci evre);
6. Bitirme işleri.

Amax Corporation

bir potas madeninde çalışan kazı yükleme makinesi

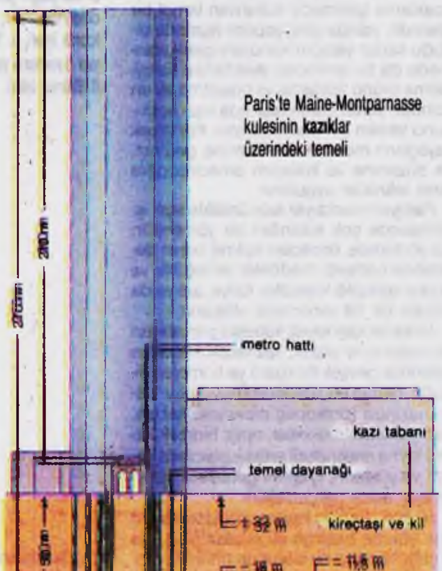

bir maden ocağında mekanik kömür kazısı

Arbed

nesinin kesicileriyle birlikte kullanılabilir.

Kazı şantiyelerinin geometrik biçimi (dilimler, düz ya da ters basamaklar, taban katları, uzun lağım delikleri vb.) işletme yöntemlerini belirlemede temel bir öğedir. •*Kazı yükleme makinesi.* Makine kazmalarla donatılmış bir kafa ya da tambur içerir; kazmalar devingen bir şasinin üzerine yerleştirilmiş yönlendirilebilir bir kolun ucunda yer alır. Kafa ekseni çevresinde döndüğünde kazmalar kayacı kazır ve parçalar koparır. Aynı şasiye bağlı metal bir konveyör ise kesintileri boşaltır. Kazı yükleme makinesi ardışık pasolarla bir galeriyi ya da şantiyedeki cevheri kazabilir.

Paris'te Maine-Montparnasse kulesinin kazıklar üzerindeki temeli

KAZIBİLİM a. ARKEOLOJİ'ye karşılık olarak önerilen sözcük.

KAZIBİLİMCİ a. ARKEOLOG'a karşılık olarak önerilen sözcük.

KAZIBİLİMSEL sıf. ARKEOLOJİK'e karşılık olarak önerilen sözcük.

KAZICI sıf. **1.** Kazı yapan kimse. **—2.** Oyan, nakşeden: *Mühür kazıcı.*

—Zool. Kazma alışkanlığında olan hayvanlar, böcekler vb. için kullanılır. ||*Kazıcı ayaklar,* bazı hayvanlarda (köstebek, dişsizler vb.) bulunan, yeri kazmaya elverişli ayaklar. (Böcekler arasında da ilginç kazıcı türler vardır: danaburnu, *Scarites* ve zarkanatlıların *Sphex* cinsi üyeleri vb.)

◆ a. Bayınd. Bir traktör tarafından çekilen ve ripere benzeyen iki tekerlekli araç. (Özellikle sert toprakları, plakalar halindeki kayaçları ya da eski beton karayollarını 0,50 m-1 m'ye varan derinliklerde kazmak için kullanılır.) ||*Kanal kazıcı,* genellikle kovalı bir zincir yardımıyla çukur açmaya yarayan, özdevinimli, tırtıllı araç.

—Zool. Toprağı kazan hayvan (köstebek, danaburnu, vb.).

KAZICIYABANARISIGİLLER a. İğneli zarkanatlı böcek familyası. (Larvalarını felç ettiği canlı avlarla besler. Başlıca cinsleri: *Sphex, Ammophiles, Ampulex,* vb. Bil. a. *Sphecidae.*)

KAZIK a. **1.** Bir ucu toprağa ya da bir yere çakılacak biçimde sivriltilmiş çubuk. **—2.** Eskiden bir kimsenin üzerine oturtularak öldürüldüğü yere dik çakılmış, ucu sivri odun ya da şiş. **—3.** Bir kimse tarafından dolandırılma, aldatılma. **—4.** *(Bir kimseye) kazık atmak,* bir malı bir kimseye değerinin çok üstünde bir fiyatla satarak onu zarara uğratmak (tkz.). ||*Kazık gibi,* sert ve dik; donmuş. ||*Kazık kadar,* bir kimsenin eylemlerinden sorumlu olacak bir yaşta olduğunu vurgulamak ya da artık küçük sayılmayacağını belirtmek için söylenir (tkz.) ||*(Dünyaya) kazık kakmak, çakmak,* uzun yaşamak (tkz.). ||*Kazık kesilmek,* kaskatı, dimdik duruma gelmek. ||*Kazık yemek,* bir malı değerinden çok pahalıya almak, aldatılmak, kazıklanmak (tkz.) ||*Kazık yutmuş gibi* → BASTON* YUTMUŞ GİBİ. ||*Kazığa oturtmak, vurmak,* bir kimseyi yere dikilmiş, ucu oldukça sivri bir kazık üzerine oturtarak öldürmek (esk.).

—Ask. istihkc. *Kazık engeli,* muharebe alanında düşman araçlarına ve personeline karşı kullanılmak amacıyla demir, ağaç ya da betondan yapılan engel. ||*Kazık hattı,* ağaç, demir ve beton kazıkların belirli aralıklarla, yan yana dikilmesiyle kurulan engel kuşağı.

—Ask. tar. Romalı askerlerin, gerektiğinde bir duvar oluşturmak amacıyla yanlarında taşıdıkları kargı.

—Bayınd. *Kazık boyu,* bir kazığın temel zeminine gömülü olan uzunluğu. ||*Eksen kazığı,* bir karayolunu, bir demiryolunu, bir kanalı balizlemede kullanılan, yere saplanmış kazık ya da sırık. ||*Yalancı kazık,* kazıkları gömmede kullanılan metal uzatma parçası.

—Denizc. *Kazık bağı,* herhangi bir halatın çımasını bir puntele ya da bir vardavelaya bağlamada kullanılan bir tür bağ. (Çok sağlam bir bağdır, ancak fora edilmek istendiğinde kolayca çözülür.)

—Elektrotekn. ve Telekom. *Topraklama kazığı,* topraklama prizi olarak kullanılan metal kazık.

—İnş. ve Bayınd. Toprağa gömülen ya da toprak içinde hazırlanan uzun, silindir ya da prizma biçiminde ahşap, metal, betonarme parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Çakma kazık,* ahşap kazıklı temel inşasında kullanılan, ucu çelik çarıklı kazık. ||*Çit kazığı,* kesintisiz bir bölme, bir çit oluşturmak için yan yana çakılan sivri kazıklardan her biri.

—Sil. *Burgulu kazık,* alt ucuna kesici yivleri olan madeni bir takoz takılmış kazık. (Bu kazık toprağa tespit edilen engelleri kısa sürede hazırlamak için kullanılır.)

—Spor. Yağlı güreşte, rakibin yerde hareket etmesini engellemek amacıyla yapılan oyun. (Üstteki güreşçinin bir elini yerdeki rakibinin kispeti içine sokup yumruk yapmasıyla gerçekleştirilir.) ||*Kazık çıkarma,* çayır güreşlerinde, güreşçinin daha önce yenildiği güreşçiyi yenmesi.

◆ sıf. İnş. *Kazık temel,* su içinde ya da gevşek bir arazide inşa edilen bir yapının temellerini oturtmak için toprağa gömülen kazıklardan oluşan temel. (Bk. *ansikl.* böl.)

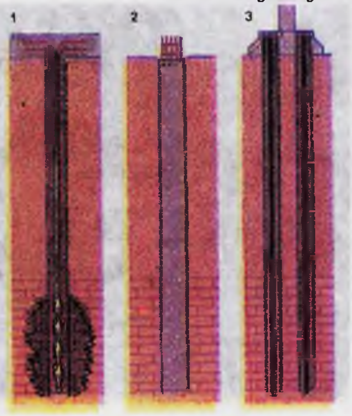
◆ sıf. ve a. *Tkz.* **1.** Benzerlerine göre çok pahalı olan yer ya da şey için kullanılır: *Burası kazıktır, başka bir yerde yiyelim.* **—2.** *Kazık marka,* benzerlerine göre çok pahalı olan mal için kullanılır.

—ANSİKL. İnş. Kazık temel üzerine oturan ahşap konutlar daha tarihöncesi dönemde (İsviçre gölleri kıyısında palafittalar) yapılıyordu. Günümüzde de bu teknik çeşitli yörelerde hâlâ uygulanmaktadır (Doğu Karadeniz'deki seranderler). Geleneksel japon konutu, bazı ülkelerdeki hububat depoları, toprağın nemine ve kemirici hayvanlara karşı kazık temeller üzerinde yükseltilerek korunmaktadır. Gerçekten de ahşap su içinde çok iyi korunur; ancak su düzeyi düşerse bozulmaya başlar. Uluslararası üslup'a bağlı mimarlar "toprağı serbest bırakma" endişesiyle kazık temellerin benzerlerini modern tekniklerle gerçekleştirmişlerdir.

—İnş. ve Bayınd. Kazıklar üzerinde yükselen temel en eski temel yapma uygulamalarından biridir. Kazıklar toprağın düşük dayanımlı katmanlarını geçerek yükleri sağlam zemine aktarır. Dayanıklı zemin çok derindeyse, kazıklar sürtünme yoluyla çevreleyen araziye etki eder. Kullanılan başlıca kazıklar şunlardır: 1. önceden hazırlanan ve vurma ya da burma yoluyla gömülen kazıklar. Bunlar ahşap, betonarme ya da metaldir. Beton kazıklar gitgide yaygınlaşmakta ve ahşap kazıkların

kazıklar: 1. Metal enjeksiyon; 2. Delme; 3. İğne.

Solétanche belgesine göre

yerini almaktadır. Bunlar uçlarına geçirilen dökme demir ya da kalıplanmış çelik çarıklar yardımıyla gömülür. Bazı kazıkların gövdesi oyuktur ve gömme işlemini kolaylaştırmak için bu boşluktan basınçlı su püskürtülür. Metal kazıklar özellikle dalgakıranların yapımında kullanılır; 2. toprak içinde kalıba dökülen kazıklar. Bunlar metal ya da betonarmedir. Toprak içine delme, casing gibi yollarla silindir biçiminde bir delik açılır ve daha sonra delik içine beton dökülerek makinelerle tokmaklanır.

KAZIKBELİ geçidi, Denizli-Acıpayam karayolunun Gölgelidağ ile Eşler dağı arasında izlediği geçit (1 200 m).

KAZIKÇI sıf. ve a. *Arg.* Bir malı değerinden pahalı satan kimse için kullanılır.

KAZIKÇI KARABEKİR, türk pehlivan (Akkoyun, Sıvas, 1805 - *ay. y* 1872). Karakucakla güreşe başladı; kısa sürede ünlendi ve *kazık* oyununu üstün bir başarı ile uyguladığından *Kazıkçı* lakabıyla anıldı. 1877-78 Türk-Rus savaşı'na katıldı. Savaştan sonra komutanı Hüseyin Paşa tarafından getirildiği Rusçuk'ta yağlı güreşe başladı. Döneminin ünlü pehlivanlarından Arapoğlu ve Kavasoğlu ile başarılı güreşler tuttu. Kırkpınar'da başpehlivan olduktan sonra, İstanbul'da, sarayda, huzur güreşlerine çıktı.

KAZIKKÖK a. Bot. ve Ormanc. Toprağa dikey giren ve genellikle derine giden kök. (Karşt. SAÇAKKÖK.)

KAZIKKUYRUK a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 100 m derinliğe kadar inen kıyı kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Gymnura altavela;* dikenliuyuşturanbalığıgiller familyası; boyu 150 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Bedeni sırta ve karına doğru yassılaşan kazıkkuyruk, genişliği 2 m'yi aşan bir disk biçimindedir. Kuyruk dibinde, testere dişli, uzun bir zehirli diken vardır. Etçildir: omurgasızlar ve balıklarla beslenir.

KAZIKLAMA a. Kazıklamak eylemi.
—Haritc. Belli doğrultularda hizalama yapmak için, jalonlar ya da kazıklar çakmaya dayanan işlem.
—Spor. Yağlı güreşlerde rakibin kispetine el sokma.

KAZIKLAMAK g. f. **1.** Bir yerin sınırlarını belirlemek için çevresine kazık çakmak. **—2.** *Esk.* Bir kimseyi kazığa oturtarak öldürmek. **—3.** *Tkz. Bir kimseyi kazıklamak,* ona bir malı, bir hizmeti benzerlerinden çok pahalıya vermek: *Bizi o lokantada feci kazıkladılar. Seni kazıklamışlar, aynı gömleği başka bir yerde yarı fiyatına aldım.*

◆ **kazıklanmak** edilg. f. **1.** *Tkz.* Alışverişte aldatılmak. **—2.** *Esk.* Kazığa oturtularak öldürülmek.
—Havc. *Kazıklanmış pervaneyle uçuş,* durmuş bir motor ve devinimsiz bir pervaneyle süzülerek inme.

KAZIKLANMA a. Kazıklanmak eylemi.

KAZIKLANMAK → KAZIKLAMAK

KAZIKLI sıf. **1.** Kazık çakılarak yapılmış ya da kazıkla desteklenmiş **—2.** *Arg.* Çok para ödeyerek gerçekleşen: *Bol kazıklı bir alışveriş yaptık.*
—Ask. *Kazıklı tahkimat,* çeşitli kazıklarla içten desteklenerek güçlendirilmiş tahkimat sistemi.

KAZIKLI VOYVODA → VLAD.

KAZIKLIHUMMA a. Tıp. TETANOS'un eşanlamlısı.

KAZIKUMUK, Orta Dağıstan bölgesinde yaşayan ve lakça* dilini konuşan müslüman topluluk (Laklar da denir) ve bunların yönetim merkezi. "Şamhal" adını verdikleri kabile reislerince yönetilen Kazıkumuklar, Timur'un Kafkasya seferi sırasında (1396), onun egemenliğini tanımak zorunda kaldılar. Daha sonra bağımsızlığını elde eden bu topluluğun yaşadığı topraklar, reisleri Şamhal Çoban'ın ölümü üzerine (1579) dört oğlu arasında paylaşıldı. Böylece ortaya çıkan dört küçük beylik, XVI. yy. sonlarında sınırlarını Kafkasya'ya doğru genişleten Ruslar'a karşı birlikte savaştı. Ardından, iran egemenlik sınırı içinde kalan dört küçük beyliği kendi yönetimi altında birleştirerek Kazıkumuk Hanlığı'nı kuran Kazıkumuk Han, Kafkasya'da iran etkisinin zayıflamaya başladığı XVIII. yy. sonlarında, öteki kafkasyalı kavimlerle birlikte şii Safeviler'e karşı ayaklandı. Osmanlı devletinin de desteğiyle bağımsızlığı kazanmak için savaşım veren Kazıkumuk halkı, Ruslar'ın da işe karışması üzerine bu üç güç arasında sürekli yön değiştirerek varlığını korumaya çalıştı. 1803 ve 1828 İran-Rus savaşları sırasında birbirine düşen kazıkumuk hanlarından rus yanlısı Arslan Han, iran yanlısı rakibi Surhay Han'ı yenerek başkent Kazıkumuk'u ele geçirdi. Ancak, İranlılar' dan yardım gören Surhay Han, Kazıkumuk'u geri aldı. Dağıstan'ın bağımsızlık savaşına da katılan Kazıkumuklar, Şeyh Şamil'in yenilgisi üzerine (1859), tüm Dağıstan'la birlikte rus egemenliğine girdiler. Bir kaza merkezine dönüştürülen Kazıkumuk ise, Dağıstan eyaletine bağlandı. Bugün sayıları yaklaşık 100 bin kişi olan Kazıkumuklar, tarım, hayvancılık, yün ve ipek dokumacılığı gibi işlerle uğraşırlar.

KAZILI sıf. **1.** *Bir yere kazılı,* oraya kazılmış olan şey için kullanılır. **—2.** *Bir şeye kazılı,* ona oyulmuş, nakşedilmiş şey için kullanılır.

KAZILMA a. Kazılmak eylemi.
—Jeomorfol. ve Denizbil. Bir engele çarpan bir akıntının oluşturduğu çevrintilerin ve burgaçların ya da deniz dibindeki hayvanların etkinliğinin neden olduğu oyulma.
—ANSİKL. Jeomorfol. Kazılma, taşınmaya hazır gevşek gereçte, genellikle alüvyonlarda ya da kumla birikintilerinde görülen bir yüzden erime olayıdır. Kazılma, uzayın belli bir noktasında toplanmış bir oyulma olayının sonucudur. Irmaklarda, özellikle burgaçların etkisiyle ortaya çıkar ve en çok bir engelin neden olduğu çevrintilerin oluştuğu yerde görülür; örneğin köprü ayaklarının yukarı çığırdaki bölümünde oluşur. İnce bir su kesitinin boşalması da kazılmaya yol açar: soluğanın çarptığı bir dalgakıranın tabanında bir kazılma eğilimi görülür. Kazılmayla mücadele etmek için köprü ayaklarının, kazılabilecek alüvyonlar üstüne değil de, daha alttaki yerli kayaç üstüne yerleştirilmesine çalışılmaktadır. Dalgakıranlar, taşınamayacak kadar iri bloklardan oluşan kaya dolgularla korunur. Doğadaysa, kazılma olayı, özellikle nehir büklümlerinin, akıntıların çarptığı içbükey kıyılarında görülür. Genellikle alçalmanın başında ya da donma sırasında kıyıların yüksek bölümünün parçalar halinde yuvarlanmasına yol açar.

KAZILMAK → KAZMAK.

KAZIM sıf. (ar. *kazim*). *Esk.* Kemiren, kemirici.

KÂZIM, KÂZIME sıf. (ar. *kāẓım,* dişl. *kāẓıme*). *Esk.* **1.** Öfkesini yenen, hırsını dizginleyen. **—2.** *Kâzım-ül-gayz,* kinini yenen.

KÂZIM BEK Mirza, asıl adı **Mehmet Ali, Mirza Aleksandr Kâzem-Bek** diye de bilinir, azerbaycanlı türkolog (Derbent 1802 - ? 1870). Derbent'te öğrenim gördükten sonra, sürgüne gönderilen babası ile birlikte Astarhan'a yerleşti. Burada hıristiyan misyonerlerden ingilizce öğrendi. Omsk valisinin çevirmenliğini yaptı. Kazan Üniversitesi'nde arapça, farsça ve tatar dili okutmanlığına getirildi (1826-1830). Aynı üniversitede doğu dilleri profesör yardımcısı (1830) ve profesör oldu (1836). Azeri türkçesi ve türk dili alanındaki çalışmalarıyla tanındı. En ünlü yapıtı *Türk-tatar dilleri grameri*'dir (1839). Ayrıca Kafkas tarihi için önemli bir kaynak olan *Derbentname* (1850), babilere ilişkin; *Bab i babi-di* (1865) adlı yapıtları vardır.

KÂZIM PAŞA (Musa), türk şair, devlet adamı (Koniçe 1821 - İstanbul 1890). Askeri kâtip olarak orduya katıldı. Binbaşılığında hicviyeleri dolayısıyla görevden alınarak Kıbrıs'a sürüldü. Affedildikten sonra paşalığa kadar yükseldi. Son görevi Divanı harbi daimi üyeliğiydi. Tasavvufi şiirleri ve hicviyeleriyle tanınır. *Makalid-i aşk* (1884) adlı yapıtında derlediği mersiyelerinden "Kerbela mersiyesi" çok ünlüdür. *Divan*'ı (1912) basılmıştır. Çağının devlet adamlarına yönelik sert hicviyeleri daha sonra bu yoldaki ürünlere örnek olmuştur.

KÂZIM PAŞA, türk asker (Sakız 1839 - İstanbul 1936). Sadrazam Esat Paşa'nın kardeşi. Harp okulu'nu bitirdi. Gazi Osman Paşa'nın komutasında yapılan Plevne savunması'na katıldı (1877). Müşir oldu (1894). 3. ve 5. Ordu komutanlıkları yaptı. Türk-Yunan savaşı'nda genel müfettiş olarak Yanya'da bulundu. Işkodra valiliği ve komutanlığı, Hicaz demiryolu inşaat nazırlığı, Hicaz valiliği ve komutanlığı, İzmir valiliği ve Batı Rumeli müfettişliği yaptı. Emekli oldu (1910).

KAZIMA a. **1.** Kazımak eylemi, işi. **—2.** Cerr. Bir çıkıntının, bir urun, yonga halinde kazınıp yok edilmesi.
—Boyac. Soyulabilen bir tabakayı, altındaki taşıyıcı kattan ayırma işlemi.
—Der. hast. *Deriyi kazıma,* derinin bir bölgesini elektrik motoruyla çalışan madeni bir döner fırçayla yok etme. (Çirkin görünüşlü nedbeler, yüzeysel küçük kırışıklar, kaza ile olmuş dövmeler bu yöntemle düzeltilebilir.)
—Deric. Etleme, taşla zımparalama ve yarmadan sonra gerçekleştirilen ve parşömeni daha ince, daha düz ve daha beyaz yapmaya dayanan işlem. || *Kazıma bıçağı,* derileri taşlamaya yarayan el aleti. || *Kazıma demiri,* kazıma işlemini gerçekleştirmek için keskinliği giderilmiş, tahta saplı, çelikten yapılmış eğik ağızlı bıçak.
—Graf. sant. *Kazıma makinesi,* tipografi klişelerinin kazılmasına yarayan makine (asitle yedirerek kimyasal kazıma ya da elektroliz yoluyla madenin alınmasıyla kazıma). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Elektrikli* ya da *elektronik kazıma makinesi,* fotoğraf müdahalesi olmadan klişe yapan makine.
—Grav. Gravürcünün planşta (maden, ağaç ya da herhangi bir maddeden) açtığı çentik. || *Basit kazıma* ya da *tek kazıma,* çapraz tarama yapılmadan, ince bölümleriyle kompozisyonun açık kısımları, dolu bölümleriyle de koyu kısımları elde edilen yaklaşık kazımalarla yapılmış degrade. || *Çapraz kazıma,* kazıma ve karşıkazımalar bütünü. || *Düzenli kazıma,* koşut kazımalar ve taramalarla yapılan çalışma. || *Serbest kazıma,* her yönde kazımaları içeren çalışma türü.
—ANSİKL. Graf. sant. İlk hizmete gireni amerikan yapısı Fairchild (1955) olan kazıma makinelerinin ilkesi şöyledir: fotoelektrik bir hücre, kopyası çıkarılacak özgün örneği nokta nokta tarar (silindir üzerine takılmış bir özgün örneğin, sarmal olarak taranması ya da düz bir örneğin satır satır süpürülmesi); gönderdiği darbeler elektronik bir birim tarafından değerlendirilir ve ya tipografik bir klişenin ya da helyogravür için bir silindirin kazılmasına kumanda eder. Ofsette örneğin çözümlenmesi bir filme kaydedilir. (→ SKANER.)

KAZIMAÇ a. İnş. Duvarcıların, tenekecilerin kullandıkları üçgen gratuvar biçiminde el aleti.
—Grav. *Üçgen kazımaç,* metal üzerine gravür yapımında kullanılan ve kazınan yerlerin çapağını almaya yarayan üç yüzlü, sert, sivri uçlu alet.

KAZIMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeyle) kazımak,* o şeyin yüzeyine pürtüklü, sivri bir şeyi sürterek üzerindeki tabakayı kaldırmak ya da yüzeyine yapışmış olan bir şeyi

kazıkkuyruk

A. Wierzba-Wawel, Kraków

Büyük Kazimierz III'ün mührü
Polonya kralı
Ulusal arşivler, Kraków

çıkarmak, gidermek: *Dibi tutmuş bir tencereyi kazımak. Camdaki kireç lekelerini kazıyarak temizlemek. Pantolondaki lekeyi tırnağıyla kazımak.* **—2.** *Sakalını, saçını, vb. kazımak,* onu usturayla tıraş etmek: *Saçları gürleşsin diye kafasını kazıdı.* **—3.** *Bir şeyin üzerine bir şey kazımak,* metal, ağaç, mermer, taş vb. bir yüzey üzerine, bir araç yardımıyla oyarak yazı ya da şekiller çizmek; hakketmek, nakşetmek: *Adlarımızı ağaçlara kazımıştık. Bakır üzerine birinin portresini kazımak. Mühür kazımak.* **—4.** *Arg.* Bir kimseyi kandırmaya çalışmak; kandırarak elinde avucunda ne varsa almak, onu dolandırmak.
—Balıkç. Kabukluları yakalamak için sürtme ağıyla dibi taramak.
—Deric. Kazıma işlemini parşömen üzerine uygulamak.
—Grav. *Derin kazımak,* kazınmış yerleri derinleştirmek amacıyla ucu ya da kazıma kalemini buralardan birkaç kez daha geçirmek.
—Güz. sant. Kesici bir alet ya da asit kullanarak, metal, tahta vb. bir levha üzerine, baskı yöntemiyle gravür (ya da estamp) biçiminde çoğaltmak üzere resim çizmek. || *Matbaa karakterleri, madalyalar kazımak,* bunların yapımına yönelik zımbaları kazımak.
—İnş. Eski bir duvar üzerine perdah kalemiyle sürterek temizlemek. || Eski gereçleri yeniden kullanmak amacıyla bunları kaplayan alçı ya da harcı temizlemek.
—Patol. *Boğazını kazımak,* boğazın arka kısmında toplanıp rahatsızlık veren sümüksü maddeleri, istemli öksürükle atmaya çalışmak.

◆ **kazınmak** dönş. f. **1.** Derisini kazır gibi sertçe ovmak ya da kaşımak. **—2.** Abartılı bir biçimde temizlik yapmak, her tarafı silip süpürmek: *Bütün gün kazınmaktan çocuklarla ilgilenmeye vakit bulamıyor.* **—3.** *Midesi kazınmak* → MİDE.

◆ **kazınmak** edilg. f. **1.** Bıyık, sakal, saç sözkonusuysa, dibinden tıraş edilmek: *Saçı kazınmış, haydut kılıklı bir adam.* **—2.** *Arg.* Bir kimse sözkonusuysa, elindeki bütün mal varlığı alınmak ya da çalınmak.

◆ **kazıtmak** ettirg. f. Kazımak eylemini yaptırmak: *Kafasını usturayla kazıtmak. Bıyıklarını, sakallarını kazıtmak. Bir mühür kazıtmak.*

KAZIME sıf. (ar. *ķāżım*'ın dişl. *ķāżime*). *Esk.* **1.** Kemirgen, kemirici: *Hayvanat-ı kazıme* (kemirici hayvanlar). **—2.** *Kazıme-i zat-üt-terkova,* kunduz, sincap.

KÂZIME → KÂZIM.

KÂZIMEYN ya da **KÂZIMİYE,** Irak'ta (Bağdat ili) kent, Dicle kıyısında, Bağdat'ın kuzey banliyösünde; 99 100 nüf.
—Tar. On iki imamın yedinci ve dokuzuncusu olan Musa el-Kâzım (öl. 802) ile torunu Muhammet el-Cevat (öl. 834) burada gömülü bulunduklarından, onların onuruna Kâzımeyn (iki Kâzım) adını taşıyan kent, şiilerin kutsal bir ziyaret yeridir. Ayrıca, ünlü hanefi fakihi Ebu Yusuf'un türbesini içeren bir sünni camisinin de yer aldığı kent, yüzyıllar boyu şii-sünni çatışmalarına sahne oldu. İlhanlı hükümdarı Hulagu'nun Bağdat'ı ele geçirmesi sırasında yerle bir edilen (1258) kenti, Safevi hükümdarı Şah İsmail yeniden kurdu (1501-1524). Bağdat'a gelen Kanuni Sultan Süleyman tarafından yeniden bayındır kılındı (1534).

KAZIMIK a. *Yörs.* Dibi tutmuş sütün, muhallebinin vb. tencerenin dibinde kalan ve kazınarak alınan bölümü.

KÂZIMİ a. (on iki imamın yedincisi Musa el Kâzım'ın adından). Nümism. Maysor sultanı Tippu Sahib'in 1/16 gümüş rupiah'a verdiği ad.

KÂZIMİYE → KÂZIMEYN.

KÂZIMKARABEKİR, İç Anadolu bölgesinde Karaman iline bağlı ilçe, 12 879 nüf. (1990); 1 bucak, 16 köy. Merkezi, Karaman'ın 21 km batısında *Kâzımkarabekir,* 3 737 nüf. (1990).

Kâzımkarabekir tarım işletmesi, D. Anadolu'da, Iğdır'ın Aralık ilçesinde kurulu devlet çiftliği. 1953'te, *Iğdır devlet üretme çiftliği* adıyla Devlet üretme çiftlikleri (DÜÇ) genel müdürlüğü'ne bağlı olarak kuruldu. 1983'te, yeni bir düzenlemeyle Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne bağlanarak 1986'da bugünkü adını aldı. Ana çalışma dalı hayvancılıktır. 18 894 ha arazisinin 7 100 ha'ında sulu tarım yapılır. Arazinin Büyük ve Küçük Ağrı dağları arasında kalan kısmı yayla olarak kullanılır. Sığırcılıkta esmer-haraford, koyunculukta morkaraman türlerinin yetiştirilmesi, hayvansal ürünler üretimi, yem bitkileri ve bahçe tarımı başlıca çalışma alanlarıdır.

KÂZIMPAŞA, Sakarya'nın merkez ilçesinde bucak, 9 081 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Kâzımpaşa,* 1 526 nüf. (1990).

KAZINMAK → KAZIMAK.

KAZINTI a. **1.** Bir yerden kazılarak çıkartılan parça: *Muhallebi kazıntısı. Tekneden çıkarılan hamur kazıntısı.* **—2.** Kâğıtta bir yazının kazınması sonucunda kalan iz: *Belgede hiçbir kazıntı olmamalıdır.*

KAZINTILI sıf. Üzerinde kazıntı izi olan.

KAZITMAK → KAZIMAK.

KAZIYACAK a. Arıc. Kovana yapışmış propolisleri kazımaya, çerçeveleri oynatarak kolaylıkla çıkarmaya yarayan bir tarafı keskin, yassı ve uzunca demir alet.
—Ekmekç. Hamur teknesini temizlemeye yarayan sistire biçiminde çelik ya da sac alet.

KAZIYICI a. İki yanı da keskin geniş bir ağzı olan ve mürekkep lekelerini ya da kâğıt ve karton üzerindeki yanlış çizimleri kazıyarak silmeye yarayan bir tür çakı.
—Elektroakust. *Piezoelektrik kazıyıcı uç,* kalemin yer değiştirmesi, değişken bir elektrik gerilimine maruz kalan bir kristalin, piezoelektrik biçim değiştirmesiyle gerçekleşen kazıyıcı uç.
—Heykc. ve İnş. *Dip kazıyıcısı,* sap takılmış metal bir çubuktan oluşan ve dişli ya da dişsiz uç kısmı çeşitli biçimlerde olabilen alet. Bu alet, bir heykelin, bir duvar örgüsünün oyuk bölümleri üzerinde çalışmaya yarar.
—Kuyuc. Çimentolama işleminden önce kuyu çeperlerini kazıyarak temizlemede kullanılan, çelik tellerle donatılmış ve casinglerin dış yüzüne tutturulmuş bilezik.
—Tarönc. Bir dilgi ya da yonganın uç kısmında diklemesine yapılan bir düzeltme işlemiyle elde edilen düz yüzeyli alet. (Üst Yontmataş döneminde yaygın bir biçimde kullanılan kazıyıcılar, Acheul kültürüyle birlikte ortaya çıktı.)
—Teknol. Çeşitli aletleri, takımları, silahları vb. temizlemeye yarayan demir ya da tahta parça.

◆ sıf. Elektroakust. *Kazıyıcı uç,* bir oyma kalemi taşıyan ve elektrik işaretlerini kayıt dayanağı üzerinde kalemin yer değiştirmesine dönüştüren elektromanyetik türdönüştürücü. || *Elektrodinamik kazıyıcı uç,* kalemin, yer değiştirmesi, içinden değişken bir akım geçen bir elektrik devresi üzerine değişmez bir manyetik alanla uygulanan kuvvetlerin etkisiyle gerçekleşen kazıyıcı uç. || *Elektromanyetik kazıyıcı uç,* kalemin yer değiştirmesi, içinden değişken manyetik bir akı geçen açık bir manyetik devreden doğan kuvvetlerle gerçekleşen kazıyıcı uç.

KÂZİB, KÂZİBE sıf. (ar. *kizb,* yalan'dan *kāzib,* dişl. *kāzibe*). *Esk.* **1.** Yalan, uydurma: *Haber-i kâzib* (yalan, uydurma haber). *Kavl-i kâzib* (yalan, asılsız söz). *Şayia-yı kâzibe* (uydurma söylenti). *Şöhret-i kâzibe* (hak edinilmeden kazanılan ün). **—2.** Yalan söyleyen, yalancı.

KÂZİBE → KÂZİB.

Kâzibe ya da **Kâzibem,** Edirne ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde kadın erkek birlikte oynanan karşılama türü bir halk oyunu.

KAZİF a. (ar. *ķāżif*). İsl. huk. Birinin zina yaptığını ileri süren kişi.

KAZİMİERZ *(aziz)* [Kraków 1458 - Grodno 1484], Polonya kralı Kazimierz IV'ün oğlu; 1471'de Macaristan tahtında hak iddiasında bulundu, 1521'de ermişler arasına alındı, 1602'de Polonya'nın koruyucusu ilan edildi.

KAZİMİERZ I Yenilikçi (1016-1058), Polonya dükü (1034-1058), Mieszko II'nin oğlu. Polonya'yı özerk bölgelere ayıran zorba prensler tarafından tahttan uzaklaştırıldı ve Almanya'ya sığındı. Halk ayaklanmasının başlaması ve Bohemya dükünün Silezya'yı ele geçirmesi üzerine, 1040'ta geri döndü ve duruma egemen oldu. Kiev prensinin kız kardeşiyle evlenerek ittifaklarını pekiştirdi, Silezya'yı vergi karşılığı geri aldı ve Mazovya prensinin devletlerini zorla Polonya'ya kattı (1047). Başkentini Kraków'a taşıyarak devletinin kurumlarını yeniden oluşturdu.

KAZİMİERZ II Adil (1138-1194), Polonya dükü (1177-1194), Bolesław III'ün oğlu. Köylüleri ezen vergileri hafifletti. 1180'de Łęczyca'da (Mazovya) bir meclis topladı. Polonya senatosu bu meclisten doğdu.

KAZİMİERZ III Büyük (1310-1370), Polonya kralı (1333-1370), Władisław I Łokietek'in oğlu. 1343'te töton şövalyeleriyle Kalisz barışını imzaladı; töton şövalyeleri, işgal ettikleri Pomeranya'yı ellerinde tuttularsa da, Kujawy'yi ve Dobrzyń bölgesini Kazimierz III'e geri verdiler. Mazovya'yı topraklarına kattı ve G.-D.'da Tatarlar ile Litvanyalılar'ın elindeki geniş toprakları yeniden fethetti. Ruten toprakları 1348-1366 arasında yeniden Polonya'ya bağlandı. Fethedilen bölgeleri Polonyalılar ile sömürgeleştirdi ve Karadeniz tüccar kentleriyle alışverişleri geliştirdi. Silezya üzerindeki taht haklarını koşullu olarak Bohemya'ya bıraktı. Örf ve âdet hukukunun yazılı hukuk haline getirilmesini buyurarak polonya mevzuatını yenileştirdi, mali sistemi merkezileştirdi, hastaneler ve kolejler yaptırdı, Kraków üniversitesi'ni kurdu (1364) ve halkın acılarını dindirmeye çalıştı (ona "Köylülerin kralı" lakabını taktılar). Temiz Yürekli Bolesław fermanı (1264) ve Silezya düklerinin fermanlarıyla tanınan ayrıcalıkla statüyü krallığın bütün Yahudileri'ne yaydı. Piastlar'ın son erkek temsilcisi olarak, yerine geçmek üzere yeğeni Macar Lajos'u atadı.

KAZİMİERZ IV JAGELLON (1427-1492), Litvanya grandükü (1440-1492), Polonya kralı (1445-1492), kral Władisław III'ün kardeşi. 1445'te kral seçilerek 1447'de taç giydi, Litvanya'ya Polonya ile aynı ayrıcalıkları tanıdı (1447) ve piskopos Oleśnicki'nin vesayetine son verdi. D. ve G.-D.'ya doğru ilerlemekten vazgeçerek (Kırım hanları Karadeniz boyunca ilerliyorlardı), Vistül'ün ağızlarını töton şövalyelerinin elinden aldı (Toruń barışı, 1466). Büyük oğlu Władisław'ı Bohemya (1471) ve Macaristan (1490) kralı yaptı. Küçük soyluların desteğiyle ve köylüleri toprağa bağlayarak, Polonya'yı Batı'ya ürün satan büyük bir tahıl dışsatıcısı durumuna getirdi. Bu arada Batı etkisi (Kraków' un kozmopolitliği, üniversiteler arasındaki ilişkiler), ulusal duygunun doğuşunu körükledi (Jan Długosz'un 12 kitaplık *Polonya tarihi,* 1455-1480).

KAZİMİERZ V → JAN II KAZİMİERZ.

KAZİN (Alfred), amerikalı yazar (Brooklyn 1915). New York'ta geçen çocukluğunu anlatan bir romanı (*A Walker in the City,* 1951), ayrıca edebiyat incelemeleri (*On Native Grounds,* 1942; *The İnmost Leaf,* 1955; *Contemporaries,* 1961) ve Anılar'ı (*Starting out in the Thirties,* 1965; *New York Jew,* 1978) vardır.

KAZİNCZY (Ferenc), macar yazar (Érsemlyén 1759 - Széphalom 1831). Erken yaşta Aydınlanma çağının düşüncelerini benimseyerek, Martinovics suikastına katıldı ve ölüme mahkûm edildi (1795). Altı yıl sonra affedildi, bir köye çekildi ve yazdığı ciltler dolusu mektuplarla, otuz yıla yakın bir süre, macar edebiyat yaşamını yönetti. Kazinczy'nin adı, macar dilinin reformuyla birlikte anılır. Edebiyat alanında, yabancı (özellikle alman ve fransız) modellerin taklit edilmesini salık verdi. 21 cilt tutan özyaşamöyküsü, Macar akademisi tarafından yayımlandı.

KAZİYE a. (ar. *ḳażā*'dan *ḳażiyye*). *Esk.* İş, husus, konu, mesele: "*... ve emniyet-i can ve ırz ve mal kaziyesini müteketfil olan Tanzimat-ı hayriye'yi tesis ile...*" (Cevdet Paşa, XIX. yy.).
—Esk. dilbilg. Cümlecik, cümle. ‖ *Kaziye-yi asliye,* asıl cümle.
—Esk. mant. ÖNERME'nin eşanlamlısı. ‖ *Kaziye-yi cüziye,* TİKEL* ÖNERME'nin eşanlamlısı. ‖ *Kaziye-yi külliye,* TÜMEL* ÖNERME'nin eşanlamlısı. ‖ *Kaziye-i mühakize,* EVRİK* ÖNERME'nin eşanlamlısı. ‖ *Kaziye-i şartiye* → KOŞULLU* ÖNERME'nin eşanlamlısı.
—Esk. mat. ÖNERME'nin eşanlamlısı.
—Huk. *Kaziye-i muhkeme* → KESİN HÜKÜM.*
—İsl. huk. *Kaziye-i hükmiye,* davanın konusunu meydana getiren olay.

KAZKANADI a. **1.** Güreşte, kolları rakibin koltuk altlarından geçirip elleri de sırtında kenetleyerek gerçekleştirilen oyun. **—2.** *Kazkanadında çengel,* kazkanadına alınan rakibi geriye doğru çekerek çengelleme. ‖ *Kazkanadından sıyrılma,* kolları alabildiğince arkaya, omuzları da geriye yatırarak rakip güreşçinin kilidinden kurtulup oyununu bozma. ‖ *Kazkanadını sökme,* birbirinden ayrı ve gergin durumdaki elleri, önde birleştirebilmek için, yukardan aşağıya kuvvetle indirerek rakibin sırttaki kilidinden kurtulup oyununu bozma.

KAZMA a. **1.** Kazmak eylemi. **—2.** Ağaç bir sapla ona enlemesine takılmış keskin ve sivri uçlu bir demirden oluşan ve toprağı kazıp kaldırmak, düzeltmek vb. işlerde kullanılan el aleti. **—3.** *Kazma gibi,* çok büyük diş için kullanılır.
—Dağc. *Kazmayla iniş,* denge ve hızı kontrol etmek amacıyla kazmaya dayanıp karlı yamaçlardan aşağı kayarak inme tekniği.
—Dy. *Buraj kazması,* balast parçalarını sıkıştırarak traverslerin altına yerleştirmek için kullanılan, bir ucu sivri öbürü tokmak biçiminde kazma türü. (Eşanl. BURAJ TOKMAĞI.)
—Mad. oc. Gevşek kayaçları kazmak için kullanılan mekanik kazı makinesinin kesicisi. ‖ *Madenci kazması,* madencilikte ve toprak işlerinde kullanılan, bir ya da iki ucu sivri kazı aleti. (Cevher kazılarında olduğu kadar tahkimat yerleştirmede de kullanılan kazma uzun süre madencilerin temel kazı aleti oldu. Yerini önce kırma tabancalarına daha sonra da kazı makinelerine bırakmasına karşın günümüzde hâlâ birçok ocakta çok amaçlı bir takım olarak kullanılmaktadır.)
—Tarönc. Ucu kabaca yontulmuş sert taştan alet.
◆ sıf. **1.** Oyularak, kazılarak yapılmış: *Kazma resim, yazı.* **—2.** *Kazma dişli,* dişleri çok büyük olan kimse için kullanılır.
—ANSİKL. Zool. Yumuşak deniz dibi çamurlarını kazabilmek için hiçbir özel organa gerek yoktur. Fenerbalığı ve Uranoscopus cinsi üyeleri, ardına düştükleri avlara görünmemek için kendilerini gömerler; çeşitli karakurbağası ve sukurbağası türleri, ciğerlibalıklardan *Protopterus*'lar bedenleri kurumadan kurak mevsimi geçirebilmek için kuma gömülürler. *Nereis*'ler yiyecek aramak için çamuru kazarlar. *Venus* cinsi üyeleri ve denizçakıları, sifonlarla yüzeye bağlı olarak çamur altında yaşarlar. Daha güç olan sert toprağı kazma eylemini, besinlerini aramak için kazdıkları toprağı yutan toprak kurtları (yersolucanları) ve açtığı dehlizler böcekler için birer tuzak olan köstebekler bıkıp usanmadan yinelerler. Birçok kara hayvanı yaşamlarının birkaç gününü bir yeraltı yuvası kazarak geçirirler. Odun kazma eyleminiyse bütün oduncul böcekler ve taretler (su altındaki odunları kazarlar) gerçekleştirir. Taşı kazmaya gelince, bazı yuvarlak denizkestaneleri ve bazı ikiçenetli yumuşakçalar (*Pholas*'lar) yaşamları boyunca kendi çevrelerinde dönerler; büyüdükçe sürekli derine gömüldüklerinden, sonunda, localarında hapis kalırlar.

KAZMACI a. Kömür ocaklarında kazmayla kömür çıkaran işçi.
—Ask. istihkc. Kazı işleriyle görevlendirilen er.

KAZMA-ÇEKİÇ a. Dağc. Dağcı kazmasına benzeyen, fakat daha kısa saplı ve sivri ucun yerini, vurmaya yarayan bir kütlenin aldığı araç. (Büyük karışık yürüyüşlerde basamak yontmak ve sikkeler çakmak için kullanılır.)

KAZMADİŞ sıf. ve a. Üstdamaktaki ön dişleri uzun ve dışarı doğru çıkık olan kimse için kullanılır.

KAZMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kazmak,* bir çukur, bir boşluk oluşturmak amacıyla orada bulunan maddeyi dışarı atmak; eşmek: *Toprağı kazmak. Su sızıntısına ulaşmak için daha çok kazman gerek.* **—2.** *Bir çukur kazmak,* içindekini atarak onu oluşturmak: *Kuyu kazmak. Mezar kazmak. Bir tünel kazmak.* **—3.** *(Bir yere) bir şey kazmak,* oyarak bir yere nakşetmek; hakketmek: *Mühür kazmak. Ağaca ismini kazmak.* **—4.** *Kazdığı çukura, kuyuya kendisi düşmek,* başkaları için tasarlayıp hazırladığı kötülüklerle kendisi karşılaşmak.
—Mad. oc. Kazı işlemini gerçekleştirmek.
◆ **kazdırmak** ettirg. f. *Bir yere, bir şey kazdırmak,* kazmak eylemini yaptırmak: *Kuyuyu nereye ve kime kazdıracaksın? Bir kimsenin adını mezar taşına kazdırmak. Mühür kazdırmak.*
◆ **kazılmak** edilg. f. Kazmak eylemi yapılmak: *Toprak yüz metre kazıldı. Bahçeye kuyu kazılacak.*

KAZOLİT a. (fr. *kasolite;* bir yer adı *Kasola*'dan [*Şaba*]). Miner. Hidratlı, doğal uranyum ve kurşun silikat; sarı-kahve rengidir.

KAZOTU a. Pirincin kıt olduğu yıllarda taneleri Hindistan, Abisinya ve Doğu Afrika'nın yoksul bölgelerinde yiyecek olarak kullanılan bitki. (Bil. a. *Eleusine coracana;* buğdaygiller familyası.)

Kazova tarım işletmesi, Tokat ilinde kurulu devlet harası. 1942'de Ziraat vekâleti veteriner işleri genel müdürlüğü'ne bağlı olarak "Kazova inekhanesi" adıyla kuruldu. Daha sonra adı "Kazova zootekni araştırma kurumu" olarak değiştirildi. 1984'te, Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlandı ve "Kazova tarım işletmesi" adını aldı. Asıl uğraşı sığır yetiştiriciliği olan işletme, kara sığır ırkının ıslah çalışmalarını başlatmış, 1950'den sonra da yapay ve doğal tohumlama yoluyla montofon kültür ırkının yaygınlaştırılması çalışmalarını sürdürmüştür. 1 251 ha alan üzerinde kurulu bulunan işletmede koyunculuk, tavukçuluk ve tarım şubeleri de bulunmaktadır.

KAZULET, -ti sıf. *Tkz.* Kaba ve çirkin; kocaman.

KAZURAT, -tı a. (ar. *ḳażūre*'nin çoğl. *ḳażūrat,* pislikler). Dışkı, özellikle de insan dışkısı.

KAZÜİSTİK a. (fr. *casuistique*).* Hirist. Ahlak ve tanrıbilimin, vicdan sorunlarını inceleyen bölümü.

KAZVİN → GAZVİN.

KAZVİNİ (Ebu Hatim Mahmut bin el-Hasan), şafii fıkıh bilgini (Amol, Taberistan, ? - *ay y.* 1048). Amül'de başladığı öğrenimini Bağdat'ta tamamladı. Her iki kentte de müderrislik yaptı. Hemen hepsi fıkıhla ilgili olan başlıca yapıtları: *Kitâbu tecrit it-tecrit, Revnak, Kitâb ül-hiyel fi'l -fıkh.*

KAZVİNİ (Ebu Yahya Zekeriya bin Muhammet bin Mahmut **EL-**), iranlı gökbilimci ve coğrafyacı (Kazvin yaklş. 1203 - Irak 1283). Arap kökenli bir şeyh olan Ebulkasım ibni Hibetullah el-Kazvini'nin soyundan geldiği bilinmektedir. Yetişkin yaşa geldikten sonra önce Bağdat'a gitti, ardından Şam'a geçti. Burada ünlü filozof ve mutasavvıf İbnülarabi'yle tanıştığı sanılmaktadır. İran'ın hemen her tarafını gezdi. Vesit ve el-Hille'de uzun süre oturduğunu kaydeden İbni Tagribirdi, Abbasiler' in son halifesi Mutezim zamanında onun bu kentlerde kadılık yaptığını belirtir. Bağdat'ın Moğollar'ın eline geçmesinden (1258) sonra köşesine çekilip kendini bilimsel çalışmalara verdi. İranlı tarihçi ve devlet adamı el-Cüveyni tarafından korunduğu söylenir.
Yaşamının birçok noktaları karanlıkta kalan Kazvini'nin günümüze değin ulaşabilmiş iki yapıtı bulunmaktadır: *Acaib ül -mahlukat ve garaib ül-mevcudat* ile *Âsâr ül-bilâd ve ahbar ül-ibad.* Bunlardan birincisi Güneş'e, Ay'a, yıldızlara ve Dünya' mıza ilişkin bilgileri içerir. İkincisiyse, Ptolemaios'un yedi iklimini, kentleri abecesel bir düzenlemeyle anlatır. Daha sonraki yıllarda gökbilim ve coğrafya çalışmalarına kaynaklık eden bu yapıtlar, Kazvini'nin bilim alanında yeni buluşlar olmamasına karşın, anlattığı konuların kökenlerine indiğini, nedenlerini ve aralarındaki bağlantıları çözmeye önem verdiğini göstermektedir.

KAZVİNİ (Hamdullah Müstevfi) → HAMDULLAH MÜSTEVFİ el-Kazvini.

K.B., KOCH BASİLİ'nin kısaltması.

KCHESSİNSKAÏA (Mathilde), rus kadın dansçı (Ligovo, Petersburg yakınında, 1872 - Paris 1971). Polonyalı karakter dansçısı Feliks Krzesiński'nin (1823-1905) kızı ve çar Nikolay II'nin kuzeni grandük Andrey Romanov'ın karısı. İmparatorluk tiyatrosu'nun dans okulunda yetişti, 1893' te baş dansçı, 1895'te "prima ballerina assoluta" oldu. İtalyan yıldız dansçılar karşısında kendini kabul ettiren ilk rus kadın dansçıdır. *Kül kedisi, Fındıkkıran, Uyuyan güzel, Firavunun kızı, Esmeralda* gibi balelerde başrol oynadı. 1909'da Diaghilev' in Rus baleleri'ne girdi. Bu toplulukla 1911'de Londra'da *Kuğu gölü*'nde dans etti. 1917 devrimi'nden sonra yerleştiği Paris'te öğretmenlik yaptı. 1960'ta anılarını yayımladı: *Souvenirs.*

K.-D. ya da **N.-E.,** kuzey-doğu'nun kısaltması.

K.D. → KADET PARTİSİ.

K-DEĞERİ a. Polim. Bir polimeri (en çok polivinilklorür, yani PVC) belirlemeye yarayan ve bu polimerin ampirik olarak molar kütlesine bağlı olan büyüklük. (Çözeltinin akışmazlığının ölçümüyle belirlenen K-değeri, ampirik olarak bu akışmazlığa bağlıdır. PVC için ölçüm genellikle 25°C'ta siklohekasanondaki çözelti ile yapılır. Derişimi C olan bir çözelti ile çözücünün akış süresi ölçüldükten sonra, K-değeri, gösterge tabloları yardımıyla hemen bulunur.)

KDV, KATMA* DEĞER VERGİSİ'nin kısaltması.

KE- önek. Başına eklendiği sözcüğü belirteç yapan arapça benzetme eki: *ke-en -lem-yekun* (→ KEENLEMYEKÜN), *ke-enne* ya da *ke-enne-hu* (sanki, gibi, güya), *ke-l -evvel* (önceki gibi, eskisine benzer), *kema-fi-s-sabık* (→ KEMA), *ke-ma-kâm* (→ KEMA), *ke-zalik* (→ KEZALİK), vb.

-KE → -GA.

Nelly Barland

kazolit kristalleri

Büyük Larousse

Kazvini'nin *Acaib ül-mahlukat ve garaib ül-mevcudat* adlı yazmasından iki minyatür *Süleymaniye kütüphanesi, İstanbul*

Buster Keaton
Go West (1925) adlı
filmin bir sahnesinde

KEALO-EVA → KEORO-EVA.

-KEÇ → -GAÇ.

National Portrait Gallery

John Keats
Joseph Severn'in
bir resminden (1821) ayrıntı
National Portrait Gallery
Londra

KEAN (Edmund), ingiliz trajedi oyuncusu (Londra 1789 - Richmond, Surrey, 1833). Gemicilik ve palyaçoluk yaptıktan sonra, gezgin tiyatro oyuncusu oldu. 1814'te, Drury Lane Theatre'da (Londra) kendisine Shakespeare'in *Venedik taciri* oyunundaki Shylock rolü verildi. Kazandığı başarı onu, sahnede olduğu gibi gerçek yaşamda da ateşli tutkularını temsil ettiği romantik kişiliğin ideal yorumcusu durumuna getirdi. İngiltere gibi ABD, İtalya ve Fransa'da da çok ilgi gördü.

KEANE (John Brendan), irlandalı tiyatro yazarı (Listowel, Chiarraighe yönetim bölümü, 1928). Oyunlarında geleneksel imge ve değerleri tartışma konusu yaptı (*Sive*, 1959; *The Field*, 1965; *Big Maggie*, 1969). Hikâye (*The Good Thing*, 1978), roman (*The Bodhran Makers*, 1986) ve denemeler de (*Unlawful sex*, 1978; *Owl Sandwiches*, 1985) yazdı.

KEATON (Joseph Francis KEATON, **Buster** —denir), amerikalı oyuncu ve sinemacı (Piqua, Kansas, 1896 - Woodlands Hills, Los Angeles yakınında, 1966). Çok genç yaşta tiyatroya başladı. Fatty Arbuckle'un desteğiyle kısa metrajlı filmler çevirerek sinemaya geçti. Hiç gülmeyen, gülümsemeyen, soğuk suratlı komik bir tip yarattı. Sinema tarihinin en yaratıcı güldürü oyuncularından biri oldu. En önemli filmleri: *The Three Ages* (1923), *Our Hospitality* (1923), *The Navigator* (1924), *Sherlock Junior* (1924), *Go West* (1925), *Seven Chances* (1925), *General* (The General) [1926], *The Cameraman* (1928), *The Passionate Plumber* (1932). 1938'den başlayarak ABD'de kısa metrajlı filmler, bazı diziler yönetti. *Sunset Boulevard* (1950), *Limelight* (1952) ve Samuel Beckett'ten uyarlanan *A Film* (1965) gibi filmlerle oyunculuğunu sürdürdü.

KEATS (John), ingiliz şair (Londra 1795 - Roma 1821). Bir seyisin oğluydu, 9 yaşında babasını, 14 yaşında annesini kaybetti, tıp öğrenimine başladıysa da bunu yarıda bıraktı: hekimin eylemli özverisiyle şairin ona oranla "benci" yaradılışı arasındaki kararsız tutumu ilk yapıtlarına damgasını vurdu. *Endymion** (1818) ve onu izleyen *Hyperion** - biri ay, öteki güneş tanrısı -, hayalin verimliliğini ve sanatın eyleme üstünlüğünü sergilerler, ama "acı ve güçsüzlüğü olduğu gibi bırakan" yapıtlar olarak kalırlar: hayal ve mitin iyileştirici bir değeri vardır. Leigh, Hunt ve Haydon'un dar çevresiyle ilişki kuran Keats, ilk şiir kitabında (1817), bu çevrenin liberal züppeliğini ve tarihsel iddialarını taklit etti. "Cockney" (kaba şiveli Londralı) olarak reddedilip bir kenara itilen sanatçı, iki mutsuz aşk yaşadıktan sonra (Isabella Jones, Fanny Brawne) estetikçiliğe yöneldi: "Hayalgücünün Güzellik olarak kavradığı şey, Gerçek olmalıdır", "Güzellik Gerçek, Gerçek de Güzellik'tir". *The Eve of St. Agnes*'te, iki sevgili günlük yaşamın buz gibi şatosundan kaçmak için buluşurlar. Fakat, sevinç ve zevkin hamuru acıyla yoğurulmuştur ve kadın zulmünün imgesi (*Isabella*, 1818; *la Belle Dame sans merci, Lamia*), "ruhun uyanık bunaltısını" körükler. Şair, bu mazoşizme değişik bir biçim verebilmek için tanrıçalara (Hermes'in anası Maia, belleğin ve unutmanın tanrıçası Moneta, *Odlar*'daki Melankholia, Psykhe, Sonbahar) sığınır: bir kez, umut kayboldu, kahramanlık tahtından indirildi ve araştırma şevki söndü mü, Saturnus'un batmış uygarlıkları ve Yeryüzü'nün canlılığı karşısında büyülenen ruh, şimdiki anla ve duyumla dramatik bir ilişki kurar: "Dünya, bu özdeşliğin oluştuğu vadidir." Ele geçiremeyeceği bir Cennet'in, ayakları dibinde yok olduğunu görmekten memnunluk duyan şair, elde edemeyeceğini istemeyi ve doyumsuz kalmış arzunun güzelliğini keşfeder.

Estetikçiliğin öncüsü olan Keats, bütün yaşamı boyunca (veremliydi) kendisine eşlik ederek, bütün şeylerin tadına herkesten çok varmasını sağlayan ölüme olan sevgisini, Rilke'den çok daha önce dile getirdi. Shelley'in de gurbet yaşamında oldukça etkisinde kaldığı Keats, Swinburne ve Rossetti aracılığıyla, şiiri olduğu kadar resmi de etkiledi ve bu etki S. George ve Faulkner'e kadar kendini duyurdu. *Odlar*'ı (1819), Batı'da henüz erişilmemiş bir yetkinliğe ulaştı.

KEBABE a. (ar. *kebābe*). Esk. bot. Kuyruklu biber, karabibere benzeyen bir tür baharat.

KEBABİ sıf. ve a. (ar. *kebāb* ve fars. *-ī*'den *kebābī*). *Esk.* Kebap yapan ve satan, kebapçı.

KEBABİYE a. (ar. *kebāb*'dan osm. *kebābiyye*). *Esk.* **1.** Nargile lülesinde kalan tütün. **—2.** İzmarit, sigara artığı.

KEBABİYE a. Endonezya'da yetişen bir karabiber türünün *(Piper cubeba)* kurutulmuş meyvesi. (Meyvenin 6-8 mm uzunluğunda bir sapı vardır. Bu nedenle kuyruklu biber de denir. Eskiden iştah açıcı, idrar yolları ilacı [özellikle belsoğukluğunda] ve solunum sistemi antiseptiği olarak kullanılırdı.)

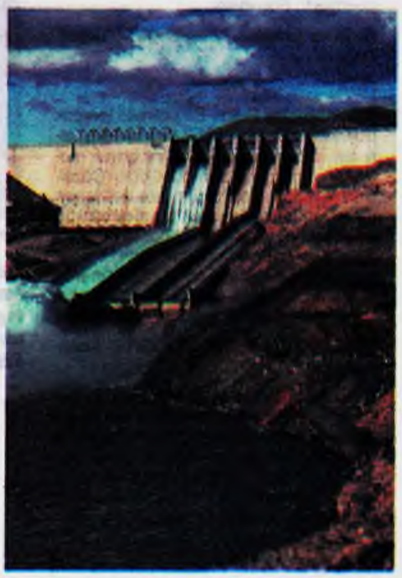
KEBADE a. (fars. *kebāde*). *Esk.* Ok atmasını öğrenenler için yapılmış gevşek yay, talim yayı.

KEBADEKEŞ sıf. (fars. *kebāde* ve *keş*'ten *kebāde-keş*). *Esk.* Talim yayıyla ok atan; ok atmaya heves eden.

KEBAİR çoğl. a. (ar. *kebīre*'nın çoğl. *kebā'ir*). *Esk.* Büyük günahlar.

KEBAN, D. Anadolu bölgesinde Elazığ iline bağlı ilçe; 10 163 nüf. (1990); 543 km²; 29 köy. Merkezi, Elazığ'ın 47 km K.-B.'sında *Keban*, 4 900 nüf. (1990). Tahıl, sebze ve meyve üretimi. Plastik boru, beton direk fabrikası. Baraj.

—Mim. ilçede günümüze ulaşan yapıların en önemlisi, Yusufziyapaşa külliyesi'dir. XVIII. yy.'da Yusuf Ziya Paşa'nın yaptırdığı bu külliye cami, medrese, çeşme, şadırvan, kitaplıktan oluşur. Merkezi planlı caminin ana mekânı, dört sütuna oturan küresel bingili kubbeyle örtülüdür. Önünde beş bölümlü son cemaat yeri vardır. Yapının çeşitli bölümlerinde görülen metal işleri, yöresel özellikleri yansıtır. Taştan mihrap ve minber, geometrik süslemeleri, asma dalları ve vazodan fışkıran çiçek motifleriyle, dönemin üslubuna uygundur. Çok yıkık olan medresenin bitişiğindeki kitaplık, iki katlı, kubbeli bir yapıdır. Doğu cephesi yuvarlak kemerli kapı ve pencerelerle biçimlendirilmiştir. Ön avludaki on köşeli şadırvan, üstten mukarnaslarla çevrilidir. Yörede ayrıca Akkoyunlu ve Karakoyunlular'da görülen, koç ve koyun biçiminde mezar taşları bulunmaktadır.

Keban barajı ve hidroelektrik santralı
Elazığ

Keban barajı ve hidroelektrik santralı, Elazığ ilinde, Fırat nehri üzerinde, Elazığ il merkezinin 45 km K.-B'sında, Malatya il merkezinin 65 km K.-D'sunda, Keban boğazı adı verilen yerde kurulu baraj ve hidroelektrik santralı (HES). Halen, Türkiye'de işletmeye açılmış bulunan baraj ve HES'larının en büyüğü olan Keban barajı ve HES, yapılmakta olan Atatürk ve Karakaya baraj ve HES'ları üretime geçtiğinde, yükseklik bakımından birinci, topladığı su miktarı bakımından ikinci (Atatürk barajından sonra), ürettiği enerji bakımından ise üçüncü sırada yer alacaktır.

1936'da, Fırat nehrinden yararlanarak bir elektrik üretim tesisi kurulması düşüncesiyle ilk araştırmalara başlanmış ve Fırat üzerinde Keban boğazı, Kemaliye, Kömürhan, Pertek gibi yerlerde ırmağın akış özelliklerini saptamak üzere "akım gözleme istasyonları" kurulmuştur. Bir yandan da Fırat'ın geçtiği yerlerdeki arazinin yapısını belirlemek için topografya çalışmalarına başlanmıştır. 1959'da, Uluslararası kalkınma örgütü'nün (IDA) teknik desteği ve ABD kökenli EBASCO firmasının işbirliği ile 7 tane plan hazırlanmış, bu planların içinden en uygun olarak "Keban planı" seçilmiştir. Bu ön çalışmaların ardından, 1965'te yapımına başlanan Keban barajı, 1975'te tamamlanarak işletmeye açılmıştır.

Keban barajı'nın gövdesi beton ağırlıklı kaya dolgu tipindedir ve beton bölümünün hacmi 1 milyon m³'ü aşmaktadır. Bu bölümde sular, temelden 86 m yükseklikte, 5,2 m çapında 8 çelik borudan girer. Beton bölümünün altında ise baraj gölünde birikecek olan fazla suları boşaltmak üzere saniyede 17 milyon m³ su akıtabilen 124 m genişliğinde bir kanal bulunmaktadır. Keban barajının kret kotu 848 m, temelden yüksekliği 207 m, talvegten yüksekliği 163 m, normal su kotu 845 m, normal su kotundaki su toplama hacmi 30,6 milyar m³, göl alanı 675 km²'dir. 8 türbinden oluşan hidroelektrik santralın ise toplam kurulu gücü 1 360 MW, yıllık elektrik enerjisi üretimi 6 milyar kWsa'tir.

Keban barajının yapımıyla baraj gölünün sınırları içinde bulunan 94 yerleşme tümüyle, 118 yerleşme ise bir bölümüyle sular altında kaldı. Bu yerleşmelerin 111'i Elazığ'da, 91'i Tunceli'de, 7'si Erzincan'da, 3'ü de Malatya il sınırları içinde bulunuyordu. Bu yerleşme birimlerinde yaşayan yaklaşık 30 000 kişi başka yerlere göç etti.

• *Keban baraj gölü altında kalan arkeolojik yerleşmeleri kurtarma projesi.* Keban baraj gölünün suları altında kalacak olan tarihsel yerleşmelerin ve uygarlık kalıntılarının kurtarılması amacıyla, 1966'da,

ODTÜ'nün mimarlık ve restorasyon bölümü'nün; 1967'de de, İstanbul Üniversitesi prehistorya kürsüsü'yle Michigan Üniversitesi'nin birlikte oluşturdukları iki ayrı ekip, yörede önce yüzey araştırmaları yaptı. Bu araştırmalar sonucunda saptanan yerleşmelerde birçok yerli ve yabancı bilim adamının katılımıyla kazılara başlandı (1968). Çalışmaların bir bölümü 1974'te, geri kalanları da 1975'te baraj gölünün dolmasıyla son buldu. Bu süre içinde Elazığ ve yöresinin, Doğu Anadolu bölgesinin bir bölümünün tarihöncesini ve kültürünü aydınlatan önemli kazılar yapıldı. Bu kazılar Ü. Serdaroğlu yönetiminde Ağın* ve Kalaycık*, D.H. French başkanlığında Aşvan*, R. Whallon Jr. ve H. T. Wright yönetiminde Fatmalı*-Kalecik, R. Harper başkanlığında Pağnik* öreni (Kaşpınar), Hayri Ertem yönetiminde Hanibrahimşah*, M. V. Loon ve G. Bucellati başkanlığında Korucutepe*, H. Hauptmann yönetiminde Norşuntepe* ve Körtepe*, U. Esin başkanlığında Tepecik* ve Tülintepe* (G. Arsebük'le birlikte), M. Darga ve R. Duru yönetiminde Değirmentepe* höyüklerinde gerçekleştirildi. (→ Kayn.)

Keban simli kurşun işletmesi (ETİBANK), Elazığ ilinin Keban ilçesinde ETİBANK'a ait maden işletmesi. 1952'de, 4 000 ton kurşun konsantresi ve 3 500 ton çinko konsantresi kapasiteyle kuruldu. Ancak, işletmede izabe tesisi bulunmadığı için konsantre ürünler Belçika'ya gönderiliyor, orada rafine edildikten sonra külçe metal olarak geri alınıyordu. Rezervlerinin giderek azalması nedeniyle, 1974'ten sonra üretim düştü. 1984'te üretime ara verilerek, maden arama ve rezerv geliştirme çalışmalarına başlandı. Rezervlerin yeterli olmadığı anlaşılınca işletme 1989'da kapatıldı.

KEBAP a. (ar. *kebab*). **1.** Doğrudan doğruya ateşe tutularak ya da bir kap içinde susuz pişirilen et: *Şiş kebabı. Urfa kebabı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kızartma, çevirme ya da kavurma biçiminde hazırlanan her türlü yiyecek: *Kestane kebabı. Patlıcan kebabı.* **—3.** *Kebap olmak,* bir kimse sözkonusuysa, ateş karşısında aşırı ölçüde ısınmak; büyük bir üzüntü içine düşmek, yanmak.

—Mutf. *Kebap etmek,* bazı yiyecekleri doğrudan ateşe tutarak kızartmak, pişirmek, közlemek: *Patlıcanı kebap etmek. Biber kebap etmek.* || *Fırın kebabı,* fırında kızartılarak pişirilmiş et ya da sebzeli et yemeği. || *İslim kebabı,* kendi buharında pişirilmiş et ya da sebzeli et yemeği. || *Kiremit kebabı,* altında yanan kömür ateşinde kızdırılmış kiremit üzerinde pişirilen et yemeği. || *Kuyu kebabı,* derince bir kuyu açıp içinde ateş yaktıktan sonra eti bu kuyuya sallandırıp ağzını sıkıca örterek yapılan kebap türü yemek. || *Sac kebabı,* sac üzerinde kavrularak pişirilen et yemeği. (Sebzeli olarak da hazırlanabilir.) || *Şiş kebabı* → ŞİŞKEBAP. || *Tencere kebabı,* tencereye konup kısık ateşte kendi suyuyla pişmeye bırakılmış et ya da sebzeli et yemeği.

◆ sıf. Ateşte kavrulmuş, kızartılmış yiyecek için kullanılır: *Kebap et. Kebap mısır.*

—ANSİKL. Kebap koyun, kuzu, dana ya da sığır etinden yapılır. Doğrudan ateşe tutularak yapılanlarda sertleşmemesi için yağlı et yeğlenir. Çeşitli pişirme yöntemleri vardır. Eti şişe geçirip ateş üzerinde çevirerek, yağlı kâğıt içinde, sacta, çömlekte, tencerede, eti kuyuya sallandırarak, çöpe ya da şişe geçirerek vb. yöntemlerle yapılabilir ve pişirilme yöntemine göre çömlek kebabı, kuyu kebabı, kiremit kebabı, tencere kebabı vb. adlar alır. Kebap sebzeli olarak da pişirilebilir. Malzemesine ve yapılış biçimine göre avcı* kebabı, bahçıvan* kebabı, çöp* kebabı, hünkâr* kebabı, yufkalı* kebap vb; yaygın olduğu yörelere göre Adana kebabı, Tokat kebabı vb. adlar alır.

KEBAPÇI a. **1.** Kebap sunulan lokanta. **—2.** Kebap yapan ve / ya da bu tür bir işyeri işleten kimse. **—3.** *Kebapçı kedisi gibi yutkunmak,* bir şeyi elde edemeyeceğini bildiği halde isteyip durmak.

KEBAPÇILIK a. Kebap lokantası işletme işi.

KEBAPHANE a. (ar. *kebāb,* fars. *ḫāne*'den *kebāb-ḫāne*). *Esk.* Kebapçı.

KEBAPLI sıf. İçine kebap konulmuş olan yiyecek için kullanılır: *Kebaplı pilav.*

KEBAPLIK sıf. Kebap yapmak için hazırlanmış ya da kebap yapmaya elverişli yiyecek için kullanılır: *Kebaplık et, patlıcan.*

KEBARAH (EL-), Karmel dağında (İsrail) mağara. Vadi el-Nattuf tabakası altındaki bir tabakadan çıkarılan bazı eşya, Kebarah'ın Yakındoğu Üst Yontmataş evresi olarak tanımlanmasına olanak sağladı. Kenarı koparılmış, tabanı verev yontulmuş küçük dilgiler, Kebarah evresinin tanımlayıcı fosilini oluşturur. Üçgen biçimine yakın bu *Kebarah uçları*'na, ilk yamuksu mikrolitlerle birlikte rastlandı.

KEBBİ, Nijer ve Sokoto arasında, Hausalar ile Songaylar'ın yaşadıkları afrika krallığı. XVI. yy.'dan başlayarak, ilk *kanta*'sı Kuta'nın önderliğinde songay vesayetinden kurtuldu. 1561'de (?), Ayr'a karşı bir baskın sonucu Bornu'ya yenildiyse de, başkent Surame'nin yiğitçe savunması kantaya kendini toparlamak ve Bornu'yu bir dizi yenilgiye uğratmak olanağını sağladı. XVII. yy. başında da gücünü korumakla birlikte, Gober, Ayr ve Zamfara gibi öteki hausa krallıkları karşısında yavaş yavaş güçten düştü ve XVIII. yy.'a girerken, büsbütün ortadan kalkmasa da, bozguna uğradı. Birnin Kebbi'de yeni bir başkent kuruldu. Krallık ve hanedanı, 1805'teki pöl *cihad*'ının darbeleri altında yıkıldılarsa da, 1848'den başlayarak prens Yakup Nabame önderliğinde yürütülen sürekli bir ayaklanma durumu, İngilizler gelinceye kadar gerçek bir bağımsızlığa yol açtı.

KEBD → KEBED.

KEBE a. (ital. *cappa,* yun. *kappa*'dan) **1.** Yün ya da tiftik gibi hayvansal elyaftan, keçeleştirme yöntemiyle elde edilen dokusuz kumaş; kalın keçe. **—2.** Bu kumaştan yapılmış ceket, palto, aba.

—ANSİKL. Kebe soğuğu ve sıcağı geçirmediği ve dayanıklı olduğu için genellikle kilim gibi yaygı olarak ya da kapı perdesi olarak kullanılır; çoban kepenekleri de kebeden yapılırdı. Çeşitli renklerde düz olarak yapılanlar yanında *ala* ya da *alaca* denen desenlileri de vardı. Kapı perdesi olarak kullanılanlar daha çok düz renkte olur, üzeri elde çeşitli nakışlar işlenerek desenlendirilirdi. İşlemeli kebeler konusunda Bursa önemli merkezlerden biriydi. Osmanlılar döneminde özellikle Yanbolu'nun tiftik kebeleri ünlüydü. Kırmızı, mavi, beyaz ve heft renk denilen türlerin yanında alaca olanları da vardı. Ayrıca Tırnova, Lofça ve Dhrama da önemli kebe yapım merkezlerindendi. Günümüzde çok azalmış olmakla birlikte bazı yörelerde, özellikle Konya ve çevresinde kebe yapımı sürdürülmektedir.

KEBED ya da **KEBD** a. (ar. *kebd, kebed*). *Esk.* Karaciğer: *İltihab-ı kebed* (karaciğer iltihabı).

◆ a. Esk. bot. Ciğerotu.

KEBEHSENUF, Mısır tanrısı. Horus'un dört oğlundan biri. Ölülerin iç organlarına bekçilik ederdi.

KEBERE a. GEBREOTU'nun eşanlamlısı.

KEBES Thebaili, yunan filozof; pythagorasçı Philolaos ile Sokrates'in öğrencisi (doğm. Thebai İ.Ö. 440'a doğr.). Platon'un *Phaidon*'unda Sokrates ile konuşanlardan biridir. Diogenes Laertios'a göre, üç diyalog yazdı: *Hebdomades, Phrynikos* ve *Pinaks. Pinakos tu Kebetos* (Kebes'in tablosu) adıyla korunan bir kitap gerçekten Kebes'in yapıtı olamaz: İ.S. II.yy.'dan başlayarak sık sık anılan bu kitapta, gezinimcilerle ilgili anıştırmalar vardır.

KEBG → KEBK.

KEBİKEÇ a. (süryanice "zararlı böcekleri yok etmekle görevli bir melek" anlamına gelen sözcükten). Elyazması kitapların sonuna, güveden koruyacağına inanılarak yazılan ve tılsımlı sayılan sözcük.

KEBİLİ, Güney Tunus'ta yer, şot el-Cerid'in doğu kıyısında. Nefzeva'nın başlıca vahası. Hurma. Tarım ürünleri pazarı.

KEBİR sıf. (ar. *kebīr*). *Esk.* **1.** Büyük, hacimli, iri: *"Şaraplar kebir fıçılara konduğu gibi büyük küplerde dahi saklandığından..."* (Mehmet Tevfik, XIX.yy.). **—2.** Ulu, yüce, yüksek: *Cami-i kebir* (yüce, ulu cami). *Cebel-i kebir* (yüce, yüksek dağ). **—3.** Yaşça büyük: *"...eşyam filan kebīr oğlumundur, benim alâkâm yoktur"* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den). **—4.** Çocukluktan çıkmış, erişkin.

—Muhs. *Defteri kebir* → DEFTERİKEBİR.

KEBİR (Nehr EL-), Yakındoğu'da, Akdeniz'e dökülen, iki kıyı ırmağının adı. Daha güneydekinin (Antikçağ'da adı *Eleutheros*'du) aşağı çığırı Lübnan-Suriye sınırını çizer. İkincisi Lazkiye'nin D.'sunda denize dökülür.

KEBİR (Uved EL-), arapça **el-Vadi'l-Kebir** ("Büyük Irmak"), Cezayir'de birçok ırmağın adı. İçlerinden en önemlisi aşağı Rummel vadisini akaçlar. Uved Bu Merzug ile birleşerek büyür.

KEBİR PANTHİLER, hintli sufi Kebir*' in (öl. 1518) görüşlerini benimseyenler.

KEBİRE sıf. (ar. *kebīr*'in dişi. *kebīre*). *Esk.* Büyük; ulu, yüce: *Sefain-i kebire* (büyük gemiler).

KEBİRE a. (ar. *kebīr*'den *kebīre*). *Esk.* Büyük günah; adam öldürme, zina gibi büyük suç.

KEBİSE sıf. (ar. *kebīse,* doldurulmuş). *Esk.* Fazlası bulunan, ilavesi olan, artık: *Sene-i kebise* (artık yıl).

KEBK ya da **KEBG** a. (fars. *kebg*). *Esk.* **1.** Keklik: *"Hey nesin sen ki duyup handeni kûh-sârda kebk"* (Nedim, XVIII.yy.). **—2.** *Kebk-heram, kebk-refter,* keklik yürüyüşlü, sekerek yürüyen. ||*Kebk-i deri,* büyük ve güzel sesli keklik.

KEBLE (John), ingiliz şair ve tanrıbilimci (Fairford, Gloucestershire, 1792 - Bournemouth 1866). Oxford Üniversitesi şiir profesörlüğüne atandı (1831). 1841'de bu görevinden ayrılıp Hursley ruhani bölgesi rahipliği görevini üstlendi. Keble, Pusey ve Newman ile birlikte Oxford akımına yaptığı katkı (1833'te, *National Apostasy* konulu vaazıyla bu akımı başlattı) ve dinsel şiirleriyle ün yapmıştır. Ancak, daha sonra katolikliğe geçen Newman'ın tersine olarak, Keble, anglikancılığa bağlı kaldı.

KEBNEKAİSE, İsveç'in en yüksek doruğu, Laponya'da; 2 117 m. Kış sporları.

KEBREN → KEBRENOS.

KEBRENİA. Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesinde, Kebrenos kentinin bulunduğu yörenin Antikçağ'daki adı.

KEBRENOS ya da **KEBREN.** Tar. coğ. Anadolu'nun Troas bölgesinde antik kent; Kebrenia yöresinin önemli merkeziydi. Çanakkale'nin Bayramiç ilçesi merkez bucağına bağlı Çaldağı köyünün yakınında, Fuğla tepesinde kimi kalıntıları vardır. Bölgenin en güçlü kentlerinden olan Kebrenos İ.Ö. 399'da spartalı general Derkylidas'a teslim oldu. Halkının bir süre sonra Aleksandreia Troas'a göç etmesi sonucu sönükleşti.

KEBS a. (ar. *kebs*). *Esk.* **1.** Bir çukuru doldurma. **—2.** *Kebs etmek,* doldurmak, düzlemek.

KEBŞ a. (ar. *kebş*). *Esk.* **1.** Koç, erkek koyun. **—2.** Bir grubun reisi, önderi. **—3.** *Kebş-i İsmail*, Hz. İsmail'in yerine kurban olarak gökten indirilen koç.

KEBÛD sıf. (fars. *kebūd*). *Esk.* **1.** Mavi: *"Kebûd çeşm-i bi-rahmetti nigâhın"* (Nedim, XVIII.yy.). **—2.** *Kebûd-fam*, mavi renkli.

KEBÛDİ a. (fars. *kebūd* ve *-i*'den *kebūdi*). *Esk.* Mavilik: *Kebûdi-i bahr* (denizin maviliği).

KEBUTER a. (fars. *kebūter*). *Esk.* **1.** Güvercin: *"Birer ümmid-i mücennah letâfetiyle uçan / terânekâr iki nermin kebûter-i mağrur,"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Kebuter -ban*, güvercin bakıcısı. || *Kebuter-baz*, güvercin yetiştiren, güvercine hüner öğreten. ||*Kebuter-hane*, güvercinlik. ||*Kebuter -çarhi*, uçarken takla atabilen güvercin. ||*Kebuter-i dil*, gönül kuşu, sevgili. ||*Kebuter -i dübame, kebuter-i dübürci*, kararsız, fikir değiştiren. ||*Kebuter-i harem*, Kâbe yakınında yaşayan, avlanması yasak bir güvercin cinsi; kavuşulması güç sevgili. ||*Kebuter-i name-ber*, mektup taşıyan güvercin, posta güvercini. ||*Kebuter-i şalvari*, paçalı güvercin. ||*Kebuter-i tiz-per*, yarış güvercini, hızlı güvercin. ||*Kebuter-i yahu*, sesi gür olan güvercin.

KEBUTER a. Müz. Türk müziğinde XVII. yy.'dan önce kullanılmış bir makam. (Günümüze, bestecisi bilinmeyen bir saz semaisinden başka örneği ulaşamamıştır.)

KEBUZON a. (fr. *kébuzone*). Eczc. Butazon türevi. Steroit olmayan, antiemflamatuar ve ağrı kesici ilaç. (Eşanl. KETOFENİLBUTAZON.)

KEBZE a. Kürekkemiği.

KEBZECİ a. Eskiden, koyunların kürekkemiğine bakarak gelecekten haber verdiğini ileri süren kimse.

KEC ya da **KEJ** sıf. (fars. *kec, kej*). *Esk.* **1.** Eğri, düzgün olmayan. **—2.** Kötü, ters, bozuk. **—3.** *Kec-baz*, hile yapan, hileli oynayan. || *Kec-be-kec*, çok eğri; çok kötü. || *Kec-bey*, satışta hile yapan, aldatan. || *Kec-bin*, eğri gören; şaşı; yanlış düşünen. || *Kec-çeşm*, çarpık gözlü; şaşı. || *Kec -endiş*, ters düşünen. || *Kec-fehm*, anlayışı ters. || *Kec-han*, kötülük isteyen, başkasının kötülüğüne çalışan. || *Kec-hulk, kec -huy, kec-mizac, kec-nihad, kec-tab*, kötü yaradılışlı; ahlakı bozuk, geçimsiz. || *Kec -nazar, kec-nigah*, eğri bakışlı; kötü niyet sahibi: *"... Reşid Paşa'nın dairesi halkı bana kec-nazarla bakıyorlardı"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Kec-reftar, kec-rev*, eğri giden, topal, yanlış yol tutan. || *Kec-rey*, düşüncesi ters.

KECABE ya da **KECAVE** a. (fars. *kecābe, kecāve*). *Esk.* Deve üstünde oturmak için kullanılan bir çeşit tahtırevan, mahfe.

KECEKİ, Afganistan'da yer, Hilmend kıyısında, Girişk'in K.-D.'sunda. Baraj ve hidroelektrik tesisi.

KECKÜLAH a. (fars. *kec*, eğri ve *kūlāh*'tan *kec-kūlāh*) Esk. giy. Başa eğri olarak giyilen külah. (Daha çok çapkınlığıyla ünlü kişilerin kullandığı bir külah giyme biçimiydi.) [Halk arasında KEÇE KÜLAH da denirdi.)

KECSKEMÉT, Macaristan'da kent, Bács-Kiskun yönetim bölgesinin merkezi; 102 528 nüf. (1990). Tuna ile Tisza arasında uzanan büyük ovaların ortasındadır. Kecskemét uzun süre, Macaristan'ın asıl kent çekirdeği çok küçük olan büyük kırsal kentlerinden biri olarak kaldı. Kent bugün hızla yenilenmektedir: meyve pazarı (konservecilik, damıtımevleri [barackpálinka denen kayısı içkisi], makine ve elektrikli gereçler sanayileri, sağlık gereçleri). Bahçıvanlık okulu.

KEÇE a. **1.** Kılları ya da yünü keçeleştirmeyle elde edilen ve şapkacılıkta, halıcılıkta olduğu kadar diğer sanayilerde de kullanılan kumaş. (Eşanl. FÖTR.). [Bk. *ansikl.* böl. Tekst.] **—2.** Bu kumaştan yapılan ve yere serilen yaygı ya da genel olarak yaygılara halk arasında verilen ad. **—3.** *Keçe delen* ya da *keçe geçiren*, hafif hafif yağan yağmur. || *Keçe gibi*, kirden, terden yapış yapış olmuş saç için kullanılır. || *Keçe kalem*, uç yerinde keçe fitil bulunan ve özel mürekkepli kalem. || *Keçe külah etmek*, bir kimseyi aldatıp kandırarak düzenli ve yolunda giden işini bozmak. || *Keçe olmak*, ordu hizmetinden ya da resmi bir görevden uzaklaştırılmak. || *Keçeden minare*, asılsız, gerçek dışı, sahte. || *Keçeyi (keçesini) sudan çıkarmak*, bozulan işlerini ustalıkla yoluna koymak; düzeltmek. || *Keçeyi suya atmak*, utanmazca davranmak, ar ve namusu hiçe saymak (arg.).

—Atç. BELLEME'nin eşanlamlısı.

—Bür. ger. Bir gövde ve bir başlıktan oluşan, gövdesinin içinde, sentetik maddeden bir uca bağlı mürekkep doldurulmuş gözenekli bir haznesi bulunan yazma, işaretleme aracı. (Kullanım amacına ve biçimlerine göre, keçe kalemler, keçeler ve fosforlu kalemler gibi çeşitli türleri vardır.)

—Camc. Camların son işlemlerini yapmakta ve temizlemekte kullanılan keçeli tahta araç. || *Polisaj keçesi*, çok sıkı, yaklaşık 30 mm kalınlığında bir metal basınç plakası üzerine yapıştırılmış bir keçe diskten oluşan, parlatma aygıtıyla tahrik edilen düz cam işleme aracı. (Üzerine aşındırıcı pasta emdirilen bu keçe, camın cilalanmış yüzeyine sürter ve onu temizler.)

—El. sant. Tekstilde kullanılan lifli maddelerin nem ve basınç altında çeşitli yöntemlerle birbirlerine sürtünmeleri sonucu birleştirilmeleriyle oluşturulan dokusuz kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Keçe dövmek*, ağaçtan yapılmış bir tokmakla nemli elyafın üzerine vurarak keçe yapmak. (Daha çok ince keçelerin yapımında kullanılan bir yöntemdir.) || *Keçe tepmek*, sıkıca sarılıp hazırlanmış keçe dürümünü ayakla vurarak yuvarlamak. (Elyafın sıkışması amacıyla birkaç kişi tarafından uygulanan bir işlemdir.) || *Dövme keçe*, ağaç bir tokmakla dövülerek yapılan ince keçe. || *Kar keçesi*, içine erimemesi için kar konan keçe. || *Tepme keçe*, rulo haline getirilmiş keçe dürümünü ayakla vurup yuvarlayarak yapılan kalınca keçe.

—Grav. Tarama gravür baskısı yapılırken, kâğıtla üst baskı merdanesi arasına yerleştirilen kalın yün kumaş parçalarındn her biri.

—İnş. *Bitümlü keçe*, çeşitli maddelerin (asbest, keten vb.) liflerinden yapılan ve çatılarda sızdırmazlık sağlamak için kullanılan, bitum emdirilmiş keçe.

—Kâğ. san. Sürekli dönen ve ıslak kâğıt yaprağını taşımaya ya da temas sağlamak için silindirin üzerine bastırmaya yarayan kumaş bant. (Suyun ya da buharın geçebilmesi için keçe yeterince gözenekli olmalıdır. Keçeler kullanım amacına göre yünden, pamuktan, sentetik elyaftan yapılır. Başlıca, dinklenmiş, yapıştırılmış ya da dokunmuş keçeler ayırt edilir.) || *Keçe kartonu*, gevşek ve yumuşak bir doku elde edebilmek için özel olarak işlenmiş tekstil lifleri içeren karton. (Katran emdirildikten sonra, hafif çatıların ısıl yalıtımını ve sızdırmazlığını sağlamak için kullanılır.) || *Alıcı keçe*, lifli katmanları karton makinesinin yuvarlak eleklerinden ayıran keçe. || *Kurutma keçesi*, sürekli kâğıt yaprağını kurutma silindirlerine bastıran keçe. || *Perdah keçesi*, silindir perdahlı kâğıt yapımında kullanılan bir tür kurutma keçesi. || *Pikap keçesi*, kâğıt makinesi eleğinin çıkışında ıslak yaprağı taşıyan ve yaprağın pres silindirleri arasına girmesine olanak veren keçe. || *Verje keçesi*, yüzeyinde kâğıt, (verje çizgili perdahlı kâğıt) üzerinde birbirine koşut ve almaşık olarak açık ve koyu renkli çizgiler oluşturmaya yarayan verje çizgilerini taşıyan keçe.

—Oto. Karoserilerde kullanılan ve aynı zamanda da filtre olarak yararlanılan bir tür kalın kumaş.

—Tekst. *Keçe makinesi*, keçeleştirme işleminde kullanılan makine. (Aralarından elyaf tülbendinin geçtiği, hızlı bir devinimle işleyen tablalarla ya da oluklu silindirlerle çalışır.) || *İnce keçe*, çok sıkıştırılmış ve iyice dinklenmiş hafif keçe. (İnce keçe, boyama işleminden sonra, kadın giysilerinin yapımında, döşemecilikte ve süslemecilikte kullanılır.) || *Parlak keçe*, kurutucu bir yağla kaplanmış ve birbirini izleyen perdahlama işlemleriyle parlatılmış dimi örgülü keçe.

◆ sıf. Bu kumaştan yapılmış olan: *Keçe kepenek.*

—Bür. ger. *Keçe kalem*, başlığında kopçası bulunmayan, bir su mürekkebiyle çalışan ve genellikle boyamaya yarayan kalem.

—Etnogr. *Keçe ev*→TOPAK* EV.

—Giy. *Keçe külah*, keçeden yapılmış külah. —Keckülah*a halk arasında verilen ad.

—ANSİKL. El sant. Keçe, pullu yapıları nedeniyle hayvansal liflerin, özellikle de yün liflerinin ısı, nem ve basınç altında kaygan bir ortamda (sabun, yağ, asit vb.) sürtünüp birbirlerine doğru hareket ederek kenetlenmeleriyle oluşur. Keçe yapımında yünün yanı sıra tavşan ve deve tüyü, tiftik, keçi kılları da kullanılır. Bunlardan keçe yapımına en uygun elyaf, yün ve tavşan tüyüdür. Hayvansal lifleri yanı sıra pamuk ve sentetik elyaftan da mekanik yöntemlerle keçe yapılmaktadır.

Keçe yapımında, daha çok koyunların ağustos ayındaki kırkımlarından elde edilen yünler kullanılır. Bunlar didilip kabartıldıktan sonra sazdan çeşitli boyutlarda yapılmış kalıplar üzerine yerleştirilir. Yünün daha ince ve nitelikliler, keçenin yüzüne gelmek üzere alta, daha düşük nitelikliler üste konur; her tarafta eşit kalınlık oluşturacak biçimde dağıtılır ve düzeltilir. Yünler süpürgeyle ılık su serpilerek hafifçe ıslatıldıktan sonra üzerlerine pamuklu bir bez yayılır ve bir uçtan hasır kalıpla birlikte düzgün bir biçimde dürülür. Dürümün üzerine bir bez sarılır ve iplerle sıkıca bağlanır. Üç dört kişi çıplak ayakla ve belli bir tempoya uyarak dürümü teper ve bir baştan bir başa götürüp getirirler. Bu işlem 60-70 kez yinelenir ve dürüm açılıp kenarlarıyla bozuk kısımları düzeltilir ve tekrar hafifçe ıslatılıp dürültükten sonra 30-35 kez daha tepilir. Dürüm açılıp kenarlarından çekerek biçimlendirilerek dürülüp tekrar tepilir ve pişirme işlemine geçilir. Pişirme, liflerin birbirine iyice karışması için elyafın üzerine sıcak su döküp ovuşturarak yapılır. Eskiden bu işlem hamamların keçelik denen bölümlerinde ya da soğuklukta yapılıyordu. Kıstırma, dizleme, tığlama adı verilen bir dizi işlemden geçen keçe, tekrar dürülerek suyunun süzülmesi için diklemesine bırakılır. Ertesi gün açılıp kenarları düzeltilir ve güneşe asılır.

Keçeden, çadır, çizme, çorap, giysi, yastık, çuval, yolluk, yaygı, namazlık vb. yapılır, kebe* adı verilen kalını kepenek yapımında kullanılır.

Birkaç yörede sürdürülmeye çalışılan geleneksel yöntemlerin dışında, keçe yapımı bugün bir sanayi kolu olarak gelişmektedir.

—Tar. Keçenin geçmişi, dokumacılık tarihinden de eskiye uzanır. Ancak kesin bir tarih verilebilmesi için eldeki bulgu ve belgeler yeterli değildir. Boğazköy ve Yazılıkaya kabartmalarında görülen Hititler'in giydiği başlıkların keçeden yapılmış olduğu, araştırmacılar arasında yaygın bir görüştür. Ayrıca üzerlerindeki giysilerin de çuha gibi keçeleştirilmiş kumaşlardan yapılmış olduğu öne sürülmektedir. Mezopotamya uygarlıklarından günümüze kalan betimlerde de keçeden yapıldığı sanılan başlıklar görülmektedir.

Orta Asya'da yapılan arkeolojik kazılardan ele geçen ve İ.Ö. VIII. yy.'a tarihlenen insan biçiminde kesilmiş keçe parçaları ve Pazırık'ta bulunan üzerine aplike tekniğiyle bezemeler yapılmış keçe parçaları, ke-

çenin çok eski çağlardan beri Türkler arasında kullanıldığını yansıtması bakımından önemlidir. İ.Ö. II. ve I. yy.'lara tarihlenen Orta Asya'daki çeşitli kurganlardan ele geçen keçeden çorap ve çizmeler, özellikle üzerine yün ipliklerle aplike edilmiş griffon ve düşsel yaratık motifleriyle dikkati çekmektedir. Orta Asya'da göçebe bir yaşam süren Türkler'in çadırları da üzeri çeşitli biçimlerde bezeli keçedendi. Göktürkler'de olduğu gibi Hazarlar'da da çadır sanatı çok gelişmişti. Bazı keçe çadırların içi değerli kumaşlarla bezeniyor ve yaygı olarak da keçe kullanılıyordu. Kara Kırgızlar'da da keçenin döşeme yaygısı olarak kullanıldığı bilinmektedir. Ayrıca Kırgızlar keçeleri birleştirerek "otağ" denilen çok büyük çadırlar yapıyorlardı.

Keçecilik, Selçuklular'da da çok gelişmiş bir el sanatıydı. O dönemde özellikle Konya, keçeciliğin önemli bir merkeziydi. Sahip Ata külliyesi içinde yer alan Keçeciler hamamı bunun en belirgin kanıtlarından biridir. Konya bugün de geleneksel yöntemlerle keçe yapımını sürdüren başlıca merkezlerdendir.

Osmanlılar döneminde keçeciler ahi örgütü içinde önemli bir yere sahipti. Bu dönemde başlıca keçecilik merkezleri Konya, Afyon, Balıkesir, İstanbul, Bigadiç, Manisa, Maraş, Sandıklı, Turgutlu, Tire, Ödemiş, Bergama, Akhisar, Diyarbakır, Çorum, Isparta, Uşak, Bursa, Tokat, Mardin ve Urfa'ydı. Kırmızı, mavi ve beyaz keçeleriyle Sofya, beyaz üzerine nakışlı keçe seccadeleriyle İstanbul, beyaz üzerine iri nakışlı keçe seccadeleriyle Selanik, gene nakışlı keçeleriyle Bursa, Muğla, Edirne ve Rodos keçecilik konusunda ün kazanmışlardı. Osmanlılar'da keçe yapımı XVIII. yy.'ın ikinci yarısından sonra gerilemeye başladı.

—Tekst. Şapkacılıkta kullanılan keçe hayvan kılından ya da yününden yapılır; en değerlisi kunduz kılından olanıdır. Tavşan ve ada tavşanı kıllarından daha düşük kaliteli keçeler elde edilir; kuzu yününden ve deve kılından da çok düşük kaliteli keçeler üretilir. Parça keçelerin sanayi ve giyim alanlarında birçok kullanımı vardır. (→ KEÇELEŞTİRME.)

KEÇEBENT a. (*keçe* ve fars. *bend*'den *keçe-bend*). Yağlı güreşte güreşçilerin giydikleri kispetin paçası ile baldır arasına konulan ve paça bağının baldırı boğmasını engelleyen keçe ya da bezden yapılmış dolak.

KEÇECİ a. Keçe yapan ve / ya da satan kimse.
—El sant. *Keçeci tokmağı*, keçecilerin keçe dövmede kullandıkları ahşap tokmak. (Daha çok ince keçe yapımında kullanılırdı.)

KEÇECİLİ KASIM, türk pehlivan (Keçeci, Sıvas, 1837 - İstanbul 1879). Karakucakla başladığı güreşte kısa sürede adını duyurdu. Görevli olduğu Keçecibaba türbesi ile ilgili bazı işler için Vakıflar idaresi'yle görüşmek üzere İstanbul'a gittiğinde bir tanıdığı aracılığıyla Abdülaziz' in saray pehlivanları arasına katıldı. Yağlı güreş öğrendi; saray pehlivanlarının çoğunu yenerek Abdülaziz'in gözüne girdi. Padişahın ölümünden (1876) sonra, kendisini kıskanan saray pehlivanları Kavasoğlu ve Kara İbo tarafından zehirlendiği söylenir.

KEÇECİLİK a. Keçe yapma ve / ya da satma işi. (→ KEÇE.)

KEÇECİZADE İZZET MOLLA, türk şair (İstanbul 1785 - Sıvas 1829). Büyükdedesi Konya'da keçecilikle uğraştığı için "Keçecizade" lakabı ile anılır. Enişteleri şair ve bilgin Meşalecizade Esat ve kazasker Moralızade Hamit efendilerin gözetiminde yetişti. İlmiye sınıfına girdi, Bursa müfettişliğine gönderildi (1809). Halet Efendi'nin aracılığıyla Galata kadılığına atandı (1820). Halet Efendi'nin öldürülmesi üzerine (1822) sadrazam Deli Abdullah Paşa için yazdığı yergiler yüzünden Keşan'a sürüldü (1823). Daha sonra bağışlanarak İstanbul'a döndü (1825). Mekke ve İstanbul payeleri verildi (1826), Haremeyn müfettişi oldu (1827). Osmanlı-Rus savaşı'na girilmesine karşı çıktığı için Sıvas'a sürüldü (1827). Savaşın yenilgiyle bitmesi üzerine haklı olduğu anlaşılarak bağışlandı ise de, bu haberi alamadan öldü. İlk yapıtı babasının yaşamöyküsünü içeren düzyazı *Devhât ül-mehâmid fi tercemet il-vâlid*'dir (1811). Yenikapı mevlevihanesi şeyhlerinden Abdülbaki Nasir Dede'ye bağlanan İzzet Molla'nın 290 beyitlik *Gülşen-i aşk* adlı mesnevisi Şeyh Galip'in *Hüsn ü Aşk*'ına naziredir. Tasavvufi aşk düşüncesini işleyen bu masalsı mesnevinin kahramanları arasında yazarın kendisi de yer alır. Keşan'a sürülmesi, yolculuğu, oradaki yaşamı, başından geçenleri *Mihnetkeşan*'da anlatır. Sade bir anlatımla yazdığı *Layihalar*'ında siyasal görüşlerini ortaya koymuş, dönemin önemli olaylarını konu edinmiştir. *Divan*'ında (1841), Mahmut II için kaleme aldığı övgüyü kaside değil şarkı biçiminde yazması, heceyle türküleri bulunması, gazellerinin yerel motifler taşıması yenilikçi yanlarındandır. Tasavvuf konularını işlerken çağının haksızlıklarından da yakındığı görülür. Sözünü esirgemeyişi, şaka ve gülmece öğelerine yer verişiyle ün kazanmıştır. Klasik şiirin Tanzimat'tan önceki son ustalarından sayılır. (→ Kayn.)

KEÇECİZADE İZZET PAŞA, türk asker (İstanbul 1860 - *ay. y.* 1925). Sadrazam Keçecizade Fuat Paşa'nın torunu. Fransa'da kurmaylık eğitimi gördü. Saray'da ve orduda çeşitli görevlerde bulundu, Madrid'de elçilik yaptı. İkinci meşrutiyet'in ilanından sonra birinci ferikliğe yükseldi ve süvari birlikleri komutanlığına getirildi. Bir ara Dışişleri müsteşarlığı da yapan Keçecizade İzzet Paşa'nın Doksanüç harbi de denilen 1877-1878 Türk- Rus savaşı'na ilişkin bir incelemesi *les Occasions perdues* (Kaçırılmış fırsatlar) adıyla Fransa'da yayımlandı.

KEÇECİZADE MEHMET FUAT PAŞA → FUAT PAŞA Mehmet Keçecizade.

KEÇELEME a. Keçelemek eylemi.
—Müz. Piyano mekanizmasındaki kimi hassas parçaları, çeşitli kalınlık ve esneklikte keçeyle kaplama.

KEÇELEMEK g.f. Bir şeye keçe geçirmek, onu keçeyle kaplamak.
—Denizc. *Halat keçelemek*, bir halatın üzerine keçe, çuval vb. sarmak. —Açılmış halat kollarını ezerek lifleri keçe haline getirmek. (Keçe haline getirilen elyaf metal kaplı ağaç teknelerin karinalarına, kaplama sacı ile ağaç kaplama arasına yerleştirilerek düzgün bir yüzey elde edilmesini sağlar.)

KEÇELENME a. Keçelenmek eylemi.
—Kâğ. san. Sürekli kâğıt yaprağının oluşumu sırasında liflerin kâğıt makinesi eleği üzerinde birbirinin içine girmesi.

KEÇELENMEK → KEÇELEŞMEK.

KEÇELEŞEBİLİRLİK a. Tekst. Keçe üretmeye elverişli kimi liflerin özelliği.

KEÇELEŞME a. **1.** Keçeleşmek eylemi. **—2.** Bedende hissedilen uyuşukluk.
—Kim. *Keçeleşme önleyici*, yünün yıkanması sırasında reçine ağırlıklı bir katkı maddesiyle liflerin kendi aralarında birbirine bağlanarak yapışmasını ya da bir yükseltgenle yüzey gerilimlerini değiştirmesini önleyen bir ürün için kullanılır.
—Tekst. Aşınma ya da kötü bakım etkisiyle, bir yünlü kumaşın keçe görünümü alması.

KEÇELEŞMEK ya da **KEÇELENMEK** gçz. f. **1.** Saç, yün vb. sözkonusuysa, telleri birbirine girmek, iyice dolaşmak, ayrılmaz hale gelmek, keçe gibi olmak: *Saçı sakalı kirden keçeleşmiş. Yün kazaklar sıcak suda yıkanırsa keçeleşiyor.* **—2.** Bedenin herhangi bir yerinden söz ederken, bir süre için uyuşmak, duyarlığını yitirmek. **—3.** Ciltten söz ederken, pürüzlenmek, hışır hışır olmak: *Bulaşık yıkamaktan ellerim keçeleşti.*

◆ **keçeleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi keçeleştirmek*, onun keçeleşmesine yol açmak.
—Tekst. Keçe üretmek için yünleri, kılları vb. topaklaştırmak. ||*Yünlü bir kumaşı keçeleştirmek*, kumaşın yumuşaklığını gidermek ve çok kuvvetli ısı ya da çok güçlü büküm etkisinde bırakarak dokusunu değiştirmek.

KEÇELEŞMEZ sıf. Tekst. Yıpranmasına rağmen keçeleşmeyen bir kumaş için kullanılır.

KEÇELEŞTİRME a. Keçeleştirmek eylemi.
—Tekst. Çekme ve dokuma işleminden geçirmeden, yalıtılmış tekstil filamentlerinin iyice topaklaşmasını sağlayarak bükülgen ve sağlam kumaşlar oluşturma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tekst. Keçeleştirme, yüzeyin küçülmesi nedeniyle ürünün kalınlığını artırarak kumaş kütlesinin mekanik bir dönüşümüne yol açar. Yalnız hayvan yünü ve kılları gibi hayvansal kökenli maddeler üzerinde uygulanabilir; ancak keçeleştirmeye elverişlilik maddelere göre çok değişiktir. Elyafın dış görünümü keçeleştirme işleminde çok önemli bir rol oynar. Dış yüzeyi pullu olan yün elyafı çok kolay keçeleşebilirken, daha kaygan olan kıllar zor keçeleşir. Ancak bu dış görünüm keçeleştirmeyi sağlamaya yeterli değildir: bu nedenle her zaman belli bir sıcaklıkta, nemli ortamda ve katkı maddeleri eşliğinde (örneğin hafif asitli su, sabunlu su, yağ emülsiyonu, sodyum karbonat banyosu) işlem yapmak ve elyaf kütlesini sıkıştırmak gerekir. Keçeleşmeye pek az yatkın olan kimi kıllar keçeleştirilmek istendiğinde, bunları cıva nitrat asit çözeltilerine daldırarak önceden badana işleminden geçirmek gerekir; bu da, elyafı az ya da çok kıvrık hale getirir. Şapkacılıkta ya da parça halinde kullanılacak keçeler elde edilmek istendiğinde farklı keçeleştirme işlemleri yapılır.

KEÇELEŞTİRMEK → KEÇELEŞMEK.

KEÇELİ sıf. Keçesi olan.
◆ a. Kur. tar. Keçe külah giyen yeniçerilere verilen ad.

KEÇELİK sıf. Tekst. Keçe üretimine özgü kimi kıllar ve yünler için kullanılır.

KEÇEOTU a. Kırlarda yetişen küçük (6 ila 20 cm) bitki. (Sapları az ya da çok pamuk gibi tüylü ve kömeç halindeki çiçekleri sarımsı renktedir. Bil. a. *filago;* bileşikgiller familyası.)

KEÇİ a. **1.** Birçok yabanıl ve evcil ırkı bulunan, sütü, eti, tiftiği ve kılı için beslenen, tırmanıcı ve sıçrayıcı geviş getiren memeli hayvan. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu hayvan türünün dişisi. (Erkeği *teke**.) **—3.** *Keçi ağızlı*, doymak bilmeyen, obur, açgözlü (yörs.). || *Keçi inadı*, yumuşamak nedir bilmeyen direngence tutum. || *Keçileri kaçırmak*, aklını yitirmiş gibi olmak, düşünme düzeni bozulmak, oynatmak: *İşler böyle sürerse vallahi keçileri kaçıracağım.* || *Keçi can derdinde kasapsa yağ*, başkalarının uğrayacağı büyük bir zarar ya da yıkım karşısında kendi küçük çıkarlarını düşünenler için sitem yollu söylenir. || *Ahfeş'in keçisi gibi başını sallamak*, söylenenleri anlamadığı halde, anlıyormuşçasına onaylayarak başını sallamak. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.) ||*Keçi sakal*, yüzünün diğer kısımları tıraşlı bir erkeğin, sadece çenesinde bıraktığı sakal.

◆ sıf. ve a. Çok inatçı kimseler için kullanılır.
—El sant. *Keçi ayağı*, bir tür işleme iğnesi. (Birbirlerine köşelerinden bağlı yassı baklavalar biçimindeki işleme, iç ve dış giyim eşyalarını bezemede kullanılır. Büyükçe desenlerin içine de uygulanır ve de-

evcil **keçi**
(Capra hircus)

pirene **keçisi**
(béarn çeşidi)
[Capra pyrenaica]

Keçiborlu kükürtleri işletmesi müessesesi
(arka planda) ve kentten görünüm

sene ajur görünümü verir.) || *Keçi ayağı ütüsü*, yapma çiçekçilikte kullanılan çatal biçimli bir tür çiçek ütüsü. ||*Keçi memesi*, bir tür ağızlık. (Başı yuvarlak ve oval, ortası kalın olur, uca doğru incelir.)

—Esk. sil. *Keçi ayaklı*, eskiden süvarilerce kullanılan bir tür tatar oku. (Bu okların kullanıldığı çelik kirişli yaylar, manivelalıydı.)

—Kasapl. Keçi etinin rengi siyahımsı kırmızı, yağı beyazdır. En makbul türü, Ankara'nın kara keçisidir. Bunların da bir ile iki yaş arasında olanları yeğlenir. Burma tiftik keçisi kızartmaya elverişlidir. Keçinin etinden çok paçası makbuldür.

—Mutf. *Keçi peyniri*, keçi sütünden yapılan bir tür peynir. (Hayvancılığın yaygın olduğu yörelerde yapılır. Yuvarlak ve yassı kalıplar biçiminde, yağlı ve tuzlu bir peynir türüdür. Yenmeden önce tuzunun çıkması için bir süre suda bekletilir.)

—ANSİKL. Keçi, toynaklılar takımının çift parmaklılar alttakımına giren *Capra* cinsindendir. *Capra* cinsinin 5 türü vardır: evcil keçi (*Capra hircus;* ankara keçisi ya da tiftik keçisi [*C. hircus angoriensis*] ve yaban keçisi [*C. hircus aegagrus*] bu türün ırklarıdır), alp taş keçisi *(C. ibex)*, kafkasya keçisi *(C. caucasiria)*, pirene keçisi *(C. pyrenaica)*, burma boynuzlu keçi *(C. falconeri)*.

Keçi, koyunlara benzeyen, küçük, gevişgetiren bir hayvandır. Kısa ve uzun tüylü postunda, ırklara bağlı olarak çok çeşitli renkler görülebilir. Keçi boynuzlu ya da boynuzsuz olabilir ve boynunda *küpe* adı verilen deri uzantıları bulunabilir. Koyunlarda rastlanan gözönü bezleri ve tırnak arası bezleri keçide yoktur. Çoğunlukla çenesinde bir sakal taşır. İki tane memesi vardır. Ergin keçinin 18-30 aylıkken ağırlığı ırktan ırka değişir: dişiler 15-80 kg, erkekler 20-120 kg. Keçi 4-8 aylık olunca ergenlik çağına girer. Tropikal bölgelerde yaşamayanlarda her yıl bir kızgınlık mevsimi görülür: Türkiye'de bu mevsim daha çok sonbahara rastlar. Gebelik ortalama 5 ay sürer. Yavruların doğdukları sıradaki ağırlıkları, avrupa ırklarında, erkek yavru için 4 kg, dişi için 3,5 kg'dır. Keçilerin aşımda kullanılanına *teke*, küçük yavrularına *oğlak*, 7-12 aylıklara *cepiç*, 12-24 aylıkların erkeğine *seis*, dişisine *gezdan*, iki yaşından büyük enenmiş erkeklere *erkeç* denir. Keçilerin beslenme alışkanlıkları çok özeldir: yiyecekleri şeyi özenle seçerler. Önlerine çıkan çalılara ve ağaçlara öbür gevişgetirenlerden çok daha fazla saldırırlar. Bu özellikleri sayesinde başka evcil hayvanların yaşayamadıkları bölgelerde bile yaşayabilirler. Gene aynı özellikleri nedeniyle bitki örtüsü için bir felaket sayılırlar ve bazı bölgelerin çölleşmesinden sorumlu tutulurlar. Bununla birlikte, günümüzde, bitki örtüsündeki son gerileme sırasında keçinin zararlı olduğu, ama bu gerilemenin tek sorumlusu sayılamayacağı kabul edilmektedir. Ayrıca, keçilerin sayısı bölgenin bitkilerden yararlanma oranını bozacak kadar yüksek değilse bitki örtüsünde gerileme olmamaktadır. Genellikle verimsiz bölgelerde yetiştirilen bu hayvan, özellikle yarattığı protein kaynağı (süt, et) bakımından, hem toplumsal hem iktisadi açıdan büyük önem taşır.

Bazı keçi ırklarının süt verimi çok yüksektir. Ama kıl keçisinin süt verimi fazla değildir: genellikle Türkiye'de her süt sağım döneminde dişi başına 40-60 kg elde edilirse de güney bölgelerinde 150 kg süt verenlere de rastlanır. Tiftik keçisinin süt verimiyse iyice önemsizdir (20-25 kg) ve genellikle (hayvanı güçsüz düşürmemek için) tiftik keçileri sağılmaz. Son yıllarda yapılan araştırmalar sonucunda kilis keçisinin süt verimi bakımından gelişmeye elverişli olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye'de bulunan ırklar arasında süt verimi en yüksek olanı malta keçisidir. Keçi sütünden daha çok peynir yapılır. Yem bitkileri az yetişen bölgelerde keçi çoğunlukla eti (kasaplık keçi, benzer koşullarda kuzu kadar et verir), derisi (sepicilikte kullanılır) ya da postu (moher, keşmir) için beslenir. Ne var ki keçi etinin kalitesi pek yüksek değildir; hatta alışık olmayanlarda bağırsak bozukluklarına (erkeç ve oğlak eti hariç) yol açtığında pek yenmez. Kürkünden halılar, elbiseler yapılır. Süt keçilerinin karkasının niteliği ve parasal değeri düşüktür.

Dünya'da yaşayan 570 milyon üyesiyle keçi, sürü hayvanları arasında dördüncü sırayı alır. Daha çok tropikal kuşaklarda (Hindistan, Çin, Pakistan, Bangladeş, Brezilya, Meksika, Nijerya) yaşayan keçilere, sanayileşmiş ülkelerde (Avrupa, Kuzey Amerika) az rastlanır. Avrupa'da keçi daha çok Akdeniz ülkelerinde (Türkiye, İspanya, Fransa, Yunanistan) bulunur. Devlet istatistik genel müdürlüğü'nün 1991 yılı istatistiklerine göre, Türkiye'de 1 185 000 tiftik keçisi (Ankara, Eskişehir, Konya, Çankırı, Afyonkarahisar, Kastamonu, Mardin, Kütahya, Bolu, Çorum, Niğde, Kırşehir, Siirt, Yozgat, vb.), 9 579 000 kıl keçisi (Güney, Güneybatı ve Batı Anadolu'da) vardır. Konya ve çevresinde görülen sarı renkli tiftik keçilerinin sayısı giderek azalmaktadır. Siirt, Van ve bazı yakın yörelerde rastlanan gümüşi, kahverengi ve siyah renkli tiftik keçilerininse, melezleme sonucu ortaya çıktıkları sanılmaktadır.

KEÇİ adası, rumca **Pserimos,** eski kaynaklarda **Kappari,** Ege denizi'nde küçük ada. Bodrum yarımadasının karşısında, İstanköy ve Kalimnos (Kelemez) adaları arasında.

KEÇİBOĞAN a. Akdeniz yöresinde yetişen sarı çiçekli çalı. (Bil. a. *calycotome;* kelebekçiçekligiller familyası.)

KEÇİBORLU, Akdeniz bölgesinde Isparta iline bağlı ilçe; 19 766 nüf. (1990); 565 km^2; 14 köy. Merkezi, Isparta'nın 40 km K.-B.'sında *Keçiborlu*, 8 955 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi, bağcılık. Hayvancılık. Halıcılık. Keçiborlu kükürt işletmesi.

Keçiborlu kükürtleri işletmesi müessesesi (ETİBANK), Isparta ilinin Keçiborlu ilçesinde Etibank'a bağlı kükürt işleme tesisleri. Varlığı eskiden beri bilinen Keçiborlu kükürt yatakları Etibank'ça 1936'dan beri işletilmektedir. İşletme, Türkiye'de cevherden saf kükürt üretebilen tek kuruluştur. Keçiborlu'da üretim, 2 yeraltı ocağında yapılmakta ve elde edilen cevher ya doğrudan izabe ya da iki flotasyon tesisinde zenginleştirildikten sonra rafine edilerek saf kükürt elde edilmektedir. Yeraltı ocaklarından çıkarılan ve ortalama % 41,7 kükürt içeren yıllık 100 000 - 150 000 ton cevherin, % 72 kükürt tenörlü kısmı doğrudan izabeye, % 36 kükürt tenörlü kısmıysa flotasyon-rafinasyon tesislerine verilerek toplam 20 000 ila 40 000 ton saf kükürt elde edilmektedir. Satışa sunulan ürünler ise tarımsal toz kükürt, sınai toz kükürt, sınai blok torbalı ve parça kükürttür.

KEÇİBOYNUZU a. **1.** Akdeniz ülkelerinde ve Kuzey Afrika'da yetişen, her zaman yeşil yapraklı büyük ağaç. (Bil. a. *Ceratonia siliqua;* erguvangiller familyası.) [Eşanl. HARNUP.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Keçiboynuzu gibi*, verimi az, yapımı güç olan iş ya da çalışma için kullanılır.

—Mutf. *Keçiboynuzu şerbeti*, çekirdekleri çıkartıldıktan sonra havanda dövülmüş keçiboynuzu, su, şeker ya da pekmezle yapılan bir tür şerbet. (Bazı yörelerde *Harnup şerbeti* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Keçiboynuzu Türkiye'de Akdeniz bölgesinde yabani olarak yetiştiği gibi aşılama yoluyla bahçelerde de yetiştirilmektedir. Boyu 10-12 m'ye varabilir. Yapraklar 3-5 çift yaprakçıklı, çiçekler küçük ve yeşil, meyveler badıç biçiminde, esmer uzun ve sarkıktır. Keçi boynuzu gibi eğri olan bir meyvenin uzunluğu bahçe formlarında 10-20 cm uzunluktadır. İçinde kokulu ve tatlı 10-15 tohum bulunur. Şeker oranı çok yüksektir (% 45-50). Meyveler çerez olarak yenir. Aynı zamanda iyi bir hayvan yemi ve dışsatım ürünüdür. Taze meyveler idrar artırıcı ve müshil etki yapar. Kuru meyveler ishale karşı kullanılır. Meyvelerden yapılan un iyi bir besindir. Tohumlarından elde edilen zamk bazı ülkelerde kozmetik, kâğıt ve kumaş sanayisinde kıvam verici ve yapıştırıcı olarak kullanılır.

Keçiboynuzu tohumu eskiden kuyumculukta ağırlık birimi olarak kullanılmıştır. Mücevherlerin ağırlık ölçüsü olan kırat sözcüğü bu tohumun adından gelir (arapça kırat, yunanca keration).

—Mutf. Keçiboynuzu şerbeti, keçiboynuzunun ballı ve yumuşak olanlarından yapılır. Çekirdekleri çıkartılan keçiboynuzları havanda iyice dövülür, mümkünse makineden geçirilir; üzerine sıcak su konup iki gün bekletilir ya da suyla kaynatılıp içine pekmez katıldıktan sonra savrularak soğutulur, bundan sonra dinlenmeye bırakılır. Pekmez yerine şeker de konabilir. Yeterli bir süre bekletildikten sonra tülbentten süzülerek şişelere doldurulur ve serin yerde saklanır. Şekersiz olarak da kullanılabilir. Bazı yörelerde hararet kesici özelliği nedeniyle çok tüketilen bir şerbet türüdür.

KEÇİGÜVESİGİLLER a. Kocaman karınlı, sağlam bedenli kelebek familyası. (*Ağaçkurdugiller* ya da *ağaçoyangüvegiller* adıyla da bilinen bu familyanın dişilerinde, karnın iç bölümünde, içeriye çekilebilen ve burguya benzeyen bir organ vardır; dişiler, bu delici organla yumurtalarını ağaçların kabuklarındaki yarıklara ve ağaç gövdelerindeki çatlaklara bırakır. Tırtıllar, güçlü altçeneleriyle ağaç gövdelerini, köklerini ya da saplarını kazarak elde ettikleri odunlarla beslenirler. Başlıca cinsleri: *Cossus* ve *Zenzera*. Bil. a. *Cossidae*.)

KEÇİKALESİ, esk. **Çukurkent,** Niğde'nin Altınhisar ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 701 nüf. (1990).

KEÇİKAYA, esk. **Küçükzimla,** Trabzon'un Araklı ilçesi Dağbaşı bucağına bağlı köy, 2 094 nüf. (1990).

Keçikıran. Arkeol. Van gölünün K.-B.'sındaki Muradiye ovasında urartu kalesi. Urartu yollarını koruyan bir dizi kaleden biri olan yapı, büyük taşlardan örülmüştü (İ.Ö. VIII. yy.). Günümüze yalnızca kimi kalıntılar ulaşmıştır.

KEÇİLEŞMEK gçz. f. İnatla direnmek, inadı tutmak.

KEÇİLİK a. *Tkz.* **1.** İnatçılık. **—2.** *Keçiliği tutmak*, inatçılık etmeye başlamak. || *Keçilik etmek*, inatçılık etmek.

KEÇİMANTARI a. *Yörs.* Bot. Kuzugöbeği.

KEÇİÖREN, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 536 168 nüf. (1990); merkez bucağı dışında 1 bucak, 8 köy. Merkezi *Keçiören,* 523 891 nüf. (1990). Eskiden Ankara'nın bağlarının bulunduğu, sonradan yapılaşma nedeniyle anakentin bir semti durumuna gelen ilçede prevantoryum, Kızılay çocuk yetiştirme yurdu gibi kurumlar ve bir büyük askeri hastane yer almaktadır.

KEÇİSAĞAN a. Zool. *Caprimulgus* cinsine giren, geniş gagalı, böcekçil çobanaldatanlara verilen genel ad.

KEÇİSAKAL sıf. Sakalı, yalnız çenede sivri ve seyrek olarak bulunan kimse için kullanılır.

KEÇİSAKALI a. Derin dilimli yapraklarının ve beyaz-pembe, çok hafif toplu çiçeklerinin güzelliğinden dolayı yetiştirilen süs bitkisi. (Bil. a. *astilbe;* taşkırangiller familyası.)

KEÇİSEDEFOTU a. Güney Avrupa'da ve Türkiye'de yetişen mavi ya da morumsu çiçekli çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *galega;* kelebekçiçekligiller familyası.) [Keçisedefotunun çiçeklerinden çıkarılan peltemsi ya da sıvı özüt süt salgısını artırır. Tohumları da kan şekerini azaltıcı etki yapar.]

KEÇİSÖĞÜDÜ a. Akarsu kenarlarında, orman içi açıklıklarda, turbalıklarda, orman kıyılarında yetişen bodur söğüt türü *(Salix caprea).* Çoğunlukla çalı görünümündedir, ender olarak 8-9 m boylanır. Avrupa ve Asya'nın tüm ılıman bölgelerinde yetişir. Türkiye'nin hemen her bölgesinde bulunur. Erkek çiçeklerinde balözü bezi bulunduğundan arıcılık bakımından önemlidir.

KEÇİYEMİŞİ a. *Yörs.* Çobanüzümü.

KEÇİYOLU a. Kırda, koruluklarda, dağda ancak yayaların yürüyebildiği dar yol; patika.

KEÇKÜL a. (fars. *keçkūl* ya da *keşkūl*). *Esk.* Dilenci çanağı. (→ KEŞKÜL.)

KED, -ddi a. (ar. *kedd*). *Esk.* **1.** Bir işi gerçekleştirmeye çalışma, emek, uğraş. **—2.** *Kedd-i yemin,* sağ elin emeği; el emeği: *"... nitekim arazinin hududu tayin olunub da kedd-i yemin ile nevi nevi tarhlar açılmadıkça ..."* (Ebüzziya Tevfik).

KED a. (fars. *ked*). *Esk.* **1.** Ev. **—2.** *Ked -banu,* evi idare eden kadın, kadın kâhya.

KEDAH, Malaysia'da eyalet, Malezya'da, Malakka boğazı kıyısında, 9 425 km²; 1 412 800 nüf. (1990). Başkenti *Alor Setar.* K.'inde Tayland vardır. Kıyı ovası ülkenin başlıca pirinç üretim bölgesidir. Hindistancevizi besin kaynaklarını tamamlarken, tütün dışsatım için yetiştirilir. Kedah'ın doğusunda ve güneyinde hevea ekimi gelişmiştir. Yeraltından, kalay, tungsten ve demir çıkarılır.

—Tar. Kedah, yarı efsanevi kökenleri önemli bir malezya metni olan *Hikâyat Marong Mahavangsa*'da belirtilen eski bir krallıktır. Portekizliler, Hollandalılar ve İngilizler burada ticaret yaptılar (XVI.-XVII. yy.). 1821 istilasından sonra Kedah sultanlığı, Siyam'ın denetimine geçti ve 1909'da ingiliz yönetimine girerek Malezya Federal devletlerinden biri durumuna geldi. 1943-1945 arasında Tayland tarafından ilhak edildi.

KEDAR, İsmail'in ikinci oğlu. Adını, İ.Ö. VII.-IV. yy.'lar arasında Kuzey-batı Arabistan'a egemen olan bir arap kavminden aldı. Asurlular'a ve Babilliler'e karşı sürekli olarak başkaldıran Kedar, Ahemeniler'in Mısır'ı fethetmelerine ve gözetim altında tutmalarına yardımcı oldu.

KEDARNATH, Hindistan'da yer (Uttar Pradeş eyaleti), Himalayalar'ın Kumaon' daki kesiminde, *Kedarnath* dağının (yaklaşık 7 450 m) eteğinde. Büyük bir hac merkezi.

-KEDE ya da **-GEDE** farsça sonek. Sonuna eklendiği sözcüğe, "...evi", "...yeri" anlamı kazandırır: *ateşkede* ya da *ateşgede* (→ ATEŞGEDE), *bütkede* (putların bulunduğu yer, tapınak), *meykede* ya da *meygede* (→ MEYKEDE), *matemkede* (yasevi), *mihmankede* (misafirhane), *mihnetkede* (eziyet yeri), vb.

KEDER a. (ar. *keder*). **1.** Üzüntü, kaygı; acı: Bir *kederi olmak. Bir kimsenin kederine ortak olmak.* **—2.** *Esk.* Bulanıklık. **—3.** *Keder çekmek,* üzüntü, acı duymak.‖ *Keder vermek,* bir kimsenin üzülmesine yol açmak, onu kederlendirmek, tasalandırmak.

—*Esk. Keder-efza,* keder veren, üzücü. ‖ *Keder-engiz,* keder koparan, üzüntü veren. ‖ *Kedernâk,* kederli, üzüntülü.

KEDERLENDİRMEK → KEDERLENMEK.

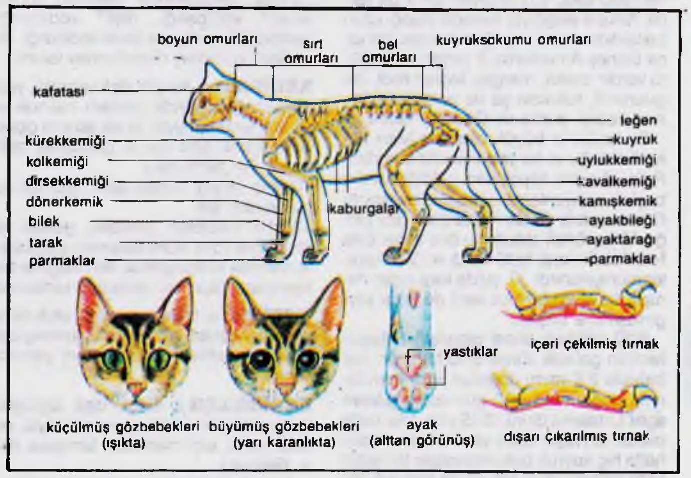
KEDERLENMEK gçz. f. Üzülmek, acı duymak, tasalanmak.

bir şeyi elde etme tutkusu içinde ona imrenerek ve iştahla bakmak. ‖ *Kedi enciğini taşır gibi taşımak,* yanındaki birini gittiği her yere götürmek. ‖ *Kedi gibi dört ayak üstüne düşmek,* çok güç ve tehlikeli durumlardan hiçbir zarar görmeksizin kolayca sıyrılmak. ‖ *Kedi ile harara girmek,* geçimi güç, huysuz bir kimseyle ortaklaşa bir iş yapmaya kalkışmak. ‖ *Kedi köpek gibi,* birbiriyle iyi geçinemeyen, sürekli olarak birbirini hırpalayan kimseler için kullanılır. ‖ *Kedi (eti) ne, budu ne?,* bir kimsenin olanaklarının sınırlı olduğunu, kendisinden fazla bir şey beklememek gerektiğini vurgulamak için söylenir. ‖ *Kedi olalı bir fare tuttu,* bir kimsenin o ana değin ancak bir işi başarıyla yapabildiğini belirtmek için söylenir. ‖ *Kedinin fare ile oynaması gibi,* aralarında güç dengesi bulunmayan iki kişi arasındaki mücadeleyi belirtmek için kullanılır. ‖ *Kediye ciğer, peynir ısmarlamak,* güven duyulmayan bir kimseye saklaması için değerli bir şeyi emanet etmek.

Lauros-Giraudon

İki adam ve dört kedi
Watteau'nun sangini
Bonnat müzesi, Bayonne

kedinin iskeleti ve bedeninden ayrıntılar

◆ **kederlendirmek** ettirg. f. Bir kimsenin üzülmesine, acı duymasına yol açmak; ona keder vermek.

KEDERLİ sıf. **1.** Üzüntüsü olan, acılı, tasalı: *Kederli bir yüz. Kederli ailesi günlerce arkasından ağladı.* **—2.** Üzüntü, acı veren: *Kederli günler.*

KEDERSİZ sıf. **1.** Üzüntüsü olmayan, acısız, tasasız. **—2.** Üzüntü, acı vermeyen: *Kedersiz bir günü geçmedi.*

KEDİ a. **1.** Kısa ve yuvarlak suratlı, geriye çekilebilir tırnaklı, güçlü çeneli, evcil bir alttürü dışında yirmi kadar türü olan etçil memeli. (Kedigiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kedi ciğere bakar gibi bakmak,*

—Denizc. *Kedi köprüsü,* tankerlerde, güverteler üzerinde ve güverteden yüksekte yer alan ve baştan kıça ya da kıçtan başa geçmeyi sağlayan dar köprü. —Güverteye, geçit vermeyecek biçimde istiflenmiş yüklerin üzerinden gidip gelmeyi sağlamak için yerleştirilmiş geçici tahta.

—Koregr. *Kedi sıçraması* ya da *kedi adımı,* genellikle bir dizi halinde yapılan yana doğru sıçrama. (Havadayken bacaklar, dizlerden bükülerek açılır. İkinci pozisyonda yapılan küçük jeté'lerin ayak değiştirilmeyen türü olan kedi sıçramasında, havadayken bir an, ikinci pozisyonda raccourci yapılır.)

kedi sıçraması

—Patol. *Kedi miyavlaması hastalığı,* 5. kromozomun kısa kolunun kopmasından ileri gelen doğuştan hastalık. (Genç çocukta, gırtlaktaki bir şekil bozukluğuna bağlı olarak kedi miyavlamasına benzeyen bir ses, ileri derecede zekâ geriliği ve çoğu zaman daha başka şekil bozukluklarıyla belirginleşir.) || *Kedi tırmığı hastalığı,* DOKUNCASIZ ÇİZİK LENFORETİKÜLOZU*'nun eşanlamlısı.

—Tıp. *Kedi titremesi,* kalp bölgesinin elle muayenesinde mitral deliği darlığından dolayı kalp ucunda duyulan titreşim. (Bu titreşim kedinin mırıltısına benzetilebilir.)

—ANSİKL. Genel anlamda, *Felis* cinsine giren, orta irilikte, gececi, daha çok etçil beslenen hayvanlara kedi denir. *Felis* cinsinin örnek tipi, Eski Dünya'nın büyük ormanlarda yaşayan yaban kedisi'dir *(Felis silvestris);* yaban kedisinin 40'tan çok alttürü vardır ve evcil kedinin *(F. catus)* de yaban kedisinden türediği sanılır; evcil kedi de birçok ırka ayrılır: İran kedisi, Van kedisi, Ankara kedisi, Siyam kedisi, vb. Yaban kedileri arasında, hem Kuzey Afrika hem Asya'da (cengel kedisi, çöl vaşağı gibi) yaşayanlar olduğu gibi yalnızca Afrika'da (Güney Afrika'ya özgü siyah ayaklı serval ya da Afrika çitası [*F. serval*]), yalnızca Asya'da (pars kedisi, balıkla beslenen avcı kedi, vb.) yaşayan türler de vardır. Avrupa vaşağıyla Kanada vaşağı uzun bacaklıdır ve çöl vaşağına benzer. Yalnızca Güney Amerika'da 8 yaban kedisi türü vardır: oselot, margay, kaplan kedi, Jaguarondi, kolokolo ya da pampa kedisi, And kedisi, puma ve Geoffroy kedisi.

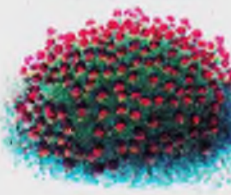

mısır kedisi
bronz
sait dönemi
XXVI. hanedan
Louvre müzesi, Paris

Ev kedisinin büyük olasılıkla Mısır kökenli olduğu ve bir yaban kedisi ırkından. *Felis silvestris libyca*'dan geldiği sanılır; başka varsayımlarsa ev kedisinin atasının *F. maniculata* ya da *F. bubastis* gibi Doğu Afrika türleri olduğunu öne sürer. Eski Mısır'da bir kedi kültü vardı ve ölen kediler mumyalanırdı. XI. yy.'da kara sıçan Avrupa'da yaygınlaşınca kedi de hızla yaygınlaşmaya başladı.

9-10 aylıkken cinsel olgunluğa ulaşan kedinin gebelik süresi 8-10 haftadır; her batında 2-6 yavru doğurur; kedi yavrularının doğumdan 6-12 gün sonra gözleri açılır. Ortalama ömrü 12-15 yıldır. Irka bağlı olarak kuyruğu uzun ya da kısa olabilir, hatta hiç kuyruk bulunmayabilir (örneğin Man kedisi); uzun kıllı ya da kısa kıllı ırkları da vardır. Mavi gözlü beyaz kediler genellikle sağır olur; yalnızca dişiler üç renkli olabilirler: beyaz, siyah ve pasrengi. Kedilerin, özellikle de yaban kedisinin kürkü manto yapımında ya da kürk yapımında kullanılır.

—İkonogr. Kedi tasvirlerine Mısır'da çok sık rastlanır: Gize müzesi alçakkabartmaları, türkuvaz nazarlıklar, bronz heykelcikler (Louvre). Vatikan müzesi'nde, Yunan ve Roma dönemlerine ait bronz ya da mermer kedi heykelleri, Napoli müzesi'nde ise bu konuyu işleyen bir mozaik bulunur. Ayrıca, Paul De Vos (Prado), Dou (Dresden müzesi) ve Teniers'nin (Münih) tablolarını, Courbet'nin *Ressamın atölyesi*'ndeki (Louvre) beyaz kediyi, Manet'nin *Olympia*'sındaki *(Louvre)* siyah kediyi, Steinlen ve Foujita'nın kedilerini sayabiliriz.

kediotu
(Valeriana officinalis)

çiçek topluluğu

Kedi *(la Chatte),* 1 perdelik bale. Konusunu, Aisopos'un bir masalından yararlanarak Boris Kochno hazırladı. Müziği Henri Sauguet'nin, koregrafisi George Balanchine'in, dekor ve kostümleriyse Gabo ve Pevsner'indir. İlk kez 1927'de Rus baleleri'nce Monte-Carlo tiyatrosu'nda sahnelendi. Başlıca rolleri Olga Spesivtseva ve Serge Lifar yorumladı.

KEDİ MAKİSİ a. Güney Madagaskar'da, yerde yaşayan maki. (Bil. a. *Lemur catta:* makigiller familyası.)

KEDİAYAĞI a. Orta ve Batı Avrupa'da ve Türkiye'nin doğu ve kuzey yörelerinde genellikle kırlarda yetişen ve beyazımsı, yün ya da pamuk görünümünde hav tüyleriyle kaplı olan biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. Halk hekimliğinde idrar ve safra söktürücü ve kum düşürtücü olarak kullanılır. (Bil. a. *Antennaria* [*Gnaphalium*] *dioica;* bileşikgiller familyası.)

KEDİBALI a. Erik, kiraz, badem, kayısı ve şeftali gibi ağaçların gövde ve dallarından sızan zamk.

KEDİBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin 3-1 000 m derinlikleri arasında yaşayan yırtıcı kıkırdaklıbalık. (Bil. a. *Scyliorhinus stellaris;* kedibalığıgiller familyası; boyu 2,5 m'ye kadar.)

—ANSİKL. Boz lekeli kedibalığı adıyla da bilinen bu türün üyeleri yaşadıkları çevreden ayrılmayan etçil balıklardır; küçük balıklar ve omurgasızlarla beslenirler. Kedibalığıgillerin öbür türlerinden farklı olarak, karın yüzlerinde bulunan ağızları ön taraftа yer alan burun loplarıyla birleşmez. Yurdumuzda etinden balıkunu yapılan kedibalığının kurutulan derileriyse mobilyacılıkta zımpara olarak kullanılır.

KEDİBALIĞIGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan, yassı kafalı köpekbalığı familyası. (Kuyrukaltı yüzgeçleri ikinci sırt yüzgeçlerinden daha büyüktür, birçok dizi oluşturan küçük dişleri vardır. Kedibalığıgiller, uyuşuk, kıyıya yakın yaşayan, yumurtlayarak üreyen köpekbalıklarıdır. Türkiye denizlerinde yaşayan türleri: lekeli* kedibalığı, dişli* kedibalığı, kedibalığı* ya da boz lekeli kedibalığı. Bil. a. *Scyliorhinidae; Galeiformes* takımı.)

KEDİBAŞI a. Az çok dişli yapraklı, yaprakların koltuğunda çevrem halinde ve sapsız, kırmızı, beyaz ya da sarımsı çiçekli biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *galeopsis;* ballıbabagiller familyası.)

—Taşoc. ve İnş. Küreye yakın biçimde küçük moloz taş.

—Yerbil. *Kedibaşı yumrusu,* gevşek bir oluşumda (örn. kum) bulunan, çoğunlukla dolomitli kireçtaşından kimi dağınık taşlaşmalara, biçimleri nedeniyle verilen ad.

KEDİDİLİ a. Uçları yuvarlak, ufak dil biçiminde, şekerli hamurdan yapılmış bisküvi. (Genellikle dondurmanın yanında yenir.)

KEDİGİLLER a. Güçlü dişli, digitigrat, içeri çekilebilir tırnaklı, yumuşak tüylü, gececi, yırtıcı, etçil memeliler familyası. (Bil. a. *Felidae.*)

—ANSİKL. Kedigiller, yarıkayaklı etçillerin geçirdiği evrimin son temsilcileridir: diş sistemi 32 dişe indirgenmiştir (K: 3/3; Kö 1/1; Ka 3/3; Ba 1/1) ve uzun köpekdişleri dışında, kesici Jugal dişleri, özellikle de parçalayıcı dişleri vardır. Altçenenin eklemlenişi yalnızca düşey hareketlere izin verir. Çita bir yana bırakılırsa, kedigillerin içeriye çekilebilir tırnakları vardır: böylece avlarına sessizce yaklaşabilir ve tırnaklarını körleştirmeden dolaşabilirler. Pusu kurarak avlanırlar; yalnız çita, koşarak avlanır (köpekler gibi) ve avlarını pençe vuruşlarıyla öldürür. Kedigiller Madagaskar, Avustralya ve Okyanusya dışında (buralarda kedigillerin tek temsilcisi kedilerdir) kalan sıcak ülkelerde bulunur. Familyaya giren 40 tür başlıca 4 cinste toplanır: *Felis* (ev kedisi başta olmak üzere birçok kedi, vaşak, çöl vaşağı, serval, oselot, jaguarondi, puma), *Panthera* ya da *Leo* (aslan, kaplan, pars, kar parsı), *Neofelis* ve *Acinomyx* (çita). Bunlardan yalnızca kedi ve çita evcilleştirilebilir.

Oligosen devri topraklarından başlayarak kedigillerin fosillerine rastlanabilir: özellikle, kılıç gibi uzun köpekdişli *Machairodontinae*'ler; üyelerinin fosillerine Avrupa'da *(Machairodus)* ya da Kuzey Amerika'da *(Smilodon)* rastlanan bu hayvanlar Pleyistosen'de ortadan kalktı.

KEDİGÖZLÜLÜK a. Tıp. İki gözün irislerinin farklı renkte olması. (Tam ya da kısmi olabileceği gibi doğuştan [ayrı renkte göz] ve edinsel de [travma ya da iltihaplanma sonucu] olabilir.) [Eşanl. HETEROKROMİ.]

KEDİGÖZÜ a. Bayınd. Yolun sınırlarını belirtmek için banket üzerine yerleştirilen ve üzerinde katadiyoptrlar bulunan kazık.

—Miner. Yönlenmiş lifsi katkılar bakımından zengin mineral; perdahlandığında katkıların pırıltılı yansımaları (turmalin, krizoberil vb.) ortaya çıkar.

KEDİNANESİ a. Orta ve Doğu Anadolu'da yetişen, mavimsi mor benekli beyaz çiçekler açan, 50-100 cm yüksekliğinde çokyıllık otsu bitki. (Kurutulmuş çiçekli dalları infusyon halinde [% 2-3] midevi ve uyarıcı olarak kullanılır. Bil. a. *Nepeta cataria;* ballıbabagiller familyası.)

KEDİOTU a. **1.** Avrupa'da ve Anadolu'da nemli çayırlarda yetişen, beyaz ya da pembe çiçekli, dipten sürme bütün yapraklı, yüksekçe boylu (1,5 m) çokyıllık otsu bitki *(valeriana).* [Bu bitkinin 150 kadar türü (10'u Türkiye'de) vardır. Hepsi acıdır ve keskin bir koku taşır. Örnek türü (Valeriana officinalis) eczacılıkta ve halk hekimliğinde kullanılan bir bitkidir ve kediler bu bitkilerin kokusunu sevdikleri için bu adla anılır.] **—2.** *Kırmızı kediotu,* kırmızı çiçekli, tüysüz, 50-80 cm boyunda çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Centranthus* [*Valeriana*] *ruber.*) [Eşanl. KIRMIZI MAHMUZÇİÇEĞİ.]

—ANSİKL. Eczc. Kediotunun kullanılan kısmı köksapı ve kökü̈dür. Kurutulmuş kök ve köksaplarda nişasta, tanen, şeker, uçucu yağ, valerianik asit bulunur. Kediotunun taze ve kurutulmuş kökleri eski çağlardan beri sinir yatıştırıcı ve spazm giderici olarak kullanılır. Histeri ve nevrasteniye karşı da iyi bir ilaçtır. Sinirsel kökenli uykusuzluklara ve çarpıntıya da iyi gelir. Spazm giderici ve sinir yatıştırıcı özellikleri kediotu esansının başlıca bileşeni olan izovalerianattan ileri gelir.

KEDİOTUGİLLER a. Kediotu gibi dipten sürme yapraklı, talkım halinde toplu çiçekli bitkiler familyası. (Kuzey yarıkürenin ve Güney Amerika'nın ılıman bölgelerinde yetişen 400 kadar türü vardır. Bil. a. *valerianaceae.*)

KEDİRİ ya da KADİRİ, Endonezya'da kent, Cava'nın doğusunda, Brantas ırmağının kıyısında; 222 000 nüf. Kediri, bazı sanayi etkinlikleri (kereste sanayisi, şeker fabrikası) de kapsayan verimli bir tarım bölgesinin pazarıdır. Kediri krallığı'nın (XI. yy.'ın ortası - 1220) eski başkenti ve büyük bir sanat ve edebiyat etkinliğinin merkezidir. Eski bir cava yazısı, "Kediri kare yazısı" olarak bilinir.

KEDME a. Tıp. Cesetlerde görülen kan toplanmasına bağlı beremsi ya da mor leke (ceset morluğu).

KEDREAİ (lat. **Cedreae**). Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Gökova körfezinin D. kesimindeki Sideyri (Sedir, Şehiroğlu) adasında karia kenti. İ.Ö. V. yy.'da bağımsız olan Kedreai, Attika-Delos deniz birliği'ne vergi ödüyordu. İ.Ö. 405'te spartalı general Lysandros tarafından ikinci girişimde ele geçirildi ve tüm halkı öldürüldü. Hellenistik dönemde Rodos'a bağlandı.

Apollon'un tapınma merkezi olan kentin kalıntıları arasında surlar, kuleler, tepedeki dor üslubunda Apollon tapınağı (daha sonra yerini bir bizans kilisesi aldı), tiyatro, agora görülebilir. Adanın karşısındaki anakarada, geniş bir alana yayılan nekropoliste lahitler ve tonoz örtülü oda biçiminde mezarlar vardır. Adada bulunan yazıtlardan burada atletizm yarışmaları düzenlendiği anlaşılmaktadır, ancak stadion bulunamamıştır.

KEDRENOS (Georgios), bizanslı kronikçi (XI. yy.). Yaradılıştan 1057'ye kadar uzanan dönemi kapsayan bir tarih kitabı *(Synopseos istorion)* yazdı. Ancak, kitabında 811-1057 dönemini doğrudan doğruya Skylitzes'ten aktarmakla yetindi.

KEDÛ a. (fars. *kedū*). *Esk.* **1.** Kabak. **—2.** Şarap kabı olarak kullanılmak üzere kurutulan kabak. **—3.** Kafatası.

KEDURET ya da **KÜDURET** a. (ar. *kedūret, küdūret*). *Esk.* **1.** Bulanıklık. **—2.** Tasa, üzüntü, elem: *"Safâsı neşesi yoktur, bütün kedûrettir"* (Tevfik Fikret).

KEDZİERZYN, Polonya'da kent, Oder vadisinde, Opole'nin G.'inde, Gliwice kanalının (Yukarı Silezya'nın ulaşımını sağlar) ağzında. Koźle ile birlikte 70 000 nüfuslu bir yerleşme alanı oluşturur. Kimya (azot) sanayisi. Demiryolu kavşağı.

KEELİNG adaları → COCOS.

KEELUNG → CILONG.

KEENE (Charles Samuel), ingiliz desenci ve gravürcü (Hornsey 1823 - Londra 1891). *Punch*'ta, *Once a Week*'te, *The Illustrated London News*'ta çalıştı ve bu dergilerde mizahçı yeteneğini ortaya koydu. Meredith'in *Evan Harrington*'ını ve *Robinson Crusoe*'yu resimledi.

KEENLEMYEKÛN be. (ar. *ke-en-lem -yekūn*). *Esk.* Hiç olmamış gibi, sanki yokmuş: *"...ol müddetin inkızasında madde -i râbianın ke-en-lem-yekûn hükmüne girmesi..."* (Mustafa Reşit Paşa, XIX. yy.).

KEES (Hermann), alman mısırbilimci (Leipzig 1886 - Göttingen 1964). Göttingen Üniversitesi'nde profesör oldu (1924); en çok dinsel konularla ilgilendi.

KEESOM (Willem Hendrik), hollandalı fizikçi (Texel adası 1876 - Leiden 1956). Kamerlingh Onnes'ten sonra Leiden Derinsoğutma laboratuvarı'nın müdürlüğünü yaptı. 1926'da helyumu katılaştırmayı başardı ve çok düşük sıcaklıklarda bu maddenin iki türü olduğunu açıkladı. Bunlardan helyum II'nin, nerdeyse hiç akışmazlığı olmadığını (aşırıakışkanlık) ve sıcaklığı çok iyi ilettiğini ortaya koydu. 1932'de, sıvı helyum üzerinde çok büyük bir hızla ileri boşluk uygulayarak 0,71 K'lik bir sıcaklık elde etti. Katıların çok düşük sıcaklıklardaki genleşme katsayılarını, hidrojenle helyumun erime ve buharlaşma ısılarını belirledi.

KEEWATİN, Kanada'da il yönetim bölümü, Kuzey-batı arazisinin bir kesimi; 590 bin km²; 4 300 nüf. D.'sunda Hudson körfezi vardır.

KEF a. (fars. *kef*). *Esk.* **1.** Köpük. **—2.** Halk dili. Tortu. **—3.** *Kef-gir,* köpük tutan; kevgir. || *Kef-nisar, kef-efşan,* köpük saçan: *"Gel âb-ı hayatı gör, kef-efşân"* (A. H. Tarhan). || *Kef-i derya,* deniz köpüğü, sünger taşı.

KEF, -ffi a. (ar. *keff*). *Esk.* **1.** Haklarından kendi arzusuyla vazgeçme, çekilme. **—2.** *Keff-i yed* → KEFİYED. || *Keff-i nefs etmek,* duyguları bastırmak, kontrol altına almak.

KEF, -ffi a. (ar. *keff*). *Esk.* **1.** El. **—2.** Ayağın alt kısmı, taban. **—3.** Avuç dolusu, avuç. **—4.** *Keff-i beyza,* Musa peygamberin mucizeler yaratan eli, bir sanatta usta olma, ustalık. || *Keff-i dest,* el ayası. || *Keff-i kifayet,* eli işe yatkın olma, yatkınlık. || *Keff-i Musa,* Musa peygamberin eli. || *Keff-i pa,* ayak tabanı.

KEF ya da **KÂF** a. (ar. *kef, kāf*). *Esk.* **1.** Osmanlı abecesinin yirmi beşinci, arap abecesinin yirmi ikinci harfi. Ebcet hesabındaki değeri 20'dir. İnce ünlülerle kullanılır. **—2.** *Kâf-i acemi* ya da *kâf-i farsi,* "ge" sesini veren kef. ("Gül", "girift" sözcükleri bu kef ile yazılır.) || *Kâf-i arabi* ya da *kâf-i tazi,* "ke" sesi veren kef. ("Keza", "ken" bu kef ile yazılır.) || *Kâf-ı nûni,* burundan söylenen n (ñ) sesini veren harf ("deniz", "son", "gönül" bu kef ile yazılır.
—Ed. Aruz vezninde fâilâtün (—·——) cüzünden, sondaki "nun" harfini düşürerek fâilât (—·—), onun yerine de aynı değerde fâilün cüzünü oluşturmak.
—İsl. *Kaf ü nun,* arapçada "ol" anlamına gelen ve Tanrı'nın yaratmak istediği varlığa buyruğu olan "kün" (ol!) sözcüğünü oluşturan harfler. (İslam inancına göre, Allah'ın yaratmayı dilediği varlığa "kün" buyurması, o varlığın ortaya çıkması, yaratılması için yeterlidir. Bu nedenle özellikle dinsel edebiyatta *kâf* ve *nun* harfleri, oluş' un en kestirme anlatımı olarak kullanılır: *"On sekiz bin âlemin meşhuruyum / Kâf ile nun emrine ferman geldim"* [Muhittin Abdal].)

KEF (EL-), Kuzey Tunus'ta kent, il merkezi, Yüksek Tel Atlasları'nda Cebel Dir yamacında; 28 000 nüf. Geniş bir ovaya egemendir. Ticaret ve tarım merkezi. Eskiçağ kalıntıları (Dar ül-Kus bazilikası). —*Kef ili,* 270 000 nüf. (1990).

KEFAET a. (ar. *küfv,* eş, benzer'den *kefa'et*). *Esk.* Bir şeye denk ya da eş olma.
—İsl. huk. Karı ve kocanın sosyal durumlarının eşit olması. (Evlilikte erkeğin sosyal durumunun kadından aşağı olmaması gerekir. Kefaet nesep, dindarlık, özgürlük, zenginlik, meslek vb. konularda aranır.)

KEFAF ya da **KİFAF** a. (ar. *kefāf*). *Esk.* **1.** Bir insanın yaşamasına yetecek kadar azık, günlük yiyecek, rızk. **—2.** *Kifafı nefs etmek,* günlük nafakayla, yaşamaya yetecek kadar azıkla yetinmek: *"...sefarette yemek pişmek âdet olmayıp bir soğuk hindi alarak dolabına kitler ve bitinceye kadar akşam sabah onunla kifâf-ı nefs eder imiş"* (A. F. Türkgeldi). [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Tasavvufta kifaf-ı nefs yerine, *kıllet-i taam* (az yeme) da denir ve genellikle *kıllet-i taam, kıllet-i kelam* (az konuşma), *kıllet-i menam* (az uyuma) deyimleri birlikte kullanılır. Bu tür davranışlar, tasavvufta nefsi eğitmenin (terbiye ve tezkiye) en önemli ve zorunlu yolları olarak kabul edilir.

KEFAL, -li a. Zool. Hem sıcak ve ılık denizlerin 100 m'ye kadar inen kıyı bölgelerinde, hem de acısularda ve tatlısularda yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Mugil cephalus;* kefalgiller familyası; boyu 75 cm'ye kadar.) [Eşanl. HAS KEFAL, KOKLAN, TOPAN, TOPBAŞBALIK]. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Balıkç. *Kefal ağı,* kefal tutmak için kullanılan deniz ağı.
—ANSİKL. Kefalin birbirinden ayrı iki sırt yüzgeci vardır. Sırtı koyu mavi-kurşuni -gridir; yanlarına doğru bu renkler giderek açılır. Yanlarında 12 esmer çizgi bulunur. Göz kapağı gözbebeğine kadar uzanır. Başı pulludur. Ömürleri uzundur: 15 -16 yıl yaşayabilir. Çok ürkek ve çok çeviktir. Hepçildir: ölü ve diri hayvansal organizmalar, yosunlar ve döküntülerle beslenir.
—Mutf. Kefalin eti beyaz, besleyici, sindirimi kolay ve lezzetlidir. Yumurtası çok makbuldür. Kefalin ızgarası, haşlaması, pilakisi, tavası yapılır ya da çeşitli sebzelerle fırında pişirilir. Çeşitli sebzelerle pişirilip suyu süzüldükten sonra etlerinin üzerine bu sudan döküp dondurularak peltesi de yapılır.

KEFALET a. Bir borcun ödeneceğine ilişkin olarak, asıl borçlu dışındaki biri tarafından, alacaklıya verilen güvence. (Bk. *ansikl.* böl. Huk.)
—Cez. huk. *Kefaletle salıverme,* tutuklunun mali güvence karşılığında salıverilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. *Adi kefalet,* borcun ödenmesi için alacaklının önce asıl borçluya başvurmak zorunda olduğu kefalet türü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Müteselsil kefalet,* borcun ödenmesi için alacaklının önce asıl borçluya başvurmak zorunda olmadığı kefalet türü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. Bir başka kişinin borcunun kendisinden de istenmesini kabul etme. || *Kefalet bidderek,* satılan bir malın, satıcıya ait olmaması nedeniyle, satın alandan geri alınması halinde ödenen bedelin satın alana ödenmesi konusunda ya da satıcıya kefil olma. || *Kefalet biddeyn,* herhangi bir işlemden doğan ya da doğacak bir borca kefil olma. || *Kefalet bilayn,* bir malın verilmesine kefil olma. || *Kefalet bilmal,* belli bir malın ya da borcun edasına kefil olma. || *Kefalet binnefs,* bir kişiyi mahkemeye ya da belli bir yere götürüp teslim etmeye kefil olma. (Bu biçimde kefalet borçlular için yapılır.) || *Kefalet bittalep,* borçlu ya da suçlu olan bir kişinin nerede olduğunun araştırılması ve bulunduğu yerin gösterilmesi için kefil olma. (Böyle bir kefil varsa, suçlular tutuksuz olarak yargılanabilirler. Bu had ya da kısas gibi ağır bir cezayı gerektiren suçlarla suçlanan kişiler için de geçerlidir.) || *Kefalet bitteslim,* bir malın teslim edilmesine kefil olma. || *Kefalet-i meşruta,* şartlı kefalet. || *Kefalet-i muaccele,* hemen yerine getirilmek üzere yapılan kefalet. || *Kefalet-i muallaka,* uygun bir şarta bağlı kefalet. || *Kefalet-i mukayyede,* belli bir şartla sınırlandırılmış kefalet. || *Kefalet-i mutlaka,* herhangi bir şarta ve kayda bağlı olmaksızın yapılan kefalet. || *Kefalet-i muvakkate,* belli bir süre için kefil olma. || *Kefalet-i muazefe,* belli bir zamandan sonra geçerli olmak üzere yapılan kefalet. || *Kefalet-i müeccele,* ödeme zamanını belirleyerek yapılan kefalet. || *Kefalet-i münecceze,* bir şarta ya da bir zamana bağlı olmayan kefalet. || *Kefalet-i müştereke,* bir konuda iki ya da daha çok kişinin kefil olması. || *Kefalet-i müteselsile,* müteselsil kefalet.
—ANSİKL. Cez. huk. Kefaletle salıverme kararı, tutuklama kararının geri alındığı anlamını taşımaz; bu kararla tutuklamanın yerine getirilmesi durdurulmuş olur. Tutuklama kararı, sanığın, suç delillerini ve izlerini yok etme ya da değiştirmeye girişmesi nedenine dayanıyorsa kefaletle salıverilme kararı verilemez. Kefaletle salıverilme kararı tutuklamanın amacına mali güvenceyle ulaşmanın mümkün olduğu durumlarda yetkili yargıç tarafından verilir. Kefalet para, devlet tahvili olabilir. Kefaletin miktar ve türünü kararı verecek olan yargıç belirler.
—Huk. Kefalet, bir sözleşmedir. Bu sözleşme ile kefil, asıl borçlunun borcunu alacaklıya karşı güvence altına alır. Bir kefalet sözleşmesi geçerli bir borcun varlığını gerektirir. Kefalet sözleşmesiyle ikinci derecede bir borç doğar. Bir kişi kendi borcunun kefili olamaz. Kefalet sözleşmesinde kefilin yükümlülüğü, asıl borçlunun borcunu ödememesi durumunda ortaya çıkar. Kefil, asıl borçlunun yükümlülüklerini yerine getirmemesi halinde alacaklının bundan beklediği edimi yerine getirmek durumundadır. Geçerli bir kefalet sözleşmesinin önkoşulu geçerli bir borcun varlığıdır. Yasaya göre kefalet, ancak geçerli bir borç için sözkonusudur (Borçlar k. md. 485). Bununla birlikte kefaletin geçerli olması için asıl borcun kefalet sözleşmesinin yapılması anında var olması gerekli değildir; alacaklı tarafından kefaletin yerine getirilmesi istendiği anda borcun varlığı yeterlidir. Bu nedenle gelecekte doğacak ya da koşula bağlı bir borç için kefalet sözleşmesi yapılabilir. Kefalet sözleşmesinin geçerli olması, yazılı biçimde yapılmasına ve kefilin sorumlu olacağı belirli bir miktarın gösterilmesine bağlıdır (Borçlar k. md. 484). Başlıca iki tür kefalet vardır: *adi kefalet* ve *müteselsil kefalet.* Yasaya göre kefaletin adi türden olması

asıldır; müteselsil olduğu belirtilmeyen kefalet adi kefalet sayılır. Adi kefalette ilke olarak alacaklının önce asıl borçluya başvurması gerekir; kefil önce borçluya başvurulması isteğinde bulunabilir. Ancak bir dava sırasında kefilin bu durumu ileri sürmesi gerekir, yargıç kefilin borcunun ikinci derecede bir borç olduğunu kendiliğinden dikkate almaz. Müteselsil kefalette alacaklının önce asıl borçluya başvurma zorunluğu yoktur. Bu açıdan müteselsil kefil, asıl borçlu gibi borçlu sayılır. Ancak bu tür kefalet de ikinci derecede sorumluluk yaratır; asıl borç geçerli olmaz ya da herhangi bir nedenle ortadan kalkarsa kefalet de buna bağlı olarak son bulur. Müteselsil kefaletin sözkonusu olması için kefalet sözleşmesinde bunun açıkça yazılmış olması gerekir. Kefilin sorumluluğunun müteselsil niteliği açıkça belirtilmemişse kefalet, adi kefalet sayılır.

Kefalet sözleşmesinde kefilin sorumluluğu borcun ödenmemesinde ortaya çıkar. Kefil, asıl borçla birlikte borçlunun kusurunun ya da temerrüdünün yasal sonuçlarından sorumludur. Asıl borç sözleşmesinde faiz kararlaştırılmışsa kefil ancak işlemekte olan faizle birlikte işlemiş faizden bir yıllığını ödemekle yükümlüdür (Borçlar k. md. 490). Kefil, ödediği miktar oranında, alacaklının haklarında olan ardıl (halef) olur. Bu ardıllık hakkından önceden vazgeçilemez (Borçlar k. md. 496). Asıl borç herhangi bir nedenle ortadan kalkınca kefil de borcundan kurtulur.

KEFALETEN be. (ar. *kefālet*'ten *kefāleten*). Kefalet yoluyla, kefil olarak.

KEFALETNAME a. (ar. *kefālet* ve fars. *nāme*'den *kefālet-nāme*). Bir kimsenin kefil olduğunu gösteren belge, kefalet belgesi.

KEFALGİLLER a. Mekik biçiminde bedenli başının üst yanı basık, sindirim borusunda bir yutak süzgeci, kaslı bir midesi, çok uzun bir bağırsağı bulunan kemiklibalık familyası. (Bil. a. *Mugilidae.*)

—ANSİKL. Yüz kadar türü (bunlardan 7'si Türkiye sularında yaşar) bulunan kefalgillere sıcak ve ılık denizlerde, tatlısularda ve acısularda rastlanır. Bedenlerinde hem ilkel özellikler (göğüs yüzgeçleri karındadır, pulları sikloittir), hem de gelişmiş özellikler (birinci sırt yüzgecinin dikenli, yüzme kesesinin kapalı olması) taşıyan, kıyıya yakın yaşayan balıklardır; denizkulaklarına, haliçlere, ırmaklara girerlerse de üremek için hep denize dönerler; çamur içinde buldukları döküntülerle, besin parçacıklarıyla beslenirler. Türkiye sularındaki türleri: kefal, altınbaş kefal, ciran, çulara, dudaklı kefal, *Liza carinata*, mavribalığı.

KEFALLAR a. Dikenli yüzgeçli kemiklibalıklar takımı. (Kefalgiller, gümüşbalığıgiller ve iskarmosgiller familyalarını kapsar. Bil. a. *Mugiliformes.*)

KEFALONYA ya da **KEPHALLİNİA,** İon denizi'nde, Patras körfezi girişinde Yunan adası; 737 km²; nüf. 33 700. Yönetim merkezi *Argostoli.* Bu ada verimli ovaları çevreleyen üç dağ kitlesinden oluşur. 1953 depreminden bu yana nüfusu giderek azalmaktadır. Burada Mykenai uygarlığından kalıntılar bulundu (içlerinde vazolar, silahlar ve birçok alet bulunan çok sayıda mezar). Arkeoloji müzesi. Turizm.

—Tar. Ada çeşitli yunan devletlerinin egemenliğinde kaldıktan ve Atina Deniz konfederasyonu ile Aitolia birliğine katıldıktan sonra, İ.Ö. 189'da Romalılar tarafından ele geçirildi ve 1185'e kadar Doğu İmparatorluğu'na bağlı kaldı. Bu tarihte Sicilya Normanları adayı kontluk haline getirdiler. Bu kontluk, Orsiniler'in egemenlik döneminde (1194-1358) Mora prensliğinin vasalı oldu ve bu ailenin kıta içlerine, özellikle Epeiros'a doğru yayılma politikasının merkezi durumuna geldi. Anjou sülalesinin Napoli kolu tarafından yeniden ele geçirilerek Mora prensliğine katılan Kefalonya, Tocco kontları hanedanı yönetiminde yeniden özerklik kazandı. Ancak Türkler' in yaklaşması Toccolar'ı, adayı venedik korumasına vermek zorunda bıraktı. Gedik Ahmet Paşa'nın Otranto seferi sırasında 1479'da zaptettiği ada, 1499'da yeniden Venedikliler'in eline geçti. Venedikliler de 1500'de adayı Korfu düklüğüne kattılar. Kefalonya birçok kez Türkler'in işgaline uğramakla birlikte, XVIII. yy. sonuna kadar Venedik'in elinde kaldı, 1797-1799 ve 1807-1809 arasında Fransızlar'a geçti, daha sonra ingiliz korumasına girdi. 1964'te Yunanistan'a bırakıldı.

KEFAR NAHUM, Celile'de kent, Taberiye gölünün K.-B.'sında İ.S.'ki yılların başlarında balıkçı limanı ve zengin bir ticaret merkeziydi.

KEFAR SAVA ya da **KFAR SAVA,** İsrail'de kent; 61 000 nüf. (1990). 1903' te Yarkon vadisinin kuzeyinde kuruldu. Bir tarım bölgesinin merkezi. Konserve fabrikaları. Dericilik. Metalürji.

KEFARET, -ti a. (ar. *keffāret*). Bir günahın karşılığını ödemek için yapılan şey (oruç tutma, sadaka verme vb.); işlenen bir suçun ya da bir günahın karşılığı olarak kabul edilen ceza; ıstırap: *Bir günahın kefaretini ödemek.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—*Esk. Kefaret-üz-zünup,* günahların kefareti, bedeli: "...*yazılan şeyleri bizzarure veya tabir-i sahihiyle keffaret-üz-zünub, olarak okumak lâzım geldi*" (Ebüzziya Tevfik).

—ANSİKL. İsl. Kefaret, dinsel bir görevi yerine getirmemek ya da yarım bırakmaktan ötürü işlenmiş bir günahı ortadan kaldırmayı amaçlayan bir tür cezadır. Bu nedenle kefarete *tekfir-i zünup* (günahları örtme, kaldırma) da denir. Kefaretler, dinsel bir uygulama olmaları nedeniyle *ibadet,* daha önceki bir buyruğun yerine getirilmemesi sonucu ortaya çıktıklarından *ukubet* (ceza) sayılırlar.

Kefaretler beş bölüme ayrılır: bir kişiyi yanlışlıkla (sehven) öldürmenin sonucu ödenmesi gereken kan bedeline *kefaret-i katl;* erkeğin, eşini annesine benzetmesinden dolayı ödemesi gereken kefarete *kefaret-i zıhar,* yemini yerine getirmemekten doğan cezaya *kefaret-i yemin,* başlanmış bir farz orucunu bozmanın gerektirdiği cezaya *kefaret-i savm* ya da *kefaret-i fıtır,* hac sırasında hac kurallarından (menasik) birini çiğneme (kan akıtma vd.) sonucu doğan cezaya *kefaret-i cinayet-i hac* denir.

Her mezhebin anlayışına göre değişebilen kefaretler sadaka vermek, ramazan ayı dışında oruç tutmak, ücretini ödeyerek köle azat etmek, diyet ödemek vb. şeklinde olabilir.

KEFÇE a. (fars. sözc.). *Esk.* Kepçe.

—Nümism. Darphane'nin bölümlerinden biri. (Basımdan önceki tartım, alım-satım, emanete alma gibi işlemlerin yapıldığı kefçe, mizan, kasa, mahzen ve kalem bölümlerinden oluşuyordu. Buraya getirilen altın ya da gümüş gibi değerli metaller, duyarlı terazilerde tartılarak bir komisyonca teslim alınıyor, kasaya ya da dökümhaneye gönderiliyordu.)

KEFÇEGİR a. (fars. *kefçe* ve *gir*'den *kefçe-gir,* kepçe tutan). Kur. tar. Devletin silah yapılan dökümhanelerinde erimiş demiri karıştıran, bir yerden başka bir yere taşıyan işçi.

KEFE a. (ar. *keffe*). **1.** Bir terazinin, birine tartılacak nesneler, diğerine ağırlık ölçüleri konulan iki kısmından her biri. **—2.** *Terazinin kefesine koymak,* olumluyla olumsuzu, lehte olanla aleyhte olanı karşılaştırmak; farklı çözüm yollarını değerlendirmek.

KEFE a. Atı tımar etmek için kullanılan ince kıl kese; gebre.

KEFE, Ukrayna'da liman kenti, Kırım'ın güney kıyısında yer alır; 77 000 nüf. Ceneviz kulesinin kalıntıları (XV. yy.). Arkeoloji müzesi. Çiçek yetiştiriciliği. Besin sanayileri (balık konserveciliği). Sayfiye merkezi.

—Tar. İ.Ö. 600'e doğru bir Miletos kolonisi olarak kurulan kent, Antikçağ'da *Kepoi* ve *Theodosia* adlarıyla anılıyordu. Daha sonra Kimmerios Bosporos krallığı'na bağlandı. Roma kolonisiyken Hunlar tarafından yıkıldı (İ.S. IV. yy.). Cenevizliler'in, eski koloninin bulunduğu yeri Altınordu Hanlığı'ndan satın alarak burada *Kafa* (ya da *Kaffa*) kolonisini kurmalarıyla tanınmaya başladı (1266'ya doğr.). Karadeniz'i Çin'e (İpek yolu) ve Hindistan'a (Baharat yolu) bağlayan büyük kervan yollarının B. ucunu oluşturan Kafa, zengin bir ticaret merkezi olarak gelişti. Kırım Hanlığı'nın kurulmasıyla birlikte Cenevizliler'le savaş başladı, 1434'te Hacı Giray ceneviz ordusunu yendi. 1475'te Kefe ile birlikte Kırım yarımadasının G. kıyıları tümüyle osmanlı topraklarına katıldı ve kent bir paşanın yönetiminde kadılık durumuna geldi. Çeşitli dönemlerde Giray'lar burada para bastı. Osmanlı egemenliğinde bir türk kenti görünümü kazanan Kefe'de XVII. yy. ikinci yarısında, 4 000 kadar evden 3 200'ü müslümanlara aitti. XVIII. yy.'da Türkler Kefe'yi İstanbul ile karşılaştırarak ona "Küçük İstanbul" diyorlardı. İlk kez 1771'de Ruslar tarafından ele geçirilip yıkılan kent, 1783'te kesin olarak Rus İmparatorluğu'na katıldı ve *Feodosya* adını aldı. 1811'de kurulan müzede, özellikle Cenevizliler zamanından kalma taş yazıtlar ve çeşitli yapıtlar sergilenmektedir.

Kefe mukataası, Osmanlı döneminde, Kefe'de öşür ve ağnam gibi kesime bağlanan gelirlere verilen ad. (Bu işlere *Kefe mukataası kalemi* denilen daire bakardı. Ruslar'ın Kefe'yi almaları üzerine bu mukataa da kaldırılmıştır.)

KEFEKİ a. Özellikle alt kesicidişlerle, köpekdişlerinin ve küçük azıların iç yüzleriyle üst büyük azıların yan yüzlerinde biriken sert ve çok yapışkan tortu, taş. (Bk. *ansikl.* böl. Dişç.)

—Dişç. cerr. *Kefeki temizleme,* dişlerin taç ve köklerine yapışık kefeki birikintilerini çıkarmak için yapılan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Isıbil. ve Isıt. havld. TAŞ'ın eşanlamlısı.

—Taşç. *Kefeki taşı* → KÜFEKİ.

—ANSİKL. Dişç. Kefeki diş plağından başlayarak oluşur ve diş minesinin yüzeyinde mukoproteinli bir madde içinde mikroorganizmaların üremesiyle birikir; diş plakları özellikle diş ve ağız bakımı iyi olmayanlarda oluşur; plakların içine kalsiyum ve fosfat iyonları kolayca siner ve sonuç olarak çeşitli tipte kalsiyum fosfat kristalleri oluşur. Kefeki, diş boynu düzeyinde ve dişetinin altında, dişetiyle diş arasındaki çıkmazın içinde toplanır. Kefekinin dişeti üst ve altında fazla miktarda birikimi dişetinde iltihaplara, diş çevresi hastalıklarına ve dolayısıyla dişin destek dokularının harap olmasına neden olur.

Kefeki oluşumundan ileri gelen ihtilatları önlemek için, günde en az iki kez dişler fırçalanmalı ve gerektiğinde hekim tarafından kefeki temizlenmelidir.

—Diş. cerr. Kefeki özellikle tükürük bezlerinin (kulakaltı, çenealtı, dilaltı) salgı boşaltma deliklerine yakın yerlerde, yani alt azıların ve köpekdişlerinin iç, üst azıların dış yan yüzlerinde birikir. Ağız ve diş bakımının iyi olmadığı hallerde, üst üste tabakalar halinde oluşur. Çoğu zaman da diş çevresi hastalıklarına yol açabilecek dişeti iltihaplarına neden olur. Kefeki temizleme "insert" denilen ultrason aygıtlarıyla yapılır ve orak, çapa vb. biçimdeki aletlerle de tamamlanır.

—Vet. *Kefeki temizleme.* Belli bir yaştan sonra (5 yaş) kedi ve köpekte diş boynunun dibinde kireçli bir madde birikir. Bunu bir dişeti iltihabı izler ve sonuçta dişler dökülür. Dişlerdeki kefekiyi temizlemede en yaygın yöntem, ultrason aygıtlarının kullanımıdır.

KEFELEMEK g. f. Atı, kefe ile tımar edip tüylerini parlatmak.

KEFELİ sıf. Tımar edilmiş, tüyleri parlatılmış at için kullanılır.

KEFEN a. (ar. *kefen*). **1.** Bir ölüyü sarmak için kullanılan beyaz bez. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kefeni boynunda olmak,* her an ölümle yüz yüze olmak. ‖ *Kefeni yırtmak,* bir hasta sözkonusuysa, ölüm tehlikesini atlatmak, iyileşmeye yüz tutmak:
—*Esk.* *Kefen-be-duş,* kefen omzunda; ölümü umursamayan, rind. ‖ *Kefen-düzd,* kefen hırsızı; mezar soyucu. ‖ *Kefen-puş,* kefene sarılı; kefenli.
—ANSİKL. İsl. Yıkanmasından gömülmesine kadar yapılan ve "teçhiz" adı verilen hazırlıklardan biri de ölünün kefenlenmesidir (tekfin). İslam dininde ölüyü kefenlemek, geride kalanlar için farzdır. Erkek ölünün kefeni üç kat bezden oluşur. Bunlardan birisi yensiz, yakasız, çevresi dikişsiz bir gömlek; ikincisi don ve etek, üçüncüsü de sargı ve bürgü olarak kullanılır. Gömlek, ölünün boynundan ayaklarına, ötekilerse başından ayaklarına kadar giydirilir. Bürgü, en üstte geleceği, baş ve ayak tarafından bağlanacağı için ötekilerden daha uzun tutulur. Kadınların kefeni ise, bunlarla birlikte, bir başörtüsü, bir de göğüs örtüsü olmak üzere beş parçadır. Kefenin beyaz bezden biçilmesi sünnettir. Zorunlu durumlarda ölünün bedenini kapatacak kadar bir kat kefenle de yetinilebilir.

KEFENCİ a. **1.** Cenaze gereçleri satan kimse. **—2.** Mezar soyguncusu, mezar hırsızı. **—3.** *Arg.* İstediğini zor yoluyla elde etmeye kalkışan kimse; zorba, kıyıcı.

KEFENE a. Koşumc. Palan ya da semer dikerken kullanılan ve çuvaldızın ele batmasını önleyen metal parça.

KEFENLEMEK g. f. Ölüyü kefenle sararak gömülecek duruma getirmek.

KEFENLİ sıf. Kefene sarılmış ölü için kullanılır.

KEFENLİK sıf. Kefen yapmaya elverişli bez için kullanılır.
◆ a. Kefen yapmak üzere satın alınmış kumaş: *Kefenliğini alıp sandığına koymuştu.*

KEFENSİZ sıf. Kefene sarılmamış ölü için kullanılır.
◆ be. Kefene sarılmadan: *Kefensiz gömülmek.*

KEFERE çoğl. a. (ar. *kâfir*'in çoğl. *kefere*). *Esk.* **1.** Müslüman olmayanlar; kâfirler. **—2.** *Kefere-i fecere,* günahkâr kâfirler.

KEFERSUDİ BABA İSHAK → BABA İSHAK Kefersudi.

KEFFE a. (ar. *keffe*). *Esk.* **1.** Terazi gözü, kefe. **—2.** *Keffet-üd-def,* tef kasnağı. ‖ *Keffet-üs-said,* avcıların kullandıkları yuvarlak ağ.

KEFFETEYN a. (ar. *keffe*'nin ikili çoğl. *keffeteyn*). *Esk.* Terazinin iki gözü.

KEFİL a. **1.** Borçlunun edimini alacaklıya karşı garanti eden kişi. **—2.** *Kefil göstermek,* bir durum ya da iş için gerekli kefili bulmak. ‖ *Bir kimseye kefil olmak,* bir kimseyle ilgili bir sorumluluğu, gereğinde onun adına üstlenmeyi kabul etmek.
—Huk. *Müteselsil kefil,* asıl borçluyla birlikte, müşterek ve müteselsil borçlu sıfatıyla edimin yerine getirilmesini üstlenen kişi. (Alacaklı, asıl borçluya başvurma zorunluğunda kalmadan müteselsil kefilden alacağını isteyebilir.)
—Tic. Bir borcun borçlusu tarafından yerine getirilmemesi durumunda onu kendisi yerine getirmeyi garanti eden kişi. (Asıl borçlunun borcunu yerine getirmemesi durumunda bu kişi bütün malvarlığıyla sorumlu olur.)

KEFİLLEME a. İkt. tar. Osmanlı döneminde, hıristiyanlardan cizye ile birlikte alınan bir tür vergi. (Cizye, topluluk adına alındığı için, mahalle ve köylerin muhtar ve kocabaşıları ile üyeleri bu verginin ödeneceği konusunda kefil olur ve bu kefalet için kendilerinden belirli bir miktarda kefilleme adı verilen bir para alınırdı. Tahsildariye, kolcu hakkı, mübaşiriye gibi vergilerle birlikte kefilleme de 1830'da çıkartılan bir kararname ile kaldırıldı.)

KEFİLLİK a. Kefil olma durumu; kefalet.

KEFİN → KEFEN.

KEFİR a. **1.** İnek, keçi, koyun ve deve sütünden yapılan, asitli ve hafif alkollü, kirli beyaz renkte, mayalı içki. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu içkinin damıtılmasıyla elde edilen alkol. **—3.** *Kefir mayası,* kefir elde etmek için sütün içine konan ve bir mantarla laktik enzimlerden oluşan, kirli beyaz renkte küçük tanecikler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kefir eski zamanlardan beri türk illerinde, özellikle Kafkasya'da yapılan kımıza benzer mayalı bir içkidir. Sonradan başka bölgelere de yayılmıştır ve günümüzde birçok ülkede kullanılmaktadır. Kefir mayası, taze iken parlak beyaz renkte, nohut büyüklüğünde az çok küremsi taneler, kuru iken kirli beyaz renkte, kıkırdak görünüşünde biçimsiz parçalar halindedir. İçinde birçok mikroorganizma bulunur; bunların en önemlileri *Saccharomyces kefir, Bacillus kefir* ve *B. acidi lactici* türleridir. Bu mayadan yararlanılarak "kefir" şöyle hazırlanır: yarım litrelik bir şişe, su ile doldurulur; suyun içine 5-6 g kuru kefir mayası konur ve yumuşasın diye bir gece bekletilir. Ertesi gün şişedeki su, kefir dipte kalmak şartıyla atılır, yerine onun 3/4'ü kadar kaynatılmış süt konur. Şişenin ağzı kapatılarak 1-3 gün bekletilir. Mayalanmış olan süt, kefir mayası dipte kalacak şekilde süzülür. Dipte kalan mayanın üzerine yeniden kaynatılmış süt konur; ve bu böylece sürer gider.
Kefir mayalanması sırasında sütte bulunan yağ, tuz ve su oranında bir değişiklik olmaz, yalnız laktoz miktarı azalır, buna karşılık laktik asit miktarı çoğalır. Kazein kısmen parçalanır. Bu nedenle süt daha kolay sindirilebilir hale gelir. Kefirdeki alkol miktarı % 0,5-1 oranındadır.
Yapılan araştırmalar kefirin şifalı bir içecek olduğunu; başta göğüs, böbrek, sinir hastalıkları ve kansızlık olmak üzere birçok hastalığa iyi geldiğini ortaya koymuştur.

KEFİYE a. (ar. *ketfiyye*'den). Arap erkekleri tarafından kullanılan, omuzları ve sırtı örtecek büyüklükte, kenarları saçaklı başörtüsü. (Baştan kaymasını önlemek için üzerine agel* geçirilir.)

KEFİYED a. (ar. *keff* ve *yed*'den *keff-i yed*). *Esk.* El çekme, vazgeçme.

KEFKEN adası ya da **KERPE adası,** antik. **Daphnusia, Thynias, Thynels, Apollonias,** Kocaeli yarımadasının K. kıyısında, Kandıra'nın yaklaşık 18 km K.-D.'sunda, Pazarbaşı burnu önünde dik yalıyarlarla çevrili ada. B.'sında daha küçük bir ada da vardır. K. fırtınaları sırasında küçük tekneler adanın kuytusuna sığınırlar. Deniz feneri.

KEFLAVİK, İzlanda'da kent, Faxa körfezinin güney kıyısında, Reykjavík'in batısında; 7 436 nüf. (1989). Hava üssü ve uluslararası havalimanı; mayıs 1951'de imzalanan bir antlaşma ile Atlantik ittifakı'na bağlı dokuz ülkeye Keflavik havalimanından yararlanma hakkı verildi.

KEFNE a. Çuvaldızla ya da bizle iş işleyenlerin, avuçlarını korumak için ellerine geçirdikleri demirli kayış.

KEFR a. (ar. sözc.). *Esk.* **1.** Köy. **—2.** Örtünme, örtme.

KEFREN, IV. Mısır hanedanının dördüncü hükümdarı (İ.Ö. 2500'e doğr.); babası Keops'un piramidinin yanına bir piramit daha yaptırdı. Hükümdarlık dönemi hakkında fazla bir bilgi yoktur. Yalnız, onun zamanında güneş dininin büyük bir gelişme gösterdiği (kral artık "Ra'nın oğlu" unvanını taşımaktadır) yapılan işlerden anlaşılacağı gibi, sanat alanında da büyük ilerlemeler olduğu (yüzü Kefren'i canlandıran görkemli Sfenks [nekropolis'in bekçisi] ve hükümdarın şahin Horus tarafından korunur durumda hayranlık verici heykeli [Kahire müzesi]) bilinmektedir.

KEFŞ a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Ayakkabı, pabuç. **—2.** *Kefş-dar,* cami, tekke gibi yerlerde kapı önünde çıkartılan ayakkabılara göz kulak olan kimse. ‖ *Kefş-dûz,* ayakkabı yapan ya da tamir eden, ayakkabıcı. ‖ *Kefş-gen,* ayakkabı çıkanlan yer, ayakkabılık. ‖ *Kefş-gerdan,* ayakkabıları düzeltip dizen hizmetçi.

KEFTAR a. (fars. *keftâr*). Esk. zool. Sırtlan.

KEFTER a. (fars. sözc.). Esk. zool. Güvercin.

KEFTİU, ibr. **Kaftor.** Esk. coğ. Akdeniz havzasının kuzey-doğu bölümünde yer alan bir ülke ve bu ülkenin halkı. Mısırlılar en azından XII. hanedandan başlayarak Keftiular'la ilişki kurdular. Keftiular, aslında Girit'lidirler. İlk kez Mısır yazılarında (ilk örneği Eski İmparatorluk'un sonlarına kadar uzanan Leiden papirüsü) kendilerinden Girit, Kyklades ve Sporades adalarının sakinleri olarak söz edilir. XVIII. hanedan döneminde, mezarların iç duvarlarına Giritliler'le akraba olduklarını akla getirecek bazı ayrıntılarla çizildikleri görülür. Keftiular'la Mısırlılar, sekiz yüzyıl süreyle (İ.Ö. 2000-1200) ticaret ve sanat alanlarında etkin bir ilişki içinde bulundular.

Kegon, çin kökenli buddhacı felsefe okulu. VIII. yy.'da Japonya'ya giren bu felsefe okuluna göre, bütün varlıklar ve evren karşılıklı olarak birbirine bağlı bir bütün oluşturur, bu bütünün merkezinde de *Buddha vairokana* bulunur. İmparator Şomu, bu öğretiyi devlet yönetimine uygulamak istedi ve söylentiye göre, Nara'da büyük Todai-ci manastırı'nı yaptırtarak, 752'de ona dev boyutlarda bir *Daibutsu* armağan etti.

KÉGRESSE (Adolphe), fransız mühendis (Héricourt 1879 - Croissy-sur-Seine 1943), otomobillerin tırtılla yürütülmesi tekniğini icat etti. 1910'da, çar Nikolay II'nin garaj müdürlüğünü yaptığı sırada, biri arka, diğeri de ara dingile çift bağlanmış iki kasnak aralığı üstüne sarılmış kramponlu kayışlar tarafından hareket ettirilen ilk taşıtı yaptı. Böylece rus ordusu, 1914'te, tırtıllı araçları bulunan tek ordu oldu. 1920'de, André Citroën, Kégresse'in yöntemini benimsedi ve tırtıllı araçlarla üç ünlü gezi düzenledi: Sahra'nın ilk geçilişi (1922-23), Kara yolculuk (1924-25) ve Sarı yolculuk (1931-32).

Studio de Paris

Adolphe Kégresse

KEH a. (fars. sözc.). *Esk.* **1.** Saman. **—2.** *Keh-keşan* → KEHKEŞAN. ‖ *Keh-rüba* → KEHRİBAR.

KEH → KÂH.

KEHÂ a. (fars. *kehâ*). *Esk.* Utangaç, mahcup.

KEHANET, -ti a. (ar. *kehânet*). **1.** Geçmiş, gelecek, bir kimsenin kimliği vb. hakkında bilgi edinmeyi amaçlayan ve bu işi, bu bilgiyle hiçbir ampirik ilişkisi bulunmayan araçlarla (doğal olayların ya da açılan iskambil kâğıtlarının yorumlanmasıyla) yapmaya dayanan yöntemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Antik. ve Giz. bil.) **—2.** Bir kâhinin söylediklerinin tümü: *Nostradamus'un kehaneti.* **—3.** Bir tanrı ya da tanrıçanın, kendisine başvuranlara verdiği yanıt. (Bk. *ansikl.* böl. Antik.) **—4.** Tkz. Önceden sezilen ve söylenen şey: *Kehanetin gerçekleşiyor, yakında barışacaklarmış.*
—Psik. *Kehanet hezeyanı,* öznenin eskiden bir kehanet anlamı verilen anlaşılmaz sözler savurduğu sözsel özdevim (otomatizm) biçimi.
—ANSİKL. Antik. İki tür kehanet vardır: falcılık ve vahiy. Geçmişteki, bugünkü ya da gelecekteki doğal ya da toplumsal olay-

ları (geniş anlamda) ortaya çıkarma ve yorumlama açısından kehanet bir tür falcılık olarak kabul edilebilir; toplumun, deneyimleriyle açıklayamadığı olayların yorumlanmasında doğrudan ya da bir kâhin aracılığıyla başvurduğu her tür teknik düzeni kapsar. Bu teknikler, insan olmayan bir varlığın (örneğin bir tanrı) esinlediği bir kişi tarafından yorumlandığında kehanet vahiy boyutu kazanır. Bütün eski kavimlerde görülen tanrısal uyarıları çözme işlemi, Mezopotamya'da bir "bilim" halini almıştı. Çok bilgili kâhinler, tanrılar tarafından esinlendirilen görüntü ve düşleri yorumluyor, ancak daha çok gözlemler (kuşların uçuşu, yıldızların durumu, vb.) ya da gerçek deneyler (kurbanların içorganlarının, su ile zeytinyağı karışımının aldığı görünümün incelenmesi, vb.) yapıyorlardı. En çok kullanılan yöntemler, kurbanların içorganlarının incelenmesi ve yıldız falıydı. XVII. yy.'dan sonra kâhinler, her kehanet tekniği için kehanet kitapları ve takvimleri (her gün için ayrı kehanet belirtileri içeren takvimler) oluşturdular. Mezopotamya kehaneti Elamlar, Hurriler, Kenanlılar ve Hititler tarafından benimsendikten sonra (II. binyıl), yunan-roma dünyasına geçti. (→ KALDELİLER.)

Antikçağ'da Yunanistan'da belli yerlerde, bir tanrının, aracılık ya da yorumculuk görevi yapan rahip ya da kâhinlerin yardımıyla gözettiği ve esinlediği kehanet merkezleri vardı. En eski kehanet merkezi, Homeros döneminden beri sözü edilen, Dodona'daki Zeus tapınağı'nda yer alıyordu. Zeus'a bağlı diğer merkezler arasında özellikle Olympia'dakinden söz etmek gerekir. Apollon'un gözetimindeki kehanet merkezleri sayıca daha çoktu. Bunların en ünlüleri Delphoi* ve Didyma*'daydı. En önemli merkezler, hakemlik yapan (Delphoi) ve sömürgeler konusunda danışılan, hellen dünyasına ortak, birer siyasal kurum işlevi gördüler. İtalya'da, özellikle Cumae'deki sibyllanın kehanetleri ünlüydü. Kâhine hem özel kişiler, hem sitelerin resmi heyetleri başvurabilirdi. Sürekli delegeler de vardı (Delphoi'de Sparta ve Atina delegeleri). Sorular ancak belirli tarihlerde ve çoğu zaman belirli formüllere göre yöneltilebilirdi. Girişimlerin başarıya ulaşıp ulaşmayacağı, hareket tarzını değiştirip değiştirmemek gerektiği sorulurdu. Sonra, tapınağa ya da kutsal mağaraya yerleşen tanrının sözcüsü sibylla ya da pythia, bir törenle arınırdı (yıkanma, oruç vb.). Birçok kehanette, tanrı bu türden aracılarla konuşmadığı zaman, belirli sesler yorumlanırdı: rüzgârın ağaçlar arasında çıkardığı hışırtı (Dodona) ya da bir kaynağın şırıltısı.

Geleneksel toplumlarda, Yunanistan'dakilerden daha az kurumlaşmış, çok özgün kehanet biçimlerine rastlanır. Örneğin Sudan'da yaşayan Zandeler'de dört tür kehanet vardır: kümes hayvanlarına striknin vererek yapılan, Afrika'da çok yaygın olan zehir kehaneti; "tahta sürtme" kehaneti; termit kehaneti (termit yuvalarına sokulan dallar yardımıyla yapılır) ve üst üste konulan üç sopa ile elde edilen kehanet. Tüm bu yöntemlerin ortak noktası, bir yolculuğun ya da savaşın elverişli olup olmadığı, bir eşin kısırlığı, zina, hastalık vb. gibi günlük yaşamın deneyimle kesin olarak açıklanamayan sorunlarına cevap bulmaya yarayan mekanik düzenler olmalarıdır. Diğer bazı toplumlarda kehanet, ancak insan olmayan varlıklar tarafından esinlenmiş, hatta "cinlenmiş" kâhinlerce yapıldığında bir değer kazanır.

Kehanet, eski türk boylarının devlet yönetiminde de önemli bir rol oynuyordu. Bir karar alınacağında ya da savaşlardan önce şamana başvuruluyor, onun kehanetine göre davranılıyordu. Kehanet, kişisel ya da devlete ilişkin kararların belirleyici öğelerindendi. Bazı osmanlı padişahlarının da alacakları kararlarda kehanete başvurdukları bilinmektedir.

—Giz. bil. Cicero'ya göre iki türlü kehanet vardır. Bunlardan biri yalnızca esine dayanan kehanet, öbürü yöntemli kehanettir. Yöntemli kehanet, insan ya da doğa (belirtiler, vb.) tarafından ortaya konan göstergelere dayanır. Öte yandan, kehanet yöntemlerinin ya tanrısal esini, ya insanın sezgi gücünü ya da benzeşim tecellilerini geliştirmeyi amaçladığı, hatta bu üç amaca birden erişmeye çalıştığı söylenebilir. Yöntemli kehanet, özellikle, büyü ve simya ile birlikte, gizli bilimler uygulamasının üç kolundan biridir. Kehanet, alınyazısını bilmek için, evrensel benzeşimin varlığından yararlanır. Yöntemlerinden bazıları, bilinmek istenen geçmiş, şimdiki ya da gelecek olaylara benzer yollar ve nesneler kullanır. Bu yöntemler, telepatiyi ya da öngörüyü dışlamadığı gibi, bunu teşvik bile edebilir ya da bu yetileri geliştirecek başka yöntemleri benimseyebilir. Fakat parapsikoloji, tümüyle kehanet demek değildir. Hatta bazen salt parapsikolojik işlevlerin kullanılması, bir kehanet türü olarak görülür.

KEHEL sıf. (ar. *kâhil*'den). *Esk.* Tembel, gayretsiz.

KEHF a. (ar. *kehf*). *Esk.* **1.** Mağara. **—2.** Sığınılacak yer.
—Esk. tıp. Bedende bir hastalıktan ya da doğuştan meydana gelmiş oyuk.

Kehf suresi, Kuran'ın 18. suresi. 110 ayettir. Medine'de inmiştir. Ashâbıkehf'ten (Yedi uyurlar) söz edildiğinden bu adla anılır.

Allah'a hamd ile başlayan surede Kuran'ın indiriliş nedeni, Ashâbıkehf olayı, Hz. Muhammet'e bildirilen bazı dinsel, ahlaksal buyruk ve yasaklar özetlenir; inkârcılığa sapan ve Allah'ın kendisine verdiği nimete gururlanıp böbürlenerek azıtan kişi ile alçakgönüllülüğü elden bırakmayan kişinin karşılaştırması yapılır. Dünya yaşamının ve nimetlerinin geçiciliği hatırlatılarak güzel davranışların Allah katında daha değerli olduğu bildirilir. Hz. Musa'nın *salih bir kulu* (tefsircilere göre, Hızır*) araması, onunla buluşup birtakım gizli bilgiler edinmesi, Zülkarneyn* ile ilgili olaylar surenin konuları içinde yer alır. Sure, şu anlamdaki ayetle son bulur: "(Ey Muhammet) de ki: Ben de ancak sizin gibi bir insanım. Şu var ki, bana Tanrı'nızın bir tek Tanrı olduğu bildirildi. Kim Tanrı'sına kavuşmayı diliyorsa, yararlı iş yapsın ve Tanrı'sına kullukta hiçbir kimseyi ve hiçbir şeyi ortak tutmasın".

KEHHÂL a. (ar. *kehhal*). *Esk.* **1.** Gözlere sürme çeken kimse. **—2.** Göz doktoru. **—3.** *Kehhâl-i şeriat,* Hz. Muhammet.
—Kur. tar. *Kehhal başı,* osmanlı sarayında görev yapan göz doktorlarının amiri durumunda olan kişi.

KEHHÂLLİK a. (ar. *kehhal*'den). *Esk.* Göz doktorluğu.

KEHKEŞAN ya da **KÂHKEŞAN** a. (ar. *keh, kâh* ve *keşân*'dan *keh-keşan, kah-keşân,* saman çekenler). *Esk.* Samanyolu: *"Kehkeşanlar başımızdan akıp gidiyor"* (R. N. Güntekin).

KEHL ya da **KEHLE** a. (ar. *kehl*). *Esk.* Orta yaşta, otuz kırk yaşlarında bulunan kimse.

KEHL, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde yer alan kent, Kinzig ve Ren ırmakları kavşağının yakınında, Strasbourg'un karşısında; 30 000 nüf. Özellikle çelik, demir, hurda demir ve petrol ürünleri taşımacılığından doğan ırmak trafiğini yürüten bir ırmak limanıdır. Demir-çelik. Elektroteknik. *Kehl köprüsü,* 1858-1861 yılları arasında, Strasbourg'u Ren ırmağının sağ kıyısına bağlayan eski köprünün yerine yapılan bu köprü 1944'te yıkılmışsa da, sonradan yeniden yapılmıştır. Birbirinden 100 m uzaklıktaki bir demiryolu ve bir karayolu bölümlerinden oluşan köprünün denetimini, 10 ocak 1952'den bu yana Almanya üstlenmektedir.

KEHLE → KEHL.

KEHLE a. (ar. *kehle*). *Esk.* Bit: *Kehle tutmak.*

KEHLECİ a. İkt. tar. Osmanlı döneminde, görevleri darphanede çekilmiş telleri parça parça kesmek olan bazı işçilere verilen ad. (Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde kehlecilerin yüz kişi olduğunu yazmaktadır.)

KEHLELENMEK g. f. (ar. *kehle*'den). *Esk.* Bitlenmek.

KEHLELİ sıf. (ar. *kehle*'den). *Esk.* Bitli.

KEHLET (Niels), danimarkalı dansçı (Kopenhag 1938). 1961'de Danimarka Krallık balesi'nde yıldız dansçı oldu. Bournonville'in yeniden kurgulanmış yapıtlarında olduğu kadar, klasik yapıtlarda da başarı gösterdi. Birgit Cullberg *(Mademoiselle Julie),* Roland Petit *(Carmen),* Jerome Robbins *(Afternoon of a Faun),* John Cranco *(Kâğıt oyunu),* Flemming Flindt *(Harika Mandaren, Üç silahşörler),* Glen Tetley *(Pierrot Luniarie),* Eske Holm (*Cicatricis,* 1969'da ilk olarak yorumladı) ve George Balanchine *(Müsrif oğul)* gibi çağdaş koregrafların balelerini de yorumladı. Çeşitli topluluklarda konuk sanatçı olarak, Kanada Ulusal balesi'nde Veronica Tennant'la birlikte *la Sylphide*'de (1972), Paris operası'nda *Uyuyan güzel*' de (1975), Oslo operası'nda *Fındıkkıran*' da (1978) dans etti. Danimarka Krallık balesi'nde *Trio* (F. Flindt'in, 1973), *Toreador* (Bournonville'den yararlanarak, F. Flindt düzenledi, 1978) ve *Bir yaz gecesi rüyası* (John Neumeier'in 1980) adlı yapıtların prömiyerinde başrol oynadı.

KEHLİBAĞCIOĞLU (Cemal Sahir), türk operet sanatçısı, yönetmen (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1973). Hükümet tarafından tarım öğrenimi için gönderildiği Budapeşte'de Kraliyet tiyatro akademisi'nde okudu. Yurda döndükten (1920) sonra İstanbul Operet heyeti'ne girdi ve *İstanbul efendisi* adlı müzikli oyunda sahneye çıktı. Ancak Macaristan'da yakından görüp tanıdığı zengin operet hayatını uygulamak için Şehzadebaşı'nda kendi adını taşıyan bir operet topluluğu kurdu. Millet, Ferah ve Kadıköy'deki Hale tiyatrolarında *Tarlakuşu, Maskot, Çardaş fürstin* vb. operetlerini temsil etti. Bir süre Darülbedayi'de oynadı. Nuri Genç ile birlikte büyük bir Anadolu turnesi yaptı. Lehar'dan, Kalman'dan, Fall'den birçok opereti çevirdi; *Son buse, Öldüren kim, Bir şoförün cinayeti, Kalbimdesin* vb. piyeslerini yazdı. Hayatının son döneminde sahnede geçirdiği bir kaza sonucu, yarı kötürüm durumda yaşadı.

KEHLİBAR → KEHRİBAR.

KEHRİBAR, KEHRÜBAR ya da **KEHLİBAR** a. (fars. *keh,* saman ve *rûba,* çeken; *keh-rûba*'dan). **1.** *Kehribar* ya da *süksin,* kopal grubundan taşıllaşmış reçine. (*San kehribar, samankapan* da denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Kim.] **—2.** *Kehribar balı,* saydam ve sarı bal. ‖ *Kehribar gibi,* koyu sarı.

◆ sıf. Kehribardan yapılmış şey için kullanılır: *Kehribar tespih. Kehribar ağızlık.*
—ANSİKL. Güz. sant. Yontulabilen kehribardan heykelcikler, ağızlıklar, tespihler, gerdanlıklar, bıçak ve baston sapları vb. yapılır. Bunlar kimi zaman ince levhalar halinde kaplama olarak da kullanılır. Geçmişte İstanbul'da, Kapalıçarşı ve Uzunçarşı kesimlerinde kehribar işleyen ilkel tezgâhların bulunduğu dükkânlar vardı.
—Kim. *Kehribar* ya da *süksin,* açık sarıdan yemen taşı kırmızısına dek çeşitli renklerde, sert, kırılgan, hemen hemen saydam, taşıllaşmış bir reçinedir. Genellikle linyit katmanlarıyla iç içe bulunur. Kehribarın kökeninin, Üçüncü Zaman'a özgü iki kozalaklı ağaç olduğu sanılıyor: bunlar, kodekste *Pinites succinifera* olarak adlandırılan *Pinus succinifer* ile *Pitioxylon succinifer*'dir. En çok bilinen sarı kehribar yatağı, Baltık kıyısındadır. Oligosen dö-

neminde bu bölge, reçineli ağaçlardan oluşan geniş bir ormanla kaplıydı; bu ağaçların odunu zamanla linyit durumuna gelirken reçinesi de kehribara dönüştü. Kehribarda, o dönemde reçineye yapışmış ve çok iyi korunmuş olan pek çok eklembacaklı taşılı bulunur. Başta Birmanya'da olmak üzere başka kehribar yatakları da bilinmektedir.

Yoğunluğu, 1,05 - 1,11, sertliği 2-2,5 arasında değişen kehribar, ince marangozlukta (kakma), mücevher, ağızlık, baston topuzluğu vb. yapımında, kimi verniklerin hazırlanmasında kullanılır.

Yunancada *elektron* (elektrik sözcüğü bundan türetilmiştir) denen kehribar, bir yere sürtüldüğünde hafif cisimleri kendine doğru çeker; elektrostatik etkiler bu özelliğinden yararlanılarak bulunmuştur (Thales İ.Ö. 600).

KEHRİBARCI a. Kehribardan süs eşyası (tespih, ağızlık vb.) yapan ve / ya da satan kimse.

KEHRÜBAİ sıf. (fars. *keh-rüba* ve ar. *-î*'den *keh-rübaî*). *Esk.* Kehribarla ilgili. (XIX. yy.'da elektrik anlamında kullanılmıştır.)

KEHRÜBAR → KEHRİBAR.

Keidanren (*Keizai Dantai Rengokai*'nin kısaltması), 1946'da kurulan Japon iktisadi kuruluşlar federasyonu. Keidanren, *zaikai*'yi ("ekonomi dünyası") oluşturan dört işveren derneğinin en önemlisidir. Özü bakımından büyük şirketlerin bir savunma kuruluşudur. Aynı zamanda hem işletme yöneticilerini hem sanayi sendikalarını içinde toplar: yaklaşık 800 şirket bu kuruluşun üyesidir.

KEIGHLEY, Büyük Britanya'da (West Yorkshire) kent, Penninler bölgesinde, Aire ırmağı kıyısında; 55 300 nüf. Tekstil (yünlü) ve makine sanayileri.

KEİHANŞİN, Japonya'da (Honşu) kentsel bölge, Kansai ilinde. Kyoto, Osaka, Kobe ve başka kentleri, bunları ayıran büyük yerleşme alanlarını kapsar (toplam olarak yaklaşık 13 milyon nüf.)

KEİHİN, Japonya'da, Kanto bölgesinde kentsel bölge; Tokyo, Kavasaki ve Yokohama'yı içine alır.

KEİKİ → TOKUGAVA YOŞİMUNE.

KEİKOKU a. (uyarı anlamında jap. sözc.). Judoda kural dışı davranan judocuya verilen uyarma cezası. (Bu uyarma rakibe vaza-ari denilen bir teknik avantaj sağlar.)

KEİLHAUİT a. (fr. *keilhauite*). Miner. İtriyum ve seryum bakımından zengin doğal kalsiyum ve demir silikotitanat.

KEİLOR, Avustralya'da, Melbourne'un kuzey-batı banliyösünde yer. Burada, Vacak (Cava) ile büyük benzerlik gösteren ve XVI. binyıl'dan kalma bir insan kafatası bulundu.

KEİNEG (Paol), fransız şair (Quimerc'h, Finistère, 1944). İlk şiir kitaplarını QUÉINNEC takma adıyla yayımladı (*le Poème du pays qui a faim*, 1966; *Hommes liges des talus en transes*, 1969). *Al liamm*'da bretonca şiirler yayımladı (*Evidout; An noz*, 1967). Ayrıca, *Chroniques et croquis des villages verrouillés* (1971), *Histoires vraies* (1974), *Lieux communs*'ü (1974) ve *le Printemps des Bonnets Rouges* (1971) adlı oyunu yazdı.

KEİNO (Kipchoge), kenyalı atlet (Nandi bölgesi 1940). Orta mesafe koşucusuydu. 1968'de 1 500 metrede (Mexico) ve 1972'de 3 000 m engellide olimpiyat (Münih) şampiyonu oldu.

Keio, Fukuzava* Yukiçi tarafından 1868' de Tokyo'da kurulan japon üniversitesi.

KEİRİN a. Spor. Bisiklet sporunda pist sürat yarışı. Birerli kol biçiminde (sıralama kurayla saptanır) dizilen yarışçılar bir motosikletin izinde yol alırlar. Bir zil sesinden sonra motosiklet çekilerek pisti son turda depara kalkan yanşmacılara bırakır. Türkiye'de uygulanmamaktadır. (MOTOR ARKASI BİSİKLET YARIŞI da denir.)

KEİSER ya da **KEYSER** (Aelbrecht Cornelis DE), fayans ustası. 1635-1667 arasında Delft'de "İki Gemi" adlı bir imalathanede çalıştı. Pieter A. Kocks'un AK markası, ona mal edildi. Yapıtları bilinmemektedir

KEİSER (Reinhard), alman besteci (Teuchern, Weissenfels, 1674 - Hamburg 1739). İlk operası *Basilius in Arcadien* 1693'te Braunschweig'da sahnelendi. Hocası Cousser ile Hamburg'a gitti, burada yazar Drüsicke ile Opera'nın yöneticiliğine getirildi (1702). Borçları yüzünden Hamburg'dan ayrıldı, bir süre Avrupa'nın çeşitli kentlerini dolaştı. Rusya'dayken Petersburg operası'nı yönetti. 1721'de Kopenhag saray capellası'nın başına getirildi. Hamburg'a dönünce katedralde kantorluğa atandı. Çok sayıda dinsel yapıt (çileler, otet'ler, oratoryolar, kantatlar) bestelediyse de asıl önemi operalarındadır. Sayıları yüzü aşan ve konusunu tarihten ya da mitolojiden alan operaların hemen hepsi de, almanca librettolar üzerine bestelenmiştir. Özellikle Lully'nin etkisini taşıyan kozmopolit üslubu, recitativo'larının zengin anlatımı, aryalarının güzel melodileri ve çalgılamanın zenginliğiyle dikkati çeker.

KEİSTUTİS, KENSTUTAS ya da **KİEJSTUT** (1297-Krevo, Vilna, 1382), Litvanya grandükü (1377-1381). Vilna yakınındaki Traku prensi ve grandük Gedimin'in oğlu; 1345-1377 arasında kardeşi grandük Olgiyerd ile birlikte Litvanya devletinin yönetimine ve Töton şövalyelerine karşı savaşa katıldı. 1377'de, ölen kardeşinin yerine geçti. 1381'de yeğeni Jagellon tarafından iktidardan uzaklaştırıldı ve hapishanede öldü (büyük bir olasılıkla öldürüldü). Keistutis ve karısı rahibe Biruta (aralarında gelecekteki grandük Witold' un da bulunduğu sekiz çocukları oldu), pagan Litvanya'nın son halk kahramanlarındandır.

KEİTA (Modibo), malili devlet adamı (Bamako 1915 - *ay. y.* 1977). İlkokul öğretmeniyken 1945'te Sudan birliği (Demokratik Afrika topluluğu'nun şubesi) kurucuları arasında yer aldı; Union française'de danışmanlık (1953-1956), Ulusal meclis'te Sudan milletvekilliği (1956-1958), Denizaşırı Fransa devlet bakanlığı (1956-57), ardından Başbakan yardımcılığı (1957-58), Fransız Sudan hükümetinde Başbakan yardımcılığı (1956), Fransız Batı Afrikası Büyük konsey başkanlığı (1959) yaptı. 4 nisan 1959'dan 20 ağustos 1960'ta dağılışına kadar Mali federasyonu'nun başkanlığında bulundu, 20 haziran 1960'ta Mali'nin bağımsızlığını ilan etti. 22 eylül 1960 - 19 kasım 1968 arasında Mali Cumhurbaşkanlığı ve Başbakanlık görevini yürüttü, 19 kasım 1968'de askeri bir hükümet darbesiyle devrilerek hapsedildi.

KEİTA (Sundiata) → SUNDİATA.

KEİTA FODEBA → FODEBA KEİTA.

KEİTEL (Wilhelm), alman mareşal (Helmscherode, Harz, 1882 - Nürnberg 1946). Topçu sınıfına girdi (1901), bir bataryaya komuta etti, kurmay heyetinde çalıştı (1914-1918), süvari okulunda taktik dersleri verdi ve *Truppenamt**'ta alman askeri dirilişini hazıladı (1925-1933); 1935'te tümen komutanı oldu. Blomberg, onu Ulusal savunma gücü genelkurmayı'nın çekirdeği olan Wehrmachtamt'ın başına getirdi. Daha sonra Ulusal savunma gücünü *OKW**'ye dönüştüren Hitler, Blomberg'i uzaklaştırarak kendisini Wehrmacht'ın başkomutanı ilan etti (1938). Keitel, uzmanların düşmanlığıyla karşılaşmasına rağmen, son bozguna kadar bakan unvanıyla bu görevde kaldı ve Berlin'de III. Reich'ın kayıtsız şartsız teslim anlaşmasını imzaladı (8 mayıs 1945). İyi bir örgütleyici olmakla birlikte Führer'e körü körüne bağlıydı; onun bütün kararlarını, hatta en canicelerini (kitle katliamları) uyguladı. Nazi savaş suçlarından sorumlu olarak Nürnberg'de ölüm cezasına çarptırıldı ve asıldı. Notları 1961'de yayımlandı.

KEİTH (George), iskoçyalı tanrıbilimci (Aberdeen 1639 - Edburton, Sussex, 1716). Bir süre anglikanları eleştirdikten sonra quakerliği savundu (*The Standard of the Quakers Examined*, 1702). 1692'de, Philadelphia'da kurduğu quakerler mezhebi, *Keithians* ya da *Christian Quakers* adını taşır.

KEİTH (*lord*) → ELPHİNSTONE.

Keith ve Flack düğümü (ıngiliz anatomi bilgini Arthur *Keith* [1866-1955] ile ingiliz hekim Martin *Flack*'ın [1882-1932] adından), kalp kasının ilkel sinir demetinin başlangıç kısmı. (Çeşitli kalp boşluklarının eşgüdümlü kasılmalarında önemli rol oynar.)

KEJ → KEC.

KEJDÜM a. (fars. *kej* ya da *kec*, eğri, ve *düm*, kuyruk'tan *kej-düm*). Esk. zool. **1.** Akrep. **—2.** *Kej-düm-i bahr*, deniz akrebi. —Esk. gökbil. *Kejdüm-i felek*, Akrep burcu.

KEJDÜME a. (fars. sözc.). Esk. tıp. Tırnak dibinde oluşan bir hastalık, etyaran.

Kejimujik, Kanada'da ulusal park, Nova Scotia'da, Halifax'ın G.-B.'sında. yaklaşık 400 km²'lik bir alan kaplar.

KEK a. (ing. *cake*, pasta'dan). **1.** İçine meyve şekerlemesi ve kuru üzüm katılarak, mayalı hamurdan yapılan dikdörtgen biçiminde kalıplanmış bir pasta türü. (İngiliz mutfağı.) **—2.** Un, şeker, yumurta, yağ ve kabartma tozuyla hazırlanan hamuru kalıba döküp fırında pişirerek yapılan tatlı yiyecek. (İçine ceviz, badem, fındık vb. kuruyemişler, kakao, kuru üzüm, meyve şekerlemesi vb. konabilir. Yağsız olarak ya da hamuruna süt, yoğurt vb. katılarak yapılanları da vardır.)

—Su işler. Sıvı bir karışımın işlenmesinden sonra geriye kalan katı bölüm, özellikle de kürekle aktarılabilecek kadar koyu bir çamurun suyu giderildikten sonra geriye kalan artık. (Kek, kıvamıyla ayırt edilir ve nem oranıyla ya da bu oranı 1'e tümleyen kuru maddeyle belirginleşir. Bileşimi uygun olduğunda boşaltılır ya da ek bir işlemden [çöp yakma, zehır giderme vb.] geçirilir.)

KEKÂ ya da **KEKÂH** ünl. Keyifli, rahat bir durumu vurgulamak için söylenir: *Adamların her şeyleri kekâ.*

KEKAUMENOS, XI. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış bizanslı asker ve yazar. Özdeyişler biçiminde yazılmış bir pratik ahlak kitabı ile töreleri eleştiren *Strategikon* adlı bir yapıt bıraktı.

KEKÇİ a. Maya ailesinden, kiçeyle yakınlığı olan dil. Orta Guatemala'da yaklaşık 450 000 kişi tarafından konuşulur.

KEKDE → GERDE.

KEKE ya da **KEKEÇ** sıf. *Yörs.* Kekeme.

KEKELEME a. Kekelemek eylemi.

KEKELEMEK gçz. f. **1.** Damaktan gelen seslerle başlayan sözcükleri bir defada söylemeyip, ilk heceleri bölerek ve yineleyerek güçlükle söylemek. **—2.** Heyecanlanma sonucu ya da normal olmayan bir durumun etkisiyle ne söyleyeceğini bilemeyip sözcükleri birbirine karıştırmak, gevelemek: *Kekeleyerek özür diledi.*

KEKELİK a. *Yörs.* Kekemelik.

KEKEME sıf. Damak sesleriyle başlayan sözcükleri, heceleri birden söylemeyen, yineleyerek kesik kesik konuşan kimse.

KEKEMELEŞMEK gçz. f. Kekeme olmak.

KEKEMELİK a. Bir hecenin istemsiz, art arda ve patlayıcı tarzda yinelenmesi (klonus kekemeliği) ve/ ya da bazı sözcük ve hecelerin tam olarak bir süre çıkarılama-

x

Modibo Keita

IPS

mareşal Keitel
(mayıs 1945'te alman ordusunun teslim belgesinin imzalanması sırasında)

yıp sonra birden çıkarılması (tonus ya da tonus-klonus kekemeliği) biçiminde konuşma güçlüğü.
—ANSİKL. Foniatri ve ortofoni açısından 4 yaşından önce patolojik kekemelikten söz edilemez, çünkü bütün çocuklarda tümce kurabilmeye başladıkları zaman birkaç ay sürebilen "fizyolojik" bir kekemelik olur. Kekemelik çoğu zaman konuşmada gecikmeyle ve/ya da yan üstünlüğü bozukluğuyla birlikte görülür.

Kekemeliğin belirmesinde duygusal sarsıntılar önemli rol oynar. Kekemelik kişilerin heyecana kapıldıkları bazı durumlarda her zaman artar.

KÉKES dağı, Macaristan'ın en yüksek doruğu, Mátra dağ kütlesinde, Gyöngyös'ün (1 015 m) K.- K.-D.'sunda sık bir orman örtüsüyle kaplı bir volkanik kayaç doruğudur.

KEKİK a. **1.** Çorak topraklarda, kırlarda ve tepelerde yetişen, tedavi amacıyla ve baharat olarak kullanılan, çok kokulu, küçük yapraklı, pembe ya da beyaz çiçekli, yatay odunsu gövdeli, dikey dallı çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *thymus;* ballıbabagiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Girit kekiği*, pembe çiçekli, beyaz tüylü bir mercanköşk türüne verilen ad *(Origanum dictamnus).* || *İstanbul kekiği*, Trakya ve Ege bölgesinde yetişen, çalımsı görünüşte, beyaz çiçekli, çokyıllık bir başka mercanköşk türüne verilen ad *(Origanum heracleoticum).* Kekik yerine baharat olarak kullanılır. || *İzmir kekiği*, Akdeniz ve Batı Anadolu bölgesinde yetişen, peynir keklği ve ak kekik de denen, en çok 60 cm boylanabilen, beyaz çiçekli, sık tüylü çokyıllık bir mercanköşk türüne verilen ad *(Origanum onites, O. smyrnaeum* ya da *Majarona onites).* Keklk adı altında baharat olarak kullanılır; elde edilen uçucu yağı da keki yağı yerine kullanılır. Türkiye'nin dışsatım ürünlerindendir. || *Kara kekik* ya da *karabaş kekik*, Trakya, Batı ve Güneydoğu Anadolu'da yetişen, çalı görünüşlü, pembe çiçekli, çokyıllık bitki *(Thymbra spicata).* Güneydoğu Anadolu'da sater ya da zater adıyla tanınır, antiseptik ve uyarıcı olarak kullanıldıktan başka halk arasında ve kahvelerde çay yerine de kullanılır. || *Kır kekiği* ya da *tarla kekiği*, Avrupa'da yetişen bir kekik türü *(Thymus serpyllus).*
—ANSİKL. Boyac. Kekikten doğal boyamacılıkta da yararlanılır. (Yapraklarından çeşitli mordanlarla bej, gri ve haki renk elde edilir, yün ve pamuk ipliklerinin boyanmasında kullanılır.)
—Eczc. Türkiye'nin 40 kadar kekik (thymus) türü bulunmakta ve bunların hepsi hiçbir ayırım yapılmadan tedavi alanında kullanılmaktadır. Kekiğin çiçekli sapı spazm giderici, idrar artırıcı ve antiseptik etkilidir; bu etki bileşimindeki timol esansından (kekikyağı) ileri gelir. İnfusyonu midevi, yatıştırıcı, antiseptik, kurt düşürücü ve kan dolaşımını uyarıcı olarak kullanılır. Ayrıca baharat olarak da kullanımı yaygındır. Günümüzde Türkiye'de kekik adı altında yukarıda anılan bazı mercanköşk *(Origanum)* türlerinden elde edilen droglar halk hekimliğinde kullanılmaktadır.

Gamma

Urho Kaleva Kekkonen

KEKİKLİ sıf. Üzerine ya da içine kekik serpilmiş olan: *Bol kekikli orman kebabı.*

KEKİKYAĞI a. Kekik türlerinin çiçekli dallarından su buharıyla damıtılarak elde edilen uçucu yağ. Dahilen safra artırıcı ve kurt düşürücü olarak bir şeker parçasına 2-3 damla damlatılarak alınır. Haricen antiseptik olarak kullanılır.

KEKKONEN (Urho Kaleva), finlandiyalı devlet adamı (Pielavesi 1900 - Helsinki 1986). Parlamento'da çiftçilerin temsilcisiydi (1936). Birkaç kez Adalet bakanlığı (1936-37 ve 1944-1946) ve İçişleri bakanlığı (1937-1939) yaptı. Muhalefette yer aldı; ülkesinin ayrı barış yapmasına çalıştı (1944). Başbakan (mart 1950 - kasım 1953; ekim 1954 - mart 1956) oldu; 15 şubat 1956'da Cumhurbaşkanı seçildi, şubat 1962 ve şubat 1968 seçimlerini de kazandı. Önemli diplomatik etkinliklerde bulundu. 1970'te SSCB'ye gitti ve Fin-Sovyet dostluk antlaşması'nın yirmi yıl daha uzatılmasını sağladı. Ardından ABD'yi ziyaret etti. 14 aralık 1972'de, 1974 ilkbaharında siyasal yaşamdan çekilme kararını açıkladı. Ancak siyasal partilerin baskısıyla görev süresinin dört yıl daha uzatılmasına razı oldu. Ocak 1973'te Finlandiya parlamentosu bu yönde olağanüstü bir yasa kabul etti. 1978'de bir kez daha Cumhurbaşkanı seçildiyse de 1982'de sağlık nedeniyle istifa etti.

çil ya da keklik *(Perdix perdix)* [erkek]

bir keklik türü olan *Alectoris rufa*

KEKLİK a. **1.** Eski Dünya'da yaşayan, orta irilikte, tüyleri çeşitli renklerde olabilen, kalın gövdeli, kısa kuyruklu, tavuksular takımının *Perdrix* ve *Alectoris* cinslerine giren kuşların ortak adı. (Sülüngiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Keklik (gibi)*, sevimli, cana yakın, güzel kız ya da kadın için kullanılır. || *Keklik gibi sekmek*, güzel, çevik hareketlerle yürümek.
—Zool. *Keklik sürüsü*, aynı kuluçkadan çıkan ve üreme mevsimine kadar bir arada yaşayan keklik topluluğu.
—ANSİKL. Hepsi de karada yaşayan, yerde yuva yapan ve yuvasına yirmi kadar yumurta bırakan 80'i aşkın türü bilinir; yavrular yuvasevmezdir. Keklikler açıklık yerlerde (kırlar, çayırlıklar, bozkırlar) ya da çalılıklarda yaşar. Asya *Tetraogallusları*'ı gibi bazı türleri dağlarda bulunur; buna karşılık bazıları (örneğin turaç) Afrika ve Asya'nın tropikal bölümlerinde görülür. Türkiye'de keklik adıyla bilinen 3 tür vardır: çil ya da keklik *(Perdix perdix)*, kınalı* keklik ya da dağ kekliği *(Alectoris graeca)* ve boz keklik *(Alectoris chukar).* Çil 32 cm uzunluğunda, Kuzey Anadolu'yla Güney Anadolu (Toroslar'a kadar) arasında yaşar; böcekler, tomurcuklar ve tohumlarla beslenir. Kınalı keklik, 35 cm uzunluğundadır. Dağların 1 500 m'den yüksek yerlerini sever. Bozkeklik daha çok Trakya'da, Ege bölgesinde ve Ege adalarında yaygındır. Kekliklerin yirmi kadar türü Güney-doğu Asya ormanlarında ağaçlarda yaşar: *Arborophila, Bambusicola, Rollulus* cinsi üyeleri.
—Avc. Keklik avı heyecanlı, ama güç bir avdır: çünkü sarp arazilerde bulunan bu kuş sıçrayarak koşar, ardından geleni çok yorar, kalktığında uzaklara giderek ardından yetişilmesini olanaksızlaştırır. Bu nedenlerden ötürü keklik avına çıkarken iyi ferma ve aport köpekleri gereklidir.

Keklik, İçel ve çevresinde yaygın bir türkü ve bu türkü eşliğinde oynanan kaşıklı, karşılama türü bir halk oyunu. Oyunun figürleri kekliğin hareketlerine öykünülerek oluşturulmuştur. Anadolu'nun başka birçok yöresinde de aynı adı taşıyan halk oyunları vardır. Erzincan yöresinde kadın erkek birlikte oynanan türkülü ve halay türü "keklik", bunların en tanınmışlarından biridir.

KEKLİKGÖZÜ a. Bot. KANDAMLASI'nın eşanlamlısı.
—Orm. san. Ağaçlardaki çok küçük (5 mm çapından aşağı) ve ağaca yapışık budak.
—Tekst. Keklikgözünü andıran ve eşkenar dörtgenler biçiminde desenler içeren işlemeli dokuma. (Çoğunlukla ketenden, pamuktan ya da metisten [çözgüsü pamuk, atkısı keten] dokunur ve özellikle çamaşır üretiminde kullanılır.)

KEKLİKOTU a. GÜVEYOTU'nun eşanlamlısı.

KEKOTROFİ a. (fr. *cæcotrophie*). Zool. Körbağırsak kökenli dışkının yeniden yutulması. (Kemiricilerde bir tür gevişgetirme rolü oynayan kekotrofi engellendiğinde, yediği besinlerin kalorisi çok yüksek bile olsa, hayvan açlıktan ölür.)

KEKOVA adası, Antalya ilinde, Kaş ve Finike arasında, kıyıdan dar ve uzun bir deniz koluyla ayrılan ada. Kıyıya koşut olarak uzanan engebeli adanın G.'inde deniz mağaraları vardır. Yakınında Aperlai ve Apollonia antik kentlerinin kalıntıları bulunur. Yat turizmi, sualtı arkeolojisi (Ulu burun).

KEKRE sıf. Acımtırak, ekşimsi buruk tat ve bu tattaki şey için kullanılır: *Eriklerin tadı bu mevsimde henüz kekre olur. Kekre şarap.*

KEKRELİK a. Kekre olma durumu; kekre tat: *Bu sütte bir kekrelik var.*

KEKREMSİ sıf. **1.** Hafif kekre, buruk tat ve bu tattaki şey için kullanılır: *Kekremsi bir tadı var. Kekremsi ayva.* **—2.** Genzi yakan, keskin koku için kullanılır. **—3.** Asık yüzlü kimse için kullanılır: *Bizi kekremsi bir yüzle karşıladı.*

KEKREMSİLİK a. **1.** Tadı ya da kokusu kekremsi olan şeyin durumu; burukluk: *Bu ayvanın tadında bir kekremsilik var.* **—2.** Asık yüzlülük.

KEKRESİ sıf. Kekremsi.

KEKROPİA. Esk. Yun. Atina Akropolisi'nin adlarından biri. Atina Akropolisi kentin kurucusu *Kekrops*'un adını aldı. (Kekropia Atina kentini de belirtir.)

KEKROPS. Esk. Yun. Atina'nın kurucularından sayılan efsanevi Attike kahramanı ve kralı. İ.Ö. XVI. yy.'a doğru Akropolis'in aşağısında ilk yapıyı kurdu ve kente kendi adını verdi. Kentin Atina adını alması, Attike'ye sahip olma konusunda Athena ile Poseidon arasında çıkan kavgada hakemlik yapan Kekrops'un, Athena'dan yana karar vermesi sonucunda oldu. İlk toplumsal kurumları oluşturan ve töreleri (cinayet işleme, insan kurban etme) de-

ğiştirenin de o olduğu söylenir. Akropolis'te Kekrops'un yerine Erektheus adında bir rahip-kral geçti ve bir tapınak yaptırdı. Sitenin dinsel yaşamına tanıklık eden en eski eşyalar tarih dönemine kadar bu tapınakta korundu.

KEKULÉ VON STRADONİTZ (August), alman kimyacı (Darmstadt 1829 - Bonn 1896). Liebig'in öğrencisiydi; 1858'de Gent'te ders vermeye başladı, 1865'te, Bonn Kimya enstitüsü'nde profesör ve müdür oldu. Organik kimyada geliştirilmiş formüller kullanılmasını ilk düşünen odur; 1857'de karbonun dörtdeğerliği kuramını yarattı. 1862'de, karbonun çok sayıda bağı olduğu varsayımını ortaya attı, açık zincirli bileşiklerle halkalı bileşikleri birbirinden ayırdı ve 1865'te benzenin altıgen formülünü önerdi. Fenolün ve çeşitli organik bireşimlerin klasik hazırlanış biçimini de ona borçluyuz.

KEL a. Bedenin kılla kaplı yerlerinde üreyen mantarın kılların dökülmesine neden olduğu hastalık.

◆ sıf. ve a. **1.** Kel hastalığı ya da herhangi bir nedenle saçları dökülmüş kimse; bu kimsenin kafası için kullanılır. **—2.** *Kel başa şimşir tarak,* bir kimsenin içinde bulunduğu koşullarla bağdaşmayacak pahalı şeyler alması ya da değeri düşük bir şeyi değerli şeylerle süslemesi karşısındaki çelişkiyi vurgulamak için söylenir. || *Kel kâhya,* elinden bir iş gelmediği halde ilgisi olsun ya da olmasın her işe karışan kimse için söylenir. || *(Birinin) keli görünmek, açılmak,* bir kimsenin, bir eksiği, kötü ya da kusurlu bir yanı ortaya çıkmak. || *(Birinin) keli kızmak,* sözkonusu çok seyrek öfkelenen biriyse, aşırı ölçüde kızmak, sinirlenmek. || *Keli körü toplamak,* bir işin yapılması için işe yaramaz, sakat kimseleri işe almak, toplamak.

◆ sıf. Çıplak, üzerinde bitki olmayan toprak ya da gelişmemiş, cılız, yaprakları dökülmüş bitkiler için kullanılır: *Kel tepeler. Kel ağaçlar.*

KEL ALİ → ÇETİNKAYA (Ali).

KEL HASAN, türk tuluat oyuncusu ve tiyatro yöneticisi (İstanbul 1865 ya da 1874 - *ay. y.*1929). Sahneye ilk kez Küçük İsmail yönetimindeki tiyatronun Kadıköy Kuşdili'ndeki gösterileri sırasında çıktı (1893). Başrolde oynamak istemesine karşın bu rolü Abdi Efendi'nin oynaması üzerine ikinci komik olarak nitelendirilen külhanbeyi rolünü üstlendi. Bu konumunu sürdürmek istemedi, Abdi Efendi'yle tartışarak topluluktan ayrıldı. Kendisiyle birlikte topluluktan ayrılan Ağâh Efendi'yle Şehzadebaşı'nda bir tiyatro topluluğu kurdu. Abdülhamit II döneminde Abdi Efendi'nin saraya alınması üzerine tuluat tiyatrosu alanında rakipsiz kaldı, ünü yaygınlaştı. İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra yaygınlaşan batı ağırlıklı tiyatro çalışmalarına ayak uyduramadı. Bir ara Burhanettin Tepsi ve Naşit'le birleştiyse de eski başarısına ulaşamadı. 1925'e değin sahnede kaldı.

Tuluat tiyatrosunun en tanınmış oyuncularından olan Kel Hasan, özellikle canlandırdığı İbiş tipiyle halkın beğenisini kazandı. Abdi Efendi'nin yarattığı bu tiplemeyi, zekâsı ve hazırcevaplığıyla uzun yıllar yaşattı. Sahneye çıkmadan boş bir gaz tenekesini sahneye fırlatır, ardından elinde bir tavan süpürgesi, başında yırtık bir fes ve üzerinde renkli bir giysiyle kendisi belirirdi. İsmail Dümbüllü*, Kel Hasan'ın öğrencilerindendi.

Kel şarkıcı *(la Cantatrice chauve),* Eugène Ionesco'nun oyunu (1950). Bu oyundaki repliklerin çoğu, bir fransızca -ingilizce el kitabından alınmadır. El kitabı, bir ingiliz küçük burjuva ailesi olan Smithler, hizmetçileri Mary ve dostları Martin arasında geçen konuşmalardan oluşur. Ionesco'nun oyunundaysa, konuşmalar çığrından çıkar: haftanın süresi üç güne iner, gerçek yok olur, bu arada bir itfaiyeci işe karışarak ipe sapa gelmez şeyler söyler. Tuhaflık, basmakalıp şeylerden doğar: saçma sapan sözler söylemek için, daha doğrusu hiçbir şey söylememek için konuşulur. Öte yandan oyunun adının konuyla hiçbir ilgisi olmadığı gibi, konunun kendisi de gerçek anlamda mevcut değildir. Bu yapıt, yazarın "karşıoyun"larının ilkidir.

KEL TURNABALIĞI a. Kuzey Amerika tatlısularında yaşayan, biyolojisi ve dış görünüşüyle ılıman bölgelerin sazanbalığına benzeyen, tümkemikli, iri balık. (Bil. a. *Amia calva;* kelturnabalığıgiller familyası.)

—ANSİKL. Kel turnabalığında, hem İkinci Zaman'da yaşamış balıklarınkine benzeyen ilkel özelliklere, hem de kemiklibalıklarınkine benzeyen özelliklere (sikloit pullar, homoserk kuyruk yüzgeci) rastlanır. Fizostom yüzme kesesi havayı soluma olanağı verir.

kel turnabalığı

KELAB a. (ar. *kelâb*). *Esk.* **1.** Kuduz hastalığı. **—2.** Sudan korkma, hidrofobi.

KELÂBAZİ (Ebu Bekir Muhammet bin İshak), arap sufi (öl. Buhara 995). Yaşamıyla ilgili ayrıntılı bilgi yoktur. Hanefi fıkhı ile uğraştığı, Muhammet bin Fazl'dan bu konuda öğrenim gördüğü söylenir. Başlıca yapıtları: tasavvuf ile ilgili hemen bütün konuları içeren *Kitâb üt-te'arruf li -mezheb ehl it-tasavvuf,* seçme hadislerin bir sufi gözü ile şerhi niteliğindeki *Bahr ül -fevaid* ya da *Meani'l-ahbar.*

KELACU a. (fars. *kelācū*). *Esk.* Kadeh.

KELAİNAİ. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde kent, İonia ile Doğu'yu, Pamphylia ile Phrygia'yı birbirine bağlayan yolların kavşağında, Maiandros (Menderes) nehrinin kaynağındaydı. İ.Ö. 333'te Büyük İskender Kelainai'den geçerken en güvendiği generallerinden Antigonos Monophtalmos'u burada satrap olarak bıraktı. Seleukos I Nikator'un zaferiyle sonuçlanan İpsos savaşı'ndan sonra, oğlu Antiokhos I Soter kenti ovaya taşıttı ve yeniden kurdurdu ve kent annesinin adından ötürü *Apameia* diye anıldı. Daha sonra Kelainai ile Apameia birleşti ve Roma döneminde Convectus İuridicus'un (gezici mahkeme) toplanma yeri oldu. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi. (Bugün *Dinar.*)

KELAİNO. Yun. mit. Pleiadlar'dan biri, Atlas'ın kızı. —Harpyalar'dan biri; Truvalılar'a başlarına gelecek olan felaketleri önceden bildirdi.

KELAL a. (ar. *kelāl*). *Esk.* **1.** Yorgunluk, bıkkınlık: *"... bu ıttırad ona ağır bir kelâl-i hayat vermişti"* (Cenap Şahabettin). **—2.** *Kelal gelmek,* yorulmak; usanmak: *Elimdeki kalem-i vâsıtîye geldi kelâl"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Kelal vermek,* yormak; usanç vermek: *"Kârie kelâl vermemek için..."* (Ali Fuat, XIX. yy.). **—3.** *Kelal-aver, kelal -bahş,* yoran, sıkan. || *Kelal-i dil,* yürek sıkıntısı.

KELALET a. (ar. *kelālet*). *Esk.* Yorgun olma, usanç ve bıkkınlık içinde bulunma.

KELAM a. (ar. *kelam*). *Esk.* **1.** Söz, lakırdı: *Bir çift kelama muhtaç olmak.* **—2.** Söyleyiş, söyleme, konuşma: *Mir-i kelam* (düzgün ve güzel konuşan). **—3.** Dil, lehçe. **—4.** Tanrı'dan ve Tanrı'nın birliğinden söz eden bilim. **—5.** *Kelam etmek,* söylemek, konuşmak: *Karşılıklı bir iki kelam edelim.* **—6.** Kuran: *Hafız-ı Kelam* (Kuran'ı ezberlemiş). **—7.** *Kelam-ı arab,* arapça. || *Kelam-ı kadim* → KELAMIKADİM. || *Kelam-ı kibar* → KELAMIKİBAR. || *Kelam-ı manzum,* manzum söz. || *Kelam-ı mensur,* nesir biçiminde söylenmiş söz. || *Kelam-ı nefsi,* içten konuşma. || *Kelam-ı resul,* peygamber sözü, hadis. || *Kelam-ı tünd,* kırıcı söz. || *Kelam-ul-lah* → KELAMULLAH.

—Ed. Dinleyen ya da okuyan kimsede soru sorma gereksinimi doğurmayacak bir bütünlüğe ulaşmış söz grubu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Esk. dilbilg. Cümle, söz.

—İsl. Allah'ın zat ve sıfatlarını, peygamberlik kurumunu, varlıkların başlangıç ve sonunu ("mebde" ve "mead") islam ilkeleri ışığında inceleyen bilim. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ed. Bütünlükten amaç, sözcükler arasındaki ilişkinin tam ve yerinde olmasıdır. Sözcükler arasındaki bu ilgi ve ilişki bağına "isnat" (yükleme), ilişkiyi kuran sözcüğe "müsnet" (yüklem) adı verilir. Kendisiyle ilişki kurulmuş olan sözcük ise "müsnedünileyh"tir (özne). Cümlenin bu temel öğelerine "umde" adı verilir. Bugün tümleç denilen yardımcı öğelere "fazla" denir. Bazı inanışlara göre Tanrı'nın kelamını kendi dışında Cebrail yaratmıştır: *"Yaratmıştır on sekiz bin âlemi / Cebrail indirdi arştan kelamı / Dört kitabın yazıldığı kalemi / Diyen bilmez bilen demez ne seyran"* (Derviş Mehmet).

—İsl. İslam dininin itikat ilkelerini hem dinsel kaynaklara hem de akılcı yöntemlere başvurarak inceleyen bu bilime *kelam* (söz) adının verilmesi çeşitli nedenlere bağlanır. İslam bilgini Teftazani*'ye göre, ilk kelam kitaplarında konulara genellikle *el-kelam fi...* (... konusuyla ilgili söz) diye başlanıldığından; yine ilk dönemlerde kelam biliminin konusunun Allah'ın kelam sıfatı, dolayısıyla Kuran olmasından, bu bilimin kullandığı bir yöntem olan *mantık* ile *kelam* sözcüklerinin içeriklerinin yakınlığından ya da bu bilimde tartışmaya (münazara, münakaşa) geniş ölçüde yer verilmesinden, bu yüzden de "söz"e (kelam) fazlasıyla gereksinim duyulmasından dolayı bu bilime *kelam bilimi* (ilm-i kelam) denildi.

Kelamın konusu, islam düşünce tarihi boyunca sağladığı gelişmeye bağlı olarak değişme gösterdi. Başlangıçta kelamın uğraştığı en önemli konu, Allah'ın birliği ve nitelikleri (zat ve sıfat) oldu. Bunun dışında, melekler, kitaplar, peygamberler, ahiret ve kader konuları da bazen *uluhiyet, nübüvvet* ve *ahiret* biçiminde üç noktada (el usul üs selase), bazen de hepsinin temeli olan *Allah'a iman* (asl ül-usul) noktasında toplanarak incelendi. Felsefenin islam dünyasında yayılması karşısında, islam inançlarını savunma yolunda akılcı yöntem ve açıklamalara daha çok ağırlık verme gereğini duyan kelam bilginleri, buna koşut olarak kelamın konularını da genişlettiler. Kelam, bu konudaki en büyük gelişmesini Gazali* (1058-1111) ile sağladı. Mantığı tarafsız bir disiplin sayan, islam inançlarının desteklenip kanıtlanmasında kullanılması gerekli bir araç olarak gören Gazali, kelamın konusunu *mevcut* (varlık) sözcüğü ile özetledi. Ancak, kelam da felsefe gibi topyekûn varlığı araştırmakla birlikte, felsefe yalnız aklı dayanak kabul ettiği halde kelam, akılla birlikte islam ilkelerini de ölçüt aldı. Gazali'nin *el-İktisat* adlı yapıtındaki görüşüne göre, aslında, yanlış inançların ve kötü eğilimlerin zararlarından korunmuş olan *akıl* ile dinsel kaynaklar *(nakil)* arasında aykırılık sözkonusu olamaz. Kelam bilginleri (mütekellimin), doğrudan dinsel akideleri oluşturan konulara kelamın *sorunları* (mesail-makasıd), bu sorunların çözümüne yardımcı konulara ise kelamın *araçları* (vesail) adını verirler ve böylece bilgiye konu olan (malumat) tüm varlık (mevcut) ve olayları (hadisat), dinsel konuların aydınlatılmasına yardımcı olmaları bakımından kelamın konuları arasında sayarlar. Kelam bilimi, islam dininin inanca ilişkin konularını işlediğinden, sorunları da eylem (amel, ibadet) değil, kuramsal (nazari) konulardır.

Amacı, genel olarak islam dininin amacı olan kelam biliminin kaynaklarında bu

Kel Hasan

amaç genellikle "dünya ve ahiret mutluluğuna kavuşturmak" biçiminde özetlenir. Kelam, insanları bu temel amaca hazırlamak için onları, inançta *taklit*'ten kurtararak bilinçli olarak benimsenmiş, kesin ve sarsılmaz bir iman (tahkiki iman, ikan) düzeyine yükseltmeyi, doğru yolu bulmak isteyenleri aydınlatmayı (irşat), inatçıları susturmayı, islam ilkelerini *batıl ehli*'nin ileriye sürdükleri kuşkulardan arındırmayı; öteki din bilimlerinin sağlam bir inanç temeli üzerine kurulmasını sağlamayı ve insanların her türlü eylemlerini doğru düşünce ve iyi niyete dayandırmalarına yardımcı olmayı amaçlar.

Hz. Muhammet döneminde (610-632) müslümanlar itikat konularını genellikle Kuran'ın ve Peygamber'in öğretileri ışığında benimsediler. Bu nedenle bu dönem için inanç ilkeleri konusunda önemli tartışmalardan, dolayısıyla bir kelam biliminden söz edilemez. Ancak, sonraları iç siyasal etkenler ve yabancı kültürlerle karşılaşmalar gibi nedenlere bağlı olarak yavaş yavaş itikat konularında görüş ayrılıkları belirmeye başladı. Bunların başında imamın (halife) seçimi, kader ve insanın özgürlüğü, Allah'ın sıfatları, Kuran'ın yaratılıp yaratılmadığı gibi doğrudan ya da dolayısıyla itikadı ilgilendiren konular yer aldılar. Tarihçiler, tâbiinden (ikinci kuşak) Hasan-ı Basri'nin (öl. 728) dersleri sırasında baş gösteren bir olayın, mutezile* mezhebinin, dolayısıyla kelam biliminin doğuşuna neden olduğunu kabul ederler. Büyük günah işleyen (mürtekib-i kebire) bir kişinin dinden çıkmış sayılıp sayılamayacağı konusunda sorulan bir soruya Hasan-ı Basri'nin "Dinden çıkmaz" yanıtı vermesi üzerine öğrencilerinden Vasıl bin Ata (öl. 748) hocasının görüşüne karşı çıkarak derslerini bıraktı. Söylendiğine göre Hasan-ı Basri bu olay üzerine "Vasıl bizden ayrıldı" (i'tezele-itizal) dedi ve bu yüzden Vasıl'ın başlattığı yeni akıma *itizal*, bu yolda gidenlere de *mutezile* denildi.

İlk zamanlarda, *selefiye* diye adlandırılan islam bilginlerinin çoğunluğu kelama karşı çıktılar. Dört mezhebin imamları ve bunların öğrencileri, kelamı başlatan mutezile akımını "ehl-i bid'at ve dalalet" olarak nitelediler. Bununla birlikte sonraları ehl-i sünnet bilginleri "iman sorunlarını akıl kurallarıyla desteklemek" amacıyla kelam çalışmalarına katılmak gereğini duydular. Bunlardan Ebülhasan el-Eş'ari (öl. 936) 40 yaşına kadar mutezile mezhebine bağlı kaldıktan sonra, hocası Ebu Ali el-Cubbai ile yaptığı bir tartışma üzerine bu mezhepten ayrılarak sonradan kendi adından dolayı *eşarilik** ya da *eşariye* diye adlandırılacak ve kelam tarihinin en büyük mezhebi haline gelecek olan akımı başlattı. Bu bilgin, Basra ve Bağdat'ta yeni görüşlerini yayarken, Maveraünnehir' de eşariyeye yakın olan yeni bir mezhep yayılmaya başladı: çevresinde büyük etkiler bırakan ünlü türk bilgini Ebu Mansur el-Matüridi'nin (öl. 944) adından dolayı *matürudiye* diye anılan bu mezhep, akılcı mutezile ile nakilci (en büyük ağırlığı Kuran ve sünnete veren) eşariye arasında yer almakla birlikte, eşariye mezhebine daha yakın görüşleri içeriyordu. Sonraki gelişmelerle IX. yy.'da altın çağını yaşayan mutezile, ilk kez halife Mütevekkil döneminde (847-861) siyasal otoriteyi karşısında buldu; X. yy.'ın sonlarında tüm yandaşlarını yitirdi ve ancak bir ölçüde şia içinde varlığını sürdürebildi. Buna karşılık ehl-i sünnet içinde yer alan eşariye ve matüridiye, islam dünyasında kelam alanında selçuklu ve osmanlı yönetimlerinin siyasal desteğinden de yararlanarak tam bir egemenlik kurdular. (→ Kayn.)

Kelaynaklar
Salih Acar'ın yapıtı

KELAMCI a. Kelam bilimiyle uğraşan kişi; islam tanrıbilimi düşünürü ve yazarı.

KELAMIKADİM a. (ar. *kelām* ve *ḳadīm*'den *kelām-ı kadim*, eski söz). Kuran.
—İsl. Başlangıcı (hadis) olmayan söz, Allah'ın başlangıçsız ve yaratılmamış olan kelam sıfatı. (Halk dilinde Kuran'ın bir adı olarak da kullanılır.)

KELAMIKİBAR a. (ar. *kelām* ve *kibār*' dan *kelām-ı kibar*, büyüklerin sözü). *Esk.* Özdeyiş.

KELAMİ sıf. (ar. *kelām* ve *-ī*'den *kelāmī*). *Esk.* **1.** Sözle ilgili. **—2.** Kelam bilimiyle uğraşan, kelamcı.
—İsl. Kuran'la ilgili.

KELAMİYE a. (ar. *kelam* ve *iyye*'den *kelāmiyye*). **1.** Kelam bilimiyle uğraşanlar. **—2.** Kelamcıların izledikleri yol, yöntem.

KELAMİYÛN çoğl. a. (ar. *kelāmī*'nin çoğl. *kelāmiyyūn*). Kelam bilimiyle uğraşanlar, skolastik ilahiyatçılar.

KELAMULLAH a. (ar. *kelām* ve *Allah*' tan *kelām-ul-lāh*). **1.** Allah sözü. **—2.** Kuran. **—3.** Allah'ın kelam sıfatı.

KELAN sıf. (fars. *kelān*). *Esk.* **1.** İri, heybetli. **—2.** Önemli. **—3.** *Kelan-sal*, çok yaşlı, çok eski. ‖ *Kelan-ter*, daha büyük, daha heybetli.
—İsl. *Kelan-ı ravza*, Hz. Muhammet.

KELANG, Malaysia'da kent, Kuala Lumpur'un G.-B.'sında; 113 300 nüf. Kauçuk ve meyve üreten bir bölgenin yönetim ve ticaret merkezi. Kauçuk işleme. Konserve fabrikaları.

KELANTAN, Malaysia'da eyalet, Malezya'da, Malakka yarımadasının doğu yamacında, Tayland sınırının güneydoğusunda 14 931 km^2; 1 150 400 nüf. (1988). Merkezi *Kota Bharu*. Adı *Kelantan* ırmağından gelir. Kelantan havzasını B.'dan ve G.'den (Gunung Tahan, 2 190 m) sınırlayan dağlar cengellerle örtülüdür, burada hâlâ göçebe kabileler, toplayıcılık ve avcılıkla geçinen Semanglar yaşar. Alçak ve kumlu, çoğunlukla mangrovlarla sınırlı ovaların hemen de tamamı pirinç tarlaları, hevea ve hindistancevizi işletmeleriyle kaplıdır. Kökeni eskilere dayanan altın ve kalay çıkarımına, demir ve manganez çıkarımı eklenmiştir.
—Tar. Kelantan sultanlığı, Çampa'yı Cava' ya bağlayan deniz yolu üzerinde önemli bir rol oynadı; burası Malaysia yarımadasında, büyük ölçüde Cava etkisi taşıyan bir "gölge tiyatrosu"nun (vayang kulit) bulunduğu tek yerdir. 1780'de Siyam metbuluğunu kabul etti ve 1909'da İngiliz yönetimine geçti. İkinci Dünya savaşı sırasında geçici olarak Tayland tarafından ilhak edildi (1943-1945); savaş sonrasında Malezya federasyonuna girdi.

KELAT a. (fr. *chelate;* yun. *khele*, kıskaç' tan). Org. kim. Bir metal iyonunun eşkonum kompleksi; bu kompleksin ligantlarından en az biri, mezomer organik bir anyondur; iki ya da daha çok kompleks yapıcı atom yeri içerir; bu yerler metal iyonunu pensin bir bilyayı kavraması gibi tutar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Eczc. *Kelat yapıcı*, iki ve üç değerli pozitif iyonlarla (özellikle zehirli ağır madenler) birleşerek zehirli olmayan ve idrarla atılabilen dengeli bileşikler oluşturabilen kimyasal madde. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kelatlar, biçimsel olarak tuz olmalarına karşın genellikle iyonsal hiçbir nitelik göstermezler ve bu nedenle organik çözücülerde çözünürler. En kararlı kelatlar, kompleks yapıcı iki atom yeri, 3 atomla ayrılan anyonlardan oluşur (metal iyonu içeren 6 zincirli bir halkanın oluşumu). [→ ASETİLASETON, DİMETİLGLİOKSİM.] Ayrıca 5 ya da 7 zincirli kelatlar da bilinmektedir; kimi durumlarda kelatlayıcı bir ligant yansız olabilir (örneğin siklooktadien-1,5) ve metal iyonu yerine yansız bir metal atomu geçebilir. Kelatlayıcı iki atom yeri içeren moleküllerin ikideğerli metal iyonlarıyla tepkimesi, ilginç elektrik ve manyetik özellikler gösteren yüksek molekül kütleleli polimerler verir.
—Eczc. Kelat yapıcılar özellikle maden ve radyoaktif madde zehirlenmelerinin tedavisinde kullanılır. İlk kelat yapıcı madde disodyum kalsiyum tetrasemattır. Kurşun zehirlenmesinde kullanıldığı gibi nükleer kimyada bireyleri ve gereçleri radyasyondan arıtmaya da yarar.

KELATLAMA a. **1.** Org. kim. Bir iyonun ya da bir metal atomunun iki kompleks oluşturma yeri içeren bir ligantla kompleks yaparak kelat vermesi. (Eşanl. KISKAÇLAMA.) **—2.** Toksikol. Belirli bir metal iyonu aşırılığının ya da zehirlenmesinin kelatla tedavisi.

KELATLAMAK g. f. Org. kim. Kelatlama olayına uğratmak. (Eşanl. KISKAÇLAMAK.)

KELAYNAK a. Kuzey-batı Afrika, Fırat ve yukarı Dicle havzası, Suriye, Kızıldeniz kıyısı ve Etyopya'da yaşayan, uzun gagalı kuş. (Bil. a. *Geronticus eremita;* ibisgiller familyası.)
—ANSİKL. Türkiye'de yalnızca Birecik çevresinde görülen bu kuşun gerdanı tüysüzdür. Tüysüz kesim ve başın yanları kırmızı, tepesi siyah kurşunidir ve ortasında turuncu bir çizgi bulunur. Beden tüyleri parlak siyahtır. Etçildir: böcekler, yılanlar ve larvalarla beslenir.

Çıplak kayalık dağları, sarp kıyıları seven kelaynakların Birecik yöresindeki sayısı hızla azaldığından bu kuşlar koruma altına alınmıştır. Kışın Afrika'ya göç eden kelaynaklar mart ortalarında yeniden Birecik yöresine gelerek yuva yaparlar. Dişi 2-4 yumurta yaparak yaklaşık 28 gün süreyle kuluçkaya yatar; ne var ki yumurtalardan ancak 1-2 yavru çıkar. Yavrular 45 -50 gün sonra uçabilir.

KELB a. (ar. *kelb*). *Esk.* **1.** Köpek: *"İslâm i'tikâdında kelb cinsi murdar olduğundan..."* (Ebûzziya Tevfik). **—2.** *Kelb-i akur*, kudurgan, saldırgan köpek.
—Esk. gökbil. *Kelb-i asgar*, Küçükköpek. ‖ *Kelb-i ekber*, Büyükköpek.
—Esk. zool. *Kelb-ül-ma*, kunduz.

KELB, Suriye'de güçlü bir arap kabile birliği olan Kuzaa'nın en büyük kolu. İslamlık öncesi tarihleri çok belirsiz ve yarı efsanemsi durumda olan Kelbler, Hicret' te Suriye'nin en önemli arap topluluğunu meydana getirdiler. Konargöçer bir yaşam biçimi sürdüren kabile, büyük hayvan sürüleriyle birlikte "Semave" ya da "Kelb çölü" denen ve Suriye ile Irak'ı birbirinden ayıran çöllerde dolaşırlardı. Bunların büyük bölümü hıristiyanlığın monofizit mezhebinden olmalarına karşın, zamanla islamlığı benimsediler. Peygamber'in yanında önemli görevler üstlendiler. Annesi Kelbler'den Meysun olan Yezit I döneminde (680-683) saygınlıkları arttı; saray ve ordu çevrelerinde yüksek yerlere geldiler. Özellikle Muaviye II döneminde (683-684) orduya disiplinli asker ve değer-

li komutanlar veren Kelbler'in büyük bölümünün devletten ancak soylulara bağlanan düzeyde yüksek maaşlar almaları, Kays kabilesinin kıskançlığını çekti. Bunun üzerine İbn ül Zübeyr'in tarafına geçen Kayslar, Muaviye II'ye karşı ayaklandılar. İki taraf arasında yapılan Merci Rahit savaşı'nı, Kelbler'in cesaret ve askerlik bilgileri sayesinde Muaviye kazanınca "kelb" adı emevi yanlılarıyla eşanlamda anılmaya başlandı. Ancak, Abbasiler halifeliği ele geçirdikten (750) sonra gözden düşen Kelb kabilesi, yıldızı parlayan düşmanları Kayslar'la yapılan uzun savaşlar sonunda yıpranarak dağıldı.

KELB nehri ("köpek ırmağı"), Lübnan'da ırmak, Beyrut'un K.'inde Akdeniz'e dökülür. Kelb nehri boğazlarının aşağı kesiminde, Kelb burnunda (Ras el-Kelb), Levant fatihlerinin zaferleri anısına dikilmiş birçok yazıt vardır.

KELBETAN ya da **KELBETEYN** a. (ar. *kelbetān, kelbeteyn,* iki köpek). *Esk.* Kerpeten.

KELBETEYN → KELBETAN.

KELBİ sıf. (ar. *kelb* ve *-ī*'den *kelbī*). *Esk.* **1.** Köpekle ilgili. **—2.** Kinik.

KELBİ, kûfeli arap bilgin ailesi. —EBUL NAZR MUHAMMET (öl. 763). Abdülrahman bin Muhammet yanlısı olarak Deyr ül-cemacim savaşı'na katıldıktan sonra Kûfe'ye dönüp tarih ve dil üzerine incelemeler yapmaya başladı. Yine burada tarih ve tefsir dersleri verdi. Süleyman bin Ali'nin desteklemesiyle Kuran tefsircisi olarak, bir süre, onun Basra'daki evinde kaldı. —EBUL MUNZİR HİŞAM, öncekinin oğlu (öl. Kûfe 819 ya da 821). Babasının tarih alanındaki araştırmalarını sürdürdü. Hadis eleştirmenlerinin saldırılarına uğrayarak babasıyla birlikte hadisleri değiştirmekle suçlandı. 140 yapıtından bugüne kadar gelenlerin başlıcaları: Araplar'ın soyağacı üzerine olan *Kitab ün-neseb il kebir;* cahiliye ve islamlık dönemlerindeki ünlü arap atları üzerine bilgiler veren, onlar için söylenmiş şiirleri içeren *Kitabu nesebi fühul il hayl fi'l-cahiliye ve'l-islam;* cahiliye döneminin putlarını aşağılayan *Kitab üt-tenkis il-esnam;* köpek cinsleriyle ilgili bilgi veren *Kitab ül-külab;* arap ırkına özgü genel kusurları açıklayan *Kitabu mesalib il arab;* arap çarşı ve pazarlarını renkli bir anlatımla gözler önüne seren *Kitab-ı esvak ül-arab* vb.

KELBİYA gölü, Orta Tunus'ta içinde göl bulunan çöküntü (deniz düzeyinin 20 m üstünde), Kayrevan'ın K.-D.'sunda, yılın büyük bölümünde hemen hemen kurudur; yağmur mevsiminde uved Zerud ve kolları çöküntüyü doldurur.

KELBİYE a. (ar. *kelb* ve *-iyye*'den *kelbiyye*). *Esk.* **1.** → KİNİZM. **—2.** → KİNİK. **—3.** Köpekgiller: *Kelbiye-i ehliye* (evcil köpekler). *Kelbiye-i salebiye* (tilkiler). *Kelbiye-i şakaliye* (çakallar). *Kelbiye-i zenebiye* (kurtlar).

KELBİYUN a. (ar. *kelbi*'nin çoğl. *kelbiyūn*). *Esk.* → KİNİK.

KELDERMANSLAR, gotik dönemin sonunda yaşamış, brabantlı mimar ve heykelci aile. —JAN VAN MANSDALE, *Keldermans I* denir (1345'e doğr. - Brüksel 1425'e doğr.), dekoratif heykeller yaptı. —JAN II (1375'e doğr. - Mechelen 1445'e doğr.), büyük bir olasılıkla öncekinin oğlu. Lier'deki St-Gommaire kilisesi'nin yapımında çalıştı ve Louvain kentinin mimarı oldu. —ANDRİES (öl. Mechelen 1488), Jan II'nin oğlu, Mechelen kentinin mimarı oldu, Sint Rombaut katedrali'nin planlarını hazırladı. Zeeland'da Veere belediye binasını, oğlu Antoon ile birlikte Middelburg belediye sarayı'nı inşa etti. Ayrıca sonradan yıkılan jübeler de yaptı. —ANTOON (öl. Mechelen 1512), Andries'in oğlu, Mechelen'de Sint Rombaut katedrali'nin, Büyük Veere kilisesi'nin, Alkmaar kilisesi'nin, Zierikzee kulesi'nin yapımında çalıştı. —ROMBOUT (Mechelen 1460'a doğr. - Anvers 1531), Antoon'un oğlu, Mechelen katedrali'ni (kule) tamamladı, Veere kilisesi'nin yapımında çalıştı, D. de Waghemakere ile birlikte Anvers'te Notre-Dame ve Sint-Paulus kiliselerinin, Gent belediye binasının yapımına katıldı. 1507'de Mechelen'de Avusturyalı Margherita sarayı'nın yapımına başladı. Karl V'in mimarı olarak, Brüksel'de Kral evinin, Anvers şatosu'nun yapımında çalıştı (1519). Ayrıca Hoogstraten'deki gotik Sint Katrin kilisesi'ni yaptı; bu kilise, aynı mimarın planlarıyla yapımına başlanıp (1525) sürdürülen ve bitirilen bir bina olarak, o dönem için eşine az rastlanır bir örnek oluşturur.

KELE a. *Yörs.* **1.** Tosun, boğa. **—2.** Sürülmemiş tarla.

◆ sıf. Güzel, iyi.

◆ ünl. "Ayol, hey, yahu" anlamında seslenme sözcüğü.

KELE a. El sant. Çekiçle dövülerek kabaca inceltilmiş, henüz levha haline getirilmemiş külçe bakır.

KELEBEK a. **1.** Güvelerin ve bitlerin dışındaki pulkanatlıların erişkin biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Vidada, somunda vb. kolayca çevrilmeyi sağlayan kelebek biçimindeki parça.

—Balıkç. Balıkçının üzerine oltasını sardığı, ağaçtan ya da herhangi bir başka maddeden yapılmış küçük levha.

—Denizc. *Dişli kelebek,* lombozları ve kaportaları kapatmada kullanılan kelebek biçiminde somun. —Gemi demirini fundo edileceği ana kadar aynı durumda tutan düzenek.

—Geom. *Kelebek eğrisi,* özel Cassini ovali, $FF' = a\sqrt{2}$ için, çift kutupsal koordinatlarda denklemi $MF \cdot MF' = a^2/2$ dir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hidr. pnöm. Yerleştirildiği silindirsel boruda, elipsin küçük ekseni çevresinde dönen hafif eliptik tıkayıcı.

—Isıl mot. Bir karbüratörde motorla emilen gaz karışımının hacmini ayarlayan klape. (Gaz pedalı merkez manifoldu içine yerleştirilen ve bir mil çevresinde dönen levhaya etki eder. Bu manifold içinde gaz geçişi kısılarak yakıt karışımı miktarı ayarlanır.)

—Isıt. havld. *Hava kelebeği,* çekmeyi otomatik olarak sınırlayan düzenek. ‖ *Soba borusu kelebeği* ya da *damperi,* bir soba borusu içine yerleştirilen, çekişi bir dış sapla düzenlemeye yarayan disk.

—Oto. *Jikle kelebeği,* karışımı zenginleştirmek ve kalkışı kolaylaştırmak için bir karbüratörün hava giriş deliğine yerleştirilen tıkayıcı. ("Jikle" adı verilen ek organlarla aynı görevi yapar.)

—Spor. 1953'te Uluslararası yüzme federasyonu'nun kabul ettiği, kurbağalamadan türemiş yüzme stili. (Vücut yüz üstü durumunda omuzlar su yüzeyine paralel olmalıdır; iki kol su yüzeyinin üstünden ileri doğru atıldıktan sonra aynı anda geriye doğru çekilir; bütün ayak hareketleri eşanlı olarak yapılmalıdır; yüzücü dönüşlerde ve varışta iki eliyle havuzun kenarına aynı zamanda ve aynı düzeye dokunmak zorundadır. Her kol hareketine iki bacak dalgalanması eşlik edecek biçimde yapılan *yunus* usulü yüzme bugün yarışlarda kullanılan tek üsluptur.)

—Zool. *Kelebek uçuşu,* insan gözünün seçebileceği kadar aralıklı kanat çırpmalarla gerçekleştirilen uçuş.

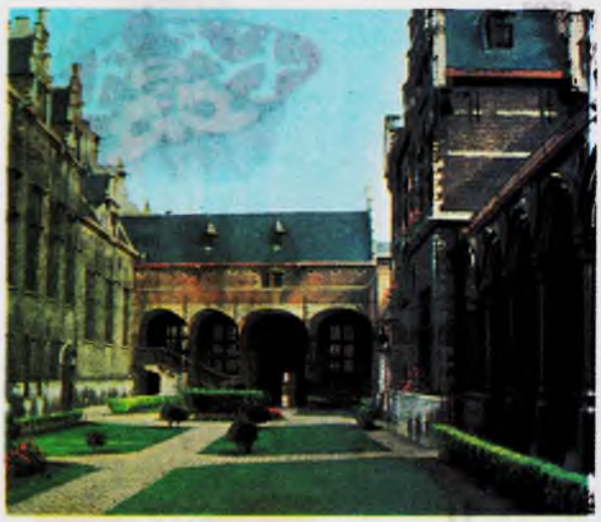
◆ sıf. Kelebek biçiminde olan: *Kelebek kolye.*

—Giy. *Kelebek kravat,* yaka altından geçirilerek önde kelebek biçiminde bağlanmış boyunbağı. (Eşanl. PAPYON, PAPYON KRAVAT.)

—Teknol. *Kelebek somun,* elle sıkılan ya da gevşetilen kanatlı somun.

—ANSİKL. Böcbil. Kelebekler tırtıl* halinde aylarca, hatta yıllarca (örneğin *Cossus* cinsi üyeleri) yaşarlarsa da erişkin hale gelince yaşamları kısa sürer. Öyle ki bazı erişkin kelebeklerin ne ağzı ne de hortumu bulunur. (→ KRİZALİT, LARVA, BAŞKALAŞMA.)

Bazı kelebekler (*Erebus, Thysania, Hepialus,* tavuskelebekleri, *Pavonia*) en iri böcekler arasında yer alır; Amerika'da yaşayan bir pervanenin *(Thysania agrippina)* kanat açıklığı 30 cm'yi bulur. Pulkanatlıların en güzelleri ve en irileri ekvator bölgelerinde yaşar. Siyah hareli, yeşil, sarı ya da mavi kanatlı göz kamaştırıcı *Ornithoptera*'lar Çinhindi'nin, Malezya'nın, Papua'nın ormanlarını doldurur: örneğin Amerika'nın ekvator bölgelerine (sözgelimi Amazon bölgesi) özgü olan mavi parıltılı ya da sedefsi kanatlı olağanüstü güzel *Morpho* cinsi üyeleri. Kelebeklerin Avrupa'da da göz kamaştırıcı temsilcileri vardır: sözgelimi, değişik pırıltılar saçan *Mars*'lar, bir pul yapıtı gibi desenli *Vanessa*'lar, kahverengi bir ton üzerine kırmızı-turuncu şeritli kırmızı Amiral kelebekleri ya da sarı kenarlı *Morio*'lar; Lahana kelebeği ve *Colias*'lar, *Anthocharis*'ler, *Argynnis*'ler güzellik bakımından ekvatorda yaşayan türlerden hiç de geri kalmazlar. *Saturnia*'lar, *Sphinx*'ler, iri kukumavpervanegiller çok gösterişli kelebeklerdir. Mavi

Ch. Bastin - J. Evrard

Mechelen'de Rombout Keldermans'ın planlarına göre 1507'de yapımına başlanan Avusturyalı Margherita sarayı (bugünkü Adliye sarayı)

Presse Sports

yüzmede kelebek stili

yıldızlı kelebek (erkek) ve tırtılı *(Orgya antiqua)* [Avrasya]

BAZI KELEBEKLER

esmer ayı kelebeği ya da pars kelebeği ve tırtılı (*Arctia caja*) [Avrupa]

Argema mittrei (Madagaskar)

Gonepteryx rhamni (erkek) ve tırtılı (Avrupa)

Ornithoptera brookiana (Hindistan, Avustralasya)

İphiclides podalirius (Avrupa)

gündüz tavuskelebeği ve tırtılı (*Vanessa io*) [Avrupa]

Celerio deilephila euphorbiae ve tırtılı

Samia cynthia (Çin kökenli; Avrupa'ya getirildi)

gece tavuskelebeği ya da büyük tavuskelebeği (*Saturnia pyri*) [Avrupa]

kral kelebeğinin tırtılı

Catocala nupta'nın renkleşleşmesi (Avrupa)

bir kabuk üstünde

Morpho cypris'te erkek ve dişinin farklı görünümü

atlas rengindeki *Lycaena*'lar, mavi ve kırmızı kanatlı, dağınık beyaz ve siyah pullu, kırçıllı *Zygaena*'lar ve daha birçok kelebek çayırlarda ve korularda uçuşup durur.

Kelebekler yaşadıkları çevrenin renklerine uyarlar; bazıları renk bakımından üzerine kondukları nesnelere ya da başka böceklere şaşılacak kadar benzer.

Son çalışmalarla kelebeklere ilişkin birçok bilgi elde edilmektedir:
— bedenlerindeki ısıl düzenleme (uçan bir kelebeğin iç sıcaklığı, çevre havanın sıcaklığını 20 °C aşabilir ve 32-40 °C arasında kalır);
— uzaktaki kızılötesi ışınları bulmaları ve tırtılların mavi gökteki polarlama düzlemini izleyerek bu ışınlara yönelmeleri;
— ses dalgalarının etkisiyle titreşen ve gece kelebeklerinin karnının her iki yanında bulunan kulakdavulu organları aracılığıyla işitmeleri;
— erişkinlerin tarsuslarındaki duyu kıllarında bulunan algılayıcılar sayesinde tat alırlar. Üstüne konulacak bitkinin seçilmesi, özel kimyasal ve bazen de zehirli (tırtılın yiyeceği bitkisel dokuları içeren alkaloitler gibi) maddelere gösterilen tatma tepkisiyle belirlenir.
— sabit bir yönde uçan kelebeklerin mevsimlik göçleri; günümüzde, özellikle kral kelebeğinin *(Danaus plexippus)* "geriye dönüş uçuşları" yaptığı ve uçuştan önce bedenine büyük ölçüde yağ depoladığı kanıtlanmıştır. Bu yağ, bütün gündüz kelebekleri ve gecekelebeklerinde balözünün dönüştürülmesiyle (çünkü bu hayvanlar, şekerleri kanat kaslarında yakıt olarak doğrudan kullanamazlar) ortaya çıkar.
— oligofaj türlerde üstüne konulan bitkilerin farklı oluşu ya da "coğrafi engellerin" bulunması nedeniyle alttürlerin gelişmesi; nihayet, gözyaşı içen kelebeklerin (gözlere girerek saydam tabakayı çizebilir ya da mikroplar bırakabilir) yol açtığı hastalıklar.
—Geom. Kelebek eğrisi ilk kez 1694'te Jacques Bernoulli tarafından betimlenmiştir, sıkça kullanılan *Bernoulli kelebek eğrisi* deyimi buradan gelmektedir. Koordinat eksenleri (FF′) doğrusu ile [FF′] orta dikmesi olan işarette kelebek eğrisinin descartesçı denklemi:
$(x^2 + y^2)^2 - a^2(x^2 - y^2) = 0$ dır; dolayısıyla bu çiftçembersel bir ikileniktir. (*Şek.* 2.)

O ([FF′] ün ortası) kutuplu ve FF′ ile taşınan birim vektörlü kutupsal koordinatlarda, kelebek eğrisinin denklemi:

$$\rho^2 = a^2 \cdot \cos 2\theta$$

dır; bu eğri ancak

$$\theta \in \left[-\frac{\pi}{4}, \frac{\pi}{4}\right] \cup \left[\frac{3\pi}{4}, \frac{5\pi}{4}\right]$$

için geçerlidir ve her boğumu aralıklardan birine karşılık gelir; merkezi, teğetlerin birbirine dik olduğu iki katlı noktadır; alanı a^2 ye eşittir ve R eğrilik yarıçapı $3R\rho = a^2$ eşitliğini sağlar.

Kelebek eğrisi, bir ikizkenar hiperbolün kendi merkezine göre evriği (ve ayak eğrisi)dir. Grafik olarak bu eğri, merkezleri, ikizkenar bir hiperbol (odakları F ve F′) üzerinde bulunan ve hiperbol merkezinden geçen çemberlerin zarfı olarak elde edilebilir. (*Şek.* 1.) Eklemlenmiş üç çubuktan oluşan bir sistem (buna James Watt sistemi denir) çizimini mekanik olarak verir: KK′ çubuğunun uzunluğunun ölçüsü $FF' = a\sqrt{2}$ dir ve I ortası bir kelebek eğrisi çizer. (*Şek.* 2.)

KELEBEK ya da **KELEBEK HASTALIĞI** a. **1.** Memelilerin birçoğunda ve insanda yapraksolucanlar sınıfından bazı

yassısolucanların neden olduğu hastalık. (Eşanl. DİSTOMATOZ.) **—2.** Bu hastalığa neden olan asalakların genel adı.

—ANSİKL. Avrupa, Asya ve Afrika'da birçok kelebek türüne rastlanır. Başlıcaları şunlardır:

— *karaciğer-safra kelebekleri:* "büyük kelebek" (fasiyolozun etkenleri *Fasciola hepatica* ve *F gigantica*), "küçük kelebek" (dikroselyozun etkeni *Dicrocoelium dendriticum*), "kedigiller kelebeği" (opistorkiyazın etkeni *Opistorchis felineus*) ve "çin kelebeği" (klonorkiyazın etkeni *Clonorchis sinensis*).

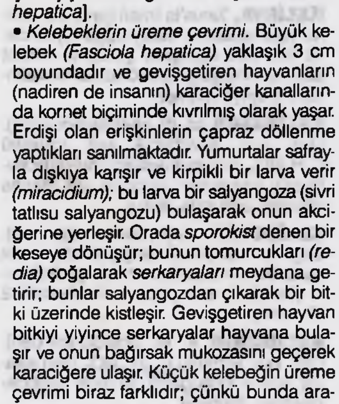
— *bağırsak kelebekleri* (özellikle *Fasciolopsis buski*, *Heterophyes heterophyes*, *Metagonimus yokogawai*, vb.);

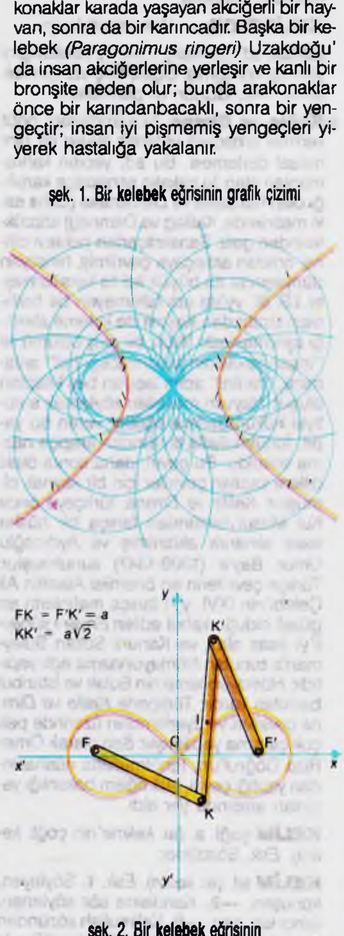
— *akciğer kelebekleri* (paragonimozların etkeni olan *Paragonimus westermanni*, *P. africanus*, vb.).

Ayrıca, bu farklı türlerin değişik yerlere yerleşmeleri de ender değildir: örneğin "yutak kelebeği" (halzun) [yutağa yapışan ve Yakındoğu arap ülkelerinde çiğ keçi eti yiyenlerde görülen erişkin *Fasciola hepatica*].

• *Kelebeklerin üreme çevrimi.* Büyük kelebek *(Fasciola hepatica)* yaklaşık 3 cm boyundadır ve gevişgetiren hayvanların (nadiren de insanın) karaciğer kanallarında kornet biçiminde kıvrılmış olarak yaşar. Erdişi olan erişkinlerin çapraz döllenme yaptıkları sanılmaktadır. Yumurtalar safrayla dışkıya karışır ve kirpikli bir larva verir *(miracidium);* bu larva bir salyangoza (sivri tatlısu salyangozu) bulaşarak onun akciğerine yerleşir. Orada *sporokist* denen bir keseye dönüşür; bunun tomurcukları *(redia)* çoğalarak *serkaryaları* meydana getirir; bunlar salyangozdan çıkarak bir bitki üzerinde kistleşir. Gevişgetiren hayvan bitkiyi yiyince serkaryalar hayvana bulaşır ve onun bağırsak mukozasını geçerek karaciğere ulaşır. Küçük kelebeğin üreme çevrimi biraz farklıdır; çünkü bunda arakonaklar karada yaşayan akciğerli bir hayvan, sonra da bir karıncadır. Başka bir kelebek *(Paragonimus ringeri)* Uzakdoğu'da insan akciğerlerine yerleşir ve kanlı bir bronşite neden olur; bunda arakonaklar önce bir karındanbacaklı, sonra bir yengeçtir; insan iyi pişmemiş yengeçleri yiyerek hastalığa yakalanır.

şek. 1. Bir kelebek eğrisinin grafik çizimi

şek. 2. Bir kelebek eğrisinin James Watt sistemiyle mekanik çizimi

Kelebek, Mahmut Esat'ın müdürlüğünü, Ahmet Şefik'in sorumlu yazı işleri müdürlüğünü yaptığı haftalık "edebi mizah" dergisi (1924). Yazar ve çizerleri arasında İbnürrefik Ahmet Nuri (Sekizinci), Mahmut Yesari, Necdet Rüştü (Efe), Münif Fehim, Ramiz (Gökçe), Ratip Tahir (Burak) bulunuyordu. 77 sayı çıktığı bilinmektedir.

KELEBEK HOROZBİNA a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimlerinden 50 m derinliğe kadar inen yosunlu diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Sırt yüzgeçlerinin ön bölümünün çok yüksek olması nedeniyle kelebeğe benzetildiğinden bu adla anılır. Uzun göçler yapmaz. Hepçildir: omurgasızlar, yosunlar, yumurtalarla beslenir. Bil. a. *Blennius ocellaris;* horozbinagiller familyası.)

KELEBEKBALIĞI a. Tropikal bölge denizlerinde, özellikle de mercanlı bölgelerde yaşayan *Chaetodon* cinsinden balıkların ortak adı. (Kıllıdişligiller familyası.)

—ANSİKL. Kelebekbalıkları, canlı renkli, yanları basık, sırt ve kuyrukaltı yüzgeçleri dikenli ve kapakçığı küçük balıklardır. Ağızları küçük ve borumsudur (böylece temel besinlerini oluşturan omurgasızları yakalayabilir). Kelebekbalıkları sıcak denizlerde, özellikle de Hint okyanusu ve Büyük Okyanus'un mercan kayalıkları çevresinde yaşarsa da zaman zaman Akdeniz'e girdikleri de olur.

KELEBEKBİLİM a. Böcekbilimin kelebekleri konu alan bölümü.

KELEBEKBİLİMCİ a. Kelebekbilim uzmanı.

KELEBEKCAMI a. Oto. → CAM.

KELEBEKÇALISI a. Genellikle kırlarda yetişen, tropikal Amerika, Kuzey Afrika ve Asya kökenli, koçan, başak ya da salkım biçiminde mor, sarı ya da beyaz küçük çiçekli ağaçcık. (Çin kökenli bir türü [*Buddleia lindleyana*] Türkiye'de de süs bitkisi olarak yetiştirilir; loganiaceae familyası.)

KELEBEKÇİÇEKLİ sıf. Bot. Uzaktan bakıldığında ayrı taçyapraklı ve bakışımlı çiçekleri kelebeğe benzeyen (bitki).

—ANSİKL. Bot. Kelebekçiçekli bir bitkinin çiçeğinde beş taçyaprağı bulunur: arkada bir tane geniş taçyaprak *(bayrak)*, yanlarda kısmen bayrakla örtülü birer tane küçük taçyaprak *(kanat);* önde kanatlarla örtülü ve birbirine hemen hemen tam kaynaşmış olan ve bir gemi omurgasını andıran iki bileşik taçyaprak *(karina):* bu çeşit çiçek yalnız kelebekçiçekligiller familyasında bulunur.

KELEBEKÇİÇEKLİGİLLER a. Acıbakla, üçgül, dikenli katırtırnağı ya da fasulye gibi kelebekçiçekli bitkileri kapsayan familya. (Bil. a. *papilionaceae.*)

KELEBEKGÖZLÜK a. Burna tutturulan sapsız gözlük. (Daha çok eskiden kullanılırdı.)

KELEBEKLER a. Böcbil. PULKANATLILAR takımının eşanlamlısı.

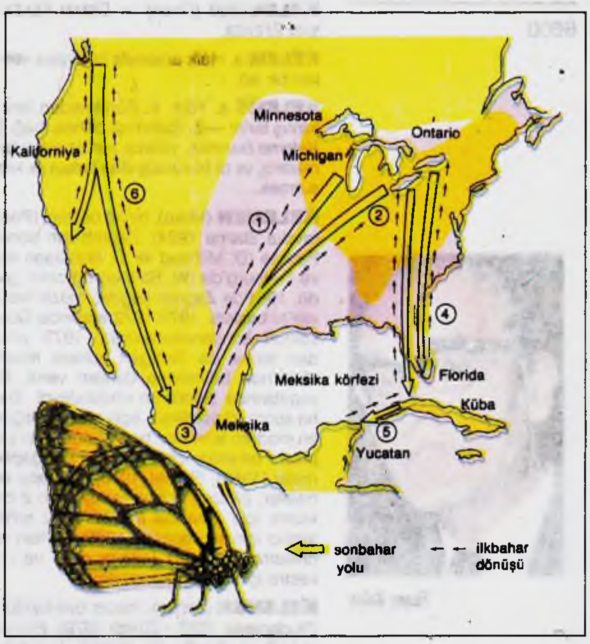
KELEBEKLİ sıf. Zootekn. *Kelebekli tavşan*, üç lekeden oluşan ve kelebeğe benzeyen bir işaret taşıyan tavşan ırkları öbeği. (Lekelerden ikisi suratın iki yanında, üçüncüsü burnun üstündedir. Kelebekli tavşanların rengi ve işaretin düzenliliği hayvandan hayvana değişir. Postunun temel rengi beyazdır. Birçok ırkı vardır: fransız kelebekli tavşanı, ingiliz kelebekli tavşanı, isviçre lekeli tavşanı.)

KELEFE → KELEVE.

KELEK a. Ham kavun.

—Matbaac. Basılı bir kâğıdın, baskı kalıplarının rastlantıya bağlı bir nedenden ötürü kâğıt üzerine değmemesi sonucu beyaz kalmış bölümü; böylece bu kâğıt hatalı basılmış olur.

◆ sıf. **1.** Yer yer çıplak ya da boş olan: *Kelek mısır.* **—2.** Kılsız, tüysüz tulum için kullanılır. **—3.** Gelişmemiş, biçimi bozuk meyve için kullanılır: *Kelek armut, incir.*

kral kelebeğinin *(Danaus plexippus)* [Kuzey Amerika] başlıca göç bölgeleri
1. Değişik yoğunlukta üreme; 2. Büyük toplanma yeri; 3. Kışlama; 4. Doğu'dan gelen bazı kral kelebeklerinin saptığı yol; 5. Kaybolmuş kral kelebeklerinin yolu; 6. Tek tek geçişler.

◆ sıf. ve a. *Arg.* Aptal, bön: *Keleğin biri-dir, hiçbir işten anlamaz.*

KELEK a. (ar. *kalak*'tan). Döşeme görevi gören traversler üzerine yerleştirilmiş tulumlardan yapılan sal; özellikle ırak nehirlerinde kullanılır, insan ve yük taşımaya yarar.

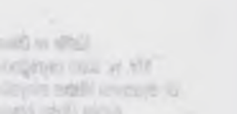
—ANSİKL. Daha çok Mezopotamya'da, Dicle ve Fırat nehirleri üzerinde kullanılan kelekler, şişirilmiş deri tulumların üstüne yerleştirilmiş birbirine bağlanmış ağaçlardan yapılmış sallardır. Daha Eskiçağ'da, Asurlular'da, Sargon dönemine ilişkin bir mektupta *kalaku* adıyla geçen bu salların asur kabartmalarında betimlemelerine rastlanır. Süryanice *kelakha* sözü kalaku'dan gelir; aramiceden arapçaya da *kalak* biçiminde geçmiştir. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde Fırat üzerinde Birecik'ten Basra'ya kadar nehir gemileri ve keleklerle gidildiğini ve mal taşındığını belirtmektedir. Keleklerin yönetimiyle görevli kişilere *tarrah* deniyordu. Kelekçilik (esnafı kelekçiyan), bir meslek kuruluşu olarak bir şeyh tarafından yönetilirdi. Kelekler yalnızca nehrin akışı doğrultusunda kullanıldıklarından, varış noktasından nehrin yukarı yönüne mekkari devleri ile çekilirlerdi. 1726-1727'de osmanlı ordusunun gereksinimi olan zahire Bağdat'a keleklerle gönderilmiş, bu kelekler orada sökülüp iki bin deveyle Diyarbakır'a geri yollanmıştı. XX. yy. başlarına değin Dicle üzerinde keleklerle taşımacılık yapılıyordu. Birinci Dünya savaşı'nda, Musul'dan Bağdat'a, askeri gereçler keleklerle taşınmıştı. Diyarbakır-Musul-Bağdat arasında bu sallarla seyahat etmiş birçok gezgin bulunmaktadır (Sandreczki, Molte, Buckingham, Kinneir, Thielmann, Rich, Keppel vd.). G. Arabistan'da, Sindhu (İndus) nehri üzerinde, G. Amerika'da da kelek benzeri sallar kullanılıyordu.

KELEKÇİ, Denizli'nin Acıpayam ilçesine bağlı bucak; 17 366 nüf. (1990); 16 köy. Merkezi *Kelekçi*, 2 347 nüf. (1990).

KELEKLİK a. **1.** Aptallık, bönlük. **—2.** Aptalca davranış: *Keleklik etmek.*

Kelekvan, Van ve çevresinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü, taklitli bir halk oyunu. Adını, yörede ırmakların bir yakasından ötekine geçmede kullanılan "kelek" adlı araçtan almıştır.

J.-C. Revy

kelebek *(Fasciola hepatica)* [gerçek büyüklükte]

Ruşen Keleş

KELEKYAN (Diran) → DİRAN KELEKYAN EFENDİ.

KELEM a. Halk arasında lahanaya verilen bir ad.

KELEME a. *Yörs.* **1.** Sürülmeden bırakılmış tarla. **—2.** Bakımsız bahçe, bağ. || *Keleme bozmak,* yıllarca sürülmeden bırakılmış ve ot bürümüş olan tarlayı ilk kez sürmek.

KELEMEN (Milko), hırvat besteci (Podravska Slatina 1924). Zagreb'den sonra Paris'te (D. Milhaud ve O. Messiaen ile) ve Freiburg'da (W. Fortner) öğrenim gördü. 1961'de Zagreb çağdaş müzik festivali'ni başlattı. 1970-1972 arasında Düsseldorf konservatuvarı'nda, 1973 yılından sonra da Stuttgart yüksek müzik okulu'nda besteleme dersleri verdi. İlk yapıtlarında Bartók'un etkisindeydi. Daha sonra, dizisellikten açık biçime değin, en modern teknikleri benimsedi. Bazı yapıtları: orkestra için *Konsertan doğaçlamalar* (1955), *Floreal* (1970); operalar ve baleler; piyano, halkalı kipleyici ve 2 orkestra için *Mirabilia II* (1977); 12 solist şarkıcı için *Monogatari* (1978); keman ve orkestra için *Metz* (1982); çello ve orkestra için *Drammatico* (1983).

KELEMEN (Zoltán), macar bas-bariton (Budapeşte 1933 - Zürich 1979). Roma'daki Santa Cecilia akademisi'nde yetişti. Sanat yaşamına 1959'da başladı. 1964'ten sonra Wagner'in *Tetralogie*'sindeki Alberich rolüyle Bayreuth'ta kendini kabul ettirdi. Büyük bir oyunculuk yeteneği vardı. Mozart'ın birçok kahramanını ve Verdi'nin Falstaff'ını son derece kişisel üslubuyla yorumladı.

KELEMEZ → KALİMNOS adası.

KELENDERİS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde antik kent; kalıntıları İçel'in Gülnar ilçesine bağlı Aydıncık (esk. *Gilindire*) bucağındadır. Plinius, *Kelenderitis* adlı bölgenin merkezi olduğunu, Apollodoros da Suriye kralı Sandokos tarafından kurulduğunu yazarlar. İ.Ö. V. yy.'da Attike-Delos deniz birliği'ne vergi ödüyordu. Çeşitli dönemlerde sikke bastı. Çevrede surlar ve çok sayıda mezar anıtlar vardır.

KELEOS. Yun. mit. Eleusis'in ilk kralı; Persephone'yi aramakta olan Demeter'i evinde ağırladı. Demeter ona kültünün gizlerini öğretti ve tapınağı yapmasına yardımcı oldu. Demophon ve Triptolemos adlarında iki oğlu oldu.

KELEP a. (fars. *kelābe*'den). **1.** Büyük iplik çilesi. **—2.** Demet, bağlam. **—3.** *Kelep kelep,* sıra sıra.

KELEPÇE a. **1.** Tutukluların, bir yerden bir yere götürülürken kaçmalarını önlemek için, bileklerine takılan demir halka (yargıç önüne çıkarılan sanığın kelepçesi çözülür): *Bir mahkûma kelepçe takmak.* **—2.** Kabloyu, boruyu vb. bir yere tutturmak için kullanılan madeni halka. **—3.** *(Birine) kelepçe vurmak,* bir kimsenin bileklerine kelepçe takmak; kelepçelemek.
—Bayınd. *Askı kelepçesi,* bir asma köprü halatını çevreleyen ve üzerine bir askı çubuğu takılan parça.
—Dy. Metal bir teli (işaret ya da makas teli) kopartmadan bir aygıtın parçasına (kaldıraç kolu, zincir vb.) bağlamaya yarayan metal düzenek.
—İnş. Bir su ya da havagazı borusunu duvara tespit etmeye yarayan yarım çember biçiminde parça.
—Metalürj. Bir döküm kalıbının ya da bir maça kutusunun iki bölümünü sıkıştırmaya yarayan hızlı sıkıştırma parçası ya da düzeneği.

Kelile ve Dimne
XIV. yy. ikinci çeyreğinden bir elyazması kitabın minyatürü
Kahire Ulusal kitaplığı

Giraudon

KELEPÇELEMEK g. f. *Bir kimseyi kelepçelemek,* onun bileklerine kelepçe geçirmek.

◆ **kelepçelenmek** edilg. f. Kelepçelemek eylemine konu olmak.

KELEPÇELENMEK → KELEPÇELEMEK.

KELEPÇELİ sıf. **1.** Bileklerine kelepçe takılmış olan kimse için kullanılır: *Elleri kelepçeli bir genç, polislerin arasında, adliyenin merdivenlerinden iniyordu.* **—2.** Kelepçesi olan.

KELEPİR sıf. ve a. **1.** Çok ucuza alınan ya da değerinden çok aşağı bir fiyata alınabilecek şey için kullanılır: *Böyle kelepir malı kim kaçırmak ister? Kelepir bir araba almak.* **—2.** *Kelepire konmak, kelepir yakalamak,* bir şeyi çok kolayca, zahmet çekmeksizin, ucuza elde etmek.

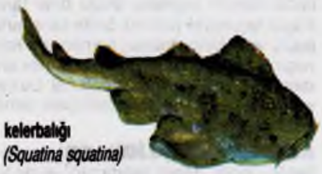
◆ a. *Esk.* Üvey evlat.

KELEPİRCİ sıf. ve a. Her şeyi çok ucuza ele geçirmek isteyen, hazıra konmayı alışkanlık edinmiş kimse için kullanılır.

KELEPSER a. Atın baş vurmasını engellemek için takılan kayış.

KELERAĞACI → SOROYA.

KELERBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı kesimlerinde 5-400 m derinlikler arasında yaşayan köpekbalığı. (Bil. a. *Squatina squatina;* kelerbalığıgiller familyası; camgözbalığımsılar takımı; boyu 2 m'ye kadar.)
—ANSİKL. Kelerbalığı yassı bedenli bir balıktır, ama geniş göğüs yüzgeçleri, karnın yanlarındaki solungaç yarıkları, çok geride ve kuyruk üstünde bulunan sırt yüzgeçleri, gözleri ve sırttaki soluk delikleriyle vatoza benzer. Etçildir: omurgasızlar, canlı ve ölü balıklar vb. ile beslenir.

kelerbalığı
(Squatina squatina)

KELERBALIĞIGİLLER a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı bölgelerinde 5-400 m derinlikler arasında yaşayan köpekbalıkları familyası. (Türkiye denizlerinde yaşayan iki türü vardır: kelerbalığı* ve lekeli* kelerbalığı. Bil. a. *Squatinidae;* camgözbalığımsılar takımı.)

KELES, Bursa ilinin Ege bölgesi sınırları içindeki kesiminde ilçe; 21 675 nüf. (1990); 640 km²; 37 köy. Merkezi, Bursa'nın 58 km G.'inde *Keles,* 2 910 nüf. (1990). Sınırlı tarım alanlarında tahıl üretimi. Hayvancılık. Ormancılık. Tohum, fidan ve fide üretme çiftliği.

Keles sekmeni, Bursa ve çevresinde oynanan karşılama türü bir halk oyunu. Sık yinelenen sekme figürleriyle oynanır.

KELEŞ sıf. ve a. **1.** Saçı dökülmüş, kel. **—2.** Aptal, salak. **—3.** *Esk.* Yiğit, cesur; çok yakışıklı, çok güzel: *"Ey benim yer güneşi māh-veşim / Eşbehim, yosma civanım, keleşim"* (Fazıl, XVIII. yy.)

KELEŞ (Ruşen), türk şehircilik uzmanı (Trabzon 1932). Siyasal bilgiler mektebi'ni bitirdi (1954); bu okulda görev aldı (1957), profesör oldu (1971), dekanlık yaptı (1971-1975). Siyasal bilgiler fakültesi iskân ve şehircilik enstitüsü'nün genel sekreterliğini üstlendi (1961-1981). ODTÜ'de ve ABD'nin Kaliforniya, Los Angeles ve Berkeley üniversitelerinde dersler verdi, incelemelerde bulundu. Türkiye'deki metropoliten planlamaları, şehircilik, yerel yönetimler üzerine yaptığı araştırma ve incelemeleri: *Şehir ve bölge planlaması bakımından şehirleşme hareketleri* (1961); *Kooperatifçilik ilkeleri ve sosyal konut politikası bakımından Türkiye'de konut kooperatifleri* (1967); *100 soruda Türkiye'de kentleşme, konut ve gecekondu* (1972, yeni basım 1978, 1983); *Kentbilim ilkeleri* (1976); *Toplumbilimlerinde araştırma ve yöntem* (1976); *Kentleşme terimleri sözlüğü* (1981); *Kentsel ve siyasal şiddet* (A. Ünsal'la, 1982); *Kentleşme ve konut politikası* (1984); *The politics of rapid urbanization* (1985).

KELEŞLİK a. Keleş olma durumu; niteliği.

KELEVE ya da **KELEFE** a. *Yörs.* **1.** Eğrilmiş iplik çilesi; kelep. **—2.** İplik sarmakta, çile yapmakta kullanılan tahta araç.

KEL F a. Polim. Poli (klorotrifluoroetilen) in tescil edilmiş adı.

KELİBYA, Tunus'ta liman kenti, Bon burnu yarımadasının kuzey-doğu kıyısında; 18 000 nüf. Balıkçılık. Şarap ve misket üzümü. Antikçağ kenti *Clupea*'nın kalıntıları. Sayfiye merkezi.

KELİDAMİK sıf. (fr. *chélidamique*'ten). Org. kim. *Kelidamik asit,* formülü $C_7H_5NO_5$ olan hidroksipiridindikarboksilik asit; amonyağın kelidonik asit üzerine etkimesi sonunda oluşur.

KELİDONİK sıf. (fr. *chélidonique*'ten). Org. kim. Büyük kırlangıçotunda malik asitle birlikte bulunan bir asit için kullanılır. (Kelidonik asit, piron-4 dikarboksilik-2 -6 asittir.)

KELİDONİN a. (fr. *chélidonine*'den). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{19}NO_5$ olan alkaloit; büyük kırlangıçotu ile diğer gelincikgillerden özütlenir.

KELİDONYA → KIRLANGIÇ burnu.

KELİL sıf. (ar. *kelil*). *Esk.* **1.** Keskinliğini yitirmiş, körleşmiş, bıçak, kılıç vb. için kullanılır. **—2.** Gözleri iyi görmeyen.

Kelile ve Dimne, hükümdarlara öğüt vermek amacıyla yazılmış ahlaki bir hint masal derlemesi. Bu ad, yapıtın kahramanları olan iki çakalın sanskritçe karşılığı olan Karataka ve Damanaka (daha eski metinlerde, Kalilag ve Damnag) sözcüklerinden gelir. Sanskritçeden pehlevi diline, oradan arapçaya çevrilmiş, hıristiyan dünyasında da büyük ilgi ile karşılanmıştır. İ.S. III. yy.'da adı bilinmeyen bir brahman tarafından Keşmir'de kaleme alındığı sanılmaktadır. Yapıt, bir giriş bölümü ile "insan zekâsının kullanılacağı hal" anlamına, "tantra" adını taşıyan beş kitaptan oluşur. Hayvan masalları söylemek suretiyle hükümdarlara öğütler veren bu yapıt, İbnülmukaffa tarafından arapça nazma sokuldu. Bu çeviri, daha sonra öteki dillere yapılan çeviriler için bir kaynak olmuştur. *Kelile ve Dimne,* türkçeye önce Kul Mesut tarafından farsça bir nüsha esas alınarak aktarılmış ve Aydınoğlu Umur Bey'e (1309-1347) sunulmuştur. Türkçe çevirilerin en önemlisi Alaattin Ali Çelebi'nin (XVI. yy.) farsça metinlerin en güzeli olduğu kabul edilen *Envar-ı süheyli*'yi esas alan ve Kanuni Sultan Süleyman'a sunulan *Hümayunname* adlı yapıtıdır. *Hümayunname*'nin Bulak ve İstanbul baskıları vardır. Türkçede *Kelile ve Dimne* çevirileri ve uyarlamaları üzerinde pek çok çalışma yapılmıştır. Son olarak Ömer Rıza Doğrul'un, İbnülmukaffa nüshasından yaptığı çeviri, Milli eğitim bakanlığı yayınları arasında yer aldı.

KELİM çoğl. a. (ar. *kelime*'nin çoğl. *kelim*). *Esk.* Sözcükler.

KELİM sıf. (ar. *kelim*). *Esk.* **1.** Söyleyen, konuşan. **—2.** Kendisine söz söylenen, ikinci kişi, sen. **—3.** Kelimullah sözünden kısaltılarak Hz. Musa'nın lakabı: *"Tende*

rûhun canda nûr-ı feyzin ettin âşikâr / Lâzım oldu hem mesih ü hem kelîm olmak bana" (Namık Kemal). **—4.** *Kelim-dest,* elinden iş gelen, becerikli. ‖ *Kelim-ul-lah* → KELİMULLAH.

KELİM (Mirza Ebu Talip), İranlı şair (Hamedan ? - Keşmir 1651). Hindistan'a yerleşmeden önce Kaşan'da yaşadığından kendisine *Kaşani* nisbesi de verilir. İlköğrenimini Şiraz'da tamamlayıp Cihangir döneminde (1605-1627) Hindistan'a geldi ve bir süre kaldıktan sonra 1618'de İran'a döndü. İki yıl sonra sürekli olarak Hindistan'da Dekkan'a yerleşti (1620). Şahcihan'ın tahta çıkmasından (1628) sonra saray şairi oldu. Şahcihan ve dönemindeki olayları anlatan bir *Şehname* yazdı. 24 000 beyitlik *Divan*' ında ise en başarılı şiirleri gazelleridir. Bu *Divan*'ın birçok yazma nüshaları olduğu gibi yapıt birkaç kez de basılmıştır.

KELİMAT çoğl. a. (ar. *kelime*'nin çoğl. *kelimāt*). *Esk.* **1.** Sözcükler, sözler: *"Kendi itirafına nazaran, lugata derc etmiş olduğu kelimâtın bir kısmı..."* (F. Köprülü). **—2.** *Kelimat-ı atika,* eski sözcükler: *"Eski müllifler gibi bazı kelimat-ı atika istimal edeceğim"* (Baha Tevfik). ‖ *Kelimat-ı ilahiye,* kutsal sözler. ‖ *Kelimat-ı musanna,* süslü sözler: *"...ancak burayı iğfal için meydana konulmuş kelimat-ı kusanna olup..."* (Mehmet Reşit Paşa, XIX. yy.). ‖ *Kelimat-ı takdiriye,* övücü, takdir edici sözler.

KELİMATAN → KELİMETEYN.

KELİME a. (ar. kelime). **1.** Bir sözcenin anlamsal ve dizimsel işleyişine katılan, bir ya da bir çok ses birimden oluşan ve bireyselleştirilmiş bir biçimde (ideogram, hecesel ya da abecesel) yazılabilen dil öğesi. (Eşanl. SÖZCÜK.) **—2.** Sözlü ya da yazılı anlatım aracı: *Size heyecanımı anlatacak kelime bulamıyorum.* **—3.** Söz dağarcığının öğesi; adlandırma öğesi: *Neden söz ettiğinizi biliyorum, ama kelimeyi çıkaramıyorum. İngilizce konuşurken hâlâ kelime bulmakta sıkıntı çekiyor.* **—4.** Söylenen ya da yazılan birkaç söz (genellikle *bir, tek* ya da *birkaç* sözcüğüyle birlikte): *Bu sorunla ilgili birkaç kelime de siz söylemek istemez misiniz? Ali'ye mektup yazdım, sen de birkaç kelime eklemek ister misin? Ağzını açıp da tek kelime söylemedi.* **—5.** *Kelime kelime,* her kelimeyi sırasıyla, art arda çevirerek, motamot. ‖ *Kelime oyunu,* sözcüklerin çokanlamlı oluşundan ve aralarındaki sesçe, anlamca benzerliklerinden yararlanarak nükte yapma ya da aykırı anlam verme işi. ‖ *Kelimelerin üzerinde durmak, kelimelere basmak,* söylenenlere dikkati, ilgiyi çekmek için sözcükleri teker teker, üstlerine basa basa söylemek. ‖ *Kelimeler üzerinde durmak,* hangi amaçla söylendiğinden çok söyleniş biçimine önem vermek: *Kelimeler üzerinde çok duruyorsun.* ‖ *Kelimelerini tartarak,* sözcükleri dikkatle seçerek, sonucun ne olabileceğini düşünüp hesaplayarak: *Kelimelerini tartarak konuş, sonra başına bir iş gelir.* ‖ *Kelimenin tam, gerçek anlamıyla,* bir durumu anlatmak için kullanılan sözün içerdiği anlam boyutuyla: *Kelimenin tam anlamıyla çalıştı.* ‖ *Kelimesi kelimesine,* hiç değiştirmeden, olduğu gibi, aynen: *Söylediklerimi ona kelimesi kelimesine ileteceksin.* ‖ *Ağzından tek kelime çıkmamak,* hiç konuşmamak, susmak. ‖ *Anahtar kelime,* bir bilmecenin, bir sırrın açıklamasını veren sözcük. ‖ *Bir iki kelime,* kısaca konuşmak istendiğini belirtmek için kullanılır: *Ben de bir iki kelime söylemek istiyorum.* ‖ *Bir kelime söylemek,* kendi görüşünü ileri sürmek, konuşmaya katılmak: *Hep siz konuşuyorsunuz, ben de bir kelime söyleyebilir miyim?;* yandaşı olan kimseden sözle destek beklemek: *Ben anlatıyorum ama anlamıyor, bir kelime de sen söyle.* ‖ *Birkaç kelimeyle,* kısaca. ‖ *Her şey ağzından çıkan tek kelimeye bağlı,* söylenenin, buyrulanın hemen yerine getirileceğini belirtir. ‖ *Tek kelime,* bir olumsuzlamayı güçlendirir; en ufak bir şey: *Tek kelime bilmiyor, anlamıyor.* ‖ *Tek kelime istememek, duymamak, işitmemek,* bir kimseyi susmaya davet etmek için söylenir: *Bu konuda tek kelime istemiyorum.* ‖ *Tek kelime söylemeden,* hiçbir söz söylemeden: *Tek kelime söylemeden gitti.* ‖ *Tek kelimeyle,* söylenecek şeyleri tek kelimede toplayarak; kısaca.

—*Esk. Kelime-be-kelime,* bir metnin her sözcüğünü söyleyerek, kelimesi kelimesine. ‖ *Kelime-i müvellide,* yeni türetilmiş sözcük, neolojizm. ‖ *Kelime-i tayyibe,* gönül okşayıcı söz.

—Dilbil. *Kelime grubu* → ÖBEK. ‖ *Kelime hazinesi* → SÖZVARLIĞI. ‖ *Kelime sınıfı* → SÖZCÜK* TÜRLERİ.

—İsl. Allah'ın sözü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Masonl. *Kutsal kelime,* bir dereceye özgü sırlardan biri olan kelime. ‖ *Parola kelime,* belli bir locaya özgü olan ve her yıl değiştirilen kelime.

—ANSİKL. Kelime, Allah'ın sözü (kelam) ve insanlar için yasa hükmü niteliğinde olması bakımından, "din" sözcüğüyle eşanlamlı sayılır. İslam inancına göre, bütün varlıklar Allah'ın "Kün! (ol!)" kelimesini söylemesi ile yaratıldılar. Bu nedenle evrendeki tüm varlıklar, Allah'ın kelimesinin tecellileridir. Kuran, Allah'ın "Kün!" buyruğuyla Bakire Meryem'den doğan İsa' nın da Allah'ın elçisi ve kelimesi olduğunu belirtir (IV, 171). Kuran'da "kelime" sözcüğü, Allah'ın tükenmeyen bilgileri (XVIII, 109), vaadi (VII, 137), tehdidi (X, 96) gibi anlamlarda kullanılır. Ayrıca, Allah'ı yanlış inançlardan uzak biçimde tanıma anlamına da gelir (III, 64). Bundan dolayı islam inancının özgün ifadesi olan "Eşhedü en la ilahe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühü ve resulühü" sözlerine *kelimei şahadet* denilir. Bu bağlamda kelime, *tevhit* sözcüğü ile eşanlamlıdır.

KELİMETEYN ya da **KELİMATAN** a. (ar. *kelime*'nin ikili çoğl. *kelimeteyn, kelimetān*). İslam dininde imanın esası olan "Allah'tan başka tapacak yoktur ve Hz. Muhammet O'nun resulüdür" cümleleri.

KELİMULLAH a. (ar. *kelīm* ve *Allah*'tan *kelīm-ul-lāh*). Allah'ın kendisiyle konuştuğu kişi, Musa peygamber. (Tur-ı Sina'da Allah'ın hitabına mazhar olduğu için [Kuran, XX, 11-14] islam geleneğinde Musa peygamber "Kelimullah" lakabıyla anılır.)

KELİSER a. Zool. ZEHİR* ÇENGELİ'nin eşanlamlısı.

KELKHEİM, Almanya'nın Hessen eyaletinde yer alan kent, Frankfurt am Main'in batısında, 26 600 nüf. Tekstil. Kimya sanayisi.

KELKİT ya da **ÇİFTLİK,** Doğu Karadeniz bölümünde Gümüşhane iline bağlı ilçe; 47 482 nüf. (1990); 1 925 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 99 köy. Merkezi, Gümüşhane'nin 75 km G.'inde *Kelkit,* 11 541 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi. Hayvancılık.

KELKİT çayı, antik. **Lykos** Karadeniz bölgesinde akarsu; 320 km. Giresun dağları ile Otlukbeli dağlarından inen kolların birleşmesiyle oluşur. Çok yüksek depremsellik gösteren bir fay zonu boyunca çizgisel bir çığır izleyerek, K.-B. doğrultusunda akar, Niksar ve Erbaa ovalarından geçerek Yeşilırmak'a kavuşur. Kar ve yağmur suları ile beslenir; düzensizlik katsayısı yüksektir. Rasat süresinde ölçülen en yüksek akım 634 m³/sn, en düşük akım 2,5 m³/sn.

Kell sistemi. Hematol. Alyuvarlara özgü karmaşık kan grubu sistemi. Üç alel gen dizisine (Kk, Kp^a, Kp^b, Js^a, Js^b) üretilen başlıca üç çift antijenle temsil edilir: K (ya da Kell), k (ya da Cellano) Kp^a, Kp^b Js^a (ya da Sutter), Js^b.

Günlük gruplandırmada genellikle Kell antijeni saptanır. Kell antijeni özellikle bağışıklık sağlayıcıdır. Bunlara tekabül eden antikorlar, genellikle insanlar arası kan nakline ilişkin ve yenidoğanlarda hemolitik hastalıklara neden olan ana-dölüt kan uyuşmazlığına bağlı bir aloimmünizasyondan doğar. Bu bakımdan çok nadir doğal antikor örnekleri bulunmuştur.

K, Kp^a, Js^a antijenlerine seyrek, k, Kp^b, Js^b antijenlerine sık rastlanır. Sık rastlanan antijenlerden yoksun alyuvarlarda seyrek rastlanan antijenler bulunur.

Çok nadir bireylerde Kell antijenlerinden hiçbirine rastlanmaz (fenotip Ko), buna karşılık onlarda, üzerinde alyuvarlara özgü Kell antijeninin geliştiği yeni bir Kx alttepkeni bulunur. "MacLeod" fenotipindeki bireyler bu antijenden tamamen yoksundurlar ve Kx alttepkeni alyuvarın işlev bütünlüğünde rol oynadığından genellikle iyi ödünlenmiş hemolitik bir kansızlık çekerler. Bu Kx antijeni granülositlerde bulunur; yokluğunun belirtisi septik granülomatozun en sık rastlanan şekline yakalanmış olan kişilerde görülür.

KELLA be. (ar. *kellā*). *Esk.* Asla, hiçbir zaman.

KELLE a. **1.** *Tkz.* Baş, kafa: *Ona sormayın, kellesini kesseniz hiçbir şey söylemez. Kellesini usturayla kazıtmak.* **—2.** *Tkz.* Bir kimsenin yaşamı; baş: *Birinin kellesini istemek.* **—3.** Fırında pişirilmiş koyun ya da kuzu başı. **—4.** Kimi yuvarlak ya da topak biçimindeki şeyler için tane, adet: *Bir büyük kelle lahana. İki kelle sarmısak.* **—5.** Ekinlerde başak. **—6.** *Kelle götürür gibi,* aşırı ölçüde acele ederek, gereksiz bir hızla giderek ya da koşarak: *Şoförün aldırdığı yok, deli gibi sürüyor, sanki kelle götürüyor.* ‖ *Kelle koltukta,* ölümü göze alarak, büyük bir cesaretle: *Biz bu işe kelle koltukta girdik, her şey vız gelir bize.* ‖ *Kelle koşturmak, götürmek,* bir yere çok fazla acele ederek gitmek. ‖ *Kelle kulak yerinde,* kılığı kıyafeti düzgün, bedence gösterişli kimseler için söylenir. ‖ *Kellesini koltuğa almak,* bir işe ölümü göze alarak, hiçbir şeyden korkmadan girişmek. ‖ *Kellesini ortaya koymak,* her türlü tehlikeyi göğüslemeye hazır olmak. ‖ *(Birinin) kellesini uçurmak,* kafasını gövdesinden keserek koparmak. ‖ *Kelleyi vermek,* sevdiği bir şey uğruna canını feda etmek (tkz.).

—Bes. san. Sığırın yanak kısımlarından elde edilen etle yapılan pastırma. (İkinci sınıf pastırmalardandır.)

—Halıc. Yer döşemesi olarak dokunmuş 6 m²'lik (2 x 3 m) ya da daha büyük halı. (Genellikle eni ile boyu arasında 1 m fark olur.)

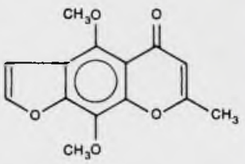
—Halk oy. Bazı halk oyunlarında, özellikle bar türü oyunlarda en baştaki iki oyuncu ile en sondaki oyuncu arasındaki kişilere verilen ad. (*Sıra oyuncuları* da denir.)

—Mutf. *Kelle peyniri,* Balıkesir ve İzmir çevresinde, tam yağlı koyun sütünden yapılan bir tür peynir. (Sert ve gözenekli bir peynirdir. Tuzu çıkarılarak tatlısı ve helvası da yapılır.) [*Mihaliç peyniri* de denir.]

—Şekerc. *Kelle şekeri,* 2-3 kg'lık koni biçimli kristal kütleler halinde yapılan ve bu biçimde satışa sunulan bir tür şeker. (Kullanılacağı zaman üzerine bir ağırlıkla vurularak kırılırdı. Günümüzde pek üretilmemektedir.)

KELLE (İbrahim), **Kelle İbrahim** denir, türk futbolcu (İstanbul 1897 - *ay. y.* 1965). Futbola Anadoluhisarı idmanyurdu kulübü'nde 15 yaşındayken başladı. Altınordu kulübü'ne geçti (1917). Sol haf mevkisinde güvenilir oyunuyla dikkati çekti. Romanya ile yapılan ilk milli maçta oynadı (1923). Paris Olimpiyat oyunları'na giden milli takımda yer aldı (1924). Topu kafası üstünde düşürmeden 165 kez sektirdiği, milli takım antrenörü Hunter ile yine yere düşürmeden 500 kafa paslaşması yaptığı için "Kelle" lakabıyla anıldı ve bu lakabı soyadı olarak aldı. Olimpiyattan döndükten sonra Beykoz kulübü'ne girdi ve 17 yıl bu takımın kaptanlığını yaptı. Futbolu bıraktıktan (1941) sonra Beykoz kulübü'nde ölümüne kadar yönetici olarak çalıştı.

KELLENBALIĞI a. Zool. Anadolu'nun kuzey, Kafkaslar'ın batı ve güney kesimlerinde, Suriye, Irak, İran, Türkistan'dan G.

kellin

Çin'e kadar uzanan alanda akarsu ve göllerde yaşayan 3 sazanbalığı türünün ortak adı. (Bilimsel adları: *Varicorhinus pestai, V. tinca, V. sieboldi;* sazangiller familyası.)
—ANSİKL. Kellenbalıklarının karın yüzünde bulunan ağızları büyük, altçeneleri dışa kıvrık ve hem kıkırdaklarla hem de keratinle örtülüdür. Bedenleri mekik biçiminde, yanları hafifçe yassıdır. Türkiye sularında boyları 50 cm'ye ulaşabilir. Hepçildirler: hayvansal organizmalar ve yumuşak gövdeli bitkilerle beslenirler.

KELLEPUŞ a. (fars. *kelle* ve *-pūş,* örten' den *kelle-pūş*). Esk. giy. **1.** Başlık. **—2.** Başı bütünüyle içine alan bir tür takke. (Kavuğun terden ve yağdan kirlenmesini önlemek için genellikle kavuk altına giyilirdi.)
—Esk. sil. Osmanlı ordusunda savaşlarda giyilen zırh başlığına verilen ad. ("Miğfer" ya da "tulga" da denilen bu başlık başı tümüyle örter, yalnız gözler açıkta kalırdı.)

KELLER (Gottfried), almanca yazan isviçreli yazar (Zürich 1819 - *ay. y.* 1890). Münih, Heidelberg ve Berlin'de bulunduğu sıralarda, alman düşüncesine ve Ludwig Feuerbach'ın felsefesine ilgi duydu. İlk şiirlerinde (1846), siyasal mültecilere karşı duyduğu yakınlığı yansıttı. *Der grüne Heinrich* (1854-55) adlı özyaşamsal romanda gençlik deneyimlerinden (babasının zamansız ölümü, ressamlık alanında başarısızlığı) esinlendi. Buluş yetenekleri ve birey sezgisiyle bir öykü ustası durumuna ulaştı (*Züricher Novellen,* 1877). *Die Leute von Seldwyla* (1856-1873) başlıklı yapıtındaki Seldwyla kenti, Zürich'in ozanca ve eleştirel bir imgesiydi. Son romanı *Martin Salander*'de (1886) sanayi çağının maddeciliğinden doğan düş kırıklığı bu imgeyi kararttı. Keller, 1861-1876 arasında devlet şansölyeliği görevini yürüttü.

KELLER (Helen Adams), amerikalı pedagog (Tuscumbia, Alabama, 1880- Easton, Connecticut, 1968). 19 aylıkken kör, sağır ve dilsiz oldu. 7 yaşındayken eğitilmek üzere Anne Mansfield Sullivan'ın yanına verildi. Sullivan, Keller'e önce dokunmayla sağır-dilsiz dilini, sonra yazıyı, 1890'a doğru da konuşmayı öğretti. Böylece Keller, üniversite öğrenimi yapma olanağını elde etti. Bazı yapıtları: *The Story of My Life* (1902), *Helen Keller's Journal* (1938).

KELLERMANN (Bernhard), alman yazar (Fürth 1879 - Klein-Glienicke, Potsdam yakınında, 1951), *Der Tunnel* (1913) adlı ütopik romanıyla tanınır.

KELLERMANN (François Étienne Christophe), **Valmy** dükü, Fransa mareşali (Strasbourg 1735 - Paris 1820). 1752'de subay olarak orduya katıldı. Çeşitli savaşlarda çarpıştı ve başarı gösterdi. Alp orduları komutanı olarak 1793'te Lyon'da Jacobin yönetimine karşı başgösteren ayaklanmayı bastırdı. Robespierre'in ölümü üzerine tutuklandıysa da 1795'te yeniden orduya döndü. Napoléon döneminde mareşalliğe yükseltildi (1804), Johannesberg toprakları kendisine verildi (ağustos 1807) ve Valmy dükü unvanını aldı (1808). Hanau prensliğine genel vali olarak atandı (1809). 1813'te Almanya'da çarpışan ordulara takviye giden kuvvetlerin komutanlığını yaptı, Bourbonlar'ın yanına geçti (1814), Chambre des pairs üyesi ve Strasbourg valisi oldu.

KELLES-KRAUZ (Kasimir), polonyalı sosyalist (Szczebrzeszyn, Lublin yakınında, 1872 - Viyana 1905). 1894'te Paris'te öğrenciyken siyasal etkinliğe girişti. Polonya Sosyalist partisi'nin kuramsal temellerini attı, sosyalizmin enternasyonalci ilkelerini ulusal bağımsızlık özlemleriyle birleştirdi (*l'Indépendance nationale dans le programme socialiste* [fr. çev., Sosyalist programda ulusal bağımsızlık], 1900; *l'Indépendance de la Pologne et le matérialisme historique* [fr. çev., Polonya'nın bağımsızlığı ve tarihsel maddecilik], 1905) ve tarım sorunu üzerinde durdu (*N'y a-t-il plus de corvée?* [fr. çev., Angarya kalktı mı?], 1897). Ayrıca toplumbilim yapıtları (*Rzaut oka ha rozwoj socjologii w 19 wieku* [XIX. yy. toplumbilimine bir bakış], 1901; *Winizm darwinizm w socjologii* [Toplumbilimde Darwin kuramı], 1903) ve maddeci tarih görüşü üzerine incelemeler de yazdı. 1902'de Paris'ten ayrılarak Viyana'ya yerleşti. Ölümünden sonra makalelerinden oluşan iki derleme yayımlandı: *Wyobor pism politycznych* (Seçme siyasal yazılar) [1907] ve *Materializm ekonomiczny* (İktisadi maddecilik) [1908].

KELLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir arazi sözkonusuysa, üzerini örten bitki örtüsü yok olarak çıplak duruma gelmek: *Yangın sonrası tepeler kelleşmekle kalmadı, sel tehlikesi de arttı.* **—2.** Tüylü, kıllı nesnelerden söz ederken, yer yer ya da tümüyle tüyleri, havı dökülmek: *Halının kapıya yakın olan tarafı kelleşmeye başladı.* **—3.** Saçı dökülmek, kel olmak.

KELLEŞTİRİCİ sıf. Tıp. Kel yapan; saç döken (madde).

KELLEVTE → KÂLUTE.

KELLGREN (Johan Henrik), isveçli şair, gazeteci ve eleştirmen (Floby 1751 -Stockholm 1795). 1778'de Stockholm'de *Stockholmsposten* gazetesini kurdu. Boileau tarzında edebiyat eleştirileri yazarak İsveç'te edebiyat beğenisinin yönlendiricisi durumuna geldi, ayrıca kral Gustaf III' ün önerdiği trajedi taslaklarını şiire döktü: *Gustaf Wasa* (1783), *Till Kristina* (1785) vb. 1786'da kurulan İsveç akademisi'nin müdürlüğüne atandı, fransız beğenisinin savunucusu ve Voltaire hayranı olarak, iğneleyici hicivler (*Mina Löjen,* 1778; *Dumboms Lefverne,* 1791; *Ljusets Fiender,* 1792) ve epikurosçu şiirler (*Sinnenas Förening,* 1778) yayımladı. Sonunda isveç romantizmini haber veren bir şiire yöneldi (*Den Nya Skapelsen, eller inbillningensvärlb,* 1789).

KELLİ ilg. Çıkma durumundaki bir fiilimsi ile birlikte kullanılarak, ilk önermenin ikincinin nedeni olduğunu belirtir: *Sen istemedikten kelli o istemiş neye yarar?*

KELLİFELLİ ya da **KERLİFERLİ** sıf. Kılığı kıyafeti düzgün, yaşlıca ve gösterişli kimse için kullanılır: *Kellifelli bir adam.*

KELLİK a. **1.** Kel olma durumu. **—2.** Üzerinde bitki yetişmeyen çorak arazi.
—Der. hast. Dermatofit mantarlardan ileri gelen saçlı deri hastalıklarının genel adı. ‖ *Amyantımsı kellik,* saçlı deride görülen sebore egzaması. (Amyant liflerini andıran kaba pullarla kaplı bir kabuk meydana getirir.) ‖ *Favus kelliği,* mikroskopik bir mantardan (*Trichophyton schoenleinii*) ileri gelen ve kıl diplerinde çukurcuklara neden olan saçlı deri hastalığı. (Eşanl. FAVUS.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *İrinli kellik* → SAÇKIRAN. ‖ *Kırkı kelliği,* microsporum ya da trichophyton cinsi mantarlardan ileri gelen ve saçların dipten kırılmasına neden olan deri hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Vet. Kimi hayvanlarda (kedi, köpek, sığır, at, tavuk), başta görülen ve insanlardakini andıran deri hastalığı. ‖ *Favus kelliği,* tavuklarda *Lophophiyton gallinae* mantarından ileri gelir. Hayvanda ibik, sakal ya da kulakların olduğu yerlerde, ortası çukur kalın kabukların oluşmasıyla belirginleşir.
—ANSİKL. *Favus kelliği* özellikle sıcak ülkelerde ve daha çok Kuzey Afrika'da görülür. Bulaşıcı bir hastalıktır, çocukken insana bulaşır, erişkin yaşa kadar ilerlemeye devam eder. Öteki mantar saçkıranlarının aksine, favus kelliği, hiçbir zaman kendiliğinden iyileşmez. Kıl diplerindeki bu hastalığa özgü kellik çukuru sarımsı bir sıvı ile doludur ve *fare yuvası* denilen özel bir koku yayar. Buralarda saç kalmaz. Kellik yerinde, parlak, kırmızı renkte pürüzsüz lekeler halinde ve birkaç tel saçla ayrılmış nedbeler bırakır. Bu nedbenin gerileyip iyileşmesi sözkonusu değildir. Favus kelliği tırnaklara bulaşabildiği gibi saçsız deriye de geçebilir, burada küçük çukurcuklar meydana getirir.
Teşhis Wood ışığında yapılan muayeneyle (asalaklı saçlar yeşil bir fluorışı yayar), mikroskopta incelemeyle ve kültür yapılarak konur. Grizeofulvin ile yapılan tedavi, favus kelliğinin sonucunu çok değiştirmiş olmakla beraber dökülen saç bir daha hiç çıkmaz.
• *Kırkı kelliği* hemen hemen yalnız çocuklarda görülür, erinlik çağında kendiliğinden iyileşme eğilimi gösterir. Sorumlu mantar türüne göre iki değişik görüntü verir:
1. *Mikrosporik kırkı kelliği* ya da *mikrospori.* Saçlı deride bir (bazen iki ya da üç) büyük, ince pullu, plak yapar; bunların üzerindeki saçlar köklerinden birkaç milimetre yukarıdan kırılır. Asalaklı saçlar Wood ışığında yeşil fluorışı verir. Hastalığa neden olan mantar çoğu zaman kedi ya da köpekten geçen *Microsporum canis*'tir. Daha ender olarak *Microsporum audouinii* (Avrupa ve Amerika), *M. Langeronii* (Kara Afrika) ya da *M. ferrugineum* da (Uzakdoğu) aynı hastalığı yapar. Bu sonuncusunda mantar çocuktan çocuğa bulaşır.
2. *Trikofitik kırkı kelliği.* Üzerleri grimsi pullarla örtülü çok küçük ve çok sayıda saçı dökülmüş plaklar meydana getirir. Hemen hemen dipten kırılmış olan çok kısa saçlar görünmez haldedir. Wood ışığında fluorışı vermez. Asalaklı saçlara mantarlar endotriks olarak bulaşmıştır: tümü miselyumlarla ya da sporlarla doludur. En sık rastlanan asalak mantar Kuzey Afrika'da ve Akdeniz ülkelerinde yerleşik olan *Trichophyton violaceum*'dur. *T. tonsurans* (İngiltere, Amerika), *T. soudanense* (Kara Afrika) daha ender görülen asalaklardır. Bulaşma her zaman çocuktan çocuğa olduğundan, hasta çocuğu okuldan ayırma zorunluğu vardır.
Kırkı kelliğinin tedavisi grizeofulvinle yapılır.

KELLİN a. (fr. *khelline*). Eczc. Dişotu meyvesinden çıkarılan ya da sentetik olarak yapılan $C_{14}H_{12}O_5$ formüllü furokromon. Spazm çözücü ve damar genişletici etkileri için kullanılır. (Kellin düz kaslara [üreter, safra kanalı, bronş kasları], etkilidir, koroner damarları da genişletir.) [Eşanl. VİSAMMİN.]

KELLİNİN ya da **KELLOZİT** a. (fr. *khellinine* ya da *khelloside*'den). Eczc. Koroner damarları genişletici ve kalp kuvvetlendirici, yüksek etki gösteren dişotu glukozidi.

KELLNER (Johann Peter), alman besteci ve orgcu (Gräfenroda, Thüringen, 1705 - *ay. y.* 1772). 1728'den ölümüne değin Gräfenroda'da kantorluk yaptı. Händel ve Bach'la tanıştı, bu bestecilerin yapıtlarının notalarını çoğalttı. Klavyeli çalgılar için yazdığı çok sayıda parçayı, *Certamen musicum* (1739) ve *Manipulus musices* (1752-1756) adlı derlemelerinde topladı. —Oğlu JOHANN CHRİSTOPH (Gräfenroda, Thüringen, 1736 - Kassel 1803), Kassel sarayı'nın orgculuğunu yaptı. Bir opera *(Die Schadenfreude),* bir kantat, konçertolar, sonatlar besteledi. Bir de kuramsal kitap yazdı: *Grundriss des Generalbasses* (Sürekli basın ana çizgileri) [1783].

KELLOGG, ABD'de (İdaho) kent, Coeur d'Alene dağlarında, Spokane'nin G.-D.'sunda; 3 400 nüf. Kurşun çıkarma ve kurşun metalürjisi. —Yakınında, gümüş madeni.

KELLOGG (Frank Billings), amerikalı siyaset adamı (Potsdam, New York eyaleti, 1856 - Saint Paul, Minnesota, 1937). ABD' nin Londra büyükelçisi olarak görev yaptı (1923-1925); Hughes'tan sonra başkan Coolidge tarafından Dışişleri bakanlığına getirildi (1927-1929). Fransız meslektaşı Briand ile *Briand-Kellogg paktı* adıyla tanınan sürekli barış antlaşmasını yaptı

(ağustos 1928), Nobel barış ödülü'nü aldı (1929), Lahey Uluslararası adalet divanı üyeliğinde bulundu (1930-1935).

KELLOZİT → KELLİNİN.

KELLY (Petra Karin), alman kadın politikacı ve yazar (Günzburg, Bavyera, 1947 - Bonn 1992). 1959'dan itibaren ABD'de yaşadı. Washington üniversitesi'nde siyaset bilimi eğimi gördü. Öğrenciliği sırasında Robert Kennedy ve Hubert Humphrey'nin seçim kampanyalarında gönüllü olarak çalıştı. Almanya'ya dönünce Alman Sosyal-demokrat partisi saflarına katıldı. 1980'de Yeşiller partisi'nin kurucuları arasında yer aldı. Çevre korumacı, barışçı ve feminist hareketin öncülerinden oldu. 1983'te milletvekili seçilerek parlamentoda görev yaptı (1983-1990). 1992'de, hayat arkadaşı Gerd Bastian ile birlikte intihar etti.

KELLY (Eugene Patrick KELLY, **Gene** —denir), amerikalı sinema oyuncusu, koregraf ve sinemacı (Pittsburgh 1912). Kabarelerde dans ettikten sonra bale okulu yöneticiliği yaptı; *Pal Joey* adlı müzikal komediyle sahneye geçti (1941). 1942'den sonra sinemaya başladı ve sırasıyla oyunculuk, senaryo yazarlığı ve yapımcılık yaptı, Vincente Minnelli ve Stanley Donen gibi yönetmenlerin yardımlarıyla müzikal komedi filmi anlayışını yeniledi: filmlerdeki olayın akışı içine danslı eğlence sahneleri ekledi. Oyuncu olarak en çok başarı kazandığı filmler şöyle sıralanabilir: Minnelli'nin filmleri (*Güzeller revüsü* [Ziegfeld Follies], 1946; *Paris'te bir amerikalı* [An American in Paris], 1951; *Eğlenceler beldesi* [Brigadoon], 1954); S. Donen ile yaptığı filmler (*On the Town*, 1949; *Yağmur altında* [Singing in the rain], 1952; *The Devil makes Three* [1952]; *Deep in my Heart* [1954]; *Dansa davet* [Invitation to the Dance, Kelly'nin tek başına yönettiği film], 1956); *Üç dünya güzeli* (The Girls, G. Cukor), 1957; *What a Way to go* (J. Lee-Thompson), 1964; *Tatlı günler* (les Demoiselles de Rochefort) [J. Demy, 1966]). 1968'de *Cici kız*'ı (Hello Dolly) yönetti. 1960'ta, Paris operası için *Pas de dieux*' nün koregrafisini hazırladı.

MGM J.-L. Passek kol.

Leslie Caron ve Gene Kelly Vincente Minnelli'nin *Paris'te bir amerikalı* (1951) filminde

KELLY (Ellsworth), amerikalı ressam ve heykelci (Newburgh, New York eyaleti, 1923). Boston'da, sonra Paris'te öğrenim gördü (Ulusal güzel sanatlar yüksekokulu, 1948-1954), geometrik soyutlama akımından etkilendi ve 50'li yılların başında, *hardedge* adı verilen bir teknik geliştirdi: bu tekniğin başlıca özellikleri her türlü yanılsamacılığın reddi, saf renklerin ve tam geometrik biçimlerin (kareler, şeritler) kullanılması, özellikle parçalı tablolarda (*Yellow Red*, 1972, Art moderne ulusal müzesi, Paris) ve "heykeller"de (kesilip boyanmış metal plakalar) resim yüzeyi ile desteğin tümüyle özdeşleşmesiydi.

Kelly-Paterson sendromu. Hematol. Genellikle demir eksikliğine bağlı kansızlık çeken kişilerde görülen belirtiler grubu. Hastalarda değişik şiddette, fakat aşırı derecede bir yutma güçlüğü, bunun yanı sıra pürüzsüz, kolay zedelenebilen bazen atrofili ya da daralmış bir yemekborusu mukozası görülür. Demirle tedavi hastalığı iyileştirir. Bu sendrom yutak ya da yemekborusunda kansere dönüşme tehlikesi yaratabilir. (Eşanl. PLUMMER-VINSON SENDROMU, SİDEROPENİK YUTMA GÜÇLÜĞÜ.)

KELOĞLAN a. **1.** Türk halk masallarının gösterişsiz, temiz yürekli, zeki ve her güçlüğün üstesinden kolayca gelebilen sevimli kahramanı. (Bu anlamda büyük harflerle yazılır.) **—2.** Bir kimsenin yanına alınarak korunan öksüz çocuk.

Keloğlan, türk halk masallarının kahramanlarından biri. Kel kafalı, ancak iyi yürekli, gözü pek, kurnaz bir delikanlı olarak tanınır. Bazı masallarda kel olmadığı halde kendisini böyle gösterdiği olur. Haksızlıklara karşı direnir. Devlerle, büyücülerle savaşır. Kafasına koyduğu işleri mutlaka yapar. Birçok masalda yaşlı anasıyla birlikte oturmaktadır. İyilikseverliği ve direnişiyle istediği sonuçlara ulaşır, para pul sahibi olur, yoksul bir ailenin çirkin çocuğu olduğu halde bütün güçlükleri yenerek padişahın güzel kızıyla evlenir vb.

Aklıyla önüne çıkan engellerin, güçlüklerin üstesinden gelmeyi başaran masal kahramanı, oyun yazarlarının ve film yapımcılarının da ilgisi çekti; radyofonik temsillere malzeme oluşturdu. Çocuk oyunu olarak Keloğlan motifini ilk kez Sami Ayanoğlu işledi (1939-1940); sonraki yıllarda da Ziya Demirel, Işıl Türkben (Özgentürk), Kutluay Şakar, Ümit Denizer, Tahsin Melan, Ali Özgentürk, Kenan Işık vb. yazarların oyunları çeşitli tiyatrolarda sahnelendi. Türk ticaret bankası, 1961'de kurduğu çocuk tiyatrosuna "Keloğlan çocuk tiyatrosu" adını verdi.

Beyazperdeye aktarılan Keloğlan parodilerinin ilkini V. Ö. Bengü yazıp yönetti. İsmail Dümbüllü oynadı (1948). 1970'li yıllardaysa Turgut Özakman'ın radyo için yazdığı, Rüştü Asyalı'nın seslendirdiği skeçler dizisini Süreyya Duru, Sırrı Gültekin, Metin Erksan, Nuri Ergün, Semih Evin gibi yönetmenlerce beyazperdeye aktarılan senaryolar izledi.

KELOİT a. (fr. *chéloïde*'den; yun. *khele*, pens ve *eidos*, görünüm). Patol. Ur görünümünde aşırı gelişmiş deri nedbesi.

—ANSİKL. Keloitler bazen kendiliğinden oluşur ve göğüs kemiği bölgesinde ortaya çıkar. Çoğunlukla bir kaza (yanık, yara, travma) ya da genellikle bir cerrahi müdahale sonucunda oluşan bir nedbe üzerinde gelişir. Kabarıklığı az ya da çok yüksek, sertçe ve şişkin, düz çizgi ya da girintili çıkıntılı bir kıvrım halindedir. Çoğu zaman ağrılıdır. Bazı kişilerde yaraların keloit biçiminde nedbeleşmesine bünyesel bir eğilim olduğu söylenebilir. (Estetik cerrahide bu olasılığı göz önünde bulundurmak gerekir.) Keloit zencilerde daha sık görülür ve bazen yapay olarak gerçekleşir (geleneksel keloitler). Cerrahi tedavi yararsızdır. Ameliyat sonrası meydana gelen nedbe çıkarılandan daha büyük bir keloit oluşturacaktır. Ameliyattan hemen sonra uygulanacak bir iki seanslık bir radyoterapi iyileşme sağlayabilir. Keloitlerin tedavisinde yerel kortikoit şırıngaları ile birlikte yüksek basınç altında karbon karı (soğutucu) kullanılması yeğlenir.

KELOWNA, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nda, Okanagan'ın kıyısında; 61 000 nüf.

Mc Dougall-Vision International

Kelso manastırı'nın kalıntıları (XII. yy.).

KELÖRTEN a. AYIPKAPAYAN'nın eşanlamlısı.

KELP a. (varek anlamında ing. sözc.). Güney denizlerinde bulunan büyük esmer suyosunu. (*Laminariales* takımı.)

KELPE a. Bağlarda asmaların sarılıp dik durması için yanlarına dikilen sırık; bağ hereği.

KELPİ a. Özellikle Avustralya'da yetiştirilen, ufak boylu olmakla birlikte sağlam bedenli, koyun sürülerini ustalıkla güden çobanköpeği.

KELSEN (Hans), amerikan uyruğuna geçmiş avusturyalı hukuk felsefecisi (Prag 1881 - Orinda, Kaliforniya, 1973), normativist okulun kurucusu. Viyana'da profesör olarak çalıştığı sırada Başbakan Renner' in isteği üzerine Avusturya anayasası'nı hazırladı (1920). Yaşam boyu Anayasa mahkemesi üyesiyken, 1929'da Parlamento'daki muhafazakâr çoğunluk tarafından görevinden alındı. Bunun üzerine Avusturya'dan ayrılarak önce Köln'de, 1933'ten sonra da Cenevre ve ABD'de ders verdi. Kelsen'in yenikantçı marburg okulundan etkilenen kuramı olgucudur ve hukukla hukuk bilim arasındaki köklü bir ayrıma dayanır. Bilim, hukuku açıklamaz. Değeri konusunda hiçbir şey söylemeden, onu betimler. Bu "saf" bir hukuk kuramıdır; çünkü ahlaktan ve doğal hukuk öğretilerinden ayrılır. Kelsen, hukuku bir hukuk kuralları bütünü olarak düşünür. Olması gereken nasıl olandan türeyemezse, kuralın zorunlu niteliği ya da geçerliği de bir olgudan kaynaklanamaz; ancak daha üstün bir kurala uygunluğundan türeyebilir: mahkeme kararının yasaya, yasanın anayasaya uygun olması gerekir. Öyleyse hukuk, kademelenmiş bir kurallar düzenidir. Kelsen, hukuku devletle özdeşleştirir. En üstte, varsayım olarak ortaya konulması gereken temel kuram, yani anayasa bulunur. Kelsen'in başlıca yapıtları: *Allgemeine Staatslehre* (Genel devlet kuramı) [1925]; *Reine Rechtslehre* (Saf hukuk kuramı) [1934]; *Society and Nature, a Sociological Inquiry* (Toplum ve doğa, toplumbilimsel bir soruşturma) [1943].

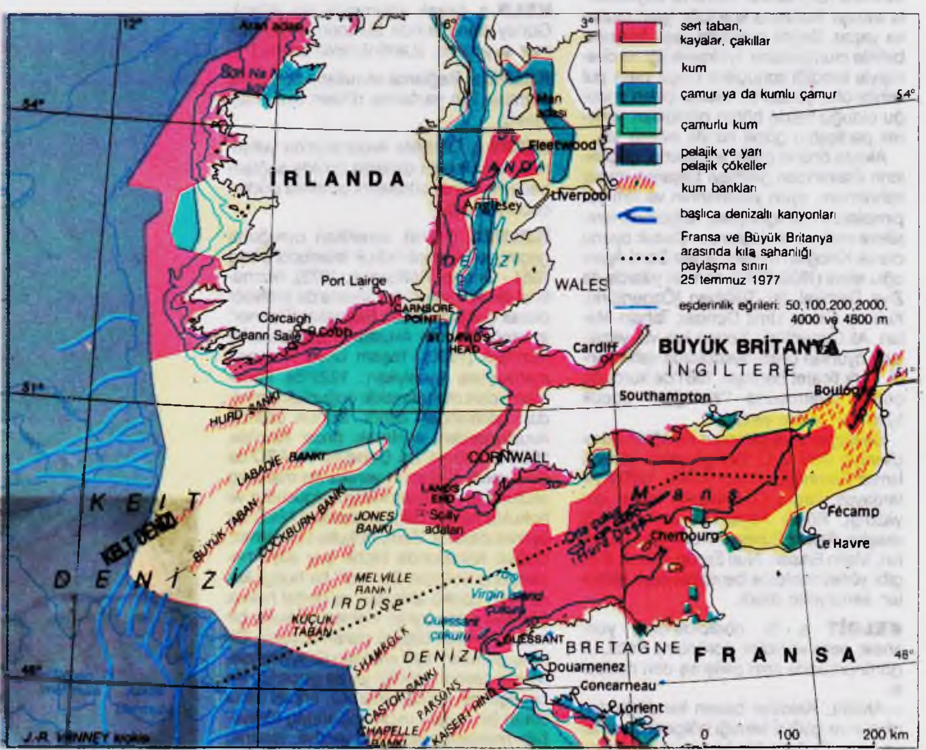

Gene Kelly

KELSO, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da (Borders), Cheviot dağlarının K.'inde, Tweed kıyısında (sol kıyıda); 5 000 nüf. 1128'de David I'in kurduğu bir manastırın kalıntıları. XII. yy.'ın sonundan kalma roman üslubundaki kilisesi, İskoçya'nın en önemli kilisesiydi. Hâlâ ayakta olan batıdaki kütlesinde yüksek bir kapı sundurması ile üzerinde çapraz büyük bir kule bulunan bir çaprazsahın vardır; sahının duvarlarında, üst üste triforium'la ve yüksek pencereli iki iç geçit düzeyi görülür. XVIII.-XIX. yy.'dan kalma Floors şatosu.

KELT denizi, Atlas okyanusu'nun K.-D.'sunda, kelt dili konuşan ülkelerle (İrlanda, Wales, Cornwall, Britanya) çevrili, Carnsore Point-Saint David's Head -Land's End-Ouessant kırık çizgisinin batısında yer alan sığ deniz.

Tekdüze topografyası 100-150 m su altında kalmış geniş bir kıta sahanlığıdır. Ouessant çukuru (200 m) dışındaki başlıca dalgalanmaları K.-D.'dan G.-B.'ya yönelen büyük kum yığınları (tepeleri 95-150 m) oluşturur. Suların dolaşımını B.'dan D.'ya akan, ancak mevsimlere ve hava durumuna göre sık sık yön değiştiren bir akıntı belirler. Kışın bağdaşık termohalin yapısının tersine (bu yapı fırtınaların birbiriyle karışmasına ve soğumayla ağırlaşan yüzey suyunun inmesine ya da çağlamasına bağlıdır), yazın hidrolojik katmanlaşma egemendir. Gelgit akımları özellikle kayalık kıyıların yakınlarında etkindir. Bu akımların iyice karıştırıp değiştirdikleri sular ve dipler, avlanmaya son derece uygun bir duruma gelirler (açıklarda uskumru ve trol çekme, kıyılardaki kayalıklarda kabuklular). Güney bölümünde (İroise denizi ya da Manş'ın batı yöresi) önemli petrol araştırmaları sürdürülmektedir. Bu deniz aynı zamanda Kuzey Atlas okyanusu deniz yolunun büyük bağlantılarından biridir.

KELT GALYASI. Tar. coğ. Galya'nın Sezar döneminde Atlas okyanusu, Sen ve Garonne arasında bulunan bölümü; daha sonra Üç Galya'dan birini oluşturdu.

KELTÇE a. Keltler'in konuştuğu hint-avrupa dili.

—ANSİKL. İ.Ö. II. ve I. binyıllar boyunca, kelt halklarının Tuna bölgesinden batıya ve güneye doğru ilerlemesi sonucu, keltçe tüm Batı Avrupa'ya yayıldı; İspanya (Keltiberler), Anadolu (Galatia), İrlanda ve İskoçya'ya kadar girdi. Keltçenin bir ilk biçimi varsa bile biz ancak hint-avrupa ailesi içinde ayrı bir öbek oluşturan kelt dillerini tanımaktayız. Eski keltçe ve italik öbeği (latince, oskça vb.) arasında o kadar sıkı bağlar vardı ki, bunların İ.Ö. II. binyıl dolaylarında tek bir dil olduğu düşünüldü. Keltçenin gelişmesi ve gerilemesi, başka dillerin oluşumunda yaptığı etki bugün de kesinliğe kavuşturulamamıştır. Kimi dil olguları, özellikle baştaki ve ünlü arasındaki *-p*-nin düşmesi (örneğin latince *pater* / irlanda dilinde *athair* [baba], latince *plenus* / bretonca *leun* / welsch dilinde *llawn* [dolu]) ve *e*'den *i*'ye geçiş (örneğin latince *rex* / galya dilinde *rix* / irlanda dilinde *ri* [kral]) eski keltçenin özellikleridir. Keltçe, kimileri bugün de (Avrupa'nın en batı bölgelerinde) konuşulan dallara ve alt dallara bölündü. Bunlar iki öbeğe ayrılır: 1. eski yazarların Keltoi, Galli ya da Galat diye adlandırdığı halkların konuştuğu kıta keltçesi ya da galya dili. Bu dilin varlığı kişi ve yer adlarıyla, Galya ile İtalya'nın kuzeyinde bulunan yazıtlarla kanıtlanır, ama ayrıntılı biçimde bilinmez; 2. iki lehçe öbeği çıkaran ada keltçesi: a) irlanda dili, manx ve iskoç gaelcesinden oluşan gaelce (ya da goidelce); b) bretonca, welsch dili ve kernuak dillerini kapsayan britonca. Kernuak ve manx bugün yok olmuştur; gaelce ve britonca ise ingilizce ve fransızcayla birlikte aşağı yukarı 1 500 000 kişi tarafından bugün de konuşulmaktadır. Armorica bretoncası, ada keltçesine bağlanır. Bu dil kıtaya Armorica'yı sömürgeleştiren Manş ötesi kelt topluluklarınca V. ve VII. yy.'lar arasında getirilmişti, büyük bir olasılıkla o dönemde Armorica'da gaelce tümüyle ortadan kalkmamıştı. Gaelce ve britonca arasındaki büyük farklılıklardan birisi, hint-avrupa kökenli KW'nin gelişimidir. Gaelcede, latincede olduğu gibi varlığını sürdürürken britonca öbeğinde *p* biçiminde evrimleşir (örneğin irlanda dilinde *coic* [beş, latince *quinque*] / bretonca *pemp*). Eski keltçenin kimi sözcükleri yunancaya (*bardoi*, halk şairi), latinceye (*lancea* [mızrak], *currus* [savaş arabası], *cervesia* [bira]), germenceye (*Amt* [subay]) geçmiştir. Latince aracılığıyla fransızca, keltçeden 100 kadar sözcük almıştır (*arpent* [dönüm], *bruyère* [funda], *ruche* [kovan] vb.). Modern kelt dillerinde ad-fiil, iç çoğul imleri ve özellikle sözcük başındaki ünsüzlerin zayıflama, sertleşme, sızıcılaşmayla değiştiği karmaşık bir sistem (örn. bretonca *tad* [baba], *vazad* [benim babam], *e dad* [onun babası]) nedeniyle özel bir önem taşır.

KELTEPE, Marmara bölgesinde İzmit'in kuşuçuşu 20 km G.-D.'sunda, Samanlı dağlarının en yüksek doruğu (1 602 m). TV yansıtıcısı.

KELTİBERCE a. Antikçağ'da İber yarımadasının batısında konuşulan dil. (Keltiberce yalnızca sikke ve madalyalardaki kimi zaman iber, kimi zaman da latin harfleriyle yazılmış birkaç yazıt aracılığıyla tanınır. Hıristiyanlık çağının başında ortadan kalktığı sanılmaktadır. Bu dilin, keltçenin arkaik bir biçimi olduğu düşünülür.)

KELTİBERLER. Esk. coğ. İspanya'da yaşamış, az çok İberler'le karışmış kelt halkı. İ.Ö. VI. yy.'dan sonra, özellikle yarımadanın kuzeyine ve batısına yerleştiler. Uzun süren üç savaştan sonra, Scipio Emilianus'un Numantia'yı almasının ardından Roma'ya boyun eğdiler (İ.Ö. 133).

KELTİBERYA. Tar. coğ. İber yarımadasında Keltiberler'in yaşadığı ülke.

KELTLER, eski Avrupa'nın bir bölümüne yerleşmiş, hint-avrupa ailesinden bir dil konuşan ve aynı uygarlığı paylaşan halkların tümü.

• TARİH. II. binyıl'da ortaya çıkmaya başlayan Keltler'in ilk yerleşim yerlerinin G.-B. Almanya'da, Ren ve Tuna ırmakları arasında olduğu sanılmaktadır. Hallstatt döneminin başlarında (İ.Ö. I. binyıl'ın ilk yarısı) Keltler, K.'de Baltık halklarıyla, Balkanlar ve Alpler yoluyla da Yakındoğu ve İtalya halklarıyla ilişki kurdular. İlk kelt istilası Tunç çağında Britanya takımadalarına, çok geçmeden de Galya'nın orta kesimine ulaştı; İ.Ö. 700-600'e doğr. Lorraine, Bourgogne ve Jura'da çok sayıda Kelt yaşıyordu. La Tène döneminde (İ.Ö. VI.-İ.Ö. I. yy.) Keltler büyük ölçüde yayıldı ve uygarlıkları dikkate değer bir gelişme gösterdi. Keltler İ.Ö. VI. yy.'da İber yarımadasına yerleştiler; İ.Ö. V. yy.'da, Armorica'yı işgal edip Rhône vadisi boyunca aşağı indiler. Daha sonra, D.'ya yönelerek Bohemya'ya kadar gittiler; ardından (İ.Ö. 393-386) etrüsk gücünü sarsarak Po ovasına yerleştiler. İ.Ö. III. yy.'da, hellenistik krallıkları ele geçiren Keltler, daha sonra *Galatia* adını alan bölgeye yerleştiler. Böylece kelt yayılması doruğuna ulaştı. Ancak, kabileler arasında birlik bulunmadığından çöküş hızlı oldu. İ.Ö. 225'te Romalılar tarafından Telamon burnunda yenilgiye uğratılan Keltler'i Germenler K.'de Ren ve Tuna'ya kadar geriletti. Sonunda Keltler Roma'ya boyun eğmek zorunda kaldılar (İ.Ö. II. yy. - İ.S. I. yy.).

• UYGARLIK. Keltler tarımda olduğu kadar zanaatta da başarılıydılar. Mükemmel bir yol şebekesi sayesinde (Roma taş kaplayarak bu yolları iyileştirmekle yetinecektir), ürettikleri malları (kazancılık, çömlekçilik) tüm Batı dünyasına yaydılar. Toplumsal yapı aristokratik bir nitelik taşıyordu; hiyerarşinin en tepesinde bir bilgili din-adamları sınıfı *(druidler)* yer alıyordu. Her klanda, her kabilede aşırı bir yörecilik görülmesine rağmen Keltler'de belli bir etnik ve dinsel dayanışma gözlemlenir: Galya'da her yıl, bugünkü Orléans ormanında, druidler yönetiminde büyük bir adli toplantı düzenleniyordu. Doğal güçlere tapan Keltler'in ayrıca çok sayıda yerel tanrıları da vardı. Betimlemelerde, tanrıyı kişileştiren simgelerin (tokmaklı tanrı) yanı sıra, bazı hayvan biçimli tanrılar da (örneğin geyik, koç başlı) görülür.

Kelt sanatı çok özgündür; insan figürünü ideallleştirir, biçimleri dekoratif ve simgesel öğeler halinde ayrıştırır.

• GÜZEL SANATLAR. Kelt uygarlığının en parlak devri sayılan La Tène dönemi (İ.Ö. V. yy.), kendinden önceki Hallstatt dönemiyle pek az benzerlik gösterir. Ancak yine de iki dönem arasında bir süreklilik sözkonusudur. La Tène döneminde Kelt uygarlığı, önceki dönemlerde olduğu gibi Akdeniz uygarlıklarıyla yoğun ilişkiler içindeydi, ancak yunan, balkan, doğu ve iskit etkilerine rağmen kelt sanatı tümüyle özgün kalabilmiştir. Entremont ve Roquepertuse'de bulunan tapınaklardaki heykeller hellen natüralizminin izlerini ta-

şıyan bir üslupta yapılmıştır. Euffigneix ve Bouray'de bulunan kolyeli iki tanrı heykeliyse arkaik düşey eksenlilik yasasına uygun olarak ve bir üsluplaştırma çabasını yansıtan biçimde yapılmışlardır.

Bu soyutlama eğilimi sikkelerde doruğuna ulaşır: hellenistik örnekler aşırı boyutlarda şemalaştırılır ve çeşitli biçimlere ayrılır Gundestrup kazanı (Danimarka, İ.Ö. I. yy.'a doğr.), Roma etkisi ve druidlerin katkılarıyla son derece karmaşık bir yapı kazanmış kelt tanrıları hakkında en fazla bilgi veren bulgulardandır.

Kıvrık çizgilerden oluşan son derece özgür bir soyutlamanın göze çarptığı kelt süslemeleri üsluplaştırılmış hayvan figürlerine ağırlık verir. Erken Ortaçağ'da, irlanda minyatürlerinde, bölgenin kelt geçmişini anımsatan iç içe geçmiş harfler, süsler, yuvarlak motifler ve sarmallar bol miktarda kullanılmıştır.

KELTLİGÜRLER, Antikçağ'da Güney Alpler'deki Keltler'le Ligürler'in karışmasından oluşan topluluğa verilen ad.

KELUT ya da **KELUD,** Cava'da (Endonezya) yanardağ; 1 731 m. Sık sık püsküren bu yanardağ, dışpüskürme kubbesinin patlamasından sonra, gazlardan ve yanardağ tozlarından oluşan kızgın bulutlar yayar.

KELÜK BİN ABDULLAH → KÖLÜK BİN ABDULLAH.

KELVİN *(lord)* → THOMSON (William).

KELVİN a. (öz. a. *Kelvin*'den). Suyun üçlü* noktadaki sıcaklığının 1/273,16'sına eşdeğer olan SI sistemindeki sıcaklık birimi (simgesi K).

—ANSİKL. Kelvin, uluslararası birim sisteminin (SI) temel birimlerinden biridir. 1967 yılı ekim ayında toplanan XIII. Genel ağırlıklar ve ölçüler konferansı'nda tanımlanmıştır. Önceleri sıcaklık "ölçeğinde" bir noktayı belirtmek için derecelerden söz etmek doğal olduğundan, daha önce aynı birim "derece Kelvin" (simgesi °K) adını almıştı. Başlıngıçta sıcaklık, bir sıvının ya da gazın genleşmesi olayı üzerine kurulan ve isteğe bağlı olarak anlaşmalarla seçilen ölçekler üzerine işaretleniyordu. Termodinamiğin teorileri şu ya da bu maddenin özelliklerinden bağımsız olan ve termodinamik sıcaklık adı verilen bir sıcaklığın tanımlanmasını sağlar. Tanımlanan bu sıcaklık, diğer fiziksel büyüklükler gibi ölçülebilen bir büyüklüktür. Termodinamik sıcaklığın birimi olan kelvin, herhangi bir sıcaklığı göstermek için kullanılabileceği gibi (ölçek üzerinde bir derece), bir sıcaklık farkını ya da aralığını göstermek için de kullanılabilir. Dolayısıyla, suyun atmosfer basıncındaki kaynama noktası sıcaklığı 373,15 kelvin, donma noktası sıcaklığı ise 273,15 kelvin'dir dendiği gibi, bu iki sıcaklık arasındaki fark 100 derecedir demek yerine 100 kelvin'dir de denir. Günlük yaşamda, kelvin ile ifade edilen sıcaklıklardan 273,15 çıkartılarak elde edilen ve birimi Celcius derecesi (simgesi °C) olan Celcius ölçeği kullanılır.

Kelvin etkisi. Elekt. DERİ* ETKİSİ'nin eşanlamlısı.

KELVİNÖLÇER a. Kırmızı ve mavinin tayf kuşaklarındaki yayım enerjileri şiddetlerinin oranını temel alarak, ışığın renk sıcaklığını ölçmeye yarayan aygıt.

KEM sıf. (fars. sözc.). **1.** Kötü, fena: *Kem söz.* **—2.** *Esk.* Ayarı düşük, noksan: *Kem akça.* **—3.** *Kem göz,* baktığı şeye uğursuzluk, kötülük getiren, onu kötü duruma düşüren göz. ‖ *Kem gözle bakmak,* iyi niyetle bakmamak; bir şeye uğursuzluk getiren bir bakışla bakmak: *Sana kem gözle bakanın canı çıksın.*

—*Esk.* "Az", "eksik", "kıt", "kötü" anlamıyla birleşik sözcükler türetir: *kem-akl* (az akıllı, aptal), *kem-asl* (asaleti eksik: asaletsiz), *kem-ayar* (→ KEMAYAR), *kem-baha, kem-kıymet* (değeri az, değersiz), *kem-baht* (talihsiz), *kem-bidaa* (sermayesi az; bilgisiz), *kem-cevab* (kısa ve yetersiz bir biçimde yanıtlayan), *kem-dil* (kötü kalpli), *kem-fehm, kem-kaim* (anlayışı kıt, anlayışsız), *kem-gû, kem-güftar, kem-harf, kem-sühan, kem-zeban* (az konuşan, konuşmayı sevmeyen), *kem-havsala* (dayanıksız, tahammülsüz), *kem-hired* (akılsız, aptal), *kem-huy* (kötü huylu), *kem-kadr* (değeri, itibarı düşük), *kem-kâr* (işi az olan), *kem-maye* (mayası bozuk, yaradılışı bozuk), *kem-nam* (adı kötüye çıkmış, kötü nam salmış), *kem-nazar* (nazarı değen, kötü gözle bakan), *kem-paye* (düşük rütbeli), *kem-sâl* (yaşı az; genç), *kem-şerm* (utanması kıt, utanmaz), *kem-ter* (→ KEMTER), *kem-yab* (az bulunur, kıymetli), *kem-zede, kem-zen* (talihsiz), *kem-zihn* (aklında bir şey tutamayan) vb.

KEM ilg. (ar. sözc.). *Esk.* Kaç, ne kadar.

KEMA- önek (ar. *ke-* ve *-ma*'dan *kema*). *Esk.* Başına eklendiği sözcüğe "olduğu gibi", "nitekim", "benzer" anlamları katar: *kema-fi-l-evvel* (önceki gibi), *kema-fi-s,* sabık (eskisi gibi, geçmişte olduğu gibi), *kema-hiye, kema-hu, kema-hüve* (olduğu gibi), *kema-hiye hakkıha* (hakkıyla, gereği gibi), *kema-hüve-l-mutad* (alışıldığı üzere, hep olduğu gibi), *kema-hüve-r-resm* (âdet gereği, âdet olduğu veçhile), *kema-kân* (eskisi gibi), *kema-yenbagi* (gereğine uygun olarak), *kema-yeşa* (istediği gibi, dilediğince) vb.

KEMAH, Doğu Anadolu bölgesinde Erzincan iline bağlı ilçe; 13 675 nüf. (1990); 2 354 km²; merkez bucağı dışında 4 bucak, 69 köy. Merkezi, Erzincan'ın 50 km G.-B.'sında *Kemah,* 3 593 nüf. (1990). Tahıl, sebze, meyve üretimi. Hayvancılık. Kömür ve tuz yatakları.

—Tar. Kemah'ı ele geçiren Arsakiler daha sonraki yüzyıllarda askeri önemi artacak olan bir kale yaptırdı (İlkçağ). Ortaçağ'da Sasani hanedanı ile Doğu Roma İmparatorluğu arasında savaş bölgesi oldu ve sık sık el değiştirdi. Değişik zamanlarda da bu iki ülkenin birinden yardım gören hıristiyan yerel prenslerin denetiminde kaldı. İslam akınlarına uğrayan Kemah, Ümeyr bin el-Hubab tarafından Bizanslılar'dan alındı (678/679). Hazarlar'a karşı savaşta halife Mansur tarafından tahkim edilen kalesi, yeniden Bizanslılar'ın eline geçti. Malazgirt savaşı'ndan (1071) sonra Alpaslan'ın komutanlarından emir Mengüçek tarafından alındı ve Erzincan'la birlikte onun hanedanı tarafından yönetildi. XIII. yy.'da Selçuklular'ın, sonraki yüzyıllarda İlhanlılar'ın, Celayirliler'in, Eretna beyliğinin denetiminde kaldı. Osmanlı devleti sınırlarının Fırat'a dayanması üzerine, Bayezit I (Yıldırım) Erzincan'ı ve Kemah'ı egemenliği altında tutan Mutahharten Bey'den kendisine bağlanmasını istedi, bu öneri kabul edilmeyince ordu göndererek kaleyi aldı. Daha sonra kaleyi ele geçiren Timur burasını tekrar Mutahharten Bey'e verdi (1401). Karakoyunlu hükümdarı Uzun Hasan XV. yy.'ın ortalarında kaleyi bir süre denetiminde tuttu. Mehmet II ve Bayezit II dönemlerinde Osmanlılar'ın saldırılarıyla karşılaşan Kemah, XVI. yy.'ın başlarında safevi istilasına uğradı. Çaldıran savaşı'nın ardından Bıyıklı Mehmet Paşa tarafından Osmanlı devleti sınırları içine katıldı (1515). Süleyman I (Kanuni) döneminde Diyarbakır vilayetine bağlı bir sancak, daha sonrada Erzurum sancağına bağlı bir kaza oldu. Celali isyanları, Dersim (Tunceli) ve Koçgiri'den gelen aşiretlerin baskınlarıyla karşılaşan Kemah, Birinci Dünya savaşı'nda osmanlı ordularının rus ordusuna karşı önemli savunma cephelerinden biriydi (1916).

—Mim. Kemah* kalesi Ortaçağ'ın ele geçirilmesi güç, önemli kalelerindendi. İlçenin K.'inde, Karasu kıyısında, kayalara yapılmış,hıristiyanlığın başlangıç dönemlerinden kalma bir kilise kalıntısı vardır. Taşdibi kilisesi diye anılan yapının siyah zemin üzerine kırmızı renkteki İsa, Meryem, melek betimli freskleri sağlamdır. İlçe merkezindeki Gülabibey camisi'nin 1328 ve 1450 tarihli yapım yazıtlarının yanı sıra, XVIII. yy.'da onarıldığını gösteren bir yazıtı daha bulunmaktadır. Çaminin yakınındaki Gülabibey hamamı klasik osmanlı hamamları planında, üç eyvanlı, köşe

KELTLER

Kemah
kale ve kentten bir görünüm

hücreli bir yapıdır. Mengücükler döneminden kalma önemli anıtlardan olan Melikgazi kümbeti (XII. yy. sonu - XIII. yy. başı), tuğladan, yüksek sekizgen gövdeli bir örnektir. Cepheler dikdörtgen çerçeveler içine alınmış, köşelere çıkıntı yapan payeler yerleştirilmiştir. Küçük bir taçkapının bulunduğu giriş cephesinin alınlığı geometrik geçmelerle süslenmiştir. Piramit biçimi külahı ahşap olarak; yanındaki Behramşah kümbeti, 1971'de kare kaideli, içten tonoz bingili kubbe, dıştan piramit çatılı olarak onarılmıştır. Birbirine geçmeli iki kare bölümden oluşan kümbetin duvarları taştan, taçkapısı tuğladandır. 1969'da onarılan Alibaba türbesi kare planlı, kubbeli bir yapıdır. Tugayhatun türbesi'yse (XIII. yy.), silindirik gövdelidir; koni biçimi çatıyla örtülüdür. Kıvrık dallar, rumiler, geçmelerle süslü taçkapısı, özenli taş işçiliğiyle dikkati çeker.

Kemah kalesi, Kemah'ta, Tanasur deresinin kıyısında, dik bir kaya üzerinde yer alan kale. Arsakiler'ce kurulduğu sanılan kale, Ortaçağ'da Sasaniler'le Bizanslılar, daha sonra da Araplar'la Bizanslılar arasında birkaç kez el değiştirdi. Abbasi halifesi Mansur tarafından, Kafkasya'dan gelen Hazarlar'a karşı güçlendirildi. Çift surla çevrili, beş köşeli yapının duvarları büyük, blok taşlardan örülmüştü. XVI. yy.'da Selim I (Yavuz) tarafından osmanlı topraklarına katıldı, surları onarılarak büyük bir burç eklendi (1514). XVI. yy.'da kalede toprak damlı 600 ev, cami ve mescit bulunuyordu. Günümüzde çok yıkıktır.

KEMAL, -li a. (ar. *kemāl*). **1.** Mükemmellik, eksiksizlik, tamlık. **—2.** Olgunluk, bilgi ve erdem bakımından yetkinlik, erginlik: *"Aklım güzer eyledi kemâle"* (A. H. Tarhan). **—3.** Orta yaş, olgunluk çağı: *Yaş kemale erdi.* **—4.** Bilgi, erdem. **—5.** En yüksek değer. **—6.** *Kemal derecesinde,* en üst, en yüksek derecede (esk.). **—7.** *Kemale ermek, gelmek,* her yönüyle olgunlaşmak, erginleşmek.
—*Esk. Kemal-i asayiş,* tam ve kesin olarak sağlanmış güvenlik. ‖ *Kemal-i buluğ,* ergenlik döneminin ilk devresi. ‖ *Kemal-i cesaretle,* korkusuzca, kendinden emin olarak: *"... en kullanışlı bir miyar olduğu kemâl-i cesaretle söylenebilir"* (F. Köprülü). ‖ *Kemal-i ciddiyetle,* çok ciddi olarak. ‖ *Kemal-i dikkatle,* çok dikkatli bir biçimde: *"Hanım evin idare ve intizamını kemâl-i dikkatle ifa ve muhafaza eder"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). ‖ *Kemal-i evvel,* yetkinlik durumu; entelekya. ‖ *Kemal-i hararetle,* coşkun bir biçimde; çok hararetli olarak: *"Bu konferansımda bundan kemal-i harâretle bahsetmiş olmasaydım"* (F. Köprülü). ‖ *Kemal-i hayretle,* hayret ederek, çok şaşarak. ‖ *Kemal-i ihtimamla,* özen göstererek, çok dikkatli. ‖ *Kemal-i ihtirazla,* çok temkinli biçimde, sakınarak: *"heves edenler olsa olsa o da kemâl-i ihtirazla bu ayaklı meyhanelere devam edebilirlerdi"* (Mehmet Tevfik, XIX. yy.). ‖ *Kemal-i lutf,* iyiliğin, lutfun en son derecesi: *Kemâl-i lutfun ile kıl kemînene ihbar"* (Nedim, XVIII. yy.). ‖ *Kemal-i muhabbetle,* sevgi dolu olarak. ‖ *Kemal-i şevk ve gayretle,* istemenin ve çalışmanın son haddinde, çok çalışarak: *"Nevai'nin eserlerini kemâl-i şevk ve gayretle tetkik ve tetebbu eylemiştir"* (F. Köprülü). ‖ *Kemal-i teessüfle,* çok üzülerek: *"... hatalar vukua geldiği âhiren kemâl-i teessüfle görülerek..."* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). *Kemal-i vecd ile,* kendinden geçmiş bir biçimde, büyük bir huşuyla.
—İsl. Allah'ın bütün ad, sıfat ve eylemlerinde (fiillerinde), eksiklik ve yanlışlıklardan uzak (münezzeh) olması.
—Tasav. Hakikat bilgisine (marifet) ulaşarak bu bilgi uyarınca yaşama. *w?* İnsan*ı kâmil aşamasına erişme.

KEMAL, Sarı Kemal, Sarıca Kemal, Kemal-i Zerd diye de bilinir, türk şair ve tarihçi (Bergama ? - Hasköy, bugün Bulgaristan'da, 1488'den sonr.). Sadrazam Mahmut Paşa'nın musahibi ve sarayındaki adamlarının öğretmeniydi. Sadrazamın ölümünden sonra Filibe civarında Hasköy'e çekildi. Mahmut Paşa adına, ağdalı bir dille Fazlullah bin Abdullah'ın *Tarih ül-Mu'cem fi âsâri mülûk il-acem* adlı farsça yapıtını, *Belagatname* adıyla (Topkapı sarayı müzesi kütüphanesi R. 1465) türkçeye çevirdi (1488). 146 gazel, bir murabba ve bir manzum mektubundan oluşan *Divançe*'si (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi T. 759) J. R. Walsh tarafından eleştirili biçimde yayımlandı (1979). [→ Kayn.]

KEMAL, türk şair (XV. yy.). Yaşamı hakkında bilgi yoktur. 1490'da Bayezit II adına 3 000 beyitlik *Selatinname* (tek nüshası İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. 331) adlı osmanlı tarihini yazdı. Yapıta yer yer şiir ve hikâyeler (Karınca ve cırlayık hikâyesi gibi) kattı. Kitabının girişinde türkçenin farsça kadar güzel bir dil olduğunu savunur, sadece çeviri ile yetinenleri, çevirdiklerini kendi yapıtları gibi gösteren şairleri sert bir biçimde eleştirir. Ayrıca bugüne kadar ele geçmeyen *Sûzname* ve *Ferasetname* adlı kitaplarından söz eder.

KEMAL BEKİR, soyadı **Özmanav,** türk tiyatro oyuncusu, yönetmen, yazar (Çivril, Denizli, 1924). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nü bitirdikten (1949) sonra Ankara Devlet tiyatrosu'na girdi. 1959'dan başlayarak çalışmalarını İstanbul Şehir tiyatrosu'nda, 1980'den sonra İstanbul Devlet tiyatrosu'nda sürdürdü. Yerli ve yabancı birçok yapıtı radyo için uyarladı. Toplumsal sorunlar üzerinde duran hikâye ve romanlarıyla da tanındı. *Yabancılar* (1958), *Kaçaklar* (1961) adlı romanlarıyla *Fatma hanımın erik ağacı* (1970), *Bayrama yakın* (1975) adlı hikâye kitapları basıldı. *Kaçaklar* 1983'te TV filmi olarak çekildi.

KEMAL BEY, türk yönetici (Beyrut 1884 - İstanbul 1919). İlk ve ortaöğrenimini değişik kentlerde tamamladı. Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1908). Beyrut, Mergab, Ege adalarında maiyet memurluğu, kaymakam vekilliği ve Rodos idadisi öğretmenliği görevlerinde bulundu (1908-1911). Toyran (1911-1912), Gebze (1912-1913), Karamürsel'de (1913-1915) kaymakamlık yaptı. Boğazlıyan (1915-1916) kaymakamıyken Yozgat mutasarrıf vekilliğini de yürüttü. Bu görevi sırasında çıkan ermeni olaylarında ihmali olduğu gerekçesiyle Ankara Vilayeti meclisi idaresi'nce azledildi, Şam yakınında bir yere atandı (1916). Ardından İzmit sancağı Muhacirin müdürlüğüne getirildi. Konya mahkemesi, Boğazlıyan kaymakamlığı sırasında suç işlemediğine karar verince aklandı (1918), Konya tarım müfettişi oldu. Ancak Damat Ferit hükümeti tarafından ermeni olaylarından sorumlu tutularak İstanbul'da Bekirağa bölüğü'ne hapsedilip divanı harp tarafından idama mahkûm edildi ve ertesi gün Beyazıt meydanı'nda asıldı (10 nisan 1919). Cenaze töreni İstanbul'da Damat Ferit hükümeti ve divanı harp aleyhine büyük bir gösteriye dönüştü. Kurtuluş savaşı sırasında ve Cumhuriyet döneminde ulusal kahraman ilan edildi. Ailesine TBMM kararıyla maaş bağlandı (1922).

Kemal film, Kemal ve Şakir Seden kardeşlerin kurdukları (1922) ilk türk özel film yapımevi. İlk filmi, yönetmenliğini Muhsin Ertuğrul'un yaptığı *İstanbul'da bir faciai aşk*'tır. Yapımevi 1923'ün sonuna kadar altı konulu film, bir uzun belgesel ve çeşitli aktüalite filmleri gerçekleştirdi. Uzun süre çalışmalarına ara verdikten sonra, 1951'de yeniden üretime geçerek etkinliğini 1970'lere kadar sürdürdü (*Kanun namına, İngiliz Kemal, Öldüren şehir, Katil, Berduş, Düşman yolları kesti, Aşktan da üstün, Ayşecik, Cilalı İbo, Çalıkuşu* [TV] vb.).

KEMAL PAŞA, türk vezir (XV. yy.). Şeyhülislam İbni Kemal'in büyükbabası, beylerbeyilik ve vezirlik yaptı. Bazı kaynaklara göre Amasya'da, bazılarına göre de İstanbul'da ölmüştür.

KEMAL REİS, türk denizci (Gelibolu ? - Akdeniz'de 1511). Mahmut Paşa'nın komutasındaki donanmayla 1470'te Eğriboz seferine katıldı ve azaplar ağası olarak adaya yerleşti. Bu tarihten başlayarak Batı Akdeniz'de korsanlık yaptı. Bayezit II tarafından 20 akçe gündelikle Osmanlı devleti hizmetine alındı (1495). Ertesi yıl Adana ve Tarsus'tan kutsal yerlerin (Mekke ve Medine) bakımı için toplanan paraları İskenderiye'ye götürdü; dönüş yolunda Rodos şövalyelerinin saldırısına uğradıysa da onları yenilgiye uğrattı. 1499'da kaptanıderya Küçük Davut Paşa komutasındaki bir filoyla İnebahtı seferine katıldı. Kemal Reis'in görevi Venedikliler'in deniz tarafından yapacakları bir saldırıyı önlemek ve kaleyi karadan kuşatmış olan Koca Mustafa Paşa'ya yardım etmekti: 28 temmuz 1499 günü Venedikliler Kemal Reis' in komutasındaki gemiyi tuzağa düşürdükleri zannıyla Burak Reis'in gemisine saldırdılar. Burak Reis, düşman gemilerinden bazılarını yakmayı başarmasına karşın bu çatışmada gemisi battı; kendisi de şehit oldu. Bu sırada Kemal Reis de kıyı yakınlarında hazırlıklarını tamamlayarak Venedikliler'in karaya çıkmalarını ve osmanlı ordusunu arkadan çevirmelerini önledi. Sonraki aylarda da İnebahtı'nın, ardından Methone, Koron ve Navarin'in fethedilmesinde önemli rol oynadı. 1501 sonbaharında İstanbul'a büyük ganimetlerle ve Catanzaro dükünün de aralarında bulunduğu kalabalık bir tutsak kafilesiyle döndü. Bunun üzerine gündeliği 50 akçeye çıkartıldı. 1511'deyse gündeliği 100 akçeye yükselmişti. Aynı yıl yeni bir sefere çıktığı sırada Akdeniz'de şiddetli bir fırtınaya yakalanan gemisinin batması sonucu boğuldu. Uzun menzilli topların osmanlı donanmasında kullanılması onunla başlamıştır.

KEMAL TAHİR, asıl adı **İsmail Kemalettin,** soyadı **Demir** (önceki soyadı **Tipi**), türk romancı (İstanbul 1910 - *ay. y.* 1973). Abdülhamit II'nin hünkâr yaverliğini, Yıldız sarayı özel marangozluğunu yapmış şebinkarahisarlı yüzbaşı Demircioğlu Tahir'in (yaşamı romancının *Bir mülkiyet kalesi* [1977] yapıtında konu edinilmiştir) oğlu. Galatasaray lisesi'ndeki öğrenimini 10. sınıfta bıraktıktan sonra avukat kâtipliği, Zonguldak kömür işletmesi'nde ambar memurluğu yaptı (1928-1932). Gazeteciliğe başlayarak (1932) *Vakit, Haber, Son Posta, Tan* gazetelerinde; *Yedigün, Karikatür, Karagöz* dergilerinde çalıştı (yaşamının bu dönemi *Hür şehrin insanları* [1976] romanına konu olmuştur; *Kurt ka-*

nunu [1969], *Yol ayrımı* [1971] romanlarındaki kişilerinden gazeteci Murat, romancının gazetecilik yıllarından izler yansıtır). Bu dönemde bazı hikâyeleri yayımlandı; magazin romanı niteliğinde bazı yapıtları *(Aşk çetesi, Sahte serseri, Aşk modası)* tefrika edildi. Nazım Hikmet'in "Bir provokatör üstüne hiciv denemeleri" adlı şiirinde Namık Kemal'in anıldığı dize yüzünden doğan tartışmalar sırasında F. R. Atay, Vâ-Nû, H. C. Yalçın, P. Safa, S. N. Ergun, Nazım Hikmet, Suat Derviş gibi yazarların konuyla ilgili görüşlerini derleyen *Namık Kemal için diyorlar ki* (1936) adlı broşürü hazırladı. Kardeşi deniz astsubayı Nuri Tahir aracılığıyla donanmada siyasal propaganda yaptığı ileri sürülerek 15 yıl ağır hapse mahkûm edildi (1938). Cezasını Çankırı, Malatya, Çorum, Nevşehir cezaevlerinde çekti; 1950'de genel aftan yararlandı. Hapisteyken Cemalettin Mahir takma adıyla yayımladığı (*Tan* gazetesi, 1941) *Göl insanları* (kitap halinde yayımı 1955; eklenen hikâyelerle 1969), bazılarını cezaevinde tanıdığı kırsal kesim insanlarına ait gerçekleri sergiliyordu. Gene hapisteyken *Zoraki nişanlı, Bir Nedim divanının esrarı, Halk plajı, Gönül denen hayvan, Aşk pınarı* gibi aşk ve serüven romanları tefrika edildi. Hapisten çıktıktan sonra F. M. İkinci takma adıyla çevirdiği Mayk Hammer polis romanlarının gördüğü ilgi üzerine bu kitapların benzerlerini kaleme aldı. Uzun cezaevi yaşamı boyunca tanıdığı insanlara, tanık olduğu olaylara dayanarak yazdığı romanları ona 1955'ten başlayarak gerçekçi türk edebiyatında seçkin bir yer kazandırdı. İlk romanlarından bazıları Aziz Nesin'le kurduğu (1957) Düşün yayınevi'nce yayımlandı. Kırsal kesimle ilgili romanlarının ilki olan *Sağırdere* (1955) ve onu tamamlayan *Körduman* (1957), Çankırı köylerinden bir delikanlının kendi köyünde ve gurbetçi işçi olarak gittiği Ankara'daki yaşamını canlandırdı. *Yediçınar yaylası* (1958), *Köyün kamburu* (1959), *Büyük mal* (1970) romanlarından oluşan dizide Çorum yöresinin, Kırım savaşı döneminden başlayan tarih dilimi içindeki toplumsal, ekonomik gerçeklerini sergiledi; insan ilişkilerini dile getirdi; çarpıcı portreler yarattı. Yazar burada ve öteki romanlarında cinsel yaşama ait bazı ayrıntılara da geniş yer verdi. *Rahmet yolları kesti* (1957) romanı köy-kasaba halkının kahraman sayageldiği eşkıya tipini işlerken bu tipin kişisel dramını canlandırdı ve toplumsal yapının yarattığı eşraf-köylü çekişmesini çözümlemeye eşkıyalığın hiçbir biçimde katkısı olamayacağını gösterdi. Bu savıyla yapıt, Yaşar Kemal'in o dönemde yayımlanmış *İnce Memed* romanının karşısında yer alıyordu. Yazarın cezaevlerinde tanık olduğu olayları, cezaevi koşullarını gerçekçi biçimde canlandıran yapıtları (Çankırı cezaeviyle ilgili *Kelleci Memet* [1962]; Malatya cezaeviyle ilgili *Namuscular* [1975], *Karılar koğuşu* [1974] *Damağası* [1977]), köy insanlarının yaşamını, onları suça yönelten nedenleri gerçekçi biçimde konu edinir. Köy kalkınması konusunda toplumcu aydın kesimin savunageldiği köy enstitüleri modeli, yazarın *Bozkırdaki çekirdek* (1967) romanında sert bir biçimde eleştirildi. Romancının kent yaşamından kaynaklanan bazı yapıtları Kurtuluş savaşı (*Esir şehrin insanları* [1956], *Esir şehrin mahpusu* [1962], *Yorgun savaşçı* [1965, Yunus Nadi armağanı]) yıllarında aydınların eylemlerini, toplumla ilişkilerini, siyasal görüşlerini yansıtıyordu. Bu çizgiyi izleyen romanları Cumhuriyet döneminin toplumsal ve siyasal olaylarını ele alır; örneğin devrimleri gerçekleştiren siyasal kadroyla ittihatçı eski politikacıların sürtüşmelerini (İzmir suikastını konu edinen *Kurt kanunu* [1969], Serbest fırka'nın kuruluş ve kapatılış serüvenine dayanan *Yol ayrımı* [1971]) anlatır. Özgün toplum ve siyaset tezleri savunan bu yapıtlara Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluş dönemiyle ilgili *Devlet ana* (1967, TDK ödülü) romanı temel oluşturur. Cumhuriyet döneminin yaygın görüşüne karşı çıkan yazar batılılaşmaya karşılık yalnız türk insanına özgü davranış ve düşünce biçimini belirleme savındadır. XIV. yy.'ın tarihsel olaylarından kaynaklanan yapıtıyla Anadolu'nun o dönemdeki toplumsal, siyasal koşullarını, doğacak imparatorluğa yön veren Asya tipi üretim biçimi, kerim devlet anlayışı gibi olguları, imparatorluğu kuran halkın devlet kurucu ve yaşatıcı niteliğini, adalet, hoşgörü duygularını ele alır.

Yazarın bütün bu yapıtlarında sözlü halk geleneğinden, halk konuşmasından kaynaklanan canlı bir anlatım göze çarpar. Toplum ve tarihle ilgili görüşleri edebiyat dışındaki sanat dallarına da yansıyan, örneğin ulusal sinema anlayışını besleyen yazarın bazı senaryoları Atıf Yılmaz (*Battı balık* [1962], *Azrailin habercisi* [1963], *İki gemi yan yana* [1963], *Yarın bizimdir* [1963]), Halit Refiğ (*Haremde dört kadın* [1965]), Memduh Ün (*Namusum için* [1965]) tarafından filme alınmıştır. TRT adına Halit Refiğ tarafından *Yorgun savaşçı*'dan uyarlanan film 12 Eylül yönetimince sakıncalı görüldüğü için kopyaları yaktırıldı. Bir kopyasının saklandığı 1993'te ortaya çıkarılan yapıt, TRT'nin birinci programında dizi olarak gösterildi. Bu arada, kopyası kalmadığı düşüncesiyle, aynı oyuncularla yeni bir çekimi daha yapıldı ve başka kanallarda yayımlandı.

KEMAL ÜMMİ, asıl adı **İsmail,** türk mutasavvıf, şair (Niğde ? - Karaman 1475). Yaşamı hakkında fazla bilgi yoktur. *Latifi tezkiresi*'nde Nesimi ile birlikte Şeyh Şüca tekkesinde hizmet ettiği, onunla birlikte şeyhin koçunu kesip yediği için aldığı kargış sonucunda asılarak öldürüldüğü anlatılır. Ancak bu söylentinin, Nesimi ile yaşadıkları dönemlerin ayrılığı dolayısıyla olanak dışı olduğu belirtilmektedir. Kaynaklarda Karaman'da öldüğü bildirilirse de Niğde'de onun adını taşıyan bir türbe bulunmaktadır. Manisa, Mudurnu, Niğde mevlevihanelerinde makamları vardı. *Divan*'ında (Beyazıt devlet kütüphanesi) yer alan şiirleri içerik, dil ve anlatım yönünden Yunus Emre yolunu izler. Dervişi Ahmet onun için bir menakıpname yazmıştır.

KEMALAT çoğl. a. (ar. *kemāl*'in çoğl. *kemālāt*). *Esk.* Bilgi ve ahlak açısından edinilen mükemmellikler, olgunluklar: *Kemalat-ı beşeriye* (insanın edindiği bilgi ve ahlak birikimleri). *Kemalat-ı medeniye* (uygarlıkla, uygarlık sonucu kazanılan kusursuzluklar).

KEMALETTİN, türk mimar (XV. yy.). Osmanlı döneminin ilk mimarlarındandır. Mehmet II (Fatih) döneminde çalıştığı bilinmektedir; ancak yapılarına ilişkin bilgi yoktur.

KEMALETTİN ABDÜRREZZAK → ABDÜRREZZAK KEMALETTİN BİN İSHAK.

KEMALETTİN BEY, türk mimar (İstanbul 1870 - Ankara 1927). İstanbul'da Hendesei mülkiye mektebi'ni bitirdi (1891). Aynı yıl Jachmund'un asistanlığına atandı ve onun desteğiyle Berlin'e gönderildi (1895). Dönüşünde (1900), gene aynı görevini sürdürdü ve Jachmund'un ayrılmasından sonra mimarlık derslerini tümüyle üstlendi. Harbiye nezareti ebniyei askeriye mimarlığına getirildi (1901). Evkaf nezareti'nce kurulan İnşaat ve tamirat müdürlüğü'nde görevlendirildi (1909) ve burası onun yönetiminde Birinci ulusal mimarlık akımının tüm özelliklerini uygulayan bir okul gibi çalıştı. Bu arada mimarların örgütlenmesine ön ayak oldu, Osmanlı mimar ve mühendis cemiyeti'nin kurulmasında katkıda bulundu (1908). Mescidiaksa*'nın ve Ömer camisi'nin onarımlarında gösterdiği başarı nedeniyle, İngiliz kraliyet mimarlık akademisi üyeliğine seçildi (1922-1923). İstanbul Belediyesi'nde, Fen kurulu danışmanı olarak, Vedat Bey'le birlikte, kenti ilgilendiren çalışmalar yaptı. Milli eğitim bakanlığı tarafından önce Güzel sanatlar kurulu üyeliğine, daha sonra da başkanlığına (1926) getirildi. Kimi yapılarında kendine özgü uygulamaları görülmekle birlikte, cami, türbe gibi çalışmalarında osmanlı mimarlığından esinlendi ve *Birinci* ulusal mimarlık akımı*'nın kurallarını geliştiren başlıca kişilerden biri oldu. En önemli yapıları arasında, Türkiye'de sosyal konut uygulamasının ilk örneklerinden biri olarak nitelenen Tayyare apartmanları (1918) [günümüzde Otel Ramada], Ahmetratippaşa konağı (Çamlıca kız lisesi), Mecidiye camisi (1909), Kamerhatun camisi (1911), Bostancı camisi (1913), Bebek camisi (1913), Bakırköy camisi (1923-1924), türbeler (Fatihahmetcevatpaşa, Gaziosmanpaşa, Mahmutşevketpaşa türbeleri), vakıf hanları, okullar, Edirne garı (1911-1930), İstanbul Gureba hastanesi (1911-1943), Ankara Palas (1927), Ankara Devlet demiryolları genel müdürlüğü (1927) belirtilebilir.

KEMALETTİN EBÜLBEREKÂT ABDURRAHMAN EL-ENBARİ → ENBARİ (Kemalettin Ebülberekât Abdurrahman bin Muhammet **EL-**).

KEMALETTİN EFENDİ (Haririzade Seyit Mehmet), arap kökenli sufi yazar (İstanbul 1850 - *ay. y.* 1881). Dil ve edebiyat alanlarında öğrenim gördükten sonra babası Şeyh Abdurrahman'ın yönlendirmesiyle rifai ve halveti tarikatlarına girdi. Tasavvuf konusundaki bilgi ve görgüsünü artırmak için bir süre Halep ve Mısır'da bulundu. Dönüşünde tanınmış bilginlerden hadis ve tefsir öğrendi. Başlıca yapıtları; daha önce Muhammet Mürteza ez-Zehidi'nin yazdığı hemen bütün islam tarikatları hakkındaki *İkd ül-cevher is-semin fi'z-zikr ve turuk il-ilbas ve't-telkin* adlı yapıtı esas almak ve bazı eklentiler yapmak yoluyla kaleme aldığı arapça *Tibyanu vesa'il il-haka'ik fi beyani selasil it-tara'ik*, Simavnalı Bedrettin'in *Varidat*'ının *Fütuhat-ı ilahiyye* adlı türkçe açıklaması (şerhi), halvetiye tarikatı hakkındaki *Kenz ül-feyzi fi's-sülûki ve âdâb it-tarik il-halvetiye*, tasavvuf ile ilgili *Hadikat ül-hakika* ve *Hakikat üt-tarikat*.

KEMALETTİN EL-FARİSİ, matematik, fizik ve astronomi bilgini (öl. 1320). İbnül Heysem'in astronomiye ilişkin *Kitab ül-menazir* adlı yapıtının açıklamasını yaptı; buna birçok özgün risale ekledi. Bulutların hareketlerini ve kuşların uçuşunu gözlemeye yarayan bir araç geliştirdi.

KEMALETTİN İBNÜL ADİM (Ebul Kasım), arap tarihçi (Kudüs 1192 - Kahire 1262). Öğrenimini doğduğu kentte tamamladı. Halep'te Sadbaht medresesi müderrisliğine atandı. Kadılık mesleğine girdi. Eyyubi hükümdarları el-Melik ül-Aziz (1216-1236) ile el-Melik ün-Nasr'a (1236-1260) vezir olarak hizmet etti. Bağdat ve Kahire'de elçi sıfatıyla bulundu. Kudüs Moğollar'ca ele geçirilip yağmalanınca (1260), el-Melik ün-Nasr ile birlikte Mısır'a kaçtı. Hulagu tarafından başkadılık payesiyle Suriye'ye çağrıldıysa da gidemeden öldü. Abecesel sıraya göre düzenlediği

Kemal Tahir

Kemalettin Bey'in yapıtı Tayyare apartmanları (1918) [bugün Otel Ramada]

Büyük Larousse

Halep kentinin ünlü kişilerinin yaşamöykülerini içeren *Bugyet üt-taleb fi tarihi Haleb*'i en önemli yapıtıdır. Daha sonra *Zübdet-ül-Haleb fi tarihi Haleb* adıyla bu yapıtın bir özetini kaleme aldı. *el-Ahbar-ül-müstefide fi zikri Beni Ebu Ceride* ise, kendi ailesinin tarihini anlatan bir yapıtıdır. Ayrıca, tüm şiirlerini toplayan *Ebü'l-fide* adlı kitabında Halep'in düşüşü üzerine yazılmış olanı bunların en güzelidir.

KEMALETTİN İSMAİL Karamanlı, Kara Kemal de denir, türk yazar (öl. İstanbul 1514). Molla Hüsrev, Hayali gibi çağının ünlü kişilerinden ders aldığı ve Beyzavi, Zemahşeri, Seyit Şerif Cürcani vb.'nin yapıtlarına açıklamalar (haşiyeler) yazdığı bilinmektedir: *Haşiyei kadı, Haşiyei keşşaf, Haşiyei vikaye, Haşiyei mevakıf.*

KEMALETTİN KAMYAR, Anadolu selçuklu emiri (öl. Konya yakınında 1238). Alaettin Keykubat I'in yardımcısıydı. Yassıçimen savaşı (1230) öncesinde Celalettin Harizmşah'a karşı Eyyubiler'in ittifakını sağlamak üzere melik Eşref'e elçi olarak gönderildi. Sıvas'a kadar sokulan bir moğol akıncı kolunu izlemekle görevlendirildi; Moğollar'a yardım eden Gürcüler'den bazı sınır kalelerini alarak kraliçe Rosudan'ı barış istemek zorunda bıraktı (1232). Ardından Yassıçimen savaşı'ndan sonra Eyyubiler'e bırakılan Ahlat'ı zapt etti (1232). Eyyubiler'in Anadolu seferi sırasında emrine verilen kuvvetlerle Toros geçitlerini tuttu (1234). Ertesi yıl Kayseri subaşılığına atandı, selçuklu ordusunun başında Siverek, Rakka, Harran ve Urfa'yı ele geçirdi. Sultanın ölümü üzerine (1237) bazı emirlerin tahta çıkardığı Gıyasettin Keykubat II'ye bir süre tereddütten sonra biat etti. Yeni sultanı etkisi altına alan Sadettin Köpek'in entrikaları sonucu Konya yakınındaki Gavele kalesinde öldürüldü.

KEMALETTİN KARADEDE → İBRAHİM KEMALETTİN Dede Cöngi.

KEMALETTİN MEHMET EFENDİ Taşköprülüzade, türk tarihçi (İstanbul 1552 - İsakçı, Romanya, 1621). Taşköprülüzade Ahmet İsamettin Efendi'nin oğludur. Babasından, şeyhülislam Ebussut Efendi'den ve dönemin önde gelen bilginlerinden ders aldı. Unkapanı medresesi'nde müderrisliğe başladı; çeşitli medreselerde ders verdi. Daha sonra kadılık mesleğine geçti (1591). Sırasıyla Selanik, Üsküdar, Halep, Şam, tekrar Halep, Galata, ikinci kez Selanik kadılıklarında bulundu. Üç kez Anadolu (1603,1605,1610), üç kez de Rumeli (1612,1615,1621) kazaskerliğine getirildi. Kazaskerken Osman II ile birlikte Hotin seferine katıldı. İsakçı'da hastalanarak öldü. Cenazesi İstanbul'a getirildi. Kemali mahlasıyla türkçe, arapça şiirler yazdı. Babasının *Miftah ül-saade ve misbah ül-siyade* adlı bilimlerin tasnifine ilişkin arapça kitabını *Mevzuat ül-ulum* adıyla türkçeye çevirdi (basımı 1895-1896, 2 c). Osman II'nin emriyle kaleme aldığı düzyazı bir *Şehname*'si olduğu söylenir. *Tarih-i kaht-ı Mısır, Hadis-i erbain* ve Hünkâr imamı Mustafa Efendi'nin yarım bıraktığı *el-İstiab fi marifet il-ashab* (Nuruosmaniye kütüphanesi, no. 723) gibi çevirileri, ayrıca fıkıhla ilgili *Adad-ı eshab ül-bidaye ve'n nihaye fi tecrid il-mesail il-hidaye* (Süleymaniye kütüphanesi, Beşir Ağa bölümü, no. 281) vb. yapıtları vardır. Kaynaklarda *Tarih-i saf* (Tuhfet ül-ahbab), Kemalettin Mehmet Efendi'ye ait gösterilirse de yapıt Bostanzade Yahya'nındır.

KEMALETTİN SAMİ PAŞA, soyadı **Gökçen,** türk asker, siyaset adamı ve diplomat (Sinop 1884 - Berlin 1934). Mühendishanei berrii hümayun (1905) ve Harp akademisi'ni bitirdi (1908). Balkan (1912-1913) ve Birinci Dünya (1914-1918) savaşlarında değişik cephelerde savaştı, yaralandı. İstanbul'un işgalinden (1920) sonra Anadolu'ya geçerek Kurtuluş savaşı'na katıldı. 1. Tümen ve Ankara komutanı oldu (1921), rütbesi albaylığa yükseltildi. IV. Kolordu komutanı olarak Sakarya savaşı ve ardından Büyük taarruz'a katıldı, generalliğe yükseltildi (1922). Sinop milletvekili seçildi (1923). Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa'nın milletvekili seçilmiş askerlerin ya politikayı ya da askerliği tercih etmelerini istemesi üzerine milletvekilliğinden istifa etti (1924). Aynı yıl silahlı kuvvetler bünyesinde kalma koşuluyla Berlin büyükelçiliğine atandı. Korgeneralliğe yükseldi (1926). Askerlikten emekliye ayrıldı (1928), Berlin büyükelçiliği görevini yürütürken öldü.

KEMALİ Kastamonlu → KASTAMONLU KEMALİ.

KEMALİ MEHMET ÇELEBİ Balatizade, türk tarihçi (XVI. yy.) Sokullu Mehmet Paşa'nın kâtiplik hizmetinde bulunduğu bilinmektedir. İranlı tarihçi Mirhond'un *Ravzat üs-safâ fî sîret il-enbiyâ ve'l mülûk ve'l hulefâ* adlı yapıtının islamlığın doğuşuna kadar olan bölümünü *Tercümân üd-düstûr fî havadis il-ezmân ve'd duhûr* adıyla türkçeye çevirdi (basımı 1842). Ayrıca *Mesnevi*'nin bir bölümü için açıklama yazdı. *Tarih-i umumi* adlı yapıtını tamamlayamadan öldü.

KEMALİST sıf. ve a. (Mustafa *Kemal*'in adı ve fr. sonek *-iste*'ten). Atatürkçü.

KEMALİYE, esk. **Eğin,** Doğu Anadolu bölgesinde Erzincan iline bağlı ilçe; 9 025 nüf. (1990); 1 168 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 60 köy. Merkezi, Erzincan'ın 156 km G.-B.'sında *Kemaliye,* 2 044 nüf. (1990). Tahıl, meyve üretimi. Hayvancılık. Dokumacılık (ünlü eğin halıları). Linyit yatakları.

KEMALİYE, Manisa'nın Alaşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 089 nüf. (1990). Belediye.

Kemaliye halısı, Erzincan'ın Kemaliye ilçesinde ve çevresinde, genellikle geleneksel motif ve renklere bağlı kalınarak dokunan halı tipi.

Kemaliye'de halı dokumacılığının geçmişi, çok eskidir. Daha çok koyu renk zemin üzerine canlı renklerle, geleneksel motiflere bağlı kalınarak dokunur. İran ya da sine düğümü adı verilen ilme biçimiyle dokunan halıların bazılarında iran halılarının etkisi görülür. Dm²'sinde 50×50 ya da 60×60 ilme bulunan ince kalite halılardır.

KEMALİZM a. (Mustafa *Kemal*'in adı ve fr. sonek *-isme*'den). ATATÜRKÇÜLÜK'ün eşanlamlısı.

KEMALOĞLU, türk şair (XIV. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. *Ferahname* (1387; bilinen tek yazması Afyon İl halk kütüphanesi, no. 18349) adlı mesnevisiyle tanınır. Bu yapıt türkçedeki mesnevi edebiyatının başlangıç dönemine tanıklık eden önemli kaynaklardandır. Sade dille ve ustalıklı bir nazım tekniğiyle yazılmıştır. Deyim ve atasözlerine geniş yer verir. Yazarın Mısır Memlukları'na bağlı Trablusşam'da bulunduğu sırada arapça bir kaynaktan yararlanarak kaleme aldığı ve Mir Gazi'ye sunduğu 3 030 beyitlik mesnevi, kahramanları Emeviler döneminde yaşamış serüvenli bir yolculuğu anlatır. Hikâye içinde Hz. Süleyman'la ona karşı çıkmış bakırdan devlerin (kumkuma) serüvenlerine yer verilir. Tarih, masal, din öğeleri birleştirilerek sıralanan olağanüstü olaylardan dünya işleri ve dinle ilgili öğütler çıkarılır.

KEMALPAŞA, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 56 075 nüf. (1990); 658 km²; 35 köy. Merkezi, İzmir'in 20 km D.'sunda *Kemalpaşa* (esk. *Nif*), 16 354 nüf. (1990). Tahıl, üzüm, zeytin, tütün, sebze ve meyve üretimi. Yöre kiraz bahçeleriyle ünlüdür.

KEMALPAŞA, Artvin'in Hopa ilçesine bağlı bucak; 9 054 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Kemalpaşa,* 2 658 nüf. (1990).

Kemalpaşa tatlısı, un, yağ ve yumurtayla hazırlanıp fırında kurutularak pişirilen kurabiyeleri, sıcak şeker şerbetine atarak yapılan tatlı. Şerbeti emen kurabiye yumuşak, süngerimsi bir durum alır; üzerine kaymak da konabilir.

KEMALPAŞAZADE (Şemsettin Ahmet bin Süleyman), **İbni Kemal** de denir, türk bilgin ve şeyhülislam (Tokat 1469-İstanbul 1534). Dedesi Kemal Paşa'ya ilişkin olarak Kemalpaşazade ya da İbni Kemal diye tanınmıştır. Babası Bayezit II döneminin sancakbeylerinden Süleyman Bey'dir. Ailesinin geleneğine uyarak askerlik mesleğine girdi. Bir süre sonra ilmiye sınıfına geçmeye karar verdi ve Edirne darülhadisinde döneminin Molla Lütfi, Muslihittin Mustafa Efendi, Muhyittin Mehmet Efendi (Hatipzade), Sinanettin Yusuf Efendi (Muarrifzade) gibi bilginlerinden ders aldı. Öğrenimini tamamladıktan sonra, 1506 ile 1516 arasında Edirne, Üsküp ve İstanbul'da çeşitli medreselerde ders verdi. Bu arada Bayezit II tarafından türkçe bir osmanlı tarihi yazmakla görevlendirildi. Şiiliğe karşı hazırladığı fetva ile Selim I'in (Yavuz) ilgisini çekti, 1516'da Edirne kadılığına, ardından aynı yıl Anadolu kazaskerliğine atandı. Selim I'in Mısır seferine katıldı, Mısır'da bulunduğu sırada İbnülarabi'nin sünniliği hakkında bir fetva verdi. Kazaskerlikten ayrıldıktan sonra (1519) Edirne darülhadisindeki müderrislik görevine döndü, bir süre sonra Sultan Bayezit medresesi'ne geçti. Zembilli Ali Cemali Efendi'nin ölümü üzerine şeyhülislamlığa getirildi (1526) ve ölünceye kadar bu görevde kaldı.

Döneminde büyük üne ve saygınlığa sahip olan Kemalpaşazade, Safeviler'in Anadolu'da başlattıkları yoğun şii propagandasına ve tasavvufa karşı sünniliği savundu. Selim I ve Süleyman I'in İran seferlerini destekledi. Tarih, fıkıh, tefsir, hadis, sözlük alanlarında iki yüzü aşkın yapıtı bulunan Kemalpaşazade'nin oldukça başarılı şiirleri de vardır. Başlıca yapıtları; türkçe: *Tevarih-i âl-i osman* (1299-1526 yıllarını kapsayan osmanlı tarihi; 10 defterden oluşan yapıtın I. [Osman Gazi dönemi] ve VII. [Mehmet II dönemi] defterleri Şerafettin Turan tarafından eleştirel notlarla yayımlandı), *Divan* (bir bölümü İkdam matbaası tarafından basıldı); *Yusuf ile Züleyha* (7 777 beyitlik mesnevi), *Daka'ik ül-haka'ik* (farsçadaki eşanlamlı sözcüklere ilişkin); arapça: *Tefsir* (tamamlanamamıştır), *el-Mühimmat* (fıkha ilişkindir), *Taygir üt-tenkih* (Ubeydullah el-Mahbubi'nin *Tenkih ül-usul* adlı yapıtındaki yanlışları düzeltir), el-Merginani'nin *Hidaye*'sine, et-Teftezani'nin *Telvih*'ine haşiyeleri, Hocazade Muslihittin Mustafa'nın *Tehafüt ül-felasife*'si şerhi; farsça: *Nigaristan* (Sadi'nin *Gülistan*'ına nazire, Şeyhülislam Yahya tarafından türkçeye çevrildi), *Muhît ül-lügat* (arapçadan farsçaya sözlük). [→ Kayn.]

KEMAN a. (fars. *kemān*). **1.** Telli-yaylı ve saplı çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir toplulukta keman çalan kimse. **—3.** *Cep kemanı,* cepte taşınabilen küçük keman. (XVI. yy.'ın sonlarında ortaya çıkan cep kemanının kökeni rebec'tir. Boyu 30-50 cm idi. Kemanınkilerden birer oktav daha tiz akortlanmış dört teli vardı. Teknesi değişik biçimler aldı [keman, viol, gemi]. XVIII. yy.'a değin, derslerine eşlik etmek için, dans öğretmenlerince kullanıldı.) ‖ *Kese kemanı,* Orta Anadolu'nun kimi yörelerinde kullanılan, biçim açısından karadeniz kemençesini andıran küçük yaylı halk çalgısı. ‖ *Sine kemanı* → SİNEKEMANI.

—ANSİKL. Ataları, viel ailesinden eski çalgılar ve *viola da braccio* (kol violü) olan keman, kendine özgü biçimiyle XVI. yy.'da Avrupa'da ortaya çıktı. Teknesi, her ikisi de bombeli sırt (akçaağaçtan) ve göğüs (köknardan) ile yanlıklardan (akçaağaç) oluşur. Göğsündeki iki delik "f" biçimindedir. Yanlıkların ortasında büyük bir girinti vardır. Yine akçaağaçtan yapılan sapının ucu, salyangoz biçiminde kıvrımlı-

dır. Çalgının dört teli vardır: pesten tize doğru *sol, re, la, mi*. Keman ailesinden çalgılar keman (soprano), viyola (alto), çello (bas) ve kontrabas adlarını taşır. İlk kemanlar, Bavyera'nın Füssen kentinde (Tieffenbrucker), İtalya'nın Brescia (Gasparo da Salo) ve Cremona (A. ve N. Amait) kentlerinde ve aynı çağda Paris'te yapıldı. Sonraki yüzyılda Tirol'de J. Stainer, özellikle de Cremona'da A. Stradivarius, çalgının boyutlarını ve oranlarını kesinleştirdiler (teknenin uzunluğu: 35-36 cm; toplam uzunluk: yaklaşık 60 cm). XIX. yy.'da İtalyanlar, keman yapımında ilk sırayı parisli ustalara (Nicolas Lupot, Jean-Baptiste Vuillaume) kaptırdı. Bu dönemde çalgının tellerini daha çok gerebilmek, gücünü artırmak ve ses alanını genişletmek amacıyla, sap, arkaya daha çok eğildi, abanozdan yapılan perdelik (tuş) uzatıldı ve yine abanozdan yapılan kuyruk eklendi (bk. resim); çalgının iç yapısında da gerekli değişiklikler yapıldı (köşeler, takozlar, bas balkonu ve can direğinin boyutları büyütüldü).

Yapımcılar, XIX. yy.'a değin her tür telli çalgıyı yapıyorlardı; XX. yy.'da uzmanlaşmaya başladılar. En büyük keman yapımcıları arasında, -daha önce sözü edilenler dışında- Gaglianolar, C. F. Gand, J. B. Guadagnini, A. Guarneri, L. Guersan, Klotzlar, G. P. Maggini, D. Montagnana anılmalıdır.

Kemanın, çocuklar için yapılmış daha küçük boyları da vardır: *çeyrek, yarım* (53 cm boyunda) ve *üç çeyrek* (56 cm).

XIX. yy.'ın ortalarında türk müziğinde de kullanılmaya başlanan keman, günümüzde gerek klasik türk müziği, gerekse türk sanat müziği topluluklarının vazgeçilmez çalgıları arasındadır. "Alaturka" kemanda *sol, re, la, mi* akordu yerine *la, re, la, re* ve *sol, re, la, re* akortları da kullanılır. "Alaturka" kemancılar, sesini artırmak amacıyla, genellikle çalgının göğsünü içten inceltirirler.

KEMAN a. (öncekiyle eşkökenli). *Esk.* **1.** YAY'ın eşanlamlısı. **—2.** Yaya benzeyen şey, kavis: *"Girme ol hamle olur kaddin keman"* (Ahmedi, XIV. yy.). **—3.** *Keman etmek*, kavislendirmek, kavis biçimine sokmak. **—4.** *Keman olmak*, eğilmek, yay biçimini almak. **—5.** *Keman-dar*, yay tutan. ‖ *Keman-ebru*, keman kaşlı, kaşları yay gibi olan. ‖ *Keman-ger*, yay yapan. ‖ *Keman-ı asuman, keman-ı çarh, keman-ı felek, keman-ı gerdun*, yay burcu; gökkuşağı. ‖ *Keman-ı behmen, keman-ı resm, keman-ı sam, keman-ı şeytan*, gökkuşağı. ‖ *Keman-ı hallaci*, hallaçların kullandıkları yay. ‖ *Keman-ı hikmet*, taş ve ok atan, mancınık. ‖ *Keman-ı mühre*, tatar yayı. ‖ *Keman-ı pulad*, kol kaslarının güçlendirmek için çekilen çelik yay. ‖ *Keman-ı sade*, güneş; güneş ışığı. ‖ *Keman-ı sadmen, keman-ı sadmeni*, sert yay. ‖ *Keman-ı zenburi*, bir çeşit eski tüfek.
—Kur. tar. *Keman baha* → ÂDET*İ KEMANBAHA.

◆ sıf. *Keman (gibi)*, ince, yay biçiminde kaş için kullanılır: *Keman kaşlı. Keman (gibi) kaşları olmak.*

Keman konçertosu *(Violin Concerto)*, 4 bölümlük soyut bale. Koregrafisini G. Balanchine, müziğini İ. Stravinski yaptı. İlk kez 1972'de New York City Ballet tarafından New York'taki New York State Theatre'da sahnelendi.

KEMANCI a. **1.** Keman çalan sanatçı. **—2.** Keman yapan ve / ya da satan kimse.

KEMANCILIK a. Kemancının yaptığı iş.

KEMANÇE a. (fars. sözc.; "ok yayı" anlamındaki *keman* ile küçültme eki *-çe*'den). İran yaylı çalgısı. (Küremsi ahşap bir gövde ile uzun bir saptan oluşan kemançenin göğsü de, türk halk çalgısı kabak kemane ve mevlevi çalgısı rebapta olduğu gibi deridendir. Tel sayısı 3 ya da 4'tür. Kemançe, *keman, kemane*, ya da *rebap* adlarıyla Osmanlılar'ca da kullanılmıştır.)
—Tar. Resmi imzalarda çekilen uzun kıvrık.

KEMANDAN a. (fars. *kemān* ve *-dān*'dan *kemāndan*). Esk. sil. OKLUK'un eşanlamlısı.

KEMANE a. (fars. *kemāne*). **1.** YAY'ın eski eşanlamlısı. **—2.** Denizc. Gemilerin baş bodoslamasındaki talimarın üst tarafında yer alan kıvrımlı bölüm. (Eski gemilerde buraya heykel takılırdı.) **—3.** Delgi ya da küçük torna çevirmek için kullanılan ok yayı biçimindeki araç, matkap yayı. **—4.** Spor. Yağlı güreşte elleri rakibin arkasından uzatıp göğsü üzerinde kilitledikten sonra midesi ve karnı üzerinde gezdirerek gerçekleştirilen oyun. **—5.** Kemandan biraz büyük, beş telli bir tür yaylı halk çalgısı.
—Denizc. *Kemane baş bodoslaması*, eski yelkenlilerde ve günümüzde kullanılan kimi yatlarda görülen ve pruvadan çeneye doğru çok hafif bir kavis yapan baş bodoslaması. ‖ *Kemane payı*, kemanenin her iki yanındaki üzeri oymalı ağaç kaplama payı.
—Spor. *Kemane çekme, kemane olma* ya da *kemane çelme*, kemane aldıktan sonra elleri yumruğun tersiyle bastırarak rakibin göğsü ya da karnı üzerinde gezdirme. ‖ *Kemanede dış kazık*, kemanede kilidi söktükten sonra bir kol ile dış kasnaktan içeri dalma. ‖ *Kemaneden dönme*, ellerinden herhangi biri ile kemaneyi alanın sağ ya da sol kolu dışından uzanarak iç kasnaktan yakalayıp o yana dökme. ‖ *Kemaneden sarmaya*, rakibi önce kemaneye alıp yerden biraz yükselttikten sonra sağa ya da sola eğip sarma takma.
—Teknol. *Kemane takımı*, bir arşe yardımıyla elle döndürülen küçük makara.

KEMANİ a. (fars. *kemān* ve *-ī*'den *kemanī*). *Esk.* Keman çalan.

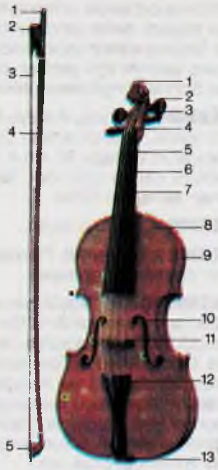
KEMANİ ALİ AĞA → ALİ AĞA *(Kemani)*.

KEMANKEŞ a. (fars. *keman* ve *keş*'ten *keman-keş*). *Esk.* Okçu.
—Esk. sil. *Kemankeş sırrı*, ok atmayı öğrendikten sonra, kemankeş olmak isteyenlerin, kabza alma töreni sırasında, üstatları (hocaları) tarafından kulaklarına fısıldanan sözler. (Bu sözlerin içeriği bilinmemekle birlikte, okçulukla ilgili iki ayet olduğu sanılmaktadır.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. İyi ok atabilmek için ünlü bir kemankeşten ders almak gerekiyordu. Uzun süren bir eğitim döneminden sonra, üstadı tarafından yeterli görülen okçular, şeyhülmeydanın huzurunda, *kabza* almak* denilen bir törenle kemankeş olurlardı. Böylece ok meydanına çıkmaya ve yarışmalara katılmaya hak kazanırlardı. Osmanlı döneminde birçok kemankeş yetişmiş, kimileri vezirliğe, sadrazamlığa kadar yükselmiştir (Kemankeş Ali Paşa, Kemankeş Kara Mustafa Paşa). Okçuluğa özenen ve kemankeşlerle yarışan padişahlar da vardı (Murat IV, Abdülaziz).

KEMANKEŞ AHMET PAŞA → AHMET AĞA *Mirialem*.

KEMANKEŞ ALİ PAŞA → ALİ PAŞA *Kemankeş*.

KEMANKEŞ KARA MUSTAFA PAŞA, türk sadrazam (Arnavutluk 1592 -İstanbul 1644). Yeniçeri ocağı'nda yetişti, kemankeşlik, çorbacılık, kul kethüdalığı yaptıktan sonra sekbanbaşı oldu. 1635'te yeniçeri ağası olarak Murat IV'le birlikte Revan seferine katıldı. Bu sefer sırasında padişahın güvenini kazandı ve sefer dönüşü kaptanıderyalığa atandı. Bu görevinin yanı sıra, 1637'de sadaret kaymakamlığına da getirilen Kara Mustafa Paşa, Bağdat kuşatması sırasında şehit düşen Tayyar Mustafa Paşa'nın yerine sadrazam atandı (1638). Murat IV, Bağdat'ı fethettikten sonra Diyarbakır'a dönerken kendisini serdarıekrem olarak bıraktı. Kara Mustafa Paşa bir süre Bağdat'ta kalıp kalenin onarımını tamamlattı. İran üzerine yürümeyi tasarladıysa da Safeviler'in Dertenek kalesini boşaltmayı, ayrıca gerek Irak'a gerekse Kars, Ahıska ve Van yörelerine saldırmamayı kabul ettiğini bildirmesi üzerine Kasrışirin antlaşması'nı imzalayarak İstanbul'a döndü (1640). Bu antlaşmadaki başarısından ötürü padişah tarafından hilat giydirilerek ödüllendirildi. İbrahim I döneminde de makamını bir süre korudu. Devlet yönetiminde ıslahat yapmak istedi. Yeniçeri ve sipahilerin sayılarını azaltarak maaşlardan tasarruf sağladı. Vergileri düzene soktu. Onun ıslahatları sayesinde devlet gelirleri giderleri karşılar hale geldi. Onun bu ıslahatlarından hoşlanmayanlar aleyhine çalışmaya başlayınca, sarayda nüfuz sahibi olan Cinci Hoca'ya karşı yeniçerileri ayaklanmaya kışkırttığı gerekçesiyle tutuklandı. Kaçmaya çalışırken, yakalanıp idam edildi.

yay
1. Vida;
2. Topuk;
3. Kıl;
4. Çıta;
5. Burun.

keman
1. Salyangoz;
2. Burgu; 3. Burguluk;
4. Dip eşik; 5. Sap ya da kol;
6. Tuş ya da perdelik;
7. Tel; 8. Göğüs; 9. Yanlık;
10. Göğüs deliği; 11. Eşik;
12. Kuyruk; 13. Kuyruk vidası.

Hamm belgesine göre

KEMANKEŞİ a. (fars. *kemān, keş*, ve *-ī*'den *kemān-keşī*). *Esk.* Okçuluk.

Kemano, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) büyük hidroelektrik santralı, Nechako üzerindeki Kenney barajınca beslenir. Kitimat fabrikasına enerji sağlar.

KEMANSAZ a. (fars. *kemān* ve *saz*, yapan'dan *kemān-sāz*). *Esk.* Keman yapan kimse, keman ustası.

KEMAYAR sıf. (fars. *kem* ve ar. *ᶜayār*'dan *kem-ᶜayār*). Nümism. Yasal olarak belirlenen ayarın altında basılmış altın ya da gümüş sikkeler için kullanılan deyim. (Osmanlı döneminde yasal altın ayarı % 0,993'ten [XV. yy.], başlayarak Mahmut II zamanında [1808-1839] % 0,830'a, gümüşse % 0,900'den [XIV. yy.], % 0,170'e kadar [XIX. yy.] düşmüştür. Bu dönemler arasında, olağan düşüş eğrisi dışında, eksik ayarlı olarak basılan sikkeler, halk arasında bu deyimle adlandırılıyordu.)

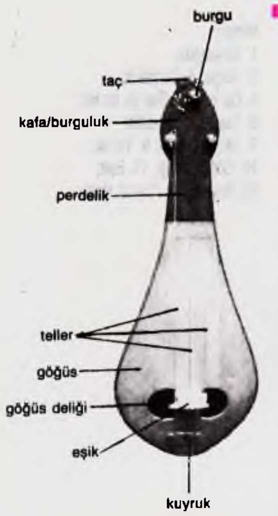
KEMBLE, ingiliz oyuncu ailesi. En ünlü üyeleri şunlardır: JOHN PHİLİP (Prescot, Lancashire, 1757 - Lozan 1823). 1783'te Drury Lane topluluğu'na girdi ve 1785'te Macbeth rolüyle başarıya ulaştı, aynı oyunda kız kardeşi Sarah, lady Macbeth'i canlandırdı. 1803'te Drury Lane'den Covent Garden'a geçti ve 1817'de buradan ayrıldı; —kardeşi CHARLES (Brecon, Wales, 1775 - Londra 1854), Drury Lane ve Haymarket'de özellikle melodram rollerinde oynadı; 1822'de Covent Garden'ın yöneticiliğine getirildi, 1840'ta tiyatroyu bıraktı. 1806'da sanatçı Maria Theresa de Camp ile (Viyana 1774 - Chertsey, Surrey, 1838) evlenmişti; —kız kardeşleri SARAH (Brecon, Wales, 1755 - Londra 1831), William Siddons'ın karısı → *Mrs.* SIDDONS; —FRANCES ANNE, *Fanny* denir (Londra

1809 - *ay. y.* 1893), Charles'ın kızı. 1829'da babasıyla birlikte sahneye çıkmaya başladı; daha sonra Londra ve Paris'te Shakespeare'in yapıtlarında oynadı. Tiyatro tarihiyle ilgili yapıtlar yazdı, Dumas ve Schiller'i ingilizceye çevirdi.

KEMBOS ovası, Antalya körfezinin K.-D.'sunda, B. Toros sıraları arasında, Manavgat'ın yaklaşık 60 km K.'inde karstik kökenli dar ve uzun ova. Tabanında zaman zaman su birikir.

KEME a. *Yörs.* İri sıçan.

KEME a. (ar. *kem'e*). Patatese benzeyen bir tür mantar; domalan.

klasik kemençe

Karadeniz kemençesi

KEMENÇE a. ("küçük keman" anlamındaki fars. *kemançe*'den). Geniş anlamda birçok türk yaylı çalgısının; dar anlamdaysa, Güney Anadolu Türkmenleri'nin (türkmen kemençesi) ve Karadeniz bölgesi halkının (Karadeniz kemençesi) birbirine benzer yaylı çalgısıyla, klasik türk müziğinde kullanılan apayrı bir çalgının (klasik kemençe) ortak adı.

—ANSİKL. En eski türk yaylı çalgıları *ıklığ, kopuz* ya da *okça kopuz* (yaylı kopuz) diye adlandırılmıştır. *Kemençe* adının, Türk-İran ilişkilerinden sonra, *ıklığ* ya da *kopuz* sözcüklerinin yerini aldığı sanılmaktadır. Asya'da geniş bir coğrafyaya yayılmış olan çeşitli kemençelerin ortak yönleri, hayvan tırnağı, kabak ya da oyulmuş ahşap bir tekne ile uzunca bir saptan oluşmalarıdır. Genellikle deri göğüslü olan bu kemençelerin telleri bağırsaktan ya da at kılındandır. Tel sayısı 1, 2 ya da 3'tür. Günümüzde Asya Türkleri'nin kemençelerinde madeni teller de kullanılmaktadır.

Karadeniz kemençesinin, sivri tarafı üste gelen kalp biçimindeki burguluğu ile kısacık sapı, dar ve uzun gövdenin uzantısıdır. Gövde, kabaca, bir dikdörtgenler prizmasıdır. Göğüste, kemanınkileri andıran iki delik vardır. Çalgının üç teli, eşik ve dip eşik üzerinden geçer. Can direği, gövde ile göğüs arasına sıkıştırılır. Karadeniz kemençesi, aynı zamanda tellere basan sol elle tutularak, bir yere dayanmadan ayakta çalınır. Tellerden biriyle melodi çalınırken, yay komşu tele de sürülür.

Günümüzde Balkan ülkelerinde (Yunanlılar'ın *lira*'sı Bulgarlar'ın *gadulka*'sı) ve Kuzey-batı Anadolu'da; Ortaçağ'da Batı Avrupa'da *(rebec*)* ve Orta Asya'da benzerlerinin olması, kökeni konusunda fikir edinmemizi güçleştiren klasik kemençe, XIX. yy.'ın ikinci yarısında İstanbul'da incesaza katıldı, Tamburi Cemil Bey'den sonra, klasik türk müziği topluluklarının en vazgeçilmez çalgılardan biri durumuna geldi. Armut biçimindeki gövdesinden dolayı *armudi kemençe* diye de anılan bu çalgı, 3 tellidir (H. S. Arel, değişik boyda 4 telli kemençeler yaptırarak, "keman ailesine" karşılık "kemençe ailesini" oluşturmak istediyse de, girişimi sonuçsuz kaldı). Teknesi sol dize, 12-15 cm uzunluktaki burguları göğse dayanarak çalınır. Tellerine parmakla basılmaz, tırnakla yandan hafifçe itilir. Ses alanı, çalanın ustalığına bağlı olarak 2 oktavı birkaç ses aşabilir. İhsan Özgen*, kemençede bağırsak tellere dönüşü sağladı.

KEMENÇECİ a. **1.** Kemençe çalan kimse. **—2.** Kemençe yapan ve / ya da satan kimse.

KEMENİ YANOŞ → KEMÉNY JÁNOS.

KEMENT a. (fars. *kemend*). **1.** Uzakta bulunan bir hayvanı, yakalamak, tutmak için kullanılan ucu ilmikli, kaygan, uzun ip ya da deri kayış. **—2.** *Esk.* Bir kimseyi idam ederken kullanılan ilmikli, yağlı kayış. **—3.** *Kement atmak,* kemendi bir ucu elde kalacak biçimde ileri doğru fırlatmak.

—*Esk. Kemend-endaz,* kement atan; kendine bağlayan. || *Kemend-i can-güdaz,* can alıcı kement.

—Ed. Divan şiirinde sevgilinin saçı ile ilgili bir benzetme öğesi. (Aşığın gönlü, saç kemendiyle yakalanmış ve sevgilinin esiri olmuştur: *"Nedim namına bir şair-i cihan var imiş / Kemend-i zülfüme düşsün İlâhi ol ayyar"* [Nedim adında ünü cihana yaygın bir şair varmış, Tanrım o hilekâr saçımın kemendine yakalansın] [Nedim].)

—Esk. sil. Yaya yuvarlak biçimini kazandırmakta kullanılan alet. (İki ucuna birer demir halka geçirilmiş güçlü bir şerit ya da kayıştan oluşuyordu. Yayın uçları demir halkalara geçirilerek bükülür ve yay biçimini alana değin bekletilirdi.)

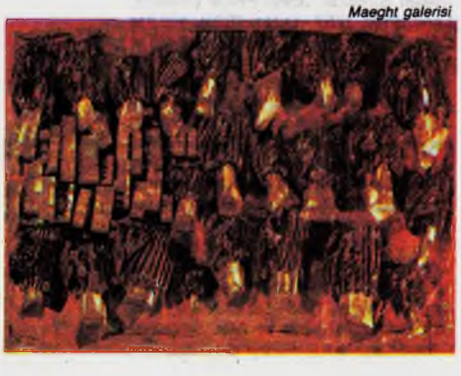
—Tar. Eskiden, öldürülmek istenen kişinin boynuna geçirilip sıkılarak canını alma işinde kullanılan ilmikli ve yağlı ip. (Osmanlı devletinde hanedana mensup kişilerin, özellikle şehzadelerin kanı akıtılamayacağından, öldürülecek olanlar cellat kemendiyle boğulurlardı. Ayrıca, hanedanla akrabalık kurmuş sadrazam ve vezirler, hünkârın çok sevdiği saray adamları ve devlet büyükleri, padişah kadınları ve gözdeleri de eğer öldürüleceklerse, kementle boğdurulurdu.)

KEMÉNY (János), Erdel prensi (Bükkösd 1607 - Nagyszöllős 1662). György I Rakoçi yandaşlarındandı. Rakoçi'nin ordusuna komuta ederken Mehmet Giray II'ye Vistül kıyısında yenildi ve tutsak düştü. İki yıl Kırım'da hapsedildikten sonra Eflak voyvodasının aracılığıyla serbest bırakıldı. 1661'de Erdel prensi seçildi, Türkler'e karşı Montecuccoli komutasındaki imparatorluk ordusundan yardım gördü. Ama, prensliğini tanımayan Türkler onu Erdel'den kovdular ve yerine Mihály I Apafi'yi getirdiler. Erdel prensliği için mücadeleyi sürdüren Kemény, Nagyszöllős'te Türkler'e yenildi ve öldürüldü.

KEMÉNY (Zsigmond, *baron*), macar yazar (Alvinc, bugün Vintul de Jos, Romanya, 1814 - Pusztakamarás 1875). Bir kuramcı olarak 1867 Avusturya-Macaristan uzlaşmasını destekledi, birçok siyasal broşür yayımladı. Tarihsel romanın ustası olarak tanınan Kemény, konularını özellikle XVI. ve XVII. yy.'lardan aldı (*Gyulai Pál,* 1847; *Özvegy és leánya,* 1855; *Zord idő,* 1858; *A rajongók,* 1858-59).

KEMENY (Zoltan), macar heykelci (Banica, Transilvanya, 1907 - Zürich 1965). 1957'de İsviçre uyruğuna geçti. Marangozluğu bırakarak Budapeşte Güzel Sanatlar okulu'nda resim öğrenimi gördü. 1930-1940 yıllarını Paris'te, özellikle moda desinatörlüğü yaparak geçirdi. 1942'de Zürich'e yerleşti, 1947'ye doğru heykelciliğe başladı. Birbirine kaynaklanmış metal parçalardan (pirinç, bakır, demir vb.) oluşan soyut kabartmaları, kullandığı malzemenin bolluğu ve uyumuyla şiirsel çağrışımlar uyandırır. Kimi yapıtları anıtsal boyutlardadır (Frankfurt tiyatrosu'nun fuaye tavanı, 1963).

Maeght galerisi

Zoltan Kemeny
Orantı, eylem, heyecan
kırmızı bakır ve pirinç (1964)
özel kol.

KEMER a. (fars. *kemer*). **1.** Süs olarak ya da bir pantolonun, bir eteğin düşmesini engellemek amacıyla bele takılan, genellikle bir tokayla tutturulan kumaş, deri ya da herhangi bir maddeden yapılmış kuşak. (Bk. *ansikl.* böl. Giy.) **—2.** Bir eteğin, bir pantolonun belini oluşturan ve belden düşmesini önleyen, kumaşla kaplı bölüm. **—3.** Eskiden daha çok yolculuklarda kullanılan üzerinde altın para koymak için gözleri bulunan meşin kuşak. **—4.** *Kemerleri dolu olmak,* çokça parası bulunmak. || *Kemerleri (kemerini) sıkmak,* giderlerini büyük ölçüde kısarak açlığa ya da çok tutumlu biçimde yaşamaya alışmak: *Üç yıl daha kemer sıkacak, ondan sonra toplumca ferahlayacağız.*

—*Esk. Kemer-bend,* kemer bağı, kuşak; kemer takmış; hizmete hazır; derviş: *"Yürek titrer kemer-bendindeki hancer hususunda"* (Nedim, XVIII. yy.). || *Kemer-bend-i hizmet,* hizmete hazır. || *Kemer-beste,* kuşak bağlamış; hazır. || *Kemergâh,* kuşak bağlanacak yer; bel. || *Kemer-güsiste,* kuşağını çözmüş; çıplak: *"Eder kıyafeti âzâde bir mizac-ı ikrar: / Kemer-güsiste, / Perakende küşe-i destar"* (Tevfik Fikret).

—Esk. gökbil. *Kemer-i âftâb,* Güneş'in merkezinden geçtiği varsayılan çizgi.

—Anat. Omurgalılarda çift üyelerin (kol, bacak, yüzgeç, vb.) eklemlendiği iskelet bölümü. (İnsanda iki kalça kemiği ile kuyruksokumu kemiğinden oluşan kemik leğene *kalça kemeri;* köprücükkemiği, omuz çıkıntısı ve kürekkemiği dikeninden oluşan ve kolun bağlanmasına yarayan kemik kuşağına *omuz kemeri* ya da *göğüs kemeri* denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || Yay biçimindeki çeşitli kemik, lif, damar ya da sinir oluşumlarına verilen ad. || *Diş kemeri,* aynı çenekemiği üzerindeki dişlerin yan yana gelmesiyle oluşan yay. (Dişler çenekemiği üzerinde, üstçenede altçeneye göre daha geniş bir parabolik eğriye göre dizilmiştir.) || *Diş yuvası kemeri,* her iki çenede dişlerin dizildiği kenar. || *El ayası kemeri,* dönerkemik ve dirsekkemiği atardamarlarının uçlarını birleştiren el ayası atardamar sistemi. || *Elmacık kemiği kemeri,* şakak kemiğindeki elmacık çıkıntısıyla yanak kemiğinin birleşmesinden oluşan kemik köprü. || *Kaş kemeri,* göz çukurunun üst kenarında kaşların bulunduğu çıkıntılı bölüm. || *Taban kemeri,* ayak tabanındaki atardamar sistemi. || *Uyluk kemeri,* kalça kemiği kanadının üst ve ön dikeninden çatı kemiğine kadar uzanan lifsel şerit.

—Astrofiz. Güneş atmosferinde gözlemlenen birçok yapının gösterdiği biçim. (Kemerler, Güneş ve çoğu iç tac fışkırmalarının temel yapılarıdır.) || *Sıra kemerler,* Güneş'in değişik bölgeleri arasında manyetik bağlantıları çizen kemerler bütünü. (Sıra kemerler, morötesi dalga boylarındaki Güneş tacında rahatlıkla görülebilir; ışıkkürede Güneş yarıçapının üstüne yükselebilirler.)

—Bahç. *Su kemeri,* altından geçilebilecek şekilde eğimli ve birbirini kesen su huzmelerinden oluşan kemer || *Yaprak kemeri,* bahçe yollarının üzerinde yapraklı dallardan oluşan kemer. (Yaprak kemeri, tırmanıcı bitkilerin [filbahar, salkım, asma, vb.] ya da çalı ve genç ağaç [gürgen, vb.] dallarının sardırıldığı bir kafesten oluşabilir.)

—Bayınd. Bir köprüde (özellikle karayolu ya da demiryolu köprüsü) iki dayanak (ayaklar) arasına inşa edilen, enine kesiti dolu, boyuna kesiti eğrisel biçimli (ya da kırıklı çizgili) taşıyıcı yapı (beşik kemer, basık kemer, sivri kemer vb.). || Bir köprünün, mesnetlere genellikle itki uygulayan, görünüşü eğrisel, taşıyıcı yapısı. (Bk. *ansikl.* böl.) || Kemer barajlarda yapının hesaplanmasında kullanılan yatay, kurgusal öğe.

—Din. *Kilise kemeri,* din adamlarının cüppesini saran ve düşey etekler halinde sarkan geniş kumaş kuşak. (Genellikle siyah olmakla birlikte, piskopos ve başrahiplerinki mor, kardinallerinki kırmızı, papanınki beyazdır. Kemerin ucunda saçak ya da püsküller bulunabilir.)

—Geom. Birbirine eşit ve kesişen iki çemberin ortak noktalarından biriyle ve bunların merkezlerini birleştiren doğruyla sınırlanan yaylarından oluşan bakışımlı düzlem eğri. (Her bir çemberin merkezi öbür çember üzerinde ise kemer *olağan,* içinde ise *basık,* dışında ise *yüksek*'tir.)

—Isıbil. Bir fırının kubbe biçimindeki üst kısmı.

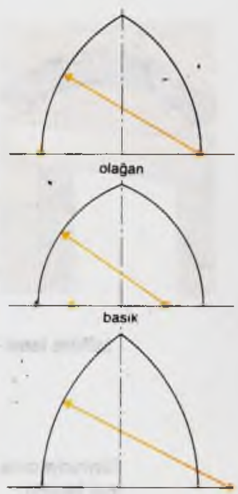
—İkt. *Kemer sıkma politikası,* işletmelerin ve özel kişilerin tüketimde kullanabilecekleri gelir miktarını azaltmayı amaçlayan ve bunun için vergilendirme, gelirlerin (özellikle ücretlerin) dondurulması, zorunlu istikraz, kredi kısıtlaması ve yatırımların denetimi gibi önlemlere başvuran mali ve iktisadi politika.
—İnş. *Emniyet kemeri,* yükseklerde çalışan bir kimsenin göğsünü çevreleyerek onu düşmeye ve darbelere karşı koruyan, kolayca açılabilir bir halkayla bir araya getirilmiş kayışlardan oluşan güvenlik donatımı.
—Mim. ve İnş. Bir tonozun çizdiği eğri. ‖ Bir açıklığın üstünü örten ve uçları iki sağlam noktaya dayanan eğrisel biçimli yapı öğesi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kemer ardı,* ART AYLAMA*'nın eşanlamlısı. ‖ *Kemer iskelesi,* bir kemeri örmek için kurulan ve kemer kalıplarını taşıyan iskele. (Kemer kalıp şablonu altındaki destekleme parçasına kemer iskelesi alt kirişi denir.) ‖ *Kemer tablası,* ALINLIK* TABLASI'nın eşanlamlısı. ‖ *Kemer taşı,* kemer eğrisini oluşturan, kama biçimindeki taşlardan her biri. ‖ *Abanık kemer,* üzengi taşları eşit yükseklikte olmayan kemer. ‖ *Açılı kemer, külah kemer* ya da *kırık kemer,* ikizkenar bir üçgenin yan kenarları gibi eğik iki doğru parçasından oluşan kemer. ‖ *Armudi kemer,* biri içbükey, öbürü dışbükey iki eğriliği olan ters eğrili kemer. ‖ *At nalı kemer,* çemberi çapının altında devam eden, sivri ya da yuvarlak at nalı biçiminde kemer. ‖ *Basık kemer,* yüksekliği açıklığının yarısından daha dar olan kemer. ‖ *Beşik kemer,* tek merkezli bir yarım çemberden oluşan kemer. ‖ *Bursa kemeri,* yatay bir doğruya iki ucundan bağlanan iki çeyrek daireden oluşan ve daha çok bezeme amacıyla kullanılan kemer. ‖ *Çapraz pekitme kemeri,* tonoz iskeletini tamamlayan kemer. ‖ *Dar açılı kemer,* tepe açısı taban açısından daha dar bir üçgen üzerine kurulmuş sivri kemer. ‖ *Eliptik kemer* ya da *yumurta kemer,* yarım elips biçiminde kemer. ‖ *Eşeğimli kemer,* bütün taşları eşit uzunlukta ve sırtıyla karnı eşmerkezli olan kemer. ‖ *Eşkenar kemer,* bir eşkenar üçgen üzerine kurulmuş kemer. ‖ *Hafifletme kemeri, boşaltma kemeri* ya da *tahfif kemeri,* bir duvarda boşlukların, kapı ve pencerelerin üstüne yapılan ve duvarın üst bölümlerinin ağırlığını sağlam dayanak noktalarına aktaran dolu kemer. ‖ *Kalkık kemer,* yüksekliği beşik kemerin yüksekliğinden daha fazla olan kemer. ‖ *Kaş kemer,* ikisi içbükey, ikisi dışbükey dört daire parçasından oluşan kemer. ‖ *Mızrak ucu kemer,* şişkince iki yanı ve dar tepesiyle temreni andıran sivri kemer. ‖ *Pekitme kemeri* ya da *takviye kemeri,* herhangi bir tonozun karnı altında çıkıntı yapan kemer. ‖ *Sepet kulpu kemer* → SEPETKULPU. ‖ *Sivri kemer* ya da *ojival kemer,* tepede sivri olarak birleşen iki içbükey koldan oluşan kemer. ‖ *Şevli kemer,* dış yüzeylerinde belirgin şevler bulunan kemer. ‖ *Şişkin kemer,* merkezi üzengi çizgisinin altında olan kemer. ‖ *Ters eğrili kemer,* tepede birbirine teğet iki çeyrek daire biçiminde kemer. ‖ *Ters kemer* ya da *çevrik kemer,* bir yapının temellerinde kullanılan ve dışbükey yanı zemine dayanan kemer. ‖ *Tudor kemeri,* iki ucu kıvrık, basık, açılı kemer. ‖ *Türk kemeri* ya da *beşlik kemer,* türk mimarisinde yaygın olarak kullanılmış olan basık sivri kemer. (Üzengi beşe bölünür ve ortadaki bölümün iki noktasından karşılıklı olarak çizilen daire yaylarının kesişmesiyle oluşur. *Penci kemer* de denir.) ‖ *Üç dilimli kemer,* yan yana üç dilimden oluşan kemer. (Dilim sayısı artırılarak beş dilimli, çokdilimli vb. kemerler elde edilebilir.) ‖ *Yanlama kemer* → YANLAMA. ‖ *Yassı kemer,* dört merkezli kemer; bu merkezleri belirleyen, kemerin kirişinden başlayan ve kenarları bu kirişin üçte birine eşit olan bir karedir.
—Sağl. kor. *Gebelik kemeri,* gebe kadınlarda karnı sarıp tutmaya yarayan kemer. ‖ *Kuşak kemer,* genellikle deriden yapılan ve bir anda büyük çaba harcamak zorunda olan (depo hamalları, dok işçileri, vb.) ya da titreşim şoklarına uğrayabilen işçilerce (makine kullananlar) bele kuşanılan kemer. ‖ *Ortopedik kemer,* omurganın bazı duruş bozukluklarını (örneğin skoliyoz) düzeltmek için kullanılan kemer.
—Sepetç. Bir sepetin iskeletini oluşturan, yay gibi bükülmüş, genellikle fındık ağacından sap.
—Spor. *Altın kemer* → ALTIN.
—Tasav. Bektaşi ve kadiri tarikatlarında erenler hizmetine bel bağlamanın simgelerinden biri. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kemer sıkmak,* müridin kendisini canla başla tarikat hizmetine vermesi. (Alevi ve bektaşilere göre, halife Ali, içlerinde oğulları Hasan ve Hüseyin'in de bulunduğu 17 kişiye [Bektaşi rivayetlerine göre, bu 17 kişinin 17'si de Ali'nin oğludur] kemer kuşatmıştır.) [*Gayret kuşağı, gayret kemeri* de denir.] (→ KEMERBESTE.)
—Terz. *Kemer kapsülü,* kemerin sarkan ucuna perçinlenmiş metal parça.
—Ulaş. *Emniyet kemeri,* otomobil ya da uçakta, yolcuyu oturduğu yerde tutmaya yarayan tertibat. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. Halkalısolucanların, solucanlar (yersolucanı) ve sülükler (sülük) takımına giren üyelerinde, dış eşey organı bölgesindeki sümük salgılayan hücrelerin çoğalması sonucu üreme döneminde ortaya çıkan üstderi kabartısı. (Erdişi hayvanlar birinin başı öbürünün kuyruğuna denk gelecek biçimde çiftleştiklerinde, kemer, hayvanları örten sümüksü maddeyi salgılar; daha sonraysa, döllenmiş yumurtaları kapsayan kozayı oluşturan sıvıyı ve gençleri beslemeye yarayacak protein bakımından zengin sıvıyı çıkarır.) [Eşanl. KLİTELLUM.]

◆ sıf. Tümsekli ya da yay gibi eğri olan şeyler için kullanılır: *Kemer burun.*
—Dülg. *Kemer kiriş,* çatı makası gibi çalışan eğrisel kiriş. (Ankastre, iki, üç yerinden eklemli, gergili ya da gergisiz olabilir. Büyük gar salonlarının metal kafes biçimindeki kemerleri ankastreydi. Üç eklemli köprüler örneği [Paris'te L. J. Résal' in yaptığı Mirabeau köprüsü], 1889 Sergisi'nde Makineler galerisi'nin gerçekleştirilmesini sağladı. Günümüzde kemer kirişler, daha çok, bükülmüş ince lamaların birbirine yapıştırılması yoluyla yapılmaktadır.)
—Patol. *Kemer ağrılar,* bedeni çepeçevre saran sinir kökenli çeşitli ağrılara verilen ad.
—ANSİKL. Anat. Omurgalılarda göğüs kemeri (ön) ve kalça kemeri (arka) diye iki kemer vardır. Balıklarda *kalça kemeri* karın kas kütlesinin içinde serbest haldedir. Dörtayaklılarda omurgaya bağlanan kalça kemeri, esas 3 kemikten oluşur (kalça kemiği kanadı [ilium], oturgakemiği [iskion] ve çatı kemiği [pubis]); bunlar uylukkemiği başının girdiği hokka çukurunun çevresinde birleşirler; bu yapıya genellikle "leğen" adı verilir. *Göğüs kemeri* daha karmaşıktır: omurgayla (kedibalığı), başla (kemiklibalıklar), göğüs kafesiyle eklemlenir (sürüngenler) ya da kas kütlesi içinde serbest halde bulunur (amfibyumlar ve memeliler). Göğüs kemeri başlıca iki iskelet öğesini içerir: sırttaki kürekkemiği ve karındaki korakoit çıkıntı. Bunlara balıklarda çok sayıda deri kökenli kemikler ve daha başka türlerde bir kiriş kemiği olan köprücükkemiği eklenir.
—Bayınd. Köprü kemerleri, beton, betonarme, metal, öngerilmeli beton olabilir. Ankastre edilebilecekleri gibi, tek, iki ya da üç eklemli yapılabilirler. Üst, orta ya da alt tabliyeli olabilirler. Kiriş gergili köprülerde ya da gergili kemerlerde, kemerlerin itkisi gergiler tarafından alındığı için, bu tür yapılar dayanaklarına itki uygulamazlar.
—Giy. Deriden yapılanlar erkekler tarafından da kullanılmakla birlikte, özellikle kadın giyiminin başta gelen aksesuarlarından olan kemer, tarihöncesi dönemlerden bu yana kullanılagelmektedir. Giysiyi biçimlendirme, süsleme, bele oturmasını sağlama vb. amaçlarla kullanılan kemer çeşitli malzemelerden yapılır.
• *Kumaş kemerler.* Genellikle giysinin ku-

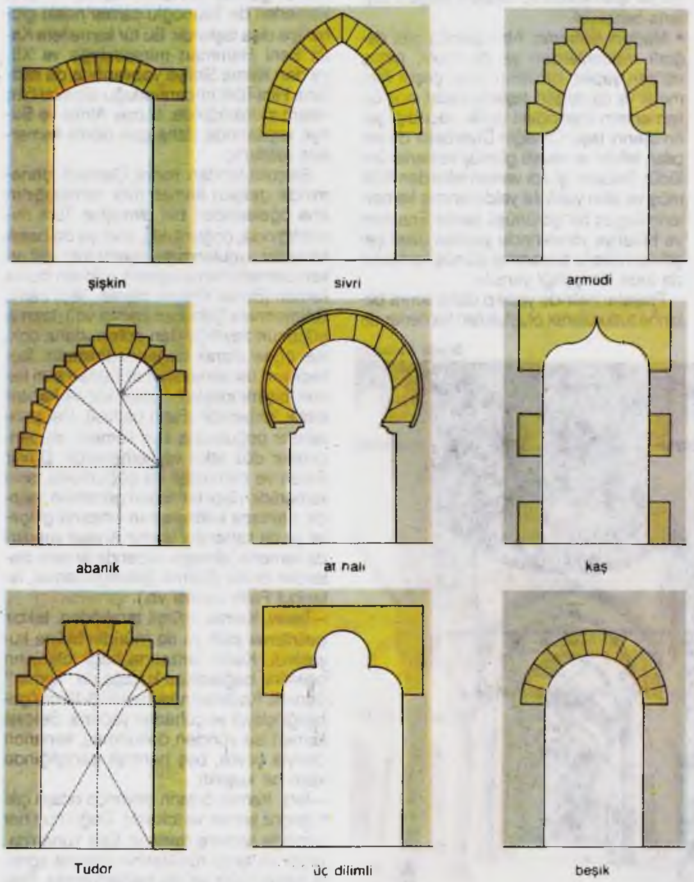

Protecta

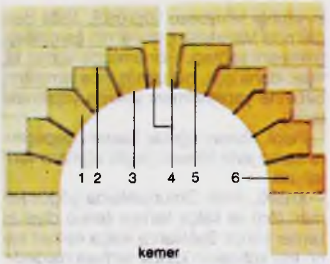
emniyet kemeri

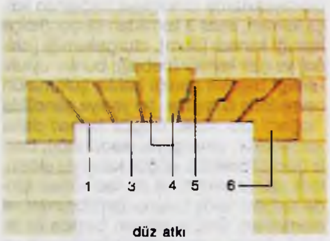
çeşitli kemer biçimleri

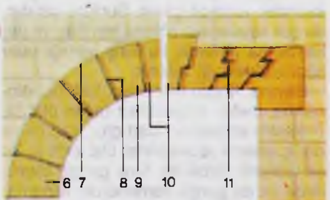
BİRKAÇ KEMER TÜRÜ

kemer

düz atkı

kemer ve düz atkı

kemer taşları:
1. Kemer taşı; 2. Bindirmeli sırt; 3. Karın; 4. Kilittaşı; 5. Geçmeli kemer taşı; 6. Üzengi; 7. Koşut sırt; 8. Kemer taşı yatağı; 9. Kemer taşının yüzü; 10. Kilittaşı; 11. Dişli derz.

hafifletme **kemeri**

maşından ya da uygun başka bir kumaştan yapılır. Yünden, ipekten özel olarak dokunanları da vardır. Manto, pardösü, pantolon vb. giyeceklerin kendi kumaşından yapılan kemerler genellikle yalnız o giysi için kullanılır. Çeşitli kumaşlardan yapılıp üzeri işlemeli olanları da vardır. Özellikle Osmanlılar döneminde çeşitli değerli kumaşlardan yapılan kemerler sırma, sim vb. ile işleniyordu ve bazıları değerli taşlarla bezeliydi.

• *Madeni kemerler.* Altın gümüş gibi değerli madenlerden ya da bakır, pirinç vb.'den yapılır, kimisinin üzeri çeşitli işlemeler ya da değerli taşlarla bezeli olur. Bu kemerlerin üzerindeki işçilik, yapıldığı yerin izlerini taşır. Örneğin Diyarbakır'da yapılan telkâri ve savatlı gümüş kemerler ünlüdür. Trabzon işi adı verilen tellerden örülmüş ve altın yaldızla yaldızlanmış kemerlerin özgün bir görünüşü vardır. Erzurum ve Kütahya yörelerinde yapılan üzeri çeşitli tekniklerle bezenmiş gümüş kemerler de ince bir işçiliği yansıtır.

Plakalar halinde yapılıp daha sonra birbirine tutturularak oluşturulan kemerler de vardır Üzeri işlemeli, çeşitli biçimlerde bezenmiş metal kemerlerin yapımı ince bir kuyumculuk işidir. Günümüzde de madeni kemerler yapılmakla birlikte bunlarda daha çok moda öğesi biçimlendirici olmaktadır. Osmanlılar döneminde yapılmış, üzeri değerli taşlar ve işlemelerle bezeli kemer örnekleri, Topkapı sarayı müzesi'nde sergilenmektedir.

• *Deri kemerler.* En yaygın kullanımı olan kemer türüdür. Çeşitli derilerden yapılan bu kemerlerin, kimi zaman başka renkte deri kaytanlar, delikler, metal süsler vb.'yle süslü olur. Erkeklerin kullandıklarının sadeliğine karşın, kadınların kullandığı kemerler modanın öngördüğü çeşitli biçimler almaktadır.

Bunların yanı sıra, zaman zaman kordon kemerler, makreme tekniğiyle örülmüş kemerler, zincir kemerler de kadın giyiminde kullanılmaktadır.

—Mim. ve İnş. Gerecin özelliklerine, kullanılış biçimine ve üslup gereklerine bağlı olarak ortaya çıkan teknik zorunluluklar, en açık anlatımlarından birini kemerlerin biçiminde ve bezemesinde bulmuştur. Roma Antikçağı'nda yaygın olarak kullanılan beşik kemer, roman döneminde de varlığını sürdürdü, klasik ve yeniklasik çağlarda yeniden ortaya çıktı. Çok erken dönemlerden beri uygulanan sivri kemer, gotik mimarlığın en çok kullandığı kemer biçimidir (sivri kemere ojival kemer denilmesi bundandır). Gotik dönemin geç evresinde kemerleri basıklaştırma eğilimi (Tudor kemeri, kaş kemer) ortaya çıktı ve Rönesans'ta sepetkulpu kemer yeğlendi. At nalı kemere Suriye'de, vizigot İspanya'da, Mağrib'de ve bütün islam dünyasında rastlanır.

İslam mimarlığında, özellikle Endülüs Emevileri'nde at nalı kemer yaygın olarak kullanılmıştır. Abbasiler döneminde görülen kırık ve sivri kemerler, Türkler'in Mezopotamya'ya gelip yerleşmelerinden sonra ortaya çıktığından, bu tür kemerlerin Türkler'le geldiği sanılmaktadır. Fatımiler döneminde Camiülezher'de kırık kemerler görülür. El-Hâkim camisi'nin kırık kemerleri de Tolunoğlu camisi'ndeki gibi hafifçe dışa taşkındır. Bu tür kemerlere Kalat Beni Hammad minaresinde ve XII. yy.'dan kalma Sicilya yapılarında da rastlanır. Hint-Türk İmparatorluğu dönemi hint -islam mimarlığında, Kuzey Afrika ve Suriye yapılarında daha çok dilimli kemerlere rastlanır.

Selçuklular'dan sonra Osmanlı döneminde gelişen kemer, türk mimarlığının ana öğelerinden biri olmuştur. Türk mimarlığında, çoğunlukla, sivri ya da basık kemerler uygulanmıştır. İstanbul öncesi erken osmanlı mimarlığında görülen bursa kemeri (Bursa Yıldırım camisi, Yeşil cami, Gölmarmara Şahuban camisi vd.), taşıma gücünün zayıflığından dolayı, daha çok, süs öğesi olarak değerlendirilmiştir. Taçkapıların üst kemerleri her zaman sivri kemer biçimindeyken, içteki küçük kapılar basık kemerlidir (Fatih camisi). Üst pencereler çoğunlukla sivri kemerli, alt pencereler düz atkılı ve kemersizdir. Duvar nışleri ve mihraplar da çoğunlukla, sivri kemerlidir. Kapı kemerleri genellikle yalındır; yalnızca kilittaşlarının ortasına gülçeler ya da kabaralar işlenir. Anıtsal yapılarda kemerler almaşık düzende iki renk taşlardan örülür (Edirne Selimiye camisi, İstanbul Fatih camisi vb.).

—Tasav. Kemer, mürşit tarafından, tekbir getirilerek salik ya da müridin beline kuşatılırdı. Kadiri tarikatına bağlı olanların bellerine bağladıkları kuşağa da "kemer" denirdi. Kadirilerin kemerleri 8-10 cm genişliğindeydi ve çuhadan yapılırdı. Bektaşi kemeri ise yünden dokunmuş, kenarları deriyle çevrili, beş parmak genişliğinde kalın bir kuşaktı.

—Terz. Kemer, öntarih devrinde ortaya çıktı (bronz kemer ve tokalar). Doğu'nun her yanında kemere rastlanır. Eski Yunan'da, erkek ve kadın tüniklerinin üzerine agrafla tutturuluyor ya da bağlanıyordu. Eski Roma'da, erlerin taktığı "*cingulum*"lar ve subayların "*cinctorium*"ları, askerlik mesleğinin amblemi olan kemerlerdi. Merovenjler devrinde kemerler tokalıydı ve sert levhalardan oluşuyordu; roman döneminde ise deri ya da kumaştan yapılmaya başlandı. XII. yy.'da kemer kadınların bedeninde iki kez dolandıktan sonra, önde iki uzun kanat halinde sarkıyordu; XIII. yy.'da kabartmalar ve perçin çivileriyle bezendi; XIV. yy.'da, erkekler kemerleri kalçalarının alt kısmına takıyordu. XV. yy.'da, ince, bir zincir ya da gemle kapatılan gevşek kemerler moda oldu. XVI. yy.'da ise kemer, halkalar ve boncuklarla bezeli, ucu sarkık, uzun bir kordon biçimini aldı.

—Ulaş. *Emniyet kemeri,* otomobilin ön koltuklarında oturanlar, gündüz, gece, kent içinde ve dışında, emniyet kemerini bağlamak zorundadırlar. Bu uygulamadan, ancak tıbben bir sakıncası bulunanlar ya da şehir içinde sık ve kısa mesafeli yolculuk yapanlar (taksi sürücüleri vb.) muaf tutulabilir. 2918 sayılı Karayolları trafik k.'nun 78. maddesine göre, emniyet kemeri takmaya ilişkin kurala uymayanlar para cezasına çarptırılır.

KEMER, Akdeniz bölgesinde Burdur iline bağlı ilçe; 5 054 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Kemer* (esk. *Sertaç*), 2 312 nüf. (1990).

KEMER, Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 23 268 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi, Antalya'nın 45 km güney-güney-batısında *Kemer,* 8 449 nüf. (1990).

KEMER, Muğla'nın Fethiye ilçesine bağlı bucak; 29 893 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Kemer,* 2 215 nüf. (1990).

Kemer barajı ve hidroelektrik santralı, Aydın ilinin Nazilli ilçesinde, Büyük Menderes ırmağının kollarından Akçay üzerinde kurulu baraj ve hidroelektrik santralı. 1958'de işletmeye açıldı. Sulama, elektrik enerjisi sağlama ve taşkından koruma amaçlarıyla yapılan barajın gövdesi beton dolgu tipinde, su toplama hacmi 544 milyon m^3, göl alanı 14,75 km^2, sulama alanı 27 263 ha'dır. 48 MW gücündeki hidroelektrik santralından ise, yılda 143 milyon kWsa elektrik enerjisi elde edilir.

KEMERBESTE a. Türkmenler'de, yeni evlenen kızın beline bağlanan ve Hz. Ali'nin, oğulları Hasan ve Hüseyin'le birlikte 17 yakınına taktığı söylenen kemeri simgeleyen kuşak. (*Kemerbest* de denir.)

—ANSİKL. Kemerbeste, çarpana tezgâhlarında dokunur ya da çuha üzerine yapılır. Bazıları, yalnız önden görünecek uzunluktadır; arkadan iple bağlanır. Üzeri boncuk, para, madeni pul ve çılkaklarla bezelidir. Kuşak üzerindeki 12 büyük sikke, 12 imam'ı simgeler. Yanlardan sarkan uçlarda çılkaklar vardır. Bunların sayısı 40'tır, dört sıra halinde dizilmişlerdir. Bu, dört kapının 40 makamını gösterir. Kuşağın uçlarına doğru dikilmiş büyük düğme, gözdür; Hasan ve Hüseyin'i simgeler. Gözlerin çevresine altışar çılkak dikilmiştir. Ucunda 14 masum-u pâk'ı simgeleyen küçük düğmeler, 12 imam'ı simgeleyen büyük düğmeler vardır. 9 çılkak Âdem'i ve bunlar arasına yerleştirilen 72 boncuk Kerbela şehitlerini ifade eder. Ucundan da 14 telli bir püskül sarkar. Üzeri, çeşitli renkte çuhanın birkaç kat yuvarlak biçimde kesilmesiyle oluşturulmuş toplar ve çevresine desen oluşturacak biçimde dizilmiş belli sayıda çılkaklarla bezelidir.

Türkmenler'de kemerbestenin önemli bir yeri vardır. Geline düğün günü takılır ve kırk gün ya da bir yıl kullanıldıktan sonra sandığa kaldırılır. Bundan böyle ancak çok özel günlerde kullanılır. Her sülalenin babadan oğula geçen bir kemerbestesi vardır, sülaleye yeni giren geline bu kuşak takılır. Sülalenin uğuru sayılan kemerbeste aileye bağlılığı da simgeler.

Süleymaniye camisi revak **kemerleri** İstanbul

Büyük Larousse

KEMERBURGAZ, İstanbul'un Eyüp ilçesine bağlı bucak; 11 941 nüf. (1990).

KEMERCİ a. **1.** Kemer yapan ve/ya da satan kişi. **—2.** Kemer yapma işinde uzmanlaşmış işçi.

KEMERE a. Denizc. **1.** Bir geminin güverte döşemelerini destekleyen ve postaları uçlarından birbirine bağlayan enine gemi kirişlerinin her biri. **—2.** *Kemere çeliği,* güverteye oturtulan ırgat, vinç, baba vb. ağır cisimlerin yaptığı basıncı, bunların altına rastlayan kemerelere eşit olarak dağıtmak için kullanılan ağaçlar. (Kemere çeliği, ağaç gemilerde kütüklerden, metal gemilerde de çelikten yapılır.) ‖ *Kemere kalkı,* kemerelerde ve güvertede kenarlardan başlayarak gemi eksenine doğru yükselen enine eğrilik. (Kemere kalkı gemiye sağlamlık kazandırır ve güverte üzerinde biriken suyun boşalmasını kolaylaştırır.) ‖ *Kemere kuşağı,* bir geminin iç tarafında, baştan kıça kadar uzanan postaları birbirine bağlayan ve uçlarına kemereler oturtulan kuşak. (Kemere kuşağı kemere paraçoluyla berkitilir; metal teknelerde kullanılan kemere paraçolları postalara perçinlenmiş ya da kaynak edilmiş profillerdir.) ‖ *Ana kemere,* bir geminin en geniş yerinde, bir bordadan diğerine uzanan kemere. ‖ *Boylam kemere,* bir teknenin iç bölümünde baştan kıça kadar uzanan ve profillerin ya da demir lataların birleştirilmesiyle yapılmış posta. (Borda kaplamaları boylam kemerenin dış tarafına konur.) ‖ *Güverte takviye kemeresi,* ağaç gemilerde, güverte kenarlarını alttan desteklemek için iç omurgaya bindirilmiş köşebentler. ‖ *Küçük kemere,* bir geminin baş ve kıç kuruzlarından başa ve kıça doğru uzanan ve ana kemereden daha kısa olan kemere. ‖ *Öksüz kemere,* bir alabandadan diğerine devam etmeyen, ıskaça ve ambar ağızları gibi açık yerlere rastlayan ve alt güvertelere geçişi sağlayan kemere.

KEMERHİSAR, Niğde'nin Bor ilçesine bağlı bucak; 17 711 nüf. (1990); 16 köy. Merkezi *Kemerhisar,* 6 688 nüf. (1990).

KEMERİ KUĞU a. Zool. SESSİZ KUĞU'nun eşanlamlısı.

KEMERKAYA, antik **Appola,** Afyonkarahisar'ın Bolvadin ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 019 nüf. (1990). Belediye.

KEMERLEME a. **1.** Ayaklar ya da sütunlar üzerinde taşınan kemerli açıklık. **—2.** Gerçek ya da gözaldatmacalı küçük sırakemerlerden oluşan bezeme motifi. **—3.** *Düzenli kemerleme,* ayaklar ve üzengi taşları üzerinde yükselen kemerle saçaklıklı bir sütun ya da gömme ayağı birleştiren kemerleme. ‖ *Kör kemerleme,* bir duvarı sağlamlaştırmak ya da bezemek için uygulanan ve bir tür niş oluşturan, gözleri dolu kemerleme.

KEMERLİ sıf. **1.** Kemeri bulunan ya da kemeri belirtilen nitelikte olan: *Yüksek kemerli pantolon. Kendinden kemerli etek.* **—2.** Mimaride kemer biçiminde olan ya da kemerleri olan: *Kemerli pencere. Üç kemerli köprü.* **—3.**Kemerlerle sona eren ve "dörtyaprak" adıyla bilinen figürü oluşturan bir bezeme için kullanılır. **—4.** Kavisli, yay gibi eğri şey için kullanılır: *Kemerli bir burun.*

KEMERLİHAYVANGİLLER a. Dişsiz memeliler familyası. (Başlıca özellikleri, sırtlarında boynuzsu pullarla örtülü, birbirine eklemlenmiş deri kökenli kemikten oluşan bağalar bulunmasıdır. Amerika'da Texas'tan Arjantin'e kadar uzanan alanda yirmi kadar türü vardır. Bil. a. *Dasypodidae.*)

KEMERLİK a. Kimi işçilerin, satıcıların araç gereçlerini koydukları bele takılan, gözlere ayrılmış, tahtadan, meşinden, metalden kemer.

◆ sıf. Kemer yapılmaya uygun: *Kemerlik deri.*

KEMEROVO, Rusya'da kent, Sibirya'da, Kuznetsk'te; 520 000 nüf. (1989). Kömür yatakları. Kok kömürü fabrikaları. Karbon kimyası. Makine sanayisi. Yapay elyaf tekstili.

KEMHA a. (fars. *kemḫā*). **1.** Esk. dokmc. Atkıdan takviye tekniğiyle dokunan genellikle desenli, kalın ve ağır bir tür ipekli kumaş. **—2.** *Kemha-bâfan,* kemha dokuyanlar. ‖ *Kemha-hane,* kemha dokunan yer.

—ANSİKL. Kemha, motifli ağır ipekli kumaşların en eski örnekleri arasında yer alır. Kemhaların en belirgin özelliği, kumaş yüzeyine hemen hemen tümüyle atkı ipliklerinin egemen olmasıdır. Büyük çoğunluğu desenli olan kemhaların desenlendirilmesi zemin atkıları dışında takviye motif atkılarıyla gerçekleştirilir; bunları zemine bağlamak için de çözgüler arasına belirli oranlarda yerleştirilen bağlantı çözgüleri kullanılır. Çokrenkli desenlerde her renk için ayrı bir takviye atkısı kullanıldığından, kumaş kalınlığı renk sayısıyla orantılı olarak artar. Bu nedenle *gülistan, bahari* gibi çokrenkli kemha türlerinde kumaş kalın ve ağırdır. *Altınlı kemha* denilen bazı türlerinde de ipeğin yanı sıra motif atkılarında kılaptan ve sim kullanılmıştır.

Osmanlı kaynaklarında XV. yy.'dan başlayarak çeşitli kemha türlerinin adlarına rastlanmaktadır. Bunlardan, yerli kemhaların yanı sıra dışarıdan da kemha ithal edildiği ve bazı ithal kemha türlerinin yerli taklitlerinin yapıldığı anlaşılmaktadır.

XIX. yy.'da üretimi duraksamaya başlayan kemhanın yapımı, 1850'lerde Hereke fabrikasına eklenen kemhahane bölümü ile bir süre daha sürdürülmeye çalışıldıysa da, bu bölüm Cumhuriyet'le birlikte biçim değiştirerek döşemelik üretimine başladı. Bu değerli kumaş, günümüzde artık dokunmamaktadır.

KEMHACI a. (fars. *kemḫā*'dan *kemha -cı*). Esk. dokmc. Kemha türü ipekli kumaş dokuyan kişilere verilen ad.

—ANSİKL. Osmanlı dönemi esnaf örgütü içinde dokumacıların ayrı bir loncası vardı ve bunlar yapılan dokumanın türüne göre gruplara ayrılmışlardı. İpekli kumaş dokuyanlar da dokudukları ipekli türüne göre gruplandırılmıştı. Bunlar içinde en önemli grubu, kemhacılar oluşturuyordu. Dokudukları kumaşın türüne göre "kadifeci", "sandalcı" ve "dibacı" olarak üç gruba ayrılan kemhacı esnafı, "kemhacılar kethüdası" denilen bir kâhyaya karşı sorumlu olan birer bölükbaşına bağlıydılar. Kemhacılar ürettikleri malın fiyatı, niteliği vb. konularda lonca tarafından sürekli bir denetim altında tutuluyorlardı. Saray için dokuma yapan Kârhanei amire ya da Kârhanei hassa'da da ayrı bir kemhacılar grubu vardı.

XIX. yy.'da giderek azalmaya başlayan kemhacı esnafı, kemha üretiminin yok olmasıyla ortadan kalktı.

KEMİ, Finlandiya'da (Laponya ili) liman kenti, Botten körfezi kıyısında, *Kemijoki'* nin ağzında; 27 000 nüf. 1869'da kurulan kent bir sanayi merkezidir (bıçkıevleri, selüloz, kimyasal maddeler) ve Finlandiya' nın en önemli kereste dışsatım limanıdır.

KEMİDÜLLUZ, Lübnan'da, Beka'nın güneyinde arkeolojik sit. 1963'ten beri bir alman heyeti tarafından sürdürülen kazılar, yerleşim katmanlarının Yenitaş döneminden pers egemenliğine kadar birbirini izlediğini göstermiştir. İ.Ö. II. binyıl başına ait bir mezarlık gün ışığına çıkarılmıştır. 1400'e doğru sit, saray ve tapınağı olan gerçek bir kent haline gelmiştir. Burada, bir firavun (büyük bir olasılıkla Amenofis III) tarafından, bir Şam kralına gönderilmiş çivi yazılı bir tabletin yanı sıra, alfabe yazısının bilinen en eski örneklerinden birini taşıyan çömlek parçaları bulunmuştur.

KEMİJOKİ, Finlandiya'da (Laponya) ırmak; 547 km. *Kemi*'nin kurulduğu yerde Botten körfezine dökülür. Irmak, Kitinen'i ve Ounasjoki'yi alarak büyüdükten sonra *Kemijärvi* gölünü (142 km²) aşar ve Rovaniemi'ye geçer. Hidroelektrik tesisleri.

KEMİK a. **1.** Anat. İnsanların ve omurgalıların iskeletini oluşturan sert ve katı organ: *Uyluk kemiği. Burun kemiği. Göğüs kemiği. Bacak kemiği.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *(Birinin önüne) kemik atmak,* doğru olmayan bir işte bir kimsenin susmasını ya da göz yummasını sağlamak için onu küçük bir şeyle avutmak anlamında aşağılayıcı bağlamda kullanılır. ‖ *Kemik gibi,* çok kuru, sert, sağlam şeyler için kullanılır. ‖ *Kemik yalayıcı,* çıkarına düşkün, dalkavuk. ‖ *Kemiğine (kemiklerine) kadar,* iyice, adamakıllı: *Yağmur kemiğine kadar işlemişti.* ‖ *Kemikleri sayılmak,* son derece zayıflamak. ‖ *Kemikleri sızlamak,* sözkonusu ölü bir kimseyse, sağlığında hoşlanmayacağı bir durum ya da eylem yüzünden mezarında tedirgin olmak: *Oğlunun bu hali karşısında babasının kemikleri sızlar.* ‖ *(Birinin) kemiklerini kırmak,* bir kimseyi aşırı biçimde dövmek, ona iyi bir dayak atmak.

—Anat. *Kemik dikişi,* bazı eklem yüzlerinin (oynamaz eklem) birleşmesi. (Özellikle kafatasında rastlanır.) ‖ *Kemik iliği* → İLİK. ‖ *Kemik sistemi,* iskeleti meydana getiren kemiklerin tümü.

—Avc. *Geyik kemiği,* normal yürüyüşünde hayvanın yere hiç değmeyen mahmuzu.

—Cerr. *Kemik kesimi,* iskeletteki bir şekil bozukluğunu düzeltmek amacı ile bir kemiği kesme ameliyatı. (Eşanl. OSTEOTOMİ.) ‖ *Kemik plastiği,* çevresinden ya da daha uzaktan alınacak kemik parçaları ile bir kemiği onarma ameliyatı. (Eşanl. OSTEOPLASTİ.)

—Dokubil. *Kemik dokusu,* kemiklerin canlı örgüsünü oluşturan organik doku. (Bk. *ansikl.* böl. Anat.) ‖ *Kemik iç zarı,* tıkız kemiğin ilik boşluk ve kanallarını kaplayan hücre tabakası. ‖ *Kemik yapıcı,* kemiklerin oluşumunu sağlayan. (Eşanl. OSTEOJEN.) ‖ *Kemik yapıcı hücre,* OSTEOBLAST'ın eşanlamlısı. ‖ *Kemik yapıcı tabaka,* kemikzarının iç kısmı. İçinde kemik yapıcı hücreler bulunur; bu hücreler kemikzarı yanından kemikleşmeyi sağlar.

—Giz. bil. *Kemik falı,* ısının etkisiyle çatlamış kemiklere bakarak kehanette bulunma sanatı. (Longşan Yenitaş dönemi uygarlığında ilkel biçimde uygulanan bu sistem Şang döneminde geliştirildi ve bir varsayıma göre çin yazısının kökenini oluşturdu.)

—Kim. *Kemik külü,* temel olarak kalsiyum fosfattan oluşan beyaz toz; kemiğin açık havada kavrulması sonunda elde edilir.

—Oy. Açık havada iki grup halinde ve irice bir kemikle oynanan çocuk oyunu. (Bk. *ansikl.* böl.)

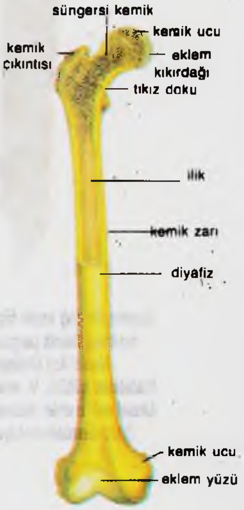
—Patol. *Kemik ağrısı,* genellikle geceleri kemiklerde duyulan ve dıştan hiçbir belirti vermeyen akut ağrı. ‖ *Kemik iltihabı,* mikroplardan, asalaklardan ya da kimyasal maddelerden ileri gelen hastalık. (Eşanl. OSTEİT.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kemik uru,* OSTEOM'un eşanlamlısı. ‖ *Kemik yumuşaması,* kemikler kalsiyum kaybettiren ve kanda kalsiyum ve fosfor azalmasına neden olan, ama D vitamini ile iyileştirilebilen kemik hastalığı. (Eşanl. OSTEOMALASİ.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Patol. ve Vet. *Kemik-ilik iltihabı,* OSTEOMİYELİT'in eşanlamlısı.

—Zool. *Mürekkepbalığı kemiği,* mürekkepbalığının sırtını örten iç kavkı. (Delikli, uzun yumurta biçiminde, kireçli, sudan hafif bir levhadır, karın boşluğunun arka bölümündedir. Kafeste beslenen kuşların gagalarını sivriltmeleri için kafeslere asılır.) [Eşanl. DENİZ PEKSİMETİ.]

◆ sıf. Kemikten elde edilen ve bazı nesnelerin yapımında kullanılan madde: *Kemik saplı bıçak. Kemik tarak.*

—ANSİKL. Anat. *Kemik dokusu,* büyüme çağında kemiğin oluşumunda çok etkin

uzun kemik ve yapısı

J. C. Revy

uzun kemik kesiti (dönerkemik) mikroskopta görünüş kemik hücreleri [osteoblastlar] Havers kanallarının çevresinde özekdeş olarak dizilidir)

Réunion des musées nationaux

üzerine bir dağ keçisi frizi oyulmuş **kemik** parçası Mas-d'Azil (Ariège) Madeleine kültürü, V. evre *Ulusal eski eserler müzesi Saint-Germain-en-Laye*

La Roche-Maurice (Finistère) kilisesi'nin avlusunda yer alan **kemiklik** (1640)

rol oynayan ve erişkin yaşta kemiğin yapısını ondan beklenen çabalara uyarlamayı sağlayan hücrelerden *(osteoblast)* oluşur. Osteoblastlar, kemik kırıklarının kaynamasında da görev alır (kırıkların sağlamlaşması); ihtiyarlıkta bunların etkinliğinin azalması kemiklerin sağlamlığının azalmasına neden olur. Hücreleri saran ana madde kollajene benzeyen bir proteindir *(osein)*, osteoblastlar kemiğe sertlik veren kalsiyum fosfatı bunun içine biriktirir. Kemik dokusunun elemanları besi maddelerini ve madensel tuzları kan yoluyle elde eder; kan damarları bir yandan kemiğe dıştan *(kemik zarı)* yanaşır, öte yandan kemiklerin içindeki oyuklarda önemli bir ağ oluşturur *(ilik)*.

Kısa kemikler (bilek kemikleri, omurlar), *yassı kemikler* (kafatası, kalça kemiği) ve *uzun kemikler* diye üç çeşit kemik vardır. Uzun kemiklerin orta kısmı *(diyafiz)* tıkızdır, uçlarıysa *(epifiz)* süngersi yapıdadır ve eklem yapan bölümleri kıkırdakla kaplıdır.

• *Kemiklerin biyolojik görevi.* Kemikler katılıkları nedeniyle organizmaya biçim değişmezliği ve sağlamlık verir; üzerlerine yapışan kaslar sayesinde organizmanın çeşitli bölütlerinin yer değiştirmesini, yani hareketleri sağlar. Kalsiyum fosfat depo eder ve gerektiğinde başka yerde kullanılmak üzere geri verir. Bundan başka, kan yapıcı sistemin en önemli bölümü ilikte bulunduğundan kan yuvarlarının yapıminda rol oynar.

—Karş. anat. Fazlaca mineralleşmiş (% 70 ila % 75) bir bağdokusu olan kemik, dentinden ve semandan çok az farklıdır. İki çeşidi vardır: zaten var olan bir kıkırdak taslağı üzerinde gelişen *kıkırdak kökenli kemik* ve sıradan bağdokusundan oluşan *deri kökenli kemik*. Genel olarak iskelet ya da iç iskelet kemikleri kıkırdak kökenli, yüzeysel iskelet ya da dış iskelet kemikleri deri kökenlidir.

—Oy. İki gruba ayrılan oyuncular yan yana dizilerek durur. Ebe elindeki kemiği, oyuncuların arkasına doğru fırlatır. Oyuncular kemiği bulmaya çalışırlar. Kemiği eline geçiren saklar ve kendi arkadaşlarına ulaştırır. Karşı takımdan olanlar, kemiği onların elinden almaya çalışırlar. Kemiği ebeye ulaştıran bir sayı alır. Önceden belirlenen sayıya ulaşan oyunu kazanır.

—Patol. Kemiklerde görülen hastalıklar aşağıdaki şekilde sıralanabilir: mikroplu hastalıklar (stafilokok hastalıkları, tüberküloz, frengi); mantar ya da asalak hastalıkları (ekinokokkoz) [bunlara kemik iltihapları denir]; genetik ve zehirlenme kökenli hastalıklar (fluor, bizmut, kurşun, fosfor zehirlenmeleri, radyasyon); fosfor-kalsiyum eksikliğinden ileri gelen hastalıklar (osteoporoz, kemik yumuşaması) ya da beslenme bozukluğu hastalıkları (raşitizm); kan dokularının zarar görmesinden ileri gelen hastalıklar (lökoz, Hodgkin hastalığı); travma sonrası kırıklar, iyicil ya da kötücül urlar ve nihayet nedeni belli olmayan Paget hastalığı gibi hastalıklar.

• *Kemik yumuşaması*, özellikle erişkin hastalığıdır, bu bakımdan çocuktaki raşitizmden farklıdır. Besin azlığından ileri gelir ve beslenme yetersizliği olan yörelerde sık görülür. Bazı özel koşullarda ortaya çıkabilir: savaşların yol açtığı kıtlık (örneğin 1870 Paris kuşatması), yiyecek kısıntısı gerektiren perhiz, güneş azlığı, gebelik, sindirim bozuklukları. Kemik yumuşaması, ağrılar, durup dururken olan kırıklar, eklemlerde hareket zorlukları biçiminde ortaya çıkar. Röntgende yalancı kırıklar ya da Looser-Milkman çizgileri gözlenir.

• *Mikroplu kemik iltihapları*, bazı enfeksiyon hastalıklarında görülen kemik iltihaplarıdır: döküntülü hummalar, Malta humması (melitokoksi spondiliti), tifo. Frengiye özgü kemik-eklem lezyonları artık seyrek görülmektedir.

Tüberkülozlu kemik iltihapları, genellikle kemik-eklem iltihaplarıdır, ama tüberküloza karşı özgül ilaçların kullanımından beri çok azalmıştır. Mantarlar da kemik enfeksiyonlarına neden olabilirler (aktin-omikoz, sporotrikoz). Kemiklerde ekinokokkoz da olabilir (hidatik kist). Zehirli bir madenin organizmaya sinmesi, kimyasal bir kemik iltihabına neden olabilir (örneğin uzun süreli bir cıva tedavisi sonucunda ortaya çıkan cıvalı kemik iltihabı). Fosforlu, arsenikli, fluorlu, kadmiyumlu kemik iltihapları genellikle meslek hastalıklarıdır.

—Tarönc. Tarihöncesi dönemin insanları, kaba (Alt ve Orta Yontmataş dönemi) ya da mızrak ucu, zımba, iğne, zıpkın, itici gibi gelişmiş (Üst Yontmataş dönemi) aletler yapmak için, öldürdükleri av hayvanlarının kemiklerinden yararlandılar.

Lanaud-Explorer

KEMİKBİLİM a. Anatominin kemikleri inceleyen bölümü. (Eşanl. OSTEOLOJİ.)

KEMİKBİLİMCİ a. Kemikbilim uzmanı hekim. (Eşanl. OSTEOLOG.)

KEMİKÇİK a. Zool. Kimi derisidikenlilerde kemik görevi yapan, sert ve eklemsiz, küçük organ.

—Karş. anat. *Kulak kemikçiği*, dörtayaklı omurgalılarda, ortakulağın kulak zarıyla oval pencere arasında bulunan iskelet öğesi. (İkiyaşayışlılarda, sürüngenlerde ve kuşlarda, balıkların çenesini kafatasına bağlayan hiyomandibülerin homoloğu olan bir tek kemikçik [kolümela] vardır; memelilerde üç kemikçik bulunur; kulak zarına dayanan ve diğer omurgalıların artikülerine homolog olan çekiç, karenin homoloğu örs ve kolümelanın homoloğu üzengi.) || *Weber kemikçiği*, omurganın bir parçası olan ve kemiklibalıkların sazanlar takımı üyelerinde yüzme kesesinin ön bölmesini içkulağa bağlayarak, içkulağa sidik torbası çeperinin titreşimlerini ulaştıran dört küçük kemikçikten oluşan bütün.

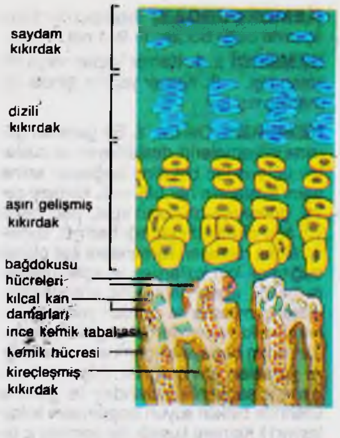
KEMİKDİLLİGİLLER a. Göğüs yüzgeçleri karnında olan, gövdesi iri sert pullarla kaplı ve dili üzerinde dişler bulunan ilkel kemiklibalık familyası. (Kemikdilligiller tatlısu balıklarıdır, dört cinsi de ciğerlibalıklarla aynı coğrafi yayılımı gösterir: Avustralya, Tropikal Afrika ve Güney Amerika; Bil. a. *Osteoglossidae;* sardalyamsılar takımı.)

KEMİKDOKU → KEMİK* DOKUSU.

KEMİKLERARASI sıf. Anat. Kemiklerin arasında bulunan (önkol kemiklerarası bağ ve kemiklerarası kirişi; elayası ve taban kemiklerarası atardamarları; önkol ön ve arka kemiklerarası sinirleri, vb.).

KEMİKLEŞME a. **1.** Kemikleşmek eylemi. **—2.** Kalsiyum tuzlarının çökelmesiyle yumuşak bir dokudan kemik dokusunun oluşmasını sağlayan dokusal ve biyokimyasal olguların tümü. **—3.** *Kemikleşme noktası*, kemikleşmenin başladığı bölge.

—ANSİKL. Kemikleşme iki türlüdür: *kıkırdaktan kemikleşme* kemiklerin boylamasına büyümesini, *kemikzarından kemikleşme* kemiklerin enlemesine büyümesini sağlar; *lifsel kemikleşme* kemikzarından kemikleşmenin bir çeşidinden başka bir şey değildir. Kıkırdaktan kemikleşme, önceden var olan kıkırdak kalıbın (birleşme kıkırdağı) zararına oluşur. Orada kıkırdağı tahrip eden ve kemikleşme için gerekli maddeleri getiren önemli bir damar ağı gelişir. Kemikleşmeyi, kemik yapıcı hücrelerle temel madde arasındaki karşılıklı etkileşme sağlar; bunun ürünü oseindir.

kıkırdaktan **kemikleşme**

Kemikzarından kemikleşme, zarın iç yüzü kemik yapıcı hücrelerden oluştuğu için, doğrudan doğruya bağdokusunun zararına gelişir.

Çoğu zaman bir ihtiyarlık olgusu sayılan patolojik kemikleşme, bazen çeşitli dokularda meydana gelen tahrişlerin etkisinden doğar.

KEMİKLEŞMEK gçz. f. **1.** Kemik gibi sert bir durum almak, sertleşmek. **—2.** Kemiğe dönüşmek. (Yaşlandıkça bazı kıkırdaklar kemikleşir: gırtlak, kaburga kıkırdakları.) **—3.** Bir kimsenin, bir topluluğun düşünceleri sözkonusuysa, gelişip değişmemek, belli bir durumda donup kalmak: *Onu değiştirmen imkânsız, onun düşünceleri iyice kemikleşmiş. Kemikleşen gelenekler.*

◆ **kemikleştirmek** ettirg. f. Dokubil. Kemiğe, kemik dokusuna dönüştürmek.

KEMİKLEŞTİRMEK → KEMİKLEŞMEK.

KEMİKLİ sıf. **1.** Kemiği olan: *Kemikli balıklar. Bu et çok kemikli.* **—2.** Kemikleri iyi gelişmiş, iri kemikli: *Kemikli bir çocuk.* **—3.** Kemikleri çıkmış, kuru: *Kemikli bir yüz.*

KEMİKLİBALIKLAR a. *Actinopterygii* öbeğinden, iskeletleri kemikleşmiş balıklar altsınıfı. (Kemiklibalıklar, mersinbalıklarıyla ve kel turnabalığı gibi tümkemiklilerde karşıtlaşır. Balıkların % 99'u bu altsınıfta toplanır; *Osteichtyes* sınıfı.)

—ANSİKL. Kemiklibalıkların tanımlanmış 20 bin'i aşkın türü vardır ve her geçen gün bunlara yenileri eklenmektedir. Kemiklibalıklar, günümüzde, otuz kadar takıma, yüz kadar alttakıma, 400'ü aşkın familyaya ayrılır. Kemiklibalıkların ayırıcı özellikleri arasında (iskeletinin iyice kemikleşmiş olması dışında), elasmoit ince pullarla solungaçları örten bir kapakçığın, soluk deliklerinin ve özel üreme kanallarının (öbür omurgalılarda görülen Wolff ve Müller kanallarının homoloğu değildir) bulunması (buna karşılık bağırsak sarmal tıkaçları bulunmaz) sayılabilir. Yumuşakyüzgeçliler adı altında toplanan ilkel kemiklibalıklarda yüzgeç ışınları yumuşak, karın yüzgeçleri karnın art bölümünde, pulları sikloittir; yan kaslardaki miyoseptalarda kemikleşmeler (kılçık) görülür; yüzme kesesi yemek borusuna bağlıdır (fizostom düzeni). *Acanthopterygii* öbeğinde toplanan gelişmiş kemiklibalıklarda, tek yüz geçlerin ön ışınları dikensidir; karın yüz

geçleri göğüste ya da çene altındadır; pulları ktenoittir; kılçıklar yok olmuştur ve yüzme kesesi kapalıdır (fizoklist düzen). Üyelerinin bazı özellikleri yumuşakyüzgeçlilerinkiyle, bazılarıysa *Acanthopterygii* öbeği üyelerininkiyle aynı olan takımlar da vardır. En ilkel kemiklibalıklara Üst Jura döneminde rastlanırken, tipik *Acanthopterygii*'ler Üst Kretase'de ve Eosen'de bollaşmıştır. (→ BALIKLAR tablosu.)

KEMİKLİK a. Topraktan çıkarılan ölü kemiklerinin toplandığı küçük yapı, dehliz ya da capella.
—ANSİKL. Eski hıristiyan mezarlıklarının hemen hepsinde, yeni gelen ölülerin gömülebilmesi için yer açmak amacıyla topraktan çıkarılan kemiklerin konulduğu bir kemiklik vardı. Kemiklik, genellikle kilisenin duvarlarına açılan oyuklardan oluşurdu. Paris'teki İnnocents mezarlığında kemiklik, dehlizlerin üst kısmında yer alan kafesli ahşap bir kulübeydi. Bazı manastırlardaysa, kiliseye bitişik bir revakta bulunan dolaplar kemiklik olarak kullanırdı.

KEMİKSİ sıf. Kemiğe benzeyen.
—Anat. *Kemiksi bölge,* kıkırdaktan kemikleşmekte olan bir kemiğin içinde görülen tabaka. (İçlerinde kıkırdak hücreleri bulunan boşluklara kılcaldamar kıvrımlarının ve kemik yapıcı hücrelerin doluşması ile belirgindir.)
—Dokubil. *Kemiksi kenar,* kemiğin henüz kireçleşmemiş olan ana bağdokusu. (Eşanl. OSTEOYİT.)
—Yumş. bil. *Kemiksi pul,* sürüngenlerde, daha derindeki bir alt deri kemikleşmesiyle bağlantısı olan üst deri pulu. (Eşanl. OSTEOSKUTUM.)

KEMİKSİZ sıf. Kemiği olmayan ya da kemiği ayrılmış: *Kemiksiz hayvanlar. Kemiksiz et.*
—Kasapl. *Kemiksiz yapmak,* çiğ ya da pişmiş kasaplık bir etin, bir kümes ya da av hayvanının kemiklerini, eti zedelemeden çıkarmak.

KEMİKSİZCİ a. Kasaplık bir eti kemiksiz yapma işinde çalışan işçi.

KEMİKZARI a. Anat. Kemikleri kaplayan beyazımsı ve bazen sedef renginde fibrovasküler zar. (Eşanl. PERİOST.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Patol. *Kemikzarı iltihabı,* kemikzarında meydana gelen iltihap. (Eşanl. PERİOSTİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Kemikzarı iki tabakadan oluşur: içinde esnek bir ağ bulunan birleştirici yüzeysel tabaka ve yukarıdakine çok benzeyen, fakat daha yoğun olan kemiğe yapışık derin tabaka. Kemikzarı eklem yüzeyleri dışında, kemikleri tümüyle örter (eklemlerde yerini kıkırdaklar alır); kemikler kemikzarından başlayarak enlemesine büyür; kemik nedbeleri de ondan başlayarak oluşur.
—Patol. Kemikzarı iltihapları iki türlüdür: herhangi bir travmadan sonra görülen *basit kemikzarı iltihabı* ve romatizma, frengi, tifo gibi hastalıklardan ileri gelen *özgül kemikzarı iltihabı. Çenekemiklerindeki kemikzarı iltihapları* kemiğin iç ya da dış yüzünde, hasta dişin kök ucu hizasında ağrılı bir şiş ve kalınlaşmayla kendini belli eder. Yumuşak kısımlarda bir ödem buna eşlik eder. İltihap sıcak bir apseye dönüşebilir ya da süreğenleşebilir.

KEMİN a. (ar. *kemin*). *Esk.* **1.** Pusu, tuzak. **—2.** *Kemingâh* ya da *kemingeh,* pusu kurulan yer: *"... Anadolu kıyıları semtine karib mahalde nagâh kemingâhda mutassarıd olan ..."* (Ebüzziya Tevfik). **—3.** *Kemin-güşa,* tuzak kuran. ‖ *Kemin-i uful,* yok olma pususu; güneşin battığı yer.
◆ sıf. Pusu kuran, saklanan, gizlenen.

KEMİN ya da **KEMİNE** sıf. (fars. *kemin, kemine*). *Esk.* **1.** Çok küçük, çok az: *"Ya bir kemîne katre ki ummâne yetmişem"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Zavallı, hakir, aciz: *"Yunus ol kapıda kemîne kuldur"* (Yunus Emre, XIII. yy.).

KEMİNE → KEMİN.

KEMİRCİK a. Burun ve kulak kıkırdağı.

KEMİRDEK a. Kıkırdak; kuyruk kemiğinin kıkırdaklı bölümü.

KEMİRGEN a. Zool. → KEMİRİCİ'nin eşanlamlısı.
◆ sıf. Zootekn. *Kemirgen inek,* tat bozukluğuna uğramış ya da çeşitli besinlerden yoksun kalmış olduğu için yemliğin tahtasını, sıvasını, harcını kemiren inek.

KEMİRGENGAGALI a. Afrika, Asya ya da Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşayan, çok canlı renkli, kısa ve geniş gagalı bazı kuşların ortak adı. (Kemirgengagalıgiller familyası.)
—ANSİKL. Kemirgengagalılar hepçildir; böcekler ve meyvelerle beslenir. İlk iki parmağı arkaya dönüktür. Hepsi de ağaçta yaşayan 35 kadar türü bilinir; bunların en ünlüsü küesaldır (eski Aztekler'in güneş kuşu; Aztekler bu kuşun canlı kırmızı renkli kuyrukaltı tüylerini toplarlardı). Kemirgengagalılar ağaç kovuklarında yuva yaparlar.

KEMİRGENGAGALIGİLLER a. Ağaççıl, canlı renkli kuş familyası. (Küesalları ve kemirgengagalıları içerir. Bil. a. *Trogonidae.*)

KEMİRGENLER a. Zool. KEMİRİCİLER takımının eşanlamlısı.

KEMİRİCİ sıf. **1.** Kemirmek eylemini yapan; kemiren. **—2.** Dişleri, besinleri kemirmeye elverişli hayvanlar için kullanılır: *Kemirici memeliler.* (Eşanl. KEMİRGEN.)

KEMİRİCİLER a. Zool. Keskin kesicidişli memeliler takımı. (Başlıca türleri sıçan, kunduz, sincap, vb.'dir. Bil. a. *Rodentia.*) [Eşanl. KEMİRGENLER].
—ANSİKL. Kemiriciler, dişleri özel biçimler almış hayvanlardır: iki çeşit dişleri vardır: sürekli uzayan 4 kesicidiş ve enine kıvrımlı jugal dişler. Yeni sınıflandırmalarda, kemiricilerle birçok ortak özellik taşıyan tavşanımsılar (tavşan, adatavşanı) artık kemiricilerden sayılmamaktadır. Kemiricilerin hemen hemen yarısı günümüzde yaşayan 2 000 türü bilinir. Bunların çoğu küçük bedenlidir; en iri kemirici, Güney Amerika' da yaşayan sudomuzudur (ağırlığı yaklaşık 50 kg). Kemiricilerin temel ortak özelliği dişleridir: her çenede kemirmeye elverişli bir çift kesicidiş bulunur; köpekdişleri yoktur; çenelerin önden arkaya doğru hareketiyle birbirlerine sürtünen 3-5 çift jugal diş vardır. Beş parmaklı ön ayaklar tutmaya yarayabilir. Kemiriciler, denizler dışında dünyanın her yanındaki biyotoplara yayılan otçul ya da hepçil hayvanlardır. Bulunmadıkları yerlere de (Güney yarıküredeki adalar) insanlar onları götürmüştür (buralar da bazen yerli faunaya zarar vermişlerdir). Doğurgan ve küçük bedenli olmaları, her yöreye kolay alışmaları, kemiricilerin tüm dünyaya yayılmasını açıklayan nedenlerin başında gelir. Birçok yırtıcı hayvana av olmakla birlikte kemiriciler her yerde ürerler ve genellikle tarıma büyük zarar verirler.
Kemiriciler takımı üç alttakıma ayrılır: sincabımsılar (sincap, dağsıçanı ya da kunduz gibi türleri içeren 7 familya); sıçanımsılar (sıçan, fare, hamster, tarla faresi, araptavşanı, vb.'lerini içeren 9 familya); oklukirpimsiler (oklukirpi, kobay, sudomuzu, aguti, çinçilya, gundi vb.'lerini kapsayan 14 familya.)

KEMİRİLME a. Kemirilmek eylemi.
—Patol. Ülserin bir organda sonsuz yayılması.

KEMİRİLMEK → KEMİRMEK.

KEMİRME a. Kemirmek eylemi.

KEMİRMEK g. f. **1.** *Bir şeyi kemirmek,* bir hayvan, bir kimse sözkonusuysa, o şeyi dişleriyle ısıra ısıra yemek, o şeyden parçacıklar koparmak: *Önündeki havucu kemiren bir tavşan. Düşünürken kaleminin ucunu kemirmek.* **—2.** *Bir şeyi kemirmek,* kurtlardan, böceklerden vb. söz ederken, kimi maddelere zarar vermek; bir şeyden söz ederken; bir maddenin içine işleyerek onu aşındırmak: *Kurtlar ağacı kemirip gövdesinde büyük bir kovuk açmışlar. Pas demiri kemirir.* **—3.** *Bir kimseyi (içini), bir grubu kemirmek,* bir hastalık, bir sıkıntı, kötülük vb. sözkonusuysa, bir kimseyi için için tüketmek; bir topluluğun bütünlüğünü zedelemek, dengesini bozmak: *Hastalık onu günden güne kemiriyor. Bu huzursuzluk partiyi içten içe kemiriyor.*
◆ **kemirilmek** edilg. f. Kemirmek eylemine konu olmak.

KEMİYAT çoğl. a. (ar. *kemmiyyet*'in çoğl. *kemmiyyāt*). *Esk.* Nicelikler, kemiyetler.

KEMİYET a. (ar. *kemmiyyet*). *Esk.* **1.** Nicelik: *"Böyle işlerde kemiyetin ehemmiyeti yoktur"* (R. N. Güntekin). **—2.** Sayı, adet, çokluk. **—3.** *Kemiyetçe, kemiyet itibarıyla,* nicelik bakımından: *"... gerek neşredilen parçaların kemiyetçe adem-i kifayeti gerek ..."* (F. Köprülü). ‖ *Kemiyet ve keyfiyet,* nicelik ve nitelik: *"Zira namusun tarifine mikdar girmez; bir kemiyet değil, keyfiyettir"* (R. H. Karay).
—Esk. dilbilg. Adların tekil ya da çoğul olma durumu.
—Esk. mat. NİCELİK'in eşanlamlısı. ‖ *Kemiyet-i hendesiye,* hacim bakımından büyüyüp küçülmesi mümkün olan kemiyet. ‖ *Kemiyet-i cebriye,* cebirde bir sayının karşılığı olan harf. ‖ *Kemiyet-i munfasıla,* aralıklarla birbirini takip eden kemiyet. ‖ *Kemiyet-i vazıye,* KOORDİNAT'ın eşanlamlısı.

KEM KÜM be. (yansıma sözc.). "Bir soruya verecek yanıt bulamayarak ne söylediği anlaşılmayan sözler söylemek" anlamında kullanılan *kem küm etmek* deyiminde geçer.

KEMLİK a. (fars. *kem*'den). *Esk.* **1.** Kötülük: *Kemliğe karşı iyilik. Onun hiçbir kemliğini görmedim.* **—2.** *Kemlik etmek,* bir kimseye kötülük etmek.

KEMLİNG a. (alm. *kämmling*). Tekst. Taraklama işlemi için çok kısa olan ve düşük kaliteli kimi yünlü kumaşların üretiminde, bir çeşit keçeleştirme işleminden geçirilerek kullanılan yün.

KEMMEL dağı, Batı Flandre (Belçika) bölgesinde tepe, İeper'in G.-G-B.'sında; en yüksek yeri 156 m'dir. Bu tepecik, Üçüncü Zaman sonlarında ırmakların yardığı kumlu şev kalıntılarının sonucudur.

Kemmel dağı savaşı, Ludendorff'un Montdidier'de yenilgiye uğradıktan sonra Flandres'daki ingiliz cephesini yarmak için başlattığı son büyük alman saldırılarından biri (9 nisan 1918). 40 km genişliğinde bir cepheye yayılan IV. ve VI. alman ordularının yürüttüğü saldırı, Kemmel dağının alınmasından (25 nisan) sonra, müttefik cephesinde yeni bir cep ("Kemmel cebi") açılmasıyla sonuçlandı. Kemmel, eylül 1918'de yeniden İngilizler'in eline geçti.

KEMODEKTOM a. (fr. *chémodectome*). Kemoreseptör organlarda, özellikle karotis glomusunda ender olarak görülen genellikle iyicil ur.

KEMOPROFİLAKSİ a. (fr. *chimioprophylaxie*'den). Ted. KİMYASAL* KORUNMA'nın eşanlamlısı.

KEMOSENTEZ a. (fr. *chimiosynthèse*'den). Biyol. Bazı bakterilerin gereksindikleri organik maddeleri doğrudan bireştirmesi. (Kemosentez, yeşil bitkilerde klorofilin yaptığı fotosentezin karşıtıdır.) [Eşanl. KİMYASAL BİREŞİM.]
—ANSİKL. Kemotrof bakteriler, büyük organik molekülleri oluşturmak için gerekli enerjiyi sağlamak amacıyla, bulundukları ortamda hemen ısıveren bir tepkime başlatırlar: bazı bakteri türleri böylece demirin, manganezin, kükürdün, çeşitli azotlu bileşiklerin, hidrojenin, vb. yükseltgen-

geçleri göğüste ya da çene altındadır; pulları ktenoittir; kılçıklar yok olmuştur ve yüzme kesesi kapalıdır (fizoklist düzen). Üyelerinin bazı özellikleri yumuşakyüzgeçlilerinkiyle, bazılarıysa *Acanthopterygii* öbeği üyelerininkiyle aynı olan takımlar da vardır. En ilkel kemiklibalıklara Üst Jura döneminde rastlanırken, tipik *Acanthopterygii*'ler Üst Kretase'de ve Eosen'de bollaşmıştır. (→ BALIKLAR tablosu.)

KEMİKLİK a. Topraktan çıkarılan ölü kemiklerinin toplandığı küçük yapı, dehliz ya da capella.
—ANSİKL. Eski hıristiyan mezarlıklarının hemen hepsinde, yeni gelen ölülerin gömülebilmesi için yer açmak amacıyla topraktan çıkarılan kemiklerin konulduğu bir kemiklik vardı. Kemiklik, genellikle kilisenin duvarlarına açılan oyuklardan oluşurdu. Paris'teki İnnocents mezarlığında kemiklik, dehlizlerin üst kısmında yer alan kafesli ahşap bir kulübeydi. Bazı manastırlardaysa, kiliseye bitişik bir revakta bulunan dolaplar kemiklik olarak kullanırdı.

KEMİKSİ sıf. Kemiğe benzeyen.
—Anat. *Kemiksi bölge,* kıkırdaktan kemikleşmekte olan bir kemiğin içinde görülen tabaka. (İçlerinde kıkırdak hücreleri bulunan boşluklara kılcaldamar kıvrımlarının ve kemik yapıcı hücrelerin doluşması ile belirgindir.)
—Dokubil. *Kemiksi kenar,* kemiğin henüz kireçleşmemiş olan ana bağdokusu. (Eşanl. OSTEOYİT.)
—Yumş. bil. *Kemiksi pul,* sürüngenlerde, daha derindeki bir alt deri kemikleşmesiyle bağlantısı olan üst deri pulu. (Eşanl. OSTEOSKUTUM.)

KEMİKSİZ sıf. Kemiği olmayan ya da kemiği ayrılmış: *Kemiksiz hayvanlar. Kemiksiz et.*
—Kasapl. *Kemiksiz yapmak,* çiğ ya da pişmiş kasaplık bir etin, bir kümes ya da av hayvanının kemiklerini, eti zedelemeden çıkarmak.

KEMİKSİZCİ a. Kasaplık bir eti kemiksiz yapma işinde çalışan işçi.

KEMİKZARI a. Anat. Kemikleri kaplayan beyazımsı ve bazen sedef renginde fibrovasküler zar. (Eşanl. PERİOST.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Patol. *Kemikzarı iltihabı,* kemikzarında meydana gelen iltihap. (Eşanl. PERİOSTİT.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Kemikzarı iki tabakadan oluşur: içinde esnek bir ağ bulunan birleştirici yüzeysel tabaka ve yukarıdakine çok benzeyen, fakat daha yoğun olan kemiğe yapışık derin tabaka. Kemikzarı eklem yüzeyleri dışında, kemikleri tümüyle örter (eklemlerde yerini kıkırdaklar alır); kemikler kemikzarından başlayarak enlemesine büyür; kemik nedbeleri de ondan başlayarak oluşur.
—Patol. Kemikzarı iltihapları iki türlüdür: herhangi bir travmadan sonra görülen *basit kemikzarı iltihabı* ve romatizma, frengi, tifo gibi hastalıklardan ileri gelen *özgül kemikzarı iltihabı. Çenekemiklerindeki kemikzarı iltihapları* kemiğin iç ya da dış yüzünde, hasta dişin kök ucu hizasında ağrılı bir şiş ve kalınlaşmayla kendini belli eder. Yumuşak kısımlarda bir ödem buna eşlik eder. İltihap sıcak bir apseye dönüşebilir ya da süreğenleşebilir.

KEMİN a. (ar. *kemin*). *Esk.* **1.** Pusu, tuzak. **—2.** *Kemingâh* ya da *kemingeh,* pusu kurulan yer: *"... Anadolu kıyıları semtine karib mahalde nagâh kemingâhda mutassarrıd olan ..."* (Ebüzziya Tevfik). **—3.** *Kemin-güşa,* tuzak kuran. ‖ *Kemin-i uful,* yok olma pususu; güneşin battığı yer.
◆ sıf. Pusu kuran, saklanan, gizlenen.

KEMİN ya da **KEMİNE** sıf. (fars. *kemin, kemine*). *Esk.* **1.** Çok küçük, çok az: *"Ya bir kemîne katre ki ummâne yetmişem"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** Zavallı, hakir, aciz: *"Yunus ol kapıda kemîne kuldur"* (Yunus Emre, XIII. yy.).

KEMİNE → KEMİN.

KEMİRCİK a. Burun ve kulak kıkırdağı.

KEMİRDEK a. Kıkırdak; kuyruk kemiğinin kıkırdaklı bölümü.

KEMİRGEN a. Zool. → KEMİRİCİ'nin eşanlamlısı.
◆ sıf. Zootekn. *Kemirgen inek,* tat bozukluğuna uğramış ya da çeşitli besinlerden yoksun kalmış olduğu için yemliğin tahtasını, sıvasını, harcını kemiren inek.

KEMİRGENGAGALI a. Afrika, Asya ya da Amerika'nın tropikal ormanlarında yaşayan, çok canlı renkli, kısa ve geniş gagalı bazı kuşların ortak adı. (Kemirgengagalıgiller familyası.)
—ANSİKL. Kemirgengagalılar hepçildir; böcekler ve meyvelerle beslenir. İlk iki parmağı arkaya dönüktür. Hepsi de ağaçta yaşayan 35 kadar türü bilinir; bunların en ünlüsü küesaldır (eski Aztekler'in güneş kuşu; Aztekler bu kuşun canlı kırmızı renkli kuyrukaltı tüylerini toplarlardı). Kemirgengagalılar ağaç kovuklarında yuva yaparlar.

KEMİRGENGAGALIGİLLER a. Ağaççıl, canlı renkli kuş familyası. (Küesalları ve kemirgengagalıları içerir. Bil. a. *Trogonidae.*)

KEMİRGENLER a. Zool. KEMİRİCİLER takımının eşanlamlısı.

KEMİRİCİ sıf. **1.** Kemirmek eylemini yapan; kemiren. **—2.** Dişleri, besinleri kemirmeye elverişli hayvanlar için kullanılır: *Kemirici memeliler.* (Eşanl. KEMİRGEN.)

KEMİRİCİLER a. Zool. Keskin kesicidişli memeliler takımı. (Başlıca türleri sıçan, kunduz, sincap, vb.'dir. Bil. a. *Rodentia.*) [Eşanl. KEMİRGENLER].
—ANSİKL. Kemiriciler, dişleri özel biçimler almış hayvanlardır: iki çeşit dişleri vardır: sürekli uzayan 4 kesicidiş ve enine kıvrımlı jugal dişler. Yeni sınıflandırmalarda, kemiricilerle birçok ortak özellik taşıyan tavşanımsılar (tavşan, adatavşanı) artık kemiricilerden sayılmamaktadır. Kemiricilerin hemen hemen yarısı günümüzde yaşayan 2 000 türü bilinir. Bunların çoğu küçük bedenlidir; en iri kemirici, Güney Amerika' da yaşayan sudomuzudur (ağırlığı yaklaşık 50 kg). Kemiricilerin temel ortak özelliği dişleridir: her çenede kemirmeye elverişli bir çift kesicidiş bulunur; köpekdişleri yoktur; çenelerin önden arkaya doğru hareketiyle birbirlerine sürtünen 3-5 çift jugal diş vardır. Beş parmaklı ön ayaklar tutmaya yarayabilir. Kemiriciler, denizler dışında dünyanın her yanındaki biyotoplara yayılan otçul ya da hepçil hayvanlardır. Bulunmadıkları yerlere de (Güney yarıküredeki adalar) insanlar onları götürmüştür (buralar da bazen yerli faunaya zarar vermişlerdir). Doğurgan ve küçük bedenli olmaları, her yöreye kolay alışmaları, kemiricilerin tüm dünyaya yayılmasını açıklayan nedenlerin başında gelir. Birçok yırtıcı hayvana av olmakla birlikte kemiriciler her yerde ürerler ve genellikle tarıma büyük zarar verirler.
Kemiriciler takımı üç alttakıma ayrılır: sincabımsılar (sincap, dağsıçanı ya da kunduz gibi türleri içeren 7 familya); sıçanımsılar (sıçan, fare, hamster, tarla faresi, araptavşanı, vb.'lerini içeren 9 familya); oklukirpimsiler (oklukirpi, kobay, sudomuzu, aguti, çinçilya, gundi vb.'lerini kapsayan 14 familya.)

KEMİRİLME a. Kemirilmek eylemi.
—Patol. Ülserin bir organda sonsuz yayılması.

KEMİRİLMEK → KEMİRMEK.

KEMİRME a. Kemirmek eylemi.

KEMİRMEK g. f. **1.** *Bir şeyi kemirmek,* bir hayvan, bir kimse sözkonusuysa, o şeyi dişleriyle ısıra ısıra yemek, o şeyden parçacıklar koparmak: *Önündeki havucu kemiren bir tavşan. Düşünürken kaleminin ucunu kemirmek.* **—2.** *Bir şeyi kemirmek,* kurtlardan, böceklerden vb. söz ederken, kimi maddelere zarar vermek; bir şeyden söz ederken; bir maddenin içine işleyerek onu aşındırmak: *Kurtlar ağacı kemirip gövdesinde büyük bir kovuk açmışlar. Pas demiri kemirir.* **—3.** *Bir kimseyi (içini), bir grubu kemirmek,* bir hastalık, bir sıkıntı, kötülük vb. sözkonusuysa, bir kimseyi için için tüketmek; bir topluluğun bütünlüğünü zedelemek, dengesini bozmak: *Hastalık onu günden güne kemiriyor. Bu huzursuzluk partiyi içten içe kemiriyor.*
◆ **kemirilmek** edilg. f. Kemirmek eylemine konu olmak.

KEMİYAT çoğl. a. (ar. *kemmiyyet*'in çoğl. *kemmiyyāt*). *Esk.* Nicelikler, kemiyetler.

KEMİYET a. (ar. *kemmiyyet*). *Esk.* **1.** Nicelik: *"Böyle işlerde kemiyetin ehemmiyeti yoktur"* (R. N. Güntekin). **—2.** Sayı, adet, çokluk. **—3.** *Kemiyetçe, kemiyet itibarıyla,* nicelik bakımından: *"... gerek neşredilen parçaların kemiyetçe adem-i kifayeti gerek ..."* (F. Köprülü). ‖ *Kemiyet ve keyfiyet,* nicelik ve nitelik: *"Zira namusun tarifine mikdar girmez; bir kemiyet değil, keyfiyettir"* (R. H. Karay).
—Esk. dilbilg. Adların tekil ya da çoğul olma durumu.
—Esk. mat. NİCELİK'in eşanlamlısı. ‖ *Kemiyet-i hendesiye,* hacim bakımından büyüyüp küçülmesi mümkün olan kemiyet. ‖ *Kemiyet-i cebriye,* cebirde bir sayının karşılığı olan harf. ‖ *Kemiyet-i munfasıla,* aralıklarla birbirini takip eden kemiyet. ‖ *Kemiyet-i vazıye,* KOORDİNAT'ın eşanlamlısı.

KEM KÜM be. (yansıma sözc.). "Bir soruya verecek yanıt bulamayarak ne söylediği anlaşılmayan sözler söylemek" anlamında kullanılan *kem küm etmek* deyiminde geçer.

KEMLİK a. (fars. *kem*'den). *Esk.* **1.** Kötülük: *Kemliğe karşı iyilik. Onun hiçbir kemliğini görmedim.* **—2.** *Kemlik etmek,* bir kimseye kötülük etmek.

KEMLİNG a. (alm. *kämmling*). Tekst. Taraklama işlemi için çok kısa olan ve düşük kaliteli kimi yünlü kumaşların üretiminde, bir çeşit keçeleştirme işleminden geçirilerek kullanılan yün.

KEMMEL dağı, Batı Flandre (Belçika) bölgesinde tepe, İeper'in G.-G-B.'sında; en yüksek yeri 156 m'dir. Bu tepecik, Üçüncü Zaman sonlarında ırmakların yardığı kumlu şev kalıntılarının sonucudur.

Kemmel dağı savaşı, Ludendorff'un Montdidier'de yenilgiye uğradıktan sonra Flandres'daki ingiliz cephesini yarmak için başlattığı son büyük alman saldırılarından biri (9 nisan 1918). 40 km genişliğinde bir cepheye yayılan IV. ve VI. alman ordularının yürüttüğü saldırı, Kemmel dağının alınmasından (25 nisan) sonra, müttefik cephesinde yeni bir cep ("Kemmel cebi") açılmasıyla sonuçlandı. Kemmel, eylül 1918'de yeniden İngilizler'in eline geçti.

KEMODEKTOM a. (fr. *chémodectome*). Kemoreseptör organlarda, özellikle karotis glomusunda ender olarak görülen genellikle iyicil ur.

KEMOPROFİLAKSİ a. (fr. *chimioprophylaxie*'den). Ted. KİMYASAL* KORUNMA'nın eşanlamlısı.

KEMOSENTEZ a. (fr. *chimiosynthèse*' den). Biyol. Bazı bakterilerin gereksindikleri organik maddeleri doğrudan bireştirmesi. (Kemosentez, yeşil bitkilerde klorofilin yaptığı fotosentezin karşıtıdır.) [Eşanl. KİMYASAL BİREŞİM.]
—ANSİKL. Kemotrof bakteriler, büyük organik molekülleri oluşturmak için gerekli enerjiyi sağlamak amacıyla, bulundukları ortamda hemen ısıveren bir tepkime başlatırlar: bazı bakteri türleri böylece demirin, manganezin, kükürdün, çeşitli azotlu bileşiklerin, hidrojenin, vb. yükseltgen-

biscus cannabinus'un diğer adı. (Eşanl. DAH.)

—ANSİKL. Gövdesi silindirsel olan *Hibiscus cannabinus*'un uzunluğu 2 ile 4 m arasında değişir ve merkez silindirin çevresine düzenli bir biçimde dağılmış üçgen elyaf demetleri içerir.

Lifleri çıkarma genellikle iki işlem halinde gerçekleştirilir: lif ayırma, odunsu merkez bölümün kabuğundaki elyafı ayırmaya dayanır, suda bakteriyoloji çürütmesi de doğal ya da yapay havuzlarda gerçekleştirilir. Elde edilen demetler yıkanır ve sıyırma işleminden geçirilir. Elyaf verimi, işlenmemiş gövdelerin ağırlığının % 4'ü ile 5'i arasında değişir, ortalama verim de hektar başına 800 ile 2 000 kg'a ulaşır. Jüt demetlerinden daha ince olan iyi hazırlanmış hibiscus demetleri, jüt kadar yumuşaktır ve mekanik zorlamalara dayanıklıdır; ayrıca daha beyaz olan bu demetler neme karşı daha iyi bir tutum gösterir. Jütle aynı alanlarda kullanılır. Kâğıt hamuru olarak kullanma denemeleri sürmektedir.

Günümüzde, *H. cannabinus* tarımı, yerini yavaş yavaş *H. sabdariffa* tarımına bırakmaktadır, ancak elyaf ticareti kenaf adıyla yapılır.

KENAİ yarımadası, Alaska'nın güney kıyısında dağlık yarımada. Petrol ve doğal gaz.

KENAN, Kutsal Kitap'a göre Şam'ın oğlu, Nuh'un torunu, adını verdiği Kenanlılar'ın atası

KENAN ülkesi, Filistin-Fenike kıyısında bölge, Adanmış ülke'nin ya da İsrail ülkesinin eski adı.

KENAN DİLLERİ a. Ugaritçe, moab dili, fenikece ve ibraniceyi kapsayan kuzey - batı sami dilleri öbeği.

—ANSİKL. Dilbil. Kenan öbeğine bağlı diller, Antikçağ'da, Filistin'de ve Suriye kıyılarında konuşulmaktaydı. Bunların arasında bugün de varlığını sürdüren tek dil ibranicedir. 1887'de Tel el-Amarna'da batı asyalı prenslerle firavun Amenofis III ve Amenofis IV arasındaki yazışmaların (İ.Ö. XV. yy. sonu ve XIV. yy. başı) bulunması, eski bir kenan dilinin varlığını kanıtlamıştır. Çivi yazısıyla ve akkadca yazılan bu mektuplar, akkadca sözcüklerin kenan dilindeki karışıklıklarını veren çok sayıda açıklama içerir. Bu belgelerin incelenmesi ugaritçeyle eski ibranice arasında bir ara dilin ortaya çıkarılmasını sağladı.

KENAN PAŞA Sarı, Topal, Uzun, türk vezir (öl. Halep 1659). Çeşitli kaynaklarda rus, çerkez ya da gürcü kökenli olduğu ileri sürülür; bir süre Mısır valisi Bakırcı Ahmet Paşa'nın hizmetinde çalıştı. Murat IV zamanında saraya alındı. Rikaptar ağalığından musahiplik rütbesiyle vezirliğe değin yükseldi. İbrahim I'in kızlarından Beyhan Sultan'la evlendi (1647). Budin, Silistre valilikleri yaptı. 1656'da Halıcızade Kara Mustafa Paşa'nın yerine kaptanıderyalığa getirildi. Çanakkale boğazını kapatan venedik donanmasıyla tutuştuğu savaşta yenilgiye uğradı. Filosundaki 80'i aşkın gemiden yarısından fazlası batırıldı, birçoğu düşmanın eline geçti. Venedikliler'in Limni ile Bozcaada'yı da ele geçirmeleri üzerine Kenan Paşa kaptanıderyalıktan azledilerek önce Eğriboz, ardından Bursa muhafızlığına gönderildi. Ancak bu atamadan ötürü kırgın olan Kenan Paşa, Bursa halkından zorla topladığı yardımları ayaklanan Abaza Hasan Paşa'ya gönderdi. Daha sonra kendisi de Celaliler'e katıldı ve Anadolu içlerine doğru çekildi. Ilgın yakınlarında Abaza Hasan Paşa'ya yenilen Murtaza Paşa, bağışlanacakları vaadiyle tüm celali reislerini, bu arada Kenan Paşa'yı Halep'te toplamayı başardı, sonra da hepsinin başlarını kestirtti, bu başları padişaha yolladı.

KENAN RİFAİ, soyadı **Büyükaksoy,** türk eğitimci ve rifai tarikatının son şeyhi (Selanik 1867 - İstanbul 1950). Galatasaray sultanisi'ni bitirdikten sonra Maarif nezareti'ne girdi. İmparatorluğun çeşitli illerindeki okullarda fransızca öğretmeni, müdür; maarif müdürü ve müfettiş olarak görev yaptı. Ethem adındaki bir sufiden tasavvuf öğrenimi gördü. Medine idadisi'nde müdürlük yaptığı sırada dönemin ünlü rifai şeyhi Hamza Rifai'den icazet aldı. İstanbul'a gelince, Erkek muallim mektebi'ne fransızca öğretmeni oldu ve aynı zamanda Tetkikatı ilmiye encümeni'ne üye atandı. Fatih'te Altay dergâhı diye bilinen rifai tekkesini açtı (1908). Aynı yıl Numunei terakki mektebi'ne fransızca öğretmeni, ardından Darüşşafaka lisesi'ne müdür oldu. Tasavvuf ile ilgili başlıca yapıtları: *Rehber-i salihun* (1889), *Mukteza-ı hayat* (1890), *Tuhfe-i Kenan* (1904), *Ahmet el -Rifai* (1921), *İlahiyat-ı Kenan* (1922). Semiha Ayverdi, Nezihe Araz, Safiye Erol ve Sofi Huri ortaklaşa kaleme aldıkları *Kenan Rifai ve yirminci asrın ışığında müslümanlık* (1965) adlı yapıtlarında Kenan Rifai'nin yaşam ve yapıtlarını, dünya görüşlerini incelemişlerdir.

KENANLILAR, Amurrular'ın göçünden (İ.Ö. XXIV. - XVIII. yy.) sonra Fenike ve Filistin'de ortaya çıkarak din ve dil alanında kendini gösteren kültürel topluluğa verilen ad. Her yerde, Ugarit destanları aracılığıyla (İ.Ö. XIV - XIII. yy.) tanıdığımız tanrılara tapılmaktaydı: El, Baal Addu, Anat, Aşrah, vb. Dinsel törenler, kutsal dikilitaşlarla kutsal koruluğun bulunduğu yüksek yerlerde yapılırdı; kurban adamalar ve kutsal fahişelik şenliklerin sona erdiğini gösterirdi.

II. binyıl sonundaki istilaların (Aramiler, İsrailoğulları ve aynı soydan gelen halklar) etkisiyle, Kenanlı dünyası Fenike ve Pön siteleriyle sınırlı kaldı kendi kültürünü olduğu gibi korudu. İstilacılarsa, kenan dilini (ibranicenin ve moab dilinin kökenidir) ya da Kenanlılar'ın kutsal inanışlarını (Aramiler'de olduğu gibi) benimsediler.

KENANŞİM a. (fr. *coenenchyme*'den). Alcyonidea ve madreporaria kolonilerinde bireylerin ortak mezoglea kütlesi; zoitler bunun içinde, endoderm borularıyla aralarında iletişim sağlarlar. (İskelet iğnecikleriyle yüklü kenanşim ya som kütle halinde ya da gözeneklidir, ve koloninin çatısını oluşturan bir özekle bir dış kısım [kabuk] içerir.)

KENAR a. (fars. *kenar*). **1.** Bir doğal su birikintisinin yanındaki alan, kıyı: *Irmak kenarında yürümek. Evleri deniz kenarında. Su kenarında piknik yapmak. Göl kenarında çadır kurmak.* **—2.** Bir yolun sınırını çizen alan; yolun kıyısı: *Yol kenarına arabayı park etmek. Lokanta yolun sağ kenarında.* **—3.** Bir çukurun, bir kabın üst sınırı; bir yüzeyin uç kısımları; bir deliğin çevresi: *Uçurum kenarında dolaşmak. Yatağın kenarına oturmak. Bir havuzun kenarı. Mendilin kenarına oya yapmak.* **—4.** Bir şeyi çevreleyen ya da süsleyen (pervaz, çerçeve vb.) dar kısım: *Örtünün kenarını antikayla tutturmak.* **—5.** Bir biçimi sınırlayan çizgilerden her biri: *Bir üçgenin üç kenarı vardır.* **—6.** *Esk.* Kitap ya da mektup kenarına yazılan not; haşiye. **—7.** *Esk.* Kucaklama, kucağa alma. **—8.** *Kenar çekmek, kenar yapmak*, elbise ya da örtü türünden şeylerin yanlarını bastırarak içe kıvırmak. || *Kenar gezmek*, bir şeyden tümüyle kopmak, uzaklaşmak. || *Bir şeyi (bir) kenara atmak*, bir şeyi önemseyip üzerinde durmamak, aldırmamak: *Bu türden sorunları bir kenara atacak, gününü gün etmeye bakacaksın.* || *Kenara çekilmek*, sözkonusu bir kimseyse, hiçbir şeyle ilgilenmez olmak, hiçbir şeye karışmamak. || *Kenarda kalmak*, eski önemini, saygınlığını yitirmek, önemsiz bir duruma düşmek. || *(Bir) kenara para koymak*, para biriktirmek. || *Kenarda köşede*, hiç umulmayacak ya da dikkati çekmeyecek yerde. || *Kenarın dilberi*, kibarlığa özenen, görgüsüz kadın ya da kız için söylenir.

—*Esk. Kenar-bend*, kenar saran; kitapların kapaklarına geçirilen koruyucu kap. || *Kenar-gir*, bir kenara çekilen, kalabalıktan uzaklaşan; kıyıdan giden gemi için kullanılır. || *Kenar-girifte*, uzak bir yere görevli olarak giden. || *Kenar ü bus* ya da *bus ü kenar*, kucaklama ve öpme. || *Kenar-ı âsmân*, göğün kenarı; ufuk.

—Ayakkc. *Taban kenarı*, tabanın çevresini oluşturan yanal yüz.

—Bayınd. *Kenar kirişi*, çok kirişli bir köprüde, köprünün boyuna ekseninden en uzakta olan iki kirişten her biri.

—Bes. san. Sığırın arka budunun gövdeye yakın kısmından alınan etle yapılan bir tür pastırma. (Birinci sınıf pastırmalar grubuna girer.)

—Biyol. *Belirgin kenar*, hayvanların ve bitkilerin yassı organlarının dış yanında yer alan ve rengi ya da görünümüyle yüzeyin geri kalan kısmından ayırt edilebilen bölüm.

—Bot. *Kenar damarı*, bazı yaprakların kenarlarında yer alan ikincil damar. || *Kenardan etenelenme*, yumurtacıkların meyveyaprağın kenarlarına bağlı bulunduğu bitkisel etenelenme biçimi.

—Cerr. *Kenar kenara*, sindirim sistemi cerrahisinde kullanılan ve dikişleri kat kat birleştirmeyi öngören ağızlaştırma tekniğine denir.

—Ciltç. Ciltlenmiş ya da dikilmiş kitap formalarının kalınlık yüzeyi. || *Kenar kesmek*, TIRAŞLAMAK'ın eşanlamlısı. || *Ağız kenarı*, ciltlenmiş bir kitapta, sırtın karşısına gelen kenar. || *Alt kenar*, ETEK'in eşanlamlısı. || *Kesilmiş kenar* ya da *tıraş edilmiş kenar*, düzgün bir yüzey elde etmek için yanları kesilmiş kenar. || *Üst kenar* ya da *baş kenar*, ciltli bir kitabın üst kısmına gelen kenar.

—Denizbil. Kıta platformunun dış çevresini oluşturan eğim kırılması. (Kenardan sonra önemli bir eğim artışı görülür. Çoğunlukla kenar, iç dalgaların oluşmasıyla ya da gelgitlerin ve dalgaların engellemesiyle ortaya çıkan girdaplı bir çalkantı bölgesidir.) || *Kenar denizi*, Japon denizi ya da Antiller denizi'nde olduğu gibi, kıta ile bir ada yayı arasında bulunan deniz. (Kenar denizleri, okyanus kabuğunun ada yayının altına dalmasıyla oluşan kabuk gerilmesi sonucu ortaya çıkar.) || *Kıta kenarı*, kıtaların, okyanus çanaklarına geçişi sağlayan su altında kalmış bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Deric. *Kenar kesmek* ya da *budamak*, düzgün bir biçim vermek için derinin kenarlarını budamak.

—Etnogr. *Kenar keçesi*, göçebe Türkler'in kullandığı kubbeli ve yuvarlak çadırlarda, kanat* adı verilen yan duvarları fırdolayı örten keçe. (Su geçirmez, kimisinin üzeri işlemeli olurdu.) [*Korluk* da denir.]

—Geom. Düzlem geometride, çokgen biçimli çizgi olarak göz önüne alınan doğru parçalarından her biri; bu doğru parçasının uzunluğu, ölçüsü; bu doğru parçasının taşıyıcı doğrusu. (Çokgen, bir çokyüzlünün yüzü olabilir: çokgenin kenarları çokyüzlünün de kenarlarıdır.) || Küresel geometride, bir küresel çokgen oluşturan büyük çember kesmelerinden her biri; büyük çemberin kendisi; küre parçasının uzunluğu, ölçüsü. || A köşeli bir açı kesmesi için, kesmeyi sınırlayan iki yarıdoğrudan her biri. || $(\widehat{Ax, Ay})$ yarıdoğrular ikilisinin ya da $\{\widehat{Ax, Ay}\}$ yarıdoğrular çiftinin açısının bir temsilcisinin $[Ax)$ ve $[Ay)$ yarıdoğrularından her biri. || AYRIT'ın eşanlamlısı.

—Gökbil. Fark edilebilir bir görünen çapa sahip, Güneş, Ay, gezegen gibi bir gökcismi diskinin çevresi. (Gözlenen bölgeyi belirlemek için *üst* ya da *alt kenar, aydınlık* ya da *karanlık kenar* gibi deyimler kullanılır.)

—Grav. *Kenar çekmek*, ofortun dökülmemesi için madeni planşın kenarlarına balmumundan set çekmek.

—Halıc. *Kenar kolonu*, bir halıda uzun kenarların en dışında bulunan ilmesiz kısım.

(*Kıyı kolonu* da denir.) || *Kenar örgüsü,* halının uzun kenarlarının en dışına uygulanan ilmesiz örme biçimi. (Ayrı bir yumakla yapılır. Bir sağdaki bir soldaki atkı ipliğinin ucu kısa bırakılır ve bu uç araya alınarak sarma işini andıran kenar örgüsü uygulanır.)

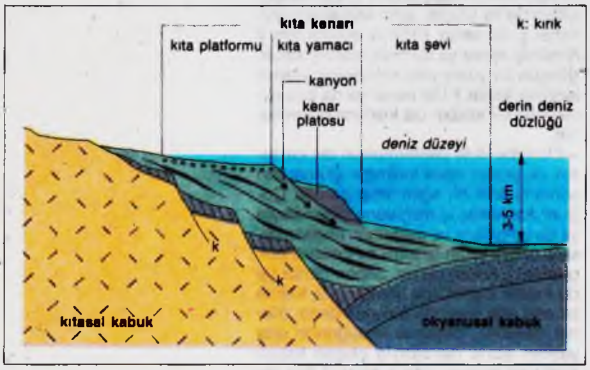
—Haritc. *Kenar birleştirme* ya da *kenarlama,* harita ya da planların kenarlarına rastlayan doğal ve yapay ayrıntılara ait çizim ve özel işaretlerin, her yöndeki komşu harita ya da plandaki uzantılarının doğrulukla sağlanması için görevliler tarafından işbirliğiyle yapılan birleştirme çalışmalarının tümü.

—Havc. *Hücum kenarı,* bir kanadın ön kenarı. || *Kaçış kenarı,* bir kanadın arka tarafta, hücum kenarının karşısında bulunan kenarı. || *Kanat ucu kenarı,* bir kanadın ucundaki yanlamasına kenar.

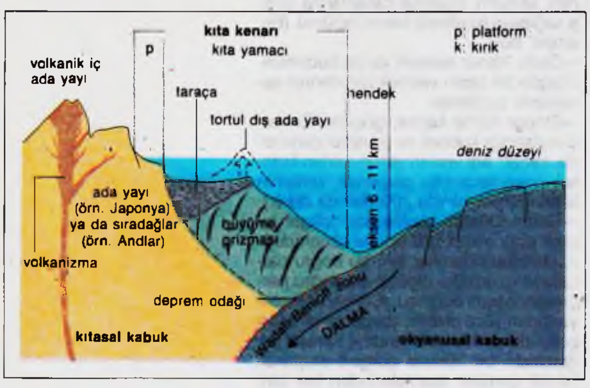
—Hematol. *Kenara birikmiş granülosit yığını,* damarların iç zarına yapışık granülositlerin tümü. (Kenara yapışmış olan bu akyuvarlar, normal akyuvar sayım yöntemiyle sayılamazlar, ancak radyoaktif krom [Cr51] ile işaretlenerek sayılabilirler.)

—Kâğ. san. *Kenar çıkarma,* karton yaprağını uygun bir kalıp üzerinde mekanik olarak bastırarak kesilen parçaların çevresindeki artıkları gidermek işlemi.

—Kaynakç. *Kenar yemesi,* kaynak dikişi-

pasif (ya da atlantik tipi) kıta kenarı

aktif (ya da pasifik tipi) kıta kenarı

nin kenarlarında görülen yerel metal eksikliği.

—Kur. tar. *Kenar defterdarlıkları* → DEFTERDAR.

—Matbaac. Bir elyazması ya da basılı metnin etrafında ya da yalnızca bir kıyısında bırakılan boşluk: *Kenar süsleri. Sağ, sol kenar.* (Bk. *ansikl.* böl. Matbaac.) || Yazılı bir metnin solunda bırakılan boşluk; bir kâğıt tabakasında bu boşluğun gösterilmesi: *Bir ödevin kenarına çıkarılmış notlar. Büyük bir kenar bırakmak. Kenar çizgisi çizmek.* (Eşanl. MARJ.) || *Kenar ayarlamak,* rotatif baskıda kâğıt bobininin durumunu enlemesine ayarlamak. || *Kenar payı bırakmak,* baskının, kenar olarak bırakılan boşluklara tam anlamıyla denk gelmesi için, basılacak kâğıdın pikajında önlem almak.

—Nalbantl. Alaturka nalda 5-6 mm yüksekliğinde, girintili çıkıntılı çevre. || *Kenar dövme,* KIYILAMA'nın eşanlamlısı.

—Opt. *Kenar taşlama,* bir merceğin çevresini çapını iyi belirleyecek biçimde (genellikle çembersel) taşlamaya dayanan işlem.

—Ormanc. *Kenar ekini, kenar ağacı,* bir ormanın sınırında bulunan ekinler ve ağaçlar. *Kenar etkisi,* bir ormanın kenarında bulunan ağaçların (kenar ağacı) ışığın etkisi altında büyüme hızının artması.

—Parac. Madeni paranın yan kalınlığının çevre boyunca oluşturduğu yüzey. (Mekanik darp işleminde kenar çok düzgündür, çoğu kez oyuk ya da kabartma bir yazı taşır; sikkelerin taklit edilmesine ya da kıymetli madenler sözkonusu olduğunda, aşınmaya meydan vermemek için kenar oluklu ya da tırtıllı yapılır.)

—Saraç. *Kenar alacağı,* deri şeridin üst ayrıtlarını almaya yarayan sapa yakın bölümü aşağıya doğru eğri, ağzı çatallı ve çatalın içi keskin demir alet.

—Sepetç. Sepete sağlamlık kazandırmak için üst ya da alt kenarına çepeçevre geçirilen, sıkıca örülmüş sorgun lifinden halat.

—Seram. ve Kuyumc. Tabağın dibi ile kenarını ayıran sınır. || *Kenar çizgisi,* tabağın bu kısmını süsleyen yaldız ya da renkli çizgi.

—Sesbilg. Bir hece merkezi oluşturmayan sesçil birim (örn. *kat* sözcüğündeki *k* ve *t* ünsüzleri).

—Sine. *Kenar numarası,* filmin kenarına kayıtlanmış olan numara. (Bu işaretlerle montaj sonucu elde edilen filmle negatif aşamasındaki filmin birbirlerine uydurulması sağlanır.)

—Süslem. sant. *Kenar çekmek,* bir yazı, levha ya da resmi, kenarsuyu ya da cetvelle çerçevelemek.

—Şapkac. Şapkanın başa geçen kısmının devamı olan pervaz. || *Kenar kesme makinesi,* şapkanın kenarlarını düzgün biçimde kesmeye yarayan makine. || *Kenar şeridi,* şapkanın başa geçirilen kısmıyla pervazının birleştiği yere içten geçirilen şerit.

—Tarım. *Kenar biçme,* hasat makinelerinin geçişini sağlamak için tarlanın kenarlarını tırpan ya da orakla biçme işlemi. (Hayvanla ya da traktörle çekilen ve biçer kolu gidiş çizgisinin dışında kalan hasat makineleri kullanıldığında buna gerek vardır, ama özdevinimli biçer-döverlerin kullanıldığı tarlalarda gerek yoktur.)

—Tekst. Bir kumaş parçasının, kimi kez parçaya göre farklı armürde ve çoğunlukla da başka renkte dokunan yanları. || *Kenar çizgisi,* SU'nün eşanlamlısı. || *Kenar danteli,* elle yapılan bir işleme sırasında bir kumaşın ya da bir dokumanın (çamaşırlık ya da döşemelik parçalar) iki yanına dikilen bir kenarı düz, diğer kenarı işlemeli, dantelli, kanaviçeli bant. || *Kenar dikişi,* bir dokumanın iki kenarını birleştirmede kullanılan dikiş. || *Tarak kenarı,* aralarında, dokuma tarağı iğlerinin bulunduğu demir çubuklardan her biri.

—Terz. *Kenar kıvrımı,* bir kumaşın kenarının yapıştırılarak ya da dikilerek kıvrılması. || *Sahte kenar kıvrımı,* kumaşın düzgün bir kıvırmaya elverecek uzunlukta olmaması halinde ucuna bir kumaş parçası eklenerek gerçekleştirilen kıvrım.

—Yerbil. *Kenar kıvrımları,* bir jeosenklinalin kenarında, eski bir yerkabuğu levhasından oluşan önülke sınırında meydana gelen ve genellikle önülkeye doğru meyillenmiş, nispeten gevşek kıvrımlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Merkeze göre uzakta olan. **—2.** *Kenar mahalle,* kent merkezinin dışında, genellikle yoksul kesimin oturduğu semt.

—Denizbil. *Kenar deniz,* bir kıtanın kenarında yer alan deniz.

—ANSİKL. Denizbil. *Kıta kenarı,* kıta platformundan, açıklara doğru kıta platformunu sınırlayan kıta yamacından ve yamacın eteğinde uzanan kıta şevinden oluşur. *Pasif* (ya da *atlantik tipi*) *kıta kenarları*'nda, kıtasal ve okyanusal kabuklar birbirine aynı litosfer levhasında geçerler. Monoklinal yapıları temelin, çeşitli kalınlıklardaki tortul dizilerin yığılmasıyla dengelenmiş alçalmasının sonucudur. Bu tür kenarda, genellikle geniş olan platform az eğimli ya da kenar platolarıyla kesilmiş bir yamaçla uzanır. Geniş ve türbidite akıntılarının çökelleriyle beslenen şev, eşderinlik akıntılarıyla biçimlenebilir. *Aktif* (ya da *pasifik tipi*) *kıta kenarları*'nda okyanusal kabuk, kıtasal kabuğun altına dalar. Bu durumda kıta şevi yoktur ve onun yerini bir okyanus hendeği alır; çok dik ve parçalanmış kıta yamacının gerisinde dar bir kıta platformu vardır. Bu tür kıta kenarını, odakları dalma-batma düzlemi boyunca yer alan önemli bir deprem etkinliği belirler.

—Matbaac. Sayfaların çevresinde bırakılan boşluklara *kenarlar* denir; formanın katlandığı yanda bulunan *iç kenarlar,* kitabın dış tarafında bulunan *dış kenarlar, üst kenarlar* ve *alt kenarlar;* genellikle, üst kenarlar iç kenarlardan, alt kenarlar da dış kenarlardan biraz daha önemlidir. Elle çalışan baskı makinelerinde düzgün yerleştirme, basılacak kâğıdın, baskı plakasına yapıştırılmış başka bir kâğıt üzerine konulmasıyla sağlanıyordu. İlk mekanik baskı makinelerinde kâğıdın deliklerine sabit iğneler sokuluyordu ve kenara *iğneli kenar* deniliyordu.

—Yerbil. Türkiye'nin tektonik yapısında ayırt edilen büyük birimlerden biri olan kenar kıvrımları birimi G.-D. Toroslar'ın önülkesinde yer alan ve onlardan bindirme zonu ile ayrılan nispeten alçak dağlardan oluşur. Cambrium'dan Pliyosen sonlarına kadar bütün jeoloji devirleri boyunca bir çökelme alanı olan bu birim, genellikle jura tipinde gevşek antiklinal ve senklinal sıralarından ve domlardan oluşur. Bu kuşak başkalaşım süreçlerinin ve mağma sokulumlarının etkisinde kalmamış, dağoluş süreçleri daha hafif geçmiş, kıvrımlar genellikle G.'e doğru devrilmiş ve bu arada bazı antiklinaller (Raman, Garzan, Hazro antiklinalleri gibi) faylanmıştır. Yakın zamanlara kadar süren dağoluş süreçleri sonucunda, Miyosen ve Pliyosen katmanları da kıvrılmıştır. Birimin B. kesiminde Dördüncü Zaman'a ait bazalt lavları geniş yer kaplar; Karacadağ da bu bazalt lavlarından oluşmuştur. Kenar kıvrımları birimi Türkiye'nin başlıca petrol alanıdır.

KENARCI a. Kıyılarda avlanan balıkçı.

KENARE a. (fars. *kenāre*). *Esk.* **1.** Kenar, kıyı: *"Düştü bir deryâye kim yoktur ânın kenâresi"* (Eşrefoğlu Rumi, XV. yy.). **—2.** Kucak.

—El sant. → KENAR HALI*SI.

KENARLAMA a. Haritc. → KENAR* BİRLEŞTİRME.

KENARLI sıf. **1.** Kenarı olan: *Kenarlı şapka.* **—2.** Kenarı bastırılmış ya da işlenmiş olan: *Kenarlı mendil.*

—Tekst. *Kenarlı örgü,* bir dokuma parçasından kesilerek elde edilen *kesilmiş örgü*'nün tersine, tezgâh üzerinde iki kenarlı olarak gerçekleştirilen örgü.

KENARLIK a. **1.** Bir şeyin kenarına dikilen şerit, dantel vb. süs. **—2.** Bir şeyin kenarında bulunan ve tutunmaya, dayanmaya yarayan ya da kenar bölümünü çevreleyen şey: *Balkon kenarlığı. Kapı kenarlığı.*

KENARORTAY a. Geom. **1.** Bir üçgende, bir köşeyle bunun karşısındaki kenarın ortasından geçen doğru. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir dörtyüzlüde, bir köşeyle bunun karşısındaki yüzün ağırlık merkezinden geçen doğru. **—3.** Yukarıdaki doğruları tanımlamaya yarayan iki noktayla sınırlanmış doğru parçası. **—4.** Üstteki doğru parçasının uzunluğu. **—5.** Bir birim seçildiğinde üstteki uzunluğun ölçüsü.

—ANSİKL. Geom. Bir üçgenin kenarortayları gibi bir dörtyüzlünün kenarortayları da ağırlık merkezi adı verilen, köşelerin eşağırlıklı merkezinde kesişir. Bu ağırlık mer-

kezi, aynı zamanda kütle dağılımı düzgünse, bunlara karşılık olan levhanın ya da katı cismin eylemsizlik merkezidir. Bir üçgenin kenarının ortası ya da bir dörtyüzlünün yüzünün ağırlık merkezi, bunlara karşılık olan kenarortayın ayağı adını alır. Bu kenarortayların kesişme noktası, ayaktan başlayarak üçgende üçte bir, dörtyüzlüde ise dörtte bir uzaklıkta bulunur.

Bir ABC üçgeninde, A', [BC] nin ortası ise, AA' kenarortayının uzunluğu

$$AC^2 + AB^2 = 2AA'^2 + \frac{BC^2}{2}$$

ile verilir.

KENARSIZ sıf. Kenarı olmayan.

KENARSUYU a. Süslem. sant. Bir yazının, işlemenin, halının çevresine, süsleme amacıyla yapılmış çerçeve. (Yalnızca çizgiden oluşan çerçeveler cetvel* diye anılır.) [*Bordür* de denir.]

Kena Upanişad, "Kena" adı metnin ilk sözcüğünden gelen belli başlı Upanişadlar'dan biri. Her türlü varlığın yüce brahman karşısındaki güçsüzlüğünü göstermek ereğini güden bir alegori aracılığıyla brahman bilgisini sergiler.

KENÇ (Faruk), türk film yönetmen ve yapımcısı (İstanbul 1910). Almanya'da Bavyera Devlet fotoğrafçılık okulu'nu bitirdi. 1938'de Türkiye'ye döndü ve Atatürk'ün cenaze törenini filme çekti. *Taş parçası*'yla yönetmenliğe başladı. 1944'te İstanbul film'i kurdu. Başlıca filmleri: *Yılmaz Ali* (1940); *Kıvırcık Paşa* (1940); *Çakırcalı Mehmet Efe* (1950); *Çölde bir İstanbul kızı* (1957).

KENDAL, Büyük Britanya'da (Cumbria) kent, *Kent* vadisinde; 22 500 nüf. Ayakkabıcılık. Tekstil. Lake District'e giden gezinti merkezi. Müzeler. —Yakınında, XIV.-XVIII. yy.'lardan kalma Sizergh Castle şatosu.

KENDALL (Edward Calvin), amerikalı kimyacı (South Norwalk, Connecticut, 1886 - Princeton 1972). Mayo Clinic'te biyokimya profesörü oldu (1914); tiroksini ayırdı ve başta dezoksikortikosteron (1937), kortizon ve hipofiz kortikotrofini (1949) olmak üzere böbrek korteksleri hormonları bireşimini keşfetti. 1950 Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü, P. S. Hench ve T. Reichstein ile paylaştı.

KENDANG a. Endonezya'da, gamelan topluluklarında yer alan, koni biçiminde ya da ortası şişkin kütüğü andıran iki derili davul. (Deriler kirişlerle gerilir. Çıplak ellerle çalınan kendang'ın derileri, çalınırken, yere paraleldir. Başlıca çeşitleri, Cava'daki büyük gamelan topluluklarında kullanılan *kendang gending*, daha küçük olan *kendang çiblon* ve dans ya da gölge tiyatrosu müziklerinde kullanılan *trong com*'dur.)

KENDE a. (fars. *kende*). *Esk.* Çukur, hendek.

◆ sıf. Kesilmiş, kazınmış, oyulmuş. || *Kende-haye*, hayaları kesilmiş, hadım edilmiş. || *Kendekâr*, oyan, kazıyan, kesen; hakkâk.

KENDİ adl. **1.** İyelik ekleri alarak *(kendi-m, kendi-n, kendi-si, kendi-miz, kendi-niz, kendi-leri)*, bir kimsenin öz varlığını belirtir: *Kendimi suçlu hissediyorum. Biraz kendine güvenmelisin. Kendine biraz baksana.* **—2.** Özneyi pekiştirmede kullanılır: *Bunu ben kendim yaptım. Paketi siz kendiniz almalısınız. O kendisi istemiyor.* **—3.** Bir eylemde, bir işte başkalarının payı, etkisi bulunmadığını belirtir: *Kendim yazdım. Her şeyi kendin yaptın.* **—4.** İyelik eki almış bir addan önce tamlayan gibi kullanılarak iyeliği vurgular: *Kendi evim. Kendi düşüncelerini kendine sakla.* **—5.** *Kendisi, kendileri*, o, onlar adılları yerine kullanılarak saygı belirtir: *Kendisi henüz gelmedi. Kendilerini çok sevmiştim.* **—6.** *Kendi + iyelik eki + ce*, bir şeyin belirtilen kişiye, onun görüş ve anlayışına bağlı olduğunu belirtir; ... a göre: *Kendimce doğru bulduğumu yaptım. Onun da kendince haklı nedenleri var.* **—7.** *Kendi adına*, başkaları için değil, salt kendisi için, kendi hesabına: *Ben kendi adıma sonuçtan memnunum.* || *Kendi ağzıyla tutulmak*, suçlu olduğu ya da yalanı, söylediklerinden anlaşılmak. || *Kendi âleminde*, her şeyle ilgisini kesip kendi iç dünyasına çekilerek. || *Kendi başına*, başkasına sorup danışmadan: *Kendi başına karar verirsen sonuç da böyle olur işte;* hiç kimsenin katkısı ya da yardımı olmaksızın: *Kocaman evi kendi başına yaptı çıktı.* || *Kendi çalıp kendi oynuyor*, bir konuda herkesi harekete geçiren ancak kimseyi de işine karıştırmayan şamatacı kişiler için söylenir. || *Kendi derdine düşmek*, içinde bulunduğu güç ve sıkıntılı koşullar yüzünden başka bir şeyle uğraşamaz durumda olmak: *Ondan yardım bekleme, o kendi derdine düşmüş.* || *Kendi gelen*, bir çalışma ya da çabanın ürünü olmayan, kendiliğinden elde edilen şey ya da bir yere çağrılmadan habersiz olarak gelen kimse için söylenir. || *Kendi göbeğini kendi kesmek*, başkalarının yardımı kesmesi ya da esirgemesi durumunda kendi sorununa kendisi çözüm bulmak. || *Kendi gözündeki merteği görmez, elin gözündeki çöpü görür*, kendindeki eksikliklere, kusurlara bakmadan başkalarının ufak tefek, çok küçük kusurlarını eleştirmeye kalkan kimselerin tutumu için söylenir. || *Kendi halinde*, başkalarının işine karışmaktan kaçınan, sessiz, kimseye zararı dokunmayanlar için kullanılır: *Kendi halinde biridir o, ne etliye karışır ne sütlüye.* || *(Bir şeyi) kendi halinde bırakmak*, bir şeyi işleyip geliştirmemek, ona gerekli bakımı göstermemek: *Tarlayı kendi halinde bırakırsan verim alamazsın.* || *(Bir şeyi, bir kimseyi) kendi haline bırakmak*, bir şeye, bir kimseye hiç karışmamak, onunla ilgilenmemek: *Çocuğu kendi haline bırak, göreceksin, kısa sürede düzelecek. İşleri kendi haline bırakmayacaksın, denetleyeceksin sık sık.* || *Kendi havasında*, başkalarının söylediğine kulak asmadan aklına esen hoşlandığı işi yapmak. || *Kendi hesabına*, düşünce, para, davranış vb.'den söz ederken, kendince, kendi açısından, kendine göre anlamında kullanılır: *Ben kendi hesabıma konuştum, başkaları belki farklı düşünür.* || *Kendi kabuğuna çekilmek* → KABUĞUNA* ÇEKİLMEK. || *Kendi kendine*, kimseye sormaksızın; başkalarının yardım ve desteği olmadan; bir başına: *O kocaman konakta kendi kendine yaşıyordu;* başkasına değil, kendi kişiliğine, içinden: *Kendi kendine soruyor, ama suçlu olduğuna bir türlü inanamıyordu.* || *Kendi kendine gelin güvey olmak*, başkalarıyla konuşup kararlaştırılması gereken bir işi onların nasıl karşılayacağını hesaba katmadan sadece kendisi tasarlayarak bitmiş saymak, buna sevinmek. || *Kendi kendini yemek, kendini yiyip bitirmek*, işler istediği gibi yürümüyor, aksıyor diye sürekli olarak üzüntü içinde olmak, bunu dışarıya vurmadan kendine dert etmek: *Ev işi nasıl olacak, nasıl bitecek diye düşünüyor, kendi kendini yiyordu.* || *Kendi köşesinde yaşamak*, başkalarından uzak, bir başına yaşamak. || *Kendi kuyusunu kendi kazmak*, kendine zarar verecek, kendini içinden çıkamayacağı güç koşullar içine düşürecek davranışta bulunmak. || *Kendi payıma*, benim düşüncemi sorarsanız, bana gelince anlamında kullanılır: *Kendi payıma, yalan söyleyen biriyle dostluk kuramam.* || *Kendi söyler kendi dinler*, söyledikleri anlaşılmayan ya da önemsenmeyen kimse için kullanılır. || *Kendi yağıyla kavrulmak*, kendi olanaklarıyla yetinip kimseden yardım ya da destek istememek: *Sağ olun, gerek yok, biz kendi yağımızla kavruluruz.* || *Kendinde olmamak*, düşünemeyecek, kendini bilemeyecek bir durumda bulunmak. || *Kendinden geçmek*, coşkulandırıcı bir olay ya da durum karşısında aşırı biçimde duygulanmak; bilinci işlemez bir duruma düşmek, bayılmak, kendini kaybetmek: *Merdivenden yuvarlandığımı biliyorum, sonra kendimden geçmişim.* || *Kendinden pay (paha) biçmek*, başkasının başına gelen üzücü bir olayı kendi başına gelmişçesine ya da gelmiş olan bir olayla karşılaştırıp düşünmek. || *Kendine çekidüzen vermek*, kılık kıyafetine, davranışlarına özen göstermek. || *Kendine etmek*, kendi zararına olacak davranışlarda bulunmak. || *Kendine gel*, "aklını başına topla ölçülü davran" anlamında söylenen uyarma sözü. || *Kendine gelmek*, baygınlık, sarhoşluk gibi bir durumdan kurtularak düşünebilecek duruma gelmek; gücünü kuvvetini toparlamak: *Biraz dinlenince kendime geldim.* || *Kendine hâkim olmak*, gereksiz bir söz söylememek ya da taşkınca bir davranışta bulunmamak için kendini tutmak. || *Kendine has*, bir şeye ya da bir kimseye özgü olan, salt onda görülebilen: *Bunun kendine has bir tadı var. Kendine has bir anlatım biçimi var.* || *Kendine kıymak*, kendini öldürmek. || *Kendine mal etmek*, bir şeyi benimseyerek kendinin saymak ya da öyle göstermeye çalışmak: *Benim yaptığım tüm işleri kendine mal edip çıkmıştı.* || *Kendine (bir şey) süsü vermek*, kendisini belirtilen bir işten ya da meslekten biriymiş gibi göstermeye çalışmak: *Kendine polis süsü veren iki kişi yakalandı.* || *Kendine (onuruna) yediremek*, kendisine söylenen bir sözü, yapılan bir davranışı aşağılayıcı bularak tepki göstermek; kendisinden yapılması istenen bir işi kendi onuruyla bağdaştıramadığı için yapmamak. || *Kendine yontmak*, başkalarını hiç düşünmeden çıkan her fırsatı kendi çıkarı doğrultusunda kullanmak. || *Kendini bir şeye, bir kimseye adamak*, bir şeye, bir kimseye bütünüyle bağlanmak: *Kendini bütün varlığıyla bu davaya adamıştı.* || *Kendini ağırdan satmak*, kendisine önerilen bir işi birçok kimsenin ricası üzerine nazlana nazlana kabul etmek. || *Kendini (bir şeyden) alamamak*, bir işi istemediği halde yapmak ya da ona karışmak durumunda kalmak: *Parayı kim verecek diye sormaktan kendimi alamadım. Bize haksızlık ediyorsunuz demekten kendimi alamayıp ben de bağırmaya başladım.* || *Kendini aşağı görmek*, başkalarına göre kendinde bir eksiklik bulunduğunu sanarak kendini onlardan değersiz bulmak: *Nedense kendini arkadaşlarından aşağı görmeyi huy edinmişti.* || *Kendini ateşe atmak*, tehlikesi apaçık olan bir işe bunu bile bile girişmek: *Sakın ha, bu, göz göre göre kendini ateşe atmak demektir.* || *(Bir yere) kendini atmak*, sıkıntılı ya da tehlikeli bir ortamdan böyle olmayan bir ortama hemen gitmek: *O akşam kendimi eve dar atıp hemen yattım.* || *Kendini avutmak*, bir iş ya da bir şeyle oyalanmak. || *Kendini beğenmek*, kendini herkesten üstün görerek başkalarını küçümsemek. || *Kendini bırakmak*, giyimine kuşamına, vücut ölçülerine eskisi kadar özen göstermemek: *Şu haline bak, kendini iyice bıraktın;* bir yere rahatça, sere serpe uzanmak: *Yatağa kendini bıraktı ve hemen uykuya daldı.* || *Kendini bilen*, kendini bilir, onurlu, saygınlığını korumasını bilen, ağırbaşlı kimseler için kullanılır. || *Kendini bilmek*, düşünebilme ve akılyürütme gücü yerinde olmak; davranışlarını durumuna, onuruna göre uygun düşecek bir biçimde yönlendirmek; çocukluk çağından çıkıp her şeyin nedenini niçinini anlayacak bir yaşa gelmek. || *Kendini bir yerde bulmak*, ayrımına varmadan bir yere geldiğini ya da getirilmiş olduğunu anlamak. || *Kendini bulmak*, durumu düzelmek, eskisi gibi olmak, başkalarının etkisinden kurtulup kendi kişiliğini kazanmak. || *(Bir yere) kendini dar atmak*, sıkıntılı bir ortamdan güçlükle kurtulup ferahlık verecek bir yere çok acele, soluk soluğa erişmek. || *Kendini dev aynasında görmek*, kendini oldukça büyük, yetkili ve önemli bir kişi sanmak. || *Kendini dinlemek*, en küçük bir rahatsızlığı büyütmek ya da sürekli biçimde hastalık beklentisi içinde

tedirgin olmak; gürültü ve patırtıdan uzak, yalnız, sakin bir ortam içinde kalmak: *Bu kıyı kasabasında bir süre kendini dinlemek istiyordu.* || *Kendini dirhem dirhem satmak*, hemen istekli görünmemek, çok nazlı davranmak: *Ağırdan alıyor, kendini dirhem dirhem satmaya çalışıyordu.* || *Kendini ele vermek*, söylediği bir söz ya da yaptığı bir davranışla suçlu olduğunu belli etmek. || *Kendini fasulye gibi nimetten saymak*, kendine değer vererek önemli biriymiş gibi görünmeye çalışmak. || *Kendini göstermek*, başkalarının ilgisini çekecek, beğenilecek yanlarını ortaya koymak; belirmek, ortaya çıkmak: *Çok geçmeden büyük bir kıtlık, ardından da hastalıklar kendini göstermişti.* || *Kendini helak etmek*, aşırı ölçüde çalışarak yorgun ve bitkin düşmek. || *Kendini hissettirmek*, varlığını duyumsatmak. || *Kendini kaptırmak*, üzerinde çalıştığı bir işin ya da bir şeyin etkisinden sıyrılıp kendini kurtaramayacak bir duruma düşmek. || *Kendini kaybetmek*, bayılmak; kızgınlık ve öfkeyle ne yaptığının ayrımında olmamak: *Kendini kaybetmiş, her önüne gelene vuruyordu değneği.* || *Kendini (kapıp) koyvermek*, bakımına, üstüne başına eskisi kadar özen göstermez olmak; karamsarlığa saplanmak. || *Kendini naza çekmek*, kendisinden istenilen bir işi, birçok kez istenmesine karşın yapmaya yanaşmamak; nazlanmak. || *Kendini paralamak*, bir şeyi zamanında yapmak ya da iyi bir biçimde gerçekleştirmek için aşırı ölçüde çaba ve özen göstermek. || *Kendini (bir şey) sanmak*, kendini olduğundan çok daha değerli ve üstün görmek. || *Kendini sıkmak*, bir durum ya da iş karşısında bütün gücünü, yeteneklerini zorlamak: *Kendini sıkmazsan başaramazsın.* || *Kendini tartmak*, durumunu anlamak için kendini yoklamak, kendini kontrol etmek. || *Kendini toparlamak, kendini toplamak*, bozulan ya da kötüleşen durumu düzelmek; gücü kuvveti yerine gelmek; şişmanlamak: *Eskisi gibi değil, kendini toplamış.* || *Kendini tutamamak*, duygularının etkisiyle bir şey yapmaktan ya da söylemekten kendini alıkoyamamak: *Onu ağlar görünce kendimi tutamayıp adama saldırdım.* || *Kendini tutmak*, yapacağı uygunsuz bir davranıştan ya da söyleyeceği gereksiz sözden istencini kullanarak kaçınmak, kendine hâkim olmak: *O konuştukça ağzımı açmamak için kendimi zor tutuyordum.* || *Kendini (bir şeye) vermek, vurmak*, bütün varlığını ya da gücünü bir şey yapmaya, gerçekleştirmeye bağlamak, onun dışında başka hiçbir şeyle ilgilenmemek: *Kendini yeni romanını yazmaya vermiş, artık başka şeyleri düşünemez olmuştu.* || *Kendini (bir şeye) vurmak, vermek*, derdini, sıkıntı ve üzüntüsünü unutmak için bir şeye düşkünlük göstermek, onu yapmayı alışkanlık edinmek: *Kendini içkiye, kumara vurmak.* || *Kendisi muhtacı himmet bir dede, nerede kaldı gayrıya himmet ede*, kendisinden yardım beklenen kişinin yardıma gereksinimi olduğunu, bu yüzden yardım etmesinin olanaksızlığını belirtmek için söylenir.

—Bot. *Kendi kendiyle bağdaşma*, her çiçeği özdöllenme yoluyla tohum yapılabilen bitkinin yeteneği. || *Kendi kendiyle döllenen*, kendi çiçektozlarıyla döllenebilen bitkilere denir. || *Kendi kendiyle döllenme*, aynı bitkinin iki çiçeği arasında verimli çaprazlaşma sağlayabilen döllenme. || *Kendi kendine tozlaşma*, bir çiçeğin dişicik tepeciğinin aynı bitkiden, hatta aynı çiçekten gelen çiçektozlarıyla tozlaşması. (Bu durum tarım bitkisi olarak yetiştirilen buğdaygillerde ve kelebekçiçekligillerde sık görülür, ama kleistogam çiçeklerde zorunludur.)

—Din. *Kendi adına hutbe okutmak*, islam ülkelerinde bağımsızlığını ilan eden bir hükümdarın, bunun bir simgesi olarak cuma namazından sonra hutbe'de adını geçirtmesi.

—Tic. *Kendi kendine hizmet* → SELFSERVIS.

—Uluslarar. huk. *Kendi kendini sınırlama*, devletin kendi egemenliğine dayanarak kendi iradesini sınırlama ve böylelikle uluslararası hukuku yaratma yeteneği. (Jellinek'in iradeci kuramı.)

—Uluslarar. huk. ve Siyas. bil. *Kendi kaderini tayin hakkı*, bir halkın, özellikle kendi siyasal ve ekonomik statüsünü özgürce belirleme konusunda hak sahibi olması. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Fels. **1.** Kendini nesne (yani ben) olarak ifade ettikten sonra, bu ifadeden hareketle yine kendi kendisine dönen ve böylece somut bir gerçeklik kazanan özne (alm. *Selbst*) [özne-ben]. (Hegel şöyle der: "*Sezgi*'ye veri olan *kategori*, yani *verilmiş şey*, böylece, özne-ben'in *kendisi -için-varlık*'ı olarak bilinç alanına girer; ve özne-ben, artık kendisini nesnel öz'de, *kendi* olarak bilir" [*Tinin görüngübilimi* (Phänomenologie des Geistes), "Tin"]. Demek ki, "*kendi*, ilinekleri pasifçe taşıyan atıl bir özne değil, kendi kendine hareket eden ve kendi belirlenimlerini kendi içinde toplayan kavramdır" [*ay ypt.*, "Önsöz"].) **—2.** Nietzsche'ye göre, organizmayı düzenleyen, bireyin hakiki öznesi. (Nietzsche şöyle der: "Eğer benim ben' imde bir birlik varsa, bu birlik, hiç şüphesiz, benim bilinçli ben'imden, duymamdan, istememden, düşünmemden oluşan bir birlik değildir; bu, başka bir yerde aranması gereken, korunmaya, özümsemeye, tehlikeleri yok etmeye, tehlikelere karşı uyanık olmaya çalışan organizmamın tüm bilgeliğinde bulunan bir birliktir; benim bilinçli ben'im, bu birliğin bir aracından başka bir şey değildir" [*Der Wille zur Macht*].)

—ANSİKL. Uluslarar. huk. ve Siyas. bil. Milliyetler ilkesinin mirası olan kendi kaderini tayin hakkı, Birleşmiş milletler antlaşması'nın birinci maddesinde, sömürgeciliğin tasfiyesi sürecinin temelini oluşturan, halkların kendi geleceklerini belirleme hakkı biçiminde yer aldı. Kendi kaderini belirleme, çoğunlukla referandumla gerçekleşir (örneğin Cezayir için 8 ocak 1961 referandumu), bağımsızlığa ve yeni bir devletin doğuşuna yol açar. Bu hakka sınırsız bir genişlik tanıma çabaları, bir yandan ulusal sınırların dokunulmazlığı ilkesi, öte yandan kendi geleceğini belirleyecek olan "halk" kavramının tanımlanmasındaki güçlüklerle karşılaşmaktadır. Dolayısıyla hukuk alanında, ulusal azınlıkların ayrı devletler halinde ortaya çıkma hakları dışlanmaktadır. Kendi geleceğini belirlemenin başlıca güçlüğü, buna katılmaya hakkı olan bireylerin sınırlanması (sözkonusu halkla bağlılık dereceleri) ve hangi biçimle gerçekleştirileceğidir (plebisit, parlamento kararı vb.).

KENDİBESLEK sıf. Başka bir canlı varlığın hazırladığı maddelere gereksinmeden beslenen yeşil bitkilere ve bazı bakterilere denir. (Klorofilli bitkiler kendibeslektir.) [Eşanl. OTOTROF; Karşt. DIŞBESLEK.] (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Kendibeslek bitki.

—ANSİKL. Kendibeslek terimi çoğunlukla, yalnız suyla gelen ya da havadan ve topraktan alınan mineral maddeleri kullanarak gelişebilen canlı varlıkları (hep bitkisel) tanımlamak için kullanılır. Yeşil bitkiler (fototrof) içerdikleri klorofil sayesinde ışık enerjisini bağlayabilir ve havanın karbondioksidi ile topraktan, mineral iyonlardan ve sudan yararlanarak çeşitli organik maddelerinin bireşimini yapmakta bu enerjiyi kullanırlar. (→ FOTOSENTEZ.) Birkaç bakteri grubu (kimiyotrof) bireşim yapmak için gerekli enerjiyi, kendilerini çevreleyen ortamda ısıveren kimyasal dönüşümler gerçekleştirerek sağlarlar (kükürt, azot, demir, hidrojen bakterileri). Çok daha kalabalık olan yeşil bitkiler, gezegenimiz dışındaki bir kaynaktan gelen enerjiyi tutabilecek tek varlıklar olarak, termodinamik potansiyelini artırdıkları yeryüzünde son derece önemli rol oynarlar.

Kimi zaman, kendisine gerekli öğelerden yalnız birini kendibeslekliklе sağlayabilen bir bitkiye de kendibeslek denir; bu durumda karbona, azota, kükürde, vb. göre kendibeslekliklikten söz edilir.

Beslenme zincirlerinde, kendibeslekler besin üretici ve enerji tutucu öğelerdir.

Bazı kendibeslekler (sözgelimi öglenalar) organik maddece zengin bir ortamda karanlıkta bırakıldıklarında klorofillerini kaybederek heterotrof olabilirler.

KENDİBESLEKLİK a. Biyol. Kendibeslek bitkilerin beslenme tarzı. (Kendibeslekliğin başlıca yolu fotosentezdir.)

KENDİGELEN a. *Yörs.* Tarım. ALAZA' nın eşanlamlısı.

KENDİ-İÇİN a. (alm. *für sich*, fr. *pour -soi*'nın çevirisi). Sartre'a göre, kendi kendini tartışabilmesi, dolayısıyla da, özgürlüğünün belirtisi olan bir hiçliği oluşturması bakımından insan bilinci.

—ANSİKL. Sartre'a göre, insan varlığının olanaklı iki boyutu arasında indirgenmez bir karşıtlık vardır. Bu iki boyuttan biri, ne ise tam o *olan* ve olduğu şey konusunda hiçbir soru sormayan bir kimsenin dolgunluğunu dile getiren kendinde-varlık*, öteki ise *kendi-için* varlıktır. İnsan varlığının bu son kipliği, birincisinin tersine, kendisiyle kendisi arasına mesafe koyma, kendi kendisini sorgulama ve dolayısıyla hiçlik olasılığını içerir. Sartre şöyle der: "Böylece kendi-için varlık kendi öz hiçliği olmak zorundadır. Bilincin bilinç olarak varlığı, onun kendisine oranla mesafeli olarak var olması demektir [...], işte varlığın kendi içinde taşıdığı bu boş mesafe, hiçliktir" (*l'Être et le Neant* [Varlık ve hiçlik], 2, 1, 1).

KENDİLİĞİNDEN be. **1.** Görünürde bir neden olmaksızın: *Bidonlardaki benzin kendiliğinden alev aldı.* **—2.** Ortada bir neden, bir istek, bir zorlama olmaksızın: *Kendiliğinden yapılan itiraflar. Kendiliğinden gelişen bir dayanışma hareketi. Her şey kendiliğinden başladı.* **—3.** İradenin kontrolü dışında: *Uyumak istemediği halde gözkapakları kendiliğinden kapanıyordu.*

—Bot. *Kendiliğinden yetişen bitki*, bir ülkede, insanlarca başka yerlerden getirilmeyip doğal olarak yetişen bitkilere denir.

—Mad. oc. *Kendiliğinden çökme*, yeraltındaki üretim boşluklarının kısmen ya da tamamen göçertilmesi sonucu yeryüzeyinde kendiliğinden meydana gelen ani alçalma. || *Kendiliğinden tutuşma*, yanmaya "elverişli" kömürün doğal yükseltgenme sonucu aniden kızışması.

—Nük. fiz. *Kendiliğinden bölünme*, bir çekirdeğin dış enerji katılmadan bölünmesi. (Z atom numarasını, A da kütle numarasını gösterdiğinde, bu olay Z^2/A oranının 35'ten büyük olması durumunda kimi ağır çekirdeklerde meydana gelir.)

—Polim. *Kendiliğinden sertleşebilir reçine*, ağlaşmasını kolaylaştırmak için dışardan kimyasal bir maddenin (sertleştirici) katılmasına gerek göstermeyen reçine.

—Teknol. *Kendiliğinden yol alma*, bir makinenin, bir aygıtın, dış bir etkene, kuvvete ya da kaynağa gerek olmadan kendi kendine çalışmaya başlaması.

◆ sıf. Kendiliğinden oluşan.

—Fizyol. Görünüşte kendi kendine meydana gelen, istemsiz olarak gerçekleşen harekete denir. (Kalbin, beynin, atardamarların hareketleri "kendiliğinden hareket"tir.)

—Teknol. *Kendiliğinden yağlayıcı*, yağlayıcı gerektirmeden çalışma sağlayan bir malzemeden yapılmış bir mekanik parça için kullanılır.

—ANSİKL. Teknol. Başlıca kendiliğinden yağlayıcı malzemeler şunlardır: katı yağlayıcılar (grafit, molibden bisülfür) ve / ya da yumuşak metaller (kurşun) katarak ya da katmadan kullanılan, ayrıca daha dayanıklı malzemelerle de (cam elyafı, metal elyafı, amyant vb.) pekiştirilebilen plastik malzemeler (politetrafluoroetilen, poliimit, poliamit, fenol reçineleri vb.); katı

yağlayıcılar içeren ve / ya da yağ doldurulan sinterlenmiş metaller ya da alaşımlar (gözenekli bronzdan kendiliğinden yağlayıcı yatak yastıkları).

KENDİLİĞİNDENCİ sıf. Kendiliğindenciliğe ilişkin.

◆ sıf. ve a. Kendiliğindencilik yandaşı.

KENDİLİĞİNDENCİLİK a. Siyas. bil. Özellikle Bakunin ve Rosa Luxemburg tarafından geliştirilen ve Lenin'ce eleştirilen kuram. Buna göre devrimci hareket, kendi öz örgütlenme biçimlerini, geleneksel işçi örgütlerinden geçmeden de bulur. (Bu kuram Fransa'da Mayıs 1968 olayları sırasında yeniden ilgi gördü.)

KENDİLİĞİNDENLİK a. Kendiliğinden olan, oluşan bir şeyin, bir eylemin niteliği.

KENDİLİK a. Fels. **1.** Bir varlığın başka bir şey değil de, kendisi olmasını sağlayan şey. **—2.** Duns Scotus'a göre, bir bireyi, bir başkası değil de, kendi kendisi yapan şey.

Kendime düşünceler *(Ta eis eauton)*, imparator Marcus Aurelius'un on iki bölümlük yunanca yapıtı. İmparator, ömrünün sonlarına doğru yazdığı bu kitapta günlük yaşantılarının, stoacı felsefenin ışığı altında, kendisine ilham ettiği düşünceleri dile getirir. Marcus Aurelius, ahlaki nitelikte bir dizi notlar biçiminde art arda sıraladığı düşüncelerini, bütünleyici bir plan içinde sunmaz. Epiktetos'un büyük etkisi altında, insanları doğru yoldan çıkaran tutkuları küçümser ve insanoğluna yalnızca kendi iradesine bağlı iyilikler peşinde koşmayı öğütler.

KENDİNDE a. Fels. **1.** Şeylerin tözü, kendi öz doğası (özellikle Hegel'de). **—2.** Sartre'a göre, "varlığın tekillik bölgesi", kendi kendinde içerilmiş, kendine karşı mesafeli olmayan varlığın özelliği; bilincin kendi-için varlığının, "kendi gözünde kendine karanlık" bilincin karşıtı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sartre şöyle yazar: "Kendinde' yi bir bireşim olarak [...], öznenin kendi kendisiyle bir bireşimi olarak tanımlayabiliriz. Buradan anlaşılacağı gibi [...], varlık, kendi varlığı içinde soyutlanmış durumdadır ve kendisi olmayan herhangi bir şeyle hiçbir ilişkiye girmez" (*l'Être et le Néant* [Varlık ve hiçlik], "Giriş", 6). Kendinde, bilincin varlığı olarak, kendi-için'in karşıtıdır.

KENDİNDEN be. Kendi kendine, kendi aklından: *Kendinden uyduruyor bunları.*

◆ sıf. Doğal olarak, yapısı gereği: *Gözleri kendinden sürmeli.*

—Fels. Aristoteles'e göre, "öncelikle öznenin özüne ait olan yüklemlere" denir (örn. doğrusallık, üçgenin kendinden bir yüklemidir). [*Analitikler* (Analytika).]

KENDİNİN NEDENİ sıf. (lat. *causa sui*'nin çevirisi). Fels. Var olmak için kendinden başkasına gereksinimi olmayan için kullanılır.

—ANSİKL. Tanrı'nın, var olmak için kendinden başka hiçbir nedene gereksinimi olmadığını belirtmek için kullanılan bir klasik felsefe deyimi. Descartes şöyle yazar: "Var olmak için hiçbir zaman hiçbir yardıma gereksinim duymamış, varlığını sürdürmek için bugün de duymayacak kadar büyük ve tükenmez bir şeyin varlığını ve *kendinin nedeni* olabileceğini kabul ediyor ve Tanrı'nın da böyle olduğunu anlıyorum" *(İlk itirazlara cevaplar)*. Spinoza bu deyimi, kendinin nedeni olan bir varlığın zorunlu olarak var olduğunu vurgulayarak kullanır: *"Kendinin nedeni* sözünden, özü varoluşunu kaplayan şeyi, bir başka deyişle, doğası var olma dışında kavranamayacak olan şeyi anlıyorum." (*Etik*, 1, Tanım 1.)

KENDİNYAP a. Meslekdışı olarak evde yapılan ve elde gerçekleştirilen onarım, tesisat ya da üretim işleri.

—ANSİKL. Dinlence sürelerinin artması, kişisel ev ve ikinci konutların yaygınlaşması, "bizzat gerçekleştirmek" zevkinin ötesinde, meslekten kişilere başvurmanın güçlüğü ve pahalılığı karşısında da cazip duruma gelen kendinyap yöntemi, özellikle Batı ülkelerinde büyük bir ilgi görmektedir. Ayrıca, bu ilgiyi karşılamak için, 1970'ten sonra, bu konuda uzmanlaşmış büyük mağazalar kurulmuştur.

KENDİR a. **1.** Bot. KENEVİR'in eşanlamlısı. **—2.** Kenevir sapından yapılan ip, halat.

—Urganc. *Kendir ip* ya da *kendir halat*, düşük kalite kendir liflerinden mekanik yöntemlerle elde edilen sicim ya da halat.

KENDİRCİLİK a. Kendir yetiştirme işi.

KENDİRİYE a. (*kendir* ve ar. *-iyye*'den). Esk. bot. Kendirgiller.

KENDİRLİ, Rize'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 576 nüf. (1990). Belediye.

KENDİRPALMİYE a. Himalaya, Çin ve Japonya kökenli süs palmiyesi. (Uzakdoğu'ya özgü bir kendirpalmiyesi [*Trachycarpus excelsa*] bütün dünyada yaygın olarak yetiştirilen dayanıklı bir bitkidir.)

KENDİYAPIŞKAN sıf. Yapış. ÖZYAPIŞKAN'ın eşanlamlısı.

KENDO (jap. sözc.). Japon kökenli dövüş sanatı. Dövüşçüler bambudan yapılmış bir kılıç, eskrimde kullanılanı andıran bir miğfer ve katı bir göğüs zırhıyla çarpışırlar.

KENDREW (John Cowdery), britanyalı kimyacı (Oxford 1917). 1947'de Cambridge Üniversitesi tıbbi araştırmalar enstitüsü molekül biyolojisi laboratuvarı'na girdi, burada Perutz'un yardımcısı oldu. Bu iki araştırmacı, X ışınlarının kırınımıyla çözümleme yöntemiyle iki yuvar proteininin, hemoglobin ve miyoglobinin üç boyutlu yapısını buldular. (Perutz ile birlikte, 1962 Nobel kimya ödülü). AET Ortak araştırma merkezi başkanlığına getirildi (1985).

KENDURİ a. İsl. Dinsel bir amaçla düzenlenen toplantı.

—ANSİKL. Daha çok Uzakdoğu islam ülkelerinde, dinsel bir amaçla ve şeriat kurallarına uygun olarak yapılır. Bu toplantılar, anma günleri, sünnet düğünü, doğum ve ölüm yıldönümleri, çocukların hatim indirmeleri, yolculuğa çıkma, yeni bir eve taşınma, salgın hastalık ve felaketleri önleme isteği gibi birçok nedenlerle düzenlenir. Dinsel bir nitelik taşıması gereken bu tür toplantılarda yoksulların çağrılması, haram ve yasaklardan kaçınılması gibi koşullar aranır. Her toplantıda, özellikle ölmüş yakınlar ve ermişler için düzenlenenlerde önce dua edilir, ardından Kuran okunur, zikir edilir ve namaz kılınır.

KENDÜM a. (fars. *gendüm*). Buğday.

—Mutf. *Kendüm köfte*, dövülmüş buğday ve kıymayla yapılan ve pişirilmeden yenen bir tür köfte. (Bu köftenin padişah için saray mutfağında da hazırlandığı, XIX. yy. saray kayıtlarından anlaşılmaktadır.)

KENDÜMKÜP a. (fars. *gendüm*, buğday ve *kûb*, döven'den *gendüm-kûb*). Kur. tar. İmaret, hastane vb. hayır kurumlarında kullanılacak olan buğdayları döverek un haline getiren görevlilere verilen ad.

KENE a. **1.** Köpek, at, koyun vb. gibi memeli hayvanlarda dış asalak yaşayan kenegiller familyası üyelerinin ortak adı. (Eşanl. SAKIRGA, KIRIŞIK, YAVSI.) **—2.** *Kene gibi yapışmak*, bir kimsenin yanında yöresinde istenmediği halde sürekli biçimde bulunmak, ardını ya da yakasını bırakmamak.

—ANSİKL. Erginleri memelilerin derileri üzerinde yaşayan kenelerin *İxodes ricinus* gibi bazı türlerinin larvaları ve nemfleri kertenkeleleri arakonak seçer. Keneler, bazı hastalıkları (sözgelimi *Ornithodorus coriacerus* sığırlarda felce ve ölüme bile yol açar) bulaştırmalarının yanı sıra, konakların zayıflamasına, süt verimlerinin düşmesine neden olur.

KENE → KENA.

KENEALLY (Thomas), avustralyalı romancı (Sydney 1935). Tüm yapıtlarında, katolik inancının kendisinde yarattığı derin etkileri ortaya koydu. Avustralya'nın sömürgeleşmesinin başlangıç dönemleri (*Bring Larks and Heroes*, 1967), XX. yy başlarındaki ırk çatışmaları (*The Chant of Jimmie Blacksmith*, 1972), Birinci Dünya savaşı (*Gossip from the Forest*, 1975) romanlarının esin kaynağı oldu. Gerçekte tarih onun için roman kişilerinin ruhbilimsel ve moral sorunlarını ele almak için başvurduğu bir araçtır. Tarihsel olmayan romanlarında da aynı durum görülür: *Three Cheers for the Paraclete* (1968), *A Dutiful Daughter* (1971), *Passenger* (1979), *Outback* (1983), *The Playmaker* (1987), *Act of Grace* (1989), *Flying Hero Class* (1991), *Now and in Time to Be: İreland and the İrish* (1992).

KENEF a. (ar. *kenif*'ten). *Kaba.* Ayakyolu, tuvalet.

◆ sıf. Pis, berbat.

KENEF a. (ar. *kenef*). *Esk.* **1.** Taraf, yön. **—2.** Bölge. **—3.** Koruma, gözetme.

Kenefi, ÇORUM BEZİ'nin eşanlamlısı.

KENEGİLLER a. *İxodes* cinsi üyeleri gibi akarları içeren familya. (Bil. a. *İxodidae*.)

KENEGÖZ sıf. ve a. Gözleri çok küçük olan kimse için kullanılır.

KENELER a. Zool. Akarlar altsınıfından *Actinedidea* takımının türkçe adı.

KENEMA, Sierra Leone'nin güney-doğusunda kent, il yönetim merkezi; 40 000 nüf. Yağ palmiyesi. Kakao. Kereste sanayisi. Elmaslı alüvyonların işletildiği bir yönetim bölümünün merkezi. — *Kenema ili*, 6 053 km^2; 337 055 nüf.

KENEOTU a. Tohumlarından hintyağı elde edilen bitki. (Bil. a. *Ricinus communis;* sütleğengiller familyası.)

—ANSİKL. Bot. Ilıman ülkelerde biryıllık otsu bir bitki olan keneotu, tropikal bölgelerde ağaçsı ve çokyıllık olur. Keneotunun yaprakları çok büyük ve sekiz dokuz dilimlidir. Çiçekler genellikle erdişidir, erkek çiçekler alt tarafta bulunur. Bütün çiçekleri dişi olan bitkiler de vardır (genetik karakter). Erkek çiçek topluluğu altın sarısı bir tepelik biçimindedir. Dişi çiçeklerde beş parçalı bir çanak vardır. Meyveler olgunlaştığında kendiliğinden açılır; üst üste üç kabuğun içinde fasulye büyüklüğünde bir tohum bulunur. Alaca kahverenginde bir zarla örtülü olan ve hintbaklası da denen tohumlar zehirlidir, yenmez; saf alkol ve asetik asitte eriyen ve bitki yağlarının en koyusu olan, yapışkan, tatsız, kokusuz bir yağ içerir. (→ HİNTYAĞI.)

keneotu
(Ricinus communis)

KENESİ a. (fr. *cœnécie*'den; yun. *koinos*, ortak, ve *oikos*, ev, konut). Biyol. Pterobranchiata kolonilerinde bireylerce salgılanan ve çok değişik yapıda ortak bir iskelet oluşturan kitinli frustulumların tümü.

KENET a. Sert iki cismi birbirine bağlamaya yarayan metal parça.

—Denizc. Parileleri berkitmek için, iki yandan dış yüzeylerine vurulan, değişik biçimli, bakır ya da pirinç levhalar. || Havuz iskemlelerini ayarlamada, ağaç blokları birbirine tutturmada kullanılan iki ucu sivri, U biçiminde demir. (Rıhtım taşlarını birbirine tutturmada da kullanılırdı.)

—El sant. *Kenet yapmak*, bakırcılıkta birleştirilecek iki parçanın uçlarını yatay olarak U harfi biçiminde kıvırıp birbiri içine geçirerek perçinlemek.

—İnş. Bir duvarın taşları ya da bir kaplamayla duvar arasına gömülen ve sağlamlaştırmaya yarayan, düz ya da dirsekli metal parça, agraf. || Bağlamaya ya da sıkıca kavramaya yarayan kıvrık metal parça. || Bir pancuru, bir kapıyı vb. üst bölümün-

gömme

çakma

kenetler

dönük kollu

değişik kollu

eşit kollu

dirsekli kenetler

çift kırlangıç kuyruğu biçiminde kenetler

gömme kenetleri

den tespit etmeye yarayan demir halka. || Ahşap çatkıların direklerini duvarlara bağlamaya yarayan dirsekli, demir parça. || *Kenet taşı*, BAĞ TAŞI*'nın eşanlamlısı. — Bir örgü sırasında ya da bir tonozda en son yerleştirilen taş. || *Kenet vurmak*, metal bir çatıda çinko levhaları tespit etmek için kaplama tahtası üzerine kenetler çakmak. || *Dirsekli kenet*, iki taşı ya da iki ahşap parçayı birleştirmeye yarayan iki uçlu kenet. || *Gömme* ya da *çakma kenet*, bir pencere kasasını, bir kapı pervazını, bir aynayı vb. tespit etmeye yarayan, bir ucu sivri, öteki ucu düz metal parça. (Kancalı, kırlangıç kuyruğu, delik, dirsekli gibi değişik türleri vardır.) || *Kopça kenet*, bir çatı kaplama öğesini uçlarından tutturmaya yarayan metal parça. || *Kuyruklu kenet*, çatkı öğelerinin birleştirilmesinde kullanılan, dirsekli, iki uçlu kenet. (Eşanl. KLAMO.) || *Sıva kenedi*, kâgir yapıyla birleşecek ya da sıvanacak ahşap bölümler üzerine belli bir derinliğe kadar gömülen sıva çivilerinin tümü. || *Sıva kenedi vurmak*, bir dolgu ya da kaplama sıvasının daha iyi yapışmasını sağlamak için, ahşap bir yüzey üzerine sıva kenetleri çakmak.

—Jeol. *Kenet kuşağı* ya da *sütür*, karmaşık bir jeosenklinalin evrimi sırasında meydana gelen ve bazen yaşları farklı olan kıvrımlı dağ sıralarının, devam eden yan basınçlar sonucunda birbirine yamanarak kenetlenmesi sonucu meydana gelen ve birbirinden farklı tektonik birimleri ayıran sınır.

—Mad. oc. *Kafes kenedi*, kafesi kuyu rösetinde tutmayı ve sabitleştirmeyi sağlayan düzenek.

—Mak. san. BAĞLAMA* KELEPÇESİ'in eşanlamlısı. || Bir makine parçasının ya da sacın, diğer bir makine parçası ya da sacla birleştirilmesini sağlayan kıvrık kenarı. || Bir kayışın iki ucunu birleştirmeye yarayan parça. || *Kenet ağzı*, takviye etmek için metal bir levhanın kenarında oluşturulan kıvrım; bu kıvrım levha kenarını diğer bir levhanın benzer kıvrımı içine sokmaya da yarar.

KENETLEME a. Kenetlemek eylemi.

—Cerr. Kendinden ya da başka birinden alınan bir kemik grefini, kırık bir kemiğin ilik boşluğuna sokarak iki parçayı birleştirip kıpırdamaz hale getirme işlemi.

—Halıc. Yan yana iki motif, çözgüye koşut olarak yer aldığında bir ilik oluşumunu önlemek için değişik renkli iki atkı ipliğini birbirine bağlama.

—Mak. san. İki parçayı, birinin kenarını diğerinin bir yuvası içinde ezerek birleştirmek işlemi. || İki sac parçasını, birinin kenarını diğerinin aynı şekilde kıvrılmış olan kenarı üzerine kıvırarak birleştirme yöntemi. || İki metal parçayı, önceden kendi üzerlerine kıvrılmış ve birbirine geçirilmiş kenarlarını ezerek birleştirme. (Bu yöntem ince saclar için kullanılan birleştirmeye yeterli bir mekanik dayanım sağlar, ancak sızdırmazlık presle ya da tornada gerçekleştirilir; küçük kazanların yapımında yaygın olarak kullanılan bu işlemden teneke kutuların üretiminde de yararlanılır.)

KENETLEMEK g. f. **1.** *Şeyleri kenetlemek*, birbirlerine sıkıca bağlamak, birleştirmek. **—2.** *El, diş vb. kenetlemek*, birbirine geçirerek bağlamak: *Ellerini kucağında kenetleyip bekledi.* **—3.** *Kişileri birbirlerine kenetlemek*, yakınlaşmalarını ve birbirlerine bağlanmalarını sağlamak: *Bu zorunlu beraberlik onları birbirlerine iyice kenetledi.*

—İnş. Bir parçayı bir oyuk içine, özellikle de metal bir parçayı bir kâgir bir kütle içine, oyuğa akıtılan ve sonradan sertleşen bir madde yardımıyla gömmek.

—Mak. san. Kenarlarını kıvırarak iki sac parçasını birleştirmek. || Tespit amacıyla iki sac parçasının kenarlarını birlikte ya da birinin kenarı diğerinin kenarı üzerine gelecek biçimde kıvırmak.

◆ **kenetlenmek** dönşl. f. **1.** Kenetle bağlanmış gibi sıkıca birbirinin içine geçmek ya da açılamayacak biçimde birbirinin üzerine kapanmak: *Elleri kenetlenmek. Çeneleri kenetlenmek.* **—2.** Duygusal bağlarla birbirine bağlanıp güç kazanmak, bir konuda aynı tutum ve davranışı göstermek: *O olaydan sonra aile birbirine kenetlenmişti.*

◆ **kenetlenmek** edilg. f. Kenetlemek eylemine konu olmak.

KENETLENME a. Kenetlenmek eylemi.

—Dişç. Bir diş kemerindeki tümseklerin, çeneler kapandığı zaman karşıt diş kemerindeki tümsekler arası oluklara girmesi.

—Org. kim. Bir fenol ya da aromatik bir aminle bir diazonyum tuzu durumunda YOĞUŞMA'nın eski eşanlamlısı.

—Uz. havc. → BİRLEŞME, UZAY BULUŞMA*SI

KENETLENMEK → KENETLEMEK.

KENETLİ sıf. **1.** Kenetle bir şeye ya da bir yere bağlanmış şey için kullanılır. **—2.** Birbirinin içine geçerek sıkıca kapanmış, kenetlenmiş: *Elleri karnının üstünde kenetli, her zamanki koltuğunda oturuyordu. Uzun bir süre sinirden dişleri kenetli, öylece oturdu.*

KENEVİR a. **1.** Bot. Keten lifinden daha ince lif veren dokuma bitkisi. (Bil. a. *cannabis;* ısırgangiller familyası.) [Eşanl. KENDİR.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Tekst. Bu bitkiden elde edilen, tekstil ve kâğıt sanayilerinde kullanılan madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Balıkç. ve Kuşbil. *Kenevir tohumu*, bazı balıkları ve kuşları beslemek için kullanılan kenevir tanesi.

—ANSİKL. Bot. Kenevirin adı ilk olarak İ.Ö. 2700 yılında bir çin eserinde geçer; sonra Yaşlı Plinius İ.Ö. 450 yılında ondan elyaf ve uyuşturucu kaynağı olarak söz eder. Genel olarak kabul edildiğine göre kenevirin iki değişik türü yetiştirilmektedir: *Cannabis sativa* ya da lif keneviri ve *Cannabis sativa indica* ya da hintkeneviri. Bu ikincisinden uyuşturucu ve sanrı uyandırıcı zehirli bir reçine elde edilir (esrar).

Kenevir normal halde ikievcikli, ortalama 2 a 4 m yüksekliğinde dik saplı biryıllık bir bitkidir; boyu 6 ila 10 m'ye bile varabilir. Sapların çapı dipte 20-30 mm'dir; sapın soymuk kısmında lifler bulunur. Erkek saplar -salkım biçimindeki uç çiçekleri yapraksızdır- daha ince ve dişi saplara göre daha kısadır; dişi sapların çiçekleri yapraklı başaklar halinde topludur. Meyvesi (kenevir tohumu denir) etli bir embriyon içeren albumensiz tohumlu bir akendir.

Kenevir bir kısa gün bitkisidir, bu nedenle çabuk olgunlaşır; ama çiçeklenme için gerekli fotoperiyot sınırı çeşidin tipine bağlıdır. Sıcaklık gereksinimi ve çevrim süreleri çok değişiktir (kuzey türleri için 50 gün, yarıtropikal türler için 160 gün). Yetişme alanı çok geniş ve verim bölgelere göre çok değişiktir.

Gelişme çevriminin kısalığı nedeniyle kenevir ekim nöbetinde kolayca yer bulur (Türkiye'de nisan-mayısta ekilir, eylülde ya da ekim başında hasat edilir.) Çiçek açıncaya kadar çok hızlı büyümesi ona boğucu bir karakter verir ve yabancı otların tarlayı basmasını önler, su gereksinimi çok yüksektir. Birevcikli çeşitlerin kâğıt sanayisinde kullanılması ve kenevirin tekstil bitkisi olarak artık pek kullanılmaması nedeniyle suya bastırma ve lif çekme gibi zanaatların ortadan kalkması işleme işlemlerini önemli ölçüde kolaylaştırmıştır.

Dünyada kenevir tarımı gerileme halindedir. Esas olarak elyafı için (bez, ip) üretilen kenevir, başka bitkilerden (sisal, jüt) elde edilen ve sentetik olarak üretilen elyaf ile büyük ölçüde rekabet etmek durumundadır. Çin (60 000 t), Hindistan (44 000 t), Rusya (43 000 t), Romanya (31 000 t), Macaristan (10 000 t), Kuzey Kore (6 000 t), Pakistan (6 000 t) ve Türkiye dünyanın başlıca kenevir üreticileridir. Kenevirin kâğıt hamuru yapımında kullanılması bugün başlıca ticari alandır.

Türkiye'de kenevir ekim alanları, başta Kastamonu (Taşköprü), Zonguldak, İzmir (Tire-Ödemiş), Burdur, Samsun, Ordu (Ünye-Fatsa), Urfa (Suruç-Birecik), Amasya (Merzifon-Gümüşhacıköy), Çorum ve Yozgat illeridir. Üretim 1990'da 3 600 t olarak gerçekleşmiştir.

—Halk hek. Kenevirin kurutulmuş çiçekli dal uçları ağrı dindirici etki yapar. Eskiden sindirim sistemi, baş ve romatizma ağrılarında kullanılırdı. Ağrı kesici ve keyif verici etkileri eski Mısırlılar döneminden beri bilinen kenevir alışkanlık yaptığı gerekçesiyle şimdi tedavi alanında kullanılmamaktadır. Kenevir tohumu, halk arasında tohum olarak adlandırılır. Tohumlarda uyuşturucu ve keyif verici bileşikler yoktur. Kuvvet verici, müshil ve âdet söktürücü olarak dahilen kullanılır.

—Tekst. Kenevirin tekstil sanayisindeki kullanımında, yani SSCB'de ve Asya ülkelerinde, hasattan sonra kurutma odalarında demetlenen ve kurutulan gövdeler *havuzlama* ve *sıyırma* işlemlerinden geçirilir; ketene uygulananları andıran bu işlemler, gövdelerin çevre bölgesinde yer alan elyaflı yığışımları ayırmak amacıyla gerçekleştirilir. Bu lifli maddeye *demet* adı verilir. Kenevir demeti keten demetinden daha az incedir ve açık sarıdan koyu sarıya ya da yeşil-sarıya varan bir renge sahiptir. Basit kenevir lifleri mikroskopla incelendiğinde, büyük bir merkezi kanallı ancak az ya da çok yassı, çok düzensiz, yuvarlak açılı çokgen hücreler biçiminde görünür. Bu hücreler bir odunlaşma başlangıcı gösterirler. En ince kenevir demetleri eskiden iplikçilikte kullanılırdı ve elde edilen ipliklerden silgiler, toz bezleri, yelken bezleri, brandalar vb. çeşitli mallar dokunurdu. Günümüzde ticari bir ürün haline gelen bu demetler, kenevirin tekstil sanayisindeki uygulamalarının en önemli alanını oluşturan urgancılıkta kullanılır.

Cannabis cinsi olmayan bitkilerden elde edilen ve kenevirin tüm kullanımlarını içermeyen diğer tekstil lifleri kimi kez kenevirle karıştırılır. Bunlar genellikle sicim, urgan, çuval ya da fırça yapımında kullanılan liflerdir ve Afrika, Kalküta, Himalaya, Maurice, Somali kenevirleri gibi çıkarıldıkları yere göre adlandırılırlar.

KENEVİRCİLİK a. Kenevir yetiştirme işi.

KENEVİRGİLLER a. Kenevir ve şerbetçiotu gibi bitkileri içeren familya. (Bu küçük familya, ısırgangillerden ayrılarak kurulmuştur. Bil. a. *cannabinaceae*.)

KENGEL a. Bot. DEVEDİKENİ'nin eşanlamlısı.

KENGELSAKIZI a. ÇENGELSAKIZI'nın eşanlamlısı.

KENGER a. Mim. AKANTHOS'un eşanlamlısı.

KENİİM. Tar. coğ. Sina yarımadasında göçebe bir kabilenin üyeleri; Madyanlılar' la akrabadırlar. Yahudiler'in Kenan'ı almalarından sonra Keniimler Negev'de toplandılar ve burada bakır madenlerinin işletme tekelini ellerinde tuttular.

KENİLWORTH, Büyük Britanya'da (Warwickshire) kent, Birmingham'ın G.-D.'sunda; 20 000 nüf. XII.-XVI. yy.'lardan kalma güzel bir şatonun harabeleri. Kobalt metalürjisi. —Yakınında, Stoneleigh Abbey'in konutu (XVIII. yy.) ve eski bir manastırın kalıntıları.

Kenilworth, Walter Scott'un romanı (1821). Amy Robsart, kraliçe Elizabeth'in sevgilisi Leicester ile olan gizli evliliğini açıklar ve ölüme mahkûm edilir. Olaylar kurgusal, ortam gerçektir.

Kenilworth uzlaşması, ekim 1266'da İngiltere kralı Henry III tarafından, baronların muhalefetine son vermek amacıyla kabul edilen anlaşma. 1265'te Simon de Montfort'un yenilmesini izleyen misilleme eylemleri, malları elinden alınmış senyörlerin sert tepkisine yol açmıştı. Prens Ed-

ward, ılımlı davranmak gerektiğini anladı. Kenilworth uzlaşması, bu anlaşma çabasından doğdu; Oxford'un ayrıcalıkları kaldırıldıysa da muhalifler az bir para cezası karşılığında topraklarını ellerinde tutuyorlardı.

KENİSA ya da **KENİSE** a. (ar. *kenîsâ, kenîse*). *Esk.* Kilise.

KENİTRA, esk. **Port-Lyautey,** Fas'ta liman kenti, il yönetim merkezi, Sebu uvedinin aşağı çığırı kıyısında, Atlas okyanusu'na 17 km uzaklıkta; 139 000 nüf. Garb ovasının ağzında, 1921-1936 arasında kurulmuş yapay liman, ticaret ve sanayi (besin) merkezi. —*Kenitra ili,* 8 805 km^2; 855 000 nüf. (1988).

KENİZ a. (ar. *keniz*). *Esk.* **1.** Kadın esir, cariye: *"Roksan kim?... O bir kenîz-i bî-kes!..."* (A. H. Tarhan). **—2.** *Keniz-beçe,* cariyenin erkek çocuğu.

KENİZEK a. (fars. *keniz* ve *-ek,* küçültme eki'nden *kenizek*). *Esk.* Küçük cariye, genç kadın köle.

KENKHREAİ, Saron körfezinde, eski Korinthos'un iki limanından biri. Kazılar sonucunda, iki mendirekle korunmuş liman, ambarlar ve değerli mozaiklerle süslenmiş, Apuleius'un sözünü ettiği İsis tapınağı ortaya çıkarılmıştır.

KENKO HOŞİ, japon şair ve düşünür (1283'e doğr. - 1350). Gerçek adı **Urabe Kaneyoşi, Yoşida Kaneyoşi** adıyla da bilinir. Uzun süre Kyoto sarayı'na bağlı kaldı; önceleri *vaka*'nın şairi olarak yeteneğini kanıtladı. 1324'te keşiş oldu, daha sonra *zuihitsu* türüne yöneldi ve bu türde 1324 -1331 yılları arasında verdiği *Tsurezure gusa** adlı başyapıtıyla ün kazandı. Değişik konulardaki notlarının bir derlemesi olan bu yapıt, şairin iğneleyici dilini, kuşkucu kişiliğini, Buddha ve Konfuçius konusundaki derin kültürünü yansıtır. Ortaçağ Japonyası'nda çok tutulan "keşiş-edebiyatçı" tipinin gerçek bir örneğidir.

KENKOL kurganları. Arkeol. Orta Asya'da, Talas nehri boylarında, hun kültürünü aydınlatan önemli merkez. Rus doğubilimci A. N. Bernştam*'ın burada saptadığı otuz bir kurganda metal kaplar, çanak çömlekler, altından yapılmış süs eşyaları, demir bıçaklar, aslan figürlü kemer tokaları ele geçti. Kenkol kültürü Bernştam tarafından İ.S. I. yy.'a tarihlendirilirken, daha sonraki araştırmacılar buluntuları İ.S. II.-IV. yy.'lara tarihlendirmişlerdir. Açılan mezarların bir bölümü, bir kadınla, bir erkeğin birlikte gömüldükleri ikili mezarlar biçimindeydi. Bunlardan birinde erkek ipek gömlek ve deri pantolon giyiyordu. Yarı mumyalanmış olan kadın da ipek elbisesinin altına deri pantolon giymişti ve ayağında çarıklar vardı. Yüzü ve başı da ipek kumaşla sarılmıştı. Yanlarına da çeşitli kaplar bırakılmıştı. Özellikle ipek giysiler Noyun-Ula'daki hun prenslerine ait mezarlarda bulunanlarla büyük benzerlik gösterir. Ayrıca ele geçen kemik kaplamalı yaylar da Orta Asya ve Avrupa'daki hun yaylarına benzer.

KENNAN (George Frost), amerikalı diplomat (Milwaukee 1904). *Foreign Affairs'* in temmuz 1947 tarihli sayısında yayımlanan bir yazısında ABD'nin, sovyet gücünü durdurmak ve gücünü yaymasını engellemek zorunda olduğunu açıkladı. Başkan Truman'ın izlediği bu engelleme siyaseti *(containment)* Marshall planıyla Kuzey Atlantik antlaşması'nın (1949) kökenini oluşturdu. Avrupa ve Washington'da çeşitli görevlerde bulundu, 1952-53'te Moskova'da büyükelçilik yaptı. Çok iyi bir rus tarihi uzmanı olan Kennan, Birinci Dünya savaşı ve sonuçları üzerine kitaplar yazdı (*Russia and the West under Lenin and Stalin* [Lenin ve Stalin döneminde Rusya ve Batı], 1961), *The Nuclear Delusion: Soviet-American Relations in the Atomic Age* (Nükleer kuruntu: Atom çağında sovyet-amerikan ilişkileri) [1982], *The Fateful Alliance* (Kaçınılmaz ittifak) [1984]. Yayımlanan son yapıtı, *Sketches from a life* (Bir yaşamdan çizgiler, 1989) adlı kitabıdır.

KENNAS sıf. (ar. *kens,* süpürme'den *kennâs*). *Esk.* **1.** Çöpçü, süpürücü. **—2.** Mevlevi tekkelerinde aptesaneleri temizlemekle görevli kimse için kullanılır.

KENNAS *(tel),* Suriye'de, Esed gölünün batı kıyısında, Maskana'nın yukarısında arkeolojik buluntu yeri.

KENNATİS. Tar. coğ. Anadolu'da dağlık Kilikia bölgesinde, Kalykadnos (Göksu) nehrinin G.'inde küçük bölge; Ketis ve Lalassis'le sınırlıydı.

KENNEBEC, ABD'nin (Maine) K.-D.'sunda kıyı ırmağı, Moosehead gölünden doğar, kuzey-güney yönünde aktıktan sonra bir haliç oluşturarak Atlas okyanusu'na dökülür; 240 km.

KENNEDY (Margaret), ingiliz kadın edebiyatçı (Londra 1896-Adderbury, Oxfordshire, 1967). Meslekten tarihçiydi; Galsworthy'nin çizgisinde, kadınsı bir saga yazdı. İlk romanlarından biri olan *The Constant Nymph*'den (1924), Basil Dean' le birlikte çıkardığı ve J. Giraudoux'nun fransız sahnesine uyarladığı oyun (*Tessa, la nymphe au coeur fidèle,* 1934), büyük bir başarı kazandı. Sanger ailesinin öyküsünü sürdürerek, *The Fool of the family* (1930), *Return I Dare Not* (1931) ve *The Forgotten Smile* (1961) adlı yapıtlarını yayımladı.

KENNEDY (John Fitzgerald), amerikalı devlet adamı (Brookline, Boston yakınında, Massachusetts, 1917 - Dallas 1963). Harvard üniversitesi'ni bitirdi. İkinci Dünya savaşı'na deniz subayı olarak katıldı ve Büyük Okyanus'ta yararlılık gösterdi. Demokrat parti'den Temsilciler meclisi'ne (1946), sonra Senato'ya seçildi (1952), bir sendika reformu tasarısı hazırladı. Partisinin Başkan adayı oldu, rakibi Richard Nixon'u yalnızca 100 000 oy farkla geçerek seçimi kazandı (kasım 1960), böylece ABD'nin ilk katolik Başkanı oldu.

İktisadi gelişmeyi yeniden başlatmak için bütçede ve vergilerde değişiklikler yaptı. Bu siyaset, tüketim harcamalarında ve bireysel yatırımlarda kesin bir ilerlemeye yol açtı. Ayrıca bu siyaset ABD'nin uzay havacılığında yitirdiği zamanı kazanmasını sağladı. Genç Başkan, zencilerin Güney eyaletlerindeki üniversitelere girmesini kolaylaştırdı. "Özgürlük yürüyüşü"nün (28 ağustos 1963'te 200 000 kişi Başkandan hak eşitliği yasası çıkarmasını istemişti) hemen ertesinde Kongre'ye okullarda, otellerde ve lokantalarda ırk ayrımcılığını ortadan kaldıran bir yasa önerdi. Dış siyasette, J. F. Kennedy, haziran 1961'de Viyana'da Hruşçev'le yaptığı görüşme sırasında belirlenen "barış içinde yan yana yaşama" çerçevesinde, komünizmin yayılışını sınırlamaya çalıştı; 17-18 nisan 1961'de 2 000 kübalı mültecinin kendi onayıyla Küba'ya (Domuzlar körfezi) çıkarma yapma girişimi Kennedy'nin yenilgisiyle sonuçlandı. Ama ekim 1962'de Küba kıyılarını ablukaya alarak Hruşçev'i, Sovyetler'in Küba'ya yerleştirdiği nükleer başlıklı füzeleri sökmeye zorladı. Bununla birlikte barış içinde yan yana yaşama siyaseti, 5 ağustos 1963'te Moskova antlaşması'yla atmosferdeki nükleer denemelere son vererek yeni bir hız kazandı.

Dış yardım ve ABD sınırları ötesine yatırım yolları arayışı, 1961'de Başkan Kennedy'yi, Latin Amerika'nın iktisadi ve toplumsal kalkınmasını sağlamak amacıyla bir gelişme ittifakı ve ABD'nin yurtdışındaki iktisadi yardımlarını düzenlemek için bir uluslararası kalkınma ajansı kurmaya götürdü. 1962'de Kennedy, bazı gelişmiş devletlerle gümrük tarifelerinde çok yanlı indirim yapma konusunu görüşmek için Kongre'den geniş yetkiler aldı. Temmuz 1963'te konulan *Interest Equalization Tax*'a karşın amerikan ödemeler dengesi açığı güçlükle kapatıldı. ABD'nin Vietnam'a askeri müdahalesini Kennedy başlattı. 22 kasım 1963'te Texas'a yaptığı bir gezi sırasında Lee Harvey Oswald tarafından öldürüldü.

kenevir *(Cannabis sativa)*

tarlada kenevir

KENNEDY (Robert), amerikalı siyaset adamı (Brookline, Boston yakınında, Massachusetts, 1925 - Los Angeles 1968), öncekinin kardeşi. 1951'de adalet işlerine bakan attorney, Hoover komisyonu'nda (1953-54), daha sonra da Senato daimi araştırma komitesi'nde (1954-1961) danışman oldu. 1961'de ağabeyi tarafından attorney general olarak atandı; 1964'te sona eren görev süresi içinde zencilerin amerikan toplumuyla bütünleşmesi sorununun derece derece çözümlemeye çalıştı. 1964'te Demokrat parti New York senatörü oldu. Mart 1968'de ABD başkanlığı için seçim kampanyası yürüttü. Haziran 1968'de, Kaliforniya önseçimlerinde elde ettiği başarının ertesi günü öldürüldü.

KENNEDY (Edward Moore), amerikalı siyaset adamı (Brookline, Boston yakınında, Massachusetts, 1932), öncekilerin kardeşi. Avukatken, 1962'de kardeşi John'un ABD başkanı olması üzerine boşalan Massachusetts senatörlüğüne seçildi; Güney'in tutucu siyasetine karşı mücadelede Demokrat parti'nin en kararlı liderlerinden biri oldu. Kardeşi Robert'in öldürülmesinden (haziran 1968) sonra Kennedy ailesinin başına geçti; 1969'da Demokrat parti Senato grubu başkan yardımcılığına seçildi. Böylece kamuoyunda, cumhurbaşkanı seçilebilecek adaylardan biri olarak görüldü. Ama bir trafik kazasında tedbirsizlik sonucu ölüme yol açmaktan suçlu bulununca adaylıktan vazgeçmek zorunda kaldı (temmuz 1969), ama bu Massachusetts senatörlüğüne de seçilmesini engellemedi. Demokrat parti'nin 1980 kongresi'nde, partinin ABD başkan adaylığı seçiminde başkan Carter'in başlıca rakibi oldu. Senato'da Demokrat parti İşgücü ve beşeri kaynaklar komitesi üyesi oldu (1981). Bir daha ABD başkanlığına adaylığını koymadı.

Kennedy *(J. F.),* 1963'ten sonra New York'taki İdlewild havalimanına verilen ad.

KENNEDY boğazı, Grönland'ı Ellesmere toprağından ayıran boğazın bir bölümü, Kane havzasının K.'inde.

KENNEDY burnu → CANAVERAL burnu.

Kennedy Round, belli başlı gelişmiş ülkeler arasında Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması (GATT) çerçevesi içinde 1965'ten 1967'ye kadar sürdürülen ve uluslararası ticaretin gümrük tarifelerinde indirim yapılarak geliştirilmesini amaçlayan ticari görüşmeler. O tarihten bu yana, Tokyo Round çerçevesi içinde yeni görüşmeler yapıldı.

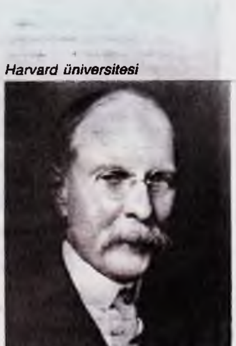
Kennedy Space Center (John F.) [John F. Kennedy uzay merkezi], Amerika Birleşik Devletleri'nin, Florida'nın doğu kıyısında, Canaveral* burnunun kuzey

W. Miller Magnum

John Fitzgerald Kennedy (1962'de)

Harvard üniversitesi

Arthur Edwin Kennelly

Kennedy Space Center'ın planı

-batı'sında bulunan uzay araçları fırlatma merkezi, 60'lı yılların başında kurulan John F. Kennedy uzay merkezi 50 km uzunluğunda ve 8-16 km genişliğinde bir alana yayılmaktadır. Bu uzay merkezinden hem Amerikalılar'ın tüm pilotlu uzay gemileri, hem de her türlü otomatik uzay araçları, özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan tüm Ay, gezegen ve gezegenlerarası sondalar fırlatılmaktadır. 80' li yılların başından beri merkezin etkinliği iki kutup çevresinde yoğunlaştı: Canaveral burnunun yakınındaki yönetim ve sanayi kenti ve yaklaşık 10 km kuzeyde, yüksekliği 158 m, genişliği ise 215 m'yi bulan görkemli bir bina topluluğu olan VAB'in *(Vehicle Assembly Building)* bulunduğu uzay mekiği* fırlatma alanı.

KENNELLY (Arthur Edwin), amerikalı elektroteknik uzmanı (Coloba, Bombay yakınında, 1861-Boston 1939). Eastern Telegraph Co.'de basit bir telgraf operatörüy-

Bk. resim sayfa 6623

ken, Orange laboratuvarı'nda Thomas Edison'un baş yardımcısı (1887-1894), 1902'de de Harvard Üniversitesi'nde elektroteknik profesörü oldu. Çalışmaları, özellikle kuramsal elektrotekniği, matematiğin bu alana ve özellikle telgraf-telefon hatlarında elektrik akımını yayma uygulanmasını kapsar. 1901'de, Marconi'nin radyoelektrik işaretlerin Atlas okyanusu üzerinden aktarılması deneyleriyle elde edilen sonuçlar, 1902'de Amerika'da Kennelly'nin ve İngiltere'de Heaviside'ın, yüksek atmosferde iletken bir katmanın varlığını ve bunun hertz dalgalarını yansıtma özelliği taşıdığını açıklamalarına yol açtı. Bu yansıtıcı katman önce, *Kennelly-Heaviside katmanı*, daha sonra da iyonosfer olarak adlandırıldı.

KENNETH I Mac Alpin (öl. Forteviot 858), Dalriada Scotları'nın (834), daha sonra Scotlar'ın ve Pictler'in kralı. 843'te, Pictler' in tahtı üstünde annesinden kendisine geçen hakları elde etmeyi başardı. Bu birlik İskoçya'nın kurulmasına doğru ilk adım oldu.

KENNETH II (öl. Fettercairn, Grampian, 995), Alba kralı (971-995), Malcolm I'in oğlu. Güneyde komşuları Britonlar'ı ve Anglosaksonlar'ı, kuzeyde Norveçliler'i püskürtmeye çalıştı; iskandinav akınlarından yararlanarak fazla bağımsız davranan bölgesel iskoç yöneticileriyle (mormaer) de mücadele etti.

KENNETH III, Alba kralı (997-1005).

Kenney, Kemano *(Kanada)* hidroelektrik santralını besleyen baraj.

KENNİNG, Ortaçağ izlanda ve iskandinav şiirinde çok kullanılan ve çok kesin kurallara dayanan şiirsel bir dolaylamayı belirten iskandinavca sözcük. Aynı zamanda, Homeros nitelemesine oldukça yakın olan ve welsh ve gael şiirinde hâlâ kullanılan (güneş: dünyanın şamdanı) bir eğretileme biçimini de belirtir.

KENODEZOKSİKOLİK sıf. (fr. *chénodésoxycholique*). Kim. ve Tıp. *Kenodezoksikolik asit*, formülü $C_{24}H_{40}O_4$ olan ve normal safrayı oluşturan asit; kolesteroldeki safra derişimini azaltır. (Eşanl. KENOKOLİK.) —ANSİKL. Safra kesesinde taş bulunan hastaların safrası, kolesterol bakımından genellikle aşırıdoygundur. Safranın bu aşırıdoymasının, kolesterolün aşırı bulunmasından değil, karaciğer salgısındaki safra asitlerinin azalmasına bağlı olduğu sanılmaktadır. Safra asitleri gerçekte lesitimlerle suda çözünmeyen, ancak orta bölümü kolesterol için çözücü olarak kullanılan miseller oluşturur. Bu nedenle kolesterol taşları, önce kolik asit, daha sonra da dezoksikolik asit gibi safra asitleriyle eritilmeye çalışılmış, denemeler başarısız kalmıştır. Bu şekilde tedaviye ancak safra kesesinin normal olarak çalıştığı ve herhangi bir enfeksiyonun olmadığı durumlarda başvurulmalıdır. Taşların azalması ya da tümüyle yok olması için tedavinin altı ay ile iki yıl boyunca sürdürülmesi gerekir. Safra, tedavi kesilir kesilmez yeni bir taş oluşumu görülmese bile kolesterol bakımından yeniden doygunluğa ulaşır. Kenodezoksikolik asit komprime biçiminde alınır.

KÉNOGAMİ, Kanada'daki (Québec) Jonquière kentinin bir bölümü, Saguenay bölgesinde. Kereste sanayisi. Kâğıt hamuru.

KÉNOGAMİ gölü, Kanada'da (Québec) göl; gideğenleri olan Sables ve Chicoutimi ırmakları Saguenay'a kavuşur. Büyük barajlar yapılarak düzenlenen göl geniş bir doğal su haznesidir.

KENO HİLL, Kanada'da madencilik merkezi, Yukon'da, Dawson'un D.'sunda. —Yakınında, gümüş, kobalt, kurşun ve çinko madenleri.

KENOKOLİK sıf. (fr. *chénocholique*). Kim. ve Eczc. KENODEZOKSİKOLİK'in eşanlamlısı.

KENORA, Kanada'da kent, Ontario'nun güney-batı'sında, Bois gölünün K.'inde; 10 600 nüf. Kâğıt hamuru. Balıkları tüketime hazırlama. Gemi yapımı. Turizm.

Kennedy Space Center tesislerin bir bölümünün havadan görünümü
(*sağda*, 39 A fırlatma tesisinin üstünde Satürn V füzesi, *solda*, fonda dikey birleştirme salonu)

Photri

KENOSHA, ABD'de (Wisconsin) liman kenti, Michigan gölü kıyısında, Chicago' nun K.'inde; 77 700 nüf. Sanayi (otomobil yapımı, takım tezgâhlar, mobilyalar) merkezi.

KENOSİT a. (fr. *cénocyte*; yun. *koinos*, ortak ve *kytos*, hücre'den). Biyol. Çok çekirdekli dev hücre (çizgili kas, mantar ve sifonlu suyosunları, vb.).
—ANSİKL. Bazı ilkel mantarlar, sifonlu suyosunları, çizgili kas lifleri, kalp kası (miyokart), bölünmemiş çok çekirdek içeren bölmesiz bir sitoplazma kütlesinden oluşur. Her bir çekirdek kendisini çevreleyen sitoplazmayla birlikte, enerjit denilen fizyolojik bir birim sayılır; bazı durumlarda bu birim tam bir hücreye dönüşmek üzere olduğu yerde ayrılabilir.

KENOTAPHİON a. (yun. sözc. *kenos*, boşluk ve *taphos*, mezar'dan). Ölülerin anısı için dikilen, ancak içinde ceset bulunmayan anıt.
—ANSİKL. Kenotaphion, etimolojik olarak boş mezar anlamına gelir. Birçok halkın geleneğinde vardı. Yunanlılar'la Romalılar'da ise çok belirgin bir inancın karşılığıydı. Bu inanca göre uygun biçimde gömülmeyen bir ölünün ruhu huzur içinde olamazdı. İnsanlar, cesedi bulunmayanların anısına boş bir mezar yapmakla, ölülerin ruhuna, sığınacakları bir yer hazırladıklarına inanıyorlardı.
Mısır'da krallar ve yurttaşlar, başka bir yere gömülseler bile kutsal bir yerde (örneğin Abydos) bir kenotaphion yaptırtmak isterlerdi.

KENOTOKSİN a. (fr. *kénotoxine*). Fizyol. Aşırı bir çabadan sonra kaslarda ürediği sanılan zehirli madde. (Eşanl. YORGUNLUK TOKSİNİ.)

KENOTRON a. (fr. *kénotron*; yun. *kenos*, boş ve [elek]tron'dan). Boşlukta, sıcak bir elektrottan soğuk bir elektroda geçen akımın tekyönlülük özelliğinden yararlanan iki elektrotlu supap. (Kenotron, yeğinliği az ve gerilimi yüksek ya da çok yüksek [10 000'den 150 000 V'a kadar] almaşık akımları doğrultmada kullanılır. X ışınlı tüpleri beslemede de kenotrondan çok yararlanılır.)

KENOZARK a. (fr. *cœnosarc*; yun. *koinos*, ortak, ve *sarks*, et'ten). Biyol. Madreporaria grubundan poliplerde bireyleri birbirine bağlayan kenanşimi salgılayan ve yeni zoitler üretebilen derin çeper.

KENOZOYİK a. (alm.*känozoıkum*'dan). Yerbil. ÜÇÜNCÜ* ZAMAN'ın eşanlamlısı.

KENSETT (John Frederic), amerikalı ressam (Chelshire, Connecticut, 1816 - New York 1872). Önceleri gravürcü olan sanatçı, onu döneminin en tanınmış ressamlarından biri durumuna getiren manzara resimleri yaptı. Aydınlık ve kesin çizgilere sahip bazı deniz manzaraları yarattıkları uyumla dikkati çeker.

KENSİNGTON AND CHELSEA, Londra'nın batısında *borough*, *Kensington Garden* ile Thames arasında; 138 800 nüf. William III döneminde Wren'in yaptığı eski kral konutunun parkı *Kensington Garden*'ın G.'indeki Kensington Hyde Park'ını devam ettirir ve tamamlar. Soyluların oturduğu bu semtte Albert Memorial, İmperial İnstitute, Doğa tarihi müzesi ve özellikle de Victoria* and Albert Museum vardır.

KENSTUTAS → KEİSTUTİS.

KENT a. **1.** Halkı çeşitli profesyonel etkinliklerde bulunan (özellikle üçüncü kesimde), oldukça önemli büyüklükte yerleşme; şehir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu yerleşim bölgesinde oturan insanların tümü: *Bütün kent bu olayı kutluyordu.*
—Oto. *Kent pist denemesi*, bir taşıtı, bir kent güzergâhını andıran bir programa göre rulolu dinamometrik bir tezgâh üzerinde kullanarak dinamik olarak deneme (kalkma, anlık hızlanma, vites kutusu oranı değiştirme, yavaşlama, ani durma, yeniden harekete geçme).
—Şehirc. *Doğrusal kent*, bir yola koşut olarak uzunlamasına gelişen kent. (Eşanl. LİNEER KENT, ŞERİTKENT.) || *Işıyan kent*, kazık temeller üzerinde yükselen, böylece kent arazisinin küçük bir bölümünü kaplayan büyük yapılardan oluşan bir kent modelini belirtmek için Le Corbusier'nin kullandığı (1930) terim. Konut birimleri denilen bu yapılar, mağazaları ve düzenlenmiş bir terası bulunan iç sokaklara bakar ve zemin kat bahçeler, spor alanları vb. için ayrılır. (Le Corbusier bu kavramı *la Ville radieuse* [ışıyan kent] [1935] adlı yapıtında yayımladı. Böyle bir kent kurma fırsatını bulamadı ama 1947'de Marsilya'da yaptığı gibi, birbirinden bağımsız birkaç konut birimi ilkörneği gerçekleştirdi. Marsilya ışıyan kenti, 1 600 kişiyi barındıran 23 değişik modelde 337 "konut"tan oluşur.)
—Topbil. *Kent toplumbilimi*, kentlerin ve kentlerde yaşayanların, bunları belirginleştiren toplumsal ilişki ve çatışmaların, özgül yaşam biçimlerinin ve kentsel alanların kullanılmasının incelenmesi.
—ANSİKL. Avrupa'da, XVIII. yy.'a kadar kent, kendisini ülkenin düz kesiminden ayıran surla (bu surun içinde yargıçlar, pazarlar ve satıcılar etkinliklerini yürütüyor, öte yandan büyük toprak sahipleri başka yerlerde bulamadıkları bir kültür ortamı ve donanımları arıyorlardı) tanımlanıyordu. Ama daha sonra surların yok olmasıyla kentler genişledi: birkaç dış mahallenin yerine ortadaki çekirdeklerin çevresinde banliyöler sıralandı. Geçiş tipi özelliğindeki bu yerleşmeler çoğaldı ve böylece, sıkışık bir yerleşme olan kentten bir yerleşmeler kümesine geçildiğinde kent alanının dış sınırlarını çizmek giderek güçleşti. Ne var ki kent çekirdeği gene de kişiliğini yitirmedi: kenti kent yapan, burada alışverişleri ve her çeşit ilişkiyi artırabilme olanağıydı. Bunu elde etmenin en etkili yolu, her etkinlik için herkesin kolayca ulaşabileceği bir semt (iş merkezleri semti, eğlence merkezleri ve kültür merkezleri) ayırmaktı: buralar, gerçekte, uzak yerlerle telefonla konuşma olanağı veren merkezlerin yüklendikleri görevin benzerlerini yüklenen bir toplumsal anahtardı.
Bütün XIX. yy. boyunca kentçiliğin en büyük sorunu, giderek artan bir nüfus için bu merkezi ulaşılabilir kılmaktı: tramvaylar, banliyö trenleri, giderek genişleyen konut semtlerinin halkını merkezi yerlerdeki semtlere (tramvay hatları sözkonusu olduğunda) ya da bu semtlerin çevresine (tren sözkonusu olduğunda) taşıdılar. En önemli yerleşmelerde, anakent demiryolu gidiş gelişleri sınırlarken çok katlı yapılar merkezlerin değiş tokuş yeteneklerini artırdı. Böylece biçimlenen kent, iktisadi yönden etkili idiyse de, yaygın konumuna karşın merkezlerden uzaklaşmak istemeyen ya da uzaklaşma olanağı bulamayan bütün halk için barınma ve sağlık koşulları kötülüğünü korumaktaydı. Su getirmede ve kullanılan suyun boşaltılmasında benimsenen modern teknikler sindirim yolları salgın hastalıklarını ortadan kaldırdıysa da ısınmada ve sanayi etkinliklerinde maden-kömürünün kullanılması nedeniyle hava kirliliği arttığından solunum yolları hastalıkları ciddiyetini korudu.
Sanayinin kurulmasına bağlı olarak doğan yerleşmeler, çoğunlukla en büyük ticaret merkezlerinde görülen gerçeklerle karşılaşırlar; ne var ki, ticarete ve öbür değiş tokuş etkinliklerine çok az yer verdiklerinden, bunların yapısı sözkonusu merkezlerden çok farklıdır: sanayi yerleşmelerinin merkezleri hiç önem taşımazlar ve boyutları bunların temelde büyük köyler olmalarını engellemez; buna karşılık, kentlerdeki sağlık ve çevre kirlenmesi sorunlarını aynen yaşarlar.
Yarım yüzyıldır kentlerin coğrafyası otomobillerle ve iletişimin gelişmesiyle alt üst oldu. Özel otomobiller, kentlerin XIX. yy. sonundaki başlıca özelliği olan eldiven parmakları biçimindeki gelişmesini durdurdu: kent alanı, birbirinden az farklı, çevreye eklenen levhalar biçiminde genişleyen (çünkü yol süresini çok uzatmadan uzakta oturulabilir) bir örtüye benzer. Ne var ki, en kolay ulaşılabilir yerler artık yerleşmelerin ortası olmaktan çıkınca, kent merkezlerinden kaçış birdenbire arttı ve bu durum merkezlerin gerilemesine yol açtı; ışınsal büyük yolların kesiştiği noktalar ve çevredeki büyük otoyol bulvarları ulaşıma çok daha elverişli olduğundan bürolar, ticarethaneler ve sanayi kuruluşları buralarda toplanmaya başladı. Kent çokmerkezlileşti ve bazen çok önemli iş semtleri doğdu (örneğin Paris'teki Défense, birçok amerikan kentinde havalimanları yakınında bulunan yönetim merkezleri). Gereksiz tıkanıklıklar yaratan etkinliklerden kurtulan eski merkezler görevinin bir bölümüne (hem de zarif bir biçimde) kavuşmaya başladı: kentler lüks eşya ticaretinin, eğlence etkinliklerinin, düşünce ve yönetim etkinliklerinin bir bölümünü hâlâ koruyabiliyorlarsa, bunu mimarilerinin inceliğine ve toplu taşıma olanaklarına borçludurlar.
Ne var ki iletişim olanakları otomobilden çok daha büyük etkiler yaptı: etkinlikler arttıkça, yüz yüze ilişki kurulan merkezlerden uzaklaşma olanağı da arttı ve yüz yüze görüşmelerin yerini telefon görüşmeleri aldı. Bu olguların sonucunda, toplumsal ve iktisadi açıdan kentsel özellikler taşımakla birlikte manzarası kırsal kesimden farklı olmayan bir nüfus dokusu ortaya çıkar: önce yoğunlaşan, sonra yayılan kent, yerini, önce dağınık kente, sonra kentsel alana bırakır.
Bugünkü evrim nereye gitmektedir? Enerjinin artan maliyeti, merkezlerden uzaklara yayılmayı frenlemekte, ama iletişimin gelişmesi yayılmayı desteklemektedir. Sonunda, ikinci eğilim ağır basacaktır. Gelişmekte olan ülkelerde kentleşme, sanayileşmiş ülkelerinki kadar büyük yerleşmeler yarattıysa da, donanımlarının güçsüzlüğü gelişmekte olan ülkeleri sanayileşmiş ülkelerden ayırmaktadır: çünkü ulaşım ve iletişim nüfus artışına ayak uyduramamıştır. Sonuç olarak, merkezde bulunan değişim yaşamından ancak küçük bir ayrıcalıklı kesim yararlanabilir. Kentin çektiği yoksulların, etkinliklerin büyük bölümünü içeren merkezin yakınına yerleşme olanakları yoktur; bunun sonucunda, bu kesimde toprak anlaşmazlıkları artmakta, toprak örtüsünde boşluk bulunan her yerde gecekondu mahalleleri hızla gelişmekte, eski varlıklı kesim semtleri işgal edilmektedir. Merkezin çevresinde, yoksul halkın yaşadığı az gelişmiş kesimlerdeyse kentsel özelliklerin pek azına rastlanmaktadır.
—Nüfbil. Köy ve kent ayrımı ülkeden ülkeye büyük farklılıklar göstermekte ve bu kavramların sınırlarını çizmeyi güçleştirmektedir. Türkiye'de bazı araştırmacılar nüfusun sosyo-ekonomik yapısından hareketle kenti "nüfusunun pek az bölümünün tarımsal uğraşıda bulunduğu ve köylere göre nüfus bakımından daha yoğun yerleşme birimleri" olarak tanımlarken, bazı araştırmacılar da nüfus sayısını ölçüt almakta ve nüfusu 2 000, 3 000, 5 000 ya da 10 000'in üzerinde olan yerleşme birimlerini kent kabul etmektedirler. Devlet istatistik enstitüsü'nce (DİE) düzenlenen nüfus istatistiklerinde ise idari ölçüt esas alınmakta ve kent, "il ve ilçe merkezlerinin belediye sınırları içinde kalan alanlar" olarak tanımlanmaktadır.

KENT a. Oy. Bazı kâğıt oyunlarında, bir elde, sırayla birbirini izleyen aynı renkten beş kartın toplanması.

KENT, V. yy.'ın ikinci yarısında Hengist, daha büyük bir olasılıkla Oisc (488 ? - 512 ?) tarafından kurulduğu sanılan Jüt krallığı. Başkenti *Cantwaraburg*'tu (Canterbury). Æthelberht'in saltanat döneminde (560-616) Romalı misyonerlerce (Canterburyli Aziz Augustinus ve arkadaşları)

hıristiyanlaştırılan krallık, Franklar'ın ve Roma'nın etkisinde anglosakson uygarlığının ilk büyük merkezi oldu, Humber'e değin öbür anglosakson krallıklarını egemenliği altında tuttu. VII. yy.'da zayıfladı, sonra sırasıyla Mercia ve Wessex'in egemenliğine girdi.

KENT, Büyük Britanya'da yönetim bölümü, ülkenin güney-doğu ucunda, Thames halicinin ve Pas de Calais boğazının kenarında; 3 730 km^2; 1 520 300 nüf. (1988). Yönetim merkezi *Maidstone.* Medway halici (Rochester - Chatham - Gillingham [200 000 nüf.]) sanayileşmiştir ve Dover Avrupa'ya gidecek yolcuların yararlandığı başlıca limandır.

KENT (William), ingiliz mimar, çevre mimarı, dekoratör ve ressam (Bridlington, Yorkshire, 1685 - Londra 1748). Roma'da on yıl resim incelemeleri yaptı, burada lord Burlington'la tanıştı; Burlington kendisini Londra'ya götürdü (1719), koruyucusu ve dostu oldu. Kent, Burlington için İ. Jones'un desenlerini yayına hazırladı (1724-1727); Chiswick House'u italyan barokunu çağrıştıran bir görkemle yeniden düzenledi. Yine Burlington için ve onunla birlikte, antik ve palladiocu bir anlayışla gerçekleştirdiği Norfolk'daki Holkham Hall (yapımına 1734'te başladı) başyapıtı olarak kabul edilir. Londra'da Treasury buildings'i (1734), Berkeley square'deki 44 numaralı evi (1742) yaptı; Horse Guards building'in planlarını hazırladı. Yapıtlarından kimileri yenigotik üsluptaydı. Kent ayrıca, önromantik bir anlayışla mimarlığı "doğal" çevreyle bütünleştiren ingiliz bahçesinin yaratıcısı oldu: Chiswick bahçeleri, Rousham (Oxfordshire), Stowe (Buckinghamshire).

A. Yıldız Kenter
İhtiras tramvayı adlı oyunun bir sahnesinde

KENT (Edward Augustus, *—dükü*), İngiltere kralı George III'ün dördüncü oğlu (Londra 1767 - Sidmouth, Devon, 1820). Borçları ve kendini beğenmişliği birçok skandala neden oldu. 1818'de Saksonya - Saalfeld - Coburglu prenses Viktoria Maria Luise ile evlendi, bu evlilikten doğan kızı İngiltere kraliçesi Victoria oldu.

KENT (Allegra), amerikalı kadın dansçı (Los Angeles 1938). 1953'te New York City Ballet'e girdi, burada *İvesiana*'yı ilk kez yorumladı ve G. Balanchine'le birlikte çalıştı. 1956'daki Avrupa turnesi sırasında Tanaquil LeClercq'in rollerini yeniden yorumladı. 1957'de yıldız dansçılığa yükseldi, Balanchine'in (*Kuğu gölü*, 1951 düzenlemesi; *Orpheus; Concerto Barocco; Agon*) ve J. Robbins'in (*Afternoon of a Faun; The Pied Piper; The Cage)* balelerini yorumladı. G. Balanchine'in *Bugaku* (1963), *Brahms-Schönberg Quartet* (1966), J. Taras'ın *Jeux* (1966), J. Robbins'in *Dances at a Gathering* (1969) adlı balelerinin prömiyerinde başrol oynadı.

Kent ırkı, Romney-Marsh da denen ingiliz koyun ırkı. Dayanıklı ve verimli büyük boy bir mera ırkıdır. Bu niteliklerinden dolayı başta Güney Amerika, Avustralya ve Yeni-Zelanda olmak üzere bütün dünyada kullanılmaktadır.

Müşfik Kenter

KENT KIRLANGICI a. Zool. PENCERE KIRLANGICI'nın eşanlamlısı.

KENT LEHÇESİ a. Ortaçağ'ın ilk dönemlerinde Kent'te konuşulan eski ingilizce lehçesi.

KENT mağarası, Büyük Britanya'da mağara, Torquay (Devon) yakınında. Yontmataş devri sanayileri burada karışık olarak bulunur; bunlar arasında, Madeleine kültürünün karşılığı olan Creswell evresi sayılabilir.

Kent oyuncuları (Kenter sinemacılık ve tiyatroculuk aş), Yıldız ve Müşfik Kenter* kardeşlerin kurduğu (1959) tiyatro topluluğu; çalışmalarını bu adla 1962 -1963 döneminden başlayarak Site, Karaca, Dormen tiyatrolarında sürdürdü. 1968 yılının sonlarına doğru, Harbiye'de yaptırılan Kenter tiyatrosu'na geçti. Kâmran Yüce, Şükran Güngör, Gül Onat, Mehmet Birkiye gibi sanatçılardan başka, zaman zaman Tuncel Kurtiz, Çiğdem Selışık, Çolpan İlhan, Güler Kıpçak vb. oyuncuların da katıldığı kadrosuyla, türk ve yabancı yazarların piyeslerinden oluşan bir repertuvar tiyatrosu niteliğindeki Kent oyuncuları, yurtdışına da başarılı turneler gerçekleştirdi.

KENTAL a. (Ortaçağ lat. *quintale;* ar. *ḳinṭār*'dan). Ölçbil. 100 kilograma eşdeğer kütle ölçüsü birimi (simgesi q).

KENTAUROS. Yun. Mit. Yarı insan, yarı at bedenli düşsel yaratık.
—ANSİKL. Yun. Mit. Kentauroslar gandharvalar gibi, Hint-Avrupa folkloruna özgü olan, bulutlar ve dağlardan gelen sularla ilgili cinle aynı köktendir. Yunanlılar'a göre kentauroslar İksion'un oğullarıydı. Homeros'a göre ise Tesalya'da yaşayan karşı konulmaz bir güce sahip vahşi bir kavimdi. Genellikle kaba ve kötü yaratıklar olarak kabul edilirlerdi. Efsaneye göre, Hippodameia ile evlenirken Lapithai kralı Pirithoos, onları düğününe çağırmış, şölenin ortasında kentauroslar nişanlı kızı kaçırmak ve orada bulunan kadınların ırzına geçmek istemişlerdir. Kheiron ile Pholos öbürlerine benzemez, insansever, konuksever, bilgili ve yararlıdırlar.

Scala

Kentauroslar ile Lapithler'in mücadelesini betimleyen bir frizden ayrıntı; sözkonusu friz Kleitias'ın Atina'da resimlediği ve Chiusi'de (İtalya) bulunan bir kraterde (*François vazosu*) yer alır. İ.Ö. VI. yy.
Arkeoloji müzesi, Floransa

—İkonogr. İnsan hayvan karışımı kanatlı varlıklar Asur-Babil ve Kıbrıs oymacılığında ve heykel sanatında belirdi. Arkaik yunan sanatı kentauros figürünü sık sık vazolarda ve kuyumculukta kullandı (Rodos levhacıkları). İ.Ö. V. yy.'dan sonra kentauroslar ile Lapithler'in mücadelesi tapınak süslemelerinin gözde temalarından biri durumuna geldi: Parthenon'un güney metopları, Olympia'daki Zeus tapınağı'nın batı alınlığı, vb.
Kentauros figürleri birçok Ortaçağ yapısında da kullanıldı (Toulouse'da St -Sernin kilisesi'nde bulunan sütun başlığı); Giambologna (*Hercules ve kentauros,* loggia dei Lanzi, Floransa), Michelangelo (casa Buonarroti'deki kabartma, *Floransa*), Rubens (yalnızca bir gravürüyle bilinen *Kentauroslar ile Lapithler'in mücadelesi*), Bourdelle *(Can çekişen kentauros)* gibi sanatçılar bu konuyu işledi. Picasso da bu konuda çok sayıda desen yaptı.

KENTAV, Orta Asya'da kent, Güney Kazakistan'da, Cambul'un kuzey-batısında; 55 000 nüf. Metalürji. Makine ve elektrikli gereçler sanayileri. —Yakınında, polimetalik yataklar.

KENTBİLİM a. ŞEHİRCİLİK'in eşanlamlısı.

KENTBİLİMCİ a. ŞEHİRCİ'nin eşanlamlısı.

KENTBİLİMSEL sıf. Şehircilikle ilgili, kentbilime değgin.

KENTÇİ a. Kentçilik konusunda uzmanlaşmış kimse; şehirci.

KENTÇİ sıf. J. T. Kent'in kuramlarını benimseyen.

KENTÇİLİK a. J. T. Kent'in ortaya attığı görüşlere dayanan homeopati yöntemi.
—ANSİKL. Kentçilik tekilciliği savunur, patolojik tablonun tümünü kapsayan bir tek ilaç verilmesini kabul eder (iki ilaç birbiri arkasına verilebilir, ama bir arada alınmaları kabul edilmez) ve verilecek tek ilacın saptanmasında da ancak Kent'in hazırladığı *İlaç listesi*'ne başvurulabilir.

KENTER (Ayşe Yıldız, **Yıldız** —denir), türk tiyatro sanatçısı, yönetmen (İstanbul 1929). 1944'te girdiği Ankara Devlet konservatuvarı'nı sınıf atlayarak 1948'de bitirdi, aynı yıl *On ikinci gece* ile sahneye çıktı. ABD'de American theater ving, Neighbourhood ve Actor's studio'da eğitim gördü (1955-1956). Kardeşi Müşfik Kenter* ile Ankara Devlet tiyatrosu'ndan istifa ederek (1959) sanat yaşamını İstanbul'da Karaca, Site, Dormen tiyatrolarında bağımsız olarak sürdürdü, 1962'de Kent* oyuncuları'nın kurucuları arasında yer aldı. Yine aynı tarihlerden başlayarak İstanbul Belediye konservatuvarı'nda sahne öğretmenliği yaptı. Türk ve yabancı yazarlardan çok sayıda yapıtı sahneye koydu. *Salıncakta iki kişi* (1960), *Nalınlar* (1961), *Pembe kadın* (1964) oyunlarındaki rolleriyle üç kez İlhan İskender armağanı'na,* *Ağaçlar ayakta ölür* (1964), *İsyancılar* (1966), *Elmacı kadın* (1970) filmlerindeki rolleriyle Antalya Film festivali'nin en iyi karakter oyuncusu ödüllerine, *Arzu tramvayı*'ndaki oyunuyla 1983-1984 Avni Dilligil, *Ben Anadolu*'daki oyunuyla 1986 Ulvi Uraz ödüllerine değer görüldü. 1981'de Devlet sanatçısı oldu. İstanbul üniversitesi Devlet Konservatuvarı Tiyatro bölüm başkanlığı yaptı. 1986'da profesör oldu. Birçok TV dizisi ve filmde de rol aldı. Rol aldığı son oyunlar: *Kökler* (1986), *Şafak yıldızları* (1989), *Kim kiminle* (1990), *Sevgili Yelena Sergeyevna* (1991), *Konken partisi* (1992)'dir.

KENTER (Müşfik), türk tiyatro sanatçısı, yönetmen (İstanbul 1932). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdikten (1955) sonra Devlet tiyatrosu'na girdi; 1959'da ablası Yıldız Kenter'le birlikte buradan istifa ederek İstanbul'a geldi. Sahne çalışmalarını bir süre Karaca, Site, Dormen tiyatrolarında bağımsız olarak sürdürdü. Yıldız Kenter ve Şükran Güngör'le birlikte Kent* oyuncuları'nı kurdu (1962). İngiltere'de (1960) ve ABD'de (1964) tiyatro incelemeleri yaptı. Kent oyuncuları'nda, İstanbul şehir ve Devlet tiyatrolarında birçok oyun sahneye koydu. Oyuncu ve yönetmen olarak gösterdiği başarıdan ötürü 1960'ta İlhan İskender armağanı'nı, 1966'da Antalya Film festivali en iyi yardımcı erkek oyuncu, 1981 ve 1985'te Ulvi Uraz, 1981, 1985 ve 1986'da Ankara Sanat kurumu ödüllerini aldı. Mimar Sinan üniversitesi Devlet konservatuarı tiyatro bölümü'nde ders vermektedir. Oynadığı oyunlardan bazıları: *Salıncakta iki kişi* (1959), *Aptal kız* (1961), *Üç kuruşluk opera* (1964), *Mikado'nun çöpleri* (1967), *Hamlet* (1968), *Günden geceye* (1976), *Bir garip Orhan Veli* (1981), *Arzu tramvayı* (1983), *Van Gogh* (1988), *Konken partisi* (1992).

KENTET a. (fr. *quintette*). Müz. BEŞLİ'nin eşanlamlısı.

KENTİA a. (ing. bahçe mimarı *Kent*'in adından). **1.** Yeni Gine ve Molük adaları kökenli, güzel görünüşlü palmiye. (Yaprakları düzgün tüysü biçimde ve mızrağımsı şeritler halinde parçalıdır.) **—2.** Avrupa ve Amerika'da süs için yetiştirilen benzer palmiye cinslerine verilen ad.

KENTİLYON a. (fr. *quintillion*). Arit. 10^{30} sayısı.

Kentler savaşı, İran-Irak savaşı'nda,

tarafların birbirlerinin kentlerine karşı, füzeler ve uçaklarla 1 mart 1988'de başlattıkları saldırılara verilen ad. Sivil halkın yoğun olduğu merkezlere yöneltilen bu saldırıların durdurulması için uluslararası alanda yapılan girişimler ancak kısa süreli ateşkesler sağlayabildi. (→ İRAN-IRAK SAVAŞI.)

KENTLERARASI sıf. İki ya da daha çok kent arasında ulaşım ya da iletişim sağlayan; şehirlerarası.

—Dy. Genellikle birbirinden uzak büyük kentler arasında işleyen hızlı bir tren için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kentlerarasında süratli trenler işletilmesi, Japonya'daki yüksek hızlı Tokaido hattının (1964) hizmete girmesinden sonra, 60'lı yılların sonlarına doğru Batı Avrupa'da, özellikle Fransa, Büyük Britanya ve Almanya'da, 400 ile 600 km düzeyindeki uzaklıklarda yüksek hızlı (160 ile 200 km/sa) yol alan trenlerle ortaya çıktı. Almanya'da bu trenlere *Intercity* ya da *IC* adı verilir. 1979'dan bu yana uluslararası IC trenleri, Batı Avrupa'da TEE (Trans-Europ-Express) trenlerinin tamamlayıcısı olarak ya da onların yerine kullanılmaya başladı.

KENTLEŞME a. Nüfusun kentlerde toplanma eğilimi biçiminde kendini gösteren nüfusbilimsel olay. (Eşanl. ŞEHİRLEŞME.)

—ANSİKL. Kentleşme, her şeyden önce, coğrafi bir değişim sürecidir. Çoğu kez bu olay, yaşam tarzlarında bir dönüşümle birlikte görülür: kentleşme, böylece, dağınıklık ve yalnızlığın ya da küçük grupların birbirleriyle gevşek bağlarının egemen olduğu yaşam tarzından, çok sayıda grup arasında giderek çoğalan mübadelelere sahne olan toplumsal durumlara geçiş demektir. 1950'lere kadar, coğrafi topluluşma ile toplumsal yaşam tarzının değişmesi, birbirine bağlı şeylerdi. Ancak, otomobilin ve telefonun, gidiş geliş mesafelerini ve ilişki alanlarını büyük ölçüde genişletmesinden bu yana, kentleşme, mutlaka ahalinin fiziksel olarak belli bir yerde toplanması anlamına gelmekten çıktı. Kentleşme, artık kentlerin çevresinde ya da kırsal bölgelerde de meydana gelebilmekte; buralarda, toplumbilimsel bakımdan kentlere yakın olmakla birlikte, onların morfolojik niteliklerine sahip olmaktan uzak dışkent çemberleri ya da kentsel bölgeler oluşmasına yol açmaktadır.

Kentleşme hareketi, İ.Ö. VIII. ya da VII. binyıl'da, Ortadoğu'da, ilk kentsel sitlerin Filistin'de ve Anadolu'da ortaya çıkmasıyla başladı ve IV. binyıl'da Küçük Asya'dan Mısır'a kadar uzanan bütün topraklar üzerinde ve Mezopotamya'da yayıldı. Buradan kolayca Sindhu (Indus) vadisine geçen kentleşme hareketi, III. binyıl'ın sonuyla II. binyıl'da burada birtakım kent uygarlıklarının serpilip gelişmesine yol açtı. Orta Asya çölleri ötesinde, kentleşme hareketi, ya Ortadoğu'daki odaklardan yayılma yoluyla, ya da bağımsız değişikler sonucunda, aynı dönemde, Huang Hı vadisinde başladı ve İ.Ö. I. binyıl boyunca bütün Çin'e yayıldıktan sonra İ.S. 500 yılından önce Vietnam, Kore ve Japonya'ya da ulaştı.

Batıya gidildikçe kentleşmenin daha yavaş ilerlediği görülür: Doğu Akdeniz'den Batı Akdenize geçişi ancak I. binyıl başlarında oldu. Galya ve Bretagne'da ilk belirtileri, galya dönemi sonunda ortaya çıktı ve roma fetihleriyle birlikte belirgin bir hal aldı. Limesler dışında kentleşme olayı ancak, IV. ya da V. yy.'larda ortaya çıktı. Slav ülkelerinde ve İskandinavya'da ise, hareket, ancak VI. yy.'da kendini gösterdi.

Afrika'da kentleşme hareketi daha da yavaş olmuştur. Nil vadisinde ortaya çıkan hareket, Antikçağ'da Meroe ve Aksum krallıklarına kadar ulaştı, ama gerçekte buradan öteye geçmedi: kentleşme süreci bu gelenekten kaynaklanan Etyopya dışında, hiçbir yerde kentleşmeye rastlanmaz. Afrika'da ikinci kentleşme dalgası, arap fetihleri ve müslümanların Doğu Afrika kıyıları boyunca ve Sahra üzerinden yaptıkları ticaretin gelişmesiyle başladı: Ortaçağ'da, Atlas okyanusu'ndan Sudan'a kadar uzanan savanlar bölgesinde ve doğu kıyı bölgelerinde, kentler büyük bir gelişme gösterdi, ama ilerleme bu kadarla kaldı. Yalnızca Nijerya'nın güney-batı'sında, yoruba ülkesinde ve Benin'de, Ortaçağ boyunca (belki XIII. yy.'da) bağımsız bir kentleşme odağının belirdiği görüldü.

Amerika'da, inka ülkesiyle maya ve aztek ülkesinde kent odakları, Kolomb'dan çok daha önce ortaya çıktı (kentleşme başlagıcı İ.Ö. I. binyıl'a kadar uzanır), ama çok küçük bir alanla sınırlı kaldı.

XVIII. yy.'a kadar, kentleşmenin bulunduğu yerlerde bu olay, toplam nüfusun % 20'sinden (genellikle % 1-5 ya da 10'undan) fazlasını kapsamıyordu: tarım teknikleri, çiftçi olmayan nüfusun, çok düşük bir limitin üstünde çoğalmasına elvermiyordu. Kent yaşamının dünya çapında yaygınlık kazanmasının temelinde avrupa yayılmacılığı yatar. Ne var ki, tarım devriminin yanı sıra ulaştırma ve sanayi devrimleri de kentleşmeyi dizginleyen engellerin ortadan kalkmasına yol açtı. XIX. yy.'ın sonundan beri Büyük Britanya nüfusunun % 80'i şehirlidir. Diğer bütün ileri sanayi ülkelerinde de aynı durum gözlenmektedir.

Son iki yüzyılda görülen hızlı kentleşmenin bir belirtisi de, gittikçe daha istilacı yerleşim alanları halinde yayılan çok büyük kentlerin, anakentlerin ve konürbasyonların (bitişikkentler) sayısındaki artıştır. Bu durum, kentleşmenin, herkesin küçük bir alan üzerinde toplaşması evresini geride bıraktığını göstermektedir. Büyük anakentler, Japonya'da ya da Kuzey Amerika'da olduğu gibi, bazen megalopoller (devkentler) halinde örgütlenmektedir (Boston-Washington, Pittsburgh-Chicago, Detroit-Québec ya da San Diego-San Francisco). Avrupa'da da buna benzer, gelişmeler kendini göstermeye başlamıştır. Fakat, son yirmi otuz yılın en göze çarpıcı özelliği, yeterince meskun kırsal bölgelerin kentleşmesidir: eski kent-köy karşıtlığı giderek silinmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinde de kentleşme 1950'den bu yana hızlanmıştır: bütün inşaat çabalarına rağmen, anakentlerin çevresinde gecekondu mahallelerinin ve başka türedi konut biçimlerinin giderek arttığı görülmektedir.

KENTLEŞMEK gçz. f. **1.** Kent yerleşmesi, kent bölgesi durumuna dönüşmek; *Çok kentleşmiş bir banliyö.* **—2.** Bir ülkeden, bir bölgeden söz ederken, kent sayısı giderek artmak, belli bir sayıda kenti olmak: *Henüz tam anlamıyla kentleşmemiş bir ülke.*

◆ **kentleştirmek** ettirg. f. *Bir bölgeyi, bir yeri kentleştirmek,* bu bölgeye, bu yere kente özgü nitelikler (özellikle yapılar, konut biçimi, ticaret vb. açısından) kazandırarak bunların dönüşüme uğramalarını sağlamak.

KENTLEŞTİRİLEBİLİR sıf. Kentleştirilebilen, üzerinde yapılar kurulabilen bir bölge için söylenir.

KENTLEŞTİRME a. Bir bölgeyi, şehircilik ilkelerine uygun olarak düzenleme. (Kentleşmenin tersine bu, kentsel gelişme olgusunun basit bir saptaması değil, iradi kent örgütlenmesi eylemidir.)

KENTLEŞTİRMEK → KENTLEŞMEK.

KENTLİ sıf. ve a. Kırsal kesimde, kasabada yaşayanlara karşıt olarak, kentte oturan kimseler için kullanılır; şehirli.

KENTLİLEŞMEK gçz. f. Kente göçmüş insanlar sözkonusuysa, kente özgü değer yargılarına, yaşama ve davranış biçimlerine uyum sağlamak.

■ **KENTMEN** (Hulusi), sinema ve tiyatro oyuncusu (Tirnovo, Bulgaristan, 1912). Deniz astsubayı olarak uzun süre orduda görev yaptı. Sanat yaşamında *Hisse-i şayia* oyunuyla profesyonel oldu. 1940'ta *Sürtük* filmiyle sinema oyunculuğuna başladı. Türk sinemasında çoğunlukla "baba" rollerinde gözükerek, babacan tavrıyla popüler oldu. 500'den fazla filmde rol aldı. Başlıca filmleri: *Ayşecik, Karanlıkta yaşayanlar, Ağaçlar ayakta ölür, Kınalı yapıncak, Küçük hanımın şoförü, Ekmekçi kadın, Minik serçe.*

Hulusi Kentmen

KENTON (Stanley NEWCOMBE, **Stan**—denir), amerikalı caz piyanocusu, orkestra yöneticisi ve bestecisi (Wichita, Kansas, 1912 - Hollywood 1979). İlk orkestrasını 1940'ta kurdu, düzenlemeci olarak Pete Rugolo ile anlaştı. Tutkulu bir cazdan yanaydı. 1949'da yeni bir topluluk kurarak "İnnovations in Modern Music" ("Modern müzikte yenilikler") sloganını ortaya attı. 1952'de Bill Hollman, Bill Russo, Gerry Mulligan gibi yeni orkestralamacılarla ve Lee Konitz, Art Pepper, Frank Rosolino, Richie Kamuca, Bill Perkins, Conte Candoli gibi solocularla anlaştı; 1953'te ve 1956'da Avrupa'da birçok konser gezisi yaptı. 1965'te Los Angeles Neophonic Orchestra'yı kurdu. Başlıca plakları: *Concerto to End All Corcertos* (1946), *Peanut Vendor* (1947), *Young Blood* (1952), *Random Riff* (1959).

KENTROLİT a. (fr. *kentrolite*). Miner. Doğal manganez ve kurşun silikat.

KENTSEL sıf. KIRSAL'a karşıt olarak, kente, kentlilere ilişkin şey için kullanılır: *Kentsel nüfus. Kentsel yaşam.*

KENTSOYLU a. Orta sınıf ya da yönetici sınıftan olan kimse. (→ BURJUVA.)

KENTSOYLULUK a. Kentsoylu olma durumu.

KENTUCKY, ABD'de (Kentucky) ulaşıma elverişli ırmak; 417 km. Apalaş dağlarının kuzey-batı yamacından doğar; Ohio'nun sol kıyıdan kolu.

KENTUCKY, ABD'nin orta kesiminin doğusunda eyalet, Apalaş dağlarıyla Ohio arasında; 104 660 km^2; 3 685 296 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Frankfort.* Kentucky, güney-doğuda Cumberland platosunun bir bölümünü, kuzeyde ve kuzey-batıda Ohio vadisini ve ikisinin arasında kireçtaşlı alçak platoları (Mammoth Cave'in karst olayları) ve verimli ovaları (Blue Grass) içerir. Güney-doğu (iklimi yükseltinin getirdiği özellikleri taşır) dışında Kentucky'de kışlar ılıman, yazlar sıcak (Louisville'de temmuz ortalaması 25,5 °C) ve yağışlar bütün mevsimlere yayılmış durumdadır (toplam 1 100 mm). Bu iklim, mısır, soya ve özellikle de tütün (ABD'de 2. sırada) ekimine elverişlidir. Kümes hayvanı yetiştiriciliği (piliç) çok önemlidir. Kentucky kömür bakımından zengindir (1. sırada). Sanayi merkezleri Ohio vadisinde ve Blue Grass ovasında toplanmıştır: Ashland, Louisville, Lexington. Eyalet merkezi Frankfort, Louisville yerleşmesinden ve Lexington'dan çok daha az nüfusludur.

—Tar. XVII. yy.'ın sonunda, özellikle XVIII. yy.'ın ortasında keşfedilen (Thomas Walker, 1750; Daniel Boone, 1769) ülke, Kızılderililer'in yenilmesinden (1774) sonra, Richard Henderson'un kurduğu şirket (1775) ve Boone'un temsil ettiği bir kuruluş (Boonesboro kuruluşu) tarafından işgal edildi. Virginia'dan ayrılarak bir eyalet olan ve Birlik'e kabul edilen (1792) Kentucky, kölelik sorunu nedeniyle (köle ithalinin yasaklanması, 1833) ikiye ayrıldı ve iç savaşta her iki tarafın da liderlerini çıkardı (Lincoln ve Davis). 1865'te tarafsız kalan Kentucky yeniden kuruluşta Güneyliler'e katıldı.

■ **KENYA,** Doğu Afrika'da devlet, Hint okyanusu kıyısında; 583 000 km^2; 25 905 000 nüf. (1991). Başkenti *Nairobi.* Resmi dili *svahili.*

COĞRAFYA

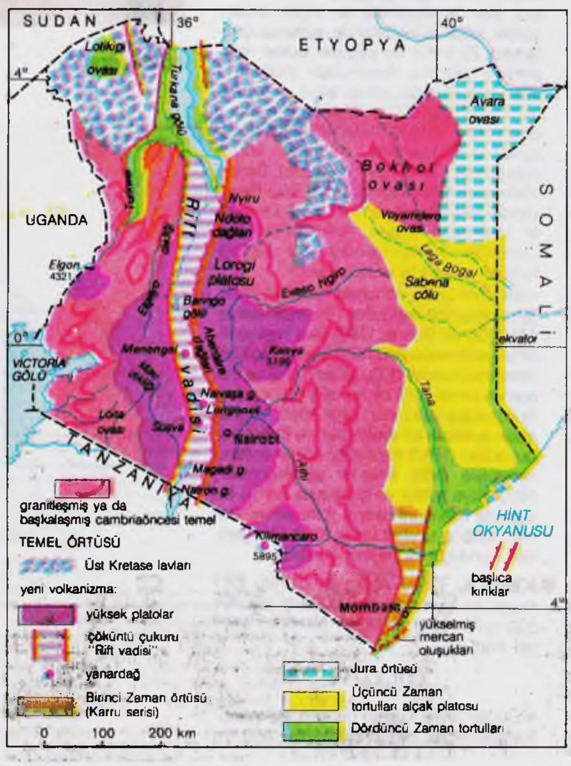
• *Doğal çevre.* Bazen bataklık ve mangrovlarla örtülü, bazen kumlu olan 400 km

KENYA

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

uzunluğundaki kıyı, adacıklar ve mercan kayası setleriyle sınırlanır. D.'da, K.'den G.'ye doğru daralan kıyı ovası uzanır. Kıyı ovası, platoya doğru yavaş yavaş yükselir ve yer yer inselbergler içeren, bugün de süren bir yanardağ etkinliği (*Kenya dağı* ve Elgon gibi iki büyük kütleyi oluşturan temel neden ve etkinliktir) sonucu bir bölümü lavlarla örtülmüş tekdüze bir peneplendir. Yüzey şekillerinin temel özelliği, Rift vadisini oluşturarak, 40 ile 100 km eninde, K.'den G.'e doğru platoları yaran, D.'da Aberdare dağlarının ve B.'da Mau dikliğinin başdöndürücü dikbayırlarının yanı başında yükselen, Turkana, Baringo, Hannington, Nakuru, Naivaşa ve Magadi göllerinin sıralandığı billurlu eski sert tabanda ortaya çıkan tepecikler ve çöküntülerdir. G.-B. ucunda platolar, derin bir oyuntuyla Kenya'ya giren Victoria gölüne doğru sokulur. Kıyıda görülen biraz daha yüksek sıcaklıklar (26 °C) yükseltiye bağlı olarak azalırken yağışlar artarak (Rift vadisi [500-700 mm] ve yarı çölsü kuzey kesimi dışında) 1 000 mm'den 2 000 mm'ye yükselir. Yağışlar çok düzensizdir. Üçüncü Zaman'daki tektonik olaylar nedeniyle düzeni bozulan akarsu ağı hâlâ yüzey şekillerine tam uyarlanamamıştır. Rift vadisi içe akışlı bir bölgedir; yalnızca Athi ve Tana okyanusa ulaşabilir. En yaygın bitki toplulukları, savan parkından başlayıp otçulların ve etçillerin yaşadığı otsu savanlardan geçerek kuzeyin bozkırlarına ulaşan açık topluluklardır.

• *Nüfus.* Kenya'da farklı dil ailelerinden üç grup vardır: bantu, hami-sami, nil-sahra dilleri. Luhyalar, Kambalar, Kikuyular (11 310 123 kişi) bantu dilini konuşur. Masailer, Turkanalar, Suklar (çoban halklar), Nandiler (tarımcılığa geçmişlerdir) ve Victoria gölü kıyısında yaşayan Luolar nil-sahra dil ailesine girerler. K.-D.'daki göçebe Somalililer, Boranalar ve Ormalar hami-sami dili (kuşi) konuşurlar. Yabancıların sayısı 460 000 kişiyi bulur (105 000'i asyalı); halkın % 50'si hıristiyan % 10'u müslümandır. Nüfus dağılımı dengesizdir; büyük bölümü birbirinden ayrı küçük topluluklar oluşturur. Kalabalık nüfus kıyı ile Kenya dağının G.'inde ve D.'sunda toplanır. Nüfusun % 13'ü kentlerde yaşar; başkent Nairobi ve Doğu Afrika'nın en büyük limanı olan Mombasa başlıca kentlerdir. Bunlardan sonra, orta büyüklükte dört kent (Nakuru, Kisumu, Eldoret ve Thika) ve birtakım küçük kentler (en önemlileri Nanyuki, Kitale, Malindi, Kericho ve Nyeri) sıralanır.

• *İktisat.* Tarım, en büyük istihdamı sağlayan kesimdir. Nüfusun % 76'sı bu kesimde çalışır; ama toprakların yalnızca % 4,3'ü (işlenebilir olanın dörtte biri) ekilip biçilir. Ekilen toprakların % 60'ı halkın temel besini olan mısıra ayrılır (yılda 2 925 000 ton) Hayvancılık önemlidir (13 457 000 sığır); ama yalnızca, bir bölümü Avrupalılar'ın olan (toplam olarak yaklaşık 70 000 avrupalı) yüksek platolardaki sürüler gelir sağlar, başka yerlerdeki hayvancılık verimli olmaktan uzaktır. En zengin topraklar, son sömürgecilerin bulunduğu Eldoret, Nakuru ve Kitale çevresindedir (ekilen toprakların % 15'i). Üretilen ticari bitkiler kahve (113 000 t), çay (180 000 t), nezleotu, sisal, şekerkamışı, pamuk ve tropikal meyvelerdir. Tarım ürünleri gereksinimin üstündedir, ancak bu fazlanın önemi dünya fiyatlarındaki dalgalanmalara bağlıdır.

Magadi gölündeki sodyum karbonat bir yana bırakılırsa, maden kaynakları azdır. Başlıca sanayi etkinlikleri besin, metalürji, kimya, dokuma, çimento fabrikaları, tabakhaneler ve Kenya, Uganda, Ruanda ve biraz da Burundi'yi besleyen Mombasa petrol rafinerisidir. Okyanusta ve göllerde yapılan balıkçılık (144 445 t) gelişmektedir. Kıyıda ve ulusal parklarda çok gelişmiş olan turizm önemli bir kaynaktır. Kişi başına üretim bakımından Doğu Afrika ülkelerinin başlıcaları arasında yer alır. Dış ticaret dengesi açık veren Kenya'nın ticaret yaptığı ülkelerin başlıcaları (kahve, çay, arıtılmış petrol ürünleri satar, hammadde [petrol], donanım ve tüketim malları satın alır), Büyük Britanya, Japonya, Almanya ve ABD'dir.

TARİH

Ülkede ilkin avcılık ve toplamacılıkla geçinen, Boşimanlar'a yakın toplulukların yaşadıkları sanılmaktadır. Tarım İ.Ö. I. binyıl'da yaylalarda ve Rift vadisinde, Etyopya'dan gelen topluluklarla başladı. Çok geçmeden kuşi dili konuşan topluluklar da gelip yerleştiler Bu halklar, özellikle Rift vadisinin doğusunda ve Kenya dağının çevresinde Bantular'ın (Kikuyular, Kambalar, Çaggalar, Nyaturular, vb.), başta büyük bir olasılıkla hem çoban, hem çiftçi olan ve Kenya'nın batısındaki yüksek topraklarda yaşayan daha önceki toplulukları kendi içlerinde eriten Kalenciler olmak üzere, Nilot kökenli halkların göç dalgaları altında kaldı. XVI. yy. başında, Victoria gölünün doğu kıyısına Luolar'da Bantular'ın arasına yerleşti. XVII. yy.'dan başlayarak büyük göç dalgaları halinde Sudan'dan ayrılan Turkanalar, Samburular, özellikle de Masailer, Kenya'nın K.-B.'sına geldiler. Çoban ve savaşçı bir halk olan Masailer, ülkeyi orta Tanzaniya ovalarına kadar istila ederek Victoria gölü bölgesiyle Hint okyanusu kıyısı arasında aşılmaz bir engel oluşturdular.

Bu kıyı yüzyıllardan beri Araplar'ın uğrak yeriydi. Zambezi nehri ağzının güneyinde, Sofala'da önemli bir sömürge kurulduysa da, Mombasa, Malindi, Manda, Pate ve Lamu, başta fildişi ticareti olmak üzere, altın, bakır köle ticaretlerinin de yapıldığı yollar üzerindeki yerlerini korudular ve bu etkinlik XV. yy.'da doruk noktasına erişti. Sayıca çoğunlukta olan kıyı boyu bantu topluluklarla bir melezleşme gerçekleşti ve svahili (lingua franca bantu) gelişti. 1497'de Hint okyanusu'nda Portekizliler boy gösterdiler ve daha 1515'te Araplar karşısında deniz üstünlüklerini ortaya koydular; 1593'te Mombasa'yı işgal ederek Lamu'dan Kilva'ya kadar tüm kıyı boyunda sıkı bir denetim uyguladılar. 1631'den sonra portekiz etkisi azaldı. 1698'de Mombasa'yı Umman Arapları aldı ve tüm XVIII. yy. boyunca süren arap etkisi, halkın bir bölümünün islamlaştırılmasına yol açtı. Kıyı kentlerinde, ülke içinden getirilen kölelerden oluşan işgücünü kullanan bir plantasyon tarımı gelişti.

İç savaşlarla parçalanan Masailer yüzünden bütün yüksek yaylalar bölgesi büyük bir güvensizlikle karşı karşıya kaldı ve Buganda'nın Mombasa'yla ticareti bugünkü Tanzaniya üzerinden sürdü. 1830-1880 arasında açlığın zorlamasıyla, Kambalar, Kikuyular'la kıyı arasında ticari ilişkiler kurdular, daha sonra onların yerini Araplar aldı. Ancak bu sırada Afrika'nın paylaşılması da somut evresine girdi. 1886'da lord Salisbury, Doğu Afrika'daki etki alanlarını sınırlamak üzere Bismarck'la bir antlaşma imzaladı ve Büyük Britanya'nın Kenya üzerindeki istekleri böylece kabul edildi. 1887'de *British East Company*, Zanzibar sultanından ülkenin büyük bölümün imtiyazını alırken, tüm kıyı bölgesi de kiralandı. Tüm ülke ingiliz protektorası (1895), ardından Tahtın sömürgesi (1920) durumuna geldi. 1901'de Mombasa demiryolu, Victoria gölü kıyısındaki Kisumu'ya ulaştı.

1896'dan başlayarak Avrupa'dan gelen, çok geçmeden Commonwealth kökenlilerce izlenen ingiliz kolonlar, plantasyonlarda Afrikalılar'ın işgücünü kullanarak Kenya'ya çabucak kendi özgün yerleşme sömürgesi özelliğini kazandırdılar. Öte yandan ülkeye getirilen çok sayıda hintli yerliler ve beyazlar karşısında kendi haklarını istemeye başladı. İki savaş arasında, Kikuyular'ın nüfus patlaması hoşnutsuzluk ve direnişe yol açtı (1925'te Joseph Kangethe ve Jomo Kenyatta'nın Kikuyu Central Association [KCA] örgütünü kurmaları) ve Nairobi'de bir proletaryanın ortaya çıkmasını hızlandırdı.

İkinci Dünya savaşı'ndan sonra, Büyük Britanya beyaz halkı çok hızlı bir sömürgesizleştirmeye karşı korumaya yönelik çok ırklı bir anayasa getirmeye karar verdi. Ancak 1952-1956 arasında Mau-Maular adıyla bilinen Kikuyular'ın ayaklanması, bir siyaset değişikliğine yol açtı. 1956'dan sonra bölgesel bir temel üzerinde siyasal gruplaşmalara izin verilmesi, bir yandan Kikuyular'la Luolar, öte yandan Kalencinler'le kıyıdaki bantu topluluklar arasında önemli bir kopukluk yarattı. Başlıca iki parti, Jomo Kenyatta'nın yönettiği Kenya African National Union (KANU) ile Ronald Ngala'nın Kenya Africain Democratic Union (KADU) arasındaki uyuşmazlık, bağımsızlık verilmesini geciktirdi.

1961'de Kenyatta'nın salıverilmesi ve iç özerklik hakkının tanınması, KANU ve KADU arasındaki düşmanlığa son veremedi (mayıs 1963 seçimlerinde biri 75, öbürü 49 milletvekilliği kazandı), öyke ki 12 aralık 1963'te Commonwealth içinde ilan edilen bağımsızlık, Kenya'ya önemli bir bölgesel özerklik öngören bir anayasayla birlikte ilan edildi. J. Kenyatta ilk hükümet başkanı oldu. Bir yıl sonra ülke bir cumhuriyet durumuna geldi, anayasada yapılan çeşitli değişikliklerle merkeziyetçilik güçlendirildi ve KADU, KANU'ya katıldı. Bununla birlikte, güç bir toplumsal durum ve başlangıç halinde bir toprak reformu, çeşitli gerginliklerin sürmesine yol açtı. Bir anlaşmazlık, Kenyatta'yla KANU sol kanat lideri Oginga Odinga'yı birbirine düşürdü ve Odinga 1966'da yeni bir parti (Kenyan Peoples Union) kurdu. Son olarak, mau-mau isyancıların ardılları belli bir karışıklığı sürdürdüler ve ülkenin kuzeyinde yaşayan topluluklar Somali Cumhuriyeti'ne bağlanmak istediler. 1965'te Batı'yla sıkı bağlar kurulurken SSCB'yle ilişkiler azaldı. 1968'de birçok hintli tüccar sınırdışı edildi. Temmuz 1969'da, Kenyatta'nın ardılı olarak görülen İuo kökenli genç bakan Tom Mboya, Nairobi'de öldürüldü. Kenyatta bunun üzerine Odinga'yı tutuklatarak Kenyan Peoples Union'u kapattı. 22 kasım'da Kenyatta yeniden Cumhurbaşkanı seçildi ve aralıktaki yasama seçimlerine yalnız KANU'nun aday göstermesine izin verildi.

Svahiliyi resmi dil ilan eden Kenyatta, 20 eylül 1974'te yönetimin kararıyla beş yıl için yeniden devletin başına getirildi. 22 ağustos 1978'de ölmesi üzerine, küçük Tugen (Kalencin) etnisinden Başkan yardımcısı Daniel Arap Moi, ekim ayında onun yerini alarak aynı liberal siyaseti izledi. Ancak muhalefetin gelişmesi bir sertleşmeye yol açarken (haziran 1982'de bir anayasa değişikliğiyle resmen tek parti rejimi kuruldu), Afrika'da ender görülen rejim istikrarı, ağustos 1982'deki bir hükümet darbesi girişimiyle bozuldu. Birkaç hava subayının önderlik ettiği ve öğrenciler tarafından desteklenen bu darbe girişimi bastırıldıktan sonra ordu yeniden örgütlendi (1982-1986). 1984 ve 1985 yıllarında yaşanan, benzeri görülmemiş kuraklık tarım üretimini yarı yarıya düşürdü. İktisadi sıkıntılar, yönetimin baskı uygulamaları öğrenci gösterilerine neden oldu. Cumhurbaşkanının yetkileri genişletildi (1986). Yönetimin baskılarına karşı protestan ve katolik kiliseleri tepki gösterdi. 1987'de Kenya ile Uganda arasında sınır anlaşmazlıkları çıktı. Moi 1990'da tek partili sistemin devamını amaçlayan önlemler aldı. Ancak aralık 1991'de çokpartili sisteme geçmeyi kabul etmek zorunda kaldı. Ekim 1992'de parlamento dağıtıldı. 29 aralıkta ülkedeki ilk serbest seçimler yapıldı. Tartışmalara yol açan seçim sonuçlarına göre cumhurbaşkanı Moi yerini korurken KANU da parlamentoda çoğunluğu elde etti. Ancak Moi, 29 ocak 1993'te parlamentonun çalışmalarını durdurdu.

EDEBİYAT

→ AFRİKA (Zenci).

KENYA dağı, Doğu Afrika'da yanardağ kütlesi, Victoria gölünün D.'sunda, hemen hemen ekvatorun altında. Yaklaşık 25 392 km²'lik ulusal park. Ormanlar yamaçlarında 4 200 m'ye kadar yükselir. —Dağc. Kenya dağının birbirine yakın iki doruğu vardır: Batian (asıl doruk, 5 199 m) ve Nelion (D. doruğu, 5 188 m). 1849'da alman misyoner J. L. Krapf'ın araştırdığı Kenya dağına, XIX. yy. sonuna kadar birçok keşif gezisi yapıldı. Batian'a ilk kez, C. Ollier ve J. Brocherel'le birlikte, H. J. Mackinder tırmandı (1899). Nelion'a 1929'da, E. Shipton ve P. Wyn Harris çıktılar. Shipton ve Harris, Batian'a ikinci tırmanmayı da yaptılar. Genellikle tırmanılması güç elli kadar güzergâhı bulunan bu dağın yamaçlarında altı barınak yapılmıştır.

KENYAPİTHECUS a. L. S. B. Leakey' in 1961'de Kenya'da bulduğu, 14 milyon

J. Bottin

Kenya dağı

EKONOMİ

yıl önce yaşamış insansı primat fosili. (Biçim olarak *ramapithecus, sivapithecus,* vb.'ye benzeyen *kenyapithecus,* küçülmüş köpekdişleri ve dallarda sallanıp atlamaya elverişli olmayan kollarından dolayı, insanın olası ataları sırasına konulabilir.)

KENYATTA (Kamau JOHNSTONE va Ngengi, **Jomo** —denir), kenya devlet adamı (İçaveri 1893'e doğr. - Mombasa 1978). 1925'te yayla topraklarının bağlı olduğu kikuyu kabilesine geri verilmesi için mücadeleye başladı ve *Kikuyu Central Association* gazetesini yönetti. 1931-1946 yılları arasında Londra'da kaldı, orada ingiliz sömürge yönetiminin bir suçlanması niteliğindeki *Facing Mount Kenya* (Kenya dağının karşısında) [1938], bir antropoloji yapıtı olan *My People of Kikuyu and the Life of Chief Wangambe* (Benim halkım Kikuyu ve reis Vangambe'nin yaşamı) [1942], sonra *Kenya: Land of Conflict*'i (Kenya: anlaşmazlıklar ülkesi) [1944] yayımladı. Kenya African Union'un başkanlığını (1947) yaptı. Mau-mau hareketinin kışkırtıcısı olmakla suçlandı ve ekim 1952'de tutuklandı. Nisan 1961'de serbest bırakıldı. Kenya African National Union (KANU) başkanı, Yasama meclisi üyesi (1962) Devlet bakanı (1962), bağımsızlığın ilan edilmesi (12 aralık 1963) üzerine Başbakan, sonra Kenya Devlet başkanı (1964) oldu. 1966'da iktidarını güçlendirdi, 1969 ve 1974'te yeniden seçildi.

Sebastiao Salgado

Jomo Kenyatta

KENYON (Kathleen Mary), ingiliz arkeolog (Londra 1906 - Erbistock, Wrexham, 1978). İki savaş arası Samiriye kazılarında çalıştı, daha sonra Mortimer Wheeler'ın çalışmalarına katıldı, özellikle de onun adını taşıyan kazı sisteminin geliştirilmesine katkıda bulundu. 1952'den başlayarak, Kudüs'teki İngiliz arkeoloji okulu'nun müdürlüğünü yaptı, Wheeler'in ortaya koyduğu yöntemin doğu arkeolojisinde benimsenip yaygınlaşmasına katkıda bulundu (bu yöntem bazen "Kenyon-Wheeler yöntemi" olarak da anılır). *Digging up Jericho* (Eriha'nın kazılması) [1957], *Archaelogy in the Holy Land* (Kutsal topraklarda arkeoloji) [1960], *Jerusalem* (Kudüs) [1967], *The Bible and Recent Archaeology* (İncil ve son arkeoloji çalışmaları) [1978] adlı yapıtları yayımladı.

Kenyon Review, 1939'da Ohio'daki Kenyon College'da, John Crowe Ransom'ın kurduğu üç aylık amerikan edebiyat dergisi. Yazarlarının çoğu, ya Allen Tate, Robert P Warren ve Muriel Rukeyser gibi, *Southern Review*'dan çıktı, ya da Eric Bentley, Cleanth Brooks ve Lionel Trilling gibi, amerikan eleştirisinin yenilenmesinde önemli bir rol oynadı. Çağdaş yazarların yayımını edebi estetik araştırmalarıyla birleştirdi.

KENZ a. (ar. *kenz*). *Esk.* **1.** Hazine, gömü. **—2.** *Kenz-i cahili,* putperest ya da hıristiyanlara ait yazı ya da işaret bulunan gömü. ‖ *Kenz-i islami,* müslümanlara ait gömü. ‖ *Kenz-i mahfi,* gizli hazine. ‖ *Kenz-i müştebih,* kime ya da hangi topluluğa ait olduğu bilinmeyen gömü.
—Mutf. *Kenz ül-iştiha,* yemekleri betimleyen şiirler. (Şirazi'nin *Divanı et'ime* adlı yapıtında yer alan, yemeklerin görünümüne, lezzetine ve yapılışına ilişkin şiirler, bu türün tanınmış örnekleridir. Bazı yazmalarda görülen "kenz ül-iştiha" adı, başka bir yapıtı değil, yemek üzerine yazılmış şiirleri gösterir.)
—Tasav. *Kenz-i mahfi,* Tanrı'nın, evrenin yaratılmasından önceki her şeye kapalı gerçekliği.
—ANSİKL. Tasavvuftaki geleneksel inanca göre, evren, tanrısal sevgi ve aşk nedeniyle yaratılmıştır. İnsan nasıl kendini görmek için aynaya bakarsa, Allah da kendi güzelliğini görmek için, evreni ve insanı yaratmıştır. Tasavvufa göre, Evren'in oluşu (tekvin), Allah'ın aşk-ı zati'sinden *(Muhabbet-i asliye* de denir) kaynaklanır. Bu inanç Hz. Muhammet'ten aktarılan bir kudsi hadise dayanır (Tasavvufa karşı olan müslümanlar bunun bir hadis olmadığında ısrar ederler). Bu hadise göre Tanrı şöyle buyurmuştur: "Ben, gizli bir hazineydim (küntü kenzen mahfiyen...); bilinmek istedim, bilineyim diye evreni yarattım". Sufilere göre kenz-i mahfi, *hazarat -ı hamse*'nin ilk mertebesidir (Hazret-i Gayb-ı mutlak).

Kenz ül-kübera ve mehakk ül -ulema, Şeyhoğlu Sadrettin Mustafa'nın türkçe, düzyazı siyasetname kitabı (1401). Anadolu'da yazılmış siyasetname türündeki yapıtların en eskilerinden olan 119 yapraklık kitap, Necmettin Daye'nin 1223'te tamamladığı *Mirsâd ül-ibâd mine'l-mebdei ile'l-meâd* adlı farsça yapıtına dayanır. Şeyhoğlu, bu kitabın yalnızca beşinci bölümünü, ekleme ve değişikliklerle çevirmiştir. Padişahlar, melikler, ulu beyler, vezirler, naipler, kadılar, vaizler dört ana bölümde toplanmıştır. Yazar bu kişilerde bulunması beklenen nitelikleri sıralayıp açıklar. Düşüncelerini kanıtlamak için kendi şiirleriyle birlikte Hoca Mesut, Elvan Çelebi, Gülşehri, Hoca Dehhani, Mevlana, Sai ve Yusuf Meddah'tan alıntılara yer verir. (→ Kayn.)

KENZAN, gerçek adı **Ogata Şinsei,** japon seramikçi, ressam ve hattat (Kyoto bölgesi 1663-1743). Ninsei ile birlikte çok süslü yeni bir seramik sanatının öncüsüdür. Seramiklerinin krokisini kardeşi KORİN çiziyordu. Resminde, çiçekleri ve kuşları yazısıyla iç içe getirerek dekoratörlük yeteneğini şiir duygusuyla birleştirdi.

KENZİ Kıbrıslı, türk halk şairi (Kıbrıs 1785 ya da 1795-?). Gençliğinde Anadolu'nun bazı kentlerinde ve özellikle Antalya'da bulundu. Bir ara İstanbul'a geldi. Rumeli illerinde, Arnavutluk'ta, Yunanistan'da yolculuklar yaptı. Mora ayaklanması sırasında Reşit Mehmet paşa komutasındaki türk ordusunda görev aldı; ordunun zaferine tanık oldu. Ahmet Baba adında bir bektaşi şeyhine bağlandığı şiirlerinden anlaşılmaktadır. 1833 tarihli bir Kıbrıs destanı vardır.

KEOPS, Mısır'da IV. hanedanın ikinci hükümdarı (İ.Ö. 2600'e doğr.), Snefru'nun oğlu. Gize yaylasındaki piramitlerin en büyüğü olan (yükseklik: 146,60 m, kenar: 231 m) piramidiyle ünlüdür. Ender rastlanan mısır kaynaklarına göre, o dönemde siyasal başkent olan Memfis'in yanı sıra dinsel başkent olmaya başlayan Heliopolis'te (Güneş kültünün merkezi) din adamları üzerinde büyük etkisi oldu.

KEORO-EVA ya da **KEALO-EVA,** Hawaii tanrısı. Bu tanrıya domuzlar adanır, bu domuzlar, kulakları işaretlendikten sonra başıboş dolaşmaya bırakılırdı. Batılıların gelişi, bu âdeti ortadan kaldırdı.

KEOS, Kyklades takımadalarına bağlı yunan adası; Attike'nin açıklarında, Sunion ve Eğriboz burnunun karşısında; 131 km²; 6 300 nüf.
—Tar. İ.Ö. VII. yy.'da Eretria'ya bağımlıydı; sonra Khalkis tarafından kurtarıldı. Tarım adası olan Keos'un başlıca tapınağı, meyve bahçelerinin ve arıların koruyucusu Zeus Aristaios'a adanan tapınaktır. Simonides ve Bakkhylides'in yurdudur.

KEP a. (ing. *cap*'ten). **1.** Siperli ya da sipersiz hafif başlık. **—2.** Hemşirelerin giydikleri başlık. **—3.** Kimi törenlerde öğretim üyeleri ve öğrencilerin giydikleri özel başlık.
—Eğit. *Kep giyme töreni,* bazı öğretim kurumlarında öğrencilerin kep giyerek katıldıkları diploma töreni. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Spor. İngilizler'in uluslararası yarışmalarda ülkelerini temsil edecekleri zaman giydikleri ufak yuvarlak kasket.
—ANSİKL. Bu tür törenler, Türkiye'ye İngiltere ve ABD'den geçti. Hemşire, hastabakıcı ve ebeler de okullarını bitirdiklerinde düzenlenen diploma törenleri sırasında mesleklerinin simgesi olan beyaz renkli, kızılay kokartlı kep giyerler. Bazı özel öğretim kurumlarında ise, öğrenciler siyah renkte, püsküllü, üç köşeli kep giyerek diploma törenine katılırlar.

KEP, Kampuçya'da liman, Tayland körfezi kıyısında.

KEPASTİ DALYANI a. Balıkç. KEPBASTI DALYANI'nın eşanlamlısı.

KEPAZE sıf. (fars. *kebāde,* talim yayı'ndan). **1.** Kötü, nitelikçe düşük, değersiz şey, yer için kullanılır; rezil: *Kepaze bir otel.* **—2.** Utanmaz, yüzsüz kimse için kullanılır; rezil: *Çok kepaze bir adam.* **—3.** *(Birini) kepaze etmek,* bir kimseyi utanılacak, gülünç bir duruma düşürmek, rezil etmek, ‖ *Kepaze olmak,* utanılacak, gülünç bir duruma düşmek: *Yapmayın, sonra herkese kepaze oluruz.*

◆ a. *Esk.* Talimde kullanılan gevşek ok yayı.

KEPAZELİK a. **1.** Değersiz, kötü bir şeyin, bir yerin; utanmaz, rezil bir kimsenin niteliği; rezillik, maskaralık. **—2.** Rezilce, utanmazca davranış: *Kepazelik etme, doğru dürüst konuş. Bu ne kepazelik.*

KEPBASTI DALYANI a. Balıkç. Germe, etek ve hazne ağlarıyla hazırlanan dalyan. Kepbastı dalyanının kapatma düzeneği yoktur: dalyan alberaber kayığının çektiği ağla kapatılır. (Eşanl. KEPASTİ DALYANI.)

KEPÇE a. (fars. *kefçe,* küçük el'den). **1.** Sulu yemekleri, genellikle de çorbaları karıştırıp, dağıtmaya yarayan yuvarlak ve derin, uzun saplı madeni kaşık. **—2.** *Say. sıf.* + *kepçe,* bu kaşığın içerdiği miktar. **—3.** *Kepçe gibi,* büyük ve öne doğru yatık kulak için kullanılır.
—Aktar. Çeşitli maddeleri ya da malzemeleri almak ya da aktarmak için kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Al. tak. Çeşitli sanayi dallarında ve mesleklerde bir kap içindeki hamursu ya da sıvı gereçleri almak için kullanılan kaşık biçiminde oyuk birçok takıma (dökümcü kepçesi, tesisatçı kepçesi, döküm kepçesi vb.) verilen ad.
—Arabac. At arabası tekerleğinin poyrasını açmaya yarayan kaşık uçlu metal el aleti. ‖ Eski at arabalarında özeği öntakıma bağlayan demir çubuk.
—Balıkç. Bir sapın ucuna tutturulmuş cep biçiminde, ağzı yuvarlak ya da üçgen küçük ağ. (Olta ile tutulmuş balıkları, ağ içine sıkıştırılmış balıkları, vb. sudan çıkarmaya yarar.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Keskin ağızlı kepçe,* su içinde, kayaların altında barınan hayvanları avlamakta kullanılan kepçe türü. ‖ *Teleskopik* ya da *eklemli kepçe,* sapı birbirine eklenebilen parçalardan oluşan kepçe.
—Bayınd. *Mekanik kepçe,* genellikle hidrolik aktarmayla harekete geçen eklemli bir kol ucundaki kova yardımıyla çalışan, tekerlekli ya da tırtıllı özdevinimli araç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Böcbil. Böcekbilimcilerin kelebekleri yakalamak için kullandıkları tülden yapılmış çok hafif bir çeşit ağ. ‖ Gölcüklerde, bataklıklarda vb. bulunan su böceklerini toplamaya yarayan küçük ağ.
—Camc. Potalardaki maddeyi karıştırmakta kullanılan camcı gereci. ‖ Erime banyosunun yüzeyinde oluşan köpüğü almaya yarayan metal kaşık. (Oluşan köpük toplama yuvalarının köşelerinde tutulur.) ‖ *Aktarma kepçesi,* camların döküm işlerinde kullanılan metal kaşık.
—Cerr. Genellikle sapı ile ayası arasında 20° ile 90°'lik bir açı bulunan ve yumuşak dokuları aralamaya yarayan ıspatula biçiminde alet.
—Denizbil. Yarı-silindir biçiminde bir godenin ekseni çevresinde dönmesiyle ya da iki çamçağın kapanmasıyla işleyen, tortul diplerden örnekler toplamaya yarayan aygıt. ‖ *Akıntı kepçesi,* bir ipe bağlı olarak belli derinlikteki akıntının hızını ölçmek için suya daldırılan, yer değiştirmesi bir işaret şamandırasıyla izlenen bezle kaplı aygıt. ‖ *Hidrografik* ya da *yüzer kepçe,* belli ve değişmez bir derinlikte bulunan deniz dibi tehlikelerini (kayaç başla-

rı, batık gemiler) saptamak için kullanılan, gemiyle çekilen kablo.
—Denizc. Bir gemi teknesinin, dümenin üzerinde yer alan arka bölümü.
—Mad. oc. *Kaptırma kepçe,* bir kren kolunun ucuna yerleştirilen ve kayaçlı malzemeyi yüklemek için kullanılan kepçe.
—Mak. san. Bir etki türbininin (Pelton türbini) serbest hava içinde yer alan ve akışkanın akış doğrultusunu değiştirmeyi sağlayan öğesi.
—Metalürj. Bir metalürji fırını yükleyicisinde kolun uç bölümü.
—Mim. Osmanlı yapılarında uygulanan silmelerin kesitlerinde geniş bir eğrisel yüzey oluşturan kesim. (İçbükey ya da dışbükey olabilir.)
—Spor. Güreşte rakibin bacağını dizinin üstünden türlü biçimlerde kavrayıp çekerek açık düşürme. || *Ters kepçe,* kepçeyi ters yönde uygulama.
◆ sıf. Kepçe biçiminde olan.
—Denizc. *Kepçe kıç,* yuvarlak kıçlı gemilerde, kıç bodoslamasının yüksek bir noktasından başlayarak geriye doğru kavisli olarak uzanan kıç.
—Folk. *Kepçe kadın* → ÇÖMÇE* GELİN.
—ANSİKL. Aktar. Aktarma ve kaldırma işlemlerinde kepçe genellikle krenleri, köprülü krenleri, palangaları, ekskavatörleri, vb. donatan bir aygıttır. Temelde, alma organları ile bir açma-kapama sisteminden oluşur. Alma organları, alınacak malzemeye göre (toz ya da parça halinde malzeme, kum, ince çakıl, kömür, pancar, odun, hurda demir, taş blokları, beton, vb.) çok değişik biçim ve türlerde iki ya da daha çok metal çeneden (çatal, pençe, kanca, vb.) oluşur. Alma kapasitesi 250 kg ile 30 -40 ton arasında değişir; en büyük kepçeler liman çalışmaları için yapılmıştır. Bir ya da birçok manevra kolanıyla (kablo ya da zincir) kumanda edilen açma kapama sistemleri, manevraların gerek elle, gerekse mekanik ya da otomatik olarak (karşı ağırlıkla, dişliyle, blok makarayla, diferansiyel tamburla ya da aynı zamanda kepçenin bir bölümünü oluşturan elektrik motoruyla) yapılmasını sağlar.
—Balıkç. Kepçe genellikle cep biçiminde örülmüş bir ağ ile bu ağın ağzını açık tutan ağaç ya da madenden yapılma bir çember ve çemberin tutturulduğu bir saptan oluşur. Çeşitli işlere yarar: havuzdaki ya da akvaryumdaki balıkları tutmak, gölcüklerin ya da ırmakların diplerini taramak, su böceklerini yakalamak, dip çamurundaki solucanları yakalamak, denizde karides avlamak, çevirme ağlarıyla yakalanan balıkları içeri almak, vb.
—Bayınd. Üzerine kolun monte edildiği ve devindirici organlarla denge ağırlığını içeren kabin şasisi, taşıyıcı şasi üzerinde dönerek hareket eder. Kullanım amacına göre mekanik kepçeler, alından, kazarak ya da yığarak çalışacak biçimde donatılmıştır. *Çekme kepçeli ekskavatörler*'de uzun bir ok bulunur ve kepçe, okun iki ucundaki kablolar yardımıyla manevra ettirilir. En büyük araçlar patenler üzerinde hareket eder. *Kepçe-çarklar,* yatay bir eksen çevresinde dönen bir çarka çepeçevre tespit edilmiş kovalarla donatılmıştır. Bunlar hafriyat işlerinde (linyit ocakları) ya da çok miktarda gereci yüklemede (kömür parkı) kullanılır.

KEPÇECİK → ÇÖMÇE* GELİN.

KEPÇEKULAK sıf. ve a. Kulakları çok büyük ve öne doğru çevrik olan kimse için kullanılır.

KEPÇEKULAK a. Güney ve Doğu Afrika'da yaşayan yabanıl köpek. (Kepçekulak tilki büyüklüğündedir ve iri kulaklı bir çakala benzer. Çorak bölgelerde ve kurak savanlarda yaşar; özellikle geceleri etkinlik gösterir; daha çok böceklerle beslenirse de kuşları, kemiricileri, hatta meyveleri ve yumruları da yer. Bil. a. *Otocyon megalotis;* köpekgiller familyası.)

KEPÇEKUYRUK sıf. *Arg.* Başkalarının sırtından geçinen; asalak.

KEPÇELEMEK g. f. *Spor.* Voleybolda, kurallara aykırı olarak topa avuç içiyle vurmak.
—Balıkç. Bir balığı sudan ya da sıkıştırılmış olduğu ağdan kepçe ile çıkarmak.

KEPÇELİ sıf. Kepçesi olan.

KEPÇESURAT sıf. ve a. Yüzü çok küçük olan kimse için kullanılır.

KEPEK a. **1.** Tahıl tanelerinin öğütülmesiyle ortaya çıkan ve üzerinde bir miktar yapışık un bulunan kabuk parçaları. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kıllı deri yüzeyinde görülen pulcuklar. (Bu döküntünün çok fazla olması bir hastalık belirtisidir.)
—Değirmenc. *İnce kepek,* buğday tanesinin dışzar kırıntılarının her biri. Bu kırıntılar unun içinde bulunur ve unun beyazlığını değiştirir; ne kadar fazlaysa buğdayın un verimi o kadar yüksektir.
—Der. hast. Bazı deri hastalıklarında ya da kızıldan sonra deriden dökülen küçük pullar.
—Deric. Tüylü deride görülen ve fazlası anormal sayılan deri pulu. *(Ptyriasis capitis*'in belirtisidir.)
—Kozmet. *Kepek önleyici,* kepeklenmeye karşı kullanılan keratolitik, antiseptik ve vitaminli bir losyon ya da bir şampuan için kullanılır; kepeklenme çoğu kez patojen rolü tartışmalı mikroorganizmaların çoğalmasıyla birlikte görülür.
—Vet. Hayvanların postunda kabarıp dökülen pullar.
◆ **kepekler** çoğl. a. Değirmenc. Öğütme sırasında un dışında elde edilen ürünler. (Bon kalite, razmol, ince kepek, kalın kepek.)
—ANSİKL. Halk hek. Kepek özellikle süreğen pekliklerin (kabızlık) tedavisinde kullanılır. Bu amaçla yemeklerden önce 1-2 çorba kaşığı su ile karıştırılarak alınır. Kansızlığa karşı da kullanılır.
—Zootekn. Hayvanların beslenmesinde kullanılan kepek yoğun yemlerin en iyi katkılarından biridir. Besleyici değeri iyidir. E vitamini bakımından zengindir ve mükemmel iştah uyandırır. Yalnız kalsiyumca fakirdir.

KEPEKÇİ a. Kepek satan kimse.

KEPEKLENDİRİCİ sıf. Patol. Kepek halinde dökülmeye neden olan.

KEPEKLENME a. Kepeklenmek eylemi.
—Patol. Bir dokudan, özellikle deri ya da mukozadan ölü kısımların küçük pulcuklar halinde ayrılması ve dökülmesi.

KEPEKLENMEK gçz. f. **1.** Baş sözkonusuysa, saç diplerinde kepek oluşmak: *Bu sabunla yıkayınca saçlar kepekleniyor.* **—2.** Elma, kavun vb. meyveler sözkonusuysa, suyunu yitirerek tatsız duruma gelmek.

KEPEKLER kaplıcası, Balıkesir ilinin Susurluk ilçesinde, çok yüksek radyoaktiviteli, hipertermal (sıcaklığı 53-62°C), hipotonik, klorürlü ve bikarbonatlı kaynakların kullanıldığı hamam ve çamur banyosu. Romatizma tedavisinde tavsiye edilir.

KEPEKLİ sıf. **1.** İçinde kepek bulunan şey için kullanılır: *Kepekli un. Kepekli ekmek.* **—2.** Kepeklenmiş saç için kullanılır: *Kepekli saçlar için kesin çözüm.* **—3.** Ağızda un gibi dağılan tatsız, susuz kimi meyveler, özellikle de elma için kullanılır.
—Der. hast. Toz halinde küçücük pullarla örtülü olan ya da bunlardan oluşan lezyonlara denir.
—Ekmekç. *Kepekli ekmek,* 4/5 oranında buğday unu 1/5 oranında kepek karışımıyla hazırlanan ekmek.

KEPENEK a. (fars. *kipenek*). Çobanların soğuktan korunmak için giydikleri keçeden yapılma dikişsiz, kolsuz üstlük.
—ANSİKL. Kepenek boyun ve baş dışarda kalmak üzere vücudu kabuk gibi örter. Boyu dizkapağının altındadır. Önü düğmesizdir ama iyice kavuşarak göğsü örter. Bir sırt, iki ön olmak üzere üç parçadan oluşur. Kol yerleri kapalıdır. Omuz başlarında, ön ve arka parçaların birer köşesinde bırakılmış dilciklerle birer halkacık yapılmıştır. Kepenek çıkarıldığı zaman bu halkacıklardan duvara asılır. Çobanlar kavallarını da bu halkalardan birine sokarlar. Genellikle ak renkte olur, bazılarının göğsünde ve sırtında renkli motifler bulunur. Çobanların bugün de kullandıkları bir kışlık giyimdir.

KEPENEZBALIĞI a. Zool. Çoğunlukla tatlısularımızda ve bazı tatlısulu göllerimizde yaşayan üç kemiklibalık türünün ortak adı. (Bilimsel adları: *Leuciscus cephalus; L. idus; L. borystenicus;* sazangiller familyası). [Eşanl. TATLISU KEFALİ.]
—ANSİKL. Ortasularda yaşayan bu balıkların iri ağızları suratlarının ucundadır. Hepçildirler. Bedenleri ovaldir. Genellikle yeşilimsi esmer gri bedenlerinin sırtı koyu esmer, yanları gümüşi, karınları beyaza yakın açık renklidir. Yazın sular durgun olduğunda, su yüzeyine yaklaşan sinekleri, kelebekleri vb. suyun dışına sıçrayarak yakalayabilir.
—Balıkç. Kepenezbalıkları yapay sinekle avlanabilir. Yaz mevsiminde ve sular çok durgun olduğunda her çeşit canlı böcekle ya da ucuna beyaz balıkları yakalamada kullanılan herhangi bir yem takılmış oltasu oltasıyla avlanabilir. Kepenezbalıkları çok ürkektir. Etleri yumuşaksa da pek lezzetli değildir.

KEPENK a. (ermenice *gapank*'tan). **1.** Genellikle dükkânların, pencere ve vitrinlerin dışına yerleştirilen, aşağıya çekilerek kapatılan tahta ya da metal kapama aracı. **—2.** *Kepenkleri indirmek,* dükkânları kapamak; işi tatil etmek.
—İnş. Ondüle bir çelik örtüden ya da iç içe giren sürme parçalardan oluşan metal kapama aracı. (Bu tür kepenkler düşey olarak çalışır; eklemlenmiş metal, ahşap ya da plastik lamalardan oluşan kepenk türüyse, ya garaj kapılarında olduğu gibi yatay, ya da tıpkı stor gibi düşey doğrultuda açılır kapanır.) || *Sürme kepenk,* bir bobin üzerine sarılan ve iki ray üzerinde sürülerek açılıp kapanan, ondüle çelikten kepenk.

KEPEZ a. **1.** Yüksek tepe, dağ. **—2.** Boncuk, para, tüy gibi şeyler takılan renkli tülbentlerle yapılan gelin başlığı. **—3.** Kuşların başında bulunan perçem biçimindeki tüy.
—Coğ. Bir düzlük kenarında yükselen dik yamaçlı ve çoğunlukla üzeri düz topografya şeklini ifade için, Anadolu'nun bazı yörelerinde kullanılan, ama yaygın olmayan terim.

KEPEZ, Çanakkale'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 282 nüf. (1990).

KEPEZ, Malatya'nın Akçadağ ilçesine bağlı Kürecik bucağının merkezi; 1 187 nüf. (1990).

Kepez hidroelektrik santralı, An-

kepenezbalığı

dökme yükleri almak ve aktarmak için kullanılan iki çeneli kepçe

mekanik kepçe

Kockums

talya ilinde, ilin elektrik gereksinimini karşılamak amacıyla kurulmuş hidroelektrik santralı. 1955'te, özel şirketlere de elektrik üretimi izni verilmesiyle kurulan Kepez aş'nce yaptırılarak 1961'de işletmeye açıldı. 1971'de ülke enterkonnekte sistemine bağlandı. 26,40 MW gücünde olan santralın yıllık elektrik enerjisi üretimi 169 GWsa'tir. 1986 yılında bu bölgede yine Kepez aş tarafından ikinci bir hidroelektrik santral yapılmıştır. İlki *Kepez I*; ikincisi *Kepez II* adıyla anılmaktadır. Kepez II, 5,80 MW gücünde ve yıllık elektrik enerjisi üretimi 21 GWsa'tir.

KEPHALLINIA → KEFALONYA.

KEPHALOS. Yun. mit. Deion ile Diomedes'in oğlu, Prokris'in kocası. Eos (Şafak) tarafından kaçırıldı. Eos'a yüzünün biçimini değiştirten Kephalos, Prokris'in gönlünü çelmeye çalıştı, o da bu yaban istekliye yakınlık gösterdi. O zaman, Kephalos eski biçimini aldı; bunun üzerine Prokris utancından Girit'e kaçtı. Bir süre sonra, kendini tanıtmadan Kephalos'un yanına gitti ve onun gönlünü aldı. Sonunda birbirlerinden özür dileyerek barıştılar. Bir gün Prokris Kephalos'u çalılıkların arkasından gizlice izlerken, Kephalos onu gizlenen bir hayvan sanarak bir mızrak vuruşuyla öldürdü; Areopagos mahkemesinde suçlu görülünce, kendini Leukadia kayalığından aşağı attı; burası, o zamandan sonra *Kephallenia* adıyla anıldı.
—Güz. sant. Kephalos'un Şafak (Eos) tarafından kaçırılması, eski yunan seramiğinin en gözde temalarından biriydi. Annibale Carracci bu konuyu yeniden ele aldı (Farnese sarayı), il Guercino ise *Kephalos ve Prokris* (Dresden müzesi) adlı bir tablo yaptı. Kephalos figürü, ayrıca birçok sanatçı tarafından Ovidius'un (*Değişimler,* VII) resimlenmesinde kullanıldı.

KEPHALOS, siracusalı silah imalatçısı; Perikles döneminde Atina'ya sığındı. Yüz yirmi işçinin çalıştığı kentin en önemli imalathanesini kurdu. Hatip Lysias'ın babasıdır.

KEPHALOS, İ.Ö. IV. yy.'ın başında yaşamış olan atinalı hatip ve demagog. Otuzlar meclisi'ni devirmeyi amaçlayan bir komploya katıldı. Lais için yazılmış övgü kendisine mal edilir.

KEPHEUS. Yun. mit. Tegea kralı. Argonautlar'dan biriydi. Herakles ile birlikte Lakedaimon'a karşı savaştı.

KEPHEUS. Yun. mit. Kassiope'nin kocası ve Andromede'nin babası. Etyopya' ya ya da Fırat kıyılarına yerleşmiş olan Kephenialılar'ın kralı.

KEPHİSODOTOS Genç, atinalı heykelci (İ.Ö. IV. yy. - İ.Ö. III. yy. başı). Praksiteles' in oğlu. Daha çok kardeşi Timarkhos ile çalıştı. Çok iyi bir portre sanatçısıydı (*Menandros, Anytos* vb.).

KEPHİSODOTOS Yaşlı, atinalı heykelci (İ.Ö. IV. yy.'ın ilk yarısı). Praksiteles'in babası. Atina Agorası için bronzdan yaptığı *Kucağında çocuk Plutos'u* (Zenginlik) *taşıyan Eirene* (Barış) heykeli yunan sanatında tam anlamıyla alegorik sayılabilecek ilk heykel örneğidir.

KEPHİSOS. Tar. coğ. Yunanistan'daki birçok ırmağın adı. Bunlardan en tanınmışları Doris Fokis ve Boiotia (Kopais gölünde [bugün Mavropotamos] son buluyordu) ve özellikle de Attike'deki (günümüzde Kifissos) Dekeleia yakınında doğan, Pire'nin surlarını yalayan ve Phaleron limanında Saron körfezine dökülen Kephisos'tur.

KEPİR a. *Yörs.* Verimsiz, çorak toprak.
—Folk. → BERDER* EVLİLİK.

Kepircehöyük. Arkeol. Konya'nın G.-D.' sunda, Çarşamba çayı kıyısında iki tepeden oluşan höyük. 1951-1958 arasında J. Mellaart tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında saptanan höyükler Geç Bakırtaş döneminden küçük yerleşmelerdir.

KEPİROTU a. Anadolu'da yaygın olarak yetişen, 15-45 cm yüksekliğinde saplı, genellikle pürtüklü, çokyıllık otsu bitki. Çiçekleri sapın ucunda toplu halde bulunur. Çiçekli dallarından hazırlanan infusyon (% 1) dahilen basura karşı ve peklik verici olarak kullanılır. *Mayasılotu* da denir. (Bil. a. *Hypericum scabrum;* guttiferaceae familyası.)

fondation Saint-Thomas, Strasbourg

Johannes Kepler
Matthias Bernecccerus'un tablosundan (1627) ayrıntı
Collegium Wilhelmitanum Strasbourg

KEPLER (Johannes), alman gökbilimci (Weil, bugünkü Weil der Stadt, Württemberg, 1571 - Regensburg 1630), modern gökbilimin yaratıcılarından. Orta halli bir ailedendi, Adelberg (1584) ve Tübingen (1589) seminerlerine parasız kabul edildi, burada, Kopernik varsayımının en ateşli savunucularından biri olan Maestlin onu gökbilimle uğraşmaya yöneltti. Graz'da matematik profesörüyken, 1600'e doğru yapılan dini kıyımlar sırasında buradan kovuldu. Bunun üzerine Prag'a sığındı ve Tycho Brahe'nin öğrencisi ve asistanı oldu; 1601'de onun yerini alarak imparator Rudolf II'nin, daha sonra, imparator Mathias'ın gökbilimcisi oldu. İmparator kendisini Linz'e matematik profesörü olarak atadı. Wallenstein dükünün isteği üzerine Ulm'a yerleşti. Parasız kaldığı için küçük almanaklar yapıp sattı. Günmerkezli sistemin kararlı bir yandaşı olan Kepler, Tycho Brahe'nin ölümü üzerine, başta Mars gezegeni olmak üzere onun gözlemlerini kullanarak bu gezegenin devinimi üstüne kesin ve sistemli bir inceleme yaptı ve yörüngesinin elips biçiminde olduğunu keşfetti. 1609'da *Astronomia nova* adlı yapıtında, adını ölümsüzleştiren yasalardan ilk ikisini açıkladı. 1619'da, *Harmonices mundi* adlı yapıtında çok ince hesaplar yaptıktan sonra hazırladığı üçüncü yasasını verdi: böylece Newton'a, evrensel çekim yasasını keşfetme yolunu açmış oldu. Bu yapıtından sonra Kepler, kendini, gezegenlerin konumlarını olabildiğince kesin bir biçimde veren tablolar oluşturmaya adadı: *Tabulae rudolphinae* (1627) adı verilen bu tabloları hazırlamak çok uzun hesaplar gerektirecekti, logaritmaların bulunması bunları kısalttı.

Kepler çokyüzlüleri. Geom. İki yıldız onikiyüzlü ve stella oktangula (sekiz köşeli yıldız çokyüzlü). [→ BİLEŞKE ve ONİKİYÜZLÜ.]

Kepler hareketi, Kepler yasalarına göre gerçekleşen bir devinim ya da buna denk düşen yörünge.

Kepler yasaları, gezegenlerin Güneş çevresindeki devinimlerinin, ilk kez *Kepler* tarafından bulunan deneysel yasaları. Bunlar üç tanedir: 1. her gezegen, odaklarından birinde Güneş'in bulunduğu doğru yönde bir elips çizer; 2. gezegenin merkezini Güneş'in merkezine birleştiren vektör, ışını birleştirme için geçen zamanla orantılıdır; 3. gezegenlerin yıldız dolanım sürelerinin kareleri, yörüngelerinin büyük eksenlerinin küpleri ile orantılıdır.

KEPLERCİ sıf. Kepler ile ilgili olan şey için kullanılır.

KEPMEK gçz. f. Yapı, toprak, duvar vb. sözkonusuysa, yıkılmak.

KEPSUT, Marmara bölgesinde Balıkesir iline bağlı ilçe; 30 138 nüf. (1990); 894 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 61 köy. Merkezi, Balıkesir'in 25 km D.'sunda *Kepsut,* 5 466 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı üretimi.

KER, -rri a. (ar. *kerr*). *Esk.* **1.** Güç, erk, yetke. **—2.** Amaç, erek. **—3.** Savaş sırasında ateş kesip geri çekildikten sonra tekrar hücum etme. **—4.** *Kerr ü fer,* savaşta saldırma ve çekilme hareketi; gösteriş, tantana.

KER sıf. (fars. sözc.). *Esk.* Kulağı duymayan, sağır.

KER a. Ceb. Bir grup, halka ya da vektör uzayı eşyapı uygulamasının çekirdeği. (Gösterilişi Ker f.)

KER (Robert), **Somerset** kontu, ingiliz siyaset adamı (1590'a doğr. - 1645). İskoçyalı bir soylunun oğluydu. 1607'de James I'in gözdesi, 1612'de de özel danışmanı oldu. Bir zehirleme olayına (1615) karışınca, 1621'e kadar hapsedildi, üç yıl sonra bağışlandı.

KERABİSİ (EL-), üç arap bilgininin ortak nisbesi: —AHMET BİN ÖMER EL-KERABİSİ, arap matematik bilgini (XI. yy.'dan önce). Eukleides çevirisinin kaybolan bir şerhi ile, iki nüshası günümüze kadar gelmiş olan matematik ile ilgili *Kitâbu misâhat il-halak* adlı yapıtı vardır; —EBU ALİ EL-HÜSEYİN BİN EL-KERABİSİ, arap hadis ve fıkıh bilgini (öl. 862). Yapıtlarından hiç biri günümüze kadar gelmedi. İnsanların bütün davranış ve işlerinden Tanrı' nın sorumlu olduğuna (cebriye) inanlardandı; —ESAT BIN MUHAMMET EL-KERABİSİ, arap hanefi mezhebi fıkıh bilgini (öl. 1174). Fıkıhla ilgili *Kitâb ül-furûk fi'l-furûc*[c] adlı yapıtı vardır.

KERABİTÜM a. (fr. *kérabitume*). Petrogr. Organik maddeden türetilen doğal ürün; kayaçların içinde dağılmış halde bulunan bu ürün, klasik çözücülerde çözünmez.

KERAFİLLİ sıf. (fr. *kéraphylleux*'den). At toynağı çeperinin boynuzsu dokusuna denir. Bunun iç yüzünde bulunan çok sayıda dikey lam, podofilli dokunun bunlara uygun lamlarıyla iç içe geçer.

KERAFİLOSEL a. (fr. *kéraphyllocèle*). Vet. Kerafilli doku uru.

KERAHET a. (ar. *kerahet*). *Esk.* **1.** Bir şeyi kötü bulup, ondan tiksinme, iğrenme: *"Lebünden katre katre kan içer gönlüm kerâhetsüz"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Kerahet etmek, getirmek,* iğrenmek, nefret etmek. **—3.** *Kerahet vakti,* içme zamanının geldiğini belirtmek için akşamcılar arasında şaka yollu söylenen söz.
—İsl. Kesin bir dinsel kanıtla yasaklanmış olmamakla birlikte, yapılması uygun görülmeyeni yapma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kerahet vakitleri,* namaz kılmanın caiz olmadığı ya da sakıncalı olduğu vakitler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kerahet, genellikle *kerahet-i tahrimiye* (harama yakın olan kerahet) ve *kerahet-i tenzihiye* (helala yakın olan kerahet) adlarıyla iki bölümde incelenir. Bu nitelikleri taşıyan işlere *mekruh** denir. Bunlar, genellikle yasaklanmamış olsa bile Hz. Muhammet'in sünnetine uygun düşmeyen, islam geleneğinde yer almamış ve müslümanlara din ve dünya konularında yararı dokunmayan işlerdir.
• *Kerahet vakitleri,* fıkıh bilimine göre 5 tanedir: 1. Güneş'in doğuşundan 5 derecelik bir açı yapmasına kadar geçen süre (yaklş. 40-50 dakika); 2. Güneş'in, öğle vaktinde tam ortada bulunduğu vakit (zeval); 3. Güneş'in doğmak üzere olduğu vakit (fecir); 4. ikindi namazının kılınmasından akşam namazına kadar geçen süre; 5. ikinci fecirin doğmasından Güneş' in doğmasına kadar geçen süre.
İlk üç vakitte hiçbir namaz kılınamaz. Bunun nedeni, bu üç vaktin mecusilerde ibadet vakti olmasından ötürü müslümanları onlara benzemekten sakındırmadır. Son iki vakitteyse yalnızca nafile namazı kılınması mekruhtur; farz ve vacip namazlar kılınabilir. Güneş'in batışı sırasındaysa, ancak o günün ikindi namazının farzı kılınabilir.

KERAHETEN be. (ar. *kerâhet*'ten *kerâheten*). *Esk.* Tiksinerek, istemeyerek, isteme istemeye.

KERAHETLİ a. (ar. *kerâhet*'ten). *Esk.* Pis, çok kirli, iğrenç.

KERALA, Güney Hindistan'da eyalet, Dekkan yarımadasının güney-batısında, Umman denizi kıyısında; 38 855 km^2; 25 453 680 nüf. Yönetim merkezi *Trivandrum.*
• COĞRAFYA. Eyalet, kıyı ovasından (20

-60 km genişliğinde) ve Batı Gatlar'ın bir bölümünden oluşur. Çok yağışlı (ovada 1 -3,5 m, dağda 5 m'ye kadar yağış) olması yeşil bir görünüm kazanmasına yol açar. Daha çok Malayaliler'den oluşan nüfusun başlıca özelliği, Hindistan'ın en büyük nüfus yoğunluklarından birini oluşturması (Alleppey yönetim bölümünde 1 000 kişiden çok), güney yönetim bölgelerinde okula gidenlerin oranının çok yüksek olması sonucu okuma yazma bilenlerin olağanüstü çok olması (yaklaşık % 70) ve dinsel cemaatlerin belli bir dengeyi (% 59 hindu, % 21 hıristiyan, % 10 müslüman) sağlamasıdır. Eyalette pirinç, manyok, hindistancevizi, baharat (karabiber, zencefil), çay; kauçuk, felfelek cevizi üretilir. Balıkçılık etkindir. Topraktan ve toprak altından monazit ve ilmenit çıkarılır. Tekstil (pamuk), tarım ve kimya araç gereçleri yapımı başlıca sanayi dallarıdır. Trivandrum dışındaki önemli kentlerin tümü liman kentidir: Kalikût, Koçin (ve Ernakulam ile Alvaye kentleriyle oluşturduğu bitişikkent), Alleppey.

• TARİH. Hindistan'daki bu bölgenin adı ilk kez bir Aşoka fermanında geçiyordu (İ.Ö. III. yy.). İ.S. V. yy.'a kadar burada bir Cera hanedanı hüküm sürdü. IX. ve X. yy.'larda ülke, Kulasekharalar döneminde bir tür altın çağ yaşadı. Malayalam bu dönemde ortaya çıktı. XI. yy. baştan başa tamul ülkesindeki Çolalar'a karşı savaşlarla geçti. Bu savaşlar sonucu Kerala, küçük rakip prensliklere bölündü. XIV. yy. başında Ravi Varma Kulasekhara, iktidarını tüm Güney Hindistan'a yayma başarısını gösterdiyse de bu imparatorluk, kurucusundan sonra varlığını sürdüremedi ve Kerala yeniden bölündü. Kuzeyde Kalikût ve güneyde Travankor, o sırada en önemli iki prenslikti. 1498'de Vasco da Gama, Kalikût'e çıktı. Yüzyıllardan beri Malabar kıyısında yerleşen arap tüccarların yerini portekizli tüccarlar aldı. XVII. yy.'da, bu kez Hollandalılar Portekizliler'in yerini aldılarsa da Travankorlu Martanda Varma tarafından yenilgiye uğratıldılar (1741). 1776 - 1790 arasında Kerala, Maysorlu Haydar Ali, ardından oğlu Tipu (Tippu Sahib) tarafından istila edildi. Onların İngilizler karşısındaki yenilgileri doğal olarak İngilizler'in 1791'de Koçin ve 1795'te Travankor'u ilhak etmelerine yol açtı. Hindistan'ın bağımsızlığından iki yıl sonra, 1949'da Travankor ve Koçin eyaletleri birleşti ve 1956'da bugünkü Kerala eyaleti dilsel bir temel üzerine kuruldu (malayalam dilinin konuşulduğu bölgeler). Kerala, çeşitli komünist partiler karşısında Kongre partisi'nin en az tutunabildiği eyalettir.

KERAMBOS. Yun. mit. Othrysli (Tesalya) çoban. Nympheler tarafından bokböceğine çevrildiğinden Deukalion tufanından kurtuldu.

Kerameikos, Atina'da, Agora'nın K.-B.'sında semt. "Çift kapı"nın *(Dipylon)* ötesine kadar uzanan kentin adı çömlekçilik etkinliğinden gelir. Surların dışında, Eleusis kutsal yolu boyunca *Dış Kerameikos,* geometrik dönemden başlayarak Atina'nın en büyük mezarlığı oldu. *Mezarlar caddesi*'nin her iki yanına yerleştirilen mezar anıtları, burasının klasik devirdeki görünüşü üzerine bir fikir vermektedir.

KERAMEİKOS körfezi. Tar. coğ. G.-B. Anadolu kıyısında, Bodrum'la Datça yarımadaları arasında körfez. (Bugün *Gökova körfezi.*)

KERAMET, -ti a. (ar. *kerâmet*). **1.** Ermiş olduğuna inanılan kimselerde bulunduğu varsayılan doğaüstü güç; bu güçle gerçekleştirildiği sanılan şaşırtıcı doğaüstü olay, durum, iş: *Kerametini gösterip akan suyu durdurmak.* **—2.** Keramet niteliği taşıyan şey: *Her sözünde bir keramet vardır.* **—3.** *Esk.* Kerem, lütuf, bağış. **—4.** *Esk.* İkram, ağırlama. **—5.** *Keramet buyurdunuz, kerametle bulundunuz,* bir kimseye yaranmak için "çok doğru söylediniz, çok iyi yaptınız" anlamında söylenen söz. || *Keramet sahibi,* dinler tarihinde, eylemleri mucizevi sayılan ve bazen de efsanevi bir nitelik taşıyan kişilere denir. || *Kerameti kendinden bilmek,* başka etkenlerin sonucunda eriştiği iyi bir durumu kendi çabasının ürünü ya da karşılığı saymak. || *Kerameti kendinden menkul,* kendisinin değerli biri ya da keramet sahibi olduğunu söyleyen kimse için alay yollu kullanılır. || *Kerametle bulunmak, keramet göstermek,* olağanüstü bir durum yaratmak.
—*Esk.* *Keramet-fürûş,* bilicilik taslayan, olağanüstü güçleri olduğuna herkesi inandırmaya çalışan: *"...bunun da hâtimesini göreceğiz, şimdiden kerâmet-fürûşluğa ne hacet!"* (Y. K. Beyatlı). || *Keramet-i kevniye,* yaratılış mucizesi. || *Keramet-i marifet,* bilginin yarattığı mucize.
—Tasav. Velilerde görüldüğüne inanılan olağanüstü durum; velilerin gerçekleştirdiklerine inanılan olağanüstü eylem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Keramet, peygamber olmayan, Allah dostu müslümanlara özgü bir durumdur. Kerametin benzeri olmakla birlikte, özellikle peygamberlerde görülen olağanüstü durumlara *mucize**, veli ve yaşayışı iyi (salih) olmayan kişilerde görülenlere de *istidrac** denir. Mutezile mezhebi bilginleri dışındaki bütün islam bilginleri ve müslüman toplumlar, kerametin olabilirliğini benimserler. Ancak mutezile bilginleri, doğada hiçbir sır bulunmadığını, kelam sorunlarına aklı uygulamalarının kendileri için yeterli olduğunu benimseyerek keramete karşı çıkarlar. Ehl-i sünnet bilginleri, kerametin hak olduğunu kabul etmekle birlikte, velinin kerametinin ancak kendisini bağlayacağını ve kendisi için bir gerçeklik taşıyacağını, bunun ötesinde kerametin bilimsel bir kanıt, dolayısıyla bağlayıcılık taşıyamayacağını savunurlar. Tasavvuf önde gelenleriyse, kerametin de öteki bilgi alanları gibi kesin ve bağlayıcı olduğunu öne sürerler. Bununla birlikte tüm ılımlı sufiler, kerametin, sufiye ek bir değer katmayacağını, sufinin ayağını kaydırmak için bir deneme ya da musibet olabileceğini, bu nedenle sufinin kerametini saklaması gerektiğini önemle belirtirler.

Tasavvuf kaynakıarında kerametler genellikle kozmik, maddesel ve biçimsel (kevni, maddi, suri) kerametler ve manevi, bilimsel ve gerçek (hakiki) kerametler olmak üzere iki bölümde incelenir. Çok kısa zamanda uzak yerlere ulaşmak (tayy-ı mekân), geçmiş ya da gelecekteki bir zamanı yaşamak (tayy-ı zaman), su üzerinde yürümek, bir anda umulmadık yerden yiyecek içecek sağlamak, uzun süre aç kalmak vb. kerametler birinci bölümün kerametleridir. Bilim, irfan, ahlak gibi manevi erdemlerle ilgili ikinci türden kerametler, birincilere göre daha değerli sayılır.

KERAMET ALİ, hintli müslüman din adamı (öl. Rangpur 1873). Döneminin ünlü hocalarından islami bilgiler öğrenimi gördü. Bengal ve Bihar bölgelerinde müslümanlığı yaymak için uğraş verdi. Yeni akımlara karşı ehl-i sünneti savundu ve bu konuda urdu dilinde yapıtlar yazdı; başlıcaları: *Hidayet ür-rafizm, Redd ül-bid'a, Miftah ül-cenne, Hüccet-i katıa, Mukâşafat-ı rahmet.*

KERAMETLİ sıf. Keramet gösteren; doğaüstü güce sahip kimse için kullanılır.

KERAMETMEDAR a. (ar. *kerâmet* ve *medâr*'dan *kerâmet-medâr*). *Esk.* Keramet gösteren; iyi huylu, hayır yapmayı seven kimse.

KERAMİ (Raşit), lübnanlı siyaset adamı (Miriata 1921 - Beyrut 1987). Trablusşam'da nüfuzlu bir sünni ailedendir. 1951'de Trablusşam milletvekili seçildi. Başbakan oldu (eylül 1955 - mart 1956). Başkan Şamun'a karşı cephe aldı. Fuat Şihap tarafından yeniden Başbakanlığa atandı (eylül 1958). Mayıs 1960 - ekim 1961 dönemi dışında, Şihap'ın görev süresi sonuna kadar (1964) aynı görevde kaldı. Temmuz 1965-mart 1966, aralık 1966-şubat 1968 ve ocak-kasım 1969'da üç kez Başbakanlık yaptı. Franjiye'nin Cumhurbaşkanlığına seçilmesinden sonra gölgede kaldı. Mayıs 1975'te "Ulusal kurtuluş hükümeti" Başbakanı oldu; Savunma, Maliye ve Enformasyon bakanlıklarını da üstlendi. Devlet başkanıyla anlaşmazlığa düştüğü için eylül 1976'da istifa etti. 1984'te yeniden Başbakan atandı. 1 haziran 1987'de bindiği helikopterde bomba patlaması sonucu öldü.

J.-L. Nou

Kerala
Triçur yakınlarında pirinç şaşırtma

Keramik-İş (Türkiye Keramik, çimento, porselen, tuğla ve toprak sanayii işçileri sendikası). 1968'de İstanbul'da kuruldu. 1971'de DİSK'e üye oldu. Adana'da kurulan (1968) Çitos-İş sendikası'nın katılımıyla (1978), etkinlik alanı genişledi. 12 Eylül'de, DİSK üyesi diğer sendikalarla birlikte hakkında dava açıldı. 1985'te işkollarının birleşmesiyle ilgili 2821 sayılı yargıtay kararıyla Hürcam-İş'le birleşti. DİSK'e bağlı diğer sendikalar ile birlikte 1992 yılında beraat etti.

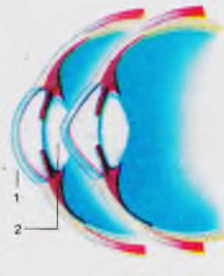
KERAMON AGORA. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde Antikçağ kenti; yeri kesinlik kazanmamış olmakla birlikte, Akmonia* (Ahat köyü, Uşak) kentinin 8 km K.-B.'sında, Banaz çayı yakınında olduğu sanılmaktadır. Genç Keyhüsrev ordusuyla buradan geçmişti (İ.Ö. 401).

KERAMOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde Antikçağ kenti. Kerameikos körfezinin kıyısındaydı (bugün Milas Ören'i). Bir Karia kenti olan Keramos'ta yunan yerleşmesi saptanmamış olmakla birlikte, yunan tipi arkaik heykeller bulundu. Attike-Delos deniz birliğine vergi ödüyordu. Önce Rodos'un (İ.Ö. 189 -167), daha sonra Stranikeia'nın (İ.Ö. I. yy.) egemenliğine girdi. Zeus'un tapınma merkezi olan kentte, bu tanrının betimlendiği paralar bulundu. Günümüze ulaşan kalıntılar arasında, çok köşeli taşlardan örülmüş Hellenistik dönemden surlar, Bakıcak tepesindeki Zeus tapınağı'nın temelleri ve kimi mimarlık parçaları, yörede Kurşunlu yapı diye bilinen korinthos düzenindeki tapınak, karia tipi mezarlar ve lahitler belirtilebilir.

KERAMOS. Yun. mit. Dionysos ile Ariadne'nin oğlu. Çömlekçilik sanatının yaratıcısı olarak bilinir. Atinalılar Kerameikos semtinin adını ondan almışlardır.

KERAN ya da **KERANE** a. (fars. *kerân, kerâne*). *Esk.* **1.** Uç, kenar, son. **—2.** *Keran-ta-keran,* baştan başa.

KERANEGİR sıf. (fars. *kerâne* ve *gir*'den *kerâne-gir*). *Esk.* Toplum hayatından uzaklaşarak bir kenara çekilen.

1. Normal kornea;
2. Keratokonus.

KERARİS çoğl. a. (ar. *kürrāse*'nin çoğl. *keraris*). *Esk.* El yazması kitapların sekiz sayfadan oluşan formaları.

KERASOS (lat. **Cerasus**). Tar. coğ. Giresun kentinin Antikçağ'daki adı.

KERATA a. (yun. *keratas*, boynuzlu'dan). **1.** Karısı tarafınan aldatılan erkek; boynuzlu. **—2.** Çocuklara takılmak için söylenilen bir söz. **—3.** ÇEKECEK'in eşanlamlısı.

KERATALJİ a. (fr. *kératalgie*). Çoğunlukla başlangıçta travmadan ileri gelen ve sonra ikide bir nükseden bir kornea ülserinin neden olduğu şiddetli göz ağrısı.

KERATEKTOMİ a. (fr. *kératectomie*). Oftalmol. Saydam tabakanın (kornea) cerrahi olarak kesilip çıkarılması.

KERATİN a. (fr. *keratine*). Biyokim. Bazı örtü dokularının (kabuk, deri ve fanerler) bileşimine giren, kükürtçe zengin lifli skleroprotein.
—ANSİKL. Biyokim. Keratin tepkinlerden pek çoğuna dayanır, ama sıcak alkalilerde çözünür; bu bakımdan midede değil bağırsağın alkali ortamında parçalanır; bundan yararlanılarak ancak bağırsakta açılması istenen bazı ilaç kapsüllerinin üzeri keratinle kaplanır.
—Tekst. Keratin yünün ana bileşenidir. Aminoasit molekülleri karmaşık bir düzene sahiptir; ornatan yapısı bakımından farklı olan 18 molekül diğerlerinden ayrılır.

KERATİNLEŞME a. **1.** Biyokim. Protoplazma albüminoitlerinin keratine dönüşmesi. **—2.** Der. hast. Üstderi (epiderm) hücrelerinin (keratinosit) ve fanerlerin keratinle dolması. (Üstderide keratinleşme yumuşak tipte, fanerlerde keratinleşme sert tiptedir.)

KERATİNLİ sıf. Der. hast. **1.** Madde olarak boynuza benzer hale gelen ya da boynuza dönüşen anlamında kullanılır. **—2.** Bir keratinleşme geçirmiş dokular için kullanılır.
—Ecz. *Keratinli hap,* mide özsuyunun etkisinden korunması için keratinle kaplanmış olan hap. (Bunun için, haplar amonyaklı keratin çözeltisine batırılır ve sonra kurutulur.)

KERATİNOSİT a. (fr. *kératinocyte*). Hangi tabakada bulunursa bulunsun özgül işlevi, keratinden boynuzsu bir tabaka oluşturmak üzere dönüşüme uğramak olan üstderi hücresi.

KERATİT a. (fr. *kératite*). Oftalmol. Kornea iltihabı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Vet. *Bulaşıcı sığır keratiti, Moraxella bovis*'ten ileri gelen ve sığırlarda geçici körlüğe neden olan hastalık. (Sineklerle bulaşan hastalık, yazın salgın bir hal alır. Göremeyen hayvanlar beslenmek için güçlük çeker.)
—ANSİKL. Oftalmol. Keratitler ya travmadan ya da özellikle enfeksiyondan ve alerjiden ileri gelir. *Yüzeysel keratit,* korneanın yalnız en ön tabakasında (epitelyum) olur. *Derin keratit* merkezi stromayı, hatta en arkadaki tabakaları sarar. Her keratit kornea geçirgenliğinde bir azalmaya neden olur, eğer merkezi tutarsa görmede de bir azalma görülür. Tam olarak iyileşmezse sekel olarak beyaz bir leke bırakır.

KERATOAKANTOM (fr. *kérato-acanthome*). Tehlikesiz deri uru.
—ANSİKL. Keratoakantom sanki deriye kondurulmuş bir düğüme benzer. Krater gibi çökük olan ortası kerantinli hücrelerden oluşan grimsi bir yığınla doludur. Genellikle yüzde görülür ve çoğu zaman tektir. Nedeni belli değildir. Gelişimi hızlıdır, birden ortaya çıkar ve körelmiş bir nedbe bırakarak birkaç ay içinde kendiliğinden kaybolur.

KERATODERMİ (fr. *kératodermie*). Der. hast. El ayasında ya da ayak tabanında görülen kısmi ya da yaygın keratoz.
—ANSİKL. El ayası-ayak tabanı keratodermisi birçok deri hastalığında (egzama, sedef, liken, kırmızı pitiriazis, piyodermit, mantar hastalıkları, aşırı terleme) ya da çeşitli hastalıklarda (frengi, belsoğukluğu [tedavi edilmemişse], Reiter sendromu) görülebilir. Zehirli bir maddeden ya da ilaçtan ileri gelebileceği gibi (arsenik zehirlenmesinin önemli belirtilerindendir) fiziksel etkenlerden de ileri gelebilir (mesleki deri hastalıkları). Nedeni saptanamayan bazı keratodermiler (özellikle Meleda hastalığı) doğuştan ve kalıtsaldır.

KERATOESTEZİYOMETRİ (fr. *kérato-esthésiométrie*). Oftalmol. Uzunluğu ayarlanabilen bir kıl yardımıyla korneanın dokunma duyarlığının ölçülmesi. (Bu inceleme korneadaki kısmi bir duyu yitimini araştırmak için ya da kontaklens uygulamasından önce yapılır.)

KERATOFİR a. (fr. *kératophyre*). Petrogr. Albit bakımından zengin, trakitli ve sodyumlu lav; sodyumlu minerallerle (piroksenler, amfiboller) birlikte bulunur ve kloritli, epidotlu ve kalsitli ikinci bir parajenez gösterir.

KERATOFİT a. (fr. *kératophyte*). Patol. Boynuzsu madde görünümünde olan saydam polip.

KERATOHİYALİN a. (fr. *kératohyaline*). Dokubil. Malpighi epitelyumlarının tanecikli tabakasında, tanecik biçiminde görülen ve saydam tabakadaki gergin liflerle birleşen kükürtçe zengin madde.

KERATOKONJONKTİVİT (fr. *kérato-conjonctivite*). Oftalmol. Kornea ile konjonktivanın aynı anda iltihaplanması.
—ANSİKL. *Kabarcıklı keratokonjonktivit,* kornea ve konjonktiva üzerinde küçük, grimsi düğümcüklerin oluşmasıyla belirgindir. Fotofobiye ve göz yaşarmasına neden olur ve küçük bir kabarcığın oluşmasıyla sonuçlanır. Bu hastalık genellikle vereme ilk kez yakalanmanın belirtisidir. *Salgın keratokonjonktivit* oldukça yaygın bir virüsten (adenovirüs) ileri gelir. Bu hastalık çok bulaşıcıdır ve önemli bir konjonktivitin yanı sıra yüzeysel bir noktalı keratitle kendini belli eder.

KERATOKONUS a. (fr. *kératocône*'dan). Oftalmol. Kornea eğriliğinin, bu tabaka saydam kaldığı halde gitgide değişerek koni biçimi alması. (Gözlük ya da kontaklensle düzeltilemediği takdirde kornea naklini gerektiren önemli ve düzensiz bir astigmatlığa neden olur.)

KERATOLİTİK sıf. (fr. *kératolytique*). Der. hast. **1.** Keratolizle ilgili olan. (A vitamini ve türevleri ağız yoluyla alındıklarında keratolitik etki gösterir.) **—2.** Yerel olarak uygulanan ve keratini eritme ve üstderinin boynuzsu tabakasını yumuşatma niteliği taşıyan ilaçlara denir. (En çok kullanılan keratolitik maddeler salisilik asit, rezorsin, ardıç katranı, üre, asit A vitamini, vb.'dir.)
◆ a. Keratolitik ilaç.

KERATOLİZ (fr. *kératolyse*). Der. hast. **1.** Üstderideki boynuzsu tabakanın patolojik olarak ayrılması. **—2.** Tedavi amacıyla, kullanılan kimyasal maddeler yüzünden üstderideki boynuzsu tabakanın yumuşaması.

KERATOM a. (fr. *kératome*). Der. hast. **1.** Ur görünümünde deri keratozu. **—2.** Doğuştan yaygın kötücül keratom, özellikle erken doğan bebeklerde görülen, tüm deri ve mukozaların derin çatlaklar halinde yarılarak esmerleşmesine neden olan ve kısa sürede ölümle sonuçlanan çok ender, doğuştan deri hastalığı. ‖ *Yaşlılık keratomu,* ur görünümü alan kabarık, yaşlılık keratozu.

KERATOMETRİ (fr. *kératométrie*). Korneanın eğrilik yarıçaplarının ölçümü. (Bu inceleme, genellikle Javal-Helmholtz aygıtıyla yapılır. Kontaklens takılmadan önce mutlaka yapılmalıdır.)

KERATOMİKOZ a. (fr. *kératomycose*). Oftalmol. Küçük bir mantarın *(Aspergillus fumigatus)* neden olduğu kornea hastalığı. Korneanın ortasında bir ülserle başlar, sonradan yerinde nedbe olarak az ya da çok yaygın beyaz bir leke bırakır.

KERATOPAKOMETRİ a. (fr. *kérato-pachométrie*'den). Oftalmol. Kornea kalınlığının ölçümü.

KERATOPATİ a. (fr. *kératopathie*). Oftalmol. Yozlaşmadan doğan kornea hastalığı.

KERATOPLASTİ a. (fr. *kératoplastie*). Oftalmol. Hasta bir korneanın bir kısmını, sağlıklı ve saydam bir koruma parçasıyla değiştirme ameliyatı.

KERATOPLASTİK sıf. (fr. *kératoplastique*). Der. hast. Hücrelerin normal keratinleşmesini kolaylaştırarak üstderinin yenilenmesini sağlayabilen maddeye denir.
◆ a. Keratoplastik ilaç.

KERATOPROTEZ a. (fr. *kératoprothèse*). Oftalmol. Saydamlığını yitirmiş bir korneanın orta kısmının yerine saydam bir sentetik madde koyma ameliyatı.
—ANSİKL. Keratoprotezdeki başlıca sorun, nakledilen yeni parçanın tutması ve organizma tarafından reddedilmemesidir. Osteo-odonto-keratoprotez yöntemi bu sorunun çözümünde ümit vericidir: akrilik protez, bir dişten yontulan bir dairenin içine oturtulur. Yerleştirildiği kornea bu daireyi reddetmez.

KERATOSİT a. (fr. *kératocyte*). Dokubil. Korneanın orta kısmında (stroma) bulunan hücre.

KERATOSKOP a. (fr. *kératoscope*). Korneanın astigmatlığını belirlemek için Placido da Costa'nın (1849-1916) icat ettiği alet.

KERATOSKOPİ a. (fr. *kératoscopie*). Oftalmol. Korneanın ışığı kırma derecesini saptamak amacıyla gözbebeği görüntüsündeki değişikliklerin incelenmesi.

KERATOTOM a. (fr. *kératotome*). Oftalmol. Korneayı kesmekte kullanılan çok ince küçük bıçak.

KERATOTOMİ a. (fr. *kératotomie*). Oftalmol. Korneayı kesmek.

KERATOZ a. (fr. *kératose*). Der. hast. **1.** Üstderideki boynuzsu tabakanın kalınlaşması. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Yaşlılık* ya da *güneş keratozu,* elli yaşından sonra güneş gören deri bölgelerinde en çok da yüzde ortaya çıkan kuru, pürtüklü, az -çok kalın, kahverengimsi leke. (Yaşlılık keratozları özellikle açık havada yaşamış olan kişilerde [denizciler, çiftçiler, vb.] görülür. Bunlar daha sonra kanserleşebilen lezyonlardır. Bazo- ya da spino-selüler epitelyomaya dönüşebilirler.)
—Vet. *Köpekte yüz keratozu,* köpeklerde burun, yüz ve göz çevresi derisinde boynuzsu tabakanın kalınlaşması ve kıllarını dökmesiyle belirgin deri hastalığı. (İki yanlı ve kaşıntısız olan lezyonlar, yaşatkan sinir sistemindeki bir dengesizliğin belirtisidir.)
—ANSİKL. Der. hast. Keratoz, birçok deri hastalık ve urlarında gözlenen sıradan bir olgudur. Bu durumda daha çok hiperkeratoz*'dan söz edilir. Bir deri hastalığının başlıca özelliğini oluşturursa yapısal keratoz adı verilir.
Yerel keratozlar genellikle *kesecik* ya da *kıl* tipinde olur (kıl-yağ folikülünde olanlar) ve küçük, boynuzsu koniler oluşturur. Kol ve bacakların özellikle arka-dış yüzünde olur, deriye pürtüklü bir görünüş verir ve genellikle kadınlarda gözlenir. Bunlara renklerine göre *kırmızı* ya da *beyaz kıl keratozu* adı verilir. Erkeklerde en çok yüz ve özellikle kaş bölgesinde olur. Saçlı deride kılsız bir nedbe bırakır (bir daha kıl çıkmaz). Keratoz daha belirginleştiğinde de iplikçi çıkıntılar oluşturur.
Bazı kesecik keratozları edinsel oldukları ve başka bir hastalık (Kyrle hastalığı, frinodermi) sırasında görüldükleri halde, bazıları (başat kıl keratozu, köreltici kıl keratozu) doğuştandır ve soydan geçer.

Yaygın keratozların başlıcası Jadassohn -Lewandowsky* dağınık sınırlı keratozudur.

KERAVİYA ya da **KERAVİYE** a. (fars. *kerāviyā, kerāviye*). Esk. bot. Frenk kimyonu.

KERB a. (ar. *kerb*). *Esk.* Üzüntü, keder, kaygı.

KERBABAYEV (Berdi Muradoviç), türkmen yazar (Koukiy-Zeren 1894 - Aşkabad 1974). Kırsal kökenliydi; ilk şiirlerinden başlayarak sosyalizmden ve kadınların özgürleşmesinden yana olduğunu gösterdi (*Univers de femme* [fr. çev.], 1927; *Amu Derya,* 1931). *Mahtumkuli*(1943) adlı tarihsel bir dram yazdı, halkının savaşını geniş bir fresk biçiminde dile getirdi (*le Pas décisif* [fr. çev.], 1940-1955), kolhozları ve petrol işçilerini ele alan romanlar da yazdı (*Nebit dağı,* 1957).

KERBELA, Irak'ta kent, il yönetim merkezi, Bağdat'ın G.-B.'sında; 107 500 nüf. Şiilerin kutsal kentlerinden biridir (Hüseyin bin Ali'nin mezarı, el Abbas camisi).
—*Kerbela ili,* 469 282 nüf. (1987).

—Tar. Eski Babil kenti yakınlarında kurulmuş olan Kerbela'nın tarihsel belgelere geçişi, Hz. Ali'nin oğlu Hüseyin'in öldürüldüğü (680) Kerbela olayı ile başlar. Bu tarihten sonra Hüseyin'in mezarı uzun yıllar şiilerin kutsal ziyaret yeri oldu. Halife Mütevekkil, IX. yy.'ın ortalarında Hüseyin' in mezarını ve çevresindeki tüm binaları yıktırttı, hiçbir iz kalmaması için de burasını tarım alanı haline getirdi, ayrıca ziyaret ve tavaf amacıyla yöreye gelecek olanların ağır şekilde cezalandırılacaklarını duyurdu. İbni Havkal'ın X. yy.'ın ikinci yarısında burada bulunduğunu yazdığı kubbeli meşhed de bir süre sonra Debbe bin Muhammet el-Esadi tarafından yıktırıldıysa da (yaklş. 979-980), aynı yıl Adududdevle Hz. Ali'nin Necef'teki kabrine olduğu gibi Hz. Hüseyin'in kabrine de ayrıcalık tanıdı. İbni Battuta 1326 ya da 1327'de Kerbela'yı ziyaret ettiğinde, orta yerinde Hz. Hüseyin'in türbesinin bulunduğu, hurmalıklar içinde küçük bir kentle karşılaştığını yazar.

XVI. yy.'ın ilk yarısında safevi şahı İsmail I'den sonra Kanuni Sultan Süleyman da her iki türbeyi birden ziyaret etmiş, Meşhed ül-Hüseyin'in çevresindeki alanı temizleterek güzel bir bahçe halinde yeniden düzenlettirmiştir. Murat III'ün Bağdat valisi Ali Paşa zamanında, Hüseyin'in mezarı üstünde bulunan cami de onarılmıştır (1583). 1801'de şeyh Suud'un yönettiği, 12 000 vahhabi, kenti basıp evleri ve çarşıyı yıktı, camiyi ve türbeyi yağmaladı, kent halkından 2 000 kişiyi öldürdü. 1843' te Necip Paşa tarafından alınan Kerbela, bir kez daha Osmanlı İmparatorluğu sınırları içine katıldı. Bağdat valisi bulunduğu sırada Mithat Paşa burada bir hükümet konağı inşaatını başlattı ve bitişiğindeki çarşı alanını genişletti (1871).

XX. yy.'ın başlarında, 50 000 dolayında bir nüfusun yaşadığı kent, ekonomik bakımdan, Irak'ın ilk sırada yer alan kentlerinden biri olduğu gibi, gerek ticaret yolları üzerinde bulunması, gerekse Necef'e ve Mekke'ye giden hacıların toplanma merkezi olmasıyla da önem kazandı. 1970'te nüfusu 100 000'in üstüne çıktı ve kent batıya doğru gelişti. Nitekim bugün Kerbela adıyla anılan kesim, el-Meşhed ya da Meşhed ül-Hüseyin adını taşıyan asıl kenti yarım daire biçiminde çevreleyen hurmalıkların doğusunda kalan eski çekirdektir.
—Ed. MAKTEL.

Kerbela olayı, Hz. Muhammet'in kızı Fatıma ile halife Ali'nin oğlu Hüseyin ve yanındakilerin emevi halifesi Yezit I'in güçleri tarafından Kerbela'da (Ninova) öldürülmeleri (Hicri 10 muharrem 61, İ.S. 10 ekim 680).

Muaviye'nin arap geleneğine aykırı olarak oğlu Yezit'i veliaht göstermesine karşı çıkan Hüseyin, Muaviye ölünce (680) Yezit'in halifeliğini de kabul etmedi ve Yezit'in biat etmesi için kendisini sıkıştırması üzerine ailesi ile birlikte Medine'den Mekke' ye geçti. Bu arada, Küfe halkından halife olarak Yezit'e değil kendisine biat edileceği yolunda haber gelince, Hüseyin durumu öğrenmesi için amcasının oğlu Müslim'i Kûfe'ye gönderdi. Müslim, olumlu haberler yollayınca Kûfe'ye doğru hareket etmeye karar verdi. Küfe halkına güvenip yola çıkmasının doğru olmayacağı yolunda uyarıldıysa da, kararından dönmedi. Yoldayken Müslim'in öldürüldüğünü ve Kûfeliler'in kararlarından caydığını öğrenince geri dönmek istedi. Ancak, Müslim' in kardeşleri intikam için gitmekte direnince Hüseyin yanındakilere isteyenin Mekke'ye dönebileceğini söyledi ve kafilenin bir bölümü bu öneriyi kabul edip döndü. Hüseyin, arta kalanlar ve ailesinin tüm bireyleriyle birlikte yoluna devam etti. O sıralarda Kûfe valisi Ubeydullah, Hurr bin Yezit komutasında 1 000 kişilik bir kuvveti Hüseyin'i izlemekle görevlendirdi. Hüseyin Kerbela bölgesinde konakladı. Hurr, Hüseyin'in Fırat ırmağı ile ilişkisini keserek kafileyi susuz bıraktı. Ubeydullah, Ömer bin Sad bin Ebu Vakkas komutasındaki bir kuvveti de Kerbela'ya Hüseyin'in üzerine gönderdi. Hüseyin, yanındakilere isteyenin gece karanlığından yararlanarak kaçmalarını önerdiyse de bu öneriyi kimse kabul etmedi. Bunun üzerine Hüseyin, Ömer bin Sad'dan geri dönebilmeleri için izin istedi, bu kabul edilmedi ve Ubeydullah teslim olunmasında direndi. Hüseyin, Şam'a gidip Yezit'e teslim olmayı ve sonra da islam ülkelerinden birisine yerleşmeyi önerdi. Ömer, durumu Ubeydullah'a iletince Kûfe valisi bu öneriyi kabul etmek istediyse de, Sıffin'de Ali yanlısı olarak çarpışanlardan Şamir bin Zülcevşen ona engel oldu. Ubeydullah, bir mektup yazarak Şamir ile Ömer'e gönderdi ve Hüseyin'in kendisine teslim olmasında diretti, aksi durumda savaşılmasını emretti. Hüseyin haberi 9 muharrem 61'de alınca bir günlük süre istedi, bu arada isteyenlerin yanından ayrılabileceklerini bildirdiyse de bunu yine kimse kabul etmedi. Geceyi dua ve namazla geçiren Hüseyin, arka cephesini güven altına almak için çadırlarının hemen arkasına kazdırdığı çukurlar içinde büyük ateşler yaktı. Sabah, iki tarafın kuvvetleri karşılıklı yerlerini alınca atına binerek ilerledi ve at üzerinde çok etkili bir konuşmada bulundu. Bu konuşmadan sonra Hurr bin Yezit Hüseyin'in saflarına katıldı. Buna karşılık Ömer bin Sad ok atarak çarpışmayı başlattı. Başlangıçta teker teker savaşılırken çok geçmeden toplu savaş başladı. Hüseyin, atından düşünce çarpışmayı yaya olarak sürdürdü. Yanında yalnızca üç kişi kalmıştı. Zür'a bin Şarik, bir kılıç darbesiyle sağ omuzuna ve koluna vurarak Hüseyin'i yere düşürdü, kalkmaya çalışırken Sinan bin Enes en-Nehai vücuduna bir mızrak sapladı ve atından inerek başını kesti. Emevi askerleri cesedi soyup nesi varsa aldılar; çadırlar ve kadınlar yağma edildiyse de sonradan çadır ve kadınlardan, alınanlar geri verildi. Hüseyin'in yanında bulunanlardan kadınlar ve kundaktaki oğlu Zeynelabidin dışında herkes kılıçtan geçirildi. Hüseyin'in kesik başı bir mızrağa takılarak Kûfe'ye getirildi. Ubeydullah'ın bir zafer nişanesi olarak asası ile Hüseyin'in dudaklarına vurduğunu görenlerden bazıları, bu davranışın doğru olmadığını, zira o dudaklara Hz. Peygamber'in dudağının da dokunduğunu söyleyerek Kûfe valisini kınadılar.

Hüseyin'in kesik başı ve aile halkı Şam'a getirildiğinde, Yezit çok üzülmüş göründü; Ubeydullah'a lanetler yağdırdı. Sonra, Hüseyin'in ailesinin bütün gereksinimlerini karşılayıp onları Medine'ye gönderdi. Yezit'in bu davranışı, Hüseyin'in öldürülmesini istemediği biçiminde görülmesine karşılık, Hz. Muhammet'in torununu öldürten Ubeydullah ve Şamir'e hiçbir şey yapmaması, bu davranışında içten olmadığı biçiminde yorumlandı.

Kerbela olayı müslümanlıkta yüzyıllar boyu onanmayan derin bir yara açmış oldu.

KERBEROS. Yun. mit. Ölüler ülkesinin bekçisi, Typhon ile Ekhidna'nın oğlu. Elli ya da yüz başlı bir köpekti. Fakat sanatçılar tarafından yalnızca üç başlı, ejderha kuyruklu ve sırtında yılan başlarıyla canlandırılmıştır. Ölüler onu Kharon'un parasıyla birlikte mezarlarına konulan ballı çörekle sakinleştiriyordu. Orpheus onu lir çalarak, Aineias ise Sibylla tarafından hazırlanan pastayı atarak sakinleştirmişti. Yalnızca Herakles, Kerberos'a boyun eğdirmeyi başarmış, zincire vurduktan sonra Trezene'ye götürmüş, sonuçta onu cehenneme geri göndermişti.

Chuzeville-Rapho

Herakles tarafından Eurystheus'a getirilen **Kerberos.** "Caere hydriaları ressamı" tarafından süslenmiş, Caere'de (Cerveteri) bulunan bir hydriadan ayrıntı. İtalya Ionia sanatı, İ.Ö. VI. yy.'ın üçüncü çeyreği
Louvre müzesi, Paris

Kerckring kapakçıkları, incebağırsağın değirmi helezoni biçimdeki sürekli kıvrımları.

KERÇ, Ukrayna'da liman kenti; 174 000 nüf. (1989). Kerç yarımadasında, aynı addaki boğazın kıyısında. Demir madeni. Tersaneler. Balıkçılık. Pamuk işleme.

—Tar. Miletos sömürgesiyken (İ.Ö. VI. yy.) adı Pantikapaion olan kent, Bosporos adını aldı ve Bosporos krallığı'nın başkenti oldu (İ.Ö. V. yy.-İ.S. IV. yy.). Kırım'a yerleşen Hazarlar'ın (VII. yy. sonu - XI. yy. başı) en önemli kenti durumuna geldikten sonra, Kiev Rusları, ardından kuman ya da Kıpçaklar tarafından işgal edildi. Cenevizliler burada bir konsüllük kurdu (XIV. - XV. yy.) ve bu konsüllük, 1475'te Osmanlılar'ın eline geçti. Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile kent, Rusya'ya katıldı. 1941 -42'de burada çetin savaşlar oldu.

KERÇ boğazı, antik **Kimmerios Bosporos,** Azak denizi'ni Karadeniz'e bağlayan deniz geçidi. B.'da Kerç yarımadası (Ukrayna), D.'da Taman yarımadası (Rusya) arasında, kabaca K.-D.-G.-B. doğrultusunda yaklaşık 50 km boyunca uzanır. K. kesimi daha dardır (6 km); G.'ye doğru genişliği artarak 15 km'yi geçer. Boğazda Azak'ın sularını Karadeniz'e boşaltan bir üst akıntı ile Karadeniz sularının Azak'a geçtiği bir alt akıntı vardır.

KERÇ yarımadası, Ukrayna'da, Karadeniz ile Azak denizi arasında, Kırım yarımadasının D. uzantısını oluşturan kesime verilen ad. Kırım'ın esas gövdesine 15 km genişlikte alçak bir kıstakla bağlıdır. D.'da Kerç boğazı ile sınırlanan yarımadada, engebeliği 100 m'yi biraz aşan tepeler oluşturur. Kıyılarında tuzlu bataklıklar vardır. Demir cevheri ve doğal gaz.

KERDE → GERDE.

KERDEME a. Bot. *Yörs.* TERE'nin eşanlamlısı.

KERDERLİ MAHMUT BİN ALİ, türk yazar (Kerder, bugün Karakalpak Cumhuriyeti'nde, ? - Saray 1360). Yaşamıyla ilgi-

li bilgi yoktur. Kırk hadisi kapsayan ve bunları açıklarken dinsel, tarihsel hikâyelere, olaylara yer veren, Altınordu-Harizm dönemi türkçesiyle yazılmış *Nehc* ül-feradis* adlı yapıtın yazarıdır. (→ Kayn.)

KERDOMETRE a. (fr. *kerdomètre;* yun. *kerdos,* kazanç ve *metre*'den). Telekom. Telefon iletim yolları arasında yer alan tekrarlayıcıların kazançlarını ölçen aygıt.

KERE a. (ar. *ḳerre*). **1.** Sayı belirten bir sözcükle kullanılır. **—2.** Bir olgunun gerçekleştiği durumlardan her birini gösterir; kez: *Son bir ayda onu sadece iki kere gördüm. Ayda üç dört kere sinemaya gitmek.* **—3.** Bir sayının belirtilen sayıyla çarpımını belirtir; defa: *İki kere beş on eder.* **—4.** Bir eylemin, bir durumun, başka bir eylem ya da durumla karşılaştırıldığındaki yoğunluğu, şiddeti belirtir; defa, kat: *Bu ondan iki kere daha fazla.*
—Esk. mat. Parantez.

KERECİ (Ebu Bekr bin Muhammet bin Huseyn **EL-**), X. yy. sonunda yaşamış arap matematikçi. Isfahan ve Hemedan arasındaki el-Kerec kentinde doğdu. Kapsamlı bir cebir incelemesi olan *el-Fahri*'de, cebirin amacını, bilinmeyen büyüklüklerin, bilinen büyüklüklerle belirlenmesi olarak tanımladı. Cebirsel ifadelere, aritmetikte geliştirilen algoritmaların benzerlerini uygulamaya çalıştı. Böylece, önce birterimlileri, sonra da polinomları toplama ve çıkarmayı, polinomları birterimlilerle çarpmayı ve birterimlilere bölmeyi gerçekleştirdi. Ardılları da kareköklerin algoritmasını bulmuşlardır.

KEREGE a. Etnogr. KANAT'ın eşanlamlısı.

KEREK a. (ar. *karak,* hisar). Tar. Suriye' de Haçlılar tarafından yapılan müstahkem site.
—ANSİKL. Özellikle üç kerek çok ünlüdür: Şövalyeler kereği (Kalat ül-Hüsn), Moab kereği ve Montréal kereği. Ölü Deniz'de Vadi el-Araba'nın D.'sunda kurulan bir Montréal (ya da "Ürdün Ötesi") kereği senyörlüğü, Akabe körfezine (Kızıldeniz) kadar uzanıyor ve Latin Kudüs krallığı'na bağlı bulunuyordu. Şövalyeler kereği, Tartu ile Humus arasında, Tripoli kontluğu'nda kurulmuştu ve giriş yolunu denetlemekle görevliydi. 1142'de buraya yerleşen Hayırseverler tarikatı, 1271'e kadar müslümanlara karşı direndi. Şövalyeler kereği, 1271'de memluk sultanı Baybars I tarafından alındı. Kale, içinde konutlar, bir Roma capellası, büyük bir toplantı yeri ve gotik bir XIII. yy. galerisi bulunan iki surdan oluşuyordu.

KEREK (EL-), Ürdün'de kent, il yönetim merkezi, Moab platosunda, Ölü Deniz'in D.'sunda; 8 200 nüf. yüksl. 950 m. Yarıklarla çevreden kopmuş vahşi bir yerde bulunan el-Kerek, Antikçağ'da Moab krallığı' nın, Haçlılar döneminde Maverai Ürdün derebeyliğinin başkenti oldu. Osmanlı yönetiminde ise Suriye vilayetine bağlı Kerek sancağının merkeziydi. Yönetim ve ticaret merkezi. Haçlılar'ın şatosu, kentin yakınında, bir tepenin (1 000 m) üzerindedir. —*El-Kerek ili,* 2 359 km²; 132 800 nüf. (1990).

KEREKU (Mathieu, müslüman olduktan sonra da, Ahmet), beninli general ve devlet adamı (Natitingou, Atakora, 1933). Asteğmen ve Hubert Maga'nın emir subayıydı (1961-1963), aralık 1967 - temmuz 1968 arasında Devrimci askeri komite başkanlığına geldi. Kara kuvvetleri kurmay başkan yardımcısıyken, 1972'deki hükümet darbesi girişimi sırasında bir aracılık rolü oynadı ve aynı yılın ekiminde iktidara elkoyarak Cumhurbaşkanı ve Başbakan oldu. Milli Savunma bakanlığını da üstlendi (1972-1991). 1973'te bir Ulusal devrim konseyi kurdu. Ağustos 1977 Anayasası ile devletin başındaki yüksek görevi onaylandı. 1980'de islamiyeti kabul etti. 1991 yılında yapılan seçimleri kaybederek, görevini Nicéphore Soglo'ya devretti.

KEREM a. (ar. *kerem*). **1.** Soyluluk, büyüklük, asalet. **—2.** Cömertlik. **—3.** Bağış, yardım. **—4.** *Kerem buyurun, kerem eyleyin,* "izin verin, beni de dinleyin" anlamında söylenen saygı ve incelik sözü (esk.). ‖ *Kerem etmek,* iyilikte ve bağışta bulunmak (esk.). ‖ *Kerem sahibi,* iyiliksever, iyi huylu kimse.
—*Esk. Kerem-güster, kerem-perver, keremkâr,* cömert, bağış ve lütufta bulunan.

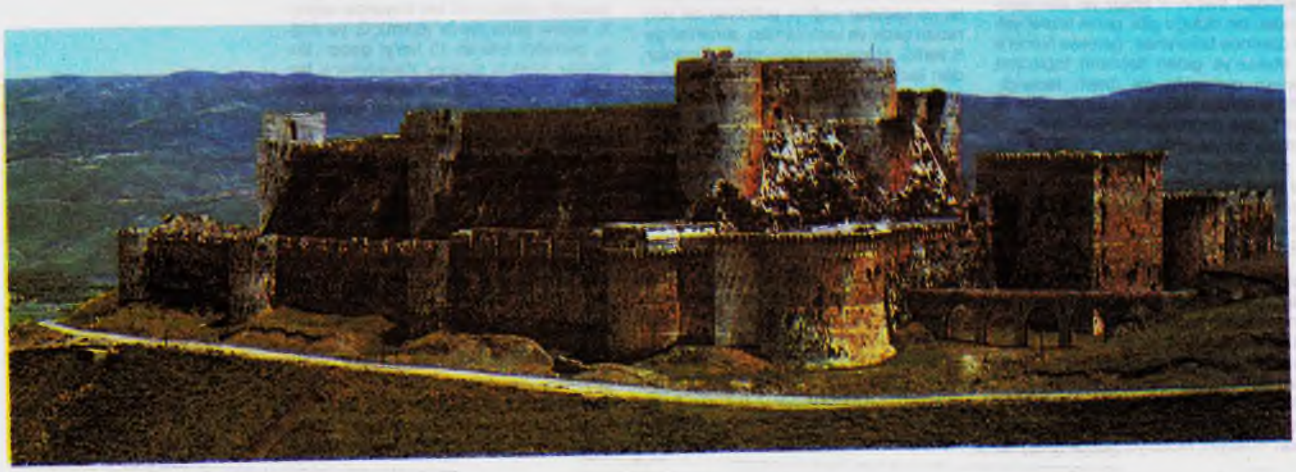
KEREM (Benilkerem), Yemen'de Aden bölgesinde hüküm süren arap sülale (1083-1138). Beni Mesut ve Beni Abbas Ebizürey adında iki kolu vardı. Önceleri iki kol da yakın akrabaları San'a Süleyhileri adına ismaili sultanının naibi olarak bölgede yönetimi ele aldılar. Sonradan Ebizürey yalnız fatımi halifeliğini tanıyarak bağımsızlığını ilan etti. Hanedanın kurucuları, fatımi-ismaili dâisi Ali bin Muhammet ile oğlu el-Mükerrem'den yardım gördüler. El-Mükerrem, kendisine düğün armağanı olarak verilen Aden'i Benilkerem' den Mesut ve Abbas'a verdi. Aden iki kardeş arasında bölüşüldü. Aynı hanedandan Ebu Suud'un oğlu Saba, ülke içlerine yayıldı, müstahkem mevkileri ele geçirdi, Dumluva'yı aldı ve başkent yaptı. Fatımiler, Saba'yı İsmaililer'in dâisi olarak kabul ettiler (1131). Böylece Züreyiler kolu tek başına egemen oldu. Saba'nın ölümünden sonra yerine geçen oğlu Muhammet'in dönemi, Benilkerem sülalesinin en parlak dönemi oldu. Ölünce yerine geçen oğlu İmran, daha çok dinsel sorunlarla ilgilendiğinden siyasal işleri vezir ailesinden Bilal yönetti. İmra'dan sonra yerine oğlu Yasir geçti. Yasir'in ölümünden sonra ise iktidara Selahattin Eyyubi'nin kardeşi Turanşah geçti.

Kerem, Ahmet Adnan Saygun'un üç perdelik operası. Librettosunu, *Kerem ile Aslı* adlı halk hikâyesinden yararlanarak Selahattin Batu'nun yazdığı operada, halk müziği motifleri ve folklorik öğeler, çoksesli lirik dram formuyla kaynaştırılmıştır. Operanın yalnız birinci perdesi 1948'de, tamamı 1953'te Ankara Devlet tiyatro ve operası'nca sahnelendi.

Kerem ile Aslı, türkülü türk halk hikâyesi (XVII. yy.). Âşık Kerem ya da Kerem Dede diye anılan Azerbaycan yöresi halk şairinin aşk serüvenini konu edinen şiirleri halk arasında yayıldıktan sonra, adı bilinmeyen halk hikâyecileri tarafından bu şiirler çerçevesinde oluşturulduğu ileri sürülür. Basılmış yaygın çeşitlemeye göre, Isfahan padişahının oğlu Kerem, keşiş kızı Aslı'ya gönül verir. Ancak din ayrılığı yüzünden onunla evlenmesi mümkün olmaz. İlden ile göçen keşişle kızının ardından uzun yolculuklar yapan delikanlı Halep paşasının emri üzerine Aslı'yla evlendirilir. Ancak düğün gecesi keşişin kızına giydirdiği gömleğin düğmeleri bir türlü çözülmeyince Kerem ah edip yanarak ölür; onun külleri arasında kalmış kıvılcımla Aslı da saçlarından tutuşup can verir. Hikâye boyunca Kerem, arkadaşı Sofu'yla birlikte Türkiye'nin bugünkü sınırları dışında (Hoy, Gence, Tiflis, Revan vb.) uzun yollar aşar; Anadolu'nun birçok yerini (Kars, Van, Erzurum, Erzincan, Ankara, Sıvas, Kayseri vb.) gezer. Hanlarda, kahvelerde, şiirler söyler; yollara, dağlara, akarsulara (Sultan dağı, Süphan, Nemrut, Murat suyu, Kızılırmak vb.), hayvanlara (turnalar, ceylanlar vb.), Aslı'ya benzettiği güzellere şiirler söyleyerek derdini anlatır, sevgilisini sorar. Aslı'yı yakından görebilmek için kızın annesine bütün dişlerini çektirir. Birçok güç durumdan da hak âşığı olduğu için kurtulmayı başarır. Hikâyeye olağanüstü öğeler de karışmıştır: iki sevgilinin doğumları bir dervişin verdiği sihirli elmayla olmuştur. Zorda kalan Kerem'i Hızır kurtarır. Dağlar, ırmaklar o şiir söyleyince geçit verir. Delikanlıyı sınamak için tabuta giren biri ona oyun edenlerle birlik olduğu için can verir. Kerem ceylanlarla, Gemibeli denen, Nuh'un gemisinin bulunduğu bir yerde bir kurukafayla konuşur vb. Hikâyenin manzum bölümleri canlı doğa betimlemeleri içerir; sevgiyi, gurbeti içli bir dille yansıtır. Sevgilisine kavuşma yolunda çileler çeken ve onun uğrunda yanan Kerem, modern edebiyatta bir ülküye bağlanıp can verebilen kahramanın simgesi sayılmıştır. 1886' dan başlayarak birçok basımı yapılan hikâyeyi B. Atalay (1930), E. C. Güney (1959), Ş. Rado (1972) işleyip yayımladılar. Ş. Elçin metni inceleme konusu yaptı (1949). Ermeni aşuğu Civani yapıtı ermeniceye uyarladı. Üzeyir Hacıbeyli Azerbaycan'da opera olarak besteledi. A. A. Saygun, S. Batu'nun yazdığı metne dayanarak Kerem operası'nı meydana getirdi.

KEREMPE a. (yun. *korymbos,* uç, kenar'dan). **1.** Denize doğru uzanan burun,

Gaveau-Atlas-Photo

Şövalyeler kerek'i XII.-XIII. yy.

kayalık. **—2.** Dağın doruğu. **—3.** Geminin baş tarafı.

KEREMPE burnu, antik. yun. **Karambis,** lat. **Carambis,** B. Karadeniz bölümü kıyısında Cide ile İnebolu arasında burun. Bu burnun B.'sında G.-B.-K.-D. doğrultusunda olan kıyı çizgisi, burnun D.'sunda D.-B. doğrultusunu alır.

KERENC, İran'da yer, Kirmanşah'ın G.-B.'sında. —Yakınında, petrol yatağı.

KERENSKİY (Aleksandr Fyodoroviç), rus siyaset adamı (Simbirsk 1881-New York 1970). Avukattı, dördüncü dumada milletvekilliği yaptı (1912-1917) ve buradaki emekçi grubu *(trudovik)* yönetti. Şubat 1917 devrimi sırasında Petrograd'da kurulan sovyetin başkan yardımcılığına seçildi. Adalet bakanı (mart-mayıs), ardından Savunma bakanı (mayıs-temmuz) olarak geçici hükümete katıldı. İlhaksız ve tazminatsız bir barıştan yanaydı ve hem Almanlar'ın, hem de Müttefikler'in gözünde saygın olabilmek için savaşı kazanmak istiyordu. Kendisine "kandırıcıbaşı" lakabını kazandıran ateşli hitabet yeteneğiyle Galiçya'da bir saldırı düzenlemek başarısını gösterdi (haziran). Saldırı başarısızlıkla sonuçlandı. Temmuzdaki karışıklık günlerinden sonra, Savunma bakanlığını da koruyarak, ikinci ve üçüncü koalisyon hükümetlerinin başına geçti. Hem sol anarşi, hem de karşıdevrimle savaşmaya söz verdi, bolşeviklere karşı baskı önlemleri aldı, sovyetlerin desteğiyle Kornilov darbesini bozguna uğrattı ve başkomutan olarak Kornilov'un yerini aldı. Bununla birlikte, tam bir dağılma içindeki bir toplumda iktidarı yürütemedi. Ekim ayaklanmasıyla devrilince, Krasnov ile birlikte Petrograd'ı almaya girişti, sonra Don üzerinden kaçtı. Fransa'ya, ardından 1940'tan sonra ABD'ye göçtü. Devrim üzerine, aralarında *The Catastrophe* (1927) adlı kitabın da bulunduğu birçok yapıt verdi.

KERES a. *Yörs.* Büyük ve derin kap, karavana.

KERES *(ölüm perileri* anlamında yun. sözc.; ölüm tanrıçası *Ker* ya da *Keros*'un çoğulu). Yun. mit. Kaza, cinayet ya da intihar sonucu meydana gelen ölümlere yön veren periler. *(İlyada*'da onlardan aynı zamanda leş yiyici ve adalet dağıtıcı olarak söz edilir. Bazı kanatlı küçük heykellerin onları temsil ettiği sanılmaktadır.)

KERESTE a. **1.** Ormanc. Keskin kenarlı ve dörtgen kesitli ağaç, odun. Tomruk ve direk dışında kalan, yani bunların boyuna biçilmesiyle elde edilen kalas, tahta, lata, dikme, lambri ve çıta gibi ağaçların tümü bu terimle belirtilir. **—2.** Ayakkabı yapımında kullanılan gereçler. **—3.** *Arg.* Kaba saba, terbiyesiz kimse için kullanılır. *(Kereste müdürü* de denir.)

—Orm. san. *Kereste fabrikası*, ağaçların biçildiği fabrika. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Dilme kereste*, baltayla ya da herhangi bir aygıtla yarılarak elde edilen ince tahta.

—ANSİKL. Orm. san. Bir kereste fabrikası, tomruk ve kalas depolama yeri ile tomrukları istenilen uzunlukta ve genişlikte biçen bıçaklardan ve bıçkıları doldurup boşaltacak aygıtlardan oluşur (köprülü kren, monoray, portik, havai hat, vinç, yer düzeyinde çukurda çalışan sonsuz şeritler). İsveç ve Kanada gibi ülkelerde genellikle tomruk deposu yerine, tomrukları saklamayı, seçmeyi ve bıçkılara yöneltmeyi kolaylaştıran yüzdürücü bir havuz kullanılır. Ağaçlar ilk başta tomruk olarak bıçkıdan geçer, kalas haline gelir. Kalaslar ya öylece bırakılır ya da çeşitli boyutta kereste haline getirilmek üzere başka makinelerde biçilir. Biçilen kereste istif yerine taşınarak kurumak ve kalitesine göre tasnif edilmek üzere istif edilir.

Kereste fabrikasında birtakım önemli artıklar oluşur: kapak tahtaları, ıskartalar ve talaş. Bunlar tomruk hacminin % 25 ile 40'ı arasındadır. Artıkların kullanımı ve değerlendirilmesi kereste fabrikasının önemli sorunlarından biridir. Birçok fabrika onları işletme enerjisi ya da ısı elde etmek için yakacak olarak kullanır.

Giret

Kerguelen adaları Grande Terre adasındaki Ross dağı ve Chamonix buzulu

KERESTECİ a. Kereste ticaretiyle uğraşan kimse.

KERESTECİLİK a. Kereste ticareti.

KERESTELİ sıf. *Tkz.* İri yapılı erkek için kullanılır: *Keresteli adamdır, her arabaya sığmaz.*

KERESTELİK sıf. Kereste yapımına uygun ya da kereste yapılmak üzere ayrılan ağaç için kullanılır.

KERET, bir Ugarit (İ.Ö. XIII. yy.) efsanesinin kahramanı. Değişik biçimlerde yorumlanmıştır. Tanrı El tarafından korunan Keret, Edom ülkesini ele geçirir ve kızını almak koşuluyla Babil kralına verir. Bu evlilikten birçok çocuğu olur.

KERETAPA, Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antik kent; Burdur'un Yeşilova ilçesi merkez bucağına bağlı Kayadibi köyünün yerindeydi. Nekropolis, köyün 1,5 km K.-D.'sundadır.

KEREUTA, Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antikçağ kenti; Afyonkarahisar'ın Dinar ilçesi Dombayova bucağına bağlı Akça köyünün yakınında, kentin adını taşıyan bir yazıt bulundu.

KEREVET, -ti a. (yun. *krevati*, karyola' dan). **1.** Üzerine şilte ya da minder koyularak yatmaya ya da oturmaya yarayan, tahtadan yapılmış yüksekçe yer; seki: *Kerevette yatmak.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Asma kerevet*, oturmak ya da yatmak amacıyla, yüksekte ve asma olarak yapılan kerevet.

—İpekböcç. İpekböceklerinin yetiştirildiği yüzey ya da seki. (Kerevetler en ucuz gereçlerden yapılır. Yerden ayaklı sedye ya da sehpa biçiminde olabileceği gibi tavandan askılı hamak biçiminde de olabilir. Yerden ayaklı kerevetlerde, ayakların altına karınca tuzağı olarak su kabı konmalıdır. Kerevet sistemi ile küçük bir yerde daha çok böcek beslenebilir.)

—Tarım. Açık havada kurulmuş ızgaralı raflardan oluşan ve mısır koçanlarının kurutulmasına yarayan yüksek, dar ve uzun kafesli sandık.

—ANSİKL. Özellikle köy evlerinde yaygın olan kerevetlerin taştan yapılanlarına *mastaba* ya da *seki*, üzeri minderlilere de *sedir* denir. Kerevetlerin üzerine şilte, yatak, post, çoğunlukla yöreye özgü örtü, kilim, halı serilir.

KEREVİDES ya da **KEREVİT** a. Zool. TATLISU ISTAKOZU'nun eşanlamlısı.

KEREVİT ALGARNASI a. Kerevit ve karides tutmakta kullanılan, taraklı, yarım ay ya da üçgen biçimli küçük balık ağı.

KEREVİZ a. **1.** Kökü ve yaprakları sebze olarak kullanılan, kokulu, ikiyıllık, otsu bitki. (Bil. a. *Apium graveolens;* maydanozgiller familyası.) **—2.** *Dağ kerevizi*, 1-2 m yüksekliğinde, tüysüz, parlak saplı, pis kokulu otsu bitki. (Bil. a. *levisticum;* maydanozgiller familyası.)

—ANSİKL. Bahçe kerevizleri Avrupa'da, Akdeniz yöresinde ve Kafkasya'da yetişen, 30-60 cm boyundaki yabani kerevizden türemiştir. Bir sebze bitkisi olarak yetiştirilir. Çiçekleri sarı, yaprakları bileşik, 3-7 yaprakçıklı ve özel kokuludur. Meyveleri 1,5 - 2 mm uzunlukta, tüysüz, parlak esmer renkli ve özel kokuludur. Kökü etli ve lifli, yaprak sapı geniş ve olukludur. Kökü gelişkin olanlara *kök kereviz*, yaprakları etli ve kalın olanlara *yaprak kereviz* denir. Türkiye'de daha çok kökü için yetiştirilir. Bunun da ikl tipi vardır: *Odesa kerevizi* (iri köklü, lezzetli ve verimlidir) ve *sarı kereviz* (yan kökleri fazla olduğu için pek tutulmaz).

Kereviz ılık iklim ister. Nemli ve kuvvetli topraklarda iyi yetişir. Şubattan nisana kadar açık yastıklara ekilir, fideler haziran ya da temmuzda esas yerlerine 30 cm aralıkla dikilir. Sonbaharda ürün alınır.

Kereviz pişirilerek ya da çiğ olarak (salata) yenir. Bileşiminde tıbbi nitelikler taşıyan maddeler bulunur (sedanonik anhidrit, sedanolin, limonen, palmitik asit, gayakol, vb.). Kerevizin uyarıcı ve sidik söktürücü nitelikleri Antikçağ'dan beri bilinmektedir. Halk hekimliğinde kereviz kökü eğir kökü ile birlikte kaynatılarak prostat hastalıklarına ve idrar tutulmasına karşı kullanılır.

Aleksandr Fyodoroviç Kerenskiy

KERGAVEYH → KERGUYE.

KERGUELEN adaları, esk. **Désolation adaları,** Hint okyanusu'nun güneyinde, Güney kutbu ve Antarktika topraklarına bağlı fransız takımadaları, 48° 27′ ile 50° G. enlemleri arasında; yaklş. 7 000 km².

• *Coğrafya.* Üç yüzü aşkın ada ve adacıktan oluşan bu takımadaların en büyük adası *Grande Terre*'in yüzölçümü 6 000 km²'yi aşar ve bu ada K.-B.'dan G.-D.'ya doğru 140 km boyunca uzanır; üçgen biçimindeki adanın batı kıyıları oldukça gi-

kereviz

Keriman Halis

Hürriyet arşivi

Kerime Nadir

rintisiz çıkıntısızdır; buna karşılık kuzey -doğu kıyıları derin fiyordlarla kesilir ve D.'da geniş bir körfez bulunur ("Morbihan körfezi"). Yüzey şekilleri, büyük bir yanardağ kütlesinin en yüksek noktası olan Ross dağında 1 850 m yüksekliğe ulaşır. Adanın batı bölümü Cook buzuluyla kaplıdır.

Takımadanın yazın serin (ortalama 7,4 °C) ve kışın oldukça yumuşak (2,6 °C), çok yağışlı ikliminin temel özellikleri, sürekli ve çoğunlukla sert esen batı rüzgârlarıdır: batı rüzgârlarının neden olduğu kurakçıl görünümlü bitki örtüsü, yalnızca otsu bitkilerden oluşur (1874'te adaya getirilen tavşanlar bu bitki örtüsünü bir ölçüde yok etmiştir). Kerguelen adaları çok sayıda deniz kuşu ve penguen topluluğunu barındırır. Ayıbalıkları yok olmuşsa da iyi korunan fokların sayısı yeniden çoğalmıştır. 1951'den beri Grande Terre adasında sürekli insanlar yaşamaktadır ve Morbihan körfezinin kuzey kıyısındaki Port -aux-Français'de önemli bir bilim merkezi kurulmuştur.

• *Tarih.* 12 şubat 1772'de Kerguelen de Trémarec'in bulduğu takımadalar, 1776'da bu adalara Désolation arazisi adını veren Cook tarafından da keşfedildi. Sonradan birçok bilimsel gezi nedeniyle ziyaret edildi (1840'ta J. C. Ross, *Challenger* [1874] ve *Valdivia* [1898] gezileri, R. Rallier du Batty [1908 ve 1909] ve E. Aubert de la Rüe). Tüm XIX. yy. boyunca fok ve denizayısı avcıları Kerguelen adalarını üs olarak kullandılar.

KERGUYE ya da **KERGAVEYH,** Halep hamdani emiri Seyfüddevle'nin hacibi ve vekili. Emirin ölümünden sonra, oğlu ve vârisi Ebülmeali'yi Halep'ten uzaklaştırdı (968) ve Bizanslılar'ın Halep'i ele geçirmeleri üzerine onlarla, Halep emirliği'ne bir toprak terkinden başka yalnız bir vergi ve bir bizans protektorası yükleyen bir antlaşma imzaladı. 975'te devrildi.

KERH a. (ar. *kerh*). *Esk.* **1.** Tiksinme, iğrenme. **—2.** İstemeyerek, bir işi zorla yapma, kendini yapmaya zorlama. **—3.** *Kerh etmek,* tiksinmek, istemeyerek, zorla yapmak.

KERHA ya da **KERHE,** B. İran'da akarsu. Luristan bölgesinde Zagros dağlarından kaynağını alır; yer yer sıradağları enine boğazlar içinde yararak, yer yer de dağ sıraları arasındaki çukurları izleyerek G.-D.'ya yönelir; Basra körfezi kıyısındaki bataklıklarda sona erer.

KERHANE a.,(fars. *kār* ve *ḫane*'den *kār -ḫāne*). GENELEV'in eşanlamlısı.

KERHANECİ a. **1.** Kerhane işleten kimse. **—2.** *Kaba.* Sövgü sözü.

KERHE → KERHA.

KERHEN be. (ar. *kerh*'ten *kerhen*). *Esk.* İğrenerek; istemeyerek.

KERİH, KERİHE sıf. (ar. *kerh*'ten *kerih,* dişl. *kerihe*). *Esk.* **1.** İğrenç, kötü, çirkin: *Rayiha-i kerihe* (pis koku), *savt-ı kerih* (çirkin ses). **—2.** *Kerih-ül-manzar,* çirkin görünüşlü, görünüşü iğrenç olan. ‖ *Kerih-ül -nefes,* soluğu pis kokan.

KERİM sıf. (ar. *kerim*). *Esk.* **1.** Cömert, eliaçık, kerem sahibi, şerefli kimse için kullanılır. **—2.** Büyük, kutsal, ulu: *Allah kerim* (→ ALLAH). *Kuran-ı Kerim* (→ KURAN).

◆ a. Tanrı'nın adlarından biri.

KERİM (Ebülkasım), cezayirli siyaset adamı (Ayt Yahya, Büyük Kabiliye, 1922 - Frankfurt am Main 1970). Ulusal kurtuluş cephesi (FLN) kurucularındandı (1954). Kabiliye bölgesi komutanlığında bulundu (1954-1957), sonra harekâtın tümünü yönetti (1958-1962). Geçici Cezayir Cumhuriyeti hükümetinin kuruluşu sırasında, bu hükümetin Başkan yardımcılığını yaptı (1958). Évian konferansı'nda (mart 1962) Ulusal kurtuluş cephesi delegasyonunu yönetti. Bağımsızlıktan sonra Bin Bella ile anlaşmazlığa düşerek Cezayir'den ayrıldı. 1967'de Paris'te, Bumedyen rejimine karşı bir muhalefet hareketi örgütledi. Nisan 1969'da gıyaben ölüm cezasına çarptırıldı ve ekim 1970'te öldürüldü.

KERİM EFENDİ, Hoca Abdülkerim Efendi de denir, türk din bilgini (Amasya ? - İstanbul 1885). Öğrenimini Avrupa'da gördüğü için "İngiliz Kerim Efendi" diye de anılır. İstanbul'a döndükten sonra hadis, tefsir gibi nakil yoluyla gelen bilimleri müspet bilimlere uygulamaya çalıştı. Bu yöntemini Kadı Beyzavi'nin tefsirinde uyguladı. Başlıca yapıtları: mantıkla ilgili *Mizan ül-adli fi'l-mantık,* fıkıhla ilgili *Câmi ül -hakayık,* dilbilgisi hakkında *Zübde-i ilm-i sarf* ve *Şerh-i emsile* ile İbni Sina'nın *Şifa*'sının yarım kalmış şerhi.

KERİM HAN ZEND (Muhammet), [1705 - Şiraz 1779], İran'da Zend hanedanının kurucusu (1750-1779). Kendisini Horasan'a sürgün eden Nadir Şah'ın ölümünden (1747) sonra, Horasan'ın kuzeyindeki Rek kabilesinin bir kolu olan Zendler'in başına geçerek komşu kabileleri yendi. Ali Merdan Han ile birleşip Isfahan'ı aldı, onunla birlikte Safeviler'den 8 yaşındaki İsmail III'ü göstermelik hükümdar olarak tahta oturttu. Bir süre Ali Merdan'ın naip olmasına göz yumduktan sonra onu da saf dışı edip İsmail'i korumasına aldı. Kaçarlar'dan Muhammet Hasan Han ile uzun bir mücadeleden sonra duruma tek başına egemen oldu (1750). Başkent yaptığı Şiraz'ı birçok anıtla süsledi. Adaletli bir yönetim uygulayarak halkın sevgisini kazandı. Ticaretin, tarım ve sanatın gelişmesini sağladı. Fars körfezinde kıyıları korumaya yardımcı olabilecekleri düşüncesi ile batılı kurum ve kuruluşlara ayrıcalıklar tanıdı. Osmanlılar'ın ticari üstünlüğüne son vermek amacıyla Basra'yı aldı (1766). Öldükten sonra, halk arasında bir efsane kahramanı oldu ve kendisiyle ilgili hikâyeler anlatılmaya başlandı.

KERİM SADİ, asıl adı **Ahmet Nevzat Cerrahoğlu,** türk araştırmacı (İstanbul 1900 - *ay. y.* 1977). İstanbul Tıp fakültesi'ndeki öğrenimini yarıda bıraktı. İlk yazısı İzmir'de çıkan *Ahenk* adlı dergide yayımlandı (1918). *Aydınlık, Resimli ay, Resimli cumartesi, Yeni adam, Baştan, Katkı* dergilerinde inceleme ve araştırmalar yayımladı; tek parti döneminde birçok sosyalist aydın gibi İstanbul dışında oturmak zorunda bırakıldı; çeşitli kereler tutuklandı, yargılandı. Siyasal tarihimizin yakın dönemi ve sosyalizme ilişkin konuları içeren 38 broşürü İnsaniyet kütüphanesi serisinde yayımlandı. Başlıca yapıtları: *Osmanlı İmparatorluğu'nun dağılma devri ve tarihi maddecilik* (1941), *Georges Sorel, devrimci sendikalizmin nazariyecisi* (1960), *Mehmet Akif, bir islam reformatörü* (1964), *İslamiyet ve osmanlı sosyalistleri-İslamiyet ve Yöncü sosyalistler* (1964), *Şeyh Bedrettin* (1966), *Türkiye sosyalizmi* (4 cilt, 1965 -1968), *Türkiye'de sosyalizmin tarihine katkı* (1975). Ayrıca, Nazım Hikmet'in şiirlerini derlediği *Nazım Hikmet'in ilk şiirleri* (1969) adlı bir çalışması vardır.

KERİMAN HALİS, soyadı **Ece,** türk güzellik kraliçesi (İstanbul 1913). Türkiye'de ilk kez *Cumhuriyet* gazetesi tarafından düzenlenen güzellik yarışmasında birinci oldu (1932). Aynı yıl Belçika'nın Spa kentinde düzenlenen, 28 ülkenin katıldığı Dünya güzellik yarışması'nda "Dünya güzeli" seçildi. Ece soyadı kendisine Atatürk tarafından verildi.

KERİMANE be. (ar. *kerim* ve fars. *-āne*'den *kerimāne*). *Esk.* Cömert insana yakışacak biçimde, cömertçe.

KERİME a. (ar. *kerim*'in dişl. *kerime*). *Esk.* **1.** Kız evlat. **—2.** "Kerimem", "kerimeniz" biçimleriyle saygılı konuşmada kullanılır. **—3.** Kutsal, değerli, yüce: *Âyet-i kerime.* **—4.** *Kerime-i tarih,* tarihin kızı; yurt.

—*İsl.* Kuran surelerini oluşturan cümlelerden her biri, ayet.

KERİME NADİR, soyadı **Azrak,** türk romancı (İstanbul 1917 - *ay. y.* 1984). Bebek Saint Joseph sörler okulu'nu bitirdi. 1937'den başlayarak kadın kahramanların aşk serüvenlerini konu edinen hafif romanlarıyla (*Hıçkırık, Samanyolu, Seven ne yapmaz, Funda, Posta güvercini* vb.) tanındı. Pek çok kez basılan bu romanlardan filme de alınanlar oldu. Anıları ve yazarlığıyla ilgili açıklamaları *Romancının dünyası* (1981) adlı yapıtındadır.

KERİMETTİN ERDİŞAH, türk çini ustası (XIII. yy.). Konya'daki Alaettin camisi'nin dış avlu duvarına açılmış taçkapı üzerindeki daire biçiminde bir çini levhada, lacivert zemin üzerine beyaz olarak, dışta sülüs yazıyla Alaettin Keykubat'ın sanı, içteyse ince yazıyla, Kerimettin Erdişah'ın adı yazılıdır. Mihrabı ve kubbeyi süsleyen çiniler, Anadolu'daki ustası bilinen az bulunur örneklerdendir.

KERİMETTİN KARAMAN, Karaman Bey de denir, Karamanoğulları beyi (öl. 1262). Babası Nure Sufi'nin ölümünden sonra beyliğin başına geçti. Nüfuz alanını genişletme girişimleri karşısında selçuklu sultanı Kılıç Arslan IV, yerleştiği bölgeleri Kerimettin'e bıraktı, ayrıca Larende kalesini de ona verdi. Bir süre sonra Kılıç Arslan'ın kendisine başkaldıran uçbeyleri üzerine asker göndermesi karşısında endişeye düşen Kerimettin Karaman, kardeşleri Zeynelhac ve Bunsuz'la birlikte Konya üzerine yürüdü. Gevele kalesi yakınlarında Muinettin Pervane yönetimindeki selçuklu kuvvetlerine yenildi, kendisi kaçmayı başardıysa da kardeşleri yakalanarak idam edildiler.

KERİMİ ÇELEBİ Edirneli, türk şair (Edirne XV. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Yaşadığı kentin özelliklerini konu edinen *Şehrengiz-i Edirne* (İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, T. 615) adlı bir yapıtı vardır.

KERİMOV (İslam Abduganieviç), özbek devlet adamı (Semerkand 1938). Orta Asya Politeknik enstitüsü ve Taşkent Halk ekonomisi enstitüsü'nü bitirdi; 1960'ta bir fabrikada mühendis olarak çalışmaya başladı. 1966'da Özbekistan SSC Devlet planlama teşkilatı'nda görev aldı. 1983'te Özbekistan Maliye bakanı, 1989'da Özbekistan Komünist partisi merkez komitesi birinci sekreteri oldu. Aynı yıl Yüksek Sovyet üyeliğine seçildi. Bağımsızlığın ilanından sonra, 1991'de yapılan ilk seçimlerde Özbekistan cumhurbaşkanı seçildi.

KERİNCİ dağı ya da **İNDRAPURA doruğu,** Sumatra adasının (Endonezya) en yüksek noktası, Barisan dağlarında; 3 801 m.

KERİON a. (fr. *kérion*). SAÇKIRAN'ın eşanlamlısı.

KERİVULA a. Eski Dünya'nın tropikal ormanlarında yaşayan, canlı renkli küçük yarasa. (Gündüzleri yaprak kümeleri arasında, kuş yuvalarında ve hatta örümcek ağları altında gizlenir. Yassıburunluyarasagiller familyası.)

KERİZ a. (fars. *kāriz*'den). **1.** *Esk.* Çirkef, lağım; geriz. **—2.** *Arg.* Kumar. **—3.** *Arg.* Sazlı sözlü eğlence. **—3.** *Keriz alayı,* çalgıcılardan oluşan grup (arg.). ‖ *Keriz atmak,* şarkı söyleyip nara atmak (arg.). ‖ *Kerize bayılmak,* kumarda kaybetmek (arg.). ‖ *Kerize taş atmak,* kötü huylu bir kimsenin saldırısına yol açacak bir davranışta bulunmak (arg.).

◆ sıf. ve a. Kolayca kandırılabilen, aptal kimse için kullanılır: *Bir kimseyi keriz yerine koymak.*

KERİZCİ a. *Arg.* Çalgıcı.

◆ sıf. *Arg.* Oyunda hile yapan; hileci.

KERİZLEMEK g. f. *Arg.* **1.** Çalgı çalmak. **—2.** *Bir kimseyi kerizlemek,* aptal yerine koymak; aldatmak.

KERKAPHOS. Yun. mit. Helios'un oğlu, Rodos kralı. Adanın üç kentine adını veren kahramanların (Lindos, İalysos ve Kamiros) babasıdır.

KERKEÇ a. Ask. tar. Kuşatılmış durumdaki bir kalenin savunmasını sarsmak amacıyla, kalenin istenilen herhangi bir yerini ateş altına almak için kullanılan kule.

KERKEM a. (fars. *kerkem*). *Esk.* Gökkuşağı.

KERKENEZ a. Uzun kuyruklu doğan türü. (Bil. a. *Falco tinnunculus; Falconidae* familyası.) [Eşanl. SARSAK DOĞAN.]
—ANSİKL. Tüm Eski Dünya'da bulunan kerkenez, en yaygın gündüz yırtıcısıdır. İnsanın bulunduğu ortama uyum gösterdiğinden dağlardan kırlara ve kentlerin ortasına kadar hemen her yere yuva yapar. Geniş bir alanı aralıksız tarar, av bulmak için "keşif uçuşu"na çıkar; çok sayıda böcek ve kemiriciyi avladığından avcı kuşların en yararlılarından biri sayılır. Kerkenezin Afrika'da kışlayanları varsa da yurdumuzda yaşayanların çoğu yerli kuştur.

kerkenez
(Falco tinnunculus)
dişisi (solda) ve
erkeği

KERKENNA adaları, Tunus'ta küçük takımada, Sfaks'ın karşısında, kıyıya 30 km uzaklıkta; 180 km²; 15 000 nüf. Balıkçılık (balık ve sünger). Alfa imalatı. Turizm. Romalılar'dan kalma eski *Cercina*'nın harabeleri.

KERKES a. (ar. *kerkes*). Esk. zool. **1.** Akbaba. —**2.** *Kerkes taşı,* eski inanışa göre kartalların yuvalarında fol yapmak için kullandıkları ceviz büyüklüğünde taş.
—Esk. gökbil. *Kerkes-i felek,* Kartal takımyıldızı.

KERKİ a. Büyük balta.

KERKİDAS, yunanlı şair, filozof ve yasa koyucu (Arkadhia İ.Ö. III. yy.). Yurdu Megalopolis için bir yasa metni ve bir şiir yazdı. Kleomenes devrimi sırasında yazılan bu şiirde dostlarını, hastalara bakarak ve sadaka vererek toplumsal devrim tehlikesine karşı savaşmaya çağırdı.

KERKOPES. Yun. mit. Yol keserek adam soyan iki kardeşin adı. Herakles'e saldırdılar, Herakles onları bir kirişe bağlayarak omzuna atıp götürdü, fakat sızlanmaları ve yüz ifadeleri onu o kadar eğlendirdi ki iki haydutu serbest bıraktı. Kerkopesler daha sonra Zeus tarafından maymuna çevrildiler.

KERKRADE, Hollanda'da (Limburg) kent, Almanya sınırında yer alır; 47 000 nüf. Eski madenkömürü merkezi. Makine sanayileri.

KERKUROS a. (yun. sözc.). Antik. Eski Yunanlılar'ın ticaret ve savaş için kullandıkları, yelkenli ve kürekli, hafif, hızlı ve uzun gemi.

KERKUVAN, Tunus'ta, Bon burnunda, arkeolojik buluntu yeri. Burada, 1952'de, İ.Ö. VI. yy.'dan kalma küçük bir pön yerleşiminin kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Bu kalıntılar çok güçlü bir hellenleşmeye tanıklık etmektedir.

KERKÜK, K.-D. Irak'ta aynı addaki geniş bir ilin (19 543 km²; yaklş. 600 000 nüf.) merkezi kent; 207 900 nüf. Zagros dağlarının eteklerinde yoğun nüfuslu bir alanda, Kazar çayı vadisinin yamaçlarında; Musul'un kuşuçuşu 140 km G.-D.'sunda. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde Musul vilayetine bağlı bir sancağın merkeziydi. Ülkenin nüfus bakımından dördüncü, K. Irak'ın ikinci büyük kenti, Irak'taki türk toplumunun en büyük kültür odaklarından biri. Geniş bir alanın tarım ürünlerinin pazarlama yeri; dokuma sanayisi; Irak'ın en büyük petrol üretim ve işleme merkezlerinden ve Türkiye'de Yumurtalık, Suriye'de Banyas, Lübnan'da Trablusşam limanlarına petrol boruhatları ile bağlı.
—Tar. İ.Ö. VII. yy.'da asur hükümdarı Sardana tarafından kurulan kent, Selefki hanedanı döneminde (İ.Ö. 312-64) "Seleukos" adını aldı. Sasaniler döneminde (İ.S. 224-651) "el-Kerm" adıyla hıristiyan Nesturiler'in önemli yerleşim merkezlerinden biri oldu. XII. yy.'da Erbil'i başkent yapan Beytigin hanedanının yönetimindeyken, abbasi halifelerinin eline geçti (1232). Kısa bir süre sonra moğol istilasına uğradı. Irak'ı fetheden Timur tarafından alınan kente "Kerkük" adı verildi (1380). Ardından Akkoyunlular ve Safeviler'in egemenliğinde kalan Kerkük, Kanuni Sultan Süleyman döneminde (1520-1566) osmanlı topraklarına katılarak doğudan gelecek saldırılara karşı önemli bir savunma merkezi konumuna getirildi. Musul ile Bağdat arasındaki ticaret yollarının uğrak merkezlerinden biri olarak gelişti. Bağdat'la birlikte Safeviler'in eline geçen kent (1623) Hüsrev Paşa tarafından geri alındı (1630). XVIII. yy. başlarında yıkıma uğrayan Şehrizor adlı kentin yerine Şehrizor eyaletinin merkezi oldu. Uzun bir kuşatmanın ardından Nadir Şah tarafından alındıysa da (1734) Türk-İran savaşı'nı sona erdiren 1746 antlaşması'yla Osmanlı devletine geri verildi. Eyaletlerin kaldırılmasıyla vilayet merkezi yapıldı (1878). XX. yy. başlarında Musul vilayetine bağlı sancak merkezlerinden biri oldu. Birinci Dünya savaşı sonlarında türk ordusunun kuzeye çekilmesi üzerine İngilizler tarafından işgal edildi (1918). Türkiye ile İngiltere arasında imzalanan Ankara antlaşması'yla (1926) Irak'a bırakıldı.

Kerkük'ten çıkıp Türkiye'nin Yumurtalık limanına kadar uzanan petrol taşıma hatlarından birincisi 1977'de, ikincisi de 1987'de devreye girdi. Irak, Körfez bunalımı sırasında, kendisine karşı uygulanan ekonomik ambargo ve yaptırımlara karşılık olarak 6 ağustos 1990'da boruhatlarından birini tümüyle kapatıp, diğerinin de kapasitesini düşürdü. Türkiye de, Birleşmiş Milletler'in almış olduğu ambargo kararına uygun olarak 7 ağustosta ikinci hattı kapattı.
—Arkeol. Kerkük, mitanni etkisinde silindir baskılı resimler içeren birçok çivi yazılı tabletin ortaya çıkarıldığı bir bölgenin merkezi olan Arrafa'nın yakınındaydı (İ.Ö. II. binyıl). Aynı tür tabletlere Suriye ve Filistin'de de rastlanmıştır. Bunların ayırtedici motifleri, palmet biçiminde üsluplaştırılmış kutsal ağaç (yanında keçilerle), saçörgüsü ve efsanevi hayvanlardır.

Kerküştl. Arkeol. Mardin'in Derik ilçesi Kocatepe bucağına bağlı Alanlı köyünün yakınında buluntu yeri. Kızıltepe-Viranşehir karayoluyla ikiye bölünen Kerküşti'de Abdülhalik Ekmen tarafından yapılan araştırmalarda (1981), tuğla ve mozaik döşemeli mekânlardan oluşan bir mezar bulundu. Alanın K.-D.'sunda ortaya çıkarılan mozaikle yazılmış yedi satırlık yazıt okunamadığından tarihlendirme yapılamadı.

KERKYON. Yun. mit. Eleusis kahramanı, Poseidon ya da Hephaistos'un oğlu. Gezginleri kendisiyle güreşmeye zorlar, yendiklerini öldürürdü; Theseus tarafından öldürüldü.

KERKYRA. Tar. coğ. İon denizi'nde ada; Homeros Fenikeliler'i burada yaşattı. Korinthos'un kolonisi (İ.Ö. VIII. yy. sonunda kuruldu) olan ada, etkin bir deniz ticareti gerçekleştirdi. İ.Ö. 433'te Kerkyralılar, Korinthos'a karşı Atinalılar'dan yardım istedi: Korinthos da Ispartalılar'dan yardım isteyince Peloponisos savaşı başladı. Savaşlar ve fesatçılar arasında mücadelelerle güçsüz düşen Kerkyra İ.Ö. IV. yy.'dan başlayarak geriledi. Günümüzde *Korfu**.

KERLİFERLİ → KELLİFELLİ.

KERLL (Johann Kaspar VON), alman orgcu ve besteci (Adorf, Saksonya, 1627 - Münih 1693). Roma'da Carissimi'den ders aldı. 1656'da Münih sarayı'nda capella yöneticiliğine, 1677'de de imparatorluk capella'sının orgculuğuna atandı. 1684'te Münih'e döndü. Günümüze on bir operasının yalnızca librettoları ulaşabildi.

KERM a. (ar. *kerm*). *Esk.* **1.** Asma. —**2.** Üzüm bağı.

KERMA a. (ing. *K*inetic *E*nergy *R*eleased in *MA*terial'in kısaltması). Çekirdek fiziğinde, iyonlaştırıcı ışımaların madde üzerindeki etkilerini incelemede kullanılan büyüklük. (Belirli bir maddenin hacim birimi, içinde yüklü olmayan parçacıklar tarafından açığa çıkarılan yüklü parçacıkların başlangıçtaki kinetik enerjileri toplamının, bu hacim birimi içinde yer alan madde kütlesine bölümüdür. Yüklü olmayan parçacıklar, yüklü parçacıkları açığa çıkarabilecek ya da bir çekirdek dönüşümüne yol açabilecek nötronlar, fotonlar, vb. olabilirler.)

KERMA, Sudan'da Nil kıyısında, üçüncü çavlanın yukarısında arkeolojik buluntu yeri. Bu bölgede, bir Nübye krallığı kuruldu. Asuan'ın güneyinde bulunan bölge, XII. hanedan firavunları tarafından (özellikle Sesostris I) fethedildi. Mısır'ın güney sınırı Semne'den geçiyor, bir dizi kaleyle Nübye saldırılarından korunuyordu. Sınırın öte tarafında, Kerma krallığı uzanıyordu. Krallığın başkentinde, yapay bir platform üzerinde tuğladan bir saray inşa edilmişti. Saraya dar bir iç merdivenle giriliyordu. Kent, sarayın çevresinde toplanmıştı. Dedufe'nin krallık konutunda ve kentte yapılan kazılar, özgün bir kültürün varlığını ortaya çıkardı. Yuvarlak kral mezarlarında ve tümülüs biçimindeki toplu mezarlarda çok sayıda silah bulundu. Stilize hayvan (zürafa, efsanevi hayvanlar) ya da bitki motifleri biçiminde kesilmiş mikalı ince levhacıklar kral giysilerinin üzerine dikilmiş olmalıydılar. Ölü eşyaları arasında bol sayıda çanak çömlek ortaya çıkarıldı: hayvan biçimli ya da hayvan motifleriyle süslenmiş kaplar; en ünlü vazolar lale biçiminde olanlardır. Bu eşyaların yanında, birkaç yüz iskelet bulundu: bunlar, Kerma krallarının ölümlerinde onlara eşlik eden kadın ve erkek hizmetçilerin iskeletleridir. Savaşçı niteliklerine rağmen, bu Nübye uygarlığı Tutmosis I'in ordularına karşı koyamadı; Tutmosis, Mısır sınırını dördüncü çavlanın ötesine kadar genişletti.

Jützi-Zürich

Kerma
siyah kenarlı
kırmızı dipli
lale biçiminde vazo
İ.Ö. 1750-1550
Nefer galerisi, Zürich

KERMADEC adaları, Büyük Okyanus'ta küçük takımada, Yeni-Zelanda'nın 1 000 km K.'inde. 1887'den beri Yeni-Zelanda'ya bağlıdır; 33 km²; 9 nüf. En büyük adası (Raoul ya da Sunday) Entrecasteaux'nun seferi sırasında bulundu; Entrecasteaux, takımadaya ikinci oğlu Jean Michel Huon de Kermadec'in (1748-1793) adını verdi. Raoul adasında hava gözlem istasyonu. Kermadec deniz çukuru, takımadanın D.'sundadır; derinliği 10 047 m.

KERMAN → KİRMAN.

KERMANŞAH → KİRMANŞAH.

KERME ya da **İSTANKÖY körfezi** → GÖKOVA körfezi.

KERMEL a. (tesc. edil. a.). Rhône-Poulenc tarafından üretilen ve poliamit-imit'ten oluşan ısılkararlı elyaf.

Réunion des musées nationaux

Kermes (1635-36)
Rubens
Louvre müzesi, Paris

meyveli dallar

kermes meşesi
(Quercus coccifera)

Lauros-Giraudon

biri altı, öbürü on iki kadehli iki sıralı kernos
Milos (Yunanistan) kaynaklı
gri-pembe kilden
kahverengi-siyah boyalı
kyklades sanatı, İ.Ö. 2000'e doğr.
Ulusal seramik müzesi
Sèvres

KERMEN → KİRMAN.

KERMES a. (fr. *kermesse*, hollandaca *kerkmisse*, kilise ayini). **1.** Flandres'da büyük şenliklerle kutlanan bölgesel kilise bayramı ve yıllık panayır. **—2.** Bir kermesi gösteren tablo. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Bir dernek yararına genellikle açık havada düzenlenen, satış sergilerinin de yer aldığı eğlenceli toplantı: *Yıl sonu kermesi. Yoksul öğrenciler için düzenlenen bir kermes.*
—ANSİKL. İkonogr. Kermes teması Baba Bruegel tarafından işlendi: Courtauld enstitüsü'ndeki (Londra) *Hoboken kermesi* adlı desen, H. Cock tarafından gravüre geçirilen (1561'e doğr.) *Aziz Georgius kermesi*. Bu son yapıtta, han kapısına asılmış "Bırakın köylüler kermeslerini kutlasınlar" yazısı, kuşkusuz Karl V'in bu konuda kısıtlayıcı fermanına değinmektedir. Pieter II Bruegel'in de işlediği bu temaya, daha sonra Rubens de yer verdi: hareketliliği ve renkliliğiyle ünlü *Kermes* tablosu (1,49×2,61 m, Louvre, Paris). Bu yapıtın nitelikleri, flaman köy şenliklerinin en büyük ressamı olan Genç Teniers'in üslubunu etkiledi: Brüksel (1652), Dresden, Viyana, Prado, Ermitaj müzelerindeki *Kermes* tabloları.

KERMES a. (fr. *kermès*; ar. *kırmız*'dan). Böcbil. Meyve ağaçlarında, sera bitkilerinde yaşayan zararlı kırmızböceği cinsi. (*Kermes*'lerin bazıları armutağacı gövdelerinde, *virgül kermesi* elmaağacının küçük dallarında bulunur. *Bağ kermesi* bağ torbalı kırmızböceğidir. Kabuklubitgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Bot. *Kermes meşesi*, boyu 3 m'yi geçmeyen; hepyeşil yapraklı, dikenli çalı ya da bodur ağaç. (Kermes meşesi Akdeniz çevresinde yetişir; Türkiye'de Batı ve Güney Anadolu'da yaygın bir türdür. Bunun üzerinde yaşayan bir böcekten [*Coccus illicis*] elde edilen ve meşe kırmızısı denilen madde eskiden kırmızı boya olarak büyük önem taşırdı. Bil. a. *Quercus coccifera.*)
—ANSİKL. Böcbil. Kermesler dikenli bölütlü, toparlak gövdeli kırmızböcekleridir. Bir bezelye büyüklüğündeki dişileri bitkilerin dallarına tutunarak yaşar ve yumurtlama sırasında bedeni, yumurtaları da koruyan boynuzsu maddeden bir kabukla örtülür. Eskiden kermesler toplanarak bir çeşit kırmızı boya yapımında kullanılırdı. *Kermes* (ya da *Chermes*) *ilicis* pırnal meşesi *(Quercus ilex)* ve kermes meşesi *(Q. coccifera)* üzerinde yaşar. Avrupa'da bulunan birçok tür (örneğin *K. quercus*) Kuzey Amerika'ya da yayıldı; bunların hepsi de meşelerde yaşamaktadır.

Kermessen i Brügge *(Brugge'de kermes)*, 3 perdelik bale. Koregrafisini August Bournonville, müziğini Holger Simon Paulli hazırladı. İlk kez 1851'de Danimarka Krallık balesi tarafından Kopenhag'da sahnelendi.

KERMEZİT a. (fr. *kermésite*). Miner. Doğal antimon oksisülfür.

KERN, Forchtenberg'de (Württemberg) yaşamış olan alman heykelci aile. En ünlüleri özellikle Würzburg'da çalışan MICHAEL (1580-1649) ve Nürnberg Belediye sarayı'nın kapılarını yüksekkabartmalarla süsleyen LEONHARD'dır (1588-1662).

KERN (Johann Konrad), isviçreli siyaset adamı (Berlingen, Thurgau, 1808 - Zürich 1888). Sunderbund ile görüşmelere (1847) ve Anayasa'nın kaleme alınmasına (1848) katıldı, ardından Federal konsey başkanlığı yaptı (1850). Neuchâtel ayaklanması sırasında, Napoléon III'ün arabuluculuğunu istedi ve Prusya'nın bu düklükten vazgeçmesini sağladı (1856). Paris'te elçiyken (1857-1883), kentin bombalanmasını (ocak 1871) durdurmaya çalıştı.

KERN (Johan Hendrik), hollandalı filolog (Purvoreco, Endonezya, 1833 - Utrecht 1917). Buddhacılıkla ilgili telif ve çeviri yapıtlar verdi. Malaya-polinezya dilleri üstünde çalıştı. Endonezya ve khmer yazıtlarını inceledi.

KERNER (Justinus), alman yazar (Ludwigsburg, Württemberg, 1786 - Weinsberg 1862). Özellikle lirik bir şair olarak ün yaptı. Uhland, Schwab ve Mörike ile birlikte Schwaben okulunu meydana getirdi. Derin bir hüzün taşıyan şiirleri, çok kişisel bir mizahla da yüklüydüler. 1826 -1854 arasında beş şiir *(Gedichte)* ve bir anı kitabı (*Das Bilderbuch aus meiner Knabenzeit*, 1849) yayımladı. Manyetizma ve normal dışı bilinç durumlarıyla ilgilendi, gözlemlerini *Die Seherin von Prevorst* (1829) adlı yapıtında anlattı.

KERNERA a. Dağlarda kalker kayalıklarında yetişen ve bazı botanikçilerce *cochlearia* (kaşıkotu) cinsinden sayılan otsu bitki. (Turpgiller familyası.)

Kernig belirtisi (rus doktor Vladimir Mihayloviç *Kernig*'in [1840-1917] adından). Nörol. Hastanın dizlerini bükmeden yatağın içinde oturamaması. (Muayene eden kişi bükülmeyi düzeltmeye kalkınca dizler ağrır. Beyin zarı sendromlarında görülen bu belirti, omurga çevresi kasları ile bacak kaslarının kasılma belirtisidir.)

KERNİT a. (fr. *kernite;* Amerika'daki yönetim bölümü adından). Miner. Hidratlı doğal sodyum borat.

KERNOPHOROS a. (yun. sözc.; *kernos*, vazo, ve *-phoros*, taşıyan'dan). Esk. Yun. Eleusis törenlerinde kutsal vazo *kernos*'u taşıyan rahip, rahibe ya da mümin.

KERNOS a. (yun. sözc.). Birbirine bağlı kadehlerden oluşan sunu vazosu. (Tunç çağından başlayarak Kyklades adalarında ve daha sonra Yunanistan'da gizemli ayinlerde kullanılırdı.)

KERNUAK DİLİ a. Cornwall yönetim bölümünde konuşulan bugün ortadan kalkmış kelt lehçesi (Büyük Britanya'nın güney-batı'sı).
—ANSİKL. Kernuak dili, kelt dillerinin briton dalına bağlanır. Hiç değilse eski durumuyla, welsh dili ve bretoncaya yakındır. XV. yy.'a değin, ingilizceyle, sonraları gerileyen ve gitgide terk edilen kernuak dili arasındaki sınırı Tamar nehri çiziyordu. XV. yy.'dan önce, kernuak dili, yalnızca kimi yer ve kişi adları ve birkaç satırlık metinlerle tanınır. Arthur ve Tristan efsanelerini geliştiren halk ozanları edebiyatının, sonra da hıristiyan esinli lehçesel bir edebiyatın ortaya çıkmasını sağladı: *Pascon Agan Arluth* (XV. yy.), *Ordinalia (Origo Mundi, Passio Domini, Ressurrectio Domini)*. Hadton'un (1504), Vannes piskoposu Meriasek'in yaşamını anlatan yapıtı *(Beunans Meriasek)* ve William Jordan of Helston'ın (1611) *Gwreans an Bays*'ı (Dünyanın yaratılışı) ilk imzalı yapıtlardır. 1602'den başlayarak, R. C. Carew, ingilizce yazdığı çalışmada bölgesel kimliği belirlemeyi dener *(Survey of Cornwall)*. Boson'un *Nebbaz Gerriaudro tho Carnoak* adlı yapıtı, bilge bir bölgeciliğe geçişi belirler. Söylentiye göre, kernuak dilini anadili olarak kullanan son kişi, 1777'de ölen Dolly Pendraeth olmuştur. Bu lehçede sözlü ve yazılı şiirin yeniden canlandırılması H. Jenner (1848-1934) ile XIX. yy.'da gerçekleşti. 1929'dan bu yana, her yıl bir kültür yarışması olan *Gorsedd* düzenlenmektedir.

KEROJEN a. (fr. *kérogène*). Mad. oc. Bitümlü şistlerde bulunan karmaşık organik madde; ısılbozunum sonucu petrolden elde edilen türde hidrokarbürler ve büyük oranda, kokulu bileşikler verir.

KEROSEN a. (fr. *kérosène;* yun. *keros*, mum'dan). Petr. san. Petrolün 175 °C ile 250 °C arasında damıtılmasıyla elde edilen, renksiz ya da hafif sarı renkli sıvı petrol ürünü. (Genellikle jet yakıtı bileşiminde ve gazyağıyla aydınlatmada kullanılır.)

KEROUAC (Jack), amerikalı yazar (Lowell, Massachusetts, 1922 - Saint Petersburg, Florida, 1969). ABD'ye yerleşen quèbecli bir anababadan doğdu, sıkıntılı bir çocukluk geçirdi, Columbia üniversitesi'nde öğrenim gördü, ardından ABD'yi boydan boya dolaşarak başıboş bir yaşam sürdü. Bu yaşamın etkisiyle, *Beat Generation*'ın kitabı olan *On* the Road* adlı yapıtını yazdı (1957). Neal Cassady, William Burroughs ve Ginsberg ile birlikte yeni bir yaşam üslubu esinledi (toplumdışılık, kendiliğindenlik, uyuşturucu maddeler, gizemli deneyimler). İlkin Thomas Wolfe'tan etkilenen yapıtı (*The Town and the City*, 1950), ailevi ve katolik bir esinle (*Visions of Gerard*, 1963; *Vanity of Duluoz*, 1968; *Satori in Paris*, 1966), *beat* bir esin (*The Subterraneans*, 1958; *The Dharma Bums*, 1958; *Big Sur*, 1963; *Desolation Angels*, 1965) arasında bölündü. Ayrıca yazdığı şiirler (*Mexico City Blues*, 1959), anılar (*The Lonesome Traveler*, 1960) ve düşsü çeviri yazılar da (*The Book of Dreams*, 1961), aynı zamanda hem gerçekçi, hem gizemci, hem özyaşamöyküsel, hem her türlü kişisel özellikten uzak, hem amerikalı yaşamın efsanelerine başkaldıran, hem de bu efsanelerle beslenen bir evrenin ruhbilimsel arka planını aydınlığa kavuşturmaktadırlar.

KEROUANE, Gine'de kent, bölge yönetim merkezi, Milo kıyısında, Kankan'ın G.'inde; 2 500 nüf. Ticaret merkezi. — Bölgede, elmaslı alüvyonlar.

KEROZİN a. (fr. *cérosine*'den). Org. kim. Formülü $C_{24}H_{48}O$ olan balmumu kıvamında alkol; şekerkamışı küspesinin sıcak

suyla işlenmesi (alkol bu sırada su üzerinde yüzer) sonunda elde edilir.

KERPE adası, Oniki adanın (Güney Sporadlar) güney ucunda yunan adası; 280 km²; 6 800 nüf. Yönetim merkezi *Pighadhia* (doğu kıyısında). Uzun ve dar bir dağlık sırt oluşturur. Eskiden adadan yapılan göçler ada nüfusunun azalmasına yol açmıştır.

KERPE adası → KEFKEN adası.

KERPE limanı, yun. **Kalpe,** lat. **Calpes limen,** Kocaeli'nin Karadeniz kıyısında Kefken adasının 8 km kadar G.-B.'sında liman, K. ve K.-D. rüzgârlarına kapalı küçük bir girintidir. Bizans kalesi ve nekropolis.

KERPEN, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde kent, Köln'ün güney-batısında; 52 100 nüf. Makine yapımı.

KERPETEN a. (ar. *kelbetān*, iki köpek). Çapraz ve bir mil çevresinde eklemli iki koldan oluşan, bu kolların ucundaki çenelerin sıkıştırılmasıyla kimi cisimleri tutmaya, sıkmaya ya da kesmeye yarayan takım. (Marangoz kerpetenleri, betoncu kerpetenleri, demirci kerpetenleri olmak üzere başlıca üç tip kerpeten ayırt edilir. Demirci kerpetenleri çeşitli kullanımlara elverişli biçimde çenelerle donatılmıştır: yuvarlak ya da kare çeneli, yassı ya da yuvarlak dişli vb. yassı kerpeten.)

—Dişç. cerr. *Dişçi kerpeteni,* ağız yapısı diş taç ve kökünü tam kavramaya elverişli olan ve diş çekmeye yarayan, kıskaç biçiminde, uzun kollu, kısa çeneli cerrahlık aygıtı. (Çekilecek her diş tipinin morfolojisine göre çeşitli kerpeten tipi vardır; ayrıca köklerin çıkarılmasında kullanılan uzun ve ince çeneli kerpetenler de bulunur. Diş elden geldiğince köke en yakın yerden kerpetenle kavranır. Diş büyük ekseni doğrultusunda çekilirken çekme hareketiyle birlikte, dişin tek ya da çok köklü olmasına göre, kerpeten hafifçe döndürülür ve sağa sola oynatılır.)

—Dy. *Ray kerpeteni,* rayları kaldırarak yerleştirmeye yarayan yuvarlak çeneli pense.

—Nalbantl. *Nal sökme kerpeteni,* nalı çıkarmakta kullanılan başı büyük, kolları uzun kerpeten. ‖ *Perçin kerpeteni,* başı nal sökme kerpeteninden küçük, mıh kesmek ve perçin yapmak için ağzı keskin, tırnak oluklarını temizlemek ve nal baskısı yapmak için kol uçları sivri kerpeten.

KERPİÇ a. **1.** Duvar örmekte kullanılan saman ve balçık karışımı pişmemiş tuğla. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kerpiç gibi,* kuru, sert şey için kullanılır: *Kerpiç gibi ekmek, yiyebilirsen ye.*

—İnş. *Kerpiç çukuru,* kerpiç yapmak için toprak çıkarılan yer. ‖ *Kerpiç dökmek,* saman ve balçıktan oluşan karışımı kalıplara boşaltmak. ‖ *Kerpiç kalıbı,* saman ve balçık karışımına biçim vermek için kullanılan araç. ‖ *Kerpiç tuğlası,* adi tuğla. ‖ *Kerpiç yapmak, kerpiç kesmek,* dövülerek tıkızlaştırılmış balçığa kalıpla biçim vermek.

—ANSİKL. İnş. Kerpiç, köy evlerinde, samanlık, ahır gibi kırsal inşaatlarda ve ahşap iskelet dolgusunda yaygın olarak kullanılan bir gereçtir. Kil (% 20-25), saman ya da talaş (% 20-25) ve kumdan oluşan kerpiç toprağı, suyla yoğrulduktan sonra iki gün bekletilir ve yeniden karıştırılıp kalıplanacak kıvama gelince kalıba dökülür. Balçıktaki kil çok yağlıysa, karışımdaki kum oranı daha fazla olmalıdır. Kalıptan çıkarılan kerpiçler kılıcına dizilerek havalandırılır ve 6-7 gün sonra hava alacak biçimde istiflenir. İyice kuruyan kerpiçler kullanıma hazırdır.

Kerpiçler iki boyutta yapılır: *ana kerpiç* diye anılan ve daha çok köşelerde kullanılan büyük kalıplar; *kuzu kerpiç* denilen ve duvarların örülmesinde kullanılan küçük kalıplar. Kerpiç yapıların ömrünü uzatmak için, dış yüzleri belli aralıklarla ince samanlı kil harcıyla sıvamak gerekir. Ayrıca, toprağın neminden korunmak için yapı, taş ya da tuğla bir etek üzerinde yükseltilmelidir.

KERPİÇÇİ a. Kerpiç yapan ve / ya da satan kimse.

KERPİÇLEME a. Kerpiçlemek eylemi.

KERPİÇLEMEK g. f. Bir duvarı, bir yüzeyi kerpiçle kaplamak, kil ya da çamur tabakasıyla sıvamak.

KERPİÇLEŞMEK gçz. f. Kerpiç gibi çok sert ve kuru bir duruma gelmek: *Kuraklık yüzünden toprak kerpiçleşti.*

KERR (John), iskoç fizikçi (Ardrossan, Ayrshire, 1824 - Glasgow 1907). Önce tanrıbilim eğitimi gördü, sonra Glasgow'da matematik dersleri verdi ve W. Thomson ile birlikte çalıştı.

Kerr hücresi. Elektron. → HÜCRE.

Kerr olayı, 1875'te J. *Kerr* tarafından bulunan ve saydam bir dielektriğin, bir elektrik alanı etkisinde bırakıldığında çiftkırıcı olmasına dayanan olay. Önemli bir elektrik dipolüne sahip dielektrik moleküllerinin, optik anizotropiye yol açan bir alanda yönlenmeye eğilimleri vardır. Optik eksen alana koşut olarak, ortam tekeksenliye dönüşür. Bu olay Kerr hücresinde kullanılır.

KERR (Alfred KEMPNER, **Alfred** —denir), alman yazar ve tiyatro eleştirmeni (Breslau 1867 - Hamburg 1948). İbsen ve G. Hauptmann'ı destekledi, yüzyılın başında büyük bir saygınlık kazandı; makaleleri *Die Welt im Drama* (1917) adlı yapıtta toplandı. Ayrıca *Reiseschatten* (1911) adlı gezi notları ve şiirleri de vardır. Hitler'in düşüncelerine karşıydı (*Diktatur des Hausknechts,* 1934), bu nedenle 15 yıl boyunca ülkesi dışında yaşamak zorunda kaldı.

KERRAKE a. (ar. *kerāke*'den *kerrāke*). *Esk.* **1.** İnce softan yapılan bir tür cüppe. (Daha çok ilmiye sınıfından olanlar giyerdi.) **—2.** Kadınların giydiği, vücuda oturan bir tür üstlük. **—3.** *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi,* işin içyüzü anlaşıldı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tar. telm. *Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi.* Vehbi adlı çok dindar bir kadı, çapkınlık için gittiği uygunsuz ev zaptiyeler tarafından basılınca, bir yere saklanmayı başarırsa da, pek ünlü ve süslü kerrakesini telaşından ortalıkta bırakır. Kadı efendinin kerrakesini görüp tanıyan zaptiyeler, "Anlaşıldı Vehbi'nin kerrakesi" diyerek gülüşürler. Bu söz böylece "işin gerçek yüzü ortaya çıktı" anlamında kullanılan bir deyim olmuştur.

KERRAM (Ebu Abdullah Muhammet bin) → İBNİ KERRAM (Ebu Abdullah).

KERRAMİYE a. İbni* Kerram'ın (806 -869) kurduğu tarikat.

—ANSİKL. İbni Kerram'a göre Allah Arş* üzerine yerleşmiştir ve Allah'ın değişmesi caizdir. İman için dil ile ikrar yetişir; kalbin tasdiki zorunlu değildir. Tanrı'ya maddesel bir varlık tanıyan (Allah'ın sıfatları, zatından ayrıdır) bu mezhep, islam kelam tarihinde *müşebbihe** ve *mücessime**'den sayılır. Fıkıh alanında da değişik görüşleri vardır: kirli yerde ve kirli giysilerle namaz kılınabilir; pislikten temizlenmek gerekmez. Ölünün yıkanması ve cenaze namazı da zorunlu değildir. Farz namazları ve hac için niyet gerekmez; ancak nafile ibadetler için niyet gereklidir.

Kerramiye önde gelenlerinden Ebu Yakup İshak 5 000 kişinin müslüman olmasını sağladığından Gazneli Sebük Tigin' in (saltanatı: 977-997) güvenini kazandı. Bu dönemde Horasan ve yöresinde mezhep geniş ölçüde yayıldı.

KERRAR sıf. (ar. *kerr*'den *kerrār*). Esk. ask. Savaş sırasında geri çekildikten sonra yeniden saldırıya geçen.

KERRAT a. (ar. *kerre*'nin çoğl. *kerrāt*). *Esk.* **1.** Birçok kez, çok defa: *"Kerrat ile verdiğin sefaret. / Ettirdi bana onu ziyaret"* (A. H. Tarhan). **—2.** *Kerrat ve merrat ile,* tekrar tekrar, defalarca.

—Mat. *Kerrat cetveli,* çarpım tablosu.

KERRE → KERE.

KERRENAY a. (fars. *kerrenāy*). *Esk.* Askerlikte kullanılan, pirinçten yapılmış nefesli çalgı, borazan.

KERRETAN a. (ar. *kerre*'nin ikili çoğl. *kerretān*). *Esk.* İki kez, sabah ve akşam.

KERRİCX (Willem), belçikalı heykelci (Dendermonde 1652 - Anvers 1719). Anvers'de, ince bir barok üslupta çeşitli ayin eşyaları ve mezar anıtları yaptı. Sanatçının Bavyeralı Maximilian Emmanuel büstü Anvers Güzel sanatlar müzesi'nde bulunmaktadır. — Oğlu WILLEM İGNATİUS (Anvers 1682 - *ay. y.* 1745) heykelci ve mimardı.

KERRUBİ → KERUBİ.

KERRY → CHİARRAİGHE.

Kerry ırkı, küçük ve siyah bedenli sığır ırkı. (Günümüzde İrlanda'nın güney -batı'sında yetiştirilen eski kelt sığırından elde edilmiştir. Küçük bedenli olmakla birlikte, kırsal kesimde yaşayan bu hayvan yeterli süt verir.)

KERRY-BLUE TERRİER a. Eskiden *irish-blue terrier* adıyla bilinen, İrlanda kökenli terye köpeği ırkı. (Orta irilikte, sağlam yapılı, mavi renkli, yumuşak ve kıvır kıvır tüylü bu köpek, zeki, birçok işte yararlanılabilen iyi bir arkadaştır.)

Kersani, Van ve çevresinde erkekler tarafından, elde bıçakla oynanan halay türü bir halk oyunu. Eşlik çalgıları davul zurnadır.

KERSANTİT a. (fr. *kersantite;* Bretagne'da yer adı *Kersanton*'dan). Petrogr. Lamprofir çeşidi.

KERSCHENSTEİNER (Georg), alman pedagog (Münih 1854 - *ay. y.* 1932). Matematik öğretmenliği, ardından Münih kenti eğitim müdürlüğü yaptı, özellikle yapıtlarından biriyle (*Der Begriff der Arbeitsschule,* 1912), "iş okulu"nun öncülerinden biri oldu. Aynı zamanda hem grup çalışmasıyla özdenetime, hem de elle yapılan çalışmayla derinleştirilen bir eğitime dayanan pedagoji yöntemleri denedi. Buna göre, elle yapılan çalışmada çocuğun gelişmesi, büyük ölçüde alet ve gereçle uğraşmaya dayanıyordu.

KERSEBLEPTES, Trakya kralı (İ.Ö. 359-342). Kardeşleri Amadokos ve Berisades ile birlikte, babası Kotis'in yerini aldı. Üç kardeş arasındaki hakemlik karşılığında Khersonesos'u verdiği Atina'nın müttefikiyken, 342'de Makedonyalı Philippos'un müttefiki (ve haraçlısı) durumuna geldi.

KERSETİN sıf. (fr. *quercétine*). Org. kim. Formülü $C_{15}H_{10}O_7$ olan flavonol; şerbetçiotu, atkestanesi, *Quercus tinctoria* (bir tür meşe), çay vb.'de bulunur; yün ve ipek için sarı boyarmadde olarak kullanılır.

kersetin

KERSİN a. Zool. Bıyıklıbalık*'a bazı yörelerde verilen ad.

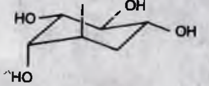
KERSİTOL ya da **KERSİT** a. (fr. *quercitol* ya da *quercite;* lat. *Quercus tinctoria*'dan). Org. kim. Formülü $C_6H_{12}O_5$ olan ve sikloheksandan türeyen stereoizomer pentaalkollerden biri; polarılmış ışığın düzlemini sağa çeviren enan-

kerpetenler
1. Marangoz;
2. Demirci (yuvarlak çeneli);
3. Betoncu.

nal sökme kerpeteni

kersitol

duvar kertenkelesi
(Lacerta podarcis muralis)

yeşil kertenkele
(Lacerta viridis) [erkek]

tiyomeri, meşe palamudu ile Avrupa palmiyesi yapraklarında bulunur.

KERSİTRİN a. (fr. *quercitrin* ya da *quercitrine*'den). Kim. Formülü $C_{21}H_{22}O_{12}$ olan boyarmadde; *Quercus tinctoria* kabuğunda bulunur.

KERSNİK (Janko), sloven yazar (Brdo 1852 - Ljubljana 1897). J. Jurčič'in izinde hikâyeler (*Portraits paysans* [fr. çev.], 1882-1891) ve romanlar yazdı. Yapıtlarında, memurların, köylülerin ve köylü kökenli sonradan görmelerin dünyasını canlı bir biçimde yansıttı.

KERSON, Ukrayna'da liman kenti; 355 000 nüf. (1989). Kenti Potemkin, 1778'de, Dniepr'in aşağı çığırı kıyısında, "liman"ın yukarı kesiminde kurdu. Gemi yapımı. Petrol rafinerisi. Otomobil donanımları. Tekstil (pamuk) sanayisi.

KERSTİNG (Georg Friedrich), alman ressam (Güstrow 1785 - Meissen 1847). Kopenhag, sonra da Dresden (burada ders verdi) akademilerinde öğrenim gördü; 1818'de Meissen imalathanesi resim bölümü'nün yöneticiliğine getirildi. Dostu C. D. Friedrich'in birçok portresini yaptı. İçtenci bir özellik taşıyan tabloları Biedermeier dönemini iyi yansıtırlar.

KERSTİNGİELLA a. Tropikal Afrika'da yetişen ve tarım bitkisi olarak yetiştirilen bitki. (Bunun fasulyeyi andıran ve sebze olarak yenen taneleri tıpkı yerfıstığı gibi toprak altında oluşur.)

KERŞUNİ a. Arapça yazmakta kullanılan süryani yazısı.
—ANSİKL. Süryaniler bu yazıda, abecelerinde bulunmayan harfleri öteki harflerin üzerine nokta koyarak göstermişlerdir. Bunu yaparken, arap yazısını örnek almaktan çok, harflerin çıkardığı sesi göz önünde tutmuşlardır.

KERT, Afganistan'da Herat prensliği hanedanı (1245-1389). —ŞEMSETTİN MUHAMMET **Kert** (öl. Herat 1285), Herat bölgesinin hükümdarıydı, *melik* sıfatını aldı (1245), hükümdarlığı moğol büyük hanı Mengü tarafından onaylandı. —GIYASETTİN PİR ALİ **Kert** (öl. Herat 1389), Timur'un egemenliğinden kurtulmak istedi, ama 1381'de boyun eğmek zorunda kaldı; hanedan bugünkü Afganistan topraklarının tümüne hükmetmişken, yalnızca Herat'ı koruyabildi. Hanedan onunla birlikte sona erdi.

KERTANAGARA ya da **KRİTANAGARA,** Singasari hanedanından cavalı kral. 1268'den 1292'ye kadar hüküm sürdü. Tantra buddhacılığının ateşli bir izleyicisiydi. Endonezya'da cava hegemonyasını kurdu: Sumatra'ya karşı bir sefer düzenledi ve egemenliğini Bali'ye yaydı (1284).

KERTE a. (*kertmek*'ten *kert-e*). **1.** İşaret olarak atılan çentik ya da iz. **—2.** Sert bir nesnede ya da yüzeyde bir şeyi asmak için açılmış yarık, kerti.

André Kertész
Martinique-1 ocak 1972

A. Kertész-Editions A.Gaillard

KERTE a. (ital. *quarto*, çeyrek'ten) **1.** Denizc. Ana yönler (doğu, batı, yıldız, kıble) arasında esen rüzgârların yönünü gösteren pusula gülünün 32 bölümünden her biri. (Her bölüm 11° 15''lık açısal bir değere sahiptir.) **—2.** Bir şeyin ulaştığı noktanın şiddeti; derece; radde: *İşin bu kerteye varacağını hiç düşünmemiştim.* **—3.** *Kerte kerte*, azar azar, aşama aşama, yavaş yavaş. || *Kertesine gelmek*, tam derecesini, yerini ve zamanını bulmak. || *Kertesine getirmek*, bir iş için en uygun zamanı, sırayı seçmek.
—Denizc. *Kerte hattı*, LOKSODROMİ'nin eşanlamlısı.

KERTELEME a. Bir şeyi derece derece, yavaş yavaş değiştirme; tedriç.
—Foto., Sine. ve TV. Işıklama ve işleme koşullarının belirlenmesi; bu koşullar, bir kopyanın baskısında kaydedilen konunun değerlerini ve renklerini en iyi biçimde vermeyi (fotoğraf) ya da değişik planlar arasında uyum kurulmasını sağlar (sinema filmi).

KERTEMİNDE, Danimarka'da liman kenti ve sayfiye merkezi, Fyn'da, Büyük Belt kıyısında; 11 000 nüf. Balık konserveciliği.

KERTENKELE a. **1.** Kertenkeleler alttakımından, özellikle de özkertenkelegiller familyasından sürüngenlerin genel adı. (Kertenkele, gündüzcü, böcekçil, genellikle küçük bedenli, hareketli gözkapaklı, gerektiğinde kuyruğunu koparıp bırakabilen, karnı yere değerek hızla koşabilen bir sürüngendir.) **—2.** *Deniz kertenkelesi*, tropikal denizlerde yaşayan, dişleri güçlü kemiklibalık. (*Synodidae* familyası.)
—ANSİKL. Kertenkeleler, en soğuk bölgeler ve Madagaskar adası dışında bütün Eski Dünya'ya yayılır. Hepsinin de çatallı ve çok hareketli bir dili, hareketli gözkapakları, çenelerinin iç kenarında dizili dişleri ve gerektiğinde kopup düşmesini sağlayabildiği bir kuyruğu vardır. Özkertenkelegiller familyasının en iri türleri *Lacerta* cinsinde toplanır: boyu 90 cm'yi bulabilen benekli kertenkele *(Lacerta lepida)*; yeşil kertenkele *(L. viridis)*; kum kertenkelesi ya da çevik kertenkele *(L. agilis)*; kuzey bölgelerine en çok sokulan tür olan doğurgan kertenkele *(L. zootoca vivipara)*; en güneyde bulunan tür olan duvar kertenkelesi *(L. podarcis muralis)*.
Güneyde yaşayan türlerden Cezayir pütürlü pullu kertenkelesi *(Psammodromus algirus)* çalılara tırmanır. İtalyan kertenkelesi *(Algyroides fitzingeri)* İtalya ve Korsika'da yaygındır. Öbür özkertenkelegillere daha çok Güney Afrika'da, Afrika'nın ve Asya'nın *(Acanthodactylus, Enemies)* yarı çöl bölgelerinde ve bazı ağaççıl türlerin bulunduğu tropikal ormanlarda rastlanır. Kertenkelelerin hepsi böcekçil ve gündüzcüdür; geceleri yeraltı yuvalarına sığınırlar ve gündüzleri güneşe çıkarak beden içi sıcaklıklarını dengelerler.

KERTENKELE, Hevelius tarafından tanımlanan Kuğu ve Andromeda takımyıldızları arasındaki küçük kuzeysel takımyıldız. Bu takımyıldız yalnız zayıf parlaklıkta yıldızlar içerir. Uzun süre değişken yıldız olarak kabul edilen *BL Kertenkele* cismi, gerçekte kuazarlarla bazı benzerlikler gösteren gökadadışı cisimlerin özel bir sınıfını oluşturan lasertit*lerin ilk örneğidir. (→ GÖK haritası.)

KERTENKELEKÖKÜ a. Afrika, Güney Asya ve Endonezya'da yetişen soğanlı bitki. (Bil. a. *sauromatum;* yılanyastığıgiller familyası.) [Tek yaprağı vardır ve çok parçalıdır; bireşeyli olan çiçekler, yeninden daha kısa, uzunca bir koçanın üstünde toplu halde bulunur. Himalaya kökenli kertenkelekökleri (*Sauromatum guttatum* ve *S. venenosum*) süs bitkisi olarak yetiştirilir.]

KERTENKELELER a. Kertenkele türlerini içeren pullu sürüngenler alttakımı. (Bil. a. *Lacertilia*.)
—ANSİKL. Kertenkelelerle birlikte pullu sürüngenler takımını oluşturan yılanlarda da olduğu gibi, kertenkelelerin de boynuzsu ve deri kökenli pulları, enine bir dışkı delikleri, açık bir alt şakak çukurları vardır; gözkapakları hareketlidir. Kuyrukları refleks sonucu kopabilir (böylece hayvan kendisini avlamaya çalışan düşmanını şaşırtabilir, ondan kurtulabilir) ve daha sonra yeniden oluşabilir. Bir göğüs kemerleri ve bir göğüskemikleri vardır; bazı türlerin ayakları çok küçüktür ya da hiç yoktur (baköş). Kertenkeleler ayrıeşeylidir ve çoğunlukla yumurtlayarak ürerler. Ender olarak zehirli türlerine rastlanır. Küçük ya da orta boylu olurlar. Tırnakları ve tutunma olanağı veren yastıklarıyla ağaçlara tırmanabilir, dik kayaların üzerinde ve hatta evlerin tavanında (gekolar) koşabilirler. Genellikle böcekçil beslenirler (bu nedenle yararlı hayvanlardır). Kertenkeleler dört öbeğe ayrılır: iguanalar (iguanagiller, agamagiller ve bukalemungiller), gekolar (gekogiller, *Pygopodidae* ve gece kertenkelesigiller), skinkimsiler (teyugiller, özkertenkelegiller, dikenlikuyruklukertenkelegiller, skinkgiller ve *Dibamidae*) ve *Anguimorpha* (yılansıkertenkelegiller, yumrulukertenkelegiller, borneokertenkelesigiller, *Helodermatidae* ve varangiller). Bazı bilim adamları ikiyönlükertenkeleleri kertenkeleler alttakımına sokarken bazılarıysa ikiyönlükertenkeleleri pullusürüngenler takımının bir alttakımı sayarlar.

KERTERİZ a. **1.** Denizc. Bir gemiden herhangi bir kıyı cismine bakıldığında, gemi ile kıyı cismini birleştiren doğrunun geminin bulunduğu boylam dairesiyle yapmış olduğu açı. (Bu açı 0°'den 360°'ye kadar saat yelkovanının hareketi yönünde ölçülür.) **—2.** *Kerteriz aleti*, kerteriz almada kullanılan alet. (Bu alet pusula üzerine yerleştirilir ve kerteriz alınacak kıyı cismine bakıldığında pusula kartından cismin açısal değeri okunur. Bu alete monte edilen aynayla ya da renkli camla Güneş'in ya da diğer gökcisimlerinin yönlerini de saptamak olanaklıdır.) || *Kerteriz almak*, kıyıdaki bir cismin ya da bir gökcisminin, geminin bulunduğu mevkiye göre açısal konumunu saptamak. || *Kerteriz düzeltmek*, pusulanın arızi sapmasını ve manyetik sapmayı içeren manyetik düzeltmeyi yapmak. || *Kerteriz hattı*, kerteriz alınan cisim ile kerteriz alan gemiyi birleştiren hat. —Gemilerin birbirine göre verilmiş bir kerterizle aynı hat üzerinde yer aldığı rota düzeni. || *Kerteriz noktası*, kerteriz alınan bir cismin harita üzerindeki yeri. (Bunlar, kerterize uygun ve aynı zamanda da harita üzerindeki mevkileri doğru olarak saptanan noktalardır [fenerler, burunlar, ışıklı şamandıralar, fener gemileri, adacıklar, belirgin kıyı yapıları].) || *Kerterizi haritaya geçirmek*, kerterizle elde edilen doğrultuyu haritaya çizmek. || *Çapraz kerteriz*, seyir halindeki bir geminin konumunu saptamak için görünen kıyı cisimlerinden aynı anda alınan iki ya da üç kerteriz. || *Hakiki kerteriz*, gerçek kutba göre bir kıyı cisminden cayropusula ile alınan kerteriz. || *Mıknatısi kerteriz*, manyetik pusulayla alınan kerteriz. || *Nispi kerteriz*, rota hattı ile çevredeki bir cisimden geçen doğrunun arasında oluşan açı. (Bu açı gemi pruvasından başlayarak 0°'den 360°'ye kadar ölçülebildiği gibi kimi gemilerde [ingiliz standartına göre] 0°'den sancak ya da iskele 180°'ye göre de ölçülebilir.)
—Balıkç. *Kerteriz almak*, bol balık avlanan yeri yeniden bulabilmek için, karada bulunan ayrı yöndeki en az ikişer noktadan gelen düz çizgilerin kesiştiği yeri bulmak. (Kerteriz almak, daha çok açık denizde dip balıklarını avlayan balıkçıların uyguladığı bir yöntemdir.) || *Kerterizde avlanmak*, kerteriz alınarak saptanan yerde ağ ya da oltayla avlanmak.
—Denizc. ve Havc. *Telsiz kerteriz aygıtı*, yerden gelen radyogonyometri yayınlarını almak ve yönünü belirlemek amacıyla

bir uçağın ya da bir geminin bordasına yerleştirilen simit biçimindeki devreler bütünü.
—Havc. *Kerteriz pusulası,* gidilecek yönü belirten cayroskopik pusula. (Manyetik pusuladan daha kararlı olması nedeniyle uzun seyrüseferlerde kullanılan kerteriz pusulalarının her on beş dakikada bir manyetik pusulaya göre yeniden ayarlanmaları gerekir.)

KERTÉSZ (André), macar kökenli ABD'li fotoğrafçı (Budapeşte 1894 - New York 1985). Küçük boyuta ve onun hareket kolaylığına yönelerek, genellikle tuhaf ve beklenmedik perspektiflerle ustaca oynadı. İmgeleri, belli bir mizah duygusuyla birleşen biçimsel buluşların egemen olduğu bir dünya görüşünün çok kişisel birer yorumuydu. Aralarında *Çocuklar* (1933), *André Kertész'in gözüyle Paris* (1934) ve *Fotoğrafta altmış yıl, 1912-1972* adlı albümlerin de bulunduğu birçok albüm yayımladı.

KERTİ a. Çentik, kerte.

KERTİK a. **1.** Bir nesnede kendiliğinden oluşmuş ya da işaret amacıyla oluşturulmuş küçük oyuk; çentik, tırtık. **—2.** *Kertik kertik,* üzeri kertiklerle dolu.
—Ciltç. Bir kitabın, bir kütüğün vb., ağız bölümüne açılan ve bir bilginin, bir bölümün vb., aranmasını çabuklaştırmaya yarayan oyuk ya da kesme. (Kertikle belirgin duruma getirilen bölüme bir rakam, bir harf ya da kısa bir açıklama yazılır. Başparmak kertikleri ve fihrist kertikleri zımba makinesiyle açılır.)
—Katı. fiz. Bir dislokasyon çizgisi üzerinde, gerek atom boşluklarının yüksek sıcaklıkta ve zorlama olmadan bile birikimi ya da giderilmesiyle, gerek iki dislokasyonun karşılaşmasıyla oluşan küçük yükseklikli basamak. (Bir dislokasyon çizgisinin, noktasal özürlerin dağılımıyla yükselişi, kertiklerin oluşumuyla açıklanır. Bu kertiklerin oluşumu, oluş biçimi nasıl olursa olsun, dislokasyonların devinimini bozar.)
—Marangl. Bir atmanın başlangıcındaki oyuk, erkek zıvana deliği. || Zıvanayı belirleyen testere çiziği.
—Matbaac. *İşaret kertiği,* dizgi sırasında karakterleri doğru yerleştirebilmek için tipografi karakterlerinin yüzlerinden birine açılmış küçük çentik.
—Sil. Ateşli bir silahın horoz, sürgü kolu ve pistonunda bulunan ve bu parçaları silahın çalışma evrelerine karşılık gelen belli bir konumda tutmaya yarayan yarıklara verilen ad. (Bu yarıklar, silahın çalışmasındaki işlevlerine göre adlandırılır: *kurma kertiği, hareket kertiği, istinat kertiği* vb.)
◆ sıf. Kertilmiş olan şey için kullanılır: *Kertik bıçak.*

KERTİKLEME a. Kertiklemek eylemi.

KERTİKLEMEK g. f. *Bir şeyi kertiklemek,* onun üzerinde kertikler açmak, oluşturmak; çentiklemek.

KERTİKLİ sıf. Üzerinde kertik bulunan; çentikli.

KERTİLME a. Kertilmek eylemi.

KERTİLMEK → KERTMEK.

KERTME a. **1.** Kertmek eylemi. **—2.** Çentik.
◆ sıf. Marangl. *Kertme birleştirme,* kertilerek yapılan, boy ve köşe birleştirmelerde, çatı yapımında, çerçevelerin ara kayıtlarını oluşturmada kullanılan birleştirme türü. (Kertme birleştirme düz ya da kırlangıç kuyruğu olarak yapılır.)

KERTMEK g. f. **1.** *Bir nesneyi kertmek,* onun üzerinde ya da kenarında kertik oluşturmak; çentmek. **—2.** Bir şeye, bir yere zarar verecek biçimde sertçe sürtünmek.
—Marangl. Bir kertik açmak.
◆ **kertilmek** edilg. f. Kertmek eylemine konu olmak.

KERUBİ ya da **KERRUBİ** a. (ar. *kerūbī*). *Esk.* En büyük, Tanrı'ya en yakın melek.
—Antik. Değişik öğelerin bir araya getirilmesiyle oluşturulan eşik bekçisi melek figürü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Asurlular saraylarının kapılarını, insan başlı ve aslan kuyruklu, kanatlı boğalarla süslerlerdi. Bu kanatlı boğalar beş ayaklıydı; ilkin onlara karşıdan bakan ve ayaklarının ikisini gören ziyaretçi, sonra hangi açıdan bakarsa baksın dört ayak görürdü.
Mezopotamya kökenli olan kerubilerin, Kutsal Kitap'ta da sözleri geçer: *Yaradılış*'ta, Âdem ile Havva'nın kovuldukları Cennet'in kapısı önünde iki kerubi nöbet tutar; tabernaculum ve Süleyman tapınağı betimlemesindeyse, kerubiler, Kutsal sandık üzerine ya da yanına yerleştirilmiş iki altın heykeldir. Salt süsleme amacıyla yapılmış, yontma ya da işleme, üzerleri altın kaplı tahtadan kerubilerin de sözü edilmektedir.

KERUBİYAN → KERUBİYUN.

KERUBİYUN ya da **KERUBİYAN** çoğl. a. (ar. *kerūbī*'nin çoğl. *kerūbiyyun,* fars. çoğl. *kerūbiyān*). *Esk.* Tanrı'ya yakın olan melekler: *"Kerûbiyyûn dûş-ber-dûş / Ta bir-i diğerle hûş-ber-hûş"* (A. H. Tarhan).
—ANSİKL. Kerubiyun'un hangi melekler oldukları konusunda değişik görüşler vardır. Bunların, *Melaike-i mukarrabin* (Allah'a yakınlaştırılmış melekler) diye de anılan *Cebrail, İsrafil, Mikail* ve *Azrail* adlı melekler, *Hamele-i Arş* (Arş'ı taşıyan melekler), *Allah'tan çok korkan melekler* ya da *Azap melekleri* olabilecekleri ileri sürülmüştür.
—Hırist. Mezamir XVIII'e göre, kerubiyun, Tanrı'nın hizmetinde göksel varlıklardır. Kanatlı bir başa indirgenmiş gövdesiz melekler olarak betimlenirler (*Boucicaut Ustası'nın Dua kitabı, Rohan Ustası'nın Dua kitabı,* XV. yy. başı, Bibliothèque Nationale). Kökenlerini kuşkusuz asur tapınaklarının girişini koruyan insan başlı kanatlı boğalarda (kerubi) aramak gerekir. Kimi zaman tombul yanaklı çocukları andıran meleklere de "kerubiyun" denir.

KERUİNG a. Tropikal Asya'da yetişen, aynı zamanda *dau* ve *yang* adıyla da anılan ağaç. (Kırmızı-esmerle gri-kırmızı arası renkteki kaba dokulu, sert ve ağır odunu doğrama, travers, kontrplak yapımında kullanılır; cinsi *dipterocarpus;* dipterocarpaceae familyası.)

KERULARİOS (Mikhael) [İstanbul 1000'e doğr. - *ay. y.* 1059], İstanbul patriği (1043-1059). İmparator Konstantinos IX üzerinde çok etkili (1042-1055 arası) ve halk arasında çok saygın bir yeri vardı, Roma'nın üstünlüğünü kabul etmeye razı olmadı. Papa Leo IX'un legatusu tarafından aforoz edildi (16 temmuz 1054), bunun üzerine papalık bullasına karşı saldırıda bulunan (24 temmuz 1054) ve böylece Doğu Kilisesi ile Batı Kilisesi arasındaki ayrılığı benimseyen bir sinod topladı. "Latin sapkınlıklar"ın, daha sonraki polemikçiler tarafından sık sık yinelenen bir listesini hazırladı. Mikhael VI'yı deviren İsaakios I Komnenos'u destekledikten sonra, siyasal entrikalara karıştı ve yaşamının son yıllarını hapiste geçirdi.

KERULEN, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nin doğusunda ırmak; 1 250 km. Hulun Nur'a dökülür. Çoybalsan'dan geçer.

KERVAN a. (fars. *kārbān*). **1.** Yük hayvanlarına ya da arabalara binmiş olarak çöllük ya da sarp bölgeleri topluca aşmak üzere bir araya gelen insanların (yolcu, tüccar, göçebe, vb.) oluşturduğu grup. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Birlikte yol alan kişiler topluluğu: *Bir dağcılar kervanı. Bir turist kervanı. Tepedeki köşke doğru kervan halinde yola koyulduk.* **—3.** *Kervana katılmak,* bir topluluğa karışmak: *O da ünlüler kervanına katıldı.*
—Müz. *Kervan düzeni* → ACEM DÜZENİ.
—ANSİKL. Eski çağlarda ticaretle uğraşan kişilerin soyguncularа karşı bir korunma önlemi olarak toplu yolculuk yapma amacıyla oluşturdukları kervanlar, kışın gündüzleri ve yazın da geceleri yol alırlardı. Bunlar, günde genellikle yedi saat yol alırlar, belirli uğrak merkezlerinde kurulu kervansaraylarda dinlenir ve gereksinimlerini giderirlerdi. Kervanlar, ağır ve hafif olarak ikiye ayrılırdı. Osmanlı devletinde ağır türün en büyüğü Şam'a ya da Mısır'a, oradan da Mekke'ye yılda bir kez hacı götüren ve hac mevsiminden sonra da Arabistan'dan ticaret malı alarak dönen Hicaz kervanlarıydı. Öte yandan, çin kervanları İpek yolundan geçerek, hint ve iran kervanları da Afganistan-Isfahan yoluyla Bağdat ve Halep'e ulaşırlardı.

KERVANBAŞI a. Kervanı yöneten kimse.

KERVANCI a. Kervan sahibi ya da kervan güden kimse.

KERVANÇULLUĞU a. *Numenius* cinsine giren, uzun ayaklı, uzun ve eğri gagalı büyük kuşların ortak adı. (Çullukgiller familyası.)
—ANSİKL. Kervançulluğunun 8 türü bilinir; büyük kervançulluğu ya da koca* nadaskuşu *(Numenius arquata),* yağmur* kervançulluğu *(N. phaeopus)* ve ince* gagalı kervançulluğu *(N. tenuirostris)* türleri Türkiye'de bulunur. Alaska'da yuvalanan tahiti kervançulluğu *(N. tahitiensis)* en görkemli göçleri yapan türdür. Kervançullukları çeşitli omurgasızlar, böcekler, su yosunları ve tohumlarla beslenir.

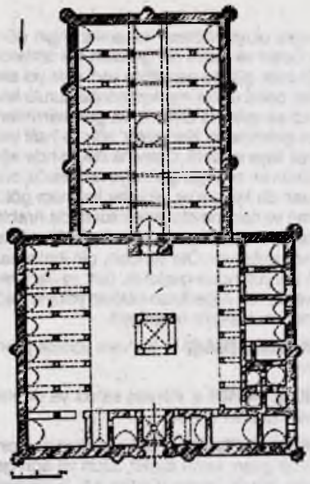

büyük kervançulluğu
(Numenius arquata)

KERVANKIRAN a. Çolpan yıldızının bir başka adı. (→ VENÜS.)
—ANSİKL. Folk. Anadolu'da Çolpan yıldızına "Kervankıran" adının verilmesine ilişkin yaygın bir efsane vardır. Buna göre, Arabistan'dan gelen bir kervan Banaz yaylasında konaklar. Kervanbaşı, Banaz yaylası köylerinden birindendir ve nişanlısı onu beklemektedir. Bir an önce köyüne varmak ister ve kervanı gece yola çıkarır. Çolpan yıldızını Kutup yıldızı sanıp ona bakarak yönünü saptar. Kervandakiler bunun Çolpan olduğunu söylerlerse de kervanbaşını ikna edemezler. Kervan büyük bir fırtınaya yakalanıp büyük zarar görür, kervanbaşı da ölür. Parlaklığından dolayı kervanbaşını yanılttığı için bu yıldıza Kervankıran adı verildiği söylenir.

KERVANSARAY a. (fars. *kārbān* ve *sarāy*'dan *kārbān-sarāy*). Eskiden ana ticaret yolları üzerinde, kervanların konaklamaları için yapılan büyük hanlar.
—ANSİKL. İslam ülkelerine özgü bir yapı biçimi olan kervansaraylar genellikle kervanların güvenliğini sağlamak amacıyla gerçekleştirilmiş korunaklı binalardı. İçlerinde yolcuların yatabileceği odalar ve salonlar, eşyaların konduğu depolar, ahırlar, tamirhaneler, nalbantlar, hamamlar, mescitler vardı. Türk mimarlığında en eski kervansaraylar, Karahanlılar döneminde yapılmış olan ve *ribat* denilen dört eyvanlı, küçük, kalemsi binalardır (bu plan Anadolu'da yalnızca Evdir han'da uygulanmıştır). Bu dönemin önemli örnekleri arasında Ribatı Melik (1078-1079), Dehistan kervansarayı (XI. yy.), Dayhatun kervansarayı (XI. yy. sonu, XII. yy. başı), Akçakale kervansarayı (1114/1115) belirtilebilir. Karahanlılar'dan sonra Gazneliler de aynı ad altında anıtsal yapılar gerçekleştirmiştir, ancak bunların günümüze ulaşan örneği yoktur (en önemlilerinden biri, 1019 /1020 tarihli Ribatı Mahi'dir). Karahanlılar'ın ve Gazneliler'in geliştirdikleri bu yapılar mimarileri ve planlarıyla büyük selçuklu ve Anadolu selçuklu dönemi kervansaraylarını etkilemiş, bu dönemlerde en yetkin biçimine ulaşmıştır. Büyük Selçuklu İmparatorluğu döneminde gerçekleştirilen anıtsal kervansaraylardan biri Damgan-Simnan yolu üzerinde, Ahvaz'daki Ribatı Anuşirvan'dır (XI. yy.). Kare planlı (72 × 72 m), kale görünümlü sağlam yapı, köşelerde ve yanlarda yuvarlak kulelerle güçlendirilmişti. Burada da dört eyvanlı avlu şeması uygulanmış, revaklı avlunun çevresine uzun dikdörtgen planlı odalar

KERVANSARAY

Sultan han'ın planı
Kayseri - Sıvas
yolu üzerinde

Zazadin hanı
ön cephesinden görünüm
Konya-Aksaray yolu üzerinde

Sarı han'dan bir görünüm
Avanos

yerleştirilmişti. Üç köşede, dört eyvanla çevrili, küçük kubbeli mekânlar vardı. Melikşah döneminden Ribat Zafarani de (günümüze ulaşmadı) benzer plandaydı. Dönemin en önemli anıtlarından biri olarak nitelenen Horasan yolu üzerindeki Ribatı Şerif (1114/1115) dengeli ve bakışık planı ve bezemeleriyle selçuklu mimarlığının gücünü yansıtır. Dört eyvanlı avlu çevresine sıralanmış mekânlardan ve bu bölümün önündeki dikdörtgen mekândan oluşan yapının içi sarayı andıran zenginliktedir.

İlhanlı dönemi (XIII.-XIV. yy.'lar) sivil mimarlık yapılarından günümüze yalnızca üç kervansaray kalıntısı ulaşmıştır (Isfahan yolundaki Sin, Kazvin-Tebriz yolu üzerindeki Zencan ve Tebriz-Culfa arasındaki Merend kervansarayları). Bu üç yapı da tuğla mimarileri, anıtsal taçkapıları, yuvarlak kulelerle desteklenmiş kuşatma duvarları, dört eyvanlı avluları ve avluyu çevreleyen mekânlarıyla selçuklu kervansaraylarının etkilerini taşırlar. Eyyubiler döneminin (XII.-XVI. yy.'lar) kervansarayları zamanla yok olmuştur, ancak Suriye Eyyubileri'nden kalma birkaç kalıntı (el-Arus, Tûmân, Karâ, el-Etne ve el-Kuseyr kervansarayları) bu yapılara ilişkin bilgi vermektedir. Boyutları ve düzenlemeleri birbirine benzeyen bu kervansaraylar, bir orta avluyla, bunun çevresindeki beşik tonozlu, sivri kemerli galerilerden oluşur. Kimilerinde avlunun sonunda bir eyvan bulunur (el-Kuseyr, el-Arus, Karâ).

Mısır'da, Memluklar döneminde büyük bir özenle yapılmış kervansaraylar, hanlar (okel) vardır. Kahire'deki Kayıtbay döneminden iki hanın yanı sıra, Halep'teki Vezir hanı da memluk üslubundadır.

İran'da Safeviler döneminde, özellikle Şah Abbas zamanında, kentler arasında, dağ, ova ve çöllerde pek çok kervansaray kurulmuştur. Bunların çoğu yıkık olmakla birlikte, kimileri oldukça sağlamdır. Dağ kervansaraylarının en büyük ve iyi planlanmış örneği Tebriz-Zencan yolu üzerindeki Şebli kervansarayı'dır. Kireçtaşından bir temele oturan kervansarayın duvarları ve tonozları tuğladandır. Ön cephede taçkapının yanlarında üçer eyvan yer alır. Ova kervansarayları selçuklu ve ilhanlı örnekleri gibi dört eyvanlı orta avlulu, kalın duvarlı yapılardır. Şah İsmail zamanında (XVI. yy. başı), Isfahan yolu üzerinde yaptırılan Mayır kervansarayı, yolcularla hayvanları ve eşyaları ayrı ayrı yerleştirmede gelişkin bir örnek oluşturur. Avluyu çevreleyen önü eyvanlı odalar yolculara, bunların arkasındaki tonozlu galeriler de hayvanlara ayrılmıştır. Riyâvâdei Bostan, Mayır kervansarayı'nın daha gelişmiş bir örneği olan Karababak, yalınlığı ve işlevsel planıyla dikkati çeken Netenz, bu yapı türünün en olgun mimarisine sahip örneklerden biri olan Zevâre kervansarayları dönemin öteki önemli anıtlarıdır.

• *Anadolu kervansarayları.* Anadolu Selçuklu dönemi mimarlığının en yetkin yapılarından olan kervansaraylar, devletin örgütsel gücünü de yansıtırlar. Çoğu Anadolu'nun D., orta ve G.-B.'sında bulunan selçuklu kervansaraylarının aralarındaki uzaklıklar, deve yürüyüşüyle günde dokuz saatlik (yaklaşık 40 km) yolculuklara göre saptanıyordu. Barışta pazar yeri olarak da değerlendirilen bu korunaklı ve sağlam yapılar savaşta kale olarak kullanılıyordu. Anadolu selçuklu kervansaraylarında üç ana plan uygulanıyordu: yazlık denilen açık avlulu kervansaraylar (Evdir han, Kırkgöz hanı); kışlık denilen avlusuz, kapalı kervansaraylar (Horozlu han, Öresun han, Susuz han); yazlık ve kışlık türlerin birleşmesinden oluşan karma tipte kervansaraylar (Konya-Aksaray yolundaki Sultan han, Kayseri-Sıvas yolu üzerindeki Sultan han, Ağzıkara han, Karatay han). Sarayları andıran, çok büyük ve gösterişli kervansaraylar selçuklu sultanlarınca (sultan hanları) ya da dönemin ünlü vezirlerince yaptırılmıştır. Bunların ilk örnekleri XIII. yy.'dandır. Çoğunda hamam, cami, kitaplık, yolcuların ve hayvanların tüm gereksinimlerini karşılayabilecek mekânlar, hekimler, baytarlar ve onarım ustaları bulunuyordu. Hemen hemen tümü yazıtlı olan sultan hanlarından Alay han Kılıç Arslan II, Evdir han İzzettin Keykavus I, iki Sultan han ve Alara han Alaettin Keykubat I, İncir han, Kırkgöz hanı ve Eğridir hanı Gıyasettin Keyhüsrev dönemlerindendir. Bunların yanı sıra, birçoğu yıkılmış elli dokuz kervansaraydan başka, son araştırmalarla otuz beş kervansaray daha belirlenmiştir. Bu kervansaraylarda hemen hemen aynı plan yinelenmekle birlikte boyutlarda ve mekânların sayısında farklılıklar vardır. Yazlık ve kışlık tiplerin birleşmesinden meydana gelen büyük kervansaraylarda dikkati çeken bir özellik mescidin kimilerinde köşk mescit biçiminde avlunun ortasında bulunması (iki Sultan han'da, Ağzıkara han, İshaklı han), kimilerindeyse giriş geçidinin sol yanında ve yüksekte yer almasıdır (Zazadin han, Karatay han, Sarı han). Kızılviran hanı'ndaysa mescit, ön cephenin solunda, B.'dan duvara, öteki yönlerden de kemerlere oturan köşk mescit biçimindedir. Kışlık ve yazlık bölümlerinin art arda düzenlenmeyip, Ağzıkara han ve Kesikköprü kervansarayı'nda olduğu gibi, kışlık bölümün avluya yandan bitişik olduğu örnekler de vardır. XIII. yy.'ın ikinci yarısından sonra moğol istilası yüzünden selçuklu sultanları kervansaray yapımını sürdürememiştir. Eğridir-Denizli yolu üzerindeki Goncalı Akhan (1253/1254) sultan hanlarının planını sürdürmekle birlikte, burada ilk kez avlu yanlarında iki katta düzenlenmiş odalarla karşılaşılmaktadır. Bu dönemde kervansaray yapımı, anıtsal boyutlardaki Iğdır han'la son bulur (XIII. yy. sonu).

Anadolu Selçukluları'nın kervansaray düzeni Osmanlı döneminde de sürdürülmüştür. Ayrıca Mısır, Suriye ve Irak'ta, plan ve mimarileriyle Anadolu örneklerine benzer kervansaraylar yapılmıştır. Bunlar Diyarbakır-Musul-İran'dan Asya içlerine ya da Fırat nehrini izleyerek Bağdat ve Basra'ya uzanan ticaret yolları üzerindedir. XVI.-XIX. yy.'lar arasında İstanbul ve Anadolu'dan Suriye yoluyla Arabistan'a ulaşan yollarda da pek çok kervansaray yapılmıştır. Bunlar büyüklükleri dışında selçuklu kervansaraylarına bir yenilik getirmez, ancak Anadolu Selçukluları'nda yapı gereci taş olduğu halde, Osmanlılar'da tuğladır. Ayrıca dönemin kervansaray ve han mimarlığında kale görünümünden uzaklaşılmış, yalınlık önem kazanmıştır. Kentlerin gelişimiyle, kervansaraylar konaklama işlevlerinin yanı sıra ticaret ve pazar merkezleri olma niteliğini kazanmıştır. Buna bağlı olarak osmanlı kervansarayları, plan açısından avlusuz kapalı kervansaraylar, avlulu açık kervansaraylar ve kent hanları olarak sınıflandırılabilir. (→ HAN.)

Osmanlı döneminin ilk örneklerinden olan Bursa-Manyas yolundaki Issız han (1394), avlusuz selçuklu kervansarayları planındadır. Kent içi hanlarıyla farklılıklar gösteren öteki örnekler arasında Gölpazarı'nda (Bilecik) Mihalbey hanı (1418), Bergama'da Taş han (1432) belirtilebilir. Klasik osmanlı mimarlığında, ana yollar

üzerindeki külliyelerde de işlevsellik gereği kervansaraylar önem kazanmıştır (Lüleburgaz ve Payas'taki Sokullumehmetpaşa külliyelerinin kervansarayları, Ilgın'daki Lalamustafapaşa külliyesi'nin kervansarayı).

KERYE a. Denizc. Gemilerde kullanılan çelik halatların çımalarına geçici kasa yapmada kullanılan U biçiminde, iki ucu somunlu bir tür kilit.

KERYE → İKARİA.

KERYKS a. (yun. sözc.). Eleusisli varlıklı bir ailenin üyesi. (Keryksler [Eumolpidai halkıyla birlikte] önemli bir siyasal rol oynadılar. Kentlerinin Atina ile birleşmesinden sonra da Keryksler, ulak, dadukhos ve rahip olarak tapınağa ve gizemlerine hizmet etme ayrıcalığını korudular.)

KERYKS. Yun. mit. Eleusis'teki Keryksler'in efsanevi atası ve onlara adını veren kahraman. Bazıları tarafından Hermes'in oğlu olarak kabul edilir.

KERYNEİA. Tar. coğ. Kıbrıs'ın K. kıyısında, Koruçam burnunun 23 km D.'sunda antik kent; kuruluşuna ilişkin bilgiler Geometrik döneme değin iner. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi. 647'de Araplar'ın eline geçti. Çevrede bulunan yazıtlardan Apollon ile Aphrodite'nin tapınma merkezi olduğu anlaşılmıştır. Klasik ve Hellenistik dönemlerden kayalara oyulmuş mezar anıtları, pişmiş topraktan ve kireçtaşından heykelcikler başlıca kalıntılardır.

Keryong-san, XIV. yy. - XVI. yy. arasında Kore'de kırsal bir ortamı yansıtan ürünleriyle ün kazanmış ve japon yaratıcılarına esin kaynağı olmuş seramik fırınları.

KES a. (fars. *kes*, kimse, insan). *Esk.* **1.** Kimse. **—2.** Osmanlıcada genellikle "her", "hiç", "na", vb. ile birlikte kullanılır: *her-kes* (→ HERKES), *hiç-kes* (hiç kimse), *na-kes* (→ NEKES). **—3.** *Kes-i bi-kesan*, kimsesizleri koruyan.

KES a. (ar. *ke's*). *Esk.* **1.** Bardak, kadeh. **—2.** Dolu şarap kadehi.
—Esk. bot. Çanak. || *Kes-i kesir-ül-vüreykat*, çok yapraklı çanak. || *Kes-i vahid-ül-vüreykat*, tek yapraklı çanak.

KES a. **1.** Genellikle sağlam bezden yapılmış, yüksek konçlu ve bağcıklı, sportif yürüyüş ayakkabısı. **—2.** *Yarım kes*, koncu ayak bileğini geçmeyen kes tipi.

KES a. Dövülerek saman yapılan ot.

KESAFET a. (ar. *keşafet*). **1.** Yoğunluk, kalınlık, kesiflik: *Sisin kesafeti arttı.* **—2.** *Esk.* Çokluk, çok bulunma, sık olma. **—3.** Saydam olmama, matlık. **—4.** Kalabalık, sayıca fazla olma. **—5.** *Kesafet-i nüfus*, nüfus yoğunluğu.
—Esk. fiz. Bir cismin yapısındaki moleküllerin sıklık derecesi.

KESAFET a. (ar. *kesâfet*). *Esk.* **1.** Donukluk, bulanıklık. **—2.** Pislik, kir.

KESAN çoğl. a. (fars. *kes*'in çoğl. *kesān*). *Esk. Kimseler, kişiler, insanlar.*

KESANE be. (fars. *kes* ve *-āne*'den *kesane*). *Esk.* İnsana yakışacak biçimde.

KESAT sıf. (ar. *kesād*). **1.** Alışverişte durgunluk, satış azlığı: *Bu sıralarda işler çok kesat.* **—2.** Bir şeyin yokluğu, kıtlığı.

KESATLIK a. Kesat olma durumu.

KESBEDİON, Anadolu'nun Pisidia bölgesindeki Selge kentinin, Zeus'un tapınağı bulunan akropolisine verilen ad.

KESBİ sıf. (ar. *kesb* ve *-i*'den *kesbi*). *Esk.* Sonradan kazanılmış.

KESE a. (fars. *kise*). **1.** Cepte taşınan, içine para ya da birtakım küçük şeyler konulan, ağzına geçirilen iplerle büzülerek kapanan küçük kumaş ya da örgü torba: *Para kesesi. Tütün kesesi. Mühür kesesi.* (Bk. *ansikl.* böl. El sant.) **—2.** Küçük torba: *Şeker kesesi.* **—3.** *Say. sıf.* + *kese*, bir niceliği içine konulabilen kese sayısıyla belirtir: *Beş kese altın. Bir kese tütünü bir günde içmek.* **—4.** Yıkanırken ele geçirilip vücudu ovarak kirleri çıkarmaya yarayan, sertçe dokunmuş bir bezden ya da bitkisel ince sert lifli dokumadan yapılan torba. **—5.** Kimi şeylerin üzerine geçirilen kılıf: *Kuran kesesi.* **—6.** Bir kimsenin mali gücü ya da kişisel parası: *Bu ceketin fiyatı keseme uygun değil. Hesabı kesesinden ödemek.* **—7.** Eskiden kullanılan 500 kuruşluk para birimi. **—8.** *Keseden eklemek*, bir şey alınması için verilen paranın yetmemesi durumunda kendi parasından katmak. || *Kesenin ağzını açmak*, gereksinimleri karşılamak için para harcamaktan kaçınmamak. || *Kesenin dibi görünmek*, eldeki para tümüyle tükenmek. || *Kesenize bereket*, yapılan bir yardım karşısında "kazancınız bol olsun, daha çok kazanın" anlamında söylenen iyi dilek sözü. || *Kesesi el vermemek*, bütçesi bir gideri karşılamaya yetmemek. || *Kesesi para görmek*, eline para geçmek, para kazanmak. || *Kesesine danışmak*, yapacağı harcamalarda parasal durumunu göz önünde bulundurmak. || *Kesesine göre*, parasal olanaklarına göre. || *Kesesine güvenmek*, parasal gücüne güvenmek. || *Kesesine hiçbir şey girmemek*, bir iş ya da girişimde kendisinin yararlanacağı bir yan bulunmamak: *Benim keseme hiçbir şey girmeyecek, her şey sizin için olacak.*
—Anat. Organizmadaki çeşitli boşluklara verilen ad (örneğin gözyaşı kesesi, fıtık kesesi). || *Akciğer kesesi*, her bronşçuğun ucunda yer alan ve ince çeperleriyle gaz alış-verişlerinin sağlandığı ufak şişkinlikleri (alveoller) taşıyan küçük kese. (Eşanl. ATRİUM.) || *Endolenf kesesi*, omurgalıların içkulağındaki endolenf kanalının cep şeklindeki arka bölümü. || *Epiploon kesesi*, büyük epiploonun başka adı. || *Koklama kesesi*, koklama organında bulunan ve arka burun delikleriyle ağız boşluğuna, ön burun delikleriyle dışarıya açılan ve içi koklama duyusu epitelyumuyla kaplı olan torba biçimindeki kısım. || *Lenf kesesi*, amfibiyumların lenf sistemindeki büyük derialtı sinüsü. || *Safra kesesi*, karaciğerin alt yüzüne yapışık armut biçimindeki zar çeperli hazne. (Karaciğer kanalıyla birleşerek koledok kanalını oluşturan safra kanalıyla boşalır.) || *Seröz kese*, bağlı bulunduğu organların kaymasını kolaylaştırmaya yarayan ve ince bir bağdokusuyla kaplı bulunan yalancı boşluk. || *Ses kesesi*, kuyruksuz erkek amfibyumlarda ağzın tabanında, aşağıya ya da aşağıya ve yana doğru bulunan ve titreşim davuluna açılarak seslerin kuvvetlenmesini sağlayan torba. || *Sırt kesesi*, ilkel omurgalılarda talamusun salgı bölgesi.
—Bot. *Çiçektozu kesesi*, erkekorganların başçığında yer alan ve genellikle dört tane olan boşluklardan her biri. (Bu keselerin en içteki hücreleri, ardışık bölünmelerle çiçektozlarını oluştururken, en dıştakiler üç hücre tabakası verir: içte bir besleyici hücreler tabakası, ortada bir mekanik tabaka ve dışta bir üstderi tabakası. Başçık olgunlaşınca aynı yandaki iki çiçektozu kesesi birleşerek bir "*çiçektozu kabı*" meydana getirir.) || *Helme kesesi*, laminaryalarda ve gunneraceae familyasının (ikiçenekliler) bazı türlerinde bulunan, helme salgılayıcı hücrelerle çevrili boşluk. || *Salgı kesesi*, tek bir hücrenin bölünmesinden doğan salgı hücreleri topağı. (Bu yeni hücreler birbirinden kopmadan açılarak ürettikleri maddelerin toplandığı bir boşluk oluştururlar.) || *Sindirim kesesi*, oluşmakta olan çok genç kökçüklerin ucunda bulunan ve bunların ana kökün dokuları içinde ilerlemesini kolaylaştıran boşluk.
—El sant. *Bohça kesesi*, içine lavanta vb. kokulu otlar konup ağzı dikilerek çamaşırlar arasına yerleştirilen küçük kese. || *Cep kesesi*, cepte taşınmak üzere ve küçük boyutta yapılmış kese. || *Çakmak kesesi, içine çakmak konan küçük kese.* || *Çubuk kesesi*, içine tütün içmede kullanılan çubuk ya da ağızlık yerleştirilen dar ve uzun kese. || *Divit kesesi*, içine yazı takımları yerleştirilen dikdörtgen kese. (Genellikle meşinden yapılırdı.) || *Kaşık kesesi*, içine yemek yemede kullanılan araç gerecin yerleştirildiği dikdörtgen kese. || *Mühür kesesi*, mühür taşımada kullanılan ve boyna asılarak taşınan küçük kese. || *Saat kesesi*, içine cep saati yerleştirilen ve bir kordon ya da kaytanla boyna asılan deriden küçük kese. || *Sabun kesesi*, içine sabun konarak güzel kokması için çamaşırların arasına yerleştirilen ya da yolculuklarda kuşak arasında taşınan dikdörtgen kese. || *Silkme* ya da *kömür kesesi*, silkme* yöntemiyle kâğıda ya da beze desen geçirmede kullanılan, içine kömür tozu konarak ağzı dikilmiş küçük kese. || *Tarak kesesi*, tarak taşımaya mahsus dar ve uzun kese. || *Tütün kesesi*, içine tütün konan, sık dokulu bezlerden ya da deriden yapılmış dikdörtgen kese. (Bazılarının içine kav ve çakmak da konurdu. Bir kaytan ya da kordonla bileğe asılarak taşınırdı.)
—Jeomorfol. *Toprak akması kesesi*, plastik haldeki killi bir gereci etkileyen dönmeli bir yer değiştirme deviniminden doğan ve aşağı çığıra doğru bir kubbeleşme gösteren, dışbükey çamur kütlesi.
—Kad. doğ. *Su kesesi*, doğum sırasında, amnios sıvısı ile yumurta zarlarının, genişlemiş olan dölyatağı boynundan dışarıya doğru torbalanması. (Su kesesi normal olarak 6-7 cm kadar genişleyince kendiliğinden yırtılır. Doğumun daha erken bir döneminde [erken yırtılma], hatta gebelik sırasında da yırtılabilir [miadından önce yırtılma]. Doğumu hızlandırmak amacıyla, doğumu yürüten ebe ya da hekim tarafından patlatıldığı da olur.)
—Karş. anat. *Yüzme kesesi*, *Actinopterygii* öbeğinden balıklarda, hidrostatik dengenin sağlanmasında görev alan, gazla dolu sindirim borusu divertikülü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kur. tar. *Kese kalemi*, TAHVİL* KALEMİ'nin eşanlamlısı.
—Nöroanat. İlkel sinir tüpünün kısımlarından biri. (İlk aşamadaki üç kesecik önbeyin, ortabeyin ve artbeyindir; ikinci aşamada kesecikler beşe çıkar: telansefal ve arabeyin [bunlar önbeyinden doğar], mezansefal, metansefal ve miyelansefal [bunlar da artbeyinden doğar]. Beyin son şeklini bu beş kesenin oluşturduğu taslaktan alır.)
—Patol. *Fıtık kesesi*, karınzarından oluşan ve fıtığı saran seröz kılıf.
—Tar. Osmanlı devletinde XIX. yy. sonlarına değin belirli bir parayı belirtmek amacıyla kullanılan deyim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Vet. *Gırtlak keseleri*, atgillerde, dilkemiğinin dalları altında uzanan ve zardan oluşan sırt sırta iki büyük keseye verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. Keseli memelilerin dişilerinde bulunan, memeleri koruyan, larvaların doğduktan sonra içinde gelişimlerini sürdürdükleri karın cebi. || *Kese kemiği*, keselilerde, keseyi tutan ve kasık kemiğinden kalçanın önüne doğru uzanan kemik. || *Damarlı kese*, balıklarda hipotalamusun arkasında bulunan, çeperleri çok sayıda kemoreseptör duyu organı taşıyan bol damarlı bölge.
—ANSİKL. El sant. İçinde çeşitli malzemeler taşımak üzere eski çağlardan beri kullanılagelen keseler, kumaştan, deriden ya da meşinden yapılır veya ibrişim, yün vb. malzemeden örülür. Açık olan ucuna ağzını büzmek amacıyla bir kordon ya da kaytan geçirilir, bunun iki ucunda birer püskül olur. Bazen bu püsküle kordonun sıyrılıp çıkmaması için birer boncuk geçirilir. Keseler cepte, koyunda ya da kuşak arasında taşınır. Anadolu'nun birçok yöresinde evlenme çağına gelmiş kızın çeyizinde birkaç tür kese bulunması gelenektendir. Kumaş keselerin üzeri genellikle işli olur, kimi zaman boncuk vb. malzemeyle bezenir. Örme keselere de çeşitli örgü motifleri uygulanır. Üzeri işlemeli ya da motifli keseler Anadolu halk sanatları-

nın özgün örneklerindendir. Osmanlılar döneminde özellikle armağan olarak verilecek keseler kadife, atlas vb. değerli kumaşlardan yapılır, üzeri sırma sim vb. malzeme ile işlenirdi. Değerli taşlarla bezeli olanları da vardı. Deriden yapılanların üzeri de çeşitli tekniklerle süslenirdi. Özellikle cüz keselerinin değerli kumaşlardan yapılmasına ve işli olmasına özen gösterilirdi.

Para ya da çeşitli ufak malzeme taşıma, içine kokulu bitkiler ya da sabun koyup çamaşırların arasına yerleştirme vb. amaçlarla kese bugün de yapılmakta ve kullanılmaktadır. Renkleri, motifleri ve malzemesi bakımından Anadolu halk sanatlarının özgün birer örneği niteliğindeki birçok kese günümüzde çeşitli müzelerde sergilenmektedir.

keseli ayı ve yavrusu

—Karş. anat. *Yüzme kesesi* içderi kökenlidir. Fizostom balıklarda hava kanalıyla yemekborusuna bağlanır; fizoklistlerdeyse bu kese kapalıdır. *Oval bez* ve *gaz bezi* denen iki salgı bezi, önemli bir damar ağı yardımıyla gazların (bileşimi havanınkinden farklıdır) dışarı atılmasını sağlar. Yüzme keseleri sayesinde balıklar, belli bir derinlikte, "ağırlıksızdır". Yer değiştirme hareketleri, ancak bezlerin çalışmasıyla yavaşça değişebilen bu denge düzeyini bozma olanağı verir. Görüldüğü gibi, yüzme kesesi, balıkların hidrostatik dengesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kimi fizostom türlerdeyse yüzme kesesi ek bir solunum organı görevini üstlenir. Sazanlarda, temeli ilk gövde omurgalarına dayanan bir kemikçik zinciriyle içkulağa bağlanarak algılanan sesleri yükseltir. Gölgebalığıgiller gibi başka kemiklibalıklarda yüzme kesesi çeperinin titreşmesi ses ürettiği için, bu balıklar homurtuyu andıran sesler çıkarır.

keseli ayının parmakları (ikili ve üçlü öbekler halinde birbirlerini karşılarlar)

—Tar. Önceleri para konulan torbalara "kese" denilirken, bu sözcük daha sonra belirli bir parayı belirtmek amacıyla kullanılmaya başlandı. Çeşitli dönemlerde bu miktar değişti: Mehmet II (Fatih) döneminde 30 000 akçe, Süleyman I (Kanuni) döneminde 20 000 akçe, XVII. yy.'daysa 500 kuruş, bir kese ediyordu. 1720'den sonra ise 50 000 akçe bir kese oldu. XIX. yy.'da *kese-i rumi* denilen bir kese, 500 kuruşluk para miktarıydı; iki keselik miktara "yük" denilirdi. Kese usulü 1877'de yapılan mali düzenlemede bırakılarak, yerine kuruş kullanılmaya başlandı.

keseli tırtıl

—Vet. Her gırtlak kesesinin ortalama hacmi 0,4 litredir. Her biri, bir östaki borusu ile ve dolayısıyla yutakla bağlantılıdır. Gırtlak keseleri irinli bir sıvıyla dolarsa genişler, hava yolunu daraltabilir ve "hırıltı" adıyla bilinen solunum güçlüğüne neden olur.

KESE sıf. (*kesmek*'ten *kes-e*). **1.** Kısa, kestirme yol için kullanılır. **—2.** *Keseden, kestirmeden*, kısa yoldan.

KESEBİR (Şakir), türk siyaset adamı (Köprülü, Makedonya, 1889 - İstanbul 1966). Bursa idadisi'ni, Mülkiye mektebi'ni (1910) bitirdi. Değişik kentlerde kaymakamlık, mutasarrıflık ve valilik yaptı. Meclisi mebusan'a Gelibolu'dan mebus seçildi (1920). Kurtuluş savaşı başında Edirne valiliği, Trakya-Paşaeli Müdafaai hukuk cemiyeti merkez yönetim kurulu üyeliği yaptı. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Çatalca (1923-1927), Edirne (1927-1935) ve Tekirdağ'dan (1935-1939) milletvekili olarak katıldı. İnönü ve Bayar hükümetlerinde değişik tarihlerde İktisat (1929-1930, 1937-1938) ve Tarım (1937-1938) bakanlıklarında bulundu.

keseli kurt (*Thylacinus cynocephalus*)

KESECİK a. Küçük kese.

—Anat. İçkulağın dalız kısmında kırbacığın altında bulunan ve dengede önemli rol oynayan zarsı organ.

—Bot. Kapalı boşluk. ‖ Su bitkilerinde (fukus, ascophyllum, sumiğferi), bitkiye su içinde desteklik ederek yüzdürücü rol oynayan gaz dolu şişkinlik. ‖ Özellikle salepgillerde erkekorganları boyuncuğa bağlayan yapışkan bezin (tepecik yumrucuğu) barındığı çukurcuk.

—Böcbil. *Alın keseciği*, pupası kapakçık biçiminde kendiliğinden çatlayan sikloraf sineklerde, yumurtadan çıkma sırasında dikleşerek kapakçığın iç kesimine çarpan ve onun kırılmasına yol açan alın kesesi. (Kıyı kumları arasında yaşayan bazı kurtlarda [örneğin *Arenicola* cinsi üyeleri] kafada bulunan ve alın keseciğine benzeyen bir kese, yuva kazmaya yarar.)

—Dokubil. *Kapalı kesecik*, bir salgı bezini (örneğin tiroit) oluşturmak üzere lop ve lopçuklar halinde kümelenen, kapalı asinuslu içsalgı bezi parçası. (Her kapalı keseciğin bir taban zarı, bunun üzerinde de bir prizmatik epitelyum tabakası vardır; epitelyumun salgıladığı sıvı ortadaki boşlukta toplanır. Bu sıvıya "içsalgı maddesi" denir.) ‖ *Pinositoz keseciği*, plazma zarının içeriye kıvrılmasıyla oluşan ve sıvı maddelerin hücre sitoplazmasına girişinde etkin ve önemli rol oynayan kesecik.

—Embriyol. *Göbek* ya da *vitellin keseciği*, omurgalıların çoğunda bulunan (amfibyumlarda bulunmaz) ve vitellusu, yani yumurtanın yedek besinlerini içeren embriyon eklentisi. (Alesit yumurtalı keselilerle eteneli memelilerde vitellin keseciği boştur, ama endoderm hücreleriyle ilk gonositlerin yerleşmesine ve mezoderm tabakasıyla da memeli olmayan omurgalılar ve ilkel memelilerde [keseliler ve böcekçiller] etenenin damarlanmasına katılır ve omfaloplasentanın, yani vitellin plasentasının oluşumunda rol alır.) ‖ *Mezoderm keseciği*, derisidikenlilerde gastrulanın içinde oluşan ve arkenteronun tepesinin sağında ve solunda yer alan kapalı iki keseciğin her biri. (Bu kesecikler ilerde sölomu, yani vücut boşluğunu oluşturur.) ‖ *Purkinje keseciği*, yumurtanın çekirdeği. ‖ *Sölom keseciği*, amfibyumlarda yumurtanın gelişmesi sırasında mezoderm hücrelerinden oluşan içi boş iki uzun torbanın her biri. (Kesecikler enlemesine ardışık birçok bölmeye ayrılır.) ‖ *Tohum keseciği*, ovositin çekirdeği.

—Nörobiyol. *Sinaps keseciği*, aksonlarda bir sinapsa yakın bulunan ve kimyasal bir aracı içeren yapı.

—Zool. Denizlalelerinin bağdokusunda bulunan, küçük, kapalı küre.

KESECİK, esk. **Kisecik**, Konya'nın Seydişehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 629 nüf. (1990).

KESECİKLİ sıf. Zool. Vitellus kesesi henüz bütünüyle yok olmamış balık yavrusu için kullanılır.

KESEÇİÇEĞİ a. Bahçelerde süs için yetiştirilen ve demet halinde küçük çiçekler açan, Amerika kökenli ağaççık ya da çalı. (Bil. a. *ceanothus;* 50 tür; hünnapgiller familyası.)

KESEDAR ya da **KİSEDAR** a. (fars. *kise* ve *dar*'dan *kise-dār*, kese tutan). *Esk.* Zengin kimselerin paralarını yöneten ve harcamalarını yapan kimse.

—İkt. tar. Osmanlı döneminde, bir ücret karşılığında esnafın gelirlerini toplayarak saklayan kimse. (Kesedarlardan, isteyen istediği zaman parasını geri alabilirdi.)

—Kur. tar. Osmanlı devletinde evrak memurlarına verilen ad. (Genel olarak keseye konulan belgeleri getirip götürmekle görevli olanlar hakkında kullanılmakla birlikte, bazı kalemlerin yöneticilerine de bu ad verilirdi: "rüus kesedarı", "tahvil kesedarı" vb.)

KESEK a. **1.** Bir toprak işleme aygıtıyla (pulluk, bel, vb.) topraktan koparılan ve bir ölçüde yapışkanlığını koruyan az ya da çok iri toprak parçası. (Bk. *ansikl.* böl. Tarım.) **—2.** Çimen yapmak için üstündeki otla birlikte çıkarılan çayır parçası. **—3.** *Esk.* Parça.

—Bahç. Pörsümesin diye bir bitkinin köklerine yapışık olarak bırakılan toprak. ‖ *Kesekli fidan dikimi*, bir ağaç ya da bitkinin, kökleri keseki olarak dikilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bahç. *Kesekli fidan dikimi.* Bu işlem dikimi kolaylaştırır. Fidan gerek özel aletiyle, gerek bel ile yerinden çıkarılırken köklerin elden geldiğince fazla topraklı kalmasına özen gösterilir. Bazen yetişkin ağaçlar bile bu şekilde sökülerek başka yerlere dikilir. 50'li yıllarda sarı turba toprağı karıştırılarak hazırlanan yapay keseklersayesinde kesekli dikimde büyük bir ilerleme sağlanmıştır. Bu kesekler özellikle marul ve sebze fidelerinin yetiştirilmesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.

—Tarım. Keseklerin durumu toprağın yapısının temel özelliklerini gösterir: gözeneklilik, kararlılık, yapışkanlık. Kesekler atmosfer olaylarının (yağmur, don) ve tarım aletlerinin, özellikle tırmık ve merdanelerin etkisiyle ufalanıp parçalanır.

KESEKÂĞIDI a. İçine çeşitli şeyler konabilen ve özellikle alışverişte kullanılan kâğıttan yapılmış kese biçimindeki torba.

KESEKKIRAN a. **1.** Aynı eksene birer birer bağlanmış disk ya da merdanelerden oluşan ve tarlanın yüzeyindeki toprakları ufalayan tırmık. **—2.** Sıkı topraklarda toprak sürüldükten sonra kalan kesekleri kırmak için kullanılan uzun saplı tokmak. (Avrupa'da ve Türkiye'de kesekkıranın yerini uzun zamandan beri çeşitli tırmıklar almıştır, ama Uzakdoğu'da yoğun tarım yapılan bölgelerde bu el aleti günümüzde de kullanılmaktadır.)

KESEKLENMEK gçz. f. Toprak sözkonusuysa, parça parça olmak, parça parça kabarmak.

KESEKLER → KABARTAYLAR.

KESEKLEŞME a. Çimentonun kolayca topaklaşma özelliği; bir avuç çimento tozunun el kayasında bastırılması ya da uzun süre depolanan çimentonun bir miktar su buharını tutması, keseklеşme olayının ortaya çıkması için yeterlidir.

KESEKLİ sıf. Parça parça kabarmış toprak için kullanılır.

KESEL ya da **KESELAN** a. (ar. *kesel, keselān*). *Esk.* **1.** Tembellik, gevşeklik, bitkinlik: "*Son zamanlarda bende öyle manevi bir kesel vardı ki kendimden bahsetmek değil, kendimi düşünmek istemiyorum*" (H. E. Adıvar). "*Vücudumda kesel ve rehavet sezer idim*" (Yusuf Kâmil Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Kesel gelmek*, tembelleşmek, uyuşuklaşmak. ‖ *Kesel vermek*, tembelliğe, uyuşukluğa neden olmak: "*Gündüzün böyle zulmet-i yeldâ, / Sonra toprakta mâh-ı arş-ârâ, / bütün ezhâna bir kesel veriyor*" (Tevfik Fikret).

KESELEMEK g. f. *Bir kimseyi, bedenini, bedenin bir bölümünü keselemek*, temizlemek için kese ile ovmak.

◆ **keselenmek** dönşl. f. ve edilg. f. Kendi kendini keselemek; keselemek eylemine konu olmak.

◆ **keseletmek** ettirg. f. *Bedeni, bedenin bir bölümünü (bir kimseye) keseletmek*, (ona) keselemek eylemini yaptırmak.

KESELENMEK → KESELEMEK.

KESELETMEK → KESELEMEK.

KESELİ sıf. Kesesi olan.

—Zool. Keseliler adı verilen memelilerin kesesiyle ya da içinde embriyo gelişen her çeşit cep ya da kıvrımla ilişkili. ‖ Böyle bir cep taşıyan hayvanlar için kullanılır.

■ **KESELİ AYI** a. Avustralya'da yaşayan, tırmanıcı, otçul keseli. (Bil. a. *Phascolarctos cinereus;* kuskusgiller familyası.) [Eşanl. KOALA.]

—ANSİKL. Keseli ayı, kuyruksuz, sık kürklü, dört üyesi de kavrayıcı, iri bir memelidir. Ağaçta yaşar, geceleri etkinlik gösterir, okaliptüs tomurcuklarıyla beslenir. Küçük haremler kurarak yaşar; dişi, bir larva dünyaya getirir ve daha sonra yavrusunu arkaya doğru açılan kesesi içinde korur. Keseli ayıların kürkü çok değerlidir; bu nedenle keseli ayılar XIX. yy.'da büyük ölçüde avlandılar. Günümüzde keseli ayılar çiftliklerde yetiştirilmektedir.

KESELİ KARINCACIL a. Avustralya'da yaşayan, termitlerle beslenen keseli memeli. (Bil. a. *Myrmecobius fasciatus;* keselisansargiller familyası.)
—ANSİKL. Bir sincap iriliğinde olan ve keseli karıncayiyen adı da verilen keseli karıncacılın iri kulakları, sivri bir burnu vardır. Altı ya da yedi enine beyaz şerit sağrılarında uzanır. Okaliptüs gövdesi içinde termitlerin kazdığı kovukta yuva yapar ve yalnızca termitlerle beslenir; günde 20 bin'e yakın termit yiyebilir. Dişisinde her batında doğurduğu dört yavruyu barındıracak bir cebe rastlanmaz. Keseli karıncacıla Güney Avustralya'nın yarı çölsü savanlarında rastlanır ve buralarda gündüzleri etkinlik gösterir.

KESELİ KÖSTEBEK a. Batı ve Güney Avustralya'da çöllerdeki kumları kazan küçük keseli. (Gözleri ve kulakkepçeleri yoktur, köstebeklere çok benzeyen yanları vardır; böcekler, larvalarla beslenir. Bil. a. *Notoryctes typhlops;* keseliköstebekgiller familyası.)

KESELİ KURBAĞA a. Tropikal Amerika'da yaşayan küçük ağaçkurbağası. (Dişisi sırtında bulunan bir kuluçka kesesinde döllenmiş yumurtalarını taşır. Bil. a. *Nototrema marsupiatum;* ağaçkurbağasıgiller familyası.)

KESELİ KURT a. Etçil, keseli hayvan. (Bil. a. *Thylacinus cynocephalus;* keselisansargiller familyası; kuyruksuz uzunluğu 90 cm.)
—ANSİKL. Keseli kurt, kuyruğu (güçlüdür ve dibi kanguru kuyruğuna benzer) ve sırtındaki çizgileri dışında kurda çok benzer. Eskiden Avustralya'da sayıları çoktu; ne var ki koyun sürülerine verdiği zarar nedeniyle yok edildiler; günümüzde yalnızca Tasmanya'nın derin ormanlarında varlığını sürdürmektedirler. Gececi, ürkek bir hayvandır; küçük kangurular (valabiler) ve kuşlarla beslenir. Dişinin kese cebi arkaya doğru açılır ve 4 meme içerir.

KESELİ LARVA a. Bir arakonağın dokularında kistleşmiş ve tenyanın gelişmeye başlamasıyla asıl konak tarafından yutulan tenyaların larva evresi. (Eşanl. SISTİSERKOZ.)
—ANSİKL. Tenyanın bıraktığı yumurtalar, bir arakonak (örneğin domuz tenyası [*Taenia solium*] için domuz) tarafından yutulur yutulmaz onkosfer bir embriyo halinde gelişir. Kanla taşınan bu embriyo kas dokusuna tutunarak burada yarısaydam bir keseciğe dönüşür: keseli larva. Birçok skoleks halinde tomurcuklanan keseli larvaya "*coenurus*" denir. Hidatit birleşik bir *coenurus*'tur ve *Echinococcus* cinsinden bir tenyanın larva biçimidir.

KESELİ TIRTIL a. Böcbil. Dişlikelebekgiller familyasından pulkanatlı tırtıl. (Bunların en tehlikelisi çam keseli tırtılıdır; bu hayvan uzun sıralar oluşturarak beslenmek amacıyla yer değiştirir.)
—ANSİKL. Keseli tırtılların iki türü ormanlara büyük zarar verir: meşe keseli tırtılı (*Thaumetopoea processionnae*), çam keselitırtılı (*T. pityocompa*). Meşe keseli tırtılı ağaçların yaşamını tehlikeye düşürmez; buna karşılık çam keseli tırtılı ağaç üzerinde uzunca bir süre kalırsa ağacın ölmesine yol açabilir. Kelebekler temmuzda çıkar ve hemen yumurtlar. Tırtıllar yaz sonundan ilkbahar başına kadar çam iğnelerini yer. Tırtıllar ipeksi bir ortak yuvada barınır. Çam keseli tırtılıyla, yuvaları yok edilerek ya da tırtıl birinci evresindeyken üstüne *Bacillus thuringiensis* kökenli biyolojik bir böceköldürücü sıkılarak mücadele edilir.

KESELİLER a. Etene içindeki gelişmeleri kısa süren, eteneden çıkan larvası kese içinde bir memeye tutunarak gelişmesini tamamlayan memeliler altsınıfı. (Bil. a. *Marsupalia.*)
—ANSİKL. Keselilerde gelişmenin başlangıcında bir etene bulunması zorunludur; ne var ki bu etene çoğunlukla bir omfaloplasenta, daha ender olarak da bir alantoplasentadır. Ne tür bir etene olursa olsun dölyatağı içindeki gelişme kısadır ve doğan larva gelişmesini dişinin kese cebinde tamamlar.
Keseliler Avustralya ve Yeni Gine'de olduğu kadar Molük adalarında ve tropikal Amerika'da da yaşar. Keseliler özellikle Avustralya'da çeşitlenmiştir; bunun nedeni Avustralya'da eteneli memelilerin bulunmaması ve ancak çeşitlenerek değişik çevrelere yayılabilme olanağı bulmalarıdır. Günümüzde Tasmanya'da yaşayan birçok keseli hayvan vardır: keseli "kurt", keseli "ayı" (kola), keseli "kediler", keseli "köstebek", keseli "karıncayiyen" (*Myrmecobius*), keseli "fareler" ve kangurular. Bunlar Avustralya'da başka kıtalarda kemiricilerin oynadığı rolü oynamaktadırlar.
Keseliler beş takıma ayrılır; bunlardan ilk ikisi eski poliprotodontları (4 çift üst kesecidiş), öbürküler eski ikiöndişlileri (3 ya da 2 çift üst kesicidiş) karşılar: keselisıçanlar (opossum) Amerika'da, keselisansarlar (*Phascogale, Thylacinus, Dasyurus, Sarcophilus, Myrmecobius, Notoryctes* vb. cinslerin üyeleri) ve başka alttakımlar (keseliporsuklar [bandikut], keselisıçanlar ve keselikuskuslar [kuskus, keseli ayı, vombatlar ve birçok kanguru ve valabi türü]) Avustralya'da yaşar.

KESELİPORSUKGİLLER a. Avustralya'da yaşayan keseli memeliler familyası. (Genellikle gececidir; daha çok böceklerle beslenir. Örnek tipi bandikuttur. Bil. a. *Peramelidae.*)

KESELİSANSARGİLLER a. Keseli sansarlar, keseli fareler, keseli kurtlar, Tasmanya şeytanı ve keseli karıncacıl gibi etçil keseli memelileri içeren familya. (Avustralya ve Tasmanya'da yaşar. Bil. a. *Dasyuridae.*)

KESELİSIÇANGİLLER a. Opossumlar gibi keseli memelileri içeren familya. (Bil. a. *Didelphidae.*)
—ANSİKL. Keselisıçangiller Amerika kıtasının tümüne yayılır; boyları fare ile tavşan arasında değişir. Suratı uzun, kuyruğu çoğunlukla kavrayıcıdır; üyelerindeki beşer parmaktan, öbür parmakları karşılayan başparmak dışındaki parmaklar tırnaklıdır. On iki cinsi bilinir; bunların çoğu ağaçta yaşar, gececi ve hepçildir. En yaygın türü opossumun (*Didelphis marsupialis*) eti ve kürkü makbuldür.

KESEN sıf. Kesmek eylemini yapan.
—Geom. Boş olmayan ve bir ya da birçok katlı noktaya indirgenmemiş bir kesişimi bulunduğunda iki şekilden birinin öbürüne göre niteliği için kullanılır. [Kesişen iki doğrunun bir ortak noktası vardır; kesişen iki çemberin iki ortak noktası vardır; kesişen iki kürenin bütün ortak noktaları bir çember üzerindedir. İki C(O, R) ve C'(O', R') çemberi ancak ve ancak $|R - R'| < OO' < R + R'$ ise kesendir.]
◆ a. Geom. Bir eğriyi iki noktada kesen doğru.
—Says. çözlm. *Kesen yöntemi*, Newton yönteminin, Lagrange tarafından yaygınlaştırılan, $f(x) = 0$ tipinde doğrusal olmayan denklemlerin üstelemeli çözülmesini olanaklı kılan bir çeşitlemesi; her üstelemede *f* fonksiyonunun grafiği yerine iyi seçilmiş bir doğru konur.

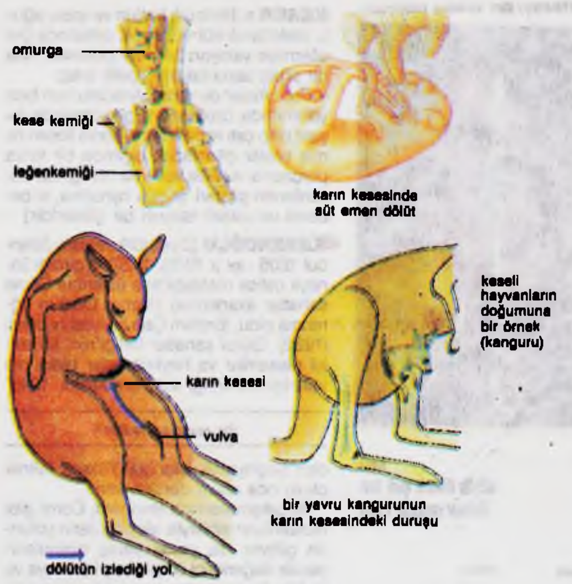
KESENDİRE → KASSANDRA ya da KASSANDHRA.

KESENE a. *Yörs.* Belli bir fiyata üstlenilen götürü iş.

KESENEK a. (*kesmek*'ten *kes-enek*). Devlet hizmetinde çalışanların aylıklarından her ay belli bir oranda kesilen para: *Emekli keseneği.*
—İkt. tar. → İLTİZAM.

KESENEKÇİ a. Mültezim.

KESENKES be. Kesin olarak, kesinlikle: *Bu iş kesenkes olmayacak. Buna kesenkes inanmıyorum.*

keselilerin birkaç tipi

Ziya Keseroğlu'nun bir yapıtı

kesi
küçük ilmekli ipek halı
Guimet müzesi, Paris

teksilindirli bir motorun basit kesicisi

işleme şeması

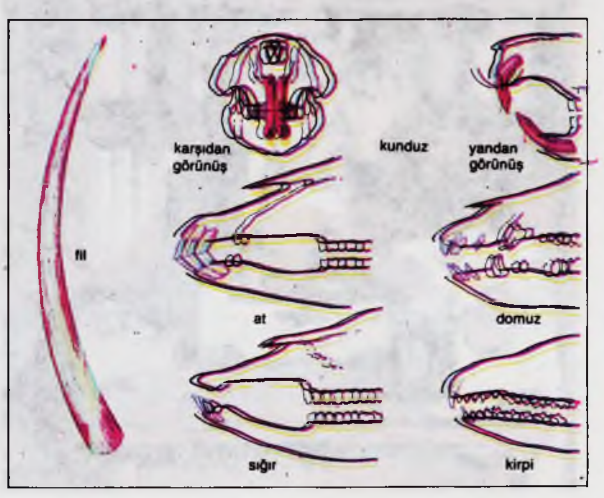

kapalı kontak
(birincil devrenin açılışı)

açık kontak
(birincil devrenin kapanışı)

bazı memelilerde kesicidişler

KESER a. Bir tarafı keskin ve yassı ağızlı, öteki tarafı küt ve köşeli, ortasında çivi sökmeye yarayan bir delik bulunan, kısa bir ağaç sapa takılmış çelik araç.
—Folk. *Keser oynatma*, Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle G. Ege yöresinde, inşaat bitip çatı kapandıktan sonra keseri ritmik sesler çıkartacak biçimde bir tahta parçasına vurarak kutlama niteliğinde düzenlenen gösteri. (Keser oynatma, el becerisi ve ustalık isteyen bir gösteridir.)

KESEROĞLU (Ziya), türk ressam (İstanbul 1906 - *ay. y.* 1975). 1922'de girdiği Sanayii nefise mektebi'nde (İstanbul Güzel sanatlar akademisi) Hikmet Onat'ın öğrencisi oldu, İbrahim Çallı atölyesi'ni bitirdi (1930). Güzel sanatlar birliği'nin, Müstakil ressamlar ve heykeltıraşlar birliği'nin yurtdışında açtığı sergilere katıldı. 1946'

Bk. resim sayfa 6647

dan başlayarak İstanbul Yüksek teknik okulu'nda resim dersleri verdi.
İlk çalışmalarında Bonnard, Corot gibi ressamların etkisiyle izlenimcilerin yolunda gittiyse de, yavaş yavaş nesnelerin plastik değerlerini ön plana çıkartmaya ve işçiliğe önem vermeye yöneldi. Daha çok natürmort ve manzara türünde ürün veren sanatçının yapıtları, bazı kamu kurum ve kuruluşlarıyla özel koleksiyonlarda bulunmaktadır.

KESEY (Ken), amerikalı yazar (La Hunta, Colorado, 1935). Çocukluk yıllarını Oregon'da geçirdikten ve *Sometimes I have a great notion* (1963) adlı romanında sözünü ettiği oduncu çevreleri tanıdıktan sonra, San Francisco boheminin simgesi durumuna geldi. Başkaldırı ruhu ve büyük amerikan efsanesine yeniden kavuşmak isteğiyle, bir psikiyatri yurdunun betimlemesi olan *Garage Sale* (1973) adlı romanını yazdı.

KESF a. (ar. *kesf*). *Esk.* **1.** Güneş ya da ay tutulması. **—2.** Görünmez olma.

KESİ sıf. (ar. *keᵓs*, kadeh ve *-î*'den *kesî*). *Esk.* Kadehle ilgili; kadehe benzeyen.
—Esk. bot. Çanaksı.

KEŞİ a. (fars. *kes*, kimse, insan ve *-î*'den *kesî*). *Esk.* İnsanlık, mertlik.

KESİ a. Uygur Türkleri'nce XI. yy.'a doğru Çin'de dokunan çok ince kalite ipek duvar halılarına verilen ad. Basit bir tezgâhta çok ince ipekten atkı ve çözgü iplikleriyle dokunmuştur. Elde bulunan çok sayıda parça, resimlerden alınmış çiçek ve kuş motifleriyle bezelidir.

KESİCİ sıf. Kesmek eylemini yapan ya da bir şeyi kesebilen: *Kesici araçlar.*
—Mad. oc. ve Bayınd. *Kesici uç*, bir delik delme tabancasında delginin ucunda bulunan kesici parça; bu parça bir çubuk, haç ya da düğme biçiminde olabilir. (Kesici uç, ya delgi çeliğini döverek tek parça halinde yapılır ya da sonradan delginin ucuna takılır [tungsten karbüründen kesici uç].) ‖ Bir delginin sökülüp takılabilen ucu.

◆ a. **1.** Kasaplık hayvanları kesen kimse. **—2.** Bir şeyi kesme işinde kullanılan araç: *Her türlü kesici taşımak yasaktır.*
—Elektrotekn. DİSJONKTÖR'ün eşanlamlısı. ‖ Bir ya da birçok devrenin açılmasını ya da kapanmasını belirlemeyi sağlayan ve hareketli temas öğelerinin sükûnet durumunun yalnızca ana devrelerin kapanmasına karşı düştüğü aygıt. ‖ Bir indükleme bobininin birincil akımını dönemli olarak kesmeye yarayan düzenek. ‖ *Zaman ayarlı kesici*, akımı, belirlenmiş bir süre sonunda otomatik olarak kesen aygıt.
—Esk. sil. Baltanın, kesme işlevini gerçekleştiren, bir yüzü keskin metal bölümü.
—Isıl mot. Elektronik ateşleme sisteminde bujide kıvılcım oluşturmak için akımı kesmeye yönelik düzenek. (Klasik ateşleme düzeneklerinde kesici, distribütörün üst kısmına yerleştirilmiştir; bu kesici özellikle rotor kamıyla itilen ve bir yayla geri çekilen devingen bir koldan oluşur. Bu kol sabit kolla kesikli bir ilişki kuran tungsten bir uç taşır. Bu iki uç genellikle "platinlenmiş vidalar" olarak adlandırılır.) [Eşanl. PLATİN.]
—Kâğ. san. *Kenar kesici*, KESİCİ FISKIYE*' nin eşanlamlısı. —Kâğıt makinesinin eni yönünde konumları ayarlanabilen iki su demetinden oluşan ve genişliğini belirlemek için ıslak haldeki kâğıt bandını uzunluğuna kesen düzenek.
—Mad. oc. ve Bayınd. Mekanik kazı makinesinin etkin öğesi. (En çok kullanılan kesiciler kazmalar ve moletlerdir.)
—Seram. Çömlekçi ya da tuğlacıların hamuru kesmesine yarayan, gerilmiş bir metal telden oluşan alet. ‖ Nemli kili ince yongalara ayırmaya yarayan makine. ‖ Seramik karolara kesin formalarını veren düzenek.
—Spor. Futbolda defansta oynayan ön orta oyuncu. (Eşanl. STOPER.)
—Tar. *Kelle kesici*, bazı topluluklarda düşmanlarının başını kesen kişi.
—Taşoc. Taşocağından çıkarılan taşları şantiyede ya da atölyede kesen işçi. ‖ *Makineli kesici*, taşları mekanik olarak biçmeye yarayan aygıt.

KESİCİDİŞ a. **1.** Memelilerde, çenenin önünde yer alan ve taç kısmı kesici olan tek köklü diş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kesicidiş kanalları*, üstçenenin içinde, burun boşluklarının alt kısmından kesicidişlerin arkasına dek uzanan kemik kanallar. ‖ *Kesicidiş kemiği*, memelilerin çoğunda, iki üstçene kemiği arasında, damak boşluğunun ucunda bulunan çift kemik.
—ANSİKL. Anat. Kesicidişler, her iki çenenin ön kısmında yer alan yassı ve keskin dişlerdir. Diş kemeri üzerinde dışta köpekdişleri ile sınırlı olan kesicidişler, insanda sekiz tanedir; bunların dördü orta, dördü de yan kesicidir. Sütdişleriyle kalıcı dişlerde de durum aynıdır. Görevi besinleri tutmak ve kesmektir.
—Karş. anat. Ağzın her bir tarafındaki kesicidiş sayısı ilkel memelilerde yüksektir (*Docodontia*'larda 5/5, opossumda 5/4, numbat ve bandikutta 4/3); bu sayı memelilerde, etoburlarda, böcekçillerde, atta ve domuzda sabittir: 3/3. Bazı takımlardaysa değişik ölçülerde azalır: boynuzlugillerde 0/3, damanlarda 1/2, tavşanımsılarda 2/1, kemiricilerde 1/1, filde 1/0, primatlarda 2/2; kesicidişler, kemiricilerde ve filde (büyük bir savunma dişi haline gelmiştir) sürekli büyür. Kesicidişlerin gerçek işlevi hayvandan hayvana oldukça farklıysa da daima aynı amaca yöneliktir: besin parçasını koparmak.
—Zootekn. Atlarda kesicidişler (ön, orta ve yan olmak üzere her çenede 3 çift) hızla aşınır ve ot kesme yetisini yitirir. Gevişgetirenlerin çoğunda üstçenede kesicidiş yerine boynuzsu maddeden bir yastık bulunur. Otlar, bu yastığa bastırılıp sıkıştırılarak 4 çift alt kesicidiş (ön, birinci ve ikinci orta, yan kesicidişler) tarafından koparılır. Bu kesicidişler her yaşta keskindir (yan kesicidişler öteki memelilerdeki köpekdişlerinin homoloğudur).
Atta ve gevişgetirenlerde (sığır, koyun) kesicidişlerin aşınma derecesi hayvanın yaşını saptamaya yarar: atlarda bu dişler sürekli büyüdükleri için, aşındıkları halde hemen hemen aynı boyda kalır ya da hafifçe uzar; yaş, diş ucundaki düzlüğün görünüşüne ve biçimine bakılarak, yani dişin yıprandığı düzeyin kesiti incelenerek saptanır. Gevişgetirenlerde dişler, sürekli büyümediklerinden zamanla aşınır ve yaşlı hayvanlarda çotuk haline gelir.
Domuz, yediği yumruları topraktan çıkarmak için alt kesicidişlerini kürek biçiminde kullanırken üst kesicidişleri keskin bir kenar oluşturur.

KESİF sıf. (ar. *keşif*). Yoğunluğuyla belirginleşen şey için kullanılır; yoğun: *Kesif bir sis. Nüfusun kesif olduğu yöreler.*

KESİK sıf. **1.** Kesilmiş, koparılmış, kopmuş ya da parçalara ayrılmış şey için kullanılır: *Kesik kol. Kesik bacak. Kesik kumaş.* **—2.** Kesilmiş bir akım, bir hat, bir bağlantı için kullanılır: *Hatlar kesik, bağlantı kuramıyorum. Üç gündür elektriklerimiz kesik.* **—3.** Geçişi yasaklanmış ya da kapanmış yol için kullanılır: *Bütün yollar kesik.* **—4.** Kesilmiş süt için kullanılır. **—5.** *Arg.* Kötü, fena: *Aynasızlar rahat vermiyor, vaziyet kesik.* **—6.** *Tkz.* *Bir kimseye kesik*, ona tutkun, âşık olan kimse için kullanılır: *O kıza kesik.* **—7.** *Arg.* *Kesik olmak*, parası olmamak: *Bu gece kesiğim, oyun moyun oynayamam.* **—8.** *Kesik kesik*, aralıklı olarak ve kısa kısa: *Tıkanacak gibi oluyor, kesik kesik soluyordu. Kesik kesik öksürmek. Kesik kesik konuşmak.*
—Dişç. cerr. *Kesik diş*, sabit bir protezin yerleştirilebilmesi için mine ve dentin kısmı yontularak tacı kısaltılmış olan diş.
—Elçabukluğu. *Canlı kesik baş* ya da *konuşan kesik baş*, sırlanmış ayna oyunlarına dayanan ünlü hokkabazlık hilesi. (1865'te Paris'te Tıp okulu'nun kalıpçısı Talrich tarafından boulevard des Capucines'deki Balmumları salonu'nda tanıtıldı. Talrich, bu hilenin sırrını Dr. Lynn'den satın almıştı.)
—Geom. *Kesik koni*, bir C konisi (katı cisim) ile, C nin tepesini içermeyen, sınırı, C nin taban düzlemine koşut olan bir yarıuzayın arakesiti. ‖ *Kesik piramit*, bir P piramidi (katı cisim) ile, P nin tepesini içermeyen, sınırı P nin taban düzlemine koşut olan bir yarıuzayın arakesiti. (P nin tabanının kenar sayısı n ise, elde edilen kesik piramidin $n+2$ yüzü, $3n$ ayrıtı ve $2n$ tepesi vardır. Tabanlarının alanları A ile A′ ve taban düzlemleri arasındaki uzaklık h ise, bunun hacmi,

$$\frac{1}{3}(A + A' + \sqrt{AA'}) \cdot h$$

dir. A′ = 0 ise piramidin hacmi yeniden elde edilir.) ‖ *Kesik prizma*, bir prizma (katı cisim) ile, sınır düzlemi bütün yan ayrıtları kesen, ama taban düzlemlerine koşut olmayan bir yarıuzayla arakesiti. ‖ *Kesik silindir*, bir silindir (katı cisim) ile, sınırı, yan yüzeyi içinde bulunan bütün doğru parçalarını kesen, ama taban düzlemlerine koşut olmayan bir yarıuzayın arakesiti.
—Mim. *Kesik alınlık*, yan kenarları üstte birleşeceğine arakesit noktasından önce kesilen alınlık. (Barok sanat bu tür alınlıkları yaygın olarak kullanmıştır.)

◆ a. **1.** Kesilme sonucunda yarılmış, ayrılmış yer: *Çamın gövdesinde derin bir kesik vardı. Cam kesiği.* (Bk. *ansikl.* böl. Cerr.) **—2.** Kesilmiş şeylerden arta kalan parçalar: *Kumaş kesiklerinden minder doldurmak.* **—3.** Belirli bir konu üzerinde kesilip ayrılmış gazete, dergi, vb. parçaları. (Eşanl. KUPÜR.) **—4.** *Yörs.* Tarla, bağ, bahçe gibi yerlerin çevrelerine açılan hendek, ark.
—Ed. Türk halk edebiyatında hece sayısı 7 ya da 8 olan şiirlere verilen ortak ad. ‖ *Kesik kerem*, bazı halk şiiri örneklerinin

ezgiyle söylenişinde uygulanan, Âşık Kerem'in bulduğu ve ilk kez söylediği kabul edilen biçim. || *Kesik mani,* bir tür cinaslı mani. (İlk dizede kalıplaşmış bir ifadeyle [*"adam anam", "var geç gönül"* vb.] birlikte cinası oluşturan sözcükler yer alır: *"Adam anam karadan/Yârim gider gemiyle, ben giderim karadan/Ciğerim göz göz oldu, görünmüyor karadan/Hak beni ayırmasın kaşı gözü karadan"*.)
—Mutf. → EKŞİMİK.
—Tıp. ***Doğuştan kesik,*** kol ya da bacağın uçtan bir parçasının bulunmamasıyla belirgin doğuştan şekil bozukluğu.
—Patol. *Kesik izi,* kesici bir silah ya da aletle, özellikle yüze yapılan büyük çentik; bu yaranın yerinde kalan nedbe.
—ANSİKL. Cerr. Kesiklerin tedavisinde önce enfeksiyonu önlemek için antiseptik maddelerle yaranın temizlenmesine çalışılır. Sathi kesikler için basit bir pansuman yeterlidir; derin kesiklerde ise, yara dudaklarının dikilerek birbirine bitiştirilmesi gerekir.

KESİK a. Nümism. Osmanlı döneminde, kenarları kesilerek piyasaya sürülen akçeler için kullanılan deyim. (Mali bunalım dönemlerinde gerçekleşen bu işlem, özellikle XVII. yy.'da yoğunluk kazanmıştır. Kesilme ve paranın yasal gramını düşürme hazineyi zarara soktuğundan, zaman zaman yasal önlemler alınmış, taşraya gönderilen buyruklarla akçenin altın ve öteki sikke birimleriyle oranları yeniden düzenlenmiştir.)

KESİK YAKALI YAĞMURKUŞU a. Zool. Orta Avrupa ve Kuzey Asya'dan Japonya'ya kadar uzanan alanda ve Kuzey Amerika'da yaşayan yağmurkuşu. (Erkeğinin başı, boynunun yanları, karnı beyaz, sırtı açık kahverengi, tepesi kırmızımsı-kahverengidir. Dişinin tepesi gri-kahverengi olur. Göçmendir. Sığ denizlerin, tuzlu göllerin, bataklıkların kıyılarını sever. Böcekler, larvalar, yengeçlerle beslenir. Bil. a. *Charadrius alexandrinus;* yağmurkuşugiller familyası.)

Kesikbaş hikâyesi ya da **destanı,** Hz. Muhammet'in mucizeleri ile Hz. Ali' nin kahramanlıklarını işleyen dinsel nitelikli manzum hikâye. (Bir nüshası, İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi T. 4069.) Hz. Peygamber'e gelerek bir devin zulmünden yakınan kesik bir başın öcünü Hz. Ali'nin nasıl aldığını konu edinir. Aruzla yazılmış, araya hece vezniyle ilahiler de serpiştirilmiştir. Halk arasında değişik biçimlerde makamla söylenir. Anadolu türk edebiyatının en eski ve en çok okunmuş yapıtlarından biridir. Kimin yazdığı ve tarihi bilinmeyen Kesikbaş hikâyesi genellikle deve, geyik, güvercin ve İbrahim hikâyeleri ile birlikte *Mevlit* yazmalarının arkasında bulunur.

KESİKÇİZGİ a. Orta kalınlıkta, düzenli aralıklarla kesilen ve özellikle bir görünüm ya da kesitin gölge ve çevre çizgilerini belirtmek için kullanılan çizgi.

Kesikköprü barajı ve hidroelektrik santralı, Ankara ilinde, Kızılırmak üzerinde, kentin 110 km G.-D.'sunda kurulu baraj ve hidroelektrik santralı. 1966'da işletmeye açıldı. Elektrik enerjisi sağlamak amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 95 milyon m³, göl alanı 6,50 km²'dir. 76 MW gücünde olan hidroelektrik santralından yılda 250 milyon kWsa elektrik enerjisi elde edilir.

KESİKLEME a. Mat. çözlm. Sürekli, türevlenebilir vb. fonksiyonlara dayanan bağıntılar (integral denklemler ve bilinmeyenli eşitsizlikler, diferansiyeller, kısmi türevler vb.) yerine, bu fonksiyonların, kendi tanım kümelerinin sonlu sayıdaki noktalarında aldığı değerlere dayanan, sonlu sayıda cebirsel bağıntılar koymaktan oluşan işlem. (Diferansiyel ve kısmi türevli denklemlerin kesiklemesi, bunların sayısal çözülmesi bakımından önemli bir adımdır. Bilişimde ortaya çıkan olanaklar nedeniyle bundan gittikçe daha çok yararlanılmaktadır. Sürekli ortamların hesaplanması alanında, özellikle, sonlu farklar, sonlu elemanlar ya da eşdeğerlikler yöntemi biçiminde buna başvurulmaktadır.)
—Bilş. ve Telekom. SAYISALLAŞTIRMA'nın eşanlamlısı.

KESİKLİ sıf. Sürekli olmayan, duraklamaları olan.
—Dy. *Kesikli çekim,* kendi içlerinde bir dizi oluşturan demiryolu taşıtlarının bağlanma sistemi; bu sistemde bir taşıtın iki ucu arasındaki çekim kuvveti şasiyle aktarılır.
—Fiz. ve Mat. Ancak sonlu ya da sayılabilir bir değerler bütününü alabilen bir büyüklüğe, bir niceliğe denir. (Karşt. SÜREKLİ.)
—İstat. *Kesikli nicel özellik,* yalnızca sonlu sayıda ayrık değerler alan özellik.
—Olasıl. *Kesikli rastlantısal değişken,* değerlerini sayılabilir ya da sonlu bir kümeden alabilen rastlantısal değişken.
—Opt. *Kesikli tayf,* düzgün karanlık kuşaklarla kesilen ışıklı tayf. Bu tayf, girişim saçakları sisteminde merkez saçağından yeterince uzak bir noktaya gelen karmaşık ışığın çözümlenmesiyle elde edilir. (Tayfın bu görünümü göz önüne alınan noktada bazı ışınımların yokluğundan kaynaklanır.)
◆ a. Fels. Tarihi ve kopuklukları bakımından ele alınan bir şeyin niteliği.
◆ sıf. ve a. Kolu ya da bacağı kesilmiş olan. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Cerr. Kesikliler çeşitli ağrılar duyabilirler: kesilen organın geride kalan kütük kısmı kusurlu olduğundan ağrı yapabilir, ama kusur düzeltilebilir; belirli bir noktadaki ağrı, çıkarılması gereken bir nevromdan ileri gelebilir. Fakat çoğu zaman kesiklilerin ağrıları gizilkökenlidir: olmayan bir kol ya da bacakta yanma ya da ezilme tipinde, ağrı algılama (hayali kol ya da bacak). Ağrılar uyumayı engelleyerek ciddi ruhsal bozukluklara yol açabilecek kadar şiddetli olabilir.

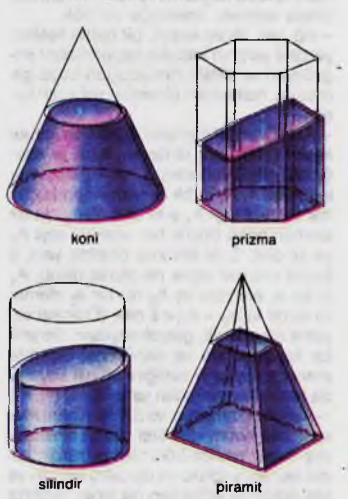
KESİKLİK a. **1.** Kesik olan bir şeyin durumu. **—2.** Sürekli olmayan bir şeyin durumu. **—3.** Ansızın duyulan yorgunluk, bitkinlik: *'Artık merdivenleri çıkarken yoğun bir kesiklik hissediyordu.*
—Dilbil. ve Ed. Eşbağımlılık ilişkisi içinde bulunan sözcükler ya da tümceler arasındaki bağlantı teriminin ortadan kalkması. (Kesiklik, mantıksal bir bağı vurgulamaya, bir çelişki etkisi yaratmaya, toplaşma ya da dağılmayı dile getirmeye vb. yarayabilir.)
—Mant. *Kesiklik kuralı,* kanıtlama kuramının temel kuralı. Bu kurala göre, dizi (sekant) adı verilen herhangi bir dörtlü Δ, C, Γ, θ formülünde, eğer C, Δ 'dan θ da C ve Γ 'dan çıkarılabiliyorsa, θ hem Δ 'dan, hem de Γ 'dan çıkarılabilir demektir. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalürj. Bir döküm, kalıplama ya da haddeleme işlemi sırasındaki süreksizlik. || Bu süreksizliğin parçada yol açtığı özür.
—ANSİKL. Mant. Kesiklik kuralı, aşağıdaki formülle ifade edilir:

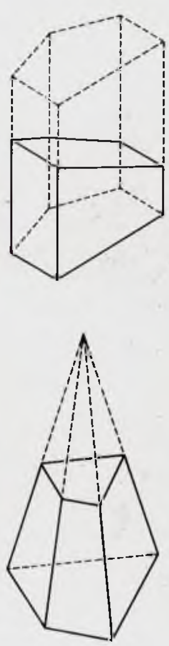
$$\frac{\Delta \rightarrow C \quad C, \Gamma \rightarrow \theta}{\Delta, \Gamma \rightarrow C, \Gamma \rightarrow \theta}$$

Kanıtlamaların, doğal tümdengelim biçiminde normalleştirilmesi teoremi olan Gentzen'in temel kuramı, kesiklik kuralından yararlanılarak tanıtlanabilen her formülün, bu kurala başvurmadan da tanıtlanabileceğini gösterir. Kesiklik kuralının önemli bir özelliği şudur: bu kuralın öncüllerinde, sonuçta bulunmayan formüller yer alır. Gentzen'in, kesitlerin ortadan kaldırılması konusunda vardığı sonuç, "alt-formül" adı verilen esaslı bir özelliğin saptanmasını sağladı: bir F formülünün her türlü tanıtlanması, o şekilde normalleştirilebilir ki, onun tanıtlanmasında artık yalnızca F'nin alt-formülleri yer alır. Öyleyse, herhangi bir formülü tanıtlamak için, o formülden daha karmaşık (ya da daha az sezgisel) formüllere başvurmaya gerek yoktur.

KESİKLİLİK a. Kesikli olma durumu.
—Fels. Michel Foucault'da, insanlık tarihini karşı evrimci bir bakış açısından incelemek için kesintiyi bir araştırma aracı ve konusu olarak kullanan işlemsel kavram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Olasıl. ve İstat. Kesikli karakterde bir değişkenin doğası. (Eşanl. SÜREKSİZLİK.)
—ANSİKL. Fels. Michel Foucault'ya göre, kesiklilik tarihsel çözümlemenin temel öğelerinden biridir. "Klasik tarih bilimi için kesinti, hem bir veri, hem de kavranılması olanaksız bir şeydi: yani darmadağınık olaylar -kararlar, rastlantılar, girişimler, keşifler- biçiminde ortaya çıkan; ve olayların bir süreklilik gösterebilmesi için, çözümleme yardımıyla evrilip çevrilmesi, indirgenmesi, silinmesi gereken bir şey" (*l'Archéologie du savoir* [Bilginin arkeolojisi]). Kesiklilik, "paradoksal bir kavramdır(...) çünkü hem bir araştırma aracı, hem de bir araştırma konusudur" (*ay. ypt.*). Düşünce tarihi, "kesintisiz süreklilikler" alanı değil, fakat kesikliliği kavramamızı sağlayan kavramların, yani "kopukluklar", "değişinimler" ve "dönüşümler"in sahnesidir.

çeşitli geometrik kesik katı cisimler

KESİKSİZ sıf. Kesilmeden süren, sürekli, devamlı: *Yaşamın kesiksiz akışı içinde çabalayıp duruyoruz.*

Kesiksuyu barajı, Adana ilinde, Kesiksuyu üzerinde kurulu baraj; 1971'de işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 53 milyon m³, göl alanı 2,75 km², sulama alanı 8 760 ha'dır.

KESİLME a. Kesilmek eylemi.
—Denizc. *Sudan kesilme,* bir geminin ya da bir teknenin, hızının etkisiyle, durma halindeki su kesimine göre aşırı yükselmesi.
—Havc. Bir su düzleminden yükselmek için hızlanan bir deniz uçağının teknesinin ve şamandıralarının kısmen sudan kalkması.
—Huk. *Zamanaşımının kesilmesi* → ZAMANAŞIMI.
—Psik. Düşünce akışının bozulması; şizofreni belirtisi olarak görülen bu bozulma, konuşmanın beklenmedik bir kesilmesi, bir susma ve ardından konuşmanın aynı konuda ya da bir başka konuda yeniden başlamasıyla ortaya çıkar. (Hareketin beklenmedik bir kesilmesiyle, benzer bir olay hareket düzeyinde de ortaya çıkabilir.) || *Kesilme durumu,* beden yapısı bakımından bir uyuşturucuya bağımlı olan toksikomanda, bu uyuşturucu ya da ikamesinden birdenbire yoksun kalma sonucu ortaya çıkan durum. (Kesilme durumu, iç organlarda ve eklemlerde yoğun ağrılarla, ağlayıp sızlanmalar ve derin bir boğuntu durumuyla ortaya çıkar ve toksikomanın ne pahasına olursa olsun o uyuşturucuyu bulmasına yol açabilir.)

—Sütç. Sütün bozulması.
—Uz. havc. Bir uzay aracının gönderdiği sinyallerin ya araç bir atmosferin yoğun katmanları içinden geçerken, çevresinde iyonlaşmış gazların oluşturduğu ekran nedeniyle ya da bir gökcisminin arkasından geçmesi sırasında, ani olarak alınamaz duruma gelmesi.

KESİLMEK →KESMEK.

KESİM a. **1.** Kesmek eylemi ya da biçimi: *Hayvan kesimi. Ağaç kesimi. Kesim yapmak. Saç kesimini çok beğendim.* **—2.** Kesme zamanı: *Ders kesimi.* **—3.** Bir devlet, bir örgüt, bir kurum içinde belirli bir iktisadi ve toplumsal etkinlik alanı: *İktisadi kesim. Hayvancılık kesimi. Balıkçılık kesimi. Sanayinin anahtar kesimlerinden biri. Bankacılık kesimi.* (Eşanl. SEKTÖR.) **—4.** Bölge, kısım, taraf: *Yurdun kuzey kesimlerinde yağış bekleniyor. Kırsal kesim.* **—5.** Bir topluluğun belli bölümü: *Toplumun büyük bir kesimi sinema ve tiyatroya gidemiyor.* **—6.** *Yörs.* Boy, bos, endam. **—7.** *Kesim kesmek, kesime kesmek,* iki taraf sözkonusuysa, bir işi belli bir biçimde yapmak için aralarında anlaşmak; takside bağlamak. ‖ *Kesime vermek,* kiraya vermek, keseneğe vermek.
—Ağ. yet. *Yanlış kesim,* bir dalda kesilen yerdeki yaranın kabukla kapanmasını engelleyen ve alttaki tomurcuğun boşa gitmesine, hatta dalın ölmesine yol açan kesim.
—Arit. *Oransal sayıların* **Q** *kümesi içinde kesim,* **Q** nun boş olmayan, ayrık ve aşağıdaki gibi belirlenen A_1 ve A_2 altkümeleri ikilisi: 1. A_1 in bir elemanından küçük her oransal sayı A_1 e ait olur; 2. A_2 nin bir elemanından büyük her oransal sayı A_2 ye ait olur; 3. iki altküme bitişiktir, yani, ε pozitif oransal sayısı ne olursa olsun, A_1 in bir a_1 elemanı ve A_2 nin bir a_2 elemanı vardır ki $|a_2 - a_1| < \varepsilon$ olur. (Oransal sayılara dayanarak, gerçek sayıların olanaklı bir kuruluşunda ve daha özel biçimde orandışı sayıların varlığını ortaya koymada kesim kavramından yararlanılır.) [→ R.]
—Ayakkc. Marokenc. ve Saraç. *Kesim masası,* elle kesim için özel olarak tasarlanmış masa; başlıca bölümleri şunlardır: kesim levhasını (çinko ya da cam) taşıyan ve istenildiğinde eğilebilen üst tabla, kesilmiş parçaların konduğu yan tabla, kırpıntıları atma düzeneği, kalıpları dizme rafları, takım çekmecesi (bıçaklar, üçgen eğe, bileğitaşı vb.). ‖ *Kesim tahtası,* dikdörtgen ya da silindir biçiminde, ya olduğu gibi ya da plastik bir madde veya metalle kaplı olarak kullanılan ve üzerinde elle köselelerin kesildiği iş tahtası.
—Bilş. Bilgisayarın merkezi belleğine program tümüyle yüklenmeden yürütülebilen ve bu programa ilişkin olan ardışık komutlar kümesi. (Bir program kesimlere ayrıştırıldığında, birbirleri ile aynı bölümde arakesitleri olan bu kesimler ardışık çağrılmalar ile ihtiyaca göre yürütülür. Böylece bu ayrıştırılma, merkezi belleğin kullanıma açık hacminden daha uzun bir programın yürütülmesini sağlar.) —Manyetik bir disk pistinde, bilgilerin fiziksel düzenlemesine karşılık gelen ardışık bilgiler öbeği.
—Biyocoğ. Aynı genel iklimin etkisinde (topografya engebeleri dışında) kalan kendine özgü yerel toplulukları olan bir flora alanının altbölümü.
—Cerr. Bir dokunun, neşter ya da makasla, temiz ve net olarak kesilmesi.
—Denizc. *Boş su kesimi,* yük, su ve yakıt almamış bir gemi teknesiyle su düzeyinin oluşturduğu arakesit. ‖ *Su kesimi,* bir gemi teknesinin su üstünde ve su altında kalan bölümlerinin kesiştiği hat. ‖ *Yüklü su kesimi,* maksimum yüklenmiş bir gemi teknesiyle su düzeyinin oluşturduğu arakesit.
—Deric. Tabaka halindeki bir malzemeden kalite ve yön kurallarına uygun olarak istenen büyüklükte parça çıkarma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Eldivc. Önce boyuna, sonra enine ölçmeyi ve germeyi içeren işlemlerin tümü: derinin ortadan iki dilim halinde kesimi; her dilimin uzunlamasına gerilmesi (uzunlamasına yerleştirme); enlemesine gerilmesi (enine yerleştirme), sonra kenar kesme ve parçalama işlemi; derinin tekrar uzunlamasına yerleştirilmesi ya da kalıba çekilmesi ve kesilmesi.
—Elektroakust., Elektron. ve Telekom. *Kesim frekansı,* bir filtrenin, bir tür dönüştürücünün, bir dalga kılavuzunun ya da bir yayılma kipinin geçirme bandının sınırı; bu sınırın yakınında bir iletim özelliği hızla değişir. ‖ *Kesim noktası,* bir elektron tüpünün ya da yarıiletkenin bir özeğrisi üzerinde belirlenen ve belli bir elektrotta akımın kesilmesine karşılık düşen nokta.
—Elektron. Bir elektron tüpü ızgarasının, katotun yaydığı tüm elektronları itebilmek için yeterince eksi olduğu durum. (Eşanl. CUT-OFF.)
—Esk. giy. Moda; bu modaya uygun giysi. *Abaza* kesimi, cezayir* kesimi, abaza kesimi cepken.*
—Grav. Tahtayı, planşı kazıma kalemi yardımıyla kesme tarzı ve eylemi. ‖ *Çapraz kesim,* çakıyla kazınacak bir ağaçta, yonganın alınmasını sağlamak amacıyla, birinciyle pah oluşturacak biçimde yapılan ikinci kesim.
—İkt. İktisadi etkinliklerin, etkinliğin ya da üretilen malların niteliğine göre oluşan bölümü. (Colin Clark'tan beri birinci, ikinci ve üçüncü kesimler ayrımı yapılır.) [*Birinci kesim,* tarım ve madencilik etkinlikleri; *ikinci kesim,* sınai üretim ve sınai dönüştürüm etkinliklerini; *üçüncü kesim* de, hizmet üretici etkinlikleri (ticaret, yönetim, öğretim, ulaşım vb.) kapsar.] ‖ Ulusal iktisadi etkinliğin, işletmelerin niteliğine göre oluşan bölümü. (Özel kesim, kamu ya da devlet kesimi, yarı kamu kesimi ayrımı yapılır.) ‖ *Rekabete açık kesimler,* "korumalı" kesimlerden farklı olarak, tümüyle uluslararası rekabete tabi tutulan iktisadi etkinlikler topluluğu.
—İnş. *Kesim yüzeyi,* testere teli, lama ya da dişli testereyle kesilen bir kesme taşın az çok düzlemsel görünüşlü yüzeyi.
—Kâğ. san. Bir yaprağı plan makasla kesme işlemi. ‖ *Bir yaprağın boyuna kesimi,* sürekli yaprağın uzunluğuna birçok parçaya bölümü. ‖ *Enine kesim,* yapraklar elde etmek için bir ya da birçok sürekli kâğıt ya da karton yaprağının enine bölümü. (Bir ya da birçok sürekli yaprağın boyuna bölümüne *boyuna kesim* denir. Kesim sözcüğü günümüzde, ebat kâğıtları elde etmek için makasla gerçekleştirilen bu iki işlemi de içerir.)
—Kasapl. Kasaplık hayvanların karkaslarını ve etlerini ülkeden ülkeye değişen tekniklere göre parçalara ayırma işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mim. ve İnş. Taşları kesme sanatı.
—Müz. Bir müzik yapıtının biçimi, planı. ‖ *İkili, üçlü kesim,* bir müzik parçasının iki ya da üç bölüme ayrılması.
—Ormanc. Bir koru ya da ormanda işletme amacıyla yapılan ağaç kesme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kesim alanı,* işletme amacıyla üzerinde kesim yapılan alan. ‖ *Kesim artığı,* kesimden sonra ormanda kalan dal ve ağaç parçaları. ‖ *Kesim blokları amenajmanı,* yenilenmesi zor olan ve dağınık alanlarda bulunan düzgün koru ormanlarına uygulanan amenajman yöntemi. ‖ *Kesim bloku,* düzgün bir koru ormanında, aynı zamanda aynı işlemlerin yapıldığı parsellerin tümü. ‖ *Kesim denetimi,* ağaçların kurallara aykırı kesilip kesilmediğini belirlemek için kesilmiş tomrukların gözden geçirilmesi işlemi. ‖ *Kesime elverişli ağaç topluluğu,* kesilmeye yeter boyutlara ulaşmış olan ağaçlardan oluşan ve rahat yaklaşılabilecek durumda bulunan ağaç topluluğu. ‖ *Aralıklı kesim,* aynı orman parselinde ormanın yenilenmesini sağlamak için art arda değişik araçlarla yapılan kesim. (Bu çeşit kesim tohumlama kesimlerini, ikincil kesimleri ve tam kesimi içerir.) ‖ *Dipten kesim,* bir ağacın toprak hizasından kesilmesi. ‖ *Düzenli kesim,* amenajman planında öngörüldüğü gibi her yıl ormanın belli bir bölümünde üretim yapılmasını sağlayan kesim. ‖ *Gençleştirme kesim alanı,* belli aralıklarla kesim yapılan bir koru ormanında yenilenmesi gereken ağaçların bulunduğu kesim alanı. ‖ *Grup kesim alanı,* durumu, sınırları ve yüzeyi belirli kesim alanı. ‖ *Hazırlık kesimi,* işletme rejiminde yapılacak değişikliğe ya da yenilenmeye elverişli koşulları yaratmak amacıyla yapılan kesim. ‖ *İkincil kesim,* tohumlama kesimi ile tam kesim arasında yapılan kesim. ‖ *Olağanüstü kesim,* önceden planlanmadığı halde özel emirle yapılan kesim. ‖ *Plan dışı kesim,* amenajman planında ya da işletme programında öngörülmeyen kesim. ‖ *Seyreltme kesimi,* toprağın çok ışık alması için yapılan kesim. ‖ *Silme kesim,* bir parseldeki ağaçların toptan ve dipten kesilmesi. ‖ *Tam kesim,* aralıklı kesim yöntemine göre işletilen bir orman bölümünde ayakta kalan son ağaçların da kaldırılması amacıyla yapılan kesim. (Tam kesim tohum ve fidan ekimi tamamlandığı ve genç ağaçların korunmaya gereksinimi kalmadığı zaman yapılır.) ‖ *Tohumlama kesimi,* ağaçları tohum yapmaya özendirmek ve tohumlar çimlenip tutunabilsinler diye toprağa yeterince ışık sağlamak amacıyla yapılan kesim.
—Petrokim. KESİT'in eşanlamlısı.
—Süslem. sant. Yapma çiçek üretiminde, kesme presiyle bir defada elde edilen yaprak ya da taçyaprağı sayısı. (Bu sayı kullanılan kumaşın kalınlığına bağlıdır; ipekte 56'ya kadar çıkabilir.)
—Tarım. *Tepe kesimi,* bir bitkinin üst kısımlarını kesme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Kumaş yüzeyindeki bukleleri ya da atlamaları, özellikle kadife elde etmek için kesmeye dayanan işlem. ‖ Tıraşlama sırasında kumaşlara uygulanan kesmelerden her biri. ‖ *Kesim atölyesi,* dokunmuş ya da örülmüş kumaş parçalarının kesildiği atölye. (Kesim atölyesinde ardışık olarak çizim [kumaş yüzeyinden maksimum biçimde yararlanmak için her fason malın çeşitli parçalarını yerleştirme işlemi], pastal atma [kumaş parçası üst üste katlar halinde bir masaya serilir] ve çembersel ya da düşey lamlı elektrikli makaslarla, testerelerle ya da biçimlendirilmiş kesici öğelerle donatılmış preslerle [el zımbası] gerçekleştirilen kesim işlemleri uygulanır.) ‖ *Kesim makinesi,* yünü, işlemeli dokumaları vb.'yi kesmede kullanılan makine. ‖ *Laserli kesim,* kesim patronlarını ya da kalıpları genellikle elektronik araçlarla kumanda edilen kesim aletiyle kesmek işlemi. (Laserli kesimin kumaşlar için kullanımı inceleme aşamasındadır.)
—Terz. Bir giysiyi kesme işlemi. (Seri giysi üretiminde patrona göre kesim, aletleri patrona göre ayarlanmış bir kesici yardımıyla ya da patronun çizgisini izlemek üzere programlanmış elektronik bir makineyle yapılır.) ‖ Bir giysinin biçilme şekli: *Kol kesimi düşük, yaka kesimi fazla açık.* ‖ *Kesim masası,* seri üretimde kullanılan ve kumaş topunun açılarak, kumaşın bir kesim döşeği meydana getirecek biçimde üst üste katlanmasını ve kesime hazır duruma gelmesini sağlayan bir düzenekle donatılmış geniş boyutlu masa. ‖ *Kesimi iyi, kesimi kötü giysi,* iyi ya da kötü biçilmiş giysi.
—TV. *Elektronik kesim,* bir görüntü işaretinin bir parçası yerine bir başka görüntü işareti koymak amacıyla görüntü işaretinin bir bölümünü ortadan kaldırmayı sağlayan bir tür elektronik hile işlemi. (Eşanl. ELEKTRONİK DEKUPAJ.)
—ANSİKL. Deric. Bazı durumlarda kesim iki evrede yapılabilir: önce, tabakalar halinde verilmiş malzemeden, daha kolay işlenir demetler ya da plakalar halinde ya da daha ince rulo şeritler halinde parçalar almak suretiyle gerçekleştirilen önkesim; sonra, bir kullanım alanına giren parçaların tam anlamıyla kesimi. Kesim, kalem denilen bir aletle (modelin çizgileri izlenerek), varyozla, zımbayla, elektrikli ya

da düz makasla, bıçakla, elde; dekupaj presiyle (kollu, akslı, payandalı pres), zımbalarla, şerit testerelerle, otomatik bıçak ya da kesme makinesiyle, döner bıçaklarla vb., makinede kesilir. Kesimdeki en büyük zorluklar; kesilen nesnenin ya da çeşitli parçalarının nasıl kullanılacağının göz önünde bulundurularak derinin çeşitli kısımlarının yönüne dikkat edilmesi, kusurlu kesimden kaçınılması ya da parçaların doğru olarak yerleştirilmesi, renk ve gren uyumuna dikkat edilmesi, ıskartayı aza indirmek amacıyla, malzemeyi olabildiğince yanyana koyarak ekonomi yapılmasıdır.

—Kasapl. Karkasların kesimi, yetiştirilen hayvan türlerine ve yemek pişirme alışkanlıklarına göre ülkeden ülkeye az çok değişiklik gösterir. Karkas kabaca parçalanabileceği gibi, bir yandan çeşitli kısımlarının anatomik yapısı (kemik, yağ, kas), diğer yandan et dokuları arasındaki farklılıklar olabildiğince gözetilerek ayrıntılı değerlendirmelere ve çeşitli kesim türlerine yer verilir.

—Ormanc. Kesim yöntemleri ağaçların boyuna göre değişir: çalılar ve genç dallar budama bıçağıyla ya da çeşitli budama aletleriyle kesilir; küçük çaplı olanlar (sürgünler) mekanik ya da zincirli testerelerle (motorlu testerelerle), bazen de baltayla kesilir ve itinalı bir kesimden sonra, toprak hizasından devrilen gövdenin kesim yüzeyi, çürümeye neden olan yağmur suyunun toplanmasını önlemek için, hafifçe meyilli yapılır. Koru ormanında ağaç kesimi, eskiden baltayla ya da iki insanın kullandığı el hızarıyla yapılırdı; bugün daha hızlı çalışan ve bir kişi tarafından kullanılan zincirli (motorlu) testereyle kesim yapılmaktadır.

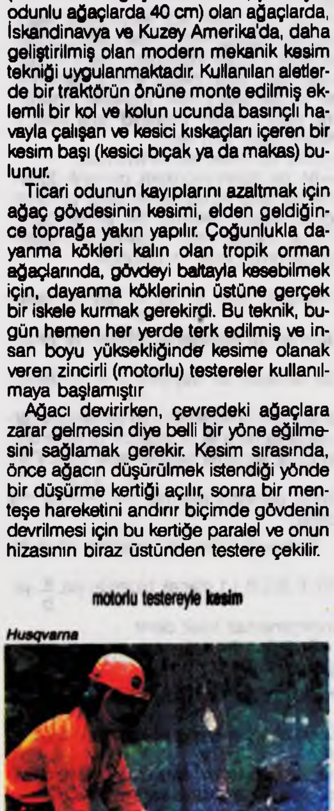
Günümüzde, orta çapı en az 30-40 cm (sert odunlu ağaçlarda 30 cm, yumuşak odunlu ağaçlarda 40 cm) olan ağaçlarda, İskandinavya ve Kuzey Amerika'da, daha geliştirilmiş olan modern mekanik kesim tekniği uygulanmaktadır. Kullanılan aletlerde bir traktörün önüne monte edilmiş eklemli bir kol ve kolun ucunda basınçlı havayla çalışan ve kesici kıskaçları içeren bir kesim başı (kesici bıçak ya da makas) bulunur.

Ticari odunun kayıplarını azaltmak için ağaç gövdesinin kesimi, elden geldiğince toprağa yakın yapılır. Çoğunlukla dayanma kökleri kalın olan tropik orman ağaçlarında, gövdeyi baltayla kesebilmek için, dayanma köklerinin üstüne gerçek bir iskele kurmak gerekirdi. Bu teknik, bugün hemen her yerde terk edilmiş ve insan boyu yüksekliğinde kesime olanak veren zincirli (motorlu) testereler kullanılmaya başlamıştır.

Ağacı devirirken, çevredeki ağaçlara zarar gelmesin diye belli bir yöne eğilmesini sağlamak gerekir. Kesim sırasında, önce ağacın düşürülmek istendiği yönde bir düşürme kertiği açılır, sonra bir menteşe hareketini andırır biçimde gövdenin devrilmesi için bu kertiğe paralel ve onun hizasının biraz üstünden testere çekilir.

motorlu testereyle kesim

Husqvarna

ormanda ağaçların kesilmesi, tomrukların budanması ve taşınması için kullanılan eklemli kollu kesim makinesi ve traktörü

Cemet

Ağacın çotuğu da çıkarılmak istenirse (kütük bırakmadan kesim), bir traktörün koluna takılmış çelik bir kol yardımıyla ağaç itilebilir. Genel olarak, ağaç yerden biraz yukarıdan kesilir; çotuğun toprakta kalmaması isteniyorsa, çotuk ya patlayıcı bir maddeyle parçalanır ya da bir traktöre bağlı kablolar yardımıyla kökleriyle birlikte sökülür yahut arazi üzerinde çürümeye bırakılır.

—Tarım. Tepe kesimi bitkinin uzamasını durdurmak, geride kalan organların büyümesini kolaylaştırmak ve daha kalın bir bitki elde etmek amacıyla yapılır. Eskiden çok kullanılan bu yöntem şimdi hemen hemen terk edilmiştir. Yalnız boylu tütün yetiştiren ülkelerde tütünde tepe kesimi yapılmaktadır.

KESİMCİ a. **1.** Gelir getiren bir işin gelirlerini satın alan kimse; kesenekçi, mültezim. **—2.** Kesim işi yapan kimse.

KESİMEVİ a. Kasaplık hayvanların kesme ve yüzme işleminin yapıldığı yer; mezbaha.

KESİMHANE a. (*kesim* ve fars *hāne*' den *kesim-hāne*). Konfeksiyon sanayisinde, kumaşların kalıplara uygun olarak kesildikleri bölüm, atölye.

KESİMLEME a. Bilş. Programların kesimler halinde ayrıştırılmasına dayanan programlama yöntemi.

KESİMLİ sıf. **1.** *Esk.* Kararlaştırılmış, kesin. **—2.** Halk arasında boylu boslu, biçimli kimse için kullanılır. **—3.** *Nit. sıf.* + *kesimli*, kesimi belirtilen nitelikte olan giysi için kullanılır: *Dar kesimli bir etek.*

—Bilş. *Kesimli olma*, bir programdan söz ederken, bir bilgisayarın merkezi belleğinde sınırlanmış bir yerde kalabilmek için kesimlere ayrılmış olma.

—Bot. Her dilimin orta damara kadar bölündüğü yapraklara denir (tere, kasıkotu). [Yaprak bileşik ise, duruma göre *elayası kesimli* ya da *tüysü kesimli* denir.]

KESİMLİK sıf. Kesilmek için ayrılmış ya da kesilmeye elverişli et hayvanı için kullanılır.

KESİN sıf. **1.** Geri dönülme, değiştirilme olanağı bulunmayan kuşkuya ve duraksamaya yer bırakmayan şey için kullanılır; kati: *Kesin sonuçlara varmak. Aralarında ciddi bir şeyler olduğu kesindi. Henüz hiçbir şey kesin değil.* **—2.** Sonuca götürücü, bir seçme yapmaya zorlayarak bir güçlüğe çözüm getiren şey için kullanılır: *Kesin deliller aramak. Kesin çözüm.* **—3.** *Kesin fiyat*, pazarlık yapma olanağı bulunmayan fiyat.

—Bors. *Kesin alış* ya da *satış*, ilke olarak, birtakım kıymetli evrakın teslimiyle sonuçlanması gereken bir alış ya da vadeli satış işlemine denir. (Karşt. PRİM*Lİ ALIŞ ya da SATIŞ.)

—Ceb. *Kesin dizi*, $(E_n)_{n \in Z}$ *A-modüllerden ve* E_n den E_{n+1} içine f_n doğrusal uygulamalardan oluşan dizi; öyle ki, her n doğal sayısı için

$$\text{Im } f_n = \text{ker } f_{n+1}$$

eşitliği gerçeklenir. (Bu diziler:

$$\ldots \rightarrow E_n \overset{f_n}{\longmapsto} E_{n+1} \overset{f_{n+1}}{\longmapsto} E_{n+2} \rightarrow \ldots)$$

diyagramıyla gösterilir.) || *Kesin fonktör*, A-modüller kategorisinden kendi içine (A birim halka) tanımlanan, her kesin diziyi bir kesin diziye dönüştüren F eşdeğişen fonktörü. || *Kısa kesin dizi*, n indisinin ardışık üç tam sayısı dışta tutulursa, bütün E_n A-modülleri 0 a eşit olan kesin dizi (0: A-modül {0} a eşittir).

—Fişekç. *Kesin karışım*, yakıcı bir madde ile yanıcı bir maddenin, yakıcıda bir fazlalık ya da eksiklik olmaksızın, tam bir yanma elde edecek oranlarda karılmasıyla elde edilen karışım.

—Güz. sant. Serbest ve sağlam bir teknik, tarz ya da üslup için kullanılır.

—Huk. *Kesin hüküm* → HÜKÜM. || *Kesin kanıt* → KANIT. || *Kesin süre* → SÜRE. || *Kesin tarih* → TARİH. || *Kesin yemin* → YEMİN.

—Kamu mal. *Kesin hesap kanunu* → HESAP.

—Olasıl. *Kesin olay*, tek bir olasılığa indirgenmiş olay. —Olasılığı bire eşit olan olay.

—Tıp. *Kesin rapor*, yapılan tedavi hastanın durumunu artık değiştirmeyecek hale geldiğinde ve yaralarından ötürü hastanın ne ölçüde yetersiz kaldığı anlaşıldığında yaralıya bakan hekim tarafından verilen rapor.

◆ be. Kesin biçimde: *Hiçbir konuda kesin konuşmak istemem. Birkaç gün sonra kesin barışırlar.*

KESİNLEME a. Kesin olduğu öne sürülen düşünce, yargı vb.: *Romanda bu tür kesinlemelere gitmemek gerekir.*

KESİNLEŞMEK gçz. f. Kesin bir durum almak; katileşmek: *Bu dönemde askere alınacağı kesinleşti.*

◆ **kesinleştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi kesinleştirmek*, onun kesin bir duruma gelmesini, kesinleşmesini sağlamak: *Bir kararı kesinleştirmek.*

KESİNLEŞTİRMEK → KESİNLEŞMEK.

KESİNLİK a. Kesin olma durumu; kesin olan şeyin niteliği; katiyet: *Bu olayın kesinliğinden emin değilim. Sözleri kesinlik taşımıyor.*

—Fels. Descartes'a göre, ahlak ve bilim alanlarına uygulanması gereken temel kavram. Descartes, bu iki alan için iki ayrı kesinlik saptar. (Bk. *ansikl.* böl.) || Hegel'e göre, nesnel ile öznel arasında zorunlu uygunluk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ruhbil. Öznenin bir test karşısında verdiği cevapların doğruluk derecesi. (Bazen

bu teste karşıt olarak, öznenin cevap verme hızı ölçülür.)
—ANSİKL. Fels. Descartes, iki türlü kesinlik kabul eder. "Birincisine ahlaki kesinlik diyoruz. Bu, örf ve âdetlerimizi düzenleyebilmemiz için yeterli ya da günlük yaşamdaki davranışlarımızla ilgili olan ve aslında yanlış olabileceğini bildiğimiz halde, şüphe etmek âdetinde olmadığımız şeylerin kesinliği kadar büyük bir kesinliktir" (*İlkeler*, 205). Bu birinci tür kesinlik, toplumsal anlaşmadan kaynaklanır ve bir kanıtlama konusu olamaz. Uygulanma alanı çok geniştir; ayrıca, anlaşma, alışkanlık vb. dışında bir yoldan doğrulanmak istendiğinde, güvenilmezdir. Ötekisiyse, güvenilir bir kesinliktir. "Öteki tür kesinlik, bir şeyin, o şey hakkında vardığımız yargıdan başka türlü olmasına hiçbir biçimde olanak bulunmadığını düşündüğümüz zamanki kesinliktir. Bu kesinlik, gayet sağlam bir metafizik ilkeye dayanır. Bu ilke, Tanrı en yüksek iyilik ve her türlü gerçeğin kaynağı olduğuna ve bizi de o yaratmış bulunduğuna göre, doğruyu yanlıştan ayırabilmemiz için bize vermiş olduğu gücün ya da yetinin -bunu iyi kullandığımız takdirde- asla yanılmayacağı ve bir şeyin doğru olup olmadığını apaçık bir biçimde bize göstereceği ilkesidir" (*İlkeler*, 206). Bu ikinci çeşit kesinlik, alabildiğine geniş bir alanı kapsar: "dünyadaki cisimlerin bilgisi"ni olduğu kadar, bu cisimlerle ilgili olup, Descartes tarafından metamatiksel bir biçimde kanıtlanabilen her şeyi (yıldızlar, ışık, yeryüzü gibi) iç'ne alır.

Hegel'e göre, kesinlik *(Gewissheit)*, bilginin ve deneyin, bireysel öznelliğe zorunlu bir biçimde kök salması anlamına gelir. Bu bakımdan, eğer basit bir "ilerisürme" düzeyine inecek olursa, "ben'in kendi kendisi hakkındaki bilgisinin kesinliği dogmatizmi" (*Tinin görüngübilimi* [Phänomenologie des Geistes], önsöz) halini alabilir. Bunun için, onun hareket içine girmesi ve Ben'in tekilliğiyle şey'in tekilliği arasında kurduğu "dolaysız salt ilişki"den kalkarak, kendi iddiasının doğruluğunu denetlemeye doğru yönelmesi gerekir. Şu halde, sonuç olarak, ideal bakımdan, "gerçeğin kendisi yalnızca kesinliğe tümüyle eşit olmakla kalmaz, aynı zamanda Ben'in kendi kendisi hakkındaki bilgisinin kesinliği görünüşü taşır ya da, başka bir deyişle, bunun gerçek varlığı içinde yer alır; yani o, onu bilen zihin için kendi kendini bilme biçimi içindedir" (*Tinin görüngübilimi*, "mutlak bilgi").

KESİNLİKLE be. Hiçbir kuşkuya yer bırakmaz biçimde; kesin olarak, mutlaka: *Toplantıya kesinlikle geleceğim. Kesinlikle geri dönmeyeceğim.*

KESİNMEK → KESMEK.

KESİNSİZ sıf. Kesin olmayan.

KESİNSİZLİK a. Kesin olmama durumu.

KESİNTİ a. **1.** Bir şeyden kesilen parça; kırpıntı. **—2.** Ödenen bir paradan herhangi bir nedenle kesilen bölüm. **—3.** Elektrik, su vb. akımına geçici bir süre ara verilmesi: *Elektrik kesintisi iki saate çıkarıldı.* **—4.** *Kesintiye uğramak*, sözkonusu süregiden bir iş ya da etkinlikse, bir süre ara verilmek; kesilmek: *Çalışmalar onun hastalığı nedeniyle kesintiye uğradı.* **—5.** *(Birini) kesintiye almak*, bir kimseyle sezdirmeden alttan alta alay etmek (arg.).
—Bilş. Bir programın yürütülmesinin, kesintinin kendi oluşum nedenlerini çözümlemek amacıyla öngörülen bir komut dizisinin yürütülmesi için, otomatik olarak askıya alınması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Bilgisayarın merkezi birimine yabancı olan ve bir kesinti sürecini başlatan dış işaret. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir kesintiye hazırlama*, bir bilişim sürecini kesinti öncesi duruma ya da kesinti bekleme durumuna getirme. (Kesintiye hazırlama, bu amaç için kullanılan özel komutlarla yapılır. Böylece oluşturulan kesintinin ortaya çıkmasıyla, hazırlama işlemi yürütmeyi başlatacaktır.)
—Denizbil. *Çökel kesintisi*, denizsel çökelmenin, az ya da çok uzun bir zaman dilimine ait çökellerin yokluğu ile belirlenen kesintisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Matbaac. Tipografi karakterlerinin dökümünde harflerin işaret kertiğini, kumpasbaşı çukurunu açma işlemi.
—Petr. san. Matkap tarafından koparılan ve kuyu açma çamuruyla yüzeye çıkan arazi parçası.
—Tic. *Stok kesintisi*, bir mal ya da ürün stokunun, bu mal ya da ürünle ilgili talebi karşılayamayacak bir düzeye inmesi.
—Yerbil. Tortul bir dizide görülen bölünme.
—ANSİKL. Bilş. Bilgisayarda kesintiler, çalışan programdan bağımsız olan ve örneğin bir işaretin gelmesiyle bir kumanda emrinin girilmesiyle ortaya çıkan olaylarla (dış kesinti) ya da bir hatanın algılanması gibi bilgisayarın içinde gelişen olaylarla (iç kesinti) başlar. Bir kesinti, programın yürümesi sırasında örtülebilir; bu durumda, kesinti göz önüne alınmaz ve program kesintiye göre öncelik kazanır.
—Denizbil. *Çökel kesintisi*, aşınım kesintisi mekanik (oyulma, kayma, kazılma) ya da kimyasal (çözünme) etkenlerin neden olduğu kütle kaybının sonucudur. Buna *aşınım diskordansı*, ya da, daha seyrek olarak *uyumsuzluk* da denir. Çökel yokluğu şeklindeki kesinti ya çökelecek gereç yokluğunun ya da çökelmeye elverişli olmayan koşulların neden olduğu bir boşluktur. Bu iki çeşit boşluk için bazen *uyumsuzluk* ve *yalancı uyumluluk* terimleri kullanılır.

Glomar Challenger gemisinin gerçekleştirdiği derin sondajlar okyanusal çökel istiflerinde çok büyük boyutlara varan kesintilerin bulunduğunu ortaya koydu. Kesintiler iki etken nedeniyle derin akıntıların uğradığı değişikliklerin sonucudur: bunlardan biri, kıtasal örtü buzullarının (inlandsisler) oluşumu ile birlikte, özellikle Antarktika kökenli kutupsal dip suyu üretiminin ve hareket hızının artmasıdır (buzullaşma dönemleri [Eosen, Oligosen, Pliyopleyistosen] özellikle Antarktika çevresinde bölgesel boyutta çökel kesintilerinin oluşumuna çok elverişli dönemlerdi). İkinci etken, dip akıntılarına yeni yollar açabilen ya da yollarını kapatabilen levha hareketleridir; Avustralya ve Antarktika arasındaki açılma, Büyük Okyanus'un bütün G.-B. kesiminde bir Oligosen boşluğuna (10 milyon yıldan uzun bir süre boyunca) yol açmıştır.

KESİNTİLİ sıf. **1.** Ara verilerek gerçekleştirilen şey için kullanılır: *Kesintili bir çalışma.* **—2.** Kesinti yapılarak ödenen ücret, aylık vb. için kullanılır.
—Mak. san. Bir ya da birçok sızdırmaz boşluğun hacminde yeterli düzeyde değişiklikler oluşturarak dönemsel ve yinelemeli bir biçimde işleyebilen mekanik sistem. (Birçok ısıl makinede [pistonlu -silindirli motorlar, palalı pompalar, dişli pompalar, döner pistonlu motorlar] kullanılan kesintili mekanizmalarda akışkan girişi ardışık ve birbirinden ayrı kütleler halinde gerçekleşir. Bu bakımdan, akışkan girişi sürekli bir akıyla gerçekleşen türbomakinelerden farklıdırlar.)
◆ be. Kesinti yapılmış olarak: *Bu ay maaşları epey kesintili alacağız.*

KESİNTİSİZ sıf. **1.** Hiç ara vermeyen, kesintiye uğramayan şey için kullanılır: *Yağmur kesintisiz üç gün sürdü.* **—2.** Herhangi bir kesinti yapılmadan ödenen para için kullanılır.
—Uluslarar. huk. *Kesintisiz izleme hakkı* → SICAK* TAKİP.
◆ be. Kesintisiz olarak: *Maaşı bu ay kesintisiz almışlar.*

KESİR, -sri a. (ar. *kesr*). **1.** Eşit parçalara ayrılmış birimin bir ya da birkaç parçasını belirten sayı. **—2.** *Esk.* Kırma, kırılma.
—Arit. *a* ile *b* tamsayılar olduğunda (*b* sıfır olmamak üzere) $\frac{a}{b}$ kesirli gösterimine ve kimi kez yerinde olmayan bir deyimle oransal sayılar cismi $\mathbb{Q}$ nün elemanlarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ $\mathbb{Z}$ *halkasının kesirler cismi*, $\mathbb{Q}$ oransal sayılar cismi. (→ $\mathbb{Q}$.)
—Bors. Bir menkul kıymetin kuramsal olarak *birimden küçük* bölümü. (Kıymetli evrakın birleştirilmesi durumunda, hamilin elindeki birleştirilecek eski kıymetlerin sayısı, yeni kıymetlerin tamsayılı bir miktarına denk düşmediği; ya da sermaye artırımı durumunda, hamilin sahip olduğu "haklar"ın sayısı, tahsis ya da alımı taahhüt edilen yeni senetlerin tamsayılı bir miktarına uygun düşmediği takdirde, kesir var demektir. Kesirler, ayrı bir şekilde işlem görür.)
—Ceb. Bir tamlık halkasının kesirler cisminin elemanı. (Bu elemanlara yerinde olmayan bir deyimle "kesirler" denir, çünkü matematiksel olarak bunlar eşdeğerlik sınıflarıdır. Bir kesir, $\frac{a}{b}$ biçiminde, yani halkanın *a* elemanının, halkanın evirtilir *b* elemanının $\frac{1}{b}$ ile gösterilen tersiyle çarpımı olarak yazılır.) ‖ *Bir* A *tamlık halkasının kesirler cismi*, bir K′ althalkası A ile eşyapılı olan değişmeli minimal K cismi.
—Dilbil. *Kesir sayı sıfatı*, varlıkların bölümlerini belirten sayı öbeği: *Dörtte bir pay Yüzde doksan katılım. Binde bir hisse.* vb. (Sayı sıfatından önce gelen ve bulunma ekini [-de] alan sayılar varlığın kaça bölündüğünü, sayı sıfatı ise bu bölümlerden kaçının söylenmek istendiğini belirtir.)
—Esk. dilbilg. Bir harfin esre (i) okunması.
—Esk. mat. *Kesr-i adi, kesr-i basit, kesr-i müfred*, bayağı kesir. ‖ *Kesr-i aşari*, ondalık kesir. ‖ *Kesr-i mürekkeb, kesr-i muzaf, kesr-i gayri vacib*, bileşik kesir. ‖ *Kesr-i mültef*, karışık kesir. ‖ *Kesr-i mütevali*, zincirleme kesir. ‖ *Kesr-i müvellid*, ana kesir. ‖ *Kesr-i vacib*, tam kesir.
—Esk. tıp. Kırık, kemik kırılması.
—İkt. tar. *Kesr-i munzam*, osmanlı döneminde, vergi ya da resme belirli bir oran içinde yapılan ekleme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mat. *Bayağı kesir* → BAYAĞI. ‖ *Ondalık* ya da *onluk kesir* → ONDALIK.

—ANSİKL. Arit. $\frac{a}{b}$ ve $\frac{c}{d}$ gibi iki kesir $ad=bc$ ise eşdeğerdir. (Yaygın ve yerinde olmayan bir deyimle $\frac{a}{b}=\frac{c}{b}$ denir.) *a* ile *b* sıfır olmayan aynı bir tamsayıyla çarpılırsa ya da *a* ile *b* ortak bir bölenle bölünürse, eşdeğer kesirler elde edilir. (Yerinde olmayan deyimle $\frac{a}{b}=\frac{a\cdot m}{b\cdot m}, m\neq 0$ denir.)

Bir kesrin *a* payı ile *b* paydası, |*a*| ve |*b*| nin E.B.O.B. i 1 olacak biçimde ise, $\frac{a}{b}$ ye indirgenemez kesir denir.

Eşdeğer iki kesir aynı oransal sayıyı gösterir.

• *Kesirleri aynı paydaya indirgeme.* $\frac{a}{b}$ ve $\frac{c}{d}$ ye eşdeğer başka iki kesir daima bulunabilir. Böyle iki kesrin en yalın ortak paydası, *b* ve *d* paydalarının E.K.O.K. ıdır. Kesirleri aynı paydaya indirgeme, oransal sayıları toplamada sözkonusu olur. (→ $\mathbb{Q}$.)
—Ceb. Bir A tamlık halkasının K cismi, A×A üzerinde aşağıdaki gibi tanımlı iki bileşim yasası (toplama ve çarpma) yardımıyla kurulur:

$$(a, b) + (a', b') = (ab' + ba', bb'),$$
$$(a, b)\,(a', b') = (aa', bb');$$

bu yasalar A×A üzerinde aşağıdaki biçimde tanımlı R eşdeğerlik bağıntısıyla bağdaşıktır:

$ab' = ba'$ ise (a, b) R (a', b');

bu durumda, $K = \frac{A \times A^*}{R}$ bölüm kümesi, bir cisimdir.

Bu cismin birim elemanı, bir temsilcisi (*a*, *a*) ikilisi olan sınıftır ve bir temsilcisi (*a* ≤ 0 ise) (*b*, *a*) ikilisi olan sınıftır.

Temsilcisi (*a*, *b*) olan her sınıf $\frac{a}{b}$ ile gösterilir.

Bu durumda A halkası, $\frac{a}{1}$ sınıflarının kümesi olan K althalkasıyla eşyapılıdır.

Kesirler cismi, **Q** oransal sayılar kümesi (→ **Q**) olan **Z** bağıl tamsayılar halkası, bir kesirler cisminin kurulmasına önemli bir örnek oluşturur.

Polinomlara ilişkin K[X] halkasının (K, değişmeli grup) kurulması önemli bir başka örnek oluşturur; bu halkanın, K(X) ile gösterilen kesirler cismi, oransal* kesirler kümesidir. Bu örnekler, *n* değişkenli polinomlara da genelleştirilebilir; bu durumda *n* değişkenli polinomların tamlık halkası $K[X_1, X_2,...,X_n]$ nin, *n* değişkenli kesirler cismi $K(X_1, X_2,...,X_n)$ elde edilir.

—İkt. tar. Eskiden, defterdarlar iltizam ya da emanet olarak ihale edilen haslardan, imza karşılığı her yük başına bin akçe, hazineye para teslim ettiklerinde de her bin akçeden yirmi akçe alırlardı. Buna "kesr-i munzam" denirdi. Sonradan belediye ya da öteki kurumların aldıkları bazı vergilere yapılan eklemelere de aynı ad verilmiştir.

KESİR sıf. (ar. *kesīr*). *Esk.* **1.** Çok, fazla bulunan. **—2.** Sık sık, kısa aralıklarla gerçekleşen. **—3.** Türlü, bol cesitli. **—4.** *Kesîr ü kalîl*, az ve çok. || *Kesîr-ül-aded*, sayısı çok: *"Bu diğer hidemat, bugün, pek kesîr -ül-adeddir"* (Menemenlizade Ethem, XIX. yy.). || *Kesîr-ül-ahbab*, dostu çok. || *Kesîr-ül -evlad*, çok çocuklu. || *Kesîr-ül-ezhar*, çiçeği bol olan bitki için kullanılır. || *Kesîr-ül-iyal*, ailesi kalabalık olan. || *Kesîr-ül-ihsan*, ihsanı bol, cömert. || *Kesîr-ül-mal*, malı çok, zengin. || *Kesîr-ül-vuku*, sık olan, sıkça tekrarlanan. || *Kesîr-ün-nef*, yararı çok, faydalı. || *Kesîr-ün-neval*, hayırsever. || *Kesîr-üz-zarar*, çok zararlı.

—Esk. dilbilg. *Kesîr-ül-mana*, çok anlamlı sözcük için kullanılır.

—Esk. mat. *Kesîr-ül-adla*, çokgen. || *Kesîr -ül-eşkal, kesîr-üş-şekl*, çok biçimli. || *Kesîr -ül-vücuh*, çok yüzlü.

KESİREN be. (ar. *kesīr*'den *kesīren*). *Esk.* Çokça, çok defa.

KESİRLİ sıf. Tamsayı ile ifade edilemeyen bir büyüklük ya da kesir içeren bir matematiksel bağıntı için kullanılır.

—Arit. *Kesirli gösterim*, bir yatay — (kimi kez eğik /) çizgi ile, üstte ya da altta, sırasıyla pay ve payda denen matematiksel büyüklükleri içeren gösterim. (Örneğin $\frac{1}{-3}$, $\frac{3}{5}$, $\frac{\pi}{2}$ gibi. Bir $\frac{A}{B}$ kesirli gösterimi A bölü B diye okunur. A ile B doğal tamsayılarsa $\frac{A}{B}$, B de A diye de okunur; $\frac{3}{5}$, beşte üç ya da üç bölü beş diye okunur. A = 1, B = 2; A = 1, B = 4; A = 3, B = 4 özel hallerinde okunuş değişik olabilir: $\frac{1}{2}$ yarım diye, $\frac{1}{4}$ çeyrek ve $\frac{3}{4}$ üç çeyrek diye okunur. Kesirli gösterimin genel ifadesi, eukleidesçi olmayan bölme ifadesiyle aynıdır; bu durumda $\frac{a}{b}$, *b* ile çarpımı *a* ya eşit olan ve *a* nın *b* ye bölümü denen bir sayıyı gösterir.) İşlem teknikleri için → ORANSAL ve BÖLÜM. || *Kesirli üs*,

$$a^{p/q} = \sqrt[q]{a^p}$$

bağıntısıyla tanımlı *p/q* üssü (*a*, sıkı pozitif gerçek sayı, *q* pozitif tamsayı, *p* herhangi bir tamsayı).

KESİŞİM a. Kesişmek eylemi.

—Geom. *Bir yatırmanın kesişimi*, bir P düzleminin bir Q düzlemi üzerine yatırması yapıldığında, bu iki P ve Q düzleminin D arakesit doğrusu.

—Küm. kur. M ile N kümelerinde ortak olan, M∩N olarak gösterilen (ve "M kesişim N" diye okunan) ve hem M ye hem de N ye ait olan elemanlar içeren parça. (Eşanl. ARAKESİT.)

—Mat. Kümelerin arakesitini gösteren ∩ simgesinin ifade edildiği biçim. (A∩B, A kesişim B diye okunur.)

KESİŞME a. Kesişmek eylemi.

—Dy. *Aynı seviyede kesişme*, yakınsak iki yolun aynı anda ve yalnız tek bir trenin ya da taşıtın geçebileceği bir noktada kesişmesi.

—Geom. *Kesişme durumu*, kesişen geometrik yerlerin durumu. || *Kesişme noktası*, arakesit noktası.

—İnş. Bir beşik tonoza, daha alçak ama üzengi taşı aynı düzeyde, düz ya da eğik bir başka beşik tonozun yandan saplanması. (Haç tonozda kesişen tonozlar eşit yüksekliktedir.)

KESİŞMEK → KESMEK.

KESİŞTİRMEK → KESMEK.

KESİT, **-ti** a. **1.** Bir düzleme göre kesilmiş ya da kesilmiş olduğu varsayılan bir şeyin görüntüsü; temsili resmi: *Buradan alınacak bir kesit, burada yaşayanların günlük alışkanlıklarını ortaya koyar. Yapısını görmek için bir elmanın kesitini incelemek. Bir şeyden bir kesit almak.* **—2.** Toplumun bir bölümü: *Burada farklı toplumsal kesitlerin özelliklerini görmek mümkün.* **—3.** Ayırıcı özellikleriyle belirlenen süreç: *Yaşadığımız dönemi bir tarihsel kesit olarak düşünebiliriz.*

—Bayınd. *Kesit fazlası*, bir kazıda, önceden belirlenmiş hacmin dışında, fazladan kazılan bölüm. (Yeraltı çalışmalarında kesit fazlası, kazı yöntemine ve toprağın türüne bağlı olarak değişir. Kesit fazlasının ortaya çıkmasında müteahhidin kusuru yoksa, bu fazladan çalışma için kendisine ek ödeme yapılır.)

—Biyol. Hücreleri saydamlaştırarak mikroskopta incelemeyi sağlayan çok ince organ parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. *Boyuna kesit*, omurga ekseninden geçen ve üzerinde su hatları, omurga, baş bodoslaması, kıç bodoslaması izdüşümlerin bulunduğu boyuna düşey düzlemin kesiti. || *Eğik kesit*, ağaç gemi inşaatında, gemi gövdesinde, eğik bir düzlemle ana postaya az ya da çok dik olarak oluşturalan kesit. || *Enine kesit*, geminin enine düzleminin kesiti. || *Islak kesit*, düşey bir düzlemde, seyre elverişli bir su yolundaki geçidin tavanıyla normal duruş düzeyi arasında kalan su diliminin yüzeyi. (Kanalın ıslak kesitiyle burada seyretmesine izin verilmiş en büyük geminin suya gömülü bölümünün maksimum kesiti arasındaki oran bütün durumlarda 6'dan büyük olmalıdır. Bununla birlikte teknik güçlükler enine indirgenmiş bir profili kabul etmeyi zorunlu kılıyorsa bu oran 5'e indirilebilir.) || *Orta kesit*, bir geminin ana postaya rastlayan bölümünün enine kesiti.

—Fels. Husserl'e göre, öznenin bedeninin bir nesneye oranla alabileceği farklı tavırlara bağlı olarak, o nesnenin algıda kendini sunuş tarzı (alm. *Abschattung*).

—Geom. Bir hacmi bir düzlemle kesmek eylemi; bu eylemden sonuçlanan şekil. (Şekilde, küpün altıgen biçimindeki kesiti görülüyor.) || *Bir ikidüzlemlinin ölçeksel kesiti*, bir ikidüzlemlinin ayrıtına dik bir düzlemle kesiti. || *Dik kesit*, bir küpün ya da bir prizmanın, bir ayrıta dik bir düzlemle, ya da bir silindirin bir anadoğruya dik bir düzlemle kesiti.

—Ger. day. *Dik kesit*, kirişin ortalama lifine dik olan düzlemsel kesit. || *İndirgenmiş kesit*, dik kesitin, kesme kuvvetinden kaynaklanan biçim değiştirmeleri değerlendirmede göz önünde tutulması gereken küçültülmüş alanı.

—Hidrol. *Islak kesit*, bir akarsuyun enine kesiti. (Suyun hızı, kenarlarda ve dipte, pürüzlülüğün etkisiyle en az, yüzeye doğru, yüzeyle en derin yerler arasında en çoktur. Debi hesaplama ilkesi şudur: ıslak kesitin metre kare cinsinden yüzeyi metre bölü saniye cinsinden ortalama hızla çarpılarak metre küp cinsinden debi elde edilir. Hız, istenen yaklaştırım derecesine göre, az ya da çok tamamlanmış ölçümlerle ve az ya da çok karmaşık formüllerle belirlenir.)

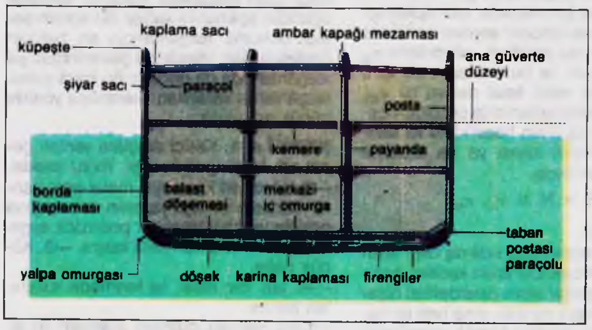
—Metalogr. *Metalografi kesiti*, metalin yapısını incelemeyi sağlayan bir metal parçasının kesiti. || *Optik kesit*, biçimlendirdikten ya da işledikten sonra bir yüzeyin mikro kabartılarını düz bir ışık demetiyle görüntüleme yöntemi.

—Metalürj. *İnce kesit*, elektrolitik ya da iyonsal inceltmeyle elde edilen ve geçişli elektron mikroskobuyla incelenen çok ince (1 000 ile 2 500 Å) örnek.

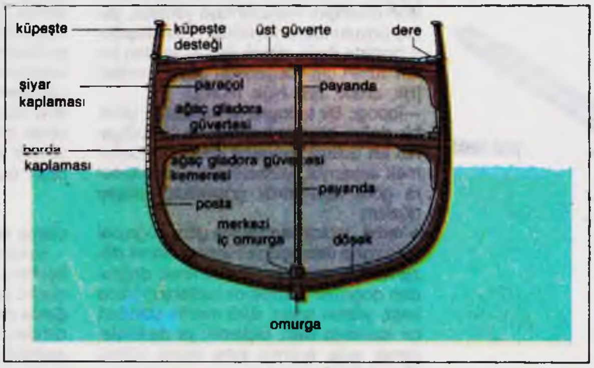
—Mim. ve İnş. Düşey bir düzlem boyunca kesildiği varsayılan bir binanın içini gösteren mimari çizim. (Eşanl. MAKTA.) [Uzunluk yönünde boyuna kesit, genişlik yönünde enine kesit elde edilir. Kesitler

küpün altıgen kesiti

metal bir teknenin orta kesiti

ağaç bir teknenin orta kesiti

plan ve görünüşlerle birleşince, bir yapının etüdü için gerekli tüm veriler sağlanmış olur. Kesit üzerinde çeşitli katların yükseklikleri, döşeme kalınlıkları, derinlikler vb. gösterilir.]

—Orm. san. *Enine kesit*, bir ağacın liflere dikey olarak alınan kesiti.

—Ormanc. *Toplam kesit yüzeyi*, ağaçların yerden 1,30 m yükseklikteki enine kesit yüzeylerinin toplamı. (Toplam kesit yüzeyi m²/ha üzerinden hesaplanır. Uluslararası simgesi: g.)

—Petrokim. Bir ayırımlama işlemi sırasında belirli iki sıcaklık arasında elde edilen ürün. (Eşanl. KESİM.)

—Sesbilg. *Hece kesiti*, iki hece arasındaki sınır. || *Ritmik kesit*, sözceyi ritmik birimlere ayıran kesitleme.

—Tarım ve Pedol. *Toprak kesiti*, harizonlara bölünmüş bir toprağın dikey kesiti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tek. res. Bir parçanın arakesitinin, iç çevre çizgilerini gösterecek biçimde, genellikle izdüşüm düzlemlerinden birine paralel bir düzlemle gösterilmesi. (Düzlemin kestiği dolu bölümler resim üzerinde taranmıştır ve kesit düzleminin izdüşüm düzlemleri üzerindeki çizgileri dış görünüşler üzerinde, her bir ucu belirgin bir çizgiyle son bulan noktalı kesik bir çizgiyle gösterilir.) || *Bir hacmin düzlem kesiti*, bu düzlemle bu hacmin arakesitinin oluşturduğu şekil. || *Çıkış kesiti*, esas görüş açılarının dışında çizilen kıvrılmış kesit. || *Kıvrılmış kesit*, kesilen hacmin esas görüş açılarından biri üzerinde döndürülmesiyle elde edilen düzlem kesit çizgisi. (Kıvrılan bölüm taranır ve ince bir çizgiyle sınırlandırılır.)

—Tem. parç. ve Nükl. fiz. *Etkin kesit*, parçacıklar, parçacıklarla çekirdekler ya da parçacıklarla atomlar arasındaki etkileşimlerin olasılığını hesaplamaya yarayan, yüzey boyutundaki büyüklük. (Etkin kesitleri pratikte ifade etmek için kullanılan birim 10^{-24} cm² değerinde olan *barn*'dır.) [Bk. *ansikl.* böl. Nük. müh.]

—Topogr. Bir topografya haritasına göre, bir doğru boyunca alınan ve bir bölgenin en belirgin engebe çizgilerini belirtmek amacıyla, yüksekliklerin uzunluklara göre abartılarak gösterildiği düşey düzlem.

—Yerbil. Jeoloji haritalarına göre doğrusal bir çizgiye (kesit çizgisi) uygun olarak düzenlenmiş jeoloji profili. (Bir kesit, doğrudan doğruya arazide de çizilebilir.) ||*İnce kesit*, yüzleri koşut, 0,03 mm'lik standart bir kalınlıkta olan, biçilerek ya da cilalanarak elde edilmiş ince kayaç dilimi. (Eşanl. İNCE LEVHA.)

—ANSİKL. Biyol. Optik mikroskop kullanımı, görülmek istenen ayrıntıların inceliğine göre 1 μm ila 50 μm inceliğinde kesitlerin alınmasını gerektirir. Düzgünlük ve kalınlık bakımından fazla titiz davranmak gerekmiyorsa, örneğin botanikte olduğu gibi bu kesitler elle yapılabilir. Hayvan histolojisinde olduğu gibi daha iyi sonuç alınmak istenirse bir mikrotomla kesit alınmadan önce organ bir parafin bloku içine sokulur ya da önceden dondurulur; daha sonra kesitler yapay olarak renklendirilir ve lam ile lamel arasına yerleştirilir. Elektronik mikroskop daha da ince kesitler alınmasını gerektirir; özel olarak tutturulan örnekler ya plastik bir madde ya da reçine içine gömülür ya da boşlukta dondurulur, sonra, bıçağı yeni kesilmiş bir cam olan mikrotomlar üzerinde kesilir; böylece 600 Å ile 900 Å arası kalınlıkta kesitler elde edilir; bunlarda renklendirici yerine elektronları geçirmeyen maddeler (osmiyum gibi) kullanılır. Yüzeylerin gözlemlenmesinde kullanılan taramalı mikroskop, ikincil elektron akımını yansıtabilen metaller (altın-paladyum) emdirilmiş örneklerin incelenmesini sağlar. Bu şekilde incelenen cisimlerin hazırlanmasında çoğunlukla kriyodekapaj tekniği kullanılır.

—Nük. müh. Etkin kesitler. Nötronlarla atom çekirdekleri arasındaki etkileşimleri ilgilendiren kesitler nükleer reaktörlerin hesaplanmasında çok önemli bir rol oynar. Bu etkileşmeler başlıca iki tiptendir: yayınım ve soğurulma. Bir çekirdek tarafından bir nötronun yayınımı, ya *esnek* olur, ki bu durumda yayınım tümüyle, klasik mekanikte ele alınan tam katı iki cisim arasındaki şoka benzer; ya da *esnek olmaz*, bu durumda ise, sistemin enerjisinin bir bölümü bir elektromanyetik ışıma biçiminde yayımlanır (gama ışıması). Bir nötronun *soğurulması*, çekirdeğin *parçalanmasına*, ya da gelen nötronun çekirdek tarafından *kapılmasına* yol açabilir; nötronun çekirdek tarafından kapılması durumunda ise, ilk çekirdekten bir fazla nötron içeren yeni bir çekirdek oluşmasıyla, fazla gelen enerji, bir gama ışıması biçiminde ortaya çıkabilir *(ışımalı kapılma)*. Bir nötronla bir çekirdek arasındaki her tipten etkileşime, değeri çekirdeğin doğasına ve nötronun enerjisine (ya da hızına) bağlı olan bir σ etkin kesiti karşılık gelir. Böylece, yayınım, soğurulma, esnek ve esnek olmayan yayınım, ışımalı kapılma ve parçalanma etkin kesitlerinin yanı sıra, olası etkileşimler kümesine karşılık gelen toplam etkin kesitler elde edilir. Etkin kesitlerin temel yararı, belli bir ortamda bulunan nötronlarla çekirdekler arasında gerçekleşecek belli tipteki etkileşmelerin sayısının öngörülmesini olanaklı kılmasıdır. Gerçekten de bir etkileşim, bir merminin (nötron), görünen yüzeyi tam σ etkin kesitine eşit olan bir hedefe (çekirdek) çarpmasına benzetilebilir. Dolayısıyla, birim hacim başına bir çekirdek içeren bir ortamda v hızındaki bir nötronla saniyede bir etkileşim elde etme olasılığı $v\sigma$ dır. Ama genel problem, birim hacimde hızları belli bir yasaya göre dağılmış N çekirdek ve n nötron içeren bir ortamda, belli tipteki etkileşimlerin saniyedeki sayısını belirleme problemidir; bu problem, nötronların v_m ortalama hızını ve bu ortalama hız için, çekirdeklerin, etkili kesit denen bir σ_{etk} etkin kesitini hesaplamakla çözülür. İncelenen ortamda birim hacimdeki ve saniyedeki etkileşim sayısı ya da *tepkime oranı* bu durumda:

$$R = N \cdot n \cdot v_m \cdot \sigma_{etk}$$

olarak verilir.

Yukarıda sözkonusu edilmiş olan etkin kesitlere *mikroskobik* etkin kesitler denir, çünkü bu kesitler atom çekirdekleri ölçeğinde değerlere sahiptir, ama belli bir hacimdeki toplu olaylara karşılık gelen *makroskobik* etkin kesitler de aynı ölçüde kullanılmaktadır.

Yukarıdaki formülde, etkili makroskobik etkin kesit, genellikle Σ_{etk} simgesiyle gösterilen $N \cdot \sigma_{etk}$ çarpımıdır.

Belirtilmesi gereken bir nokta da, mikroskobik etkin kesitten görünen bir yüzey olarak söz edildiğinde, sözkonusu olanın kurgusal bir görünen yüzey olduğudur, çünkü bu kesitin ne çekirdeğin, ne de nötronun gerçek boyutlarıyla bir ilgisi vardır. Ayrıca, görülmüş olduğu gibi, belli yapıdaki bir çekirdek için etkin kesit, nötronların etkileşim tipine ve enerjilerine bağlıdır. Gözlemlenen değerler birbirinden oldukça farklı olabilir. Örneğin, zayıf enerjili (2 200 m/sn'lik bir hıza karşılık olan 0,025 eV'luk) nötronlar için, uranyum 235'in yayınım, soğurulma ve parçalanma mikroskobik etkin kesitlerinin büyüklük basamakları, sırayla 10, 700 ve 600 barndır; 2 MeV'luk (hızı yaklaşık 20 000 km/sn olan) hızlı nötronlar için, parçalanma etkin kesiti 2 barnın altındadır.

—Tarım ve Pedol. Toprak, üst üste birçok tabakadan oluşan heterojen bir ortamdır. Toprak kesitinin incelenmesi, her şeyden önce, derinliği yapılacak gözlemlere bağlı olan bir hendeğin açılmasını gerektirir. Bu inceleme toprağın çeşitli ve değişik yönlerini kapsayabilir:

1. *Pedolojik kesit*, insan tarafından işlenmemiş bir toprakta (ya da toprak parçasında), kendiliğinden evrimin, çeşitli biyoloji ve iklim etkenlerinin etkisiyle başkalaştırdığı değişik tabakaları belirler. Bu tabakalara horizon* denir.

2. *Tarımsal kesit*, insan müdahalesinin, bitki köklerinin, tarım, teknik ve çalışmaların, kök sistemlerinin ve toprağa gömülü gereçlerin ulaştığı derinliğe kadar olan kesimdir.

3. *Su kesiti*, örneğin 5'er santimetre kalınlıkta çıkarılan toprak tabakalarındaki su oranını gösteren eğridir. Bu eğri buharlaşma, yağmurlar ve su girdileri nedeniyle sürekli olarak değişir.

Çok değişken fiziksel özellikleri olan alanların varlığı, bitkilerin büyümesi için önemli sonuçlar doğurur.

KESİTAŞI a. Akarsuda yıkanan çamaşırların, üzerinde tokmakla dövüldüğü yassı taş; çamaşır taşı.

KESİTLEME a. Elektrotekn. Bir devre çizgesinin dallarının bir kısmından oluşan küme; bu dalların ortadan kalkması çizgenin bağlı olmayan bölümlerinin sayısını artırır, buna karşın bu dallardan yalnızca bir tanesinin korunması çizgenin bağlı olmayan bölümlerinin sayısını artırmaz.

KESKEN a. *Yörs.* Dokmc. El tezgâhlarında gücülerin ya da gücü çerçevelerinin bağlı bulunduğu, ortasından tezgâhın çatısına asılı, terazi kolu biçimindeki ağaç parçaları.

—ANSİKL. Keskenler genellikle gürgenden yapılır ve 15 cm boyundadır. Keskenler, öteki tezgâhlardaki makara ya da maymuncukların görevini yaparlar. Her iki başlarında bulunan iplere gücüler asılır. Gücüler de alt ortalarından pedallara bağlanmıştır. Pedallara basıldığında gücülerden biri inerken, keskenlerin öteki ucuna bağlı olan çerçeveler yukarıya kalkarak ağızlığın açılmasını sağlar. Bu sistem beledi dokuma tezgâhlarının en belirgin özelliğidir. Siirt, Mardin ve çevresindeki şal tezgâhlarında da görülür. Bu basit çukur tezgâhlarda kullanılan keskenlere yörede *cücük* adı verilir.

KESKİ a. **1.** Kesici araçlara verilen genel ad: *Marangoz keskisi. Yontu keskisi.* **—2.** Metalleri kesmeye, metal parçalarının kabasını almaya yarayan ve başlığına çekiçle ya da darbeli bir pnömatik aygıtla vurarak kullanılan çelik kalem. **—3.** Küçük balta.

—Al. tak. *Yan keski*, tel kesmede kullanılan pense.

—Ciltç. Satırları, çizgileri, aralıkları vb. istenilen sayfa ölçümüne göre kesmeye yarayan tipograf aracı.

—Nalbantl. *Sıcak keski*, nal kol uçlarını kesmekte kullanılan ağzı yarı yuvarlak keski. (Eşanl. YUVARLAK KESKİ.) || *Soğuk keski*, nallık çubukları kesmekte kullanılan ağzı düz keski.

—Orm. san. *Kaplama keskisi*, tomruktan soyulmakta olan ince levhaları ya da hazır kaplamalık levha paketlerini belli boyutlarda kesmeye yarayan makine. (Kaplama keskileri bazen kaplama parçalarını birbirine ekleme amacıyla da uyarlanabilir.)

—Tarım. Pullukta kulağın çevirip yana yatırdığı toprak dilimini dikey olarak kesen parça. (Keski genellikle pulluk okuna bağlı bir bıçak biçimindedir, fakat ince bir disk biçiminde de olabilir. Çoğu zaman pulluğun çatısına ya da uç demiri üzerinde [kanatlı keski] ya da kulak üzerinde [göğüs keskisi] olmak üzere, sabit bir şekilde yerleştirilir.)

—Teknol. *Oluklu keski*, marangozların, demircilerin, kazancıların vb. kullandığı, ağzı oluk biçiminde oyulmuş bir tür kalem. || *Örs keskisi* ya da *alt keski*, kuyruğu örs yuvasına takılarak metalleri kesmede kullanılan, kama biçiminde el takımı.

KESKİÇENELİBALIK a. Batı Afrika'nın tatlısularında yaşayan ve suyun dışına sıçradığı zaman göğüs yüzgeçlerini açarak havada süzülebilen balık. (Bil. a. *Panto-*

Collombert

bir pullukta keski

yassı keski

Erol Keskin
Vahşi batı adlı
oyunun bir sahnesinde

don buchholzi; keskiçeneligiller familyasının örnek tipi; boyu 10 cm'ye kadar.)

KESKİN sıf. **1.** İyi kesen şey için kullanılır: *Keserin ağzı çok keskin, dikkat et. Keskin bir bıçak.* **—2.** Güçlü, irkiltici, uyarıcı bir tadı ya da bir kokusu olan şey için kullanılır; sert: *Şarabın keskin bir tadı var. Yağmurdan sonra keskin bir toprak kokusu duymak.* **—3.** Görevini kusursuz yapan duyu organı (göz, burun, kulak) için kullanılır: *Gözleri, kulakları çok keskin. Keskin bir burnu var, kokuları hemen ayırt edebilir.* **—4.** Kulak tırmalayıcı tiz bir ses için kullanılır: *Keskin bir çığlık.* **—5.** Bir şeyin etki gücünü vurgulamak için kullanılır: *Dışarda keskin bir rüzgâr esiyordu. Keskin bakışlarını üzerimde hissettim.* **—6.** Güçlü, kıvrak, ayrıntıları kaçırmayan: *Keskin bir zekâ. Keskin bir gözlem gücü.* **—7.** *Tkz.* Bir düşüncenin katı ve inatçı yandaşı için kullanılır: *Keskin sağcı, solcu.* **—8.** Eleştirilerinde sert, acımasız bir dil kullanan kimsenin anlatımı için kullanılır: *Keskin bir dili var.* **—9.** *Keskin nişancı,* hedefini vurmada çok başarılı olan atıcı. || *Keskin viraj,* sert ve tehlikeli dönemeç.
—Hat. *Keskin yazı,* usulüne ve kurallarına uygun, harf ve sözcükleri düzgün ve pürüzsüz yazı.
—Nalbantl. *Keskin mahmuz,* buzlu yollarda çalışan koşum hayvanlarında nalın iç koluna balta, dış koluna da kazma biçiminde çıkarılan mahmuz (bu nalın sünbük bölümüne pençe de yapılabilir).
—Sesbilg. Akustik özellikler kuramında, akustik tayfı, tiz frekanslardaki (8 000 Hz dolayında) enerjinin güçlenmesi ve yeğinliğin düzensiz dağılımıyla belirginleşen [s] ve [f] gibi sesbirimler için kullanılır. (Bu özellikler, ciğerlerden çıkan çok devingen nitelikli havanın üst kesicidişlere temasından kaynaklanır.) [Karşt. DONUK.]

KESKİN, İç Anadolu bölgesinde Kırıkkale iline bağlı ilçe; 41 732 nüf. (1990); 36 köy. Merkezi, Kırıkkale'nin 24 km güney-doğusunda *Keskin,* 20 044 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, sebze ve meyve üretimi.

KESKİN (Erol), türk tiyatro sanatçısı, senaryo yazarı, yönetmen (İstanbul 1932). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi iç mimari bölümü'nde okudu. Öğrencilik yıllarında Akademi, Cep, Gençlik tiyatrolarında çalıştı. 1957'de Dormen tiyatrosu'nda sahnelenen *Karaağaçlar altında arzu* piyesiyle profesyonel oldu. Oraloğlu, Gen-Ar vb. tiyatrolarda konuk oyuncu ve yönetmen olarak görev aldı. İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahnelenen *Oppenheimer olayı*'ndaki rolüyle İlhan İskender armağanı'nı (1966), *Deli İbrahim*'deki rolüyle Avni Dilligil yardımcı oyuncu ödülü'nü (1982) kazandı. 1975'ten başlayarak sanat çalışmalarını İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sürdürdü. Karagöz ve minyatür sanatı üstüne iki belgesel film yaptı; senaryo dalında iki defa Antalya film şenliği Altın portakal, *Vahşi batı*'daki rolüyle Avni Dilligil en iyi oyuncu (1988) ödüllerini aldı. İstanbul Şehir tiyatroları Tiyatro araştırmaları laboratuvarı'nın New York'ta sergilediği Troya adlı oyunda rol aldı (1992).

KESKİN (Suna), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Biga 1940). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi grafik sanatlar bölümü'nü bitirdi. Tiyatro sanatçısı Erol Keskin'le evlendi. Dormen, Gen-Ar, Şehir, Enis Fosforoğlu tiyatrolarında oynadı. 1960'lı yıllardan başlayarak *Güzel bir gün için, Ölüm tarlası, Kozanoğlu, Köye dönen yosma* vb. filmlerde rol aldı.

KEŞKİNER (Adile Naşit) → ADİLE NAŞİT.

KESKİNLER a. Ask. tar. Cündi*lerin ustalık kazananlarına verilen ad. (At üstünde mızrak, ok, tüfek gibi silahları ustaca kullanan, eğitilmemiş atlara binebilen, ciriti uzağa atabilen cündiler, ağalarının onayını aldıktan sonra, keskinler sınıfına alınırdı.)

KESKİNLEŞMEK gçz.f. **1.** Kesici bir nesneden söz ederken, keskin duruma gelmek: *Bıçaklar birbirine sürtülünce keskinleşir.* **—2.** Tadı ya da kokusu daha etkili, daha sert duruma gelmek, sertleşmek. **—3.** Soyut bir şey sözkonusuysa, etkisi, gücü artmak; daha belirgin duruma gelmek: *Toplumda sınıf farkları keskinleşiyor. Muhalefetin keskinleşen tutumu.* **—4.** Göz, burun, kulak, vb. sözkonusuysa, görevini kusursuz bir biçimde yapmaya başlamak.

◆**keskinleştirmek** ettirg. f. *Bıçağı, keseri, vb. keskinleştirmek,* onun keskinleşmesini sağlamak.

KESKİNLEŞTİRMEK → KESKİNLEŞMEK.

KESKİNLETMEK g.f. *Bir şeyi keskinletmek,* onu keskin, kesici duruma getirmek.

KESKİNLİK a. Keskin olma durumu; keskin olan bir şeyin (soyut ya da somut) niteliği: *Bıçağın keskinliği. Klor kokusunun keskinliği. Bakışlarının keskinliği. Çığlığın keskinliği. Zekânın keskinliği.*
—Oftalmol. *Görme keskinliği,* iki noktanın birbirinden ayırt edilebilmesi için görülmesi gereken en küçük açı (en az ayrılabilirlik). [Gözün normalde bir yay dakikası olan ayırım yeteneğini ifade eder.]
—Ruhbil. *Duyusal keskinlik,* çeşitli duyu organlarının, bireyden bireye değişen ayrımlayıcı duyarlık derecesi.

KESKİNOĞLU, Samsun'un Ayvacık ilçesi sınırları içinde bir köyken, merkezle birleşerek bir mahalle oldu.

KESKİNOK (Kayıhan), türk ressam (İzmir 1923). Gazi eğitim enstitüsü resim-iş bölümü'nü bitirdikten (1945) sonra çeşitli liselerde resim öğretmenliği yaptı. Ankara televizyonu sanatsal hizmetler bölümü'nde çalıştı (1970-1981). Yöresel yaşam gözlemlerini yansıtan yapıtlarında dinamik bir figür anlayışına önem veren sanatçı, Kültür bakanlığı 50. yıl yarışması'nda (1973) başarı ödülü, Kurtuluş savaşı ve Atatürk devrimleri konulu yarışmada (1981) birincilik ödülü aldı; Cumhuriyet senatosu vakfı'nın Atatürk konulu yarışmasında da birincilik ödülünü A. Ayan'la paylaştı (1981).

KESME a. **1.** Kesmek eylemi: *Kâğıt kesme. Saç kesme.* **—2.** Teneke, sac gibi metal levhaları kesmek için kullanılan makas. **—3.** *Esk.* Lokum. **—4.** *Esk.* At eyerlerinin üstüne örtülen örtü. **—5.** *Kesme almak,* işaret ve orta parmakla yanağı kıstırmak, makas almak (arg.).
—Bayınd. Bir ırmağın sularını, batardo, vana vb. yardımıyla durdurma, suların akmasını önleme. || *Bir akarsuyu kesme,* akarsuyun genişliği boyunca yapılacak bir barajın kazı çalışmaları öncesinde gerekli bölgeyi kurutmak için akarsu debisini geçici bir derivasyona (kanal ya da galeri) aktarma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Camc. Cam yüzeyini çarkla oyarak yapılan süsleme biçimi. || *Kesme atölyesi,* cam şeridinden ya da standart hacimlerden, pazarlanabilen ya da daha sonraki işlemlerde kullanılabilecek hacimler kesmekte uzmanlaşmış bir personel tarafından yürütülen ve kullanılan aygıtların (kesme masaları, taşıyıcılar, elle ya da otomatik kesme makineleri ve köprüler, artıkların boşaltılması) tümü. || *Şerit kesme,* düz cam şeridinin soğuk ucunu, yaprak eksenine paralel ya da dik çizgiler boyunca elle ya da mekanik olarak kesme. (Kenarlar sürekli olarak kesilip atılır; şerit daha sonra standart stoklama levhaları olarak ya da doğrudan kullanılan hacimler olarak kesilir.)
—Cerr. Kesici aletler kullanarak bir kol ya da bacağı ya da bunların bir parçasını, bir içorganı ya da herhangi bir organ ve dokuyu vb. kesip çıkarma ameliyatı. (Eşanl. AMPÜTASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ciltç. Yazma kitapların ciltlerine çepeçevre yapılan süs. (*Parça su* da denilen bu süsleme biçiminde motifler birbirinden ayrıdır. Motifler birbiriyle bağlanırsa, buna *yekpare su* denir.)
—Çoc. hekim. Biberon içindeki süte maden suyu ekleme eylemi.
—Dilbil. *Kesme işareti,* sözcükleri eklerinden ayırmak için kullanmaya yarayan yazım işareti. (Eşanl. APOSTROF.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Dişç. cerr. *Diş özü kesme,* iltihaplı ya da nekrozlu diş özünün kısmen ya da tam olarak cerrahi yolla çıkarılması. (Protez yapımı çalışmaları için gerekli olabilir.)
—Ed. Konuşanın, tüm söyleyeceklerini söylemeden, ama söylemediklerini karşısındakinin açıkça anlayabileceği bir noktada sözünü yarıda bırakmasından oluşan söz sanatı.
—El sant. AJUR'un eşanlamlısı. || Trikoda ya da el örgüsü yün işlerinde iki ya da daha çok ilmeği birlikte örerek ilmek sayısını azaltma. (Kesme işlemi kol, yaka oyuğu yapma, örgüye desen uygulama vb. durumlarda yapılır.) [*Kapatma* da denir.]
—Elekt., Sıh. tes. Bir elektrik aygıtını, bir boru donanımını vb.'yi kesmek, devre dışı bırakmak eylemi.
—Elektrotekn. *Devreyi kesme,* bir devreyi açma işleminin sonucu.
—Geom. AÇI* KESMESİ'nin eşanlamlısı. || *Kesme açısı,* "...e izometrik olan" bağıntısıyla bağlı bütün açı kesmelerini içeren eşdeğerlik sınıfı. (Bu bağıntının çıkıntılı kesmelerle kısıtlaması göz önüne alındığında, "açı kesmesi" kavramı, uygunsuzluk göstermeden, aynı başlangıçlı yarıdoğrular çiftine özdeşleştirilebilir. Bir üçgenin "açılarında" da durum böyledir.) || *Düzlem kesmesi,* sınırları kesişen iki yarıdüzlemin kesişimi ya da birleşimi. (Bu tanım, sıfır, doğru ya da tam kesme gibi kimi limit halleri kapsamaz.) || *Eğri kesmesi,* bir açı kesmesinin ve bu kesmenin doğuranlarının her biriyle bir tek arakesit noktası bulunan bir eğrinin sınırladığı düzlem parçası. [Kutbu, kesmenin tepesi olan bir (ρ,θ) kutupsal koordinat sisteminde, bir eğri kesmesinin A alanı, $dA = \frac{1}{2}\cdot\rho^2\cdot d\theta$ olacak biçimdedir.] || *Küre kesmesi,* bir daire kesmesinin, örneğin kendi bakışım ekseni etrafında dönmesiyle doğurulan bir uzay parçası. || *Uzay kesmesi,* İKİDÜZLEMLİ* KESME'nin eşanlamlısı.
—Ger. day. *Kesme kuvveti,* bir kirişin dik kesitine etki eden, bu kesitin düzleminde yer alan ve bu düzlemi kendi üzerinde kaymaya zorlayan kuvvetin bileşeni.
—Graf. Bir ünlü silinmesini (örn. fransızcada) belirtmeye yarayan grafik gösterge (').
—İşlem. Kesme takımının yerini dönme eksenine dik konumda değiştirerek uygulanan ve bitmiş bir parçayı malzeme çubuğundan koparmayı sağlayan talaş kaldırarak tornalama işlemi.
—Kâğ. san. *Kenar kesme,* belirlenen boyutlarda, kenarları pürüzsüz ve tam açılarında yapraklar elde etmek için bir kâğıt ya da karton yığınının kenarlarını düzeltme işlemi.
—Kaynakç. *Isıl kesme,* mekanik kesmenin tersine, metalleri bir alevle, elektrik arkıyla, plazma arkıyla ve kimi duyarlı uygulamalarda laserle, yerel bir biçimde yakarak ya da eriterek kesme. (İşlem alevle uygulandığında "oksijenle kesme"den söz edilir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Oksijenle kesme,* yükseltgenmeyle uygulanan ısıl kesme yöntemi; bu yöntemde kesme, kesilecek bölgeyi yanma başlangıcındaki sıcaklıkta tutan bir ısı kaynağının ve aynı zamanda cürufu boşaltmayı da sağlayan bir oksijen huzmesinin birleşik etkisiyle yavaş yavaş gerçekleştirilir.
—Koregr. İki adımı birbirine bağlayan dégagé adımı. (Sıçrarken, dönerken, pointe ya da demi-pointe üzerinde, jeté, fouetté gibi adımlardan birinin eşliğinde yapılabilir.) [COUPÉ de denir.]
—Mad. oc. *Kesme kalınlığı,* kazı pasosuyla çıkarılan kayacın kalınlığı. || *Sondajın*

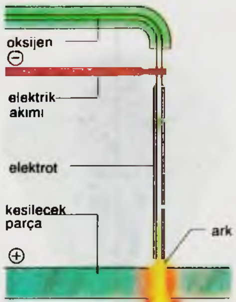
küre kesmesi

Messer Griesheim

plazma arkıyla **kesme**

örtülü elektrotla ve oksijenle uygulanan arkla **kesme**

kesme kalınlığı, sondajla kesilen bir oluşumun uzunluğu.

—Mak. san. İşlenecek parçadan kesici bir takımla talaş biçiminde malzeme kaldırmaya dayanan işlem. (Eşanl. TALAŞ KALDIRMA.) || *Kesme sıvısı verme*, kesme koşullarını, talaşın oluşumunu ve süpürülmesini kolaylaştırarak ve takımın çalışan bölümünün soğumasına yardımcı olarak iyileştirmek için kesme takımının kesici kenarına uygun bir yağlayıcı (genellikle sulu bir *kesme yağı*) akıtma. || *Kesme takımı*, metalleri kesmede kullanılan takım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bir kesici takımın kesme açıları*, kesici takımın kesme kenarıyla, iş parçasına göre konumuyla ve yer değiştirme doğrultusuyla belirlenen açılar.

—Marangl. Biçimlendirmek ve belli ölçülere getirmek amacıyla ahşabı doğrama. || *Kesme açısı*, kesici bir takımın dişinin ya da bıçağının kesme yüzü ile kesici kenarın yörüngesine dik olduğu varsayılan çizgi arasındaki açı. || *Boy kesme*, ahşabı başkesite koşut olarak kesme. (Boy kesme, kereste üretiminde boy kesme makinesiyle, mobilya yapımında arabalı ya da taşınabilir daire testere makinesiyle ve el testeresiyle gerçekleştirilir) || *Kavisli kesme*, ahşabı ya da başka maddeleri eğri çizgiler boyunca kesme. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Suyuna koşut kesme*, ağacı boyu yönünde kesme. (İşlem için kereste üretiminde katrak, şerit testere makineleri, hızar; mobilya yapımında şerit ve daire testere makineleri, el testeresi vb. kullanılır.)

—Metalürj. Bir profilin kesitini, bir sacın kenarını keserek yerel olarak değiştirmeye dayanan atölye işlemi. (İşlem kesme makinesinde uygulanır.) || *Kesme takımı*, kesme makinelerinde kullanılan takım. || *Çapak kesme*, metal levhaları işlemede kullanılan ve soğuk çekilmiş parçaların kenarlarını kesmeye dayanan yöntem. (Çapak kesme ya el makası ya da kesme makinesiyle yapılır.)

—Mutf. ve pastac. Mayalanmış bir hamuru birçok kez alt üst ederek ve parçalara ayırarak, mayalanmayı durdurma.

—Müc. Elması kabuğundan çıkarmak için yapılan ve daha sonra kertilmiş bölümü artırabilmek için taşta, dar açık iki kertik açmaya dayanan işlem. || Bir kristali, çatlak düzlemlerinin yönünden başka yönlere göre parçalara ayırmayı sağlayan işlem.

—Nörobiyol. İki sinirsel yapı arasındaki bağlantıların ya bir hastalığa bağlı olarak ya da cerrahi müdahale yoluyla kesilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oy. Bir iskambil destesini ikiye ayırarak, alt kısımda kalanın üste konulması. || Elindeki üstün kâğıtla yerdeki kâğıdı ya da kâğıtları alma: *Kâğıtları valeyle kesti, elindeki asla papazı kesti.* || Briç vb. bazı iskambil oyunlarında, oynadığı üstün kâğıtla yerdeki kâğıdın türünü ya da oyunun seyrini değiştirme. || *Kesmeyi bozmak*, iskambil oyununda, kâğıt kesildikten sonra alttaki desteyi yine altta bırakarak yapılan hile.

—Sabunc. Sabun hamurunu iri eşkenar kalıplar biçiminde bölme.

—Seram. Elde dövme işlemi sırasında, hamuru, parçalarını yeniden birleştirmeden önce iplikle kesmek eylemi.

—Spor. Tenis ve masatenisinde, topa kavis vermek, hızını ve sıçramasını azaltmak için yukarıdan aşağıya doğru yapılan vuruş. || *Kayarak kesme*, futbolda rakibin hamlesini ayakla durdurma hareketi, özellikle de bir ya da iki ayakla kayarak topu kapmayı hedefleyen hareket.

—Tarım mak. *Kesme açısı*, bir pulluk demirinde, demirin üst düzlemi ile yatay düzlemi arasında kalan açı.

—Taşoc. *Dik kesme*, bir taşı ocaktaki yatağına dik yönde kesme. (Bir blokun kesilme biçimi nasıl olursa olsun, taşın dokusu ve görünüşü bundan pek fazla etkilenmez. Kaplama taşlarındaysa dik kesmeyle, çok güzel ve değişik yüzeyler elde edilir.) ||*Suyuna kesme*, bir taş bankını yatakları boyunca ayırma.

—Teknol. Bir parçayı birkaç bölüme ayırmak ya da bir sacdan, daha sonradan uygun mekanik işlemlerle bitmiş parçalar elde etme amacıyla, belli biçimlerde ara ürünler ya da pullar çıkarmak işlemi. (Sanayide, kesme işlemi için genellikle makas ve kesme presi kullanılır ya da hamlaçla uygulanan oksijenle kesme yöntemine başvurulur. Kimi kez laserden de yararlanılır. Metal olmayan malzemeleri [plastik, amyant, köpük, deri vb.] ve karma malzemeleri kesmek için klasik araçların [çizecek, testere, bıçak vb.] dışında çok yüksek basınç altında su püskürtme [ya da başka sıvılar] tekniğinden de yararlanılır. Düzgün kesme kenarları elde etmeyi sağlayan bu teknik toz ve talaş oluşumunu da önler.) [Eşanl. DEKUPAJ.] || *Kesme makinesi*, metal levhaları makaslamayla kesmede kullanılan takım tezgâhı. (Eşanl. DEKUPAJ MAKİNESİ.)

—Telekom. *Devrenin kesme noktası*, ölçümlerin gerçekleştirilmesi ya da bir dağıtıcıda olduğu gibi kimi bağlantıların değiştirilmesi amacıyla devrelerin kesildiği ya da kolayca kesilebileceği nokta.

◆ sıf. Küp biçiminde ya da köşeli olarak kesilmiş olan şey için kullanılır: *Kesme taş.*

—Hat. *Kesme yazı*, hattatların kâğıdı keskin bir aletle kesip oyarak meydana getirdikleri süslü yazı. (Kesilen yazı başka bir kâğıt üzerine yapıştırılarak duvara asılırdı. İstendiğinde bu yazının altına genellikle renkli kâğıtlar konarak birkaç kopya elde edilirdi. XVII. yy.'da Bursalı Fahri, kesme yazıda çok ustaydı.)

—Mim. *Kesme taş*, tüm yüzeyleri ince biçimde yontulmuş prizmasal yapı taşı. ||*Kesme taş duvar*, kesme taşlarla örülmüş duvar.

—Mutf. *Kesme makarna* → MAKARNA.

—Sine. *Kesme kurgu*, fondü, pencere vb. gibi geçişler kullanmadan bir plandan ötekine doğrudan doğruya geçişi sağlayan kurgu yöntemi. (Kesme kurgu uzun süre aynı sahnenin değişik planlarının birleştirilmesinde kullanıldı. Yirmi yıldan beri yaygınlaşması, hatta zaman ve uzayda birbirinden tümüyle ayrı olan sahnelerin birleştirilmesinde kullanılması önceleri parasal nedenlerle açıklandı. Bu yöntemle gerçekleştirilen kurgu üslubunun başarılı sonuçlar almaması nedeniyle bugün kesme kurgu çok ender kullanılır.) ||*Kesme plan*, iki plan arasına, bir kopukluğu engellemek ya da uzun bir planın içine, uzunluk etkisini ortadan kaldırmak ya da kötü bir uyuşumu gizlemek için eklenen ve genellikle kısa plan.

—ANSİKL. Bayınd. Akarsuyu kesme işlemi, kazı çukurunu aşağı ve yukarı çığırdan kapatan batardo yapımının son evresini oluşturur. Bu işlem, geçici derivasyon yapılarının tamamlanmasından sonra yerine getirilir ve debi yüksekse, çok önemli araç ve olanakların seferber edilmesini gerektirir. Kaya dolgu sistemiyle gerçekleştirilen batardolar kullanıldığında akarsuyu kesmek için, büyük kaya blokları, metal dörtyüzlüler ya da beton tetrapotlar dökülür ve sonra daha ince öğelerle sızdırmazlık sağlanır.

—Cerr. *Kol-bacak kesme.* Bu ameliyat kemiklerin kesilmesini gerektirir; bu bakımdan eklem kesiminden farklıdır. Kesmeden alıkonan parçanın ucu elden geldiğince kendi kendine ya da bir protezle kullanılabilir durumda olmalıdır. Bu bakımdan her kol ve bacak için "yeğlenen" bir bölge vardır, çünkü kullanılacak protezin yerleştirilmesini kolaylaştırır; bununla beraber acil durumlarda en aşağıdan kesme zorunluğu vardır. İleride, gerekirse, "yeğlenen" bölgeyi saptamak amacıyla yeniden ameliyat yapılır. Yerinde kalan parçanın, yani kesiğin eğitilmesine hemen başlanmalıdır, ama protezin takılması için bir zaman geçmesi kaçınılmazdır. Kesiğe takılan protezlerde, sinematizasyon ve elektronik sayesinde büyük ilerlemeler kaydedilmiştir. (→ PROTEZ.)

—Dilbil. Kesme işareti: 1. insan, hayvan ve yer adlarına gelen çekim eklerini ayırmada *(Hasan'a, Pamuk'a, İstanbul'dan, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni;)* 2. bir harf, bir ek ya da bir sözcükten sonra gelen ekleri belirtmek için *(a'dan z'ye değin, -miş'li geçmiş zaman, ı'nın kalınlığı)*; 3. rakamlardan sonra gelen ekleri ayrı yazmak için (*1940'lı yıllar, saat 14 00'te, 50'den 100'e kadar* vb.); 4. sonlarında ünlü harf bulunan iki sözcük birlikte söylenirken birinci sözcüğün sonundaki ünlü harfin düşmesi durumunda (*Acep bu yerde var m'ola* [var mı ola], *Karac'oğlan dermanım var, demim var* [Karacaoğlan] vb.) kullanılır.

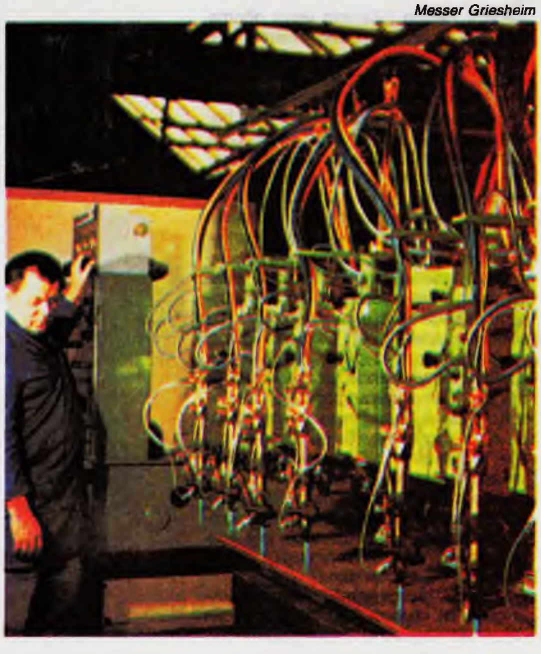
—Kaynakç. *Arkla kesme*'de kesilecek parça ile özel bir elektrot arasında oluşan elektrik arkından yararlanılır. *Karbon* arkıyla, hava huzmesi olmaksızın gerçekleştirilen kesme yöntemi, büyük metal kaybına yol açan çok geniş kesikler oluşturduğundan uygulamada artık kullanılmamaktadır. Buna karşılık *hava huzmesiyle* uygulanan arkla kesme yöntemi, kaynak kenarlarını hazırlama, oyma ve hatalı kaynak dikişlerini giderme gibi işlemlerde büyük bir gelişme gösterdi. Bu yönem çelik dökümhanelerinde, kalıplanmış parçaların bitirme işlemlerinde kullanılır. Burada hemen hemen tümüyle fiziksel bir yöntem sözkonusudur, çünkü yüksek hızdaki hava huzmesi, arkın erittiği sıvı metali oksijen kullanılan yöntemlerdekinin tersine demiri yakmadan uzaklaştırır. Bu yükseltgenme eksikliği nedeniyle dökmedemir ve demir dışı metaller de dahil olmak üzere kullanılan tüm metallerin kesilmesinde bu yöntemden yararlanılır. *Örtülü elektrotla* uygulanan arkla kesme, özel elektrotlarla kalınlığı 60 mm'ye kadar olan çeliği ve hemen hemen tüm diğer metalleri kesmeye olanak verir. Burada da, oluşan kesikler göreli olarak çok geniştir ve kesme yüzleri düzensizdir. Bu nedenle, bu yöntemin kullanımı oldukça sınırlıdır.

Örtülü elektrotla ve *oksijenle* uygulanan arkla kesmede arkın temel işlevi sonradan oksijen huzmesinde yakılan metalin önısıtılmasıdır. Ark ayrıca kanallı elektrotun akışkanlaştırıcı görevi yapan örtüsünü eritmeyi de sağlar. Oksijenle uygulanan arkla kesme deniz altı çalışmalarında, yıkma, oyma ve perçin sökme işlemlerinde yaygın olarak kullanılır.

• *Laserle kesme* yöntemi sunduğu olanaklar nedeniyle sürekli gelişmektedir. Makineler göreli olarak kalın (20-30 mm) plastik malzemeleri kesecek ve elmasları delecek biçimde düzenlenmiştir. Her iki durumda da mükemmel bir kesme duyarlığı ve işlemleri çok düşük bir maliyetle gerçekleştirme üstünlüğü elde edilir. İş-

sayısal kumandalı oksijenle **kesme** makinesi

Messer Griesheim

lem, metaller ve alaşımlar gibi sert malzemeler için kalınlıkla sınırlı olarak uygulanır: kesme ve delme için yaklaşık 6 mm. Laserle ulaşılan enerji yoğunluğunun çok yüksek olmasına karşın derinliğine etki son derece zayıf kalmaktadır. Bu nedenle günümüzde yapılan araştırmalar yöntemin daha büyük kalınlıklara uygulanmasına ve daha yüksek hızlara ulaşılmasına yönelmiştir. Üstelik laser bir ışık demeti olduğundan parçaların yüzeyinden yansıyabilir. Bu nedenle kimi uygulamalarda demeti kullanılan noktada tutmak güç olmaktadır.

• *Plazma arkıyla kesme*'de, aktarılmayan türüne göre daha yüksek bir ısı oluşturan aktarılan plazmadan yararlanılır. Bu işlem sırasında, ayrıca parçayı bombardıman eden elektronların kinetik enerjisine de başvurulur. Tüm iletken malzemeleri kesmeyi sağlayan bu yöntem özellikle paslanmaz çelikler ve hafif alaşımlar için çok yaygın olarak kullanılır. Kesme erimeyle oluşur. Yararlanılabilir elektrik gücü arttığı oranda aynı kalınlık için kesme hızı da artar. Bu nedenle 150 ile 1 000 A arasında değişen akım yeğinlikleriyle ve boşta 130 ile 400 V arasında değişen gerilimlerde doğru akımla çalışan tek ya da eşleşik postalar (üreteçler ve doğrultucular) kullanılır. Diğer donanımlar kaynak işleminde kullanılanlara benzer. Plazma arkıyla kesilebilen maksimum kalınlıklar olağan çelik için 100 mm, paslanmaz çelik için 120 mm ve alüminyum alaşımı için 140 mm'dir. Düşük ya da orta güçlü tesislerde, hamlaçla uygulanan oksijenle kesmede olduğu gibi işlem ya tamamen elle uygulanır ya da mekaniktir. Ayrıca oksijenle kesmede kullanılanlara benzeyen elektriksel gücü yüksek makineler de vardır.

• *Su altında kesme*, XX. yy.'ın başında uygulanmaya başlandı. O dönemde 10 m düzeyindeki derinlikler için oksiasetilen alevi kullanılıyordu. 10 m'yi aşan derinliklerde asetilenin, suyun basıncını yenmesi için yeterli bir basınçla depolanmaması nedeniyle oksihidrojen alevinden yararlanılıyordu. (Bu yöntem günümüzde de, ama gitgide daha nadir olarak kullanılır.) Elektrik arkının bu ortamdaki davranışı araştırıldıktan sonra bu yöntemden günümüzde yaygın olarak yararlanılmaya başlandı. Oksipropan alevinin de kullanıldığı yerler vardır. Alevlerin ya da arkın sudaki davranışı ile havadaki davranışı arasında temel bir fark yoktur. Deniz altı kesme hamlaçlarında memeyi çevreleyen bir yanma bölmesi vardır. Bu bölme çalışma sırasında içeriye su girmesini önler. Hamlacı deniz altında yeniden yakmak için yardımcı bir küçük hamlacın pilot alevinden yararlanılır. Su içinde arkı yanar halde tutmak havadaki kadar kolay değildir. Üstelik arkın çevresinde oluşan bir gaz, duman ve buhar cebi, suyu gitgide daha bulanıklaştırır.

Arkla kesme oksijenle ya da oksijensiz uygulanır. Oksijen kullanarak uygulanan arkla kesmeye günümüzde daha yaygın olarak başvurulur. Bu amaçla, metal ya da grafitten yapılmış kanallı elektrotlar kullanılır; bunların iç kanalı, ark çevresine basınçlı bir oksijen huzmesi göndermeyi sağlar. Bu yöntem, suyun bulanıklığı kesme hamlacının alevini ayarlamaya olanak vermediğinde oksigazla kesmenin yerini alır.

• *Oksijenle kesme*. Uygulamada "oksijenle kesme" terimi, hemen her zaman, bir kesme hamlacı kullanarak gazla yapılan kesme işlemini belirtir. Oksijenle kesme elle ya da makineyle uygulanabilir. Kullanılan makineler taşınabilir ya da sabit olabilir.

Taşınabilen makineler elektrikle devindirilen bir hamlaç taşıyıcı arabadan oluşur; bu araba pah açılması için yönlendirilebilir. Arabalar iki kategoriye ayrılır: doğrusal bir yuvarlanma yolunda yer değiştirilerek yalnızca doğrusal kesme sağlayanlar ile bir sap içeren ve bir kılavuz-pergel yardımıyla doğrusal, eğrisel ya da çembersel kesme sağlayanlar.

Sabit makineler, devinimli bir dış kol üzerine yerleştirilen bir ya da birçok hamlaçla, tezgâh üzerine konan bir gabariden ya da resimden yararlanarak bir ya da birçok parçayı kesmeyi sağlar. Bunun için, makineler iki arabanın dik ötelenmelerini birleştirir; üst bölümde bulunan araba hamlaç ya da hamlaçları ve kılavuzlanma ile çiziciyi devindirme düzeneklerini taşır. Çiziciler üç gruba ayrılabilir: operatörün, parçanın çevre çizgileri boyunca hareket ettirdiği tekercik, manyetik çizici (gabari taşıyıcı bir manyetik tablayla tezgâha tespit edilen yumuşak çelikten ve düzlemsel bir gabarinin çevre çizgilerini izleyen mıknatıslanmış tekercik), elektronik çizici (makineyi otomatik olarak kılavuzlama ve devindirme optik okumayla gerçekleştirilir ve tezgâh üzerine kesilecek parçayı gösteren bir resim koymak yeterlidir).

Son zamanlarda sayısal kumandalı tezgâhlar da yapılmıştır.

—Mak. san. Bir kesici takımın geometrisini belirleyen başlıca açılar şunlardır: kesici kenardan geçen kesme doğrultusuna dik olan düzlem (karşılaştırma düzlemi) ile takımın parçayı kesen yüzü (talaş yüzü) arasındaki *kesme açısı*, yani *talaş açısı;* kesici kenardan geçen ve işlenen yüzeye teğet olan düzlem ile takımın bu yüzeye bakan yüzü (taban yüzü) arasındaki *taban açısı;* takımın iki yüzü arasındaki *kama açısı*. Bu üç açının cebirsel toplamı 90° dir; yani kesme açısı karşılaştırma düzleminin kama açısının dışında olmasına ya da olmamasına bağlı olarak pozitif ya da negatiftir. Bu açıların, işlenecek malzemenin ayırtedici özelliklerine bağlı olan değerleri, işlemenin verimini ve niteliğini belirleyen temel bir etkendir; pozitif talaş açılı bir kesme takımı, negatif talaş açılı bir takımdan daha düşük bir güç gerektirir ve daha çok talaş oluşturmayı sağlar.

Takım ucunun metale dalma miktarına *pasa derinliği* denir.

Takımın ve iş parçasının, *kesme hızı* denen göreli bir hızı vardır; bu hız bir torna tezgâhındaki parçanın, bir freze tezgâhındaki ya da bir matkap tezgâhındaki freze bıçağının ya da matkap ucunun çevre hızı, bir planya tezgâhındaki ya da vargeldeki parçanın ya da takımın ise doğrusal hızıdır.

Takım, talaşın kalınlığı yönünde bir ötelenme devinimi yapar: buna *ilerleme devinimi* (kullanılan makinenin tipine göre devir, dakika ya da kurs başına ilerleme) denir.

Takımın basıncı metalde bir dizi ardışık kesilmeye yol açarak talaş oluşturur ve kesici kenarın sıcaklığını önemli ölçüde artırır; talaşın sürtünmesiyle daha da artan bu sıcaklık takımın aşınmasına yol açar. Bu aşınma uygun bir yağlamayla, özellikle de çeşitli parametrelere (takımın ve iş parçasının türü, kaldırılacak talaş miktarı, makinenin gücü, istenilen yüzey durumu vb.) bağlı olarak en iyi kesme koşullarını duyarlı bir biçimde belirleyerek geciktirilebilir.

Büyük oranda değişebilen bu koşullar deneysel ve göreli olarak karmaşık yasalara bağlıdır. Bitirme işlemleri genellikle yüksek kesme hızlarını ve düşük paso derinliklerini gerektirir; oysa kabasını alma işlemlerinde aynı parçalar için daha düşük kesme hızları ve daha büyük paso derinlikleri kullanılır. Bununla beraber talaş kalınlığı, *minimal talaş* denen bir sınırın altına düşmez; bu sınırın altında takım parçayı kesme yerine aşındırır. Birçok durumda, talaşların takım çevresine sarılmasını önlemek için takımın üzerinde bir talaş kırıcı oluşturulur.

Önceleri sıvı çelikten yapılan kesme takımları yerini yavaş yavaş "hız çeliği"nden yapılan ve daha yüksek kesme hızları sağlayan (örneğin yarısert çelikten bir parçayı tornalamak için 25 m/dk düzeyinde) takımlar aldı. Son zamanlarda metal karbürler'in (tungsten karbürler, kobalt karbürler vb.) bulunması ve bu hızların daha da artmasına (aynı tornalama işlemi için 100 m/dk'nın üzerinde) olanak verdi. Bir takım sapının ucuna lehimlenen ya da özel bir plaket kalemine tespit edilen bu takımlar sinterlenmiş plaketler biçimindedir. Seramik ağırlıklı ya da elmas takımlar ise 1 000 m/dk'lık kesme hızını aşmayı sağlar.

—Marangl. Temelde oyma işlerinde, sandalye ve masa ayakları çıkarmada, askılık yapımında kullanılan kavisli kesme, şerit testere makinesiyle gerçekleştirilir ve büyük bir ustalığı gerektirir. İşlem testere tablasına eğim vererek ya da eğimli kesilmiş takoz yardımıyla kolaylaştırılır. Kesme elle yapıldığında kıl testeresi ya da dekupaj testeresi kullanılır.

—Nörobiyol. Kesme deneyleri, bir sinirsel bağlantının yok olmasına bağlı işlevsel, anatomik ya da davranışsal sonuçları gözleme olanağı verir. En çok uygulanan kesme deneyleri omuriliğin yukarıdan kesilmesidir (böylece omurilik beyinden ayrılır ve bir yanda sadece omurilikli* bir hayvan, öte yanda da yalın bir beyin* elde edilmiş olur); yalın beyin* ya da beynin ortadan dikine ikiye kesilmesi (ing. split* brain, yarık beyin) insanda iki beyin yarımküresi arasındaki davranış farklarının irdelenmesini sağlar. Yalın beyin üzerinde yapılan kesme deneyleri beyin sapının orta kesiminde bir uyanıklık sisteminin varlığını ortaya çıkarma olanağı vermiştir.

Kesme, tedavi amacıyla (lobotomi, kordotomi) yapılabileceği gibi nörobiyolojik araştırma amacıyla da uygulanabilir; ilerilek ya da gerilek yozlaşmaların incelenmesi kesilen yoldaki anatomik bağlantıların kesin dökümünü ve bu işlemin diğer yapılar üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaya yarar. Belli bir beyin bölgesine ulaşan bir sinir yolunun kesiminden önce ve sonra o bölgenin kimyasal içeriğinin çözümlenmesi özellikle sinirsel aracıların ortaya çıkarılmasına yardımcı olur: örneğin locus niger'den kuyruklu çekirdeğe giden yol kesilince kuyruklu çekirdekte dopamin kaybolur, bu da dopaminin onun için bir sinirsel aracı olduğunu gösterir.

—Vet. Veteriner hekimlikte yapılan başlıca kesme işlemleri şunlardır: bazı köpek ırklarında kulakların ve kuyruğun kesilmesi; ahıra başıboş salınan yüksek boylu sığırlarda, dövüşmeyi önlemek için boynuzların kesilmesi.

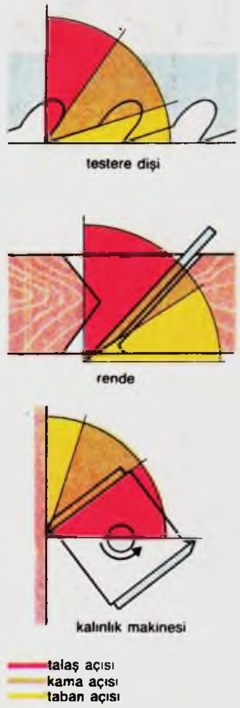
KESMECE be. (*kesmek*'ten *kes-mece*). **1.** Kavun, karpuz vb. için kesilerek olgunluğu görülme koşuluyla: *Karpuzları kesmece satmak, almak*. **—2.** Fiyatlarında hiçbir ayrım olmaksızın, hepsi aynı fiyattan: *Sergideki bütün mallar kesmece bin liradan satılmaktadır.*

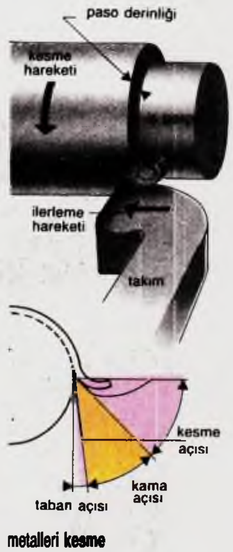
◆ sıf. Olgunluğu, güzelliği, kesilip alıcıya gösterilen kavun, karpuz için kullanılır.

KESMEDİ ünl. Denizc. Eskiden, el iskandili atan gemicinin, iskandil kurşununun dibe değmediğini, yani derinliğin iskandil savlosundan fazla olduğunu belirtmek için kullandığı deyim.

KESMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir şeyle) kesmek*, onu kesici bir araçla ya da nesneyle koparmak, parçalara ayırmak: *Paketin iplerini makasla kesmek. Teneke kesmeye yarayan bir makas. Kâğıt kesmekte kullanılan bıçak. İpi dişleriyle kesmek.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyle) kesmek*, keskin bir aletle onu tutunduğu yerden ayırmak; biçmek: *Çimleri makasla kesmek.* **—3.** *Bir kimsenin bir organını (kolunu, bacağını, elini, ayağını) kesmek*, keskin bir aletle onu bir organından yoksun bırakmak, organını bedeninden ayırmak. **—4.** *Bir şeyi, bir şeyin başını, ucunu, bir parçasını (bir şeyle) kesmek*, kesici bir aletle onun başını, ucunu ya da bir parçasını ondan ayırıp almak: *Çocuğun saçlarını kesmek. Saçlarını üç numara makineyle kesmek. Ağacın dallarını uçlarından kesmek. Bir dilim ekmeği kesmek.* **—5.** *Bedenin bir yerini kesmek*, kesici bir araçla orada az ya da çok derin bir yara açmak; kesici bir nesne sözkonusuysa, etine az ya da çok derin bir biçimde girmek; deriyi sıyırmak ya da aşırı ölçüde sıkan bir şeyse, zede-

ağaç işlerinde kullanılan takımların **kesme** açısı

metalleri **kesme**

lemek: *Soğan doğrarken elimi kestim. Düştü, masanın kenarı alnını kesti. Kemer belini kesmiş, belinde kıpkırmızı bir çizgi olmuş.* **—6.** *Bir hayvanı kesmek,* eti, derisi, yünü, vb. için kesici bir aletle, hayvanın kafasını gövdesinden ayırmak. **—7.** *(Bir metinde, bir filmde, bir konuşmada, bir yapıtta vb.) bir parçayı kesmek,* onun bir parçasını almak, çıkarmak: *Dün akşamki filmde bütün sevişme sahnelerini kesmişler. Röportajın bir bölümünü kesip öyle yayımlamışlar.* **—8.** *Bir yolu, bir çizgiyi vb. kesmek,* bir başka yoldan, çizgiden söz ederken, bir yerde, bir noktada onlara kavuşmak, onları çaprazlamak: *Karayolunun tren yolunu kestiği kavşak.* **—9.** *Bir yolu, bir geçiş, giriş yolunu kesmek,* geçişi yasaklamak, kapatmak: *Polis yolu kesmişti.* **—10.** *Bir kimsenin yolunu, geçişini, bir taşıtın yolunu, geçişini kesmek,* enlemesine yollarının üzerinde olmak, durmak ve geçmeyi ilerlemeyi engellemek: *Kamyon yolumu kesti, kazayı engellemem olanaksızdı.* **—11.** *Bir etkinliği kesmek,* onu yarıda bırakarak ara vermek ya da durdurmak: *Antrenör çalışmayı yarıda kesti. Konuşmasını keserek kürsüden indi. Görüşmeyi keserek salonu terk etti.* **—12.** *Bir akımı, bir hattı, bir bağlantıyı vb. kesmek,* bir akımı, bir bağlantıyı durdurmak: *Havagazını, elektriği, suyu kesmek. Bir telefon bağlantısını kesmek.* **—13.** *Bir ilişkiyi kesmek,* o ilişkiye son vermek: *Onunla bir yıldır görüşmüyorum, her türlü ilişkimi kestim. Bir kimseyle dostluğu kesmek.* **—14.** *(Bir kimsenin) bir duygusunu, fizyolojik, patolojik bir rahatsızlığını kesmek,* onları durdurmak, etkisiz bırakmak, gelişimini engellemek, dindirmek: *Ağrıyı hemen kesen bir ilaç. İştah kesmek. Susuzluğunu kesmek.* **—15.** *Bir kimsenin sözünü kesmek,* onun konuşmasını durdurmak, konuşmaya devam etmesini engellemek. **—16.** *Bir kimseye yardımı, bir kimsenin parasını kesmek,* ona para yardımında bulunmayı durdurmak; ödemesi gereken paranın altında bir ödeme yapmak: *İMF, borçlarını ödemeyen ülkelere para yardımını kesiyor. Bu ay maaşlardan çok fazla kesmişler.* **—17.** *Bir kimsenin, bir taşıtın, hızını kesmek,* hızını azaltmak, onu yavaşlatmak. **—18.** *Bilet, makbuz, fatura vb. kesmek,* bir iş için makbuz, fatura vb. doldurmak, bilet vermek. **—19.** *Bir kimseyi, boyunu kesmek,* bedeni üzerinde çok belirgin bir bölünmeyi vurgulayarak boyunu kısa göstermek: *Etek, bluz boyu keser, elbise giysen daha iyi durur.* **—20.** *Bir kimseyi (yüzünü, kolunu vb.) kesmek,* kesici bir aletle kesilmenin yarattığı duyguyu uyandırmak; ısırmak: *Rüzgâr, tipi, soğuk insanın yüzünü kesiyor.* **—21.** *Bebeği sütten, memeden kesmek,* belli bir süre sonra bebeğe anne sütü vermemek. **—22.** *Arg. Bir kimseyi kesmek,* bir kimseyi bakışlarıyla etkilemeye çalışmak: *Karşıya geçmiş, kızı kesiyor.* **—23.** *Arg. (Belli bir miktar parasını) kesmek,* para koparmak: *Geldi, kırk bin liramı kesti gitti.* **—24.** *Birini (bir kimseyi) kesmek,* onu kötülemek, çekiştirmek (tkz.). **—25.** *Kesip, kestirip atmak,* bir konu üzerinde enikonu düşünmeden kesin bir yargıya varmak; bir sorunu kesin olarak çözüme kavuşturmak. ||*Kesip biçmek,* düşünüp taşınmadan ağzına geleni verip veriştirmek; gözdağı veren, zorbalık dolu sözlerle bir kimseyi yıldırmak istemek. || *(Birinin) kestiği, attığı, tırnak olmamak,* sözkonusu iki kişiyse birinin değerce ötekinden çok aşağı düzeyde bulunmak.

—Bahç. Bir yolun iki yanındaki çimenliği ya da ince şerit biçiminde ekili toprak parçasını belle kesip ayırmak.

—Berbl. Saçları, hacimleri belirli bir biçime göre ayarlayarak makasla ya da ustura ile tıraş ederek azaltmak.

—Denizc. *Bir geminin rotasını kesmek,* diğer geminin pruvasından geçen bir rotada seyretmek. ||*Rüzgârını kesmek,* bir yelken yarışında, rakip teknenin rüzgâr almasını engellemek.

—Folk. *Dalak kesmek,* sıtma hastalığına tutulmuş kişinin karnı üzerinde kara saplı demir bir bıçak ya da balta gezdirip keser gibi yaparak hastalığı iyileştirmek.

—Geom. Bir küme için, bir başka kümeyle birinci basamaktan en az bir arakesit noktası bulunmak. ||Bir arakesiti gerçekleştirmek. (Bir küre bir düzlemle kesilirse, bir çember elde edilir.)

—Kâğ. san. Kesim işlemini gerçekleştirmek. ||*Kâğıdı* ya da *kartonu ebat kesmek,* kâğıdı ya da kartonu 500 yapraktan oluşan toplar biçimine getirmek. ||*Kenar kesmek,* her iki yanında, düzensiz bir şerit ya da kenar ıskartası bırakarak, kâğıt yaprağını bir bobin kesme makinesinde istenilen genişlikte kesmek.

—Marangl. *Kavisli kesmek,* bir ağaç parçasını, iş parçasına göre hazırlanmış şablonla çizilen eğri ya da bombeli yüzeyler elde edecek biçimde kesmek.

—Oy. *Kartları kesmek,* oyun kâğıtlarını rakip oyuncu tarafından karıştırıldıktan sonra ikiye bölme. ||*Bir kâğıdı kesmek* (sinek, maça, karo, kupayla kesmek), rakip oyuncunun bir kâğıdını eldeki kozla almak.

—Örg. *İlmik kesmek,* bir örgünün her ilmiğini bir sonraki ilmiğin üzerine kaydırmak.

—Seram. *Hamuru kesmek,* çömlekçi hamuruna kesme işlemini uygulamak.

—Spor. Tenis ya da masatenisinde kesme vuruşu yapmak.

◆ gçz. f. **1.** Bir şeyden söz ederken, kesme niteliği şu ya da bu biçimde olmak: *O bıçak iyi keser, onu kullan.* **—2.** *Arg.* Abartılı konuşmak; atmak, uydurmak: *Yine kesmeye başladın.*

◆ **kesilmek** edilg. f., dönşl. f. **1.** Kesmek eylemine konu olmak: *İp makasla kesilmiş. Kesilen bacağın yerine protez takmak. Saçların güzel kesilmiş. Filmde kesilen sahneler. Soygundan sonra bütün ana yollar kesilmiş. Burada yol, bir demiryoluyla kesilir.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, kendini aşırı zorladığı için, gücü tükenmek, yorgun, bitkin düşmek: *Yaşlandın galiba, artık çabuk kesiliyorsun.* **—3.** Bir şey sözkonusuysa, durmak, sona ermek; *Gürültü nihayet kesildi. Rüzgâr, fırtına kesildi. Kar, bir türlü kesilmek bilmiyor.* **—4.** Elektrik, su, havagazı vb. şeyler sözkonusuysa, akımı, akışı durmak: *Dün gece bir süre elektrikler kesildi. Sular kesildi.* **—5.** *Bir şeyden kesilmek,* ondan yoksun olmak, onu yitirmek: *İştahtan kesilmek. Güçten kesilmek.* **—6.** *Arg. Bir kimseye kesilmek,* onu çok beğenmek, ona tutulmak. **—7.** *Arg.* Kumarda ya da bir eğlence yerinde bütün parasını yitirmek ya da belli bir miktar para yitirmek: *Ben kesildim, artık oyuna devam edemeyeceğim. Dün gece gazinoda elli bin lira kesildim.* **—8.** Kendinde bir yetki, bir nitelik, bir özellik varmış gibi davranmak: *Başımıza diktatör kesildi. Her şeyi bildiğini sanıyor, bilgin kesildi.* **—9.** Bir kimse sözkonusuysa, herhangi bir nedenle bir şey gibi olmak, ona dönmek, benzemek: *Korkudan taş kesilmek. Utançtan kıpkırmızı kesilmek.* **—10.** Yardımcı fiil gibi kendinden önce gelen sözcüğü "etmek, olmak" anlamıyla pekiştirir: *Bir kimseye düşman kesilmek. Dikkat kesilmek.*

—Avc. Kovalanan bir hayvan için kullanıldığında, gücü tükenmek, kaçamayacak hale gelmek. ||Köpeğin bir geyik ya da yaban domuzu boynuzlarıyla yaralanması.

—Denizc. Rüzgârdan söz ederken, durmak. || Bir halattan, bir zincirden söz ederken, kopmak. || Sudan kesilmek, karaya oturmuş bir gemiden söz ederken, ya denizin çekilmesiyle ya yükünün azalması sonucu ya da itme ve ilerlemeye karşı direnç kuvvetlerinin oluşturduğu kimi bileşkelerin etkisiyle sudan kısmen çıkmak. — Bir yelkenliden söz ederken, çektiği suyun azalması sonucu, kuvvetli rüzgârın etkisiyle kritik hızı aşmak ve yüksek hızlara ulaşmak.

—Kâğ. san. *Ebada kesilmiş kâğıt,* kullanımı ya da işlenmesi için istenilen boyutlara getirilmiş kâğıt.

—Mutf. Yiyeceklerin, içindeki maddelerin çeşitli etkenlerle birbirinden ayrılarak bozulması: *Mayonez kesilmiş.*

—Sütç. Sütün asitleştirici laktik bakterilerin gelişmesi sonucunda kendiliğinden pıhtılaşması. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ **kesinmek** dönşl. f. *Yörs.* Kendine elbise kesmek ya da kendisi için bir elbise kestirmek.

◆ **kesişmek** işt. f. **1.** İki şey sözkonusuysa, karşılıklı olarak birbirini kesmek: *Evimiz ana cadde ile ilk sokağın kesiştiği yerde, köşede. Kesişen yollar.* **—2.** Pazarlıkta bir uzlaşmaya varmak; anlaşmak. **—3.** *Arg.* Bir erkek ve bir kadın sözkonusuysa, karşılıklı bakışmak: *Salonda kimseye çaktırmadan kesişiyorlardı.*

—Fizs. mekan. *Kesişen kuvvetler,* taşıyıcıları aynı noktadan geçen kuvvetler.

—Geom. Boş olmayan bir arakesiti bulunmak. ||Birinci basamaktan en az bir ortak noktası bulunmak. || *Kesişen yerler,* birbirini kesen geometrik yerler için kullanılır.

◆**kesiştirmek** ettirg. f. *Bir şeyi, bir şeyle kesiştirmek,* onların kesişmelerini sağlamak.

—Grav. *Kazıma çizgilerini kesiştirmek,* çapraz kazıma yapmak.

◆ **kestirmek** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi, bir hayvanı bir kimseye kestirmek,* onun kesilmesini sağlamak: *Camcıya cam kestirmek. Kurbanlık koyunu kasaba kestirmek.* **—2.** *Elektriği, suyu vb. kestirmek,* akımını, akışını vb. durdurmak: *Evden çıkarken elektriği kestirmek.* **—3.** *Kestirip atmak,* bir sorun üzerinde değişik açılardan bakmadan kesin bir yargıya varmak.

—Denizc. Bir halata ya da zincire, dayanma gücünün üzerinde bir yük bindirerek, bu halatın ya da zincirin kopmasına neden olmak. ||Sekstantla, bir gökcisminin ufka olan açısal yüksekliğini ya da iki cisim arasındaki yatay açıyı ölçmek.

—Mutf. *Sütü kestirmek,* sütün kesilerek top top olmasını sağlamak. ||*Şekeri kestirmek,* şekeri suya katıp kaynatarak eritmek. (Su yerine bazen süt de kullanılabilir. Şekeri kestirerek hazırlanan şurupla çeşitli hamur tatlıları yapılır.)

◆ **kestirilmek** edilg. f. Kestirmek eylemine konu olmak.

—ANSİKL. Mutf. Sütün kesilmesinde başlıca etken, içindeki laktik asit bakterilerinin çalışması sonucu asitliğinin artması ve süt şekerinin laktik asite dönüşmesidir. Bu durumda süt ısıtılınca içindeki kazein pıhtılaşır, süt peynirimsi bir görünüm alır ve ekşir. Buna "sütün kesilmesi" denir. Kesilmeyi önlemek için içine karbonat vb. maddeler atmak ya da bazı kimyasal maddeler karıştırmak sağlığa zararlıdır.

Kontrollü bir biçimde ve belirli mikroorganizmalardan yararlanarak oluşturulan kesilmeden ise, yoğurt ve peynir yapımında yararlanılır.

KESMEKÖY, Isparta'nın Sütçüler ilçesi Kasımlar bucağına bağlı belde; 2 269 nüf. (1990). Belediye.

KESMELİ sıf. Kesmesi olan.

—Tar. *Kesmeli at,* eyeri "kesme" denen motiflerle süslü at. (Osmanlı devletinde saray önde gelenlerinin atlarına bu tür eyerler vurulduğu gibi, ikinci derecedeki elçilik memurları da aynı tip eyerli atlara bindirilirdi.)

KESMELİK a. **1.** Kesme taş çıkarılan ocak; taşocağı. **—2.** Ağaç kilit. **—3.** *Esk.* Dağ eteklerinde oyularak oluşturulan in, mağara.

KESMEŞEKER a. Özellikle çay ya da kahve içmede kullanılan küp ya da dikdörtgen prizma biçiminde şeker; küpşeker.

KESMİK a. **1.** Kesilmiş sütün koyu bölümü. **—2.** Taşlaşmış toprak parçası.

—Tarım. İçinde tane bulunan başak parçaları. (Biçer-döverde tanelerin tamamı çıkarılmak üzere kesmikler ayrılarak yeniden dövücüye gönderilir.)

KESMİKLİ sıf. İçinde taşlaşmış toprak bulunan.

KESMİKSİ sıf. Kim. Kesilmiş süt kıvamında olan beyaz çökeltiler için kullanılır (örneğin gümüş klorür çökeltisi).

KESON a. (fr. *caisson*). Bayınd. **1.** Su altında kalan ya da gevşek zeminlerde temel atmayı sağlayan metal ya da betonarme kasa. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Köprü kesonu,* uzun bir üst plağın düşey ya da eğik gövdelerle (2 ya da daha çok sayıda) kısa bir alt plakla birleşmesinden oluşan ortası boşluklu köprü kirişi. (Düz ya da eğrisel olabilen keson kirişlerin burulmaya karşı dayanımı yüksektir.)
—Gökbil. KANAT KUTUSU*'nun eşanlamlısı.
—Mad. oc. Başaşağı kazılan bir kuyuda çeper toprağını desteklemek için kullanılan çelik çember.
—ANSİKL. Kesonlar en çok, sanat yapılarının su altında kalan temellerini atmada kullanılır. Bir keson, eskiden ahşap, günümüzdeyse çelik ya da betonarme olarak yapılan bükülmez bir silindirden oluşur. Bu silindir, gevşek ya da suyla kaplı zemine içboşaltım yoluyla düşey olarak gömülür. Keson kendi ağırlığıyla iner; gerekli durumlarda ek ağırlıklarla donatılır.
Arazi kuru ya da su damarları zayıf ve kolay kurutulabilir olduğunda, kesonun üst bölümü açık bırakılır ve hava basıncıyla gömülmesi sağlanır. Arazi suyla kaplıysa, kesonun üst bölümü kapatılır ve suyun içeri girmesini önlemek için çalışma odasında bulunan hava sıkıştırılır. Bu durumda, çalışma odasının üstündeki bölmeye beton dökülmeli ve kesonun ağırlığı artırılmalıdır.
Çalışma odasına girmek ya da buradan çıkmak için, personel ve kullanılan araç gereç baca adı verilen düşey bir kanaldan ve bir hava odasından geçmek zorundadır. Keson gerçekleştirilecek yapıyla bütünleştirilip, betonla doldurulduktan sonra onun temelini oluşturabilir. Kesonları şevler üzerinde inşa ettikten sonra yüzdürmek ve batırmak yaygın bir uygulamadır.
Basınçlı havayla batırılmış keson üzerinde ilk temel uygulaması, Kehl köprüsünde (1859-1861) gerçekleştirilmiştir.

KESP, -bi a. (ar. *kesb*). *Esk.* **1.** Kazanma, kazanç sağlama: *"Ol didi kârımda kesbim olmadı"* (Ahmedi, XIV. yy.). **—2.** Elde etme, sahip olma, edinme. **—3.** Geçim sağlama yolu, meslek, iş: *Ashab-ı kesb* (iş, meslek sahipleri). **—4.** *Kesp etmek,* kazanmak, edinmek: *Vaziyet ehemmiyet kesp etti.* **—5.** *Kesb ü kâr,* iş güç: *"...herkes kesb ü kâriyle iştigale başladığı müşahade olundukta..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Kesb-i cesamet etmek,* büyüklük, irilik, genişlik kazanmak: *"Bunlar birer vaka-i mühimme olur, bu defter de bir hadise-i tarihiyye gibi kesb-i cesamet ve ehemmiyet eder"* (H.Z. Uşaklıgil). || *Kesb-i fezail,* fazilet, erdem sahibi olma. || *Kesb-i haram,* haram kazanç. || *Kesb-i hayat,* canlılık kazanma, canlanma. || *Kesb-i helal,* helal kazanç. || *Kesb-i hiffet etmek,* hafiflemek, ağırlığından kurtulmak: *"Matbuâtın da muslik bir lisan kullanmasından dolayı kesb-i hiffet etti"* (İsmail Suphi, XIX. yy.). || *Kesb-i ıttıla etmek,* bilgi edinmek, bilgilenmek. || *Kesb-i istihkak etmek,* hak kazanmak. || *Kesb-i ittisal etmek,* yan yana gelmek; bitişmek: *"Varna ile Şumnu beyninde yapılmakta olan hatt-ı telgrafînin ikmaliyle mabeynlerinin kesb-i ittisal etmesine intizar olunuyordu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Kesb-i karabet etmek,* yakınlık kurmak: *"Napolyon'un Rusya ve Avusturya devletlerinden hangisiyle kesb-i karâbet eylemesi, Fransa hakkında hayırlı olacağı..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). || *Kesb-i kesret etmek,* yoğunlaşmak, fazlalaşmak: *"İşleri o kadar kesb-i kesret etmiş idi ki..."* (H.Z. Uşaklıgil). || *Kesb-i kuvvet etmek,* kuvvetlenmek, güç kazanmak: *"Bir terbiye-i mükemmele ile tamamen kesb-i kuvvet edemeyerek..."* (Baha Tevfik). || *Kesb-i mümareset etmek,* alışmak, alışkanlık kazanmak. || *Kesb-i sükûnet etmek,* sakinleşmek, yatışmak. || *Kesb-i takarrüb etmek,* yaklaşmak, yakınlaşmak; yüksek mevkide bulunan bir kimsenin yanına girebilmek. || *Kesb-i tezayüd etmek,* artmak, fazlalaşmak: *"...bu son günlerde fevkalade kesb-i tezayüd ve şöhret eden, asâr-ı edebiyye'i nisvan hakkında..."* (Baha Tevfik).
—İsl. İnsanın, Tanrı'nın verdiği bir güçle, kendisi için yaratılan bir eylemi işlemesi, kazanması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kesp, kelam biliminde kader* sorununun ortaya çıkardığı bir terimdir. Terim, Dırar, Ma'mer gibi mutezile mezhebi öncüleri tarafından, *yaratmaya karşıt olarak insanın iradeli davranışı* anlamında kullanılırken, eşariler bu terimde, neredeyse zorunluluğa (cebr) varan bir içerik değişikliği yaparak, *kulun, Allah tarafından kendisi için yaratılan bir eylemi kazanması ya da işlemesi* anlamında kullandılar. Eşarilerin kesp düşüncesine göre, kulların bütün eylemleri yalnızca Allah'ın gücüyle gerçekleşebilir; bununla birlikte insan, sorumluluğuna konu olan eylemlerini yine de bilinçli olarak, yaratılmış (hadis) gücü ile seçer (ihtiyar) ve yapar (kesp). Bu görüş, mutezile tarafından kişiye özgürlük tanımadığı gerekçesiyle şiddetle eleştirildi. Ayrıca Cüveyni, Gazali, Fahrettin er-Razi gibi daha çok filozof yanları ağır basan sonraki eşariye kelamcıları (müteahhirin) da kesp düşüncesinin doğurduğu ahlaksal sorundan kaygılanmış göründüler. Gazali, eylemin gerçekleşmesinde hem tanrısal gücün hem de insan gücünün birlikte etkisinden söz etmekle birlikte, yine de kesp ve genel olarak irade konusundaki tüm görüşleri, körlerin el yordamıyla inceledikleri fil hakkındaki tanımlarına benzeterek sorunun çözümsüz olduğu sonucuna vardı.
İmam Matüridi de kesp terimini kullanmakla birlikte, eşarilerden farklı olarak bu kavramı seçme özgürlüğü (ihtiyar) ve yapma (fiil) ile aynı ya da yakın anlamda aldı. Matüridiler, insanın, davranışlara ahlaksal yaklaşımlarını belirleyen *ihtiyar, kasıt, azim* (karar) gibi ruhbilimsel etkenleri de dikkate alarak kesbe getirdikleri yeni yorumla insanın ahlaksal kişiliğini tanımak açısından eşarilere göre daha tutarlı sayılabilecek bir yol izlemeye çalıştılar.

KESRE a. (ar. *kesre*). Esk. dilbilg. **1.** ESRE'nin eşanlamlısı. **—2.** *Kesre-i hafife,* "i" sesi veren esre. || *Kesre-i sakile,* "ı" sesi veren esre.

KESRET a. (ar. *keşret*). *Esk.* **1.** Çok olma durumu, çokluk, bolluk. **—2.** Kalabalık. **—3.** *Kesret üzere,* çokça, çok olarak. || *Kesret-i nukud,* çok para. || *Kesret-i müvaneset,* çok yakın arkadaş olma durumu; içli dışlılık. || *Kesret-i tekrar,* gereksiz tekrar.
—İsl. *Kesret-i ilah mezhebi* →ÇOKTANRICILIK.
—Tasav. Şeyler'in Allah'ın dışında ve O'ndan ayrı olarak bilinen ve algılanan çokluk yönü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ed. Divan edebiyatında, âşığın gönlünü kesretten kurtarıp Tanrı'nın birliğine (vahdet) kavuşmak istediği, bu yolda çaba gösterdiği anlatılır. Sevgilinin kara saçı, benleri, yüzündeki tüyler, kesrete işaret eder. Buna karşılık saçın çevrelediği üzerinde benler olan yanak, vahdetin simgesidir. Deniz, vahdettir; dalga ise gerçekte denizden, yani vahdetten başka bir şey olmayan kesrettir. Vahdete ulaşmanın yolu, mecazlar dünyasından geçtiği için, âşığın gönlü sevgilinin kesreti simgeleyen saçı ve gözü tarafından avlanır. Birbirini bütünleyen gül ile serviden ilki, yapraklarının çokluğu dolayısıyla kesretin; ikincisi ise bir rakamına, elif harfine benzeyen gövdesiyle vahdetin simgesidir. Kesret, vahdetin bir görünüşüdür: *"Kesret yoğ idi vahdet-i mahz idi bu âlem / İsbat-ı vücud etmeğe yer yok diğerana"* (Bu âlem, birliğin ta kendisiydi, çokluk yoktu. Varlığı kanıtlamak için başkasına yer yoktur.) [Sami].
—Tasav. Tasavvufta, Allah'ın dışındaki her şey diye tanımlanan *masiva** kesreti oluşturur. Şeyler, Allah'tan ayrı ve salt yaratılmış varlıklar olarak algılandığında *kesret*'i; Allah'ın tecelli ettiği varlıklar gözüyle bakıldığında *vahdet*'i gösterir. Vahdet ile kesret arasındaki ilişki, tavavvufta, genellikle çok dalgalı bir deniz örneği ile anlatılır. Böyle bir denizde dalgaların yükseklik, genişlik, renk vb. değişik niteliklerle birbirinden başka görünümleri kesreti; tüm dalgaların, gerçek ve tek bir varlık olan denizin kendisi olması da vahdeti gösterir. Bu örnekte deniz, Tanrı'nın mutlak ve bir tek varlığını, dalgalar ise şeylerin görünüşteki çokluğunu ifade eder. *Avam* (sıradan insanlar), varlık denizinde dalgaların çokluğunu (kesreti), *havas* (arifler, tasavvuf ulukları) ise, denizin kendisini, gerçek varlık olan Tanrı'yı ya da çoklukta birliği (*kesrette vahdet*'i) görür: *"Kesretde görür vahdeti erbâb-ı kemâl / Zirâ suver-i kevn ile keşf oldu Cemal"* (Kesrette vahdeti ancak kâmil insanlar görür. Çünkü [Tanrı'nın adlarından olan] Cemal, varoluşun görünüşleriyle ortaya çıkmıştır.) [Rıfkı Melul Meriç].

KESRETİYE a. (ar. *keşret* ve *-iyye*'den *keşretiyye*). Psik. ve Seksol. ÇOĞULCULUK'un eski eşanlamlısı.

KESRETLİ sıf. (ar. *keşret*'ten). *Esk.* Çok kalabalık, çok fazla.

KESRİ sıf. (ar. *kesr* ve *-î*'den *kesrî*). *Esk.* Kesirle ilgili, kesre ait: *Aded-i kesri* (kesirli sayı).

KESRİYE → KASTORİA.

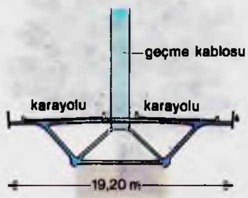
KESSEL (Joseph), fransız yazar ve gazeteci (Clara, Arjantin, 1898 - Avernes, Val-d'Oise, 1979). *La Steppe rouge* (1922) adlı yapıtının ardından, çeşitli fransız gazeteleri için hazırladığı röportajlarla adını duyurdu. Geniş bir hayal gücünün canlandırdığı yalın anlatımıyla büyük ün kazandı (*Kanatlılar* [l'Équipage], 1923; *Nuits de Princes,* 1928; *Fortune carrée,* 1930; *le Coup de grâce,* 1931). Öteki yapıtlarından bazıları: *le Lion* (1958), *Atlılar* (les Cavaliers) [1967], *Des hommes* (1972). [Fr. akad., 1962.]

KESSELRING (Albert), alman mareşal (Marktsteft, Franken, 1885 - Bad Nauheim, Frankfurt yakınında, 1960). Bavyeralı topçu; kurmay subaylık yaptı (1914-1918), ardından Seeckt'in yanında *Truppenamt**'ta çalışarak kara ve hava çarpışmalarını inceledi. Yönetimin kararıyla havacılığa geçirildi (1933) ve *Luftwaffe**'nin

Campenon-Bernard-Cetra

Dordogne (Gironde) üzerindeki ayaklı Saint-André-de-Cubzac köprüsüne öngerilmeli son keson öğesinin yerleştirilmesi

keson türleri
geçme kablolu bir köprüde (1)
ayaklı bir köprüde (2)

Berretty-Rapho

Joseph Kessel (1975'te)

kuruluşunu hazırlayarak bu kuruluşun kurmay başkanı oldu (1936). I., sonra II. hava filosuyla, Polonya'da (1939), batıda (1940) ve Rusya'da (1941), Bock'un ordular grubunu destekledi. Olanaklarının bir bölümüyle, "Güney başkomutanı" olarak, Rommel'in Akdeniz'deki konvoylarını korumakla, ardından hava desteğini sağlamakla görevlendirildi (aralık 1941); Malta'yı yerle bir etmeyi başaramadı. Sicilya'nın kaybedilmesinden ve İtalya'nın savaştan ayrılmasından sonra, özellikle Cassino'da (1944) yarımadanın karış karış savunulmasını yönetti ve Siena'nın K.'inde Müttefikler'i durdurdu. Mart 1945'te Rundstedt' in yerine batı cephesinin başına getirildi, sonra yeniden güney cephesinin başına geçti ve 1 mayıs günü teslim olmak zorunda kaldı. Fosse Ardeatine katliamı dolayısıyla bir ingiliz mahkemesince ölüm cezasına çarptırıldı (1947), sonra bağışlandı (1952); "Çelik Miğfer"in başkomutanlığını kabul ettiyse de, çeşitli alman eski muharipler birliklerini birleştiremedi. *Soldat bis zum letzten Tag* (Son güne kadar asker) [1953] adlı bir kitap yazdı.

KESSLER (*kont* Harry), alman barışsever ve sanat koruyucu (Paris 1868 - Lyon 1937). 1895 - 1900 arasında *Pan* dergisini yayımladıktan sonra, 1913'te Aristide Maillol ve Gordon Craig'i desteklemek üzere, Weimar'da *Cranach Presse*'i kurdu ve Alman barış derneği'ne başkanlık etti.

KESSLER (Gerhard), alman iktisatçı ve toplumbilimci (Wilmsdorf 1883 - Kassel 1963). Berlin ve Leipzig üniversitelerinde iktisat öğrenimini yaptı. Bir süre Jena üniversitesi'nde çalıştıktan sonra, Leipzig üniversitesi'nde profesör oldu (1927). Nazi iktidarı sırasında üniversiteden uzaklaştırıldı ve İstanbul üniversitesi'nin davetini kabul ederek Türkiye'ye geldi (1933). Hukuk fakültesi'nde sosyoloji dersleri veren Kessler, Türkiye'de çağdaş iktisat öğretiminin temelini attı; sonradan İktisat fakültesi'ne dönüşecek olan (1937) Hukuk fakültesi'ne bağlı İktisat enstitüsünü kurdu. Türkiye'de ilk kez bir sosyal siyaset geliştirme kursu başlattı. Türkiye'de yazıp yayımladığı başlıca yapıtları: *Sosyoloji* (1934), *İçtimaiyata başlangıç* (1938), *Kooperatifçilik* (1940), *Sosyal sigorta* (1950).

kestane (ağaç)

KESTANBOLU kaplıcası, Çanakkale ilinde, Ezine'nin 15 km G.-B.'sında, kıyıdan 2 km kadar içerde, bir faydan çıkan hipertermal (67 - 68°C), hipertonik, yüksek radyoaktiviteli, klorürlü ve sodyumlu suların bulunduğu tarihi ve ünlü kaplıca. Ayrıca, aynı yerde daha düşük sıcaklıkta (21° - 31°) hipotermal kaynaklar, kıyıdaysa radyoaktif kumlar içeren plajlar vardır. Romatizma ve kadın hastalıklarının tedavisinde tavsiye edilir.

KESTANE a. (yun. *kastanon*'dan). Kayıngiller familyasından 25-30 m yüksekliğinde ağaç. (Bil. a. *castanea;* kayıngiller familyası.)
—Ormanc. *Kestane baltalığı*, fıçı çemberi elde etmek amacıyla işletilen kestane ormanı.
—ANSİKL. Meyvesi yenilen kestanenin *(Castanea sativa)* anayurdu Anadolu'dur. Bunun çiçektozlarına son buzul çağından önceki tabakalarda bile rastlanır. Bu türün yabanileri olduğu gibi bahçelerde yetiştirilen çeşitleri de vardır. Hem ormanlarda başka ağaçlar arasında rastlanır, hem kestaneliklerde yetiştirilir. Kestane büyük bir ağaçtır; büyümesi orta, hatta kuvvetlidir, çok büyük boyutlara varabilir. Bazı yörelerde ünlü kestane ağaçlarına rastlanır; bunlardan bazılarının gövde çevresi 13 m'yi, yüksekliği 15-20 m'yi bulur. Gövde az çok diktir, genel görünüşü toparlak ya da piramidal olabilir. Kestane bir ışık ağacıdır, açıklık yerleri sever. Yaprakları genellikle büyük, çok koyu yeşil, kalın ve dişlidir. Çok değişik ılıman iklimlerde (atlantik, karasal, akdeniz), özellikle asit topraklardan oluşan çok eski jeolojik kökenli bölgelerde yüksekçe yerlerde yetişir. Kireççil bir bitkidir. Ormanlarda 1 200 - 1 300 m'ye kadar bulunur. Meyvelik çeşitleri daha alçak yerlerde yetişir. Çeşidine ve bulunduğu yere göre meyveleri eylül başından kasım ortasına kadar olgunlaşır. Bu türde çapraz döllenme kuraldır; bu nedenle kestaneliklerde meyve verecek ağaçların arasına dölleyici çeşitler dikilir.
Orman ağacı olarak kestanenin odunu işletme biçimine bağlı olarak kullanılır; küfe, kazık, alet sapı, herek, fıçı çemberi, tanen çıkarmak için parça odun (deri sepileme), kâğıt hamuru, yakacak odun (düşük verimli). Ağaç uzun süre kesilmeden alıkonabilir, ama "modern" evreyi, yani 100 - 120 cm çevre genişliğini aşmamalıdır. Büyük ağaçlardan doğramalık kereste, kazık, telgraf direği, parke tahtası, fıçı tahtası yapılır. Odunu dayanaklı ve uzun ömürlüdür; çok tanenli olduğu için örümcekler yanına yaklaşıp ağ öremez. Kestane hiç bir yararlı ağacın doğal olarak kat altında yetişmediği meşe ve sarı çam ormanlarında yetişebilir.
Kestanenin başlıca iki hastalığı vardır. Birincisi *mürekkep hastalığı*'dır, giderek kökleri öldürür, birkaç yılda ağaçlardan iz kalmaz (hastalık *phytophthora* cinsi bir mantardan ileri gelir). Değişik iklimden getirilen başka bir türle (*Castanea crenata*, japon kestanesi) yapılan melezleme sonucu elde edilen melez kestane ağaçları bu hastalıktan daha az etkilenmektedir. İkinci hastalık kabuk şankrıdır; *Endothia parasitica* türü bir mantar kabukla odun arasına yerleşerek gelişir ve canlı kısımları tahrip ederek önce dalların, sonra tüm ağaçların ölümüne neden olur. Bu asalağa karşı bir biyolojik savaş yöntemi geliştirilmiştir; şimdi bu yöntem kestaneliklerde doğal yoldan yaygınlaşmaktadır.
Castanea mollissima (çin kestanesi) türünde de bu asalağa karşı duyarlık azdır, bu nedenle onun melezlerinden de bu amaçla yararlanılmaktadır.
Kestanede şankra neden olan asalak mantarlardan biri de *Diplodina castaneae* türüdür, özellikle genç sürgünlere zarar verir.
—Deric. Kestane ağacının kabuğunda, ağacın büyümeye başladığı sırada % 10 -12 oranında tanen vardır. Buna karşın, genç ağacın odunundaki tanen oranı çok azdır (%1-2). 35 yaşına doğru odunsu kısımda tanen oranı % 8-10'a yükselir. Kestane, günümüzde quebracho ve mimoza kabuğuyla birlikte dünya tüketiminde çok önemli tanenli malzemelerden birini oluşturmaktadır. Kuru ya da sıvı özler halinde derilerin sepilemesinde kullanılır. Kestane ağacının tanen içerdiğini ilk bulan 1818'de lyonlu deri boyacısı A. Michel olmuştur. Lyonlu sepiciler J. Zimmerman ve J. Allegatiére, derilerin sepilenmesinde meşe kabuğu yerine kestane kabuğunu ilk kullananlardır.

KESTANE a. **1.** Kestane ağacının meyvesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kestane kabağı* → KESTANEKABAĞI. ‖ *Kestane kabuğundan çıkmış (da) kabuğunu beğenmemiş*, bir kimsenin kendisini yetiştiren çevreyi ya da kimseleri beğenmemesi, aşağı görmesi durumunda onun bu tutumunu ayıplama yollu söylenir. ‖ *Kestane fişeği* → KESTANEFİŞEĞİ. ‖ *Kestane rengi*, açık kahverengi renk ve bu renkteki şey için kullanılır. ‖ *Kestane suyu gibi*, kahvesi çok az konmuş, sulu kahve için kullanılır. ‖ *Kestane şekeri* → KESTANEŞEKERİ.
—Atç. *Kestane dorusu*, açık kahverengi tonda at don*larından biri.
—Mutf. *Kestane kebabı* ya da *kestane kebap*, kabuğu yarılarak doğrudan ateş üzerinde pişirilmiş kestane.
—Pedol. *Kestane rengi toprak*, en iyi örneği, Avrupa Rusyası'nda Don-Volga havzası olan, soğuk ve yarıkurak (300 mm yağmur) karasal iklimlerin bozkır kuşağında görülen toprak. (Organik madde bakımından fakir ve Ukrayna'nın çernozyomundan daha verimsiz olan bu topraklar çoğunlukla, sodyum bakımından zengin ve tarımı zor topraklarla birlikte bulunur.) [Eşanl. KASTANOZYUM.] ‖ Kuru Akdeniz bölgelerinde, dikenli bitkilerin bulunduğu bozkırlarda görülen eşhumuslu toprak.
—Zootekn. Atta, önkolun alt ve iç kısmında ve arka bacaklarda incik kemiğinin üst ve iç kısmında yer alan boynuzsu küçük çıkıntı. (Eşekte yalnız önkolda bulunur. Katırda arka kestaneler oldukça küçüktür.)
—ANSİKL. Kestane dikenli bir kılıf içinde tek başına ya da birkaçı bir arada bulunur. Kendisi iki kat kabukla kaplıdır. Koyu kahverenginde olan birinci kabuk az çok sert, parlak ve pürüzsüzdür; ikinci kabuk, kestaneyi bütün girinti çıkıntısıyla saran yer yer tüylüce, tanence zengin, açık kahverenginde ince bir zardır. Kestane çiğ olarak yenilebilirse de daha çok haşlanarak ya da ateşte pişirilerek (kestane kebabı) yenir. Şekerlemesi yapılır. Su, nişasta ve şeker oranı yüksek olduğu gibi B1, B2 ve C vitaminlerince de zengindir.
—Mutf. Kestane haşlanarak ya da kebap edilerek yendiği gibi, hindi dolmasının içine katılır ve bazı et yemeklerinin yanına garnitür olarak konur. Pastacılıkta da kullanılır; şekerlemesi, ezmesi, pastası yapılır.

KESTANE KARGASI a. ALAKARGA'ya bazen verilen ad.

KESTANE PALAMUDU a. Zool. Palamudun *(Sarda sarda)* 16-22 cm boyundaki yavrularına verilen ad.

KESTANECİ a. Kestane kebabı yapan ve satan kimse.

KESTANEFİŞEĞİ a. Fişekç. İçine taneli barut konulan ve fitilin geçmesi için küçük bir kanalı bulunan, kartondan bir küp ya da silindir biçiminde fişek. (Patlaması, ateş üzerindeki bir kestanenin gürültüsünü anımsatır.)

KESTANEKABAĞI a. Küremsi ya da basık küremsi, dilimli, pürtüklü ya da düz, grimsi yeşil kabuklu, sarı ya da kırmızımsı etli iri kabak türü *(Cucurbita maxima)*. Türkiye'de yaygın olarak yetiştirilir ve genellikle tatlı yapılarak yenir.

KESTANEKARASI fırtınası, takvim klimatolojisine göre, 24 ya da 25 eylülde meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiklere göre gerçekleşme olasılığı % 43.

KESTANELİ sıf. El sant. Üzerinde at kestanesinin çiçeklerinden esinlenilerek oluşturulmuş motifler bulunan bir tür yazma. (Marmara bölgesinde, özellikle Üsküdar'da yapılan yazmalarda görülen bir desen özelliğiydi.)

KESTANELİK a. Kestane ağaçlarının dikildiği yer; kestane bahçesi.
—ANSİKL. Türkiye'de meyve bakımından en ünlü kestanelikler Bursa yöresindedir. Eskiçağ'dan beri Bursa'nın kestaneleri ünlüdür. Yunanlılar kestaneyi Bursa'dan Yunanistan'a götürmüşlerdir; kestanelikler oradan İtalya'ya ve öteki Akdeniz ülkelerine yayılmıştır.

KESTANEŞEKERİ a. Kestaneyle yapılan bir tür şekerleme.
—ANSİKL. İri kestaneler seçilerek kabukları soyulacak duruma gelinceye değin suda haşlanır. Dış kabukları soyulduktan sonra kısa bir süre daha haşlanarak ince kabuklarının çıkabilecek duruma gelmesi sağlanır. Daha sonra teker teker küçük kesilmiş tülbentlere sarılıp ağızları bağlanır ve koyu şeker şurubuna atılır. Şuruba biraz limon katılarak şekeri iyice çekinceye değin kaynatılır. İndirilip soğutulduktan sonra tülbentler çözülür. Bursa'da yapılan kestane şekerleri ünlüdür.

KESTEL → KASTEL.

KESTEL, Marmara bölgesinde Bursa iline bağlı ilçe; 31 710 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi, Bursa'nın 12 km D.'sunda *Kestel*, 15 239 nüf. (1990).

Kestel barajı, İzmir ilinde, Kestel suyu üzerinde kurulu baraj (1988). Sulama amacıyla yapılmış olan barajın gövdesi kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 37,40 milyon m^3, göl alanı 2,20 km^2, sulama alanı 4 077 ha'dır.

KESTEL gölü, Kestel ovasının tabanında, alanı yağışlara ve düdenlerin işlerlik derecesine göre değişen sığ göl. Ortalama alanı 25 km^2.

KESTEL ovası, B. Toros sıraları arasında, Antalya'nın 60 km kadar K.'inde kireçtaşları ile çevrili, uzunluğu 60 km, genişliği 15-20 km olan karst çukurunun tabanı. Ortasında bazı adatepelerin (hum) yükseldiği bu çok karakteristik polyede toplanan sular, ancak tabanında ve çevresindeki düdenlerle dışarıya gönderilir. Düdenlerin tıkandığı ya da yağışların aşırı ölçüde olduğu dönemlerde, ovanın tabanında "Kestel gölü" adı verilen sığ bir su birikintisi meydana gelir.

Kestelek bor madenleri işletmesi müessesesi (ETİBANK), Bursa ilinin M. Kemalpaşa ilçesinde, Kestelek köyü yakınında Etibank'a bağlı bor işletmesi. İşletmede, 1954'te bulunan kolemanit yataklarından parça ve konsantre kolemanit üretilmektedir. Yatakların rezervi, 4 118 bin ton görünür olmak üzere toplam 7 723 bin ton olarak saptanmıştır. Üretim, yeraltı ve açık işletme yöntemleri ile yapılmakta, cevher kısmen ayıklanarak, kısmen de yıkanarak zenginleştirilmektedir.

KESTELİ ya da **KESTELLİ** → KASTALANİ (Muslihittin Mustafa).

KESTELLİ (Raif Necdet) →RAİF NECDET.

KESTEN (Hermann), alman yazar (Nürnberg 1900). Yahudi bir tüccar ailenin çocuğuydu, Berlin'deki Kiepenheuer yayınevi'nin baş redaktörlüğünü yaptı. (1927-1933). Nazi yönetim döneminde yurdundan ayrılarak ilkin Hollanda'ya, ardından New York'a yerleşti. "Yeni gerçekçilik"ten etkilendi, 1927'de ilk romanını *(Josef sucht die Freiheit)* yazdı ve bütün yapıtlarında çağının keskin bir gözlemcisi ve amansız bir eleştiricisi olarak göründü (*Glückliche Menschen*, 1931; *Gernikalı çocuklar* [Die Kinder von Gernika], 1939; *Die fremden Götter*, 1949; *Der Geist der Unruhe*, 1959). Şiirlerini *Ich bin der ich bin* (1974), adlı kitapta topladı. Çeşitli yazıları 20 ciltlik bir dizi halinde derlendi (1980-1984).

KESTERE a. **1.** Tüylü saplı, kırmızı ya da sarı çiçekli bitki. (Bil. a. *Betonica* [*Stachys*] *officinalis;* ballıbabagiller familyası.) **—2.** *Yumrulu kestere,* yeraltındaki yumruları yenen kestere türü. (Bil. *Stachys tuberifera;* ballıbabagiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Yumrulu kestere Uzakdoğu kökenli çokyıllık bir bitkidir; kökünden birçok boğumlu köksaplar çıkar. Bunlar pişirilerek yenir ve tadı hem enginarın, hem patatesin tadını andırır.

KESTİRİLMEK → KESMEK, KESTİRMEK.

KESTİRİM a. Bir şeyi öngörmek, kestirmek eylemi; tahmin: *Kestirimlerinde yanılmak.*

—İstat. Bir ana kütlenin bir ya da birkaç örneklemine dayanarak gözlenen sonuçlardan, bu ana kütlenin parametrelerini, olasılık terimleriyle belirlemekten oluşan işlem. (Eşanl. TAHMİN.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. İstat. *Nokta kestirimi*'nde, ana kütle parametrelerine tekli değerler bağlamaya çalışılır. Parametrenin kestirimini bunlar oluştururlar. Sözgelimi, bir ana kütlenin bilinmeyen ortalaması, örneklemden gözlenen ortalamayla kestirilir. *Güven bölgesiyle kestirim*'de, α gibi küçük bir olasılık önceden belirlenir ve gözlemlere dayanılarak bir ana kütle parametresini $1-\alpha$ olasılıkla kestiren bir alan oluşturulur. Örneğin, bir örneklemden gözlenen ortalama m çevresinde, *α eşiğine göre güven aralığı* denen bir aralık kurulur; öyle ki, bu aralığın ana kütle ortalamasını içerme olasılığı $1-\alpha$'ya eşit olur. Bu aralığın uçları, α eşiğine göre, ortalamanın *güven sınırları*'nı oluştururlar.

KESTİRİMCİ a. İstat. Bir ana kütlenin parametresini ya da bu ana kütleyi temsil etmek üzere seçilen bir olasılık dağılımının parametresini kestirmek üzere kullanılan bir işlemci.

—ANSİKL. Bir kestirimciye, örneklemin boyutu sonsuz arttığında kestirilecek parametrenin değerine olasılık açısından yaklaşıyorsa ya da ana kütlenin sıklığına yanaşıyorsa *yakınsak* (ya da *doğru*) denir. Bir kestirimcinin matematik umudu kestirilecek parametreye eşitse *yansız* (ya da sistematik hatasız) kestirimciden söz edilir. Yakınsak ve yansız kestirimciye *salt doğru* denir. *Etkin* bir kestirimci, yansız tüm kestirimciler arasında değişkesi (varyansı) en küçük olandır. Kullanılan başlıca kestirimciler aritmetik ortalama, değişke* ve standart* sapmaya ilişkin olanlardır.

KESTİRME a. **1.** Kestirmek eylemi. **—2.** Bir şeyi öngörme, tahmin etme; kestirim. **—3.** Hafif, kısa uyku; uyuklama. **—4.** Kaynatılıp limon sıkılarak koyulaştırılmış şeker şerbeti. **—5.** Kestirmeden → KESTİRMEDEN.

—Süslem. sant. Ebru sanatında kullanılacak boyaların hazırlanmasında uygulanan işlemlerden biri. (Bu işlem, özellikle battal ebruda renk aralarını doğal ve güzel bir biçimde hava boşluklarıyla açmaya yarar. "Şebek" sanıyla tanınan ebru sanatçısının, bu yöntemi çok geliştirdiği bilinmektedir. Günümüzde yalnızca neftle gerçekleştirilen kestirme yöntemi, eskiden değişik ölçülerde afyon, incir sütü, koyun ödü, sakız, sığır ödü, sarı tutkal, safran vb. maddelerle yapılıyordu.)

—Şehirc. Ana yoldan daha kısa olan ya da bu yolun geçmediği bir noktaya ulaşan dar yol; bir kentte, iki sokağı birleştiren dar geçit, servis yolu.

—Topogr. *Geri kestirme,* saptanması istenen ve üzerinde alet kurulan M noktasının bilinmeyen konumunun, koordinatları bilinen üç A, B, C noktasını gören açılar ölçülerek saptanmasına dayanan işlem. (Geri kestirme, plançete üzerinde doğrudan çizimle ya da açıların ölçülmesinden sonra hesapla yapılabilir.) || *İleri kestirme,* bilinmeyen ve ulaşılamayan bir noktanın koordinatlarının, bilinen belli sayıda noktadan gözlenerek saptanması yöntemi. || *Yan kestirme,* bilinen bir B noktasından çizilen bir doğrultu üstünde bulunan bir A noktasının konumunu, yine A noktasından çizilen ve bilinen iki C ve D noktasından geçen bir ya da iki doğrultuyla saptamak eylemi.

◆ sıf. **1.** Bir yere ulaşmayı sağlayan en kısa yol için kullanılır; kese: *Daha kestirme bir yol biliyor musunuz?* **—2.** Zahmetsizce ve en kısa sürede sonuca ulaştıran yol, yöntem için kullanılır: *Zengin olmanın en kestirme yolunu aramak.* **—3.** Amacı doğrudan, dolambaçsız bir biçimde anlatan söz, yanıt vb. için kullanılır: *Kestirme bir yanıt. Kestirme bir yaklaşım.*

KESTİRMECE sıf. Kestirmeden: *Kestirmece bir şey söyle, kaça olabilir?*

KESTİRMEDEN be. **1.** Yolu uzatmadan: *Oraya kestirmeden nasıl gidebiliriz?* **—2.** Zahmetsizce ve en kısa zamanda: *Kestirmeden zengin olmayı düşlüyordu.* **—3.** Sözü uzatmaksızın, kısa ve öz olarak: *Şunu kestirmeden anlatsana. Konuya kestirmeden girmek.*

KESTİRMEK g. f. **1.** *Bir şeyi (tümleç +) kestirmek,* üzerinde düşünerek gerçeğe yakın bir değerlendirmede bulunmak, tahmin etmek: *Sabahleyin yağmur yağacağını kestirseydim, yanıma şemsiyemi alırdım. Niçin böyle davrandığını kestiremiyorum.* **—2.** *Dolaylı soru (belirtme durumunda) + kestirememek,* nasıl davranacağına, vb. karar verememek: *Söze nasıl başlayacağını kestiremiyordu.*

—Ask. Muharebe sırasında, düşmanın ağır silahlarının yerlerini çeşitli araç ve sistemlerle belirlemek.

—İstat. *Bir parametreyi kestirmek,* bir örneklemden sağlanan bilgiye dayanarak, bir dağılım yasasının ya da dağılımı niteleyici değerlerin bağlı oldukları parametrenin yaklaşık bir değerini aramak.

—Topogr. *Geri kestirmek,* geri kestirme işlemini gerçekleştirmek.

◆ gçz. f. Kısa süreli ve hafif bir uykuya dalmak, uyuklamak: *Başını sandalyeye dayamış kestiriyordu.*

◆ **kestirilmek** edilg. f. Bir şey üzerinde gerçeğe yakın bir değerlendirmede bulunulmak; tahmin edilmek.

KESTİRMEK → KESMEK.

KESTROS. Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde antik kent; Gazipaşa'nın 6 km G.-G.-D.'sunda, Macarköy yakınında bir tepe üzerindeydi. Yörede bulunan bir yazıttan bilinen kentte, Antoninus Pius ve Vespasianus'a adanan tapınaklar vardı. Surlar, akropolis, iki nekropolis başlıca kalıntılardır.

KESÛB sıf. (ar. *kesb,* kazanç'tan *kesūb*). *Esk.* Çok kazanan.

KESWICK, Büyük Britanya'da (Cumbria) kent, Derwentwater gölünün kuzey kıyısında; 5 200 nüf. Lake District'in kuzeyinde gezinti merkezi.

KESZTHELY, Macaristan'da (Veszprém yönetim bölgesi) kent, Balaton gölünün batı ucunda; 21 000 nüf. Kür merkezi (kükürtlü kaynaklar) ve göl kenarında yazlık merkez. Tarım yüksekokulu. Balaton müzesi. Hunlar ve Avarlar'dan kalma, zengin bir süsleme ve silah bütünü içeren yeraltı mezarlığı. XIV. yy.'dan kalma gotik kilise (XVIII. yy.'da barok üslubunda bir onarım görmüştür). XVIII. yy.'da kurulmuş önemli bir kütüphane içeren şato.

KEŞ sıf. (fars. *keşiden,* çekmek'ten *keş*). *Esk.* "Çeken", "katlanan" anlamında birleşik sözcükler yapar: *afyon-keş* (afyon çeken), *cefa-keş* (→ CEFAKEŞ), *dil-keş* (gönül çeken; ilgi uyandıran, çekici), *hasret-keş* (özlem çeken), *mihnet-keş* (sıkıntı çeken), *peş-keş* (→ PEŞKEŞ), *ser-keş* (→ SERKEŞ) vb.

KEŞ a. Yağı alınmış sütten ya da yoğurttan yapılan peynir.

◆ sıf. ve a. *Arg.* **1.** Aptal, budala: *Keş akıllı.* **—2.** Esrar içen kimse; esrarkeş. **—3.** *Keş etmek,* utandırmak, bozmak.

KEŞAKEŞ a. (fars. *keş-ā-keş*). *Esk.* **1.** Çekişme, tartışma: *"... mahâfil ve mecâliste bu türlü mücadele ve keşâkeşler cereyan eder oldu"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** İki kişinin bir şeyi iki ucundan tutarak çekmeleri. **—3.** Tasa, üzüntü, keder: *Çekesin sineye ol şuhu keşâkeşler ile"* (Nedim, XVIII. yy.).

KEŞÂN sıf. (fars. *keşiden,* çekmek'ten *keşān*). *Esk.* **1.** Çeken, çeke çeke götüren, sürükleyen. **—2.** *Keşân ber keşân* ya da *keşân keşân,* sürükleyerek, zorla götürerek.

KEŞÂN çoğl. a. (fars. *keş*'in çoğl. *keşān*). *Esk.* Çekenler, çekiciler: *mihnet-keşân* (mihnet çekenler).

KEŞAN, Marmara bölgesinde Edirne iline bağlı ilçe; 71 133 nüf. (1990); 1 087 km^2; merkez bucağı dışında 2 bucak, 47 köy. Merkezi, Edirne'nin 102 km G.'inde *Keşan,* 40 656 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği, üzüm, kavun-karpuz, ceviz, badem üretimi. Canlı ticaret merkezi. Çeltik, yağ, soğan suyu, tuğla-kiremit fabrikaları.

KEŞANİ → ÇEŞAN.

Keşanlı Ali destanı, Haldun Taner*'in iki perdelik oyunu (1964). Sinekdağlı adlı

yumrulu kestere *(Stachys tuberifera)*

yan kestirme (topografya)

Keşanlı Ali destanı'ndan bir sahne *İstanbul Şehir tiyatrosu* (1987-1988)

bir gecekondu mahallesinin sakinleri tarafından efsaneleştirilmiş olan Keşanlı Ali, gerdeğe gireceği gece, Manyak Cafer ile kavgaya tutuşmaya zorlanır. Kavgada Manyak Cafer ölür. Bu olay yüzünden hapse düşen Ali mahalleye döndükten sonra kendisinin bir kahraman olmadığına halkı inandırmak için uğraşırsa da başaramaz. Bunun üzerine ister istemez o da kendi adı çevresinde yaratılan efsaneye uygun şekilde davranmak zorunda kalır. Yazarının "Gecekondu ortamında bir kahramanlık mitosunun parodisi" olarak nitelediği oyun, epik türün Türkiye'deki ilk özgün denemesidir. İlk kez Gülriz Sururi -Engin Cezzar topluluğu'nca sahnelendi (1964). Türkiye'de 1 500'den fazla oynandı. Birçok yabancı dile çevrildi. İngiltere'de, Çekoslovakya'da, Lübnan'da oynandı.

KEŞAP, Doğu Karadeniz bölümünde Giresun iline bağlı ilçe; 26 504 nüf. (1990); 222 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 40 köy. Merkezi, Giresun'un 6 km D.'sunda, kıyıda *Keşap,* 8 208 nüf. (1990). Fındık üretimi. Fındık kırma, tuğla-kiremit, un fabrikası.

KEŞAVA (*uzun saçlı* anlamına gelen sanskritçe sözc.). Krişna'nın lakabı. Kökeni belli değildir.

KEŞEF a. (fars. *keşef*). *Esk.* **1.** Kaplumbağa. **—2.** Kaplumbağa görünümünde, ağzı geniş, başı yassı, geniş su kabı.
—Esk. gökbil. Yengeç burcu.

KEŞEF RUD, İran'ın kuzey-doğu'sunda ırmak, Heri Rud'un kolu (sol kıyıdan).

KEŞEN a. Zincirden yapılmış yular ya da ayak köstеği.

KEŞENDE sıf. (fars. *keşiden,* çekmek'ten *keşende*). *Esk.* "Çeken", "çekici" anlamlarıyla birleşik sözcükler yapar: *mihnet -keşende* (sıkıntı çeken), vb.

KEŞF → KEŞİF.

Keşf üz-zünûn an esami'l-kütüb ve'l-fünûn, Kâtip Çelebi'nin kitap adlarını içeren, ansiklopedi niteliğinde kaynakça kitabı. Yazar kendi okuduğu, kitapçılarda, kitaplıklarda gördüğü kitapların adlarını abece sırasına göre düzenledi. Bu yapıtta 14 500 kadar kitap ve risale, 10 bin kadar da yazar ve şarihin adı geçer. Kitapların yazarları, yazıldıkları tarihler, konuları, bölümleri gösterilmiş, varsa şerhleri, haşiyeleri de belirtilmiştir. Kitabın önsözünde, bilim, bilimin önemi, bölümleri, bilim tarihi üzerinde durulmuş; 300'e yakın bilim konusu hakkında ayrı ayrı bilgi verilmiştir. Yapıt, doğubilimci G. Flügel tarafından arapça metni ve latince çevirisi ile (*Lexicon bibliographicum et encyclopaedicum...,* 1835-1858, 7 c) birlikte bastırılmıştır. Ayrıca Bulak'ta (1857-1858, 2 c) ve arabacılar şeyhi İbrahim Efendi'nin zeyli eklenerek İstanbul'da (1892-1893, 2 c) yayımlanmıştır. Daha sonra Kâtip Çelebi'nin elinden çıkan nüsha temel alınarak Ş. Yaltkaya ile R. Bilge tarafından yayıma hazırlanmıştır (1941-1943, 2 c).

KEŞFEDİLMEK → KEŞFETMEK.

KEŞFETMEK g. f. (*keşif etmek* > *keşfetmek*). **1.** *Bir şeyi, bir yeri keşfetmek,* o zamana değin varlığı bilinmeyen, tanınmayan bir şeyi ilk kez ortaya çıkarmak, tanıtmak; bulmak: *Kristof Kolomb 1492'de Amerika'yı keşfetti.* **—2.** *Bir şeyi (soyut) keşfetmek,* onu anlamak, sezmek, kestirmek: *Ne demek istediğini tam keşfedemedim.*

◆ **keşfedilmek** edilg. f. Keşfetmek eylemine konu olmak.

◆ **keşfettirmek** ettirg. f. Bir yerin, bir şeyin keşfedilmesini sağlamak.

KEŞFETTİRMEK → KEŞFETMEK.

KEŞFİ sıf. (ar. *keşfî*). *Esk.* Keşifle ilgili, keşfe ilişkin.

KEŞFİ MEHMET ÇELEBİ, türk tarihçi (Amasya ? - İstanbul 1524). Sekbanbaşı Hızır Ağa'nın oğlu; Selim I döneminde saray kâtipliğinde bulundu. Başkâtip olarak İran ve Mısır seferlerine katıldı. 1509'da Anadolu defterdarlığına getirildi. İran ve Mısır seferlerini anlatan bir kitabından başka, Yavuz'un yaşamöykusünü içeren iki *Selimname*'si ve bir dilbilgisi kitabı (*Avamil-i fars)* bulunmaktadır.

KEŞFİYAT çoğl. a. (ar. *keşf*'ten çoğl. *keşfiyyât*). *Esk.* **1.** Bulunup ortaya çıkarılan şeyler, çalışmalar, incelemeler. **—2.** *Keşfiyat-ı fenniye,* fenni buluşlar. || *Keşfiyat-ı ilmiye,* bilimsel buluşlar. || *Keşfiyat-ı nafia,* yararlı buluşlar || *Keşfiyat-ı sınaiye,* endüstriyel buluşlar.

KEŞFİYE a. (ar. *keşf* ve *-iyye*'den *keşfiyye*). Tasavvufta "keşf"i bilgi yollarından biri olarak kabul edenlere verilen ortak ad.
—ANSİKL. "Vahiy", "akıl", "duyu" gibi, keşfin de bir bilgi yolu olduğu, özellikle sufi düşünürler tarafından benimsenen bir görüştür. Bunlara bu nedenle "keşfiye" denir. Ayrıca, şianın bir kolu olan imamiye*nin büyük çoğunluğunu oluşturan "usuliye"ye karşı Seyit Kâzım el -Hüseyni'nin kurduğu mezhep de *keşfiye* diye anılır. Bu mezhebe göre insan zihni, aklın kavrama gücünü aşan ve akla gizli kalan gerçekleri "sezme yetisi"ne sahiptir. Bu sezgi, akla aykırı olmamakla birlikte, onu aşan bir "anlama gücü"dür. Bu nedenle, "akıl alanı olan felsefe" ile "keşf alanı olan tasavvuf", gerçeğe ulaşmanın, ayrı kaynaklardan beslenen ve birbirini tamamlayan yollarıdır. Bu görüş, islam felsefesinde felsefe, din ve tasavvufu uzlaştıran (eklektik) filozoflar olan ihvanüssefa'nın risalelerinde çarpıcı bir biçimde ortaya konulmuştur.

KEŞİDE a. (fars. *keşiden,* çekmek'ten *keşide*). **1.** Piyango için çekme, çekiliş: *Sonbahar keşidesi. Keşide tarihi belli değil.* **—2.** *Esk.* Arap yazısında iki harf arasındaki çizgi. **—3.** *Esk.* Ziyafet verme. **—4.** *Esk.* Telgraf çekme. **—5.** *Keşide etmek,* çekmek.
—Bank. Bir kambiyo mektubu, bir çek düzenleme eylemi. || *Bir kimse üzerine keşide yapmak,* bir kimse üzerine bir poliçe, bir çek çekmek.
—Bors. *Tahvil keşidesi,* faiz ya da anaparaları ödenecek hisse senedi ve tahvillerin numaralarını, kura çekerek belirleme işlemi.
—Hat. Hattatlıkta, kuyruklu ve uzantılı harflerin bu bölümlerinin çekilip uzatılmasına ve bu uzantıya verilen ad. (Arap abecesinde genellikle harflerin çoğu hem normal hem de keşideli biçimde yazılabilir. Böylece satırlar aynı uzunlukta tutulacağı gibi satır düzenine de ayrı bir güzellik verilmiş olur. Keşidenin ölçüsü yazı türlerine göre değişebilir. Bir satırda üçten fazla keşide uygun görülmez.) || *Keşide vermek,* bir harfi çekip uzatmak.
—Tic. huk. Çek ya da poliçe düzenleme ve imza etme.

◆ sıf. **1.** Düzenlenmiş, dizilmiş. **—2.** Çekilmiş. **—3.** *Keşide-i silk-i tahrir,* yazıya çekilmiş, yazı haline getirilmiş. || *Keşide-kamet,* uzun boylu. || *Keşide-ru,* uzun yüzlü.

KEŞİDECİ a. Tic. huk. Çek ya da poliçe düzenleyen ve imza eden kişi.

KEŞİF, -şfi a. (ar. *keşf*). **1.** Gizli, saklı ya da bilinmeyen bir şeyi bulmak eylemi; bulunan şey: *Bir hazinenin, bir komplonun, Amerika'nın keşfi. Olağanüstü bir keşif.* (Bk. *ansikl.* böl. Tar.) **—2.** Gizli bir şeye ilişkin geniş bilgi edinme: *Keşif uçuşu.* **—3.** Bir olayın nedenlerini ya da bir şeyin durumunu belirlemek için yetkililerce yapılan inceleme: *Bir binayı keşfe gitmek.* **—4.** Bir şeyin olacağını önceden sezme, anlama. **—5.** *Esk.* Bir şeyi ortaya çıkarma, açma.
—Ask. Düşman, düşmanın kaynakları, arazi ve hava durumu hakkında bilgi toplama görevi. || *Keşif kolu,* düşman ve arazi hakkında bilgi toplamak amacıyla görevlendirilen birlik. (Düşmanla karşılaştıklarında sıkı çatışmadan sakınırlar.) || *Keşif taarruzu,* düşman savunmasının direnme noktalarını, zayıf yönlerini, kuvvetini, harekât biçimini ortaya çıkarmak için yapılan taarruz. (*Yoklama taarruzu* da denir.) || *Keşif ve gözetleme,* bir hedefi saptamak ve yerini belirlemek üzere sürdürülen etkinliklerin tümü; amaç, sözkonusu hedefi yok etmek ya da zararsız hale getirmekle görevli atış ekibine hedefin konumunu bildirmektir.
—Ask. denizc. Düşmanın bulunduğu ya da bulunabileceği bölgelere görünmeden girerek düşman hakkında istihbarat toplamak için yapılan çalışma. || *Keşif filosu,* bir bölgeye keşif amacıyla yollanan ve değişik aygıtlarla (sonar, radar vb.) donatılmış gemilerden oluşan divizyon. || *Keşif gemisi,* keşif filosunu oluşturan ve her türlü donanıma sahip gemi.
—Ask. havc. *Keşif havacılığı,* uzun mesafelerde uzmanlaşmış istihbarat* havacılığı. || *Keşif ve irtibat uçağı,* istenilen bölgeyi gözleyerek edindiği bilgileri komutanlığa aktaran uçak. || *Hava keşif birliği,* uzun mesafelerde bilgi toplamak için görevlendirilmiş, uçaklardan oluşan keşif birliği. || *Havadan keşif,* kara kuvvetleri yararına, uçakla, helikopterle ya da bir drone*yle düşmanın muharebe bölgesi yakınlarındaki kara faaliyeti hakkında bilgi toplama.
—Bayınd. Bir inşaatın maliyetinin hesaplanması. || *Keşif özeti,* inşaat birim fiyatlarını, numaralarını, miktarlarını ve ölçü birimlerini içeren liste. || *Keşif tutarı,* ihaleye çıkarılan bir inşaatta yapılması öngörülen işlerin toplam tutarı. || *Birinci keşif* ya da *ilk keşif,* bir inşaat sırasında yapılması tasarlanan işlerin miktarını, birim fiyatları ve toplam tutarı içeren ve ihaleye çıkarma sırasında düzenlenen keşif. || *İkinci keşif* ya da *son keşif,* gerçekleştirilen işleri değerlendirmek için geçici kabulden sonra kesin metrajlara göre düzenlenen keşif.
—Denizc. Kaza, batık, tehlike vb. olaylar hakkında bilgi toplamak için yapılan çalışma.
—Ed. Aruzda mef'ûlât cüzünün son harfini kaldırarak bunu mef'ûlâ'ya, oradan da

Keşap'tan bir görünüm

mef'ûlün biçimine dönüştürmek. (Cüzün bu son haline "meksûf" adı verilir.)
—Fels. *Keşif sahibi*, insanlar için gizli olanları doğaüstü iletişimlerle algılayan ya da algıladığına inanan kişi.
—Huk. Yargıcın dava konusu şeyi yerinde görüp incelemesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İkt. *Keşif raporu*, yapılacak işleri ayrıntılı bir biçimde ve tahmini olarak bildiren ve resmi bir taahhüt ifade etmeyip yalnızca bir ön proje oluşturan belge. (Keşif raporu, yapılacak işlerin her birini, biçimi, alanı, hacmi ve nitelikleriyle ve kullanılacak malzemeyle birlikte bildirir; işin yapılma sürelerini, denetlenme, teslim alınma ve ödenme biçimini açıkça belirtir. Tam bir keşif şu bölümlerden oluşur: *kanıtlayıcı keşif raporu, betimleyici keşif raporu, miktar bildiren keşif raporu* ve *tahmini keşif raporu*.
—İstihkc. *Keşif kolu*, arazi ve yollar hakkında bilgi toplamak, gerekli ölçümleri yapmakla görevli birlik. (Birliklerin kullanabileceği yolların, köprülerin teknik özelliklerini, taşıma güçlerini, akarsuların durumunu ve köprü kurulabilecek yerleri saptayarak komutanlığa bildirirler.)
—Tasav. Gizli, örtük (mestur) ve perdelenmiş (mahcup) bir gerçeği bilme, açığa çıkarmak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uz. havc. ve Savunm. *Uzaydan keşif*, askeri bakımdan ilginç hedeflerin yapay uydularla çekilen fotoğrafı.
—ANSİKL. Huk. Yargıç, keşif yapmaya kendiliğinden ya da taraflardan birinin isteği üzerine karar verir. Keşif isteyen taraf, keşif giderlerini, belirlenen sürede mahkeme veznesine yatırmak zorundadır. Yatırmazsa, bu isteğinden vazgeçmiş sayılır. Keşif, davaya bakan yargıç tarafından yapılır. Keşifte zabıt kâtibi de bulunur. Keşif günü ve saati keşif kararına yazılır. Resmi çalışma saatleri dışında, resmi tatil günlerinde ve adli tatilde keşif yapılabilir; taraflar gün ve saati bildirilerek davet edilir. Keşifte tanık dinlenebilir ya da bilirkişi incelemesi yaptırılabilir. Yapılan işlemler için tutanak düzenlenir. Keşif, takdiri bir delildir; yargıç keşif sonucu elde ettiği bilgileri serbestçe değerlendirir.
—Tar. Dünya'nın "keşfi", çok çeşitli ölçeklerde yer alan özelliklerden kaynaklanır: çok küçük ölçeklerde (dünya haritası ölçeklerinde), keşfin niteliği dinsel ya da efsanevi görüşlerde yansır veya bilginlerce derlenen birçok bilgiye dayanır. (→ HARİTACILIK.)
Büyük ölçekteyse keşif, her insan grubunun kendi eylem alanını, avcılık, balıkçılık ve hayvancılık bölgesini, topraklarını genişletmek yönündeki evrensel eğilimini ortaya koyar. Böylece tarihöncesi insanlarının, bazı kültürlerin coğrafi yayılmasına bağlı değiş tokuş akımları sayesinde geniş bölgeler üzerinde bilgi sahibi oldukları düşünülebilir. Ancak ilk Batı Asya uygarlıklarıyla ilgili değiş tokuş akımlarının saptanması, örneğin İ.Ö. V. binyıl'daki Sümerler'in sahip olabilecekleri "dünya imgesi" üzerine bize ancak çok belirsiz fikirler verebilir.
Ne ki, Dünya'nın keşfinin gerçek tarihi, ticaret ve kültür değiş tokuşlarının tarihini içermez: Dünya'nın keşfinin gerçek bir tarihine, ancak belgeler bir uygarlığın yalnız kendi alanının sınırlarını çizebilecek bir durumda olduğunu değil, ayrıca hakkında bazı bilgiler edinebileceği dış dünyanın ne olduğunu tasarlayabilecek bir durumda olduğunu da gösterdikleri zaman girişilebilir. Keşifler tarihi, coğrafyanın doğuşunu gösteren ilk yolculuk anlatılarından önce pek düşünülemez. İ.Ö. III. binyıl'da "Punt ülkesi"ne, yani Arabistan'ın güneyi ya da Somali'ye yapılan bir Mısır seferinin anlatısı, bu belgelerden birini oluşturur. Bir süre sonra Akhalar'ın seferleri, kafkasya altınını bulmaya çalışmak üzere Karadeniz'e ulaşmış olabilir: Altın postu bulmaya çalışan Argonautlar'ın efsaneleri, bu konuda tarihsel belgeden önce gelir. Aynı şekilde *Odysseia*'nın da, Orta Akdeniz, Kuzey Afrika ya da Kuzey ülkelerine doğru yeni dünyalar aramaya giden ilk Yunanlılar'ın verdikleri bilgilere dayanılarak kurulan bir düşsel öyküler mozaiği olduğu söylenebilir. Fenikeliler döneminde keşifler, bu parlak tüccarların Güney Akdeniz kıyılarında kurdukları ticaret merkezlerinin yan ürünü durumuna geldi. Gelişmiş gemileriyle Fenikeliler, Kartaca'ya (İ.Ö. 820'de kuruldu) ve Herkül sütunlarının (Cebelitarık) ötesine, İber yarımadası kıyılarına kadar gidiyorlardı.
Akdeniz'in K.-B. ve B.'sına yönelik keşif, Büyük-Yunanistan'ın kolonları tarafından sürdürüldü. İ.Ö. 630'a doğru, Kolaios adlı birinin yönetiminde, bu kolonlar da Atlas okyanusu'na çıktılar. Bir öyküyü anlatan Herodotos, ayrıca firavun Neho II'nin girişimiyle İ.Ö. 600'e doğru, Fenikeliler tarafından Afrika'nın etrafının gemiyle dolaşılması gibi, keşifler tarihinin en olağanüstü oluntularından birini de anlatır. Ancak bu üç yıllık uzun deniz gezisinin doğruluğu tartışma götürür. Buna karşılık V. yy. ortasında Kartacalı Hannon'un ters yönde, sudan altınının izlediği ticaret yollarını denetlemek üzere Afrika'nın K.-B. kıyısında yaptığı yolculuk tartışılamaz. Bununla birlikte bu gezinin, Kamerun dağının oluşturduğu volkanı görmek ereğiyle Gine körfezinin sonuna kadar uzandığı da çok kuşkuludur.
Gelmiş geçmiş en büyük kâşiflerden biri olan Marsilyalı Pytheas, kalay aramak için Kuzey Atlas okyanusu'na açıldı ve İ.Ö. 330-315'e doğru İskoçya'nın kuzeyine vardı. Belki İzlanda'ya kadar çıkarak, dönüşte Baltık'ı da keşfetti. Yunan dünyasının öteki ucundaysa, aynı dönemde Dünya'nın keşfi, yanında coğrafyacı ve doğabilimcileri de götürerek Sindhu'nun ötesine kadar uzanan İskender'in fetihleriyle büyük bir gelişme gösterdi.
Bu büyük keşif döneminde, fatihlerle gezginlerin pratik bilgileri, bunların deneyimlerinden yararlanmakla birlikte kendileri de büyük kâşifler olan bilginlerin bilgileriyle birleşti: İ.Ö. VI. yy.'dan başlayarak, "Coğrafyanın babası" sayılan Miletoslu Hekataios tüm Pers İmparatorluğu'nu gezdi. Yapıtı, "Tarihin babası" sayılan ve V. yy.'da Mezopotomya'ya, Karadeniz'e doğru ve Nil kıyılarına giden Herodotos'a değerli bir belge sağladı. Bu dönemden sonra Dünya üzerindeki bilgi, yeryüzünü ölçmek ve Dünya'nın küreselliğine ilişkin Platon tarafından yayılan devrimci kuramı geliştirmek olanağını sağlayan astronomideki gelişmeler sayesinde, kuramsal düzeyde büyük bir yükselme gösterdi.
Roma fetihleriyle birlikte ilkçağ dünyasının, titiz bir yönetimin gereksinmelerini karşılamak üzere, Kuzey Afrika'dan Batı Avrupa'ya kadar bir dökümü yapıldı. Doğuya doğruysa Romalılar'ın, Dünya üzerine fetihlerinin çok ötesine, Hindistan kıyılarına kadar uzanan oldukça kesin fikirleri vardı. Dünya'nın bu tablosu da, İ.S. II. yy.'da Ptolemaios tarafından çizildi. Araplar Ortaçağ'a, birçok da düzeltme yaparak, işte bu yapıtı aktardılar. Ortaçağ'ın sonundaki ve Rönesans'taki "büyük keşifler"e kadar, coğrafya biliminin temelini işte bu yapıt oluşturdu. Romalılar'ın keşif katkılarına, herhalde tüccarların III. yy.'da Çinhindi yarımadasındaki limanlarla kurdukları ilişkiler son verdi. Aynı zamanda, Çin'le karayolu bağlantıları da kuruluyordu. Buna karşılık "İpek Yolu"nun geçtiği yerler, Orta İmparatorluk insanlarının Bizans ve Uzakbatı'daki ülkeler konusunda belli bir fikir sahibi olmalarını da sağlıyordu. Ayrıca çinli gezginler, Hindistan ve buddhacı hac seferleri üzerine bilgiler de getiriyorlardı.
Büyük istilalar keşif tarihinde, hiç değilse "Avrupa" bakımından bir kopukluğa yol açtı. Ortaçağ'ın büyük bir bölümü boyunca Dünya, artık Kudüs ya da Roma üzerinde odaklanan simgesel ya da efsanevi bir haritacılık konusundan başka bir şey olmadı. XI. yy.'ın ilk yıllarında İskandinavlar her ne kadar Grönland'a ve Amerika'nın K.-D.'suna eriştilerse de, bu gerçek bir keşiften çok o dönemde Dünya'nın tanınması bakımından önemli bir sonuç vermeyen bir "buluş" olarak kaldı. Ticaret güzergâhları, çok büyük bir gezgin olan İbni Battuta'ya yol gösteren Araplar'ın katkıları, çok daha önemliydi. XV. yy.'da İbni Battuta, Sibirya bozkırlarına, ardından Çin'e, son olarak da Sahra'ya kadar gitti. Batılılar bu dönemde henüz islam kadar bilgili bir uygarlığa dayanmamakla birlikte, Dünya'yı betimlemekteki olanaksızlıklarını, Uzakdoğu'dan da söz eden bazı misyonerlerin başarıları (Carpin ve Rubroek planı) ve Marco Polo'nun 1271-1295 arasındaki gezisiyle giderdiler. Ortaçağ'ın sonu, Dünya üzerine tam bir bilgi edinmek yolunda bu kez kesinlikle Avrupalılar tarafından gösterilen ve onların dünya egemenliklerinin bir ürünü olan eşi görülmemiş bir çabayla belirginleşti.
Hindistan'a doğru, Araplar'dan bağımsız bir deniz yolunun aranması, XV. yy.'da Portekizliler'in bütün zenci Afrika kıyılarının durumunu yakından incelemelerine yol açtı. Bu sabırlı arama öteki "büyük" keşifleri, yeni zamanların başlangıcındaki, kaynaklarını hem iki İber krallığından, hem de başta Cenova olmak üzere bazı İtalya limanlarından alan keşifleri hazırlardı. Vasco da Gama'nın Hindistan'a varışı (1498), Portekizliler'in bir yandan geçici egemenliklerini kurarlarken, bir yandan da Afrika'nın sınırlandırılmasıyla ilgili eski coğrafya sorununu kesin olarak çözmelerini sağladı. Ancak asıl başarı Kolomb'un ispanyol gücünü kurduğu Batı'daki başarıydı. Amerika*'da, hemen hemen fetihle eşanlamlı olan keşfin hızı şaşılacak ölçüde yükseldi: Kolomb'un Antiller'e gelişi (1492) ile Kaliforniya'dan Güney Andlar'a kadar uzanan toprakların işgali arasında altmış yıldan az bir süre geçti.
Büyük keşiflerin birçok nedenleri vardı. Önce kuşkusuz, en çılgın tutkuları harekete geçiren altın'ın aranması geliyordu. Afrika altın ticaretinin denetimi, İnka İmparatorluğu örneğinde efsanevi bir nitelik taşıyan amerikan zenginliklerine doğrudan elkonmasından önce geldi. Ticaret yollarının, özellikle asya baharatına doğru yeni bir yolun aranması, Portekizliler bakımından büyük bir önem taşıyordu. Köle ticareti de hem onlar, hem de İspanyollar bakımından büyük bir rol oynadı.
Denizcilik tekniklerindeki hızlı gelişme, hiç kuşkusuz okyanus büyüklüklerinin aşılmasının temel öğesiydi: XV. yy.'da yuvarlak tekneli ortaçağ kadırgalarının yerini, güçlü yelken donanımlarıyla daha büyük bir hız, yüksek bordaları ve öne doğru incelip uzayan gövdeleriyle daha büyük bir güvenlik sağlayan karavelalar aldı. XIV. yy. sonundan başlayarak kıç bodoslama dümeninin yaygınlaşması, XIII. yy.'da icat edilen pusulaların tahta kutular içine yerleştirilmesi, enlemlerin dereceli usturlaplarla ölçülmesi, son olarak geleneksel tahmini deniz yolculuklarına gitgide daha çok tercih edilen lok kullanımı, yolculuklara belirginlik kazandırdı.
1519'da Macellan'ın giriştiği dünya turu, Büyük Okyanus'a doğru yeni bir yol açarak büyük keşifler dönemini kapattı. Ama ulaşılmak istenen topraklarla dolu ve henüz bilinmeyen birçok bölge kaldı. Coğrafyanın en eski efsanelerinden biri, orta enlemlere kadar uzanan ve Eski Dünya'yı "dengeleyen" engin bir güney kıtası efsanesi, ancak Cook'un gezileri sonucu dağıldı. Amerika'nın İspanyollar'ca ulaşılamayan bölümünün baştan başa keşfedilebilmesi için de XVIII. yy.'ı beklemek gerekti: fransız Cartier Kanada'ya 1534'te vardıysa da, Kayalık dağlar ancak 1792'de aşıldı.
Dünya'nın haritası artık ana çizgileriyle doğruydu; Dünya haritasındaki büyük "beyazlıklar", her şeyden önce Afrika'nın iç bölgeleriyle ilgiliydi. Bu boşlukları XIX. yy.'ın en büyük kâşifleri doldururken, deniz dibindeki çukurları keşfetmek için büyük denizbilim gezileri düzenlendi. Son olarak da kutupları fethetmek XX. yy.'a dü-

Keşlik steli
Niğde müzesi

şerken (→ ARKTİKA bölgeleri ve ANTARKTİKA), havacılıktan yararlanılarak artık "bitmiş" bir dünya imgesi çizildi.
—Tasav. Tasavvuf inancına göre, Allah katında üstün ve seçkin bir yeri olan sufi, Allah'ın kendisine bağışladığı esin (ilham) ya da "kalp gözü"nün açılmasıyla, sıradan insanlara kapalı olan gerçekleri kavrayabilir. Hak ile arasındaki perde ortadan kalkabilir. Sufinin, akıl ve duyu yolu ile kavranamayan sırları ortaya çıkarmasına *mükaşefe* ve *müşahede* de denir. İlk sufilerde bu terimler farklı anlamlarda kullanılmıştır. Buna göre, gizli hakikatin açığa çıkarılması (keşf), üç aşamada (mertebe) gerçekleşir: 1. aklın kesin kanıt (bürhan) kullanarak Allah hakkında yakin (kesin bilgi) sahibi olmasına *muhadara;* 2. açıklama (beyan) ve ilim yoluyla bilmeye *mükaşefe;* 3. aracısız ve Allah vergisi olan bir esinle (ilham) bilmeye *müşahede* denir. Bu aşamalardan ilkine *ilm el-yakin,* ikincisine *ayn el-yakin,* üçüncüsüne de *hakk el-yakin* de denilir. Sonuncusu, en yüce bilgi sayılır.

KEŞİFNAME a. (ar. *keşf* ve fars. *nāme*'den *keşf-nāme*). *Esk.* Keşif bedelinin yazılı bulunduğu defter; keşif defteri.

KEŞİK a. *Yörs.* Sıra, nöbet.

KEŞİKLEME a. Münavebe, almaş.

KEŞİKLEŞMEK gçz. f. Bir işi sırayla, nöbetleşe yapmak.

KEŞİŞ a. (fars. *keşiş*). Hıristiyanlıkta, genellikle manastırda yaşayan, örgütlü bir düzene ve belli kurallara bağlı olarak, tek başına ya da bir toplulukla birlikte dışarıya kapalı bir yaşam süren ve evlenmesi yasak olan din adamı.

KEŞİŞ dağı → ULUDAĞ.

KEŞİŞ dağı → ESENCE dağı.

KEŞİŞ gölü → TURNA gölü.

KEŞİŞAN çoğl. a. (fars. *keşiş*'in çoğl. *keşişān*). *Esk.* Keşişler, papazlar.

KEŞİŞHANE a. (ar. *keşiş* ve fars. *ḫāne*'den *keşiş-ḫāne*). *Esk.* Keşişlerin inzivaya çekildikleri yer, manastır.

KEŞİŞKÜLAHI a. Kuzey yarıküre'nin Avrasya kesiminde nemli yerlerde yetişen, bazen bahçelerde süs için de yetiştirilen, köksaplı, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *epimedium;* kadıntuzluğugiller familyası.)

KEŞİŞLEME a. Meteorol. **1.** İstanbul yöresinde G.-D.'dan esen rüzgâra halk dilinde ve denizcilerce verilen ad. (Uludağ'ın eski adı olan Keşiş dağının yönüne göre adlandırılmıştır.) **—2.** Gündoğusu ile kıble arasında 135°'den esen rüzgâr. **—3.** Pusulada güney-doğu'yu gösteren yön.

KEŞİŞLİK a. Keşiş olma durumu.

KEŞKE ya da **KEŞKİ** be. (fars. *kaşkī*). Dilek bildiren cümlelerin başına getirilerek özlem ya da pişmanlık belirtir: *Keşke bugün işe gitmek zorunda olmasaydım. Keşke öyle yapsaydım. Keşke o sözü söylemeseydim.*

KEŞKEK a. (ar. *keşk*'ten). Mutf. Dövülmüş et ve buğdayla yapılan bir tür yemek.
—ANSİKL. Keşkek yapımında et olarak parçalanmış koyun gerdanı kullanılır. Gerdan, kabuğu temizlenmiş buğdayla birlikte iyice haşlanır, suyu azaldıkça sıcak et suyu ilave edilir. Haşlanınca etler çıkartılıp kemikleri ayrılır ve iyice didilip buğdaya eklenir. Bu karışım tahta kaşıkla iyice dövülerek özlü bir bulamaç haline getirildikten sonra içine, başka bir kapta kavrulmuş soğan eklenir, karıştırmaya devam edilir. Hazırlandıktan sonra üzerine tereyağı gezdirilir ve kırmızı biber veya tarçın serpilir. Yapılışı zahmetli olduğundan özel günlerde hazırlanan makbul bir kış yemeğidir.

KEŞKEK, Zonguldak'ın Ereğli ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 723 nüf. (1990).

KEŞKİ → KEŞKE.

KEŞKÜL a. (fars. *keçkūl* ya da *keşkūl*). **1.** Sütten yapılan bir tür tatlı. (KEŞKÜLÜFUKARA da denir.) [Bk. *ansikl.* böl. Mutf.] **—2.** Eskiden gezgin dervişlerin ve dilencilerin kollarına takarak taşıdıkları ve herkesin önüne uzattıkları hindistancevizi kabuğundan ya da abanozdan yapılmış çanak, dilenci çanağı. (Bk. *ansikl.* böl. Folk.)
—ANSİKL. Folk. Keşkül adı verilen kabın yapımında ağaçlar arasında en çok abanoz yeğlenirdi. 20-30 cm boyunda, kayık biçiminde olur, üzerinde çeşitli ayetler, özdeyişler ya da motifler bulunurdu. İki sivri ucundan ince bir zincir geçer, omza ya da kola takılarak taşınırdı. Dervişler sadaka toplarken "hu" diye seslenerek keşkülü uzatırlardı. Sufiler keşkülle sadaka toplamaya çıkılmasına "selmana çıkmak" derlerdi. Toplananlar tekkeye götürülüp teslim edilirdi.
—Mutf. Keşkül süt, pirinç unu, patates unu, şeker, hindistancevizi, nişasta ya da sübye* ve dövülmüş badem, şamfıstığı vb. ile hazırlanır. Yapılışı muhallebi gibidir. Kaynama sona ererken içine hindistancevizi tozu dökülür, kâselerin üzeri dövülmüş badem, şamfıstığı vb. ile süslenir.

KEŞKÜLÜFUKARA a. (fars. *keşkūl* ve ar. *fuḳarā*'dan *keşkūl-i fuḳarā*). KEŞKÜL'ün eşanlamlısı.

KEŞLEMEK gçz. f. *Arg.* Bir işe, bir kimseye aldınş etmemek; önem vermemek: *Keşleme, defolup gitsin.*

Keşlik steli. Arkeol. Niğde'nin Altunhisar ilçesi merkez bucağında bulunmuş bir geç hitit kabartması (bugün Niğde müzesi'ndedir). Siyah bazalt taşından anıtta asur etkisi taşıyan, gövdesi önden, baş ve ayakları yandan işlenmiş bir erkek figürü kabartması vardır; sivri başlığı ve uçları kalkık ayakkabıları, İvriz kaya anıtıyla büyük benzerlik gösterir.

KEŞM → GEŞM.

KEŞMEKEŞ a. (fars. *keş-me-keş*). **1.** Karışıklık, düzensizlik, kargaşa: *O keşmekeşte saatimi kaybettim.* **—2.** *Esk.* Kararsızlık. **—3.** *Esk.* Çekişme, kavga.

Keşmir
Gulmarg (Hindistan) yakınında
Vadi'de taraçalarda yapılan tarım

Larousse

KEŞMİR, Hindistan'da eski eyalet, Hindistan ile Pakistan arasında paylaşılmıştır. Punç, Baltistan ve Dardistan yönetim bölümlerini (yaklş. 2 milyon nüf. ve 80 000 km^2) içeren Azad Keşmir (Özgür Keşmir) Pakistan'ın payına düşmüştür. Günümüzdeki Cammu ve Keşmir eyaleti (143 000 km^2; 5 987 389 nüf.; merkezi *Srinagar* ve *Cammu*) Hindistan Cumhuriyeti içinde yer almaktadır. Üç bölümü vardır: Cammu bölgesi, Orta Himalaya-da'dır ve halkı hindudur; Ladak, Büyük Himalaya'nın K.'indeki tibetçe konuşulan bir bölgedir; Keşmir vadisi, Büyük Himalaya ile Chelum'un akaçladığı Pir Pencal'ın çevrelediği yüksek ovadadır (yaklş. 1 500 m). Halkının büyük bölümü müslüman olan bu bölge, Keşmir'in ve özgün uygarlığının tarihsel odağıdır; Srinagar, eyaletin yaz mevsimindeki merkezidir. Vadi, yün ve ipek sanayileriyle, lüks el sanatlarıyla (şallar, mobilyalar, halılar, vb.) ve turizmiyle (Gulmarg, Pahalgam, vb. merkezler) ünlüdür. Dağlarda orman işletmeciliği ve göçebe hayvancılık yapılır.

• TARİH. Bu ülkenin başlangıçtan Hint-Türk İmparatorluğu'nca fethine kadar olan tarihi, sanskritçe yazılmış dört kronikte anlatılır. Bunlardan birincisi ve en önemlisi, Kalhana'nın başlangıçtan 1006'ya kadar olan dönemi kapsayan *Racatarangini*'sidir (Krallar nehri). Sonuncusuysa, Keşmir'in imparator Ekber tarafından ilhakı tarihi olan 1586'da son bulur. Daha önceleri, burada birtakım hindu hanedanları hüküm sürüyor ve aynı zamanda buddhacılık da rağbet görüyordu; nitekim, Buddha kilisesi, dördüncü büyük konsilini, Kuşana Kanişka zamanında, burada yapmıştı. Ülkenin soyutlanmış durumu, uzun süre müslüman fetihlerinden masun kalmasını sağladı. Gerçekten de, ancak son hindu hükümdarı Udyanadeva'nın ölümünden sonra, bir müslüman olan Şah Mir, 1346'da Şemsettin adı altında iktidarı ele geçirebildi. Keşmir, Ahmet Şah Dürrânî tarafından fethedildiği 1757'den, sih Rancit Singh tarafından fethedildiği 1819'a kadar, Afganistan'ın bir parçası olarak kaldı. Sihler'in İngilizler'e yenilmesi (1846) üzerine Keşmir, İngilizler tarafından tanınan raca Cammulu Gulab Singh'e satıldı. Daha sonra, Tibet'in vasiliği altındaki Ladak'ı da topraklarına katan Gulab Singh'in vârisleri, Hindistan'ın bağımsızlığına kadar egemenliklerini sürdürdüler. Bu hindu egemenliği, dörtte üçü müslüman olan halkta, o tarihten önce de zaten gerginlikler yaratmaya başlamıştı: şeyh Muhammet Abdullah, 1932'de, Keşmir Müslümanları konferansı'nı işte böyle bir ortam içinde gerçekleştirdi. 1947'de, Hindistan'ın bölünmesi sırasında, Hindistan ile Pakistan arasında bir seçim yapması gereken mihrace Hari Singh, kuşkusuz bağımsızlık elde etmek umuduyla, son seçme tarihi olan 15 ağustosu bilerek geçirdi; ama, Güney-doğu'da derhal karışıklıklar çıkması ve arkadan eklm ayında gerçekleşen Pakistan müdahalesi, onu şeyh Abdullah'a yanaşmak zorunda bıraktı. Şeyh Abdullah, durumun kötüleşmesi üzerine, Hindistan'ın yardım yapması karşılığında, ülkesinin Birlik içinde yer almasını kabul etmek zorunda kaldı; ancak, bunun için düzen kurulur kurulmaz

bir plebisit yapılacaktı. 27 ekimde, Hindistan askeri birlikleri Keşmir'e girdi. Pakistan ise, batıda ve kuzeyde kurulan bir Azad Keşmir (Özgür Keşmir) savundu. Bu çatışma ancak, BM'nin önerisi üzerine gerçekleşen 1 ocak 1949 tarihli ateşkesle sona erdi.

Fakat, Güvenlik konseyi'nin bölgenin askerden arındırılmasını ve evvelce vaat edilen plebisitin yapılmasını isteyen kararı hiçbir zaman uygulanmadı. Ateşkes hattı sınır halini alırken, şeyh Abdullah'da Keşmir'in "hindu" kesimi hükümetinin başında kaldı ve burası fiilen yavaş yavaş Hindistan Birliği'ne katıldı.

1953'te bağımsızlık isteminde bulunan şeyh Abdullah hapse atıldı. Nehru, onu ancak yaklaşık 11 yıl sonra, İkinci Keşmir savaşı'ndan az önce serbest bıraktı. Ağustos-eylül 1965'te patlak veren bu savaşın doğrudan bahanesi, Azad Keşmir'den kitle halinde gelen makicilerin sınırdan içeri sızmasıydı. Sorunun uluslararası bir durum alması karşısında, üç hafta sonra (22 eylül) bir ateşkes ilan edildi. SSCB'nin ön ayak olmasıyla 4-9 ocak 1966 tarihleri arasında Pakistan'dan mareşal Eyüp Han'ı, Hindistan'dan da başbakan L.-B. Şastri'yi bir araya getiren Taşkent zirvesi, ancak bir mütareke imzalanmasıyla sonuçlandı; böylece, son çatışmadan önceki statüko olduğu gibi korunmuş oluyordu. Savaşan taraflar arasında bir dostluk ve işbirliği çağının başladığını bildiren demeçler, hiçbir sonuç getirmedi. L.-B. Şastri 11 ocak 1966'da öldü. Ocak 1971'de Hindistan ile Pakistan, Bangladeş savaşı sırasında bir kez daha karşı karşıya geldiler. 17 aralıkta, Hindistan, Dakka şehrinde elde ettiği zaferden sonra, tek taraflı olarak ateşkes kararı aldı: Pakistan birlikleriyse, Keşmir'de açtıkları cephede kayda değer bir başarı elde edemediler. A. Bhutto ile İ. Gandhi arasında imzalanan Simla anlaşmaları (temm. 1972), başka hükümler arasında, bu ateşkes hattına uyulması hususunu da kesin bir hükme bağlıyordu. Bu arada, "Keşmir Aslanı" şeyh Abdullah, yeniden hapse atıldı, sonra da kendisine ikamet yasağı uygulandı. Haziran 1972'de tekrar Keşmir'e dönmesine izin verilen şeyh Abdullah, şubat 1975'te bir kez daha Başbakan oldu.

• EDEBİYAT→KEŞMİRİ.

• GÜZEL SANATLAR. *Buddhacı sanat.* Özellikle mimarlık, siyasal koşullara rağmen şaşırtıcı bir biçimde Gandhara formüllerine bağlı kalmıştır. Buddhacılık en geç Aşoka döneminde (İ.Ö. 250'ye doğr.) başlamakla birlikte, VI.-VII. yy.'lardan öncesine ilişkin hiçbir kalıntı günümüze ulaşamamış görünmektedir (katliamlar sırasında yerleşimlerin yakılıp yıkılması, VI. yy. ve 1390-1414). İki dönem belirlendi: Ortaçağ (VIII. yy. - XIV. yy. başı) ve islamiyet dönemi (1339'dan sonra). En parlak dönem Lalitaditya egemenliğine (724-760, başkent Parihasapura, buddha ve brahman tapınakları) rastlar. VIII. yy.'dan XIII. yy.'a kadar inşaat yöntemleri ve planlar Gandhara geleneğini sürdürdü; kapalı avluların içinde (revaklı avlular ya da peristylonlar) yer alan tapınaklar (Martand, Güneş tapınağı, VIII. yy.; Pandrenthan, Şiva tapınağı, 1135), iç içe geçmiş piramit biçiminde çatılara, alttan üç dilimli bir kemerle sınırlanan üçgen alınlıklara, "yunan" görünümlü başlıklar taşıyan gömme ayaklara (çoğunlukla yivli) ve çatı fenerleriyle donatılmış bindirmeli tavanlara sahiptir. Bu etki Pencab'da da görülür (Malot tapınağı, IX. yy.'a doğr.); XII. yy.'da başlayan gerileme döneminde rağmen islam mimarlığı tarafından sürdürülen piramit biçiminde çatılar (Mamal tapınağı). Süslemeler Suriye'deki roma-bizans sanatını hatırlatır; yalancı mermerler ve pişmiş toprak parçalarsa (Akhnur, Uşkur, VII.-VIII. yy.) Fundukistan'daki gecikmiş "yunan-buddha" üslubuna yakındır. Heykeller (daha çok Brahma heykelleri), Guptalar sonrası dönemini, özellikle de pala (Pandrenthan, Avantipur) etkilerini yansıtır. X.-XIV. yy. bronzları (Avantipur) Nepal bronzlarına giderek daha yakınlaştı.

İslam sanatı. Srinagar Ulu Camisi'nin (1394, 1658-1707'de yeniden yapıldı) orta avlusunda, tuğla duvarlarında, eyvanlarında ve kemerlerinde görülen iran etkisine rağmen, Keşmir islam sanatı büyük bir özgünlüğe sahiptir. Bu özgünlük, boyalı tahtanın sistemli kullanımından ve alemlerle biten piramit çatılı eşkenar dörtgenler (Şah-ı Hemedan camisi, Srinagar, XVII. yy.) olan yapıların öz biçimlerinden (bazı camiler, birçok evliya türbesi) kaynaklanır. Moğollar döneminde yapılarda taş kullanımı tercih edildi (Ahund Molla Şah camisi, 1649'a doğr.), küçük köşkler ve havuzlarla süslü şahane bahçeler yapıldı (Çalimar, Niçat). Bu bahçeler islam sanatçıların en ünlü yapıtları arasında yer almaktadır.

KEŞMİR → KAŞMİR.

Keşmir keçisi, Orta Asya dağ kütlelerinin çorak kesimlerinde yaşayan ve anayurdu Tibet dağları olan keçi ırkı. (Genellikle eti, derisi ve özellikle tiftiği için beslenir. Kaşmir denilen tiftiği moherden [uzunluğu 10-25 cm; kalınlığı 25-45 μm] hem daha kısa [2-8 cm], hem daha incedir [15 -19 μm]. Kaşmir genellikle yün gibi kullanılır. Hayvan başına beyaz kaşmir verimi siyah kaşmirden azdır; ama beyaz kaşmir daha makbuldür.)

KEŞMİR (Halit Nazmi), türk siyaset adamı (İbradı, Antalya, 1897 - Ankara 1948). Yüzellilikler'den Konya valisi Cemal Bey'in (Artin Cemal) oğlu. Saint Joseph lisesi'ni ve Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1921). İktisat profesörlüğüne yükseldi. Ticaret bakanlığı müsteşarı oldu. Tokat'tan milletvekili seçildi (1939-1948). Recep Peker ve Hasan Saka hükümetlerinde Maliye bakanlığı yaptı (1946-1948).

KEŞMİRİ a. Derdçe öbeğinden hint-ari dili. Keşmir'de, yaklaşık 4 milyon kişi tarafından konuşulur (1992).

—ANSİKL. Dilbil. Keşmirinin iki değişik biçimi vardır: müslümanların kullandığı dil arapçayla farsçadan birçok sözcük aktarmıştır ve fars abecesiyle yazılır; hinduların kullandığı dildeyse sanskritçe kökenli birçok sözcük vardır ve basım işleri için devanagari harflerinden, işlek yazı için hint kökenli özel bir abeceden yararlanılır.

—Ed. Şiirsel tema ve imgeler açısından iran edebiyatının derin etkisi altında kalan keşmiri edebiyatının gelişmesi, XIV. yy.'da Lal Ded ile birlikte başladı. Onu lirik ve gizemli şarkılar geleneğinde XVI. yy.'da Habbe Hatun ve XVIII. yy.'da Arnimal izledi. Hatim, halk masalları yazarken, Resul Mir ve Mehcur (1885-1952), gazel geleneğini sürdürdüler. Çağdaş edebiyatsa Abdülahed Azad'ın (öl. 1948) kişiliğinde önyargılara ve dinsel bağnazlığa karşı çıkarak sosyal adaleti savunan olağanüstü bir şaire kavuştu.

KEŞŞAF sıf. (ar. *keşf*'ten *keşşaf*). *Esk.* **1.** Birçok keşfi bulunan. **—2.** Gizli bir şeyi ortaya çıkaran, sırları çözen.

◆ a. Ask. Keşif görevi verilmiş süüstü gemisi, denizaltı ya da uçak.

—*Esk.* İzci.

KEŞŞAFLIK a. (ar. *keşşaf*'tan). *Esk.* İzcilik.

—Ask. tar. Düşmanın ve arazinin durumu hakkında bilgi toplama işi. (Günümüzde bunun yerine keşif* kullanılmaktadır.)

—Spor. Osmanlılar döneminde Türkiye'de İkinci meşrutiyet'ten (1908) sonra izciliğe verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Türkiye'de bu konuda İstanbul'da birkaç lisede birden beden eğitimi öğretmenliği yapan Ahmet Robenson ile kardeşi Abdurrahman Robenson, Manastır Muallim mektebi müdürü Ethem Nejat, Edirne İttihat mektebi müdürü Nafi Atuf (Kansu) öncülük yaptılar. Ragıp Nurettin de *Say ve tetebbu* (1910) adlı dergideki yazılarıyla konunun kamuoyunca tanınmasını sağladı. İlk keşşaflık çalışmaları, İstanbul ve Galatasaray sultanileri ile Darüşşafaka'da başladı. Gebze, İrva ve Yakacık'ta keşşaflık kampları açıldı. İttihat ve Terakki iktidarı döneminde Enver Paşa, Belçika Keşşaflar birliği başkanı Parfitte'i Türkiye'ye çağırarak Türkiye'de keşşaflığın örgütlenmesi işini ona verdi. Parfitte, İstanbul'da bir yıl kadar kalarak liselerin beden eğitimi öğretmenleri ile İstanbul Muallim mektebi öğrencilerine kurslar düzenledi. Kursları başarı ile bitirenlere "oymak beyi" adı verildi. Parfitte, keşşaflık için bir kuruluş tasarısı hazırladı. Tasarıya göre, Harbiye nazırı "Başbuğ" adı ile keşşafların genel başkanı oluyor, devlet önde gelenleri "Büyük orta" adındaki kurula bağlanıyor, askeri kuruluşları andıran obalar, mangalar, bölükler ise örgütün alt kademelerini oluşturuyor, Parfitte ise, bir uzman olarak "Kalgay" adıyla anılıyordu. Keşşaf ocağı adı verilen örgütün ilk Büyük orta'sı 9 nisan 1914'te toplanarak başbuğluğa Harbiye nazırı Enver Paşa'yı, yardımcılığına Parfitte'i, Büyük orta'nın koldaşlıklarına da Burdur mebusu Atıf, Dr. Nazım, Eyüp Sabri (Toprak), Dr. Resuhi ve Lazistan mebusu Sudi Bey'i seçti. Birinci Dünya savaşı yıllarında (1914-1918), Enver Paşa örgütün gelişip yeniden düzenlenmesi için Almanya'dan Von Hoff adında bir albayı Türkiye'ye getirttiyse de Von Hoff'un çalışmalarından, savaş nedeniyle bir sonuç alınamadı. Çalışmalar, Cumhuriyet'ten sonra izcilik* adı altında yurt çapında geliştirilerek sürdürüldü.

KEŞTİ a. (fars. *keşti*). *Esk.* **1.** Gemi: *"Bir*

S. Held

Keşmir
Niçat Bakh
(Zevkler bahçesi [XVII. yy.])
Dal gölünün kıyısında
Srinagar yakınında (Hindistan)

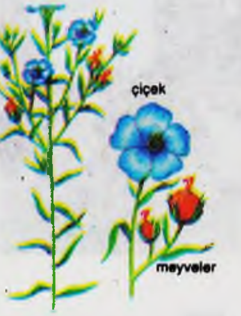
S. Held

Keşmir
Pandrenthan'da (Hindistan)
Şiva tapınağı (1135)

keşmir keçisi

izmarit vardır keştileri devirir" (E. E. Talu). **—2.** *Keştiban* → KEŞTİBAN. ‖ *Keştigâh,* tersane. ‖ *Keştiger* ya da *keştisaz,* gemi yapan. ‖ *Keşti-keş,* gemi reisi; ayyaş. ‖ *Keşti-nişin,* gemide bulunan. ‖ *Keşti -şikeste,* kazaya uğramış gemi kalıntısı. ‖ *Keşti-süvar,* gemi ya da kayığa binmiş, bindirilmiş. ‖ *Keşti-i bade,* kayık biçiminde kadeh. ‖ *Keşti-i gam,* gam gemisi; dünya. ‖ *Keşti-i hayal,* hayal gemisi: *Bir keşti-i hayal ile âfâka yelken aç"* (Y. K. Beyatlı). ‖ *Keşti-i Nuh,* Nuh'un gemisi. ‖ *Keşti-i zer,* kayık biçiminde yaldızlı kadeh; yeni ay; güneş.

keten
(Linum usitatissimum)

KEŞTİBAN a. (fars. *keştî* ve *bān*'dan *keşti-bān*). *Esk.* Gemici, kaptan.

KEŞUFİYE a. (ar. *keşufiyye*). İkt. tar. Osmanlı döneminde, "kâşif" adı verilen mutasarraflık derecesindeki memurların, bu işi almak için ödedikleri para. (Mısır hazinesi ile birlikte İstanbul'a gelen "keşufiye akçası", padişaha verilirdi.)

KET sıf. (ar. *kedd,* bir işte zorlukla karşılaşma). **1.** Engel. **—2.** *(Bir işe) ket vurmak,* bir işin yapılmasını güçleştirmek, ona engel olmaya çalışmak.

KET a. *Esk.* Nişasta.

KET a. Yenisey dilleri öbeğinden paleosibirya dili. İgarka ile Yeniseysk arasında birkaç yüz kişi tarafından konuşulur. (Eşanl. YENİSEY OSTYAK DİLİ.)

KET, Rusya'da ırmak, Batı Sibirya'da; 1 625 km (havzası 94 200 km²). Obi'nin kolu (sağ kıyıdan) olan Ket, bir kanalla Yenisey'e bağlanır.

KET ya da **KETT** (Robert), ingiliz asi (öl. Londra 1549). Norfolklu zengin bir sepiciydi; köylülerin artan sefaleti karşısında üzüntüye kapılarak, temmuz 1549'da bir toprak isyanının başına geçti. Örgütleyip eğittiği birliğiyle Norwich'i ele geçirerek serfliğin ve "enclosure"lerin kaldırılmasını, çiftlik kiralarının azaltılmasını öngören ılımlı bir toplumsal reformlar programı hazırladı. Ancak krallık yetkisi karşısında küçülmeyi kabul etmedi ve komuta ettiği köylü birliğinin ağustosta John Dudley tarafından Dussindale'de ezilmesi üzerine tutsak düşerek asıldı.

KETA, Pakistan'da kent, Belucistan'da il yönetim merkezi; 285 000 nüf. Bolan geçitlerine egemen ve stratejik bir konumdaki Keta, bir yönetim ve ticaret merkezidir. Tuğlacılık. Termik santral. Tekstil. Besin sanayileri. *—Keta ili,* 347 188 km²; 4 305 000 nüf.

ketch

Beken-Neptune Nautisme

KETAİB çoğl. a. (ar. *ketîbe*'nin çoğl. *ketā'ib*). *Esk.* Askerler, askeri birlikler.

KETAL a. *Yörs.* Çirişlenmiş bir tür parlak bez.

KETB a. (ar. *ketb*). *Esk.* **1.** Yazma. **—2.** *Ketb etmek; ketb ü tahrir etmek,* yazmak, kaleme almak.

KETCH a. (ing. *sözc.*). İki direkli (grandi ve mizana direği) boyuna bir donanım içeren ve mizana direği, dümen yekesinin tekne içinde bittiği yerden yükselen yelkenli.

KETCHİKAN, Alaska'nın güney-doğu'sunda liman kenti, Revillagigedo adasının güneyinde; 7 200 nüf. Som balığı avlama merkezi (konservecilik). Kereste sanayileri. Turizm.

KETÇAP a. (ing. *ketchup,* hindi dilinde *kitcap*'tan). Ana maddesi genellikle domates *(tomato ketchup),* kimi zaman da mantar olan *(mushroom ketchup)* koyu ingiliz sosu.

KETEBE çoğl. a. (ar. *kâtib*'in çoğl. *ketebe*). *Esk.* Kâtipler, yazıcılar: *Ketebe-i aklam* (kalem kâtipleri).

—Hat. Bir hattatın yazdığı yazıya adını koyması. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Hat. Yazı meşk edenler hocalarından icazetname aldıktan sonra yazılarına ketebe koyarlardı, bu yüzden hattatların kimileri ketebeli (imzalı) kimileri de ketebesizdi (imzasız); imza atmaya da *ketebe koymak* ya da *ketebe atmak* deniyordu. Ketebenin aslı, arapça "o yazdı" anlamındaki *ketebehu*'dur. Hattatlar ketebeden sonra üstatlarının adlarını da yazarlardı. Genellikle ketebeden sonra alçakgönüllülüğü belirten fakir, hakir vb. sıfatlar bulunurdu. Ayrıca ketebe yerine *nemekahu, harrerehu, sevvedehu, meşşekahu, nesehahu, satarahu, kalledehu* vb. sözcükler de kullanılırdı.

KETEBEHU ünl. (ar. *ketebe,* yazdı ve *hu,* onu'dan *ketebe-hu*). *Esk.* "Bunu o yazdı" anlamında hattatların eserlerine adlarıyla birlikte yazdıkları ibare. (→ KETEBE.)

◆ a. Hattatlık belgesi, hattatlık icazeti.

KETEF → KETİF.

KETEİOİ. Tar. Anadolu'nun B.'sında, Teuthrania* yöresinde (Mysia) yaşayan halk. Homeros *Odysseia*'sında bu halkın Telephos'un oğlu Eurypylos'un savaşçıları olduklarını yazar. Kimi tarihçilere göre de bergamalıydılar.

KETEL (Cornelis), hollandalı ressam (Gouda 1548 - Amsterdam 1616). 1566'da Fontainebleau'ya geldi, 1573'ten 1581'e değin Londra'da çalıştı (Edward Fiennes of Clinton'ın portreleri [Londra], Martin Frobisher'in portreleri [Oxford]), Amsterdam'a ve sonra da Gouda'ya döndü. Frans Hals'ın portrelerini müjdeleyen çok sayıda arkebüzcü portresi yaptı (Amsterdam, Gouda).

KETELBEY (Albert), ingiliz besteci ve orkestra yöneticisi (Birmingham 1875 - Cowes, Wight adası, 1959). Uzun yıllar Wimbledon'daki St-John kilisesi'nde çaldı. Columbia Gramophone Co. firmasının müzik yönetmenliğini yaptı. Hafif müzik türündeki besteleriyle tanındı: *Bir manastırın bahçelerinde* (1915), *Bir şark pazarında* (1920).

KETELEERİA a. (belçikalı bahçe uzmanı J- B. *Keteleer*'in adından). Güney-doğu Asya'da yetişen yalancı çevrel dallı, hepyeşil, sapsız ince uzun yapraklı ağaç. (Köknarı andıran bu ağacın erkek çiçekleri şemsiye biçiminde toplu, dişi çiçekleri tek başına bulunur. İki türü Batı ve Güney Avrupa'da bahçelerde yetiştirilir. Çamgiller familyası.)

KETEMPERE ya da **KETENPERE** a. *Arg.* "Gözünü boyamak, aldatmak" anlamında *ketenpereye getirmek* deyiminde geçer.

KETEN a. (ar. *kettan*'dan). **1.** Lifleri ya da yağca zengin taneleri için yetiştirilen, çoğunlukla almaşık yalın yapraklı, beş taçyapraktan oluşan mavi çiçekli biryıllık otsu tarım bitkisi. (Bil. a. *Linum usitatissimum;* ketengiller familyası.) [Eşanl. ZEYREK.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bu bitkiden elde edilen elyaf; bu elyaftan üretilen dokuma. (Bk. *ansikl.* böl. Tekst.) **—3.** *Yalancı keten,* ketene benzeyen ve bazı ülkelerde tohumları için onunla birlikte ekilip yetiştirilen otsu bitki. (Bil. a. *Chamaelina sativa;* turpgiller familyası.) ‖ *Yeni-Zelanda keteni,* lifleri için yetiştirilen otsu bitki *(Phormium tenax).*

—Geleneks. giy. Geleneksel türkmen kadın giyiminde başa örtülen büyük, beyaz ve ince baş örtüsü. (Kenarları pul ve oyalarla süslü; köşeleri pullu boncuklu, kırmızı ve mavi işlemelerle süslüdür. Evli ya da dul kadınlar kullanır. Başa bağlandıktan sonra üzerine alın çekisi dolanır.) [*Keten uçlu* da denir.]

—Tekst. *Keten dövme makinesi,* bitkilerden, özellikle de keten, kenevir, jüt gövdelerinden ve sisal yapraklarından elyaf özütleyen makine. ‖ *Keten dövücü,* keten sıyırma işlemi yapan kimse. ‖ *Keten grisi,* beyazlatılmamış keten bezinin rengi. ‖ *Keten ipliği,* kısa elyafla (sıyırma ya da tarama demetleri) yapılan ipliklerin tersine 60 ile 80 cm'lik uzun elyaftan üretilen iplik. ‖ *Keten tarağı,* kenevirin ya da ketenin çürütülmüş ve kırılmış gövdelerini taramada kullanılan bir tür el tarağı.

◆ sıf. Bu bitkinin liflerinden dokunmuş: *Keten bez. Keten gömlek, pantolon.*

—ANSİKL. Keten genellikle tek sap olarak çıkar; saplar lif keteninde, yağ ketenine göre daha uzundur; yaklaşık 1 m boyundaki bitkinin çiçekleri küçük olup değişik renklerdedir (mavi, beyaz, pembe, mor). Meyvesi, 10 taneye kadar tohum ve olgunlaşınca az çok kendiliğinden açılan beş parçalı bir kapsüldür. Keten sapında her biri 30 ila 40 çevresel liften oluşan 30 ila 40 lif demeti bulunur. Her lif, 1 ila 4 cm uzunluğunda ve 10-20 μm çapındadır. Uzunca, pürüzsüz ve esmer renkli tohumlarından, linoleik asitçe zengin, havada çabucak yükseltgenen, kurutucu nitelikte doymamış bir yağ çıkarılır; bezir denen bu yağ boya ve vernik yapımında kullanılır. Proteince zengin olan tohumlardan, yağ çıkarıldıktan sonra, arta kalan küspe hayvanlara yem olarak verilir. İki tip tarım keteni vardır: kışlık ve yazlık keten. Yağ ketenlerinin bazı çeşitleri yetişme dönemi uzun süren kışlık keten grubuna girer. Yetişme dönemi kısa süren (100 ila 120 gün) yaz keteni lif ketenleriyle bazı yağ ketenlerini kapsar. Asalak sorunları ve ekinin yıpratıcı etkileri nedeniyle, keten, aynı tarlaya 6 ya da 7 yıl geçmeden bir daha ekilemez. Keten ekilmeden önce bir tarlaya bir yem bitkisi ya da şekerpancarı, ertesi yıl da bir tahıl ekilmelidir. Özellikle yatma tehlikesi başta olmak üzere keteni etkileyen hastalıklar, asalaklar ve afetler çoktur. Lif keteni yolunarak hasat edildikten sonra yerde suya bastırılır. Yağ keteni ufak tefek ayarlamalar yapıldıktan sonra tahıl biçerleriyle hasat edilir. Verim olarak hektar başına 5-6 ton lif keteni, 1,5-2 t yağ keteni tohumu elde edilir.

—Eczc. Ketenin olgun tohumları eski Mısırlılar zamanından beri tedavide kullanılır. Dahilen mekanik müshil olarak etki yapar. İnfusyon halinde (% 1-5) sindirim sistemi iltihap ve tahrişlerine karşı koruyucu olarak kullanılır. Haricen lapa halinde yumuşatıcı ve ağrı azaltıcı olarak etkilidir. Müshil olarak yemeklerden önce bir çorba kaşığı tohum tozu su ile içilir. Ağrılar için keten tohumu tozu yeteri kadar su ile lapa kıvamında pişirilir. Lapa sıcakken tülbent arasında ağrıyan yere sarılır. Öksürük kesmek için ise göğüs üzerine konur.

—Tekst. Keten, tekstil malzemelerinin ata-

sıdır; çok iyi korunmuş durumda bulunan keten bezi parçalarının Yenitaş çağına ait olduğu sanılır.

Tamamen makineyle gerçekleştirilen keten hasadı, sökme yoluyla yapılır. Sökme makinesi tarafından çıkarılan sap namluları, önce kuruması, ardından da biyolojik bir etki altında kalması için toprağa bırakılır. Bir traktörle tarla üzerinde çekilen çırçır makinesi yağlı tohumlar içeren kapsülleri gövdeden ayırır, daha sonra namlu toplanır ve taşıma, depolama ve sonraki dönüşümler için çeşitli biçimlerde (demetler, balyalar vb.) koşullandırılır.

Ketenden sağlamlık, kullanışlılık ve özellikle de rahatlık nitelikleri bakımından çok tutulan tekstil lifleri üretilir. Lif hücreleri demetler halindedir; bu demetlerden her biri bitki içine bir soymuk ışın biçiminde uzanır; soymuklu elyaf olarak sınıflandırılmalarının nedeni de budur. Bu lifler kendi aralarında, demetler arasında ve gövdenin diğer bileşenleriyle, pektik ve odunsu bağlayıcıların ürettiği fizikokimyasal bağlarla birleşirler. Bu nedenle, keten saplarını, bu liflerin ayrılmasını sağlayan kimi işlemlerden geçirmek gerekir: havuzlama ve sıyırma işlemleri.

Biyokimyasal tepkimelere dayanan *havuzlama* işlemi, dokular arasındaki bağları parçalayan ve böylece elyafın ve demetlerin içindeki yapışıklıkları azaltan, mantarların ve bakterilerin (aerobiler ve anaerobiler) salgıladığı enzimleri harekete geçirir. Tersinmez olan bu kimyasal etki, elyaf ağının tamamen çözülmesini önlemek için sınırlandırılmalıdır; gerçekten çok kısa tek lifler (5 mm'den kısa liflerin ihmal edilemez oranıyla ortalama 20 mm) tekstil alanında kullanılmaz. Havuzlama işlemi değişik tekniklerle gerçekleştirilir: keten sapları yere serilerek, özellikle toprağın, ısının ve biyokimyasal gelişme için gerekli nemin etkisinde bırakılır; bu teknikte su, yağmurlarla ve çiyle sağlanır. Diğer bir teknik de, sıcak su işlemi (30-35°C) denilen belçika yöntemidir; saplar 3 ile 5 gün boyunca teknelere yatırılır. Ancak, maliyeti çok yüksek olan bu yöntem gittikçe gerilemektedir ve yalnız, toprakta havuzlama işleminin uygulanamadığı zor iklim koşullarına sahip bölgelerde gerçekleştirilir.

Sıyırma, tamamen mekanik bir işlemdir; odunu ve kökleri ufalayıp kırma işlemiyle elyaf demetlerini keten sapından ayırmayı sağlar. Bu yolla, sıyrılmış keten elde edilir. Havuzlanmış ve hâlâ kapsüllerini koruyan saplar halindeki kuru ketene uygulanan bu işlemin verimi % 17 düzeyindedir; ayrıca bunlara, aynı tipteki tek hücrelerden oluşan ancak daha kısa elyaf demetleri biçiminde düzenlenmiş % 9'luk keten demetlerini de eklemek gerekir; bu demetler sıyırma işlemi sırasında, sıyrılmış ketenden ayrılır.

Her keten sapında, her biri 25 ile 35 dik kesitli tek lif içeren ve klasik hazırlama işlemleri ile iplikçilikte kullanılan 30 kadar lif demeti bulunur; bu tek lifler, az ya da çok bozunmuş bağlayıcılarla topaklaşan 30 000 ile 50 000 lifin tümünden düzenlenir.

Lif demetleri, makaslama, kalenderleme vb. mekanik etkilerle boyuna bölünme özelliğine sahiptir. Elyaf ağında bulunan bağlayıcılar ve özellikle de pektik maddeler, ince iplik elde etmek için ıslak eğirme olanağı da verir. Son çekme işleminden önce içinden fitilin geçirildiği su, karma yapının reolojisini değiştirir, böylece de tek liflerin kendi aralarında kaymasını kolaylaştırır ve bağlayıcı maddelerin kendi çevresine yeniden dağılımı da, ipliğe daha güzel bir görünüm verir.

Keten elyafındaki egemen renk sarıdır; ancak elde ediliş biçimine göre değişen bir açıklığa ve doymaya sahiptir: anaerobi bakterilerin etkisiyle suda havuzlanmış lifler için sarımsı beyaz, toprakta havuzlama sırasında aerobi mantarların sporlanmasının artıkları pigmentleştirmesiyle elde edilen koyu gri.

Keten elyafı, optik mikroskopta enine kesitler halinde incelendiğinde, genellikle bir noktaya indirgenmiş merkezi merceksel bir kanal içeren dar açılı çokgen hücreler biçiminde görünür. İki ucu incelmiş olan lifler, boyuna incelendiğinde de mekanik gerilmeler sonucu oluşmuş biçim değiştirmeler, eğilme katları gösterirler.

Kimyasal yönden, keten hücresi, dokular arası bağlayıcılarla birleşmiş, kristalleşme oranı yüksek, hemen hemen arı selülozdan oluşur. Havuzlama işleminden sonra, lif ağı yaklaşık olarak % 70 selüloz, % 15 ile 18 yarıselüloz, % 3 ile 5 pektik madde, % 2 ile 4 odunözü, % 1 ile 2 mum ve % 1 ile 2 anorganik tuz içerir. Islak çekme işlemi sırasındaki çalışma koşullarını iyileştirmek amacıyla, havuzlamanın özgül etkisi günümüzde, kimyasal bir işlemle flayerli çekme makinelerinde üretilen fitillerin kirecini gidermeyle tamamlanır. Aynı şekilde, beyazlatılmamış keten de, gerek tamamen gerek kısmen (krem rengi verilmiş keten) kolayca ağartılır.

Çok çeşitli dönüştürme devreleriyle elde edilen keten demetinin ayırtedici özellikleri, keten ya da karışım (metis) halinde çok geniş bir ürün dizisinin gerçekleştirilmesini sağlar. Bu dizi dikiş ipliklerini, ev çamaşırı yapımında kullanılan eski bez dokumaları, döşemelik kadifeleri, branda bezlerini, vb. kapsar; ayrıca bunlara, günümüzde giysi yapımındaki kolay kullanımları, deriyle birlikte marokenciliği, duvar kaplamalarını da eklemek gerekir. Keten, büyük tokluğu sayesinde, bitkisel sünger donanımı olarak, karma malzemeler üretiminde, ayrıca da urgancılıkta ve sicimcilikte de kullanılır. Keten döküntülerinden, kâğıtçılıkta, lüks kâğıt, mektup kâğıdı ve sigara kâğıdı yapımında yararlanılır.

KETEN a. (fr. *cétène*'den). Org. kim. **1.** Formülü CH_3—$(CH_2)_{13}$—$CH = CH_2$ olan heksadeken-1'in yaygın adı; setil alkolden su giderilerek elde edilir. **—2.** Asetik asidin, formülü $CH_2 = C = O$ olan iç anhidriti; daha genel olarak işlevsel —$C = C = O$ grubu içeren bileşiklerin genel adı.

—ANSİKL. Karboksilik asitlerin (RR', CH—CO_2H) iç anhidritleri olan ketenler (RR' C = C = O), oldukça tepkin maddelerdir. Aminler (R_2"NH) de içinde olmak üzere, yeterli ölçüde asitli bileşiklerle (AH) tepkimeye girerek olağan sıcaklığın altında bile karboksilik asitlerin türevlerini (RR' CH—CO—A) verirler (esterler, amitler). Asetik asit, 800 °C'a doğru ısıl bozunmaya uğrayarak su ve keteni (CH_2CO) oluşturur. Asetik asit fazlasına etki eden keten, asetik anhidrit [$(CH_3CO)_2O$] oluşumuna yol açar; bu, asetik anhidritin sanayisel üretim yöntemidir. Öte yandan kendi kendine dimerleşebilen ketenler, doymamış β -laktonları verir.

KETENCİ a. **1.** Keten yetiştiren ve / ya da satan kimse. **—2.** Keten bezi dokuyan kimse.

KETENGİLLER a. Bütün parçaları düzgün beşli tipte, ayrı taçyapraklı, erdişi çiçekler açan bitkiler familyası. (Meyve kapsül biçiminde ve bölmelidir; içinde oval ya da yassı, pütürsüz taneler bulunur; taneler ıslatılınca kabuğu helmelenir; yapraklar genellikle yalın, sapsız ya da kısa saplıdır. Başlıca cinsi ketendir. Bil. a. *linaceae*.)

KETENHELVA → HELVA.

KETENHELVACI a. Ketenhelva yapan ve / ya da satan kimse.

KETENKUŞU a. Avrupa ve Batı Asya' da yaşayan, küçük, tanecil ötücükuş. (Bil. a. *Carduelis cannabina;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 13,5 cm.)

—ANSİKL. Çiftleşme döneminde erkeğinin başı ve boynu kan kırmızı tüylerle süslü ve kurşuni-kahverengi olan ketenkuşunun temel özelliği ezgili ve pürüzsüz ötüşüdür. Sürülmemiş otlu topraklarda, bağlarda bulduğu yabani otların tohumlarıyla beslenir (bu otların yok edilmesi ketenkuşunun da yok olması sonucunu doğurmaktadır). Bodur çalılar arasında yuva yapar ve yavrularını beslerken bir miktar böcek de yer. Göçmen ve gezici kuştur.

KETENLİ, Konya'nın Seydişehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 395 nüf. (1990). Belediye.

KETENOĞLU (İsmail Hakkı), türk hukukçu (Kastamonu 1906-Ankara 1977). Ankara Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1928). Çeşitli il ve ilçelerde savcılık ve yargıçlık yaptı. Yargıtay üyeliğine atandı (1952). Yargıtay ikinci başkanı (1956), Yargıtay cumhuriyet başsavcısı (1959) oldu. Anayasa mahkemesi üyeliğine (1962) ve Anayasa mahkemesi başkanlığına (1970) seçildi. Emekliye ayrıldı (1971).

KETENPERE → KETEMPERE.

KETENTOHUMU a. Keten bitkisinin yağı çıkarılan ya da ezilerek hekimlikte kullanılan taneleri.

—Halk hek. *Ketentohumu lapası* ya da *ketentohumu yakısı*, ketentohumundan yapılan ve çıbanların üzerine bağlanan yumuşatıcı yakı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Halk hek. Ketentohumu kabuğunun altında bulunan yağlı bileşimin tedavi edici etkisi vardır. İltihaplı yaraların işleyip iyileşmesini sağlar. Kabızlığa karşı doğrudan ya da binde onluk sulu ilaç halinde de kullanılır.

KETF → KETİF.

KETFİYE a. (ar. *ketf* ve *-iyye*'den *ketfiye*). *Esk.* Araplar'ın omuzlarını da örtecek biçimde başlarını kapadıkları püsküllü ve ipekten örtü.

KETHÜDA a. Kur. tar. **1.** Osmanlı İmparatorluğu'nda üst düzeydeki yöneticiler adına, onların temsilcisi olarak yetki alanlarına giren işlere bakan, yöneten kimselere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kethüda bey*, KUL* KETHÜDASI'nın eşanlamlısı. ‖ *Kethüda bölüğü*, Yeniçeri ocağı'nda ağa bölüklerinden kul kethüdasına bağlı I. bölüğe verilen ad. (Bu bölüğün, ötekilere göre asker sayısı yüksek ve saygınlığı daha çoktu.) ‖ *Kethüda dairesi*, Yeniçeri ocağı'nda kul kethüdasının dairesi. ‖ *Kethüdayı sadrı âli* → SADARET* KETHÜDASI. ‖ *Kethüdayı sadrı âli kalemi*, sadaret kethüdasının başında bulunduğu daire. ‖ *Kethüdayı defteri tersane*, tersaneye ilişkin zeamet işlemlerini yürüten dairenin amiri. (Tersane reisine bağlı olarak çalışırdı.) ‖ *Kapı kethüdası* → KAPI.

—ANSİKL. Kur. tar. Osmanlılar'da devlet adamlarının yanı sıra, zenginlerin de kethüdaları vardı. XIV. yy.'dan beri kullanılan bu unvan tüm kuruluşlara yayılmış olduğundan görev ve yetkileri, ücret ve ödenekleri farklıydı. Her kethüdanın görevleri ve yetkileri gereksinime ve zamanla kökleşen geleneklere göre şekillendi. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra devlet yapısında girişilen düzenleme hareketleriyle, "kethüda" unvanı yavaş yavaş bırakıldı, ancak görevleri başka unvanlar altında sürdü.

KETHÜDA GÜNDÜZ Köralioğlu → GÜNDÜZ KETHÜDA Köralioğlu.

KETHÜDA SAİT EFENDİ, türk tarihçi (XVIII. yy.). Selim III döneminin (1789-1807) önemli olaylarını anlatan bir yazma kitabı, 1806'dan sonraki olayları ve Selim III'ün tahttan indirilişini anlatan *Neticet ül -vekayi* adlı bir başka yapıtı bulunmaktadır.

KETHÜDALIK a. *Esk.* **1.** Kethüdanın yaptığı iş. **—2.** *Kethüdalık ağırlığı*, kethüdanın köylülerden topladığı para.

KETHÜDALILAR a. Ask. tar. Yeniçeri ocağı'nın otuz üçüncü ortasına bağlı yeniçerilere verilen ad.

KETHÜDAYERİ a. Kur. tar. Osmanlılar'

erkek ketenkuşu
(Carduelis cannabina)
çiftleşme mevsimi tüyleriyle

da herhangi bir kethüdaya vekâlet edenlere verilen ad.
—ANSİKL. Genel olarak kethüdaların vekillerine "kethüdayeri" denilmekle birlikte, özellikle Yeniçeri ocağı'nın ileri gelen komutanlarından olan kul kethüdasının vekiline denirdi. Bayezit II döneminde kul kethüdasının sefere çıkması üzerine görev yapmaya başlayan kethüdayerinin makamı Ağa kapısı'ndaydı. Ağa divanı dışında yeniçeri ağasıyla görüşmek isteyenler ondan izin almak zorundaydılar. Asıl görevleriyse İstanbul'da bulunmadığı zamanlarda kul kethüdasının işlerini yürütmekti. Ayrıca Ağa kârhanesi de kethüdayerine bağlı olarak çalışırdı.

KETHÜDAZADE ARİF EFENDİ, türk şair ve bilgin (İstanbul 1777 - *ay. y.* 1849). Medrese öğrenimi gördü. Döneminin ünlü bilginlerinden Tırnovalı Müftizade Abdürrahim, Vakanüvis Asım, Ayvansaraylı Münzevi Salih, Kadızade Mehmet, Gelenbevi İsmail, Hoca Neşet ve Palabıyık Mehmet Efendi'den felsefe, astronomi, matematik dersleri aldı. Bulgari İsmail Efendi'den tasavvuf öğrendi. Müderris oldu (1795). Halep mollalığı (1822) ve Bursa kadılığı (1832) yaptı. 1836'da Mekke payesini aldı. Mahmut II'nin isteğiyle İstanbul kadılığı payesi verildi (1838). Anadolu kazaskerliğine yükseldi (1847). 1826'da Yeniçeri ocağı'nın kaldırılması ve kimi bektaşi aydınların sürülmesi sırasında, onun da dinsiz ve bektaşi olduğu söylenerek sürülmesi istendi; Çerkeşli Mehmet Rafi Efendi'nin yardımıyla kurtuldu. Mahmut II döneminde Batı devletleriyle siyasal ve kültürel ilişkilerin artması sonucu aydınların kendi aralarında kurdukları Beşiktaş cemiyeti ilmiyesi'nde Kethüdazade de yer aldı. Burada bilimsel tartışmalar, edebiyat ve şiir yarışmaları yapılır, öğrencilere parasız ders verilirdi. Tutucu hocalar tarafından dinsizlikle suçlanan ileri düşünceli kişilerin bir kısmı sürülerek cemiyet dağıtıldı. Arif Efendi din, hukuk, matematik, felsefe, tasavvuf ve edebiyatta geniş bilgisiyle, özgür düşünceli, rint, nükteci bir şair olarak tanındı. *Divan*'ı daha sağlığında kayboldu. *Divançe*'si öğrencilerinden Ahmet Tevhit Efendi tarafından bastırıldı (1854). Yine öğrencilerinden ve yakın adamlarından Binbaşı Emin Efendi, hocasına ait fıkraları, kimi şiirlerini ve dönemin olaylarıyla ilgili bilgileri *Menakıb-ı Kethüdazade* adlı kitapta topladı (1877). [→ Kayn.]

KETİBE a. (ar. *ketibe*). Ask. tar. Eski türk ve müslüman ordularında, düşman üzerine akın ya da çapula giden süvari birliğine verilen ad.

KETİF, KETF ya da **KETEF** a. (ar. *ketf*). *Esk.* Omuz.
—Esk. anat. Kürekkemiği.

KETİMİN a. (fr. *cétimine; ket[on]* ve *imin'* den). Org. kim. Formülü RR'C=NR" olan bileşiklerin genel adı; bir ketonun (RR'C=O) amonyak (NH_3) ya da birincil bir aminle (NH_2R'') yoğuşması sonunda oluşur.

İhsan Ketin

KETİN (İhsan), türk yerbilimci (Kayseri 1914). Devlet hesabına okumak üzere 1932'de Almanya'ya gönderildi. Berlin Üniversitesi tabiiye bölümü'ne yazıldı ve ünlü tektonikçi H. Stille'nin öğrencileri arasına katıldı. Bonn Üniversitesi'nde jeoloji ve biyoloji dallarında lisans öğrenimi gördü. Yurda dönüşünde İstanbul Üniversitesi fen fakültesi jeoloji asistanlığına atandı (1938). 1953'te İstanbul Teknik üniversitesi maden fakültesi jeoloji profesörü oldu; 1983'te emekliye ayrıldı. Yerbilimlerinin bütünlüğüne inanan ve çalışmalarına önceleri plütonların iç tektoniği ile başlayan Ketin, sonraları araştırmalarını özellikle deprem incelemeleri ile tektonik sorunlar üzerinde yoğunlaştırdı ve Türkiye'de yeni bir jeoloji okulunun kurucusu oldu. Çalışmaları sonucunda Kuzey Anadolu' nun transform bir fay sistemi ile kesildiğini; İç Anadolu billurlu masifinin sanıldığı gibi eski değil, fakat metamorfik evrimini Kretase-erken tersiyer'de tamamladığını ortaya koydu; Türkiye'nin başlıca tektonik birliklerinin ve orojenez dönemlerinin belirlenmesine büyük katkılarda bulundu. Ders kitapları yayımına özen gösterdi. Yurtiçinde ve yurtdışında yayımlanmış bilimsel yapıtlarının sayısı 72 kadardır. 1981'de Türkiye Jeoloji kurumu'nun Hamit Nafiz Pamir hizmet ödülü'nü, aynı yıl Tübitak bilim ödülü'nü aldı; 1984'te Geological Society of London'ın şeref üyeliğine seçildi, 1987'de Alman jeoloji birliği'nin (Geologische Vereinigung) G. Steinmann madalyası'nı aldı. Halen İstanbul Teknik üniversitesi'ndeki görevine sözleşmeli olarak devam etmektedir. Başlıca yapıtları: *Umumi jeoloji I. kısım* (1957, yeni ve genişletilmiş baskısı 1977); *Umumi jeoloji II* (1963; yeni ve genişletilmiş baskısı 1982); *Yapısal jeoloji* (N. Canıtez'le birlikte; 1972); *Türkiye jeolojisine genel bir bakış* (1983).

KETİS. Tar. coğ. Anadolu'da, dağlık Kilikia bölgesinde küçük bölge; Kalykadnos'un (Göksu) K.'indeydi ve G.'den Kennatis* ile sınırlıydı.

KETM a. (ar. *ketm*). *Esk.* **1.** Sır tutma, söylememe. **—2.** Gizleme, göstermeme. **—3.** *Ketm etmek,* sır tutmak, bir şeyi gizlemek. **—4.** *Ketm-i nüfus,* kendini belli etmeme.
—Ask. tar. *Ketmi esnan,* askerlik çağında olmasına karşılık, askerlik şubesinde kaydı bulunmayanlara verilen ad.

KETMİA a. Bazı *hibiscus* türlerine, özellikle Hindistan'da yetişen bamyaya *(Hibiscus esculentus)* verilen ad. (Ebegümecigiller familyası.)

> **KETO-** (fr. *céto-*'dan). Org. kim. Bir molekülde işlevsel bir keton grubunun (CO) varlığını gösteren önek (örneğin ketoasit).

KETO. Yun. mit. Pontos ile Gaia'nın kızı. Erkek kardeşi Phorkys ile birleşerek Gorgonalar'ı doğurdu.

KETOALKOL a. (fr. *cétoalcool*'den). Org. kim. KETON-ALKOL'ün eşanlamlısı.

KETOASİT a. (fr. *cétoacide*'den). Kim. ASİTKETON'un eşanlamlısı.

KETOFENİLBUTAZON a. (fr. *cétophénylbutazone*). KEBUZON'un eşanlamlısı.

KETOGEN ya da **KETOJEN** sıf. (fr. *cétogène*'den). Biyokim. Ketonlu cisim doğuran.

KETOGENEZ ya da **KETOJENEZ** a. (fr. *cétogenèse*'den). Biyokim. Asetilkoenzimin metabolizması; organizmada ketonlu cisimlerin (asetilasetik asit, β-hidroksiburitik asit ve aseton) oluşumuyla son bulur. (Glusit perhizinde, diyabet hastalığında ve enerji üretiminde yağ asitlerinin parçalanmasının ağır bastığı her durumda ortaya çıkar.)

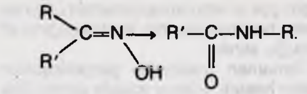
KETOGLUTARİK sıf. (fr. *cétoglutarique*'ten). Biyokim. *α ketoglutarik asit,* Krebs çevrimi ara ürünü olan α ketonik diasit.

KETOHEKSOZ a. (fr. *cétohexose*'dan). Org. kim. Keton işlevi içeren heksoz. (Früktoz, bir ketoheksozdur.)

KETOJEN → KETOGEN.

KETOJENEZ → KETOGENEZ.

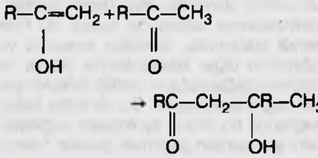
KETOKSİM a. (fr. *cétoxime*'den). Org. kim. Ketonun, genel formülü RR'C=NOH olan oksimlerinin genel adı.
—ANSİKL. Ketoksimler, aldoksimlerden farklı olarak su vermezler; ancak asitli ortamda Beckmann yeniden düzenlenmesine uğrarlar. Bu yeniden düzenlenme sırasında, OH grubuna göre karşı konumda yer alan R grubu göç ederek ikincil bir amin oluşumuna yol açar:

Bu yeniden düzenlenmenin, poliamit 6 ve 12'nin monomerleri olan kaprolaktam ile dodekanolaktam üretiminde kullanılması nedeniyle, sanayide büyük bir önemi vardır.

KETOL a. (fr. *cétol*'den). KETON-ALKOL' ün eşanlamlısı.

KETOLLEŞME a. Org. kim. Bir ketonun, özyoğuşma sonunda β-ketol vermesi.
—ANSİKL. Ketolleşme, aldolleşme gibi organik kimyada önemli bir tepkimedir. Bir enolün (ya da buna denk düşen enolat anyonunun), aynı ketonun karbonil grubuyla tepkimesine dayanır:

Ketolleşme, asit ya da bazlarla katalizlenebilir.
Ayrıca bir enolün diğer bir keton ya da bir aldehitle çapraz tepkimeleri de gözlenebilir. Diaseton-alkolün sanayisel üretimi, bir ketolleşme tepkimesidir. Ketolleşme, hücre metabolizmasında da önemli bir rol oynar.

KETON a. (fr. *cétone*'dan). Org. kim. Genel formülü R—CO—R' olan ve bir CH_2 grubu yerine CO grubunun geçmesi sonunda hidrokarbonlardan türeyen organik bileşiklerin genel adı; R ve R', özdeş karbonlu kökler olduğu gibi farklı kökler de olabilir. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ sıf. Ketonlarla ilgili olan, keton işlevi taşıyan bir madde için kullanılır. (Bir keton asit, bir asitketondur.)
—ANSİKL. Ketonlar, aldehitler gibi özellikle işlevsel C=O grupları üzerinden nükleofil katılma yoluyla tepkimeye girer. Yalın katılmalar olarak siyanhidrinleri [RR'C(OH)C≡N] veren hidrosiyanik asit, alkolleri [RR'C(OH)R"] meydana getiren organometal bileşikler ve bisülfit bileşiklerinin [$RR'C(OH)SO_3Na$] oluşumuna yol açan sodyum bisülfit katılmaları sayılabilir (bisülfit katılması, yalnızca en tepkin ketonlarla aldehitler için sözkonusudur).
Katılma tepkimelerini, özellikle iminleri (X=alkil ya da aril), oksimleri (X=OH) ya da hidrazonları (X=NHR") veren amonyak türevleri (X—NH_2), etkinleştirilmiş metilen gruplu bileşikler (örneğin krotonlaştırma) ve CH_2=$P(C_6H_5)_3$'deki gibi karben taşıyıcıları (C=O yerine C=CH_2' nin geçmesini sağlayan Wittig tepkimesi) durumunda eleme tepkimeleri izleyebilir.
Elemeyi, ikinci bir katılma tepkimesi izlediğinde son olarak C=O grubundaki oksijen atomu yerine, X—H'den gelen iki X grubunun geçtiği gözlenir. Bu yolla alkollerden (R"OH) asetaller [$RR'C(OR'')_2$], tiyollerden (R"SH) tiyoasetaller [$RR'C(SR'')_2$], arenlerden (Ar—H) de orantmalı diarilmetanlar ($RR'CAr_2$) hazırlanır (bisfenol, D.D.T., malahit yeşilinin oluşumu).
İndirgeme tepkimeleri, nükleofil katılmalar ($LiAlH_4$ ya da $NaBH_4$ gibi hidrürlerin etkisi, hidrazonların alkali ortamda bozunması) ya da köksel katılmalar (çok elektropozitif metallerin etkisi) biçiminde olabilir. İndirgeme köksel katılma durumunda, ortamın az ya da çok asitli olmasına bağlı olarak hidrokarbon (RCH_2R'), alkol (RR'CHOH) ya da pinakol [RR'C(OH)—C(OH)RR'] verir.
Ketonların yalnız genel bir yükseltgeme tepkimesi vardır; perasitlerle aşağıdaki denkleme göre estere dönüşürler:

$$RR'CO + R''CO_3H \rightarrow RCO—OR' + R''CO_2H.$$

RR'CH—COR" genel formüllü ve enol-

leşebilen ketonlar (ve aldehitler), tautomer enol (RR'C = CR" —OH) biçiminde tepkimeye girerler. Bu enolleşme, ketonların klorlama (XY = Cl_2), alkilleme (Y = alkil), açilleme (Y = açil) vb. gibi, birçok elektroncul ornatma tepkimesine girmesine yol açar:
RR'CHCOR" + X—Y
→ RR'CYCOR" + X—H.
Ornatma pek çok durumda bazik ortamda gerçekleşir. Ketolleşme (aldolleşme) de bu tür bir tepkimedir; bu tepkimede elektroncul tepken, aynı ya da bir başka ketonun (aldehit) C = O grubudur.

Ketonlar, izomer aldehitlerle yaklaşık aynı uçuculuktadır; ilgili alkollerden daha düşük sıcaklıkta kaynarlar. Aseton, metiletilketon, sikloheksanon gibi kimi ketonların teknikte büyük bir önemi vardır.

Keton işlevi organik kimyada işlevsel CO grubu ve yukarıda sayılan özelliklerle belirginleşir. Keton işlevine glusitler, cinsiyet ve böbreküstü hormonları, doğal aromalar (kâfur, karvon, iyonon, menton, vetivon) gibi önemli pek çok karmaşık üründe rastlanır.

KETON-ALKOL a. (fr. *cétone-alcool*'den). Org. kim. Bir ya da birçok keton işlevi ile bir ya da birçok alkol işlevi içeren bileşiklerin genel adı. (Asetoin, diasetonalkol, früktoz keton-alkollerdir.) [Eşanl. KETO-ALKOL, KETOL.]
—ANSİKL. Keton-alkoller, iki işlevin karşılıklı konumuna göre sınıflandırılır. α-keton-alkoller, benzer iki işlev (asetoin, früktoz) taşır; oysa β-keton-alkollerin bir karbon atomuyla ayrılan iki işlevi (diaseton-alkol) vardır vb.

KETONEMİ a. (fr. *cétonémie*'den). Kanda keton cisimlerinin bulunması; bu cisimlerin kandaki oranı. (Normal ketonemi litrede 5 ila 20 mg'dır. Açlıkta ve şeker metabolizması bozukluklarında artar.)

KETONÜRİ a. (fr. *cétonurie*'den). İdrarda keton cisimlerinin bulunması; bunların oranı. (Normal koşullarda çok az olan ketonüri [24 saatte 1 mg'dan az] ketoz ve ketoasidoz hallerinde yükselir.)

KETOPROFEN a. (fr. *kétoprofène*). Steroit olmayan ve antiemflamatuar, ağrı kesici ve ateş düşürücü nitelikler taşıyan ilaç.

KETOSTEROİT a. (fr. *cétostéroïde*'den). Bir keton grubu taşıyan steroit türevi (3, 17 ya da 20 konumunda).
—ANSİKL. 17 ketosteroitler androstan ya da etiyokolan türevleridir. 17 konumunda bir keton grubu taşırlar. Böbreküstü bezi korteksi ile cinsel bezlerce salgılanan ve androjen ya da ostrojen etkisi gösteren steroitleri kapsarlar. 17 ketosteroitler Zimmerman* tepkimesiyle belirgindirler.

İdrarla atılmaları normal koşullarda cinsiyete ve yaşa göre değişir: erişkin erkekte 24 saatte 12-13 mg, menapoz öncesi kadında 24 saatte 7-9 mg. Kandaki oranları erbezi işlevlerinin azaldığı durumlarda, böbreküstü bezi yetersizliklerinde, Addison hastalığında azalır, böbreküstü bezi urları ve aşırı çalışma durumlarında, erkekleştirici kanserlerde artar.

KETOTAKSİ a. (yun. *khaite*, uzun saç ve *taksis*, düzenleme'den). **1.** Böceklerde, en önemli tüylerin (dokunma kılları ya da faner, vb.) beden yüzeyindeki dağılımı. **—2.** Bu dağılımın, sınıflandırma açısından bilimsel olarak incelenmesi.

KETOZ a. (fr. *cétose*'dan). Org. kim. Bir keton işlevi taşıyan oz. (Ketozlar, aldozlardan daha az yaygındır. Bununla birlikte früktoz [sakarozda, glukozla birleşmiş olarak bulunur] gibi kimi ketozlar oldukça önemlidir.)

KETOZ a. (fr. *cétose*'dan). Patol. Organizmanın, keton cisimlerinin birikmesine karşı savaşarak normal alkali yedeğini koruduğu, klinik açıdan belirtisiz dönem. Özellikle şeker hastalığında, kanda aseton artışına neden olan kusmalarda, çeşitli sindirim kanalı ve karaciğer hastalıklarında ve uzun süreli açlıklardan sonra görülür. (Eğer bu belirtisiz dönem aşılırsa *asidoketoz* evresi başlar.)
—Vet. Glusit metabolizmasındaki bir yetmezlik sonucu kanda keton cisimlerinin birikmesine bağlı olarak sağmal ineklerde doğum yaptıktan on beş gün sonra ortaya çıkan metabolizma hastalığı. (Eşanl. ASETOZ.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Vet. İki çeşit ketoz vardır: geçici yetersiz bir beslenmeye bağlı "kıtlık ketozları" ve sütün çekilmesi döneminde fazla semirmeye bağlı "bolluk ketozları". Belirtiler genellikle siliktir. Başlangıçta hayvanda bir iştahsızlıkla birlikte süt veriminde azalma (% 10-30) ve çoğu zaman aşırı zayıflama görülür. Eğer hastalık devam ederse zayıflama çarpıcı olabilir. Hayvanın her soluk verişinde elma kokusuna benzer özgül bir koku duyulur, ayrıca hayvan genellikle kabız ve uyuşuktur. Sinirsel denilen bazı şekillerinde hayvan uyarılara karşı aşırı tepki gösterebilir ve hafif ishal olabilir. Bol süt alınan sağmal hayvanlarda, süt üretiminin neden olduğu glusit kayıplarını karşılayamayan yetersiz bir beslenme yüzünden ortaya çıkan bir hastalık sözkonusudur. Hastalığı önlemek için sütten kesilme döneminde hayvanı fazla semirtmekten kaçınmak, uygun bir rejime sokmak, özellikle rasyonların enerji içeriği hesaba alınarak doğurmayı izleyen ilk altı hafta içinde azami besleyici katkıyı sağlamak gerekir.

KĘTRZYN, Polonya'da kent, Kuzey Mazurya'da, Olsztyn'in K.-D.'sunda; 26 000 nüf. Elektronik. Şeker fabrikası.

KETT (Robert) → KET.

KETTANİ, Fas'ta büyük ve tanınmış bir ailenin nisbesi. Ailenin en ünlüsü Muhammet bin Cafer el-Kettani (1858-1927), Doğu'ya gitti, bir süre Medine'de kaldı (1910) ve iki kez hac görevini yerine getirdi. Doğduğu kente döndü ve orada öldü. En bilinen yapıtı Fas'taki şerifler, bilginler ve velilerin yaşamöykülerini içeren *Selvet ül-enfâs ve muhâdesât ül-akyâs bi-men ukbire min el-ümerâ' ve's-sülehâ' bi-Fâs*'tır.

KETTANİ BİN HAMMÛ *(Si)*, faslı general (Berreşit 1904 - Rabat 1965). 1923'te orduya girdi; Fas'ın bağımsızlığından önce fransız ordusunda general rütbesine yükselen ilk faslı subaydı. 1944-45 savaşlarına katıldı; 1949'da Harp okulu'ndan diploma aldı. 1956'da sultan Muhammet V'e bağlılık yemini ederek fas ordusunun emrine girdi ve özellikle Birleşmiş milletler tarafından 1960'ta Kongo'ya gönderilen birliğin komutanlığında bulundu.

KETTANİYE (EL-), Fas'ta İdrisiler'in şürefâ (şerifler) koluna bağlı ünlü bir ailenin nisbesi. Birçok ünlü edebiyatçı, fıkıhçı ve bilgin yetiştiren bu ailenin en tanınmış olan kişileri şunlardır: MUHAMMET ET-TALİP İBNÜLHACC (öl. 1857), şürefâ ile ilgili *Nazm üd-dürr ve'l-le'âl fî şürefâ akabati ibn savvâl* adlı yapıtı vardır; —MUHAMMET BİN EL-KEBİR (öl. 1900'den sonr.), 1890'dan sonra Fas'ta Meknes ve öteki kentlerde bir tarikat kurdu; —ÖMER BİN TAHİR EL-KETTANİ (öl. 1891), müslümanlaşan halk hakkında bir risale yazdı; —EBU ABDULLAH CAFER BİN İDRİS EL-KETTANİ (1824-1905), ailesi ile ilgili birçok yapıtı vardır; —MUHAMMET BİN CAFER (öl. 1927), Fas bilgin ve din adamlarının yaşamöykülerini içeren *Selvet ül-enfâs ve muhâdesât ül-akyâs bi-men ukbire min el-ümerâ' ve's-sülehâ' bi-Fâs* adlı yapıtı vardır; —ŞEYH EBÜLESAT MUHAMMET ABDÜLHAYY (1885-1962), Fas'ın bağımsızlığa kavuşmasında ailenin sorumluluğunu yüklendi. Karaviyyin'de kütüphane müdürü olarak çalıştı. Bu kentte eski üniversitenin depolarındaki kitapların kataloğunun yapılmasında etkin rol oynadı (1915). Birçok kitap ve makale yazdı. Bunlar arasında ailesinin tarihini konu edinen *el-Mezâhir us-seniyye* başta gelir. Ağustos 1953'teki hükümet darbesinde Glavi ile anlaştı. Ancak, Sidi Muhammet'i devirip başa geçince, Glavi ile ters düştüğünden Fransa'ya kaçmak zorunda kaldı ve orada öldü.

KETTERİNG, Büyük Britanya'da (Northamptonshire) kent, Northampton'ın K.-D.'sunda; 42 600 nüf. Ayakkabı sanayisi merkezi. Metalürji.

KETTERİNG, ABD'de (Ohio) kent, Dayton'ın güney banliyösünde; 61 200 nüf. Konut ve sanayi (elektrikli motorlar, duyarlı aletler, otomobil ve hava taşıtları aksesuarları) merkezi. Tıp araştırmaları.

KETTLE a. Jeomorfol. Bir buzun erimesinin yol açtığı kapalı çukur.

Kettle, Kanada'da önemli hidroelektrik santralı, Manitoba'nın kuzeyinde, Nelson ırmağı kıyısında.

KETTLER (Gotthard), Kurzem dükü (Eggeringshausen, Westfalen, 1517 - Mitau 1587). Schwertträger şövalyeleri livonya kolunun başkanıydı (1559), Polonya metbuluğunda Kurzem dükü olabilmek için tarikatı laikleştirdi (1561). Mecklenburglu Anna ile evliliğinden, Wilhelm ve Friedrich adlı iki oğlu oldu. Düklük, ilkin bu ikisi arasında paylaşıldıysa da, sonra bütünüyle Friedrich'e geçti.

KETU, Benin'de kent, Sakete'nin K.'inde; 80 000 nüf. Nagolar'ın (Yorubalar) eski başkenti olan Ketu'nun nüfusu XVIII. yy.'da 30 000 idi. 1897'da Gle-Gle kenti yakıp yıktı.

KETUBİM, aziz Hieronymus'tan başlayarak, Tevrat'ın üçüncü bölümüne verilen ad. İlk iki bölümün adı *Torah* ve *Nebiim*'dir.

KETUM sıf. (ar. *ketm*'den *ketūm*). **1.** *Esk.* Sır saklayabilen, ağzı sıkı: *Ketum bir adamdır, ona güvenebilirsin.* **—2.** *Ketum olmak,* sır saklamak, ağzı sıkı olmak.

KETUMANE be. (ar. *ketūm* ve fars. *-āne*'den *ketūmāne*). *Esk.* Ketum bir kişiye yakışacak biçimde; gizlice: *"İfa ettikleri vazifeyi gayet ketumane ifa ederler"* (H. C. Yalçın).

KETUMİYET, -ti a. (ar. *ketūm* ve *-iyyet*'ten *ketūmiyyet*). *Esk.* Ketumluk, ağzı sıkılık: *"Samime o ârizi ketumiyetini şöyle bir tarafa atıp ..."* (Y. K. Karaosmanoğlu).

KETUMLUK a. Ketum olma durumu.

KEUPER a. (alm. sözc.). Yerbil. Trias sisteminin üst bölümünü oluşturan germen alt fasiyesi (lagüner ve karasal).

KEVABİS çoğl. a. (ar. *kebise*'nin çoğl. *kevābis*). *Esk.* Artıkyıllar.

KEVAKİB çoğl. a. (ar. *kevkeb*'in çoğl. *kevākib*). *Esk.* **1.** Yıldızlar: *"Fezâda, esîrin sinesinde mütemadiyen hareket eden, dönüp dolaşan milyonlarca kevakib karşısında ..."* (İsmail Suphi, XIX. yy.). **—2.** *Kevakib-i cariye, kevakib-i mütehayyire* ya da *kevakib-i seyyare,* gezegen. ‖ *Kevakib-i sabite,* durağan yıldızlar. ‖ *Kevakib-i sehabiyye,* bulutsu yıldızlar. ‖ *Kevakib-i ulviye,* Mars, Jüpiter, Satürn gezegenleri.
—Esk. gökbil. *Kevakib ül-fırk,* a, p, n, Cepheus yıldızları. ‖ *Kevakib ül-hamse,* beş büyük gezegen. ‖ *Kevakib üs-seyyare,* Güneş, Ay ve beş gezegen.

KEVAKİBİ (Abdurrahman **EL-**), suriyeli reformcu (Halep 1849'a doğr. - Kahire 1902). *El-Şahba* dergisini kurup yönettikten sonra, dünyayı dolaştı ve 1892'de Mısır'a yerleşti, burada dinsel reform hareketine katıldı. Özgün çalışmalarıyla arap sosyalizminin öncüsü durumuna geldi. Nahda'nın ve arap birliğinin en parlak simalarından biriydi. —Kardeşi MESUT (1865-1929), filolog, coğrafyacı, imam ve yargıçtı; Osmanlı İmparatorluğu döneminde milletvekilliği yaptı (1908), bir *Divan* ve filoloji denemeleri bıraktı.

KEVAKİBŞİNAS a. (ar. *kevakib* ve fars. *şinas*'tan *kevakib-şınas*). *Esk.* Yıldızlarla uğraşan kimse; müneccim, astrolog.

KEVALA, *tek, biricik* anlamına gelen sanskritçe sözcük. Brahman (Mutlak) için kullanılması, *kevala-advaita* deyiminin ortaya çıkmasına yol açtı. Kevala-advaita özellikle Şankara'nın savunduğu mutlak tekçilik öğretisinin adıdır.

KEVAZİNGO a. BUBINGA'nın eşanlamlısı.

KEVEN a. *Yörs.* Geven.

KEVGİR a. (fars. *kef,* köpük ve *gir,* tutan *kef-gır*'den). **1.** Kaynatılmış taneli yiyeceklerin suyunu süzmek amacıyla kullanılan delikli, genişçe kap. **—2.** Sıvıların köpüğünü, tortusunu almaya ya da sıvı içindeki besinleri piştiği yerden aktarmaya yarayan delikli kepçe.

KEVİR a. (fars. sözc.). Jeomorfol. SEBHA'nın eşanlamlısı.

KEVKEB a. (ar. *kevkeb*). *Esk.* **1.** Tek ve belirli bir yıldız. *"İşte ol vakit devlet-i aliyyenin ufk-ı politikasında kevkeb-i utarid gibi cirmi küçük kadri büyük bir zat parlamakta idi..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** Parıltı. **—3.** *Kevkeb-i derri,* parlak yıldız. | *Kevkeb-ül-hadid,* demir parıltısı.

—Esk. gökbil. *Kevkeb-i şimal,* Kuzey yıldızı.

—Esk. yerbil. *Kevkeb-i samus,* Sisam adasında bulunan ve eskiden ilaç yapılan balçık.

KEVKEB ya da **KEVKEB ÜL-HEVA.** Tar. coğ. Taberiye gölünün 4 km G.'inde ve Bethşean'ın 14 km K.'inde, Ürdün vadisine hâkim ortaçağ kalesi. Kale, bizans dönemi yapılarındandır. 1140'ta Kudüs kralı Foulques V tarafından güçlendirildi, 1168'de Saint-Jean şövalyelerinin, 1189'da da Selahattin Eyyubi'nin eline geçti. Selahattin'in kardeşi Adil'in yönetimindeyken emir Kaymaz en-Necmi'nin işgaline uğradı; ardından Şam emiri el-Muazzam İsa tarafından ele geçirildi. Franklar Dimyat'ı aldıklarında, savunulamayacağı anlaşılınca 1219'da yıkılmaya başlandı, ama Franklar'la görüşmeler başlayınca yıkımı durduruldu, sonunda Friedrich II'nin yararlanmaması için 1227'de yıkımı tamamlandı. Günümüzde kalenin yıkıntıları yanında aynı adı taşıyan bir köy bulunmaktadır.

KEVKEBE a. (ar. *kevkebe*). *Esk.* **1.** Yıldız. **—2.** Bir sırık ucuna yerleştirilerek, hükümdarın yanında bir sancak gibi tutulan çelikten parlak top. **—3.** Süvari alayı, atlı asker alayı. **—4.** Gösteriş, görkem.

Kevkeb-i şarki, Aleksan Sarrafyan tarafından İstanbul'da yayımlanan gazete (1869). Sarrafyan, o yıllarda yurtdışında yaşayan Yeni Osmanlılar'a, özellikle de Ziya Paşa'yla Namık Kemal'e şiddetle saldırmış ve sadrazam Âli Paşa'dan yana tavır almıştı. Ancak türkçesi de bozuk olan gazete tutmadığından 42. sayısından sonra kapandı (17 şubat 1870). Aynı gazete 17 haziran 1870'ten başlayarak, imtiyaz sahibi yine A. Sarrafyan olduğu halde, bu kez *İbret** adıyla ve Yeni Osmanlılar hareketinin sözcüsü olarak yayımlandı.

KEVLAR a. Du Pont de Nemours firmasınca üretilen aramid elyafının tescil edilmiş adı, poliparafenilentereftalamitten oluşur ve yüksek özgül modülüyle tanınır (40 MJ/kg).

KEVME sıf. (ar. *kevme*). *Esk.* Yığıntı biriktinti.

◆ a. **1.** Küme. **—2.** Kümbet, kule.

KEVN a. (ar. *kevn*). *Esk.* **1.** Sonradan meydana gelme, oluşma. **—2.** Var olma, varlık. **—3.** Dünya. **—4.** *Kevn ü fesad,* yaratılma ve yok olma. *"Kı sırrı alem-i kevn u fesadın bunda peydadır"* (Nev'i, XVI. yy.). | *Kevn ü mekân,* varlık, evren.

—İsl. fels. Yapısal değişmelere elverişli varlıkların oluşma durumu; yokluktan varlık alanına geçiş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Eski yunan felsefesinin etkisiyle tüm gözlenebilir ve düşünülebilir (makulat) varlıkları *ayaltı* ve *ayüstü* diye iki varlık katmanına ayrıldığı islam felsefesinde ayaltı âleme giren varlıkların *kevn ve fesat* (oluş ve bozulma) yasasıyla sürekli yapı değişikliği gösterdikleri düşünülür. İlk önemli müslüman filozoflarından sayılan Yakup bin İshak el-Kindi, kevn ve fesadı, doğadaki varlıkların dört temel ilkesinin (*anasır-ı erbaa:* toprak, su, hava, ateş) dört temel özelliği olan *kuruluk, ıslaklık, soğukluk* ve *sıcaklık* ile ilgili görür. Ona göre, dört ilke, Tanrı'nın takdiri uyarınca, kevn ve fesat yasasına göre çeşitli varlık biçimlerine dönüşürler. Her kevn yeni bir varlık, her fesat başka bir varlığa geçiştir. Ayaltı âlemindeki kevn ve fesadın, biri için ya da yakın neden denen doğa yasası, öteki aşkın ya da uzak neden olan doğaüstü güç (feleklerin gücü) olmak üzere iki nedeni vardır. Her iki neden de Tanrı'nın kesin iradesine bağlı olarak etki ederler. Tanrı, akıl, nefs gibi bileşik (mürekkep) olmayan varlıkların bulunduğu ayüstü âlemde kevn ve fesat yasası geçerli değildir.

KEVNEYN a. (ar. *kevn*'in ikili çoğl. *kevneyn*). *Esk.* **1.** Madde ile ruh âlemi. **—2.** Dünya ve ahiret.

KEVNİ, KEVNİYE sıf. (ar. *kevn* ve *-i*'den *kevni,* dişl. *kevniyye*). *Esk.* Evrenle ilgili, varlık âlemiyle ilgili.

KEVNİYAT a. (ar. *kevn*'den *kevniyyat*). *Esk.* Evrenbilim, kozmoloji.

KEVNİYE → KEVNİ

KEVSER a. (ar. *kevser*). *Esk.* **1.** Cennette bulunduğuna inanılan bir ırmak ya da havuz: *Âb-ı kevser* (kevser suyu). *Havz-ı kevser* (sırattan geçenlerin cennete girmek için içinde yıkandıkları havuz). *Şarab-ı kevser* (kevser şarabı). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Maddi, manevi bolluk, çokluk, bereket. **—3.** *Kevser gibi,* tatlı ve lezzetli olan içeceklerin bu yönünü belirtmek için kullanılır.

—Tasav. Tanrısal vergi ile kazanılan gizli bilgi (ilm-i ledünn).

—ANSİKL. Ed. Divan ve halk şiirlerinde doğa güzellikleri anlatılırken betimlenen yerde akan suların kevser suyu gibi lezzetli ve soğuk olduğundan söz edilir. Köroğlu'nun kır atının kevser suyundan içtiğine inanılır *(Âb-ı kevserdir sulağı).* Alevi şairleri kevser suyunu Hz. Ali'nin sunduğunu anlatırlar. Divan şiirinde övülen kişinin sarayındaki sular, sözleri, cömertliği, sevgilinin ağzı ve dudakları kevsere benzetilir. Bu öğelerle, kevser suyunun lezzeti arasında benzerlik kurulur. Zülal, şerbet, şirin gibi sözcüklerle de özellikleri belirtilir. Kevser tevriye ya da tenasüp sanatı ile de kullanılır: *"Letafette leb ü dendanın alnın yüzün olmuştur / Biri Kevser biri Necm ü biri Nur u biri Tâhâ".* (Dudağın, dişin, alnın ve yüzün, latiflikte biri kevser [dudak], biri yıldız [diş], biri ışık [alın], biri de tâhâ [yüz] olmuştur. [Kevser, Necm, Nur ve Tâhâ surelerine de işaret edilmesi açısından tevriye ve tenasüp sanatı birlikte kullanılmıştır.]) [Ahmedi].

—İsl. Hz. Muhammet kendisine kevserin verildiğinden söz eder. Kevserin, ahirette Hz. Muhammet'e özgü bir ırmak ya da havuz olduğu öne sürülür. Bazı Kuran yorumcuları ise kevserin bol hayır, bereket, Hz. Muhammet'in ümmetinin sayıca çokluğu gibi anlamlara gelebileceğini belirtirler. Hz. Muhammet, hadislerinde kevseri "baldan tatlı, sütten beyaz, kaymaktan yumuşak, kardan soğuk" olarak tanımlar.

Kevser suresi, Kuran'ın 108. suresi. 3 ayettir. Mekke'de inmiştir. İlk ayetinde geçen *kevser* sözcüğü nedeniyle bu adla anılır. Kuran'ın en kısa suresidir.

Hz. Muhammet'in oğlu Kasım'ın ölümüne sevinen düşmanları, Hz. Peygamber için "Muhammet *ebter* (soyu kesik); ölürse ardında kimse kalmaz, unutulur gider" dediler. Kevser suresi, asıl soyu kesilecekların müşrikler olduğunu, Hz. Muhammet'in ise ümmetleri yoluyla sonsuza dek yaşayacağını belirlemek amacıyla indi. Surenin anlamı şöyledir: "(Ey Muhammet!) Biz sana kevseri verdik. Sen Rabbin için namaz kıl ve kurban kes. Asıl soyu kesik olan, sana kin besleyenlerdir."

KEWEENAW yarımadası, Superior gölünün (Michigan, ABD) güney kıyısında yarımada, *Keweenaw körfezi*'nin K.'ini sınırlar.

KEY be. (fars. sözc.). *Esk.* Ne zaman, ne vakit.

KEY a. (ar. *keyy*). Esk. tıp. Dağlama, yarayı kızgın demirle yakma.

KEY a. (fars. sözc.). Tar. İran ya da iran kültürüne bağlı devletlerin hükümdarlarını sınıflandırmada "Keyhüsrev", "Keykubat", "Keykâvus" gibi, ikinci dereceden sayılanların adlarının başına konan unvan.

KEY, XVI. yy.'da yaşamış flaman ressamlar. —WILLEM (Breda 1520'ye doğr. - Anvers 1568), çoğu Din savaşları sırasında (1581) tahrip olan dinsel resimlerle Moro'nunkilere benzeyen portreler yaptı (Anvers, Berlin, Brüksel, Madrid, Viyana müzeleri). —Yeğeni, ADRIAAN THOMASZOON (Anvers 1544'e doğr. - *ay. y.* 1589'a doğr.), Anvers burjuvazisinin seçkin portrecilerinden biri oldu (Anvers, Brüksel, Gent, Lahey müzeleri).

KEY (Ellen), isveçli kadın edebiyatçı (Sundsholm, Småland, 1849-Vättern gölü yakını 1926). İşçi davasına ve kadınların özgürleşmesine yönelik denemeler yazdı.

KEYÂL sıf. (ar. *keyl,* kile'den *keyyal*). *Esk.* Kile ile ölçen, kileci.

KEYÂLİYE a. (ar. *keyyal* ve *-iyye*'den *keyyâliyye*). *Esk.* Kilecinin aldığı tartı ücreti.

KEYAN çoğl. a. (fars. *key*'in çoğl. *keyân*). *Esk.* Şahlar, hükümdarlar.

KEYANİLER, efsanevi İran hanedanı; hiçbir tarihselliği yoktur ve hint-iran mitolojisinde yer alır.

KEYANİYAN a. Tar. Keyler'in, özellikle İran'da bir pers hanedanı olan Ahemeniler'in (İ.Ö. 550-330) soyundan gelenler.

KEYD a. (ar. *keyd*). *Esk.* **1.** Hile, oyun. *"Keyd ve mazeretleri ise daha acil olmak ihtimali galib ise de..."* (Ali Fuat, XIX. yy.). **—2.** Hile yapma, aldatma, dolap çevirme.

KEYES (Roger John BROWNLOW), **Zeebrugge** ve **Dover** 1. baronu, ingiliz amiral (Tundiani Fort, Pencab, 1872 - Buckingham 1945). Ağustos 1914'te Helgoland savaşı'na katıldı ve 1915'te Çanakkale'de amiral Robeck'in kurmay başkanlığını yaptı. Dover'de karakol gemileri komutanıyken, 23 nisan 1918'de Zeebrugge ve Oostende'yi tıkamayı amaçlayan çok cesurca bir baskını yönetti. 1925-1928 arasında Akdeniz'de, 1929'dan 1931'e dek de Portsmouth'ta başkomutan yardımcılığı yaptı. Askerlik mesleğini donanma amirali olarak tamamladı. 1934-1943 arasında parlamento üyeliğinde bulundu; İkinci Dünya savaşı'nda yeniden görev alarak, komandalara verilen düzenli harekâtları yönetti (1940-41).

KEYFE ilg. (ar. sözc.). *Esk.* Nasıl, ne şekilde. "Mâ" ile kullanıldığında şart anlamı verir: *Keyfe-mâ* (her nasılsa), *keyfe-mâ yeşa* (nasıl isterse öyle, istediği gibi), *keyfe mettefak* (hangisi olursa) vb.

KEYFER a. (fars. sözc.). *Esk.* Ceza ya da ödül olarak verilen karşılık.

KEYFETMEK gçz. f. (*keyif etmek* > *keyfetmek*). Hoş ve eğlenceli vakit geçirmek: *Siz burada keyfedin, bizim orada canımız çıksın.*

KEYFİ sıf. (ar. *keyf* ve *-î*'den *keyfî*). **1.** Keyfe, isteğe bağlı olan. **—2.** Bir kanuna, bir kurala, bir yönteme bağlı olmayan: *Keyfi idare. Keyfi davranışlar Keyfi uygulamalar.*
—Siyas. bil. *Keyfi iktidar,* hukuk kuralları içinde davranmayıp, yöneticilerinin istekleri doğrultusunda hareket eden iktidar.

KEYFİYE sıf. (ar. *keyfi*'nin dişl. *keyfiyye*). *Esk.* İsteğe bağlı, belli bir kurala bağlı olmayan: *Muamele-i keyfiye* (keyfe göre yapılan davranış). *İdare-i keyfiye* (kurala, kanuna bağlı olmayan yönetim).

KEYFİYET, -ti a. (ar. *keyf* ve *-iyyet*'ten *keyfiyyet*). **1.** Bir şeyin niteliği. **—2.** Durum: *Keyfiyet hürmetle arz olunur.*
—*Esk. Keyfiyet-i arıza,* geçici durum. || *Keyfiyet-i erbaa,* dört esas durum; sıcaklık, soğukluk, kuruluk, nemlilik. || *Keyfiyet-i istidadiye,* yeni bir duruma alışma, o durumun gerektirdiği değişimi gösterebilme eğilimi. || *Keyfiyet-i mahsusa,* algılama, hissedebilme durumu. || *Keyfiyet-i rasiha,* sağlam, değişmez durum.
—Esk. dilbilg. Bazı dillerde eril ve dişil sözcükler arasındaki bağlantı.

KEYFİYETEN be. (ar. *keyfiyyet*'ten *keyfiyyeten*). *Esk.* Nitelik bakımından.

KEYHÜSREV, birçok ahemeninin adı.
—**Keyhüsrev I,** Elam'a, ardından Asur'a bağlı Parsumaş kralı (İ.Ö. 643'e doğr.).
—*Büyük* **Keyhüsrev II** (İ.Ö. 556'ya doğr. - 530), Kambyses I'in oğlu ve ardılı, Ahemeni İmparatorluğu'nun kurucusu. Yaşamı üzerine, babil kroniğinde geçen ya da İ.Ö. V. yy.'dan başlayarak yunanlı tarihçiler ve Kutsal Kitap yazarlarınca derlenen birbirini tutmaz alıntılardan başka bir şey bilinmemektedir. Anzan kralıydı, senyörü Med hükümdarı Astyages'e (→ HARPAGOS) başkaldırarak imparatorluğunu elinden aldı (550). Tüm Persler'in kralı olarak, krallık konutunu Pasargadai'de kurdu. Karun'u yenerek (547) Lydia krallığı'nı, Nabunaid'i yenerek (539) Babil devletini aldı. Kurnaz bir fatihti; Mezopotamya kentlerinin kendi putlarına kavuşmalarını, Yahudiler'in de Kudüs'e dönmelerini sağladı (538). Bir Orta Asya halkına karşı giriştiği savaşta öldü. —*Genç* **Keyhüsrev** (öl. Kunaksa İ.Ö. 401), Dara II'nin küçük oğluydu. Annesi Parysatis, Anadolu'daki askeri komutanlığın bu en çok sevdiği oğluna verilmesini sağladı (407) ve Spartalılar, Atinalılar'ı onun sayesinde yendi (404). Kral Artakserkses II adıyla tahta geçen ağabeyine karşı ayaklanarak (404), Yunanlılar'ın katılımıyla güçlenen birlikleriyle ona karşı yürüdüyse de (→ ONBİNLERİN *dönüşü*), Kunaksa savaşı'nda öldü (401).

KEYHÜSREV, iranlı efsanevi kral. Siyavuş'un oğlu ve Efrasiyab'ın torunu. Efsaneye göre, babasının ölümünden sonra dünyaya gelmiş ve Bamiyan yakınlarındaki Kalu dağında yaşayan çobanlar tarafından büyütülmüştür. Yedi yaşındayken yay yontuyor, on yaşına geldiğindeyse aslandan, kaplandan bile korkmuyordu. Demirci Gave'nin soyundan gelen Güderz gördüğü bir rüya üzerine, iran tahtının vârisinin Turan'da yaşadığını anlayıp, onu bulması için oğlu Giv'i dağa gönderdi. Giv, sayısız tehlikeleri savuşturup Keyhüsrev'i bulmayı ve annesiyle birlikte İran'a getirmeyi başardı. Bu sırada amcası Bürzferah da (Feriburz) tahta göz dikmişti. Firdevsi'nin anlattığına göre, Erdebil yakınlarındaki Behmendiz kalesini ele geçirerek büyükbabasının tahtına oturdu. Kalenin bulunduğu yerde de Azurgüşap ateşgedesini yaptırdı. Yaptığı geziler sırasında Turanlılar'ın, ülkesine ne büyük zararlar vermiş olduklarını görerek onlardan intikam almaya ant içti. Soyluların da desteğiyle Turanlılar'a karşı gönderdiği ordu Bürzferah'ın hıyaneti yüzünden başarılı olamadı. Ardından Keyhüsrev dört ordu hazırlayarak bunlardan birincisinin başına Güderz'i getirdi. Öteki üçü düşmanı kuşatırken Güderz Turanlılar'a saldırıp bozguna uğrattı. Efrasiyab kaçmayı denediyse de peşine düşen Keyhüsrev tarafından yakalandı ve öldürüldü. Efrasiyab'ın ölümü ülkeye huzur ve barış getirdi. Keyhüsrev de çok geçmeden tahtını Lürasp'a bırakarak uzun bir geziye çıktı. Bu yolculuğu sırasında bir su kaynağında yıkandıktan sonra esrarlı bir biçimde ortadan kayboldu, yoldaşlarından bir kısmı da tutuldukları kar fırtınasında yaşamlarını yitirdiler.
—Ed. Divan edebiyatında kahramanlığı, güçlü hükümdar niteliğiyle anılmıştır: *"Tac-ı Keyhusrev gerekmez lik Hak'tan ruz uşeb / Kullarınla kendimi kapında derban isterim"* (Keyhüsrev'in tacını istemem, onun yerine Tanrı'dan gece gündüz kullarınla birlikte kapında hizmetkâr olmayı dilerim) [Ahmet Paşa].

KEYHÜSREV I (Gıyasettin) → GIYASETTİN KEYHÜSREV I.

KEYHÜSREV II (Gıyasettin) → GIYASETTİN KEYHÜSREV II.

KEYHÜSREV III (Gıyasettin) → GIYASETTİN KEYHÜSREV III.

KEYİF, -yfi a. (ar. *keyf,* huy, mizaç). **1.** Bedensel ya da ruhsal bakımdan esenlik; sağlık: *Bugünlerde keyfiniz nasıl?* **—2.** İç huzurundan kaynaklanan canlılık, tasasızlık; neşe: *Bu akşam keyfim yok. Lütfen bu konuları açıp keyfimi kaçırmayın. Sınavın kötü geçmesi keyfini bozmuş. Bakıyorum keyfin yerinde.* **—3.** Eğlenme, hoşça vakit geçirme: *Hep keyfini düşünürsün. Toplantıda herkes kendi keyfindeydi.* **—4.** Bir kimsenin kişisel isteği, arzusu, hevesi: *Herhalde bunu keyfinden yapmadı. Burada keyfimden mi çalışıyorum sanıyorsun? Sizin keyfinize göre davranacak değilim.* **—5.** Alkollü içki ve uyuşturucu almış bir kimsede görülen durum. **—6.** *Arg.* Esrar. **—7.** *Keyif benim, köy Mehmet Ağa'nın,* "dilediğim gibi davranırım, kimsenin işime karışmasını istemem" anlamında söylenir. || *Keyif çatmak,* dertsiz, tasasız vakit geçirmek. || *Keyif ehli,* rahatını seven, rahatına düşkün. || *Keyif hali,* çakırkeyif olma durumu. || *Keyif sormak,* bir kimsenin halini hatırını, sağlık durumunu sorup öğrenmek. || *Keyif sürmek,* sıkıntısız, dertsiz, tasasız yaşamak. || *Keyif vermek,* neşe vermek, sarhoş etmek. || *Keyfi bilir,* "tutumunu kendi belirler, nasıl istiyorsa öyle yapar" anlamında da söylenir: *Burada kalmayacakmış, keyfi bilir.* || *Keyfi bozuk,* keyfi yok, canı sıkılmış, üzüntülü; hasta. || *Keyfi bozulmak,* canı sıkılmak, rahatı, huzuru kaçmak; hastalanmak.|| *Keyfi (yerine) gelmek,* neşelenmek. || *Keyfi kaçmak,* neşesi bozulmak, neşesi kalmamak. || *Keyfi oluncaya kadar,* kabul edinceye, razı oluncaya kadar: *Onun keyfi oluncaya kadar bizim burada açlıktan canımız çıkacak.* || *Keyfi sıra,* bir kimsenin istediği biçimde, onun istediği gibi. || *Keyfi yerinde,* neşesi, sağlığı yerinde. || *Keyfince,* keyfine göre; dilediği gibi, gönlünce: *Şöyle bir keyfimce gülemedim.* || *Keyfinden dört köşe olmak,* bir şeyden aşırı ölçüde zevk duymak. || *Keyfine bakmak,* dilediği biçimde, güzel vakit geçirmek. || *Keyfine diyecek yok,* neşesi yerinde, sıkıntısız anlamında söylenir.|| *(Birinin) keyfine gitmek,* bir kimsenin isteği doğrultusunda davranmak: *Ona karşı çıkmayacak, tersine keyfine gideceksin.* || *(Bir şeyin) keyfini çıkarmak,* bir şeyden tat alarak tam anlamıyla yararlanmak: *Denizin keyfini çocuklar çıkarıyordu.* || *(Bir kimsenin) keyfini kaçırmak, bozmak,* bir kimseyi üzmek, huzurunu kaçırıp tedirgin etmek: *Geldin, keyfimizi kaçırdın.* || *(Birisi, başkasının) keyfinin kâhyası olmamak,* işlerini dilediği gibi yürütmesine kimsenin karışma hakkı bulunmamak: *Keyfimin kâhyası mısın, ister otur, ister çalışırım.*

KEYİFLENDİRMEK → KEYİFLENMEK.

KEYİFLENMEK gçz. f. Bir şeyden dolayı keyiflenmek, memnun olmak, sevinmek, neşelenmek: *Akşamki olayı hatırladıkça keyifleniyorum.*
◆ **keyiflendirmek** ettirg. f. Bir kimsenin keyiflenmesini sağlamak; sevindirmek, neşelendirmek: *Bu haber herkesi keyiflendirdi.*

KEYİFLİ sıf. **1.** Keyfi yerinde olan; neşeli, şen: *Keyifli bir hali var. Yemekten kalkıldığında herkes çok keyifliydi.* **—2.** Keyif, neşe veren: *Keyifli bir iş. Keyifli bir gece geçirmek.*

KEYİFSİZ sıf. **1.** Bir rahatsızlığı, kırıklığı olan: *Bugün biraz keyifsizim, evden çıkmasam iyi olur.* **—2.** Neşesiz: *Keyifsiz bir toplantı.*

KEYİFSİZLENMEK gçz. f. Kendini keyifsiz hissetmek, hafifçe rahatsızlanmak.

KEYİFSİZLİK a. Hafif bir rahatsızlık, kırıklık: *Bugün bir keyifsizliği var.*

KEYKÂVUS, iranlı efsanevi kral. Kimi kaynaklar onun Keyebiveh'in oğlu olduğunu kabul ederlerse de bazı müslüman yazarlar (Belami, Firdevsi, el-Talibi) babasının Keykubat olduğunu ileri sürmüşlerdir. Firdevsi, şeytanların oturduğu ve gecelerin, kralın ordusunu taş yağmuruna tutan beyaz bir dev (devi sefit) tarafından korunan Mazenderan'a bir sefer düzenlediğini anlatır. Kör olan ve zindana atılan kralını kurtarmaya giden Rüstem, yolda yedi büyük tehlike atlatır. Uyuduğu sırada öldürdüğü devin kanı, kralın yeniden görmesini ve ordunun başına geçmesini sağlar.
Keykâvus, âcizlere karşı merhametli, ama zorbalara karşı acımasız bir hükümdar olarak anlatılır. İlahi güçler tarafından korunan hükümdara devler de boyun eğmişlerdi. Yine efsaneye göre, göğe başkaldırdığı zaman devler ona Elburz dağının doruğunda bir saray ya da yüksek bir kule yaparak askerleriyle birlikte göğe ulaşmasına yardım etmişlerdir. Bunun üzerine ilahi güçler kendisini korumaktan vazgeçince Keyhüsrev ve askerleri yere düşmüş, Keyhüsrev sağ kalmış ama askerlerinin hepsi ölmüştür.
Yemenliler'le savaştığı sırada, bu ülkenin kralının kızı Suda ile evlenmiştir. Bazı kaynaklar Suda'nın Efrasiyab'ın kızı olduğunu yazarlar.
Yüz elli yıl kadar hüküm sürdüğü öne sürülen Keykâvus, Keyhüsrev tarafından tahtından indirilerek zindana atılmış, yaşamının sonuna değin orada kalmıştır.

KEYKÂVUS I (İzzettin) → İZZETTİN KEYKÂVUS I.

KEYKÂVUS II (İzzettin) → İZZETTİN KEYKÂVUS II.

Keykâvus darüşşifası, Sivas'ta, Anadolu Selçukluları'nın en büyük darüşşifalarından ve tıp medreselerinden biri (günümüze yalnızca darüşşifa ulaştı). İzzettin Keykâvus I'in, yaptırdığı darüşşifa (1217), 48 × 68 m boyutlarındadır. Dört eyvanlı ve revaklı avlunun çevresine ocaklı odalar ve uzun koğuşlar yerleştirilmiştir. Çok yıkık olan büyük eyvan kemerinin yanlarında, Güneş ve Ay'ı simgeleyen erkek ve kadın başı figürleri vardır. Aynı figürler, mukarnaslı taçkapı nişinin yanlarında da yer alır. Sağdaki eyvanın arkasında bulunan İzzettin Keykâvus I'in türbesi on köşeli yüksek bir külahla örtülüdür. Darüşşifa ve türbe tuğla ile karışık çini mozaik süslemenin zengin örneklerini sergiler. Yazıtından Merendli Ahmet adlı bir sanatçının ürünü olduğu anlaşılan çini süslemelerde mavi, beyaz, firuze renklerle, geometrik geçmeler, yıldızlar, örgülü küfiler gözalıcı ve uyumlu bir biçimde işlenmiştir. Bu bezemeler Büyük Selçuklu dönemi çini sanatının, Anadolu Selçukluları'nda da sürdüğünü gösterir. Kümbetin on köşeli gövdesindeki tuğla süslemeler, birbirini kesen altıgenlerle, dörtlü düğüm motifleri biçimindedir. Günümüze ulaşmayan tıp medresesine soldaki eyvandan geçiliyordu. Darüşşifanın 1220 tarihli vakfiyesinde hastanenin etkinliklerine ilişkin bilgiler verilmektedir.

B. N., Paris

Büyük Keyhüsrev II altın bir ahemeni parasının ön yüzü (İ.Ö. VI. yy.) *Bibliothèque nationale, Paris*

KEYKS. Yun. mit. Alkyone'nin kocası; o da karısı gibi kuşa dönüştürüldü.— Tesalya'da Trakhis kralı, Hylas'ın babası; Herakles ve oğullarını konuk etti.

Keykubadiye köşkleri, Kayseri yakınında, Alaettin Keykubat'ın yazlık yapı topluluğu (1224-1226); bir kaynaktan çıkan suların oluşturduğu küçük gölün kıyısında sıralanmış üç köşkten meydana gelir. Burada Zeki Oral'ın başlattığı araştırmalar, Prof. Oktay Aslanapa yönetimindeki kazılarla sürdürülmüştür. Dört kemer üzerinde yükselen 6 × 6 m boyutlarında, kare planlı birinci köşk, sultan hanlarının avlusunda bulunan köşk mescitlerin öncüsü niteliğindedir. İki cephesindeki taş süslemelerde geometrik geçmelerden ve örgülerden oluşan motiflerin izleri görülür. Göle uzanan küçük bir tepe üzerindeki ikinci köşk, birbirine koşut üç tonozlu bir yapıdır. Önünde tek parça taştan, yedi basamaklı rıhtımı vardır. Yapı topluluğunun en büyüğü olan üçüncü köşk, bunların 100 m kadar G.'indedir. Bu yapının arkasında dikdörtgen planlı büyük bir mekân, önünde küçük bir mutfak yer alır. Kazılarda sır altı tekniğinde yapılmış, koyu mavi, siyah, firuze, patlıcan renkli, geometrik örgüler, geçmeler, kıvrım dallar, birbirini kesen sekizgenlerin meydana getirdiği dörtlü düğümlü motiflerle süslü çiniler bulunmuştur; ancak Kubadabad* sarayı'nda rastlanan figürlü çiniler burada yoktur.

KEYKUBAT, iranlı Keyaniler soyunun kurucusu olarak kabul edilen efsane kişisi. Geleneksel sözlü kaynaklara göre, suların üstünde yeni doğmuş bir bebek olarak, Pişdadiler'in son kralı Uzav tarafından bulunup evlat edinildi. Bazı yazılı kaynaklardaysa adı Kevi Kavata olarak geçer ve Menuçihr'in soyundan geldiği, babasının Uzav olduğu ileri sürülür. Uzav'ın ölümünden sonra Keykubat'ı aramakla görevlendirilen Rüstem, onu Elburz'daki bir sarayda bulur. El-Taberi ve el-Sa'alibi gibi bazı tarihçiler gibi, Firdevsi de, *Şehname*'sinde, hükümdar olduğu yıllarda İran'ı Turanlılar'ın akınlarından korumak için çaba gösterdiğini yazar.

KEYKUBAT (Muizzettin) [öl. 1290], Delhi sultanı (1287-1290). Bengal hükümdarı Nasirettin Buğra'nın oğlu. Dedesi Gıyasettin Balaban'ın yerine sultan oldu. Hindistan'ı istila etmeye çalışan moğol ordusunu yenerek, tutsak aldıklarını işkenceyle öldürttü, birçoğunu kılıçtan geçirtti. Sefahata düşkünlüğü sonucu felç oldu (1288) ve ülke kargaşaya sürüklendi. Emirlerinin sultan ilan etmeyi düşündükleri oğlu Keyumers'le birlikte, Delhi tahtını ele geçiren Celalettin Firuz Şah Halaci tarafından idam edildi.

KEYKUBAT I → ALAETTİN KEYKUBAT I.

KEYKUBAT II → ALAETTİN KEYKUBAT II.

KEYKUBAT III → ALAETTİN KEYKUBAT III.

KEYL a. (ar. sözc.). *Esk.* **1.** → KİLE. **—2.** Kile ile ölçme. **—3.** *Keyl etmek*, kile ile ölçmek.

KEYLİ sıf. (ar. *keyl* ve *-î*'den *keylî*). *Esk.* Kile ile ölçülen hububat için kullanılır.

KEYLUS a. (yun. *khylos*'tan ar. *keylus*). → KİLÜS.

KEYMUS a. (yun. *khymus*'tan ar. *keymus*). → KİMÜS.

British Council

John Maynard Keynes

KEYNES (John Maynard, birinci —*baronu*), ingiliz iktisatçı (Cambridge 1883 - Firle, Sussex, 1946). Öğrenimini Cambridge'de, A. Marshall'ın yönetimi altında yaptı, sonra iki yılını India Office'te geçirdi. İlk kitabı *Indian Currency and Finance*'ta (Hint parası ve maliyesi) [1913], *gold exchange standard*'ın işleyişini inceledi. Birinci Dünya savaşı sırasında, İngiltere Hazine bakanlığı danışmanlığı yaptı: 1919'da bu görevden istifa etmesi yankılar uyandırdı. *The Economic Consequences of the Peace* (Barışın iktisadi sonuçları) adlı kitabında Versailles antlaşması'nın iktisadi hükümlerini şiddetle eleştirdi. Daha sonraki yıllarda, birçok kez ingiliz hükümetince izlenen deflasyon siyasetini onaylamadığını belirtti ve aynı zamanda geleneksel iktisat kuramlarına karşı artan hoşnutsuzluğunu dile getirdi. Bu arada, *A treatise on Probability* (Olasılık hesabı üstüne bir deneme) [1921], *A Tract on Monetary Reform* (Para reformu üstüne bir inceleme) [1923], Winston Churchill'i hicveden *Economic Consequences of Winston Churchill* (Winston Churchill'in iktisadi sonuçları) [1925], adlı yapıtlarını ve nihayet aykırı düşüncelerinin bir bireşimini yapmaya çalıştığı *Treatise on Money* (Para üstüne inceleme) [1930] adlı büyük kitabını yayımladı. *The General Theory of Employment, Interest and Money* (İstihdam, faiz ve para hakkında genel kuram) [1936] adlı yapıtında, İngiltere'yi kasıp kavuran ve adeta sürekli bir duruma gelen işsizliğin kuramsal bir açıklamasını ve kapitalizmin yeni bir yorumuyla yeni bir iktisat kuramının temellerini ortaya koydu. Keynes, Bretton Woods konferansı'nda İngiltere'yi temsil etti (1944).

Keynes planı, Bretton Woods anlaşmaları (temmuz 1944) sırasında, ingiliz kuruluna başkanlık eden J. M. Keynes tarafından önerilen, geleceğe ilişkin bir uluslararası para sistemi planı. Bu plan, uluslarüstü bir bankanın kurulmasını öneriyordu. Bu uluslararası banka ("Clearing Union") bütün merkez bankalarının hesaplarını yönetecek ve "bancor" adıyla oluşturulacak bir dünya parası üzerinden krediler verecekti (tıpkı bir merkez bankasının, ulusal düzeyde, merkez bankası parasını dolaşıma arz edip öteki sıradan bankaları denetlemesi gibi). Uluslararası değişimlerde ödemeler, değeri belli miktarda altınla belirlenen, ama altına çevrilebilir olmayan bancor ile yapılacaktı. Bancor, altına çevrilebilir olmamakla birlikte, borçlu ülkeler, borçlarını Clearing Union'a altın satarak ödeyebileceklerdi. Bu sistemin, dövizler arası kambiyo piyasalarını ortadan kaldıracağı ve spekülatif hareketleri önleyeceği düşünülüyordu.

KEYNESÇİ sıf. İkt. J. M. Keynes ile, keynesçilikle ilgili.

◆ a. Keynes'in görüşlerinden yana olan.

KEYNESÇİLİK a. J. M. Keynes'in iktisadi kuramlarının tümü.

—ANSİKL. Wicksell, Bernácer ve Kahn'ın çalışmalarından esinlenen Keynes, geleneksel kuramlara karşı, ama deneye uygun olarak, kendiliğinden ortadan kalkmayacak irade dışı sürekli bir işsizliğin olabileceğini gösterdi. Klasik iktisatçılara göre, işsizlik ancak ücretlerin yeterince esnek olmaması sonucu olabilir. Keynes'e göreyse, işsizlik, eksik istihdam dengesine yol açan fiili talep yetersizliğinden ileri gelir. Gerçekten de, tüketim talebi, tüketim eğilimi yasasına tabidir: yüksek gelir dilimlerinde, nispi değer olarak azalma eğilimi gösterir. Öte yandan, yatırım harcamaları, yatırımın önceden hesaplanan verimiyle faiz oranı arasında yapılan bir karşılaştırmadan çıkar.

Çağdaş kapitalizmde eksik istihdam eğilimlerini doğuran üç etmen vardır: 1. tüketim harcamalarında, gelirlerin eşitsiz dağılımı sonucu ortaya çıkan ve aşırı bir tasarruf kaynağı oluşturan nispi düşüş; 2. sermayenin marjinal etkinliğinde, tüketim yetersizliğine ve sermayenin gittikçe azalan verimliliğine bağlı tedrici düşüş; 3. faiz oranının, sermayenin marjinal etkinliğine yaklaşarak yatırım hevesini azaltan aşırı yüksek düzeyi. Bu durumda, işsizliği otomatik olarak giderecek hiçbir mekanizma yok demektir. Bunun için, devlet, uygun bir siyasetle tam istihdamı sağlamak ve sürdürmek sorumluluğunu üstlenmek zorundadır. Şimdiye kadar kullanılan deflasyonist tekniklerin doğrudan doğruya karşıtı olan bu siyaset, özünde parasal olduğundan devletin, özel girişimin serbestliğine zarar vermeksizin etkili bir müdahalede bulunmasını sağlayabilecek niteliktedir. Bu siyaset, her şeyden önce, özel yatırımları çekici duruma getirmek amacıyla, faiz oranının düşürülmesine dayanır. Ama bu arada, kamu yatırımlarının artırılmasını ve gelir kaynakları en düşük sınıflar yararına yapılacak yeni bir gelir dağılımıyla tüketim hevesinin yükseltilmesini de öngörmek gerekir. Nihayet, gümrük korumacılığı, istihdam düzeyini yükseltmenin meşru bir aracı olarak ortaya çıkmaktadır. Keynesçi düşünce, "genel" (kısmi dengelerin kolaylıklarına karşıt olarak) karakteriyle, global miktarlar kullanmasıyla (mikroekonomik görüşe karşıt olarak), ayrıcalıklı bazı değişkenler (yatırım, faiz oranı) üzerinde ısrarla durmasıyla, özellikle iktisadi çözümleme yönteminde yenilik yaptı.

Keynesçi düşünceye karşı yapılan eleştiriler üç farklı kaynaktan gelir. En başta, onun kuramsal çözümleme araçlarından bazıları, özellikle açıklamalarının temelini oluşturan çeşitli "eğilimler" ya da hevesler eleştiriye uğradı. Örneğin, tüketim eğilimi, birçok incelemelere konu oldu ve bu incelemeler, bu eğilimin ülkelere, sosyal gruplara göre değiştiğini ve zaman içinde büyük bir istikrarsızlık gösterdiğini kanıtladı. Günümüzde, likidite tercihi, Keynes tarafından ısrarla tek güdü olarak ileri sürülen "spekülasyon güdüsü"ne olduğu kadar "ihtiyat güdüsü"ne de dayanır gözükmektedir. Çeşitli araştırmalar ve birçok yazar, yatırımların belirlenmesinde faiz oranına verilen rolün çok abartmalı olduğunu kanıtladılar.

Öte yandan, keynesçi kanıtlamaların dayandığı varsayımların dar sınırlı oluşu üzerinde duruldu ve bunların bir "genel" kuram olmak şöyle dursun, aksine, ancak çağdaş kapitalizmde büyümenin blokaja uğraması gibi oldukça özel bir durumu dile getirdiği ileri sürüldü. Nihayet, Keynes' in öğütlediği iktisadi politikanın etkinliğine ya da uygunluğuna karşı çıkıldı. Bazı iktisatçılar, parasal müdahalelerin enflasyonu kışkırtarak zorunlu olarak güdümcülüğe yol açtığını, onun için bu tür müdahalelerin mahkûm edilmesi gerektiğini göstermeye çalıştılar; bazıları da, bunlara karşı, kapitalist yapılarda reform yapılması gerekliliğini öne sürdüler.

Oldukça değişik eğilimli iktisatçılarda keynesçi düşüncenin etkilerine rastlanır. "Keynesçi okul" adı altında toplanan bu iktisatçıları iki akıma ayırabiliriz. Bu akımlardan biri, liberal ya da geleneksel esinli (Samuelson, Harrod, Hansen), ötekiyse daha çok sosyalizan esinlidir (Joan Robinson, Lerner, Kalecki). Öte yandan, keynesçi çözümleme çerçevesi ve araçları bazen büyüme kuramlarının hazırlanmasında (Hicks, Harrod), bazen de iktisadi olgunluk tezinin savunulmasında (Hansen, Sweezy) kullanıldı. Bu tez, Keynes'in sürekli işsizlik hakkındaki açıklamalarıyla çarpıcı bir yakınlık gösterir.

Çağdaş iktisadi düşünce, global miktarların çözümlemesinden geniş çapta yararlandığı, monetarist düşüncelere yeniden saygınlık kazandırdığı ve bağımsız değişkenlerle bağımlı değişkenleri birbirinden ayırdığı ölçüde Keynes'ten kaynaklanmıştır.

Nihayet, özellikle iktisadi siyaset alanında bir "keynesçi devrim"den söz edilebilir. Tam istihdam sorunu, bütün hükümetlere kendisini kabul ettiren bir uğraştır; Birleşmiş milletler yasası'nda da bundan söz edildiği görülür: Keynes, "akılcı ve niceliksel müdahale siyaseti"nin yolunu açmıştır.

KEYNÛNET a. (ar. *keyn*'den *keynûnet*). *Esk.* Var olma, varlık.

Keyren. Arkeol. Konya'da, Karapınar'ın 20 km kadar K.-B.'sında höyük; James Mellaart tarafından yörede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında saptandı (1951-1958). Burası Yenitaş ve Geç Bakırtaş dönemlerini içeren küçük bir yerleşmedir.

KEYREVAN → KAYREVAN.

KEYS a. (ar. sözc.). *Esk.* Zekâ, anlayış, kavrayış.

KEYS → FLORİDA KEYS.

KEYS → KAYS.

KEYSANİYE a. Şiiliğin kollarından biri.

—ANSİKL. Yaşamı hakkında çelişkili bilgiler bulunan Keysan Ebu Amre tarafından kuruldu, Muhtar üs-Safaki tarafından geliştirildi. Bu inançta olanlar imamlığın Hz. Hüseyin'den sonra Muhammet bin el -Hanefiye'ye geçtiği, ondan sonra da oğlu Ebu Haşim'e geçmesi gerektiği görüşünü savundular. Keysaniye, imam Muhammet bin el-Hanefiye'nin ölümünden sonra ikiye ayrıldı. Hanefiye'nin ölmediğini, bir gün mehdi olarak ortaya çıkacağını savunanlara Kureybiye (Karibiye); imamlığın Hanefiye'nin oğlu Ebu Haşim'e geçtiğini öne sürenlere "haşimiye" denildi. Bu şii inançlar, zaman geçtikçe öteki şii inançlar içinde kaybolup unutuldu.

KEYSER → KEİSER.

KEYSER (Rudolf), norveçli tarihçi (Oslo 1803 - *ay. y.* 1864). Germen kabilelerin Norveç'e kuzeyden geldiklerini ileri süren "norveç tarih okulu"nun kurucusuydu; eski iskandinav edebiyatının, iskandinav ülkelere özgü olmamakla birlikte, bir norveç özelliği olduğunu da savundu.

KEYSERLİNG (Hermann VON), alman filozof (Könno, Livonya, 1880-İnnsbruck 1946). Doğabilimciydi, Simmel ve Bergson'un etkisiyle felsefeye yöneldi. 1911 -1914 arasında dünyayı dolaştı. Rus devrimi'nden sonra her şeyini yitirince, Almanya'ya yerleşti. İki dünya savaşı arasında, Darmstadt'ta bir "bilgelik okulu" kurdu. Batı insanını köklerinden koparan milliyetçi ve darkafalı usçu anlayışa karşı çıktı. Yapıtları: *Das Gefüge der Welt* (Dünyanın yapısı), 1906; *Das Reisetagebuch eines Philosophen* (Bir filozofun gezi günlüğü), 1919; *Die Weltrevolution* (Dünya devrimi), 1931; *la Vie intime* (Özel yaşam), fransızca, 1946.

KEYSERLİNG (Eduard, *kont* VON), alman yazar (Paddern, Kurzem'de, 1885 -Münih 1918). İzlenimci yazar. Kötümser yapıtları genellikle germen kültürüne bağlı baltık ülkelerini konu alır.

KEYSERLİNG İLKELSEMENDERİ a. Batı Asya'da ve Rusya ovasının Urallar'ın batısında kalan bölümünde bulunan, küçük, ilkel susemenderi. (Bil. a. *Salamandrella keyserlingi;* ilkelsemendergiller familyası.)

KEYSİYE a. (ar. *keys,* kese'den *keysiyye*). Esk. zool. Keseliler.

Keysun kalesi, Adıyaman'ın Besni ilçesi Çakırhüyük (esk. *Keysun*) bucağında kale. Geniş bir ovanın ortasında yer aldığından sık sık savaşlara sahne oldu, yakılıp yıkıldı. Ne zaman yapıldığı bilinmeyen kalenin yakınında gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında Eskitaş döneminden çeşitli türde el baltaları bulundu.

KEYVAN a. (fars. *keyvān*). Esk. gökbil. Satürn gezegeni.

KEY WEST, ABD'de (Florida) kent, Florida Keys takımadasının batı ucunda; 24 bin nüf. Sayfiye merkezi. Askeri liman ve balıkçılık limanı.

KEYYİS, KEYYİSE sıf. (ar. *keyyis,* dişl. *keyyise*). *Esk.* **1.** Akıllı, zeki, anlayışlı. **—2.** İnce, zarif.

KEZ a. (esk. türkç. sözc.). Sayı belirten bir sözcükle kullanıldığında, bir olayın gerçekleştiği durumların her birini gösterir; defa, kere: *Oraya bir kez gittim. Bunu sana kaç kez söyledim. Beş kez. Onu son kez tiyatroda gördüm.*

KEZA ya da **KEZALİK** ilg. (ar. *ke* ve *zā* ya da *zalik*'ten *keza, kezalik*). *Esk.* **1.** Böyle, böylece, aynı şekilde: *Hava dün soğuktu, keza bugün de.* **—2.** *Keza ve keza,* vesaire. ‖ *Ha-keza* → HAKEZA.

KEZİ ya da **KEZ** a. Dokmc. Bazı yörelerde GEZİ'ye verilen ad.

KEZİKİACILIK a. (yun. *kesykhia,* huzur, sessizlik'ten). Ortodoks kilisesinin ruhani öğretisi.

—ANSİKL. Kezikiacılık "yöntemi"nde, nefes ve kalp atışları denetim altına alınır ve gövdenin kendi üzerinde "kıvrılma"sına dayanan duruşlar kullanılır. Amaç, İsa'nın adını anarak zekânın, bütün insan yetilerinin birleşme noktası olan "yürek"e inmesini sağlamak, böylece de yüreği Tanrı'yı tanıma organı durumuna getirmektir. IV. yy.'da Mısır'da ortaya çıkan kezikiacılık, XIII. ve XIV. yüzyıllarda Aynaroz dağında altın çağını yaşadı, En ünlü temsilcisi Gregorios Palamas idi. XIX. yy.'da bu akım tekrar güncellik kazanarak Rusya'da Dostoyevskiy ve Solovyov gibi birçok sanatçı ve düşünürü etkiledi.

KEZİM sıf. (ar. *kezim*). *Esk.* Öfkesini yenen.

KEZM a. (ar. *kezm*). *Esk.* **1.** Öfkeyi yenme. **—2.** *Kezm etmek,* kızgınlığı, öfkeyi yenmek.

KEZMAROK, Slovakya'da kent, Poprad kıyısındadır. Geç gotik üslubunda Svatv Kris kilisesi. Bütünüyle ahşap olarak yapılmış eski protestan kilisesi.

KEZÛB sıf. (ar. *kezūb*). *Esk.* Çok yalan söyleyen, çok yalancı.

KEZZAB sıf. (ar. *kizb*'den *kezzāb*). *Esk.* **1.** Çok yalancı, çok yalan söyleyen: *"...ânın bu sözleri üzerine hiddet ederek sen kezzabsın deyü tekdir etmiş"* (Cevdet Paşa, XIX. yy.). **—2.** *Kezzab-ı bi-hicab,* utanmaz yalancı.

KEZZAP a. (fars. *tiz,* keskin ve *āb; tiz -āb,* keskin su'dan). Kim. Derişik nitrik aside halk arasında verilen ad. (→ NİTRİK.)

KFAR SAVA → KEFAR SAVA.

K-FELDSPAR a. Petrogr. Potasyum feldispatı belirtmek için kullanılan ingilizce deyim.

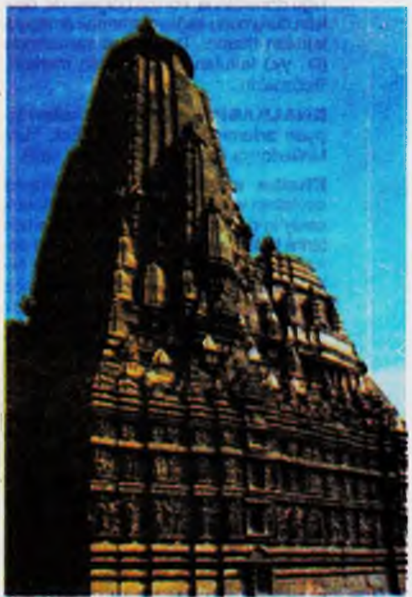
kg, SI kütle birimi *kilogram*'ın simgesi.

KGB, KOMİTET GOSUDARSTVENNOY BEZOPASNOSTİ'nin (Devlet güvenlik komitesi) baş harfleri; eski sovyet güvenlik servislerinin adı. 1954 yılında kurulan KGB, MGB'nin (Devlet güvenlik bakanlığı) devamıydı. MGB'nin, sosyalist meşruiyetin dışına taşan davranışları Stalin'in ölümünden sonra mahkûm edilince, yerine KGB kuruldu. SSCB Bakanlar kurulu nezdinde bir federal cumhuriyet devlet komitesi olan KGB'nin, federe cumhuriyetlerin hükümetlerinde görevlileri, bunların da yerel yönetim örgütlerinde muhbirleri vardı. 1967'den 1982'ye kadar Andropov, 1982-1988 arasında Vitaliy Vasiliyeviç Fedorçuk, 1988-1991 arasında da Vladimir Kriuçkov tarafından yönetildi. 1991 yılının ağustos ayında dağılan KGB'nin son yöneticisi reformcu Vadim Bakatin oldu. KGB başlıca dört yönetim biriminden meydana geliyordu: birincisi Sovyetler'in ülke dışındaki gizli faaliyetleriyle uğraşırdı; ikincisi halkı ve SSCB'de oturan yabancıları denetlerdi; üçüncüsü, rejim aleyhtarlığına karşı mücadele ederdi; dördüncüsü, sınırları korumakla görevli, özel olarak eğitilmiş bir seçkinler ordusu oluştururdu. KGB dağıtıldıktan sonra 60 000 kadar ajan rus ordusuna katıldı.

KHABORAS. Tar. coğ. Habur* çayının antik adı.

KHABRİAS, atinalı strategos (öl. Sakız İ.Ö. 357). Aighina'da Spartalılar'ı yendi. 388'de Kıbrıs kralı Evagoras'ın yardımına gönderildi ve Pers kralının onunla onurlu bir barış yapmasını sağladı. Artakserkses'in isteğiyle Atinalılar tarafından geri çağrıldı. Agesilas'a karşı başarıyla savaştı ve 376'da Naksos yakınında sparta donanmasını yenilgiye uğrattı. Kendi yurdu, Leuktra'dan sonra Spartalılar'ın yanında yer alınca, Epaminondas'ı Korinthos'tan püskürttü, Oropos'un baskına uğramasına göz yumdu, ihanetle suçlandı, aklanmasına rağmen geçici olarak sürüldü (366). Sakız limanında, atina donanmasının başında öldü.

KHACURAHO, Hindistan'da (Bundelkhand, Madhya Pradeş) sit, Candella hanedanının eski başkenti. X.-XI. yy.'lardan kalma 30 kadar hindu ve cayna tapınağı, *şikhara* türünden olmakla birlikte, Orissa'daki tapınaklardan çok farklıdır; birçok erotik temanın işlendiği zengin bir heykelcilik dikkati çekmektedir.

S. Held

Khacuraho
şikhara türü
Parşvanatha tapınağı
kumtaşı, candella sanatı, XI. yy.

KHADZİDHAKİS (Gheorghios), yunanlı dilbilimci (Myrthion, Girit, 1848 - Atina 1941). Önce Atina, sonra Selanik'te dilbilim dersleri verdi. Antikçağ, Ortaçağ ve modern çağdaki yunancayı inceledi. Yunan dilinin tarihsel sözlüğünün yazımını başlattı ve yeni yunanca dilbilgisine giriş niteliğinde almanca bir yapıt yazdı (1892).

KHAFACE → HAFACE.

KHAİ DİNH, Annam imparatoru (Huê 1885 - *ay. y.* 1925). Nguyên'ler hanedanından, Dong Khanh'ın oğlu. Fransa tarafından tahttan uzaklaştırılarak yerine yeğeni Thanh Thai getirildiyse de, Thanh Thai'nin yerine geçen Duy Tân'ın Fransızlar'a karşı ayaklandığı için tahttan indirilmesi üzerine imparator oldu (mayıs 1916).

KHAİ HUNG (TRÂN KHANH DU, — denir), vietnamlı yazar (Hai Duong 1896 - Nam Dinh'de tutukluyken 1947'de kayboldu). Tu-luc văn-doan (1931) edebiyat grubunun en etkin üyelerindendi. Ülke gençliğinin özgürlük özlemini vurgulayan hikâye kitapları ve romanlarıyla tanınır (Hôn buom mo tiên, Nua chung xuân, Trông mai).

KHAİREMON İskenderiyeli, yunanlı tarihçi (İ.S. I. yy.'ın ilk yarısı), Mısır ve Etyopya üzerine yapıtlar ve bir *Hieroglyphika* incelemesi yazdı.

Khaironeia savaşları, Khaironeia'da (Boiotia) yapılan savaşlar. Khaironeia kenti; Yunanistan'ın yazgısında birkaç kez belirleyici bir rol oynayan Fokis ve Attike yollarına hâkim stratejik bir konumda bulunuyordu.

• İ.Ö. 338'de, Makedonyalı Philippos konfedere thebai ve atina ordularını burada yendi. Atinalılar başlangıçta Philippos'a karşı bazı başarılar elde ettilerse de falanjda bir gedik açamadılar. Oysa, karşı kanatta yer alan İskender, thebai kutsal ta-

burunu yok etti. Thebaililer, ölülerini savaş alanına gömdüler. Mezarın oluşturduğu tümülüsün üzerine dikilen ve daha sonra onarım gören büyük aslan heykeli, bugün de yerindedir. Makedonyalılar'ın zaferi, yunan komutanlarının yetersizliğinden ve Yunanistan'ı birleştirmeyi başaramayan site rejiminden kaynaklanıyordu. Bu zafer, Makedonya'nın tüm Yunanistan'a egemen olmasına yol açtı.
• İ.Ö. 86'da, Sulla, Pontos kralı Mithridates VI'nın komutanlarından Arkhelaos'u burada yendi: 20 000 Romalı arkadan saldırarak 100 000 kişilik bir orduyu yenilgiye uğrattı.

KHALDİA. Tar. coğ. Bizans İmparatorluğu döneminde, Pontos bölgesinde, devletin durumunu sağlamlaştırmak amacıyla kurulan thema. Theophilos zamanında (IX. yy.) kurulan bu themanın merkezi, Trabzon'du.

KHALKASPİS a. (*bronz bir kalkan taşıyan* anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. Makedonya ordusundaki seçkin birlik.

Khalke sarayı, İstanbul'da, Bizans devletinin imparatorluk sarayı olan Büyük saray'ın günümüze ulaşmayan en erken tarihli bölümü. Constantinus I (Büyük) döneminde (324-337) yaptırıldı. 532'de Nika ayaklanmasında yanınca, İustinianos I (527-565) tarafından daha değişik bir plan uygulanarak ve büyütülerek yenilendi. Bu yapının Ayasofya yakınında olduğu sanılmaktadır.

KHALKEDON. Tar. coğ. İstanbul'un Kadıköy* semtinin bulunduğu kesimde Megaralılar'ca kurulan kent (İ.Ö. 685'e doğr.). Karadeniz boğazının G. ağzında yer alan yerleşme, boğazı denetim altında tutuyordu. İ.Ö. 513'te Persler'in eline geçti. İ.Ö. 476'da Attike-Delos deniz birliği Trakya kıyılarındaki kentleri aldı. Bir süre Khalkedon Byzantion'la birlikte bu birliğin yönetimine girdi ve Atina'nın egemenliğini tanımak zorunda kaldı (İ.Ö. 408). İ.Ö. 74'te Roma İmparatorluğu'na katılan kenti İ.Ö. 73'te Mithridates kuşattıysa da alamadı. Valerianus döneminde İskitler'ce işgal edildi ve yağmalandı. Bizans döneminde Byzantion'la birlikte gelişti; İustinianos tarafından sürdürülen bayındırlık etkinliklerinden sonra piskoposluk merkezi oldu. 451'de Khalkedon'da toplanan konsilde, 449'da monofizitlerin Efes'te topladığı konsil ve genelde tüm monofizitler lanetlendi; papa Leo I'in onaylamadığı 28 kararnamesiyle İstanbul patriğine öteki doğu patriklerinden daha yüksek bir yetke tanındı. 605'te Sasaniler Khalkedon'a kadar ilerlediler. 626'da kent bir kez daha Sasaniler'in işgaline uğradı. 717-718' de emevi ordularınca ele geçirildi. 1096 ve 1204'te haçlı orduları tarafından yağmalandı. 1352/1353'te Orhan Gazi kentin bir bölümünü osmanlı topraklarına kattı.

KHALKEİA a. Esk. Yun. Athena Ergane ve Hephaistos onuruna düzenlenen Atina şenlikleri. Başlangıçta tarımsal kökenli olan bu şenlikler sonradan zanaatçılar tarafından benimsendi.

KHALKETOR. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde antik kent; kalıntıları Milas'ın Karakuyu köyü yakınındadır. Attike-Delos deniz birliği'ne vergi veren kent, sonra Euromos'la birleşti; daha sonra bu iki kent Mylasa'ya bağlandı (İ.Ö. II. yy.). Yerleşme, Yaz tepesi'ndeki kesme taşlardan örülmüş surların yanı sıra iki kaleyle korunuyordu (Asar ve Kale). Yörede ayrıca ion ve korinthos düzenindeki Apollon tapınağı'nın mimari kalıntılarıyla, çeşitli türlerde mezarlardan oluşan nekropolis vardır. Mezarlardan biri, taş blokardan örülmüş yeraltı odası biçimindedir.

KHALKİDİA → KHALKİS.

KHALKİDİKE ya da **KHALKİDHİKİ,** Yunanistan'da yarımada, Makedonya'nın doğusunda, üç yarımada (Kassandra, Longos ya da Sithonia ve Aynaroz dağı) halinde sona erer. Çok büyük stratejik önemi, burada kurulan sitelerin (Potidaia, Kassandreia ve Olynthos) Antikçağ tarihinde oynadığı rolü açıklar. Bugün Selanik yakınındaki tarım ovaları dışında ıssızlaşan bölge, turizmin gelişmesinden yararlanmaktadır. —*Khalkidike nomosu,* 2 945 km²; 73 800 nüf. Yönetim merkezi *Polyghyros.*

KHALKİDİKOS a. (bu revakların ilk yapıldığı söylenen Eğriboz adasındaki *Khalkis* kentinden yun. sözc.). Antik. Bir binanın önünde ya da yanlarında revaklı giriş. (Pompei'deki revaklı girişlerden biri, duvara yerleştirilmiş bir levha üzerinde bu adı taşır.)

KHALKİOPE. Yun. mit. Kos kralı Eurypylos'un kızı; Herakles'ten Thessalos adında bir oğlu oldu. —Atina kralı Aigeus'un ikinci karısı.

KHALKİS. Tar. coğ. Eğriboz adasında Yunanistan'a bağlı kent; adı, çok eski tunç sanayisinden *(khalkos)* geliyordu. Yakınlarında bakır madenleri işletilen, İ.Ö. VIII. yy.'dan başlayarak güçlü bir site haline gelen Khalkis, Trakya, Makedonya, Sicilya, Kerkyra ve İtalya'ya kolonlar gönderdi. V. yy.'da atinalı kolonların istilasına uğrayan site, iki Atina konfederasyonunda yer aldı. Ortaçağ'da, kendisini Boiotia'dan ayıran kanalın (Euripos) adını aldı.

KHALKİS. Tar. coğ. Makedonya'da kent, Khalkidike'de, Eğriboz Khalkisi'nin kolonisi.

KHALKİS ya da **KHALKİDİA,** Yunanistan'da kent, Eğriboz *nomos*'unun yönetim merkezi, adanın doğu kıyısında; 45 000 nüf. Ticaret merkezi. Besin sanayileri. Çimento fabrikası. Gemi onarımları. Sayfiye merkezi.

KHALKİTİS, lat. **Chalcitis.** Tar. coğ. Heybeliada'nın antik adı.

KHALKOKONDYLES (Demetrios), yunanlı dilbilgici (Atina 1423 - Milano 1511). İtalya'ya göç etti ve orada yunanca incelemelerini yaygınlaştırdı. Bir yunanca dilbilgisi (*Erotemata* [Sorular, 1493]) yazdı ve Homeros (1488) ile İsokrates'in (1493) yapıtlarını yayımladı.

KHALKOKONDYLES (Laonikos), bizanslı tarihçi (Atina 1430'a doğr. - öl. 1490). 1298 ile 1463 arasındaki yılları kapsayan ve Bizans İmparatorluğu'nun Osmanlılar tarafından fethini inceleyen on ciltlik bir tarih kitabı *(Apodeiksis istorion)* yazdı.

KHALKON. Yun. mit. Antilokhos'un seyisi ve Nestor'un oğlu. Amazonlar kraliçesi Penthesileia tarafından baştan çıkarılmış, onu korumak isterken Akhilleus tarafından öldürülmüştür. Yunanlılar cesedini çarmıha germişlerdir.

Khalkoprateia kilisesi, Ayasofya yakınında, Gülhane parkı girişinin karşısında bizans kilisesi; Zeynepsultan camisi' nin üst yanında, Yerebatan sarnıcı yakınındadır. Daha sonra Acemağa ya da Lalahayrettin mescidi adını alan yapı, Bizans döneminin önemli anıtlarındandı. Adını, buradaki Khalkoprateia'dan (bakırcılar çarşısı) alan kilise, bir sinagogun yerine kurulmuştu. Kilisenin Theodosios II'nin kız kardeşi ya da Leon I'in karısı tarafından yaptırıldığına ilişkin değişik görüşler vardır. İustinos II ve Basileios I dönemlerinde önemli onarımlar geçirdi. Latin işgali sırasında (1204) yağmalandı. Planıyla Samatya'daki Studios manastırı kilisesi'ni (İmrahor camisi) andıran yapı, iki sütun dizisiyle üç sahına ayrılmış bir bazilikaydı; üç cepheli absidası dışa taşkındı ve kiremit kaplı ahşap bir çatıyla örtülüydü. Yanında İustinos'un yaptırdığı bir capella vardı. Birçok kutsal eşyanın bulunduğu bu kilise, yortu günlerinde imparatorlar tarafından ziyaret edilirdi. Kentin Osmanlılar tarafından fethinden sonra mahalleler arasında kaybolan yapı, Lala Hayrettin tarafından mescide dönüştürüldü (1484). Mescit, kapı üzerindeki yazıtına göre sadrazam Mehmet Sait Paşa zamanında onarım gördü (1756).

KHALKOS a. Esk. Yun. **1.** Bakır cevheri. **—2.** Tunçtan yapılmış bazı eski yunan paralarına verilen ad.

KHAMA (*sir* Seretse), Botsvana devlet adamı (Serove 1921 - Gaborone 1980). Bamangvatolar kralının torunuydu. Oxford'da hukuk öğrenimi gördü. Bir İngiliz ile evlendiği için Bechuanaland'a ancak 1956'da dönebildi. 1962'de kurduğu Bechuanaland Democratic Party, 1965 seçimlerini kazandı. Ülke bağımsızlığına kavuşunca (1966), *sir* Seretse Khama, Botsvana Cumhuriyeti'nin ilk başkanı seçildi.

Kham-dinh Viet-su Thong-giam Cuong-muc (*Viet ülkesinin genel tarihi üzerine imparator buyruğuyla yazılan metinler ve açıklamalar*), çince yazılan, 1884'te basılan, daha çok kısaltılmış *Cuong-muc* başlığıyla bilinen ve Nguyenler hanedanının başlangıç dönemi tarihiyle ilgili (XVIII. yy. sonundan başlayarak) Vietnam tarih yıllıkları.

KHANDEKAR (Vişnu Sakharam), marath dilinde yazan hintli yazar (Sangli 1898 - Mirac 1976). Eleştirmen ve hikâye yazarıydı (*Kalika,* 1943), Narayan Sıtaram Phadke'ye ve "sanat için sanat" kuramına genellikle karşı çıkarak, bir idealizm soluğuyla canlanan ve zarif, bazen de yapay bir üslupla kaleme alınan romanlar ve denemeler (*Çandanyat,* 1938; *Pritiça Sodh,* 1952) yazdı.

KHANH (Nguyan) → NGUYEN KHANH.

KHANH HOA, Vietnam'da kent, Nha Trang'ın B.'sında.

KHAONİA. Tar. coğ. Epeiros'ta (Yunanistan) bölge, Kerkyra (Korfu) adası karşısında, İon denizi kıyısında. Bölgede bir bölümü Lucania'dan göçen İllyrialılar ya da Yunan Öncesi halkları yaşadı.

KHAOS. Yun. mit. Dünya yaratılmadan önce var olan boşluk. Bir güç kaynağı olarak düşünülen Khaos dünyanın biçimlenmesini sağladı. Khaos'tan Nyks (Gece) ve Erebe doğdu.

KHARES, atinalı general (İ.Ö. 400'e doğr. - 330). Khersonesos'u yeniden ele geçirdiyse de (356), Khabrias'ın ölümü (356) üzerine Sakız kuşatmasından vazgeçmek zorunda kaldı ve Bizans, Sakız ve Rodos'un kurdukları birlik donanması karşısında başarısızlığa uğradı. Bunun üzerine meslektaşları Timotheos ve İphikrates'e karşı dava açılmasına neden oldu ve birliğe karşı savaşmak üzere başkomutanlığa getirildi. Savaşı denizde sürdürecek araçları elde edemeyince, Asya' da karaya çıkarak Pers kralına karşı ayaklanan Phrygia satrapı Artabazos'un askerlerinin başına geçti. Kendine kişisel bir malikâne ayırdı ve krala sadık komutanlardan birini yenilgiye uğrattı, ancak Persler'in şiddetli tepkisi karşısında 355'te Eubulos tarafından geri çağrıldı. 353'te Atina'ya karşı ayaklanan Sestos'u alarak yeni bir klerukhia kurdurdu. Khalkidikos'taki Stageiros Makedonyalı Philippos tarafından alındığı zaman suçlandıysa da (349), yeniden strategos atanarak bir atina filosuyla Karadeniz'den gelen ticaret gemilerini korumakla görevlendirildi. Khares, Persler ile görüşürken ve barış durumunun da ilan edilmiş olduğu bir sırada, Makedonyalı Philippos, cüretli bir baskınla Hieron'da, içlerinde 180 de atina teknesi bulunan 230 ticaret gemisini ele geçirdi. Bu saldırı, Makedonyalı Philippos ile Atina arasındaki savaşın son evresini başlattı. Khares, Khaironeia'da atina ordusunu Lysikles ile birlikte yönetti (338); yenilginin sorumluluğunu meslektaşına yükledi ve Lysikles ölüm cezasına çarptırıldı.

KHARES Lindoslu, Lysippos okulundan yunanlı heykelci (İ.Ö. III. yy.). Ünlü Rodos* heykelini yapmıştır.

KHARİDEMOS, yunanlı serüvenci (Oreos, Eğriboz [Euboia], İ.Ö. 400'e doğr. -öl. 333'e doğr.). Askeri başarıları onu kısa sürede pek çok kimsenin, hizmetlerinden yararlanmak istediği bir çete reisi durumuna getirdi. Khalkidikos savaşı sırasında Atina için savaşarak yurttaşlık hakkını kazandı. Satrapların isyanı sırasında kendine özgü bir malikâne kurmak istedi. Büyük bir ustalıkla Atina'ya da, satrap Artabazos'a da ihanet etti, Atinalılar ile yeniden ilişki kurdu, Trakyalı Kotis'in hizmetine girdi ve Khersonesos'ta bir malikâne kurdu. Kersebleptes'in danışmanı olarak Kardia'yı ele geçirdi, ardından Makedonyalı Philippos hesabına ve Atina aleyhine Olynthos'u aldı (349). Kısa bir süre sonra da Makedonyalı Philippos'a karşı korkunç bir kin duymaya başladı ve Khaironeia bozgunundan sonra Demosthenes, onu atina kuvvetlerinin strategosu seçtirdi.

KHARİLA a. (yun. sözc.) Esk. Yun. Delphoi'de Kharila'nın anısına dokuz yılda bir yapılan şenlikler.

KHARİLA, adı bir Delphoi efsanesinde geçen kadın kahraman. Bir kıtlık döneminde, kral buğday vermeyi reddedince kendini astı. Kâhin, kıtlığın sona ermesi için Kharila'nın ruhunun yatıştırılmasının gerekli olduğunu söyledi; bunun üzerine, Kharila onuruna bir şenlik düzenlenmeye başlandı.

KHARİLKO. Yun. mit. Tiresias adlı kâhinin annesi ve Athena'nın arkadaşı olan nymphe. —Kheiron adındaki kentaurosun karısı; İason ile Akhilleus'u büyüttü.

KHARİOPOLİS. Tar. coğ. Tekirdağ'a bağlı Hayrabolu ilçesinin Roma ve Bizans dönemlerindeki adı.

KHARİS (Petros), yunan yazar (Atina 1902). 1933'ten beri *Nea Estia* dergisi yönetmeni, 1969'dan beri de Atina akademisi üyesi; özellikle edebiyat eleştirisi ve romanlar yazdı (*la Dernière Nuit de la terre* [fr. çev.], 1924; *Feu sur l'océan* [fr. çev.], 1958; *Cent Mètres de chemin* [fr. çev.], 1962; *la Longue Nuit* [fr. çev.], 1969).

KHARİSTERİA a. (yun. sözc.) Esk. Yun. Thrasybulos tarafından özgürlüğün yeniden elde edilmesi (İ.Ö. 403) anısına, Atina'da şükran borcu olarak tanrıya sunulan kurbanlar.

KHARİTES a. Esk. Yun. Kharitesler'in onuruna, koro ve danslar eşliğinde yapılan şenlikler.

KHARİTES. Yun. mit. Zeus'un kızları olan üç güzelin (Euphrosyne, Aglaia ve Thaleia) yunanca adı. Söyleşileri ve zihinsel etkinlikleri yönlendirirler. Çıplak ve birbirlerine boyunlarından sarılmış bir biçimde canlandırılırlar.

KHARİTON Aphrodisiaslı, yunan yazar (İ.S. I. ya da II. yy.), elde bulunan en eski yunan romanı olan *Ta Peri Khairean kai Kalliroen*'in yazarı. Bu romanda, korsanlar tarafından kaçırılan ve sonra kocası tarafından Babil'de bulunan siracusalı genç bir kadının serüvenleri anlatılır.

KHARMİDES, atinalı filozof (İ.Ö. 450 -403), Glaukon'un oğlu, Platon'un dayısı, Sokrates'in izleyicisi. Atina'nın alınmasından sonra Lysandros'un, Pire'yi yönetmek üzere seçtiği on magistratus'tan biri oldu. Thrasybulos'un birlikleriyle savaşırken öldü. Platon, diyaloglarından birine onun adını vermiştir.

Kharmides, Platon'un gençlik diyaloğu. Sokrates, Kritias, Kharmides ve Kherephon arasında geçen bu diyalogda, bilgeliğin tanımı araştırılır.

KHARON. Yun. mit. Ölülerin ruhlarını para karşılığı Yeraltı ülkesi ırmaklarından geçiren sandalcı. Kharon, canlıların ve toprağa gömülmemiş ölülerin geçmesine izin vermezdi. Ölülerin ağızlarına, ona verilmek üzere bir miktar para *(obolos)* konurdu.

Roma amfitiyatrolarında, yaralı gladyatörleri öldürmekle görevli olan köleler, ellerinde bir çomak tutar ve Kharon'un maskesini takarlardı.

KHARONDAS Cataniali, yunan yasa koyucu (Sicilya İ.Ö. VI. yy.). Doğduğu kentte barışı sağladı ve onu yasalarla donattı. Yapıtı, çeşitli kaynaklardan ustaca derlenmiş yasalardan oluşur. Dizemli düzyazıyla yazılmış yasaları, Büyük Yunanistan'a, Sicilya'daki Khalkidike kolonilerine, daha sonra Kos adasına, Trakya'daki Khalkidike'ye ve Kappadokia'ya kadar hızla yayıldı.

KHAROPS. Yun. mit. Dionysos'a, Lykurgos'un onu öldürmek istediğini haber veren trakyalı kahraman. Tanrı, Kharops'u ödüllendirmek için ona Trakya krallığı'nı verdi ve kültünün sırlarını öğretti. Orpheus'un büyükbabası olan Kharops da Dionysos kültünün sırlarını insanlara aktardı.

KHAROSTİ a. İ.Ö. IV. yy. ile İ.S. III. yy. arasında Hindistan'ın kuzey-batı'sında kullanıldığı bilinen eski yazı. (Genellikle aram yazısıyla bağlantılı olduğu sanılır. Kharosti sağdan sola doğru yazılır ve 38 harften oluşurdu.)

KHARTALİMEN. Tar. coğ. İstanbul'a bağlı Kartal ilçesinin Bizans dönemindeki adı.

KHARUN. Mit. Yunancayla adından başka (→ KHARON) bir benzerliği olmayan etrüsk ölüm cini. Kanca burnu, kötülüğü yansıtan çehresi ve elinde tuttuğu tokmağı, son saatleri gelen ölümlüleri bir darbeyle öldüren biri olduğunu gösterir.

KHARYBDİS. Tar. coğ. Messina boğazının girişinde, eksenel akıntıyla körfezdeki karşı akıntının karşılaşması sonucu oluşan birçok burgaçtan *(garofoli)* biri. Yakınında Skylla kayası vardır.

KHARYBDİS. Yun. mit. Herakles'in Geryon'dan aldığı birkaç öküzü çalarak onu kızdıran, Poseidon ile Gaia'nın kızı. Zeus onu yıldırımıyla çarpmış ve Messinia boğazında, gemileri yutan bir girdap haline dönüştürmüştür.

KHASEKHEM, II. mısır hanedanının sondan bir önceki kralı (İ.Ö. 2810'a doğr.). Hierakonpolis'te bulunan anıtlar, Nübye'deki bir savaş etkinliğine tanıklık ederler. Kuzey'deki ayaklanmaları bastıran kral, Mısır'ın birliğini de sağladı. Tanrı Horus'u yeniden krallığın koruyucu tanrısı durumuna getirdi (önceli Peribsen bu koruyuculuğu, tanrı Seth lehine bırakmıştı).

KHASEKHEMOUİ, II. mısır hanedanının son kralı (İ.Ö. 2800'e doğru), firavun Coser*'in babası. Sakkare'deki mezarının mahzeni, ilk kez olarak tamamen kireçtaşıyla kaplandı.

KHEİRON. Yun. mit. Kronos ile Philyra'nın oğlu olan bilge, bilgin ve mert kentauros. Yaralılara ve hastalara baktığı için, tıp ve cerrahinin kurucularından biri olarak tanınır. Adı *kheir,* "el"den türetilmiştir ve el becerisini simgeler. Birçok yunanlı kahramanın dostu olmuş, onları diğer kentauroslara karşı korumuş, Pelion'daki ininde eğitmiş ya da iyileştirmiştir. Herakles tarafından kazayla yaralanınca ölmeyi arzu etmiş ve bunun için ölümsüzlüğünü Prometheus'a devretmiştir.

KHELONE. Yun. mit. Evinden çıkıp da Zeus ile Hera'nın düğününe gitmek istemediği için Hermes tarafından eviyle birlikte suya atılarak kaplumbağaya (yun. *khelone*) dönüştürülen genç kız.

KHEMUAST, firavun Ramses II ve İsitnofrit'in oğlu. Babası tarafından Ptah başrahipliğine atandı, çok sayıda anıt bıraktı. Eski şeylere karşı duyduğu ilgi, onu bilinen en eski arkeologlardan biri durumuna getirdi. SATNİ-KHEMUAST adıyla, daha sonraki bir dönemde yazılan iki romanın kahramanı oldu. —Kraliçeler vadisi'ndeki en güzel mezarlardan biri, Ramses III'ün oğlu olan bir başka KHEMUAST'ın mezarıdır.

Scala

Ölüler ülkesinin sandalcısı **Kharon**
Michelangelo'nun
Sistina capellası'ndaki
Son yargı freskinden (1536-1541)
ayrıntı

KHENOBOSKİON, Mısır'da, Luksor'un K.'inde sit. 1945'te burada, on üç papirüs tomarı halinde, çoğu İ.S. IV. yy.'dan kalma kırk dokuz gnosis incelemesini içeren bir küp bulundu (bugün *Kasr üs -Sayad*).

KHEPRİ, eski Mısır'ın scarabeus tanrısı; Heliopolis'te bu tanrıya doğan güneş biçimlerinden biri olarak tapıyorlardı (kuşkusuz, adının "doğmakta olan" anlamına gelen *khepri* köküyle gösterdiği eşseslilik nedeniyle.)

KHERSİPHRON, giritli mimar (İ.Ö. VI. yy.). Oğlu Metagenes'le birlikte, dünyanın yedi harikasından biri olarak nitelenen Efes'teki Artemision*'u gerçekleştirdi.

KHERSON, Khersonesos*'un Bizans dönemindeki adı.

KHERSONESOS. Tar. coğ. Yunanlılar'ın birçok yarımadaya verdikleri ad; bunlardan ikisini Yunanlılar çok iyi tanıyorlardı: Taurike Khersonesos (günümüzde Kırım) ve Trakya Khersonesos'u (günümüzde Gelibolu yarımadası). Bu ad Jylland'a (Kimbrike Khersonesos'u) ve Malakka'ya da verilir.

KHERSONESOS. Tar. coğ. Taurike Khersonesos'ta (Kırım) site, bugünkü Sivastopol'un yakınında. Khersonesos'u, İ.Ö. 600'e doğru Karadeniz Ereğli'sinden (Herakleia) Miletoslular'ın yeni yerleştikleri bölgeye sürgün edilen bir öbek demokrat kurdu. Khersonesos, İskitler'le ticaretin artması sayesinde kısa sürede bölge-

Scala

kentauros **Kheiron** ile Akhilleus
Herculanum bazilikası'nda bulunan bir resim
İ.S. I. yy.'ın ikinci yarısı
Ulusal arkeoloji müzesi
Napoli

nin en varlıklı sitesi oldu. Ne var ki Kimmerios Bosporos krallığı'yla ve öbür komşu halklarla yaptığı savaşlar yüzünden İ.Ö. II. yy.'ın sonunda Pontos krallığı'nın himayesini istemek zorunda kaldı. Romalılar Pontoslular'ı yenince Pontos himayesinin yerini Roma himayesi aldı (İ.Ö. I. yy.). Gotlar'ın istilasına (İ.S. III. yy.'da) rağmen kentin Roma İmparatorluğu'yla bağları gevşemedi ve Bizans döneminde İstanbul'a bağımlılığı daha da arttı. Kherson adıyla Karadeniz'in kuzeyindeki en büyük ticaret kenti olmaya devam ederken, aynı zamanda da bir sürgün yeri oldu. 988'e doğru Vladimir I'in burada vaftiz edilmesinden sonra, Kherson (rusçası Korsun) başpiskoposluğunun Kiev'deki Rus kilisesi'nin örgütlenmesinde rol oynadığı sanılır. Kherson'u 1299'da Moğollar yakıp yıktı.

KHE SANH, Vietnam'da kent, 17. enlemin yakınında; Laos sınırına giden 9 no'lu yolu gözetim altında tutar. Stratejik öneminden ötürü Amerikalılar burada önemli bir askeri üs kurdular (1966-1968). Ocak 1968'deki Têt saldırısı sırasında Kuzey Vietnamlılar'ca kuşatılınca, Kuzey Vietnamlılar burasının yeni Diên Biên Phu olacağını umarak kuşatma için büyük güçler ayırdılar. Ne var ki Kuzey Vietnamlılar büyük kayıplar vererek 77 gün sonra kuşatmayı kaldırmak zorunda kaldılar.

KHETİ, IX. ve X. Herakleopolis hanedanlarından birçok firavunun adı (İ.Ö. 2200-2070 dolayında). —KHETİ I (Meribre) IX. hanedanı kurdu. Görkemli ayin ocağı Louvre'dadır. —KHETİ III (Uahkare) Merikare*'nin yazarı, öncekinin oğlu ve ardılı.

KHİ a. **1.** Yunan abecesinin titreşimsiz soluklu bir boğazsılı belirten yirmi ikinci harfi (X, χ). [Yunanlılar'ın bulduğu bu göstergenin fenike abecesinde eşdeğerlisi yoktur.] **—2.** Sağ üst tarafına konulan birimle 600'ü (χ'), sol alt tarafına konulan imle de (,χ) 600 000'i belirten yunan sayısal göstergesi.

KHİEU SAMPHAN, kampuçyalı devlet adamı (Svay Rieng 1931). Ticaret bakanlığı (1962-63), milletvekilliği (1966) yaptı, direniş hareketine katıldı (1967). 18 mart 1970 hükümet darbesinden sonra, bir direniş çağrısı yaptı ve Sihanuk'un desteklenmesini istedi (26 mart 1970). Başbakan yardımcısı, Savunma bakanı ve Kurtuluş kuvvetleri başkomutanı olarak (1970), direnişin resmi önderi oldu. Direnişi gerçekte komünist parti önderleri Pol Pot ve İeng Sary yönetmekteydi. Kızıl Khmerler'in zaferinden ve Sihanuk'un istifasından sonra, Devlet başkanlığına getirildi (nisan 1976). Phnom Penh'in Vietnamlılar tarafından alınmasının (ocak 1979) ardından, Tayland'a sığındı. Kızıl khmer hareketinin önderi olarak (aralık 1979'da Pol Pot'un yerine "Demokrat Kampuçya" Başbakanlığına getirildi), Vietnam karşıtı öteki direnis kuvvetlerine yaklaştı ve haziran 1982'de başkan yardımcısı ve dışişleri bakanı olarak, Sihanuk'un sürgünde kurduğu koalisyon hükümetine katıldı. Pol Pot eylül 1985'te emekli olunca, bir kez daha Kızıl Khmerler'in başkanlığına getirildi. 1991'de Kampuçya'ya döndü. Aynı yıl Yüksek Ulusal meclis üyesi ve dışişlerinden sorumlu başkan yardımcısı oldu.

KHİLİARKHOS a. ("bin kişinin komutanı" anlamında yun. sözc.). Esk. Yun. **1.** Pers sarayının en önemli subayı, krallık muhafız birliğinin komutanı olan *hazahrapati*'ye Yunanlılar'ın verdiği ad. **—2.** Yunan ordularında 1 000 kişinin komutanı.

KHİLON, İ.Ö. VI. yy.'ın ortasına doğru Sparta'nın gelişmesinde çok önemli bir rol oynadığı sanılan Sparta ephorosu. Bu dönemde ephoroslara nerdeyse sınırsız bir yetki veriliyor ve bütün yurttaşlar çok sıkı bir yaşama düzenine uymak zorunda bırakılıyordu. Khilon'la birlikte, Sparta kendi içine kapandı, ancak böyle bir siyasetin tehlikelerinin bilincinde olmadığından onu kahramanlaştırdı; aynı dönemde efsaneleştirilen Lykurgos'un dengi durumuna getirildi. Khilon Yunanistan'ın Yedi Bilge'si arasında sayılıyordu.

Khim Khang nişanı, sivil ve asker mandarinlerin başarılı çalışmalarını ödüllendirmek amacıyla en eski dönemlerden beri Annam hükümdarları tarafından verilen nişan. Önce iki derecesi, 1887'den beri de dört derecesi olan nişan, yelpaze biçiminde altın bir madalyadır.

KHİMAİRA. Yun. mit. Aslan başlı ve göğüslü, keçi gövdeli ve yılan kuyruklu masalsı hayvan.

KHİMAİRA. Yun. mit. Typhon ile Ekhidna'dan doğma, keçi başlı ve yılan kuyruklu ünlü masalsı canavar. Karia'ya dehşet saçıyor, ağzından alevler püskürtüyordu. Bellerophon Pegasos'a binerek onu oklarıyla delik deşik etti. Bu canavar türü, Anadolu kökenlidir, Eski Yunanlılar'ca da benimsenmiş ve bir efsane ile zenginleştirilmiştir. Arezzo Khimaira'sı, İ.Ö. IV. yy.'da yapılmış olan bir etrüsk bronz heykelidir; 1554'te bulunmuştur (Floransa müzesi).

Giraudon

Arezzo Khimaira'sı
etrüsk bronzu
İ.Ö. 380-360
Arkeoloji müzesi, Floransa

Khimaira adı eskilerin khimaira'sıyla biçimlerinin garipliği dışında başka bir benzerlik bulunmayan düşsel hayvanlar için de kullanılmaya başlandı. Bunlar, Rönesans döneminde, eskiden olduğu gibi insana benzer bir biçimde canlandırıldı; XVI. yy.'da bu süsleme motifi sıkça görüldü. Khimaira teması, Avrupa'da, XVII. yy.'da yavaş yavaş kayboldu, fakat Fransa'da İmparatorluk dönemi süslemeciliğinde yeniden görülmeye başlandı.

KHİMAİREUS. Yun. mit. Prometheus ile Kelaiono'nun oğlu, kardeşi Lykos ile birlikte Truva'da gömülüydü. Menelaos, bir veba salgınını sona erdirebilmek için, tanrıların buyruğuyla onların mezarlarının üstünde kurbanlar sundu.

KHİONE. Yun. mit. Boreas ile Oreithyia'nın kızı. Poseidon'dan Eumolpos adında bir oğlu olunca, günahını saklamak için onu denize attı. Ama çocuk babası tarafından kurtarıldı. —Okeanida Kallirhoe'nin Zeus'un buyruğuyla Hermes tarafından bulutların arasına yerleştirilen kızı. Karı kişileştirir. —Daidalion'un kızı, Philammon ve Autolykos'un annesi. Hem Apollon hem Hermes tarafından sevildi. Kışkırttığı Artemis kendisini okla vurdu.

KHİOS adası → SAKIZ adası.

KHİROKİTİA, Güney Kıbrıs'ta yer alan Yenitaş dönemi sit alanı. Kazılar, önce İ.Ö. 5675'e tarihlenen bir evreyi, ardından da çömlekçiliğin ortaya çıkışını gösteren eski bir Yenitaş evresini ortaya çıkardı. Taştan yapılmış 100 kadar yuvarlak evden oluşan köy, adanın ilk sakinleri olan çoban toplulukları barındırıyordu.

KHİTON a. Esk. Yun. Gömlek, altlık ve iç giysi.
—ANSİKL. Başlangıçta keten bir kumaştı (aramca *kitoneth*). Erkekler yalnız solda ya da her iki omuzda kopçalanan ve bel üstünden sıkılan uzun ya da kısa bir khiton giyerlerdi. Kadınların giydiği khiton, topuklara kadar inerdi; büyük ionia türü gömlekteyse, kemer üzerinde bir döküm ve omuzlardan bel üstüne inen büyük bir kıvrım görünürdü.

KHLAMYS a. Esk. Yun. Eski Yunanlılar'ın pelerini.
—ANSİKL. Tesalya kökenli olan khlamys, bir kopçayla boyna ya da sağ omza tutturulan dikdörtgen biçiminde yünlü bir pelerindi. Yolcuların, avcıların, süvarilerin ve Atina'da yakışıklı delikanlıların giysisiydi. İskender'le birlikte, lal rengi khlamys hükümdar pelerini olarak kullanıldı.

KHLOEİA a. Esk. Yun. Yeşeren Ot tanrıçası Demeter Khloe onuruna yapılan şenlikler.

KHLORİS, Yunanlılar'ın Romalılar'ın Flora'sıyla özdeşleştirilen çiçek tanrıçası. —Niobe'yle Amphion'un kızıydı; Niobe'nin soyundan gelenlere karşı girişilen katliamdan yalnız Amyklas'la o kurtuldu.

Khmer ulusal birliği krallık hükümeti, mayıs 1970'te Pekin'de prens Sihanuk tarafından kurulan hükümet. Başbakan Penn Nuth (sihanukçu) Pekin'de yaşıyor ama gerçek anlamda iktidar Kızıl Khmerler tarafından yürütülüyordu; bunların lideri Khieu Samphan Başbakan yardımcısıydı. Hükümet Kızıl Khmerler'in zaferinden ve Demokratik Kampuchea'nın kurulmasından (1976) sonra dağıtıldı.

KHMERCE a. Khmerler'in konuştuğu mon-khmer dili.
—ANSİKL. Dilbil. Çinhindi yarımadasının tüm orta kesimine yayılmış bir uygarlığın eski dili olan khmerce, Kampuçya krallarının XIII. yy.'da Taylar karşısında egemenliklerini yitirmesinden sonra batıda ve kuzeyde siyam ve lao dilleri (tayca) karşısında geriledi. XVII. yy.'dan sonra da Vietnam baskısı karşısında doğuda etkisini yitirdi.

Khmerce, en eskileri İ.S. VII. yy.'dan kalma taş yazıtlar (eski khmerce), ardından da önemli bir edebiyat (orta khmerce XVI.-XIX. yy.) aracılığıyla öğrenilmiştir. Güney Hindistan'dan alınmış bir abece dizgesiyle yazılır; siyam ve laos dilleri de bu abeceyi kullanır. Modern khmerce yakın bir geçmişte resmi dil konumuna geldi. Bunun sonucu olarak yönetim, eğitim, basın alanlarındaki gereksinimleri karşılamak amacıyla özellikle sanskritçe ve ülkenin dinsel dili paliden alınma pek çok yeni sözcük yaratıldı. Öte yandan, toplumsal lehçelerin önemini de belirtmek gerekir: prenslerle krallardan söz ederken sanskritçeden aktarılmış özel bir sözcük dağarcığı, ayrıca bonzlarla (buddhacı papazlar) konuşurken ya da onlardan konuşulurken başka bir özel dil kullanılır. Öncelikle sözlüğün sanskritçe ve pali kökenlerinden yararlanıp eski kalıpları kullanan yazılı dille sözlü dil arasında büyük bir ayrılık vardır. Bu nedenle, güncel khmercede 18 ses birim bulunmasına karşın, yazı dizgesinde hint abecesinin 34 ünsüzü bulunur. Khmercenin çok karmaşık ve çok özgün bir ünlü dizgesi vardır: ünlüler 3 diziye ayrılır (ön, orta, art) ve 7 açıklık derecesi bulunur; ayrıca uzunluk karşıtlığı da belirgindir. Bölgedeki tüm öteki diller gibi (tayca, vietnam dili) khmercede de titrem yoktur, ama iki heceli sözcüklerin ikinci hecesinde çok güçlü bir yeğinlik vurgusu vardır. Dilin sözlüğü tekheceli (kök) ve çiftheceli (türev) sözcüklerden oluşur; iki heceden uzun sözcükler sanskritçe ve paliden aktarmadır.
—Ed. *Khmerce edebiyat* → KAMPUÇYA.

KHMERLER, Kampuçya nüfusunun çoğunluğunu oluşturan halk. Kampuçya'dan Tayland ve Vietnam'a da taşan Khmerler'in toplam nüfusunun 9 milyona yaklaştığı sanılmaktadır. Pirinç tarımcısı buddhacı köylüler olan Khmerler'in kurduğu büyük imparatorluk (Angkor), Taylar ve Vietnamlılar tarafından ortadan kaldırılmıştır. Geleneksel khmer toplumunda çok sıkı bir hiyerarşi düzeni egemendir. (→ KAMPUÇYA.)

KHMULAR, Laos, Kampuçya, Vietnam ve Tayland'da dağınık olarak yaşayan, palaung-va dilini konuşan, nüfusu 1 000 000 dolayında halk. Otları yakarak tarım yapan yarı göçebe Khmular, sürekli olarak yoksul ormanlık bölgelere sürüldüler. Klan bölümlerinin önemli bir toplumsal rol oynadığı tümtanrıcı köylülerden oluşurlar. Bugün, yerleşik düzene geçme ve çeşitli yerlerde çoğunluktaki halklar içinde erime yolundadırlar.

KHNOPFF (Fernand), belçikalı ressam (Grembergen-lez-Termonde 1858-Brüksel 1921). X. Mellery'den ders aldı, Brüksel akademisi'nde okudu. 1877'den 1880'e kadar Paris'te kaldı. Yirmiler salonları'na ve Paris'te la Rose-Croix salonları'na katıldı. Şair dostları gibi (Rodenbach, Van Lerberghe), Belçika simgeciliğinin önde gelen kişilerinden biri oldu, narsisizme kayan bir yalnızlığı betimledi (*Okşayışlar* ya da *Sanat* ya da *Sfenks* 1896, Krallık güzel sanatlar müzesi, Brüksel).

Khoai ya da **Khoes,** anthesteria ayının ikinci günlerinde kutlanan eski yunan şenliği. Bu şenliğe katılanlar, bol bol içki içerlerdi.

Khoephoroi, Aiskhylos'un İ. Ö. 458'de sahnelenen trajedisi ve Oresteia*'nın ikinci oyunu. Orestes babası Agamemnon'un öldürülmesinin öcünü almaya gelir, kız kardeşi Elektra* kendisini tanır ve hemen eyleme geçmesini ister. Argos'un yeni efendisi Aigisthos öldürülür ve Klytaimnestra oğlunun elinde can verir; Orestes şaşkınlık içinde Erinyeler'in belirdiklerini görerek kaçar. Kana kan gerekir, Orestes de bir tanrının buyurduğu yüce bir görevi yerine getirmekten başka bir şey yapmamıştır; ancak haklı öç bile kendi başına ele alındığında bir suç olduğuna göre, anasını öldürmenin cezasını çekmek zorundadır. Oyun, adını Agamemnon'un mezarına sunular koyan kadınlar korosundan alır.

KHOEPHOROS a. Esk. Yun. Adak taşıyan erkek ya da kadın.

Khoes → KHOAİ.

KHÔL a. (ar. *kuḥl*, sürme'den). Kozmet. Çeşitli yağlı maddelerin yarı karbonlaştırılması sonucu oluşan, kozmetik ürünlerin formüllerine katılan ve göz makyajında kullanılan siyah madde. (KOHOL biçiminde de yazılır.)

KHOLİAMBOS a. (yun. *kholos*, aksak ve *iambos*'tan). Ed. Sondan bir önceki sırada bulunması gereken kısa hecenin bir ağırlık etkisi yaratmak için bir uzun heceyle değiştirildiği üçlü iambos ölçüsü.

KHOMA. Tar. coğ. G. Anadolu'da Lykia bölgesinde antik kent; Elmalı'nın (Antalya) yaklaşık 14-15 km G.'inde, Akçay yakınındaydı. Sarılar köyünde ele geçen (1963) kimi yazıtlardan yeri saptanan yerleşmeden ilk kez Plinius, daha sonra da Ptolemaios ve Hierokles söz eder, ayrıca Bizans dönemi piskoposluk listelerinde yer alır. İ. Ö. I. yy.'da para bastı.

KHOMATİANOS (Demetrios), bizanslı kilise kanunları uzmanı, Bulgaristan başpiskoposu (öl. 1235). Konstantinopolis'te öğrenim gördükten sonra, Akhrida (Ohrid) kilisesi kartophylakslığına atandı, kısa süre de bu Kilise'nin başpiskopusu oldu (1217). Makamını İznik patrikliği'nden ayırarak bağımsız hale getirmeye çalıştı. 1224'te, Kilise kanunlarına aykırı olarak, Epeiros despotu Theodoros Angelos'u, Selanik imparatoru ilan etti. Yapıtları gerek tarih, gerekse kilise hukuku bakımından son derece önemlidir.

KHONAİ, bugün **Honaz.** Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antik kent. Yakınındaki Kolossai* kentinin sönükleşmesinden sonra önem kazandı. Bizans döneminde başpiskoposluk haline geldi (858).

KHONDLAR, Orissa'da (Hindistan) yaşayan dravid kavmi. Kui dili konuşan Khondlar'ın 700 000 kişi olduğu tahmin edilmektedir. Orissa eyaletinin dağ ve cangıllarında oturan Khondlar, pirinç yetiştirir ve yakarak açtıkları orman alanlarında tarım yaparlar. Büyüye dayalı dinsel ayinleri ve toprağın verimini artırmaya yönelik olarak hayvan kurban etmeleri ayrı bir kâhinler sınıfının ortaya çıkmasına ve şamanların toplumda önemli bir rol oynamalarına yol açmıştır.

KHONİATES (Mikhael), Atina metropoliti (Khonai, eski Kolossai, Phrygia, 1138'e doğr. - Mendenitsa, Thermopylai yakınında, 1222'ye doğr.). Ailesi tarafından kilise adamı olmak üzere yetiştirildi, öğrenimini İstanbul'da yaptı, burada Selanikli Eustathios'un öğrencisi oldu. 1182'de Atina metropoliti seçildi; Normanlar tarafından yıkılan kenti yeniden canlandırmaya çalıştı; fakat 1204'te onu Bonifacio del Monferrato'ya teslim etmek zorunda kaldı; Atina'yı Latinler'in egemenliği altında görmektense kentten ayrılmayı yeğledi, Eğriboz'a, oradan Keos adasına ve son olarak da, 1217'de, Mendenitsa'lı Prodromos'un manastırına sığındı, burada öldü. Çok sayıda mektup, dinsel söylev ve panegyris bıraktı.

KHONİATES (Niketas), bizanslı devlet adamı ve tarihçi (Khonai, Phrygia, 1155'e doğr. - İznik 1215/16'ya doğr.), öncekinin kardeşi. Konstantinopolis'te onunla birlikte okudu. Philippopolis thema'sını yönetti, devlet işlerinin içinde yaşayan bir insan olarak, Komnenoslar'ın, ardından Angeloslar'ın devrilmelerine tanık oldu. Konstantinopolis'in alınmasından (1204) sonra, Theodoros Laskaris'in İznik'teki sarayına sığındı. Ioannes Komnenos'tan Flandrelı Baudouin'e kadar uzanan (1118-1205), yirmi bir bölümlük değerli bir tarih yapıtı yazdı.

KHORA, *arazi* anlamına gelen ve Antikçağ'da ya bir kentin kırsal arazisini (*asty'* ye karşıt olarak) ya da hellenistik bir krallıkta, doğrudan doğruya krallık yönetimine bağlı bir bölgeyi belirtmek için kullanılan yunanca sözcük.

Khora manastırı kilisesi → KARİYE CAMİSİ.

KHORANA (Har Gobind), hintli fizyoloji uzmanı (Raipur 1922). İsviçre'de Cambridge'te (burada nükleotitlerin bireşimi üzerinde araştırmalara başladı) ve 1960'tan beri de Washington Üniversitesi enzim araştırmaları enstitüsü'nde çalıştı. 1968'de, genetik yasanın açıklığa kavuşturulmasına yönelik çalışmalarından ötürü, Marshall W. Nirenberg ve Robert W. Holley ile birlikte Nobel fizyoloji ve tıp ödülü'nü kazandı.

KHOREGİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Khoregosun görevleri.
—ANSİKL. Khoregia, varlıklı yurttaşlara sırayla verilen onursal (liturgia) bir görevdi. Atina'da bu görev üç talentten az parası olanlara verilmezdi. Khoregoslar Dionysos, Thargelios, Panathenaia şenlikleri vb. dolayısıyla seçilirdi. İlke olarak, on kabileden her biri, khoregosu ile birlikte bir koro sağlamak zorundaydı. Khoregos, kendi khoreuteslerini toplamak, donatmak, bir khorodidaskalos aracılığıyla onları yetiştirmek ve bütün masrafları karşılamakla yükümlüydü; her şey onun sorumluluğundaydı. Yarışma günü, tiyatroda başında tacıyla korosunu yöneten khoregos, onur locasında oturma hakkına sahipti. Hakemler koroları sıraladıklarında, listenin başında yer alan koro, yarışmanın galibi ilan edilirdi. Kazanan koronun khoregosu, ortaya konulmuş olan ödülü (üç ayaklı bir sehpa) alır ve bunu bir anma yazısıyla tanrıya adardı. Çok ağır, ama çok onurlandırıcı bir görev olan khoregia, İ. Ö. IV. yy.'ın sonunda kaldırıldı.

KHOREGOS a. Esk. Yun. **1.** Atina'da, tiyatro ya da müzik yarışmalarına katılacak koro sanatçılarını toplamak, donatmak ve eğitmek için gerekli harcamaları üstlenen zengin yurttaş. **—2.** *Khoregos anıtı*, tiyatro yarışmalarında galip gelen khoregosların yaptırdığı anıt. (Önceleri bu anıt, zaferin ödülü olan bronz sacayağı taşımaya yarayan basit tabanlardan başka bir şey değildi. İ. Ö. IV. yy.'da gösterişli yapılara dönüştü. *Lysikratos anıtı* [İ. Ö. 335-334], bu tür anıtlar arasında en çok anılanıdır; Atina Akropolisi'nin G.-D.'sunda bugün de ayaktadır.)

KHOREİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Toplu dans.

KHOREUTES a. Esk. Yun. Bir koroda yer alan kişi.

KHORİAMBOS a. Ed. Bir trokhaios (ya da khoreios) ve onu izleyen bir iambos' tan (-UU-) oluşan ayak.

KHORİKOS. Yun. mit. Arkadhia kralı, güreş sanatını bulan Pleksippos ile Enetos' un ve bu sanatı Hermes'e öğreten Palaistra'nın babası. Hermes bu sanatı insanlara öğretince, Khorikos oğullarını bu boşboğazlığından dolayı Hermes'den öç almaları için kışkırttı. Zeus, derisinden bir tulum yaparak onu cezalandırdı.

Krallık güzel sanatlar müzesi

Fernand Khnopff
Okşayışlar (1896)
Krallık güzel sanatlar müzesi
Brüksel

KHOROGO, Fildişi Kıyısı'nın kuzey kesiminde kent, yönetim bölgesi merkezi; 24 000 nüf. Termik santral.

KHORTADZİS (Gheorghios), yunanlı yazar (Girit XVII. yy.). Mitolojik bir dram *(Erophile)* yazdı.

KHRESMOLOGOS a. Esk. Yun. Bazı yunan tapınaklarında kâhinlerin yorumcusu.

KHRİSTODULOS *(aziz)*, İznik kökenli bizanslı keşiş (İznik 1020'ye doğr. - Eğriboz 1093). Bithynia Olympia'sında manastır hayatına girdikten (1040) sonra, Filistin, Suriye ve Küçük Asya'da bulundu. İstanköy adasında bir manastır kurdu, sonra buradan ayrıldı. İmparator Aleksios Komnenos I'in tüm mülkiyetini kendisine bırakmış olduğu Patmos adasında bir manastır daha kurdu (1088) ve bunun için bir Typikon yazdı (1091). Türk akınlarından kaçarak (1092) Eğriboz'a çekildi.

KHRİSTOPHOROS *(aziz)*, hıristiyan martyr. Yaşamı konusunda çok az bilgi bulunmasına karşılık, adı çevresinde zengin bir efsane geliştirildi. Bu efsaneye (yunan kaynaklı) göre, Khristophoros bir gün Çocuk İsa'yı sırtına alarak bir ırmaktan geçirdi; *Khristophoros* (İsa'yı sırtında taşıyan) adını bu nedenle aldı. Aziz Khristophoros kültü Ortaçağ'da Batı'da çok yaygındı. Günümüzde, yolcuların, özellikle de otomobil sürücülerinin koruyucusu sayılır.

KHRİSTOPHOROS, Bizans imparatoru

(921-931), Romanos I Lekapenos'un büyük oğlu. Babası tahta çıktıktan sonra imparatorluğa ortak oldu, ancak babasından önce öldü.

Khrysai Pyle, lat. **Porta Aurea** → ALTIN KAPI.

KHRYSAOROS ("altın kılıç" anlamında yun. sözc.). Çeşitli tanrıların (Zeus, Apollon, Artemis, Demeter) takma adı. —Medusa'nın ve Poseidon'un oğlu. Pegasos gibi Medusa'nın kanından doğdu. Kallirrhoe ile birleşerek, Geryon ile Ekhidna'nın babası oldu.

KHRYSEİS ya da **ASTYNOME.** Yun. mit. Truvalı Apollon rahibi Khryses'in kızı. Akhilleus tarafından tutsak edildi. Agamemnon'un kölesi oldu. Babası onu para vererek tutsaklıktan kurtaramayınca, Apollon öfkelendi ve *İlyada*'nın başında sözü edilen veba salgınını başlattı.

KHRYSES. Yun. mit. Truvalı Apollon rahibi ve Khryseis'in babası. —Khryseis ile Agamemnon'un oğlu ve bir öncekinin torunu. Tavrida kralı Thoas'ın öfkesinden kaçan Orestes ile İphigeneia'yı ağırladı.

KHRYSİPPOS. Yun. mit. Pelops ile nymphe Aksiokhe'nin oğlu. Pelops'un sarayına sığınan thebaili Layos Khrysippos'a âşık oldu ve onu kaçırdı. Pelops, Layos'u lanetledi, bu da Labdakos soyunun lanetlenmesinin başlangıcı oldu. Khrysippos kendini öldürdü.

KHRYSİPPOS, yunan filozof ve mantıkçı (Soli, Kilikia, İ.Ö. 281 - Atina 205). Stoacı okula bağlıydı. Yapıtlarından elimize ancak bazı parçalar ulaştı. Khrysippos'un mantık alanındaki önemli katkılarından biri de beş temel çıkarım biçimi belirlemesi oldu.

KHRYSOBULLON a. (bizans yun.). Tar. Bir bizans imparatorunun törensel fermanı. —ANSİKL. 1204'e kadar bu belge saraya özgü süslü harflerle yazılırdı. Kesin protokole ayrıntılı tarih konur, ay, dönem, yıl belirtilirdi. Metinlerde bırakılan boşluklar, bir saray memuru tarafından kırmızı mürekkeple doldurulurdu. Belgenin başlıca özellikleri, gerçeklik belirtisi olan zencefreyle atılmış imparatorluk imzası ve ipek şeritlerle bağlanan altın mühürdü. XI. yy.'dan sonra, üzerinde ne imparatorluk imzası, ne de tam bir tarih bulunan ve *sigillion* denilen daha basit bir khrysobullon tipi ortaya çıktı. Metindeki boşluklara kırmızı mürekkeple sigillion sözcüğü yazılıyordu; bu tip khrysobullon'lar, yalnız önemsiz ayrıcalıkların bahşedilmesinde kullanılırdı.

KHRYSOKERAMOS. Tar. coğ. İstanbul boğazının Anadolu yakasındaki Kuzguncuk* semtine, Antikçağ'da ve Bizans döneminde verilen ad.

KHRYSOKERAS. Tar. coğ. Antikçağ'da ve Bizans döneminde Haliç'e (İstanbul) verilen ad.

KHRYSOPELEİA. Yun. mit. Arkadhialı orman perisi. Arkas tarafından kurtarılınca onunla evlendi. Bu evlilikten Arkadhialılar'ın ataları olan Elatos ve Aphidas adlı iki oğlu oldu.

KHRYSOPOLİS, İstanbul'da Üsküdar* semtinin bulunduğu kesimde antik yerleşme. Megaralılar Khalkedon'u kurduktan sonra (İ.Ö. 685'e doğr.), burada da tersaneler yaptılar. İ.Ö. VI. yy.'da Persler tarafından işgal edilen kent, Byzantion ve Khalkedon'la birlikte Atina'nın yönetimine girdi (İ.Ö. 408). İ.Ö. 74'te Roma İmparatorluğu'nun topraklarına katıldı. Bizans döneminde, Khalkedon'un varoşu durumunda önemsiz bir kasabaydı. Orhan Gazi döneminde Osmanlılar'ın eline geçti (1352/1353).

KHRYSOSTOMOS (*aziz* İoannes) → İOANNES KHRYSOSTOMOS.

KHTHON. Yun. mit. Yeryüzü. (Gaia'nın bir başka adı.)

KHTHONİA. Yun. mit. Phoroneus'un kızı, Hermione'deki Demeter tapınağı'nın kurucusu.

KHUMNOS (Nikephoros), bizanslı devlet adamı ve yazar (1250'ye doğr. - 1327). Mikhael VIII (1261-1282) ve Andronikos II'nin (1282-1328) saraylarında etkili bir rol oynadı, imparatorluk mühürdarı oldu. Kızı Eirene, Andronikos II'nin oğlu İoannes'le evlendi. Belagat ve felsefe kitapları yazdı.

KHYTROS ya da **KHYTRA** a. Esk. Yun. Yemek pişirmekte kullanılan, kilden yapılmış kap.

-KI → -GI.

KIBAB çoğl. a. (ar. *ḳubbe*'nin çoğl. *ḳıbbāb*). *Esk.* **1.** Kubbeler. **—2.** *Kıbab-ül-aktab,* kutupların kubbeleri; Mevlana türbesi.

KIBAL a. (ar. *ḳıbāl*). *Esk.* **1.** Tarz, eda, davranış biçimi, huy. **—2.** Biçim, eşkâl: *"Bunca sürülük koyunları bir bakışta hemen biliyor, çobana, şöyle şöyle şu kıbaldaki koyun ya da keçi, tosun nerde diye soruyordu"* (Yaşar Kemal).

KIBÂLE a. (ar. *ḳıbāle*). *Esk.* Ebelik.

KIBEL a. (ar. *ḳıbel*). *Esk.* **1.** Taraf, yön. **—2.** Kat, huzur, nezd. **—3.** *Kıbelinden gelmek,* birisinin yanından, huzurundan gelmek. ‖ *Kıbeline vusul bulmak,* birisinin katına çıkmak, huzuruna kabul edilmek. **—4.** *Kıbel-i şer-i şeriften,* şeriat yönünden, şeriat açısından.

KIBLE a. (ar. *ḳıble*). **1.** Namaz kılarken dönülen yön; Mekke, Kâbe yönü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Güney, güney yönü. **—3.** Güneyden esen rüzgâr. **—4.** Güç bir durumda yardım umuduyla başvurulan yer. **—5.** *Kıblesi belli değil,* kimden ya da hangi düşünceden olduğu belli olmayan kimse için kullanılır. ‖ *Kıblesini şaşırmak,* ne yapacağını, ne edeceğini bilemez duruma düşmek: *Sana öyle bir iş yaparım ki kıbleni şaşırırsın.*
—*Esk. Kıblegâh,* kıble yönü, Kâbe'nin bulunduğu yön. ‖ *Kıble-nüma* → KIBLENÜMA. ‖ *Kıble-ru,* yüzünü kıbleye dönmüş, Kâbe yönüne çevirmiş. ‖ *Kıble-i âlem,* dünyanın kıblesi; doğu hükümdarlarına verilen unvan. ‖ *Kıble-i hacet,* isteğin kıblesi; bir isteğin, bir arzunun yöneldiği şey ya da yer.
—ANSİKL. Namaz kılınırken mutlaka kıbleye yönelmek gerekir. Bu nedenle, geçerli bir özür bulunmadığı durumlarda kıbleden başka yöne dönülerek namaz kılınamaz. Namaz kılan bir kişinin *yüzünü* kıbleden başka yöne çevirmesi mekruh* (dince hoş sayılmayan bir durum) olmakla birlikte, namazın bozulmasına yol açmaz. Ancak, *vücudun* kıbleden başka yöne çevrilmesi durumunda namaz bozulur.

Namaz dışındaki başka ibadetlerde de kıbleye dönülür. Kurban kesilirken hayvanın karnı kıbleye bakacak biçimde yere yatırılır. Ölü, kabre konulurken sağ yanı üzerine ve yüzü kıbleye gelecek biçimde yatırılır.

Kıble yönünü bilmeyen kişi, öncelikle bilen birini arar; böylesi bir olanak yoksa güneşin, gölgenin ya da ay ve yıldızların durumuna bakarak kendi kanısına göre kıbleyi kestirmeye çalışır. Tüm bu uğraşlarına karşın namazdayken yanlış yöne döndüğünü anlarsa, namazını bozmadan doğru yöne döner. Ancak, namaz bitiminden sonra yanılmış olduğunu anlar ya da öğrenirse, kıldığı namazı yinelemesi gerekmez.

Hz. Muhammet, Mekke'de iken Kudüs'teki Mescid-i aksâ'ya yönelerek namaz kıldı. Ancak, Kâbe'ye yönelme özlemi de taşıdığından, genellikle hem Kâbe'yi hem de Kudüs'ü karşısına denk getirecek bir biçimde namaza durdu. Medine'ye göç ettikten (622) sonra da Kudüs'e yönelmeyi sürdürdü. Hicret'in ikinci yılının (624) recep ya da daha güçlü bir görüşe göre şaban ayında Beniseleme mescidi'nde öğle namazı, başka bir rivayete göre Beniharis mescidi'nde ikindi namazı kılındığı sırada, kıblenin Kâbe yönünde olması gerektiğini bildiren ayet indi ve Hz. Peygamber, yüzünü Kâbe yönüne çevirerek namazını tamamladı. Bu nedenle bu namazın kılındığı mescide *Mescid-i kıbleteyn* (iki kıble mescidi) denildi. Kıblenin değiştiğini bildiren ayet şu anlamdadır: "(Ey Muhammet!) Biz senin yüzünün (kıblenin değiştirilmesi arzusuyla) göğe çevrildiğini biliyoruz. Artık, seni hoşnut olacağın bir kıbleye çevireceğiz. Bundan sonra yüzünü Mescid-i haram (Kâbe) yönüne çevir. Siz (müslümanlar), nerede bulunursanız bulunun, yüzünüzü oraya çeviriniz" (II, 144). Bu ayetin inmesinden sonra Kâbe, bütün müslümanların değişmez ve tanrısal bir buyruğa dayanması nedeniyle de değiştirilemez kıblesi oldu.
—Ed. Divan şiirinde âşık, sevgiliye yöneldiği için onu kıble sayar. Sevgilinin yüzü, onun mahallesi, kapısı kıble diye adlandırılır: *"Göster cemalin Kâbe'sin kim görsün Ahmet kıblesin/Hem kıblesin uşşaka hem kıblenüma ol ey sanem"* (Âşığın Kâbe'si olan yüzünü göster de Ahmet kıblesini görsün; sen âşıklara kıblesin, onlara Kâbe'yi işaret eden pusula da ol, ey tapılan put kadar güzel sevgili) [Ahmet Paşa].

KIBLEDAĞI, Rize'nin Güneysu ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 491 nüf. (1990).

KIBLENÜMA a. (ar. *ḳıble* ve fars. *nü-mā*'dan *ḳıble-nümā*). *Esk.* Kıble yönünü gösteren pusula.

KIBLETEYN a. (ar. *ḳıble*'nin ikili çoğl. *ḳıbleteyn*). İki kıble. (Bunlardan ilki, Kıble* ayetinin inmesinden önce müslümanların namaz kılarken yöneldikleri Kudüs'teki Mescid-i Aksa, öteki, hicretin ikinci yılında (624) müslümanların asıl kıblesi olduğu Kuran buyruğu ile kesinleşen Kâbe'dir.) [→ KIBLE.]

KIBRIS, rumca **Kypros,** Doğu Akdeniz havzasının kuzey kesiminde, Türkiye'nin Akdeniz kıyılarından ancak 70-80 km genişlikte bir deniz alanı ile ayrılmış ada; Akdeniz'in Sicilya ve Sardinya'dan sonra 3. büyük adası; 9 251 km². K.-G. doğrultusundaki genişliği, orta kesimde 70 km dolayında; G.-B.-K.-D. doğrultusunda uzunluğu, Arnavut burnu ile Kırpaşa yarımadası ucundaki Zafer (esk. *Andreas*) burnu arasında 230 km. Yaklaşık 910 000 nüf. (171 000 Türk, 739 000 Rum [1990]). 1571'de Osmanlı İmparatorluğu'na katılan, 1878'de İngiltere'ye kiralanan, 1914'te Büyük Britanya'ya bağlanan Kıbrıs, 1960'ta Türkler'le Rumlar'ın ortak yönettikleri bağımsız bir cumhuriyet oldu. 1974 Barış harekâtı'ndan sonra ada Türkler'in ve Rumlar'ın çoğunluğunu oluşturduğu iki kesime ayrıldı. Kuzey kesimde önce Kıbrıs Türk Federe Devleti, 1983'te ise Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kuruldu. Her iki kesimin başkenti ortadan bölünmüş bir şehir olan Lefkoşa'dır (rumca Nikosia).

COĞRAFYA
doğal çevre

Yüzey şekilleri ve jeolojik yapı bakımından ada birbirinden farklı 3 birime ayrılır. K.'de Beşparmak (rumca Pendadhaktylon) sıradağlarıyla kaplı engebeli bir kesim B.'da Koruçam (esk. Kormacit) burnundan D.'da Zafer (esk. Andreas) burnuna kadar uzanır. Bu kesimin D. yarısını Kırpaşa* (esk. Karpas) yarımadası oluşturur. Beşparmak sıradağları B.'dan D.'ya giderek alçalan orta yükseklikte (B.'da Selvili tepe 1 017 m, ortada Beşparmak tepe 740 m) dağlardır; ama yamaçlarının dikliği nedeniyle ancak bazı dar boğazlar ve gediklerle aşılabilir. K. kıyılarını iç kesime bağlayan başlıca yolların izlediği bu boğazlarda bazı ortaçağ kaleleri (St. Hilarion, Buffatento ve Kantara) kurulmuştur. Dağların çekirdeğini Karbon ve Kretase yaşta kuvvetle kıvrılmış ve yer yer karslaşmış kayaçlar oluşturur; etrafı ise Miyosen ve daha yeni tortullarla (kireçtaşı, marn, konglomera, alçıtaşı ve kayatuzu yatakları) çevrilmiştir. K. yamaçları önünde, yeni denizsel taraçaların da görüldüğü dar bir kıyı şeridi uzanır. Adanın yüzey şekilleri ve jeolojik bakımdan farklı ikinci büyük birimini, Güzelyurt ve Larnaka kör-

fezleri arasında çekilen bir hattın G.'inde kalan kütlesel kesimi oluşturur. Erenköy yöresi dışında hemen tamamı rum bölgesinde kalan bu kesim adanın en engebeli, en yüksek yörelerini içerir ve Karlıdağ'da (rumca Troodhos) Olympos tepesinde 1 951 m'ye erişir. Birçok akarsu bu bol yağışlı yüksek alandan doğarak ışınsal bir şekilde çevreye yönelir. Troodhos kütlesi adı ile bilinen bu dağlık kesimin en yüksek yerleri gabro, diabaz ve ultrabazik derinlik kayaçlarından ve onları bir kuşak gibi çeviren yastık lavlardan oluşur. Kütlenin daha alçak D. ve G. kesimlerinde ise Kretase ve Miyosen tortulları yaygındır. Adanın üçüncü morfo-tektonik birimini, K. ve G.'deki dağlar ile Güzelyurt ve Gazi Mağusa körfezleri arasında yaklaşık 90 km boyunca uzanan İçova (rumca Mesaoria) meydana getirir. Adanın yarıkurak, ama en önemli tarım alanı olan İçova'nın ortasındaki en yüksek yerinde Lefkoşa kurulmuştur. Buradan D.'ya ve B.'ya doğru genişleyen ve kumsallarla çevrili kısmı bataklık kıyılarla sona eren İçova, Miyosen ve daha yeni kalın tortullarla kaplı bir birikim alanıdır. Ortasından 35°K. paralelinin geçtiği Kıbrıs, uzun kurak yazları, ılık ama yağışlı kışları ile tipik Akdeniz ikliminin etkisindedir. Ama konum, bakı ve özellikle engebelik, bu genel tabloda adanın 3 büyük coğrafi birimi arasında önemli iklim farklılaşmalarına yol açar. Dağlarla deniz etkilerine kapanmış olan İçova daha kurak (Lefkoşa yıllık yağış ort. 483 mm), yazın daha sıcak (Lefkoşa temmuz ort. 32,2°C), kışın biraz daha soğuktur (Lefkoşa ocak ort. 10°C). Bu birimde yağış Güzelyurt körfezine doğru daha da azalır. Oysa yıllık ortalama yağış, K.'deki Beşparmak dağlarında 650 mm'ye varır, G.'deki Karlıdağ kütlesinde ise 1 000 mm'yi geçer. Bu iki dağlık kütle, özellikle G.'deki Karlıdağ, adanın su depolarıdır. Farklılaşma sıcaklık şartlarında da görülür. Kıyı kesimi denizsel etki sayesinde kışın İçova'dan birkaç derece daha sıcak, yazın daha serindir (Girne ocak ort. 11,7 °C, temmuz ort. 28,3 °C). Bitki örtüsü de bu farklılıklara göre değişir. Beşparmak dağlarının büyük kesimi garig ve harnup (keçiboynuzu) ağaçlarının çokluk olduğu makilerle, daha yağışlı ve daha yüksek Karlıdağ kütlesi ise meşe ve çam ormanları ile kaplı olduğu halde, İçova yazın tamamıyla kuruyan akarsu yatakları dışında bozkır görünümündedir.

nüfus

Kıbrıs nüfusu, tarih boyunca adanın gelişme ve refah düzeyine göre değişiklik göstermiştir; Antikçağ'ın parlak döneminde 1 milyonu geçtiği sanılan nüfus, geçen yüzyıllarda azalmış, bazı tahminlere göre 80 000'e kadar inmiş, ancak daha sonra XX. yy.'ın başlarında 200 000'e, 1921'de ise, denizaşırı ülkelere yönelen (her yıl 3 000-4 000 kişi arasında değişen) göçlere rağmen 250 000'e yaklaşmıştır. 1990 yılı rakamlarıyla 910 000 kişi olan nüfusun 171 000'i Türkler'den, geri kalan nüfusun büyük çoğunluğu Rumlar'dan oluşur.
Adanın bu iki esas toplumunun yaşam alanları 1974 Barış harekâtı'ndan sonra tamamıyla değişmiş, bugünkü rum kesiminde yaşayan Türkler'in hemen hepsi KKTC'nin toprakları içinde toplanmış, K.'deki Rumlar da, 1 000-2 000 kişi dışında rum kesimine göç etmiştir. Halkın büyük çoğunluğu kırsal yerleşmelerde yaşar; kentleşme oranı düşüktür. Başlıca kentler, Lefkoşa, Gazi Mağusa, Girne, Larnaka, Limasol ve Baf'tır. En yoğun nüfuslanmış alan İçova'dır.

ekonomi

Kıbrıs, esas itibariyle bir tarım ülkesidir; çalışan nüfusun yarıdan çoğu ulusal gelirin % 25 kadarını sağlayan tarımla uğraşır. Tarım ayrıca çeşitli sanayi kollarına da hammadde sağlar. Büyük bir kısmı dağlık olmasına karşın tarıma ayrılan topraklar ada yüzölçümünün yarıdan çoğunu kaplar. Başlıca tarım alanları İçova ile dağların 300-400 m'ye kadar yükselen yamaçlarıdır. En önemli toprak ürünleri, özellikle İçova'da yetiştirilen buğday, arpa ve zeytin ile dışsatımında önemli yer tutan turunçgiller, üzüm, çeşitli meyveler ve patatestir. Ama ada tahıl ve bazı besin maddeleri gereksinimini dışarıdan sağlamak durumundadır. Adanın başlıca toprak ürünlerinden biri de büyük ölçüde ihraç edilen harnuptur. Kıbrıs ormanlarının bu doğal ürünü hayvan yemi ve çikolata gibi şekerli besinlerin dolgu maddesi olarak kullanılır. Tarımın karşılaştığı başlıca sorun uzun yaz kuraklığı sırasında çekilen su kıtlığıdır. Bunu önlemek için dağların eteğindeki karstik kaynaklardan ve aynı yerlerde kurulan bazı barajlardan (türk kesiminde Gönyeli, Kadıköy ve Yuvacık barajı gibi) yararlanılarak sınırlı ölçüde sulu tarım yapılır. Eskiden beri katır ve eşek yetiştiriciliği ile ünlü olan Kıbrıs'ta hayvancılık (özellikle koyun ve keçi) önemli bir uğraşıdır. Sürüler adanın yarıkurak kesimleri ile dağlık alanlarındaki meralarda beslenir. Adını latince "cyprium"dan (bakır) alan Kıbrıs'ın özellikle G.'deki dağlık kesimi çeşitli yeraltı zenginliklerine sahiptir. Başlıcaları pirit ve bakır (Mavroruni, Lymni, Kalavasos), krom (Kakopetria) ile asbest (Amiandos) yatakları ve bir tür boya toprağı (bazaltların ayrışmasından oluşan Terra Verte), alçıtaşından oluşan yeraltı ürünleri Kıbrıs ekonomisi açısından önem taşır. Sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca kolları besin, dokuma, giyim eşyaları yapımı ve el işlemeciliğidir.

TARİH

• *Antikçağ.* Jeolojik çağlarda Anadolu yarımadasından koptuğu anlaşılan Kıbrıs, elde edilen bulgulara göre, yenitaş kültürüne ulaşmış bazı kavimler tarafından keşfedildi. Buraya yerleşen ilk insanların İ.Ö. IV. binyıl başlarında metali tanıdıkları ve küçük eşyalarla gereçlerin yapımında kullandıkları bilinmektedir. Bronzu işlemeyi bilen bir başka kavmin de, İ.Ö. III. binyıl ortalarına doğru adaya ayak bastığı anlaşılmaktadır. Mezarlarda bulunan kilden yapılma figürler, Bakır çağını yaşayan Kıbrıslılar'ın Boğa tanrıya taptıklarını, tanrılarına çocuk kurban ettiklerini, geçimlerini tarımcılıkla sağladıklarını ortaya koymaktadır. Asurlular'ın Anadolu'da ticaret kolonileri kurdukları İlk Tunç çağında adanın, Mısır'ın XII. sülalesinden gelme firavunların yönetimi altında olduğu sanılmaktadır. Bu durum Orta Tunç ve Son Tunç çağlarında da devam etmiştir. Hitit çivi yazı belgelerinde Alaşiya adıyla anılan Kıbrıs, Tuthalia II'den başlayarak Hitit İmparatorluğu'nun egemenliği altına girmiştir.
Ada İ.Ö. XII. yy.'da Akhalar'ın istilasına uğradı ve adı İatnana olarak değişti. Kıbrıs'ın Suriye, Filistin, Anadolu, Yunanistan ve Mısır arasındaki ticaret yolları üstünde oluşu, önemini gittikçe artırdı ve özellikle de

Fiore

Salamis harabeleri
Gazi Magusa

adada birçok koloniler kurmuş olan Fenikeliler'in aracılığıyla komşu ülkelerin kültürleriyle tanıştı.

İ.Ö. 576'da pers kralı Keyhüsrev, Yeni Babil devletini ortadan kaldırdıktan sonra Kıbrıs'ı da egemenlik bölgesi içine alarak yıllık vergiye bağladı. Dara I de burasını beşinci satraplık haline getirdi. İ.Ö. V. yy.'ın başlarındaki İon ayaklanmasına katıldığı için Soli dışında tüm kentleri Persler'ce işgal edildi. Çeşitli ayaklanmalara ve savaşlara karşın Persler'in nüfuzu, Ptolemaioslar dönemine değin iki yüzyıldan fazla sürdü. Kıbrıs'ın son kralı Ptolemaios ölünce (İ.Ö. 58) Romalılar buraya egemen oldular ve Kilikia ile birlikte Kıbrıs'ı da imparatorluğun bir eyaleti durumuna getirip başına vali olarak Cicero'yu atadılar. Roma İmparatorluğu ikiye ayrıldıktan (395) sonra ada, Bizans'a kaldı.

• *Ortaçağ.* Müslüman Araplar'ın Doğu Akdeniz'e çıkmalarına değin Kıbrıs, oldukça sakin bir dönem yaşadı. VI. yy.'ın ortalarında Doğu Akdeniz'i harabeye çeviren depremle onu izleyen veba salgınından yüz yıl kadar sonra, Hz. Osman'ın Şam'daki valisi Muaviye, adaya bir sefer düzenledi. İslam kaynaklarına göre, Hz. Muhammet'in halasının kızı Ümmü Haram'ın da kocasıyla birlikte katıldığı bu sefer sırasında Ümmü Haram, Larnaka dolaylarında attan düşerek öldü. Bugün bu yörede bulunan ve Hala Sultan adıyla bilinen mezar, Kıbrıslı müslümanların kutsal yerlerinden biridir. Arap saldırılarının sonraki yüzyıllarda da sürmesine, hatta abbasi halifelerinden Harunurreşit'in 802 yılında buraya büyük bir sefer düzenlemesine karşın, Kıbrıs'ı Bizans'tan koparmak mümkün olamadı. İmparator Nikephoros Phokas, Niketas'ın komutasındaki bir orduyla Kıbrıs'ı işgal ederek (964/965), İustinianos II zamanında Güney Anadolu kıyılarıyla çevre adaları da kapsayan Kibyraioton (Kybriot) themasını yeniden kurdu. XI. yy.'da adadaki bizanslı valilerin zaman zaman başkaldırı girişimlerinde bulunmaları üzerine Aleksios Komnenos adaya biri askeri, öbürü sivil olmak üzere iki yönetici atadı. İoannes II de, XII. yy.'ın ortalarına doğru danişmentli emir Melik Gazi'nin ölmesini fırsat bilerek, Türkler' in elinde bulunan Güney Anadolu kıyılarını ele geçirip, Kıbrıs'ı oğlu Emmanuel için bağımsız bir prenslik haline getirmek istediyse de başarı sağlayamadı. 1184'te Kıbrıs'ı hileyle ele geçiren İsaakios Komnenos, Bizans'ı dinlemeyerek kendi başına hareket etmeye başladı. Kudüs'ü Selahattin Eyyubi'den almak amacıyla büyük bir donanmayla Suriye'ye doğru yol alan İngiltere kralı Richard I, iki gemisinin İsaakios tarafından zapt edilmesi üzerine Limasol limanına asker çıkardı. İsaakios kaçmayı denediyse de yakalanarak hapsedildi (1191). Richard I, adayı Kudüs kralı ve Manche kontu Gui de Lusignan'a sattı. Bu tarihten başlayarak XVI. yy.'ın ikinci yarısına değin Fransızlar'ın, Cenevizliler'in ve Venedikliler' in elinde bulunan Kıbrıs, deniz ticaretinin önemli uğrak noktalarından biri olduğu gibi, Gui'nin ardılı Lusignanlı Amauri'nin (1194-1205) kurduğu krallık da Anadolu'yu tehdit edecek kadar güçlendi. 1342'de Papalık, Venedik ve Rodos şövalyeleriyle birleşerek Türkler'e karşı Kutsal İttifak'ı oluşturdu; İzmir'i ve Antalya'yı ele geçirdi. Bir başka haçlı ordusu 1366'da Gelibolu'ya çıktı. Kıbrıs sularında bulunan haçlı donanmasına karşı 1426'da memluk sultanı Baybars, adaya çıkardığı ordusuyla kral Janus'un ordusunu dağıttı, kendisini de tutsak aldı. Janus, yıllık 5 000 duka altın vergi ödemek koşuluyla serbest bırakıldı. Onun oğlu Jean II zamanındaysa bu miktar 8 000 dukaya çıkartıldı.

1489'dan 1571'e değin süren venedik egemenliği döneminde, ezilen ve horlanan yerli rum halkı zaman zaman osmanlı padişahına gönderdikleri gizli elçilerle kendilerine yardım edilmesini istemek zorunda kaldı. Kıbrıs üzerine bir sefer düzenlenmesine karar veren Selim II, Piyale Paşa'yı Kıbrıs'ı almakla görevlendirdi. Piyale Paşa, hazırlıklarını tamamladıktan sonra 1570 haziranında Finike'ye gelip, adaya geçti ve ordunun başında Lefteri ve Girne kalelerini kısa sürede düşürdü; Lefkoşa kalesi de 50 gün dayandıktan sonra ele geçirildi. Savaş sırasında adanın venedikli valisi Dandolo öldürüldü. Limasol, Larnaka, Baf kaleleri alındı. Lala Mustafa Paşa'nın kuvvetlerine yaklaşık on ay direnen Magosa kalesinin de 1 ağustos 1571'de teslim olmasıyla adadaki venedik ve Kutsal İttifak'ın egemenliği sona erdi.

• *Modern ve çağdaş dönem.* Bu tarihten başlayarak eyalet düzeyinde Osmanlı devletine bağlanan Kıbrıs'a ilk beylerbeyi olarak Muzaffer Paşa gönderildi. Magosa, Limasol, Baf ve Girne'nin yanı sıra Alâiye (Alanya), Tarsus, İçel, Zülkadriye, Sis ve Trablusşam sancakları da bu yeni eyalete bağlandı (1573'ten sonra son üçü Kıbrıs eyaletinden ayrılmıştır). İlk başlarda Derya kalemi'ne bağlanan eyalet, daha sonra Kaptanıderya divanı'na bağlandı ve kaptanıderyaların gönderdikleri bir müsellim tarafından yönetildi. XVII. yy.'ın sonlarına doğru sadrazam hasları arasına katıldıysa da, 1785'te doğrudan Divanı humayun'a bağlı bir muhassıllık haline getirildi. Bu arada hükümetin izlediği iskân politikası uyarınca adadaki müslüman nüfus, toplam nüfusun üçte birine ulaştı. 1777'de adada yaşayan 84 000 kişiden 47 000'ini Anadolu Türkleri, Türkmenler ve Yörükler oluşturmaktaydı. Bununla birlikte Osmanlı devletinde baş gösteren sarsıntılar adada bazı ayaklanmalara yol açtı. Bunlardan 1685'te kaptanıderya müsellimi Boyacıoğlu Mehmet'e karşı olan ayaklanmayı Halepli Ahmet Paşa, 1764'te muhassıl Silahtar Çil Osman Ağa'ya karşı başlatılan ve bütün adaya yayılan bir başka ayaklanmayı da Teke sancağı mutasarrıfı Ahmet Paşa bastırdı. Küçük Mehmet Bey de 1821'deki yunan ayaklanması sırasında, başpiskopos Kybrianos'la Baf, Tuzla ve Girne metropolitlerini idam ettirerek ayaklanma eyleminin Kıbrıs'a sıçramasını engelledi.

Mahmut II döneminde başkaldıran Mısır hidivi Mehmet Ali Paşa'nın eline geçen ve sekiz yıla yakın bir süre (1832-1840) Mısır'ın yönetiminde kalan Kıbrıs, Tanzimat' tan sonra Cezair-i Bahr-i Sefid eyaletine bağlı bir liva haline getirildi. 1861'de İstanbul'a, 1868'de Çanakkale mutasarrıflığına bağlandı; 1870'te yeniden bağımsız mutasarrıflık oldu. Ancak 1875 ortalarında baş gösteren Hersek ayaklanmasını izleyen uluslararası siyasi gelişmeler, özellikle de Türkiye'nin yaşadığı bunalımlar (Abdülaziz'in, birkaç ay sonra da Murat V'in tahttan indirilmesi, Doksanüç harbi ve Ayastefanos antlaşması vb.) sonucu, İngiltere, Rusya'ya karşı Osmanlı devletini korumak, aynı zamanda Doğu Akdeniz, Süveyş ve Hindistan ticaret yollarının güvenliğini sağlamak bahanesiyle Babıâli'yi bir ittifaka zorladı. Abdülhamit II, bazı hükümet üyelerinin direnmelerine karşın, ingiliz hükümetinin Kıbrıs'ı zorla işgal edeceği tehditi üzerine, "hukuk-u şahaneme asla halel gelmemek şartıyla muahedenameyi tasdik ederim" notunu ekleyerek antlaşmayı imzaladı. Böylece 307 yıla yakın bir süre osmanlı egemenliği altında kalmış olan Kıbrıs, 12 temmuz 1878 gününden başlayarak geçici olmak kaydıyla İngiltere'nin yönetimine geçti. Bu arada Magosa'daki türk birlikleri İngilizler'e karşı silahlı direnişte bulunmayı denedi; Limasol'daki yönetici meclis de kararı tanımadığını bildirdiyse de yerli rum halkı olayı sevinçle karşıladı. Osmanlı devleti Birinci Dünya savaşı'na katılınca da İngiltere adayı resmen ilhak etti. 24 temmuz 1923'te imzalanan Lozan Barış antlaşması'yla Türkiye'den tamamen koparılan ada, 1925'ten başlayarak İngiltere'nin sömürgeleri arasına katıldı.

1882 yılında saptanan statüye göre adanın yönetimi, ingiliz yüksek komiserinin başkanlığında 6'sı hükümet memuru, 9'u Rum, 3'ü Türk 18 kişilik bir Kavanin meclisi'ne bırakılmıştı. 1936'da Kavanin meclisi kaldırılarak tüm yetkiler ingiliz yüksek komiserine devredildi. 1943'te ada belediyelere ayrıldı; Lefkoşa, Larnaka, Limasol, Magosa, Girne ve Baf'ta böyle komiserlikleri oluşturuldu. İkinci Dünya savaşı'ndan sonra İngiltere'nin Kıbrıs'a bağımsızlık tanıma eğilimi, adanın türk ve rum toplulukları arasındaki uyuşmazlıkları ve çatışmaları körükledi, aynı zamanda Türkiye ile Yunanistan arasında da ciddi sorunlara yol açtı. 1954' te Yunanistan, Kıbrıs sorununa "self-determination" (kendi yazgısını kendisinin belirlemesi) yoluyla çözüm getirilmesi önerisini Birleşmiş milletler'e götürdüyse de, siyasi komisyon konunun görüşülmesini ileri bir tarihe bıraktı. Bunun üzerine Türkiye, Yunanistan ve İngiltere arasında başlatılan üçlü görüşmeler, 1959'da Zürich ve Londra anlaşmalarının imza edilmesiyle sonuçlandı. 16 ağustos 1960'tan başlayarak bağımsız bir cumhuriyet olan Kıbrıs'a aynı gün 650 kişilik bir türk ve bir de yunan alayı ayak bastı, böylece 82 yıllık ingiliz yönetimi sona erdi.

Kıbrıs Cumhuriyeti

Cumhuriyetin anayasasına göre yapılan seçimlerle rum önderi Makarios Cumhurbaşkanı, türk toplumu önderi Dr. Fazıl Küçük Cumhurbaşkanı yardımcısı seçildiler. Adadaki ingiliz üsleri korunuyordu. Anayasa'ya göre bazı bakanlıklar Türkler'e bırakıldı; kendi belediyelerini kurmalarına da izin verildi. Ancak Rumlar Türkler'e verilen hakları tanımak istemediler. Tarafsız Anayasa mahkemesi'nin Türkler lehindeki kararlarını da uygulamadılar. Enosis yanlısı EOKA örgütü de saldırılarını yoğunlaştırdı. Makarios, anayasayı değiştirmek istediklerini resmen açıkladı (kasım 1963). Aralık 1963'te olaylar çatışmaya dönüştü; üç gün içinde 24 türk öldürüldü. Saldırıları durdurmak amacıyla türk uçakları ada üzerinde uyarı uçuşları yaptılar. İngiltere duruma müdahale etti. Londra'da İngiltere, Yunanistan, Türkiye, Kıbrıs hükümeti ve adadaki cemaat temsilcilerinin katıldığı bir konferans toplandı (ocak 1964). Konferansta bir anlaşmaya varılamadı; Rumlar Garanti anlaşması'nın kaldırılmasını istediler. 1964 martında Birleşmiş milletler bir barış gücü oluşturularak adaya gönderilmesine karar verdi. Birleşmiş milletler'ce atanan arabulucular da toplumlar arasındaki gerginliği azaltamadı. Artan rum saldırıları karşısında türk birlikleri ve donanması şubat 1964'te adaya doğru yola çıktıysa da üç gün sonra geri döndüler. Nisan 1964'te Makarios, tek yanlı olarak, Zürich ve Londra anlaşmalarını geçersiz saydığını açıkladı. Türkiye Dışişleri bakanının, gerekirse adaya çıkarma yapılabileceğini açıklaması üzerine ABD Başkanı Johnson, Başbakan İnönü'ye bir mektup göndererek böyle bir hareketi onaylamadıklarını, Türkiye'nin ABD'ce verilen silahları kullanamayacağını ileri sürdü (→ JOHNSON MEKTUBU); İnönü'yü görüşmek üzere ABD'ye çağırdı. Rumlar'ın adadaki Türkler'e saldırıları 8-9 ağustosta türk uçaklarının rum hedeflerini bombalaması üzerine durdu. 21 nisan 1967'de Yunanistan' da albaylar cuntası iktidara geldi. Adadaki EOKA örgütü, önderleri Grivas yönetiminde, Yunanistan'daki cunta desteğinde Geçitkale ve Boğazköy köylerindeki Türkler'e saldırdılar. Türk donanması, çıkarma birlikleri yine Akdeniz'e açıldı; uçaklar uyarı uçuşlarına başladı. Makarios bir kez daha gerilemek zorunda kaldı. Türkler'e karşı saldırılar bir süre ertelendi. 29 aralık 1967'de "Kıbrıs Geçici türk yönetimi" kuruldu. Makarios 1968 ve 1973 seçimlerinde Cumhurbaşkanı seçildi. Rauf Denktaş da 16 şubat 1973'te Cumhurbaşkanı yardımcısı oldu. 1967 saldırılarından sonra çağrıldığı Yunanistan'a giden çeteci Grivas, Makarios'un enosisin ertelenmesinden söz ettiği günlerde adaya geri döndü (1971). Bu kez Makarios yanlısı kişilere karşı da eylemlere girişti; rum karakollarını bastı. Grivas, ocak 1974'te öldükten sonra, yeniden örgütlenen EOKA-B eylemlerini sürdürdü, Ulusal muhafız birlikleri yunanlı subaylar yönetiminde Makarios'a karşı bir darbe düzenledi (15 tem-

muz 1974). Ağrotur ingiliz üssüne sığınan Makarios oradan ABD'ye kaçtı. EOKA-B önderi Nikos Sampson Başkan ilan edildi. Türkiye, darbeyi Yunanistan'ın bir girişimi olarak değerlendirdi. Başbakan Bülent Ecevit, İngiltere başbakanıyla görüştü; garantör devlet olan İngiltere'nin Kıbrıs'taki olaylara müdahalesini, Makarios' un geri dönmesini istedi. İngiltere etkili girişimlerde bulunmaktan kaçındı; ABD, arabuluculuk girişimleriyle oyalama siyasetine başvurdu. Kıbrıs'ta Türkler'in durumlarının sarsıldığını, Anayasa'nın fiilen ortadan kaldırıldığını gören Türkiye, 20 temmuz 1974'te Kıbrıs'a askeri birlikler çıkarmaya başladı. (→ KIBRIS BARIŞ HAREKÂTI.) Yunanistan'da enosisi gerçekleştirmeye girişen askeri hükümet Kıbrıs çıkarması karşısında iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı, Karamanlis sivil hükümeti kurdu. Kıbrıs'ta Ulusal muhafız örgütü Sampson'u Başkanlıktan aldı; onun yerine Meclis başkanı Glafkos Klerides geçici Cumhurbaşkanı atandı. Cenevre'de Türkiye, Yunanistan ve İngiltere'nin katılmasıyla görüşmeler başladı (25-30 temmuz, 8-13 ağustos). Yunanistan ve Türkiye Dışişleri bakanları görüşmelerde bir anlaşmaya varamadılar. Türkiye harekâtın ikinci aşamasını başlattı ve Gazi Mağusa, Lefkoşa Erenköy'den geçen ve adayı ikiye bölen *Attila hattı* tutuldu. Harekât sırasında güneyde kalan 10 000 türk, Ağrotur ingiliz üssüne sığındı ve İngilizler tarafından rehin alındı. Türkiye'yle yapılan görüşmelerde pazarlık konusu yapıldı. Rehineler 1975 yılı başında serbest bırakıldı.

Harekâtın tamamlanmasından sonra Rumlar'la türk toplumu arasında görüşmeler yeniden başladıysa da Makarios' un adaya dönüp Cumhurbaşkanlığı makamına geçmesiyle (aralık 1974) bir ilerleme sağlanamadı. Makarios, Türkler'in nüfusları oranında (% 18) toprak almasını, adada dağınık olarak kurulacak türk kantonlarının güçlü bir merkezi yönetime bağlanmasını istiyordu. Türkler'se gevşek bir merkezi yönetim yanında, coğrafi esaslara göre iki grupta toplanan kantonların kurulmasını savunuyorlardı. Bir anlaşmanın sağlanamaması üzerine adanın türk kesiminde Kıbrıs Türk Federe Devleti (KTFD) kuruldu (13 şubat 1975); Rauf Denktaş federe devletin başkanı oldu.

İki kesim, toplumlararası görüşmelerin Birleşmiş milletler genel sekreteri Waldheim gözetiminde sürdürülmesini kabul etti. Viyana'da yapılan toplantılarda (8 mayıs - 31 temmuz 1975) iki kesim arasında nüfus değişimi kabul edildi; güneyde kalan Türkler Kuzey Kıbrıs'a geçtiler. Ada fiilen ikiye bölünmüş oldu. Rumlar görüşmelerde devletin federasyon yapısında olmasını kabul ettiler; ancak türk birliklerinin en kısa zamanda adadan çekilmesini, federal hükümet ve çeşitli kuruluşlarda görev alacak olan Türkler'in oranının % 25'i aşmamasını, adanın toprak olarak % 20'sinin Türkler'e bırakılmasını, Kıbrıs'ın toprak bütünlüğünün uluslararası güvenceye bağlanmasını, adada seyahat ve yerleşme özgürlüğünün kabul edilmesini istiyorlardı. Türk tarafıysa iki bölgeli federe devlet kurulmasını, türk birliklerinin barış antlaşması imzalandıktan sonra adadan ayrılmasını, federal hükümette Türkler'le Rumlar'ın aynı oranda temsil edilmesini, Türkler'in topraklarının, tapulu mülklerin toplamından daha az olmasını, Kıbrıs'ın bağımsızlığının Türkiye ve Yunanistan tarafından garanti edilmesini savundular. KTFD'de ilk seçimler haziran 1976'da yapıldı. Rauf Denktaş'ın önderi olduğu Ulusal birlik partisi 40 milletvekilliğinden 29'unu kazandı.

Birleşmiş milletler genel kurulu'nun, Güvenlik konseyi'nin adadaki türk birliklerinin çekilmesi yönünde aldıkları kararlar uygulanmadı. Dışişleri bakanı İ. S. Çağlayangil Kıbrıs'taki Türkler'in can ve mal güvenliği sağlanmadıkça türk ordusunun adadan ayrılmasının sözkonusu olamayacağını yineledi. Cumhurbaşkanı Makarios, ocak 1977'de Waldheim'ın gözetiminde Denktaş'la buluştu. İki önder tarafların alacağı toprak oranı, federal devletin yapısı, göçmenlerin yerleştirilmesi, seyahat ve mal edinme özgürlüğü konularını teknik düzeyde ele alarak çözmeye çalışmayı kabul ettiler. Makarios, 2 ağustos 1977'de öldü. Yerine geçen Spiros Kipriyanu genelde uyuşmaz bir tutum izledi. Mayıs 1979'da Waldheim'ın girişimiyle buluşan Denktaş ve Kipriyanu 10 maddelik bir çerçeve anlaşma imzaladılar. Bu anlaşma çerçevesinde başlatılan görüşmelerde rum temsilciler iki federe devlet ilkesine yine karşı çıktılar. Türk toplumu için bağımsızlık ilanı, tek çıkar yol görünüyordu. Haziran 1983'te KTFD Bakanlar kurulu, türk toplumunun kendi kaderini belirleme hakkının kullanılması yönünde karar aldı. Kararın gerekçesinde, adanın bağımsızlığını kazandığı zaman egemenliğin yalnız rum toplumuna değil, her iki topluma devredildiği, türk halkının kendi kaderini belirleme hakkına sahip olduğu belirtiliyordu. Türkler'in sıradan bir azınlık gibi kabul edilmesi, uluslararası kurumların baskıları bağımsızlık ilanı yönündeki eğilimleri daha da güçlendirdi. Meclis, 15 kasım 1983'te Bakanlar kurulu'nun hazırladığı bağımsızlık bildirgesini oybirliğiyle kabul etti; Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) kuruldu.

Türkiye KKTC'yi hemen tanıdı. İngiltere, Yunanistan, Kıbrıs rum kesimi bağımsızlık ilanını 1959 Garanti antlaşması'na aykırı olduğunu ileri sürerek kabul etmediler. Birleşmiş milletler güvenlik konseyi, Pakistan'ın muhalefetine karşı 13 oyla (Ürdün çekimser kaldı), bağımsızlık ilanının Garanti antlaşması'na aykırı olduğu için geçersiz sayılmasını kararlaştırdı (18 kasım 1983); Birleşmiş milletler genel sekreterinin adada barışçı girişimlerini sürdürmesine karar verdi. Genel sekreter Pérez de Cuellar, Denktaş ve Kipriyanu'yu bir araya getirerek onlara görüşmelere esas olacak bir anlaşma taslağı sundu. Bu taslakta görüşmelerin ana ilkelerinin saptanması, ayrıntıların daha sonraki zirve toplantılarında görüşülmesi öneriliyordu. Türk askerlerinin adadan ayrılmasını ön koşul olarak ileri süren Kipriyanu, genel sekreterin önerilerini kabul etmedi. Muhalefet lideri Glafkos Klerides, genel sekreterin önerilerini müzakereden kaçındığı için Kipriyanu'yu eleştirdi (şubat 1985); türk tarafının önerdiği askerlerin aşamalı olarak çekilmesi için takvim verilmesinin tartışılabileceğini savundu. Yunanistan başbakanı Papandreu ise, Kipriyanu'nun siyasetini onayladığını açıkladı.

Eski SSCB, Kıbrıs sorununun çözülmesi için birtakım ilke ve yöntemler önerdi. Kıbrıs'ın bağımsız, toprak bütünlüğüne sahip, tek devlet düzeninde kalmasını savundu. İç sorunlarını dış müdahaleler olmadan kendi aralarında çözmelerini, bütün yabancı askerlerin çekilmesini, ingiliz üstlerinin kapatılmasını, Kıbrıs sorununun Güvenlik konseyi üyeleri, Türkiye ve Yunanistan'ın katılacağı uluslararası bir konferansta görüşülmesini istedi. Kipriyanu ve Papandreu bu önerileri olumlu buldular. Pérez de Cuéllar, mart 1986'da Kıbrıs ve KKTC hükümetlerine yeni bir anlaşma taslağı sundu. Bu taslağa göre, adanın % 29'u (halen % 37'si Türkler'de) ve kimi idari görevler Türkler'e bırakılıyordu. Kipriyanu taslağı kabul etmediğini bildirdi. Denktaş ise önerileri olumlu karşıladı. Kıbrıs rum yönetimi ile Avrupa topluluğu (AT) arasında Gümrük birliği anlaşması yapıldı (mayıs 1987). Şubat 1988'de rum kesiminde yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerinde komünist AKEL (Emekçi halkın ilerici partisi) ve Liberal parti Yorgo Vasiliu'yu, sağ partiler Klerides'i desteklediler. Katı siyaseti yüzünden eleştirilen Kipriyanu seçimi kaybetti; Vasiliu cumhurbaşkanı seçildi. Denktaş ve Vasiliu'nun aynı yılın ağustos ayında Cenevre'de bir araya gelmesiyle yeni bir diyalog sürecine girilmiş oldu. İki taraf, çift toplumlu ve çift bölgeli bir federasyon üzerinde prensipte anlaştılarsa da, ortaya çıkan küçük pürüzler tam çözüme ulaşılmasını önledi. Japon imparatoru Hiro Hito'nun cenaze töreni sırasında (şubat 1989), dönemin başbakanı Özal ve Vasiliu'nun yaptıkları görüşmeyle yumuşama yolunda yeni bir adım atıldı. 1989 haziranında Denktaş ve Vasiliu, New York'ta biraraya geldiler. 1990 şubatında Pérez de Cuéllar'ın girişimiyle Denktaş ve Vasiliu New York'ta buluştular. Vasiliu tek bir topluluk ilkesinde, Denktaş iki ayrı halkın varlığı ve türk toplumunun kendi geleceğini tayin etme hakkı üzerinde ısrar ettiler. Bu arada Kıbrıs rum kesiminin yaptığı tam üyelik başvurusu, AT bakanlar konseyi tarafından kabul edildi (temmuz 1990). Pérez de Cuellar, Kıbrıs sorununun çözümü için girişimlerini 1991'de de sürdürdü. Körfez savaşı'yla birlikte Ortadoğu'nun gündeminde yeni konuların yer alması, Bush'un Kıbrıs konusunun en kısa zamanda adil bir çözüme ulaştırılacağı yolunda yaptığı açıklamalar ve Denktaş ile Vasiliu'nun BM genel sekreteri Butros Gali gözetiminde New York'ta yaptıkları görüşmelere (1992) rağmen, 1993'e gelindiğinde elle tutulur bir gelişme kaydedilmiş değildi. Rum kesiminde şubat 1993'te yapılan seçimleri ılımlı lider Glafkos Klerides kazandı.

ARKEOLOJİ VE SANAT

Kıbrıs, coğrafi konumu nedeniyle Yakındoğu ve Ege uygarlıkları arasında bir köprü oluşturur. Kıbrıs sanatında, bu uygarlıkların etkileri yerel geleneklerle kaynaşmış, özgün bir yaratıcılığa dönüşmüştür.

Khirokitia, Sotira, Trulli gibi, VII.-IV. binyıl'lar arasında tarihlenen çok sayıda yerleşim, adanın Yenitaş döneminde iskân edilmiş olduğunu kanıtlar. Bu yerleşimler büyük bir olasılıkla doğal bir afet sonucu terk edildi; ancak Bakırtaş döneminden başlayarak yeni bir halk topluluğunun bütün adaya yayıldığını gösteren kanıtlar vardır: başlıca merkezler Erimi ve Lemba'dır. V. Karageorghis'e göre Tunç çağ İ.Ö. 2300'e doğru başlar. İlk Tunç çağ (İ.Ö. 2300-2000) yalnızca nekropolislerden (Vunus, Lapithos) bilinmektedir. Orta Tunç çağ boyunca (2000-1550) Girit ile ilişkiler ağırlıkta gibi görünürken Son Tunç çağda (1550-1100), Mykenaililer kent merkezlerinde yerleşmiler kurdular; buralarda yapılan kazılarda çok sayıda ilginç buluntu elde edildi: Mykenai çanak çömlekleri, kuyum eşyaları, fildişi eşyalar (Tuzla*, Kition*, Palea Paphos). Kıbrıs geometrik dönemini (İ.Ö. 1050-700) belirleyen gelişmeler, Yunanistan'la ilişki kurulması (çanak çömlek, Salamis*'teki mezarlar) ve Fenikeliler'in Kition'a gelmesi oldu. Arkaik dönemde sanat, siyasal üstünlüğü arka arkaya ele geçiren komşu ülkelerin (Asur, Mısır, Pers) etkisi altında kaldı. Çok sayıda tapınak inşa edildi; bu tapınaklarda, yerli kireçtaşından (Kurion'daki Apollon Hylates tapınağı, Kition'da Herakles Melkar tapınağı, Vuni'deki Apollon tapınağı), çoğu zaman da pişmiş topraktan, bazen doğal boydan daha büyük (Ayairini) adak heykelleri vardı. Klasik dönemde -özellikle Salamis*'te Evagoras'ın sarayında, Marion*'da- ve Vuni* hazinesinde görülen yunan etkisi Ptolemaioslar egemenliğinin sonuna dek sürdü. Roma dönemi boyunca çok sayıda anıtsal yapı inşa edildi ve Nea Paphos adanın en önemli kenti haline geldi (tiyatro, kaya mezarları, mozaikler). Erken hıristiyanlık dönemi, pek çok kilisenin inşa edildiği parlak bir dönem oldu: Paphos (Baf), Soloi*, Salamis*, Kurion*. Ortaçağ kiliseleri, adanın zenginliğinin ve Bizans ile sıkı ilişkilerinin göstergesiydi. Bazı manastır kiliseleri, Konstantinopolis üslubundan esinlenen Sakız'daki Nea Moni'yi (XI. yy.) örnek aldı. Kiliseler, Komnenoslar ve Palaiologoslar dönemlerinden (XII.-XIV. yy.'lar) kalma Paphos, Lagudera (Panaghia), Asinu (Panaghia), Perakhorio'da (Aghioi Apostoloi), görüldü-

A. Held-Ziolo

Steatit idol
Bakırtaş dönemi
İ.Ö. 3000-2500
Lefkoşa müzesi

A. Held-Ziolo

"free-field" üslubunda
pişmiş toprak testi
Kıbrıs arkaik I dönemi
İ.Ö. 700-600
Lefkoşa müzesi

ğü gibi fresklerle süslendi.

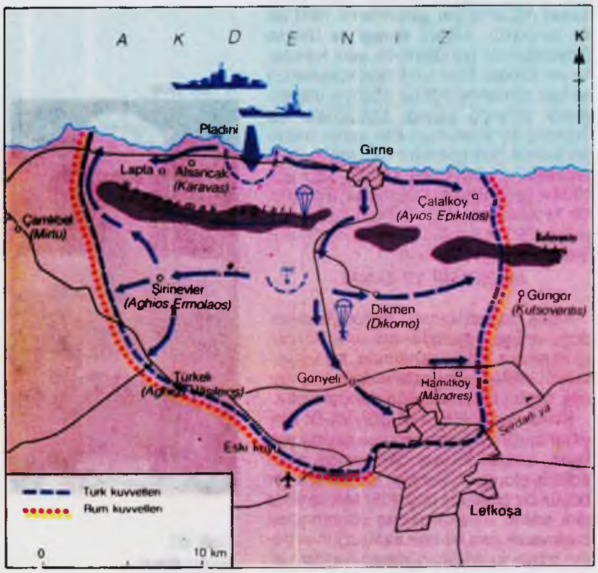
Ortaçağ'da Batı etkileri de görülmeye başlandı (adada Haçlı varlığı). Lefkoşa (Ste-Sophie katedrali [Selimiye camisi], St - Nicolas, Ste-Catherine [Haydarpaşa camisi] ve St-Georges-des-Latins kiliseleri) ve Gazi Mağusa'daki (St-Nicolas katedrali [Lala Mustafapaşa camisi], St-François ve St-Georges-des-Grecs kiliseleri) gotik yapılar, Girne yakınındaki Bellapais manastırı bu dönemde yapıldı. Venedikliler başlıca iki büyük kentin kale ve surlarını yenilediler.

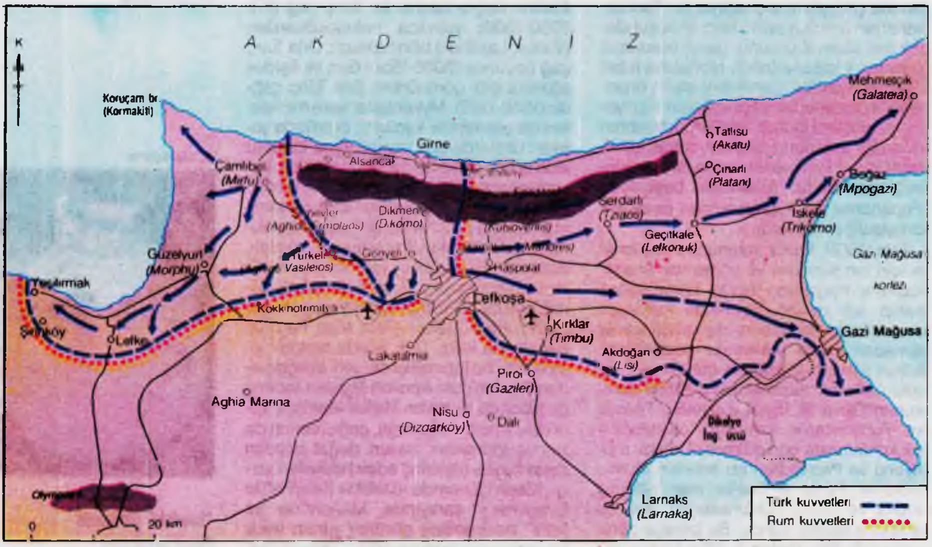
Osmanlı egemenliği sırasında kiliselerin bir bölümünün camiye dönüştürülmesinin yanı sıra, ada çeşitli türk yapılarıyla donandı. Bunlar daha çok Gazi Mağusa (Canpulat türbesi ve müzesi, Akkule mescidi, Kutuposman tekke ve türbesi, Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin türbesi, Caferpaşa hamamı ve Kızıl hamam, Caferpaşa çeşmesi), Lefkoşa (Büyük, Emir, Elmaslı, Korkut, Ömeriye hamamları, Bayraktar, Sarayönü, Turunçcu, İplikpazarı, Arapahmet camileri, mescitler, Aziziye, Mevlevi tekkeleri, medreseler, Sultanmahmut II kütüphanesi, türbeler, Büyük han ve Kumarcılar [Komancılar] hanı, çeşmeler, Dervişpaşa ve Kâmilpaşa konakları), Girne (Caferpaşa camisi), Lefke (Piriosmanpaşa camisi), Larnaka (kale, Seyitahmet camisi [Camiikebir], Tuzla, Ulu camileri, Halasultan cami, türbe ve tekkesi), Limasol (Köprülü cami, Camiikebir, Yeni hamam, Gazipaşa çeşmesi), Baf (kale, Yeni ve Musallatepesi camileri, Yeni cami hamamı) bulunmaktadır.

KIBRIS a. (öz. a. *Kıbrıs*'tan). [Tamlayan olarak] Kıbrıs ile ilgili, Kıbrıs'a ilişkin.
—Zool. *Kıbrıs arısı,* Kıbrıs kökenli, ince gövdeli, koyu portakal sarısı renginde arı ırkı. (Hırçın ve sokucu olduklarından üretimi pek yaygın değildir.) ‖ *Kıbrıs eşeği,* Kıbrıs kökenli büyük boylu eşek ırkı. (Büyük ve kuvvetli hayvanlardır. Donları genellikle siyahtır. Yalnız burun uçları ve gözlerinin çevresi beyazdır.)

Kıbrıs Barış harekâtı, Türkiye'nin 1974'te Kıbrıs'taki türk varlığını korumak için yaptığı askeri müdahale. 1974 temmuzunda, Yunanistan'daki cunta yönetiminin, Kıbrıs'ta enosis yanlısı EOKA-B örgütüyle birlikte düzenlediği bir darbeyle Cumhurbaşkanı Makarios devrildi; EOKA önderlerinden Nikos Sampson Devlet başkanlığına getirildi. Türkiye bu darbeyi, adanın Yunanistan'a katılması (enosis) için bir girişim olarak değerlendirdi. Zürich ve Londra anlaşmalarına göre adadaki Türkler'i korumak için müdahale hakkının doğduğunu, üçüncü garantör devlet durumunda olan İngiltere'ye bildirdi. Londra'da yapılan görüşmelerde İngiltere, Türkiye'nin müdahale hakkını kullanmasına karşı çıktı. ABD'nin gönderdiği arabulucu Joseph Sisco da oyalama siyasetine başvurunca Kıbrıs'taki türk varlığını korumak için adaya asker çıkarılması zorunlu görüldü. 20 temmuz 1974 günü türk birlikleri harekete geçti. Beşparmak dağları bölgesine paraşüt ve helikopterlerle 2 000 komando indirildi. Girne'nin 10 km batısına da çıkarma yapıldı. Boğaz -Gönyeli -Lefkoşa üçgenini tutmakla görevlendirilen komandolar 7 000 kişilik rum birlikleriyle çatışmaya girdiler. Beşparmak dağlarında mevzilenen rum ve yunan birliklerinin bilinenden daha kalabalık oluşu ve beklenmeyen direnişi, çıkarma yapan birliklerin, havadan indirilenlerle birleşerek çıkarma hedeflerine ulaşmalarını geciktirdi. Adada görevli yunan alayı da ikiye ayrılmıştı. Bir bölümü türk alayını vurmak için harekete geçerken, bir bölümü de havadan indirilen komandolarla çatışmaya girdi. Adada bulunan 650 kişilik türk alayı da ilerleyerek yunan birliğinin yolunu kesti. 1 000 kıbrıslı mücahit de türk birliklerine yardımcı oldu. Ancak adaya çıkan kuvvetlerle etkili bir haberleşme sağlanamadığı için kamuoyu olayların gelişimi hakkında sağlıklı bilgiler alamıyordu. Deniz ve hava kuvvetleri arasındaki haberleşme noksanlığı ve eşgüdümün aksaması sonucunda türk uçakları, yunan muhribi sandık-

Kıbrıs Barış harekâtı haritaları

ları Kocatepe'yi batırdılar (21 temmuz). Ancak bu arada Kıbrıs'ın kuzeyinde bir köprübaşı tutuldu. ABD'nin aracılığıyla Bakanlar kurulu 22 temmuz saat 17.00'de ateşkes uygulamasına karar verdi. Ateşkes saatine kadar çıkarma yoğunlaştırılarak sürdürüldü; Girne ve çevresi tümüyle denetim altına alındı. Adaya tanklar, destek birlikleri ulaştırıldı.

Harekâtın etkisi büyük oldu. Uluslararası kamuoyu harekâtın bu aşamasında Türkiye'yi destekledi. Kıbrıs'ta Sampson iktidardan uzaklaşmak zorunda kaldı; Glafkos Klerides Kıbrıs rum yönetiminin başına geçti, bir süre sonra da Makarios geri döndü. Yunanistan'da da cunta yönetimi yerini sivillere bıraktı; siyasi mülteci olarak Paris'te bulunan Karamanlis Yunanistan'a dönerek Başbakanlığa getirildi. Cenevre'de ingiliz Dışişleri bakanı Callaghan'la türk ve yunan Dışişleri bakanları bir araya gelerek iki aşamada barış koşullarını görüştüler (25-30 temmuz, 8-13 ağustos). Dışişleri bakanı Turan Güneş başkanlığındaki türk delegelerinin türk birliklerinin ve adadaki Türkler'in güvenlik içinde bulunmalarına olanak verecek bir denetim ve silahtan arınmış tampon bölge kurulması istekleri kabul edilmedi. Türk tarafının, adanın % 34'ünü oluşturacak türk kantonlarıyla rum kantonlarının ayrılması önerisi kabul edilmeyince 14 ağustosta harekâtın ikinci aşaması başladı. Türk birlikleri, daha önceden saptanan, Gazi Mağusa, Lefkoşa ve Lefke'nin güneyinden geçen *Attila hattı*'na kadar adanın tüm kuzey bölümünü ele geçirdiler. Yabancı devletler harekâtın ikinci aşamasına karşı tepki gösterdiler. ABD, Türkiye'ye karşı silah ambargosu uyguladı. Adadaki türk birliklerinin geri çekilmesi için günümüze kadar sürdürülen baskılar başladı. Buna karşı adadaki türk toplumu barışa ve özyönetimine kavuştu. (→ Kayn.)

KIBRIS MOLLASI ABDURRAHMAN EFENDİ → ABDURRAHMAN EŞREF, Kıbrıs Mollası.

KIBRIS RUMCASI a. **1.** İ.Ö. III. yy.'a dek Kıbrıs'ta konuşulan ve özel bir abeceyle yazılan eski yunanca lehçesi. **—2.** Modern yunancanın Kıbrıs'ta konuşulan lehçesi.
—ANSİKL. Pamphylia ve arkadhia lehçeleriyle akrabalığı olan kıbrıs rumcası adaya büyük bir olasılıkla Dor istilaları sırasında, Peloponisos kıyısından gelen sömürgeciler tarafından sokuldu. Gerçekten de bu dil, eski mykenai diline çok yakındır. İ.Ö. VIII. ve III. yy.'lar arasında, hece özellikli 56 gösterge içeren özel bir dizgeyle yazıldı. Bu yazı dizgesi, yunanca kökenli olmayan ve çözülememiş yerel bir dilin de yazısıydı. Sözkonusu abece, kıbrıs-minos yazısıyla (63 gösterge) ve eski girit yazılarıyla da (girit hiyeroglifleri, çizgisel A) akrabaydı.

Kıbrıs seferi, Venedikliler'in elinde bulunan Kıbrıs adasını almak için Selim II döneminde başlatılan sefer.

1489'dan başlayarak Kıbrıs adası, doğrudan doğruya Venedik Cumhuriyeti'nin yönetimine geçmiş bulunuyordu. Venedikliler'in Doğu Akdeniz'de faaliyet gösteren korsanları engellememesi, hatta onları destekleyici ve özendirici tutumu, padişah Selim II'yi şehzadeliğinden beri rahatsız etmekteydi. Genellikle Kıbrıs limanlarında üslenen korsanlar, İstanbul-Mısır -Suriye arasındaki yolcu ve ticaret gemilerine saldırıyor, yolcuları tutsak alıp mallara elkoyuyorlardı. Nitekim, Selim II daha padişah olmadan, Mısır'dan kendisine gönderilen pirinç, şeker, arap atları gibi armağanlar da korsanlar tarafından yağmalanmış, Mısır defterdarını İstanbul'a getiren bir başka gemi saldırıya uğramıştı.

Bu tür olaylara kesinlikle son verilmesi ve barış yoluyla Kıbrıs'ın Osmanlılar'a bırakılması önerisini Venedik'e götüren elçilerin de sonuç alamadan dönmeleri

üzerine Kıbrıs seferi için hazırlıklara başlandı. Altıncı vezir Lala Mustafa Paşa Kıbrıs serdarlığına, üçüncü vezir Piyale Paşa da donanma komutanlığına atandı. 15 mayıs 1570 sabahı, Beşiktaş'taki Barbaros Hayrettin Paşa'nın türbesi önünde yapılan görkemli bir törenden sonra İstanbul'dan ayrılan donanma, 1 temmuz günü Limasol limanına demir attı. Ertesi gün çıkarma başladı. Limasol'u savunan Lefteri kalesi, direnme girişiminde bulunmadan teslim oldu. Piyadeler Lefkoşa'ya doğru ilerlerken Kyrinia (Girne) kalesi de kendiliğinden teslim oldu. Temmuzun son haftasında kuşatılan Lefkoşa, yaklaşık 50 günlük bir direnişten sonra düştü; ardından Baf, Larnaka ve daha başka kaleler kolayca ele geçirildi. Sıra, gerek Türkler gerekse Venedikliler için çok büyük önem taşıyan Magosa'nın fethine gelmişti. Ancak eylülün ikinci yarısının ilk günlerinde başlayan kuşatma, deniz harekâtına elverişli mevsimin geçmiş olması dolayısıyla bir süre sonra kaldırıldı ve Rodos sancakbeyi Arap Ahmet Bey ya da Hamza Bey' in komutasında bir miktar kadırga Kıbrıs sularında bırakılarak, donanma İstanbul'a döndü.

Magosa'nın ele geçirilmesiyle Kıbrıs fethinin tamamlanması ertesi yıl gerçekleşti. 4 mayıs 1571'de, Piyale Paşa'nın yerine atanan ikinci vezir Pertev Paşa'nın komutasında İstanbul'dan hareket eden donanma, 20 hazirandan başlayarak Magosa'ya saldırıya geçtiyse de, kış aylarında yapılan tahkimat nedeniyle sonuç alınamadı. 1 ağustos günü, venedikli komutanlar direnmenin fayda getirmeyeceğini anlayıp vire ile teslim olmaya karar verdiler. Teslim antlaşmasının imzalanmasından sonra, kaledeki tutsak elli türkün öldürüldüğünü öğrenen Lala Mustafa Paşa, venedik amirali Bragadin'in başını kestirdi, öteki subay ve askerlerinse türk gemileriyle Girit'e gitmelerine izin verdi. 14 aydan biraz fazla süren Kıbrıs seferinin sona ermesiyle ada Magosa, Baf ve Girne sancaklarından oluşan bir beylerbeylik haline getirildi; İçel, Tarsus ve Sis (Kozan), sancakları da Kıbrıs beylerbeyliği sınırları içine alındı.

KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ *(Kuzey)*, Kıbrıs adasında devlet, 3 355 km²; 171 000 nüf. (1990). Başkenti *Lefkoşa**.

• COĞRAFYA. Tarıma elverişli K. kesiminde yer alan toprakları, Beşparmak dağları, Kırpaşa yarımadası ve İçova'yı kaplayarak, D.'da Gazi Mağusa körfezinden, B.'da Güzelyurt körfezine kadar uzanır. Güzelyurt körfezinin B.'sında, 60'lı yıllarda Türkler'in Rumlar'a karşı kahramanca savundukları Erenköy çevresinde küçük bir arazi parçası da rum kesimi ile çevrilmiş bir adacık halinde KKTC'ye aittir. KKTC'nin rum kesimi ile olan girintili çıkıntılı sınırı D.'da Maraş'ın yaklaşık 5 km kadar G.'inde başlar, ingiliz Dikelya üssünün K.'inden geçer, Akıncılar'ı içeren bir çıkıntı yaptıktan sonra, K.-B.'ya döner, Lefkoşa'yı ikiye bölerek B.'ya uzanır ve B.'da Karlıdağ'ın (Troodhos) etekleri ile Güzelyurt körfezinin G. kıyıları arasında dar bir şerit oluşturarak sona erer. 1-2 bin rum dışında tamamıyla Türkler'den oluşan nüfusun hemen yarısı kentsel yerleşmelerde yaşar. En yoğun nüfuslu alan İçova'dır. Başlıca kentler Lefkoşa, önemli bir liman olan Gazi Mağusa, Girne ve Güzelyurt'tur.

ekonomi

Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ekonomisinde tarım kesiminin yanında ticaret ve turizm kesimlerinin de ağırlıklı bir yeri vardır. Barış harekâtı'na kadar, ekonomik olarak da dış dünyadan tamamen kopmuş bir durumda bulunan Kıbrıs türk halkı, 1974'ten sonra ekonomik yönden etkili özerk yönetimini gerçekleştirebilmiş ve günümüzde 60 dolayında ülke ile ekonomik ve ticari ilişki kurmuştur. 1988 yılı itibariyle dışsatım 52,4, dışalım 218,1 milyon dolardır. Ticaret açığı, turizm ve diğer görünmeyen kalem gelirleriyle karşılanmaktadır. Dışsatımın yaklaşık % 70'ini turunçgiller başta olmak üzere tarım ürünleri, % 30'unu sanayi ürünleri oluşturur. Dış ticarette liberal bir politika izlenen KKTC'de dışsatımın çok büyük bir bölümü Avrupa topluluğu üyelerine yapılırken, dışalımda ağırlık Türkiye'ye kaymaktadır. Ülkede yabancı yatırımcılar için önemli özendirici önlemler alınmıştır. Gazi Mağusa'da kurulan Gazi Mağusa serbest bölgesi 1978'den beri etkinlik göstermektedir.

KKTC'de, 1988 yılı fiyatlarıyla aynı yıl gerçekleşen 461 790 milyon TL tutarındaki GSMH'nın kesimler arasındaki dağılımı şöyle olmuştur: tarım (% 12,3), sanayi (% 11,5), inşaat (% 6,5), turizm ve ticaret (% 19,7), ulaştırma, haberleşme (% 6,8), bankacılık (% 4,1), konut mülkiyeti (% 2,8), hizmetler (% 5,3), kamu kesimi (% 16,7). Nominal değerlere göre hesaplandığında kişi başına düşen yıllık gelir 1 500 dolar, satınalma gücü paritesine göre hesaplandığında 4 000 dolar dolayındadır.

TL'nin ulusal para olarak kullanıldığı KKTC'de para konvertibldir. 9'u yerli, 2'si Türkiye kökenli, 1'i de uluslararası olmak üzere 12 banka etkinlik göstermektedir.

Kıbrıs'ın tarihi kalıntılar bakımından zenginliğine, ama daha çok kıyılarının güzelliğine, uzun, güneşli yaz mevsimine ve hızla artan büyük yatak kapasitesine dayanan turizm, giderek adanın en önemli gelir kaynağı olma yolundadır; KKTC küçük bir ülke olmasına karşın, iki uluslararası havalimanına (Ercan ve Geçitkale), iki de uluslararası limana (Gazi Mağusa ve Girne) sahiptir.

Altyapı yatırımları konusunda Türkiye'nin büyük ölçüde desteğini alan Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti'nin ekonomisinde üç temel sorun bulunmaktadır; üçüncü ülkeler ile doğrudan ulaşım sorunu, su ve elektrik arzındaki yetersizlikler.

• TARİH. 1974 Kıbrıs* Barış harekâtı'ndan sonra Erenköy-Lefkoşa-Gazi Mağusa hattının kuzeyinde toplanan Türkler, rum kesimiyle bir anlaşmanın sağlanamaması üzerine şubat 1975'te Kıbrıs Türk Federe Devleti'ni (KTFD) kurdular. Ancak rum kesiminin iki bölgeli federasyon görüşünü kabul etmemekte direnmesi, türk ordusunun adayı bir an önce terk etmesini anlaşma için ön koşul sayması, geleceğini güvence altına almak isteyen türk toplumunu bağımsızlığını ilana sürükledi. KTFD Bakanlar kurulu'nun hazırladığı bağımsızlık kararı KTFD meclisi'nde 15 kasım 1983'te kabul ve ilan edildi. Kararda Kıbrıs Türkleri'nin serbest iradelerini temsil eden Meclis'in, türk halkının kendi yazgısına egemen olma hakkını kullanarak bağımsızlığını ilan ettiği açıklanıyordu. Kıbrıs'ın iki halkının her birinin kendini yönetme hakkı olduğu savunulurken, iki halkın adada barış içinde bir arada yaşama sorununa kalıcı bir çözüm bulabileceği, aradaki sorunların eşitlik esasına dayalı görüşmelerle çözülebileceği belirtiliyor; ayrıca KKTC'nin kurulmasının ilerde bir federal devlet oluşturulmasını engellemeyeceği, hatta kolaylaştıracağı vurgulanıyordu. Türkiye, KKTC'yi hemen tanıdı. İngiltere, Yunanistan, ABD ve Kıbrıs Cumhuriyeti bağımsızlık ilanına tepki gösterdi. KTFD Başbakanı Mustafa Çağatay bağımsızlık ilanından 15 gün sonra istifa etti. Meclis, 70 üyeli bir Anayasa meclisi' nin oluşturularak yeni bir anayasa hazırlanmasına karar verdi. Anayasa meclisi 6 aralıkta toplanmaya başladı. 13 aralık 1983'te Nejat Konuk hükümeti kurdu. Kabinede Denktaş'ın önderi olduğu Ulusal birlik partisi ve bağımsızlar yer aldı. Nisan 1984'te Türkiye'yle karşılıklı elçi gönderilmesi Güvenlik konseyi ve Kıbrıs rum kesimi

Lefkoşa'dan bir görünüm

Girne kalesi ve limanından bir görünüm

Sultanahmet kütüphanesi 1829 *Lefkoşa*

TEKNE KIÇLARI

tarafından kınandı. Denktaş Birleşmiş milletler genel sekreteri Perez de Cuellar'ın sunduğu anlaşma taslağını olumlu buldu; türk askerlerinin adadan aşamalı olarak ayrılacağını, bu çekilmenin takviminin ilerde görüşmelerle saptanabileceğini ileri sürdü.

KKTC Anayasası 5 mayıs 1985'te halkoyuna sunuldu. Cumhurbaşkanlığı seçimlerini (6 haziran 1985), oyların % 70,5'ini alan Denktaş kazandı. Denktaş'ın Ulusal birlik partisi, 50 milletvekili olan Meclis'te 24 milletvekilliği kazandı. Ulusal birlik partisi'nden Derviş Eroğlu, solcu Toplumcu kurtuluş partisi'yle bir koalisyon kurdu (temmuz 1985); Hakkı Atun da meclis başkanı seçildi. Toplumcu kurtuluş partisi, Türkiye Başbakanı Özal'ın Kıbrıs'ı ziyareti sırasında önerdiği ve Eroğlu'nun benimsediği liberal siyaseti: kamu iktisadi kuruluşlarının özel sektöre devrini, serbest ticaret bölgeleri oluşturulmasını, turizm ve bankacılığın yabancı sermayeye açılmasını onaylamadığı için koalisyondan ayrıldı (ağustos 1986). Eroğlu, Türkiye'den göçenlerin kurduğu ve desteklediği Yeni doğuş partisi'yle bir hükümet kurdu (2 eylül 1986). Şubat 1988' de rum kesiminde yapılan seçimleri kazanan Vasiliu'ya, Denktaş bir "iyi niyet paketi" sundu; toplumlar arası ticaretin geliştirilmesi, çevre korumasıyla ilgili önlemlerin alınması, ortak sağlık sorunlarının koordinasyonu, suçluların iadesi ve başka konularda işbirliğine gidilmesini önerdi (3 mart 1988). Nisan 1988'de Yeni doğuş partisi yönetimi değişti. Yeni yöneticilerin ileri sürdüğü koşullar kabul edilmeyince koalisyon dağıldı; Eroğlu istifa etti. Mart 1990'da Rauf Denktaş istifa ettiğini açıkladı. Ancak, aynı yıl nisan ayında yapılan seçimlerde % 66,7 oranında oy alarak yeniden cumhurbaşkanı seçildi. Mayıs 1990'da yapılan genel seçimlerde, Derviş Eroğlu önderliğindeki UDP, üç muhalefet partisinin ortaklaşa kurduğu Demokratik mücadele partisi (DMP) karşısında ezici bir üstünlük sağladı. DMP kazandığı 16 milletvekilliğini reddetme ve haziranda yapılacak yerel seçimlere katılmama kararı aldı. Eroğlu ise yerel seçimlerin ertelenmeyeceğini açıkladı. Bu tarihten sonra Denktaş ile Eroğlu arasında, çoğu konuda görüş birliği bulunmadığı görüldü.

• EDEBİYAT. Kıbrıs'ta gelişen türk edebiyatı büyük ölçüde Türkiye'deki edebiyatın özelliklerini yansıtır. Mahmut II'nin Lefkoşa'da yaptırdığı kitaplık dolayısıyla padişaha bir kaside sunan ve kendisine padişah tarafından sultan üş-şuara unvanı verilen Müftü Hasan Hilmi bu edebiyatın ilk temsilcilerindendir. Namık Kemal Magosa'da sürgün bulunduğu sırada yakın çevresinde yer alan *Yadigâr-ı muhabbet, Leyle-i visal* romanlarını yazan Kaytazade Mehmet Nâzım, *Bir manzara-i dilkûşa* adlı uzun öyküsüyle ve hicivleriyle tanınan gazeteci Ahmet Tevfik anavatandaki Jön Türk hareketine koşut yeni düşünceleri dile getirmişlerdir. Halk şiiri geleneğini sürdürenler arasında Kenzi, Süküti İsmail gibi adlar anılabilir. Urkiye Mine Balman, Engin Gönül, Pembe Marmara gibi şairlerin Milli edebiyat akımı etkisindeki duygusal şiirlerini Türkiye'de 1950'lerde gelişen şiirden izler taşıyan Özker Yaşın, Osman Türkay, Taner Barlas gibi şairlerin yapıtları izledi. Bu edebiyatın son dönemdeki temsilcileri arasında ise Mehmet Yaşın, Fikret Demirağ gibi adlar yer alır.

KIBRIS TÜRK FEDERE DEVLETİ → KIBRIS TÜRK CUMHURIYETİ (Kuzey).

Kıbrıs Türk güvenlik kuvvetleri komutanlığı, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti ordusu komutanlığı. 1976'da Kıbrıs Türk Federe Devleti'nce çıkartılan bir yasayla, Türk mukavemet teşkilatının düzenli orduya dönüştürülmesiyle kuruldu. Zorunlu askerlik yükümlülüğünün getirilmesinden sonra mevcudu yedek personel ile birlikte 27 000 ve 30 000 arasında değişmektedir. Komutanlık yedi piyade taburu, bir keşif bölüğünden oluşur ve beş T-34 tankı vardır.

KIBRISÇIK, B. Karadeniz bölümünde Bolu iline bağlı ilçe; 6 716 nüf. (1990); 641 km^2; 22 köy. Merkezi, Bolu'nun 65 km G.-D.'sunda *Kıbrısçık*, 1 632 nüf. (1990).

KIBRISLI MEHMET EMİN PAŞA, türk sadrazam (Kıbrıs 1813 - İstanbul 1871). Enderun'da yetişti, asakiri mansure yüzbaşısı rütbesiyle orduya katıldı. 1833'te Paris'e gitti, bir süre Londra'da kaldı. Mahmut II'nin ölümünden (1839) sonra İstanbul'a döndü, miralay oldu. Tophane meclisi üyeliği, Dârı şûrayı askeri üyeliği, Akkâ muhafızlığı (1844), Kudüs mutasarrıflığı (1845) gibi görevlerde bulundu. 1848'de Londra elçiliğine, iki yıl sonra Halep valiliğine atandı. Sinop'ta valı olarak bulunduğu sırada azledilen Giritli Mustafa Naili Paşa'nın yerine sadrazamlığa getirildi (29 mayıs 1854), ancak Mustafa Reşit Paşa'yla anlaşmazlığa düştüğü için 6 ay sonra (23 kasım 1854) bu görevinden alındı. Tanzimat meclisi üyeliği, sadaret kaymakamlığı yaptı, olağanüstü-büyükelçi sıfatıyla Rusya'ya gönderildi. Âli Paşa'nın azlinden sonra ikinci kez sadrazam oldu (1859); yaklaşık iki ay süren bu göreve, 5 ay sonra üçüncü ve son kez atandı ve Abdülmecit'in ölümüne değin 13 ay kadar sadrazamlık yaptı; Abdülaziz tahta geçtikten 5 hafta sonra yeniden azledildi (1861). Kısa bir süre Edirne valiliği yaptı. Meclisi vâlâ başkanı oldu, bu görevdeyken öldü.

KIBRISLI MEHMET KÂMİL PAŞA → KÂMİL PAŞA (Mehmet) Kıbrıslı.

KIÇ, -çı a. **1.** *Tkz.* Kuyruksokumu bölgesi. **—2.** Bir geminin dümen ile ana posta arasında kalan bölümü: *Yangın geminin kıçında başladı.* **—3.** *Kıç, göt atmak,* söz konusu at, katır, eşek vb. ise, çifte atmak; bir kimseyse, bir şeye karşı aşırı istekli olmak (tkz.). || *(Bir şeye) kıç attırmak,* bir şeye üstünlük sağlamak, onu geçmek, geride bırakmak (tkz). || *Kıç üstü oturmak,* kıçı yere gelecek biçimde, kıçının üstüne düşmek; bir konuda umduğunu, beklediğini bulamayınca umutsuzluğa düşerek o konunun ardını bırakmak (tkz). || *Kıçı kırık,* önemsiz değersiz şey ya da kimse için kullanılır: *Kıçı kırık birkaç parça eşya için üzülmeye değer mi? Kıçı kırık birinin sözüyle hiç böyle bir işe girişilir mi?* (tkz). || *Kıçı, götü yer görmemek,* uzun süre ayakta durmasını gerektiren işler yaparak çok yorulmak (tkz.). || *Kıçına bakarak, kıçına baka baka,* istediğini elde etmemiş ya da olumlu bir sonuç almamış olarak: *Gitti de ne oldu, kıçına bakarak geri döndü* (tkz.). || *Kıçına, götüne batmak,* oturduğu rahat bir yeri ya da sürdürdüğü rahat yaşantıyı bırakarak başka bir yer, başka bir yaşantı aramak (kaba.). || *Kıçına, götüne kına yaksın,* kötü bir duruma düşen ya da bir yıkıma uğrayan kimsece "düşmanımızın istediği de buydu, sevinsin, düğün bayram etsin" anlamında söylenir (kaba.). || *Kıçına, götüne tekme atmak, vurmak,* bir kimseyi kovmak (kaba.). || *(Birinin) kıçını, götünü yalamak,* ona dalkavukluk etmek; yaranmak için her yolu denemek (kaba.). || *Kıçını, götünü yırtmak,* bağırıp çığırmak; tüm gücünü harcayarak bir işi yapmak için didinip uğraşmak (kaba.). || *Kıçının, götünün kılı ağarmak,* çok yaşlanmak (kaba.). || *Kıçtan bacaklı* → GÖT*TEN BACAKLI.

—Denizc. *Kıç altı,* bir geminin kıç güvertesi altında kalan bölümü. (Tatlı su tankları, dümen makinesi, kıç ırgat motorları ve kıç porsun ambarı bu bölümde yer alır.) || *Kıç arması,* eskiden gemi pupasına takılan ve üzerinde geminin adıyla birlikte kralın ya da gemi sahibinin armasını taşıyan süslü levha. || *Kıç bodoslaması,* gemi karinasının kıç sınırını oluşturan som parça. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıç bodoslaması paraçolu,* ağaç gemilerde kıç bodoslamasını omurgaya bağlayan eğri ağaç parça. || *Kıç iskele,* gemilerin kıçına asılan halat iskele. || *Kıç kaportası,* kıç güverteden kıç altına ya da kıç kamaralarına girip çıkmak için açılmış kaporta. || *Kıç kasarası,* geminin kıçında bir alabandadan diğerine kadar uzanan, tamamen kapalı, güverte üstü yapı. || *Kıç kuruzu,* bir gemi teknesinin kıç bodoslamasına doğru kavisli olarak daralmasıyla aldığı biçim. || *Kıç matafora sı,* geminin kıçına alınacak filikaları kaldırmada kullanılan matafora. || *Kıç omuzluğu,* geminin, omurga hattı ile merkez noktasından kıça doğru 45°'lik bir açıyla uzanan sancak ve iskele yönü. (Bu yönler gemi üzerinde sancak ya da iskele kıç omuzluğu olarak belirtilir.) || *Kıç oyması,* eski gemilerde, kıç aynalığa ya da kıç omuzluklara süs amacıyla yapılan oyma. || *Kıç payanda,* havuzlanan bir geminin kıç kepçesi altına vurulan, kalın ağaçtan yapılmış payanda. —Eskiden, inşa edilmekte olan bir geminin kıç bodoslamasına vurulan payanda. (Denize indirme sırasında, gemiyi serbest bırakmak için en son bu payanda kaldırılırdı.) || *Kıç perde,* gemilerde kıç aynalıktan sonraki bölmeyi oluşturan ve alabandadan alabandaya uzanan sızdırmaz bölme perdesi. || *Kıç postaları,* geminin kıçını oluşturan trandil postaları. (Bu postalar geminin kıç yapısına göre, su hattına uygun bir biçimde omurgaya bağlanır ve kıç bodoslamasında son bulur.) || *Kıç sancak,* geminin kıç gönderine çekilen ulusal bayrak. || *Kıç üstü,* gemilerin kıç kasara güvertesine verilen ad. || *Kıç vurma,* dalganın etkisiyle sudan kesilen bir geminin kıçının yeniden suya çarpması. || *Kıç yazısı,* bir geminin kıç tarafında, gemi adının ve bağlama limanının yazılı olduğu bölüm. || *Kıça tirimli,* kıç tarafta çektiği su baş tarafa göre daha fazla olan gemi. (Eşanl. KIÇLI.) || *Kıçına almak,* bir gemiden söz ederken, diğer bir gemiyle yan yana seyretmesi du-

rumunda, tam yol vererek bu gemiyi geride bırakmak. || *Kıçını sıkmak,* bir yere aborda olmuş bir gemiden söz ederken, kıç palamarlarını iyice vira ederek geminin kıçını baş tarafa göre daha fazla rıhtıma yaklaştırmak. || *Kıçtan kara,* baştan demirlemiş ve kıçtan da halatlarla rıhtıma ya da iskeleye bağlanmış gemi. || *Denizi kıçtan almak,* denizli havalarda, dalgaların gemiye yandan çarpmasını önlemek için dalgayı kıçtan alarak seyretmek. || *Yarım kıç kasarası,* gemilerin kıç kasaralarının arka bölümünde yer alan üstü kapalı ya da açık yer.
—ANSİKL. Denizc. Klasik ağaç gemi inşaatında kıç bodoslaması, omurganın kıç üstüne yerleştirilmiş ve karina kaplamalarının uçlarını bağlamak için üzerine oyuklar açılmış düşey, som bir parçadan oluşur: küçük eğri bir ağaç parçası olan kıç bodoslaması paraçolu, kıç bodoslamasını omurgaya bağlamayı sağlar. Kıç bodoslaması, dümenin dişi iğneciklerine destek görevi de yapar. Ağaç yat inşaatında, kıç bodoslaması, üst üste yerleştirilmiş ağaç parçalarının yapıştırılmasıyla ya da cıvatalanmasıyla yapılır. Klasik çelik gemi inşaatında, tek pervaneli gemilerin kıç bodoslaması düşeydir ve içinde pervanenin döndüğü bir çerçeveden (pervane evi) oluşur. Kıç bodoslaması, dümen bodoslaması ve pervane bodoslaması olarak iki bölüme ayrılır. Yarı dengeşik dümenli büyük modern gemilerde, dövülmüş ya da kalıplanmış çok sağlam bir parçadan oluşan ve pervane şaftının geçmesi için ortasına bir delik açılmış bir tek kıç bodoslaması vardır.

KIÇAYAK a. *Yörs.* Geleneksel yöntemlerle ayakkabı yapımında, en büyük erkek ayakkabısı numarasına verilen ad.

KIÇIN KIÇIN be. *Tkz.* **1.** Geri geri, arka arka: *Araba kıçın kıçın giderken kaldırıma çarptı.* **—2.** Kıçının üstünde sürünerek ilerleyen bebek için kullanılır: *Kıçın kıçın sürünerek emeklemek.*

KIÇLI sıf. Denizc. KIÇ*A TIRIMLI'nin eşanlamlısı.

KIDEM a. (ar. *ḳıdem*). **1.** Bir hizmette geçirilen süre (kamu hizmetlerinde kıdem bir üst dereceye yükselmenin en önde gelen koşullarından biridir): *Onun kıdemi benden daha fazladır.* **—2.** Bir işte bir görevde geçirilmiş süre: *Bu işte on beş yıllık kıdemim var.* **—3.** *Esk.* Eski olma; eskilik.
—*Esk. Kıdem-i âlem,* âlemin eskiliği. || *Kıdem-i zamani,* zaman bakımından eski olma. || *Kıdem-i zati,* bir kimsenin rütbe bakımından eskiliği.
—Ask. Aynı rütbedeki askerler arasında nasıp, atanma ve terfiye göre belirlenen üstünlük sırası. (Sıralama, kuvvet komutanlıklarınca yayımlanan kıdem sıra kitabında gösterilir.)
—İsl. Allah'ın, varlığının başlangıcı olmadığını anlatan sıfatı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İş huk. *Kıdem tazminatı,* belirli bir çalışma süresini doldurmuş olan işçiye, hizmet sözleşmesinin sonunda, işveren tarafından ödenen para. (Kıdem tazminatının miktar ve koşulları İş k.'nun 14. maddesinde belirtilmiştir.)
—ANSİKL. İslam inancına göre Allah'ın varlığı zorunludur (vacip ül-vücut); varlığının gerek zaman bakımından gerekse nedensel açıdan başlangıcı yoktur. O'nun varlığı, hiçbir nedenin sonucu değildir; her şeyin ilk ve temel nedeni olan Tanrı, başka bir nedene bağlı olarak değil, kendi varlığı ile vardır (bizatihi kaim). Bundan dolayı O, *kadim*'dir; O'nun dışındaki tüm varlıklar ise sonradan yaratılmışlardır (hadis, muhdes). İslam kelam biliminde kıdem sıfatı, yalnız Tanrı'ya özgü olan ve O'nun başka varlıklara benzemediğini dile getiren (selbî, tenzihî) sıfatlar arasında sayılır ve genellikle *beka** sıfatıyla birlikte değerlendirilir.

KIDEMCE be. Bir işteki deneyim ve süre göz önüne alındığında, kıdem bakımından: *O kıdemce benden üstündür.*

KIDEMEN be. (ar. *ḳıdem*'den *ḳıdemen*). *Esk.* Kıdem bakımından, kıdemce.

KIDEMLİ sıf. Bir işte, bir meslekte, başkalarından daha eski, daha deneyimli olan kimse için kullanılır: *Burada çalışanların en kıdemlisi odur. O benden iki yıl daha kıdemlidir.*
—Ask. Kimi rütbedeki askerlerin belirli bir hizmet süresinden sonra geldikleri aşama: *Kıdemli binbaşı.* || Aynı rütbe ve kıdemdeki askerlerin en eski olanı: *Ahmet benden üç gün sonra asker oldu, ben ondan kıdemliyim.* || *Kıdemli başçavuş,* astsubayların en kıdemlisinin rütbesi ve bu rütbedeki astsubay. (→ ASTSUBAY.)

KIDEMLİLİK a. Bir işte kıdemli olma durumu.
—Antropol. Bir topluluk içinde, birinin üstünlüğünü belirleyen ve eskiliğe dayanan hiyerarşi ilkesi.

KIDEMSİZ sıf. Bir işte, bir görevde yeni olan, kıdemi bulunmayan kimse için kullanılır.

KIDEMSİZLİK a. Bir işte yeni, kıdemsiz olma durumu.

KIDVE ya da **KIDVET** a. (ar. *ḳıdve, ḳıdvet*). *Esk.* **1.** Kendisine uyulacak, örnek alınacak kimse. **—2.** Önder, lider. **—3.** *Kıdvet-ül-arifin,* bilgililerin kendilerine örnek aldıkları kimse. || *Kıdvet-ül-ebrar,* iyi ve dindar kimselerin önderi. || *Kıdvet-ül-ulema,* bilginlerin önderi. || *Kıdvet-ül-hükema,* bilgelerin önderi. || *Kıdvet-ül-ümera,* beylerin önderi.

KIFTİ, Eyyubiler döneminde üyeleri önemli görevler üstlenen kıftlı arap aile:
—İBRAHİM BİN ABDÜLVAHİT, doğduğu Kıft kentinde "el-Kadilevhad" unvanıyla yöneticilik yaptı. —YUSUF, öncekinin oğlu (Kıft 1153 - Cible, Yemen, 1227). Babasının ölümünden sonra Kıft kentinin yönetimini üstlendi. Fatımi ayaklanması üzerine kentten ayrılmak zorunda kaldı. Kudüs'ü Haçlılar'dan geri kalan Selahattin Eyyubi onu yanına çağırdı. Ancak Selahattin'in ölümünden (1193) sonra Harran'a gidebildi ve Selahattin'in oğlu Melik el-Adil Seyfettin ölene kadar (1200) onun hizmetinde kaldı. —ALİ, öncekinin oğlu (Kıft 1172 - Halep 1248). Kahire'de öğrenim gördü. Halep'e giderek Halep Eyyubileri hükümdarı olan Selahattin'in kardeşi Gıyasettin'in hizmetine girdi ve onun veziri oldu. Ölümünden sonra yerine geçen oğlu Aziz Gıyasettin döneminde (1216-1237) de görevinde kaldı. *Kitab-u ihbar-il-ulema fi ahbar-il-hükema* adlı kitabı, tarih ve edebiyat tarihi üzerine yazdığı yapıtların en önemlisidir.

KIĞ ya da **KIĞI** a. Koyun, keçi ya da deve pisliği.
—Patol. Koyun dışkısı gibi sert ve siyah küreciklerden oluşan insan dışkısı.

KIĞLAMAK ya da **KIĞILAMAK** gçz. f. Koyun, keçi, deve sözkonusuysa, pislemek.

KIN sıf. ve a. Çocuk dilinde kir, kirli, pis; kaka.

KIHF a. (ar. *ḳıḥf*). Esk. anat. Kafatası.

KIHFİ sıf. (ar. *ḳıḥf* ve *-î*'den *ḳıḥfî*). *Esk.* Kafatasına ait, kafatasıyla ilgili.

KIHFİYAT çoğl. a. (ar. *ḳıḥf*'ın çoğl. *ḳıḥfiyāt*). *Esk.* Frenoloji.

KIKIRDAK a. Anat. **1.** Kemik kadar sert olmayan damarsız, esnek, bükülgen, dirençli doku. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Birleşme kıkırdağı,* uzun kemiklerin gövdesiyle ucu arasında bulunan bu kısımların boyca uzamalarını sağlayan kıkırdak. (Erişkin çağda kaybolur; kemikleşmesi büyümenin sona erdiğini gösterir.) || *Kemikleşme kıkırdakları,* dölüt döneminde ve çocuklukta bazı kemiklerin yerini tutan ve giderek yerlerini onlara bırakan kıkırdaklar.
—Dokubil. *Lifli kıkırdak,* yoğun kollajenin bol ve kıkırdak hücrelerinin az olduğu kıkırdak çeşidi. (Özellikle omurlararası disklerde ve çatı simfizinde bulunur.)
—Fizyol. *Kıkırdaktan kemikleşme,* bağdokusundan başlayan deriden kemikleşmenin tersine, bir kıkırdak taslağından başlayarak gelişen kemikleşme türü. (Kıkırdaktan kemikleşme omurga, göğüs kafesi ve leğen, kol ve bacak kemiklerinin çoğunun gelişme biçimidir; kafatasında derin tabakalardaki kemik yapılar kıkırdaktan kemikleşme ile oluşur; yüzeysel olanlarsa deri kökenlidir.
—Mutf. *Kıkırdak poğaçası,* dövülmüş kıkırdak, un, su ve tuzla yapılan poğaça.
—ANSİKL. Kıkırdaklar, büyük bir kireçlenme ve kemikleşme yeteneği olan esnek ve dirençli dokulardır. Üstün yapılı omurgalıların dölütlerinin ve ilkel yapılı omurgalıların iskeletleri tamamen ve erişkin omurgalıların iskeletlerinin bir kısmı bu dokudan oluşur.
Kıkırdağın anatomik öğesi, kapsüller aracılığıyla temel bir madde içinde bulunan, 15-20 mikron çapındaki bir hücredir. Kıkırdak dölüt döneminde iskeleti oluşturur ve sonra kısmen kemik dokuya dönüşür. Dölüt dönemindeki kıkırdakların bir bölümü bu durumda kalır (kaburga kıkırdakları, gırtlak kıkırdakları, vb.). Kıkırdak ayrıca eklemlerin sürtünme yüzeylerini de oluşturur. Yapısal açıdan kıkırdaklar hiyalin kıkırdak, esnek kıkırdak ve kollajen-lifsi kıkırdak çeşitlerine ayrılır.
Harap olan kıkırdak ne yeniden gelişir, ne de nedbeleşir; yeri lifsi bağdokusunca doldurulur, ama aynı işlevi göremez.

KIKIRDAKBİLİM a. Anatominin kıkırdakları inceleyen dalı. (Eşanl. KONDROLOJİ.)

KIKIRDAKLAŞMIŞ sıf. Zool. Mineralleşmiş ve kıkırdak haline gelmiş hayvan dokuları için kullanılır.

KIKIRDAKLI sıf. Yapısında kıkırdak bulunan.

KIKIRDAKLIBALIKLAR a. Erginlerinin iskeleti kıkırdaklı olan balık sınıfı. (Bil. a. *Chondrichtyes* ya da *Selachii.*)
—ANSİKL. Kıkırdaklıbalıkların iskeleti çoğunlukla kireçlenmiş kıkırdaktandır; kafatasları tek parçalıdır; sırt ipleri kesintisizdir; plakoit pulları dişleriyle aynı yapıdadır. Ağızları karın yüzündedir; solungaçları yapraksı, kuyruk yüzgeçleri heteroserktir. Erkekte göğüs yüzgeci iskeletinin bir bölümü çiftleşme organına dönüşmüştür. Türe bağlı olarak, yumurtlayarak ya da doğurarak ürerler.

KIKIRDAMA a. Kıkırdamak eylemi.

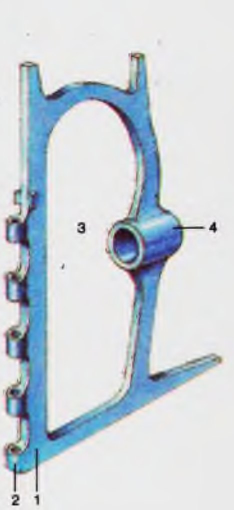
KIKIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). **1.** Kıkır kıkır gülmek. **—2.** Aşırı ölçüde üşümek. **—3.** *Arg.* Ölmek.
◆ **kıkırdatmak** ettirg. f. Kıkırdamasına yol açmak.

KIKIRDATMAK → KIKIRDAMAK.

KIKIR KIKIR be. (yansıma sözc.). **1.** Gülerken çıkarılan ses. **—2.** *Kıkır kıkır gülmek,* içinden gelerek seslice gülmek: *Niye öyle kıkır kıkır gülüp duruyorsun?*

KIKIRTI a. (yansıma sözc.). Kıkırdarken çıkan ses.

KIL a. **1.** Kimi hayvanların derisinde ve insan bedeninin belli yerlerinde görülen ipliksi oluşumlardan her biri; bir hayvan vücudunu tümüyle ya da kısmen kaplayan bu oluşumların tümü. (Bk. *ansikl.* böl. Zool.) **—2.** Keçi tüyü. **—3.** *Kıl çekmek,* bir kimseyi pohpohlayarak ona dalkavukluk etmek. || *Kıl gibi,* bir şeyin çok ince olduğunu belirtmek için kullanılır; ipince. || *Kıl kadar,* çok az miktar ya da derecede: *Aralarında kıl kadar fark var ya da yok.* || *(Bir şeyin olmasına) kıl (kadar) kalmak,* neredeyse olacak duruma gelmek, çok az kalmak. || *Kıl pranga kızıl çengi,* oynak, hafif meşrep kadın. || *Kıl şaşmadan,* büyük bir ilgi ve dikkatle. || *Kıldan nem kapmak,* en küçük şeylerden alınmak, onu kendine dert etmek. || *Kılı kıpırdamamak,* umursamamak, durum ve tutumunu değiştirme-

tek pervaneli bir geminin kıç bodoslaması
1. Omurga topuğu;
2. Dümen dişi iğneciği;
3. Pervane evi;
4. Şaft kovanı.

mek: *İki kişi üzerine geldiği halde kılı kıpırdamadı.* ‖ *Kılı kırk yarmak*, bir şeyi ya da konuyu ayrıntılı biçimde ele alarak onu bütün yönleriyle titizce incelemek: *Kılı kırk yarar, bütün kaynakları görmeden yazmaya başlamazdı.* ‖*(Birinin) kılına dokunmamak*, bir kimseye en küçük zarar verecek davranışta bile bulunmaktan kaçınmak: *Hele kılına dokunun, yapacağımı ben bilirim.* ‖ *Kılına hata, halel gelmemek*, en küçük bir zarara uğramamak. ‖ *Kılını (bile) kıpırdatmamak, oynatmamak*, bir olay ya da durum karşısında en küçük bir tepki göstermemek, hiç oralı olmamak.

—Der. hast. *Kıl yolma*, kıl yolma eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. *Kıl dikleştirici*, kılların dikleşmesine neden olan. (Eşanl. PİLOMOTOR.) ‖ *Kıl dökülmesi*, memelilerde insanlardaki saç dökülmesiyle aynı nedenlere dayanır, ama mevsimlik kıl dökülmesi çok daha fazladır.

—Kozmet. *Kıl dökücü*, tıraşa gerek kalmadan kılların temizlenmesini sağlayan kozmetik ürün. (Bu ürünler ağda ve kimyasal kıl dökücüler olarak ikiye ayrılır; parfümlü kremlerin içine katılan kimyasal kıl dökücüler, cilde sürüldükten birkaç dakika sonra kılları çözündürme özelliği taşır. En çok kullanılan etkenler arasında metal ve organik sülfürler sayılabilir.)

—Müz. Yayın çıtasının iki ucu arasına gerilen ve çalgının teline sürtülen at kuyruğu demeti.

—Seram. *Kıl yarığı*, Kütahya çiniciliğinde, seramiklerde meydana gelen kalın ve uzun çatlaklara verilen ad.

—Tekst. Kimi hayvanların (keçi, oğlak) tüylerine verilen ad. ‖*Köpek kılı*, normal liflere göre daha az boya emen ya da hiç emmeyen, esnekliğini büyük ölçüde kaybetmiş, kırılgan, mat beyaz ya da renkli ölü lif.

—Zool. *Burun kılı*, insanın burun deliklerinde bulunan kıl. ‖*Duyu kılı*, kuşlarda ve memelilerde başın yanlarında bulunan, sinir bakımından zengin kıl ya da "hav tüyü". (Duyu kılları, etçillerde, yüzgeçayaklılarda, kemiricilerde "bıyığı" oluşturur ve özellikle gececi, suda yaşayan ya da kazıcı hayvanlarda, hareket sırasında engellerin saptanmasında önemli rol oynar.) ‖*Koruyucu kıllar* ya da *sert kıllar*, memelilerde ve özellikle de atlardaki, uzun, sert, kaygan kutikulalı, bol pigmentli, deriden tek tek çıkan örtü kılların bütünü. (Koruyucu kıllar özellikle boyun ve kuyrukta çoktur.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. Keçi tüyünden yapılmış ya da dokunmuş olan şey için kullanılır: *Kıl kilim. Kıl battaniye.*

—Al. tak. *Kıl testere*, dekupaj ve marketri işlerinde, kaplama ve kontrplak gibi ince levhaları kesmede kullanılan çok ince lamalı testere. (Bu lama, U biçiminde, ağaç saplı bir gövdeye takılır.)

—Din. *Kıl gömlek*, çile doldurmak amacıyla keşişler tarafından giyilen, at ya da keçi kılından dokunmuş gömlek.

—Güz. sant. *Kıl fırça* ya da *kıl kalem*, tezhipçilerin ve minyatürcülerin kullandığı tek kıldan oluşan fırça.

—Orm. san. *Kesik hareketli kıl testere*, kesik darbeli hareketle çalışan ve ince tahtalarda oyma şekiller çıkarmaya yarayan kıl testere. (Kesik hareketli kıl testere makinesi, dikey olarak kesik darbe hareketi yapar, elle yapılan oymalardaki kıl testere gibi çalışır. Darbe hareketinden sonra testerenin geri çekilmesi genellikle eğri yaylarla sağlanır. Süs oymaları yapmak için testerenin bir ucu bağlantı yerinden sökülerek tahtanın üzerinde şeklin iç tarafında önceden açılan bir delikten geçirilir ve boşaltılacak kısım kolayca kesilir.)

◆ sıf. ve a. *Tkz.* Sözleriyle, davranışlarıyla karşısındakini kızdıran, sinirlendiren kimse için kullanılır: *Kılın tekidir. Ne kıl herifsin, bunu söylemen mi gerekiyordu?*

—ANSİKL. Antropol. İnsan türü, kıllarının azlığı ve güçlü cinsel ikibiçimliliği ile öteki primatlardan ayrılır. Bu ikibiçimlilik ergenlik çağında kendini gösterir. Yalnız erkeklerin yüzünde kıl bulunur (bıyık, sakal). Vücut kılları da erkeklerde daha çok gelişmiştir ve bireylere, kavimlere göre büyük değişiklik gösterir. Avrupa, Yakındoğu ve Hindistan erkeklerinde, Uzak Asya (Japonya'nın kuzeyindeki Aynular dışında), Amerika yerlileri ve sahra güneyi Afrika erkeklerine (ancak Pigmeler'de daha gelişmiştir) oranla daha gürdür.

İnsan türünde saçlar da değişiklik gösterir. Özellikle Doğu Asya halklarıyla Amerika yerlileri arasında kalın ve dik saça sık rastlanır. Sahra güneyi Afrika'da saçlar hep kıvırcıktır. Gene burada, özellikle Hoisanlar arasında (Boşimanlar ve Hotantolar) saç kıvırcıklığının aşırı bir biçimi olan, aralarında boşluklar bırakan küçük tutamlar biçiminde birleşmiş "karabiber tanesi" saçlara çok rastlanır.

Saçların rengi de değişiklik gösterir. Sarı saç en çok Baltık denizi çevresinde görülür. Saç renginin kalıtım yoluyla geçiş biçimi, pigmentsizlik (→ ALBİNİZM) ve kırmızı pigmentlilik (→ KIZILLIK) durumları dışında (bunların her biri özel bir alel gen ile belirlenir), henüz tam olarak açıklanamamıştır.

—Der. hast. *Elektrikle kıl yolma*, genellikle ince tüyleri kıla dönüştüren sıradan kıl yolma yöntemlerinin (balmumu, kıl dökücü krem, cımbız, vb.) neden olduğu aşırı yerel kıllanmaların (özellikle yüzde ve göğüslerde) düzeltilmesi için kullanılır. Yaygın aşırı kıllanmalara, özellikle hirsütizme uygulanamaz.

Elektrikle kıl yolmak için genellikle, çok zayıf şiddette akım ileten özel düzenekli bir elektrokoagülasyon aygıtı ve kıl keseciğinin köküne kadar batabilen dirsekli iğneler kullanılır. Aygıt yerleştirildikten sonra kılı tahrip edici akım geçirilir. Kıl yolma pek çok seansı gerektirir ki, buna dayanmak hiç de hoş bir şey değildir. Uygulama genellikle çok iyi sonuç verir. Genellikle nedbeler pek göze çarpmaz, yalnız üst dudağın üstündekiler çok çarpıcı biçimde görünür. Onun için bu bölgedeki kılları yolmaktan sakınılmalı ve kıl yolma yerine kıl rengini yok etmekle yetinilmelidir.

Kıllı benlerin karsinoma dönüşme eğilimi olmadığı deneylerle saptanmış olmakla birlikte bunlardaki kıllar hiçbir zaman yolunmamalıdır. Zira onları tahriş etmemek için gene de ihtiyatlı olmakta yarar vardır.

—Zool. Memelilerin kılı, kuşların tüyüne ve sürüngenlerin pullarına homologdur; kıl, altderinin damar bakımından zengin üstderi içinde oluşturduğu bir envajinasyondan doğar. Silindir biçiminde bir dış kılıfla kaplı bir iç saptan oluşur. Kılı yağlayıp kayganlaştırarak su ve hava geçirmez hale getiren bir yağ bezi de kılla birlikte bulunur. Dikleştirici kaslar, soğuk ya da korkunun etkisiyle kılların dikleşmesini sağlar. Duyu sinir liflerinden oluşan bir halka, kılı dokunmaya duyarlı kılar. Bu işlev, birçok memelinin, kemiricinin ve özellikle de etçillerin "bıyığını" oluşturan sert kıllarda doruk noktasına ulaşır. Kılların çeşitleri vardır: *örtü kılları* uzun ve serttir (bazen, kirpide ve oklu kirpide olduğu gibi dikene dönüşür); *koruyucu kıllar* ya da *sert kıllar* (özellikle yeleyi ve kuyruğu meydana getirir); kısa ve esnek *örtücü kıllar*'sa (tümü hav tüylerini oluşturur) gerçek bir ısı yalıtkanıdır. Kıllar çeşitli pigmentlerle (özellikle melanin) boyanır, düzenli aralıklarla (tüy değiştirme mevsimi) ya da yavaş yavaş dökülerek yenilenir. Hayvan ya da insan bedeninin bazı yerlerindeki kıllara özel adlar verilir: yele, saç, kaş, kirpik, sakal, bıyık, vb. Kıllarda, asalak hastalıkları başta olmak üzere çeşitli hastalıklar görülebilir. Yassı koruyucu kıllar, hayvanın kuyruğundan ya da yelesinden alınarak, elek, kevgir, fırça, keman yayı ve balık avı gereçlerinin yapımında kullanılır. Bu kıllardan bazen cerrahide de yararlanılır. Bazı kıllar, büküldükten sonra kaynar suya daldırılır; böylece kıvırcık hale gelen kılları halıcılar, şiltecıler, saraçlar vb. kullanırlar.

KIL BİTİ a. Böcbil. KASIK BİTİ'nin eşanlamlısı.

KILA çoğl. a. (ar. *ḳal'a*'nın çoğl. *ḳılā'*). *Esk.* **1.** Kaleler, surlar. **—2.** *Kıla-metine* ya da *kıla-rasine*, sağlam kaleler. ‖*Kıla ü buka*, kaleler ve ülkeler; elde bulundurulan kaleler ya da ülkeler.

—Tar. *Kılaı erbaa*, Boğaziçi'ndeki Anadolukavağı ve Rumelikavağı ile Yuşa ve Tellitabya kalelerinin "dört kale" anlamında ortak adı. ‖*Kılaı hakaniye*, Sırbistan'da bulunan ve XIX. yy.'ın ikinci yarısında elden çıkan Belgrad, Fethülislam, Böğürdelen kalelerinin "hakanlık kaleleri" anlamında ortak adı.

KILADE a. (ar. *ḳılāde*). *Esk.* Boyuna takılan süs eşyası, gerdanlık.

KILAĞ a. Üzerinde, çok ince iki çapraz kılın yer aldığı yuvarlak bir delik bulunan ve yer, gök dürbünlerini doğrultmaya yarayan disk. (Telemetre kılağları, camdan lam üzerine ince gravür yöntemleriyle oturtulur.) [Eşanl. RETİKÜL.]

KILAĞI a. **1.** Aşındc. Bilenmiş bir takımın keskin yüzünde kalan ve sonradan yağlanmış yumuşak bir bileği taşıyla giderilen metal çapağı. **—2.** *Kılağı almak*, bilemeden sonra bir takımın kılağısını gidermek. **—3.** *Kılağı vermek*, bir kesici araca keskinlik kazandırmak. ‖*Kılağısını almak*, kesici araçları kayışa ya da bileği taşına sürerek keskinliğini artırmak.

—Teknol. *Kılağı taşı*, kılağı almak için kullanılan bileme taşı. —BİLEĞİ* ÇARKI'nın eşanlamlısı.

KILAĞILAMAK g. f. Kesici araçların kılağısını alarak keskinleştirmek.

KILAĞILI sıf. Kılağısı alınarak keskin duruma getirilmiş kesici araç için kullanılır.

KILAĞISIZ sıf. Kılağısı alınmamış, keskin olmayan, kör.

KILAP ya da **KOLLAP** a. (ar. *ḳullāb*'dan). **1.** Pamuk ya da ipek ipliğin üzerine sırma ya da sim sarmakta kullanılan basit büküm çarkı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kılaptan çekme* ya da *kollaptan çekme*, metal telin, çark yardımıyla iplik üzerine sarılması işlemi.

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde diba, seraser, zerbaft, çatma, altınlı kadife vb. kumaşlarda kullanılan altınlı ipliklerin hazırlanmasında kılap ya da kollap denilen basit büküm çarklarından yararlanılırdı. İpliğin kılaptan çekilmesi sırasında çekirdek ipliği oluşturan ipek ya da pamuk ipliği sağılır, büküm işlemi sırasında ise dönmez, sabittir. Sırmaya da sim bu sabit iplik üzerine kılap aracılığıyla sarılır.

KILAPTAN ya da **KOLLAPTAN** a. (ar. *ḳullāb* ve fars. *dān*, *ḳullāb-dān*'dan). *Esk.* **1.** Pirinç, kalay gibi maddelerden elde edilen, gümüş ya da altınla kaplanan madeni iplik. (SIRMA TIRTIL da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Eğirme çarkı ile pamuk ipliğine sarılan, madeni tellerden oluşturulan sim iplikleri. **—3.** *Kılaptan işi*, havlu ya da keten üstüne kılaptanla yapılan işleme. (*Kılaptan işleme* de denir.)

◆ sıf. Kılaptandan yapılmış.

—El sant. *Kılaptan işleme*, sırma gibi bir iplikle işlenmiş süs. ‖ *Kılaptan şerit*, üzeri kılaptanla işlenerek bezenmiş şerit. ‖*Kılaptan tel*, üzerine altın ya da gümüş tel sarılmış pamuk ya da ipek nakış ipliği.

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde dokunan diba, zerbaft, seraser, telli hatayi vb. kumaşlar için kılaptan yapımında, çekirdek iplik olarak, genellikle pamuk ya da ipek iplik kullanılırdı. İlkin altın, gümüş ya da bakır metal teller haddeden geçirilip sıyrılarak son derece ince şeritler elde edilirdi. Saf altından olanlarına *sırma*, gümüşten olanlarına *sim* adı verilen bu metal teller ince pamuk ya da ipek iplik üzeri-

ne kılap* ya da kollap denen basit büküm çarkları vasıtasıyla sarılırdı. Çekirdek iplik pamuksa sırma ya da sim ipliğin üzerini tam olarak örtecek biçimde, ipek ise belirli aralıklarla sarılır, böylece ipek ipliğin parlaklığından da yararlanılmış olur ve daha uzun bir iplik elde edilirdi. Çekirdek ipliğin rengi, üzerine sarılan metalin renginde olurdu. Kılaptan bazı değerli kumaşların dokunmasında ve işlemecilikte çok kullanılan bir fantezi iplik türüydü. Saf altın ya da gümüşten yapılanları yanında gümüş üzerine altın kaplama ya da bakır üzerine gümüş kaplama olanları da vardı.

KILAPTANCI a. Kılaptan yapan ve / ya da satan kimse.

KILAVUZ a. **1.** Bir kimseye gideceği yolu gösteren, rehberlik eden kimse. **—2.** Yol, yöntem gösteren şey: *Yazım kılavuzu.* **—3.** Evlenecek kadın ya da erkeğe yol gösteren, eş bulan, evlilik işine aracılık eden kimse. (→ ÇÖPÇATAN.) **—4.** Bir kimseye ya da ülkeye ruhsal ve düşünsel anlamda yön veren, yol gösteren kimse.

—Ask. *Hava indirme kılavuz timi*, hava indirme harekâtından önce, atlanacak bölgeyi belirtmek üzere yere inen ünitede görevli askerler.

—Balıkç. *Kılavuz halkası*, orta deliği iğne çapından (yani iğnenin ucu ile sapı arasındaki uzaklıktan) küçük olan, olta ipinde rahatça hareket edebilecek biçimde hazırlanmış, demir, kurşun, pik vb. gibi ağır bir madenden yapılmış, açılıp kapanabilir halka. (Olta iğnesi dipte bir yere takıldığında, kılavuz halkası olta ipi ortasında olacak biçimde kilitlendikten sonra ayrı bir ipe bağlı olarak oltanın üzerinde aşağıya gönderilir; kılavuz halkasının dibe ulaştığı tahmin edilirse, ipi çekilip bırakılarak olta iğnesi kurtarılmaya çalışılır.)

—Bür. ger. *Satır kılavuzu*, yazı kâğıdının altına yerleştirildiğinde yazılan satırların düzgün olmasını sağlayan, koyu çizgiler çekilmiş kâğıt.

—Ciltç. *Kılavuz aleti*, düz ya da eğri çizgileri yaldızlamaya ya da çizmeye yarayan metal alet. || *Kılavuz çekmek*, ciltlenmiş bir kitabın yüzlerine ya da sırtına yaldızlı çizgiler çizmek.

—Denizc. Liman, haliç, boğaz, kanal gibi bölgelerde ya da başlıca tehlikeli sularda kaptana danışmanlık yapmak ya da gemiyi sevk ve idare etmek üzere gemiye alınan ve yerel suları bilen uzman denizci (kaptan). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kılavuz çarmığı*, ŞEYTAN ÇARMIĞI*'nın eşanlamlısı. || *Kılavuz ehliyeti*, kılavuzluk hizmeti verilen bölgelerde kılavuzluk yapma yetkisine ve becerisine sahip kaptanlara verilen ehliyet. (Belli bir süre staj yapıp, sınavdan başarıyla geçen kaptanlar bu ehliyeti almaya hak kazanır.) || *Kılavuz flaması*, bir geminin, kılavuz istemek (G harfi) ya da gemide kılavuz bulunduğunu belirtmek (H harfi) için pruva direğine çektiği flama. || *Kılavuz gemisi*, limana giren bir gemiye kılavuz vermek ya da limandan ayrılan bir gemiden kılavuz almak için gemilerin önünde giden küçük ve hızlı gemi. || *Kılavuz halatı*, dalgıç gemisiyle haberleşmek için dalgıçların dalarken bellerine bağladıkları ince halat. (Eski sistem dalışlarda kullanılan bu halatın yerini günümüzde dalgıç telefonları almıştır.) || *Kılavuz haritası*, Amerikan hidrografi dairesi ile İngiliz amirallik dairesi tarafından her ay yayımlanan ve dünyanın büyük denizlerine ilişkin bilgiler (meteoroloji, oşinografi, hidrografi ve seyir bilgileri) içeren yardımcı harita. (Bu haritada mevsime göre seyredilmesi gereken rotalar belirtilir.) || *Kılavuz motoru*, gemilere kılavuz taşımada kullanılan küçük ve hızlı deniz motoru. || *Kılavuz suları*, kılavuz yardımıyla seyredilmesi gereken sular (kıyılar, kanallar, boğazlar ve nehirler). || *Açık deniz kılavuzu*, açık denizden kıyıya yaklaşan ticaret gemilerini kılavuzlayarak limana sokan kılavuz. || *Bölge kılavuzu*, bir kıyının belli bir bölgesinde görev yapan kılavuz. || *Liman kılavuzu*, gemilerin limanlara giriş ve çıkışlarında, yanaşma ve kalkma manevralarında gemi kaptanlarına yardımcı olan kılavuz. || *Sahil kılavuzu*, kıyı sularında kılavuzluk hizmeti gören kılavuz.

—Elektron. ve Telekom. *Dalga kılavuzu*, elektromanyetik dalgaları, ışıma nedeniyle en az düzeyde enerji kaybına yol açacak biçimde iki nokta arasında yönlendirmeye yarayan düzenek. (Eşanl. TRANSMİSYON BORUSU.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Optik dalga kılavuzu*, OPTİK LİF*'in eşanlamlısı.

—Elektrotekn. *Kablo kılavuzu*, metal ya da plastikten yapılmış ve elektrik kablosu demetlerine yön vermek üzere hazırlanmış, genellikle delikli, kesintisiz dayanak.

—İnş. *Kılavuz ipi*, duvara, iskeleye çarpmasını ya da kendi çevresinde dönmesini önlemek için, yukarı çekilen bir yükü yerden yönlendirmeye yarayan halat.

—Mak. san. ve İşlem. Dönel bir takımın (rayba, havşalama freze bıçağı, lama), kesici kenarların önünde yer alan ve iş parçasına önceden açılmış bir kılavuz deliğe girerek bu takımı merkezlemeyi sağlayan bölümü. || Bir şerit testerenin lamasını, testereleme çizgisinin üstünde ve altında tutan ağaç ya da metal düzenek. || Vidaların girdiği küçük çaplı deliklerin içine vida yivi açmaya yarayan, elle ya da mekanik olarak kullanılan takım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kılavuz çekme*, kılavuz çekmek eylemi. || *Kılavuz çekme tezgâhı*, kılavuz çekme işleminde kullanılan takım tezgâhı. (İstenilen derinliğe ulaşıldığında, iş milinin dönme yönü otomatik olarak ters yöne çevrilerek kılavuz sökülür.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kılavuz çekmek*, bir deliğin içine, bir kılavuzla vida yivi açmak.

—Marangl. *Derinlik ayar kılavuzu*, bir kiniş rendesinde, kinişin derinliğini ayarlamaya yarayan öğe.

—Matbaac. Baskı kalıplarının yapımı için montaj sırasında konulan, yatay, dikey, ya da hac biçiminde ince bir çizgiden oluşan işaret. (Kılavuzlar, takozlama sırasında baskının yerleştirilmesine, çokrenkli bir basımın çeşitli renklerinin kroslarının doğruluğunu denetlemeye ve aynı şekilde, kesme, broşür halinde katlama ve ciltleme işlemlerinin düzenliliğini denetlemeye yarar. Kılavuzlar kenarlara, yapıtın sayfa boyutunun dışına konur; son işlem sırasında atılır.)

—Orm. san. Ağaç (tahta) işlenirken biçme (kesme) çizgisinin istenilen düzgünlükte olması için kullanılan aygıt ve tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Yol gösteren, kılavuzluk eden.

—Elektrotekn. *Kılavuz tel*, bir elektrik şebekesinde ölçme, kumanda, korunma, iletişim, vb. yapmak için ayrılmış yardımcı iletken.

—Kâğ. san. *Kılavuz kayış*, sürekli kâğıt yaprağının oluşumu sırasında istenilen genişlikle yaprak elde etmek için düz tabla eleğinin her iki yanında hareket eden, genellikle dikdörtgen kesitli sonsuz iki kayıştan her biri. (Orta ve yüksek hızlı makinelerde kılavuz kayışın yerine kenar çıtaları kullanılır.)

—Kur. tar. *Kılavuz çavuş*, törenlerde padişaha, sadrazama yol açan görevli. (Divanı hümayun çavuşlarından olan bu görevlilere cuma alaylarında vekâlet eden "kılavuz çavuş yamakları" vardı.)

—Mad. oc. *Kılavuz delik*, daha büyük çaptaki bir kesicinin istenilen yönde ilerlemesini sağlamak için önceden duyarlıkla açılan küçük çaplı delik. || *Kılavuz katman*, arazinin ferahlamasını sağlamak ve gerektiğinde gaz gidermesini kolaylaştırmak için öncelikle işletilen damar grubu katmanı.

—Mak. san. ve İşlem. *Kılavuz yatak*, harekefli bir öğenin belli bir yörüngede (doğrusal, çembersel ya da başka) hareket etmesini sağlayan organ. (Eşanl. GAYIT.)

—Marangl. *Kılavuz delik*, çivi ve vidaların konumlarını belirlemek ve daha sonra çakılmalarını kolaylaştırmak için ahşaba açılan delik başlangıcı.

—Sine. *Kılavuz ses*, sonradan seslendirme sırasında kullanılmak için çekim sırasında kaydedilen ses.

—ANSİKL. Denizc. Mahalli mevzuat gereği gemiye alınması zorunlu olan kılavuza "mecburi kılavuz", kaptanın isteğine bağlı olana da "ihtiyari kılavuz" denir. Uygulamada mevzuat, belli bölge ve sularda gemiye kılavuz alınmasını zorunlu tutmasına karşın, geminin sevk ve idaresinin kılavuza bırakılması konusunda bir yükümlülük öngörmez. Bu nedenle, uygulamada görülen mecburi kılavuzlar "mecburi sevk ve idare kılavuzu" değil, hemen her zaman "mecburi müşavir kılavuz"dur. Denizci ulusların çoğu ve özellikle anglosakson hukuku, geminin bir tek amiri olması ve kılavuzun yerel suları bilse bile geminin özelliklerini bilemeyeceği gerekçesinden hareketle bu sistemi kabul etmiştir.

Ülkemizde İstanbul, İzmir, Giresun, Trabzon ve Samsun limanlarıyla, İzmit körfezinde kılavuz alma zorunluluğu vardır.

—Elektron. ve Telekom. *Dalga kılavuzu.* En yaygın olarak kullanılan dalga kılavuzları, metal bir borudan oluşurlar, fakat, özellikle yüzey dalgaları kılavuzları gibi, başka biçimde olanları da vardır. Oyuk dalga kılavuzları ancak bir kesim frekansından büyük frekanslarda elektromanyetik enerjiyi taşıyabilirler; kesim frekansına karşılık düşen kesim dalgaboyu, borunun enine iç boyutlarıyla yaklaşık olarak aynı değere sahiptir. Kılavuzlar çoğunlukla elektromanyetik enerjiyi çok yüksek frekanslı iki aygıt arasında, örneğin bir anten ile bir verici ya da alıcı arasında iletmeye yarar. Dik kesiti dairesel olan oyuk kılavuzlar orta ve uzun mesafelere çok yüksek kapasiteli iletişim hatları kurulmasını sağlar, fakat bu hatların optik dalga kılavuzlu hatlardan çok daha pahalı olması nedeniyle bu uygulama fazla yaygın değildir.

—Mak. san. ve İşlem. Kılavuz, özel çelikten yapılmış ve genellikle taşlanmış yivlere sahip bir vidadır. El kılavuzları çoğu kez üçlü takım halinde hazırlanır; birincisi boyunun üçte ikisi boyunca konik, ikincisi boyunun üçte biri boyunca konik, üçüncüsü ise silindirseldir.

Kılavuz çekme işleminin bir kerede yapılması nedeniyle tezgâhla kullanılan kılavuzlara genellikle "tek pasolu" denir.

• *Kılavuz çekme.* Kılavuz çekme, üzerine basınç uygulanan bir kılavuzu döndürerek gerçekleştirilir; kılavuz, dönme ve basınç etkisiyle oluşan deliğe, parça içinde yivler açarak vidalanır. Elle kılavuz çekme

üç kılavuzdan oluşan bir takım kullanarak ardışık üç pasoda yapılır. Mekanik kılavuz çekme ise "kılavuz çekme tezgâhı" denen özel tezgâhlarda (seri üretim için) ya da daha az önemli işler için basit bir matkap tezgâhında dik ya da helisel oluklu, uzun ya da kısa özel klavuzlarla bir pasoda yapılır.

—Orm. san. Elle yapılan işlerde öteden beri kullanılan aletlerde kılavuz görevini, işlenen ağaca dayanan kısımlar ya da kanallar (kenar küşteresi), kimi aletlerdeyse özel kalıplar yapar (kesim kalıbı, destek kalıbı). Makine ile yapılan işlerde, işlenen parça elle itilir ve kılavuzluğu, ayarlanabilen özel düzenekler sağlar (serbest kayargalı testere, planya, torna, vb.); bazı yer-

kılavuzlar: 1, 2 ve 3. El kılavuzu; 4. Almaşık oluklu kılavuz; 5. Almaşık diş düzenli kılavuz; 6. Şişirmeyle kılavuz çekme için oluksuz kılavuz; 7. Kılavuz çekme işlemi.

kılavuzkuşu

lerde ise kılavuzluğu kesim makinesinin kendisi yapar (tomruk hızarı, dörtişlem makinesi).

KILAVUZBALIĞI a. Zool. Sıcak, ılık ve serin denizlerde yaşayan kemiklibalık. (Köpekbalıkları ve kedibalıklarıyla birlikte dolaştığından kılavuzbalığı adıyla anılır; bu balıkların dışasalaklarını, onların avlarından arta kalanları, sürü oluşturan hamsi, sardalye, kolyoz, uskumru gibi balıkları yiyerek beslenir. Mavimsi gri rengi, sırtta koyu, yanlarda ve karınlarda biraz daha açıktır. Bil. a. *Naucrates ductor; Carangidae* familyası; boyu 40 cm'ye kadar.) [Eşanl. MALTAPALAMUDU.]

KILAVUZ-DÜRBÜN a. Gökbil. Bir astrografa bağlı olan ve astrografın gözlenen nesne üzerine tam olarak yöneltilmesini ve sürekli olarak bu nesne doğrultusunda tutulmasını sağlayan dürbün.

KILAVUZKUŞU a. Asya ve Afrika'nın sıcak ülkelerinde yaşayan, orta irilikte ya da küçük kuş. (Kılavuzkuşu bağrışlarıyla yabanıl arı kovanlarının yerini insanlara ya da Cape balcıl porsuğuna haber verdiğinden bu adla anılır; insanlar ya da Cape balcıl porsuğu kovandaki balı aldıktan sonra, kılavuzkuşu da kovanda kalan larvaları, balı ve balmumlarını yer. Hepsi böcekçil, arı sokmalarından etkilenmeyen, 15 kadar kılavuzkuşu türü vardır. Guguk-kuşları gibi kılavuzkuşları da asalaktır. Kılavuzkuşugiller familyasının örnek tipidir.)

KILAVUZLAMA a. Mak. san. Makine yapımında, hareketli bir organın belli bir yörüngeye göre yer değiştirmesini sağlamak için yapılan düzenlemelerin tümü. (Bk: *ansikl.* böl.)
—Dy. *Kılavuzlama kuvveti,* bir kurbada, rayın lokomotifin dingiline ya da ön bojisine uyguladığı kuvvet.
—ANSİKL. Mak. san. Ötelenme hareketi yapan bir parçayı kılavuzlama bir ya da birçok *kızak yolu*'yla gerçekleştirilir; kızak yollarının profili, dönme durumunda hareketli parça ile desteği arasındaki bağlantıyı sağlar. Dönen bir mili dönme durumunda iken kılavuzlama, bu mili, bükülmez ya da küre mafsallı *yatak*'larla ve duruma göre bir ya da iki *büte*'yle destekleyerek uygulanır; yatak yastıklarıyla ya da rulmanlarla donatılan bu yataklar radyal kuvvetleri karşılamayı, büteler ise eksenel itme kuvvetlerini soğurmayı sağlar. Düşey bir mil sözkonusu olduğunda yatağa *kılavuz yatak*, büteye de *eksenel yatak* denir.

KILAVUZLAMAK g. f. Denizc. Bir gemiyi limana ya da demir yerine kılavuz yardımıyla sokmak.
—İşlem. Bir takımı, kılavuz görevi yapan bir düzenekle yönlendirmek.

KILAVUZLUK a. **1.** Kılavuz olma durumu; kılavuzun işi. **—2.** *(Bir kimseye) kılavuzluk etmek,* (ona) yol göstermek, rehberlik etmek.
—Denizc. ve Deniz huk. Devlet tarafından görevlendirilmiş kılavuz ehliyetine sahip bir kimsenin, tehlikeli sularda ya da liman, haliç, boğaz vb. bölgelerde yabancı bandıralı bir gemiyi sevk ve idare etmesi ya da sözkonusu geminin kaptanına danışmanlık yapması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kılavuzluk anlaşması,* kılavuzluk hizmeti gerektiren sularda, bu hizmetin veriliş biçimi ve süresi dikkate alınarak ödenecek ücreti belirlemek için armatör adına gemi kaptanı ile kılavuz arasında yapılan anlaşma. ‖ *Kılavuzluk hakkı,* kılavuzluk hizmetine karşılık, gemi kaptanlarının ya da denizcilik şirketlerinin kılavuzlara ödedikleri ücret. (Bu ücret, geminin tonajı, kılavuzluk süresi ve biçimi, liman tarifesi göz önüne alınarak saptanır.) ‖ *İhtiyari kılavuzluk sahası,* kılavuz eşliğinde seyretmenin gemi kaptanının isteğine bırakıldığı deniz sahası. ‖ *Mecburi kılavuzluk sahası,* her türlü sevk ve seyirin kılavuz eşliğinde yapılmasının zorunlu olduğu deniz sahası.
—ANSİKL. Denizc. ve Deniz huk. Kılavuzluk hizmeti, mecburi kılavuzluk sahalarında da zorunludur ve bu sularda seyir, kılavuz eşliğinde yapılır. İhtiyari kılavuzluk sahalarındaysa gemi kaptanı kılavuz alıp almamada serbesttir (örneğin İstanbul ve Çanakkale boğazları). Dar sularda, kanallarda, liman giriş ve çıkışlarında, nehirlerde ve tehlikeli sularda kılavuzluk, başka bir uluslararası antlaşma yoksa o ülkenin yasa ve yönetmeliklerine uygun olarak yürütülür. Mecburi müşavir kılavuzlukta, geminin sevk ve idaresi kaptandadır, bu nedenle 947. madde gereğince donatanın sorumluluğu devam eder.
5842 sayılı kanunun 8. maddesine göre türk limanlarında kılavuzluk hizmeti görmeye yetkili tek kuruluş Denizcilik bankası'dır.

KILBASAN, Karaman'ın merkez ilçesinde bucak; 11 857 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kılbasan,* 2 104 nüf. (1990).

KILBAZ sıf. ve a. (*kıl* ve fars. *bāz*'dan). *Arg.* Dalkavuk: *Ne kılbaz bir adamdır o.*

KILCAL sıf. Çok ince, kıl gibi.
—Anat. *Kılcal damar,* atardamar uçlarını toplardamarlara birleştiren çok ince damar. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kılcal damarcık,* kılcal damardan daha ince kan ya da lenf damarı. (Lenf kılcal damarcıkları, lenf dolaşımının temeli olan ağları oluştururlar.) ‖ *Kılcal hava boruları,* kuşların akciğerinde bronş sisteminde bulunan kanalcıkların en ince bölümü. ‖ *Lenf kılcal damarı,* lenf damarlarının en incesi.
—Fiz. *Kılcal değişmezlik,* YÜZEY* GERİLİMİ'nin eşanlamlısı. ‖ *Kılcal olaylar,* kılcal gerilimden ileri gelen olaylar.
—Fiz. ve Kim. *Kılcal boru,* kılcallık olaylarının oluştuğu çok küçük kesitli boru. (Kılcal borulardan, maddelerin erime noktalarının belirlenmesi amacıyla bazı debiölçer ve akışmazlıkölçerlerde yararlanılır.)
—Patol. *Kılcal damar iltihabı,* nedeni ve belirtileri ne olursa olsun her çeşit kılcal damar hastalığı. (Purpura bir kılcal damar iltihabı belirtisidir ve örneğin şeker hastalığı gibi daha genel bir hastalık sırasında kılcal kan dolaşımının zarar gördüğünü gösterir.) [Eşanl. KAPİLLARİT.]
—Pnömol. *Kılcal bronş iltihabı,* çok akut nadir bronkopnömoni türü. Süt çocuklarında boğmaca ihtilatı olarak ortaya çıkar. Hızla ilerler ve hemen hemen her zaman ölümle sonuçlanır.
—ANSİKL. Anat. Kılcal damarlarda basit bir endotelyum çeper ve buna destek olan bir temel ya da ek tabaka vardır, ama bunların arasında esnek bir kas tabakası bulunmaz; çapları 10 mikrondan azdır. En büyük kılcal damarların çevresinde bağdokusu hücrelerinden oluşan bir tabaka bulunabilir. Endotelyumun yapısı (aralıksız ya da sinüzoitli kılcal damarlar) kan götürülen organa göre değişir. Çok ince olmalarına karşın kılcal damarların sayısı o kadar fazladır ki, bu yüzden kan akışı yavaşlar ve metabolizma ya da gaz alışverişine olanak verir. İçorgan ya da beden kılcal damarları organlara oksijen ve metabolit getirir, karbondioksit ve artıkları götürür. Akciğer kılcal damarları ters yöndeki gaz alışverişlerini gerçekleştirir. Her kılcal damarın başlangıcında bağımsız bir sinir sistemince denetlenen ve belli bir bölgeyi sulayan kanın hacmini ayarlayan (örneğin, derinin kırmızılığı ya da solukluğu) bir büzgenkas bulunur.
Lenf kılcal damarlarının yapısı da çok basittir (çeperler yalnız endotelyum ve temel hücrelerden oluşur), fakat çapları kan kılcal damarlarının yaklaşık 10 katıdır. *Kılcal hava boruları* akciğerlerdeki küçük bronşları birleştirir ve kan kılcal damarlarıyla birlikte akciğer dokusu içinde karmaşık bir ağ oluşturur.
Kılcal damarlardaki geçirgenlik bozuklukları anormal süzmelere (ödemler) ve *mekanik direnç* bozuklukları kanamayla sonuçlanan yırtılmalara (purpura) neden olur.

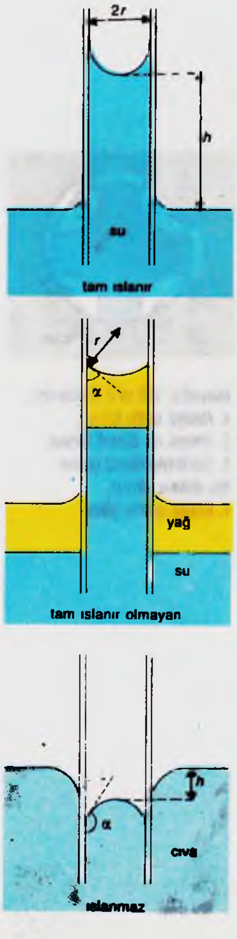
KILCALLAŞMAK gçz. f. Atardamarlardan söz ederken, incelerek kılcal damara dönüşmek ya da kılcal damarlara ayrılmak.

KILCALLIK a. Kılcal olan bir şeyin durumu.
—Fiz. Sıvıların çok ince borulardaki davranışına ilişkin, daha genel anlamda de bir ayırma yüzeyinin (örneğin gaz-sıvı) bir katı çepere rastladığı bütün durumlara ilişkin olayların bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topbil. *Toplumsal kılcallık,* bir toplumsal grubun üyelerinin toplum tabakaları hiyerarşisi içinde serbestçe hareket edebilme olanağı.
—ANSİKL. • *Tam ıslanır bir kılcal boruda kılcallık olayları.* Bir su kabına özel camdan yapılmış bir kılcal boru düşey olarak daldırılırsa, borudaki su-hava ayırma yüzeyi, borunun çeperine teğet olan, dolayısıyla yarıçapı borunun yarıçapına eşit düşen yarımküresel bir aymercek biçimini alır.
Laplace formülüne göre (→ YÜZEY *gerilimi*), r yarıçaplı küresel bir aymerceğin içiyle akışı arasındaki basınç farkı, yüzey gerilimi A ile gösterildiğinde $\frac{2A}{r}$ dir.
Boru içindeki su sütunu hidrostatik basınç farkı aymerceğin yüzleri arasındaki basınç farkını dengeleyecek biçimde belli bir h yüksekliğine (kılcal tırmanma yüksekliği) çıkar: $\rho g h = \frac{2A}{r}$ (ρ suyun özgül kütlesi ve g yerçekimi ivmesi)ya da $h = \frac{2A}{r\rho g}$ dır. (Jurin yasası).
• *Tam ıslanır olmayan bir boruda.* Aymercek çeperle teğet olarak kavuşmaz, ama çeperle boru ne kadar az ıslanır türdense o kadar büyük bir α açısı (kavuşum açısı) yapar. Bu durumda aymerceğin yarıçapı $\frac{r}{\cos\alpha}$ ve dolayısıyla tırmanma yüksekliği $h = \frac{2A\cos\alpha}{r\rho g}$ olur.
α nın geniş olması halinde (ıslanmaz borular, örneğin cam içinde cıva), aymercek dışbükeydir ve kaptaki sıvının serbest yüzünden daha aşağıda bulunur.
• *Uygulamalar.* Islanır çeper: fitiller, süngerler, kurutma kâğıtları...; ıslanmaz çeper: dokumaların, kuş tüylerinin vb. su geçirmez hale getirilişi. Kılcallık, üstün yapılı bitkilerde özsuyun yükselişinde önemli bir rol oynar.

KILCAN a. *Yörs.* At kılından yapılma kuş tuzağı.

KILÇENELİLER a. Deniz planktonları arasında yer alan, mekik biçiminde bedenli, etçil, küçük omurgasızlar şubesi. (Bil. a. *Chaetognatha.*)
—ANSİKL. Kılçeneliler, çok hareketli, sölomlu ikincilağızlılardır; bedenleri üç bölüme ayrılır: baş, gövde, kuyruk. Yüzgeçli, erdişi, doğrudan gelişmeli hayvanlardır. Hareketli kafa çengelleriyle plankton hayvanlarını (kirpikliler, kürekayaklılar, balık yavruları ya da diatomeler) kolayca avlarlar. Özellikle sıcak denizlerin planktonlarında bol bulunurlar (özellikle de *Sagitta* cinsi üyeleri). Kılçenelilerin başka öbeklerle benzerliklerini saptamak güçtür, ama bazı bilim adamları onları kolsuayaklılara benzetir.

KILÇIK a. **1.** Balıklarda bölütsel kas kütlelerini birbirinden ayıran bağ miyoseptalarının kemikleşmesi sonucu oluşmuş beden iskeleti bölümü. (Kılçıkları, omurgayla ya da balıklarda az önemli olan kaburgalarla karıştırmamak gerekir.) **—2.** Bitkilerde bazı organların (kavuz, kavuzcuk, yaprak, meyveyaprak, yapraksapı) ucunda yer alan ipliksi sert uzantı. **—3.** Fasulye, bakla gibi sebzelerin yeşil kabuğunda ve ekin başaklarında bulunan sert ve kıl gibi uzun lif. **—4.** Güreşte, yerdeki güreşçinin, ani bir hareketle kalçasını hava-

çeşitli borularda ve sıvılarda kılcallık olayları

ya kaldırarak, sırtına abanmış olan rakibinin dengesini bozup ön ya da arka tarafa atması. **—5.** *(Birine, bir işe) kılçık atmak,* bir kimsenin yolunda giden bir işini bozmak, karıştırmak (arg.).
—Dağc. *Kar kılçığı,* belirli bir yükseltiden sonra rüzgârın etkisiyle, ince uzun sırtların çoğunu kaplayan kar kütlesi.

KILÇIKLI sıf. **1.** Kılçığı olan ya da çok olan: *Kılçıklı bir balık. Lezzetli ama çok kılçıklı bir fasulye.* **—2.** Pürüzlü, karışık: *Kılçıklı bir iş.*
—İnş. Üzerinde, birbirlerinden küçük çatlaklarla ayrılan çok sayıda ve koşut kısa çizgiler bulunan bir kesme taş yüzeyi için kullanılır.
—Süslem. sant. *Kılçıklı ebru,* iç içe geçmiş V harflerine benzer motiflerden meydana gelen ebru. (Özellikle levhalarda bordür olarak kullanılır.)

KILÇIKOTU a. Ilıman ve tropikal bölgelerde yetişen ve alt havuzcuğunda üç parçalı bir kılçık bulunan otsu bitki. (Başakçıkları saplı olan bu bitkinin yüz kadar türü vardır. Bil. a. *aristida;* buğdaygiller familyası.)

KILÇIKSIZ sıf. Kılçığı olmayan.

KILÇIKSIZYÜZGEÇLİGİLLER a. **1.** Mahmuzlu camgöze benzeyen, mezopelajik, kuyrukaltı yüzgeci bulunmayan, iri soluk delikli kıkırdaklıbalık familyası. (Bil. a. *Scymnorhinidae;* camgözbalığımsılar takımı.) **—2.** Sırt yüzgeçlerinde kılçık bulunmayan köpekbalığı familyası. (Karın kesimi ışık saçan *İsistius* cinsi üyelerini ve Grönland köpekbalığını [*Somniosus microcephalus*] kapsar. Bil. a. *Dalatiidae.*)

KILDIRMAK → KILMAK.

KILGI a. Kuram ya da tasarım durumundaki bir düşünceyi uygulama alanına geçirme; uygulama, tatbik.

KILGILI sıf. Fels. → PRATİK.

KILGIN sıf. Fels. → PRATİK.

KILIBIK sıf. ve a. Karısının etkisi ve baskısı altında bulunan erkek için kullanılır: *Kılıbık bir koca.*

KILIBIKLAŞMAK gçz. f. Karısının baskısı altına girmek, onun her dediğini yapar duruma gelmek.

KILIBIKLIK a. **1.** Kılıbık olma durumu, kılıbık bir kimsenin niteliği. **—2.** Kılıbık bir kimseye yakışır davranış: *Kılıbıklık etme de sen de bizimle bira içmeye gel.*

KILICINA be. Bir şeyin dar olan tarafı yukarı gelecek biçimde; dikine, kılıçlama: *Tuğlaları kılıcına dizmek. Mertekleri kılıcına koymak.*
—Tüt. *Kılıcına koymak,* tütün denklerini, yaprakların kenarları depo tabanına dikey duracak biçimde koymak.

KILIÇ a. Sil. **1.** Siperli bir sapa tutturulmuş uzun sivri çelikten oluşan, gövdesi düz ya da eğri, bir ya da iki ağzı kesici silah. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kılıç balığı* → KILIÇBALIĞI. ‖ *Kılıç çekmek,* bir kimseyi selamlamak ya da birine saldırmak amacıyla kılıcı kınından çıkarmak. ‖ *Kılıç kuşanmak,* kılıç taşıyacak yetkiyi kazanmak. ‖ *Kılıç oynatmak,* bir ulus sözkonusuysa, bir yerde zor kullanarak egemen durumda yaşamak (esk.). ‖ *Kılıç hakkı olarak,* fetih nedeniyle, fetih karşılığında. ‖ *Kılıç üşürmek, kılıç vurmak,* çekerek saldırmak, kılıçla hücum etmek. ‖ *Kılıcı kınına koymak,* savaşı bırakmak. ‖ *(Herkesi) kılıçtan geçirmek,* (hepsini) kılıçla öldürmek. ‖ *Kılıcını arşa açmak,* kazandığı başarı nedeniyle dilediği gibi övünebilme hakkı kazanmak.
—Dokmc. Basit el dokuma tezgâhları ve kolan, kuşak vb. eşyanın yapıldığı çarpana tezgâhlarında, ağızlığın düzgün açılmasını sağlamak için çözgüler arasına sokulan dar, ince ve tahtadan yapılmış bıçak ya da kılıca benzer araç. (Özellikle çuval, kıl çadır vb. dokumaların yapıldığı yatay yer tezgâhlarında ağızlığın açılmasına yardımcı olur, atkı ipliklerinin ağızlık içerisinden geçirilişini kolaylaştırır. Çarpana dokumacılığında ise aynı işlevin yanı sıra, atkı ipliklerinin sıkıştırılması amacıyla kirkit gibi de kullanılır.)
—El sant. *Kılıç iğnesi,* bir tür geçmeli işleme iğnesi. (Bordür olarak ya da yaprak desenlerinin ortasına damar biçiminde uygulanır.)
—İkt. tar. Osmanlı toprak düzeninde bir tımar ya da zeametin çekirdeğini oluşturan bölümüne verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. *Bağlama kılıcı,* bir duvarın açılmasını önlemek, baca kanalını tutmak, bir tonozun uyguladığı itkiyi karşılamak vb. için ir gerginin gözü içinden geçirilen, açıkta ya da duvar içine gömülmüş, S, T, X ya da Y biçiminde demir parça. (BAĞLAMA HANÇERİ de denir.)
—Kur. tar. *Kılıç kuşanma,* Osmanlı İmparatorluğu'nda tahta çıkan padişahların, hükümdarlıklarının simgesi olarak düzenlenen geleneksel tören; kılıç alayı. (*Taklid-i seyf* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Masonl. Dış koruyucuyu belirleyen simgesel silah.
—Oy. Desteden istenen kâğıdı çekenin üstünlüğüne dayanan bir tür kâğıt oyunu. ‖ *Kılıç kesmek,* kılıç oyunu oynamak.
—Sil. *Kılıç çalmak,* kılıçla düşmana saldırmak, kılıçla kesip öldürmek. ‖ *Kılıç çekmek,* kılıcı kınından çekip çıkarmak. ‖ *Kılıç kabzası,* kılıcın elle tutulan bölümü. ‖ *Kılıç kayışı,* kılıcı bele ya da omuza asmak için kullanılan tokalı kayış. ‖ *Kılıç kılıfı,* kılıçları kınlarıyla birlikte koymaya özgü torba. ‖ *Kılıç kını* → KIN. ‖ *Kılıç çek!, kılıç kuşan!, kılıç uzat!, kılıç kınına!,* kılıçla yapılan silah eğitiminde ağızla (ya da boruyla) verilen komutlar. ‖ *Rampa kılıcı,* borda bordaya savaşta kullanılan denizci kılıcı. ‖ *Yalın kılıç,* kınından çekilmiş kılıç.
—Spor. Eskrimde, elin üst kısmını korumak için uzun bir kabza siperine sahip hafif silah (500 g). ‖ Bu silahla yapılan spor dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tar. *Devlet kılıcı,* törenlerde, Büyük Britanya hükümdarının önünde taşınan kılıç.
—Tar. telm. *Demokles'in kılıcı* → DEMOKLES.
—Urganc. Urgan kolanlarını dövmede kullanılan büyük tahta bıçak.
—ANSİKL. Güz. sant. Günümüze ulaşan en eski kılıçlar arasında Mykenai kılıçları belirtilebilir. Bu kılıçlar değerli taş kakmalı, yaldızlı bronzdan yapılmıştır, kaymaktaşından topuzlukları ya da altın çivilerle süslenmiş kabzaları vardır. Bunlar kelt ülkelerinin kılıçları gibi yalnızca uçlarıyla vurularak kullanılıyordu. Demir çağı kılıçları başlangıçta bunların biçimlerinden esinlenmişler, daha sonra ince ve keskin bir ağızla donatılmışlardır. Anadolu'da da Arslantepe kazılarında İlk Tunç çağdan (İ.Ö. IV. binyıl sonu), gümüş kakmalı, kendinden kabzalı bronz kılıçlar ele geçmiştir (Malatya müzesi). Aznavurtepe'de (Patnos) ortaya çıkarılan kazıma bezekli bir urartu kılıcının (İ.Ö. VII. yy.) bıçak kısmı baklava kesitlidir. Sapın başı kıvrılmış koç boynuzu biçiminde süslenmiştir (Anadolu medeniyetleri müzesi, Ankara).

Avrupa'nın istilacı kavimlerinde genellikle yalnızca önderlerin kullandığı bir silah olan kılıç, altın, gümüş ya da bronz üzerine kakmalı, değerli taşlarla süsleniyordu: "Theodorich'in kılıcı" diye adlandırılan kılıç bu türdendir (Troyes müzesi). Ortaçağ'da kılıç sapları şu bölümlerden oluşuyordu: düşsel hayvan figürleriyle süslü ("Charlemagne'nın kılıcı" diye bilinen ve tahta çıkış törenlerinde kullanılan kılıç, Louvre, Paris) ya da ağıza doğru kıvrık kalın bir kabza siper (balçak); yuvarlak bir topuzluk; zengin süslemeli kabza. XVI. yy.'da sap bölümüne çok kollu siper ve eli kavrayan yan halkalar eklendi; daha sonra el yarımküre biçiminde küçük bir plaka ile darbelerden korundu. En ünlü kılıç ağızları Toledo ve Valencia'da yapılıyordu (Pizarro'nun kılıcı, Armería, Madrid). XVII. yy.'da Milano, İsviçre ve Alman işi çeşitli kılıçlar vardı. Bunlar oymalı, kafes oymalı, altın ya da gümüş yaldızlıydı; iki elle tutulan kılıçlar ilk kez İsviçre ve Almanya'da kullanıldı. Çok kısa olan tören kılıçları yalnızca giysiyi bütünleyen bir öğe durumundaydı; Louis XV'in kılıcının kabzası altın ve yeşimtaşındandı (Louvre). Silahşör kılıçlarının yalınlığına karşılık (XVIII. yy.), süs kılıçlarında bezeme yeniden önem kazandı (Charles X'un kılıcı). XV. yy.'ın ikinci yarısından sonra piyadeler tarafından yaygın olarak kullanılmaya başlanan ve çift elle tutulan kılıçlar boylarının uzunluğuyla dikkati çeker. Bu kılıçların her iki ağzı da kesiciydi, kabzaları deri kaplıydı. Demirden kabza başları son derece iriydi.

İslam ve türk kılıçlarının önemli örnekleri İstanbul'da Topkapı sarayı müzesi ve Askeri müze'de sergilenmektedir. Bunların en eskileri olan arap kılıçları dinsel açıdan da önemlidir. (Hz. Muhammet döneminden XIII. yy.'a değin emevi ve abbasi kılıçlarını içerir.) Kimileri kûfi yazılıdır. Memluk hazinelerinde bulunan bu değerli kılıçlar, Selim I'in Mısır seferinden sonra (1517), kutsal emanetlerle birlikte İstanbul'a getirilmiştir. Bu kılıçların bir bölümünün tabanlarında görülen altın beneklerin süs öğesi mi oldukları, yoksa dinsel bir anlam mı taşıdıkları bilinmemektedir. Memluk kılıçlarında kabza ve balçak tek parça demirden yapılmıştır; kabza genellikle hafif eğri ve yuvarlak, tepeleri topuz biçimindedir. Balçağın kolları çoğu kez içe kıvrık ejder başı motiflidir. İran'ın şemşirlerinde, zarif kesici gövdeler küçük madalyonlar ve kartuşlarla sınırlandırılmış yazılarla süslüdür. Osmanlı kılıçlarının kabza, balçak, taban ve kınları, süsleme sanatının güzel örnekleridir. Bezemelerde bitkisel ve geometrik motifler çoğu kez birlikte kullanılmıştır. XV.-XVII. yy.'lara ait yapıtlarda, dönemin süsleme üslubunu yansıtan rumi motifler çok yaygındır. Lale, yaprak, kıvrıkdallar kabza ve balçak bölümlerinde çokça kullanılan süs öğeleridir. Kılıçların kınları da değerli taşlarla bezenmiştir. Türk kılıçlarında yazı öğesi de önemli yer tutar. Kesici gövdeyi boydan boya kaplayan kûfi ve sülüs yazılar, kimi zaman madalyonlar ve kartuşlarla sınırlandırılmıştır. Özellikle taban bölümünde kılıcı yapan ustanın adı, sultanın tuğrası ve Kuran'dan ayetler bulunur. Tüm bu bezemeler ve yazılar, çelik üstüne oyma, kakma, telkâri ve savat teknikleriyle gerçekleştirilmiştir. Topkapı sarayı müzesi'nde sergilenen önemli örnekler arasında Mehmet II'nin (Fatih), İstanbul'u fethi sırasında kullandığı beyaz kabzalı, altın kakmalı kılıcıyla, Bayezit II'nin, Selim I'in (Yavuz) ve Süleyman I'in (Kanuni) kılıçları belirtilebilir.
—İkt. tar. Dirlikler, icmal defterlerine "kılıç" olarak kaydedilirdi. Bir eyaletin 1 000 kılıç olduğu söylendiğinde 1 000 adet dirliği olduğu anlaşılırdı. Kılıcın en az miktarı zeametlerde 20 000; tımarlarda Rumeli' de 3 000, Anadolu'da 2 000 akçeydi. Kılıçtan sonra "ifraz" denilen hisseler gelirdi. Bir tımar ya da zeamet, kılıca eklenen bu hisselerle büyürdü. Her kılıç yalnızca bir sipahi tarafından tasarruf olunabilirdi. Kılıç hiçbir biçimde bölünmez, yani kılıç miktarını oluşturan geliri sağlayan köyler birbirinden ayrılmazdı. Kılıca eklenen hisselerin gelirini oluşturan köylerse, gereğinde ayrılıp başka bir kılıca eklenebilirdi.
—Kur. tar. Bazı mevlevi kaynaklarında Sultan Velet'in Konya'da Osman Bey'e kılıç kuşattığı yolunda kayıtlar varsa da, bunlar doğru değildir. Osmanlı padişahları içinde ilk kez hangisinin kılıç kuşandığı da kesinlikle bilinmemektedir. Fatih Sultan

BAĞLAMA KILIÇLARI

Büyük Larousse

gümüş kınlı kılıçlar XIX. yy
Askeri müze. İstanbul

Suleyman I'in (Kanuni) kılıçları
Askeri müze. İstanbul

Büyük Larousse

Selahattin Kılıç

Mehmet, İstanbul'un fethinden (1453) sonra Eyüp'te, Eyüpsultan türbesi'nde kılıç kuşanma geleneğini yerleştirdi. Bu gelenek, imparatorluğun sonuna kadar sürdü. Siyasal nedenler yüzünden Ahmet II (1691) ve Mustafa II (1695), İstanbul yerine Edirne'de kılıç kuşandılar. Padişahlara kimlerin kılıç kuşattıkları da kesin bir kurala bağlanmamıştı. Genellikle bu işi şeyhülislamlar yapmakla birlikte nakibüleşraftan birinin ya da ünlü bir şeyhin de padişahlara kılıç kuşattıkları oldu. Osmanlı padişahlarından Sultan Reşat'a (Mehmet V) Konya mevlevi tarikatı şeyhi kılıç kuşattı. Bu da padişahın aynı tarikattan olmasından kaynaklandı.

Osmanlı padişahlarının tahta çıktıktan ne kadar süre sonra kılıç kuşanmaları gerektiği de kesin bir kurala bağlanmış değildi. Tören, genellikle tahta çıkmayı izleyen ilk cuma günü düzenlenirdi. Padişahlar genellikle Hz. Muhammet'in, Hz. Ömer'in, Halit bin Velit'in, Osman Gazi'nin, Yavuz Sultan Selim'in kılıçlarından birini; bazen de hem Hz. Muhammet'in hem de başka birinin kılıcını kuşanırlardı. Nitekim Murat IV hem Hz. Muhammet'in hem de Yavuz Sultan Selim'in kılıçlarını (1623), Mahmut II de (1808) hem Hz. Muhammet'in hem de Osman Gazi'nin kılıçlarını kuşandılar.

Eyüpsultan'da yapılacak kılıç kuşanma töreni için Topkapı sarayı'ndan Eyüp'e törenle gidilir, törenle dönülür ve bu törene "Kılıç alayı" denirdi. Alayın yapılacağı gün, yüksek rütbeli devlet görevlileri resmi giysileri ile Topkapı sarayı'na gelirler; kapıkulu askerleri de sarayın birinci avlusunda iki taraflı olmak üzere, en başta top arabacıları, topçular, cebeciler ve yeniçeriler saf halinde beklerlerdi. Daha sonra bu alay başta asesbaşı, subaşı, divanı hümayun çavuşları, müteferrikaları, çaşnigirler, altı bölük ağaları, şikâr ağaları, kapıcıbaşılar, enderun rikap ağaları, miriâlem, birinci imrahor, ulema, şeyhler, defterdarlar, reisülküttap, çavuşbaşı, kapıcılar kethüdası, Rumeli ve Anadolu kazaskerleri, vezirler ve sadrazam hep birlikte Eyüp'e doğru yola çıkarlardı. Alay Eyüp'e vardıktan sonra, Eyüp camisi'nde deniz yolu ile gelecek olan padişahı beklemeye başlardı. Padişahlar, sabah namazından sonra Sinan Paşa köşkünden üç fenerli saltanat kayığına binerek maiyetlerinde silahtar, çuhadar, rikabdar ve öteki saray ağaları olduğu halde Eyüp'e hareket ederlerdi. Saltanat kayığının dümenini bostancıbaşı tutardı. Padişahlar Eyüp'te Bostan* iskelesi'nde saltanat kayığından inerken sadrazam padişahın sağ, darüssaade ağası ise sol koltuğuna girerlerdi. Karaya çıkıldıktan sonra, önceden hazırlanmış bir konağa gidilerek dinlenilir, öğle namazı kılınır, öğle yemeği yenilirdi. Daha sonra padişah at üstünde olmak üzere, sadrazam, vezirler ve öteki devlet ileri gelenleri Eyüpsultan türbesi'ne hareket ederlerdi. Bu sırada çubukçu denilen görevliler çevreye toplanan halka para saçarlardı. Padişah türbeye girdikten sonra sadrazamı, şeyhülislamı ve yeniçeri ağasını yanına çağırır; şeyhülislam dua eder, ardından padişah iki rekât namaz kılardı. Namazdan sonra da şeyhülislam padişaha kılıcını kuşatırdı.

Türbe içinde bu tören yapılırken, Eyüp camisi'nin dışında 40-50 koyun kurban edilerek etleri halka dağıtılırdı. Eyüp'ten dönüş karayoluyla olur ve mutlaka Fatih Sultan Mehmet'in türbesi ziyaret edilirdi. Seyrek olmakla birlikte padişahlar Eyüp'e karayolu ile gitmişse, Fatih'in türbesini gidiş sırasında ziyaret ederdi. Ayrıca, gidişte ya da dönüşte Şehzade camisi'nin önünden geçilirken mutlaka Yeniçeri ocağı'nın birinci cemaatinin odası ziyaret edilir, padişah yeniçerilerin sunduğu şerbeti içer ve şerbet kabını altınla doldurarak yeniçerilere geri verirdi. Kılıç alayı padişahın saraya dönüşü ile son bulurdu. Kılıç alayının gidiş ve dönüşünde kapıcılar kethüdası ile imrahor ağa halkın dilekçelerini toplayarak padişaha sunarlar, padişah bunları inceledikten sonra sadrazama gönderirdi.

Padişahlar Dolmabahçe sarayı'na taşındıktan (1853) sonra, Eyüp'e buradan saltanat gemileri ile gidilmeye başlandı. Aynı dönemde, padişahların Eyüp'e varışlarının savaş gemilerinden atılan toplarla selamlanması gelenekleşti.

—Sil. • *Tarihçe.* Önceleri bronzdan, sonra dövme demirden ve düz biçimde yapılan kılıç, bir hançer kadar kısa olabileceği gibi, çok uzun da (iki m'ye kadar) olabiliyordu. Başlangıçta çok enli ve kısa olan roma kılıcı, zamanla Galyalılar'ınki gibi ağır ve uzun (bir m) bir biçim aldı. Germenler kılıç yapımında en iyi cins çeliklerden yararlanıyorlardı ve ürettikleri *uzun kılıçlar* Büyük İstilalar döneminde askeri üstünlüklerinin başlıca aracı oldu.

Karolenjler döneminin kılıçları uzun, yassı ve iki yanı keskin türdendi. Rönesans'a değin bu biçimlerini koruyan kılıçların, Rönesans'ta kabzaları değişikliğe uğradı. Bu uzun dönem boyunca namlu *taban*'ın (kesici gövde) üst kesimi (bir kılıç her zaman namlu ucu yere değecek biçimde tanımlanır) güçlendirildi, *sap demiri* ya da *kuyruk* denen bir parça eklendi ve bunun üzerine *kabza siperi* (balçak) adı verilen yatay bir metal parça (bunun iki ucuna kabza kolu denir) ve *sap tahtası* (kabza kaplaması) geçirildi. Bu tahta sapın üstü metal tel, örme deri ya da ipekle kaplandı. Sonunda çeşitli biçimlerde topuzluklar yapıldı.

XIII. yy.'da kılıç, örme zırhları parçalamak amacıyla kesme vuruşuyla kullanılıyordu. Ancak, bunun yanı sıra daha kısa (yaklaşık 0,60 m), namlu tabanı çok geniş, ucu çok sivri ve kimi zaman "zırh deldi" denen şişkin bir bölümle güçlendirilmiş bir kılıç türü, piyadelerce atların karnını deşmekte ya da atından düşen süvarileri öldürmekte kullanılıyordu. XIV. yy.'da *meç* ya da *kamçı kılıç* adı verilen başka bir kılıç tipi ortaya çıktı. Bu kılıç, levha zırhların ek yerlerindeki halkaları parçalamak için saplama vuruşuyla kullanıldı. Ortaçağ Avrupası'nda kahramanların ünlü kılıçları özel adlarla anılıyordu: Charlemagne'ın kılıcı, *Joyeuse;* Kral Arthur'un kılıcı, *Scalebor;* Roland'ınkiyse *Durendal* adını taşıyordu.

XV. yy.'ın sonunda, kalkan ortadan kalkmaya başladığı sırada, kabza, yeni parçalar (el ve parmakları koruyucu kemer korkulukları, yan halkası, bağlantı demiri) eklenmesiyle karmaşık bir biçim aldı. Bu gelişme XVI. ve XVII. yy.'larda çok güzel kabza siperleri (balçak) yapılmasına olanak sağladı.

XVI. yy. sanatçılık döneminden sonra, Louis XIV zamanında, sanayi dönemi başladı; önce korkuluk kemerlerinin altına dövme çelikten, yarıküre biçiminde kabza siperleri (balçak) takıldı; 1660'a doğru artık kılıçların boyu 75 cm'yi geçmiyordu; kent içinde üçgen namlulu kılıçlar taşınıyor, yassı namlulu kılıçlar yalnızca askerlikte kullanılıyordu; çok geçmeden iki yanı keskin (çift ağızlı) kılıcın yerini, bir yanı keskin kılıçlar aldı. Bu tek ağızlı kılıçlarda korkuluk kemerleri azaldı, kabza siperi yarıküre biçiminde olmaktan çıkıp yassılaştı, topuzluk küçüldü; kılıç bir süs eşyası haline geldi.

İslam kılıçlarının en erken örnekleri, Ortaçağ Avrupa kılıçlarına benziyordu, bunlar enli, her iki yanı keskin bir gövdeye sahipti ve ucu hafif sivriydi. Küçük tepelikli yassı ve demir kabzalar, ince ve düz balçaklarla tabana (kesici gövde) bağlanıyordu. Tabana işlenmiş ince yiv biçimindeki kan olukları ve arapça yazılar, bu düz çizgili kılıçların görünümlerine zenginlik kazandırıyordu.

İranlı ustalarca yapılan ve şemşir (ya da şimşir) denen kılıçların başlıca özellikleri, ince kabzalarının eğrilerek aşağıya doğru kıvrılmış olması ve tabanın geniş bir açı meydana getirecek biçimde kavislendirilmiş bulunmasıydı. Topkapı sarayı müzesi'nde Şah Abbas döneminin ünlü kılıç ustası Esedullah'ın şam çeliğinden yapılmış, çok üstün nitelikte şemşirleri sergilenmektedir. Bunların balçakları haç biçiminde olup, yan kolları ince, uzundur. Erken tarihli memluk kılıçları, Ortaçağ Avrupası'nda kullanılan çok uzun kılıçlara benzer; XV. yy.'dan başlayarak bu kılıçlar osmanlı ve iran kılıçlarıyla biçim yönünden benzerdir, ancak süslemeleri farklılıklar gösterir. Bunlar düz ya da eğri tabanlıdır (XIV.-XVI. yy.'larda iki tür bir arada kullanılmıştır). Kansu Gavri, Kayıtbay ve öteki memluk sultanlarının kılıçları, eğri ve tek ağızlı kılıçların en güzel örnekleridir. Çeşitli islam ülkelerine ait kılıçların büyük benzerlikler göstermesi dikkat çekicidir. Bunun nedeni bir kılıç ustasının yalnızca kendi ülkesinde çalışmaması, gezici ustaların çeşitli merkezlerde sultanlar ve önemli komutanlar için silahlar yapmış olmalarıdır.

Çeliğe en iyi biçimi verebilen Türkler de kılıç yapımında ustaydılar ve XV. yy.'dan başlayarak türk kılıçları form ve bezeme açısından üstün bir düzeye ulaşmıştı. Orta Asya'da, Altaylar'da bulunan ilk örnekler (Katanda, Pazırık, Şibe, Saltovo, Srotski, Pencikent vd.) demirden yapılmış, uzun, eğri kılıçlardır. Altay, Tuva, Moğolistan, Isık-Kul gölü kıyısında bulunan heykeller çoğunlukla kılıç kuşanmıştır. Bu kılıçlar Osmanlılar'ınki gibi kına bağlanmış iki kayışla bel kemerine tutturulmuştur. Hunlar'ın yaşadıkları Aşağı Volga (İdil) bölgesinde ele geçen hun kılıçları tek ağızlıdır. Hunlar'ı izleyen Avarlar'ın yayıldıkları Altaylar'dan Macaristan'a kadar uzanan geniş bir alanda ortaya çıkarılan avar kılıçları, öncesinin hun kılıçlarıyla, daha sonraki göktürk kılıçları arasında bağlantı kurar. Hazarlar, Bulgarlar, Kıpçaklar'la Türkistan'da yaşayan Kırgızlar ve Uygurlar kılıç yapımında çok ünlüydüler. Harkov yakınlarında Saltovo'da bulunan hazar kılıçlarıyla Kazan'da ortaya çıkarılan bulgar ve kıpçak eğri kılıçları, Kuzey Türkleri'nin kılıç yapımındaki ustalıklarını kanıtlar. Özellikle Aşağı Yenisey bölgesinde yaşayan Kırgızlar'ın çok eskiden beri bu sanatta ileri oldukları, Göktürkler dönemi kılıçlarını etkilemelerinden anlaşılmaktadır. Uygurlar'ın çeliğe su vermekte eşsiz olduklarını çin kaynakları belirtir. Ortaçağ boyunca Türkistan'da Hami kenti kılıç yapım merkezlerinden biri olarak büyük ün kazanmıştır. Bu arada Moğollar kılıççılık alanında Uygurlar'ın başarılı öğrencileri oldular. Daha sonra Karahanlılar müslüman Türkler arasında kılıç yapım sanatının ilk temsilcileri olarak sivrildiler. Osmanlılar döneminde, XV. yy.'ın ilk yarısında türk kılıçları gerçek biçimini buldu. Bunlar düz ve iki ağızlı, yıldırım (burmalı) ya da düz ve tek ağızlıydı. Mehmet II'nin (Fatih) eğri kılıcı, türk kılıcının ana formunu belirleyen en iyi örnektir. Bu kılıç hafif kabzalı, haç biçimi demir balçaklıdır. Kabzası XV. yy. türk kabzalarının öncüsü sayılır. Tek ağızlı, az eğri ve kalın sırtlı tabanın ortasında, uca doğru uzanan kan oluğu vardır. Bayezit II'nin kılıcında bu ana form geliştirilmiş, taban biraz daha eğrilik kazanmıştır. Selim I (Yavuz) ve Süleyman I (Kanuni) dönemlerinde türk kılıçları, form olarak gelişiminin doruğuna ulaşmıştır. İnce ve zarif kıvrımlı kabzaların yapımında kemik, bağa ve sürüngen derisi kullanılmıştır. Metal balçaklar çoğunlukla dört kollu haç biçimindedir ve altın, gümüş bezemelidir. Taban (kesici gövde) belirli bir açı meydana getirecek biçimde eğrilmiş ve tek ağızlı yapılmıştır. Ortaçağ'ın düz ve ağır avrupa kılıçlarında kol ve darbe gücü etkiliyken, türk kılıçlarında bileğin ustalıkla hareketine önem verilmiştir. Kabzadan başlayarak düz bir biçimde uzanan taban, uca doğru yaklaştıkça yukarı doğru hafif bir eğrilik kazanır. Ayrıca kılıcın hafifliği kullanana hız kazandırır. Kılıcın tabanı, "kılıç yumurtası" denen çok nitelikli ve özel olarak hazırlanmış bir demir külçenin ustalıkla dövülüp biçim verilmesinden meydana gelir. Bunun çelik haline getirilmesi, ya-

ni su verilmesi de büyük hüner ister. En iyi kılıçlar şam çeliğinden yapılmıştır. "Dimışki" ya da "Şami", "İrani" ve "Dardani" (Dağıstan'da yapılıyordu) denilen kılıçlar çok ünlüydü. Kabzalar önce hafif ve yuvarlak (Mehmet II'nin kılıcı), daha sonra yassı ve eğriydi (Bayezit II'nin kılıcı). Türk kılıçları haç biçimi demir balçaklı oluşlarıyla, ejder başı biçiminde içe kıvrık memluk kılıçlarından ayrılıyordu. Osmanlı döneminde ordunun gereksinimlerini karşılamak üzere her eyalette kılıçhane'ler kurulmuş ve kılıççı ustaları yetiştirilmişti. Ahlat, Divriği, Kayseri, Küre, Bursa, daha sonra Rumeli'de Saraybosna kılıç sanayisinin başlıca merkezleriydi. İstanbul ve Edirne saraylarının işliklerinde çalışarak merkez ordusunun, özellikle Yeniçeri ocağı'nın kılıç gereksinimini karşılayan yaklaşık iki bin kılıççı ustası, müteferrika sınıfının bir kolunu oluşturuyordu. Hayrettin, Hacı Sungur, Mehmet, Seyit Bayram, Zülfikâr, Zeki Mehmet, dönemlerinin ünlü kılıç yapım ustalarıydı. XIX. yy.'ın ilk çeyreğine kadar önemini koruyan kılıç sanayisi, Yeniçeri ocağı ortadan kaldırıldıktan sonra (1826) giderek geriledi ve sonunda unutuldu.

• *Kılıcın taşınması.* Franklar kılıcı kın içinde, omuzdan geçme çapraz kayışa takılı olarak ve sol elle tutulan kalkanın kullanımını engellemeyecek biçimde sağ tarafta taşıyorlardı. Karolenjler döneminden başlayarak kılıç genellikle sol tarafta taşınmaya başladı; bir kemere takılıyor, düşey ya da yatay duruma yakın bir eğiklikle taşınıyordu. Germenler askerlik mesleğine girenlere törenle kılıç kuşandırırlardı. Bu gelenek daha sonra şövalyeler için uygulanır oldu. Şövalye yapılan kişinin omzuna kılıçla vurulurdu (günümüzde de şövalye rütbesinden nişan verilmesinde bu gelenek uygulanır). Ortaçağ'da kılıç, savaşçıların kesici ve dürtücü silahları arasında yer alıyordu. XV. yy.'dan başlayarak soylular kent içinde kılıç taşıma hakkını tekellerine aldılar. Devrim kılıç taşımayı yasakladı. XIX. yy.'da, hizmet süresi dolduğu halde gönüllü olarak orduda kalan subay ve astsubaylar ile tören üniforması giymiş yüksek memurlar kılıç taşıyabiliyordu. Kılıç, yeniden, ancak XX. yy. ortalarında, akademi üyeleri, politeknikçiler, ordu sağlık hizmetleri okulu öğrencilerinin belinde görüldü.

Araplar kılıcı omuzlarından geçirilmiş iki kaytan ya da kayışla taşırlardı. Osmanlılar'da da yaygın olan bu taşıma biçiminin yanı sıra kılıç kına bağlanmış iki kayışla bel kemerine tutturuluyordu. Türk boylarında kılıç taşımak bir onur ve şan göstergesiydi. Müslüman türk devletlerinde herkes, özellikle "ehli zimmet" denen hıristiyanlar kılıç taşıyamazlardı. Hükümdarların huzurundaysa yalnızca hassa askerleri kılıç taşıyabilirlerdi. Mısır Memlukları'nda candarlar dışında vezirlerin bile saray içinde kılıç taşımaları yasaktı. Osmanlı sarayında yabancı elçiler silahsız ve kılıçsız olarak huzura kabul edilirlerdi. Osmanlı devletinde başarılı komutanlara, beylere ya da vasal devlet başkanlarına kutlama amacıyla bir çavuş ya da kapıcıbaşı ile armağanlar gönderilir, bunlar genellikle beratla, kaftan ve mücevherlerle süslü kılıçtan meydana gelirdi. Günümüzde kılıç spor alanları dışında yalnızca belirli günlerde askeri okullarda, resmi törenlerde kullanılan ya da kuşanılan bir araç kimliğine büründü.

—Spor. Kılıcın ucuyla ve keskin olan ya da olmayan yan kısmıyla yapılan hamleler serbesttir. Hedef kalça kemiklerini birleştiren yatay çizginin üstündeki beden bölümleridir. Kılıcı taşıyan kolun altındaki bölge "böğür" adını, diğer kol altındaki bölge ise "karın" adını taşır. Bunlara, geçerli diğer bölgeler olarak baş, yüz (yanak) ve manşet (koldan önceki bölge) eklenir. Korunmak için üç savunma vuruşu vardır: "tierce" duruşu (üç siperi) böğürü, quarte duruşu (dört siperi) karnı, quinte duruşu (beş siperi) ise başı korur. Karşılıklı hamlelerin çok hızlı olması hakemin doğru karar vermesini engelleyebilir. Elektrikli denetimin çok zor yapıldığı kılıçta müsabıklar genellikle jüri üyelerini etkilemeye çalışırlar.

KILIÇ, İstanbul'un Yalova ilçesine bağlı bucak; 6 898 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kılıç*, 876 nüf. (1990).

KILIÇ, Isparta'nın Keçiborlu ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 173 nüf. (1990). Belediye.

KILIÇ (Dursun), **Dursun Cevlani** diye bilinir, türk halk şairi (Akyar, Kars, 1900 - Ankara 1975). Taht Düzü Türkmenleri'ndendir. Genç yaşta saz çalmayı, halk hikâyelerini, özellikle Köroğlu kollarını usta âşıklardan öğrendi. Alevi-bektaşi sema ve devriye makamlarını, Kars'ın yerli türkmen havalarını sazla çalmada ustaydı. Halkevleri'nin onuncu yıldönümünde Ankara'ya giderek Kars-Köroğlu koçaklama havalarını radyoda çaldı ve beğeni kazandı (1942). Deyişlerinde çoğunlukla ulusal duyguları yansıttı. *Kars'tan sesler* (1951), *Kıbrıs dönüşü* (1952), *Daha daha nelerim var* (1958) gibi yapıtları vardır.

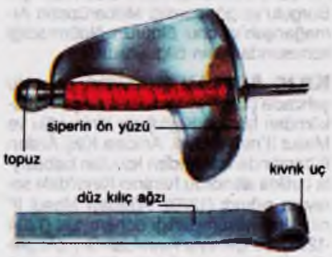
KILIÇ (Gündüz), türk futbolcu ve teknik yönetici (İstanbul 1919 - *ay. y.* 1980). Futbola Galatasaray lisesi'ndeki öğrencilik yıllarında başladı. 1945-1946 yıllarındaki askerliği dışında, 1935'ten 1952'ye kadar Galatasaray'da santfor olarak oynadı. 1938'de milli takıma seçildi. 11 kez milli formayı giydi ve 5 kez de milli takım kaptanlığı yaptı. Futbolu bıraktıktan sonra (1952), Galatasaray, Feriköy, Vefa, Altay ve Beşiktaş kulüplerinde ve milli takımda (1954) teknik direktörlük, ayrıca *Milliyet ve Hürriyet*'te spor yazarlığı yaptı. Kılıçali'nin oğlu olan sporcu, teknik direktörlüğü sırasında oyuncularını psikolojik yönden hazırlamada büyük başarı göstermiş ve "Baba Gündüz" lakabıyla anılmıştır.

KILIÇ (Selahattin), türk siyaset adamı (Osmaniye 1921). İTÜ İnşaat fakültesi'ni bitirdi, bazı kamu kuruluşlarında çalıştı. 1965-1980 arasında, önce CHP, sonra AP'den Adana milletvekili oldu. Köyişleri (1968-1969), Sanayi ve teknoloji (1969-1971), Enerji ve tabii kaynaklar (1975-1977), Bayındırlık (1977-1978 ve 1979-1980) bakanlıkları yaptı. 1991'de DYP'den Adana milletvekili seçildi.

KILIÇ (Altemur), türk gazeteci ve işadamı (Ankara 1924). Robert kolej'i, ABD'de New school for social research'i bitirdi (1951). *Tasvir, Vatan* gazetelerinde çalıştı, *Devir* adıyla haftalık bir dergi çıkardı (1954). Washington'da basın ataşeliği (1955-1959), Basın yayın ve turizm genel müdürlüğü (1959-1960 ve 1970-1972), BM Türkiye daimi temsilcisi yardımcılığı (1975-1980) yaptı. 1990'da, Radyo televizyon yüksek kurulu'na atandı.

KILIÇ (Sadrettin), türk tiyatro oyuncusu, yönetmen (Muğla 1938). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nü bitirdikten sonra Ankara Devlet tiyatrosu'na girdi (1963). Pek çok oyunda rol aldı, başarılı kompozisyonlar çizdi. *Maymun davası* ve *Bu hesapta yoktu* oyunlarındaki rolüyle Ankara Sanatseverler derneği'nin en iyi erkek oyuncu ödülü'nü aldı (1974). *Gül satardı Melek hanım* vb. oyunları yönetti. 1979'dan bu yana İstanbul Devlet tiyatrosu'nda çalışıyor.

KILIÇ ALİ PAŞA, türk denizci (Licastelli, Calabria, 1500 - İstanbul 1578). Güney İtalya'nın Calabria bölgesinde yaşayan bir balıkçı ailenin çocuğuydu. Papaz olmak üzere Napoli'ye giderken cezayir korsanları tarafından ele geçirildi, bir süre forsalık yaptı. Bu dönemde adı Luka Galani'ydi; islamiyeti kabul edince Ali adını aldı; Kuzey Afrika sularında arap olmayan korsanlara verilen "uluç" lakabıyla anıldı. 1548'de Turgut Reis'in hizmetine girdi, Mehdiye kalesinin alınmasına ve Cerbe vakasına katıldı. 1551'de Turgut Re-

bir kılıçın (eskrim) kabza ve ucundan ayrıntı

E. Pagnoud

eskrimde kılıç (keskin yanla kafaya hamle)

is'in yanında İstanbul'a gitti. İstanbul'da bir süre tersane kaptanı olarak görev yaptı; Turgut Reis'in yanında Trablus'un fethine, Sicilya, Napoli harekâtına katıldı. Piyale Paşa komutasında Akdeniz'e çıkan donanmada görev aldı (1560), Cerbe deniz savaşı'nda bir filoya komuta etti. Malta kuşatmasına katıldı (1565); bu kuşatmada şehit düşen Turgut Reis'in yerine Cezayir beylerbeyliğine getirildi. İspanya müslümanlarının yardım isteği üzerine Halk el-Uved kalesini karadan kuşattı (1570). Kıbrıs seferine katılmak üzere kalenin düşmesini beklemeden denize açıldı; karşılaştığı malta filosunun dört kadırgasını ele geçirdi. İnebahtı (Lepanto) deniz savaşı'nda (1571) osmanlı donanmasının sol kanadına komuta etti. Ustalıklı manevralarla karşısındaki Giovanni Doria'nın gemilerini merkezden uzaklaştırmayı başardı. Haçlı donanmasının merkez sağ kanadına hücum ederek aralarında malta amiral gemisinin de bulunduğu bazı düşman gemilerini ele geçirdi. Merkezin bozgunu üzerine, yanına alabildiği gemilerle savaş alanından uzaklaştı. Yenilgiyi Edirne'de bulunan Selim II'ye bildirdi; Uluç lakabı "kılıç"a çevrilerek kaptanıderyalığa getirildi. Sadrazam Sokullu Mehmet Paşa'nın da desteğiyle donanmayı yeniden kurdu. 250 gemiden oluşan donanmayla Akdeniz'e açılarak güç gösterisi yaptı (1572). Sinan Paşa'nın serdarlığındaki Tunus seferine (1574) donanma komutanı olarak katıldı. İtalya ve Sicilya kıyılarını vurdu. Tunus'a asker çıkartıp, kıyılarını abluka altına aldı; 33 günlük kuşatmadan sonra Tunus yeniden ele geçirildi. Barbaros Hayrettin Paşa okulunun son büyük denizcisi olan Kılıç Ali Paşa, kaptanıderyalığı döneminde gemi yapımı alanında da büyük çaba gösterdi. Tophanede bir cami, hamam ve mektep yaptırdı. (→ Kayn.)

eskrimde kullanılan kılıç

KILIÇ ARSLAN (İzzettin), selçuklu şehzade (XIII. yy.). Babası Alaettin Keykubat I, Diyarbakır (Amid) seferine çıkmadan önce Kayseri'de büyük oğlu Keyhüsrev'i Erzincan melikliğinde bırakarak küçük oğlu Kılıç Arslan'ı veliaht ilan etti (1237). Alaettin Keykubat I, bir ziyafette yediği yemekten zehirlenip ölünce, Keyhüsrev II emirleri, özellikle bunların en güçlüsü olan Sadettin Köpek'i kendi yanına çekmeyi başararak tahta çıktı ve kardeşini Burgulu kalesinde hapse attırdı. Keyhüsrev II'

nin daha sonra, kardeşini öldürmesi için Burgulu'ya gönderdiği Mübarüzettin Armağanşah'ın onu öldürüp öldürmediği konusunda kesin bilgi yoktur.

KILIÇ ARSLAN (Rüknettin), selçuklu şehzade (XIII. yy.). Anadolu selçuklu hükümdarı İzzettin Keykâvus II'nin oğlu ve Mesut II'nin kardeşi. Amcası Kılıç Arslan IV tarafından tahtından kovulan babasıyla birlikte altınordu hanının Kırım'daki sarayına sığındı (1270). Ağabeyi Mesut II'nin ikinci hükümdarlığı döneminde (1284-1293), bir gemiyle Kırım'dan Sinop'a geldi ve Kastamonu valisi olan Yavlak Arslan'ı kendisine atabey yaparak hükümdarlığını ilan etti (1291). Üzerine gönderilen kuvvetleri yenilgiye uğrattı. Mesut II, kardeşiyle tutuştuğu savaşta yenilerek tutsak düştüyse de (1292), onu tutsak alan Yavlak Arslan'ın, sultana yardıma gelen Yaman Candar komutasındaki kuvvetlerin kurduğu pusuya düşerek öldürülmesi üzerine kurtuldu. Bu olaydan sonra yeniden Kırım'a sığınan Kılıç Arslan'ın bundan sonraki yaşamı konusunda kesin bilgi yoktur.

KILIÇ ARSLAN, Anadolu Selçukluları'nın Doğu Karahisar valisi (öl. 1381). Eretna beyi Ali öldükten (1380) sonra onun yerine geçen yedi yaşındaki oğlu Mehmet'in naipliğine atandı ve Eretna Devleti'nde yönetimi ele geçirmek için güçlü vezir Kadı Burhanettin'i öldürmeye kalkıştı. Ancak, planını öğrenen ve kendisinden önce davranan Kadı Burhanettin tarafından öldürüldü.

KILIÇ ARSLAN I (öl. Habur ırmağı 1107), Anadolu selçuklu sultanı (1092-1107). Anadolu'daki ilk türk devletinin kurucusu Kutalmışoğlu Süleymanşah'ın ikinci oğludur. Babasının, Tacettin Tutuş'un komuta ettiği büyük selçuklu ordusu karşısında yenilgiye uğrayıp canına kıyması (1086) üzerine, kardeşi Davut'la birlikte Melikşah'ın tutsağı olarak 1092'ye değin Isfahan'da kaldı. Melikşah'ın ölümünden sonra Anadolu'ya döndü, İznik'te hükümdarlığını ilan ettiğinde, bir yandan Bizanslılar'ın, bir yandan da Anadolu'daki öteki türk beylerinin tehdidi altında kaldı. Gönderdiği bir orduyla Balıkesir ve Kapıdağ yörelerini Bizans'ın elinden alıp, doğu illerinden getirdiği yıva kabilelerini buralara yerleştirdi. İznik'i imar ederek bir anlamda hükümet merkezi durumuna getirdi. Ege kıyılarıyla Ege adalarının bir bölümünde egemen olan Çaka Bey'in kızıyla evlenip önce Bizanslılar'a karşı kendini güvence altına aldı, daha sonra Aleksios Kommenos'la anlaşarak Çaka Bey'i öldürttü (1094). Batı sınırlarını da böylece güvenceye alan Kılıç Arslan, Sıvas'taki Danişmentliler'in göz koyduğu Malatya üzerine yürüdü ve kenti kuşattı. Bu sırada ilk haçlı kuvvetleri Marmara'nın doğu yakasına doğru sarkmaya başlamışlardı, Malatya'yı bırakıp geri döndü. Ancak, İznik'in düşmesine engel olamadı. Danişment Gazi ve Kayseri egemeni Hasan Bey'le anlaştıktan sonra haçlı ordusunu Eskişehir önlerinde karşıladıysa da burada da bunların yürüyüşlerini durduramadı. Bir koldan Kayseri, bir koldan da Toroslar'a doğru ilerleyen Haçlılar, Kayseri-Göksun-Maraş üzerinden Antakya'ya değin inmeyi başardılar. Kılıç Arslan hükümet merkezini Konya'ya taşımak zorunda kaldı. Yüzyılın sonlarında Anadolu'nun güney ve batı bölgeleri haçlı ordularının eline geçmiş, kuzey-batı'sı bizans egemenliği altına girmiş bulunuyordu. Bunun yanı sıra Ermeniler de Çukurova bölgesinde bir ermeni devleti kurma peşindeydiler. Kılıç Arslan bir yandan bizans ve haçlı saldırılarını durdurmaya çalışırken, bir yandan da göç etmek zorunda kalan Türkler'i yerleştirmekle uğraşıyordu.

1100'de Gümüştigin'in bir haçlı ordusunu yok edip prens Bohémond'u ve maiyetini tutsak alması, yeni bir haçlı akınının başlamasına yol açtı. Kılıç Arslan Danişmentliler'e, Suriye selçuklu hükümdarı Rıdvan'a ve öteki türk beyliklerine başvurarak yardım istedi. Aldığı önlemlerle haçlı ordusunun Amasya dolaylarında yok edilmesini sağladı. 1103'te Haçlılar'ın elindeki Elbistan ve Maraş'ı kurtardı, anlaşmazlığa düştüğü Danişment Gazi'yi yendi. 1105'te Danişmentliler'in elinde bulunan Malatya'yı aldı. Bu gelişmeler Büyük selçuklu sultanı Muhammet'i tedirgin etti. Muhammet'in Musul'a gönderdiği komutanı Çavlı'nın, Kılıç Arslan'a bağlı olan Çökürmüş'ü öldürmesi üzerine 1107 yılının ilk aylarında Kılıç Arslan Musul'u ele geçirip ülkesine kattı. Ama Çavlı, Rıdvan ve artuklu İlgazi anlaşarak Kılıç Arslan'ın üzerine yürüdüler. Temmuz 1107'de Habur ırmağı kıyısında yapılan savaşta Kılıç Arslan, kahramanca savaşmasına karşın yenildi, atıyla Habur ırmağını geçmek isterken boğuldu. Karaya vuran cesedi atabeyi Mehmet Bey tarafından Meyyafarıkin'de yaptırılan türbeye gömüldü.

Adaletli, hayırsever, korkusuz bir hükümdar olarak tanınan Kılıç Arslan'ın ölümünden sonra, oğulları arasında başlayan taht kavgaları Danişmentliler'in ve Bizanslılar'ın selçuklu topraklarını paylaşmak için yeni planlar kurmalarına yol açtı. Anadolu Selçuklu devleti, Kılıç Arslan II yönetimi eline alıncaya değin, yaklaşık 50 yıl sürecek bunalımlı bir döneme girdi. (→ Kayn.)

KILIÇ ARSLAN II (öl. Konya 1192), Anadolu selçuklu sultanı (1155-1192) Mesut I'in oğlu. 1144'te Elbistan melikliğine getirildi. Mesut I'in Toroslar ve Antitoroslar üzerine yaptığı seferlere katıldı. Babasının ölümü üzerine tahta çıktı, sultanlığına karşı çıkan kardeşlerinden Dolak'ı saf dışı etti, ama öteki kardeşi Ankara ve Çankırı meliki Şehinşah'ın ayaklanmasına engel olamadı. Danişmentli Yağıbasan ile müttefiki Nurettin Mahmut Zengi, Ermeniler'in de desteğiyle Selçuklular'ın yeni ele geçirdikleri Maraş bölgesine saldırınca, din adamlarının araya girmesi sonucu Yağıbasan'la bir barış yaptı; Nurettin' in ele geçirdiği Dülük, Antep ve Raban'ı da geri aldı.

Kılıç Arslan II'nin güçlenmesinden endişelenen ve Türkmenler'in saldırılarından rahatsız olan Bizans imparatoru Manuel, Selçuklular'a karşı bir dizi ittifak oluşturdu. Nurettin, Yağıbasan, Zünnun ve Zulkarneyn, sultanın kardeşi Şehinşah bu ittifak içinde yer aldılar. Böylece dört yandan kuşatılan Kılıç Arslan, tek çare olarak Bizans ile anlaşma yapmayı denedi. Bu amaçla gittiği İstanbul'da üç ay kaldı ve yapılan antlaşmaya göre imparatorun düşmanlarına karşı savaşmayı ve gerektiğinde yardımcı kuvvet göndermeyi, tutsakları ve son yıllarda Bizans'tan ele geçirdiği kentleri geri vermeyi, Türkmenler'in bizans topraklarına yaptığı akınlara engel olmayı kabul etti (1162). Böylece batıda serbest kalan ve Yağıbasan'ın 1164'te ölümü ile güçlü bir düşmandan kurtulan Kılıç Arslan, Elbistan bölgesini, Zünnun'un elindeki Kayseri ve Zamantı'yı ülkesine kattı (1168). Ertesi yıl kardeşi Şehinşah'ın elindeki Çankırı ve Ankara'yı ele geçirdi. Daha sonra Danişmentliler'den Amasya'yı aldı. Şehinşah ve Zünnun, Nurettin'e sığındılar.

Kılıç Arslan'ın Malatya ve Kuzey Suriye' de genişlemesinden rahatsız olan Nurettin, selçuklu topraklarına girerek Maraş, Göksun, Besni'yi ele geçirdi. Nurettin'le barış yapan Kılıç Arslan, Nurettin'in ele geçirdiği yerleri geri aldı, buna karşılık Zünnun'un Sıvas'a yerleşmesini kabul etmek zorunda kaldı (1173).

Bizans'la Kılıç Arslan arasındaki ilişkiler 1162'deki antlaşmadan bu yana oldukça dürüst yürütülmüştü. Kılıç Arslan, Türkmenler'in bizans topraklarına yaptığı akınları engellememişse de, imparator misillemeye giriştiğinde onları savunmamıştı. Kılıç Arslan'ın 1173'te Nurettin'le yaptığı antlaşma ile bu ilişkiler bir sarsıntı geçirmişti. Nurettin'in 1174'te ölümü doğudaki durumu Kılıç Arslan lehine değiştirdi. Sultan, başta Sıvas ve Niksar olmak üzere danişmentli kentlerini ele geçirdi. Bu kez Zünnun ve Şehinşah Bizans'a sığındılar. Bunları himaye eden imparator, Zünnun'u ve yeğeni Andronikos Vatatzes komutasındaki bir orduyu eski danişment ülkesine gönderdi. Ama bu sefer Niksar surları üzerinde tam bir bozgunla sonuçlandı. Öte yandan imparator, Türkler'i Anadolu'dan kovmak amacıyla büyük bir ordu ile harekete geçti (1176). Kılıç Arslan'dan gelen barış önerisini de barışın Konya'da yapılacağını söyleyerek geri çevirdi. Ama, Hoyran gölü ile Kumdanlı arasında olduğu tahmin edilen Myriokephalon geçidinde Kılıç Arslan'ın hazırladığı pusuya düştü. Dar geçitte sıkışan bizans ordusu ölülerin ve yüklerin yolu tıkamasıyla ikiye bölündü, bir bölümü yok edilirken, öteki bölümü kuşatıldı. İmparator tutsak düşmekten kurtulmak için kaçmaya hazırlanırken Kılıç Arslan, Malazgirt'teki Alparslan'ı hatırlatan ölçülülükte bir barış önerisinde bulundu. Bu öneriye göre Manuel bir fidye ödeyecek ve Eskişehir ile Sublaion kalelerini yıkacaktı. Manuel, bu öneriyi seve seve kabul etti. Myriokephalon zaferi, Bizans'ın Türkler'i Anadolu'dan çıkarmak umutlarına son verdi.

Böylece kendisinin istemediği bu savaşa son veren ve batı sınırını güven altına alan Kılıç Arslan doğuya yöneldi. 1178'de Malatya'ya girerek buradaki danişmentli koluna son verdi. Ama, Nurettin'in yerini alan ve Kuzey Suriye ile Diyarbakır'a yayılan Selahattin Eyyubi tarafından durduruldu. Batıda ise Myriokephalon'dan sonra bizans topraklarına türkmen akınları artmış, sonuçta Uluborlu, Kütahya, Eskişehir yöresi Türkler'in eline geçmişti. Kılıç Arslan, kazanılan yerlere yöneticiler atayarak bu fetihlere sahip çıktı.

Bu sırada yaşı yetmişi aşkın olan Kılıç Arslan, devleti hanedanın ortak malı sayan eski türk geleneğine uyarak ülkesini şehzadeler arasında paylaştırdı (1186). Rüknettin Süleymanşah'a Tokat'ı, Nasrettin Berkyarukşah'a Niksar'ı, Mugizettin Tuğrulşah'a Elbistan'ı, Kutbettin Melikşah'a Sıvas ve Aksaray'ı, Muizettin Kayserşah'a Malatya'yı, Arslanşah'a Niğde'yi, Muhittin Mesutşah'a Ankara ve Çankırı'yı, Gıyasettin Keyhüsrev'e Uluborlu'yu, Nizamettin Argunşah'a Amasya'yı, Sancarşah'a Konya Ereğlisi'ni verdi. Kendisine yalnızca Konya'yı alıkoydu. Ancak bir süre sonra kendisine karşı harekete geçen büyük oğlu Kutbettin Melikşah'la savaşmak zorunda kaldı. Konya üzerine yürüyen Melikşah'ı Kayseri yakınında yendi (1188), ama Melikşah, 1188-89 kışında Konya'ya girdi ve yaşlı sultanı kendisini veliaht ilan etmeye zorladı.

Friedrich Barbarossa'nın komuta ettiği üçüncü haçlı ordusu Anadolu'ya yaklaştığında Kılıç Arslan'ın ve Melikşah'ın elçileri, imparatora Edirne'de ulaşmışlar ve selçuklu topraklarından serbestçe geçebileceği konusunda güvence vermişlerdi. Ama Haçlılar, Uluborlu'ya geldiklerinde Türkmenler'in saldırısıyla karşılaştılar ve ağır kayıplar verdiler. Daha sonra Ankara meliki Mesutşah ile Melikşah da Haçlılar'a karşı savaşa katıldılar. Bu, Haçlılar'ın Konya'ya girmesine ve kenti yakıp yıkmalarına yol açtı. Alaettin tepesindeki iç kaleye çekilen Kılıç Arslan, bir an önce Suriye' ye varmak isteyen imparatorla bir uzlaşmaya varmayı başardı.

Kılıç Arslan'ın son günleri Konya'da sultanlığını ilan eden oğlu Melikşah'a karşı öteki oğullarından destek aramakla geçti. Sonunda veliaht ilan ettiği Uluborlu meliki Gıyasettin Keyhüsrev ile anlaştı, onun yardımıyla Konya'yı yeniden ele geçirdi. Melikşah'ı Aksaray'da kuşattığı sırada öldü.

Anadolu selçuklu sultanlarının en büyüklerinden biri olan Kılıç Arslan II, Danişmentliler'i ortadan kaldırarak Anadolu' da türk siyasi birliğinin temellerini attı ve Bizans'ı Anadolu Selçuklu devleti için bir

Büyük Larousse

Kılıçarslan II köşkü
doğu duvarı
Konya

tehlike olmaktan çıkardı. Siyasi istikrara kavuşturduğu ülkesinin iktisadi ve kültürel gelişmesine önem verdi, başkenti Konya'yı bir ticaret ve kültür merkezi durumuna getirdi. Aksaray'ı bir islam kenti olarak yeniden kurdu. (→ Kayn.)

■ **Kılıçarslan II köşkü,** Konya'da Alaettin tepesinin K. yamacında selçuklu köşkü; Kılıç Arslan II döneminde (1156-1192), iç kalenin sur kulelerinden birinin üst bölümünün genişletilmesiyle oluşturulmuştur (günümüze yalnızca D. duvarı kaldı). Mimarisi eski resim ve çizimlerden bilinen yapı, Alaettin Keykubat I zamanında (1220-1237) önemli bir onarım geçirdiğinden "Alaettin köşkü" diye de bilinir. Kesme taştan kulenin alt bölümündeki iki niş içinde, oturur biçimde mermer aslan heykelleri vardı. Bu kulenin üzerinde, büyük tuğla konsollara oturan balkonlarla çevrili köşk kare planlıydı; içten ve dıştan figürlü ve motifli çiniler ve yalancımermer bezemelerle kaplıydı.

■ **Kılıçarslan II türbesi,** Konya'da Alaettin camisi'nin K.'ine bitişik selçuklu türbesi (XII. yy.); kesme taştan, on köşeli, piramit biçimi külahlı bir yapıdır. İçten, duvarları nişli yuvarlak gövdeli ve kubbeli bir mekân biçimindedir. Kubbe altında, lacivert zemin üzerine beyaz kabartmalı çini yazıt kuşağından parçalar görülebilir. D. cephesindeki tarihsiz yazıtta, türbeyi Kılıç Arslan bin Mesut'un yaptırdığı, mimarının Yusuf bin Abdülgaffar olduğu bildirilmektedir. Daha sonra pencere haline getirilen ana kapı, palmet ve rumilerden oluşan bordürlerle süslüdür. Türbe içindeki sekiz lahitten dördü, lacivert zemin üzerine beyaz kabartmalı nesih yazılar ve kıvrım dallarla motiflendirilmiş çinileriyle dikkati çeker. Bu yapının yanında, bitirilmeden bırakılmış bir türbe daha vardır.

KILIÇ ARSLAN III (öl. 1205), Anadolu selçuklu sultanı (1204-1205). Babası Süleymanşah II'nin ölümü üzerine çocuk yaştayken tahta çıkarıldı. Ancak, 8 ay kadar saltanat sürebildi; Anadolu selçuklu tahtını yeniden ele geçiren Gıyasettin Keyhüsrev I tarafından Gevele kalesinde (Konya-Beyşehir arasında) öldürtüldü. (→ Kayn.)

KILIÇ ARSLAN IV (Rüknettin) [öl. Aksaray 1266], Anadolu selçuklu sultanı. Moğol büyük hanı Güyük'ün tahta çıkışı dolayısıyla ağabeyi İzzettin Keykâvus II adına Moğolistan'a gitti ve sultanlık yarlığı alıp dönünce Sıvas'ta sultanlığını ilan etti (1248). Yapılan savaşta İzzettin Keykâvus'a yenildi. Bunun üzerine Celalettin Karatay'ın önerisi ile üç kardeş (Kılıç Arslan IV, İzzettin Keykâvus II, Alaettin Keykubat II) birlikte saltanat sürmeye başladılar (1249). Kılıç Arslan, Alaettin Keykubat II' nin ölümü üzerine Konya'dan kaçarak Kayseri'de tek başına sultanlığını ilan etti; ama kardeşine yenilerek önce Amasya, sonra Burgulu kalesine kapatıldı (1254). İzzettin Keykâvus'un anlaşmazlığa düştüğü ve savaştığı Moğollar'a yenilmesi, ardından Bizans'a sığınmak zorunda kalması üzerine yeniden tahta çıkarıldı (1257). Ancak, tek başına saltanatı birkaç ay sürdü, İzzettin Keykâvus'un Bizans'tan sağladığı yardımla Konya'yı ele geçirmesine engel olamadı; Kayseri'ye çekildi. İki kardeş arasındaki saltanat kavgası, Mengü Han'ın daha önceki bir yarlığı uyarınca Hulagu'nun Anadolu selçuklu ülkesini iki sultan arasında (batısını İzzettin'e, Sıvas ve Kayseri dahil doğusunu Kılıç Arslan'a vererek) paylaştırmasıyla son buldu (1258). Bu yarlığı uygulama konusunda anlaşan iki sultanın ortak vezir olarak kabul ettikleri Baba Tuğrai'nin ölümü yeni bir bunalıma yol açtı. Bu göreve İzzettin, Fahrettin Ali'yi, Kılıç Arslan ise giderek ön plana çıkan Muinettin Pervane'yi getirdi. Moğollar'a yenilen İzzettin, İstanbul'a kaçınca Kılıç Arslan ülkeye tek başına egemen oldu (1262), ama gerçek iktidar Moğollar'a dayanan Muinettin Pervane'nin elindeydi. Trabzon'daki Komnenoslar'ın Anadolu Selçuklu devletinin içine düştüğü kargaşadan yararlanarak 1259'da ele geçirdikleri Sinop geri alınınca (1261), sultan onu Pervane'ye vermek zorunda kaldı. Sonunda, Pervane Kılıç Arslan'ı bir şölende boğdurttu ve tahta onun küçük yaştaki oğlu Gıyasettin Keyhüsrev III'ü çıkardı. (→ Kayn.)

KILIÇ ARSLAN BEY, Alâiye (Alanya) beyi (XV. yy.). Lütfi Bey'in ölümünden (1461) sonra bey oldu. Gedik Ahmet Paşa'nın kuşatması üzerine Alâiye'yi direnmeden teslim etti (1471). Bunun karşılığında Mehmet II tımar olarak kendisine Gümülcine sancağını verdi. Burada bir süre kalan Kılıç Arslan Bey, daha sonra Mısır'a gitti, oradan da akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına gitmek üzere yola çıktıysa da, İran'a varamadan öldüğü sanılmaktadır.

KILIÇ dağı, esk. **Kas,** antik. **Kasios,** arapça **Cebeli Akra,** Hatay'da Asi nehri ağzının G.'inde dağ (1 736 m). Akdeniz kıyısında dik yamaçlarla yükselir.

KILIÇ geçidi, D. Anadolu bölgesinde Ağrı ilinde, Eleşkirt-Tutak karayolunun Çakmak dağını aştığı yüksek geçit (2 095 m).

Kılıç nişanı, 1522'de çıkarılan, 1748 ve 1814'te yeniden düzenlenen İsveç askeri nişanı. 5 sınıf. Mavi şeritli sarı kurdela.

KILIÇALİ, asıl adı **Emrullahzade Asaf Kılıç,** türk asker, siyaset adamı (İstanbul 1888 - *ay. y.* 1971). Mülkiyeden askeriyeye geçerek subay oldu, rütbesi fahri yüzbaşılığa yükseltildi (1918). Birinci Dünya savaşı sırasında Kafkas ordusu komutanının yaverliğini yaptı. Mondros mütarekesi'nden sonra askeri görevden ayrıldı. Heyeti temsiliye buyruğuna girdi ve Kurtuluş savaşı sırasında Maraş, Antep yöresinde Kuvayı milliye'yi kurdu ve fransız işgal kuvvetlerine karşı direnişin örgütlenmesine önemli katkılarda bulundu. Bu yüzden "Antep kahramanı" olarak ün yaptı. Yozgat ayaklanmasını bastıran Çerkez Ethem Kuvayı seyyaresi'nin yanında, kendi kuvvetleriyle görev aldı. İlk TBMM'ye Antep milletvekili olarak girdi (1920). Ankara İstiklal mahkemesi üyesi oldu. Cumhuriyetin kurulmasından sonra da uzun yıllar İstiklal mahkemelerinde üyelik yaptı. Atatürk'ün yakın arkadaşları arasında yer aldı. 1920-1938 yılları arasında Gaziantep milletvekilliği yapan Kılıçali, Atatürk'ün ölümünden sonra uzun süre politikadan uzak yaşadı. 1961'de Yeni Türkiye partisi'nin

Büyük Larousse

Kılıçarslan II türbesi
Konya

(YTP) adayları arasında yer aldı. *Kılıçali hatıralarını anlatıyor* (1955), *Atatürk'ün hususiyetleri* (1955), *Atatürk'ün son günleri* (1955), *İstiklal mahkemesi hatıraları* (1955) adlı kitapları yayımlandı. Ünlü futbolcu Gündüz Kılıç ve gazeteci Altemur Kılıç'ın babasıdır.

■ **Kılıçalipaşa külliyesi,** kaptanıderya Kılıç Ali Paşa'nın, İstanbul'un Tophane semtinde, Mimar Sinan'a yaptırdığı külliye (1580); cami, medrese, hamam, türbe ve sebilden oluşan yapılar, kare bir alana geometrik bir düzen içinde yerleştirilmiştir. Mimar Sinan'ın Ayasofya'nın planına benzer bir denemeyi gerçekleştirdiği camide, yarım kubbeli mihrap dışa taşkındır. Ama mekân, ortadaki, daha geniş olan üç sahınlıdır. Orta sahın yanlardan yarım kubbelerle desteklenen büyük bir kubbeyle, yan sahınlar çapraz tonozlarla örtülüdür. Beş kubbeli son cemaat yeri, geniş ahşap saçaklı revakla çevrilidir. İnce işçilikli mermer mihrap ve minberle, tek şerefeli minare klasik üsluptadır. Çini kitabeleri Süleymaniye camisi'ninkilere benzer, kalem işleriyse XVIII. yy.'dandır. Mihrap duvarlarının arkasındaki küçük hazirede yer alan sekizgen planlı, iki kubbeli türbeyle birlikte cami taş duvarlarla çevrelenmiş; bunun caddeye bakan K. köşesine, mermer sütunlu, sivri kemerli, kubbeli sebil yerleştirilmiştir. Türbenin sedef kakmalı kapısında 1586 tarihli yazıt bulunmaktadır. G.-B. köşedeki medrese klasik plandadır (bugün Çocuk esirgeme kurumu). Camiden bir sokakla ayrılan 1583 tarihli hamamın altı köşeli sıcaklık bölümü büyük bir kubbeyle örtülmüş, köşelerdeki nişler derinleştirilerek eyvan biçimi verilmiştir.

KILIÇARSLAN, Afyonkarahisar'ın Sincanlı (Sinanpaşa) ilçesi, merkez bucağına bağlı belde; 2 338 nüf. (1990).

Kılıçalipaşa külliyesi
Tophane-İstanbul

Büyük Larousse

kılıçbalığı

kılıçbalığının su yüzeyindeki yüzüşü

kılıçgagalı

kılıçotu (binbirdelikotu) [*Hypericum perforatum*]

KILIÇBACAK sıf. Çarpık bacaklı.

KILIÇBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyıdan uzak, 800 m derinliğe kadar inen kesimlerinde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Xiphias gladius;* kılıçbalığıgiller familyası; boyu 4 m, ender olarak 5 m).
—ANSİKL. Kılıçbalığının göğüs yüzgeci orak biçiminde, suratı çok uzun ve yassı bir kılıç biçimindedir (6 m boyunda, 500 kg ağırlığında bir balıkta 2 m). Genellikle yalnız dolaşır. Yırtıcı ve saldırgandır. Eti çok lezzetlidir. Karaciğerinden yağ ve A vitamini elde edilir.
—Mutf. Kılıçbalığının eti, genellikle yağlıdır ve hazmı zordur. Fırında, haşlama olarak ya da şiş yapılarak hazırlandığı gibi pilakisi de olur. Türk mutfağında çok kullanılan balık türlerinden değildir.

KILIÇBALIĞI, başlıca yıldızı yalnızca 3,5 kadir olan birkaç sönük yıldızla belirlenen Güney takımyıldızı. Bu takımyıldızın meridyen bölümünde *Büyük Macellan Bulutu* yer alır. Aynı zamanda bilinen en büyük yayınık bulutsu olan *Tarantula bulutsusu*'nu (NGC 2070) içerir. Yaklaşık 800 ıy genişlikteki bu büyük iyonlaşmış hidrojen bulutu, genç yıldızların çok zengin olduğu bir bölge oluşturur. (→ GÖK haritası.)

KILIÇBALIĞIGİLLER a. Sıcak ve ılık denizlerde yaşayan, tonbalığına benzeyen, ama karın yüzgeci bulunmayan, suratı yassı kılıç biçiminde uzamış kemiklibalık familyası. (Türkiye sularındaki tek türü kılıçbalığı*dır; bil. a. *Xiphiidae;* levrekbalığımsılar takımı.)

KILIÇÇI a. Eskrimde kılıç dalında yarışan sporcu.

Kılıççılar çarşısı, Beyazıt'ta, bugünkü Kapalıçarşı'da yer alan eski çarşı. XVI. yy.'da "Silah çarşısı" da denen bu alışveriş yerinin adı, XVII. yy.'da "Sipahi çarşısı" oldu. Yeniçeri ocağı için gerekli kılıçların büyük bir bölümü burada yapılır, tören günlerinde de buranın esnafı ellerinde kendi yapımları olan kılıçları oynatıp sallayarak geçerlerdi. Yeniçeri ve sipahi ayaklanmalarında ayaklanmacılar, önce bu çarşıya saldırarak kılıçları yağmalar ve esnafı büyük zarara uğratırlardı. Yeniçeri ocağı'nın kaldırılmasından (1826) sonra burasının da sadece adı kaldı.

KILIÇGAGALI a. Siyah ve beyaz tüylü, uzun perdeli ayaklı, ucu yukarıya iyice kıvrık gagalı kuş. (Kılıçgagalı tuzlu gölcüklerde yaşar ve küçük kabuklularla beslenir. Avrupa'daki bireylerin çoğu Afrika'da kışlar. Bil. a. *Recurvirostra avocetta;* kılıçgagalıgiller familyası; yağmurkuşları takımı.)

KILIÇGAGALIGİLLER a. Uzun bacaklı kuş familyası. (Kılıçgagalı, *İbidorhycha struthersii* gibi türleri içerir. Bil. a. *Recurvirostridae;* yağmurkuşları takımı.)

KILIÇHANE a. (*kılıç* ve fars. *ḫāne*'den *kılıç-ḫāne*). *Esk.* Kılıç yapılan atölye.
—ANSİKL. Osmanlı dönemindeki kılıçhanelerin yerlerine ilişkin bilgi yoktur. Ancak Evliya Çelebi'nin anlattıklarına göre Osman II (Genç) döneminde Topkapı mabeyni ile Kurşunlu mahzen arasında bir kılıçhane vardı ve buraya, en iyi kılıçlar Dimışk'ta (Şam) yapıldığından Dimışkhane deniyordu. Murat IV'ün kılıççıbaşı da burada çalışırdı. Kale dışında, deniz kıyısında da bir kılıçhane bulunuyordu, ancak Kara Mustafa Paşa'nın öldürülmesinden sonra gümrük emini Ali Ağa bu binayı kat kat yahudihane yapmıştı. Sultanahmet'teki son kılıçhane, XIX. yy.'ın ilk yarısında gerçekleştirilen yenileşme hareketleriyle önemini yitirdi (yeniçeriliğin kaldırılması, kılıçların dışardan getirilmeye başlanması). 1867'de İstanbul'da ilk sanayi mektebi bu kılıçhanede açılmıştı.

Kılıç-kalkan oyunu, erkekler tarafından elde kılıç ve kalkanla oynanan, Bursa ve çevresine özgü bir halk oyunu.
Oyunun Orhan Gazi'nin Bursa'yı alışı sırasında yapılan savaşı simgelediği öne sürülür. Karşılıklı dizi ve halka dizilişleriyle oynanır. Oyuncuların ellerindeki kılıcı kalkana vurarak çıkardıkları ses, oyunun ritmini oluşturur. Figürler savaşa hazırlık ve savaşma evrelerini yansıtır. Oyun başlıca dört bölümden oluşur. "Peşrev" denilen ilk bölümde gençlerin askere çağrılışı ve topluca uğurlanışı canlandırılır. İkinci bölümde tek tek çıkışlarla askerlerin yemin töreni sergilenir. Bundan sonra "cenk ve barış sözleşmesi" adı verilen bölüme geçilir. Oyuncular iki yan oluşturarak dövüşürler. Bu bölümde ritim kaybolur. Barış anlaşmasının yapılması ve silahların değişilmesi bölümüyle süren oyun, zaferin kutlanmasını yansıtan figürlerle sona erer.
Osmanlılar döneminde oyunun Bursa medreselerindeki öğrencilere öğretildiği ve loncaların katıldığı tüm törenlerde esnaf tarafından oynandığı öne sürülür. Oyunun özgün figürleri 1932 yılında eski oyuncular ve uzmanlar tarafından saptanarak kayda geçirilmiştir.
Kılıç-kalkan oyunu, Anadolu'nun başka yörelerinde değişik biçimlerde, örneğin kılıç yerine sopa kullanılarak ve ezgili olarak oynanmaktaysa da bunlar Bursa kılıç -kalkan oyununun özgünlüğünden uzaktır.

KILIÇKAYA, Artvin'in Yusufeli ilçesine bağlı bucak; 8 453 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Kılıçkaya* (esk. *Ersis*); 2 762 nüf. (1990).

Kılıçkaya barajı ve hidroelektrik santralı, Tokat ilinde, Kelkit suyu üzerinde kurulmuş olan baraj ve hidroelektrik santralı (1989). Elektrik enerjisi sağlamak amacıyla yapılmış olan tesisin gövdesi kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 1,4 milyar m^3, göl alanı 64,42 km^2'dir. 124 MW gücündeki hidroelektrik santralın yılda 332 milyon kWsa elektrik enerjisi üretilmektedir.

KILIÇKAYA dağı, esk. **Mayrım dağı,** D. Anadolu bölgesinde, Tercan ovasının kuzeyinde dağ kütlesi (2 669 m).

KILIÇKIRAN a. Tarım mak. Dövüldükten sonra arpa ve pirinç tanelerinin üzerinde kalan ipliksi uzantıların koparılıp ayrılmasını sağlayan makine.

KILIÇKUYRUK a. Zool. Orta Amerika' daki tatlısularda yaşayan küçük kemiklibalık. (Erkeğinin kuyruk yüzgecinde uzun bir eklenti vardır. Bil. a. *Xiphophorus helleri; Poeciliidae* familyası.)

KILIÇLAMA be. **1.** Çaprazlama olarak. **—2.** Kılıcına. **—3.** *Kılıçlama kaçmak,* bir yerden yan yan, çaprazlama giderek uzaklaşmak.
◆ a. Kılıçlamak eylemi.

KILIÇLAMAK g. f. Kılıçla vurmak, kılıçtan geçirmek.

KILIÇLI sıf. ve a. Kılıç kuşanmış kimse için kullanılır.

KILIÇLIOĞLU (Safa), türk işadamı, yayımcı (İstanbul 1911 - *ay. y.* 1987). 1948'de *Yeni sabah* gazetesini satın alarak Babıâli çevresine girdi. 1956'da *Pazar* adlı haftalık magazin dergisini çıkarttı. 1964'te *Yeni sabah*'ı kapatarak Meydan gazetecilik ve neşriyat limitet şirketi'ni kurdu. Haftalık *Meydan* gazetesini (1964-1973), aynı adlı haftalık dergiyi (1973-1983) ve *Meydan Larousse büyük lügat ve ansiklopedi*'yi (1969-1984), *Larousse gençlik ansiklopedisi*'ni (1976-1977) yayımladı.

KILIÇOĞLU (Hakkı), **Kılıçzade Hakkı** da denir, türk asker ve siyaset adamı (Niş 1872 - Ankara 1959). Mühendishanei berrii hümayun'u bitirdi. Irak'ta askeri öğretmenlik yaptı. Yemen'deki ayaklanmanın bastırılmasında görev aldı. Atandığı Selanik'te İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi. Laik, ilerici ve latin harflerinin kullanılmasını savunan aydınlar arasında yer aldı. Bu konularda Abdullah Cevdet'in çıkardığı *İçtihat* dergisine yazdı. 1912'de bu dergide yayımlanan ve yabancı araştırmacıların Abdullah Cevdet'e atfettikleri batıcı türk aydınlarının programını hazırlayan aslında o'ydu. Bu görüşleri ve yazıları nedeniyle binbaşıyken emekli edildi. Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmit'te *Hür fikir* adlı haftalık bir gazete çıkardı. Kocaeli (1927 -1931), ardından Muş (1931-1946) milletvekili seçildi. *İtikadat-ı batılaya ilan-ı harp* (1916) adlı bir yapıtı vardır.

KILIÇOTU a. Avrupa'da ve Anadolu'da yetişen, karşılıklı, sapsız yapraklı, sarı çiçekli, 30-80 cm boyunda çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Hypericum; hypericaceae* familyası.)
—ANSİKL. Dünyada 200 kadar, Türkiye' de 70 kadar kılıçotu türü yetişir. Bunlar yapraklı orman bölgelerinde nemli yerlerde, çam ormanlarında kurak yerlerde, dağlık ve bozkır bölgelerde kayalık ve taşlık yerlerde yetişen çokyıllık bitkilerdir. Yapraklarının üzeri ufacık çukurları andıran saydam salgı bezleriyle doludur; onun için bu bitkiye *binbirdelikotu* da denir. Anadolu'da yöresel olarak *kantaron, sarı kantaron, koyunkıran, kuzukıran, mayasılotu, yaraotu* adları da verilir. Büyük çiçekli kılıçotu *(Hypericum calycinum)* bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.
—Halk hek. Kılıçotunun binbirdelikotu (*Hypericum perforatum*) ve buna yakın türlerinin kurutulmuş ya da taze çiçekli dalları dahilen antispazmodik, peklik verici, yatıştırıcı ve kurt düşürücü, haricen antiseptik ve yara iyileştirici olarak kullanılır.

KILIÇOYUNCUSU a. ESKRİMCİ'ye karşılık olarak önerilen terim.

KILIÇOYUNU a. ESKRİM'e karşılık olarak önerilen terim.

KILIÇÖZÜ deresi, İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde akarsu; yaklaşık 90 km. Hirfanlı barajının D.'sundaki dağlık alandan inen kaynak kolların birleşmesiyle oluşur ve geniş bir vadi içinde akarak soldan Delice ırmağına kavuşur.

KILIÇZADE HAKKI → KILIÇOĞLU (Hakkı).

KILIF a. **1.** İçine bir nesne koymaya yarayan ve aşağı yukarı o nesnenin biçiminde olan özel kap: *Gözlük kılıfı. Tabanca kılıfı.* **—2.** Kimi eşyalara, kirlenmelerini önlemek, korumak amacıyla geçirilen örtü: *Yorgan kılıfı. Koltuk kılıfı.* **—3.** İçi pamuk, yün vb. şeylerle doldurulmak üzere hazırlanmış, genellikle kumaştan kap: *Yastık kılıfı.* **—4.** Uygunsuz bir davranışa, bir işe bulunan uydurma gerekçe. **—5.** *Bir şeyi kılıfına uydurmak,* bir duruma ya da tutuma, yöntemine, kuralına uygun bir biçim vermek.
—Anat. Bir organı, bir kası, bir kirişi, vb. kaplayan az ya da çok dirençli örtü. ‖ Kimi organları saran lifsi oluşumlara verilen ad (örneğin tiroit cisminin, gödenbağırsağının, vb. kılıfı). [Çok geniş hareket yeteneği olan birçok kirişin çevresini bir kılıflar sistemi sarar; kirişleri birbirine bağlayan ve onlara bir çeşit kanal sağlayan *kemiksi-lifsi* kılıflar ve kirişlerin kaymasını kolaylaştıran *seröz* kılıflar vardır. Bu seröz

kılıf sistemi özellikle el parmaklarının bükücü kirişleri düzeyinde çok karmaşık bir yapıdadır.] || *Aponevroz kılıfı*, bir kas ya da bir kas grubunu saran dirençli aponevroz. || *Bızır kılıfı*, bızırın üst ve yan yüzünü kaplayan vulva kıvrımı.
—Ask. *Top kılıfı*, topları kötü hava koşullarından korumaya yarayan örtü.
—Böcbil. Bazı böceklerde iğneyi koruyan kın. || Böceklerde erkekorganın parçası (falobaz) ya da dişide yumartalıkların borumsu bölümü (yumurtalık kılıfı.) || Kıllıhalkalısolucanlarda kıl fırçalarını örten kabarcık. || *İğne kılıfı*, emici böceklerde sokma aygıtını saran zar (ya da alt dudak).
—Elektron. X ışınlı bir ampulü tümüyle saran ve onu ışımalara ya da yüksek gerilimle olabilecek temaslara karşı koruyan düzenek. || *Katot kılıfı*, seyretilmiş gazla dolu bir boşalma tüpündeki elektronların gazı uyarmak için yeterli hıza sahip oldukları ışıklı bölge.
—Elektrotekn. Elektriksel yalıtımı ya da mekanik korunmayı sağlamak için bir iletkenin etrafına yerleştirilmiş yalıtkan kaplama. || *Kablo kılıfı*, yalıtkan malzemeyi özellikle neme ve kimyasal etkenlere karşı korumaya yarayan boru biçiminde, kesintisiz ve tekbiçimli katman. || *Yalıtkan kılıf*, elektrik kablolarında, yalıtılmış bir kablonun iletkenlerini topraktan ve birbirlerinden elektriksel olarak yalıtan malzemelerin tümü.
—İnş. Duvarların, bölmelerinin ya da döşemelerin içinden geçen boruları korumak için üstlerine geçirilen boru ya da muhafaza. || GÖMLEK'in eşanlamlısı.
—Marokenc. *Adres kılıfı*, içine, şeffaf bir tabakanın altından görülebilecek biçimde bir kartvizit yerleştirilen ve küçük bir kayış ve toka yardımıyla bir seyahat çantasının kulpuna asılabilen, deriden yapılmış marokencilik eşyası.
—Nörol. *Akson kılıfı*, sinir hücresinde aksonu dış ortamdan yalıtan hücresel yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Oto. Bir mekanizmayı ya da karoserinin bir bölümünü örten ya da koruyan örtü.
—Zootekn. *Kamış kılıfı*, dörtayaklı hayvanlarda, dikleşme zamanı dışında kamışı koruyan, karna yapışık deri kıvrımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nörol. Akson kılıfı, özel nevroglia hücrelerinden oluşur: çevre sinir sisteminde *Scwann hücreleri*, merkez sinir sisteminde *oligodentrositler.* Omurgalılarda, glia hücrelerinden her birinin tek bir aksonu kat kat miyelin tabakalarıyla sardığı miyelinli liflerle her bir glia hücresinin birçok aksonu birlikte sardığı miyelinsiz ya da Remak lifleri diye iki çeşit sinir lifi vardır. Kabukluların büyüklerinde bu iki tip arası kılıflı liflere rastlanır: tipik miyelin oluşmaksızın her bir glia hücresinin sardığı tek akson.
—Zootekn. Aygırlarda bazen kamış kılıfının üzerinde, kısrakların meme uçlarına benzeyen ilkel çıkıntılar bulunur. Kamış kılıfı sığırlarda çok gelişmiştir ve bazen zürafalarda olduğu gibi, büyük bir deri kıvrımı halini alır. Atta, idrarın mayalanması ya da yağlı maddelerin (bunlara smegma denir) birikmesi yüzünden kılıf iltihaplanabilir. Köpekler irinli bir sızıntı, bazen de kamış başının tahrişiyle kendini belli eden kamış kılıfı iltihaplarına karşı çok duyarlıdırlar.

KILIFÇI a. **1.** Kılıf üretip satan tüccar, zanaatçı ya da işçi. **—2.** Kılıflama işlemini yapan kişi.

KILIFLAMA a. Kılıflamak eylemi.

KILIFLAMAK g. f. *Bir şeyi kılıflamak*, ona kılıf geçirmek, onu kılıfa koymak: *Yastıkları kılıflamak.*
—Elektrotekn. Kılıf gerçekleştirmek.

KILIFLI sıf. Kılıfı olan ya da kılıfı belirtilen nitelikte olan.
—Avc. *Kılıflı boynuz*, geyiğin kadifemsi bir deriyle kaplı boynuzu. (Kılıf, zamanı gelince, yarılarak sıyrılıp düşer.)

KILIFSIZ sıf. Kılıfı olmayan ya da kılıf geçirilmemiş olan şey için kullanılır: *Kılıfsız yastık.*

KILIK a. **1.** Bir kimsenin giyinişi, giyiniş biçimi, özellikle de giyimle belirginleşen dış görünüşü; kıyafet (genellikle *kıyafet'* le ikilemeli biçimde kullanılır): *Bu ne kılık? Kılığınıza kıyafetinize biraz özen gösterebilirsiniz.* **—2.** *Yörs.* Bir kimsenin resmi, fotoğraf. **—3.** *Kılık değiştirmek*, giyimini ya da davranışlarını değiştirmek. || *Kılık kıyafet*, üst baş, dış görünüş. || *Kılık kıyafet düşkünü*, üstü başı eskimiş olan. || *Kılık kıyafet köpeklere ziyafet*, üstü başı çok eski, pis ve kirli olanlar için söylenir. || *Kılık kıyafeti düzmek*, giysilerini yenilemek, yeni giysilerle donanmak. || *Kılığına çekidüzen vermek*, giyimine kuşamına özen göstermek. || *(Birinin) kılığına girmek*, bir kimse gibi giyinmek. || *Kılıktan kılığa girmek*, sık sık giysi değiştirmek; belli bir düşüncesi olmamak, sürekli olarak düşünce ve kanı değiştirmek.

KILIKLI sıf. **1.** Kılığı, görünümü şu ya da bu biçimde olan: *Tamirci kılıklı bir adam su sayacını sökmeye çalışıyordu.* **—2.** *Kılıklı kıyafetli*, giyimi kuşamı yerinde olan, iyi ve güzel giyinmiş.

KILIKSIZ sıf. Giyimi düzgün olmayan, giyim kuşamına özen göstermeyen kimse için kullanılır: *Pek kılıksız bir adam.*

KILIKSIZLAŞMAK gçz. f. Kılıksız duruma gelmek.

KILIKSIZLIK a. Kılıksız olma durumu.

KILINIŞ a. Kılınmak eylemi ya da biçimi.

KILINMAK → KILMAK.

KILIR a. *Yörs.* Dişotu.

KILIŞ a. Kılmak eylemi ya da biçimi.

KILKAPAN a. Kehribarın bir başka adı.

KILKIRAN a. Patol. SAÇKIRAN'ın eşanlamlısı.

KILKIŞ → KILKIS.

KILKUYRUK a. **1.** Sıcak denizlerin kıyı kesiminde yaşayan kemiklibalık. (Dip eğimi fazla ve dibe yakın yerleri sever. Karın ve kuyruk yüzgeci yoktur. Yanlardan yassı, şerit gibi uzun, pulsuz bedeni kıl gibi uzamış bir kuyrukla son bulur. Henüz Marmara denizi'ne ve Karadeniz'e girememiştir. Etçildir. Bil. a. *Trichiurus lepturus;* kılkuyrukgiller familyası; boyu 150 cm'yi bulabilir.) **—2.** Asya, Avrupa ve Amerika'nın kuzey kesiminde yaşayan ördek. (Bil. a. *Anas acuta;* ördekgiller familyası; uzunluğu 55 cm.) [Bk. *ansikl.* böl.]
◆ sıf. ve a. Züğürt ve kılıksız kimse için kullanılır.
—ANSİKL. Özellikle erkeği uzun kuyruklu olduğundan bu adla anılır. Başı, gerdanı kahverengi, ensesi siyahtır. Göçmendir: Güney Avrupa, Amerika ve Asya ile Kuzey Afrika'da kışlar.

KILKUYRUKGİLLER a. Şerit gibi uzun bedenli, pulsuz kemiklibalık familyası. (Kuyruk sapları ince uzundur; kuyruk yüzgeçleri az gelişmiştir ya da hiç yoktur; dişleri güçlüdür; uzun sırt yüzgeçlerinin ön bölümünde dikensi ışınlar bulunur. Kılkuyrukgiller yırtıcı, etleri lezzetli balıklardır. Türkiye sularında yaşayan iki türü vardır: çatalkuyruk [*Lepidopus caudatus*], kılkuyruk [*Trichiurus lepturus*]. Bil. a. *Trichiuridae.*)

KILLANMA a. Kıllanmak eylemi.
—Der. hast. *Aşırı kıllanma*, kıl ve saçların hem sayıca hem hacimce aşırı derecede gelişmesi. (Aşırı kıllanma ya normal kıllılığın aşırı ölçüde artması ya da çoğunlukla olduğu gibi patolojik bir yapı [örneğin ben, spina bifida] üzerinde yerel kıllanmanın artmasıdır.) Aşırı kıllanma, normalde kılsız olan vücut bölgelerinde anormal kıllanma anlamına gelen *hirsutizm*'den ayrı bir olgudur.

KILLANMAK gçz. f. **1.** Bir kimsenin bedeninden, bedeninin bir bölümünden söz ederken, üzerinde kıl bitmek, kılları çıkmak. **—2.** Buluğ çağındaki bir erkek sözkonusuysa, bıyığı sakalı çıkmak.

KILLET a. (ar. *ḳillet*). *Esk.* **1.** Azlık, az bulunma. **—2.** Kıtlık, yokluk. **—3.** *Kıllet-i akl*, akıl azlığı. || *Kıllet-i fehm*, anlayış eksikliği, anlayışsızlık. || *Kıllet-i iştigal*, meşguliyetsizlik. || *Kıllet-i matar*, kuraklık. || *Kıllet-i mübalat*, özensizlik, dikkatsizlik. || *Kıllet-i nukud*, para sıkıntısı. || *Kıllet-i tecrübe*, deneyimsizlik.
—Esk. tıp. *Kıllet-i dem*, kansızlık.

KILLI sıf. **1.** Kılı olan, kıl ya da saçla kaplı: *Kıllı göğüs.* **—2.** İçinde kıl bulunan: *Kıllı peynir.*

KILLIDİŞLİGİLLER a. Tek yüzgeçleri pullarla kaplı, çok sayıda ve ince dişli, canlı ama dağınık renkli, levrekbalığımsılar takımından kemiklibalık familyası. (Dikey siyah şeritleri vardır; bu şeritlerden biri gözden geçerek onu gizlerken, çoğunlukla bedenin arkasında bulunan göz biçiminde bir leke yırtıcı balıkları aldatır. Bil. a. *Chaetodontidae.*)

KILLIHALKALISOLUCANLAR a. Zool. Çokkıllılar ve solucanlar (toprak kurtları) gibi parapotlarında kıllar bulunan türleri içeren halkalısolucanlar öbeği. (Bil. a. *Chaetopoda.*)

KILLIKARANFİL a. HÜSNÜYUSUF'un eşanlamlısı.

KILLILIK a. Anat. **1.** Örteneğin kılla kaplı olması. **—2.** Kılların örtenek üzerinde dağılımı.

KILMAK yardımcı f. **1.** Ad soylu bir sözcükle birlikte "etmek, yapmak" anlamında kullanılır. (Yeni oluşan bu birleşik fiil, geçişli ya da geçişsiz olabilir): *Mecbur kılmak. Zorunlu kılmak. Karar kılmak. Etkili kılmak. Mutlu kılmak.* **—2.** *(Namaz) kılmak*, namaz görevini yerine getirmek: *Cuma namazını kılmak. Yatsıyı kılmadan gelecek.*
◆ **kıldırmak** ettirg. f. *Namaz kıldırmak*, namaz kılınmasını sağlamak: *İmam gecikirse, akşam namazını kim kıldıracak?*
◆ **kılınmak** edilg. f. **1.** Edilmek, olunmak: *Birtakım önlemlerle o caddeden geçmek zorunlu kılındı.* **—2.** Namaz görevi yerine getirilmek: *Öğle namazı kılındı mı?*

KILOTU a. Dağ çayırlarında yetişen ince ve sert yapraklı otsu bitki. (Bil. a. *nardus;* buğdaygiller familyası.)

KILSIZ sıf. Kılı olmayan.
—Zootekn. *Kılsız köpek*, derisi tüysüz, düz ve çıplak olan köpek ırklarına verilen genel ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Zootekn. *Kılsız köpekler.* Değişimin sonucu kıllarını kaybetmiş olan afrika köpeklerinden türemiş oldukları (ya da bazılarının ileri sürdüğü gibi kavurucu iklimlerdeki sıcak ve nemli havanın etkisiyle tedrici değişim geçirerek oluştukları) sanılmaktadır. Çok sayıda kılsız köpek ırkı bilinmektedir: kumrenkli kılsız afrika köpeği; ayakları ve başı siyah, gövdesi kırmızımsı külrenkli antil kılsız köpeği; değişik gri ya da pembe renkli çin ve meksika kılsız köpekleri.

KILYUMAĞI a. Patol. Saçlarını yeme alışkanlığı olan bazı kişilerin midesinde oluşan ur. (Eşanl. TRİKOBEZOAR.)
—Vet. Gevişgetirenlerin midesinde, özellikle atların kalınbağırsağında rastlanan ve hayvan kıllarının, odunsu liflerin ve besin artıklarının karışımından oluşan yuvarlak ya da yumurtamsı topak. Atta ölümle sonuçlanan tıkanmalara neden olabilir.

KIMIL a. Bedeni kalkana benzeyen, ekinlere büyük zarar veren yarımkanatlı böcek. (Bil. a. *Aelia rostrata;* kalkanlıyarımkanatlıgiller familyası.)
—ANSİKL. Kımıl 12-16 mm uzunluğunda, yeşil bir böcektir. Ekinlere, sebzelere, pamuklara zarar verir. Yumurtalarını (yaklaşık 40 tane) yaprakların altına bırakır. Gençleri ekin yapraklarıyla, erişkinleri tanelerin sütüyle beslenir.

Pix

kılıflı boynuzlu geyik

KIMIL a. Urfa ve çevresinde yalnız kadınlar, yalnız erkekler ya da kadın erkek birlikte oynanan, taklitli, halay türü bir halk oyunu. (Oyunda ekine zarar veren kımıl adlı böceğe karşı verilen savaş canlandırılır.)

KIMIL KIMIL be. (yansıma sözc.). Sürekli bir kımıldanışı belirtir: *Kımıl kımıl kımıldamak.*

KIMILDAMAK gçz. f. **1.** Bulunduğu yerde hafifçe hareket etmek; belli belirsiz oynamak; kıpırdamak: *Yaprak kımıldamıyor, bugün çok sıcak olacak. Dudakları kımıldadı, ama sesi çıkmıyordu. Sakın kımıldama, hemen arkanda bir akrep var.* **—2.** Harekete geçmek, davranmak; kıpırdamak: *Zamanında yetişmemizi istiyorsan, biraz kımıldaman gerek.*

◆ **kımıldanmak** dönşl. f. Olduğu yerde ve kendi kendine hareket etmek; harekete geçmek: *Hiç kılımdanmadan saatlerce oturdu. Haydi kımıldan biraz, geç kalıyoruz.*

◆ **kımıldatmak** ettirg. f. *Bir şeyi, bir kimseyi kımıldatmak,* kımıldamasını sağlamak, hareket ettirmek; kıpırdatmak: *Sandık çok ağırdı, bütün gücümle ittim, ama kımıldatamadım. Artık sağ bacağını kımıldatamıyor bile.*

KIMILDANIŞ a. Kımıldamak eylemi ya da biçimi.

KIMILDANMAK → KIMILDAMAK.

KIMILDATMAK → KIMILDAMAK.

KIMILTI a. Çok hafif, sessiz ve sürekli oynama, hareket: *Perdenin arkasında bir kımıltı var.*

buğday yaprağında kın

KIMIZ a. Kısrak sütünden yapılan (eşek, deve ve inek sütünden de olur) hafif alkollü içki.
—ANSİKL. Kımız Orta Asya'da yüzyıllardan beri yapılan ve içilen bir içkidir. At derisinden torbalarda kurutulan kımız, maya olarak kullanılır. Mayada *Streptococcus lactis, Lactobacillus casei* gibi laktik asit bakterileriyle laktozu parçalayabilen enzimler bulunur. Bu mikroorganizmaların ve enzimlerin etkisiyle laktik asit ve alkol meydana gelir. Kımız şöyle yapılır: yeni sağılmış süt, beşte bir oranında maya katılarak bir süre karıştırılır, sonra üç dört saat dinlendirilir. Alkolleşme başlayınca (kabarcıklanma) üzerine dört beş kat süt daha eklenir ve tümü yeniden karıştırılıp çalkalanır. Sonra gene bir süre dinlendirilir. Bu işlem, her seferinde yeni süt eklenerek birkaç kez yinelenir. Kımızın pıhtılaşmaması için dinlendirme evreleri dışında hep karıştırılması gerekir. Üç dört gün sonra kımız sertleşir, buna kara kımız denir. Kara kımız süt katılarak hafif ve orta dereceli kımız yapılarak içilir. Kımızın alkol oranı % 2-3 dolayındadır.
—Tar. Kısrak sütünü ekşiterek içen başlıca toplumlardan ikisi olan Türkler'le Moğollar, bu içkiye çok düşkündüler. Özellikle Kırgızlar ve Kazaklar kımıza büyük saygı duyarlar, bunu "kutsal içki" diye anarlardı. Kımız, sadece bir içki olarak değil, doyurucu ve besleyici bir besin maddesi olarak da önem taşırdı. Moğollar yazın kımızları olduğu sürece başka bir gıdaya gereksinim duymazlardı.

KIMKIM sıf. (yansıma sözc.). *Yörs.* **1.** Ağır ağır konuşan kimse için kullanılır. **—2.** Yavaş iş gören, ağırkanlı kimse için kullanılır.

KIMLANMAK gçz. f. **1.** *Esk.* Kuş sözkonusuysa, uçmaya hazırlanmak. **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, kalkacakmış gibi kıpırdamak, ayağa kalkmak üzere davranmak.

KIN a. İçine kesici bir aletin konulduğu sert kılıf.
—Antropol. *Penis kını,* penisin başını saran sünnet derisi.
—Bot. Buğdayda, diğer buğdaygillerde, karabuğdaygillerde, bir kısım palmiyelerde, bazı çayırsazlarında ya da soğanda olduğu gibi yaprakların, sapın bir bölümünü uzunlamasına saran dip kısmı.
—Böcbil. Böceklerde, baş ile arka bölüm ya da karın arasında bulunan göğsün sert bölümü. (Kınkanatlıların, yarımkanatlıların, düzkanatlıların göğsü yalnızca öntorakstan oluşur. Sineklerde, zarkanatlılarda, kelebeklerde ya da pulkanatlılarda bütün göğüs serttir.) || Birbirini izleyen kabuk değiştirmeler sırasında gelişerek başka organları örten organ (örneğin kanat kını). || Bazı böcek larvalarının bitki dokuları parçaları *(Coleophora)* ya da çeşitli döküntülerle *(Phryganea)* oluşturdukları sığınak.
—Sil. Kılıç, yatağan, bıçak, kama vb. kesici silahları çeşitli dış etkilerden korumak ve taşınmalarını kolaylaştırmak amacıyla ahşap ya da metalden yapılmış kılıf. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kın ağızlığı* → AĞIZLIK. || *Kın bağlamak,* kınları yapmak için, içi oyuk iki tahtayı birleştirip üzerine deri geçirerek dikmek. || *Kın bileziği* → BİLEZİK. || *Kın çamurluğu* ya da *kın pabucu* → ÇAMURLUK.
—ANSİKL. Sil. Kınlar kullanıldıkları silaha göre kılıç kını, bıçak kını, yatağan kını gibi adlar alır. Bunlar içi oyuk iki gürgen tahtasının birleştirilerek üzerinin deri kaplanmasıyla elde edilebileceği gibi, metalden yapılmış örnekleri de vardır. Genellikle kınlar ağızlık, bilezik, çamurluk bölümlerinden meydana gelir. Kılıç kını üzerinde taşımayı sağlayan metal halkalar vardır. Kınlar, bileziklere tutturulan halkalardan geçirilen kayış ya da kaytanla, kılıç kayışına ya da bele asılır.

-KIN → -GIN.

KINA a. (ar. *ḥinnā*'dan). **1.** Ortadoğu'da ve Kuzey Afrika'da yetiştirilen ve saçları ya da tırnakları boyamada kullanılan, Hindistan ve Arabistan kökenli bitki. (Bil. a. *Lawsonia inermis; lythraceae* familyası.) **—2.** Kurutulmuş kına yaprağının öğütülmesiyle elde edilen toz. **—3.** *Kına yakmak, koymak, sürmek, vurmak,* kınayı suyla karıştırıp bulamaç durumuna getirerek boyanacak yere sürmek. || *Kınalar yakmak,* birisinin uğradığı bir yıkıma ya da içine düştüğü kötü bir duruma aşırı ölçüde sevinmek.
—Folk. *Kına basması,* Anadolu'nun bazı yörelerinde kız evinde ve kadınlar arasında yapılan kınagecesinde, oğlan yengesinin çağrısı üzerine erkeklerin kapıya gelerek geline bağışlarda bulunması. (Bk. *ansikl.* böl.). || *Kına ezmek* ya da *kına ezmesi,* bir kap içine konan kınanın suyla karıştırılarak koyu macun kıvamına gelmesi. —Bazı yörelerde kına gecesi sona erdikten ve konuklar dağıldıktan sonra aile arasında yapılan tören. || *Kına gecesi* ya da *kına düğünü* → KINAGECESİ. || *Kına yemeği,* düğünden birkaç gün önce başına kına yakılan kızın arkadaşlarına kız evi tarafından verilen yemek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Müz. *Kına türküleri,* geleneksel düğünlerde kına gecesi söylenen, çoğunluğunun sözleri ayrılışın zorluğunu, ana babanın kızlarına, kızın ailesine duyacağı özlemi dile getiren ağır ritimli türküler. (Kızın kınası yakılırken törene katılan kadınlar tarafından, gelini ağlatmak amacıyla söylenir. Gelinin ağlamaması hoş karşılanmaz. Oğlan ve kız tarafı arasında karşılıklı atışma biçiminde olanları da vardır.)
—ANSİKL. Kına ince dallı, beyazımsı kabuklu, karşılıklı yapraklı küçük bir ağaçtır. Yaşlanınca dikenli olur. Hoş kokulu beyaz çiçekleri, güzel demetler oluşturur. Kına hemen hemen tüm doğu ülkelerinde yetiştirilir. Yaprakları, bazı bitki (ceviz, sumak, incir, palmiye vb.) yaprakları ya da kumla karıştırıldıktan sonra kurutularak öğütülür. Elde edilen toz reçineli bileşikler, tanen ve naftakinon türevi boyarmaddeler içerir. Saf kına yakıldıkta kalan kül % 10'u geçmez. Ticarette satılmakta olan kınalarda kül oranının % 10 ile 38 arası olduğu saptanmıştır. Türkiye kına ihtiyacını Hindistan, Pakistan ve Hollanda'dan satın alarak karşılamaktadır. Kınanın boyarmadde özelliği Mısırlılar devrinden beri bilinmekte ve saç, sakal ve tırnakları boyamak için kullanılmaktadır. Kına boyadığı cisimlere az ya da çok kızıl bir renk verir.
—Boyac. Kınadan doğal boyamacılıkta da yararlanılır. Çeşitli mordanlarla kızıla çalan kahverengi, kahverengi tonlu kırmızı vb. renkler elde edilir. Daha çok yünlerin boyanmasında kullanılır.
—Folk. Kınanın türk folklorunda önemli bir yeri vardır. Kına yakma genellikle sevinç belirtisidir ve düğünden bir gece önce yapılan kına gecesi düğün törenlerinin değişmez öğelerindendir. Kına kadınların ve genç kızların avuçlarını, parmaklarını renklendirmek, saçı güçlendirmek ve renk vermek amacıyla kullanılır. Çay suyu, soğan kabuğu, yumurta, zeytinyağı ve bir parça rastıkla karıştırılarak yakılan kına saça koyu kızıl bir renk verir ve saç diplerini canlandırır. Avuca ya da parmaklara sevinç belirtisi olarak kına yakma, çok eski bir gelenektir, bugün de Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan yörelerinde uygulanmaktadır. Tanrı'ya adandıkarı için kurbanlık koyunların sırtına kına yakma bugün de yaşayan bir gelenektir. Bazı araştırmacılar bunun temelinde Tanrı'ya karşı görevini yerine getirmekten duyulan sevincin yattığını ya da Tanrı armağanının süsleme gereksiniminden doğduğunu öne sürmektedirler.
• *Kına basması,* evlenecek kızın kınası yakılmadan önce düzenlenir. Kız evinde eğlenceler sürerken oğlan yengesi kahveye "kına basılacak" diye haber gönderir. Bu çağrıyı duyup da törene katılmamak ayıp sayılır. Erkekler aralarına damadı da alarak topluca kız evinin kapısına gelirler. Kız yengesi gelinlik giysilerini giymiş kızın başına bir tencere koyar ve koluna girerek kapıya çıkartır. Erkekler tencereye bir miktar para bırakarak uzaklaşırlar. Bu arada oğlan evinden olanlar ve bazı yörelerde damat da kıza değerli armağanlar verir. Damatla gelin kısa bir süre karşılıklı oynadıktan sonra erkekler ayrılır, kadınlar kına yakma hazırlıklarına başlar. Anadolu'nun bazı yörelerinde bugün de değişik biçimlerde uygulanan bir gelenektir.
• *Kına yemeği,* genellikle düğünden önceki çarşamba günü verilir. O gün kızın akrabasından bir kadın gelinin saçına kına yakır. Bu törende kızın evli, bekâr tüm arkadaşları bulunur. Kına yakma işlemi bittikten sonra kız evi tüm konuklara yemek verir; yemekten sonra hep birlikte eğlenilir.
—Halk hek. Kına nötr hale getirildiğinde saçları boyamaksızın güçlendirici etki yapar, doğal haliyle kullanıldığı zaman boyardır. Kimi deri hastalıklarında derinin dirençini artırıcı etkisi vardır. Dermatofit mantarların üremesini durdurduğu kanıtlanmıştır. Dahilen peklik verici ve kurt düşürücü olarak % 1'lik infusyonu kullanılır.

KINACIK a. Bitki patol. PAS'ın eşanlamlısı.

KINAÇİÇEĞİ a. Türlü renkte çiçek açan bir ya da çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *balsamina* ya da *impatiens;* yaklaşık olarak 400 tür; kınaçiçeğigiller familyası.)
—ANSİKL. Kınaçiçeği birbirine eşit olmayan 4 taçyapraklı, canlı renkte düzensiz çiçekler açar; meyveleri etlidir ve en ufak dokunmayla birdenbire açılır, tohumlarını uzağa fırlatır. Çoğunluğu tropikal Asya ve Afrika kökenlidir. Yabani kınaçiçeğinden (*İmpatiens noli me tangere,* "bana dokunma") başka daha bazı türleri süs bitkisi olarak yetiştirilir (örneğin çamgüzeli [impatiens sultani]).

KINAÇİÇEĞİGİLLER a. Kınaçiçeği ve benzerlerini kapsayan ikiçenekli bitkiler familyası. (Bil. a. *balsaminaceae.*)

KINAGECESİ a. Düğünde, gerdekten bir gece önce, kadınlar arasında gelin evinde düzenlenen eğlence.(*Kına düğünü* de denir.)
—ANSİKL. Kınagecesi, düğün törenleri-

rinin en yoğun ve ağırlıklı öğelerindendir. Düğünden bir gün önce düzenlenen törene evlenecek kız gelinliği ile katılır. Yatsı namazından sonra oğlan evinin kadınları ve öteki çağrılılar kız evinde toplanır. Konuklara büyük tepsiler içinde çerezler, kurabiyeler, tatlılar ikram edilir. Gelin, ellerinde yanan mumlar bulunan genç kızların arasından odaya girer, yüksekçe düzenlenmiş koltuğuna oturur. Çalgılar çalınıp oyunlar oynanır ve bazı yörelerde eğlencenin en yoğun zamanında "kına basması" yapılır. Bundan sonra yaşlı bir kadının okuduğu dualarla kına yakma töreni başlar. Bazı yörelerde gelinin sağ avcuna bir altın konur ve parmaklara, avuca kına yakıldıktan sonra el, yemeniyle bağlanır. Bu sırada kına türküleri söylenir ve gelin, ağlatılmaya çalışılır. Ertesi gün, yani düğün günü yemeni çözülüp avuca konan altın mendil içinde güveye götürülür ve bahşiş alınır. Güvey bu parayı bereket parası diye her zaman yanında taşır ya da para kesesinin dibine diker. Bazı yörelerde de kızın kınasını biri evli, öteki bekâr iki kişi yakar. Bir minder üzerine oturtulan kızın yanına gümüş tas içinde kına konur. İlkin evli olan kadın kızın sağ eline, bekâr olan sol eline kınayı koyar; ardından evli olan sol ayağa, bekâr olan sağ ayağa kına yakar ve kınalar tülbentle bağlanır. Her iki el ve ayağa kınalar yakıldıktan sonra oğlan ve kız yengeleri oyuna kalkar, öteki konuklar da onlara katılır ve eğlenceler kimi zaman çok geç saatlere değin sürer. Yakılan kınalar düğün günü, yani ertesi gün törenle yıkanır. Kına gecesi geleneği Anadolu'nun birçok yöresinde bugün de yaşatılmaktadır.

KINAKINA a. (kiçua dilinde sözc.). **1.** Acı ve ateş düşürücü bir kabuk elde edilen ağaç. (Bil. a. *cinchona;* kökboyasıgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]. **—2.** Bu bitkinin kabuğundan yapılan içit. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kınakınalar üç büyük gruba ayrılır: esmer kınakına *(Cinchona officinalis)*, sarı kınakına *(C. calisaya, C. ledgeriana)* ve kırmızı kınakına *(C. succirubra)*.

Kabuğun görünüşü türlere göre değişir: düzgün boru biçiminde kıvrılan ve likenlerle kaplı olan esmerlerin tadı buruktur; daha kaba olan sarılar, koyu ya da esmer sarı renkte plakalar halindedir; tadı çok acıdır ve kırılınca lifli görünür; kıvrık ya da düz ve likensiz olan kırmızılar hem acı, hem buruktur.

• *Kimyasal bileşim.* Kınakınalarda yirmiden fazla alkaloit (başlıca alkaloitler kinin, kinidin, kinkonin, kinkonidin, vb.); fitosterollar (kinkol, kupreol, kebrakeol); kateşik tanenler (kinotanik asit) ve bu tanenin suda çözünmez bir türevi (kınakına kırmızısı); çok acı bir glukozit (kinovin); kinik asit, vb. bulunur.

• *Kabuk üretimi.* Sentetik sıtma ilaçları bulunduktan sonra hayli azaldı. Ecza sanayisinde bugün de, özellikle Endonezya' dan gelen doğal kınakına kullanılmaktadır. (Kabukların değeri alkaloit oranına göre belirlenir.) Kınakına kabukları tonik ve aperitif içitler yapmakta da kullanılır.

—Eczc. Sıtmaya karşı kullanılan kınakına en çok insan hayatı kurtaran bitkidir. Dünya farmakopelerinde birçok türü ve bunların çeşitleri kayıtlıdır.

Kınakınanın gövde ve dal kabuklarında bulunan alkaloitlerin miktarı türlere göre değişir. Esmer kınakına, en azından onda biri kinin olmak üzere % 15 oranında alkaloit içerir; toz haline getirilen kabuğu haşlanıp infusyon şeklinde kullanılır. Sarı kınakına toplam % 6 oranında alkaloit içerir ve bunun % 50'si kinindir; tozundan, ateş düşürücü bir özüt elde edilir. Tanence zengin kırmızı kınakına üçte biri kinin olan % 5 oranında alkaloit içerir, bunun da güçlendirici ve iştah açıcı özelliklerinden yararlanılır.

—Mutf. *Kınakına şurubu,* kınakına, kara üzüm kurusu, su ve şekerle yapılır. Dövülmüş kara üzüm, kınakına ile birlikte bol suda 1-2 saat kaynatılır. Rengi koyulaşınca içine şeker katılır ve bir süre bekletildikten sonra tülbentten süzülerek kullanılır. İyi bir kuvvet şurubudur.

KINALAMAK g. f. Kına yakmak, kına ile boyamak: *Elini, saçlarını kınalamak.*

◆ **kınalanmak** edilg. f. Kınalamak eylemine konu olmak: *Eller kınalandı, gözler sürmelendi.*

KINALANMAK → KINALAMAK.

KINALI sıf. **1.** Kına yakılmış, kına ile boyanmış: *Elleri kınalı gelin. Kınalı koç.* **—2.** Rengi kına yakılmış gibi kızıl olan. **—3.** *Kınalı keklik* → KINALIKEKLİK. ‖ *Kınalı yapıncak,* saçları kızıl renkte olan kız ya da kadın.

KINALIADA, esk. **Proti,** İstanbul'un Anadolu yakasında Kocaeli yarımadasının G.-B. kıyısı önünde sıralanan Kızıladalar' dan en B.'da olanı (1,3 km²). Adalar ilçesine bağlı kütlesel bir ada olan Kınalıada' nın yapısında Paleozoyik kuvarsitler başlıca yeri tutar. G. kıyıları dik yarlarla çevrilidir. Öteki büyük adaları kaplayan çam örtüsünden yoksun olan Kınalıada'da yerleşme alanı, K. ve K.-D. kıyılarındadır. Bizans döneminde sürgün yeriydi.

KINALIK a. Folk. Kına gecesi giyilen işlemeli, ağır giysi. (Kına gecesine kadınlar, özel günlerde giydikleri giysilerle katılırlar. Yeni evliler ve genç kadınların kınalıkları genellikle al ya da pembe renktedir.)

KINALIKEKLİK a. Balkan yarımadası ve Anadolu'dan Doğu Tibet'e kadar uzanan bütün Güney Asya'da yaşayan av kuşu. (Bil. a. *Alectoris graeca;* sülüngiller familyası; uzunluğu 35 cm.)

—ANSİKL. Avcıların dağ kekliği adını da verdikleri bu kuşun gagası, ayakları kırmızı, sırtı gri-kahverengi, gerdanı beyaz (çevresinde siyah bir şerit bulunur), kursağı, göğsü gri, karnının ortası kirli sarıdır. Kınalıkeklik, yanlarında bulunan, özellikle gözünden başlayarak gerdanına inen siyah şeritle kızıl ayaklı keklikten ayrılır. Yerli ve gezici kuştur. Kayalıkları sever. Hepçildir: taneler, bitkiler, böceklerle beslenir.

KINALIYAPINCAK a. Bağc. YAPINCAK'ın eşanlamlısı.

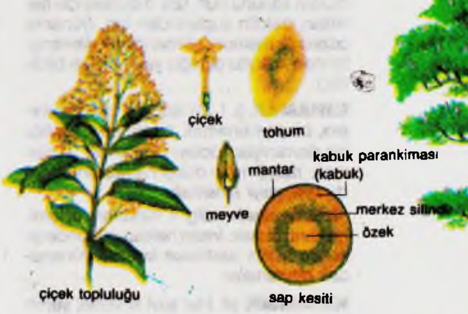
KINALIZADE ALİ ÇELEBİ, türk bilgin ve düşünür (Isparta 1510 - Edirne 1572). Birçok bilgin yetiştirmiş bir aileden gelir. Babası kadı, büyükbabası Fatih'e hocalık etmiş bir müderristi. Köklü bir öğrenim gördükten sonra Edirne, Bursa, Kütahya ve İstanbul Süleymaniye medreselerinde müderrislik yaptı. Şam, Kahire, Bursa ve Anadolu kadılıklarında bulundu. Suriye beylerbeyi Ali Paşa adına yazdığı *Ahlak-ı Alâi* (bas. 1833) adlı yapıtı kendisine büyük ün sağladı. Yapıtı, Aristoteles' in *Ethika nikomakheia* (Nikomakhos etiği) adlı yapıtından esinlenip Nasirettin Tusi, Celalettin Cevvani ve Hüseyin Vaiz'in yapıtlarından çeviri ve aktarma yoluyla kaleme aldı. Ancak, arada kendi özgün düşünce ve görüşlerine de yer verdi. Konuların rahat ve iyi anlaşılabilmesi için metin aralarına fıkra ve öyküler serpiştirdi. Yapıtta şiddet ve işkenceyi sert bir dille yerdi; metres tutma ve birden fazla kadınla evlenmeye karşı çıktı, böyle durumları eleştirdi. Bu yapıtı dışında *Divan'ı, Haşiye-i tecrit, Haşiye-i Durer ve Gurer, Seyfiye ve kalemiye* adlı yapıtları da vardır.

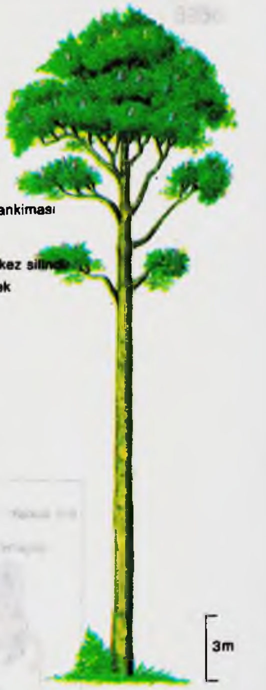
KINALIZADE HASAN ÇELEBİ, türk tezkire yazarı (Bursa 1546 - Reşit, Mısır, 1604). Ünlü bilgin Kınalızade* Ali Çelebi' nin oğludur. Medrese öğrenimi gördü. Ayrıca şeyhülislam Ebussuut Efendi'den fıkıh ve kelam dersleri aldı. Bursa, Edirne, Halep, Mısır, Gelibolu ve Yenizağra'da kadılık yaptı, müderrislikte bulundu. 1586'da bitirip Hoca Sadettin Efendi'ye sunduğu *Tezkiret üş-şuara* (İ. Kutluk yayımı, 1978 -1981, 2 c) en tanınmış yapıtıdır. Tezkire "padişahlar", "şehzadeler", "bilginler ve şehzadeler" olmak üzere üç bölüme ayrılır. 6 padişah, 5 şehzade, 618 bilgin ve şairin yaşamları anlatılıp, şiirlerinden seçilmiş örnekler verilir. Dili oldukça ağdalı olan yapıtta, her şair, adı ya da mahlasıyla ilgili istiareler, cinaslar yapılarak tanıtılır; meslekleriyle ilgili benzetmeler, yakıştırmalar sıralanır. Yaşamöyküleriyle ilgili olarak çok zengin bilgi aktarılır. Yazarın bazı fıkıh ve kelam kitaplarına şerhleri de vardır.

Kınallı köprü höyüğü → KANALLI KÖPRÜ.

KINAMA a. Kınamak eylemi, ayıplama.

—Eğit. *Kınama cezası,* aykırı davranışlarda bulunan öğrencilere uygulanan disiplin cezası. (Milli eğitim gençlik ve spor bakanlığı talim ve terbiye kurulu'nun 27 haziran 1981 gün ve 100 sayılı kararı ile belirlenmiş yazılı cezadır. Uyarma ile mah-

sarı kınakına *(Cinchona calisaya)*

kınaçiçeği *(Impatiens noli-tangere)*

Kınalıada'dan bir görünüm

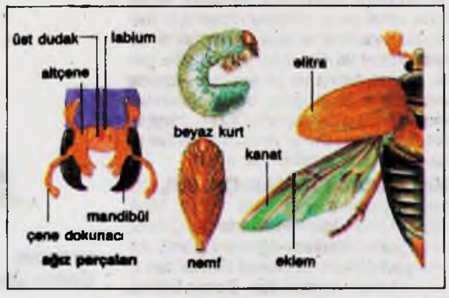
rumiyet [sosyal etkinliklerden] cezalarından daha ağır bir cezadır.)
—İda. huk. *Kınama cezası*, Devlet memurları kanunu'nun 125. maddesinde belirtilen disiplin suçlarından biri. (Kınama cezası ile memura görevinde ve davranışlarında kusurlu olduğu yazılı olarak bildirilir.)

KINAMAK g. f. *Bir kimseyi, bir davranışını, bir şeyi kınamak*, bir kimseyi, yaptığı bir davranıştan dolayı ayıplamak, suçlamak: *Yaptığından dolayı herkes onu kınadı. İşkenceyi kınamak.*
◆ **kınanmak** edilg. f. Kınamak eylemine konu olmak: *İnsan hakları gününde işkence bütün partilerce kınandı. Kınanacak davranışlar.*

KINAMSIK sıf. Her şeyi kınayan, yeren kimse için kullanılır.

KINAMSIMAK g. f. Eleştirmek, muaheze etmek.

KINANMAK → KINAMAK.

kınkanatlılardan mayısböceğinin yapısal özellikleri

KINAR HANIM → SIVACIYAN (Kınar).

KINCIK a. Karayosunu'nda köksü uzantıların dibini saran ve arkegonun kalıntısı olan küçük kılıf.

KINDIRA a. *Yörs.* Sulu yerlerde biten ince, uzun yapraklarının kenarları keskin, ucu diken gibi, koyu renkli bir tür çayır otu.

KINDIRAÇ a. *Yörs.* Oluk ve yiv açmakta kullanılan araç.

KINIK, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 37 617 nüf. (1990); 436 km^2; 29 köy. Merkezi, İzmir'in 114 km K.-D.'sunda *Kınık*, 17 167 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, pamuk, tütün, üzüm, sebze üretimi.

KINIK, Antalya'nın Kaş ilçesi Kalkan bucağına bağlı belde; 3 245 nüf. (1990). Ksanthos*un kalıntılarıyla ünlüdür.

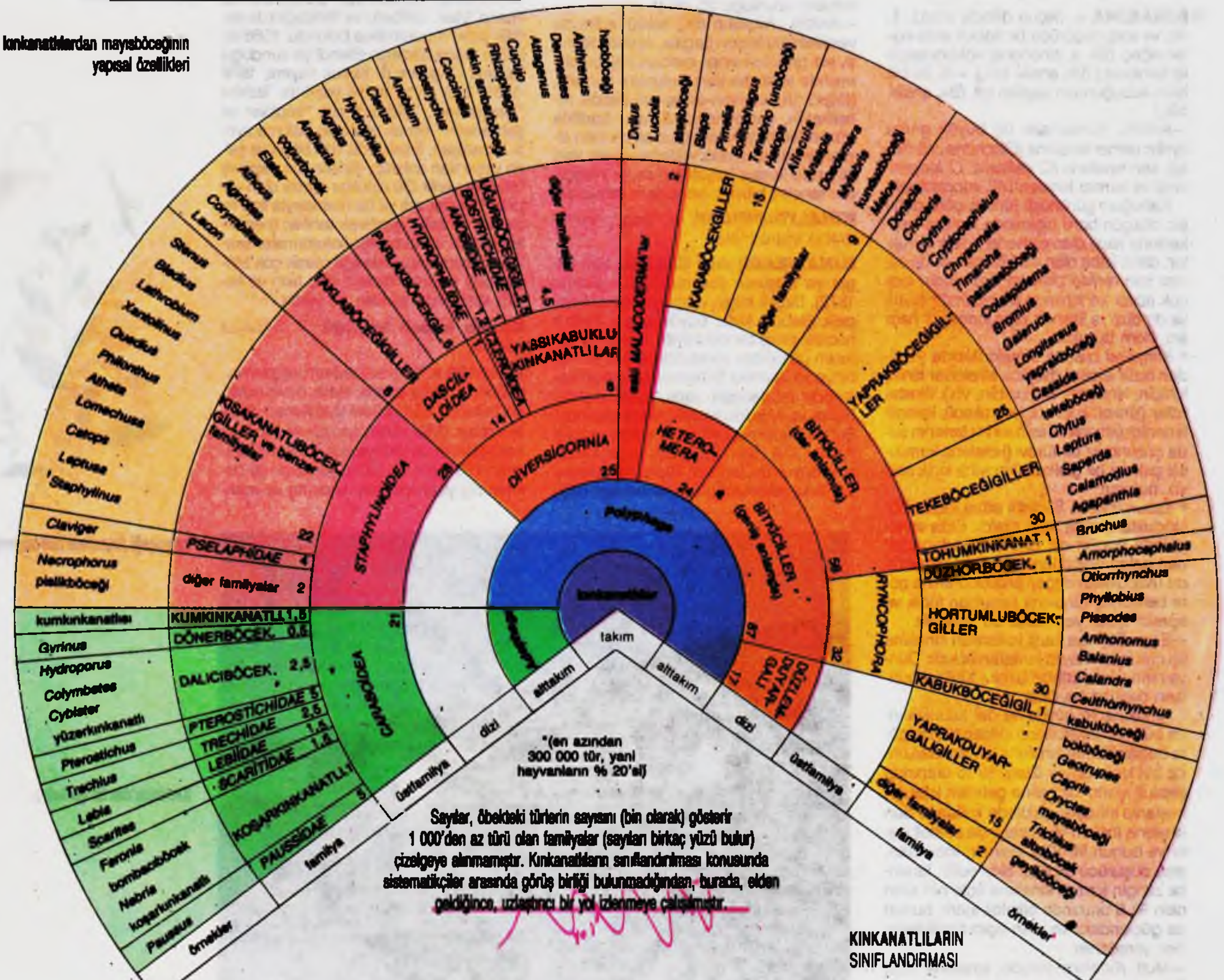
KINIKLI, Denizli'nin merkez ilçesi merkez bucağında köy; 5 421 nüf. (1990).

KINKANAT a. Böcbil. Kınkanatlılarda, çok sert, kalın, birinci çift kanat. (Kınkanadın görevi bedeni korumaktır.)

KINKANATLILAR a. İlk çift kanatları ya da elitraları boynuzsu kılıf biçiminde olan böcekler takımı. (Kınkanatlılar takımında en az 300 000 tür vardır: yani böcek türlerinin çoğu bu takımda toplanır. Bil. a. *Coleoptera*.)
—ANSİKL. Kınkanatlıların temel özelliği, ikinci çift kanatları örten boynuzsu elitraları (yalnızca ikinci çift kanatlar uçmaya yararlar ve dinlenme anında eplemesine kıvrılmış dururlar), çiğnemeye uyarlanmış ağız parçaları, bedenin arkasına eklemlenmiş ve orta göğüsle kaynaşmamış öngöğsü.(ya da protoraks) ve eksiksiz başkalaşmasıdır. Yumurtadan, bazen altı ayaklı, bazen ayaksız, az çok kurt biçimli bir larva çıkar. Nemf larvanın hazırladığı bir koza ya da loca içinde bulunur.

Kınkanatlıların ağızlarında bir üst dudak, bir çift çene, her birinde dudak dokunaçları bulunan bir alt dudak vardır. Başlarında genel olarak on bir boğumlu duyargalar ve iki tane de petekgöz bulunur. Genellikle sadegözlere rastlanmaz. İkinci ayak çiftini ve elitraları taşıyan ortagöğüs (mezotoraks) ile üçüncü ayak çiftini ve kanatları taşıyan arkagöğüs (metatoraks), karınla tek bir kütle halinde kaynaşmıştır. Uçma organı olarak yalnızca zarsı kanatlar görev alır. Ayakların, işlevlerine (koşucu, kazıcı, sıçrayıcı, yüzücü vb.) bağlı olarak çeşitli biçimleri vardır. Tarsus eklemlerinin sayısı 3-5 arasında değişir.

Kınkanatlılar takımında oldukça iri böceklere rastlanır: avrupa geyikböceği 7 -8 cm uzunluğunu bulursa da daha büyük türler de vardır: Afrika'nın ekvator bölgelerinde yaşayan dev golyat pislikböcekleri, tropikal Amerika'da bulunan *Megasoma* cinsi üyeleri ve 15 cm uzunluğa erişebilen Guyana ormanlarındaki *Titanus giganteus*. Buna karşılık, kısakanatlıböcekgiller, *Corylophidae*, ve *Trichopterygidae* gibi familyaların oldukça kalabalık tür ve üyelerinin boylarıysa 5 mm'yi aşmaz. Kınkanatlıların örtenekleri genellikle çok

Sayılar, öbekteki türlerin sayısını (bin olarak) gösterir 1 000'den az türü olan familyalar (sayıları birkaç yüzü bulur) çizelgeye alınmamıştır. Kınkanatlıların sınıflandırılması konusunda sistematikçiler arasında görüş birliği bulunmadığından, burada, eldengeldiğince, uzlaştırıcı bir yol izlenmeye çalışılmıştır.

KINKANATLILARIN SINIFLANDIRMASI

dayanıklı olduğundan kanatlar dinlenme anında çok iyi korunmaktadır; kınkanatlılar takımına giren tür sayısının bu kadar çok oluşunun nedeni işte budur. Bu böcekler oldukça çeşitli yaşam biçimlerine uyarlanmışlardır ve hemen hemen canlı yaratıkların barınabildiği her yerde yaşayabilmektedirler. Kınkanatlıların yaşama alışkanlıklarında son derece büyük farklılıklar görülür. İçlerinden birçoğu ekinlere ya da sanayi ürünlerine dadanarak insanlara zarar verir.

Fosil kınkanatlılar Trias devrinde ortaya çıkmış, Lias devrindeyse yeterince kalabalıklaşmış, Üçüncü Zaman'a gelindiğindeyse çok geniş bir alana yayılmıştır. René Jeannel ve Renaud Paulian'ın yeni sınıflandırmasından önce kınkanatlılar uzun bir süre iki alttakıma ayrıldı: 1. *Adephaga* ya da *Caraboidea* üyelerinin kanatlarında özel bir damarlanma görülür; yırtıcı ve etçildirler ve larvaları *Campodea* cinsi üyelerine benzer (kumkınkanatlısıgiller, koşarkınkanatlıgiller, dalıcıböcekgiller); 2. *Polyphaga*, sayıca daha kalabalık ve *Adephaga*'lardan daha çeşitlidir; temel ayırıcı özellikleri çok farklı kanat damarlarıdır. *Polyphaga* alttakımı 6 büyük familya dizisine ayrılır. Bunlar: *Staphylinoidea* (kısakanatlıböcekgiller, *Pselaphidae*, *Historidae* leşböceğigiller, *Trichopterygidae*); eski bilginlerin *Clavicornia* ve *Serricornia*'larını içeren *Diversicornia* (*Trogositidae*, *Nitidulidae*, yassıkabuklukınkanatlıgiller, *Erotylidae*, *Colydiidae*, uğurböceğigiller, *Dermestidae*, *Hydrophilidae*, damarlıkınkanatlıgiller, tosvuranböcekgiller, parlakböcekgiller, taklaböceğigiller); *Heteromera* (karaböcekgiller, *Cistelidae*, *Oedemeridae*, *Mordellidae*, yakıböceğigiller); bitkiciller (tohumböceğigiller, yaprakböceğigiller, tekeböceğigiller); *Rhyncophora* (düzhortumluböcekgiller, hortumluböcekgiller, kabukböceğigiller); ve son olarak da *Lamellicornia* (yaprakduyargalıgiller, *Lucanidae*, *Passalidae*).

KINLAMAK g. f. Bir şeyi kınına koymak ya da ona kın yapmak.

KINLI sıf. Kını olan, bir kın ile sarılı olan. —Bot. Bir kısmı yaprakla sarılmış olan çiçek ve yaprak saplarına denir.

KINNAP ya da **KIRNAP** a. (ar. *kınneb*). Sicim.
—Ayakkc. Ayakkabıcıların, vardolanın ya da tabanın patuma dikişinde kullandıkları, balmumu sürülmüş, kalın keten sicim.
—Tekst. İplik çekimi sırasında doğal liflerden elde edilen ve urgan sanayisi için özel olarak üretilen iplik.

KINNESRİN, bazı haritalarda **Eski Halep,** K. Suriye'de tarihi kent. Halep'in yaklaşık 28 km G.-B.'sında, G.-D. Anadolu platolarından çıkarak Halep'ten geçen Kuveyk suyunun kaybolduğu bataklığın kenarında.

KINSIZ sıf. Kını olmayan.

KIPÇAK (DEŞTİ-) → DEŞTİKIPÇAK.

KIPÇAK (Kâni Servet), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, rejisör (Üsküp 1912 -İstanbul 1984). İstanbul Belediye konservatuvarı müzik bölümü'nde okudu. 1931'den başlayarak İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahneye çıktı; birçok önemli piyesin başrolünü yorumladı, bazılarını sahneye koydu. Tiyatro çalışmalarının yanı sıra sinemayla da ilgilendi; 1947'de *Yuvamı yıkamazsın* filmiyle başlayan sinema çalışmalarını uzun yıllar senaryo yazarı, rejisör ve oyuncu olarak sürdürdü. Özellikle türk ve yabancı filmlerin seslendirilmesinde Ferdi Tayfur'dan sonra en başarılı sanatçı olarak tanındı.

KIPÇAK HANLIĞI → ALTINORDU.

KIPÇAKÇA a. Kıpçaklar'ın dili.
—ANSİKL. Orta türkçenin kuzey-batı kolunu oluşturan tarihsel lehçedir; kumanca da denir. Günümüze kalan yazılı metinleri XIV.-XVII. yy.'lara aittir. Bunlar lehçenin üç ayrı bölgede konuşulan ürünlerini kapsar:
1. *Codex cumanicus* (1303 ile 1362 yılları arasındaki bir tarihte tamamlanmıştır). Bu yapıt Deştikıpçak adıyla anılan bölgede XI. yy.'dan beri yaşayan Kıpçaklar'ın dillerine ait sözlük, dilbilgisi kuralları ve metinleri derler. İtalyan ve alman fransisken papazların derleyip düzenlediği iki ayrı bölümden oluşan yapıtın yazımında tutarsızlıklar, dil kurallarının saptanmasında belirsizlikler de vardır. Bu yapıttan kıpçakçanın eski türkçeye göre şu farklılıkları taşıdığı anlaşılmaktadır: eski türkçenin kapalı e'si iki şekliyle *(eşit-işit)* yaşamaktadır. Dudaksı ünlü uyumu daha genişlemiştir: *töktü*. d, y'ye dönüşmüştür. *udku>uyku*. b, v'ye dönüşmüştür. ġ, g ünsüzleri v ya da geçici dönemde y olmuştur: taġ>tav, baġ>bav, teg>tey-. Ünsüzlerden önce başka değişmeler de vardır: ġ>v, ķ: *oġsa-, ovsa-, okşa-;* g>k: *egsük, eksik, efsik*. ġ>ḫ: *taġdı>toḫdı;* ķ, k>ġ, g: *sakınç>sağınç, öküz>ogüz*. Yapıtta italyan ve alman rahiplerin kaleme aldığı ayrı bölümlerde dilsel gereçte bazı ayrılıklar görülmektedir. İtalyanlar'ın saptadığı metinlerde *bitik, ipek, okşa-* buna karşılık Almanlar'ın saptadığı metinlerde *bitiv, yipek, oşka-* vb. Bu ayrılıkların iki bölümün hazırlanmasındaki uzun zaman aralığından ileri geldiği gibi ağızlar arasındaki ayrılıktan doğduğu da ileri sürülmüştür.
2. Memluk kıpçakçası ürünleri. Kıpçak kökenli Memluklar'ın Mısır ve komşu ülkelerdeki yönetimi sırasında ve daha sonra (XIV.- XVI. yy.'lar) Araplar'a türkçe öğretmek için arap dilinde birçok dilbilgisi kitabı yazılmıştır. Bunlardan günümüze ulaşanlar şunlardır: Ebu Hayyan'ın türkçenin en eski dilbilgisi kitaplarından olan *Kitâb ül-idrak li lisan il-etrâk*'i (Mısır, 1312), *Tercüman ü türki ve arabi* (Mısır, 1343), yazarları bilinmeyen *El kavanin ül-külliye li zabt il-lûgat it-Türkiye* (Mısır, XV. yy.), Molla Salih'in *Eş şüzur üz-zehebiye ve'l kıta ül-Ahmediye fi'l lügat it-Türkiye*'si (Mısır, 1619), Cemalettin et-Türki'nin *Bülgat ül -müştak fi'l lügat it-türk v'el kıfçak*'ı (Suriye, XIV. yy.), *Kitâb üt-tuhfet üz-zekiye fi'l lügat it-Türkiye* (Suriye, XIV. yy.). Mısır kıpçakçasına ait özellikleri az ya da çok taşıyan yapıtlar arasında Kutb'un *Hüsrev ü Şirin* çevirisi (İskenderiye'de Berke Fakih'in kaleminden çıkan yazması, 1383), Saraylı Seyf'in *Gülistan* çevirisi gibi yapıtlar da yer alır. Bütün bunlara dayanılarak şu özellikler saptanmıştır: sözcük içinde -d->-y- değişmesi görülür. Bazı sözcüklerin başına y- önsesi gelir: *yipek* (ipek). Bazı sözcüklerin başında b- ve p-'ler m-'ye çevrilmiştir: *men* (ben), *mamuķ-mamıķ* (fars. pamuk). Bazı sözcüklerin başında ķ- düşmüştür: *aya* (kaya). Bazı sözcüklerde ses göçüşmesi görülür: *yamġur* (yağmur). Bazı yabancı sözcüklerde -d düşer: *serben* (fars. *serbend* [sarık]). Ad çekimi: yükleme durumu +ni; çıkma durumu +ġa, +ge (ara sıra +a, +e); tamlayan durumu +niñ vb. İyelik ekleri +im, +in, +i/+ni, +miz, +ñiz, +leri. Küçültme eki: +ġına, +çıkaz. Kişi adılları: *men, menim, meni, maña; sen, señin, seni, saña; özi, kensi, kendözi, ol, tigi*. Gösterme adılları: *bu, munuñ, munı, muña; munlar, munlaruñ; ol, anıñ, anı; anlar, anlaruñ; tiyme* (her). Soru belirteci: *kim* (yükleme durumu: *kimni*), *kimse, ne, neçe* (kaç), *neçük* (nasıl), *neniçün* (nasıl). Ortaç: -ġan, -içi (*okıçı* [okuyucu]), -daçı (gelecek zaman). Fiil çekimi: emir kipi: -ayım, -ġıl (-ġın), -alık, -alım, -ıñ (-ıñsiz, -ıñız); belirli geçmiş zaman: -di, -dum; belirsiz geçmiş zaman: -mış; geniş zaman: -r (-ar, -ur); şimdiki zaman: -adır, -ydır; gelecek zaman istek kipi: -ġay, -ġa (-ası). Memluk kıpçakçası metinleri türkçe sözcükler bakımından zenginlik taşır. Bu sözcüklerden birçoğunun oğuzca (türkmence) karşılıkları da aynı metinlerdedir: *ķuyaş (güneş), öküş (çok), karaġu (kör), çız- (yaz-), tap- (bul-)* vb.
3. Ermeni kıpçakçasıyla metinler. Yurtlarından gelerek Kırım'a yerleşen ve XIII.-XIV. yy.'larda burada sayıları çoğalan Ermeniler kıpçak türkçesiyle konuşmaya başladılar; ibadetlerini, resmi yazışmalarını da bu dilde yaptılar. Bunların bir bölümü 1280'den sonra Batı Ukrayna'ya yerleştiler (Polonyalı Ermeniler). Merkezleri olan Kamanez-Podolsk'ta yazılan belediye meclisi belgeleri (1559-1664), dilbilim, yıllık, kilise sicili, dinsel edebiyat türlerinde 28 yazma günümüze ulaşan dil ürünleridir. Bunlardan ermeni kıpçakçasının, kıpçakçadan farklı sözlük ve bazı sözdizimi özellikleri bakımından slav etkileri de taşıdığı anlaşılmaktadır.

KIPÇAKLAR, XI. yy. başlarında tarih sahnesine çıkmış türk boyu. Slavlar'ın "Polovtsi", Bizanslılar'ın "Kuman, Koman" (Komanoi), Macarlar'ın "Kun", Almanlar'ın "Falben" dedikleri Kıpçaklar'ın etnik bakımdan Kanglı, Kimek, Yimek ve Oğuzlar'la akraba oldukları kabul edilmektedir. XI. yy. rus kaynaklarına göre Kıpçaklar, Orta Asya'da Altaylar'dan doğup B. Sibirya ovasını geçerek Obi ile birleşen İrtiş ırmağı havzasında yaşarlarken batıya doğru yürüyüşe geçerek Dniepr'e kadar uzanan ve Kırım'ı, Volga Bulgarları'nın topraklarını ve aşağı Volga'yı, yani Hazarlar'ın zengin bir kent uygarlığı ve etkin bir ticaret geliştirmiş oldukları bölgeleri içine alan büyük bir göçebe imparatorluğu kurdular. Rus prenslikleriyle sürekli bir savaşın içinde olmalarına karşın (1068, 1092, 1093, 1096'da yaptıkları yıkıcı akınlar), Kiev ve Riyazan'la ticari ilişkilerini korudular. Boğdan ve Eflak'a sızdılar ve birkaç kez Macaristan'a saldırdılar (1070, 1091, 1094). Bizans imparatoru Aleksios I Komnenos, Peçenekler'i alt edebilmek için onlardan yardım istedi. Kıpçak hanlarından Konçak, 1169-1183 arasında Ruslar'la yaptığı savaşlarda başarısızlığa uğramasına karşın, 1185'te Novgorod prensi İgor'u tutsak aldı. Kıpçaklar'ın bir bölümü Kafkasya'ya çekildiler ve gürcü kralı David III Kurucu'nun müttefiki olarak Selçuklular'la ve onlara bağlı emirliklerle savaşma başladılar.

XIII. yy.'ın ilk yarısında Kıpçaklar, Moğollar tarafından önce Kafkasya'da sonra da Kalka ırmağı üzerinde yenilgiye uğratıldılar. Daha sonra rus prensleriyle birlikte yine Kalka'da tümüyle ezildiler (1223). Cengiz'in torunu Batu'nun komutasında Deştikıpçak içlerine ilerleyen ve rus prensliklerinin askeri güçlerini dağıtan moğol ordusu karşısında tutunamadılar (1236-39). Batu'nun kurduğu Altınordu devletinin etnik çoğunluğunu oluşturdular ve bu devletin türkleşmesi ve islamlaşmasında başlıca rolü oynadılar. Bu nedenle Altınordu devletine "Kıpçak Hanlığı" da denildi. 40 000 kıpçak ailesi ise Macaristan'a doğru kaçarak, daha sonra "Kumanya" adını alacak olan bölgeye yerleştiler. (→ Kayn.)
• *Edebiyat.* Günümüze ulaşan kıpçak yazılı ürünlerini Karadeniz'in kuzeyindeki Deştikıpçak'ta konuşulan dille ilgili metinler ve Mısır ile yöresinde kaleme alınmış kıpçakça yapıtlar oluşturur. (→ KIPÇAKÇA.) Deştikıpçak bölgesiyle ilgili en tanınmış yapıt kıpçakçaya çevrilmiş hıristiyan din metinleri yanında kıpçak bilmecelerine, halk edebiyatı ürünlerine yer veren *Codex cumanicus*'tur (1303). Kırım'dan Ukrayna'ya göç etmiş kıpçakça konuşan Ermeniler'in XVII. yy.'dan kalma ermenice-kıpçakça belgeleri gene bu çevreyle ilgilidir. Mısır ve Suriye'de konuşulan kıpçakça ile yazılmış bazı yapıtlar da günümüze ulaşmıştır. (→ KIPÇAKÇA.)

KIPIK sıf. Yarı kapalı duran göz için kullanılır: *Kıpık gözlü bir çocuk.*

KIPIKLIK a. Kıpık olma durumu.

KIPIRDAK sıf. Yerinde duramayan, çok hareketli, canlı kimse için kullanılır.

KIPIRDAMA a. Kıpırdamak, kıpırdanmak eylemi.

KIPIRDAMAK gçz. f. **1.** Hafifçe ve sürekli olarak hareket etmek; kımıldamak:

Dallar kıpırdamaya başladı, rüzgâr çıkacak. Akşama kadar öylece kıpırdamadan bekledi. **—2.** Hareket etmek, eyleme geçmek; kımıldamak: *Kıpırda biraz, bıktım senin uyuşukluğundan. Kıpırdama, yakarım!*

◆ **kıpırdanmak** ya da **kıpırdaşmak** dönşl. f. Olduğu yerde ve kendi kendine sürekli kıpırdamak, kımıldanmak: *Kıpırdanıp durma da ölçülerini doğru alayım.*

◆ **kıpırdatmak** ettirg. f. *Bir şeyi, bir kimseyi kıpırdatmak,* kıpırdamasını sağlamak; kımıldatmak: *Onun için parmağımı kıpırdatmam. İnadı tuttu mu yerinden kıpırdatamazsın.*

KIPIRDANMAK → KIPIRDAMAK.

KIPIRDAŞMAK → KIPIRDAMAK.

KIPIRDATMAK → KIPIRDAMAK.

KIPIR KIPIR be. (yansıma sözc.). Sürekli bir kıpırdanışı belirtir: *Kıpır kıpır kıpırdanmak.*

◆ sıf. Çok hareketli ve becerikli kimse için kullanılır: *Kıpır kıpır bir kız, bütün evi o çekip çeviriyor.*

KIPIRTI a. Sürekli kımıldanış; kımıltı.

KIPIRTILI sıf. Sürekli hareket eden.

KIPIRTISIZ sıf. Kıpırtısı olmayan: *Denizin kıpırtısız yüzeyi.*

KIPIŞTIRMA a. Kıpıştırmak eylemi.

KIPIŞTIRMAK g. f. Gözleri çabuk çabuk açıp kapamak; kırpıştırmak.

KIP KIP sıf. *Yörs.* Gözünü çok kırpan kimse için kullanılır.

KIPKIRMIZI sıf. (*kırmızı*'dan pekiştirilerek). **1.** Çok parlak kırmızı ya da her yanı kırmızı şey için kullanılır: *Güneş batarken gökyüzü kıpkırmızıydı. Sınavdan kıpkırmızı bir yüzle çıktı.* **—2.** *Kıpkırmızı kesilmek, olmak,* herhangi bir nedenle yüzü son derece kızarmak.

Lauros-Giraudon

keten üstüne yün işleme
duvar halısı
orta yuvarlakta
Aphrodite Anadyomene'nin mitolojik teması
bordürün dört orta noktasında
balıklar ve nilüferler arasında
yüzen kayıkta bir aşk tanrısı
İ.S. VI. yy.
Louvre müzesi, Paris

KIPTİ SANATI

Giraudon

Çocuk İsa'nın yıkanması
taş alçakkabartma
İ.S. VI. yy.
Kıpti müzesi, Kahire

KIPKIZIL sıf. (*kızıl*'dan pekiştirilerek). **1.** Çok kızıl ya da her yanı kızıl şey için kullanılır: *Yangın sırasında gökyüzü kıpkızıldı.* **—2.** Aşırı, koyu.

KIPMA a. Kıpmak eylemi.

KIPMAK g. f. *Göz kıpmak,* gözkapaklarını çabucak kapayıp açmak, kırpmak.

KIPT → KIPTİ.

KIPTÇA → KIPTİCE.

KIPTİ ya da **KIPT** a. (ar. *ḳıbṭ* ve *-ī*'den *ḳıbṭī*). *Esk.* **1.** Mısır'ın en eski halkı olan kıpt soyundan gelen kimse. **—2.** Çingene.

—Din. *Kıpti ayini,* Kıpti kilise ve katolik Kıptiler tarafından yapılan ayin. (Ayin dilleri arapça ve boheyri lehçesidir.) ‖ *Kıpti kilise,* patriklik merkezi İskenderiye'de bulunan monofizit Mısır kilisesi.

kıpti abecesinin özel harfleri

harfler		ad	değer
Ϣ	ϣ	[illegible]	[illegible]
Ϥ	ϥ	fai	f
Ϧ	ϧ	hai	h
Ϩ	ϩ	hori	h
Ϫ	ϫ	çanca	ç
[illegible]			k
[illegible]			[illegible]

◆ sıf. Kıptiler'le ilgili: *Lisan-ı kıbti* (kıptice).

KIPTİCE a. İ.S. III. yy.'dan başlayarak Mısır'da konuşulan hami-sami dili. (KIPTÇA da denir.)

—ANSİKL. Eski Mısır dilinin son evresini oluşturan kıpti dili; bu adı Mısır halkının hıristiyanlığı kabul ettiği ve yeni bir yazı dizgesinin benimsendiği III. yy.'da aldı. Kıpti abecesi yunan abecesinden başka bir şey değildi, yunancada bulunmayan sesleri gösteren 7 harfi demotike abecesinden aktarmıştı. Öte yandan, özellikle dinsel alanda; yunancadan pek çok sözcük alınmıştı.

Başlangıçta kıptice tek biçimli bir dil değil, bir lehçeler bütünüydü (6 lehçe saptanmıştır). Bu lehçelerden en önemlisi olan boheyri, önceleri memfis ve iskenderiye lehçesiydi (deltanın batı kesimi). XI. yy.'da, Kıpti kilisesi'nce resmi dil seçilen boheyri lehçesi, tek edebiyat dili olarak kendini kabul ettirdi. Bu arada hıristiyanlık islamlık karşısında gerilerken, kıptice de arapça karşısında geriledi. Ancak XVII. yy.'a, belki de XIX. yy.'a değin kimi köylerde kullanıldı. Günümüzde yalnızca dinsel törenlerde kullanılmasına karşın, kıpti toplumu dillerinin öğretimini yaymak için büyük çabalar harcamaktadır.

KIPTİLER (yun. *aigyptios*'tan, arap döneminde ilk hecenin düşmesiyle), başlangıçta Mısır halkına, günümüzde ise bu ülkedeki hıristiyanlara verilen ad. Mısır'ın Araplar tarafından fethinden sonra birçok kıptinin müslümanlığı kabul etmesi üzerine, bu deyim yalnızca hıristiyanlar için kullanılmaya başlandı.

• *Tarih.* Kıpti dönemi, Milano fermanı da denen Constantinus fermanı'ndan (313) arap fethine (641) kadar uzanan dönem, yani Mısır'da hıristiyanlığın büyük gelişme gösterdiği dönemdir.

IV. yy.'da, Tebli aziz Paulus gibi büyük keşişlerin ardından Mısır'da aziz Antonios, aziz Pakhomios ile ortaya çıkan rahiplik, aziz Basileios, Cassianus ve aziz Benedictus aracılığıyla dünyaya yayıldı. Aynı tarihlerde, İskenderiye patriği aziz Athanasios tarafından gönderilen ve Aksum piskoposluğuna getirilen aziz Frumence, Etyopya'yı hıristiyanlaştırdı. Böylece Kıpti ve Abisinya kiliselerinin yazgısı birbirine bağlandı. Bu Kiliseler, Khalkedon konsili'nin (451) İsa'nın insan kılığında tanrılığıyla ilgili kararlarını kabul etmediler. (→ MONOFİZİZM.) Mısır bir süre kendini iran ve bedevi akınlarından koruyamaz olan Bizans'ın egemenliğinden kurtulmaya çalıştıktan sonra, tümüyle arap egemenliği altına girdi (641). Bunun üzerine, kıpti halkının büyük bir bölümü islamlığı benimsedi.

• *Din.* Monofizit kıpti kilisesi kesin olarak VII. yy. başlarında, Mısır'ın bizans egemenliğinden kurtuluşu zamanında örgütlendi. İskenderiye patriği Kahire'de oturmakta ve kilisesini kendi sinoduna dayanarak yönetmekteydi. İkinci Dünya savaşı ertesinde, Kıpti kilisesi'nde önemli bir tinsel yenileşme oldu. Kilise'ye bağlananların sayısının günümüzde 7 milyon dolayında olduğu sanılmaktadır. Etyopya kilisesi'nin bağımsızlığını kazandığı 1959 yılına kadar *abuna,* yani Abisinya kilisesi metropoliti, tam anlamıyla vesayeti altında bulunduğu patrik tarafından atanmaktaydı. Öte yandan, 1899'da papa Leo XIII, İskenderiye'de ayrı bir kıpti katolik patrikliği kurdu. Bu patrikliğin günümüzde yaklaşık 100 000 kişilik bir cemaati bulunmaktadır.

• *Edebiyat.* Kıpti edebiyat dili, İ.S. II. yy.'da teb lehçesi aracılığıyla kuruldu. Ancak, hıristiyanlar, pagan esinli (hermesçi ya da evrendoğumsal metinler, manici mezmurlar) ya da ibranice (Eski Ahit çevirisi) olan ilk metinleri yok etmiş ya da saklamış olduklarından, bu ilk dönem edebiyatından günümüze pek az iz kaldı. III. yy. başında, Yeni Ahit'in çevirisiyle birlikte, yeni bir hıristiyan ve manastır edebiyatının doğduğu görüldü. Belirgin özelliğini gnosisçi ve çileci yapıtlar ve uydurma İncil'ler bolluğunda bulan bu edebiyat, aziz Athanasios'un yapıtlarıyla çöl Babaları'nın (Antonios, Makarios, Pakhomios) *Apophtegma*'larında (özdeyişler) doruk noktasına erişti. Kıpti edebiyatının bizans etkisi altında gelişen dönemi, aynı zamanda hem monofizit ayrılığın, hem de Koptos piskoposu Pisentios gibi anakhoretes'leri epik ve hatta fantastik bir biçimde övüp yücelten hajiyografilerin egemen olduğu bir dönemdir. IX. yy.'dan sonra, aşağı mısır lehçesi, yavaş yavaş teb lehçesinin yerini almaya ve Mısır'ın sınırlarını aşarak Etyopya'ya doğru yayılmaya başladı. Azizlerin ve din kurbanlarının anısına adanmış bu edebiyat XIII. yy.'a kadar yaşadıktan sonra arapçanın önünde silindi ve ancak Nagada manastırlarının tanrıbilimsel ve skolastik derlemelerinde bir sığınak buldu.

• *Güzel sanatlar.* İsa'dan sonraki ilk yüzyıllarda, yunan kültürü Mısır'a egemen oldu; açıkça hellenistik eğilimler taşıyan bir karma sanat, büyük kentsel merkezlerde (İskenderiye, Antinoupolis, Oksyrynkhos) kendini kabul ettirdikten sonra, yavaş yavaş ülkenin tümüne yayıldı. Kimilerince kıptiöncesi dönem olarak nitelenen bu dönemde sanat, yunan-roma geleneklerinin gecikmiş bir yerel uzantısı olarak görünür, işlediği konular ve kullandığı teknikler açısından firavunlar zamanından kalma birtakım nitelikler taşır.

III. yy.'ın sonunda, kıpti sanatı bağımsız bir nitelik almaya başladı. Bu uyanışa tanıklık eden mimari yapıtlar (Harge vahasında Çıkış capellası, Eski Kahire'de Aziz Sergios yeraltı kilisesi) ender olmakla birlikte, heykel ve dokumalar (mantolar, dalmatikeler, duvar örtüleri, yün ve ketenle işlenmiş panolar) oldukça kabarık sayıdadır. Üsluplarda belirgin bir gelişme görüldü: hellenistik oranlar bir yana bırakıldı, hacimler küçüldü, biçimler sadeleşti. 450'den VII. yy.'ın sonuna kadar, kıpti sa-

J. Dupaquier-Atlas-Photo

Kızıldeniz'e doğru uzanan çölde (Kahire'ye yaklaşık 200 km uzaklıkta) Aziz Antonios manastırı'nın genel görünümü (I.S. III. yy. sonunda kurulmuş ve birçok kez değişikliğe uğramıştır)

natı tam anlamıyla gelişip serpildi ve kendi ilkelerini saptadı. O tarihte Mısır tamamen hıristiyanlaşmış, monofizizmin benimsenmesi de, ülkenin ulusal özelliklerini büsbütün güçlendirmişti. Çölle kırsal bölge sınırı boyunca her tarafta kurulan manastırlar, etkin sanat ve zanaat odakları oluşturmaktaydı. Manastırlar, soyluların ya da imparatorların siparişi üzerine gerçekleştirilen bizans yapıtlarından çok farklı olan, popüler ve çok çeşitli bir kıpti sanatının gelişmesine büyük ölçüde yardımcı oldu.

Bu döneme ait çok sayıda mimari kalıntı vardır: Bauit ve Denderah'taki kiliseler, Sakkare'deki Aziz Hieremias manastırı Deyr* ül-Ebyad, Sohag yakınındaki Deyr* ül-Ahmer. Bunlar genellikle yonca biçimi absidası, narteksi ve 3 sahnı olan, bazilika planında kiliselerdir. Beden duvarları, sahındaki sırakemerler ve sunağın bulunduğu kutsal bölüme dolambaçlı girişler, firavunlar dönemi mimarlığının kimi özelliklerini anımsatır. Heykelcilikte, yüksekkabartma ve tamoymanın yerini iki düzeyli kabartma aldı (Ahnas el-Medine ve Bauit frizleri, Sakkare sütun başlıkları, Kahire Kıpti müzesi ile Louvre ve Berlin müzelerindeki kimi parçalar). Figüratif tasarımlarda, motiflerin üsluplaştırılması ve ayrıntıların geometrik biçimler almasının yanı sıra, gerçekçi ve somut çizgiler zararına, simgecilik ağırlık kazandı. Resimde de, hellenistik esinli vücut hatları, kişiselleştirilmiş yüzler ve doğaya uygun oranlar, yerlerini yeni kurallara bıraktı (uzun gövdeler, iri yuvarlak gözlü düz yüzler). Konulu sahnelerin terk edilmesiyle, portreciliğe yönelik, katı bir sanat ortaya çıktı. Dokumalar, boyalı çanak çömlekler ve fildişi eşyalarda da, sağlam bir yapım ve büyük bir düş gücüyle (Nil ve kır manzaraları, av sahneleri, portreler ve yunan-roma mitolojisinden miras kalan temalarla karışık hıristiyan ikonografisi), aynı üslup evrimi görüldü.

Mısır'ın Araplar tarafından fethiyle (641), kıpti sanatı birdenbire sona ermedi. Önceleri, bu sanatın VIII. yy.'da hâlâ yaşadığı kabul edilerek bu uzantıya "Kıptiler'in sanatı" (E. Drioton) adı verildi. Günümüzde ise, Kıptiler'in sanat etkinliğinin, müslüman Mısır'da XII. yy.'a kadar sürdüğü bilinmektedir. Geç dönemlerde yapılmış birçok kilise ve manastır (Eski Kahire'deki Aziz Sergios ve el-Muallaka kiliseleri, çöldeki Aziz Antonios kilisesi, Asuan'daki Aziz Simeon kilisesi) buna tanıklık etmektedir. Dokumacılık, halıcılık ve tahta işçiliği de kıpti zanaatçılara özgü sanatlar olarak kaldı; halifeler birçok kez kıpti sanatçı ve mimarlara başvurmak gereğini duydular. Üsluplaştırma, hatta soyutlama eğilimi ve giderek artan bir süslemecilik anlayışıyla belirginleşen bu sanat, kıpti toplumunun yoksullaşmasıyla birlikte yavaş yavaş söndü.

KIPTİLİK a. Arsız, yüzsüz ya da aşırı cimrice davranış; çingenelik.

KIPTİYE sıf. (ar. *kıbti*'nin dişl. *kıbtiyye*). *Esk.* **1.** Çingeneler'e ait. **—2.** Kıpticeyle ilgili: *Huruf-ı kıbtiye* (kıpti abecesi, kıptice harfleri).

KIR a. **1.** Yerleşim alanları dışında kalan yerler: *Kırlara açılmak. Kır gezintisi.* **—2.** Ormanlık, dağlık vb. alanlara karşıt olarak düz ve açık alan. **—3.** *Kır bekçisi* → BEKÇİ. || *Kır çiçeği*, kırlarda kendi kendine yetişen çiçek. || *Kır gerillası* → GERİLLA. || *Kır kahvesi*, yerleşim merkezlerinin dışında bulunan, genellikle küçük kahve. || *Kır uğrusu*, haydut (esk.).

—Ask. tar. *Kır sekbanı*, hasat zamanında ürünün korunmasıyla görevli kişi. (*Kır seymeni* de denir.) || *Kır serdarı*, kırsal kesimdeki yolların güvenliğini sağlamakla görevli kişi. (*Kır ağası* da denir.)

—Coğ. Açık, tarlalarla kaplı alan. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kır yerleşmesi*, kırsal kesimde yer alan, işlevsel bakımdan kentlerden ayrılan ve çoğunlukla kentlerden daha az nüfuslu yerleşmeleri belirten beşeri coğrafya terimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ed. *Kır şiiri* → ŞİİR.

—Spor. *Kır koşusu*, genellikle kış aylarında ve doğal engebeli açık arazide yapılan uzun mesafe (mukavemet) koşusu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Coğ. Kır, çitlerin ve tahta bölmelerin bulunmadığı, genellikle tarım yapılan dar, uzun parsellerin şeritler halinde sıralandığı bir arazi parçası tipidir. Bu özellikler, açık tarla halindeki toprakları korulardan ayırır. Kır ile koru arasındaki bu karşıtlığın nedenlerini tarihçiler ve yerbilimciler araştırdılar (A. Demangeon, M. Bloch, R. Dion ve G. Roupnel). Neden olarak doğal etkenler ileri sürülmüştür; ama kır, mutlaka tahıl üretimine uygun ve toprakları kireçli, balçıklı ya da alüvyonlu, karasal iklimli bölgelere özgü değildir: kır aynı zamanda köy yaşamındaki toplu örgütlenmeye dayanan eski bir tarım rejimini de belirtir: toprak parçasının tarlalara ayrılması, zorunlu nadas uygulaması, köy otlağı, köy mallarından ortak yararlanma, vb. O halde, çitlerin bulunmaması, aynı ekim alanında yapılan ortak çalışmanın zorunlu kıldığı ve hayvan sürülerinin anızlı tarlalarda serbestçe dolaşabilmesi için konan hukuksal yasaklardan kaynaklanmaktadır. Bu tür tarımsal düzenlemeler, nadasın ve ortak uygulamaların sona ermesinden sonra da sürdü. Kırlar, özellikle K. Fransa, Belçika ve Almanya Federal Cumhuriyeti'nde yaygındır. Kır, iki yılda bir nadas uygulanan Akdeniz ülkelerinde bulunursa da, buralardaki tarlalarda çoğunlukla ağaçlara rastlanır. Bölünmüş toprakların birleştirilmesi, eskiden koruluk olan bölgelerdeki kırların son yıllarda genişlemesine yol açmıştır.

• *Kır yerleşmesi.* Kentler ile kır yerleşmeleri arasında ayrım için iki yöntem kullanılır. Bunlardan biri, nüfus sayısını esas alır. Ama bunun için hangi nüfus sayısının uygun olduğu konusunda, araştırmacılar arasında görüş ayrılığı vardır. Örneğin, Türkiye'de kır yerleşmelerinin üst, kent sayılan yerleşmelerin alt nüfus sınırı olarak resmi verilerde 2 000 nüfus alındığı halde, bu sınır bazı araştırmacılarca (Darkot, Louis) 3 000, ötekilerce (Tümertekin, Tunçdilek) 5 000, hatta 10 000 (Reuter) olarak kabul edilmiştir. Nüfus sayısı tartışmasına girmeden daha kesin ayrıma olanak veren ikinci yöntem, yerleşmenin işlevsel özelliğine dayanır. Buna göre kır yerleşmeleri tarım alanındaki etkinliklerin (ziraat,hayvancılık, ormancılık) başat olduğu yerleşmelerdir.

Kırsal yerleşmelerin dünyada pek çok çeşidi vardır. Bu çeşitliliği belirleyen etkenler arasında iklim, engebelik, tarihi evrim, toplumsal yapı, gelenekler ve özellikle iktisadi etkinliğin türü başlıca rolü oynarlar. Öte yandan bütün kırsal yerleşmeler süreklilik bakımından iki takıma ayrılırlar. Bir bölümünde sürekli olarak oturulur. Yerleşik olarak yapılan tarım ve hayvancılığın egemen olduğu bu tür kır yerleşmelerine "köy" denir. B. Karadeniz bölümünde görülen divanlar da aynı gruptandır. Köyler planlarına göre değişik tipler gösterirler. Ayrıca evlerin toplu ya da dağınık olarak araziye serpilmiş olmasına göre de toplu ya da dağınık kırsal yerleşmeden söz edilir. Türkiye'de en yaygın tip toplu köyler ve toplu yerleşmedir. Dağınık evler ve mahallelerden oluşan dağınık kır yerleşmesi çok engebeli, tarlaların dağınık olduğu bazı bölgelerde (özellikle D. Karadeniz kıyı şeridinde) görülür. Kır yerleşmelerinin ikinci takımını ancak belli sürelerde oturulanlar meydana getirir. Türkiye'de mezraa, kom, oba, yayla, kışlak, ağıl, dam, zoma ve tol gibi adlar taşıyan kır yerleşmeleri bu gruba girer. Bunlarda egemen iktisadi etkinlik, bazılarında sınırlı ölçüde tarım da yapılmakla birlikte göçebe ya da yarı göçebe hayvancılıktır. Bununla birlikte, bu gruptaki geçici yerleşmelerden bazıları, özellikle mezraalar ve kışlaklar, zamanla sürekli olarak oturulan köylere, kasabalara, hatta Elazığ örneğinde olduğu gibi, bir kente dönüşebilirler.

—Spor. Kır koşusu, erkekler ve bayanlarda, büyükler, orta gençler ve gençler olmak üzere üç kategoride uygulanır. Genellikle 4 000 - 10 000 m arasında değişen mesafe, uluslararası karşılaşmalarda 10 000 metrenin üzerindedir (yaklaşık 14,5 km). Bu mesafe bayanlarda 3 000 m'dir. Koşu parkuru en az 100 m uzaklıktan görülebilecek biçimde kırmızı ve beyaz flamalarla işaretlenir. Koşullar takım ve bireysel sıralamalarla değerlendirilir. Takımların takım sıralamalarındaki yerleri, ilk dört elemanının aldıkları derecelerin puanlanmasıyla belirlenir; zaman olarak toplamları en az olan takım birinci sayılır.

Türkiye'de kır koşularına benzer ilk koşu Robert kolej tarafından düzenlendi (1920). Ancak, yarışma caddede yapıldığından bir sokak koşusu niteliğindeydi. Kurallara uygun ilk kır koşusu ise, İstanbul'da Mecidiyeköy-Maslak parkurunda

yapıldı ve yarışı Ömer Besim (Koşalay) kazandı (1923). Türkiye genelinde yine İstanbul'da düzenlenen ilk kır koşusunu ise Şevki Evren kazandı (1937). Günümüzde Türkiye'de çeşitli kır koşularının düzenlenmesi sürdürülmektedir.

KIR sıf. Rengi beyaz siyah karışımı olan şey için kullanılır: *Kır saçlı bir adam. Kır at.*
—Zootekn. *Kır don* → DON.
◆ a. **1.** Siyahın içine karışan tek tek beyaz kıl, saç vb. (genellikle çoğul): *Saçlarındaki kırlar giderek çoğalıyordu. Kırları artan sakalını sıvazladı.* **—2.** (*Saçlarına, sakalına) kır düşmek*, yaşlanmaktan ötürü saçlarının ya da sakallarının kimi kılları beyazlaşmak.
—Zootekn. Atlarda beyaz kıllarla az miktarda siyah kılların karışımından oluşan don. (→ DON.) ‖ *Doru kır* ya da *kızıl kır*, kırmızı ya da kızıl kıllarının arasında beyaz kıllar bulunan at; at donu.

-KIR [-KİR, -KUR, -KÜR]. Yapım eki. Ses yansıtan sözcükler sonuna getirilerek o seslerin oluşunu bildiren fiiller yapılır: *fışkırmak* (fış-kır-mak), *hıçkırmak* (hıç-kır-mak), *haykırmak* (hay-kır-mak), *püskürmek* (püs-kür-mek), *tükürmek* (tü-kür-mek) vb.

Kır at, Köroğlu'nun kır donlu atı. Deniz köpüğünden doğduğu, olağanüstü güce sahip olduğu anlatılır. Çelimsiz bir tay olduğu için onu tavlaya getiren seyisin gözleri Bolu Beyi tarafından kör ettirildi. Körün oğlu Ruşen Ali (Köroğlu) büyüyüp gelişen bu hayvanın yardımıyla babasının öcünü aldı. (→ AT, KÖROĞLU.)

KIR ÇEKİRGESİ a. Kısaduyargalıçekirgegiller familyasından düzkanatlı böceklere verilen ortak ad. (Eşanl. KISA DUYARGALI ÇEKİRGE.)
—ANSİKL. Kır çekirgeleri, yumurtlama borularının bulunması ve duyargalarının kısa olmasıyla çekirgelerden *(Ensifera)* ayrılır. Hep topluca yaşayan göçmen türler tarıma çok zararlıdır.
Çöl bölgelerine yakın ülkeler, özellikle Akdeniz çevresi bölgeleri, Afrika ve Asya kıtalarının Senegal'den Sind'e kadar uzanan çöl bölgesi, Kuzey Amerika ve Arjantin'in orta kesimi, kır çekirgelerinden en çok zarar gören yörelerdir. Belli koşulların zorlamasıyla kır çekirgeleri, varlıklarını sürdürebilme olanağı veren zengin bitki örtülü yerlere göç ederler. Dişilerin paketler (yumurta zarfı) halinde yere bıraktığı yumurtalar açılır açılmaz yavru kır çekirgeleri hemen otlamaya başlar ve bitki örtüsünü tükettikçe ilerler. Bu yöntemle birçok ülke bütünüyle çırılçıplak kalabilir; yavrular erişkin hale gelince ve kanatları çıkınca gerçek bir oğul verme olayı gerçekleştirir, uçsuz bucaksız sürüler oluşturarak çeşitli yönlere uçarlar. Kır çekirgeleri sürüsünün ya da bulutunun yere indiği yerde, kısa süre içinde bütün bitki örtüsü yok olur. Yaz mevsimi sona erince, dişiler yumurtlar, sonra böcekler dağılırlar, kitle halinde ölürler ve yığılan cesetleri salgın hastalıklara neden olur. Kır çekirgelerinin kuru toprağa bırakılan yumurtaları ancak birkaç yağışlı günden sonra açılır: bu olay çok kurak yıllarda kır çekirgelerinin görünmemesini açıklar; yumurtalar aylarca uykuda kalabilir. Kır çekirgeleriyle mücadele zorunludur. Kır çekirgelerinin zarar verme biçimleri, yaşları, sürünün büyüklüğü, göç biçimleri gibi koşullara bağlı olarak değişir. Erişkin olmayan böceklerle mücadele için bazı özel aygıtlar ve başka sistemler kullanılır; sözkonusu sistemlerde, kumaştan setlerle kuşatılan böcekler derin çukurlara yöneltilerek buralarda yakılırlar, haşlanırlar ya da gömülürler. Kanatlı kır çekirgeleriyle mücadelede, uzun süre, oğul verme olayı gürültüyle ya da ateşle önlenmeye çalışıldı. Kır çekirgeleri yere indiklerinde çeşitli yöntemlerle bu böcekler ezilebilir. Ayrıca, alev makineleri, kloropikrin eriyikleri püskürtme, havadan böcek öldürücüler sıkma yöntemleriyle de mücadele yapılabilir. Böcek öldürücülerin püskürtülmesi, zehirli yemler (melaslı ve arsenikli kepek) en etkili yok etme yöntemleridir. Kısa süre önce, kır çekirgelerini ortadan kaldıran patojen asalak mantarlardan ve böcek türlerinden (çekirge yumurtalarını yiyen böcekler) yararlanılarak biyolojik mücadeleye başlanmıştır.

bir kır çekirgesi türü olan sudan çekirgesi ya da çöl çekirgesi *(Schistocerca gregaria)*

KIR GÜVERCİNİ a. Zool. KAYA GÜVERCİNİ'nin eşanlamlısı.

KIR İNCİRKUŞU a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan incirkuşu. (Sırtı gri-sarıya çalan kahverengi, karnı açık kremdir. Kursak kesiminde birkaç leke bulunur. Göçmendir. Kurak, sıcak ve çorak bölgeleri sever. Böcekler ve omurgasızlarla beslenir. Bil. a. *Anthus campestris;* kuyruksallayangiller familyası; uzunluğu 17 cm.)

KIR KIRLANGICI a. Zool. Kuzey Amerika ve Asya ile Avrupa'nın büyük bölümünde yaşayan ötücükuş. (Bil. a. *Hirundo rustica;* kırlangıçgiller familyası; uzunluğu 18 cm.) [Eşanl. İSLİ KIRLANGIÇ.]
—ANSİKL. Gerdanı ve alnı kırmızı-kahverengi, kuyruğu çatallıdır. Sırtında ve kursağında parlak mavi dar bir şerit vardır. Göçmendir. Böcekle beslenir.

KIR KUMKANATLIBÖCEĞİ a. Böcbil. Kumsallarda bulunan, başka böcekleri avladığından tarıma yararlı kınkanatlıböcek. (Sekizinci karın halkasında bulunan iki çengeli sayesinde toprak altında açtığı dalızlarda tutunarak yaşar. Boyu 12 -15 mm'dir. Yanlış olarak uyuzsineği adı verildiği de olur. Bil. a. *Cicindela campestris;* kırkumkanatlısıgiller familyası.) [Eşanl. KAPLANBÖCEK.]

KIRAAT, -ti a. (ar. *ḳıra'at*). *Esk.* **1.** Okuma: *Bedii kıraat* (konuyu ses ve işaretlerle canlandırarak güzel okuma). *Mantıki kıraat* (noktalama ve yazı işaretlerine dikkat ederek okuma). **—2.** Okuma kitabı. **—3.** *Kıraat etmek, eylemek*, okumak. ‖ *Kıraat kitabı*, okuma kitabı, okumaya yeni başlayanlar için hazırlanan kitap. **—4.** *Kıraat ü kitabet*, okuma ve yazma.
—Din. ve Müz. Türk din müziğinde, cemaatle kılınan namazların farzında, imam tarafından; namazdan önce ya da sonra müezzin tarafından Kuran'dan bir bölümün, doğaçtan ezgilerle okunması. (KURAN da denir.)
—İsl. Kuran okuma; tecvit* kurallarına ve secavend* işaretlerine uygun olarak Kuran okuma. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kıraat-ı aşere*, Kuran'ın sahabe tarafından ortak kabul görmüş (icma) on okunuş biçimi. (*Vücuh-i aşere, Aşere* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Celalettin Suyuti, ünlü kıraat bilgini İbnülcezeri'ye dayanarak üç tür kıraat bulunduğunu belirtir: 1. sahabenin görüş birliğine (icma) ve genelde müslümanların kabulüne (tevatür) dayanan kıraat; 2. bu koşullardan yalnız ikincisini taşıyan kıraat; 3. Hz. Muhammet'in ve ilk müslümanların okuyuşlarına uymayan, bu nedenle *bidat* sayılan kıraat. Müslümanlarca pek ilgi gösterilmemiş olan son iki kıraat biçimine *kıraat-ı şazze* (kuraldışı kıraat) denir. Sahabeden Abdullah bin Mesut ve Übeyy'e bağlanan mushaflar, ikinci kıraatın örneğidir. Son kıraat türü, Halef, Ebu Ubeyd ve İbni Sadan gibi bilginlerin dilbilgisi kurallarıyla ilgili birtakım düzenlemelerine dayanır.
İcma ve tevatüre dayanan birinci kıraat türüne on kıraat imamının kendi adları ile anılan kıraatleri girer. *Kıraat-ı aşere* denilen bu okunuş biçimleri, anlam bakımından önemli farklar göstermemekle birlikte, ilk dönemde arap abecesindeki harflerde nokta ve sesli harf yerine geçen işaretler (hareke) kullanılmaması, yörelerin lehçe farkları gibi nedenlerden ötürü, az çok birbirinden ayrı okunuşlara sahiptir. Kuran'ı Hz. Osman metnine uygun okuyan yedi kişi şunlardır: şamlı İbni Amir (öl. 736), mekkeli İbni Kesir (öl. 737), kûfeli Asım (öl. 745), basralı Ebu Amir İbni'l-Aba (öl. 770), kûfeli Hamza (öl. 772), medineli Nafi (öl. 785) ve kûfeli Kisâ'î (öl. 804). Bugün islam dünyasında genellikle Asım ve Nafi'nin okuma biçimleri benimsenmiştir. Bunlara şu üç kişi de eklenir: Medine'den Ebu Cafer el-Mahzuni (öl. 747), Basra'dan Yakup el-Hadremi (öl. 820) ve Kûfe'den Halef (öl. 843). Bunlardan başta gösterilen 7 kişinin kıraatine *kıraat-ı seba* (yedi kıraat) denir. Bunlar, en yaygın kıraatlerdir. Her ayeti, bu yedi ya da on kıraate göre okumaya Kuran tilavetinde *vücuh* denir. Türkler arasında bu kıraatlerden en yaygın olanı Asım'ınkidir.
Kuran okunuşu ile ilgili konuları işleyen bilim dalına *kıraat ilmi (ilmi ül-kıraat)* denir. Kıraatle ilgili bilgiler ve kurallar, ilk zamanlarda sözlü (şifahi) olarak aktarıldı. Daha sonra bunlar yazıya döküldü ve Kuran'ın okunuş farklarını tartışan ve saptayan kitaplar yazıldı. Bu kitaplarda arap dili ve lehçeleri, Kuran'ın indirildiği kureyş lehçesinin özellikleri, kıraat imamları ve bunların ravileri, kıraat-ı seba ve kıraat-ı aşerenin saptanması, yaygın olmayan (şâz) ve biat olan kıraatler gibi konular yer aldı. Kasım bin es-Selam'ın (öl. 838) *Kitab ül-kıraat*'i, İbni Kuteybe'nin (öl. 889) *Âdâb ül-kıraat*'i, Taberi'nin (öl. 922) *el-Câmi'fi'l-kıraat*'i Osman bin Sait ed-Dâni'nin (öl. 1052) *et-Teysir, Cami' ül-beyan, Müfredat* ve *el-Muhteva*'sı, özellikle İbnülcezeri'nin (öl. 1429) *Tayyibet ün-neşr, ed-Dürret ül-mudie* ve *Gayet ün-nihâye fî tabakat il-kurra*'sı ve Seyûti'nin (öl. 1505) *el-İtkan fî ulûm il-Kur'ân* adlı kitabı kıraat ilminin en önemli kaynakları arasında yer alır.
• *Kıraat-ı aşere*, Kuran'ın bazı sözcükleri çeşitli üslup ve biçimlerde okunur. Bunlardan her biri Hz. Muhammet'ten güvenilir yollarla (tevatür) aktarılmış ve sahabe tarafından ortak kabul (icma) görmüştür. Bu okuyuş biçimleri daha sonra birer imam tarafından temsil edildi. Sayıları on olan imamlardan yedisinden de iki kişi rivayet etti. On imam ile ravileri şunlardır: Nâfi (öl. 785, birinci ravi Kâlun [öl. 820], ikinci ravi Verş [öl. 813]); İbni Kesir (öl. 738, birinci ravi el-Bezzî [öl. 864], ikinci ravi Kanbul [öl. 904]); Ebu Amr (öl. 771 ya da 772, birinci ravi ed-Dûrî [öl. 860], ikinci ravi es-Sûsî [öl. 875]); İbni Âmir (öl. 736, birinci ravi Hişam [öl. 860], ikinci ravi İbni Zekvân [öl. 856]); Âsım (öl. 745, birinci ravi Hafs [öl. 796], ikinci ravi Şu'be [öl. 809]); Hamza (öl. 773, birinci ravi Halef [öl. 844], ikinci ravi Hallâd [öl. 835]); Kisâî (öl. 805, birinci ravi Ebü'l-Hâris [öl. 854], ikinci ravi Dûrî [öl. 860]); Halef (öl. 844); Ebu Cafer (öl. 848); Yakup (öl. 820).

KIRAATHANE a. (ar. *ḳıra'at* ve fars. *ḫane*'den *ḳırā'at-ḫane*). **1.** Kahve, kahvehane. **—2.** *Esk.* Müşterilerin okumaları için gazete ve dergi bulunduran büyük kahvehane.

KIRACAK a. Nalbantl. Kesici ağzı düz, üst kenarı nerdeyse yarıdaire biçiminde, biri uzun, öbürü kısa birbirine dik iki saptan oluşan ve nal çakıldıktan sonra tırnağın naldan taşan bölümlerini kesmekte kullanılan bıçak.

KIRAÇ sıf. Verimsiz, kurak toprak, arazi için kullanılır.

KIRAÇA a. İstavritin boyu 10 cm'ye kadar olan yavrusuna verilen ad.

KIRAÇLAŞMAK gçz. f. Kıraç duruma gelmek; verimsizleşmek.

KIRAÇLIK a. **1.** Kıraç, verimsiz olan toprağın durumu. **—2.** Kıraç yer: *Orası kıraçlıktır, ürün vermez.*

KIRAĞI a. **1.** Soğuk havalarda, su buharının buğu biçiminde ağaçlar, bitkiler, yapraklar üzerine çökerek oluşturduğu donmuş çiy: *Dün gece kırağı yağdı.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kırağı çalmak*, kimi sebze ve bitkilerden söz ederken, kırağıdan zarar gördüklerini, donup bozulduklarını belirtmek için kullanılır. ‖ *Kırağı düşmek*, kırağı oluşmak.

—Soğut. san. Bir yüzey üzerinde donan su buharı. || *Kırağı noktası,* bir gazın neminin parlak bir yüzey üzerinde kırağı oluşturabileceği maksimum sıcaklık.
—ANSİKL. Kırağıda suyun buz haline dönüşme mekanizması çiyde olduğu gibidir. Aralarındaki tek fark, çiy oluşma noktasının sıfırın altına inebilmesi için havanın yeteri kadar kuru olması gerektiğidir. Donmuş sisin çökmesinden ileri gelen kalınca buzlanmanın tersine kırağı açık bir havanın belirtisidir. Kırağı koyu renkli (bol ısı yayıcı) ve kötü iletken cisimleri kaplar; ot, tahta, ziftli yüzeyler, vb.

KIRAĞILAMA a. Camc. *Tutkalla kırağılama,* bir cam yüzeyine kuvvetli bir kat tutkal sürülerek tutkalın katılaşmasıyla lavkı biçiminde ince cam kıymıkları koparmasına yol açan gerilimler yaratmak işlemi. (Bu işlem, cam yüzeyine iç içe geçmiş kırağı kristallerine benzer bir görünüm verir.)

KIRAĞILIDERE. Arkeol. Adana'nın Kadirli ilçesinde, Karatepe kalıntılarının 6 km kadar K.-B.'sında buluntu yeri. U. B. Alkım tarafından, Karatepe kazıları sırasında saptandı (1952). Geç Antikçağ'a ait bir mezar yazıtı ve çeşitli yapı kalıntıları bulundu.

KIRAK a. *Esk.* Kenar, uç; sınır, etraf: *"Gözüm yumup salaram canı şol denize ki / Ne ortası görünür ne görüne kırakı"* (Kadı Burhanettin, XIV. yy.).

KIRAL (Adnan), türk gökbilimci (İstanbul 1919). İstanbul Üniversitesi fen fakültesi'nden matematik-fizik ve matematik-astronomi bölümlerinden lisans diplomaları aldı. Daha sonra devam ettiği Edebiyat fakültesi Ön Asya dilleri ve kültürleri bölümü'nde doktora yaptı (1950). Asistan olarak atandığı Astronomi bölümü'nde doktor (1956) ve profesör (1970) oldu. Uluslararası astronomi birliği üyesi ve Türk astronomi derneği kurucuları arasında yer aldı. Birçok yerli ve yabancı dergide yayımlanan makalelerinden başka, *Güneş leke bölge kaymasının denklemi* (1956), *Uzun ömürlü bir leke grubunun tetkikiyle perspektif kısalmanın araştırılması* (1959) adlı yapıtları vardır.

KIRALAN, Denizli'nin Çivril ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 344 nüf. (1990). Belediye.

KIRAN a. (*kırmak*'tan *kıran,* kırmak eylemi yapan). **1.** Öldürücü hastalık; salgın. **—2.** *(Bir şeye) kıran girmek,* öldürücü ve salgın bir hastalık hayvanlar ya da insanlar arasında yayılmak; önceleri bol bol bulunan bir nesne artık bulunmaz olmak.
—Opt. KIRICI'nın eşanlamlısı.
—Spor. *Kıran kırana,* yağlı güreş ve karakucakta seçmeler sonrası yenenler arasında yapılan karşılaşmalar. — Çok çetin, çok sert karşılaşma.

KIRAN a. *Yörs.* **1.** Kıyı, uç; sınır, çevre. **—2.** Dağ sırtı, tepe, yamaç, bayır. **—3.** Kıraç toprak.

KIRÂN a. (ar. *kıran*). *Esk.* Yakınlık, bir araya gelme, bitişme.
—Esk. gökbil. İki yıldızın aynı burçta birleşmesi. Bu durum kimi zaman uğur, mutluluk, kimi zaman da uğursuzluk belirtisi sayılırdı. || *Kıran-ı nah-seyn,* Mars ile Satürn'ün aynı burçta buluşması. (Eskiden uğursuzluk sayılırdı.) || *Kıran-ı sa-deyn,* Jüpiter ve Venüs'ün aynı burçta buluşması. (Mutluluk, uğur belirtisi sayılırdı.)
—İsl. *Kirân haccı,* bir kez ihram*a girdikten sonra umre ile birlikte yapılan hac. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kirân haccı yapmak isteyen hem hac hem de umre için niyet ederek ihrama girer. Mekke'ye gelir gelmez umre yapar; Kâbe'yi tavaf, Safa ile Merve arasında say* eder. Daha sonra, kurallarına göre hac ibadetini yapar. Kirân haccında bulunacakların, tıraş olmadan önce kurban kesmeleri vaciptir.

KIRANARDI, Kayseri'nin merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 286 nüf. (1990). Belediye.

KIRANTA sıf. ve a. (ital. *quaranta,* kırk'tan). Saçları, bıyıkları ağarmaya başlamış orta yaşlı erkek.
◆ sıf. Kırlaşmış saç, sakal için kullanılır: *Kıranta bıyıklı bir adam.*

KIRAŞLAMA a. Kıraçlaşmak eylemi.

KIRAT, -tı a. (ital. *carato;* ar. *kirat,* ağırlık'tan; yun. *keration,* küçük ağırlık'tan). **1.** Değerli metallerin ağırlıklarının ölçümünde kullanılan birim. (Bk. *ansikl.* böl. Ölçbil.) **—2.** Mücevher ve ilaç gibi duyarlı ağırlıkların tartılmasında kullanılan bir ağırlık birimi. (Bk. *ansikl.* böl. Ölçbil.) **—3.** Nitelik, değer, düzey: *Onun ne kıratta bir adam olduğunu yakınlarına sor, anlatırlar.*
—İsl. huk. *Kırat-ı şeri,* orta büyüklükteki beş arpa ağırlığında bir ölçü birimi. (14 kırat-ı şeri bir dirhem, 20 kırat-ı şeri de bir miskal eder. Bir dirhem 2,975 g, bir miskal de 4,25 g olduğuna göre bir kırat-ı şerinin ağırlığı 0,212 5 g'dır.) || *Kırat-ı örfi,* bazı fıkıh bilginlerine göre, orta büyüklükte beş arpa, bazılarına göre de dört arpa ağırlığında bir ölçü birimi.
—Nümism. Araplar'ca kullanılan bir para birimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Nümism. Emevi halifesi Abdülmelik'in para düzenlemesiyle (694), daha önce kullanılan ve Bizans'ın solidus*una eşit 4,55 g ağırlığındaki miskal'in ağırlığı düşürülerek kırat adıyla yeni bir para birimi belirlenmişti. Buna uygun olarak 1/20 miskal, 1 kırat (0,212 5 g) değerindeydi ve kırat 3 habbeye bölünmüştü.
—Ölçbil. Kırat, Bizanslılar'dan Araplar'a ve daha sonra da öteki islam ülkelerine geçen bir birimdir. Constantinus I (Büyük) döneminden günümüze dek kimi küçük farklılıklarla uygulanan bir ölçü sistemine göre yaklaşık 0,19 g'lık kırat, 4,55 g'lık miskal'in 1/728'ini oluşturur.
• Mücevher ve ilaç tartımlarında kullanılan kırat, İngiltere'de 0,205 31 g, Fransa'da 0,205 5 g'dır. Almanya'da 1 mark, 24 kırat ya da 288 grain, 1 kırat ise 0,205 5 g'dır. Mücevhercilikte genellikle 0,205 g ağırlık 1 kırat olarak kabul edilir. Bölgelere ve ülkelere göre farklı ağırlıklara sahip olan kırat, XIX. yy.'da, İstanbul'da 4 habbe ve 0,200 g'dı.

KIRATLIK sıf. *Say. sıf.* + *kıratlık,* belirtilen kırat değerinde olan.

KIRATLIOĞLU (Esat), türk siyaset adamı (Nevşehir 1930). Avusturya'da Graz üniversitesi jeoloji fakültesi'ni bitirdi, doktorasını yaptı. İller bankası genel müdürlüğüne atandı. Devlet demiryolları (TCDD) yönetim kurulu üyeliğinde bulundu. AP'den Nevşehir milletvekili olarak (1969-1973 ve 1977-1980) TBMM'ye girdi. Demirel hükümetinde Enerji ve tabii kaynaklar bakanlığı yaptı (1979-1980). 12 Eylül 1980 askeri darbesiyle milletvekilliği ve bakanlığı son buldu. Siyasal yasakların kalkmasından sonra kurulan DYP içinde yer aldı. 1987 ve 1991 genel seçimlerinde DYP'den Nevşehir milletvekili seçildi.

KIRAY-BELİK (Mübeccel), türk toplumbilimci (İzmir 1923). Ankara Üniversitesi dil ve tarih-coğrafya fakültesi sosyoloji bölümü'nü bitirdi (1944). ABD Northwestern üniversitesi'nde kültürel antropoloji doktorası vererek Türkiye'ye döndü (1950). Üniversite dışından sınav vererek doçent oldu (1960), aynı yıl Ortadoğu teknik üniversitesi'ne girdi, profesör oldu, Sosyal bilimler bölümü başkanlığını üstlendi (1965-1972). İstanbul Teknik üniversitesi'nde kentleşmeyle ilgili dersler verdi (1974). İstanbul İktisadi ve ticari ilimler akademisi sosyoloji kürsüsü başkanı oldu (1978). İİTİA, Marmara üniversitesi'ne dönüştürülünce de (1982) Kamu yönetimi bölümü şehircilik anabilim dalı başkanlığına getirildi.
Alan araştırmalarına dayanan kır ve kent sosyolojisine ilişkin çalışmalarıyla tanınan Mübeccel Kıray, 1964'te yayımlanan *Ereğli: ağır sanayiden önce bir sahil kasabası* adlı kitabında Ereğli kasabasının toplumsal yapısında Ereğli demir çelik fabrikası'nın kuruluşuyla beliren değişimleri ve bunların ortaya çıkardığı sorunları inceledi, "tampon mekanizma" ya da "tampon kurum" kavramını ortaya atarak tanımladı. Bunlar, toplumsal değişmenin buhransız gerçekleşmesini sağlayan hem eski hem de yeni toplumsal yapı içindeki öğelerden farklı nitelikleri olan kurumlardır. Tampon mekanizma ve kurumlar, toplumsal değişmenin dengeli bir biçimde ortaya çıkmasına ve toplumun bütün düzeylerinin işlevsel bir bütünlük içinde bulunmasına neden olurlar. J. Hinderink ile birlikte hazırladığı *Social stratification as an obstacle to development* (Kalkınmaya engel olarak toplumsal tabakalaşma [1970]) adlı yapıtında, Çukurova bölgesinde farklı teknolojik gelişme düzeyindeki dört köyü inceledi. *Örgütleşemeyen kent* (1972) adlı yapıtında ise, İzmir kentini ve kentin XX. yy. ortalarına değin, bir azgelişmiş ülke metropoliten kentine dönüşüm sürecini inceledi. Bunlar dışında başlıca yapıtları: *Yedi yerleşme noktasında turizmle ilgili sosyal yapı araştırması* (1965); *Toplumbilim yazıları* (1982).

KIRBA a. (ar. *kırba,* tulum'dan). **1.** Eskiden sakaların su taşımada kullandıkları büyükçe, üzerine demir çemberlerle kösele kaplanarak yapılmış tahta su kabı. **—2.** Çocuklarda karnın şişmesine neden olan bir hastalığın halk ağzındaki adı. (KIRPA da denir.) **—3.** Çok su içen kimse. **—4.** *Kırba olmak,* kırba hastalığına yakalanmak, karnı şişmek.
—İsl. huk. Süt ya da su tulumu. (13 000 dirhemlik, yani 38,625 kg'lık bir kaptır.)
—ANSİKL. Kırba, tahta üzerine demir çemberlerle kösele kaplanarak yapılır, uzunluğu 1 m, ağzının çapı 10 cm kadar olurdu. Geniş olan dip kısmı üste doğru giderek daralır, ağzı tamamen köseleden oluşurdu. İçine su doldurulduktan sonra ağız kısmı ikiye bükülerek halkalı bir meşinle bağlanırdı. Omza takmak için ağızdan dibe değin uzanan köseleden yapılmış bir kayışı vardı.
Sebilcilerin kullandıkları kırbalar da aynı biçimde yapılır, hacmi ötekinden küçük olurdu. Bunların ağızlarına yuvarlak bir tahta geçirilir ve buraya musluk takılırdı. Atlı sakalar atın iki yanına kırba bağlayarak dolaşırlar, kırbayı meşin kovalarla doldururlar, su verecekleri zaman hortum kullanırlardı.

KIRBACI a. Kırba hastalığına yakalanmış bir çocuğu iyileştirmek için okuyup üfleyen kimse.

KIRBACIK a. Anat. TULUMCUK'un eşanlamlısı.

KIRBAÇ a. **1.** Genellikle arabacıların atları harekete geçirmek için kullandıkları bir ucuna sırım, kayış ya da ip bağlanmış uzun değnek. **—2.** *Kırbaç cezası,* eskiden kırbaçla vurarak uygulanan ceza. || *Kırbaç vurmak,* kırbaçla dövmek. || *Kırbaç yemek,* kırbaçlanmak.
—Süslem. sant. *Kırbaç bezemesi,* eğrileri havada şaklatılan bir kırbacın çizdiği eğrilere benzeyen süsleme motifi. (Art nouveau üslubunda çok tutulan bir bezemeydi.)

KIRBAÇKURDU a. İnsanda asalak yaşayan ipsisolucan. (Bil. a. *Trichuris trichiura;* kırbaçkurdugiller familyası.)
—ANSİKL. Kırbaçkurdu 3-5 cm uzunluğundadır. İncebağırsakta yaşar; temel özelliği, ön ucunun çok ince olmasına karşılık, arka ucunun çok daha hacimli olmasıdır. Yumurtlayarak ürer: günde birkaç bin yumurta yapabilir. Kırbaçkurdu türü dünyanın hemen her yerinde bulunabilir: insanda en sık rastlanan asalaklardan biridir ve kırbaçkurdu hastalığına yol açar. *Trichuris* cinsi üyelerine başka memelilerde (domuz, köpek, vb.) de rastlanır.

Esat Kıratlıoğlu

Lauros-Giraudon

İsa'nın kırbaçlanması ahşap üzerine yağlıboya alman okulu, XV. yy. *Grobet-Labadie müzesi, Marsilya*

Coşkun **Kırca**

Levent **Kırca**

KIRBAÇKURDUGİLLER a. Bedenlerinin ön uçları kırbaca benzeyen yuvarlaksolucanlar familyası. (Yumurtalıkları tek, yemekboruları kılcaldır. Kırbaçkurdu* dışında, başlıca iki türü vardır: geviş-getirenlerin körbağırsaklarında ve kalınbağırsaklarında yaşayan, arakonaksız gelişen koyun kırbaçkurdu [*Trichuris ovis*]; köpeklerin ve bazı etçillerin körbağırsaklarında ve kalınbağırsaklarında bulunan köpek kırbaçkurdu ya da kılcalkurdu [*T. vulpis*]. Bil. a. *Trichuridae*.)

KIRBAÇLAMA a. Kırbaçlamak eylemi.

KIRBAÇLAMAK g. f. *Bir kimseyi, bir hayvanı kırbaçlamak,* ona kırbaçla vurmak; kamçılamak: *Arabacı atları kırbaçladı.*

◆ **kırbaçlanmak** edilg. f. Kırbaçlamak eylemine konu olmak.

◆ **kırbaçlatmak** ettirg. f. Kırbaçlamak eylemini yaptırmak.

KIRBAÇLANMA a. Kırbaçla dövülme; mahkûmun kırbaçla dövülmesi ilkesine dayanan ceza: *İsa'nın kırbaçlanması.*

KIRBAÇLANMAK → KIRBAÇLAMAK.

KIRBAÇLATMAK → KIRBAÇLAMAK.

KIRBAŞI, Ankara'nın Beypazarı ilçesine bağlı bucak; 5 310 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kırbaşı*, 2 102 nüf. (1990).

KIRCA (Coşkun), türk diplomat, gazeteci ve siyaset adamı (İstanbul 1927). İÜ Hukuk fakültesi'ni (1946) ve Paris Üniversitesi hukuk fakültesi yüksek etütler bölümü'nü bitirdi (1950). *Forum* dergisi yazı kurulunda yer aldı, Hürriyet partisi'ne katıldı. Bu partinin CHP'ye katılmasından sonra CHP yönetiminde görev aldı. CHP temsilcisi olarak Kurucu meclis'e girdi. Anayasa komisyonu sözcülerinden biri oldu. CHP'den İstanbul milletvekili seçildi (1961-1969). CHP'den ayrılarak Güven partisi kurucuları arasında yer aldı (1968). Çeşitli büyükelçilik görevlerinde bulundu. Kanada büyükelçisiyken Ottawa'da bir ermeni teröristin silahlı saldırısına uğradı, ağır yaralanarak sakat kaldı (1985). Emekli oldu. *Hürriyet* ve *Milliyet* gazetelerinde yazılar yazdı. 1991 seçimlerinde DYP'den İstanbul milletvekili seçildi.

KIRCA (Levent), türk tiyatro ve sinema oyuncusu (Samsun 1948). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nü bitirdi. Öğrenciyken *Buzlar çözülmeden* oyunuyla sahneye çıktı (1966). Bir süre Maltepe komedi tiyatrosu'nda çalıştı; kendine özgü tiplemeleriyle ve mimikleriyle bazı televizyon dizilerinde ve reklam programlarında ilgi topladı. 1978'den başlayarak *Altın şehir, N'olacak şimdi?* vb. filmlerde oynadı. Aynı yıllarda Arkadaş kabare tiyatrosu'nu, 1980'de Levent Kırca tiyatrosu'nu kurdu. *Nemo bankası, Generalin aşkı, Kadıncıklar, Dosya, İki perde Azizlik, Gereği düşünüldü* gibi oyunları sahneledi. TRT için hazırladığı *Olacak o kadar* adlı güldürü programını özel televizyonlarda sürdürmektedir.

KIRCAALİ, G. Bulgaristan'da Rodop dağlarının daha alçak D. kesiminde, Arda nehrinin sol kıyısında kent. Yoğun türk azınlığın yaşadığı aynı addaki yönetim biriminin merkezi. 51 000 nüf. Balkan savaşı'ndan önce Edirne vilayeti merkez sancağına bağlı Kırcaali kazasının merkezi idi. Arda üzerinde kurulan iki barajın (Kırcaali ve Studen Kladenec barajları) işletmeye ve bazı sanayi kollarının (çinko, kurşun metalürjileri, makine sanayisi) gelişmesine ve kent nüfusunun artmasına yol açmıştır. —Kırcaali yönetim birimi, Hasköy iline bağlıdır; 4 040 km^2; 303 877 nüf. (1987).

—Tar. Bulgaristan tam anlamıyla fethedildikten (1389) sonra, Türkler tarafından kurulan kent; XV. yy.'da bölgenin ticaret merkezi olarak gelişti. 1878 Berlin antlaşması'yla Doğu Rumeli sınırları içinde kalan Kırcaali'ye Bulgarlar çok sayıda bulgar göçmeni yerleştirdiler. Doğu Rumeli kesin olarak bulgar yönetimine girdikten (31 ocak 1886) sonra yeniden Osmanlı devletine geçen kent, Edirne vilayetine bağlı bir kaza merkezi oldu. Balkan savaşı sırasında bulgar kuvvetleri tarafından işgal edildi (1912). Balkan savaşı'nı sona erdiren Bükreş antlaşması'yla (10 ağustos 1913) Bulgaristan'a bırakıldı.

KIRCAĞIZ, Muğla'nın Milas ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 259 nüf. (1990). Kale yöresinde Bizans döneminden büyük bir kilisiyle su kemerleri kalıntıları vardır.

KIRCALI (Hüseyin), türk gazeteci (Urfa 1941). 1959'da *Milliyet* gazetesinin Urfa muhabiri olarak mesleğe girdi, 1963'te aynı gazetenin foto muhabiri oldu. Özellikle spor karşılaşmalarında yakaladığı ilginç ve canlı pozları saptayan fotoğraflarıyla ün kazandı. World Press photographic yarışması'nda onur sertifikası aldı; birçok kez Spor yazarları derneği'nce ödüllendirildi. 1969 ve 1971 yıllarında Nikkor Club'un düzenlediği yarışmalarda üçüncü oldu. Romanya - Türkiye Dünya kupası maçında çektiği fotoğraflarla Uluslararası spor yazarları birliği'nin Moskova toplantısında dünyanın ilk beş spor fotoğrafçısından biri seçildi (1979).

KIRCALILAR a. Selim III döneminde Trakya ve Bulgaristan yörelerinde yaşayan eşkıyaya verilen ad.

KIRCAN (Fikret) → KÜÇÜK FİKRET.

KIRCASALİH, Edirne'nin Uzunköprü ilçesinde bucak; 8 745 nüf. (1990); 4 köy. Merkezi *Kırcasalih*, 4 281 nüf. (1990).

KIRCI a. *Yörs.* Buz tanecikleri biçimindeki yağış; dolu.

KIRCIN a. Hayvanlara gelen salgın hastalık.

KIRÇ a. (*kır,* gri renk'ten). Kışın, puslu havada sık sık ağaç dallarını, telgraf tellerini, toprağın pürüzlerini örten ince buz katmanı; beyaz don. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Meteorol. Kırç, sisin ve eksi sıcaklıktaki bulutların içinde bulunan aşırıerimiş damlacıkların aniden donmasıyla oluşur. Katı bir cismin değmesi bu dengesiz duruma son verir ve çok küçük ve parlak buz kristallerinden bir katman meydana gelir. Dolayısıyla kırç, açık havada birdenbire oluşan çiyden (şiddetli gece soğuması) farklıdır. Kırç birikimleri özellikle dağların tepesinde kalındır, çünkü kuvvetli rüzgârlar buraya aşırıerimiş büyük bulutları yığar.

KIRÇAN a. Vet. AĞRIMA'nın eşanlamlısı.

KIRÇEKİRGESİGİLLER a. Sıçrayıcı, düzkanatlı böcek familyası. (Kırçekirgesigiller familyasının örnek türü, Akdeniz ülkelerinde yaşayan mısır çekirgesidir [*Anacridium* (ya da *Acridium*) *aegyptium*]; Bil. a. *Acrydiidae* ya da *Acrididae;* düzkanatlılar takımı.) [Eşanl. KISA DUYARGALIÇEKİRGEGİLLER.]

KIRÇIL sıf. **1.** Kır renkli: *Kırçıl bir at.* **—2.** Kırlaşmaya başlamış saç, sakal vb. için kullanılır: *Kırçıl bıyıklı bir adam.*

—Atç. İki rengin karışımından oluşan at donu (rengi). Genellikle koyu renkler üzerine dağılan beyaz ve siyah beyaz tüylerden meydana gelir. Kır renkli atların derilerine dağılan değişik şekildeki renkler demirkır, baklakır, kızılkır gibi çeşitlilikler oluşturur. Yaşlanmayla, bazı istisnalar dışında, kırçıl görünümü oluşturan renkler azalır, atın donu tek bir renk izlenimi verir.

KIRÇILLANMAK ya da **KIRÇILLAŞMAK** gçz. f. Kırçıl duruma gelmek.

KIRÇILLAŞMAK → KIRÇILLANMAK.

KIRÇİN. Arkeol. Orta Asya'da, Tanrı dağlarının orta kesiminde, Aksu nehrinin Isık-Kul gölüne döküldüğü yerde kurganlar. İ.Ö. VI. - V. yy.'lara tarihlendirilen kurganlarda tabutlar için ayrı bir niş açılmıştı. Demir ve çömlek kalıntıları önemli değildir.

KIRD, KIRDE a. (ar. *kırd,* dişl. *kırde*). *Esk.* Maymun.

KIRDAR (Lütfü), türk hekim, yönetici ve siyaset adamı (Kerkük 1888 - İstanbul 1961). Tıbbiye'yi bitirdikten (1913) sonra Necef'te ve Musul'da doktor olarak çalıştı. Kurtuluş savaşı yıllarında Kızılay başkanlığı, Cumhuriyet'ten sonra İzmir Devlet hastanesi'nde doktorluk yaptı. 1936'da Manisa valiliğine, 1938'de İstanbul valiliğine ve belediye başkanlığına atandı. 1949 yılına değin sürdürdüğü bu görevi sırasında kentin bayındırlık işlerine önem verdi. Harbiye'deki Spor ve sergi sarayı, Açıkhava tiyatrosu, Dolmabahçe'deki İnönü stadyumu, Taksim alanı düzenlemesi vb. onun döneminde gerçekleştirildi. 1949 ara seçimlerinde CHP'den Manisa milletvekili (1949-1950), 1954 seçimlerinde DP listesinden (bağımsız) İstanbul milletvekili oldu. DP'ye resmen katıldı ve 1957'de bir kez daha İstanbul milletvekili seçildi. Son Menderes hükümetinde Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı (1957-1960) yaparken 27 Mayıs devrimi'nden sonra tutuklandı ve Yüksek adalet divanı'nda yargılandığı Yassıada'da öldü. İstanbul valiliği döneminde yapılan Spor ve sergi sarayı'na onun adı verildi (1988).

KIRDE → KIRD.

KIRDIRMAK → KIRMAK.

KIRDIRTMAK → KIRMAK.

KIRELİ, Konya'nın Hüyük ilçesi merkez bucağında belde; 3 867 nüf. (1990).

KIRGIBAYIR a. Jeomorfol. Büyük yarıkları, ırmaklararası sivri tepelerle (birkaç metreyle 30-40 metre arası) birleştiren yarılma biçimlenmesi. (Eşanl. BADLANDS.)

—ANSİKL. Bu tür oluşumlar, ancak şiddetli sağanaklarla kesilen uzun bir kuraklık dönemi yaşayan bölgelerde gelişir.

KIRGIN sıf. **1.** Bir kimseye gücenmiş, kalbi, gönlü kırılmış olan: *Size çok kırgınım.* **—2.** Kırgınlığı belirten şey için kullanılır: *Kırgın bir ses.*

KIRGINLIK a. **1.** Kişiler arasında genellikle geçici olan uyumsuzluk, gönül kırıklığı, güceniklik: *İçimde ona karşı bir kırgınlık duyuyordum.* **—2.** Kırıklık, vücuttaki hafif rahatsızlık.

KIRGIZ dağı → KIRKKIZ dağı.

KIRGIZ sıradağları, Tiğen Şan sıradağlarının en kuzeydeki sırası (Alamedin doruğunda 4 875 m). Sıradağ, Kırgızistan'ın başkenti Bişkek'in bulunduğu verimli dağeteğinin yanında yükselir.

KIRGIZCA a. Kırgızlar'ın dili. Türkçenin kuzey-batı lehçelerindendir. Orta Asya türk cumhuriyetlerinden Kırgızistan'ın resmi dilidir. Ayrıca Özbekistan, Kazakistan ve Tacikistan'da, Çin'in Xinjiang eyaletinde, Moğolistan'da ve Pakistan'ın bazı bölgesinde konuşulur.

—ANSİKL. Kırgızcanın tarihsel dönemleri şöyle adlandırılır: 1. Başlangıçtan VIII.-XI. yy.'lara kadar eski kırgızca; 2. X.-XV. yy.'lar orta kırgızca; 3. XV. yy.'dan günümüze kadar gelen yeni kırgızca. Bugün lehçenin kuzey ve güney kolları bazı ayrılıklar göstermektedir. Kırgız yazı dilinde kuzey kırgızcanın özellikleri baskındır. 1941'den itibaren kiril kökenli bir abece kullanılmış, 1992'de latin harflerine geçme kararı alınmıştır.

Kızgızcanın Türkiye türkçesinden farklı bazı özellikleri şunlardır:

• *Sesbilgisi.* Ses uyumu gelişmiştir. O, ö ünlüleri kendilerinden sonraki ünlüleri etkiler: *bolgondo* (olduğunda), *töbödön* (tepeden). Uzun ünlüler oluşmuştur: *tö* (dağ), *tarū* (darı). Sözcük başında y-, c- olmuştur: *cıl* (yıl), *cumuşçu* (yumuşçu [işçi]). Sözcük sonunda -z sesi ötümsüzleşmiştir: *jas* (yaz [bahar]). İki ünlü arasındaki s ötümlüleşir: *balazı* (balası [çocuğu]). s- sesi ağızlarda ş- ve ç- 'ye çevrilir: *sayla->şayla-* (seçmek); *sağız>çağız* (sakız). Genizsi seslerin etkisiyle b'ler m'ye çevrilir: *taman* (taban). Ağızlarda sözcük başında n- düşmüştür: *nayza>ayza* (mızrak). Sözcük başında l-, r- yoktur; böyle yabancı sözcüklerin başına l- önsesi gelir: *ılampa* (lamba).

• *Biçimbilgisi.* Yönelme durumu eki: +ğa; yükleme durumu eki: +nı. Sayı adları: *eki, tört, jeti, segiz, toğuz, jıyırma* (yirmi), *etü, altımış, jetimiş, toksan, cüz, mın* vb. Üleştirme sayı sıfatları eki +dan, +lap: *bırden* (birer). Adıllar: kişi adılları: *men, sen, al (ol), biz, sız (siler), alar (olur).* Gösterme adılları: *bul* (bu), *şo, uşu, oşo, şol, oşol* (şu). Soru adılları: *nemne, emne* (ne), *kaysı* (hangisi), *kayda* (nerede), *kança* (kaç), *kana* (nerede), *kaydan* (nereden), *kaçan* (ne zaman). Olumsuzluk eki: -ba: *jazba* (yazma). Soru eki: bı.

KIRGIZİSTAN, Orta Asya'da devlet. 198 500 km²; 4 372 000 nüf. (1990). Başkenti *Bişkek.* Resmi dili *kırgızca.*

COĞRAFYA

Kırgızistan toprakları hemen bütünüyle dağlıktır: güneyde, Fergana çöküntü alanının yanında yükselen ve sadece kenar bölümü Kırgısiztan'da kalan Alay sıradağları; bu dağların orta kesimini oluşturan Tien Şan kütlesi; Isık-Kul'un kapladığı çanağın kuzeyindeki Alatav sıradağları. Vadiler ve havzalar, tarıma açılmaya elverişlidir; yüksek dağlarda yaylaya çıkılarak hayvancılık yapılırsa da, Kırgızlar günümüzde artık yerleşik bir yaşam sürmektedir. Nüfusun büyük bölümü, yoğun ve sulu tarımın (tahıllar, sebzeler, tütün, pamuk) yanı sıra dönüştürme sanayisinin ve değişim etkinliklerinin de bulunduğu iki bölgede toplanır: Bişkek'ten başlayan tarıma açılmış (tarıma dayalı besin sanayileri, tarım makineleri) kuzey dağeteği; bölgesel merkez yakınındaki Fergana çöküntüsünün yamaçları (tekstil ve besin sanayileri).

Kırgızistan'ın kaynakları sınırlıdır: çokmetalli maden cevherleri, küçük kömür yatakları (Kızıl Kaya, Taş-Kumir). Narin hidroelektrik tesisleri (Toktogul santralı) elektrik üretiminin iki kat artmasına olanak vermiştir. Türk-moğol kökenli ve müslüman olan Kırgızlar'ın (nüfusun % 52,4'ü) nüfus dinamizmi, yeni iş alanları açacak bir sanayileşme siyaseti gerektirmektedir.

Hızlı iktisadi gelişme sayesinde yaşama düzeyinin yükselmesine karşın Kırgızistan, hâlâ "bağımlı bir çevre" görünümündedir. Kentlerde ve Bişkek bölgesinde toplanan Ruslar (nüfusun yüzde 21,5'i), son yıllara kadar Kırgızistan sanayisindeki ve yönetimindeki kilit görevleri ellerinde tutmaktaydılar.

TARİH

Çin kaynaklarında İ.Ö. II. yy.'da Kırgızlar'dan söz eden kayıtlara rastlanır. Yenisey'in yukarı mecrasında (Minusinsk bölgesi) yaşarken, Göktürkler'in birkaç akınına karşı koyduktan sonra, 560'a doğru onların egemenliği altına girdiler. 630'da Göktürk devleti dağılınca bağımsızlıklarını kazandılar. İkinci Göktürk hakanlığı döneminde, 696'dan sonra, yeniden Göktürkler'e, daha sonra da Uygurlar'a bağlandılar. 840'ta şiddetli bir hücumla Uygur devletini yıkarak Ötüken'de kendi devletlerini kurdular ve 920'ye kadar burada kaldılar. Bu tarihte Çitanlar tarafından Güney Sibirya'ya sürüldüler ve bir daha tarih sahnesinde rol oynamadılar. Cengiz Han Moğolları'nın, sonra Kalmuklar'ın egemenliği altına girdiler. Ünlü Kırgız destanı Manas'ın bir bölümü Kırgız Türklerinin, Kalmuklara karşı başkaldırışını anlatır.

1830 yıllarında Kırgız ülkesi, bu kez de Hokand hanlığının idaresine girdi. Ancak yaşamlarını göçebe olarak sürdüren Kırgızlar bir ölçüde de olsa bağımsızlıklarına sahiptirler.

1865-1876 yılları arasında Hokand hanlığının Ruslar tarafından işgal edilmesi üzerine Kırgızlar, bu sefer de rus egemenliği altına girmiş oldular. Ruslar nüfus yoğunluğunu kendi lehlerine çevirmek için, işgal ettikleri bölgeye, giderek artan miktarlarda rus göçmen yerleştirdiler. Bununla da kalmayarak Kırgızlar'dan zorla aldıkları verimli toprakları rus göçmenlere dağıttılar. Bu durum Kırgızları iyice huzursuz etti.

Rusların, Birinci Dünya savaşı sıralarında yıkılan kentlerin onarılması için türk kökenli gençleri kullanmak istemeleri ile huzursuzluk iyice tırmandı. Ruslar mecburi işçilik kararını uygulamaya koyup, 250 000 türk gencine zorla amelelik yaptırmaya kalkınca, 17 temmuz 1916 tarihinde "Milli isyan" adı verilen başkaldırma hareketi Hoçent kentinde başladı. Büyük bir hızla kısa zamanda Semerkand, Sırderya, Fergana, Yedisu, Kazak ve Kırgız bölgeleriyle, Hazar denizi ötelerine yayıldı.

Ayaklanmanın çarlık rejimini tehdit edecek boyutlara ulaşması üzerine Ruslar bu yörelerin tümünde sıkı yönetim ilan ederek, bölgeye "cezalandırma kıtaları" altında düzenli bir ordu sevkettiler. Rusların modern silah gücü karşısında kazmalarla, çapalarla, sopalarla direnmeye çalışan Türkler büyük kayıplar verdi. Ayaklanmaya katılsın veya katılmasın, çoluk çocuk birçok masum kişi bu kıtalar tarafından kılıçtan geçirildi. Tarih kitaplarına geçen resmi rakamlara göre, sadece Kazakların vermiş olduğu kayıp 670 000 kişidir. Yedisu bölgesindeki ayaklanmalarda ise Ruslar türk nüfusun % 30'unu katlettiler. 300 000'e yakın Kırgız ve Kazak Türkü, rus katliamından kurtulabilmek için Çin sınırlarını aşmaya çalışırken yollarda açlık ve hastalıktan kırıldı.

Sovyet rejiminin kurulmasından sonra Kırgızistan, 1921 yılında Türkistan'dan ayrılarak, SSCB içinde, Rusya Federasyon'una bağlı özerk bir bölge haline getirildi. Ruslar, Karadeniz ile Hazar denizinin kuzeyindeki savaşçı topluluklar olan Kazaklar'a, Kırgız diyorlardı. Kızgızları onlardan ayırt edebilmek için 1926 yılına kadar asıl Kırgızlar'a yanlış bir adlandırmayla "Kara Kırgız" ismini verdiler. 1926'da bu isim yanlışlığı düzeltilerek, Rusya Federasyonu içinde özerk bir cumhuriyete dönüştürülen Kırgızistan, 1936 yılında ise Kırgızistan SSCB'nin federe 15 cumhuriyetinden biri oldu.

Kırgızistan, SSCB'nin dağılmasından önce 12 ekim 1990 tarihinde egemenliğini kazanmıştı. Gorbaçov'a yapılan başarısız darbe girişiminden sonra, darbeyi takip eden günlerde bağımsızlık kararı alındı ve 31 ağustos 1991 tarihinde SSCB'den bağımsızlığını ilan etti.

Türkiye 16 aralık 1991'de Kırgızistan'ı tanıyan ilk ülke oldu. 1992 yılında iki ülke arasında diplomatik ilişki kurularak karşılıklı elçilikler açıldı. Kızgızistan Cumhurbaşkanı Asker Akayev'in 22-26 aralık 1991'de Türkiye'yi ziyareti sırasında bir Dostluk ve işbirliği anlaşması imzalandı. Türkiye Başbakanı Demirel de 28-29 nisan 1992'de Kırgızistan'ı ziyaret etti. Bu ziyaret sırasında yatırımların karşılıklı teşviki, uluslararası karayolu taşımacılığı, hava ulaşımı, küçük ve orta ölçekli sanayiyi geliştirmede teknik işbirliği, TRT ve Kırgız Devlet televizyonu ve Radyo ajansı arasında işbirliği yapılmasına ilişkin protokoller imzalandı. 1992- 1993 öğretim yılından itibaren 600'ü orta ve teknik öğretimde, 1 400'ü yüksek öğretimde olmak üzere Türkiye'de okuyacak 2 000 kırgız öğrenciye burs verilmesi kararlaştırıldı.

EDEBİYAT

Kızgızlar'ın sözlü edebiyatının en ünlü ürünü *Manas* destanı*'dır. Bu destanda

Kırgızistan'da bir koyun sürüsü

Lütfü **Kırdar**

Francis

kavalkemiğinde sarmal kırık radyografisi

kırgız tarihinden anılarla halk yaşamını yansıtan gözlemler birleşir. Savaşçı Manas'ın serüvenini konu edinen destan, kahramanın oğlu Semetey ve torunu Seytek'in yaşamlarını ele alan bölümlerle bir üçleme oluşturur. Sözlü geleneğin önemli ürünlerinden biri de *Er Töştük destanı*'dır. Bu tür destanları anlatan destancı halk şairleri yanında ezgi eşliğinde türküler, ağıtlar söyleyen şairler vardı. Halk şiirinin XIX. yy. sonuyla XX. yy. başında yetişmiş temsilcilerinden Bayımbet Abdurrahmanov (1864-1939), Berpi Alikulov (1884-1949), içinde yaşadıkları toplumun türlü bozukluklarını sergilediler. Devrimden sonra, önce T. Moldo (1860-1942) ve A. Usenbayev (1894-1963) ve ardından *Kızıl kıvılcım*'ın demokrat yazarları sayesinde bu edebiyat toplumcu gerçekçi estetiğe ve Avrupa kökenli edebiyat türlerine kavuştu. 1924'te Taşkent'te çıkmaya başlayan *Erkin too* gazetesi Altı Tokombayev, Mukay Emebayev gibi halk şairlerinin çağdaş yaşamı ve sorunları konu edinen ürünlerini yayımladı. Modern gerçekçi edebiyatın gelişmesine D. Bokonbayev (1910-1944), A. Osmanov (1915-1950) gibi yazarların katkısı oldu. Kubeniçbek Melikov (doğm. 1911) toplumsal içerikli çağdaş destan yazarı şair olarak tanındı. Tügelbay Sıdıkbekov (doğm. 1912) roman türünün ilk örneklerini (*Keng su* [1937], *Temur* [1940], *Zamanemizin adamları* [1948] vb.) verdi. Nasirittin Baytemirov (doğm. 1916), İkinci Dünya savaşı'nın etkilerini (*Saltanat* [1949]), toplumdaki değişmeleri (*Ahırki ok* [1955]) vb. konu edindi. Savaştan sonra K. Malikov (doğm. 1911) gibi oyun yazarlarıyla A. Osmanov (1915-1950) ve S. Eraliyev (doğm. 1921) gibi şairlerin oluşturduğu bir genç kuşak, şekilcilikten uzaklaştı. Çağdaş edebiyatın başlıca yapıtları arasında Cengiz Aytmatov'un (doğm. 1928) yapıtları (*Cemile* I1958], *Kopar zincirlerini Gülsarı* [1967] vb.) yer alır.

ARKEOLOJİ

Daha Yontmataş döneminde göçebe ve yerleşik topluluklar bu bölgede birleştiler. Tunç çağ uygarlıklarından (Andronovo* ve Karassuk) ve İ.S. ilk yüzyıllarda bölgeye gelen istilacı kavimlerden geriye kurganlar kaldı. VI. yy.'dan sonra Batı Türkleri ve Sogdlular bölge kültürüne katkıda bulundular ve özellikle günümüzde Kırgızistan'ın başkenti olan Bişkek (esk. Frunze*) çevresinde Buddha manastırları yaptılar. Cul, Sarig, Suyab (Kökbulak) ve Akbeşim'deki manastırlar, VII.-IX. yy.'lardan kalmadır. Uygur Türkleri tarafından kurulmuş olabilirler. Çok sayıda 'balbal'ın da (kabaca insan biçimini andıran dikilitaşlar) Uygur Türkleri'nden kalma olduğu sanılır.

KIRGIZLAR, özellikle Kırgızistan, Özbekistan ve Tacikistan'daki Badahşan dağı bölgesinde yaşayan türk boyu. Afganistan, Pakistan ve Moğolistan'da da bazı kırgız topluluklarına rastlanır. 1990'da, Kırgızistan'da 2 290 000 kırgız yaşamaktaydı. Çin'de ise aynı yıl kırgız nüfusu 100 000 kişiydi. Eskiden Rusya'da, Rusların Kırgız dediği Kazaklar'dan ayırt edilmeleri amacıyla, Karakırgız diye adlandırılırlardı.

KIRGÜLÜ a. Çorak ve kalkerli yerlerde yetişen ve güngülüne çok benzeyen sarı çiçekli küçük bitki. (Bil. a. *fumana*; ladengiller familyası.)

KIRICI sıf. **1.** Kırmak eylemini yapan: *Taş kırıcı.* **—2.** Bir eylemin gerektiği gibi gerçekleşmesini, gelişmesini önleyen, engelleyen: *Grev kırıcı.* **—3.** Çevresindekileri inciten, sert kimse ve bu biçimde yapılan davranış için kullanılır: *Kırıcı bir insan. Kırıcı sözler, davranışlar.*

◆ a. Senet, tahvil, bono ve süresi gelmemiş alacaklarla ilgili alışveriş ya da işler yapan kimse ya da kuruluş.

—Ciltç. Matbaadan tabaka halinde gelen kâğıtları, kitabın formalarını meydana getirecek şekilde kıvıran işçi.

—İnş. Taşları darbeyle kırarak moloz taşlar elde etmeye yarayan makine.

—Opt. Kırılmayı oluşturan. (Eşanl. KIRAN.)

KIRICILIK a. Kırıcı olma durumu; kırıcı kimsenin davranışının niteliği.

—Fişekç. Bir patlayıcının dayanıklı cisimleri parçalayabilme özelliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Opt. Göz önüne alınan maddenin kırılma indisi n, yoğunluğu d olan $(n-1)/d$ ifadesi. (Kırıcılık sıcaklıktan görünür biçimde bağımsızdır ve maddenin belirtici bir değeri vardır [Gladstone ve Dale, 1880].)

—ANSİKL. Bir patlayıcının kırıcılığı infilak hızına bağlıdır: patlayıcı maddenin patlama hızı ne kadar yüksek olursa, kırıcılığı da o kadar fazla olur. Sert kayalarda kırıcılığı yüksek bir patlayıcı, kömür gibi yumuşak maddelerdeyse, kömürü boşuna parçalamamak için, orta kırıcılıkta patlayıcılar kullanmak gerekir

KIRIK sıf. **1.** Kırılmış olan: *Kırık kapı.* **—2.** Soyu karışmış, cins olmayan hayvan için kullanılır; melez: *Kırık köpek.* **—3.** Kırgın, gücenmiş ya da gücenmişliği, kırgınlığı yansıtan: *Kırık kalp. Kırık bir gülüş.* **—4.** *Kırık dökük,* eski, çürük, değersiz eşya için kullanılır: *Odada kırık dökük bir iki sandalye vardı;* düzgün olmayan, kopuk kopuk, bölük pörçük söz için kullanılır: *Kırık dökük birkaç cümle söyledi, sonra sustu.*

—Boyac. *Kırık ton,* bir rengin katışıksızlığının bozan bir karışımla elde edilmiş ton, renk.

—Ed. *Kırık hava,* ezgileri canlı oyun türkülerine verilen ad. || *Kırık uyaklar,* dizelerin duraklarında yer alan ve bitim uyaklarından farklı uyaklar. (Yarımdizeler art arda okunabilir, böylece ayrı, hatta çelişik anlamlı iki şiir elde edilebilir.)

—Geom. *Kırık çizgi,* ardışık ikisi aynı doğrultuda olmayan doğru parçalarından oluşmuş çizgi.

—Mad. oc. *Kırık yatak,* çok sayıda kırıkla yarılmış yatak.

—Tüt. *Kırık tütün,* tütün yaprakları işlenirken meydana gelen ve büyük yüzeyli parça tütünlerin aksine kullanma değeri düşük olan yaprak kırıntıları.

—Yerbil. Faylarla yarılmış bir yüzey, bir arazi ya da engebe için kullanılır.

◆ a. **1.** Kırılmış bir şeyin parçası: *Cam kırığı.* **—2.** Herhangi bir etki ile kırılmış olan kemik: *Kazadan bir iki kırıkla kurtuldu.* (Bk. *ansikl.* böl. Patol. ve Vet.) **—3.** Bir şeyin kırılmış, çatlamış olan yeri: *Tabağın kırığını görmedim.* **—4.** Tam nota göre düşük, geçmez not: *Karnesinde iki kırık var.* **—5.** Bir bütünden kopmuş parça: *Ekmek kırığı.* **—6.** Dövülerek parçalanmış şey: *Buğday kırığı.*

—Camc. Camdan ya da seramikten bir eşyanın kalıntıları.

—Denizbil. *Kırık kuşağı,* denizaltında çok uzun ve dar bir şerit oluşturan, yüzey şekillerindeki ve yapılardaki (magnetik sapmalar gibi) sürekliliğin birdenbire dönüştürücü bir kırıkla kesildiği büyük dislokasyon (örneğin Atlas okyanusu'ndaki Asor adaları kırık kuşağı). [Kırık kuşaklarının çizgisel, çok engebeli, yüksek diklikler, derin çukurlar (örneğin Romanche çukuru) ve yanardağ yapıları bulunmasıyla nitelenen bir morfolojisi vardır.]

—Dişç. cerr. *Diş kırığı,* bir travma sonucu, dişin sert dokularının kopması. (Değişik kırıklar vardır: mine prizmaları kırığı, kısmi ya da tam taç kırığı, kök kırığı ya da karma kırık.)

■—Jeomorfol. *Kırık dikliği,* bir kırığın yeryüzünde görülen yapısal biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Miner Mineralin kesik yüzeyi; üç değişik bakış açısına göre incelenebilir: pırıltı, doku, biçim. (Bu nedenle pırıltı için camsı, reçineli ya da cilalı kırık; doku için ise parlak yüzlü, laminer, şekersi ve tıkız kırık terimleri kullanılır; ancak bunlar özellikle incelenen kırığın yüzeylerine özgü biçimlerdir. Parçaların yüzeyi camda olduğu gibi içbükey ya da dışbükeyse mineralin kavkımsı bir kırığa sahip olduğu söylenir.)

—Ormanc. Rüzgârdan kırılan ve yere düşen ağaç bölümü. (Toprakta kalan parçaya *çotuk* denir.)

—Oy. Tavlada tek bir pulun bulunduğu haneye, rakibin zar atıp yeterli sayıyı tutturarak kendi pulunu oynaması ile oyun dışı kalan pul. (Bu pulun yeniden oyuna girebilmesi için rakibin önündeki boş hanelerden birine konacak biçimde uygun zar atılması gerekir.)

■—Patol. *Açık kırık,* kırık odağı bir yarayla dış ortama açılan kırık. || *Parçalı kırık,* kırık parçalarının ikiden çok olduğu kırık. || *Yeşil ağaç kırığı,* tam olmayan kırık (özellikle çocukta görülür). || *Yorgunluk* ya da *yürüme kırığı,* sağlıklı bir kemikte herhangi bir noktada parçalanmadan ortaya çıkan değişim. (Genellikle alışılmamış aşırı mekanik bir yorgunluğa bağlıdır. Bir travmadan ya da kalsiyum oranının azalmasından ileri gelen kendiliğinden kırıklardan farklıdır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

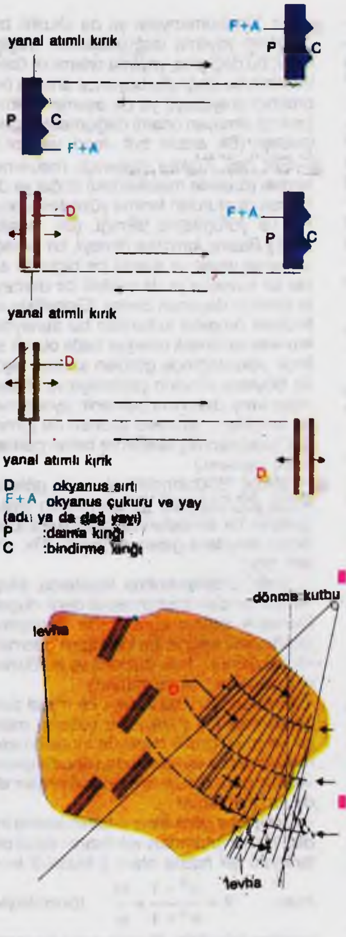
—Yerbil. Kırılmış iki bölmenin birbirine göre yer değiştirdiği (yatay ve düşey) hemen hemen düzlemsel arazi süreksizliği. (Eşanl. FAY.) [Bk. *ansikl.* böl. Yerbil. ve Miner.] || Kırılma tektoniği süreksizliği. || Bir kayaçtaki

■yarık ya da çatlak. || *Yırtılma kırığı* ya da *yanal atımlı kırık,* iki taşküre levhasının birbirine göre yanal olarak yer değiştirdiği düşey kayma düzlemi. (Yırtılma kırığı, okyanus kabuğu oluşumu da [sırtların eksenin-de olduğu gibi], okyanus kabuğu yitimi de [okyanus çukurlarında olduğu gibi] göstermeyen, levhalar arası bir sınırdır. Levhalar kinematiği bakımından yırtılma kırıkları, merkezi, dönme kutbu olan çember yaylarıyla özdeşleştirilebilir.)

—ANSİKL. Jeomorfol. *Kırık dikliği.* Topografik yamaçların, yapıyla bağıntılarının türüne göre belirlenen üç diklik tipi vardır. *İlksel kırık dikliği* iki blokun birbirine göre deviniminin engebeye doğrudan yansımasıdır. Buna karşılık, kırık yüzeyi dikliği ise, farklı aşınmanın etkisinden kaynaklanan türemiş bir biçimdir; bundan doğan kırık, dayanımı farklı kayaçlar arasındaki dokanak düzlemine denk düşer. Bu tür dikliğin çeşitli bileşimleri olabilir: çoğunlukla böyle bir yapısal biçim, aşınmanın ilksel dikliğin düzlenmesinden sorumlu bir yontulma yüzeyinden başlayarak canlanmasının sonucudur; en yumuşak kayaçlar yükselen blok tarafındaysa, bunların aşınması gençleşmiş ters kırık yüzeyi dikliğinin ortaya çıkmasına yol açar; bunun tersi sözkonusu olduğunda, yamaçla kırığın bakış yönü aynı olur ve yamaç gençleşmiş bir doğrudan diklik olarak tanımlanır. Farklı aşınmanın etkisi bir çökme çukurunda bulunan çökellerin dayandığı kırık düzlemlerinin ortaya çıkmasını kolaylaştırır: yaşıttektonik çökellerin aşınmasıyla oluşan kırık yüzeyi dikliğine yüzeylenmiş diklik denir; fosilleşme kırığın deviniminden sonra olmuşsa, sıyrılmış bir diklik sözkonusudur. *Karma kırık diklikleri*'ne gelince bunlar kesitlerinde doğrudan tektoniğe bağlı bir ilksel bölümle farklı aşınmadan doğan bir bölümü birleştirir.

—Mad. oc. Bir yatakta kırık bulunması tanıma ve işletme çalışmalarında büyük zorluklara neden olur: kırıkların yeri kesinlikle belirlenmedikçe yatakla ilgili bilgiler yetersiz kalır; pano yolları açma işlemi büyük atımlı fayların yerleşimine uygun olmalıdır; arazinin dayanımı kırıkların yakınında ve bir kırığın iki kanadı arasındaki dolguda her zaman zayıftır. Öte yandan, mineral gereç içeren bir kırığın dolgusu işletilebilir. Örneğin, birçok damarlar böyledir.

—Patol. ve Vet. Kırık doğrudan doğruya darbenin ya da kuvvetin değdiği noktada olabileceği gibi çekme, bükme, burma hareketi yüzünden dolaylı da olabilir. Kırık çizgisi enine, eğik ya da sarmal biçiminde olabilir. Kırığın başlıca klinik belirtileri ağrı, işlev kaybı ve az çok görünür bir şekil bozukluğudur; radyografi kırığın tipini ve ke-

bir taşküre levhasında yanal atımlı kırıkların yeri

mik uçlarının ayrılma derecesini belirler.

Olağan koşullarda bir kırık, yavaş yavaş kemikleşen lifsi bir nedbenin (kal) oluşması sonucu kemik uçlarının birbirine kaynamasıyla sonuçlanır; ama bazı bozukluklar da ortaya çıkabilir: kaynamada gecikme, kötü durumda bozuk nedbeleşme ve özellikle yalancı eklemlere dönüşme (psödoartroz), yani kemiklerin tam kaynamaması. Kırıkla birlikte bulunan lezyonlar, özellikle deri lezyonları kırığın iyileşmesinde çok önemli rol oynar: *açık kırıklar*'da enfeksiyon riski çok büyüktür ve kaynama her zaman uzun sürer.

• *Yorgunluk kırığı*. Çok sık olur. Erkek yeniyetmelerde, genç erişkinlerde, sporcularda ve yeni askerlerde rastlanır; başlıca nedeni önceden antrenman olmaksızın bedeni etkinlikteki ani artış ya da hep aynı kemik-kas grubunu yoran aşırı çalışmadır. Kemiklerde aşırı bir yorulma olmadan, daha çok kadınlarda olmak üzere elli yaşını aşmış kimselerde de rastlanır.

—Yerbil. Devinimin doğrultusu ve yönü iki bölmenin işaretlerinin (belirteçler) yer değiştirmesinden, kırık aynası üstünde tektoglitlerin, özellikle de çiziklerin bulunmasından, katmanların bükülmesinden (kırık bükülmesi) anlaşılır. Yer değiştirmenin değeri saptanabilir (atım). Düşey atım, bir santimetre ile on kilometre arasındadır; yanal atım (yırtılma fayı) yüzlerce kilometreye ulaşabilir Bir kırığın uzunluğu bir santimetre olabileceği gibi bin kilometre de olabilir.

Kırıkların sınıflandırılması şu ölçütlere göre yapılır: kırık düzleminin eğimi (*düşey* ya da *verev kırık*); devinimlerin yönü (*normal kırık* blokların birbirinden uzaklaşmasına ve dolayısıyla gerilme tektoniğine denk düşer, *ters kırık* ya da *bindirme kırığı* blokların yaklaşmasına yol açar ve sıkışma tektoniğine denk düşer, *yırtılma kırığı* yalnızca yatay bir kayma devinimi yaratır).

Deprem genellikle, gerek derinlik, gerek yüzey doğrultusunda bir kırık devinimine bağlanır.

KIRIK a. *Tkz.* Bir kimsenin yasalara ve törelere aykırı olarak ilişki kurduğu kimse; oynaş.

KIRIK, Erzurum'un İspir ilçesine bağlı bucak; 5 407 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Güney*, 283 nüf. (1990).

Kırıkcan → KIRIKHAN.

KIRIKÇI a. Tıp öğrenimi görmediği halde, kırık çıkıkları, çatlakları, başkalarından görüp öğrendiği yöntemlerle sağalttığını iddia eden kimse; sınıkçı, çıkıkçı.

KIRIKÇILIK a. Kırıkçının işi.

Kırıkhan ya da **Kırıkcan,** Adana ve Gaziantep yörelerinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü bir halk oyunu. Genellikle eşlik çalgıları, davul zurnadır.

KIRIKHAN, Akdeniz bölgesinde Hatay iline bağlı ilçe; 103 075 nüf. (1990); 688 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak, 52 köy. Merkezi, Antakya'nın 99 km K.-K.-D.'sunda *Kırıkhan*, 68 601 nüf. (1990). Tahıl, pamuk üretimi. Hayvancılık. Besin sanayisi.

KIRIKHAN, Erzurum'un Tekman ilçesine bağlı Gökoğlan bucağının merkezi; 1 266 nüf. (1990).

KIRIKKALE (71), İç Anadolu bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde il; 346 396 nüf. (1990); 4 365 km^2; merkez ilçe dışında 8 ilçe, 188 köy. Merkezi *Kırıkkale*, 185 431 nüf. (1990).

Eskiden Ankara ilinin bir ilçesi olan Kırıkkale, 15 haziran 1989 tarih ve 3578 sayılı yasa gereğince Delice, Keskin ve Sulakyurt ilçeleriyle birleştirilerek il haline getirildi.

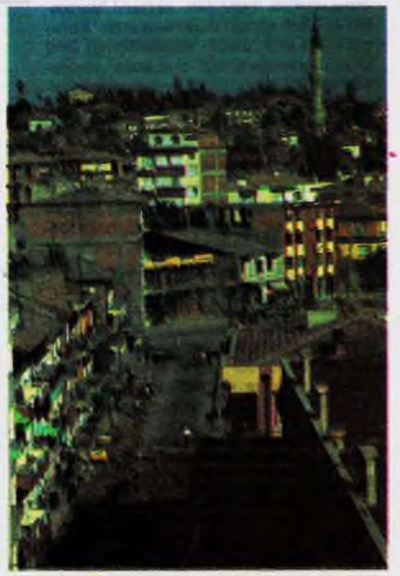
İl toprakları genellikle akarsu vadileriyle parçalanmış orta yükseklikteki dalgalı düzlüklerden oluşur. İl topraklarının kuzeyini Karagüney dağı, güney-batısını Karacadağ, batısını Küre dağı, orta kesimini de Dinek dağı engebelendirir. Bu dağların tümü 2 000 m'nin altındadır. İl topraklarından kaynaklanan sular Kızılırmak aracılığıyla Karadeniz'e ulaşır. İlde önemli bir doğal göle rastlanmaz; enerji amaçlı Kapulukaya barajının ardında suların birikmesiyle oluşmuş bir yapay göl vardır. Kızılırmak üzerinde kurulu Kesikköprü barajının seti, ilin Kırşehir ve Ankara illerine komşu olduğu kesimindedir. Kara ikliminin hüküm sürdüğü Kırıkkale ili İç Anadolu bölgesinin en kurak yörelerı arasındadır. Yıllık ortalama yağış miktarı 30 mm olan il merkezinde, ölçülmüş en yüksek sıcaklık 39,7 °C (1972), en düşük sıcaklık ise -22,4 °C'dir (1980). İlde ormanlık alan oldukça azdır; doğal bitki örtüsü step görünümündedir. Dağlık alanlarda yer yer meşe topluluklarına rastlanır.

Kırıkkale ilinin nüfus yoğunluğu Türkiye ortalamasının üzerindedir (km^2'ye 80 kişi). Yaklaşık % 30 kadarı kırsal kesimde yaşayan il halkı geçimini genellikle sanayi, ticaret ve tarımdan sağlar. Kırıkkale ilinde bağlar geniş alan kaplar. Başlıca bitkisel ürünler buğday, arpa, şekerpancarı, ayçiçeği ve üzümdür. En çok yetiştirilen hayvanlar koyun, ankara keçisi ve kıl keçisidir. Türkiye savunma sanayisinin temelini oluşturan tesislerin burada bulunması ve kentin son kırk yıl içinde hızla büyümesi, Kırıkkale'nin il yapılmasının başlıca nedenidir. İldeki en eski sanayi kuruluşları Makine ve kimya endüstrisi kurumu'na (MKE) bağlı mühimmat, silah ve tüfek, çelik, pirinç, çelik çekme boru, elektrik makineleri ve barut fabrikaları ile Silah sanayi müessesesi'dir. Kuruma bağlı silah üretim tesislerinin en ünlü ürünü "kırıkkale tüfeği" diye anılan ve üretimine 1939 yılında başlanmış olan piyade tüfeğidir. Fabrikalarda çeşitli tip silah ve mermilerden başka döküm ürünleri, asitler, gazlar, barut, dinamit, bombalar, fünyeler, çeşitli makineler, makine yedek parçaları ve kutular üretilir. İldeki önemli sanayi kuruluşlarından biri de Türkiye Petrol rafineleri aş'ye (TÜPRAŞ) bağlı Orta Anadolu rafinerisi'dir. 1987 yılında işletmeye açılan bu rafineride 447 km uzunluğundaki Yumurtalık-Kırıkkale boruhattından pompalanan ham petrol işlenir. Bahşili ilçe merkezi yakınlarındaki rafinerinin yıllık ham petrol işleme kapasitesi 5 milyon tondur. Un ve unlu mamüller, şarap, tuğla ve kiremit fabrikaları, ilde bulunan diğer sanayi kuruluşlarıdır.

KIRIKKALE, İç Anadolu bölgesi'nin Orta Kızılırmak bölümünde yer alan kent; aynı addaki ilin merkezi, 185 431 nüf. (1990). Karayolu ile Ankara'dan 74 km uzaklıkta.

Tahıl, şekerpancarı, sebze ve meyve üretimi, hayvan ürünleri. İl merkezi Kırıkkale, Cumhuriyet döneminde doğmuş ve adeta mantar hızıyla büyüyerek bazı anakent belediyeleri içindekiler hariç, Türkiye'nin en kalabalık ilçe merkezi durumuna gelmişti. Çoraközü deresinin Kızılırmak'a kavuştuğu yer yakınında vadi tabanında kurulmuş olan kentin yerinde, 1925'ten önce Kırık adında 12 evli bir köy ve yakınında da harap bir kale vardı. Ordunun mühimmat ve silah gereksinimi için bir fabrika kurulmak üzere burasının seçilmesi ve fabrikanın yapılması ile Kırıkkale'nin çekirdeği olan istasyon ve fabrika mahallesi doğmuştur. Bu ve buna yakın mahalleler günümüzde de kentin başlıca iş ve ticaret merkezlerini barındırır. 1927'de vadi tabanındaki askeri fabrikalar, işçi ve memur lojmanlarından ibaret küçük bir yerleşme niteliğinde olan kent, sanayinin hızla gelişmesi sonucunda alanını genişletmiş vadi tabanından yamaçlara ve plato yüzeyine doğru her yöne yayılmıştır. Buna paralel olarak, nüfusu 1935'te ancak 4 599 iken, 1950'de 15 750'ye, 1960'da 42 904'e, 1970'te 91 658'e ulaşmış, 1980'de 178 000'i, 1990'da ise 185 000'i aşmıştır. Bu hızlı nüfus artışı sonucunda ortaya çıkan konut sorunu, eski çekirdeği saran gecekondu mahallelerinin doğmasına yol açmıştır. 1950 yılına kadar Makine ve kimya endüstrisi kurumu'nun ve çeşitli sanayi tesislerinin bulunduğu kent, aynı zaman-

Kırıkkale'den bir görünüm

da önemli bir ticaret ve iş merkezidir.
• TARİH. Keskin ilçesine bağlı Ceritkale köyü yakınındaki kaya kabartmaları ve Göçbeyli köyü yakınındaki höyükte ele geçen buluntular, bu yöreye ilk kez Hititler döneminde yerleşildiğini gösterir. İlkçağ'da Galatia bölgesinin sınırları içinde bulunan yöreden, Ankyra'yı (bugün Ankara) Yozgat yöresindeki Tavion'a bağlayan yol geçiyordu. Önemli bir ilkçağ kenti olan Eccobriga da bu yol üzerindeydi. Daha sonraki tarihsel gelişimine ilişkin yeterli bilgi bulunmayan yöreye XI. yüzyıl sonlarında Türkmenler gelmeye başladı. Anadolu Selçukluları ve Danişmendliler'in yönetiminden sonra bir süre Osmanlılar, Karamanlılar ve Timur kuvvetleri arasında el değiştiren Kırıkkale toprakları, XV. yüzyılda kesin olarak osmanlı yönetimine girdi. XIX. yüzyılda Balkanlar'dan gelen göçmenlerin bir bölümü buraya yerleştirildi. Bu dönemde yöredeki başlıca yerleşmeler Hasandede, Yahşihan ve yakınında gümüşlü kurşun madenleri bulunan Denekmadeni kasabalarıydı. XIX. yüzyıl sonlarında Ankara vilayetinin sınırları içinde yer alan Kırıkkale 1944'te ilçe yapıldı; 1989'daki düzenlemeyle de yeni ilin sınırları içine alındı.

KIRIKKIRAK → KRİKKRAK.

KIRIKLANMA a. Yerbil. Kırıkların oluşmasıyla sonuçlanan tektonik süreç. (Eşanl. KIRILMA.)

KIRIKLI sıf. Mad. oc. **1.** Kırıklar içeren bir katman, bir kayaç vb. için kullanılır. **—2.** *Kırıklı arazi, kırıklı bölge,* birbirine yakın kırıklar arasında ya da çok geniş bir kırık dolgusu içinde bulunan arazi.

KIRIKLIK a. **1.** Kırık olma durumu. **—2.** Bedende üşütmeden, nezleden vb. ileri gelen halsizlik, güçsüzlük; kırgınlık: *Bugün üstümde bir kırıklık var.* **—3.** Kırgınlık, güceniklik: *Peki derken bile sesinde bir kırıklık vardı.*
—Tıp. Değişik kökenli ağrılarla birlikte görülen kas yorgunluğu.
—ANSİKL. Tıp. Kırıklık, çok yorucu bir kas çalışmasından, ya da bu çabaya hazırlıklı olmamaktan, alışkanlık olsa bile, ağır ve uzun süren bir çalışmadan ileri gelebilir. Başlıca özelliği kas kasılmalarıyla, hatta kramplarla birlikte olmasıdır. Genellikle dinlenme ya da masajla geçer. Aşırı kas çalışmasından başka, hiç kıpırdamadan uzun süre durmaktan, anormal hava koşullarından, bir kısım kasların grip ya da çocuk felcinde olduğu gibi nörotrop virüslerle hastalanmasından da ileri gelebilir.

Kâmil Kırıkoğlu

KIRIKOĞLU (Kâmil), türk siyaset adamı (Adıyaman 1914 - İstanbul 1979). İlk ve ortaokulu Malatya'da tamamladı. Bursa Askeri lisesi'ni, Askeri tıbbiye'yi bitirdi, operatör oldu. Binbaşı rütbesindeyken ordudan istifa etti, Malatya Devlet hastanesi başhekimliği yaptı. 1954 seçimlerinde Malatya'dan (1954-1957), Sivas'tan (1957 -1960) CHP milletvekili seçildi. CHP genel sekreter yardımcılığı yaptı (1954-1959). 27 Mayıs 1960 devrimi'nden sonra *Yeni tanin* gazetesini çıkardı. Zonguldak'tan (1965-1969), Adıyaman'dan (1969-1973) ve Ankara'dan (1973-1977) milletvekili seçildi. CHP genel sekreteri oldu ve Bülent Ecevit'in genel başkan olmasını sağladı (1972). Bir süre sonra Ecevit'le görüş ayrılığına düşerek genel sekreterlikten istifa etti (1973). [→ Kayn.]

KIRILGAN sıf. ve a. **1.** Kolay ve çabuk kırılan şey için kullanılır. **—2.** Kolay ve çabuk alınan, gücenen kimse için kullanılır.
—Eczc. Genellikle bir ilaç içeren ve iki ucu testere sürmeden kırılabilen ampul için kullanılır.

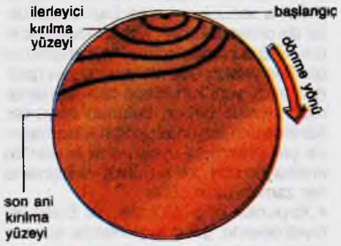
KIRILGANLAŞMA a. Metalogr. Yapısındaki ve kullanım koşullarındaki değişiklikler sonucu bir metalin ya da alaşımın sünekliğinin azalması.

KIRILGANLIK a. Kırılgan olma durumu, kırılgan bir şeyin ya da kimsenin niteliği.
—Ger. day. Önemli ölçüde kalıcı bir biçim değiştirmeye uğramadan ya da çok az biçim değiştirerek kopan bir gerecin özelliği. (Eşanl. GEVREKLİK.) [Bk. *ansikl.* böl. Metalürj.]
—Hematol. *Kılcaldamar kırılganlığı,* kılcal kan damarlarının çeperlerindeki bozulmadan dolayı purpura yapacak derecede anormal yırtılması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Hematol. Bir kılcaldamar kırılganlığının belirlenmesi, damar içi basınç artışına ya da azalmasına, deri kılcaldamarlarının gösterdiği direncin ölçümüne dayanır. Eğer trombopeni yoksa, bu işlem sırasında peteşilerin ortaya çıkması bir kılcaldamar kırılganlığı işaretidir. Kılcaldamar kırılganlığının iki çeşidi vardır: biri yalnız kadınlarda görülen ve belirtileri âdet kanamaları sırasında çoğalan, ama sadece estetik bir sorun yaratan kırılganlık; öteki, çok nadir görülen ve otozomal başat yoldan geçen, ayrıca çok ciddi sonuçlar doğurabilen kırılganlık.
—Metalürj. Bir metalin kırılganlığı, bu metalin fizikokimyasal yapısına ve kullanım koşullarına bağlıdır. Aynı metal için kırılganlık bu metalin tane iriliğiyle, çözeltideki ya da çözelti dışındaki (kalıntılar) kimi katışkılarının oranıyla, sertleştirici ısıl ya da ısılkimyasal işlemlerle artar; bu kırılganlaştıran etkenler kalıcıdır. Kırılganlık, kuvvetlerin (darbeler) uygulanma hızıyla, sıcaklığın azalmasıyla (kimi kez kışın kırılganlaşan çelikler) ve etki eden kuvvetlerin çokluğuyla da (kesit değişiminin, işleme izlerinin yol açtığı üçeksenlilik) artar. Bu kırılganlık yüksek sıcaklıkta da görülebilir; bu durumda kırılganlığın nedeni malzemenin yeterince dövülebilir olmamasıdır. Kırılganlığı ölçmek için rezilyans deneyleri yapılır.

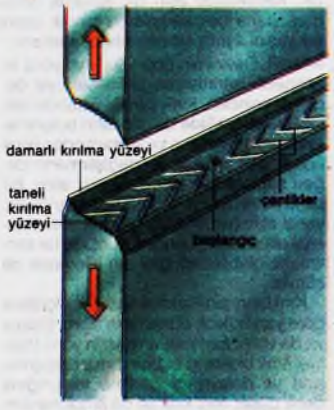
KIRILIR sıf. Opt. Kırılmaya uğrayabilen.

KIRILIRLIK a. Opt. Kırılır olma özelliği.

KIRILMA a. **1.** Kırılmak eylemi. **—2.** Salınarak, nazlı nazlı yürüme.
—Denizbil. *Kırılma çizgisi,* soluğanın çatladığı noktalardan oluşan çizgi. (Diplerin yamaçları oldukça düzgün olduğunda ve soluğan iyi oluştuğunda bu çizgi hemen hemen kıyıya paralel uzanır ve rahatlıkla görülebilir; devrilme demetleri önemli boyutlardaysa set adını alır.) || *Sismik kırılma,* aştığı çeşitli katlarda sesin kırılma özelliğinden yararlanan sismik sondaj yöntemi. (Ölçülebilen hız değişiklikleri taş yapısının, diyajenezin ve arazilerdeki dolgu pekişmesinin sonucudur.) || *Soluğan kırılması,* derinlik değişikliklerinin etkisiyle soluğan yayılmasında görülen hız ve genellikle de yön değişikliği. (Kırılma etkisi, doruk çizgilerinin eşderinlikler üzerinde sıralanmasına yol açar.)
—Fiz. Elektromanyetik ya da akustik bir dalganın yayılma doğrultusunun değişmesi; bu değişme, yayılma ortamının özelliklerinin bu doğrultu boyunca aniden (iki ortamın arayüzeyi) ya da aşama aşama (izotrop olmayan ortam) değişmesiyle gerçekleşir. (Bk. *ansikl.* böl. Jeod. ve Opt.)
—Ger. day. *Kırılma mekaniği,* malzemelerdeki (özellikle metallerdeki) doğal ya da bilerek oluşturulan kırılma yüzeylerini okuma ve yorumlama tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Basınç kırılması deneyi,* bir örneği ya yavaş yavaş ve sürekli bir biçimde artan bir kuvvetle ya da şiddetli bir darbeyle ezmeye dayanan deney. (Genellikle silindirsel örnekler kullanılan bu deneyde, kuvvete ve kinetik enerjiye bağlı olarak silindir yüksekliğinde görülen azalma ölçülür. Böylece silindirin çatlamaya ve ufalanmaya karşı dayanımı belirlenir; ayrıca metal örneklerin yüzeysel özürleri de [örneğin haddelenmiş tellerin ve beton çeliklerinin] saptanır.)
—Gökbil. *Gökbilimsel kırılma,* bir gökcisminin yönünde, bu gökcisminden çıkan ışınların Yer atmosferinden geçmesinden dolayı meydana gelen değişiklik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Jeofiz. *Odakta kırılma,* kayalarda, sıkışmaların aniden gevşemesine denk düşen karmaşık kırılma süreci. (Bir depremin odağındaki kırılma, bu kırılmanın geometrisi [sözkonusu kırık düzlemi ve bu düzlemin yönelimi] ile tanımlanır.)
—Metalogr. *Kırılma yüzeyi,* bir metal parçanın kopmuş yüzeyi; bu yüzeyin makro- ve mikrografik düzeyde incelenmesi, metalin yapısı ve kopmadan önceki içkuvvetlerin dağılımı üzerine önemli bilgiler elde etmeyi sağlar.
—Opt. *İlkine göre ikinci ortamın kırılma indisi,* birinci ortamdaki ışık hızının ikinci ortamdaki ışık hızına oranı. || *Molekül kırılması,* $R = \frac{n^2 - 1}{n^2 + 1} \times \frac{M}{d}$ formülüyle belirtilen büyüklük. Burada n sıvı bir maddenin kırılma indisi, M molekül kütlesi ve d yoğunluğudur. || *Mutlak kırılma indisi,* bir ortamın boşluğa oranla indisi.
—Şarapç. Bazı şarapların enzimlerle ya da fiziksel ve kimyasal etkenlerle meydana gelen değişmeler. (Bk. *ansikl.* böl.)

bir milin dönerek eğilme etkisiyle yorulmasından kaynaklanan kırılma yüzeyi

bir sacın yarı kırılgan yırtılması

—Yerbil. KIRIKLANMA'nın eşanlamlısı. || *Kırılma tektoniği,* kırıkların ve yırtılma kırıklarının egemen olduğu tektonik. (Eşanl. SÜREKSİZ TEKTONİK.) || *Şistlilik kırılması,* taşıma gücü farklı iki düzey arasında şistlilik düzlemi eğiminin değişmesi. (Yumuşak bir düzeydeki şistliliğin eğimi [kil, pelit], sert bir bankın [kumtaşı, kireçtaşı] eğiminden daha azdır.)

—ANSİKL. Ger. day. Kırılma mekaniği bir yandan alaşımın metalürji homojenliği, diğer yandan da parçanın kullanım koşulları üzerine bilgi verir. Kırılma yüzeyinin gösterdiği taneli görünümün inceliği, bu yüzeye uygulanan metalürji işlemlerine bağlıdır. Bunun yanı sıra kırılma yüzeyi, olası hataların (mikroçatlaklar, işleme hataları vb.) varlığını da ortaya çıkarır; bu yüzeyin yönelimi, oluşan çeşitli çizgiler, parçanın kullanım türüne, yani çevre koşullarına (sıcaklık, korozyona yol açma gücü), mekanik içkuvvetin türüne (statik, dinamik, çevrimsel) bağlıdır.

Günümüzde, statik ya da dinamik kuvvetlerin etkisiyle ani bir biçimde oluşan ve yarı kırılgan denen kırılma yüzeyleri ile yinelemeli kuvvetlerin etkisiyle oluşan kırılma yüzeylerinin (yorulmadan kaynaklanan kırılma yüzeyleri) gözle ya da büyüteçle (makrokırılma mekaniği) yorumlanması tekniği çok gelişmiştir.

Kırılma mekaniği, kırılmaların başlama noktasının ve yayılma biçiminin algılanmasından sonra alaşımın metalürji niteliklerini, yüzey durumunu ve makine parçalarının tasarımını (metalin en iyi dağılımı) iyileştirmeyi sağlar.

—Gökbil. *Gökbilimsel kırılma.* Sapma, içbükeyliğini yere doğru döndüren görüm doğrultusunun düşey düzleminde oluşur. Işın atmosferden çıkınca yeniden gözlemci-yıldız çizgisine koşut olur.

Gökbilimsel kırılma nedeniyle, gözlenen ζ_0 başucu uzaklığı, gerçek başucu uzaklığından küçüktür. Böylece $\zeta - \zeta_0 = R$ formülü ortaya çıkar; R gökbilimsel kırılmayı gösterir. Normal sıcaklık ve basınç koşullarında, Laplace formülü şunu verir:

$$R = 60{,}29'' \operatorname{tg} \zeta - 0{,}06687'' \operatorname{tg}^3 \zeta.$$

Bu formül, ζ 70°'den küçük olursa kullanılabilir. Daha büyük ζ değerleri için, daha karmaşık kuramlardan yararlanmak gerekir.

Özellikle 45°'lik başucu uzaklığında yalnızca 1' değerinde olan kırılma, ufuk yakınında 36' düzeyinde bir değere ulaşır ve başucu uzaklığında 30'den az ya da çok bir değişim için yaklaşık 5" artar.

Bir gözlemci için Güneş'in görünen diski (görünen çapı 32') doğuş ve batış anlarında, kırılma sonucu, 1/5 oranında basıklaşır ki, bunu deneysel olarak saptamak kolaydır.

Kırılma ζ ile arttığı için, bir yıldızın günlük devinimindeki görünen yörüngesi artık gökküresinin bir paraleli değil, bundan gittikçe sapıp alt yücelime yaklaşan bir eğri olur.

—Jeod. Jeodezik nivelman uygulamasında kırılmayı göz önünde bulundurmak gereklidir. Bir topografik yüzeyin verilen A ve B noktaları arasında AB ışık ışını doğrusal değildir, ışının yoğunluk evirtimi hariç içbükeyliği yere doğru dönüktür. Şekil

üzerinde karşılıklı A ve B düşeyleri gösterilmiştir. Örneğin ölçüler Z_A ve Z_B başucu uzaklıklarıdır. ρ_A ve ρ_B açılarına kırılma açıları denir. Kırılmanın etkisi gözlemlenen cisimlerin kaldırılmasıdır. En büyük güçlük, her noktada ve her anda hava kırılma indisi n'nin bilinmemesidir. n'nin değişimleri çok önemlidir: ışıklı yol eğriliğinin çapı, Yer yarıçapı R'nin 5 ile 8 katı düzeyindedir. (Gece 5 R, şiddetli yaz sıcağında 8 R.)

—Opt. Bir ışık ışını SI eğik olarak bir saydam ortamdan diğerine geçerken doğrultusunu değiştirir. IR'yi izleyerek NIN' normaline ikinci cismin birinciye oranla çok ya da az kırıcı olmasına göre yaklaşarak ya da saparak kırılır. SI gelen ışın ve NIN' normalinin iki ortamın ayrılma yüzeyi *xy*'ye *gelme düzlemi* denir. Kırılma ışını IR ile normal, kırılma düzeyini belirler. *i* ile belirtilen NIS *gelme açısı*, *r* ile belirtilen N'IR *kırılma açısı*'dır. Descartes kendisinden önce hollandalı Snellius'ın bulduğu kırılma yasalarına günümüzde uygulanan biçimi vermiştir:

1. Kırılan ışın gelme düzleminde kalır.
2. Gelen ışının doğrultusu ne olursa olsun, gelme açısının sinüsünün kırılma açısının sinüsüne oranı iki aynı ortam ve belirli bir dalga uzunluğundaki bir ışıma için aynıdır: $\sin i / \sin r = n$. Sabit oran *n* birinciye oranla ikinci ortamın *kırılma indisi*'dir.

Boşluğa göre kırılma indislerine *mutlak indis* adı verilir. Mutlak hava indisi (normal atmosfer basıncında 1,000 294'ten 0° C'a) bire çok yakın olduğu için bir cismin mutlak indisi havaya göre indisinden çok az farklıdır.

Işık daha kırıcı bir ortamdan geçiyorsa, ayırma yüzeyine dik gelen ışın, bu yüzeyden sapmadan geçer. Gelme açısı artınca, kırılma açısı da daha yavaş olmakla birlikte artar ve sıyıran gelme açısı sin L = 1/*n* bağlantısını veren 1 = *n* sin L'nin verdiği en büyük değere *(sınır açısı)* ulaşır. İndisi *n* = 1,5 olan bir cam için L = 41°48' dir. Ters yöndeki, yani sudan havaya yayılmada, ışın, ayrılma yüzeyine L'den daha yüksek bir açıyla gelirse kırılma diye bir şey olmaz: sonuç *tam yansıma*'dır. Serap bu nedene dayanır.

Önemli kırılma uygulamaları içinde *mercekleri* ve bunları içeren sayısız optik aygıtları (dürbünler, mikroskoplar, teleskoplar vb.) sayabiliriz. Bir katının *kırılma indisi*'ni belirlemek için bu katıyla bir prizma yapılır; sonra bir gonyometreyle bu prizmanın önce A açısı daha sonra da kırılan bir D ışının minimum sapması ölçülür. Bu durumda *n* indisi şu formülle verilir:

$$n = \sin \frac{A + D}{2} \Big/ \sin \frac{A}{2}.$$

Sıvılar ise koşut yüzlü aynalarla kapalı, oyuk bir cam prizma içine konur ve bu prizma metal bir zarf içinde sıkılır. Bir gaz ya da ince lamlar sözkonusu ise girişim olaylarına dayanan kırılmaölçer* tercih edilir.

• *Çift kırılma.* Descartes yasaları yalnız izotrop ortamlara uyar; anizotrop cisimlerde gelen tek bir ışına genellikle ayrı iki kırılmış ışın denk düşer. İlk kez E. Bartholin bu etkileri İzlanda spatında gözlemişti. İki ışık ışını kristalden çıkışlarında aynı biçimde davranmazlar: *olağan ışın* yukarıda belirtilen iki basit kırılma yasasına uyar; *olağanüstü ışın* ise buna uymaz. Kırılma indisi her ikisinde de aynı değildir. Olağanüstü indis n_e ile olağan indis n_o arasındaki fark işaretine göre kristaller *negatif* (spat, turmalin, beril, korindon vb.) ve *pozitif* (kuvars, zirkon, dioptaz) olarak ikiye ayrılır. Ayrıca bu iki ışının her birinin polarma*'sı farklıdır ve her biri diğerine oranla belli bir faz kayması gösterir.

—Şarapç. En önemli kırılmalar esmer ya da oksidazlı kırılmalarla madensel kırılmalardır. Taze şaraplarda daha sık görülen *esmer kırılma* ya da esmerleşme, kırmızı ve beyaz şaraplarda hem renk ve duruluk değişmesiyle hem de tadın bozulmasıyla kendini gösterir. Çoğunlukla aktarmadan sonra meydana gelen esmerleşmeye çürüklük (özellikle *Botrytis cinerea*'dan ileri gelen gri çürüklük) bulunan üzümlerdeki bir enzim (oksidaz) neden olur. *Madensel kırılmalar* arasında en önemlileri demir kırılmalarıdır. Şaraplarda daima demir II tuzları halinde demir bulunur. Eğer demir oranı yükselirse (bu yükselme topraktan ileri gelebileceği gibi, mahzenlerde demir avadanlık kullanılmasından da ileri gelebilir) havadaki oksijenin etkisiyle şaraptaki demir II tuzları demir III tuzlarına dönüşür. Demir III tuzları fosforik asitle birleşirse, beyaz bir tortu (beyaz kırılma), tanenle birleşirse mavimsi tortu (mavi kırılma) meydana gelir. Beyaz şaraplarda çok korkulan bakır kırılması ise özellikle şişelenmiş şaraplarda kendini gösterir.

KIRILMAK → KIRMAK.

KIRILMAÖLÇER a. Opt. Kırılma indislerini ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. REFRAKTOMETRE.)

—ANSİKL. *Bayağı kırılmaölçerler.* Descartes yasaları ve genellikle sınır açısı üzerine kurulmuş aygıtlardır. Pulfrich kırılmaölçerinde *n* bilinmeyen indisi N bilinen camdan dikaçılı prizma üzerine yerleştirilir. İki ortamın ayırma yüzeyinin sınır açısına denk düşen bir ışının çıkış açısının ölçümü *n* indisinin hesaplanmasını sağlar.

Girişim kırılmaölçerleri'nde *n* kırılma indisi ortamının *e* kalınlık indisinin bir ışık demetinin yoluna sokulması bu demet üstünde optik yolu (*n* – 1)*e* kadar artırır. Optik yolun değişimi karşılaştırma sistemi görevini yüklenen bir başka demetle girişimleri değiştirir, bu da değişimin girişim saçaklarının yer değişimiyle ölçülmesini ya da bu ikinci demet üzerine bilinen ayarlanabilir optik bir gecikmeyle dengelenmesini sağlar.

Kırılmaölçerler bir sıvının oluşumunu kontrol etmeye, bir imalatı denetlemeye vb. yarar.

KIRILMAÖLÇÜM a. Opt. Kırılmaölçerle kırılma indislerini ölçme.

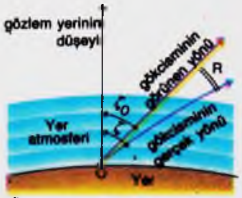
KIRIM a. **1.** Savunmasız insanların, toptan yok edilmesi; katliam. **—2.** Canlı varlıkların hastalık, soğuk vb. nedenlerden dolayı topluca ölmesi.

KIRIM, rusça **Krım,** Ukrayna'ya bağlı özerk bölge; Karadeniz'e doğru uzanan ve Karadeniz'i Azak denizi'nden ayıran büyük bir yarımadadan oluşur; 27 000 km²; 2 500 000 nüf. Başkenti *Simferopol.*

• COĞRAFYA. Kırım'ın anımsattığı güneşli riviera görünümüne yalnızca Kırım dağlarının koruyuculuğu sayesinde yumuşak bir iklime kavuşan güney kıyılarında rastlanır. Yalta'dan Kefe'ye kadar elli kilometre boyunca, hemen hemen kesintisiz bir turizm merkezleri (meyve bahçeleri ve bağlarla kaplı koylarda bulunurlar) dizisi uzanır. Sanatoryumlar, sendikaların dinlenme evleri, kür ya da tatil için gelenleri konuk eder. Alp dağlarının çapraz uzantısı olan kıvrımlanmış Kırım sıradağları (en yüksek noktası 1 500 m), G.'de ve G.-D.'da sarp bir tektonikle Karadeniz'in yanında yükselirlerse de, K.'e ve K.-B.'ya doğru eğim kazanarak platolara dönüşürler. Kırım'ın % 80'i, 400 mm'den az yağış alan bir bozkır ovasıyla kaplıdır. Kuzey Kırım sulama kanalının yapılması, değerlendirilen toprakları genişletmiştir (tahıllar, sanayi bitkileri).

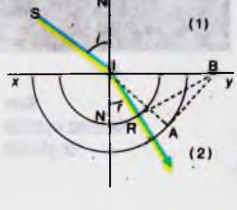
Yönetimsel bir merkez olan Simferopol bölgede yetiştirilen ürünleri dönüştürürken, askeri Sıvastopol limanı da, Karadeniz'deki ukrayna filosuna büyük bir destek noktası oluşturur.

• TARİH. Kırım'a yerleşen Kimmerler, İskitler tarafından kovuldu, ancak Yunanlılar daha İ.Ö. VII. yy.'da burada ticaret merkezleri kurdular. *Taurike Khersonesos*'taki (Kırım'ın yunanca adı) küçük yunan siteleri, komşu köylerdeki İskitler, Tavrlar ve Sindler ile kaynaşmış bir biçimde yaşadılar. Herakleia Pontika'dan gelen Dorlar batıda Khersonesos*'u, doğuda Miletoslular Theodosia'yı (bugün Feodosya) ve Kimmerios Bosporos üzerinde Pantika-

ζ_0 : gökcisminin gözlenen başucu uzaklığı
ζ : gökcisminin gerçek başucu uzaklığı
R : gökbilimsel kırılma
O : gözlemci

gökbilimsel kırılma

kırılma (optik)
SI gelen ışınının IR kırılan ışınını çizmek için, (2) ortamınının (1) ortamına göre kırılma indisi *n* olmak üzere I merkezli 1 ve 1/*n* yarıçaplı iki yarım çember çizilir. A daki teğet Iy yi B de keser, buna dayanarak 1/*n* yarıçaplı yarım çembere BR teğeti çizilir. IR kırılan ışındır.

paion'u (bugün Kerç) kurdular.

İ.Ö. V. yy.'ın sonunda, Maeotis gölü (Azak denizi) çevresinde bir *Kimmerios Bosporos* krallığı kuruldu. İskitler'in baskısı altında İ.Ö. 114'e doğr. Pontos kralı Mithridates VI'nın korumasına giren bu krallık, İ.Ö. 63'te Roma korumasına geçti.

İ.S. III.- IV. yy.'larda, önce Gotlar, sonra Hunlar, yarımadayı istila ettiler. Yalnız Khersonesos 1239'a kadar Bizans İmparatorluğu'nun yörüngesinde kaldı, Theophilos döneminde (829-842) onun bir thema'sı oldu. Önce Hazarlar (VIII. yy.), sonra da Kumanlar (XI. yy.) yarımadanın büyük bölümünü işgal etti. Kiev Rusları, Taman yarımadasında Tmutarakan prensliği'ni kurdu (X.-XII. yy.).

Son olarak Moğollar ya da Tatarlar, 1238 -39'da tüm yarımada üzerinde egemenlik kurdular, böylece Kırım Altınordu hanlarının hükmü altına girdi. Venedikliler ve Cenevizliler tarafından kurulan ticaret merkezleri: 1266'da Kefe (bugün Feodosya), 1332'de Tana (bugün Azak), 1357'de Cembalo (bugün Balaklava), 1365'te Soldaia (bugün Sudak) bir ölçüde, vergi yükümlülüğüyle Altınordu devletine bağlıydılar. Ticaretin çok gelişmiş olduğu bu kentlerde yalnız İtalyanlar değil, Araplar, Türkler, Yunanlılar ve çok sayıda ermeni de yaşamaktaydı. XIV. yy.'da, islamiyet, yarımadanın yerlileri, Kırım Tatarları* (çoğunluğu Kıpçak ya da Kumanlar'dan oluşuyordu) arasında güçlü bir biçimde yerleşmeye başladı.

Kırım'a sığınmış olan Moğol prensleri,

Novosti

Kırım
Karadeniz kıyısından bir görünüm

çöküş dönemindeki Altınordu devletinin egemenliğinden kurtularak, Kırım hanlığı'nın başına geçtiler. Cengiz Han sülalesinden Hacı Giray'ın (öl. 1466) 1430'a doğru kurduğu Kırım hanlığı, Yekaterina II tarafından Rusya'ya ilhak edilinceye kadar (1783) Giray sülalesinin mülkü olarak kaldı. (→ KIRIM HANLIĞI.)

Kırım Hanlığı'nın siyasi varlığına son veren çariçe, bir bildirgeyle (1783), müslüman halka din özgürlüğü güvencesi verdi ve Ruslar'la eşit haklar tanıdı. Bununla birlikte, rus soylularına verilmek üzere, en iyi topraklara el kondu. Yüz yılı aşkın bir süre çok sayıda tatar (Kırım türkü) ağır koşullar içinde kırıldı, pek çoğu da Türkiye' ye göç etti. Önce Tavrida bölgesine (1769), sonra da Tavrida vilayetine (1802) bağlanan Kırım, Rusya'nın Osmanlılar'la ve müttefikleri Fransa ve İngiltere'yle savaşına sahne oldu (1854-1856).

Şubat 1917 Rus devrimi'nden sonra, Tatarlar, bir ulusal meclis oluşturdu, ama bolşevikler meclisi devirip (ocak 1918) kısa ömürlü bir Tavrida Cumhuriyeti kurdular. Almanlar tarafından işgal edilen (nisan-kasım 1918) Kırım, daha sonra bir beyaz rus hükümetinin merkezi oldu, Denikin ve Vrangel orduları kasım 1920' ye kadar burada tutundular. 1921'de bir Kırım Özerk Sovyet Cumhuriyeti kuruldu. Ancak, nazilerle işbirliği yapmakla suçlanan Tatarlar'ın sürgün edilmesinden sonra, bu cumhuriyet 1945'te lağvedildi. Kırım *oblast*'ı (bölgesi) 1954'te Ukrayna'ya bağlandı. 1967'de, çoğu Özbekistan ve Kazakistan'da yaşayan "Kırım'da yaşamış Tatarlar"ın itibarı iade edildi, ancak cumhuriyetleri yeniden kurulmadı. SSCB'nin çözülmesi sırasında Tatarlar, Kırım'a dönme hakkını elde etmek için harekete geçtilerse de sonuç alamadılar. 1990'larda nüfusunun ancak % 7'si Tatar olan Kırım Özerk bölgesinin parlamentosu, 4 eylül 1991'de bağımsızlık kararı aldı, ama bu istek Ukrayna tarafından reddedildi. Ancak Rusya, açıkça olmasa da, nüfusunun % 67'si Rus olan Kırım'ın bağımsızlığını desteklemekteydi.

• DİL. *Kırım türkçesi* ya da *Kırım tatarcası*. Kırım Tatarları diye de adlandırılan Kırım Türkleri'nin dili, kıpçak grubuna girer. Ancak oğuzcanın bazı özelliklerini de gösterir. Türkiye türkçesine göre farklı bazı özellikleri şöyledir:

• *Sesbilgisi*. Ses uyumu yaygındır: *çegertke* (çekirge) *-daş, -maç, -day* gibi birkaç ek dışında eklerin ses uyumuna göre ince ve kalın farklı biçimleri vardır. Sözcük başında *k-, t-* gibi süreksiz ünsüzler genellikle varlıklarını korumuştur: *kerek* (gerek), *tüşüp* (düşüp). Ancak oğuzcanın etkisiyle süreklileşme de görülür: *gemi, dol-*. Gene oğuzcada olduğu gibi sözcük başında *m-* yerine *b-* kullanılır: *burun*. Sözcük başında *y-, c-* olmuştur: *cay* (yay), *cavgan* (yağmış), *cürek* (yürek). Benzeşme *-lar* çoğul ekini de etkilemiştir: *çobandar* (çobanlar). Sözcük başında ve içinde dar ünlüler bazen düşer: *laç* (ilaç), *krerim* (girerim).

• *Biçimbilgisi*. Ad çekimi: tamlayan durumu: *-nıng: dağnıng* (dağın). Yönelme durumu: *-ğa: yolğa* (yola). Yükleme durumu: *töpeni* (tepeyi) vb. Adıllar: *men* (ben) vb. ilgeçler: *sayın* (her), *kibi* (gibi), *nen* (ile), *taba* (rağmen), *burun* (önce), *berli* (beri), *başlap* (itibaren), *ötrü* (dolayı), *kaysı* (hangi) vb. Bağlaçlar: *em* (hem), *kimerde... kimerde* (bazen... bazen...) vb. *-ğan* ortacı çok yaygındır: *yasağan* (yapmış), *yürgende* (yürüyünce) vb.

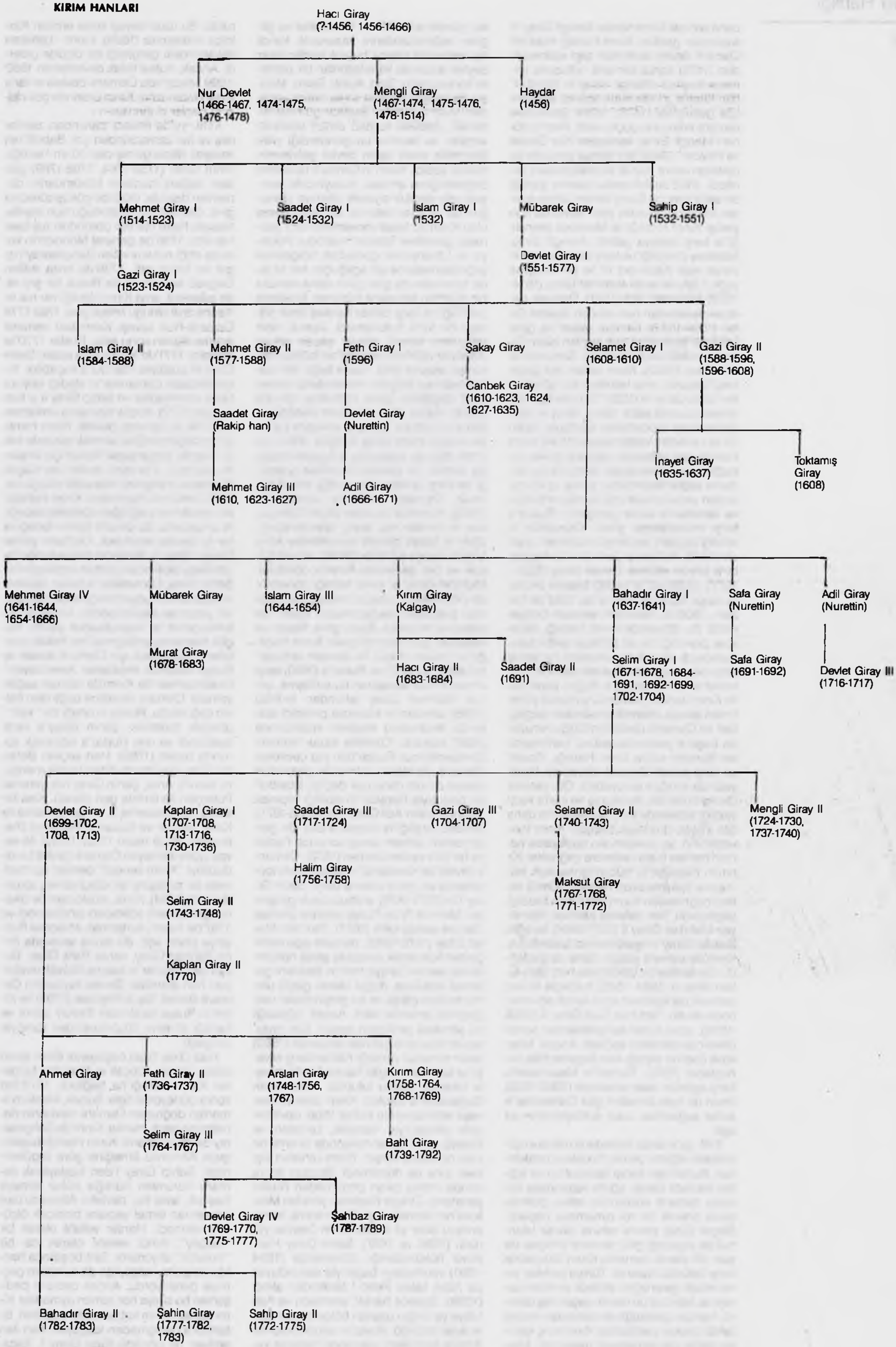
• EDEBİYAT. Kırım Hanlığı'ndan kalan yazılı edebiyatta yerel ağız özellikleri zaman zaman kendini göstermiştir. Ancak han saraylarında gelişen edebiyat, divan edebiyatı yolunu sürdürmüştür. Bu yolda ürün verenlerin en ünlüsü *Divan*'ı ve *Gül ü bülbül* mesnevisi ile tanınan Gazi Bora Giray Han'dır (1554-1608). Onun *"Rayete meyl ederiz kamet-i dilcû yerine"* diye başlayan gazeli çok sevilmiştir. Halimi mahlasıyla yazdığı şiirler *Divan*'ında (bas. 1841) toplanan Halim Giray Han (1772-1824), Kırım hanlarının yaşamöykülerini anlatan *Gülbin-i hânân* (bas. 1870) adlı yapıtın da sahibidir. Zengin sözlü edebiyat içinde keday ya da akey denilen halk şairlerinin söylediği göç türküleri, batır denilen kahramanlarla ilgili destanlar, irtek diye adlandırılan hikâyeler vb. yer alıyordu. XIV.-XV. yy.'larda Altınordu bölgesindeki serüvenleri konu edinen *Edige*, Ruslar'la savaşım döneminin ürünü *Çora Batır* destanlarıyla *Halim Aydamak* destanı, Polonyalılar'ı yenen Tugaybak'la ilgili menkıbeler çok geniş çevrelere yayılmıştı. Ünlü halk şairleri arasında İşmirza Kart, Seyim Mambay, Kırtambet vb. yer alır. Özanbaşlı Ahmet Akay adlı halk kahramanıyla ilgili fıkralar kimi yönleriyle Nasrettin Hoca fıkralarını andırır. Aptal görünüşünün ardında bir halk bilgesinin niteliklerini taşıyan Özanbaşlı'nın çok gezmiş, çok şey öğrenmiş olduğu anlatılır. Tembelliğe, çıkarcı kadılara, cahil mollalara, halkı ezen kösebaylara, mirzalara karşı çıkar. Dibi delik fıçısı türkü ve hikâyelerin hazinesidir. "Nerede güzel bir türkü işitirsen orada Ahmet Akay'ın bir fıkrasını bulabilirsin" yolunda bir atasözü de vardır. "Dilde fikirde işte birlik" ilkesinin savunucu İsmail Gaspıralı'nın (1851-1914) Bahçesaray'da yayımlanan gazetesi *Tercüman* (1883-1916), bütün Rusya Türkleri'nin anlayacağı ortak bir edebiyat dilini yaygınlaştırmayı amaçlamıştı. "Kadınlar ülkesi", "Arslan kız", "Gündoğdu" gibi hikâyelerini gazetesinde yayımlayan ya da ek olarak veren Gaspıralı İsmail'in (1851-1914) görüşlerini oyun yazarı, siyaset adamı Hasan Sabri Ayvazov (öl. 1936), *Nenkecen Hanım türbesi* (1899), *Kırım goncaları* hikâyelerinin yazarı Osman Akçokraklı, *Olacağa çare olmaz* (1901) oyunu yazarı Abdullah Özenbaşlı vb.'de paylaşıyordu. Ancak Reşit Mehdiyev'in (1880-1912) Karasubazar' da çıkardığı *Vatan hâdimi* (1906-1909) gazetesi çevresinde toplanan Genç Tatarlar grubu, *Tercüman*'ın ılımlı saydığı tutumuna karşı çıktı; *Kırım kadınları hayatından* (1917) adlı oyunun yazarı şair Hasan Çergi, Yahya Bayburtlu, Yakup Davidoviç vb. yerel ağızla ürünler verdi. Şair ve dilbilgini Bekir Çobanzade (1893-?), *Mollalar, Akılsız Nogay, Rahim balalar* gibi oyunların yazarı Hüseyin Şamil Toktargazi (1881 -1913), Hasan Çergi Mirza (1879-1941) vb. aynı yolu izledi. Çelebi Cihan Numan (1885-1918), Cafer Seyidahmet Kırımer (1899-1960) vb. gibi yazarlar ise İstanbul türkçesini örnek aldılar. Birinci Dünya savaşı içinde Türkiye ile ilişkilerin kopması yüzünden İstanbul'un yerini Kazan aldı; kazan ağzına dayanan edebiyat Kırım'ı da etkiledi. 1944 haziranında Kırım Türkleri' nin toptan Orta Asya'ya, Sibirya ve Urallar'a sürülmesi bu halkın edebiyat yapıtlarını sergilemesini de engelledi. Romanlarını Londra'da kaleme alan ve Türkiye'de yayımlayan Kırımlı Cengiz Dağcı (doğm. 1920) *Korkunç yıllar* (1956), *Yurdunu kaybeden adam* (1957), *Onlar da insandı* (1958) vb. gibi yapıtlarında kendi halkının 1932'deki kolhozlaştırma hareketini izleyen yaşamına tanıklık etti.

• GÜZEL SANATLAR. Kırım'daki mimarlık anıtlarında özellikle selçuklu ve osmanlı etkileri dikkati çeker. XIV.-XV. yy.'lara tarihlendirilen Eski Kırım'daki Özbek camisi ve medresesi, Bahçesaray'daki türbe gibi eserler selçuklu üslubundadır. XV. yy.'dan sonra ise osmanlı etkisi görülür. Gözleve'deki Tatarhan camisi (1552) Mimar Sinan'ın yapıtıdır.

KIRIM GİRAY (öl. Kırım 1769), Kırım hanı (1758-1764; 1768-1769). Devlet Giray II'nin oğlu. Ağabeyi Arslan Giray'ın hanlığı döneminde (1748-1756) "nurettin" olarak görev yaptı. Han olan amcası Halim Giray ölünce (1758), Kırım tahtına çıktı. Tahtı, yerine atanan yeğeni Selim Giray III'e bırakarak çağrıldığı İstanbul'a geldi ve Rodos'a sürüldü (1764). Maksut Giray'ın yerine ikinci kez hanlığa getirildi (1768). 1768-1774 Türk-Rus savaşı sırasında Osmanlılar'a yardım amacıyla Besarabya' dan rus topraklarına başarılı bir akın yaptı ve dönüşte ölünce, Bahçesaray'da Han camisinin avlusuna gömüldü.

KIRIM HANLIĞI, Kırım'da müslüman devlet (1430'a doğr. - 1783). Cengiz'in büyük oğlu Cuci'nin oğullarından Tokay Timur'un soyundan bir kol, 1339'dan sonra Altınordu'yu sarsan mücadeleler sırasında Kırım'a yerleşmişti. Başlangıçta Altınordu'ya bağlı olan bu kol Hacı Giray'ın yönetiminde bağımsızlığını kazandı. Kırım hanlarının benimsediği "Giray" unvanı, büyük bir olasılıkla Hacı Giray'ı destekleyen "Kerey" kabilesinden gelmektedir.

Kendisini Altınordu'nun vârisi sayan Hacı Giray, Saray'ı ele geçirmek için Altınordu hanları ile sürekli mücadele etti. Bu amaçla Altınordu'nun düşmanları Lehistan krallığı ve Moskova prensliği ile işbirliği yaptı. Hacı Giray'ın ölümünden (1466) sonra oğulları arasındaki taht kavgası, Mengli Giray'ın zaferiyle sonuçlandı ve

Hacı Giray
(?-1456, 1456-1466)
Nur Devlet
(1466-1467, 1474-1475, 1476-1478)
Mengli Giray
(1467-1474, 1475-1476, 1478-1514)
Haydar
(1456)
Mehmet Giray I
(1514-1523)
Saadet Giray I
(1524-1532)
İslam Giray I
(1532)
Mübarek Giray
Sahip Giray I
(1532-1551)
Gazi Giray I
(1523-1524)
Devlet Giray I
(1551-1577)
İslam Giray II
(1584-1588)
Mehmet Giray II
(1577-1588)
Feth Giray I
(1596)
Şakay Giray
Selamet Giray I
(1608-1610)
Gazi Giray II
(1588-1596, 1596-1608)
Canbek Giray
(1610-1623, 1624, 1627-1635)
Saadet Giray
(Rakip han)
Devlet Giray
(Nurettin)
İnayet Giray
(1635-1637)
Toktamış Giray
(1608)
Mehmet Giray III
(1610, 1623-1627)
Adil Giray
(1666-1671)
Mehmet Giray IV
(1641-1644, 1654-1666)
Mübarek Giray
İslam Giray III
(1644-1654)
Kırım Giray
(Kalgay)
Bahadır Giray I
(1637-1641)
Safa Giray
(Nurettin)
Adil Giray
(Nurettin)
Murat Giray
(1678-1683)
Hacı Giray II
(1683-1684)
Saadet Giray II
(1691)
Selim Giray I
(1671-1678, 1684-1691, 1692-1699, 1702-1704)
Safa Giray
(1691-1692)
Devlet Giray III
(1716-1717)
Devlet Giray II
(1699-1702, 1708, 1713)
Kaplan Giray I
(1707-1708, 1713-1716, 1730-1736)
Saadet Giray III
(1717-1724)
Gazi Giray III
(1704-1707)
Selamet Giray II
(1740-1743)
Mengli Giray II
(1724-1730, 1737-1740)
Halim Giray
(1756-1758)
Maksut Giray
(1767-1768, 1771-1772)
Selim Giray II
(1743-1748)
Kaplan Giray II
(1770)
Ahmet Giray
Feth Giray II
(1736-1737)
Arslan Giray
(1748-1756, 1767)
Kırım Giray
(1758-1764, 1768-1769)
Selim Giray III
(1764-1767)
Baht Giray
(1739-1792)
Devlet Giray IV
(1769-1770, 1775-1777)
Şahbaz Giray
(1787-1789)
Bahadır Giray II
(1782-1783)
Şahin Giray
(1777-1782, 1783)
Sahip Giray II
(1772-1775)

daha sonraki Kırım hanları Mengli Giray'ın soyundan geldiler. Kırım Hanlığı Kefe'nin Osmanlı devleti tarafından zapt edilmesinden (1475) sonra osmanlı nüfuzuna girmeye başladı. Mengli Giray'ın İstanbul'dan Kırım'a gönderilerek üçüncü kez hanlığa getirilmesi (1478), hanlık üzerindeki osmanlı nüfuzunu güçlendirdi. Kırım'a dönen Mengli Giray, kardeşleri Nur Devlet ve Haydar'ı ülkeyi terk etmek zorunda bıraktıktan sonra İvan III ile antlaşmasını yeniledi. 1502'de Altınordu üzerine yaptığı bir sefer sonucu Saray kentini tahrip ederek Altınordu devletini yıktı. Altınordu'nun yıkılışı Kırım Hanlığı ile Moskova prensliği'ni karşı karşıya getirdi. Mengli Giray, Moskova prensliği'ne karşı Lehistan ve Litvanya kralı Kazimierz IV ile bir anlaşma yaptı. Oğlu ve ardılı Mehmet Giray (1514-1523) Astrahan'ı aldı (1521). Osmanlı padişahı tarafından han atanan Saadet Giray (1524-1532), Cengiz yasası'na göre kabileler tarafından han seçilen İslam Giray'ın muhalefetiyle karşılaştı. Sonunda İslam Giray (1532), Kırım tahtını ele geçirmeyi başardı, ama İstanbul'dan gönderilen Sahip Giray'ın (1532-1551) hanlığını tanımak zorunda kaldı. Sahip Giray'ın kendisine karşı mücadeleyi sürdüren İslam Giray'ı ortadan kaldırmasıyla (1534) Kırım Hanlığı tam anlamıyla osmanlı devletinin bağlısı durumuna geldi. Sahip Giray iktidarını sağlamlaştırdıktan sonra, iç kavgalardan yararlanarak etki alanlarını Kazan ve Astrahan'a kadar genişleten Ruslar'a karşı mücadeleye girişti. Osmanlılar'ın verdiği topların yardımıyla Astrahan'ı zapt etti (1549). Kafkasya Çerkezleri ile Nogaylar'a boyun eğdirdi. Devlet Giray (1551 - 1577), Moskova'ya yaptığı başarılı akınlara karşın Korkunç İvan IV'ün 1552'de Kazan'ı, 1556'da Astrahan'ı almasını önleyemedi. Bu dönemde Kırım Hanlığı, Moskova prensliği'nin en tehlikeli rakibi durumundaydı ve ordusu ürkütücü bir savaş aracı oluşturuyordu. Rus etki alanının Kafkaslar'a ve Karadeniz'e doğru yayılması ile Kırım hanları, Altınordu'yu kendi yönetimleri altında diriltmek emelinden vazgeçtiler ve Osmanlı devletinin Doğu Avrupa'da başlıca yardımcısı rolünü benimsediler. Bundan sonra Kırım Hanlığı, Rusya'ya karşı ancak Osmanlı devletinin himayesinde varlığını koruyabildi. Öte yandan Osmanlı devleti, Avusturya ve İran'a karşı yaptığı seferlerde kırım kuvvetlerine daha çok ihtiyaç duymaya başladı. Kırım kuvvetleri XVI. yy. sonlarından başlayarak hemen hemen bütün seferlere çağrıldılar Kırım'ın Kazaklar'ın hücumlarına açık kalmasına bakılmaksızın hanların sürekli sefere çağrılmaları Kırım'dan hoşnutsuzluk yaratıyordu. İran seferine katılmak istemeyen Mehmet Giray II (1577-1584) ve oğlu Saadet Giray'ın ayaklanması bastırılınca, Kırım'da osmanlı nüfuzu daha da güçlendi. Osmanlılar'ın yardımıyla han olan İslam Giray II (1584 -1588) hutbede ilk kez osmanlı padişahının adını kendi adından önce okuttu. Yeni han Gazi Giray II (1588 -1608), uzun süren karışıklıklardan sonra ülkesinde denetimi sağladı. Ancak, Moskova üzerine yaptığı akın başarısızlıkla sonuçlandı (1591). Türkler'in Macaristan'a karşı açtıkları sefer sırasında (1592-1606) onun da tıpkı öncelleri gibi Osmanlılar'a asker sağlaması, bazı sürtüşmelere yol açtı.

XVII. yy.'a kadar hanedana mensup çocukların eğitimi çerkez hocalara bırakılırken, bu tarihten sonra İstanbul'un bir eğitim merkezi olarak ağırlık kazanması sonucu osmanlı kültürünün etkisi giderek daha önemli bir rol oynamaya başladı. Birçok Giray prensi rehine olarak İstanbul'da yaşadığı gibi, osmanlı türkçesi de yazı dili olarak zamanla Kırım türkçesine karşı üstünlük kazandı. Türkçe şarkılar, yerel müzik geleneğini etkiledi ve Kırım sarayı da İstanbul'un harem yaşamına özendi. Hanları gerektiğinde tahtından indirip tahta çıkaran padişahlar, Kırım'ın iç işlerine daha çok karışmaya başladılar. Merkez yönetiminin istikrarı, Osmanlılar ve gitgide bağımsızlıklarını kazanarak kendi topraklarında başına buyruk kesilen tatar beyleri arasında kararlaştırılan bir pazarlık konusu oldu. Şirin, Kuluk, Barın, Menşur, Suleş gibi başlıca soylu aileler vergiden muaf tutuldular. Sadece gümrük resimleri, özellikle tuzdan alınan vasıtasız vergiler ve İstanbul'un gönderdiği yıllık ödenekle sınırlı kalan devlet gelirlerinin miktarı azaldı. Kırım'ın Osmanlı devletine bağımlılığının artması, kuzeyindeki komşularıyla dostluk siyaseti izlemesi olanağını da ortadan kaldırdı. Bir tarım ülkesi olan Kırım'da hasat mevsiminin kötü geçmesi, genellikle Tatarlar'ın yıl boyu Polonya ve Litvanya'nın güneybatı bölgelerini yağmalamalarına yol açtığı için, her iki taraf açısından da gün güne daha korkulu bir düşman kisvesine bürünen Moskova prensliği'ne karşı birlikte hareket etme olanağı bir türlü bulunamadı. Ayrıca, sınır bölgelere sürekli akınlar yapan göçer -konarlar da Kırım Hanlığı'nın başlıca sorunları arasına girdi. Hana bağlı olan kazak hetmanı Bogdan Hmelnitskiy birden taraf değiştirip çarın hizmetine girince (1654), Ruslar doğudan Kırım Hanlığı'nın komşusu oldular. Böylece sonunda Lehistan kralıyla İslam Giray III (1644 -1654), bu ortak düşman karşısında anlaşmak zorunda kaldılar. İki devletin Moskova prensliği'ne karşı birlikte düzenlediği askeri harekât, Osmatov zaferiyle sonuçlandı (1655). Kırımlılar bundan böyle Polonyalılar ile birlikte rus, isveç, brandenburg, ulah ve kazak birleşik kuvvetlerine karşı birçok savaşa katıldılar (1656), sayısız tutsak ve bol ganimetle Kırım'a döndüler. Mehmet Giray IV, ikinci hanlığı döneminde (1654-1666) Lehistan kralıyla ele geçirilen bölgelerin paylaşılmasını içeren bir antlaşma imzaladı. Buna göre, Kazan ve Astrahan gibi islam bölgeleri Kırım Hanlığı'nın payına düştü. İki devletin ordularını Ulahlar'a (1657) ve Ruslar'a (1660) karşı omuz omuza savaştıran bu antlaşma, ancak Mehmet Giray tahtından indirilip (1666) Lehistan ile Moskova prensliği arasında Andrusovo ateşkesi imzalanınca (1667) bozuldu. Özellikle kazak hetmanı Doroşenko'nun Ruslar'dan yüz çevirerek Osmanlı devletinin hizmetine girmesiyle siyasal durum daha çok değişti. İstanbul'un baskısıyla Kazaklar'la işbirliği yapmak zorunda kalan Adil Giray Han (1666-1671), Lehistan krallığı'nı karşısına aldı. Bu gergin ortamı izleyen savaş sonunda Podolya bir türk eyaleti olurken (1672), Osmanlı devleti de Karadeniz'in kuzeyindeki topraklarda en geniş sınırına ulaştı. Selim Giray I'in (1671-1678) arabuluculuk girişimleri, Mehmet IV'ün Rusya seferine çıkması üzerine yarıda kaldı (1677). Yeni han Murat Giray (1678-1683), osmanlı egemenliğinden kurtulmak amacıyla şeriat hükümlerinin yerine Cengiz Han'ın Yasa'sını getirmek isteyince, doğal olarak güçlü ulema sınıfıyla çatıştı ve bu girişiminden vazgeçmek zorunda kaldı. Ancak, uğradığı bu yönetsel yenilginin acısını, türk ordusunun Viyana kuşatması sırasında (1683) kesin sonucun alındığı Kahlenberg savaşı'na katılmamak gibi haince bir davranışla çıkarma yolunu tutunca, ceza olarak Bulgaristan'a sürüldü. Kırım askerinin savaşa katılmayışının Kutsal İttifak devletlerinin (Avusturya, Venedik, Lehistan ve Rusya) zaferi kazanmalarında önemli bir payı olmasına karşın, Kırım-Lehistan ilişkileri yine de düzelmedi. Bozgun sonucunda ortaya çıkan çözülmeden Ruslar yararlandı. Dniepr Kazakları yeniden Moskova'nın hizmetine girdikten sonra, iki rus ordusu birer yıl arayla Kırım üzerine yürüdü (1686 ve 1687). Selim Giray Han, ikinci hükümdarlığı döneminde (1684 -1691) yarımadayı başarıyla savunduysa da Azak kalesi Petro I tarafından alındı (1699). Böylece hanlık, yarımada ve Kafkasya'ya doğru uzanan bölge olmak üzere ikiye bölündü. Ruslar'ın elinde bulunan Azak'a karşı Kerç yakınında Yenikale kuruldu. Bu uzun savaşı sona erdiren Karlofça antlaşması (1699), Kırım - Lehistan ilişkilerindeki gerginliği bir ölçüde giderdi. Ancak, Kutsal İttifak devletlerinin 1682 -1699 savaşı'nda Osmanlı devletine karşı kazandıkları zafer, Kırım üzerinde çok ciddi sonuçlar doğurdu.

XVIII. yy.'da iktisadi bakımdan zayıflamış ve her zamankinden çok Babıâli'nin vesayeti altına girmiş olan Kırım Hanlığı, Kırım Giray (1758-1764, 1768-1769) gibi bazı değerli hanların hükümdarlık dönemleri dışında, ciddi bir çöküş sürecine girdi. Osmanlı İmparatorluğu'nun zayıflamasıyla Kırım Hanlığı üzerindeki rus baskısı arttı. 1736'da general Münnich'in komuta ettiği rus kuvvetleri Bahçesaray'ı işgal ve tahrip etti. 1739'da imza edilen Belgrad antlaşması ile Rusya bir şey elde edemedi, ama Kırım Hanlığı'nın rus istilasına açık olduğu ortaya çıktı. 1768-1774 Osmanlı-Rus savaşı Kırım'daki osmanlı egemenliğinin sonu oldu. Ruslar 1770'te Bucak'ı, 1771'de Kırım'ı istila ettiler; Selim Giray III güçlükle İstanbul'a kaçabildi. Kırım mirzaları Osmanlılar'ın atadığı Maksut Giray'ı tanımadılar ve Sahip Giray II'yi han seçtiler (1772). Küçük Kaynarca antlaşması (1774) ile Osmanlı devleti, Kırım Hanlığı'nın bağımsızlığını tanımak zorunda kaldı. Ancak, bağımsızlık Ruslar için ilhakın ilk adımıydı. Osmanlı devleti ise Küçük Kaynarca antlaşması'nda saklı tuttuğu halifelik haklarına dayanarak Kırım Hanlığı'nın kendisine bağlılığını sürdürebileceğini umuyordu. Bu durum Kırım Hanlığı'nı bir iç savaşa sürükledi. Osmanlı yanlısı Devlet Giray IV, Ruslar'ın desteklediği Şahin Giray tarafından tahttan uzaklaştırıldı. Şahin Giray, Osmanlılar'la bütün ilişkilerini koparararak Rusya örneğine bir batı devleti yaratmayı düşünüyordu. Ancak bu tutumu genel bir hoşnutsuzluk yarattı. Küçük Kaynarca antlaşması'nın ihtilaflı noktalarını düzeltmek için Osmanlı devleti ile Rusya arasında imzalanan Aynalıkavak* tenkihnamesi de Kırım'da istikrarı sağlayamadı. Osmanlı devletine bağlı olan halkın çoğunluğu, Ruslar'ın ortağı bir "kâfir" gözüyle baktıkları Şahin Giray'a karşı ayaklandı ve onu Ruslar'a sığınmak zorunda bıraktı (1782). Han seçilen Bahadır Giray için İstanbul'dan hanlık menşuru istendi. Ama, Şahin Giray rus generali Potemkin ile birlikte geri döndü. Kısa bir sonra da Yekaterina II, bir beyanname ile Kırım, Taman ve Kuban'ın Rusya'ya ilhakını ilan etti (8 nisan 1783). Rusya ile savaşı göze alamayan Osmanlı devleti bu oldubittiyi "Kırım senedi" denilen üç maddelik bir antlaşma ile kabul etmek zorunda kaldı (1784). Ama, müslüman bir ülkenin çarlara terk edilmesini sindiremedi ve 1787'de Kırım'ı kurtarmak amacıyla Rusya'ya savaş açtı. Bu savaş sırasında önce Şahbaz Giray, sonra Baht Giray, Bucak'taki Tatarlar'ın başına Babıâli tarafından han atandılar. Savaşı kaybeden Osmanlı devleti Yaş antlaşması (1792) ile Kırım'ın Rusya tarafından ilhakını tanıdı ve hanlığı diriltme düşüncesinden tümüyle vazgeçti.

Hacı Giray I'den başlayarak Kırım yarımadası, Taman, Kıpçak ve Kabartay bölgeleri Kırım Hanlığı'na bağlıydı. 1575'ten sonra güneydeki Kefe, Sudak, Menkub limanları doğrudan Osmanlı devletinin denetimine geçti. Hanlar, Kırım'da Bahçesaray'da oturuyorlardı. Kırım Hanlığı başlangıçta Altınordu örneğine göre örgütlenmişti. Sahip Giray I'den başlayarak osmanlı kurumları hanlığa nüfuz etmeye başladı, ama bu, devletin Altınordu'dan devralınan temel yapısını bozacak ölçülere varmadı. Hanlar veliaht olarak bir "kalgay", ikinci veliaht olarak da bir "nurettin" atıyorlardı. Taht boşalınca hanlığa kalgayın, kalgaylığa da nurettinin geçmesi gerekiyordu. Ancak osmanlı padişahları bu sıraya her zaman uymadılar. Kimi zaman Kırım kabile aristokrasisinin, İstanbul'a danışmadan kalgayları han ilan ettikleri de görüldü (Gazi Giray I, Tokta-

mış Giray). Bunların İstanbul tarafından tanınmaması kanlı mücadelelere yol açtı. Saadet Giray'dan başlayarak han kardeşlerinden birinin rehine olarak İstanbul'a gönderilmesi gelenekleşti. Bir ahitname bulunmamasına karşın Kırım hanları osmanlı padişahı tarafından atanır ve azledilebilirlerdi. Hanların azil, sürgün, hapis cezalarından başka seyrek de olsa idam cezasına çarptırıldığı da oldu. Hanlara Kefe gümrüğü gelirinden "kaftan baha" adıyla 1 500 000 akçe yıllık ödenek verilirdi. Ayrıca sefere çağrıldığında hattı hümayunla birlikte "çizme baha" adıyla 4 000 altın gönderilir, han da bunu kapıkuluna ve mirzalara dağıtırdı.

Derebeylik düzenine ve kabile aristokrasisine dayanan Kırım Hanlığı'nda toprak ve halk, han ailesi ve mirzalar arasında paylaşılmıştı. Mirzalar askeri hizmette bulunmak ve tımarlarına göre asker çıkarmak zorundaydılar. Hanlığın ordusu mirzalara bağlı kabile kuvvetleri ile Nogaylar'dan ve hanın kapıkulundan oluşuyordu. Kırım kuvvetlerinin temelini oluşturan süvariler, XVI. yy.'dan başlayarak Osmanlılar'ın akıncısı hizmetini gördüler. (→ Kayn.)

Kırım savaşı, Osmanlı devleti ve müttefikleri İngiltere, Fransa ve Piemonte ile Rusya arasında yapılan savaş (1853 - 1856). Savaşın çıkış nedeni "Kutsal yerler" sorunu olarak görünürse de asıl neden Rusya'nın "Şark meselesi"nde izlediği politikadır. Rusya, Osmanlı devletini yıkmak, başka devletlerle paylaşmak ya da onu himayesine almak yolundaki politikasında din öğesinden de yararlanmaya çalışmıştı. Özellikle İngiltere'ye yaptığı bölüşme teklifinin reddedilmesinden sonra bu politikasına hız verdi.

Osmanlı devletinin paylaşılması konusunda İngiltere ile anlaşamayan çar, osmanlı ortodokslarını himayesine almak düşüncesiyle prens Menşikov'u olağanüstü elçi olarak İstanbul'a gönderdi. İstanbul'a bir savaş gemisiyle gelen Menşikov'u ortodokslar bir fatih gibi karşıladılar (28 şubat 1853).

İstanbul'a gelişinden on gün sonra (10 mart 1853) padişah tarafından kabul edilen Menşikov 16 martta ilk sözlü notasını 22 martta "Kutsal yerler" sorununun rus siyasetine göre çözülmesini öngören bir sözleşme taslağını, 19 nisanda ikinci ve 5 mayısta da üçüncü sözlü notasını verdi. Son notası bir ültimatom niteliğinde ve 5 gün süreli idi. Buna göre Osmanlı devleti ile Rusya arasında bir ittifak antlaşması imzalanacak ve osmanlı uyruklu bütün ortodoksların himayesi rus çarına bırakılacaktı. Menşikov, İstanbul'daki Rumlar'ın tavsiyesiyle Hariciye nazırlığına Mustafa Reşit Paşa'nın gelmesini sağladı. Oysa Reşit Paşa daha çok İngiltere ve Fransa yanlısıydı. İngiliz ve fransız elçilerinin desteğini alan Reşit Paşa, 17 mayısta devlet adamları ve ulemadan oluşan 46 kişilik mecliste rus isteklerinin reddedilmesini sağladı. Rusya bunu ilişkilerin kesilmesi için sebep saydı ve Menşikov İstanbul'u terk etti (21 mayıs).

Rusya, 21 mayısta Babıâli'ye bir nota vererek, Menşikov'un 5 mayısta verdiği ültimatomun kabulünü, aksi halde Memleketeyn'i (Eflak-Boğdan) işgal edeceğini bildirdi. Bu sırada ingiliz ve fransız donanmaları da Çanakkale açıklarına geldi (25 haziran 1853). Rus ordusu 3 temmuz 1853'te Eflak-Boğdan'a girdi. Bu durum, Fransa ve İngiltere'den başka, Avusturya ve Prusya'yı da telaşlandırdı. Rusya'yı protesto eden Avusturya ve Prusya, Fransa ve İngiltere ile birlikte Viyana'da bir konferans toplayarak sorunu barış yoluyla çözmeyi denediler. Kutsal yerler sorununa Viyana kongresi'nin getirdiği çözümü (Viyana notası) Rusya, kabul ettiyse de Osmanlı devleti reddetti. Babıâli'de 26 eylülde toplanan olağanüstü mecliste savaş kararı alındı ve 4 ekim 1853'te Rusya'ya savaş ilan edildi.

Serdarıekrem ve Rumeli ordusu komutanı Ömer Paşa, 14 ekim 1853'te rus başkomutanı general Gorçakov'a bir ültimatom vererek 15 gün içinde Eflak-Boğdan'ın boşaltılmasını istedi. Bu ültimatomun reddi üzerine Kalafat'ı işgal ederek tahkim etti (27 ekim), ardından Ruslar'ı Oltaçina'da yenilgiye uğrattı (5 kasım). Bu arada Çanakkale'de bulunan ingiliz ve fransız donanmaları Babıâli'nin gördüğü lüzum üzerine İstanbul'a geldiler (2 kasım). Doğu cephesinde ise Ahıska'ya kadar ilerleyen Abdülkerim Nadir Paşa burada Ruslar'a yenilerek geri çekilmek zorunda kaldı (26 kasım). Ruslar, Patrona Osman Paşa komutasındaki 12 gemilik türk filosunu Sinop'ta bir bayram sabahı baskına uğratıp batırdılar ve kenti topa tuttular (30 kasım).

Sinop baskını, Boğazlar'ın rus tehdidi altında olduğunu gösterdi ve İngiltere ile Fransa'nın harekete geçmesine neden oldu. Bu iki devlet 27 şubat 1854'te Rusya'ya bir ültimatom vererek Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasını istediler. Bu istekleri reddedilince İstanbul'da Osmanlı devleti ile bir ittifak antlaşması imzaladılar (2 mart 1854). 23 martta rus orduları Tuna'yı geçerek Dobruca'yı istilaya başladı, 27 martta da Fransa ve İngiltere Rusya'ya savaş ilan etti. 31 martta, Saint-Arnaud ve lord Raglan komutasındaki ilk müttefik birlikleri Gelibolu'ya ulaştılar. 22 nisanda Odesa müttefik donanması tarafından topa tutuldu. 15 mayısta Ruslar, Silistra'yı (Silistre) kuşattılar, 24 mayısta müttefik birlikleri Türkler'e yardım etmek üzere Varna'ya çıktı. Bu arada Avusturya da Eflak-Boğdan'ı boşaltması için Rusya'yı zorlamaya başladı. Avusturya ile Osmanlı devleti arasında 14 haziranda imzalanan Boyacıköy sözleşmesi'ne göre, Avusturya, Eflak-Boğdan'daki rus işgalinin kalkmasına yardım edecek, barış antlaşması imzalanıncaya kadar koruyacak ve sonra boşaltacaktı.

Kırım savaşı'nın Tuna boylarında geçen birinci evresinin en önemli olayı sayılan ve Ruslar'a ağır kayıplara mal olan Silistre kuşatması 25 haziran 1854'te kaldırıldı. (→ SİLİSTRE SAVUNMASI.) Ömer Paşa'nın yıpranmamış kuvvetlerinden çekinen Ruslar, Eflak'ı boşaltarak Boğdan'a çekildiler. Ruslar'ı Yerköyü'nde (Giurgiu) yenen (8 temmuz) Ömer Paşa Bükreş'e girdi (6 ağustos). Bu tarihe kadar, türk kuvvetleri Ruslar'la tek başına mücadele etmiş, Varna'ya kadar gelen müttefikler herhangi bir savaşa katılmamışlardı. Fransızlar'ın Dobruca'ya gönderdiği birliklerse, kolera nedeniyle geri çekilmişlerdi. Müttefikler, bu arada Baltık yönünde başlattıkları bir şaşırtma harekâtı sonucu Bomarsund kalesini (16 ağustos) ele geçirdiler ve Kronştadt'ı ablukaya aldılar.

Müttefikler, Tuna boylarından atılan Rusya'yı barışa zorlamak için savaşı Kırım'a taşımaya karar verdiler. 59 000 kişilik bir müttefik kuvveti (7 000'i türk) Eupatoria'ya (Gözleve) çıktı (14-18 eylül) ve onları Alma*'da durdurmakla görevli Menşikov'un kuvvetlerini yendikten (20 eylül) sonra Sivastopol'a doğru ilerlemeye başladı. Belbek ve Çernaya'yı aşan ve müstahkem kentin kuzeyindeki savunma hatlarını gereğinden çok önemseyen müttefik kuvvetleri, Sivastopol'u kuşattılar ve kentin G.'inde Kırım yaylasına ordugâh kurdular. 29 eylülde koleradan ölen Saint-Arnaud'nun yerini alan Canrobert'in oyalanmasından yararlanan Ruslar savunmalarını düzenleme olanağı buldular. Menşikov müttefik güçleri Balaklava* (25 ekim) ve İnkerman'da (5 kasım) dağıtmaya çalıştıysa da başarılı olamadı ve 1854-55 kışı boyunca süren kuşatma faaliyetlerini engelleyemedi. Komuta görevinden alınan fransız general Canrobert'in yerine 16 mayıs 1855'te Pélissier getirilirken, Simpson da 28 haziranda koleradan ölen ingiliz komutan lord Raglan'ın yerini aldı. 26 ocakta İngiltere ve Fransa, 15 martta da Osmanlı devleti ile ittifak antlaşması imzalayan Piemonte devleti de 15 000 kişilik bir kuvveti Kırım'a gönderdi. Şubat başlarında Kırım'a gelen Ömer Paşa, 17 şubatta Gözleve'de Ruslar'ı ağır bir yenilgiye uğrattı. 1855 baharında yeniden askeri harekâta başlayan müttefikler Yeşiltümsek ve Aktabya'yı (7 haziran) ele geçirdiler. Ruslar'ın gönderdiği kurtarma ordusu Traktir'de yenildi (16 ağustos). 8 eylülde Malakoff tabyalarına yapılan başarılı saldırı, Sivastopol'un düşmesiyle sonuçlandı. Kinburn ve Oçakov'un (ekim) ele geçirilmesinden sonra savaş görünüşte sona erdi. Ruslar'ın tek başarısı kafkas cephesinde şartlı olarak teslim olan Kars'ı almaları oldu (28 kasım). Ateşkes 1 nisan 1856'da ilan edildi.

Türkler'in Tuna, Kırım, Kafkas ve Anadolu cephelerinde dövüştüğü bu savaşa Kırım savaşı denmesi kesin sonucun orada alınması ve müttefiklerin yalnız Kırım'da savaşmaları dolayısıyladır. 25 mart 1856'da da Paris'te başlayan kongre, 30 mart 1856'da, Rusya'nın yenilgisini onaylayan barış antlaşmasıyla sonuçlandı. (→ PARİS ANTLAŞMASI.) Kırım savaşı'nın en önemli özellikleri, ateş gücünün yüksekliği, telgrafın ve cerrahide anestezinin kullanılmaya başlamasıydı. Siyasal düzeyde ise, İngiltere Ruslar'ın Boğazlar'a ilerleyişini durdururken, Napoléon III dönemi Fransası da 1815 antlaşmalarının utancından kurtularak büyük bir prestij elde etti. Tuna'dan uzaklaştırılan Rusya, Balkanlar'da yayılma olanağını büyük ölçüde yitirirken Karadeniz'den de kovuldu. Osmanlı İmparatorluğu'nun ise en önemli kazan-

L.L.

Kırım savaşı
Sivastopol'un müttefikler tarafından alınmasından sonra rus ordusunun kuzeye çekilişi (9 eylül 1855)
Taşbaskı
Askeri müze, Paris

cı Rusya'nın Karadeniz'deki askeri varlığının son bulmasıydı. Paris antlaşması'nın Osmanlı devletini Avrupa büyük devletleri arasına sokan ve toprak bütünlüğünü garanti eden hükümlerinin ise fiili bir değeri olmadığı yakın gelecekte anlaşıldı. Antlaşmanın Eflak, Boğdan ve Sırbistan ile ilgili hükümleri ile Osmanlı devletinin bu topraklar üzerindeki egemenliği de son derece zayıfladı. Ayrıca Kırım savaşı, Osmanlı devletinin ilk kez dışarıya borçlanmasına yol açtı. Piemonte ise savaşa katılmakla, İtalya'nın birliği sorununu Avrupa gündemine getirme olanağını elde etti. (→ Kayn.)

• Edebiyat. Kırım savaşı'na yol açan olaylar, savaşın ilanı, savaş yılları ve savaşın sonuçları, halk şairlerinin destenlarına konu oldu. Şairi belli olmayan bu yoldaki ürünler yanında Bezmi, Râdi, Cemali gibi halk şairlerinin yapıtları da günümüze ulaşmıştır. Bunlarda İstanbul'a gelen cephe haberleri, eski kahramanlık destanlarının kalıntılarıyla birleştirilir. Zaloğlu Rüstem türünden *Şehname* kahramanlarına benzetilen Selim, Hasan, İsmail, Ahmet, Derviş Halil, Mehmet, Ömer paşaların kahramanlıkları sıralanır; askerler ise Hz. Hamza'ya, Battal Gazi'ye benzetilir. Ankara, Kengiri, Kayseri gibi Anadolu illerinden gelen taburlarla Mısır, Şam, Arabistan, Cezayir, Fas, Tunus'tan gelmiş, çoğu türkçe bilmeyen savaşçıların, Osmanlılar'la müttefik fransız ve ingiliz kuvvetlerinin, Tanrı'nın yardımı, evliyanın himmetiyle düşmanı nasıl alt edeceği anlatılır. Sermüezzin Rifat Bey'in *Sivastopol marşı*'nın güftesi de geleneksel halk şiiri motiflerini taşır ve türkü biçimindedir.

Kırım seferi (1941-1944). Kırım, 18 ekim - 16 kasım 1941 arasında XI. alman ordusu (Manstein) tarafından fethedildi (garnizonu ancak 30 haziran 1942'de boşaltılan Sivastopol dışında). Ekim 1943'te, sovyet kuvvetleri Kerç'te bir köprübaşı elde ettiler: Yeremenko'nun ordusu 8 nisan 1944'te buradan saldırıya geçti; bu sırada Tolbuhin de Perekop kıstağını açıyordu. 12 mayısta Kırım bağımsızlığına kavuştu.

KIRIMER (Cafer Seyidahmet), kırımlı düşünür ve siyaset adamı (Yalta 1889 - İstanbul 1960). Ortaöğrenimini İstanbul'da tamamladı. 1908'den sonra kırımlı arkadaşlarıyla İstanbul'da Kırım talebe cemiyeti'ni kurdu. Kırımlılar'ın bağımsızlığa kavuşması için çalıştı. 1910'da Kırım'a giderek aydınlarla ilişki kurdu. İstanbul'a döndü ve *Yirminci asırda tatar milleti mazlumesi* (1910) adlı kitabını yazdı. Rus elçiliği tutuklanması için baskı yapınca, 1911'de Paris'e gitmek zorunda kaldı; orada hukuk eğitimini tamamladı. Birinci Dünya savaşı öncesinde Türkiye yoluyla Odesa'ya geçti; Kırım'da bir gizli örgüt kurdu. Savaşta Besarabya cephesinde çarpıştı. Ekim devrimi (1917) öncesinde Akmescit'te seçilen Kırım müslümanları merkezi icra komitesi'nde Vakıf işleri bakanı oldu. Moskova'da toplanan Rusya müslümanları kongresi'ne de katıldı. Kırım Anayasası'nın hazırlanmasında çalıştı. Kasım 1917'de yapılan kurultayda Harbiye ve Hariciye bakanı seçildi. Yapıtları: *La Crimée, Passé - Présent, revendications de Tartars de Crimée* (1921), *Rus inkılabı* (1930), *Mefkûre ve mefkûrenin fert ve cemiyet hayatındaki tesiri* (1936), *Rus tarihinin inkılaba, bolşevizme ve cihan inkılabına sürüklenmesi* (1948).

KIRIMİ ABDULLAH EFENDİ, → ABDULLAH Kırımi.

KIRIMİ SEYDİ AHMET BİN ABDULLAH, türk bilgin (öl. 1475). Açıklama ve dip notlara dayalı başlıca yapıtları: *Haşiye-i tefsir-i Beyzavi* ve *Haşiye-i şerh-i akaid*.

KIRIM KIRIM be. "Nazlanmak, kırıta kırıta yürümek" anlamında kullanılan *kırım kırım kırıtmak* deyiminde geçer.

Kırım madalyası, Kırım savaşı nedeniyle bastırılan iki madalya. —Abdülmecit döneminde (1839-1861) çıkarılan osmanlı madalyasının ön yüzünde zeytin dallarından meydana gelen bir çelenk ortasında tuğra ve Kırım 1271 (1855/1856), arka yüzünde silah ve sancaklardan oluşan bir armanın altında "Crimea 1855" yazısı bulunur. 36 mm çapında, yaklaşık 23,65 g ağırlığındaki madalyalar gümüştendi. Victoria döneminde İngiltere'de (1837-1901) bastırılan gümüş madalyaların ön yüzünde ortada kraliçe Victoria'nın betimi, çevresinde "Victoria regina 1854" yazısı, arka yüzünde romalı savaşçılar gibi giyinmiş bir asker ve ona çelenk takan zafer tanrıçası (Victoria) ve Crimea yazısı bulunur. 36 mm çapında, 31 g ağırlığında olan bu madalyalar 1856'da Fransa tarafından da kabul edildi. "Azov" denilen türleri deniz kuvvetleri mensuplarına ayrılmıştı.

KIRIMLI sıf. ve a. Kırım halkından olan.

KIRIMLI AZİZ İDRİS → AZİZ İDRİS BEY Kırımlı.

KIRINDIRICI sıf. Dalga ve titr. Kırınıma neden olan, kırınım gerçekleştiren için kullanılır.

KIRINDIRMAK → KIRINMAK.

KIRINIM a. Hangi türden olursa olsun (akustik, elektromanyetik, parçacıklara ilişkin,...) dalgaların, boyutları dalga boyu düzeyinde olan engellerle ya da açıklıklarla karşılaşması sırasında oluşan ve bu dalgaların yayılmasındaki tedirginliklerle (engellerin çevresini dolaşma ya da bu engeller içindeki açıklıktan başlayarak ıraksama) ortaya çıkan olay. (Bk. *ansikl.* böl. Krist. ve Opt.)

—Fiz. *Kırınım halkaları*, açıklığı küçük bir diyaframdan geçmiş ince bir ışık ışınları tutamının, bir ekran üzerinde oluşturduğu eşmerkezli ardışık olarak karanlık ve aydınlık halkalar dizisi.

—Fiz. ve Krist. *Kırınım diyagramı*, kırınımla, genellikle de X ışınlarının kırınımıyla elde edilen diyagram.

—ANSİKL. Krist. • *Işımaların (X ışınları, elektronlar, nötronlar) maddeyle kırınımı.* Dalga boyu kısa olan ışımaların kırınımı, değişik atomlar tarafından kırındırılmış dalgalar arasında oluşan girişimlerin analizi sayesinde, maddenin yapısını yani atomların ve moleküllerin dağılımını incelemeyi sağlar.

Kristallerle kırınım. Madde eksiksiz bir kristalden oluşuyorsa yani üç dönemselse, kırındırılmış dalgalar arasındaki girişimler Bragg* yasasına uyar ve kırındırılmış yeğinlik, bu yasayla belirlenmiş doğrultularda yoğunlaşır. Kırınmaya karşılık gelen lekelerin konumundan yola çıkarak, kristal kafesi ve bu lekelerin yeğinliklerinden yola çıkarak da kafesin ötelenmeleriyle yinelenen atom motifinin yapısı belirlenebilir; böylece de kristalin *atom yapısı* bulunabilir.

Sıvılarla ve biçimsiz cisimlerle kırınım. Bu durumda kesikli kırınım lekeleri değil, yalnız yayınık halkalar vardır; bu halkaların yeğinliğinin konumu ve açısal dağılımı, yerel düzey üzerine bilgiler edinmeyi yani belli bir atomun ya da bir molekülün ilk komşularının dağılımını öğrenmeyi sağlar.

Eksik kristallerle kırınım. Gerçek kristaller kusurludur ve yapıları da az ya da çok düzensiz olabilir. Tüm ara durumlar, eksiksiz bir kristal ile biçimsiz ortam arasında karşılaşabilir ve bunlar, yukarıda tanımlanan aşırı durumlar arasında aracı olan kırınım diyagramlarına yol açar. Bir kristal, üç dönemsel ideal bir yapıya göre, gerek dislokasyonlar* gibi yerel kusurlar biçiminde, gerek statik ya da dinamik (ısıl çalkalanmaya bağlı olarak) konumun ya da kimyasal bileşimin düzensizlikleri biçiminde kusurlar gösterdiğinde Bragg lekelerinin yeğinlikleri değişir ve bu lekeler arasında yayınık bir yeğinlik ortaya çıkar. Bragg lekelerinin içindeki ve arasındaki yeğinlik dağılımının duyarlı analizi, gerek konumun düzensizlikleri ve bunların bağlılaşımları üzerine istatistik bilgilerle, gerek yalıtılmış kusurların fotoğraf görüntüleriyle maddenin *gerçek yapısına* ulaşmayı sağlar.

• *X ışınlarının, nötronların ve elektronların kırınımını karşılaştırma:*

1. *X ışınları.* Bu, en yaygın olarak kullanılan ışımadır. Alışılmış kaynaklar, bütün laboratuvarlarda bulunan X ışınlı tüpler ya da ancak çok büyük hızlandırıcılarla üretilen ve çok daha yeğin olan senkrotron* ışımadır. Her atomun kırındırma gücü ve soğurulması, karşılık gelen elementin atom numarasıyla birlikte artar.

2. *Nötronlar.* Nükleer reaktörlerle üretilirler ve bu nedenle yalnızca, özellikleri X ışınlarıyla çok zor gerçekleştirilecek bir deneyi çok kolay uygulamaya olanak verdiğinde kullanılırlar. Kırınma güçleri atom numarasına bağlı olarak X ışınlarınınkinden tamamen farklı bir biçimde değiştiğinden (bir izotoptan diğerine de değişir), madde tarafından çok az soğuruldukLarından, manyetik bir moment içerdiğinden ve bunun sonucunda da manyetik yapıları belirlemeyi sağladığından ve özellikle kristal kafeslerinin dinamiğini incelemeyi sağlayan enerjileri, ısıl çalkalanma dalgalarınınkine yakın olduğundan nötronlardan yararlanılır.

3. *Hızlı elektronlar.* Kırındırıcıların ya da elektronik mikroskopların içinde ortaya çıkarlar; ivme gerilimi 100 ile 200 kV arasında olduğunda çok yaygın halde, 1 MV ya da daha fazla olduğunda da çok az sayıda örnekler halinde bulunurlar. Bir yandan madde içine çok zayıf olarak girmesi (yukarıda belirtilen iki enerji örneği için birkaç bin angströmden birkaç mikrometreye) öte yandan elektriksel ve manyetik alanlara duyarlı olduğundan elektron mercekleri yapılabilmesi, elektronların başlıca iki ayırtedici özelliğini oluşturur. Dalga boyları çok kısa olduğundan, önemli bir büyütmeyle ve 2Å düzeyinde bir çözmeyle, görüntüler elde edilebilir. Elektronlar çok ince ve çok zayıf boyutlu örnekleri incelemede kullanılır. Ayrıca, çok biçim değiştirmiş örneklerdeki yerel kusurlar elektronik mikroskoplarla gözlemlenebilir.

4. *Yavaş elektronlar.* Yirmi ya da otuz voltla hızlanan elektronlar, yalnız bir ya da iki atom katmanına işleyebilir. Bu nedenle, yapısı kütlesel maddenin yapısından farklı olan yüzeyleri ya da kataliz olaylarında çok büyük bir rol oynayan yüzde tutulan katmanları incelemede eşsiz bir araç oluşturur.

• *Işımaların kırınımını uygulama:*

— bir kırınım diyagramı lekelerinin konumunun ve yeğinliğinin her bileşik için ayırtedici bir özellik olma olgusundan yararlanarak az miktarda tozla cisimleri tanıma (toz ya da Debye-Scherrer yöntemi);

— kristal kafeslerinin parametrelerinin ve ısıl genleşme katsayılarının duyarlı yerel ölçümü;

— kristal yapılarını belirleme ve bileşik kristaller için, proteinler gibi çok büyük moleküllerden yola çıkarak molekül yapısını inceleme, örneğin bir proteinin etkin situsunu araştırma. X ışınlarının kırınımıyla DNA'nın çift helisi ortaya çıkarılmıştır;

— yüzeylerin yapısını belirleme;

— evre değişikliklerini inceleme;

— kristal kafeslerinin dinamiğini inceleme;

— gerek dolaylı istatistik yöntemlerle gerek elektronik mikroskopla ya da X ışınlı ya da nötronlu topografyayla yerel kusurları doğrudan gözlemleyerek kristallerin kusurlarını inceleme;

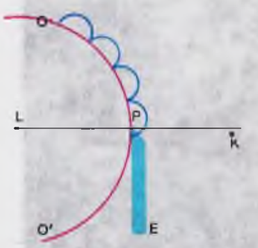
— haddelenmiş sac dokularını, elektrolitik kaplamaları, tekstil elyafını vb. çözümleme;

— büyük metal parçaları, örneğin reaktör tanklarındaki gerilimleri ölçme.

—Opt. Çok ince bir ışık kaynağı kullanıldığında saydam bir cismin gölgesinin kenarı net değildir, ama *saçaklarla*, yani art arda gelen karanlık ve parlak kuşaklarla çevrilidir. Grimaldi tarafından bulunan bu olgu, ışığın bir doğru çizgi halinde yayılmadığını, cisimlerin kenarını sıyırarak eğildiğini gösterir.

Newton'un yayım kuramında açıklanmayan kırınım Fresnel tarafından girişimlerle açıklandı.

Bir L ışık kaynağı, ürettiği bir OPO' dalgası ve bir kısmını tutan E ekranını göz önüne alalım. Varlığını sürdüren OP kısmı, ekranın ötesine ışığı iletecek eşzamanlı küçük ışık kaynakları bütünü gibi davranır. Bu ekranın geometrik gölgesine yerleşen K gibi noktalar bu ışık enerjisinin bir kısmını alır.

bir ışık kaynağının kırınımı

OP yüzeyinin tüm noktalarından kaynaklanan genliklerin bileşkesi K noktasının genliğini verir. Hesap, saçakların varlığını gösterir (deney onaylar).
Kırınım en iyi optik aygıtların olanaklarını kısıtlar: örneğin, bir mikroskopta ışıklı bir noktanın görüntüsü hiç bir zaman nokta değil, küçük bir lekedir (Airy lekesi); objektifin açıklığı ne kadar küçükse bu leke o kadar geniştir.

KIRINIMÖLÇER a. Ölçbil. X ışınlarının, elektronların, nötronların vb. kırınım lekelerinin açılarını, yeğinliklerini kristallerle ölçen aygıt.
—Kristal. X *ışınlı, elektronlu kırınımölçer,* X ışınlarının, elektronların kırınım açılarını, bir kristalle ölçmede kullanılan aygıt. (Eşanl. GONYOMETRE.)

KIRINMAK gçz. f. (*kırmak*'tan *-n-* dönüşlülük ekiyle). **1.** Yürürken salınmak. **—2.** *Yörs.* Oynamak, raksetmek.

◆ **kırındırmak** ettirg. f. Dalga ve titr. Bir kırınım gerçekleştirmek.

KIRINTI a. **1.** Bölünen, kesilen vb. bir şeyden ayrılan küçük parçacıklar. *Ekmek kırıntısı.* **—2.** Yok edilmiş ya da yok olmakta olan bir şeyden arta kalan şey: *Kalbinde en ufak bir sevgi kırıntısı bile yoktu. Eski servetin kırıntılarıyla geçinmek.*
—Ev eşy. *Kırıntı fırçası,* masanın üzerinde gezdirildiğinde kırıntıları bir hazneye atan döner bir fırçayla donatılmış küçük alet.
—Jeomorfol. *Don kırıntısı,* donla parçalanma sonucunda oluşan parça.
—Mad. oc. Potkopaç makinesiyle çıkarılan küçük boyutlu cevher parçaları.
—Yerbil. Tortul bir kayacın bileşimine giren mineral ya da organik kökenli parça.

KIRINTILANMA a. Jeomorfol. *Sıcaklıkla kırıntılanma,* sert bir kayacın yalnızca sıcaklık değişikliklerinin etkisiyle uğradığı mekanik parçalanma. (Genleşme ve büzülme olaylarının art arda gelmesi, kayalık gereçlerde gerilmelere ve tanelerin ya da ince ekayların kopmasına yol açabilir.)

KIRINTILI sıf. Kırıntıları olan; kırıntılardan oluşan.
—Yerbil. Kırıntılardan oluşan. || Kırık kayaç, mineral ya da organizma parçalarından oluşan her tür çökel için kullanılır. || *Kırıntılı mineral,* daha önce var olan bir kayacın çözülmesiyle oluşan bir kayaç minerali. || *Kırıntılı tortul kayaç,* en az % 50'sini, aşınmadan doğan kırıntıların oluşturduğu kayaç. (Öğeler, boylarına göre rüdit, arenit ve lütitlere ayrılır.)

◆ a. Yerbil. Gereçlerin mekanik çözülmesinden doğan çökellerin belirlediği bentik oluşum.

KIRIŞIK sıf. Kırışmış olan: *Kırışık etek, pantolon. Kırışık yüzünde yeşil gözleri alev gibiydi.*

◆ a. **1.** Genellikle yaşlanmaya, zayıflamaya vb. bağlı olarak deride oluşan buruşukluk: *Gözlerinin çevresinde kırışıklar var. Kırk yaşında ama yüzünde tek bir kırışık bile yok.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kırışmış yer; buruşuk: *Ütüleyerek perdedeki kırışıklıkları düzeltmek.*
—Boyac. *Kırışık önleyici,* sürüldükten sonra kırışık oluşmasını önlemek için bir boya ya da verniğin içine katılan katkı maddesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Deric. Sepileme işleminden sonra koyun derisinin üzerinde sırt çizgisine paralel ve dik olarak beliren 2-5 mm genişliğinde oluk biçiminde doku hataları.
—Kozmet. *Kırışık önleyici,* ciltteki kırışıkları önlemeye ya da cildin kırışık görünümünü az çok azaltmaya yarayan kozmetik ürün.
—Metalürj. Dökülmüş bir metalin yüzeyindeki, genellikle yatay olan ve yatay olduğu zaman da sıvı bir yüzeyin salınmasından ileri gelen kıvrım. || *Salınım kırışığı,* sürekli döküm ürünlerinde görülen ve külçe kalıbının normal düşey salınımlarına karşılık gelen yüzeysel çöküntü.
—Tekst. Dinkleme sırasında kumaş yüzeyinde oluşan kat. || *Kırışık izi,* terbiye işlemi sırasında oluşan ve bitim işlemiyle giderilememiş katlanma, kırışma ve buruşma izi.
—ANSİKL. Kırışıklar altderinin yaşlanmasıyla, özellikle esnek dokunun bozulması sonucunda yüzde ortaya çıkan deri buruşukluklarıdır. Kötü hava koşulları (denizciler, çiftçiler) ve deri bakımına önem verilmemesi oluşmasını kolaylaştırır. Kuru ve ince derilerde, kalın, yağlı ve akneli derilere oranla daha erken belirir. Gerekli bakımla (masaj, kremler, maskeler, vb.) oluşması önlenebilir ya da geciktirilebilir.
—Boyac. Kırışık önleyici ürün, bağlayıcının oksitlenmesini düzenleyen bir ya da birçok katkı maddesinden oluşur; böylece oksitlenme, bağlayıcı boya tabakası içinde düzgün bir şekilde meydana gelir. Çin ağacı yağı gibi bazı çok kurutucu ürünler, kırışıkların önlenmesi için bazı önlemlerin alınmasını gerektirir.

KIRIŞIK a. Zool. KENE'nin eşanlamlısı.

KIRIŞIKLI sıf. Kırışığı olan, düzgünlüğü bozulmuş.

KIRIŞIKLIK a. **1.** Kırışık olma durumu. **—2.** Kırışık bir şeyin, bir yüzeyin durumu: *Şu elbisenin kırışıklığına bak.* **—3.** Kırışmış olan yer; kırışık: *Aynanın karşısına geçip yüzündeki kırışıklıkları incelemeye başladı.*
—Bitki patol. Bitkilerde görülen yaprak kırışıklığıyla belirgin bazı virüs hastalıklarını belirtmek için kullanılan terim.
—Boyac. Boya ya da vernik tabakasının tümünde ya da bir bölümünde görülen, dalgalanmalar biçiminde kusur. (Az çok düzgün ve paralel dalgalanmalar biçimindeki kırışıklıklar genellikle kuruma aşamasındaki bozukluklardan ileri gelir.)

KIRIŞIKSIZ sıf. **1.** Kırışığı olmayan, düzgünlüğü bozulmamış şey için kullanılır. **—2.** Üzerinde çizgiler, kırışıklar oluşmamış cilt için kullanılır.

KIRIŞKAL höyüğü. Arkeol. Gaziantep'in Nurdağı ilçesi Sakçagöze bucağına bağlı Kırışkal köyünün yakınında höyük; Gedikli höyük'e 5 km uzaklıktadır. U. B. Alkım tarafından yapılan kazılarda (1966), anıtsal bir yapı ortaya çıkarıldı. Anadolu'da ve Filistin'de rastlanan su kaynaklarına ulaşmak için yapılan kuyu ve tünelleri andıran bu binanın yeraltı kültüyle ilgili olduğu sanılmaktadır (Gedikli'de de böyle bir örnek bulundu). Kalıntılar İlk Tunç çağ ile Orta Tunç çağ arasına tarihlendirilmektedir.

KIRIŞ KIRIŞ sıf. **1.**Kırışıklıkları çok olan, buruşuk: *Kırış kırış bir yüz.* **—2.** *Kırış kırış olmak,* çok kırışmak, buruşmak.

KIRIŞMA a. Kırışmak eylemi.
—Boyac. Bütününde ya da bir bölümünde ince katlanmalar görülen bir tabakadaki kusur.
—Oy. Karşılıklı birçok taş ya da piyon alıp verme.

KIRIŞMAK gçz. f. **1.** Bir şey, bir kumaş, bir kâğıt sözkonusuysa, sürtme ya da sıkışma sonucunda buruşmak, üzerinde kırışıklıklar oluşmak: *Çabuk kırışan bir kumaş. Dikkatli otur, pantolonun kırışmasın.* **—2.** Bedenin bir yerinden söz ederken, deride izler, kırışıklar, çizgiler oluşmak: *Boynu kırışmaya başlamış, yaşlanıyor.*

◆ **kırıştırmak** ettirg. f. *Bir şeyi, bir kumaşı, bir kâğıdı kırıştırmak,* kırışmasına buruşmasına neden olmak: *Dikkat et, elbiseni kırıştıracaksın. Mendilini kırıştırmadan üst cebine yerleştirdi. Yüzünü kırıştırma, kötü görünüyorsun.*

KIRIŞMAK → KIRMAK.

KIRIŞTIRMAK gçz. f. *Tkz.* *Bir kimseyle kırıştırmak,* onunla geçici bir ilişkiye girmek, cilveleşmek, flört etmek: *Herkesin gözü önünde kırıştırıyorlar.*

KIRIŞTIRMAK → KIRIŞMAK.

KIRITIŞ a. Kırıtmak eylemi ya da biçimi: *Şunun kırıtışına bakın.*

KIRITKAN sıf. İlgi çekmek, hoşa gitmek için kırıtmayı, cilve yapmayı alışkanlık haline getirmiş kimse için kullanılır.

KIRITKANLIK a. Kırıtkan olma durumu, kırıtkan bir kimsenin özelliği.

KIRITMA a. Kırıtmak eylemi; cilve, işve.

KIRITMAK gçz. f. **1.** Hoşa gitmek, çekici görünmek için yapmacıklı, işveli hareketler yapmak: *Kırıtarak yürümek.* **—2.** *Kırıta kırıta,* kırıtarak, naz ve cilve yaparak.

KIRK, -kı as. say. sıf. **1.** Dört kere on: *Saat tam sekiz kırk. Kırk odalı konak.* **—2.** (Addan sonra) "Kırkıncı" anlamında bir numaralama, bir sıralama belirtir: *Sayfa kırk.* **—3.** *Kırk ambar* → KIRKAMBAR. || *Kırk anahtar sahibi, kırk anahtarlı,* malı mülkü çok, varlıklı kimse. || *Kırk ayak* → KIRKAYAK. || *Kırk bayır* → KIRKBAYIR. || *Kırk bir buçuk kere maşallah,* bir şey için "nazar değmesin" anlamında, bağlamına göre şaka yollu ya da ciddi olarak söylenir. || *Kırk bir kere maşallah,* çok beğenilen bir şey karşısında "nazar değmesin" anlamında söylenen iyi dilek sözü. || *Kırk dereden su getirmek* → BİN* DEREDEN SU GETİRMEK. || *Kırk evin kedisi,* birçok eve girip çıkan, zamanını kendi evinden çok başkalarının evinde geçiren kimse için söylenir. || *Kırk ikindi,* kimi yörelerde ikindi zamanı aralıksız yağan yağmur. || *Kırk kapının ipini çekmek,* birçok eve ya da yere uğramak, bir iş için pek çok kimseyle görüşmek. || *Kırk katır mı, kırk satır mı,* "olumsuz iki seçenekten birini seçmek zorundasın" anlamında, genellikle masallarda geçen söz. || *Kırk kere,* pek çok defa: *Kırk kere söylemek. Kırk kere yapmak.* || *Kırk öksüzle bir mağarada mı kaldı,* bir kimsenin öyle acınacak ya da yakınacak ölçüde güç koşullar içinde bulunmadığını belirtmek için kullanılır. || *Kırk para,* bir kuruş (esk.); paradan söz ederken, çok az anlamında kullanılır. || *Kırk parasız,* parası hiç bulunmamak, kalmamak. || *Kırk tarakta bezi olmak,* birbirinden farklı birçok işi ya da ilişkisi olmak. || *Kırk yalan,* rahatça ve çok yalan söyleyen kimse için kullanılır. || *Kırk yıl,* çok uzun süre: *Bu yaptığın kötülüğü kırk yıl unutmaz artık.* || *Kırk yılda bir,* çok seyrek olarak. || *Kırk yılın başında,* çok uzun bir sürede ancak bir kez gerçekleşen bir şeyin bu yönünü belirtmek için söylenir. || *Kırk yıllık,* eski, köklü, çok uzun süreden beri: *Biz kırk yıllık dostuz.*
—El. sant. *Kırk iğne danteli* → TENERİF DANTELİ.
—İsl. huk. *Kırk hal.* İslam miras hukukunda ashab-ı feraiz adını alan bazı mirasçıların ölüye yakınlıklarına ve alacakları miras paylarına göre değişen kırk ayrı durum. (Kırk hal islam miras hukukunun önemli bir bölümünü oluşturur. Ashab-ı feraizden babanın üç, ananın üç, cedd-i sahihin dört, cedde-i sahihenin iki, kızın üç, oğlun kızının altı, ana baba bir kız kardeşin beş, baba bir kız kardeşin yedi, ana bir erkek ve kız kardeşlerin üç, karı ve kocanın iki durumu vardır. Her durumda mirasçıların mirastan alacakları pay değişir.)
—Tasav. *Kırk budak,* bektaşilerin erenler meydanına koydukları kırk kollu büyük şamdan. (Üzerinde kırk kol ve kırk mum bulunduğu için bu adla anılan şamdan, muharrem ayının onuncu gecesi ile nevruz* gecelerinde yakılırdı.)

◆ a. **1.** 40 sayısı, rakamı (yerine göre yaş, yüzde vb. belirtir): *Bu oran şehirlerde yüzde kırka çıktı.* **—2.** *Kırkı çıkmak,* loğusa, yeni doğan bebek ya da ölü sözkonusuysa, doğum ya da ölüm gününün üzerinden kırk gün geçmiş olmak. || *Kırkından sonra azmak,* ileri bir yaşa gelmiş olmasına karşın, yaşıyla bağdaşmayacak davranışlarda bulunmak. || *Kırkından sonra saz çalmak,* yaşlandıktan sonra, güç ve uzun bir çalışma isteyen bir işe merak sarmak.
—Folk. *Kırk basması,* anne ve çocuğun doğumu izleyen kırk gün içinde tinsel varlıkların neden olduğuna inanılan ateşli bir hastalığa yakalanması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kırk mevlidi,* doğum ya da ölümden kırk gün sonra okutulan mevlit. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kırk uçurmak,* doğum ya da ölüm olayından sonraki kırkıncı gün, kimi tören ve uygulamalarla bu sürenin bitimini vurgula-

mak. || *Kırkı çıkmak,* yeni doğmuş çocuk, doğum yapmış kadın ya da ölü için, doğum ya da ölüm olayının üzerinden kırk gün geçmek. || *Kırkını görmek,* yeni doğmuş çocuk, loğusa ya da ölünün yakınları için doğum ya da ölüm olayının üzerinden kırk gün geçtiğini görmek. || Büyük bir korku atlatan için olayı izleyen kırk gün içinde hayatta kalmak. (İnanışa göre büyük bir korku atlatan kişi kırk gün içinde ölebilir. Kırkıncı günü atlattıktan sonra tehlike ortadan kalkar.) || *Kırkları karışmak,* aynı kırk gün içinde doğmak, doğurmak ya da ölmek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. Teniste bir oyuncu ya da bir takım tarafından kazanılan oyunun üçüncü sayısı.

—ANSİKL. Ed. Türk halk edebiyatında kırk sayısı sık sık yinelenir. *Dede Korkut kitabı*'nda beylerin yanlarında hepsi bey soyundan kırk yiğitleri vardır. Hatunla kızlarının hizmetinde gene bey soyundan kırk kız yer alır. Bu gelenek daha sonraki destanlarda da (örn. *Manas destanı*) kendini gösterir. Kırk haramiler, çok yaygın bir masal kişileri topluluğudur. Ünlü bir masal derlemesi de *Kırk vezir hikâyesi* adını taşır. Birçok masalda kötüler, "kırk katır mı, kırt satır mı" istedikleri sorularak cezalandırılır. Düğünler kırk gün kırk gece sürer. Hadis-i erbainler (kırk hadisler) de kutsal sayılan bu sayıya dayanılarak düzenlenmiş dinsel edebiyat ürünleridir.

—Folk. *Kırk basması,* al* basması ve alkarısı* inanışıyla yakın benzerlikler gösterir. Kimi yörelerde bu ikisi aynı anlamda kullanılmakla birlikte çoğunlukla bunların ayrı şeyler olduğuna ve farklı nedenlerden kaynaklandığına inanılır. Bazı yörelerde kırk basmasının doğumdan sonraki ilk haftayla 3. hafta arasında ortaya çıkacağına ve bu hastalığa kadınla çocuğu kıskanan ya da ailedeki birini yanlış bir davranışı nedeniyle cezalandırmak isteyen tinsel bir yaratığın neden olduğuna inanılır. Buna göre yeni doğum yapmış bir kadının ve ailesinin doğum olayından sonra uyması gereken kimi kurallar vardır. Bu kurallara uyulmaz ya da aykırı davranışlarda bulunulursa loğusayı ve çocuğu kırk basar. Örneğin ilk kırk gün içinde loğusa evine dışarıdan yiyecek kabul edilmez, "acı vermek acı getirir" inanışıyla evden dışarı acı ve ekşi yiyecek çıkartılmaz. Bu ve buna benzer kimi kurallara uyulmazsa anneyi ve çocuğu kırk basar. Kırk bastığına inanılan anne ve çocuk içine eritilmiş mum katılmış suyla yıkanır, kurulanmadan giydirilir; ya da kırk mezardan makasla toprak alınıp cami şadırvanından alınan suya katılır, anne ve çocuk bu çamurlu suyla yıkanır. Anadolu'nun birçok yöresinde bugün de yaşayan bir inanıştır.

• *Kırk mevlidi,* dinsel bir gerek olmamakla birlikte yaygın bir uygulamadır. Doğum ya da ölüm olayının kırkıncı günü akraba ve komşular davet edilerek Kuran'dan bazı bölümler ve mevlit okutturulur. Mevlit ölüm nedeniyle okutturuluyorsa konuklara helva, doğum nedeniyle okutturuluyorsa şerbet, kurabiye vb. ikram edilir. Konukların ellerine gülsuyu dökmek ve odada ödağacı yakmak da gelenektendir. Mevlit bitince okuyana çeşitli armağanlar ya da para verilir.

• *Kırkları karışmak.* Kırkları karışan çocuklardan birinin ötekini bastıracağı ve gelişimini engelleyici, Anadolu'da yaygın inanışlardan biridir. Bunlardan gelişemeyene aydaş, bu olaya aydaş olma adı verilir ve önlemek için çeşitli uygulamalara başvurulur. (→ AYDAŞ.)

Kırk hadis (hadis-i erbain), çeşitli konularla ilgili kırk hadisi bir araya getiren yapıtlara verilen ortak ad. Bunlara "kitab ül -erbain", "çihl hadis" de denir. Doğrudan Peygamber tarafından söylendiği kuşkulu olduğu için "zayıf" olarak nitelenen bir hadiste "Ümmetimden kim dinle ilgili kırk hadis ezberlerse Tanrı onu kıyamet günü bilginler ve fakihler zümresine sokar" denmektedir. Bu zayıf hadis böylece tevhit, züht, ibadet vb. konulardaki hadislerin bir araya getirilmesinde ve islam dünyasında yeni bir türün oluşmasında güdüleyici bir etki yapmıştır. Türk edebiyatında kırk hadis, özellikle XV-XVIII. yy.'larda bir ilgi alanı oluşturur. Bu yapıtlar, genellikle, iranlı bilgin ve şair Molla Cami'nin etkisi altında kaleme alınmıştır. Nevai, Fuzuli, Rıhleti, Nabi gibi şairlerce işlenen kırk hadisler bu dönemin önemli yapıtlarından sayılır. Bu tür kitapların bazıları düz yazı ile, bazıları manzum olarak, bazıları da bu ikisinin karışımı ile kaleme alınmıştır. Sayılarının arap dilinde 250, farsçada ise 50 dolaylarında olduğu söylenir. İlk arapça kitap Abdullah bin Mübarek'e (736-797) aittir. Daha sonra Nevevi bu türü geliştirmiş ve kendinden sonra gelen pek çok kişi ona şerh yazmıştır. Farsça çihl hadislerde edebi değerin yanı sıra şiiliğin yayılmasındaki etkinlik faktörü de dikkate alınmıştır. Türkçe ilk erbain kitabı Zeki Velidi (Togan) tarafından Yenicami kütüphanesi'nde bulunmuştur XIV. yy.'ın bir ürünü olan ve *Nehc ül-feradis* adını taşıyan bu yapıtın Mahmut bin Ali adında birine ait olduğu kabul edilmektedir. Seçilmiş kırk hadisin açıklamasını, Peygamber'in özelliklerini, halifelerin eylemlerini ve bilginlerin düşüncelerini içerir. Kırk hadis, türk yazar ve şairler için de ilgi duyulan bir edebiyat türü olmuştur. (→ Kayn.)

Kırk haramiler, masallarda, halk hikâyelerinde konu edinilen haydutlar topluluğu. Yol keser, adam öldürür, çalıp çırptıklarını bir mağarada saklarlar. Çoğu kez yaptıklarının cezasını çekerler (Ali Baba ve Kırk haramiler masalı). Kimi zaman da ellerine geçirdikleri masal kahramanının haksızlıklara uğradığını öğrenince ona yardımcı olurlar (Kerem ile Aslı hikâyesi).

Kırk haydut, Kırklareli ve çevresinde, kadın erkek birlikte oynanan karşılama türü bir halk oyunu. Oyunda kına gecesinde kız evini basıp kızları kaçıran haydutlara karşı verilen mücadele canlandırılır. Bu nedenle yörede kına gecelerinde oynanması gelenek haline gelmiş halk oyunlarındandır.

Kırk kuşağı, yapıtlarını 1940-1950 yıllarında yayımlayan toplumcu türk şair ve yazarlarına verilen ad. Şiirde Garip* akımının getirdiği yeniliğin yalnızca biçimle ilgili olduğunu ileri sürdüler. Ancak o dönemde hapiste bulunan ve yapıtlarını yayımlayamayan Nazım Hikmet'ten geniş ölçüde etkilenirken Garipçiler'in birçok dil ve anlatım özelliğini, onların imgelerini kullandılar; hatta onlarla ortak temaları (yaşama sevinci, insan sevgisi, küçük adamın serüveni vb.) işlediler. Yoksul insanların, işçilerin, köylülerin yaşamlarını; İkinci Dünya savaşı'nın bütün dünyada yarattığı acılara karşı barış özlemini, yurtta tek partinin baskı yönetimine karşı özgürlüğü konu edindiler. Çevresinde toplandıkları dergiler *Yurt ve dünya, Yeni edebiyat, Ses, Gün* vb. oldu. Kırk kuşağı'nda H. İ. Dinamo, A. Kadir, R. Ilgaz, M. N. Akıncıoğlu gibi şairler; S. Kocagöz, K. Bilbaşar, O. Kemal gibi öykücü ve romancılar yer aldı. (→ Kayn.)

Kırk vezir hikâyesi, yazarı bilinmeyen doğu kaynaklı masal kitabı. Hint kökenli olduğu, türkçeye ilk kez Murat II döneminde Şeyhzade Ahmet Mısri tarafından olaylarda, adlarda değişiklikler yapılarak çevrildiği ileri sürülmüştür. Yapıt üvey annesinin iftirasına uğramış bir şehzadeyi kurtarmak için 40 vezirin 40 gün boyunca anlattıkları hikâyelerden oluşur. Bu hikâyeler kadınlara inanmamak gerektiğini kanıtlayacak niteliktedir. Arap harfleriyle İstanbul'da birkaç kez basılan (1886, 1909, 1910) kitap, ingilizceye çevrildi; Kayyum Nasıri kazan türkçesine çevirip bastırdı (1868). Meddah hikâyesi olarak da anlatılırdı. (→ Kayn.)

Kırk yıl, Halit Ziya Uşaklıgil'in anıları (1936). Beş cilt içinde 913 sayfadan oluşan yapıtının başında yazar, kırk yaşına kadarki yaşamının kuşbakışı görünüşünü vermek istediğinden söz eder. Anılar, bebeklik çağına ilişkin birkaç silik görüntüden sonra mabeyin başkâtipliği görevi ile başlar (27 nisan 1909). Yapıtının bir tarih kitabı olmadığını özellikle belirten Halit Ziya, anılarını yazarken ülkenin genel durumuyla ilgili izlenimlerini de aktarmak istediğini söyler. Özenli bir anlatım yolu seçilerek kaleme alınan anılar, birkaçı dışında kronolojik bir sıra izler. Buna karşı bütün bir yapıtta kendi doğum yılı (1889) dışında bir tarih yoktur. Anılar bölümlere ayrılır ve başlarında, içerdikleri konular belirtilir. Bu düzenleme, kitaptan yararlanmak isteyenlere büyük kolaylık sağlar. *Kırk yıl,* kişisel bir anı kitabı olmakla birlikte sanat ve edebiyata ağırlık verir. İstanbul ve İzmir'de tanıdığı kişileri, Edebiyat-ı cedide'nin gelişimini çok ağırbaşlı ve saygılı bir dille anlatan Halit Ziya, karşıtları için bile saygıdan ve efendilikten hiç uzaklaşmamıştır. Yer yer yorumlara da başvurur. Dil ve edebiyat üzerindeki düşünceleri, kendi roman kahramanlarına ilişkin ipuçları da anılarda oldukça geniş bir yer tutar. (→ Kayn.)

KIRKA, Eskişehir'in Seyitgazi ilçesine bağlı bucak; 10 074 nüf. (1990); 18 köy. Merkezi *Kırka,* 4 090 nüf. (1990).

KIRKA, Ayfonkarahisar'ın Sincanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 431 nüf. (1990).

Kırka boraks işletmesi müessesesi müdürlüğü (ETİBANK), Eskişehir ilinin Seyitgazi ilçesi yakınında Etibank'a bağlı işletme. Bölgedeki cevher yatakları, 1968-69 yıllarında Etibank'ça yapılan aramalar sonunda bulunmuş, 1975'te üretime geçilmiştir. Rezervler, 64 312 000 ton görünür olmak üzere, % 25,50 B_2O_3 tenörlü toplam 520 506 000 tondur. Yeraltı ve açık işletmecilik yöntemi ile çıkarılan tinkal cevherinden tinkal konsantre, boraks pentahidrat, boraks dekahidrat ve susuz boraks üretilmektedir. Elde edilen tinkal konsantresinin bir bölümü Kırka ve Etibank'ın Bandırma tesislerinde işlenmekte, kalan bölümü ise işlenmemiş olarak dış ülkelere satılmaktadır. Tesisisin yıllık kapasitesi 160 000 ton boraks pentahidrat, 60 000 ton susuz boraks ve 17 000 ton boraks dekahidrattır.

Kırka boraks işletmesi müessesesi müdürlüğü konsantre tesisleri

Etibank

KIRKAĞAÇ, Ege bölgesinde Manisa iline bağlı ilçe; 45 608 nüf. (1990); 543 km²; merkez bucağı dışında 1 bucak, 31 köy. Merkezi, Manisa'nın 73 km K.-K.-D.'sunda *Kırkağaç,* 21 421 nüf. (1990). Tahıl, tütün, üzüm, kavun, zeytin üretimi. Yağ, çırçır fabrikası, metal eşya (tarım araç ve gereçleri) sanayisi.

KIRKAĞAÇ a. *Yörs.* Güney Marmara bölgesinde yetişen sarılı yeşilli alaca kabuklu altınbaş kavun çeşidi.

KIRKAMBAR a. **1.** İçinde değişik türden pek çok şeyin bulunduğu kap ya da yer. **—2.** Birçok konuda bilgisi olan kimse. **—3.** Her türlü eşya satan kimse; çerçi.

—Deniz huk. *Kırkambar sözleşmesi,* belirli bir eşyayı ücret karşılığında deniz yoluy-

la taşımaya ilişkin sözleşme. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Denizc. Bir ticaret gemisinin, bir seferde taşımak üzere almış olduğu değişik türde yüklere verilen ad.
—Tekst. Bobin artıkları, çeşitli parça kumaşlar, kırpıntı ve döküntülerin yığıldığı artık malzeme ambarı.
—ANSİKL. Deniz. huk. Kırkambar sözleşmesi, navlun sözleşmelerinin bir türüdür. Çarter türündeki navlun sözleşmesinden farklı olarak, kırkambar sözleşmesinde geminin tümünün ya da bir bölümünün yüke ayrılması sözkonusu değildir. Burada önemli olan, belirli bir yükün taşınmasıdır. Taşıyan, yalnızca taşınan mala özen göstererek onu bir yerden başka bir yere taşımayı üstlenir. Yüke zarar vermemek koşuluyla geminin dilediği ambarında taşıma yetkisine sahiptir. Bu tür sözleşmede taşıtan, kaptanın daveti üzerine, gecikmeden eşyayı yüklemek zorundadır. Taşıtan gecikirse, taşıyan malların teslimini beklemek zorunda değildir (Türk Tic. k. md. 1046).

KIRKAR üls. say. sıf. **1.** Üleştirmede, kırk sayısıyla belirlenen çokluktaki şey için kullanılır: *Kırkar kişilik sınıflar. Her birine kırkar tane düştü.* **—2.** *Kırkar kırkar,* kırkar birimlik öbekler halinde: *Kırkar kırkar kaça kadar sayabilirsin? Öğrencileri kırkar kırkar ayırmak.*

KIRKAYAK a. **1.** Yuvarlak, uzun bedenli, çok bölütlü, taşlar altında yaşayan çokbacaklı. (Bil. a. *Julus terrestris; Julidae* familyası.) **—2.** Çokbacaklılar sınıfı üyelerine halk arasında verilen ad.

KIRKAYAKLAR a. Her halkasında iki çift ayak bulunan silindir biçiminde bedenli çokbacaklılar altsınıfı. (Bil. a. *Diplopoda;* çokbacaklılar sınıfı.) [Eşanl. ÇİFTAYAKLILAR.]
—ANSİKL. Kırkayakların sert, çok minelli bir deri iskeleti vardır. Yarımküre biçiminde bir kapsülden oluşan başta, bir karın gnatokilaryumu halinde kaynaşmış iki çene vardır. Cinsellik deliği iki tanedir ve bedeninin ön bölümünde bulunur. Bedensel gelişme anamorfozlarla sağlanır.
Hantal hantal ve yavaş yavaş yürüyen kırkayaklar nemli yerleri sever; toprağın, taşların altında, ölü odunların, mağaraların içinde yaşarlar; bazen ağaçlara da tırmanırlar. Kendilerini savunmak için sarmal ya da tostoparlak bir biçim alırlar, hidrosiyanür asit ya da kinon kökenli, pis kokulu bir sıvı fışkırtırlar. Dişiler yumurtaları topraktan bir kabuk (yumurta zarfı) içinde korurlar. Kırkayaklar bitki döküntüleriyle ya da taze bitkilerle beslenir ve bu nedenle de ekinlere zarar verirler. Buna karşılık bazı türleri etçildir. (Örnek tipleri: *İulus, Polydesmus, Glomeris, Polyxenus.*)

KIRKBAŞ a. Güney Avrupa'da ve Asya'da, Batı, Güney ve Güney-doğu Anadolu'da yaygın olarak yetişen, bileşik yapraklı, gevşek salkım ya da başak halinde toplu sarı çiçekli, biryıllık saplı, çokyıllık yumru köksaplı otsu bitki. (Bil. a. *Leontice leontopetalum*; berberidaceae familyası.) [Yumruları sinir sisteminde uyarıcı etki yapar. Sıkılarak elde edilen özütü sara hastalığına karşı kullanılır. Yöresel olarak arslanayağı, arslankulağı, patlangıç da denir.]

KIRKBAYIR a. Anat. Gevişgetiren memelilerin orta midesi. (İç yüzündeki kat kat kıvrımlar nedeniyle bu adla anılan kırkbayır da, işkembe ve börkenek gibi bir yemekborusu cebidir; yalnızca art bölümün [şirden] mideye özgü bir yapısı vardır.)

KIRKBEŞLİK a. Dönme hızı dakikada kırk beş devir olan plak.

Kırkbirbuçuk, İlhan Selçuk ve Turhan Selçuk tarafından İstanbul'da çıkarılan siyasi mizah dergisi (1952). Ferruh Doğan, Mustafa Eremektar, Semih Balcıoğlu, Bedri Koraman, Nehar Tüblek, Bedii Faik (Akln), Selami İzzet Sedes, Oktay Verel, Bülent Oran vb. yazar ve çizerlerin katkılarıyla yayımlanan *Kırkbirbuçuk*, o yılların mizah yoluyla siyasi olayları yorumlayan öncü dergilerinden biri oldu.

Kırkçeşme, Osmanlı döneminde, İstanbul'un üç su şebekesinden biri (ötekileri Halkalı ve Taksim ya da Bahçeköy'dür). Kâğıthane deresiyle Alibey deresi çevresindeki bölgede kurulmuştu ve daha çok Bentler'le besleniyordu. Kemerlerle getirilen sular, tonozlu su yollarıyla kentin çeşitli kesimlerine dağıtılıyordu.

KIRKENTLEŞME a. Coğ. Banliyölerini oluşturdukları kentin yakınında bulunan ve çoğunlukla çekirdek bölümü eski olan köylerin gelişmesi. (Genellikle çoğu küçük evlerden oluşan konutlar çok seyrek olduğundan bir kentleşmeden söz edilemez.)

KIRKENTSEL sıf. **1.** Kırkentleşmeyle ilgili. **—2.** *Kırkentsel alan,* nüfus yoğunluğu göreceli olarak düşük, var olan kırsal boş alan ile genellikle küçük evler halindeki konutları yan yana getiren, halkı komşu kentte işçi olarak çalışan banliyö.

KIRKGEÇİT a. Üzerinde birçok geçidi bulunan ya da birçok kez geçilmesi gereken akarsu.

KIRKGEÇİT, esk. **Kasrik,** Van'ın Gürpınar ilçesine bağlı bucak; 10 030 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Kırkgeçit,* 628 nüf. (1990).

Kırkgöz hanı, Antalya-Isparta yolu üzerinde Anadolu Selçukluları döneminden kervansaray; Gıyasettin Keyhüsrev II zamanında (1237-1246) yaptırıldığını bildiren yazıtı vardır. Planıyla klasik sultan hanlarından ayrılan süslemesiz, yalın yapı, tonoz örtülü uzun bir hol ile, bunun önündeki çok büyük bir avludan oluşur. Avluda, girişin yanlarında, hole bitişik olarak tonozlu mekânlar yer alır. Dışa taşkın anıtsal görünümlü taçkapı da süslemesizdir.

KIRKGÖZ kaynakları, Antalya'nın yaklaşık 15 km K.-B.'sında, Antalya-Burdur karayolu üzerinde, gerideki Toroslar'ın karstlaşma alanında yeraltına sızan suların, dağ eteği ile Antalya traverten taraçalarının sınırında tekrar yüze çıkması ile oluşan, bol sulu birçok kaynağa verilen ad.

KIRKI a. **1.** Kırkmak işi; kırkım. **—2.** Hayvanları kırkmakta kullanılan makasa benzer bir araç; kırklık.

KIRKICI a. Hayvanları kırkan kimse; kırkımcı.

KIRKIK AKÇE a. Nümism. Kenarları herhangi bir biçimde kesilmiş, kırkılmış osmanlı akçesi. (Ekonomik bunalım dönemlerinde, özellikle kuyumcuların başvurdukları bu işlem, XVII. yy.'da devlet hazinesini etkileyecek boyutlara ulaşmış, bunun önlenmesi için buyruklar çıkarılmıştır.)

KIRKILMAK → KIRKMAK.

KIRKIM a. **1.** Kıl örtüleri çeşitli işlerde kullanılan koyun, keçi gibi hayvanların bu örtülerini özel alet ve makinelerle dibinden kesme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Sürüleri kırkma mevsimi. **—3.** Kürk ya da keçe yapımında derilerin kıllarını kesme işi. **—4.** *Kırkım makinesi*, yün ve kılların kırkılmasında kullanılan özel makas.
—Halıc. Halıcılıkta bir sıranın örülmesi bittikten sonra ilmelerin uzun bırakılan uçlarını, belli bir yüksekliğe göre makasla kesme. (Kırkım, halının kalitesine göre gerekli hav yüksekliğini verecek şekilde ayarlı makasla yapılır.)
—ANSİKL. Koyunlarda kırkım yılda bir ya da iki kez, bazen de iki yılda üç kez uygulanır. Yılda iki kırkımda, yapağı koyunun üzerinde genellikle 6-8 ay kalır ve kirli olarak kırkılır. Yapağı kırkımı için en iyi zaman mayıs ayıdır. Ilıman yerlerde yerine göre, eylül ya da ekim ayında ikinci kırkım yapılır. Ancak zorunluk olmadıkça koyunlar yılda bir kez kırkılmalıdır. Bazı yerlerde kırkımdan önce koyunlar az ya da çok yıkanırsa da bunun uygulanması her zaman için kolay değildir. Kırkım özel ei makaslarıyla (kırklık) yapılır. Elektrikli ya da benzin motorlu kırkım makineleri de vardır. Bunlar büyük koyunculuk işletmelerinde kullanılır.

KIRKIMCI a. Kırkıcı.

KIRKINCI sıra. say. sıf. Kırk sayısıyla belirlenmiş sırada yer alan kimse ya da şey için kullanılır: *Kırkıncı aday. Kırkıncı yıl. Kırkıncı gün.*

KIRKINTI a. **1.** Bir şeyin kenarlarından, uçlarından kesilmiş, kırkılmış şey; kırpıntı. **—2.** Kesilen saçtan, sakaldan düşen kıllar; kırkılan hayvandan düşen kıl, yapağı.

KIRKİKİNDİ a. İlkbahar sonları ile yaz başlarını kapsayan ilkyaz döneminde, yeryüzünün muhtelif kesimlerinin farklı ölçüde ısınmasına bağlı olarak oluşan türbülans hareketleri sonucunda meydana gelen yağışlar. (Genellikle yerel sıcaklık farklarının en fazla olduğu öğleden hemen sonraki saatlerde meydana geldiği için halk arasında bu adla anılırlar.)

KIRKKIZ dağı, bazı kaynaklarda KIRGIZ dağı, Yukarı Sakarya bölümünde Eskişehir'in yaklaşık 35 km G.-D.'sunda, ovalarla çevrili orta yükseklikte (1 302 m) dağ.

Kırkkızlar türbesi → KIRGIZLAR.

KIRKKİLİSE → KIRKLARELİ.

KIRKLAMAK gçz. f. Loğusadan ya da yeni doğmuş bir bebekten söz ederken, doğumdan sonraki kırk günü doldurmak: *Loğusanın kırklamadan evden çıkması doğru bulunmaz. Bebeğimiz kırkladı, sen hâlâ görmeye geleceksin.*
◆ g. f. Bir şeyi kırk kez yapmak; özellikle de sudan geçirmek, tekrar tekrar yıkamak.
—Folk. Tinsel olarak kirlendiği varsayılan kişi ya da eşyayı, içine kırk kez el çırpılmış, okunmuş kırk arpa tanesi atılmış suyla yıkamak; eşya sözkonusuysa ateşe tutmak vb. yöntemlerle tinsel kirinden arındırmak, temizlemek. (Bk. *ansikl.* böl.)
◆ **kırklanmak** edilg. f. Kırk kez yapılmak; sudan geçirilmek, tekrar tekrar yıkanmak.
—ANSİKL. Folk. Kırklamak Anadolu'nun birçok yöresinde bugün de çeşitli biçimlerde uygulanan bir tinsel temizlenme yöntemidir. Kırklamak su, toprak ya da ateşle olur. Kırk kez hafifçe el çırpılarak ya da kırk tane okunmuş arpa tanesi atılarak veya bir altın atıp kırk kez dua okuyarak kırklanan bir tas içindeki su, tinsel olarak kirli sayılan kişinin başından dökülür. Doğumdan kırk gün sonra düzenlenen kırk hamamı, çocuğun ve annenin kırklanması ve doğumla kirlendiği varsayılan bedenin temizlenmesi içindir. Köpek vb. murdar sayılan hayvanların değdiği ya da yaladığı eşya da kırklanır. Bu eşya içine okunmuş arpa taneleri atılmış suyla yıkanır ya da kap yıkandıktan sonra içine bir bez veya kâğıt parçası atılıp yakılır ve kap içinde kırk kez çevrilir. Elle dokunarak kırk dua okumak, kırk kez toprakla ovalamak vb. kırklama yöntemleri de vardır.

KIRKLANMAK → KIRKLAMAK.

KIRKLAR a. **1.** Kırk kişilik evliya, ermişler topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kırklara karışmak,* uzun süredir ortalıkta görünmez olmak.
—ANSİKL. Tasavvufta ve islam geleneğinde her dönemde, öteki insanlardan farklı bazı Tanrı dostu erenlerin bulunduğuna inanılmıştır. Başkaları tarafından tanınmayacak biçimde kişiliklerini gizledikleri ya da öteki insanların bilmedikleri bazı gizli bilgileri ve tanrısal sırları bildikleri için kendilerine *Rical ül-gayb* (gayb erenleri) denilen bu kişiler, ululuk ve ermişlik derecelerine göre sıralanırlar. İbni Arabi'nin *el-Fütûhat ül-Mekkiye* adlı yapıtına göre bunların en üst derecede bulunanına *gavs** ya da *kutup** denir. Bu dereceden sonra *iki imam* (imameyn), dört *evtad*, yedi *abdal*, kırk *nüceba* ve üç yüz *nukaba* gelir. Ancak, başta ilk kaynaklardan olan Ebu Nuaym'ın *Hilyet ül-evliya*'sı olmak üzere, birçok kaynaklarda abdalların sayısı yedi değil, kırk olarak gösterilir. Kırk abdal ve öteki rical ül-gayb inancı, hadis bilginlerinin uydurma (mevzu) ya da zayıf olduğunu saptadıkları bazı sözde hadislere dayandırılır. Bununla bir-

likte, İbni Teymiye ve İbni Haldun gibi bilginlere göre, islam dışı din ve kültürlerin etkisiyle, önce şii çevrelerde mezhep ulularına olağanüstü güçler ve bilgiler atfetmek amacıyla ortaya atılan bu inanç, zamanla sünni çevreleri, özellikle tasavvufu da etkiledi ve böylece kırklar inancı ortaya çıktı. X. yy.'da başlayan ve XIII. yy.'dan sonra tasavvufun en önemli unsurlarından biri durumuna gelen gayb erenleri, en geniş biçimde, giderek şii bir tarikat niteliği kazanan bektaşilikte benimsendi. Bektaşi tekkelerinde sema meclislerinin ve muhabbet toplantılarının yapıldığı bölüme *kırklar meydanı* denirdi. Bu meydan, Kırşehir'deki bektaşi dergâhında pirin kabrinin bitişiğinde yer almaktadır. Hacı Bektaş tekkesindeki kırk kollu şamdana da *kırk* budak* denir. Bektaşiler, Hz. Muhammet'in hakikat sırrını, kırkların toplandıkları bir mecliste Hz. Ali'den aldığına inanırlar, onlara göre "miraç*"ın anlamı da budur. Bektaşiler, Hz. Ali'nin yönettiğine inandıkları ve tarikatlarının törenleri arasına aldıkları ayin*-i cem'e de *kırklar meclisi* derler.

KIRKLAR, rumca **Timbu,** KKTC'de Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

KIRKLAR tepesi ya da **SARIKIZ tepesi,** Biga yarımadasının G. kesiminde Edremit körfezinin K. kenarında Kaz dağının en yüksek doruğu (1 774 m).

KIRKLARELİ (39), Trakya'nın kuzey kesiminde, Karadeniz kıyıları ve Bulgaristan sınırından Ergene havzasının ortasına kadar uzanan il; 309 512 nüf. (1990); 6 550 km^2; merkez ilçe dışında 7 ilçe, 9 bucak, 195 köy. Merkezi *Kırklareli*, 43 017 nüf. (1990).

İl toprakları jeolojik yapısı ve yüzey şekilleri bakımından farklı iki büyük birimden oluşur. K.'de Karadeniz kıyısı boyunca uzanan K.-B.-G.-D. doğrultusunda orta yükseklikte (orta kesiminde Mahya dağı 1 031 m), Yıldız (esk. Istranca) dağları geniş orman örtüsü, derin yarılmış vadileri ve aşılması zor, geçim olanakları kıt bir yöre meydana getirir. Dağların G. eteklerini Ergene havzasına doğru meyillenmiş Eosen kireçtaşları ve kırıntılı kayaçlardan maydana gelen Neojen katmanlarından oluşan bir kuşak çevirir. Bol sulu kaynakların yer aldığı bu kuşağı izleyen tarihi yol boyunca ilin başlıca eski kentsel yerleşmeleri (Lalapaşa, Kırklareli, Pınarhisar, Vize) sıralanır. Bu kuşağın G.'inde, Ergene havzası bölümü başlar. Burada yer şekilleri havza ortasına doğru hafifçe meyillenmiş Miyosen ve Pliyosen çökellerinden oluşan, tabanları alüvyonla kaplı paralel vadilerle yarılmış geniş düzlüklerden meydana gelir. Yıldız dağlarından inen birçok akarsu (Ova, Teke, Şeytan, Poyralı dereleri) havzanın ortasını izleyen Ergene ırmağına kavuşurlar. Burada Ergene yer yer bataklık ve taşkın alanlar ile kaplı geniş bir yatak içinde akar. İlin, yüzey şekilleri bakımından farklı olan bu iki bölümünde iklim koşulları da değişiktir. Dağların G.'inde oldukça belirgin bir karasal iklim hüküm sürer. Kışlar soğuk (Kırklareli ocak ort. 2,2 °C; ölçülen en düşük sıcaklık −15,8 °C) ve karlıdır. Dağların eteğinde orta derecede olan yağış (Kırklareli yıllık yağış ort. 593,6 mm), havzanın ortasına doğru giderek azalır (Lüleburgaz 517 mm). Buna koşut olarak, etek kuşağında çoğunlukla meşelerden oluşan korular G.'ye gidildikçe seyrekleşir ve tahriplerin de etkisiyle yerini bozkır görünümündeki alanlara bırakır. Bu kesimde en yağışlı mevsim kıştır. Oysa dağlık alanda ve Karadeniz kıyılarında denizsel etkilerle yağış en çok sonbaharda düşer; yağış miktarı da daha yüksektir (Demirköy 829 mm, İğneada 828 mm). Bu dağlık bölüm meşenin egemen olduğu, ama kayın, gürgen, kestane, ıhlamur gibi nemcil türlerin de yaygın olduğu sık ormanlarla kaplıdır.

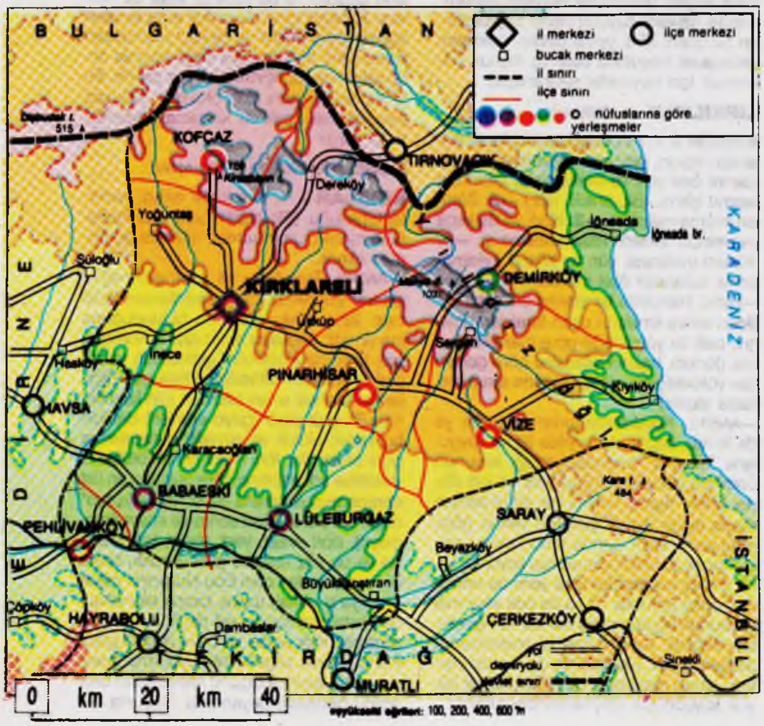
Kırklareli, nüfusu az, nüfus sıklığının (km^2'ye 47 kişi) Türkiye ortalamasının çok altında olduğu illerimizden biridir. Bunun başlıca nedeni, geniş ve çok seyrek nüfuslanmış Yıldız dağları yöresinin il sınırları içinde yer alması sonucunda ortalama nüfus sıklığı oranının düşük olmasıdır. Oysa, ilin çok verimli bir tarım alanı olan Ergene havzası sınırları içindeki kesiminde yoğunluk çok daha fazladır. Örneğin Yıldız dağları kesiminde Demirköy ilçesinde km^2'de ancak 13 kişi kadar olan nüfus sıklığı, Lüleburgaz ilçesinde 94, Babaeski ilçesinde 84'tür. Nüfus bakımından Kırklareli'nin diğer özellikleri kentleşme ve nüfus artışı oranının düşüklüğüdür. Toplam nüfusun ancak % 48 kadarı kent sayılabilecek yerleşmelerde yaşar. Bunun da % 63'ü 2 büyük merkezde (il merkezi ve Lüleburgaz) toplanmıştır. İlçe merkezlerinden ancak 4'ünün nüfusları 10 000'in üzerindedir. İl son iki sayım arasındaki dönemde ‰ 8,2 oranında nüfus artışı kaydetmiştir. Ancak, kentsel yerleşimlerde büyük oranda gerçekleşen nüfus artışı (‰ 20,77), kırsal yerleşimlerde yerini -‰ 3'lük azalmaya bırakır.

Tarım, hayvancılık ve ormancılık Kırklareli'nde kırsal kesimin başlıca gelir kaynaklarıdır. İl topraklarının 1/3 kadarını toplayan ve yıllık artımı, 5,5 milyon m^3 olan ormanlar Yıldız dağları bölümündeki ekonomik etkinliklerin temelini oluşturur; İstanbul da dahil olmak üzere geniş bir bölgeye odun ve kereste sağlar. Esas olarak ilin güney yarısında Ergene havzasında toplanmış olan tarım alanları, il yüzölçümünün % 32 kadarını kaplar. Bu bölüm önemli bir tarımsal üretim alanıdır. Tarlaların % 67 kadarı tahıllara (başta buğday, az miktarda arpa, yulaf ve pirinç) ayrılmıştır. Şekerpancarı, ayçiçeği ve patates diğer önemli ürünlerdir. Kırklareli 372 000 başı bulan koyun, 116 bin baş kadar sığır varlığı ile önemli bir hayvancılık ve hayvan ürünleri alanıdır. Çeşitli mandıralarda beyaz peynir ve kaşar üretilir; ayrıca canlı hayvan (özellikle kıvırcık koyunu) satılır. Ergene havzasında petrol araştırmaları ve bulunması olasılığı bir yana bırakılırsa, ilin bilinen yeraltı kaynakları sınırlıdır. Bunların başlıcaları eskiden işletilen demir (Yıldız dağları yöresinde) ile düşük kaliteli bazı linyit yataklarıdır. Sanayi fazla gelişmemiştir. Başlıca kolları şeker (Alpullu), çimento (Pınarhisar), besin endüstrisi (un, ayçiçekyağı, çeltik fabrikaları) ile yoğurt ve peynir imalathaneleridir. İlin iki farklı yöresi arasında ulaşım şartları bakımından da fark vardır. Yıldız dağları bölümünde ulaşım ancak son yıllarda yapılan yollarla bir ölçüde kolaylaşmıştır. Bu kesimde Kırklareli'ni Dereköy'e bağlayan yol Bulgaristan'a geçilen bir gümrük kapısına ulaşır. Istrancalar'ın güney eteklerini izleyerek İstanbul'a uzanan tarihi yol, günümüzde eski önemini kaybetmiş, onun yerini Ergene havzasının eksenini boylayan E-80 karayolu almıştır. Güzel kumsalların ormanla kucaklaştığı Karadeniz kıyıları ilin potansiyel turizm alanıdır. (→ Kayn.)

KIRKLARELİ, esk. **Kırkkilise,** Marmara bölgesinin Kuzey Trakya kesiminde, Yıldız dağları (Istranca) ve Ergene bölümlerinin sınırında yer alan kent; aynı addaki ilin merkezi, 43 017 nüf. (1990). Edirne-İstanbul demiryoluna 47 km'lik bir şube hattı ile bağlı. Karayolu ile İstanbul'dan 195 km, Ankara'dan 649 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Yıldız (Istranca) dağlarının G. eteklerini izleyerek Edirne'yi İstanbul'a bağlayan tarihi yolun, Yıldız dağlarını aşarak Demirköy üzerinden Bulgaristan'ın Karadeniz kıyılarındaki büyük merkezlerine uzanan yol ile birleştiği yerde bulunan Kırklareli'nin stratejik bakımdan önemli bir konumu vardır. Kent, Yıldız dağlarının eteklerinde şerit gibi uzanan Eosen kireçtaşlarının meydana getirdiği bir kuestanın Ergene havzasını dolduran Neojen düzlüklerine geçtiği yerde kurulmuştur. Kentin eski çekirdeği kuesta sırtı üzerinde yaklaşık 250 m yükseklikteki Demirtaş ve Yayla mahalleleridir. Kent alanı zamanla G.'e istasyonun bulunduğu daha alçak (yaklaşık 200-210 m) düzlüklere doğru, Okluca (ya da Bağlıca) deresi boyunca genişlemiştir. Günümüzde kentin iş ve ticaret merkezi, yeni konut alanları, parkı ve Cumhuriyet meydanı bu ova kısmındadır. XIX. yy. sonlarında geniş Edirne vilayetinin en gelişmiş, en kalabalık (22 000 nüfuslu), sancağının merkezi olan kent, içki ve makarna fabrikaları, peynirleri ve bağları ile ünlüydü. Balkan savaşı'nda, Bulgarlar tarafında işgal edilen kent, bundan çok zarar gördü ve tenhalaştı. 1935 sayımında 21 000'e yakın olan nüfusu, İkinci Dünya savaşı sırasında askeri birliklerin geri çekilmesi sonunda 1945'te 14 412'ye inmişti. Kent ancak 1950'li yıl-

Kırklareli il haritası

lardan sonra yavaş bir tempo ile kalabalıklaşmaya başladı. 1950'de 14 557 olan nüfusu, 1960'ta 20 196'ya, 1970'te 27 431'e, 1980'de 36 296'ya çıktı, 1990'da ise 43 000'i aştı.

• TARİH. Yörede İ.Ö. 1200'lerde trak boylarının yerleştiğinin bilinmesine karşın, kentin ne zaman kurulduğuna ve eski adlarına ilişkin bilgi bulunmamaktadır. Kent, Bizanslılar'ca Saranta ekklesies (Kırkkilise) adıyla anılıyordu. XIV. yy.'da osmanlı padişahı Murat I tarafından fethedildikten sonra da türkçe olarak kentin resmi adı Kırkkilise olarak kaldı. Bugünkü adı, 1924'te verildi. İ.Ö. 513'ten başlayarak uzun süre Persler'in egemenliği altında kalan bölgedeki Odrysai oymakları, İ.Ö. V. yy.'ın ortalarında birleşip küçük bir devlet kurdularsa da, IV. yy.'ın ortalarında Makedonya kralı Philippos II, Odrysai devletine son verdi. Philippos II'nin oğlu İskender'in ölümünden (İ.Ö. 323) sonra Galatlar'ın Bithynialılar'ın ve Romalılar'ın yönetimi altına giren yöre 395-1361 yılları arasında Bizans İmparatorluğu sınırları içinde kaldı. Bu süreçte bölge hun, avar, bulgar, peçenek ve haçlı ordularının akınlarına sahne oldu.

Murat I, 1362 temmuzunda Bizanslılar'ın elinde bulunan Edirne'yi, kısa bir süre sonra da Saranta ekklesies'i (Kırkkilise) aldı. Osmanlılar'ın tüm Trakya'yı denetimleri altında bulundurması Bulgarlar'ı telaşlandırdı. Bulgar çarı İvan Aleksandr Kırkkilise'yi ele geçirdi. Ancak onun ölümünden (1365) sonra başlayan taht kavgaları sırasında yörede osmanlı egemenliği yeniden kuruldu. Bu dönemde Rumeli eyaletinin Paşa livasına bağlı bir ilçe olan kent XVII. yy.'da sancak oldu. Aynı yıllarda kenti ziyaret etmiş olan Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre kalesi yoktu, benzerine az rastlanan yemyeşil bahçeleriyle ünlü, geniş bir düzlükte kırmızı kiremitli, bakımlı konak ve saraylarla süslü şirin bir yerdi. 20 000'i aşkın bağ ve bahçesi bulunan Kırklareli'nde birçok sebil ve büyük bir bedesten de vardı.

Tanzimat'tan sonra Edirne ilinin 6 sancağından birinin merkezi olan Kırkkilise'nin 7 ilçesi bulunuyordu. 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı'ndan (Doksanüç harbi) Ayastefanos antlaşması hükümlerine göre birkaç ay yeni kurulan bulgar prensliğinin egemenliğinde kaldıysa da Berlin antlaşması'yla Osmanlı devletine geri verildi. Balkan savaşı sırasında da (1912-1913) 9 ay bulgar işgali altında kaldı. Birinci Dünya savaşı sonrasında kent ve çevresi 2 yıl kadar yunan ordusu tarafından işgal edildi. Bu iki işgal sırasında önemli ölçüde yıkıma uğradı. Kurtuluş savaşı döneminde Trakya-Paşaeli Müdafaai hukuk cemiyeti'nce Lüleburgaz'da düzenlenen 31 mart 1920 tarihli toplantıda, Anadolu harekâtına katılmama kararı Kırkkilise halkı tarafından da benimsendi. Bu nedenle 23 nisan 1920'de toplanan birinci TBMM'de temsil edilemedi. 15 ekim 1922 gecesi yürürlüğe giren Mudanya silah bırakışması'ndan sonra Edirne valiliğine atanan Şakir Bey (Kesebir) tarafından yunan işgalinden kurtarıldı (10 kasım 1922). 1924'te kendi adını taşıyan ilin merkezi oldu. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ VE MİMARLIK. Kırklareli'nin 3 km G.'inde, Asilbeyli yolu üzerindeki üç tümülüsten (A, B, C) ilk kez M. Kristodulos adlı bir rum papaz söz eder ve burada çiftçilerin eski sikkeler, mezarlar, tahıl küpleri, altın, gümüş ve demir aletler bulduklarını bildirir. Bu tümülüslerde A. M. Mansel yönetiminde yapılan kazılarda (1938-1939) Trakya'da az görülen türde mezarlar ortaya çıkarıldı. Bunlar en alt sıradan başlamak üzere taşlar, içeriye doğru kaydırılarak gittikçe daralacak biçimde yapılmış ve en üstü yassı bir taşla örtülmüştür. Seramik parçaları, taş bir lahit, at iskeleti ve ölünün yakıldığını gösteren küllerin bulunduğu mezarlar İ.Ö. V.-IV. yy.'lara tarihlendirilmiştir. Kırklareli'nin 5 km K.'indeki Karakoç köyünün G.-D.'sundaki

Kırklareli'den bir genel görünüm

kayalık bir sırt üzerinde de yuvarlak planlı, kubbeli bir mezar ortaya çıkarıldı. Toprak kandil, demir silahlar, kâse, çift kulplu matara ve çeşitli seramiklerin ele geçtiği bu mezar da İ.Ö. IV. yy.'a tarihlendirilmiştir.

Kentteki Osmanlı dönemi anıtlarının en eskisi Kösemihalzade Hızır Bey'in yaptırdığı cami, hamam ve arastadan oluşan Hızırbey külliyesi'dir (1383). 1824 ve 1959'da onarılan, düzgün kesme taştan caminin kubbeli ana mekânı kare planlıdır (bu türün Trakya'daki ilk ve en yalın örneği); kiremit örtülü son cemaat yeri ve avlu duvarları sonradan eklenmiştir. Avlunun mihrap yönünde Hızır Bey'in türbesi yer alır. Kubbe eteği ve pencere alınlıkları lacivert üzerine beyaz çiçekler ve yazılardan oluşan kalem işleriyle süslüdür. Girişten basamaklarla ahşap kadınlar mahfiline çıkılır. Camiye vakıf olarak yaptırılan çifte hamam 1683, 1704, 1960-1964'te onarılmıştır. Duvarları almaşık olarak bir sıra taş, bir sıra tuğla örgülü, T planlı arasta beşik tonoz örtülüdür; kollardan birinin yıktırılmasıyla günümüzde L biçimini almıştır. Emin Ali Çelebi'nin yaptırdığı (1577) Kadı camisi 1958'de onarım görmüş, şadırvan eklenmiştir. Kiremit kaplı ahşap örtülü cami, kare planlı ana mekânla, K.'indeki son cemaat yerinden oluşur. Mihrap nişi mukarnaslar ve palmetlerle süslüdür. Paşa camisi de denilen Bayezit camisi, Güllabi Ahmet Paşa tarafından tamamlatılmıştır (1593/1594). Kare planlı, ahşap çatılı yapıya, 1958'deki onarımda minare eklenmiştir. Avluda Güllabi Ahmet Paşa'nın türbesi vardır. 1628 tarihli Karakaşhacımehmet camisi (1960'ta yıktırılarak yenilendi) ve Karaca İbrahim Bey'in yaptırdığı (1640) Kapan camisi de (1958'de onarıldı) benzer mimaride örneklerdir. Kentteki osmanlı hanları da onarımlarla özgünlüklerini yitirmiştir (1574 tarihli Gümrük hanı günümüzde sinema olarak kullanıldı, Salıyeri hanı ise çok yıkıktır). Kadı (1568), Kayyumoğlu (1768), Kapan (1771) kentin öteki tarihsel anıtlarıdır. Kırklareli'nde biri Kenan Yontunç'un (1929), ötekisi Rahmi Artemiz'in (1971) yapıtı olan iki Atatürk heykeli vardır. Yanıkkışla'daki Kırklareli şehitliği anıtı (1960), kentin alınışı sırasında şehit düşen akıncıların anısına yaptırılmıştır; 18 mermer sütunla çevrili dikdörtgen bir alanda, mermer bir kapak ve üzerinde şehitlerin adlarının yer aldığı mermer bir yükseltiden oluşur.

KIRKLI sıf. **1.** Kırk parçadan oluşmuş. **—2.** Doğumdan sonra kırk gününü doldurmamış bebek ya da loğusa için kullanılır. **—3.** Birinin kırkı çıkmadan öbürü doğan iki çocuktan her biri: *Kardeşimin kızıyla benim oğlum kırklıdır.*

KIRKLIK sıf. **1.** Kırk birimden oluşan ya da kırk birim alabilen şey için kullanılır: *Kırklık koli, sandık.* **—2.** Yaklaşık kırk yaşında olan ya da öyle görünen kimse için kullanılır: *Kırklık bir kadın.*

◆ a. **1.** *Esk.* Kırk para değerindeki para. **—2.** Doğacak çocuğa hazırlanan giysi, bez vb.

KIRKLIK a. (*kırkmak*'tan *kırk-lık*). Davar kırkılan makas; kırkı.

KIRKMA a. **1.** Kırkmak eylemi. **—2.** Kısa kesilip alın üzerine dökülmüş saç; kâkül.

KIRKMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kırkmak,* onun kenarlarını, uçlarını ya da fazlalıklarını kesmek; kırpmak. **—2.** *Bir hayvanı, tüylerini kırkmak,* yapağısını dibinden kesmek: *Koyunları kırkmak.* **—3.** *(Bir kimsenin) saçını, sakalını vb. kırkmak,* kesmek: *Çocuğun saçlarını makasla kırkmak.*

◆ **kırkılmak** edilg. f. Kesilmek, kırpılmak.

◆ **kırktırmak** ettirg. f. Kırkmak eylemini yaptırmak: *Saçlarını kırktırmak. Koyunu, kuzuyu kırktırmak.*

KIRKMERAK sıf. Çok meraklı kimse için kullanılır: *Onun kadar kırkmerak kadın görmedim.*

KIRKMERDİVEN a. Çok dik yokuş.

KIRKPARE a. (*kırk* ve fars. *pāre,* parça' dan *kırk-pāre*). El sant. Kare, üçgen vb. geometrik biçimlerde kesilmiş çeşitli renk ve desende kumaş parçalarının belirli bir düzene göre yan yana getirilip dikilmesi tekniği. ||Bu teknikle oluşturulan el sanatı ürünü.

—ANSİKL. Kırkpare, Anadolu'da bugün de yapılan çok eski bir halk sanatı ürünüdür. Giysi kesiminden artan parçalar geometrik biçimlerde kesilir ve geometrik bir düzenlemeyle bir araya getirilip birleştirilerek arkası tek parça bir kumaşla astarlanır. Kırkpare daha çok bohça yapımında kullanıldığından halk arasında "yamalı bohça" diye de adlandırılır. Kırkpare ile bohça dışında seccade, yorgan yüzü, yatak örtüsü, minder yüzü, perde vb. de yapılır. Giyim eşyası yapımında ve kimi dekoratif sanatlarda da kırkpare tekniğinden yararlanılmaktadır. Osmanlı döneminde Bosna'nın Banja Luka yöresinde yapılan güneş, yıldız, çiçek vb. merkezi kompozisyonlu kırkpare örnekleri ünlüydü ve yapıldığı yere atfen *banaluka** adıyla tanınıyordu. Bugün de Trakya ve özellikle Balkanlar'da bu adla bilinir.

KIRKPINAR, Sakarya'nın Sapanca ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 912 nüf. (1990).

KIRKPINAR çayırı *(Sarayiçi),* günümüzde Kırkpınar güreşleri'nin yapıldığı yer. Edirne Ahırköy çayırı'nın Türkiye sınırları dışında kalmasıyla bu güreşler, 1923 yılından bu yana, Edirne'nin Sarayiçi çayırı'nda yapılmaya başlandı.

Kırkpınar güreşleri, her yıl temmuz ayının ilk yarısında Edirne yakınlarındaki Kırkpınar'da düzenlenen geleneksel yağlı güreş karşılaşmaları. Kırkpınar, Edirne'ye 16 km uzaklıkta, Seyvenli ile Görmutlu köyleri arasındaki Ahırköy yakınlarında yer alır.

Kırkpınar ile ilgili efsaneye göre, 1356'da Süleyman* Paşa komutasında ilk kez Anadolu'dan Rumeli'ye geçen türk savaşçılarından 40'ı Ahırköy'e geldiklerin-

Kırkpınar güreşleri'den bir görünüm

kırksekizyüzlü (ve bunu tanımlamaya yarayan küp)

kırkurdu

iki kesme taşın kırlangıç kuyruğu biçiminde birleştirilmesi

de bir süre dinlendikten sonra aralarında eşleşip güreş tuttular. 20 çiftten iki pehlivan, kıran kırana güreştikleri halde birbirlerini yenemedi ve sonunda ikisi de öldüler. Arkadaşları iki şehit pehlivanı oraya gömüp yollarına devam ettiler. Aradan yıllar geçtikten sonra hayatta kalan gazilerden iki arkadaşlarının mezarını ziyaret için Ahırköy merasına gelenler, arkadaşlarını gömdükleri yerden bir pınarın akmakta olduğunu gördüler. Halkın önceleri *Kırkların pınarı* dediği bu yerin adı sonraları *Kırkpınar* oldu. İki şehidi anmak için Kırkpınar'da her yıl onların anısına güreşler düzenlenmeye başlandı. İlk güreşlerin hangi tarihte yapıldığı bilinmemektedir. XIX. yy.'da Kırkpınar güreşleri çok büyük ilgi gördü. Bu dönemde türk güreşinin büyük ustaları burada adlarını duyurdular. 26 yıl üst üste başpehlivanlığı kazanan Kel Aliço ile Koca Yusuf, Çolak Mümin, Adalı Halil, Katrancı Halil, Kurtdereli Mehmet gibi ünlü pehlivanlar aynı dönemde yetişti.

Sınırlarımız dışında kaldığından Cumhuriyet'ten sonra tarihi Kırkpınar güreşleri Ahırköy yerine Edirne'de Sarayiçi'nde yapılmaktadır.

Kırkpınar güreşleri, kırkpınar ağa*sı'nın yönetiminde, pehlivanları seyircilere tanıtan ve denetleyen cazgır* tarafından başlatılır. Pehlivanlar kispet* giyerek zeytinyağı ile baştan ayağa yağlanırlar. Güreşlerde, karşılaşmalara katılan pehlivanların sayılarına göre iki tür boy (sıklet) uygulaması yapılır:

Pehlivan sayısının çok olduğu karşılaşmalarda: 1. tozkoparan (12-15 yaş arası); 2. deste küçük boy (teşvik karşılaşması, 65 kg); 3. deste orta boy (75 kg); 4. deste büyük boy (80 kg); 5. küçük orta küçük boy (85 kg); 6. küçük orta büyük boy (90 kg); 7. büyük orta (küçük orta büyük boyda birinci olanlar); 8. başaltı (büyük orta boyda birinci olanlar); 9. baş (başaltında birinci olanlar, kg sözkonusu değildir).

Pehlivan sayısının az olduğu karşılaşmalarda: 1. tozkoparan (güreşçi varsa); 2. deste; 3. küçük orta; 4. büyük orta; 5. başaltı orta; 6. baş orta; 7. baş.

Karşılaşmalar, kurallara göre bir pehlivanın yenik düşmesi ya da pes etmesiyle son bulur. Kırkpınar'ın bitiminde baş güreşlerde birinci gelen pehlivana "başpehlivan" unvanı ve "altın kemer" verilir. Üç yıl üst üste başpehlivanlığı alan pehlivan, altın kemeri sürekli taşımaya hak kazanır.

Kırkpınar'da 1924'ten günümüze şu pehlivanlar başpehlivanlığı kazandılar: Arnavut Benli Abdullah (1924), Geçkinli Yusuf (1925), Edirneli Kara Emin (1926), Manisalı Rıfat (1927), Mandıralı Ahmet (1928), Mülayim Pehlivan (1929), Bandırmalı Kara Ali (Acar) [1930, 1931, 1932, 1933], Tekirdağlı Hüseyin ve Mülayim Pehlivan (1934, berabere kalarak), Tekirdağlı Hüseyin (Alkaya) [1935, 1936, 1937, 1938, 1939, 1940, 1941, 1942], Babaeskili İbrahim (1943), Hayrabolulu Süleyman (1944), Babaeskili İbrahim (1945), Sındırgılı Şerif (1946), Düzceli Çolak İsmail ve Hayrabolulu Süleyman (1947, berabere kalarak), Kulelili Mustafa (1948), Sındırgılı Şerif (1949), Hayrabolulu Süleyman (1950), İzmitli İrfan (Atan) [1951], Balıkesirli Tarzan Mehmet (1952), İzmitli İrfan (Atan) [1953], Samsunlu İbrahim (Karabacak) [1954], İzmitli İrfan (Atan) [1955], Samsunlu İbrahim (Karabacak) [1956], Bandırmalı Hasan (Acar) [1957], İzmitli Adil (Atan) [1958], Samsunlu İbrahim (Karabacak) [1959, 1960], Sındırgılı Mehmet Ali (Yağcı) [1961], Sındırgılı Mehmet Ali (Yağcı) ve İzmirli Kara Ali (1962, berabere kalarak), Adapazarlı Sezai (Kanmaz) [1963], Sındırgılı Mehmet Ali (Yağcı) [1964], İzmirli Kara Ali (1965), Ordulu Mustafa (1966, 1967, 1968), Babaeskili Nazmi (Uzun) [1969], başpehlivan seçilmedi (1970), Hasan Şahin (1971), Nazmi Uzun (1972), Arap Mustafa (1973), Ordulu Davut (1974), başpehlivan seçilmedi (1975), Karamürselli Aydın (Demir) [1976, 1977, 1978], Bandırmalı Sabri (Acar) [1979], Manisalı Mehmet Güçlü (1980), Akhisarlı Arap Mustafa (Yıldız) [1981], Denizlili Hüseyin (Çokal) [1982, 1983, 1984], Bandırmalı Sabri (Acar) [1985], Tarsuslu Ayhan (Taşkın) [1986, 1987], Antalyalı Recep (Gürbüz) [1988], Çanakkaleli Çoban Saffet (Kayalı) [1989], Karamürselli Ahmet (Taşçı) [1990, 1991, 1992].

KIRKSEKİZYÜZLÜ a. Geom. Birinin her ayrıtı, öbürünün bir ayrıtının ortadikmesi olacak biçimde yerleştirilmiş bir küp ve bir sekizyüzlünün arakesiti olarak elde edilen biçim.
—Kirst. HEKSOTAEDR'in eşanlamlısı.

KIRKTIRMAK → KIRKMAK.

KIRKURDU a. Amerika'da yaşayan köpekgillerden hayvan. (Yoğun biçimde yok edilmesine karşın Kuzey Amerika'da hızla yayılmaktadır. Çevredeki leşlerle beslenir, kemiricileri avlar. Bil. a. *Canis latrans;* köpekgiller familyası.)

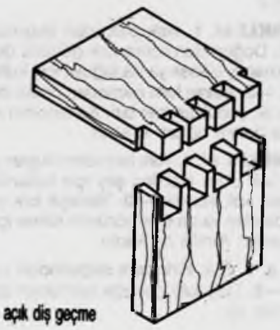
KIRLANGIÇ a. **1.** Bütün Kuzey yarıkürede yaşayan, uçarken yakaladığı böceklerle beslenen göçmen kuş. (Kırlangıçgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Eskiden, köyleri dolaşarak göz hastalıklarını iyileştireceği savında bulunan sahte hekim. **—3.** *Kırlangıç balığı* → KIRLANGIÇBALIĞI. ‖ *Kırlangıç dönümü* → KIRLANGIÇDÖNÜMÜ. ‖ *Kırlangıç fırtınası* → KIRLANGIÇFIRTINASI.
—Arabac. Öküz arabaları ve eski at arabalarında arka dingil ve tekerlekleri özeğe bağlayan çatal biçiminde ağaç parça.
—Esk. denizc. Buharlı gemilerin icadından önce savaş gemisi olarak kullanılmış gemi. (Karamürsel* denilen gemilerin en küçüğüydü. Genellikle karakol hizmeti yapan kırlangıçlar keşif ve muhabere işlerinde de kullanılırdı.)
—Kur. tar. *Kırlangıç reisleri,* Asakiri mansurei Muhammediye'nin kurulmasından sonra Bostancı ocağı'nda yapılan yeni düzenlemeye göre, çavuşların bir bölümüne verilen ad.
—Mak. san. *Kırlangıç kuyruğu,* bir parçaya, eşlenik bir profile sahip bir başka parçaya göre kaymasını sağlayacak biçimde işlenen yamuksal kesitli ve geniş tabanlı oluk ya da dar tabanlı zıvana dili.
—Marangl. ve Teknol. *Kırlangıç kuyruğu birleştirme,* diş, kanal, kızak geçmelerde; köşe (çekmece, kutu vb.) ve boy (küpeşte vb.) birleştirmelerde uygulanan ve öğelerinden biri kırlangıç kuyruğu biçiminde olan birleştirme. (Aynı terim taş işçiliğindeki benzer birleştirmeler için de kullanılır.) ‖ *Kırlangıç kuyruğu kenet,* iki ahşap çatkı öğesini ya da iki taşı birleştirmeye yarayan, kırlangıç kuyruğu biçiminde kenet.
—Mutf. *Kırlangıç yuvası,* salangan ortak adı altında toplanan sağanların kendi kurumuş tükürükleri ve yosunla yaptıkları yuva (kırlangıç yuvası, Çin'de, çorbanın içinde haşlanarak yenen makbul bir yiyecektir).
—Spor. *Kırlangıç atlama,* atlayıcının kollarını iki yana açarak tam önüne doğru yaptığı atlama.
—Teknol. *Kırlangıç kuyruğu,* dik açılı birleştirme (örneğin bir çekmecenin ön ve yan kenarları) yapmak için bir parçanın kenarına kırlangıç kuyruğu biçiminde işlenen ve tabandan uca doğru genişleyen bir ya da daha çok zıvana dili. —Birbirine dik ya da koşut parçaları boyuna birleştirmeyi sağlayan zıvana dillerine verilen ve yukarıdakine benzeyen profil. (Bu yolla dar parçalar kullanarak daha geniş bir pano oluşturulabilir.)
—Zootekn. *Kırlangıç kuyruğu,* koyunlarda üç buçuk-dört yaşına doğru orta kesici dişlerin üstünde görülen ve aşınmadan ileri gelen işaret.
—ANSİKL. Kırlangıçlar, küçük bedenli (13-20 cm), siyah ve beyaz tüylü, gagası kısa ve geniş yarıklı, uzun ve sivri kanatlı, kısa bacaklı ötücükuşlardır. Kuru çamurdan yuva yaparlar ya da yumuşak taşlı yalıyarlarda, kum içinde açtıkları toprakaltı yuvalarında, ağaç kovuklarında yuva kurarlar. Kırlangıçlar, toplu yaşayan kuşlardır; sıcak ülkelerdeki yerleşik, ılıman bölgelerdekiler göçmendir. Hava sıcaklığı ilkbaharda 10 °C'a ulaştığında (mart, nisan ayları) gelirler, sonbahar başında toplu halde Afrika'nın tropiklerarası bölgelerine giderler. En çok rastlanan kırlangıç türleri, ağıl ve ahırlarda yuva kuran kır* kırlangıcı ya da isli kırlangıç (*Hirundo rustica,* 19 cm), daha çok kentlerdeki evlerde yuvalanan kıyı* kırlangıcı ya da kum kırlangıcı (*Riparia riparia,* 12 cm) tatlısu kaynakları yakınındaki kireçtaşlı yerlerde ya da kum içinde kazdığı tünelde yuvalanır ve sivrisinek avlayarak beslenir.

Kaya* kırlangıcı (*Ptyonoprogne* [ya da *Riparia*] *rupestris,* 15 cm) dağlık yörelerde yaşar. Kızıl* kırlangıç (*Hirundo dauri-*

kırlangıç kuyruğu birleştirmeler

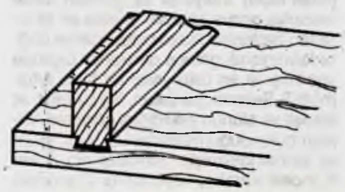
kanal geçme

açık diş geçme

kızak geçme

ca, 18 cm) adını kırmızı renkli kuyruk çıkıntısından alır ve Akdeniz kıyılarında yaşar. Pencere* kırlangıcı *(Dolichon urbica)* bazen Doğu, bazen Güney-doğu Afrika'da kışlar.

KIRLANGIÇ burnu, KİLİT burnu, ya da **YARDIMCI burnu,** esk. **Gelidonya, Keli̇donya,** antik **Hiera Akra,** Antalya körfezinin B. kıyılarının G. ucunda kireçtaşından oluşmuş dik yarlarla çevrili belirgin burun. G.'inde Beşadalar (antik *Khelidonia* adaları), D.'sunda Suluada (antik *Krambusa*) adı verilen kayalık adacıklar vardır.

KIRLANGIÇBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin kıyı kesiminde en çok 450 m derinlikte yaşayan iki kemiklibalık türünün ortak adı. (Bil. a. *Trigla lucerna* ve *Aspitrigla obscura;* kırlangıçbalığıgiller familyası.)

—ANSİKL. Her iki türde de, bedenin yanlarında, sırttan karna doğru paralel çizgiler bulunur. Göğüs yüzgeçlerinin ön yanında, parmak biçiminde, etli, yüzgeçten ayrılan üçer ışın vardır; bu ışınlar balığın dipte yavaş yavaş yürümesini, kumları, çamurları eşelemesini sağlar. Etçildirler.

Aspitrigla obscura'nın birinci sırt yüzgecinin ikinci ışını öbürkülerden uzundur. Balığın boyu Türkiye karasularında en çok 35 cm'ye ulaşabilir.

Trigla lucerna'nın göğüs yüzgecinin dış kesimi mor-kırmızı, iç kesimi parlak mavidir; ayrıca iç kesimde yuvarlak, büyük, esmer bir leke bulunur. Boyu 70 cm'ye ulaşabilir.

—Mutf. Kırlangıçbalığının eti beyaz ve lezzetli, sindirimi kolaydır. Haşlaması, pilakisi, tavası, yahnisi yapılır ya da fırında kızartılır.

KIRLANGIÇBALIĞIGİLLER a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin 450 m derinliğe kadar inen kıyı kesimlerinde yaşayan kemiklibalık familyası. (Oldukça yavaş yüzen bu balıklar göğüs yüzgeçlerinde bulunan parmak biçimindeki ışınları üzerinde diplerde yürüyebilir ve bu ışınlarla dibi eşeleyebilir. Bazı türleri avlandığında garip bir ses çıkardığından "derviş balığı" adıyla anılır. Kırlangıçbalığıgiller hepçil beslenirler. Türkiye sularında bulunan türleri: kırlangıçbalığı ortak adı altında toplanan 2 tür [*Aspitrigla obscura* ve *Trigla lucerna*], oksüzbalık [*Trigla lyra*], benekli kırlangıç [*Eutrigla gurnadus*], dikenli kırlangıç [*Aspitrigla cuculus*], mazak [*Trigloporus lastoviza*], *Lepirotrigla cavillone*. Bil. a. *Triglidae*.)

KIRLANGIÇDÖNÜMÜ a. **1.** Ekim ayının ilk günleri. **—2.** *Kırlangıçdönümü fırtınası*, takvimlere göre 17 ya da 18 ekim tarihinde esen kuvvetli rüzgâr.

KIRLANGIÇFIRTINASI, yüzyılların deneyimine dayanan takvim klimatolojisine göre 6-8 nisan tarihleri arasında meydana gelen fırtına.

KIRLANGIÇGİLLER a. Yeni Zelanda dışında bütün dünyaya yayılan ötücükuş familyası. (Kırlangıçları içerir. Bil. a. *Hirundinidae*.)

KIRLANGIÇKÖKÜ a. Sıcak ve ılıman bölgelerde yetişen dik ya da sarmaşıcı saplı çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *vincetoxicum;* 80 tür; ipekotugiller familyası.) [Eşanl. KIRLANGIÇKUYRUĞU.]

—ANSİKL. Kırlangıç kökünün yaprakları basit ve genellikle karşılıklıdır. Yeşilimsi sarı ya da firfiri renkli çiçekleri yaprakların koltuğunda talkım halinde bulunur. Kökleri ve köpsapları glükozitçe zengindir ve yüksek oranda zehirlidir. *Vincetoxicum officinale* türü panzehirotu denen bitkidir.

KIRLANGIÇOTU a. Avrupa, ılıman Asya ve Kuzey Amerika'da yetişen (Türkiye'de Kuzey Anadolu bölgesinde gölgelik ve nemli yerlerde yetişir) ve hekimlikte kullanılan, sarı çiçekli, çokyıllık otsu bitki. (Bil. a. *Chelidonium majus;* gelincikgiller familyası.)

—ANSİKL. Eczc. Kırlangıçotunun yaprakları ve çiçekli dalları acı lezzetli, sarı bir süt içerir. Bu sütün siğilleri yok ettiğine inanılır. Bitkinin toprak üstündeki kısımları ve sütü idrar ve safra artırıcı, mühsil, ağrı kesici ve uyutucu etki gösterir. Tazesi zehirlidir, onun için kurutulmuşu kullanılır. Taze kırlangıçotunu yiyen hayvanlarda zehirlenme yapar. Zehirlenme bir çırpınmayla başlar, bunu omurilik ve çevre sinirlerinin felci izler.

KIRLANGIÇZADE HÜSEYİN BİN HALİL, türk matematikçi (XVI. yy.). Yükseklik ölçme yöntemleri üstüne yazdığı *Rub-u müceyip* (Sinüsün dörtte biri) adlı bir yapıtı vardır. Bu yapıt, konuyla ilgili en eski yapıtlardan biridir.

KIRLAŞMAK gçz. f. **1.** Rengi kır olmak: *Güneşten rengi kırlaşan perdeler.* **—2.** Saçlardan, bıyıklardan vb. söz ederken, beyazlaşmak, kır düşmek: *Şakakları kırlaşmaya başlamış. Kırlaşan saçlarına rağmen, çok genç görünüyordu.*

KIRLENT a. (ital. *ghirlanda*'dan). **1.** Süsleme amacıyla yatak üzerine konulan yastık. **—2.** Süsleme olarak kullanılan, yaprak ve çiçeklerden oluşan zincir: *Kırlent örmek. Gül, sarmaşık kırlenti.*

KIRLI, Ordu'nun Perşembe ilçesi merkez bucağında belde; 2 176 nüf. (1990).

KIRLIK sıf. Kent dışındaki açıklık yer.

KIRLIK a. Kır renkte olma durumu: *Saçların kırlığını boya ile gidermek.*

KIRMA a. **1.** Kırmak eylemi. **—2.** Kumaşı katlayarak yapılan süs. **—3.** Dövülmüş ya da kırılmış tahıl (genellikle hayvan yemi olarak kullanılır). **—4.** *İki* (ya da daha çok) *tür kırması*, melez; azman: *Avrupalı hintli kırması bir adam. Arap kırması bir at.* || *İki* (ya da daha çok) *şey kırması*, karışarak özgün niteliği değişmiş olan: *Doğu batı kırması bir kültür. Türkçe osmanlıca kırması bir dil konuşurdu.*

—Değirmenc. *Kırma valsi* → VALS.

—Doğramc. *Çatı kırması*, bir çatının eğimini azaltmak için merteklere eklenmiş parçalardan her biri.

çatı kırması

—Matbaac. Bir baskıdan düz olarak alınan kâğıtları, daha sonra kitabı oluşturacak formalar halinde harmanlamak için katlamak işlemi ya da şekli. || *Kırma makinesi*, sayfa sayısına ve öngörülen sayfa boyutuna göre, formalar oluşturmak için kağıdı kıran makine. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oftalmol. *Gözün ışığı kırma gücü.* 5 m ile sonsuz arasında bulunan cisimlerin görüntüsü retina üzerinde oluşuyor ve uyum sağlamaya gerek kalmadan net olarak görülüyorsa, gözün ışığı kırma gücü normaldir. Böyle göze normal denir *(emetropi)*. Göz anormal olduğunda *(ametropi)*, kırma gücünün belirlenmesi, kusuru düzeltecek ve net bir görüntü sağlayacak camın saptanmasını gerektirir.

—Opt. *Kırma gücü*, $(n^2 - 1) / d$ ifadesine verilen ad. Burada *d* cismin yoğunluğu, *n* ise kırılma indisidir.

—Oto. Bir arabanın tekerleklerine yön vermek için direksiyon simidini sağa ya da sola kırmak eylemi. || *Kırma açısı*, direksiyon simidi sonuna kadar döndürüldüğünde, yönlendirici tekerleklerin arabanın boyuna ekseniyle oluşturduğu açı. (Kırma açısı büyüdükçe, yönlendirici tekerleklerin çizdiği çemberin *yarıçapı* [*kırma* denir] küçülür. Park etme kolaylığı, küçük kırma yarıçapları gerektirir.)

—Tarım mak. *Kırma makinesi*, hayvan yemi olarak kullanılacak tohumları küçük parçalara ayırmaya yarayan makine. (Birbirine ters yönde dönen ve hadde gibi iş gören paralel eksenli ve üzerleri helezon biçiminde girintili çıkıntılı iki silindirden oluşur.) [Eşanl. KONKASÖR.]

—Tekst. *Apre kırma makinesi*, aprelenmiş kumaşları ve dokumaları yumuşatmak için, apre fazlasını gidermede kullanılan makine. (Bu makine, döner iki metal levent dizisinden oluşur: bu dizilerden biri perdahlı, diğeri girintili ve çıkıntılıdır. Dokuma bu silindirlerin arasından geçer ve girinti çıkıntılar ardışık darbelerle dokumaya doğal yumaşaklığını kazandırır.)

—Zootekn. *Başka bir hayvandan kırma olmak*, ayrı ırktan iki hayvanın çiftleşmesinden doğmak: *Dogdan kırma epanyöl.*

◆ sıf. Ortasından kıvrılarak açılıp doldurulan çifte ya da tüfek için kullanılır: *Kırma tüfek.*

—Hat. *Kırma yazı*, kurallar dikkate alınmadan, harfler biraz kırılarak yazılan yazı. (Özellikle divani yazının kırması Divanı hümayun'da çok kullanılırdı. Ayrıca nestalik yazının da kırması vardı ve buna şikeste [kırma, kırılmış] nestalik denirdi. Bu yazı İran'da Safeviler döneminde ortaya çıkmıştır. Başka yazıların kırma biçimleri pek kullanılmamıştır) [→ ŞİKESTE, ŞİKESTE NESTALİK.]

—İnş. *Kırma çatı*, kalkan ve damlalık duvarlarına doğru inen eğimli yüzeyleri, aynı düzeyde yer alan oluklarla sona eren çatı.

◆ a. ve sıf. Fizs. kim. MELEZ'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Matbaac. Basılı kâğıdı kırma makinelerinin icadı XIX. yy.'ın ortalarına rastlar (Marinoni'nin yaptığı bir makine için 1850 tarihli ruhsat; 1851'de Londra sergisi'nde yer alan ingiliz kırma makinesi; 1853'te üç kırma yapan isviçre kırma makinesi). Aynı dönemde, Amerikalılar bobinli rotatiflerinin çıkışına başka türde kırma makineleri monte etmekteydi. Gerçekte, "kırma makinesi" terimi, hem kâğıdı yapraklar halinde kıran makine, hem de rotatiflerin çıkışında, basılmış şeridi kesen ve kıran makine takımı için kullanılır.

• Düz kâğıtları kırma makineleri iki çeşittir: *bıçaklı kırma makineleri*'nde, salınan bir bıçak, kâğıdı paralel iki merdane arasına sokar, onlar da kırma işini gerçekleştirir ve kâğıdı sürükler; *cepli kırma makineleri*'ndeki iki itici yardımıyla bir cebe getirilen kâğıt, ön kenarı cebin dibinde durduğunda iki merdane tarafından içeri çekilir. Kırma makineleri, çeşitli kırmaları gerçekleştirebilirler: koşut, çarpaz ya da kıvrık, paravana biçiminde, körüklü, vb. *Karma kırma makineleri*, arkasında bir ya da birkaç bıçaklı grubun bulunduğu bir ya da birkaç cepli gruptan oluşurlar.

• *Rotatif kırma makineleri*, gazete rotatiflerininkilerde olduğu gibi, *sabit kâğıt boyutlu* kırma makineleriyle özellikle helyo rotatiflerin çıkışında bulunan *değişik kâğıt boyutlu* kırma makinelerini kapsar. Basılmış kâğıt şeridi uzunlamasına kesilebilir; elde edilen şeritler tersine çevirme çubukları tarafından üst üste konur, sonra koni üzerinde (ya da huni, ya da üçgen) aşağı inerken uzunlamasına katlanır. Tamamı, kesme merdaneleri arasında enlemesine kesilir, sonra bir ya da iki kez katlanır. Bu arada, katlanan kâğıtlar, yapıştırılır ya da dikilebilir. Çıkışta, bir çark, katlanmış kopyaları bir taşıyıcı üzerine istif eder.

Kırma, Erzincan ve çevresinde, özellikle Karadeniz bölgesine yakın köylerde oynanan, bar ve horon karışımı bir halk oyunu.

KIRMA MERCANBALIĞI a. Sıcak ve ılık denizlerin 400 m'ye kadar olan sığ ke-

pencere kırlangıcı
(Dolichon urbica)

kıyı kırlangıcı
(Riparia riparia)

kırlangıçbalığı
(Trigla lucerna)

kırlangıçbalığıgillerden
Aspitrigla pini

kırlangıçbalığıgillerden
benekli kırlangıçbalığı
(Eutrigla gurnadus)

kırlangıçotu
(Chelidonium majus)
meyve (badıç)

simlerinde yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Pagellus acarne; Sparidae* familyası; boyu 35 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Hem kayalık, hem de çamurlu ve bitkilerle kaplı dipleri seven kırma mercanbalığının sırtı koyu pembe, yanları daha açık pembe, karnı gümüşi beyazdır. Omurgasızlar, kabuklular, derisidikenliler, larvalar ve küçük dip balıklarıyla beslenir.

KIRMACI a. **1.** Elbiselerde kırma yapan kimse; plici. **—2.** Basılmış formaları kırıp katlayan kimse.
—Matbaac. Basılmış kâğıt tabakalarını katlayıp forma durumuna getiren işçi.

KIRMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kırmak,* sert bir şeyi vurma, çarpma basınç, sıkıştırma ile çatlatmak, parçalara ayırmak, parçalamak: *Bir vazoyu kırmak.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyle) kırmak,* sert bir şeyi (bir şeyle vurarak) parçalamak: *Taş kırmak.* **—3.** *Bir kimsenin bir yerini, bir kemiğini kırmak,* bir kırık oluşmasına yol açmak: *Dur, kolumu kıracaksın.* **—4.** *Bir yumurtayı, bir cevizi vb. kırmak,* içinden yararlanmak üzere kabuğunu parçalamak, içini çıkarmak. **—5.** *Bir şeyi kırmak,* bir tahılı döverek iri parçalara ayırmak; ekmek soğan vb. bir yiyeceği iri parçalara ayırmak: *Buğday kırmak. Soğan kırmak.* **—6.** *Kâğıdı, formayı vb. kırmak,* baskı işlemi tamamlandıktan sonra istenen boyutları elde etmek için katlamak. **—7.** *Bir direnci, bir eylemi vb. kırmak,* o şeyin yarattığı engeli yok etmek, etkisiz hale getirmek, bir grubu bir şey yapamaz duruma sokmak, felce uğratmak: *Grevi kırmak. Direnişi kırmak.* **—8.** *Bir şeyi (soyut) kırmak,* yok etmek: *Bir kimsenin hevesini kırmak.* **—9.** *İnsanları* ya da *hayvanları kırmak,* topluca öldürmek: *Bir dilim ekmek için insanlar birbirini kırıyordu. Soğuk, hayvanları kırdı.* **—10.** *Bir şeyin fiyatını kırmak,* fiyatı düşürerek satmak: *Satışlar azalınca fiyatı kırdı.* **—11.** *Bir şeyi kırmak,* bir doğa olayı sözkonusuysa, etkisini azaltmak: *Yağmur, soğuğu kırdı.* **—12***Senet, bono, maaş vb. kırmak,* vadesi gelmemiş bir alacağı asıl tutarın bir bölümünü belli bir orana göre iskonto ettikten sonra ödemek. **—13.** *Bir kimseyi kırmak,* onun incinmesine, üzülmesine neden olacak bir davranışta bulunmak: *Onu istemeden kırdım.* **—14.** *Bir kimseyi kıramamak,* onu reddedememek: *Seni kıramayacağımı biliyorsun.* **—15.** *Pul kırmak,* tavlada rakip oyuncunun pulunu oyun dışı bırakmak; vurmak. **—16.** *Dümeni, direksiyonu vb. (bir yöne) kırmak,* hareket halindeki bir taşıtın dümenini, direksiyonunu vb. belli bir yöne döndürmek. **—17.** *(Bir yeri) kırmak,* oradan kaçmak, uzaklaşmak: *Sinemaya gitmek için okulu kırdı. Bugün kırıp gezmeye gidelim.* **—18.** *Kır boynunu,* "defol, çek git" anlamında söylenen bir paylama sözü. || *Kır dümeni,* "haydi uzaklaş bakalım buradan, yolunu değiştir" anlamında söylenir (arg.). || *Kıran kırana,* acımasızca, öldüresiye yapılan kavga, güreş vb. için kullanılır. || *Kırdığı koz, ceviz kırkı, bini aşmak,* sürekli olarak uygunsuz ve yakışıksız davranışlarda bulunmak. || *Kırıp dökmek,* dikkatsizlik ya da öfkelenme nedeniyle pek çok şeyi kırmak. || *Kırıp geçirmek,* çok büyük zararlara, ölüm ve yıkımlara yol açmak; sert tutumuyla çevresindekileri darıltmak; güldürücü söz ve davranışlarla herkesi katıla katıla güldürmek. || *Kırıp sarmak,* bir iş için gereken parayı sağdan soldan toplayarak bulup buluşturmak ya da her türlü olanaktan güçlükle yararlanmaya çalışmak. || *Ali kıran baş kesen,* zorba.
—Boyac. *Bir rengi kırmak,* o rengin içine, tamamlayıcısını ya da ona komşu bir renk katarak tonunu değiştirmek. (Bu karışımın sonunda *kırık* bir *ton* elde edilir.)
—Denizc. *Dümen kırmak,* seyir halindeki bir geminin rotasını değiştirmek için dümeni sancağa ya da iskeleye basmak.
—Oto. *Direksiyon kırmak,* bir taşıtın ön tekerleklerini, taşıtın yönelmeye eğilim gösterdiği yönün tersine çevirmek.
—Oy. Tavlada uygun zar atıp kendi pulunu, rakibin tek pulunun bulunduğu haneye gelecek biçimde oynayarak bu hanedeki pulu oyun dışı bırakmak.
—Tekst. *Apre kırmak,* apre kırma makinesinden geçirerek, aprelenmiş bir kumaşın apre fazlasını gidermek.

◆ **kırılmak** edilg. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, çatlamak ya da parçalanmak: *Bardak düştü, kırıldı.* **—2.** *(Bir şeyden) kırılmak,* (o nedenle) yok olmak, topluca ölmek: *Savaşta insanların çoğu açlıktan kırıldı.* **—3.** Soğuk, rüzgâr, dalga vb. sözkonusuysa, eski gücü kalmamak, azalmak, yatışmak. **—4.** Kumaş, vb.'den söz ederken, bükülerek kat yeri oluşmak: *Dikkat et, gömleğin yakası kırılmasın.* **—5.** Keyifsiz, hasta gibi olmak; kırıklık duymak: *Bugün her yanım kırılıyor.* **—6.** *(Bir kimseye) kırılmak,* onuruna dokunan, üzüntü veren bir davranıştan dolayı (bir kimseye) gücenmek, incinmek, darılmak: *Onun sözlerine çok kırılmıştı. Evlerindeki toplantıya çağırmadıkları için çok kırıldım.* **—7.** Soyut bir şeyden söz ederken, azalmak, yok olmak: *Cesareti gittikçe kırılıyordu.* **—8.** Kimi deyimsel kullanımlarda duyguları incinmek: *Kalbi kırılmak, hatırı kırılmak, gönlü kırılmak.* **—9.** *Kırılıp bükülmek,* kibarlığa özenerek, kırıta kırıta konuşmak. || *Kırılıp dökülmek,* bir şey sözkonusu olduğunda oldukça eskimek; bir kimse ise, kibarlık özentisi içinde olmak; halsizlik, kırıklık duymak: *Ayakta duracak halim yok, her yanım kırılıp dökülüyor.*

◆ **kırdırmak, kırdırtmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi kırdırmak, kırdırtmak,* kırılmasını, parçalanmasını sağlamak ya da buna yol açmak: *Bir kimseye odun kırdırmak.* **—2.** *Bir şeyi, fiyatını kırdırmak, kırdırtmak,* indirim yaptırmak; indirtmek.
—Tic. Ticari bir senedi vadesinden önce, borçlu lehine bir indirim yaparak, bir bankaya iskonto ettirmek. || Maaş ya da ücretlerin tümünü ya da bir bölümünü ödenme zamanından önce almak. (Maaş ya da ücret ödenme zamanından ne kadar önce alınırsa, işlemesi gereken faiz miktarı o kadar azalacaktır.)

◆ **kırışmak** işt. f. **1.** Birbirini kırmak, ortadan kaldırmak, yok etmek, öldürmek. **—2.** *Bir kimseyle kırışmak,* onunla bahse ya da ladese tutuşmak. **—3.** Pazarlık etmek. **—4.** *Bir şeyi (bir kimseyle) kırışmak,* onu (bir başkasıyla) yarı yarıya paylaşmak; bölüşmek.
—Oy. Dama ve satrançta, gerçek bir kazanç sağlamadan, aynı değerdeki taşları alabilmek için birçok taşı kaybetmek.

KIRMALI sıf. Üzerine kırmalar yapılmış olan: *Kırmalı elbise. Kırmalı perdeler.*

KIRMANDAL a. *Yörs.* Dizilmiş tütünlerin kurutulması için yerden 50-60 cm yüksekliğinde birbirine paralel kalın tel ya da çıtalardan yapılan ızgaralara Ege bölgesinde verilen ad.

KIRMATAŞ a. Bayınd. Gelişigüzel biçimli büyük taşların kırılmasıyla elde edilen, belirli boyutlarda küçük taşlar. (→ MICIR.)

KIRMA-SIYIRMA a. Tekst. **1.** Kırma-sıyırma makinesiyle tekstil bitkilerinden elyaf özütlemek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kırma-sıyırma makinesi,* tekstil bitkilerini kırmayı ve sıyırmayı tek bir işlemde gerçekleştiren makine.
—ANSİKL. Kırma işlemi, elyafı kısmen serbest bırakmak için bitkinin sert bölümünü (soymuk ve kökler) kırmaya dayanır ve bitkilerin, oluklu ardışık silindir çiftlerinin arasından geçirilmesiyle gerçekleştirilir. Bunu izleyen sıyırma işlemi, elyafı ve elyafın içerdiği odun parçacıklarını (yaklaşık 15-20 mm) ayırmayı sağlar. Bu sonuç, çelik bıçaklarla donatılmış döner tamburlar arasına verilen kırılmış gövdeler üzerinde gerçekleştirilen makaslama işlemiyle elde edilir. Bu çelik bıçaklar, teğetsel bir dövmeyle, elde edilmiş odun parçacıklarını (saman) ve bunlardan ayrı olarak piyasaya sürülen elyafı (lif demetleri) ayırır.

KIRMIK a. Elektron. Bir entegre devrenin, boyutu çoğu kez bir milimetre kareden küçük olan yararlı parçası. (Eşanl. ÇİP.)

KIRMIT → SAĞKAYA.

KIRMITLI, Adana'nın Osmaniye ilçesi Tecirli bucağına bağlı belde; 3 970 nüf. (1990). Belediye.

KIRMIZ a. (ar. *kırmız*). Kim. Kırmızböceğinden çıkarılan boyarmadde. (Eşanl. KOŞNİL.) [→ KARMİNİK.]
—Halk hek. Kırmız böceğinden yapılan, romatizma ağrıları, soğuk algınlığı ve iktidarsızlığa karşı kullanılan bir halk ilacı. || *Saray kırmızı,* Osmanlılar döneminde sarayda özel bir formülle hazırlanan kırmız ilacı.
—Tekst. *Kırmız banyosu,* eskiden dokumaları lal rengine boyamada kullanılan ve kırmızböceğinin dişisinden özütlenen bir boyarmaddeyle hazırlanan banyo. (Eşanl. KOŞNİL BANYOSU.)

KIRMIZBÖCEĞİ a. Böcbil. **1.** Kabuklubitgiller familyası üyelerine verilen genel ad. (Eşanl. KOŞNİL.). **—2.** Kaynanadil üzerinde gelişen kabuklubitgiller familyasından böcek. (Bil. a. *Coccus ilicis.*)

KIRMIZI sıf. **1.** Kan, gelincik çiçeği vb. renginde olan şey için kullanılır; ışık tayfında portakal renginden önce gelen renk için kullanılır: *Kırmızı güller.* (Bk. *ansikl.* böl. Boyac.) **—2.** *Kırmızı dipli mumla davet etmedim ya,* bir yere gelen ya da bir toplantıya katılıp da memnun kalmayan biri için "sanki gelmesi için yalvarmadım ya" anlamında sitem yollu söylenir. || *Kırmızı gömlek,* görünüşüyle kendini kolayca ele veren, gizlenemeyen, ortaya kolayca çıkan şey için kullanılır.
—Ask. tar *Kırmızı bayrak bölüğü* → SİPAH.
—Binc. *Kırmızı bayrak,* Türkiye at yarışlarında start alan atların hatalı çıkışlarında gösterilen bayrak. Bu durumda start yeniden alınır. Batıdaki yarışlarda bu durumda ışık yanar. Bitiş sırasında ise birinci gelen ata bir itiraz varsa, buna Türkiye'de protesto denir. Bu koşulda da kırmızı bayrak çekilir.
—Bes. san. *Kırmızı biber,* olgunlaşarak kızardıktan sonra kurutularak toz haline getirilmiş acı biber. (Bk. *ansikl.* böl. Bes. san. ve Halk hek.)
—Dy. *Yanıp sönen kırmızı ışık,* semafora benzeyen blok sistem işareti; bu işaret durmayı gerektirmez ancak tren makinistine işareti geçerken 15 km/sa'lik hızı aşmamasını ve bir sonraki kantonun sonuna kadar görerek seyire uymasını emreder. (Yanıp sönen kırmızı ışık, bir trenin kısmen dolu bir hatta girişi sırasında kimi gar giriş panolarında, bir durma işaretinin gerisinde yer alan bazı panolarda ve yalnız ışıklı otomatik blok sistem durumunda, rampadaki kimi panolarda bulunur.)
—Metalürj. *Koyu kırmızı, parlak kırmızı* (ya da *kiraz kırmızısı*), *akkor kırmızısı,* ısıtılmış ürünün rengini belirtmede kullanılan ve 500 ile 1 200 °C arasındaki yaklaşık sıcaklıklara karşılık gelen terimler.
—Miner. *Kırmızı zırnık,* REALGAR'ın eşanlamlısı.
—Müc. *Kırmızı akik,* yarı saydam, kırmızı renkli, mücevhercilikte ve oymataş ve kaşe yapımında kullanılan akik çeşidi.
—Nöroanat. *Kırmızı çekirdek,* beyin saplarının içinde, locus niger'in arkasında bulunan çekirdek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nörol. *Kırmızı çekirdek sendromu,* kırmızı çekirdekteki lezyonlardan doğan belirtilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Şarapç. *Kırmızı şarap,* kırmızı üzümlerin bağdan toplanırken getirilen katı kısımlarıyla birlikte şıraya yatırılmasıyla elde edilen şarap. (Bu yatırma işlemi alkol mayalanmasından önce ya da mayalanmayla birlikte olabilir, ayrıca üzümler ezilmeden ya da ezildikten sonra, saptan ayrılmadan ya da ayrıldıktan sonra da yapılır.)
—Ulaş. *Kırmızı ışık,* durmayı gerektiren yol işaret ışığı. || *Kırmızı plaka,* Cumhurbaşkanı, Başbakan, Meclis başkanı, Meclis başkanı yardımcıları, bakanlar, Danış-

tay, Sayıştay, Temyiz başkanları vb.'nin resmi makam otomobillerine takılan plaka.
—Vet. *Kırmızı hastalıklar,* domuzlarda görülen ve deride kırmızı lekelerin ortaya çıkmasıyla belirginleşen hastalıklar. Kırmızı lekelerin yanı sıra ağır genel belirtiler, akciğer ve bağırsak bozuklukları da görülür. Salgın ve ölüm oranı yüksek ağır hastalıklardır. Domuz kızılı, domuz pastörellozu, domuz vebası ve salmonelloz bu hastalıklar arasındadır. Deride kırmızı lekelerle belirgin başka hastalıklar da vardır: domuz çiçeği, yılancık.
—Zootekn. Kimi sığırların soluk kırmızı-turuncu donuna denir. (Ömelanin yokluğundan ileri gelen kırmızı tüylerin yanında mukozalar ve boynuzlar açık renklidir.) *Doğu Anadolu kırmızı sığırı* → DOĞU ANADOLU KIRMIZISI.

◆ a. **1.** Kırmızı renk; al: *Kırmızıya boyanmış panjurlar.* **—2.** Durak ve tehlike sinyallerinin belirgin rengi: *Kırmızı sönmeden karşıdan karşıya geçmemek. Kırmızıda durmamak.*
—Astrofiz. *Kırmızıya kayma,* tayfın kırmızıya doğru ilerlemesi.
—Aşındc. *İngiliz* ya da *Prusya kırmızısı,* KOLKOTAR'ın eşanlamlısı.
—Bitki patol. *Çam kırmızı çürüklüğü,* bir çam ağacı topluluğunda dairesel olarak yayılan ve her yıl alanını genişleten hastalık. (*Fomes annosus* mantarının yol açtığı bir hastalıktır. Miselyumun daha fazla yayılmasını önlemek için, hastalıklı alanın çevresinde 30 ila 50 cm derinliğinde bir çukur kazılması tavsiye edilir.)
—Biyol. *Nötr kırmızı,* canlı bitki hücrelerine düşük yoğunlukta girdiğinde zehir etkisi göstermeden kofulları pembeye boyayabilen boyarmadde.
—Boyac. Kırmızı bir renk veren boyarmadde, madde, pigment: *Kırmızılar anorganik, bitkisel ve hayvansal kökenlidir. Kozmetik yapımında kullanılan bir kırmızı.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dokubil. *Kongo kırmızısı,* böbrekte amilaz olup olmadığını anlamaya yarayan benzidin türevi boyarmadde.
—Kim. *Cassius kırmızısı,* bir altın tuzunun kalay II klorürle indirgenmesi sonunda elde edilen kolloidal altın çökeltisi; kırmızının, seramikçilikte kullanımını sağlayan bir tonudur. ‖ *İndigo kırmızısı,* İNDİRUBİN'in eşanlamlısı.
—Oy. Bilardoda kırmızı top. (*Kırmızıdan hareket etme,* her karambolde oyuncuların önce kırmızı topa vurma zorunda olmaları.) ‖ Oyun kâğıtlarında kırmızı renkteki kupa ve karolar. ‖ Otuz ve kırkta ve rulette kırmızı renk.
—ANSİKL. Bes. san. ve Halk hek. Kırmızı biber, özel batıcı kokulu ve çok acı lezzetlidir. Sofralarda ve mutfakta bahar olarak kullanıldığı gibi halk hekimliğinde de hariçen deriye sürülerek kan toplayıcı olarak kullanılır. (Romatizma ağrılarına karşı 10 g kırmızı biber 60 g alkol [50°] ile karıştırılarak deriye sürülür.)
—Boyac. *Anorganik kırmızı pigmentler.* En çok kullanılanlar şunlardır: 1910'dan beri sınai olarak hazırlanan ve lâl kırmızısından morumsu kırmızıya kadar bir dizi renk değişimi gösteren *kadmiyum kırmızısı,* yani kadmiyum sülfo-selenür.
Işığa karşı çok dayanıklı olan ve uygun bir boyama ve örtme gücü bulunan bu pigmentin fiyatı çok yüksek olduğundan ancak değerli resim boyalarında ve camlaşabilir emayelerde kullanılır. Ayrıca anorganik kırmızı pigmentler arasında doğal ya da yapay *kırmızı demir oksitler,* sülüğen*, vermiyon* (zincifre), *sülüğen* kırmızısı* da sayılabilir. *Molibden kırmızısı,* kurşun molibdat (% 10-15), kurşun kromat (% 70-90) ve kurşun sülfat (% 0-15) karma kristallerinden oluşan turuncu-kırmızı bir pigmenttir. Işığa dayanıklı, iyi boyama ve yüksek örtme gücüne sahip olan bu pigment, tek başına ya da organik kırmızı pigmentlerle bileşmiş olarak boyaların yapımında çok kullanılmaktadır.
• *Bitkisel kökenli kırmızı boyarmaddeler* Küba, Brezilya vb. ormanlarından sağlanan kırmızı boyarmaddelerle kökboyası yerine bugün organik boyarmaddeler kullanılmaktadır; *kırmızı yosun,* renkli kâğıt sanayisinde hâlâ kullanılmaktadır.
• *Hayvansal kökenli kırmızı boyarmaddeler.* Günümüzde yalnız kırmız böceğinden çıkarılan karmen* kullanılmaktadır.
• *Renkli vernikler için çözünür organik boyarmaddeler.* Organik çözücülerde düşük derişimlerde yer alan, doğal ya da yapay kökenli organik boyarmaddelerin çoğu, örtücü gücü olmayan, koyu renkli çözeltiler verir. Bunlar renkli vernikler olarak ve fleksobaskı mürekkepleri gibi mürekkep hazırlanmasında kullanılır: bir bazik ksanten boyarmadde olan *rodamin B* buna örnektir.
• *Kırmızı organik pigmentler.* Bu grupta, para kırmızısı ve toluidin kırmızısı gibi sülfonlanmamış azo boyarmaddeler olan, organik çözücülerde ve sıvı yağlarda çözünmeyen bazı organik boyarmaddeler, *β*-naftol, sülfonlu aminlerden türemiş *Lithol kırmızısı, "C" kırmızıları* ve *Fanal kırmızıları* yer alır. Son yıllarda özellikle ışığa karşı çok dikkat çekici dayanıklılık özellikleri gösteren kırmızı organik pigmentler ortaya çıkmıştır. Özellikle otomobil karoserilerinde giderek daha fazla kullanılan bu ürünler, kinakridon, tetrakloro-izo-indolinon, perilen vb. gibi kimyasal gruplardan türerler.
• *Kırmızı laklar.* Genellikle anorganik bir destek üzerine (alümin, baryum sülfat vb.) tutturulan pek çok organik boyarmaddeden, boya yapımında pigment rolü oynayan kırmızı laklar elde edilir. Kurşunlu kırmızı laklar, kurşunsuz kırmızı lakıar ve alüminli kırmızı laklar bunlara örnektir. Bu ürünler bugün hemen hemen hiç kullanılmamaktadır.
—Nöroanat. *Kırmızı çekirdek.* Kesiti yuvarlak ve pembemsidir. Getirici ve götürücü sinir liflerinden oluşan bir yalancı kapsülle sınırlıdır; iç kenarında göz devindirici sinir lifleri yer alır. Karşı yarımküredeki dişli çekirdekler ile üst dördüz tümseklerden ve aynı yarımküredeki pallidum ve devimsel korteksten sinir lifleri alır. Ondan çıkan sinir lifleri ağsı oluşuma, soğanilik zeytinine ve omuriliğe gider. Kırmızı çekirdek ekstrapiramidal devrimsel yollar üzerinde önemli bir aktarma merkezidir.
—Nörol. *Kırmızı çekirdek sendromu.* İkiye ayrılır:
1. *Kırmızı çekirdek alt sendromları,* değişkendir ve aynı tarafta üçüncü kafa çiftinin felci, bunun yanı sıra, karşı tarafta, hem titreme ya da koreoatetoz tipinde istem dışı hareketlerle (Bénédikt sendromu), hem de bir yarı asinerjiyle (Claude Bernard-Horner sendromu) belirgindir;
2. *Kırmızı çekirdek üst sendromları,* karşı tarafta ortaya çıkar ve üçüncü göz devindirici sinirinde felç olmaz, ama lezyonun karşıt yanında hem bir yarı asinerji olur, hem de koreoatetoz tipte istemsiz hareketler ortaya çıkar.

KIRMIZI ALINLI KETENKUŞU a. Küçük, kahverengi tüylü, kırmızı alınlı, erkeği pembe göğüslü ötücükuş. (50° enleminin kuzeyindeki bölgelerde kayın ve söğüt ormanlarında yaşar. Kenevirkuşuna benzer. Kışın güneye göç eder. Bil. a. *Carduelis flammea;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 14 cm.)

KIRMIZI AMİRAL KELEBEĞİ a. Böcbil. Siyah kanatlı, ön kanatlarında parlak kırmızı şeritler bulunan kelebek. (Larvaları, salgıladıkları ipekle yaprakları birleştirerek oluşturdukları barınaklarda yaşar ve ısırganotu yer. Erişkinleri çürük meyvelerin tatlı sıvılarıyla beslenir. Bil. a. *Vanessa atalanta;* güdükbacaklıkelebekgiller familyası.) [Eşanl. KIRMIZI BANTLI KELEBEK.]

KIRMIZI AYAKLI KERKENEZ a. Zool. KIZILBACAK KERKENEZ'in eşanlamlısı.

KIRMIZI BANTLI KELEBEK a. Böcbil. KIRMIZI AMİRAL KELEBEĞİ'nin eşanlamlısı.

KIRMIZI BERBERBALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin sığ kesimlerinde 300 m derinliğe kadar inen taşlı, kumlu, çamurlu diplere yakın yaşayan kemiklibalık. (Sırt yüzgeçleri düz ve tek parça halinde uzanır. Başının ve bedeninin yanları koyu gül kırmızısı, başın altı, karnı pembedir. Etçildir: omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenir. Bil. a. *Callanthias ruber;* hanigiller familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)

KIRMIZI BOYUNLU DALGIÇKUŞU a. Doğu Avrupa ve Asya'da yaşayan, bazen Akdeniz kıyılarında kışlayan dalgıçkuşu. (Bil. a. *Podiceps griseigena;* dalgıçkuşugiller familyası.)

KIRMIZI ERGENLİK a. Tıp. Yüzde damar genişlemesi ve kızarıklıkla belirgin deri hastalığı. (Eşanl. ROZASEA.)
—ANSİKL. Yüzdeki ince damarların tüm dallarıyla genişlemesi (telanjiyektazi) biçiminde ortaya çıkan kırmızı ergenlik nadiren tek başına görülür. Genellikle, yanak, elmacık ve burun üzerinde, kan toplanmasına bağlı olarak gelişen kırmızı lekelerle birlikte olur (yüz eritrozu). İleri aşamada, bu lezyonların üzerinde, gül biçiminde bir akne oluşturan kabarcıklar ve mavimsi toplardamarcıklar ortaya çıkar.
Kırmızı ergenlik bazen çok ağır gelişir: deri memeciklerle dolar, burun irileşir *(rinofima).* Kırmızı ergenliğin ortaya çıkışında sindirim bozuklukları ve özellikle hava değişiklikleri önemli rol oynar. Kırmızı ergenliğin ağır ve özel bir şekli, genellikle deri bozulmasıyla ve akneyle beraber ortaya çıkar ve önlem almaksızın uzun süre kortikoitli (özellikle fluorlu) kremlerin yüze sürülmesinden ileri gelir.
Tedavi için uygun beslenme rejimi, hava değişikliklerinden sakınma, B_2 vitamini (gül biçimi akne varsa tetrasiklin grubu bir antibiyotik), damarları etkileyen ilaçlar (acıfındık) tavsiye edilir. Kılcaldamar genişlemelerine karşı, elektrokoagülasyon ve kriyomasaj olumlu estetik sonuçlar verir.

KIRMIZI GAGALI DAĞKARGASI a. Kuzguna benzeyen, ama kırmızı ayaklı ve gagalı ötücükuş. (Çok iyi uçar ve cesur dalışlar yapar. Bil. a. *Pyrrhocorax pyrrhocorax;* kargagiller familyası.)

Kırmızı haşhaş *(Krasnıy mak),* 3 perdelik bale. Müziğini Reyngold Gliyer, koregrafisini Vasiliy Tihomirov ve L. Laşçilin, librettosunu ve dekorlarını M. Kurilko ve V. Tihomirov hazırladı. İlk kez 1927'de Moskova Bolşoy tiyatrosu'nda sahnelendi. Sovyet bale repertuvarının ilk yapıtı olan *Kırmızı haşhaş,* L. Lavrovskiy'in versiyonuyla (1949) ve *Kırmızı çiçek* (1957) adı altında, seyircinin her zaman büyük ilgisini gördü.

KIRMIZI İSKORPİT a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kıyı kesimleriyle 1 000 m derinliğe kadar inen bölümlerinde yaşayan kemiklibalık. (Rengi kırmızıya çalar. *Benekli iskorpit* adıyla da bilinir. Bil. a. *Scarpaena notata;* iskorpitgiller familyası; boyu 25 cm'ye kadar.)

KIRMIZI KEKLİK a. Sardinya'ya ve Kuzey Afrika'ya özgü, yarı çöl bölgelerinde yerleşik yaşayan keklik. (Bil. *a. Alectoris barbara;* sülüngiller familyası.)

KIRMIZI KELERBALIĞI a. Zool. LEKELİ KELERBALIĞI'nın eşanlamlısı.

Kırmızı Oklar İmparatorluk nişanı, *Boyunduruk ve Oklar imparatorluk nişanı* da denir, ispanyol yurttaşlar ya da yabancılar tarafından ulusa yapılan hizmetlerin en yüksek ödülünü oluşturan ispanyol nişanı (1937). Beş derecelidir. Simgesi: kırmızı emayadan oklar ve bir boyunduruk üzerine konmuş imparatorluk kartalı. Geniş bir siyah çizgiyle ortasından dikey olarak kesilen kırmızı kurdele.

KIRMIZI SIRTLI ÖRÜMCEKKUŞU a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan örümcekkuşu. (Erkeğinin tepesi gri, dişisininki kahverengidir. Erkeğin sırtı parlak kırmızı, dişisininki daha mat

kırmızıdır. Erkek ve dişinin karnı beyaz olur. Göçmendir. Küçük bitkilerin, dikenlerin bulunduğu açıklıklar, orman kenarlarını, bahçeleri, parkları sever. Böceklerle, omurgalılarla beslenir. Bil. a. *Lanius collurio;* örümcekkuşugiller familyası; uzunluğu 18 cm.)

Kırmızı şapkalı kız *(le Petit Chaperon rouge),* Perrault'nun öyküsü. Bir büyükanneyle, başına kırmızı bir şapka giyen (öykünün adı buradan gelir) torunu, bir kurda yem olurlar. Çocukları "uyarıcı" hikâyeler arasında yer alan ve aklı başında erginlere de kurnazca göz kırpmaktan geri kalmayan öykünün konusu kısaca budur.

Kırmızı zambak *(le Lys rouge),* Anatole France'ın romanı (1894). Başlıca kahramanları Mme Arman de Caillavet, Verlaine ve bizzat France örnek alınarak çizilen bu az çok özyaşamöyküsel aşk romanı, armasında kırmızı bir zambak bulunan Floransa'da geçer.

KIRMIZIGÖZ a. Zool. ÇAMÇAK'ın eşanlamlısı.

KIRMIZIKÖPRÜ, esk. **Danzik,** Tunceli'nin Pülümür ilçesine bağlı bucak; 2 472 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Mezra-a,* 226 nüf. (1990).

KIRMIZIKURT a. Asalbil. Akarlar altsınıfından bir böceğin larva formu. (Kırmızıkurtlar çayırlarda yaşar; bunlar parlak kırmızı renkte çok küçük dış asalaklardır; yaz sonunda ve sonbahar başlangıcında [özellikle bağbozumu zamanı] derinin altında yollar açar ve çok kaşıntılı lezyonlara neden olurlar. Larva insanda sadece birkaç gün yaşar. Tedavisi belirtiseldir. Kırmızıkurdun birçok türü vardır.)

KIRMIZILAHANA a. Mora çalan kırmızı renkte baş lahana çeşidi (*Brassica oleracea* var. *capitata rubra*).

KIRMIZILAŞMAK gçz. f. Kırmızı bir renk almak; kızarmak.

KIRMIZILI sıf. **1.** Renginde kırmızı renk hâkim olan ya da yer yer kırmızı desenleri bulunan: *Kırmızılı örtü.* **—2.** Giysisi kırmızı ya da kırmızı desenli olan: *Şuradaki kırmızılı bayanın adı nedir?*

KIRMIZILIK a. **1.** Kırmızı olma durumu; kırmızı olan şeyin niteliği: *Dudaklarının kırmızılığı.* **—2.** Vücutta görülen kırmızı leke; kızartı: *Şişen yerde hafif bir kırmızılık var.*

KIRMIZIMSI sıf. Kırmızıya yakın, kırmızıya çalan, kırmızımtırak.

KIRMIZIMTIRAK sıf. Kırmızımsı.

KIRNAK a. *Esk.* Kız ya da kadın hizmetçi; halayık, cariye: *"Alıp halkın kulunu kırnağını / Komazlar kaşınacak tırnağını"* (Gürahi, XVI. yy.).

◆ sıf. ve a. Cilveli, oynak; güzel, gösterişli kadın için kullanılır.

KIRNAP → KINNAP.

KIRNATA ya da **KURNATA** a. Müz. **1.** Evliya Çelebi'nin *Seyahatname*'sinde sözü geçen üflemeli bir çalgı. (Çelebi, bu çalgının ingiliz icadı olduğunu, İstanbul'da da kullanıldığını kaydetmiştir.) **—2.** Anadolu halkının klarinete verdiği ad.

KIRNAV a. *Yörs.* Çiftleşmek isteyen dişi kedi.

KIROBASI → MAĞARA.

KIRPA a. *Yörs.* **1.** KIRBA'nın eşanlamlısı. **—2.** Bez parçası.

KIRPACI a. Folk. Halk arasında *kırpa* ya da *kırba* denen ve karın şişmesiyle kendini belli eden çocuk hastalığını iyileştirdiğine inanılan kimse.

KIRPAŞA yarımadası, rumca **Karpas,** Kıbrıs'ın K.-D. kesiminde, K.-D.'ya doğru adeta Amanoslar'a birleşecek gibi daralarak uzanan yarımada.

KIRPIK sıf. Kırpılmış olan: *Kırpık koyun.*

◆ a. Kumaş, kâğıt vb. artıkları: *Kırpıkları değerlendirmek.*

KIRPILMAK → KIRPMAK.

KIRPINTI a. **1.** Kırpılan ya da kesilen bir şeyden arta kalan küçük parçacıklar: *Kâğıt kırpıntısı. Kumaş kırpıntısı.* **—2.** *Kırpıntı bohçası,* içine kumaş kırpıntıları konulan bohça.

—Güz. sant. *Kırpıntı panosu,* kıyılmış renkli yün parçalarının, bir tuval üzerine, belli bir şekle göre, tutkalla yapıştırılmasıyla yapılan pano. (Claude III Audran'ın buluşu [1712].)

—Matbaac. Ciltleme aşamasında forma kenarlarının tıraşlanması sonucu çıkan işe yaramaz kâğıt parçaları.

—Metalürj. Küçük metal ya da alaşım artıkları.

—Mobc. *Sünger kırpıntısı,* yastık, iskemle, vb. kıtığı olarak kullanılan, küçük parçalar halinde kesilmiş yapay sünger artıkları.

—Tekst. Paçavraların didilmesi sonucu elde edilen tekstil liflerinin tümü. || İplik çekme işleminden önce, kozaları dövme sırasında oluşan doğal ipek döküntüsü. || Makaslanan kumaşlardan elde edilen hav. || *Kırpıntı açıcı,* paçavraları diden kimse. — Paçavraları didmeye yarayan alet.

◆ sıf. Kırpıntı niteliğinde olan şey için kullanılır: *Kırpıntı deriden güzel bir çanta.*

KIRPIŞMA a. Kırpışmak eylemi.

—Akust. *Ses kırpışması,* kesintili olarak algılanacak kadar ağır bir ritim ile süreklilik içinde algılanacak kadar hızlı bir ritim arasındaki kesintili bir sesten kaynaklanan işitme duyumu.

—Elektrotekn. ve Aydınlt. *Işık kırpışması,* FLİKER'in eşanlamlısı.

—Sine. ve TV. Bir görüntünün parlaklığında ya da renginde meydana gelen bozukluk. Gözle fark edilen bu bozuklukta görüntünün rengi ya da parlaklığı hızlı ya da yavaş bir biçimde düzenli aralıklarla değişir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sine. ve TV. Kırpışmanın başlıca nedenlerinden biri görüntülerin art arda gelişlerindeki sıklıktır. Saniyede 12 ile 15 sıklıkta görüntünün geçmesi, sürekli bir hareket izlenimi verir. Saniyede geçen görüntü sıklığı 30'u aşınca retina üzerindeki izlenimlerin kalıcılığı kırpışma izlenimini kaldırır. Onun için saniyede geçen görüntünün 24 olduğu profesyonel sinemada ışık, dönen bir obtüratörle iki kat daha sık kesilir.

İKIRPIŞMAK → KIRPMAK.

KIRPIŞTIRMAK → KIRPMAK.

KIRPMA a. Kırpmak eylemi.

—Ciltç. Bir kitabın ağızlarını kesmek işlemi. (Kırpma, el ciltçiliğinde kırpma presi, ciltçilik sanayisinde giyotin yardımıyla yapılır.)

—Kürkç. *Kırpma makinesi,* keskin bıçakların dönen bir silindir üzerine yerleştirildiği, tavşan ve koyun kürkleri gibi kürklerin boyuna alınmasına yarayan makine.

KIRPMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kırpmak,* orasından burasından kesmek; kırkmak. **—2.** *Gözünü kırpmak,* refleks olarak gözkapaklarını kapayıp açmak; kıpmak: *Gözlerini kırpmadan en çok ne kadar durabilirsin?* **—3.** *Gelirinden, harcamalarından vb. kırpmak,* tutumlu davranarak onların bir bölümünü başka bir harcama için ayırmak; kesinti yapmak: *Mutfak masrafından kırparak taksitle bir televizyon aldılar.* **—4.** *Bir filmi kırpmak,* kimi sahnelerini, bir bölümünü ya da belirli bölümlerini keserek gösterime sokmamak: *Filmi öyle kırpmışlardı ki hiçbir şey anlaşılmıyordu.* **—5.** *(Bir kimseye) göz kırpmak, gözünü kırpmak* → GÖZ.

—Bahç. Sökülüp başka yere dikilecek bitkilerin fazla köklerini kesmek. || Biçimlendirmek için çit bitkilerinin fazlalıklarını kesmek.

—Ciltç. Broşlanmış ya da ciltlenmiş bir kitapta, sayfaların açılmasını engelleyebilecek boyut farklılıklarını ve kıvrılmaları gidermek için, sayfa kenarlarını kesmek. (Bazı lüks ciltlerde yalnızca baş ağzı kesilir.)

—Metalürj. Hurdayı çok küçük parçalara ayırmak.

◆ **kırpılmak** edilg. f. Kırpmak eylemine konu olmak.

◆ **kırpışmak** dönşl. f. **1.** Göz sözkonusuysa, sık sık açılıp kapanmak. **—2.** Işık sözkonusuysa, titremek, sık sık yanıp söner gibi olmak, titreşmek.

◆ **kırpıştırmak** ettirg. f. Gözleri çabuk çabuk açıp kapamak, kırpmak: *Işığa çıkınca gözlerini kırpıştırmak.*

◆ **kırptırmak** ettirg. f. Kırpmak eylemini yaptırmak.

KIRPTIRMAK → KIRPMAK.

KIRSAL sıf. Kasabayı, köylüleri, tarımı içeren; onlarla ilgili.

—Nüf. bil. *Kırsal nüfus,* kırsal kesimlerde yaşayan nüfus.

—Topbil. *Kırsal toplumbilim,* kırda yaşayan ve başlıca etkinliği tarım olan küçük kümeler halindeki toplulukları, bu toplulukların çevreyle ilişkilerini, iktisadi ve toplumsal örgütlenme biçimlerini konu alan inceleme.

KIRSIÇANIMSIGİLLER a. Damanları içeren familya. (Bil. a. *Procaviidae.*)

KIRSIÇANIMSILAR a. Hortumlumemelilere benzeyen, eteneli memeliler olan damanlar takımı. (Tabanları üzerinde yürürler. Otçuldurlar. Bir tek familyası vardır. Bil. a. *Hyracoidea.*)

KIRSÜMBÜLÜ a. Orman içlerinde yetişen soğanlı bitki. Mor, mavi ya da beyaz renkte ve çan biçiminde çok sayıda küçük çiçekler açar. (Bil. a. *endymion;* zambakgiller familyası.)

KIRŞEHİR (40), İç Anadolu bölgesinin Orta Kızılırmak bölümünde il; 256 862 nüf. (1990); 6 570 km²; merkez ilçe dışında 6 ilçe, 3 bucak, 260 köy. Merkezi *Kırşehir,* 73 538 nüf. (1990).

Anadolu'nun hemen hemen geometrik merkezinde yer alan il topraklarını K.'de Delice, B.'da Kılıçözü ırmakları, G.'de, küçük bir parçası daha öteye taşmakla beraber Kızılırmak vadisi sınırlar. D.'da Nevşehir ili ile çevrilir. Yüzey şekilleri bakımında en geniş yeri, üzerinde birkaç yüz metre daha yüksek, daha dirençli kayalardan oluşan bazı tek engebelerin (Buzluk tepe 1 700 m, Baran dağı 1 677 m, Kervansaray dağı 1 679 m) yer aldığı 1 100 - 1 200 m yükseklikte bir plato meydana getirir.

Kırşehir platosu adını taşıyan bu hafif dalgalı geniş düzlük, Kırşehir masifi olarak anılan daha eski temeli ve onun Neojen çökellerinden meydana gelen genç örtüsü üzerinde oluşmuş bir peneplen yüzeyidir. Plato G.'de Kızılırmak ve kolları, K.'de ise Delice ırmağı ve kolları ile yarılmıştır. Ortasında, alüvyonla örtülü, 1 110 m yükseklikteki bir kapalı çukurun içinde, yazın tuzlu bir bataklık haline geçen sığ Seyfe gölü (15 km²) yer alır. Deniz etkilerinden uzak olan Kırşehir'de, belirgin bir karasal iklim egemendir. Kışlar soğuk (Kırşehir, ocak ort. sıcaklığı − 0,4 °C) ve karlı geçer; sıcaklık 0°'nin çok altına inebilir (ölçülen en düşük sıcaklık − 28 °C). Yaz nispeten kısa, ama karasal etki nedeniyle sıcaktır (Kırşehir, temmuz ort. sıcaklığı 22,9 °C). Aynı etki yağış rejiminde de görülür; en yağışlı mevsim ilkbahardır. Yağışların yıllık tutarı azdır (Kırşehir, yıllık yağış ort. 383 mm); bu bakımdan il, Anadolu'nun ortasındaki yarıkurak bölgenin sınırları içinde yer alır. Bu özellik bitki örtüsünde de açıkça göze çarpar; meşelerden meydana gelen küçük korulara ancak K.'deki bazı dağlar üzerinde rastlanır; ilin en büyük kesimi, ormanların tahribi sonucunda oluşmuş ilkseI seyrek bir bozkırla kaplıdır.

Kırşehir'de gerek nüfus sıklığı (km²'ye 39 kişi), gerek yıllık nüfus artış oranı (son iki sayım arasında ‰ 2,8) Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bu durum yurdun büyük merkezlerinde ve dış ülkelere yönelen göçlerle yakından ilgilidir. Kentleşme oranı da düşüktür; halkın % 51 kadarı kırsal yerleşmelerde yaşar. Kentsel nüfusun % 58'den çoğu da il merkezinde toplanmıştır. İkisi dışında (Kaman, 26 038 ve Mucur, 11 119), diğer 4 ilçe küçük birer kasaba özelliğindedir. Yarıkurak iklimi ve ilkbahar yağışları nedeniyle il toprakları

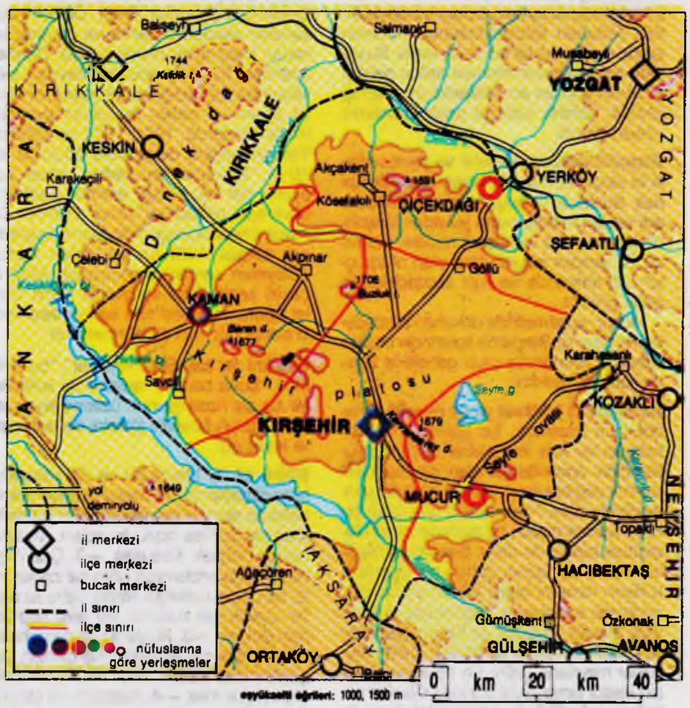
buğday ve arpa gibi tahılların üretimine elverişlidir. İl yüzölçümünün % 35 kadarını kaplayan tarlaların, % 90'dan çoğu bu tahıllara ayrılmıştır. Kırşehir, yılda ortalama 300 000 ton kadar buğday ve 55 000 ton arpa üretimi ile dikkati çeker. Diğer tarla ürünleri arasında şekerpancarı, patates, baklagiller (özellikle nohut) ve ayçiçeği en önemlileridir. Ayrıca, başta üzüm olmak üzere çeşitli meyveler yetiştirilir. Hayvancılık, canlı hayvan ve hayvansal ürünler satışı kırsal kesimin tarımla birlikte, bazı yörelerde tarımdan da önemli başlıca gelir kaynaklarındandır. Çok sayıda koyun ve tiftik keçisi ile sığır beslenir; yapağı ve tiftik Kırşehir'in geleneksel ünlü halı ve kilim dokumacılığının hammaddesidir. İl topraklarında bugüne kadar yapılan araştırmalarda barit, demir cevheri, fluorit ve kömür bulunmuştur. Bunlardan bazıları (demir, fluorit, kömür) küçük ölçüde işletilmektedir. Ama ilin eskiden beri en önemli yeraltı kaynağı kayatuzu yataklarıdır. Sanayi gelişmemiştir. Başlıca kolları halı ve kilim imalathaneleri ile bazı besin sanayisi dallarıdır. İlin en işlek karayolları Ankara'yı Kayseri'ye ve il merkezini K.-D.'daki Yerköy istasyonuna bağlayan yollardır. (→ Kayn.)

KIRŞEHİR, İç Anadolu'nun Orta Kızılırmak bölümünde kent, aynı addaki ilin merkezi; 73 538 nüf. (1990). Ankara'dan karayolu ile 183 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. Kırşehir eski kütlesinin üzerinde, K.'den G.'e Kızılırmak'a doğru uzanan Kılıçözü vadisinin oldukça geniş tabanında ve yamaçlarında yayılan kentin demiryolu ile bağlantısı 74 km K.-D.'daki Yerköy istasyonu ile sağlanır. Kentin, tarihi yapıları da içeren eski çekirdeği vadi tabanında, bahçelerle çevrili bir alanda yer alır. Yeni mahalleler, yamaçlara doğru yayılmıştır. Uzun bir süre küçük bir kasaba görünümünü koruyan Kırşehir 1950'li yıllardan sonra, özellikle karayollarındaki gelişmeye koşut olarak kalabalıklaştı; 1950'ye kadar 15 000'in altında olan nüfusu; 1955'te 16 584'e; 1965'te 24 861'e; 1975'te 41 415'e yükseldi; 1990'daysa 74 000'e yaklaştı.

• TARİH. Bugünkü Kırşehir'in bulunduğu yörenin Hitit, Asur, Pers ve Büyük Roma imparatorluklarının egemenlikleri altında bulunduğu, İ.S. IV. yy.'ın sonlarında Doğu Roma İmparatorluğu'na bağlandığı biliniyor. İ.Ö. II. yy.'da Aquae Saravenae adıyla anılan kent, Doğu Roma İmparatorluğu döneminde Mokissos (Mocissus), İustinianos I dönemindeyse İustinianopolis adını aldı. Bugünkü adının Kırşehri ya da Gülşehri biçiminde Selçuklular dönemine değin uzandığı görülmektedir. VII. yy.'dan başlayarak müslüman Araplar'ın yaptıkları akınlara karşın, yöreyi Bizans'tan alan Kutalmışoğlu Süleyman Şah oldu. Türkler'in fethinden sonra önemi artan kent, sonraki yüzyıllarda Anadolu ahiliğinin de merkezi oldu, Selçuklu devletinin ortadan kalkmasıyla Eretna devleti, Karamanoğulları, Dulkadıroğulları arasında el değiştirdi. Tarihsel kaynaklarda kentin bu süreçteki durumu hakkında kesin bilgiler bulunmamakla birlikte, Anadolu'nun büyük kültür merkezlerinden biri olduğu bilinmektedir.

Kırşehir, XV. yy.'ın ilk yarısında Murat II tarafından ele geçirildi ve bu tarihten başlayarak oldukça uzun bir süre huzur içinde yaşadı. Ancak Kanuni Sultan Süleyman'ın yaptırttığı arazi tahriri ve hazine gelirlerini artırmak için aldığı önlemler, halkın hoşnutsuzluğuna yol açtı. Bundan yararlanmak isteyen Kalender adlı bir tarikatçının Divane Dündar'la birleşerek başlattığı ayaklanma sadrazam İbrahim Paşa tarafından bastırıldı (1528). Karışıklıklar XVI. yy.'ın ikinci yarısından XVII. yy.'ın başlarına değin sürdü. 1607'de celali elebaşılarından Tavil Ahmet'in kardeşi Meymun, yaklaşık 7 000 kişilik bir kuvvetle Kırşehir ve yöresini yağmaladıysa da Kuyucu Murat Paşa tarafından kendisi ve yandaşlarından çoğu öldürüldü. 1777'deyse Kırşehir sancağı mütesellimliği Çapanoğulları tarafından ele geçirildi. Bu olaylar sonucu nüfusu azalan ve eski önemini yitiren Kırşehir, 1831 osmanlı

Kırşehir il haritası

nüfus sayımı kayıtlarında Karaman eyaletinin bir liva merkezi olarak görünür. Tanzimat'tan Cumhuriyet'in ilanına değin Ankara eyaletine bağlı bir sancaktı. Kurtuluş savaşı yıllarında, Küçük Ağa ve Postacı Nazım'ın 1920 eylül başlarından ekim ortalarına değin süren ayaklanma ve yağma girişimi dışında Kırşehir, özellikle de yörenin bektaşi ve alevi nüfusu, Kuvayı milliye'yi destekledi. Kent, 1924'te il merkezi oldu. DP döneminde bir ara TBMM'ce alınan karar uyarınca Nevşehir ilinin bir ilçesi düzeyine getirildiyse de (1954), üç yıl sonra yeniden il durumuna yükseltildi. (→ Kayn.)

• ARKEOLOJİ ve MİMARLIK. Kırşehir'de Kaletepe (Keltepe, Kale, Kırşehir) höyüğü ile yakınındaki Hashöyük* yöre tarihinin İlk Tunç çağa değin uzandığını gösterir. Kaletepe'de H. Th. Bossert yönetiminde yapılan yüzey araştırmalarında İlk Tunç çağdan, Türk dönemine değin süregelen bir yerleşme saptanmıştır. Buluntular çoğunlukla çeşitli dönemlerden seramiklerdir. İlk Tunç çağ seramikleri ince kumlu, kaba hamurlu çanak çömleklerden oluşur. Hitit seramikleriyse (çanaklar, küpler, gaga ağızlı çaydanlıklar) deve tüyü ya da gri renkli, mat ya da perdahlı türdendir. Kırşehir'e 5 km uzaklıkta, blok bir kayanın dört cephesinde, bir hitit prensiyle ilgili yazıt da yöredeki hitit varlığının kanıtıdır.

XII.-XIV. yy.'larda önemli bir kültür merkezi ve konaklama yeri olarak gelişen Kırşehir, Osmanlı döneminde önemini yitirmiş, özellikle XIX. yy.'a gerilemiştir. Bu yüzden türk yapıları erken dönemlerdendir. Kentin çekirdeğini oluşturan kale günümüze ulaşmamıştır. Gıyasettin Keyhüsrev II döneminde Kırşehir valisi olan Cacaoğlu Nurettin Bey'in yaptırdığı (1272/1273) Cacabey* medresesi'yle Cacabey* türbesi, dönemlerinin mimari özelliklerini yansıtan önemli anıtlardır. XIII. yy.'da tarihlendirilen Lale camisi, payelere oturan üç kubbeyle örtülüdür. Alaettin Keykubat II döneminde (1246-1254) yaptırıldığı sanılan, Kaletepe'deki Alaettin (Kale) camisi, 1893'te yenilenmiş olduğundan sanat tarihi açısından önemi yoktur. Mengücüklüler'den Muzafferettin Mehmet Şah'ın yaptırdığı Melikgazi kümbeti (1250), kare kaideli, sekizgen gövdeli ilginç bir örnektir; konik külah aşağı sarkan büyük üçgenlerle yuvarlaklaştırılmış bir saçağa oturur. İç içe üç sivri kemerli bir niş biçimindeki mukarnaslı taçkapı mermerdendir. 1246 tarihli Melikgazi medresesi'nden günümüze hiçbir kalıntı ulaşmamıştır.

Kentin 13 km B.'sında, aynı adla anılan kaplıcanın G.'indeki, kesme taştan Karakurtbaba türbesi de XIII. yy.'dandır. Kırşehir'in 18 km G.'inde, Aksaray yolu üzerindeki Kesikköprü kervansarayı, Kırşehir valisi Cacaoğlu Nurettin Bey dönemi anıtlarındandır (1268). Kesme taştan yapının basık kemerli taçkapısı kabartma geometrik örgü motifleri, rumiler, rozetlerle süslüdür. Kemer altında ve cephede basit, iki aslan figürüyle, sol pencerelerden birinde yılan ve boğa başı figürleri dikkati çeker. Tonozlu bir geçitten revaklarla çevrili avluya ulaşılır. Giriş eyvanının solunda tonozlu mescit (taş mihrabı zengin süslemelidir), sağında bakışık düzende tonozlu bir oda yer alır. Ahır, tonoz örtülü üç sahından meydana gelir. Günümüzde kervansaray çok yıkıktır. Kızılırmak üzerindeki Kesikköprü (1248) gene bu dönemdendir. On üç sivri kemerli gözden oluşan yapı, onarımlarla özgünlüğünü yitirmiştir. Kentin en önemli anıtlarından biri mimarisiyle selçuklu türbelerinden tümüyle ayrılan Âşıkpaşa türbesi'dir (1322). Eretna mimarisinin ilginç örneklerinden olan yapı, bakışıksız tasarımı ve bezemeleriyle de dikkati çeker. Mermer kaplı uzun cephede yer alan taçkapı, ana eksen üzerinde olmayıp yana kaydırılmıştır ve kapının alınlığı istiridye motiflidir. Dar bir giriş holüyle kubbeli bir mekândan oluşan türbe 1935 ve 1976'da Vakıflar genel müdürlüğü'nce onarılmıştır. XIV. yy.'dan Ahievren

Kırşehir'den bir görünüm

camisi kâgir, yalın bir yapıdır. K.'inde ters L biçiminde, iki eyvanlı, sofası kubbeyle örtülü Ahievren türbesi bulunur. Türbenin içinde üzeri yazılı bir sanduka vardır. Bu yapılar ahi birliklerinin merkezi haline gelmiş, Ahievren şeyhleri ahi birliklerini denetlemiş, çıraklık, kalfalık, ustalığa geçiş törenlerini yönetmişlerdir.

Kırşehir halısı, Kırşehir ve çevresindeki el tezgâhlarında dokunan seccade tipi halı. Bunlarda mihrap iki çizgilidir. Ocaklı adı verilen mihrap kısmı yuvarlak türlerinde kırmızı, yeşil ve kiremit renkleri hâkimdir. İki yandan sütuncukları olan marpuçlu* adlı türlerinde ise kula seccadelerinin etkisi görülür.

Mucur ve çevresinde dokunan seccadeler, Kırşehir ve Bergama tiplerinden bölge sanatına uyarlanmış olup genellikle koyu ve kontrast renklidir.

KIRŞEHİR kütlesi ya da **masifi,** Anadolu'nun ortasında, Tuz gölünü D.'dan sınırlayan fay hattı ile Çekerek suyunun yukarı çığırı arasında yer alan, çevresindeki kıvrımlı dağlara kalıp vazifesi görerek yönlendirmiş kütle. Kızılırmak'ın orta çığırı bu kütle üzerine rastlar; bu nedenle bazen Kızılırmak kütlesi de denir. Bazı araştırmacıların eski, bazılarının daha yeni saydıkları kütlenin temelini çeşitli billurlu şistler, granodioritik sokulmalar, çoğunlukla Kretase yaşlı ofiyolitli kayaçlar ve Eosen flysch'leri ile Oligo-Miyosen'e ait alçıtaşı içeren oluşuklar meydana getirir. Bir aşınma yüzeyinin kestiği temel daha sonraları Neojen çökelleri ve özellikle G. kesiminde genç volkanik örtüler (bazalt, andezit) ile kaplanmıştır. Bu kesimde jeomorfolojik bakımdan çok taze birçok volkanik yer şekilleri de (koniler, maar'lar, lav akıntıları, patlama çukurları) görülür.

Kırşehir müzesi, Kırşehir'de Eski eserler ve müzeler genel müdürlüğü'nce kurulan müze (1975). Burada yöreden derlenmiş arkeolojik ve etnografik yapıtlar sergilenmektedir.

KIRTÂS a. (yun. *khartes,* ar. *ḳırṭās*).*Esk.* Papirüs, parşömen ve daha sonra da paçavralardan yapılan kâğıda, Araplar'ca ve islam ülkelerinde verilen ad.
—ANSİKL. Başlangıçta Mısır'da papirüsten elde edilen ve "saz kâğıdı" denilen değerli kâğıtlar kullanılıyordu ve bunlar zamanla tüm arap uygarlığına yayıldı (Bağdat'ta Darb ül-Karatis adlı bir sokak vardı). Halife Mutasım Bağdat'ta bir kırtâs yapımevi kurdurdu (836). Ebülabbas el-Nebati, kırtâsın yapılışında uygulanan yöntemleri aktarırken kâğıtların 44,5 × 75 cm boyutlara ulaştığını yazar. En iyi cins kırtâs 800'lü yıllarda 1/2 dinar, en ucuzu ise 1/3 dirhem değerindeydi. Değerli olanlar silinerek birkaç kez kullanılıyordu. Mısır'da papirüsten yapılan kırtâs 950'den sonra tümüyle ortadan kalktı.

KIRTASİ sıf. (ar. *ḳırṭās* ve *-î* 'den *ḳırṭasi*). *Esk.* **1.** Kâğıtla ilgili. **—2.** *Kırtasi işler,* kâğıtla yapılan işler, büro işleri. ‖ *Kırtasi muamele,* kâğıt ya da büro işlemleri.

KIRTASİYE a. (yun. *khartes*'ten ar. *ḳırṭas* ve *-iyye*'den *ḳırṭasiyye*). **1.** Defter, kâğıt, kalem, silgi, mürekkep vb. yazı araç ve gereçlerinin genel adı: *Kırtasiyeyi tasarruflu kullanın.* **—2.** Kurumlarda, yazı araç ve gereçleri için ayrılan ya da harcanan para. **—3.** Resmi evraklarla ilgili işlemler; yazışmalar: *Kırtasiyeyi azaltmak.*

KIRTASİYECİ a. **1.** Kırtasiye satan kimse. **—2.** Özellikle devlet dairelerinde işlerin yürütülmesinde biçime önem veren ve gereksiz yazışmalarla işlerin yürümesini uzatan kimse.

KIRTASİYECİLİK a. **1.** Kırtasiyecinin yaptığı iş. **—2.** Devlet işlerinin yürütülmesinde işlemlerin gereksiz yazışmalarla uzatılıp çoğaltılması.

KIRTIPİL sıf. *Arg.* Perişan, dağınık; değersiz, bayağı.

KIRT KIRT be. (yansıma sözc.). Kırt sesi çıkararak: *Kartonu kırt kırt kesmek.*

KIRTUNÇ (Mehmet Erkan), türk sahne tasarımcısı (İstanbul 1943). Devlet güzel sanatlar akademisi sahne ve görüntü sanatları bölümü'nü bitirdi (1963). Dormen tiyatrosu, Kent oyuncuları, Meydan sahnelerinde başladığı sanat yaşamını Devlet opera ve balesi ile Devlet tiyatroları'nda sürdürdü. 1971, 1972 ve 1980'de Yılın en başarılı dekoratörü ödülü'nü kazandı. Stevenson'ın *Define adası* adlı oyunu için hazırladığı eskizler California Silverado müzesi'ne alındı (1976). *Osmanlı İmparatorluğu'nda resmi kıyafetler* adlı sergisi, 1987 yılında açılan *Kanuni Süleyman sergisi* çerçevesinde ABD'nin çeşitli kentlerinde sergilendi. İzmir Devlet opera ve balesi'nde sahne tasarımcısı olarak görevini sürdürmektedir.

KIS ünl. (ar. *ḳıs*). *Esk.* "Kıyas et", "bununla ölç", "buna benzet" anlamında kullanılır: *Ve kıs ala haza* (bunun üzerine kıyas et). *Ve kıs-aleyh-il-bevaki* (ötesini de buna göre kıyas et).

KISA sıf. **1.** Uzunluğu ya da yüksekliği fazla olmayan ya da başka bir şeye oranla daha az olan bir şey (somut) için kullanılır: *Kısa saçlar. Kısa boylu bir adam. Kısa bacaklı bir köpek. Kısa etek.* **—2.** Çabuk gidilen ya da ortalamaya göre, bir başka yola, bir başka uzaklığa oranla daha az olan bir uzaklık için kullanılır: *Bir yere kısa yoldan gitmek.* **—3.** Süresi az ya da daha az olan bir şey için kullanılır: *Kış günleri, yaz günlerinden kısadır. Kısa bir ara vermek. Yaşam çok kısa.* **—4.** Kapsamı ve uzunluğu az olan, az sözcükle, ayrıntısız anlatılmış şey için kullanılır: *Hükümet olaydan sonra kısa bir bildiri yayımladı. Kısa bir açıklama. Kısa bir mektup. Konuşmasına, kısa bir girişten sonra başladı.* **—5.** Yetersiz: *Sen bu kısa aklınla işin iç yüzünü anlayamazsın.* **—6.** *Kısa görüşlü,* geleceği göremeyen, yüzeysel düşünen kimse için kullanılır. ‖ *Kısa günün kârı,* sürenin kısalığına karşın şu ya da bu bakımdan kazanç sayılabilecek bir şey elde edildiğinde söylenir. ‖ *Kısa ömürlü,* geçerliliği, etkisi çok kısa süreceği düşünülen ya da süren şey için kullanılır: *Günün koşullarına uymayan bu yasa kısa ömürlü oldu ve bir süre sonra yürürlükten kaldırıldı.* ‖ *Kısa yoldan,* fazla uzatmadan, süreyi geçirmeden; kesin biçimde; kestirmeden: *Bu işi kısa yoldan çözelim.* ‖ *Kısa vadeli,* süresi az olan, sürekli olmayan: *Kısa vadeli çözümlerle bu iş yürümez.*
—Anat. *Kısa damarlar,* dalak atardamarının mideye giden dalları. ‖ *Kısa kaslar,* izledikleri yol nedeniyle bazı kaslara verilen ad (kısa gerici, kısa bükücü, kısa döndürücü kaslar, vb.). ‖ *Kısa kemikler,* süngersi kemik dokusunu saran ince bir tıkız doku tabakasından oluşan kemikler.
—Bağc. *Kısa boğum,* asmalarda hem düğüm aralarının düzensiz ve kısa olmasıyla, hem yaprak ayasının ortadamar boyunca sararmasıyla belirgin virüs hastalığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dağc. *Kısa yol,* dağın eteğiyle zirvesi arasındaki düz hata en yakın tırmanma yolu.
—Denizc. *Kısa düdük,* denizde çatışmayı önleme kurallarına göre gemi düdüğüyle verilen bir saniyelik işaret. (Karşıdan gelen ya da yetişilen bir gemiye, yapılacak manevrayla ilgili bilgi vermede kullanılır.)
—Dilbil. *Kısa çizgi* → ÇİZGİ.
—Ed. *Kısa hece* → AÇIK* HECE.
—Eğit. *Kısa süreli erkek kursları* → GEZİCİ* KÖY KURSLARI.
—Kur. tar. *Kısa sedir* ya da *kısa sofra,* osmanlı padişahlarının yemek yeme düzeni. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Med. huk. *Kısa elden teslim,* bir malı elinde bulunduran kişinin zilyetlik sıfatının değiştirilmesi. (Zilyetliğin geçirilmesi yollarından biridir. Örneğin bir otomobili kirayla kullanan kişi, aynı otomobili satın alırsa, satıcının bunu ayrıca teslim etmesine gerek kalmaz. Bu durumda kısa elden teslimden söz edilir.)
—Sesbilg. Gerçekleştirilme süresi görece kısa bir sesbirim için kullanılır. (Karşt. UZUN.)
—Spor. *Kısa mesafe yarışı,* kısa bir mesafede (atletizmde 100, 200, 400 m) yapılan sürat koşusu. (Eşanl. SPRİNT.) ‖ *Kısa mesafeci,* atletizm ve bisiklet sporunda kısa mesafe sürat koşucusu. (Eşanl. SPRİNTER.)

◆ a. Müz. Ortaçağ'da ve Rönesans döneminde kullanılan nota biçimi. (XIII. yy.'da siyah kare; XIV. yy.'da siyah kare, bazen de kırmızı ya da mavi kare; XIV. yy.'ın sonunda, XV. ve XVI. yy.'larda içi boş beyaz kare biçimindeydi. Göreli değeri, kullanıldığı ritmin 1 ya da 2 zamanlı oluşuna bağlıydı. Greko-latin nazım ölçüsü *brevis*'ten [kısa] örnekseme yoluyla elde edilen *kısa,* müzikte bir süre birimiydi.)

◆ be. **1.** İki uç arasında fazla uzunluk bırakmaksızın: *Saçlarını kısa kestirmek.* **—2.** Kısa bir zaman süresince: *Çok kısa konuştu.* **—3.** *Bir şeyi kısa geçmek,* onu, ayrıntılarına girmeden anlatmak. ‖ *Kısa kesmek,* kestirmeden anlatarak sözü uzatmamak. ‖ *Kısa tutmak,* bir şeyi gerektiği ölçüde uzun yapmamak: *Boyunu kısa tutmuş, uzatman gerekecek;* bir konu ya da sorunu ayrıntılı biçimde vermekten kaçınmak: *Konuşmanı olabildiğince kısa tut.*
—ANSİKL. Bağc. Hastalık yaprağın tümüne yayılabilir ve yaprak parlak sarı bir renk alır. Aynı zamanda yapraklarda şekil bozuklukları görülür.

Birçok virüs, değişik yoğunlukta olmak üzere aynı belirtilere neden olabilir. Kısa boğuma yakalanan omcalar az ya da çok hızla yozlaşır, bu nedenle bu hastalığa *enfeksiyonlu yozlaşma hastalığı* da denir. Virüsler aşı kalemi ile geçtiği için aşı kalemi ve anaçların sağlıklı seçilmeleri gerekir.
—Kur. tar. Yemek zamanı gelince, üzeri kıymetli kumaşlarla kaplı bir iskemleye oturan padişahın önüne sofra konur, dizine örtü serilirdi. Daha sonra padişah görevlilerin taşıdıkları tepsilerde bulunan yemeklerden beğendiklerini kilercibaşıya gösterir, o da bunları padişahın önüne koyardı. Padişahın su isteğini ibriktar karşılardı. Yemeklerde hekimbaşı hazır bulunurdu. Mahmut II.'den başlayarak bu yemek düzeni bırakıldı, batı tarzı yemek düzeni benimsendi.

KISA KUYRUKLU ÇÖL FARESİ a. Kuzey Afrika ve Mısır'da yaşayan, küçük bedenli, kısa kuyruklu kemirici. (Bil. a. *Pachyuromys duprasi;* cırlaksıçangiller familyası, *Gerbillinae* oymağı.)

KISA KUYRUKLU SOREKS a. Kuzey Amerika'da yaşayan, güçlü zehirlerini avlarının bedeni içine aktararak onları felç eden soreks. (Bil. a. *Blarina brenicauda;* böcekçiller takımı, soreksgiller familyası.)

KISA KUYRUKLU VATOZ a. Zool. KÜTKUYRUK VATOZ'un eşanlamlısı.

KISA YÜZGEÇLİ CAMGÖZ a. Zool. Sıcak denizlerden oldukça soğuk denizlere kadar bütün denizlerde yaşayan kıkırdaklıbalık. (Sırt yüzgeci yüksek, tepesi yuvarlak ve beyazdır. Bil. a. *Carcharhinus longimanus;* harharyasgiller familyası; boyu 3,5 m'ye kadar.)

KISABAŞLIKURBAĞAGİLLER a. Güney Amerika'da yaşayan, firmistern göğüs kemerli karakurbağası familyası. (Bil. a. *Brachycephalidae.*)

KISABOYUNCUKLU sıf. Boyuncuğu kısa olan çiçeğe denir. (Çuhaçiçeklerinde iki tip çiçek bulunur: kısaboyuncuklu, uzunboyuncuklu [heterostili] bu da tozlaşmayı kolaylaştırır.)

KISACA sıf. Biraz kısa: *Kısaca boylu, şişman bir kadın.*

◆ be. **1.** Kısa olarak, özetle: *Raporun içeriğini kısaca anlatın.* **—2.** Kısaltarak: *Ona kısaca Meli derdik.*

KISACASI bağ. Bir özetleme cümlesinin başında yer alır: *Bütün Akdeniz, Balkan, İskandinav ülkelerini gezmişti, kısacası Avrupa'da görmediği yer kalmamıştı.*

KISACIK sıf. Çok kısa: *Şu kısacık ömürde aşktan daha güzel ne olabilir.*

◆ be. Çok kısa bir biçimde: *Saçlarını kısacık kestirmek.*

KISAÇ a. *Yörs.* Kıskaç; kıskaç biçimindeki araçlara verilen genel ad.
—Metalürj. KISKAÇ'ın eşanlamlısı.

KISAÇÇI a. El sant. → KOL.

KISADEVRE a. Elektrotekn. **1.** Bir devrenin, normalde gerilimleri farklı iki ya da daha çok noktası arasında, çok düşük bir direnç ya da empedans aracılığıyla, istemeden ya da isteyerek kurulan bağlantı; bu bağlantıdan kaynaklanan ve ciddi tehlikeler doğurabilen arıza (akımın kesilmesi, yangın vb.). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kısadevre yapmak*, bir elektrik devresini, kısadevre konumuna getirmek. **—3.** *Manyetik kısadevre*, kalıcı bir mıknatısın kutupları arasına yerleştirilen ve mıknatıslığın kazara kaybolmasını önlemeye ya da mıknatısın dış manyetik alanını daraltmaya yarayan yüksek manyetik geçirimli parça. || *Bir transformatörün kısadevre gerilimi*, bir transformatörde, önceden kısadevre edilmiş ikincil sargıdan nominal akımının geçebilmesi için, birincil sargıya uygulanması gereken gerilim. (Bu gerilim çoğu kez göreli değerle yani birincil sargı nominal geriliminin yüzdesi olarak belirtilir)
—Tıp. İki boşluk ya da iki damar arasında patolojik olarak kendiliğinden meydana gelen ya da tedavi amacıyla ameliyatla sağlanan bağlantı. (Birkaç türlü olabilir: doğuştan kısadevreler [Botal deliğinin ya da atardamar kanalının kapanmaması], arızi kısadevreler [atardamar-toplardamar anevrizmaları], kan oturmasına bağlı kısadevreler [pnömonili bir lop yüzünden akciğer içi dolaşımda ortaya çıkan kısadevreler]. Tıkanıklıkları açmak için koroner atardamarlarda [by-pass], karaciğer sirozlarında [kapı-ana toplardamar anostomozu], vb. cerrahi müdahaleyle kısadevre yapılır.)
—ANSİKL. Elektrotekn. Uçları arasındaki gerilim V ve direnci R olan bir iletkende sarf edilen güç, Joule yasasına göre $\frac{V^2}{R}$ bağıntısıyla belirtilir; görüldüğü gibi, R çok küçük ise güç çok büyük olacaktır. Buna ilişkin enerji sarfiyatı iletkende erimeye ve buharlaşmaya yol açan bir ısınma oluşturur ve bu da, çok ciddi tehlikeler doğurabilen kazalara (yangın, malzemenin tahribi vb.) neden olur. Sanayide kısadevrenin bu zararlı etkilerine karşı, kısadevre olan bölümü enerji kaynağından otomatik olarak ayıran sigortalar ya da disjonktörler kullanılır.

KISADUYARGALIÇEKİRGEGİLLER a. Zool. KIRÇEKİRGESİGİLLER'in eşanlamlısı.

KISAELİTRALIBÖCEKGİLLER a. Böcbil. KISAKANATLIBÖCEKGİLLER familyasının eşanlamlısı.

KISAKANATLIBÖCEKGİLLER a. Kınkanatlı böcek familyası. (Familyanın 20 bini aşkın türü vardır. Bil. a. *Staphylinidae. Polyphaga* alttakımı, kınkanatlılar takımı.) [Eşanl. TOKMAKBÖCEKGİLLER, KISAELİTRALIBÖCEKGİLLER].
—ANSİKL. Bazen *aylakböcekgiller* adıyla da bilinen kısakanatlıböcekgillerin boyu genellikle ufaktır (1 mm'den az); etçil ve döküntücül beslenir, özellikle cesetlerin, çürümekte olan organik maddelerin (gübreler) üzerinde bulunur ve burada başka böcekleri ve larvaları avlar. Bazıları mantarlar üzerinde yaşar: *Oxyporus rufus, Quedius lateralis.* Bazı türleri karıncaseverdir: *Lomechusa strumosa.* Bazı türleri kötü kokular *(Bledius graellsi)* ya da salgılar *(Sitenus bipunctatus)* da çıkarır.

KISAKÜREK (Necip Fazıl), türk şair, yazar (İstanbul 1904 - *ay. y.* 1983). Kahramanmaraşlı eski bir ailedendir. Bahriye mektebi'nde okudu (1916-1924); buradan ayrılarak İstanbul üniversitesi edebiyat fakültesi felsefe bölümü'nde bir süre öğrenim gördü (1921-1924). Bir süre de bursla gittiği Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde okudu (1924-1925). Döndükten sonra memur, müfettiş olarak bankalarda çalıştı (1925-1939). Dil ve tarih-coğrafya fakültesi, Devlet konservatuvarı, Güzel sanatlar akademisi, Robert kolej'de ders okuttu (1939-1944). *Ağaç* dergisini (17 sayı, 1936) yayımladı. Batılılaşmaya karşı çıkan, islamcı görüşe bağlı siyasal bir organ olan *Büyük doğu*'yu aralıklarla, dergi (1943-1978), gazete (1951, 1952, 1956) biçiminde yayımladı. Buradaki yazıları ve siyasal etkinlikleri yüzünden zaman zaman kovuşturmalara uğradı, birçok kez hapis yattı. *Vatan* gazetesi sahibi Ahmet Emin Yalman'ın Malatya'da bir fanatik dincinin saldırısına uğrayarak yaralanması olayıyla ilgili görülerek tutuklandı ve yargılandı (1952). Aydınlar kulübü, Büyük doğu fikir kulüpleri, Milliyetçiler derneği, Milli türk talebe birliği, Komünizmle mücadele derneği gibi kuruluşlar adına yurtta ve Almanya'da dizi konuşmalar yaptı. Bunlardan bazılarını *Çepeçevre Anadolu ve gençlik* (1969), *Hitabe* (1975) gibi yapıtlarında derledi. İlk şiirleri (*Örümcek ağı*, 1925; *Kaldırımlar*, 1928; *Ben ve ötesi*, 1932) yalnızlık duygusunu, tutkuları, korkuyu, tenin isteklerini, zamanı konu ediniyor, aydınların bunalımlarını yansıtıyordu; yer yer de gizemci ve doğaötesi yönler taşıyordu. Halk şiirinden beslenen bu ürünler heceye uyumlu, yeni bir ses kazandırmıştı. 1934'ten sonra nakşi şeyhi Abdülhakim Arvasi'ye (öl. 1943) bağlanarak onun tasavvuf ve din görüşlerinden büyük ölçüde etkilenen şair bu yeni döneminde sanatın ereğini "mutlak gerçeği aramak" diye tanımladı; mutlak gerçeğin ise Tanrı olduğunu savundu. Böylece şiirinde Tanrı, ölüm ve sonrası, insanın iç dünyası, maddenin ötesi, sonsuzluk gibi temalar en geniş yeri aldı. İlk şiir kitaplarında yer alan ve sonraki görüşleriyle çatışan bazı şiirlerini "islama sımsıkı pazarlıksız ve sımsıkı bağlanmadan önceki şiirler" saydı ve bunları şiirlerini derleyen yeni kitaplarının (*Sonsuzluk kervanı*, 1955, *Çile*, 1962) dışında bıraktı. İçtenlikli dinsel heyecanı yansıtan ürünlerinin (*Halkadan pırıltılar*, 1948; *Çöle inen nur*, 1950) yanı sıra Tanzimat'tan beri savunulmakta olan akılcı, laik, halkçı değerlerin karşısında yer alan yapıtlar (*Ulu Hakan II. Abdülhamit Han*, 1965; *Vahidüttin vatan haini değil büyük vatan dostu*, 1968; *Sahte kahramanlar*, 1976 vb.) yayımladı. Özyaşamöyküsü ve anıları *Cinnet müstatili* (1955), *O ve ben* (1974), *Kafa kâğıdı* (1984) gibi kitaplarındadır. Ruhçu-maddeci, iyi-kötü tipler, gelenek ve çağdaş yaşam arasındaki çatışmaları konu edinen oyunları vardır. Bunlardan *Bir adam yaratmak* (1939; Yücel Çakmaklı tarafından televizyon dizisi olarak filme alındı), kaderi, ölüm karşısında insanı, yabancılaşmayı, içgüdülerle ve saplantılarla hesaplaşmayı, sanatçının yaratıcılığını tartışır. *Namı diğer Parmaksız Salih* (1949; Turgut Demirağ tarafından filme alındı) yazarın yakından tanıdığı kumar dünyasını, bu tutkuyu yaşayanların iç çatışmalarını, çevreleriyle ilişkilerini konu edinir. Türk edebiyat vakfı'nca 75. doğum yıldönümünde "şairler sultanı" ilan edilen (1980) yazar, aynı yıl Kültür bakanlığı büyük ödülü'nü aldı. *İman ve islam atlası* (1981) adlı yapıtına Milli kültür vakfı kültür armağanı verildi. (→ Kayn.)

KISALIK a. Kısa olma durumu: *Boyun kısalığı. Hayatın kısalığından yakınmak. Sürenin kısalığı nedeniyle sınavlara hazırlanamamak.*
—Sesbilg. Kısa bir sesbirimin niteliği.

KISALIŞ a. Kısalmak eylemi ya da biçimi.

KISALMA a. Kısalmak eylemi.
—Fiz. *Uzunluk* ya da *Lorentz kısalması*, UZUNLUK ya da LORENTZ BÜZÜLMESİ'nin eşanlamlısı.
—Sesbilg. Bir sesin gerçekleştirilme süresindeki kısıntıyı belirten olgu (örneğin bir ünlünün *uzun* diye nitelenen süreden *kısa* diye nitelenen süreye geçmesi).
—Yerbil. Jeolojik bir topluluğun ilk boyutlarının, tektonik oluşum sırasında küçülmesi. (Bir sıradağda kısalmanın değeri, biçim değiştirmenin yeğinliğini gösterir. Kısalma, çarpışma zincirlerinde [Alp türü zincirler], yalnızca dalma-batmadan doğan zincirlere göre [And türü zincirler] çok daha önemlidir).

KISALMAK gçz. f. **1.** Daha kısa duruma gelmek: *Perdeler yıkanınca kısaldı.* **—2.** Uzunluğu, süresi azalmak ya da azalmış görünmek: *Günlerin kısaldığı dönem. Yeni ulaşım araçlarıyla mesafeler kısaldı.*

◆ **kısaltmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi kısaltmak*, onu daha kısa duruma getirmek: *Bir giysiyi kısaltmak. Saçlarını kısaltmak.* **—2.** Kısa gibi göstermek: *Bol pantolon boyunu kısaltmış.*

◆ **kısaltılmak** edilg. f. Kısa duruma getirilmek.

◆ **kısalttırmak** ettirg. f. *Bir şeyi (bir kimseye) kısalttırmak*, onun kısaltılmasını sağlamak: *Terziye eteğini kısalttırmak. Saçlarını kısalttırmak.*

KISALTILMAK → KISALMAK.

KISALTMA a. **1.** Kısaltmak eylemi. **—2.** Bir sözcüğün ya da sözcük dizisinin yazımsal açıdan kısaltılmış biçimi; bu işlem sonucu elde edilen sözcük, harf dizisi ya da harfler: "kilogram"ın kısaltması "kilo". *Kısaltmalar listesine bakınız.* (Bk. *ansikl.* böl. Dilbil.)
—Arit. İNDİRGEME'nin eşanlamlısı. || *Bir a gerçek sayısının n nci basamaktan kısaltması, a* nın ondalık gösteriminde, *n* nci ondalığın sağındaki ondalıkları kaldırıldığında elde edilen gerçek sayı. || *Bir a gerçek sayısının tam kısaltması*, [*a*] ile gösterilen, *a* ile aynı işareti taşıyan ve mutlak değeri |a| hatalı tam yaklaştırım olan tamsayı.
—Koregr. Ayaklardan yalnızca birinin yere bastığı, havadaki bacağın bükük olduğu pozisyon. (Uyluğun yönü değişebilir: öne dördüncü, ikinci ya da arkaya dördüncü.) [Eşanl. RACCOURCI.]
—Mant. Karmaşık bir simgeler topluluğunun yerine, aynı anlamı taşıyan daha kısa bir simge koyma. (Bu anlamda kısaltma, bir tanımlama sayılabilir. Örneğin "$p \rightarrow q$" [p, q'yü içerir"] tanım gereği "$\neg p \vee q$" ["p-olmayan ya da q"] nün kısaltmasıdır.)
—Müz. Müziğin yazılışını ve okunuşunu yalınlaştırmayı sağlayan, özellikle kimi notaları, nota gruplarını ya da benzer ölçüleri yeniden yazmaktan kaçınmak amacıyla kullanılan işaret ya da şekil.
—ANSİKL. Dilbil. Bir kısaltma şu biçimlere bürünebilir: 1. birkaç harfe indirgenmiş bir sözcük; bu, bir metinde yer kazanmaya yönelik bir yöntemdir (*sıfat* için "sıf.", *sayfa* için "s."); 2. budanmış bir sözcük; teklifsiz dilde ya da halk dilinde sık görülen bir yöntemdir Budama bir ilk hece ya da sözcük düşmesinin (*Gaziantep* yerine *Antep*) ya da bir sonhece ya da sözcük düşmesinin (*basketbol* yerine *basket*) sonucu olabilir; 3. anımsanması daha güç olan ilk anlamı unutulan bir kısaltma (*Avrupa Ekonomik topluluğu* yerine "AET", ALGO *rithmic Language* yerine "algol"). Bir devleti, bir kurumu, bir şirketi vb. belirten sözcük öbeğinin baş harflerinden oluşan kısaltmalar, sıklıklarına ve/ya da hecesel yapılarına göre, harfleri tek tek söyleyerek (TRT, ABD) ya da sıradan bir sözcük (NATO) gibi okunabilir kısaltmalar büyük harfle yazılır.
—Paleogr. Latince yazıtlarda çok sayıda kısaltma yer alır. Eskiçağ ve Ortaçağ yazıcıları kısaltmaları zamandan, papirüs ya da parşömenden tasarruf etmek için kullanırlardı. Bu yazıcılar ya işaretlerle (DN: *Dominus noster*), ya sözcüğü kesme (aut: *autem*) ya da budama yoluyla (eps:*episcopus*) kısaltırlardı. Ayrıca budamada harfin üstüne son sesli harf yazılarak (g: *gratia;* v̄:*vero*) ya da özel işaretlerin de (p9:*post*) kullanıldığı kısaltma çeşitleri vardır. Tiro işaretleri kısaltması adı verilen özel bir tarz da vardır.
İlk matbaacılar bir süre elyazmalarındaki kısaltmaları da kullandılar.

KISALTMAK → KISALMAK.

KISALTMALI sıf. **1.** Kısaltılmış olan. **—2.** *Kısaltmalı sözcük*, dilbilgisinde birden çok sözcüğün baş harfleriyle kurulmuş sözcük için kullanılır: *GAP (Güney -doğu Anadolu projesi).*

KISALTTIRMAK → KISALMAK.

KISAMAHMUT a. Ormanlarda yetişen çalı görünüşünde, 10-50 cm yüksekliğinde çokyıllık otsu ya da odunsu bitki. (Bil.

Necip Fazıl Kısakürek

a. *Teucrium chamaedrys;* ballıbabagiller familyası.)
—ANSİKL. Kısamahmut Anadolu'da yaygın bir bitkidir; yaprakları dişli ya da loplu ve kısa saplıdır; üst yüzü parlak yeşil olduğundan meşe yaprağını andırır; bu yüzden yöresel olarak bu bitkiye meşecik ve yermeşesi adları da verilir. Çiçekleri kırmızımsı renkte ve dalların ucunda birçoğu bir arada olur. Bitkinin kurutulmuş çiçekli dalları tanen, acı madde, reçine, saponinler ve uçucu yağ taşır. İnfusyon olarak (% 1) günde 2-3 bardak içildiğinde iştah açıcı, mide ağrılarını kesici, uyarıcı ve kuvvet verici etkisi vardır. Türkiye'de halk arasında mide hastalıklarına ve şeker hastalığına karşı çok kullanılır.

KISAPARMAKLI sıf. ve a. Parmakları çok kısa olan (kişi). [Eşanl. BRAKİDAKTİL.]

KISAPARMAKLILIK a. Patol. Doğuştan bir şekil bozukluğuna ya da doğumdan sonra büyümenin durmasına bağlı olarak parmak uzunluğunun azalması. (Eşanl. BRAKİDAKTİLİ.)

KISAPÜSKÜL a. Avustralya'da, Yeni-Zelanda'da, Güney ve Tropikal Afrika'da yetişen ve çayırgüzeline benzeyen bitki. Bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir ve yazın koyu mavi renkte bol çiçek açar. (Bil. a. *Brachycomus iberidifolia;* bileşikgiller familyası.)

KISARAK sıf. Boyu biraz kısa olan.

KISAS a. (ar. *ḳıṣāṣ*). **1.** İsl. huk. Katili öldürdüğü kişi karşılığında öldürme ya da işlenmiş bir suçun cezasını eşit bir zararla giderme, cezalandırma. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kısas etmek,* bir suçluyu bir başkasına yaptığı kötülüğün aynısıyla cezalandırmak. || *Kısas fil etraf,* yaralanan ya da kesilen bir organa karşılık suçlunun aynı organını aynı biçimde yaralama ve kesme. || *Kısas fin nefs,* tasarlayarak adam öldüren kişiyi, öldürdüğü kişiye karşılık olarak öldürme. || *Kısasa kısas,* bir kötülüğü yapana aynı biçimde karşılık verme yöntemi, göze göz, dişe diş.
—ANSİKL. İsl. huk. Kısas cezasının uygulanabilmesi için şu koşulların bulunması gerekir: 1. suçlunun âkil ve bâliğ olması; 2. suçun hata ya da zor sonucu değil, kasten işlenmesi; 3. öldürülen kişinin mirasçılarının kısas istemeleri ve kısas yerine getirilirken ölen kişinin mirasçılarının hazır bulunması. Öldürme, kılıç gibi keskin bir aletle boynun kesilmesiyle yerine getirilir. Öldürülen kişinin kısas hakkına sahip olan mirasçılarının, katili affetmeleri ya da yaralanan kişinin suçluyu affetmesi durumunda kısas cezası uygulanmaz; kısas diyete çevrilir. Hamile bir kadına uygulanacak kısas cezası, kadın çocuğunu doğuruncaya kadar ertelenir.

KISAS çoğl. a. (ar. *ḳıṣṣa*'nın çoğl. *ḳıṣaṣ*). *Esk.* **1.** Öyküler, kıssalar. **—2.** *Kısas-ı enbiya,* peygamberlere ait dini hikâyeler. || *Kısas-ı evliya,* din büyüklerine ait hikâyeler.

Kısasa kısas *(Measure for Measure),* W. Shakespeare'in 5 perdelik manzum ve mensur oyunu (1604). Bir dük, Angelo' nun erdemini sınamak üzere, iktidarı ona bırakarak ortadan kaybolmuş gibi yapar. Angelo, şehvet düşkünlüğüne karşı ölüm cezası çıkarır ve Claudio'yu ölüme mahkûm eder. Claudio'nun kız kardeşi İsabella onu savunmaya gelir. Angelo, Claudio'nun kız kardeşine âşık olur. Keşiş kılığına giren dük, bir plan yaparak Angelo' nun iki yüzlülüğünü ortaya çıkarır. İsabella, dükten kardeşinin bağışlanmasını sağlar. *Kısasa kısas,* trajediye yaklaşan bir havada hoşgörüyü anlatan komedidir.

KISASEN be. (ar. *ḳıṣāṣ*'tan *ḳıṣaṣen*). *Esk.* Kısas yoluyla, göze göz, dişe diş anlayışıyla.

Kısas-ı enbiya ve tevarih-i hulefa, Ahmet Cevdet Paşa'nın yazdığı peygamberler tarihi (1874-1888, 12 cüz). Yapıtın baş tarafında Âdem peygamberden başlayarak Hz. Muhammet'e kadar 24 peygamberin kıssaları yer alır. Peygamberlerin yaşamları anlatılırken menakıp ve hikâyeler üzerinde fazla durulmamış, Kuran'daki bilgilerle yetinilmiştir. Hz. Muhammet'in yaşamı kapsamlı bir biçimde anlatıldıktan sonra dört halife, Emeviler, Abbasiler, Türkistan'ın durumu, Gazneliler, Selçuklular, Harizmşahlar, Cengiz Han ve Murat II'ye kadar Osmanlılar yer alır. Birçok baskısı olması, dilinin sadeliği ve olayları anlatış biçimi, yapıtın halk arasında rağbet gördüğünü gösterir. Gerekli açıklamalar yapılarak latin harfleriyle de basılmıştır (1972-1973, 7 c).

KISASÜRGÜN a. Bot. Kozalaklılarda yaprakları taşıyan çok kısa dal. (Karşt. UZUNSÜRGÜN.)

KISICI a. Hidr. pnöm. Bir boruda debiyi sınırlayıcı yük kayıplarını ortaya çıkarmak için gerektiğinde ayarlanabilir boğulmayı sağlayan aygıt. (Eşanl. DEBİ SINIRLAYICISI.)

KISIK sıf. **1.** Kısılmış. gücü, yoğunluğu, hacmi azalmış ya da azaltılmış şey için kullanılır: *Lambanın kısık ışığı. Kısık gözlerinde parlayan mavi ışıltılar.* **—2.** Güçlükle, boğuk boğuk çıkan ya da fısıltı halinde çıkarılan ses için kullanılır: *Kısık sesli bir kimse. Kısık sesle konuşmak.*
◆ a. *Esk.* Kasık.
—Coğ. Bir vadinin dik yamaçlı ve dar kesimi. (→ KLÜZ.)
—Müz. Simbal, timbal gibi vurmalı çalgıların partilerinde yer alan ve seslendirenlere, çalgının titreşimlerini durdurmaları gerektiğini bildiren terim.

KISIKLI, İstanbul'un Anadolu yakasında, Üsküdar ilçesinde semt; Büyük Çamlıca'yla Küçük Çamlıca tepeleri arasındadır. Üsküdar-Şile (ve eski Ankara) yolu buradan geçer. Sularıyla ünlü semt, geçmişte kentin sevilen mesire yerlerindendi.

KISIKLIK a. Kısık olma durumu: *Ses kısıklığı.*

KISILMA a. Kısılmak eylemi.
—Bors. *Arz kısılması,* bazı menkul kıymetlerin belli bir kur üzerinden arzı, bu kıymetlere olan talebin yetersizliği yüzünden bütünüyle alıcı bulamadığı zaman, fiyat bülteninde bu durumu belirtmek için kullanılan deyim. || *Talep kısılması,* bazı menkul kıymetlere, belli bir kur üzerinden yönelen talepler, bu kıymetlerin yetersiz arzı yüzünden, bütünüyle tatmin olanağı bulamadığı zaman, fiyat bülteninde bu durumu belirtmek için kullanılan deyim.

KISILMAK → KISMAK.

KISIM, -smı a. **1.** Parçalı bir bütünü oluşturan öğelerden her biri, bölüm: *Makinenin çeşitli kısımlarını bir araya getirmek.* **—2.** Bir şeyin bir bölüğü, bir bütüne ait nesneler ya da insanlar; bölüm: *Yurdun büyük bir kısmı yoksulluk içinde. Vaktinin bir kısmını okumakla geçiriyor. Bu kitapların bir kısmını okudum.* **—3.** Bir şeyin, bir bütünün, bu bütüne ve bu bütünün geri kalanına göre herhangi bir yönüyle ele alınan parçası; bölüm: *Yolun sol kısmı. Filmin ilk kısmı ilginçti. Apartmanın bu kısmı çocuklara ayrılmış.* **—4.** Herhangi bir bütünün yönetim, sınıflama gereksinimiyle bölünmesi sonucu oluşan her bölümü; kolu: *Araştırma kısmı. Süreli yayınlar kısmı. Bankanın kambiyo kısmı.* **—5.** Bir tamlayanla, bir tür, cins ya da meslekten olanların tümü: *Kadın kısmı. Öğrenci kısmı. Çocuk kısmı.* **—6.** *Kısım kısım,* bölüm bölüm, ayrı ayrı.
—*Esk. Kısm-ı azam, kısm-ı mühim,* bir şeyin büyük bölümü, önemli kısmı.
—Ask. Askeri karargâhların şubelerinin ve askerlik şubelerinin çeşitli görevlere göre belirlenen bölümleri. || Kimi birliklerde oluşturulan mangadan büyük, takımdan küçük birim.
—Dy. Bakım ve gözetimi, kısım şefi adı verilen bir sorumlunun denetimdeki bir çalışma grubunca sağlanan demiryolu bölgesi. || *Kısım şefi,* demiryolları idaresinde, hattın ve hat üzerindeki tesislerin bakımından başka gereçlerin ve onarım takımlarının taşınmasından ve aktarılmasından sorumlu görevli.

KISIMLAMAK g. f. Bir şeyi tek elle avuçlamak.

KISINMAK → KISMAK.

KISINTI a. **1.** Bir gideri kısmak, bir gereksinimi karşılamada tutumlu davranmak eylemi: *Su, havagazı, elektrik kısıntısı. Bu kısıntılar bütçemizi dengelemeye yetecektir.* **—2.** *Kısıntı yapmak,* giderleri azaltmak, tutumlu davranmak.

KISINTILI sıf. Kısıntı yapılmış olan; kısıntısı olan: *Kısıntılı bütçe.*

KISINTISIZ sıf. Kısıntısı olmayan, kısıntı yapılmamış.

KISIR sıf. **1.** Döl vermeyen, üreme yeteneği olmayan canlı varlık için kullanılır: *Kısır bir kadın. Katır kısır bir hayvandır.* **—2.** Verimsiz, ürün vermeyen toprak için kullanılır: *Kısır bir tarla.* **—3.** Meyve vermeyen bitkiye denir. **—4.** Yeni buluşlar ortaya koyamayan, özgün bir şey yaratamayan bir aydın, bir sanatçı ya da onun yetenekleri: yaratıcı kişilerden yoksun bir dönem, bir topluluk için kullanılır: *Kısır bir yazar. Kısır bir hayal gücü. Besteciler açısından kısır bir yüzyıl.* **—5.** Hiçbir verimli, yapıcı sonuca ulaşamayan şey için kullanılır; boş, yararsız: *Kısır bir varsayım. Kısır çekişmeler. Kısır bir tartışma.*
—Bot. Tohum yapamayan çiçeğe denir.
—Cerr. Onikiparmak bağırsağındaki sıvıların mideye geri gelmesiyle belirgin gastroenterostomi kusuru.
—Mant. *Kısır döngü ilkesi* → DÖNGÜ.
—Yerbil. ve Mad. oc. Verimli bir yatak ya da mineral içermeyen bir arazi için kullanılır. || *Kısır damar, yatak,* işletme değeri olmayan damar, yatak. || Yararlı madde bakımından olası derişimlerinin işletilemeyeceği anlaşılan kayaç ya da arazi. || Bir mineral yatağın işletilmesi sırasında çıkarılan örtü. || *Tam kısır,* yararlı elementler bakımından normalin dışında hiçbir derişimi olmayan kayaç.

KISIR a. İnce bulgurdan yapılan bir tür yiyecek. (Üzerine kaynar su dökülerek bekletilen bulgur kabarıp yumuşayınca, içine taze soğan, maydanoz, salça, küçük doğranmış domates, baharat ve sumak konarak karıştırılır; üzerine zeytinyağı ve limon dökülür. Bazı yörelerde sarmısak da konur.)

KISIR dağı, Anadolu bölgesinde Çıldır gölünün B.'sında yükselen volkanik kütle (3 150 m).

KISIRGANMAK g. f. Bir şeyi bir kimseye vermekten çekinmek, esirgemek.

KISIRLAŞMA a. Kısırlaşmak eylemi.
—Zool. *Asalağa bağlı kısırlaşma,* asalağın konağın üreme organında ya da organizmasının üreme sistemiyle ilişkili bölümlerinde yarattığı bozukluklar sonucu ortaya çıkan kısırlık.

KISIRLAŞMAK gçz. f. **1.** Bir canlı varlıktan söz ederken, üreme, döl verme yeteneğini kaybetmek. **—2.** Toprak sözkonusuysa, verimsizleşmek, ürün veremez duruma gelmek: *Gübre toprağın kısırlaşmasını önler.* **—3.** Soyut bir şeyden söz ederken, üretken ve yaratıcı niteliğini yitirmek: *Okumadığı için hayalgücü giderek kısırlaştı.*
◆ **kısırlaştırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi, bir hayvanı kısırlaştırmak,* onun dölleme ya da döllenme gücünü yok etmek: *Bir erkeği kısırlaştırmak. Yumurtalıkların alınması dişiyi kısırlaştırır.* **—2.** *Bir toprağı kısırlaştırmak,* onu ürün veremez duruma getirmek: *Gübresizlik tarlayı kısırlaştırdı.* **—3.** *Bir kimseyi, zekâsını, edebi sanatsal üretimini kısırlaştırmak,* bir kimsenin yaratıcılığını, bir yapıtın oluşumunu engellemek; öldürmek, fakirleştirmek: *Sayısız baskılarla yaratıcılığı kısırlaştırmak. Sansür sinemayı kısırlaştırır.*
—Vet. BURMAK'ın eşanlamlısı.

KISIRLAŞTIRMA a. Üreme için gerekli bir organın çıkarılması ya da tahribi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Cerr. Erkek ya da kadının çocuk yapma yeteneğinin, cinsel temas ve doyuma engel olmadan yok edilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cez. huk. → STERİLİZASYON.
—Tarım. *Işınla kısırlaştırma,* zararlı böceklerin üremesini engellemek için erkeklerini radyasyonla büyük oranda kısırlaştırma tekniği.
—Tavukç. *Horozları kısırlaştırma,* erkek piliçleri kısırlaştırma işlemi. (Piliçlerde ibik belirmeye başladığı zaman [yaklaşık olarak 3 aylıkken] yapılır, çünkü o sırada erbezleri de gelişmiş olduğundan kolayca ele gelir ve kesilebilir.)
—ANSİKL. Bot. ve Tarım. Kısırlaştırma (kastrasyon), çiçek başçıklarının çiçektozu yaymadan önce yok edilmesidir. Böylece, yumurtalıklar başka bir çiçeğin çiçektozlarıyla döllendirilebilir ve çaprazlama ya da melezleme yapılmış olur. Mısırda erkek ve dişi çiçekler bir bitkinin üzerinde ayrı olduğundan kısırlaştırma kolaylıkla yapılabilir. Bu yöntem melez tohum üretimi için uygulanır. Bunun için bir sıra erkek, bir sıra dişi mısır bırakılır, yani döllenme olmadan bir sıranın dişi öteki sıranın erkek çiçekleri kesilip atılır; kalanlar birbirini dölleyerek melezleme sağlanır. Kısırlaştırma asalak kökenli de olabilir (mısırda *Ustilago mayadis,* buğdayda *Uredo lineavis*). Bu durumda eşey organları hastalanacağından bitki döl veremez.
—Cerr. Kısırlaştırma kadında iki fallop borusunu iki bağ arasından, erkekte iki sperma kanalını uygun bir yerden kesmekle sağlanır (vazektomi). Kısırlaştırma, gebeliğin önlenmesinden farklıdır, çünkü bir daha eski duruma dönülemez; bu nedenle enikonu düşünüldükten sonra yapılmasına karar verilebilir. Kesilen yolların yeniden açılması için yapılan ameliyatların olumlu sonuç vermesi çok şüphelidir.

Türkiye'de kısırlaştırma sorunu 24 mayıs 1983 tarihli 2827 sayılı yasayla düzenlenmiştir. Buna göre kısırlaştırma ameliyatı, tıbbi sakınca yoksa, reşit kişinin isteği üzerine yapılır. Bir ameliyat yapılırken, tıbbi zorunluluk nedeniyle bir hastalığın tedavisi için kısırlaştırmayı gerektiren hallerde, kişinin rızasına bakılmaksızın kısırlaştırma işlemi yapılabilir.
—Fizyol. Kısırlaştırmanın etkisi cinsel bezlerin iç ve dış salgılarını ortadan kaldırmaktır. Bunlar ikincil cinsel özelliklerin ortaya çıkışında ve psikofizyolojik dengenin korunmasında çok önemli işleve sahiptir. Bu nedenle kısırlaştırma ne kadar erken bir dönemde yapılırsa bedensel ve zihinsel etkileri o kadar derin olur. Ergenlik döneminden önce kısırlaştırılan erkek çocuk kadınsı bir görünüm alır; derisi ince ve yumuşak, kıl sistemi seyrek, uzun kemikleri ince, gırtlak gelişimindeki durma nedeniyle sesi tiz, kas gücü az, beden yapısı şişman ve zekâsı çocukçadır. Erişkin erkekte değişiklikler daha az çarpıcıdır; bununla birlikte sakal seyrekleşir, ses değişir, cinsel istek azalır.

Erişkin kadında kısırlaştırma menopoz (âdetten kesilme) ile aynı etkileri gösterir, ama bu daha erken olur; göğüsler küçülür, âdet çevrimleri kaybolur, ses kalınlaşır, saç ve kıl rengi açılır, cinsel arzu azalır. Ek olarak sıcak basmaları görülür. Cinsel organlarda ya da göğüslerde bazı kötücül urların ortaya çıkması nedeniyle kadında kısırlaştırma gerekli olabilir. Kısırlaştırma işlemi genellikle cerrahi yoldan yapılmakla birlikte, ışın tedavisinden de yararlanıldığı olur.

Kısırlaştırmaya bağlı belirtiler uygun dozlarda verilen cinsel hormonlarla belli bir ölçüde ortadan kaldırılabilir.
—Vet. ve Zootekn. Hayvanlarda kısırlaştırma, tedavi amacıyla (zorunlu kısırlaştırma; erbezi urları, fıtık boğulması vb.) ya da zooteknik bir amaçla (güzelleştirme kısırlaştırması: ikincil cinsel karakterlerin yok edilmesi) erbezlerinin ve yumurtalıkların çıkarılması demektir. Kasaplık hayvanlarda, kısırlaştırma semirmeyi kolaylaştırır. Sağrı ve but kaslarını geliştirir ve kaliteli et elde edilmesini sağlar.

Kısırlaştırılmış atın (iğdiş at) vücut biçimi kısrağınkine yaklaşır; bu atlar burulmamış atlara göre daha uysal olur. Genel olarak atlar 18 aylıkken (binek atı) ya da 2 yaşında (koşum atları) kısırlaştırılır.

Sığırlarda erkeklerin kısırlaştırılması, yalnızca kasaplık özellikleri iyileştirmek içindir. Danalarda kısırlaştırma, 3-4 aylık iken yapılır. Semirmeyi olumlu kılmak için, inekler kesilmeden bir müddet önce kısırlaştırılır.

Koyunlarda sadece erkekler kısırlaştırılır; genel olarak kısırlaştırmada kısırlaştırma kıskacı ya da esnek kordon bağları kullanılır.

Domuzlarda kısırlaştırma, erkeklerde ve dişilerde, genellikle genç hayvanlara (1-2 aylık ve daha küçük) uygulanır.

Horozlar, iğdiş piliç elde etmek için kısırlaştırılır. Eskiden uyluğunun yanından (böğür) açılarak erbezleri çıkarılırdı. Günümüzde daha çok "kimyasal" kısırlaştırma uygulanmakta, kesimden iki ila üç hafta önce, ibiğin arkasına dişilik hormonu implantları (stilböstrol ya da heksöstrol) yerleştirilmektedir. Bu çeşit kısırlaştırma yüzeysel yağ birikimini artırır ve pilice daha iyi bir görünüş sağlar.

• *Asalak kısırlaştırması.* Bu kısırlaştırmanın etkileri, insandakilere benzer; örneğin "sacculina"nın küçük yengeçler üzerindeki etkisinde, özellikle erkek içgüdüleri dişi içgüdülerine çevrilir; bunun tersi uygulama da yapılabilir. Nitekim kısırlaştırılmış erkek kuşların yuva kurmaya giriştikleri ve kısırlaştırılmış dişi kuşların erkeğe özgü tüy ve davranış edindikleri görülür.

KISIRLAŞTIRMAK → KISIRLAŞMAK.

KISIRLIK a. **1.** Dölleme ve döllenme özelliği olmama; bu durumdaki bir canlı varlığın niteliği. **—2.** Verimsiz olan şeyin durumu: *Toprağın kısırlığı.* **—3.** Zihinsel verimsizlik: *Hayal gücünün kısırlığı.*
—Bot. Çiçekli bir bitkinin çimlenebilir tohum yapamaması. (Kısırlık, sözkonusu türde, vejetatif çoğalmanın [stolon, soğan, köksap, vb.] baskın olmasından, asalak istilasından, melezlemeden [hayvanlarda olduğu gibi] ya da bireysel anomalilerden ileri gelebilir.)
—Genet. Döllenebilir gamet ya da yaşayabilen zigot üretememe (gamet ya da zigot kısırlığı) ya da bunları kısmen üretememe (yarı kısırlık). [Kısırlık her iki cinste ya da cinslerden yalnız birinde olabilir (erkek ya da dişi kısırlığı). Kısırlığın nedenleri pek çoktur: dış nedenler, kromozom dışı kalıtsal nedenler (sitoplazmayla ilgili), genlerle, kromozomlarla ilgili nedenler. İnsanlarda kromozom sapmaları (translokasyonlar ve diğer dengeli yeni biçimlenmeler), özellikle erkeklerde bir kısırlık nedeni olabilir.] || *Genetik kısırlık,* ana ve babadan gelen genlerden ileri gelen kısırlık. || *Kromozom kökenli kısırlık,* her türün hücre çekirdeklerindeki genom sayısı açısından kromozom yapılarının farklı oluşuna bağlı kısırlık. || *Türlerarası kısırlık,* iki tür arasındaki döllenme olanaksızlığı. (Psikolojik nedenlere bağlı olabileceği gibi [cinsel çekim yokluğu], etolojik nedenlere [üreme dönemlerinin farklılığı], hatta mekanik nedenlere de bağlı olabilir [uygun olmayan çiftleşme organları ya da boy farkı].)
—Patol. ve Vet. Nedeni ne olursa olsun herhangi bir canlının üreme yeteneğini kaybetmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Patol. Normal cinsel ilişkide bulunabilen bir çiftteki kısırlığın nedenleri kadında olduğu kadar erkekte de olabilir, ama çoğunlukla kısırlık her ikisinde birden bulunur.

• *Erkekte kısırlık.* Sperm muayenesiyle (spermositogram) anlaşılır: ya hiç spermatozoit bulunmaz, ya spermatozoitlerin sayısı ve canlılığı azdır, ya da biçimsel anomaliler vardır. İnceleme hormon dozajları, erbezi biyopsisi ve boşaltıcı yolların radyografisiyle sürdürülür. Tedavi cerrahi müdahaleyle (boşaltıcı kanalların yeniden çalışır hale getirilmesi, varikosel tedavisi) ya da hormonlarla yapılır.

• *Kadında kısırlık.* Bunun nedenleri daha çoktur. Fallop boruları tıkalı olabilir; bu durum histerosalpengografiyle, borulara hava üflenerek ya da bir çölyoskopi çerçevesinde metilen mavisi şırınga edilerek anlaşılabilir. Nadiren doğuştan olan bu tıkanıklık çoğunlukla cinsel yoldan bulaşan bir leğen içi enfeksiyonun ya da bir endometriyozun sonucudur. Tek tedavi yolu ameliyattır. Ancak, mikrocerrahideki gelişmelere karşın bu gibi müdahalelerin sonucu çoğunlukla umut kırıcıdır.

İkinci neden, yumurtlama yokluğu ya da düzensizliği şeklinde gözlenen yumurtlama anomalisidir. Âdet anomalilerine, vücut sıcaklığı eğrisinde sapma olmamasına ve hormon dozajlarına bakılarak anlaşılabilir. Bu nedenle modern hormon tedavisinde (yumurtlamayı başlatıcılar, prolaktin karşıtları) çok iyi yanıt verir.

Dölyatağı boynuyla ilgili nedenler, içindeki sümüksü madde anomalilerinden ya da dış ağzın ve dölyatağı kıstağının büzüşmesinden oluşur. Günümüzde, anne ve babanın bazı doku gruplarının uyuşmazlığına bağlı *bağışıksal* nedenler de incelenmeye başlanmıştır.

Kısırlık tedavisindeki en çarpıcı gelişmeler *in vitro* döllenme ("tüp bebek") alanında gerçekleştirilmiştir. Bu tedavi fallop borularının tıkanıklığı nedeniyle kısır kalan, fakat başka yönlerden tam sağlıklı olan kadınlara uygulanır. Tedavi yumurtlama gününde çölyoskopi ile yumurtalık yüzeyinden bir yumurtanın alınmasına ve bunun cam bir tüpte babanın spermatozoitiyle birleştirilmesi esasına dayanır. Döllenmiş yumurta daha sonra uygun bir besleyici ortama konur ve birkaç gün boyunca blastosit evresine dek gelişmeye bırakılır. Bundan sonra normal yoldan, bir şırınga aracılığıyla dölyatağına yerleştirilir.
—Vet. Kısırlık tüm evcil hayvanların dişilerinde görülebilir, ama çiftlik hayvanlarında, özellikle sığırlarda ekonomik bir önem kazanır. Bazı durumlarda kısır dişi kızgınlık göstermez; bazen de kızgınlık normal ya da anormaldir, ama gebelik gerçekleşmez: dişi "döl tutmaz". Kısırlık ya cinsel işlevleri düzenleyen aygıtın bozukluğundan ve anatomik anomalilerinden, hatta cinsel aygıtın kendinden *(lezyonsal kısırlık),* ya da bu aygıtların bir lezyona bağlı olmayan işlevsel bozukluklarından ileri gelir *(işlevsel kısırlık).*

Lezyonsal kısırlık doğuştan olabilir (yumurtalık yokluğu, yalancı erdişilik, çocuksuluk), fakat genellikle edinseldir: urlu ya da iltihaplı yumurtalık lezyonları, dölyatağı ya da dölyolu lezyonları. Bunların inekte en sık görülen nedenleri bruselloz (maltahumması), tanecikli vajinit ve trikomonyazdır. İşlevsel kısırlık genetik kökenli de olabilir (bazı çaprazlaşmaların ya da çok yakın akrabalığın sonucu). Çoğu zaman kısırlık sinir-içsalgı dengesizliğinin yol açtığı bir olgudur.

Lezyonsal kısırlıkta neden olan lezyonlar tedavi edilmelidir; işlevsel kısırlıkta genellikle yumurtalık ya da önhipofiz hormonları ve sentetik östrojenler kullanılmakla birlikte sonuçlar değişiktir.

KISITLAMA a. Kısıtlamak, sınırlamak eylemi.
—Dy. *Buharı kısıtlama,* buharın geçiş deliğini daraltarak buhar basıncını düşürme.
—Küm. kur. Tanım bölgesi A olan bir f fonksiyonu ve A nın bir B parçası için, tanım bölgesi B olan, B nin her x elemanı için $f_B(x) = f(x)$ biçiminde tanımlı ve f nin B ile kısıtlaması denen f_B ya da $f_{/B}$ uygulaması.
—Mant. ve Fels. C. S. Peirce'e göre, belli bir olayı açıklayabilecek varsayımların sayısını daha başlangıçta azaltan usavurma biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mant. Amerikalı mantıkçı C. S. Peirce, tümevarım* ile kısıtlama arasındaki fark üzerinde özellikle durmuştu. Tümevarım, daha önce yapılmış birtakım gözlemlere dayanan bir düşüncenin genelleştirilmesi demektir. "Tümevarım, kendinde hiçbir özgünlük taşımaz, çünkü daha ön-

ce ileri sürülmüş düşünceleri kontrol etmekle yetinir. Kısıtlamaysa, tersine çok daha güçlüdür, çünkü gözlemlemiş olduğumuzdan farklı türden bir şeyi, genellikle de doğrudan doğruya gözlemlememize olanak bulunmayan bir şeyi varsayar". Peirce, aslında her canlı varlığın, doğuştan gelen bir kısıtlama yeteneğine sahip olduğu düşüncesindedir; yani her canlı varlık, karşılaşabileceği varsayımlar sınıfını sınırlandıran doğuştan gelme yeteneklerden yararlanır. Hayvanlar da, birçok yanlış kuramları kendiliğinden savuşturma yeteneğine doğuştan sahiptirler: "Yumurtadan yeni çıkmış bir civcivin, bütün olanaklı kuramlar arasında bir araştırma yapıp sonunda doğru olan yem yeme düşüncesine varacağını ciddi bir biçimde düşünemezsiniz. Aksine, civcivlerin bu işi yapmak düşüncesine doğuştan sahip olduklarını düşünürsünüz. Yani onlar bunu düşünebilirler, ama *başka bir şey düşünmek* yetisine sahip değildirler." Bu durumda, "insanın, bazı doğru doğal inançlarla donatılmış olduğu sonucuna haydi haydi varabiliriz. [...] Küçücük bir civcivin pozitif bir gerçek yönünde doğuştan bir eğilimle donatılmış olduğunu düşündüğünüz halde, nasıl olur da aynı bağışın insanoğluna da yapılmış olabileceğini kabul etmezsiniz?".

KISITLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (soyut) kısıtlamak,* onun kapsamını, sınırlarını daraltmak, ona sınırlamalar getirmek; sınırlamak: *Özgürlükleri, sendikal hakları vb. kısıtlamak.* **—2.** *Bir kimseyi, davranışlarını kısıtlamak,* o kimsenin dilediği gibi davranmasını engellemek, onu belli sınırlar içinde tutmak: *Çocuğun davranışlarını kısıtlamak. Beni kısıtlayamazsınız, istediğim gibi konuşurum.* **—3.** *Bir kimseyi (haklarını) kısıtlamak,* onun hak ve yetkilerini yasal yollardan sınırlamak, onu hacir altına almak: *Bir kimsenin velayet haklarını kısıtlamak.*

◆ **kısıtlanmak** edilg. f. Kısıtlamak eylemine konu olmak.

KISITLANMAK → KISITLAMAK.

KISITLAYICI sıf. Kısıtlayan, sınırlayan, daraltan.

KISITLI sıf. ve a. Huk. Medeni hakları kullanma yeteneğinden yoksun kimse. (Eşanl. MAHCUR.)

◆ sıf. Dar sınırlar içinde bulunan, kapsamı, önemi vb. dar olan şey için kullanılır: *Kısıtlı olanaklarla çalışmak. Zamanım çok kısıtlı, onunla görüşemem.*

KISITLILIK a. Med. huk. Bir kişinin, mahkeme kararıyla, medeni haklarını kullanma ehliyetinden yoksun kalması. (Eşanl. HACİR.)

—ANSİKL. Med. huk. Kısıtlanan ergin kişiler, ilke olarak velayet* altına alınırlar. Ancak kısıtlananların ana babaları yoksa ya da velayeti gereği gibi yürütecek durumda değillerse bunlara bir vasi* atanır. Kısıtlama kararını mahkeme verir. Yasada öngörülen kısıtlama nedenleri şunlardır: 1. akıl hastalığı ya da akıl zayıflığı; 2. savurganlık, içki düşkünlüğü, kötü yaşam ve kötü yönetim (kişinin bu nedenlerle kısıtlanması için kendisini ya da ailesini yoksulluğa düşürmesi ya da sürekli olarak yardıma ihtiyacının bulunması ya da başkalarının güvenliğini tehlikeye koyması gerekir); 3. hapis cezası (kısıtlama kararı ancak bir yıl ya da daha uzun süreli özgürlüğü giderici cezaya çarptırılan kişiler için verilir. Beş yıldan çok ağır hapis cezasına çarptırılanların kısıtlanması zorunludur). Bunların dışında kişi, yaşlılığı, sakatlığı ya da deneyimsizliği nedeniyle işlerini göremeyecek durumda olduğunu ileri sürerek kısıtlanmasını isteyebilir (Türk med. k. md. 355-358). [→ VESAYET.]

KISKA a. Arpacık soğanına halk arasında verilen bir ad.

KISKAÇ a.**1.** Bir şeyi tutmaya, tutarak sıkmaya yarayan (kerpeten, pense vb.) araçların genel adı. **—2.** Açılır kapanır eğreti merdiven. **—3.** Böceklerin kendilerini savunmaya ya da besinleri parçalamaya yarayan organı: *Istakozun kıskaçlarına dikkat et.* **—4.** *Bir kimseyi kıskaca almak,* birkaç kişi birleşerek bir kimseyi içinden çıkılması güç bir duruma düşürmek.

—Aktar. Bir tarafında sivri bir uç, diğerinde kaldıraç görevi yapan bir taban bulunan ve ağır yükleri kaldırmaya yarayan değişken uzunlukta metal çubuk. || Kolları arasında kaldırılacak yükü tutmak üzere makas gibi hareket eden, bir kaldırma aygıtına asılı iki kollu düzenek.

—Balıkç. Kurşunları takmaya ve çıkarmaya, naylon ipi kesmeye, iğneyi tutmaya yarayan, kerpeten biçiminde, yassı ve küçük alet. || *Istakoz kıskacı,* ırmaktaki taşlar altına gizlenmiş ıstakozları yakalamak için kullanılan uzun saplı küçük kerpeten.

—Bür. ger. Birçok kâğıdı bir arada tutmaya yarayan büro malzemelerinin türünü belirten ad.

—Cerr. Büyük damarları, sindirim kanalının bazı kısımlarını kesmeyi gerektiren ameliyatlarda, bunları tıkamak için kullanılan, uzun ağızlı, sıkıştırıcı pens.

—Deric. *Gergi kıskacı,* deriyi masa üzerine germeye yarayan yaylı sepici pensesi.

—Dy. Füniküler bir demiryolu arabasını, arabayı çıkışta çeken, inişteyse tutan kabloya bağlayan hareketli pense. (Bk. *ansikl.* böl.)

—El sant. *Avurtlu kıskaç* → AVURTLAK. || *İbrik kıskacı,* ibrik, güğüm vb. dar boğazlı kapların kalaylanmasında kullanılan uzun ve ince bir tür kıskaç. *Düz kıskaç* da denir. || *Kalaycı kıskacı* → AVURTLAK. || *Tav kıskacı,* her tür kap kacağın tavlanmasında kullanılan bir ağzı düz, bir ağzı yuvarlak kıskaç.

—Fıçıc. Küçük boyutlu fıçılarda boy tahtalarının kalıp adı verilen çembere tutturulmalarını sağlayan, mandal biçiminde madeni alet.

—Huk. Mahkûmun önünde oturduğu direğin içinden geçen bir vidaya bağlı demir bir boyun halkasından oluşan idam aleti. (Vida birkaç kez çevrilerek halka direğe doğru çekilir ve boğmaya yol açar.) || *Kıskaç cezası,* özellikle İspanya'da bu aletin kullanılmasıyla uygulanan idam cezası. (İspanyol ceza yasası'na 1822'de giren boğarak öldürme cezası İspanya'nın bazı eyaletlerinde hâlâ yürürlükte olmakla birlikte [1978'de kısmen kaldırıldı] artık uygulanmamaktadır.)

—Metalürj. Çekme tezgâhı üzerinde (ya da işlemin başlangıcında tel çekme tezgâhı) çubuğu (ya da teli) tutmaya yarayan kendiliğinden sıkar kerpeten. (Eşanl. KISAÇ.) || Bir kaldırma aygıtının kancasına takılan ve demirhanelerde iri kütükleri hareket ettirmeye yarayan büyük pense.

—Nalbant. Demiri ateşte kızdırmaya ve örs üstünde döverken tutmaya yarayan alet. Bir nalbant dükkânında kullanılan belli başlı kıskaçlar şunlardır: el* kıskacı, ateş* kıskacı, kaynak* kıskacı, oluklu* kıskaç, kargaburun* kıskaç.

—Nöroanat. *Arka kıskaç,* beyin büyük birleşeğinin gövde kısmından geçen ve iki artkafa kutbunu birleştiren sinir lifi demeti. || *Ön kıskaç,* beyin büyük birleşeğinin diz bölümünden geçen ve iki alın kutbunu birleştiren sinir lifi demeti.

—Zool. Eklembacaklıların kerpeten gibi görev yapan (böceklerin altçeneleri, akreplerin ve yalancıakreplerin duyu ayakları, kulağakaçanların kuyruk serkleri, birçok kabuklunun [yengeç, ıstakoz, langustin, vb.] ön pereipotları) çift eklentileri ya da iki çeneli eklentisi.

—Zootekn. *Eneme kıskacı,* yara yapmadan erbezi kordonlarını ezerek, erbezlerinin yozlaşmasını sağlayan küt ağızlı bir çeşit kerpeten.

◆ sıf. *Kıskaç gözlük,* kelebek gözlük.

—ANSİKL. Dy. Kıskaçlı füniküler demiryolu tekniği XIX. yy.'ın sonunda özellikle ABD'de şehiriçi tramvaylarda kullanıldı. Bu teknikte sabit bir makineyle sürekli biçimde hareket ettirilen kablo, hattın ortasında açılmış bir kanalda hızla yol alır ve arabalar taşıtın içinden kumanda edilen kıskaç yardımıyla bu kabloya asılır. Kıskaçlı ilk füniküler tramvay 1873'te San Francisco'da hizmete girdi; günümüzde de hâlâ işletilen bazı hatları turistik bir nitelik kazanmıştır.

KISKAÇLAMA a. Cerr. Kıskaçlamak eylemi.

—Org. kim. KELATLAMA'nın eşanlamlısı.

KISKAÇLAMAK g. f. Cerr. Bir damarı, bir bağırsak kıvrımını, bir organı, vb. kıskaçla sıkıştırmak.

—Org. kim. KELATLAMAK'ın eşanlamlısı.

KISKAÇLI sıf. Kıskacı olan.

KISKANÇ sıf. ve a. **1.** Sevgilerinde en ufak bir paylaşmayı kabul edemeyen ve bağlandığı kimsenin başka birini seçeceği korkusuyla yaşayan kimse ve onun karakteri için kullanılır: *Kıskanç koca. Kıskanç bir insanla yaşamak. Kıskanç bir yaradılışta olmak.* **—2.** Başkalarının üstünlüklerini ve içinde bulundukları iyi koşulları çekemeyen kimse için kullanılır; hasetçi.

◆ sıf. En küçük bir paylaşmayı kabullenemeyen bir duygu için kullanılır: *Kıskanç bir sevgi.*

KISKANÇLIK a. **1.** Sevilen kişiye sahip olma isteğinden ve onun bir başkasını seçeceği korkusundan kaynaklanan duygu: *Kıskançlıktan kendini yiyip bitirmek.* **—2.** Bir başkasının üstünlüğü, daha iyi olan koşulları karşısında duyulan haset: *Kıskançlıktan çatlamak.* **—3.** *Kıskançlıkla,* bir şeyin üzerine titreyerek ve ona dört elle sarılarak: *Bazı değerlerin kıskançlıkla korunması gerekir. Bir sırrı büyük bir kıskançlıkla saklamak.*

—Psik. *Kıskançlık hezeyanı,* kişinin eşi ya da dostu tarafından aldatıldığı konusunda saplandığı gerçekdışı bir inançtan kaynaklanan hezeyan. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Psik. Kıskançlık, üçlü bir ilişkinin varlığını gerektirir. Kıskançlık, her şeyden önce, küçük çocukta Oidipus kompleksinin ilk evrelerini belirleyen baba rekabetine dayanır: baba, annenin göğüslerine ve kendisine sahip çıkmakla suçlanır.

• *Kıskançlık hezeyanı.* Kendi başına anormal bir olay sayılamayacak olan kıskançlık, patolojik bir nitelik alabilir. Önce Freud, sonra da Lacan, kıskançlığın altında kişinin eşine yansıttığı sadakatsizlik arzularının ve rakibine duyduğu eşcinsel ilginin saklı bulunduğunu gösterdiler. Kıskançlık hezeyanında, daima aşk kıskançlığı sözkonusudur. Bu tür hezeyanın ayırtedici özelliği, kıskançlıkta anlatımını bulan tutkusal duruma, gerçeğe ters düşen saplantılı bir inancın eşlik etmesidir.

Paranoyak bir kişilik yapısına sahip bireylerde baş gösteren kronik kıskançlık hezeyanını, G. de Clérambault, tutkusal hezeyanlar sınıfına sokar. Burada kişi, aldatıldığına dair, çoğu kez gerçek bir temele dayanmayan, önsel bir inanç taşır ve gerçeğin öğelerini bu inanca göre sistemli bir biçimde yorumlayarak bu inancı daha da güçlendirir. Kişi, diğer bütün alanlarda, tutarlı bir düşünceye ve uyumlu davranışlara sahiptir. Bu hezeyan türü, hafiflemeler, depreşmeler, azmalar, çöküntü dönemleri, intihar eğilimi ve saldırgan davranışlarla belirlenen çok inatçı bir gelişme seyri gösterir.

Hezeyanlı kıskançlık düşüncelerine bazı paranoyit hezeyanlarda da rastlanır. Hezeyanlı kıskançlık, yorumlara değil, işitme ve görme halüsinasyonlarına dayanır ve başka bazı hezeyanlı düşüncelerle birlikte bulunur.

Kıskançlık *(la Jalousie),* Alain Robbe-Grillet'nin romanı (1957). Egzotik bir çevrede (tropikal bir bölgede üç kişi) kıskanç koca, "kıskançlık"ının ardında (jalousie fransızcada hem kıskançlık, hem de jalu-

zi anlamını taşıyor) karısının olası sadakatsizliği üzerinde soruşturma yapar. Var olan tek şey, bu kıskanç kocanın uzamsal ya da zamandizinsel hiçbir düzen kaygısı olmaksızın gördüğü şeylerdir. Kuşkusu, zamanı, dünyaya dolaylı bakışı da uzamı ortadan kaldırır. Ayrıntılar sayısızdır, üslup kılı kırk yaran bir niteliğe bürünür.

KISKANDIRMAK → KISKANMAK.

KISKANILMAK → KISKANMAK.

KISKANMA a. Kıskanmak eylemi.

KISKANMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi (bir kimseden) kıskanmak,* sevdiği kimsenin bir başkasıyla yakınlaşmasına ya da sevdiği kimsenin karşı cinsten birisiyle kurduğu ilişkilere dayanamamak: *Oğlunu gelininden kıskanıyor. Karısını çok kıskandığı için komşuya bile göndermez.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyini kıskanmak,* bir kimsenin kendisinden daha iyi koşullara ya da kendisi için istediği bir üstünlüğe sahip olmasını çekememek; haset etmek: *Yeni giysiler aldığını gördükçe komşusunu deli gibi kıskanırdı. Arkadaşlarının başarılarını kıskanmak.* **—3.** *Bir şeyi kıskanmak,* ona saygısızlık edilmesine dayanamamak; sakınmak: *Yurdunu kem gözlerden kıskanmak.* **—4.** *Bir kimseden, bir şeyi kıskanmak,* bir şeyi bir kimseden esirgemek, vermemek, kıyamamak: *Bir kitabı benden kıskandın.* **—5.** *Bir şeyi, bir kimseyi kıskanmak,* onun yerinde olmayı, o şeye sahip olmayı istemek; imrenmek: *Dostluğunuzu kıskandım. Demek tatildeydin, doğrusu seni kıskandım.*

◆ **kıskandırmak** ettirg. f. Bir kimsenin kıskançlık duymasına yol açmak.

◆ **kıskanılmak** edilg. f. Kıskanmak eylemine konu olmak.

KISKI a. **1.** Türlü amaçlarla, iki şey arasına kıstırılan ağaç takoz; kama. **—2.** *Yörs.* Altınlarla yapılan bir tür gerdanlık. (*Kıstı* da denir.)
—Ask. Top atışı sırasında meydana gelen geri tepmeyi önlemek amacıyla, top tekerlerinin altına konan tahta parçaları.

KIS KIS be. (yansıma sözc.). Gülmenin sessizce ve alaylı bir biçimde yapıldığını vurgular: *Bize bakıp kıs kıs gülüyorlardı.*

KISKIVRAK be. Kurtulması, çözülmesi olanaksız bir biçimde, sımsıkı: *Bir kimseyi kıskıvrak yakalamak, bağlamak.*

KISMAÇ a. Müz. Bir çalgının sesini kısmaya ve tınısını değiştirmeye yarayan araç ya da düzenek. (Eşanl. SURDİN.)
—ANSİKL. Müz. Duvar piyanolarında, madeni bir çubuğa yapıştırılmış bir keçe şeridi, 3. pedala (orta pedal) basıldığında, tüm tellere dokunur ve onların çınlamasını biraz azaltır. Yaylı çalgılarda, bağa, tahta, fildişi ya da madenden yapılmış ortası yarık bir tarak, eşiğe takıldığında, tellerin, eşik aracılığıyla tekneye aktarılan titreşimleri azalır. Üflemeli çalgıların kısmacı, tahtadan, kâğıttan ya da madenden yapılmış ortası delik bir konidir; çalgının kalağına sokulduğunda kısık ve oldukça değişik bir tını elde edilir. Derili çalgılarda kısmaç, derinin üzerine örtülen bir çuha parçasıdır.
Değişik etkiler ve tınılar elde etmek amacıyla Monteverdi'den bu yana kısmaç kullanılmaktadır; cazcılar da kendilerine özgü bir biçimde kısmaçtan yararlanırlar.

KISMAK g. f. **1.** *Bir şeyi, gücünü, yoğunluğunu, hacmini kısmak,* gücünü, yoğunluğunu, hacmini küçültmek, azaltmak: *Radyoyu, sesini kısmak. Işığı kısar mısın? Sesini biraz kıs, etrafta insanlar var. Gazı kısmak. Gözlerini kısmak.* **—2.** *Harcamaları kısmak,* tutarını azaltmak; bir şeyi harcarken sakınımlı davranmak: *Masrafları kısmak. Benzini, yakıtı kısmak.* **—3.** *Bir hakkı, özgürlüğü vb. kısmak,* onların sınırını daraltmak. **—4.** *Kuyruğunu, kulağını kısmak,* genellikle köpekten söz ederken, kuyruğunu bacaklarının arasına sıkıştırmak, kulaklarını indirmek. **—5.** *Bir şeyi (somut) kısmak,* onu kısaltmak.
—Res. *Ton, ışık ve yansımaları kısmak,* donuklaştırmak, parlaklığını azaltmak.

◆ **kısılmak** dönşl. f., edilg. f. **1.** Gücü, yoğunluğu, hacmi azalmak ya da azaltılmak: *Musluğun suyu kısıldı. Bağırmaktan sesim kısıldı. Radyonun sesi kısıldı, tamire götüreceğim. Lambanın ışığı kısılınca gözlerim dinlendi.* **—2.** Giderler sözkonusuysa, azaltılmak: *Boğazdan kısılmaz.* **—3.** Kaçamayacak biçimde yakalanmak, kurtulma şansı kalmamak: *Kapana kısılmak. Dört duvar arasında kısıldık kaldık.* **—4.** Bir kimseden söz ederken, bir kimse ya da bir şey tarafından alıkonulmak: *Çocuklar yüzünden evde kısılıp kaldım.* **—5.** Sıkışmak: *Kedinin kuyruğu kapıya kısıldı.*

◆ **kısınmak** dönşl. f. Kendi gereksinmelerini karşılamada tutumlu davranmak.

◆ **kıstırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi (suçlu, aranan) kıstırmak, bir hayvanı kıstırmak,* izini sürerek, gizlendiği, bulunduğu yerde ve kaçamayacağı bir biçimde sıkıştırmak: *Kaçakları çatıda kıstırdılar. Fareyi köşeye kıstırmak.* **—2.** *Parmağını, elini, ayağını vb. (bir yere) kıstırmak,* parmağını, elini, ayağını vb. kapanan, birleşen iki şeyin arasına sokmak; sıkıştırmak: *Parmağını kapıya kıstırmak. Ayağını asansöre kıstırmak.* **—3.** *Bir şeyi, bir yere kıstırmak,* onu iki şey arasına koyarak düşmesini engellemek; sıkıştırmak: *Valizi ayaklarının arasına kıstırmak. Kitapları koltuğunun altına kıstırmak.*

◆ **kıstırılmak** edilg. f. Kaçan bir kimseden ya da bir hayvandan söz ederken, kaçamayacağı biçimde sıkıştırılmak.

KISMEN be. (ar. *kısm*'dan *kısmen*). Bütünüyle, tamamen değil, bölüm, parça olarak ya da bazı bakımdan, bazı yönden: *Eşyayı kısmen gönderdim. Anlattığı kısmen doğru.*

KISMET, -ti a. (ar. *ḳısmet*). **1.** Tanrı'nın her insana uygun gördüğü varsayılan şey; talih, kader, nasip: *Kısmeti bu kadarmış. Kısmetine piyangodan oldukça yüklü bir para çıktı.* **—2.** Evlenme talihi: *Kısmetlerini yıllarca geri çevirdi.* **—3.** *Esk.* Bölme, eşit parçalara ayırma. **—4.** *Kısmet beklemek,* sözkonusu evlenme çağına gelmiş bir kızsa, evleneceği kimseyi beklemek. || *Kısmet, kısmeti çıkmak,* sözkonusu bir kız ya da kadınsa, evlenmek üzere bir erkek tarafından istenmek: *Yıllar geçti, kızcağıza uygun bir kısmet çıkmadı.* || *Kısmet kapısı,* geçim sağlanan, gelir elde edilen yer. || *Kısmet olmak,* talihi yardım etmek, nasip olmak: *Kısmet olursa seneye yine buluşuruz.* || *Kısmeti açık,* talihi iyi olan anlamında kullanılır. || *Kısmeti açılmak,* geliri artarak bolluğa erişmek; kendisiyle evlenmek isteyen biri çıkmak. || *Kısmeti ayağına (kadar) gelmek,* umulmadık, beklenmedik bir anda kazancı bol bir iş ya da durumla karşılaşmak. || *Kısmetine mani olmak,* bir kimsenin evlenmesine ya da kazancına engel olmak. || *Kısmetini ayağıyla tepmek,* kendisine verilecek güzel ve rahat bir işi, bu yolla kavuşacağı güzel bir durumu, değerini anlamayarak ya da bilmeyerek istememek. || *Kısmetini bağlamak,* bir kimsenin evlenmesini büyü yoluyla engellemek.
—*Esk. Kısmet-i adile,* eşit olarak paylaşma. || *Kısmet-i ferd, kısmet-i tefrik,* bir arsanın iki eşit kısma bölünmesi.
—Folk. *Kısmet açmak,* herhangi bir nedenle evlenemeyen kızların ve bir işte başarısız olan kişinin şansını açmak üzere çeşitli geleneksel uygulamalar yapmak. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kısmeti bağlanmak,* yapılan yanlış bir davranış, büyü ya da şansının kapalı olması nedeniyle bir işte başarılı olamamak. —Genç kızlar için, evlenememek. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İsl. huk. *Kısmet-i ayn,* elde bulunan ortak bir malın ortakıar arasında paylaştırılması. || *Kısmet-i cemi,* toplu halde bulunan birkaç ortak malın ortaklar arasında paylaştırılması. (Üç kişi arasında, ortak olarak sahip oldukıarı otuz koyunun onar onar paylaştırılması gibi.) || *Kısmet-i ganaim,* savaş ganimetlerinin paylaştırılması. (Ganimetin beşte biri yetim ve muhtaçlara dağıtılmak üzere beytülmale verilirdi. Kalanı askerler arasında paylaştırılırdı. Savaşa atlarıyla birlikte katılanlar atları için de birer pay alırlardı.) || *Kısmet-i kaza,* ortak mal sahiplerinden bazısının isteği üzerine hâkimin ortak bir malı zorla ve hükmen paylaştırması. || *Kısmet-i menafi,* ortak bir maldan, ortakların yararlanma koşullarını belirleme. (İki ya da daha çok kişinin ortak olarak sahip oldukları bir evde sırayla oturmaları gibi.) || *Kısmet-i rıza,* bir malın ortakların isteğine uygun olarak bölüştürülmesi.
—Kur. tar. *Kısmet-i askeriye,* Osmanlı devletinde askeri sınıftan birinin ölümü durumunda terekesinin, vârisleri arasında şer'i usullere göre paylaştırılması. (Bu iş kassam*larca yapılırdı.)

◆ ünl. "Şimdiden belli değil, ya olur ya olmaz" anlamında kullanılır: *Önümüzdeki yıl gelecek misiniz? —Kısmet!*
—ANSİKL. Folk. Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan yörelerinde çok çeşitli kısmet açma yöntemleri vardır. Bu işi genellikle yaşlı ve deneyimli bir kadın, falcı ya da büyü çözmeyi bilen bir kişi yapar. Kısmetinin açılması istenen kızın adını kâğıda yazıp kırk kez Allah'ın adını anarak ve dua ederek ağaç dalına asmak, ezan vakti kırk kez kilit açmak ya da düğme çözmek, büyü varsa bozmak için akarsu üzerinden geçmek en sık başvurulan kısmet açma yöntemleridir.
• *Kısmeti bağlanmak,* bazı kişilerin ailesinin aldığı bir beddua, yapılan bir büyü ya da yaptığı yanlış bir davranış yüzünden kısmetinin bağlandığına inanılır. Anadolu'da yaygın inanışa göre, kişinin ağzına bir parça iplik vermeden üstünde sökük ya da düğme dikmek, cuma günü dikişle uğraşmak, ezan vakti düğme vb. iliklemek, kilit kapamak ya da düğüm yapmak kısmetin bağlanmasına neden olur. Üç aylar içinde memeden kesilen çocuğun kısmetinin bağlı olacağı da yaygın inanışlardandır. Bunun için çeşitli kısmet açma yöntemlerine başvurulur. Kişiye niteliği bilinemeyen bir büyü yapılmışsa, ömrü boyunca kısmetinin bağlı olacağına inanılır.

keman kısmaçı

KISMETAĞACI a. Dünyanın tüm sıcak bölgelerinde yetişen dik ya da tırmanıcı gövdeli ağaç ya da ağaççık. (Bil. a. *clerodendron;* verbenaceae familyası.) [Kısmetağacının çiçekleri boru biçimindedir ve talkım ya da demet halinde toplu bulunur. Bazı türleri *(Clerodendron foetidum)* her yerde yetişebilir, ama çoğunluğu sıcak sera ister. Kısmetağaçları en güzel süs bitkileri arasında sayılır.]

KISMETLİ sıf. **1.** Kısmeti, talihi, nasibi açık olan kimse için kullanılır. **—2.** Bir kimsenin kısmetinin açık olduğu zaman dilimi için kullanılır: *Kısmetli bir günündeydi, bütün balıklar onun oltasında toplanıyordu.*

KISMETSİZ sıf. **1.** Kısmeti, talihi, nasibi açık olmayan: *Ne kısmetsiz insansın, koskoca mağazada istediğin gibi bir palto bulamadın.* **—2.** Kısmetin açık olmadığı zaman dilimi için kullanılır: *O yıl, havaların kurak gittiği kısmetsiz bir yıldı.*

KISMIK a. Cimri, pinti.

KISMİ sıf. (ar. *ḳısm* ve *-ī*'den *ḳısmī*). **1.** Bir bütünün yalnızca bir bölümüne ilişkin olan şey için kullanılır: *Kısmi ay tutulması.* **—2.** Bölgesel: *Kısmi seçimler. Kısmi silahsızlanma.*
—Akust. Kendi çınlama frekanslarının birinde titreşen bir cismin yayımladığı ses. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. Kendine benzeyen diğer organlarla bir araya geldiğinde birleşik bir organ oluşturan organa denir. (Bir şemsiyecik kısmi bir şemsiye, bir yaprakçık kısmi bir yapraktır, vb.)
—Huk. *Kısmi seçim* → ARA* SEÇİMİ.

—Küm. kur. *Kısmi sıralama*, bir küme üzerinde, elamanları ne $a < b$ ne de $b < a$ bağıntılarını gerçekleyen bir (a,b) ikilisi var olacak biçimde tanımlı $<$ sıralama bağıntısı.
—Mat. çözlm. x_i ye, saptanmış $i \in \{1,...,n\}$ için, $f(x_1,..., x_n)$ yi eşlik ettiren iki ya da daha çok değişkenli f fonksiyonuna dayanarak tanımlanmış $f : (x_1,..., x_n) \mapsto f(x_1,..., x_n)$ fonksiyonu için kullanılır. (Kimi kez buna i nci kısmi fonksiyon denir. Belli bir f fonksiyonunun, değişken sayısı kadar kısmi fonksiyonu vardır.)
—Sig. *Kısmi sigorta*, sigorta konusu değerlerin tümünün sigortalanması yerine belirli bir bölümünün sigorta ettirilmesi.
—ANSİKL. Akust. Titreşebilen her cisim bunu birçok şekilde gerçekleştirebilir. Ama, her durumda "kısımlar"a bölünecek şekilde devinimsizlik noktaları ya da çizgileri (düğümler ya da düğüm çizgileri) oluşturarak titreşir. Bu kısımlar birbirlerinden bağımsız titreşir gibi görünür. Cismin çınlama biçimlerine göre titreştiği zaman yayımladığı seslere de "kısmi" adı verilir. Kısmiler genellikle artan frekanslarla numaralandırılır. En kalın olan birinci kısmi, genellikle cisim herhangi bir şekilde uyarıldığında elde edilen titreşimdir. Örneğin titreşimi yayla sağlanan bir tel genellikle temel ses ya da uçları telin değişmez noktaları olan tek bir iğin titreşmesiyle birinci kısmi denilen temel sesi çıkarır; bunu çıkarırken de iki ucu telin sabit noktaları olan bir tek iğ halinde titreşir. Fakat telin ortasına parmak basılınca ve telin dörtte biri uzunluğundaki bölümüne yay sürtülünce birbirinin eşi iki iğ elde edilir ve bir kere başlatıldıktan sonra iki bölüm halindeki bu titreşim biçimi parmak ve yay telden çekildikten sonra da bir süre devam eder. İşte bu sırada tel ikinci kısmi sesini çıkarır ki bu da birincinin aşağı yukarı oktavı gibidir Aynı yöntemle tel üç, dört...iğ halinde titreşebilir ve bu durumda birinci kısminin ikinci, üçüncü vb. oktavı değerindeki üçüncü, dördüncü vb. kısmiler elde edilir. Demek ki titreşen bir telin kısmileri aşağı yukarı armonik bir dizi oluşturur. Ses boruları için de durum aynıdır. Ama diğer titreşen sistemlerde (çubuklar, levhalar, titreşen zarlar, vb.) armonik diziden ayrılan kısmiler bulunur. Örneğin bir diyapazonun birbirini izleyen kısmilerinin frekansları kendi aralarında 1-6,3 - 17,5 vb. sayılar gibidir.

KISRAK a. Erişkin dişi at.
—Hayvc. *Kısrak çiftliği*, damızlık kısrak yetiştiren hayvan üretme çiftliği.

KISSA a. (ar. *ḳıṣṣa*). *Esk.* **1.** Hikâye, fıkra. **—2.** Olay. **—3.** Macera. **—4.** *Kıssadan hisse*, anlatılan bir olaydan alınacak ders. || *Kıssadan hisse almak, çıkarmak*, anlatılan bir öyküden ya da gerçek bir olaydan ders almak. **—5.** *Kıssa-gû, kıssa-güzar*, hikâye anlatan kimse. || *Kıssa-han* → KISSAHAN. || *Kıssa-perdaz*, hikâyeler uyduran.

KISSAHAN a. (ar. *ḳıṣṣa* ve fars. *ḫ˘ān*'dan *ḳıṣṣa-ḫ˘ān*). *Esk.* Hikâye anlatıcısı, masalcı.

KIST a. (ar. *ḳısṭ*). *Esk.* **1.** Hisse, pay. **—2.** Tartı, ölçü ya da bölüşme sırasında doğruluk, dürüstlük. **—3.** Taksit, ödenen borcun belirli sürelerde verilmesi gereken her bir bölümü. **—4.** *Kıst el yevm* → KISTELYEVM. || *Kıst-ı mübadele*, alışverişi azaltma.
—Kur. tar. *Kıst mevacibi*, ulufe yerine kullanılan bir deyim.

KISTAK a. İki deniz arasında bulunan ve iki toprak parçasını birleştiren dar toprak dili: *Eski Süveyş ve Panama kıstakları.*
—Anat. Bir bölgenin ya da organın bazı dar kısımlarına verilen ad. (Örneğin ansefal, boğaz, dölyatağı, omur kıstağı.)
—Esk. Yun. *Kıstak oyunları*, Korinthos kıstağında yapılan yarışmalar. (Kıstak ya da *isthmia* oyunları, kahraman Melikertes onuruna düzenlenirdi. Poseidon ya da Theseus'un başlattığı söylenen bu oyunlar Korinthos'un başkanlığında, kutsal Poseidon surları içinde, her dört yılda bir [sonra 581'den başlayarak her iki yılda bir] ilkbaharda yapılır ve müzik ve atletizm yarışmalarıyla, at ve kayık yarışlarını kapsardı.)

KISTAS a. (ar. *ḳısṭ*'tan *kıstas*). **1.** Ölçüt: *Zenginliğin kıstası para değildir.* **—2.** *Esk.* Büyük terazi. **—3.** *Esk.* Tanrı'nın adalet terazisi.

KISTELYEVM a. (ar. *ḳısṭ* ve *yevm*'den *ḳısṭ-el-yevm*). *Esk.* **1.** İşbaşı yapılmayan günler için kesilen para. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir günlük kazanç, gündelik.
—ANSİKL. Aylıkla çalışan bir kişinin göreve başladığı tarihin aylığa hak kazandığı tarihten geç olması ya da maaşlarını peşin olarak alan memurların ay sonundan önce görevden ayrılmaları gibi durumlarda da aylıklara kıstelyevm uygulanırdı. Bu uygulamada, aylığın gündelik tutarı bulunur ve o ay içinde çalışılan gün sayısı ile çarpılarak ödenecek ücret belirlenirdi.

KISTEYN a. (ar. *ḳısṭ*'ın ikili çoğl. *ḳısṭeyn*). *Esk.* İki hisse, iki parça, iki ölçü.
—Kur. tar. *Kısteyn mevacibi*, iki ulufeye birden verilen ad.

KISTI a. *Yörs.* İnci, boncuk, deniz kabuğu vb. malzemeyi ipe dizip kelep haline getirdikten sonra birbirine dolayarak yapılan kısa gerdanlık. *Sucuk gerdanlık* da denir. (Özellikle türkmen kadın giyiminde görülen bir gerdanlık türüdür. Özel günlerde takılır; kimi zaman altın beşibiryerdenin yerini alır.)

KISTIRILMAK → KISMAK.

KISTIRMA a. Balıkç. **1.** İki ağı birleştiren halat bükümü. **—2.** Olta ucuna iğneden önce takılan ve uçlarında sarmal birer tel bulunan mekik biçiminde kurşun ağırlık.
—Cerr. Kan dolaşımını durdurmak için bir damarı kıskaçla sıkıştırma.

KISTIRMAK → KISMAK.

KISTLI sıf. ve a. (ar. *ḳısṭ*'tan). *Esk.* **1.** Borçlu; vergi borcu olan. **—2.** Askerlik yükümlüsü.

KIŞ a. **1.** Sonbahar ile ilkbahar arasındaki mevsim (Kuzey yarıküre'de 21 ya da 22 aralıkta başlar, 20 ya da 21 martta sona erer): *Sert, yumuşak, yağmurlu, karsız kış. Kış aylarında. Geçen kış, gelecek kış.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Ilıman iklimlerde, her zaman göbkilim mevsimiyle çakışmayan, süresi değişken soğuk mevsim: *Erken, geç kış. Bitmek bilmeyen kış. Bu yıl kış olmadı. Kış sporları.* **—3.** *Kış basmak*, soğuklar birden başlamak. || *Kış görmek*, kış mevsiminde çok soğuk havalar geçirmek: *Geçen yıl çok kış görmüştük.* || *Kış günü*, kışın. || *Kış kıyamet*, çok zorlu kış. || *Kış uykusu*, durgunluk, hareketsizlik zamanı: *Ortalıkta ne ses var ne soluk, sanki her şey kış uykusunda.* || *Kış yapmak*, hava sözkonusuysa, çok soğuk, karlı geçmek. || *Kışı (bir yerde) geçirmek, çıkarmak*, kışın bitimine değin bir yerde kalmak.
—Arıc. *Kış salkımı*, kışın kovanın ortasındaki boş çerçevelere yığılan arı topluluğu. (Böylece birbirlerine sokulan arılar toplam dış yüzeyi küçülterek soğuktan korunmuş olurlar.)
—Biyol. *Kış uykusu*, soğuk mevsimin (ya da kurak mevsimin) gelmesiyle canlılarda meydana gelen ve su ya da yiyecek kıtlığına rağmen buna karşı koyabilmelerini sağlayan olguların tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Bot. *Kışa dayanıklılık*, kimi bitkilerde görülen ve soğuğa rağmen kışın bitkinin gelişmesini sağlayan nitelik.
—Meyvc. *Kış meyveleri*, ancak kışın olgunlaşan ve kışın yenen meyveler.
—Mutf. *Kış türlüsü*, kışlık sebzelerle hazırlanan türlü.
—Spor. *Kış sporları*, kayak ve buna bağlı etkinlikler (kızak, özellikle bobsleigh).
—Zool. *Kış uykusu*, kışı geçirmek için göç etmeyen, kışı uyuşuk halde ya da yaşamsal etkinlikleri yavaşlamış olarak geçiren bazı hayvan türlerinde görülen ortak uyarlanma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kış uykusuna yatmak*, bir hayvan için kışı uyuşuk halde geçirmek.
—ANSİKL. Kuzey yarıküre'de, yaklaşık 89 gün süren kış, dört mevsimin en kısasıdır; Güney yarıküre'deyse, tersine, 93 günü aşan süresiyle, en uzun mevsimdir. Kuzey yarıküre kışı sırasında Yer, yörüngesinin Güneş'e en yakın noktasındadır (günberiden 3 ya da 4 ocakta geçer) ve Güney yarıküre kışı sırasındakine oranla yaklaşık % 7 daha çok ısıl ışıma alır.
—Biyol. Doğal kış uykusu başlıca üç türlüdür: 1. *gömülme* ya da *örtünme*, canlıyı yaşadığı ortamdan sıcaklık bakımından yalıtır (dağsıçanı yuvasına kapanır, sümüklüböcek geçici kapakçık* salgılar, semender ağaç kovuğuna girer, protopterus bir koza içinde kistleşir, ağaçların uyur tomurcukları mumla kaplanır, otsu bitkilerin havada olan organları çok olur ve memeliler kışlık tüy çıkarırlar; 2. *yaşama ritminin yavaşlaması*, dokuların kuruması ve sıcakkanlı hayvanlarda bile vücut içi sıcaklığın düşmesiyle belirgindir (hayvan artık kıpırdamaz, yemez, çok az soluk alır, vücudunda birikmiş yedek yağları kullanarak yaşar; bitkilerde besisuyu dolaşımı ve büyüme durur); 3. *üreyici diyaspor* hazırlama* ve *gömme*, böcek yumurtalarının, çokyıllık bitkilerin toprak altındaki organlarının, yosunhayvanları statoblastlarının, vb. toprak içinde saklanması (bunların hepsi ilkbaharda açılır).
—Ed. Divan edebiyatında şitaiye* adı verilen kasidelerin nesip bölümleri kışı konu edinir. Bu kasideler karla ilgiliyse "berfiye" diye adlandırılır. Ortalık kar altında beyazlara büründüğü için kış şeyhe, sırça saraya; rüzgâr ve soğuk getirdiği için zalim bir padişaha benzetilir. Lamii' nin *Münazara-i bahar ü şita*'sında olduğu gibi bu zalim padişah baharla savaşır ve sonunda ona yenilir.
—Zool. Özellikle sıcakkanlı omurgalılar (kuşlar ve özellikle de memeliler) gibi bazı hayvanlarda kış uykusu gerçek bir seyirlik şölene benzer; çünkü bedensel işlevlerin (beslenmeme; solunum ve kalp atışları düzeninin yavaşlaması; merkezi sinir sisteminde ve duyu organlarında etkinliğin azalması; vb.) çoğunun yavaşlamasına bağlı olarak beden sıcaklığında düşüşe yol açar. Kış uykusu evresine giriş, kış gelmeden başlayarak yavaş yavaş gerçekleşir. Kış uykusu altı ay bile sürebilir; ama zaman zaman hayvan (sincap, hamster) uyanarak beslenir, çiş ve dışkı yapar ya da beden içi soğumasının donmaya kadar varmaması için yalnızca hareket eder.
İster omurgalı, ister omurgasız birçok hayvan öbeğinde kış uykusuna yatma olaylarına rastlanır. Hayvanların çoğu soğuktan korunmak için yer altına girer; bazıları (özellikle böcekler) kanlarında donmayı engelleyici bazı maddeler (örneğin gliserol) biriktirir. Memelilerde, böcekçiller (kirpi), yarasalar ve kemiriciler (dağ sıçanı, yediuyuklayan, bahçe uyuklayanı vb.), yani tam sıcakkanlı olmayan hayvanlar kış uykusuna yatar. Ayrıca, ayılar, porsuklar, kunduzlar gibi bazı memeliler kış uykusundan farklı bir uyuşukluk dönemi geçirirler. Bu sırada metabolizmaları yavaşlar ama beden ısısı düşmez. Kuşlar arasında yalnızca çobanaldatanda tipik bir kış uykusuna rastlanır.

KIŞ ünl. (yansıma sözc.). Kümes hayvanlarını, kuşları ürkütmek, kovmak için (genellikle yinelenerek) kullanılır.
—Esk. oy. Satrançta şah tehlikedeyken rakip tarafından söylenmesi zorunlu uyarma sözü. (Bugün "şah" denir.)

KIŞ (Tevfik), türk güreşçi (Çorum 1935). Grekoromen dalında Yaşar Doğu* tarafından yetiştirildi. Kısa sürede kendini gösterdi ve 87 kg'da Türkiye şampiyonluğu-

nu kazandı (1958). Milli takıma girdiği yıl Balkan ikincisi ve Akdeniz şampiyonu oldu (1959). Kilosunda Roma Olimpiyat oyunları'nda birinci geldi. Dünya şampiyonluklarını kazandı (1962 ve 1963). Sakatlığı nedeniyle bir süre mindere çıkmadı. Avrupa grekoromen şampiyonu ve Dünya ikincisi oldu (1966). Bu tarihten sonra güreşi bıraktı.

Kış masalı *(The Winter's Tale)*, Shakespeare'in 5 perdelik komedisi (1610'a doğr.). Kral Leontes kıskançlık yüzünden dostunu zehirletir, karısını yargılatır, kızı Perdita'yı da sürgüne göndertir. Çobanların büyüttüğü Perdita, babasının arkadaşının oğlu Florizel ile tanışır. Yirmi yıl sonra, şaşılası barışma gerçekleşir: Leontes, karısının namuslu olduğunu kabul eder, Perdita'nın heykelinin gözleri önünde canlandığını görür ve yeni kuşağı kutsar. Persephone efsanesini yineleyen, babanın sahiplik otoritesini sert bir biçimde eleştiren trajedinin romantik niteliği beşinci perdede ortaya çıkar: sevinç kaynağına dönüşün hazırlandığı sığınak olarak pastorala dönüşür.

KIŞ MÜHENDİSPERVANESİ a. Dişilerinde yalnızca körelmiş kanatlar bulunan kış pervanesi. (Bil. a. *Operophtera brumata;* pulkanatlılar takımı; mühendispervanegiller familyası.)
—ANSİKL. Kış mühendispervanesi sonbaharda ortaya çıkar; erkekler alaca karanlıkta uçuşur, ağaç gövdeleri üzerindeki dişileri döller; yumurtalar ağaç gövdelerine bırakılır. Tırtıllar, ilkbaharda, meyve ya da orman ağaçlarının yapraklarını kemirir; sonra toprağa düşerek kundaklanır. Dişilerin ağaçlara yumurtlamasını engellemek için gövdeye bir tuzak kemer geçirilir ya da bir tutkal halkası oluşturulur. İlkbaharda meyve ağaçlarının çiçek açtığı dönem dışında, tırtılların üstüne sabun, petrol ya da arsenikli sıvılar püskürtülür.

KIŞ ORTANCASI a. Bot. BERGENYA'nın eşanlamlısı.

Kış yolculuğu *(Die Winterreise)*, F. Schubert'in, W. Müller'in şiirleri üzerine bestelediği 24 lied'lik çevrim (1827). *Güzel değirmenci kız* ve ondan dört yıl sonra bestelenen *Kış yolculuğu*, birbirini tamamlar. Sevdiği kadının ihanetine uğrayan yalnız bir adamın bir dizi doğa izlenimini yansıtan bu monodramda piyano, bir orkestra gibi, canlı doğa tabloları çizer.

KIŞÇI a. *Arg.* Hafif suç işleyerek kışı hapishanede geçirmeyi alışkanlık edinen kimse.

KIŞÇIL ya da **KIŞLIK** sıf. Bot. Kar üstünde ya da karın içinde yetişebilen ve kış ortasında çiçek açan bitkilere denir.

KIŞIKURAK sıf. Kışa rastlayan bir kurak mevsimle nitelenen iklim için kullanılır.

KIŞIN be. Kış mevsiminde; kış süresince: *Kışın bu bölgeye çok yağmur yağar. Kışın Ankara'da oturur.*

KIŞIR, -şrı a. (ar. *kışr*). *Esk.* **1.** Bir şeyin dışını kaplayan kılıf, kabuk: *Kışr-ı badem* (badem kabuğu). *Kışr-ı şecer* (ağaç kabuğu). **—2.** Tahıl, yemiş, özellikle kahve kabuğu. **—3.** *Kışır bağlamak*, kabuk tutmak. ‖ *Kışır içmek*, kahvenin kabuğunu haşlayarak içmek.
—Esk. anat. *Kışr-ı sin*, seman.
—Esk. yerbil. *Kışr-ı arz*, yerkabuğu.

KIŞKARTOPU a. Akdeniz havzasında yetişen, hepyeşil yapraklı, kış başından bahara kadar açan dal uçlarında toplu beyaz ya da pembe çiçekli, siyah ya da mavimsi meyveli ağaççık. (Bil. a. *Viburnum tinus;* hanımeliğiller familyası.)

KIŞKIRTI a. Kışkırtma, kötü bir eyleme yöneltme.

KIŞKIRTICI sıf. ve a. İnsanları başkaldırmaya, kınanacak bir şey yapmaya ya da şiddet kullanmaya iten kimse için kullanılır; provokatör: *Kışkırtıcılardan uzak durun. Bu adam kışkırtıcının biri.*
◆ sıf. **1.** Bir kimseyi kınanabilecek bir şeyi yapmaya, başkaldırmaya ya da şiddet kullanmaya sürükleyen şey için kullanılır: *Kışkırtıcı sözler, hareketler.* **—2.** Cinsel arzuları kamçılamak amacı güden bir şey için kullanılır: *Kışkırtıcı bakışlar.* **—3.** *Kışkırtıcı ajan,* bir örgüte sızarak ya da bir gösteri hareketine katılarak oradaki kişileri belli bir tavır almaları ya da kendilerine zarar verebilecek ya da misillemelere yol açabilecek davranışlar yapmaları için kışkırtma amacı güden kimse. (Eşanl. AJAN PROVOKATÖR.)
—Ruhbil. *Kışkırtıcı dürtü,* KIŞKIRTMA'nın eşanlamlısı. ‖ *Kışkırtıcı uyarı,* bir dürtüye bağlı bir davranışın ortaya çıkmasına neden olan ya da katkıda bulunan uyarı.

KIŞKIRTICILIK a. Kışkırtıcı olma durumu, kışkırtıcı bir kimseye yakışır davranış.

KIŞKIRTILMAK → KIŞKIRTMAK.

KIŞKIRTMA a. Kışkırtmak eylemi.
—Ruhbil. Ancak bir dış uyarının (iştah uyandırıcı, cinsel, korkutucu vb.) varlığı karşısında ortaya çıkan dürtüler kategorisi. Karşıtı, iç kaynaklı (yiyecek içecek yoksunluğu, hormon faaliyeti vb.) dürtüler kategorisidir. (Dürtüsel durumların çoğu, hem bir iç öğe, hem de bir kışkırtma öğesi içerir.) [Eşanl. KIŞKIRTICI DÜRTÜ.]

KIŞKIRTMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi kışkırtmak,* onu atakça ya da kınanabilecek bir şeyi yapmaya itmek; meydan okuyan davranışlar ve sözlerle sataşarak, onu şiddet kullanmaya yöneltmek; tahrik etmek: *Bire bin katarak anlattığı şeylerle herkesi kışkırttı. Halkı kışkırtarak ayaklandırmak. Onu kışkırtmasaydın, sana saldırmazdı.* **—2.** *Bir kimseyi (bir kimseye karşı) kışkırtmak,* onu (bir kimseye) başkaldırmaya yöneltmek; tahrik etmek: *Onu bize karşı kışkırtanlar var.*
◆ **kışkırtılmak** edilg. f. Kışkırtmak eylemine konu olmak.

KIŞKIŞ a. Balıkç. **1.** Derelerde dip balıklarını avlayan balıkçıların dibi bulandırmak için kullandıkları, bir levhayla donatılmış sopa. **—2.** *Kışkış taşı,* ırmaklarda, körfezlerde, kıyı sularında, balıkların ağa doğru gitmesini sağlamak için, kalınca bir ipe bağlanarak bir sağa, bir sola fırlatılıp çekilen taş (genellikle mermer tercih edilir).

KIŞKIŞLAMAK g. f. **1.** Kuşları ya da kümes hayvanlarını ürküterek kovmak. **—2.** *Kaba.* Bir kimseyi kovmak.
—Balıkç. Balıkları kışkış taşı aracılığıyla ağa doğru kovalamak.

KIŞLA a. Ask. **1.** Birliklerin barınması amacıyla kurulan büyük yapı, barınak ya da bunların toplu olarak bulunduğu arazi. **—2.** *Kışla komutanı,* kışla bölgesinde bulunan en büyük rütbeli ve kıdemli birlik komutanı.
—Hayvc. Küçükbaş hayvanların gecelemeleri ya da kışın barınmaları için konuldukları kapalı ağıl.
—ANSİKL. Ask. tar. Osmanlılar'da Yeniçeri ocağı'nın kurulmasından sonra, askerler "oda" denilen kışlalarda barınırlardı. İstanbul'un alınışına değin Bursa ve Edirne'de kışlalar vardı. Fetih'ten sonra acemi oğlanları, topçular kışlası yapıldı. Ayrıca Şehzadebaşı semtiyle Aksaray Et* meydanı'nda iki yeniçeri kışlası inşa edildi. Bu kışlalar daha sonra "eski odalar" ve "yeni odalar" adıyla anıldılar. Genellikle tek katlı ve ahşap olan bu kışlalar, zamanla çıkan yangınlar yüzünden (1633 Cibali, 1660 Ayazma kapı ve 1717 yangınları) hasara uğradı ve yeniden yapıldı. Selim III döneminde Nizamı cedit ordusunun barınması için Selimiye kışlası yaptırıldı. Mahmut II'nin Yeniçeri ocağı'nı kaldırmasından sonra İstanbul'da bulunan Yeniçeri kışlaları topa tutularak yok edildi. Selim III döneminden başlayarak ordunun yeniden düzenlenmesi amacıyla girişilen yenileştirme çabaları sırasında Rami, Gümüşsuyu, Maçka, Taşkışla, Taksim (günümüzde park yeri), Beyazıt'ta (günümüzde İstanbul Üniversitesi) kışlaları yapıldı.

KIŞLAK a. **1.** Konar-göçerlerin, hayvanları ile birlikte yayladan inerek soğuk mevsimi geçirdikleri, iklim bakımından elverişli yer. Bazı kışlaklar zamanla sürekli yerleşme yerine dönüşmüştür. **—2.** Eskiden savaş durumundaki ordunun kışı geçirmek üzere çekildiği yer.
—Ask. tar. *Kışlağa çekilmek,* sefer ya da savaş halindeki bir ordunun kışı geçirmek için uygun bir bölgeye yerleşmesi.
—Hayvc. *Kışlak dönemi,* bitkilerin gelişmesi durduğu için, hayvanların otlaklara salınmayıp ağılda ya da ahırda yemle beslendiği dönem.
—Tar. Osmanlı devletinde ot ve suyundan yararlanılan toprağa verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. Yaylak gibi, kışlak da iki türden oluşurdu. Bunlardan biri Defterhanei Amire'de bir ya da birkaç kasaba halkına ayrılır, ot ve suyundan yalnız oranın halkı yararlanabilirdi. Bu kışlaktan yararlananlar kullanım oranlarına göre "kışlakiye" adıyla anılan yıllık belirli bir vergi verirlerdi. Bu tür kışlaklar alınıp satılamaz, tapuyla kimseye mülk olarak verilemez, hatta halkı istemedikçe ekilip biçilemez, üzerinde tarımsal hiçbir etkinlik yapılamazdı. İkinci tür kışlaklar bir ya da birkaç kişinin tapuyla mülkü olan topraklardı. Hukuksal durumları da öteki ekilebilen topraklarla aynıydı. Ancak, bunların ot ve suyundan yalnız kışın yararlanılırdı. Ayrıca, bu ikinci tür kışlaklardan yararlanma hakkı tek başına ya da birlikte olsun, yalnız tapu sahiplerine özgüydü.

KIŞLAK, Hatay'ın Yayladağı ilçesine bağlı bucak; 5 060 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Kışlak,* 1 588 nüf. (1990).

KIŞLA-KADARAK. Arkeol. Niğde'nin K.'inde tarihöncesi buluntu yeri. Orta ve Üst Yontmataş dönemlerine ait aletler ele geçti ve doğal mağaralar saptandı.

KIŞLAKÖY, Erzurum'un Narman ilçesine bağlı bucak; 3 268 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Kışlaköy,* 561 nüf. (1990).

KIŞLALI (Mehmet Ali), türk gazeteci (Kilis 1933). Siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi. 1953'ten başlayarak *Zafer* gazetesinde spor, *Milliyet* gazetesinde dış politika muhabirliği (1960-1966), *Hürriyet* gazetesinin Ankara temsilciliğini yaptı. *Yenigün* gazetesi yazıişleri müdürü oldu (1957-1960). *Yankı* (1971-1983), *Haftaya bakış* (1986-1987), *Yankı/Bakış* (1988) adlı dergileri çıkardı ya da yönetti. 1960'dan beri *New York Times* ve *Time* Türkiye muhabiridir; 1991'den beri *Türkiye* gazetesinde çalışmaktadır.

KIŞLALI (Ahmet Taner), türk siyaset adamı (Tokat 1939). Siyasal bilgiler fakültesi'ni bitirdi (1963). *Türkiye'de siyasi kuvvetler* adlı teziyle Paris Hukuk fakültesi'nde doktora verdi. Siyasal bilgiler fakültesi'nde asistanlık ve doçentlik yaptı. 1977 seçimlerinde CHP'den İzmir milletvekili seçildi, Kültür bakanı (1978-1979) oldu. *Özgür insan, Cumhuriyet, Yankı, Ulusal kültür* vd. dergi ve gazetelerde yayımlanan yazılarında CHP'nin uzlaşımcı kültür ve sanat politikasını savundu. *Cumhuriyet*'teki yazarlığının yanı sıra, A.Ü. İletişim fakültesi'nde öğretim üyesidir.

KIŞLAMA a. Kışı bir yerde geçirme.
—Denizc. *Kışlama süresi,* yağmur, buz ya da kasırgalar mevsiminde gemilerin sefere çıkmayarak limanlarda yattığı süre.
—Tarım. Bir ya da ikiyıllık kışlık bitkilerin tohum cücüklerinin vejetatif durumdan üreyici taslak durumuna geçebilmeleri için gerekli ve yeterince uzun bir düşük sıcaklık dönemiyle yaratılan fizyolojik değişim. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Bitkinin gelişme ritmini, çimlenme mevsimini, çiçeklenme

Ahmet Taner Kışlalı

kışkartopu
(Viburnum tinus)

Mehmet Ali Kışlalı

tarihini değiştirmek için tohumları ya da fideleri soğuktan geçirme.
—ANSİKL. Biryıllık (ya da yazlık) bitkilerin gelişmek için soğuk etkisinde kalmaya gereksinmeleri yoktur. Buna karşılık, öteki bitkiler, sıfıra yakın (optimum derece 0 ve 4ºC arası) bir sıcaklıkta yeterince gün geçirmedikçe vejetatif durumda kalırlar. Ilık bir yerde (örneğin serada) yetişen kışlık bir buğday ya da kolza durmadan yeni yaprak, filiz ya da dal sürer, ama hep yere yakın bodur bir ot evresinde kalır, ne sap sürer, ne çiçek açar.
Bitkinin cinsine göre, etkili soğuk süresi az ya da çok uzundur: almaşık bitkiler için birkaç gün, "tam kış" tipi bitkiler için 50 ya da 60 gün. Bu soğuk birkaç döneme bölünebilir. Yavaşlamış bir yaşam süren kuru bir tohuma kışlama uygulanamaz. Kışlama uygulanacak cücüğün yaşı, bitkinin türüne göre değişir. Tahıllarda, tohum çimlenmeye başlar başlamaz kışlama başlayabilir.

KIŞLAMAK gçz. f. **1.** *(Bir yerde) kışlamak,* kışı bir yerde geçirmek: *Ordu, o yıl köylerde kışladı. Ormanda kışlayan rengeyikleri.* **—2.** Kış gelmek: *Bu yıl hava erken kışlayacağa benzer.*
—Ask. tar. Hareket halinde, asıl üssünden uzakta bulunan ordunun kışı geçirmek için harekât bölgesine yakın bir yerleşme bölgesinde konaklaması.
—Biyol. (Canlılar) hibernasyon durumunda olmak.
—İpekböcç. Embriyonların gelişmesini sağlamak için ipekböceği yumurta ya da tohumlarının zorunlu olarak bir süre soğukta tutulması. (Kışlatma süresi yaklaşık olarak üç aydır; en uygun sıcaklık, 4 ve 8ºC arasındadır ve bunun başlayacağı zaman fışkırma için seçilen tarihe göre ayarlanır.)
◆ **kışlatmak** ettirg. f. Kışı bir yerde geçirtmek.

KIŞLAMAK g. f. Kuşları ya da tavukları ürkütüp kovmak; kışkışlamak.

KIŞLATMA a. Kışlatmak eylemi.
—Arıc. Arıların kış aylarını ölmeden geçirebilmeleri için yapılan uygulama.
—ANSİKL. Arılar eskiden, kapalı yerlerde (mahzen, oda ya da tavan arası) kışlatılırdı. Bugün ancak çok soğuk yerlerde başvurulan bu tip kışlatmanın yararları yanında birtakım sakıncaları da bulunduğundan şimdi arıcılık yapılan yerlerde kovanlar genellikle dışarda saman, keçe ve katranlı muşamba sarılarak kışlatılmakta ve hava almaları için kovan deliği açık bırakılmaktadır. Arıların fazla telefat vermemesini sağlamak için, kışa girerken kovanda yeteri kadar bal bırakmak, zayıf ve anasız kovanlarla kışa girmemek, kovandaki anaarının genç olmasına dikkat etmek, kovanlarda çiçektozunun miktarını yüksek tutmak, gerekirse takviye yapmak, hastalıklara karşı uyanık bulunmak gerekir. Kovanların soğuk kuzey rüzgârlarından korunması için rüzgâr siperleri yapılmalı ve kovan delikleri güneye bakmalıdır.

KIŞLATMAK → KIŞLAMAK.

KIŞLIK sıf. **1.** Kışa ilişkin, kışa uygun: *Kışlık tayyör, ceket, gecelik.* **—2.** Kış için: *Kışlık odun. Kışlık bulgur, tarhana hazırlamak.*
—Bot. → KIŞÇIL.
—Tarım. *Kışlık çeşit,* üreme çevriminin tamamlanması için kışlamaya gereksinimi olan kültivar. (Bu bitkiler, sonbaharda [ağustos sonundan kasıma kadar] ekilir ve gelecek yaz çiçeklenip olgunlaşmak üzere kışı filiz durumda geçirirler. Buna karşılık, yazlık çeşitler, üreme çevrimi kısa olduğundan, yavaşlamış bir kış yaşamı geçirmeksizin olgunlaşabilirler. Kışlık ve yazlık çeşitler arasında, yarı kışlık, yarı yazlık, vb. birçok geçiş çeşitleri bulunmaktadır.)
◆ a. Yazlığa karşıt olarak kışın oturulan yapı.

KIŞRINCA be. (ar. *ḳışr*'dan). *Esk.* Yüzeysel olarak.

KIŞRİ, KIŞRİYE sıf. (ar. *ḳışr* ve *-ī*'den *ḳışri,* dişl. *ḳışriyye*). *Esk.* Kabuğa ait, kabuklu.
—Esk. zool. *Kışri hayvanlar* (*hayvanatı kışriye* ya da *taifei kışriye*), eskiden kabuklular öbeğine verilen ad.

KIŞRİYE → KIŞRİ.

KIT, -tı sıf. **1.** Gereksinmeyi karşılamayacak kadar az olan şey (somut) için kullanılır: *Yağmur yağmadığı için bu yıl ürün kıt olacak.* **—2.** Olması gerekenden, beklenenden az, gelişmemiş şey (soyut) için kullanılır: *Anlayışı kıt bir adam.* **—3.** *Kıt kanaat,* sıkıntı, yokluk ve güçlük içinde: *Kıt kanaat geçiniyoruz.* || *Kıtı kıtına,* gereksinimi karşılamayacak kadar, ancak, ucu ucuna: *Aldığım kumaş, kıtı kıtına yetti.*
—Folk. *Kıt ekmeği,* Anadolu'nun bazı yörelerinde yoksullara ya da ölü evine komşuları tarafından gönderilen yemeğe verilen ad. || *Kıta gitmek,* ölü evine ya da muhtaç bir aileye yemek götürmek.

KITA a. (ar. *ḳıṭʿa*). **1.** Süküre üzerindeki büyük kara parçası: *Amerika kıtası.* (Eşanl. ANAKARA.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bir adaya göre, yakınındaki kıta parçası: Britanya adaları için Avrupa, Korsika için Fransa.
—*Esk.* Parça, kesilen, ayrılan bölüm. || Sayılabilir cansız şeyler için adet, sayı: *Üç kıta sefine.* || *Kıta-yı arz,* anakaralardan her biri. || *Kıta-yı cesime,* büyük parça. || *Kıta-yı muhayyel,* zihinde canlandırılan yer, hayal ülkesi.
—Ask. Büyük ya da küçük askeri birlik. || Herhangi bir görevin yerine getirilmesi için çeşitli birliklerden oluşturulan topluluk. || *Kıta komutanı,* bir kıtaya sürekli ya da geçici olarak komuta eden subay ya da astsubay.
—Coğ. *Kıta iklimi* → KARA* İKLİMİ.
—Ed. Bir şiirde dize sayısı, uyak düzeni, anlam bakımından birbirine denk düşen bölümlerden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.) || Divan şiirinde iki beyitten oluşan, ikinci ve dördüncü dizeleri uyaklı biçim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıta-i kebire,* divan edebiyatında beyit sayısı ikiden fazla olan kıtalara verilen ad.
—Esk. anat. Kesilen bir organın vücutta kalan kısmı. || *Kıta-yı harkafiye,* kalça kemiği.
—Esk. mat. KESİM ve KESME'nin eşanlamlısı. || *Kıta-yı daire,* daire kesmesi. || *Kıta-yı küre,* küre kesmesi.
—Esk. ölçbil. Yunan trajedisinde koro tarafından söylenen üç lirik bölümün birincisi.
—Uluslarar. huk. *Kıta sahanlığı,* kıyılara bitişik, ancak karasularının dışında kalan deniz yatağı ve onun toprak altından oluşan deniz alanı. Kıta sahanlığı, 200 m derinliğe ya da su derinliğinin, doğal kaynakların işletilmesine olanak verdiği noktaya kadar uzanır. (Denizbilimciler, kıta sahanlığı yerine "kıta tabanı" terimini kullanırlar.) Kıta sahanlığı kavramı, 1958'de, denize kıyısı olan belli başlı devletlerin imzaladığı Cenevre sözleşmesi'yle tanımlandı. Hukuksal olarak kıta sahanlığı, kara ülkesinin uzantısıdır ve sınırları, uygulanabilir sözleşme hükümlerinin bulunmaması durumunda, hakkaniyete dayanan teamül kuralları uyarınca belirlenir.
—ANSİKL. Dünya, geleneksel olarak beş kıtaya bölünür: Eski Kıtalar ya da Eski Dünya diye de adlandırılan ve başlıca uygarlıkların beşiği olan Avrupa, Asya ve Afrika; Amerika (*Yeni Kıta* ya da *Yeni Dünya* da denir); Okyanusya. Bu sınıflandırmada insanların yaşadığı alanlar göz önünde tutulmuştur. Kimi coğrafyacılara göre, aşağı yukarı mutlak bir "çöl" olan Antarktika altıncı bir kıta oluşturmaktadır. Kıtalar (su yüzündeki karalar) topluca, yerküre yüzeyinin üçte birinden azını (% 29) kaplar ve büyük bölümü Kuzey yarıküre'dedir. Kıtaların ortalama yükseltisi yaklaşık 700 m olmasına karşılık okyanusların ortalama derinliği 3 800 m'dir. (→ *Kıtaların* KAYMASI, LEVHA.)
—Ed. Divan şiirinde kıta, genellikle dört dizelik bağımsız bir biçimdir. Divanlarda kasidelerden sonra ya da divanın sonunda, mukattaat adı verilen bölümde yer alırlar. Düşünsel içerikli, rubaiyi andıran ürünler, yergiler, ebcet hesabıyla yazılmış tarihler vb., kıta biçimindedir.
• Bağımsız kıtalardan oluşan örneklerin yanı sıra murabba, şarkı, terkib-i bent, terci-i bent gibi, kıtalardan oluşan türler de vardır. Halk şiirinde mani katarı, koşma, türkü, semai vb. gibi türlerde de kıtaları andıran dörtlükler yer alır. Çağdaş edebiyatta şiirlerin dörtlüklerden oluşan bölümleri aynı adı taşır. Dörder dizeyi aşan şiir bölümleri için de aynı ad kullanılmaktadır. Örneğin M.A. Ersoy'un İstiklâl marşı'nın dokuz kıtası dörder, sonuncu kıtası ise beş dizelidir.

KITAAT, -tı çoğl. a. (ar. *ḳıṭʿa*'nın çoğl. *ḳıṭaʿāt*). *Esk.* **1.** Kıtalar, anakaralar. **—2.** Askeri birlikler. **—3.** Parçalar, bölümler. **—4.** *Kıtaat-ı hamse, kıtaat-ı hamse-i malume,* bilinen beş kıta.
—Ask. tar. *Kıtaat-ı fenniye,* Osmanlılar'da fenle ilgili görevleri bulunan askeri sınıflara (istihkâm, muhabere vb.) verilen ad. || *Kıtaat-ı fenniye zabiti,* istihkâm subayı.

KITABUZULU a. İNLANDSİS'in eşanlamlısı.

KITACIK a. Denizbil. Önemli deniz tabanı yükseltisi. (Bir kıta bütününden kopmuş bir parçanın su altında kalan bölümüdür. Sözgelimi Chagos-Lakdiv kısmen su üstüne çıkmış, tepesinde mercan kaplı kireçli bir saçak bulunan bir kıtacıktır.)

KITAİÇİ sıf. Yerbil. Karasal bir kuşağın ya da bir oluşumun içinde yer alan şeyler için kullanılır.

KITAL, -li a. (ar. *ḳıtāl*). *Esk.* Saldırı, vuruşma, mücadele: *"Yedi sekiz ay kadar şah Abbas ile cenk ve kıtal olup..."* (Cevdet Paşa, XIX. yy.).

Kıtal suresi → MUHAMMET SURESİ.

KITASAL sıf. Kıtalara, kıtaların iç kesimine ya da yapısına ilişkin: *Kıtasal iklim, kıtasal kabuk.*
—Coğ. *Kıtasal iklim* → KARA* İKLİMİ.

KITAYLAR → ÇITANLAR.

KITFİR, Yusuf peygamberin mısırlı efendisi. Adı, Tevrat'ta mısırlı "muhafız askerlerin reisi" Potifar olarak geçer; Kuran'da ise geçmez, Yusuf suresinde kendisinden "mısırlı biri", "Yusuf'un efendisi", "aziz", "vezir", diye söz edilir. İnanca göre, Reyyan bin Velit'in maliye nazırlığını yapan ve çocuğu olmayan Kıtfir, Yusuf'u, onu kuyuda bulanlardan satın alarak evlat edindi. Delikanlılık çağı geldiğinde Kıtfir'in karısı Yusuf'a âşık oldu; ancak karşılık görmeyince ona iftira etti. Bu iftira yüzünden Yusuf zindana atıldı. Yusuf, hükümdarın rüyasında gördüğü yedi semiz, yedi zayıf ineği doğru olarak yorumladığı için zindandan kurtulduğu gibi Kıtfir'in yerine hükümdarın maliye nazırlığına getirildi. İran ve türk *Yusuf ile Züleyha* mesnevilerinde de Kıtfir'in adı geçer.

KITIK a. **1.** Tekst. Kaba yünlerin ve kimi hayvansal dokuma maddelerinin lifleri arasına karışmış halde bulunan sert ve kalın lif. (Minder, yastık vb. şeyleri doldurmada kullanılır.) **—2.** *Bitkisel kıtık,* cüce palmiye *(Chamoerops humilis)* yapraklarından, zostera'dan, tillandsia usnea'dan, *phormium tenax*'dan elde edilen lif. (Bu lifler özellikle halıcılıkta, koşumculukta ve giyim sanayisinde gerçek kıtığın yerine kullanılır.)

KITIKLAMAK g. f. *Bir şeyi kıtıklamak,* içini kıtıkla doldurmak, kabartmak, beslemek.

KITIKLI sıf. İçine kıtık konmuş olan şey için kullanılır.
—Kırs. inş. *Kıtıklı harç,* kireç, kum, marnlı kil, kendir ve keten artıklarından oluşturulan karışıma normal harç katılarak elde edilen ve bağdadi üzerine vurulan harç.

KITIPİYOS sıf. ve a. (*kıtı* ? ve yun. *piyos*, kim, hangi'den). *Arg.* Değersiz, bayağı, kötü: *O kıtıpiyos adam bu işin üstesinden nasıl gelecek?*

KITIR a. (yansıma sözc.). **1.** Patlamış mısır taneleri. **—2.** *Arg.* Uydurma söz, yalan: *Bizim bu kıtırlara karnımız yok.* **—3.** Sert bir şeyin kırılırken, parçalanırken çıkardığı kuru ve gevrek ses. **—4.** *Kıtır atmak,* yalan söylemek (arg.). || *Kıtır kıtır,* gevrek bir ses çıkararak: *Bir şeyi kıtır kıtır yemek. Kıtır kıtır doğramak;* kızartılarak, kurutularak, kavrularak vb. çok gevrek bir duruma gelmiş şey için kullanılır: *Leblebiler kıtır kıtır olmuş.* || *Bir kimseyi kıtır kıtır kesmek,* acıma duymaksızın rahatça öldürmek, gözünü kırpmadan öldürmek.
—Mutf. Çorba ya da bazı sebzelerle sunulan, kızartılmış küçük gevrek ekmek parçası.

KITIRCI sıf. ve a. Çok yalan söyleyen kimse için kullanılır.

KITIRDAMAK gçz. f. (yansıma sözc.). Kuru ve gevrek bir şey sözkonusuysa, "kıtır" diye ses çıkarmak.

◆ **kıtırdatmak** ettirg. f. *Bir şeyi kıtırdatmak,* onu kıtır kıtır ettirmek, gevrek bir ses çıkartmak.

KITIRDATMAK → KITIRDAMAK.

KITIRTI a. Kıtırdama sesi.

KITLAMA be. Çayın, kesmeşekeri ağızda tutup azar azar eritilerek içildiğini belirtir: *Çayı kıtlama içmek.*

KITLAŞMAK gçz. f. Bir şey sözkonusuysa, gereksinimleri karşılayamaz duruma gelmek: *Yağışlar böyle sürerse odun, kömür iyice kıtlaşır.*

KITLIK a. **1.** Gereksinme duyulan bir şeyin (somut) yokluğu: *Yiyecek kıtlığı.* **—2.** Bir şeyin (soyut) az oluşu, yetersizliği, eksikliği: *Nitelikli eleman kıtlığı. Konu kıtlığı.* **—3.** Bir ülkede, bir bölgede, besin kaynaklarının, halkın aç kalmasına ya da ölümüne yol açacak ölçüde azalması, bunun sonucunda doğan sıkıntı; açlık: *Savaş ve kıtlık yılları.* **—4.** *(Bir şeyin) kıtlığına kıran girmek,* aranılan ve istenilen bir mal ortalıktan çekilerek tümüyle bulunmaz olmak: *Yağın kıtlığına kıran girdi sanki, bir paket bile bulamadım.* || *Kıtlıktan çıkmış gibi,* hiç doymayacakmışçasına çabuk çabuk ve çok yiyen kimselerin durumunu belirtir.
—İkt. *Kıtlık koşulu,* Avrupa topluluğu ortak-tarım politikası çerçevesinde dünya piyasalarında arzların azalması yüzünden Avrupa topluluğu içindeki fiyatların dünya fiyatlarından aşağıya düşmesi durumunda başvurulabilen koşul. (Bu durumda, bir bölüm tarım ürünlerinin dışsatıma ayrılmasıyla Topluluk ürünlerinin fiyatlarının artması sağlanır.)

Kıtlık steli, Sehel adasında (Yukarı Mısır'da Elephantine yakınında) ortaya çıkarılmış Ptolemaioslar dönemine ait stel. Üzerindeki hiyeroglif yazılı metin büyük bir olasılıkla kral Coser tarafından düzenlenmiş (İ.Ö. 2770'e doğr.) çok eski bir metnin kopyasıdır. Metinde, Mısır'da, yedi yıllık kıtlıktan sonra, kralın (bakanı İmhotep' in önerilerine uyarak) ırmağın akışını yöneten elephantineli tanrı Hnum'a çok sayıda kurban adadığı anlatılır. Bu kurbanlardan sonra, tanrı, yeniden tüm iyiliklerini Mısır topraklarına çevirmiş, Coser de daha sonra Dodekaskhoinos adını alan Nübye bölgesinin tanrısına adaklar yapmıştır. Bu, bölgenin çok eski çağlardan beri firavun yönetimi altında olduğunu gösterir.

KITMİR a. (ar. *ḳıṭmīr,* az ve değersiz şey). *Esk.* Eskiden kullanılan ağırlık ölçülerinden biri. İki nakir ağırlığına denktir. Kıtmir' in yarısına da zerre denir.

KITMİR a. (ar. *ḳıṭmīr,* hurma çekirdeğinin üzerindeki zar'dan). Ashâbıkehf'in (yedi uyurlar) yanında bulunduğuna inanılan köpeğin adı.
—ANSİKL. Kıtmir adı, İbni Abbas'ın rivayet ettiği bir hadiste geçer. Anadolu'da yedi uyurlar ve yanlarındaki köpeğe ilişkin pek çok söylence anlatılır ve yedi uyurların mağarası olarak pek çok yer gösterilir. Yaygın söylenceye göre ilk hıristiyanlık dönemlerinde baskıdan kaçan altı kişiye daha sonra yolda rastladıkları bir çoban ve köpeği de katılır ve bunlar bir mağaraya girerek üç yüz doksan yıl uyurlar. Kaç yıl uyudukları her yıl tüy değiştiren Kıtmir' in üst üste yığılı tüylerinden anlaşılır. (→ YEDİ UYURLAR.)
Bu efsanevi köpekle ilgili olarak islam dünyasında bazı inanışlar vardır Bazı toplumlarda bir mektubun gideceği yere mutlaka ulaşmasını sağlamak amacıyla zarfın üzerine adresten başka "kıtmir" sözcüğü yazılır. Bazı islam toplumlarında ise köpek saldırısından korunmak için kehf suresi okunarak Kıtmir'in yardımının sağlanacağına inanılır.

KIVAM a. (ar. *ḳıvām*). **1.** Sıvı ya da sıvı özelliği taşıyan maddelerde koyuluk, koyuluk derecesi: *Boza kıvamında bir hamur hazırlamak.* **—2.** Bir şeyin en uygun durumu ya da zamanı; tav: *Sohbet tam kıvamında.* **—3.** *Esk.* Durma, duruş, varlığını sürdürme. **—4.** *Esk.* Bir şeyin var olma sebebi, dayanak. **—5.** *Kıvamına gelmek, kıvamını bulmak,* istenilen ve gereken koşullar tam oluşmak, uygun anında olmak: *Karıştırma, kıvamına gelinceye değin sürecek.* || *Kıvamında,* tam istenildiği gibi, uygun anında, en olgun döneminde: *Bekleyecek, iş tam kıvamındayken girişimde bulunacaksın.*
—Boyac. Bir boyanın, bir verniğin ya da benzer bir preparatın akmaya karşı gösterdiği direnç. (Bir boyanın kıvamı, reolojik özelliklerini oluşturur. Kıvam genellikle ya kıvamölçer kapları, ya da "viskozimetre" denen aygıtlarla ölçülür. Newton tipi ürünlerde kıvam akışmazlıkla özdeşleşir.) ||Doku, yassılaşabilirlik, akışkanlık bakımından bir cismin durumu (özellikle bu durumu belirleyen bir sıfatla birlikte): *Yumuşak, hamursu, sıvı, elyaflı kıvam.*
—Hidr. bağl. Bir betonun, priz yapmaya başlamadan önceki tıkızlığı. (Betonun kıvamı, agregaların içerdiği su miktarına ve karma sırasında eklenen su miktarına, agregaların biçimine [yuvarlak, köşeli], kimi katkıların granülometrisine ve varlığına bağlı olarak değişir.)
—Mutf. *Kıvama gelmek,* bir sostan söz ederken, gerekli maddelerin katılması sonucu koyulaşmak.
—Şekerc. Pişirilmekte olan şekerin şekerlemelerde kullanılabilecek koyuluğa ulaştığı nokta. (Baş parmakla işaret parmağı arasına alınan şurup, parmakların birbirinden ayrılması sırasında hemen kırılırsa, şurup istenen kıvama daha gelmemiş demektir. Eğer şurup, parmaklar arasında kırılmadan uzuyorsa, tam kıvamını bulmuştur.) || *Kıvamını bulmak,* bir üründen söz ederken, belirli bir süre içinde kesin biçimini almak.

KIVAMİ, türk tarihçi, şair (XV. yy.). Mehmet II'nin sarayında bulunarak birçok seferine katıldı. Onun saltanat dönemiyle Bayezit II döneminin ilk yıllarını konu edinen *Fetihname-i Sultan Mehmet* adlı tarihin sahibidir. Manzum bölümleri de bulunan bu yapıt, yazarın tanıklıkları kadar anlatımının sadeliğiyle de dikkati çeker. Tıpkıbasımı F. Babinger tarafından Türkiye' de yayımlanmıştır (1955).

KIVAMLANDIRMAK → KIVAMLANMAK.

KIVAMLANMAK gçz. f. Sıvı bir madde sözkonusuysa, koyulaşmak, kıvamına gelmek: *Pekmezin kıvamlanmasını istiyorsanız kaynatmayı ağır ateşte sürdürmelisiniz.*

◆ **kıvamlandırmak** ettirg. f. *Bir şeyi kıvamlandırmak,* onu kıvamlı duruma getirmek.

KIVAMLAŞTIRICI sıf. Kim. müh. **1.** Sıvı bir ürünün (örneğin bir boyanın) kıvamını artırmaya yarayan bir etken, bir bağlayıcı için kullanılır. **—2.** Bir asıltıyı kıvamlaştırmaya yarayan bir aygıt için kullanılır. (En yaygını, durultmaya dayanır.)

◆ a. Bağlayıcı, kıvamlaştırıcı etken.

KIVAMLAŞTIRMA a. Kim. müh. Bir asıltıyı kıvamlaştırmak eylemi.

KIVAMLAŞTIRMAK g. f. Kim. müh. Bir posayı, bir asıltıyı sıvıdan ayırarak ya da uzaklaştırarak (durultma ya da süzme yoluyla) daha kıvamlı hale getirmek.

KIVAMLI sıf. Gerekli kıvamı bulmuş, istenen kıvamda olan.
—Kim. *Kıvamlı sular,* kristalleştirme amacıyla buharlaştırma sırasında oluşan ve tuz bakımından (örneğin güherçile) oldukça derişik çözelti.
—Kim. müh. Az sıvı içeren ve belirli bir kıvamı olan bir asıltı için kullanılır.

KIVAMÖLÇER a. Boyac. Yağların, boyaların ve verniklerin kıvamını ölçmeye yarayan aygıt.

KIVAMSIZ sıf. İstenen koyuluğa ulaşmamış sıvılar için kullanılır.

KIVANÇ a. **1.** Övünç, sevinç. **—2.** *Kıvanç duymak,* övünmek, sevinmek: *Oğullarının başarısından kıvanç duydular.*

KIVANÇ (Halit), türk gazeteci (İstanbul 1926). İstanbul Üniversitesi hukuk fakültesi'ni bitirdikten (1948) sonra gazeteciliğe başladı. Türkiye Gazeteciler cemiyeti'nin fıkra, haber, gülmece dallarında ödüller kazandı. Radyo ve TV'de maç spikerliği, sunuculuk yaptı; bazı eğlence programlarının hazırlanmasına katkıda bulundu. *Güneş* gazetesinin yayın kurulunda bulunan Kıvanç, çeşitli dergilerde ve gazetelerde çıkan gülmece yazılarını *Ve Allah gazeteciyi yarattı* (1959), *Kazulet hanımın minisi* (1968), *333 fıkra* (1981), *Gelin yarışalım* (1982) vb. kitaplarda topladı.

Halit Kıvanç

KIVANÇLI sıf. Övünç ve sevinç duyan.

KIVANDIRMAK → KIVANMAK.

KIVANMA a. Kıvanmak eylemi.

KIVANMAK gçz. f. Övünç duyulacak bir olaydan dolayı sevinmek, memnun olmak; iftihar etmek: *Oğlunun başarılarıyla kıvanmak.*

◆ **kıvandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kıvandırmak,* onun övünmesini, sevinmesini sağlamak.

KIVIL KIVIL be. (yansıma sözc.). Birçok canlının birlikte kıpır kıpır hareketini betimlemek için kullanılır.

KIVILCIM a. **1.** Yanan bir cisimden kopan ya da iki cismin sürtünmesiyle ya da çarpışmasıyla oluşan kor halinde küçük parça: *Ocaktan düşen kıvılcımlar. Tekerlekler raylara sürtünürken kıvılcımlar çıkarıyordu.* **—2.** Oldukça önemli bir sonuca yol açan, bir süreci başlatan etken ya da neden: *Bölgedeki gerginlik bir kıvılcımla patlayabilir.* **—3.** *Bir ... kıvılcımı,* bir şeye ilişkin canlı ve ani belirti: *Bir güçlükten kurtulmamız için bir umut kıvılcımı belirdi.*
—Dy. *Kıvılcım siperi,* frenleme sırasında oluşan kıvılcımlardan korumak için yolcu ve yük vagonlarının döşemeleri altına ve tekerleklerin düzeyine yerleştirilen koruyucu sac levha.
—Elektr. *Elektrik kıvılcımı,* çok parlak, küçük elektrik arkı.
—Ev. eşy. *Kıvılcım siperi,* kıvılcımlardan korunmak için şöminenin önüne yerleştirilen yekpare ya da birbirine eklemlenmiş kanatlardan oluşan delikli metal siperlik.
—Isıbil. *Kıvılcım siperi,* kıvılcımların ya da yanar parçaların çıkmasını önlemek için fabrika, lokomotif vb. bacalarının üstüne yerleştirilen tel örgü maske.
—Metalogr. *Kıvılcım deneyi,* çeliklere uygulanan hızlı kalite analizi yöntemi; hafif bir taşlama sırasında, oluşan kıvılcımların demetlerinin ve ışıma öncesi boşalmalarının rengini ve biçimini incelemeye dayanır. Işıma öncesi boşalmalar ve demetler

alaşımın herhangi bir elementinin varlığı üzerine bilgi verir. (Bu deney bir tesiste, farklı çeliklerin hızlı olarak birbirinden ayırt edilmesini sağlar.)
—Petr. san. *Kıvılcım üreteci*, sismik deniz araştırmalarında, suda bir elektrik kıvılcımı üreterek akustik bir dalga yayımlamada kullanılan aygıt. (Eşanl. SPARKER.)
—Teknol. *Kıvılcım siperi*, bir ocağın önüne yerleştirilen ızgara, tel örgülü paravana.

KIVILCIMLAMA a. Mak. san. Bir kondansatörü boşaltarak oluşturulan yüksek frekanslı elektrik kıvılcımlarının aşındırıcı etkisini kullanan işleme yöntemi.
—ANSİKL. Mak. san. Kıvılcımlama özellikle, form bıçağıyla uygulanan elektroaşınma*da kullanılan bir işleme yöntemidir. Bununla beraber daha özel olarak, kesici takım olarak kullanılan çaplanmış bir metal telin iş parçasına göre yer değiştirmesiyle (sayısal kumandalı olabilir) belli profilde bir oyuk ya da delik elde etmeyi sağlayan *kıvılcımlamayla işleme* tekniğinden de söz edilir. Bu tekniğin başlıca uygulamaları arasında kalın parçalara (100 mm'ye kadar) yarıklar açma, karmaşık biçimli parçalara (kesme takımları vb.) profil işleme gibi işlemler sayılabilir.

KIVILCIMLANMAK gçz. f. **1.** Kıvılcım saçarak yanmaya başlamak. **—2.** Bir şey sözkonusuysa, ortaya çıkmak, başlamak: *Bölgede yeni olaylar kıvılcımlanıyor. Gözlerinde bir umut kıvılcımlandı.*

KIVILCIMLI sıf. Kıvılcım saçan.

Hikmet Kıvılcımlı

KIVILCIMLI (Hikmet), türk siyaset adamı, doktor, yazar (Priştine, Kosova, 1902 - Belgrad 1971). Kurtuluş savaşı yıllarında Yörük Ali Efe çetesine gönüllü olarak katıldı. Köyceğiz'de *Menteşe* gazetesini yayımladı. Şefik Hüsnü önderliğinde TKP'ye katıldı. 1925'te Askeri tıbbiye'yi bitirdi. Aynı yıl İstiklal mahkemesi'nce on yıl hapse, 1929'da da "TKP İzmir davası" olarak bilinen yargılamalarda 4,5 yıl küreğe mahkûm edildi. Mahkûmiyetini tamamlayarak çıktıktan sonra Marksizm bibliyoteği yayınları'nı kurdu (1935); Marx ve Engels'in temel yapıtlarının yanı sıra *Edebiyatı cedide'nin otopsisi* (1935), *Emperyalizm: geberen kapitalizm* (1935), *Türkiye işçi sınıfının sosyal varlığı* (1935), *İnkılapçı münevver nedir* (1935), *Marksizmin kalpazanları kimlerdir* (1935), *Demokrasi, Türkiye ekonomi politikası* (1935) adlı yapıtlarını yayımladı. 1938'de Harp okulu davası'nda Nazım Hikmet'le birlikte 15 yıl hapse mahkûm edildi. 1950 affında serbest bırakıldı. Vatan partisi'ni kurdu (1954) ve genel başkanlığına getirildi. 1957 seçimlerinde, mitinglerde yaptığı konuşmalar yüzünden partisi kapatıldı, bir yıl hapis yattı, 1959'da aklandı. 27 Mayıs'tan sonra kurulan Milli birlik komitesi'ne "Bir açık mektup"la birlikte "Anayasa teklifi" sundu. 1965'te Tarihsel maddecilik yayınevi'ni kurdu: tarih, devlet ve toplum yapısı, Türkiye'nin sınıf ilişkileri, devrim vb. konulardaki tezlerini yayımladı (*Tarih, devrim, sosyalizm* [1965], *Türkiye'de kapitalizmin gelişimi* [1965], *Birinci ve İkinci Kuvayı milliyeciliğimiz* [1965]); *Sosyalist* gazeteşini çıkardı (1967-1970), *Türk solu*, *Aydınlık* dergilerinde yazıları yayımlandı. 12 Mart darbesinden sonra yurtdışına çıkan Hikmet Kıvılcımlı'nın öteki yapıtlarından başlıcaları: *Devrim zorlaması; demokratik zortlama* (1970), *Oportünizm nedir* (1970), *Osmanlı tarihinin maddesi* (4 c, 1974), *İhtiyat kuvvet milliyet şark* (1979), *Yol, TKP'nin eleştirel tarihi* (3 cildi yayımlandı, 1979).

KIVILCIMSIZ sıf. Kıvılcım saçmayan.

KIVIR KIVIR sıf. Çok kıvrımlı, büklüm büklüm, kıvrım kıvrım: *Kıvır kıvır saçlar.*

KIVIRCIK sıf. Kıvrılarak birbiri içine girmiş, gür, kıvrım kıvrım saç, sakal vb. ya da tüy için kullanılır: *Kıvırcık saçlar. Kıvırcık tüylü koyunlar.*
—Kuşç. *Kıvırcık ırklar*, dik tüylü tavuk ya da güvercin ırkları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Mutf. *Kıvırcık salata*, yaprakları ufak ve kıvrıntılı bir tür marul. *Yeşil salata* da denir. (Kıvırcık salata marul gibi sert damarlı değildir. Çiğ olarak salatası yapılır ya da bazı et yemeklerinin [kapama] pişirilmesinde kullanılır.)

◆ a. Daha çok Trakya ve Marmara bölgesinde yetiştirilen beyaz yünlü, ince kuyruklu koyun ırkı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kıvırcıklar diğer Anadolu koyun ırklarına göre küçük cüsselidir. Canlı ağırlık dişilerde 35-40 kg, erkeklerde 45-50 kg kadardır. Dişileri boynuzsuzdur. Kuyrukta yağ toplanmaz; yağ kas lifleri arasına dağıldığından eti lezzetli ve yumuşak olur. Bazılarında dibi yağlı kalın kuyruk görülür ki, bunlar kıvırcık-dağlıç melezleridir (kamakuyruk). Kıvırcık yerli koyunlar arasında et lezzeti bakımından başta gelir. Süt verimi de öteki ırklardan fazladır; ortalama süt verimi yılda 40-50 kg'dır. İyi yetiştirilmiş sürülerde 60-70 kg'a çıkar.
—Kuşç. Kıvırcık karakter bir değişinimden ileri gelir. Tüylerin altı üstüne döner ve bunlar sanki yıkanıp ovuşturulmuş gibi görünür. Bu karakter ayıklama ve ıslah yoluyla elde edilmiştir. Tavuklarda, şili kıvırcığı, nagasaki kıvırcığı, tepelikli hollanda kıvırcığı ve güvercinlerde ise fransız kıvırcığıyla, macar kıvırcığı tanınmış ırklardır.

KIVIRCIK TOYKUŞU a. Zool. Kuzey Afrika, Güney Asya, Kuzey Arabistan ve Asya'nın Türkistan'a kadar uzanan kesiminde yaşayan toykuşu. (Uzun baş tüyleri siyah, sırtı sarı-kahverengi, karnının büyük bölümü beyazdır. Gezici ve göçmen kuştur. Bitkiler, böcekler, kertenkelelerle beslenir. Bil. a. *Chlamydotis* [ya da *Otis*] *undulata;* toygiller familyası; uzunluğu 65 cm.)

KIVIRMA a. Kıvırmak eylemi.
—Berbl. Saçları kıvırmak eylemi. (Kıvırma, saç maşası, mizampili, ya da daha dayanıklı olan permanant uygulaması ile yapılır.)
—Geom. Düzlemsel eksenel bakışım.
—Terz. *Kıvırma makinesi*, kıvrım yapmaya yarayan makine.

KIVIRMAK g. f. **1.** *Bir şeyi kıvırmak*, onu bükmek, eğmek ya da katlamak: *Kat yeri yapmaması için evrakı kıvırarak saklamak. Bir teli kıvırmak. Sayfanın köşesini kıvırmak.* **—2.** *Bir şeyi (belli bir biçimde) kıvırmak*, bükerek ona belli bir biçim vermek: *Kâğıdı rulo biçiminde kıvırmak.* **—3.** *Bir şeyi (belli bir yöne) kıvırmak*, (o yöne doğru) çevirmek, döndürmek: *Direksiyonu sağa kıvırmak.* **—4.** *Saçları kıvırmak*, onlara dalgalı bir görünüm vermek. **—5.** *Bir şeyi, bir şeyin kenarını kıvırmak*, kenarından (bir ya da bir kaç kez) bükmek, katlamak; içe doğru katlayarak dikmek: *Gömleğinin kollarını kıvırmak. Pantolonun paçalarını kıvırmak. Bir örtünün kenarlarını kıvırarak oya yapmak.* **—6.** Nesnesiz olarak, kalçaların uyumlu denebilecek hareketlerle bir o yana bir bu yana sallamak: *İyi kıvırıyor. Kıvıra kıvıra oynuyor.* **—7.** *Bir işi kıvırmak*, başarmak, o işin hakkından gelmek: *O işi de kıvırır, kaygılanmayın siz. Kimse duymadan bu işi nasıl kıvıracak bilmiyorum.* **—8.** *Yalan, yalanlar kıvırmak*, uydurup anlatmak.
—Ciltç. Bir kitap kapağı kaplama malzemesinin kenarlarını katlamak ve kartonların iç yüzüne yapıştırmak. || Bir gömleğin kenarlarını katlamak ve broşlanmış ya da ciltlenmiş kitap kapağının içine yerleştirmek.
—Denizc. Gemi inşaatında, bir sacın biçimini bir baskı silindiriyle yavaş yavaş ve kalıcı olarak değiştirmek. (Biçim değiştirme kalıcı bir biçimde gerçekleştirildiğinden kıvırma, katlama işleminden farklıdır.)
—Metalürj. Bir sacı, zımba ile dişikalıp arasında U biçiminde katlamak.
—Süslem. sant. Yapma bir çiçeğin taçyapraklarına ya da bir devekuşu tüyünün saçaklarına kıvrık bir biçim vermek.

◆ **kıvrılmak** (*kıvır-ıl-mak* > *kıvrılmak*) dönşl. f. **1.** Bükülmek, eğilmek, katlanmak: *Susuzluktan kıvrılan dallar. Defterin kıvrılan sayfalarını düzeltmek. Gömleğinin yakası kıvrılmış.* **—2.** Saçlardan söz ederken, dalgalı bir görünüm almak. **—3.** *(Bir yere) kıvrılmak*, olabildiğince az yer kaplayacak biçimde büzülerek yatmak: *Dışarda hava buz gibiydi, eve gelince hemen sobanın yanına kıvrıldı.* **—4.** *(Bir yöne) kıvrılmak*, (bir yöne) dönmek, sapmak: *İlk sokaktan sağa kıvrılın.*
—Yerbil. Bir katmandan, jeolojik bir diziden ya da bir dağ zincirinden söz ederken, bir kıvrılma olayının etkisinde kalmak.

◆ **kıvrılmak** edilg. f. Kıvrılmak, katlanmak eylemine konu olmak: *Pantolonun paçaları kıvrıldı mı?*

◆ **kıvırtmak** ettirg. f. *Bir şeyi (bir kimseye) kıvırtmak*, onun kıvrılmasını, bükülmesini, katlanmasını sağlamak. **—2.** Nesnesiz olarak, kalçalarını kıvırarak yürümek: *Kıvırta kıvırta gidiyor.*

KIVIR ZIVIR sıf. ve a. Önemsiz, değersiz, derme çatma şey için kullanılır: *Böyle kıvır zıvır sorunları çok büyütüyorsun. Masanın üstünde yine birçok kıvır zıvır toplanmış.*

KIVIRTMAK → KIVIRMAK.

KIVRACIK sıf. Derli toplu ve işi kolay: *Kıvracık bir ev*

KIVRAK sıf. **1.** Hareketleri akıcı, çevik olan bir kimse, bu kimsenin hareketleri için kullanılır: *Kıvrak bir delikanlı. Kıvrak adımlarla dans etmek. Kıvrak bir hareketle duvardan atladı.* **—2.** Kolay ve çabuk kavrayan, anlayan, işlek bir zekâ için kullanılır: *Kıvrak bir zekâsı var.* **—3.** Canlılık, hareket gösteren şey için kullanılır: *Silifke'nin kıvrak halk dansları. Kıvrak bir müzik parçası.* **—4.** Sözcük seçiminde, söz diziminde dilin çeşitli olanaklarını kullanan kimsenin anlatımı, dili için kullanılır: *Kıvrak bir anlatım.* **—5.** *Yörs.* Aceleci. **—6.** *Yörs.* Güzel, şık, yakışıklı.
—Binc. *Kıvrak yürüyüş*, bir atın sağa ve sola ahenkli bir biçimde ve kolaylıkla yürümesi.
—Denizc. İyi dümen dinleyen ve yelkenle iyi yol alan bir tekne için kullanılır.

◆ a. *Yörs.* **1.** Siyah bezden dokunmuş yeldirme; ferace. **—2.** Kadınların başlarına örttükleri ince tülbent ya da gelinlerin yüzüne örtülen tül ya da krep.
—Dokmc. *Kıvrak* ya da *kıvrak büküm* → SÜRFİLE.

Kıvrak zeybek, İç Ege'de oynanan zeybek türü bir halk oyunu. Hareketli figürleri nedeniyle bu adı almıştır.

KIVRAKÇA sıf. be. Kıvrak bir biçimde.

KIVRAKLIK a. **1.** Hareketlerde yumuşaklık, esneklik, canlılık: *Bir cambazın kıvraklığı.* **—2.** Zihinsel işleklik: *Büyük bir zekâ kıvraklığı göstermek.* **—3.** Dilin, anlatımın, akıcı, işlek olma durumu: *Anlatımındaki kıvraklık çok etkileyici.*

KIVRAMAK gçz. f. **1.** İplik, tel vb. sözkonusuysa, fazla bükülerek kıvrılıp toplanmak. **—2.** *Yörs.* Hızlı hızlı yürümek; acele etmek.

◆ **kıvratmak** ettirg. f. *İpi, teli vb. kıvratmak*, onu iyice bükmek, burmak.

KIVRANDIRMAK → KIVRANMAK.

KIVRANIŞ a. Kıvranmak eylemi ya da biçimi.

KIVRANMA a. Kıvranmak eylemi.

KIVRANMAK gçz. f. **1.** Şiddetli bir ağ-

rının, acının, sancının ya da korku, heyecan gibi duyguların etkisiyle durduğu yerde eğilip bükülmek, çırpınmak: *Mide ağrısından kıvranmak.* **—2.** *Bir şeyden (soyut), bir şey içinde (soyut) kıvranmak,* onun sıkıntısı, acısı içinde bulunmak, çok acı çekmek: *Yoksulluktan kıvranmak. Parasızlık içinde kıvranmak.* **—3.** Bir kimse sözkonusuysa, bir şeyi şiddetli biçimde gereksinmek: *Susuzluktan kıvranmak.*

◆ **kıvrandırmak** ettirg. f. *Bir kimseyi kıvrandırmak,* onun kıvranmasına neden olmak: *Bu baş ağrısı beni iki gündür kıvrandırıyor;* çok üzmek: *İşleri zamanında bitirmeyip kooperatif üyelerini birkaç ay kıvrandırdılar.*

KIVRATMA a. (*kıvırmak*'tan *kıvır-at-ma* > *kıvratma*). Dokmc. *Esk.* Normalden fazla bükümlü pamuk ipliği ile dokunan bir tür pamuklu kumaş. (Özellikle Çorum ve çevresindeki el tezgâhlarında, yerli pamuktan kıvrak ipliklerle dokunurdu.)
—Saraç. *Kıvratma kamçı,* Afşar Türkleri' nin kullandığı sapsız, kamıştan yapılmış at kamçısı.

KIVRATMAK → KIVRAMAK.

KIVRIK sıf. (*kıvır-ık*> *kıvrık*). Bükülmüş, katlanmış, eğilmiş olan şey için kullanılır: *Aşağıya doğru kıvrık bıyıkları oldukça gürdü.*
—Anat. İzledikleri yolun biçiminden dolayı bazı damar ve sinirlere denir. (Kollarda kolkemiğinin üst ucunu çevreleyen ve koltukaltı atardamarından çıkan iki *kıvrık atardamar* vardır. *Kıvrık sinir* kol sinir ağından gelir, arka kıvrık atardamara eşlik eder ve deltoit kasta son bulan dalcıklara ayrılır. Bacaklarda uylukkemiğinin üst ucunu çevreleyen ve derin uyluk atardamarından çıkan iki kıvrık atardamar vardır.)
—Biyol. Kendi üzerlerine doğru bükülerek bir açı oluşturan tüm organlar için söylenir.
—Bot. Bir organdan söz ederken, olağan doğrultusuna aykırı bir yöne dönmüş olmak. ‖ Kenarları alta doğru kıvrılmış yaprağa denir.
—Mim. ve Süslem. sant. *Kıvrık dal* → KIVRIKDAL.

KIVRIKDAL a. **1.** Heykel, resim, kuyumculuk gibi sanatlarda kullanılan ve kıvrımlar yaparak dönen bitki dallarının yinelenmesinden oluşan bezeme motifi. **—2.** *Figürlü kıvrıkdallar,* düş ürünü hayvan ve insan figürlerine de yer veren ve grotesklere benzeyen kıvrıkdallar.
—ANSİKL. Mim. ve Süslem. sant. Yontulmuş klasik bir kıvrıkdal, bir saptan (kimi zaman incecik, kimi zaman da ağaç gövdesi gibi kalın ve kabuklu), yaprak ya da dalların sapla birleştiği noktalardaki düğümlerden ve yaprak kıvrımlarından oluşur. Vatikan'da korunan bir roma savaş arabası, değerli bir kıvrıkdal bezemesiyle kaplıdır. Bizans kıvrıkdalı genellikle merkezi bir vazodan çıkan iki saptan ve vazonun ağzına tünemiş iki kuştan oluşur. Gotik kıvrıkdallarda devedikeni ve asma iç içe girer. Rönesans döneminde hayvanlar, küçük kadın ya da erkek başları kıvrıkdallara eşlik eden figürlerdir.
Türk süslemesinde sonsuzluğu simgeleyen kıvrıkdallar taş, alçı, ahşap, çini, metal yapıtlarda öteki motiflerle birlikte yaygın olarak uygulanmıştır. Gazneliler'de geometrik süslemeler arasındaki boşluklar, kıvrıkdallarla bağlanan palmet ve rumilerle doldurulmuştur (Ribatı Mahi). Büyük selçuklu ve Anadolu selçuklu döneminin zengin süslemeli yapılarında da kıvrıkdallara sıkça rastlanır. Sıvas'taki Keykâvus darüşşifası'nda, altıgenlerden oluşan geometrik motiflerin araları kıvrıkdallı rumilerle bezenmiştir. Konya'daki İnceminareli medrese'nin taçkapısında rumiler, palmet, lotus ve kıvrıkdallardan zengin bir kompozisyon elde edilmiştir. Ahşap işçiliğinin en güzel örnekleri olan minberlerde, boşluklara ince kıvrıkdallar işlenmiştir. Harput Ulu camisi'nin ahşap minberinde, sekizgen geçmelerin oluşturduğu dörtlü düğümlerin araları ince kıvrıkdallar ve rumilerle doldurulmuştur. Kapı ve pencere kanatları, Kuran rahlelerinde de bu motif çokça görülür. Çinilerde kıvrıkdallar kenarsuyu ya da dolgu motifi olarak değerlendirilmiştir (iznik çinileri). Tezhipte kullanılan kıvrıkdallara çiçek anlamında *şükûfe** denir. Lale devrinden önceki klasik üslupta, çiçekli kenarsuyu bezemeleri kıvrıkdallar ve yaprak motiflerinden meydana geliyordu. Osmanlı döneminde değerli metallerden ya da bakırdan yapılmış tas, ayna, kandil vb. eşyalar kıvrıkdallarla süslenmiştir.

KIVRIKKURT a. Zool. MANAS'ın eşanlamlısı.

KIVRIKLIK a. Kıvrık olma durumu.
—Antropol. ve Biyol. Afrikalı kavimlerin çoğunda sık rastlanan, çok kalın ve yukarıya doğru bükük dudak biçimi.

KIVRIKTÜY a. Bot. Kimi organların (gövde, yaprak, meyve, vb.) üstünü kaplayan olta iğnesi ya da kanca biçimindeki tüylere verilen ad.

KIVRILIM a. Ceb. E den E içine tanımlı, $f \circ f = Id_E$ bağıntısını gerçekleyen uygulama. (z ye, $\bar{z}$ eşleniğini eşlik ettiren $\mathbb{C}$ den $\mathbb{C}$ içine uygulama bir kıvrılımdır. Bakışımlar kıvrılımlardır.) [Eşanl. İNVOLÜSYON, KIVRILIMLI UYGULAMA.]
—Geom. İzdüşümsel, kıvrılımlı ve özdeşlikten farklı bir doğrunun eşçizimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Geom. Değişmez bir noktası bulunan bir f kıvrılımının, zorunlu olarak farklı iki A ve B noktası vardır; bu durumda f, $[A, B, M, f(M)] = -1, \forall M$ ile tanımlanır. M ve f(M) noktalarının kıvrılım halinde olduğundan söz edilir.
Bir eşçizim, ancak ve ancak, $f^2(M) = M$ ve $f(M) \neq M$ olmak üzere bir M noktası bulunabiliyorsa bir kıvrılımdır. Ne olursa olsun, bir eşçizim en çok üç kıvrılımın çarpımıdır.

KIVRILIMLI sıf. Ceb. *Kıvrılımlı uygulama,* KIVRILIM'ın eşanlamlısı. ‖ *Etkisiz elemanı* e *olan bir* T *iç bileşim yasasıyla donatılı bir* E *kümesinin kıvrılımlı elemanı,* E nin, $xTx = e$ eşitliğini gerçekleyen x elemanı. (x, kendi bakışımlısına eşittir.)

KIVRILIŞ a. Kıvrılmak eylemi ya da biçimi.

KIVRILMA a. Kıvrılmak eylemi.
—Kâğ. san. Bir kâğıt ya da karton yaprağının tüm yüzeyinde oluşan ve yaprağın silindir biçimde kendi üzerine sarılmasına neden olan biçim değiştirme. (Silindirin ekseni makine yönüne koşutsa biçim değiştirme *boyuna kıvrılma,* makinenin eni yönündeyse *enine kıvrılma* adını alır. Kıvrılmanın yönü liflerin kâğıt içinde yönelim biçimine bağlıdır.)
—Yerbil. Başlangıçta yatay olan katmanlarda ve daha genel olarak düzeylerde kıvrımlar oluşmasıyla sonuçlanan tektonik süreç. ‖ *Kıvrılma tektoniği,* kıvrımların egemen olduğu ve kırıklarla yırtılmaların seyrek olarak görüldüğü tektonik.

KIVRILMAK → KIVIRMAK.

KIVRIM a. **1.** Kıvrılan, bükülen bir şeyin büklümü: *Kumaşın kıvrımları. Saçın kıvrımları.* **—2.** Uzayıp giden bir şeyin kıvrıldığı yer; dönemeç: *Yolun kıvrımı. Akarsuyun kıvrımı.* **—3.** *Kıvrım kıvrım,* kıvrımları bulunan, dalgalı çizgi biçiminde olan, büklüm büklüm: *Saçları kıvrım kıvrımdı;* dönemeci çok olan yol için kullanılır. ‖ *Kıvrım kıvrım kıvranmak,* acı ya da sancı gibi etkenlerle çok kıvranmak, bükülmüş bir durum almak: *O kıvrım kıvrım kıvrandıkça içim eziliyordu.*
—Anat. *Eklem kıvrımı,* derinin eklemler hizasında oluşturduğu kıvrım. (En belirgini, kalça eklemine uyan kasık kıvrımıdır.) ‖ *Kulak kıvrımı,* kulakkepçesinin kıvrık kenarı.
—Antropol. ve Biyol. *Deri kıvrımı,* deri ve derialtı yağ tabakasının kendi üstüne katlanmış durumu. Bedenin çeşitli yerlerinde bu biçimde oluşturulan kıvrımlar, sabit basınçlı bir kıskaçla tutularak kişinin yağlılık derecesi ölçülür. ‖ *Enine el ayası kıvrımı,* insanlarda ender rastlanan ve genellikle kromozom bozukluklarına ya da doğuştan kardiopatilere bağlı olan, el ayasının kendi üstüne katlanmış parçası. ‖ *Gözkapağı kıvrımı,* üst gözkapağını kısmen örten deri büklümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ceb. *Bir grafın kıvrımı,* x grafın bir köşesi olmak üzere, tek bir (x, x) yayından oluşan ve uzunluğu 1 olan devre.
—Ciltç. Bir kitap sırtının uçlarında, başta ve etekte bulunan deri parçası.
—Güz. sant. Resim ve heykelde betimlenen kumaşların düzenlenme biçimi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—İnş. *Yatık kıvrım,* bir çinko kaplama öğesine bükülmezlik kazandırmak ya da suyun kılcallık etkisiyle sızmasını önlemek için yapılan çok geniş açılı büküm. ‖ *Baba tabanı kıvrımı,* bir merdivende, limon kirişinin başladığı yerde oluşturulan, üzerine tırabzan ayağının yerleştirildiği kıvrık bölüm. ‖ *Etek kıvrımı,* kurşun çatı kaplama levhalarının kenarındaki kıvrıklık.
—Mim. Dönerek sarılan bir sap biçimindeki bezeme. (Özellikle korinthos düzenindeki sütun başlığında abak altında kıvrımlar yapılır.) ‖ *Kıvrım sapı,* korinthos sütun başlığında, akanthos yaprakları arasından çıkan ve büyük kıvrımların altında ve yanında kıvrılan saplardan her biri. ‖ *Kıvrım yanağı,* ion sütun başlığında, çanak ile

Lauros-Giraudon

Tunus'ta bir mezar mozaiği üzerinde asma ve kuş figürleriyle oluşturulmuş kıvrıkdallar erken hıristiyan sanatı IV. yy. sonu-V. yy. başı ***Bardo müzesi, Tunus***

kıvrıkdallar Rouen katedrali'nin Saint-Jean taçkapısı (batı) ayağından ayrıntı XIII. yy. başı

İznik çinisinde kıvrıkdal

KIVRIM ÖRNEKLERİ

Réunion des musées nationaux

oturan bir figür için kıvrım çalışması Leonardo da Vinci (tuval üzerine fırça, beyazla kabartı verilmiş) [*Louvre müzesi, Paris*]

Ken Takase-Ziolo

"Venus Genitrix" adı verilen Aphrodite heykeli Kallimakhos'un bir heykelinin Antikçağ'da yapılmış bir kopyası (İ.Ö. V. yy. sonu) *Louvre müzesi, Paris*

abak arasında yanlamasına sarılan ve kıvrımları oluşturan silmeler. ‖ *Başlık kıvrımı,* ion sütun başlığının iki yanında yer alan sarmal biçimli kıvrım. (Eşanl. VOLÜT.) [Başlık kıvrımının ortasına *göz* denir.]

—Nöroanat. Beyin ya da beyinciğin yüzeyinde bulunan ve çukur çizgi ya da yarıklarla ayrılan yılankavi çıkıntı. (Beyin ya da beyincik korteksinin kıvrımlı olması "evrim"le ilgili bir özellik değildir; yalnız türün büyüklüğüne ve kafatasının hacmine bağlıdır; en çok kıvrımı olan beyin balina beynidir.) ‖ *Dişli kıvrım,* KABARTMALI CİSİM'in eşanlamlısı. ‖ *Eğri kıvrımı,* yankafa lobu ile şakak lobu arasında, Sylvius yarığının arka kısmında bulunan geçit kıvrımı. ‖ *Rolando kıvrımı,* Rolando yarığının alt kısmında bulunan beyin kıvrımı.

—Yerbil. Tektonik bir sıkışma sonucunda jeolojik katmanların, eğrilik yarıçapı az ya da çok büyük dalgalar halinde biçim değiştirmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Zool. *Boyun kıvrımı,* boğa gibi gevişgetiren hayvanlarda, kimi koyun ırklarında ve iguana gibi sürüngelerde boynun altında bulunan sarkık deri kıvrımı. ‖ *Karın kıvrımı,* örümceklerde, karnın alt yüzünde ve soluk delikleriyle cinsellik deliğinin hizasında bulunan enine kıvrım.

—ANSİKL. Antropol. ve Biyol. *Gözkapağı kıvrımı.* Kuzey ve doğu asya halklarında sık rastlanan gözkapağı kıvrımı, genellikle "moğol briti" biçiminde aşağıya doğru uzanarak gözün iç açısını örter. Yaşlı kimselerde çoğu kez gözün yan tarafında bir gözkapağı kıvrımı oluşarak, gözün kuyruk kısmına bir üçgen görüntüsü kazandırır.

—Güz. sant. Giysi kıvrımlarının kişilerin ruhsal ve bedensel durumlarına uyum sağlayacak biçimde düzenlenmesi. Yunanlılar için derin bir inceleme konusuydu. Ortaçağ heykelciliği kimi kez süsleme amaçlı bir üsluplaştırmanın, kimi kez de doğal bir görünümün arayışı içindeydi; giysilerin dökümleri, yumuşak ya da sert

metre ölçeğinde kıvrım kısa kanadı solda doğru bir devrilmeyi gösteriyor (Montagne Noire'ın [Massif central'ın güneyi], güney yamacında karbon çevrimine ait kireçtaşı)

C. Lepvrier-J. Ceyssant

çizgili, hafif ya da ağır duruşlu olmaları, çeşitli kıvrımlar oluşturmaları değişik anlatım ve süsleme etkileri oluşturur; bu özelliklerin incelenmesiyle bir yapıtın hangi okula ait olduğunu saptayabilmek için değerli bilgiler elde edilir. XVI. yy. başlarında özellikle Raffaello, aynı zamanda doğadan ve antikçağ başyapıtlarından esinlendi. XVII. yy.'da Versailles ressamları, pahalı kumaşları gösterişli bir biçimde sergilediler; fakat Poussin ve Le Sueur, yapıtlarındaki kişileri daha yalın bir biçimde giydirdiler. XVIII. yy.'da, zarif ve fanteziye kaçan kıvrımlı giysiler revaçtaydı; daha sonra, David'in de etkisiyle, figürler ıslak ve bedene yapışan kumaşlarla sarıldı. Romantiklerse daha çok Veronese'den esinlendiler.

—Yerbil. Eksen düzlemine göre eğimi göz önüne alındığında bir kıvrım *dik* (bakışımlı), *bakışımsız, devrik* ya da *yatık* olabilir. Devrik bir kıvrımın ters kanadının kırılması *kıvrımfay*'ın oluşmasına neden olur. Morfolojiye göre bir kıvrım *silindirsel* ya da *konik*'tir; *dirsek, sandık, üçgen sırt, akordiyon, yelpaze, kın* türünde ve nihayet *kubbe* ya da *çanak* biçiminde olabilir. (→ BRAKİANTİKLİNAL ve BRAKİSENKLİNAL.) Oluştuğu yapısal düzeye göre bir kıvrım orta yapısal düzeyde *eşmerkezli* (ve *eşkalınlıklı*), alt yapısal düzeyde de *anizopak*'tır; anizopak kıvrımların özel iki durumu, eksen düzlemine koşut yalın ötelemeyle birbirinden türeyen *benzer kıvrımlar* ve kanatları birbirine koşut olan *izoklinal kıvrımlar*'dır. Oluşum biçimine göre kıvrımlar birbirinden şöyle ayrılır: katmanlar arasındaki birbirinden farklı bir devinim sonucu oluşan *sürüklenme kıvrımları,* makaslanma kuşaklarında oluşan ve ekseni taşıma doğrultusuna koşut olan *kayma kıvrımları* ya da *yaşıttortul kıvrımlar.* Yer aldıkları yapısal bütünlüğe göre, yalnızca tortul örtüyü etkileyen *örtü kıvrımları,* eğrilik yarıçapı büyük ve hem sert tabanın, hem de örtünün biçimini değiştiren *taban kıvrımları.* (→ ANTEKLİZ.) Bileşimlerine göre *antiklinoryumlar, senklinoryumlar, üçgen sırt kıvrımlar* (ya da *kinkler*), *basamak kıvrımlar* vardır.

KIVRIMBAĞIRSAK a. Anat. İncebağırsağın boşbağırsaktan sonra gelen uç kısmı. (Eşanl. İLEUM.)

KIVRIMCIK a. Yerbil. Çoğunlukla bir şistlilik gösteren ve eksenleri çizgilenmeye neden olan mikrokıvrılma.

—Jeomorfol. *Kıvrımcık oluşumu,* arazi katmanlarının, donmayla harmanlanma sonucunda, birkaç santimetre genliğinde küçük kıvrımlar göstererek biçim değiştirmesi.

KIVRIMFAY a. Yerbil. Ters kanadı inceltilmiş devrik ya da yatık kıvrım türü.

KIVRIMLANMAK gçz. f. Kıvrımlı duruma gelmek.

KIVRIMLATICI sıf. Tekst. *Kıvrımlatıcı kutu,* bir makinenin, kıvırcık bir görünüm vermek için içine, devamlı ya da iplik halinde filamentler ya da elyaf şeritleri sıkıştırılan kutu biçimindeki bölümü.

KIVRIMLI sıf. Kıvrımı olan; kıvrımı belirtilen nitelikte olan.

—Biyol. Bazı bölümlerinde kıvrımlar olan hayvan ya da bitkiye denir.

—Der. hast. *Kıvrımlı dil* → DİL.

—Jeomorfol. *Kıvrımlı yapıda engebe,* bir kıvrılmadan doğan temel yapısal biçim topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tekst. *Kıvrımlı iplik,* biri, çok bükülmüş (m'de 5 000 - 6 000 büküm devri) 5 ya da 6 ham ipek katı içeren, diğeri az bükülmüş tek bir ham ipek ipliğinden oluşan iki demetten yapılmış fantezi iplik. — Kalınlığı belli aralıklarla değişen çok bükümlü ya da eğrilmiş iplik; bu değişim, ürüne kıvrımlı bir görünüm verir. ‖ *Kıvrımlı kumaş,* pililer içeren kumaş. (Eşanl. PİLİLİ KUMAŞ.)

—ANSİKL. Jeomorfol. Kıvrılma tarzına göre şu engebe türleri vardır: 1. sığ deniz tortul dizilerine özgü, litolojik olarak çelişkili ve gevşek kıvrımlarla etkilenmiş, yönlenmiş sıradağlar yükseltisi; sıradağların morfo-yapısal tanımına göre yükselti eşbiçimli (→ JURA* DÖNEMİ), türemiş (türemiş dağlar, vadiler ve küçük vadileri bir araya getiren) ya da tersinirdir (→ TERSELME); 2. bir önceki tipe karşıt olarak görüntünün bölmelenmesi ile kendisini gösteren ve yapılarda süreklilik noksanlığını dile getiren kubbeler ve yek çukurları yükseltisi (diferansiyel erozyon tarafından sunulan litolojik koşullara göre yer çukurları yükselebilir ya da kubbeler içleri oyulmaktan kurtulabilir); 3. bir erozyon evresi ya da kabuklar biçiminde parçalara ayrılmış sert dizilerle ayrılmış, iki kıvrılma evresi geçirmiş bütünlere özgü monoklinal yerleşim yükseltisi (kıvrımfay dik bayırlı, iç içe girme cepheli doruklar, ters yamaç doruğu); 4. tek sürekli elemanı cephe olan sürüklenme örtüleri yükseltisi; bu cephenin gerisinde (esnek bir deformasyonun sürüklenmeyle çakışması durumu hariç) yapının etkisi, diferansiyel erozyonun sunduğu litolojik çelişkilerle sınırlanma eğilimindedir.

Bütün durumlarda "kıvrımlı yükselti" ifadesi (hatta "kıvrım yükseltisi" ifadesi de) kullanılmamalıdır, çünkü kıvrımdan etkilenen bir yükselti değil, fakat içinden biçimlerin çıktığı bir dizi tortuldur. Kıvrım tipleri ve bunların düzenine dayanan böyle bir tipoloji, esas kıvrım döneminden beri düzlenmemiş ve yükselmiş düzleşme yüzeylerinden yoksun genç sıradağlara uygulanabilir ("monosiklik" denen sıradağlar). Geri kalan hepsi, yükseltisi bir düzlenmeden harekette erozyon onarımından kıvrılan "bisiklik" sıradağlardır. (→ APALAŞ.)

KIVRIMLISOLUNGAÇLILAR a. Yalnız ya da koloni halinde yaşayan, solungacında yukarıdan aşağıya doğru çıkıntılar yapan kıvrımlar bulunan tulumlular takımı. (Takımın yalnız yaşayan ve koloni oluşturan üyeleri vardır. Bil. a. *Stolidobranchiata.*)

KIVRINTI a. **1.** Bir şeyin kıvrılma yeri; kıvrım. **—2.** Dönemeç, yolun kıvrılan yeri.

—Metalürj. Tavlamadan sonra sarılan ya da sarımı açılan ince sacların özel yüzey görünümü. (Kıvrıntı, yumuşak çelikler ve aşırıyumuşak çelikler gibi kimi alaşımların akma eşiği nedeniyle, soğuk çekme için sürekli bir eğri oluşturmanın olanaksızlığını gösterir. Kaporta sacları gibi biraz daha kalın saclarda kıvrıntı görünüm değiştirir ve Piobert-Lüders çizgileri adını alır.)

KIYA a. Adam öldürme, cana kıyma; cinayet.

KIYACI a. Adam öldüren, cana kıyan kimse; cani.

KIYADET a. (ar. *ḳıyādet*). *Esk.* **1.** Kumandanlık, kumanda etme. **—2.** *Kıyadet etmek,* kumanda etmek, yönetmek.

KIYAFET, -ti a. (ar. *ḳıyāfet*). **1.** Bir topluluğa, bir döneme, bir mesleğe vb. özgü giyinme biçimi; kılık: *Kadın kıyafetleriyle sahneye çıkmak. Kıyafet yönetmeliği. Zabıta görevlilerinin yazlık kıyafetleri değiştiriliyor.* **—2.** Bir durumun, bir törenin gerektirdiği giyim: *Kıyafet mecburidir.* **—3.** Bir kimsenin giyinişi, üstü başı, kılığı: *Kıyafetine çeki düzen vermek.* **—4.** *Kıyafet balosu,* katılanların, özel ve ilginç giysiler giydikleri balo. ‖ *Kıyafet değiştirmek,* elbise değiştirmek. ‖ *Kıyafet düşkünü* → KILIK.

—Arıc. *Arıcı kıyafeti,* arıcının arı sokmalarına karşı kullandığı arıcı elbisesi, arıcı maskesi ve arıcı eldivenlerinden oluşan kıyafet. (Özellikle arıcılığa yeni başlayanlar alışıncaya, yani arıdan korkmamaya başlayıncaya kadar bunu kullanmalıdır. Ustalaşan arıcılar genellikle bu kıyafetten sadece maskeyi kullanmaya devam ederler.)

—Ask. *Askeri kıyafet*, asker kişilerin Kıyafet kararnamesi'ne uygun olarak giyinip kuşandıkları bir örnek başlık, elbise ve ayakkabı. (Eşanl. ÜNİFORMA.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Başlangıçtan bu yana, kıyafet yalnızca sağladığı pratik yarar için kullanılmadı, birtakım büyüsel işlevleri de oldu; tarihöncesi mağara resimlerinden de anlaşıldığı gibi, gerek başka insanlardan ya da hayvanlardan devralınan gücün alameti, gerekse üreme organlarının her türlü kötü etkiye karşı koruyucusu sayıldı. Kıyafet, aynı zamanda bir varlığın diğer bir varlıkla özdeşleşmesine olanak sağlar (örneğin tiyatroda); ayrıca, bir önder için, gücünün simgesi, bir görevli için, kendisine bağışlanan yetkinin ifadesidir. Kıyafet, onu giyenin zenginliği, toplumsal konumu ve mesleğine de tanıklık eder. Çeşitli kültlerin her birinin kendine özgü ibadet kurallarına bağlı olarak, kıyafet dinsel bir anlam kazandı. Beğenilme ve baştan çıkarma isteğinin bir aracı haline gelmesi ise çok daha sonra oldu.

Başlıca beş tip kıyafet vardır: bedeni saran bir kumaştan oluşan kıyafet; başın geçmesi için bir açıklığı bulunan tek parçadan yapılmış baştan geçme kıyafet; birleştirilmiş birçok parçadan oluşan dikişli ve kapalı kıyafet; önü kruvaze gelen ve diğer giysilerin üstüne giyilen dikişli ve önden açık kıyafet; bedene oturan, kol ve bacaklara geçirilen kılıf kıyafet.

• *Kökenler.* Kıyafetin en eski biçiminin dövme olduğu kabul edilir. Mısırlılar'ın keten *panyo*'su, Sümerler'in yün *kaunakes*'i bele tutturulan etekliklerdi. Mykenai ve Knossos kadınları eteklerini enli bir kemerle bele oturturlardı. Tunç çağı mezarlarında, giysi kumaşını tutturmaya yarayan fibulalar bulunmuştur. Peplos Dor istilaları sırasında Akdeniz havzasında ortaya çıktı.

• *Asur.* Krallar genellikle, bedenlerini saran ve sol omza atılan saçaklı bir kumaşla örtünürdü; savaşçılar, kısa eteklik giyer, kimi zaman da zırh takardı; hadımların kıyafeti ise, ayaklarına kadar inen uzun etekliklerdi.

• *Hitit.* Hitit kralları, ayak bileklerine kadar inen ve sağ kollarını açıkta bırakan bir kumaşa bürünmüş olarak betimlenir; savaşçılar kısa eteklidir. Herkes burnu kalkık ayakkabılar giyerdi.

• *Pers.* Persepolis alçakkabartmaları, toplumsal konumlara göre değişen pers kıyafetlerinin yanı sıra Persler'e haraç ödeyen kavimlerin giyimi hakkında da bilgi vermektedir. Parthlar ise süvari kavimlerin ayırtedici özelliği olan tozluklar giyerdi.

• *Fenike.* Kısa kollu gömleğin *(khiton)* Fenike'den geldiği sanılır. Kumaşları erguvanla boyama da Fenike'de bulundu: bu kumaşlar genellikle kral giysileri için kullanılırdı.

• *Yunanistan.* Erkek ve kadın kıyafetleri, alta *(endymata)* ve üste *(epiblemata)* giyilen giysilerden oluşurdu; alta giyilenlerin en önemlisi *khiton* (tunik), üste giyilenlerinki ise *himation*'du (harmani). Atina'da İ.Ö. VI.-V. yy.'larda kullanılan başlıca giysiler şunlardı: Dorlar'ın oldukça kısa harmanisi *tribon*, kaba yünden kışlık harmani *khlaina*, hafif kumaştan yazlık *khlanis* ya da *khlanidion*, atlıların ve ephebosların giydiği Tesalya kökenli harmani *khlamys*. Kadınlar, keten *khiton* ya da yünlü *peplos* ve *himation* giyerdi. Genellikle Dorlar' da yünden, İonialılar'da ise ketenden olan bu giysiler, çoğunlukla beyaz kumaştan yapılır, zengin kenar süslemeleri ve nakışlarla bezenirdi; giyimlerine düşkün kadınlar ise alacalı kumaşları yeğlerdi.

• *Etrüskler.* Halktan insanlar tunik kullanmaz, yalnızca harmani giyerdi. Toplumun daha yüksek katlarındaki kadın ve erkeklerin kıyafeti ise tunik ve ihramdı *(toga)*. Yüksek görevlilerin *praetexta* adı verilen ihramları ise beyaz olur, erguvan rengindе bir şeritle süslenirdi.

• *Romalılar.* Romalılar'ın geleneksel kıyafeti ihramdı; yurttaşlarınki düz beyaz, gençlerinki ise erguvan rengi kenarlı olurdu. Üste giyilen kıyafetler arasında, yağmurda ya da yolculukta kullanılan harmani *paenula*, büyük atkı *lacerna*, savaş harmanisi *trabea* sayılabilir. Kadınların çift kat giydiği bir tür gömlek olan *tunica* bir iç çamaşırıydı; bunun üzerine bir *stola* geçirirlerdi. İhramı andıran, yünden kadın harmanisi *palla* zamanla terk edildi ve bu kıyafet yerini hafif ve çeşitli renkte giysilere bıraktı. İpek, Cumhuriyet döneminin sonuna doğru kullanılmaya başlandı.

• *Ortaçağ ve Modern çağlar.* XII. yy.'da, Doğu'nun etkisi ve ipekli kumaşların kullanılmaya başlanmasıyla, tüm Avrupa'ya yayılan yeni modalar çıktı. Halk kısa giysiler giyiyordu; ancak, toplumun yüksek katlarındaki kadın ve erkekler arasında, XIV. yy.'a kadar, uzun kıyafetler ağırlıkta kaldı; bu dönemde, erkekler kısa ve dar kıyafetleri yeğlemeye başladı. Rönesans döneminde, kadınlar geniş, kloş etekleri benimsedi. XVII. yy.'da kıyafet konusunda daha esnek bir anlayış gelişti. XVIII. yy.'ın başında erkek giysilerinde, modern kıyafetin üç temel öğesi kullanılmaya başlandı: pantolon, yelek ya da jile ve arkası yırtmaçlı uzun ceket. Kadın kıyafeti XVIII. yy.'dan bugüne kadar sonsuz çeşitlilik gösterdi: kadınlar, sepetli (XVIII. yy.), kolalı (Louis-Philippe), kıl teladan içetekler (İkinci İmparatorluk) ve turnürler (1780 -1794 ve 1870 ve 1889) üstünde kabaran ya da düz kesimli kıyafetler (Directoire, Empire) giydiler.

• *Türkler'de kıyafet*, Orta Asya'da göçebe bir yaşam süren Türkler'in kıyafetlerine ilişkin bilgiler, Orta Asya'da yapılan kazılardan ele geçen buluntular, duvar resimleri ve minyatürlere dayanmaktadır. Bu dönemde Türkler'in dokumacılık ve özellikle deri işlemeciliğinde ileri oldukları bilinmektedir. Deri, yün kumaş, post ve kürk bu dönem kıyafetlerinin başlıca öğelerindendir. Eldeki bilgilere göre Orta Asya'da yaşayan Türkler, deri çizme, mintan, önü çapraz kavuşan ve beline kemer takılan bir tür kısa kaftan ve ata binmeye elverişli üst kısmı bol pantolon giyiyorlardı. Soğuktan korunmak amacıyla üstlüklerin içine kürk ya da post geçiriliyor, başlıklar da gene bu malzemeden yapılıyordu.

Selçuklu dönemi kıyafetlerinde de Anadolu öncesi türk giyiminin etkileri görülür. Bununla birlikte İran ve Anadolu'nun yerli halkının giyiminden de izler taşır. Selçuklu kıyafetlerinin en önemli özelliğini, çok gelişmiş olan dokumacılık sanatının ürünü olan kumaşlar oluşturur. Bu dönem giyiminde başlık ve kıyafeti oluşturan öğelerin birtakım etkenlerle giderek çeşitlendiği dikkati çeker.

Osmanlı dönemi kıyafetlerine ilişkin bilgiler müzelerden, seyahatnamelerden, o döneme ilişkin resimlerden ve minyatürlerden öğrenilmektedir. Osmanlılar'da saray, saray çevresi, ordu ile esnaf, reaya ve öteki halk kesimlerinin kıyafetlerinde değişik etkenler geçerli olmuştur. Yönetsel çevreyle halk arasındaki farklılıklar, giyim kuşamı da belirlemiştir. Saray ve çevresinde gösteriş kaygısı ağır basarken, halk arasında kıyafet, örtünmeyle özdeş bir anlam taşımaktadır. Kimi dönemlerde de yasal düzenlemeler kıyafetlere değin uzanmıştır.

Devlet adamlarıyla halkın giyim kuşamında bilinen ilk düzenlemeler, Kanuni Sultan Süleyman döneminde gerçekleşmiştir. Bu dönemde erkek giyimi mintan, zıbın, şalvar, kalpak-sarık, çedik, mest, çizme ve yemeniden oluşmaktadır. Zıbının yakaları üst üste gelmeyecek biçimde yuvarlak, kollarıysa katmerlidir. Mintan pamukludandır ve üste etekleri dizkapağında, kolları dirsekte biten gömlek giyilir. Bele kuşak sarılır, alta şalvar giyilir. Daha sonra bunun yerini, baldırları dar poturlar almıştır. En üste genellikle önü yırtmaçlı ve uzun entari giyilmektedir. Devlet adamları ve varlıklı kesimde ayrıca üste kürklü, işlemeli kaftan giyilmekte, esnaf ve orta sınıf kaftan yerine cüppe, hırka vb., halk ise yakasız cepken ya da yelek kullanmaktadır.

Osmanlılar döneminde toplumsal katmanlar arasındaki farkın en belirgin göstergesi, başlıklardı. Halk kesimi, üzerine abani ya da yemeni sarık dolanmış külahlar giyerdi. Saray çevresi ve varlıklı kesimde ise yusufi, örfi, kâtibi, kaveze vb. adlar taşıyan birçok başlık türü kullanılıyordu. Yeniçeri subayları miğfer biçiminde ve tüylerle süslenmiş kuka, erler keçe adı verilen başlığı takarlardı. Kanuni döneminde perişani denilen başlık türü yaygındı. Saray ileri gelenleri ise mücevveze denilen çeşitli değerli taşlarla süslü ve değerli kumaşlardan sarıkları olan başlıklar takarlardı. Vezirlerin kallavi adı verilen başlıkları yarım endaze uzunluğundaki kavuk üzerine hint tülbendi sarılarak oluşturulur, üzeri sırma şeritlerle bezenirdi.

Kavuk en yaygın kullanımı olan başlıklardandı, bu nedenle XVII. yy.'da ayrı bir kavukçu esnafı ortaya çıkmıştı. XVIII. yy.'da kadınların da süslü ve iğnelerle donatılmış kavuklar giydikleri bilinmektedir. Osmanlı kıyafetlerinde kürkün de önemli bir yeri vardı. Varlıklı kesimde ve sarayda birçok biçimleri olan ve yaygın olarak kullanılan kürk, XVII. yy.'ın ikinci yarısından sonra esnaf ve çeşitli halk kesimleri tarafından da giyilmeye başlandı, bu nedenle giyimde gösterişten kaçınılmasına ilişkin kimi uyarı ve düzenlemeler sözkonusu oldu. Saray çevresinde yarı resmi bir üniforma niteliğinde olan kürk, bu özelliğini XIX. yy.'a değin sürdürdü. Bu zamana kadar sadrazam ve vezirler erkân kürkü denen gösterişli kürkü, şeyhülislamlar ise beyüz denen ak kürk giyerlerdi. Padişahın huzuruna çıkanların da kürk giymesi zorunluydu.

Kanuni dönemindeki düzenlemeler doğrultusunda tüm kesimlerin kıyafetinde belli bir düzen izlenmekteydi. Müslüman, hıristiyan, musevi gibi din bakımından ayrı toplulukların, din adamlarının, esnafın, devlet görevlilerinin ve askerlerin giyimleri birbirinden farklı özellikler taşımaktaydı ve belli kurallara bağlanmıştı. Bu kuralların yanı sıra hıristiyan ve müslümanların yerleşme alanları ve işlerinin farklılığı da kıyafeti belirleyen etkenlerdendi. XVII. yy.'da doruğa ulaşan Osmanlı yönetsel bunalımıyla kıyafetlerde de bir karmaşa belirdi. Lale devrinde başlayan yoğun tüketim ve gösterişe yöneliş, çeşitli önlemlere karşın XIX. yy.'da da varlığını sürdürdü. Mahmut II'nin 1820'lerde başlattığı kıyafette çağdaşlaşma girişimleri de ancak devlet kesiminde geçerli olabildi. Bu girişimlerle sarığın yerini fes aldı, Babıâli'de çalışanlara fes, pantolon ve setre giyme zorunluluğu getirildi, varlıklı kesimde ayakkabı olarak potin yaygınlaştı.

Dönemin esnaf kıyafeti şalvar, cüppe, uzun ve bol mintan ile yemeniden oluşuyordu. Tulumbacılar külahları, Buharalılar takkeleri, Çerkezler kalpakları, Rumlar uzun mavi püsküllü kara fesleri ve poturları, Araplar ihramları, dervişler çakşırları ve sarıklarıyla geleneksel kıyafetlerini koruyorlardı.

XIX. yy. boyunca girişilen Tanzimat, Meşrutiyet gibi yenileşme hareketleri de kıyafetler üzerinde etkili oldu. Redingotun altına ceket, yelek, boyunbağı ve düz yaka mintan giyiliyor, sivri burunlu, yüksek ökçeli ayakkabılar giderek yaygınlaşıyordu. Halk kesimi bu değişimleri ya tepki ya da özentiyle izliyor, kent yaşamı dışındakiler ise bu değişimlerden habersiz kendi geleneksel kıyafetlerini sürdürüyorlardı.

Osmanlı kadın giyimiyle ilgili bilgiler ancak saray ve konak çevreleriyle sınırlıdır. Entari, kuşak, şalvar, başörtüsü, XVII. yy.'da ferace ve XIX. yy.'da çarşaf ve peçeyle sınırlı olan ev kadını giyimi, yüzyıllar boyunca pek az değişime uğrayarak varlığını sürdürmüştür. Varlıklı kesimde gösteriş tutkusu, halk arasında ise örtünme kaygusu kıyafeti belirleyen başlıca öğeler olmuştur.

türk kadını ev kıyafetiyle

Büyük Larousse

saraylı kadın
Atatürk kitaplığı, İstanbul

OSMANLI DÖNEMİ KIYAFET ÖRNEKLERİ

padişah

vezir

kaptan paşa

XVI. yy.'da kadın giysilerinin başında ayak bileklerine değin uzanan iki katlı entariler geliyordu. Başa sert ve işlemeli bir hotoz, onun üzerine ince bir örtü örtülüyor, bunun da üzerine işlemeli ince bir tül atılıyordu. Alna kadife kurdele dolanıp, uzunca olan tül, bir iki kez boyna sarılıyordu. Sokak giysilerinin başında ferace ve yeldirme geliyordu. Dışarı gidilirken başa örtülen örtü ağzı kapatacak biçimde yaşmak gibi bağlanırdı.

XVII. yy. kadın giyiminde görece bir sadeleşme dikkati çeker. Kısa kollu kaftan biçimli üstlüklerin altına bir iç entari giyilir, üstlük bele değin küçük düğmelerle iliklenir, bele kemer takılırdı. Bu yüzyılın sonuna doğru kadın giyimine şalvar ve üzerine giyilen kısa entari egemen oldu. Hotozların üzerine tüyler, püsküller takma da dönemin belirgin modası arasındaydı. Dışarı giysisi olarak ferace varlığını koruyordu.

Lale devrinde kadın giyimi büyük bir gösterişe yöneldi. Kürk giyme yaygınlaştı ve hotozlar daha süslü bir görünüm kazandı. Kadın terziliğinin ilk örnekleri de bu dönemde ortaya çıktı. Ferace yakalarının aşırı uzatılması, çeşitli başlık ve fesler giyilmesi, bunlardan saçların görünmesi ve giyimde aşırıya kaçılması, şiddetli yasaklamalara varan önlemlerin alınmasına neden oldu.

Kadın kıyafetlerinde moda olgusunun genelleşmesi ilkin Istanbul, Izmir gibi büyük kentlerde olmuştur ve XIX. yy.'a rastlar. Kadın düğün, bayram, gezinti vb. belli zamanlar dışında, sınırlı da olsa toplumsal yaşama katılmaya başlamış, kıyafet batılılaşma hareketinin göstergelerinden biri olarak kabul edilmiştir. Pera çağdaş kadın kıyafetlerinin ve modanın merkezi olmuş, rum, ermeni kadın terziler paris modellerini büyük kentlere taşımışlardır. 1860'larda yaygınlaşan ve tepkilere yol açan parlak renkli feraceler, ince açık yaşmaklar giderek yaygınlaşmıştır. Abdülhamit II döneminde feracenin yerini çarşaf almış, çarşafların da giderek çeşitli biçimlere büründükleri görülmüştür. İstanbul, İzmir gibi büyük kentlerde yaşayan kadınların izlediği bu modalara karşın kırsal kesimde geleneksel kıyafetler varlıklarını korumaktadır.

Osmanlılar'ın son dönemlerinde yoğun bir değişime uğrayan kıyafetler, Cumhuriyet'in ilk zamanlarında da üzerinde önemle durulan konulardan biri olmuştur. 1925'te şapka ile başlayan "kılık kıyafet inkılabı", en genel onayı İstanbul'da bulmuş, tekkelerin kapatılmasıyla din adamlarına tanınan yasal giyinme biçimi de ortadan kaldırılmıştır. Kadınlarda çarşaf ve peçe yerine manto, atkı ya da başörtüsü getirilmesine karşın kadın giyimindeki osmanlı etkisi 1930'lara değin sürmüştür. Erkeklerde şapka, ceket, frenkgömleği, yelek, boyunbağı, pantolon ve potinden oluşan kıyafet, İstanbul'dan Türkiye geneline yaygınlaşan bir etki göstermiştir.

Yaşama biçiminden kıyafetlere de yansıyan bu ikili yapı, 1940'ların ortalarından başlayarak bir kopma niteliği göstermiş, İkinci Dünya savaşı'yla belirginleşen ve toplumsal değişime koşut olarak 1950'lerde patlama düzeyine gelen göç olgusu, kıyafetlere Anadolu'ya özgü biçimleri getirmiştir. 1950'lerin sonlarına doğru aile boyutunda göçün de başlamasıyla kadın kıyafetinde bir çeşitlenme görülmüş, Anadolu'nun çeşitli yörelerinden gelenler, bulundukları semtin giyim kuşam görüntüsünü değiştirirken, bir yandan da kentli kadının giyiminden etkilenmişler, böylece ortaya entari altına pijama ya da pantolon giyme vb. türde görüntüler çıkmıştır. Bu arada kadın kıyafetlerinde modanın belirleyici etkisi giderek yoğunlaşmaktadır. Bu dönemin sonlarında ortaya çıkan ve 1960'lı yıllarda daha da yaygınlaşan naylon giysiler, erkek ve kadın kıyafetlerine girmiş, kullanışlılığının yanı sıra ucuz oluşuyla da uzun süre varlığını sürdürmüştür. Bu arada konfeksiyon üretimin yanı sıra tüketimi de yaygınlaştırmakta ve kıyafetlerde büyük bir çeşitlilik göze çarpmaktadır. Toplumsal devingenliğin yoğunlaştığı bölgelerde özellikle gençler arasında kız-erkek giysilerinin ortaklaşmasına yönelik bir eğilim (üniseks) dikkati çekmektedir. Yakın yılların kadın kıyafetlerinde beliren bir başka özellik de anadolu yerel giysilerinin değişime uğrayarak gündeme gelişidir. Erkek giyiminde de görülen mintan yakalı gömlekler, canlı renkler de bu eğilimin bir başka yansımasıdır.

Kıyafetlerde Osmanlılar'ın son dönemlerinde başlayan ve kimi zaman yozlaşma, kimi zaman tepkiselleşme boyutlarına varan çağdaşlaşma eğilimi, giderek kendi-

tatlıcı esnafı
Alman arkeoloji enstitüsü, İstanbul

hamal

aşçı

yeniçeri ağası

yeniçeri
Alman arkeolojisi enstitüsü, İstanbul

levent

ne özgü bir nitelik kazanmıştır. Bu sürecin en belirgin özelliği, kıyafetlerde toplumsal kesimler arası ayrımların yerini, ekonomik güç, kültürel düzey, ilgi ve beğeni farklarına bırakmasıdır.
—Ask. Askeri kıyafet, Türk silahlı kuvvetleri'nde kıyafet, dahili ve harici olmak üzere başlıca iki türlüdür. Dahili kıyafet, yazlığı pamuklu, kışlığı yün kumaştan yapılmış eğitim elbisesi, kep (ya da bere) ile fotinden (ya da bot) oluşur. Kışlık elbisenin üzerine parka giyilir. Subay, astsubay, er ve erbaşların dahili kıyafeti, rütbe ve sınıf işaretleri dışında aynıdır. Subay ve astsubaylar kışlık harici kıyafet olarak kasket, ceket, pantolon ve iskarpin giyer, kravat takarlar. Yazın kravatsız harici gömlek giyilir. Kara kuvvetleri'nde ve Jandarma genel komutanlığı'nda subay ve astsubayların elbise rengi haki, Hava kuvvetleri'nde mavi, Deniz kuvvetleri'nde kışın siyah, yazın beyazdır. Er ve erbaşların harici kıyafeti, yünlü kumaştan yapılmış "tek tip elbise" dışında dahili kıyafetlerinin aynıdır. Rengi, dahili elbisede olduğu gibi, Kara kuvvetleri ve Jandarma genel komutanlığı er ve erbaşlarının haki, Hava kuvvetleri er ve erbaşlarının mavidir. Deniz erleriyse, harici kıyafet olarak kışın siyah, yazın beyaz elbise giyerler. Bunların dışında uçuş, tabip, bando, tören, komando vb. özel kıyafetleri de vardır.
Osmanlı devletinde kuruluştan kısa bir süre sonra sürekli ordu oluşturulurken, yeni giyim uygulamasına geçildi. Savaşta düşmandan ayırt edilebilmesi için askere börk, keçe denilen beyaz başlıklar giydirilmeye başlandı. Başlık dışında Selim III dönemine kadar giyim kuşam açısından önemli bir değişme görülmedi. Bu dönemde kurulan Nizamı cedit ordusu için Avrupa ordularının giyimleri örnek alındı. Asakiri mansurei Muhammediye'nin kuruluşu ve 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşı (Doksanüç harbi) sırasında askerin giyim kuşamına yenilikler getirildiyse de, asıl değişiklikler 1908'de Meşrutiyet'in ilanıyla oldu. Elbise renginin haki olması, rütbe işaretlerinin omuzlara, sınıf işaretlerinin yakaya alınması, bu değişiklikler içinde yer aldı. Birinci Dünya savaşı sırasında zorunlulukların getirdiği değişiklikler Kurtuluş savaşı içinde de sürdü. Kıyafet-i askeriye kararnamesi (1931) bugünkü askeri giyime temel oldu.

KIYAFETLİ sıf. Kıyafeti belirtilen nitelikte olan; kılıklı: *Asker kıyafetli bir adam. Sahneye önce dansöz kıyafetli bir kadın çıktı.*

KIYAFETNAME a. (ar. *ḳıyafet* ve fars. *name*'den *ḳıyâfet-name*). *Esk.* **1.** İnsanların dış görünüşlerine dayanarak kişilik, ahlak niteliklerini belirleyen yapıtlara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Yüz ya da dış görünüşe bakılarak kişilik özelliklerini saptama bilgisini içeren kitap.
—Giy. Çeşitli dönemlere ve milletlere ait giyinme biçimlerini anlatan ve resimlerle gösteren kitap ya da albüm.
—ANSİKL. Ed. Hamdullah Hamdi'nin 150 beyitlik *Kıyafetname* adlı mesnevisi (Süleymaniye kütüphanesi, Esat Efendi bölümü no. 3613), konuyla ilgili türkçe yapıtların en eskisi olarak bilinir. Bu mesnevide insanların özde bir, dış görünüşte farklı yaratıldıklarına değinildikten sonra asıl konuya geçilir. 26 başlık altında ten, yanak, boy, et, saç, baş, alın, kulak, kaş, göz, burun, ağız, ses, dudak, boyun, omuz, çene, sakal, el, parmak, sırt vb. organların biçimlerine dayanılarak kişiliklerle ilgili yargılara varılır. Erzurumlu İbrahim Hakkı'nın *Marifetname*'sinin (ilk bas. 1836) beşinci faslının bir bölümünü de bir kıyafetname oluşturur. Lokman bin Hüseyin Çelebi'nin minyatürlü *Kıyafet ül-insaniye fi şemail il-Osmaniye*'sinin (Millet kütüphanesi, tarih bölümü no. 1216) tıpkıbasımı yayımlanmıştır (1987). [→ Kayn.]

KIYAFETSİZ sıf. Kılığı düzgün ya da uygun olmayan; kılıksız.

KIYAFETSİZLİK a. Kılıksız olma durumu.

KIYAK sıf. **1.** *Arg.* Çok güzel, mükemmel, benzerlerinden üstün olan şey ya da kimse için kullanılır: *Kıyak bir işte çalışmak. Kıyak bir içki. Kıyak kız.* **—2.** *Yörs.* Güzel, biçimli, yakışıklı, iyi giyimli.
◆ a. *(Bir kimseye) kıyak geçmek, kıyak yapmak,* bir kimseye, karşılık beklemeden bir yardımda bulunmak, iyilik yapmak ya da onu kayırmak: *Hadi yap bir kıyak da bizi gezmeye götür. Aşçı bana kıyak geçti, yemeğim torpilli* (arg.).

KIYAKÇI sıf. *Arg.* **1.** Gözüpek, cesur, kumarbaz. **—2.** Bir başkasına kıyak yapan, ona bir yardımda, iyilikte bulunan kimse. **—3.** Esrarkeş.

KIYAKÇILIK a. *Arg. Kıyakçılık etmek, yapmak,* bir kimseye unutamayacağı büyük bir yardım ya da iyilikte bulunmak; onun hoş olmayan bir davranışını bağışlamak, hoş görmek.

KIYAKLAŞMAK gçz. f. *Arg.* Bir şeyden, bir kimseden söz ederken, hoşa gidecek duruma gelmek.

KIYAKLIK a. *Arg.* Kıyak olma durumu; niteliği: *Adamın kıyaklığına diyecek yok.*

KIYAM a. (ar. *ḳıyâm*). *Esk.* **1.** Ayağa kalkma, dik durma. **—2.** Bir şeye kalkışma, işe girişme. **—3.** Başkaldırma, isyan. **—4.** *Kıyam etmek,* ayağa kalkmak; girişmek, kalkışmak; isyan etmek: *"Hürmetle kıyam ettiğim vakit kitap etti"* (Samipaşazade Sezai, XIX. yy.). *"Bir takım hod -fürûşâne iddialara kıyam eyledi"* (Namık Kemal). *"Memlüklar bakıyyesi pür-gayz edüp kıyâm I Mısr içre kalmasun dedi bir tîğ der-niyâm"* (Y. K. Beyatlı).
—Denizc. *Kıyam flaması,* eskiden, gemilerin bir limandan kalkarken çektiği, ortası beyaz, çevresi mavi, kare biçiminde işaret sancağı.
—İsl. Namazda ayakta durma. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kıyam binefsihi,* Allah'ın kendiliğinden varlığını sürdürmesi anlamına gelen sıfatı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Farz ve vacip namazlara ayakta başlamak ve her rekâtta ayağa kalkmak namazın farzları arasında yer alır. Bu nedenle, ayakta durma gücü bulunan birinin oturarak ya da başka bir biçimde namaz kılması caiz değildir. Ayakta duramayacak kadar hasta ya da sakat olan; ayakta durabilmekle birlikte, namazını ayakta kılması hastalığının ya da ağrılarının artmasına yol açabilecek olan kişi oturarak namaz kılabilir. Bir süre ayakta durabilen ise, dayanabileceği kadar ayakta durur, daha sonra namazını oturarak tamamlar. Bir yere dayanarak ayakta durabilen de namazını bu şekilde kılabilir. Ayakta namaz kılamayan, dizlerini tahiyat*ta oturulduğu gibi kırarak bacakları üzerine oturur; ancak hastalığı ya da sakatlığı bu şekilde oturmasını engelliyorsa, kolayına geldiği biçimde oturabilir. Oturarak da namaz kılamayan, ima ile kılar. (→ NAMAZ.) Hastalık ve sakatlığı bulunmamakla birlikte, aşırı derecede yorgun olan kişi, namaza ayakta başladıktan sonra bir yere yaslanarak ya da oturarak da namaz kılabilir. Kıyamın, farz ve vacip namazlarının rükünlerinden olması nedeniyle, yolculukta aracın durmaması, vaktin geçmekte olması gibi durumlar dışında, binek hayvanı üstünde ya da aracın içinde oturarak namaz kılınamaz.
• Kıyam binefsihi.Allah'ın başka varlıklarda bulunmayan ve O'nun başka varlıklara benzemediğini (selbi, tenzihi) belirten sıfatlarından biri olan kıyam binefsihi sıfatı, başka hiçbir varlığa gereksinim duymadan var olmak ve varlığını sürdürmek anlamına gelen bir kelam terimidir ve yalnızca Allah için kullanılan bir sıfattır. Aynı anlamda olmak üzere *varlığı kendi zatı ile kaim* (kıyam bizatihi) terimi de kullanılır.

KIYAMET, -ti a. (*ar. ḳıyâmet*). **1.** Dinsel inançlara göre dünya yaşamının sona erecek ahret* yaşamının başlaması. (Bk. *ansikl.* böl. Din.) **—2.** Gürültülü karışıklık, kargaşa: *Okulun bahçesinde bir gürültü, bir kıyamet gidiyordu.* **—3.** *Kıyamet alameti,* kıyametin kopacağını önceden belirttiğine inanılan işaretler; içinde yaşanılan zamandan memnun olmayanların söylediği bir yakınma sözü. ‖ *Kıyamet gibi, kıyamet kadar,* bir şeyin pek çok olduğunu belirtmek için kullanılır. ‖ *Kıyamet günü,* dünyanın sona ereceğine, ölülerin dirileceğine inanılan gün. ‖ *Kıyamet kopmak,* dünyanın yok olacağı, ölülerin mezarlarından kalkıp dirileceği gün gelmek; bir yerde aşırı ölçüde gürültü patırtı, telaş ve hareket olmak: *Sabaha kadar alt katta kıyamet koptu, çoluk çocuk birbirine girdi.* ‖ *Kıyamet mi kopar,* yapılacak bir eylem ya da davranışın önemli olmadığını, sonucunda zararlı bir durumun ortaya çıkmayacağını belirtmek için söylenir: *İstenilen yardımı yapsa kıyamet mi kopar?* ‖ *Kıyamete kadar,* sonsuza değin, dünya durdukça. ‖ *Kıyamete kalmak,* bir soruna çözüm bulmanın olanaksızlığını belirtmek için söylenir. ‖ *Kıyameti, kıyametleri, kızıl kıyameti, kızılca kıyameti koparmak,* herhangi bir nedenle öfkelenip aşırı ölçüde bağırıp çığırmak, ortalığı birbirine katmak, tartışma ve kargaşaya yol açmak: *Eşyalarına dokunmayın, gelirse kıyameti koparır.*
—ANSİKL. Kıyamet ve ahiret kavramları islamın *amentü*'sünün altı ilkesi içinde yer alır. Gerek Kuran'da gerekse Hz. Muhammet'in hadislerinde bu konuya özel bir önem verilir; kıyamet ve ahrete inanmayan bir kişinin, öteki itikat ilkelerini benimsemiş olsa bile müslüman sayılamayacağı vurgulanır. Kuran'da kıyamet sözcüğü, hepsi de *yevm ül-kıyame* (kıyamet günü) biçiminde olmak üzere 70 ayette geçer. Bunun dışında *es-saa* (kıyametin başlayacağı saat, an), *el-karia* (vuran, çarpan), *el -gâşiye* (örten), *es-sahha* (sağırlaştıran), *yevm ül-fasl* (bölme, ayırma, haklıyı haksızı belli etme günü), *el-vakıa* (olay), *yevm ül-baas* (yeniden dirilme günü), *yevm ül -hisab* (hesap günü, duruşma günü) gibi deyimler de kıyamet anlamında kullanılır.
Kuran'da kıyametin nasıl gerçekleşeceğini anlatan çok sayıda betimlemeler vardır ve bunların en parlağı, musikisi, şiirsel anlatımı ve canlı betimlemeleri bakımından arap edebiyatının erişilmez örneklerinden biri sayılan Tekvir* suresinin ilk ayetleridir (LXXXI, 1-18). İnfitar, İnşikak, Hakka surelerinin başlangıç ayetleriyle daha başka surelerde de kıyametle ilgili benzer betimlemeler yer alır.
Kuran'a göre kıyametin ne zaman kopacağını Allah'tan başkası bilemez. (VII, 187; XXXI, 34). Ancak, kıyametin kopmasına yakın zamanlarda bazı belirtilerin baş göstereceği Hz. Muhammet'in hadislerinde bildirilir. (→ EŞRÂT.)
Kuran'da "kıyamet" sözcüğünün geçtiği ayetlerde Allah'ın "kıyamet günü"nde bütün insanları bir araya toplayacağı (IV, 87), dünyadayken kimlerin haklı kimlerin haksız olduğunu ortaya çıkaracağı (II, 113; X,93; XVI,124), kötülerle konuşmayacağı (II, 174); o gün "adalet terazileri" kurulacağı (XXI, 47), herkesin dünyada yaptıklarından sorguya çekileceği (XXIX, 13); o zaman kötülerin birbirlerini suçlayıp lanetleyecekleri (XXIX, 25) anlatılır. O gün Allah hakkında yalan yanlış söz söyleyenlerin yüzleri kararacak (XXIX, 60), Allah'a saygılı olanlar çeşitli nimetlere kavuşacaklardır (LXXVIII, 31-36). O gün, Allah her iyi insana şöyle diyecektir: "Ey mutluluğa ermiş can! Memnun etmiş ve memnun edilmiş olarak Tanrı'na dön! İyi kullarıma katıl ve cennetime gir!" (LXXXIX, 27-30).
—Ed. Divan şiirinde kıyamet ile kamet (sevgilinin boyu) arasında ilişki kurulur. Kıyametten önce belirtileri (fitne) ortaya çıkar; sevgilinin salınarak yürümesi de aynı etkiyi yaratır. Birlikte kullanılan kıyamet, habip, şefaat sözcüklerinin mazmunu Hz. Peygamber'dir. Kıyamet uzak bir geleceği, bir sürenin uzunluğunu da belirtir.

Kıyamet suresi, Kuran'ın 75. suresi. 40 ayettir. Mekke'de inmiştir. Adı, ilk surede geçer. Öldükten sonra dirilmenin olanak dışı olmadığını, kıyametine gerçekleşeceğinden kuşkuya düşenlere yanıt olarak bu durumun kesinlikle gerçekleşeceğini, Allah'ın gücünün buna yeteceğini belirten surede ayrıca insanın kıyamet günündeki acizliği, güçsüzlüğü ve kendi kendini kınaması, inananların o günkü aydınlık, inanmayanların asık yüzleri anlatılır. İnsanın başıboş bırakılmayacağı, onu önemsiz bir nesneden yaratan Allah'ın yeniden diriltmeye de gücü olduğu belirtilir. Sure, Allah'a kulluk ve secde edilmesini buyuran ayetle son bulur.

Kıyameti suğra, İstanbul'u büyük yıkıma uğratan "küçük kıyamet" depremi (14 eylül 1509). Cuma gecesine rastlayan ve belirsiz aralıklarla 30 ya da 45 gün süren bu depremde 5 bin kişi öldü, bunun yaklaşık 3 katı insan da yaralandı, 109 cami ve mescitle 1 300 ev yıkıldı, İstanbul surlarıyla Topkapı sarayı önemli ölçüde hasar gördü. İstanbul halkı 45 gün bahçeler ve açık yerlerde yatarken, padişah için de saray bahçesinde "çatma odalar" kuruldu. Bir söylentiye bakılırsa, Bayezit II İstanbul'un çeşitli semtlerinde 400 kuyu kazdırdı ve sözde yer sarsıntılarının arkası böylece kesilmiş oldu.

KIYAS a. (ar. *ḳıyās*). **1.** Karşılaştırma, oranlama: *Geçen kışa kıyasla bu kış daha yumuşak geçti.* **—2.** Bir kimseyi, bir şeyi başka bir kimseye ya da şeye benzetme, onunla bir tutma: *Onu kimseyle kıyas edemezsin.* **—3.** Örnekseme: *Kıyas yoluyla türetilmiş sözcükler.* **—4.** *Kıyas kabul etmez,* iki şeyin birbiriyle karşılaştırılamayacak ölçüde farklı olduğunu belirtmek için söylenir.

—*Esk.* *Kıyas-ı batıl,* anlamsız ve saçma benzetme. ‖ *Kıyas-ı kâzib,* yanlış, hatalı benzetme. ‖ *Kıyas-ı lügavi,* örnekseme yöntemiyle yeni sözcük türetme. ‖ *Kıyas-ı nefs,* kendine bakarak hüküm verme, kendinden yola çıkarak benzetme.

—Ed. *Kıyasa muhalefet,* sözcüklerin dil kurallarına ve geleneksel kullanış biçimine aykırılığından doğan anlatım bozukluğu (örn. "maruzatlar" [çoğul bir sözcük yeniden çoğul eki almıştır], "çiftlikât" [türkçe sözcükten arapça çoğul sözcük türetilmiştir] vb.); şiirde vezne uydurmak amacıyla zihaf, imale yapmak ya da sözcüğün en az bilinen anlamına yer vermek, sözcüğü aslından değişik biçimde kullanmak, birden çok anlamı olan sözcüğün en az bilinen anlamını kullanmak (örn. "terbiye"nin vezin gereği "terbiyye" biçiminde kullanılması: "*Sadhezar terbiyye etsen biedeb olmaz edib*" (Edebi olmayanı yüz bin kez terbiye etsen de edip olmaz) [Ziya Paşa]).

—Esk. mant. TASIM'ın eşanlamlısı. ‖ *Kıyas-ı celi,* büyük önermesinden yargı çıkarılan tasım, açık tasım. ‖ *Kıyas-ı fasit,* yanılmalı tasım. ‖ *Kıyas-ı hafi,* büyük önermesi gizli ya da anımsanamayan tasım. ‖ *Kıyas-ı istikrani,* eksiksiz, tam tasım. ‖ *Kıyas-ı matvi,* örtük tasım. ‖ *Kıyas-ı mevsûl ün-netayiç,* öntasım. ‖ *Kıyas-ı mukassim,* ikilem. ‖ *Kıyas-ı müdellel,* kanıtlı tasım. ‖ *Kıyas-ı mülhak,* astasım. ‖ *Kıyas-ı mürekkep,* önermesi ikiden çok olan tasım. ‖ *Kıyas-ı müselsel,* zincirleme tasım. ‖ *Kıyas-ı sahih ül-erkân,* önermeleri ve vargısı yanlışsız ve eksiksiz olan tasım.

—Huk. Belirli bir olay için öngörülen hukuk kuralının benzer olaylara uygulanması. (Özel hukuk alanında kıyas yoluna başvurulabilir. Ancak ceza hukukunda buna olanak yoktur. Kıyas yoluyla suç ve ceza yaratmak, "kanunsuz suç ve ceza olamaz" ilkesine aykırıdır.)

—İsl. huk. Bir hukuki olayın ayet ya da hadislerle açıkça belirlenmiş olan hükmünü, buna benzeyen bir başka hukuki olayda da benzeterek hüküm verme. (Birinci hukuki olaya makisün ayleyh [asıl], ikincisine makis [feri], bu iki olay arasındaki benzerliğe de illet denir. Örneğin, müslümanların şarap içmeleri Kuran'da açıkça yasaklanmış, bunun insanlar arasında düşmanlık, kin ve nefret doğurduğu, Allah'ı zikretmeye ve namaza engel olduğu bildirilmiştir. Öteki sarhoş edici içkiler de kıyas yoluyla bu yasağın kapsamına sokulmuştur.) ‖ *Kıyas-ı celi,* aralarında kolayca anlaşılabilecek açık benzerlik bulunan iki hukuki olay arasında yapılan kıyas. ‖ *Kıyas-ı fukaha,* islam hukukçularının yaptığı kıyas. (Bu kıyas islam hukuku kaynaklarının dördüncüsünü oluşturur. Ayet, hadis ya da icma ile hükmü belirlenmemiş olan hukuki olaylar kıyas yoluyla hükme bağlanır.) ‖ *Kıyas-ı hafi,* benzerlikleri araştırma ve inceleme ile belirlenebilen iki hukuki olay arasında yapılan kıyas. İstihsan da denir.

KIYASAT çoğl. a. (ar. *ḳıyas*'ın çoğl. *ḳıyasat*). *Esk.* Kıyaslar, ölçmeler.

—Esk. mant. Tasımlar.

KIYASEN be. (ar. *ḳıyās*'tan *ḳıyāsen*). *Esk.* **1.** Kıyas yoluyla, benzeterek, oranlayarak. **—2.** Kurala uygun olarak.

KIYASIYA be. Acımadan, canına kıyarcasına: *Kıyasıya dövmek, dövüşmek.*

◆ sıf. Çok şiddetli, ezici, müthiş: *Kıyasıya bir mücadele, rekabet.*

KIYASİ sıf. (ar. *ḳıyas* ve *-î*'den *kıyasî*). *Esk.* **1.** Karşılaştırma ve benzetme yoluyla meydana gelen. **—2.** Kurallı, kurala uygun.

—Esk. dilbilg. *Kıyasi mastarlar,* kurallı mastarlar, osmanlıcada dokuz vezinle üretilen kurallı mastarlar. (MEZİDÜNFİH SÜLASİ MASTARLAR da denir.)

—Esk. mant. Bilinen iki önermeden yola çıkılarak sağlanan sonuç, vargı.

KIYASLAMA a. Kıyaslamak eylemi; mukayese.

KIYASLAMAK g. f. *Bir şeyi, bir kimseyi kıyaslamak,* onları karşılaştırmak, birbiriyle denk tutmak; mukayese etmek: *İki kenti yaşam koşulları bakımından kıyaslarsak, Ankara yaşanılması çok daha kolay bir kent. Yeni müdürü eskisiyle kıyaslamak. Onu kimseyle kıyaslayamam.*

◆ **kıyaslanmak** edilg. f. Kıyaslamak eylemine konu olmak; karşılaştırılmak.

KIYASLANMAK → KIYASLAMAK.

KIYDIRMAK → KIYMAK.

KIYEM çoğl. a. (ar. *ḳıymet*'in çoğl. *ḳıyem*). *Esk.* Kıymetler, değerler.

KIYEMİ a. (ar. *kıyem* ve *-î*'den *ḳıyemî*). *Esk.* Nadir ve değerli şey: *"Yazma kitablar kıyemî ve basma kitablar mislîdir"* (*Mecelle-i ahkâm-ı adliye*'den).

KIYGI a. Haksızlık; gadir.

KIYGIN sıf. Haksızlığa uğramış; mağdur.

KIYGINLIK a. Haksızlığa uğrama; mağduriyet.

KIYI a. **1.** Deniz ya da göl sularının en alçak oldukları zaman çekildikleri sınır ile kara arasında yer alan, deniz ve karanın girintili çıkıntılı dokanak alanı. (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** (Geniş anlamda) bir ülkenin, bir bölgenin, bir okyanusun ya da bir denizin kıyılarının tümü: *Türkiye kıyıları, Ege kıyısı, Karadeniz kıyısı, Büyük Okyanus kıyısı.* **—3.** Bir çukurun, bir kabın üst sınırı; bir yerin, bir yüzeyin merkezden uzak bölümleri, uç kısımları; kenar: *Uçurumun kıyısı. Divanın kıyısına oturmak.* **—4.** *Bir yolun kıyısı,* onun kenarı: *Arabayı yolun sağ kıyısına park etmek.* **—5.** *Kıyı kıyı,* kıyıdan, karaya yakın biçimde. ‖ *(Bir) kıyıda,* bir köşede, göz önünden uzak ya da tenha bir yerde: *Bir kıyıda unutulup gitmek.* ‖ *Kıyıda bucakta, kıyıda köşede,* dikkati çekmeyen ya da göz önünde bulunmayan yerlerde, ötede beride, kenarda köşede. ‖ *Kıyıda köşede kalmak,* kendini gösterecek bir yerde bulunmamak, unutulmuş olmak: *Ben onlardan değil, kıyıda köşede kalmış gerçek değerlerden söz ediyorum.* ‖ *Kıyıya çıkmak,* karaya ayak basmak, gemiden karaya çıkmak.

—Anat. *Konjonktiva kıyısı,* konjonktivanın eğik olarak sona erdiği kornea çevresi.

—Ask. *Kıyı muharebeleri.* Kıyı savunması ya da taarruzu son derece güç bir askeri sorun oluşturur. Günümüzde taarruzun başarısı için denizde ve havada tam bir üstünlük, eksiksiz bir komuta, muharebe öncesi hazırlıklar (topçu, bombardıman uçakları), kıyıya asker ve malzeme çıkarabilecek amfibi araçlar ve bir limanın ele geçirilmesi için gerekli lojistik destek gerekir. Kıyı savunmasında ise, hava ve deniz üstünlüğü bulunmadığı için, keşif araçlarından, mayın tarlalarından, tuzaklardan, limanları, dolayısıyla başlıca boyları ve çıkışa elverişli kumsalları kapayan tahkimatlardan yararlanılmalıdır. Önemli bir tehdit sözkonusu olduğunda, kara ve hava kuvvetlerine başvurulur.

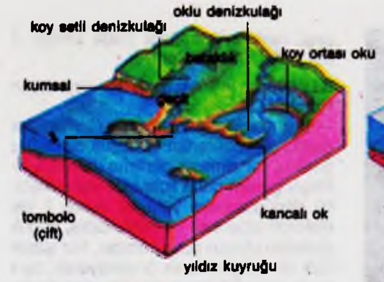
—Bank. *Kıyı bankacılığı* → OFF SHORE BANKİNG.

—Coğ. *Kıyı boyu* ya da *kıyı şeridi,* kıyı kenar çizgisinden başlayarak kara üzerinde genişliği kıyı tipine göre değişen şerit biçimindeki kuşak. ‖ *Kıyı çizgisi,* herhangi bir anda deniz ya da göl suları ile kara arasındaki sınırı oluşturan noktalardan geçen çizgi. ‖ *Kıyı kenar çizgisi,* deniz ya da göl sularının etkisiyle (dalgalar, akıntılar, serpintiler, gelgit) meydana gelmiş yüzey şekillerinin (çakıllık, kumluk, sazlık, bataklık, mağara, yalıyar, vb.) kara yönündeki iç sınırından geçen çizgi. ‖ *Kıyı kordonlu kıyı,* kıyı ovasının kenarında bulunan, az derin denizkulaklı kıyı tipi. ‖ *Kıyı kordonu,* bir koyun girişinde ileri doğru uzanmış olan ve bir denizkulağını denizden ayıran kıyı şeridi. (Eşanl. LİDO.) ‖ *Çentikli kıyı,* birçok girintisi ve çıkıntısı bulunan kıyı.

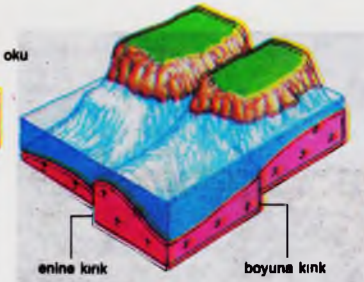
—Denizc. *Kıyı gemiciliği,* aynı kıyı limanları arasında küçük tonajlı gemilerle yapılan deniz taşımacılığı. ‖ *Kıyı görünüşü,* bir kıyının kıvrımlarını ve engebelerini gösteren şematik desen. ‖ *Kıyı kaptanı,* kıyı kaptanlığı ehliyetine sahip ve kısa sefer bölgelerinde 500 groston'dan küçük gemilerde kaptanlık yapabilen kimse. ‖ *Kıyı koruma,* denizin yol açabileceği zararları en aza indirmede kullanılan tekniklerin tümü. (Bu teknikler içinde en çok kullanılanlar şunlardır: denizin yol açtığı mekanik parçalanmayı yavaşlatmak için topuklar ve seddeler inşa etme; deniz suyunun, dalga savuruntularının ve zararlı organizmaların neden olduğu korozyona karşı dayanımlı özel gereçler [beton, işlenmiş odun] kullanma.) ‖ *Kıyı rüzgârını almak,* kıyıdan denize doğru esen rüzgârı almak. ‖ *Kıyı tanımak,* geminin konumunu saptamak için bir kıyı şeridindeki işaretlerden yararlanmak. ‖ *Kıyıya düşmek,* bir gemiden söz ederken, herhangi bir nedenle kıyıya vurmak, kıyı önünde karaya oturmak. ‖ *Dik kıyı,* denize düşey olarak uzanan,

plaj hilalli alçak kıyı
Karadeniz bölgesi

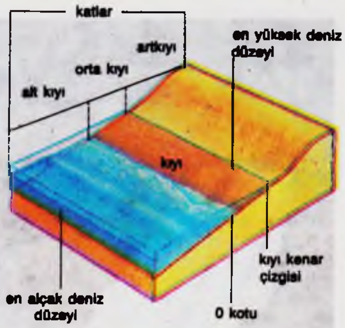

deltalı akarsu ağzında kıyı

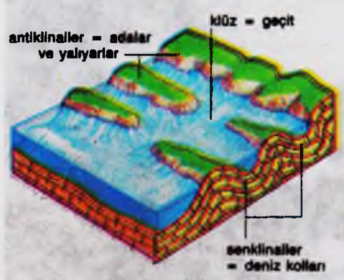
kırıklı yapıda kıyı

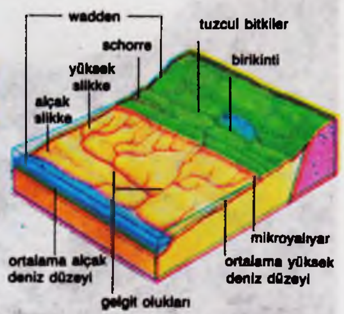
kıyının çeşitli katları

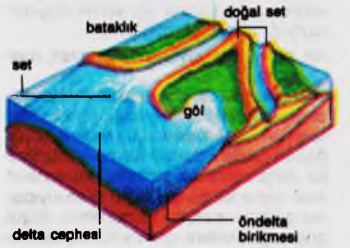
akarsu ağzı olmayan kıyı

kıvrımlı yapıda kıyı

gelgit arası kıyı katı oluşukları

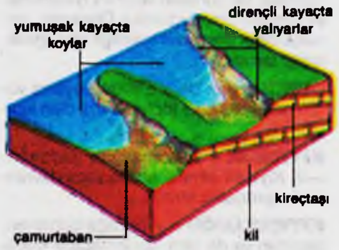

deltalı kıyı

volkanik yapıda kıyı

monoklinal yapıda kıyı

yüksek kıyı. || *Neta kıyı,* deniz yüzeyine yakın kayalıklar içermeyen, tehlikesiz kıyı. || *Yatık kıyı,* fazla yüksek olmayan ve yalnız yaklaşıldığında fark edilen kıyı.

—El. sant. *Kıyı kolonu,* KENAR* KOLONU'nun eşanlamlısı.

—Huk. Kıyı çizgisi ile kıyı kenar çizgisi arasındaki alan. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıyı çizgisi,* deniz, doğal ve yapay göl ve akarsularda, taşkın durumları dışında, suyun karaya değdiği noktaların birleşmesinden oluşan çizgi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıyı kenar çizgisi,* kıyı çizgisinden sonra, bunların tamamlayıcısı olarak, kara yönünden devam eden su hareketlerinin oluşturduğu kumluk, çakıllık, taşlık, sazlık ve bataklık alanlarının doğal sınırı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıyı koruma,* deniz kıyılarının, karasularının, içsuların, liman ve körfezlerin güvenliğinin sağlanması ve deniz yoluyla yapılan kaçakçılığın önlenmesine ilişkin zabıta önlemi. (→ SAHİL GÜVENLİK KOMUTANLIĞI.) || *Kıyı şeridi* → SAHİL* ŞERİDİ. || *Dar kıyı,* kıyı kenar çizgisinin kıyı çizgisiyle çakışması.

—ANSİKL. Morfoloji, iklimbilim, hidroloji ve çevrebilim açısından özgün bir alan oluşturan kıyı, yukardan aşağı doğru şu katlara ayrılır: *artkıyı* (en yüksek kıyı çizgisinden karaya doğru genişliği değişen bir şerit), *orta kıyı* (en yüksek kıyı çizgisi ile ortalama kıyı çizgisi düzeyi ya da 0 kotu arasında) ve *alt kıyı* (ortalama kıyı çizgisi düzeyi ile en alçak kıyı çizgisi arasında). Bu üç alanın ayırıcı özellikleri, denize yakınlığın az ya da çok değiştirdiği karasal süreçlerin ve suların akışının geliştirdiği özgül süreçlerin birleşmesinden kaynaklanır. Suların akışına bağlı süreçlerin temeli şu olaylara dayanır: haliçlerde deniz sularıyla ırmak sularının karşılaşması (delta, haliç, tuzlu kama oluşumu); soluğanların neden olduğu hareketler (kıyı boyu akıntısı, düşey akıntı) ve gelgit gibi dalgalanmalı başka hareketler. Suların niteliğindeki ve hareketindeki dönemsel ya da mevsimlik değişikliklerden ötürü kıyılar, bitki, hayvan ve insan yaşamının gelişmesine ve çeşitlenmesine elverişli ekoloji alanlarıdır.

Var olan fiziksel ve ekolojik etkenler, jeolojik gereçlere göre değişen görünümler ortaya çıkmasına yol açar. Kayalık kıyılarda deniz, genellikle önlerinde aşınma ya da birikinti platformları bulunan yalıyarlar oyar. Yüzey şekillerinde ortaya çıkan ayrıntılar, denizin yıpratıcı gücüyle kıyıyı oluşturan gerecin direncine bağlıdır. Tortul kıyılar, çeşitli gereçlerin birikmesiyle oluşur. Rüzgârlara açık kesimlerde kumsallar (ya da çakıl gibi daha iri gereçlerle kaplı çakıllı kıyılar) gelişir. Buralarda orta kıyı setleri, kıyı setleri (yer yer kıyı okları halinde uzanırlar) ve artkıyı kuşağında gelişen kumullar bulunur. Irmak ağızları ve denizkulakları gibi kuytu kesimlerde, deniz bataklıklarının *slikke* ve *schorre* adı verilen çamurları oluşur. Kıyı, aşındırmanın

plajlı kıyı
Ölüdeniz-Fethiye

yalıyarlı kıyı *Antalya*

ya da birikmenin etkisiyle, az ya da çok hızlı biçimde, egemen soluğanların yönüne dikey yalın ve düz (kıyı düzenlenmesi) bir çizgi halini alır.

Günümüzdeki kıyı biçimleri, deniz düzeyinin son yükselmesinin yol açtığı deniz basmasının sonucudur. Aynı zamanda kıyılar, deniz (yükselmiş kumsallar) ya da kara (ırmak ya da buzul aşındırması) kökenli yüzey şekillerinin varlığının da doğruladığı gibi, daha uzun süreli bir evrimin izlerini taşımaktadır. Kıyılar, yalın bir sınıflandırmayla iki öbekte toplanabilir. Yapısal kıyılarda yalıyarların ve kayalık platformların konumu ve biçimi, dalgaların aşındırarak kestiği jeolojik katmanların yatay (masamsı), bir yöne eğimli (monoklinal kıyı), kırıklı (faylı kıyı) ya da kıvrımlı (dalmaçya tipi kıyı) olup olmamasına göre değişir. Volkanik yapılarda, kıyı biçimlerinin özellikleri lav akıntılarının niteliğine ve biçimine bağlıdır. Yapısal olmayan kıyılarda aşındırma ve biriktirme ile ilgili süreçlerin büyük ölçüde işe karışması, ria'lı, fiyord'lu, kalannk'lı yüksek kıyıların; mercan kıyısı tipinde, buzul ovası kıyısı tipinde (su altında kalmış buzultaşlarda oluşmuş alçak adalar ve buzullaşma sonrası kıyı düzenleme süreci ile oluşmuş, önü setler ve oklarla kapalı büyük koylar), kıyı ovası tipinde (kıyı setlerinin ve deltaların birleşmesi) alçak kıyıların oluşmasına yol açar.

—Huk. Kıyıların hukuki statüsünü düzenleyen 27 kasım 1984 tarih ve 3086 sayılı Kıyı kanunu, Anayasa mahkemesi'nin 25 şubat 1986 tarih ve 1985/1 E, 1986/4 K sayılı kararıyla iptal edildi. Bu iptal kararı üzerine Bayındırlık ve iskân bakanlığı yapı işleri genel müdürlüğü, 15 temmuz 1987 tarihinde bir genelge yayımlayarak yeni bir yasa yürürlüğe girene kadar uygulanacak kuralları belirledi. Genelge bu kuralları belirlerken daha önceki mevzuatı ve uygulamalarla yerleşmiş ilkeleri dikkate aldı. Bu duruma göre, kıyı ile ilgili genel ilkeler şu şekilde özetlenebilir: kıyılar, devletin hüküm ve tasarrufu altındadır ve herkesin eşit ve serbest olarak yararlanmasına açıktır. Kıyı ve sahil şeritlerinden yararlanmada, öncelikle, kamu yararı gözetilir. Kıyı kenar çizgisi tanımı içinde kalan yerlerde, mülkiyet yönünden aksi kanıtlanmadıkça, kamulaştırma yapılıncaya kadar mülkiyet hakkı saklıdır.

Kıyı kenar çizgisi saptanmadan kıyıda, sahil şeridinde ve kıyıda doldurma ve kurutma yoluyla kazanılan alanlar üzerinde planlama ve uygulama yapılamaz.

Kıyıda plan kararıyla yapılabilecek yapılar şunlardır: 1. iskele, liman, barınak, yanaşma yeri, rıhtım, dalgakıran, köprü, menfez, istinat duvarı, fener, çekek yeri, kayıkhane, tuzla, dalyan, tasfiye ve pompaj istasyonları gibi kamu yararına kullanmaya ve kıyıyı korumak amacına yönelik altyapı ve tesisler; 2. Turizm yatırım ve işletmeleri yönetmeliği'ne uygun olarak yapılacak turizm tesisleri; 3. faaliyetlerinin özellikleri gereği kıyıdan başka yerde yapılmasına olanak olmayan tersane, gemi söküm yeri, santral ve su ürünleri tesisleri gibi özelliği olan yapı ve tesisler.

Kıyı kenar çizgisi, valiliklerce oluşturulacak beş kişilik bir komisyon tarafından saptanır. Bu komisyonda şu meslek gruplarından kamu görevlileri yer alır: 1. jeoloji mühendisi, jeolog, jeomorfolog; 2. harita ve kadastro mühendisi; 3. ziraat mühendisi; 4. mimar; 5. inşaat mühendisi.

Komisyon tarafından arazide saptanan kıyı kenar çizgisi harita, hava fotoğrafı ya da kadastro paftalarından biri üzerine işlenir. Kıyı kenar çizgisinin geçirildiği paftalar, bir ay süreyle ilgili valilik ya da belediye tarafından ilan olunur.

Kıyı emniyet işletmesi, Türkiye kıyılarında kurulmuş ve kurulacak olan fenerleri, radyofarları, deniz işaretlerini, sis düdüklerini ve benzeri kıyı güvenlik cihaz ve tesisleriyle can kurtarma istasyonlarını tekel şeklinde işletmek amacıyla kurulan kamu işletmesi. Türkiye kıyılarına fener konulmasına ilk kez 1856'da başlanmış, 1860'ta Osmanlı devletiyle iki fransız işadamı arasında Fenerler imtiyaz mukavelesi yapılarak Fenerler idaresi umum müdürlüğü kurulmuş ve kuruluş bu ad altında 1938'e kadar çalışmıştır. Bu tarihte Denizbank'a bağlanan işletme, daha sonra Devlet deniz yolları ve liman işletmeleri umum müdürlüğü'ne fenerler ve cankurtaran müessesesi müdürlüğü adı ile bağlanmıştır. İşletmenin görevleri, 8 haziran 1984 tarih ve 233 sayılı Kanun hükmünde kararname ile kurulan Türkiye Denizcilik işletmesi genel müdürlüğü'ne devredilmiştir.

KIYI KIRLANGICI a. Zool. Kuzey yarıküre'nin büyük bölümünde görülen göçmen kuş. (En küçük bedenli kırlangıç türüdür. Sırtı gri-kahverengi, karnı daha açık renktir. Kumlu, balçıklı ırmak ve göl kıyılarını sever. Böcekçildir. Bil. a. *Riparia riparia;* kırlangıçgiller familyası; uzunluğu 13 cm.) [Eşanl. KUM KIRLANGICI.]

KIYICAK, esk. **Balak,** Trabzon'un Of ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 437 nüf. (1990). Belediye.

KIYICI a. (*kıymak*'tan). Bir şeyi kıyan kimse: *Tütün kıyıcısı.*

—Elektron. Bir anahtar ya da otomatik bir evirtici gibi davranan ve düşük bir doğru gerilimi, bir almaşık gerilime (böylece almaşık gerilim daha kolaylıkla yükseltilebilir) dönüştürmeye yarayan devre. || Tek elektron tabancalı bir osiloskopta, birçok işaretten oluşan osilogramları, her işareti hızlı ve ardışık olarak örnekleyerek, aynı anda görüntülemeye olanak veren devre.

—Elektrotekn. *Almaşık akım kıyıcısı,* güç elektroniğinde kullanılan ve bir almaşık gerilimin etkin değerini, frekansı bozmadan değiştirmeye olanak veren düzenek. (Temel olarak, her faz için, paralel ve ters yönde bağlı, kumandalı iki supaptan [genellikle tiristorlar] oluşan almaşık akım kıyıcıları, almaşık akım motorlarına kumanda etmede kullanılır.) || *Doğru akım kıyıcısı,* güç elektroniğinde kullanılan ve bir kaynaktan gelen doğru akımın değerini ayarlamaya olanak veren düzenek. (Temel olarak bir ana tiristordan, bir gerikazanım diyodundan ve bir yardımcı tiristor içeren bir uyarma kesme devresinden oluşan doğru akım kıyıcıları, doğru akım motorlarına kumanda etmede kullanılır.)

—Psik. Kıyım hezeyanına tutulmuş bir kimsenin, kendisine acı veren olayların kaynağı olarak gördüğü kişi.

◆ sıf. Acıma duygusu taşımayan; merhametsiz.

—ANSİKL. Dy. Bir doğru akım kıyıcısında, değişmez gerilimli doğru akım önce dilimlere ayrılır, sonra tiristorlar yardımıyla, değişken gerilimli darbeli akıma dönüştürülür, daha sonra cer motorlarında kullanılmak üzere filtrelenir. Doğru akım kıyıcısı, hat gerilimi ne olursa olursa olsun, düşük güçlü ağır trenlere, gerilimi fazla düşürmeden yol vermeye yarar. Cer motorlarının uçlarındaki gerilimin hızlı ve sürekli bir biçimde ayarlanabilmesi, doğru akımlı elektrikle cer sistemlerini otomatik olarak yönetmeye ve bunların verimini iyileştirmeye özellikle çok uygundur. Donanım, yalnızca statik bileşenler içerdiğinden, güvenirliği tamdır.

KIYICI a. (*kıyı*'dan). Eskiden kıyılara vuran gemi enkazını toplama izni olan kimse.

KIYICILIK a. **1.** Acımasızlık, gaddarlık. **—2.** *Kıyıcılık etmek,* acımasızca davranmak, gaddarlık etmek.

KIYIÇULLUĞU a. Albacağa benzeyen, göçmen ya da yerli, uzun bacaklı kuşların ortak adı. (Bataklıklarda ve gölcüklerde yakaladığı böcekler, iribaşlar ve balıklarla beslenir. Başka türleri arasında siyah kuyruklu kıyıçulluğu [*Limosa limosa*], kızıl kıyıçulluğu [*L. lapponica*], mermersi kıyıçulluğu [*Limosa fedoa*] sayılabilir; çulluk giller familyası.)

KIYIK sıf. Kıyılmış olan.

—Folk. *Kıyık ocağı,* dalak kesmek* yöntemiyle sıtmalı hastaları sağalttığına inanılan aile. (Öteki ocaklarda olduğu gibi kıyık ocağının da sıtmayı sağaltma yöntemleri babadan oğula geçen bir sırdır, ailedekilerden başkasına söylenmez. Ocağın kendine özgü şifalı bitkileri, duaları ve geleneksel uygulamaları vardır.)

KIYIKÇI a. (türkç. *kıymak*'tan *kıyık-çı*). *Yörs.* Folk. Sıtma hastalığını dalak kesmek* yöntemiyle sağalttığına inanılan ocaklı*. (Kıyıkçı dalak kesme işleminden sonra hastaya evinden kimi şifalı bitkiler, kül çöreği, tuz verir; onu suda yıkar ve gömleğine düğme diker. Böylece hastanın iyileşeceğine inanılır.)

kıyıkoşarı

KIYIKOŞARI a. Bataklık ve göllerde böcekleri, solucanları ve yumuşakçaları avlayan, uzun, ince ve sivri gagalı, uzun bacaklı, beyaz ve siyah tüylü kuş. (Kuzey Afrika'da kuluçkaya yatar. Bil. a. *Himantopus himantopus;* kılıçgagalıgiller familyası; yağmurkuşları takımı.)

KIYIKÖY, antik. **Salmydessos,** esk. **Midye,** Kırklareli'nin Vize ilçesine bağlı bucak; 3 399 nüf. (1990); 3 köy. Merkezi *Kıyıköy*, 2 565 nüf. (1990).

KIYILAMA a. Kıyılamak eylemi.
—Nalbantl. Alaturka nalın kenarına, sırasıyla tırnak ve toprak yüzüne, çekicin keskin ağzıyla çentikler yapma ve dövme. (Eşanl. KENAR DÖVME.)

KIYILAMAK gçz. f. Kıyıyı izleyerek gitmek.

KIYILMAK → KIYMAK.

KIYIM a. **1.** Kıymak eylemi. **—2.** Kıyılma biçimi: *Kıyımı ince tütün.* **—3.** Bir topluluğu toptan yok etme; katliam. **—4.** Bir gruba mesleğiyle, etkinliğiyle ilgili haksız bir işlem uygulamak: *Öğretmen kıyımı. İşçi kıyımı.*
—Psik. *Kıyım düşüncesi,* hastanın, bedensel ya da manevi kişiliğine ve / ya da mallarına zarar verilmesine çalışıldığı inancını dile getiren hezeyanlı düşünce. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kıyım hezeyanı,* kıyıma uğrama, eziyet görme düşüncelerinden oluşan bir temaya dayanan kronik hezeyan. (Sistemleştirilmiş ve yorumlara dayanan bir biçimde olabileceği gibi, iyice sistemleştirilmemiş ve halüsinasyonlara dayanan bir biçimde de olabilir.)
◆ sıf. **1.** Kıyılma biçimi belirtilen nitelikte olan: *İnce kıyım. Kaba kıyım.* **—2.** *İri kıyım* → İRİKIYIM.|| *Kıyım kıyım kıyılmak,* ince ince doğranmak; midede açlık vb. nedenlerle büyük bir rahatsızlık hissetmek.
—ANSİKL. Hezeyanlı kıyım düşünceleri farklı ve çoğu kez karışık mekanizmalara dayanır: yorumlama, yanılsama, halüsinasyon, sezgi, imgeleme gibi. Ama yorumlamalar ve halüsinasyonlar egemen durumdadır ve bu da sözkonusu bireyin sırasıyla paranoyak ve şizoit bir kişilik yapısına sahip olduğunu gösterir. Kıyım düşünceleri, çoğunlukla görüldüğü gibi, tutarlı nitelikte (egemen bir tema çevresinde oluştukları için) olabileceği gibi, saçma, tutarsız, bölük pörçük de olabilirler (özellikle zihinsel bir bozukluğa ya da çözücü bir sendroma bağlı olarak ortaya çıktıkları zaman). Belirsiz ve bulanık tehdit ve düşmanlık izlenimleri zamanla belli bazı kıyımcılar üzerinde toplanmaya başlar ve kişi, acılarının, ıstıraplarının kaynağını bir siyasal partide, bir dinsel tarikatta ya da bazı kişilerde bulabilir. Bazen kişi, kendisini kurbanı saydığı kıyımlara karşı pasifçe savunmaya çalışır; ama çoğu kez, varsayımsal kıyımcılarını tehdit etmeye, onları suçlamaya ve hatta kendi eliyle adalet sağlamaya kadar işi vardırır. Bazı kıyım hezeyanlılarının oluşturduğu potansiyel tehlikenin kaynağı buradadır.

KIYIMLI sıf. Şu ya da bu biçimde kıyılmış olan: *İnce kıyımlı tütün.*

KIYIMLIK sıf. Bir kez kıyılacak miktarda: *Bir kıyımlık et.*

KIYIN a. Zulüm.

KIYIN KIYIN be. *Yörs.* Kıyıdan kıyıdan; gizli gizli: *Kıyın kıyın kaçmak, yanaşmak.*

KIYINMAK → KIYMAK.

KIYINTI a. **1.** Açlık nedeniyle midede duyulan eziklik. **—2.** Kıyılmış, ince ince doğranmış küçük parçalar.

KIYIÖNÜ sıf. Denizbil. Kıyının önünde bulunan için kullanılır.

KIYISAL sıf. **1.** Yerbil. Kıyının ve burada biriken çökellerin kenarında bulunan deniz havzaları için kullanılır. (Fransız -Belçika taşkömürü havzası gibi kıyısal taşkömürü havzaları çok sayıda, sürekli ve ince kömür katmanları içerir.) **—2.** *Kıyısal kat,* ortalama deniz düzeyinin hemen üzerinde ve hemen altında bulunan kat. (Kıyının, deniz tarafından bir örtülüp bir açıldığı bölümü kıyı şeridini belirler.)

KIYISİNEĞİGİLLER a. Nemli yerleri seven, küçük, sikloraf sinekler familyası. (Larvaları karada ya da suda yaşar; *Hydrellia* cinsinin larvaları bitkilerin [teretotu, buğdaygiller] yapraklarını oyar ve büyük zararlar verir. *Psilopa* cinsi larvalarıysa petrol birikintilerinde gelişir. Bil. a. *Ephydridae.*)

KIYIŞMAK gçz. f. **1.** Bir kimseyle anlaşıp karara varmak; karşılıklı sözleşmek. **—2.** Bir kimseyle yarışa kalkışmak, boy ölçüşmek. **—3.** Cesaret göstermek.

KIYMA a. **1.** Kıymak eylemi. **—2.** Kıyılmış et: *Koyun kıyması.*
—Kasapl. Her türlü etin kıyma makinesinden bir ya da daha fazla ve sıfır ya da bir numara incelikte geçirilmesiyle hazırlanan, parça özelliğini yitirmiş et. (İçindeki yağ oranına göre yağsız, orta yağlı ya da yağlı olarak adlandırılır.) || *Kıyma makinesi,* taze ya da dondurulmuş etleri kıymaya yarayan makine.
—Tarım mak. *Pancar kıyma makinesi,* pancarları ince şerit ya da kıymık halinde doğramaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mutf. Kıyma, eti kıyma makinesinden geçirerek ya da makine olmayan durumlarda et kalın bir gürgen ya da abanoz kütük üzerinde satırla, bıçakla kıyılarak yapılır. Kıymadan köfte, börek içi, çeşitli sebze yemekleri yapılır. Yapılacak yemeğin türüne göre yağlı, orta yağlı ya da az yağlı kıyma kullanılır. Dolma türü yemeklerde yağlı, ızgaralarda yarım yağlı, köftede az yağlı, sucuk salam vb. yiyeceklerin yapımında sığır, koyun bazen de domuz eti kıyması yeğlenir. Türk mutfağında soğanla birlikte kavrulmuş kıymayla yapılan pek çok yemek vardır. Patates, kabak, patlıcan oturtması, kıymalı karnabahar, kıymalı fasulye, kıymalı börek vb.
—Tarım mak. Pancar kıyma makineleri büyük bir huni ile kesici parçalardan oluşur; bu parçalar bir motorun döndürdüğü bir disk ya da silindir üzerine eğik olarak yerleştirilmiş bıçaklardır. Bıçakların ağız biçimi ve silindirin dönme hızı kıymıkların biçimini ve büyüklüğünü belirler. Şeker fabrikalarındaki kıyma makineleri aynı ilkeye göre çalışan ve ilerde şekerin ayrılmasını kolaylaştırmak için pancarları kesen büyük sanayi makineleridir.

KIYMAK g. f. *Bir şeyi kıymak,* onu keskin bir araçla çok ince ve küçük parçalar halinde doğramak: *Eti makinede kıymak. Tütün yapraklarını kıymak. Soğanı ince ince kıymak.*
◆ gçz. f. **1.** *Bir kimseye kıymak,* onu acımasızca ortadan kaldırmak, öldürmek ya da ona büyük bir kötülük yapmak: *Savaşta savunmasız kadınlara, çocuklara kıymak. Zavallı adama nasıl kıymışlar?* **—2.** *Bir şeye kıymak,* onu acımadan gözden çıkarmak, feda etmek; özellikle de para harcarken sakınımlı davranmamak: *Gençliğine kıyma, onu değerlendir. Bu gece biraz paraya kıyıp eğlenelim.* **—3.** *Bir kimseye, bir şey yapmaya, bir şeye kıyamamak,* şefkat, sevgi, bağlılık vb. duyguларla onu sakınmak, ona zarar verecegi düşünülen bir eylemi yapmaktan kaçınmak: *Bu davranışından ötürü onu cezalandırmam gerekli, ama kıyamıyorum ki. Ata yadigârı bu piyanoyu satmaya kıyamıyorum.* **—4.** *Canına kıymak* → CAN. || *Nikâh kıymak* → NİKÂH.
◆ **kıydırmak** ettirg. f. *Bir şeyi kıydırmak,* onu ince ve küçük parçalar halinde doğratmak.
◆ **kıyılmak** edilg. f. **1.** Kıymak, doğramak eylemine konu olmak. **—2.** Acımasızca ortadan kaldırılmak, acımadan gözden çıkarılmak; harcanmak: *Bu güzel ormanlara nasıl kıyılır. Paraya kıyılırsa kaliteli bir şey alınabilir.*
◆ **kıyılmak** ya da **kıyınmak** dönşl. f. Sözkonusu mideyse, ezilmek; bedense, bir kırgınlık, bir rahatsızlık duygusu vermek: *Midesi, içi kıyılmak (kıyınmak). Yorgunluktan her tarafı kıyılmak (kıyınmak).*

KIYMALI sıf. İçinde kıyma bulunan yemek için kullanılır: *Kıymalı börek. Kıymalı patates.*

Büyük Larousse

kıyılama

KIYMALIK sıf. Kıyma yapmaya uygun ya da kıyma yapmak için ayrılmış olan: *Kıymalık et.*

KIYMASIZ sıf. İçinde kıyma bulunmayan yemek için kullanılır.

KIYMET, -ti a. (ar. *ḳıymet*). **1.** Bir şey için belirlenen genellikle parasal karşılık; değer: *Buna herkes kıymet biçemez, bir bilene sormak gerek. Gerçek kıymetini anlayan, bu parayı seve seve verir.* **—2.** Bir kimsenin, bir şeyin üstün nitelikleri, üstün nitelikli kimse ya da yapıt: *Kıymeti öldükten sonra anlaşıldı. Birçok roman yazdı, ama hiçbirinin edebi kıymeti yok. Nice kıymetlerimizi ilgisizlik yüzünden kaybediyoruz.* **—3.** Geçerli sayılması için gerekli koşulları taşıma özelliği: *Bunlar mühürsüz ve imzasız olduğu için hiçbir kıymeti yok.* **—4.** *Kıymet biçmek,* bir şeyin değerini belirlemek. || *Kıymet bilmek,* hatırşinas olmak. || *Kıymet vermek,* önemsemek, değer vermek. || *Kıymete binmek,* önceleri aranmaz, ilgi görmezken istenme ve kullanma gibi nedenlerle değer kazanmak. || *Kıymeti harbiyesi yok,* değeri, geçerliliği, etkisi yok. || *Kıymeti kalmamak,* değerini yitirmek. || *Kıymeti yok,* bir şeyin zamanından sonra yapıldığı için değer taşımayacağını belirtir: *Bu para bana bugün için gerek, yarın iki katını versen kıymeti yok.* || *Kıymetini bilmek,* değerini anlayarak ona göre davranmak: *O günlerin kıymetini bilmemişiz.* || *Kıymetten düşmek,* değeri azalmak, önemini yitirmek.
—*Esk. Kıymet-agâh, kıymet-şinas,* değerbilir. || *Kıymet itibariyle,* değeri açısından. || *Kıymetdar,* değerli. || *Kıymet-naşinas,* değerbilmez. || *Kıymet tenezzülü,* değer azalması. || *Kıymet-i ahlakiye,* ahlaki değer. || *Kıymet-i hakikiye,* gerçek değer || *Kıymet-i itibariye,* devlet tarafından pul, kıymetli evrak vb.'ye konulan değer, fiyat. || *Kıymet-i mevzua,* bir mala satıcı tarafından biçilen değer, fiyat. || *Kıymet-i nakdiye,* bir şeyin para bakımından değeri. || *Kıymet-i rayice,* bir şeyin yürürlükteki değeri. || *Kıymet-i zatiye,* bir kimsenin öz değeri.
—Bors. *Kıymetlerin birleştirilmesi,* belli bir itibari değeri olan birden fazla tahvilin, toplam itibari değerlerinde olan bir tahville değiştirilmesi.
—İkt. *Kıymetini düşürme,* bir kâğıt paranın değerini azaltma.
—İsl. huk. Bir malın gerçek değeri. (Bir malın kıymetiyle fiyatı farklı olabilir. Fiyatla kıymet arasında çok fazla fark bulunur ve taraflardan biri aldatıldığını ileri sürerse, aldatılan taraf satış sözleşmesini bozabilir.)

KIYMETİ, türk halk şairi (XVIII. yy.). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Günümüze ulaşan koşmalarına dayanılarak az çok öğrenim gördüğü, Âşık Ömer, Gevheri gibi âşıkların yolunu izlediği ileri sürülür.

KIYMETLENDİRME a. Kıymetlendirmek eylemi; değerlendirme.

KIYMETLENDİRMEK → KIYMETLENMEK.

KIYMETLENME a. Kıymetlenmek eylemi; değerlenme.

KIYMETLENMEK gçz. f. Kıymet kazanmak, değeri artmak, değerlenmek: *Aldığı hisse senetleri bir yıl içinde çok kıymetlendi.*

◆ **kıymetlendirmek** ettirg. f. *Bir şeyi kıymetlendirmek*, değer kazanmasını sağlamak; değerlendirmek: *Yeni açılan yol, kıyıdaki arsaları çok kıymetlendirdi.*

KIYMETLİ sıf. **1.** Kıymeti yüksek olan şey için kullanılır; değerli, pahalı: *Evini kıymetli halılar, kilimlerle donattı.* **—2.** Saklanması, korunması gerekli olan şey için kullanılır: *Kıymetli belgeleri ayrı ve gizli bir dosyada toplayın.* **—3.** Çalışkan, yetenekli kimse ya da yararlı, önemli şey için kullanılır: *Birlikte çalıştıklarımın hepsi de kıymetli çocuklar. Çok kıymetli bir bilgi hazinesi.* **—4.** Değersiz olduğu halde sahibince değerliymiş gibi gösterilen şey için kullanılır: *Aman elini sürme, onun malı çok kıymetlidir* **—5.** Saygı uyandıran kimse için kullanılır: *Kıymetli arkadaşlar.* **—6.** *Kıymetli taş*, takılarda kullanılan değerli taş. || *Kıymetli maden*, azlığı ya da stratejik önemi nedeniyle değerli olan maden.
—Tic. huk. *Kıymetli evrak*, bir hakkın sıkı bir biçimde bağlandığı senet. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tic. huk. Kıymetli evrak, içerdiği hakkın senetten ayrı olarak ileri sürülemediği ve başkalarına devredilemediği bir senet türüdür. Kıymetli evrak niteliğindeki senetlerde belirtilen hak, bu hakkı doğuran hukuksal işlemden bağımsız olarak varlığını sürdürür. Bu hakkı doğuran işlem sakat olsa bile, senet geçerliliğini korur. Hak ile senet arasında ayrılmaz bir bağ vardır; hak, senedi izler. Kıymetli evrak, temsil ettiği hakkın türüne göre: para senetleri, hisse senetleri ve emtia senetleri diye sınıflandırılır. Para senetleri ya da alacak senetleri çek, poliçe ve bono gibi kambiyo senetleridir. Hisse senetleri, sermayesi paylara bölünebilen ticaret ortaklıklarının çıkardıkları ve ortakların sermaye paylarını temsil eden senetlerdir. Emtia senetleri ise, ayni hak türünden bir hakkı temsil ederler (makbuz senedi, varant vb.).

◆ a. **1.** Kıymetli, değerli olan şey. **—2.** *Bir kimsenin kıymetlisi*, bir kimsenin gözünde farklı bir yeri ve değeri olan kimse: *Annesinin kıymetlisidir o.*

KIYMETLİLİK a. Kıymetli olma durumu; değerlilik.

KIYMETSİZ sıf. Kıymeti olmayan, ucuz, değersiz: *Böyle kıymetsiz şeylerle evini doldurma.*

KIYMETSİZLİK a. Kıymetsiz, önemsiz olma durumu; değersizlik.

KIYMETTAR sıf. (ar. *ḳıymet* ve fars. *dar*'dan *ḳıymet-dar*). *Esk.* Değerli; pahalı: *"Ben kıymettar bir yadigâr değil, bunamış bir ihtiyarım"* (H. Z. Uşaklıgil).

KIYMIK a. Kaza sonucu deriye batan tahta parçası ya da bir kemiğin kırılmış küçük ve sivri parçası: *Parmağıma batan kıymığı çıkaramıyorum. Çorbada kalan kemik kıymıkları.*
—Patol. Kırık kemiğin çok küçük parçası. || Herhangi bir maddenin kaza ile deriye giren parçası. (Kıymıklar enfeksiyona [dolama, apse] neden olabileceğinden battıkları yerden çıkarmak, deriyi temizleyip dezenfekte etmek ve tetanosa karşı korunmayı sağlamak [aşı rapeli ya da serum] uygun olur.)
—Tarım san. İnce, uzun küçük şerit halinde kesilmiş pancar parçası.

KIYMIKLANMAK gçz. f. Kıymıklı duruma gelmek.

KIYMIKLI sıf. İçinde ya da üzerinde kıymık bulunan: *Kıymıklı tahta.*
—Cerr. İçinde kıymık bulunan kırıklara denir.

KIYTIRIK sıf. Derme çatma, değersiz, önemsiz: *Kıytırık bir evde oturuyorlar. Kıytırık bir vazoyu kırdım diye azar işittim. Kıytırık işlerde çalışmak.*

KIYYE a. (ar. *ḳiyye*). *Esk.* **1.** 1 283 gram ya da 400 dirhem ağırlığındaki ölçü birimi; okka. **—2.** *Kıyye-i aşari*, kilo. || *Kıyye-i atika*, eski kıyye; okka. || *Kıyye-i cedide*, yeni kıyye; kilo.

KIZ a. **1.** Ana babaya göre, OĞUL'a karşıt olarak dişi cinsiyetli evlat: *Kızım babasına çok bağlıdır. Bir kızı iki oğlu var.* **—2.** OĞLAN'a karşıt olarak dişi cinsiyetli çocuk ya da genç insan: *Bir kız dünyaya getirmek. İki oğlan ve beş kız oturmuş konuşuyorlardı.* **—3.** Kadına karşıt olarak özellikle bakire ya da evlenmemiş dişi cinsiyetli yetişkin insan: *Kırk yaşında bir kız.* **—4.** Ev işlerinde ya da çocuk bakımında çalıştırılan yardımcı kız: *Oğluma bakan kız evlendi, yenisini arıyorum.* **—5.** *Tkz.* Yaşça eşit ya da küçük bir kıza seslenirken kullanılan söz: *Kız! Annene söyle de akşam bana uğrasın. Kız, bu kadar zaman nerelerdeydin, seni çok özledik!* **—6.** Tamlayan olarak, düğün ve evliliklerde geline ilişkin olanı belirtir: *Kız anası. Kız babası. Kız tarafı.* **—7.** Dişi cinsiyette sevgili: *Kızıyla gezmek* (arg.) **—8.** *Kız alıp vermek*, iki aile sözkonusuysa, birbirlerinin kızını gelin olarak almak, birbirleriyle dünür olmak. || *Kız bulmak*, bir erkeğe evlenmesi için uygun bir eş adayı bulmak. || *Kız çıkarmak*, kız gelin etmek (yörs.). || *Kız çıkmak*, kız olduğu, yapılan muayene sonucunda anlaşılmak. || *Kız gibi*, kıza benzeyen, çekingen ve utangaç erkekler için kullanılır; bir şeyin çok yeni, çok güzel olduğunu belirtir: *Kız gibi araba.* || *Kız istemek*, evlenmek amacıyla bir kızı anasından, babasından ya da yakınlarından istemek. || *Kız kaçırmak*, kendisinin ya da ailesinin isteği dışında bir kızı zorla alıp götürmek. || *Kız kızan*, çoluk çocuk, ev halkının tümü. || *Kız kurusu*, evlenmemiş ya da evde kalmış yaşlı kızlar için alay yollu söylenir. || *Kız oğlan, kız oğlan kız*, erden, bakire (tkz.). || *Kız vermek*, kızını evlendirmek, gelin olarak vermek. || *Kızı kısrağı*, bir ailede bulunan kız ve kadınların tümü (tkz.). || *Kızım*, bir kıza, bir kadına seslenirken dostluk ya da küçümseme belirtir: *Kızım, karşıya geçmeme yardım eder misin? Hadi kızım yoluna, ben seninle uğraşamam.* || *Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla, dinle, işit*, bir düşünceyi asıl iletilmek istenen kimsenin yüzüne değil de yakını olan birine söyleyerek, böylece o kimsenin bilmesini, öğrenmesini isteme durumunda söylenir. || *Küçük kız*, ergenliğe kadar kız. || *Yaşlı kız*, evlenmemiş yetişkin kadın.
—Cez. huk. *Kız kaçırma* → KAÇIRMA.
—Folk. *Kız kilimi*, el dokumacılığının yaygın olduğu yörelerde kız çeyizi olarak dokunan, genellikle farklı renk ve desende kilim. (Örneğin, Gördes'te dokunan *kız gördes*'in zemini öteki kilimlerden farklı olarak beyazdır ve yalnız çeyizlik olarak dokunur.) || *Kız övmesi*, kına gecesinde gelin olacak kızın, arkadaşları tarafından söylenen mani ve türkülerle övülmesi. (Bu mani ve türkülerin çoğunda kızın güzelliği, becerikliliği, huyları ve ailesinin iyiliği vurgulanır.) || *Kız yaşmağı*, gelenekselliğini koruyan yörelerde genç kızların başlarına bağladıkları uçuk renkli ya da beyaz ve kenarları oyalarla süslü yazma. (Geleneksel kesimde başa bağlanan yazma, kişinin toplumsal konumunu da belli eder. Genç kızların uçuk renkli ya da ak yazma bağlamaları bugün de birçok yörede gelenektendir.)
—Müz. *Kız neyi*, türk müziğinde, 440 frekanslı *la* notasının *gerdaniye* perdesine karşılık olduğu ney ve akort. (Neyzen, yapıtları, kız neyiyle "yerinden" çalıyorsa, öbür çalgılar transpozisyon yapıyor demektir.)
—Oy. İskambil kâğıtlarında üzerinde kız resmi bulunan kart. *Dam* da denir. (Çeşitli iskambil oyunlarında, oyunun kurallarına ve oynanış biçimine göre değişik değerler taşır.)

◆ sıf. Dişi cinsiyetli evlat, kardeş ya da genç birey için kullanılır: *Kız çocuk. Kız arkadaş. Bu okulda kız öğrenci yok.*
—Antropol. *Kız kardeş ailesi*, bir grup kız kardeşin, çocuklarıyla birlikte büyük erkek kardeşin yetkesi altına verildikleri aile. (Bu aile tipi, bazı Malavi halklarda çok sık görülür.)
—Kur. tar. *Kız bekçi* → KOZ* BEKÇİ.
—ANSİKL. Mit. Kız motifinin türk mitolojisinde önemli bir yeri vardır (ak kızlar, bahadır kızlar, dev kız, kurt kız, vb.). Ak kızlar tanrı Ülgen*'in kızları olan deniz tanrıçalarıydı. Yaz ve Kış tanrılarının da kızları vardı. Buyan Han'ın erkek kılığında dolaşan kızı, delikanlılar kadar yiğitti, aslan, kaplan avlıyordu. Üç, yedi, dokuz, on üç kız motifine de türk mitolojisinde sıkça rastlanır (Oğuz iline beylik yapan yedi kız, Kara Han'ın dokuz güzel kızı). Sibirya ve Altay destanlarında hizmetinde kırk kız bulunan kişiler anlatılır (Kanıkey Hatun' un maiyetindeki kırk güzel kız). Güney Sibirya'dan derlenmiş türkçe masallardan birinde, avlanan bir çocuk bir mağarada aslanlar ve ayılarla birlikte yaşayan on üç kızla karşılaşır ve bunlar kurda dönüşerek çocukla savaşırlar. Şamanların çoğunun biri Gök'ün kızı, ötekisi Su'yun kızı olan iki karıları vardı.

Kız İdadileri, kız çocuklarına rüştiyenin üstünde (lise düzeyine yakın) eğitim veren okullar. Özellikle İkinci meşrutiyet'i (1908) izleyen yıllarda kızların eğitimi konusundaki eğilim giderek güç kazandı. İttihat ve Terakki'nin koruması altında Bakırköy'de "İnas ittihad-ı osmani mektebi" adıyla öğretime başlayan (1911) okulda, ilk kez idadi sınıfları açıldı. Aynı yıl, Aksaray'da bulunan Darülmuallimat binasının yanması üzerine bu okul Kabasakal'da (Sultanahmet) rüştiye ve idadi sınıflarını biraraya getiren yeni bir okula dönüştürüldü. 1912 yılında yeni bir yangın geçirdi ve bu kez Beyazıt'ta, Tavşantaşı'na taşındı. 1913-14 ders yılından sonra da "İstanbul inas sultanisi" adını aldı.

Kız kalesi, Mersin-Silifke sahil yolunda, Erdemli ilçesi kıyılarında, ada üzerinde kale; Korykos antik kentini korumak amacıyla yapılmıştı. Çevresi 900 m'yi bulan yapının duvarları sekiz kuleyle güçlendirilmişti. 1448'de Karamanoğlu İbrahim Bey tarafından ele geçirildi ve onarıldı. Kalenin bir de efsanesi vardır: bu yörede hüküm süren krallardan birinin bir kızı olur. Bir gün oradan geçen bir falcı, kızın yılan sokmasından öleceğini söyleyince kral, kızını koruyabilmek amacıyla bu kaleyi yaptırır ve onu burada oturtur. Ama gene de kızının yazgısını değiştiremez ve kız saraydan gönderilen üzüm sepeti içindeki bir yılanın sokmasıyla ölür.

Kız kalesi'nden bir görünüm
Erdemli-Mersin

Kız kalesi. Arkeol. Kafkasötesi'nde Erivan'ın hemen G.-D.'sunda urartu kalesi.

Kız kulesi, Bizans döneminde **Damalis** ya da **Arkla kulesi,** İstanbul'da Salacak iskelesinin (Üsküdar) yakınında, kayalık küçük bir ada üzerinde kurulu deniz feneri. XII. yy.'da Manuel Komnenos tarafından, İstanbul boğazının girişini düşman gemilerine zincirle kapayabilmek amacıyla yaptırıldığı sanılmaktadır. İstanbul'un Mehmet II (Fatih) tarafından fethi sırasında yıkılan kule ahşap olarak yenilendi. Bu kule de 1719'da yandıktan sonra, aynı yıl Nevşehirli Damat İbrahim Paşa, bu kez taştan olmak üzere yeniden yaptırdı. 1857'de Fenerler idaresi'ne bırakıldı. Daha sonra elden geçirilerek 1944'te Limanlar idaresi'nin Fenerler ve tahlisiye şefliği'ne bağlandı. 1966'da Deniz kuvvetleri komutanlığı'nca onarılarak, Marmara denizi'ni gözetleyebilecek, çeşitli teknik araçlarla donatıldı. Bir efsaneye göre mitoloji kahramanı Leandros bu kulede yaşayan Hero'ya âşıkmış ve her gece Galata'dan buraya yüzermiş; ancak bir gece fırtınaya kapılıp ölmüş (efsanenin aslı Çanakkale boğazında geçer). Bir başka efsaneye göreyse Bizans imparatorlarından biri tarafından kızının yılan sokmasından öleceği kehaneti üzerine yaptırılmıştı (benzer bir efsane İçel'deki Kız kalesi için anlatılır). Bir öykü de halk kahramanı Battal Gazi'yle ilgilidir ve kulenin Üsküdar tekfuru tarafından kızını Battal Gazi'den saklamak için yaptırıldığı söylenir.

Kız lisesi, kız öğrencileri yükseköğretim kurumlarına hazırlamak amacıyla etkinlik gösteren okul. 1916 yılından sonra Darülfünun'a kız öğrencilerin de alınmasına ilişkin karar üzerine, o güne dek 10 yıllık bir program uygulayan kız okullarının yetersizliği kendini belli etti. Anadolu'da ise kız muallim mektepleri dışında, kız öğrencilerin gidebileceği lise düzeyinde bir okul yoktu. Türkiye Büyük Millet Meclisi tarafından aynı yıl içinde (1922) açılan İzmir ve Ankara kız liseleri, Anadolu'da bu adı taşıyan ilk öğretim kurumları oldu, sonraki yıllarda ülkenin çeşitli illerinde kız liseleri açıldı.

Kız meslek lisesi, kız öğrencileri hem mesleğe hem de yükseköğretime hazırlayan ortaöğretim kurumu. Bu nitelikteki okulların ilki Mithat Paşa'nın ön ayak olmasıyla, genç kızları zanaat sahibi yapmak ve onların işgücünden yararlanmak amacıyla "Islahhane" adıyla Rusçuk'ta açıldı (1865). Bunu, Yedikule'de (İstanbul) ordu için sargı bezi hazırlamak ve askere çamaşır dikmek amacıyla kurulan bir kız Sanayi mektebi izledi (1869). Daha sonra Üsküdar'da açılan kız okulunun programı düzenlenirken genç kızların hayata hazırlanması amacı da dikkate alındı (1878). İstanbul'da Cağaloğlu ve Aksaray'da kurulan kız sanat okullarıyla bunların sayıları artmaya başladı (1879). 1910'da kız sanat okullarının programları yeniden düzenlenerek elişi ve yemek derslerine de yer verildi. 1927'ye kadar il ve belediyelerin yönetiminde etkinliklerini sürdüren bu okullar, bu tarihte 1052 sayılı yasa ile, giderleri il bütçelerinden karşılanmak üzere Milli eğitim bakanlığı'na bağlandı; adları Kız enstitüsü olarak değiştirildi ve 4 yıl olan öğretim süreleri 5 yıla çıkarıldı. İl ve belediye bütçelerinden yeterli kaynak sağlanamaması kız enstitülerinin gelişmesini bir süre engelledi. Bu kurumların giderlerinin 1938'de kabul edilen 3423 sayılı yasa ile devlet bütçelerinden karşılanmaya başlaması, kız meslek eğitiminin gelişmesini sağladı. Kız enstitüleri 1943-1944 öğretim yılında iki devreye ayrılarak ilk üç yıla Kız orta sanat, son iki yıla da Kız enstitüsü adı verildi. Kız enstitülerinin öğrenim süreleri 1963-1964 öğretim yılında 3 yıla çıkarıldı. Bu kurumların yükseköğrenime ancak dolaylı yollardan (fark sınavları ile) öğrenci veren okullar oluşu, toplumsal tercihin azalmasıyla sonuçlandı. Bu yüzden VIII. Milli eğitim şûrası'nın (28 eylül-3 ekim 1970) önerilerinden biri de Kız enstitülerinin Kız meslek liselerine dönüştürülmesi oldu. 1973'te çıkarılan 1739 sayılı Milli eğitim temel kanunu ile Kız enstitüleri 3 yıllık Kız meslek liseleri şeklinde yeniden düzenlendi.

Kız meslek liselerinde giyim, nakış, beslenme, çocuk gelişimi ve eğitimi, uygulamalı resim, el sanatları, çiçek, seramik gibi birçok program birlikte yürütülür; gerekli koşullar sağlandığında anaokulu ve kreşler de açılır. Bu okulöncesi eğitim kurumlarıyla atölyelerin çoğu piyasaya dönük çalışır. Üretime ya da hizmete katılan her öğrenciye döner sermaye yönetmeliğine göre ücret ödenir. Fiziki olanakları ve öğretim kadrosu uygun okullarda Kız meslek lisesi programının yanı sıra öğretim süresi 4 yıl olan Kız teknik lisesi, yabancı dille öğretim yapan Anadolu meslek ve Anadolu teknik liseleri ile yaygın eğitim hizmeti veren Pratik kız sanat okulu programlarına da yer verilir.

Kız rüştiyeleri, sıbyan mekteplerini bitiren kız çocuklarının, öğrenimlerini sürdürebilmeleri amacıyla açılan kız ortaokulları (ilki 1858). Bu okullar için hükümetin, "evlerine yorgun gelen erkeklerin rahat ettirilmesi" gibi bir gerekçe ileri sürmesi ilginçtir. Öğretmen yetiştirmek üzere açılmış olan Darülmuallimat ile birlikte bu okulların sayısı 1874 yılında 10'a yükselmişti.

Kız sanat eğitimi yüksekokulu, kız öğrencilere yönelik önlisans (2 yıl) düzeyinde teknik ve mesleki öğretim yapan yüksekokul. Gazi üniversitesi mesleki eğitim fakültesi yapısı içinde yer alan bu yüksekokul 7 haziran 1962 tarih ve 405-1/245 sayılı müdürler komisyonu kararı ile ve "Kadın meslek öğretmen okulu" adıyla kuruldu; daha sonra "Kız sanat öğretmen okulu" adını aldı. Öğretimini 1967-1981 arası "Kız sanat yüksek öğretmen okulu" adıyla sürdürdü. 1979-1980 öğretim yılında birinci sınıf öğrencilerinin okula devamları bir süre durduruldu. Erteleme gerekçesi olarak 84 sayılı yasanın 1327 sayılı yasa ile 1970'te kaldırılması ve maaşlı öğrenci alınamayacağı gösterildi. Birinci sınıflar 19 kasım 1979'da hizmet içi eğitimden geçirilmek üzere okula başlatıldı. Talim ve terbiye kurulu'nun 19 ocak 1979 tarih ve 3 sayılı kararı gereğince Kadın meslek okulu ve Kız sanat öğretmen okulu mezunlarının, Kız sanat yüksek öğretmen okulu mezunu sayılmaları öngörüldü. 1979'dan başlamak üzere 4 yıl boyunca öğretmen kurs ve seminerleri açıldı. Bu kurs ve seminerleri başarı ile tamamlayan 122 öğretmene yüksekokul hak ve yetkileri tanındı.

1982'de 2809 sayılı yasa gereği Gazi üniversitesi mesleki eğitim fakültesi'ne bağlandıktan sonra öğrenci kaynağı değişen okula lise, teknik lise ve kız meslek lisesi mezunları alınmaya başlandı. Yüksekokul, El sanatları ve Ev ekonomisi olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır.

Türkiye'de Selçuk üniversitesi (Konya) eğitim fakültesi'ne bağlı bir Kız sanat eğitimi yüksekokulu daha vardır. Her iki yüksekokul pratik kız sanat okullarına ve okulöncesi eğitim kurumlarına öğretmen yetiştirmektedir.

Kız sanat ortaokulu, kız öğrencileri genel ortaokul programlarındaki derslere ek olarak aile bilgisi ve işlik çalışmaları ile bir meslek ortamı içinde yetiştiren, ilkokula dayalı üç yıllık öğretim kurumu.

1943'e kadar ilkokula dayalı 5 yıllık okullar olarak faaliyet gösteren kız enstitüleri (→ KIZ MESLEK LİSESİ) 1943-1944 öğretim yılından sonra iki devreye ayrılarak ilk 3 yıla Kız orta sanat okulu adı verildi. 1949-1950 öğretim yılında bağımsız Kız orta sanat okulları açılmaya başlandı. Bu okullarda 1959-1960 ders yılından sonra genel ortaokul programı uygulandı ve adları Kız sanat ortaokulu olarak değiştirildi.

Büyük Larousse

Kız kulesi
İstanbul

Kız sultanileri, kız çocuklarına lise düzeyinde eğitim vermek amacıyla kurulan okullar (ilki 1913-1914 ders yılı). İstanbul inas sultanisi adıyla öğretime başlayan bu okul daha sonra Sultan Mahmut türbesi yanındaki bir yapıda Bezmi âlem sultanisi olarak etkinliğini sürdürdü. Erkek sultanilerinin 12 yıllık eğitim süresine karşılık, bu süre kız sultanilerinde 10 yıldı. İptidai (ilkokul) üzerine 5 yıl süreyle eğitim veren bu okullarda osmanlıca, yabancı dil, biçki-dikiş, ev ekonomisi, piyano ve şan dersleri yanında matematik ve fen dersleri de okutuluyordu. Bu eğitim kurumları daha sonra kız liselerine dönüştü.

Kız teknik olgunlaşma enstitüsü, Kız meslek lisesi, Kız sanat ortaokulu ya da Pratik kız sanat okulunu bitiren öğrencilerin seçtikleri sanat dalında bilgi, beceri ve alışkanlıklarını geliştirerek yaşamlarını kazanmalarını ya da birer ev kadını olarak daha yeterli olmalarını sağlamak amacı ile açılan iki yıllık öğretim kurumu.

İlk Olgunlaşma enstitüsü, İstanbul'da Akşam kız sanat okulu'na bağlı olarak açıldı (1945). Bunu, sırasıyla Ankara, İzmir, Eskişehir, Samsun ve Adana'da kurulanlar izledi. Olgunlaşma enstitüleri döner sermayelidir ve piyasaya dönük çalışır. Başlıca bölümleri biçki-dikiş, konfeksiyon, moda, çiçek, çamaşır, sırma, türk işleri, fantezi nakış ve renkli nakıştır.

KIZAK a. **1.** Kar ya da buz üzerinde gitmeye yarayan, tekerlek yerine paten konulmuş küçük taşıt. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kızak yapmak,* bir taşıttan söz ederken, freni çalıştığı halde duramayıp kaymak. ‖ *(Bir kimseyi) kızağa çekmek,* bir görevliyi etkin, önemli bir görevden alıp, etkinliği, önemi olmayan bir göreve atamak.

—Arabac. Kirişlerle birbirine bağlanmış ve yükün konması için üstlerinde bir armatür bulunan iki parçadan oluşma sürükleme taşıtı. ‖ Ağır yükleri taşımak için kullanılan tekerleksiz bir tür taşıt.

—Denizc. Deniz ya da nehir tekneleri inşa edilen tersanelerde, tekneleri suya indirmeyi ve sudan çekmeyi sağlayan özel olara yapılmış düzenek. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ Denize indirme ve denizden çekme sırasında üzerine geminin yerleştirildiği sürme tahta. ‖ *Kızak boyunduruğu,* dayakları alınan bir gemiyi kızak üzerinde dengede tutmak için, geminin baş ve kıç taraflarına yapılan kenetler. ‖ *Kızak eğimi,* kızak üzerinde inşa edilen gemilerin kolayca denize indirilmeleri için kızaklara verilen eğim. ‖ *Kızak göğsü,* bir gemiyi denize indirmeyi sağlayan kızak yatağının düşey ağaç parçaları. ‖ *Kızak iskele sehpası,* bir geminin inşaası sırasında kurulan iskeleleri desteklemek için, bir inşa kızağının çevresine yerleştirilen kafes biçiminde düşey metal direk. ‖ *Kızak oluğu,* bir geminin kızak yatağı üzerinde kaydırılarak denize indirilmesi sırasında, gemi omurgasının oturtulduğu yatağın kaydırılarak

geçirildiği yanları sağlam oluk. (Bu oluğun bir ucu, kızağın sonundaki sağlam bir yere bağlanır; geminin kızaktan denize inmesini sağlamak için bu bağlantıyı kesmek yeterlidir.) || *Islak kızak*, bir inşa kızağının deniz düzeyinin altında kalan uzantısı. (KIZAK BAŞI da denir.) || *İnşa kızağı*, üzerinde gemilerin inşa edildiği eğik düzlem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Havc. Ön kısmın aşırı kalkık olduğu inişlerde yapıyı korumak için iniş takımı üçlü olan uçakların gövdelerinin arkasına yerleştirilen, genellikle metal eleman.

—Mak. san. Bir kızak yolunda hareket eden ve genellikle, üzerine bir piston kolunun eklemlendiği bir mili taşıyan küçük parça. || Bir planya tezgâhının, üzerine takım taşıyıcının başlığı tespit edilen hareketli bölümü. || *Kızak yolu*, bir doğrusal ötelenme hareketini ya da özel bir durumda çembersel, helisel ya da herhangi bir hareketi kılavuzlamada kullanılan, genellikle prizmasal, duyarlı metal parça. (Bk. *ansikl.* böl.) —Üzerinde prizmasal bir parçanın, yani kızağın boydan boya yer değiştirdiği iki koşut ray içeren parça.

—Marangl. Kızaklı birleştirmelerde, kalın masif tablaların kamburlaşmasını önlemek için kullanılan kırlangıç kuyruğu biçiminde parça.

—Sil. Kimi topçu malzemelerinde, namluyu taşıyan ve kundak üzerindeki namlunun geritepme hareketine katılan çelik gövde. || *Yükleme kızağı*, kimi toplara ait cephaneyi taşıyan ve bunları dolduruş konumuna getiren bükülmüş metal tabla.

—Spor. Bob denilen bir, iki ya da dört kişilik özel kızaklarla, özel bir pistte uygulanan sporun adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Teknol. Bir ötelenme devinimine kılavuz görevi yapan metal profil.

—ANSİKL. Denizc. Deniz ve nehir teknelerini suya indirmek ve sudan çekmek için kullanılan kızaklar genellikle kıyıların eğimli bölümlerine yerleştirilir ve sağlam bir zemin üzerine denize kadar uzanan raylar döşenerek oluşturulur. Raylar çekilecek geminin maksimum çektiği su kadar derine uzanır ve üzerine de geminin su hattına göre ayarlanabilen yastıklar içeren çekek arabaları monte edilir. Arabalar geminin çektiği su derinliğine kadar denize yollanır ve gemi bu arabaların üzerine oturtulur. Çelik halatlar içeren sağlam palangalarla, çekek arabası ve üzerindeki gemi kıyıya alınır. Kızağın eğimi ve ters palanga donanımı, geminin denize indirilişini kolaylaştırır. Bu tür kızaklarda, felekleri ve kızağı yağlama, gerek karaya çekmede, gerek denize indirmede çok önemli bir yer tutar.

• *İnşa kızağı*. İnşa kızağı, küçük ve orta tonajlı gemiler inşa eden tersanelerde kullanılır. Islak kızak yardımıyla gemiyi suya indirmeyi sağlayan eğik bir düzlemden oluşur. Kızağın üstünde enine oluklar taşıyan ve omurga iskemlelerine destek görevi yapan 35 ile 50 cm uzunluğunda ağaç traversler vardır. Gemi omurgası bu traverslerin üzerine oturtulur.

—Mak. san. Kızak yolu taşıdığı parçayı hem ötelenme durumunda kılavuzlamayı hem de dönme durumundayken durdurmayı sağlamalıdır; profili, kırlangıç kuyruğu, V, T biçiminde olabildiği gibi çembersel, kanallı vb. de olabilir; dönen iki koşut silindir de bir kızak yolu çifti oluşturabilir. Kılavuzlamanın kalitesi kızak ile kızak yolu arasındaki boşluğa bağlıdır; duyarlı tezgâhlarda bu boşluk *ayarlı kama* adı verilen ve konumunun ayarlanmasıyla çalışmadan kaynaklanan aşınmayı önlemeyi sağlayan devinimli bir kamayla giderilir. Genellikle dökme demirden yapılan kızak yollarında kimi kez su verilmiş ve taşlanmış çelik cetvellerden oluşan garnitürler bulunur; bunların bitirme işleminde raspalama tekniğine başvurulur ve yağlanmaları da şarttır. Kimi kızak yolları makaralı ya da iğneli rulmanlarla ve gerektiğinde kılavuzlama tekercikleriyle donatılır.

—Spor. Kızak iki paten üzerine yerleştirilmiş bir oturma yerinden meydana gelmiştir. İçte yer alan paten fren yapmaya, dışta bulunan patense hız kazandırmaya yarar. 1964'ten başlayarak kızak yarışları Olimpiyat oyunları içinde yer aldı. Yarışlar iki ya da dört aşamada yapılır; erkekler için tekli ya da çiftli, kadınlar için yalnızca tekli yarışlardan oluşur. Kızak pistinin uzunluğu 2 500 m'dir ve bunun ortalama 250 m'si dönemeçlerden oluşur. Kızağı kullanan kişi yarış sırasında uzanmış konumdadır.

—Ulaş. Avrupa, Asya ve Kuzey Amerika' nın yüksek ve soğuk bölgelerinde yaygın biçimde kullanılan kızak, ayrıca çamurlu arazide, çakıllı topraklarda (Madeira) ve hatta kütükler üzerinde japon ve alsacelı oduncular tarafından yararlanılan bir araç oldu. Kızak genellikle, yükü sabitleştirmeye yarayan bir iskelet ve kirişlerle tutturulmuş patenlerden oluşursa da birçok türü vardır: Amerika Kızılderilileri'nin toboggan denilen altı düz kızağı, bundan türeyen kanadalı Avrupalılar tarafından kullanılan köpekli kızak, tek ve geniş bir pateni bulunan ve Japonlar'ın kullandığı omurgalı kızak. En gelişmiş kızak türü Samoyedler' in yüksek yaylalarda kullandığı kızaklardır.

KIZAKLAMAK gçz. f. Bir taşıttan söz ederken, frenleri çalıştığı halde duramayıp kaymak.

KIZAKLI sıf. Kızağı olan.

—Marangl. *Kızaklı birleştirme*, masif tablaların kamburlaşmasını önlemek için uygulanan kanal birleştirme türü. (Kızaklı birleştirmeler özellikle masif okul sıralarında, resim masa ve tahtalarında vb. kullanılır.)

KIZAKLIK a. Döşeme tahtalarının altına çaprazlama olarak konulan uzun ve yassı direklerden her biri.

KIZAMIK a. İnsan için patojen *paramyxovirus* grubundan bir virüsten (*kızamık virüsü*) ileri gelen ve daha çok çocuklarda olan, deride kırmızı lekeler halinde bir döküntü yapan bulaşıcı hastalık.

—ANSİKL. Kızamık son derece bulaşıcı bir hastalıktır ve yaşam boyu bağışıklık sağlar. 10 günlük bir kuluçka döneminden sonra yayılma dönemi başlar; bu dönem 3 ila 5 gün sürer ve bu sırada 39 °C dolayında sürekli ateş, göz ve burun nezlesi görülür. Koplik belirtisi teşhisi doğrular.

Hastalık durumu döküntünün ortaya çıkmasıyla başlar: çoğunlukla biraz çıkıntılı ve yer yer, plaklar halinde kümelenmiş, ancak aralarında sağlam deri boşlukları bırakan, düzensiz küçük, kırmızı lekeler. Yüzde başlayan döküntü, 24 ila 36 saatte art arda sırayla göze, karna, kol ve bacaklara yayılır; sonra ateş düşer, lekeler solar ve 3 ya da 4 günde kaybolur ve yerlerinde genellikle hafif morumsu bir pullanma olur.

Kızamığın en çok görülen ihtilatı kulak iltihabı ve bronkopnömonidir; bunlar bir bakteri enfeksiyonuna bağlıdır ve antibiyotiklerin ortaya çıkışından bu yana tedavileri çok basitleşmiştir. Ancak şiddeti çok değişken olan ve tedavisi ancak belirtileri hafifletebilen beyin iltihabı için aynı şey söylenemez.

Bulaşmadan sonra 5 gün için yapılmak koşuluyla yapılacak gamaglobülin serumu iğnesi önleyici etki gösterir. Kızamığa karşı koruyucu aşı uygulaması Batı ülkelerinde gittikçe yaygınlaşmaktadır.

Gelişmiş ülkelerde tehlikesiz bir hastalık olan kızamık, Üçüncü dünya ülkelerinde çocuk ölümlerinin önde gelen nedenlerinden biridir.

KIZAMIKÇIK a. İnsan için patojen *paramyxovirus* grubundan bir virüsten (*kızamıkçık virüsü*) ileri gelen ve özellikle çocuklarda görülen döküntülü hastalık.

—ANSİKL. Kızamıkçık genellikle çok bulaşıcı dokuncasız bir hastalıktır. Ortalama 14 günlük bir kuluçka devresinden sonra, bütün vücuda yayılan bir döküntü ortaya çıkar ve 3 ila 4 günde kaybolur; döküntüye ateş (38°C) ve yaygın adenopatiler eşlik eder.

Kızamıkçığın en büyük tehlikesi, gebeliğin ilk üç ayında gebe bir kadında ortaya çıkmasıdır. Bu sırada dölütün de geçireceği hastalık çeşitli organlarda şekil bozukluklarına neden olabilir: gözlerde (katarakt), kulaklarda (sağırlık) ve kalpte (atardamar kanalının kapanmaması, akciğer kapağı darlığı). Dölüt kızamıkçık virüsü bulaşmış olarak doğabilir ve yenidoğanda bu yüzden karaciğer-dalak büyüklüğü, sarılık, trombosit azlığından dolayı purpura ve gelişme yetersizliği görülebilir. Bu dölüt hastalığının gidişi çoğu zaman kötüdür. Dölüt için yalnız ilk kızamıkçık enfeksiyonları tehlikelidir. Serumda M immünoglobülinlerinin araştırılması yoluyla ilk ya da ikincil enfeksiyonlar saptanabilir. 10 gün ara ile 2 kez alınan kanda antikor oranı yüksek bulunursa kızamıkçık teşhisi kesinlik kazanır.

Gebe bir kadında kızamıkçık bulaşmasından doğacak sıkıntıları iki önlem ortadan kaldırabilir: 1. evlenmeden önce kızamıkçık kan muayenesinin zorunlu kılınması; 2. uygulama biçimi hâlâ tartışmalı olan aşılama: kimine göre sadece serumları negatif olan genç kadınlara aşı yapılmalı, kimine göre de erinlik çağında olan tüm kızlara sistematik olarak aşı uygulanmalıdır.

KIZAMIKÇIKSI sıf. Kızamıkçığa benzeyen döküntüye denir.

KIZAMIKLI sıf. Kızamığa tutulmuş kimse için kullanılır.

KIZAMIKSI sıf. Patol. Nedeni kızamık olmayan, ama kızamığa benzeyen döküntülere denir.

KIZAN a. **1.** Erkek çocuk. **—2.** Genç erkek, delikanlı; silahlı köy delikanlısı. **—3.** Çoğul olarak çoluk çocuk.

KIZAN a. (*kızmak*'tan *kız-an*). *Yörs.* **1.** Dişi köpek, kedi, kurt vb. hayvanların çiftleşme isteği gösterdikleri durum ya da zaman. **—2.** *Kızana gelmek*, dişi köpek, kedi vb. sözkonusuysa, çiftleşme isteği göstermek; kızanlamak, kızansamak.

KIZANLAMAK ya da **KIZANSAMAK** gçz. f. *Yörs.* Dişi kedi, köpek vb. sözkonusuysa, çiftleşmek istemek; kızana gelmek.

KIZANLIK ya da **KAZANLIK,** Bulgaristan'da kent, Tunca vadisinde, Şipka geçidinin güney ağzında; 60 000 nüf. Ünlü "güller vadisi"nin (gül suyu ve esansı damıtımevi) ortasında bulunan Kızanlık, Tunca üzerindeki Dimitrov barajının da yardımıyla hem tarımın (çilek, domates, su isteyen sebzeler) hem de çeşitli sanayilerin (konserveler, otomobil, taşıt lastikleri, frezeler, radyo alıcıları) önem kazandığı bir merkez oldu. Kaplıcalar.

—Tar. XV. yy.'da Zağra sancağı (bugün Bulgaristan'ın Stara Zagora yönetim birimi) bölgesinde, küçük bir bulgar köyünün yakınlarında, Türkler'ce kurulan kent; kaytancılık, ayakkabıcılık, dericilik, abacılık, çömlekçilik gibi el sanatlarının gelişimi sonucu, XVII. yy.'da önemli ticaret merkezlerinden biri oldu. Daha sonra atölyelerin ve küçük imalathanelerin kurulmasıyla refah düzeyi iyice yükselen kentin hıristiyan

sürücünün öne yatarak kullandığı modern kızak

J.M. Loubat-Vandystadt

halkı, XVIII. yy. ortalarından başlayarak osmanlı yönetimine karşı ayaklandı, ardından da XIX. yy.'da patrikhaneye karşı girişilen "bağımsız kilise" savaşlarında önemli rol oynadı. Kentin türk halkı 1877-1878 Türk-Rus savaşı (93 harbi) sırasında buradan anayurda göçerken, büyük ölçüde kırıma uğradı. Savaşın ateşkes görüşmeleri de burada yapıldı (1878). Türkler şehre genellikle Kızanlık derler.
—Güz. sant. Kent, mimarlığıyla türk dönemini hatırlatır, fakat 1944'te bulunan trakyalı bir komutana ait mezarıyla da ünlüdür. Tuğladan örülmüş bir yalancı tonozla örtülü mezar odasına bir dromostan geçilerek girilir. Odanın duvarları, cenaze oyunlarının ve ölüye verilen hediyelerin betimlendiği resimlerle süslüdür.
XVII. yy.'da önemli bir sanat merkezi durumuna gelen Kızanlık'ta, kaytancılık, abacılık, dericilik, çömlekçilik vb. sanatlar gelişmişti. Evliya Çelebi'ye göre kentte yirmiden fazla cami ve mescit, iki medrese, üç tekke, iki hamam bulunuyordu. Bu anıtların en önemlileri Sarıca camisi'yle İskenderbeybinali camisi'ydi.

KIZANSAMAK → KIZANLAMAK

KIZARIKLIK a. Deride geçici ve yoğun kan toplanması nedeniyle meydana gelen kırmızılık.
—Bağc. ve Bitki patol. Yaprakların kızarmasıyla belirgin çeşitli bağ hastalıklarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bağc. ve Bitki patol. Kızarıklık bir omcanın tümünde ya da bir dalında bütün yaprakların ve sürgünlerin birdenbire kızarmasıyla belirginleşir. Kızarıklık etmeni bir asalaktan ileri gelebileceği gibi fizyolojik de olabilir (aşı kaleminin kaynaması, kötü beslenme, vb.). Kötü beslenme durumunda potasyumlu gübre kullanılmalıdır.

KIZARMA a. Kızarmak eylemi.
—Pedol. *Toprak kızarması*, Akdeniz ve subtropikal iklim kuşaklarındaki toprakların kırmızı renginin gelişmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. *Kızarma korkusu*, topluluk içinde kızarma korkusu saplantısı. (KIZARMA FOBİSİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Pedol. Bu olay öncelikle, mevsim farkları büyük olan iklimlere, bunun yanı sıra başlangıçta kireçli olan ve ayrışma sonunda çok ince kristaller halinde demir açığa çıkaran kayaçlara (hematit) ve nihayet monmorilonit türü killere bağlı olarak görülmektedir. Toprak kızarması gerek güncel, gerekse eski de olabilir; örneğin çoğu kez terro rossa Üçüncü Zaman'da ve alt Dördüncü Zaman'da oluşmuş fosil toprak olarak düşünülmektedir.
—Psik. Sıradan korkularda (fobilerde) olduğu gibi, kişinin, kendisine korku veren durumdan kaçınması kızarma korkusunu engellemek için yeterli değildir: kızarma düşüncesi kişiyi egemenliği altına alır; çünkü bir saplantı niteliğindedir. Kızarma korkusuna, saplantılı nevrozlar çerçevesi içinde ve şizofreni başlangıcı sayılabilecek saplantı belirtilerinde de rastlanır.

KIZARMAK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, kırmızı ya da ona yakın bir renk almak: *Batıda gökyüzü kızarmıştı. Sonbaharda kızaran yapraklar. Ağlamaktan gözleri kızarmak.* **—2.** Olgunlaşınca rengi kırmızı olan sebzeler, meyveler sözkonusuysa, olgunlaşmaya başlamak, olgunlaşmak: *Domatesler kızardı. Erikler kızarıyor.* **—3.** Bir heyecanın, çekingenliğin, mahcubiyetin etkisiyle yüzü kırmızı bir renk almak: *Öfkeden, utançtan, zevkten kızarmak. Kulaklarına dek kızarmak.* **—4.** Bir şeyden ötürü utanç, suçluluk vb. duyarak kıpkırmızı olmak: *O sözü söylerken nasıl oldu da kızarmadın şaşıyorum.* **—5.** Bir kimse sözkonusuysa, güneşin ya da ateşin etkisiyle kırmızı bir renk almak: *Ateşin karşısında otururken yüzü kızarmak. Çok kızardın daha fazla güneşte durma.* **—6.** Bir yiyecek sözkonusuysa, ateş üstünde, fırında ya da kızgın yağda kırmızı bir renk alıncaya kadar pişmek: *Tavuk çok iyi kızarmış.* **—7.** *Kızarıp bozarmak*, utanma, öfekelenme gibi nedenlerle yüzü renkten renge girmek: *Beni dinledikçe yanlışlarını anlıyor, kızarıp bozarıyordu.* || *Kızarmış ekmek*, bir kızartma aletinde yüzeyi kızartılmış ekmek.
—Hayvc. *İbiği kızarmak*, hindi sözkonusu ise, başının üzerindeki etçikler kızarmaya başlamak.

◆ **kızartmak** ettirg. f. **1.** *Bir şeyi kızartmak*, onun kızarmasını, kırmızı bir görünüm almasını sağlamak ya da buna yol açmak. **—2.** *Bir yiyeceği kızartmak*, onu kızgın yağda, ateş üstünde ya da fırında pişirmek: *Et, balık kızartmak. Patatesler iyi kızarmamış.* **—3.** *Ekmek kızartmak*, bir kızartma aleti kullanarak ekmek dilimlerinin iki yüzünün kendine özgü bir renk ve sertlik almasını sağlamak.

◆ **kızartılmak** edilg. f. Kızgın yağda, fırında ya da ateş üstünde pişirilmek.

KIZARTI a. Ciltte görülen kızarıklık.

KIZARTICI sıf. **1.** Kızarmaya neden olan, kızarmayı sağlayan. **—2.** *Yüz kızartıcı* → YÜZ.

KIZARTILI sıf. Kızartısı olan, kızarmış.

KIZARTILMAK → KIZARMAK.

KIZARTMA a. **1.** Kızartmak işi, eylemi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kızartılarak yapılmış yemek: *Kabak kızartması. Biber kızartması.*
—Mutf. *Kızartma yağı*, içinde kızartma yapılan sıvı yağ ya da eritilmiş katı yağ. || *Ekmek kızartma makinesi*, ekmek kızartmaya yarayan alet. (Ekmek kızartma makinelerinde genellikle elektrikli ısıtıcılar vardır. Otomatik olanlarında, ısı derecesi ayarlanabilir ve ekmek kızardığında, makine tarafından dışarı fırlatılır.)

◆ sıf. Kızartılarak pişirilmiş: *Kızartma et.*
—ANSİKL. Mutf. İki tür kızartma yapılır: kızartılacak yiyecek, yağın içine doğrudan atılır (patates kızartması), ya da yiyecek yağın içine atılmadan kurutulmak üzere una (küçük balıklar), çevresinde bir tabaka oluşması için galeta ununa (eskalop, kümes hayvanları) ya da kızartma hamuruna (akıtma) bulanır.

KIZARTMAK → KIZARMAK.

KIZBÖCEĞİ a. **1.** Kızböceğigiller familyasının *Libellula* cinsine giren, dar uzun bedenli ve kanatlı, su birikintilerinde yaşayan böceklerin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Aynı familya ve cinse giren YUSUFÇUK *(Libellula depressa)* türünün eşanlamlısı.
—ANSİKL. Kızböceklerinin yuvarlak, büyük bir başı, iri, küremsi gözleri vardır; uzun gövdeleri silindir biçiminde ya da yassı olabilir; dinlenirken kanatlarını açık ve yatay tutarlar. Çok yırtıcıdırlar: birçok başka böceği yok ederler. Suda yaşayan ve etçil yırtıcı larvaları, yüzlerini örten esnek, hareketli ağız parçalarıyla (maske) avlarını yakalar. Dişileri sarımsı, erkekleri mat mavi olan yusufçuk, yazın güneş altında bataklıklar üzerinde uçar.

KIZBÖCEĞİGİLLER a. Böcbil. Kızböceğini ve *Cordulia* ve *Sympetrum* cinsi üyeleri gibi böcekleri içeren böcek familyası. (Bil. a. *Libellulidae;* kızböcekleri takımı.) [Eşanl. SUBAKİRESİGİLLER, YUSUFÇUKGİLLER.]
—ANSİKL. Kızböceğigiller ince uzun gövdeli, çok hareketli, gündüzcü böceklerdir; etçil ve yırtıcı larvalarının yaşadığı suların yakınında uçuşurlar. Larvalarının bir maskesi vardır ve solungaçlarla solurlar; ağır hareket eder, çamurlar üzerinde ya da su yüzeyi üstüne çıkmış bitkiler üzerinde yavaş yavaş yürürler; ama avlanırken anusundan birdenbire su fışkırtarak hızla öne fırlayabilirler. Birinci Zaman'ın sonunda dev boyutlu kızböceğigiller ortaya çıktı: *Meganeura monyi*'nin kanat açıklığı 70 cm'dir.

KIZBÖCEKLERİ a. Böcbil. Larvaları suda yaşayan, eksik başkalaşmalı böcekler takımı. (Örnek tipi kızböceği ortak adıyla bilinen *Libellula* cinsi üyeleridir. Bil. a. *Odonata.*) [Eşanl. SUBAKİRELERİ, YUSUFÇUKLAR.]
—ANSİKL. Kızböceklerinin temel özelliği öğütücü ağız parçaları, çok gelişmiş gözleri, ipliksi duyargalarıdır. Zayıf, ileriye uzanık duran ayakları yürümeye değil avları yakalamaya yarar. Kanatları çok damarlı ve uzundur. Hep etçil beslenen ve yırtıcı olan larvalarının temel özelliği bir maskelerinin ve rektumda solungaçlarının bulunmasıdır. Kızböcekleri takımı iki alttakıma ayrılır: *Zygoptera* (*Agrion*'lar) ve *Anisoptera* (gerçek kızböcekleri).

KIZDERBENT, Kocaeli'nin Karamürsel ilçesi Yalakdere bucağına bağlı belde; 2 068 nüf. (1990). Belediye.

KIZDIRICI a. Isıbil. Buharın kızgınlığını sağlayan aygıt.
—ANSİKL. En çok kullanılan kızdırıcılar buhar üreteçlerinin parçasıdır ve buharlaşmaya yarayan ısıtma yüzeyiyle aynı ocakla ısıtılır. Ocağa ve buharlaştırıcı yüzeye göre yeri elde edilecek kızgınlığın sıcaklığı, buharlaşmanın biçimi değiştikçe istenilen sıcaklığın kararlılığı ya da bu sıcaklığı ayarlama biçimi ve son olarak metalin dayanacağı sıcaklık göz önüne alınarak seçilmelidir. Kızdırıcılar genellikle yüksek sıcaklıklara dayanıklı özel çelik serpantinlerden oluşmuştur. Kimi durumlarda, buharın bir kısmı daha sıcak buharla sağlanan ısıyla kızdırılır. Kızdırıcı sıcaklıkları ve basınçları değişik buharlar arasında bir ısı değiştiricisidir.

KIZDIRILMAK → KIZMAK.

KIZDIRMA a. Kızdırmak eylemi.

KIZDIRMAK → KIZMAK.

KIZGIN sıf. **1.** Çok ısınmış, ısıtılmış, kızdırılmış şey için kullanılır: *Kızgın kumlar. Kızgın yağ. Kızgın ütü.* **—2.** Sıcaklığın çok fazla yükseldiği bir dönem, bir mevsim, bir bölge; ve bu dönemdeki, bu mevsimdeki bir bölgedeki güneşin durumu için kullanılır: *Kızgın yaz. Kızgın sahra çölleri. Kızgın güneş, kızgın yaz güneşi.* **—3.** Bir şeye çok kızmış, öfkelenmiş, sinirlenmiş bir kimse, onun tutumu için kullanılır: *Baban bu hareketinden ötürü sana çok kızgın. Kızgın bakışlar.* **—4.** Bir şeyin sert, şiddetli, zorlu geçen bir anı, dönemi için kullanılır: *Savaşın en kızgın anları.* **—5.** Cinsel isteği azmış, eş arayan hayvan için kullanılır: *Kızgın boğa.*
—Ask. tar. *Kızgın gülle*, eskiden yangın çıkarmak amacıyla kullanılan ve önceden kor haline getirilerek top namlusuna yerleştirilen gülle.
—Isıbil. *Kızgın su*, 100°C'ın üzerine çıkarılan, uygun bir basınç altında (suyun sıcaklığına denk düşen basıncın üzerinde) tutularak buharlaşması önlenen su. || *Kızgın buhar*, kızgınlık işlemine uğramış buhar.
—Yerbil. *Kızgın bulut* → BULUT.

KIZGINLAŞMAK gçz. f. Kızgın duruma gelmek.

KIZGINLIK a. **1.** Kızmış, çok ısınmış bir şeyin durumu. **—2.** Öfkeli, sinirli, kızgın olma durumu: *Bir kimsenin kızgınlığı yüzünden okunmak. Kızgınlığın geçtiyse konuşabiliriz.* **—3.** Bir hayvandaki cinsel istek, çiftleşme isteği: *Bir ineğin kızgınlık devresi.*
—Isıbil. Sıcaklığı, basıncına denk düşen kaynama sıcaklığından yukarı olan bir buharın hali. (Kızgınlık buhar makinelerinin verimini artırır ve modern makinelerde kullanılması şarttır. İlk uygulama 1855'te Hirn tarafından yapıldı.) || *Kızgınlık gidericí*, buharın, genellikle su buharının kızgınlığını gidermeye yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kızgınlık giderme*, kızgın bir buharı doymuş hale getirme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Termodin. Bulunduğu durumdaki sıcaklıkta kararlı olmayan ama daha düşük sı-

caklıkta olabilecek fiziksel haldeki bir cismin yarıkararlı hali. (Bir cisim ısıtılırken faz geçiş*inde bir gecikme olduğu zaman bu hal elde edilir.)
—Zootekn. Memelilerde, dişinin erkeği arayıp çiftleşmeyi kabul ettiği dönem. (Eşanl. ÖSTRUS.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Isıbil. Kızgınlık gidericiler arasında, buharın genellikle kazan suyuyla soğutulduğu değiştiriciler olan yüzey kızgınlık gidericiler ve bir miktar kazan suyunun buhara püskürtülerek kızgınlık ısısıyla buharlaştığı aygıtlar olan karışım ya da püskürtme kızgınlık gidericiler bulunmaktadır. Bu iki tip, kızgınlık sıcaklığının düzenleyicisi olarak yaygın biçimde kullanılmaktadır.
• *Kızgınlık giderme.* Kızgın buhar, ısıtma işlemlerine pek uygun değildir. Bu gibi işlemler için kızgın halde üretilmiş ve dağıtılmış kızgın buhar kullanılacaksa kızgınlık giderme işlemine başvurmak gerekir.
—Zootekn. *Kızgınlık dönemi,* yumurtlamadan biraz önceki ya da bundan biraz sonraki saatlerdir; bu süre içinde dişi erkeği arar ve çiftleşmeyi kabul eder. Fazlaca östrojen salgılanmasını gerektiren bu olgular hipotalamus-hipofiz sistemince ayarlanır; bu salgıya çeşitli salgı bezi ve davranış değişiklikleri eşlik eder. Yapay dölleme durumunda, bu dönemin dikkatle gözlenmesi, iyi bir döllenme oranı sağlamak için gereklidir.
Evcil dişi hayvanların cinsel etkinliği türlere göre değişir. Kısrak bir mevsim boyunca birkaç kez kızgınlık gösterir (poliöstrus); kızgınlık ilkbaharda ve yazın maksimum düzeye ulaşır, kışın kaybolur. İneğin, yıl boyunca her 21 günde bir gelen düzgün bir kızgınlık ritmi vardır. Koyun da kısrak gibi, bir mevsim boyunca birkaç kez kızgınlık gösterir ve kızgınlık eylülde (Kuzey yarıküre) ve martta (Güney yarıküre) başlar. Domuzun yıl boyunca düzenli bir kızgınlık dönemi vardır (21 günde bir). Köpek yıl içinde iki kez kızgınlık gösterir: ilk ve sonbahar. Kedi yılda üç kez kızgınlık dönemine girer (ilkbahar, yaz sonu ve sonbahar başlangıcı).

kızıl ardıçkuşu
(Turdus iliacus)

Kızgınlık süresi

Kısrak	5 ila 6 gün
İnek	14 ila 15 saat
Koyun	30 ila 48 saat
Domuz	2 ila 3 gün
Köpek	7 ila 10 gün
Kedi	2 ila 4 gün (erkek yoksa 10 güne kadar) [Siyam kedisi için 6 ila 12 gün]

Doğumdan sonra kızgınlığın başlaması

Kısrak	8 ila 14 gün
İnek	15 gün ila 3 ay
Koyun	6 ila 8 hafta
Domuz	6 ila 8 hafta
Köpek	3 ay
Kedi	doğumdan sonra kızgınlık dönemi yoktur.

KIZGIRMAK gçz. f. *Yörs.* **1.** Yılan sözkonusuysa, ıslık çalmak. **—2.** Doğan sözkonusuysa, avının üzerine inerken, kendine özgü tiz bir sesle bağırmak.

KIZGÖZÜ a. Kuzey Amerika ve Tropikal Afrika'da yetişen, ılıman ülkelerde de birçok türü süs için yetiştirilen biryıllık ya da çokyıllık bitki. (Kızgözünün sarı çiçekli kömeçleri uzun saplıdır. Bil. a. *coreopsis;* bileşikgiller familyası.)

Kızık halayı, Tokat yöresinde kadın erkek birlikte oynanan halay türü bir halk oyunu. Davul zurna eşliğinde, karşılıklı el çırparak oynanır.

KIZIL a. Parlak kırmızı renk.
—Metalürj. BRONZ'un eşanlamlısı.
◆ sıf. ve a. Komünist.
◆ sıf. **1.** Parlak kırmızı renkte olan. **—2.** Aşırı, çok fazla, çok: *Kızıl deli. Kızıl kâfir. Kızıl cahil.* **—3.** *Kızıl kır,* pekmez köpüğü ile kırmızı arası at rengi.
—Anorg. kim. *Kızıl buhar,* azot oksit içermesi nedeniyle kızıl renkte görünen azot oksitleri karışımı gaz.
—İsl. *Kızıl baş* → KIZILBAŞ.
—Nümism. *Kızıl akçe,* Mehmet IV döneminde (1648-1687) gümüşe daha fazla ölçüde bakır karıştırılarak basılan akçe. (Bakıra çalan renginden ötürü halk arasında bu adla anılıyordu.) || *Kızıl altın,* darphanedeki basımı sırasında, yüksek ısıdan hafif pembemsi bir renk almış çil altın sikke. || *Kızıl kuruş,* macar ve venedik altını gibi yabancı ülkelerin altınlarına Osmanlı döneminde halk arasında verilen ad. || *Kızıl mangır,* arapça fulûsi ahmer'in karşılığı olarak, Osmanlı döneminde halk arasında bakır sikkelere verilen ad. ('Mangır' sözcüğü daha yaygındı.)
—Sey. oy. *Kızıl ayak,* G. Anadolu'da, özellikle Antalya ve çevresinde köy seyirlik oyunlarını düzenleyen kişiye verilen ad.

KIZIL a. Vücutta parlak kırmızı renkte genel dış döküntü, ağız ve yutakta iç döküntü, özellikle kol ve bacaklarda (eller ve ayaklar) plaklar halinde pullanmayla belirgin bulaşıcı ve salgın hastalık.
—ANSİKL. Kızıl, alyuvarlara yönelik bir toksin salgılayan A grubu hemolitik bir streptokoktan ileri gelir. Her yaşta görülebilir, ama daha çok 6 ile 14 yaş arasındaki çocuklarda olur. Nispi bir bağışıklık sağlar. 3 ila 5 günlük bir kuluçka devresinden sonra birdenbire çok yüksek ateşli (39 -40 °C) bir anjinle başlar. 24 saat içinde dış ve iç döküntü meydana çıkar. Dış döküntü çok tipiktir; deride beliren parlak kırmızı renkte, pürtüklü görünümde bir döküntü boynu, gövdeyi, kol ve bacak diplerini ve kıvrım yerlerini kaplar. İç döküntüye boğazda çok kırmızı olmak üzere şiddetli bir anjin, dilde karakteristik değişiklikler eşlik eder. Dil önce beyazdır, sonradan yavaş yavaş ahududu rengi ve görünümü alır.
Pullanma 8. -10. günlerde başlar, el ayalarından ve ayak tabanlarından büyük deri parçaları dökülür. Dış döküntü çoğu zaman siliktir; erken beliren iç döküntünün ve sonradan ortaya çıkan pullanmanın önemi bundan ileri gelir. Tedaviden önce alınan boğaz sıvısı A grubu streptokoku saptamaya yarar.
Erken başlanan penisilin tedavisi, çok ağır iki ihtilatı, böbrek ve kalp hastalıklarını önler. Kızıl hükümete bildirilmesi zorunlu bir hastalıktır.

KIZIL, Rusya Federasyonu'na bağlı Tuva Özerk Cumhuriyeti'nin başkenti; 75 000 nüf. Otomobil sanayisi. Deri işleme. Tuğla fabrikası. Besin sanayileri.

KIZIL (Fehmi), türk tenisçi (İstanbul 1921). Tenise 1941'de başladı; Ankara, İstanbul ve Türkiye şampiyonlukları kazandı. 1940'lı yılların en başarılı tenisçileri arasında yer aldı. Türk tenis milli takımında uluslararası yarışmalara da katıldı; bir süre antrenörlük de yaptı.

KIZIL AHMET BEY, Candaroğulları beyi (XV. yy.). Murat II'nin kayınpederi İbrahim Bey'in küçük oğlu. Babasının ölümü üzerine beyliğin başına geçen ağabeyi İsmail Bey'e muhalefet etti; bir sonuç alamayınca Osmanlılar'a sığındı. Trabzon İmparatorluğu'na karşı açtığı sefer sırasında Kastamonu ve Sinop'u ele geçiren Mehmet II tarafından ağabeyi İsmail Bey' in yerine, Candaroğulları beyliğine getirildi (1461). Ancak beyliği uzun sürmedi; sefer dönüşü Kastamonu ve Sinop'u doğrudan osmanlı topraklarına katan Mehmet II, ona Mora sancakbeyliğini verdi. Bunun üzerine önce Karamanoğulları'na, daha sonra akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'a sığınan Ahmet Bey, Bayezit II zamanında Türkiye'ye döndü, Bolu sancakbeyliğine atandı. Oğulları Musa ve Mirza Mehmet de Osmanlı devletine hizmet ettiler.

KIZIL AKBABA a. Zool. Güney Avrupa ve Asya'da, Kuzey Afrika'da yaşayan akbaba. (İnce tüylerle örtülü boynu uzun ve beyazdır. Kanatları çok geniş ve uzun, kuyruğu kısadır. Yerli ve gezici kuştur. Ağaçsız, sarp, dik kayalıklı yerleri sever. Leşlerle [özellikle de iç organlar] beslenir. Bil. a. *Gyps fulvus; Falconidae* familyası.)

■**KIZIL ARDIÇKUŞU** a. İskandinavya ve Sibirya'da yuva yapan, Batı Avrupa ya da Kuzey Afrika'da kışı geçiren küçük ardıçkuşu. (Bağları ya da çalıların üzümsü meyvelerini yerse de tarlalarda ve çayırlarda böcek aramaktan da geri kalmaz. Bil. a. *Turdus iliacus;* bazı bilimadamlarına göre sinekkapangiller bazılarına göre karatavukgiller familyasındandır; uzunluğu 20 cm.)

KIZIL ARSLAN (Muzaferettin), Azerbaycan atabeyi (öl. 1191). Şemsettin İldeniz'in küçük oğlu. Babasının ve ağabeyi Pehlivan Muhammet'in atabeylikleri döneminde başkomutanlık (emir-i sipehsalar) yaptı. Pehlivan'ın ölümünden sonra yerine geçti ve Irak Selçuklu sultanı Tuğrul III, atabeyliğini kabul etmek zorunda kaldı. Emir Ay Aba ve Rus'a sığınan (1187) Tuğrul III'e karşı abbasi halifesinin de desteğini sağlayarak mücadeleye girişti, sonunda sultanı esir ederek Aras kıyısında bir kaleye kapattı (1190). Yerine önce Sencer bin Süleymanşah'ı Irak Selçuklu tahtına oturttu, sonra da kendi sultanlığını ilan etti. Ama saltanatı uzun sürmedi, çadırında uyurken öldürüldü.

KIZIL AYAKLI KEKLİK a. Zool. Güney Fransa ile Kanarya adaları arasında yaşayan keklik. (Bil. a. *Alectoris rufa;* sülüngiller familyası.)

KIZIL BAŞLI ÖRÜMCEKKUŞU a. Zool. En kuzeyi dışında bütün Avrupa'da, Kuzey Afrika'da yaşayan örümcekkuşu. (Sığırcık büyüklüğündedir. Karnı beyaz, alnı siyah, tepesi ve ensesi kırmızı-kahverengidir. Göçmendir. Bahçeleri, ağaçlıkları, orman kıyılarını sever. Böcekler, kuş yavruları, kurbağalar ve farelerle beslenir. Bil. a. *Lanius senator;* örümcekkuşugiller familyası; uzunluğu 19 cm.)

Kızıl bayrak nişanı, 1918'de Sovyetler merkez komitesi tarafından konan nişan. 1924'ten sonra tüm SSCB için geçerli olmuştur. Aynı kişiye birkaç kere verilebilirdi. (→ NİŞAN LEVHA*SI.)

KIZIL BOYUNLU KAZ a. Zool. SİBIRYA KAZI'nın eşanlamlısı.

KIZIL ÇAYLAK a. Zool. Kanarya adalarından İran'a kadar uzanan kuşakta yaşayan yırtıcı kuş. (Bedeni şahinden iridir. Kanatları uzun, kuyruğu hem uzun, hem çatallıdır. Kanadının altında beyaz bir leke vardır. Başı açık renklidir. Beyaz renkli baş ve ense tüyleri üzerinde koyu kahverengi çizgiler bulunur. Türkiye'de yaşayan bireyler yerli ve gezici kuşlardır. Böcekler, küçük memeliler, balıklar, solucanlar, kuşlarla beslenir. Bil. a. *Milvus milvus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.)

Kızıl damga *(The Scarlet Letter),* Nathaniel Hawthorne'un romanı (1850). XVII. yy.'da Amerika'nın Boston kentinde geçen bir aşk hikâyesidir. Katı bir püriten olan rahip Arthur Dimmesdale, terzilik yapan genç ve güzel Hester Prynn'e âşık olur ve karşılık görür. Oysa Hester bir süre önce İngiltere'de evlenmiştir. Doktor olan kocası onu önden göndermiş, Boston'da buluşmayı kararlaştırmışlardır. Ancak, doktor Chillingworth'un gelişi sürekli gecikir. Bir deniz kazasında ölmüş olduğunu tahmin ederler. Dimmesdale'in İngiltere'ye yaptığı bir yolculuk sırasında Hester'in hamile olduğu ortaya çıkar. Genç kadın bütün baskılara rağmen âşığının adını vermez ve zinanın utancını sürekli etinde taşısın diye, vücuduna bir harf damgalanarak cezalandırılır. Arthur Dimmesdale durumu açıklamaya karar verirse de Hester onu vazgeç.tir. Bu sırada, Kızılderililer'e esir

düşmüş olan doktor Chillingworth geri dönüp karısının ihanetini öğrenince intikam almaya karar verir. Dimmesdale'in zayıf bir kişiliğe sahip olduğunu keşfeden Chillingworth, öcünü ona manevi işkence yaparak alır ve Dimmesdale'in sonunda çıldırmasına sebep olur. Ancak yıllar sonra kendini toplayabilen Dimmesdale, Hester'e birlikte kaçmayı önerir, ama bir süre sonra yeni bir kriz geçirir ve herkesin önünde suçunu itiraf ettikten sonra ölür.

Aşk, günah, kefaret, adalet, çile, arınma gibi kavramları büyük bir ustalıkla sorgulayan Hawthorne, hem toplumun suçları değerlendirmek ve cezalandırmaktaki yetersizliğini, hem de püriten ahlakının acımasızlığa varan ödünsüzlüğünü eleştirmektedir.

KIZIL DOĞAN a. Kuzey yarıkürenin ılıman bölgelerinde yaşayan yırtıcı kuş. (Küçük avlarla [ikiyaşayışlılar, tarlafareleri, su tavuğu yavruları, kurbağalar, böcekler vb.] ya da leşlerle beslenir. Sazların, kamışların arasına sığınır, su yakınında otlarla yuva yapar. Soğuk bölgelerde yuva yapanları kışı daha güneydeki bölgelerde geçirir; bazıları yerli kuştur. Bil. a. *Circus aeruginosus;* gündüzyırtıcısıgiller familyası.)

Kızıl gömlekliler *(Camicie rosse),* gerek Garibaldi'nin, gerekse oğullarının ya da torunlarının komutası altında savaşmış olan gönüllülere, üniformaları nedeniyle verilen ad. Bu gönüllüler, Sicilya ve Napoli krallığı'nda (1860), Kilise devletlerinde (Mentana, 1867), 1870-71 savaşı'nda da Fransa'da, Dijon bölgesinde savaştılar. Birinci Dünya savaşı'nın başında, Garibaldi'nin altı torunu, özellikle Fransa'da Argonne bölgesinde savaşmak üzere 10 bin gönüllüden oluşan bir birlik kurdular ve İtalya'nın savaşa katılması için mücadele ettiler.

Kızıl hançer cemiyeti, Kurtuluş savaşı'na katılanlara karşı kurulan gizli askeri dernek. Nigehban askeri cemiyeti İstanbul hükümetince kapatılınca (ekim 1919), üyelerinden bir kısmı tarafından kuruldu. Anzavur'un kurduğu Cemiyeti Ahmediye, Milli mücadele'yi engellemek için bu cemiyetin üyesi olan subayları Karabiga'ya göndererek o yöreyi etkileri altına almak istedi. Ancak pek fazla etkinlikleri olmadı.

KIZIL HAVZA, Sıçuan'da (Çin) bölge.

KIZIL ırmak, ing. **Red River,** Kuzey Amerika'da, Winnipeg gölüne dökülen ırmak; 870 km. ABD'de, Büyük Göller'in B.'sından doğar, K.'e doğru akar, Manitoba eyaletinde Kanada'ya girer ve Winnipeg'de Assiniboine ırmağını alır. 1811'de lord Selkirk, Kızıl ırmak vadisine bir iskoçyalı kolonlar grubunu yerleştirdi ve burasını gelecekteki Manitoba eyaletinin çekirdeği durumuna getirdi. — Kanada (Québec) ırmağı, Ottawa'nın kolu (sol kıyı); 200 km.

KIZIL KAFALI KAKADU a. Bütün Avustralya'ya yayılmış, gri ve kızıl tüylü, küçük kakadu. (Tanelerle beslenir. Büyük öbekler halinde yer değiştirir. Bil. a. *Cacatua roseicapilla;* kakadugiller familyası.)

KIZIL KAFALI KIRLANGIÇ a. Avustralya'da yaşayan, kızıl kafalı kırlangıç. (Yalıyarlarda ve eski duvarlarda, kurumuş çamurdan, uzun boyunlu karni biçiminde yuvalar yapar. Bil. a. *Cecropis* [ya da *Petrochelidon*] *ariel;* kırlangıçgiller familyası.)

Kızıl kartal nişanı, veliaht prens Georg Wilhelm tarafından "İçtenlik nişanı" adıyla 1705'te ihdas edilen Prusya ikinci derece liyakat nişanı. Bu nişan, "Brandenburg kartalı" adıyla da bilinirdi. Beş sınıf. Altın haç üzerine beyaz mine işlemeli kızıl kartal.

Kızıl kaşlar ayaklanması, İ.S. 18'de Çin'de patlak veren köylü ayaklanması. Vang Mang'ın zorbalığına karşı gerçekleşen ayaklanma ikinci Hanlar hanedanlığı kuruluğunda (İ.S. 23) bastırıldı. Asiler birbirlerini tanıyabilmek için kaşlarını kırmızıya boyuyorlardı. Gizli bir topluluk tarafından hazırlanan bu eylem, kısa zamanda, varlıklı sınıflara karşı yönelen bir ayaklanmaya dönüştü.

Halin-Rapho

Moskova'da Kızıl meydan'dan bir görünüm (sağda Lenin'in mozolesi [1924-1930] ve Kurtarıcı kapısı'nın kulesi [1491]; dipte Vasiliya Blajennogo Hram kilisesi [XVI. yy.])

Kızıl Khmerler, 60'lı yıllarda komünist khmer direnişçilere prens Sihanuk tarafından takılan ad. 1976'da iktidara gelen Pol Pot, İeng Sary ve Khieu Samphan yandaşlarını adlandırmak için de bu terim kullanıldı. (→ KAMPUÇYA.)

KIZIL KIRLANGIÇ a. Zool. Güney -doğu Avrupa, bütün Güney Asya ve okyanus adalarında yaşayan kırlangıç. (Ensesinde pas kırmızısı bir şerit vardır. Beyaz karnı üzerinde koyu renk çizgiler bulunur. Kuyruğu çok çatallıdır ama beyaz lekeler içermez. Göçmendir. Böceklerle beslenir. Bil. a. *Hirundo daurica;* kırlangıçgiller familyası; uzunluğu 18 cm.)

KIZIL KIYIÇULLUĞU a. Kuzey Avrupa, Asya ve Batı Alaska'da yaşayan kıyıçulluğu. (Çok uzun gagası hafifçe yukarı kıvrıktır. Kuyruğu ve kuyruksokumu beyazdır. Dişi erkekten daha iri olur. Göçmendir. Larvalar, böcekler, kabuklularla beslenir. Bil. a. *Limosa lapponica;* çullukgiller familyası; uzunluğu 35-38 cm.)

Kızıl kitap *(Küçük),* başkan Mao'nun yapıtlarından alınma özlü sözler ve özdeyişlerden oluşan kitap. 1965'te Çin kültür devrimi sırasında yayımlanan bu küçük kitap milyarlarca nüsha basıldı.

KIZIL KUYRUKLU MAKİ a. Madagaskar ormanlarında yaşayan küçük maki. (Gececi ve ağaççıldır. Çok çeviktir. Daha çok yaprakla beslenir. Yalnız yaşar ve aynı cinsten türdeşlerine karşı belli bir toprak parçasını savunur. Bil. a. *Lepilemur ruficaudatus;* makigiller familyası.)

KIZIL MAYMUN a. Zool. Batı ve Orta Afrika savanlarında yaşayan, kızıl ve beyaz postlu maymun. (Bir erkeğin çevresinde toplanan sürüler halinde dolaşır, ot, meyve, mantar, böcek, kuş yumurtasıyla beslenir; iki ayağı üstünde yürür; yırtıcı hayvanlardan kaçarak kurtulmaya çalışır. Bil. a. *Erythrocebus patas;* uzunkuyruklumaymungiller familyası.)

Kızıl meydan (esk. rusçada *Krasnaya Ploşçad,* "Güzel meydan"), Kremlin'in kenarında, Moskova'nın en büyük meydanı. Eskiden, kentin merkezindeki en büyük pazar yeri ve Moskova'yı Rusya'nın belli başlı kentlerine bağlayan yolların kavşağıydı. XVI. yy.'da meydan, Kurtarıcı ve Svyatoy Nikolay kapıları önünde, üzerinde köprüler kurulan bir hendekle Kremlin'den ayrılıyordu. Meydanın G.'inde, bir demir parmaklıkla çevrili taştan bir tribün *(Lobnoye Mesto)* yükseliyor, çarın ukazları buradan ilan ediliyor ve ölüm cezaları burada yerine getiriliyordu. Kentteki bütün önemli olaylar Kızıl meydan'da gelişiyordu. Resmi gösteriler her zaman bu meydanda yapıldı; sovyet ordusunun 1 mayıs ve 7 kasım geçit törenleri de hep bu meydanda yapılmıştır. Kızıl meydan'ın G.'inde, *Vasiliya* Blajennogo Hram* kilisesi yükselir. D. yakasında, Ruslar'ın *Riyadıy* adıyla adlandırdıkları ticaret galerileri vardı. 1953'te, bu galerilerin yeniden düzenlenmesinden sonra, burada Büyük devlet mağazaları (Gum) açılmıştı. K.'de, 1875-1883 arasında yapılan Tarih müzesi yükselir. Lenin'in, Şçusev tarafından yapılan mozolesi bu müzenin yanında yer almaktadır (1993).

KIZIL MOLLA (Abdurrahman bin Seydi Ali), türk bilgin (öl. 1575). Doğum yeri olan Amasya'dan İstanbul'a gelerek İbrahim Kemal ve Sadi Çelebi gibi dönemin ünlü bilginlerinden ders aldı. Bir süre Rumeli kazaskeri olarak görev yaptı. Yeniden İstanbul'a dönüp Emirbuhari türbesi yakınında kendi adını verdiği bir okul yaptırdı. Öldüğünde okulu yanındaki türbesine gömüldü. Açıklama ve dipnotlara dayalı başlıca yapıtları: *Şerhü'l-hidaye, Haşiye-i inaye* ve *Haşiye-i kamus.*

Kızıl ordu, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra sovyet kuvvetlerine verilmiş olan ad. 1918'den 1946 yılına kadar bu kuvvetlerin adı, *İşçilerin ve köylülerin kızıl ordusu* idi.

Kızıl sendika enternasyonali, rusça *Profintern,* temmuz 1921'de Moskova'da kurulan, III. Enternasyonal yanlısı örgüt. Amacı tüm dünya "işçi kitlesini", hem "kapitalizmi devirmek", hem de Amsterdam'daki Uluslararası sendikalar federasyonu ile mücadele etmek için örgütlemekti. Kuruluşundan feshine (1937) kadar A. Lozovskiy tarafından yönetildi.

KIZIL ŞAHİN a. Güney-doğu Avrupa, Kuzey Afrika, Batı ve Orta Asya'da yaşayan yırtıcı kuş. (Sırtı pas kırmızısı, başı açık pasrengi ya da beyaz, gerdanı ve göğsünün yanları çoğunlukla beyazdır. Göçmendir. Bozkırları ve çıplak dağları sever. Küçük omurgalılar, balıklar, salyangozlar ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Buteo rufinus; Falconidae* familyası.) [Eşanl. YIRTICI ŞAHİN.]

adi kızılağaç
(Alnus glutinosa)

Kızıl tugaylar *(Brigate Rosse)*, 1970'te Renato Curcio (Roma 1938) tarafından kurulan italyan terörist grup. Kızıl tugaylar 1972'ye kadar canlı hedeflere yönelmeyen saldırılar düzenlediler. Ama 1974'te, yargıç Mario Sossi'nin kaçırılması bu grubun terör uygulamasında bir dönüm noktası oldu. Curcio 1974'te tutuklandı ve 1978'de 15 yıl hapis cezasına çarptırıldı. Yeni bir "tugaylar" kuşağı, hareketi devraldı ve Hıristiyan demokrat partisi başkanı Aldo Moro'nun kaçırılması ve öldürülmesinin (mart-mayıs 1978) yanı sıra birçok başka cinayet ve suikastla dikkatleri çekti. 1980'den sonra hükümet, teröristlere karşı, çok sayıda tutuklamaya yol açan birçok harekât düzenledi. 1981'de beş kaçırma olayı gerçekleştirildi. Kaçırılanlardan NATO'da görevli ABD generallerinden James Dozier bir operasyonla kurtarıldı. 1982 nisanında Roma'da Kızıl tugaylar davası başladı. Mayıs 1982'de çıkarılan Pişmanlık yasası'yla (Legge Cossiga), yakalanan örgüt üyelerinin arkadaşlarını ele vermeleri durumunda cezalarının indirilmesi öngörülüyordu. Bu yasanın kabulünden sonra örgütte çözülmeler başladı. Ağustos 1985'te cezaevlerinde bulunan "tugay" üyelerinin sayısı 1 280'e ulaşmıştı. Tugaylar mart 1987'de general Licio Giorgieri'yi, ABD'nin Yıldız savaşları projesiyle ilgili olduğu savıyla öldürdüler. İçişleri bakanı Scalfaro, olay üzerine yaptığı açıklamada tugaylar'ın Fransa'daki "Action Directe" (Doğrudan eylem) ve B. Almanya'daki "Rote Armee Fraktion" (Kızıl ordu fraksiyonu) gibi aşırı sol örgütlerle ilişkide olduğunu ileri sürdü. Tugaylar, nisan 1988'de yeni Başbakan Ciriaco de Mita'nın yakın danışmanı reformcu senatör Roberto Ruffilli'yi öldürerek varlıklarını bir kez daha duyurdular.

KIZIL ULUYAN MAYMUN a. Latin Amerika'da yaşayan yassıburunlumaymun. (Dilkemiği tını boşluğuna dönüştüğünde ulur gibi bağırır ve bu nedenle uluyan maymun adıyla anılmaktadır. Bil. a. *Alouatta seniculus;* yenidünyamaymunugiller familyası.)

Kızıl ve kara *(Le Rouge et le Noir)*, Stendhal'in romanı (1830). Romanın kahramanı, okumuş genç bir köylü olan Julien Sorel, önce, "otuz yaşlarında bir kadın"a, Mme de Rénal'e, daha sonra da, aşkını ve dostluğunu kazandığı ve evlenmeyi düşündüğü mağrur ve soylu genç bir kıza, Mathilde de La Mole'e tutulur. Ancak Mme de Rénal kıskançlığa kapılıp onu ele verince Julien kadına bir tabancayla iki el ateş eder ve tutuklanır. Duruşmada Mme de Rénal'e öldürmek niyetiyle ateş ettiğini açıklar ve idama mahkûm edilir. Enerjisi, gözü pekliği ve yükselme hırsıyla toplumda kendine bir yer açmak isteyen Julien Sorel, gerçek değerlerin çıkar ilişkileri karşısında güçsüz kaldığını anlayınca, ölümden başka çıkar yol olmadığına karar verir.

Kızıl yardım *(Uluslararası)*, 1922'de, Komünist enternasyonal'in IV. kongresi tarafından, "kapitalizmin hapisteki tutsaklarına maddi ve manevi yardımı yaygınlaştırmak" amacıyla kurulan örgüt. Uluslararası kızıl yardım, 1923'ten başlayarak ulusal şubeler kurdu, bunlar 1938'de özerk duruma geldiler ve zaman zaman ad değiştirdiler.

KIZILABA a. Giy. Yeniçeri eğitimi verilmek üzere küçük yaşta Rumeli'nden devşirilen oğlanlara giydirilen kırmızı abadan yapılmış giysi, üniforma.

—ANSİKL. Kızılabanın kesimi konusunda yeterli bilgi yoktur; kırmızı abadan yapılmış şalvar, potur ya da çakşır üzerine gene kırmızı abadan bir salta ya da cepkenden oluştuğu öne sürülür. Bir tür üniforma niteliğindeki bu giysi, devşirmeler müslüman olup sünnet edildikten sonra çıkarılır, yerine acemioğlanı üniforması giydirilirdi.

KIZILADALAR → ADALAR.

KIZILAĞAÇ a. Akarsu boylarında, serin topraklarda yetişen ağaç. (Bil. a. *Alnus;* huşgiller familyası.)

—ANSİKL. Kızılağacın çiçekleri birevciklidir; erkek çiçekler uzun ve sarkık, dişi çiçekler oval tırtılsı biçimdedir. Köklerde havanın azotunu biriktirmeye yarayan yumrular bulunur. Adi kızılağacın *(Alnus glutinosa)* marangozlukta kullanılmaya elverişli kırmızımsı bir odunu vardır; odunu kontrplak sanayisinde de çok kullanılır ve su içinde uzun zaman dayanabilir; kabuğu tanen içerir. Kızılağaç ormanı bazı podzollu toprakların bozulmasını önlemek için kullanılır. Adi kızılağaç *(A. glutinosa)* nemli toprakların ağaçlandırılmasına elverişlidir. Ak kızılağaç *(A. incana)* ise, daha çok kuru topraklarda yetişebilir, bu nedenle moloz yığınlarının ve maden ocaklarında işletme artıklarının yayılmasını önlemek için kullanılır.

KIZILAĞAÇ, Muş'un merkez ilçesine bağlı bucak; 11 940 nüf. (1990); 15 köy. Merkezi *Kızılağaç*, 2 040 nüf. (1990).

KIZILAĞAÇ → ELHOVO.

KIZILALTI sıf. Elektromanyetik tayfta, görünür ışıkla mikro dalgalar arasında yer alan ışıma için kullanılır. (Eşanl. ENFRARUJ.)

◆ a. Kızılaltı ışıma. (Eşanl. ENFRARUJ.)

—Aydınlt. *Kızılaltı yayıcısı*, akkorlukla, özellikle kızılaltı ışınımlarca zengin bir ışıma üreten yapay kaynak.

—Foto. *Kızılaltı filtresi*, bir ışık ışınının kızılaltı bölümünün geçişini azaltan filtre.

—Ted. *Kızılaltı ışınları*, kan dolaşımını ve hücresel süreçleri, özellikle nedbeleşmeyi hızlandırır. Derinlerde kan toplanmasını azaltır ve buralarda yatıştırıcı etki yapar. Tedavide, derideki kan dolaşımı bozukluklarını düzeltmek, nedbeleşmeyi kolaylaştırmak ve romatizma ağrılarını yatıştırmak için kullanılır.

—ANSİKL. Güneş tayfında kırmızının ötesinde bir bölge olduğunu 1800'de William Herschel ortaya çıkardı; bu bölgede kayda değer bir ısınma olmasına karşın, bu bölgeden görünebilir hiçbir ışınım gelmiyordu. Kızılaltı ışınım kaynakları arasında güneş ışınımlarından başka, alevler, kıvılcımlar ve yayıntılar, cıva buharlı lambalar, neon lambaları, yetersiz gerilimli tungsten ya da karbon filamanlı akkor lambalar kimi gaz (CO_2, Ar^+, Kr) laserleri ve diyotlar sayılabilir.

Kızılaltı ışınımlar, görünür tayf (0,8 μm) ile milimetrelik radyo dalgaları arasında çok geniş bir tayf oluşturur. 40 ya da 50 μm nin ötesinde, kaynakların zayıflığı nedeniyle bu ışınımları incelemek güçleşir, ama yakın ve orta kızılaltı ışınımlar şimdiden çok kullanılmaktadır; kızılaltı kimyasal tayf çözümlemesi, kimyacılara moleküllerin yapısına ilişkin bilgiler (atomların sıralanışı, atomlar arası uzaklıklar vb.) verir.

Kızılaltı ışınımlar, atmosferden, puslu da olsa kolaylıkla geçer. Bu özellikten fotoğrafçılıkta, özellikle hava ve uzay fotoğrafçılığında, filtreler ve özel filmler kullanarak, kapalı havalarda panoramik görüntüler almada yararlanılır; öte yandan bu yöntemle renkler arasında, bayağı klişeler üzerinde ayırt edilemeyen kontrastlar da elde edilebilir.

Kızılaltı, evde ve sanayide ısıtmada, cilaları, boyaları ahşap malzemeyi, derileri, kâğıtları ve fotoğraf filmlerini kurutmada, kimyasal maddelerin, hamurlu besinlerin suyunu almada, meyvelerin, sebzelerin vb.'nin suyunu gidermede vb. kullanılır. Kızılaltı ışıma, kiplenmiş işaretleri optik liflerde iletmeye de yarar. Noktasal ya da mozaik yapılı kızılaltı algılayıcıları sayesinde, tarama yoluyla bir cismin sıcaklık haritası elde edilebilir (termografi).

—Ask. *Kızılaltı ışınların askeri uygulamaları*. Kızılaltı ışınlarla çalışan ilk tespit edici donanımlar, İkinci Dünya savaşı sırasında, deniz kuvvetlerinin gereksinimlerini karşılamak amacıyla gerçekleştirildi. Bunlar esas olarak, parabolik bir ayna yardımıyla ısı akışını üzerinde toplayan bir balometreden oluşuyordu. Bu aletlerle uzağı tarayarak düşman gemilerini ortaya çıkarmak olanaklıydı.

1950'den beri kullanılan *aktif kızılaltı* ışınlar sayesinde hedefi aydınlatmak için bir kızılaltı ışın kaynağından, görüntüyü dönüştürmek için de, üzerinde dönüştürücüsü bulunan bir nişan aletinden yararlanılmaktadır. Tevcih dürbünleri ve zırhlı araçlarda kullanılan episkopların yanı sıra, geçiş noktalarını denetlemek için *kızılaltı ışın barajları* ve füzeler için *kızılaltı arayıcı başlıklar* vardır; bu başlıklar, hedefe bir uçaktan ya da yerdeki bir gözetleme merkezinden tevcih edilen bir lazer aydınlatıcısıyla birlikte kullanılır. 1960'lara doğru gece ışığını da kullanabilen aletler imal edildi. Böylece hafif silahlar için nişan alma dürbünleri ya da tanklar için, aktif kızılaltı ışınlardan yararlanan bir görüntü dönüştürücüsüne sahip episkoplar ile ışıltı amplifikatörleri gerçekleştirildi. Bu aletleri birtakım düzeneklere takarak, helikopterlerin geceleyin havalanıp yere inmelerini ya da atış yapabilmelerini sağlamak mümkündür. Panoramik bir dürbüne takılan "Esicon" televizyon tüpüyle görüntü, bir mürettebatın bütün üyelerine iletilebilir.

Daha 1970'lerde, çok farklı ısı kaynaklarından (kişiler, motorlar, evler, vb.) gelen çok düşük genlikli termik işaretleri tespit etmek amacıyla, *pasif kızılaltı* ışınlar üzerine uygulamalara girişildi.

Bazı yeni araştırmalarla, cisimlerin kendilerine özgü ışımaları üzerinde durarak "termik görüntülü" donanımlar yapmaya çalışıldı. Bu kızılaltı ışın akısına karşılık bir ışıldama gücü sağlayarak elde edilen görüntüler, beyazlar en sıcak noktaları göstermek üzere, bir çeşit sıcaklık haritası meydana getiriyordu. Bu donanımlar, hayvansal ısı ve her türlü insan etkinliğinin izleri (motorlar, taşıtlar) sayesinde, en karanlık ortamda dahi canlı varlıkları tespit edebilir. 1971'den beri, hava kuvvetlerinde, tek bir detektörün yardımıyla kızılaltı bir görüntü oluşturabildiği için *cyclope* (kyklops) adı verilen bir keşif aygıtı kullanılmaktadır; bu aygıt, araziyi bir uçağın rotasına dikey gelecek biçimde ve yer şekillerinin farklı düzeylerinde tutulmuş ışımaları, sıcaklıklarına bağlı olarak hat hat tarayıp ayırarak araştırmaktadır. Televizyon ekranı üzerinde yerden yapılan bu gözlemler manyetik bantlara aktarılır. Böylece, gözetleme detektörleri ve panoramik çözümleyiciler sayesinde araziyi denetlemek, gemileri tespit etmek, uçakların kimliğini belirlemek mümkün olmaktadır.

Bu alanda en önemli askeri uygulamalardan biri, füzelerin, özellikle de havadan havaya ve yerden havaya füzelerin, kızılaltı ışınlar yardımıyla özgüdümüdür (örnek olarak havadan havaya bir fransız füzesi olan Magic ile onun benzeri amerikan Sidewinder füzelerini [önünde kızılaltı bir özgüdücü* vardır] sayabiliriz).

KIZILARDIÇ a. Yaprağının üst yüzünde iki beyaz çizgi bulunan ardıç türü. (Ortalama bir santimetre çapındaki meyveleri parlak kırmızımsı esmerdir. Akdeniz havzasında yaygın olan bu ağaç, yaşlı kök ve gövde odununun damıtılmasıyla bir yağ verir; ardıç katranı denen bu yağ tıpta ve veteriner hekimlikte kullanılır. Bil. a. *Juniperus oxycedrus;* servigiller familyası.) [Eşanl. KATRANARDICI.]

Kızılay derneği *(Türkiye)*, yurtiçinde ve yurtdışında, savaşta ve barışta felakete uğrayanların her türlü sağlık ve sosyal yardım hizmetlerini yerine getirmek amacıyla kurulmuş dernek.

11 haziran 1868 tarihinde, Osmanlı İmparatorluğu'nda "Mecruhin ve marda-yı askeriyeye imdat ve muavenet cemiyeti" adıyla kuruldu. 1877'de Osmanlı hilaliahmer cemiyeti, 1923'te Türkiye Hilaliahmer cemiyeti, 1935'te Türkiye Kızılay derneği adını aldı.

Kamuya yararlı bir dernek olan Kızılay, Uluslararası Kızılhaç ve Kızılay dernekleri birliği'ne bağlıdır. Kızılay'ın savaşta, barışta ve uluslararası yardımlaşmalarda olmak üzere çeşitli görevleri vardır. Kızılay'ın amacı, savaşta felakete uğrayanları koruyan Cenevre sözleşmeleriyle uluslararası antlaşmalardan Türkiye Cumhuriyeti'nin taraf olduğu antlaşmaların, derneğe yüklediği hizmetleri yerine getirmek, barışta yurtiçinde ve yurtdışında meydana gelen doğal afet ve felaketlere karşı sağlık yardımlarında bulunmak, savaşta Silahlı kuvvetler'e yardımcı olmaktır.

Kızılay derneği'nin merkezi, Ankara'dadır. Tüm yurtta altı yüz kırk dokuz şubesi vardır. Kızılay'ın ayrıca, Özel hemşirelik lisesi müdürlüğü, Kan merkezi müdürlüğü ve Afyonkarahisar Madensuyu işletmesi müdürlüğü gibi bağlı kurumları bulunmaktadır.

Kızılay haftası, Türkiye Kızılay* derneği'nin kuruluş amaçlarını, görevlerini ve çalışmalarını öğrencilere ve halka tanıtmak için her yıl 29 ekim - 4 kasım tarihleri arasında düzenlenen hafta. Hafta boyunca Kızılay şubesi bulunan yerleşim birimlerinde törenler yapılır, konferanslar verilir, fotoğraf sergileri vb. açılır.

KIZILBACAK KERKENEZ a. Zool. Avrupa ve Asya'nın büyük bölümünde yaşayan göçmen yırtıcı kuş. (Bil. a. *Falco vespertinus; Falconidae* familyası.) [Eşanl. KIRMIZI AYAKLI KERKENEZ, KOBEZ.]
—ANSİKL. Ergin erkek koyu arduvaz grisi tüylüdür; dişinin tepesi ve boynunun arkasıysa açık tarçın rengi olur. Tropikal Afrika'da ve Güney Afrika'da kışlar. Ovaları ve tepeleri sever. Böcekçildir.

KIZILBAŞ a. Şii mezhebinin kollarından birine bağlı olanlara verilen ad.
—ANSİKL. İslam dünyasında *kızıl taç* ya da *kırmızı giysi* giyme geleneği, islamlığın iran kültürüyle ilk karşılaştığı dönemlere (VII. yy.'ın ikinci yarısı) kadar uzanır. İbni Nedim'in *el-Fihrist*'i, Abdülkadir el-Bağdadi'nin *el-Fark beyn el-fırak*'ı, Deylemi'nin *Batıniye*'si gibi eski kaynaklarda, hepsi de islam dünyasında baş gösteren aşırı akımlardan (gulat) olan bazı mezhep bağlılarının kırmızı giysi giydikleri ve bu nedenle *muhammere* ya da *muhammire* diye adlandırıldıkları belirtilir.

Anadolu tasavvuf geleneğinde kırmızı rengi simgesel olarak ilk kez kullananlardan biri Burak Baba (öl. 1271) adlı bir sufi oldu. Hüseyin Hüsamettin'in *Amasya tarihi*'nde verdiği bilgiye göre, gezginci bir derviş olan Burak Baba ve çevresindekiler, belden yukarıları çıplak gezip, kırmızı bezden bir kuşak, başlarına da aynı renkte bir tülbent bağladılar. Ancak, kızılbaşların bu adla anılmaları, İran'da Safevi devletini kuran Erdebil sufilerinin başlattıkları *on iki dilimli taç* giyme geleneği ile ilgili görülür. Safeviye* (erdebiliye) tarikatının şiileşmesini sağlayan Şeyh Cüneyt' in öldürülmesinden (1406) sonra bu tarikat bağlılarının pir saydıkları oğlu Şeyh Haydar, on iki dilimli kızıl taç giymeye, kızıl sarık sarmaya başladı, müritleri de ona uydular; bu nedenle bu taca sonraları haydari taç denildi. Zamanla safevi şahlarına bağlı olanlarda kızıl taç giyme geleneksleştiğinden, sünniler bunlara genellikle türkçede *kızılbaş*, farsçada da aynı anlamda olmak üzere *suhser* (suhseran = kızılbaşlar) dediler. Bunlara ayrıca, temelsiz bir söylentiye dayanılarak Anadolu'da mum söndürenler, Tebriz'de gurran; halife Ali'ye aşırı bağlılıklarından dolayı Meşhed'de Ali allahiler, Karadağ'da *Şamlular* gibi daha başka adlar da verildi. Bektaşiler kızılbaşları *sofu sürekleri* diye andılar. Kızılbaşlar ise kendilerinden olmayanlara yezit, zahit, yabancı gibi adlar verdiler.

İmamiye ve zeydiye gibi sistemli mezhepler dışındaki alevi gruplarla birlikte kızılbaşlarda da iman ilkeleri ve ibadet biçimleri kesin ve belirli dinsel kaynak ve kurallara uygun olarak düzenlenmediğinden kızılbaşlık tam anlamıyla bir mezhep sayılmaz. Öte yandan, kızılbaşlık törelerinde bektaşiliğin büyük etkisi bulunmakla birlikte kızılbaşlık tam bir tarikat olarak da kabul edilmez. Örneğin, bektaşiliğin isteyen herkese açık olması, onun tam bir tarikat olmasından ileri gelir. Oysa kızılbaşlık daha çok soy birliğine dayandığından, kapalı ve dolayısıyla genel tarikat törelerine aykırı bir yapıya sahiptir.

Kızılbaşlarda inanç ve ibadet daha çok gelenek ve göreneklere dayanır; halife Ali'nin büyük önem ve yeri vardır ve genellikle onda tanrısal bir aşkınlık görülür. Bununla birlikte bazı kutsal kaynaklarında Ali'den başka bir Allah düşüncesi de göze çarpar. Yaygın kanılarına göre Allah, Muhammet ve Ali *üçlü bir birlik* oluşturur; Allah'ın Hz. Muhammet ve Ali suretinde göründüğüne (tecelli ettiğine) inanırlar.

Bisati adlı bir kızılbaş tarafından yazılan, ancak daha sonra Şah İsmail'e atfedilen *Menakıb ül-esrar behçet ül-ahbar* adlı yapıta göre kızılbaşlığın yedisi farz, üçü sünnet olmak üzere on ana kuralı vardır. Farzlar, sır saklamak, kızılbaşlarla birlik olmak, yalan ve arkadan çekiştirmekten sakınmak, hizmette bulunmak, mürebbiye boyun eğmek, arkadaşı gözetmek, halifeden taç ve kisve giymek; sünnetler ise, dilden tevhit kelimesini bırakmamak, kibir ve kinden arınmak, düşmanlık etmemektir.

İbadetler ile ilgili dinsel hükümleri tevil eden kızılbaşlar, özellikle *tevella* ve *teberra* (halife Ali ile evladını sevmek, onları sevenleri sevmek; sevmeyenleri sevmemek) konusunda büyük bir titizlik gösterirler. Alışverişte dürüstlüğe özel bir önem verirler. Belli başlı ibadetleri şunlardır: 12 günlük muharrem orucu, kış mevsiminde *ayin-i cem* (görgü ayini, dedenin konuk olduğu evde cuma geceleri yapılır), *sorgu ayini* (dedenin gözetiminde çarşamba, perşembe gecesi yapılır). Halife Ali'nin doğum günü kabul edilen nevruz (21 mart) bayram olarak kutlanır. Önemli ziyaret yerleri ise halife Ali'nin türbesinin bulunduğu Necef, Hüseyin'in yattığı Kerbela ve öteki şii-alevi ulularının kabirlerinin bulunduğu yerlerdir.

Türkiye'de bu inancı taşıyanların yoğun olarak bulundukları yerler Tunceli, Erzincan, Erzurum, Sıvas, Çorum, Malatya, Hatay, Antalya, Eskişehir ve Balıkesir yöreleridir. Son yıllarda İstanbul, Ankara, İzmir gibi sanayi kentlerinde de, iç göç nedeniyle sayılarında artış olmuştur.

KIZILBAŞ ÖRDEK a. Zool. MACAR ÖRDEĞİ'nin eşanlamlısı.

KIZILBAŞLIK a. Kızılbaşların oluşturduğu mezhep.

KIZILBEL. Arkeol. Antalya'da, Elmalı ilçesinin G.-B.'sında Kızılbel yöresinde küçük bir tümülüs; Anadolu'da az rastlanan arkaik yunan resim sanatına ilişkin buluntular açısından önemlidir. Kireçtaşı bloklarından örülmüş mezar odasının tavanı, kırmızı ve mavi renklerle damalı olarak boyanmıştır. Duvarlar ise tabandan tavana kadar, birbirinden kırmızı düz şeritler ya da örgü motifleriyle ayrılmış üst üste frizler halinde çeşitli kompozisyonlarla (av, yola çıkan savaşçı, mitolojik konular) süslüdür. Resimler kırmızı, mavi ve beyaz renklerle boyanmış, dış çizgiler kırmızı ve siyahla belirtilmiştir.

KIZILCA sıf. **1.** Az kızıl, kızıla çalar. **—2.** *Kızılca ikindi,* akşama yakın, ikindi zamanı (esk.). ‖ *Kızılca kıyamet (kopmak),* aşırı derecede gürültü patırtı (olmak): *Konuşmanın havası değişir, sonra kızılca kıyamet kopardı.*

◆ a. *Esk.* Kadınların yanaklarını pembeleştirmek üzere sürdükleri boya, allık: *"Gülgûne: Gül rengli demek olup ve avratlar yüzlerine sürttükleri kızılcaya dahi derler"* (Cami-ül-fürs, XVI. yy.).
—Ask. tar. *Kızılca müsellemleri,* Osmanlı beyliği'nin kuruluşu sırasında oluşturulan ve "müsellem" adı verilen süvari askerlerinden Kırklareli bölgesinde oturanları. (→ MÜSELLEM.)

KIZILCA, Niğde'nin Bor ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 044 nüf. (1990). Belediye.

KIZILCABÖLÜK, Denizli'nin Tavas ilçesine bağlı bucak; 16 535 nüf. (1990). Merkezi *Kızılcabölük*, 5 255 nüf. (1990). Belediye.

KIZILCADAĞ, Antalya'nın Korkuteli ilçesine bağlı bucak, 3 645 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Kızılcadağ,* 432 nüf. (1990).

KIZILCAHAMAM, İç Anadolu bölgesinde Ankara iline bağlı ilçe; 34 456 nüf. (1990); 1 712 km^2; merkez bucağı dışında 3 bucak, 107 köy. Merkezi, Ankara'nın 64 km K.-K.-B.'sında *Kızılcahamam,* 12 856 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, meyve üretimi, bağcılık. Kızılcahamam kaplıcaları, çam ormanları ile kaplı milli park ve dinlence yeri.

KIZILCASÖĞÜT, Denizli'nin Çivril ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 455 nüf. (1990).

KIZILCASÖĞÜT, Uşak'ın Banaz ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 150 nüf. (1990). Belediye.

KIZILCIK a. Karşıt yapraklı, yapışkan özsulu, şemsiye, kömeç ya da demet çiçekli ağaç ve bu ağacın kırmızı renkli zeytinsi meyvesi. (Bil. a. *cornus;* kızılcıkgiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Mutf. *Kızılcık dondurması,* tatlısı fazla kızılcık şerbetiyle yapılan bir tür dondurma. ‖ *Kızılcık hoşafı,* kızılcığı bol suda haşlayıp şekerini kattıktan sonra tekrar bir iki taşım kaynatarak yapılan tatlı içecek. ‖ *Kızılcık marmeladı,* olgun kızılcıkları haşlayıp sıkarak çekirdeklerini çıkarttıktan sonra şekerle kaynatarak yapılan marmelat. ‖ *Kızılcık reçeli,* olgun kızılcıkları şeker ve az suyla kaynatarak yapılan tatlı yiyecek. (İndirmeden içine limon tuzu konur ve güneşte bekletilirse şekerlenme olmaz.) ‖ *Kızılcık peltesi,* haşlanmış kızılcıkları kevgirden geçirerek çekirdek ve kabuklarını ayırdıktan sonra şekerle kaynatarak yapılan tatlı yiyecek. ‖ *Kızılcık şerbeti,* olgun kızılcıkları çekirdeklerini çıkardıktan sonra sıkarak bir süre bekletip şekerli suyla karıştırarak yapılan şerbet. ‖ *Kızılcık şurubu,* olgun kızılcıkları çekirdeklerini çıkarttıktan sonra şekerli suda kaynatarak yapılan tatlı içecek.
—ANSİKL. Kızılcık 3-5 m yüksekliğinde, sarı çiçekli bir ağaçtır. Kuzey Anadolu ormanlarında yabani olarak yetiştiği gibi meyvesi için Anadolu'nun birçok yerinde bahçelerde de yetiştirilir. Başlıca iki türü vardır: kızılcık ya da erkek kızılcık *(Cornus mas),* dişi kızılcık *(C. sanguinea).*
—Folk. Anadolu'nun geleneksellliğini koruyan bazı yörelerinde düşük yapan hayvan ya da kadının bir daha sağlam doğum yapması için yavrunun düştüğü yere kızılcık ağacından yapılmış bir kazık dikmek gelenektendir.
—Halk hek. Kızılcığın olgun meyveleri organik asitler, helme ve şeker içerir. Taze ya da kuru meyveler suda haşlanarak içildiğinde peklik verici ve etkili bir ishal kesicidir. Gövde ve dal kabukları infusyon halinde (% 5) peklik verici, ateş ve kurt düşürücüdür. Kızılcık yaprağı kurutulup toz haline getirilerek yara ve çıbanlarda iyileştirici olarak kullanılır. Kızılcık kurusu su ile kaynatılıp ve şekersiz pelte kıvamında yenirse basura iyi gelir. Kızılcık kurusuna halk arasında *kiren ekşisi* de denir.

KIZILCIKGİLLER a. Kızılcık gibi çiçekleri dört taçyapraklı olan ağaç ya da çalıları kapsayan bitki familyası. (Bil. a. *cornaceae.*)

KIZILCIKLI MAHMUT, türk güreşçi (Kızılcık, Dobruca, 1878 - Eskişehir 1931). Güreşe 15 yaşlarında, doğduğu yerde

erkek kızılcık *(Cornus mas)*

dişi kızılcık *(Cornus sanguinea)*

başladı. Birkaç yıl içinde adı ünlendi. İstanbul'a geldi. Burada yaptığı bütün güreşleri kazanınca Avrupa'ya götürüldü. Paris'te çıktığı 27 karşılaşmadan hiçbirinde yenilmedi. Dört kez (1908,1909,1919 ve 1922) ABD'ye çağrıldı. ABD'deki bütün güreşlerini de kazanınca dünya çapında ün yapmış oldu. Güreşi bıraktıktan sonra Eskişehir'de bir çiftlik alarak yaşamını orada sürdürdü.

KIZILDAĞ, Asi nehri K.'inde Amanos dağlarının Akdeniz'e doğru uzanan en B. kesimine verilen ad. En yüksek noktası, 1 795 m.

KIZILDAĞ, Yukarı Kızılırmak bölümünde Kızılırmak'ın kaynak kollarının indiği dağlık kütle (3 025 m). Billurlu şistler, ofiyolitler ve daha yeni volkanik kayaçlardan oluşmuştur.

KIZILDENİZ, Sudan'ın kuzey-doğu ili; 212 617 km²; 695 800 nüf. Merkezi *Port -Sudan.*

KIZILDENİZ, Hint okyanusu'nun kuzey-batı'sında kıtalararası deniz. Orta bölümü geniş bir düz çizgi gibi uzanan, Afrika ve Arabistan levhalarının Miyosen sonrası dönemde uzaklaşmasıyla oluşan Kızıldeniz, Babülmendeb boğazıyla Umman körfezine bağlanır. Yanı başında depremsel kırık diklikleri yükselen kıyıları, kırıklı ve yükselmiş mercan kayalıklarıyla sınırlanır. Dar kıta kenarları, çarpılmış platolardan ve ilerleyen halokinez sonucu biçimi bozulmuş flysch tepelerinden oluşur. Yeni ve güncel lav sokulumlarının yüzeye çıktığı eksenel çukur, 2 000 m'den derin, eşkenar dörtgen çukurlara ayrılır; en çok oyulmuş çanaklarda sıcak salamura (‰ 270 ve 56 °C) bulunur. Pozitif ısı bilançosu ve negatif akarsu bilançosu sıcak ve çok tuzlu (‰ 37-40) yüzeysel su kütleleri yaratır; su kütleleri K.-B.'ya (kışın) ve G.-D.'ya (yaz) doğru ilerleyen almaşık yer değiştirmelerle hareketlilik kazanır. Yüzey sularının derine dalması, 2 000 m'ye kadar eşsıcaklıklı bir rejim doğurur.

—Tar. Batı dillerinde öteden beri "Erythraeum mare" ve "Mare remrum" gibi kırmızı renkle ilgili adlarla anılan Kızıldeniz' in tarihi çok eskilere dayanır. Kızıla çalan rengini, kenarındaki mercan kayalıklarından ve kıyılarındaki toprağın kırmızı olmasından alan denizden, Eski Ahit'te anlatılan efsanevi bir olayda söz edilir. Musa' nın önderliğinde Mısır'dan çıkan İbraniler, Vaat edilmiş topraklar'a (Filistin) doğru giderlerken, kendilerini yok etmek amacıyla izleyen mısır ordusunun elinden kurtulmak için Kızıldeniz'i yürüyerek geçerler. Ancak, onlara geçit veren Kızıldeniz, arkalarından gelen mısır ordusunu kabaran suları, azgın dalgaları arasında topluca yok eder. Araplar'ca fırtınalı bir deniz olarak bilinen Kızıldeniz, gemicilik için tehlikeli sayılırdı. Ancak, yine de Hint okyanusu ile Mısır arasında bir ticaret yolu olarak önemini uzun süre korudu. Abbasiler döneminde Kızıldeniz, baharat ticaretinin anayollarından biri oldu. Hint okyanusu'ndan gelen gemiler Aden'e uğradıktan sonra sırasıyla Cidde'ye, Medine'nin limanı El-Car'a, El-Kusayr, Kuz ve Ayzab'a giderlerdi. XV. yy. ortalarından başlayarak Baharat yolu üzerinde egemenlik kurmak isteyen Portekizliler, Hollandalılar, İngilizler ve Fransızlar Kızıldeniz'in güney kıyılarında bazı siyasal ve askeri etkinliklere giriştiler. Ancak, XVI. yy.'da tüm Kızıldeniz kıyılarının osmanlı yönetimine girmesi üzerine avrupa ticaret gemileri Ümit burnu bulunana kadar Baharat yolu'nun bu bölümünü Türkler'e yüksek miktarlarda geçiş vergisi ödeyerek kullanmak zorunda kaldılar. Ümit burnunun bulunmasıyla Hindistan ile Avrupa arasındaki ticaret yolu olarak önemini yitiren Kızıldeniz, Süveyş kanalının açılması (1869) ve buharlı gemilerin deniz ticaretinde devreye girmeleri üzerine eski önemini yeniden kazandı. Birinci Dünya savaşı sonunda türk egemenliğinden çıkan Kızıldeniz'in K.-G. doğrultusundaki D. kıyıları yeni kurulan Suudi Arabistan devletinin yönetimine girerken, G.-B. kıyıları, özellikle Aden bölgesi ingiliz denetimine girdi. Bu arada, Afrika kıyılarında, Kızıldeniz'in güney girişinde Fransızlar'ın K. Somali ve İtalyanlar'ın G. Somali'de kurduğu sömürge yönetimleri kısa ömürlü olduysa da, İngilizler bölgede egemenliklerini İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yaklaşık 25 yıl daha sürdürdüler.

Kızıldeniz'i geçiş, Kutsal Kitap hikâyelerinde, Musa'nın yönetiminde Vaat edilmiş topraklar'a gitmek üzere Mısır'dan kaçan İbraniler'in karşılaştıkları mucizeler dizisinde yer alan ünlü oluntu. Bu olay, Kutsal Kitap'ta kabul edilen şekliyle (*Çıkış,* XIV-XV), eski halk efsanelerinin bir karışımı olarak görünmektedir ve şöyle özetlenebilir: Yehova, İbraniler geçip kurtulsunlar diye denizi "kurutur"; peşlerine düşen Firavun'un askerleri ise İbraniler karşı kıyıya ulaştıkları zaman suların geri dönmesiyle boğulurlar. Bu hikâyelerin tarihsel dayanağını yeniden bulmak için ilkin ibranice metnin Kızıldeniz'den değil, yalnızca denizden veya Sazlar ya da Sazlar ovası *(yam suf)* denizinden söz ettiğine dikkat etmek gerekir; "Kızıldeniz" deyimi, daha sonraki bir yunan söylentisinden gelmektedir. Kaçaklar kafilesi, Sazlar denizi'ne varınca, Firavun'un emriyle onları yarı yoldan döndürmek isteyen bir mısırlı savaş arabası birliğinin saldırısına uğramıştır. O devirde Acı göller, bataklık bir bölge arasından bir tür geçitle Kızıldeniz'e açılıyordu. Herhalde bu bölgeye giren mısır savaş arabaları, her türlü kovalamayı etkisiz duruma getiren bataklığa gömülmüşlerdir. Çıkış'ta (XIV, 25) şöyle denir: "Ve Yehova mısır savaş arabalarının tekerleklerini çıkardı (ya da durdurdu)." Ulusal efsanelerle değiştirilen bu oluntu, Çıkış' taki zafer şarkısının (XV, 1-21) da gösterdiği gibi, İsrail tarihinde dinsel bir destan durumuna geldi.

—İkonogr. Dura-Europos'taki bir freskte (III. yy.), Arles'deki bir lahitte (IV. yy.), Roma'daki Santa Maria Maggiore'nin bir mozaiğinde, *Mezamirci Hludov* (Moskova) ve Paris'teki *Yunanlı mezamirci* (B. N.) minyatürlerinde, Saint-Savin'deki ve Vatikan Loggiası'ndaki yağlıboya resimler arasında, B. Luini'nin (Brera), Cranach'ın ve Domenichino'nun tablolarında bu sahnenin betimlendiği görülmektedir.

—İsl. Kuran'da Musa'nın Kızıldeniz'i geçiş mucizesi ile ilgili olarak Kızıldeniz'in adı anılmaksızın şunlar anlatılır: "Firavuncular güneş doğarken İsrailoğulları'na yetiştiler. İki tarafın askerleri birbirlerini gördüklerinde Musa'nın arkadaşları: "—İşte, yakalandık" dediler. Musa: "—Hayır hayır, yakalanmazsınız, Rabbim benimle beraberdir. Bana kurtuluş yolunu gösterecektir" dedi. Bunun üzerine biz Musa'ya: "Asan ile denize vur diye vahiy ettik, o da vurdu. Deniz yarıldı, suyun her bir parçası koca bir dağ gibi oldu. Öbürlerini de deniz kıyısında topladık. Musa ve beraberinde olanların hepsini kurtardık. Sonra öbürlerini (Firavun'un askerlerini) suda boğduk" (XXVI, 60-66).

KIZILDERİLİ a. Kuzey Amerika yerlilerinin (Kuzey kutbu ve Labrador bölgelerindeki Eskimolar ve kuzey-batı kıyısındaki halkların çoğu dışında) tümünü belirten ad. (→ KIZILDERİLİLER.)

—Folk. *Kızılderili çubuğu,* törenle içilen ve özellikle uzun borusu kutsal sayılan çubuk. Eskiden, Kuzey Amerika'nın kuzey-doğu'sundaki ormanlık bölgede yaşayan Kızılderililer, bazı törenlerde bu çubuğu içerlerdi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sirk. *Kızılderili oyunları,* kırbaç ve kementlerle yapılan beceri gösterileri. (Ayrıca canlı bir hedefin etrafına meşale, balta ya da bıçaklarla yapılan atışlar da bu oyunların kapsamına girer.)

—ANSİKL. Barış işareti olarak ya da bir ittifakı gerçekleştirmek için içilen bu çubuk, gezginlere pasaport olarak ya da bir ittifakın imzalanmasının kanıtı olarak verilirdi. İttifakın bozulması, doğaüstü yaptırımlara yol açardı. Bütün Mississippi havzasında Fransızlar'ca yapılan keşifler, kızılderili çubuğu törenleriyle kolaylaştırılmıştı.

KIZILDERİLİ arazisi, Kızılderililer'e ayrılmış olan ve bugün Oklahoma'ya bağlanan Arkansas topraklarının bir bölümü. Böyle bir arazi tahsisinin uygulanması, beyaz sömürgeciliğinin henüz Mississippi ırmağının ötesine geçmediği bir döneme rastlar ve Kızılderililer'in ırmağın batısına sürülmelerinin bir sonucu olup, 30 haziran 1834 tarihli yasaya dayanır. Yasa, Kızılderililer'i yok edilmekten korumak, eritme politikasının yerine bir uzaklaştırma siyasetini uygulamak, kızılderili kabileleri isyancı olmayan bağımlı uluslar olarak görmeyi amaçlamaktaydı. Georgia'da tarıma geçen Cherokeeler, ayrıca Creekler, Choctawlar, Chickasawlar ve Seminoller "Kızılderili arazisi"ne sürülen ilk kurbanlar oldu.

Fakat sömürgeci göçmenler, Kızılderili arazisi'nin birçok zenginlikler içerdiğini fark etmekte gecikmediler. Bunlar, federal hükümet üzerinde baskılarını artırınca hükümet 1889'da Kızılderili arazisi'ni yerleşmeye açtı ve daha sonra bu toprakları Oklahoma devleti sınırları içine aldı (1907).

KIZILDERİLİLER, Amerika'nın yerlileri. Üst Yontmataş'ın sonlarına doğru Asya' dan gelen avcı-toplayıcı kabileler Bering boğazını geçtiler ve av bulmak için güneye doğru bu uçsuz bucaksız topraklara daldılar. Bu yerleşme, birbirini izleyen dalgalar biçiminde gerçekleşti. İspanyol fet-

KIZILDERİLİ ARAZİSİ BAŞKAN JACKSON ZAMANINDA KIZILDERİLİLER'İN SÜRÜLMESİ

hi sırasında, Latin Amerika'da yaklaşık 9 milyon ve XVII. yy. başında Kuzey Amerika topraklarında da 850 000 kızılderilinin yaşadığı sanılmaktadır.

• KUZEY AMERİKA. Kâşifler, kolonlar, tacirler, askerler ve misyonerlerin dalgalar halinde Kuzey Amerika'ya ayak basmaları üzerine, kızılderili kabileleri yavaş yavaş istilaya uğradı ve bunların kültür temelleri sarsıldı. Kuzey Amerika topraklarının Beyazlar tarafından keşfi sırasında, bu toprakların neredeyse tümünü kaplayan kabilelerin dağılımı eşit değildi. Kuzey ve Kuzey-doğu'nun en eski kabileleri Algonkinler'di; daha geç bir tarihte, buralara İroquoilar ve Huronlar yerleşti.

Güney-doğu'da en önemli beş kabile, Beş Ulus'u (Creekler, Cherokeeler, Choctawlar, Chickasawlar, Seminoller) oluşturur; bunlar Oklahoma'nın (Kızılderili* arazisi) doğusuna sürüldüler. Özellikle Sioux kabilesinin yaşadığı ovalarda ve Central Prairie'de başlıca etkinlik, bizon avıydı; bizon avı, XVII. yy.'da atın ortaya çıkışıyla daha da gelişti. Ovalardaki bu bizon uygarlığı, salgın hastalıklara, kıtlıklara, sürülmeye, alkole ve "beyaz barış"ın kitlesel kırımlarına karşı koyamadı.

Batı'da (Kaliforniya, Büyük Havza ve Büyük Ovalar) 1848'de başlayan altına hücum, Shoshoneler'in, Paiuteler'in, Nez Percéler'in sonunu getirdi. Kuzey-batı'ya, özellikle potlaça dayalı bir toplum oluşturan balıkçılar yerleşti. Beyaz istila, hem çok geç, hem de çok acımasız bir biçimde meydana geldiği için, Kızılderililer tarafından etkili bir direnişle karşılaşmadı. Güney-batı'da, Athabaskalar (Apaçiler ve özellikle Navaholar) ve Pueblolar (Zuñiler ve Hopiler) sayıca daha fazlaydılar. Pueblolar, bazı Sioux kabileleri ile birlikte, 1973'te Wounded Knee'de tüm antlaşmaların gözden geçirilmesini ve toprakların ve yer yer petrolce zengin yeraltının kolektif mülkiyetini isteyen yeni bir kızılderili hareketini başlattılar.

Balıkçılık ve avcılık yapılan toprakların yakılıp yıkılmasından açıkça yağmalanmasına (İndian Removal Act, mayıs 1830; Homestead Act, 1862), hiçbir zaman uyulmayan antlaşmalardan (1834'te resmen Beş Ulus'un toprağı olan Oklahoma 1889'da kolonlara açıldı ve 1907'de bir eyalet oldu) kolonların körüklediği savaşlara (1649'da Huronlar'ın katledilmesi) ve sürgünlerden katliamlara (Wounded Knee, 1890) kadar, Kızılderililer kırılıp geçirildiler ve onları amerikan yurttaşı yapan 1924 antlaşması'yla 1934 İndian Reorganization Act'ten sonra bile, amerikan yaşam biçimi dışında kalan en yoksul topraklardaki "rezerv"lere tıkıldılar.

• MEKSİKA VE ORTA AMERİKA. Kızılderililer ve avrupa asıllı göçmenler arasındaki sıkı bir melezleşmeye, sanayileşmenin ve iletişim olanaklarının gelişmesine rağmen, bu bölgede hâlâ kızılderili toplulukları yaşamaktadır. Kızılderililer'in başlıca geçim kaynağı öncelikle tarım (mısır, domates, biber, asmakabağı, patates ve agaveler) ve ikinci derecede de zanaatçılıktır (çömlekçilik, sepetçilik, iplik eğirme ve dokumacılık). Bu bölgede mülkiyet bireyseldir ve ürün değiştokuşu yapılan pazar büyük bir önem taşır. Hıristiyanlığın gerçek bir etkisi vardır ve hısımlık biçimindeki özel bir ilişki türüne yol açmıştır. Bu bölgedeki başlıca kabilelerden bazıları şunlardır: Amuzgolar, Chatinolar, Chollar, Chontallar, Chinantecolar, Chortiler, Cunalar, Huicholler, Miskitolar, Mikstekler, Nahualar, Otomiler, Mazahualar, Tarahumaralar ve Zapotekler.

• GÜNEY AMERİKA. İktisadi yaşam biçimi, toplumsal-siyasal ilişki türleri ve dinsel yaşam, dört büyük kültür alanı ayırt edilmesine olanak verir:

1. *And bölgesi.* Bu bölge, Güney Amerika'daki 15 milyon kızılderilinin yarısını kapsayan aymara, kiçua ve uru-chipaya gruplarının egemenliğindedir. Sömürgecilikten daha az etkilenmiş yüksek topraklarda yoğun topluluklar biçiminde yaşayan bu üç grup, aynı tarım toplumu modeli içinde yer alır: bu toplum, aile başına dağıtılan bir toprak mülkiyetine, iklim koşullarının sertliğine ve toprakların elverişsizliğine uyarlanmış bir tarıma (3 400 m yükseltiye kadar mısır, daha yukarıda yumru bitkiler), lama ve alpaka yetiştiriciliğine, akrabalık -komşuluk ve hısımlık ilişkileriyle hıristiyanlığın etkisine rağmen, dinsel geleneklerin yönlendirdiği bir toplumsal dayanışmaya dayalıdır. Andlar'ın güneyinde, Araukanlar ayrı bir halk oluştururlar.

2. *Tropikal orman.* Türdeş bir doğal ortamın (Amazon) çeşitlilik gösteren kaynakları, özel bir uygarlığın yayılmasına olanak veren sık ırmak ağına oranla bu alanın kültürel birliği üzerinde daha az bir etkide bulunur. Orman Kızılderilileri'nin maddi kültürü, toplayıcılık, balıkçılık ve avcılık yapan halkların yaşamasını olanaklı kılan çeşitlenmiş bir flora ve faunanın yanı sıra tarıma (acı manyok, japon patatesi, mısır, avokado, fasulye vb.) dayanır. Her topluluğun, kendine yeterlik yeteneğine bağlı bir bağımsızlık derecesi ve akrabalık ilişkilerinin, cinsiyete ve yaşa göre belirlenen işbölümünün ve şamanın rolünün yönlendirdiği ayrı bir örgütlenmesi vardır.

Tropikal ormanda yaşayan başlıca kızılderili grupları şunlardır: Aravaklar, Bariler, Bororolar, Cainganglar, Caribler, Cayapalar, Gêler, Guaraniler, Jivarolar, Mundurukular, Potyguaralar, Tapirapeler, Tucanolar, Tupiler, Guaraolar ve Yanomamöler.

3. *Chaco.* Bu bölgedeki Kızılderililer and ve guarani kültürlerinden etkilenen, birleşik bir kültürel bütün oluştururlar. Bu bütünün başlıca özellikleri şunlardır: hawaii tipi akrabalık sistemi, şamanlığın önemi ve her toplumda bir savaşçılar grubunun varlığı. Kuzey'de, gündelikçilerin büyük şeker tarlalarında çalışmasına rağmen, toplayıcılık, avcılık ve balıkçılıkla geçinen başlıca kabileler şunlardır: Guaicurular, Matacolar, Guaraniler, Tupiler, Aravaklar, Lulevilelalar, Maskoiler ve Zamucolar. Ekilen bitkilerin önemi G.'ye doğru gittikçe artar; G.'de şu dil grupları egemendir: aravak (Chaneler ya da Guanalar), mataco (Chorotiler, Chulupiler ya da Ashluslaylar), guaicuru (Mocoviler, Pilagalar, Tobalar) ve guarani (Chiriguanolar, Mbayalar).

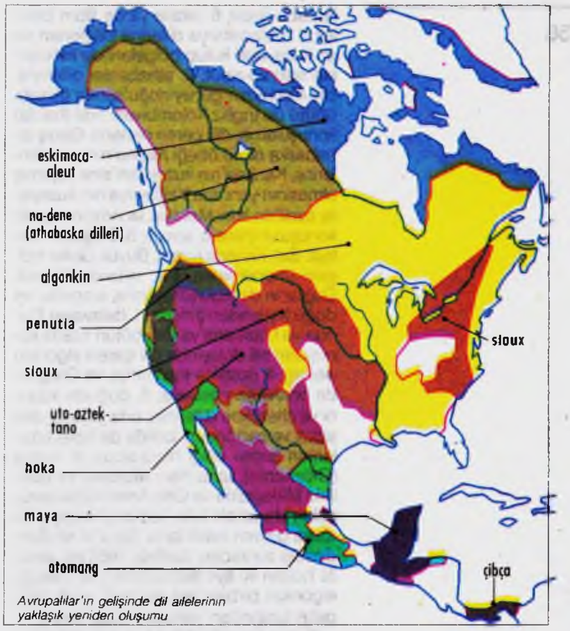
4. *Güneyli avcılar ve toplayıcılar.* Tarıma elverişli olmayan bir toprağın sınırlı kaynakları, yalnızca kabuklu hayvan toplayıcılığı, balıkçılık (fok, susamuru) ve avcılıkla (kaz, ördek, karabatak, devekuşu, guanako) geçinen birkaç göçebe grubun yerleşmesine olanak tanıdı. Güneyli Kızılderililer sandal kullanan topluluklar (Alakaluflar, Chonolar, Yamanalar) ve pampalardaki avcılar (Charrualar, Onalar, Puelcheler, Tehuelcheler) biçiminde ikiye ayrılır.

• BUGÜN, Kızılderililer, kendi kültürlerini korumak için daha iyi örgütlenmeye çalışmaktadırlar; bu amaçla yasal yolların (topraklarını geri almak için hukuksal eylemler, uluslararası Lahey Adalet divanı'na yapılan şikâyetler) yanı sıra, yankı uyandıran eylemlere de (1973'te Wounded Knee'nin işgali) başvurmaktadırlar. Kuzey Amerika'da American İndian Movement, Kızılderililer'in savunmasını üstlendi. Güney Amerika'da Birinci kızılderili halkları kongresi mart 1980'de toplandı ve her ülkeden iki delegeyle temsil edilen Güney Amerika Kızılderili hareketleri bölge konseyi'nin kurulmasıyla sonuçlandı.

diller

Amerika Kızılderilileri'nin konuştuğu diller çok sayıda ve çok çeşitlidir. Betimlenmeleri ve sınıflandırılmaları, bugün bile, çok karmaşık sorunlar yaratır.

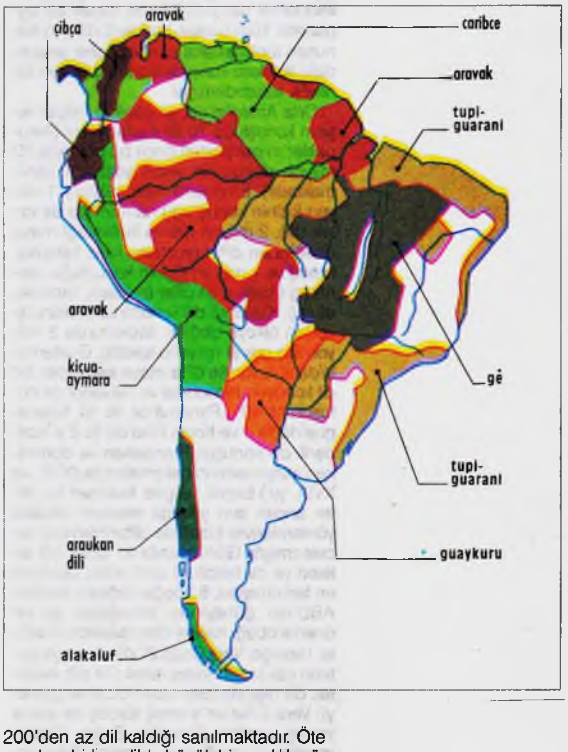
Kuzey Amerika'ya Avrupalılar'ın geldiği sırada bu dillerin 300 dolayında olduğu ve 1 500 000 kişi tarafından konuşulduğu sanılmaktadır; günümüzde, yerli dillerini konuşan topluluklarda, geri dönüşsüz bir yok olma eğilimi gözlenmektedir: bazılarını yalnızca birkaç kişinin konuştuğu, bu yüzden de hızla ortadan kalkan

Avrupalılar'ın gelişinde dil ailelerinin yaklaşık yeniden oluşumu

KUZEY AMERİKA KIZILDERİLİLERİ'NİN KONUŞTUKLARI DİLLER

GÜNEY AMERİKA KIZILDERİLİLERİ'NİN KONUŞTUKLARI DİLLER

200'den az dil kaldığı sanılmaktadır. Öte yandan, birkaç dilde büyük bir canlılık görülmekte ve konuşanların sayısı artmaktadır: örneğin Arizona'da ve Yeni Meksika'da, yaklaşık 100 000 kişinin konuştuğu navajo bu durumdadır.

Kuzey Amerika kızılderili dillerinin ilk sınıflamasını, oldukça genel sözcük karşılaştırmalarına dayanarak 58 aile (ya da kaynak dil) saptayan J. W. Powell yapmıştır. Bu 58 dil ailesinden 37'si Kayalık Dağlar'ın batısında, 20'si de Kaliforniya'da bulunuyordu. Bu özelliğiyle Kaliforniya, Avrupa'dan daha yüksek bir dilsel ayrım düzeyi gösteriyordu. 1929'da, E. Sapir *Encyclopedia Britannica*'da, dilbilgisel ortaklık ilkelerine dayanan, gruplaştırma düzeyi daha özenli bir sınıflama önerdi; bu sınıf-

lamada Sapir, 6 üstaile ya da *filum* belirler: 1. Paleosibirya dillerine bağlanan ve en kuzeydeki kutup bölgelerinde konuşulan eskimo-aleut; 2. athabaska dilleriyle, biri Alaska'nın güney-doğu'sunda (tlingit), öbürü de İngiliz Kolombiyası'nda (haida) konuşulan iki dili içeren nadene. Geniş athabaska dilleri öbeği Alaska'nın iç kesimlerine, Kanada'nın kuzey-batı'sına yayılmış olmasının yanı sıra Kaliforniya'nın kuzeyiyle, özellikle Yeni Meksika ve Arizona'da da konuşulur (navajo, apaçi); 3. Doğudan batıya: Batı Kanada (cree), Büyük Göller bölgesi (menominee, fox, ojibwa), Kayalık Dağlar'ın doğusu (cheyenne, arapaho) ve doğu kıyısından (micmac, delaware) Florida ve Louisiana'ya dek bütün kıtada konuşulan elli dolayında dili içeren algonkin -vakaş; 4. özellikle Kaliforniya ve Oregon' da odaklaşan penutia; 5. doğuda iroquoi ve cherokee dillerinin, orta yaylalardan sioux ve caddonun, batıda da hoka ağızlarının temsil ettiği hoka-sioux; 6. kiowa (Oklahoma), tano (Yeni Meksika) ve özellikle Meksika'da ve Orta Amerika'da konuşulan ute-azteki (ute, komançi, hoppi) bir araya getiren aztek-tano. Sapir'in sınıflandırması sonradan, özellikle 1966'da, sioux ile hokayı iki ayrı filuma bölen ve vakaşla algonkini birbirinden ayıran C. ve F. Voegelin tarafından yeniden düzenlendi.

Kuzey Amerika'dakinden çok daha fazla sayıda aileden dillerin çeşitliliğiyle iki ya da tekdilli yerli dili konuşanların sayılarındaki fazlalık Latin Amerika'daki dilsel durumun temel özelliğidir. Bunun nedenleri, ilk dönemlerdeki konuşucu sayısı, değişik bir sömürgeleştirme türü, yavaş bir ekonomik gelişme, tarıma dayalı bir uygarlıktır. Tüm bunlar, kızılderili dillerini konuşan topluluklarla sömürgeciler arasındaki ilişkilere kuzeydekinden çok ayrı bir nitelik kazandırmıştır.

Orta Amerika'da, yaklaşık 6 milyon kişinin konuştuğu 70 dil saptanmıştır (Avrupalılar'ın gelişinden önce bu bölgede 20 milyon dolayında insan yaşadığı sanılmaktadır). En önemli diller, yaklaşık 1 milyon kişinin konuştuğu nahuatl (ya da aztek dili), 2 milyon kişinin kullandığı maya öbeğinden diller (yucatec, kiçe, kakşikel, mam) ve 1 milyon kişinin konuştuğu otomang öbeğinden diller (mikstek, zapotek, otomi). Kızılderili dili konuşanların oranı ülkeden ülkeye değişir: Meksika'da 3 milyondan çok (1 milyonu tekdilli); Guatemala'da nüfusun % 67'si maya ailesinden bir dil konuşur; Honduras ve Salvador'da nüfusun % 40'ı, Panamá'da % 10, Nikaragua'da % 4 ve Kosta Rika'da % 2'si kızılderili dili konuşur. Fransisken ve dominiken misyonerlerin çalışmalarıyla (XVII. ve XVIII. yy.) birçok belgesi bulunan bu diller ancak son yıllarda modern dilbilim yöntemleriyle (özellikle diltarihlemesi) incelenmiştir. Günümüzde 21 öbek (dil aileleri ya da tekdiller) ayırt edilir; bunların en tanınmışları; 8 öbeğe dağılan, kimileri ABD'nin güneyinde konuşulan ve en önemli öbeği nahua olan (Mexico, Puebla, Hidalgo, Vera Cruz) 27 dili bir araya getiren ute-aztek; maya ailesi (24 dil), huastec dili dışında (San Luis Potosí'nin güneyi, Vera Cruz'un kuzeyi) türdeş bir alana yayılır: yucatec (Yucatán, Belize, Guatemala'nın kuzeyi), chol, chontal (Tabasco, Chiapas), tzotzil (Chiapas), mam ve kiçe (Guatemala); Orta Meksika'daki birçok aileyi (otomi, mikstek, zapotek, olmek, chinanteco) varsayımsal biçimde toplayan ve geniş bir üstaile olan otomang öbeği; öteki aileler tek tek dillerden (totonac dilleri, tarasca) ya da bugün ortadan kalkmış dillerden (kuitlatek; xinca, lenca) oluşur.

Güney Amerika'daki dil kurumu bazı özellikleriyle Orta Amerika'daki durumu anımsatır: kızılderili dili konuşan büyük topluluklar (bazı ülkelerde çoğunluk) ve aşırı dilsel parçalanma. İster tekdilli, ister çiftdilli, toplam konuşucu sayısının 15 milyon olduğu sanılır. Bu sayının yarıdan çoğu And sıradağlarının orta kesimlerinde yaşar. Kimi diller kalabalık ve türdeş halk toplulukları tarafından konuşulur: Kolombiya'dan Şili'nin kuzeyine dek iletişim dili olan keçuayı (6 milyon kişi) konuşan insan sayısının, Peru ve Ekvador'da ispanyolca konuşanlardan fazla olduğu sanılır, aymara (Peru ve Bolivya'da 600 000 kişi), nüfusun yarıdan çoğunun anadili guarani (1 milyon kişi). Dilsel parçalanma, doğal ortamın elverişsizliği (And sıradağları; uçsuz bucaksız Amazon ormanları) ve genellikle koşulları iyi bilinmeyen göçler yüzünden daha da belirginleşir. Bazı listeler, elde belge bulunmadığı için dilsel ayrım derecesi belirlenememiş kabile birimlerini yansıtan 1 500'ü aşkın dile yer verir. Öte yandan, birleşik bir terminoloji henüz benimsenmediğinden dilleri ve aileleri adlandırmada büyük bir kargaşa görülür. Önerilen sınıflandırmalar, coğrafi (kültür alanları), tipolojik (dilsel yapılar) ve / ya da oluşumsal (ne rastlantılardan, ne de aktarmalardan kaynaklanan düzenli sözcüksel benzerlikler) ölçütlere dayanır. P. Rivet' nin görüşleri doğrultusunda çalışan çek antropolog C. Loukotka'nın sınıflandırması, kıtanın geleneksel etnik-coğrafi bölünmesine dayanan 3 büyük bütüne dağılmış 117 dil ailesi belirler: Andlar'daki eski ileri uygarlık odaklarına bağlanan And bütünü (24 aile); avcı ve toplayıcı halkların dillerini bir araya getiren tropik orman bütünü (49 aile); "paleoamerikan" kabileler bütünü (44 aile). Sözcük istatistiği ve diltarihlemesi tekniklerine dayanan J. H. Greenberg, yaptığı sınıflandırmada dil ailelerini 62 alt öbeğe bölünmüş 4 büyük bütünde topladı: büyük çibça bütünü, and-ekvador bütünü, gê-pano-caribce bütünü ve hoka toprakları bütünü (Kuzey Amerika kökenli diller). Bu denli geniş kapsamlı bir sınıflandırmanın sakıncası, her büyük bütünün çok dağınık bölgeleri ve çeşitli kültürleri içermesidir. Gerçekten de, bazı ailelerin çok belirginleşmiş olmasına karşın (aravak, caribce, çibça, gê, tupi vb.) bugünkü bilgilere göre, öteki aileler yalnızca varsayımsaldır.

edebiyat

Amerika Kızılderilileri'nin edebiyatları, güçlü bir dinsel ve törensel nitelik taşır ve Kızılderililer'e özgü estetik kaygısından kaynaklanan şiirsel bir dil kullanır. Amerika yerlilerinin, Avrupalılar'ın gelişinden önceki edebiyat ürünleri, ne yazık ki tümüyle iyi bilinmemektedir. Gerçekten de, bir yandan bu yazınsal biçimlerden çoğunun sözlü nitelikte olması (kolomböncesinden yalnızca dört yazı türü [Aztekler'in, Zapotekler'in, Mikstekler'in ve Mayalar'ın yazıları] günümüzde bulunabilmiş ve kısmen okunabilmiştir), öbür yandan fetih sırasındaki tahribat ve karışıklıklar yüzünden, XVI. yy. öncesine ilişkin pek az belge elimizde bulunmaktadır. Sömürge döneminde yazılmış bazı belgelerse (kolomböncesine ilişkin kaybolmuş elyazmalarının kopyaları, misyonerler ya da okuma yazma öğretilmiş Kızılderililer tarafından yapılmış çeviriyazılar ve çeviriler) bazen bunların içeriğini saptıran avrupa ve hıristiyan etkileri taşır. Fakat yine de bize kadar ulaşabilmiş birçok mit, evrendoğumsal ve epik destan, tarihsel anlatı, şiir ve şarkılar, kolomböncesi uygarlıkların özellikle düşünce alanındaki zenginlik ve özgünlüğüne tanıklık etmektedir XIX. yy. sonundan başlayarak, ama asıl 1970'ten bu yana daha açık bir biçimde, kızılderili dünyasının düşünsel ürünlerine karşı yeniden büyük bir ilgi uyandığı görüldü. Etnologlar tarafından kaydedilen gelenek, âdet ve mitolojileri bir araya toplayan kitapların sayısı çoğaldı. Kültürel mal varlıklarının göz önünde tutulması ve ata geleneklerine dönüş, Kuzey Amerika Kızılderilileri'nin kimlik ve haklarının tanınması konusundaki siyasal hak isteklerinin temel öğeleri durumuna geldi. T. C. McLuhan tarafından 1974 yılında derlenmiş metinlerden oluşan ve J. F. Graugnard, B. Chapuis, Mœbius-Varela tarafından Amerika Kızılderilileri'nin batı dünyasına yaptıkları çağrılarla ilgili yapıtların yayımlanması, uzun süre önem verilmemiş olan bu kültürün "yeniden doğuş"una ışık tutacak niteliktedir.

KIZILDOĞAN (Hüsrev Sami), türk asker ve siyaset adamı (Gümülcine 1884 -Ankara 1942). Harp okulu'nu bitirdi. Mustafa Kemal'in şubesini Selanik'te kurduğu Vatan ve Hürriyet cemiyeti'ne katıldı, İttihat ve Terakki cemiyeti'nin de üyesi ve "fedai"lerinden biriydi, Paris'e kaçtı. İkinci meşrutiyet'in ilanından (1908) sonra yurda döndü, cemiyet çalışmalarında etkin rol oynadı. Yakup Cemil'in hükümete karşı darbe hazırladığı gerekçesiyle tutuklanmasından sonra Talat Paşa'nın emriyle İstanbul dışına çıkartıldı (1916). Sivas kongresi'ne (1919) Eskişehir delegesi olarak katıldı. Kongre sonunda Anadolu ve Rumeli müdafaai hukuk cemiyeti heyeti temsiliye üyeliğine seçildi. TBMM'ye Eskişehir (1920-1923) milletvekili olarak girdi, Isparta İstiklal mahkemesi üyeliği yaptı. 1923 -1935 yılları arasında Parlamento dışında kaldı ve sonra yeniden Kars milletvekili olarak Meclis'e katıldı (1935-1942).

KIZILELMA a. Osmanlılar'da ordunun bir gün mutlaka ele geçireceğine inanılan, nerede olduğu belirsiz, uzak düşman kenti: "*Çıktı pür velvele Otranto'ya Ahmet Paşa / Tuğlar varsa gerek Kızılelma'ya kadar*" (Y. K. Beyatlı). ‖ Ziya Gökalp'ın türkçülük akımı için gösterdiği siyasal, kültürel, ekonomik türk birliğinin simgesi: "... *Türk gençliği yürüdü, / Arkasından tezgâhları sürüdü; / Her tarafı iş ordusu bürüdü! / Buymuş meğer Türk'ün Kızılelma' sı*" (Ziya Gökalp).

—ANSİKL. Osmanlı ordularının çıktığı seferlerin hedefi, XV. yy.'dan XVIII. yy. başına kadar yeniçeriler arasında Kızılelma diye adlandırıldı. Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde türlü dönemlerde, türlü nedenlerle farklı kentlere bu adın verildiğini anlatır. İstanbul'un alınmasından önce Ayasofya kilisesi'nin önünde, elinde altın küre tutan Iustinianus heykeli dolayısıyla bu kent Kızılelma diye anılmıştı. San Pietro kilisesi'nin kırmızı bakır kaplı kubbesi ya da içinde asılı altın top nedeniyle Roma'ya bu ad verildi. Çan kulesinde altın bir top asılı Stefani kilisesi'nin bulunduğu Beç (Viyana), Kızılelma sarayı'nın bulunduğu Budin, Kızılelma camisi'nin bulunduğu Estergon, İstolni, Belgrad, Köln vb. kentler orduda yeniçeriler arasında, asker şairlerin şiirlerinde, tarih kitaplarında "Kızılelma" diye anıldı. Ziya Gökalp bu adı taşıyan şiirinde (1913), yeryüzündeki bütün Türkler'in birleşmesi ve taklitten uzak bir ulusal kültürün geliştirilmesi ülküsünü, daha sonraları da ekonomik kalkınmayı Kızılelma diye tanımladı. Milli edebiyat akımı yazarlarının zaman zaman konu edindiği bu terim Ömer Seyfettin'in bir hikâyesinde ele alındı (Kızılelma, 1917). Bu hikâyenin kahramanı Kanuni Sultan Süleyman, Kızılelma'yı "Hakkın beni göndediği yer" diye tanımlıyordu. (→ Kayn.)

KIZILELMA, Ordu'nun Akkuş ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 563 nüf. (1990).

KIZILERİK fırtınası, genellikle 29 temmuzda, bazı takvimlere göre 30-31 temmuzda meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiksel araştırmalara göre gerçekleşme olasılığı % 41'dir. Bazı takvimlerde 27 haziranda da aynı isimli bir fırtına gösterilir, bunun gerçekleşme olasılığı % 23'tür.

KIZILGERDAN a. Zool. Bütün Avrupa, Kuzey Afrika, Anadolu, İran ve Batı Sibirya'da yaşayan ötücükuş. (Alnının önü ve gerdanı pas kırmızısı, karnı beyazımsı, sırtı zeytin yeşili-kahverengi, yanları açık yeşildir. Türkiye'deki bireyleri yerli ve gezici kuşlardır. Böcekler, larvalar, salyangozlar, örümcekler vb. ile beslenir. Bil. a. *Erithacus rubecula;* ardıçkuşugiller familyası.) [Eşanl. NAR BÜLBÜLÜ.]

KIZILGERDANLI İNCİRKUŞU a. Avrupa'nın ve Asya'nın kuzey kesimlerinde kuluçkaya yatan incirkuşu. (Açık renkli sırtında koyu çizgiler bulunur. Göçmendir. Çalılık bataklıkları sever. Böcekler, larvalar, salyangozlar vb. ile beslenir. Bil. a. *Anthus cervinus;* kuyruksallayangiller familyası.)

KIZILGÖZ a. Tatlısularda yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Rutilus rutilus;* sazangiller familyası.)

—ANSİKL. Kızılgöz, sırt yüzgecisinin daha önde olması, kuyruk yüzgeciyle karın yüzgeci arasında karina bulunmaması ve tek yüzgeçlerinin daha az canlı kırmızı renkte olmasıyla kızılkanattan ayrılır. Durgun ve otlu suları sever, suyosunlarıyla beslenir. *Rutilus* cinsinin kızılgöze benzeyen başka bir türü *Rutilus frizii*'ye Türkiye'nin bazı yörelerinde *levkit* adı verilir.

—Balıkç. Kızılgöz, beyaz tatlısu balıklarının en makbullerinden biridir. Kızılgözü avlamak için kullanılan yemler arasında kenevir tohumu, buğday, patates, hamur (buğday unu ya da sentetik hamurlar), ekmek parçası, tatlısu yosunları sayılabilir; hayvansal yemlerin en elverişlileriyse çamurkurdu ve küçük toprak kurtlarıdır.

Kızılhaç, savaş kurbanlarına yardım etmek için kurulan insancıl amaçlı uluslararası örgüt. Solferino savaşı'ndan (1839) sonra kuruldu. Cenevreli Henri Dunant, bu savaş sırasında, savaş kurbanlarının nasıl terk edildiğini izleme fırsatı bulmuştu. 1863'ten başlayarak ilk örgütlenmeler ortaya çıktı; *Beşler komitesi* diye bilinen çekirdek örgüt (Dunant'ın yanı sıra, onun yurttaşları olan Moynier, Appia, Maunoir ve general Dufour) Cenevre sözleşmesi'ni hazırladı ve kabul ettirdi (22 ağustos 1864). Bu sözleşmeyle, Kızılhaç'ın rolü ve savaşan devletlerin, savaş yaralılarını koruma ve bunlara gerekli tıbbi bakımı yapma yükümlülükleri kabul edildi. 1864 sözleşmesi daha sonra deniz savaşı yaralılarını (1899 ve 1907), savaş tutsaklarını (1929) ve sivil halkı (1949) da kapsayacak biçimde genişletildi.

Savaş zamanı dışında da Kızılhaç, çok sayıda insalcıl eyleme, yardımlaşmaya, felaket ya da kaza durumunda yardıma ve medikososyal müdahalelere katılmaktadır.

Kızılhaç özgün bir örgütlenme yapısına sahiptir: uluslararası düzeyde *Uluslararası kızılhaç komitesi* (CİCR) tarafından temsil edilir; bu örgüt 1880'lerden sonra Beşler komitesi'nin yerini almıştır ve onun gibi bütünüyle İsviçre yurttaşlarından oluşur; komite üyelerinin sayısı önce on sekize, daha sonra yirmi beşe çıkmıştır. 1863'ün ilk örgütlerini izleyen ulusal dernekler, 1919'da, sekreterliği Cenevre'de olan Kızılhaç dernekleri birliği'nde bir araya geldiler. Bir başkan ve ulusal dernekler tarafından seçilen bir yürütme komitesiyle yönetilen birlik, uluslararası eşgüdümü sağlamak ve özellikle felaket durumlarında yardım göndermekle görevlidir. Birlik ve Uluslararası komite, Kızılhaç'ın bütün temsili organları gibi hemen hemen düzenli aralıklarla, *Uluslararası kızılhaç konferansı* sırasında toplanır (aşağı yukarı her dört yılda bir). Konferans, Kızılhaç'ın dünya çapındaki faaliyetinin temel çizgilerini saptar.

Beyaz zemin üzerinde kızıl bir haçın simgelediği örgüt, islam ülkelerinin çoğunda farklı bir ad ve amblemle çalışır. (→ KIZILAY.)

Kızılhaç nişanı, Büyük Britanya'da kadınlara ve özellikle de savaşta hizmeti geçen hemşirelere verilmek üzere kraliçe Victoria tarafından ihdas edilen nişan. Tek sınıf. Sol omuzda taşınan, kenarı kırmızı şeritli mavi kurdele.

KIZILHİSAR, Denizli'nin Acıpayam ilçesine bağlı bucakken, Serinhisar adıyla ilçe yapıldı.

KIZILIRMAK, antik. **Halys,** Türkiye sınırları içinde doğan ve denize dökülen en uzun akarsu; 1 355 km. İç Anadolu'nun Yukarı Kızılırmak bölümünde Kızıldağ'ın (3 025 m) G. yamaçlarından inen derelerin birleşmesi ile oluşur; önce B.'ya, Hafik'ten sonra G.-B.'ya dönerek Sıvas yakınlarından geçer ve Avanos'a kadar aynı doğrultuyu izler. Daha sonra İç Anadolu'nun ortalarında büyük bir yay çizerek K.-D.'ya yönelir; K. Anadolu dağlarını, bazı kesimlerinde kırık zonlarına uymuş keskin dirsekler çizerek ve bunları birleştiren dar boğazlarla yararak aşar ve geniş bir deltada (Bafra ovası) Karadeniz'e dökülür. Antik adı (halys=tuzlu ırmak), çığırı boyunca yer yer tuzlu ve jipsli araziden geçmesi, buralardan gelen bazı kollar alması sonucunda sularının bileşimine tadı acı bazı tuzların da karışması ile ilgilidir. Orta çığırı üzerinde Hirfanlı ve Kesikköprü barajları kurulmuştur. Kar ve yağmur sularıyla beslenir. Düzensizlik katsayısı yüksektir; rejimi, sel özelliği gösterir. Aşağı çığırında, deltaya girmeden önce geçtiği son boğazdaki bu istasyonda (İnözü) yapılan uzun süreli ölçümlere göre, 20 yıllık gözlem süresinde en çok saniyede 1 673 m^3, en az 18,4 m^3 su geçirmiş, ortalama akım ise 184 m^3/sn olarak saptanmıştır. İlkbaharda mart ayında birden kabarır, nisanda maksimum akıma (ort. 413,7 m^3/sn) erişir ve mayıs sonunda suları hızla azalmaya başlar. En az su geçirdiği ay temmuzdur (ort. 123,6 m^3/sn). Rejimini de etkileyen en önemli kolları sağdan Delice ırmağı ile soldan aldığı Devrez çayı ve Gökırmak'tır. (→ Kayn.)

KIZILIRMAK, İç Anadolu bölgesinde Çankırı iline bağlı ilçe; 14 878 nüf. (1990); 26 köy. Merkezi, Çankırı'nın yaklaşık 54 km güney-doğusunda *Kızılırmak,* 2 492 nüf. (1990).

KIZILIRMAK (Abdullah), türk gökbilimci (Kayseri 1925 - İzmir 1983). Ankara Üniversitesi fen fakültesi'nin matematik ve astronomi bölümünü bitirdi (1947). Bir süre liselerde öğretmenlik yaptı. Almanya'ya giderek Heidelberg gözlemevi'nde fotoğraf ve tayf aracılığıyla yıldızların parlaklıklarının saptanması konusuyla ilgili araştırmalarda bulundu (1954-1956). 1960'ta Ankara Üniversitesi'ne doçent oldu ve Ahlatlıbel gözlemevi'nin kuruluş hazırlıklarında görev aldı. 1963'te Ege Üniversitesi astronomi bölümü'nü kurdu, 1966'da profesörlüğe yükseldi. Fırat ve Ege üniversiteleri fen fakültesi dekanlıkları yaptı. 1981'de emekliye ayrıldı. Türkçe ya da İngilizce yayımlanmış belli başlı yapıtları şunlar: *Mean Balmer Line Strength and Variability of Peculiar Stars* (Özel yıldızların ortalama balmer çizgi güçleri ve değişkenlikleri [J. Wood ile, 1967]), *Photoelectric Minima and Eclipsing Binaries* (Fotoelektrik minimum ve örten değişken yıldızlar [E. Pohl ile, 1970-1976]), *Gök atlası* (1970), *Gökbilim terimleri kılavuzu* (1969), *Gök mekaniği* (1971), vb.

KIZILIRMAK kütlesi → KIRŞEHİR kütlesi.

Kızılırmak türküsü, Kızılırmak üzerindeki köprülerden birinden geçerken köprünün yıkılmasıyla suya düşüp boğulan gelini ve gelin alayını konu alan ağıt türü bir türkü. (Orta Anadolu'da yaygın olan bu türkünün birçok çeşitlemesi vardır. Bunların ortak yanı, ağıtta gelinin ya da üçüncü bir kişinin ağzından, coşkunluğu nedeniyle Kızılırmak'a ilenilmesidir.)

KIZILIŞI a. Eyyambahur.

KIZILİN, Adıyaman'ın Besni ilçesine bağlı bucak; 11 373 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Beşyol,* 769 nüf. (1990).

KIZILİN mağarası. Arkeol. İçel'in Silifke ilçesi yakınında mağara. 1956 yılından başlayarak, Prof. Kılıç Kökten tarafından yapılmış olan araştırmalarda, kayalara oyulmuş yılan motifleri ve bir yunan yazıtı bulundu.

KIZILKANAT a. Anadolu'nun ılık ve serince göl ve akarsularında yaşayan sazan balığı. (İlk bakışta kızılgöze benzediğinden bazı yörelerimizde kızılgöz adıyla da bilinen bu balığın bedeni daha enli, sırt yüzgeci daha arka kesime kaymış, başı daha sivri, pulları daha iri ve gözleri daha sarıdır. Bil. a. *Scardinius erythrophthalmus;* sazangiller familyası; boyu 35 cm'ye kadar.)

—ANSİKL. Kızılkanadın bedeni koyu, yanları açık, karnıysa beyaza çalan gridir. Sırt yüzgeci kahverengi, yüzgeçleri canlı kırmızıdır. Bitki bakımından zengin durgun suları sever. Hepçildir: larvalar, böcekler ve yosunlarla beslenir. Kızılgöz ve çapakbalığıyla kolayca melezlenebilir. Eti lezzetlidir.

KIZILKARAMAN a. Karaman koyun ırkının kırmızı-mor renkli çeşidi. (Eşanl. MORKARAMAN.)

—ANSİKL. Kızılkaramanlar genel olarak Doğu Anadolu'da, kısmen Güneydoğu Anadolu'da yetiştirilir. Renkleri kızıldan mora kadar değişir. Göz, ağız ve burun çevresi daha açık, baş ve ayaklar vücuda göre daha koyu renklidir. Canlı ağırlık ve cüsse bakımından akkaramanlardan daha büyüktür (anaç koyunlarda canlı ağırlık 50-55 kg). Kuyruk ağırlığı 6-7 kg'dır. Fakat bazen 15-20 kg gelen kuyruklara da rastlanır. Bir sağım mevsiminde süt verimi ortalama 30-35 kg'dır.

KIZILKAYA, Burdur'un Bucak ilçesine bağlı bucak; 7 920 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Kızılkaya,* 2 687 nüf. (1990).

KIZILKAYA, Nevşehir'in Gülşehir ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 779 nüf. (1990). Köyün 1293 tarihli yazıtı bulunan camisi, onarımlara karşın özgünlüğünü koruyan küçük bir yapıdır. Üç sahınlı camide yan sahınlar beşik tonozludur. Orta sahının mihrap önü kubbeyle örtülüdür.

KIZILKAYA höyüğü. Arkeol. Burdur'un 52 km G.'inde Burdur-Antalya yolu üzerinde tarihöncesi merkez; Göller yöresinde, Kestel gölü (bugün kurutulmuştur) alanının K.-B.'sındadır. James Mellaart tarafından bu bölgede yapılan yüzey araştırmaları (1951-1958) sırasında saptandı. Burada ele geçen sarımsı, kahverengi ve gri renkli çanak çömlekler, Hacılar*'ın Son Yenitaş dönemi örneklerinden daha ilkel görünümlüdür. Bu nedenle J. Mellaart, Kızılkaya höyüğünün Son Yenitaş döneminin, Hacılar'ınkinin öncüsü olduğunu belirtmektedir. (→ Kayn.)

KIZILKOCAOĞULLARI, Murat II döneminde Canik bölgesinde yaşayan türkmen ailesi. Bölgedeki etkinlikleri, devletinkinden daha fazlaydı. Murat II'nin lalası Yörgüç Paşa tarafından tuzağa düşürülüp ortadan kaldırıldılar (1437).

kızılgöz

kızılkanat
(Scardinius erythrophthalmus)

Kızılırmak'tan bir görünüm
Sıvas

KIZILKÖK → KÖKBOYASI.

KIZILKUM, Orta Asya'da bölge. Bu ad, Özbekistan ve Kazakistan topraklarında, Sir Derya ile Amu Derya'nın aşağısı arasındaki bölgeye yayılan çöle ve yarıçöle verilir. Kızılkum'da büyük bir engebe ve manzara çeşitliliği görülür: orta bölümün aşınmış Birinci Zaman kütleleri, taşlı platolar, eski alüvyonlarla oyulmuş kumullar. Kızılkum'un yalnızca güney kenarları (Açlık bozkırı) sulama sayesinde değerlendirilmektedir.

KIZILKURT a. Atlarda asalak yaşayan, çok yaygın ve tehlikeli ipsisolucan. (Kurtçuğu karın atardamarlarında, erişkini körbağırsakta yaşar, bazen pek çoğalabilir. Bil. a. *Strongylus equinus;* kızılkurtgiller [*Strongylidae*] familyasının örnek tipi.)

KIZILKUYRUK a. Siyaha çalan gri tüylü, *Phoenicurus* cinsinden küçük ötücü-kuşların ortak adı. (Sinekkapangiller familyası.)

—ANSİKL. Ev* kızılkuyruğu *(Phoenicurus ochruros)* duvar kovuklarında yuva yapar. Bahçe* kızılkuyruğu *(P. phoenicurus)* tepesindeki beyaz lekeyle ev kızılkuyruğundan ayrılır.

kızılkuyruk

KIZILLAR, Rusya'ya bağlı Hakas Özerk bölgesinde yaşayan ve bugün Hakaslar* adı verilmiş olan Abakan Türkleri'nden bir boy. Daha çok Yüs bozkırında yerleşmişlerdir. Bazı kaynaklarda Kırgız, Teleüt, Yenişey Ostyakları'nın karışmasıyla ortaya çıktıkları öne sürülür. Türk dilinin doğu kolunda yer alan abakan diyalektine bağlı kızıl diyalekti ile konuşurlar. Konuştukları dil kaç, koybal, sagay ve beltir lehçelerine benzer. Gramer yönünden özellikle K. Abakan bölümünde yer alan kaç diyalektiyle benzerlik gösterir. Bugün yörede öteki türk boylarıyla birlikte Hakaslar olarak anılmakta ve bölgedeki diyalektlerden yararlanılarak oluşturulmuş hakas lehçesi resmi dilleri olarak kabul edilmektedir.

KIZILLAŞMA a. Kızıllaşmak eylemi.

KIZILLAŞMAK gçz. f. Kızıl bir renk almak: *Güneşin batışıyla kızıllaşan gökyüzü.*

KIZILLI sıf. ve a. Kızıl olmuş hastaya denir.

KIZILLIK a. **1.** Kızıl renk almış yer ya da şey. **—2.** Güneşin doğarken ve batarken gökyüzünde oluşturduğu kızıl renk: *Akşam kızıllığı.*

KIZILLIK a. Eritromelanin (demir ve melanin karışımı) adı verilen bir pigmentin varlığı nedeniyle saç ve kılların kırmızı renkte olması.

—ANSİKL. Antropol. Kızıl saç pigmenti, saçların koyuluk derecesini belirleyen genlerden ayrı bir gen tarafından belirlenir. Bu gen, ancak açık renk saç genleriyle birlikte bulunduğu zaman etkisini gösterebilir. Aynı zamanda hem kızıllık, hem de açık kumrallık genlerinin varlığı, saçların kızıl kumral olmasına yol açar. Saçlar ancak kızıl ve açık sarı saç genleri birlikte bulunduğu zaman kızıl olur. Kızıllığa yol açan alelin etkilerine en çok Avrupa'nın atlantik kıyılarında rastlanır. Kızıllık ve sarışınlık genlerinin yüksek sıklıkta (frekansta) bir arada bulunduğu İskoçya'da, kızıl saçlı kişiler oranı da yüksektir.

KIZILMAK → KIZMAK.

KIZILOĞLU (Muharrem İhsan), türk asker, siyaset adamı ve diplomat (Sivas 1905 - Roma 1966). Harp okulu'nu ve Harp akademisi'ni bitirdi. Değişik birliklerde çalıştı. Tümgeneralliğe yükseldi, tümen komutanlığı yaptı. Milli savunma bakanlığı tetkik kurulu üyesi iken, 27 Mayıs 1960 devrimi'nin gerçekleşmesinden sonra birinci Gürsel hükümetinde İçişleri bakanı oldu (1960-1961) ve Kurucu meclis'e bakan olarak katıldı. Tümgeneral rütbesinden emekliye ayrıldı. İkinci Gürsel hükümetinde İçişleri bakanlığının yanı sıra Başbakan yardımcılığı görevini yürüttü (1961). Atandığı (1962) Vatikan büyükelçiliği görevinde iken öldü.

KIZIL-ORDA, Kazakistan'da kent, Sir Derya'nın kıyısında; 153 000 nüf. (1989). Kâğıt. Yapı gereçleri. Ayakkabıcılık. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

KIZILÖREN, esk. **Kızılviran,** Konya'nın Karatay ilçesine bağlı bucak; 10 569 nüf. (1990); 7 köy. Merkezi *Kızılören,* 2 597 nüf. (1990).

KIZILÖREN, Kayseri'nin İncesu ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 163 nüf. (1990).

KIZILÖREN, Ege bölgesinin İçbatı Anadolu bölümünde, Afyonkarahisar iline bağlı ilçe; 10 520 nüf. (1990). Merkezi, Afyonkarahisar'ın yaklş. 80 km G.-G.-B.'sında *Kızılören,* 3 876 nüf. (1990).

KIZILÖREN, Kastamonu'nun Araç ilçesi İğdir bucağında köy; 265 nüf. (1990).

KIZILÖREN, farsça **Sefid Rud,** İran'ın Azerbaycan illerinde akarsu; 550 km.

KIZILPINAR, Tekirdağ'ın Çerkezköy ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 718 nüf. (1990).

KIZILSI sıf. ve a. Kızılımsı, kızıla çalan bir renkte olan şeyler için kullanılır.

KIZILSU, Şırnak'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 7 351 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Kızılsu,* 798 nüf. (1990).

KIZILSU (Alp), türk sporcu (İstanbul 1957). İzmir Özel türk kolejini ve Ege Üniversitesi tıp fakültesi'ni bitirdi (1981). 1972-1977 arasında yüzme milli takımında yer aldı. Balkan Gençler yüzme şampiyonası'nda üçüncü oldu (1973). 1978'den beri atıcılık milli takımında yer alan Alp Kızılsu, 1984, 1990 ve 1991 Balkan Atıcılık şampiyonası'nda birincilik, 1987 Akdeniz oyunları'nda üçüncülük, 1991 Dünya kupası'nda ikincilik ödülü almıştır.

Kızılsu barajı, Burdur ilinde, Kızılsu üzerinde kurulu baraj. 1965'te işletmeye açıldı. Taşkından koruma amacıyla yaptırılan barajın gövdesi toprak dolgu tipinde, su toplama hacmi 2 milyon m³, göl alanı 0,17 km²'dir.

KIZILTEPE, esk. **Koçhisar, Düneysir,** G.-D. Anadolu bölgesinde Mardin iline bağlı ilçe; 130 639 nüf. (1990); 1 402 km²; 108 köy. Merkezi, Mardin'in 23 km G.-B.'sında *Kızıltepe,* 60 134 nüf. (1990).

—Mim. Artuklular'ın önemli merkezlerinden olan Kızıltepe'de günümüze ulaşan yapılar çok azdır. Hüsamettin Yavlak Arslan'ın başlattığı ve kardeşi Nasrettin Artuk Arslan'ın tamamlattığı (1204) Ulu cami, bakışık ve olgun planının yanı sıra özenli ve zengin taş işçiliğiyle dikkati çeker. Mihrap duvarına koşut üç sahından oluşan yapıda, mihrap önü iki sahın genişliğinde bir kubbeyle örtülüdür. Önünde dikdörtgen planlı havuzlu avlu yer alır. Avlu çevresinde yapılan çalışmalarda, bu bölümlerin birtakım mekânlarla çevrili olduğu anlaşıldı ve köşelerdeki çifte minarelerin temelleri ortaya çıkarıldı. Taçkapının iki renkli taştan, dilimli kemerleri Suriye zengi etkisi taşır. Taçkapının yanlarında da dilimli ve yuvarlak motifli bordürlerle süslü üçer kapı vardır. Bu kapıların aralarına da zincir motifli şamdanlar ve yıldızlar işlenmiştir. Mihrap, taş bezemenin en yoğun olduğu mimari öğedir. Mihrap nişinin dilimli dış kemeri nesih yazıyla kaplıdır. İki basamaklı mihrap nişi istiridye motifiyle son bulur. Yanlarda mukarnas başlıklı, yıldız geçmeli motiflerle süslü sütunlar yer alır. Nişin içi yıldızlar, kıvrıkdallar, rumiler ve palmetlerle kaplıdır. İlçenin 8 km K.-D.'sundaki Tacettinmesut (Harzem) medresesi, Nasrettin Artuk Arslan'ın azatlı kölesi Tacettin Mesut bin Abdullah tarafından yaptırılmıştır (XIII. yy. başları). Günümüzde çok yıkık olan dikdörtgen planlı, avlulu medresenin cami ve türbe bölümleri oldukça sağlamdır. Gümüş çayı üzerindeki Kızıltepe köprüsünün de Artuklu döneminden (XIII. yy.) olduğu sanılmaktadır; kireçtaşından yapılmış sivri kemerli beş gözden oluşur.

KIZILTI a. Bir yerden yansıyan solgun kızıllık.

KIZILTOPRAK, İstanbul'un Anadolu yakasında, Kadıköy ilçesine bağlı semt; Kurbağalıdere'nin D.'sundan başlar, Kalamış koyunun bir bölümüyle, Bağdat ve Kayışdağı caddeleri arasındaki alanı kaplar. Tren istasyonu, Fenerbahçe stadı, Ahmet Zühtü Paşa'nın yaptırdığı Zühtüpaşa camisi (1884).

KIZILVİRAN höyüğü. Arkeol. Konya'nın yaklaşık 20 km B.'sında höyük. James Mellaart'ın bölgede yaptığı yüzey araştırmaları sırasında saptandı (1951-1958). Konya ovasındaki Bakırtaş dönemi yerleşmelerindendir.

KIZILYAKA, Karaman'ın Karabekir ilçesine bağlı bucak; 5 838 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Kızılkaya,* 542 nüf. (1990).

KIZILYAPRAK a. Pıtrığı andıran ve sarı çiçekler açan kasıkotu türü; pıtraksı kasıkotu *(Agrimonia eupatoria).*

KIZILYURT, bugün **Güzelyurt,** Muğla'nın Ortaca ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 1 947 nüf. (1990).

KIZIŞIK sıf. Kızışmış olan, şiddetli.

KIZIŞMA a. Kızışmak eylemi.

—Değirmenc. Tahıl daneleri ve diğer tohumların hafif fermentasyonu.

—İkt. *İktisadi etkinliğin kızışması,* ödeme gücüne sahip tüketim malları talebinin gayri safi milli hâsılaya oranla daha hızlı bir artış göstermesi biçiminde belirlenen bir enflasyon tehlikesini içeren iktisadi olay. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. Çatlaklı bir kömür kütlesinde, hava sızmalarından kaynaklanan yavaş yükseltgenme sonucu oluşan ani ısı artışı. (Gerekli önlemler alınmadığında kızışma yangına dönüşebilir.)

—Orm. san. Ağaçta ıslaklığından dolayı ortaya çıkan ve ağacın mekanik niteliklerini değiştiren bozukluk. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Hafif kızışma,* ağaçlarda oduncul mantarlar yüzünden genellikle kuruma evresinden önce meydana gelen ve odunun kimyasal yapısında hafif değişikliğe yol açan kızışma. (Hafif kızışmaya kesildikten sonra ormandan çabuk çıkarılmayan kayın gibi bazı ağaçların tomruklarında rastlanır. Hafif kızışma geçirmiş kayın ağacı oyuncak yapımında kullanılabilir, ama karoser, sandalye gibi sağlamlık isteyen eşya yapımında kullanılmaz.)

—ANSİKL. İkt. Üretim örgütündeki etkinliklerin aşırı kızışması çok tehlikeli sonuçlara yol açabilir: fiyat yükselişleri, dış ticaret bilançosu açığı (ülke içinde gerekli üretim kapasiteleri bulunmadığından dışalım artar), işletme kârlarında düşüş ve bir sonraki iktisadi evrede yatırımların azalması gibi. Onun için, iktisadi etkinliklerin aşırı hareketlenmesi, uzun vadede büyüme hızını yavaşlatabilir ve ekonominin düzenini bozabilir.

—Orm. san. Kızışma asalak mantarların saldırısına uğrayan odunun bozulmasının ilk evresidir; bunu bozulmanın ikinci evresi olan çürüme izler; kızışma genellikle bir renksizleşmeyle başlar (beyazımsı ya da kırmızımsı esmer lekeler) ve bazen kötü bir koku yayar; bu koku sağlam odunun normal, tanen ya da reçine kokusunun yerini alır. Kızışmayla birlikte odunda bir kıvam değişikliği ve statik, özellikle dinamik mekanik özelliklerde (darbeye dayanaklık) bir bozulma ortaya çıkar. Yıkıcı mantarların gelişmesi genellikle ağaçların toprağa değmesi ve depoda yığılı ağaçların arasında hava akımı olmamasından ileri gelir. Bu nedenle kesilmiş ağaçları uzun süre yerde bırakmamak, tomrukları

kuru yerlerde tutmak ve kesilmiş ya da biçilmiş ağaç istiflerinin arasında havalandırmaya elverişli aralıklar bırakmak gerekir.

KIZIŞMAK gçz. f. **1.** Canlanmak, coşmak ya da sert bir durum almak: *Tartışma giderek kızışıyor. Seçim kampanyası iyiden iyiye kızıştı.* **—2.** Hayvan sözkonusuysa, çiftleşme zamanı gelmek; kösnümek. **—3.** Bir şey sözkonusuysa, ıslaklık ve mikropların etkisiyle çürürken ısınmak: *Gübre kızışıyor. Ot balyaları kızışmış.*

◆ **kızıştırmak** ettirg. f. İsteklendirmek; canlandırmak, coşturmak: *Müşteri kızıştırmak. Tartışmayı kızıştırmak.*
—Bahç. *Yastıkları kızıştırmak,* bir yastığın sıcaklığını yükseltmek için yayılacak yeni gübre tabakasına eski gübre eklemek.

KIZIŞTIRMAK → KIZIŞMAK.

KIZIYL-ORDA, SSCB'de (Kazakistan) kent, Sir Derya'nın sağ kıyısında; 177 000 nüf. Selüloz ve karton kâğıt. Yapı gereçleri. Ayakkabıcılık. Hazırgiyim. Besin sanayileri.

KIZKALBİ a. Asya ve Kuzey Amerika kökenli süs bitkisi. (Bil. a. *Dicentra spectabilis;* şahteregiller familyası.)

KIZKUŞU a. Avrasya'nın ılıman bölgelerindeki bazı yerlerde yaşayan, dikleşebilen siyah sorguçlu kırmızı uzun bacaklı göçmen kuş. (Bil. a. *Vanellus vanellus;* yağmurkuşugiller familyası; uzunluğu 30 cm.)
—ANSİKL. Kızkuşu bataklıklarla kaplı bölgeleri ve nemli çayırları yeğler ve ilkbaharda yuvasını buralara yapar. Hızlı üreyen ve sürüler halinde yaşayan bir kuştur: böcekler, kurtlar ve kabuklularla beslenir. Ağustos ayından başlayarak güneye göç ederse de yerleşik yaşayan kızkuşu topluluklarıda vardır. Yumurtaları çok lezzetlidir. Türkiye'nin Akdeniz bölgesinde bol bulunan bir kuştur.

KIZLAR AĞASI a. Kur. tar. Topkapı sarayı'nda, harem ağalarının en büyük amirinin resmi unvanı. (→ DARÜSSAADE* AĞASI.)

Kızlar ağası, bir ortaoyunu fasılı. Kavuklu iş ararken kızlar ağasıyla karşılaşır. Kızlar ağası Kavuklu'dan hoşlanır ve onu yanına almak ister. Çelebi'yi de yanına kâtip yapar. Ağadan alacağı olan Yahudi gelir, ağa kızıp senedi yırtar. Hırbo, Laz, Balama, Acem, Kürt, Rumelili, ağaya ut dersi veren Ermeni, çengiler ve taklitler gelir, eğlence düzenlenir. Bu sırada yeniçeri ağası ve bostancı gelip, dolandırıcılık yaptığı için kızlar ağasını tutuklar. Yeniçeri ağası Kavuklu ile Pişekâr'ı bağışlar.

Kızlariçi, Kütahya ve çevresinde kadınlar arasında belli zamanlarda düzenlenen bir tür toplantı.
Kızlariçi, evlerde ya da açık alanlarda yapılan düzenli toplantılar niteliğindedir. Bu toplantılarda ev kadınlığına özgü kurallar, gelenekler, görgü-saygı kuralları, daha deneyimliler tarafından genç kızlara aktarılır, çeşitli eğlenceler düzenlenir. Yalnızca kadınların katıldığı bu toplantılar eğitim işlevi yanında, kadınlar arasındaki iletişimi de sağlar. Gelenekselliğini koruyan çevrelerde bugün de sürdürülmekle birlikte, zamanla kadınlar arasında yapılan "gün"lere dönüşmüştür.

KIZLIK a. **1.** Kız olma durumu; erdenlik, bekâret. **—2.** Bir kadının evlenmeden önceki yaşamı: *Kızlığında, ailesinden çok baskı gördü.* **—3.** *Yörs.* Üvey kız.
—Anat. *Kızlık zarı* → KIZLIKZARI.

◆ sıf. Bir kadının evlenmeden önceki yaşamına ilişkin: *Annemlere gidince kızlık odamda uyuyorum.*

KIZLIKZARI a. Bakire kızlarda dölyolunu az ya da çok kapatan zar. (Değişik kalınlıkta ve çeşitli biçimde olan kızlıkzarı çoğu zaman bir ya da birkaç delikli bir daire ya da yarım daire halindedir. İlk cinsel temasta yırtılır. (Eşanl. HİMEN.)

KIZMA a. Kızmak eylemi.

KIZMABİRADER a. Oy. **1.** Üzerine artı işareti oluşturacak biçimde yollar çizilmiş panoda, çift zarla, en az iki, en çok dört kişiyle oynanan oyun. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kızmabirader oyunu için hazırlanmış, üzerinde artı işareti oluşturacak biçimde çizilmiş yuvarlaklar bulunan pano.
—ANSİKL. Oyunda her oyuncunun dört taşı vardır. Taşlar, oyuncu altı attığı zaman oyuna girer ve atılan zara göre yuvarlak hanelerde ilerler. Oyunculardan biri önündeki taşı, o taşın bulunduğu haneye ulaşacak zarı attığında kırabilir. Oyun alanını dolaşıp en önce tüm taşlarını kendi kalesine sokabilen, oyunu kazanır.

KIZMAK gçz. f. **1.** Bir şey sözkonusuysa, çok ısınmak, çok yüksek bir sıcaklık derecesine ulaşmak: *Yağ kızdı. Önce ütünün kızmasını bekle. Kumlar güneşte iyice kızmıştı.* **—2.** *(Bir kimseye) kızmak,* ona öfkelenmek, sinirlenmek: *Bana neden kızdı, anlayamadım. Kızma, şaka yaptım.* **—3.** At, eşek, köpek vb. bir hayvan sözkonusuysa, çiftleşmek istemek; kösnümek; dişi bir kuşsa, zamanı gelince kuluçkaya yatmak istemek.

◆ **kızdırmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi kızdırmak,* onu öfkelendirmek, sinirlendirmek: *Onu kızdırmamalısın, ne yapacağı hiç belli olmaz. Bir hareketi beni çok kızdırdı.* **—2.** *Bir şeyi, bir yeri kızdırmak,* kızgın duruma getirmek: *Yağı tavada iyice kızdırın. Güneş kayaları iyice kızdırmış.*

◆ **kızdırılmak** edilg. f. Kızdırmak eylemine konu olmak.

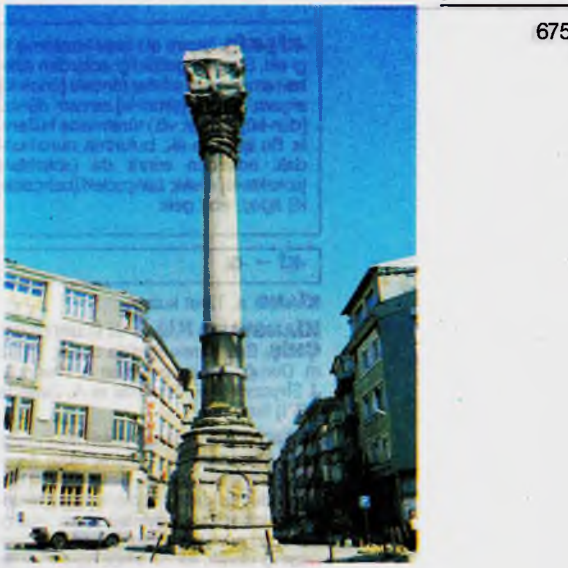
◆ **kızılmak** edilg. f. Kızmak eylemine konu olmak: *O söze kızılır mı? Öyle tatlı bir çocuktu ki ona kesinlikle kızılamazdı.*

KIZMEMESİ a. *Tkz.* Halk arasında greyfruta ve bir tür şeftaliye verilen ad.

KIZÖREN obruğu, İç Anadolu'nun Konya bölümünde, Obruk platosundaki obruklardan biri; Konya'nın yaklaşık 80 km K.-D.'sunda Obruk köyü yakınında, yataya yakın Neojen göl kireçtaşları içinde, karst süreçleri ile meydana gelmiştir; üst kısımda çapı 228 m olan silindir biçimli bir kuyuya benzer. İçinde, derinliği 145 m'yi bulan ve 5,7 milyon m³ suyun depolandığı bir tatlısu gölü vardır. Yeraltı suyu ile beslenen gölün fazla suları alttan yeraltına sızarak, 30 km kadar K.-B.'daki Taşpınar kaynaklarını oluşturur.

KIZŞAHI a. (esk. türkç. *kız* ve fars. *şah,* dal, filiz'den *kız-şahı*). Folk. **1.** Anadolu'nun bazı yörelerinde düğünden bir gün önce sağdıç* tarafından hazırlanıp törenle kız evine götürülen bir tür nahıl. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kızşahı kaldırmak,* kızşahını hazırlayıp kız evine doğru yola çıkmak.
—ANSİKL. Kızşahı beş kollu bir dal ya da birbirine tutturulmuş çıtalardan yapılır, ipe dizilmiş meyvelerle bezenir. Sağdıç evinde hazırlanan kızşahının üzerindeki meyveleri kaçırıp sağdıca getirene bahşiş verilir. Bunu önlemek için dalın yanında bir koruyucu bulunur. Kızşahı önde, damat ve sağdıç onun ardında olmak üzere alayla kız evine doğru ilerlenirken yol boyunca "dostun dostluğuna, düşmanın korluğuna, here bir Allah" diye bağırılır ve havaya ateş edilir. Kız evine ilkin kızşahı, ardından damatla sağdıç ve alaydakiler girer. O günün akşamı kız evinde kına gecesi düzenlenir.

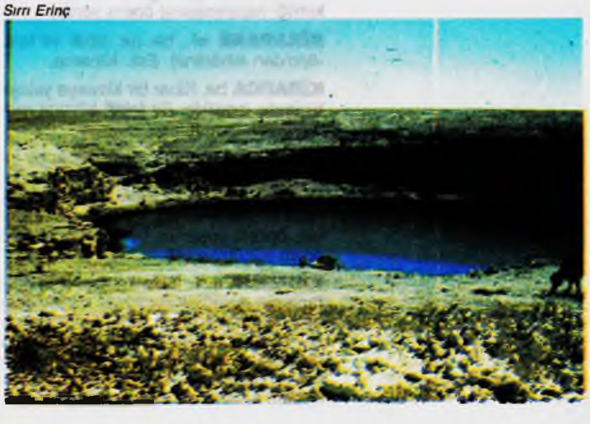
Kıztaşı, İstanbul'un Fatih semtinde bizans anıtı; yazıtında vali Tatianus tarafından imparator Marcianus'un (450-457) onuruna diktirildiği belirtilmektedir (452'ye doğr.). Üç basamaklı kare bir kaide üzerinde 10 m yüksekliğinde granit bir sütundan meydana gelir. Korinthos başlığına melek kabartması işlenmiştir. Bizans döneminde en üstte Marcianus'un bir heykeli bulunuyordu.

Büyük Larousse

Kıztaşı
Fatih-İstanbul

Kİ bağ. (fars. sözc.). **1.** Anlamca birbirleriyle ilgisi bulunan önermeleri birbirine bağlar: *Unutma ki bir gün senden daha güçlü birisi karşına çıkabilir. Öyle bir yere geldik ki artık geriye dönemeyiz. Sanıyorum ki bu iş yakında olacak.* **—2.** Özneden sonra geldiğinde sonraki önermeyi özneyle ilgili bir durumun açıklayıcısı kılar: *Bir kız ki güzelliği dillere destan. Bir dert ki düşman başına. Ben ki ağlamayı unuttum derdim, gözyaşlarımı tutamadım.* **—3.** Öyle, o kadar, vb. belirsizlik gösteren bir tümleç almış bir eylemden sonra geldiğinde ikinci önerme birincinin abartılı bir sonucu olur: *Öyle bir güldü ki çıldırdı sandık. Yemek o kadar kötüydü ki bir lokma bile yiyemedim. Öyle üşüdüm ki anlatamam.* **—4.** Şaşkınlık belirten ikinci önermeyi aynı zamanda gerçekleşen birinci önermeye bağlar: *Bir de baktım ki hepsi beni bekliyor. Eve bir girdim ki her yer pislik içinde.* **—5.** İkinci önermenin birincinin olası bir nedeni olduğunu belirtir: *Herhalde beklediğimi söylediler ki bugün hemen geldi. Duymuş olmalı ki aradı.* **—6.** İki önermede anlatılan durumun birbiriyle uyuşmazlığını anlatır: *Yaramız yok ki gocunalım. Söylemedin ki bileyim.* **—7.** İkinci önerme, birincinin amacını belirtir: *Çalış ki başarasın.* **—8.** Bir cümlenin sonuna getirilerek yakınma, kınama vb. anlatır: *Onu hiç görmedim ki! Çocuğa hiç para vermezler ki! Kadına hiçbir şey denmiyor ki!* **—9.** Bir soru cümlesinin sonuna getirildiğinde endişe, kuşku vb. anlatır: *Acaba bana kızar mı ki? Bugün bizi ziyarete gelirler mi ki?* **—10.** Soru cümlelerinde "bilmem" sözcüğüne bağlanarak çaresizlik ya da duraksama belirtir: *Bilmem ki ne yapsam? Bilmem ki nasıl söylesem?*

Sırrı Erinç

Kızören obruğu
Konya

-Kİ [-KÜ]. Yapım eki işlevi kazanmış ilgi eki. Sonuna getirildiği adlardan aitlik kavramı taşıyan sıfatlar (*önceki* [önce-ki] *akşam, şimdiki* [şimdi-ki] *zaman, dünkü* [dün-kü] *yemek vb.*) türetmede kullanılır. Bu işleviyle ek, bulunma durumundaki adlardan sonra da (*sokaktaki* [sokakta-ki] *sesler, bahçedeki* [bahçede-ki] *ağaç,* vb.) gelir.

-Kİ → -GI.

KİANG a. Tibet kulanı.

KİANGYANG KİŞ ya da **KUNYANG ÇHİŞ,** Batı Karakurum'da doruk; 7 852 m. Doruğa ilk kez polonyalı A. Heinrich, J. Stryczynski, R. Szafirski ve A. Zawada (1971) tırmandı.

KİANTO (İlmari), fince yazan finlandiyalı yazar (Pulkkila 1874 - Helsinki 1970). Moskova'da öğrenim gördü, Finlandiya'ya dönüşünde rus kültürü uzmanı olarak tanındı, birçok yolculuk öyküsü yazdı. Halkçı bir romancı ve şair, keskin bir gözlemci ve mizahçı olarak, sık sık lehçe öğelerine de yer veren, zengin ve sağlam bir dil kullandı. *Punainen viiva* (1909) ve *Ryysyrannann Jooseppi* (1924) adlı yapıtlarında Finlandiya'nın kuzey-doğu'sundaki halkın yaşamını sergiledi.

KİBAR sıf. (ar. *kibar,* büyükler'den). **1.** Davranışlarında incelik ve zariflik olan bir kimse, o kimsenin davranışları için kullanılır: *Kibar bir genç. Kibar bir yürüyüş.* **—2.** Giyen kimsenin ince, seçkin bir zevki olduğunu gösteren ya da ona seçkin bir hava veren giysi için kullanılır: *Kibar bir elbise.* **—3.** Hoşluğu, seçkinliğiyle dikkati çeken şey için kullanılır: *Kibar bir renk. Kibar bir koltuk takımı.* **—4.** Soylu, köklü, varlıklı bir aile için kullanılır; seçkin: *Kibar bir aileden gelmek.* **—5.** *Kibar düşkünü,* varlıklıyken yoksun düşmüş, saygınlığını yitirmiş kimse için kullanılır. ‖ *Kibar hırsız,* güzel giyinerek dolandırıcılığını gizleyen kimse. ‖ *Kibar lokması,* görkemli, gösterişli, tantanalı şey. ‖ *Kibarlar âlemi,* farklı bir yaşama biçimi sürdüren toplumun üst kesimi, yüksek sosyete.

◆ be. Kibar bir kimseye yakışır biçimde: *Bize çok kibar davrandı.*

KİBAR sıf. ve a. (ar. *kebîr*'in çoğl. *kibar,* büyükler, ulular). *Esk.* Büyükler, yüce ve ulu olanlar: *Ashab-ı kibar* (Hz. Muhammet'in yüce arkadaşları). *Enbiya-yı kibar* (yüce peygamberler). *Rical-i kibar* (büyük adamlar).

—*Esk. Kibar ü sigar,* büyükler ve küçükler. ‖ *Kibar-ı rişat,* uzun ve sert tüy.

KİBAR (Osman), türk sanayici, belediye başkanı (Selanik 1908 - İzmir 1986). Robert kolej'i bitirdi (1929). İzmir'de sabun ve yağ endüstrisi şirketi kurarak sabun üretimine yöneldi. İzmir Sanayi odası başkanlığı yaptı. Adalet partisi'nden İzmir Belediye başkanı seçildi (1963). Bu görevini 1973 seçimlerine değin sürdürdü ve İzmir'in temiz, uygar görünümlü bir kent kimliği kazanmasına önem verdi.

KİBARANE sıf., be. (ar. *kibar* ve fars. *-âne*'den *kibârâne*). *Esk.* Kibarca.

KİBARCA be. Kibar bir kimseye yakışır biçimde, incelikle: *Bir teklifi kibarca reddetmek.*

KİBARLAŞMAK gçz. f. **1.** Kibar bir insan gibi davranmaya başlamak: *Son günlerde kibarlaştı, artık isteklerini bağırarak değil ricayla belirtiyor.* **—2.** Çevresindekileri, önceki yaşamını beğenmez olmak; onları küçümsemek.

KİBARLIK a. **1.** Kibar bir kimsenin davranışının niteliği: *Kibarlığıyla dikkati çekmek.* **—2.** İnce, nazik, kibar bir davranış: *Bu, büyük bir kibarlık.* **—3.** İnce, seçkin bir zevki yansıtan bir şeyin niteliği: *Mobilyaların kibarlığı.* **—4.** *(Üstünden, paçalarından) kibarlık akmak,* aşırı biçimde kibar davranan kişiler için alay yollu kullanılır. ‖ *Kibarlık budalası,* kibar olmadığı halde kibarlık taslayarak kendini gülünç duruma sokan kimse. ‖ *Kibarlık düşkünü,* kibarlığa büyük ölçüde özen gösteren, önem veren kimse için kullanılır. ‖ *Kibarlık etmek,* kibara yakışır biçimde davranmak. ‖ *Kibarlık taslamak,* kaba biri olmasına karşın kibarmış gibi görünmeye, davranmaya kalkışmak. ‖ *Kibarlığı tutmak,* bir olay ya da durum karşısında her zamanki tutumundan farklı davranarak incelik göstermek.

Kibarlık budalası *(le Bourgeois gentilhomme),* Molière'in nesir olarak yazdığı beş perdelik komedi-bale; müziğini Lully'nin bestelediği, danslı perde arası eğlencelerini Beauchamp'ın düzenlediği oyun, 1670'te Chambord'da, ardından Paris'te temsil edildi. Meslekten çuhacı olan Monsieur Jourdain, kibarlık hayalini bozabilecek herkesten kaçar. Molière, ister soyluluğun bir unvandan başka bir şey olmadığını söylemek, ister "yükselen" bir burjuvaziyi eleştirmek istemiş olsun (ayrıca bu ikisi çelişik de değildir), sarayın bu siparişini, engellenen evlilik teması çerçevesinde geliştirerek, "manyak merkezli" komedilerinin en güzellerinden biri haline getirmiştir.

KİBARZADE a. *Esk.* Kibar çocuğu, soylu aileden gelen kimse.

KİBER a. (ar. sözc.) *Esk.* **1.** Büyüklük, büyük olma durumu; *Sinn-i kiber* (ileri yaş, yaşlılık). **—2.** Yaşlılık, yaşlı olma. **—3.** Kibirli, gururlu olma.

KİBİR, -bri a. (ar. *kibr*). Kendini başkalarından üstün görmeye yol açan, kendine aşırı değer verme duygusu; büyüklenme ve gurur: *Kibrinden yanına yaklaşılmıyor.*

KİBİRLENİŞ a. Kibirlenmek eylemi ya da biçimi.

KİBİRLENMEK gçz. f. Başkalarını küçümseyerek kendini üstün görmek; büyüklenmek.

KİBİRLİ sıf. Başkalarını küçümseyerek kendini üstün gören kimse için kullanılır.

KİBORİON → CİBORİUM.

KİBRİT a. (kükürt anlamında ar. sözc.). **1.** Bir ucu sürtünme ile kolayca yanabilecek biçimde özel bir maddeyle kaplanmış küçük tahta ya da karton çöp. (Bk. *ansikl. böl.*) **—2.** *Esk.* Kükürt. **—3.** *Kibrit çakmak,* kibriti yakmak için bir yere sürtmek.

—*Esk.* Kırmızı yakut; kırmızı altın. ‖ *Kibrit-i ahmer,* simyada toprağı altına çevirdiğine inanılan bir madde; altın ya da az bulunur madde.

◆ sıf. Mutf. *Kibrit patates,* incecik çubuklar halinde kesilmiş kızarmış patates.

—ANSİKL. Eski kibritler, yalnız yanan bir cisme değdirilerek alev alabilen, erimiş kükürte daldırılmış, küçük odun yongalarıydı. 1809'a doğru ortaya çıkan ilk kimyasal kibritler, uçları kükürtlenmiş sonra potasyum klorattan, kibritotundan, kükürtten ve zamklı sudan oluşan bir karışıma batırılmış küçük tahta çubuklardı. Bunlar, derişik sülfürik aside daldırılarak tutuşturulurdu. Daha sonra bunların yerini, *sürtünmeli kibritler* aldı; potasyum klorat ile antimon sülfürlü bir eczaya batırılan bu kibretler, bir parça zımpara kâğıdına sürtülerek alev alıyordu.

Ocak 1831'de, o sıralarda Dole'deki Arc koleji'nde öğrenci olan Charles Sauria, alman Jakob Friedrich Kammerer'in 1832'de ilk defa sanayisel olarak üreteceği fosforlu kibriti buldu. G. E. Pasch (1844) kırmızı fosfor yerine beyaz fosfor kullanma yönteminin patentini aldı. İsveçli Carl Frans ve Johan Edvard Lundström, sürtme yüzeyi üzerinde yer alan kırmızı fosforu, kibrit başındaki yakıcıdan ayırmayı düşündü. Türkiye'de uzun zaman, özellikle "ev kibritleri" denilen kibritlerde fosfor birbuçuksülfür kullanıldı; bu kibritlerin önceden kükürtlenmiş çöpü, tutuşkan bir karışımla kaplıydı ve kibrit pürtüklü herhangi bir sürtme yüzeyine sürtüldüğünde yanıyordu. Günümüzde, "emniyetli kibritler" denilen ve uzun süre "İsveç kibritleri" olarak adlandırılan bütün kibritler Lundström yönteminden türetilmiştir. Çöp uçları önceden parafinlenen bu kibritlerin başı, özellikle potasyum klorattan jelatinli zamktan, bir aşındırıcıdan ve çeşitli katalizörlerden oluşturulur. Bu kibritleri yakmak için, fosfor eczası, zamk ve kırmızı fosfor karışımından oluşan özel bir sürtme yüzeyi gerekir. Yassı küçük kutular biçiminde kibritler de yapılır; bunlar tamamen kesilmemiş odun parçalarından oluşur ve her parça bloktan koparıldıktan sonra yakılan bir kibrit çöpüdür.

Türkiye'de kibrit gereksinimi Cumhuriyet dönemine kadar dışalım yoluyla karşılandı. 1924'te kibrit yapımı, dışalımı ve satışı Tekel genel müdürlüğü'ne (İnhisarlar umum müdürlüğü) verildi. 1930'da kibrit ve çakmak tekeli, The American Turkish investment corporation adlı bir amerikan şirketine devredildi. Şirket, Sinop'ta bir kibrit fabrikası kurdu; ancak fabrika teknik nedenlerle çalıştırılamayınca, tesisler İstanbul'da (Büyükdere) kurulan fabrikaya taşınarak 1933'te üretime geçildi. 1943'te amerikan şirketine verilen ayrıcalık feshedilerek işletme Tekel'e devredildi. 1953'te kibrit tekelinin tümüyle kaldırılması üzerine, özel girişimcilerce de kibrit fabrikaları kurulmaya başlandı (Kav, Malazlar vb.). 1991 yılı rakamlarıyla Türkiye toplam kibrit üretimi 1 200 milyon kutu, dışsatım ise 300 milyon kutu olarak gerçekleşmiştir.

—Toksikol. Eskiden kibritten zehirlenme, fosfordan ileri geliyor, akut ya da süreğen olabiliyordu. Daha çok fosforlu nekroz adı altında tanınan süreğen zehirlenmeye eskiden kibritçiler yakalanıyordu. Günümüzde, bütün emniyetli kibrit kutularında, hafifçe zehirli olan kibritler değil, kutunun kendisidir; çünkü kibritlerin ucunda yalnızca enerji veren bir yükseltgen bulunur.

KİBRİTÇİ a. **1.** Kibrit satıcısı. **—2.** Cimri, pinti. **—3.** Üstü başı pis ve dağınık kimse.

KİBRİTİ sıf. (ar. *kibrît* ve *-î*'den *kibrîtî*). *Esk.* **1.** Kükürt renginde. **—2.** Kükürtle ilgili.

KİBRİTİYET a. (ar. *kibrît* ve *-iyyet*'ten *kibrîtiyyet*). Esk. kim. **1.** Bileşiminde kükürt niteliğinde element bulundurma durumu. **—2.** *Kibritiyet-i magnezi,* magnezyum sülfat. ‖ *Kibritiyet-i nuhas,* bakır sülfat, göztaşı. ‖ *Kibritiyet-i sûd,* sodyum sülfat.

KİBRİTLİK a. Kibrit koymak için kullanılan yer ya da kap.

KİBRİTOTLARI a. Bot. **1.** Lycopodiales (kibritotları), selaginellales, isoetales ve lepidodendrales (fosil) takımlarına verilen sınıf adı. (Bu sınıf küçük yaprakları ve bazı özel yaprakların [sporofil] üst yüzünde bulunan sporkeseleriyle belirgindir. Saplar bazen dikotomik olarak dallanır. Kibritotları, atkuyrukları ve eğreltiler pteridophyta şubesini oluştururlar. Bil. a. *lycopodinea.*) **—2.** Kibritotu ile ona yakın bitkilere verilen takım adı. (Bil. a. *lycopodiales.*)

KİBRİTOTU a. Otsu ya da çalımsı, damarlı ve çiçeksiz çokyıllık bitki. (Kibritotları takımının örnek tipi. Bil. a. *lycopodium.*)

—ANSİKL. Kibritotunun sapları yatay ya da dikey olabilir ve bazı türlerde dikotomik olarak dallanır; ama çoğu zaman üstün yapılı bitkileri andırır. Küçük, sık, sap üzerinde helezoni dizili olan yapraklar yalın ve sapsızdır. Sporkeseleri ya dik saplı bir başak halinde ya da dalların uç bölgesinde, vejetatif bazı yaprakların koltuğunda bulunur. Birbirine benzeyen sporlar ikieşeyli önçimler verir. Kibritotları, iki yankürenin tropikal bölgelerinde, ılıman yerlerde ve dağlarda yetişir. *Lycopodium selago*'nun sporları homeopatide kullanılır.

—Halk hek. Kibritotunun kurutulmuş toprak üstü kısımları infusyon halinde idrar artırıcı, yatıştırıcı ve romatizma ağrılarını dindirici olarak kullanılır. *Lycopodium clavatum* türünün sporları olgunlaşmadan biraz önce kurutulduktan sonra ufalanıp kıl eleklerden geçirildikten sonra yeni doğan bebekler için göbek tozu olarak kullanılır.

KİBRİYA a. (ar. *kibriyā*). *Esk.* **1.** Büyüklük, azamet. **—2.** Tanrı'nın adlarından.

KİBRİYAİ sıf. (ar. *kibriyā* ve *-ī*'den *kibriyā'ī*). *Esk.* Tanrısal.

KİBUTZ a. (*topluluk, birlik* anlamında ibranice sözc.). İsrail devletinde kolektif tarım işletmesi.

—ANSİKL. Genellikle arap sınırına yakın yörelerde kurulan ve başlangıçta (ilki 1909 yılında, Deganya'da kuruldu) hem tarımsal hem askeri özelliği olan bu işletme çeşidi, İsrail devletinde hâlâ bir gelişme alanıdır. Barındırdığı nüfus bakımından önemsiz olan (nüfusun % 5'inden azı) kibutz ülkenin ekonomik, sosyokültürel ve ideolojik yapısında bir heyecan ve coşkunluk kaynağıdır. Toprağın kolektif mülkiyetine ve işletilmesine dayanan kibutzlarda tam makineleşmiş tarım yapılmakta ve her çeşit besin sanayisi birimleri bulunmaktadır. Bir çalışma ve iş ortaklığı olan kibutz, aynı zamanda, günlük yaşamın ortak bir biçimde düzenlendiği bir yaşam ortaklığıdır: konutlar bireysel olmakla birlikte (fakat çocuklar ilke olarak ana babanın evinde kalmaz), beslenme, giyim, vb. ortak gereçlerle karşılanır (ortak mutfak ve yemek salonları, ortak dikiş, ütü ve çamaşır atölyeleri, vb.). Ortak bir köy olan kibutz , kırsal gelişmenin diğer şekilleriyle (özellikle kooperatif köy ya da *moşav*) birlikte görülür ve şehir toplumlarından etkilenmez.

KİBYRA. Tar. coğ. Anadolu'da kurulmuş iki antik kent: **—Büyük Kibyra,** Phrygia bölgesinde, Burdur'a bağlı Gölhisar ilçesinin 2 km K.-B.'sında kent. Strabon, Kibyralılar'ın, Kabalis'i işgal eden ve daha sonra komşu Pisidialılar tarafından kovulan Lydialılar'la akraba olduklarını yazar ve kent egemenlerinin geniş bir alanı yönettiğini bildirir. İ.Ö. II. yy.'da Kibyra'nın başkanlığında Bubon, Balbura, Oinoanda'nın katılımıyla bir tetrapolis kuruldu. Kent metalürji sanayisiyle ünlüydü. İ.S. 23'te büyük bir deprem geçiren Kibyra, Claudius tarafından, adına Caesarea eklenerek yeniden kuruldu. İ.S. 129'da Hadrianus'un kente gelişi büyük bir onur olarak nitelendirildi. İ.Ö. 167'den Gallienus dönemine (253-268) değin para bastı. Kentin kalıntıları ilk kez T.A.B. Spratt tarafından bulundu (1842). Çoğu Roma döneminden, yunan-roma üslubunda tiyatro, odeon, stadion, dor üslubunda bir zafer takı, lahitler, bir kilise kalıntılar arasında belirtilebilir. **—Küçük Kibyra,** Anadolu'nun G.'inde Taşlık Kilikia'da kent, Alanya'nın yaklaşık 19 km K.-B.'sında, Side'nin 48 km D.'sunda Güney kalesi denilen yerdeydi. Kibyra'dan İ.Ö. IV. yy.'da bir Pamphylia kenti olarak söz edilmektedir. İ.Ö. II. yy.'da para bastı. X. yy.'da Miletos'tan Seleukeia'ya uzanan Kibyraioton themasında yer alıyordu.

Kentin kalıntıları 1964'te bulundu. Surların bir bölümü 6 m yüksekliğe kadar durmaktadır. Ayrıca çevrede mezarlar vardır.

KİCKAPOOLAR, Kuzey Amerika ve Meksika Algonkin Kızılderilileri. Sayıları 1 750 kadardır. Kickapoolar, Wisconsin' in orta ve güney, İllinois'in kuzey-batı kesimlerindeki topraklarda, özellikle avcılık (bizon) yaparak yaşıyorlardı. Kendi içinde bölünmüş iki yarıdan oluşan kickapoo kabilesi, dıştanevlenmeye bağlı olmayan babasoylu klanlar biçiminde örgütlenmişti. Fetih siyasetleri, onlara Kuzey'de Büyük Göller çevresindeki öbür kabileler üstünde kesin bir üstünlük sağlamıştı. Şamanların denetimindeki ruhlarla dolu evren, Manitu denen bir hayat kaynağının çevresinde düzenlenmişti. Bitkilerle yaptıkları etkili tedaviyle ünlenen Kickapoo Kızılderilileri, bugün Kansas, Oklahoma ve Meksika koruma bölgelerinde yaşamaktadırlar.

KİCKERS a. (ing. *to kick*, tekme atmak' tan). Çeşitli renklerde nubuk deriden yapılmış yarım konçlu, sandalet biçiminde dikilmiş, ince kauçuk tabanlı bir ayakkabı tipinin tescil edilmiş adı.

KİCKHAM (Charles Joseph), irlandalı şair ve yurtsever (Mullinahone, Tiobraid Arann yönetim bölümü, 1826 - Blackrock 1882). 13 yaşında sağır oldu, *Young Ireland* hareketine katıldı. Fianna üyesi oldu ve J. Stephens tarafından örgütün yürütme kurulunun başına getirildi (1865). Hapisteyken birçok gaelce şarkı ve *Sally Cavanagh*'ı (1869) yazdı.

KİCKİNG HORSE PASS, Kayalık dağlar'da geçit, Alberta ile İngiliz Kolombiyası arasında; 1 628 m. Canadian Pacific Railway buradan geçer.

KİÇE a. Maya ailesinden, Batı Guatemala'nın dağlık yörelerinde yaklaşık 500 000 kişinin konuştuğu kızılderili dili. (Kakşikel diline çok yakındır.)

KİÇUA a. Özellikle And sıradağlarında konuşulan ve İnka İmparatorluğu'nun dili olan güney amerika kızılderili dili.

—ANSİKL. XV. yy.'ın ortalarına değin kiçua dar bir alanda (bugünkü Ekvador'un yüksek yaylaları yöresi) kullanılıyordu. Bu tarihten sonra İnka İmparatorluğu'nun genişlemesiyle, Kolombiya'nın güneyinden Şili'nin ortasına, Büyük Okyanus kıyılarından Amazon havzasına kadar yayıldı. Misyonerler kiçuayı hıristiyanlaştırma dili yaptıklarından, ispanyol egemenliği de, bu dilin alanını genişletti. Günümüzde kiçuayı (çeşitli lehçeleriyle), çoğu hâlâ tekdilli 6 milyon dolayında insan konuşmaktadır; ama kiçua hükümet ve öğretim dili ispanyolca karşısında gerilemektedir.

Ses düzleminde, ünlü dizgesinin yalınlığı (5 ünlü) kiçuanın temel özelliğidir. Buna karşılık, ünsüz dizgesi çok karmaşıktır: kapantılılar ve yarı kapantılılar üç ayrı biçimdedir (normal, gırtlaksılaşmış, soluklulaşmış). Dilbilgisinde, kiplikleri ve işlevleri belirtmek için sonekler yaygın biçimde kullanılır; fiil kökü, oluş kipliklerini ve öznenin eyleme katılmasını belirten ve birbirine eklenebilen soneklerle uzatılır.

KİÇUALAR, daha çok Bolivya (1 milyon) ve Peru (4 300 000) topraklarında, Kuzey Şili, Kuzey-batı Arjantin ve Ekvador'daki And sıradağlarında yaşayan Güney Amerika Kızılderilileri. Toplam nüfusları 6 milyonu bulan Kiçualar, en önemli kızılderili grubunu oluştururlar. Esas olarak, tarım (mısır, patates, fasulye) ve hayvancılıkla (lama) uğraşırlar. Fakat, ekilebilir toprakların yetersizliği, onları kitle halinde kentlere göçe zorlamaktadır. Kentlerde, kendi ürettikleri dokumaları ve sazdan örme eşyayı satarak geçinirler. Kiçua toplumu içtenevlenmeci eğilimli bir topluluk düzenine dayanır. Ancak, bu düzen, her ailenin -aileler geniş ve babasoyludur- kendi aslına sıkıca bağlı kalmasını engellemez. Siyasal otorite, bir yıllık dönemlerle, dönüşümlü olarak, üç düzeyde (alcade [yargıç], alguazil [polis], regidor [yönetici]) yürütülür; ve bir iber-inka modelinden kaynaklanır (kiçua halkı eskiden inka egemenliği altındaydı). Kiçua toplumu, bu kuruluş temeli üzerinde, kuramsal bir bölünme gösterir. Bu bölünme, ellerinde belli bir toprak parçası bulunduran yerel gruplarda somutlaşır. Yerel grupların oluşumu, ispanyol sömürgeciliğine kadar uzanır. Kiçualar, katolikliği ve özellikle azizlere tapınma yöntemlerini benimsemişlerdir.

KİÇUMARA a. Kiçua diliyle aymara dilini içeren varsayımsal dil ailesi.

KİDD (William), **Captain Kidd** denir, ingiliz korsan (Greenock, Strathclyde, 1645'e doğr. - Londra 1701). Kidd'in yaşamı karanlıktır, ancak serüvenleri ingiliz folklorunda ve edebiyatında önemli bir yer tutar. Antiller'de Fransızlar'a karşı savaştı; 1695'te korsanlığı bastırmakla görevlendirildi, ama kısa sürede değişik adlar kullanarak Hint okyanusu'nun en çekinilen korsanı haline geldi. Durum anlaşılınca, ingiliz yöneticiler tarafından ölüme mahkûm edilerek asıldı.

Kidd sistemi. Hematol. Başlıca iki alel gen (Jk^a ve Jk^b) tarafından üretilen başlıca iki antitetik antijence (Jk^a ve Jk^b) temsil edilen alyuvar kan grubu sistemi. Başlıca üç fenotip şunlardır: Jk (a+b–), Jk (a–b+) ve Jk (a+b+); bunların örneğin Fransa'daki sıklığı sırasıyla % 28, % 22, % 50'dir. Jk^a antijeni zencilerin % 95'inde vardır. Sessiz bir alel genin (Jk) iki kat varlığından ileri gelen ve çok ender bulunan bir sessiz fenotipe de (Ja [a–b–]) rastlanmıştır. Anti-Jk^a antikoru, tehlikelidir, ama pratikte Fy^a antijeni kadar bağışıklayıcıdır. Kan nakillerindeki tepkimelerden bir ölçüde sorumludur ve yenidoğanda hemolitik kan hastalığına neden olabilir. Anti-Jk^b antikoru nadirdir ve çoğu zaman başka antikorlara eşlik eder. Jk^3 antikoru çok nadirdir ve Jk(a–b–) olan kişilerde bulunur.

KİDDE (Harald), danimarkalı romancı (Vejle 1878 - Kopenhag 1918). Derin dinsel inançları vardı, Kierkegaard'ın etkisinde kaldı. Natüralizmin de izlerini taşıyan romantik yapıtlarında, hıristiyanlık karşısındaki atılım ve gerilemelerini, insanın iç ve dış zorunluluklarla, yaşam ve ölümle acı yüzleşmesini dile getirdi (*Aage og Else; la Mort et la Vie* [fr. çev.], 1902-03; *De Blinde*, 1906; *Helten* 1912).

KİDDERMİNSTER, Büyük Britanya'da (Hereford and Worcester) kent, Birmingham'ın G.-B.'sında, Stour kıyısında; 50 bin nüf. Halı el tezgâhları. Makine sanayileri.

Kidepo, Uganda'nın kuzey-doğu'sunda ulusal park, Sudan sınırı boyunda; 1 400 km^2.

KİDERLEN-WAECHTER (Alfred VON), alman siyaset adamı (Stuttgart 1852 - *ay. y.* 1912). 1910'da imparator tarafından Dışişleri bakanlığına atandı. *Panther* gambotunu Agadir'e göndererek Fransa'yı yıldırma siyasetine başvurdu. 4 kasım 1911 tarihli Fransız-Alman antlaşması'nı imzaladı. (→ AGADİR.)

KİDRAMOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde antik kent; Karia Antiokheiası'nın G.-B.'sında, Aydın'ın Çine ilçesi merkez bucağına bağlı Bucakköy yakınında olduğu sanılmaktadır.

KİDRON, Filistin'de (Yahudiye) akarsu. Ölü Deniz'e dökülen ırmağın taşlık ve kurak vadisi, D.'dan Kudüs'ün bulunduğu platoyu sınırlar ve platoyu Zeytinlik dağından ayırır. Kutsal Kitap'ta sık sık adı geçer: krallık döneminde, Kidron vadisi mezarlık olarak kullanıldı; daha sonraki bir efsaneye göre burası Son yargının yapılacağı Yosafat vadisidir.

KİDYESSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Phrygia bölgesinde Antikçağ kenti; Afyonkarahisar'ın B.'sında Sincanlı ovasının K. kenarında, Sincanlı ilçesinin 4 km K.-D.' sundaydı. Roma döneminde para bastı.

KİEL, Almanya'da kent, Schleswig-Holstein eyaletinin merkezidir. Baltık denizi kıyısında, Kiel kanalının ağzında; 241 200 nüf. (1989). Daha çok çağdaş sanata ayrılmış *Kunsthalle* müzesi, aynı zamanda XVI.-XVII. yy. gravürlerini, XIX. yy. resimlerini (Koch, Kersting, Feuerbach, Slevogt, vd.) de kapsar. Açık hava müzesi: köy mimarisinden panaroma. Üniversite. XIX. yy.'ın başında nüfusu 1 000 kişi olan bu kent, II. Reich Almanyası'nda başlıca askeri liman haline gelince gelişti. İkinci Dünya savaşı'nda büyük zarar gören kent, sanayi etkinliğini tersane-

lerle (özellikle petrol tankerleri) buna bağlı sanayi alanlarında (motor, elektronik gereçler, petrol kuyusu delme çalışmaları için gereç yapımı) yeniden kurdu. Balık pazarlama. Besin sanayileri.

—Tar. XI. yy.'da kurulan Kiel, XIV. yy.'da Hansa birliği'ne girdi ve 1773'te Danimarka krallığı'na katıldı. Almanya'da devrim, denizcilerin bir ayaklanmasıyla (29 ekim 1918) Kiel'de başladı.

—Seram. Kiel imalathanesi 1760-1788 arasında etkinlik gösterdi. Burada, kabartma çiçekler ve çiçek resimleriyle ya da gravürlerden esinlenen günlük yaşam resimleriyle bezeli alçak derecede pişirilmiş fayanslar imal edildi.

Danimarka elçiliği (Fransa)

Søren Kierkegaard (1840)

Kiel kanalı ya da **Nord-Ostsee Kanal,** esk. **Kaiser-Wilhelm Kanal,** Jylland yarımadasının Almanya topraklarında kalan güney kesimini, Kiel'den Elbe ırmağının ağzına kadar kesen ve Baltık denizi'ni Kuzey denizi'ne bağlayan kanal. 1887-1895 yılları arasında kazılan kanalın uzunluğu 99 km, genişliği 103 m, derinliği 11 m'dir. Önemli genişletme ve sayım çalışmaları yapılmaktadır. Kanaldan özellikle kömür, petrol ürünleri, demir ve kimyasal gübre taşımacılığında yararlanılır.

KİELCE, Polonya'da kent, voyvodalık merkezi, Küçük Polonya platosunun doğu bölümünde; 212 900 nüf. (1990). Bu eski piskoposluk kenti, yalnızca metalürji alanında değil (bölgenin eskilere dayanan bir maden çıkarma ve dönüştürme geleneği vardır) makine, elektronik gereçler ve otomobil yapımı bakımından da bir sanayi merkezi oldu. Çevrede, birçok eski taşocağı günümüzde yeniden düzenlenmiştir (eğlence merkezleri). — *Kielce voyvodalığı*'nın (9 211 km^2; 1 122 500 nüf. [1989]) temel özelliği, orta kesime ya da kuzeye (çavdar, patates) oranla güneyde (Nida havzasının buğdayı) daha verimli olan tarımdır. Buna karşılık, sanayi odakları orta (yapı taşları çıkarımı) ve özellikle de kuzey (makine sanayileri ve Radom demir havzasının başlangıcı) kesimde daha çoktur. Çevreden kopuk eski bir kütle olan Góry Swietokrzyskie dağlarının oluşturduğu özgün kesimde bir ulusal park vardır.

—Güz. sant. X. yy.'da kurulan ve 1787'ye kadar Kraków piskoposlarının mülkü olan kentin panoramasında, maniyerist mimarinin parlak yapıtı olan sarayla (1637-1641, bugün müze), XIX. yy.'da yeniden elden geçirilen (zengin barok iç düzenleme) barok üslubundaki katedralin (1632-1635) oluşturdukları site dikkati çeker.

KİELİ KAĞAN, 621 ile 630 yılları arasında Doğu Göktürk hakanı. Çin'e karşı giriştiği seferlerde başarılı olamadığı gibi Tarduşlar, Bayırkular ve Uygurlar'ın ayaklanmasını da engelleyemedi. Çin imparatoru Taicung'a tutsak düşerek çin başkentine götürülünce (630), Doğu Göktürk devleti sona erdi.

KİELLAND (Alexander), norveçli yazar (Stavanger 1849 - Bergen 1906). Burjuva kökenli bir sanayici ve radikal eğilimli bir gazeteciydi; Stavanger belediye başkanı (1889-90); daha sonra da Genel meclis başkanı oldu. Roman ve öykülerinde denizin simgelediği sağlıklı doğanın karşıtı olarak hasta uygarlığı alaylı bir dille eleştirdi. Nükte ve inceliklere dayanan sanatını, Georg Brandes tarafından da övülen *Novelletter* (1879) ve *Nye Novelletter* (1880) adlı öykü kitaplarında ve başyapıtları sayılan *Garman og Worse* (1880), *Skipper Worse* (1882) gibi romanlarında ortaya koydu. Kielland, kuşakları, bu arada bireysel değerlerle yerleşik ahlak kurallarını, toplumsal sınıfları, aile baskılarıyla özgürlük özlemlerini karşı karşıya getirir. Büyük ölçüde siyasal radikalizme yönelen yapıtlarından bazıları şunlardır: *Arbejdsfolk* (1880); *Else* (1881): *Marié* (fr. çev.), *Fortuna* ve *Sankt Hans fest* üçlemesi (1883-1886) sonra *Neige* (fr. çev.), 1886.

KİELMANSEGG (Johann Adolf, *kont* VON), alman general (Hofgeismar, Hessen, 1906). Zırhlı tümende (1939-1942 arasında Polonya, Fransa ve Rusya'da), sonra genelkurmayda (OKH) görev yaptı. Hitler'e karşı düzenlenen suikasttan (temmuz 1944) sonra tutuklandı; kanıt yokluğundan serbest bırakıldı, cepheye döndü. 1950'den başlayarak Almanya Federal Cumhuriyeti AFC'yi yeniden silahlandırmaya yönelik ilk çalışmalara katıldı. SHAPE*'de alman askeri temsilcisi (1956), Orta Avrupa kara kuvvetleri komutanı (1963), bu bölgenin başkomutanı oldu (1966-1968).

KİELMEYER (Karl Friedrich VON), alman doğabilimci (Bebenhausen, Tübingen yakınında, 1765 - Stuttgart 1844). Organlı canlılar dizisinde organik güçlerin kendi aralarındaki ilişkileri konu alan yapıtı (1793) nedeniyle Cuvier Kielmeyer'i "doğal felsefe"nin babası olarak kabul etti.

KİELY (Benedict), irlandalı yazar (Dromore, Tyrone yönetim bölümü, 1919). Saygın bir eleştirmen olarak tanındı. Joyce ya da Flann O'Brien'inkini andıran zengin ve kıvrak bir dil kullandı, Ulster'deki "terörizm"i şiddetle kınayan roman ve öyküleriyle kuşağının en iyi üslupçularından biri olarak tanındı (*Land Without Stars*, 1947; *The Captain with Whiskers*, 1960; *Proxopera*, 1977; *A Cow in the House*, 1978).

KİÊN AN, Vietnam'da (Haiphong ili) kent, Haiphong'un güney-batı banliyösünde.

Kienböck hastalığı (avusturyalı röntgen uzmanı Robert *Kienböck*'ün [1871-1953] adından), yarımay kemiğin (bilekte birinci sıradaki küçük kemik) aseptik, açımlayıcı osteonekrozu. Çoğu zaman elle çalışan ve küçük travmalara, hatta kırıklara uğrayabilen 18 ile 30 yaş arasında genç erkeklerde görülür. Bilekte, ağrı, şişme ve hareket güçlüğü ile kendini belli eder.

KİÊN GIANG, Vietnam'da il, Tayland körfezi kıyısında; 6 162 km^2; 1 198 000 nüf. (1989). Yönetim merkezi *Rach Gia.*

C.N.A.C. Georges-Pompidou diyalığı

Edward Kienholz
Gezici anıt
çevre asamblajı (1968)
Aachen müzesi

KİENHOLZ (Edward), amerikalı sanatçı (Fairfield, Washington eyaleti, 1927). Sanat yaşamına, 1954'te, Los Angeles'te boyalı ağaç kabartmalar ve atılmış nesnelerden oluşan asamblajlarla başladı; 50'li yılların sonuna doğru figürler yaptı (mankenler, daha sonra, başları eğretileme öğelerinden oluşan kalıplaşmış nesneler), kısa bir süre sonra bunları dekorlarla bütünleştirerek çevre asamblajları, aynı zamanda hem gerçekçi, hem simgesel "tablolar" oluşturdu (*Roxy's*, 1961). Kienholz'un gerçekliği doğrudan kavrayan sanatı (*Bir Dodge 38'in arka koltuğu*, 1964), Amerika üzerine şiddetli (*Gezici anıt*, 1968, Aachen müzesi) ve alaycı (*The Art show*, 1973-1977) acımasız bir toplumbilimsel gözlemin ürünüdür.

Kienthal konferansı, 24-30 nisan 1916'da İsviçre'de, Bern Alpleri'ndeki Thun gölünün güneyinde yer alan yazlık merkez Kienthal köyünde toplanan uluslararası sosyalist konferans. Zimmerwald konferansı'ndan (1915) sonra toplanan bu konferansta, Avrupa'nın başlıca sosyalist ve sosyal demokrat partilerinden 44 delege bir araya geldi. Bu delegelerin bazıları kendi örgütleri tarafından temsilci olarak seçilmişlerdi (İtalyanlar, rus bolşevikler), bazıları da kendilerinden başka kimseyi temsil etmiyorlardı (örneğin Fransızlar). "Zimmerwald solu"nun, savaşın devrime dönüştürülmesinden yana, özellikle Lenin tarafından desteklenen bütün önerileri kabul edilmemekle birlikte konferans, kendi hükümetlerinin savaş çabalarını destekleyen sosyalistleri kınadı, savaş karşısında Uluslararası sosyalist büro'nun savsaklayıcı bulunan tutumunu eleştirdi ve işçilere barış ve sosyalizm için eylemden yana bir çağrıda bulundu.

KİEPERT (Heinrich), alman coğrafyacı ve haritacı (Berlin 1818 - *ay. y.* 1899). Harita çalışmaları arasında özellikle, *Karte von Kleinasien* (Küçük Asya haritası) [1843-1845], Ege denizi havzasının eski haritaları ve *Lehrbuch der alten Geographie* (Eski coğrafya kılavuzu) [1878], vb. sayılabilir.

KİEPURA (Jan), polonyalı tenor (Sosnowiec, Katowice, 1902 - Harrison, New York eyaleti, 1966). 1924'te Lwów'da, sonra da Viyana, Berlin, Milano ve Paris'te sahneye çıktı. 1938-1942 arasında New York Metropolitan Opera'da çalıştı. Özellikle, karısı şarkıcı Martha Eggerth (doğm. 1912) ile oynadığı filmlerle büyük ün kazandı.

KİERKEGAARD (Søren Aabye), danimarkalı yazar ve tanrıbilimci (Kopenhag 1813 - *ay. y.* 1855). Köktenci bir lutherci eğitimle yetişti. Ağırbaşlılıkla umursamazlığın birbirine karıştığı bir gençlik döneminden sonra, nişanlısı Regina Olsen'den ayrıldı. Bundan sonra yaşamını felsefi düşünceye adadı, yapıtlarının çoğunu takma adla yayımladı. 1841'de doktora tezini verdi (*Begriff der Ironie* [İstihza kavramı]). Bir yandan resmi Kilise'ye, öbür yandan Hegel'e karşı olmak üzere, iki yanlı bir polemiğe girişti (*Afsluttende uvidenskabelig Efterskrift til de "Philosophiske smuler"* ["Felsefe kırıntıları"na ek], 1846). Amacı, inancın özü açısından öznel olduğunu ileri sürerek hıristiyanlığı onu karikatürleştiren hıristiyanlara karşı savunmaktı. Bu tutum aynı zamanda Hegel'in sistematik idealizmine karşı çıkmak anlamına geliyordu. İstihzanın sorgulayıcı gücünün sonucu olarak, içdaralması, tekil varoluşun, felsefi idealizmin rahatlığına indirgenemeyeceğini gösteren tinsel ve varlıkbilimsel bir ilke haline dönüşüyordu (*Om Begrebet Angest* [İçdaralması kavramı], 1844) [→ İÇDARALMASI.] Bu anlamda, Kierkegaard trajik bir düşünürdür; devlet dinlerine karşı olduğu kadar sistematik düşüncelere karşı da bireysel varlığın tekliğini ileri sürer, İsa'nın ölüm deneyinde hıristiyanlığın yeni bir boyutunu görerek bunu inceler. Eksiksiz sistemler ve kişiliksiz-

leştirici kavramlar karşısında "öznelliğin gerçeğin kendisi" olduğunu söylerken, bir yandan da Tanrı'nın aşkınlığı karşısında öznelliğin başıboşluğu üzerinde durur. Kierkegaard'a göre Tanrı'nın aşkınlığı deneyimi, insan için "kökünden başkası"nın deneyimidir. Böylece, dünya aşkınlık deneyimi olarak özgürlüğü arayan Kierkegaard insanın bulantısıdır. Bu özgürlük arayışı üç evreden geçer: estetik evre, yani içinde bulunan ana göre ve iyi ile kötünün ötesinde varoluş evresi (Yahudinin gezginliği, Faust'un serüveni, Don Juan'ın aşk destanı); etik evre, yani iyi ile kötü seçeneğini bulan görev erinin evresi; ve dinsel evre, yani insansalla tanrısalın ölçeksizliğinin keşfedildiği, içdaralması aracılığıyla tanrısalın deneyiminin yaşandığı evre. Buna göre İsa boğuntuyu dindirmek için değil, duyurmak için gelmiştir. Kierkegaard'ın düşüncesinin temel kavramı yinelemedir: yineleme yalnızca ölü bir geçmişin yeniden anımsanması değil, aynı zamanda var olanı geleceğe doğru yansıtan bir deneydir.

Kierkegaard'ın felsefesi, varoluşçuluğun kaynağını oluşturur. Bu felsefe, hiçlikle olumlu bir ilişki olarak algılanan ve korkudan farklı olan (korku hep gerçekten varolan bir şeyden kaynaklanır) içdaralması ve hıristiyanlıktaki cisimleşmiş Tanrı kavramının oluşturduğu çelişki üzerinde yoğunlaşmış bir düşünce çabasına dayanır. Kierkegaard'ın, zamanında fazla tanınmayan düşüncesi, kimi çağdaş akımları, özellikle Heidegger'i, J.-P. Sartre'ı, K. Jaspers'i, K. Barth'ı derinden etkiledi. Kierkegaard'ın başka bazı yapıtları şunlardır: *Enten-Eller** (Ya - ya da) [1843]; *Forførens* Dagbog* (Baştan çıkarıcının güncesi) [1843]; *Frygt* og Baeven* (Korku ve titreme) [1843]; *Gjentagelsen* (Yineleme) [1843]; *Sygdommen Til Döden* (Umutsuzluk üzerine inceleme) [1849]; *İndovelse i Christendom* (Hıristiyanlık okulu) [1850].

KİEROS. Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde Antikçağ kenti. Bithynia kralı Prusias I tarafından ele geçirildikten sonra adı *Prusias* ad Hypium* oldu. (Bugün, Konuralp.)

KİESİNGER (Kurt Georg), alman siyaset adamı (Ebingen 1904 - Tübingen 1988). Avukatlık yaptı, 1949'da Hıristiyan demokrat milletvekili olarak Bundestag'a seçildi. 1958'de Baden-Württemberg eyalet başkanı oldu. 1962-1963 arasında Bundesrat başkanlığında bulundu. Aralık 1966'dan ekim 1969'a değin şansölye olarak bir "büyük koalisyon" hükümetini yönetti; bu hükümette sosyalist W. Brandt Dışişleri bakanı, Bavyera Sosyal hıristiyan birliği başkanı F.J. Strauss Maliye bakanıydı. 1969 seçimlerinden sonra şansölyeliği Willy Brandt'a, 1971'de de Hıristiyan demokrat birliği başkanlığını Rainer Barzel'e bırakmak zorunda kaldı.

KİETİS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Kilikia bölgesinde bir yörenin adı; G.-B.'dan Kennatis bölgesi ve Kalykadnos nehriyle sınırlıydı. Ptolemaios, Anemurium, Arsinoe, Kelenderis gibi kentlerin, Sarpedon ve Zephyrion dağlarının bu kesimde bulunduğunu yazar.

KİETİZM a. (fr. *quiétisme;* lat. *quietus*, dingin'den). XVII. yy.'da ispanyol tanrıbilimci Miguel de Molinos'un ortaya attığı dinsel öğreti; Fransa'da da Madame Guyon'un kaleme aldığı ruhsal inceleme kitaplarıyla ve Fénelon'un yapıtıyla tanındı. Bu öğreti Tanrı'nın insan ruhunda sürekli var olduğunu öne sürerek insanın kendisini ilahi duygularla dolup taşmaya bırakmasını öğütlüyordu.

KİEV, Ukrayna'nın başkenti; 2 587 000 nüf. (1989). Ormanlarla ağaçlı bozkırın birleştiği yerde, Dniepr ve Desna ırmakları kavşağında yer alan kent, Dniepr'in sağ yakasında, çok kolay savunulacak bir konumdadır. Ukrayna'nın başkenti olan Kiev, aynı zamanda rus tarihinin en önemli düşünce ve sanat merkezlerinden biri olagelmiştir. İkinci Dünya savaşı sırasında Almanlar'ın tahrip ve işgal ettiği kent yeniden kuruldu ve önemli mimari yapıları onarıldı. Yüksek düzeyli hizmetlerin ve donanımların toplandığı ve Ukrayna ekonomisinin yönetim merkezi olan Kiev, aynı zamanda çeşitli sanayi etkinliklerinin (makine yapımı, kimyevi maddeler imalatı, tekstil ve deri, besin sanayisi) de odağıdır. Birçok termik (bu arada bir nükleer santral) ve hidroelektrik (Dniepr üzerinde) santral, Kiev yerleşme alanı ve uydu kentlerinin enerji gereksinimini karşılar.

—Tar. "Rus kentlerinin anası", Doğu Slavları'nın ilk devletinin başkenti olan Kiev, adını, kroniklere göre onu kurduğu söylenen polyan prenslerinden biri olan Ki' den aldı. Talihinin asıl nedeni, "Varegler' den Yunanlılar'a" (Baltık'tan İstanbul'a) uzanan yol üzerindeki ayrıcalıklı durumuydu: Vareg prensi Oleg, onu Kiev Devleti' nin (882-1130'a doğr.) başkenti yaptı. Hıristiyanlığın kabulünden (988-989'a doğr.) sonra dinsel bir merkez durumuna gelen kentte, yunanlı bir metropolitin atanmasından (1039) sonra bizans etkisi ağır bastı. 1130'dan başlayarak, yalnızca gücünü çok yitirmiş bağımsız bir prensliğin başkenti olarak kaldı. Rostov-Suzdal prensi tarafından yağmalandı (1169) ve 1240'ta Moğollar tarafından fethedildi. Litvanya grandüklüğüne katıldı (1362). XV. yy. sonunda, Kırım Tatarları'nın akınlarına uğrayan kent Lublin Birliği tarafından Polonya'ya bağlandı (1569). XVII. yy. başında, polonyalı ve katolik iktidara karşı ukrayna direnişinin (1620'ye doğr. Kiev'e ortodoks bir metropolit gönderildi) ve kültürel canlanmanın (P. Mogila 1632'de Kiev'de bir akademi kurdu) merkezi durumuna geldi. 1654'te kurulan üniversitesiyle, XIX. yy. kültür rönesansında ve ukrayna milliyetçi hareketinde önemli bir rol oynadı.

1917 devrimi sırasında, Gruşevskiy başkanlığında bir *rada* (şûra) oluşturuldu (mart). Rada, kasımda bir Ukrayna Halk Cumhuriyeti kurarak ocak 1918'de bu cumhuriyetin Rusya'dan bağımsızlığını ilan etti. Harkov'da Ukrayna Sosyalist Cumhuriyeti'ni kuran bolşevikler Kiev'i işgal ettilerse de (şubat 1918), Almanlar tarafından püskürtüldüler. İç savaşın iki yılı boyunca, başında Petlyura bulunan bir "ukrayna direktuvarı"nın yeniden örgütlendiği Kiev, bolşevikler (şubat-ağustos 1919) ve Denikin'in beyaz orduları tarafından işgal edildi (ağustos -aralık 1919), ardından bolşevikler tarafından yeniden ele geçirildiyse de, bolşevikler bu kentte de sovyet iktidarını kesin olarak kurmadan önce, onu Polonyalılar'a bırakmak zorunda kaldılar (mayıs-haziran 1920). Harkov, Sovyetler Ukraynası'nın başkenti olarak kaldı ve Kiev ancak 1934'te yeniden eski durumuna kavuştu. Alman istilası sırasında Kiev, Güney ordular grubu'nun (Rundstedt) ana hedefiydi. Büyük bir savaş sırasında (12-16 eylül 1941), Guderian ve Kleist'ın zırhlı birlikleri burada 4 sovyet ordusunu çember içine aldı. Kent 19 eylülde düştü. Ancak 6 kasım 1943'te, Vatutin tarafından geri alındı.

—Güz. sant. Günümüze ulaşmış olan mimarlık yapıtları arasında bizans üslubundaki Svyatoya Sofiya katedrali'ni (1037, birçok kez yeniden yapılmıştır) sayabiliriz. Birçok kubbesi bulunan yapının orta kısmındaki kubbeler Ortaçağ'dan kalmadır. Katedralin içinde, XI. yy.'da yunanlı ustaların yaptığı mozaiklerle rus-bizans üslubunda en eski fresk örneklerinden kalıntılar (IX. yy.) görülebilir. Svyatoy-Mihail manastırı'nın XVIII. yy.'da yeniden yaptırılan bizans üslubundaki "katedral"inde (1180), XII. yy.'a ait fresk parçaları ve mozaikler ortaya çıkarılmıştır. Sahte rus üslubunda Desiyatinnaya kilisesi, 1842'de Tatarlar tarafından yıkılan bir X. yy. kilisesinin temelleri üzerine yapılmıştır. Kilisenin avlusunda yapılan kazılarda, Grandük sarayı'nın kalıntıları ortaya çıkarılmıştır. Barok üslupta Svyatoy Andrey kilisesi (1744 -1753) F. Rastrelli'nin planlarına göre yapılmıştır. XIX. yy.'dan kalma Svyatoy Vladimir katedrali ise ününü V. M. Vasnetov ve M. V. Nesterov'un yaptığı fresklere borçludur. Ayrıca Rusya' nın en eski manastırı da Kiev' dedir. (→ KİEVO-PEÇERSKAYA LAVRA.)

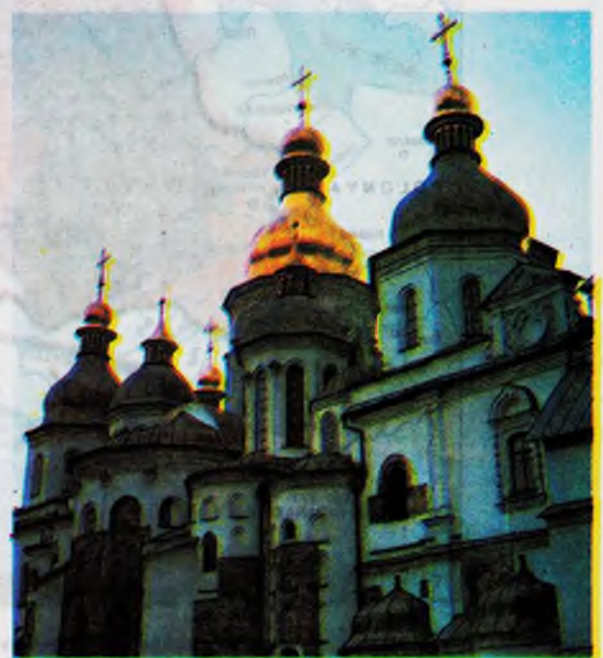
KİEV DEVLETİ ya da **KİEV RUSYASI,** rusça **Kievskaya Rus,** Doğu Slavları'nın ilk devleti (IX.-XII. yy.); Orta Dniepr boylarında, Kiev çevresinde kuruldu ve X.-XI. yy.'larda gücünün doruğuna erişti. O dönemde B.'da Dniestr ve Batı Bug'dan, D.'da Yukarı Volga'ya, K.'de Beloye Ozero'dan (Beyaz Göl) Karadeniz'e kadar uzanıyor ve Taman yarımadasındaki Tmutarakan'ı da kapsıyordu. Bu devlet XII. yy. ortasında bağımsız prensliklere ayrılmasına rağmen, bu prenslikler bazı tarihçilerin yapıtlarında moğol fetihlerine (1236 -1240) kadar "Kiev Rusyası" adını korudular. Kiev Devleti'ni kuran Doğu Slavları, sonradan Ruslar (Büyük Ruslar), Ukraynalılar (Küçük Ruslar) ve Beyaz Ruslar halinde bölündüler.

• *Kiev Devleti'nin kuruluşu.* Aşağı Tuna bölgesinden geldikleri sanılan Doğu Slav-

Bottin

Kiev
Kalinin meydanı

Aubert de la Rue-Rapho

Svyatoya Sofiya katedrali, XI.-XVII. yy.

ları, IX. yy. başında Karpatlar ile yukarı Don boyları arasında yayılan bozkır ve ormanlara yerleştiler. Rus kroniklerine göre o sırada bunları oluşturan on bir kabile şunlardı: Drevliyanlar, Polyanlar, Dregoviçler, Volinyalılar, Uliçler ve Tivertsler, Severyanlar, Radimiçiler, Kriviçiler, Novgorod bölgesi Slovenleri ve Vyatiçler. Bu kabilelerle, bunların yerleştikleri bölgelerin yerli halkları olan baltık ve finlandiyalı halklar, XI. yy. ortasında hemen hemen tamamlanan bir süreç sonucu, Kiev Devleti içinde bütünleştiler.

Kroniklere göre Kiev Rusyası'nı, "Varegler'e çağrı" üzerine Novgorod'a yerleşerek (862), Askold ve Dir'i Kiev'e gönderen yarı efsanevi prens Rurik kurdu. Vaјregler*in (norman ya da viking savaşçı ve tüccarlar) Kiev Rusyası'nın kuruluşundaki rolü tartışmalıdır. Rus tarihçiler, Varegler'in gelişmiş ve siyasal bakımdan örgütlenmiş slav topluluklara katıldıklarını ileri sürmektedirler. Kiev Rusyası'nın siyasal tarihi gerçekte Oleg'in Kiev'e yerleşmesiyle başlar (882).

• *Birinci dönem* (882-972), Oleg (882 -912), İgor (913-945), Olga (945-964) ve Svyatoslav'ın (964-972) hükümdarlık çağlarını içerir. Kiev büyük prensinin bu dönemde, vergiye bağladığı topluluklara boyun eğdirmesini sağlayan kendi *drujina*'sı (savaşçılar topluluğu) vardı. Bu topluluklar esas olarak küçük köyler halinde dağılmış, yaygın bir tarım ya da ormancılıkla geçinen köylülerden oluşuyordu. Drujina, Dniepr ya da Volga yolunu tutan kervanların savunmasını da sağlıyordu. Ticaret iki yönde yoğunlaşıyordu: Kiev bir yandan arap tacirlerle, lüks eşya (ipekliler, çanak çömlek) ve gümüş dirhemlere karşı orman ürünleri, balmumu, bal, kürk ve köle değiş tokuşunda bulunuyor ve bu değiş tokuşlar Volga Bulgarları krallığı ve Hazar İmparatorluğu pazarlarında yapılıyordu; öte yandan Bizans ile 907-911, 945 ve 971 antlaşmalarıyla belirlenen düzenli ticari ilişkiler kuruluyordu. Zanaat, ticaret ve prenslik iktidarının merkezlerini oluşturan kentler, gelişme içindeydi.

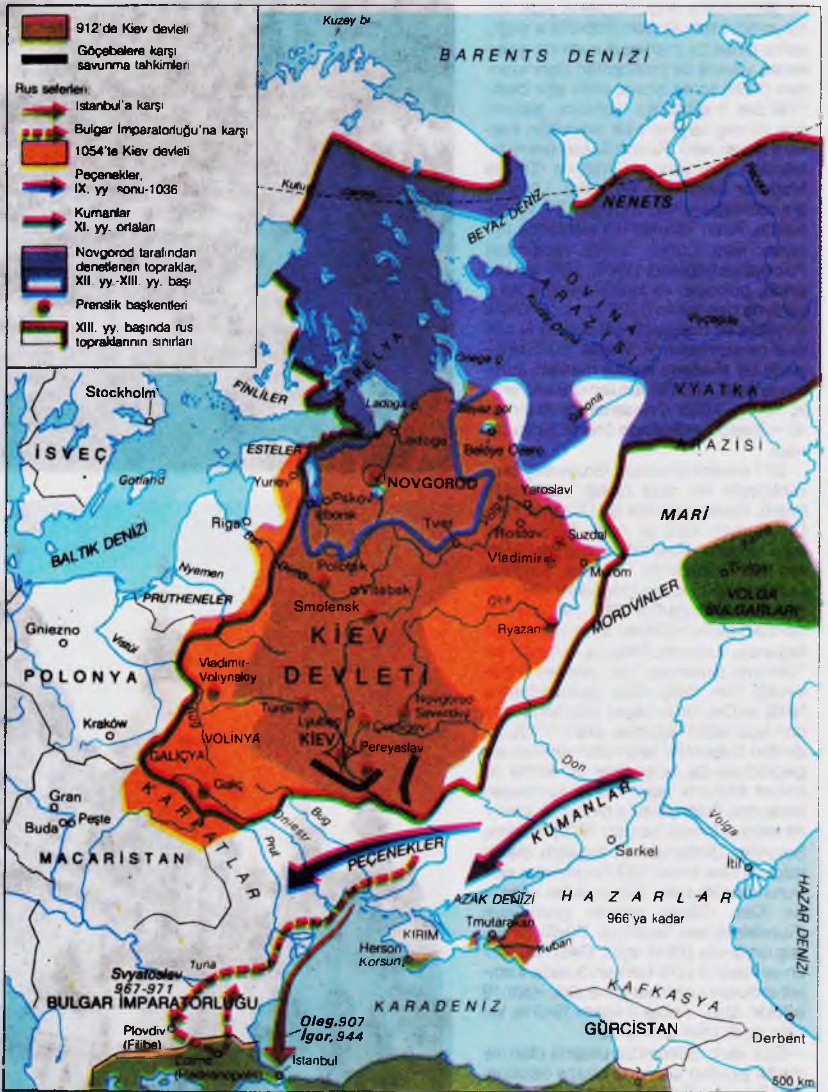
• *İkinci dönem*, Büyük Vladimir (980'e doğr.-1015) ve Akıllı Yaroslav'ın (1019-1054) hükümdarlık dönemlerini kapsar ve Kiev Devleti'nin en güçlü dönemini oluşturur. Vladimir'in hıristiyanlığı benimsemesi ve "Rusya'nın vaftizi"ni uyruklarına zorla kabul ettirmesi (988-989), Bizans ile ilişkileri daha da sıkılaştırdı. Bununla birlikte Kiev, ilk kilise kadrolarını ve kitaplarını İstanbul'dan değil, Kuzey Bulgaristan'dan aldı. Ortodoksluk ülkenin tüm yaşamını etkileyerek birleşmesini kolaylaştırdı. Akıllı Yaroslav'ın Peçenekler'e karşı kazandığı zafer (1036), göçebelerin sürekli akınlarına bir son verdi ve hükümdarın kendini devletinin kurumlarını yetkinleştirmesine ve kültürel gelişimine verebilmesini sağladı. Bunun üzerine Kiev, Avrupa'nın büyük kültür merkezlerinden biri durumuna geldi.

• *Üçüncü dönem* (1054-1113), Yaroslav'ın oğul ve torunları arasındaki veraset savaşımları ve güney bozkırlarında Kıpçak ya da Kumanlar'ın ortaya çıkmasıyla (1054) belirginlik kazandı. Kiev Devleti o sırada on kadar prenslikten oluşuyordu. Bu prensliklerin en önemsizleri, kendilerine bırakıldıkları prenslerin soyundan gelenlerin mülkü *(otçina)* durumuna dönüşürken, merkezi çekirdek, en büyükleri Kiev büyük prensi (1054-1073 ve 1076-1078) arasında İzyaslav, 1077-1093 arasında Vsevolad, 1093-1113 arasında Svyatopolk) olan Ryurikoviçi prenslerinin ortak mülkü olarak kaldı. Prensler arasında patlak veren çekişmelerde, Vyeçe meclisi'nin temsil ettiği kent halkı, prensi göreve çağırmak ya da onu görevden almak üzere müdahalede bulunuyordu. Köylüler, geniş prenslik malikânelerinde ve boyarların ya da Kilise'nin toprakları üzerinde çalışıyorlardı. Bunlar özgür mü, serf mi, yoksa köle *(holopıy)* miydiler? XI. yüzyılda bu köylüler çoğunluğunun henüz özgür olup olmadığını bilmek güçtür.

Kumanlar'ın sürekli saldırıları, Kiev ve Pereyaslav bölgelerini yıkıma uğratarak boşalmalarına yol açtı. Göçmenler özellikle batı (Galiçya ve Volinya) ya da K.-D. (Suzdalia) yolunu tuttular. Ticaretin gerilemesi yalnızca bozkırdan geçen yolların güvensizliğine değil, ayrıca abbasi halifesinin gerileme ve Latinler'in Doğu'daki zorlamasına da (Birinci haçlı seferi, Karadeniz'deki cenova ve venedik ticaret merkezlerinin gelişmesi) bağlıydı. Kiev, doğu ülkeleri, Batı Avrupa ve Bizans İmparatorluğu arasında yer alan ticaretteki aracı rolünü yavaş yavaş yitirdi.

• *Dördüncü dönem* (1113'e doğr.-1150), Kumanlar'ı yenmek ve Kiev Rusyası'nın parçalanma eğilimlerini engellemek başarısını gösteren Vladimir Monomah (1113 - 1125) ve oğullarının hükümdarlık dönemleri oluşturdu. Vladimir Monomah, tüm Kiev Devleti üzerinde gerçek bir iktidar uygulayan son büyük prenstir.

• *Beşinci dönem* (1150'ye doğr. - 1236), Kiev Rusyası'nın bağımsız prensliklere bölünmesiyle belirginleşti: Dniepr'in sağ kıyısında Kiev prensliği, Galiçya ve Volinya, Dniepr'in sol kıyısında Preyaslav, Çernigov ve Novgorod-Severskiy prenslikleri; Yukarı Dniepr'de Polotsk ve Smolensk prenslikleri; K.-B.'da Novgorod prensliği; D.'da Ryazan ve Vladimir - Suzdal prenslikleri kuruldu. Bu son prenslik, XII. yy. sonunda parlak bir gelişme göstererek, Galiçya ile birlikte, Kiev geleneklerinin başlıca sığınaklarından biri durumuna geldi.

KİEV DEVLETİ

Klevo - Peçerskaya Lavra, XI. yy. ortasında Kiev'de kurulan Rusya'nın en eski manastırı. Bugün tarih ve uygarlık müzesidir. 1941'de ağır hasara uğrayan yapı, Kiev'e kutsal kent unvanını kazandıran kutsal emanetlerin toplandıkları *peşçonıy*' larıyla (yeraltı mezarları, mahzenler) ünlüydü. Resim ve mozaik atölyeleri, rus topluluklarının sanatının gelişmesi üzerinde büyük bir etkide bulundu.

KİEZERİT a. (alman bilgin *Kieser*'in adından). Miner. $MgSO_4$, H_2O formülündeki hidratlı doğal magnezyum sülfat; özellikle Stassfurt tuzlalarının oluşumunda bulunur.

KİFAF çoğl. a. (ar. *keffe*'nin çoğl. *kifaf*). *Esk.* Kefeler, terazi kefeleri.

KİFAF → KEFAF.

KİFAFLANMAK gçz. f. Elindekiyle yetinmek, elde ne varsa onunla karın doyurmak.

KİFAYET, -ti a. (ar. *kifayet*). **1.** Yetme, yetişir miktarda olma; kâfi gelme. **—2.** Bir işi yapabilme; yeterlik, iktidar. **—3.** *Kifayet etmek*, yetmek, yeterli olmak.
—*Esk. Kifayet-i mertebe*, yeter derecede, yeterli miktar. ‖ *Kifayet-i müzakere takriri*, yeterlik önergesi.
—İsl. → FARZ.

KİFAYETLİ sıf. Yeterli, kâfi.

KİFAYETSİZ sıf. **1.** Yetersiz: *Verilen bilgiler kifayetsiz.* **—2.** Güçsüz, ehliyetsiz, yetersiz: *Kifayetsiz bir adam.*

KİFAYETSİZLİK a. Kifayetsiz olma durumu ya da niteliği; yetersizlik.

KİFOZ a. Tıp. KAMBURLUK'un eşanlamlısı.

KİGALİ, Ruanda'nın başkenti; 363 607 nüf. (1990). 1908'de Almanlar'ın Ruanda'nın hükümdarlık yönetim merkezi olarak kurduğu Kigali, Belçika yönetimi sırasında (1923-1962) gelişti; 1962'de nüfusu ancak 5 000 kişiydi. Ülkenin orta kesiminde, 1 560 m yükseklikte tepeler arasında yer alan, güzel iklimli Kigali, bugün ülkenin tek önemli kentidir: bir uluslararası havalimanı ve birkaç sanayisi (tekstil, kimya, kahve işleme, sepicilik, kalay dökümcülüğü) vardır.

KİGOMA, Tanzaniya'nın batı kesiminde kent, bölge yönetim merkezi, Tanganyika gölü kıyısında. Darüsselam'dan gelen demiryolunun bitiş noktası. Ticaret merkezi. —*Kigoma bölgesi,* 45 066 km²; 854 817 nüf. (1988).

KİĞI, Doğu Anadolu bölgesinde Bingöl iline bağlı ilçe; 11 438 nüf. (1990); 28 köy. Merkezi, Bingöl'ün 73 km K.-B.'sında *Kiğı,* 4 544 nüf. (1990). Tahıl, baklagiller, sebze ve meyve. Hayvancılık.

KİHALET a. (ar. *kuhl,* sürme'den *kihâlet*). *Esk.* Göze sürülen sürmeyi yapma ya da sürme çekme sanatı.
—Esk. tıp. Göz hastalıkları bilimi, göz doktorluğu.

KİHLMAN (Christer), isveççe yazan finlandiyalı yazar (Helsinki 1930). Romanlarında burjuva yaşama biçimini acımasızca irdeler (*La Mère bleue* [fr. çev.], 1963; *Cher Prince* [fr. çev.], 1975).

Kii yarımadası, Japonya'da yarımada. (Mie, Nara ve Vakayama ili), Honşu'nun G.'inde. Yüksek yalıyarları ve dağlık, ormanlık artülkesi (en yüksek noktası 1 915 m) yüzünden çevreden kopuk bir bölgedir. Artülkenin kereste elde edilen ormanlık kesiminin bir bölümü, çağlayanları, çavlanları, eski tapınakları, kaplıca suları ve dinlenme tesisleriyle çok sayıda turist çeken Yoşinokumano ulusal parkı içinde kaldığından koruma altına alınmıştır. Hem balıkçılık, hem çiftçilik yapan halk küçük deltalarda ve dar kıyı ovalarında yaşar.
—*Kii boğazı,* Şikoku'nun batı kıyısıyla Honşu'nun güney kıyısı arasında bulunan bir deniz koludur.

KİİK-KOBA, Kırım'da, Simferopol'un doğusunda Yontmataş döneminden sit. Bir mağarada, moustier endüstrisini çağrıştıran bir endüstriye rastlandı; aynı yerde, Neandertal bir yetişkinin ve bir çocuğun mezarları gün ışığına çıkarıldı.

Kiire, Japonya'da petrol terminali, Kyuşu adasının güneyinde, Kagoşima koyu kıyısında.

KİJOWSKİ (Andrzej), polonyalı yazar (Kraków, 1928). Çağdaş insanın dramatik durumunu irdeleyen ruhbilimsel ve gerçekçi düzyazıdan (*Oskarżony,* 1959; *Arcydzieło nieznane,* 1964), XX. yy. çocuğunun mitleşmiş yaşamöyküsünü dile getiren anlatıya geçti (*Dziecko przez, ptaka przyniesione,* 1968; *Grenadier-król,* 1972). Ayrıca eleştirel denemeler, diziler (*le Chef-d' œuvre inconnu* [fr. çev.], 1964; *le Soir de novembre* [fr. çev.], 1972; *Non-imprimé* [fr. çev.], 1977) ve film senaryoları yazdı.

KİK a. (ing. *gig*'den). Denizc. **1.** Düşey bir kıç bodoslamasıyla ve su düzeyindeki düz bir bordayla belirginleşen, düz dipli, hafif tekne. (4 ile 6 kürek içeren kik, kısa bir direkle ve küçük bir yelkenle de donatılabilir.) **—2.** Kürek sporuna başlarken kullanılan ve küçük yarımay ıskarmozlar içeren, bir tür dar yole.

KİKAJON a. (keneotu anlamında orta fr. sözc.). İsviçre'nin fransızca konuşulan kesiminde bir tür küçük pavyona verilen ad.

Kİ-KARE ya da **KAY-KARE** a. Olasıl. n. *serbestlik dereceli ki-kare* (χ^2) *yasası,* indirgenmiş ve bağımsız, olağan *n* rastlantı değişkeninin toplamı olan bir rastlantı değişkeninin olasılık yasası. ($f_n(x)$ olasılık sıklığı aşağıdaki biçimde verilir:

$$\frac{1}{2^{n/2}\Gamma(n/2)}\,x^{\frac{n}{2}-1}\cdot e^{-\frac{x}{2}},$$

burada Γ gama fonksiyondur. Bu, istatistiğin temel yasalarından biridir. Matematiksel beklenti *n* dir, değişke *2n* dir.)
—İstat. *Ki-kare* (χ^2) *testi,* sıfır varsayımı doğru olduğunda, kullanılan gözlem değerlerinin fonksiyonun bir x^2 dağılımını izlediği test. (Bu, örneklemden kestirilen değişkeye dayanarak bir normal dağılımın değişkesinin belli bir değere eşit olduğunun testidir, aynı zamanda da bir bağımsızlık testidir: önceden belirlenen ya da gözlenen değerlere göre tanımlanan bir dağılımın kuramsal sıklıklarını, gözlenen sıklıklarla karşılaştırmada sözkonusu olur.)

KİK-BOX → TAYLAND BOKS*U.

KİKİNDA, Sırbistan'da (Voyvodina) kent, Romanya sınırı yakınında; 41 400 nüf. Ticaret merkezi. Çelik fabrikası. Dökümevi. —Yakınlarında, petrol yatakları.

KİKİRİK sıf. ve a. **1.** Uzun boylu ve çok zayıf ya da yerli yersiz ve çok gülen kimse için kullanılır. **—2.** Yerfıstığına halk arasında verilen bir ad.

KİKLABALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin en sığ kesimleriyle 200 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Labrus bergylta;* lapinagiller familyası; boyu 60 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Gözbebekleri kırmızı çizgili, dudakları etli olan kiklabalığının sırtı, sırt yüzgeçleri, göğüs ve kuyruk yüzgeçleri koyu kahverengi zemin üzerine parlak mavi ve hafif sarı-kırmızı dalgalıdır. Etçildir: omurgasızlar ve küçük balıklarla beslenir. Eti lezzetlidir.

KİKLON, bir ara *siklon*'un karşılığı olarak verilen, fakat bugün kullanılmayan terim.

Kiklop örgüsü a. Arkeol. → KYKLOPS ÖRGÜSÜ.

KİKOİNE (Michel), fransız uyruğuna geçmiş rus ressam (Gomel 1892 - Paris 1968). Vilna akademisi'nde öğrenim gördükten sonra, 1913'te Paris'te eski arkadaşı Soutine'le buluştu. Zengin ve renkli bir resim anlayışıyla manzaralar, natürmortlar, figürler yaptı; sonra daha ayrımlı, daha ince bir anlatıma doğru gelişim gösterdi.

KİKUÇİ KAN, japon romancı (Takamatsu 1888-Tokyo 1948). *Bungei Şuncu* adlı edebiyat dergisinin kurucusudur, 1920'den sonra halk romanının ustası olarak görüldü.

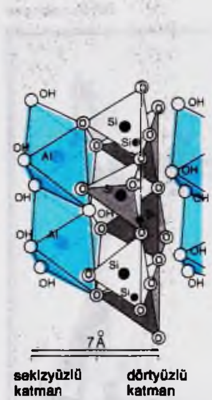
KİKUTAKE KİYONORİ, japon mimar ve mühendis (Kurume 1928). Bürosunu 1953'te açtı ve 1958'de Tokyo'da kendi evini ("sky house") yaptı. Kurokava'yla birlikte 1960'ta Metabolist grubuna bağlandı; 1962'de dev bir deniz sitesini gerçekleştirme olanaklarını araştırdı. 1963'te yanan İzumo tapınağı'nı yeniden yaptı. Yonago'da geleneksel çatkı sistemini betona uygulayarak Tokoen otelini, İvate eğitim holünü (1967), Osaka sergisi kulesini (1970), daha sonra Kyoto bankasının şubelerini inşa etti (1971-72).

KİKUYU a. Kenya'da, Kikuyular'ın konuştuğu bantu dili.

KİKUYULAR, Kenya yaylasında, yaklaşık 5,5 milyon kişiyi kapsayan bantu topluluğu. Kikuyular'ın toplumsal örgütlenmeleri, bölgesel birimlere karşılık düşen, büyük bir soyağacı derinliğine (7-8 kuşak) sahip babasoylu klan ve soysoplara dayanır. Ev grupları, yaşlılar meclisi tarafından yönetilen bir "yönetim bölgesi" oluşturan köyler halinde toplanmıştır. Ayrıca, bireysel yaşamın tümü için geçerli olan bir statüyü (örneğin erkekler için "savaşçı" statüsü) saptayan topluma katılma yaşı kademelerine göre de yapılanmışlardır. Her biri kendi başkanına sahip yaş ve kuşak sınıfları, kabilenin birlik ve bütünlüğünün iki temel kurumudur. Yetkilerin bir kuşaktan ötekine aktarılması, tüm ülkeyi kapsayan ve yıllarca süren gizli törenler *(ituika)* sırasında gerçekleşiyordu. Bu sistem, kenyalı yönetici Jomo Kenyatta'nın öncülük ettiği sömürgeciliğe karşı savaşıma yardımcı oldu.

KİKWİT, Zaire'de liman kenti, Bandundu bölgesinde, Kwilu kıyısında; 159 648 nüf. (1990). Ticaret merkezi. Deniz ulaşımının son iskelesi. Etnografya müzesi.

KİL a. Suyla ıslatıldığı zaman işlenebilen ve pişmeyle sertleşebilecek az ya da çok plastik bir hamur oluşturan genellikle gevşek (balçık), tortul kayaç. (Bk. *ansikl.* böl. Petrogr.)
—Kırs. inş. *Kil harcı,* az yağlı kille saman ya da hayvan kılının karıştırılmasıyla elde edilen harç. Neme karşı dayanıksız olduğundan tavanlarda ve bölme duvarlarında da kullanılır.
—Metalürj. *Tıkaç kili,* yüksekfırınlarda döküm deliğini kapamaya yarayan, ıslatılmış ve yoğrulmuş killi toprak.
—Miner. Çok küçük mineral parçacıkları halinde kristalleşen ve killi kayaçların bileşiminde bulunan alümin ve/ya da magnezya silikat. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Pedol. ve Tarım. Toprağın, 2μm'den (2.10^{-3} mm) küçük parçacıklardan oluşan ve kolloidal özellikleri soğurma gücünü büyük ölçüde artıran ince taneli öğesi. ‖ *Kil birikmesi,* topraklarda, arenalarda ve kayaçların çatlaklarında ince örtüler ya da yataklar halinde düzenlenen killi birikinti. (Yıkanmış toprakların killi katının [ya da alfisol] ayırtedici özelliği, ince kilin birikmesidir.)
—Petrogr. *Blok halinde kil,* eski buzultaşlardan oluşan ve kum, çakıl ve bloklarla karışık halde bulunan kil. ‖ *Çakmaktaşlı kil,* çakmaktaşı içeren kireçtaşlarının, özellikle tebeşirin, yerinde çözünmesi sonucu oluşan ve sert çakmaktaşı yumruları içeren kahverengi kil. ‖ *Kırmızı kil,* büyük derinliklerdeki deniz çökeli. ‖ *Kireç giderme kili* → KİREÇ* GİDERME. ‖ *Silisli kil,* çakmaktaşlı kirece benzeyen, ancak jura devri kireçtaşlarının üzerinde yer alan kil.
—Seram. *Kil kaynatmak,* Kütahya çiniciliğinde kullanılan *Mihalıççık* kili*'ni, bakır kazan içinde kaynatmak. (Bakır kazan içinde bir gün bekletilen Mihalıççık kili, tahta kürekle karıştırılarak kaynatılır; tümüyle eriyince ateşten indirilir. Soğutularak bez elekten süzülür.)
—ANSİKL. Miner. Killer, boyutu 2 μm'nin altında olan ve kimi zaman yeni oluşmuş, çoğunlukla da diğer silikatların meteorik ya da hidrotermal bozulmalarıyla ortaya çıkan silikatlı minerallerdir.
Kristal yapıları bakımından çoğu filosilikatlardır; bunlar 7 ile 15 Å boyutundaki temel yaprakların yığışmasından oluşur; bu yapraklar da birçok dörtyüzlü ya da sekizyüzlü katmanından meydana gelir. (→ SİLİKAT.)
Kaolinitin silisyum merkezli bir dörtyüzlü katmanı ve bazı köşelerinin üzerinde hidroksil kökleri bulunan alüminyum merkezli bir sekizyüzlü katmanı vardır. İllitlerin, Al ve Si merkezli iki dörtyüzlü katmanı arasında, Al, Fe ya da Mg merkezli sekizyüzlü bir katmanı vardır; yapraklar potasyum atomlarıyla birleşmiştir. Monmorilonitlerde ve vermikülitlerde (şişer killer) yapraklar, değişebilen katyonlarla (Ca, Na, Mg) ve su molekülleriyle birleşmiştir; bu yapraklar ayrıca organik molekülleri de yüzde tutabilirler. Kloritlerde, yapraklar arasında ek bir sekizyüzlü katmanı bulunur.
Ayrıca zincir yapısında lifsi killer de vardır: alüminyum ve magnezyumlu atapul-

bir kilin yapısı (kaolinit)

gitler ve magnezyumlu sepiolitler bu türdendir.

Bu yapıların doğası, toprağın davranışının önemli ayırtedici özelliklerinin temelini oluşturur: suyun ve minerallerin bağlanma yoğunluğu (kolloidal durumdaki 1 g vermikülit 500 m²'lik bir yüzey geliştirir; oysa bu alan kaolinitte yalnız 30 m²'dir); suyu biriktirebilecek boşlukların önemi; boşlukların kapasitesindeki artış sonucu killerin şişmesi ("şişer" killer); bitkilerin beslenmesi için temel olan, katyonların bağlanma ve değişme kapasitesi.

Tarımbilimcilere göre kil, kolloidal özelliklere sahip birçok mineralin karışımından oluşur. Bileşimindeki minerallerin oranı toprağın fiziksel ortamın etkenlerine karşı davranışını belirler.

—Petrogr. Kil, mineral ya da organik katışıklarla birlikte killi minerallerden oluşan, genellikle gevşek ve görünürde yapraksız bir kayaçtır; bu mineral ya da organik katışıklar kile beyaz, gri (demir sülfür), mavi ya da siyah (organik maddeler), sarı, kırmızı, kahverengi ya da yeşil (demir oksitler) gibi değişik renkler verir. Ele yağlı gelen, çok düşük sertlikte ve kırılma yüzeyi genellikle parlak olan kil suya karşı çok duyarlıdır, bu nedenle de ağıza götürüldüğü zaman dile yapışır. Çok gözeneklidir; ancak gözeneklerin boyutu suyun dolaşımına olanak vermediğinden geçirimsizdir. Kuruduğunda yapısal suyunu kaybeder, hacmi küçülür (kurutma yarıkları) ve daha koyu bir kıvam alır, bir dereceye kadar sertleşir.

Killerin büyük bölümü tortul kökenlidir. Yapraklı magma kayaçlarının bileşimine giren ve suyun, karbondioksidin vb.'nin etkisinde kalan silisli alüminyumlu minerallerin değişerek çözünmesiyle oluşur. Ayrıca, killi eski çökellerin yeniden priz yapmasıyla ya da diğer killerin bozulmasıyla da meydana gelebilir. Diğer kırıntılı parçacıklar ve çözelti halindeki çeşitli iyonsal elementlerle birlikte, killer akarsularla taşınır ve çökelim kuşaklarına çöker. Taşıma etkeninin kuvvetine göre akarsu yataklarına (alüvyonlar), göllere, kıyı bölgelerine, denizlere çökebilir ve hatta okyanusun büyük çukurlarına (kırmızı çamurlar) kadar sürüklenebilir. Deniz ortamındaki potasyumun ve magnezyumun etkisiyle de çeşitli dönüşümlere uğrar (agradasyon).

Killi çamurlar başlangıçta, diyajenez yoluyla yapısal suyunun bir bölümünü yitirir ve kile dönüşür. Hafif bir yataklılık kazandığında "shale"den söz edilir. Son olarak, çok güçlü basınçların etkisiyle (örneğin tektonik sıkışma) killer şistlere de dönüşür. Büyük tortul kayaç çevrimine ait olduklarından killer çok nadir olarak saf bir halde bulunur; genellikle kuvars taneleriyle (kumlu killer) ya da kalsiyum karbonatla (kireçli, marnlı killer) karışmıştır.

Bununla birlikte, okyanuslarda çözelti halindeki elementlerden yenioluşmuş ya da hidrotermal damarlara bağlı (Bretagne kaolini) birincil killer de vardır.

Killerin çıkarılması, genellikle açık işletmelerde, yuvarlanmaları ve kaymaları önlemek için basamaklar halinde gerçekleştirilir, ancak galeriler açılarak da çıkarılabilir.

—Seram. Kilin nitelikleri onu seramiklerin vazgeçilmez maddesi haline getirmiştir. En katışıksız kil kaolendir ama genellikle killerin yapıları çok değişiktir ve plastik değerlerini ve ısıya dirençlerini değiştiren değişik elementler içerirler. Çok kolay şekil alabilen yağlı killerin (kireçli killer, demirli killer) yanı sıra, içindeki silis yüzünden kolay şekil alamayan yağsız killer vardır. Bunların işleniş tarzı şekil alabilme kolaylığına göre (çekme, haddeleme, basma, döküm) değişir. Öte yandan, fırınlama sırasında bu killerin renkleri değişir ve ısıdan farklı şekillerde etkilenirler. Ateşten etkilenme biçimlerine göre killer ateşe dayanıklı killer ve eriyebilir killer olmak üzere sınıflandırılır. Bir kil, 26 no'lu Seger piramidinde (yaklaşık 1 580°C'ta) çökmezse ateşe dayanıklı kildir. Ateşe dayanıklı kilin niteliği alümin ile metal oksit, demir, kalsiyum, özellikle alkali oranının yüksekliğine bağlıdır. Yüksek sıcaklığa direnç gösterebilmesi gereken fırın tuğlaları, kasetler, potalar, elektrik izolatörleri vb. malzemelerin üretiminde kullanılır. İnce fayans killeri ve porselen yapımında kullanılan kaolenler yaklaşık 1 700°C sıcaklığa dayanıklı olduklarına göre, ateşe dayanıklı killerden sayılabilir. Bunlar fırınlama sırasında beyazlaşırlar. Ateşe dayanıklı killerden daha yüksek oranda demir oksit ve bir ölçüde alkaliler içeren seram gre killeri daha düşük sıcaklıklarda (yaklaşık 1 000 ila 1 400°C) camsı bir görünüş alırlar. Eriyebilir ya da illit killer (çömlekçi çamuru) marnlar ya da boru yapımında kullanılan topraklar gibi kalsiyum karbonat ve demir içeren killerdir. Toprak rengi kil ya da çömlekçi kili çok dayanıksız, çok ince killerdir; bol miktarda demir oksit içerdikleri için, oksidin sulu ya da susuz oluşuna göre sarı, kırmızı renk alırlar. Eriyebilir killer kiremitlerin, adi tuğlaların, mat ve verniklenen çömleklerin, fayansların ve fırınlama sıcaklığı yaklaşık 1 000°C'ı aşmayan toprak boruların yapımında kullanılır.

—Teknol. Kil çimento üretiminde kullanılır. Çimento elde etmek için kil ve doğal (marn) ya da yapay kireçtaşı karışımları yüksek sıcaklıkta pişirilir ardından da toz haline getirilir. Sanayide kimi özel killer dokumaların ve derilerin yağını (yüzde tutan lekeci killeri), greslerin ve yağların rengini gidermede, petrol arıtmada, boyaları ve kauçukları pekiştirmede ve kimi ilaçların hazırlanmasında kullanılır. Bentonitlerden, yağlayıcı akışkanın akışmazlığını ve çeperlerin geçici olarak takviye edilmesini sağlamada kuyu açma çamuru olarak yararlanılır.

KİL a. (ar. *ķil*). *Esk.* **1.** Söz, laf. **—2.** *Kil ü kal.* (→ KİLÜKAL.)

KİLAB çoğl. a. (ar. *kelb*'in çoğl. *kilâb*). *Esk.* Köpekler: *Avave-i kilab* (köpeklerin havlaması). *Kilab-ı ehliye* (ev köpekleri). *Kilab-ı mahalle* (sokak köpekleri, başıboş köpekler).

KİLAB, Orta Arabistan'da Amir bin Sasaa arap kabileler topluluğunun bir kolu. İslamdan önce Suriye sınırı yakınlarında, yarı konargöçer yaşam biçimi sürdüren kabile, Hime Zerriye'de büyük çoğunluğu oluştururdu. İslamdan sonra Medine ve Şam'dan gönderilen valilerce yönetilen Kilablar, kimi zaman da eski bedevi yaşamlarına dönerek çevrelerini yağmalamaktan geri kalmazlardı. Müslümanlaşan arap kabilelerinin giderek artan baskısı karşısında Hicret'in 9. yılında (631) Hire egemeni Ebu Kabus Numan'ın topraklarına sığındılar.

KİLAGİT a. (fr. *chillagite*'den). Miner. Pb(Mo, W)O_4 formülünde doğal kurşun molibdotungstat; kuvardatik sistemde yer alır.

KİLAMUA, Suriye'de Samal kralı (İ.Ö. IX. yy.).

KİLAR (Wojciech), polonyalı besteci (Lwów 1932). 1950-1955 arasında Katowice, 1955-1958 arasında da Kraków konservatuvarlarında öğrenim gördü. İkinci okulda Nadia Boulanger'nin öğrencisi oldu. Film müziği bestecisi olarak tanındı. Ayrıca 2 senfoni (1955 ve 1956), 1 senfonik şiir (*Krzesany,* 1974) ve 1 koro ve orkestra yapıtı (*Exodus,* 1980) besteledi.

KİLAUEA, Hawaii adasında krater, Mauna-Loa'nın doğu yamacında, 1 210 m yükseklikte. Kraterin tabanında ergimiş lavlar içeren bir göl vardır.

KİL-BETON a. Hidr. bağl. Bağlayıcısı kil olan beton. (*Toprak betonu* da denir.)

KİLCHBERG, İsviçre'de (Zürich kantonu) komün, Zürich gölünün sol kıyısında; 7 200 nüf.

KİLDARA. Tar. coğ. Anadolu'nun Karia bölgesinde antik kent; Muğla'nın G.-G.-B.'sındaki Kuzyaka köyü yakınında kalıntıları vardır.

KİLDARE → CİLL DARA.

KİLE a. (ar. *keyl*'den). Tahıl ölçmede kullanılan bir ölçek: *Kaç kile buğday istiyorsun?*

—ANSİKL. Kilenin İstanbul kilesi, İbrail kilesi gibi türleri vardı. İstanbul kilesi tahılın türüne göre 18-20 okka (yaklş. 25 kilo), İbrail kilesi ise 70-80 okkaydı (yaklş. 100 kilo). Kilenin askatı olan kutu 1/8 kileydi.

KİLEM çoğl. a. (ar. *kelime*'nin çoğl. *kilem*). *Esk.* Kelimeler, sözler: *Mevsuk-ül -kilem* (sözünde durur, sözüne güvenilir).

KİLEMBE, Uganda'nın güney-batısı'nda maden merkezi. Bakır madeni çıkarımı (Jinja'da arıtılır).

KİLER a. (fars. *kılar*). Yiyecek, içecek vb. erzağın saklandığı oda, ambar ya da dolap.

—Kur. tar. *Kiler ağası,* valide sultanların yiyecek ve içecekleriyle ilgilenen görevli. ‖ *Kiler bölükleri,* saray kilercilerinin bağlı bulunduğu bölükler. (Yedi kiler bölüğü vardı. Bunlardan bir tanesi "aşşab [yaş sebze ve meyve] kilercileri" olarak anılırdı.) ‖ *Kiler koğuşu,* Enderun sınıflarından birine verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kiler-i âmire,* Saray için alınan yiyecek, içeceklerin korunduğu, hesaplarının tutulduğu yer.

—ANSİKL. Kur. tar. Kiler koğuşu mensupları padişahın ve Harem'in yiyeceklerinin hazırlanması, saklanması, padişahın sofrasının hazırlanması, yemeğin sofraya getirilmesi, saray odaları ile mescidinin mumlarının hazırlanmasıyla görevliydiler. Ayrıca padişahın yemek yediği kapları temizler, içeceği suyu saklarlardı. XVI. ve XVII. yy.'larda otuz kadar olan koğuş üyelerinin sayısı, XVIII. yy.'da artarak 144'e yükseldi. Önceleri küçük ve büyük odalardan alınan bu görevliler, daha sonra Galata sarayı'ndan alınmaya başlandı. Kilercibaşı'nın buyruğu altındakiler kiler kethüdası, peşkircibaşı, mumbaşı, peşkir şakirdi, tütüncübaşı, bülbülcübaşı, tepsicibaşı, yemişçi, turşucu vb. adlar taşırlardı. Kiler koğuşu içoğlanları dış görevde süvari bölüklerine atanırlardı.

KİLERCİ a. *Esk.* Saraylarda, konaklarda kilerle ilgili işlere bakan kimse.

KİLERCİBAŞI a. Topkapı sarayı'nda kiler koğuşunun başı.

—ANSİKL. "Serkilar-ı hassa" da denilen kilercibaşı, padişahın yemeğinin pişirilmesini, pişen yemeğin padişah huzuruna götürülmesini, sarayın reçel ve şerbetlerinin hazırlanmasını denetlemekle görevliydi. Kiler koğuşunda görevli tüm içoğlanlarıyla saray kilerindeki acemiler, onun buyruğundaydı. XVI. yy.'da 50 akçe, XVIII. yy. sonlarında 62 akçe ulufe alan kilercibaşı, beylerbeyi rütbesi verilerek saray dışı göreve getirilir, terfi ederse hazinedarbaşı olurdu. Bu görev İkincimeşrutiyet'in ilanından sonra eski önemini yitirdi.

Büyük Larousse

kilercibaşı
Atatürk kitaplığı, İstanbul

KİLERMENİ a. (fars. *kil* ve *ermeni*'den *kil-i ermeni*). Anadolu ve İran'da bulunan ve yıkanarak saflaştırıldıktan sonra toz haline getirilen kırmızı renkli killi toprak. (*Ermeni kili* ya da *kırmızı kil* de denir.)

—ANSİKL. Ciltç. Tezhipçiler altın varak yapıştırılacak yüzeye kilermeniyi astar olarak sürer, varak yapıştırıldıktan sonra mührelerlerdi.

—Halk hek. Çok eskiden beri tedavi amacıyla kullanılan kilermeni, kurutucu, kuvvet verici, kan dindirici ve peklik verici özelliklerinden dolayı osmanlı hekimleri tarafından hazırlanan ilaç bileşimlerinde yaygın olarak yer aldı. Bugün de halk arasında kurdeşen, alerji ve sivilceleri iyileştirmek için kullanılmaktadır. Bir miktar kilermeni sirke ile dövülerek sivilcelere konur. Zeytinyağı, vazelin ya da gülsuyu ile karıştırılıp kurdeşen olan yere sürülür.

Kili kalesi → KİLYA.

KİLİDERE, Niğde'nin merkez ilçesi Yeşilgölcük bucağına bağlı belde; 3 194 nüf. (1990).

Kilidülbahir → KİLİTBAHİR.

KİLİKİA ya da **KİLİKYA** Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde bölge; K.'de ve B.' da Toroslar, D.'da Antitoroslar'la sınırlıydı. Adana, İçel ve Karaman illeriyle, Konya'nın G.'ini ve Antalya'nın D.'sunu kapsıyordu.

• COĞRAFYA. Kilikia, coğrafi ve fiziki açıdan farklılıklar gösteren iki kesime ayrılır: B.'da 3 000 m'yi aşan Orta Toroslar uzanır. Bu kesim sivri doruklar arasında, derin vadilerin yer aldığı, ulaşılması güç bir kıyıyla Akdeniz'e açılan az nüfuslu bir bölgedir. Burası Antikçağ'da *Kilikia Trakheia* (Dağlık Kilikia) olarak adlandırılıyordu. D.'daysa Seyhan (Saros) ve Ceyhan (Pyramos) nehirlerinin ortak deltasıyla denize ulaşan bir ova (Çukurova) bulunur. Daha B.'da Tarsus (Kydnos) ırmağının ve Deliçay'ın alüvyonlarının birikimiyle denizden toprak kazanılmıştır. Antikçağ'da *Kilikia Pedias* (Ovalık Kilikia) olarak anılan bu kesimde Tarsus ve Adana gibi önemli yerleşmeler kurulmuştur. Ksenophon' un yazdıklarına göre verimliliği, sularının bolluğu ve çeşitli tarım ürünleriyle ünlü olan Çukurova, günümüzde de sulu, kuru ve makineli tarımın gerçekleştirildiği başlıca üretim merkezlerindendir. Bölgede kentler Anadolu ile Suriye'yi bağlayan ve *Kilikia kapıları*'ndan (Gülek boğazı) geçen yol üzerinde (Bağdat demiryolu da aynı güzergâhı izler) yer alır.

• TARİH. Bölgede daha Yenitaş döneminde (İ.Ö. VII. binyıl) köylerin kuruluşuyla (Yümüktepe*, Gözlükule*) birlikte Suriye, Mezopotamya ve özellikle de Orta Anadolu kültürlerinin etkisi görülmeye başladı. Kilikia, İ.Ö. 2500'den sonra Kıbrıs'tan, İ.Ö. II. binyıl'daysa Mısır, Girit ve Mykenai'den gelen gemilerin uğrak yeri oldu. Luviler' in yaşadığı bölge Hititler tarafından ele geçirildi (İ.Ö. XVII. yy.). Daha sonra Kizzuvatna* krallığı'nın sınırları içinde yer aldı. Bu krallığı Hitit kralı Şuppiluliuma I (İ.Ö. 1371-1345'e doğr.) topraklarına kattı. Deniz halklarının saldırısından sonra (İ.Ö. 1191) bölgede geç hitit krallıkları kuruldu; asur kaynaklarında bu krallıklardan Kue* ve Hilakku* olarak söz edilmektedir. Bir süre sonra bu iki krallık, Asurlular'ın egemenliğini tanımak zorunda kaldı. Yunanlı antikçağ tarihçileri, Hilakku'dan gelen *Kilikes* (Kilikialılar) adını bütün bölge için kullandılar. Asurlular'dan sonra bu bölgede Syennesis adını ya da sanını taşıyan krallarca yönetilen küçük bir devlet, pers kralına bağlı olarak yarı özerk durumda varlığını sürdürdü. Persler bu devleti İ.Ö. 400'de ortadan kaldırdılar ve Kilikia satraplığını kurdular. Hellenistik dönemde önce Büyük İskender'in imparatorluğuna katılan bölge, Büyük İskender'in ölümünden sonra Ptolemaioslar'ın ve Selefkiler' in mücadelelerine sahne oldu. Selefkiler döneminde kurulan kentlerden biri de Kalykadnos (Göksu) kıyısındaki Seleukeia*'dır. İ.Ö. 67'de Pompeius tarafından roma topraklarına katıldı ve Kilikia eyaleti (Provincia Ciliciae) adı altında birleştirildi. Bu eyalet, Anadolu'nun G. kıyılarındaki districtus'ların (bölgelerin) bir araya getirilmesiyle oluşturulmuştu. Romalı hatip Cicero bir süre Kilikia'ya prokonsül olarak atandı (İ.Ö. 51-50). Aziz Paulus bu bölgede hıristiyanlığı yaymaya çalıştı (İ.S. 5-15). Romalılar'dan sonra Kilikia bizans sınırları içinde kaldı. VII. yy.'da sasani tehlikesi baş gösterdi. Kilikia'nın D.'su, VII. yy. ortalarından, 964'te Nikephoros Phokas'ın bölgeyi yeniden bizans topraklarına katmasına kadar Araplar'ın egemenliğinde kaldı. 1065'te Alp Arslan komutasındaki selçuklu orduları bölgeye akınlar yaptılar. 1375'te Kilikia Mısır Memlukları'nca fethedildi. Selim I (Yavuz) döneminde yöre osmanlı topraklarına katıldı (1516). Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Sevres antlaşması'yla bir süre fransız işgalinde kaldı (1919-1921).

KİLİKİA kapıları, lat. **Pylae Ciliciae,** İç Anadolu'yu Çukurova'ya bağlayan Gülek* boğazına Antikçağ'da verilen ad.

KİLİKİA PEDİAS. Tar. coğ. Kilikia bölgesinin D.'daki ovalık kesimine verilen ad; günümüzdeki Çukurova'yı kapsar. (→ KİLİKİA.)

KİLİKİA TRAKHEİA. Tar. coğ. Kilikia bölgesinin B.'daki dağlık kesimine verilen ad. (→ KİLİKİA.)

KİLİKS. Yun. mit. Agenor'un oğlu. Kız kardeşi Europe'yi aramaya çıktı ve adını verdiği Kilikia'ya yerleşti.

KİLİKYA → KİLİKİA.

Kilikya seferi → SELÇUKLULAR.

Kilikyalılar cemiyeti, Mondros silah bırakışması'yla Fransızlar tarafından işgal edilen Güney Anadolu bölgesindeki direnişi örgütlemek amacıyla, İstanbul'da kurulan dernek (1918). Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) girişimiyle kurulan derneğin kurucu üyeleri ve yöneticileri arasında eski Âyan meclisi başkanlarından Menemenlizade Rifat, eski Dışişleri bakanlarından Menemenlizade Nabi, Yargıtay hukuk dairesi başkanı Evliyazade Hacı Evliya, eski bakanlardan Ali Nünif vb. kişiler bulunuyordu. Dernek, işgal altındaki bölgelerde açtığı şubelerde geniş bir örgütlenme ve bilinçlendirme çalışması yürüttü.

KİLİM a. (fars. *gilim*). **1.** Daha çok yaygı olarak kullanılan havsız, atkı yüzlü ve desenli bir kirkitli dokuma türü. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Esk.* Kaba yün dokumadan yapılan üstlük.

—*Esk. Kilim-pare,* küçük kilim. ‖ *Kilim -puş,* kilim giyen, derviş; yoksul. ‖ *Kilim -şuy,* kilim yıkayan.

—ANSİKL. Kilim, yatay dikey ya da gelişmiş dikey tezgâhlarda dokunur. Atkı ve çözgüsü yün ya da atkısı yün, çözgüsü pamuk ipliğindendir. Dokumanın boyunca önlü arkalı çift sıra halinde gerilen çözgü ipliklerinin arasından bir ön ve bir arkadan geçen atkı iplikleri, çözgü ipliklerini tümüyle örter. Desenler dokuma tekniğinde sağladığı kolaylık nedeniyle genellikle geometriktir. Desenlerin bulunduğu belirli alanlarda renkli bir atkı, çözgülerin alt ve üstünden geçerek bir başka rengin sınırına değin gider ve buradan geri döner. Böylece aynı renklerdeki atkılar kendi desen alanlarındaki çözgülerin arasından geçerek birer motif oluştururlar. Atkı ipliklerinin atılırken biraz bol bırakılması gerekir, bundan sonra bu ilmeler kirkitle sıkıştırılır, böylece atkı ipliklerinin çözgüleri gizlemesi sağlanır. Aksi halde atkılar çözgüler arasına sıkışır ve çözgü yüzlü bir dokuma ortaya çıkar.

Belirli desen alanlarında gidip gelen değişik renkteki atkılar, öteki desen sınırına gelince kendi bölgelerindeki en son çözgüye dolanarak geri döndüklerinden, iki atkının karşılaştığı dikey çizgilerde birer yarık (ilik) oluşur. Bu yarıkların açık bırakılışı ya da çeşitli yollarla kapatılmasıyla değişik kilim türleri oluşur.

Bu yarıkların açık bırakıldığı kilim türlerinde olabildiğince dikey çizgilerden kaçınılır. Ancak 1 cm'yi geçmeyecek boyutta dikey çizgilere yer verilir. Motiflerin eğik çizgi sınırlarında ise desen iplikleri çözgü ipliklerinin arasından geçirilip yukarı doğru ilerlendikçe çözgü iplikleri birer birer alınır ya da bırakılır, böylece yarıklar oluşmaz. Bu nedenle türk kilim motiflerinde çoğunlukla yatay ya da eğik çizgiler kullanılmış, 1 cm'den uzun dikey çizgiler basamaklar halinde bölünmüş ve böylece tekniğe uygunluk ve sağlamlık sağlanmıştır. Bu, Anadolu'da en çok uygulanan kilim dokuma tekniğidir.

İkinci bir kilim dokuma tekniğinde ise desen sınırlarında karşılaşan farklı renkteki atkı iplikleri birbirinin içinden geçirilerek yarıkların oluşması önlenir. Bu teknikler istenen uzunlukta dikey çizgiler yarık oluşturmadan dokunabilir. Bu yöntem fazla zaman aldığından Anadolu'da bu teknikle dokunmuş kilimlere pek rastlanmaz. Daha çok Avrupa ülkelerinde, duvara asmak üzere dokunan atkı yüzlü dokumalarda görülür.

Desen sınırlarındaki yarıkları yok etme

Büyük Larousse

kilim
Sivrihisar Ulu camisi'nden
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

Büyük Larousse

Afyon yörük kilimi
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

Büyük Larousse

Konya kilimi
Halı ve kilim müzesi, İstanbul

Büyük Larousse

Bergama kilimi
Türk ve islam eserleri müzesi
İstanbul

yollarından biri de çift kenetlemedir. Bunda farklı renkte atkı iplikleri her sırada birbiriyle kenetlenir ve kenetleme bir üstteki geliş gidişte de yinelenir. Dokumaya sağlamlık veren bu teknik de zahmetli ve zaman alıcıdır. Anadolu kilimlerinde pek rastlanmaz.

Dördüncü türdeki kilimlerde yarıklar her sıra dokunduktan sonra ayrı iplikle çapraz olarak ve atkı ipliklerini dönüşlerinde bağlayarak giderilir. Bu teknikle dokunan kilimler ilk bakışta ayrı renkteki desenlerin iğneyle birbirlerine dikildiği izlenimini verir.

Beşinci tür kilimde, atkı iplikleri kirkitle sıkıştırılırken kirkit desene göre bazı yerlere çok, bazı yerlere az bastırılır ve eğik çizgiler elde edilir. Atkıların bazı yerlerde gergin, bazı yerlerde gevşek atılmasıyla da eğik çizgiler oluşturulabilir. Bir başka yöntem de iki atkı sırası arasında fazladan bir küçük grup atkı atıp bunları kirkitle sıkıştırmadır. Kilim dokumada bir başka teknik de ayrı desen alanlarından gelen desen ipliklerinin karşılaştıkları yerdeki aynı çözgü ipliğine dolanarak dönüş yapmasıdır.

Desenler arasındaki yarıklar, ayrıca bir çerçeve ipliğinin arada kalan çözgülere yukarıdan doğru sarılmasıyla da kapatılır. Bu teknikte dokumanın yüzünde ve motif çevrelerinde iğne ardı yapılmış izlenimini veren çerçeve çizgileri oluşur.

Bazı kilimlerde ise farklı renkteki desen alanları arasında normalden daha geniş aralıklar bırakılır. Bu aralıklar aynı renkteki iplikler çözgülerin arasından, desen kenarlarına uyacak biçimde bir alttan, bir üstten geçirilerek doldurulur. Böylece ayrı renkteki atkıların arasında, sıkıştırılmış başka renkte bir grup iplik, dokumanın yüzünde kabarık bir biçimde durur.

Kilimlerde bu tekniklerden biri ya da birkaçı bir arada uygulanabilir.

Kilim tek parça halinde dokunabildiği gibi boyuna şeritler halinde dokunup birbirine eklenerek de oluşturulabilir. Daha çok yaygı olarak kullanılan kilimden, heybe, yastık, hurç, minder yüzü vb. de yapılabilir. Kilim dokumada kullanılan iplikler XIX. yy.'ın sonuna değin doğal boyalarla renklendirilirken, bu tarihten sonra sentetik boyaların da kullanıldığı görülmektedir.

Kilimde kullanılan renkler yörelere göre farklılıklar gösterir. Genellikle canlı renkler yeğlenir, yeşil, turuncu, mavi, lacivert ve kırmızı en çok kullanılan renklerdendir. Beyaz zemin üzerine dokunanlar da vardır. Motifler de yörelere göre farklılıklar gösterir, ama tümünün ortak özelliği çoğunlukla geometrik oluşudur.

—Tar. Kilim, bilinen en eski dokuma türlerinden biri olarak kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalar, insanların döşeme, örtü ve yaygı gereksinimlerini karşılama amacıyla, yün iplikleri birbirinin arasından bir alt, bir üst geçirerek ilkin kilim yaptıkları, daha sonra bu ipliklerin arasına yün iplikleri düğümleyerek halıyı oluşturdukları görüşünü güçlendirmektedir.

Orta Asya'nın Yukarı Altay bölgesindeki Pazırık kazılarından ele geçen bulgular arasında, göçebe bir yaşam sürdüren Türkler'in kilim dokuma tekniğiyle oluşturdukları dokuma parçalarına da rastlanmıştır. Selçuklular döneminde çok gelişmiş olan dokumacılığın en yaygın türlerinden birinin de kilim olduğu sanılmaktadır. Dokumalar nem vb. dış etkenlerle kolay çürüdükleri için bu el sanatı ürünlerinin en eski örneklerine ilişkin çok az bulgu vardır. Anadolu kilim sanatının ele geçebilen ilk örnekleri XVI. yy.'a tarihlenebilmektedir. Washington Textile museum'da bulunan ve XVI. yy.'a tarihlenen bir yaygı parçası, Holbein halılarının desen özelliklerini göstermektedir ve kûfi bordürlüdür. Sıvas Divriği ulu camisi'nde bulunan beş kilim parçası da desenleri bakımından XVI. yy. çini, kumaş ve saray halıları ile benzerlik göstermektedir. Bu kilim parçaları malzeme ve dokuma teknikleri yönünden incelendiğinde, saray atölyelerinde özel olarak dokundukları sonucu ortaya çıkmaktadır. Bunlarda atkılar, motifin eğri çizgilerine göre bastırılarak eğimli çizgiler oluşturulmuş, bazı yerlerdeyse tek kenetlemeyle yarıklar yok edilmiştir. Kütahya'nın Hisarbeyoğlumustafabey camisi'nde bulunan enine şeritler içinde karanfil motifli kilim de XVI. ya da XVII. yy. saray kilimlerindendir. İstanbul'da Hekimoğlualipaşa camisi'nde ele geçen eskimiş bir kilim parçası ise XV. yy. hayvan figürlü Anadolu halılarıyla benzerlikler göstermektedir. Konya Mevlana müzesi'nde bulunan karanfil desenli kilimin saray kilimlerinden olduğu sanılmaktadır ve desen yönünden Üsküdar çatmalarıyla gösterdiği benzerlik dikkati çekmektedir.

Kilim Anadolu'nun hemen her yöresinde dokunmuş ve dokunmaktadır. Anadolu'da yaşamış çeşitli etnik gruplar ve kültürler nedeniyle bu kilimlerin teknik ve desenleri çok çeşitlidir. Ancak bazı bölgesel özellikler göstermekte ve geleneksel bir el sanatı olarak sürdürüldüğünden desen yönünden çok az değişime rastlanmaktadır. Bu nedenle kolaylıkla tarihlendirilememekte, yalnızca renklerine bakılarak sentetik boyaların Türkiye'ye girdiği 1880 ya da 1890 tarihlerine göre bir değerlendirme yapılmaya gidilmekteyse de bu geçerli ve sağlıklı bir ayırım olamamaktadır.

Anadolu kilimleri dokunduğu yere (Eşme, Karasu, Emirdağ, Dazkırı vb.), aşirete (avşar, yörük, berihan, kirkitli vb.), aileye (Dirişdin, Dalakes vb.) ya da en sık yinelenen motife (çubuklu, yollu, ibrikli, bindallı vb.) göre değişik adlar alır. Bugün geleneksel el sanatı olarak kilimciliğin sürdürüldüğü yerlerin başında Manisa, Niğde, Konya, Afyonkarahisar, Sıvas, Kayseri, Bergama, Malatya ve Gaziantep gelmektedir.

Günümüzde kilime talebin giderek artması, özellikle yabancıların kilime halı denli önem vermeleri, bu geleneksel el sanatının yaşatılması konusunda bazı çalışmalar yapılmasını sağladı. Kilim dokumayı bireysel bir ev uğraşısı olmaktan çıkarmak amacıyla Bursa'nın Umurbey köyünde bir deneme okulu açıldı. Prof. Kenan Özbel yönetimindeki çalışmalarda, yörenin tanınmış kilim ustaları umurbeyli genç kızlara kilim dokuma tekniklerini öğretti, öğrenenlere krediyle tezgâh verildi. Bu deneme daha sonra Orhangazi'ye aktarıldı. Bunun yanı sıra Kültür ve turizm bakanlığı ve Marmara üniversitesi'nin ilgili bölümlerinin işbirliğiyle Anadolu'nun çeşitli yörelerinde geleneksel yöntemlerle kilim dokumanın yaygınlaşması ve kilimlerin özgünlüğünü yitirmesinin önlenmesi alanında çalışmalar başlatıldı.

Kilim, düz dokuma yaygılar müzesi → HALI, KİLİM VE DÜZ DOKUMA YAYGILAR MÜZELERİ.

KİLİMANCARO ya da **UHURU,** Afrika'nın en yüksek doruğu, Tanzaniya'nın kuzeyinde, Kenya sınırında; 5 895 m. Rift Valley'de Alt Miyosen'den günümüze kadar süren yanardağ etkinlikleri sonucu oluşan Kilimancaro, karlı takkesi ortasından fümeroller sızdırır. 90 km çapında ve 4 200 m yüksekliğindeki koni biçimli bir sert taban üzerinde iki doruk yükselir: Mavensi ve Kibo (en yüksek doruk). Güney yamaçlarında, 2 000 m'nin altında, tarım ve hayvancılıkla uğraşan Çaggalar yaşar; daha yukarıda dağa özgü bitki örtüsü kat kat sıralanır.

—Dağc. Tırmanılması büyük teknik zorluklar göstermeyen Kibo'ya ilk defa Alman H. Meyer ve avusturyalı L. Purtscheller tırmandı (1889); 10 km D.'da, Mavensi kayalık kütlesineyse (5 148 m) F. Klute ve E. Œhler çıktı (1912).

KİLİMCİ a. Kilim dokuyan ve/ya da satan kimse.

KİLİMCİLİK a. **1.** Kilim dokuma sanatı. **—2.** Kilim ticareti.

KİLİMLİ, Zonguldak ilinin merkez ilçesine bağlı bucak; 56 221 nüf. (1990); 9 köy. Merkezi *Kilimli,* 34 475 nüf. (1990).

KİLİNDAR a. Balıkç. **1.** Şıra, kurtağzı, kırma, kepasti dalyanlarında, balıkların toplandığı havuzun deniz kesimindeki ağ bölümü. **—2.** *Kilindar kazıkları,* kilindardaki kazıklar.

KİLİŃSKİ (Jan), polonyalı yurtsever (Trzemeszno 1760 - Varşova 1819). Kościuszko'nun Ruslar'ı yendiği (4 nisan 1794) haberi gelince Varşova halkı ayaklandı (17 nisan); ayaklanmanın liderlerinden biri olan kunduracı Kiliński, bir efsane niteliği kazandı.

KİLİS, Gaziantep ilinin Akdeniz bölgesi sınırları içinde kalan kesiminde ilçe; 121 752 nüf. (1990); 1 243 km^2; 110 köy. Merkezi, Gaziantep'in 44 km G.-B.'sında *Kilis,* 82 882 nüf. (1990). Baklagiller, sebze, zeytin, üzüm üretimi. Fosfat yatakları. Zeytinyağı, buz fabrikası. Sınır ticaretinde önemli merkez.

—Tar. Türkler'in Anadolu'ya yerleşmelerinden önce, yörenin tüm tarihsel süreçlerini yaşamış olan Kilis'in Orta Tunç çağdan beri önemli bir yerleşim merkezi olduğu bilinmektedir. Kalde, Asur, Hurri-Mitanni devletleri arasında el değiştirdikten sonra uzun süre Hitit İmparatorluğu'nun ege-

Kilimancaro

Bottin

menliği altında kaldı. Persler döneminde Keyhüsrev II'nin yönetimine geçti, İ.Ö. IV. yy.'da da Selefkiler'ce alındı. Romalılar'ın Selefkiler'i ortadan kaldırmasından (İ.Ö. 64) sonra Roma İmparatorluğu'na, imparator Teodosius'un ölümüyle de, 395'ten başlayarak Doğu Roma İmparatorluğu tahtına oturan Arcadius'a bağlandı. Roma kaynaklarında kentin adı Ciliza sive Urmagiganti olarak anılmaktadır. Kilis adına bazı asur metinlerinde de Ki-li-zi biçiminde rastlanır. Hicret'in daha ilk yıllarında (622 sonrası) islam egemenliği altına giren kent, Bizans'a karşı bir sınır karakolu niteliğini sürdürdü; XI. yy.'ın sonlarında Birinci haçlı seferi sırasında Urfa kontluğuna bağlandıysa da önce Büyük Selçuklular'a, ardından Anadolu Selçukluları'na geçti. XVI. yy.'ın başlarında bölgenin Selim I tarafından fethedilmesi üzerine Halep eyaletinin sancağı olan Kilis'in XVII. yy.'da yüksek surlarla çevrili olduğunu, bu surlarda "tedribe" denilen sekiz kapının bulunduğunu, kentteki ev sayısının 4 660'a ulaştığını Evliya Çelebi'den öğreniyoruz. Yine Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre o tarihte kentin 30 camisi, 7 medresesi, 3 hamamı, 11 hanı, 2 170 dükkânı, 1 bedesteni vardı. Camilerin en önemlisi XVI. yy. ortalarında Canbulat Bey'in yaptırtmış olduğu Tekke camisi'dir.

Mısır hıdivi Kavalalı Mehmet Ali Paşa'nın başlattığı (1831) ayaklanma sırasında Kilis, İbrahim Paşa tarafından ele geçirildi ve ancak 1840 yılında yeniden osmanlı yönetimine bağlandı. Bu yıllarda Halep ili merkez sancağına bağlı olan Kilis'te beş bini çeşitli dinlerden olmak üzere 20 000 nüfusun yaşadığı Ali Cevat tarafından belirtilmiştir.

Birinci Dünya savaşı sonunda Türkiye'nin yabancı devletlerce işgal edilmesi sonucu Kilis'e de önce ingiliz askerleri girdi (6 ocak 1919); aynı yılın ekim ayında İngilizler'in yerini Fransızlar aldı. İki yıl süren işgal, 20 ekim 1921 tarihli Ankara* itilafnamesiyle kaldırıldıysa da Kilis'in bazı bölümleri Suriye sınırları içinde kaldı. Bu durum, iki ülke arasında imzalanan (1926) sınır düzeltmesi antlaşmasıyla bir ölçüde giderildi.

—Mim. Kilis'te Memluklar döneminde yaptırılan ve plan ve bezemeleriyle daha sonraki osmanlı yapılarını etkileyen anıtların çoğu günümüze ulaşmamıştır. Yazıtına göre 1334'te Abdullah bin Hacı Halil'in yaptırdığı Ulu cami 1709 ve 1905'te onarılmıştır. Düzgün kesme taştan, dar ve uzun planlı caminin K. cephesinde dokuz kapısı vardır. XIX. yy.'da onarılan orta kapının yanlarında sivri kemerli derin nişler bulunmaktadır. Kemerler yıldızlar, geometrik geçmelerle bezenmiştir. İki sahınlı ana mekân, yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Hafif sivri kemerli, mukarnas dolgulu mihrap nişinin yanlarında sütunçeler yer alır. Minare yazıtında 1515'te Seyyide Fatma tarafından yaptırıldığı belirtilen Akçurun camisi de memluk özellikleri gösterir. Dikdörtgen planlı ana mekân ortada kubbe, yanlarda beşik tonozla örtülüdür. Kubbeye geçiş küresel bingilerle sağlanmıştır. Mihrap, hafif sivri kemerli yalın bir niş biçimindedir. İki bölümlü son cemaat yeri çapraz tonoz örtülüdür. İnce, uzun gövdeli, çok köşeli minare avlunun B. köşesindedir. Osmanlı dönemi yapılarının ilk örneklerinden biri, Süleyman I (Kanuni) döneminde Kilis ve çevresinin beylerbeyliğine getirilen Canbulat Bey zamanında inşa edilmiş olan Canbulat (Tekke) camisi'dir (1553). Kare planlı, tek kubbeli osmanlı camilerinin güzel örneklerindendir ve kubbesi, mihrabı ve minberi ile dikkati çeker. Son cemaat yeri altı sütuna oturan beş kubbeyle örtülüdür. Beyaz ve kırmızı taştan iç içe iki kemerli taçkapı baklava motifleriyle süslüdür. Avluda Canbulat Bey'in türbesi vardır. 1569 tarihli yazıtı bulunan Şeyh camisi'ni Hacı Baki Murat yaptırmıştır. Beş sütuna oturan düz çatılı son cemaat yerinin önünde küçük bir avlusu vardır. Dikdörtgen planlı ana mekânda, mihrap önü kubbeyle, yan bölümler beşik tonozla örtülüdür. 1655'te Abaza Hasan Paşa'nın yaptırdığı Şeyhler camisi mihraba koşut iki sahınlı düz, ahşap çatılı bir ana mekânla, altı sütunlu son cemaat yerinden oluşur. Düz çatılı, yalın, küçük bir yapı olan Hindioğlu camisi'ni Kilis voyvodası Hüseyin Ağa yaptırmıştır (1664). 1683 tarihli Çalık camisi geniş bir son cemaat yeriyle, dikdörtgen planlı ana mekândan meydana gelir. Ana mekân derin, oval bir kubbeyle, son cemaat yeri düz çatıyla örtülüdür. Avluda yer alan medrese odaları yıkılmıştır. XIX. yy.'da Salih Ağa'nın onarttığı Cüneyne camisi'nin ilk yapım tarihi bilinmemektedir. Düzgün kesme taştan, dar, uzun dikdörtgen planlı bir yapıdır. Vakıf kayıtlarından XVII. yy.'da yaptırıldığı anlaşılan Kadı camisi 1822'de onarılmıştır; düzgün kesme taştan, dikdörtgen planlı, düz çatılı ana mekânla, çapraz tonoz örtülü son cemaat yerinden meydana gelir. Mevlana Celalettin Rumi adına yaptırılan (1525) Mevlevihane, halk arasında Aktekke adıyla bilinir. Konuk odaları, dinlenme yerleri, mutfak, şeyh odaları, havuzlu fıskiye, mezarlık bölümleri yıkılmış, yalnızca ortada büyük, yanlarda dört küçük kubbeyle örtülü semahane günümüze ulaşmıştır (1876'da onarıldı). Bir nakşibendi tekkesi olan Şeyhabdullahefendi tekkesi 1858 tarihlidir. Avluda Şeyh Abdullah Efendi'nin türbesi vardır. Şeyh Abdullah Efendi'nin yaptırdığı (1879) han (Baytaz han) onarılarak çarşıya dönüştürülmüştür Birinci kat kemerleri arasında aslan kabartması vardır. Kentteki tarihsel hamamlar arasında Canbulat Bey'in yaptırdığı Hoca hamamı (1545), Eski hamam (1562), Paşa hamamı (1567); bunların yanı sıra Hasanbey hamamı (1599), Tuğlu hamam (1785) belirtilebilir. Çeşme mimarisinin güzel örneklerinden olan İpşirpaşa çeşmesi (1654), Kurtağa çeşmesi (1635), Fellah çeşmesi (1623, 1787 onarım) Kavaf çeşmesi (1844) sayılabilecek öteki anıtlardır.

Kilis keçisi, Güney Anadolu'nun doğu bölümünde, özelikle Gaziantep ve Kilis yöresinde yetiştirilen yerli keçi ırkı. (Rengi genel olarak siyah ve süt verimi oldukça iyidir.)

Kilis sığırı → GÜNEY ANADOLU KIRMIZISI.

KİLİSE a. (yun. *ekklesia,* toplantı'dan). **1.** İsa tarafından kurulan dinsel kurum: *Gerçek kilise.* **—2.** Her mezhepten hıristiyanın oluşturduğu topluluk: *Katolik kilisesi. Protestan kilisesi.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Roma Katolik kilisesi. **—4.** Bir devlete, bir cemaate bağlı katolikler topluluğu: *Fransa kilisesi. Paris kilisesi.* **—5.** Bir kiliseye bağlı tüm din adamlarının ya da rahiplerin oluşturduğu kurum: *Devrimde Kilise'nin malları satıldı.* **—6.** Hıristiyanlığın öğretilmesi ve kilise işlerinin ruhani ve dünyevi yönetimiyle görevli piskoposlar topluluğu: *Kilise otoritesi.* **—7.** *Kilise adamları,* ruhban sınıf. || *Kilise direği gibi,* bir kimsenin ensesinin kalınlığını vurgulamak için şaka yollu söylenir: *Adamın kilise direği gibi ensesi var.* || *Kilise önünde, kilisede,* dinsel törenleri yapmaya yetkili papazların önünde: *Kilisede evlenmek.* || *Birini kiliseden uzaklaştırmak,* aforoz etmek.

—Huk. *Kilise hukuku,* Kilise'nin kuruluşunu ve iç disiplinini düzenleyen kurallar bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL.•*Doğu kiliseleri,* latince konuşulan Roma İmparatorluğu'nun nüfuz sahası ve Roma Papalık makamının doğrudan yetkisi dışında kalan bölgelerde gelişen ve örgütlenen Hıristiyan kiliseleri. Nestorius'un Mesih hakkında geliştirdiği ve Efes konsili'nde (431) mahkûm edilen görüşlerin kabulü, Khalkedon konsili'nce (451) saptanan İsa ile ilgili dogmaların reddi, Roma Katolik kilisesi ile inanç birliğinin kopması (1054), nüfuzu ve çapı çok farklı üç ayrı Doğu kilisesi grubunun ortaya çıkmasına yol açtı: Nesturi kilisesi, Monofizit kiliseler, Ortodoks kiliseler. Özellikle Brest* birliği'nden (1596) bu yana Roma, bu değişik Kiliseler'in mensuplarını, ayin düzenlerini ve özel geleneklerini korumak koşuluyla, kendisiyle birleşmeye teşvik etti. Böylece, dördüncü bir grup olarak doğu ayin usulüne bağlı Katolik kiliseler grubu (ortodoks kudas inancına sahip uniat ya da Rum katolik kiliseleri) ortaya çıktı.

Büyük Larousse

Kilis'ten bir görünüm

Kiliseler'in örgütlenmesi

• *Ortodoks kiliseler.* Ortodoks kudas inancı temelde, İustinianos'un düzenlemelerine dayanır. Bu düzenlemelerin dayanağıysa Khalkedon konsili kanunları, özellikle de patriklik makamlarının sayısını beş olarak saptayan (Roma, İstanbul ve üç melki patrikliğini oluşturan İskenderiye, Antakya ve Kudüs) ve Kıbrıs kilisesi'ne özerklik tanıyan Yirmi Sekizinci kanun'dur. Slavlar'ın hıristiyanlaştırılması, Batı ve Doğu Roma kiliseleri arasındaki kopma ve ulusların tarihinde meydana gelen çeşitli olaylar, yeni yeni bölünme nedenleri ortaya çıkardı ve birçok yeni patrikliklerle bağımsız ya da özerk Kiliseler'in kurulmasına yol açtı.

Bulgar kralı Boris I'in halkı için din olarak hıristiyanlığı kabul etmesi (864), önce Ohrid (972-1018), daha sonra da Tirnova (1235-1393) patrikliğinin kurulmasına yol açtı. Ama daha sonra İstanbul'un güdümü altına giren Bulgarlar'ın, özerk bir eksarhlığa sahip olmak için 1870'i beklemeleri gerekti. Bu eksarh, 1953'te patrik oldu. Sırplar da 1219'da Kilise'lerinin özerkliğini ilan ettiler. 1346'da kurulan Peć patrikliği, bir yüzyıllık bir araya (1459-1557) rağmen, 1766'ya kadar varlığını sürdürdü; 1918'de sırp birliğinin yeniden kurulmasından sonra, 1920'de baştan kuruldu.

Prens Vladimir'in vaftiz edilmesiyle (989) hıristiyan olan Kiev Rusyası, uzun süre, hatta metropolitlik makamı 1325'te Moskova'ya taşındıktan sonra da, İstanbul patrikliği'ne bağlı kaldı. Gerçek özerklik 1448'de gerçekleşti; Moskova ve bütün Rusya patrikliği ise 1589'da ilan edildi. Büyük Petro tarafından lağvedilerek yerine bir sinod teşkilatı oluşturulan (1721) bu patriklik 1917'de yeniden kuruldu. Ne var ki, bu yeni patrikliğin yetkisi, günümüzde bir kısım rus mülteci tarafından tanınmamaktadır. Bunlardan bir bölümü (Fransa ve Batı Avrupa başpiskoposluğu) İstanbul'a bağlıdır; diğer bir bölümüyse, "Sınırötesi rus ortodoks sinod kilisesi" ni kurmuş bulunmaktadır. Bu sonraki kuruluşun başlangıçta Karlofça'da (Yugoslavya) bulunan merkezi, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra New York'a taşınmıştır.

Eflak ve Moldavya'daki eski rumen prenslikleri, 1885'te kilise bağımsızlıklarını kazandılar. Transilvanya'nın ilhakı ve Büyük Romanya'nın kurulması (1918) üzerine 1925'te Bükreş'e bir patrik yerleşti.

Yunanistan'da, bağımsızlığın hemen ardından, Yunan kilisesi özerk ilan edildi (1833). Nihayet, 1920'den sonra, Moskova ve İstanbul patrikleri tarafından, çeşitli ülkelerdeki küçük ortodoks cemaatle-

kıpti rahip

Francolon-Gamma

re özerklik tanındı. Bu konuda, en önemli olay, Moskova patrikliği'nin, Amerikan kilisesi'ne özerklik tanımasıdır (10 nisan 1970). Bu kilise, Kuzey Amerika'daki ortodoksların beşte birini bünyesinde topladığına göre, bu olay diaspora Kiliseleri'nin birleştirilmesi yönünde atılmış bir ilk adım sayılır. Buna paralel olarak, Gürcistan'ın Rusya'ya katılmasından (1801) sonra eksarhlığa indirilen Gürcistan ortodoks katolikosluğu, 1943'te Moskova patrikliği'nce yeniden tanındı.

• *Monofizit kiliseler.* Khalkedon konsili'ne katılmayan ve 451 düzenlemesine uymayı reddeden dört kiliseye bu ad verilir. Bu Kiliseler'in ayırtedici özelliği, İsa'nın kişiliğinde "Tanrı kelamı ile insanın, tek bir vücut halinde birleşmiş" olduğu inancına bağlılıklarıdır. Mısır kıpti kilisesi ile Etyopya kilisesi (çok özgün afrika ve yahudi özellikleri taşır) IV. yy.'dan, İskenderiye patriğinin Etyopya kilisesi ruhani reisinin bağımsızlığını tanıyıp ona patriklik unvanını verdiği 1959 yılına kadar aynı kaderi paylaştılar.

Yakubi kilisesi'nin adı, VI. yy.'da onu örgütleyen Yakup Baradai'den gelir. Yakubi kilisesi, özellikle Suriye'nin dağlık bölgelerinde gelişti. Yüzyıllar boyunca gücünü büyük ölçüde yitiren bu Kilise (patrikliği Antakya'daydı), katolikliğe geçen, ama latin piskoposların yönetimini reddeden, nesturi kökenli önemli bir malabar cemaatinin katılımından (1653) vararlandı.

Ermeni kilisesi'nin kökeni, IV. yy.'da aziz Gregorius'un havarilik faaliyetlerine dayanır. Selçuklular'ın XI. yy.' da Anadolu'ya gelmesi üzerine, patriklik Kilikia'ya taşındı (1293). Günümüzde, bu Kilise iki katolikosluğa bağlıdır. Biri Eçmiyadzin'dedir (Ermenistan), diğeriyse (Kilikia'daki) 1922'de Antilyas'a (Libya) taşınmıştır. Biri Kudüs'te (1311), diğeri de istanbul'da (1561) olmak üzere ikinci dereceden iki patriklik daha vardır.

451'de, İsa'nın hem tanrı, hem insan olarak tanımlanmasını kabul etmeyen bu dört Kilise, Ortodoks kiliseleri ile kudas birliği içinde değildir. Ama günümüzde sürdürülen diyalog, çeşitli Kiliseler'in görüşleri arasında derin bir inanç birliği ve özdeşlik bulunduğunu göstermektedir.

• *Nesturi kilisesi.* Buna, "Khalkedon karşıtı" kilise de denir, çünkü Efes konsili'nde (431) ortodokslukla ilişiğini kestikten sonra, Khalkedon konsili'ne katılmadı. Bu Kilise, Sasani Pers İmparatorluğu'nun, Nestorius'un hocası Mopsuestialı Theodoros'un öğretisini benimseyen hıristiyan cemaatlerine dayanılarak kuruldu. (→ NESTURİLİK.)

Yetki çevresini, Hindistan'ın güneyindeki, Orta Asya'daki, hatta Çin'deki hıristiyan cemaatlere kadar genişleten Bağdat katolikosu (katolikosluk abbasi halifeleri döneminde Bağdat'a taşınmıştı) XIII. yy.'da hıristiyan dünyasının en güçlü otoritelerinden biriydi. Fakat XIII. yy.'daki moğol fetihlerinden sonra zayıf düştü, 1559'da hemen hepsi Roma'ya bağlanan hint cemaatlerinden koptu (→ MALABAR) ve küçük cemaatlere bölündü. Bugün ana bölümüyle Irak'ta yerleşmiş olan Asur kilisesi ile Malabar'da bir cemaati kapsamaktadır. 1933-1970 arasında Kıbrıs'ta, sonra da ABD'de sürgünde kalan katolikosu, bugün Tahran'da yaşamaktadır. 1980'de bu Kilise ile hiçbir diyalog kurulmadı.

• *Doğu ayin usulüne bağlı Katolik Kiliseleri.* Bu Kiliseler'in, "uniat" ya da "rum katolik" de denen en eskileri, ortodoks kudas anlayışından kaynaklanır. Roma ile ilk birlik, zorlu siyasal baskılar altında, Polonya krallığı'na bağlı Ukraynalılar ile Beyaz Ruslar tarafından gerçekleştirildi (Brest birliği, 1596); böylece, bizans ayin usulüne bağlı bir Ruthçu katolik kilisesi doğdu. (1946'da alınan tek yanlı bir kararla, sovyet toprağında yaşayan cemaatin tümü Moskova ortodoks patriğinin yetkisi altına sokulmuştur.)

Roma ile birleşmeden yana olan daha kendiliğinden bir akım, XVII. yy.'ın sonunda, Antakya patrikliği bünyesinde ortaya çıktı. Bunun sonucunda, özerk bir "rum katolik" patrikliği kuruldu (1724). Patriklik makamının sahibi, Antakya ve bütün Doğu İskenderiye ve Kudüs'ün patriği unvanını taşıyordu. Buna benzer bir birlikçi hareket, XVII. yy.'da Rumenler arasında, daha sonra da Yunanistan, Bulgaristan, Macaristan ve Yugoslavya'da ortaya çıkarak bizans ayin usulüne bağlı katolik cemaatlerin doğmasına yol açtı. Nihayet, Güney İtalya ile Sicilya ve Korsika'da, papa Benedictus XIV'ün bir kararıyla, "İtalyan -Rum" kilisesi adı verilen bir çekirdek oluşturuldu.

Maruni kilisesi, bizans usullerini reddetme konusunda gösterdiği kararlı tutumla özel bir durum sunar. Suriye ayin usulünü uygulayan bu Kilise, saf antakya geleneğinden kaynaklandığını ileri sürmektedir. Daha haçlı seferleri döneminde Roma'ya bağlanmıştır.

Monofizit kiliseleri'nden kaynaklanan başka Doğu katolik kiliseleri de vardır. Bunlar, daha çok 1740'ta Roma ile birleşen bazı Suriye ermeni kiliseleri'dir. 1750'de Lübnan'da Zmar'daki (Bzummar) Notre-Dame manastırı'nda bir Kilikia katolik katolikosu kuruldu; merkezi bugün de hâlâ Beyrut'tadır. Öte yandan, XIV. yy.'dan beri Polonya'da var olan ve burada elan Lwów piskoposluğu'nu oluşturan ermeni cemaati, Brest birliği sırasında birleşti. 1930'da bazı malabarlar monofizizmi bırakarak Suriye ayin usulüne bağlı "malankar" katolik cemaatini oluşturdular. Mısır'da, XVIII. yy.'dan beri roma camiasına bağlı bulunan bir katolik azınlığı için 1899'da İskenderiye'de bir Kıpti katolik patrikliği kuruldu. Yine, Etyopya'da, etyopya ayin usulüne bağlı bir katolik azınlık, 1961'de bir metropol ve iki piskoposluk biçiminde örgütlendi.

Nihayet, bazı nesturi cemaatleri, Brest birliği daha gerçekleşmeden önce, Roma ile birleşerek Babil patrikliği adı verilen bir patriklik oluşturdular (1552). Bu kuruluşun patriği halen Bağdat'tadır. 1599'da, Hindistan'daki Malabar kilisesi portekiz işgali sırasında, kalde ayin usulünü sürdürerek Roma ile birleşti.

Bu arada şunu belirtmemiz gerekir ki Roma, bu Doğu katolik kiliseleri'nin geleneksel ayin usullerini korumalarına izin vermekle birlikte, bunların yanı sıra, özellikle yeni hıristiyan yapılan paganlar (örneğin Hindistan'da ve Etyopya'da) için, yerine ve zamanına göre, latin ayin usulünü uygulamaktan da geri kalmadı.

ana özellikler ve ayin usulleri

Hangi kudas inancına (ortodoks, nesturi, monofizit ya da roma) sahip olursa olsun, bütün Doğu kiliseleri'nin bazı ortak temel özellikleri vardır: kutsal metinlerde ve ayin usullerinde anlatımını bulan Kilise babaları* geleneğine bağlılık; dindarların da rahiplerle paylaştıkları ruhani yaşam birliği *(içselleşmiş rahiplik);* Kilise'nin, içinde kutsallığın yaşandığı bir aile olarak görülmesi.

Doğu ayin usulleri, çeşitlilikten (Kilise'nin ilk zamanlarında cemaate tam bir ibadet serbestliği tanınıyordu) belirli bir birliğe (hıristiyanlığın büyük merkezlerinde, ibadet biçimleri giderek birörnekleşti) doğru gelişti. IV. yy.'da, birçok yerel ayin usulünün varlığına rastlanır. V. yy.'da dört büyük patrikliğin kurulmasıyla, bazı ayin usulleri yavaş yavaş ortadan kalktı ve patrikhanenin bulunduğu kentin ayin usulü yaygınlaştı. Böylece, bizans ayin usulü, asya ve pontus ayinlerinin yerini aldı, suriye (Antakya, Kudüs) ve kıpti (İskenderiye) ayin usulleri tüm doğu ve mısır ayin usullerini ortadan kaldırdı. Bu üç ana ayinin yanı sıra, VII. yy.'da başkalarından türemiş bazı ayin usulleri de bulunmaktaydı: eski kaisareia ayin usulünden kaynaklanan ermeni, eski Edessa ayin usulünden kaynaklanan kalde ayin usulleri gibi.

Slavlar, bizans ayinini benimsediler. Aynı ayin XII. ve XIII. yy.'larda, üç melki patrikliğini de kapsamına aldı ve böylece ortodoks ayin üsulü haline geldi. Ermeni ayin usulü de yer yer yayıldı. Suriye ya da antakya ayin usulü üç değişik biçim gösterir: "yakubiler"in suriye-antakya ayin usulü; VII. yy.'da ortaya çıkan ve XII. yy.'dan bu yana latin etkisi altında kalan suriye -maruni ayin usulü; suriye-malankar ayin usulü (Hindistan). Kalde ayin usulünün iki değişik biçimi vardır: suriye-kalde ayin usulü ve Hindistan'a özgü suriye-malabar ayin usulü. Nihayet, kıpti ayin usulünden türemiş olan etyopya ayin usulü vardır.

Ayin düzenleri, doğu hıristiyanlarının dinsel yaşamlarında çok önemli bir rol oynar. Bunlar, bir bütün olan Kilise'nin asli inanç birliğinin kanıtını oluştururlar, çünkü hıristiyanlıktaki ayrılıklardan önce de vardılar.

• *Protestan kiliseleri.* XVI. yy.'da Reform* hareketinden doğan hıristiyan kilise ve cemaatlerinin tümü: bunların bir bölümü Romen kilisesi'nden kopan katolikler tarafından, bir bölümü daha sonra protestan tarikatlarının bünyesinde, bir bölümü de hıristiyanlığın yayıldığı ülkelerde kuruldu.

Almanya'da Luther'in öncülüğünde doğan Reform hareketi, hemen hemen aynı zamanda Avrupa'nın diğer ülkelerine de yayıldı: Zwingli ile İsviçre'ye, Luther'e öncülük eden Briçonnet, Lefèvre d'Etaples ve G. Farel ile Fransa'ya girdi. Protestanlığın içinde de birçok akım vardı: *lutherci* akım (→ LUTHERCİLİK), *reformcu* akım (*zwinglicilik* ve *calvincilik**) ve *anglikan* akım (→ ANGLİKANCILIK) gibi.

XVII. yy.'da protestanlık, katolik Reform hareketinin tepkisiyle karşılaştı ve zayıfladı. İngiltere'de Anglikan kilisesi'nin kurulması *konformist olmayan cemaatler*'in, *kongregasyoncular*'ın ve *püritenler*'in gelişmesini kolaylaştırdı. Ama bu toplulukların dinsel bireycilikleri, Kutsal Kitap'ın yorumu ve eleştirisinde bir ilerleme sağlamakla birlikte, kimi zaman da dinsel düşüncede akılcılığa ve aldırmazlığa yol açtı. Bununla birlikte din ve bilim adamlarının düşünsel duyarsızlığı, kitlelerdeki derin inancı sarsamadı (kantiklerde ve *piyetist* harekette bu inancı görmek mümkündür). Piyetist hareket, kont Zinzendorf'un moravyalı rahipler tarikatının doğmasını sağladığı gibi, baptistler ve quakerlerin yanı sıra, Wesley'in *methodisminde* de önemli bir rol oynadı. Ama piyetizmden esinlenmiş bu yeni kiliseler, avrupa protestanlığı üzerinde etki yapmakla birlikte, asıl, 1776'da ABD'yi meydana getirecek olan ingiliz kolonilerinde gelişti. Bunlar arasında *Baptist kiliseleri* ABD'deki en önemli protestan hareketi haline geldi.

Piyetist hareketler XIX. yy.'da *Uyanma*

akımının doğmasını sağladı; geleneksel tanrıbilimle inancı birleştiren ve Kilise'yle devlet arasındaki yapısal bağlılığı eleştiren bu akım (1850'lere doğru Almanya ve İsviçre'de *Özgür kiliseler* doğdu), XIX. yy.'ın ikinci yarısında etkisini duyuran *liberal protestanlık*'ın geliştiği dönemde ortaya çıktı. Önemli toplumsal-siyasal ve uluslararası sorunlarla ilgilenen *hıristiyan sosyal hareketi* bu akımdan doğmuştur. Birtakım gençlik hareketleri de gene bu anlayıştan doğdu ve gelişti; 1844'ten itibaren protestanlığın tarihinde önemli bir rol oynayan, "kiliselerarası ittifaklar"ın ve Kiliseler birliği'nin kurulmasını kolaylaştıran Genç hıristiyanlar birliği bu hareketlerden biridir.

XIX. yy.'ın ikinci yarısı boyunca, Protestan kiliseleri bir araya geldiler ve işbirliği yaptılar: Lambeth konferansı'ndan (1867) sonra Anglikan kiliseleri birleşti, 1881'de Methodist kiliseler birliği konferansı, 1891'de Uluslararası kongregasyoncu kiliseler birliği, 1921'de Dünya reformcu kiliseler birliği, 1947'deyse Dünya lutherciler federasyonu kuruldu. Bu uluslararası kuruluşların çoğunun merkezi Cenevre'dedir. Ayrıca 1921'den beri çalışan uluslararası bir tarikatlar konseyi vardır. Bu arada uluslararası düzeyde kiliselerarası örgütler kurulmuştur. Gerçekten de, birbirine çok yakın akımlar tek bir kilise bünyesinde birleştiler: 1929'da İskoçya'da Church of Scotland, 1938'de Fransa'da, fransız reformcu kiliselerinden çoğunu birleştiren Fransa reformcu kilisesi ve 1943'te Neuchâtel İsviçre kantonu kilisesi kuruldu.

O tarihten beri, Kiliseler birliği hareketi gelişmektedir (önce 1925'te Stockholm'de, sonra 1937'de Oxford'da "Yaşam ve eylem" konferansları; 1927'de Lozan'da, 1937'de Edinburgh'da "İnanç ve kuruluş" grubunun konferansları). Nihayet 1948'de Amsterdam'da toplanan Kiliseler birliği konseyi kuruldu.

• *Katolik kilisesi*, İsa'nın tanrısallığına ortak bir inançla bağlı ve onun kurduğu Kilise'nin otoritesini kabul eden insanlar topluluğu; başında İsa'nın vekili ve ardılı sayılan Roma piskoposu papanın ve inananların yol göstericileri olarak öteki piskoposların bulunduğu bu Kilise.

başlangıçtan istilalar dönemine kadar

• *Havariler çağı.* Hıristiyan kilisesi Uruç'tan sonra, cenaculum'da doğdu; ilk başarıları Hamsin yortusunda gerçekleşti. Çok geçmeden hıristiyan evrenselcilik resmi yahudilikten ayrıldı ve din değiştirmiş bir yahudi olan Paulus'un misyoner havariliği sayesinde kendini kabul ettirdi. Paulus Doğu'da ve hellen dünyasında hıristiyanlığı yerleştirip pekiştirdi.

Resullerin eylemiyle birlikte, Yeni Ahit'ten esinlenen metinler (İncil*ler, mektuplar*, Resullerin* işleri, Vahiy) de yazılmaya başladı. I. yy. ortasında Roma'da hıristiyan bir topluluk oluştu.

• *Havariler çağının sonundan kilise barışına (313) kadar.* Doğu'da (Pers, Gürcistan, belki Hindistan) hıristiyanlık, III. yy.'dan başlayarak yayıldı. IV. yy. başında, Küçük Asya, Mısır, Girit, Kuzey Afrika, İspanya, Güney Galya, Balkanlar, Pannonia ve Yunanistan'da yoğun bir hıristiyan nüfus vardı. Kilise, özellikle kentlerde yayılmakla birlikte, bütün sınıflardan, özellikle de en yoksul kesimlerden hıristiyanlığı benimseyen kimseleri topluyordu. Kilise hiyerarşisi de inananlarla birlikte her yere yerleşti: bölgesel sinod ya da konsiller gerekli ilişkileri sağlıyor, Roma piskoposu da ciddi anlaşmazlık durumunda hakemlik ediyordu. Öğretinin gelişmesinde en büyük rolü Kilise babaları oynadı; vaftiz disiplini, kudas ayini geliştirildi; ahlaksal bozukluklara engel olmak üzere belirli bir keffaret sistemi oluşturuldu.

Pagan uygarlığına göre, hıristiyanların konumu belirginleşti: hıristiyanlar, sadık yurttaşlar olmak istemekle birlikte, ahlak ve öğreti alanında paganlıkla her türlü uzlaşmadan kaçınıyorlar; ayrıca, bekârlığın, çilenin, sevgi ve toplumsal ödevlerin üstünlüğünü vurguluyorlardı. Ancak iktidar, bu paganlık düşmanı ve hükümetler üstü Kilise'ye karşı genellikle düşmanca davrandı; hıristiyanlığın ilk üç yüzyılı boyunca, zulümler birbirini izledi.

• *Hıristiyan imparatorluk (313'ten sonra).* Constantinus'un din değiştirmesi, hıristiyanlığın Roma İmparatorluğu'nda yayılmasını sağladı. Milano Bildirgesi (313), Hıristiyan kilisesi'ne ayrıcalıklı bir durum kazandırdı. Ancak imparatorlar Kilise'yi korumak adına Kilise'nin içişlerine karışmaktan da geri kalmadılar.

Julianus Apostata'ya (361-363) rağmen, paganlık kentlerde hızla, kırlardaysa çok daha yavaş bir biçimde ortadan kalktı. 394'te pagan tapınmalar tüm İmparatorluk'ta yasaklandı. Kilise kadroları rahat bir soluk aldı. Konsillerin ve piskoposların çabaları sayesinde yasalar belirginlik kazanarak yaygınlaştı. Ayin düzeni törenselleşti; rahiplik Doğu'dan Batı'ya geçti. Kiliseler birliği konsillerinde sapkınlıklara karşı cephe alındı.

istilalardan hıristiyanlığın sonuna kadar (VI-XVI. yy.).

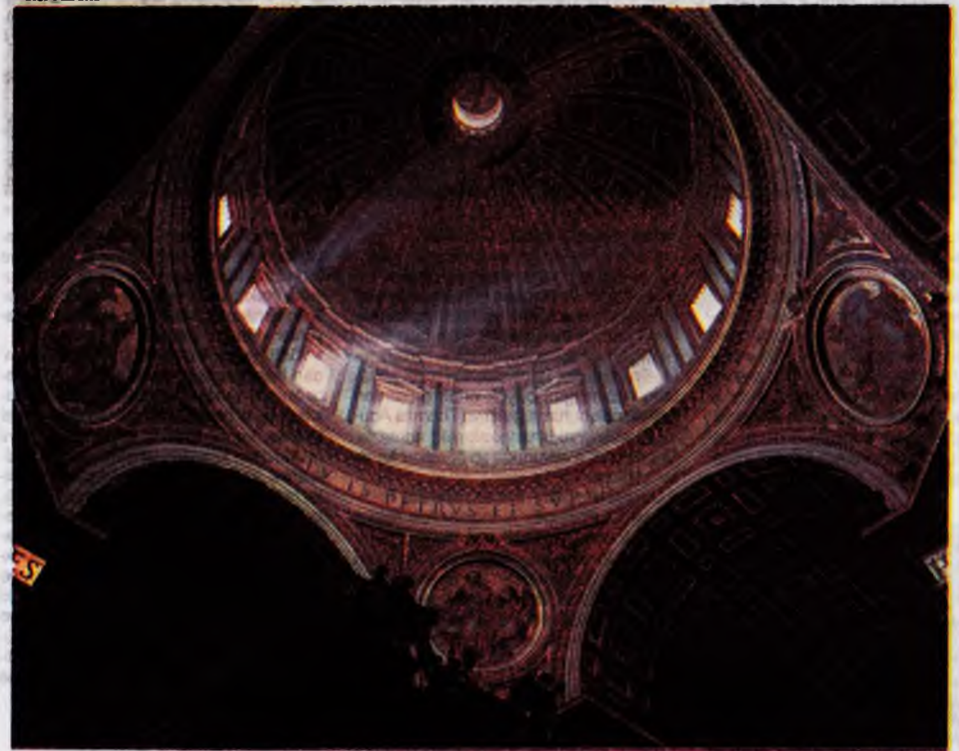
Bu binyıl boyunca, kendi geleneğine göre yaşayan Doğu kilisesi ile (→ DOĞU KİLİSE*LERİ) özgün bir hıristiyan uygarlığı hazırlayan Batı kilisesi arasındaki uçurum derinleşti.

• *İstilalar dönemi.* İstilacılar hıristiyanlaştırıldı. Ancak misyonerler bazen paganların sert direnişleriyle karşılaştılar (Anglosaksonlar arasında Augustinus, Germanya'da Bonifacius).

• *Karolenjler'in egemenlik tutkusu.* VIII. yy. ortasında Lombardlar'ın tehdidiyle karşı karşıya kalan papalar, Bizans'tan yardım göremeyince Karolenjler'den yardım istediler. Aynı anda hıristiyan bir imparatorlukla bir papalık devletinin kurulması sonucu pekişen ittifak, Charlemagne*'ın, hıristiyan latin dünyasına yönelik bir birleşme ve reform siyaseti izlemesini sağladı. Aynı zamanda Kilise de Saksonya'ya, Friesland'a, İskandinavya'ya ve Slavlar arasına girdi. Ancak islamiyetin yayılması sonucu bütün Güney Akdeniz havzası Kilise'nin etkisinden kurtuldu. Öte yandan, Bizans ve Doğu da, Roma'dan gitgide uzaklaştı, Latin dünyası ise derebeyliğin etkisiyle dağıldı.

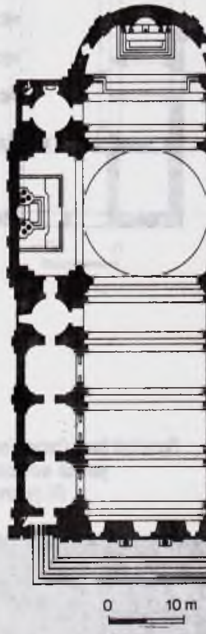
• *X.-XII. yy.'lar arası.* İslam egemenliğine giren hıristiyan ülkelerde hıristiyanlık, İspanya dışında hemen hemen tümüyle ortadan kalktı. Photios ve daha kesin bir nitelik taşıyan Kerularios (1054) ayrılıkları, Roma'nın doğu dünyasının büyük bir bölümüyle ilişkisini kesti. Batı'da, laiklerin el-

Pictor-Aarons

Roma'daki San Pietro bazilikası'nın Michelangelo tarafından yapılan kubbesi (1593'te Giacomo Della Porta ve Domenico Fontana tarafından tamamlandı)

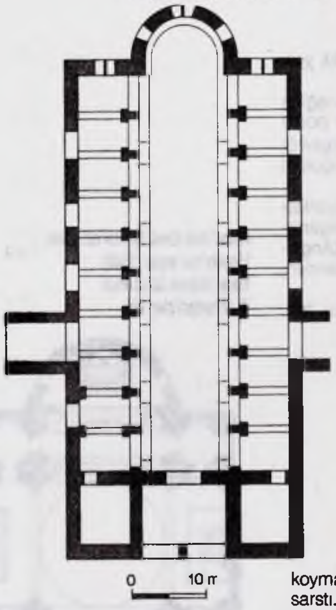
Roma'daki Gesù kilisesi'nin planı Vignola'nın yapıtı (1568) Karşı Reform üslubunun ilk örneklerinden biri

San Angelo in Formis bazilikası (Capua yakınında, İtalya) [IX. yy. sonu] Yeni Ahit'ten sahnelerin resmedildiği fresklerle süslüdür

Scala

Binbir kilise vadisinde 1 no'lu kilisenin planı (Konya) sağında ve solunda birer kulenin yer aldığı narteksiyle tonozlu bazilika

koymaları, XI. yy.'da Kilise'yi temelinden sarstı. Bazı cesur papalar, özellikle Nicolaus II, Gregorius VII* ve Urbanus II, bu duruma karşı çıktılar ("Rahipleri Atama" kavgası ve rahiplik* imparatorluk savaşımı). Papalık, Friedrich II'nin ölümünden (1250) sonra bu çatışmadan zafer kazanarak çıktıysa da, etkinliği italyan siyasetinin sınırları içinde kaldı. Ancak Cluny ve Cîteaux tarafından yaratılan büyük akımlar, piskoposluk ve manastır okulları, Batı'daki iktisadi rönesanstan ve kırsal kiliselerin çoğalmasından kaynaklanan roman sanatı, Kilise'yi ayakta tutabildi.

• *Roma hıristiyanlığının gelişmesi.* Kilise'nin yoğun propagandası, kurumların olgunlaşması ve papalık hükümetinin yetkinlik kazanması, XIII. yy. hıristiyanlık tarihinin başlıca özellikleridir. Tüm latin Batı, hıristiyan inancına boyun eğdi. Hıristiyanlık, üniversiteler, haçlı seferleri gotik kiliselerin yapımı gibi büyük ortak girişimleri üstlenecek duruma geldi ve Thomas Aquinus'tan kaynaklanan skolastik* sentezle, Engizisyon*'a savunucu ve öğretisel kanıtlar sağladı.

• *Gerileme eğilimi.* Ancak, özellikle Fransa'da (İyi Philippe) ve İngiltere'de saldırgan bir ulusal kralcılık eğilimiyle keyfi bir papalık teokrasisini karşı karşıya getiren çatışma, Kilise'de derin bir yara açtı. XIV. ve XV. yy. larda, Batı'nın hıristiyanlığa derin bağlılığı yok oldu. Avignon'a yerleşmesi (XIV. yy.), Papalık'ın saygınlığını azalttı: papaların Roma'ya dönüşünden hemen sonra patlak veren Büyük Ayrılık, hıristiyanlığın birliğini yitirmesine yol açtı. Papalık monarşisinin karşısına konsil kuramı çıktı. Kilise hiyerarşisi memurlaşırken, skolastik de mekanik bir işlem haline dönüştü. Kilisenin zenginliği, fransiskenler arasında bölünmelere yol açtı; onlar da yoksulluk kavramı nedeniyle kendi aralarında bölündüler (ruhçular); bu durum ayrıca heterodoks bir gizemciliğin ve sapkınlıkların (Huss, Wycliffe) ortaya çıkmasına neden oldu. Papalarsa, bu genel çöküntü karşısında ilgisiz kalıyor, kendi kişisel çıkarlarıyla uğraşıyorlardı.

Reform'dan Fransız devrimi'ne kadar

• *Protestan reform, katolik reform.* Protestan reform* hümanizmden ve daha içsel bir din gereksiniminden doğdu. (→ PROTESTAN KİLİSE*LERİ.)

"Karşı Reform*" denilen katolik reformsa, özellikle rahipler sınıfına karşı bir disiplin önlemleri dizisine, esas olarak Trento* konsili'nden kaynaklanan dogmatik tanımlara ve Kilise'de gerçekleştirilen genel bir yenilenmeye dayanıyordu. Fransız ve italyan seminerlerinde, daha sade ve papazlığa daha yaraşır bir din adamları sınıfı oluştu. Hıristiyan ülkelerdeki misyonlar (aziz Vincent de Paul, Grignion de Montfort), kilise yaşamının yeniden doğuşuna katkıda bulundu. Öte yandan, hıristiyan olmayan ülkelere yönelik büyük misyonlar dönemi başladı.

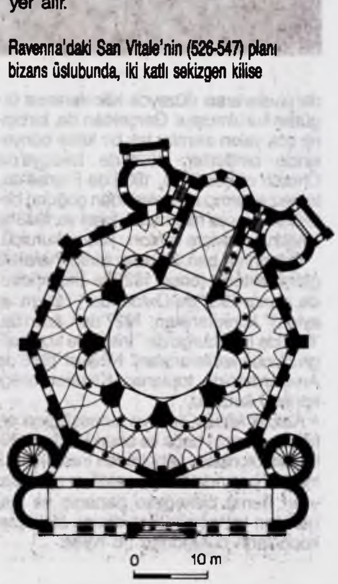
• *XVIII. yy.'daki dinsel bunalım.* Reform'dan başlayarak papalar, katolik prenslere önemli ayrıcalıklar tanıdılar (konkordatolar); yerel özerkliklerin yardımıyla, ulusal kiliseler kendi içlerine kapanma eğilimi gösterdiler: kralcılık, janseniusçuluk, gallikanlık, josephçilik, febroniusçuluk, cizvitler tarikatının ortadan kaldırılması (1773), bu Roma düşmanlığının başlıca belirtileriydi. Papalık'ın saygınlığını yitirmesi, katoliklerle protestanlar arasındaki polemikler, tarikatlar arası çekişmeler, yüksek ve aşağı düzeydeki din adamları arasındaki ayrım, piskoposların ilgisizliği, filozoflar ve gizli dernekler dünyası karşısında en küçük bir direnç gösteremeyen Roma kilisesi'ni güçten düşüren etkenler arasında yer alır.

Roma'daki Santa Costanza'nın yuvarlak anıtmezarı (IV. yy.sonu)

Brake-Rapho

Ravenna'daki San Vitale'nin (526-547) planı bizans üslubunda, iki katlı sekizgen kilise

XIX. ve XX. yüzyıl devrimleri karşısında Katolik kilisesi

Katolik kilisesi XVIII. yy. sonuyla XIX. yy. başında, dünyadaki büyük dönüşümle birdenbire karşı karşıya kaldı. Bu durum Papalık otoritesini güçlendirdi. Ancien Régime'in çökmesi ve ardından kilise milliyetçiliklerinin ortadan kalkması da bunu kolaylaştırdı. Bunun üzerine Katolik kilisesi yeni bir manevi güç ortaya koydu, bu da kurulu düzeni savunanlara, genellikle cismani güçlerin güvencesi olarak göründü: özellikle 1801'de Fransa ve 1855'te Avusturya ile konkordatolar imzalanmasının nedeni de buydu. Napoléon I'in Pius VII'yi tutsak alması, Papalık açısından yeni bir saygınlık kaynağı oldu; Pius IX döneminde (1846-1878) bu saygınlık, bir tür "papayataparlık"a dönüştü ve Vatikan konsili (1870) öğreti alanında papanın yanılmazlığını ilan etti. Roma kilisesi, liberalizm, sosyalizm ve bunlara karşı gösterdiği uzlaşmazlık yüzünden sarsılıyordu. Pius IX' un *Quanta cura* encyclica'sını ve *Syllabus*'u yayımlayarak, katoliklikle çağdaş dünyanın bağdaşmazlığını ileri sürdüğü söylenebilirdi. Aynı zamanda papalık monarşisi ve ultramontanizm de pekişti: çoğalan dinsel topluluklar Roma'nın yönergelerine bağlandı; consistorium etkisini yitirerek yerini Curia'ya bıraktı; ulusal ayin düzenleri, Roma ayin düzenleri karşısında silindi. Pius X Kilise'yi tümüyle gözden geçirilmiş ve çok iyi düzenlenmiş bir kilise hukukuyla donattı. XIX. yy. da dış misyonlar gelişti. Zenci Afrika, Yakındoğu (Lübnan) ve Çinhindi'nin bazı bölgeleri katolik ülkeler arasına katıldı: bu bölgelerdeki misyonların yerini yerli rahipler sınıfı ve yerli piskoposlar kurulu aldı. Roma hiyerarşisi İngiltere'de (1850) ve Hollanda' da (1853) yeniden kuruldu.

Ancak, sanayi devrimi sonucunda işçi sınıfının ortaya çıktığı eski katolik dünya ülkelerinde, Kilise bu sınıfın içinde bulunduğu iktisadi bağımlılığın sorumlusu olarak gösterildi. Katolikler, parlamenter (Mun) ya da mesleki (Harmel) düzeyde toplumsal savaşıma katılmakta uzun zaman çekingen davrandılar, ama sonra bir sosyal hıristiyanlık yavaş yavaş ortaya çıktı. Yenileşen Kilise kendini, öğretisini bilimsel gelişmelerle uyum içinde derinleştirecek kadar güçlü hissetti. Leo XIII, toplumsal sorunu ele aldı, Vatikan arşivlerini araştırmacılara açtı, thomasçı incelemeleri destekledi, katolik metin yorumlama çalışmalarına büyük bir adım attıran bir Kutsal Kitap komisyonu kurdu (1902). Ayrıca Kilise, insanlığın yaşamsal sorunları ve bu sorunların yol açtıkları ideolojiler karşısında ilgisiz kalmadı.

—Huk. Kilise hukukunun en eski kaynaklarından biri *Statuta Ecclesiae antiqua*'dır. IX. yy.'daki kilise hukuku kaynakları içinde ise germen, galya ve italyan kökenli derlemeler önemli yer tutar. Kilise hukuku alanındaki en önemli kaynak *Decretum gratiani*'dir (Gratianus emirnamesi) [1140'a doğru]. İtalyan kilise hukuk bilgini Gratianus' un, kendinden önceki bilginlerin basit alıntılarla yaptıkları derleme yönteminden uzaklaşarak, metinler arasında bir uyum sağlayan bu derlemesi hem bilimsel hem de pratik bir metindi. XIX. yy.'dan sonra kilise hukuku alanında yeni bir derleme girişimi oldu. Çağdaş kilise hukukçuları, bu kuralları mantıksal bir sıra içinde bir araya getirerek, gerçek bir yasa derlemesi yapmak istediler. 1903'te papa Pius X, sonradan kardinal olan Gasparri'nin sorumluluğu altında, Kilise hukukunu yeniden gözden geçiren bir komisyon oluşturdu. Yeni *Codex juris canonici* 1917 yılında Benedictus XV tarafından yayımlandı.

—İkonogr. Kilise çoğu kez bir kadın görünümünde betimlenmiştir. Erken hıristiyan sanatında, kilisenin çift yönlü kökeni (başı örtülü ve elinde bir kitap tutan) iki kadın simgeler: Yahudiler'in hıristiyanlaşması ve paganların hıristiyanlaşması (Santa Pudenziana ve Santa Sabina mozaikleri, Roma, IV. yy. sonu - V. yy. başı). Ortaçağ'da, betimleme gelişir ve Kilise'nin (elinde bir haç ya da iman sancağı ve İsa' nın kanının toplanacağı kutsal çanağı tutan, taçlı kraliçe), Sinagog'a (gözleri bağlı, elinde gönderi kırık bir bayrak tutan, düşkün bir kraliçe) zaferini vurgular; bu tür, XII. ve XIII. yy.'larda yaygınlaşır: Stavelot (Brüksel) taşınabilir sunağı, Bourges ve Châlons-sur-Marne vitrayları, Paris, Strasbourg, Reims, Bordeaux, Bamberg, vb. katedrallerindeki heykeller; Konrad Witz (Basel'de sunakarkalığı) gibi ressamlarda da bu tür resimlemeye rastlanır.

Kilise, özellikle Giotto'nun *Navicella* mozaiğinde görüldüğü gibi (Roma San Pietro bazilikası) kayık biçiminde ya da minyatür bir kilise biçiminde de betimlenebilir.

KİLİSE a. (öncekiyle eş kökenli). **1.** Hıristiyanların tapınağı. **—2.** *Aşağı kilise, yukarı kilise*, üst üste iki tapınma yeri (*iki katlı kilise* denir) içeren bir yapıda, zemin katındaki kiliseyle ilk katta bulunan ve öncekini tümüyle örten kilise. **—3.** *Kilise direği gibi*, bir kimsenin ensesinin kalınlığını vurgulamak için şaka yollu söylenir: *Adamın kilise direği gibi ensesi var.*

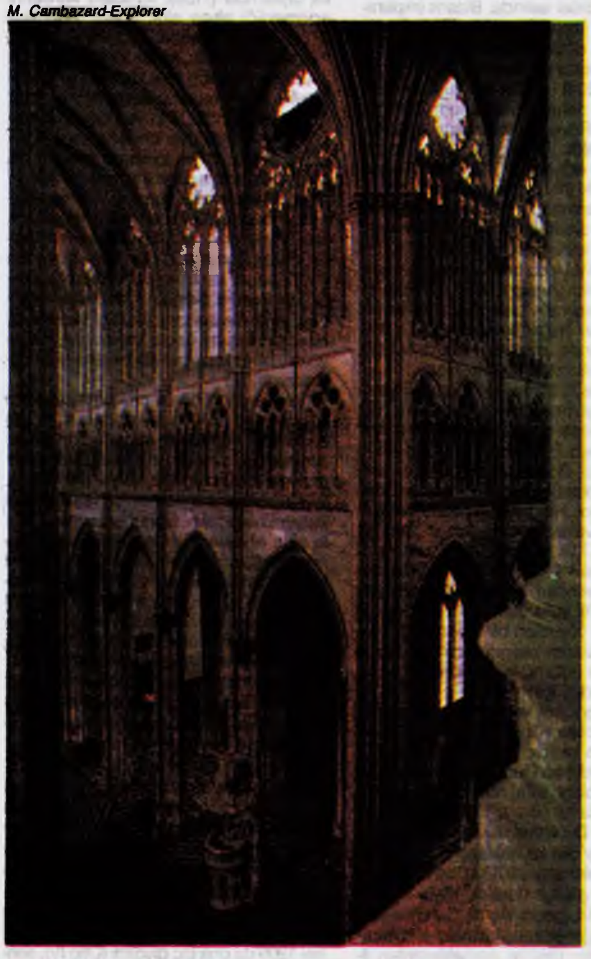
—ANSİKL. Mim. İlk kilise, sinagog gibi, Kutsal Kitap'ın okunması ve dua etmek için tasarlanmış bir toplantı yeriydi. Tören alaylarının düzenlenmesi, kadın-erkek ayrımı gibi birtakım zorunluluklar dolayısıyla üçlü bir dağılım -bazilikanın üç sahnı- öngörülmüş, dindarların aptes aldıkları bir çeşmenin bulunduğu bir avluyla (atrium), bir okulla, kimi zaman da bir hanla bağlantı kurulmuştu.

Bu ilk kilisenin arka bölümünde rahipler absidanın tonozlu yarım dairesini kendilerine ayırmışlardı. Bunun iki yanında, kollarını bir haç gibi açmış çaprazsahında bölgenin ileri gelenleri otururlardı. Ön bölümdeyse ayrıcalıksız dindarların toplandığı ana sahın ve yan sahınlar bulunur-

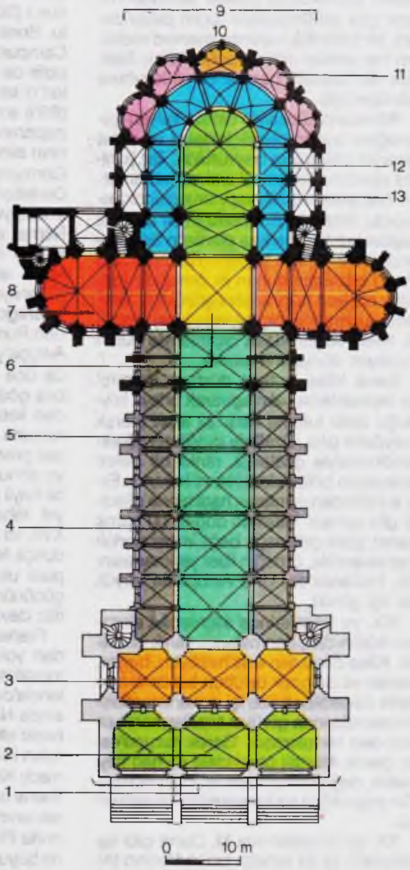

Châteaumeillant'daki (Cher) Saint-Genès kilisesi'nin planı roman sanatı, XII. yy.'ın ilk yarısı ("benedictus" planlı koroyeri)

M. Cambazard-Explorer

Amiens'deki (Somme) Notre-Dame katedrali'nin (XIII. yy.) üç katlı sahın ve çaprazsahnından (büyük sırakemerler, kör triforium, yüksek pencereler) görünüş

Noyon'daki Notre-Dame katedrali'nin (Oise) planı gotik sanat XII. yy.'ın ikinci yarısı

1. Batı cephesi;
2. Kapı sundurması (XIII. yy. eklemesi);
3. Narteks (XIII. ve XIV. yy.'larda yapılmış iki kulesi vardır);
4. Ana sahın (altı dilimli tonozlar);
5. Yan sahın (üzerinde bir tribün bulunur);
6. Çaprazsahın karesi;
7. Çaprazsahın kolu;
8. Çaprazsahın;
9. Başucu;
10. Ana eksen üzerindeki capella;
11. Absidiyol ya da ışınlı capella;
12. Deambulatorium;
13. Koroyeri.

Büyük Larousse

Kilise camisi
İstanbul

du. Bu uzunlamasına plan, latin Batı'nın benimsediği plandır. Işınlı mekân düzenlemeleri, merkezi planlar ise, Doğu kiliselerinin özelliğidir: Bizans'ta tuğla tonozlar, ermeni kiliselerinde taş tonozlar, slav bölgelerindeyse örme tonozlar.

Önroman ve roman kilisesinde,latin tipi plan gelişmiş, sütunların yerini güçlü revaklar almıştı. Kutsal kalıntıların çokluğu,hacıların güzergâhını katlar halinde düzenlemeyi gerektiriyordu; gerek yeraltı kiliselerinin, gerek koroyerinin düzeyine, dindarların duraklamadan, art arda ulaşabilmeleri için deambulatoriumlar kuruldu.

Gotik kiliselerde, XII. yy.'dan başlayarak, özellikle de kentlerde revakların üstüne bir triforium yapıldı. Tabanlarına küçük capellaların oturtulduğu destek kemerlerinin uçar gibi yükselmesiyle (uçan payandalar), bir bütünlük kazanan merkezi mekânın her yerden ışık almasıyla kilise, özellikle de katedral gerçek bir mücevhere dönüşmüştü.

Rönesans kilisesiyle birlikte italyan geleneğine uygun olarak kütlesel ve daha karanlık çözümlere başvuruldu. Taş yontma sanatının ilerlemesi artık daha karmaşık örtü sistemlerinin yapımına olanak veriyordu. Bizans'ta evrenselliğin bir simgesi sayılan kubbe, merkezi planların örtülmesinde kullanılmaya başladı (Roma'da San Pietro bazilikası bunun ilk örneğidir [daha sonra latin haçına dönüştürüldü]). Böylece duomo (dış biçimiyle kubbe) formülü, klasik ve yeniklasik biçimleriyle bütün hıristiyan dünyasına yayıldı.

Barok kilise, putlara düşman Reform' un tapınaklarını yalınlaştırarak ortaya koyduğu akılcı tutuma karşı bir tepki olarak meydana çıktı. Özellikle cizvitlerin yüreklendirmesiyle gösterişli, renkli bir dekor anlayışının bütün olanaklarını kullandı. Eski kurallardan sıyrılarak hacimlerle dilediği gibi oynadı. İtalya'da doğan bu barok sanat, gotik geleneğe bağlı imparatorluk topraklarında, örneğin İber yarımadasında, Hollanda'da, Orta Avrupa'da büyük bir ilgi gördü.

XIX. yy. kiliselerinde seçmecilik akımının bütün dalgalanmalarına tanık olabiliriz. Kilise mimarları eski hıristiyan, bizans, roman ya da gotik üslubun bütün örneklerini denediler. Kilise içi donanımı süsleme sanatlarında görülen ticarileşmenin etkisinden kurtulamadı. Gerek Avrupa'daki, gerek Atlantik ötesindeki mimari kaypaklık, değişim halindeki bir toplumun bütün şaşkınlığını ve kararsızlığını yansıtıyordu.

XX. yy.'ın başlarında M. Denis gibi sanatçıların ya da sanatçı topluluklarının (Almanya'da Beuron) çabasıyla kutsal sanatlarda bir yenileşme görüldü; II. Vatikan konsili'nin onayıyla da güçlenen "eski yalınlığa dönüş" akımının etkisiyle her türlü süslemeden arınmış, akılcı bir üslup gelişti. Yoğun kentselleşme, yeni inşaatlar, betonarmenin kullanılması, değişik anlayışta kiliselerin yapımına olanak verdi (A. Perret'nin 1923'te Raincy'de yaptığı Notre-Dame). Yapısal ustalık ve beceri, gotik katedralin çeşitli yönlerinden yalnızca bir tanesiydi; Cezayir (P. Herbé, 1958) ya da Tokyo (Tange Kenzo, 1965) katedralleri gibi birçok tapınakta ise bu özelliğin tek amaç olarak seçildiği görülür.

■ **Kilise camisi,** İstanbul'un Vefa semtinde bizans kilisesi; XI.-XII. yy.'lara tarihlendirilen yapının Hagios Theodoros kilisesi olduğu sanılmaktadır. İstanbul'un fethinden sonra şeyhülislam Molla Gûrani tarafından camiye dönüştürüldüğünden Mollagûrani camisi de denir.

İki ayrı üslup özelliği gösteren kilise, bir narteks ile dört sütunlu yunan haçı planlı, kubbeli bir mekân ve XIV. yy.'da Palaiologoslar döneminde B. yönüne eklenen dış narteksten meydana gelir. 1937'de, dış narteksin kubbe içlerinde ve pencere kemerlerinde bu dönemin üslubunu yansıtan sekiz azizenin betimlendiği mozaikler ortaya çıkarıldı. Bu ek mekân doğal yapı gereçleriyle sağlanmış çokrenkli görünümü ve dengeli cephe düzenlemesiyle (iki katta niş ve pencerelerle elde edilen dikey çizgilere karşılık taş tuğla dizileri ve mermer silmelerle sağlanan yatay çizgiler, yukarı doğru uzayan büyük kemerler ve bunlara koşut uzanan dalgalı saçak) bu dönemin en dikkati çekici anıtlarından biri olarak nitelenir. (→ Kayn.)

KİLİSE DEVLETLERİ, papaların yönetiminde kaldığı sürece (756-1870), İtalya'nın orta kesimine verilen ad.

Başlangıçta, Kilise Devletleri'nin çekirdeği, "Aziz Petrus mülkleri" denilen mülklerdi. Bu mülkler aslında, Bizans İmparatorluğu'nun zayıflaması üzerine Roma kentinin ve dükülüğünün sivil yönetimini üstlenmek zorunda kalan Büyük Gregorius I (590-604) tarafından oluşturulmuştu. Bunlara daha sonra Latium, Sabina, Campania, Ravenna eksarhlığı ve Pentapolis de katıldı. İki gelişme Kilise Devletleri'ni tehdit ediyordu: Charlemagne'dan (800) sonraki imparatorların artan gücü; papanın atanması X. yy.'da roma soylularının elinde olduğundan, iç feodalleşme. Germanya krallarının göz diktiği Kilise Devletleri, XIV. yy.'da fransız tehdidiyle karşı karşıya kaldı (Anagni, 1303); bu sırada Roma, demokratik hareketler nedeniyle sürekli isyan halindeydi. Nitekim 1309 -1376 arasında papalar -hepsi fransız kökenliydi- Avignon'a yerleştiler.

Gregorius XI zamanında Papalık yeniden Roma'ya taşındı; çok geçmeden de Avrupa'yı dinsel alanda önce ikiye, sonra da üçe bölen Büyük Ayrılık (1378-1417) baş gösterdi. Roma ancak 1443'te yeniden kesin olarak Papalık'ın merkezi durumuna geldi. Her şeyden önce birer italyan prensi ve sanat koruyucusu olan XV. yy. sonu ve XVI. yy. papaları, topraklarını bir hayli genişlettilerse de fransız ve ispanyol tehditlerinden sakınmaları gerekti. XVII. ve XVIII. yy.'larda Kilise Devletleri oldukça kötü yönetilen bir teokrasiydi: Papalık uluslararası saygınlığının ve dinsel gücünün bir bölümünü, bu konularda çok titiz davrandığı için yitirdi.

Fransız devrimi ve Bonaparte tarafından yok edilen Kilise Devletleri, Fransa topraklarına katıldı; Pius VI (1799'da Valencia'da öldü) ve Pius VII (1812-1814 arasında Napoléon tarafından tutsak edildi) baskı altında tutuldu. 1815'te yeniden kurulan Kilise Devletleri eski gücüne ulaşamadı: Kuzey'den kaynaklanan milliyetçi ve liberal akımlar sonucu 1831'den başlayarak sınırları gittikçe daraldı. 1848-49 yıllarında Pius IX, geçici Roma Cumhuriyeti' ne boyun eğmek zorunda kaldı. Piemonte tarafından 1860'ta gerçekleştirilen ilhaklardan ve Roma'yı milliyetçilere karşı savunan fransız birliklerinin ağustos 1870'te çekilmesinden sonra, İtalyanlar fazla güçlük çekmeden Roma'ya girdiler ve kenti, yeni kurulan İtalya krallığı'nın başkenti yaptılar (20 eylül 1870): Kilise Devletleri dönemi kapanmıştı. Papalar her türlü güvenceyi reddediyor, kendilerini Roma'da tutsak olarak kabul ediyorlardı.

Sorun ancak 11 şubat 1929'da Pius XI ile Mussolini arasında, Vatikan'ı egemen bir devlet olarak kabul eden Laterano antlaşmaları'nın imzalanmasıyla çözüme ulaştı.

Kilise ile İmparatorluk savaşı, Almanya ve İtalya'da, dinsel otorite (Kilise) ile laik otoriteyi (İmparatorluk) karşı karşıya getiren çatışma (1154-1250).

Rahipleri atama kavgasına son veren Worms konkordatosundan (1122) sonra, Welfeler ve Ghibellinolar arasındaki rekabet imparatorların gücünü azalttı ve papalara otoritelerini alman din adamlarına yaymak ve imparatorluk seçimlerine müdahale etmek olanağını sağladı. Ancak Friedrich von Hohenstaufen'in seçilmesi (1152), Almanya'da Welfeler ile Ghibellinolar'ı barıştırdı. Yeni hükümdar, imparatorluğu siyasal bir gerçeklik durumuna getirmek istiyordu; Kilise ile İmparatorluk savaşı'na da, işte kilise otoritesinin gerilemesine dayanan bu program yol açtı. 1154'te papa Adrianus IV, 1143'ten başlayarak Arnaldo de Brescia tarafından ayaklandırılan Romalılar'ı bastırmak için Friedrich I'i çağırarak, ona İtalya'ya müdahale etmek fırsatını verdi. 1155'te imparatorluk tacı giyen Friedrich I, papayla barışmış gibi göründü. Ancak bu anlaşma, bir görünüşten başka bir şey değildi ve çatışma, kardinal Bandinelli'nin imparatora Kilise'nin üstünlüğünü hatırlattığı Besançon diyeti'nde patlak verdi (1157). Karşılık olarak Friedrich I, İtalya'ya girdi ve Roncaglia diyeti'nde (1158), lombard kentlerini egemenliği altına aldı. Sonra, Adrianus IV'ün ölümü üzerine, papalık seçimine müdahale ederek, kardinaller çoğunluğu tarafından seçilen Alexander III'ün (Bandinelli) karşısına, düzmece papa Victor IV'ü çıkardı (1159). Batı ve Doğu krallıklarının desteğine güvenen Alexander III, rakibini aforoz etti ve lombard kentlerinde bir ayaklanmaya da yol açarak Sens'a sığındı. Friedrich I, Crema (1160) ve Milano'yu yıkarak (1162) bu ayaklanmayı bastırdı. Venedik'in ve Sicilya kralının müttefiki olarak Roma'ya bir kurtarıcı gibi giren (1165) papa, kent birliklerini (Verona birliği, Lombardia birliği) destekledi ve Lombardia'da Alessandria kalesini yaptırarak, direnişin başına geçti. İmparatorluk kuvvetleri, bu kale karşısında başarısızlığa uğradılar (1174)

Lombard birliği'nin ordusu tarafından Legnano'da yenilgiye uğratılan (1176) Friedrich I, Venedik'te papayla görüşerek, papanın kardinaller çoğunluğunca seçilmesinin doğruluğunu kabul etti (1177). Buna göre imparator, tiarayı istediği gibi kullanamayacaktı. Bununla birlikte, güçle elde edemediğini kurnazlıkla elde etmeye çalıştı. Kendisine ant içen lombard kentlerinin özerkliğini tanıdı (Konstanz barışı, 1183), oğlu Heinrich'i Sicilya'nın vârisi Costanza ile evlendirdi (1186) ve böylece kendisi için İtalya'ya gerçek bir elkoyma olanağı sağladı. Alexander III'ün (öl. 1181) ardılları, karşısına çıkmaya cesaret edemediler. Friedrich I'in haçlı seferinde kaybolması (1190) üzerine, oğlu Heinrich VI Almanya ve İtalya'nın herkesçe kabul edilen sahibi durumuna geldiyse de, yeni doğan oğlu Friedrich'i Romalılar kralı seçtirdikten sonra, 1197'de öldü. Bunun üzerine Almanya, Welfeler (Otto von Braunschweig) ve Ghibellinolar (Philipp von Schwaben) arasında bölündü. 1198'de papa seçilen Innocentius III, imparatorluğun tek buyurucusu durumuna geldi ve ilkin Otto von Braunschweig'ı destekleyerek 1209'da ona taç giydirdi (Otto IV), son-

ra da onun karşısına genç Friedrich II'yi çıkardı (1212). Friedrich II Eger'de, Papalık'a Almanya'da mutlak bir yetki sağlayan ve Kilise'nin İtalya'daki haklarını onaylayan bir anayasa ilan etti (1213). Kilise'nin özgürlüğüne karşı çok dikkatli olan İnnocentius III, Spoleto, Ancona ve Ravenna'yı geri aldı, Toscana kentleriyle birleşti ve Heinrich VI'nın dul karısından, Friedrich II' nin koruyuculuğunu ve Sicilya krallığı'nın yönetimini aldı. Papanın ölümünden (1216) sonra ardılları, Friedrich II'nin tutkusuyla karşı karşıya kaldılar. 1220'de imparatorluk tacını giyen Friedrich II, germen ve italyan tahtlarının birliğini kendi yararına yeniden kurmak, ardından Roma İmparatorluğu'nu yeniden diriltip canlandırmak istiyordu.

Gregorius IX (1227-1241) tarafından ilk kez olarak aforoz edilen imparator, haçlı seferine gitmek zorunda kaldı. Ancak dönüşünden ve sonuçsuz San Germano barışı'ndan (1230) sonra, kendi Sicilya krallığı'nı geniş ölçüde yeniden örgütlerken (Melfi anayasası, 1231). Cortenuova'da büyük bir yenilgiye uğrayan Lombard birliği de yeniden onun egemenliği altına girdi. Ancak Cenova ve Venedik'in bağlaşığı olan Gregorius IX, imparatoru aforoz etti ve imparatorun uyruklarını bağlılık yemininden bağışık tuttu (1239). Bunun üzerine Friedrich II, Aziz Petrus ülkelerini işgal etti ve Kilise ile bozuşarak, çevresini, onu hıristiyanlığın tek önderi olarak gören danışmanlar ve yasa adamlarıyla doldurdu. Bu tutkular, Saint Louis'yi kaygılandırdı. Gregorius IX'un ölümünden (1241) iki yıl sonra Saint Louis, kardinal Fieschi'yi (İnnocentius IV) papa seçtirdi (1243). İnnocentius IV, Lyon'da bir konsil topladı (1245), bu konsilde Friedrich II'yi aforoz ederek, Alman Seçiciler'i bir başka hükümdar seçmeye çağırdı. Friedrich II kendini temize çıkardıysa da papa, tiara'nın imparatorluk tacından üstün olduğunu ileri sürdüğü için İtalya ve Almanya'da ayaklanmalar patlak verdi ve Friedrich II bu ayaklanmaları bastıramadan öldü (1250). İnnocentius IV Roma'ya, zafer kazanmış olarak döndü.

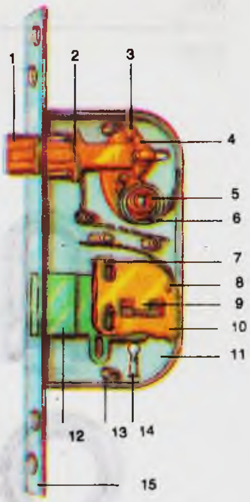
Kiliseler birliği, a. Bütün Hıristiyan kiliseleri'nin tek bir Kilise halinde birleşmesini savunan hareket.

Çağdaş Kiliseler birliği hareketinin kökeni, 1910'da Edinburgh'da toplanan Uluslararası protestan konferansı'na dayanır. 1948'de kurulan ve merkezi Cenevre'de bulunan Kiliseler birliği konseyi, pek çok protestan kilisesiyle, Doğu ortodoks kiliselerinin çoğunu bir araya getirdi. Bu harekete uzun süre yabancı kalan Katolik kilisesi, 1962'den başlayarak, katolik olmayanlar ve hıristiyan olmayanlarla ilişkilerini yoğunlaştırdı.

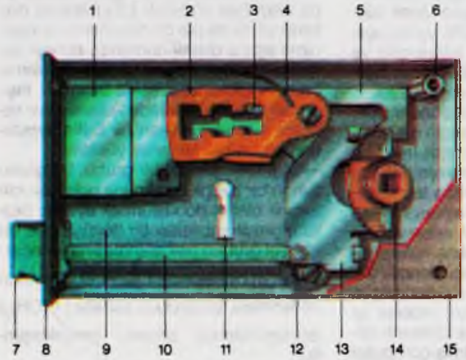
KİLİSEYAZISI höyüğü. Arkeol. Elazığ'ın Ağın ilçesinde, Karasu'nun B. kıyısında höyük. ODTÜ'nün Yukarı Fırat-Keban projesi kapsamında, Prof. Ümit Serdaroğlu yönetiminde başlatılan kazılarda (1969), tepede kalın sur duvarları ve kulelerden meydana gelen bir roma kalesi ortaya çıkarıldı. Küçük buluntular çok azdır; ayrıca Bizans ve İslam dönemi kalıntılarına rastlanmaması kalede yalnızca Roma döneminde İ.S. I.-IV. yy.'lar arasında yerleşildiğini göstermektedir.

KİLİSLİ RİFAT, soyadı **Bilge,** türk dilci ve edebiyat tarihçisi (Kilis 1873 - Ankara 1953). Kilis müftüsü Abdurrahman Efendi'den icazet aldı (1892). İstanbul Darülmuallimini'ni bitirdi (1898). Türkçe, arapça öğretmenliği yaptı. İlahiyat ve Edebiyat fakültelerinde ders verdi. Bu dönemde Hukuk fakültesi'ni de bitirdi. Türk dili ve tarihinin ana kaynakları sayılan yapıtlar üzerindeki çalışmalarıyla tanındı. *Kitab-ı Dede Korkut* (1914), *Divanü lügat it-türk* (3 c, 1917), *İbni Mühenna lügati* (1919), *Bezm ü rezm* (1928) gibi önemli yapıtların ilk yayımlarını gerçekleştirdi. *Evliya Çelebi seyahatnamesi* (7. ve 8. c, 1928), *Keşf üz-zünun* (Ş. Yaltkaya ile, 2 c, 1941-1945), *Esmai müellifin* (İ. M. K. İnal ile, 1952) gibi yapıtları yayıma hazırladı. Sadi'nin *Gülistan* (1943) ve *Bostan*'ını (1943) türkçeye çevirdi.

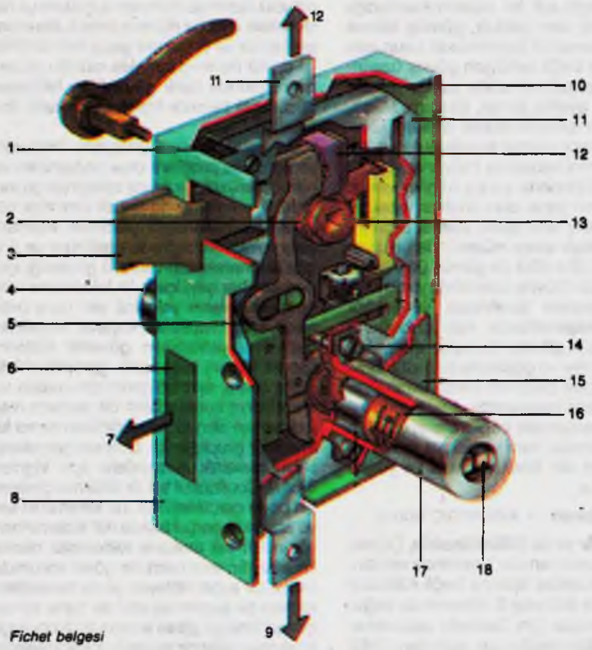
KİLİT a. (yun. *kleidi*). **1.** Anahtar, düğme, kol gibi, takılıp çıkarılabilen bir parçadan yararlanarak elle ya da bir teknik düzenekle uzaktan çalıştırılan bir mekanizmayla donatılmış kilitleme aygıtı. (Kapama işi, bir ya da birkaç karşılığı bulunan bir ya da birkaç sürgü hareket ettirilerek yapılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Tekerleğin dingil çivisi. **—3.** *Yörs.* Atların alnından çenesinin altına kadar uzanan beyaz leke. **—4.** *Kilit altına almak,* bir şeyi bir yere koyup kilitleyerek saklamak. || *Kilit gibi,* sır saklamasını bilen ağız için kullanılır. || *Kilit gibi olmak,* birbirine içten ve güçlü biçimde bağlı olarak dayanışma içinde bulunmak. || *Kilit kürek olmak,* bir yeri korumak, oranın inanılır, güvenilir kişisi olmak. || *Kilit noktası, kilit yeri,* bir işi sonuçlandırmada gereken her şeyin kendisine bağlı olduğu önemli mevki: *Devletin kilit noktasında bulunan memurlar.* || *Kilit yetkili,* sonderece önemli bir yerde görevli kişi. || *Kilidi küreği olmamak,* her şeyi açıkta bulunmak, saklıda hiçbir şeyi olmamak.
—Bilş. *Kilit düzeneği,* bir bilgisayar donanım ya da yazılımında, erişim çatışmalarını ya da geçerli olmayan bilgilerin kullanımını engelleyen düzenek.
—Denizc. U ya da lir biçiminde, bir harbi tarafından kilitlenen iki ucu düz metal üzengi; çelik halatları, palamarları, yelkenleri vb.'yi birbirine bağlamada kullanılır. || Demirleme sistemlerinde kullanılan standart ölçülü bir boy zincir. || *Kilit başı,* KAPLAMA* BAŞI'nın eşanlamlısı. || *Kilit bedeni,* bir kilidin U ya da lir biçiminde olan bölümü. || *Kilit harbisi,* kilidi kapatan yatay parça. (Harbi kilit bedenindeki yuvalara vidalanır ya da kenetli geçme olarak oturtulur.) || *Kilit işareti,* demir atmada ve demir almada, denize akan ya da denizde kalan kaloma uzunluğunu denetlemek için, demirden hırça mapasına kadar, zincirleri birbirine ekleyen her kilide konulan işaret. || *Kilit zinciri,* bir demir zincirinin, iki kilit ya da sökülebilir iki bakla arasında kalan ve uzunluğu askeri denizcilikte 30 m, ticaret denizciliğinde de 27,50 m olan bölümü.
—Dy. *Bouré kilidi,* iki ya da birçok anahtarlı kilitleme sistemi; bu anahtarlardan en az birinin çıkarılabilmesi için (başka bir kilidin açılmasını sağlamak için) öbür anahtarın ya da öbür anahtarlardan bir kısmının kendi deliklerinde olması gerekir.
—Foto. Bir objektifi bir kutuya takmaya yarayan ve bir devrin kesri kadar döndükten sonra oturmasını sağlayan sistem.
—Kilitç. *Kilit dili* → DİL. || *Emniyet kilidi,* kendi anahtarı dışında, zorlama olmaksızın başka bir araçla açılamayan bir kapama mekanizmasıyla donatılmış kilit.
◆ sıf. Bir örgüt ya da bir kuruluşta belli bir işin çözümünün bağlı olduğu, çok önemli işlere sahip kimse ya da bölüm: *Kilit adam. Kilit bakanlık.*
—ANSİKL. Bir kilit, mekanizmayı taşıyan bir kasa, kapı kasasına takılan bir karşılık ve bu karşılığa oturan ve kapamayı sağlayan bir sürgü ve mandal ile, sağa ya da sola dönerek mekanizmayı çalıştıran bir anahtardan ya da bir koldan meydana gelir.

dikey gömme kapı kilidi
1. Mandal;
2. Mandal yayı;
3. Ayak;
4. Mandal kuyruğu;
5. Göbek;
6. Göbek yayı;
7. Fişe tespit pimi;
8. Fişe yayı;
9. Horoz;
10. Fişe ;
11. Kasa ;
12. Sürgü ;
13. Kapak pimi;
14. Anahtar girişi;
15. Ayna.

yatay kapı kilidi
1. Sürgü;
2. Fişe;
3. Tutucu diş;
4. Fişe yayı;
5. Sürgü kuyruğu;
6. Kapak pimi;
7. Mandal;
8. Ayna;
9. Kasa;
10. Mandal kuyruğu;
11. Anahtar girişi;
12. Mandal yayı;
13. Asansör;
14. Göbek;
15. Kapak.

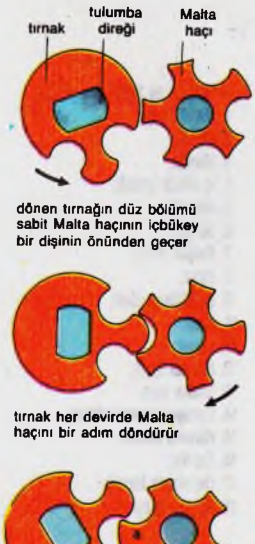

Fichet belgesi

çok sürgülü bir kilitin ana parçası
1. Mandal yayı;
2. Göbek;
3. Mandal;
4. İç silindir kapağı;
5. Asansör;
6. Sürgü;
7. Karşılık yönü;
8. Ayna;
9. Ek kilitlerin yönü;
10. Kasa;
11. Kapak;
12. Mandal ayağı;
13. Göbek yayı;
14. Emniyet kapama vidası;
15. Koruma levhası;
16. Dış tüp;
17. Dış silindir kapağı;
18. Anahtar girişi.

gemilerde kullanılan çeşitli kilit tipleri

KİLİTLEME ŞEMASI

• *Kilidin çalışması.* Anahtar sola çevrildiğinde armut fişeye baskı yapar ve sürgü kuyruğundaki yuvasına girerek sürgüyü hareket ettirir. Sürgü içerdeyken mandalı çalıştırmak için anahtar sağa çevrilir, armut asansöre baskı yaparak bir manivela gibi mandalı geriye çeker. (Silindirsiz bir kilitte, armudun yaptığı işi anahtarın ucundaki çıkıntılar, mandalın hareketiniyse kapı kolu sağlar.)

• *Silindir içindeki hareket.* Tüpe giren anahtar, maşayı armudun içine iter, fişe pimleri anahtarın üzerindeki fişe yuvalarına girerek tüple silindir arasında aynı hizaya gelirler, böylece anahtar sağa sola dönebilir.

• *Kilit türleri. Gömme kilitler* ve *dıştan takmalı kilitler* olmak üzere başlıca iki tür kilit vardır; bunlara, biri kapıya diğeri kapı kasasına tespit edilen iki halkaya asılarak kullanılan *asma kilitler*'i eklemek gerekir. Gömme kilitler, takılacakları kapının içine yerleştirilerek dışardan bir anahtar ya da kol ile açılıp kapatılan kilitlerdir. Dıştan takmalı kilitler ise, kasası kapıya karşılık parçası kapı kasasına dıştan tespit edilen kilitlerdir.

—Güz. sant. En ilginç kilitler Ortaçağ'dan kalma olanlardır. Kapı için kullanılanlar dilli kilit, sandık için kullanılanlarsa genellikle köprülü kilittir. Kilitçilik, demir işçiliğinin en seçkin örneklerinin verildiği bir meslek olarak kabul edilirdi. Tekniğin tüm incelikleri kullanılarak, kusursuz bir kilit yapımına çalışılırdı; çarpma, çalma, döküm, oyma vb. kilit yapımında kullanılan başlıca teknikler arasındaydı. Üslupların gelişmesine koşut olarak, kilitlerin süslemesinde de değişiklikler oldu: Ortaçağ'da gotik mimari biçimleri, Yeniçağ'daysa klasik süsleme biçimleri kullanıldı. XVIII. yy.'da, açılması güç güvenlik kilitleri ortaya çıktı ve bu kilitler XIX. yy.'da Fichet, Haffner, Dorval ve Lhermitte tarafından geliştirildi.

▪ İslam sanatında da çeşitli dönemlerde, değişik formlar gösteren, zengin süslemeli kilitler ve anahtarlar yapılmıştır. İran Selçukluları dönemine tarihlendirilen (XII. yy.) kimi örnekler, tunçtan, döküm tekniğiyle yapılmış, üsluplaştırılmış hayvan heykelcikleri (at, boğa, dağ keçisi, aslan vb.) biçimindedir (Hüseyin Kocabaş koleksiyonu). İran'da bu tür kilitler daha sonraki dönemlerde de sürmüştür. Bu kilitlerin üzeri kazıma tekniğinde geometrik motifler ve bereket yazılarıyla süslüdür. Osmanlı döneminde Kâbe için yaptırılmış çok güzel kilitler vardır. Murat III zamanında Mehmet bin İmad (bosnalı olduğu sanılan bu sanatçı, uzun yıllar sarayda kuyumcubaşı olarak çalıştı) adlı bir ustanın hazırladığı (1593/1594) altın yaldızlı, gümüş kilit ve anahtarı asma kilit biçimindedir. Uzun askı çubuğuna bağlı sekizgen gövde üzerinde hafif kabartmalı sülüs yazılar yer alır (besmele, ayetler, İsmail, İbrahim, Musa, İsa peygamberlerin adları, sanları). Gövdenin ucunda palmet tepelik bulunur. Yazıların zemini kabartma hatayi ve yaprak motiflidir. Gövdede ayrıca rumiler vardır. Aynı ustanın yapıtı olan anahtar yassı bir form gösterir, ucu ajurlu palmet biçimindedir. Topkapı sarayı müzesi'nde bulunan bir başka kâbe kilidi de gümüş üzerine altın yaldızlıdır. Gövde üzerindeki yazıtından Sultan İbrahim tarafından yaptırıldığı (1646) anlaşılmaktadır. Askı çubuğuna bağlı altıgen gövde, kartuşlar içinde kabartma yazılar ve çiçeklerle süslüdür. Gövde üzerindeki bilezikler savat zemin üzerine rumilerle bezenmiştir. Askı çubuğuyla gövde arasındaki bağlantıların ucunda armudi formda, rumi ve palmet motifli tepelikler yer alır. Anahtarı yassı ve yuvarlak uçludur.

KİLİT burnu → KIRLANGIÇ burnu.

Kilitbahir ya da **Kilidülbahir,** Çanakkale boğazının en dar kesiminde osmanlı kalesi, Eceabat ilçesine bağlı Kilitbahir köyündedir. Mehmet II döneminde boğazın savunması için Gelibolu sancakbeyi Yakup Bey tarafından yaptırılan (1462-1463) Kilitbahir, osmanlı kale mimarlığının başyapıtıdır. Süleyman I (Kanuni) döneminde onarılmış (1551) ve üç katlı, kubbeli kapı kulesiyle sur eklenmiştir; 1659-1660'ta da Çimenlik kalesiyle birlikte genişletilmiştir. K.'ine 1893-1894'te kesme taştan, mazgalsız bir duvar eklenmiştir.

Özellikle özgün mimarisiyle dikkati çeken kalenin surlarına önem verilmemiş, ince tutulmuştur. Bu surlar yukarıya doğru daralan, yarım oval biçimli dokuz burçla desteklenmiştir. Yonca yaprağı biçiminde üç avludan oluşan iç kale görkemli, korunaklı bir yapıdır. Yedi kat halinde yükselen yapının her katında değişik sayıda hücreler vardır; K.'inde bir kapı, her cephede bir pencere bulunur.

—Tar. Kilitbahir kalesi (tabyası), Birinci Dünya savaşı'nda ingiliz-fransız ortak donanmasının Çanakkale boğazını geçerek İstanbul'u düşürmek için giriştiği savaşlarda Türkler'in önemli savunma mevzilerinden biri oldu. 26 şubat - 4 mart 1915 tarihleri arasında bu donanma tarafından tahrip edilmek istendi. Büyük ölçüde hasar gördüyse de burada mevzilendirilmiş bataryalar susturulamadı. 16 mart 1915 deniz savaşı'nda da Kilitbahir tabyaları, düşman donanmasının boğazdan geçememesinde önemli rol oynadı.

KİLİTKAYA, rumca **Kridhia,** KKTC'de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

KİLİTLEME a. Kilitlemek eylemi.

—Dy. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mak. san. *Kilitleme düzeneği,* bir aygıtı, bir makineyi kilitlemeye yarayan düzenek. ‖ Bir parçayı, bir kontaktörü vb. belli bir konumda tutmaya yarayan mekanik ya da elektriksel düzenek. ‖ *Eş kilitleme,* mekanik ya da başka bir düzenekle, iki devinime eşanlı olarak kumanda etmeyi (örneğin iki röleyi birbirine bağlama) önleme. ‖ *Kamla kilitleme,* özellikle takımları, taşıyıcıları içinde kilitlemede kullanılan ve yarıçapı gittikçe büyüyen bir kanla uygulanan eksantrikli kilitleme yöntemi.

—Org. kim. İşlevsel bir grubu, bu grubu içeren bir bileşik durumuna getirmek için tersinir olarak dönüştürmek eylemi; başka biçimde yapılacak bir dönüştürme, bu işlevsel grubun parçalanmasına yol açar. (Örneğin bir ketondaki $\diagdown C = O$ grubunun kilitlenmesi, bu grubun asetale $[\diagdown C(OR)_2]$ dönüştürülmesi sonucu gerçekleştirilir.)

▪—Saatç. Devir sayısını sınırlama sistemi.

—ANSİKL. Dy. Kilitlemelerin amacı, bir demiryolu üzerinde bulunan aygıtların ya da levyelerin belli bir düzen içinde kullanımını sağlamak ve önceden geçiş izni verilmiş ya da bir trenin geçmekte olduğu güzergâh üzerinde trafik güvenliğini tehlikeye düşürecek biçimde hareket etmelerini önlemektir.

Bir garın kilitleme programı önceden saptanır. Bu program olası bağlantıları ve hareketleri, uzlaşır ya da uzlaşmaz güzergâhları, sürekli ya da ancak kimi özel koşullarda uygulanacak yasakları, kısacası garın akılcı bir biçimde işletilmesi ve öngörülen hareketlerin sürekli güvenliği için gereken her şeyi içerir. İlk kilitlemeler manevra levyelerini yalnızca yan yana getirerek, engel kapsülleri koyarak, levyelerin üzerlerine yerleştirilen güvenlik kilitlerini (Bouré kilitleri) kullanarak gerçekleştirildi. Daha sonra, aynı bölgenin tüm makas ve işaretlerinin kumandaları bir postada makasçının eli altında birleştirildikten sonra kilitlemeler gruplaştırıldı. Uzaktan gerçekleştirilen mekanik kumandalar için Vignier, Saxby, Couliboeuf tipi ilk kilitleme çizelgeleri böyle gerçekleştirildi. Bir kilitleme iki levye arasında gerçekleşirse *ikili kilitleme*'den söz edilir; ikili mekanik kilitlemeler daima *karşılıklı*'dır; yani belirli bir göreli konumda başka bir aygıtı kilitleyen ya da hareketsizleştiren bir aygıtın kendisi de daha sonra, bunun tersi bir göreli konumda ikinci aygıt tarafından kilitlenir ya da hareketsizleştirilir *Düzen kilitlemesi,* levyelerin zorunlu bir kullanma düzenini gerçekleştirir (örneğin bir durma işaretinin ilişkin uyarı işaretinin açılışından önce açılması). *Eşanlılık kilitlemesi* örneğin, uzlaşmaz güzergâhlara (yaklaşan ya da kesen) giriş sağlayan iki durma işaretinin aynı anda açılmasını önlemek için kullanılır.

Yaklaşma kilitlemesi, bir durma işaretinin yeniden kapanmasını ve bu işaretin koruduğu güzergâhın hızla gelen bir tren karşısında değişmesini engeller.

Çağdaş işaret ve makas postalarında, bir tren yaklaşırken makasları ve işaretleri ayrı ayrı çalıştırmak yerine, tek bir levyenin ya da düğmenin hareketiyle aynı anda çalıştırma olanağı veren *güzergâh kumandaları* bulunur. Elektrik kullanımı, rölelerle çok sayıda kilitlemeyi gerçekleştirmeye olanak verdi: üzerinde bir trenin durduğu bir peron yoluna giriş sağlayan bir durma işaretinin açılışını önleyen *durma kilitlemesi* ya da trenin izleyeceği yönden farklı bir konumda bulunduğunda makası koruyan durma işaretinin açılışını engelleyen *makas kontrol aygıtı.* Çağdaş kilitlemeler ayrıca otomatik olarak çalışan mekanik ya da elektrikli pedallardan, kontaklardan, yalıtılmış raylar boyunca yerleştirilmiş devre kapatma düzeneklerinden yararlanır. Bunlar yanlış bir manevra ya da makasçının bir hatası nedeniyle trenlerin durmasından başka bir sonuca yol açmayacak derecede gelişmiştir.

KİLİTLEMEK ya da **KİTLEMEK** g. f. **1.** *Bir şeyi (kilidini) kilitlemek,* kilidini kullanarak, yani kilit dilini yuvasına geçirerek kapamak: *Kapıyı kilitlemek.* **—2.** *Bir kimseyi, bir şeyi bir yere kilitlemek,* kilitli bir yere kapatmak: *Bir kimseyi odasına kilitlemek. İlaçları dolaba kilitlemek.*

—Dy. Bir kilitleme aygıtının kumanda, transmisyon vb. kollarını çalıştırmak. ‖ *Makası kilitlemek,* tirfonlarla traverslere tespit edilmiş cebireler yardımıyla bir makası belli bir konumda sabit tutmak.

—Org. kim. İşlevsel bir grubun kilitlenmesini sağlamak.

—Termodin. *Bir buhar makinesinin supaplarını kilitlemek,* güvenlik supaplarını buhar etkisiyle kalkmamaları için hareketsizleştirmek.

◆ **kilitlenmek** ya da **kitlenmek** edilg. f. Kilitlemek eylemine konu olmak.

—Denizc. Bir cisimden söz ederken (örneğin bir armadan), çalışmasını engelleyecek biçimde bir şeyin içine girmek, sıkışmak.

◆ **kilitlenmek** ya da **kitlenmek** dönşl. f. **1.** Parçaları birbirine geçerek işlemez duruma gelmek: *Bilgisayar kilitlendi, tuşlara basıyorum ama işlemiyor.* **—2.** Fiziksel ya da ruhsal nedenlerle hareket edemez duruma gelmek: *Korkudan çenesi kilitlenmişti, ağzını açamıyordu. Dişleri kilitlenmek.* **—3.** Bir olay, bir görüş vb. sözkonusuysa, çözümsüz duruma gelmek; tıkanmak: *Uzun zamandır kilitlenen barış görüşmeleri. Ege kıta sahanlığı konusunda görüşmeler kilitlendi.*

◆ **kilitletmek** ya da **kitletmek** ettirg. f. Kilitlenmesini sağlamak.

KİLİTLENME a. Kilitlenmek eylemi.

—Dy. Çok güçlü bir fren etkisiyle tekerleklerin aniden durması.

—Oto. Kötü bir ayar sonucunda frenleme gücünün eşit olarak dağılmamasıyla ya da sert bir fren etkisiyle, zemin üzerinde kaymaya başlayan tekerleklerin hareketlerinin durması. ‖ *Kilitlenme önleyici,* tekerleklerin kilitlenmesini önlemek için fren yapmayı denetlemeyi sağlayan sistem. (Bu sistemde hız kesicilerden ve araba donanımındaki bir hesaplayıcıdan yararlanılır.) ‖ *Merkezi kilitlenme,* bir taşıtın dört kapı kilidinin aynı anda kilitlenmesi. ‖ *Merkezi kilit,* merkezi kilitlenmeyi sağlayan düzenek.

KİLİTLENMEK → KİLİTLEMEK.

KİLİTLETMEK → KİLİTLEMEK.

KİLİTLEYİCİ sıf. Kilitleme işlevi gören.
—Saatç. *Kilitleyici kol,* bazı sayaçlarda ve kronometrelerde balansı, örneğin bir kenet yardımıyla durdurmak gibi hızlı bir işlevi olan parça.

KİLİTLİ sıf. **1.** Kilidi olan: *Evrakları için kilitli bir çanta almak.* **—2.** Kilitlenmiş: *Kapı kilitli, içeri giremezsiniz.* (KİTLİ de denir.)

KİLİTSİZ sıf. **1.** Kilidi olmayan ya da kilitlenmemiş. **—2.** *Kilitsiz küreksiz,* açıkta bulunan, kilit altına alınmamış olan.

KİLİTTAŞI a. Mim. ve İnş. **1.** Bir lentonun, bir kemerin, bir tonozun tepe noktasına yerleştirilen taş. **—2.** Kaburgalı sivri çapraz tonozda kaburgaların kesiştiği, dolu, boşluklu ya da çıkıntılı yer.
—ANSİKL. Kilittaşı yalnız beşik, at nalı ya da basık kemerlerde bulunur; iki çember yayından oluşan eşkenar kemerlerde kilittaşının yerini bir derz alır. Taçkemer ya da lento alından taşan kilittaşına *kabartmalı kilittaşı,* derzleri bakışımlı girinti çıkıntılarla kesintiye uğrayan ve T biçimini alan kilittaşına *geçmeli kilittaşı* denir. Romalılar'ın zengin bezemelerle kapladıkları kilittaşlarından güzel örnekler günümüze ulaşmıştır. Gotik dönem anıtlarında bir kilittaşıyla sona eren, gerçekte tek bir taşa yontulmuş ama iki kilittaşı görünümü verilmiş, üzerinde kabartmalı bir figür bulunan eşkenar kemerlere rastlanır. Rönesans'ta ve izleyen dönemlerde mimarlar, yontulmuş ve bezenmiş kilittaşına eski saygınlığını kazandırmıştır.
Beşik tonozlarda kilittaşı, tonozun uzunluğu boyunca yerleştirilen bir dizi taştan oluşur. Manastır tonozlarında ve kubbeli tonozlarda her bir kemer taşı kilittaşı işlevi görür ve çeşitli taş sıralarının yöneldiği tepe noktası, ya birçok kubbede olduğu gibi açık bırakılır ya da bir ya da birçok kemer taşından oluşan bir ana kilittaşı bu noktaya oturtulur. Haç tonozlarda kilittaşı, bu noktaya ulaşan tonoz sayısına göre bir haç ya da yıldız oluşturur. Gotik mimarlar kilittaşını çok ilginç motiflerle, çoğunlukla gülbezeklerle süslemişlerdir. XV. yy. sonuna doğru, boyutları ya da bezemeleriyle dikkati çeken sarkık kilittaşları ortaya çıkmıştır.

KİLİZ a. *Yörs.* Saz, kamış.

KİLİZBALIĞI a. Zool. Bütün Avrupa'da Urallar'a kadar çok yaygın olan, Hazar denizi'nde ve Türkiye'deki tatlısularda da bulunan sazanbalığı. (Ağız köşelerinde küçük birer bıyığı vardır. Başları çıplak bedeni pulludur. Kışı kendini çamura gömerek geçirir. Hepçildir. Bil. a. *Tinca tinca;* sazangiller familyası; boyu 60 cm'ye kadar.) [Eşanl. MAVRİTSA, TATLISU KAYASI, YEŞİL SAZAN.]

KİLİZMAN a. *Yörs.* Sazlık, kamışlık.

KİLK a. (fars. *kilk*). *Esk.* **1.** Kamış kalem, kalem: *"Niçün olşem[c] kâfûr üzre kilkin müşk-bâr itmez"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Kilk-i çalak,* çok yazan kalem. ‖ *Kilk-i dür-efşan,* inci saçan kalem; güzel yazan. ‖ *Kilk-i icaz,* mücizeler yaratan kalem; son derece düzgün ve güzel yazan. ‖ *Kilk-i sühan-ver,* düzgün yazan, işlek kalem: *"Söyle ey kilk-i sühan-ver bülbül-i güyâ gibi"* (Nedim, XVIII. yy.).

KİLKABALIĞI a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin ortasularında yaşayan kemiklibalık. (Bedenleri ince, iriçe ve kolay dökülen pullarla örtülüdür. Üst çenesinin arka uçları gözün arka kenarına kadar uzanmaz. Kıyıya yakın yelerde büyük sürüler oluşturarak dolaşırlar. Güneş ışığından hoşlanmadıkları için, bulutlu günlerde yüzeye yakın yerlerde, güneşli günlerde 20 -30 m derinlikte bulunurlar. Bil. a. *Clupeonella cultriventris;* sardalyagiller familyası; boyu 15 cm'ye kadar.) [Eşanl. TÜLKABALIĞI.]

KİLKENNY → CİLL CHOİNNİNGH.

Kilkenny konfederasyonu, 1642 -1648 yılları arasındaki ingiliz devrimi sırasında İrlanda parlamentosu görevini yapan meclis. Bu mecliste, İrlandalılar ve ingiliz-irlandalı katolik soylular temsil edilmişlerdi.

Kilkenny statüleri, İrlanda'daki ingiliz kolonilerinin asimilasyonunu engellemek amacıyla 1366'da İrlanda parlamentosu'nun çıkardığı yasa. Lionel of Clarence'in önerisiyle kabul edilen sert yasaklar (İngilizler'in İrlandalılar ile evlenmeleri, irlanda dilini konuşmaları vb.) toplumda İngilizler'in irlanda dünyasının topluluklа bütünleşmesini istemediğini ortaya koyuyordu. Bu statüler, 1613'e kadar yasa gücünü korudu; gerçekte markalılar bu yasaklara uymadı, oradaki İngilizler irlanda geleneklerini seve seve benimsediler.

KİLKİS, türkçe **Kılkış,** Yunanistan'da kent, Makedonya'da, *nomos* merkezi, Selanik'in K.'inde; 12 600 nüf. *—Kilkis nomosu,* 2 614 km², 84 400 nüf.

KİLLA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Mysia bölgesinin G.'inde antik kent. Herodotos'un on iki aiolis yerleşmesi arasında saydığı Killa, Apollon'un önemli tapınım merkezlerindendi (Homeros'un *İlyada*'sında da adı geçer). Yerinin, kesin olmamakla birlikte, Balıkesir'in Edremit ilçesi merkez bucağına bağlı Zeytinli köyünün yakınında olduğu sanılmaktadır.

KİLLAİON. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Mysia bölgesinin G.'inde, Aiolis' in K.'inde, Killa* kentinin bulunduğu yöreye verilen ad. (Bugün Edremit dolayları.)

KİLLALA → CİLL ALAİDH.

KİLLANİN (Michael Morris, *lord*), irlandalı yönetici (Gaillimh 1914). 1972-1980 arasında Uluslararası olimpiyat komitesi' ne başkanlık etti. 1980'de komitenin yaşam boyu onursal başkanlığına getirildi.

KİLLARNEY → CİLL AİRNE.

KİLLEME a. Killemek eylemi.

KİLLEMEK g. f. Kirli çamaşırları killi toprağa bulayıp tokaçla döverek yıkamak.
—Dokmc. Ham kumaşları kir ve yağlarından temizlemek için üzerlerine killi su dökmek ve tokaçlayarak yıkamak. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dokmc. El tezgâhlarında dokunan özellikle ham pamuktan kumaşlar, dokuma işlemi sırasında meydana gelen kir ve yağları temizlemek üzere killeme işleminden geçirilir, düz taşlar üzerinde tahta tokaçlarla dövülerek hamlığı giderilir. Bu iş için özellikle çamaşır kili ya da lekeci kili adı verilen mavi-yeşil renkli, sert ve topaksı bir kil kullanılırdı. Üstüne vurulduğunda dağılan bu topak böyükçe bir kap içerisine konur, su dökülüp iyice karıştırılarak eritilir. Çamuru dibe çöktükten sonra üstte kalan sudan kumaş yüzeyine dökülüp tokaçlarla dövülür. Bu işlemden sonra kumaş suyla iyice durulanır.
Eskiden sabun ve deterjan yerine kullanılan bu madde, bugün yerini kimi kimyasal maddelere bırakmışsa da, Anadolu'nun birçok yöresinde günümüzde de kullanılmaktadır.

KİLLER a. ("öldürücü" anlamında ing. sözc.). Üretildikleri kültür ortamına saldıkları zehirli maddeyle hemen hemen bütün öbür terliksihayvan ırklarını zehirleyen terliksihayvan öbeği.

KİLLİ sıf. Bileşiminde kil bulunan, kille karışık toprak, kaya vb. için kullanılır: *Killi toprak. Toprağı killi bir bölge.*
—Pedol. Kil birikimiyle nitelenen toprak katı için kullanılır.

KİLLİGİL (Nuri), türk asker (İstanbul 1889 - *ay. y.* 1949). Enver Paşa'nın kardeşi. Harp okulu'nu, Harp akademisi'ni (1911) bitirdi. Trablusgarp savaşı'na katıldı (1912). Enver Paşa'nın etkisiyle rütbesi yüzbaşılıktan yarbaylığa yükseltildi. Birinci Dünya savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştı. Savaşın sonuna doğru kıdem ve hizmeti yetmediğinden "itibari" olarak ferik (korgeneral) rütbesi verilip Enver Paşa'nın Kafkasya'da oluşturduğu "islam ordusu" komutanlığına getirildi. Kurtuluş savaşı'ndan sonra İstanbul'da Sütlüce'de döküm fabrikası kurdu ve İkinci Dünya savaşı sırasında ordu için mühimmat üretti. Fabrikadaki bir patlamada öldü.

KİLLİGREW (Thomas), ingiliz tiyatro yazarı (Londra 1612 - Whitehall 1683). Charles II'nin tören yönetmeniyken kraliyet tiyatrosu Drury Lane'ı yaptırttı (1663). Dokuz oyun bıraktı. Bunlardan *The Parson's Wedding* (1637) öyle müstehcendi ki, bu komedi ... kadın oyunculara oynatıldı.

KİLLİK, Manisa'nın Alaşehir ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 367 nüf. (1990). Belediye.

Killingholme, Büyük Britanya'da, iki petrol rafinerisinin bulunduğu yer; Humber halicinde yer alır ve İmmingham petrol terminalinden beslenir.

KİLLY (Jean-Claude), fransız kayakçı (Saint-Cloud 1943). 1966 Portillo'da yapılan Dünya şampiyonasında iniş ve karışık yarışlarını kazandıktan sonra 1968'de Grenoble olimpiyat oyunları'nda inişte, özel ve büyük slalomda birinci oldu.

KİLMAİNHAM, Dublin'in banliyösü; eskiden burada bulunan bir cezaevinde Parnell, Britanya hükûmetinin temsilcileriyle *Kilmainham antlaşması*'nı imzaladı (1882); antlaşma gereğince, serbest bırakılması karşılığında terörizmi durdurmak için tüm etkisini kullanacaktı.

KİLMARNOCK, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da, Lowlands'te, Glasgow' un G.-B.'sında; 50 000 nüf. Burns'a ayrılmış müze. Sanayi (tekstil, makina sanayisi, deri işleme, besin) merkezi.

> **1. KİLO-,** yun. *khilioi,* bin'den, önüne geldiği birimi 1 000 ile çarpan SI öneki (simgesi k).
> **2. KİLO-.** Bilş. Önüne geldiği sözcüğün belirttiği bilgi niceliğini 2^{10}, yani 1 024 ile çarpan önek (kısaltması K): *Kbit, Kbayt.*

KİLO a. (yun. *khilioi,* bin'den). **1.** Kilogramın kısaltılmış biçimi: *İki kilo elma.* **—2.** *Kilo almak,* ağırlığı artmak, şişmanlamak. ‖ *Say. sıf. + kilo gelmek,* belirtilen sayıda kilo ağırlığı olmak: *Yetmiş kilo geliyor.* ‖ *Kilo vermek,* zayıflamak: *Bir haftada üç kilo vermiş.*

KİLO, Zaire'de köy, Bunia'nın K.-B.'sında. Altın içeren madenlerin çıkarıldığı bir bölgenin merkezi.

KİLOAMPERMETRE a. (fr. *kiloampèrmètre*'den). Ölçbil. KİLOAMPERÖLÇER'in eşanlamlısı.

KİLOAMPERÖLÇER a. (*kiloamper* ve *ölçmek*'ten). Yeğinliği onbinlerce ampere ulaşan doğru akımları ölçmeye yarayan aygıt. (İçlerinden yeğinliği çok yüksek akımlar geçen iletkenler, kuvvetli manyetik alanlarla çevrelenir; bu akımlar sözkonusu manyetik alanlardan yararlanarak ölçülür.) [Eşanl. KİLOAMPERMETRE.]

KİLOBAZ a. (fr. *kilobase*). Genet. Bir kromozom üzerindeki genleri birbirinden ayıran aralığın ölçü birimi. (DNA'daki bin baza eşittir.) [→ BAĞLANTI GRUBU.] (Kısalt. kb.)

KİLOGRAM a. (fr. *kilogramme*). **1.** SI kütle birimi (simgesi kg). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Metrede kilogram,* kütlesi 1 kilogram, uzunluğu ise 1 metre olan düzgün kesitli ve homojen bir cismin doğrusal kütlesine eşdeğer SI doğrusal kütle birimi (simgesi kg/m). ‖ *Metre karede kilogram,* kütlesi 1 kilogram, yüzeyi ise 1 metre kare olan düzgün kalınlıklı homojen bir cismin yüzeysel kütlesine eşdeğer SI yüzeysel kütle birimi (simgesi kg/m²). ‖ *Metre küpte kilogram,* kütlesi 1 kilogram, hacmi ise 1 metre küp olan homojen bir cis-

kilittaşı
(Toulouse'da Jacobinler kilisesi [XIII.-XIV. yy.])

Y. Dieuzaide

M. Levassort

sarkık kilittaşı
(Paris'te Saint-Eustache kilisesi'nin koroyeri [XVI.-XVII. yy.])

min özgül kütlesine eşdeğer, SI özgül kütle birimi (simgesi kg/m³); toplam 1 metre küplük bir hacim içinde, göz önüne alınan cismin 1 kg'ını içeren homojen bir örneğin SI derişim birimi.
—ANSİKL. Kilogram, uluslararası birimler sisteminin (SI) temel birimlerinden biridir. Kütlesi 1889'da Paris'te toplanan Tartılar ve ölçüler genel konferansı'nda onaylanarak Sèvres'deki Breteuil pavyonuna konulan iridyumlu platinden ilkörneğin kütlesine eşdeğerdir. Bu örnek kütle, maksimum yoğunluktaki bir desimetre küp suyun kütlesinden 27 mg fazladır.

Kuraldışı olarak ve tarihsel nedenlerle kilogramın katları ve askatları, kilogramın binde biri olan *gram*'dan oluşturulur: 0,1 kilogram = 1 hektogram = 100 gram (1 desikilogram denmez).

KİLOGRAM-AĞIRLIK ya da **KİLOGRAM-KUVVET** a. Yerçekiminden kaynaklanan ivme gibi, bulunulan yere göre değişmesi nedeniyle kullanımı artık salık verilmeyen kuvvet eski birimi. (Yer'in 1 kilogramlık bir kütleyi çekme kuvvetine eşdeğerdir ve yaklaşık 9,8 newtondur.)

KİLOGRAMMETRE a. (*kilogram* ve *metre*'den). Bir kuvvetin ya da kuvvet çiftinin eski moment birimi (simgesi m.kgf); bu birim, etki noktası eksenden 1 metre uzaklıkta ve eksene dik olan bir kilogram-kuvvetlik bir kuvvetin eksene göre momentine eşittir.

KİLOHERTZ a. Ölçbil. Frekans birimi *hertz*'in 10^3 katı (1 000 Hz).

KİLOKALORİ a. (fr. *kilocalorie*). Isı miktarı birimi *kalori*'nin 10^3 katı (1 000 kalori).

KİLOLUK sıf. **1.** Bir kilo ağırlığında olan: *Kiloluk çay. Kiloluk paketler.* **—2.** *Say. sıf. + kiloluk,* ağırlığı belirtilen kiloda olan: *5 kiloluk zeytinyağı. 150 kiloluk bir yük.*

KİLOMETRE a. (fr. *kilomètre*). **1.** 1 000 m'ye eşdeğer pratik uzaklık birimi (simgesi km). **—2.** *Saatte kilometre,* bir saatte bir kilometre yol alan hareketli bir cismin ortalama hızına eşit, pratik hız birimi (1 km/sa = 1/3,6 m/sn). [KİLOMETRE/SAAT de denir.]
—Dy. *Kilometre birimi,* demiryolu istatistiklerinde, katedilen kilometreye indirgenmiş trafik ölçüsü birimi. (Kilometre-yolcu, ton-kilometre terimleri, sırasıyla 1 yolcunun ve 1 ton yükün 1 kilometrelik bir uzaklığa taşınmasına karşılık gelen birimi gösterir.) ‖ *Kilometre noktası,* hattın başlangıcından başlayarak uzaklığını ölçerek göz önüne alınan bir noktanın yerini saptama.

KİLOMETRELİK sıf. Radiletiş. Dalga boyları 1 ile 10 km arasında değişen radyo dalgaları bölgesi ya da bu bölgede yer alan her dalga için kullanılır.

KİLOMETRE-YOLCU a. Bir yolcunun, bir kilometre uzaklığa taşınmasına karşılık gelen ve havayolu, demiryolu ve karayoluyla kitle taşımacılığında kullanılan trafik ölçüsü birimi.

KİLOSİKL a. (fr. *kilocycle*). Kimi kez *saniyede kilosikl* yerine kullanılır. (Doğru terim kilohertz'tir [1 000 hertz].)

KİLOTON a. (fr. *kilotonne*). Yerinde olmayan ve eksiltili bir kullanımda, nükleer patlayıcıların enerji birimi olarak da rastlanan (örneğin 10 kilotonluk [10 kt] bir bomba) kütle birimi. (Gerçekte, bu durumda kullanılan enerji birimi, eşdeğer T.N.T. (trinitrotoluen) kilotonudur, yani anlatılmak istenen bu patlayıcının ısıveren kimyasal tepkimesinden açığa çıkan enerjidir. Uzlaşma gereği, 1 gram T.N.T.'nin 1 000 kalorilik bir enerji açığa çıkardığı kabul edilir, bu ise yaklaşık bir değerdir; kalori, 1978'den bu yana enerji birimi olarak kullanılmadığından bu durumda kullanılacak eşdeğerlik şu biçimde olacaktır: 1 gram T.N.T.'nin enerjisi = $4{,}18 \cdot 10^3$ joule. Sonuç olarak eşdeğer T.N.T. kilotonu = $4{,}18 \cdot 10^{12}$ joule.)

KİLOTONALTI sıf. Etkileri, 1 000 tondan az bir trinitrotoluen yükünün patlama etkilerine benzeyen bir nükleer yük için kullanılır.

KİLOTONLUK sıf. **1.** 1 eşdeğer T.N.T. kilotonu düzeyinde bir enerji açığa çıkarabilen bir nükleer patlayıcı için kullanılır. **—2.** Enerjisi, kilotonun bir kesri (~ 0,5 kt) ile birkaç kiloton (~ 5 kt) arasında yer alan bir nükleer silahı belirtmek için kullanılır.

KİLOWATTSAAT a. Gücü bir kilowatt olan bir makinenin bir saatte yaptığı işe eşdeğer enerji birimi (sim. kWsa). [1 kilowattsaat 3,6 megajoule eder.]

KİLPATRİCK (William Heard), amerikalı pedagog (White Plains 1871 - New York 1965). J. Dewey ile çalıştı ve projeler yöntemini geliştirdi. Buna göre her öğretim deneylere dayalı olmalı ve üretici bir çalışma çevresinde örgütlenmeliydi.

KİLPİ (Volter), fince yazan finli yazar (Kustavi 1874 - Turku 1939). Deniz ortamını simgesel bir çerçeve olarak kullandığı *Cycle de l'archipel* (fr. çev.) adlı yapıtından 30 yıl sonra yayımlanan epik romanı *Alastalon salissa* (1933), folklor betimlemeleri kadar, getirdiği dil yenilikleri açısından da solukıu ve ağır anlatımıyla Finlandiya edebiyatının başyapıtlarındandır.

KİLPİNEN (Yrjö), finli besteci (Helsinki 1892 - *ay. y.* 1959). Almanca ve fince şiirlerle *Kalevala*'dan parçalar üzerine 700'ü aşkın lied besteledi. Bunlarda, sözlerin ön plana çıkmasına önem verdi, eşliği ikincil bir öğe olarak ele aldı.

KİLS a. (ar. *kils*). *Esk.* Kireç, kireçtaşı.

KİLSİ, KİLSİYE sıf. (ar. *kils* ve *-ī*'den *kilsī*, dişl. *kilsiyye*). *Esk.* Kireçli; kireçtaşı yapısında olan: *Hacer-i kilsi* (→ HACER). *Arazi-i kilsiye* (kireç oranı yüksek topraklar).

KİLSİYE → KİLSİ.

KİLT a. (isk. kökenli ing. sözc.). **1.** İskoçyalı dağlıların giydiği, renkleri, bağlı bulundukları klanın simgesi olan kısa tartan etek. **—2.** Ekose kumaştan yapılan ve genellikle bir tartanın deseninin yeniden üretimi olan pilise anvelop etek.

KİLTAŞI a. Yerbil. Az şistli, katılaşmış kil. (Eşanl. ARJİLİT.)

KİLTE a. (ar. *kilte*). *Esk.* Demet, küme.
—Esk. anat. YUMACIK'ın eşanlamlısı.

KİLTUTUCU sıf. Bayınd. Kilin üst katmanlara girmesini önlemek için kullanılan bir gereç için denir.

KİLÜKAL a. (ar. *ḳīl* ve *ḳāl*'den *ḳīl ü ḳāl*). *Esk.* **1.** Dedikodu. **—2.** Konuşma, söyleşi. **—3.** *Kilükal etmek,* dedikodu yapmak, konuşmak, söyleşmek.

KİLÜRİ a. (fr. *chylurie*'den). Patol. İdrarda kilüs çıkması. Özellikle filarya ve bilharzia gibi asalakların neden olduğu, lenf ile idrar yolları arasındaki bir fistülden ileri gelir.

KİLÜS a. (fr. *chyle*'den). Besinlerle alınan yağların bağırsaklarda sindirilmesiyle oluşan yağ damlacıklarıyla yüklü lenf. (Kilüs, bağırsak tümürlerinin eksen bölümünde bulunur, oradan lenf dolaşımına geçer, sonra da kan dolaşımına karışır.)
—Anat. *Kilüs damarı,* kilüsü incebağırsaktan göğüs kanalına taşıyan damar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bağırsaktaki lenf kanalları olan kilüs damarları incebağırsak mukozasında yağların emilmesinde önemli rol oynar. Bağırsak tümürlerinin doğduktan sonra bağırsak kaslarını geçerek karmaşık bir ağ halinde birleşir; mezenter gangliyonlarındaki aktarma yerini geçtikten sonra aort çevresi gangliyonlarına ulaşır, sonra da lenfi büyük dolaşıma aktaracak olan göğüs kanalına kavuşur. Sindirim süresince kilüs damarları şişer ve sütümsü bir renk alır; sindirim sona erdiğinde gene görünmez olur.

KİLVAN, Diyarbakır'ın Çınar ilçesine bağlı bucak; 14 342 nüf. (1990); 17 köy. Merkezi *Ovabağ*, 939 nüf. (1990).

KİLYA, rumence **Chilia,** Ukrayna'da kent, Tuna deltasının kuzey kolu kıyısında; 24 300 nüf. Balıkçılık. Tersane. — Ukrayna ile Romanya arasında sınırı oluşturan delta koluna bu ırmağın adı verilir.
—Tar. Bayezit II'nin Boğdan seferi sırasında (1484) Osmanlılar'ın eline geçti. Petru Rareş V'in yıktığı (1538) kale onarıldı. 1637'de Kırım hanı İnayet Giray'ın yağmaladığı Kilya'yı, bir başka Kırım hanı, Selim Giray ordugâh yaptı (1689). Ruslar'la yapılan savaşlarda birçok kez el değiştiren Kilya bir ara da Boğdan prensliğinin elinde kaldı.

KİLYA koyu, Çanakkale boğazının B. kıyısında, Eceabat'ın 2 km K.'inde girinti. Gömük bir vadinin aşağı çığırının sular altında kalması ile oluşmuştur.

KİLYE a. (ar. *kilye*). Esk. anat. Böbrek: *Hasat-ül-kilye* (böbrektaşı, kum). *İltihab-ül-kilye* (böbrek iltihabı).

KİLYETAN ya da **KİLYETEYN** a. (ar. *kilye*'nin ikili çoğl. *kilyetān, kilyeteyn*). Esk. anat. İki böbrek.

KİLYEVİ sıf. (ar. *kilye* ve *-ī*'den *kilyevī*). Esk. anat. **1.** Böbrekle ilgili; böbrek gibi. **—2.** *Kilyeviy-üş-şekl,* böbrek biçiminde.

KİLYOS → KUMKÖY.

KİM soru adl. **1.** Yanıtı bir kişi adı ya da adılı olan soru tümcesinde kullanılır; özne olarak: *Kim geldi?*; nesne olarak: *Kimi seviyorsun?*; tümleç olarak: *Dün gece kimde kaldın? Kimden söz ettiğinizi anlayamıyorum. Kiminle (kim ile) gitti?*; yüklem olarak: *Konuşan kim?* **—2.** Aynı işlevde, dolaylı soru tümcelerinde kullanılır: *Bu gece kiminle olduğunu bilmiyorum. Bunu kimden aldığını söylemedi.* **—3.** Tamlayan olarak iyeliğin bağlı olduğu kimseyi sormakta kullanılır: *Kimin kızısınız?* **—4.** Herhangi biri: *Kim olursanız olun, bu işi yapmak zorundasınız. Anlattıklarımın doğru olup olmadığını kime isterseniz sorabilirsiniz.* **—5.** Yanıt beklenmeyen soru cümlelerinde "hiç kimse" anlamında olumsuzluk gösterir: *Kim ona karşı çıkabilir? Bu soruyu kim yanıtlayabilir?* **—6.** *Kim bilir,* bir durum ya da olayla ilgili olarak belirsizlik, bilinmezlik anlatır: *Kim bilir ne zaman gelecek;* olasılık ya da olabilirlik belirtir: *Babasına kavuşunca kim bilir ne denli sevinmiştir.* ‖ *(Ad ya da adıl +) kim (bir şey +)* kim, bir kimse ile kendisine yakıştırılan bir şey arasında en küçük bir ilginin bile bulunmadığını vurgulamak için kullanılır: *Ahmet (o) kim, öğretmenlik kim.* ‖ *Kim kaybetmiş ki sen bulasın,* bir şeyin, bir kimsenin eline geçmesinin olanaksızlığını, böyle bir şeyi düşünmemesi gerektiğini belirtmek için söylenir. ‖ *Kim kime dum duma,* bir yerin düzensizlik içinde olduğunu, kimsenin kimseden haberi olmadığını, kimseye önem verilmediğini belirten karışık bir durumu anlatır: *İstediğin gibi giyin git, kim kime dum duma, herkes kendi havasında.* ‖ *Kim oluyor?,* bir kimsenin başkalarının hakkını sınırlayan herhangi bir sözü ya da davranışı karşısında "buna ne hakkı var, kendini ne sanıyor" anlamında söylenir. ‖ *Kim takar, kim sallar Yalova kaymakamını?,* "o da kim oluyor, onu umursamam, önemsemem" anlamında şaka yollu söylenir. ‖ *Kim vurduya gitmek,* bir kalabalıkta vurulan ya da öldürülen kimsenin kimin tarafından vurulduğu, öldürüldüğü belli olmamak. ‖ *Kime ne?,* "kimseyi ilgilendirmez, kimse karışamaz" anlamında söylenir. ‖ *Kime niyet kime kısmet,* bir kimsenin yararlanması için hazırlanmış olan güzel bir şeyden, onun değil de hiç düşünülmeyen başka birinin yararlanması durumunda kullanılır. ‖ *Kimi kimsesi olmamak,* hiçbir yakını ya da koruyucusu bulunmamak. ‖ *Kimin arabasına binerse onun türküsünü çağırmak, dödü-*

Larousse

kilogram: Uluslararası tartılar ve ölçüler bürosu'nda korunan iridyumlu platinden uluslararası ilkörnek (Breteuil pavyonu, Sèvres)

ğünü çalmak, davranışlarını çıkarına göre düzenleyen, kendisine kim çıkar sağlarsa onun doğrultusunda davranan kimseler için söylenir. || *Kimin nesi,* "hangi çevredendir, yakınları, soyu sopu kimdir?" anlamında kullanılır. || *Kimine hayhay, kimine vay vay,* kimileri için mutluluk nedeni olan bir olayın, kimileri için sıkıntı yaratabileceğini anlatır.
—Dilbil. Kim soru adılı bir ilgeçle kullanılırken, genellikle tamlayan durumunda kimi zaman da yalın durumda bulunur (*kimin gibi / kim gibi, kimin için / kim̂ için, kimin ile > kiminle / kim ile > kimle*).

KİM a. (ar. *kimm*). Esk. bot. Çiçek kapçığı.

KİM bağ. *Esk.* "Ki" yerine kullanılan bağlaç: *"Sen kim gelesin meclise bir yer mi bulunmaz / Baş üzre yerin var"* (Nedim, XVIII. yy.).

Kim, R. Kipling'in romanı (1901). Hindu kentlerin cangılında yüzüstü bırakılan irlandalı yetim Kimball O'Hara, yaşamı tek başına öğrenir, sonra "dağların ardındaki ırmağı" arayan bir lamaya yol arkadaşlığı eder ve ingiliz gizli servisinde haberci olarak çalışır. Soğukkanlılığını öylesine kanıtlar ki albay Creighton onu ilerde gizli ajan yapmaya karar verir.

Kim, Şahap Balcıoğlu, Orhan Birgit, Özcan Ergüder ve Ali İhsan Göğüş tarafından İstanbul'da yayımlanan haftalık haber dergisi. 30 mayıs 1958'de, dönemin DP iktidarına karşı CHP yanlısı bir muhalefet dergisi olarak yayın yaşamına atıldı. Yazarlar kadrosunda Sadun Tanju, Emil Galip Sandalcı, İlhami Soysal, Fikret Otyam, Halit Refiğ, Tarık Dursun K., Refik Erduran vb., çizerleri arasındaysa Mim Uykusuz'la Ferruh Doğan yer alıyordu. 1968'de kapanmak zorunda kaldı.

KİM, Güney Kore'nin batısında ırmak; 400 km. Bir haliçle (kıyısında Kunsan kuruludur) Sarı deniz'e dökülür.

Kim korkar hain kurttan? *(Who is afraid of Virginia Woolf?),* Edward Albee'nin oyunu (1962). Bir üniversite kampüsünde geçen olayda Martha ve George gerçekte var olmayan çocuklarını yaratırlar. Hırslı ve budala bir çift önünde bu iç parçalayıcı psikolojik dramı durup dinlenmeden yeniden oynarlar. —Mike Nichols 1966 yılında oyunu sinemaya uyarladı.

KİMBANGU (Simon), zaireli dini önder (Nkamba, günümüzde Mbanza-Ngungu, 1889 - Elisabethville, günümüzde Lubumbashi, 1951). *Kimbanguculuk* ya da *Isa'nın yeryüzü kilisesi* mezhebinin kurucusu. Belçika Kongosu'nda bir cezaevinde öldü.

KİMBANGUCULUK a. Simon Kimbangu'nun kurduğu dinsel akım. (3 milyon izleyicisi olan kimbanguculuk, 1969'dan beri Kiliseler birliği konseyi'nde temsil edilmektedir.)

KİMBERLER, lat. **Cimbri,** Elbe ırmağının sağ yakasında ve ağız kısmına yakın bir yerde yerleşmiş germen halkı. Kimberler, I.Ö. 115'ten başlayarak Tötonlar ile birlikte Orta Avrupa içinde geniş bir göç hareketine katıldılar. Germanya'ya yerleşmeye çalıştıktan sonra, Tuna vadisi boyunca ilerlediler ve Noreia (Neumarkt, Steiermark) yakınında Papirius Carbo'yu bozguna uğrattılar (113). Daha sonra Helvetler'le ilişki kurdular, iki helvet kabile de kendilerine katıldı. Galya'ya saldırarak yakıp yıktılar. Narbonensis'te Romalılar'la karşı karşıya geldiler, onları birkaç kez yendiler. İspanya'ya bir akın düzenlediler ve burada Keltiberler'e yenildiler. Bu sırada Afrika'ya gelen Marius, Aachen'da Tötonlar'ı (102), Vercelli'de de Kimberler'i (101) yendi.

KİMBERLEY, Avustralya'da yönetim bölümü, Batı Avustralya'nın kuzey bölümünde, Fitz Roy ırmak alanını ve King Sound koyunun kıyısını kapsar; 360 000 km². Yaygın yöntemlerle sığır yetiştiriciliği. Ord ve Fitz Roy ırmakları boyunca sulu tarım. Uranyum cevheri.

KİMBERLEY, Güney Afrika'da (Cape ili) kent; 158 195 nüf. 1871'de elmas işletmeciliği başladığı sırada kurulan kent, dünyanın en büyük elmas üretim merkezlerinden biriydi (elmas yatakları 1 200 m'ye dek iner). Günümüzde büyük bir ticaret merkezidir. Demiryolu merkezi Makine sanayisi.

KİMBERLEY, Kanada'da kent, İngiliz Kolombiyası'nın güney-doğu'sunda, 1 116 m yüksl.'de; 7 100 nüf. Gümüş, kurşun ve çinko yatakları. Çelik fabrikası. Gübre.

KİMBERLEY *(kont)* → WODEHOUSE (John).

KİMBERLİT a. (fr. *kimberlite;* Güney Afrika'da bir kent adı *Kimberley*'den). Petrogr. Olivinli, flogopitli ve serpantinli, sıkı ve koyu renkli, ultrabazik magma kayacı.
—ANSİKL. Kimberlitler, eklojitler ve peridotitler gibi derin kuşakların (kabuk ve yersel manto) ayırtedici özellikteki kayaç anklavlarını içerir. Koezit ya da elmas gibi, 200 km'ye ulaşan derinliklere karşılık gelen basınçlarda kristalleşen mineraller taşır. Kimberlitler mantodan kabuğa doğru yükselen bir yerleşim biçimi gösterir; bu da, kimberlitli kayaçların, çapı 2 km'ye ulaşan silindirsel ya da hafifçe konik biçimli olmasına yol açar. Bütün elmas yataklarında kimberlitler de bulunur.

KİMBİYUM a. (lat. *cymbium,* gondol' dan). Erkek örümcekte, çene ayağı tarsusu.

KİMBO dağları, Gine'de dağlık kütle, Futa-Calon'un kenarında. Zengin boksit yatakları; açık tavanlı ocaklardan yılda yaklaşık 2 Mt cevher çıkarılarak Kimbo' da ve Fria'da işlenir.

KİMBUNDULAR → MBUNDULAR.

KİM CONG-PİL, güney koreli siyaset adamı (Puyo, Çungçong Nam Do ili, 1926). Subayken, başkan Sıngman Li'nin devrilmesinde general Park Cong-Hi'ye yardım etti, Merkezi haberalma dairesi müdürü oldu (1961-1963). 1963'te generalliğe yükseldi, ordudan ayrıldı ve milletvekili seçildi. Cumhuriyetçi demokrat parti'yi yeniden örgütledi; 1968'e kadar ve 1979-80 arasında bu partinin başkanlığını yaptı. Başkan Park Cong-Ei'nin danışmanı (mayıs 1968) oldu ve haziran 1971 - aralık 1975 arasında Başbakanlık yaptı. Başkan Con Du-huan tarafından yolsuzluk ve yiyicilikle suçlandı; bütün servetine elkondu, siyasetle uğraşması yasaklandı. Aralık 1987'deki Cumhurbaşkanlığı seçiminde adaylığını koyduysa da kazanamadı.

KİM DOK-SİN, koreli ressam (1754 -1822). Halk yaşamından sahnelerde, kırsal temaların lirizmini ve Ci adıyla anılan çin resim okulunun eğilimlerini yeni bir anlatımla ortaya koydu.

KİMERA a. (yun. *khimaira,* başı aslan, gövdesi ejderha olan mitolojik yaratık'tan). Genet. Değişik genetik kökenli iki (ya da ender olarak ikiden fazla) çeşit hücrelerden oluşan organizma (çoğunlukla bitki, bazen hayvan).
—ANSİKL. Genet. "Kimera" terimi, yine bileşik bir organizma için kullanılan "mozaik" teriminden ayırt edilmelidir. Ayrılık olgunun kökenindedir. Kimerada iki hücre topluluğu değişik iki zigottan, yani ayrı ve farklı döllenmeden gelir, oysa mozaik, tek döllenmeden türer, ama ondan sonra bir kazaya uğrar; kaza zigot oluştuktan sonra genlerde (değişinim) ya da kromozomlarda meydana gelir.
Bir kimera, iki zigotun kaynaşmasından, iki çekirdekli bir yumurtanın iki spermatozoitle çifte döllenmesinden, ikizlerin birindeki ana hücrelerin ötekine geçmesinden doğabilir Bu durumlar pek çok canlıda görülür. Ana kan hücrelerinin geçmesi sığırlarda "free martin" olgusu ya da *ikizkısırlığı* adıyla bilinir; insanlarda da yirmi kadar ikiz dizigot çifti gerçek birer kan kimerası olarak bilinmektedir. Yine aynı şekilde, çifte döllenmeden ileri gelen ve çoğu zaman tam bir erdişilik biçiminde ortaya çıkan yirmi kadar 46 XY / 46 XX kimerası bilinmektedir.

KİMESNE a. (*kim ise ne > kimesne*). *Esk.* Kimse: *"Dedi Ahmet Harami ben varayım / Kimesne var mu bu köşkte göreyim"* (Ahmet Harami destanı, XIV. yy.).

KİMGANG SAN, Kore'de, doğu kıyısına paralel billurlu dağ kütlesi. Eski buddhacı tapınakları.

KİM HONG-DO, Danvon adıyla tanınan koreli ressam (1745-?). Vu adlı çin resim okulundan yola çıkarak lirik düzenlemelerden süssüz ve içtenci bir üsluba yöneldi, yapıtlarında büyük bir seçmeci anlayış ortaya koydu.

KİMİ belgsz. sıf. Sınırlı, belirsiz bir çokluğu belirtir; bazı: *Kimi insanlar soğuktan daha çok hoşlanır. Günün kimi saatleri insanı hüzünlendirir. Kimi zaman insan yanılabiliyor.*

◆ **kimisi, kimileri** belgsz. adl. Bir bütün içinde yer alanların sınırlı bir bölümü; bazısı, bazıları: *Kimileri alınan karara uymayacaklarmış.*

KİM İL-SONG, koreli devlet adamı (Mangyongde, Pyongyang yakınında, 1912). 1927'de ailesiyle birlikte Mançurya'ya sığındı. 1931'de Komünist parti'ye girdi ve japon işgaline karşı savaşan Halk kurtuluş ordusu'nun örgütlenmesinde büyük bir etkinlik gösterdi (1931-1945). 40'lı yılların başında SSCB'ye gitti. 1945'te, sovyet ordusunun ülkenin kuzey yarısını işgal ettiği sırada Kore'ye döndü. 1945'te Komünist parti genel sekreterliğine seçildi. Kore Emek partisi'ni kurdu (1946), önce partinin başkan yardımcısı oldu. Şubat 1946'da Kuzey Kore Geçici halk komitesi başkanlığına atandı, Singman Li hükümetine karşı bir kampanya yürttü ve eylül 1948'de genç Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti Başbakanı oldu. Kore savaşı sırasında (1950-1953) komünist ordunun başkomutanlığını yaptı. Şubat 1953' te mareşal, ağustos 1953'te kahraman unvanlarını aldı. 1966'dan beri Emek partisi genel sekreteriyken, yeni anayasanın kabul edilmesinden (27 aralık 1972) sonra Cumhurbaşkanlığına seçildi ve Başbakanlık görevini bıraktı. Aynı zamanda tüm anayasal kurumların etkinliğini merkezleştiren Merkez halk komitesi başkanlığını da yürütmektedir. Emek partisi altıncı kongresi (ekim 1980), oğlu Kim Cong-il'i, Kim İl-Song'un ardılı olarak seçti. Ocak 1984'te Güney Kore ve ABD'nin katılmasıyla üçlü bir konferans toplanma-

A. F. P.

Kim Cong-pil

Fornaciari-Gamma

Kim İl-song
(nisan 1980'de)

R. Michaud

Kim Hong-do: ok atma sahnesi
kâğıt üzerine resim
Ulusal müze, Seul

E. Guillou-Atlas-Photo

kimono giymiş japon kadını

sını ve iki Kore devletinin barış içinde birleşmesini gündeme getirdi. 1986 ve 1990 yıllarında Yüksek halk meclisi tarafından dört yıl süreyle yeniden Cumhurbaşkanı seçildi.

KİMİŞKE a. Dokmc. Eskiden Türkistan'ın Kaşgar yöresinde yapılan bir tür nakışlı keçe.

KİMİTSU, Japonya'da kent, Honşu adasında (Çiba ili), Tokyo koyu kıyısında; 77 300 nüf. Demir-çelik.

Kim kimdir, Türkiye'de yaşayan ünlülerin yaşamöykülerini veren ansiklopedik iki yayın. İlki Nebioğlu yayınevi tarafından 1962'de yayımlandı. İkincisi Profesyonel Ltd. tarafından dünyadaki örnekleri göz önüne alınarak *Günümüz Türkiyesi'nde kim kimdir* adıyla 1986'da yayımlanmaya başladı.

KİMLİK a. **1.** Bir kimsenin, bir grubun bireyselliğini, ayırtedici özelliğini oluşturan, onun başkalarından ayırt edilmesini ve kendini kendi olarak bilmesini sağlayan sürekli ve temel özelliği; hüviyet: *Kimliğini arayan bir kişi, bir grup. Kimlik bunalımı. Ulusal kimlik. Kimlik kaybı. Kimliğinin bilincinde olmak.* **—2.** Bir kimseyi belirleme olanağı sağlayan (doğum tarihi ve yeri, adı, soyadı, soyu vb.), bir kimseyi çok belli bir kişi durumuna getiren fiili ve yasal verilerin tümü; hüviyet: *Boğulmuş bir kimsenin kimliğini araştırmak.* **—3.** Kimlik kartı (kimlik belgesinden kısaltılarak); hüviyet: *Kimliğini yanında taşımak.* **—4.** *Kimlik belgesi,* nüfus hüviyet cüzdanı ya da bu cüzdandaki kayıtlara dayanarak resmi kuruluşlarca düzenlenen ve kişinin kimliğini gösteren belge. || *Kimliği belirsiz,* kim olduğu bilinmeyen kimse; nereden, hangi ülkeden olduğu bilinmeyen bir şey için kullanılır: *Kimliği belirsiz kimseler tarafından öldürülmüştü. Hava sahalarımızda kimliği belirsiz bir uçak görüldü.*

—Bilş. Gereğinde bir bilgisayara bağlı, *kimlik okuyucuları* denen özel aygıtlarca okunabilir delikler ya da bir manyetik kayıt taşıyan, plastikle kaplı, kodlanmış kimlik belgesi. (Bu sistemler, personelin boş zamanlarını yönetmede, otomatik kasalarla para dağıtımında vb. giderek daha yaygın bir uygulama alanı bulmaktadır.)

—ANSİKL. Huk. 26 haziran 1973 tarih ve 1774 sayılı Kimlik bildirme kanunu'na göre özel ya da resmi (askeri tesisler dışında) her türlü konaklama, dinlenme, bakım, sağlık yerleri ve her türlü sosyal tesislerin sorumlu işletmecileri, bu yerlerde barınan yerli ve yabancı herkesin kimliklerini saptamak, geliş ve ayrılış kayıtlarını usulüne uygun olarak tutmak, gerektiğinde genel kolluk görevlilerinin incelemelerine hazır bulundurmak zorundadırlar.

4 temmuz 1934 tarih ve 2559 sayılı Polis vazife ve selahiyetleri kanunu'nun 17. maddesi polisin suç işlenmesini önlemek ya da işlenmiş suçların faillerini ele geçirmek için kişilerin kimliğini sorabileceğini öngörür. Bu durumda herkes, nüfus hüviyet cüzdanı, pasaport ya da resmi bir belge göstererek kimliğini belirlemek zorundadır. Kimlik belgesi gösteremeyenler ya da gösterdikleri belgelerin doğruluğundan kuşku duyulanlar gerçek kimlikleri belirleninceye kadar, yirmi dört saati geçmemek üzere, gözaltına alınabilirler.

Kimmelstiel ve **Wilson sendromu,** diyabetlilerde görülen böbrek hastalığı. 1936'da alman hekim Paul *Kimmelstiel* (1900-1970) ve ingiliz hekim Clifford *Wilson* (doğm. 1906) tarafından tanımlanmıştır. Böbrek yumacıklarındaki kılcal damar zarlarının kalınlaşmasıyla belirginleşir ve nefrotik sendromun eşlik ettiği bir böbrek hastalığına neden olur. Aynı lezyonlar retinanın damarlarında da bulunur ve fluoreseinli anjiyografi üzerinde görülebilir.

KİMMER dağları. Tar. coğ. Khersonesos Taurike'de sıradağ, Karadeniz'in kuzey kıyısı boyunca uzanır. Günümüzde *Yayla dağları.*

—Yerbil. *Kimmer evresi,* Trias sonu ile (– 200 MY) [*eskikimmer evresi*] Jura Kretase dönemleri arasındaki (– 140 MY) [*yenikimmer evresi*] tektonik evre.

KİMMERİDGE KATI a. (İngiltere'de bir kent olan *Kimmeridge*'den). Yerbil. Üst jura katı. (→ KATMANBİLİM.)

KİMMERİOS BOSPOROS, Azak denizi'ni Karadeniz'e bağlayan *Kerç* ya da *Yenikale* boğazının antik adı. Bölgenin en eski halkı Kimmerler* 'di. Daha sonra İskitler* yöreye egemen oldular. İ.Ö. VII. yy.'da Ionialılar ticaret amacıyla buralara kadar geldiler ve İ.Ö. VI. yy.'da Miletoslular Phanagoreia kolonisini kurdular. Bu koloni en K.'deki ticaret merkezleri olan Tanais'e giden yolu denetim altında bulundurmaktaydı. Daha sonra bölgede Bosporos* krallığı kuruldu (İ.Ö. 438'e doğr.).

KİMMERLER, Kafkaslar'la Azak denizi' nin K.'indeki bozkırlarda yaşamış halk. İ.Ö. VIII. yy. sonunda İskitler tarafından G. Rusya'dan çıkarıldılar ve Kafkaslar üzerinden Anadolu'ya girdiler. Urartu kralı Rusa I'i yenilgiye uğrattılar (İ.Ö. 714); ancak Asur kralı Sargon II tarafından püskürtüldükten sonra (İ.Ö. 705), Anadolu içlerine yöneldiler. Phrygia kralı Midas'ı (İ.Ö. 696 -695 ya da İ.Ö. 675) ve Lydia kralı Gyges'i (İ.Ö. 644'e doğr.) yendiler. B. Anadolu'da Sardeis, Efes ve Magnesia e epi Maiandroi'ye (Menderes üzerindeki Magnesia) değin uzandılar. Asur kralları Asarhaddon ve Asurbanipal tarafından Kilikia'da durduruldular, ama Anadolu'yu yakıp yıktılar. Son kimmer grupları Lydia kralı Alyattes tarafından büyük bir yenilgiye uğratıldı ve dağıtıldı (İ.Ö. VI. yy. başı).

KİM MYONG-GUK, koreli ressam ve hattat (XVII. yy.'ın ilk yarısında etkinlik gösterdi). Son (zen) mezhebinin etkisi altında çok özgür yazısıyla ve mizah dolu bir grafizm içeren düzenlemeleriyle tanındı.

Kİ-MO a. Laos'ta görülen ve frengiye ya da piana benzeyen bulaşıcı hastalık.

KİMOGRAFİ a. (fr. *kymographie*). **1.** Fizyolojik olguların kimografla grafik halinde kaydedilmesi. **—2.** Radyol. Hareketli organların hareketlerini, özellikle kalp görüntüsünün hareketlerini bir film üzerine kaydetme yöntemi. (Kayıt sırasında, hareket halindeki bir kafes, film ile hasta arasına yerleştirilir. Çok basit olan bu teknik günümüzde öteki sinema tekniklerinin [televizyon, sinema, manyetoskop] yanında çok az kullanılmaktadır.)

KİMON, Atinalı, Miltiades'in babası (öl. İ.Ö. 524). Peisistratos'un amansız muhalifiydi, onun tarafından sürgüne gönderildi. 528'de kendini bağışlatmayı başardı, ancak, peisistratosçular kendisini öldürttüler ve oğlu Miltiades'i rehine aldılar. Ününü daha çok yarış atlarıyla kazanmıştı.

KİMON, atinalı strategos (İ.Ö. 510'a doğr. -450), Miltiades ve trakyalı bir prensesin oğlu. Babası Khersonesos prensliğini kaybedince, Atina'ya gitti, orada Alkmeonidai ailesinden biriyle evlendi ve Salamis'te kendini gösterdi. Bununla birlikte, babasının çarptırıldığı 50 talantonluk bir para cezasını ödeyecek durumda olmadığı için hapse atılmak tehlikesiyle karşılaştı, zengin kayınbiraderi Kallias cezayı ödeyerek kendisini bu tehlikeden kurtardı. Aristeides'in desteğiyle Delos konfederasyonu strategosu seçildi (479-78). Pausanias'ı Bizans'tan püskürttü (477), Trakya kıyılarında, bir med garnizonunun bulunduğu Eion'u ele geçirdi (475), Skyros'ta bir klerukhia kurdu (475-74) ve Theseus'un kemiklerini oradan Atina'ya getirdi. 472 -71'de Themistokles'i sürgüne göndertmeyi başardı ve Aristeides ölünce atina siyasetini keyfince yönetir gibi göründü. Korsanları dağıttı, Karystos'un Delos birliği'ne girmesini sağladı (472-71) ve Naksos'u bu birlikte kalmak zorunda bıraktı (470-69). 468'de Küçük Asya kıyılarını Persler'in elinden aldı ve onlara karşı büyük Eurymedon zaferini kazandı. 465-462 arasında Taşoz'a karşı savaştı, Trakya kıyılarındaki madenleri Atina'ya kazandırdı. Aristokratlar partisinin önderi olarak, Sparta'yla ittifakı sürdürmek istedi ve Messinia ayaklanması sırasında (462) Sparta'nın yardımına koştu. Bunun üzerine demokratların (Ephialtes, Perikles) eleştirilerine uğradı, 461-60'ta demokratlar, kendisini ostrakismos cezasına çarptırdılar. Perikles'in yardımıyla geri çağrıldı, Sparta'yla bir ateşkes görüşmesi yaptı (451), ardından Persler'e karşı yeniden savaşa girişti. Kıbrıs yakınlarında onları yendiyse de Kallias barışından önce Kition önünde öldü. Atina, Kimon yönetiminde etkin bir kent durumuna geldi; strategos, Parthenon'un yeniden yapımını başlattı, Akropolis'in güney duvarını yaptırdı, Uzun duvarlar'ı tamamlattı, Agora ve Akademia'yı güzelleştirdi.

KİMONANTUS a. (lat. *chimonanthus*'tan; yun. *kheimon, -onos,* kış, ve *anthos,* çiçek'den). Çin ve Japonya kökenli güzel ağaççık. (Kışın açan ve sümbül kokusu veren, içi kırmızımsı, dışı beyaz çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *Chimonanthus fragrans; calycanthaceae* familyası.)

KİMONO a. (jap. sözc.). **1.** Kolları kare ve bol, önde çaprazlanıp, obi adında geniş bir kemerle tutturulan, uzun, geleneksel japon giysisi. **—2.** Japon kimonosunun kesiminden esinlenen bol ve kruvaze giysi.

—Spor. Karatecilerin giysisi.

—Terz. *Kimono kol,* iki parçalı, her biri giysinin ön ve arka kısımlarıyla yekpare olarak kesilmiş ve birbirine omzun üstünden ve koltukaltından gelen ve dikişle tutturulmuş, geniş kol.

KİMOTRİPSİN a. (fr. *chymotrypsine*). Biyokim. Pankreastan salgılanan ve sütün pıhtılaşmasını sağlayabilen proteolitik ve fibrinolitik enzim. (Birçok kimotripsin vardır. Başta geleni tedavide kullanılan alfa-kimotripsindir. Antienflamatuar özelliklerinden dolayı travmatolojide, romatolojide ve kulak burun boğaz biliminde kullanılır.)

KİMOZİN a. (fr. *cyhmosine*). Biyokim. Sindirilmiş kazeini çöktürerek sütün pıhtılaşmasını sağlayan mide özsuyu enzimi. (Peptik asit salgısının pek olmadığı süt çocuklarında bu enzimin rolü büyüktür.) [Eşanl. LAB-FERMENT.]

KİMRİ, Rusya Federasyonu'nda kent, Volga kıyısında, İvankovo barajının aşağısında; 53 000 nüf. Deri ve makine sanayileri.

KİMSE belgsz. adl. (*kim i-se > kimse*). **1.** Kim olduğu bilinmeyen ya da belirtilmeyen herhangi biri: *Evde kimse var mı? Hamile olduğunu kimse biliyor mu?* **—2.** Olumsuz tümcede herhangi bir kişinin bulunmadığını belirtir; hiçbir kişi: *Kimse onu sevmiyor. Bunda kimsenin hatası yok. Kimse gittiğinin farkına varmadı.* **—3.** *Kimsesi olmamak,* yakını, dostu, arayanı, soranı bulunmamak: *Bir yaşlı anasından başka kimsesi yoktu.*

KİMSECİK a. Olumsuz cümlelerde, hiç kimse, tek bir kişi bile (çoğul ekiyle pekiştirilir): *Gece karanlıktı ve sokaklarda kimsecik yoktu. Derdimi kimseciklere söylemedim.*

KİMSESİZ sıf. **1.** Anası, babası ya da yakını, koruyanı olmayan kimse için kullanılır: *Kimsesiz çocukların korunması için alınan önlemler.* **—2.** Hiç kimsenin bulunmadığı boş, ıssız yer için kullanılır: *Kimsesiz yollarda tek başına dolaşmak.*

KİMSESİZLİK a. Kimsesiz olma durumu; yalnızlık.

KİMÜS a. (yun. *khymos,* özsu'dan). Fizyol. Besin maddelerinin mide özsuyunun etkisiyle değişikliğe uğraması sonucunda meydana gelen sübye.

—ANSİKL. Besinler ağızda çiğnendikten, tükürükle karıştıktan sonra yutulur. Midede bir kez daha iyice karıştırılır, klorhidrik asit ve pepsinin etkisiyle *mide kimüsü* denilen bir bulamaca dönüşür. Bu bulamaç mide kapısından onikiparmak bağırsağına parça parça aktarılır. Mide kimüsü, bağırsak ve pankreas özsularının ve safranın etkisiyle iki kısımdan oluşan *bağırsak kimüsü*'ne dönüşür: bunlardan biri iyice işlenmiş ve emilebilir hale gelmiş olan *kilüs,* ötekisiyse sindirim artıklarıdır, dışkıyı meydana getirir.

Kim Vân Kiêu, Nguyên Du'nun (1765-1820), 3 254 dizeden oluşan vietnam romanı. Kim, Vân ve Kiêu, anlatının başlıca üç kahramanının kısaltılmış adlarıdır. XVI. yy. sonundan kaldığı sanılan bir çin romanından esinlenen yazar, çok güzel, ama önceki yaşamları boyunca işlediği hataların cezasını çekmek üzere bir sürü serüvene katılan Kiêu adlı bir genç kızın fırtınalı ve mutsuz yaşamını anlatır.

Gerek töre ve toplum ahlakını savunan konfuçiusçular, gerek bu romanda iğrenç ve gününü doldurmuş bir feodal toplum imgesinden başka bir şey görmeyen marxçılar *Kim Vân Kiêu*'yu yererler. Daha başka eleştirmenlerse, tersine, bu yapıtı evlat saygısının, iyiliğin ve sadakatin yüceltilmesi olarak görürler.

KİMYA a. (ar. *kimya;* yun. *khemeia*'dan). **1.** Maddenin atom ve molekül yapısını, bileşenleri arasındaki özgül etkileşimleri inceleyen pozitif bilimlerin bir dalı. **—2.** Bir cismin elde edilmesi, özellikleri ve dönüştürülmesiyle ilgili bilgilerin tümü (örneğin silisyum kimyası). **—3.** *Kimya mühendisliği,* kimyasal bir tepkime ya da tepkime dizisinin gerçekleştirildiği donanımların tasarlanmasını, gerekli hesaplarının yapılmasını, çizilmesini, inşa edilmesini ve kullanılmasını sağlayan bilimsel bilgi ve tekniklerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kimya sanayisi,* değişik kökenli hammaddelerden kimyasal ürünlerin elde edildiği sanayi dalı. (Bk. *ansikl.* böl. Kim. ve İkt. coğ.) || *Evren kimyası,* evrende atom çekirdeklerinin doğuşunu ve dağılımını inceleyen bilim dalı. (Eşanl. KOZMOKİMYA.) **—4.** Üstün özellikleri olan çok değerli ve az bulunan şey: *Kahve son günlerde kimya oldu, hiçbir yerde bulunmuyor*

—*Esk. Kimya-eser, kimya-tesir,* etkileyici, büyüleyici. || *Kimya muadelesi,* kimyasal denklem. || *Kimya-yı ahmer,* toprağı altına çevirdiğine inanılan bir madde. || *Kimya-yı batıl, simya.* || *Kimya-yı cedid,* yeni kimya; kimya bilimi. || *Kimya-yı ekber,* ölümsüzlüğü ve başka maddelerden altın ve gümüş elde etmeyi sağladığına inanılan iksir. || *Kimya-yı fiziki,* fiziksel kimya. || *Kimya-yı gayr-i uzvi,* inorganik kimya. || *Kimya-yı haruri,* ısı kimyası. || *Kimya-yı madeni,* madenleri inceleyen kimya dalı. || *Kimya-yı uzvi,* organik kimya.

—Ed. "İksir" denen maddeyi üretip kullanarak gümüş ve altın yapmayı sağlayacağına inanılan ortaçağ bilimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizyol. *Mide kimyası,* mide salgısını sağlayan uyaranların (deneme yemeği, aldatıcı yemek, vb.) niteliğine göre mide özsuyunun kimyasal bileşiminin aldığı durum.

—Tasav. *Kimyayı saadet,* mutluluk iksiri.
—Nefs ile ilgili şeylerden vazgeçip erdeme ulaşma.

—ANSİKL. Antikçağ'dan bu yana pek çok kimyasal yöntem kullanıldı: çünkü kimya bilimi, bir bilim olarak tanınmadan önce bir teknik olarak uygulandı. Yunanlılar, kimya bilimiyle ilgili olarak belli sayıda temel kavramlar ortaya attılar. Bunlar, element ve atom kavramlarıydı. *Element* düşüncesi, maddelerin nitelikleri göz önüne alınarak maddelerin çeşitliliğinden türetildi; *atom* düşüncesineyse her madde için geçerli olan boşluktaki biçim ve devinimleriyle ulaşıldı; atom o dönemde maddenin bölünemeyen en küçük parçası olarak kabul ediliyor ama açık biçimde aydınlatılamıyordu. Nitelik ve elementler kuramı, daha çok aristotelesçi biçimler olarak tanındı.

IX. yy.'da antik bilgilerin mirasçıları olan simyacılar ortaya çıktı. Bunlar arap ve fars simyacılardı. Kükürtle metalleri birleştirebilen bu kişiler, amalgam hazırlayabiliyor, korozyona yol açan cıva II klorürü, boraksı, cehennem taşını, vitriyolü (zaçyağı), ofortu (kezzap), kral (altın) suyunu, naftayı, günerçileyi, bazı ve rum* ateşini tanıyorlardı. Çalışmaları sırasında damıtma ya da süblimleştirme, çözündürme ve kristalleştirme, kal ve kavurma işlemlerini bularak uyguladılar. Aristotoles'in hava, su, toprak ve ateşten oluşan dört elementine cıva ile kükürdü de eklediler. Bunlar arasında Câbir, Razi, İbni Sina ve İbni Rüşt sayılabilir.

Bu dönemde batılı simyacılar (XII. yy.'dan XVI. yy.'a dek) bizmutu tek başına elde etmeyi başararak arsenik, antimon, şarap ruhu (etil alkol), hidroklorik asit ve sülfürik asitle ilgili bilgilerini kesinleştirdiler. Bunlardan Alain de Lille, kimyasal ilgi kavramının bulucusu Albertus Magnus, Vincent de Beauvais, Roger Bacon, Raimond Lulle, Arnaud de Villeneuve, Nicolas Flamel ve Basile Valentin'in adları sayılabilir. Bütün bu araştırmacılar çabalarını, özellikle ilaç yapımı ile adi metallerin değerli metallere dönüştürülmesi üzerinde yoğunlaştırdılar; tümü her derde deva evrensel ilaçla, filozof taşının peşindeydi. (→ SİMYA.)

XVI. yy.'da Paracelsus, Agricola ve Bernard Palissy adında üç kişi, deneysel yöntemi savunmaya girişti. Paracelsus tıp sanatında gerçek bir gelişmeye öncülük ederken, Georg Agricola metalürji üzerine incelemeler yaptı; seramik ve emay sanayilerini tasarlayarak kuran Palissy, kimyayı tarıma uygulayan ilk bilim adamı oldu.

Kimya biliminin çağdaş gelişmesi, XVII. yy.'da başladı. Van Helmont, eski yöntemlerin zayıflığını göstererek yeni yöntemler geliştirdi. Havanın dışındaki diğer gazları bularak inceledi. Gazların basıncını inceleyen Robert Boyle, havanın yanma olayındaki rolünü ortaya koydu; fosforlu hidrojenden hidrojeni ayırmayı başardı, tuz çözeltilerini inceledi, cıva sülfat ile asetonu elde etti ve ilk kez asit işlevini tanımladı. Bu iki bilim adamının yanı sıra Jean Rey, metallerin kızdırıldığında ağırlıklarının arttığını saptadı. Glauber, hidratlı sodyum sülfatı buldu. Becher, asitlik kuramını ortaya attı. Kunckel fosforu inceledi ve amonyağı buldu. Mayow, suyla yer değiştirme yoluyla gazları toplamayı başardı. Tepkimeleri mekanik olarak açıklayan bir kimyanın kurucusu olan Lemery, cisimlerin sınıflandırılmasını yaptı. Homberg, havanın yoğunluğunu ölçtü ve borik asidi buldu. Nihayet Hoffmann magnezyadan kireci ayırmayı başardı.

XVIII. yy.'da yeni birçok metalin varlığı ortaya çıkarıldı ve pek çok bileşik bulundu. Yeni elde edilen gazların kimyası kuruldu. 1700'e doğru *flojistik* dönemi başladı; flojistik, Stahl'ın geliştirdiği bir kuramdı. Bu kurama göre flojistik, cisimlerde bulunan az ya da çok tutuşkan bir maddeydi ve cisimlerin az ya da çok yanıcı olması bu maddeye bağlıydı. Flojistik, tepkime sırasında bir cisimden diğerine geçiyor, ısıtılan metaller okside dönüşerek flojistiklerini yitiriyordu. Bu evrede fiziksel ölçümler büyük bir önem kazanmaya başladı: hidrostatik terazi bulundu ve bu aygıt yardımıyla altının, kalayın, mermerin, karbondioksidin yoğunluğu belirlendi.

Boerhaave 1732'de flojistik kimyayla ilgili klasik yapıtını yayımladı. Georg Brandt 1735'te kobaltı, Cronstedt 1751'de nikeli, Gahn 1774'te manganezi buldu. Marggraf, magnezya ile fosforik asidin özelliklerini tanımladı, pancardan şekeri özütledi. Bergman, karbonatların yapısını ortaya koydu. Hales, gazlardan kükürtlü hidrojeni, Black, karbondioksidi, D. Rutherford da 1772'de azotu buldu. Azot oksitleri elde eden Priestley, 1774'te oksijeni ayırmayı başardı. 1774'te isveçli Scheele, hidroklorik asitten kloru elde etti; ertesi yıl kükürtdioksit buldu. Cavendish, ünlü deneyiyle, hidrojenin yanması sonucu su verdiğini kanıtladı. Bu dönemde organik kimyada da önemli gelişmeler oldu: formik asit (1749), oksalik asit (1776), laktik asit, sitrik asit ve gliserin (1779) bulundu.

Ne ki modern kimyanın gerçek kurucusu Lavoisier oldu. Terazi kullanımını sistemli bir biçimde kimyaya sokarak temel yasaların bulunmasının çıkış noktasını oluşturdu. Terazi yardımıyla hava ile suyun bileşimini ortaya koydu, yalın cisimlerle (element) bileşik cisimleri birbirinden ayırdı, yanma mekanizmasını buldu. Guyton de Morveau *1782'de ana çizgilerinden bugün de yararlanılan bir ad dizini oluşturmaya girişti. Morveau, çalışmaları sırasında Lavoisier, çifte tuz bozunmalarıyla ilgili yasaların kurucusu Berthollet ve ayrıca Fourcroy'dan geniş ölçüde yardım gördü. Aynı dönemde Klaproth zirkon, uran, stronsiya, tellür ve titanı, Vauquelin krom ve glusini buldu.

XIX. yy.'da Lavoisier'nin temelini attığı genel kimya kuruldu. Dalton 1808'de katlı oranlar yasasını buldu. Proust, belirli oranlar yasasını ortaya attı. Gay-Lussac, hacimle ilgili kendine özgü yasaları bularak yukarıdaki her iki yasanın doğruluğunu kanıtladı; Avagadro 1811'de eşit hacimdeki gazların aynı sayıda molekül içerdiğini ileri sürdü. 1847'de Berzelius, ilk orantılı sayılar listesini hazırladı. Bu belirleme, özellikle Dulong ve Petit'nin özgül ısılar (1819), Mitscherlich'in eşyapılılıkla (1820) ilgili yasalarından yola çıkılarak gerçekleştirildi. Önceleri eşdeğerli cisimlerin simgelenmesinin yerine kullanılan bu düzenleme, daha sonra Gerhardt ve Dumas'nın çalışmaları sonucu yerini atomsal simgelemeye bıraktı. Leblanc'ın yapay sodyum karbonatı bulması ve ilk sülfürik asit fabrikalarının üretime geçmesi, kimya sanayisinin artık kurulduğunu gösteriyordu.

Genel kimyanın öteki dalları, Sainte-Claire Deville ile öğrencilerinin ayrışma olayları üstüne araştırmaları, ısılkimyanın kurucusu Berthelot'nun çalışmaları, Raoult'un donmaölçüm ve tonometri ile ilgili buluşları, Ostwald, Van't Hoff, Gibbs (1839-1903), Le Chatelier ve Arrhenius'un fiziksel kimya üstüne incelemeleri sonucu önemli gelişmeler gösterdi. Mendeleyev, 1869'da elementlerin sınıflandırmasını yaptı, Faraday 1823'te gazları sıvılaştırmaya başladı.

Bu sırada yeni elementler de bulundu. Davy 1807'de, Volta'nın 1800'de bulduğu pili analitik kimyaya uygulayarak alkali ve toprak alkali metalleri ayırmayı başardı. Courtois 1811'de iyodu, Gay-Lussac 1815'te siyanojeni buldu. 1808'de, Gay-Lussac ile birlikte bor elementini bulan Thenard, hidrojen peroksidi (oksijenli su) hazırladı. Balard, tuzlu bataklıklarda çöken tuzları inceledi ve 1826'da bromu buldu. Sainte-Claire Deville 1854'te alüminyumu sanayisel olarak üretti. Bunsen ve Kirchhoff'un tayfgözlem üzerindeki çalışmaları Lamy'nin rubidyum, sezyum (1861) ve talyumu (1862), F. Reich ile Richter'in indiyumu (1863), Lecoq de Boisbaudran'ın galyumu (1875) bulmalarını sağladı. Elektrik fırınının mucidi Moissan, fluor (1886) ile silisyumu elde etti. Lord Rayleigh ile W. Ramsay, birkaç yıl sonra havada bulunan argon, neon, kripton ve ksenon gibi dört yeni elementi ayırmayı başardı. Aynı bilim adamları cleveit denen bir mineralden tayf çözümleme yöntemiyle güneş atmosferinde varlığı daha önce saptanan helyumu özütlediler. Urbain nadir toprakları ayırdı.

Organik kimyada çözümleme, bireşim, izomerlik ve kimyasal işlevler konusunda sayısız çalışmalar yapıldı. Chevreul, yağlı maddelerin çözümlemesini gerçekleştirdi. Dörtdeğerli karbon kavramı, A. S. Couper (1831-1892), Kekulé ve Butlerov'un geliştirdiği yapı kuramının temelini oluştur-

du. Pasteur'ün buluşları sonucu ortaya çıkan optik izomerlikle ilgili sorunları, molekülleri üç boyutu içinde betimleyen *stereokimya*'nın kurucuları Le Bel ile Van't Hoff çözümledi.

Benzenin, Kekulé tarafından önerilen altıgen yapısı, aromatik bileşiklerin tepkimelerinin anlaşılmasını ve önceden kestirilmesini sağladı. Organik maddelerin ancak canlı dokularda oluşabileceğine inanılan bir dönemde Wöhler, 1828'de, anorganik maddelerden üreyi elde etti. Liebig kloroform ile kloralı buldu, ayrıca organik ürünleri inceledi; beslenme ve tarıma yönelik bir kimya sanayisinin temellerini attı. Etilenden bireşim yoluyla alkol (1855) elde etmeyi başaran Berthelot ayrıca formik asit (1856), metan (1858) ve asetilenin (1859) bireşimlerini buldu. Wurtz glikol bireşimini, aminlerin bulunmasını, aldolleşme kuramını, Friedel ile Crafts aromatik bileşiklerin genel bireşim yöntemini, Baeyer melik asit ve indol bireşimini, Graebe ile Liebermann alizarin bireşimini, Grimaux sitrik asit ve indigo bireşimini, E. Fischer ise glukoz bireşimini gerçekleştirdi. Bu arada Sabatier'nin katalitik hidrojenlemeleri ile Grignard'ın organomagnezyum bileşiklerini kullanmasını da saymak gerekir.

XX. yy.'da kimya, giderek bir dizi uzmanlık alanına ayrıldı.

Başta genel, anorganik (inorganik) ve organik kimya olmak üzere geleneksel dalların yanı sıra fiziksel kimya, bugün sınırları biyoloji ve genetiğe dayanan biyokimya, makromolekül kimyası, ışınkimyası, vb. gibi birçok dal ortaya çıktı; bu dallar arasındaki birliktelik yalnızca atomların yapıları ve elektronların uzayda düzenlenmeleri sonucu ortaya çıkan bağlanma biçimlerinin bilinmesiyle sağlandı.

Organik kimya, kompleksler kuramını ortaya koyan ve bu komplekslerin stereokimyalarını açıklayan Werner'in katkısıyla önemli bir gelişme gösterdi. Silisyum, bor gibi element türevlerinin kimyası bu dönemde kuruldu.

H. Becquerel, Pierre Curie ve Marie Curie radyoaktifliği, E. Rutherford of Nelson da elementlerin uyarılmış başkalaşımını buldu. Yapay radyoaktiflik (F. ve İ. Joliot-Curie, 1934) ile uranyumun parçalanmasının bulunması (Fermi 1934), hem nükleer enerji kullanımını (atom pili, atom bombası), hem de neptünyum, plutonyum vb. gibi birçok yapay elementin elde edilmesini sağladı.

Diğerlerinin yanı sıra özellikle İngold ve Robinson'un çalışmaları sonucu ortaya konan, yapının elektronsal kuramına dayalı tepkime mekanizmalarının incelenmesi, yerleşik çözümleme sonucu molekül geometrisinin öneminin kavranması (Hassel, Barton, Prelog) ve nihayet Woodward ile R. Hoffmann'ın ortaya attığı yörüngesel bakışım rolünün bilinmesi, organik kimyada açıklama ve öngörü alanını önemli ölçüde genişletti. Bu ilerlemeler, doğal karmaşık ürünlerin çözümlenmesini ve özellikle bireşimini sağladı. Bu tür çarpıcı başarılar arasında örnek olarak ekileninin (Bachmann, 1939), kininin (Woodward ve W. Doering, 1944), B12 vitamininin (Woodward, A. Eschenmoser ve çalışma arkadaşları, 1973) bireşimi sayılabilir. *Eczacılık kimyası* da bireşim yöntemlerinden geniş ölçüde yararlandı (kortikoitler, psikotroplar, gebelik önleyici ilaçlar).

Biyolojik kimya ya da başka bir deyişle *biyokimya* başlangıçta uzun süre doğal maddelerin organik kimyasıyla bir tutuldu, ancak mayalanmaların incelenmesi, enzimlerin elde edilmesi ve bu cisimlerin etkime mekanizmalarının bilinmesinden sonra gerçek yolunu buldu. Ensülin gibi proteinleri oluşturan aminoasit ardışıllarının (F. Sanger, 1950) yani pek çok polipeptidin çözümlenmesi ve daha sonra bu maddelerin bireşimi (Merrifield, 1965), canlı organizmaların temel süreçlerinin molekülsel boyutta incelenmesini sağladı. Nükleik asitler ve bunların rolleri konusunda elde edilen sonuçlara bağlı olarak biyokimyanın bir bölümü neredeyse, proteinlerin bireşimi ve kalıtımsal bilgilerin depolanması vb. sorunlarla ilgilenen *molekül biyolojisi*'ne dönüşmek üzeredir. Bu yeni bilim dalının temel aşamaları, Wilkins, Watson ve Crick'in dezoksiribonükleik asidin (DNA) yapısı üzerindeki çalışmaları ile (1953), Nirenberg (1961) ve Khorana'nın (1965) genetik kodun çözülmesi vb. üzerine yürüttüğü araştırmaları kapsar.

Makromolekül kimyası, bağımsız bir bilim dalı olarak kabul edilir. Kökeni, selüloidin (1869) bulunmasına dek uzanan bu bilim dalının temel aşamaları olarak selüloz asetatın (1915), fenoplastların (1925), sentetik kauçukların (1930), polivinil reçinelerin (1940) bulunuşu sayılabilir. Uygulamaları bakımından büyük önemi olan makromolekül kimyası, özellikle H. Staudinger, Carothers vb.'nin çalışmalarından sonra bağımsız bir bilim dalı özelliği kazandı.

Modern kimyanın, çeşitli adlar altındaki sürekli gelişmesi, bu bilim dalıyla ilgili donanım ve tekniklerde ulaşılan ilerlemelerin hem nedeni, hem de sonucu oldu. Değişik biçimlerdeki kromatografi ayırmaları ve çeşitli tayfçekimler (kızılaltı, morötesi, nükleer manyetik çınlama vb.) laboratuvar uygulamalarına dönüştü.

Kimya sanayisinin ulusal ekonomiler açısından çok büyük bir önemi vardır. Birinci Dünya savaşı'nda kullanılan kimyasal silahlar (iperit, arsinler) ile kimya kuruluşlarının neden olduğu kirlenme tehlikelerinin (Seveso 1978) anısını hâlâ belleğinde yaşatan kamuoyu, kimyanın kaçınılmaz etki ve katkılarının hemen her yerde görülmesini, genellikle yadırgamaktadır.

fizik ve kimya

Üzerinde yaşadığımız dünyada cisimler birbirlerine iki biçimde etki eder. Etkileşimler kimi durumlarda, cisimleri oluşturan aynı maddeye bağlı değildir: bir bakır bilya, demir bilya gibi Yer tarafından çekilir ve düşer; metal bir telden geçirilen elektrik akımı, tel ister demir ister bakır olsun, bir pusulanın mıknatıslı iğnesini saptırır. Özgül olmayan bu etkileşimler, enerji bilimi olan fiziğin kapsamına girer. Başka durumlarda ise etkileşimler, cisimleri oluşturan aynı maddeye bağlıdır: yukarıda sözü edilen demir tel, seyreltik sülfürik asit çözeltisine daldırıldığında hidrojen açığa çıkar; bakır tel daldırıldığında herhangi bir gaz çıkışı görülmez. Bir amperölçere bağlanan bu iki telden bakır olanı bir bakır sülfat çözeltisine, demir olanı bir demir sülfat çözeltisine daldırılır ve bu çözeltiler kendi aralarında özel bir biçimde temasa geçirilirse, amperölçer, ortamda bir elektrik akımının oluştuğunu gösterir. Bakır sülfat çözeltisine daldırılan bakır bir tel yerine çinko sülfat çözeltisine daldırılan çinko bir tel kullanıldığında, elektrik akımının yön değiştirdiği görülür. Bu özgül etkileşimler madde bilimi olan kimyanın kapsamına girer. Gerçekte fizik ve kimyanın iç içe geçtiği rahatlıkla kabul edilebilir: çapları aynı olan demir ve bakır bilya, havadan bırakıldığında aynı hızla yere düşmez. Öte yandan çapları ve uzunlukları aynı, ama biri demir, diğeri bakırdan hazırlanmış iki tel, bir elektrik akımı kaynağına bağlandığında pusulanın iğnesini aynı biçimde saptırmaz.

kimyasal çözümleme

Bir kimyacı, cisimler arasındaki özgül etkileşimleri incelerken, bir cismin hangi bileşeninin özgül etkileşimlere neden olduğunu bilmek zorundadır. Yukarıda anlatılan ve seyreltik sülfürik aside daldırılan tel örneğini alalım: oldukça ince demir ve bakır tellerin çok sıkı biçimde birbirine sarılmasıyla elde edilen bir bobinle deney yinelendiğinde, gene hidrojen gazının çıktığı gözlenir. Olayın gerçek nedenini belirlemek için demir ve bakır telleri ayırmak, dolayısıyla bobini çözmek gerekir.

Öyleyse bir kimyacının atacağı ilk adım bölümleme işlemidir. Buna kimyasal çözümleme denir. Çözümleme, yararlanılan yöntemlerin kesinliğine göre *doğrudan çözümleme* ve *element çözümlemesi* olarak ikiye ayrılır.

Doğrudan çözümleme'de zayıf enerjiler kullanılır: örneğin deniz suyunda bulunan tuzu sudan ayırmak için bir kilogram suyun buharlaştırılması yaklaşık 0,8 kWsa'lik bir enerjiyi (yani 10 saat süreyle yanan 80 W'lik bir ampulün tükettiği enerjiye denk düşen bir enerji) gerektirir. Pek çok durumda kullanılan enerji daha zayıf olabilir. Deniz suyunun buharlaştırılması sonucu elde edilen su bir yerde, tuz başka bir yerde toplandığında, birbirinden tamamen farklı özelliklere sahip iki ürün elde edilir: bu durumda bölümleme başarılı bir biçimde uygulanmıştır. Aynı işlem (kuru buharlaştırma) üzüm şırasının damıtılması sonunda elde edilen alkolle gerçekleştirildiğinde, buharlaştırma ürünü, buharlaştırmadan önceki alkolle özdeştir: bu durumda bölümleme başarısızdır. Alkolü sudan ayırmak gerektiğinde daha karmaşık yöntemler kullanılır. *Doğrudan çözümleme*'nin tersi, *karıştırma*'dır.

Deniz suyunun buharlaştırılması sonucu elde edilen su gibi herhangi bir madde, kullanılan yöntem ne olursa olsun (düşük, yani kg başına 1 kWsa'ten daha az enerji kullanıldığında) her türlü bölümleme girişimine karşı direniyorsa, bu tür bir madde, arı cisim olarak nitelenir. Arı cisim aşağıdaki özelliklere göre betimlenir:

1. değişmez bir sıcaklıkta erir ya da katılaşır; erime ya da donma sırasında sıcaklık hep aynı kalır. Basınç değiştiğinde erime sıcaklığı değişebilir, ama katı ya da sıvının bileşimi değişmez;
2. işlem süresince değişmez bir basınç ve sıcaklıkta kaynar ya da sıvılaşır. Basınç değiştiğinde kaynama sıcaklığıda değişir, ama sıvı ya da buharın bileşimi değişmez;
3. dializ ya da yayınımdan sonra bileşimi aynı kalır.

Arı bir cisim, kimyasal olduğu kadar fiziksel anlamda da değişmeyen özellikler içerir. Bir cismin arılığının hızla belirlenmesinde yoğunluk, kırılma indisi, elektrik iletkenliği gibi kimi fiziksel özelliklerinden yararlanılır.

Element çözümlemesi'nde, *doğrudan çözümleme*'den yaklaşık on kat fazla enerji kullanılır. Bir kilogram suyun hidrojen ve oksijene ayrıştırılması yaklaşık 4 kWsa'lik bir enerjiyi (oysa 1 kg suyun buharlaştırılması için 0,8, 1 kg buzun eritilmesi için de 0,08 kWsa enerji yeterlidir) gerektirir. Doğrudan çözümlemede arı cisimler dönüştürülemez ama element çözümlemesinde bu cisimler *kimyasal tepkime*'yle dönüştürülür. Element çözümlemesi, su örneğinde olduğundan genellikle daha karmaşıktır. Ama yine de ardışıl bir ya da birçok kimyasal tepkimeyle, başlangıçtaki arı cisim elde edilebilir: element çözümlemesinin tersi olan bu işleme *bireşim* denir.

kimyasal yasalar

Bir kimyacının ikinci adımı, arı cisimler arasındaki etkileşimleri düzenleyen nicel yasaları ortaya çıkarmaktır.

Bu etkileşimler, çeşitli kimyasal tepkimelere yol açar: arı bir cisim ya da arı cisimlerden oluşan bir karışım bir dış etkiyle (ısı, ışık, elektrik) başlangıçtaki bileşiminden farklı bileşime sahip, ama arı cisimlerden meydana gelen yeni bir karışım veriyorsa, kimyasal bir tepkimeden söz edilebilir; bu durumda aynı arı cisimler ya başlangıçtaki oranlarından farklı oranlarda bulunur ya da bu arı cisimlerden kimileri kaybolarak yerlerine yenileri ortaya çıkar: seyreltik sülfürik asidin demir telle etkileşimi, sistemde iki yeni arı cismin oluşumuna yol açar: bunlardan biri gaz durumundaki hidrojen, diğeri yeşil rengiyle tanınan demir II sülfattır. Bundan da anlaşılacağı

üzere sülfürik asitle demir arasında kimyasal bir tepkime sözkonusudur.

Lavoisier'nin kimyasal tepkimeleri incelemek üzere terazi kullanımını başlatması, kimyada bilimsel bir dönemin kapısını araladı; ayrıca bu aygıt yardımıyla tüm arı cisimlerin sınırlı sayıda *kimyasal element* in (bugün 105'i biliniyor) birleşmesi sonunda oluştuğu kanıtlandı. Kimi arı cisimler yalnız bir element içerir: bunlara yalın cisimler denir (demir, hidrojen). Kimileri birçok element içerir: bunlara da *bileşik cisimler* ya da *kimyasal bileşmeler* (sülfürik asit, su, demir sülfat) adı verilir.

Kimyasal tepkimelerin incelenmesi, ağırlıkla ilgili dört yasanın ortaya çıkarılmasını sağladı:

1. *Kütle korunum yasası (Lavoisier yasası).* Kimyasal bir tepkime sırasında tepkimeye giren arı cisimlerin kütlesi, tepkimeden sonra elde edilen arı cisimlerin kütlesine eşittir;
2. *Belirli oranlar yasası (Proust yasası).* İki ya da daha çok element birleştiğinde, tepkimeye giren elementlerin kütleleri arasında belirli bir oran vardır ve bu oran değişmez (bu yasa, bileşikle karışımın birbirinden ayırt edilmesini sağlar);
3. *Katlı oranlar yasası (Dalton yasası).* İki element birden çok bileşik oluşturduğunda, elementlerden birinin diğer elementin aynı orandaki kütlesiyle bileşen kütleleri arasında tam ya da genellikle yalın sayılarla ifade edilen oranlar bulunur (karbonmonoksitte 12 g karbon, 16 g oksijenle, karbondioksitte 32 g oksijenle bileşir; oksijen kütlelerinin oranı, 1/2'dir);
4. *Orantılı sayılar yasası (Richter yasası).* *b* ve *c*, bir A elementinin eşdeğer *a* kütlesiyle birleşen B ve C elementlerinin kütleleri ise, B ve C'nin birleşmesine göre kütlelerin oranı ya *b/c*'ye ya da *b/c*'nin yalın *m/n* orantısıyla çarpımına eşittir. (4 g hidrojen, 12 g karbon ya da 32 g oksijenle birleşir; bu da *b/c* = 12/32 oranına denk düşer; az önce 12 g karbonla birleşen oksijenin oranının 32 g olduğu belirtilmişti. Bu da *b/c*'ye yani 16 g'a, dolayısıyla [*b/c*]X 1/2 orantısına denk düşer.)

Tepkimeye giren cisim ya da ürünler gaz olduğunda ağırlıkla ilgili bu yasalara hacimlerle ilgili yasaları da eklemek gerekir:

1. *Gazların değişmez basınçta genleşme yasası (Gay-Lussac yasası).* Bir gazın türü ne olursa olsun, belli koşullarda (ideal gaz), T_1 sıcaklığında hacmi V_1 ise, T_2 sıcaklığında V_2 olur; bu da $V_1T_1 = V_2T_2$ bağıntısıyla ifade edilir.
2. *Gazların bileşme yasası (Gay-Lussac yasası).* Değişmez basınç ve sıcaklıkta bileşen iki gazın hacimleri arasında yalın bir orantı vardır; tepkime sonunda çıkan ürün gazsa, bu gazın hacmiyle tepkimeye giren gazların hacmi arasında yine yalın bir orantı bulunur. (1 l klor, 1 l hidrojenle tepkimeye girdiğinde 2 l hidrojen klorür elde edilir.)

atom kuramı

Yukarıda anlatılan ağırlık ve hacimlerle ilgili yasalara göre madde süreksizdir; yani sonsuza dek bölünemez. Ayrıca Avogadro'nun 1811'de gösterdiği gibi, Gay-Lussac'ın iki yasası, aynı basınç ve aynı sıcaklıkta ölçülen eşit hacimli çeşitli gazların molekül denen eşit sayıda mikroskobik parçacıklar içerdiği biçiminde de yorumlanabilir. Molekül, arı bir cismin, serbest durumda var olabilen en küçük parçasıdır. Çok sayıda özdeş molekülün bir araya gelmesi, kimyacının arı cisim olarak algıladığı maddeyi oluşturur.

Arı bir cismin her molekülü, her elementin ayırtedici mikroskobik parçacıkları olan atomların birleşmesiyle oluşur: 105 element, dolayısıyla 105 atom çeşidi vardır; her atom, bileşmiş durumda var olabilen bir elementin en küçük parçasıdır.

Atomlar, çok az rastlanan kimi durumlar bir yana bırakıldığında çok yüksek sıcaklık dışında tek başına serbest olarak bulunamaz. Olağan koşullarda özdeş ya da farklı atomlarla birleşirler. Özdeş atomlarla birleştiklerinde oluşan kimyasal maddelere *yalın cisimler,* farklı atomlarla birleştiklerinde meydana gelen kimyasal maddelere bileşik cisimler ya da kısaca bileşikler adı verilir. Birçok yalın cisim, kimi zaman yalnız bir tür elementten meydana gelir. En iyi bilinen örnek, her ikisi de oksijen atomlarından oluşan havanın oksijeni ile ozondur. Oksijen iki, ozon üç oksijen atomunun birleşmesi sonucu oluşur. Bu iki madde birbirine dönüşebilir: oksijen, elektrik kıvılcımıyla ozona (örneğin fırtınalı havalarda şimşekle), ozon da ısı etkisiyle oksijene dönüşür.

Özdeş ya da farklı atomların birleşmesi pek çok durumda göreli olarak az sayıda atom içerir; örneğin oksijende iki, ozon ve suda üç atom vardır. Bu birleşmelere molekül denir.

Atomların birleşmesi kimi durumlarda, çok sayıda atomun düzgün olarak dizilmesi, yığılması biçiminde gerçekleşir; örneğin demir ya da bakır gibi metallerin, kayatuzu gibi iyonsal ve elmas gibi ortak değerlikli kimi katı maddelerin durumu böyledir. Bu koşullarda artık bir molekülden söz edilemez. Daha çok metal türü, iyonsal ya da ortak değerlikli, kristal yapı kavramları yeğlenir.

atom ve molekül kütleleri; simgeler

Elementlerin birbirlerinden ayırt edilmesini sağlayan ve en kolay ölçülebilen özellikleri kütleleridir. Her atom türünün kendine özgü bir kütlesi vardır. Böylece keyfi ama evrensel olarak kabul edilen bir ölçeğe göre hidrojen atomunun kütlesi 1 dalton, oksijen atomunun kütlesi 16 dalton, karbon atomunun kütlesi 12 dalton (sistemin temeli) ve uranyum atomunun kütlesi 238 daltondur. Bundan dolayı atom birleşmeleri, yukarıdaki elementlere denk düşen yalın cisimlerden oluşmuş bileşiklerde, atom kütlelerinin toplamına "eşit ağırlıktadır": bu, su için 18 (2 hidrojen atomu, 1 oksijen atomu), karbondioksit için 44 (1 karbon atomu, 2 oksijen atomu), uranyum dioksit için 270'tir (1 uranyum atomu, 2 oksijen atomu). Bu atom birleşmelerini gösterebilmek için her atom türüne, bir ya da iki harften oluşan bir simge verilir. Her simgenin iki anlamı vardır: atomun türü ve kütlesi. Örneğin oksijen elementinin simgesi O, hidrojeninki H'dir. Su, simgesel olarak H_2O biçiminde gösterilir; H_2O, su molekülünün her biri 1 dalton olan 2 hidrojen atomu ile, 16 dalton olan bir oksijen atomundan oluştuğunu gösterir. H_2O'nun birleşme kütlesi, suyun molekül kütlesidir; bu da 18 daltona denk düşer.

Molekül kütlesi kavramı, suyun durumunda olduğu gibi, az sayıdaki atom birleşmeleri için herhangi bir sorun yaratmaz; çünkü molekülün fiziksel bir anlamı vardır ve tek başına elde edilmesi düşünülebilir. Buna karşılık bu kavram, uranyum dioksit (UO_2) ya da kalsiyum oksit (CaO) gibi kristalli yapılar için yapaydır. Bununla birlikte bu oksitlerin "molekül kütlesinden" tüm kimyasal tepkimelerde kullanılacak ya da elde edilecek arı cisimlerin kütlelerinin hesaplanmasında yararlanılır; aşağıdaki iki tepkime buna örnek olarak verilebilir:

$$Ca + H_2O \rightarrow CaO + H_2$$
$$2\,Ca + UO_2 \rightarrow 2CaO + U.$$

18 dalton su kullanılarak 56 dalton kalsiyum oksit elde edilir. 270 dalton uranyum dioksitle 2 x 56 = 112 dalton kalsiyum oksit kazanılır. Aynı şekilde tepkimede kullanılan kalsiyum ile, oluşan uranyumun atom kütlelerinin fiziksel bir anlamı yoktur. Çünkü kalsiyum ya da uranyum atomları oda sıcaklığında tek başına bulunmaz; bu sıcaklıkta yalnız birleşmiş durumda kalsiyum ya da uranyum atomları içeren kristalli yapılar var olabilir. Fiziksel bir gerçekliği olmamasına karşın matematiksel işlemlerde kullanılması nedeniyle "atom kütleleri"nden bugün de yararlanılmaktadır.

Avogadro sayısı; mol kavramı

Atom ve moleküllerin tartılması uzun yıllar başarılamadı. Bu yüzden makroskobik ölçekte bileştirilebilen kütleler, keyfi olarak karşılaştırıldı: H simgesiyle gösterilen en küçük atoma yani hidrojen atomuna keyfi olarak 1 g'lık bir kütle verildi. Buna göre 0 °C'ta ve 1 bar basınç altında 22,4 l'lik hidrojen molekülü (H_2) 2 g geliyordu. Böylece yalnız hidrojen için değil, tüm arı cisimler için keyfi olarak verilen *atomgram* ve *molekülgram* terimleri türetildi: oksijenin (O_2) atomgramı 16 g, molekülgramı 32 g, suyun (H_2O) molekülgramı 18 g vb..

Bu bağlamda kütlesi 270 g olan uranyum dioksidin (UO_2) molekülgramından söz edildiğinde bu bileşiğin ayırtedici yapay niteliği kaybediliyordu; çünkü bu oksidin 270 g gelen bir kristali tek başına elde edilebilirdi.

XIX. yy.'ın sonu ve XX. yy.'ın başlarında Avogadro sayısının, yani 1 bar basınç altında ve 0 °C'ta hacmi 22,4 litre olan bir gazın içerdiği molekül sayısının ölçülmesi başarıldı. N harfiyle gösterilen bu sayı 6,023 x 10^{23} değerindedir ve buna bağlı olarak bir atom ya da bir molekülün ağırlığı bulunabilir: atom ya da molekülün ağırlığı, dalton olarak ifade edilir, dolayısıyla gram/dalton oranı, Avogadro sayısını verir.

Avogadro sayısını sürekli olarak kullanmamak için bunun yerine Avogadro sayısına eşit sayıda molekül içeren madde miktarı, yani *mol* terimi yeğlenir: bir su molü 6,023x10^{23} su molekülü içerir ve molar kütlesi 18 g'dır. Mol terimi aynı zamanda hem atomlar (bir mol atomsal oksijenin molar kütlesi, 16 g'dır), hem de moleküsel yapıda olmayan katı bileşikler (bir mol uranyum dioksidin [UO_2] molar kütlesi 270 g'dır) için kullanılır.

Arı bir cismin molar kütlesi, belirli sayıda fiziko-kimyasal yasalardan da çıkarılabilir (gazların yoğunluğu, seyreltik çözeltilerin davranışı vb.).

elementlerin dönemli sınıflandırılması; atomların yapısı

Kimyacının üçüncü adımı, kimyasal tepkimeleri gözleyerek elementlerin kimyasal ve fiziksel özelliklerinin bir karşılaştırmasını yapmaktır. Bu tür bir karşılaştırma, 1869'da rus kimyacı Mendeleyev'i elementlerin dönemli bir sınıflandırmasını yapmaya itti; böylece daha o dönemde henüz bulunmamış olan elementlerin özelliklerini kestirmek mümkün hale geldi. Çok ender görülen kimi kütle uyuşmazlıklarını göz önüne alma koşuluyla, elementleri giderek artan atom kütlelerine göre sıralayarak benzer kimyasal özellikler taşıyan elementlerin aynı kolonda yer aldığı bir tablo oluşturulabilir: örneğin alkali metaller (lityum, sodyum, potasyum, vb.) ya da halojenler (fluor, klor, brom, iyot) gibi... Mendeleyev daha o dönemde henüz bulunmamış olmalarına karşın alüminyuma bakarak galyumun özelliklerini, silisyum ve kalayı inceleyerek germanyumun özelliklerini kestirebilmişti.

Bu gözü pek ve verimli kuram, atomların yapısıyla ilgili olarak daha sonra gerçekleştirilen fiziksel buluşlarla doğrulandı.

Bir elementin bölünemez en küçük parçası olan atom artı (pozitif) elektrik yüklü bir çekirdek ile eksi (negatif) yüklü elektronlardan oluşan bir bileşiktir; elektron ise tek başına, en küçük eksi elektrik yüklü parçacıktır; kütlesi ve elektrik yükü ölçülebilir. Atom yansız olduğu için, çekirde-

ğin artı yükü, elektronların yükleri toplamına eşittir. Bu artı yük (birimi elektron yüküdür), Mendeleyev tablosunda yeri betimlenen elementin atom sayısı ya da numarasıdır (hidrojen için 1, oksijen için 8, uranyum için 92).

Kuvantum mekaniğine göre bir atomda çekirdeğin konumu belirlenebilir ama elektronlarınki belirlenemez. Buna karşılık her elektronun çekirdekle ve diğer elektronlarla etkileşim enerjisi kesin olarak ölçülür; çünkü elektronlar enerji düzeylerine göre sıralanır. Katmanlar ve altkatmanlar biçiminde kümeleşen enerji düzeyleri, aynı anda iki elektrondan fazlasını taşımaz; üstelik bu iki elektronun birbirine ters yönde ama kendilerine özgü bir manyetik momentleri (spinleri) vardır.

Belli atom numarasına sahip bir elementte, elektronların dağılımı, çeşitli katman ve altkatmanların enerji düzeylerinin öznel konumuna bağlıdır. *Elektron biçimlenmesi* olarak adlandırılan bu dağılım, genellikle bir elementin kimyasal ve fiziksel özelliklerini belirler. Bu özellikler temel olarak dış elektronlara ya da başka bir deyişle çekirdekle en az etkileşen elektronlara bağlıdır. Elektronlar önce en düşük enerji düzeylerini doldurduklarından (en güçlü etkileşim enerjileri), benzer elektron biçimlenmeleri ve dolayısıyla benzer özellikler dönemsel olarak dış katmanlarda ortaya çıkar. Atomların kütlesi genellikle atom sayısına koşut olarak artar; çünkü atomun temel kütlesi, çekirdek merkezinde yoğunlaşır ve çekirdeğin iç yapısı yük ile kütleye koşut bir büyümeyi gerektirir.

çekirdeklerin yapısı izotop ve izobar nüklitler

Doğal radyoaktiflik ile daha sonra incelenen nükleer olayların bulunması, atomun bölünmezliği dogmasını tartışma konusu yaparak elektronla birlikte maddenin diğer iki bileşeninin, yani proton ile nötronun ortaya çıkarılmasını sağladı. Çekirdeklerin bu iki bileşeninin kütlesi, hemen hemen eşittir, ama nötron elektriksel olarak yansızdır. Oysa protonun, elektronunkine eşit ve ters işarette artı bir elektrik yükü vardır.

Bir atomda elektriksel yansızlığın sağlanması için proton ve elektronların sayısı birbirine eşittir. Bu sayı atom numarasına denk düşer; protonun kütlesi elektronun kütlesinden yaklaşık 2 000 kez büyük olduğundan atom kütlesi birkaç istisna dışında (kimi izotoplar) atom sayısına koşut olarak zorunlu biçimde artar.

Cisimlerin kimyasal özellikleri atom numaralarına göre belirlendiği için (gerçekte elektron biçimlenmesine göre) salt bu özellikler sözkonusu olduğunda çekirdekte az ya da çok nötron bulunmasının pek önemi yoktur. Buna karşılık atomların kütlesi, içerdikleri nötron sayısına göre değişir; bu sayı atom numarasına koşut olarak artar. Nitekim yapısında tek bir proton bulunan hidrojen atomları nötron içermediği gibi (^1H simgesiyle gösterilen protyum), kimi zaman bir (^2H simgesiyle gösterilen döteryum) ya da iki nötron (^3H simgesiyle gösterilen kararsız trityum) da taşıyabilir. Tüm bu hidrojen atomlarının atom sayıları aynıdır (1), ama kütle tayfölçümüyle belirlenen kütle sayıları farklıdır (1, 2, 3). Hidrojen elementi böylece 1, 2 ya da 3 dalton ağırlığında atomlara denk düşen, 1, 2 ya da 3 g kütleli değişik 3 nüklit biçiminde bulunur. Bu nüklitler, Mendeleyev'in elementler tablosunda aynı yere (1 no'lu) yerleştirilir: bunlara *izotoplar* (yun. "aynı yer") denir. Öte yandan oksijenin de çeşitli izotopları vardır: bunlardan üç tanesi kararlıdır ve doğada bulunur: ^{16}O, ^{17}O, ^{18}O. Doğal uranyumun ^{238}U ve ^{235}U olmak üzere başlıca iki izotopu vardır: ^{238}U, ^{235}U'a göre daha bol bulunur; ^{235}U, nükleer reaktörler ile nükleer silahlarda kullanılır. Bu son durum, izotopların kimyasal özellikleri aynı kalsa da kimi fiziksel özelliklerinin (çekirdeğin kararlılığı) değişebileceğini gösterir.

Değişik kütlelerde izotop nüklitlerin varlığı, aynı kütleye sahip ama atom sayıları farklı iki nüklidin bulunduğunu gösterir: kütlesi aynı ama atom sayıları farklı olan (^3H için 1, ^3He için 2) trityum (^3H) ile doğal helyumun (^3He) ender bulunan izotopu buna bir örnektir. Bu tür nüklitlere eşkütleli, yani *izobar* (yun. "aynı kütle") denir. Nitekim, Mendeleyev'in tablosunda yukarıda değinilen uyuşmazlıklar, dönemli sınıflandırmanın ana sorununa daha önceden işaret etmekteydi: elementlerin kimyasal özellikleri atom sayılarına göre belirlenir.

Atom kütlelerinin, proton kütlelerinin yaklaşık tam katına eşit olduğu vurgulanmalıdır. Kimi elementler, izotop nüklitlerin karışımı sonucu oluşur. Bu karışım kimi durumlarda ya nüklitlerden birinin açık şekilde egemen bulunması (oksijen^{16} örneği) ya da iki nüklidin birbiriyle aynı nicelikte yer alması (brom^{79} ile brom ^{81}'in durumu; bromun atom kütlesi 79,9) yüzünden hemen anlaşılmaz. (Öte yandan bu karışım kimi durumlarda oldukça nettir: klorun durumu buna örnektir; kütlesi 35,5 olan klor, % 75 klor^{35}, % 25 klor^{37} içerir.)

kimyasal bileşiklerin sınıflandırılması; kimyasal bağlar

Kimyasal bileşiklerin sınıflandırılması, elementlerin sınıflandırılmasından çok daha zordur; çünkü ilke olarak bileşiklerin sayısının sınırsız olduğu düşünülür. Sözkonusu sınıflandırma tamamlanmış olmaktan uzaktır, ama yine de elementlerin genel bir ilkeye göre bileştiği, kimyasal bileşiklerin de üç büyük türe ayrıldığı söylenebilir. Genel ilke, bir elementin birkaç elektron vererek ya da tam tersine birkaç elektron alarak kendisine en yakın soy gazın elektron biçimlenmesini benimsemesi eğilimi şeklindedir. Kripton ile ksenon dışında (özel durum) kimyasal hiçbir etkinliği olmayan soy gazlar, hangi sıcaklıkta olursa olsun, molekülleri yalnız tek bir atomdan oluşan yalın cisimlerdir. Bu özellik, elektron biçimlenmelerinin kararlılığının bir göstergesidir. Birden çok atom içeren en yalın molekül, hidrojen (H_2) molekülüdür. Her hidrojen atomu, molekülün iki elektronunu paylaşır (başlangıçta her atomdan bir elektron gelir), böylece kendisine en yakın soy gaz olan helyumun elektron biçimlenmesini alır. Bileşmiş atomun dış katmanındaki elektronların sayısına, paylaşma sonucu bu sırada ulaşıldığını özellikle vurgulamak gerekir. Kimi durumlarda bu biçimlenmeye bir ya da daha çok elektronun tam yitirilmesi ya da kazanılması sonunda erişilir. Örneğin sodyum klorürdeki (NaCl), klor ile sodyumun durumu böyledir: klor, sodyumdan bir elektron alarak argonun biçimlenmesini benimser; oysa klora bir elektron veren sodyum, neonun biçimlenmesine öykünür. Bu sırada klor, klor iyonuna (Cl^-), sodyum, sodyum iyonuna (Na^+) dönüşür; sodyum klorür (Na^+Cl^-), bu iki iyonun birleşmesi sonunda oluşur.

Burada başlıca iki tür kimyasal bileşik sözkonusudur: ortak değerlikli ve iyonsal bileşik. *Ortak değerlikli bileşiğin* tipik örneği hidrojendir; hidrojende elektronların paylaşılması sonucu (genellikle elektron çiftinin) kimyasal, yani ortak değerlikli bağ egemendir. Bu tür bir bileşiğin kesin olarak moleküllerden oluştuğu belirlenmiştir.

İyonsal bileşiğin tipik örneği sodyum klorürdür; bu bileşikte elektrostatik (ters işaretli elektriksel yüklerin çekimi) ya da iyonsal bağ egemendir. Bu tür arı cisimler, artı ve eksi iyonların düzgün biçimde üst üste dizildiği, yığıldığı kristal katılardır. Ayrıca bu tür bileşiklerde kesin olarak belirlenmiş molekül bulunmaz.

Üçüncü tür bileşik, metaller ile bu metallerin *alaşımlarını* kapsar. Bu bileşikler, kristalleşebildikleri ve artı iyonların üst üste yığılmaları sonucu oluştukları için iyonsal bileşiklere benzerler, ama kristalin tüm atomları tarafından ortaklaşa kullanılan dış elektronlarla kuşatılmışlardır; bu bileşiklerde de çok iyi belirlenmiş moleküller yoktur, ama özellikle elektronlarda yüksek bir devinim göze çarpar, bu da metallerde görülen özgül ısı ve elektrik iletkenliğini açıklar.

kimyanın bölümleri

Kimya oldukça geniş bilimsel bir alanı kapsar; bu nedenle kimyacılar, çalışmayı kolaylaştırmak amacıyla belirli sayıda bölümler oluşturmuşlardır.

Genel ya da *fiziksel kimya*, fizik ve kimya arasında yer alan ara olayları konu edinir ve bu nedenle kimyasal termodinamiği, kuramsal kimyayı, kimyasal kinetiği, ışınkimyayı, elektrokimyayı, nükleer kimyayı kapsamına alır. Kimyasal termodinamik, dengelerin incelenmesini, kuramsal kimya, kuvantum mekaniğinin kimyasal bağ sorunlarına uygulanmasını, kimyasal kinetik, tepkime hızının incelenmesini, ışınkimya, madde-ışın etkileşimini, elektrokimya, madde-elektrik etkileşimini, nükleer kimya da radyoaktif elementlerin bileşiklerini incelemeyi amaç edinir.

Organik kimya karbon bileşiklerinin, *anorganik kimya*'ysa diğer elementlerin kimyasını inceler. *Biyokimya* canlı varlıkların hücre ve dokularında oluşan kimyasal tepkimeleri, *analitik kimya*, doğrudan çözümleme ile element çözümlemesi yöntemlerini konu edinir.

Bu bölümlerin tümü, genellikle salt kimya terimi altında toplanır. Buna karşılık uygulamalı kimya, sanayisel kimya, kimya mühendisliği, tarımsal kimya, eczacılık ya da tıp kimyasından oluşur. Sanayisel kimya, kimya sanayisinde uygulanan tepkimeleri, kimya mühendisliği, kimya sanayisindeki fiziksel süreçleri, tarımsal kimya toprak ve gübre türlerinin araştırılmasının yanı sıra ürünlerin korunması, eczacılık ya da tıp kimyası da ilacın bulunması ve üretimi üzerinde durur.

•*Kimya mühendisliği*. Kimya mühendisliği, kimyasal termodinamik, kimyasal kinetik, fiziksel kinetik, sistemler dinamiği ve iyileme (optimizasyon) gibi çeşitli dallardan yararlanır. *Kimyasal termodinamik*, tepkime olasılıkları ile tepkimelerin ayırtedici enerji özelliklerinin önceden kestirilmesini sağlar; *kimyasal kinetik*, ortamın bileşimine ve fiziksel durumuna (basınç, sıcaklık vb.) bağlı olarak tepkime hızlarını inceler; *fiziksel kinetik*, madde, ısı ve devinim miktarı aktarımıyla ilgilenir; *sistemler dinamiği*, süreçlerin geçici davranışı ve otomatik kumandası üzerinde durur; *iyileme*, belirli bir amaca erişmek için teknik ve ekonomik aşamaların parametrelerinin hesap edilmesini sağlar.

—Ed. Nabi *Hayriye*'de, Vehbi *Lutfiye*'de kimya yoluyla gümüş ve altın yapmanın başarılamayacak boş bir iş olduğunu, böyle şeylerle uğraşmanın akıl dışı olduğunu anlatırlar. Şairler ise sevgilinin bakışının, dudağındaki iksirin bu güç işi bile gerçekleştirebileceğini dile getirirler: "*Her nigâhın kimya-yı kâmcûyan olmada*" (Her bakışın amaca ulaşmaya çalışanlara kimya olmaktadır) [Sami].

—Kim. ve İkt. coğ. *Kimya sanayisi.* Modern kimya ve kimya sanayisi, Lavoisier'nin çalışmaları sonucu kuruldu; bu alandaki gelişmeler, XIX. yy.'ın sonunda önce Almanya, daha sonra da büyük oranda ABD'de ortaya çıktı. Üretimin ülkelere göre değişik biçimlerde sınıflandırılmasına karşın, genel olarak üç tür kimya sanayisinden söz edilir. *Anorganik kimya*, hammadde olarak metal ve ametaller ile bunlardan türeyen tuzları kullanır. *Organik kimya*, hammaddelerden özütlenen ya da bireşim yoluyla elde edilen karbon bileşiklerinin işlenmesine dayanır. Gerek anorganik, gerekse organik kimya sanayileri gübre, yapay ve sentetik tekstil maddeleri, eczacılık ürünleri vb. gibi tüketim mallarının üretiminde yeniden kullanılan temel maddelerin hazırlanmasını sağlar. *İlerikimya*, kimyanın en gelişmiş biçimlerini kapsar.

Kimya sanayisinde sayısız hammadde kullanılır. Gereksinimi duyulan gazlar (oksijen, azot; özellikle azot kimyasal yolla da elde edilir), atmosferden sağlanırken, hayvansal ve bitkisel ürünlerden (yağlı maddelerin, sepileme özütlerinin, selüloz liflerinin üretiminde) de geniş ölçüde yararlanılır. Yanıcı taşıllar, organik kimyada kullanılan temel maddelerden biridir: örneğin karbon kimyası, alevli kömür (taşkömürü) ile linyitin işlenmesine; petrokimya, doğal gaz ve petrolün krakingine (işlem sırasında petrol ürünlerinden biri olan nafta kullanılır) dayanır; çıkarılan petrolün onda biri bu sanayi alanında tüketilir.

Kimya sanayisinde büyük ölçüde kükürt kullanılır ve bunun büyük bölümü gübre üretiminde tüketilir. Kükürt Kanada'da piritten elde edilir; Meksika körfezi kıyılarında, Aşağı Volga bölgesinde ve Polonya'da kubbelerden (dom) doğal durumda (elementel) çıkarılır; Alberta, Meksika ve Güney-batı Fransa'da ise hidrokarbonlardan yeniden kazanılır. Dünya tuz (sodyum klorür) üretimi 174 Mt'un üzerindedir (1987); bunun 39,4 Mt'u Kuzey Amerika'da (Göller bölgesi, Meksika körfezi, Kaliforniya), 29 Mt'u Rusya (Aşağı Volga bölgesi) ve Ukrayna'da, 22,7 Mt'u Çin'de, 12,1 Mt'u Almanya'da, 11,8 Mt'u Kanada'da, 8,3 Mt'u Hindistan'da, 7,7 Mt'u Avustralya'da, 7,6 Mt'u Fransa'da, 7 Mt'u Meksika'da, 6,7 Mt'u Büyük Britanya'da elde edilmektedir (1989). Dünya fosfat üretimi 163 Mt dolayındadır; bunun ülkelere göre dağılımı şöyledir; Amerika Birleşik Devletleri (Florida) 49,1 Mt, Kazakistan, Rusya ve Beyaz Rusya 39 Mt, Fas 17,9 Mt, Çin 17 Mt, Ürdün 6,6 Mt, İsrail 3,9 Mt, Brezilya 3,6 Mt, Togo 3,3 Mt, Güney Afrika 2,9 Mt, Senegal 2,2 Mt, Suriye 2,2 Mt, Mısır 1,3 Mt, Cezayir 1,2 Mt, Nauru 1,1 Mt (1988). Dünya potas üretimi ise 36 Mt'un üzerindedir. Potas üreticisi ülkeler, Özbekistan, Beyaz Rusya ve Rusya 9,1 Mt, Kanada 7 Mt, Almanya 4,8 Mt, Amerika Birleşik Devletleri 1,6 Mt, İsrail 1,3 Mt, Fransa 1,2 Mt, Ürdün 0,8 Mt, İspanya 0,7 Mt, Büyük Britanya 0,5 Mt ve diğer ülkeler 0,2 Mt şeklinde sıralanmaktadır.

Kimya sanayisinde çok sayıda ürün elde edilir; bu ürünlerin % 60'ı piyasaya verilmez ve hammadde olarak yerinde değerlendirilir. Ayrıca bu ürünlerin büyük bir bölümü, tekstil ve metalürji sanayisi ürünlerinin yerini almıştır. Bu nedenle kimya sanayisi, olanaklarını her gün durmadan yenileyen araştırma kurumlarıyla desteklenir, ancak bu kurumların etkinlikleri, firmaların bütçelerine ağır bir yük getirir. O yüzden bu firmalar giderek merkezileşmekte ve bütünleşmektedir; merkezileşme günden güne daha da pekişmektedir. Büyük kimya şirketleri, XIX. yy.'da bir ihtira beratını değerlendirmek üzere kurulmuştu, ama üretimlerini giderek çeşitlendirdiler: nitekim Du Pont de Nemours 1802'de Wilmington'da (Delaware), Badische Anilin Und Soda-Fabrik AG (BASF) 1865'te Ludwigshafen'de, Eastman Kodak Company 1880'de Rochester'de (ABD), birer amerikan şirketi olan Dow Chemical Company ile Monsanto Company de sırasıyla 1897 ve 1901'de kuruldu. Merkezileşme özellikle Avrupa sanayisinde daha yaygındı (İmperial Chemical İndustries, yani ingiliz şirketi İCİ, 1926'da dört şirketin birleşmesiyle kuruldu); hatta kimi şirketler bir başka sanayi dalı grubunun denetimine girdi. Örneğin Montedison 1966'da, bir kimya şirketi olan ve 1888'de kurulan Montecatini ile 1884'te kurulan Edison elektrik şirketi grubunun birleşmesi sonunda doğdu. Petrokimyanın gelişmesiyle birlikte petrol şirketlerinin de daha güçlü bir biçimde bu alana el attığını eklemek gerekir.

Kimya sanayisinde, özellikle en ağır kollarında çok büyük miktarda su kullanılır. Bu nedenle fabrikalar, akarsu boylarında (Ren, Kanavha, Donets, Laurent dağları nehirleri ile Güney Norveç nehirleri), büyük haliç ya da deltaların önemli kollarının kıyılarında (New Orleans, Wilmington, Rotterdam, Anvers, vb.), Texas kıyısındaki lagün ya da genellikle deniz kenarlarında (Avustralya, Japonya limanları) kurulmuştur. Kimya sanayisi, Bohemya'daki Most linyitleri ile özellikle 1893'te Bitterfeld fabrikasının kurulduğu Saksonya linyitleri üzerinde gelişmiştir. Alevli kömürlere (taşkömürleri) kolayca ulaşılabilen kömür havzaları kesiminde kimya sanayisi daha önemlidir: Kuzey Ruhr (Marl), Pas-de-Calais, Kanavha ovası, Donbas'ta Lugansk bölgesi. Ama gene de arıtmaya dayalı petrokimya, karbon kimyasının yerini almak üzeredir. Hidrokarbon yatakları üzerinde kurulan kimya sanayileri çok azdır; bunlar basit sanayi merkezleri (Lacq Ravenna) ya da sanayi bölgeleridir (Başkırdistan'da Ufa çevresi, Texas ve Louisiana'nın kıyı bölgeleri). Ayrıca hammadde ihraç edilen limanlarda da az gelişmiştir (Fas'ta Asfi gübre kompleksi); ancak son yirmi yıl boyunca ada limanlarında yeni kimya tesisleri kurulmuş ve böylece deniz yolundan yararlanma yoluna gidilmiştir (Porto Riko, Sardinya ve Sicilya limanları). Kimya sanayisi ayrıca boruhatları boyunca kurulan rafinerilere yakın yerlerde önemli bir gelişme göstermiştir (Kuzey İtalya, Dostluk boruhattı). Ne var ki kimya sanayisi dünyanın hiçbir yerinde sanayileşmiş ülkelerin limanlarındaki kadar gelişmemiştir; bu merkezlerde temelleri XIX. yy.'ın sonunda atılan anorganik kimya sanayisine (sülfürik asit, gübre), 25 yıldan beri gelişen petrokimya sanayisini de eklemek gerekir. Bu sanayileşmiş ülkelerde, elektrik enerjisi kullanan işletmeler, özellikle hidroelektrik santrallarının yakınında (Alpler, Güney Norveç) gelişirken, kimyasal elyaf üretimi geleneksel tekstil bölgelerinde ortaya çıkmıştır (Lyon, Lombardia, Rheinland). Laboratuvar ve şirket yönetim merkezlerinin bulunduğu metropollerde kimya sanayisi, çok sayıda ve yüksek nitelikli el işçiliğinden yararlanır. Kısaca kimya sanayisinin sermaye ve yüksek teknik gerektiren bu en önemli bölümü, sanayileşmiş ülkelerde yoğunlaşmıştır (en azından en gelişmiş biçimleri bakımından); bu ülkelerden Amerika Birleşik Devletleri, Rusya, Batı Avrupa ve Japonya'yı geride bırakmıştır.

•*Türkiye'de kimya sanayisi*, çok geniş bir alana yayılmış kimyasal maddeler üretimini içeren sanayi koludur. Bu dalda üretilen maddelerin büyük bölümü ara malı niteliğini taşımakta ve gerek kimya sanayisi gerekse öteki sanayi kesimlerinde girdi olarak kullanılmaktadır. Sabun, ilaç, kibrit, deterjan, vernik, boya gibi küçük bir bölümü ise doğrudan tüketime gider.

Türkiye'de, kimya sanayisinin doğuşu ve gelişmesi çok yenidir. Kimya sanayisi niteliğini taşıyan ilk üretim, 1890'lı yılların başlarında hazır ilaç laboratuvarlarının kurulmasıyla başladı, asıl gelişmesini Cumhuriyet döneminde gösterdi. Bu dönemde patlayıcı maddeler üretimi ilk kez 1926'da Kayaş kapsül ve imla fabrikası'nda, prina yağı 1927'de Kuşadası'nda kurulan bir tesiste, tuz sanayisi 1936'da Tekel tarafından, etil alkol (ispirto) fabrikası 1938'de Eskişehir Şeker fabrikası'nda, kozmetik sanayisinin kuruluşu ve gelişmesi İkinci Dünya savaşı'yla başlayan dönemde, veteriner ilaçları üretimi 1938'de eczacı Kemal Atabay tarafından İstanbul'da, boyar üretimi 1943'te Karabük demir-çelik fabrikaları'na ek bir tesis olarak kurulan Haki boya tesisi'nde, mensucat boyaları 1966'da Tarsus'ta, kâğıt sanayisinde hammadde olarak kullanılan klor ve sudkostik 1945'te İzmit Kâğıt fabrikası'nın yanında kurulan tesiste, bitki koruma ilaçları 1950'li yılların başında İstanbul'da, matbaa mürekkepleri üretimi 1954'te Erol Gayran firması tarafından İstanbul'da, deterjan üretimi 1955'te İstanbul'da, asetik asit 1962'de Adapazarı'nda kurulan Asit sanayii aş'ce, karpit 1962'de Antalya Ferrokrom tesisleri'nin yanında kurulan fabrikada, bakır sülfat 1963'te İstanbul'da Rabak elektrolitik bakır ve mamulleri aş'ye bağlı olarak kurulan fabrikada, borik asit ve boraks 1963'te Bandırma'da Sınai kimya maddeleri fabrikası'nda, nitrat asidi ve teknik amonyum nitrat üretimi 1963'te Türkiye Gübre sanayii aş'nin (esk. Azot sanayii aş) Kütahya tesislerinde, sentetik iplik 1964'te Bursa'da Sifaş sentetik iplik fabrikası'nda, sentetik elyaf 1968'de Bursa'daki Sifaş tesisleriyle Adana'daki Sasa suni ve sentetik elyaf tesislerinde üretilmeye başlanmıştır.

Bayer

kimya sanayisi
Leverkusen'de Bayer AG'nin ana fabrikası (Ren'in sağ kıyısı)
[AFC]
340 hektarlık bir alanda yaklaşık 600 bina vardır

Kimya sanayisi, Birinci ve İkinci beş yıllık kalkınma planlarında gübre ve petrokimya sanayilerini de kapsamakta iken, bu sanayilerin gösterdiği hızlı gelişme nedeniyle üçüncü plan döneminde üç ayrı başlık altında toplanmıştır. Ancak, bazı genel incelemelerde her üç kesim de bir arada ele alınmaktadır. "1982 Sanayi gruplarına göre imalat sanayi anketi"nde, ana kimya sanayı dalında 12'si kamu kesiminde, 121'i özel kesimde olmak üzere toplam 133 büyük işyerinin (10 ve daha fazla kişi çalışan işyerleri) bulunduğu ve bu işyerlerinde toplam 24 756 kişinin çalıştığı ortaya çıkmıştır. Aynı ankete göre, tüm kimya sanayi dalında (petrokimya sanayisi dışta kalmak üzere) 20'si kamu kesiminde olmak üzere toplam 488'i büyük işyerinde çalışanlar ortalaması 77 727'dir. Bir devlet kuruluşu olan Etibank boraks dehidrat, sülfürik asit, borik asit, sodyum perborat ve karpit; Tekel ise etil alkol üretmektedir. Gübrede amonyum fosfat Türkiye Gübre sanayii aş, Petkim ve Bağfaş'ca; amonyum nitrat ve kalsiyum amonyum nitrat Türkiye Gübre sanayii aş, Akdeniz gübre ve İgsaş'ca; normal süperfosfat ve üçlü süperfosfat Gübre fabrikaları taş, Türkiye Gübre sanayii aş ve Bağfaş'ca; diamonyum fosfat Akdeniz gübre, Bağfaş ve Gübre sanayii aş'ce; kompoze gübreler ise Ege gübre, Gübre fabrikaları taş, Bağfaş ve Toros gübre'ce üretilmektedir. Tarımsal ilaç üretiminde, Koruma tarım ve Bayer; ilaç sanayisinde ise Eczacıbaşı, Roche, Fako, Pfizer, Squibb, Doğu, Ansa, Mustafa Nevzat, Abfar ve Bilim ilaç sanayisi aş önde gelen kuruluşlardır. Boya sanayisinde ise başlıca büyük şirketler Marshall, DYO, Sadolin, ÇBS ve Dewilux'tür.

Kimya sanayisinde kullanılan girdilerin çok büyük bölümü yurtdışından sağlanmakta bu yüzden üretim arttıkça onunla ilgili olan dışalım da artmaktadır. Ancak dışsatımın da sürekli artması, bu sanayi kolunda kendi dışalım kaynaklarının bir bölümünü karşılama olanağını yaratmaktadır.

Türkiye'ye girmesine izin verilen yabancı sermaye içinde kimya sanayisinin payı 1984'te % 1,8 iken, 1986'da % 21'e yükselmiştir. 1984'te 17, 1985'te 29, 1986'da 44 yabancı firma bu sanayi kolunda çalışma izni almıştır. Bu sanayi koluna 1984'te 4,84 milyon dolar, 1985'te 60,25 milyon dolar, 1986'da 33,74 milyon dolar yabancı sermaye yatırımı yapılmıştır. Yabancı yatırımlardaki sermaye ağırlığı, ana kimya sanayisinde bulunmaktadır. Kimya sanayisine yatırım yapan yabancı sermayeli firmalar 1983-1986 yılları arasında toplam 16,69 milyon dolar kâr transferi yapmıştır. Bu kesimde etkinlik gösteren firmalar arasında, yüzde 100 yabancı sermayeli kuruluşlar Bayer tarım ilaçları, Bayer türk kimya, Johnson Wax, Pfizer ilaçları, Blow Moulding, Wyeth laboratuvarları ve Roche müstahzarı'dır. Bisarko plastik, Birleşik alman ilaçları, Basf Sümerbank, Ciba-Geigy, Cinef çiçek, DYO sadolin, Glaxo, Goodyear, Petaş plastik, Sandoz ilaç, Sandoz kimya, Şerpo yapı, Side kimya, Türk hoechst, Türk pirelli, Tagaş firmalarında ise yabancı sermayenin payı % 51'in üzerindedir. Bu sanayi dalında yapılan yerli yatırımlar giderek artmaktadır.

İstanbul Sanayi odası'nın hazırladığı "1990 yılında Türkiye'nin 500 en büyük firması" anketi'ne göre, 500 firmadan 72'si kimya sanayisi kuruluşudur. Bu firmaların toplam cirosu ise gene aynı yıla ait verilere göre 55,3 trilyon türk lirası olarak gerçekleşmiştir.

Kimya sanat enstitüsü → RÜŞTÜ UZEL KİMYA MESLEK LİSESİ VE KİMYA TEKNİK LİSESİ.

KİMYACA be. Kimya yasalarına göre, kimyasal yöntemler bakımından.

KİMYACI a. Temel ya da uygulamalı kimya ile uğraşan kimse.

KİMYACILIK a. Kimyacının yaptığı iş; kimyagerlik.

KİMYAGER a. (ar. *kimya'* ve fars. *ger*''den, *kimyā'-ger*). Daha çok kimya laboratuvarlarında çalışmak, laboratuvarlarda bilimsel araştırma yapmak ya da ortaöğretimde kimya öğretmeni olarak görevlendirilmek üzere üniversitede lisans düzeyinde kimya eğitimi gören kimse.

KİMYAGERLİK a. Kimyacının mesleği.

KİMYAGÖÇÜMÜ a. Biyol. Hareketli hücrelerin hareketlerinin, çevrede bulunan değişik yoğunluktaki maddelerce yönlendirilmesi. (Madde hücreyi kendine doğru çekerse kimya göçümü "pozitif", kendinden uzaklaştırırsa "negatif" sayılır.) [Eşanl. KEMOTAKTİZM.]

—ANSİKL. Spermatozoitler, dişi gametlerden ortama yavaş yavaş yayılan bir madde nedeniyle (eğrelti gametindeki malik asit) dişi gametlere doğru yönelir. Memelilerde epididim ve spermo kanalından salgılanan maddeler spermatozoitlerin hareketli kalmasını sağlar. Bazı bakteriler oksijene, potasyum karbonata ve et suyuna doğru pozitif kimya ölçümü gösterir.

KİMYALAŞTIRMA a. Kimya sanayisi ürünlerini özellikle tarımda (gübre, pestisit vb.) sistemli olarak kullanma.

KİMYASAL sıf. **1.** Kimyaya ve kimya ürünlerine ilişkin. **—2.** *Kimyasal ışıltılı*, kimyasal ışıldama özelliği taşıyan bir ürün için kullanılır.

—Biyol. *Kimyasal bireşim*, KEMOSENTEZ'in eşanlamlısı.

—Böcbil. *Kimyasal duyu*, karıncaların duyargalarında bulunan, bir kimyasal maddeyi uzaktan algılama duyusu.

—Fizs. kim. *Kimyasal ışıldama*, kimi kimyasal tepkimelere bağlı olarak ortaya çıkan ışıldama olayı. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kimyasal tutulma*, mekanizması, kimyasal etkileşimlerle açıklanan yüzde tutulma olayı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. kim. ve Metalürj. *Kimyasal tutulu*, kimyasal tutulmaya uğramış bir madde için kullanılır. || *Kimyasal tutulu katman*, metal bir yüzey üzerinde, yüzde tutulan atom ya da moleküllerden oluşmuş çok ince (birkaç manometre) kimyasal bileşik katmanı.

—Mak. san. *Kimyasal işleme*, metal bir parçayı, bu parçanın kimi noktalarında belli miktardaki metali denetimli bir biçimde çözündürerek işleme yöntemi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Savunm. *Kimyasal savaş*, kimyasal silahların kullanıldığı savaş. || *Kimyasal silah*, insan, hayvan ya da bitkiler üzerinde toksik etkili kimyasal maddeler kullanan silah (yaprak kırıcılar, savaş gazı ya da kimyasal maddeler, uyuşturucular, vb.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ted. *Kimyasal korunma*, bazı maddelerin kullanımı ile bir hastalık ya da belirtilerinin ortaya çıkmasını önleme eylemi. (Eşanl. KEMOPROFİLAKSİ.)

—ANSİKL. Fizs. kim. *Kimyasal ışıldama*. Kimyasal ışıldama, kimyasal bir tepkime sırasında uyarılmış durumda bulunan bir parçacığın meydana gelmesi sonucu görülür. Bu tür bir parçacık kararsızdır; temel durum enerjisi ile uyarılmış durum enerjisi arasındaki ΔE farkına denk düşen bir enerji miktarını, ışıma biçiminde yayarak asıl durumunu (en kararlı) kazanır. Einstein bağıntısına göre yayınan ışığın ν frekansı, ΔE'ye, $\Delta E = h\nu$ biçiminde bağlıdır; bu bağıntıda h, Planck değişmezidir.

Hidrojen peroksidin (oksijenli su) sodyum hipokloritle yükseltgenmesi, bunun tipik, yalın bir örneğidir:

$H_2O_2 + NaClO \rightarrow O_2 + H_2O + NaCl$.

Oluşan oksijen molekülü (O_2), tekli durumdadır (elektronların hepsi çifttir). Ancak kırmızı bir ışık yayarak üçlü temel durumuna (iki elektron ayrılır) yeniden döner. Kimyasal ışıldamadan elektriksiz çalışan kimi yedek aydınlatma düzeneklerinde yararlanılır. Ayrıca ateş böceklerinin yaydığı ışık (biyolüminesans), bu olaydan ileri gelir.

• *Kimyasal tutulma*. Kimyasal tutulma, kullanılan enerjinin niceliğiyle özgünleşen yüzde tutulmanın özel bir biçimidir. Bu olay, katının yüzeysel atomları ile akışkanın molekülleri arasında ortaklaşa kullanılan elektron bağlarından ileri gelir. Bu moleküllerde elektron yüklerinin dağılımı değişiktir; bu olay, temas sonunda gerçekleşen katalizle bu katalizin özgül niteliğinin yanı sıra başka olayların da açıklanmasını sağlar.

—Mak. san. Kimyasal işlemede parçalar yağ giderme işleminden geçirildikten sonra kimyasal bir banyoya daldırılarak dağlanır. Bu yöntem çok ince ve büyük parçaların yüzeyinden ya da ilk ölçülerinde kalması gereken bölümleri *maske* adı verilen özel bir vernikle koruyarak belirlenmiş karmaşık biçimli bölgelerden metal kaldırmak için uygulanır.

Hafif alaşımlar için kullanılan dağlama etkeni sodadır; paslanmaz ya da yüksek dayanımlı çelikler, titan, tungsten, molibden vb. gibi diğer metaller için asit çözeltilerden yararlanılır.

mm/sa düzeyindeki dağlama hızı milimetrenin yüzde birkaçı dolayında bir duyarlığa ulaşmayı sağlar. Kimyasal işlemenin başlıca uygulamaları şunlardır: dökümle ya da dövmeyle elde edilen çeperlerin kalınlığını azaltma ve özellikle haddelemenin kristal yapıyı değiştirme olasılığı varsa kalın saclardan yararlanarak ince saclar üretme.

—Savunm. Kimyasal silahların yasaklanmasıyla ilgili uluslararası tartışmalar 1967'den bu yana pek olumlu sonuç vermedi; bu alanda tek ilerleme, 1971'de biyolojik silahların yasaklanması sorununun kimyasal silahların yasaklanması sorunundan ayrı olarak ele alınmasıydı. Silahsızlanma konferansının çalışmaları devam etmekle birlikte, üretim tesislerinin kontrolu konusunda güçlükler vardır. Ayrıca yeni yöntemlerle, çok gizli bir biçimde kimyasal cephaneler üretmek mümkündür. 1969'da ABD, 1925 tarihli Cenevre protokolünü gözden geçirmeyi önermiş ve Utah eyaletinde meydana gelen ve binlerce koyunun ölümüne yol açan bir kazadan sonra, kimyasal silah denemelerini askıya almıştı. Gene de ABD'nin elinde nörotoksik stokları bulunmaktadır. Ancak bu silah son yıllarda yalnız İran-Irak savaşı'nda ve gene Irak ordusu tarafından Kuzey Irak'taki kürtlere karşı kullanılmıştır (Halepçe katliamı, 1988).

Kimyasal maddeler, havan mermisinden balistik füzelere kadar, her türlü mermiye yerleştirilebilir. En son bulunan maddelerdeki (nörotoksikler) toksik oranı çok yüksektir, hatta bunlar iperit gazından yüzlerce kat daha zehirlidir. Buna karşılık, merkezi sinir sistemini etkileyen uyuşturucular günümüzde pek güçlü sayılmamaktadır. Yalnızca gözyaşartıcı ve tahriş edici maddeler sınırlı bir bölge içinde kullanılabilmektedir.

KİMYEVİ sıf. (ar. *kimya*'dan *kimyevi*). Kimyasal.

kimyon
(Cuminum cyminum)

KİMYON a. (yun. *kyminon*'dan). **1.** Parçalı yapraklı, beyaz ya da pembe çiçekli, 50 cm kadar yükseklikte, biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Cuminum cyminum;* maydanozgiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin tohumundan elde edilen ve bahar olarak kullanılan toz. **—3.** *Kimyon rengi*, kahverengine çalan açık yeşil.

—Bot. *Frenk kimyonu*, ılıman ve yarı tropikal bölgelerde yetişen, parçalı yapraklı, beyaz ya da pembe çiçekli, ikiyıllık ya da çokyıllık otsu bitki ve bunun meyvesi. (Doğu Anadolu'da sulak çayırlarda yabani olarak bulunan frenk kimyonu Avrupa'da geniş ölçüde yetiştirilir ve baharat olarak kullanılır. Bil. a. *Carum carvi;* maydanozgiller familyası.) || *Kefe kimyonu*, Akdeniz havzasında ve Batı Asya'da yetişen beyaz çiçekli, tüysüz saplı, çokyıllık otsu bitki ve bunun meyvesi. (Trakya ve Anado-

lu'da oldukça yaygındır. Meyveleri baharat olarak kullanılır. Bil. a. *Laser trilobum;* maydanozgiller familyası.)
—Eczc. *Frenk kimyonu esansı,* frenk kimyonu meyvesinden damıtma yoluyla (% 3-7) elde edilen esans. (Başlıca bileşeni timolun izomeri olan karvondur.)
—ANSİKL. Kimyon *(Cuminum cyminum)* Mısır kökenli bir bitkidir; Hindistan'da, Akdeniz ülkelerinde ve Avrupa'da yetiştirilir. Türkiye'de Orta Anadolu'da üretilir (Eskişehir, Konya vb.). Meyvesi 5-6 mm uzunluğunda, sarımsı esmer renkte, iğ biçiminde taneler halindedir. Genellikle iki yarım meyveye ayrılır. Her bir yarım meyvede kolayca görülen beş kaburga bulunur. Meyveler tam olgunlaşmadan önce toplanıp kurutulur. Çok hoş kokulu ve aromalıdır. Midevi, gaz söktürücü, uyarıcı, idrar söktürücü ve terletici etkisi vardır. Romalılar döneminden beri baharat olarak kullanılmaktadır. Türkiye'nin dışsatım ürünlerindendir.
—Mutf. Kimyon, türk mutfağında çok kullanılan baharat türlerindendir. Köftelere, bazı et yemeklerine, kimi dolma içlerine konur; koku vermesi için sebze yemeklerine (kıymalı taze fasulye vb.) ve salatalara serpilir.

KİMYONİ sıf. (*kimyon* ve ar. *-ī*'den). Kimyon renginde olan.

KİMYONLU sıf. İçinde kimyon bulunan, kimyon karıştırılmış: *Kimyonlu köfte.*

KİN a. (fars. *kin*). **1.** Bir kimsenin, bir başkasına karşı kendince var olan bir nedenle duyduğu, çoğunlukla öç alma isteğiyle birleşmiş sürekli ve gizli düşmanlık; garez: *Bir kimseye kin duymak. İçinde ona karşı yıllar geçtikçe çoğalan bir kin vardı. Kinle yazılmış yazılar, söylenmiş sözler.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *(Bir kimseye) kin bağlamak,* öç almak amacıyla ona karşı düşmanlık beslemek. || *Kin beslemek, kin tutmak,* bir kimseye karşı öç alma duygusunu yüreğinde taşımak, onu sürdürmek. || *Kin gütmek,* öcünü alıncaya dek kinini içinde taşımak, ondan vazgeçmemek.
—*Esk. Kin-a-kin,* kinle dolu. || *Kin-âver, kin-ver,* kin besleyen, kin güden. || *Kin-i peleng,* kaplan kini; süren, dinmeyen kin.
—ANSİKL. Psikan. M. Klein, S. Freud'ün yaşam ve ölüm dürtülerinin varlığına ilişkin varsayımlarını benimseyerek yaşam dürtülerinin sevgiden, ölüm dürtülerinin ise kinden kaynaklandığını ileri sürdü. Böylece, ilk nesne, yani ana memesi ile ilgili olarak yaşanan iyi ve kötü deneyler, sevgi ve kin arasındaki doğuştan gelen çatışmayı ancak güçlendirir. Bebek memeden kesilince kaçınılmaz bir biçimde ortaya çıkan yoksunluk duygusu, dış memeye yönelik, yoğun bir kin duygusuna yol açar. Bu yansıtma olanağının ortaya çıkmasıyla birlikte, ben'de ve iç nesnede bir yarılma* meydana gelir: Bebeğin içinde, iyi deneyler, sevilen, iyi bir memenin, kötü deneyler kin duyulan acımasız bir memenin karşılığıdır. İnsanda, bir iç dünyaya çekilme eğilimi bulunduğu söylenebilir. Bu iç dünyanın "iyilik" nitelikleri, ancak kin duyulan nesnelerin dış dünyaya abartılarak yansıtılması koşuluyla ayakta tutulabilir. Nesnenin sevilen ve kin duyulan görünümleri sinirsel çöküntü durumunun oluşum evresinde birbirine yaklaşır, böylece çocuk tek ve aynı nesnenin, bütüncül bir nesnenin karşısında olduğunu sezinler. O zaman sevgi kini hafifletir.

-KİN → -GIN.

KİN ya da **ÇİN** a. (çince sözc.). Efsanevi kral Fuşi (İ.Ö. XXIII. yy.) tarafından icat edildiğine inanılan ve vutong ağacından yapılan çin kitharası. (K'İM biçiminde de yazılır.)
—ANSİKL. Dar uzun bir gövdesi vardır. Teller tek ve sabit bir eşiğin üzerinden geçer. Uzun kenarlarındaki *hui* denilen sedef kakmalar (karşılıklı 13 çift), parmaklarla tellerin neresine basılacağını gösterir. Birer ipek demeti olan 7 teli, sağ elin 5 parmağıyla çekilir. En çok başparmak, işaret parmağı ve orta parmak kullanılır. Tel üzerinde perdeler, sol elin serçe parmak dışındaki dört parmağıyla basılır. Üç tür ses elde edilir: boş tellerden alınan *san şıng;* parmakla tele basılarak alınan *an şıng;* armonik sesler *fan şıng.* Kin için kullanılan tablatura biçimindeki nota, asya notalarının en gelişmişidir.

KİNA a. Papua-Yeni Gine'nin para birimi.

KİNABALU, Borneo adasının en yüksek tepesi, Sabah ulusal parkında; 4 175 m. Tepeye ilk kez, ingiliz subayı sir Hugh Low tırmandı (1851).

KİNADON, Sparta aristokrasisine karşı yürütülen bir komplonun önderi (öl. İ.Ö. 398). Eşitler oligarşisi'ni devirmek ve aşağı sınıfları ayaklandırmak istedi. İhanete uğrayınca, suçunu itiraf etti ve işkenceyle öldürüldü.

KİNAİDOS a. Antik. Dansçı.
—ANSİKL. Yunanlılar'da soytarılara verilen ad. Romalılar'da ise bu ad, bunların uygunsuz yaşantıları ve şehvet uyandırıcı dansları nedeniyle kötü bir anlam kazanmıştı. Bununla birlikte şölenlere çağrılırlardı, bazıları da soylu gençlere dans dersi verirdi.

KİNA KİNA → KİNO KİNO.

KİNALDİN a. (fr. *quinaldine*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_9N$ olan metil-2 kinolein'in yaygın adı; taşkömürü katranında bulunur; anilin ile asetaldehitten elde edilir. (Önce ftalik anhidritle yoğuşma tepkimesine sokulan ve daha sonra sülfonlanan kinaldin, ipeğin boyanmasında kullanılan kinolein sarısını verir.)

KİNALİZARİN a. (fr. *quinalizarine*). Org. kim. Formülü $C_{14}H_8O_6$ olan tetrahidroksi -1, 2, 5, 8 antrakinon'un yaygın adı; alizarin yükseltgenerek elde edilir, "alizarin bordosu" adı altında pamuk boyarmaddesi olarak kullanılır.

KİNAMİN a. (fr. *quinamine*). Org. kim. Formülü $C_{19}H_{24}N_2O_2$ olan alkaloit; kininağacı kabuklarında bulunur; indirgendiğinde sinkonamini verir.

KİNANE, Güney Arabistan'da arap kabile. Birçok hadis bilgini yetiştirmekle ünlüdür. VI. yy.'da Kinaneler'in bir bölümü, yaşadıkları Yukarı Mısır'dan ayrılarak, Kureyşliler'in kendilerinin bir kolu olduğu iddiasıyla, Mekke yakınlarında ordugâh kurdular. Kureyş kabilesi, Mekke'nin yönetimini ele geçirdiğinde çıkan anlaşmazlıkta onları destekleyerek konumlarını pekiştirdiler. İslamlıkla birlikte Hz. Muhammet'in kendilerinden geldiğini öne sürüp müslümanlığı benimseyerek Peygamber'in çevresinde toplandılar. Sıffin savaşı'na halife Ali'nin yanında katıldılar. Mekke dolaylarına kurdukları çadırlarda yaşayan ve bedevi yaşamını sürdüren Kinaneler, öteki kabilelere karşı koyamayacak duruma düştüler. Böylece çoğunlukla Havran ve Serhat bölgelerine göçtüler (852) ve giderek dağıldılar.

KİNAYAT çoğl. a. (ar. *kinâye*'nin çoğl. *kinâyât*). *Esk.* Kinayeler, dokundurmalar.

KİNAYE a. (ar. *kinaye*). Bir duyguyu, bir düşünceyi, ima, anıştırma yoluyla üstü kapalı olarak anlatan, iğneleme ya da sitem amacı taşıyan söz; böyle bir sözdeki anlam: *Acı kinayelerine bakılırsa, bu olaydan çok etkilenmiş olmalıydı. Sözlerindeki kinayeyi anlamazlıktan geldim.*
—Ed. Bir sözü gerçek anlamının anlaşılmasına engel bulunmadığı bir durumda başka anlamda kullanma sanatı.
—Esk. dilbilg. İlgeç.
—ANSİKL. Deyimlerin pek çoğu, kinaye niteliğinde sözlerdir. Örn. *Ayağını yorgana göre uzatmak.* Burada düzanlam yatakta ayağın yorgan boyuna uygun biçimde uzatılması; kinayeli anlam harcamaların gelire uyacak biçimde yapılmasıdır.

KİNAYELİ sıf. ve be. İçinde kinaye bulunan söz, bu biçimdeki konuşma için kullanılır: *Kinayeli bir söz. Kinayeli konuşmak.*

KİNAZ a. (fr. *kinase*). Biyokim. **1.** Bir enzimi onun öncüsünden yararlanarak katalizleyen ve böylece enzim düzenlemesinde önemli rol oynayan enzim. (Örneğin pankreas enterokinazı tripsinojenin tripsine dönüşmesini sağlar). **—2.** Trifosfat nükleozitlerden, daha çok adenozin trifosfattan (ATP) gelen enerjice zengin bir bağın bir alıcı üzerine aktarılmasını katalizleyen ve böylece onu etkinleştiren enzim (örneğin heksokinaz, heksozların ya da heksoz fosfatların fosforillenmesini katalizler).

KİNAZOLİN a. (fr. *quinazoline*). Org. kim. **1.** Pirimidinin, formülü $C_8H_6N_2$ olan ikihalkalı türevi. **—2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

KİNCARDİNE, Kanada'da (Ontario) kent, Huron gölü kıyısında; 4 200 nüf. Nükleer santral *(Bruce).*

KİNCİ sıf. Kin tutan bir kimse için kullanılır; kindar.

KİNCİLİK a. Kinci olma durumu, kin tutan bir kimsenin niteliği; kindarlık.

KİNCK (Hans), norveçli yazar (Øksfjord, Finnmark, 1865 - Oslo 1926). Natüralist görünüşlü romanlarda yoksunluk içindeki bireyin umarsızlığını, insanın serüven gereksinimini, yaşaması güç bu dünyada sevgi ve aşkın boşluğunu irdeledi (*Huldren,* 1892; *Ungt Folk* 1893). Kuzey ülkelerinin tartışılmaz öykü ustası olarak Norveçliler'in ruh yapısını ve ülkenin doğasını inceledi (*Fra Hav Til Hei,* 1897; *Traekfugl,* 1899). Daha sonra, romanlarında geleneksel kırsal kültür ile kentli kesiminin karşıtlığını dile getirdi (*Praesten,* 1905; *Sneskavlen brast,* 3 cilt, 1918-19; *Herman Ek,* 1923). Dramlar ve şiirler dışında denemelerinde de ulusal geçmişi, italyan rönesansında olduğu kadar Norveç ortaçağında da bulduğu büyük ataları yüceltti.

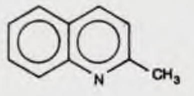
KİNDAR sıf. (fars. *kin* ve *dar,* tutan'dan). Kin tutan kimse, bunu dışa vuran davranış için kullanılır: *Çok kindar bir adamdır. Kindar bakışlar.*

KİNDARANE be. (fars. *kīn-dār* ve *-ane*'den *kīn-darane*). *Esk.* Kinci bir biçimde, kindarcasına.

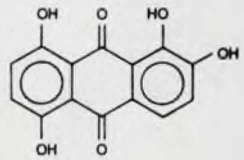
KİNDE ya da **KİNDETÜLMÜLÜK,** güney arabistanlı arap kabile. IV. yy.'dan başlayarak Hadramut'un batısında yaşayan Kindeler, uzun süre müslümanlığı kabul etmediler. Kabile önde gelenlerinden el-Eş'as, kılıç zoruyla islam olduktan sonra yeniden eski dinine dönünce halife Ebubekir tarafından tutuklandı. Müslümanlıktan dönmeyeceğine ant içince bağışlandı. el-Eş'as'ın soyundan gelen kimi kişiler Emeviler döneminde önemli görevlere getirildi. Kindiler'den el-Mukamma gibi yalancı peygamberler yanında islamiyetin ilk dönemlerinde yetişen ünlü kadı Şureyh (öl. 697) de çıkmıştır.

Kinder und Hausmärchen *(Çocuk ve ocak masalları),* Grimm kardeşler'in masal kitabı (1812-1815 ve 1822). Alman halk geleneklerinden çıkarılan bu iki yüz masal, alman halkına o güne kadar yeterince tanımadığı bir folkloru yeniden kazandırdı *(Pamuk prenses, Hansel ile Gretel, Bremen mızıkacıları).* Bu masalların bir bölümünde, değişik bir biçim altında, Ch. Perrault'ya esin kaynağı olmuş halk efsanelerine rastlanır: *Uyuyan güzel* (Dornröschen), *Külkedisi* (Aschenputtel), *Kırmızı şapkalı kız* (Rotkäppchen), *Parmak çocuk* (Daumesdick).

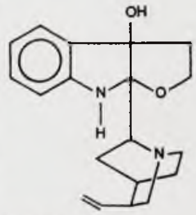
KİNDEREN (Antonius Johannes DER), hollandalı ressam ve gravürcü ('s-Hertogenbosch 1859 - Amsterdam 1925). Anıtsal bir üslup ve simgesel bir anlayışla duvar resimleri (Amsterdam Rahibeler yurdu kilisesi, 's-Hertogenbosch belediye sara-

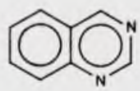
kinaldin

kinalizarin

kinamin

kinazolin

yı) ve cam üzerine resimler (Amsterdam borsası) yaptı.

KİNDERMANN (Johann Erasmus), alman besteci (Nürnberg 1616 - *ay. y.* 1655). Bir süre İtalya'da kaldıktan sonra Nürnberg'de, Frauenkirche'nin (1636), sonra da Egidienkirche'nin (1640) orgculuğuna atandı. Özellikle *Harmonia organica in tabulaturam Germanicam* (1645) başlıklı yapıtıyla tanındı. Ayrıca çok sayıda, değerli ses ve çalgı yapıtları besteledi.

Kindertotenlieder *(Ölü çocukların şarkıları)*, Gustav Mahler'in, Rückert'in şiirleri üzerine, orkestra eşlikli beş lied'lik çevrimi. 1900'de yazılmaya başlanan ve ilk kez 1905'te Viyana'da seslendirilen, duyguları alt üst edici bu dizi, bestecinin ünlenmesine büyük katkıda bulundu.

KİNDETÜLMÜLÜK → KINDE

KİNDİ (Ebu Yusuf Yakup bin İshak **EL-**), arap bilgin, felsefeci ve çevirmen (doğm. yaklş. 801 - öl. yaklş. 866). Soylu bir aileden gelir. Öğrenimini Basra ve Bağdat'ta yaptı. Kelam, mutezile mezhebi hakkındaki tartışmalarla çeviri etkinliklerinin başladığı bir dönemde yetişti. Halife Memun (813-833) ve Mutasım'dan (833-842) çok yakın ilgi gördü. Birçok yapıtını Mutasım ile, aynı zamanda öğrencisi olan oğlu Ahmet'e ithaf etti. Ancak, mutezile inancını taşıdığından halife Mütevekkil döneminde (847-861) gözden düştü ve bir süre için kütüphanesine elkondu. Kendisinden söz eden kaynaklarda, kitaplarının rastlanan listesi ne kadar geniş ve çeşitli alanlardaki bilimlerle uğraştığını gösterir. Dönemindeki türlü fenler (camcılık, ıtriyat, mücevhercilik vb.) ve felsefe ile ilgili yapıtları da bu konuda yeterli bir fikir verir.

Eski Yunan'daki bütün bilimleri oldukça iyi bir biçimde anlayan ve bu bilimleri islam dünyasına kazandıran Kindi, felsefe ile ilgili görüş ve düşüncelerini türkçeye "ilk felsefe" diye çevrilebilen *el-Felsefet ül-ûlâ* adlı yapıtında ortaya koydu. Bu yapıtının önsözünde, şeriat bilginlerine karşı felsefeyi savundu ve şeriatla felsefeyi bağdaştırmaya çalıştı. Aristoteles metafiziğinden esinlenerek gerçek bilginin ancak felsefe sayesinde sağlanabileceğini savundu ve felsefeyi eleştiren şeriatçılara çok sert yanıtlar verdi. Felsefenin getirdikleri ile peygamberlerin söyledikleri arasında bir ayırım olmadığını söyleyerek bu konuda şu görüşü öne sürdü: zira, ikisinde de mutlak bir ilahi egemenlik, birlik (vahdet), erdem ve davranış savunulur; aralarındaki ayırım, gerçekle ilgili bilginin elde ediliş biçiminden kaynaklanır. Filozoflar, bu gerçeğe uzun zaman alan çabalarla ulaşabildikleri halde, peygamberler hiçbir çaba harcamadan, Tanrı'nın ilhamı ile kavuşurlar.

Ortaçağ Avrupası'nda aynı zamanda gökbilimci olarak tanınan Kindi, optik alanındaki çalışmalarıyla ün yaptı. Eukleides'in optik çalışmalarına dayanan incelemelerinde, ışığın yayılma doğrultusu, uzaklık ve yakınlığın görme üzerindeki etkisi üzerinde durdu. Başlıca yapıtları; metafizikle ilgili *el-Felsefet ül-ûlâ fîma dûne't -tabi'iyât ve't-tevhit,* yeniplatoncu aristotelesçi felsefenin islam dünyasındaki gelişme tarihini göstermesi bakımından önemli olan, Aphrodisiaslı Aleksandros'dan yararlanarak yazdığı, "dörtlü akıl" kavramına da yer verdiği *Fi mahiyet il-akl,* ruh sorunlarının işlendiği *el-Kavl fi'n-nefs,* ilahiyatla ilgili *İlâhiyâtu Aristû,* gökbilimle ilgili *Risâle fi't-tencûm, Tekâvül üs-sinîn;* optikle ilgili *eş-Şu'â'ât,* ıtriyat ile ilgili *et-Tereffuk fi'l -ıtr,* kılıç ve türleri hakkında *es-suyûf ve ec-nâsuhâ,* bileşik ilaçlarla ilgili *el-Edviyet ül -mürekkebe,* gelgit olayı ile ilgili *el-Medd ve'l cezr,* müzik ile ilgili *Risâle fi'l-musıki,* gökyüzünün maviliği ile ilgili görüşlerini yansıtan *Havâdis ül-cevv.*

Yapıtlarının çoğu latinceye çevrilen Kindi'nin düşünceleri kendisinden sonra öğrencilerinden Ahmet es-Serahsî ve Ebu Ma'şer el-Belhî tarafından sürdürüldü.

KİNDİ (Ebu Ömer Muhammet bin Yusuf **EL-**), arap tarihçi (Mısır 897-Fustat 961). Beni Tucip kabilesindendir; İbni Kudeyt, el-Nassai gibi, çağının ünlü hadisçilerinden ders aldı. Doğduğu ülkenin tarihine duyduğu ilgiyle, başta fıkıh olmak üzere, tarihsel olaylara ilişkin pek çok belge topladı. Günümüze ulaşabilmiş iki önemli yapıtı vardır. Bunlardan *Tesmiyetü vulât il -Mısr,* 946 yılına değin Mısır'daki ümerayla birlikte onların atadığı polis müdürlerinin (sahib üş-şurta) adlarını içerir. Kitap, adı belli olmayan başkası tarafından sonradan yapılan eklerle, Fatımiler'in tahta çıktıkları 972'ye değin genişletilmiştir. İkinci yapıtı, kadıların yaşamöykülerini ve verdikleri önemli kararları içeren *el-Kudât*'tır. 861'de Bekkâr'ın atanmasına değin bir süreci kapsamaktadır. *Kitab ül cünd-il -garbi* ya da *el-ecnâd ül-garâbâ, Kitab ül -hendek ve't-tevarih, Kitab ül-hitat, Kitab ül -mevâlî* gibi başka yapıtlar yazdığı da bilinmektedir.

KİNDİ (Abdülmesih bin İshak **EL-**), nesturi yazar (IX. ya da X. yy.). Kendisini müslüman olmaya çağıran yakın arkadaşı Abdullah bin İsmail el-Haşimi'nin risalesine yanıt olarak kaleme aldığı hıristiyanlığı savunan risalesi ile tanındı. Risalede hıristiyanlığın müslümanlıktan üstün olduğunu savundu ve hıristiyan kelamına islam kelamının yöntemini uyguladı.

KİNDİA, Gine'de kent, Conakry-Kankan yolu üzerinde, bölge merkezi; 55 904 nüf. Boksit çıkarma merkezi (çıkarılan boksit demiryoluyla Conakry maden limanına taşınır). —*Kindia bölgesi,* 8 800 km^2; 216 052 nüf.

KİNDU, Zaire'de liman kenti, Lualaba kıyısında; 42 800 nüf. Kalémié'ye giden demiryoluyla Zaire ırmağının ulaşıma elverişli bir bölümünün başlangıç yeri. Ticaret merkezi.

KİNDYA. Tar. coğ. Anadolu'nun G. -B.'sında karia kenti; Milas'ın 20 km G. -B.'sında Sığırtmaç denilen mevkideydi. İ.Ö. V. yy.'da Attike-Delos deniz birliği' ne vergi veriyordu. Artemis Kindyas'ın tapınma merkezi olan kent, İ.Ö. III. yy.'da Bargylia* ile kaynaştı, Artemis Kindyas da bu kentin baş tanrıçası oldu. Kindya' dan günümüze dağınık halde kimi yapı kalıntılarından başka hiçbir şey ulaşmamıştır. Kemikler köyü yakınında bulunan yazıtlardan ve mimarlık parçalarından Artemis Kindyas tapınağı'nın yeri saptanabildi.

KİNE a. (fars. *kîne*). *Esk.* **1.** Öç alma duygusu, düşmanlık, kin: *"Ey çarh bu tahrib eser-i kînendir"* (Y. K. Beyatlı). **—2.** *Kine -cû, kine-hâh,* intikam arayan. ‖ *Kîne-dar,* kin tutan. ‖ *Kînegâh* ya da *kînegeh,* savaş alanı. ‖ *Kîne-keş,* kin güden, öç alan. ‖ *Kîne-meşhun* ya da *meşhun-ı kîne,* kinle dolu. ‖ *Kîn-ver,* kin duyan. ‖ *Kîne-i peleng,* kaplan kini; kolayca sönmeyen, uzun süren kin.

KİNEAS, Tesalyalı, Pyrrhos'un elçisi (öl. İ.Ö. 277). Diplomat ve ünlü bir hatipti. Pyrrhos'a büyük hizmetlerde bulundu. Herakleia meydan savaşı'ndan sonra Roma'ya gönderildi, İtalya'daki Yunanlılar' ın özgürlüğüne kavuşturulması koşuluyla Senato'ya barış önerdi. Başarılı olamadı, ama Roma'da sevilen bir kişi olarak kaldı.

KİNEBALNEOTERAPİ a. (fr. *kinébalnéothérapie*). Su içinde uygulanan hareket tedavisi.

KİNEMACOLOR a. (tesc. edil. a.). Bikromlu bir bireşimle elde edilen (1907) ingiliz renkli sinema tekniği. "Doğal" renkleri elde etmeye çalışan ilk ticari tekniktir.

KİNEMATİK sıf. (fr. *cinématique*). Fiz. Harekete ilişkin.
—Cerr. *Kinematik kesme,* hareketleri sağlayabilmek amacıyla yapılan kesme.
—Dy. *Kinematik lase,* demiryolu taşıtlarında, rayların yuvarlanma yüzeylerindeki ya da tekerlek bandajlarındaki kusurlardan kaynaklanan yalpalama hareketi.

◆ a. Hareketleri, bunları oluşturabilecek nedenlerle ilgilenmeden, zamana bağlı olarak inceleyen mekanik dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kinematik açıdan, maddesel bir nokta, hem uzayda bir konumla hem de bu konumda bulunduğu anla nitelenir. Üçü uzaya, biri zamana ilişkin bu dört koordinatın tümü, bir uzay-zaman karşılaştırma* sistemine göre saptanmıştır. Kinematik, hareket sırasında, bu dört koordinat ile bunların zamana göre türevleri olan hız ve ivme arasında var olan bağıntıları kurar. Karşılaştırma sisteminin seçimi keyfi olduğundan, uzay-zaman koordinatlarının, bir karşılaştırma sisteminden öbürüne dönüşüm bağıntılarını kurmak temel bir problem oluşturur. (→ Devinimleri BİLEŞTİRME.) *Klasik kinematik*'te zaman evrenseldir ve karşılaştırma sistemine bağlı değildir, bir karşılaştırma sisteminden öbürüne, her an değişen uzay koordinatları geometrik ötelemeler ya da dönmelerle çıkarılır. Özellikle, eşanlılık ya da katı bir cismin boyutu gibi kavramlar mutlaktır; hızlar istenildiği kadar büyük olabilir.

Göreli kinematik'te hiç bir hız, ışığın boşluktaki hızından büyük olamaz. Özellikle bu nedenle, zaman işaret sistemine bağlıdır, eşanlılık mutlak değildir ve katı cisimlerin boyutu, bunların, ölçmenin yapıldığı karşılaştırma sistemine göre hızlarına bağlıdır. (→ GÖRELİLİK, UZUNLUKLARIN BÜZÜLMESİ*.)

Klasik kinematik göreli kinematiğin, ışığın *c* hızına (300 000 km/sn) göre küçük hızlardaki limitidir; bu da neden uzun süre, güncel olayların özünü doğrulamada bununla yetinildiğini açıklar. Ancak, *c*'ye yakın hızlar durumuna (örneğin, hızlandırıcılarda dolaşan parçacıklar, kimi kozmik ışınlar vb.) yalnızca göreli kinematik uygulanır.

KİNERET, İsrail'de bölge, Taberiye gölünün B.'sında. —İsrailliler'in Taberiye gölüne verdikleri ad.

KİNESİ a. (fr. *cinétie*'den). Biyol. Kirpikliler grubundan protistlerde kirpiklerin orta dizisi.

KİNESKOP a. (fr. *kinescope*). VİDEO* FİLM ÇEKİCİ'nin eşanlamlısı.

KİNESKOPİ a. (fr. *kinescopie*). Bir televizyon görüntüsünü, televizyon taramasıyla senkron bir sinema kamerasıyla ekrandan hareketli olarak kayıt etme yöntemi.

KİNESTEZİ a. (fr. *kinesthésie*). Nörobiyol. Vücudun çeşitli kısımlarının konumunun ya da hareketinin bilinçli olarak algılanmasına ilişkin bedensel duyum. (SİNESTEZİ de denir.)
—ANSİKL. Kinestezi deri, eklem, kas, kiriş (kol ve bacak bölütlerinin konumuyla ilgili olarak) kökenli çeşitli alıcılarla başın konumu ve hareketleri içinse dalız aygıtıyla sağlanır. Bu duyumlar daha sonra, talamus yoluyla duysal beyin korteksine ulaşan merkezi devrelere (lemniskus demeti) aktarılır. Bununla birlikte, bu duyumların büyük bir kısmı bilinç düzeyine ulaşmaz, özellikle beyinciğe gönderilir.

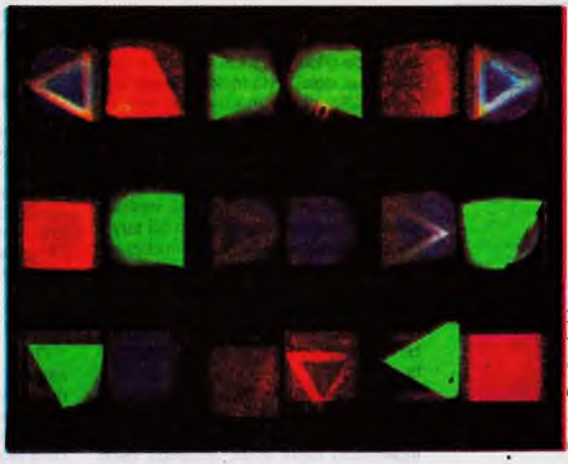
KİNESTEZİYOMETRE a. (fr. *kinesthésiomètre*'den). Fizyol. En küçük ağırlık ya da hafiflik duyusunu ölçmek için J. Grasset'nin icat ettiği aygıt.

KİNET a. Seram. Kütahya çini fırınlarında, kırmızı kilden yapılmış raf desteklerine, raf ayaklarına verilen ad.

Kinetic Molpai, 11 bölümlü modern dance work. Koregrafisini Ted Shawn, müziğini Jess Meeker hazırladı. İlk kez 1935' te, Goshen'da (New York) Clark School'da T. Shawn ve Men Dancerlar'ı tarafından sahnelendi. Yapıtın konusu, doğumdan ölüme değin insan yaşamıdır. —Alvin

N. Schöffer

Denise René galerisi

morötesi ışıkla aydınlatılmış *Superposition recto-verso* (1968) Hugo Demarco'nun yapıtı. Formika, ağaç, mekanizma, *özel kol.*

KİNETİK SANAT

Microtemps (1965) Nicolas Schöffer'in yapıtı plastik ve alüminyum, elektrik motoru, *özel kol.*

Ailey, 1972'de bu yapıtı yeniden sahneledi.

KİNETİK sıf. (fr. *cinétique;* yun. *kinetikos*'tan). Temeli devinim olan.

—Çağ. sant. *Kinetik sanat,* soyutlamadan kaynaklanan ve yapıtın değişken niteliği, görünüşteki (gizil kinetizm) ya da gerçek devinimi üzerine kurulmuş çağdaş sanat akımı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. mekan. *Kinetik enerji,* kütlesi *m* ve hızı *v* olan hareketli bir nokta için, $E = \frac{1}{2} mv^2$ büyüklüğü; bir maddesel noktalar sistemi için, her noktanın kinetik enerjilerinin toplamı. || *Kinetik moment,* kütlesi *m* ve hız vektörü $\vec{V}$ olan hareketli bir nokta için, noktanın $m\vec{V}$ hareket niceliğinin belli bir O noktasına göre momenti olan $\overline{OM} \wedge m\vec{V}$ vektörel büyüklüğü; bir maddesel noktalar sistemi için, her noktanın kinetik momentlerinin toplamı. (Eşanl. AÇISAL MOMENT.)

—Termodin. *Gazların kinetik kuramı,* yoğunluğu az olan bir akışkanın, kendisini oluşturan parçacıkların düzensiz bireysel hareketlerinden başlayarak, makroskobik özelliklerini açıklayan kuram. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Fizs. kim. Kimyasal tepkimelerin hızını düzenleyen yasaları inceleyen bilim dalı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Fizs. mekan. Bir olaylar bütününü yalnızca maddesel parçacıkların devinimlerine dayanarak açıklayan kuram.

—Nük. müh. *Nükleer reaktörlerin kinetiği,* nükleer reaktörler kuramının, bu reaktörlerin gücünün, bu güce etkiyen başlıca parametrelere bağlı olarak zaman içindeki değişimini inceleyen bölümü.

—ANSİKL. Çağ. sant. Modern sanatta, optik yanılsama ve devinim üzerine ilk araştırmalar yüzyılın başında gerçekleştirildi; çok yönlü olan bu araştırmaların ortak noktası, mekân ve zamanı sanatla bütünleştirme ve bu öğeleri görselleştirme çabasıydı (Gabo ve Pevsner, Duchamp, H. Richter, Moholy-Nagy, Albers). Bununla birlikte, kinetik sanatın tam anlamıyla gelişmesi 50'li yıllara rastlar.

Kimi zaman *op art* (ing. *optical art*) olarak da anılan gizil kinetizm, iki boyutlu yapıtlarda (resimler ve kabartmalar) kısıtlı bir biçim dağarcığı kullanır; optik etki, yapı ve renk oyunlarıyla, tramların saydamlığı, yansımaları ve üst üste bindirilmeleriyle, özellikle de seyircinin yapıta göre hareket etmesi ve hatta ona müdahalesiyle ("değiştirilebilir" yapıtlar) elde edilir. Vasarely, Agam, Soto, ingiliz Bridget Riley, amerikalı Richard Anuszkiewicz'in yanı sıra italyan "T" ve "N" grupları, alman "Zero" grubu, ispanyol "Equipo 57" grubu, Paris'te, fransız "Groupe de recherche d'art visuel" (Görsel sanat araştırma grubu), güney amerikalı Cruz-Diez ve Hugo Demarco, italyan Enzo Mari ve Bruno Munari ya da sovyet "Dvijenie" grubu gibi bu "Yeni Eğilim" (1961'de Zagreb'de açılan uluslararası bir serginin adından) içinde yer alan birçok sanatçı ve grup gizil kinetizm alanında etkinlik gösterdiler.

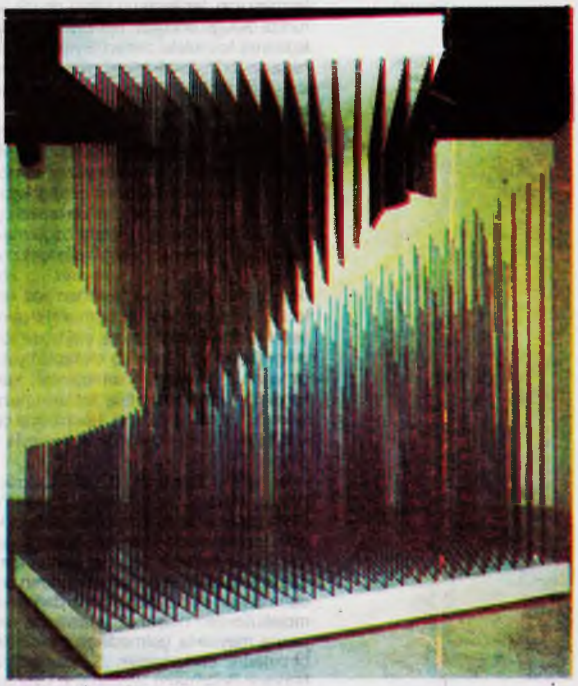
Ancak, kinetik sanatın önemli bir bölümü bir motor ya da elektromanyetik bir sistemle elde edilen gerçek devinime ya da ışıkkinetiği yoluyla canlandırmaya dayanır: bu alanda en ilginç öneriler Bury, Tinguely ve Takis tarafından dile getirildi. N. Schöffer ise kentsel ve toplumsal boyutlarda en özgün tasarıları sundu.

Plastik, bilimsel ve teknolojik sorunları birbirine bağlayarak sanatsal özgürlükten kurtulma arayışı, kinetizme çağdaş bir nitelik kazandırır; halkın katılımını sağlamak çabasıyla, gösteri anlayışla ve belli bir toplumsal gerçekle bütünleşme isteğiyle de kinetizm salt estetiğin sınırlarından dışarı taşar ya da en azından bunu yapmaya çabalar.

—Fizs. kim. Kimi tepkimeler pratik olarak anında meydana gelirken kimileri kısa ya da uzun, belli bir süre içinde gerçekleşir. Kimyasal kinetiğin temel amacı, bu tepkimelerin hızını inceleyerek tanımlamaktır. Bu hız, sıcaklığın yükseltilmesi (ısıl etkinleştirme), ışık ışımaları (ışılkimyasal etkinleştirme), X, γ, α, β ışınları ve nötronların etkisi (ışınkimyasal etkinleştirme) ya da elektriksel etkinleştirme yoluyla artırılabilir. Ama en önemli olay kataliz*'dir.

Homojen kinetik, gazların kendi aralarında ya da aynı çözücü içinde çözelti halinde bulunan maddeler arasında ya da başka bir deyişle homojen ortamda gerçekleşen tepkimelerle ilgilenir.

Tepkime hızı. Kütleleri değişmeyen bir tepkime sisteminde, bir A tepkeninin herhangi bir andaki tükenim hızı, $-\frac{dN_A}{dt}$ türeviyle tanımlanır (N_A, A tepkeninin o andaki mol sayısını, *t* de zamanı gösterir). Aynı şekilde $+\frac{dN_x}{dt}$ X ürününün o andaki oluşum hızıdır (Nx, bu ürünün mol sayısını gösterir). Tepkimenin stokiyometrik olması durumunda ($aA + bB \rightarrow xX + yY$), bu hızların her ikisi de tepkime kinetiğini belirtir, ancak seçilmiş kimyasal bir maddeden bağımsız bir değer elde edilmek istendiğinde, tepkime hızı aşağıdaki bağıntıya göre tanımlanır:

Denise René galerisi

Double Progression noire et bleue (1974) Jesús Raphael Soto'nun yapıtı boyalı metal çubuklar *özel kol.*

$$V = \frac{1}{a}\left(-\frac{dN_A}{dt}\right) = \frac{1}{b}\left(-\frac{dN_B}{dt}\right) = \frac{1}{x}\left(\frac{dN_X}{dt}\right) = \frac{1}{y}\left(\frac{dN_Y}{dt}\right) = \frac{d\lambda}{dt},$$

λ, gelişme derecesi olarak adlandırılır.

En yalın kurama göre bir tepkimenin kimyasal tanecikler, örneğin moleküller arasındaki çarpışmalar sonunda meydana geldiği kabul edilir. Tepkime hızı, bir saniyedeki çarpışma sayısıyla orantılıdır. $A+B \rightarrow C+D$ gibi yalın bir tepkimede çarpışma sayısı, A ve B'nın C_A ve C_B derişimleriyle ve dolayısıyla bu derişimlerin çarpımlarıyla ayrı ayrı orantılıdır. Buna göre tepkime hızı $v = kC_AC_B$'dir. "İkimoleküllü" denen bu sürecin sonuçları genelleştirilmeye çalışıldığında. $\alpha A + \beta B + ... \rightarrow S$ tepkimesi için

$$v = k\, C_A^{\alpha} C_B^{\beta}$$

ifadesiyle açıklanan bir tepkime hızı ortaya konabilir. Gerçekte, yapılan deneyler bu sonucu doğrulamamaktadır, hız

$$v = kC_A^m C_B^n$$

biçiminde gösterildiğinde *m*, *n*,..., α, dan farklı olur; dolayısıyla *tepkime basamağı* olarak adlandırılan $m+n+$...nın toplamı da $\alpha + \beta +$...nın toplamından (mol sayısı) farklıdır ve genellikle daha düşüktür. Yazılımı biraz güç olan kimyasal bir tepkime, genellikle belli sayıda daha yalın tepkimelerin bir toplamıdır; ikiden çok molekül arasında ender olarak görülen bu tepkimeler, kararsız ve kısa ömürlü maddeler üzerinden yürür. Bu tepkimeler arasında en yavaş gerçekleşen tepkime, tüm dönüşümlerin hızında belirleyici bir rol oynar. Kimyacıların asıl çabası, tepkimelerdeki bu iç işleyişi tam olarak ortaya çıkarmaktır.

Azot monoksidin (NO) azot dioksidе (NO_2) yükseltgenmesi dışında genel bir kural olarak sıcaklığın yükseltilmesi, bir tepkimenin hızını artırır. Sıcaklığa bağlı olarak tepkime hızını en doyurucu biçimde gösteren yasa, Arrhenius yasasıdır:

$$v = A\ \exp.^{-E/RT},$$

burada E, etkinleştirme enerjisi, T salt sıcaklık, R de ideal gaz değişmezidir.

Ortalama enerjiden daha yüksek olan etkinleştirme enerjisi, tepkimenin gerçekleşmesi için, tepkenlerin sahip olmak zorunda olduğu enerjidir. Tepkenlerin, etkinleştirilmiş kompleks denen (Eyring) ve daha sonra bozunarak başlangıçtaki tepkenleri ya da tepkime ürünlerini veren bir ara kompleks oluşturduğu kabul edilir.

Heterojen kinetik, heterojen ortamda gerçekleşen tepkimelerin hızını inceler. Bu durumda tepkime üzerinde yüzeylerin (örneğin tepkimenin meydana geldiği kabın iç çeperi, temas kataliz*i) ya da tepken ya da ürün olarak farklı evrelere özgü maddelerin elde edilmesini sağlayan tepkimelerin (katı-gaz, katı-sıvı, katı-katı tepkimeleri vb.) etkisinden söz edilebilir. Heterojen kinetik, hem elektrokimyasal (elektrolizle çökeltme, yaş korozyon, dinginleşme vb.), hem de elektrokimyasal olmayan (çimentonun sertleşmesi, kuru korozyon, ince bölünmüş katıların hazırlanması, kristal büyümesi, alaşımlarda çökelti oluşumu vb.) pek çok tepkimeyle ilgilenir.

—Termodin. Bernoulli (1738), Clausius (1858), Maxwell (1859) ve Boltzmann'ın (1871) çalışmaları ile geliştirilen gazların kinetik teorisinde üç varsayım yapılır: 1. gaz her yönde hareket eden ve aralarındaki ortalama uzaklık kendi boyutlarından çok daha büyük olan özdeş atomlardan ya da moleküllerden oluşur; 2. aralarında çarpışma meydana gelmedikçe moleküller birbirlerini etkilemezler; 3. parçacıklar Maxwell-Boltzmann istatistiğine uyarlar.

Tek atomlu bir gazda T sıcaklığındaki bir molekülün hızının *v* ve *v*+d*v* değerleri arasında bulunma olasılığı, A bir normalleştirme değişmezini, *m* molekülün kütlesini, *k* Boltzmann değişmezini ve T mutlak sıcaklığı göstermek üzere

$$P(v)\,dv = Ae^{-\frac{1}{2}\frac{mv^2}{kT}}\,v^2\,dv,$$

Maxwell hızların dağılım yasasıyla verilir.

Deneysel olarak gözlenen bazı özellikler gazların kinetik kuramından elde edilebilir.

—N atomların sayısını göstermek üzere gazın ortalama enerjisi $\frac{3}{2}$ N*k*Tye ve sabit hacimdeki özgül ısının değeri

$$C_v = \frac{3}{2}\,Nk\ \text{dir.}$$

—Çeperin birim alanına bir saniyede iletilen ortalama hareket miktarına eşit olan basınç, V hacmi göstermek üzere, $\frac{N}{V}$ *k*T ye eşittir ve buradan *p*V=N*k*T Mariotte yasası yeniden elde edilir

—Moleküllerin birbirine çarpması ısıl iletkenliği ve akışmazlığı açıklar; böylece bunlara denk düşen katsayılar hesaplanabilir.

—Kinetik kuram Brown hareketini tümüyle açıklar.

Çokatomlu moleküllerde, moleküllerin ağırlık merkezleri etrafındaki dönme hızlarını ve atomların denge konumları etrafındaki titreşimlerini göz önüne almak gerektiğinden hesaplar daha karmaşıktır. Enerjinin eşdağılım* teoremi ispat edilir: "T sıcaklığında bulunan bir molekülün ortalama enerjisi serbestlik derecelerinin her biri için $\frac{1}{2}$ *k*T kadardır."

Diğer hallerde parçacıklar arasındaki karşılıklı etkinin ihmal edilmesi doğru olmadığından gazların kinetik teorisi sadece yoğunluğu çok küçük olan gazlar için iyi bir model oluşturur. Bununla birlikte kinetik teori sıvıların bazı özellikleri için yaklaşık bir model verebilir.

Gazların kinetik kuramı yalnız çok az yoğun gazlar için iyi bir modeldir, çünkü diğer durumlarda parçacıklar arasındaki etkileşimleri önemsememek doğru değildir. Bununla birlikte kinetik kuram sıvıların belli özellikleri için yaklaşık bir model oluşturabilir.

KİNETİN a. (fr. *kinétine*). Bitkilerde hücre bölünmesini artıran sitokinin gibi madde. (Önce ringa spermasından elde edilen kinetin şimdi sentetik olarak yapılmaktadır. Formülü $C_{10}H_9N_5O$'dur: buna N6 furfurilaminopürin denir.)

KİNETİT a. (fr. *cinétide*'den). Biyol. Kirpikli ya da kamçılı hücrelerin hareket aygıtı.

KİNETİZM a. (fr. *cinétisme*). Kemikleri birbirlerine oranla sabit olan bazı hayvan öbeklerine özgü hareketlilik. (Yılanlar kendilerinden büyük avlarını yutmak için kafatası kinetizmlerinden yararlanırlar.)

KİNETOSKOP a. (fr. *Kinétoscope*, marka adı). 1889'da Thomas A. Edison ve W. Dickson tarafından icat edilen (patenti 1891'de alındı) tek kişi için seyir aygıtı. (Çok kısa aralıklarla çekilmiş fotoğraflar hızla geçirilince izleyende devinim izlenimi yaratır.)

KİNETOZOM a.(fr. *cinétosome*'dan). Kirpıklı protistlerde kirpiğin dibinde bulunan cisimcik.

KİNETROPİZM a. (fr. *cinétropisme*, yun. *kinema, -atos*, hareket ve *tropos*, dönme eylemi'nden). Dış ortamdaki bazı öğelerin hareketiyle canlı varlıkların belli bir yöne doğru yer değiştirmesi.

—ANSİKL. Bazı hayvanlarda hareketli canlıları ya da cisimleri izleme eğilimi vardır: kurbağanın kıpırdatılan bir bez parçasına doğru atlama tepkisi, bir köpeğin avı izlemesi. Kinetropizm çoğu zaman bir konağın üstüne yapışan ve böylece onunla taşınan hayvanlarda görülür. G. Viaud tekerleklikurtlardan brachion'un daphnia'lara karşı kinetropizmini araştırmış ve bu hayvanın izleme tepkisinin başlayabilmesi için daphnia'da hareketlerin belli bir frekansa ve genliğe ulaşması (uyartı eşiği) gerektiğini göstermiştir; aynı zamanda tepkiyi sona erdiren bir maksimum uyartı eşiği de vardır.

KİNEZ a. (fr. *cinèse*). Etol. Fiziksel ya da kimyasal bir dış etkenin etkisiyle hayvanın yer değiştirmesi.

—ANSİKL. Kinezlerde olayı başlatan uyaranın yer değiştirme yönünü kesin biçimde belirlememesi nedeniyle kinezler taksilerden ayrılır. Buna karşılık yer değiştirmenin hızı, uyarının hızına bağlıdır: planaryalarda yön değiştirmelerin sıklığı ışığın şiddetine göre artar ya da azalır.

KİNEZİ a. (fr. *kinésie*). Fizyol. Kas faaliyeti, hareket.

—Nörol. *Paradoksal kinezi*, genellikle akinezi ve hipertoniden dolayı hareketleri bağlanmış olan bir parkinson hastasının, bir heyecan şokunun etkisiyle serbestçe hareket yapma olanağına kavuşması ve çok kısa bir süre için normal bir faaliyet göstermesi.

KİNEZİK a. (amerikanca *kinesics*'den). Kendi başlarına ya da sözlü dile eşlik ederek iletişim göstergesi olarak kullanılan jest ve mimiklerin incelenmesi.

KİNEZİMETRE a. (fr. *kinésimetre*'den). Ruhbil. Bir öznenin yaptığı bir hareket sonucu kendisinde meydana gelen uyarımların algılanmasını ve bellekte tutulmasını incelemekte kullanılan araç.

KİNEZİTERAPİ a. (fr. *kinésithérapie*). Destek sistemi (kemikler, bağlar, eklemler) ile hareket sistemindeki (kaslar, sinirler) bazı hastalıkların gövde ya da kol ve bacakların çeşitli bölümlerine uygulanan hareketlerle tedavisi. (Eşanl. HAREKET TEDAVİSİ.)

—ANSİKL. Hasta kendi gücüyle hareketleri yapmadığı ve dışardan sağlanan bir kuvvetle yapabildiği zaman (sertlik, felç, ankiloz) kineziterapiye *edilgin* denir; dışardan uygulanan kuvvet bir yardımcı (örneğin bir kineziterapist), bir makine (mekanoterapi), bir askı ya da makara sistemi (makara tedavisi), çekme ya da elle yoklama, yahut kol ve bacağı belli bir durumda (düzeltilmiş kinezi konum) tutabilen alçıdan bir aygıt olabilir.

Hasta hareketleri kendi başına, kendi gücüyle yapabiliyorsa kineziterapiye *etkin* denir. Bir hastanın kas gücünün ve işlevsel yeteneklerinin geri dönmesini sağlamadaki etkinliği nedeniyle daha çok etkin kineziterapi uygulanır.

Kineziterapi, önleyici ve iyileştirici etkilerinden dolayı çağdaş tedavide önemli bir yer kazanmıştır ve birçok alanda uygulanabilmektedir: ortopedi, travmatoloji, romatoloji, solunum, kas, dolaşım, mide-bağırsak sistemi hastalıkları, nöroloji, psikiyatri, kadın-doğum (ağrısız doğum). Eskiden klasik yöntemler (Ling, Hebert) uygulanıyordu, şimdi daha gelişmiş yöntemler vardır; ayrıca daha birçok teknik geliştirilmiştir (kinebalneoterapi, gevşeme teknikleri, makara tedavisi, ergoterapi).

KİNEZYOLOJİ a. (fr. *cinésiologie*'den). İnsanın ihtiyaçlarını karşılamak bakımından hareketlerin kullanım biçimini inceleyen bilim dalı.

—ANSİKL. 1857'de N. Dally'nin öne sürdüğü kinezyoloji sözcüğü sonra çok az kullanıldı. Hareketlerin fizyolojik etkilerinin ortaya çıkarılması ve bunların tedavide geniş ölçüde kullanılmaya başlaması üzerine bu bilim yeniden ilgi topladı ve terim de yeniden kullanılır oldu.

Etkin kineziterapi (hareket tedavisi) XIX. yy.'da Ling tarafından tavsiye edilmiş olmakla birlikte hareket tedavisinin kullanım alanı, yaralıların çokluğu nedeniyle ancak her iki dünya savaşından sonra artmıştır. Bu tekniklerin ayrıca gittikçe artan sayıda özürlüye (beyin hastalıkları, trafik kazaları, iş kazaları, vb.) hizmet vermesi gerekmiştir. Daha ince tekniklerin bulunup uygulanması sayesinde kinezyoloji tam bir hareket "tedavisi" haline gelmiştir.

KİNG a. (ing. sözc.). Oy. Elli ikilik desteyle oynanan ve temeli, oyuncuların her el bazı kâğıtları (kupalar, kızlar, papazlar, valeler vb.) almamaya çalışmasına dayanan bir iskambil oyunu.

KİNG a. Amerika kökenli, süt beyazı *(white king)* ya da soluk mavi *(gümüşi king)* tüylü güvercin ırkı.

KİNG (Henry), ingiliz şair (Worminghall, Buckinghamshire, 1592-Chichester, Sussex, 1669). *Poems, Elegies, Paradoxes and Sonnets* (1657) adlı yapıtı "metafizik" şiirin en dingin biçimini sergiler.

KİNG (Gregory), ingiliz iktisatçı (Lichfield, Staffordshire, 1648-1712). Ekonometrinin ve ulusal muhasebenin öncüsü. Kendi

adını taşıyan yasayı belirledi (*King yasası* ya da *King etkisi*). [Bk. sonraki madde.] Başlıca yapıtı *Natural and political observations and conclusions upon the State and condition of England* (İngiltere devleti ve koşulları üzerine doğal ve siyasal gözlemler ve sonuçları) 1696'da yazıldı, 1801'de yayımlandı.

King etkisi, bir buğday rekoltesi açığının bu açığa göre daha yüksek oranda bir fiyat artışına yol açtığını düşünen Gregory King tarafından ortaya konulan etki. Başka tarım piyasalarında da buna benzer olayların gözlemlenmesi üzerine, aşağıdaki biçimde dile getirilen bir King etkisinden söz edilmeye başlandı: tarım ürünlerinin fiyatları rekolte miktarı ile ters yönde, ama sözkonusu rekolteye göre daha güçlü oranlarda değiştiğinden, çiftçiler rekolte kötü olduğu zaman, iyi olduğu zamandakinden daha büyük kazanç sağlarlar.

KİNG (William Parker), ingiliz hidrograf (Norfolk adası 1793-Sydney 1856). Batı Avustralya ve Patagonya kıyılarının ilk harita alımlarını gerçekleştirdi.

KİNG (Ernest Joseph), amerikalı amiral (Lorain, Ohio. 1878-Portsmouth, New Hampshire, 1956). 1930'da gemi albayı oldu, uçak gemileri alanında uzmanlaştı ve 1938'de bir uçak gemisi filosuna komuta etti. İkinci Dünya savaşı'nın başında Atlantik filosu'nun komutanlığını yaptı. Japonlar'ın Pearl Harbor saldırısından kısa süre sonra Roosevelt tarafından tüm Amerikan deniz kuvvetleri'nin başkomutanlığına getirildi. Bu görevi 1942'de, Deniz kuvvetleri genelkurmay başkanlığı göreviyle birlikte yürüttü.

KİNG (Henry), amerikalı sinemacı (Christianburg, Virginia, 1886-Toluca Lake, Kaliforniya, 1982). 1912'ye kadar oyunculuk yaptıktan sonra, yapımcılığa başladı ve *Tol'able David* (1921) ile ilk başarısını elde etti. Başlıca filmleri: *Lloyds of London* (1936), *Şikago yanıyor* (In Old Chicago) [1938], *Son hücum* (Twelve o'clock High) [1949], *Kilimanjaro'nun karları* (The Snows of Kilimandjaro) [1952], *Güneş yine doğar* (The Sun Also Rises) [1957].

KİNG (Cecil Harmsworth), ingiliz yayımcı (Londra 1901 - öl. 1987). *Daily Mirror*'u satın aldı (1929), *Sunday Pictorial*'ın denetimini ele geçirdi, sonra 1961'de, *Daily Herald* adlı günlük gazeteyi (1964'te *The Sun*'a dönüştü), pazar gazetesi *The People*'ı, *Woman, Woman's Own, Woman's Realm* gibi magazinleri yayımlayan ve tüm yayınlarının okur sayısı 6 buçuk milyonu bulan Odhams grubunun başına geçti.

KİNG (Riley Ben KING, **B. B.** —denir), amerikalı blues gitarcısı ve şarkıcısı (Itta Bena, Mississippi, 1925). Önceleri, doğduğu kentin kiliselerinde *gospel*'lar söyledi. Bir süre radyo sunuculuğu yaptıktan sonra 1949'da gitarcılığa başladı ve birdenbire ünlendi. Dinleyiciyi etkilemeyi çok iyi bilen B. B. King, güçlü sesi ve -şarkı söyleyişinin doğal uzantısı olan-duru ve dokunaklı çalışıyla Albert King, Otis Rush, Buddy Guy, Luther Allison gibi blues sanatçılarını ve Eric Clapton, Mike Bloomfield, Rory Gallagher gibi rock gitarcılarını derinden etkiledi. Başlıca plakları: *Three O'clock Jump* (1952), *Sweet Little Angel* (1956), *Sweet Sixteen* (1960), *Worry Worry* (1964), *Lucille* (1967), *Why I Sing the Blues* (1969).

KİNG (Martin Luther), amerikalı zenci rahip (Atlanta, Georgia, 1929 - Memphis 1968). Montgomery'de (Alabama) rahipken, bir zenci kadının otobüste aşağılanması üzerine, 381 gün süren bir taşıt boykotu düzenleyerek (1955) dikkatleri çekti. Renkli halkları geliştirme ulusal derneği'nde etkinliklerini sürdürürken, 1957'de Güneyli hıristiyan liderler konferansı'nı kurdu. Kendini tümüyle Amerika'da ve başka ülkelerde yaşayan renkli insanların kurtuluşu uğrunda barışçı savaşıma adadı, 1964 Nobel barış ödülü'nü kazandı. Ancak Vietnam savaşı eylemlerini zorlaştırdı. King bu savaşa da karşı çıktı, böylece daha köktenci bir eyleme yöneldi. 4 nisan 1968'de vurularak öldürüldü.

KİNG (Phillip), ingiliz heykelci (Tunus 1934). A. Caro'dan ders aldı (1957-58), H. Moore'un asistanlığını yaptı (1959-60); tekrenkli ya da çokrenkli plastik ya da metal (*Blue between*, 1971, Sydney operası) levhalardan oluşan basit biçimlerin uzay içinde düzenlenmesine dayanan bir heykel anlayışı geliştirdi (*Nil*, 1967, Tate Gallery). Giderek güçlü ve anıtsal bir mimarlık anlayışına yönelerek, çelik (kirişler, tek kafesler) ve beton (*Sculpture '74*, 1974), daha sonra da doğal ve işlenmemiş gereçler (*Shiva's rings*, 1978) kullandı.

KİNGA *(azize)*, Polonya kraliçesi (1224 -Stary Sacz 1292). Macaristan kralı Bela IV'ün büyük kızıydı, 15 yaşında Polonya dükü Bolesław ile evlendi (1239); kocasıyla kardeşçe bir yaşam sürdü. Kralın ölümü üzerine bir manastıra çekildi.

King Abdulaziz, Cidde'nin (Suudi Arabistan) uluslararası havalimanı.

KİNGAN *(Büyük)*, çincesi **Da Hinggan Ling,** Çin'de dağlık kütle, Gobi çölünü Kuzey-doğu Çin ovasından ayırır. Bakışımsız, billurlu, G.-G.-B.'dan K.-K.-D.'ya doğru uzanan, batı yüzü son sırta (2 000 m yükseltide) kadar yavaş yavaş yükselerek Moğolistan platosunu oluşturan bir bloktur. Doğu aklanı, Kuzey-doğu Çin ovasının yanı başında birdenbire yükselen karmaşık kırık diklikleri biçiminde uzanır. Sözkonusu kırıklar, az eğimli geniş yüzeyler oluşturan bazaltlı yayılmalarla birlikte görülür. Asıl bakışımsızlık iklimde ortaya çıkar: B.'daki Moğolistan platosu bir bozkır ya da göçebe çobanların dolaştığı bir yarı çöldür; oysa, yaz yağmurlarını alan doğu aklanında zengin bir orman rezervi bulunur: meşeler, ıhlamurlar, kürklü hayvanlar.

KİNGAN *(Küçük)*, çincesi **Şiao Hinggan Ling,** Kuzey-doğu Çin'de billurlu, yaşlı kütle; Heiling Ciang'ın (Amur) vadisinin G.'inde ovayı K.'deki kesimden ayırır. Bu kütle, bazen havzalar halinde genişleyerek derin boğazlar oyan Heiling Ciang ve kollarının suladığı daha geniş bir bütünün güney blokudur. Başlıca kaynaklar ormanlardan elde edilir: kereste, kürkler; ırmaklarda etkin bir balıkçılık yapılır.

KİNG-CHARLES a. (ing. *King Charles spaniyel*, kral Charles'ın spanyeli'nden). İngiliz cüce spanyel öbeğinden süs köpeği. (Postu değişik renkte ipeksi uzun tüylüdür.)

Kingfish, Avustralya'da denizaltı petrol yatağı, Bass boğazında.

KİNG İSLAND, Avustralya'da, Tasmanya'ya bağlı ada, Bass boğazının girişinde; 2 800 nüf. Hayvan yetiştiriciliği. Tungsten.

King John, William Shakespeare'in dramı (1595-96). Richard II'nin tahttan indirilmesinden sonra, Shakespeare Yurtsuz John'u, onun yırtıcılığını ve krallık tahtını haksız olarak ele geçirmenin yol açtığı karışıklıkları betimledi. Böylece siyasal bir ders vermek, yasallığın dolaylı övgüsünü sunmak istedi.

King Kong, Merian Cooper ve Ernest B. Schoedsack'ın yönettiği amerikan filmi (1933). Malezya'da dev bir goril bulan iki kâşif ve yanlarındaki genç kız, hayvanı yakalayarak halka göstermek amacıyla New York'a getirirler. Goril, dehşete kapılan genç kızı da alarak kaçar ve Empire State Building'in tepesine sığınır, gerçek bir amerikan hava filosu tarafından öldürülür. W. O'Brien'in dekor ve sinema hilelerine çok şey borçlu olan ve "canavarlı filmler"in ilk örneği olan bu yapım, erotik simgeselliği, saf ve düşsel şiirselliğiyle ünlüdür.

KİNGLAKE (Alexander William), ingiliz tarihçi (Taunton, İngiltere, 1809-Londra 1891). 1835'lerde Yakındoğu ülkelerine yaptığı bir gezinin izlenimlerini ve gözlemlerini içeren *Eothen* (1844) adlı yapıtı tüm Avrupa'da büyük yankılar uyandırdı. Bir yandan avukatlık yaparken, bir yandan da *Encyclopaedia Britannica*'ya yazılar yazdı. 1845'te Saint-Arnaud ile birlikte Cezayir'e gitti. Daha sonra Kırım savaşı'nı izledi (1854). Kırım'daki ingiliz ordusunun komutanı general Raglan'ın ölümünden (1855) sonra yayımladığı *Invasion of the Crimea* adlı sekiz ciltlik yapıtında (1857 -1869) bu savaşı tüm ayrıntılarıyla belgeledi. Fransızcaya da çevrilen yapıt, İmparatorluk döneminde Fransa'da yasaklandı.

KİNGO (Thomas), danimarkalı piskopos ve şair (Slangerup 1634-Odense 1703). 43 yaşında piskoposluğa atandı. Şarkılar, çoban şiirleri ve krala övgülerden oluşan dindışı şiirleri içinde yalnızca *Kronbrog, principale forteresse du Danemark* (fr. çev.) adlı kahramanlık şiiri anılmaya değer. Coşkulu ve güçlü dinsel kantikleriyle, danimarka barok şiirinin başlıca temsilcisi sayılır. Bir kurulla işbirliği yaparak, luther-ci Danimarka kilisesi'nin ilk kantikler kitabını yazdı: *le Livre de cantiques prescrit* (fr. çev.).

KİNG'S BENCH a. Tar. **1.** Bir hükümdarın divanı ya da konseyi. **—2.** Ortaçağ'da, nitelikleri ya da davalıların önemli kişiler olması nedeniyle kralı ilgilendiren davaları karara bağlayan ingiliz mahkemesi. (Sonradan istinaf mahkemesi oldu.)

KİNG'S COUNTY, İrlanda'da eski bir yönetim bölümü. (Bugünkü adı Uabh* Failghe.)

KİNGSFORD (Anna), ilk adı **Annie Bonus,** ingiliz kadın gizilbilimci (Maryland Point, Stratford, Essex, 1846-Londra 1888). Paris Tıp fakültesi'ni bitirdi, Londra'da hekimlik yaptı, etyemezlikten ve kadın eğitiminden yana propaganda yaptı, avukat Edward Maitland ile birlikte yeniplatonculuk, gnosisçilik, simya ve sufilikle yakınlığı olan yeni bir görüşü yaymaya girişti.

Haas-Magnum

Martin Luther King (1963'te)

Tate Gallery

Phillip King: *Within* (ağaç, taş, metal; 1979) *Tate Gallery, Londra*

king-charles (siyah ve kızıl tüylü)

Merian Cooper ve Ernest B. Schoedsack'ın yönettiği *King Kong*'dan (1933) bir sahne

x

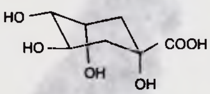

Errath-Explorer

Kingston (Jamaika), kent merkezi

Katolik inancını (1870'te katolik olmuştu) doğu öğretileriyle uzlaştırmaya çalıştı. 1883'te Teozofi derneği başkanı oldu, 1884'te *Hermetic Society*'yi kurdu.

KİNGSLEY (Charles), ingiliz toplumsal reformcu ve yazar (Holne, Devon, 1819 -Eversley, Hampshire, 1875). Babası gibi papazlığı seçti. J. M. Ludlow ve F. D. Maurice'le birlikte, Büyük Britanya'da ortaya çıkan (1848) ve yanlış olarak "hıristiyan sosyalist" diye adlandırılan bir hareketi yönetenler arasında yer aldı. Yaşadığı dönemde işçilerin yaşam koşulları kendisini çok üzdü; gene de işçilerin kendi sınıfları dışından yönetilmeleri gerektiğine inandı. Kapitalizmi de, çartizmi de eleştirdi, işçilerden yana reformler istedi. Her türlü devrime ve şiddet eylemine de karşı olan Kingsley, özel mülkiyetin kaldırılmasından yana değildi, demokrasiye karşıydı ve hiyerarşik ve paternalist bir toplum düzenini savundu: "Halkın bir vasal ve bir papaz tarafından yönetilmesi gerekir" diyordu. Fikirlerini, Kilise, soylular ve işçiler arasında burjuvaziye karşı kurulacak bir ittifak yardımıyla gerçekleştirebileceğini ve böylece bir "ruhsal kardeşlik", bir "pratik işbirliği" kurabileceğini umuyordu. Vaazlarında ve halk önünde yaptığı konuşmalarda çok iyi bir propagandacı olduğunu kanıtlayan Kingsley, görüşlerini yazdığı romanlarla da yaymaya çalıştı: *Alton Locke* (1850); *Yeast* (1851). 1859'da kraliçe Victoria'nın özel papazı oldu, daha sonra Cambridge'te modern tarih profesörlüğü (1860-1869) ve Westminster Rahipler meclisi üyeliği yaptı. *Hypatia* (1853), *Westward Ho* (1855), *Andromeda* (1858) gibi tarihsel romanlar, *The Heroes* (1860) ya da *Water-babies* (1863) gibi çocuk öyküleri yazdı. Katoliklerle ve özellikle kardinal Newman'la tartışmalara girişti.

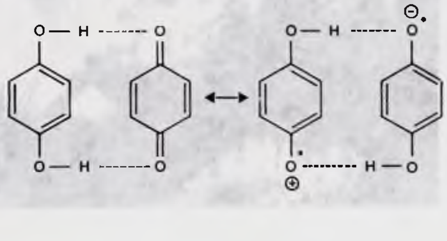
kinik asit

KİNGSLEY (Henry), ingiliz yazar (Barnack, Northamptonshire, 1830-Cuckfield, Sussex, 1876), Charles Kingsley'in kardeşi. Avustralya'da altın arayıcılığı yaptı, Avustralya edebiyatının doğuşunu yönlendiren romanlar yayımladı (*Ravenshoe*, 1861).

KİNG'S LYNN, Büyük Britanya'da (Norfolk) kent, Wash körfezi kıyısında, Ouse'un ağzında; 30 000 nüf. Gotik üslubunda Saint Margaret ve Saint Nicholas kiliseleri. Eski konutlar. Belediye müzesi. Balıkçılık ve gemi yapım limanı. Kimyasal gübre. Şeker rafinerisi. Meyve ve sebze konserveciliği.

—Tar. Anglosakson döneminden beri Ouse kıyısında etkin bir liman olan Lynn, Ortaçağ'da Baltık denizi'yle başlıca bağlantı merkeziydi. Norwich piskoposlarından kral Henry VIII'in mülkiyetine geçti ve kral tarafından King's Lynn olarak adlandırıldı (1537).

kinhidron

KİNGSTON, ABD'de (New York eyaleti) kent, Hudson'un kıyısında; 24 500 nüf. Elektronik gereçler. Meyve yetiştiriciliği. Mantar tarlaları.

KİNGSTON, Kanada'da (Ontario) liman kenti; Saint-Lawrence ırmağı kıyısında, ırmağın Ontario gölüne döküldüğü yerde (Quinte koyu); 55 000 nüf. Askeri okul. Queen üniversitesi. Sanayi (tersaneler, alüminyum rafinerisi, lokomotif yapımı, maden ocakları için araç-gereç, sentetik iplik tekstili, besin) merkezi. Kingston 1841-1844 yılları arasında Kanada'nın başkentiydi.

KİNGSTON, Jamaika'nın başkenti, adanın güney kıyısında; 661 600 nüf. (1990). Önemli ticaret merkezi. Rüzgâr almayan bir koy kıyısında çok elverişli liman. Boksit dışsatımı. Tekstil ve besin sanayileri. Kimyasal gübre. Tütün işleme tesisleri. Petrol rafinerisi. Uluslararası havalimanı.

KİNGSTON (William Henry Giles), ingiliz romancı (Londra 1814-Willesden 1880). J. Verne'in yapıtlarını ingilizceye çevirdi, emperyalist eğilimli dergilerde (*Great African Travellers*, 1874) yöneticilik yaptı. Erkek çocuklar için, Victoria döneminin yiğitlik anlayışını yansıtan romanlar (*Peter the Whaler*, 1851) yazdı.

KİNGSTON-UPON-HULL → HULL.

KİNGSTON-UPON-THAMES, Londra'nın güney-batı banliyösünde kent, Surrey'in eski yönetim merkezi, Thames'ın sağ kıyısında, Hampton Court'un karşısında; 132 400 nüf.

KİNGSTOWN → LEARY'S FORT.

KİNGSTOWN, Saint-Vincent adasının başkenti, Küçük Antiller'de (Rüzgâraltı adaları), adanın güney-batı kıyısında; 19 345 nüf. (1989).

KİNGSWOOD, Büyük Britanya'da (Gloucestershire) kent, Bristol'ün D.'sunda; 30 300 nüf. Konut merkezi. Duyarlı aletler.

KİNGUÉLÉ, Gabon'da sit, M'Béi ırmağı kıyısında, Libreville'in D.'sunda. Hidroelektrik santralı.

KİNGUSSİE, Büyük Britanya'da sayfiye ve kış sporları merkezi, İskoçya'da (Highlands), Yukarı Spey vadisinde, Inverness'in G.'inde.

KİNG WİLLİAM'S TOWN, Güney Afrika'da (Cape ili) kent, East London'ın K.-B.'sında; 16 600 nüf. Tarım pazarı. Tekstil (pamuklu) sanayileri. 1847'de Kâfirler'e karşı karakol olarak kurulan kent, 1865'e dek İngiliz Kâfiriyyesi'nin merkezi oldu.

KİNHİDRON a. (fr. *quinhydrone*). Org. kim. Formülü $C_{12}H_{10}O_4$ olan bileşik; bir molekül hidrokinon ile bir molekül parabenzokinonun bileşmesi sonucu oluşur.

—ANSİKL. Kinhidron, "yük aktarımlı" kompleksler denen komplekslerin en yaygın örneğidir; bir elektron verici (hidrokinon) ile bir elektron alıcının (parabenzokinon) bileşmesi sonunda meydana gelir; yapısı, bu durumda hidrojen köprülerinin varlığı nedeniyle pekişir. Kinhidron oluşumu, iki yansız molekülün, yani bir katyon kökü ile bir anyon kökünün elektron aktarımıyla birleşmesi biçiminde de gösterilebilir. Aktarılmış elektron, ışık ışınımlarıyla kolayca uyarılır (kinhidronun yeşil rengi bundan ileri gelir) ya da bir elektrik alanı tarafından çekilir (kinhidronun, elektrokimyada pH'a göre gerilimi değişen elektrot alttepkeni olarak kullanılmasının nedeni budur).

KİNİDİN a. (fr. *quinidine*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{24}N_2O_2$ olan alkaloit; kininin bir stereoizomeridir; kininağacı özütlerinde kininle birlikte bulunur. Kalp yatıştırıcı ve antifibrilan etkileri nedeniyle çeşitli tuzları durumunda kullanılır.

KİNİK sıf. (fr. *quinique*). Org. kim. *Kinik asit*, formülü $C_7H_{12}O_6$ olan asitalkol; polarılmış ışığı sola döndüren enantiyomerine, pek çok bitkide, özellikle kininağacında rastlanır.

KİNİK sıf. (fr. *cynique;* lat. *cynicus;* yun. *kynikos, kyon, kynos*, köpek'ten). Fels. **1.** Antisthenes'in kurduğu gruba bağlı yunan filozofuna denir. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kinik filozofların öğretisine ilişkin olan.

—ANSİKL. Antikçağ'ın (İ.Ö. V.-IV. yy.) yunan filozofları olan kinikler, toplumsal konvansiyonları küçümsemeleri ve hem düşünsel hem de ahlaksal bakımdan bağımsızlık isteklerini açıkça göstermeleriyle dikkati çeken bir grup oluşturuyorlardı. Kinikler, kyrene okulu filozoflarının tersine, orta halli ve yabancı ailelerden geliyorlardı. Atinalı bir babayla trakyalı bir ananın oğlu olan ve dolayısıyla azatlılar ve melezler gibi *nothoi* sınıfından gelen Antisthenes, kinik filozofların en önemlisidir. Bu filozof, Sokrates'e öğrencilik ettiyse de, aristokrat Platon'la çok çabuk bozuştu. "Beyaz köpek" denilen bir semtte yaşıyor ve kendine "gerçek köpek" diyordu. Kiniklerin felsefesi, Platon'un çok önem verdiği genel kavramının reddedilmesine dayanır. Nitekim Antisthenes, "şu ya da bu atı çok iyi görüyorum, ama 'atlık'ı göremiyorum" diyordu. Bundan dolayı yargının dayanabileceği bir temel yoktu, elde yalnızca özdeşlik ilkesi ("A, 'A'dır") kalıyordu. Öyleyse bilim, olanaksızdı. Antisthenes' in, öğrencilerini okuyup yazma öğrenmekten caydırdığı bile söylenmektedir: çünkü bilim, okuyup yazma öğrenmeyi gerektiriyordu. Kinikler en büyük özgünlüğü, ahlak alanında gösteriyorlardı. Ahlak anlayışları, maddi mallardan yüz çevirmeye, kişinin kendi bedeni, gereksinim ve istekleri üzerindeki egemenliğine, siyaset ve uygarlığın, hatta acılardan kurtaran intiharın bile reddedilmesine dayanıyordu. Bir başka ünlü kinik de Diogenes'tir.

KİNİN a. (fr. *kinine*). Bağışıkbil. Akut iltihap tepkileri sırasında plazmada ortaya çıkan ve vazomotor olgulara, özellikle kılcaldamar geçirgenliğini artırarak ödem oluşumuna neden olan peptit yapısında madde. (Kininler, kallikreinin kininojene etkimesi sonucunda oluşur. Güçlü damar genişletici etki gösteren başlıca iki kinin vardır: bradikinin ve kallidin.)

KİNİN a. (fr. *quinine;* isp. *quin-quina*, kınakına'nın kısalt. *quina*'dan). Eczc. Kınakına kabuğundan çıkarılan 25 alkaloidin en önemlisi olan izokinolein'in $C_{20}H_{24}N_2O_2$ formüllü türevi. (Çeşitli tuzları tedavide kullanılır.)

—ANSİKL. 1820'de Pelletier ve Caventou tarafından bulunan ve 1945'te Woodward ve Doering tarafından sentetik olarak yapılan kinin sülfat, kan asalakları üzerindeki etkisi nedeniyle sıtma ilacı ve gripte ateş düşürücü olarak kullanılır. Farmakopelerde yer alan dibromhidrat, diklorhidrat, etilkarbonat gibi ağız yolundan alınan ve şırınga yolu ile kullanılan alkali formiat tuzlarının hazırlanmasında da kininden yararlanılır.

KİNİNİZM a. (fr. *quininisme*'den). Kinin tuzlarıyla zehirlenme belirtilerinin tümü.

KİNİNOJEN a. (fr. *kininogène*). Biyokim. Karaciğerde bireştirilen kininlerin öncüsü α_2-globülin.

KİNİŞ a. Marangl. **1.** Ahşap levhalara açılan derinliği az, dar kanal ya da oluk.

—**2.** *Kiniş açmak,* kiniş rendesi, freze ya da dörtişlem makinesiyle (parke tahtalarına kiniş açma) bir ahşaba kanal açmak. ‖ *Kiniş rendesi,* kiniş açmada kullanılan ve tabana kılıçlamasına konmuş metal bir lama, bir derinlik ayar kılavuzu ve bir tığdan oluşan rende. ‖ *Erkek kiniş,* kinişli birleştirmede, birleştirilen parçaların birinde oluşturulan ve kinişe giren dil. (Erkek kiniş, parçanın kendinden oluşturulabileceği gibi yabancı parça kullanarak da yapılabilir; bu durumda yabancı çıtalı erkek kinişten söz edilir.) [KİNİŞ DİLİ de denir.]

KİNİŞLİ sıf. Marangl. **1.** Kinişi olan. —**2.** *Kinişli birleştirme,* kiniş açılarak yapılan birleştirme. (Kinişli birleştirme kendinden çıtalı ve yabancı çıtalı olarak yapılır. *Kendinden çıtalı kinişli birleştirme'*de parçalardan birine kiniş öbürüne dil açılır. *Yabancı çıtalı kinişli birleştirme'*de her iki parçada açılan kinişlere masiften ya da kontrplaktan bir çıta geçirilir. Kinişli birleştirme uç uca yapıldığında *kinişli boy birleştirme,* köşelerde uygalandığında *kinişli köşe birleştirme* adını alır.)

KİNİUM a. (fr. *quinium*'dan). Eczc. Alkollü kınakına özütü. Ağırlığının üçte biri kadar alkaloit ve çözünebilir etkin kınakına maddesi içerir. (Ateş düşürücü ve toniktir.)

KİNİZARİN a. (fr. *quinizarine*). Org. kim. Formülü $C_{14}H_8O_4$ olan dihidroksi -1,4 antrakinon'un yaygın adı; ftalik anhidrit ile paraklorofenolden elde edilir. (Alizarinin bir izomeri olan kinizarin, alizarin gibi boyarmadde olarak kullanılır.)

KİNİZM a. (fr. *cynisme;* lat. *cynismus*; yun. *kynismos*'dan). Fels. Kiniklerin öğretisi.

KİNİZSİ (Pál), **Temesvár kontu** da denir, ulah (rumen) kökenli macar general (öl. 1494). Türkler'in eline geçen ülkesinden kaçarak macar kralı Matyas Corvinus'un hizmetine girdi (1470). Mehmet II (Fatih) döneminde Mihaloğlu Ali ve İskender, Evrenosoğlu İsa, Malkoçoğlu Bali gibi akıncı beyler komutasında macar topraklarına akınlar yapan bir türk ordusunu Erdel voyvodası Báthory István ile birlikte Sazvaraş'ta (macarca Kenyérmezd) yenilgiye uğrattı (13 ekim 1479). Hunharlığıyla Avrupa'da kötü ün sahibi oldu. Daha sonra Erdel dağlarında Hadım Süleyman Paşa'yı, Karintiya akını sırasında da yine Mihaloğlu Ali Bey'i bozguna uğrattı (1492).

KİNKAİD (Thomas Cassin), amerikalı amiral (Hanover, New Hampshire, 1888 -Washington 1972). Tuğamiral rütbesiyle Büyük Okyanus'ta bir kruvazöre komuta etti. 1942-43 savaşlarına katıldı, Guadalcanal'da ve Solomon adalarında başarı kazandı. VII. filo komutanı olarak Leyte deniz zaferinin kazanılmasında önemli rol oynadı (1944).

KİNKAJU a. (algonkin dilindeki *gwin,* obur ile amerika porsuğu *carcajou'*nun adının birleştirilmesinden oluşur). Tropikal Amerika ormanlarında yaşayan etçil memeli. (Kulakları yuvarlak, suratı kısa, kürkü yumuşaktır. Kuyruğu kavrayıcıdır. Ağaççıl, meyvecil ve gececidir. Kolay evcilleştirilebilir. Bil. a. *Potos flavus;* küçükayıgiller familyası.)

KİNKALA, Kongo'da kent, Brazzaville'in B.'sında Pool bölgesinin yönetim merkezi.

KİNK-BAND a. (ing. sözc.). Yerbil. Knick türü kıvrımların akordeon biçiminde bir araya gelmiş şekli.

KİNKEL (Gottfried), alman siyaset adamı ve yazar (Oberkassel, Bonn yakınında, 1815 - Zürich 1832). Bonn'da profesör oldu (1846), Baden ayaklanmasına katıldığı gerekçesiyle ömür boyu hapis cezasına çarptırıldı (1849), kaçmayı başardı, Londra'da (1853), Zürich'te (1866) dersler verdi. Romantik ve duygusal bir nitelik taşıyordu. Epik şiirler (*Otto der Schütz,* 1846; *Der Grobschmied von Antwerpen,* 1872), bu arada karısıyla birlikte *Erzählungen* (1849) adında bir öykü kitabı yazdı.

KİNKELDEY (Otto), amerikalı müzikbilimci (New York 1878 - Orange, New Jersey, 1966). Breslau (Wrocław) üniversitesi'nde org ve müzik kuramı dersleri verdi. 1914'te ABD'ye döndü. New York kitaplığı'nın müzik bölümünü yönetti. 1930' da Cornwell University'de müzikbilim dersleri vermeye başladı. American Musicological Society'nin (Amerikan müzikbilim derneği) ilk başkanı olan Kinkeldey, ABD'de müzikbilimin kurucusu sayılır. Başlıca yapıtı: *Orgel und Klavier in der Musik des XVI. Jahrhunderts* (XVI. yy. müziğinde org ve klavye) [1910].

KİNKELİBA a. Batı Afrika'da yetişen ve yaprakları kolagog ve idrar söktürücü olan çalı. (Karaciğer ve safra taşı hastalıklarının tedavisinde dekoksiyon ya da sıvı özüt halinde kullanılır. Bil. a. *Combretum micranthum; combretaceae* familyası.)

KİNKİ, Japonya'da, Honşu adasında, İç deniz'in D.'sunda bulunan tarihsel bölge. Osaka körfezinin dibindeki Yamato, Kyoto ve Biva gölü tektonik havzalarıyla K.-D.'ya uzanan ve Tamba ve Kii yarımadasındaki iki dağ çemberiyle sınırlanan Settsu ovasını kapsar. Eski Japonya'nın kalbi ve ulusal uygarlığın beşiğidir. Ovaların tarım alanları, kentleşme (Osaka, Kobe, Kyoto, Nara) ve sanayileşme karşısında gerilemekte, geniş ölçüde geleneksel kalan ve ormancılıkla geçinen iki yüksek bölge ise boşalmaktadır. Ülkenin ikinci kentler topluluğu ve imalat bölgesi burada, Osaka çevresinde bulunmakta ve suyun bıraktığı kum ve toprak kümeleriyle İç deniz kıyılarını fethetmektedir.

KİNLENMEK gçz. f. *(Bir kimseye) kinlenmek,* bir kimseye kin beslemek, ondan öç almak istemek: *Ona yapılanlardan sonra iyice kinlendi, kimseye dostça bakmıyor.*

KİNLİ sıf. Kin tutan, öç almak isteyen.

KİNLOCHLEVEN, Büyük Britanya'da yer, İskoçya'da (Highlands), *Loch Leven* kıyısında, Fort William'ın G.-D.'sunda. Hidroelektrik tesisi. Alüminyum metalürjisi.

KİNNA. Tar. coğ. Anadolu'nun Galatia bölgesinde kent; Ankyra (Ankara) yakınında olan yerleşmenin yeri kesin değildir. Bizans döneminde piskoposluk merkeziydi.

KİNNABORİON (lat. **Kinnaborium**). Anadolu'nun Phrygia bölgesinde antik kent; Hoyran gölünün K.'inde, Afyonkarahisar'ın Çay ilçesi merkez bucağına bağlı Armutlu köyünün yakınındaki kalıntıların bu kente ait olduğu sanılmaktadır. Bizans döneminin piskoposluk merkezlerinden olan kentin adına Hierokles*'ten sonra rastlanmaz.

KİNNAMOS (İoannes), bizanslı tarihçi (1143-1185'ten sonra). Manuel I Komnenos'un sarayında imparatorluk sekreteriydi. Avrupa ve Asya'ya yaptığı seferlere onunla birlikte gitti. 1118-1176 yıllarını kapsayan tarihinde Latinler'i çok kötüledi.

KİNNARA, pali dilinde yarı insan, yarı hayvan varlıkları belirten sözcük. Gandharvalar arasında yer alan ve tanrı Kubera'nın hizmetlileri olan kinnaralar kimi kez yarı at, kimi kez yarı kuş olarak betimlenir; bu ikinci görünüş altında, genellikle bir müzik aleti çalarlar.

KİNNEKULLE, İsveç'te yanardağ kökenli bölge, Vänern gölünün G.'inde. Turizm.

KİNNOCK (Neil Gordon), ingiliz siyaset adamı (Tredegar 1942). Cardiff Üniversitesi'ni bitirdi. Üniversitede öğrenci önderiydi (1965-1966). İşçiler eğitim birliği'ne girdi. 1970'te milletvekili seçildi. 1978'de İşçi partisi ulusal yürütme komitesi'nde görev aldı. 1983-1992 arasında İşçi partisi'nin başkanlığını yaptı.

KİNO a. Eczc. (Afrika halklarından Mandingler'in dilinde sözc.). *Pterocarpus* ve *Coccoloba* cinsi ağaçların gövdeleri çizilerek akan sıvının kurutulmasıyla elde edilen zamk. Nohut tanesi iriliğinde, köşeli, esmer kırmızı renkte ve hafif buruk lezzetli parçalar halinde olur. Ağızda çiğnendiği zaman tükürüğü kırmızıya boyar. Kinotannik asit türevlerinden oluşan bu zamk dahilen peklik verici ve kan kesici olarak hap halinde kullanılır.

KİNO-KİNO ya da **KİNA-KİNA** a. (kiçua dilinde *kinakina*). Peru'da yetişen bir ağacın *(Myroxylon toluiferum)* adı. Kabuğu çizildiğinde, "tolu pelesengi" denen kokulu bir balsam verir.

KİNOKSALİN a. (fr. *quinoxaline*). Org. kim. **1.** Pirazinin, formülü $C_8H_6N_2$ olan ikihalkalı türevi; iskeletine riboflavinde rastlanır. —**2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

KİNOLEİK ya da **KİNOLEİNİK** sıf. (fr. *quinoléique* ya da *quinoléinique*). Org. kim. **1.** Kinoleinle ilgili bir madde için kullanılır. —**2.** *Kinoleik asit,* formülü $C_7H_5NO_4$ olan asit; kinoleinin, permanganat asidiyle yükseltgenmesi sonunda elde edilir.

KİNOLEİN a. (fr. *quinoléine; kin [in]* ve lat. *oleum,* sıvı yağ'dan). Org. kim. **1.** Formülü C_9H_7N olan ve bir azot atomu içeren ikihalkalı aromatik bileşik; piridinden türer ve izokinoleinin bir izomeridir. (Kinolein, bir benzopiridindir.) —**2.** Bu bileşiğin türevlerine verilen genel ad.

—Eczc. *Kinolein türevleri,* mikropların yaşamı için çok gerekli olan metallerle kelat yaparak onlara karşı öldürücü etki gösterir. *Ortoksikinolein* bağırsak ve idrar yolları rahatsızlıklarında olduğu gibi, deri ve kadın hastalıklarında da kullanılır.

—Org. kim. *Kinolein kırmızısı,* fotoğrafçılıkta duyarlılaştırıcı olarak kullanılan boyarmadde; fenilkloroformun kinolein üzerine etkimesi sonunda elde edilir. ‖ *Kinolein sarısı,* kinaldinden türeyen boyarmadde.

—ANSİKL. Runge'nin taşkömürü katranında bulduğu kinoleini, Gerhardt kinini damıtarak elde etmeyi başardı ve bu maddeye kinolein adını verdi. Ayrıca Dippel yağında bulunan kinolein, nitrobenzen ile gliserolden de kolayca hazırlanır. Kinolein, keskin kokulu, renksiz bir sıvıdır; 238 °C'ta kaynar, suda az çözünür. Kimyasal özellikleri bakımından pridine çok benzer. Potasyum permanganatla yükseltgendiğinde piridin halkası bozulmadan benzen halkası parçalanır ve böylece kinoleik asit elde edilir.

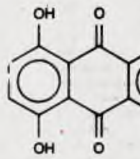
Kinoleinin iskeletine pek çok alkaloit (kamptotesin, sinkonin, kinin) ile boyarmadde (siyanin, kırmızı ve sarı kinolein) rastlanır.

KİNOLEİNİK → KİNOLEİK.

KİNON a. (fr. *quinone;* kinin'den). Org. kim. Difenollerin yükseltgenmesi sonunda elde edilen doymamış halkalı diketonların genel adı. (Bk. *ansikl.* böl.)

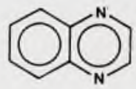
—Deric. Benzokinonun 1899'da L. Meunier tarafından bulunmuş sepileme özellikleri vardır. Kinonla sepilemenin incelenmesi, bitkisel sepilenmede oksitlenme olaylarının önemini ortaya çıkartmıştır. Pahalı olan kinon, önsepileme maddesi olarak kullanılmıştır.

—ANSİKL. Hiçbir aromatiklik göstermeyen kinonlar, elektron bakımından fakir bileşiklerdir. Nükleofil tepkenlerle kolayca tepkimeye girerek çifte karbon-karbon bağları üzerinde belirgin aromatik bir özellik taşıyan katılma ürünleri verirler:

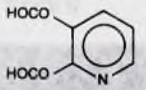

kinizarin

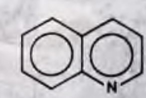

kinkaju
(Potos flavus)

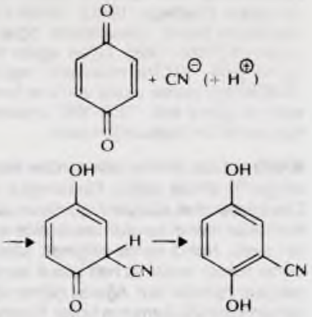
kinoksalin

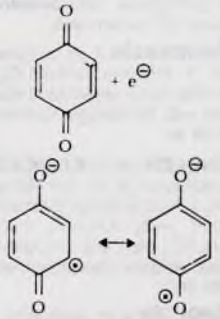
kinoleik asit

kinolein

Ayrıca yalnız bir tek elektron vericilerle tepkimeye girerek aromatik niteliği olan köksel anyonlar meydana getirirler:

Bundan dolayı kinonlar, gerilimleri elektrokimyasal olarak ölçülebilen yükseltgenlerdir; bir kinon, elektron bakımından ne kadar fakirse, gerilimi o kadar yüksektir. Bunlar, biyolojik yükseltgeme-indirgeme tepkimelerinde önemli bir rol oynarlar. (→ FILLOKINON, UBİKİNON.)

Kinonlar her zaman renklidir; kimi türevleri alizarin, juglon, lavson gibi önemli doğal ya da sentetik boyarmaddeleri oluşturur.

Camera Press-Parimage

Kinoşita Cunci

KİNOPANORAMA a. (marka adı). Büyük ekran üzerinde uygulanan sovyet sinema tekniği. Sineramanın eşidir.

KİNORHYNCHA a. Zool. ECHINODERA altşubesinin eşanlamlısı.

KİNOSTERNİNAE a. Amerika'da tatlısularda yaşayan, eklemli bağalı, küçük kaplumbağa oymağı. (Çamur kaplumbağalarını [*Kinosternon* cinsi] ve misk kaplumbağalarını [*Sternotherus*] içerir; kaplankaplumbağagiller familyası.)

KİNOŞİTA CUNCİ, japon oyun yazarı (Tokyo 1914). Halk öyküleriyle sevgisini Shakespeare ve klasik tiyatroyu (no ve kabuki) bağdaştırarak çağdaş japon tiyatrosunun yenilenmesinde belirleyici bir rol oynadı (*Yuzuru*, 1949; *Kaeru Şoten*, 1951; *Okinava*, 1961; *Fuyu no cidai*, 1964; *Şimpan*, 1970).

Hoa-Qui

Kinshasa'nın merkezinden bir görünüm

KİNOŞİTA KEİSUKE, japon sinemacı (Hamamatsu 1912). Filmlerinde çağdaş toplumsal problemlerle İkinci Dünya savaşı sonrası japon toplumunun sorunlarına eğildi ve bu sorunları trajedi ya da güldürü biçiminde işledi. Bazı filmleri: *Osone -he no asa* (1946), *Nihon no higeki* (1953), *Nicuşi no hitomi* (1954), *Nayarama buşiko* (1958), *Koge* (1964).

Kİ NO TSURAYUKİ, japon yazar (? 883 - ? 945). Saray soylusu, şair, eleştirmen ve değerli bir derlemeciydi. *Kokin -şu*'nun (Uzak ve yakın geçmişin şiirleri) hazırlanmasına katkıda bulundu ve *vaka* şiir sanatı üzerine ilk açıklama sayılan önsözünü yazdı. *Niragana* (kadınların özel mektup ya da notlarında kullandıkları fonetik harfler) ile yazılmış çok şiirli bir gezi günlüğü olan *Tosa-nikki* (Tosa'nın günlüğü, 935) de onun yapıtıdır.

KİNROSS (John Patrick Douglas BALFOUR, **Lord** —denir), ingiliz tarih yazarı ve gazeteci (Winchester 1904 - Londra 1976). Oxford Üniversitesi sanat bölümü'nü bitirdi (1925). Gazetelerde çalıştı, Ortadoğu'da geziler yaptı. İkinci Dünya savaşında Ortadoğu'da görevlendirildi (1940-1944). İngiltere'nin Kahire büyükelçiliği halkla ilişkiler müdürlüğünde çalıştı (1944-1947). Başlıca yapıtları: *Within the Taurus* (1954) [Toroslar'dan], *Portrait of Greece* (1956) [Yunanistan'ın portresi], *Atatürk, bir milletin doğuşu* (1966) [Atatürk, Rebirth of a Nation, 1964], *Hagia Sofia* (1972) [Ayasofya], *Osmanlı tarihi* (1988) [The Ottoman Centuries, the Rise and Fall of the Turkish Empire, 1977].

KİNSALE → CEANN SÁİLE.

KİNSELLA (Thomas), irlandalı şair (Dublin 1928). *Nightwalker*'den (1968), *Notes from the Land of the Dead*'e (1972) bütün yapıtlarında, Eliot ve Auden geleneğine aynı zamanda gael klasikleri geleneğine uygun bir biçimde, acı dolu bir iç yaşamı dile getirdi; bu arada yurttaşlık hakları yürüyüşünde (ocak 1972) ölen 13 kişi için yazdığı *Butcher's Dozen*'de (1972) ve J. F. Kennedy üzerine yazdığı *The Good Fight*'de (1973) olduğu gibi siyasi konulara da eğildi. Diğer bazı yapıtları: *One and Others Poems* (1979), *Tradational Music* (1981), *Song of the Psyche* (1985), *Poems from centre city* (1990), *Madonna and other poems* (1991).

KİNSEY (Alfred Charles), amerikalı biyolog ve toplumbilimci (Hoboken 1894 - Bloomington 1956). Sondaj yöntemiyle yaptığı anketlerin ve istatistiklerin yardımıyla ABD'de çeşitli cinsel davranışların tablosunu çıkardı (*Sexual Behavior of Human Male* [Erkeğin cinsel davranışı], 1948; *Sexual Behavior of Human Female* [Kadının cinsel davranışı], 1953).

KİNSHASA, esk. **Léopoldville,** Zaire'nin başkenti; 3 562 122 nüf. (1990). Başlangıçta Stanley'in, 1881'de Pool Malebo'nun (esk. Stanley Pool) G. kıyısında kurdurduğu askeri bir karakoldu. Irmak kıyısındaki Gombe ve Galiéma mahalleleri (iş merkezi, resmi daireler, varlıklı kesimin konutları), geniş ve modern bir şehircilik anlayışıyla düzenlendi. G.'de, düzenli planı ve merkezi donanımlı, ama bazen oldukça bozulmuş eski ve yeni siteler bulunur. 1960'tan sonra, kent çevresinde, günümüzdeki nüfusun yarısına yakınını barındıran, ciddi sorunların (altyapının yokluğu, felaketlere yol açan toprak kaymaları, merkeze uzaklık, vb.) yaşandığı çok büyük gecekondu mahalleleri kuruldu. Nüfusu her yıl 100 000 kişiden çok artmakta olan Kinshasa kenti, doğudan batıya doğru yaklaşık 40 km boyunca yayılmaktadır. Zaire sanayisinin üçte ikisi Kinshasa sanayi bölgelerinde toplanmıştır: maden işleme (Maluku çelik fabrikaları, kazancılık, tersaneler), tekstil (iplik fabrikası, matbaa, tuhafiyecilik), besin (biracılık, un fabrikası), tütün işleme tesisleri, montaj sanayisi (otomobil, kamyon, vb.). Hizmetler kesimi çok çeşitli etkinlikleri kapsar: yönetim, çok yönlü ticaret, kamu ve özel taşımacılık. Kinshasa, Zaire'nin başlıca üniversite merkezidir. Irmak limanı yılda 1 Mt'luk bir kapasiteyle çalışır; Kinshasa, demiryolu (ulusal ekonomi için yaşamsal önem taşır) ve asfalt karayoluyla Matadi'ye bağlanır; başkentte uluslararası bir havalimanı (Ndjili) vardır. Kinshasa'dan Kisangani'ye kadar ırmak ulaşımından yararlanılır. Tarım sektörü, kent çevresinde etkilidir (balıkçılık, sebze yetiştiriciliği).

KİNSİZ sıf. Kin taşımayan, kini olmayan.

KİNSKY (Georg Ludwig), alman müzikbilimci (Marienwerder, bugün Kwidzyn, 1882 - Berlin 1951). 1909-1926 arasında Köln'deki Heyers Musikhistorisches Museum'u (Müzik tarihi müzesi) yönetti. Bu müzenin kataloglarını yayımladı. *Geschichte der Musik in Bildern* adında resimli bir müzik tarihi yazdı (1929). Beethoven'ın yapıtlarının kapsamlı bir tematik kataloğu üzerinde çalıştı.

KİNSOUDİ, Brazzaville'in (Kongo) güney banliyösü. Tekstil sanayisi.

KİNTA, Malezya'da ırmak, Perak'ın kolu. Malezya'nın orta kesimindeki sıradağdan, Kamerun dağlarının kuzeyinden doğar, batıya, sonra güneye doğru akar ve Ipoh'u sular. Orta vadisi dünyanın ilk kalay üretim bölgelerinden biridir.

KİNTAMBO, Kinshasa kentinin (Zaire) çekirdeğini meydana getiren köyün kurulduğu yer; günümüzde kentin B. bölümünde kalmıştır. Zaire çağlayanları.

KİNTYRE yarımadası, İskoçya'nın batı kıyısında dar ve uzun yarımada, Kuzey kanalı kıyısında.

KİNUGASA TEİNOSUKE, japon sinemacı (Tokyo 1896 - Kyoto 1982). Bir süre oyunculuk yaptıktan (o dönemde travestiler tarafından oynanılan kadın rollerinin ustası oldu) sonra, 1922'de yönetmenliğe başladı. 150 kadar film çevirdi (*Kurutta ippeici*, 1926; *Cuciro*, 1928; *Çuşingura*, 1932; *Osaka natsu nocin*, 1937). 1953'te *Cigoku-Mon* adlı filmiyle Cannes festivali büyük ödülü'nü alarak, Kurosava ile birlikte japon sinemasının Avrupalılar tarafından tanınmasına öncülük etti. Daha sonraki yapıtları arasında *Şırasagı* (1958), *Okoto ve Sasuko* (1961) gibi filmleri sayılabilir.

KİNÜKLİDİN a. (fr. *quinuclidine*). Org. kim. Formülü $C_7H_{13}N$ olan ikihalkalı azotlu baz; 156 °C'ta süblimleşir; iskeletine kininde, sinkonaminde ve bu bileşiklerin türevlerinde rastlanır.

KİN-VAN, Okinava (Japonya) adasının doğu kıyısında koy. Petrol terminali.

KİNYEŞMA, Rusya'da kent, Volga kıyısında. Kostroma'nın aşağı kesiminde Moskova'nın K.-D.'sunda, 105 000 nüf. (1989). Tekstil (İvanovo'daki tekstil sanayisine bağımlıdır), kimya, elektroteknik sanayileri. Takım tezgâhlar. Besin sanayileri. Otomobil yapımı. Fosforit yatağı.

KİNYRAS, ilk Kıbrıs kralı, aoidos ve Paphos'ta (Baf) Aphrodite rahibi. Kıbrıs'ta, birçok tekniği getiren ve adada Aphrodite tapınmasını kuran kişi olarak görülüyor, bazen de Adonis'in babası olarak tanınıyordu.

KİNZA → KADEŞ.

KİNZİG, Almanya'nın güneyinde ırmak, Karaorman'dan inerek Kehl'de sağ kıyıdan Ren'e kavuşur; 95 km.

KİNZİG a. (öz. a. *Kinzig*'ten). Granülit görünüşlü büyük taneli, pelit bileşimli başkalaşım kayacı.

KIOS. Tar. coğ. Anadolu'nun Bithynia bölgesinde antikçağ kenti; günümüzde Gemlik körfezinin ucundaki Gemlik ilçe merkezidir. İ.Ö. VII. yy.'da miletoslu göçmenlerce kuruldu. İ.Ö. 499'da Persler'in eline geçti. İ.Ö. 202'de Kios'la savaşan Bithynia kralı Prusias'ın yardımına gelen Makedonya kralı Philippos V'in ordularınca yakıldı, yıkıldı. İ.S. III. yy. ortalarında got akıncıları tarafından yağmalandı. 716-718 arasında Araplar'ın işgalinde kaldı. 1334'te, Orhan Bey zamanında osmanlı topraklarına katıldı.

KİOWALAR, Kuzey Amerika'da Great Plains'de yaşayan Kızılderililer. Nüfuslarının 2 200 dolaylarında olduğu sanılan Kiowalar, bir tano dili konuşurlar. Başlıca uğraşları olan bizon avcılığı, yaşa, ustalığa ve akrabalık bağlarına göre belirlenen hiyerarşik bir yapılanmanın egemen olduğu bir erkek toplumu biçiminde örgütlenmelerine yol açtı. Yıllık toplantıları sırasında dinsel törenler (güneş, bizon, kafa derisi dansı) düzenler ve şamanlara özgü ibadetlerini yerine getirirlerdi. Bu toplantılarda kamp çadırlarının (tepees) daire biçiminde dizilmesi gelenekti. 1830'dan sonra beyazların sömürgeleştirme hareketi kültürlerini temelinden yıktı.

KİP, -pi sıf. (esk. türkç. *kip*, örnek, kalıp' tan). Dilbil. Bir yandan tümce türünü yönlendiren, öte yandan konuşucuya bildirisi karşısındaki tutumunu belirtme olanağı veren araçlara katılan fiil dizgesine ilişkin dilbilgisel kategori. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Etol. Aynı çevrim sırasında bir doruk noktasından geçen bir genlik noktası değişikliğinin nitelediği etkinlik düzünü için kullanılır.
—Fels. Aristoteles'e göre, kimi önermelerin ("yağmur yağabilir", "yağmur yağması zorunludur" gibi) ayırtedici özelliği (bu iki önermenin kipi, sırasıyla, olabilirlik ve zorunluktur); böylece, sözkonusu önermenin bildirim tarzı da belirtilmiş olur. ‖ Spinoza' ya göre, "bir başka şeyde var olanı ve o şey aracılığıyla kavrananı" belirten terim (*Etika*, 1, tanım 5). [Bk. *ansikl.* böl.]
—Telekom. *Elektromanyetik kip*, sınırları ve ayırtedici nitelikleri belirli bir ortamda, örneğin boyutları belirli bir dalga kılavuzunda var olabilen elektromanyetik alanın biçimlenmelerinden biri. (Kuramsal olarak, bir elektromanyetik kip, Maxwell denklemlerinin, gözönüne alınan bölgede, sınırları saptanmış koşullarla belirli bağımsız çözümlerinden bir ya da birçoğuna karşılık düşer.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Enine elektriksel kip* ya da *TE kip*, bir dalga kılavuzunda, elektrik alanı boyuna bileşeninin her yerde sıfır ya da ihmal edilebilir olduğu, manyetik alan boyuna bileşeninin ise böyle olmadığı elektromanyetik kıp. ‖ *Enine elektromanyetik kip* ya da *TEM kıp*, uzayda, elektriksel ve manyetik alanların boyuna bileşenlerinin her yerde sıfır ya da ihmal edilebilir olduğu elektromanyetik kıp. ‖ *Enine manyetik kip* ya da *TM kip*, bir dalga kılavuzunda, manyetik alan boyuna bileşeninin her yerde sıfır ya da ihmal edilebilir olduğu, elektrik alanı boyuna bileşeninin ise böyle olmadığı elektromanyetik kip.
—ANSIKL. Dilbil. Türkçede fiil biçimleri dokuz kipte toplanır. Bunlardan beşi bildirme kiplerini (*belirli geçmiş, belirsiz geçmiş, şimdiki zaman, gelecek zaman* ve *geniş zaman*) dördü de isteme kiplerini (*istek, dilek koşul, gereklilik* ve *buyrum*) oluşturur. (→ BILDIRME* KİPLERİ, İSTEME* KİPLERİ.) Kişiye göre değişen ve fiil işlevi gören eklerle donanmış (*Okuyun / Oku; Okuyacağım / Okuyacaklar / Okumalarını istiyorum / Okumalısınız)* fiil biçimleri, değişmeyen ya da bağımlı fiil biçimlerinden ayrı özellikler gösterir (*OKUMAK istiyorum; OKUYAN çocuk; OKURKEN yemek yiyor)*. Bu çerçevelerin hepsinde kipler özel dağılımlarıyla tanımlanır. Öznenin bulunmayışı buyurum kipini, zaman dizgesinin tümünü kaplaması özelliği bildirme kipini belirler ve bu özellikleriyle ayırt edilirler. Kişisiz kipler düzleminde değiştirim işlemleri mastarın, ortaç "ad", "sıfat", "belirteç" işlevlerini belirlemeye yarar (*GİTMEK istiyorum; AĞLAYAN gözler; KOŞARAK geldi)*.
Genellikle bildirme kipleri bir eylemin yapıldığını ya da yapılacağını başka bir deyişle kesinlik taşıyan eylemleri anlatma özelliği kazanmıştır. İsteme ve buyurum kipleriyse gerçekdışıyı, olasıyı, belirsizi, dileği yansıtma işlevi yüklenmiştir. Bu yönden bildirme kiplerinin ekleri (*-dı, -mış, -acak, -[ı]yor, -r*) zaman ekleriyle bütünleşmiştir. İsteme kiplerinin ekleriyse (*-malı, -a, -sa, -buyruk*[eksiz oluş]) bunlara belirli bir zaman anlamı katmaz. Bu dört kipin anlamca ortak özelliği dilektir. Kiplere ve dilbilgisi zamanlarına, genellikle yalnızca bağlamdan kaynaklanan kipsel değerler de verilir. Örneğin, *gelseydi mutlu olurdum* ve *belki gelecek* cümlelerine varsayımsal değerler katılır.
—Fels. Spinoza'da kipler, bir parçası oldukları şeyden kaynaklanırlar (Spinoza' ya göre Tanrı tarafından yaratılmış olan varlıklar onun kipleridir: Spinoza'nın "tümtanrıcılık"ının temelinde bu düşünce vardır). *Etika*'da (1, 21-28), sonsuz kipler ile sonlu kipler arasında ayrım yapılır.
1. Tanrı'nın herhangi bir yükleminin mutlak doğasından türeyen dolaysız sonsuz kipler, sonsuz ve öncesiz sonrasızdırlar: "Bir yüklemin mutlak doğasından dolaysız olarak doğan her şey, her zaman var olmak zorundadır ve sonsuzdur, başka bir deyişle, o yüklem sayesinde öncesiz sonrasız ve sonsuzdur" (1,21); dolaylı sonsuz kiplerse, Tanrı'ya ait bir yüklemin -bu yüklem sonsuz bir değişime konu olduğu ölçüde- özünden kaynaklanırlar.
2. Sonlu kipler, kendilerini belirli bir tarzda ifade ettikleri ölçüde, Tanrı'nın bir yükleminden kaynaklanırlar. Bu kipler tikel nesnelerden başka bir şey değildirler (1, 25, sonuç). Öyleyse Tanrı olmaksızın tikel şeylerin var olması da kavranması da olanaksızdır, çünkü yüklemin kendisi -tikel gerçeklikler onun ifadesidir- Tanrı olmaksızın ne var olabilir ne de kavranabilir. Tanrı, kiplerin sonsuzluğunu zorunlu olarak yaratır ve bunlar aracılığıyla yüklemleri ifade edilmiş olur. Nitekim, aynı şekilde, özünün uçsuz bucaksızlığından ötürü kendini tüm yüklemlerinde de zorunlu olarak üretir: *Deus sive Natura*'nın anlamı budur.
—Telekom. *Elektromanyetik kip*. Belli bir dalga kılavuzunda bir elektromanyetik kip ancak, dalganın frekansı kılavuzun enine boyutlarının belirlediği bir kritik frekanstan yani kip kesim frekansından büyükse var olabilir. Belli bir kılavuzda, frekans arttıkça, elektromanyetik dalganın biçimi karmaşıklaşır. Her kip biçimi, TE ya da TM simgelerinden uygun olan biriyle ayırtedilir ve gösterilir; bu simgeler, enine alanın dik bir kesitte yer alan birbirine dik iki çizgi üzerindeki maksimum ve minimum sayılarını veren iki indisle birlikte kullanılır. Sözkonusu dik çizgiler, dikdörtgen kesitli bir dalga kılavuzu için iki doğru, daire kesitli bir dalga kılavuza için ise, bir çember ve bir yarıçaptır.

KİP a. Laos'un para birimi.

KİPÇÖZER a. Bilş. ve Telekom. Genellikle bir filtre ile birlikte kullanılan ve önceden bir kipleme ile bileştirilmiş iki büyüklüğü ayırmaya yarayan doğrusal olmayan özellikli düzenek; çoğu zaman kiplenen işareti, kimi zaman da taşıyıcı salınım elde edilir. (Bir kipleyici ile birlikte kullanıldığında bir *modem* oluşturur.) [Eşanl. DEMODÜLATÖR.]

KİPÇÖZÜM a. Bilş. ve Telekom. Önceden, bir kipleme ile bileştirilmiş iki büyüklüğü ayırmaya dayanan işlem; bu işlemi izleyen filtreleme sonucunda çoğu zaman kiplenen işaret, kimi zaman da taşıyıcı salınım elde edilir. (Eşanl. DEMODÜLASYON.)

KİPE a. **1.** Yer jimnastiğinde takla atarken ensenin ya da alnın mindere temas ettiği anda hızla bükülen kalçanın sert ve ani gerilişiyle vücudun yatış pozisyonundan ayaküstü duruma geçişiyle gerçekleşen aşma hareketi. *Ense kipesi* ya da *alın kipesi* adlarıyla uygulanır. **—2.** *Yaprak kipesi*, jimnastiğin paralel bar ya da barfiks dalında asılma durumundan dayanma durumuna geçiş hareketi. (Jimnastikçi paralelde ya da barfikste, asılma durumunda ileri-geri salınırken kalçayı hızla büküp kapanarak kalçayı geriye savurur ve kendini yukarı çekerek kollara dayanma durumuna geçer.)

Kinugasa Teinosuke'nin *Cigoku-Mon* (1953) filminden bir sahne

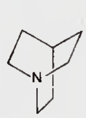
KİPEKİ a. Nümism. Bir Türkistan sikkesi. Adını çağatay hanı Kebek Han'dan (1309 ve 1318-1326) alan bu sikkeler Buhara, Semerkand, Otrar ve Tirmiz gibi büyük ticaret merkezlerinde bastırılıyordu. Bunların kimilerinde türkçe ve uygur harfleriyle "*kutlug bolsun*" (kutlu olsun) yazılıydı. Kıpeki dinarlarının on bin tanesinin değeri bir tümendi.

KİPER (Müfit), türk tiyatro oyuncusu (Manastır 1912 - İstanbul 1974). Saint Benoit fransız lisesi'nde okudu. 1931' den başlayarak İstanbul Şehir tiyatrosu'nda, *Mucize* piyesiyle sahneye çıktı. *Gülünç kibarlar, Anna Karenina, Şamdancı, Yaprak dökümü, İhtiras tramvayı, On iki öfkeli adam* vb. yüzü aşkın oyunda rol aldı. Romain Rolland'ın *Büyük ihtilal*'ini çevirdi. Sürekli İstanbul Şehir tiyatrosu'nda çalıştı; bir trafik kazasında yaşamını yitirdi.

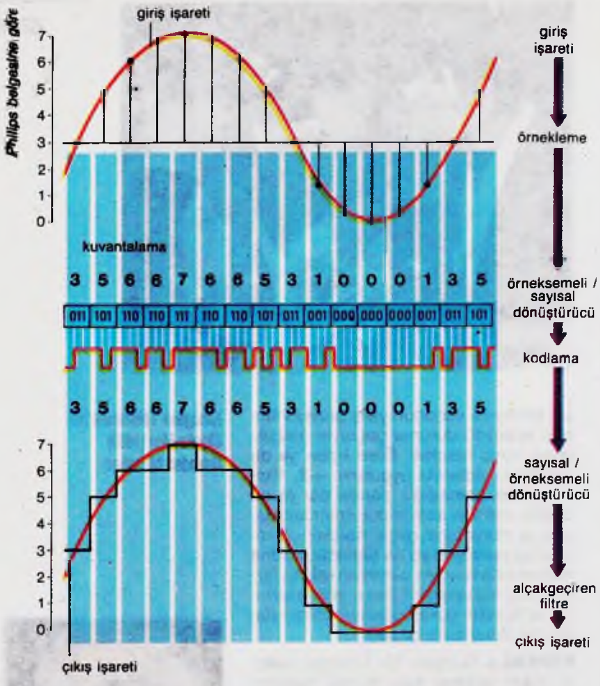

Lord Kinross

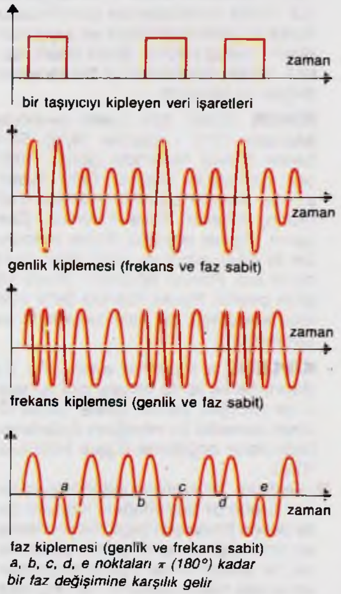
KİPLEME a. Kiplemek eylemi. Fiz. Bir olayın, genlik ya da frekans gibi ayırtedici bir niteliğini, zaman içinde, başka bir olayın ayırtedici bir niteliğinin değerlerine bağlı olarak değiştirme. (Eşanl. MODÜLASYON.)
—Telekom. Bir salınıma ilişkin taşıyıcı denen özgün bir büyüklüğün, kiplenen işaret denen bir işaretin değişimlerini izlemeye zorlandığı süreç. (Kipleme genel olarak, bir işaretin fiziksel biçimini değiştirmeye ve özel olarak bu işareti, taşıdığı bilgileri koruyarak, iletilmek ya da işlenmek üzere istenen frekans bandına yerleştirmeye yarar.) [Eşanl. MODÜLASYON.] ‖ *Kipleme indisi*, faz ya da frekans kiplemesinde, frekans kaymasının sinüzoidal bir kiplenen işaretin frekansına ya da sayısal bir işaretin kipleme hızına oranı. ‖ *Darbe kiplemesi*, darbelerden oluşan bir taşıyıcının bir ya da birçok özgün büyüklüğünün değiştirildiği kipleme. (Taşıyıcıyı oluşturan diziye ait darbelerin gerek genliği, gerek konumu ya da aralığı, gerek süresi ya da genişliği, gerekse frekansı değiştirilebilir.) ‖ *Darbelerle kipleme*, kiplenen işareti, bir darbe dizisinden oluşan kipleme. ‖ *Darbelerle kipleme ve kodlama (MIC)*, telefon işareti gibi sürekli bir işaretin örneklendiği ve her örneğin değerinin kuvantalandığı ve kodlama yoluyla sayısal bir işarete dönüştürüldüğü süreç. (Örneğin, günümüzde yürürlükte olan bir sistemde, $2^8=256$ ayrı kuvantalama basamağını göstermeye olanak veren, 8 ikili işaret öğeli sekizli birimler kullanılmaktadır.) ‖ *Delta kipleme*, telefon işareti gibi sürekli bir işaretin örneklendiği ve ardışık iki

kinüklidin

darbelerle kipleme ve kodlama

çeşitli kipleme türleri

örnek arasındaki fark işaretinin, ikili bir işaret öğesiyle gösterildiği kipleme. || *Faz kiplemesi*, bir taşıyıcının faz açısının, kipleyen bir işaretin ani değerleriyle orantılı olarak değiştirildiği kipleme. (Bir faz kiplemesi, faz kaymasıyla yani, kiplenim fazının taşıyıcının kipleyici girişindeki fazına oranla gösterdiği maksimum sapmayla nitelenir.) || *Faz kaydırmalı kipleme*, kipleyen, sayısal bir işaretin belirleyici bir durumdan, öbürüne yaptığı her geçişin, kiplenim fazının belirli bir değeriyle gösterildiği faz kiplemesi. (Eşanl. FAZ KAYDIRMALI İŞLEME.) || *Frekans kiplemesi*, bir taşıyıcının frekansının, kipleyen bir işaretin anı değerleriyle orantılı olarak değiştirildiği kipleme; bu yönteme göre radyo yayınlarının yayınlandığı frekans bandı. (Bir frekans kiplemesi, frekans kaymasıyla [kiplenim frekansının, taşıyıcının frekansına göre gösterdiği en büyük sapma], bakışımlı almaşık bir işaret sözkonusu olduğunda ise bu kaymanın iki katı olan frekans dolaşımıyla, kipleme indisiyle [frekans kaymasının kipleyen işaretin frekansına oranı] ya da son olarak kayma çarpanıyla [frekans kaymasının, kipleyen işaretin en büyük frekansına oranı] nitelenir.) || *Frekans kaydırmalı kipleme*, kipleyen, sayısal bir işaretin belirleyici bir durumdan öbürüne yaptığı her geçişin kiplenim frekansının belirli bir değişimiyle gösterildiği frekans kiplemesi. (Frekans kaydırmalı bir kipleme, kipleme indisiyle yani, hertz olarak frekans kaymasının, bant olarak kipleme hızına oranıyla nitelenir.) [Eşanl. FREKANS KAYDIRMALI İŞLEME.] || *Genlik kiplemesi*, bir taşıyıcının genliğinin, kipleyen işaretin ani değerleriyle orantılı olarak değiştirildiği kıpleme. (Genlik kiplemesi, kipleme oranıyla nitelenir.)

KİPLEMEK g. f. Bir kiplemeyi gerçekleştirmek için, kıpleyici bir işareti uygulamak.

KİPLEMEÖTESİ a. Radyotekn. **1.** Doğrusal olmayan bir ortam ya da bir devreden aynı anda geçen iki işaretin neden olduğu, yararlı bir işaretin başka bir işaretle kiplenmesi. **—2.** *İyonosfer kiplemeötesi*, bir radyo işaretinin, yüksek güçlü başka bir işaret tarafından, her iki işaret de aynı anda, aynı iyonosfer bölgesinden geçerken kiplenmesi. (İlk kez Lüksemburg radyosu'nun bir yayın işaretinin kiplenmesi ile kendini gösteren bu olaya, başlangıçta Lüksemburg etkisi denmiştir.) [Eşanl. TRANSMODÜLASYON.]

KİPLENİM a. Telekom. Bir kiplemenin, kipleyicinin çıkışında elde edilen sonucu. (Eşanl. MODÜLAT.)

KİPLEŞTİRME a. Dilbil. Konuşucunun ürettiği sözceye katılma derecesini değerlendirmeyı sağlayan sözceleme bileşeni.

KİPLEŞTİRMEK g. f. Dilbil. Bir dilsel öğeden söz ederken, sözcenin kipleştirilmesine olanak vermek.

KİPLEYİCİ sıf. Elektron., Radyotekn. ve Telekom. Bir kipleme gerçekleştiren, doğrusal olmayan bir aygıt için kullanılır. (Montajına ya da kullanılan doğrusal olmayan öğelere göre farklılık gösteren çok sayıda kıpleyici türü vardır: çok elektrotlu vakum tüpü, diyot, tranzistor, değişken sığa.) [Eşanl. MODÜLATÖR.]

◆ a. Dilbil. Konuşucunun kendi sözcesini tasarlama biçimini göstermesini sağlayan anlatım ya da yöntem.
—Elektroakust. *Işık kipleyicisi*, optik bir ses kayıt aygıtında, bir sinema filmi duyarkatı üzerine düşen ışığı değiştiren düzenek. (Eşanl. IŞIK MODÜLATÖRÜ.)
—Elektron., Radyotekn. Bir kipleme gerçekleştiren düzenek, aygıt. || *Halka kipleyici*, köprü bağlı dört diyottan oluşan bir kiplenimde, taşıyıcı bileşeni ortadan kaldırarak, yalnızca yan bantları koruyan bir genlik kiplemesi gerçekleştirmeye olanak veren kipleyici düzenek.

KİPLİK a. Mant. **1.** Bir önermede yüklemin o önermenin öznesine bağlanma biçimi. **—2.** Kiplik mantığı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Dilbil. Konuşucuya sözcesinin içeriğini nasıl tasarladığını belirtme olanağı veren biçimler bütünü. || Üretici dilbilgisinde, cümlenin konumunu tanımlamakla yükümlü kurucu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. Kant'a göre bir yargının varolma biçimi. (Kant'a göre, yargının üç kipliği vardır. Yargı ya sorunsal ya yalın ya da zorunlu olur.)
—ANSİKL.Dilbil. Geleneksel olarak, cümlede, bu cümlenin içeriğine ilişkin öğelerle konuşan öznenin bu içerik karşısındaki tutumunu gösteren öğeleri ayırmaya çalışılmıştır; bu öğeler, kiplik kategorisinde yer alır. Örneğin aynı içerik için (*Ali-konuşmak*): *Ali konuşacak; Belki Ali konuşur; Ah! Ali bir konuşsaydı!; Ali'nin konuşması gerek* cümleleri, kiplikleriyle, içeriğin değişik tasarlanma biçimlerini anlatma olanağı verir. Kipliğin anlatım araçları çok çeşitlidir: dilbilgisel kip, belirteçler, ünlemler sözkonusu olabilir, bunlara bir de titremlemenin üstlenebileceği önemli işlevi eklemek gerekir.

Bu değişik olgular bir sözceleme dilbilimi çerçevesinde ele alınır: bu durumda, öznenin söyledikleri karşısındaki konumunu (uzaklığı, bağlanma derecesi) yargının türünü belirten mantıksal kipliklerden ayırmayı sağlayan kipselleştirmeden söz edilir. Bu yargı, yalın bir olgu (saptama), bir olasılık ya da bir gereklilik olarak sunulabilir.

Üretici dilbilgisinde kiplik cümlenin zorunlu bir kurucusudur, çekirdeğe uygulandığında türetilmesi gereken cümle türünü bulma olanağı veren bir dönüşüme yol açar. Kiplik, aralarında kesin bir seçme yapılması uygun olan zorunlu öğelerle ("bildirme", "soru", "ünlem", "emir"; bir cümle bu türlerden ancak birine uyabilir) seçimlik öğeler içerir: "olumsuz", "edilgen", "tumturaklı". Bu ikinci kümede yer alan öğeler öncekilerle, hatta kendi aralarında da birleşebilir.

—Mant. Skolastik dönemden bu yana iki tür kiplik ayırt edilir: 1. *de dicto* kiplik (örneğin, "Olabilir ki dünya dönüyor" cümlesinde olabilirlik kipi, "dünya dönüyor" önermesinin tümüne ilişkindir); 2. *de re* kıplik (örneğin, "dünya dönebilir" tümcesinde kiplik yalnızca bir niteliğin özneye yükleniş biçimine ilişkindir). XX. yy. kipler mantığı alanında yürütülen araştırmalar, birinci görüşü, yani kiplik operatörünün, dil-ötesi bir operatör sayılabileceği görüşünü benimsemenin daha uygun olduğunu ortaya koymuştur. *De re* türünden kiplikler içeren yüklemler hesabında kaçınılmaz olan güçlüklerden başka (böyle bir mantıkta "L ∃ *x* (2+2=*x*)" ["2+2'ye eşit bir sayının varolması zorunludur"] türünden önermeleri incelemek gerekeceği gibi, "∃ *x*L (2+2=*x*)" ["2+2'ye eşit olması zorunlu olan bir sayı vardır"] türünden anlamı kuşkulu tümceleri de ele almak gerekecektir), kiplik operatörlerinin gönderges el saydamsızlığı gibi bir sorunla da karşılaşırız. Başka bir deyişle, kipsel bir bağlamda eşitleri birbiri yerine koymamız olanaksızlaşır. Nitekim, (doğruluğu tartışma götürmeyen) "L (9>7)" ile (aynı derecede doğru olan) "9, güneş sistemindeki gezegenlerin sayısıdır" cümlelerini alalım: eğer, eşitlerin birbiri yerine konulabileceği kuralı uyarınca bu sonuncu tümceden "L (gezegenlerin sayısı 7'den büyüktür)" anlamını çıkaracak olursak, filozofların çoğuna bu şaşırtıcı gelebilecek bir cümle elde edilir (çünkü güneş sistemindeki gezegenlerin sayısının 7'den büyük olduğu zorunlu değil, yalnızca rastlantısal bir doğruluktur). Öyleyse, özellikle *de re* kiplikler içeren türden bir kipler mantığı, bir çeşit "özcülüğe" (essentialisme), yani nesnelerin kendi niteliklerini zorunlu ya da özlü bir biçimde taşıdıkları anlayışına götürür. Saul Kripke gibi mantıkçılar kipler mantığını anlambilimsel bakımdan geliştirerek bundan doğacak derin felsefi yeniden-biçimlendirmeyi yerine getirmeye hazır olduklarını bildirdiler. Bunu yapmak için özellikle geleneksel zorunluluk kavramını oldukça köklü bir değişikliğe uğratmayı düşünüyorlardı (böylece, yukarıda sözü geçen gökbilimsel önerme gibi a posteriori bir gerçek artık zorunlu bir gerçek sayılabilecekti).

■ **KİPLİNG** (Joseph Rudyard), ingiliz yazar (Bombay 1865 - Londra 1936). İngiltere'de eğitim gördükten sonra, 17 yaşında Hindistan'a döndü. Lahor ve Allahâbad'da gazetecilik yaptı, amerikalı bir kadınla evlendi. Vermont'a yerleşti, sonra gene İngiltere'ye döndü. Öğretmenlerin kabalık ve kendini beğenmişliğinden tiksinti duyan Kipling *The Light that Failed* da (1890) ingiliz pedagojisinin tüyler ürpertici bir tablosunu çizer-, ahlaki ve içgüdüsel bayağılığını eleştirdiği anavatanı üzerine, ancak zamanla kabul gören uyarıcı yapıtlar kaleme alarak yazarlığa başladı. Ülkesinin manevi taşralılığına karşı, tarihsel köklere (Cockneyler, Yorkshire köylüleri, İrlandalılar) yeniden döndü ve Hindistan ordusunu, tekdüzeliğe düşmeyen

bir yiğitlik potası olarak gördü. İngiltere' nin bölgesel dil ve argo kullanan ilk önemli şairiydi. 1895'te en büyük şair ödülünü reddetti, Boerler'i coşkuyla savundu, ardından Almanlar'ı yerdi. 1914'te oğlunun ölümüyle, kaybolan çocukluğun acısını daha derinden duydu. Onunla birlikte, "üzerinde güneş batmayan imparatorluk"un son ozanı da sönüp gidecekti. Kipling, sömürge gerçeğini kayıtsız şartsız desteklemediği gibi, imparatorluk saplantısının çıkarcı karikatürünü eleştirmekten de geri kalmadı; liderler aristokrasisi ile halkın canlılığını birleştirmeyi düşlüyordu. Anayurdun bir gençlik iksiri gibi gördüğü Genç-İngiltere akımını bütün imparatorluğa yaymaktan yanaydı. Kipling, ordunun kıymetli evlatlarıyla (*Barrack-Room Ballads*, 1892), Hindistan halklarının adsız denizinde yüzen *Kim** (1901) adlı irlandalı bir yetimi ve her iki *Cangıl* kitabı*'nın (The Jungle Book) [1894-95] gene bir yetim olan gizemli kahramanı Mowgli'yi ve *Korkusuz* kaptanlar*'ın (Captains Courageous) [1897] genç kahramanını bir bütün olarak düşünür. Saplantılar, kendinden nefret ve acımasızlık, Kipling'in sanrılı öykülerinde Maupassant ya da Kafka' nınkilere benzer yankılar uyandırır. Ancak bunalım, boyun eğilmemesi gereken bir şeydir. Var olmayan bir inanç uğruna kendini feda etme *(The Wish House)*, cinsel yoksunluğun yol açtığı delilik *(Mrs Bathurst)*, çocuk hayaletlerinin kaynaşması *(They)*, hastalıklı tutku *(Mary Postgate)* ve kendini ateşle arındırmaya kalkışma, bütün bunlar, gerçekte, görev duygusuyla iktidar isteğini karıştırdığı zaman acıklı bir sona sürüklenen askerin öyküsünde olduğu gibi *(The Man Who Would Be King)*, her şeyi iradeye bağlayan basitleştirmeci tutumun öbür yüzünü ve temelini oluşturur. Carlyle ve Conrad gibi, Kipling de, kendi içten paganlığını bastırmak için görevi yüceltir. Kipling'in, onu popüler milliyetçiliğin (jingoism) gözbebeği yapan ve yer yer tumturaklı bir havaya bürünen gözü yaşlı stoacılığı (*The recessional*, 1897; *The Five Nations*, 1903), gerçekte kendini tehlikede hisseden bir inancın son çaresidir. Yazarın düş gücü, en güzel biçimini çocuksu paganlığa seslenirken bulur (*Just to Stories*, 1902; *Puck of Pook's Hill*, 1906). Kipling'in yapıtları, genellikle uygarlık adı verilen yaşama güçsüzlüğüne yöneltilmiş patetik bir suçlamadır. (Nobel edebiyat ödülü, 1907.)

KİPNİS (Alexander), ABD uyruğuna geçmiş rus bas (Jitomir, Ukrayna, 1891 - Westport, Connecticut, 1978). Varşova' da orkestra yönetimi, Berlin'de şan öğrenimi gördü. Sanat yaşamına 1919'da Berlin'de başladı. Bayreuth ve Salzburg'da başarı kazandı. Daha sonra yerleştiği ABD'de öğretmenlik yaptı. 1923-1932 arasında Chicago operası'nda çalıştı. Özellikle Mozart, Wagner, R. Strauss, F. Schubert ve H. Wolf'un yapıtlarını büyük ustalıkla yorumladı.

Kipp aygıtı (hollandalı kimyacı J. B. *Kipp*'in adından [1808 - 1864]). Kim. Sürekli olarak hidrojen, karbondioksit, hidrojensülfür vb. elde etmeye yarayan laboratuvar aygıtı; bu aygıt, gaz çıkış musluğu kapatıldığında tepkime kendiliğinden duracak biçimde düzenlenmiştir.

KİPPA a. (kubbe, takke anlamında ibranice sözc.). Dindar yahudilerin başlarını örttükleri takke. (Bu başlığın özel bir dinsel anlamı yoktur. Her yahudinin sürekli olarak takması gereken başlığın yerini tutar.)

KİPPİNG (Frederic Stanley), ingiliz kimyacı (Manchester 1863-Criccieth, Caernarvon kontluğu, 1949). Perkin'in yardımcılığını yaptı, sonra Manchester gaz fabrikalarında kimyacı olarak çalıştı. 1898'de Nothingham koleji'ne profesör olarak atandı. Yaptığı pek çok çalışma içinde en önemlileri azot ve kalay bileşiklerinin stereokimyasal gösterimi üstüne incelemesi ve özellikle silikonları bulmasıdır.

Kippur savaşı → İSRAİL-ARAP SAVAŞLARI.

KİPRENSKİY (Orest Adamoviç), rus ressam (Koporiye 1782 - Roma 1836), romantik eğilimli portre sanatının temsilcisi (*Kendi portresi*, 1809'a doğr.; *Şair Puşkin*, 1827, Tretyakov galerisi, Moskova).

KİPRİYANU (Spiros), kıbrıslı rum devlet adamı (Limasol 1932). Londra'da hukuk eğitimi gördü. İngiltere'deki Kıbrıslı öğrenciler birliği'nin ilk başkanı seçildi (1952-1954). Bu dönemde Londra'daki kıbrıslı Rumlar'ın önderlerinden biriydi (1952-1956). Kıbrıs'a dönünce Yeniden yapılanma ulusal demokratik cephesi (EDMA) merkez komitesi üyeliği yaptı (1959). 1960-1972 yılları arasında Dışişleri bakanı oldu. 1976'da Demokrat parti'yi kurdu ve başkanı oldu; Meclis başkanlığı yaptı (1976-1977). 1977'de Güney Kıbrıs rum yönetimi liderliğine seçildi. Şubat 1988'de yapılan seçimleri kaybedince liderlikten ayrıldı.

KİPSEL sıf. Dilbil. Fiil kipleriyle ilgili şey için kullanılır.

KİPU a. (*düğüm* anlamına gelen kiçua sözc.). İnka krallığı'nda nüfus sayımlarıyla mal envanterlerinin kaydedilmesine yarayan çeşitli renk ve bükümde, düğümlü sicimlerden oluşan demet. (Her sicim aynı türden nesnelere karşılık düşer, düğümlerse bu nesnelerin miktarını gösterirdi; kipu ancak kendisini yapan ya da anlamı kendisine aktarılan kimse tarafından açıklanabilirdi.)

Kipur → YOM KİPUR.

KİPUSHİ, Zaire'de kent, Lumumbashi' nin G.-B.'sında; 33 000 nüf. Madencilik merkezi (bakır, çinko). Kimya sanayileri.

KİR a. **1.** Bir şeyin ya da bedenin üzerinde biriken pislik tabakası: *Üstü başı kir içindeydi. Bu çamaşırların kirleri kolay temizlenmez.* **—2.** Utanmaya yol açan durum; leke, şaibe. **—3.** *Kir götürmek, kir kaldırmak,* bir şey sözkonusuysa, kirini göstermeyecek bir renkte olmak. ‖ *Bir şeyi, bir yeri kir götürmek,* kir içinde bulunmak. ‖ *Kir pas,* kir: *Evin her yanı kir pas içinde.* ‖ *Kir tutmak,* bir şeyden söz ederken, kirini gösterecek bir renkte olmak, çabuk kirlenmek. ‖ *Kiri kabarmak,* bir şeyin üzerindeki kir yumuşayarak bulunduğu yüzeyden ayrılabilir duruma gelmek.
—Res. Tabloların üzerinde zamanla meydana gelen ve tablonun kararmasına yol açan tabaka.
—Sabunc. Temiz yüzeylere yapışarak bu yüzeylerin görünümünün ya da dokunum özelliklerinin bozulmasına neden olan ve istenmeyen madde. ‖ *Yapay kir,* yıkama ürünlerinin etkisini incelemek amacıyla deneme yüzeylerine uygulanan ve bileşimi önceden saptanan kir.

KİR a. (fars. *kīr*). *Esk.* Erkeklik organı.

-KİR → -KIR.

KİR a. (1945-1968 yılları arasında Dijon belediye başkanlığı yapan papaz Felix *Kir*'in adından). **1.** Beyaz şarabın az miktarda frenküzümü likörüne karıştırılmasıyla elde edilen aperitif. **—2.** *Kir Royal,* beyaz şarap yerine şampanya katılarak yapılan kir.

KİRA a. (ar. *kirā*). **1.** Bir mal üzerindeki kullanma ve yararlanma hakkının, belirli bir süre için, bir bedel karşılığında, başkasına verilmesi; icar. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Kiralanan bir şey için ödenen bedel: *Kirayı ödemek, kiraların yüksekliği.* **—3.** *Kirada,* kira karşılığında birine verilmiş olan yer; kira ile tuttuğu bir yerde kiracı olarak oturan kimse için kullanılır: *Kirada bir evim var. Kirada oturmak.* ‖ *Kiradan kurtulmak,* oturacağı bir ev satın almak. ‖ *Kiraya vermek,* bir yeri kira karşılığında birine vermek; bir organdan söz ederken, o organla yapılacak işi yapmamak: *Niye konuşmuyorsun, ağzını kiraya mı verdin?*
—*Esk. Kira-hane,* kiralanmak üzere yapılmış ya da kiralanmış ev. ‖ *Kira-hor,* kiralayan.
—Huk. *Kira bedeli,* kiralanan mal için ödenen karşılık. ‖ *Kira kontratı,* kira sözleşmesi.
—ANSİKL. Huk. Kira karşılıklı bir sözleşmedir. Bu sözleşme uyarınca eşyayı kullanan ve ondan yararlanan kişiye kiracı denir. Kiracı bunun karşılığında sözleşmenin öteki tarafına belirli bir ücret öder ve belirli bir süre sonra eşyayı geri verir. Eşyayı kiraya veren kişinin bu eşyanın sahibi olması zorunlu bir koşul değildir. Bir kişi başkasının eşyasını da kiraya verebilir. Kira konusunu düzenleyen iki temel yasa vardır: Borçlar kanunu ve 18 mayıs 1955 tarih ve 6570 sayılı Gayrimenkul kiraları hakkında kanun. 6570 sayılı yasanın yürürlüğe girmesinden sonra Borçlar k.'nun kiraya ilişkin kurallarının uygulama alanı oldukça sınırlandı. Belediye örgütü olan yerlerle, iskele, liman ve istasyonlardaki taşınmazların kiralanmalarında, kiralayanla kiracı arasındaki hukuksal ilişkilerde 6570 sayılı yasayla Borçlar k.'nun bu yasaya aykırı olmayan kuralları uygulanır. Ancak kira sözleşmesine ilişkin genel ilkeler yine Borçlar k.'na dayanır. Örneğin kiracı ve kiralayanın temel hakları ve yükümlülükleri bu yasada yer alır. Borçlar k. kirayı adi kira ve hâsılat (ürün) kirası olarak ikiye ayırır. Adi kira sözleşmesiyle kiralayan, bir şeyin kullanılmasını bir bedel karşılığında kiracıya bırakmak borcu altına girer (md. 248). Hâsılat (ürün) kirası ise, ürün veren bir mal ya da hakkın kullanılmak, ürünlerinden yararlanmak ve işletilmek üzere bir bedel karşılığında başkasına devredilmesi borcu doğuran sözleşmedir (Borçlar k. md. 270). Kira sözcüğü tek başına kullanıldığı zaman Borçlar k.'nun adi kira diye tanımladığı kira anlaşılır.

Kiraya veren, kiralanan eşyayı sözleşmeyle güdülen amaca göre kullanılmaya elverişli bir durumda kiracıya teslim etmek ve kira süresince bu durumda bulundurmakla yükümlüdür. Kiralanan eşya, kira süresi içinde zorunlu bir onarımı gerektirirse, kiracı, hakları saklı kalmak koşuluyla, bu onarıma izin vermek zorundadır. Kiracı da kiralananı kullanırken tam bir özen göstermek zorundadır. Apartman dairesindeki kiracı, bina içinde oturanlara karşı gereken ödevleri yerine getirmekle yükümlüdür. Kiracının bu yükümlülüğe uymaması sözleşmenin bozulmasına yol açabilir. Kiracının kiralanan evde fuhuş yaptırması, apartmanda köpek beslemesi, binadaki öteki kiracılara hakaret etmesi çeşitli Yargıtay kararlarında kira hakkının kötüye kullanılması biçiminde değerlendirilmiştir. Kiralanan yerin ya da eşyanın sözleşmede belirtilen kullanma biçiminin değiştirilmesi, kiralanandan başkalarının da yararlandırılması sözleşmeye aykırılık sayılır. Kiracı, sözleşmede aksine bir açıklama olmadıkça, kiralanan yeri ya da onun bir bölümünü başkasına kiralayamaz. Kiracı, kira parasını zamanında ödemekle yükümlüdür. Kiraya veren, altı ay ya da daha uzun süreli kiralarda otuz günlük ve daha kısa süreli kiralarda altı günlük ödeme süresi koyarak kiracıya birikmiş kira paralarını bu sürede ödemezse

National Portrait Gallery

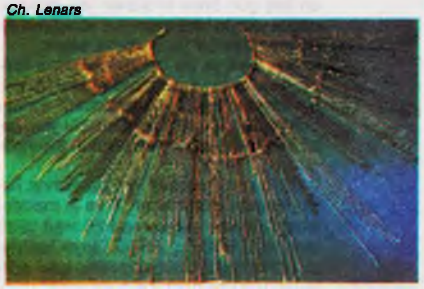
Rudyard **Kipling**
Philip Burne-Jones'un
bir tablosundan (1899) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Trippett-SİPA

Spiros **Kipriyanu**
(eylül 1981'de)

Ch. Lenars

İnka **kipusu**
Ulusal antropoloji ve arkeoloji müzesi, Lima (Peru)

sözleşmeyi bozacağı uyarısında bulunabilir. Kiracı verilen süreler içinde ödemede bulunmazsa kira sözleşmesi bozulabilir (Borçlar k. md. 260). Kiralanan eşyanın vergilerini ödeme yükümlülüğü kiraya verene aittir. Kiralananın olağan kullanılması için gerekli temizlik ve düzeltme giderleri kiracıya, onarım giderleri ise kiralayana aittir; bu konuda bölgesel töre dikkate alınır (Borçlar k. md. 258). Taşınmaz mal kiralarına ilişkin 6570 sayılı yasa, kiralayanın kiracıyı çıkarabilmesi için gereken koşulları belirlemiştir. Kira koşullarına ve Borçlar k.'nun bu yasaya aykırı olmayan kurallarına uyulsa bile kiralayan şu durumlarda tahliye davası açabilir:

1. Kiracı tarafından taşınmazın boşaltılacağı (tahliye edileceği) yazıyla bildirilmiş olmasına rağmen boşaltılmazsa, kiraya veren icra dairesine başvurarak tahliye isteyebileceği gibi mahkemede tahliye davası da açabilir. Ancak tahliye taahhüdünün geçerli olması ve buna dayanılarak tahliye isteminde bulunulması bazı koşullara bağlanmıştır: a. Tahliye taahhüdünün (taşınmazın boşaltılacağına ilişkin bildirimin) kira sözleşmesinden sonra yapılması gerekir. Kira sözleşmesiyle birlikte kiracıya imzalatılan tahliye taahhüdü onun gerçek iradesini dile getirmediği biçimde yorumlanmaktadır. Bu gerekçe kiralık yer bulma konusundaki güçlükten kaynaklanır. Uygulamada, kira sözleşmesi yapılırken kimi zaman sözleşmeden ayrı olarak kiracılardan tarihsiz ya da sözleşmeden sonraki bir tarih atılmış tahliye taahhütleri istenmektedir. Bu tür bir belge imzalamak zorunda kalan kiracının hemen noter aracılığıyla protesto çekerek bunun geçersiz olduğunu bildirmesi gerekir. Aksi halde bu belgenin kira sözleşmesi düzenlenirken verilmiş olduğunu kanıtlamak güçleşir.
b. Tahliye taahhüdünün geçerli olması için gerekli olan ikinci koşul bunun yazılı olması ve tahliyenin hangi tarihte yapılacağının gösterilmiş olmasıdır. "Kiralanan yeri tahliye edeceğim (ya da boşaltacağım)" biçimindeki yazı yeterli değildir.
c. Tahliye taahhüdü doğrudan doğruya kiracı tarafından yapılmış olmalıdır; onunla birlikte oturan aile üyelerinin yapacakları taahhüt geçerli olmaz.

2. Kiralayan, kiralanan taşınmazı kendisi, eşi ya da çocukları için konut olarak kullanmak gereksinmesinde kalırsa, kira sözleşmesinin sonunda tahliye davası açabilir.

3. Kiralayan, kiralanan taşınmazı kendisi, eşi ya da çocukları için bir meslek ya da sanatın yapılması için kullanma gereksinmesinde kalırsa, kira sözleşmesinin sonunda tahliye davası açabilir.

4. Kiralayan, kiralanan taşınmazı yeniden inşa ve imar amacıyla, kira sözleşmesinin sonunda tahliye davası açabilir.

5. Bir taşınmazı kendisi, eşi ya da çocuklarının konut ya da işyeri gereksinmesini karşılamak için satın alan kişi, satın alma tarihinden başlayarak bir ay içinde durumu noter aracılığıyla taşınmazın kiracısına bildirmek koşuluyla altı ay sonra tahliye davası açabilir.

6. Kira parasını süresi içinde ödememelerinden dolayı haklı olarak bir yıl içinde iki kez yazılı bildirim (ihtar) yapılan kiracılara karşı, ayrıca bir bildirime gerek kalmadan, kira sözleşmesinin sonunda tahliye davası açılabilir.

Kiracı, kira süresinin bitmesinden en az on beş gün önce kiralanan yeri boşaltacağını yazıyla bildirmemişse, sözleşme aynı koşullarla bir yıl uzatılmış sayılır.

Aynı kent ya da belediye sınırları içinde kendisinin ya da birlikte yaşadığı eşinin üzerine kayıtlı, oturabileceği konutu bulunan kimse, kirada oturduğu yeri, sahibinin isteği üzerine boşaltmak zorundadır (md. 7).

6570 sayılı yasanın kira paralarına ilişkin kuralları düzenleyen 2. ve 3. maddelerini Anayasa mahkemesi 26 mart 1963 tarih ve 1963/3 E., 1963/67 sayılı kararıyla iptal etmiştir. Bu maddelerin iptal edilmesiyle ortaya çıkan boşluk Yargıtay kararlarıyla doldurulmaktadır. Yürürlükteki hukuk kurallarına göre kira bedelleri piyasa koşullarına göre serbestçe belirlenmektedir. Daha önce yapılmış kira sözleşmeleri için Yargıtay'ın benimsediği yıllık artış tutarı toptan eşya fiyatlarındaki endekslere göre saptanmaktadır. Buna göre, toptan eşya fiyatlarındaki artışın yarısı kiracıya yansıtılır. Örneğin yıllık fiyat artışı % 50 ise kiracı kirasını % 25 oranında artırmak durumundadır.

•*Hâsılat (ürün) kirası.* Ürün veren bir malın ya da hakkın kullanılması ve ürünlerinden yararlanılmasını bir bedel karşılığında başkasına devretme borcu doğuran sözleşmedir. Kira bedeli para, devşirilecek ürün ya da gelirin payı olabilir. Kira bedelinin para olarak ödenmediği hâsılat kiralarına ortakçı kirası denir. Ortakçı kirasında kiraya verenin ürünler üzerindeki hakkı saptanırken bölgesel töreye uyulur (Borçlar k. md. 270). Kiracı, kiralanan malı, iyi bir biçimde işletmek ve özellikle ürün vermeye elverişli bir durumda tutmakla yükümlüdür. Kiracı, kiraya verenin izni olmadan kiralanan malı başkasına kiraya veremez. Ancak kiraya veren için zarar doğuracak bir değişikliği gerektirmemek koşuluyla kiralananın bir bölümünü başkasına kiralayabilir (Borçlar k. md. 284).

KİRACI a. **1.** Huk. Kira sözleşmesine dayanarak bir malı kullanan ve ondan yararlanan kişi. **—2.** *Esk.* Kira ile yük ya da binek hayvanı işleten kimse.
—Huk. *Alt kiracı* ya da *kiracının kiracısı,* bir malı kiracıdan kiralayan kişi.

KİRACILIK a. **1.** Kiracı olma durumu. **—2.** *Esk.* Hayvan kiralayarak çalıştırma işi.
—Tarıms. ikt. Tarımda bir tür toprağı işletme tarzı. Buna göre, toprak sahibi, toprağının kullanımını bir kira sözleşmesi uyarınca bir kiracıya bırakır ve karşılığında, sözleşmede belirtilen ve sözleşme süresince kiracının elde edeceği ekonomik sonuçlar ne olursa olsun değişmeyen, yıllık bir kira alır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tarıms. ikt. Kapitalist ülkelerde, ücretli işçilerin çalıştığı modern tarımsal işletme biçimlerinden biri olarak ortaya çıkan kiracılık sistemi, ortakçılık sisteminin daha yaygın olduğu Türkiye tarımında da gelişme eğilimi göstermekle birlikte, henüz dar bir alanda uygulanmaktadır. Ortakçılık yolu ile işletilen işletmeler tüm tarım işletmelerinin % 35'i dolayında iken, kiracılık yapan işletmelerde bu oran % 4 dolayındadır. Türkiye tarım kesiminde kiracılık başlıca iki türde yapılır: küçük çiftçilerin büyük toprak sahiplerinin toprağını kiralaması ya da tersine, büyük tarım işletmelerinin küçük çiftçilerin topraklarını kiralaması. Bu ikinci tür kiracılık daha yaygındır. 1950'li yıllardan bu yana, Türkiye tarımında makineleşmenin yaygınlaşması ile az topraklı birçok küçük çiftçinin, makine gücü olmadığı için topraklarını traktör sahibi çiftçilere kiraya verme eğilimleri güçlenmiştir. Topraklarını elden çıkarmak istemeyen bu çiftçiler ya kente göç ederek ya da tarım işçiliği yaparak gelirlerini artırmak istemektedirler. Böylece, bir miktar arazi sahibi olan traktör sahibi çiftçiler komşularının da arazilerini işleyerek işletmelerini genişletmektedirler. Bu eğilimin yanı sıra, topraksız ya da az topraklı çiftçilerin de büyük işletmelerden toprak kiraladıkları gözlenmektedir. Türkiye'de 1963'ten sonra yapılan genel tarım sayımları ve anketler kiracılık, ortakçılık ve yarıcılık ilişkilerinin ayrımını vermemekte, bunların tümünü "esas olarak işlediği toprağın sahibi olmayan haneler" başlığı altında toplamaktadır. Bu nedenle kiracı işletmelerin sayısal olarak gelişmeleri tam olarak değerlendirilememekte, ancak, bu istatistiklerdeki genel eğilimlerin incelenmesinden bazı sonuçlara varılmaktadır. Buna göre, başkasının toprağını işleme olgusunun kapitalistleşme sürecinin olduk ça geliştiği Ege, Marmara ve Akdeniz bölgeleriyle bu sürecin bir hayli yavaş işlediği D. ve G.-D. Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde yaygın olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak, D. ve G.-D. Anadolu ve İç Anadolu bölgelerinde ortakçılık ve yarıcılık ilişkilerinin (elde edilen ürünlerin toprak sahibi ile paylaşılması biçiminde), pazara yönelik üretimin ağırlıkta olduğu Ege, Marmara ve Akdeniz bölgelerinde ise kiracılık ilişkilerinin (önceden kararlaştırılmış bir para ya da ürün biçiminde) daha yaygın olduğu görülmektedir. Sözkonusu kıyı bölgelerindeki kiracı işletmelerin çoğu küçük ve cüce işletmelerdir. Çünkü, bu bölgelerde toprak verimliliği yüksek, sulu tarım yaygın ve yüksek gelir getiren sanayi bitkileri üretimi ağırlık taşımakta ve bu yüzden ufak toprak parçalarını kiralamak geçimi sağlamaya yeterli olmaktadır. Genellikle fındık ve çay üretimine dayanan küçük aile işletmelerinin çok yaygın olduğu Karadeniz bölgesinde ise kiracılık (ya da ortakçılık) ilişkileri pek görülmemektedir.

KİRALAMA a. Kiralamak eylemi.
—İkt. *Finansal kiralama* → LEASİNG* YASASI.

KİRALAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi (bir kimseden, bir kuruluştan, bir aracıdan)* [*fiyatını, kiralanma biçimini gösteren bir tümleç* +] *kiralamak,* onun kullanım hakkını bir ücret ödeyerek belli bir süre için almak; tutmak: *Sahibinden bir daire kiralamak. Bir sinema makinesi kiralamak.* **—2.** *Bir şeyi bir kimseye (fiyatını, kiralanma biçimini gösteren tümleç +) kiralamak,* mülkiyetini elinde tutarak yer, taşıt, araç, aygıt vb. bir şeyin kullanım hakkını para karşılığında başkasına vermek: *Yazlık evini birine, aylığı 500 000 liradan kiralamak. Bir dükkânı, bir sinema makinesini bir kimseye kiralamak.*

◆ **kiralanmak** edilg. f. Kiraya verilmek ya da kira ile tutulmak.

KİRALANMAK → KİRALAMAK.

KİRALAYAN a. Huk. Bir malı başkasına kiraya veren kişi.

KİRALI sıf. Kiralanmış olan.

KİRALIK sıf. **1.** Kiraya verilecek olan: *Kiralık daire.* **—2.** *Kiralık kasa,* müşterilerin değerli eşyaları saklaması için bankalarda kiraya verilen özel kasa. || *Kiralık katil,* para karşılığında bir kimseyi öldürmek için birisi tarafından tutulmuş katil. || *Kiralık kız, kadın,* para karşılığında erkeklerle cinsel ilişki kuran kadın; orospu, fahişe.
—Telekom. *Kiralık devre,* komütatörlerin aracılığı olmadan, uygun zamanlı bir dönem boyunca, tümüyle bir kullanıcının hizmetine verilmek üzere oluşturulmuş telekomünikasyon devresi.

Kiralık konak, Y. K. Karaosmanoğlu'nun romanı (1922). XX. yy.'ın başında, İstanbul'da kuşaklar arasındaki görüş, duygu, yaşama biçimi ayrılıkları yüzünden bir ailenin çözülüşünü konu edinir. Roman, Abdülhamit II döneminde bakanlık yapmış, geleneklere bağlı, yaşlı Naim Efendi ile, alafranga yaşama kendini kaptırmış damadı Servet Bey'in ve yüzeysel Avrupa hayranlığını sürdüren torunları Seniha ile Cemil'in çöken imparatorluğun durumunu anımsatan konakla birlikte adım adım yıkıma sürüklenişlerini sergiler.

KİRAM çoğl. a. (ar. *kerim*'in çoğl. *kirâm*). *Esk.* **1.** Soylular, şerefli kimseler: *"Hüccâc-ı kirâm dahi menâsık-ı hacc gibi yanında taşır"* (Cevdet Paşa, XIX.yy.). **—2.** Cömertler, kerem sahibi olanlar.

Kiramen kâtibin, islam inancına göre, her insanın yanında bulunan ve yaptıklarını saptayan melekler. İnsanın yaşamı boyunca yaptığı iyilik ve kötülükler Allah tarafından görevlendirilmiş bu meleklerce yazılır. Ahirette insanın sorgu ve hesabı, bu meleklerin tuttukları amel defterine göre yapılır. Bu inanç, Kuran'ın "Şunu iyi bilin ki, üzerinizde gözcülük eden

değerli kâtipler vardır. Onlar, yapmakta olduklarınızı bilir ve yazarlar" (LXXXII, 11) anlamındaki ayetine dayanır. Kiramen kâtibin meleklerine "Hafaza melekleri" de denir.

KİRAMÜDDİN çoğl. a. (ar. *kirām* ve *dīn*'den *kirām-üd-dīn*). *Esk.* Din ulular, din büyükleri.

KİRÂR a. (ar. *kirār*). *Esk.* Yineleme.

KİRÂREN be. (ar. *kirār*'dan *kirāren*). *Esk.* **1.** Yineleyerek, birçok kez. **—2.** *Kirâren söylemek,* ihtar etmek, üsteleyerek söylemek, birçok kez uyarmak. **—3.** *Kirâren ve mirâren,* pek çok defa, üst üste: "*...bir işe yaramadıklan kirâren ve mirâren mücerreb olmağla...*" (Ebüzziya Tevfik).

KİRAYAVEREN a. Huk. Kira sözleşmesiyle bir malın kullanma hakkını başkasına veren kişi. (*Kiralayan* da denir.)

■ **KİRAZ** a. (yun. *kerasi*'den). **1.** Avrupa ve Türkiye'de yabani olarak yetişen ve pek çok çeşidi bahçelerde de yetiştirilen meyve ağacı (*Prunus* [*Cerasus*] *avium*; gülgiller familyası). [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu ağacın tek çekirdekli, etli sulu meyvesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Kiraz ayı,* mayıs. ‖ *Kiraz gibi,* çok kırmızı, koyu kırmızı renkte olan.

—Bot. *Kiraz sapı,* kiraz ve vişnenin kurutulmuş sapı. (Halk hekimliğinde, infusyon halinde, idrar artırıcı, peklik ve kuvvet verici olarak kullanılır.) ‖ *Kiraz zamkı,* erik, kiraz, badem, kayısı ve şeftali gibi ağaçların gövde ve dallarında meydana gelen zamk. Yöresel olarak ağaç balı, ağaç pisi, ağaç püsü, ağaç zamkı, kedibalı gibi adlar da verilir. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Şekerc. *Buzlu kiraz,* sapları koparılıp ince tahta çubuklara geçirilen kirazları koyu şeker şerbetine daldırıp soğutarak yapılan bir tür şekerleme. (Çubuklara geçirilen kirazlar bir kalburun deliklerine ya da toprak dolu bir kaba diklemesine konarak üzerindeki şeker şurubunun donması ve buzlu bir görünüm alması sağlanır.)

—ANSİKL. Kirazın anayurdu Anadolu'dur. Yabani kirazlar Doğu Karadeniz ormanlarında oldukça büyük yer tutar ve Anadolu'nun hemen hemen her tarafında bulunur. Kiraz meyve ağacı olarak Antikçağ'da Avrupa'ya yayılmıştır. İ.Ö. IV. yy.'da bile bahçelerde yetiştiriliyordu.

Yabani kiraz dikine büyüyen bir ışık ağacıdır, enlemesine büyüyerek kalınlaşması ancak çok ışık alabilmesine bağlıdır. Avrupa ormanlarında 25-30 m boylanabilen yabani kiraz yüz yıl yaşayabilir, ama ancak 40-50 yaşlarında kereste olarak işlenebilir. Yabani kiraz Anadolu'nun her yöresinde, özellikle Doğu Karadeniz ormanlarında çok bulunur. Bazı örneklerine 2 bin metre yükseklikte bile rastlanır. Türkiye'deki yabani kirazlar Avrupa'dakiler kadar boylu değildir (en çok 10-15 m). Piramit tepeli olan yabani kirazın çiçekleri beyazdır ve yapraklardan önce çıkar. Meyve az etlidir. Yabani kiraz asitli topraklarda bahçe kirazı için aşılanacı olarak kullanılır ve onlara büyük bir dayanıklılık sağlar. Esmerimsi kırmızı renkli tahtası, ince marangozlukta torna işlerinde ve çalgı yapımında kullanılır.

Kiraz ağacı serin ve süzek toprak ister. Çoğunlukla özel bahçelerde ya da başka meyve ağaçlarıyla karışık olarak yetiştirilir.

Kiraz çeşitleri kendi anacına ya da mahlep üzerine aşılanır. İkincisi iyi akaçlanan topraklara dikilir, çünkü neme karşı esas kirazdan daha duyarlıdır; buna karşılık kireç fazlalığına daha dayanıklıdır.

Kiraz hastalığı olarak çeşitli bakteri hastalıkları (*Pseudomonas mors-prunorum* ve *P. syringae*), mantar hastalıkları (*monilyoz, gnomonia, antraknoz,* vb.), virüs ve mikoplazma hastalıkları sayılabilir; bunlar böceklerle ya da çiçektozlarıyla bulaşır. Kiraz ağacının kabuğu peklik verici ve ateş düşürücü, yaprakları müshil, çiçekleri göğüs yumuşatıcı etkileri nedeniyle halk hekimliğinde de kullanılır.

• *Meyve.* Kiraz genellikle al kırmızıdan koyu kırmızıya kadar değişen parlak ince kabuklu, az lifli etli bir meyvedir. Tam olgunlaştığında bazı çeşitleri siyaha yakın koyu kırmızı bir renk alırken bazı çeşitlerinin rengi sarılaşır. Eti lezzetli, çok sulu, tatlı ve aromalıdır; tek çekirdeği vardır. Olgunlaşması bölgeye ve çeşidine göre nisan sonundan temmuza kadar sıralanır. Yıllık üretim iklim koşullarına göre değişir. Türkiye'nin kiraz üretimi 1991 rakamlarıyla 150 000 t dolayındadır.

Kiraz taze olarak tüketilen bir meyvedir. Bazı ülkelerde içkisi, bazı yörelerde de reçeli yapılır. Pastacılıkta süsleme amacıyla kullanılır.

•*Kiraz zamkı.* Kirli sarı renkte, az çok saydam parçalar halinde olur. Suda kısmen çözünür. Acımsı ve buruk lezzetlidir. Şaraptaki çözeltisi (5 g zamk, 100 g beyaz şarap) öksürük kesici ve bağırsak iltihaplarını iyileştirici olarak kullanılır. Kumaş ve şapka sanayisinde yapıştırıcı olarak kullanılır.

Eskiden önemli bir ihraç malıydı. 1862 yılında Fransa ve İngiltere'ye toplam 250 bin kg kiraz zamkı satıldığı kayıtlıdır. Günümüzde de dışsatımı yapılmaktadır, ama miktarı azdır.

KİRAZ, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 41 247 nüf. (1990); 533 km^2; 50 köy. Merkezi, İzmir'in 143 km G.-D.'sunda *Kiraz,* (antik. *Koloe*). 7 850 nüf. (1990). Tahıl, tütün, pamuk, incir, zeytin üretimi.

KİRAZ HAMDİ PAŞA, türk asker ve siyaset adamı (öl. Köstence 1935). Harp okulu'nu bitirdi. Çeşitli birliklerde görev yaptı. 1914'te emekliye sevk edildi. İttihat ve Terakki cemiyeti'ne karşı olanlar arasında yer aldı. Birinci Dünya savaşı sonunda yeniden hizmete alınıp V. Kolordu komutanlığına getirildi. İngiliz muhipleri cemiyeti'nin kurucularından ve yöneticilerinden biri oldu (1918). Bandırma ve çevresinde cemiyetin örgütlenme çalışmalarını yürüttü. Askeri nigehban cemiyeti (1919) ile aynı yıl kurulan Osmanlı İlâ-yı vatan cemiyeti'nin gizli yöneticisi olarak bilindi. 1920'de oluşturulan dinci nitelikli Tarikat-ı salahiye cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı oldu. Cemiyet, Anadolu'da milli mücadeleyi yok etmek için Gürcistan'da parayla ordu kurma çalışmaları yürüttü. Vahdettin'in özel yaveri (yaveri has) atandı. Kurtuluş savaşı'ndan sonra Romanya'ya kaçtı. 150'likler listesinde yer aldı. (→ Kayn.)

KİRAZELMASI a. *Yörs.* Kırmızı, sert ve küçük bir elma çeşidi.

KİRAZKUŞU a. Zool. Güney-doğu Avrupa, Anadolu, Balkan yarımadası, Kuzey Arabistan'da yaşayan ötücükuş. (Karnı kirli sarı-beyaz, sırtı açık kahverengidir. Sırtta koyu kahverengi şeritler vardır. Göçmendir. Böcekler ve tohumlarla beslenir. Bil. a. *Emberiza melanocephala;* yelvegiller familyası; uzunluğu 17 cm.)

KİRAZLI a. Tokat yöresi yazmalarında görülen ve kare ya da dikdörtgen biçiminde bölümlenmiş yüzey üzerinde kırmızı beneklerden oluşan yazma deseni; bu biçimde desenlendirilmiş yazma. (Kalıp işi yazmalardan olan kirazlıda genellikle yüzey siyah, benekler kırmızıdır. Yüzeyle uyum sağlayacak biçimde düzenlenmiş bordür, çoğunlukla çift kesik çizgiler altında bir sıra kırmızı benekten oluşur.)

KİRAZLI, Çanakkale'nin merkez ilçesine bağlı bucak; 2 110 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Kirazlı,* 467 nüf. (1990).

KİRAZLI, İstanbul ilinin Bağcılar ilçesi Mahmutbey bucağına bağlı bir köy iken, daha sonra merkezle bütünleşip bir semt haline geldi.

Kirazlı bendi, İstanbul ilinde, Belgrat ormanlarının kuzeyinde, Kirazlı deresi üzerinde kurulu su bendi. 1818'de Sultan Mahmut II döneminde kente içme ve kullanma suyu sağlamak amacıyla yaptırıldı. Bendin kret uzunluğu 5 945 m, temelden yüksekliği 13 m, su toplama hacmi 103 080 m^3'tür.

KİRAZLIK a. Kiraz ağaçlarının çok olduğu yer; kiraz bahçesi.

KİRAZLIYAYLA, Kocaeli'de Hereke bucağına bağlı köy iken Körfez ilçesiyle bütünleşip mahalle oldu.

KİRAZLIYAYLA, Marmara bölgesinde, Uludağ'ın B. yamaçlarında, Bursa'dan Uludağ'a çıkan karayolu üzerinde, yaklaşık 1 100-1 200 m yükseltide düzlük. Turistik tesisler, kamp ve dinlence yeri.

KİRAZSİNEĞİ a. Larvası alaca kirazlarda yaşayan sinek. (Bil. a. *Rhagoletis cerasi;* meyvesineğigiller familyası.)

KİRBÂS a. (ar. *kirbās*). *Esk.* Bez, pamuklu dokumadan yapılmış bez.

Kirbet Kerak çanak çömleği → HİRBET KERAK ÇANAK ÇÖMLEĞİ.

KİRBY (William), ingiliz din adamı ve bilgin (Witnesham, Suffolk, 1759-Barham 1850). İngiltere'de böcekbilimciliğin babası olarak kabul edilir.

KİRCHBERG, İsviçre'de (Sankt-Gallen kantonu) komün, Toggenburg'da, Thur'un yakınında; 6 400 nüf.

KİRCHBERG İN TİROL, Avusturya'da (Tirol) yazlık merkez ve kış sporları (yüksl. 860-1 613 m) merkezi, Kitzbühel Alpleri, Kitzbühel'in B.'sında.

KİRCHBİCHL, Avusturya'da (Tirol) kent, İnn kıyısında, Kufstein'ın G.-B.'sında; 4 100 nüf. Turizm merkezi. Hidroelektrik santralı.

KİRCHER (Athanasius), alman cizvit ve bilgin (Geisa, Fulda yakınında, 1602 - Roma 1680). 1618'de, Paderborn'da İsa Birliği'ne girdi, Köln'de felsefe, Mainz ve Koblenz'de de tanrıbilim öğrenimi yaptı. 1628'de Würzburg'da felsefe, matematik, ibranice ve süryanice okuttu. Almanya'yı kasıp kavuran savaş yüzünden Fransa'ya gitti. Lyon ve Avignon'a uğradı, burada Peiresc ile dostluk kurdu ve onun aracılığıyla Gassendi ile tanıştı. 1633'te Ferdinand II, Viyana'da kendisine sarayın matematikçisi olarak Kepler'den boşalan yere gelmesini önerdi. Ancak Kircher, daha önce özellikle dikilitaşlar üzerindeki yazıları incelemesi için papa Urbanus VIII tarafından Roma'ya çağrılmış olduğundan, Ferdinand II'nin önerisini kabul etmedi. 1638'de Roma koleji matematik profesörlüğüne atandı. Burada çeşitli bilimleri okuttu ve ünlü "Museum Kircherianum"u kurdu. Halka açık müzelerin ilk örneği olan bu müzede, çok çeşitli nesneleri (hayvanlar, taşlar, aletler, vb.) bir araya getirdi. Çeşitli bilim alanlarıyla ilgilenen Kircher, fizik, gökbilim, astroloji, mantık, matematik, dilbilim (hiyeroglifleri çözmeye, çince öğrenmeye, bütün dillerin kaynağını oluşturan bir dili bulmaya çalıştı) hermesçilikle uğraştı.

Kircher birkaçı geniş kapsamlı olmak üzere 36 yapıt, 2 000 mektup ve elyazması bıraktı. Değerli gravürlerle resimlendirilmiş başlıca yapıtları arasında şunları sayabiliriz: *Magnes sive De arte magnetica* (1641) [mıknatısla ilgili bu yapıt birçok kez basıldı], *Ars magna lucis et umbrae* (1646) [özellikle astrolojiyi ve güneş ve ay tutulmalarını inceleyen bu kitapta kendisinin icat ettiği sanılan büyülü feneri anlatır], *Musurgia universalis* (1650) [müzik ansiklopedisi], *Oedipus aegyptiacus* (1652-1654), *Mundus subterraneus* (2 cilt, 1665 ve 1668) [Kircher'in bu en büyük yapıtı, ilk büyük yerbilim incelemesi sayılır, büyük bir bölümü volkanlara ayrılmıştır], *China monumentis* (1667) [ilk fransızca - çince sözlüğü içerir], *Ars magna sciendi* (1669), *Turris Babel* (1679) [bir evrensel dil araştırması].

çiçekler

yabani kiraz

meyveler

meyveler

bahçe kirazı (çiçekli dal)

Larousse

Gustav Robert Kirchhoff

KİRCHHEİMER (Otto), alman toplumbilimci (Heilbronn 1905 - New York 1965). Paris ve New York Toplumbilimsel araştırmalar enstitüsü'nde çalıştı, marxçılıktan, ama aynı zamanda C. Schmitt'ten etkilendi. Hukuk, özellikle de ceza hukuku sorunlarının toplumbilimsel incelenmesine katkıda bulundu: *Punishment and Social Structure* (Ceza ve toplumsal yapı) [1939, G. Rusche ile birlikte]; *Political Justice* (Siyasal adalet) [1961]. Nazizmin yükselişine ilişkin çalışmaları ölümünden sonra *von der Weimarer Republik zum Faschismus* (Weimar Cumhuriyeti'nden faşizme) [1976] adlı bir kitapta toplandı.

KİRCHEİM UNTER TECK, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın güney-doğusunda; 31 500 nüf. Çelik fabrikası. Makine, elektrikli gereçler ve kereste sanayileri.

KİRCHHOFF (Gustav Robert), alman fizikçi (Königsberg 1824 - Berlin 1887). Önce Breslau'da profesörlük yaptı (1850), burada Bunsen'le dostluk kurdu, onunla birlikte Heidelberg'e gitti (1854), Berlin'de bir matematiksel fizik kürsüsünün başına geçti (1875). Kirchhoff, 1859'da aldığı ışımaları tümüyle soğuran "kara cisim" kavramını tasarladı; bu cismin yayım gücüyle soğurgan güçünün yasalarını ortaya koydu. Ancak kendisini ölümsüzleştiren, tayfgözleri bulması oldu. Bunsen'le birlikte bu icadından yararlanarak tayf çizgilerinin kimyasal elementler için ayırtedici olduğunu gösterdi, böylece tayf analizini yarattı (1859). 1861'de, gene Bunsen'le birlikte, tayfgözlem yöntemiyle sezyum ve rubidyum adında iki yeni element buldu. Güneş tayfında D çizgisini sodyum buharının yarattığını keşfeti. Tayf çizgilerini tersine çevirme konusundaki ünlü deneyi ile akkor halindeki gazların, kendi yayabildikleri ışımaları bile soğurabilecek güçte olduklarını gösterdi. Kirchhoff, ayrıca, paralel elektrik akımlarına uygulanan genel formülleri buldu, titreşimli levhalar üzerinde araştırmalar yaptı, hidrodinamikte kesintili yüzeyler kuramını, son olarak da optikte Fresnel'in dalga kuramını geliştirdi.

Kirchhoff yasaları, bir elektrik devresini oluşturan öğelerin akımlarının ve gerilimlerinin uymak zorunda olduğu yasalar. (→ DEVRE.)

Kirchhoff yasaları, bir havalandırma şebekesinde, hava debilerinin dağılımına ilişkin yasalar (elektrik akımının dağılım yasalarına benzer).

KİRCHHOFF (Alfred), alman coğrafyacı (Erfurt 1838 - Leipzig 1907). 1873'ten 1904'e kadar Halle'de ders verdi ve *Unser Wissen von der Erde* dizisini yönetti (1884-1893).

KİRCHNER (Ernst Ludwig), alman ressam ve gravürcü (Aschaffenburg 1880 - Frauenkirch, Davos yakınında, İsviçre, 1938). *Die Brücke**'nin kurucuları arasında yer aldı (Dresden, 1905). Anlatımcı resim araştırmalarını alman ağaç oyma tekniği, afrika ve okyanusya heykelciliği ve Van Gogh, Gauguin ve Munch'un sanatlarından birlikte esinlenen örneklerle besledi. Resimlerinin özelliği, kısa kontur çizgileri ve canlı renkler kullanmasında kendini gösterir (nü'ler, kadın figürleri, vb.: *Hasır şapkayla yatan mavi nü*, 1908'e doğr., özel kol.). Ancak, daha sonra, Berlin'de (1911'den sonra) çalışmalarına daha yoğun bir yapı, kısa ve keskin anlatımlı bir desen ve daha az parlak tonlar egemen oldu (sokak ve eviçi manzaraları, vb.). Değerli gravürleri (tahta üstüne [Chamisso' nun *Peter Schlemihl*'i için resimler, 1915] ve ofortlar) ve taşbasma çalışmaları alman anlatımcılığının önemli örneklerini oluşturur. 1915'te hastalanan ve 1917'de İsviçre'ye yerleşen E. L. Kirchner, bundan sonra daha dingin bir tarza doğru gelişme gösterdi. Ancak, yapıtlarına nazilerce el konunca, 1938'de üzüntüden kendini öldürdü.

KİRCHSCHLÄGER (Rudolf), avusturyalı devlet adamı (Obermühl, Yukarı Avusturya, 1915). 1963'te B. Kreisky'nin özel kalem müdürü oldu. 1970'te Dışişleri bakanlığına atandı. Avusturya'nın tarafsızlığını savundu. Sosyalistlerin adayı olarak 1974'te Cumhurbaşkanı seçildi. İki dönem cumhurbaşkanlığı yaptıktan sonra, Anayasa gereği üçüncü kez (1986) adaylığını koyamadı; görevden ayrıldı.

KİRCKMAN → KİRKMAN.

KİRDÂR → GİRDÂR.

KİRDE a. Mısır unundan yapılan genellikle içine peynir ya da haşhaş konulan bir tür pide.

KİRDİGÂR → GİRDİGÂR.

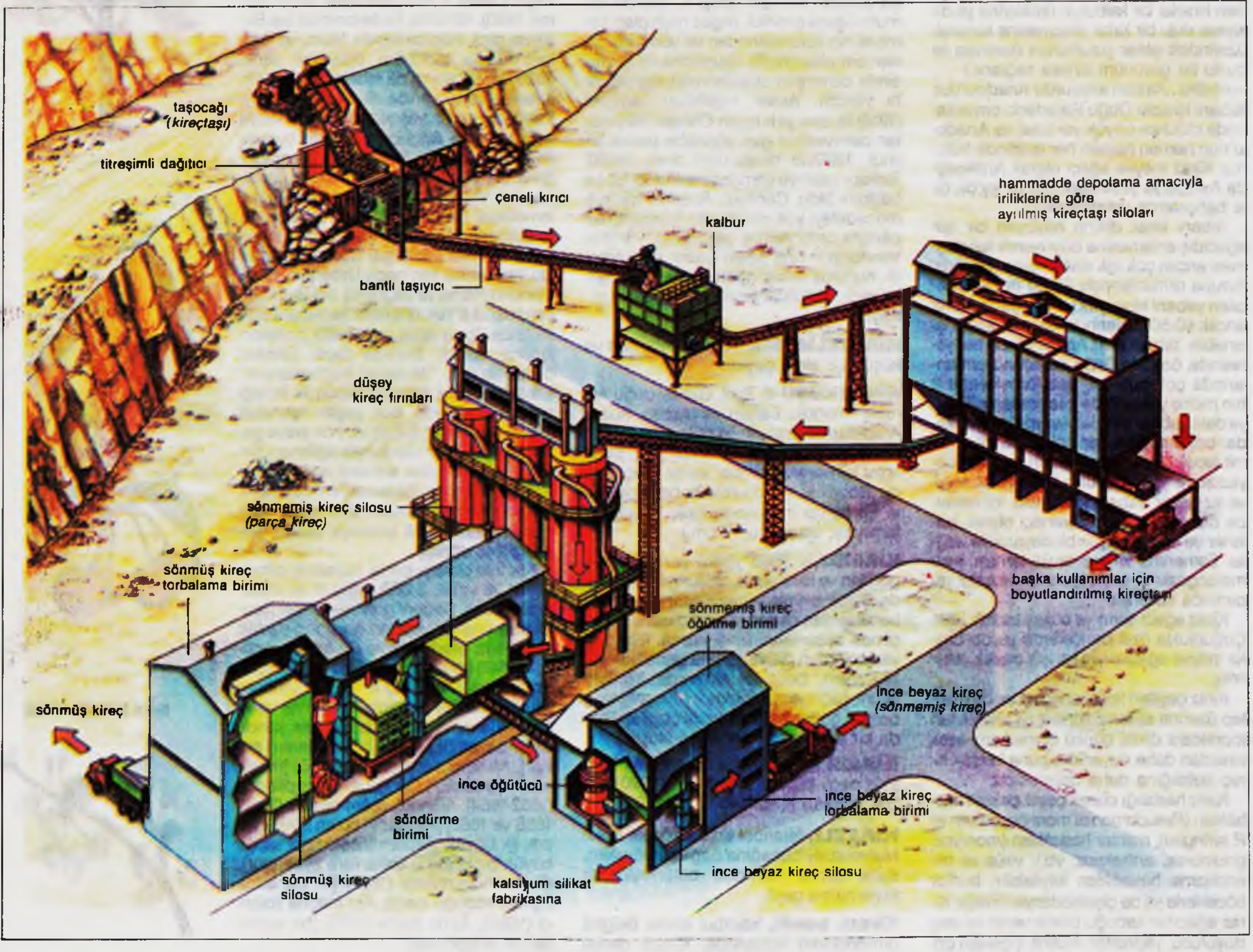
KİREÇ a. (fars. *gereç*'ten). **1.** Kim. Kalsiyum okside (CaO) verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) —**2.** *Kireç gibi olmak,* korku, heyecan gibi nedenlerle yüzünde hiç renk kalmamak, yüzü bembeyaz kesilmek.

—Anorg. kim. *Sönmemiş kireç,* susuz (anhidr) kalsiyum oksit. ‖ *Sönmüş kireç,* hidratlı kireç.

—Boyac. *Kireç badana,* sönmüş kirecin, evlerin içini ya da dışını badanalamaya, beyazlatmaya yarayan sudaki çözeltisi.

—Deric. *Kireç banyosu,* derinin, üzerindeki kılların gevşeyip dökülmesi için batırıldığı kireç ve bazen de kimyasal maddelerden (sodyum sülfür vb.) oluşan banyo. ‖ *Kireç giderme,* kireçleme sırasında deriye uygulanan kireç ve öbür alkali maddeleri temizleme. (Kireç giderme, içlerinde zayıf asitler [laktik, asetik, butirik vb.] sodyum bisülfit ya da amonyum klorür

SÖNMEMİŞ VE SÖNMÜŞ KİREÇ ÜRETİMİ

Çimento ve kireç üreticileri ulusal sendikası belgesine göre

bulunan banyolarda yapılır.) [Eşanl. KİREÇ TEMİZLEME.]
—Eczc. *Kireç suyu,* sönmemiş kireç suda söndürülerek elde edilen su. (Süzülen sıvı %2 kalsiyum hidroksit içerir ve antiasit, antidiyareik ve antiseptik etki gösterir. Kireç suyundan ayrıca kireç linimenti hazırlanmasında yararlanılır.)
—Hidr. bağl. *Yağlı kireç,* arı kireçtaşından yapılmış hidratlı kireç. || *Zayıf kireç,* arı olmayan kireçtaşından yapılmış hidratlı kireç.
—İpekböcç. *Kireç hastalığı,* bulaşıcı ipekböceği hastalığı. Miselyumlarıyla konidi oluşturarak üstderiyi örten bir mantardan *(Beauveria bassiana)* ileri gelir. (Kireç hastalığına yakalanan ipekböceği sertleşir, pembemsi bir renk alır ve unlu bir tozla örtülür.)
—Şek. san. *Kireç giderme,* şeker şerbetindeki kalsiyum iyonlarının bir katiyon değiştiriciden geçirilerek alınması.
—Teknol. *Kireç ocağı,* kireç üretmek için kireçtaşının yakıldığı fırın.
—ANSİKL. Kim. özgül kütlesi 3,4 g/cm³ olan sönmemiş kireç ya da başka bir deyişle kalsiyum oksit (CaO) beyaz, amorf bir katıdır. 2 580 °C'a doğru erir, elektrik fırınında uçucu duruma gelir. Isıyla bozunmaz; kireçtaşının kireçleştirilmesi sonunda elde edilir (kalsinasyon).
Kireç, klordan kızıl derecede etkilenir, elektrik fırınında karbonla bozunarak kalsiyum karbürü (CaC_2) verir, oldukça baziktir. Suya karşı yüksek bir ilgi gösterir, su etkisiyle büyük bir ısı açığa çıkararak hidrokside dönüşür: susuz (sönmemiş) kireç parçası üzerine bir miktar su döküldüğünde, bu su, kirecin gözeneklerine sızarak buharlaşır. Bir süre sonra kireç şişer, çatlar ve toz biçiminde dağılır. Böylece *sönmüş kireç* ya da başka bir deyişle *hidratlı kireç* denen kalsiyum hidroksit [$Ca(OH)_2$] elde edilir. Kalsiyum hidroksit, suda hafifçe çözünen beyaz bir tozdur. Duru, berrak çözeltisine *kireç suyu* denir. *Kireçsütü,* suyla karıştırılarak elde edilen sönmüş bir kireç bulamacıdır. Oysa hidratlı kireç, kuvvetli bir bazdır. Kireç, özellikle havanın karbondioksidini soğurarak beyaz kalsiyum karbonat pullarıyla kaplanır. Kireç suyu, karbondioksit verildiğinde bulanır, kireç suyunun bu özelliğinden karbondioksit ayracı olarak yararlanılır.
• *Elde edilişi.* Arı kireçtaşlarında bulunan karbonatın giderilmesi, yaklaşık 1 000 °C düzeyinde bir sıcaklıkta yapılır. İşlem, yakıt ve kireçtaşının sırayla yüklendiği düşey bir fırında ya da külden kaçınılmak isteniyorsa gazla ısıtılan döner bir fırında gerçekleştirilir. Hem sönmemiş, hem de sönmüş kirecin sanayide (demir-çelik, karayolları, suların ve demir dışı metallerin işlenmesi, kalsiyum karbür ve inşaat malzemeleri üretimi) ve tarımda yaygın bir kullanımı vardır. (→ KİREÇLEME.) İnşaatlarda kullanılan kireçler (zayıf kireç, hidrolik kireç [su içinde ve havada sertleşen kireç]) killi kireçtaşından elde edilir: % 10'a dek kil içeren kireçtaşı, zayıf ve havada sertleşen bir kireç verir. Bileşiminde % 10-20 oranında kil bulunan kireçtaşlarından hidrolik kireç üretilir. Genellikle düşey fırında uygulanan kireçleştirme işlemi, kil elementlerinin bir bölüm kireçle bileşmesini sağlayan daha yüksek bir sıcaklıkta yapılır; bu bileşme aynı zamanda hidrolik sertleşmeyi gerçekleştirir. Bileşmemiş kireç fazlası, su verildiğinde ürünün kendiliğinden toz haline gelmesini, yani sönmesini sağlar; söndürme, kireç kuyularında doğrudan su verilerek yapıldığı gibi buharla da gerçekleştirilir. İnşaat kireci günümüzde çimentolardan çok daha az kullanılmaktadır.
Kalsiyum karbonatın kireçleştirilmesi sonucu elde edilen kireç metalürjide, özellikle demir metalürjisinde, bileşiminde fosfor bulunan cevherlerin işlenmesinde kullanılan temel maddelerden biridir; özellikle fosfor giderme işleminde yararlanılır. Kireç yüksek sıcaklıkta erimesine karşın kolayca sönmüş kirece dönmesi yüzünden tek başına ateşe dayanıklı bir malzeme olarak kullanılamaz.

KİREÇ, Balıkesir'in Dursunbey ilçesine bağlı bucak; 2 977 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Kireç,* 254 nüf. (1990).

KİREÇÇİ a. Kireçtaşından kireç yapan ve / ya da satan kimse.

KİREÇÇİ (Ahmet) → MERSİNLİ AHMET.

KİREÇÇİL sıf. Bot. Toprakta yüksek oranda kalsiyum bulunmasına dayanabilen bitkiler için kullanılır. (Kireççil türlerin varlığı kireçli toprakların özgül kimyasal niteliklerine [yüksek pH, aşırı ölçüde aktif kalsiyum] bağlı olabileceği gibi bazı fiziksel niteliklere de bağlı olabilir [sığ toprak, yüksek derecede çoraklık, doğa etkilerine aşırı açıklık, vb.].)

KİREÇHANE, Trabzon'un merkez ilçesine bağlı Çağlayan* bucağının eski adı.

KİREÇKAYMAĞI a. Anorg. kim. Formülü $Ca(OCl)_2 \cdot 4H_2O$ ya da $CaOCl_2 \cdot XH_2O$ olan bileşik; kalsiyum hipoklorit de denen bu bileşik, klor kokusunda ve sarımsı beyaz renkte bir maddedir; toz durumunda ya da sulandırılmış olarak bulunur; mikrop öldürücü, ağartma etkeni ve yükseltgen olarak kullanılır.
—Boyac. ve Tarım. Suyla seyreltilmiş ve duvarları boyamaya, ağaçları kireçlemeye, vb. yarayan sönmüş kireç.

KİREÇLEME a. Kireçlemek eylemi.
—Su ür. kül. Dibini dezenfekte etmek ve üretkenliğini artırmak için bir gölete kireç atma eylemi.
—Tarım. Bir tarım arazisini, kireç ya da kireçli maddeler karıştırarak iyileştirme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Pamuklu kadifeyi, atkı atmalarını kesmeden önce sertleştirmek için kireçsütüne batırmak işlemi.
—ANSİKL. *Tarım arazilerini kireçleme.* Toprağın fazla asit olması, işlevinin büyük ölçüde bozulmasına neden olur. Bu yüzden bitkiler için zehirli maddelerin ortaya çıkması, kullanılabilir haldeki bazı besleyici öğelerin azalması ve mikroorganizma etkinliklerinin yavaşlaması ekili bitkilerin davranışlarını değiştirir, büyüme ve gelişmelerini bozar. Bitkilerin, mikroorganizmaların, tarımsal yöntemlerin ve iklimin etkisiyle ekili toprakların, kalsiyumu yavaş yavaş azalır. Bu nedenle kalsiyumca fakir toprakların zamanla asitleşmeye doğal eğilimi vardır. Çok eski bir yöntem olan kireçleme, günümüzde bile, çiftçinin elinde toprağın asit fazlalığını giderme yolunda tek çare olarak geçerliliğini korumaktadır. Kireçleme, toprağın doğal yapısına ve yapılacak tarımın gereksinmelerine göre saptanan pH derecesiyle ayarlanmalıdır. Bu pH, duruma göre 6,5 (hafifçe asit toprak) ile 7,5 (bazik tepkime veren toprak) arasında değişir.

KİREÇLEMEK g. f. **1.** *Bir şeyi kireçlemek,* ona kireç katmak ya da üzerine kireç sürmek: *Suyu kireçlemek. Ağaç diplerini kireçlemek.* **—2.** *Bir yüzeyi kireçlemek,* kireçle badanalamak: *Duvarları kireçlemek.*
—Metalürj. Tel çekme işlemi sırasında, asitle yüzey temizleme işleminden sonra eser miktardaki asit kalıntılarını yansızlaştırmak ve tel çekme kalıbından geçiş sırasında yağlama sağlamak için teli kaynar kireç sütünden geçirmek.
—Tekst. Pamuklu kadifeyi kireçleme işleminden geçirmek.

◆ **kireçlenmek** edilg. f. **1.** İçine kireç katılmak ya da üzerine kireç sürülmüş, bulaşmış olmak: *Su kireçlendi. Toprak kireçlendi. Gömleğim kireçlendi.* **—2.** Badanalanmak: *Duvarlar daha yeni kireçlendi.* **—3.** İçinde su kaynatılan bir kap sözkonusuysa, kireç tortuları oluşmak; kireç bağlamak: *Çaydanlık iyice kireçlenmiş, temizlemek gerek.*

KİREÇLENME a. Kireçlenmek eylemi.
—Deric. Kireç banyosunun postun altderi dokuları (kollagen) üzerindeki kimyasal etkisi. Bu etki dokularda önemli ya da önemsiz ölçüde hidrolize neden olur. Hidroliz, kollagenin boyarmaddelere karşı etkili duruma gelmesini sağlar, aynı zamanda, süreye göre, altderideki keçeleşmiş tabakayı yumuşatır, böylece kılların yolunması ve kireçlenme aynı anda gerçekleşir.
—Dişç. Diş ibiği de denen iki lamdan doğan diş taslaklarının embriyolojik gelişimiyle dişin sert dokularının (mine ve dentin) oluşma süreci. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fizyol. Kemik oluşumunu sağlamak üzere kalsiyum tuzlarının (özellikle fosfatlar) kıkırdaklarda birikmesi. (Kireçlenme kemikleşmenin evrelerinden biridir.)
—Patol. Kemikler dışındaki dokularda kalsiyum tuzlarının birikmesi. Genellikle süreğen bir iltihap sırasında (tüberküloz) ya da doku yozlaşmasından sonra (arteriyoskleroz) görülür. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dişç. Her bir diş lamı üst ve alt çene mezanşiminin içine girer, bazı noktalarda kalınlaşır ve böylece diş tomurcukları belirmiş olur. Bunlar ileride yavaş yavaş kaybolacak bir sapla diş lamına takılı kalır: sütdişlerinin tomurcukları. Bu sırada, diş lamından içe ve geriye doğru ikinci bir epitelyum lamı ayrılır; ileride kalıcı dişleri bunlar verecektir. Her diş tomurcuğu giderek küçük bir kese şeklini alır, bunun derin kısmı ya da tabanı bir kadehcik şeklinde çukurlaşır. Burası prizma şeklinde hücrelerle örtülüdür: mineyi salgılayan adamantoblastlar. Mine ise prizmalar halinde yerleşir. Bu öğelerin altında diş papillasını oluşturan mezanşim hücreleri yer alır. Adamantoblastlarla temasta olan en yüzeysel hücreler, kireç tuzlarıyla yüklenecek olan fildişi ya da dentini oluşturan odontoblastlardır. Diş tacının gelişmesinden sonra seman ile çevrili dentinden oluşan kök meydana gelir.
—Patol. Kireçlenme, kemik dokusu dışındaki organ ya da dokularda (eklem, damar, böbrek dokuları) fosfat ya da karbonat halinde kalsiyum birikmesidir. Çok çeşitli patolojik görünümler alabilir: omuz eklemi kireçlenmesi, kiriş kireçlenmesi (kireçli kiriş hastalığı); böbrek kireçlenmesi (böbrek taşı); özellikle aortta görülen ve aterom çerçevesinde giren atardamar kireçlenmesi. Akciğer patolojisinde, çeşitli dokularda (lenf düğümleri, akciğer dokusu, plevra) kireç birikmesi önemli olabilir ve genellikle önceden geçirilmiş bir hastalık nedbesiyle ilintilidir. Bu hastalıklar iltihap (basit enfeksiyonlar, tüberküloz), yozlaşma (asbestoz), nekroz türünden olabilir. Akciğer hastalıklarında kireçlenmeler, röntgen filmi üzerinde karakteristik bir donukluk biçiminde görülür.

KİREÇLENMEK → KİREÇLEMEK.

KİREÇLEŞME a. Kireçleşmek eylemi; kireçlenme.

KİREÇLEŞMEK gçz. f. Kireç durumuna gelmek.

◆ **kireçleştirmek** ettirg. f. Kim. *Kireçtaşını kireçleştirmek,* yüksek sıcaklıkta ısıtarak kirece (CaO) dönüştürmek.

KİREÇLEŞTİRMEK → KİREÇLEŞMEK.

KİREÇLİ sıf. **1.** Bileşiminde kireç bulunan ya da kireci bol olan: *Toprağı kireçli, bir arazi. Kireçli su.* **—2.** Kireç sürülmüş, kireç bulaşmış: *Duvarlar kireçli, sürünmeyiniz. Ellerim kireçli, elinizi sıkamayacağım.*
—İpekböcç. *Kireçli larva* ya da *krizalit,* kireç hastalığına yakalanarak koza içinde mumyalaşan larva ya da krizalit. (Koza sallandığında özgül bir şıkırtı sesi duyulur.)
—Pedol. Oluşumu bol miktarda kireç bulunmasına bağlı olan toprak için kullanılır. || *Kireçli toprak,* % 0,5'ten çok $CaCO_3$ içeren toprak. (Kireçli topraklar, kireç içerikleri bakımından hafif kireçli [kireç içeriği % 0,5-2], kireçli [% 2-5], çok kireçli [% 5-10] ve çok fazla kireçli [% 10'dan çok] olmak üzere alt gruplara ayrılır.)
—Tarım. % 13'ten fazla kalsiyum karbonat içeren toprağa denir. (Bk. *ansikl.* böl.)

kirecin sanayisel üretim işlemleri şeması

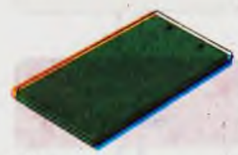
Dr. Remy-C.N.R.I.

akciğer tüberkülozu sonucunda dokularda kireçlenme

ÇEŞİTLİ KİREMİT TÜRLERİ

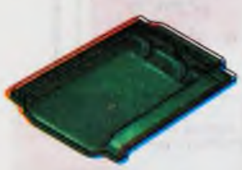
oluklu

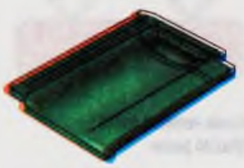
düz

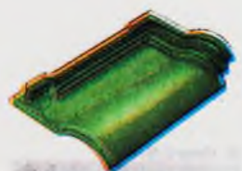
düz, geçmeli

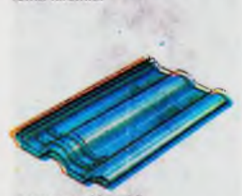
geçmeli, küçük boy

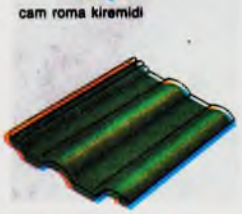
geçmeli, tek kanallı

roma kiremidi

cam roma kiremidi

Redland tipi büyük roma kiremidi

geçmeli, S tipi

Fransa Tuğla ve kiremit üreticileri federasyonu belgesine göre

—*Yerbil. Kireçli engebe,* KARST* ENGEBESİ'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Tarım. Yumuşak kireç fazlalığı toprağın fiziksel, kimyasal ve biyolojik özelliklerinin tümünü değiştirebilir ve tarım bitkilerine karşı özgül bir durum yaratabilir: sarılık (kloroz) tehlikesi artar, verimi artırıcı elementler daha güç özümlenebilir. Aşırı kireç fazlalığı (aşırı sarartma gücü) olan yerlerde bazı meyve fidanlarının dikiminden ve mısır gibi bazı bitkilerin ekiminden vazgeçilerek bunların yerine kaba yonca, korunga ve yonca gibi kireçli toprağa uyum sağlayabilen bitkiler ekilir.

Toprağı iyileştirici kireçli maddeler arasında, hem doğal kökenli olanlar (tebeşir, falen, marn, merl, vb.), hem sanayi hammaddelerinin işlenmesi sonucunda ortaya çıkan artık ürünler (şeker fabrikalarının kireçli artıkları vb.) bulunur. Bunların ikisi de tarlaya kolay atılabilmeleri için ek işlemlerden geçirilebilir (kurutma, övütme, ufalama, eleme, vb.). Bunların kalsiyum karbonat içerikleri, karbon çözünürlükleri ve yansızlaştırıcı değerleri başlıca özellikleridir. Karbonik çözünürlüğü de bunların sertliğini ve övütülme inceliğini yansıtan bir testtir.

KİREÇLİK a. Kireç konan yer.

◆ sıf. Bileşiminde bol miktarda kireç bulunan arazi için kullanılır.

KİREÇLİSÜNGERLER a. Zool. İskeleti kireçli iğneciklerden oluşan süngerler sınıfı. (Basit yapılı *Homocoela*'lar ve daha karmaşık yapılı *Heterocoela*'lar kireçlisüngerlerin iki altşubesidir.)

KİREÇPERDE a. Yerbil. Bir mağaranın yan duvarlarını kaplayan kireç taşlaşmaları.

KİREÇSİLEMEK g.f. Kim. Bir maddenin uçucu bileşenlerini uygun sıcaklıkta uzaklaştırmak.

KİREÇSİZ sıf. **1.** Bileşiminde kireç bulunmayan ya da çok az olan. **—2.** Sertlik oranı düşük olan su için kullanılır.

KİREÇSİZLENME a. Tarım, Yerbil. ve Pedol. **1.** Sel ve/ya da sızıntı sularının etkisiyle bir kayaç ya da bir toprağın kireçli bölümünün çözünmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kireçsizlenme kili,* kireçtaşı yıkandıktan sonra geride kalan artık kil.

—ANSİKL. Tarım, Yerbil. ve Pedol. Karbondioksit yüklü suların etkisiyle, kayaçlarda bulunan ve çözünmeyen kalsiyum karbonat çözünebilen kalsiyum bikarbonata dönüşür ve sular tarafından sürüklenir. Kireç arı durumunda değilse, kireç ayrılınca serbest kalan öğeler, artık oluşumlar biçiminde birikir (kireç giderme killeri, mağaralardaki kırmızı killer, çakmaktaşlı killer, fosforitler). Kireçsizlenmenin tam olarak gerçekleşmemesi, boşluklu kayaçların oluşmasına yol açabilir. Bir toprakta, ana kayacın sertliğine göre kireç az ya da çok parçalanmış olarak ortaya çıkar. Yavaş yavaş burada çözünerek kalsiyum iyonları açığa çıkarır: kireçsizlenmiş toprak kalsiyum iyonları bakımından fakirleşir; bunun başlıca nedeni özütlemeli süzme sulardır; bazı asitleştirici gübreler bu süreci hızlandırır.

KİREÇSİZLEŞTİRME a. Kireçsiz duruma getirme; kireçten arıtma.

KİREÇSİZSÜNGERLER a. İğneciklerinde kireç bulunmayan sünger öbeği. (*Demospongiae* ve silislisüngerler sınıfları bu öbeğe girer.)

KİREÇSÜTÜ a. Anorg. kim. Formülü $Ca(OH)_2$ olan kalsiyum hidroksidin, yani sönmüş kirecin suyla karıştırılması sonunda elde edilir ve badana yapımında kullanılır.

KİREÇTAŞI a. Yerbil. Temel bileşeni kalsiyum karbonat ($CaCO_3$) olan ve soğuk seyreltik asitte fokurdamasıyla ayırt edilen tortul kayaç. (Eşanl. KALKER.) [Bk. *ansikl.* böl. İnş. ve Yerbil.]

—Isıbil. Buhar kazanlarının içinde bulunan kireçten kabuk.

—Metalürj. Demirin asitsel cevherlerini işlemede, iyi bir cüruf hazırlamak için eritici olarak kullanılan madde. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İnş. Geleneksel yapım yöntemlerinde kireçtaşı, kesme taş ya da moloz taş biçiminde kullanılır; yeni ve gelişmiş yöntemlerdeyse, kireçtaşından, önişlemeden geçirilmiş taşlar ve yapay taşları oluşturan agregalar biçiminde yararlanılır.

Kireçtaşları ince (birkaç cm) ya da çok kalın (15-20 m) bankıar halinde ya da som (masif) durumda bulunmalarına göre, kesimin güç ya da kolay olması, kırılmaya karşı direnç ya da sertlik ve fiziksel görünüm bakımından farklılıklar gösterir. Aynı kireçtaşı ocağında farklı görünüm ve nitelikte birçok bank bulunabilir.

Kesme taşlar, belli bir numuneyi hazırlamak için harcanan zamana bağlı olarak 1-10 arasında değişen bir kesme güçlüğü katsayısına göre sınıflandırılır. Kayacın sertliği ve taşçı aletine gösterdiği tepkilerin biçimi bu katsayıyı etkiler. Yapılarda kullanılan kireçtaşları yoğun, som, gevşek, boşluklu, sert, yarı sert gibi adlar alır. Kireçtaşlarının görünümü oluşumlarına ve renk verici katışkılar içermelerine göre değişir.

İstanbul'da, Çekmece gölünün K.'inden (Kayabaşı) çıkarılan fosilli, beyaz-sarı kireçtaşları ve İstanbul boğazının iki yakasında bulunan taş ocaklarından çıkarılan koyu mavi, beyaz kalsit damarlı kireçtaşları (Devon kireçtaşları), ayrıca Gaziantep, Şanlıurfa ve Mardin'de kullanılan manlı kireçtaşları önemli yapı taşlarıdır. Bunlar kaba yontulmuş olarak bina cephelerinde, kırmataş olarak beton ve asfalt yapımında cilalanarak kaplamalarda kullanılır.

—Metalürj. Kireçtaşı, yüksekfırında cevherden başlayarak dökme demir hazırlamada eritici ve arıtıcı olarak kullanılır. Yüksekfırındaki sıcaklıklarda kireçtaşı karbondioksit ve kirece ayrışarak cüruf oluşturmayı sağlar.

—Yerbil. Taşkürede çok bol bulunan kireçtaşlarının temel bileşeni, kimi kez arı olmayan, biçimsiz ya da kristalleşmiş kalsiyum karbonattır (kalsit, aragonit). Yoğunlukları 2,6 ile 2,7 arasında değişir ve karbondioksitli suda hafifçe çözünürler. Başkalaşımla kristalleşerek mermerleri oluştururlar.

Kökenlerine ve bileşimlerine göre şu türlere ayrılırlar:

—*kırıntılı kireçtaşları,* önceden var olan kireçli kayaçların aşınmayla parçalanması sonucu ortaya çıkan kırıntılarından oluşur; bunlar gevşek (kireçliçamurlar, kireçli kumlar) ya da kireçli bir çimentoyla pekişmiş olabilir (litografik kireçtaşı, kalkarenit);

—*çökelme kireçtaşları,* suda çözelti durumunda bulunan kalsiyum bikarbonatın kararsızlığı sonucu şu tepkimeyle oluşur: $(CO_3)_2CaH_2 \rightarrow CO_2 + H_2O + CO_3Ca$ (çözünmez); bu tepkime, ortamda bulunan CO_2'nin oranı azaldığı zaman gerçekleşir (sıcaklığın artması, basıncın düşmesi, çalkalanma, CO_2 isteyen bitki örtüsü); oolitli ve pisolitli kireçtaşları sıcak ve çalkantılı denizlerde çökelir; tüfler ve travertenler kaynak çökelleridir, çeşitli sarkıtlar, dikitler ve taşlaşmalar karst bölgelerindeki doğal oyukların iç duvarını kaplar;

—*organik kireçtaşları,* gerek kimi yapıcı organizmaların etkinliğinden (suyosunları, yosun hayvanları, mercanlar) gerekse, çoğunlukla ölü organizmaların daha sonra çimentolaşmış kireçli parçalarının birikmesinden doğar: *entroklu kireçtaşları* (denizlaleleri), *delikli kireçtaşları, kabuklu kireçtaşları* (cerithiumluk, ammonitli), *lümaşel kireçtaşları* (yumuşakçalar), *tebeşirler.*

Kalsiyum karbonat, başka tortul elementlerle de birleşebilir: kuvars *(kumlu kireçtaşları),* dolomit *(dolomitli kireçtaşları, dolomiler),* killer *(killi kireçtaşları, marnlar)* organik madde *(bitümlü kireçtaşları).* Son olarak kireçtaşlarında silisli süreksizlikler olabilir: *çakmaktaşlı kireçtaşı, silis yumrulu kireçtaşı.*

KİREÇTEPE, Gelibolu yarımadasının B.kıyısında, Büyük Kemikli burnunun 6 km D.'sunda, kıyıya hâkim dik yamaçlı tepe; yaklaşık 200 m; Çanakkale savaşları'nda önemli rol oynadı.

KİREÇYEREN sıf. Bot. Çok yüksek oranda kirece dayanamayan bitki türlerine denir. (Toprakta kalsiyum iyonlarının eriyik halinde aşırı ölçüde ve etkin biçimde yer alması, demir ve manganez gibi başka elementlerin etkisini yok eder. Kirece duyarlı bitki türlerinden bazılarında bu duyarlılık aşırı derecededir [eğreltiotu, kestane, sahil çamı, vb.], asitsever bazı türlerse, toprağın asitliğini azalttığı için kalsiyumu sevmez [fundagiller].)

KİREMİT a. (yun. *keramos*'tan). **1.** İnş. Yapıların çatılarını örtmede kullanılan pişmiş toprak gereç. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kiremit aktarmak,* kırık kiremitleri kaldırıp yerlerine sağlamlarını koymak. **—3.** *Kiremit rengi,* kahverengiye çalan koyu kırmızı renk.

—İnş. *Kiremit bağlama,* rüzgârlı bölgelerde, kiremitleri altlarındaki dillerden geçirilen tellerle alt kaplamaya tespit etme. ‖ *Eğri kiremit,* enine yönde şişkin bir bölümü bulunan ve kubbelerin yapımında ya da çatkının düzlemsel olmayan kusurlu bölümlerini örtmede kullanılan kiremit. ‖ *Kesik kiremit,* yedirmelikleri yapmada kullanılan, eni yönünde boydan boya yarılmış kiremit. ‖ *S kiremit* ya da *flaman kiremidi,* XV. yy.'da Flandre'da ortaya çıkan ve üstten bindirilerek yerleştirildiği için suyu geçirmeyen yatık S biçiminde kiremit.

—Mim. *Kiremit ağızlığı,* bir dam sağrısı-

TÜRKİYE'DE EN ÇOK KULLANILAN KİREMİT TÜRLERİ

Marsilya tipi kiremit

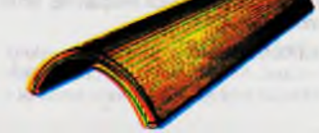
mahya kiremidi

düz kiremit

alaturka kiremit

nın saçak uçlarını bezeyen, genellikle seramik öğe.

—Mutf. *Kiremit kebabı* →KEBAP.

—ANSİKL. İnş. Kiremidi ilk olarak Yunanlılar'ın hafifçe çukurlaştırılmış ince seramik levhalar biçiminde kullandıkları bilinmektedir. Romalılar'da çatı örtüsü iki tür kiremitten oluşurdu: yamuk biçiminde yassı bir kiremit *(tegula)* ve yarım kesik koni biçiminde bir kiremit *(imbrex)*.

Kiremitler, mekanik yollarla (kesekkıranlar, lamalı ya da silindirli kesiciler, eziciler) ya da atmosferik olaylar etkisiyle kıvamı ve inceliği homojenleştirilmiş bir hamura dönüştürülen kilden yapılır. Hamur denetimli nemlendirmeden sonra filiyerlerden geçirilir ve toprak haline getirilir. Daha sonra preslerde biçimlendirilen hamur, uzun süre kurutulur ve fırında pişirilir. Pişirme işleminden sonra, toprağın türüne ve pişme derecesine göre, canlı kırmızı, kahverengi-kırmızı, pembe-beyaz ya da pembe-gri kiremitler elde edilir.

Günümüzde kiremit üretimi tümüyle otomatikleşmiş fabrikalarda yapılmaktadır. Türkiye'de yıllık üretim 500 milyon adet dolayındadır (1985).

Kiremitler biçim ve türlerine göre üç büyük öbeğe ayrılır (çatının, mahya, dere gibi bölümleri için özel kiremitler üretilir):
1. Romalılar'ın *imbrex*'inden türeyen *oluklu kiremitler* (alaturka kiremit, roma kiremidi), kesik konik yağmur oluğu biçimindedir. Aynı öğe hem altta hem üstte kullanılır (uzunluk 30-50 cm, genişlik 15-20 cm). Bir m^2'ye düşen kiremit sayısı 20-30 arasında değişir. Bu tür kiremitler az eğimli çatılarda kullanılır;
2. *tegula*'dan türeyen *düz kiremitler*, bir kenarı yuvarlatılmış ya da temren gibi sivriltilmiş dikdörtgen biçiminde yassı bir levhadan oluşur (uzunluk 20-40, cm genişlik 15-25 cm). Bir m^2'ye düşen kiremit sayısı, kiremitlerin boyutlarına göre 40-80 arasında değişir. Düz kiremitler dik çatılarda kullanılır;
3. *geçmeli kiremitler* (makine kiremidi, marsilya kiremidi), çeşitli biçimlerde olur. Bunların kenarları birbirine uyacak biçimde kanallı ve nervürlü yapılmıştır. Kiremitler birbirine geçirilerek çatının sızdırmazlık kazanması sağlanır. 1 m^2'lik yüzeyi kaplamak için 15 kiremit gerekir.

Anadolu'da kiremit kaplamalarına Phrygialılar döneminden beri rastlanmaktadır. Bir ucu ötekinden daha dar olan yarım silindir biçimindeki alaturka kiremitler Anadolu'da eski dönemlerden beri kullanılmıştır. "Osmanlı kiremidi" de denilen bu kiremitler, türk mimarlığının karakteristik öğelerinden biri olmuştur. Bunlar, değişik yönlerdeki eğimli çatı yüzeylerinin, eğik mahya yapmadan kaplanmasına olanak sağlamıştır. Osmanlı döneminde bu kiremitlerin boy ve ağırlıkları belirli ölçülere bağlanmıştı (uçlardan biri 8, ötekisi 7 parmak uzunluğunda, ağırlıkları ise 460 dirhemdi). Bu kiremitler ancak denetimden geçip damgalandıktan sonra kullanılabiliyordu.

KİREMİTÇİ a. **1.** Kiremit yapan ve / ya da satan kimse. **—2.** Çatılara kiremit döşeyen usta.

KİREMİTÇİLİK a. **1.** Kiremit yapım, alım ve satım işi. **—2.** Çatılara kiremit döşeme işi.

KİREMİTHANE a. (*kiremit* ve fars. *ḫane*'den). Kiremit yapılan yer, kiremit fabrikası.

KİREMİTLİ KAPLUMBAĞA a. Zool. KARET KAPLUMBAĞASI'nın eşanlamlısı.

KİRİBATİ, Mikronezya'da küçük devlet, Büyük Okyanus'un ortasında. Temmuz 1979'da bağımsızlığını elde etti. Gilbert takımadalarının (16 atol) başlıca takımadasını ve Line İslands'ı (Christmas; bugün [Kiritimati], Tabuaeran ve Teraina), Phoenix takımadalarını (12 birbirine uzak atol) ve Ocean (ya da Banaba) yükselmiş mercan adasını, yani uçsuz bucaksız bir deniz alanına dağılmış su düzeyi üstünde kalan 690 km^2 kara parçasını içerir; toplam nüfusu: 73 300 nüf. (1991). Başkenti *Tarawa*. 1892'de ingiliz himaye bölgesi, 1915'te İngiltere'nin sömürgesi olan, 1942'de bir bölümü Japonlar'ca işgal edilen, 1943'te, Amerikalılar'ın ele geçirdiği Gilbert ve Ellice takımadaları, 1975'te birbirinden ayrıldılar: Ellice küçük Tuvalu devletini, Gilbert de küçük Kiribati devletini oluşturdu Ekvatorun her iki yanında (4°K.'den 3°G.'e kadar) bulunan Kiribati'nin sıcak ve yağışlı (bazen tehlikeli kuraklıklar da olur) bir iklimi vardır. Halk (Mikronezyalılar) taro, ekmek ağacı, hindistancevizi yetiştiriciliği ve balıkçılıkla geçinir. Hindistancevizi bahçelerinden 4 000 ton kopra elde edilir, ama başlıca dışsatım malı Ocean'da çıkarılan (bitmek üzeredir) fosfatlardır. Batı atoller çok kalabalıktır ve Gilbert adası halkı Line adasına taşınmışlar ya da çalışmak için Ocean'a göçmüşlerdir.

Dış yardımlarla yaşamak zorunda olan ülke, Japonya ve Rusya gibi bazı ülkelerle anlaşmalar yaparak karasularında balık avlama haklarını satmıştı. Ancak yoğun tepkiler karşısında Rusya ile yapılan anlaşma 1986'da süresi bitince bir daha uzatılmadı.

kiridyumların bölümleri

	bölüt	ön üye	arka üye
	stilopot	kol: ***kolkemiği***	uyluk: ***uylukkemiği***
	zögopot	önkol: ***dirsekkemiği***	bacak: ***kavalkemiği, kamışkemiği***
otopot	bazipot	el bileği: ***bilek kemikleri***	ayak bileği: ***ayak bileği kemikleri***
otopot	metapot	elayası: ***tarakkemiği***	taban: ***ayaktarağı***
otopot	akropot	parmak: ***parmakkemikleri***	ayak parmağı: ***ayak parmağı kemikleri***

KİRİDYUM a. (lat.*chiridium*). Dörtayaklı omurgalıların üyesi. (Balıkların ya da *İchtyopterygii*'lerin çift yüzgeçleriyle karşıtlaşır.)
—ANSİKL. Dörtayaklılarda üyelerin iskelet ekseni (en azından 2 dip bölütü [stilopot ve zögopot]) saçakyüzgeçlimsilerin iskelet ekseninden türedi. Homologunu bulmak daha güç olan otopot, karada yaşamaya uyarlanma sonucu yeni gelişen bir organ sayılabilir. "Kiridyumların bölümleri" tablosunda kiridyum adları ve homologları verilmektedir.

KİRİL *(aziz)*, **Filozof, Slavlar'ın havarisi** denir (Selanik 827 ya da 828 - Roma 869). KONSTANTİN adıyla vaftiz edildi. Papaz oldu. Hazarlar arasında dinsel, belki de diplomatik bir görev üstlendi ve hanın dinsel inançlarını değiştirdi. Kutsal başpiskopos olarak Kiril adını aldı ve kardeşi Metodiy ile birlikte, Moravya'nın dinini değiştirmek için Bizans imparatoru tarafından elçi olarak gönderildi. Bu amaçla Kutsal Kitap'ı ve yunan ayin düzenini slavoncaya çevirdiler, "Glagol" denilen yazıyı tüm olarak kendileri yarattılar. Regensburg'daki latin piskopos iki kardeşi şiddetle eleştirdi. Roma'ya gittiler, papa Adrianus II kendilerini haklı buldu.

KİRİL a. (öz. a. aziz *Kiril*'den). [Tamlayan olarak]. Kiril'e ilişkin, Kiril ile ilgili şeyleri belirtir.
—Dilbil. *Kiril abecesi*, IX. yy.'da slav dilini yazıya aktarmak için geliştirilen bugün de rusça, bulgarca, sırpça vb.'nin yazımında kullanılan abece.
—ANSİKL. Kiril abecesi IX. yy.'da slav halklarını hıristiyanlaştırmak için hazırlandı. Yaygın inanışa göre, gerçekte glagol yazısını bulan aziz Kiril tarafından yaratıldı. Başlangıçta 43 harf içeren kiril abecesinde (slav dili ses açısından çok zengindir) harfler ya yunan harflerinden ya da ibraniceden aktarılan göstergelerden (ts, ç, ş, şç) oluşmaktaydı. Günümüz kiril abecesindeki otuz harf ise, sonuncusu 1917 yılında rus hükümetinin yaptığı reform olan bir dizi yalınlaştırma çalışmasının ürünüdür. Bugün kiril abecesi rusça, bulgarca, sırpça, ukrayna dili ve bütün diğer slav kökenli dillerin yazımında kullanılmaktadır.

KİRİL, Bulgaristan prensi (Sofya 1895 - *ay. y.* 1945). Kral Boris III'ün kardeşiydi. Onun ölümü üzerine Naiplik konseyi başkanı oldu. Sovyet birliklerinin Bulgaristan'a girmesinden kısa bir süre sonra idam edildi.

Kiril i Metodiy ödülü, 1909'da oluşturulan bulgar şövalyelik nişanı. Tek sınıf. Turuncu kurdele.

Kiril ve Metodiy derneği, 1845 son-

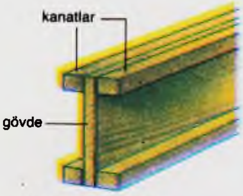
kiril abecesi

rus ve bulgar abecesi						özel harfler			
büyükharf	küçükharf	değer	büyükharf	küçükharf	değer	büyükharf	küçükharf	değer	
А	а	a	Р	р	r	I	i	i *(ünlünün önünde)*	1917 reformundan beri kullanılmayan harfler
Б	б	b	С	с	s	Ѣ	ѣ	ié, é	1917 reformundan beri kullanılmayan harfler
В	в	v	Т	т	t				
Г	г	g	У	у	u	Ѳ	ѳ	f	1917 reformundan beri kullanılmayan harfler
Д	д	d	Ф	ф	f	Ѵ	ѵ	i	1917 reformundan beri kullanılmayan harfler
Е	е	ié, é	Х	х	kh				
Ж	ж	j	Ц	ц	ts				
З	з	z	Ч	ч	ç				
И	и	i	Ш	ш	ş				
Й	й	i	Щ	щ	şç	Ђ	ђ	*(dj)* ya da đ	sırp abecesine özgü harfler
К	к	k	Ъ	ъ	*(sert gösterge)*				
Л	л	l	Ы	ы	i *(sert i)*	Љ	љ	lj	sırp abecesine özgü harfler
М	м	m	Ь	ь	*ünsüz yumuşatma göstergesi*	Њ	њ	nj	sırp abecesine özgü harfler
Н	н	n	Э	э	e	Ћ	ћ	c *(yumuşak t)*	sırp abecesine özgü harfler
О	о	o	Ю	ю	iu				
П	п	p	Я	я	ia	Џ	џ	dz dj	sırp abecesine özgü harfler

larında Kiev'de kurulan gizli Ukrayna örgütü. Amacı, bir slav halkları federasyonu oluşturmaktı. Aralarında Kostomarov ve Şevçenko'nun da bulunduğu örgüt üyeleri, 1847'de tutuklanarak ağır cezalara çarptırıldı.

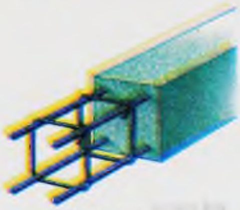
■ **KİRİŞ** a. **1.** İnş. ve Bayınd. Kesiti, eğilmeye karşı iyi bir dayanım gösterecek biçimde seçilen, ahşap, metal ya da betonarme, uzun, yatay taşıyıcı öğe. (Bk. *ansikl.* böl. İnş.) **—2.** Koyun incebağırsağının orta zarından yapılan ve çeşitli müzik aletlerinde ya da raketlerde tel olarak kullanılan kordon. **—3.** Ok atmak için kullanılan yayın iki ucunu birleştiren esnek bağ. **—4.** *Kirişi kırmak,* kaçıp gitmek, uzaklaşmak (arg.).
—Anat. Kasların ucunda bulunan ve onları kemiklere ya da diğer anatomik öğelere (aponevrozlar, deri) bağlamaya yarayan, beyazımsı renkte, lifsi kordon ya da demet. || *Kiriş dokusu,* kirişleri oluşturan doku. (Bk. *ansikl* böl.) || *Kiriş organı,* gerilmeye duyarlı kiriş içi duyu organı. (Kasılmadan ya da başka bir nedenden ileri gelen uzamaya karşı tepki gösterir.) || *Hippokrates kirişi,* Achille kirişi. || *Kulakdavulu kirişi,* kulakdavulunu geçerek, dilin önyan bölümünde sona eren ve tat duyumlarını ileten sinir dalı. || *Ses kirişleri* (ya da telleri), gırtlağın her iki yanında, öndeki halka kıkırdakla arkadaki aritenoit kıkırdak arasında uzanan bir kasla esnek bir bağdan oluşan ve glot açıklığını yanlardan sınırlayan, bakışımlı çifte kıvrımlar. (Soluk alma sırasında birbirlerinden ayrılır ve seslenirken akciğerlerden gelen havanın etkisiyle birbirine yapışır ve titreşir.)
—Bayınd. *Bağlama kirişi,* kazıkları birbirine bağlamak için bunlar üzerine yatay olarak tespit edilen ahşap parça. || *Başlık kirişi,* bir kazık temelde kazık başlarını örten ya da birleştiren ve üzerine platform inşa edilen ahşap parça. || *Enleme kirişi,* bazı köprü tabliyelerinde bulunan enine öğe. (Enleme kirişi iki ikincil kirişle bir ana kirişi birleştirebileceği gibi, bir tabliyede kirişleri enine yönde bağlayan ve yüklerle biçim değiştirmeleri bu kirişlere dağıtan, önemli ve bükülmez bir parça da olabilir.) || *İkincil kiriş,* bir köprü tabliyesinde uzunlamasına tali parça. (İkincil kirişler enleme kirişleri ya da köprünün çeşitli parçaları üzerine dayanabilir.) || *Sandık kiriş,* bir köprü kesonu oluşturan kiriş. || *Taşıyıcı kirişler,* bir döşemede ya da bir köprüde kiriş açıklığını taşıyan öğelerin tümü.
—Denizc. *Gemi kirişi,* gemi güvertelerini oluştururken, kemerler arasına boyuna yerleştirilen parça profil. || *Taban kirişi,* bir inşa kızağında, uzunluğuna yerleştirilen sağlam ağaç parça.
—Dülg. *Taban kirişi,* GERGİ'nin eşanlamlısı.
—Elekt. Bir ağda, bir ağaç seçildikten sonra, ağacın dışında kalan öğelerin her birine verilen ad.
—Elektrotekn. *Kiriş kümesi,* bir ağın, seçilmiş bir ağaçta yer almayan dallarının tümü.
—Geom. Bir eğrinin herhangi iki noktasını birleştiren doğru parçası.
—Ger. day. Ağırlık merkezi ortalama lif denen bir eğri çizen ve bu eğriye dik konumda kalarak yer değiştiren düzlemsel bir yüzeyin oluşturduğu katı. (Kirişlerin çoğu dik ya da yataydır ve düşey yüklere maruz kalır. Gereç dayanımı dar anlamdaki tanımıyla özellikle kirişler kuramından oluşur; bu kuram şu üç temel ilkeye dayanır: Saint-Venant ilkesi; Navier-Bernoulli ilkesi; Hooke yasası.)
—Havc. *Boy kirişi,* bir kanadın, bir kuyruk takımının ya da bir gövdenin, yapısının uzunluğu ve kesitiyle nitelenen ana elemanı. (Eşanl. LONJERON.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kısa kiriş,* bir gövdenin kaburgalarını ya da bir kanadın nervürlerini bağlayan ve kanadın ya da gövdenin tümüne düzgün bir şekil veren küçük kiriş. || *Kuyruk kirişi,* bazı uçaklarda kuyruk takımını kanatlara ya da gövdeye bağlayan hücre bölümü.
—İnş. ve Bayınd. *Ara kiriş,* duvarlara ya da ana kirişlere oturan ve bir döşemeyi taşıyan parça, putrel. (Ara kirişler çift T profilli ahşap ya da demirdir. Bir tavanla ya da bir dolgu gereciyle kapatılmayıp açıkta bırakılabilirler. Ortaçağ'da kirişleri gözüken döşemeler yapmak ve bu kirişleri boyayarak ve/ya da yontarak süslemek yaygın bir uygulamaydı. Klasik dönemlerde ara kirişler alçıyla sıvanmış latalar yardımıyla gizlendi.) || *Atkı kirişi,* lento işlevi gören, genellikle demir, uzun kiriş. || *Bileşik kiriş,* bir takım parçaların kama, cıvata, perçin ya da kaynakla birbirine bağlanmasıyla oluşturulan ve böylece eğilme dayanımı artırılan kiriş (örneğin düşey gövdesi yatay başlıklarla birleştirilmiş I kirişi). || *Dolgu kirişi,* bir ucu duvara gömülen, öbür ucu kasnak kirişine saplanan ara kiriş. || *Döşeme kirişi,* ahşap bir inşaatta döşemeyi taşımak üzere birbirine koşut olarak atılan kirişlerden her biri. (*Tavan kirişi* de denir.) || *Duvar dibi kirişi,* bir duvar boyunca yerleştirilen ve döşemenin ara kirişlerini taşıyan kiriş. || *Kafes kiriş,* gövdesi 45° ya da 60°'lik açılarla birleştirilmiş çekme ve basınç çubuklarından oluşan bileşik kiriş. || *Taban kirişi,* ahşap çatkılarla gerçekleştirilen bir inşaatta üstte ve altta yer alan, dikmelerle kuşaklama dikmelerinin birleştiği yatay parçaların her biri. (Üst taban kirişi döşeme kirişlerini taşır.) || *Takviye kirişi,* eğilen bir döşemeyi desteklemek için yerleştirilen küçük kiriş.
—Müz. Geniş anlamda çalgı teli; dar anlamdaysa bağırsak tel. || *Çift kiriş,* yaylı çalgılarda, yayın komşu iki tele birden sürülmesine dayalı icra tekniği.
—Su yapı. *Kazık başı kirişi,* bir seddede, kazıklar üzerinde yapılan bir su yapısının inşaatında kazık başlarını bağlamaya yarayan çatkı öğesi.
—Zool. *Böğür kirişi,* dörtayaklı hayvanların böğründeki kabarık çizgi. (Böğür kirişi, hayvanın böğrünü beden çukurundan ayırır ve iç eğik kasının üst bölümünden oluşur.) || *Hanep kirişi,* dörtayaklılarda topuk kemiğinin sivri ucunu ikiz kaslara bağlayan kiriş. (Hanep kirişi, insandaki Achille kirişidir ve yırtılması hayvanın denge sağlayamamasına yol açar; hayvan kesildiğinde karkasını asmak için kullanılan çengeller bu kirişten geçirilir.)
—ANSİKL. Anat. Kirişler, sedefsi beyaz renkte, değişik uzunlukta lifsi kordonlardır. Kemikzarına yapışan bu kordonlar, yassı kısa kirişler ve silindirimsi uzun kirişler olarak ikiye ayrılır, uzun kirişlerin izlediği yol her zaman düz değildir ve bu kirişler genellikle seröz bir kılıfla sarılıdır. Kirişler, kasların ürettiği gücü iletir. Tümü bağdokusu liflerinden oluşur. || *Kiriş dokusu,* aralarında yassı hücreler (kiriş hücreleri) bulunan, birbirine paralel ve yapışık, kollagen lifçik demetlerinden oluşur. Kiriş, ayrıca bağları ve zarları da oluşturan bu dokunun örnek tipidir.
—Havc. Bir kanadın genellikle iki kirişi bulunur; bunlar profilin üstyüzeyini ve altyüzeyini oluşturan panolarla birleştirildiklerinde burulmaya çok dayanıklı ve yapısal yakıt depoları adı verilen depolarında yakıtın doğrudan doğruya depolandığı *kiriş -kutusu*'nu meydana getirir. Bunun dışında, bir kanadın kirişleri, profilini belirleyen nervürlerle, gövdenin kirişleri ise kaburgalarla birleştirilir. Bu kaburgaların üstüne de kısa kirişler (küçük kesitli kirişler) ve kaplama tutturulur.
—İnş. Kirişler esas olarak eğilme momentlerinin ve kesme kuvvetlerinin etkisi altındadır. Örtülecek yüzeyi iki ya da daha çok parçaya ayırarak ara kirişleri taşıyan ve bir duvar işlevi gören kirişlere *döşeme kirişleri* denir. Basit kirişler tek bir parçadan oluşur ve kesitleri eğilme kuvvetlerine karşı koyacak biçimde hesaplanır. Eğilme kuvvetleri çok büyük değerlere ulaştığında *bileşik kirişler*'e başvurulur.

Betonarme kirişlerin alt bölümlerinde, çekme kuvvetlerini karşılayan çelik donatı çubukları bulunur, üst bölümdeyse yine çelik bir armatür yer alır; bu parçaları birleştiren etriyeler, kirişin kesme kuvvetlerine karşı iyi bir dayanım kazanmasını sağlar.

ahşap (bileşik kiriş)

kafes

betonarme

çeşitli kiriş türleri

KİRİŞÇİ a. **1.** Yay ya da çalgı için kiriş yapan ve/ya da satan kimse **—2.** Cellat.

KİRİŞHANE a. Kiriş olarak yapılarda kullanılan kerestenin yapıldığı işyeri.

KİRİŞLEME a. **1.** Kirişlemek eylemi. **—2.** Bir döşemedeki ana ve ara kirişlerin tümü. **—3.** Bir döşemede belirli aralıklarla kirişler atma. **—4.** *İkincil kirişleme,* ana kirişler üzerine dayanan ara kirişlerin tümü.
◆ be. Çapraz olarak, kılıçlama.

KİRİŞLEMEK g. f. **1.** Yayın kirişini çekip germek. **—2.** Ahşap yapılarda kiriş olarak kullanılan keresteyi döşemek.

KİRİŞLİ sıf. Kirişi olan.

KİRİŞLİK sıf. Yapılarda, kiriş olarak kullanılmaya elverişli kereste için kullanılır.

KİRİYAKOS, İstanbul patriği. 595 sonu ya da 596 yılı başından 606'ya kadar patriklik yaptı. Kiliseler birliği patriği unvanını aldığında, papa Büyük Gregorius ile arasında çıkan anlaşmazlıkla tanındı.

KİRİZMA ya da **KRİZMA** a. (yun. *koilisma*'dan). **1.** Toprağın derin işlenmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kirizma etmek, yapmak,* toprağı altı üstüne gelecek şekilde sürmek, kirizmalamak.
—ANSİKL. Toprağı derince kazarak (40 ila 80 cm) altını üstüne getirmeye yarayan kirizma nadiren başvurulan bir işlemdir. Amacı, derin köklü bitkileri (asma, meyve ağaçları) dikmeden önce, toprağı kabartmak, sertleşmiş ya da tıkızlaşmış tabakaları yumuşatmaktır. Daha seyrek olarak da kilce zengin bir toprağı yüzeye getirmeye yarar. Olanak varsa kirizma, toprağı altüst etmeden yapılmaya çalışılır. Böylelikle hem bitkilere elverişli humusça zengin ve biyolojik olarak etkin topraklar derine gömülmez, hem de ham toprak tabakası yüzeye getirilmemiş olur.

KİRİZMALAMAK g. f. Kirizma yapmak.

KİRK (Hans), danimarkalı yazar, gazeteci ve eleştirmen (Hadsund, Jylland, 1898 - Kopenhag 1962). Koyu bir marxçıydı, Danimarka'da toplumcu kolektif roman' ın yaratıcısıdır. Sanatsal bir biçim altında toplumsal bir süreci (*les Pêcheurs* [fr. çev.], 1928) ve özellikle dinden ve kapitalizmden arınmış bir toplumun yaratılışını betimledi (*les Journaliers* [fr. çev.], 1936; *les Temps Nouveaux* [fr. çev.], 1939). Bazen tarihsel olguları çağdaş olaylarl karşılaştırdı; daha sonraları bürokrasi, çıkarcılar ve toplumsal devrime ilişkin konuları işleyen, çoğu kez bağımlı hiciv romanları yayımladı (*Le maire démissionne* [fr. çev.], 1941; *l'Esclave* [fr. çev.], 1948; *l'Enfant de la colère* [fr. çev.], 1950).

KİRK (Norman Eric), yeni zelandalı siyaset adamı (Waimate, Canterbury, 1923 - Wellington 1974). 1964'te İşçi partisi başkanı, 1972'de Başbakan oldu. ABD karşısında bağımsız bir siyasetten yanaydı, 1973'te Fransa'nın Büyük Okyanus'taki nükleer denemelerine şiddetle karşı çıktı.

KİRK (Rahsaan Roland), amerikalı caz saksofoncusu ve flütçüsü (Columbus, Ohio, 1935 - Bloomington, İndiana, 1977). İki yaşında kör oldu. Sanat yaşamına Rhythm and Blues topluluklarında başladı. Charles Mingus'un dikkatini çekti ve 1961'de onun orkestrasında çaldı. Daha sonra bağımsız olarak çalıştı. Roland Kirk, tenor saksofon ve flüt dışında birçok çalgıyı daha kullandı: strich, bir tür saksofon olan manzello, burun flütü ve siren gibi düdükler. Barok ve blues ruhunu yansıtan çok zengin bir düşgücü olan Kirk, en yaratıcı swingman'lerdendi. Başlıca plakları: *You did it* (1961), *Mood İndigo* (1963), *Mystical Dream* (1965), *The İnfated Tear* (1967), *Rahsaanica* (1971).

KİRKBY, Büyük Britanya'da (Merseyside) kent; 60 000 nüf. Liverpool'un son yıllarda sanayileşen kuzey-doğu banliyösü: makine ve elektrikli gereçler yapımı, otomobil aksesuarları. Büyük konut siteleri.

KİRKCALDY, Büyük Britanya'da liman kenti ve deniz sayfiye yeri, İskoçya'da, Forth halicinin kuzey kıyısında; 50 200 nüf. XV. yy.'dan kalma bir şatonun yıkıntıları. Tekstil (keten). Halatçılık. Elektrikli gereçler. Mobilyacılık.

KİRKCUDBRİGHT, Büyük Britanya'da yerleşme alanı, İskoçya'da, Dee halicinin kıyısında; 2 700 nüf. Turizm merkezi; şato yıkıntısı (XVI. yy.). — Yakınlarda, Dundrennan manastırı'nın (XII. yy.) yıkıntıları.

KİRKE. Yun. mit. Helios'un büyücü kızı. Kirke, iksir hazırlamakta çok ustaydı ve insanları hayvana dönüştürebiliyordu. Efsaneye göre, sarayını İtalya'da *monte Circeo*'da kurmuştu. Sarayında bir yıl kalan Odysseus'a âşık oldu ve onun arkadaşlarını domuz yavrusuna dönüştürdü. Öyküsü bir sürü ayrıntıyla zenginleştirildi. Roma efsanesinde kimi zaman Latinus'un, kimi zaman Faunus'un, kimi zaman da Roma kentine adını veren Romos'un annesi sayıldı.

KİRKE (*sir* David), ingiliz tacir ve gemici (Dieppe 1597'ye doğr. - Londra yakınında 1654). İngiltere kralı Charles I tarafından Fransızlar'ı Kanada'dan çıkarmakla görevlendirildi; kardeşleriyle birlikte Champlain'in Québec'te teslim olmasını sağladı (1629). Daha sonra Newfoundland valisi oldu.

KİRKENES, Norveç'te (Finnmark) liman kenti, Varangerfjord'un kolu olan bir fiyordun kıyısında; 5 000 nüf. Havaalanı. Bölgede, demir cevheri çıkarılır. Termik santral (Svalbard madenkömürü). Hammaddesini Finlandiya'dan sağlayan kâğıt sanayisi.

KİRKİ, Hindistan'da (Maharaştra) kent, Puna'nın 3 km K.'inde; 65 000 nüf. Askeri üs ve sanayi merkezi (hafif metalürji, silah, kimya sanayileri). 1817'de İngilizler burada Maratalar'ı yendi.

KİRKİNTİLLOCH, Büyük Britanya'da kent, İskoçya'da (Strathclyde), Glasgow'un K.-D.'sunda; 25 400 nüf. Demir-çelik. Gemi sanayisi.

KİRKİT a. **1.** Dokuma tezgâhlarında halı, kilim, çul, çuval vb. dokurken düğümleri sıkıştırmada ve atkıyı çözgü ipliklerinin arasına yerleştirmede kullanılan bir tür küçük tarak. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kirkitli dokuma,* kirkit kullanılarak yapılan dokuma. (Kilim, cicim, sili ya da zili, sumak ve halı kirkitli dokumalardır.)

—ANSİKL. Dokmc. Kirkit ağaçtan, hayvan kemiklerinden ya da dişlerinden veya demirden yapılır. Dayanıklı ve ağır olması nedeniyle demirden yapılmış olanları yeğlenir. Dişleri çözgüler arasına sokup yapılan vuruşlarla atkı ipliklerini ve ilme sıralarını sıkıştırmaya yarar. Yörelere ve dokumanın türüne göre çeşitli ağırlık ve tipte olanları vardır.

Kayseri, Ürgüp, Nevşehir, Sıvas ve çevresinde kullanılan kirkitler yekpare demirdendir. Ağırlıkları 800 - 1 100 g arasında değişir. Genişliği 8-10 cm, uzunluğu 10 -12 cm kadardır. Bir ucuna 15-30 kadar diş açılmıştır ve dişlerin karşısındaki kenarın ortasında, yüzeye dik konumda bir sapı bulunur. Kalınlığı sapın bulunduğu kısımda 1 cm olup dişlere doğru incelir.

Daha çok Isparta, Burdur, Uşak ve çevresinde kullanılan kirkitler dar demir plakaların uzunlu kısalı olarak yan yana yerleştirilmesiyle oluşturulmuştur. 20-25 dişi bulunan bu tür kirkitlerin ağırlığı 600-800 g arasında değişir. Eni 9-10 cm, boyu 10 cm'dir. Sapı ahşaptır.

Daha çok Bursa ve Sıvas yörelerinde kullanılan kirkitler ise yaklaşık 20 cm boyunda, dar ve ince 6-7 plakanın yelpaze biçiminde birleştirilmesiyle oluşturulmuştur. Ağız genişliği 5-6 cm'dir. Birleştirilmiş diğer ucu sap işlevi görür. Bu kirkitlerin diğerlerinden farkı, her elde birer tane olmak üzere çift kullanılabilmesidir.

KİRKLAND (Gelsey), amerikalı kadın dansçı (Bethlehem, Pennsylvania, 1953). New York City Ballet kadrosundayken Balanchine ve Robbins'in balelerini yorumladı. 1974-1980 arasında American Ballet'ta çalıştı, Barışnikov'a eşlik etti (*la Sylphide, Giselle, la Bayadere, Shadowplay*). A. Tudor'un balesi *Leaves are fading*'de başrolü yorumladı (1975). Yapıtları: *Dancing on My Grave* (1987), *The Shape of Love* (G. Laurence ile) 1990.

KİRKLAND LAKE, Kanada'da madencilik merkezi, Ontario'nun doğusunda, Abitibi gölünün G.'inde; 13 600 nüf. Demir ve altın yatakları. Turizm.

KİRKMAN ya da **KİRCKMAN,** Alsace kökenli, klavsen ve pianoforte yapımcısı ingiliz aile. En ünlü iki üyesi olan JACOB (Bischweiler, Alsace, 1710 - Greenwich 1792) ve ABRAHAM (Bischweiler 1737-Hammersmith 1794), 1770'te bir ortaklık kurarak, yüksek nitelikte çalgılar ürettiler. Bunların 100'den çoğu günümüze ulaşmıştır.

KİRKPATRİCK (Ralph), amerikalı klavsenci (Leominster, Massachusetts, 1911 - Guilford, Connecticut, 1984). Harvard, Paris, Londra ve Salzburg'da öğrenim gördü. Öğretmenleri W. Landowska, A. Dolmetsch, G. Ramin ve H. Tiessen'di. 1965-1976 arasında Yale üniversitesi'nde müzik profesörlüğü yaptı. Yorumlarını, kişisel müzikbilim araştırmalarına dayandırdı. Scarlatti'nin tüm klavye sonatlarını yayımladı. Bu besteci üzerine önemli bir inceleme yazdı: *Domenico Scarlatti* (1953).

KİRKSİTE a. (tesc. edil. a.). Düşük oranda alüminyum, bakır ve magnezyum gibi başka metaller içeren çinko ağırlıklı alaşım. (Kirksiteler plastik gereçler için kalıpların, levha metalleri işlemede yararlanılan dişikalıpların ve zımbaların, yatak ve silindir parçalarının vb. yapımında kullanılır. Kum ya da alçı kalıplarda döküm için çok elverişlidirler.)

KİRKVİNE, Jamaika'nın orta kesiminde kent, Mandeville'in K.'inde. Yakınlarda çıkarılan boksiti işleyen alüminyum fabrikası.

KİRKWALL, Büyük Britanya'da liman kenti, İskoçya'da, Orkney adalarının yönetim merkezi, Pomona (ya da Mainland) adasının kuzey-doğu kıyısında; 4 300 nüf. Eski Orkney kontlarının başkenti olan kasabada, XVII. yy. başında yapılmış bir sarayın yıkıntıları ve XII.-XIV. yy.'dan kalma önemli bir katedral vardır. Balıkçılık. Gemi yapımı. Damıtımevleri. Turizm merkezi.

KİRLENME a. Kirlenmek, kirli duruma gelmek eylemi: *Hava kirlenmesi.*

—Boyac. Kirli bir ortamla temasta olan bir boya ya da vernik filminin uğradığı bozulma. (Kirlenme havadaki tozlardan, duvarcılık yapım malzemelerinin içinde yer alan çeşitli tuzların dış kristallenmesiyle oluşan çiçeklenmelerden meydana gelebilir. Ayrıca misel bitkiler yüzünden de oluşabilir.)

—Çevrebil. *Çevre kirlenmesi,* insanların her tür etkinlikleri sonucu havada, suda ve toprakta meydana gelen olumsuz gelişmelerle ekolojik dengenin bozulması. (Bk. *ansikl.* böl. Çevrebil. ve Huk.) ‖*Petrolle kirlenme,* petrol gemilerinden ya da deniz altı petrol kuyularından yayılan ham petrolün ya da petrol türevlerinin geniş bir örtü halinde denizleri ve kıyıları kirletmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kim. Doğal bir çevrenin, zehirli maddelerin yayılması ya da görünümüne zarar verilmesi sonucu kirlenerek bozulması, tehlikeli bir duruma gelmesi; kirlenmiş olma olayı: *Hava kirlenmesi, turizm kirlenmesi.* (Bk. *ansikl.* böl.)

—Metalürj. Bir metal ya da alaşıma, bu metal ya da alaşımın kimi özellikleri üzerine olumsuz etki yapan bir elementin girmesi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Çevrebil. Doğal ortamlar gürültü, havanın ve suların pislenmesi, sitlerin tahribi, haşere ilaçlarının yarattığı tehlike, petrol tankerlerinin yıkanması yüzünden hidrokarbonların kıyılara bulaşması gibi olgularla kirlenir. Sınırlı coğrafi alanlarda gittikçe daha çok nüfus birikmesi, bazı nesnelerin (örneğin otomobil) çoğalması ve yaygınlaşması kirlenmeyi kolaylaştırır. Ayrıca mal ve hizmetlerin gittikçe daha çok kullanılması da (ambalaj atıkları, kutular, şişeler, çeşitli plastik maddeler, vb.) kirlenmeyi yoğunlaştırır.

• *Petrolle kirlenme.* 500 000 tona kadar petrol taşıyabilen süper tankerlerin denizlere açılması denizlere boşaltılan hidrokarbonların miktarını önemli ölçüde artırdı. Bu şekildeki ilk önemli kirlenmesi olayı 1967'de *Torrey Canyon* adlı tankerin İngiltere kıyılarına yakın bir yerde batması oldu. Çabucak denizin yüzeyine yayılan hidrokarbon örtüsü kısa sürede Avrupa kıyılarına ulaştı. Bu petrol kirlenmesini 1976'da *Olympic Bravery, Urquiola* ve *Argo Merchant* tankerlerinin batması izledi. 1978'de *Amoco Cadiz*'den boşalan 220 bin t hidrokarbon Batı Avrupa'da (Bretagne) 250 km'lik bir kıyı şeridini kirletti. Denizde petrol kuyularının açılması da birtakım kazalara yol açmaktadır: Meksika körfezinde (Ixtoc) ve Kuzey denizi'nde açılan petrol kuyularında meydana gelen kazalar yukarıda anlatılanlara benzer kirlenmelere neden oldular.

Petrol denize boşaldıktan sonra, önce suyun yüzüne hızla yayılır, bu da petrolün buharlaşarak atmosfere karışmasını kolaylaştırır. Bu şekilde buharlaşan miktar % 10'dan (çok ağır petroller) % 70'e (hafif fueloil) kadar değişir, ama sıcaklık, rüzgâr gibi etmenler de bunda rol oynar. Daha sonra yüzeye tam yayılma, su kütlesi içinde erime ve emülsiyon hali başlar. Suyun yüzeyinde çok ince kalan hidrokarbon tabakası buharlaşmayı ve suyun oksijenlenmesini yavaşlatır, böylece özarınma* sürecini köstekler. Ayrıca çevredeki başka kirleticileri (ağır metaller, deterjanlar, pestisitler, vb.) alıkoyarak yoğunlaştırabilir. Fiziksel-kimyasal ve biyolojik süreçlerle parçalanmadan ya da tortulanıp çökmeden önce bu yüzeysel hidrokarbon tabakasının bir kısmı rüzgârla sürüklenerek kıyıya yakın araziyi kirletir. Su kütlesi içine ya da tortulara yayılan hidrokarbonların büyük bölümü, mikroorganizmalar sayesinde kimyasal yolla ve biyolojik süreçlerle parçalanır. Parçalanma, çevre koşullarına bağlı olarak, aylarca sürebilir. Bu bakımdan en etkili etmenler bakterilerdir; bu iş için özellikle etkili olan bakteri türleri, hidrokarbon birikintilerine saldırılmak üzere araştırılmaktadır. Bazı kuş, balık, solucan türleri de, özel bir enzim (aril -hidrokarbon-hidroksilaz) sayesinde hidrokarbonların ufak bir miktarını parçalayabilirler. Fakat su kütlesi içine yayılmış bulunan hidrokarbonların bir kısmı, yerel koşullara göre kısa ya da uzun bir sürede dibe çöker. Dibe varınca yavaş yavaş yeniden parçalanabilir, ya da balçığa ve kuma sinmişse yıllarca orada kalabilir ve zehirleyici etkisi bir o kadar uzar. En ağır hidrokarbonlar polimerleşir ve çok kararlı katran topakları oluşturur.

Hidrokarbonlar denize boşalma zamanı ile parçalanarak ya da çökelerek zararsız hale gelme zamanı arasında deniz ekosistemleri üzerinde az ya da çok ağır ve sürekli zehir etkisi gösterir. Bu etkiler, hem bu maddelerin deniz organizmalarınca sindirilmelerinden (doğrudan ya da beslenme zinciri içinde), hem hareketleri felce uğratan ve dış ortamla alışverişi engelleyen sıvaşma etkisinden ileri gelir. Zararın önemi hidrokarbonun tipine (en tehlikelisi benzenlerdir), yılın mevsimine ve

Eugene Cook-Barrett

Ralph Kirkpatrick

oradaki canlı türlerine göre değişir.

Normal olarak bütün plankton türleri ve bütün bentik suyosunları hidrokarbonlardan zarar görür. Bazıları petrolün bulaştığı bölgelerde tamamen yok olur, bazılarıysa tersine hızla çoğalır. Ama ne şekilde olursa olsun bu canlı topluluklarının çeşitliliğinde ve üremesinde apaçık bir azalma görülür. Kabuklu deniz hayvanları, oldukça dayanıklı olmalarına rağmen, insanlarca yenemez hale gelir; bunlar özellikle gençlik evresinde daha çok zarar görür. Balıklar, hareketli olduklarından daha az etkilenir, ama yumurtaları tahrip olabilir ve besinleri azalır. Ama gene de dolaylı olarak bir miktar hidrokarbon alırlar. Bu tip kirlenmelerden etkilenmiş topluluklarda deri zedelerinin anormal oranda arttığı görülür. Petrol kirlenmesinden en ağır payı deniz kuşları alır. Beslenmek ya da dinlenmek için petrol perdesinin üstüne konunca petrole bulanır, uçamaz hale gelirler. Hidrokarbonlar tüylerine su geçirmezlik sağlayan ve onları soğuktan koruyan yağları eriterek bu kuşların ölümüne yol açar. Kuşlar, tüylerini temizlemeye çalışırken de hidrokarbon yutar ve zehirlenerek ölürler.

Petrol kirlenmesine karşı mücadele etmek için petrolü toplamaya yarayan doğal emici maddeler (saman, talaş, vb.) ve sentetik ürünler kullanılabilir. Teknik bakımdan her zaman uygulanamayan yakma işlemi atmosferi çok kirletir. Hidrokarbonların çökmesini kolaylaştıran maddeler yayarak onları "batırma"yı öngören teknik, petrol tabakasının özellikle duyarlı bölgelere (koylar, kıyı bataklıkları, vb.) kadar yayılmasını önleyebilir, ama doğal arınmayı azaltır ve hidrokarbonların direncini artırır, daha da yoğunlaşmalarına yol açar. Deniz çok çalkantılı değilse, örtünün yayılmasını sınırlandıran ve petrolün bir kısmının pompayla toplanmasını sağlayan yüzer engeller yerleştirilebilir. Dağıtıcı ve eritici olarak kullanılan deterjanlar havayla temas yüzeyini ve arındırıcı mikroorganizmaların etkinliğini artırır. Ama aynı zamanda bulaşık yüzeyi de artırdığından kıyılara yakın sular için tavsiye edilemez. Ayrıca bu maddeler deniz faunası için hidrokarbonlardan daha zehirli olabilir.

Öyle anlaşılıyor ki, petrol kirlenmesine karşı bütün alanlar aynı derecede duyarlı değildir (en çok etkilenen alanlar bataklıklar ve kapalı koylardır); bütün ekosistemler, bir kısmı büyük ölçüde tahrip olmakla birlikte, bir süre sonra eski durumlarına kavuşmaktadır. Eski duruma dönme yetisi, canlılarca parçalanabilen bu kirleticilerin doğasından ileri geldiği gibi deniz yaratıklarının sahip olduğu o devasa özarınma gücünden de kaynaklanmaktadır. Ne var ki, zaman ve mekânla sınırlı olan petrol kirlenmeleri, hidrokarbonlarla kirlenmenin çok küçük bir bölümüdür, oysa süreğen kirlenmeler deniz organizmalarının özarınma gücünü tüketmekte ve sürekli dengesizlikler yaratmaktadır.

• *Türkiye'de çevre kirlenmesi.* Öteki ülkelerde olduğu gibi, son yıllarda Türkiye'de de görülen çevre kirliliği, hızlı ve yaygın bir artış gösterdi. Bunun başlıca nedenleri şunlar: altyapıdan yoksun, hızlı, çarpık ve sağlıksız kentleşme; zehirli tarım ilaçları; kimyasal öteki ürünler ve her türlü üretim birimlerinin kimyasal artıkları (sanayi atıkları); kent atıkları; motorlu araçlar ve bacalardan çıkan zehirli gazlar vb. Trafik, demiryolu ve uçaklardan kaynaklanan gürültüler de (üçü de çevre kirlenmesi kapsamına girer) artış gösterdi. Bu durumdan Türkiye'deki birçok göl, akarsu, körfez, deniz kıyısı, deniz ve kentteki doğal yaşam olumsuz yönde etkilendi. Ankara başta olmak üzere 1960'tan sonra Eskişehir, Zonguldak, Kayseri gibi illerde, özellikle kış aylarında hava kirlenmesi tehlikeli boyutlara ulaştı. Dünya sağlık örgütü'ne göre tehlike limiti bir metreküp havada 150 mikrogram olan kirlilik oranı, 1991'deki ölçümlerle Türkiye'nin çeşitli kentlerinde şöyle saptandı: Bursa (219), İstanbul (213), Sivas (209), Çanakkale (202), Kütahya (187), Konya ve Eskişehir (180), Erzurum ve Diyarbakır (176), Malatya (152), Kocaeli (140), Kayseri (138). Kentlerdeki hava kirliliğinin nedeni olarak kömür, gaz, petrolün tam yanmamasından karbonmonoksit, kükürdün tam yanmamasından da kükürtdioksit gazlarının havaya karışması; kentlerin rüzgâr akımı havanın değişip tazelenmesine uygun olmayan yanlış yerlerde kurulmuş ve gelişmiş olması gösterildi. Bu nedenlere, kent içindeki ağaçların, yeşil alanların; kentlerin çevresindeki ormanların azlığı; sanayi birimlerinin atıkları da eklendi.

Türkiye'deki Tuz gölü, Çekmece ve Sapanca gölleri; Hatip ve İncesu çayları (Ankara), Nilüfer çayı (Balıkesir-Bursa), Porsuk ırmağı (Kütahya-Eskişehir) da çevre kirlenmesinden büyük ölçüde zarar gördü.

Petrol ve petrol ürünleri nedeniyle Türkiye'de denizlerde ve deniz kıyılarında da önemli ölçüde çevre kirlenmesi oldu. Karadeniz-Marmara-Akdeniz yoluyla petrol taşıyan tankerlerin, arıtma işlerini türk karasularında yapmaları, kanalizasyonların, sanayi ve kent atıklarının (çöp) denizlere boşaltılması, kirliliğin daha da artmasına yol açtı. Marmara denizi, Haliç, İzmit, İzmir, Gemlik, İskenderun körfezleri, İstanbul kıyıları, Boğazlar, Samsun, Antalya ve Trabzon limanları çevre kirliliğinden çok etkilendi. Birleşmiş milletler gıda ve tarım teşkilatı tarafından Roma'da düzenlenen, 14 Akdeniz ülkesinin temsil edildiği toplantıda Marmara'nın en çok kirlenen denizlerden biri olduğu karara bağlandı (1974).

Türkiye'de, su ve havanın dışında topraklarda da çevre kirliliği çözümlenmesi gereken bir sorun durumuna geldi. Ormanların azlığı yanında, orman yangınlarının ve bu yüzden aşınmanın hızlanması bu sonucu doğurdu. Toprak kirlenmesi, büyük kentlerin çevrelerinin yanı sıra; Çukurova, Doğu Marmara gibi bölgelerle Antalya, Eskişehir, Simav gibi kentlerde de görüldü.

Çevre kirlenmesinin ulaştığı ciddi boyutlar, Türkiye'de ilgililerin çeşitli önlemler almaları sonucunu doğurdu. Marmara denizi ve Boğaz'daki kirliliğin durdurulup giderilmesi amacıyla Marmara ve Boğazlar belediyeler birliği kurularak faaliyete geçti (1974). Ayrıca, TRT ve basın aracılığıyla çevre kirlenmesi ve özellikle hava kirliliği konusunda kamuoyu aydınlatıldı. 1978'den sonra kurulan hükümetlerde devlet bakanlıklarından biri, çevre kirlenmesi ile ilgilenmekle görevlendirildi. Aynı yıl kurulan Devlet bakanlığı'na bağlı Çevre müsteşarlığı 1984'te Çevre genel müdürlüğü'ne dönüştürüldü. 1991 seçimleri ertesinde kurulan DYP-SHP koalisyon hükümetinde ilk defa olarak bir çevre bakanlığı oluşturuldu. 1980'den başlayarak belediyelere geniş parasal olanaklar sağlayan yasaların yürürlüğe girmesiyle yerel yönetimler de çevre kirliliği ile mücadeleye başladı. Haliç'in, İzmir, İzmit, İskenderun körfezlerinin temizlenmesi, kentlerdeki hava kirliliklerinin giderilmesi, çeşitli sanayi bölgeleri ve işletmelerindeki çevre kirliliğinin engellenmesi için hazırlanan projeler uygulamaya konuldu.

—Huk. Çevre kirlenmesiyle ekolojik denge, yani insan ve öteki canlıların varlıklarını ve gelişmelerini sürdürebilmeleri için gerekli olan koşullar bozulur. Çevre kirliliği sanayileşmeyle birlikte arttı; bunu önlemek için kimi önlemlerin alınması zorunlu hale geldi. 9 ağustos 1983 tarih ve 2872 sayılı Çevre kanunu, çevre kirlenmesini önlemek için kimi düzenlemeler getirdi. Yasaya göre çevreyi kirletenler ya da çevreye zarar verenler bundan doğan zararlardan sorumludurlar.

Her türlü atık ve artığı çevreye zarar verecek şekilde, alıcı ortama, yani yakın ve uzak çevreye vermek, depolamak, taşımak, uzaklaştırmak ve benzer etkinliklerde bulunmak yasaktır. Çevreyi kirletenler, kirlenmeyi durdurmak, kirlenmenin etkilerini gidermek ya da azaltmak için gerekli önlemleri almakla yükümlüdür. Çevre kanunu, çevre kirliliğinin önlenmesi ve çevrenin iyileştirilmesi için "Çevre kirliliğini önleme fonu" kurulmasını öngörmüştür. Bu fon Çevre bakanlığı aracılığıyla kullanılır. Bu yasayla getirilen yasaklara uymayan özel ve tüzel kişiler para cezasıyla cezalandırılır.

—Kim. *Hava kirlenmesi.* Hava kirlenmesi kirlenebilen diğer ortamlar gibi (biyolojik ortam, toprak, su) zehirli ve artık maddelerin atmosfere yayılması sonunda oluşur. Bunlara gürültü, koku, göz kamaştırıcı ışıklar gibi çevre sağlığını olumsuz yönde etkileyen kimi zararlı etkenleri de eklemek gerekir. Gerçekte atmosfer sözkonusu olduğunda kirleticilerle zararlı etkenler arasında sistemli bir ayırıma gitmek yerinde bir tutum değildir. Örneğin egzos gazı ve gürültüden ileri gelen kirlenmeler, kent içi ve hava trafiğine sıkı sıkıya bağlıdır. Volkan çıkartıları, doğal radyoaktiflik, çöl tozları gibi doğal olaylar bir yana bırakıldığında öteki kirlenmeler (fabrika ve konut bacalarından yayılan gazlar, zirai ilaçlamalar, sanayi kuruluşları, nükleer deneme ve santrallar) özellikle insandan kaynaklanır. Zararlı etkenler göz önüne alınmazsa kirletici ürünler, katı, sıvı ve gaz olmak üzere üç durumda bulunur. Hava kirliliğine yol açan kirleticiler, ayrıca kimyasal yapılarına göre (kükürt bileşikleri, karbonlu ürünler, azotlu maddeler, ozon) sınıflandırılır. Radyoaktifliğe biraz aşağıda değinilecektir.

Kirletici maddelerin bulunması ve zararlılık derecesi, kirletme kaynaklarının konumuna, bu kaynakların türüne, kirleticilerin yayınma güçlerinin süreklilik derecesine, hatta atmosferin yapısına ve hareketine (rüzgâr, atmosferin düşey yapısı, çökme) büyük ölçüde bağlıdır.

Hava kirlenmesi, ortamı değiştirir. Kentsel ve sanayisel kirlenmeler, atmosferin donuklaşması (parçacıkla [toz] kirlenme) ve gaz oranlarının değişimine bağlı olarak (su buharı, CO_2) enerji bilançolarını da etkiler. Bunlar ayrıca sıcaklık (kentlerin üstündeki ısı adacıkları), rüzgârlar (kent meltemleri) ve yağışlar üzerinde de etkilidir. Sanayisel ve kentsel bir bölge ölçeğinde yerel değişiklikler, yerküre yüzeyinde kirletici kaynakların önemine ve sayılarının artmasına bağlı olarak genel bir hava kirlenmesine yol açarlar. Tam bir genel hava kirlenmesinden söz edebilmek için kırsal etkinliklerin (ormandan tarla açma, toprağı sürme, rüzgâr etkisiyle taşınma) yanı sıra volkan püskürmeleri gibi doğal süreçleri de saymak gereklr. Kirlenme yüzünden havanın tümüyle dönüşümüne yol açan olasılıklar arasında, insanoğlunun havadaki su buharı ile karbondioksit (CO_2) oranını değiştirmesi ve böylece iklimlerin gelişimini saptırması da sayılabilir. Tartışmalı nükleer sorunlar ile sesüstü uçuşlar bu olasılıkların dışında tutulmuştur.

İnsanın neden olduğu kirlenme, çeşitli zararlara yol açar (özellikle kentlerde oturanlarda solunum yolları-akciğer kanserlerinin, kimi alerjik hastalıkların, yorgunluk hallerinin çok sık görülmesi); bu zararlara karşı çevreyle ilgili olarak belli bir savaşım yürütülür. Bu savaşım, bilimsel araştırmaların yanı sıra kirletme kaynaklarının gözlenmesini ve teknik gelişmeleri (kömür santrallarında toz tutucuların kullanımı, çimento fabrikalarında teknik iyileştirme, petrol arıtım tekniklerinin yetkinleştirilmesi, patlamalı motorların ayarlanması, konutların ısıtılmasının düzenlenmesi, sanayi dumanlarının işlenmesi) kapsar. Bu çarelere daha çok psikolojik nitelikteki önlemleri (eğitim, kirleticilere karşı yasaklayıcı önlemler) de eklemek gerekir.

• *Taşıtların neden olduğu kirlenme.* Taşıtlardan ileri gelen kirlenmeye egzos gazlarında bulunan kirletici maddeler yol açar. Bu maddeler azot ve karbon oksitler ile tam yanmamış hidrokarbonlar (en

önemlisi, motorların çalışma çevriminde patlama evresinde oluşan hidrokarbonların (aldehitler, peroksitler) oksijenli türevlerinden çıkan benzendir) ve atmosfere çok ince parçacıklar biçiminde dağılan benzine vuruntu önleyici olarak katılan katkı maddelerindeki kurşundur.

Azot monoksit (NO) ile azot dioksit (NO_2) çözünürlüklerinin çok düşük olması yüzünden akciğer alveolleri üzerine çöker ve burada akciğer amfizemine yol açar, ayrıca kollagen ile elastinin yapısında kimyasal değişmelere neden olur. Bu dönüşümler, gazlarla uzun süre ve sık sık karşı karşıya kalındığında (6 gün boyunca günde 24 saat yaklaşık 500 $\mu g/m^3$'lük bir oranda) giderek tersinmez bir nitelik kazanır. Azot oksitlerin bitkiler üzerindeki etkisi, ancak çok yüksek derişimlerde ve uzun bir sürede ortaya çıkar (çok kirli bölgelerde bile ender rastlanan doygunluk); bunlar atmosferin alt katmanlarında, morötesi ışımalar ve tam yanmamış hidrokarbonlar eşliğinde peroksiasetil nitrat (P.A.N.), peroksipropiyonil nitrat (P.P.N.) ve peroksibutiril nitrat (P.B.N.) gibi ışılkimyasal kimi bileşiklere yol açar. Bu bileşikler, bitkiler için azot oksitlere göre 1 000 kez daha zehirlidir. Güneş ışıması, taşıt trafiğinin iyice yoğunlaşması sonucu özellikle Kaliforniya'da büyük kentlerde yaygın biçimde görülen bu tür kirlenmelere, Avrupa ülkelerinde henüz rastlanmamaktadır.

Karbonmonoksit* yüksek oranda bulunduğunda boğulma olaylarına; kurşun böbrek, kan ve beyin lezyonlarına yol açar. Bu kirleticilerin atmosferde birikmelerini önlemeye yönelik güncel araştırmalar, kurşunsuz ve benzen oranı düşük benzinle çalışan motorların geliştirilmesi, egzos ya da yükseltgeme gazının tamamen yakılmasıyla ilgili konuları kapsamaktadır.

Diesel motorlarında setan indisi 50 olan az uçucu bir yakıt kullanılır; bu yakıtın kusurlu yakılması nedeniyle havaya çeşitli hidrokarbonlar içeren duman ve buharlar yayılır. Bunların en önemlileri kimi aromatikler ile formaldehit gibi kanserleştirici ve tahriş edici etkisi olan bileşiklerdir. Bu bakımdan duman filtreleri, kurşunsuz etkili yükseltgeme katalizörleri, duman azaltan katkı maddeleri (baryum türevleri), duman ve azot oksitlerin oranlarını düşüren dağıtıcılarla (% 4-5 oranında su) ilgili araştırmalar sürdürülmektedir.

• *Radyoaktif kirlenmeler. Nükleer yakıt çevrimi*'nde kirlenmeye yol açan olaylar, öncelikle cevherlerin çıkarılması ve işlenmesi, uranyumun zenginleştirilmesi, reaktörlerin çalıştırılması, kullanılan yakıtların taşınması ve artişlemi, artıkların zararsız duruma getirilmesi, taşınması ve depolanması işlemleridir.

Genellikle % 0,1-0,3 oranında uranyum 238 içren uranyum cevherlerinde (uranyum 238, yarıömrü çok uzun α radyoaktif) uranyum soyundan gelen tüm α ve β yayıcılar, özellikle her ikisi de α yayıcısı olan radyum 226 ile gaz halindeki radon 222 bulunur. Cevherin aktarılması ve depolanması, artıkların biriktirilmesi ve maden ocaklarının havalandırılması, yerel olarak havanın (toz, radon) ve suların (akıntıyla sürüklenen cisimler) kirlenmesine yol açar. Uranyum zenginleştirme fabrikalarından, gaz ya da sıvı akışkan artıklar içinde az nicelikte α yayıcıları atılır. Radyoaktif sıvı ya da gaz akışkan artıkların atılması, reaktörlerin olağan çalışmaları sırasında görülür. Trityum, soy gazlar (kripton, ksenon) ve iyot izotopları (iyot 129, iyot 131) gibi β yayıcılar gaz atıkıarda, trityum ve iyot izotoplarının yanı sıra sezyum, rubidyum, stronsiyum gibi eser miktardaki metallerse sıvı akışkan artıklarda bulunur.

Kullanılan yakıtların artişlemi, son derece radyoaktif elementler olan uranyum ile plutonyumu, parçalanma ürünlerinden ayırarak yeniden kazanmaya dayanır. Artişlem sonunda oluşan gaz halindeki akışkan artıklarda özellikle β yayıcılar (kripton 85, trityum, iyot izotopları), sıvı akışkan artıklarda ise trityum ve diğer pek çok β yayıcı elementin yanı sıra α yayıcılar (en önemlisi plutonyum) bulunur; β yayıcılardan özellikle stronsiyum 90 ile sezyum 137'yi saymak gerekir. Bu elementlerin önemi, ömürlerinin göreli olarak uzun olmasından (yaklaşık 30 yıl) kaynaklanır. Ancak parçalanma ürünlerinin hemen tüm etkinliği önce derişikleştirilen ve daha sonra katılaştırılan sıvı artıklar içinde görülür. Nükleer tesislerin katı artıkları*, özgül etkinliklerine göre işlem görür ve değişik yerlerde depolanır.

Özetlemek gerekirse, nükleer yakıt çevrimine bağlı etkinlikler arasında, oluşturdukları akışkan artık yüzünden radyoaktif kirlenmeye yol açmaları nedeniyle en çok nükleer reaktörler ile artişlem fabrikalarının çalışmaları dikkate değer.

Radyoaktif kaynaklar'ın (kobalt 60, sezyum 137, iridyum 192 vb.) kullanımında, gerekli kurallara uyulmaması, araştırmalarda, tıpta ve sanayide çoğu kez ölümle sonuçlanan kazalara yol açar (bir kaynağın halkın bulunduğu bir yerde unutulması ya da şantiyedeki bir kaynağın kapatılmadan terk edilmesi). Bununla birlikte, radyoaktif kaynak kullanan tesis sayısının artmasına karşın (Fransa'da yaklaşık 4 bin), çevrenin, bu kaynaklar yüzünden kirlenme tehlikesi azalmıştır.

Radyoaktif kirlenmenin etkilerine karşı korunma, *radyasyondan korunma*'nın genel ilkelerine göre geliştirilen bu düzenlemeye dayanır. Nükleer tesislerin sorumluları atmosfere yayılan gaz artıklarla, akarsu ve denizlere gönderilen sıvı artıklardaki etkinlik sınırlamalarına titizlikle uymak zorundadır. Bu sınırlamalar, çeşitli radyoelementlerin az ya da çok zehirli oluşuna göre belirlenir; radyoelementlerin zehirlilikleri, bu elementlerin ömürlerine, az ya da çok hızlı dağılmalarına, besin zincirindeki derişim ya da seyrekliklerine, metabolizmalarına ve organizmadan atılma koşullarına bağlı olarak saptanır.

Türkiye'de her türlü radyoaktif maddeyle çalışan radyasyon aygıtlarını bulunduran, işleten, ticaretini yapan resmi, özel kurum, kuruluş ya da kişiler, radyasyon güvenliği bakımından 2690 sayılı Türkiye Atom enerjisi kurumu yasası uyarınca Radyasyon sağlığı ve güvenliği dairesi'nce izlenerek denetlenir. Bu daire, çalışmalarını Türkiye Atom enerjisi kurumu'na bağlı olarak yürütülür. Ayrıca Nükleer araştırma ve eğitim merkezlerindeki Sağlık fiziği bölümleri aracılığıyla radyoaktif kirlenmeleri saptayarak artıkların depolanması işlemlerini denetler.

Uluslararası radyolojik korunma komisyonu (ICRP), kişilerin yılda toplam ancak 0,5 rem (1 rem = 0,01 joule/kg) düzeyinde radyasyon alabileceğini öngörür. Bu miktar, radyoaktif maddelerle, radyasyonlu bir ortamda çalışan kimseler için 5 rem'e dek çıkabilir. Yapılan araştırmalara göre kozmik ışınımlar, yerkabuğunun radyoaktifliği, inşaat malzemeleri ve insan bedeninde doğal olarak bulunan kimi kimyasal elementlerden ileri gelen doğal radyoaktifliğin yaklaşık 0,15 rem olduğu belirlenmiştir. Bu oran özellikle granitli ve dağlık bölgelerde daha da artar. Öte yandan tıpta X ışınlarının kullanılması nedeniyle yaklaşık 0,1 rem düzeyinde radyasyon alınır. Nükleer enerji kullanımının arttığı ve nükleer sanayinin kurulduğu kimi gelişmiş ülkelerde bu etkinlikler sonucu yılda kişi başına alınan radyasyon niceliği 0,001 rem'den daha düşüktür. Bu ülkelerde nükleer enerji kullanımına bağlı olarak öngörülen gelişme göz önüne alındığında bu miktarın 2 500 yılında 0,002 5 rem'e erişeceği hesaplanmaktadır. Öte yandan nükleer denemelerden ileri gelen kirlenmelerin yılda 0,001 - 0,002 rem'lik bir rakama denk düştüğü tahmin ediliyor.

• *Suyun, toprağın sanayi artıkları ve atık akışkanlarla kirlenmesi* → ARTIK.

• *Denizin hidrokarbonlarla kirlenmesi* → PETROL* KİRLENMESİ.

—Metalürj. Kirlenme metal ürünün hazırlanması ya da kullanımı sırasında oluşabilir: yüksek arılıktaki demirin vakumda ya da argon altında eritilmesi, demirin, havanın azotuyla kirlenmesini önler; arsenik kirlenmesi platinin kataliz etkisini azaltır; nikel ve krom ağırlıklı alaşımların termoelektrik çiftinin elektromotor kuvveti, çalışma sırasında fırın gazlarının özellikle hidrojenle kirlenmesi sonucu değişir.

—Savunm. Nükleer patlamaların yol açtığı kirlenme, tepkimeye giren maddelerden, patlayıcı düzeneğin kalıntılarından ya da nötronik ışınlamadan kaynaklanabilir. Patlamanın koşullarına ve patlayıcının türüne bağlı olarak, kirlenme miktarı değişir. Toprağa ya da denize yakın yerlerde gerçekleşen bir patlama, bulutlarla sürüklenen ve daha sonra hava akımlarıyla yayılan çevredeki maddelerin de etkin duruma geçmesiyle ikinci bir radyoaktiviteye yol açar; atmosferin yüksek tabakalarında gerçekleşen bir patlamadaysa, ikinci bir radyoaktivite daha az görülür; geriye yalnızca tepkimeye giren maddeler (parçalanmadan doğan maddeler) ile tam yanmamış yanıcı maddeler (özellikle plutonyum izotopları) kalır. Meydana gelen bulut, batıdan doğuya doğru dünyanın çevresinde dönerken toplam radyoaktivitesi azalır. Art arda yeryüzüne düşen maddeler, önemi patlamaların şiddetine, tehlikesiyse parçalanan maddelerin yapısına göre değişen bir kirlenmeye neden olurlar. Bu maddelerden bazıları (iyot 131, Stronsiyum 90 ve sezyum 137), biyolojik çevrimlere girmeleri durumunda, canlı varlıklar için tehlikelidir. (İnsanda ise, iyot tiroit üzerinde, sezyum kemik iliği ve kemik hücreleri üzerinde etki yapar.) Dünya kamuoyu kirlenmeyle ilgili sorunlara 50'li yılların sonunda tepki göstermeye başladı. Bir yandan ABD'nin Büyük Okyanus'ta çok kirletici bir patlayıcı kullanması, serpintilere maruz kalan japon balıkçılara radyoaktivite bulaşmasına yol açtı. (1 mart 1954'te Bikini'de gerçekleşen 15 Mt'luk patlamadan, japon balıkçı teknesi *Fukurya Maru*'da bulunanlar etkilendi.) Öte yandan, iki dizi halinde gerçekleştirilen amerikan, sovyet ve ingiliz nükleer denemelerinden (1957-58'de 130 deneme, 1961-62'de 120 deneme) sonra, Kuzey yarıküre'de atmosferin önemli ölçüde kirlendiği saptandı. 1966-1974 arasında Fransa ve Çin'in gerçekleştirdikleri elliye yakın deneme yeni protestolara yol açtı. Bununla birlikte, Fransızlar'ın aldıkları önlemler ve serbest kalan enerji miktarının azalması sayesinde kirlenme (atmosferde gerçekleştirilen atışlarda açığa çıkan toplam enerjinin % 2'sinden daha az) 1963'te, Kuzey yarıküre'de birikmiş olandan yüz kat daha azdı. 1974'ten sonra fransız denemelerinin kesilmesiyle, yalnızca Çin atmosferde bazı patlamalar (10 kadar) gerçekleştirdiğinden, kirlenme oranı giderek azalmaktadır.

Nükleer patlamaların yol açtığı kirlenmeyle ilgili denetlemeler, BM'nin iyonlaştırıcı ışımaları inceleyen bilimsel komitesince yapılır. Bu komiteye göre, 1972 itibariyle nükleler denemelerden kaynaklanan ışınlama miktarı, denemelerin başlangıcından 2000 yılına kedar birikecek miktar da göz önüne alınarak, doğal kaynakların 2 yılda yaydığı radyasyona denk olacaktır. BM bilimsel komitesi tahminlerini 1982'de yeniden gözden geçirdi: nükleler patlamaların yol açtığı radyasyon miktarı bugün, doğal kaynaklardan yayılan radyasyonun % 1'inden daha azdır, oysa bu miktar 1963'te % 7'ydi.

KİRLENMEK gçz. f. **1.** Kirli duruma gelmek, temiz olmayan bir görünüm almak: *Gömleğin çok kirlenmiş.* **—2.** Bir kimse sözkonusuysa, adına onuruna, saygınlığına leke düşmek. **—3.** Kadın sözkonusuysa, âdet görmek, aybaşı olmak. **—4.** Bir kadın sözkonusuysa, ırzına geçilmek, iffetine leke düşmek.

KİRLETMEK g.f. **1.** *Bir şeyi kirletmek, bedenin bir kısmını kirletmek*, bir şeyi, giysilerini, bedenini, bedenin bir kısmını kirli duruma getirmek; pisletmek: *Çocuklar ayakkabılarıyla parkeyi kirletmişler. Bir sürü tabak kirletmek. Artıklarıyla ırmağı kirleten fabrika. Ellerini kirletmişsin. Üstünü başını kirletmek.* **—2.** *Bir kimseyi, onun onurunu, adını vb. kirletmek*, ona kara çalmak, onurunu zedelemek, dürüstlüğü, ahlakı üzerinde kuşku yaratmak; iftira atmak, karalamak: *Onu bu tür iftiralarla kirletemezsiniz. Bir büyük adamın anısını kirletmek.* **—3.** *Bir şeyi (soyut) kirletmek*, öyle olmadığı halde onu erdemsiz, ahlak bozucu kılmak, öyle göstermek: *Bu görüşlerinizle, dostluğu, aşkı, her şeyi kirletiyorsunuz.* **—4.** *Bir kadını kirletmek*, onun ırzına geçmek. **—5.** *Altını kirletmek*, küçük ya da büyük aptesini kaçırmak.

KİRLİ sıf. **1.** Temiz, duru olmayan; kullanılmış, lekelenmiş olan ya da üzerindeki kirlerden arındırılmamış şey için kullanılır: *Kirli çamaşırları çamaşırcıya vermek. Kirli çarşafları değiştirmek.* **—2.** Temizlenmemiş, yıkanmamış bir kimse, o kimsenin bedeni için kullanılır; pis: *Kirli ellerle sofraya oturmak. Üstü başı kirli bir çocuk.* **—3.** Orda burda artıkların görüldüğü, temiz tutulmamış, tozlu, pis bir yer ya da doğal olarak kirlenmiş bir ortam için kullanılır; pis: *Ev çok kirli. Su çok kirli, bu suda yüzülmez.* **—4.** Duru, berrak, canlı, parlak olmayan renkler için kullanılır; donuk: *Kirli beyaz renkte bir ev. Kirli sarı duvarlar.* **—5.** *Tkz.* Aybaşı durumunda olan kadın için kullanılır. **—6.** *(Bir kimsenin) kirli çamaşırlarını ortaya dökmek*, bir kimsenin başkalarınca bilinmeyen utanılacak yanlarını, ayıplarını ve kusurlarını açıklamak, söylemek. ‖ *Kirli çıkı, kirli çıkın*, yoksul göründüğü halde çok parası olan ya da cimrice yaşayarak zengin olmuş kimseler için kullanılır. ‖ *Kirli kokuş*, düzensiz, pasaklı, savruk kimseler için kullanılır. ‖ *Kirli para*, suç işlenerek kazanılmış para.
—Ekmekç. *Kirli buğday*, ayıklanma, temizlenme ve yıkama işlemlerinden geçmemiş buğday. (Buğday tanelerinin arasında değişik nitelikte yabancı maddeler vardır. Bunların niteliklerine göre mıknatısla çekme, eleme, hava üfürme, fırçalama ve yıkama gibi işlemlerden geçirilerek ayıklanması gerekir. Aksi halde öğütülen un verimli olmaz ve nitelikli hamur elde edilemez. Kirli buğdayın bir gramında 1 000 - 30 000 arasında mikrop sporu bulunur.)
—Hematol. *Kirli kan*, toplardamar kanı. (→ KAN.)
—İsl. Halk dilinde, yıkanıp temizlenmesi gereken. (→ NECASET, NECİS.)
—Mutf. *Kirli hanım peyniri* → ÇAYIR* PEYNİRİ.
—Tekst. *Kirli yün*, yıkanmamış ve yağı giderilmemiş yağlı yün.
◆ a. **1.** Yıkanmak üzere ayrılmış çamaşırlar (genellikle çoğul kullanılır): *Kirlileri kaynatmak.* **—2.** *(Bir çamaşırı) kirliye atmak*, yıkanmak üzere bir kenara koymak.

Kirli eller *(les Mains sales)*, J.-P. Sartre'ın 7 tabloluk oyunu (1948). Yapıtta, burjuva ve devrimci törelerin çatışması aracılığıyla siyasal eylemin anlamı işlenir.

Kirli kol, XIX. yy.'da ünlü bir ortaoyunu topluluğunun adı.

Kirlian etkisi, Parapsikol. Semen *Kirlian* tarafından icat edilmiş olan bir fotoğrafçılık yönteminde görülen ışıldama etkisi. Fotoğrafı çekilecek olan nesne, yüksek frekanslı ve yüksek voltajlı bir elektrik akımı alanı içine yerleştirilir. Yüksek frekans ve voltajın yol açtığı elektronik yayım, hassas kağıdı etkileyerek nesnenin çevresinde aydınlık bir daire oluşturur. Kirlian'a göre, bu tür ışıldama olayları, biyolojik durumlarının etkisinde kalan canlı yapılara özgüdür. Kimileri ışıldama olayını ispritizm acıların sözünü etttikleri *hale*'nin fotoğraftaki görüntüsü olarak açıklamak istediler.

KİRLİLİK a. Kirli, pis olan şeyin durumu: *Üstünün başının kirliliği. Hava kirliliği.*
—Çevrebil. Çevreyi ya da onu oluşturan bileşenlerden birini ya da birçoğunu (fiziksel, kimyasal parametreler, bireyler, nüfus, ekosistem, vb.) tümüyle ya da kısmen etkileyen değişikliklerin ya da bozukluklarin sonucu. ‖ *Kirlilik incelemesi*, bir düzenlemenin (yol, taş ocağı, sınai kurum, toprakların tek elde birleştirilmesi, vb.) çevre üzerinde yapacağı etkileri önceden kestirmek amacıyla yapılan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Çevreye ilişkin kirlilik incelemesi.* Bu incelemenin amacı doğayı korumaktır. Bunun için 10 ağustos 1983 tarihli 2872 sayılı Çevre kanunu çıkarılmıştır. Buna göre merkez çevre kurulu, ülke çapında mahalli çevre kurulları il ve ilçe çapında çevrenin ve sitlerin korunması, çevrede kurulmuş ve kurulacak tesis ve işletmelerin çevre kirliliği açısından incelenmesi ve gerekli önlemlerin alınmasıyla görevlidirler.

KİRLOŞ ya da **KİRLOZ** sıf. ve a. Üstü başı kirli, pasaklı kimse için kullanılır.

KİRM a. (fars. *kirm*). *Esk.* **1.** Böcek, kurtçuk. **—2.** *Kirm-i bademe, kirm-i Eyyub, kirm-i ibrişim, kirmi-i kaz, kirm-i pile*, ipekböceği. ‖ *Kirm-i çerag, kirm-i şeb-efruz, kirm-i şeb-tab*, ateşböceği. ‖ *Kirm-i çûb*, ağaç kurdu. ‖ *Kirm-i palâs*, güve.

KİRMAN ya da **KİRMEN** a. Dokmc. El ile iplik eğirme ve bükümünde kullanılan ve ipliğin yumak halinde elde edilmesini sağlayan ağaçtan yapılmış bir tür iğ.
—ANSİKL. Kirman genellikle yün eğirmek için kullanılır. Yaklaşık 15-17 cm boyunda, 3 cm eninde, biri 2 cm öteki 1 cm kalınlığında, hafifçe kavisli iki ağaç parçası ve gene ağaçtan yapılmış bir milden oluşur. Mil 25-30 cm boyunda, 1-1,5 cm çapında ve yarıdan sonra aşağı doğru gittikçe kalınlaşan bir çubuk biçimindedir. Her iki ucu ortasına göre gittikçe incelen kavisli iki parçadan kalın olanın ortasına dikdörtgen biçiminde bir kanal açılmıştır. İnce olan diğer parça bu kanaldan diğerine dik olarak geçirilir. Her iki parçanın ortasında ise yaklaşık 1 cm çapında birer delik bulunur. Bu delikler karşılıklı getirildikten sonra ortalarından ağaç mil üzerine geçirilir. Eğirme işlemi aynı iğ ya da teşi*de olduğu gibidir. Bükülen iplik artı işareti biçimindeki ağaç kollar üzerine çaprazlamasına sarılır, milin uç kısmındaki kertiğe tutturulan iplikle eğirme işlemi devam eder. Kirman dolunca ortasındaki mil alttan çekilerek çıkarılır. Daha sonra kollardan ince olanı ve arkasından öteki, aradan çekilerek alınır. Böylece iplik bozulmadan, yumak şeklinde çıkartılmış olur. Kirman daha çok kalın yün, kıl gibi liflerin eğirilmesi ve katlanıp bükülecek iplikler için kullanılır. Kirmana Türkmenler arasında *tengerek* de denir. Gürgen ya da çam ağacından yapılan kirmanların üzerleri kimi yörelerde yakma yöntemiyle çeşitli motiflerle bezenir.

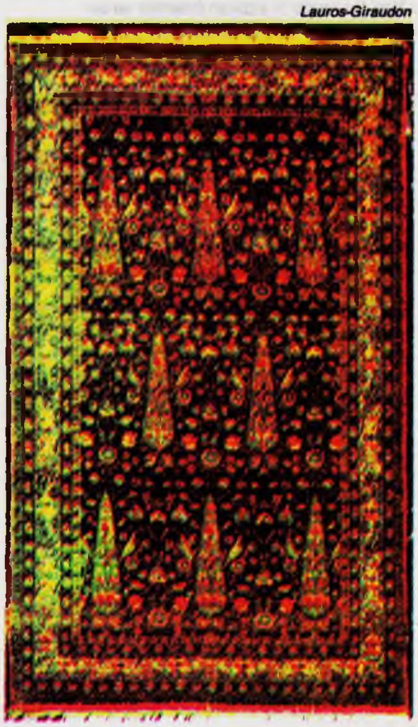
KİRMAN a. *Esk.* Kale, hisar. (GERMEN, KERMEN de denir.)

KİRMAN ya da **KERMAN,** İran'da eyalet ve kent. Ahemeniler döneminde (İ.Ö. 558-335) *Butiya*, sonraki yunan kaynaklarında *Karamanya* diye adlandırıldı. Eyalet, K.'den Deşti Lut çölü, Yezd, Kuhestan; D.'dan Belucistan, B.'dan Fars ve Yezd illeri ve G.'den Umman denizi ile çevrilidir. Bu sınırlar, küçük bazı farklarla islam coğrafyacıların saptadıkları sınırlara da uyar. Ülke, G.'den G.-D.'ya doğru uzanan dağ silsileleri ile kesilir. Bölge, bir ölçüde dağlık olmasına karşılık her türlü meyve ve tahılın yetişmesine elverişlidir. Tarım alanları dere sularıyla sulanır. Arap coğrafyacılar bölgede altın, gümüş, kükürt, demir, bakır ve çinko gibi madenlerin varlığından söz ederler. Yöre, eskiden beri ticaret ve sanayi (özellikle kumaş ve halı dokumacılığı) bakımından önemini sürdürdü. Başkenti Kirman olan eyaletin nüfusu 1 266 958, Kirman'ın nüfusu ise 257 284'tür.

• TARIH. Kirman'ın Araplar tarafından fethine 638'de başlandı ve fetih 649-650'de tamamlandı. Bölge, Emeviler yönetiminde (661-750) Hariciler'in faaliyet alanı oldu. Abbasiler döneminde (750'den sonra) Kirman Horasan'a bağlandı. Abbasiler'den sonra sırasıyla Samaniler (874 -999) ve Büveyhiler'in (932-1056) egemenliğine giren Kirman, en rahat ve parlak dönemini Selçuklular zamanında yaşadı. 150 yıla yakın buraya egemen olan Kirman Selçukluları döneminde (1042 -1186), birkaç olay dışında bölgede huzur hüküm sürdü. Oğuzlar'ın istilasından (1184) sonra Kirman sırasıyla Şebankâreler (1200), Harizmşahlar (1213), Moğollar (1235), Timurlular (1335), Karakoyunlular, Akkoyunlular ve Safeviler'in (1503) egemenliğine girdi. 1524 ile 1592 yılları arasında afşar kabilesinden valiler tarafından yönetildi. Bir ara Beluçlar'ın, daha sonraysa Afganlar'ın istilasına uğradı. Kerim Han Zent ailesinden gelenlerin, Kaçarlar'la mücadeleleri ülkeyi kasıp kavurdu. Bu çekişmeler, Kaçarlar'dan Aka Muhammet'in 20 000 kadını köle yapması ve 40 000 kişiyi kör etmesi gibi görülmemiş bir felaketle sonuçlandı. Bölgede 1858 yılından başlayarak maddi ve manevi alanda kayda değer gelişmeler meydana geldi. Pehlevi hanedanı zamanında ve onu izleyen islam cumhuriyeti döneminde Kirman eyaletine ve kentine gereken önem verilir olmuştur.

• GÜZEL SANATLAR. Kirman'ın D.'sunda Kale-i Ardaşir (Ardaşir'in yaptırdığı sanılmaktadır) ve çinilerle süslü Kale-i Duhter'in (Kız kalesi) kalıntıları vardır. İç kale kentin B.'sındadır. Kentin en eski camisi selçuklu Turanşah I döneminden (1085 -1097) Mescid-i Melik'tir (XVI. yy.'da çok bakımsız olan bu cami sonradan onarıldı). Bir yazıtına göre 1349'da Mübarizettın Muzaffer'in yaptırdığ Mescid-i Cami (Ulu cami) dört eyvanlı klasik biçimini korumaktadır; kardeşi İmadettin'in inşa ettirdiği Pa Minar çini süslemelidir. Yeşilimsi mavi mozaiklerle kaplı, yuvarlak planlı Gunbed-i Sebz (Yeşil türbe) XIII. yy.'ın dikkati çeken türbelerindendir (1242'de Kutluğ Han sülalesinden biri için yaptırıldı). Kentin şallarıyla, yün ve ipek halıları çok ünlüydü;

Lauros-Giraudon

"figürlü" Kirman halısı yün ve pamuk karışımı; sine düğümü; XIX. yy.'ın ikinci yarısı Condé müzesi, Chantilly

KİRMAN halısı, İran'ın güneyindeki Kirman kenti ve çevresinde yapılan el dokuması döşeme yaygısı. Kirman yöresi XVI. yüzyıldan beri, desenleri çok özenli, yüksek nitelikli halıların üretildiği bir merkezdi. Genel olarak XVI. ve XVII. yüzyıla ait pek çok halının Kirman'da yapıldığı sanılır. Bunlar arasında vazolu ve kıvrımdallı halılar, bahçe desenli halıların en güzelleri ve hayvan örgeleri de içeren bazı madalyonlu halılar vardır. Kirman halılarının hepsi pamuk çözgü üzerine sine düğümüyle dokunur. Sert ve kalın yünden atkılar iyice gergin olarak geçirilir, bunların arasında daha gevşek ipek ya da pamuk atkılar da bırakılır. Sonuçta çift çözgülü bir halı elde edilir; iki çözgü katından birinin iplikleri, ötekilerin neredeyse tam arkasında yer alır. İran halıları içinde kirman halıları renkleri en zengin ve çeşitli olanlardır.

XVI. ve XVII. yüzyıllara ait klasik kirman halılarının en tanınmış grubunu vazolu halılar oluşturur. Bütün zemin boyunca yinelenen sivri uçlu baklavalarla iyice stilize edilmiş çeşitli çiçek örgelerinin zengin ve uyumlu renkler içinde birleştiği bu halılar son derece zariftir. Baklavalar genellikle kesintisiz asma dallarıyla yapılmış büyük boyutlu ovallerin kesişmesinden oluşur. Asma dalları boyunca, her biri bir baklavanın merkezinde olacak biçimde çiçekler yerleştirilmiştir. Bazı halılarda her baklavanın içi başka bir renkte düzenlenmiştir. Birçok halıda baklavaların içinde bezemeli bir vazo deseni olur. Bu tür halıların tüm deseni büyük bir olasılıkla uzakdoğu ipekli kumaşlarından geliştirilmiştir.

Bu halıların üretimine XVIII. yüzyılda devam edildiyse de, bu dönemde genelde İran'ın öteki halı merkezlerinde olduğu gibi Kırman'da da uzun bir durgunluk yaşandı. Ama XIX. yüzyılın sonlarına doğru halıcılık yeniden canlandı ve Kirman kısa sürede İran'daki en önemli üretim merkezlerinden biri oldu.

Piyasada kullanılan "Kirman-Lavere" adı, bu bölgede halıcılık yapılan köylerden Raver'in adından gelmiştir. Kirmanşah halıları ise bugünkü adı Bahteran olan Kirmanşah'ta, kirman üslubunda dokunmakta ve çoğunlukla kirman halısı olarak satılmaktadır.

KİRMAN SELÇUKLULARI → SELÇUKLULAR.

KİRMANŞAH ya da **KERMANŞAH,** bugün **Bahtaran,** İran'da kent, il merkezi, Bağdat-Tahran yolu kenarında; 560 514 nüf. (1986). IV. yy.'da Sasaniler'in kurduğu kent, çok eski bir yerleşme merkezidir: biraz uzağında, Dara'nın zaferi anısına dikilmiş, üç dilde yazılmış (babil, elam ve eski fars dilleri) Behistun'daki akamanış alçakkabartmaları ve sasani krallarının oturduğu bir sarayın ve Tak-ı Bostan'ın kalıntıları vardır. Irak sınırını koruyan, hem askeri bir üs, hem de ticaretle uğraşan bir kent olan Kirmanşah, birkaç sanayisi (tekstil, besin) bulunan bir ticaret merkezidir. —*Kirmanşah ili,* yaklaşık 25 000 km^2; 1 462 965 nüf. (1990). Bir bölümü Zagros dağlarında uzanan, halkının çoğu kürt olan ilde, vadilerin taraçalarında ve sulanan ovalarda zengin bir tarım (tahıllar, meyveler, sebzeler) yapılırken, bol yağış alan dağ yamaçları, yerleşik ya da hâlâ yarı göçebe hayvancılığa ayrılmış yayla toprakları görünümündedir.

—Tar. Ortaçağ arap tarihçilerine göre, Sasaniler döneminde, Kirman valisi olan Behram IV (388-399) tarafından kurulmuştur. Bazı kaynaklardaysa Kavaz bin Firuz tarafından kurulmuş olduğu ileri sürülür (V. yy. sonları ya da VI. yy. başları). Bağdat'ı Hemedan'a bağlayan kervan yolu üzerinde bulunmasına karşın, uzun yıllar sönük bir kasaba durumunda kaldıysa da, X. yy.'a doğru Cibal eyaletinin dört önemli kenti arasında bulunuyordu. XII. yy.'ın sonralarında harizmşah emiri Miyacuk'un saldırısıyla büyük ölçüde harap olan kent, büyük selçuklu ve moğol egemenliklerinden sonra Safeviler döneminde (XV. yy.) osmanlı yayılmasına karşı bir sınır karakolu konumuna geldi. Şah Abbas'la imzalanan bir antlaşma üzerine, 1590-1602 arasında Osmanlı devletinin yönetimine geçti. Safevi saltanatının ortadan kalkmasıyla, 1723'te, yeniden Osmanlılar'ın eline geçtiyse de XVIII. yy. boyunca sık sık Türkler'le İranlılar arasındaki çatışmalara sahne oldu. XIX. yy.'daysa, Fethali Şah'ın büyük oğlu Muhammet Ali Mirza'nın Kürdistan-Luristan genel valisi olduğu süre, İran Kürdistanı'nın yönetim merkezi olan Kirmanşah'ın en parlak dönemi olarak kabul edilmektedir. Muhammet Ali'nin ölümünden sonraki veba salgını (1830), doğal afetler, açlık gibi nedenlerin etkisiyle nüfusun büyük bir bölümü Azerbaycan'a ve Türkiye'ye göçtü; oturulan konut sayısı yaklaşık üçte iki oranında azaldı. Buna karşın, yüzyılın ikinci yarısında yeniden kalkınmaya ve gelişmeye başladı; kent kalabalıklaştı. Birinci Dünya savaşı öncesinde Ortadoğu'nun en canlı ticaret merkezlerinden biri oldu. 1916'da türk birliklerince ele geçirilen kent, 1917'de boşaltıldı ve iran yönetimine bırakıldı.

KİRMASTİ → MUSTAFAKEMALPAŞA.

KİRMASTİ suyu, antik **Rhyndakos Mustafakemalpaşa çayı** da denir. G. Marmara bölümünde akarsu; yaklaşık 215 km. İçbatı Anadolu'da Simav çukurunun K.'indeki bir tektonik koridorda Eğrigöz ve Alaçam dağlarından inen kolların birleşmesiyle oluşur. Bu yukarı kesiminde Kocaçay adını taşır. Engebeli bir alanı gömük vadiler içinde aşar; Mustafakemalpaşa yakınında sağdan Orhaneli (esk. *Adranos*) çayını alır ve Mustafakemalpaşa'dan geçtikten sonra ovaya çıkarak Ulubat gölüne dökülür. Ulubat gölünün batısından çıkan Ulubat suyu, Karacabey'in doğusunda Susurluk çayına katılır. Akarsuyun Kirmastı suyu adıyla uzunluğu yaklaşık 40 km'dir. Bazı kaynaklarda Emet çayı, bazılarında da Adırnaz çayı başlangıç kolu kabul edilir ve Kirmasti suyu için 300 km'ye yaklaşan uzunluklar verilir.

Yağmur ve kar sularıyla beslenen akarsuyun kışın ve ilkbaharda kabaran suları yazın azalır. Düzensiz rejimli bir akarsu olan Kirmasti çayının önündeki ovalar için büyük tehlike oluşturabileceği gözlemlenmiştir. Akarsu kabardığında, dağlık alanlardan gelen azgın sular Ulubat gölünde depolanır. Bunun taşkınları önlemeye yetmeyeceği düşünülerek Kirmasti suyunun kolları üzerinde barajlar kurulması planlanmıştır.

KİRMEN → KİRMAN.

KİRMİR çayı, Sakarya nehrinin sağdan aldığı önemli kol; yaklaşık 130 km. B. Karadeniz bölümünde Köroğlu dağlarının G. yamaçları ve Işıkdağ'dan inen kolların birleşmesiyle oluşur. G.-B.'ya yönelerek Sarıyar barajına dökülür. Ortalama akım 18 m^3/sn. Yağmur ve kar suları ile beslenir, nisanda en çok (ort. 89 m^3/sn), eylülde en az (ort. 1,2 m^3/sn) su geçirir.

KİRNBERGER (Johann Philipp), alman besteci ve kuramcı (Saalfeld 1721 -Berlin 1783). 1739-1741 arasında J. S. Bach'tan ders aldı. Berlin krallık sarayı'nda kemancılık ve prenses Prusyalı Amelia'nın capellasında yöneticilik yaptı. Ününü, Bach'ın görüşlerini yansıtan kuramsal yapıtlarına borçludur: *Die Kunst des reinen Satzes in der Musik* (Müzikte saf cümle sanatı) [1771]; *Die wahren Grundsätze zum Gebrauche der Harmonie* (Armoniden yararlanmanın gerçek ilkeleri) [1773]; *Grundsätze des General-Basses als erste Linien zur Composition* (Bir bestenin ilk çizgisi olan sürekli bas'ın ilkeleri) [1781]; *Anleitung zur Singecomposition* (Şarkı bestelemeye giriş) [1782] vb.

KİROMBO a. Madagaskar ve Komor adaları ormanlarında yaşayan gri ve parlak yeşil tüylü kuş. (Pusuya yatarak avlanır. Bil. a. *Leptosomus discolor;* kirombogiller familyası.)

KİROMBOGİLLER a. Gökkuzgunumsular takımından kuş familyası. (Tek türü kirombodur. Bil. a. *Leptosomus discolor.*)

KİRONOMİ a. (fr. *chironomie,* "pantomim" anlamındaki yun. *kheironomia*'dan). Bir şefin, koroyu ya da çalgı topluluğunu yönetirken, bir melodi çizgisini vurgulamak için başvurduğu el ve parmak hareketleri. (Hindu dansı gibi kimi danslarda da benzer hareketler yapılır.)

KİROPRAKSİ a. (fr. *chiropraxie*). KİROPRAKTİ'nin eşanlamlısı.

KİROPRAKTİ (fr. *chiropractie*'den). Gerek masajla, gerek doğrudan ya da dolayılı şoklarla omurlara manipulasyon yapmaya dayanan tedavi yöntemi. (Eşanl. KİROPRAKSİ.)

—ANSİKL. Kiroprakti, Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıktı. Orada kimi insanlar, çeşitli organlarda görülen işlevsel hastalıkların, omurların az ya da çok yer değiştirmesiyle bağıntılı olduğuna inandığından böyle bir tedaviye gerek duyuldu.

Bu tedavi özellikle yerel küçük şekil bozuklukları ve anomaliler için yararlı oldu. Kiroprakti bazı akut bel ağrılarında olağanüstü başarılar sağladı, ama çıkıklar, skoliyozlar gibi röntgenle denetlenebilen sahici omur yer değiştirmelerinde etkisiz olduğu anlaşıldı. Disk iltihapları, kemik iltihapları, omur romatizması, omurga ya da omurilik urları gibi hastalıklardaysa tehlikelidir. Bundan ötürü, dikkatle yapılacak bir röntgen muayenesinden sonra, yararları ve sakıncaları göz önüne alınmalı ve ondan sonra kiropraktiye başvurulmalıdır.

KİROPRAKTÖR a. (ing. *chiropractor*). Kiroprakti yapan hekim.

KİROPTEROGAM sıf. (fr. *chiroptérogame*; yun. *kheir, kheiros,* el, *pteron,* kanat ve *gamos,* evlilik'ten). Çiçekleri yarasalar tarafından tozlaştırılan bitkilere denir.

KIROV, Viatka kentinin (Rusya), 1934-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

Keystone

Sergey Kirov

KİROV (Sergey Mironoviç KOSTRİKOV, —denir), rus siyaset adamı (Urjum, Viyatka ili, 1886 - Sen-Petersburg 1934). 1904'te Rus sosyal demokrat işçi partisi Tomsk şubesi'ne katıldı. Devrimci etkinlikleri nedeniyle birkaç yıl hapis yattı. İç savaşa katılarak Astrahan'ın savunmasını üstlendi (1919) ve Kafkas[illegible] geçirilişi sırasında (1920) Ordjonikidze'nin yardımcılığını yaptı. Sovyet Rusya'nın Gürcistan büyükelçisiyken (1920-21), 1921-1925 arasında Azerbaycan Komünist partisi birinci sekreteri oldu, 1923'te SSCB Komünist partisi merkez komitesi'ne girdi. 1926'da Stalin tarafından partinin Leningrad (bugün Sen-Petersburg) örgütünün başına getirildi ve Zinovyev'in kurduğu örgütü temizlemekle görevlendirildi. 1930'da Politbüro'ya, 1934'te sekretaryaya girdi. 1 aralıkta genç komünist Nikolayev tarafından Smolnıy'de öldürüldü. Bu cinayet Stalin'in giriştiği kitlesel baskı dönemini başlattı. Cinayetin işlenme koşulları ve Hruşçev'in gizli raporundaki üstü kapalı iddialar, NKVD ve hatta Stalin'in bu olayın dışında olmadığı izlenimini uyandırmaktadır. Ama bu varsayımı doğrulayacak hiçbir kesin kanıt bulunamamıştır.

KİROVABAD, Gence kentinin (Azerbaycan), 1935-1989 yılları arasında taşımış olduğu ad.

KİROVAKAN, Karakilise kentinin (Ermenistan), 1935-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

kirpi
(Erinaceus europaeus)

erkek

dişi ve yavruları

KİROVOGRAD, Yelizavetgrad kentinin (Ukrayna), 1939-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

KİROVSK, Hibinogorsk kentinin (Rusya Federasyonu), 1934-1991 yılları arasında taşımış olduğu ad.

KİRPAS a. (fars. *kirbās*). Esk. dokmc. **1.** Pamuk ya da keten ipliğinden bezayağı örgü ile dokunan bir tür kaba kumaş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kirpası keten,* keten ipliğinden dokunmuş kirpas. (Askerlere yazlık giysi yapımında ya da gömleklik olarak kullanılırdı. Yerli tezgâhlarda dokunanlar gereksinimi karşılayamadığından Tirhala'da dokutturulup buradan satın alınanları da vardı.) || *Kirpası pembe,* pamuk ipliğinden dokunan kirpas. (Daha çok astarlık olarak kullanılırdı. Tuzla, Edremit ve Bergama gibi bazı yörelerde dokunur, asker kaputları çoğunlukla bununla astarlanırdı.)

—ANSİKL. Osmanlılar döneminde keten ve özellikle pamuk ipliğinden dokunan kaba bezlere genel olarak kirpas denirdi. XVI. ve XVII. yy. kayıtlarında çember-i kirpas, defe-i kirpas, çözgü-i kirpas vb. adların geçmesi, bu iş için özel tezgâhlar kullanıldığını göstermektedir. 1824-1862 yılları arasına ait iki belgede Asakiri mansurei Muhammediye'nin yazlık giysi gereksinimi için gerekli kirpasın Gelibolu, Kilitbahir ve Seddülbahir'den sağlandığı; gömleklikleri İzmit ve Adapazarı'nda üretildiği, ayrıca gömleklik olarak amerikan kirpasının da kullanıldığı öğrenilmektedir. Soma yöresinde dokunan kirpaslardansa daha çok çadır yapımında yararlanıldığı anlaşılmaktadır.

XIX. yy. ortalarında kirpas dokunan yörelerin daha çok sahile yakın bölgelerde bulunması dışarıya mal satımını kolaylaştırdığı ve devletin ödediği fiyat, tüccarın ödediğinin altında kaldığı için askerlerin yazlık giysileri için gerekli kirpas genellikle yerli tezgâhlardan karşılanamamaya başladı. Fiyatların artırılması, vergi alınmaması vb. önlemler etkili olmayınca, gereksinimin tümüyle yerli tezgâhlardan karşılanamayacağı ortaya çıktı, bu nedenle ithal yoluna gidildi. Nitekim 1831 tarihli bir belgede, asker için bir takım yazlık giysinin Gelibolu ve Kilitbahir tertibinden, birer takımın da ravendok kirpasından (Rusya) yaptırılmasının karara bağlandığı görülmektedir.

Kirpas giysi, çadır, yelken bezi yapımının yanı sıra astarlık olarak da kullanılıyordu.

KİRPİ a. **1.** Avrasya'nın ılıman bölgelerinde yaşayan böcekçil memeli hayvan. (Temel özelliği sırtındaki dikenleri ve top gibi olabilmesidir. Bil. a. *Erinaceus europaeus;* kirpigiller familyası.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Kirpi gibi büzülmek,* korkarak bir kenara sinmek.

—Ask. Dikenli tellerle hazırlanmış, taşınabilir engellere verilen ad. (Genellikle 3-5 m uzunluğunda, 1 m yüksekliğinde yapılan kirpilerden dar geçitlerle yolların kapatılmasında ve kıyı savunmasında sualtı engeli olarak yararlanılır.)

—İnş. Bir duvarın üzerinden aşılmasını önlemek için sivri demirlerle yapılan engel. || *Kirpi korniş,* testere dişlerini andıran korniş. || *Kirpi örgü,* balıksırtı biçiminde, kılıcına yerleştirilmiş öğelerle yapılan duvar örgüsü. || *Kirpi parmaklık,* üzerinden atlanmasını önlemek için sivri uçlu çubuklarla yapılan demir parmaklık. || *Kirpi saçak,* eski yapılarda görülen, testere dişi biçiminde yerleştirilmiş tuğlalarla oluşturulan saçak bindirmeliği.

—Mutf. Bir tür kudret helvası.

—ANSİKL. Kirpi, tek yaşayan, gececi, hepçil ama daha çok böcek yiyen bir hayvandır; bulduğunda toprak kurtlarını, sümüklüböcekleri, kuş yumurtalarını, bitki tohumlarını ve üzümsü meyveleri de yer. Gündüzleri bir toprakaltı yuvasında ya da yapraklar altında geçirir. Kış aylarında, hava sıcaklığı 14°C'a yaklaşır yaklaşmaz kış uykusuna yatar. Sanıldığının tersine, yılan zehirine karşı bağışıklığı yoktur, ama dikenleri onu yılanlara karşı korumaya yeter. On kadar kirpi türü bilinir, bunlardan Mısır ile Moğolistan arasındaki kurak bölgelerde yaşayan *Hemiechinus* cinsi üyeleri uzun kulaklıdır.

KİRPİBALIĞI a. Zool. Sıcak denizlerin en sığ kesimleriyle 30 m derinlikteki dipleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Bitkilerin bol olduğu yerleri sever. Bedeni çeşitli uzunluklarda, sert, kemikleşmiş, ince uzun, iki ya da üç köklü, hareket edebilen dikenlerle kaplıdır. Kirpibalığı rahatsız edildiğinde, yuvarlak bedenini suyla doldurarak gerçek bir diken küresine dönüşür. Omurgalı, omurgasız çeşitli canlılarla beslenir. Bil. a. *Diodon hystrix;* kirpibalığıgiller familyası; boyu 75 cm'ye kadar.)

KİRPİBALIĞIGİLLER a. Sıcak denizlerde yaşayan, üyelerine üstündeki dikenleri su ya da havayla şişirerek dikleştirebildiği için "kirpibalığı" adı verilen kemiklibalık familyası. (Her iki çenede de dişler birbiriyle kaynaşarak tek parça halini almış, böylece çeneleri güçlü bir gagaya dönüşmüştür; bu nedenle kirpibalığıgiller yumuşakçalara ve mercanlara saldırabilirler; etleri zehirlidir; yerliler bu balıkların derisiyle japon fenerleri yaparlar; örnek türü kirpibalığı* [*Diodon hystrix*] Akdeniz' de de bulunur. Bil. a. *Diodontidae.*)

KİRPİBAŞI a.**1.** Kayalıklarda yetişen ve uçuk mavi renkte yuvarlak baş biçiminde toplu çiçek açan tüylü, dikenli, ikiyıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (100 kadar türü Akdeniz bölgesinde ve ılıman Asya'da yetişir. Bil. a. *echinops,* bileşikgiller familyası.) **—2.** *Şifalı kirpibaşı (Echinops spinosus),* kömeçlerinde kinoleik alkaloitler ve flavonlar bulunan ve damarbüzücü etkisinden dolayı tedavide kullanılan kirpibaşı türü.

KİRPİGİLLER a. Avrasya'da yaşayan böcekçil memeli familyası. (Asya'da yaşayan dikensiz türlerle, kirpi [*Erinaceus europaeus*] gibi dikenli türleri içerir. Bil. a. *Erinaceidae.*)

KİRPİK a. **1.** Gözkapaklarının kenarındaki kıllar ya da bu kılların her biri. (Kirpikler gözkapağının serbest kenarında bulunur ve gözü dışardan gelecek cisimlerden korur.) **—2.** *Kirpik çatmak, vurmak,* gözlerini kapamak, uyumak (esk.). || *Kirpiği kirpiğine değmemek,* hiç uyumamak, gözlerini kırpmamak. || *Kirpiği kurumamak,* sürekli ağlamak, gözünün yaşı hiç dinmemek. || *Kirpikle harman sürmek,* gerçekleşmesine olanak bulunmayan bir işi yapmaya kalkışmak.

—Anat. *Kirpik bezleri,* kirpiklere açılan yağ bezleri. (Eşanl. ZEISS BEZLERİ.)

—Biyol. Kamçı yapısında olan, ama ondan daha kısa ve genellikle aynı hücre üzerinde çok sayıda bulunan hücre organiti. (Bu gibi hücrelere *kirpikli* denir; kirpiklerin hareketleri, diplerindeki bağlantılar sayesinde eşgüdümlüdür.) [TİTREK TÜY de denir.] (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kozmet. *Takma kirpik,* doğal kirpiklere daha gür bir görünüm vermek üzere gözkapağı kenarına yapıştırılan ince bir şerit üzerine tutturulmuş yapay kirpik.

—Tıp. *Uzun kirpiklilik,* kirpiklerin aşırı uzaması. (Doğuştan olduğu gibi edinsel de olabilir [hirsütizm ya da trahom].) [Eşanl. TRİKOMEGALİ.]

—ANSİKL. Biyol. Her kirpik, hücre zarının biraz iç tarafında, santrozomdan türeme yuvarlak bir cisimciğe (*bazal cisimcik,* blefaroblast ya da mastigozom) bağlıdır. Bazal cisimciklerden çıkan iplikçikler (kirpik kökleri) sitoplazmanın içine uzanarak hücre çekirdeğine doğru fırça biçiminde yönelir.

Kirpikler ya bağımsız bir hücrenin (kirpikli hücre) ya da epitelyumun üzerini kaplar (solukborusu, midyelerin solungaç iplikleri...) ve bir düzlemde hareket ederler (salınımlı hareketler). Bu hareketler eşgüdümlü olarak büyük dalgalar halinde yayılır. Bazal cisimcikler kirpik hareketlerinin merkezidir. Kirpikler hareketleriyle haşlamlıların ilerlemesini ve tüylü epitelyumlar üzerindeki parçacıkların yer değiştirmesini sağlar.

—Ed. Divan şiirinde müje, müjgân sözcükleriyle adlandırılan kirpiğin, kaş ve gamze ile birlikte güzellik mülkünü koruduğu belirtilir. Hançere, mızrağa, sıra sıra dizilmiş askerlere benzetilir: *"Müje haylin dizer ol gamze-i fettan saf saf / Gûyiyâ cenge durur nîze güzârân saf saf"* (O fitneci yan bakış kirpik askerlerini dizi dizi sıralar. Sanki dizi dizi mızraklılar savaşa durur) [Baki].

KİRPİKÇELENK a. Trokofor larvalarda makatının yanında bulunan ve yürümeyi sağlayan kirpik şeritçiği.

KİRPİKÇELENKSİZ sıf. Zool. Kirpikçelengi bulunmayan trokofor larvalar (çokkıllı halkalılar) için kullanılır.

KİRPİKKANATLILAR a. Emici ağızlı, uzun kirpiklerle kaplı ve çok dar kanatlı, eksik başkalaşımlı böcekler takımı. (Kirpikkanatlılar, küçük bedenli [1 milimetre kadar], genellikle bitki yaprakları üstünde yaşayan ve parankimaları emen böceklerdir; bazıları tarıma zarar verirken bazılarıysa bitki bitlerini avlar. Kirpikkanatlılar iki alttakıma ayrılır: *Terebrantia* ve *Tubulifera.* Başlıca familyası: *Thiripidae.*)

KİRPİKLİ sıf. *Nit. sıf.* + *kirpikli,* kirpiği belirtilen nitelikte olan: *Uzun siyah kirpikli bir kız.*

—Bot. ve Zool. Kirpikler ya da düzenli sıralanan telciklerle donanan bir hücre, bir organ vb. için kullanılır.

KİRPİKLİLER a. Üyelerinin hücre zarında çok sayıda titreşen kirpik sıraları bulunan *Protozoa* sınıfı. (Kirpikliler yaklaşık 6 bin türü içerir. Bil. a. *Ciliata.*) [Eşanl. HAŞLAMLILAR.]

—ANSİKL. Kirpiklilere bütün sularda ama özellikle de bol oksijenli olanlarda rastlanır. Bazıları kirpiklerinin düzenli vuruşları sayesinde çok iyi yüzerler; kimileriyse ayak gibi hareket ettirdikleri kirpik öbekleri üzerinde yürürler *(Stylonychia);* çanhayvanı gibileriyse bir yere tutunup sabit yaşarlar ve besinlerini de çevrelerindeki suyu hareket ettirerek sağlarlar. Kirpiklilerin çoğu büyük avları (daha küçük öbür kirpiklileri, mikroskobik suyosunları) bakterileri ya da organik artıkları yutabilirler. Bütün kirpiklilerde bir ağızla bir anus vardır ve hepsinde de sindirici bir sikloz, kasılabilen bir kese bulunur; keseler düzenli biçimde suyu dışarı atarak hayvanın kendi iç geçişim basıncının düşmesini önler. Hücrenin tam ortasında birbirine eşit olmayan iki çekirdek bulunur: poliploit *makronukleus* ve diploit *mikronukleus.* Çoğalma, genellikle ardından her dişi hücrenin yeniden oluşmasına yol açan enine ikiye bölünmeyle gerçekleşir. Genetik kalıtın yenilenmesi eşeysel bir süreçle yani konjügezonla olur; bu durumda da sadece mikroçekirdekler devreye girer. Elektronik mikroskopla elde edilen yeni bilgiler kirpiklilerin sınıflandırılmasında köklü değişikliklere neden olmuştur. Kirpikliler sınıfı artık yalnızca iki altsınıfa ayrılır: tekdüze kirpik düzenli *tümkirpikliler* (*Colpoda,* terliksihayvan, çanhayvanı, denizşakayıkları); birbirlerinden oldukça farklılaşmış sirli *(Stentor, Stylonchia)* kirpiklileri ve sınıflandırılması güç asalak öbeklerini (örneğin gevişgetirenlerin bağırsaklarında ortakyaşar bir yaşam süren kirpikliler gibi) kapsayan *çemberkirpikliler.*

KİRPİKSİ sıf. **1.** Kirpiğe benzeyen. **—2.** *Kirpiksi cisim,* retinanın ön iç kısmında, irisi çevreleyen ve kendine özgü kasları içeren kaslardan (yalnız karada yaşayan omurgalılarda bulunur) ve kasıldığı zaman gözmerceğinin biçimini değiştirerek görmede uyum sağlamada rol oynayan bölüm. || *Kirpiksi cisim gangliyonu* ya da *sinir ağı,* göz devindirici sinirin çekir-

değinden çıkan ve parasempatik sistemle boyun sempatiğinden gelen getirici liflerin kavuştuğu gangliyon. İris kaslarıyla kirpiksi cisim kaslarına sinir gönderir (göziçi basıncının düzenlenmesi, gözbebeği uyumu). [Eşanl. OFTALMİK GANGLİYON.] || *Kirpiksi cisim kası*, kirpiksi uzantıların kenarında yer alan koroit bölümü. || *Kirpiksi cisim siniri*, kafatasından gelen ve kirpiksi cisim gangliyonuna sinir veren devimsel sinir. || *Kirpiksi uzantı*, üstünde göz merceğini kirpiksi cisme bağlayan zonula liflerinin bulunduğu kirpiksi cisim çıkıntısı.

KİRSCH a. (alm. *Kirschwasser*, kiraz suyu'nun kısaltması). **1.** Kirazın mayalanarak damıtılmasıyla elde edilen içki. **—2.** *Fantezi Kirsch*, kirsch ve badem esansıyla aromalandırılmış yansız alkol.
—ANSİKL. Kirsch özellikle Karaorman ve Vosges bölgelerinde bol yetişen kuşkirazından yapılır. İçerdiği çok az miktardaki hidrosiyanik asidin ve benzoik aldehidin özgün kokusunu taşır. İyice olgunlaştıktan sonra toplanan kirazlar, çekirdeklerinin kırılmamasına dikkat edilerek iyice ezilir, sonra mayalanmaya bırakılır, daha sonra da damıtılır. Elde edilen damıtık içki, renk almaması için renkli şişelerde saklanır.

KİRSCH (Sarah), doğu alman kadın edebiyatçı (Limlingerode 1935). 1977'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'ni terk etti. Birçok şiir kitabı (*Zaubersprüche*, 1973; *Rückenwind*, 1976; *Drachensteigen*, 1979) ve hikâyeler yazdı.

Kirschner şişi. Cerr. Kırıkların sürekli germe yöntemiyle onarılması için, ortopedide kullanılan madeni şiş. Şiş genellikle kırığın alt tarafındaki kemik parçasından geçirilir; iki ucu üzengi biçiminde bir aygıta bağlandıktan sonra gereki ağırlık buna asılarak germe sağlanır. (Adı alman cerrah Martin *Kirschner*'den [1879-1942] gelir.)

KİRSTEİN (Lincoln), amerikalı koregraf, bale yöneticisi ve dans yazarı (Rochester, New York eyaleti, 1907). Balanchine'le birlikte School of American Ballet'i kurdu ve yöneticiliğini üstlendi (1934). Ertesi yıl American Ballet'i (Edward M.M. Warburg'la) ve 1936'da Ballet Caravan'ı kurdu. New York'taki Museum of Art'ın dans arşivini (Dance Archives) oluşturdu (1940). 1946'da Balanchine'le kurduğu Ballet Society, 1948'de New York City Ballet adını aldı. Kurucusu olduğu *Dance İndex* dergisinin yazıişleri müdürlüğünü yaptı (1941-1949). Birçok kitap yazdı: *Fokine* (1934), *Dance* (1935), *Blast at Ballet* (Balede patlama) [1938], *Ballet Alphabet* (Balenin abecesi) [1939], *The Classic Ballet, Basic Technique and Terminology* (Klasik bale, temel teknik ve terminoloji) [1952], *What Ballet is all about* (Tüm yönleriyle bale) [1959], *Movement and Metaphor* (Hareket ve eğretileme) [1970], *The New York City Ballet* (1974), *Nijinsky Dancing* (Nijinski'nin dansı) [1975].

KİRSTİNÄ (Väinö), yapıtlarını fince yazan finlandiyalı şair (Tyrnävä 1936). Baudelaire ve Breton'u çevirdi, edebiyat yaşamının örgütlenmesine etkin biçimde katıldı. Şiir kitapları arasında şunlar sayılabilir: *les Soleils lents* (fr. çev.) [1963] ve şairin işlev ve önemi üzerindeki düşüncelerden esinlenen *la Vie sans suppléant* (fr. çev.) [1977].

KİRTANA, sanskritçe sözcük. Vişnu hindular arasında, özellikle de Bengal'de yaygın olan ve müzik eşliğinde söylenen bir dizeyi yinelemek, dinsel şiirler okumak ve Tanrı'nın adını tekrarlamak biçiminde gerçekleştirilen toplu bir dinsel ayin biçimini belirtir.

KİRTAR dağları, Pakistan'da sıradağlar, Sind ile Belucistan sınırında. K.'den G.'e doğru uzanan Kirtar dağları, B.'da, 300 km boyunca İndus ovasının yanıbaşında yükselir (28. enlemden Karaçi'ye kadar); K.'de yüksekliği 2 000 m'yi geçer. Bu kireçtaşlı, kıvrımlanmış ve kırıklı sıradağların doğu eteği boyunca kaplıca kaynakları sıralanır. Çok şiddetli kuraklık nedeniyle kesik kesik alanlarda yapılan ekimler, kurak mevsimlerde bile toprak yüzeyi altındaki akışların sürdüğü vadi tabanlarında gerçekleştirilir. Kabileler koyun yetiştiriciliği yapar.

KİRTE → ALÇITEPE.

KİRTİL a. Balıkç. SEPET'in eşanlamlısı.

KİRTUTMAZ sıf. Tekst. Kir ve toz tutmayan bir kumaş, bir dokuma için kullanılır.

KİRTUTMAZLIK a. Tekst. *Kirtutmazlık işlemi*, özellikle sentetik kökenli tekstil maddelerinden gerçekleştirilmiş dokumaların, tozları ve diğer kirleri tutma yatkınlığını azaltmak işlemi.

KİRUNA, Kuzey İsveç'te (Norrbotten) kent; 26 149 nüf. (1990). Yerleşme, olağanüstü zengin bir demir yatağının (% 60-70 demir) yakınında gelişti. Rezervlerin 4 milyar ton dolayında olduğu sanılmaktadır; yıllık (cevher) üretim 30 Mt dolayındadır (çıkarılan cevherler elektrikli trenlerle Narvik ya da Lulea'ya taşınır). Buzul araştırma merkezi. Balonlar ve araştırma füzeleri (ESRANGE, European Spatial Research Range'ın simgesi) fırlatma merkezi (ESRO'nun yaptırdığı merkez 1966'da hizmete girdi).

KİRVE ya da **KİVRE** a. Folk. Aileden olmadığı halde, babanın teklifiyle sünnet olacak çocuğun tüm masraflarını üstlenen ve babadan sonra çocuk üzerinde en büyük hak sahibi sayılan kişi.
—ANSİKL. Folk. Yapılan araştırmalar, kirveliğin çok eski bir türk geleneği olduğunu ortaya koymaktadır. Sünnet çağında çocuğu olan baba, tanıdığı ve güvendiği bir kişiye kirvelik önerir ya da kirvelik önerisi babanın bir arkadaşı tarafından kendiliğinden yapılabilir. Kendisine kirvelik önerilen bunu mutlaka kabullenmek durumundadır, öneriyi kabul ettiğinin göstergesi olarak da çocuğa çeşitli armağanlar verir. Çocuk sünnet olacağı zaman her türlü gereksinimini kirve karşılar ve sünnetçinin önünde çocuğu da o tutar. D. Anadolu'nun bazı yörelerinde sünnet sırasında damlayan kanın, çocukla kirvesi arasında bir kan bağı oluşturduğu görüşü yaygındır. Bu nedenle kirvenin oğlu ya da kızıyla sünnet olan çocuk ya da kardeşleri arasında evlenme olmaz. Bu tür evlenmeler yakın akraba evliliği gibi değerlendirilir. Kirvelik bugün de Anadolu'nun birçok yöresinde, özellikle D. Anadolu'da yaygın bir gelenektir.

KİRVELİK a. Kirve olma durumu.

KİRWAN (Richard), irlandalı kimyacı ve mineraloji uzmanı (Cloughballymore, Gaillimh kontluğu, 1773-Dublin 1812). İrlanda akademisi'nin başkanlığını yaptı; kimyasal ilgi üstüne araştırmaları ve analitik kimya dalında icat ettiği yeni yöntemleri vardır. Minerallerin, kimyasal bileşimlerine göre sınıflandırıldıkları *Elements of Mineralogy* (1784) onun yapıtıdır.

KİRYAT ARBA. Tar. coğ. İsrail'in büyük peygamberlerinin kalıntılarını muhafaza eden kutsal mezarlık. Kutsal Kitap bu mezarlığın Hebron*'da olduğunu söyler. (Bugün *el-Halil*, Ürdün'de.)

KİRYAT ATA, İsrail'de kent, Hayfa'nın D.'sunda; 38 900 nüf. (1990). Tekstil.

KİRYAT ŞEMONA, İsrail'in kuzeydoğu ucunda kent.

KİRYU, Japonya'da kent, Honşu'nun (Gumma ili) merkezinde, Maebaşi'nin D.'sunda, 126 443 nüf. (1990). Tekstil.

KİS (Danilo), sırp yazar (Subotica 1935 - ? 1989). Çok kişisel üslup özellikleri gösteren *le Jardin, la cendre* (fr. çev.) adlı ilk romanı 1965 yılında yayımlandı. Genellikle gerçek hayattan alınmış olaylardan ve özellikle Hitler ve Stalin çağında Tuna ovasında yaşamış olan Yahudiler'in yazgısından ve kamplar olayından esinlenerek, bu konular üzerine bir roman (*le Sablier* [fr. çev.], 1971) ve bir hikâye kitabı yazdı (*Un tombeau pour Boris Davidovitch* [fr. çev.], 1976). Yapıtlarında kusursuz bir betimleme kaygısı ve büyük bir ayrıntı ve biçim özeni görülür (*Chagrins précoces* [fr. çev.], 1970; *Po-éthique I* [fr. çev.], 1971; *Po-éthique II* [fr. çev.], 1974; *la Leçon d'anatomie* [fr. çev.], 1978).

KİSA a. (ar. *kisa*). *Esk.* **1.** Yün elbise, giyecek. **—2.** Halı, seccade.

KİSAENG a. Kore'de, çayhanelerde ya da zengin evlerinde şiir okumak, şarkı söylemek ve dans etmek üzere yetiştirilmiş genç kadın.

KİSAİ (Ebulhasan Ali bin Hamza), iran kökenli arap dilbilimci ve kari (Kuran okuyucusu) [Behemşa 737 - Rey, Ranbuye, 805]. Çok genç yaşta geldiği Kûfe'de arap dili ve edebiyatı konularında uzun süre ders gördükten sonra Basra'ya, ünlü dil bilgini el-Halil'in yanına gitti. Onun yönlendirmesiyle Bedeviler arasında dil araştırmaları yaptı. Çalışmalarında dilbilim yöntemlerini kullandı. Geniş bilgisi nedeniyle saraya girerek şehzadelerin hocası oldu. Harunurreşit'in halifeliğinde onunla birlikte Horasan'a giderken Ranbuye' de öldü.
Dil çalışmalarında konuşulan dili temel aldı; Kuran okumaya da kendisine özgü özellikler getirdi. En iyi Kuran okuyan 14 kişi arasında 7. sıraya girdi. 15'e yakın yalnızca adları bilinen yapıtlarından, bunların dilbilgisi, sözlük, Kuran ve şiirle ilgili oldukları anlaşılır.

KİSALE gölü, Zaire'de göl, Lualaba ırmağının aştığı ve bu ırmakla Lufira'nın kavuştuğu yerde 16 km uzunluğunda ve yirmi kilometre kadar genişlikte olan göl, ulaşımı engelleyen nilüferler ve papirüslerle kaplıdır. Göl, Upemba ulusal parkının içindedir.

KİSALFÖLD ("Küçük Ova"), Macaristan'ın kuzey-batı'sında bölge (6 000 km²). Ülkenin doğusundaki Alföld ya da Nagyalföld ("Büyük Ova") ile karşıtlaştırıldığında bu adla anılmaktadır. K.'den Tuna, B.'dan Avusturya Alpleri'nin birdenbire alçalan etekleri ve G.'den Tunaötesi kütleleriyle sınırlanan Kisalföld, döküntü gereçleri ve Dördüncü Zaman lösleriyle dolmuş bir tortul havzasıdır. Nitelikli toprakları tarıma çok yararlı, yazları bol yağışlı iklimi nedeniyle, çok sayıda soylu toprak sahibi (Esterházy) bölgeye ilgi gösterdi ve burası Macaristan'ın en verimli (buğday, mısır, şekerpancarı, patates, süt inekçiliği) bölgesi haline geldi. İyice B.'da, eski bataklık (Fertő gölü) alanı Hanság da ıslah edilerek otlak haline getirildi. Sanayi merkezi Győr, aynı zamanda bölgenin en büyük pazarıdır.

KİSANGANİ, esk. **Stanleyville,** Zaire'de kent, Zaire ırmağının kıyısında, Yukarı Zaire bölgesinin yönetim merkezi; 315 511 nüf. (1990). Üniversite. Uluslararası havalimanı. Tshungu çağlayanlarının aşağı kesiminde ırmak limanı. Balıkçılık. Tekstil ve besin sanayileri. Camcılık.

KİSARAZU, Japonya'da kent, Honşu (Çiba ili) kent, Tokyo yakınında; 123 434 nüf. (1990). Çelik fabrikası.

KİSBİ sıf. (ar. *kesb*'den *kisbî*). *Esk.* **1.** Sonradan kazanılmış, sonradan edinilen: *"... eşârındaki fasâhat ve belâgat onda kisbi değil, hulki idi"* (Mehmet Tevfik). **—2.** *Kisbi bilgi*, sonradan kazanılan bilgi.

KİSE a. (fars. *kîse*). *Esk.* **1.** Kese: *"Urdı el kiseye çohlar kılub endişe-i hâm"* (Fuzuli, XVI. yy.). **—2.** *Kise-but*, yoksul. || *Kise-bür*, yankesici. || *Kise-duz*, kese diken.
—Esk. anat. *Kise-i demiye*, gözyaşı kesesi. || *Kise-i havaiye*, hava kesesi. || *Kise-i safraviye*, safra kesesi. || *Kise-i şiriye*, kıl bezi, kıl dibindeki kese.
—Esk. bot. Kılıf, tohum zarı.
—Esk. tıp. Kist, ur.

İnterfoto MTİ

Károly **Kisfaludy**

Laffont-Sygma

Henry **Kissinger** (1974'te)

Moïse **Kisling**
Kırmızı elbiseli Kiki de Montparnasse (1933)
Petit Palais müzesi, Cenevre

O. Ghez-Petit Palais

—Esk. zool. *Kise-i fem,* kimi hayvanların avurt kısımlarında bulunan kese. || *Kise-i sebhiye,* balıklarda bulunan ve hareket etmelerini, yüzmelerini sağlayan içi hava dolu kese.
—Tar. *Kisei divani,* Osmanlı devletinde 400 ile 450 kuruş arası bir para birimi ya da ölçüsü. || *Kisei mısrı,* 600 kuruşluk para birimi ya da ölçüsü. || *Kisei rumi,* 500 kuruşluk para birimi ya da ölçüsü.

KİSEDAR → KESEDAR.

KİSELYEVSK, Rusya'da kent, Sibirya'da, Kuznetsk havzasında, Novokuznetsk'in K.-B.'sında; 128 000 nüf. (1989). Madenkömürü merkezi.

KİSELYOV (Pavel Dmitriyeviç, *kont*), rus general, diplomat ve siyaset adamı (Moskova 1788 - Paris 1872). 1807 ve 1812 savaşlarına katıldı. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nın ardından eflak ordusu komutanlığına atandı; savaş tazminatı ödeninceye kadar rus işgalinde kalan Boğdan ve Eflak'ı yönetti (1829-1834). Rusya'ya döndüğünde, çar tarafından imparatorluk toprakları bakanı olarak devlet serflerini özgürleştirmekle görevlendirildi; soylular kendisini bu görevden aldırttılar. 1856 -1862 arasında Paris'te büyükelçilik yaptı.

KİSFALUDY (Sándor), macar şair (Sümeg 1772 - *ay. y.* 1844). Provence'ta savaş tutsağı düştü (1796); Petrarca'nın dehasından ve *Kesergő szerelem* (1801) adlı ilk şiir kitabının esinlendiği *Yeni Héloïse'* den çok etkilendi. *Himfy Szerelme* (1807) adlı yapıtını da aynı esinle yazdı. Napoléon'a karşı ulusal ayaklanmada (1809) etkin bir rol oynadı, küçük şiirler ve *Regek a Magyar Előidőkből* (1818) adlı hikâye kitabında yer alan *Csobánc* ve *Somló* gibi romantik öyküler, ayrıca sıradan trajediler yazdı. —Kardeşi KÁROLY (Tet 1788 - Peşte 1830), Macaristan'da tiyatro edebiyatının gerçek kurucusu ve romantizmin habercisiydi. Trajedi ve komedileri, bugün de Ulusal tiyatro'nun repertuvarında yer alır (*A Tatárok Magyarországon,* 1819; *Stibor,* 1819; *A Kerők,* 1819; *A Csalodasok,* 1828). Károly, ayrıca ünlü epigramlar da yazdı ve 1822'de *Aurora* adlı edebiyat dergisini kurdu.

KİSHONT (Ferencz) → KİŞON (Efraim)

KİSİ a. Batı Atlantik öbeğinden, Kisiler' in konuştuğu nijer-kongo dili.

KİSİELEWSKİ (Stefan), polonyalı romancı, denemeci ve besteci (Varşova 1911). *La Conjuration* (fr. çev.) [1947], alışılmışın dışında, şehitlere övgü düzmeden, son savaş çerçevesinde kahramanın ruhsal çatışmalarını inceledi. Haftalık bir katolik muhalefet dergisinin sürekli tefrikacısı olarak, parlak ve açık bir üslupla yazdığı makaleleri sayesinde, Polonya'daki düşünsel muhalefetin manevi önderlerinden biri durumuna geldi (*la Politique et l'art* [fr. çev.], 1949; *Mes cloches de trente ans* [fr. çev.], 1978). T. Staliński takma adıyla ülke dışında, çağdaş Polonya' nın tarihini bir siyaset adamı ve bir ahlakçı gözüyle betimleyen birçok roman yayımladı (*les Ombres dans la caverne,* 1971; *l'Amour en hiver,* 1972; *l'İnstruction,* 1974; *les Hommes dans l'aquarium,* 1976).

KİSİLER, Gine'de yaşayan (1989'da 462 000 kişi) ve dil bakımından Batı Atlantik dilleri grubuna bağlı topluluk. Ormanlık bir bölgede yaşayan Kisiler, her şeyden önce tarım (özellikle pirinç ve manyok) yapar, ama balıkçılık ve hayvancılıkla da uğraşırlar. Hepsi de köyün kurucusu olan bir atadan gelen, babasoylu, babayerli ve dıştanevli iki üç grubu içeren küçük boyutlu köylere ayrılmışlardır. Katmanlaşmamış ve eşitlikçi birer topluluk oluşturan bu köylerde, yönetim köylüler meclisi olarak toplanan en yaşlı erkeklerce sağlanır. Dinleri, bölgesel ve tarımsal güçlerle, erkek soysoptan ataların güçlerine tapmaya dayanır.

KİSKÖRE, Macaristan'da (Heves yönetim bölgesi) yer, Tisza kıyısında, Heves'in G.-B.'sında. Tisza üzerindeki bir baraj 1973'ten beri bir hidrosantralı ve (tamamlandığında 300 000 ha'ı kaplayacak) bir sulama ağı dağıtımını beslemektedir.

KİSKUNFÉLEGYHAZA, Macaristan' da (Bács-Kiskun yönetim bölgesi) kent, Tuna ile Tisza arasındaki ovada, Kecskemét'in G.'inde, Szeged karayolu kenarında; 35 800 nüf. Verimli bir tarım (buğday, mısır, meyveler ve şarap) bölgesinin pazarı.

KİSKUNHALAS, Macaristan'da (Bács -Kiskun yönetim bölgesi) kent, Tuna ile Tisza'nın arasındaki bölgenin G.'inde; 29 200 nüf. Danteller. Tuhafiyecilik.

KİSLİNG (Moïse), fransız uyruğuna geçmiş polonyalı ressam (Kraków 1891 - Sanary-sur-Mer 1953). Önceleri, Kraków'da öğrencisi olduğu J. Pankiewicz'in izlenimciliğinden, Fransa'ya yerleştikten (1910) sonra da, fovizmin ardıllarından etkilenen sanatçı, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra, Paris okulunun ressamlarından biri oldu. Kadın portreleri ve natürmortlarının başlıca özellikleri, sağlam ve keskin çizgiler saydam boyalar ve parlak, hatta göze batan renklerdir. (*Kırmızı divandaki nü,* 1918, Petit Palais, Cenevre; *Polonya şalı takmış genç kız,* 1928, Art moderne ulusal müzesi, Paris).

KİSLOVODSK, Rusya'da kent, Kafkas dağlarının kuzey aklanında; 114 000 nüf (1989). Kaplıca merkezi.

KİSMAAYO ya da **KİSMAYU,** ital **Chisimaio,** Somali'de liman kenti, Cuba ağzı yakınında; 90 000 nüf. (1990). Et konserveciliği. Kabukluların dondurulması. Meyve ve dışsatımı (muz). — Yakınında, ulusal park.

KİSO, Orta Japonya'da (Honşu), Japon Alpleri'nden doğan bir ırmağın (uzunluğu 193 km), bir dağlık bölgenin (en yüksek noktası Komagatake'de 2 956 m) ve eski bir karayolunun adı.

KİSPET, -ti a. (ar. *kisvet,* elbise'den). **1.** Yağlı güreşte pehlivanların giydikleri, dar paçalı meşin pantolon. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kispet çıkarılması,* güreşte kispetin hasım tarafından yırtılması ya da çekilip çıkarılması (yenilginin en ağırı ve kötüsü sayılır).
—ANSİKL. Kispet dana derisinden yapılır. Arkadan tam bel üzerine oturur, önden ise göbek altından geçer, göbek ve göbek çukuru kispet dışında kalır. Kıvrılmış olan bel kenarının içinden meşinden yapılmış bir sırım ya da ip geçer ve önde bele göre bağlanır. Bu uçkurluğa kasnak* ya da peşkovaz denir. Bazen kasnak, kolay tutulmaması için enli ve birkaç kat deriden yapılır. Kispetin arkası bol, oyluk ve paçaları ise sıkıdır. Paçalar baldır üzerinde sırım ya da iple sıkı sıkı bağlanır. Bacakla paça arasına keçebent* denen keçe ya da bez sarılır. Bazılarının üzerinde dikişle yapılmış süsler olur. Dışı pehlivanın vücuduyla birlikte yağlanan kispet, güreşten sonra yıkanmaz, özel bir zembilin içinde yağlı olarak korunur.

KİSRA a. Tar. Sasani hükümdarlarının unvanı. (İran'da ilk olarak sasani hükümdarı Anuşiveran bu unvanla anıldı. Daha sonra da bu hanedana mensup tüm hükümdarlarca kullanıldı.)

KİSREVİ → HÜSREVİ.

KİSSEL a. (rusça sözc.). Meyve ya da kahve aroması katılmış şekerli bir jöleden oluşan tatlı. (Rus mutfağı.)

KİSSİDOUGOU, Gine'de kent, bölge yönetim merkezi, Gine sırtının kuzeyinde yer alır; 9 000 nüf. Ticaret merkezi. — Yakınında, elmaslı alüvyonların işletilmesi. —*Kissidougou bölgesi,* 8 872 km^2; 183 236 nüf.

KİSSİNGER (Henry), amerikalı siyaset adamı (Fürth, Bavyera, 1923). Ailesi 1938'de Nazi Almanyası'ndan kaçarak New York'a yerleşti. 1943'te ABD uyruğuna geçen Kissinger, İkinci Dünya savaşı' na katıldı, sonra Harvard'ı bitirdi ve 1969'a kadar bu üniversitede ders verdi.

1968'de Richard Nixon tarafından Ulusal güvenlik özel danışmanlığına atanması üzerine, amerikan dış siyasetinin yönlendiricisi durumuna geldi (Çin ile yakınlaşma, 1971-72; Vietnam ile barış antlaşması, 1973). Nisan 1973'ten başlayarak, kendi "yeni atlantik şart'ı" görüşüne açıklık kazandırdı. Amerika'nın Batı üzerindeki vesayetini savunarak, ABD ile avrupalı müttefikleri arasında ciddi bir gerginlik yarattı. Ekim ayında, 4. İsrail-Arap savaşı ve petrol bunalımı sırasında, Kissinger'ın Dokuzlar'dan kendi arap ve enerji siyasetlerini ABD'nin siyasetine göre ayarlamalarını istemesi üzerine, anlaşmazlık daha da ağırlaştı. Öte yandan, ağustos 1973'ten başlayarak Dışişleri bakanlığı ve Beyaz Saray danışmanlığı görevlerini elinde toplayan H. Kissinger, Çin ve SSCB ile bir yumuşama siyaseti sürdürdü. Ancak baş kaygısı, israil-arap anlaşmazlığını çözüme bağlamaktı. Bir barış konferansının toplanmasını hazırlamak amacıyla yaptığı Yakındoğu gezisi (aralık 1973), sonunda Cenevre konferansı'nın başlamasına yol açtıysa da, Suriye bu toplantıya katılmayı kabul etmedi.

H. Kissinger, Gerald Ford'un da Dışişleri bakanı olarak kaldı (1974-1976) ve diplomasideki becerisinin sınırları bu dönemde ortaya çıktı (İsrail ve arap ülkeleri arasında yürüttüğü görüşmeler, mart 1975'te başarısızlığa uğradı; kurulmalarına yardımcı olduğu ve desteklediği Saigon ve Phnom Penh rejimleri çöktü). Jimmy Carter'ın seçilmesi üzerine H. Kissinger'ın görevleri son buldu ve anılarını yayımlamaya başladı. 1977'den sonra Aspen ve Georgetown üniversitelerinde konuk öğretim üyeliği, Metropolitan sanat müzesi yönetim kurulu üyeliği gibi görevler üstlendi. 1984'te ABD Başkanının Dış istihbarat danışma meclisi'ne üye oldu. Yapıtları: *White House years, 1969-1973* (Beyaz Saray'da, 1969-1973), cilt I ve II (1979 -1980); *Years of Upheaval* (Fırtınalı yıllar), cilt I (1982). [Lê Duc Tho ile birlikte 1973 Nobel barış ödülü.]

KİSSLİNG (Richard), isviçreli heykelci (Wolfwil 1848 - Zürich 1919). Altdorf'taki bronz *Wilhelm Tell* heykelini yapmıştır (1895).

KİSSLİNG (Hans Joachim), alman türkolog (Münih 1912). Doğu dilleri öğrenimi gördü. 1933'te Türkiye'ye yaptığı yolculuktan sonra bütünüyle türkolojiyle ilgi-

lenerek Leipzig Üniversitesi'ne bağlı Orientalisches İnstitut'te asistanlığa başladı (1936). Çalışmalarını F. Babinger'in yanında sürdürdü. Osmanlı tarihi, tasavvuf, Doğu'nun tarihsel coğrafyası konularında araştırmalar yayımladı. Özellikle Bayezit II'nin Batı dünyası ve İtalya ile olan ilişkilerini inceledi. Ordinaryüs profesör oldu (1959).

KİST a. (fr. *kyste;* yun. *kystis,* sidiktorbası'ndan). Patol. **1.** İçinde seröz, sümüksü, kolloit bir sıvı ya da yarı sıvı (tiroit kisti) yahut yağ bulunan patolojik boşluk. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kemik kisti,* iki görünüm alabilen tehlikesiz kemik hastalığı: basit kist ve anevrizma kisti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Biyol. Çevre koşulları kötüleşince (soğuk, kuraklık, besin eksikliği) bazı canlı varlıklarca (amipler, suyosunları, mantarlar) edinilen ya da oluşturulan dirençli form. (Çok küçük olan ve genellikle tek bir hücreden oluşan kist, kalın bir koruyucu zarla kaplıdır; koşullar yeniden elverişli hale geldiğinde, bir spor gibi çimlenir ve yeni bir birey verir.)

—Bot. Dasycladales takımından 2 yaşındaki suyosunlarının ışınsal uzantıları üzerinde oluşan tek çekirdekli dayanıklı spor çeşidi. (Elverişli mevsimde çimlenerek çok sayıda kamçılı hücre verir.)

—Nörol. *3. karıncık kolloit kisti,* genç erişkinde ortaya çıkan ve 3. karıncıkta ependim hücrelerinden gelişen, glia yapısında iyi huylu ur. (Basit silindirimsi bir epitelyumla astarlanan ve sümüksü bir madde içeren bağdokusu yapısında bir kapsülden oluşur ve zamanla gerileyen kafa içi hipertansiyon belirtileri verir. Sinir cerrahisi yöntemleriyle çıkarılabildiği için sonucu kötüye varmaz.)

—Zool. Amniyonsuz omurgalılarda erbezinin yapısal birimi. (Sperma ampulü de denen kistler, spermatogonilerden ve bazı besleyici hücrelerden oluşur; spermatozoitler olgunlaşıncaya kadar gametler burada eşzamanlı olarak gelişir.)

—ANSİKL. Patol. Doğuştan denen kistler bir gelişme kusurundan ileri gelir: boyunda solungaç izi, akciğer, perikart, göbek-mezenter kanalı ve urak kistleri. Doğuştan olmayan kistler genellikle salgı bezi yapısındaki bir aygıtın ya da bir sinovia cebinin sürekli olarak gerilmesi sonucunda oluşur. Saçlı derideki yağ bezi kistleri, tükürük bezi kistleri (kurbağacık) ve el bileğindeki sinovia kistleri bu türdendir. Fakat kaza sonucu gelişmiş kistler de vardır (berberlerde görülen epidermoit kistler).

İltihaplı ya da nekrozlu bir odağın değişikliğe uğramasından ya da bir urun sıvılaşmasından ileri gelenlere *yalancı kist* denir: bunlar özellikle asalakların yol açtığı kistlerdir (göz sistiserkleri, asalak zarıyla sınırlı karaciğer, dalak ve akciğer hidatik kistleri).

Bazı urlar, bir gelişme bozukluğuna (yumurtalık dermoit kistleri) ya da edinsel nedenlere (yumurtalık çıkıntılı kistleri) bağlı olarak kiste benzerler.

Yumurtalıkta çok değişik boy ve içerikte kistler oluşur: kendiliğinden kaybolan işlev, folikül ya da lütein kistleri; burulma, yırtılma ve kansere dönüşme tehlikesi yaratan ve dolayısıyla cerrahi yoldan çıkartılmaları gereken organik gerçek kistler. Deride üstderi kistleri (yağ kistleri) ya da dermoit kistler oluşur. Sinovia kistleri en sık el bileği sırtında ve dizardı çukurunda görülür. Asalak kökenli yalancı kistlerse daha çok karaciğer, beyin ve akciğerde olur. Pankreas yalancı kistleri bazen çok büyük hacimlere ulaşarak tedaviyi zorlaştırır. Böbrek parankiması embriyon döneminden kalma sayısız kistlerle kaplanmış olabilir (çok kistli böbrek hastalığı). Diş kistleri, diş plağındaki epitelyum artıklarından gelişen tehlikesiz urlardır.

Kistlerin gelişimi yapılarına ve yerlerine bağlıdır, ama, genel kural olarak, cerrahi müdahaleyle çıkartılmaları gereklidir.

• *Kemik kisti.* Özünden ya da yalın kemik kisti anatomik olarak ilk kez 1878'de Rudolf Virchow tarafından tanımlandı. Bunlar 5 ila 15 yaş arası gelişme döneminde görülür. Kemiği "iten" tehlikesiz bir şişlik olan kemik kisti genellikle sessiz kalır (erişkin yaşta da rastlanabilir) ve çoğunlukla kemik çeperinin zayıflaması sonucunda kendiliğinden olan bir kırık nedeniyle ortaya çıkar.

Anevrizma kisti ise 1942'de Jaffé ve Lichtenstein tarafından ayrı bir hastalık olarak ortaya çıkarıldı. Kemik içinde kanla dolu boşluklar vardır. Çocukta ve genç erişkinde görülen bu tehlikesiz hastalık çoğu zaman bir travma sonrasında belirir

KİSTEKTOMİ a. (fr. *kystectomie*). Cerr. Bir kistin çıkarılması.

KİSTİTOM a. (fr. *kystitome*). Oftalmol. Katarakt ameliyatı sırasında mercek kapsülünün ön kısmını bölmeye yarayan keskin çengel biçiminde küçük alet.

KİSTİTOMİ a. (fr. *kystitomie*). Oftalmol. Gözmerceği kapsülünün ön kısmının kesilmesi. (Kataraktı çıkarmak amacıyla yapılır.)

KİSTLENME a. Biyol. Bazı küçük organizmaların, ortamdaki kötü koşullardan korunmak için gösterdikleri savunma tepkisi. (Bu organizmalar, hemen hemen su geçirmeyen sert bir kabuk salgılayarak içerde yavaş bir yaşam sürdürebilirler.)

—Patol. Yabancı bir cismin ya da patolojik bir ürünün çevresinde bağdokusu tabakası oluşması. (Az ya da çok kalın, ama her zaman yoğun olan bu bağdokusu oluşumu, organizmanın, yabancı cismi ayırarak, konak için hemen hemen zararsız hale getirmesine yarayan bir savunma tepkisidir.)

KİSTLEŞME a. **1.** Bir canlının bir kist içinde hareketsiz hale gelmesi. **—2.** Patol. Bir organizmada bulunan yabancı bir cismin ya da patolojik bir ürünün sert bir kabukla kaplanması.

KİSTLEŞMEK gçz. f. Bir kistle sarılmak: *Kistleşen ur.*

KİSTOPHOROS a. İ.Ö. II. yy.'ın ilk çeyreğinde basılan Bergama krallığı'nın gümüş sikkesi. (Adını, Antikçağ'ın gizemci kültlerinde kullanılan ve içinden bir yılan çıkan sepet tipinden [*kiste*] alır.)

KİSÚJSZÁLLÁS, Macaristan'da (Szolnok yönetim bölgesi) kırsal yerleşme, Tiszántúl ovasında, Tisza ve Hortobágy arasındaki "Nagykunsag" küçük bölgesinde; 13 300 nüf. Tahıl ekimi; bahçeler ve bağlar.

KİSUMU, Kenya'da liman kenti, Victoria gölü kıyısında; 167 100 nüf. Karayolu ve demiryolu kavşağı. Balıkçılık. Pamuk işleme. Bir tarım bölgesinin ticaret merkezi: çay; kahve, yerfıstığı, mısır, şekerkamışı.

KİSVÁRDA, Macaristan'da (Szabolcs-Szatmár) kent, Nyiregyhaza'nın K.-D.'sunda; 16 200 nüf. Metalürji. Petrol rafinerisi.

KİSVE a. (ar. *kisvet*'ten). **1.** Elbise, kılık, kıyafet. **—2.** Bir sınıf ya da mesleğe özgü giysi: *Asker kisvesi. İmam kisvesi.* **—3.** Hacıların Kâbe'yi ziyaret ederken giydikleri beyaz üstlük. **—4.** *Bir şey kisvesi altında,* herhangi bir biçimde, görünüm ya da nitelikte. ‖ *Kisvesini kendi dikmek,* kendi işini kendisi görmek, başkalarına yaptırmamak.

—Spor. → KİSPET.

KİSVET → KİSVE.

KİŞ a. (fars. *kiş*). *Esk.* **1.** Kutsal inanç; din. **—2.** Ok kılıfı. **—3.** Bir kimsenin edindiği alışkanlık, huy. **—4.** Keten kumaş. **—5.** Şimşir eşya. **—6.** Samur adlı kürk hayvanı.

—El sant. *Kiş-feda,* sadak biçimli mücevher mahfazası.

KİŞ, Mezopotamya'da eski site (Babil'in 15 km D.'sunda). İ.Ö. IV. binyıl'ın sonlarından İ.S. V. yy.'a kadar meskûn olan sitenin kralları, İ.Ö. XXVII. yy.'a doğru tüm Aşağı Mezopotamya'ya egemen oldular; bu nedenle bu ülkenin en güçlü hükümdarları Akkadlar dönemine kadar, Kiş'te krallık yapmamakla birlikte kendilerini *Kiş kralları* olarak tanıttılar. İ.Ö. XXIII. yy.'da komşusu Akkad'ın gelişmesi üzerine, Kiş gerileme dönemine girdi. İ.Ö. XIX. yy.'da yeniden küçük bir Kiş krallığı ortaya çıktı; ancak bu site yalnızca Aştar ve Zababa'nın kutsal kenti olarak tanındı.

—Arkeol. Sitte düzenli kazılar ancak 1912'de ve daha sonra 1923-1933 arasında yapıldı. Tel A bir sümer sarayını kapsıyordu, bu sarayın yıkıntılarında hanedan öncesine ait bir mezarlıkta birçok çanak çömlek ve heykelciği barındıran 154 mezar ortaya çıkarıldı (III. binyıl'ın ilk yarısı). Tel El-Uheymir altında tanrı Zababa'ya adanmış bir tapınak ve bir ziggurat bulundu. Hammurabi tarafından yapılan bu yapılar daha sonra Nabukodonosor II tarafından restore edilmiştir. Tel İngarga'da yeni Babil dönemine ait bir tapınakla iki ziggurat; tel H'de de zengin bir biçimde süslenmiş köşkleri kapsayan bir sasani mahallesi (İ.S. V. yy.) ortaya çıkarıldı.

KİŞ a. (fr. *quiche*). Domuz yağı parçacıkları ile kaplı kumlu hamurun çırpılmış yumurta ve krema ile sıvanıp fırında pişirilmesiyle elde edilen tuzlu turta. (Peynirli, jambonlu, midyeli kiş gibi türleri vardır.)

KİŞİ a. **1.** Cinsiyet farkı gözetmeksizin, kadın ya da erkek birey, insan: *Masada on beş kişi vardı.* **—2.** Tanınmayan ya da adından söz edilmek istenmeyen kimse, şahıs: *Cinayeti işleyen kişi polisçe aranıyor. Tehlikeli bir kişi. Bu gibi kişilerden uzak durmak gerek.* **—3.** Kendisi olarak ele alınan birey: *Saygı genellikle kişiden çok makama gösterilir.* **—4.** Bir tiyatro oyununda yer alan ve bir oyuncunun canlandırdığı tip: *Oyunda üç kişi vardı; anne, oğul, yaşlı teyze.* **—5.** Bir anlatıda, bir çizgi romanda, bir filmde vb. kişileştirilen bir kimse, bir hayvan: *Son derece inandırıcı biçimde çizilmiş roman kişileri. Yeni bir kişi yaratan karikatürist.* **—6.** *Esk.* Erkek: *Kişiler arasında bir dişi yok / Dişiler olduğu yerde kişi yok* (*Hikmetname,* XV. yy.). **—7.** *Yörs.* Erkek eş, koca.

—Antropol. ve Topbil. Tüm olarak bir insanı, bir toplumsal grup üyesini oluşturan bütün maddi, ahlaksal ve gizemsel öğeleri gerek sanayi toplumlarında, gerekse sanayileşmemiş geleneksel toplumlarda da aynı biçimde betimlemeye yönelik kavram. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Dilbil. Fiil çekim ekleriyle ve / ya da fiile kişi zamirlerinin (adıllarının) eklenmesiyle belirginleşen ve bildirişime katılanları ayırmaya ya da üretilen sözceye gönderme yapmaya yarayan dilbilgisel kategori. (Bk. *ansik.* böl.) ‖ *Kişi adılı,* birinci ve ikinci kişi adıllarına ilişkin olarak insanlara, üçüncü kişi adılına ilişkin olarak da varlıklara ya da nesnelere gönderme yapan adıllara verilen ad. (Eşanl. ŞAHIS ZAMİRİ.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kişi ekleri,* fiil çekiminde zaman eklerinden sonra gelerek yüklemi oluşturan ve kişi gösteren eklere denir. Kişi ekleri, yüklemin içerdiği eylemi yapanı, kimi durumlarda da (edilgen ve dönüşlü yüklemlerde) eylemden etkileneni belirtirler. Birinci, ikinci, üçüncü tekil ve çoğul kişileri göstermek için ayrı kişi ekleri kullanılır.

—Ed. Destan, roman, hikâye, oyun türlerinde olayın ekseni olan ya da olaya karışan kimse: *"Yaban" romanının kişilerinden Ahmet Celal ile Emine.*

—Folk. *Kişi yemeği,* Anadolu'nun bazı yörelerinde damadın, düğünün ertesi gecesi kız ailesine verdiği ziyafet.

—Huk. Hak sahibi olabilen varlık. (Eşanl. ŞAHIS.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kişi dokunulmazlığı* → DOKUNULMAZLIK. ‖ *Kişi özgürlüğü* → ÖZGÜRLÜK. ‖ *Gerçek kişi,* insan. (Eşanl. HAKİKİ ŞAHIS.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Tüzel kişi,* ortak bir amaç için örgütlenmiş kişi (insan) ya da mal topluluğu. (Eşanl. HÜKMİ ŞAHIS.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Ruhbil. Somut insan varlığı.

B.N., Paris

gümüş bir Bergama kistophorosunun ön yüzü
İ.Ö. II. yy. sonu - I. yy. başı
Bibliothèque nationale, Paris

—ANSİKL. Antropol. ve Topbil. Bu kavramı antropolojide, *Une catégorie de l'esprit humain: la notion de personne, celle de moi* (İnsan zihninin bir kategorisi: kişi kavramı, ben kavramı) [1938] adlı yapıtıyla Marcel Mauss geliştirdi. Kişi sözcüğü, vücut, gölge, ad, özellikle de ruh, yaşam ilkesi, zihin, soluk, vb. gibi terimlerin yetersiz biçimde dile getirdikleri "kişinin bileştirenleri" denilen bir nitelikler ya da yüklemler topluluğunu adlandırır. Bazı toplumlarda, her insan, ruh, güç, vb. gibi bu türlü birçok özlükle donatılmıştır. Bu özlükler, örneğin kendi soyzinciri grubundan doğumla geçebileceği gibi, yaşam sırasında bireysel olarak da kazanılabilir (örneğin Jivarolar arasında, düşman savaşçıların ruhları, onları öldüren savaşçılara geçer). Kişi aynı zamanda değişken bir bütünlüktür: ancak geçiş törenleri (doğum, ad koyma, erginliğe giriş, evlenme törenleri) çevriminin sonunda ya da bireysel bilgilenmeler sırasında (rüyalar ya da hastalıklar yoluyla) tamamlanabilir. Bazı bileştirenler, örneğin bireysel "koruyucu ruh"lar, bir tapınma konusu oluşturabilir.

—Dilbil. Kişi kategorisi, bir yandan dildışı ölçütlerden: bildirişime katılanların üstlendikleri görevlerden (sözceleme), öte yandan bir dilsel ölçütten: sözcelerde, kişi adılları (*ben/sen*), fiil çekim ekleri (*gelecekSİN / gelecekSİNİZ*) ve iyelik ekleri (*BENİM köpeğim hasta / SENİNKİ iyileşti mi?*) gibi biçimsel öğelerin karşıtlık ilişkisi içinde bulunmasından yola çıkarak oluşturulur. Bu ölçütler, konuşucuyu, dinleyiciyi ve dünyayı birbirlerine bağlayan ilişkiyi yansıtır. Türkçede, her biri tekil bir biçimle çoğul eşdeğerlisini gösteren üç kişi vardır. Birinci kişi, açıkça konuşucuya gönderme yapar; tekil biçimler, konuşucunun sözcesini tek başına gerçekleştirdiğini belirtir (*BEN kaygılıyıM, BENİM kız hasta*), oysa çoğul biçimler, söylenenin sorumluluğunu başkalarıyla paylaştığını gösterir: *BİZ, sen ve ben, buna inanıyorUZ* (*BİZ*, dinleyiciyi dışta bıraktığından dışlayan niteliklidir). İkinci kişi, açık ya da kapalı sözceleyen öznenin bildirisini yönelttiği dinleyici ya da dinleyicilerin evrenine ilişkindir. (*Sanıyorum) Sen hastasın! Sen, Ali ve sen Veli, siz hastasınız* (*SİZ*, içeren niteliklidir). *Sen ve onlar, siz hastasınız* (*SİZ*, dışlayan niteliklidir). Üçüncü kişi konuşmaya katılanların sözünü ettiği ve bildirişim ortamında bulunan ya da adlarla önceden belirtilmiş kişi ya da nesnelere gönderme yapar: *O, hastadır. Ali geliyor. O kaygılı görünüyor.* Türkçede kişi gösteren ekler, fiil kök ve gövdelerine getirilen çatı, kip ve zaman eklerinden sonra gelerek fiilin çekimli biçimini oluşturur. (→ KİŞİ* EKLERİ.)

• *Kişi adılı.* Bildirişime katılan öğelere gönderme yapma özelliği taşıyan sözcükler bütününü bir araya getiren kişi adılları dilbilgisel sınıfı, türkçede kişi kavramından yola çıkılarak tanımlanır. Bu öğelerin, bir ya da birçok konuşmaya (ben, biz), bir ya da birçok dinleyiciye (sen, siz), bir ya da birçok dış göndermeye (o, onlar) ilişkin olmalarına göre, sözkonusu adıllara birinci, ikinci, üçüncü tekil (ben, sen, o) ya da çoğul (biz, siz, onlar) kişi adılları denir.

Dağılımsal temellerde, dildışı bağlamı göz önünde tutmayan başka tür bir sınıflandırma yapma olanağı da vardır. Kimi dillerde, fiilden ancak olumsuzluk ekiyle ayrılabilen biçimlerin karşıtı belli bir özerklik gösteren ayrık biçimler vardır. Bu çerçevede, kişi adılları, dilbilgisel işlevlerine göre, bir yandan özne adıllar, dolaylı ya da dolaysız nesne, tümleç adıllar; öte yandan da koşuntu, tamlayan adıllar, vb. olarak ayrılır. Ne olursa olsun, günümüzde kişilerin tümüne bağlanan adıl etiketine karşı çıkılmaktadır. Gerçekten de, adıl sözcüğünün yalnızca sözcede bir temsilci görevi üstlenen üçüncü kişi adıllarına uygun düşebileceği görülür (yineleme görevi): *Çocuklarımız öğrenci, onlar Ankara'da okuyor.* Birinci ve ikinci kişi adıllarının, özel adlarınkine benzeyen sözdizimsel anlamsal bir konumları vardır. Bu nedenle de kimi dilbilgisi yazarları birinci ve ikinci kişi adıllarından söz ederken "kişi adları" terimini kullanır. Türkçede kişi adılları, adlar gibi çeşitli durum ekleriyle çekimlenebilir (ben, beni, bana, bende, benden; sen, seni, sana, sende, senden; o, onu, ona, onda, ondan; biz, bizi, bize, bizde, bizden; siz, sizi, size, sizde, sizden; onlar, onları, onlara, onlarda, onlardan). İkinci tekil kişi adılı *sen* yerine söze incelik ve saygı katmak için *siz* kullanılır (*Siz de benimle gelir misiniz?*). Bunun gibi söze çekingenlik ya da böbürlenme ve çalım katmak için *ben* yerine *biz* kullanılabilir (*Biz öyle boş sözlere pabuç bırakmayız*). Kimi durumlarda da anlatıma abartma katmak için birinci ve ikinci kişi adıllarının çoğulları *-ler* ekiyle bir daha çoğullanır (*Bizler burada kıvranalım, sizer orada eğlenin*). Ulu, yüce kişilere yapılan coşkulu seslenişlerde; yurt, ulus, bayrak gibi kutsal değer yüklenmiş varlıklar için de *sen* kullanılır (*Sen, büyük Atatürk, sen ey güzel yurdum*). Kişi adılları ad tamlamalarında tamlayan da olur (*bizim evimiz, onların bahçesi, senin annen* vb.).

—Huk. Kişi, hukuk açısından, hem fiziksel varlık olarak insanı, yani gerçek kişiyi hem de tüzel kişiyi kapsar. Kişi haklardan yararlanabilen varlıktır. Hak kişiye bağlı bir kavramdır; kişiden soyutlanmış bir hak sözkonusu olmaz. Sahipsiz bir eşya olabilir, ama sahipsiz hak olamaz. Hukuk kişileri ikiye ayırır: gerçek kişi, tüzel kişi. Gerçek kişi olan yalnızca insandır. Her insan medeni haklardan yararlanabilir. Bu haklardan yararlanabilmek için sağ olarak doğmak yeterlidir. Medeni hakları kullanmak için ise reşit olmak ve temyiz kudretine sahip olmak gerekir. Haklara ve borçlara ehil olmakta tüm insanlar eşittirler. Kimse, medeni haklarından ve onları kullanmaktan vazgeçemez. Kimse özgürlüğünü başkasına devredemez ya da yasa ve genel ahlak kurallarına aykırı olarak sınırlayamaz (Türk med. k. md. 23). Kişinin adı üzerinde bir hakkı vardır; adı anlaşmazlık konusu olan kişi bu adı taşıma hakkının saptanmasını yargıçtan isteyebilir. Doğumla başlayan kişilik ölümle son bulur. Çocuk sağ doğmak koşuluyla ana rahmine düştüğü andan başlayarak medeni haklardan yararlanır. Doğum ve ölüm nüfus kütüğündeki kayıtlarla kanıtlanır. Nüfus kütüğünde bir kayıt yoksa ya da kaydın doğru olmadığı ortaya çıkarsa, durum herhangi bir kanıtla kanıtlanabilir. Tüzel kişi, kendisini oluşturan insan ve mal topluluğundan bağımsız bir varlığa sahiptir. Tüzel kişiler cins, yaş, hısımlık gibi yaradılış gereği olarak ancak insanlara özgü olanlardan başka tüm hakları edinebilirler ve borç altına girebilirler. Hukukun, insanların dışında ve yapay olarak oluşturulan bir varlığa hak sahibi olma ehliyeti tanıması bunların daha uzun ömürlü olmalarından kaynaklanır. Toplum hayatındaki kimi işlerin sürekli olarak görülmesine insan ömrü yetmemektedir. Tüzel kişiler de tıpkı insalar gibi hak sahibi olabilmekte, borç altına girebilmektedirler. Organları aracılığıyla iktisadi ve toplumsal hayatta etkin bir rol oynamakta, insanların tek başlarına yapamayacakları işleri yürütebilmektedirler. Tüzel kişiler kamu hukuku alanında da vardır. En büyük kamu hukuku tüzel kişisi devlettir. Kamu hukuku alanındaki tüzel kişiler yasayla ya da yasanın verdiği bir yetkiyle kurulur. Özel hukuk alanındaki tüzel kişiler ise insanların iradeleriyle kurulur. Bu tür tüzel kişilerin, kamu tüzel kişileri gibi, gerçek kişiler karşısında bir üstünlükleri yoktur. Özel hukuk alanındaki tüzel kişiler dernekler, vakıflar ve ticaret ortaklıklarıdır. (→ DERNEK, ORTAKLIK, VAKIF.)

KİŞİCİLİK a. Ruhbil. H. Wallon'a göre, 3-6 yaş arası ve benin bağımsızlık ve zenginlik artışıyla belirlenen gelişim evresi. (Wallon bu evre içinde karşıkoyma bunalımını, ardından beceri dönemini ve son olarak da rolleri, kişilikleri, vb. taklit ederek çocuğun kendini başkasının yerine koymaya çalıştığı dönemini ayırt eder.)

KİŞİLERARASI sıf. Tüm insanları göz önüne alan.

KİŞİLEŞMEK gçz. f. Belli bir kişilik kazanmak.

◆ **kişileştirmek** ettirg. f. Kişileştirme sanatını uygulamak.

KİŞİLEŞTİRME a. Hayvanlara ya da cansız varlıklara kişilik kazandırma, onlara insana ait özellikler verme sanatı. (Eşanl. TEŞHİS.)

KİŞİLEŞTİRMEK → KİŞİLEŞMEK.

KİŞİLİK a. **1.** Kendi beninin bilincinde olan kişinin ruhbilimsel bireyselliği; şahsiyet: *Kişilik bölünmesi.* **—2.** Kişiyi ötekilerden ayıran bedensel ve ruhsal özellikler bütünü; bir kimsenin az ya da çok belirgin bir özgünlük göstermesine yarayan görünüş; karakter: *Bir sanatçının güçlü kişiliği. Kişilikten yoksun olmak. Hiçbir kişiliğe sahip olmamak. Silik bir kişilik.* **—3.** Bir insanın gerçek hayatta oynadığı rol: *Yazıhanedeki kişiliği, evindeki kişiliğinden çok farklı.* **—4.** *Kişilik kazanmak*, belirgin özellikler edinerek özyapısı oluşmak.

—Antropol. *Temel kişilik*, Ralph Linton ve Abram Kardiner'e göre, "birincil" kurumlaroa (çocukların eğitim kuralları, aile düzeni, vb.) biçimlendirilen ve sıraları gelince "ikincil" kurumlarda, yani folklor ve mitolojide dile gelen, bireye ilişik öğelerin tümü. (Böylece temel kişilik, bireyin davranışlarını biçimlendiren bilinçdışı bir altyapı oluşturur.)

—Huk. Hukuk öznesi olma durumu; hak sahibi olabilme yeteneği. (Eşanl. ŞAHSİYET.) [→ KİŞİ.]

—Med. huk. *Kişilik hakkı*, kişinin maddi ve manevi bütünlüğü üzerindeki mutlak hak. (Eşanl. ŞAHSİYET HAKKI.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Psikan. *Kişilik bozukluğu*, psikanalistlerce tanımlanan nitelikte nevroza benzer patolojik kişilik yapısı.

—Ruhbil. Ruhbilimcilerin öznenin davranışlarından yola çıkarak ruhsal işleyişini ve özellikle ruhsal aygıtın duygusal görünüşünü açıklamak için geliştirdikleri kuramsal tasarım. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kişilik testi*, YANSITMALI* TEST'in eşanlamlısı.

◆ sıf. *Say. sıf.* + *kişilik*, belirtilen sayıda kimseyi alacak ya da onlara yetecek miktarda olan: *Üç kişilik odalarımızın hepsi dolu. Bir oturuşta iki kişilik yemek yemek;* belirtilen sayıda kimseden oluşan: *Dört kişilik bir grup.*

—ANSİKL. Med. huk. Kişilik hakkı mutlak bir haktır; herkese karşı ileri sürülebilir. Bu hak kişiye bağlıdır, başkasına devredilmez; mirasçılara geçmez. Kişilik hakkı doğumla kazanılır, ölümle son bulur. Kişinin vücut tamlığına, onuruna, kişisel sırlarına, adına ilişkin haklar kişilik haklarıdır.

—Ruhbil. Aynı kişinin tutumlarında saptanan süreklilik, her bireyi gözlemlenen tutum biçimlerinden çıkarsanan bir özellikler ya da *kişilik nitelikleri* bütünüyle nitelendirmeye yönlendirir. Bu çıkarsamalara, ruhsal işleyiş üzerindeki kuramsal görüşler yön verir. Günümüzde en çok yararlanılan model, kişilik yapılarının yaşamın ilk yılları boyunca oluştuklarını savunan psikanaliz kuramıdır. Özellikle savunma mekanizmaları, nesne bağlantı tipi ve birincil ve ikincil süreçler kavramları, bu açıdan bir kişilik tipini belirlemeye yarar.

Kişilik yatkınlığı kavramı, geçici tutum biçimlerinin ötesinde, her kişiliği belirginleştiren daha sürekli eğilimler bulunmasını içerir. Buna göre kişilik, bu yatkınlıkların yapısı ya da dinamik örgütlenmesi olarak tanımlanabilir. Bireyin değişik ve genellikle çatışmalı tutumları, kaynağını aynı özneden alan tutumlar olarak kabul edilir, böylece kişiliğin zaman içindeki özdeşliğiyle de tanımlanması gerekir; çünkü vücudun özdeşlik ve birliği, güçlü bir biçimde kişiliğin özdeşlik ve birliğini esinler. Olayların

etkisiyle, kişiliğin bazı kesimlerinde değişiklikler olabileceği kabul edilmekle birlikte, bu değişiklik ve duraksamalar oldukça dar sınırlar içinde yer alır.

Kişilikler arasındaki farklılıkların bilimsel incelenmesi, özellikle yansıtmalı teknikler aracılığıyla gelişti. Tipoloji kişilikler arasındaki farklılıkları yapısal ve kalıtımsal bir nitelik olarak görürse de, özellikle behaviorculuğa ya da temel kişilik kavramını geliştiren kültürel antropolojiye dayanan öteki yaklaşımlar, bu farklılıkların kazanılmış niteliği ve birincil eğitim ve toplumsallaştırma uygulamalarıyla biçimlendirilmeleri üzerinde dururlar.

KİŞİLİKDIŞI sıf. Kişisel olmayan, gayri şahsi.

KİŞİLİKLİ sıf. **1.** Kişiliği güçlü, tutarlı kimse, bu kimsenin tutumu ve bunu dışa vuran şey için kullanılır: *Kişilikli bir kadın. Son olaylarda kişilikli bir tavır sergiledi. Kişilikli bir yüz.* **—2.** Tutarlı, sağlam, kararlı olan şey için kullanılır: *Kişilikli bir diploması örneği.*

KİŞİLİKSİZ sıf. **1.** Kişiliği güçlü olmayan, tutarsız kimse, bu kimsenin tutumu ve bunu dışa vuran şey için kullanılır: *Kişiliksiz bir adam. Kişiliksiz bir yüz.* **—2.** Tutarlı olmayan, kararsız ya da belli bir özelliği bulunmayan şey için kullanılır: *Kişiliksiz bir politika. Kişiliksiz bir yapı.*

KİŞİLİKSİZLEŞME a. **1.** Kişiliksizleşmek eylemi. **—2.** Psik. Bireyin gerek bedensel yaşantısında, gerek ruhsal benininde kendini özne olarak tanıyamama duygusuna kapıldığı patolojik durum. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Psik. Kişiliksizleşme, genellikle dış dünya gerçekliğini yitirme duygusuyla birlikte görülür. Kişiliksizleşmeye adını veren H. Amiel'in özel günlüğündeki "sanki yok gibiyim" sözü, çoğu zaman boğuntuyla yaşanan ve başdöndürücü bir içebakış çabasıyla birlikte görülen bu durumu çok güzel özetler. Kişiliksizleşmeyle, nevrotik ve sınır durumlar sırasında ya da psikotik yetersizliğin haberci evrelerinde karşılaşılır.

KİŞİLİKSİZLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir kimseden söz ederken, kişiliğini yitirmek. **—2.** Bir şeyden söz ederken, özgünlüğünü kaybetmek, sıradan bir şey olmak: *Büyük sitelerdeki kişiliksizleşmiş apartman daireleri.*

◆ **kişiliksizleştirmek** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi kişiliksizleştirmek*, kişiliğinin olumlu ve belirleyici özelliklerini kaybettirmek: *Bu meslek sonunda beni kişiliksizleştirecek.* **—2.** *Bir şeyi kişiliksizleştirmek*, bir şeyin özgünlüğünü, ya da öznel özelliğini yok etmek: *Sanayi, günden güne modern daireleri kişiliksizleştiriyor.*

KİŞİLİKSİZLEŞTİRMEK → KİŞİLİKSİZLEŞMEK.

KİŞİNAU, Moldova'nın başkenti; 665 000 nüf. (1989). Çok verimli kırsal kesimlerin ortasında (kara topraklar), Dniestre ırmağının kollarından birinin kıyısında bulunan kent, ülkenin başlıca sanayi merkezidir: makine, elektrikli gereçler, takım tezgâhlar, traktör, kimya, hazırgiyim, ayakkabıcılık sanayileri. Besin sanayisi. Üniversite.

Kişi NOBUSUKE, japon siyaset adamı (Yamaguçi 1896). İkinci Dünya savaşı sırasında (1941-42) Sanayi ve ticaret bakanlığı yaptı, 1952'de affedildi, liberal -demokrat milletvekili (1952-1955), Dışişleri bakanı (1956) ve 1957'de Başbakan oldu. Japon-Amerikan savunma antlaşması'nın yol açtığı sert gösterilerin ardından temmuz 1960'ta istifa etmek zorunda kaldı.

KİŞİOĞLU a. **1.** İnsanoğlu; insan. **—2.** Soylu kimse.

KİŞİSEL sıf. **1.** Bir kimseye ait olan şey için kullanılır; şahsi: *Kişisel eşyalar.* **—2.** Bir kişiye özgü olan şey için kullanılır: *Benim bu konuda kişisel düşüncelerim vardır.* **—3.** Özellikle bir kimseye yöneltilen şey için kullanılır: *Kişisel sataşma.* **—4.** Genellikle bireyi, bireyleri ilgilendiren şey için kullanılır; şahsi, bireysel: *Kişisel katkılar. Kişisel özgürlük.*

—Cez. huk. *Kişisel dosya,* her hükümlü ve tutuklu için, ceza, ıslah ve tutukevlerince tutulan, içinde ilgilinin fotoğrafı, yasal belgeleri, sicil müşahade fişi ve hükümlü ya da tutuklu hakkındaki düşünce, rapor ve kararların bulunduğu dosya.

—Huk. *Kişisel dava,* suçtan zarar gören kişinin, savcının katılımı olmadan, kişisel olarak açtığı ceza davası. —Özel hukuk alanında, ayni davanın karşıtı olarak, alacak davası. (Eşanl. ŞAHSİ DAVA.) ‖ *Kişisel güvence,* bir kimsenin, kişisel olarak, başkasının borcunu taahhüt etmesi (kefalet, başkasının edimini borçlanma vb.). [Eşanl. ŞAHSİ TEMİNAT.] ‖ *Kişisel hak,* yalnız borçluya karşı ileri sürülebilen hak. (Eşanl. NİSPİ HAK, ŞAHSİ HAK.) [Hukuk öğretisinde nispi hak olarak da anılan bu hakların büyük bir bölümü borç ilişkilerinden kaynaklanır. Mutlak haklardan farklı olarak, bu haklar herkese karşı değil yalnızca belirli kişilere, borçlulara karşı ileri sürülebilir. Kişisel hak, borçludan belirli bir davranışta bulunma, bir şey verme, bir şey yapma ya da yapmaktan kaçınma yetkisi verir.] ‖ *Kişisel irtifak,* belirli bir kişi yararına kurulan irtifak hakkı. (Eşanl. ŞAHSİ İRTİFAK.) ‖ *Kişisel kusur,* idare hukukunda, İdare'nin hizmet kusurunun dışında kalan ve kamu görevlisinin kişiliğine bağlı olan kusur. (Eşanl. ŞAHSİ KUSUR.)

—Siyas. bil. *Kişisel iktidar,* sınır tanımayan, anayasa kurallarının dışına çıkan ve hatta onlara karşı gelen bir yöneticinin mutlak iktidarı.

KİŞİSELCİLİK a. Fels. **1.** Renouvier' ye göre, akılcı ve irade sahibi bir varlık olarak tasarlanan kişioğlunu, dünyayı bilimsel bir biçimde tanımaya yönelik her türlü girişimin merkezi ve temeli sayan felsefi sistem. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Mounier' ye göre, maddi baskılar ve maddeci bir toplumsal yaşam anlayışının yerleştirdiği insana aykırı kimi kurumlar karşısında, kişioğlunun mutlak önceliğe sahip olması gerektiğini savunan ahlak anlayışı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tinselciliğin militan biçimi olan kişiselcilik önce, 1902'de Charles Renouvier tarafından ortaya konmuş olan ve kişiye, onu her türlü bilginin merkezi durumuna getirecek kadar büyük bir önem veren bir kuramdı: "Kişiselcilik terimi [...] bize önce mantıksal, sonra manevi nedenlere dayanarak, bilinç ve irade olarak ele alınan kişioğluna ilişkin bilginin, tüm insani bilgilerin temeli olduğunu kanıtlamak görevini veriyor" (*Personnalisme* [Kişiselcilik], önsöz). Kişiselcilik insan için aynı zamanda bir yenilenme ve adalet anlamını taşır: "Kişiselcilik, deyim yerindeyse *laik* bir din, [...], felsefi bir din olacaktır; bu dinin konusuysa kötülük sorununu çözmek, kişioğlunun, adalet kültüne dayanarak gerçekleştirilebilecek yükselişini savunmaktır. [...] Bu dinsel felsefe ya da bu akılcı din, *kişiselciliktir*" (Ch. Renouvier, *Derniers Entretiens* [Son konuşmalar], 1904). Renouvier XX. yy.'ın başlarında, olgucu ve bilimci maddeciliğe savaş açarken, manevi bir varlık olarak kişioğluna dayanıyordu.

• Emmanuel Mounier, 30'lu yıllarda bu terimi yeniden kullandı. O, kişiselciliği marxçılığı reddeden ilerici temaların sentezi sayıyordu. Kişiselciliğin kuram ve bağımlanımcı bir hareket olarak ortaya çıkışıysa Mounier'nin, kişiyi, dolayısıyla uygarlığı yenilemek için kurduğu *Esprit* dergisiyle (1932) gerçekleşti; Mounier'nin bu savı, Renouvier'nin düşüncesiyle aynı doğrultudadır ve kişiselciliğin özünü verir: "Kişioğlunun maddi zorunluluklar ve onun gelişimini destekleyen kolektif aygıtlar üzerindeki önceliğini kabul eden her öğretiye, her uygarlığa kişiselci adını veriyoruz. [...] Kişiselcilik bizim için bir paroladan, çeşitli öğretileri nitelemek üzere, yerinde kullanılmış kolektif bir addan başka bir şey değil ve bu öğretiler, içinde bulunduğumuz tarihsel durumda, yeni bir uygarlığın temel, fiziksel ve metafizik koşulları üzerinde anlaşabilirler" (*Manifeste au service du personnalisme* [Kişiselcilik için bildiri]). Mounier'ye göre, modern çağın bizi kurmaya zorladığı yeni hümanizm, birey/kişi karşıtlığını hareket noktası almalıdır: "Bireyciliğin en önemli kaygısı, bireyi kendi benliğini esas almaya yöneltmektir, kişiselciliğin en önemli kaygısıysa, onu, kişinin ileriye açık perspektiflerine yerleştirmek üzere benliğinden uzaklaştırmaktır" (*Personnalisme* [Kişiselcilik] 1,2). Mounier'ye göre, açılma başkasına doğrudur: "Kişinin ilk deneyimi, ikinci kişinin deneyimidir. *Sen* ve onun varlığında *biz, ben'* den öncedir, en azından onunla birliktedir" (*ay. ypt.*).

KİŞİSİZ sıf. Dilbil. **1.** Kimi dillerde, özne ad öbeği, yansız adılla gösterilen bir cümle için kullanılır. Bu özne, cümlenin derin yapısındaki (gerçek özne denen) öznenin yerini alır. **—2.** *Kişisiz kip,* kişiyi belirten bükün içermeyen fiil kipi. ‖ *Kişisiz fiil,* kimi dillerde, özne olarak yansız adıl kullanan üçüncü tekil kişiden başka biçimi bulunmayan fiil.

KİŞİVADA, Japonya'da kent, Honşu'nun (Osaka ili) güneyinde; 188 553 nüf. (1990). Ticaret ve sanayi (tekstil) merkezi. Balıkçılık limanı.

KİŞİZADE sıf. Soylu bir aileden gelen kimse için kullanılır.

KİŞİZADELİK a. Soyluluk.

KİŞM → GEŞM.

Kişmar kümbeti, İran'ın D.'sunda, Horasan'da türk emirleri için yaptırılmış kümbet. Her biri 4 m uzunluğunda on iki kenarlı bir kaide üzerinde, 18 m yüksekliğinde bir yapıdır. Tuğladan örülmüş silindir biçimindeki gövde, yuvarlak ya da dik kenarlı yivlerle süslüdür. Kapı üzerindeki sivri kemerli alınlığın yanlarında yer alan üç satırlık nesih yazıtındaki tarih okunamamakla birlikte, anıtın XIII. yy. sonlarında yapıldığı sanılmaktadır.

KİŞMİŞ a. (fars. sözc.). Küçük taneli, çekirdeksiz siyah üzüm çeşidi.

KİŞN, Yemen'de kent, Umman denizi kıyısında, Sultanın oturduğu Sukutra adasını da içeren bir eski sultanlığın kıtadaki bölümünün başkenti. Balıkçılık ve günlük ticareti. Havaalanı.

KİŞNEME a. **1.** Kişnemek eylemi. **—2.** Bazı hayvanların, özellikle de atın sesli ve güçlü soluğu. (Bu olay sırasında hayvan başını kuvvetle sallar.)

KİŞNEMEK gçz. f. **1.** Attan söz ederken, türüne özgü sesi çıkarmak. **—2.** *Tkz.* Gürültülü bir biçimde gülmek: *Keyfin yerinde, kişneyip duruyorsun.*

KİŞNEYİŞ a. Kişnemek eylemi ya da biçimi.

KİŞNİŞ ya da **KİŞNİŞOTU** a. **1.** Parçalı yapraklı, beyaz ya da pembe çiçekli, tüysüz parlak saplı biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Coriandrum sativum;* maydanozgiller familyası.) **—2.** Bu bitkinin bahar ve ilaç olarak kullanılan kurutulmuş meyvesi. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** *Küçük kişniş,* Anadolu' da yaygın olarak yetişen, parçalı yapraklı, beyaz çiçekli, keskin kokulu, tüysüz biryıllık otsu bitki. (Bil. a. *Bifora radians;* maydanozgiller familyası.) [Küçük kişniş de midevi ve gaz söktürücüdür. Doğu Anadolu'da (Van, Ağrı) yemeklere (çorbalara) tat vermek için kullanılır. Bunun bir başka türü de *(B. testiculata)* aynı etkiye sahiptir ve aynı amaçla kullanılır.]

—ANSİKL. Kişniş Anadolu'da yabani olarak yetiştiği gibi meyveleri için tarlada da yetiştirilir (Konya, Burdur yöresi). Meyveleri esmer sarı renkli, küre biçiminde, 2-7 mm çapında, özgül kokulu, baharlı, tat-

lımsı ve yakıcı lezzetlidir. Kurutulmuş olgun meyveleri uçucu yağ, tanen, reçine ve şeker içerir. İştah açıcı, gaz söktürücü ve hazmettirici olarak kullanılır. İnfusyonu (% 3) günde 2-3 bardak içilir. Baharat olarak ve bazı içkilerin (likörler) yapımında da kullanılır. Tohumlarından çıkarılan esanslı yağ Avrupa'da parfümeride kullanılır.
—Mutf. Kişniş ve damıtma yoluyla elde edilen yağı, koku yapımında kullanılır, likörlere ve pastalara katılır, bazı eczaların bileşimine de girer. Çeşni vermek amacıyla kimi yemeklere de konur.

KİŞNİŞŞEKERİ a. Kişniş tohumlarını şekere bulayarak yapılan küçük ve renkli şeker. (Pastaların süslenmesinde kullanılır.)

KİŞON (Efraim) ya da **KİSHONT** (Ferencz), israilli yazar (Budapeşte 1924). 1949'da İsrail'e yerleşti. Sinema yönetmenliği, gazetecilik yaptı, mizah yazıları ve oyunlar (*Tarla kuşuydu Juliet, Bir tavsiye mektubu*) yazdı. Çoğu dilimize de çevrilmiş olan mizah yapıtlarından bazıları: *Savunmayı bırak saldırmaya bak, Tavuk kümesinde tilki, Başbakanı kim öptü, Kahkahaya vergi yok,* vb.

Büyük Larousse

üzerinde kitabe olan bir mezar taşı

KİŞT a. (fars. *kişt*). *Esk.* **1.** Ekin. **—2.** Tarla, ekim yapılan toprak. **—3.** *Kişt etmek,* ekin ekmek. **—4.** *Kiştkâr,* çiftçi, ekinci. || *Kiştzar,* ekim yeri, tarla.

KİŞVER a. (fars. *kişver*). *Esk.* **1.** Ülke, yurt, memleket: *"toplanub seyr için bütün kişver. / Ediyorlar büyük küçük, mebhût / karşıdan ihtirâz içinde sükût"* (Tevfik Fikret). **—2.** *Kişver-ârâ,* ülke süsleyen, padişah, hükümdar. || *Kişver-be-kişver,* diyar diyar, ülke ülke. || *Kişver-güşa,* ya da *kişver -küşa,* ülke açan; fatih: *"Bir padişah-ı kişver-güşa idi"* (Ahmet Mithat, XIX. yy.). || *Kişver-hüda,* ülke sahibi; hükümdar. || *Kişver-i Rum,* Anadolu: *"Ede munzam yine evvelki gibi kişver-i Rûma"* (Nef'i, XVII. yy).

KİT, Kamu* İktisadi Teşebbüsü'nün kısaltması.

KİT a. (ing. sözc.). Bir montaj planıyla birlikte satılan ve alıcının kendi başına bir araya getirerek mobilya, hi-fi seti, gemi vb. gibi çeşitli eşyalar yapmasına yarayan, ayrı parçalar topluluğu.

Kitab ül-edvar, Safiyettin Urmevi'nin kuramsal müzik kitabı. Arapça kaleme alınmış olan yapıt, Safiyettin'in bir başka kitabı *Şerefiyye* ile birlikte, türk müziği ses sisteminin matematiksel olarak açıklandığı en eski edvardır ve daha sonraki tüm önemli edvarların ana dayanağıdır. Kimi batı dillerine (Baron d'Erlanger tarafından fransızcaya) ve Rauf Yekta Bey tarafından türkçeye çevrilen (bu türkçe çeviri basılamadı) *Kitab ül-edvar*'ın elyazması nüshalarından biri de British Museum'dadır.

Kitâb ül-egani ("Şarkılar kitabı"), Ebülferec Ali bin Hüseyin el-Isfahani'nin (öl. 967) yapıtı. Yazarın 50 yıl çalışarak tamamladığı bu yapıt, Harunnurreşit'in buyruğu üzerine İbrahim el-Mavsili, İsmail bin Cami ve Füleyh bin el-Ervah gibi ünlü şarkıcılar tarafından seçilen ve söylenenler dışında Mabed, İbni Sûreyc ve başkalarının şarkılarını da içerir. Bütün bu şarkıların makamları, söyleyenlerin yaşamı ve şiirleri hakkında bilgi verilir. Bunların dışında arap kabileleri, savaş günleri (eyyam ül-arab), emevi saray yaşamı, abbasi önde gelenleri ve özellikle Harunnurreşit, şarkıcılar, çalgıcılar çevresinden ayrıntılı biçimde söz eder. Yapıt, başta cahiliye devri olmak üzere, IX. yy.'ın sonuna kadar bütün arap kültür ve uygarlığını gözler önüne serer.

Kitâb ül-haşâ'iş, Dioskurides*'in *Peri Hyles İatrikes* (De materia medica) adlı yapıtının arapça çevirisi. Artuklu emiri Necmettin Alpi için XII. yy. ortalarında Mihran bin Mansur tarafından, Meyyafarikin'de (Silvan) süryaniceden arapçaya çevrildi. Anadolu'nun bilinen ilk minyatürlü (hakkaşının kim olduğu bilinmiyor) yazmalarındandır. İçinde çeşitli bitki ve hayvanların yanı sıra, insan resimleri vardır.

Kitâb ül-idrâk li lisan il-etrâk, endülüslü arap dil bilgini, Ebu Hayyan'ın kıpçakça-arapça sözlüğü ve gramer kitabı (1312). Türk dilinin günümüze ulaşan en eski gramer kitabıdır. Abece sırasına göre düzenlenen sözlüğü, gramer bölümü izler. Yapıtta türkmence olduğu belirtilmiş sözcükler de vardır. İlk kez Mustafa Efendi tarafından Beyazıt devlet kütüphanesi, Veliyettin bölümü no. 2896'daki nüshaya dayanılarak yayımlandı (1892). Ancak nüshanın karışıklığı yüzünden bu yayında sözlüğün tamamı yer almıyordu. Eksiksiz bir yayını İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi, Halis Efendi bölümü no. 6579'da kayıtlı nüshaya dayanarak türkçe çevirisiyle birlikte Ahmet Caferoğlu tarafından gerçekleştirildi (1931).

Kitab üt-tabih, Hasan el-Bağdadi'nin 1226'da yazdığı arapça en eski yemek kitabı. (Bir örneği Süleymaniye kütüphanesi'ndedir.)

Kitâb üt-tiryâk, sahte Gallienus'un arapçaya çevrilmiş yapıtı. Minyatürlü ilk kitaplardan olduğu sanılır. 1199 tarihli, ırak kökenli çok güzel bir nüshası Paris'teki Bibliothèque nationale'dedir.

KİTABE a. (ar. *kitabe*). *Esk.* **1.** Yazıt. **—2.** Bir kitabın başında yer alan isim ve başlık bölümü. **—3.** *Kitabe çinisi,* üzerinde belirli yazıların ve tarihlerin bulunduğu çini levha. || *Kitabe levhası,* üzerine resim yapılması ya da yazı yazılması için, yapıların cephelerine konulan taş ya da metal levha. (*Kitabe taşı* da denir.)
—İsl. *Kitabe-i seng-i mezar,* mezar taşı kitabesi, yazıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Marangl. Çevresi bezemeli, kordonlu küçük bir tablası olan ahşap yüzey.
—ANSİKL. İsl. İlk dönemlerde bulunmamakla birlikte, zamanla gelenekleşen uygulamaya göre, kabrin başucuna dikilen taşa önce *Hüvelbaki* (sonsuz olan yalnız O'dur, Tanrı'dır), bunun altına ölünün adı, doğum ve ölüm tarihleri, en sonuna da "ruhuna fatiha" sözü yazılır. Mezar kitabelerinin manzum olanları da vardır.
—Süslem. sant. İslamlıkta yapıların ve taş, mermer, ahşap, metalden sanat yapıtlarının üzerinde yer alan kitabelerde, o yapının ya da yapıtın yaptıranı, mimarı, sanatçısı, yapım tarihi belirtilir, Kuran'dan alınmış ayetler ve hadisler yazılırdı. Yapıların taçkapı kemerleri, mihrap üstü ya da minberlerinde, çeşme ve sebillerin cephelerinde, mezar taşlarında yer alan kitabeler dönemin ünlü hattatlarınca yazılırdı. Bu kitabelerde çoğunlukla kûfi ve nesih yazılar kullanılırdı.

KİTABELİ sıf. Marangl. Kitabesi olan. || *Kitabeli masa,* özel bir menteşeyle bağlanmış iki yarım tablanın ortadan 50-60 cm iki yana açılmasıyla oluşan boşluğa küçük tablalar ekleyerek uzatılabilen masa.

KİTABEN be. (ar. *kitâb*'dan *kitâben*). *Esk.* Yazılı bir biçimde, yazılı olarak.

KİTABET a. (ar. *kitâbet*). *Esk.* **1.** Yazı. **—2.** Yazma, doğru ve düzgün yazı yazma sanatı, kompozisyon. **—3.** Kâtiplik, yazmanlık. **—4.** Yazmanların görev yaptıkları yer. **—5.** *Kitabet dili,* yazı dili.
—İsl. huk. Köleyle efendisi arasında yapılan sözleşme. (Bu sözleşmeyle köle kendi adına çalışarak, belli bir bedel karşılığında özgürlüğünü elde eder. Bedelin değerli bir mal olması, cinsinin ve tutarının bilinmesi gerekir.) || *Kitabet-i bâtıla,* koşullarına uygun olmayarak yapılan kitabet. || *Kitabet-i müştereke,* iki kişinin ortak sahip oldukları bir köle ya da cariye ile yaptıkları kitabet. || *Kitabet-i sahiha,* koşullarına uygun olarak yapılan kitabet.
—Tar. *Kitabet-i resmiye,* osmanlı döneminde resmi yazışma dili ve kurallarına verilen ad. (Okullarda memur olacaklara bu kuralların öğretildiği bir ders vardı. Tek ve uzun bir cümleyle konunun anlatılması ve resmi sanların yerinde kullanılması, bu kurallardan başlıcalarıydı.)

KİTABEVİ a. **1.** Kitap satılan yer; kitapçı dükkânı. **—2.** Yayınevi.

Kitab-ı atalar, türkçe atasözleri derlemesi (1480). Mevlana Şemsettin'in *Teshil* adlı tıp kitabının (Fatih ktp,, no. 3443) sonunda yer alır; Velet İzbudak tarafından yayımlanmıştır (*Atalar sözü,* 1936). Yapıtta atasözlerinin önemini belirten bir önsözden (*Atalar sözü Kuran'a girmez, yanınca yilişür* [beraberce koşar]) sonra 698 atasözü vardır. Günümüzde söylenen pek çok atasözünün eski biçimleri (*Balık baştan yıyır. Son pişmanlık assı itmez. Biregü atına binen tiz iner* vb.) görülür. Sonradan unutulan türkçe sözcüklere (*anuk* [hazır], *assı* [fayda], *bilik* [akıl], *urunç* [rüşvet] vb.) bol bol yer verilmiştir. Cinsellikle, yaşamla ilgili sözcüklerin, benzetmelerin, halk konuşmasında olduğu gibi verilmesinden çekinilmemiştir (*bir ağaçtan okluk da çıkar, bokluk da çıkar*).

Kitab-ı bahriye, Piri* Reis'in denizcilere Akdeniz ve Ege kıyılarını, buralardaki limanları tanıtan kitabı (1521). Piri Reis tarafından derlenen, geniş ölçüde de gözleme dayanan bilgilerin kaleme alınmasında, manzum *Gazavat-ı Hayrettin Paşa*'yı yazan Muradi'nin katkısı olduğu ileri sürülür. Genişletilmiş yeni bir yazımı Kanuni Sultan Süleyman'a sunuldu (1525). Yapıtta rüzgârlar, pusula, harita, büyük denizler, dünyanın yuvarlak olduğu gibi konular anlatılır; Kristof Kolomb'un Amerika'yı keşfinden Türkiye'de ilk kez söz edilir. Manzum önsöz ve sonsöz dışındaki düzyazılı ana bölümde türk denizcilerinin yolculuk yaptığı sularda kıyılarla ve adalarla ilgili açıklamalar, demirlemeye elverişli, rüzgâra açık ve kapalı limanlar, iskeleler, buralarda kaçar geminin barınabileceği, nerelerden içme suyu sağlanabileceği vb. konusunda bilgiler sıralanır. Sözkonusu bütün yerler kitapta yer verilen haritalarda ayrıntılarıyla gösterilmiştir. (→ Kayn.)

Kitab-ı cilve ya da **Kitab-ı celve,** yezidilerin iki kutsal kitabından biri (öteki *Kitab-ı reş*'tir) [1325 ya da 1414]. Yezidiliğin kurucusu sayılan Şeyh Adi bin Misafir tarafından Şeyh Fahrettin'e söylenerek yazdırıldığı ileri sürülür. Mezhepten olmayanların okuması yasaklanan kitapta bütün yaratıklardan önce var olan Melek Tavus'un insanları doğru yola yöneltmek üzere Şeyh Adi'yi yeryüzüne gönderdiği, *Kitab-ı cilve*'yi onun aracılığıyla insanlara ulaştırdığı belirtilir. Kitapta açıklandığına göre, Melek Tavus, sıkıntılı durumlarında insanlara yardım edecektir. Dünyanın altına ve üstüne hükmeder. Yerde, gökte, denizde yaşayan yaratıklar onun egemenliği altındadır. Yeraltındaki defineleri, hazineleri o bilir. Haklarını başka ilahlara vermeyecektir. Başka dinlerin kitaplarından kendi inançlarına uygun düşen hükümleri almıştır. Açıklanmayan üç şeyden sakınılmasını, kendi şahsına, resmine saygılı olunmasını emreder. Arapça olan ve 109 satır tutan metin, türkçeye Ş. Yaltkaya ta-

Ahmet III çeşmesi kitabesi

Büyük Larousse

rafından (1926) aktarılmıştır. (→ Kayn.)

KİTABİ sıf. (ar. *kitab* ve *î'den kitabî*). **1.** *Esk.* Kitapla ilgili, kitaba uygun. **—2.** Yalnızca kitaplardan edinilen ve yaşanmış bir şeye, uygulamaya, gerçeğe dayalı olmayan şey için kullanılır; kuramsal: *Kitabi bilgiler.* **—3.** Yaşamla ilgili konularda görüşlerini, davranışlarını vb. deneyimlerden çok kitaplardan öğrendiklerine dayandıran, onlara sıkı sıkıya bağlı kalan kimse için kullanılır: *Kitabi bir adam.* **—4.** Dilbilgisi kurallarına uygun, ancak kişisel olmayan anlatım için kullanılır: *Son derece kitabi bir anlatım var.* **—5.** *Kitabi konuşmak,* kişisellikten uzak bir üslupla birtakım kuramsal bilgiler aktarmak.

◆ a. *Esk.* Bir kimsenin kitaplarını düzenlemekle görevli kimse; kitapçı.

—Din. Kutsal bir kitaba bağlı olan. ("Semavi" ya da "ilahi" diye adlandırılan dört kitaptan [Tevrat, Zebur, İncil, Kuran] birine bağlı olanlara "kitabi" [ya da "ehl-i kitap] denilmekle birlikte, sözcük, müslümanlar arasında daha çok musevi ve hıristiyanlar hakkında kullanılır.)

—Dokmc. Çözgüsü ipek, atkısı pamuk ipliğinden dokunan, çözgü yönünde yollu ve desenli bir tür yarı ipekli kumaş; bir tür kutnu. (Çözgüden çeşitli renkteki yollar arasında küçük motifler bulunan örnekleri arasında özellikle Şam ve Hindistan'da dokunanları ünlüydü. Bunlar yapıldığı yere göre *şam kitabisi, hint kitabisi* diye adlandırılırdı.)

—Tar. Padişahın kütüphanesinde görevli memurlara verilen ad.

KİTABİYAT a. (ar. *kitābī*'nin çoğl. *kitābiyāt*). *Esk.* Kaynakça, bibliyografya.

KİTABİYE a. (ar. *kitāb* ve *-iyye*'den *kitābiyye*). *Esk.* Ağaçların iç kısmından elde edilen ve kâğıt yapımında kullanılan madde.

KİTABULLAH a. (ar. *kitāb* ve *allāh*'tan *kitāb-ul-lāh*). İsl. Allah'ın kitabı, Kuran*.

KİTAHARA HAKUŞU, takma adı **Ryukiçi,** japon şair (Yanagava 1885 - Tokyo 1942). 15 yaşından ölümüne kadar, Avrupa simgeciliğinden esinlenilmiş serbest şiirden (*Caşumon,* 1909; *Omoide,* 1911), imgelerinin ataklığıyla yeni bir nitelik kazandırdığı geleneksel tanka*'ya (*Kiri no Hana,* 1913; *Kurohi,* 1940), çocuk şarkılarına (*Usagi no Denpo,* 1921; *Tsuki to Kurumi,* 1929) ve halk şiirine kadar çok değişik türlerde ürünler verdi.

KİTAHARA HİDETERU, japon dansçı ve koregraf (İsesaki, Honşu, 1940). Tchaikovsky Memorial Tokyo Ballet Company' nin okulunda yetişti. Bu topluluğun önceleri baş dansçısı, sonra da sanat yönetmeniydi. Günümüz klasik bale yönetmenlerinin en önemlilerindendir. *Uyuyan güzel* ve *Külkedisi* gibi yapımları bunu kanıtlar.

KİTAİBELİA a. (öz. a. P. *Kitaibel*'den). Doğu Avrupa'da yetişen ve yaprakları asma yapraklarını andıran, sonbaharda beyaz ya da pembe çiçekler açan çokyıllık, büyük otsu bitki. (Ebegümecigiller familyası.)

KİTAJ (Ronald), ingiliz uyruğuna geçmiş amerikalı ressam (Cleveland 1932). New York, Viyana ve Oxford'da öğrenim gördükten sonra, 50'li yılların sonunda ingiliz pop art'ının gelişmesinde önemli bir rol üstlendi. Pop art'ın güçlü bir tarihsel ve kültürel anlamla yüklü ikonografik öğelerini ön plana çıkararak ona daha toplumsal bir içerik kazandırdı (*Rosa Luxemburg'un öldürülüşü,* 1960). Bu öğelerin karmaşık biçimde bir araya getirilmesi, temaların iç içe geçmesi, canlı renklerin kullanılması Kitaj'ın sanatının ayırıcı özellikleridir (*The Autumn of Central Paris* [*after Walter Benjamin*], 1972-73); ancak sanatçı, 1975'ten sonra, canlı model kullanımına dayanan daha klasik bir yapıya yönelmiştir.

KİTAKAMİ, Japonya'da bir ırmak (243 km uzunluğunda) ile bir dağ kütlesinin (en yüksek noktası Hayaçinezan'da 1 914 m) adı, Honşu'nun kuzeyinde, Büyük Okyanus kenarında. Geleneksel bir kırsal bölgedir (at yetiştiriciliği); çoraklığı nedeniyle "Japonya'nın Tibet'i" takma adıyla anılır.

KİTA-KYUŞU, Japonya'da (Kyuşu) kent; 1 026 467 nüf. (1990). 1963'te beş eski kentin (Moci, Kokura, Yahata, Tobata ve Vakamatsu) birleştirilmesiyle oluşturuldu. Şimonoseki boğazı kıyısında, japon megalopolisi Fukuoka'dan önceki ikinci iskele ve büyük bir sanayi (metalürji ve ağır kimya) merkezidir.

KİTALE, Batı Kenya'da kent, Elgon dağının D.'sunda; 11 600 nüf. Bir sığır yetiştiriciliği ve kahve üretim merkezi.

KİTAMİ, Japonya'da kent, Hokkaido adasının kuzeyinde, Abaşiri ovasının kenarında; 107 247 nüf. (1990).

KİTAP a. **1.** Basılmış ve bir araya getirilmiş, ciltli ya da ciltsiz sayfalar bütünü: *Bir kitabın kabı, forması. Nadir, eski, değerli bir kitap.* (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Basılmak üzere hazırlanmış yapıt: *Bir kişi üzerine bir kitap hazırlamak. Bir kitap üzerinde çalışmak.* **—3.** İçeriği bakımından ele alınan yapıt: *İyi bir kitap. Ders kitabı. Okuma kitabı. Başucu kitabı. Dua kitabı. Bir kitabı özetlemek, incelemek, eleştirmek. Çeşitli dillere çevrilmiş bir kitap. Kitabın konusu nedir? Yemek kitabı.* **—4.** Yalnızca reprodüksiyonlar, desenler vb. içeren, içinde hiç yazı bulunmayan sayfalar bütünü: *Boyama kitabı.* **—5.** Birkaç cilt olarak basılmış olsun ya da olmasın bazı yapıtlardaki genellikle bölümden ya da fasıldan daha geniş olan bölüm: *Kutsal Kitap'ın rakamlar kitabı.* **—6.** *Ed.* Sökebilen, tadına varabilen için bir bilgi, öğreti, eğitim kaynağı olan şey: *Doğa kitabını sonuna dek okumak. Hayat kitabını okuyarak yetişmek.* **—7.** Kutsal kitap: *Kitap üzerine yemin etmek.* **—8.** *Kitap açacağı,* tahta, fildişi, gümüş gibi maddelerden yapılan, sayfaları katlı kitapları açmaya yarayan araç. ‖ *Kitap düşkünlüğü,* tutku niteliği kazanmış kitap edinme isteği, bibliyomani. ‖ *Kitap ehli,* dört kutsal kitaptan birini benimseyip ona inanmış kimse. ‖ *Kitap fuarı* kitapların okurlara tanıtılması amacıyla düzenlenen sergi. ‖ *Kitap gibi konuşmak,* özenli ve bilgiçce konuşmak. ‖ *Kitap kurdu,* çok kitap okuyan, kitaba aşırı ölçüde düşkün olan kimse. ‖ *Bir şeyden sıf. + kitap olur,* bir şeyden uzun uzadıya söz edilebileceğini, gene de konunun tüketilemeyeceğini, bir kimsenin yaptıklarının sonu gelmeyen bir liste haline getirilebileceğini belirtmek için kullanılır: *Bu yolculuğu bütün ayrıntılarıyla anlatmaya kalkışsam, koskoca bir kitap olur.* ‖ *Kitaba el basmak,* Kuran üzerine el koyarak ant içmek. ‖ *Kitaba uydurmak, kitabına uydurmak,* yolsuz, yasaya uygun olmayan bir işi yasaya uygunmuş gibi gösterecek bir yol bulmak: *Sen becerir, kitaba uydurursun.* ‖ *Kitabı kapamak,* bir konuyla ilgisini kesmek. ‖ *Bir şeyi kitaplardan öğrenmek, bilmek,* o konuda deneyimlerden değil sadece kitaplardan edinilmiş bilgileri olmak. ‖ *(Bir şeyin) kitapta yeri olmak,* onun bir durumla ya da sorunla ilgili bir yönü din ya da yasa kitaplarında bulunmak, sözkonusu edilmek.

—Böcbil. *Kitap kurdu,* larvaları kâğıt ve kartonlar, deri ciltlerle beslenen, kütüphanelere büyük zarar veren bitlerin genel adı.

—Evlerde, kütüphanelerde, ağaçlarda yaşayan, kâğıt yediği için kitaplara büyük zarar veren bit. (Bil. a. *Trogium pulsatorium* ya da *Atropos pulsatoria* ya da *Atropus pulsatorium; Psocoptera* takımı.)

—Çağ. sant. *Sanatçı kitabı,* tümüyle sanatçı tarafından tasarlanmış, kitap biçiminde sunulan yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Denizc. ve Dy. *İşaret kitabı,* gemilerde ve demiryollarında kullanılan bütün işaretlerin yazılı olduğu kitap.

—Giz. bil. *Kitap falı,* gelişigüzel açılmış bir kitaba bakarak geleceği kestirme sanatı. (Bu kitap, genellikle ünlü bir kitap ya da herhangi bir şekilde kutsal bir kitap olabilir: *İlyada,* Vergilius'un bir yapıtı, Kutsal Kitap...) —Kutsal sayılan kitapları rasgele açıp burada yazılanlara göre yorumlarda bulunarak (tefe'ül ederek) bakılan bir tür fal.

—İsl. Allah'ın, bir din ortaya koymak ya da önceki dini sürdürmek amacıyla insanlara gönderdiği vahiyleri içeren yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. huk. Çeşitli bölümleri içeren fıkıh konularının tümü. (Kitab ül-bey, kitab ül-icare vb.) ‖ *Kitab ül-abik,* kaçak köleyle ilgili hukuki düzenlemeleri içeren bölüm.

—Tic. *Kitap kulübü,* kitap dağıtımında kullanılan bir satış yöntemi. Buna göre, kulüp üyeleri belli bir ödenti karşılığında indirimli fiyatla kitap satın alabilir.

André Morain

Ronald Kitaj
The Autumn of Central Paris
(1972-73)
özel kol.

—ANSİKL. • *Tarihçe.* Yazının kullanımı yaygınlaştıkça, taş, bronz, kil tuğlalar, ağaç tabletler ve ağaç kabukları, yerlerini, daha kolay taşınabilir malzemelere bıraktı. Mısırlılar, yaprak biçiminde birleştirilmiş papirüs sapı tabakalarından yararlandılar; Çinliler önce ipek, daha sonra kâğıt kullandılar. Anadolu'da, daha sonra Yunanistan'da, son olarak da Roma'da ağartılmış ve parlatılmış koyun, keçi ya da dana derisinden parşömen yapıldı. Tüm ilkel kitaplar tomar biçimindeydi *(volumen)* ve yalnızca bir yüzlerine yazı yazılıyordu. Kitaba, günümüze kadar koruduğu dikdörtgen biçimini vermek için parşömen kâğıdını yapraklara bölmek, katlamak ve formalar halinde dikmek, ancak Augustus döneminde düşünülebildi.

Tomar kullanımı Ortaçağ'da adli işlem tutanaklarında, daha sonraları da yahudi ayin kitaplarında sürdürüldü. Yazı, codex' in katlanmış yapraklarının ön ve arka yüzüne elle, ülke ve çağlara göre fırça, kamış ya da tüyle, değişik renkte mürekkeplerle yazılırdı. Çoğu kez çok zengin olan süsleme, süslü harflerden, kenar düzenlemelerinden, metne karışmış ya da metin dışı resimlerden, çok değerli elyazmalarında ise altın bezeklerden oluşurdu. Batı'da elyazmaları genellikle manastırlarda, XII. yy.'dan sonra da büyük üniversite merkezlerinde kaleme alındı. Özel müşterilere hizmet veren yazıcı ve tezhipçi atölyeleri de vardı.

Çin'de VI. yy.'dan beri kullanılmakta olan ksilografi ve mürekkep verdikten sonra tamponla baskı teknikleri Avrupa' da, kâğıt kullanımının genelleşmesiyle aynı dönemde, XIV. yy.'ın sonlarına doğru yaygınlaşmaya başladı. Bu teknikler birkaç sayfalık kitapların basılmasına olanak verdi; bu kitapların en önemlileri *Vahiy* ve *Yoksulların İncili*'dir.

Çinliler kilden yapılmış devingen harfleri XI. yy.'da kullanmaya başladılar, metal alaşımı devingen harfler 1440 ve 1450 yılları arası Mainz'de kullanıldı ve buluş Gutenberg'e mal edildi. Gutenberg baskı makinesini kurdu ve daha koyu bir mürekkep kullandı. Basılan en eski ve önemli kitap bir İncil, kesin bir tarih taşıyan ilk kitap ise *Mainz Mezamiri*'dir (1457). Kazınmış ağaç bloklarını, devingen harflerden

oluşan metinle bir arada kullanan ilk kişi olan Pfister bunu Bamberg'de gerçekleştirdi (*Boner masalları*, 1461). Tarama gravür çok ender kullanıldı (Floransa, 1477).

XVI. yy.'da matbaacılık slav ülkelerinde (Moskova, 1563), Amerika'da (Mexico, 1540) ve Hindistan'da (Goa, 1557) yayıldı. Başlık, eskiden kitabın sonundaki künyede yazılan adres ve tarih öğeleriyle birleşti ve kitap modern görünümünü kazandı. Dürer, Holbein, Jean Goujon gibi en ünlü sanatçılar kitapları resimlediler. Venedik'te Manuziolar ya da Paris'te Estienneler gibi bilim adamlarının ya da Anvers'te Christophe Plantin gibi büyük iş adamlarının yönettiği matbaalar kuruldu. O zamana değin dinsel ve klasik edebiyatın yayılmasını sağlayan kitap, bilimlere geniş yer verdi. XVII. yy.'da ve özellikle XVIII. yy.'da, kazıma kalemi ve ofort, ağaç üzerine kazımanın yerini aldı. Daha geniş kitlelere ulaşabilmek için küçük forma dizileri çoğaltıldı (örneğin Hollanda'da Elzevirler), Fransa'da da kitapseverler Eisen, Gravelot ya da Genç Moreau'nun küçük resimlerle süslediği yapıtlara büyük ilgi gösterdiler.

XIX. yy.'ın ilk yıllarında, metal baskının, şerit kâğıdın bulunuşu ve stereotipi gibi birçok yeni teknik, artan isteği karşılamak için kitabın görünüşünü değiştirmeden, baskı sayısını büyük ölçüde artırma, bunun sonucu olarak da maliyetini düşürme olanağını sağladı. Resimleme alanında, çelik üzerine kazıma ve taşbaskı gibi yeni yöntemler geliştirildi. Basımda motor gücünden yararlanılması, bitkisel kâğıt kullanımı, fotoğraf, sonra dizgi makinelerinin, rotatifin, ofset yoluyla resim aktarımının bulunması basımın hızlanmasına, ucuz kitaplarda ve magazinlerde resme yer verilmesine, daha sonra da renk kullanımına olanak sağladı.

Okuma yazma oranının artması ve öğretim kurumlarının çoğalması kitabın yayılmasını sağladı. Kitabın XX. yy. başlarında tek dolaylı rakibi basındı; buna daha sonra sırasıyla radyo, sinema, fonogram, televizyon ve video da eklendi. Cep kitaplarının yaygınlaşmasına ve dağıtım kolaylıklarına rağmen, kitap, artık, kitlesel kültür iletişiminde tek araç değildir; oysa, tüm tarihi boyunca, gerçek bir uygarlık yaratacak kadar kültür alanına egemen olmuştur.

—Çağ. sant. 60'lı yıllardan başlayarak birçok sanatçı, sanat yapıtını kitap biçiminde tasarlamaya başlamıştır. Resimlemenin ötesinde kitabın kullanımı, somut ve kuramsal bir düşünce süreci olarak ortaya çıkar (Matisse'in *Caz*'ı [1947] kısmen bu tutumu yansıtır); tümüyle sanatçı tarafından hazırlanan sanatçı kitabının ayırtedici özelliği, sanatsal yaratıcılığı ve iletişimi yeniden tartışma gündemine getirmesidir; kent yaşamının bayalığı üzerine görüntüler (amerikalı Edward Ruscha), "karşı-sanat" görüntüleri (D. Rot, W. Vostell, George Brecht, Robert Filliou [→ FLUXUS], vb.), kitap üzerine müdahaleler (Jean-Marie Bertholin, Jochen Gerz, Hubertus Gojowczyk, Tom Phillips), kavramsal (J. Kosuth, Bernar Venet, Hanne Darboven, Art-Language, J. Dibbets, vb.) ya da "belgesel" nitelikte araştırmalar (J. Le Gac, C. Boltanski, Annette Messager, vb.).

—İsl. Kuran'da 256 kez tekil, 6 kez de çoğul olmak üzere 262 kez yinelenen kitap sözcüğü, bu ayetlerden büyük bölümünde Kuran ve Hz. Muhammet'ten önceki bazı peygamberlere gönderilmiş olan öteki kitaplar için kullanılır. Kuran'da yahudilerden ve hıristiyanlardan sık sık *kitap ehli* (ehl'i kitab) ya da *kendilerine kitap verilenler* diye söz edilir, böylelikle onların bağlandıkları kitapların da Tanrı katından olduğu benimsenir. Bu nedenle islam hukukunda islam devletinin yurttaşı yahudiler ve hıristiyanlar "kitabi" diye adlandırılır ve bunlar hakkında müşrikler ile islam dininin tanrısal kaynaklı olarak tanımadığı dinlerden ya da tümüyle dinsiz olanlardan farklı bir uygulama ortaya konur. Bundan başka Kuran'da kitap sözcüğü, Allah'ın insanlar ve genel olarak evrenin düzeniyle ilgili yargı ve kararlarının saptanmış bulunduğu tanrısal bilgi, kader alanı (III, 145; XXXIII, 6; XXXIV, 3); insanların ahirette hesaplarının görülmesine temel oluşturacak *amel defterleri* (XVII, 71; LXIX, 19, 25; LXXXIV, 7, 10), mektup (XXVII, 28) gibi anlamlarda da kullanılır. Ayrıca, bazı insanların benimsedikleri yanlış ve boş inançlar, herhangi bir kitapta yazılı bulunmayan, dolayısıyla bir temele dayanmayan kanılar olarak değerlendirilir.

İslam dininin amentü*'sünde yer alan altı inanç ilkesinden biri de kitaplara imandır. Bu kitaplar, sonuncusu Kuran olmak üzere, İncil, Zebur ve Tevrat ile daha dar kapsamlı olduklarından *suhuf* (sayfalar) diye adlandırılan kitaplardır. Kuran'a göre dört büyük kitabın en eskisi olan Tevrat Hz. Musa'ya, Zebur Hz. Davut'a, İncil Hz. İsa'ya, Kuran da Hz. Muhammet'e indirildi. Kuran'da ayrıca Âdem'in Tanrı'sından "kelimeler" aldığı (II, 37) belirtilir, "İbrahim'in suhufu"ndan söz edilir (LXXXVII, 19), öteki peygamberlere vahiyler indiğini belirten ifadeler yer alır. İslam inancına göre Hz. Âdem'e 10, Hz. Şit'e 50, Hz. İdris'e 30, Hz. İbrahim'e de 10 sayfa (suhuf) gönderildi. Yine islam inancına göre eski suhuflar ile kitapların bir bölümü tümüyle kayboldu, bir bölümüne de insan eli karıştı ve bunlar özgünlüklerini yitirdiler. Bugün yeryüzünde Tanrı'dan geldiği biçimi ile korunmuş olan tek kutsal kitap Kuran'dır. Bu nedenle yalnızca Kuran'ın hükümleri geçerlidir. Bununla birlikte, Hz. Muhammet'in ehli kitaptan olan yurttaşlarına kendi kitaplarının hükümlerini uyguladığını gösteren kanıtlar vardır.

KİTAPBİLİM a. İlgi merkezi kitap olan bilim kollarının (kaynakça, kütüphanecilik, kitap tarihi, kitapseverlik, maddi kaynakça, metinbilim, kitapbilimsel ruhbilim, okuma ruhbilimi, kitap toplumbilimi, vb.) tümü.

—ANSİKL. Kitapbilim, kitabın kökeninden, durum ya da kullanımından bağımsız olarak, yalnızca kendisiyle uğraşır ve bilgi bakımından kitapla olduğu kadar kitapta yazılı olanla da ilgilenen belgeleme biliminden ayrılır.

Kitapbilim, Otlet'in çalışmalarıyla (1935), betimleyici bir evreden bilimsel evreye geçti. İstatistiği kitaba uygulayarak (kaynakçasal bibliometri) kendi yöntembilimini kurdu. Kitabı yöneten yasaları bulmaya çalıştı. Kitap uzmanları bugün kitapbilimi bilimkuramsal bir inceleme nesnesi durumuna getirmekte ve değişik uygulamalarla bölümlere ayrılmış bilim kollarının ötesinde, tek bir bilim kurmaya çalışmaktadırlar.

KİTAPÇI a. **1.** İşi kitap satmak olan kimse. (Yazar ya da yayımcı ve okur arasında aracı olan kitapçı, genellikle kitap satışını artırmaya çalışır [müşterilere önerilerde bulunmak, kitapları sergilemek, imza günleri düzenlemek vb.].) **—2.** Kitap satılan dükkân. **—3.** *Esk.* Bir kimsenin kitaplarını düzenlemekle görevli kimse; kitabi.

KİTAPÇI-BASIMCI a. Kitabı hem basan, hem de satan kitapçı.

KİTAPÇIBAŞI a. Kur. tar. Padişahın kitaplarıyla ilgilenen memurların başındaki görevliye verilen unvan. (Vezirlerin sahip olduğu kütüphanelerdeki memurların başında bulunanlar da aynı adla anılırdı.)

KİTAPÇILIK a. Kitap satma işi.

KİTAPÇI-YAYIMCI a. Yazarların özgün metinlerini satın alan ya da yapıtlarını bastırıp satmak üzere onlarla sözleşme imzalayan kitapçı.

KİTAPHANE a. (ar. *kitāb* ve fars. *ḫāne'* den *kitāb-ḫāne*). *Esk.* **1.** Kitaplık. **—2.** Kitapçı dükkânı.

—Mim. Cami, medrese gibi yapılarda kitapların bulunduğu küçük mekân. (Osmanlı mimarlığında bağımsız kütüphane yapıları, ilk kez XVII. yy.'da görülür.)

KİTAPLAŞTIRMAK g. f. Bir araya getirerek kitap biçiminde yayımlamak.

KİTAPLIK a. **1.** Belirli bir düzene göre sınıflandırılmış kitap, süreli yayın, grafik ve görsel, işitsel belgeler koleksiyonu. (Eşanl. KÜTÜPHANE.) **—2.** Ödünç verilebilen ya da yerinde incelenebilen bir kitap ve belgeler koleksiyonunun bulunduğu yapı. (Eşanl. KÜTÜPHANE.) **—3.** Kitapların yerleştirildiği raflı ve bölmeli mobilya. (Eşanl. KÜTÜPHANE.) **—4.** *Çocuk kitaplığı*, çocuklara okuma alışkanlığı kazandırarak gelişmelerine yardımcı olmak amacıyla açılmış, içinde değişik yaş kümelerinin ilgisini ve gereksinimlerini karşılayacak türde yapıtlar bulunan kitaplık. ‖ *Gezici kitaplık*, bir motorlu taşıta yerleştirilmiş kitaplık.

—Bilş. *Program kitaplığı*, bilgisayar kullanıcılarının yararlanmaları için hazır bulundurulan bağımsız programların ya da başka programlar içinde kullanılabilen programların tümü. (Eşanl. PROGRAMATEK.) [Bk. *ansikl.* böl.]

◆ sıf. **1.** Kitap yapmaya uygun: *Kitaplık kâğıt.* **—2.** Herhangi bir sayıda kitap oluşturacak kadar: *Elimde en az iki kitaplık belge var.*

—ANSİKL. Kitaplık sözcüğü hem kitapların saklandığı mekânı, hem de içine kitapların yerleştirildiği mobilyayı belirtir.

• *Mobilya olarak kitaplık.* Önceleri gezi sırasında taşınabilen bir sandık, sonra da bir dolap biçiminde olan kitaplıklar, XVIII. yy.'da, iç rafları ayarlanabilen özel bir mobilya haline geldi. Kitaplıklar genellikle iki bölümden oluşuyordu: üst bölüm camlı ya da kafesli, alt bölüm ise düz kapaklıydı. Kitaplıklar da üslupların gelişimine ayak uydurmuş (Louis XIV, Empire, Louis-Philippe), ingiliz mobilyacılığında büyük bir yer tutmuştur. Bir eksen üzerinde monte edilmiş döner kitaplıklar, XX. yy.'ın başında moda olduysa da daha sonra, yerlerini raflara ya da ihtiyaca göre birbirlerine eklenebilen önüretimli parçalardan oluşan mobilyalara bıraktı.

• *Yabancı kitaplıklar.* Her ülkenin kendi yöntemlerine göre düzenlenmiş kitaplıkları vardır. Yabancı kitaplıkların listesi *The World of Learning*'de ya da *İndex generalis*'te verilir. En önemli yabancı kitaplıklar şunlardır: *British Museum*, Londra; *Bibliothèque nationale*, Paris; *Kongre kitaplığı*, Washington; *Ulusal kitaplık*, Viyana; *Vatikan kitaplığı*, Roma.

• *Türkler'de kitaplık.* Türk kütüphanelerinin tarihsel kökeni ortaçağ İslam uygarlığı dönemine uzanır. Uygur Türkleri'nden kalma zengin yazmaların varlığı bilinmekle beraber, islamlıktan önceki yaklaşık on üç yüzyıl henüz yeterince aydınlanmış değildir. Türkler arasında islamlığın yayılmasından Osmanlılar'ın ortaya çıkışına değin geçen üç yüzyıllık dönem de yapılacak araştırmaları beklemektedir.

Türkler'de yaklaşık dokuz yüzyıllık bir kitaplık geleneği vardır. Anadolu Selçukluları, Beylikler ve Osmanlı İmparatorluğu dönemlerinde kitaplık kurma çabaları aralıksız sürdürülmüştür. Bugün yazma eser kitaplıklarında bulunan birçok yapıtın üzerinde Anadolu selçuklu kitaplıklarına ait olduğunu gösterir kayıtlar vardır. Erzurum'daki Saltuklu, Diyarbakır ve Mardin'deki Artuklu, Kastamonu'daki Candaroğlu kitaplıkları Beylikler döneminden kalmıştır.

İslam ortaçağ uygarlığı içinde yer alan Selçuklu devletleri ve Osmanlılar'da kitaplık devlet bütçesiyle değil özel vakıflarla ortaya konan bir kuruluştu. Medreselerde müderrislerin, mahallelerde halkın yararlanması için yapılmış vakıf kitaplıklar bulunurdu. Osmanlılar'ın ilk dönemlerinde bu kitaplıklar ya cami, türbe, tekke gibi hayır kurumları içinde ya da imaretlerde oluşturulmuştu. Daha sonra bunların yerini başlı başına kitaplık olarak yapılmış vakıf kuruluşlar aldı. Kitaplıkların yönetimi ve hizmet verme biçimi konusunda vakfın kurucuları tarafından hazırlatılan vakfiyeler; yalnız vakfedilen bina, gelirleri

ve kitap sayısını değil, çalışacak elemanların niteliklerini, kitaplığın hizmet verme sürelerini, kataloglama ve denetim işlerinin nasıl yapılacağını, okuyuculara nasıl davranılacağını ve kitaplık hizmetlerinin özü bakımından anlamı bulunan kimi kayıtları da içeriyordu.

XIII. yy.'da Osmanlı devletinin kuruluşunun ardından açılan Bursa, İznik medreselerinde kitaplık olup olmadığına ilişkin kayıtlara rastlanmamıştır. Murat I döneminde Bursa medresesi'nde ders veren Molla Fenari'nin, öldüğünde 10 000 kitap bıraktığına, medrese öğrencilerinin bu kitaplar arasında bulunan Saadettin Taftazani'nin kitabını okuyabilmek için iki günlük tatillerinin üç güne çıkartılmasını istediklerine ilişkin kayıtlar vardır. Bu da o dönemde, kişilere ait zengin kitaplıkların bulunduğunu ortaya koymaktadır.

Yıldırım Bayezit döneminde, dışarıdan gelen bilim adamlarıyla birlikte bilime olan ilgi de arttı, bir bilim ve kültür merkezine dönüşen Bursa'da önceki beş medreseye yenileri eklendi. Bunlardan Eyne Subaşı medresesi'nin üst katında özellikle bir kütüphane odası olduğuna ilişkin kayıtlar vardır. Vakıfların atama yazılarında da Eyne Subaşı'nın Balıkesir'de kurduğu medresede de bir kitaplık olduğu anlaşılmaktadır. Gene vakıf kayıtlarına göre Bolu'daki Yıldırım medresesi'nde de bir kitaplık bulunmaktadır. Böylece varlıkları belgelenebilen ilk osmanlı kitaplıklarının Yıldırım Bayezit döneminde kurulduğu anlaşılmaktadır.

İstanbul alındıktan sonra önce cami, medrese ve tekkelerde kitap dolapları, sonra da kitaplıklar kuruldu. Fatih Sultan Mehmet'in Manisa'dan Edirne sarayı'na götürdüğü kitaplar ilkin İstanbul'da yapımı tamamlanan Eski saray'a, ardından Yeni saray'a taşındı. Bu saray kitaplığı, İstanbul'daki ilk osmanlı kitaplığı olarak kabul edilir. İstanbul'daki ilk vakıf kitaplık ise son araştırmalardan elde edilen bilgilere göre Eyüp külliyesi'nde bulunan kitaplıktır. Fatih Sultan Mehmet'in yapımını başlattığı külliye, sekiz yılda tamamlandı; cami, medreseler ve imaretin yanında, dört medrese için dört ayrı kitaplık oluşturuldu. Daha sonra bu kitaplıklar birleştirilerek, Ayasofya ve Zeyrek medreselerinden getirtilen kitaplarla birlikte bir merkez kitaplık oluşturuldu. Bayezit II, Selim I ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde dermeler zenginleştirildi ve yeni kitaplıklar kuruldu. Ahmet III dönemi, kütüphane çalışmalarının en yoğun olduğu dönemlerden biridir. Ahmet III'ün buyruğuyla Osmanlı devletinin kuruluşundan başlayarak saray çevresinde toplanan kitapların değerlendirilmesi için 1719'da Topkapı sarayı'nda bir kitaplık kuruldu, 1725'te Yeni cami'de halka açık bir kitaplık yaptırıldı. Bu dönemde İstanbul'daki kitaplıkların en önemlisi Şehit Ali Paşa'nın 1725'te Vefa' da kurduğu kitaplıktır.

Köprülü kitaplığı (1678) İstanbul'un ayrı yapısı olan ilk kitaplığıdır.

1850-1854 arasında hazırlanmış yazma bir "İstanbul kütüphaneleri toplu kataloğu", 1874'te basılan "Konya kütüphaneleri toplu kataloğu", 1887'de Bursa vilayeti yıllığı içinde yer alan "Bursa kütüphaneleri toplu kataloğu", önemli kitaplık çalışmaları olarak anılabilir. Osmanlı devletinin gelişmesiyle yalnız İstanbul'da değil Anadolu'da da birçok kitaplık kuruldu. Kayseri, Amasya, Afyon, Tosya, Manisa, İzmit, Kastamonu, Burdur, Yozgat, Safranbolu ve Akhisar'da kurulan birçok önemli kitaplıktan bir bölümü yalnızca cami dolaplarında saklanan dermeleri içerse de günümüzde de yaşamaktadır. Bundan da anlaşılacağı gibi Osmanlılar döneminde kütüphane yalnız büyük kentlerde değil, daha küçük yerleşim bölgelerinde de bir gereklilik ve bir vakıf konusuydu.

Ortaçağ islam dünyasının ve Osmanlı devletinin tüm kurumlarıyla birlikte çöküş dönemine girmesiyle kitaplıklar da örgüt ve içerik yönünden yetersiz kalmaya başladı. Kitaplıklardaki kitapların yetersizleşmesine ilişkin ilk saptamalar 1788'e değin iner. D'Ohsson, *Tableau générale de l'Empire Ottoman* adlı yapıtında, kitaplıklardaki kitapların büyük bölümünün günün gereksinimlerine ve anlayışına uygun olmaktan uzak bulunduğunu belirtmiştir.

Ethem Pertev Paşa ile Münif Efendi'nin 1861'de dönemin sadrazamı Ali Paşa'ya sundukları layihada da, İstanbul'daki kitaplıkların özellikle içerik bakımından dönemin gereklerini karşılamaktan uzak olduğu belirtilmiştir. Ayrıca Münif Efendi'nin kurduğu Cemiyeti ilmiyei osmaniye'nin kitaplığı konusunda *Mecmuai fünun*'da çıkan bir yazıda, "Dersaadet'te yabancı dilde kitap bulunduran hiçbir genel kitaplık olmadığı" belirtilmektedir. Bu da karşılanamayan gereklerden birini göstermektedir.

Tanzimat fermanı'ndan sonra devlet yeni anlayışlara göre yeni bir örgütlenmeye gitti, bu arada Efkaf nezareti kuruldu ve kitaplıkların bağlı olduğu Vakıflar idaresi bu kuruluşa bağlandı, ancak geleneksel kitaplık anlayışında büyük değişmeler, Tanzimat fermanı'nı tamamlayan Islahat fermanı'nın çıkışından sonra (1856) görülmeye başlandı.

1869'da çıkan Maarifi umumiye nizamnamesi ile kitaplıklar, öğretim kurumlarıyla birlikte, devlet örgütünün çalışma ve yükümlülük alanına girdi.

1869-1871 arasında Maarif meclisi başkanı olan Münif Efendi'nin Ethem Pertev Paşa'yla birlikte hazırladığı layiha, "bila istisna umum ahaliye mahsus" bir kitaplık kurulmasını öneriyordu. 1881'de "Kütüphanelerin sureti idaresi" konulu bir talimatname çıkartıldı ve kitaplıkların Maarif nezareti telif ve tercüme dairesi'ne bağlı Kütüphaneler müfettişliği'nce denetlenmesi hükme bağlandı. Böylece 1869 nizamnamesi'yle bir devlet görevi niteliği kazanan kitaplık hizmetlerinin yeri, idari hukuk açısından da açıklığa kavuştu. Bu gelişmeler sonucu ülkede devlet eliyle kurulmuş ilk halk kitaplığı olan Beyazıt'taki Kütüphanei umumi (bugün Beyazıt* devlet kütüphanesi) açıldı (1882).

1879'da Maarif nezareti'nin yönetimindeki bir komisyona İstanbul'daki vakıf kitaplıkların kataloglarını hazırlama görevi verildi ve 69 kütüphaneye ait 40 ciltlik bir basılı katalog dizisi çıkartıldı.

İkinci meşrutiyet döneminde (1908), "milli kitaplık" fikri, İttihat ve Terakki cemiyeti'nin programında sürekli yer alan bir konuydu ve bu olgu yeni bir akıma yol açtı. 1912-1918 yılları arasında çeşitli illerde "milli kitaplık" adıyla pek çok kitaplık kuruldu. 1912'de İzmir'de ve Kayseri'de; 1917'de Eskişehir'de ve Konya'da; 1918'de Diyarbakır'da; 1920'de Bursa'da kurulan kitaplıklar bunlardan birkaçıdır.

1911'de temeli atılan Türk ocağı ve bunun taşra örgütünde kurulan kitaplıklar da bir tür halk kitaplığı işlevi gördü.

1909'da İstanbul'a gelen ve sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa'ya İstanbul'daki kitaplıklar konusunda bir "takrir" veren Mısır Nazırlar meclisi ikinci kâtibi Ahmet Zeki Bey'in 96 maddeyi içeren saptamaları, Cumhuriyet döneminde devralınan kitaplık mirası konusunda fikir vermesi bakımından önemlidir. Ahmet Zeki Bey, bu takrirde İstanbul'da birbirinden uzak yerlerde kurulmuş kırktan çok vakıf kitaplığın bulunduğunu; kitapların ışıksız ve havasız yerlerde böcekli, tozlu, kirli ve düzensiz yığınlar halinde bırakıldığını; hafızkütüplerin kütüphanelere düzenli gelmediklerini, her kitaplıkta ancak kendi kitaplarının fihristinin bulunduğunu, bu fihristlerden değerli bir kitabın başka bir nüshasının öteki kitaplıklarda olup olmadığının öğrenilemediğini; basılı fihristleri satın almanın haftalar süren zahmetleri gerektirdiğini, zaten bunların da sınıflama yönünden büyük yanlışlar içerdiğini; aynı kitapların birbirini izleyen ciltlerinin değişik kitaplıklarda bulunduğunu ve İstanbul'daki vakıf kitaplıklarına ait birçok değerli kitabın yurtdışındaki kitaplık ve müzelerde bulunduğunu belirtmektedir.

Cumhuriyet'ten sonra 1925-1926 yıllarında, bir süre Maarif vekâleti hars dairesi müdürlüğü görevinde bulunan Hamit Zübeyir Koşay* 1925 yılında hazırladığı bir raporda, Türkiye'deki kitaplıkların durumunu özetle şöyle saptamıştır: "1925 yılında Türkiye Cumhuriyeti'ni oluşturan 64 il, 395 ilçeden 45 il merkezi ve 366 ilçede genel kitaplık yoktur. İstanbul kitaplıklarında yüz binlerce kitap bulunmasına karşın bütün Anadolu'da en çok 60-70 bin cilt kitap vardır. Bunların çoğunluğu çok yüksek müzelik değeri olan eserler olmakla birlikte günün gereklerini karşılamaktan uzaktır. Genellikle iki, üç yüzyıl önceki islam skolastik bilminin damgasını taşımaktadırlar. Bu gibi eserlere sarıklı ulema sınıfının kitaplığı ve binalara da cami ve tekkelerin tamamlayıcı bir bölümü olarak bakılabilir. Eldeki kitaplıklardan eski uygarlığımızı inceleyecek bilginlerle ibadet erbabı yararlanacaklardır. Çağın gereklerini karşılayacak kitaplıkları yeniden kurmak zorunluluğu vardır.

Yazma ve basma eserlerin yurtdışına kaçırılmaması için önlem alınmalıdır. Kütüphanecilik tekniğini bilen elemanlar yetiştirilmeli, darülfünunlarda kütüphanecilik bölümleri açılmalıdır.

Bir devlet kitaplığı ve darülfünun kitaplıkları kurulmalıdır.

Halk kitaplığı bulunmayan illerde kitaplıklar açılmalı, ilçe ve bucaklarda açılacak bu tür kitaplıklar eğitici amaçlara yönelmelidir. Bunlara bağlı gezici kitaplıklar da olmalıdır."

Bunun ardından Hars müdürlüğü tarafından valiliklere gönderilen 9 haziran 1925 tarihli yazı da Cumhuriyet döneminde Türkiye'de bulunan kitaplıkların denetim altına alınma çalışmalarının nasıl başladığını göstermektedir. Bu yazıda il merkezlerinde, kaza ve nahiyelerde bulunan resmi ve özel kitaplıklardaki kitapların sayılması ve saptanması, içlerinde ender nüshalar varsa bildirilmesi istenmektedir.

Kitaplıkların bağlı bulunduğu Hars müdürlüğü, TBMM hükümeti kurulduktan sonra Milli eğitim bakanlığı'na bağlı olarak oluşturulmuştu. 7 şubat 1926'da yerini, Müzeler müdürlüğü, Güzel sanatlar müdürlüğü ve Kütüphaneler müdürlüğü olmak üzere üç ayrı kuruluşa bıraktı. Kütüphaneler müdürlüğü, 1960'ta Genel müdürlük haline getirildi ve Kültür bakanlığı'nın kurulmasından sonra bu bakanlığa bağlandı. Bugün Kültür ve turizm bakanlığı adını alan kuruluş içindeki yerini korumaktadır. Türkiye'deki bütün halk ve çocuk kitaplıklarının yönetiminden sorumlu olan kuruluşun belediye, okul ve vakıf kitaplıklarını denetleme yetkisi vardır.

Türkiye'de Kütüphaneler genel müdürlüğü yanında halka kitaplık hizmeti verme konusunda çalışmalar yapan bir başka kuruluş da 1960'ta Milli eğitim bakanlığı' na bağlı olarak kurulan Halk eğitimi genel müdürlüğü'dür. Kütüphaneler genel müdürlüğü'nün görev alanı içinde sayılabilecek amaç ve ilkeler doğrultusunda çalışan bu kuruluşa bağlı olarak 1965'te 6 081 okuma odası açıldı, bağımsız bir kitaplık odası bulunmayan köylerde 11 099 okuma köşesi oluşturuldu. İl ve ilçelerde açılan Halk eğitimi merkezi sayısı ise 136'ya ulaştı.

1932-1950 yılları arasında Türkiye'de halk kitaplığı işlevini büyük ölçüde Halkevleri kitaplıkları yerine getirdi. Halkevleri' nin oluşturulması zorunlu dokuz kolundan biri Kütüphane ve yayın şubesi'ydi. 1944-1945 istatistiklerine göre 141 272 TL ödeneğe sahip olan 395 Halkevi kitaplığında toplam kitap sayısı 648 408, bu kitaplıklardan yararlanan okuyucu sayısı 1 373 627 idi. Aynı dönemde halk kitaplıkları sayısı 82, bunlardan yararlanan okuyucu sayısı ise 908 952 idi. Toplam 215 050 TL ödeneğe sahip olan bu kitaplıklarda kitap sayısı 658 698 idi. Halkevi kitaplıklarında 4 004 yazma, 62 719 eski

yazılı, 564 122 yeni yazılı yayın dermesi bulunuyordu. Halk kitaplıklarının dermesinde ise 137 184 yazma, 157 753 eski yazılı, 234 688 yeni yazılı yayın vardı.

Anadolu'daki bazı kitaplıklar, özellikle İstanbul kitaplıklarından bazıları, yazma eserler yönünden çok zengindir. Yazma ve nadir eserlerin denetim altına alınması ve sınıflandırılması çalışmaları 1923'te başlatıldı. 1924'te çıkan Tevhidi tedrisat yasası'yla vakıf kitaplıklardaki koleksiyonlar Maarif nezareti'nin denetimine verildi, 1927'de çıkan bir yasayla da tekke ve zaviyelerde bulunan eserler Maarif nezareti'ne bağlı kitaplıklara devredildi. 1927 yılında yazmaların sınıflandırılması ve kataloglanması çalışmaları başlatıldı. Bir süre ara verilen çalışmalar, yeni bir komisyonun kurulmasıyla tekrar başladı. Böylece İstanbul kitaplıklarına ait eski katalogların yanlışlarından büyük ölçüde ayıklanmış bir dizi toplu katalog yayımlandı. *İstanbul kütüphaneleri tarih ve coğrafya yazmaları kataloğu, Hamseler kataloğu, Divanlar kataloğu* bunlardan birkaçıdır.

1978'de yürürlüğe konan ve Türkiye'deki tüm yazmaları kapsayan Türkiye yazmaları toplu kataloğu (TÜYATOK) projesi çalışmaları bugün de sürmektedir. Ayrıca İstanbul ve Anadolu'daki değerli yazma eserler koleksiyonlarının iyi korunabileceği ve düzenlenebileceği yazma eser kitaplıklarında toplanmasına ilişkin çalışmalar da sürdürülmektedir.

Türkiye'de kataloglama, sınıflandırma gibi genel olarak kitaplık çalışmaları yöntemiyle ilgili kuralların ve standartların saptanmasına 1925'te başlandı. Bibliyografik tanım fişlerinin nasıl hazırlanacağını gösteren kılavuz kitaplar hazırlanarak ilgililere gönderildi. Milli kütüphane'de hazırlanıp 1957'de yayımlanan "Basma eserler alfabetik katalog kaideleri" ve "Yazma ve eski basma kitapların tasnif ve fişleme kılavuzu ve İslam dini eserleri tasnif cetveli", bu tür yayınların en geniş uygulama alanı bulmuş olanlarıdır. Bazı üniversite kitaplıklarında ve araştırma enstitülerinde, özellikle yeni kuruluşlarda Anglo-amerikan kataloglama kuralları uygulandı, Türkiye Bilimsel ve teknik araştırmalar kurumu'nun (TÜBİTAK) 1967 basımından yaptığı türkçe çevirinin yayımından sonra bu kataloglama biçimi Türkiye çapında genelleşmeye başladı.

Ortak sınıflandırma sistemi olarak Kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlı kitaplıklara önce "Universal decimal classification"dan yapılmış özet bir teksir sunuldu, 1962'de Ford vakfı'nın desteğiyle Dewey'in 15. standart basımından çevrilip yerel gereklere göre kimi eklemeler yapılarak "Onlu tasnif ve relatif indeks" adıyla basılan bir yayın, öncekinin yerini aldı. Bunun yanında "Library of congress" ve tam biçimiyle "Universal decimal classification" sistemleri de Türkiye'de uygulama alanı bulmuş sistemlerdir.

Cumhuriyet döneminde kitaplık çalışmaları alanında yapılan en önemli işlerden biri 1934'te çıkartılan Basma yazı ve resimleri derleme yasası oldu. 1729'da ilk türk basımevinin kuruluşundan 1928'de yeni yazının kullanılmaya başlanmasına değin eski yazı ile hangi eserlerin basıldığı tam olarak bilinememektedir. Buna karşılık bu yasanın çıkmasından sonra Türkiye'de yayımlanan her eserden altı nüsha devletçe kitaplık amaçları için derlenmekte; bunlar Milli kütüphane, Ankara İl halk kütüphanesi, Beyazıt Devlet kütüphanesi, İzmir Milli kütüphanesi, Türkiye Büyük Millet Meclisi kütüphanesi ve İstanbul Üniversitesi merkez kütüphanesi'nde toplanmaktadır. Bu derleme işi, ulusal koleksiyonların altı ayrı koleksiyonunu elde bulundurma yanında, bu yayınların bibliyografyalarını hazırlama olanağını sağlamaktadır. Nitekim bu konuda Derleme müdürlüğü'nün, 1955'ten sonra da Milli kütüphane'nin çıkardığı sürekli bir *Türkiye bibliyografyası* ve 1952'den bu yana yayımlanan bir *Türkiye makaleler bibliyografyası* vardır. Görevleri tam olarak belirlenmemiş de olsa, yurtiçinde yayımlanmış tüm yapıtları, Türkiye ile ilgili yurtdışı yayınları toplayacak, ulusal bibliyografyalar, toplu kataloglar yayımlayacak, yurtiçi ve yurtdışı kitaplıklar arasında kurulacak işbirliğinin merkezi olacak, türk kütüphaneciliğine önderlik edecek bir ulusal kitaplık kurma düşüncesi, 1908'den sonra ortaya atıldı. Bu düşüncenin gerçekleşmesi, Adnan Ötüken'in çalışmalarıyla sağlandı, 1946 nisanında başlayan kuruluş çalışmaları 16 ağustos 1948'de tamamlanarak ilk milli kitaplık hizmete girdi. 23 mart 1950'de çıkan Milli kütüphane kuruluş kanunu ile de, bu kitaplık yasayla kurulmuş ilk türk kitaplığı olma özelliği kazandı. Milli kütüphane müdürlüğü, ilkin Milli eğitim bakanlığı'nın bağımsız bir müdürlüğüyken, 1965'te genel müdürlük, 1978'de de Kütüphaneler genel müdürlüğü'ne bağlı bir müdürlük durumuna getirildi. Bugün Kültür ve turizm bakanlığı'nın bağımsız bir müdürlüğüdür.

1950'lerden sonra dünyada kitap, belge toplama ve bilimsel iletişim kavramlarının giderek farklılaşması, gelişmelere uygun, yurtiçi bilgi akımında ana merkez oluşturacak çağdaş bir kuruluş gereğini ortaya çıkardı. 1963'te Başbakanlık'a bağlı olarak kurulan Türkiye Bilimsel ve teknik araştırma kurumu (TÜBİTAK), Türkiye Dokümantasyon merkezi (TÜRDOK) adıyla böyle bir kuruluşu gerçekleştirdi (1965). Bu kuruluş bilimin, tekniğin ortaya koyduğu bilgilere en kısa sürede ulaşmanın özel önem taşıdığı konularda (matematik, fizik, kimya, tıp, tarım, veterinerlik vb.) tüm dünyada elde edilen bilgileri yurtiçindeki araştırmacılara; yurtiçindeki araştırma sonuçlarını da yurtdışındaki isteklilere iletme görevi üstlendi. Bunun yanı sıra toplu katalog, bibliyografya, el kitabı, kılavuz türünde yayınlar yaparak yurtiçinde belge ve bilimsel iletişim işlerinde çalışanlara destek olmayı amaçladı. Ankara, İstanbul ve İzmir'deki tüm bilimsel ve teknik süreli yayınların toplu kataloğu ve Anglo-amerikan katologlama kuralları'nın 1967 basımı çevirisi, yayınları arasındadır. Son olarak kitaplık, arşiv ve bilgi verme çalışmalarında büyük önemi olan bir sınıflama aracı olarak UNESCO Thesaurusu'nun türkçeye çevirisi üzerinde çalışmalar yapmaktadır.

Kitaplık, arşiv ve bilgi verme çalışmalarında bilgisayar kullanılması konusunda Türkiye, günümüzde deneme dönemini yaşamaktadır. İlk çalışmalar Hacettepe üniversitesi kütüphanesi, TÜRDOK, TBMM kütüphanesi, Ortadoğu teknik üniversitesi kütüphanesi ve İslam konferansı örgütü'nün Ankara merkezinde yapıldı. TÜBİTAK, Marmara bilimsel ve endüstriyel araştırma merkezi, dünya kaynaklarından yayın taraması yapma konusu üzerinde çalışmaktadır. İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi kütüphanecilik bölümü, bilgisayarla yapılmış denemeleri tanımak ve değerlendirmek amacıyla 1984'te "Türkiye'de kütüphanecilik alanında bilgisayar uygulamaları" konulu bir sempozyum düzenledi. Kütüphanecilikte ve kitaplık hizmetlerinde bilgisayar kullanımının yaygınlaştırılmasına ilişkin çalışmalar, konuyla ilgili kuruluş ve öğretim kurumları tarafından sürdürülmektedir.

—Bilş. Bir program kitaplığı, asıl programlar ile bunların konularını, geçerlik alanlarını, özel sınırlamalarını, gerekli çevre koşullarını (başka programlar, çeşitli malzeme), kullanımlarının ayrıntılı yollarını bilmeyi sağlayan açıklayıcı belgelerden oluşur. Kullanıcı için kolay erişilebilir olmalarını sağlamak amacıyla programlar, bilgisayarların yardımcı belleklerine stok edilir. Her bilgisayar yapımcısı, bilgisayarıyla birlikte, programcıların karşılaşacakları sorunları (matris hesabı, cari matematiksel fonksiyonlar, ayıklama, vb.) çözmeye yarayan bir program kitaplığı verir. Bu yardımcı programlar, bilgisayar kullanıcısının yazdığı program tarafından, çağrılır ve *bağlantı programı* (bir bilgisayarın işleyiş sistemine giren özel program) aracılığıyla onunla bütünleştirilir.

KİTAPLIKBİLİM a. KÜTÜPHANECİLİK' in eşanlamlısı.

KİTAPLIKBİLİMCİ a. KÜTÜPHANECİ' nin eşanlamlısı.

KİTAPSARAYI a. Halka açık büyük kütüphane.

KİTAPSEVER sıf. ve a. Ender bulunan, değerli kitaplara ilgi duyan, onları arayıp toplayan kimse için kullanılır. (Eşanl. BİBLİYOFİL.)

KİTAPSEVERLİK a. Kitapsever olma durumu.

KİTAPSIZ sıf. **1.** Dört dinsel kitaptan (Kuran, İncil, Zebur, Tevrat) hiçbirini tanımayan kimse için kullanılır; dinsiz. **—2.** Kitabı olmayan. **—3.** Acımasız, merhametsiz.

KİTARA a. GİTAR'ın eşanlamlısı.

KİTAY-GOROD, Moskova'nın en eski semtlerinden biri.

KİTBUGA (el-Adil Zeynettin) [öl. Hama 1303], tatar kökenli memluk hükümdarı (1295-1297). Memluk sultanı Kalavun'un kölesi olarak yetişti. Azat edilerek Bahriye Memlukları'nın yanında askerliğe başladı, zamanla komutanlığa yükseldi. Sultan ölünce (1290), ardılı olan komutanlardan el-Eşref Selahattin Halil'i bir hükümet darbesiyle devirerek, yerine Kalavun'un oğlu en-Nasır Nasırettin Muhammet'i tahta çıkardı (1294). Ertesi yıl Bahriye Memlukları'ndaki tatar askerlerin desteğiyle tahttan uzaklaştırdığı Nasırettin Muhammet'in yerine "el-Adil Zeynettin" unvanını alarak kendisi geçti (1295). Hükümdarlığı döneminde kıtlık ve veba çıkması genel hoşnutsuzluğa yol açınca, "el-Mansur Hüsamettin" unvanını alan Laçin tarafından tahttan indirilerek Hama valiliğine atandı (1297). İkinci kez tahtı ele geçiren (1299) Nasırettin Muhammet tarafından görevden alındı ve ölene kadar Hama'daki evinde gözaltına tutuldu.

Kit-Cat Club, 1700'e doğru Londra'da kurulan ve 1720'lerde dağılan edebiyat topluluğu. (Topluluk Christopher Cat'in pastanesinde toplanıyor, bünyesinde Addison, Steele, Congreve, Walpole, Vanbrugh vb. gibi Hannover hanedanlığı'nın sürmesinden yana olan whigleri bir araya getiriyordu.)

KİTCHENER, 1830-1916 arasında **Berlin,** Kanada'da (Ontario) kent, Toronto'nun batı-güney-batısında; 311 195 nüf. (1990). Sanayi (demir-çelik, kauçuk, plastik maddeler, mobilya, sepicilik, konservecilik, biracılık, damıtımevi) merkezi.

KİTCHENER (Horatio Herbert, *lord*), **Hartum** ve **Aspell** kontu, ingiliz feldmareşal ve Mısır serdarı (Bally Longford, Kerry, 1850 - denizde 1916). Woolwich okulunu bitirdi. Fransız ordusunda görev aldı (1870-71). Mısır ordusunu yeniden örgütledi ve mehdicilere karşı savaşa sokarak onları Omdurman'da yendi (1898). Komutan Marchand'ın fransız bayrağını dikeceği sırada Faşoda'ya ulaştı. Boerler savaşı sırasında lord Roberts'in kurmay başkanıydı; bir süre sonra onun yerini aldı (1900) ve sert komutanlığıyla tanındı. Hindistan ordusunun başına getirildi, orduyu yeniden örgütledi (1902); Mısır genel temsilciliğine atandı. 1914'te Savaş bakanı olarak, fransız cephesinde çarpışacak ingiliz tümenlerini hazırladı. Selanik seferine karşı çıktı; görevli olarak Rusya'ya hareket ettiyse de gemisi Orkney adası yakınında bir mayına çarparak battı.

National Portrait Gallery

lord Kitchener
Hubert von Herkomer'in bir tablosundan (1890) ayrıntı
National Portrait Gallery, Londra

Kitchin dalgaları, Büyük dalgalar içinde yer alan ve kırk ay kadar süren küçük iktisadi dalgalar (1923'te amerikan iktisatçı Kitchin tarafından ortaya konuldu).

KİTEGA → GİTEGA.

Kiteje ya da **Skazaniye o nevidimom gradye Kiteje i deve Fevronii,** Rimskiy-Korsakov'un 4 perdelik ope-

rası. Librettosunu V. İ. Belskiy'in yazdığı yapıt, ilk kez 1907'de Petersburg'da sahnelendi. Konusu, eski dinsel ve dindışı efsanelerden alınan bu opera, mucize ve günahlardan arınma temalarını ele aldığından "rus Parsifal'i" diye adlandırılmıştır.

KİTFEYN a. (ar. *kitf*'in ikili çoğl. *kitfeyn*). *Esk.* İki kürekkemiği.

KİTHAİRON, Boiotia ve Megaris sınırında ormanlarla kaplı dağ. Bu yöre, birçok mitik efsaneye konu oldu (Bacchus rahibelerinin zevk âlemleri, Aktaion ile Pentheus'un ölümü, çocuk Oidipus'un bırakılışı). Dionysos'a ait bir kült merkeziydi.

KİTHAİRON. Yun. mit. Plataia kralı; bu kent yakınındaki Kithairon dağına adını verdi. Zeus ve Hera'yı barıştırdı.

KİTHARA a. (yun. sözc.). Telleri gerilerek ya da tellerine vurularak çalınan çalgı. (Bir tür eski yunan lirinin adı olmakla birlikte bu terim, organolojide, telleri, sapsız gövdesi üzerine birbirine koşut olarak gerilmiş başka bir çalgı tipini belirtir.)

KİTHARİZON. Tar. coğ. D. Anadolu'da pontos kenti; kalıntıları Erzurum'a bağlı Olur ilçesine 25 km uzaklıktadır. Birkaç kez onarım görmüş büyük kilisenin kubbe çevresi ve sütunlar, dinsel resimler ve simgesel motiflerle süslüdür.

KİTHAROİDOS a. (yun. sözc.). Antik. Yun. Kithara eşliğinde şarkı söyleyen kişi. —ANSİKL. Birçok kentte kithara eşliğinde şarkı söylemeyi öğreten okullar vardı. Ayrıca, kitharoidoslar arası yarışmalar yapılırdı (örneğin *Karneia, Pythia, Panathenaia*).

KİTİMAT, Kanada'da (İngiliz Kolombiyası) yer, Douglas mecrasının (Prince Rupert'in G.-D.'sunda bulunan fiyord) yukarı ucunda, 500 000 t kapasiteli önemli alüminyum fabrikası. Enerjisini kemano hidroelektrik tesisinden sağlar. Kırtasiye.

KİTİN a. (fr. *chitine;* yun. *khiton,* tünik'ten). Eklembacakılıların kutikulasında bulunan destek maddesi; kutikulaya belli bir sertlik, katılık ve yüksek bir geçirmezlik verir.
—ANSİKL. Kitin, selülozun bir türevidir; ancak kitindeki β-glukozitsel motifin 2. karbonu, bir —OH grubu yerine bir metilamit grubu (—NH—CO—CH_3) taşır; gerçekte kitinin formülü de buradan kaynaklanır:

$$(CH_3-CO-NH-C_6H_{11}O_5)_n.$$

Kitine yalnız eklembacaklılarda değil, aynı zamanda halkalı solucanların duyu kıllarında, karındanbacaklı yumuşakçalardan radulanın dişlerinde, kimi mantar ve likenlerin dokularında rastlanır.

KİTİNLİ sıf. Kitinle ilgili bir madde ya da kitinden oluşan bir cisim için kullanılır.
—Zool. Kitin bakımından zengin hayvan organı için kullanılır.

KİTİNOFORLAR a. Bedeni kitinli bir örtenekle kaplı hayvanlar öbeği. (Bütün eklembacaklılar ve yuvarlaksolucanlar kitinoforlar içinde yer alır. Kitinin bulunmaması [titreşen kirpiklerin bulunmamasını gerektirir] bazı bilim adamlarının kitinoforları bir dal saymalarına yol açtı.)

KİTİON, bugün **Larnaka,** Kıbrıs'ın güney kıyısında kent, İ.Ö. XIV. yy.'da kuruldu. Bir doğal yıkım (İ.Ö. 1230'a doğr.), sonra kim olduğu bilinmeyen saldırganların saldırısı (denizden gelen uluslar) sonucu yerle bir olan kent, İ.Ö. 1210'dan başlayarak buraya gelen mykenaili mültecilerin yönetiminde yeniden yapıldı. Bu dönemde Kition, beş tapınağıyla en parlak dönemini yaşadı. 1000'e doğru terk edilen siteyi bir fenike kolonisi işgal ettiyse (850'ye doğr.) de bu koloni de İ.Ö. VIII. yy.'ın sonunda Doğu imparatorluklarının egemenliğine girdi. Kition'u yöneten sülale, egemenliğini İdalion (V. yy.) ve Tamassos'a (IV. yy.) da yaydı. Ama İ.Ö. 312'de Ptolemaios Soter, kral Pymiathon'u öldürttü ve siteyi topraklarına kattı. Büyük bir ticaret kenti olan Kition, bundan sonra bütünüyle hellenleşti.

KİTLE a. (ar. *kütle*'den). **1.** Bir yerde birikmiş insan topluluğu; belli nitelikteki insanların oluşturduğu topluluk; yığın, kütle: *Göstericiler miting alanına kitleler halinde girdiler. Büyük bir seyirci kitlesi. Emekçi kitleler. Halk kitleleri.* **—2.** Yığın, topak; kütle: *Doktor muayeneden sonra eline sert bir kitle geldiğini söyledi.*
—Siyas. bil. *Kitle partisi,* bir siyasal ideoloji çevresinde çok sayıda ve iyi örgütlenmiş yandaşı olan parti.
—Topbil. *Kitle toplumu,* kurumların çoğunluğunun, toplumsal yapılarla farklılaşmamış, benzeşik grup olarak görülen toplum üyelerine yöneldiği toplumsal örgütlenme tipi.

KİTLEK a. Kuyumc. **1.** Bir takıyı kapalı tutmaya yarayan, toka, agraf, vb. türden düzenek. **—2.** Bir mücevherin kapama mekanizmasına giren ve buradan ancak istek üzerine çıkan, zemberekli bir dilden oluşan düzenek.

KİTLELEŞME a. Topruhbil. Bir araştırmada, bir soruşturmada, vb., artan sayıda bireyin gittikçe daha büyük sayıda ortak özellikler, ortak özellik birleşimleri göstermesi olayı.

KİTLEMEK → KİLİTLEMEK.

KİTLİ → KİLİTLİ.

KİTMAN a. (ar. *kitmān*). *Esk.* Sır saklama, bildiğini söylememe, ağzısıkılık: *"Hangi kıymet bilmezin veya hangi bahîl-i bî-mürüvvetin yedd-i kitmânında muktebes bulunduğu malum olamamıştır"* (Ebüzziya Tevfik).

KİTOL a. (fr. sözc.). Org. kim. Formülü $C_{40}H_{60}O_2$ olan bileşik; A vitamininin bir dimeri ve öncüsüdür; kimi omurgalıların karaciğerinde rastlanır.

KİTON a. (yun. *khiton*). İlkelyumuşakçalar sınıfının *Polyplacophora* takımının yumuşakça cinsi. (Kitonlar yerkürenin bütün denizlerinde yaşar ve Cambria katmanlarından başlayarak fosillerine rastlanır. Sırtlarında, çok sayıda eklemli kireç levha vardır; kitongiller familyasının örnek tipi.)

KİTRE a. Gevenden elde edilen zamk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. *Kitre patı,* yazmacılıkta kıvamını koyulaştırmak ve apre yapmak amacıyla boyaya katılan kola ya da nişasta yerine kullanılan kitre eriyiği. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Org. kim. *Kitre zamkı,* Anadolu ve İran gibi yarı-çölümsü bölgelerde çeşitli *astragalus* türlerinden, özellikle kelebekçiçeğigiller ailesinden dikenli küçük bir ağaç olan *astragalus gummifer*'den çıkarılan ürün ya da bu bitkilerin doğal sızıntısı. (Eczacılıkta emülsiyonlaştırıcı olarak [müsilaj, tablet] kullanılan kitre zamkından, sanayide de yararlanılır [kozmetik ürünleri, tekstil apreleri].)
—ANSİKL. Kitrenin özellikleri gevenin yetiştiği bölgelere ve elde ediliş yöntemine göre çok değişiktir. Türkiye'de iki cins kitre elde edilir: *yaprak kitre* ve *tragakanton* ya da *firde.* 1. Yaprak kitre, 1-3 cm uzunlukta 0,5 cm eninde şeritler halindedir. Kaliteli bir kitredir. Elde ediliş şekli şöyledir: köklerin etrafındaki toprak mayıs ayı sonlarında kazılarak açılır; gövde temmuz ayı ortalarında özel bir bıçakla özeğe kadar yaralanır; on gün sonra toplama işine başlanır. Zamklar beyaz ve yarı saydamdır. İkinci bir defa toplanan ürün sarımsı olur. Elde edilen kitre temizlenerek kalitesine göre ayrılır. 2. Tragakanton (ya da firde) tane, çubuk ya da ince şeritler halinde bulunur. Gövde ve dallarda kendiliğinden meydana gelen delik ya da çatlaklardan sızarak katılaşmış zamklar toplanarak elde edilir. Düşük kaliteli bir kitredir. Ama sanayide kullanmaya (boya, kumaş) elverişlidir.
Günümüzde kitre tipleri renk ve temizliklerine göre şöyle sıralanır (Türk standartları 523): A sınıfı, ince, beyaz lekesiz (birinci fiyor); beyaz (ikinci fiyor), donuk beyaz (birinci beyaz). Bunlar eczacılıkta kullanılır. B sınıfı, krem renginde (ikinci beyaz), açık sarı (birinci piyanto), koyu sarı (ikinci piyanto). C sınıfı, kirli kahverenginde ve üzeri esmer lekeli, siyahımtrak çamurlu (çamurlu). Tragakan tonlar da C sınıfı gibi sıralanır.
Kitrenin bileşimi bir polisakkarit karışımıdır. Suda çözünen bölümüne tragakantin, çözünemeyene bassonin adı verilir. Kitre eczacılıkta emülsiyon, süspansiyon ve pastil halinde kullanılır. Türkiye'de elde edilen kitreler anadolu, izmir ya da türkiye kitresi adları altında tanınmakta ve yılda 180-200 bin kilosu ihraç edilmektedir.
—El sant. Kitre patı, 18-20 litre suya 2 kg kitre konup 24 saat bekletilerek elde edilir. Bu süre içinde suda kabararak pelte haline gelen kitre süzülüp boyanın içine karıştırılır.
—Halk hek. Kitrenin, mukoza üzerinde koruyucu bir etkisi vardır. Bu nedenle boğaz hastalıklarında ağızda emilir, oluşan müsilaj yaranın üzerini örterek koruyucu bir katman oluşturur. Bu nedenle eczacılıkta birçok pastilin bileşimine girer.

KİTRELİ, esk. **Lenye,** Niğde'nin Çiftlik ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 729 nüf. (1990). Belediye.

KİTT (Eartha), amerikalı kadın kabare şarkıcısı ve sinema oyuncusu (1928). 1940'ların ikinci yarısında gece kulüplerinde şarkı söylemeye başladı. Dünyanın pek çok ülkesini kapsayan turnelere çıktı. Bulunduğu ülkenin sevilen bir şarkısını, özgün sözleriyle söyleyerek sempati topladı. 1948-1950 arasında da Türkiye'de bulunan Kitt, Beyoğlu'ndaki Tokatlıyan oteli'nde çalıştı ve *Kâtibim* türküsünü repertuvarına alarak tüm dünyaya tanıttı. 1954'te çevirdiği *Yeni yüzler* (New Faces) adlı filmdeki başarısıyla ünü genişledi. Daha sonra *Siyah inciler/Caz dünyası* (St Louis Blues), *Anna Lucasta* ve *Friday Foster* gibi filmlerde de oynadı.

KİTTEL (Rudolf), alman arkeolog ve kutsal metin yorumcusu (Eningen, Württemberg, 1853 - Leipzig 1929). Breslau (1888 -1898) ve Leipzig'de (1898-1924) profesörlük yaptı. Çok önemli tarihsel yapıtlar bıraktı. Bunların arasında Kutsal Kitap üzerine pek çok yorum dışında şunlar sayılabilir: *Über die Notwendigkeit und Möglichkeit der neuen Ausgrabungen der hebräischen Bibel* (İbraniler'in Kutsal Kitabı ile ilgili yeni kazıların gerekliliği) [1902], *Die Religion des Volkes Israel von der Urzeit vor Christus* (İsa'dan önceki dönemde İsrail halkının dini) [1921]. Ama en önemli yapıtı, Tevrat'ın ibranice metninin eleştirel baskısı *Biblia hebraica*'dır (1905 -06). Bu yapıt, kutsal metin yorumcularının ve İbraniler üzerine araştırma yapanların temel başvuru kitabı haline gelmiştir.

KİTTERY, ABD'de (Maine) yer, Portsmouth (New Hampshire) yakınında, Atlas okyanusu kıyısında. Denizcilik merkezi (nükleer denizaltıların bakımı).

KİTTİKAÇORN ya da **KİTTİKACHORN** (Thanom), taylandlı devlet adamı ve mareşal (Tak ili 1911). 1951'de general, mareşal Sarit Thanarat'ın hükümet darbesinden (eylül 1957) sonra da Savunma bakanı oldu. Hükümet başkanlığı (ocak - ekim 1958), sonra Devrimci komite başkan yardımcılığı yaptı. Diktatörün ölümünden sonra (1963) mareşal Prapas Çarusathien'in yardımıyla onun yerini aldı ve yeniden Başbakan oldu. Tayland birliklerinin de katıldığı Çinhindi savaşı'nda ABD yardımı karşılığında Washington'a üsler verdi. Kasım 1971'de bir Devrimci konseyin başkanı olarak tüm yetkileri elinde topladı, ama kralın desteklediği bir öğrenci ayaklanması sonunda devrildi (ekim 1973). ABD'ye gitti. 1974'te geri döndüyse de Singapur'a kaçmak zorunda kaldı (1976). Aynı yıl geri döndü; bir süre buddha rahipliği yaptı.

Gras

parmaklarla çalınan kithara

Réunion des Musées nationaux

altı taçla bezeli kitlek yaldızlı gümüş Fransa, XV. yy. Cluny müzesi, Paris

kitonun beden kesiti ve çeşitli görünümleri

Zefa-Lutticke

Kitzbühel'den bir görünüm

KİTTY HAWK, ABD'de (Kuzey Carolina) köy, Atlas okyanusu'nun kıyı şeridinde. Wright kardeşler ılk uçuşlarını 17 aralık 1903'te burada yaptı.

KİTUL a. (fr. *kitool*'dan). Hindistan'ın ve Malezya'nın cangıllarında doğal olarak yetişen bir palmiye türü olan *Caryota urens*'ın yapraklarından elde edilen ve hindistancevizi lifi gibi hasırcılıkta kullanılan tekstil maddesi. (*C. urens*'in odunu ince marangozlukta ve marketride kullanılır.)

KİTWE-NKANA, Zambiya'da kentler, Copper Belt'te, Zaire sınırı yakınında, Kolulushi ile birlikte 472 260 nüfuslu bir bitişikkent oluşturur (1988). Bakır madenleri ve bakır işleme. Kurşun işleme. Yönetim ve ticaret merkezi.

KİTZBÜHEL, Avusturya'da (Tirol) kent, İnnsbruck ile Salzburg arasında, tam ortada; 8 000 nüf. Büyük yazlık merkezi ve kış sporları (yüksl. 762 m - 2 000 m) merkezi

KİTZBÜHEL Alpleri, Kuzey Önalpler'in bir bölümü, Avusturya'da Salzach ile İnn arasında. Kütleyi yatağına iyice gömülmüş birçok akarsu parçalara ayırır. G.'de şistler K.'de kireçtaşları egemendir. Dağ büyük ölçüde ormanlıktır. Geleneksel iktisadı (çayırlar, dağ otlakları) turizm altüst etmiştir; Kitzbühel, yörenin başlıca turizm merkezidir.

KİVA a. (hopi dilinde sözc.). Pueblo köylerine özgü yarı yeraltına gömük, gizli tören odası. (Genellikle dairesel olan bu odanın biçimi, evreni simgeler ve buraya ancak giriş törenine katılmış erkekler girip çıkabilir.)

kivi

KİVİ a. Yeni-Zelanda ormanlarında yaşayan, hemen hemen kanatsız, tavuk iriliğinde, esmerimsi kaba tüylü, uzun eğri gagalı, *Apteryx* cinsindeki üç kuş türünün ortak adı. (Kivigiller familyası.)

—ANSİKL. Kivinin yuvarlak, kuyruksuz bir gövdesi vardır. Gelişmemiş kanatları tüyler arasına gizlenmiştir. Ayakları güçlüdür ve üç parmağın her birinde kuvvetli tırnaklar vardır. Gaganın ucunda burun delikleri bulunur; koku alma duyusunun çok gelişmiş olması sayesinde orman toprağı üzerindeki böcek, solucan ve salyangozları bulup avlar; bunlara ek olarak meyve ve yaprak da yer. Gaga dibindeki uzun duyu kılları ve gelişmiş kulakları iyi görememesinden doğan eksiklikleri giderir. Kivi, toprak üstünde ya da toprak altında yuva yaparak bir ya da iki yumurta (500 g'a kadar) bırakır; kuluçkaya erkek kuş yatar.

KİVİ a. Aktinidyanın meyvesi.

KİVİ (Aleksis STENVALL, **Aleksis** — denir), fince yazan finlandiyalı yazar (Nurmijärvi 1834 - Tuusula 1872). Günümüzde fin edebiyatının kurucusu sayılan Kivi, çağdaşlarınca anlaşılmadı ve delirdi. Helsinki Üniversitesi'ni bitirdikten sonra, *Kalevala*'dan esinlenerek ilk tiyatro yapıtı olan bir trajedi (*Kullervo*, 1859), sonra *Nummisuutarit* (1864) adlı bir komedi ve konusunu Kutsal Kitap'tan alan *Lea* (1869) trajedisini yazdı. Yaklaşık bir yüzyıl önceden çağdaş şiirin öncülüğünü yaptı, dili ve vezni yabancı örneklerin baskısından kurtardı (*Kanervala*, 1866), şiirlerine o zamana kadar görülmemiş bir ataklık ve uyum kazandırdı. Ancak başyapıtı *Seitsemän veljestä* (1870) adlı romanıdır. Her biri finli erkeğin bir ilkörneği olan yedi çocuktan oluşmuş bir grubun toplumdan ve kültürden kaçış ve dönüş öyküsünü anlatan bu romanda mizah, roman öğeleri ve efsaneler, özgün bir teknikle birbirine karışır.

KİVİATMETRE a. (fr. *kiviatmètre*'den). Bilş. KİVİATÖLÇER'in eşanlamlısı.

KİVİATÖLÇER a. (öz. a. *Kiviat*'tan). Bilş. Bir bilişim sisteminin çeşitli kaynaklarının (merkezi birim, bellek, iletkenler demeti) kullanılma oranlarını ölçen ve bu ölçme sonuçlarını, sistemin en iyi şekilde kullanılıp kullanılmadığını anında gösteren bir diyagram biçiminde veren aygıt. (Eşanl. KİVİATMETRE.)

KİVİGİLLER a. Zool. Yeni-Zelanda'da yaşayan 3 kivi türünü içeren kuş familyası. (Üyelerinin kanatları çok küçük olduğundan uçma olanağı vermez. Bil. a. *Apterygidae;* kiviler takımı.)

KİVİLER a. Zool. Yeni-Zelanda'da yaşayan çok kısa kanatlı, uçamayan kuşlar takımı. (Bil. a. *Apterygiformes* ya da *Apteryges*.)

KİVRE → KIRVE.

KİVU BÖLGESİ, Zaire'nin doğu bölümünde bölge; 256 662 km²; 5 232 442 nüf. Yönetim merkezi *Bukavu*. Adı Kivu gölünden gelen ve yüksek doğu topraklarıyla orta çanağa yayılan bölgenin, özellikle yükseltisi fazla kesimlerinde yoğun nüfuslu merkezler bulunur. Besin maddeleri tarımında pirinç ve fasulye ağır basar; ticari bitkilerse şekerkamışı, kininağacı ve kahvedir. Yüksek yerlerde sığır yetiştiriciliği, göllerde ilkel balıkçılık yapılır. Yeraltından bir miktar kaserit çıkarılır. Doğal sitler (yanardağlar, göller) ve hayvan rezervleri turizme canlılık getirir.

Ch. Lenars

kiva
Bandelier National Monument'daki Ceremonial Cave (Yeni Meksika, ABD)

KİVU gölü, Afrika'da göl, Zaire ile Ruanda arasında, Tanganyika gölüyle Mobutu gölü arasında uzanan büyük tektonik çukurda; yüksl. 1 500 m; 2 700 km².

KİYA BÜZÜRG-ÜMMİD → BÜZÜRG ÜMMİD.

KİYÂH → GİYÂH.

KİYAN a. (fars. *kiyān*). *Esk.* **1.** Yıldız. **—2.** Merkez, orta nokta.

KİYANİYAT a. (fars. *kiyān* ve ar. *-iyyāt*'tan *kiyāniyyāt*). EVRENDOĞUM'un eski eşanlamlısı.

KİYANUS a. (yun. *kyanos;* mavi laci-vert'ten). Kim. Doğada serbest olarak bulunmayan, ancak organik ya da anorganik birçok maddenin bileşimine giren, karbon ve azottan oluşan bir gaz. (→ SİYANOJEN.)

KİYASET, -ti a. (ar. *kiyāset*). *Esk.* Akıllılık, uyanıklık: *"İhtiyar vezir bunu hissetmiş olmakla bir nevi kiyaset göstermiş oluyordu"* (Y. K. Karaosmanoğlu).

KİYASTOLİT a. (fr. *chiastolite;* yun. *khiastos*, çapraz'dan). Miner. Al_2SiO_5 formülündeki alüminyum silikat. (Kiyastolit, kristalleri bazı şistlerde bol miktarda bulunan bir andaluzit türüdür. Kristallerinin içindeki karbonlu maddeler, onlara apayrı bir görünüm verir.)

KİYASTONÖR sıf. (fr. *chiastoneure;* yun. *khiastos*, çapraz ve *-neuron*, tel, sinir'den). Zool. Birleştirici sinirleri 8 biçiminde çaprazlamış öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakçalar için kullanılır. (Bu durumda *kiyastonöri* var denir; öbür karındanbacaklılardaysa *ortonöri* vardır.)

◆ a. Kiyastonörisi olan yumuşakça.

KİYAZMA a. (lat. *chiasma*'dan). Anat. GÖRSEL ÇAPRAZ*'ın eşanlamlısı.

KİYAZMA a. (yun. *khiasma*, çapraz kesme'den). Biyol. Meyozun, diploten evresinde ayrılmaya çalışan eşleşmiş kromozomların bağlantı noktası.

KİYEV → KİEV.

KİYO MAÇİKO, japon kadın sinema oyuncusu (Osaka 1924). Akira Kurosava'nın *Raşomon* (1950) adlı filmindeki rolüyle uluslararası bir ün kazandı. Sonradan *Mgetsu monogatari* (Mizoguçi Kenci, 1953), *Cigoku-Mon* (Kinugasa Teinosuke, 1953), *Yang Kvei-Fei* (Mizoguçi, 1955), *Akasen çitai* (Mizoguçi, 1956), Kagi (İçikava Kon, 1959), *Amai Ase* (Toyoda Şiro, 1964) gibi filmlerde oynadı.

KİYOLİT a. (fr. *chiolite*). Miner. Kuvadratik kristaller halinde bulunan, $Na_5Al_3F_{14}$ formülündeki doğal alüminyum ve sodyum fluorür.

KİYOMİTSU → TORİİ KİYOMİTSU.

Kiyomizu, Kyoto'nun D.'sunda bulunan buddha tapınağı. İ.S. VIII. yy. sonunda kuruldu, Hosso ve Şingon tarikatlarınca kullanıldı. Bugünkü yapılar 1633'ten kalmadır.

Kiyomizu, XVII. - XVIII. yy.'dan bu yana Kyoto'da etkinlik gösteren ve ürünleri Kenzan ve Mokubei bezeme geleneğine bağlı japon seramik fırınlarına verilen ad.

KİYONAGA → TORİİ KİYONAGA.

KİYONOBU → TORİİ KİYONOBU.

KİYSANİYE a. **1.** Halife Ali yandaşlarından Kiysani'nin kurduğu tarikat. **—2.** Şiiliğin dört kolundan biri.

KİZB a. (ar. *kizb*). *Esk.* Yalan söyleme, kandırma, yalan: *"Sözüne kizb ü dürûgu katma"* (Sümbülzade Vehbi, XVIII. yy.).

KİZEL, Rusya'da kent, Perm'in K.-D.'sunda; 46 000 nüf. Ural sıradağlarının kuzey bölümünün batı yamacında madenkömürü merkezi.

KİZELGUR a. (alm. *Kieselgur*'dan). Petrogr. Soğurma gücü kuvvetli diyatomit çeşidi.

—Kim. müh. ve Isıbil. *Kizelgur toprağı*, çeşitli diyatome türlerinin silisli iskelet ve kabuklarından oluşan ince toz; katalizör, durultma etkeni, ısıl yalıtkan vb. olarak kullanılır.

Kİ - ZERBO (Joseph), voltalı tarihçi (Toma 1922). Uagadugu'da Afrika tarihi profesörüydü. Yükseköğretim için kurulan Afrika ve Malgaş konseyi genel sekreteri oldu. *Histoire de l'Afrique noire* (Zenci Afrika tarihi) [1978] adlı bir yapıt yazdı.

KİZİR a. *Yörs.* Köy muhtarı yardımcısı; köy kâhyası; köy bekçisi.

Kiziroğlu Mustafa Bey, Köroğlu hikâyesinin Azerbaycan ve Doğu Anadolu'da anlatılan kollarından birinin kahramanı. XVI. yy. sonunda Sıvas ve Malatya çevresinde hüküm süren bir celali reisi olduğu ileri sürülmüştür. Öte yandan Kars'ın Susuz ilçesinin Kizir köyünden yetiştiği, bu köyün kizirinin oğlu olduğu, Köroğlu ile karşı karşıya geldiği anlatılır. Bu karşılaşmada atı Alapaça'nın da yardımıyla Köroğlu'nu alt eden Kiziroğlu onun kendisini öven (bir çeşitlemede, Halep seferinde yaptığı iyiliği anlatan) bir şiir söylediğini duyunca Köroğlu'nun beyleri arasına katılır. (→ Kayn.)

KİZZUVATNA, Kilikia bölgesinin D.'sunda, Çukurova ve Kataonia'yı da (Kappadokia'nın G.'i) içeren bölgede Hititler döneminde kurulmuş bir krallık; kutsal kenti Kummani'ydi (Komana*, bugün Şarköy). İ.Ö. XVI. yy.'da kurulan bu krallık, kimi zaman Mitanni halkına, kimi zaman da Hititler'e bağımlı oldu ve Şuppiluliuma I tarafından hitit topraklarına katıldı (İ.Ö. XIV. yy.). Hattuşili III'ün ünlü kraliçesi Puduhepa'dan bir belgede Kizzuvatna ülkesinin kızı, bir başkasındaysa Kummani ülkesinin kızı olarak söz edilir.

KJAER (Nils), norveçli yazar (Holmestrand 1870 - Son 1924). Tiyatro oyunları ve gezi yazıları yazdı. Adına "söyleşi" denilen ve İskandinavya'da çok tutulan türün başlıca temsilcilerinden biri oldu. Söyleşiler konularını genellikle güncel olaylardan alan kısa metinlerdir, yazar bu metinlerde inandığı kimi değerleri yüceltmek amacıyla, en ciddi sorunları bile ustalıkla ve nükteli bir biçimde dile getirir. Kjaer'in söyleşilerinde bu değerler doğa sevgisi ve gerekircilikten kaynaklanan karamsarlıkla kişisel fanteziye seve seve kurban edilen liberalizmi dengeleme temeline dayalı bir yaşama sanatı arayışıdır.

KJAERHOLM (Pøul), danimarkalı tasarımcı (Hjorring 1929). Son derece yalın oturma birimleri tasarladı; bunlarda deri, örülmüş hasır gibi doğal malzemelerle cam, paslanmaz çelik gibi sanayi ürünlerini birleştirdi; bu mobilyalar her zaman Christensen firması tarafından üretildi.

Kjeldahl yöntemi. Org. kim. Organik bileşiklerdeki azot niceliğini belirlemek amacıyla danimarkalı kimyacı J. G. *Kjeldahl*'ın (1849-1900) 1883'te bulduğu çözümleme yöntemi. Bu yöntem, organik bileşiklerin cıva tuzları eşliğinde ılık sülfürik asitle hidroliz edilmesine dayanır; amonyum sülfata dönüşen azot, sodyum hidroksitle açığa çıkartılan amonyak miktarından ölçülür.

KJELLÉN (Johan Rudolf), isveçli siyaset bilimci (Torsö 1864 - Uppsala 1922). Göteborg (1901), sonra Uppsala üniversitelerinde siyasal bilimler ve istatistik profesörü oldu. Muhafazakâr parti'den milletvekili seçildi (1905-1908;1911-1917). "Jeopolitik" terimini yarattı. Birinci Dünya savaşı sırasında yayımlanan yapıtlarında *Staten som Livsform* (Bir organizma olarak devlet) [1916], devletleri canlı varlıklara benzetti ve Merkezi kuvvetler'in doğal yasalar gereğince (germen ırkının üstünlüğü, dinamizm, coğrafi konum, vb.) savaşı kazanacağını savundu. Çalışmaları, başta Haushofer olmak üzere, nazi jeopolitik uzmanlarının esin kaynağı oldu.

KJØLEN, isveççesi **Kölen**, İskandinavya kütlesinde dağ zinciri, İsveç'te ve Norveç'te; Trondheim fiyorduyla Altenfjord arasında Norveç kıyısına paralel uzanır; en yüksek noktası Kebnekaise. Bir fiyordlar ve uzunlamasına vadiler karmaşası, kıyı kütlelerini başlıca dağ zincirinin (kolları Botten körfezi yönünde hafifçe alçalır) sarp yamaçlarından ayırır.

KJÖKKENMÖDDİNG a. (danca sözc.; "mutfak" anlamında *kjökken* ve döküntü yığını anlamında *modding*'den). Arkeol. Ortataş ve Yenitaş dönemlerinde yaşamış olan toplulukların *(kjökkenmöddingers)* yemek pişirme ve ev yaşamıyla ilgili artıklarından oluşan yığın. (Özellikle kabuklu hayvanlardan oluşmuş olan kjökkenmöddingler Kattegat, Baltık, İskoçya, Fransa, Portekiz, Güney Amerika vb. kıyılarında bulunmuştur.)

KKS (*kabuledilebilir kalite seviyesi*'nin kısaltması). San. Parçaları kontrol edilmiş bir parti malda bulunan ve bu partinin kabul edilme ya da reddedilme sınırını belirleyen hatalı parça yüzdesi.

KKTC, KUZEY KIBRIS* TÜRK CUMHURİYETİ'nin kısaltması.

KKTC Devlet tiyatroları, öğrenimlerini Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro bölümü'nde yapan üç kıbrıslı gencin, 1963 yılında kurdukları *İlk sahne* adındaki amatör tiyatro topluluğu; 1965'ten başlayarak çalışmalarını *Kıbrıs Türk tiyatrosu* adıyla sürdürdü. 1974 Barış harekâtı'ndan sonra resmi bir kimlik kazanarak *Türk devlet tiyatroları*, Kıbrıs türk kesiminin bağımsızlığının ilan etmesi (1983) üzerine de *KKTC Devlet tiyatroları* adını aldı. Repertuvarında kıbrıslı türk ve yabancı yazarların yapıtlarına yer veren KKTC Devlet tiyatroları, 1975'ten başlayarak Türkiye'ye turneler de düzenledi.

KLABUND (Alfred HENSCHKE, — denir), alman yazar (Crossen an der Oder, bugün Krosno, 1890 - Davos 1928). Villon'dan esinlenerek şiirler (*Der himmlische Vagant*, 1919) yazdı, çinceden şiir çevirileri yaptı. Ayrıca tarihsel romanlar (*Moreau*, 1916; *Borgia*, 1928), anlatımcı sanat etkisinde parodilerin yanı sıra, çinceden uyarladığı ve Brecth'in bir yapıtına esin kaynağı olan bir oyun (*Tebeşir dairesi* [Der Kreidekreis, 1925]) yazdı.

Kladderadatsch *(der)* [*Paldırküldür*], 1848'de D. Kalisch ve A. Hofmann tarafından Berlin'de kurulan haftalık resimli mizah ve yergi dergisi. Prusya'da ve Kuzey Almanya'da çok geniş bir okur kitlesi buldu, 1944'te kapandı.

KLADNO, Çek Cumhuriyeti'nde (Orta Bohemya bölgesi) kent, Prag'ın batısında; 72 000 nüf. Bir kömür havzasının merkezidir. Metalürji (özel çelikler) ve makine sanayileri.

KLADOM a. (fr. *cladome*). Özellikle suyosunlarında sınırsız büyüyebilen bir ana eksenle sınırlı büyüyen yan dalcıklardan oluşan yapısal öğeye verilen ad.

KLADOSPORİYOZ a. (fr. *cladosporiose*'dan). Tıp. Kladosporiyum cinsi mantarlardan (adelomycetes, hyphomycetes) ileri gelen hastalık. (Eşanl. KLADOSPOROZ.)

—ANSİKL. Tıp. Bu mantar hastalığının iki çeşidi vardır: *beyin kladosporiyozu* ve *deri kladosporiyozu*. Beyin kladosporiyozu Amerika, Afrika ve Avrupa'da ılıman bölge topraklarında yaygındır; *Cladosporium trichoides* türü mantarlardan ileri gelir (Emmons, 1952); genellikle bağışıklık sistemleri bozuk hastalarda çok nekrozlu, siyahımsı renkte apse ya da urlarla kendini belli eder. Nadir görülen, fakat ağır olan bu mantar hastalığı bazı olgularda ameliyatla, diğerlerinde ise tek etkili ilaç olan amfoterisin B ve/ya da 5-fluorositozin'in damar yoluyla beyin-omurilik sıvısı içine verilmesiyle tedavi edilir.

Başta Afrika olmak üzere, sıcak ve nemli bölgelerde sık görülen ve *C. wernecki* türünden ileri gelen (Horta, 1921) deri kladosporiyozu (eşanl. TİNEA NİGRA) ellerde olur. Tedavisi kolaydır, pomat halinde klotrimazol, ekonazol nitrat ya da herhangi bir mantar ilacını kullanmak yeter.

—Bitki patol. Kladosporiyoz, bezelye, domates, kavun ve çekirdekli meyve ağaçlarında sık görülür. Bitkinin yer üstündeki organlarında, lekeler yüzeylerde (genellikle yaprakların alt yüzünde) zeytin rengine çalan bir küfün görülmesiyle belirgindir. Hastalığa karşı benomil ve tiofanatlar başta olmak üzere ditiokarbamatlarla yapılan mücadele etkilidir.

KLADOT a. (fr. *cladode*'dan). Bot. Yaprak görünümünde olan yassı dalcık.

KLADUS a. (lat. *cladus*). Zool. ve Bot. DAL'ın eşanlamlısı.

KLAFT a.(kıptice sözc.).Tar. Mısır firavunlarının kullandığı çizgili kumaştan yapılmış başlık.

KLAGENFURT, Avusturya'da kent, Kärnten'in merkezi, Drava'nın akaçladığı bir havzanın ortasında; 87 000 nüf. Ticaret merkezi. Üniversite. Tekstil sanayisi. Sayfiye ve kış sporları merkezi (yüksl. 441 m).

—Tar. Romalılar'ın *Virunum* kenti yakınında kurulan piskoposluk merkezi Klagenfurt, 1518'de Kärnten'in yönetim merkezi oldu, özellikle Krain'e giden karayolu yapıldıktan sonra ticareti gelişti. 1797 ve 1809'da Fransızlar tarafından alındı. 1920' de yapılan bir plebisit sonunda, çoğunluğu slav olan halkı Avusturya'ya katılmayı yeğledi.

—Güz. sant. Avusturya'daki Reform mimarisinin ender örneklerinden olan katedral (1582-1591); Diyet sarayı (Landhaus) ve kentin kuruluşuyla ilgili bir efsaneyi canlandıran Lindwurm çeşmesi (1590), XVI. yy. sonunun anıtsal yapılarıdır.

KLAGENFURT havzası, Avusturya'da bölge; K.'inde Alpler, G.'inde Karawankenler bulunur; Üçüncü Zaman tortullarıyla dolmuş bir çukurdur; tortulların da üstü buzultaşları ve taraçalarla yarılmış akarsu - buzul çökelleriyle örtülüdür. Yaklaşık 440 m yükseltide bulunan çukur çok iyi akaçlanır ve batı kesiminde bir göl bulunur: Wörthersee. Havzanın temel etkinlikleri hayvancılık ve sanayidir (kereste, metalürji, tekstil sanayileri).

KLAGES (Ludwig), alman filozof (Hannover 1872 - Kilchberg 1956). "Bilgi bağnazlığı"na karşı çıktı, yaşamın yaratıcı kendiliğindenliğini yüceltti. Aynı zamanda bir ruhbilimci, grafolojinin de kurucusuydu, grafolojiyi kosmosta felsefi bir tin görüşüyle birleştirdi. Romantizmi inceleyerek derinleştirdi, Stefan George çevresinde yer aldı, tin ile teknik uygarlığın maddi başarıları arasında bireşim yapmaya yetenekli bir aristokrasinin eylemiyle eksiksiz bir insanlık yaratılabileceğine inandı. Yapıtları: *Handschrift und Charakter* ("Yazı ve karakter") [1917]; *Der Geist als Widersacher der Seele* ("Ruhun hasmı olarak tin") [1929-1932]; *Grundlegung einer Wissenschaft vom Ausdruck* ("Bir anlatım biliminin temeli") [1936].

KLAKET a. (fr. *claquettes*). Koregr. Dansçının ayakkabılarına takılan metal (eskiden tahta) plakaların vurmalı bir çalgı gibi kullanıldığı dans üslubu. (KLAKETLİ DANS da denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—Tekst. Bir el dokuma tezgâhında, yay görevi yapması için tefe kollarının arkasına yerleştirilen ince tahta lama.

—ANSİKL. Koregr. İspanyollar'ın zapateado'sundan, köle olarak Amerika'ya götürülmüş zencilerin danslarından ve irlanda dansı *clog dance*'ten kaynaklanan klaket (ingilizcesi *tap dance*), XX. yy.'ın başlarında, özellikle ABD'de büyük ilgi gördü ve o yıllarda yeni bir müzik türü olan cazın ritimlerini aldı. Amerikan klaketinde, *burun* ve *topuk* hemen hemen eş zamanlı olarak kullanılır. İngiliz klaketindeyse, topuk vuruşları, yalnızca müzik cümlelerinin bit-

Finlandiya büyükelçiliği, Fransa

Aleksis Kivi
Väinö Aaltonen'in bronz yontusu
(1932-1934)
Ateneum, Helsinki

G. Ross-Rapho

klaft
(Tutankhamon'un ölüm maskesi)
som altın, mavi cam hamuru
lacivert taşı
Yeni İmparatorluk dönemi
XVIII. sülale
Kahire müzesi

tiğini belirtir. Klaket dansçısı müziği izler ya da "break"ler *(ritmik bölümler)* sırasında, doğaçtan solo yapar. Dansçı, bu soloda, olanca ustalığını sergiler.

Bu üslubun en başanlı temsilcileri, Fred ve Adèle Astaire, Bill Robinson, Eleanor Powell, Paul Draper, Ann Miller, Jacques Bense'tır. *Soft shoe dance* ya da *sessiz klaket*'in en büyük ustasıysa Gene Kelly' dir. 1950'ye doğru terk edilen klaket, 1970'ten sonra yeniden ortaya çıktı. İlk klaket dansçıları, düzenlemelerini sayısız vücut hareketiyle süslemişlerdi. 1970'ten sonrakilerse hareketlerde belirgin bir sadeliğe önem verdiler.

düşey olarak çalışan geri tepme klapesi

geri tepme klapeleri

eklemli oynak kapaklı geri tepme klapesi

KLAKSON a. (ing. tesc. edil. a. *klakson,* ABD'deki bir otomobil aksesuarları firmasının adından). Otomobiller ya da gemilerde kullanılan elektrik, mekanik ya da hava basınçlı, sesli uyarıcı türü. (Eşanl. KORNA.) || *Klakson çalmak,* bir sesli uyarıcıyı çalıştırmak: *Şehir içinde klakson çalmak yasaktır.*

KLAKTONYEN a. (fr. *clactonien*). Tarönc. → CLACTON ENDÜSTRİSİ.

KLAMATH, ABD'de ırmak (Oregon ve Kaliforniya); 400 km. Harney havzasından doğar, Cascade Range'i aşar, *Klamath dağları*'nı K.'den dolaşır ve girintili çıkıntılı bir yol izledikten sonra Büyük Okyanus'a dökülür.

KLAMATH, ABD'de bölge, Oregon ve Kaliforniya sınırında; iki kesime ayrılır: B.'da Rogue vadisinin yardığı *Klamath dağları* (en yüksek doruğu 2 500 m'ye yaklaşır) Cascade Range ile birleşir; aşağıda, suların yükselme dönemlerinde tek bir göl oluşturan iki gölü (*Aşağı Klamath gölü* ve *Yukarı Klamath gölü*) kapsayan 1 800 m yükseltideki tektonik çukurda bulunan bir göl alanı vardır. Ulusal parklar.

KLAMİ (Uuno), finli besteci (Virolahti 1900 - *ay. y.* 1961). Ravel'in öğrencisi (1924-25). Stravinski'den de etkilendi. Viyana valslerinden ve 1920'lerin Montmartre'ından esinlendi (*Yö Montmartrella,* 1925). Ama en önemli yapıtları, esin kaynağı *Kalevala* olanlardır (*Kalevala sarja,* 1933). Ayrıca bir *Psalmus* (1936), iki senfoni besteledi (1937, 1945).

KLAMİDİYOZ a. (fr. *chlamydiose*'dan). *Chlamiydia* cinsi bir mikroorganizmadan ileri gelen enfeksiyon.

KLAMİDOBAKTERİYALES a. (lat. *chlamydobacteriales*). Birhücreli suyosunlarını andıran ve oldukça kalın bir koruyucu çeperle kaplı olan bakteriler takımı. (→ BAKTERİ.)

KLAMİDOSPOR a. (fr. *chlamydospore'* dan). Bot. Kiste benzeyen, kalın çeperli, bol yedek besinli, miselyumumsu mantar sporu. (Eşanl. GEMMA.)

KLAMMER (Franz), avusturyalı kayakçı (Mooswald 1954). Döneminin en iyi inişçisi olarak, Hanenkamm ve Lauberhorn inişlerinde üç kez birinci geldi (1975'ten 1977'ye). 1976'da İnnsbruck'da olimpiyat şampiyonu oldu.

KLAMO a. (fr. *clameau*). İnş. KUYRUKLU KENET*'in eşanlamlısı.

KLAMPENBORG, Danimarka'da sayfiye merkezi, Kopenhag'ın kuzeyinde, Sund kıyısında.

KLAN a. (ing. *clan;* gaelce *clann*). Kuramsal olarak kendini bağlı gördüğü ve adını taşıdığı ortak bir atadan gelen tekyanlı akrabalık grubu.

—ANSİKL. Antropol. Robert Lowie'ye göre, dar anlamda klan, "ikiyanlı" bir nitelik taşıyan aileye karşıt olarak tanımlanır. Ailede her birey, babası (ya da babasıyla kandaşlık ilişkileri olan bir başka erkek) ve anası (ya da anasıyla kandaşlık ilişkileri olan bir başka kişi) karşısında yükümlülükler taşıyan bir kişi olarak nitelenir. Klansa, tersine, ya "anne"yle ya da "baba"yla, ama ikisinden yalnızca biriyle bir yükümlülük ilişkisi içerir.

Bir halk içindeki grup birimi olarak bugünkü "klan" kavramı Lewis Henry Morgan'ın Robert Lowie tarafından yeniden ele alınıp eleştirilen çalışmalarından doğdu. Morgan, aile ve akrabalık üzerine, gene eleştirilmekle birlikte, biri babaya *(patrikları),* öteki anaya bağlı *(matrikları)* iki türlü soy arasında bir ayrım yapan evrimci bir varsayım geliştirmişti. Öteki antropologlarsa klan terimini genişleterek, *totem klanı* biçiminde daha belirsiz ve daha kullanışsız bir kavram durumuna getirdiler ve aralarında mutlaka biyolojik anlamda bir kandaşlık bulunmamakla birlikte, gruplarının simgesi olarak kabul edilen tek bir totem hayvana bağlı kişiler grubunu bu adla adlandırdılar. Ancak bu totem klanı kavramı, özellikle Lévi-Strauss'un çalışmalarından sonra, güvenilirliğini yitirdi.

Gerçekte, kavramın kesin anlamını Robert Lowie belirledi. Klan ve aileyi karşıtlaştırarak sanayileşmemiş toplumlardaki aile yükümlülüklerinin tersine, klan yükümlülüklerinin sürekli niteliğini gösterdi. Ancak durumlar her zaman bu kadar açık bir çözüme bağlanmış değildi. Sözgelimi Hupalar arasında (Kuzey Dakota), erkek kardeşler ve erkek kardeşlerin çocukları, örneğin konut düzleminde (babayerli), babasoylu bir klan oluşturuyorlardı; ancak Hupalar'ın bir patriklan oluşturmalarına karşın, evli kızlar baba aileleriyle ilişkiyi hiçbir zaman kesmiyorlardı.

Lowie'ye göre klan, zorunlu olarak dıştanevlenmeyi gerektirir; hatta yaptığı klan tanımının doğal sonucu budur.

Birçok klan örgütlenme tipi vardır. Bazı halklar iki dıştanevli klana bölünmüşlerdir (örneğin Wisconsin'deki Winnebagolar), bu klanların av ve savaş gibi bazı etkinliklerdeki işlevleri her zaman özdeştir. Bir başka örnek: Ostiaklar arasında, karşılıklı akrabalıklarını kendi başlarına tanımlayacak ve hatta antropoloğa bilgi veren kişiye anımsatacak durumda olmamakla birlikte, ortak bir kökenleri olduğuna kesinlikle inanan pek çok klan vardır (patriklanlar). Ostiaklar'da klanların rolü, ayrıca özel bir toplumsal işlevle de belirginlik kazanır: her klanın erkek bireyleri, tüm halkın göç koşullarını birlikte saptamak için bir araya gelirler. Böylece klan, çok çeşitli toplumsal işlevlere katılır.

KLANCILIK a. Antropol. Bir etnide klana dayanan örgütlenme sistemi.

KLANEOS. Tar. coğ. Anadolu'da, Galatia Salutaris bölgesinde piskoposluk merkezi. Hierokles, Amorion'la Dokimion arasında olduğunu bildirir. Kentin, Afyonkarahisar'ın Bayat ilçesi sınırları içinde olduğu sanılmaktadır.

KLANG, Malaysia'da kent, Malezya'da, Kuala Lumpur'un B.'sında; 113 000 nüf. Kimyasal gübre.

KLANGOR a. (fr. *clangor;* lat. *clangor,* çığlık'tan). Kardiyol. Dinlenmede kalbin ikinci sesinin değişerek patlayıcı ve madeni bir nitelik kazanması. (Klangor aortun başlangıcındaki bir bozukluğun belirtisidir.)

KLANUDDA. Tar. coğ. Anadolu'nun Lydia bölgesinde antik kent; Uşak'ın yaklaşık 30 km G.-B.'sında, Ulubey ilçesine bağlı Kışla köyünün K.'inde, Hacet kalesi denilen kesimdeki kalıntılar bu yerleşmeye aittir.

KLAPA a. (alm. *Klappe*). Terz. **1.** Erkek yaka, şal yaka vb. tip yakalarda ön bedenin devamı olarak yaka biçimine göre kesilen alt yaka. (Klapa giysinin göğsü üzerine döner ve yakanın alt parçasını oluşturur. Üzerine düzgün durması için tela vb. tutturulup aynı biçimde bir parça daha geçirilerek asıl yaka oluşturulur.) **—2.** *Klapa işçisi,* yakanın sert ve düzgün durması ve güzel dönmesi için klapaya ince el dikişiyle tela tutturan işçi.

KLAPE a. (fr. *clapet*). Bir pompanın, bir körüğün, bir motorun kanallarından bir akışkanın geçmesini açılarak sağlayan ya da kapanarak önleyen supap.

—Teknol. *Çift yönlü klapeler,* iki yönde dönebilen bir pompanın beslediği bir devreye, akış yönünün değişmemesini sağlayacak biçimde monte edilen klapeler. || *Dip klapesi,* bir pompanın emme borusunun boşalmasını önlemek için kullanılan geri tepme klapesi. || *Geri tepme klapesi,* işlenmiş bir yuvaya oturan bir bilya ya da oynak kapakla, bir boru içinde dolaşan ürünün ters yöne akmasını önleyen boru donanımı öğesi. (Eşanl. ÇEKVALF.)

KLAPHECK (Konrad), alman ressam (Düsseldorf 1935). 1955'ten sonra, 20'li yılların yeninesnellik akımının soğuk gerçekçiliğinin mirasıyla gerçeküstücülüğün etkisini birleştiren bir resim sanatı geliştirdi. Çeşitli değişikliklere uğratıldıkları halde titizce betimlenen, kesin hatlı görünümleriyle anlaşılması güçleştirilmiş makineleri (yazı makineleri, dikiş makineleri [*Entrikacı*], 1964 vb.) ve gündelik eşyalar (telefon, duş tesisatı [*la Diva*], 1973 vb.), simgesel ve öznel bir içeriği ortaya koyar.

KLAPİNG a. (ing. *clapping,* tokatlama). Tıp. Göğüs çeperinin hızlı bir şekilde tıklatılarak dinleme tekniği. (Dolu olan bazı bölgelerde bronşçuklarda ya da bronşlarda yapışık salgıları kolaylıkla yerinden oynatmayı sağlar.) [Eşanl. CLAPPİNG.]

KLAPKA (György), macar general (Temesvár 1820 - Budapeşte 1892). 1848 Macar devrimi'ne katıldıktan ve Avusturyalılar'a karşı başarılar kazandıktan sonra, yenildi ve teslim olmak zorunda kaldı (1849). Bundan sonra, Londra, Cenova ve Cenevre'ye göç etti, İtalya'da macar lejyonunun kurulmasına yardımcı oldu (1859) ve 1866 Avusturya-Prusya savaşı sırasında Macaristan'ı ayaklandırmaya çalıştı. 1867'de milletvekili seçildi, 1873'te İstanbul'a geldi, türk ordusunu yeniden örgütledi, 1877'de Budapeşte'ye döndü ve 1887'de siyasal yaşamdan çekildi.

KLAPROTH (Martin Heinrich), alman kimyacı ve mineraloji uzmanı (Wernigerode 1743 - Berlin 1817). Yaptığı mineral çözümlemeleri sonunda yeni elementler buldu: zirkonyum ve uranyum (1789), titan (1795) ve seryum (1803). Stransiyumu tanımladı ve tellürü inceledi. Lavoisier'nin kuramlarını Almanya'da tanıttı.

KLAPROTH (Heinrich Julius VON), alman dil, tarih, coğrafya, etnografya bilgini, türkolog (Berlin 1783 - Paris 1835). Kimyacı, mineraloji uzmanı Martin Heinrich Klaproth'un (1743 - 1817) oğlu. Petersburg Bilimler akademisi tarafından çağrıldığı (1805) Rusya'da yedi yıl kalarak mançu, moğol, türk, çin, gürcü, ermeni dilleri üzerinde çalıştı. 1813'te Paris'e yerleşti. *Reise in den Kaukakus und nach Georgien in den jahren* 1807-1808 (1807 ve 1808 yıllarında Kafkasya'da ve Gürcistan'da bir gezi) adlı yapıtında, bu yöreyle ilgili dil, etnografya incelemelerine yer verdi. *Asia Polyglotta nebst Sprachatlas* (Asya dilleri, Dil atlaslarıyla birlikte, 1823), *Sur quelques antiquités de la Sibérie* (Sibirya'da bulunan birtakım eski yapıtlar üzerine, 1824) adlı çalışmalarını yayımladı. Kazakça bir sözlük düzenledi. *Babürname, Codex Cumanicus* gibi eski türkçe yapıtlar üzerinde incelemeler yaptı. Uygur diliyle ilgili bilgileri *Abhandlung über die Sprache und Schrift der Uiguren* (Uygur dili ve yazısı üzerine, 1920) adlı yapıtta derledi.

KLAR ÄLV, İsveç'te ırmak; 460 km. Kaynağı Norveç'tedir; Norveç'te Fämund gölünü aşarak Vänern gölüne dökülür; hidroelektrik tesisleri.

KLARAİN a. (fr. *clarain*). Taşkömürünün, homojen ve parlak görünüşlü, kırılma yüzeyi lifli, kimi kez de vitrinitle karışık halde bulunan petrografik bileşenlerinden biri.

KLARENTSA ya da **GHLARENTSA,** Yunanistan'da (Mora) yer. XIII. yy.'da *Klarentsa* burnu yakınında, eski Kylene'nin

yerinde kuruldu. İstanbul Latin İmparatorluğu zamanında tahkimli üs.

KLARİNET ya da **KLARNET** a. (fr. *clarinette*). **1.** Silindirik borusunun üst ucunda, üflenince titreşen bir çarpan dil bulunan aerofon sınıfından çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** KLARİNETÇİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bir, iki ya da üç borudan oluşan ilkel klarinetler, daha İ. Ö. 3000 yıllarında Mısır'da kullanılıyordu. Daha sonra Ortadoğu'ya, Kuzey Afrika'ya ve Güney Avrupa'ya yayıldı. Hint klarineti, çift borudur ve su kabağından bir hava haznesi vardır.

Avrupa'da klarinet, XVII. yy.'ın sonlarında (1690'a doğr.) silindirik borulu ve çarpan dilli eski şalümoyu geliştiren J. C. Denner tarafından icat edildi. Daha sonra, delikleri açıp kapayan anahtarların yardımıyla, klarinetin olanaklarını ve ses alanını genişletmek amacına yönelik değişiklikler yapıldı. 1844'te Auguste Buffet ve Hyacinthe Klosé, Böhm'ün buluşu olan hareketli halka sistemini klarinete uyarladılar. Günümüzdeki klarinetin sistemi de budur. Çalgı, sırayla şu beş bölümden oluşur: bek, varil, üst gövde, alt gövde ve kalak. Hassas ve yumuşak mekanizması, 4 oktava yaklaşan bir ses alanında (3 oktav + 6 ses), en hızlı ve en güç motiflerin çalınabilmesini sağlar. Klarinetin ses alanında üç bölge vardır: pes, orta, tiz. Bunların her biri, sıcak, parlak ya da keskin tınısıyla birbirinden ayrılır.

Gövdesinin uzunluğuna ve çapına göre tonalitesi değişir. En yaygın olanı, *si* bemol klarinettir. Senfonik orkestranın tahta üflemeliler grubundaki çalgılardan olan klarinet için, Mannheim okulundan (XVIII. yy.) günümüze değin birçok bestecinin yapıtlarıyla zenginleşmiş geniş bir solo repertuvarı vardır.

XIX. yy.'ın sonlarında İstanbul gazinolarında fasıl programları yapan topluluklarda görülmeye başlayan klarinet, zamanla "alaturka"nın aranan çalgıları arasına girdi. Türk müziğinde *sol* klarinet kullanılır.

KLARİNET İBRAHİM → İBRAHİM EFENDİ.

KLARİNETÇİ ya da **KLARNETÇİ** a. Klarinet çalan müzikçi. (Eşanl. KLARİNET.)

KLARKİYA a. (öz. a. *Clarke*'dan). ABD' nin batısında yetişen ve yaprakların koltuğunda sapsız tek çiçekler açan bir yıllık otsu bitki. (Bol açan çok güzel çiçeklerinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *clarkia;* küpeçiçeğigiller familyası.)

KLARNET → KLARİNET.

KLARNETÇİ → KLARİNETÇİ.

KLAROS. Tar. coğ. Anadolu'nun İonia bölgesinde antik kent; Kolophon*'la, Notion* arasındaydı. Kalıntıları, İzmir'in Menderes ilçesi Değirmendere bucağına bağlı Ahmetbeyli (esk. *Gâvurköy*) köyündedir. Kolophon'un toprakları içinde yer alan Klaros, Apollon'un kehanet merkezi olan tapınağıyla ünlüydü. İ. Ö. VII.-VI. yy.'lara değin inen kült merkezi özellikle Hellenistik ve Roma dönemlerinde önem kazandı. İlk kez J. Arundell tarafından iki mermer sütunun bulunuşuyla (1827) tapınağın yeri saptandı. 1901'de Theodor Makridi Bey kentin yerini belirledi. 1907'de Charles Picard'ın başlattığı kazılar Birinci Dünya savaşı'nın çıkmasıyla durdu. En önemli ve sistematik kazılar, Prof. Louis Robert yönetimindeki fransız ekibince gerçekleştirildi (1950-1960). Dor düzenindeki Apollon tapınağı, beş basamaklı, 4 x 11 sütunlu bir peripterostu; önünde mermer bir sunak bulunuyordu. Basamakların cephesinde şeritler halinde yazıtlar vardır. Yapım tarihi Arkaik döneme değin inen tapınak Hellenistik dönemde yenilendi (İ. Ö. IV. yy.). Baştaban üzerindeki yazıta göre, peripteros Hadrianus zamanında tamamlanmıştır. Cella bölümünde kazılarla ortaya çıkarılan Apollon, Artemis ve Leto heykelleri günümüzde de yerinde durmaktadır. Bu tapınağın G.'indeki Artemis tapınağı ion düzenindeydi ve önünde bir sunak vardı.

KLAS sıf. (fr. *classe*'dan). Üstün nitelikli ya da üstün yetenekli: *Klas bir mağaza. Klas oyuncu.*

KLASEN (Peter), alman ressam (Lübeck 1935). Berlin'de öğrenim gördükten (1956-1959) sonra Paris'e yerleşti, çok geçmeden kolaj ve "boyalı kolaj" olarak nitelenebilecek, soğuk ve kaygan yüzeyli bir resim geliştirdi (*Mutluluk sözlüğü,* 1964). Bir üslup ve tema yalınlaşmasına doğru gelişim gösterdi, kişisel özellikten uzak ve fotoğrafa yaklaşan bir gerçekçilikle (renklerin giderek daha az kullanılması sonunda gri bir kamayöye yol açtı) kadın vücudunun bölümlerini ve elektrik ya da sağlık aksesuarları gibi gündelik nesneleri üstüste getirerek figürler oluşturdu (*Gövde + 2 elektrik anahtarı,* 1968). 70'li yıllarda, kapalı ve yabancılaşmış bir dünyayı simgeleyen nesneler (*Yük arabası,* 1972, Paris belediyesi modern sanat müzesi) ya da nesne parçaları (*Mavi ve gri zemin üzerinde kilit,* 1976) dağarcığı oluşturmaya girişti.

KLASİK sıf. **1.** Antik yunan-latin devrine ait olan şey için kullanılır: *Klasik diller.* **—2.** Avrupa'da, XVII. yy. ile XVIII yy.'ın bir bölümünde güzel sanatların, sanatçıların, bunların yapıtlarının çoğu için ve XVIII. yy. müzikçileri için (J. S. Bach'ın egemen olduğu dönemden sonrası), barok, romantik, vb. karşıtı olarak kullanılır: *Klasik tiyatro, klasik mimarlık.* **—3.** Bu çağın öne çıkardığı estetik nitelikleri taşıyan ve antik yunan-latin dönemi estetiğinin yeğlediği niteliklerden (düzgün hatlar, ölçülülük, vb.) esinlenmiş olan şey için romantik ya da baroka karşıt olarak kullanılır: *Klasik güzellik. Klasik üslûp. Klasik anlayışla yazılmış oyunlar.* **—4.** Şu ya da bu uygarlığın sanat evriminde, teknik üstünlük, akılcılık ve uyumun bir araya geldiği bir dönemde yer alan şey için kullanılır. (Yunanistan' da İ. Ö. aşağı yukarı 480-330 yılları arası, Mayalar'da yaklaşık 250-950 arası.) **—5.** Antik yunan-latin dillerini ve edebiyatlarını temel alan öğrenim, eğitim ve kültür için kullanılır. **—6.** Ülkenin ortak kültürel malı durumuna gelerek, genel kültürde yer almaya lâyık olan (ikinci dereceden bir yapıta ya da yazara karşıt olarak) ve okullarda okutulan bir yapıt ya da yazar için kullanılır; kendi türünde kaynak gösterilebilecek derecede ünlü olmuş bir yapıt ya da yazar için kullanılır: *O ülkenin klâsik yazarlarını tanımak. Bu hekimin kitabı bir klasik niteliğindedir.* **—7.** Hafif ve çeşitlilik gösteren folklor müziğinin, caz müziğinin ya da çağdaş müziğin karşıtı olarak, Batı müziği geleneğine göre bestelenmiş müzik, müzik yapıtları; bu yapıtların bestecileri için kullanılır. **—8.** İkinci derecede önem taşıyan ya da yeni, modern vb. olan bir şeye karşıt olarak, köklü bir geleneğe dayalı olan şey için kullanılır; geleneksel: *Bu, klasik bir kuramdır. Yeni yeni dilbilgisi kitaplarında söz ediliyor; oysa, ben sadece klasik dilbilgisi okudum.* **—9.** Kökleşmiş törelere, alışılagelen kullanımlara, geleneksel zevke uyan bir davranış, bir yaşam biçimi, bir eşya için kullanılır: *Dairesini klasik biçimde döşemek. Klasik biçimli, sade bir elbise. Bu, yüzyılın başında örnekleri çok görülmüş, klasik üslûpta bir apartman dairesi.* **—10.** *Tkz.* Yinelene yinelene etkisizleşmiş, insanı hiç şaşırtmayan şey için kullanılır; alışılagelen: *Böylesine bir durumda, bana klasik kanıtlarla karşı çıkıyor.*
—Binc. Üç yaşlı at ve kısrakların koştuğu değişik kategorilerde her yıl düzenlenen koşular. (Klasik koşuların düzenlenmesindeki amaç, o yılın üç yaşındaki at ve kısrakların denenmesi ve seçilmesidir. Türk binicilik sporunda klasik koşular; sırasıyla *3 yaşlı dişi tay deneme koşusu* [1 600 m], *3 yaşlı erkek tay deneme koşusu* [1 600 m], *kısrak koşusu* [2 100 m] ve derby yarışları olarak adlandırılan *Gazi* [2 400 m] ve *Ankara* [2 600 m] koşularıdır.)
—Dağc. *Klasik yol,* bir yarışta normal yola oranla daha güç ve daha ilginç yol.
—Dilbil. Dilin, kaynak ve ölçü olarak alınan bir dönemdeki durumu için kullanılır. (Bu kavram, belli bir dönemde dilin bir yetkinliğe ulaştığı varsayımını içerir.)
—Fiz. MODERN'in karşıtı olarak, 1900'den önce geliştirilmiş her kuram (ya da fizik bölümü) için kullanılır. (Yerine göre göreli olmayan fizik yani göreli Galilei fiziği ya da kuvantum dışı fizik sözkonusu olabilir.)
—Güz. sant. → KLASİKÇİLİK.
—İkt. düş. tar. *Klasik okul,* İngiliz A. Smith, T. R. Malthus, D. Ricardo ve J. Stuart Mill ile Fransız J.-B. Say tarafından geliştirilmiş iktisadi kuramların bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Koregr. *Klasik dans,* kolların ve ayakların beş pozisyonu ve *en-dehors* ilkesi üzerine kurulmuş batı dansı. (Louis XVI' nın dans yöneticisi Charles Louis Beauchamp'ın belirlediği *en-dehors* ilkesi, Académie royale de danse'ın öğrencilerine öğretildi. Beauchamp'ın ardılları ve birçok kuşaktan bale öğretmeni bu ilkeyi yetkinleştirdi ve yaşattı. Carlo Blasis tarafından bir düzene kavuşturulan bu ilke, Marius Petipa, Enrico Cecchetti gibi eğitimciler tarafından gelenekselleştirilen klasik dans eğitiminin gerçek temelini oluşturdu.) [Eşanl. AKADEMİK DANS.] ||*Klasik ispanyol dansı,* italyan ve fransız dans öğretmenleri tarafından Madrid'te öğretilmiş klasik dans ile ispanyol halk danslarının bireşimi olan karma dans. (La Argentina, düzenlemeleriyle bu tekniğin temelini attı.)
—Mant. *Klasik mantık,* ikiden fazla değerli mantıklara karşıt olarak ikideğerli mantık. (Klasik mantık ayrıca modal mantıklarla sezgici mantığın da karşıtıdır. [Klasik mantık, ikideğerli olduğu için, sezgici mantığın tersine, üçüncünün olmazlığı ilkesini zorunlu olarak kabul eder.])
—Müz. Avrupa'da yaklaşık olarak 1760 -1830 arasında müzik dilini ve formları belli kurallara bağlayan sanat anlayışı için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.) ||*Klasik koro,* klasik türk müziği repertuvarını seslendirmek üzere oluşturulmuş eşlikli karma koro. ||*Klasik türk müziği,* repertuvarı, XVI. yy. ile XX. y.'ın başları arasında, osmanlı bestecileri tarafından yaratılmış teksesli makam müziği. (→ OSMANLI İMPARATORLUĞU.)
—Sil. ve Savunm. KONVANSİYONEL'in eşanlamlısı.
—Teknol. Yeni tekniklerden yararlanan düzeneklere, tesislere vb.'ye karşıt olarak uzun süredir bilinen ve kullanılan aynı türden bir düzenek, tesis vb. için kullanılır. (Örneğin nükleer santrala karşıt olarak klasik ısıl santral, soğuk alternatöre karşıt olarak klasik alternatör.)

Gras

klarinet

Peter Klasen

Peter Klasen *Telefon* (1965) özel kol.

◆ a. **1.** Antik yunan-latin ya da fransız klasik döneminden olan bir yazar: *Hernani kavgası, klasiklerle romantikleri karşı karşıya getirmiştir.* **—2.** Klasik öğreti yanlısı. **—3.** Kendi türünde üstünlük sağlayıp çok ünlü olduğu için okunması, incelenmesi gelenek durumuna gelmiş yazar: *Ülkenin klasiklerini tanımak. Bu parça, caz müziğinin klasiklerindendir.* **—4.** Sınıflarda okutulan yazar ya da kitap: *Fransız klasikleri.* **—5.** Klasik sanat (özellikle müzik ve dans için): *Sadece klasikleri dinlerim.*

◆ be. Geleneksele bağlı olarak: *Klasik giyinmek. Klasik düşünmek.*

—ANSİKL. İkt. düş. tar. Klasik okulun belli başlı yapıtları şunlardır: Adam Smith'in *Ulusların zenginliğinin mahiyeti ve nedenleri üzerine bir araştırma* (An enquiry into the nature and courses of the wealth of nations) [1776]; David Ricardo'nun *Principles of political economy and taxation* (Politik iktisadın ve vergilemenin ilkeleri üstüne) [1817]; John Stuart Mill'in *Principles of political economy* (Politik iktisadın ilkeleri) [1848]. İktisatta "klasik" denen anlayış, başlıca üç temel düşünce çevresinde toplanabilir:

1. Klasik okul iktisatta doğal bir düzenin varlığına inanır, toplumun örgütlenme biçimi nasıl olursa olsun, düzenin, her zaman ve her yerde geçerli olabilecek yasalarını bulmak ister. Bu genel yasalardan yola çıkarak ve elden geldiğince "tümdengelim" yöntemini kullanarak, bir iktisat bilimi kurulabilir. İktisat o zaman bir genellik niteliğine erişebilir. Klasiklere göre, genellik olmadıkça, adına yaraşır bilimden söz etmek olanaksızdır.

2. Klasik okul, özgürlüğe ve kişisel çıkara inanır. Piyasanın otomatik olarak işleyen mekanizmaları aracılığıyla, bunalımları gideren bir dengeye varılmasını bunlar sağlarlar. Üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet ve devletin iktisadi yaşama müdahaleden uzak durması, piyasa hareketlerine, bir serbest "rekabet" çerçevesi içinde, en büyük etkinliğini kazandırır.

Klasik okulun dayandığı birey anlayışı, ussal bir biçimde kendi kişisel çıkarı peşinde koşan ve bunu yaparken, "görünmez bir elin" yol göstericiliğiyle aynı zamanda genel çıkarı da tatmin eden, *homo oeconomicus* anlayışıdır.

3. Klasikler, iktisadi olayları çözümlerken, öncelikle servetlerin üretimini ve bölüşümünü göz önüne alırlar. Rekabet rejiminde üretimin en yüksek noktaya ulaşabileceğini düşünürler. Özellikle, A.Smith'in öğütlediği *iş bölümü* uygulandığı zaman serbest rekabet rejiminin doğal servetlerden en büyük payı almayı sağlayacağı görüşündedirler. Ama sistem D. Ricardo'nun *azalan verimler yasası*'nda belirttiği bazı doğal sınırlarla karşılaşır; birkaç etmenin gerekli olduğu bir üretim sürecinde, etmenlerden bir teki artırılır da ötekiler aynı kalırsa, ek üretim hacmi, en yüksek orana varıncaya kadar gittikçe azalan bir hızla artar. Gelirlerin *bölüşümüne* gelince, klasikler bunu önlenmesi olanaksız bir biçimde kendiliğinden gerçekleşen bir olgu gibi gösterirler. Malların değerini üretim maliyetinin belirlediği görüşündedirler. Onlara göre, etmenlerden her birinin kazancı üretime katılma oranına bağlıdır.

—*Rant geliri*, yani mülk sahiplerinin geliri, en az verimli topraktan elde edilen ürünün satış fiyatı (yani en yüksek fiyat) ile, rant sahibinin elindeki topraktan sağlanan ürünün bedeli arasındaki farktır. En iyi toprakların sahipleri için, rantlar uzun vadede artış gösterir. Bu artış, nüfusun çoğalması yüzünden, gittikçe daha az verimli toprakların kullanılmasıyla orantılıdır.

—*Ücret*, yani emeğin, bol bulunan bu etmenin geliri, T. R. Malthus'un nüfus yasası'nın (nüfus geometrik bir sıra izleyerek artarken, geçim araçları aritmetik bir sıra izleyerek artar) uygulanmasıyla, en az yaşam düzeyine denk düşer. Bunun sonucu olarak, geçim araçlarındaki her artış, nüfus artışıyla birlikte gider; bu da, geçim araçları bedellerindeki artış göz önüne alınacak olursa, yaşam düzeyini en alt derecede tutar; nüfus fazlasıysa doğal afetlerle (kıtlık, salgın hastalık) yok olur.

—*Kâr*, sermaye sahiplerinin geliri, satış fiyatı ile üretim maliyeti arasında, rantın ödenmesinden sonra kalan farktır. Denge durumunda, kâr sıfır olmaya doğru gider, çünkü rekabetin kusursuzluğu satış fiyatı ile maliyeti eşitler.

Uzun vadede, rant artığı ve ücret en az yaşam düzeyinde kaldığı için, kâr azalma eğilimi gösterir, bu da birikimde duraklamaya yol açar. Bu durgun hal'dir, uzun süreli denge durumudur. Bu durumun istikrarı, güvencesini J.-B. Say'in, her arzın bir talep doğurmasını içeren *mahreçler yasası*'nda bulur: bu yasa, her türlü fazla üretimi ve işgücünün eksik - istihdamını reddeder, ama tasarrufun işlevini bilmezlikten gelir.

Klasik iktisatçılar, talebin seyrini karanlıkta bırakır ve yalnızca gerçek terimlere dayanan bir çözümleme ile yetinir, iktisadi olayların büründüğü basit bir "örtü" olarak görülen paranın oynadığı özgül rolü bile bile ihmal ederler.

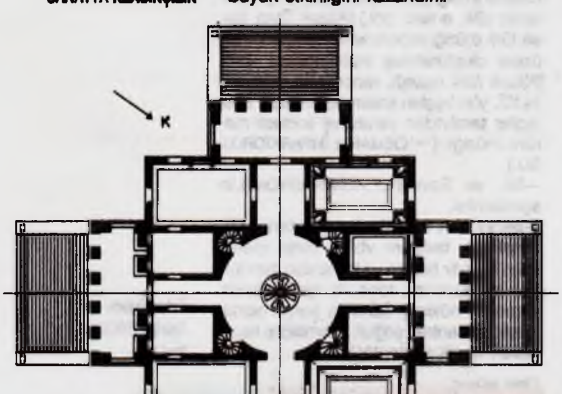
—Müz. Klasik dönemde, yapıda dengeye, bölümlerin simetrisine, fikrin belirginliğine ve gelişimlerin mantığına büyük önem verildi. Çalgı, kimliğini bulmaksızın gelişti. Gluck, C. Ph. E. Bach, J. Haydn, Boccherini ve Mozart'ın yapıtları, klasik dönemin tipik örnekleridir. Bu sanat anlayışı, doğup geliştiği dönemi aşarak, XIX. ve XX. yy.'da kimi yeniklasik bestecileri de (Boëly, Saint-Saëns, Hindemith) etkiledi.

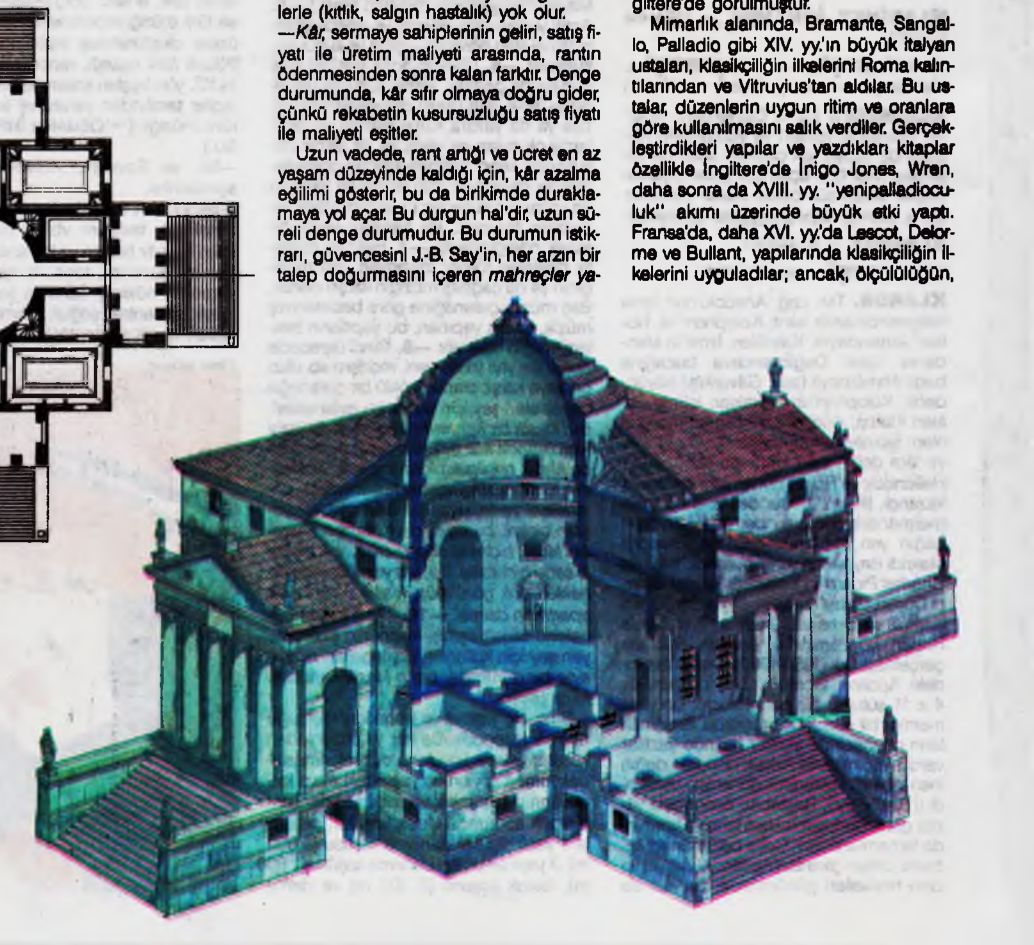
KLASİKÇİLİK a. **1.** XVII. yy.'da özellikle Louis XIV döneminde Fransa'da ve o dönem fransız yazarların yapıtlarında görülen eğilim ve kuramların (Yunan ve Roma Antikçağları'na hayranlık, ölçü ve biçimlerde mükemmellik kaygısı, "insan doğası"na duyulan ilgi) tümü. **—2.** Bu öğretiyi temel alan edebiyat ve sanat ürünlerinin tümü. **—3.** Oranların uyumuna, düzenlemelerin dengeli ve tutarlı olmasına, biçimlerde uyum arayışına, gösteriş ve abartıdan kaçınmaya dayanan sanat yönelimi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Güz. sant. Bir ideal ya da öğreti olarak klasikçilik sanatta birtakım kurallara bağlı kalmaya ve doğanın incelenmesine dayanır, esin kaynağını ve örneklerini de genellikle Antikçağ sanatından alır. Barok sanatın, maniyerizmin, romantizmin karşıtı olarak kabul edilir ya da görülür. Ayrıca klasikçilik, tarihsel olarak, daha çok XVII. yy.'da görülen ve XVIII. yy.'ın ikinci yarısı ile XIX. yy.'ın başında "Antikçağ'a dönüş"le (buna yeniklasikçilik denecektir) yeniden canlanan çeşitli sanat olgularını da kapsar. Bu olgular Batı Avrupa'da özellikle de İtalya, Fransa ve İngiltere'de görülmüştür.

Mimarlık alanında, Bramante, Sangallo, Palladio gibi XIV. yy.'ın büyük italyan ustaları, klasikçiliğin ilkelerini Roma kalıntılarından ve Vitruvius'tan aldılar. Bu ustalar, düzenlerin uygun ritim ve oranlara göre kullanılmasını salık verdiler. Gerçekleştirdikleri yapılar ve yazdıkları kitaplar özellikle İngiltere'de İnigo Jones, Wren, daha sonra da XVIII. yy. "yenipalladioculuk" akımı üzerinde büyük etki yaptı. Fransa'da, daha XVI. yy.'da Lescot, Delorme ve Bullant, yapılarında klasikçiliğin ilkelerini uyguladılar; ancak, ölçülülüğün,

SANATTA KLASİKÇİLİK

yapımına 1550'ye doğru Palladio'nun başladığı ve 1591'de Scamozzi'nin bitirdiği Vicenza (İtalya) yakınındaki la Rotonda ya da villa Capra'nın plan ve ekorşesi

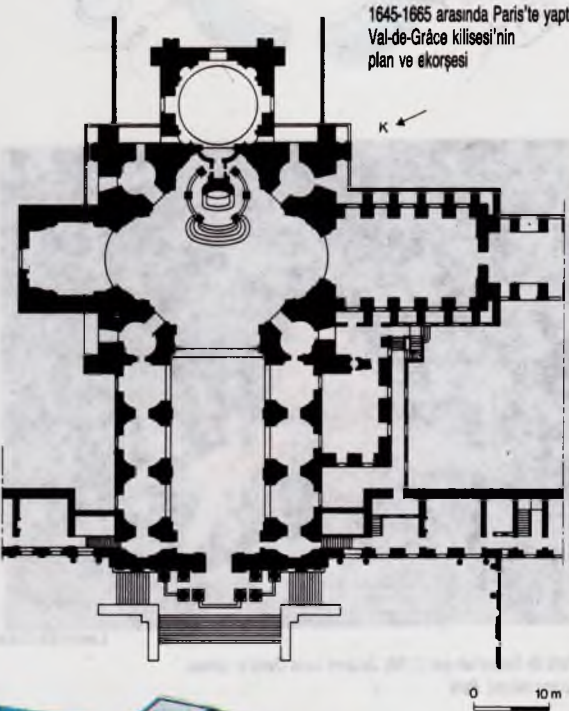

Scala

soylu oranların ve yalın süslemelerin egemen olduğu fransız klasikçiliğinin temel yasaları XVII. yy.'da Salomon de Brosse, Mansart ve Hardouin-Mansart tarafından saptandı. XVIII. yy. gelip geçici rokay modasına karşın, Robert de Cotte, Gabrieller ve Soufflot ile, bu verilere bağlı kaldı ve yeniklasikçilik, Louis XIV döneminin bazı kalıplarını kolaylıkla yeniden benimsedi.

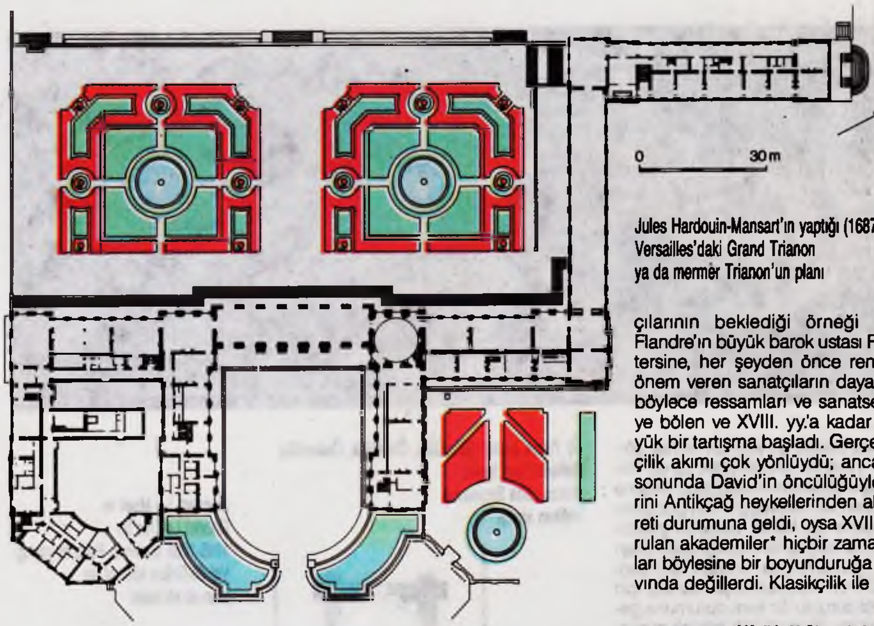
Resim alanında, klasikçilik, temellerini, Raffaello'nun yapıtlarında aradı, bu sanatçıyı başvurulacak bir kaynak olarak gördü. XVI. yy.'ın sonunda klasik ya da klasik yaklaşımlı akımın öncülüğünü desene ağırlık veren ve Caravaggio'nun gözüpekliğine, sonra da barok üslubun patetik yaklaşımına karşı çıkan Bolognalılar (Carracciler, Domenichino, Guido Reni) yaptı. XVI.-XIX. yy. arasında birçok sanatçı için görülmesi zorunlu bir kent durumuna gelen Roma'da, Poussin, tek başına arayışlarıyla klasikçiliğin akla dayanan sanat yönünü pekiştirdi, Le Brun ve fransız sanat-

Üç Temel Erdem (Güçlülük, Ölçülülük, Önlemlilik) Raffaello'nun freski; stanza della Segnatura Vatikan sarayı

Mansart, Le Muet ve Gabriel Le Duc'ün 1645-1665 arasında Paris'te yaptığı Val-de-Grâce kilisesi'nin plan ve ekorşesi

Jules Hardouin-Mansart'ın yaptığı (1687) Versailles'daki Grand Trianon ya da mermer Trianon'un planı

çılarının beklediği örneği oluşturdu. Flandre'ın büyük barok ustası Rubens ise, tersine, her şeyden önce renk öğesine önem veren sanatçıların dayanağı oldu; böylece ressamları ve sanatseverleri ikiye bölen ve XVIII. yy.'a kadar süren büyük bir tartışma başladı. Gerçekte klasikçilik akımı çok yönlüydü; ancak yüzyılın sonunda David'in öncülüğüyle, örneklerini Antikçağ heykellerinden alan bir öğreti durumuna geldi, oysa XVII. yy.'da kurulan akademiler* hiçbir zaman ressamları böylesine bir boyunduruğa sokma savında değillerdi. Klasikçilik ile yeniklasikçilik arasındaki en önemli fark, bir bakıma rokay üslubun aşırılıklarına karşı bir tepki olarak ortaya çıkan bu düzen arzusudur. Tarihsel olaylan konu alan resimler her zamankinden daha fazla ilgi gördü ve İngres bu akımı XIX. yy. ortalarına kadar sürdürdü.

Heykel alanında klasikçiliğin en büyük esin kaynağı, XVI. yy.'dan başlayarak Antikçağ heykelleri, daha doğrusu V. yy.'ın büyük yunan heykelcilerinden çok Roma örnekleri oldu. Bernini zamanında bile, Algardi ve Duquesnoy gibi sanatçılar hareketsiz bedenlerin sakinliğini ve sade giysi kıvrımlarını barokun coşkusuna yeğlediler. Ancak, mutlak monarşi döneminde, Fransa'da, Versailles heykelleri (Girardon, Coyzevox, Tubi, vb.) çok klasik görünümlerini Colbert ve Le Brun'ün etkisi altında kazandılar. Louis XIV döneminin sonuna doğru bu sıkı tutum gevşedi; bununla birlikte, Louis XV döneminin ilk yıllarında Bouchardon, Falconet, Vassé gibi sanatçılar heykel beğenisini değiştirerek yeniden Antikçağ örneklerine döndüler. Resimde David'in oynadığı düzenleyici rol, kabartma sanatında bir italyana, Antonio Canova'ya düştü; Canova'nın araştırmaları kendisi kadar yetenekli olmayan Chaudet, Cartellier ve öteki yeniklasikçi sanatçıların elinde çok geçmeden akademik bir havaya bürünen soğuk bir heykel sanatına dönüştü. Bu oldukça düzenli sanat anlayışı başka Avrupa ülkelerinde de uygulandı: İngiltere'de Flaxman, Danimarka'da Thorvaldsen, Almanya'da Schadow.

Lauros-Giraudon

Paris ile Helene'nin aşkı (1788), Jacques Louis David'in tablosu
Louvre müzesi, Paris

Münih'teki Glyptothek, Leo von Klenze tarafından 1816-1830 arasında yapıldı

Candelier

İnigo Jones'un 1619-1622 arasında Londra'da yaptığı Banqueting House'un cephesi

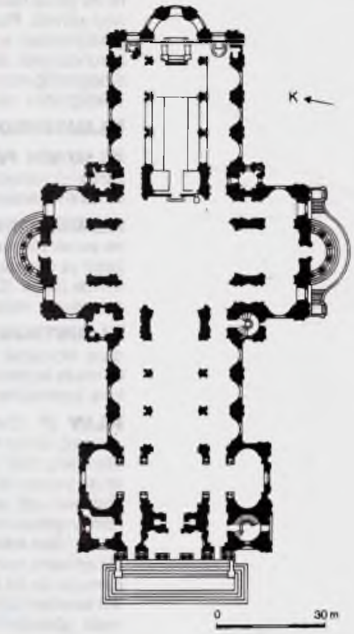
Lauros-Giraudon

Louis XIV'ün düşmanlarını yenişi (1683)
Antoine Coyzevox'un yapıtı Versailles şatosu'nda Guerre salonu'nda yalancımermer kabartma

Lauros-Giraudon.

Yaz ya da Ruth ile Booz, Nicolas Poussin'in tablosu (1660-1664 arasında) [*Louvre müzesi, Paris*]

sir Christopher Wren tarafından yapılan (1675-1710) Londra'daki Saint Paul katedrali'nin planı

Yeniklasikçilik, XVIII. yy.'ın ikinci yarısında, kuramcı ve "antikacı"ların (aralarında en önde gelen Winckelmann'dır) etkisiyle temel ilke olarak benimsendi; bu kişiler bazıları Pompei gibi son derece görkemli olan arkeolojik buluşların geniş bir yankı uyandırmasını sağladılar. Birtakım gezginler Yunanistan'a ve Doğu Akdeniz'e kadar uzandılar. Yeniklasikçiliğin, her tarafı sütunlar, revaklar ve "yeni yunan" tarzında frizlerle donatan gerçek anlamda uluslararası bir üslup durumuna gelmesi, bu dönemde düşüncelerin kolayca yayılabilmesiyle açıklanabilir. İngilizler'e başkaldıran Amerikalılar'ın kurduğu federal başkent Washington, görkemli, biraz ciddi üslubuyla, bu anıtsal sanatın en yetkin örneğidir. Yeniklasikçilik XIX. yy.'ın ortalarına kadar, Avrupa'nın tüm başkentlerine ve büyük kentlerine yayıldı. Romantizmin ortaya çıkması ve ulusal bilincin uyanışıyla, yeniklasikçilik, yerini seçmeciliğin çeşitliliğine ve bölgesel özelliklere bıraktı.

KLASİKLEŞME a. Klasikleşmek eylemi.

KLASİKLEŞMEK gçz. f. **1.** Klasik bir değer kazanmak, zaman içinde değerini korumak. **—2.** Hep aynı kalmak, bir yenilik, kendine özgü bir özellik göstermemek.

KLASİKLİK a. Klasik olma durumu.

KLASİKSONRASI sıf. Klasik dönemden sonra gelen, klasik dönemden türemiş.

KLASMAN a. (fr. *classement*). Sınıflama, sıralama: *Genel klasmanda üçüncü olmak.*

—Spor ve Oy. *Klasmana girmek,* bir oyuncunun ya da takımın bir spor dalında önceden belirlenen barajı aşarak dereceye girmesi. || *Klasman grubu,* play off (final grubu) sistemi uygulanan lig statüsünde, bu gruba giremeyen takımların oluşturduğu grup.

KLASMATOZ a. (fr. *clasmatose;* yun. *klasma, -atos,* parça'dan). Biyol. Bazı hücrelerin sitoplazmalarının bir bölümünü dışa atma süreci.

—ANSİKL. Klasmatoz, Ranvier tarafından ortaya çıkarılmıştır (1890). Hücrelerden kopan sitoplazma parçaları, hücre çevresindeki boşluklara salıverilir ve oralarda çeşitli biyokimyasal değişikliklere uğrar. Salıverilen sitoplazma öğeleri proteolize uğrayarak oldukları yerde ya da daha uzakta etki yapabilen öğelere dönüşür: klasmatoz sadece morfolojik bir olay değil, aynı zamanda önemli fizyolojik bir olgudur. Örneğin akyuvarlar yer değiştirirken, uzantılar çıkarır, bunlar koparak hücre çevresi ortamında kalır. Dalakta da megakaryositler çok sayıda klasmatoz sürecinden geçer.

KLASÖR a. (fr. *classeur*). Evrakları, desenleri, vb. tasnife yarayan, bölmelere ayrılmış evrak çantası ya da büro eşyası.

KLATOVY, Çek Cumhuriyeti'nde (Güney Bohemya bölgesi) kent, Plzen'in G.'inde, Sumava'nın eteğinde; 16 000 nüf. XVI. yy.'dan kalma kule. Konut merkezi. Hazırgiyim. Deri ve kereste sanayisi.

KLATRAT a. (fr. *clathrate*). Fizs. kim. İki kimyasal cismin kristalsel birleşmesi; bu birleşmede cisimlerden birinin molekülleri, diğer cismin moleküllerinin oluşturduğu kristal örgüdeki atom boşluklarına yerleşir.

—ANSİKL. Soy gazlar, su ve hidrokinonla klatratlar oluşturur; bu tür bileşiklerde gaz atomları, su ya da hidrokinon moleküllerinin oluşturduğu kafeslerde tutulur. Aynı şekilde üre ve tiyoüre, kristal örgüleri içinde hidrokarbon molekülleri tutabilir; bu moleküller, üre ya da tiyoüre molekülleriyle örülmüş tünellere yerleşir. Üredeki tüneller, tiyoüredekinden daha dardır; bu da doğrusal hidrokarbonların üre tarafından tutulması sonucu dallı hidrokarbonlardan ayrılmasını sağlar.

KLAUS (Josef), avusturyalı siyaset adamı (Mauthen, Kärnten, 1910). Maliye bakanlığı yaptı (1961-1963), Halkçı parti başkanlığına seçildi. 1964'te federal bir koa-

Jacques V Gabriel'in yaptığı (1734) Rennes Belediye sarayı'nın cephesi

lisyon hükümetini (Kreisky bu hükümetin Dışişleri bakanıydı), sonra 1966'dan sonra da yalnız halkçılardan oluşan bir kabineyi yönetti. Partisinin 1970 seçimindeki yenilgisinden sonra hükümeti bırakmak zorunda kaldı. Bunun üzerine halkçı parti başkanlığından ayrıldı, ardından milletvekilliğinden de çekildi.

KLAUSENBURG → CLUJ-NAPOCA.

KLAUSEN PASS, İsviçre'de (Schwyz kantonu) karayolu geçen boğaz. Altdorf ve Linthal arasında; 1 948 m.

KLAUSİLYUM a. Kavkının kolümelasına esnek ve ince bir sapla bağlanan, parçasız ya da yuvarlak oyulmuş, kaşık biçiminde parça. (*Clausilia* cinsinden yumuşakçalarda kapakçık görevi yapar.)

KLAUSTRUM a. (lat. *claustrum,* duvar'dan). Nöroanat. Putamenden dış kapsülle, insula korteksinden uç kapsülle ayrılan ince bozmadde şeridi.

KLAV (P Christoph, **Christophorus** —denir), alman matematikçi ve gökbilimci (Bamberg 1537 - Roma 1612). Cizvitti, İtalya'da yaşadı ve ders verdi. Eukleides'in *Stoikheia* adlı yapıtının yorumlu bir çevirisini yapması nedeniyle *XVI. yy.'ın Eukleides'i* diye adlandırıldı. Sacrobosco'nun *De sphaera mundi'*sinin üzerine geniş yorumuyla da ün kazandı. Papa Gregorius XIII kendisini takvimi düzeltme çalışmalarında görevlendirdi.

Klavierübung ("Klavye pratiği"), J. S. Bach'ın 1726-1742 arasında bestelediği klavsen ve org yapıtlarını bir araya getiren dört derlemenin ortak adı. Bu derlemelerdeki başlıca yapıtlar yedi *Partita, İtalyan konçertosu,* 21 koral prelüdü ve *Goldberg çeşitlemeleri'*dir.

KLAVİFORM sıf. (fr. *claviforme;* lat. *clava,* topuz, ve *forma,* biçim'den). Bot. Haşhaş kapsülü gibi topuz biçiminde olan.

KLAVİKORD a. (fr. *clavicorde;* lat. *clavicordium; clavis,* anahtar, ve *corda,* tel' den). Klavyesindeki tuşlarından her biri, hem çekiç hem de eşik işlevi gören metal bir lam'a bağlı olan telli-vurmalı çalgı. (Ortaçağ'da İtalya'da ortaya çıkan bu çalgı tüm Avrupa'ya yayıldı ve çok gelişmiş bir yapı kazanarak XVIII. yy.'a değin kullanıldı. Bu yüzyılda yerini pianoforteye bıraktı.)

KLAVÖTAJ a. (fr. *clavetage*). Cerr. Kavalkemiği ile aşıkkemiği arasına bir kemik parçasını pim gibi sokarak ayak bileği eklemini kaynaştırma yöntemi.

KLAVSEN a. (fr. *clavecin;* ortaçağ latincesindeki *clavicymbalum'*dan). Çoksesli icraya olanak veren ve XVI.-XVIII. yy.'lar arasında Avrupa sanat müziğinde çok önemli bir yeri olan klavyeli ve telli-mızraplı çalgı.

Publimages

1646'da Anvers'de A. Ruckers'in yaptığı iki klavyeli, beş oktavlık süslü flaman **klavseni** (1780'de P. Taskin tarafından Paris'te temizlenmiştir) *Ulusal müzik konservatuvarı, Paris*

—ANSİKL. Klavsenin beş kenarlı teknesi, yatık bir arpı andırır. Uzunluğu 2,30 m, genişliği 0,90 m'yi bulabilir. Madenden teller, gövdenin uzun kenarına koşut olarak gerilmiştir ve uçlarında telek gövdesinden bir mahmuz bulunan birer çubukla titreştirilirler. Aynı sıradaki mızrapların çektiği tellerin tümü, bir takım oluşturur. Klavsende, orgun aynı boydaki borularıyla aynı sesi veren 8 ayaklık (8) bir ya da iki takım; telleri daha kısa, 4 ayaklık bir takım ve çok seyrek olarak da 2 ya da 16 ayaklık bir takım bulunabilir.

Klavsen, tel takımlarının sayısı, mızrap çubuğu sıralarının sayısı ve donanımı, klavyelerin sayısı ve karakteri, teknenin yapısı bakımından her dönemde ya da her ülkede az çok farklıydı.

Klavsenin atası büyük olasılıkla psalterion'dur. Bu çalgının teknik özelliklerini veren ilk kitap, XV. yy.'ın ortalarında Zwolleli Henri Arnault (öl. Paris 1466) tarafından yazılmıştır. Ama, bu dönemden kalma bir psalterion yoktur.

Klavsenle ilgili en eski kalıntılar, İtalyanlar'a aittir. Çalgının kimi yapısal özellikleri 300 yıl boyunca değişmedi: çoğunlukla servi ağacından yapılmış çok hafif bir tekne; tek klavye; ikisi de 8 ayaklık ya da biri 8, öbürü 4 ayaklık iki takım. XVI. yy. ile XVIII. yy.'ın başları arasındaki en büyük klavsen yapımcıları, Dominicus Pisaurensis, Antonius Baffo, Girolamo Zentis, Carlo Grimaldi ve Bartolomeo Cristofori' dir.

Flandre bölgesi, Couchet ailesi ve Anversli Ruckers ailesi sayesinde, klavsen yapımı konusunda ünlendi. Flaman yapımcılar, ıhlamur ağacından, tellerin çok daha fazla gerilmesine olanak veren daha sağlam tekneler yaparak daha dolgun bir ötüm elde ettiler. Bu klavsenlerde iki klavye vardı. Bunların üstte olanı, başlangıçta, dört derecelik bir aktarıma (transpozisyon) olanak verirken, sonradan sesibir çalınarak alttaki klavyeye eşlik eder oldu.

Anvers klavsenlerinde yeni bir dekoratif üslup doğdu ve bu üslup yayılarak Almanya ve Fransa'da yeni bir biçim aldı. Bu üslubun başlıca özelliği, tekneye süs motifleri basılmış kâğıtların yapıştırılması ve ses tablası üzerine *a tempera* resimlerin yapılmasıydı.

XVIII. yy.'ın sonunda, Pascal Taskin, yeni bir mekanizma ekleyerek, kısa bir süre önce icat edilmiş piyanofortedeki *crescendo'*sunu taklit etme olanağını getirdi.

İngiliz ustalar, her zaman Flandres'ın etkisinde kaldılar ve kaplanmış masif ağaçtan sade mobilyalı klavsenler yaptılar. XVIII. yy.'ın en önemli ingiliz yapımcıları, Thomas Hitchcock, Kirkman ailesi, B. Tschudi ve Broadwood ailesidir. Christian Zell, H. Grabner ve G. Silbermann gibi ustaların yetiştiği Almanya'da çok klavsen yapılmadı. XVIII. yy.'da Hamburg'da, bir yenilik olarak 2 ve 16 ayaklık tel takımları olan üç klavyeli klavsenler yapan Albrecht Hass ünlendi.

Piyano karşısında, 100 yıl boyunca hemen hemen tümüyle gözden düşen klavsen, çok zengin bir repertuvarı olduğundan, 1880'de yeniden ilgi görmeye başladı ve bu ilgi yıldan yıla arttı. Gaveau, Erard, Pleyel ve Neupert firmalarının yaptığı yeni model ilk klavsenler nerdeyse piyano kadar ağırdı. Müzikbilimci Arnold Dolmetsch'in ve daha sonra da Boston okulunun (F. Hubbard ve W. Dowd) etkisiyle eski klavsenlerin benzerleri yapıldı.

Buna koşut olarak, Neupert ve Sperrhake gibi firmalar, çok daha sağlam modern klavsenler üretmeye başladı. Böylece yeni bir repertuvar doğdu.

KLAVSENCİ a. Klavsen çalan müzikçi.

KLAVSTALİT a. (öz. a. *Clausthal* [*-Zellerfeld*]'den). Miner. Doğal kurşun selenür (PbSe).

KLAVUS a. Böcbil. **1.** Çeşitkanatlı böceklerde, elitra kıvrıldığında kolümela kasının kenarına gelen elitra dibinin iç bölümü. **—2.** Zarkanatlılarda, ışınsal damarların ucundaki şiş. **—3.** Duyarganın genişlemiş tepe eklemleri bütünü.

KLAVYE a. (fr. *clavier'*den). Müz. Ses üretmeye yarayan bir mekanizmayı dokunulunca harekete geçiren tuşların tümü.
—Bür. ger., Matbaac., Bilş. ve İletiş. Her biri alfasayısal bir takımın karakterlerinden birine, bir fonksiyon kumandasına (satırbaşı, ara verme, geriye alma...) ya da özel komutlara denk düşen tuşlar kümesi. Bunlardan birine basıldığında ekrana bir karakter yazılır, bir hareket sağlanır, belleğe bilgi aktarılır ya da ilişkin karaktere ait bir işaret üretilir. (Bk. *ansikl.* böl. Matbaac.)
—Matbaac. *Bilgi işlem klavyesi,* kâğıt üzerine eşanlı baskıyla ya da ekran üzerinde görüntüleme yöntemiyle yüklemenin denetlenmesine olanak sağlayan klavye.
—ANSİKL. Bür. ger., Matbaac., Bilş. ve İletiş. Bir klavye bir dizgi makinesi bağlanmış (Linotip, fotodizgi) ya da ayrılmış olabilir. Yüklemenin yapıldığı anda görsel denetleme sağlanamayan klavyeler görüntüsüz klavyedir. Görüntülü klavyedeyse gerek yazı makinesinin tuşlarına dokunulması sonucu karakterin kâğıda geçmesi yoluyla, gerekse yüklemenin yapıldığı anda ekranda görüntü sağlanması yoluyla görsel denetleme elde edilir.
—Müz. Klavyedeki tuşlara, XVIII. yy.'a değin anahtar denirdi. Başlıca klavyeli çalgılar org, klavsen, epinet, klavikord, piyano, regal, akordiyon, çarklı viyel ve çan çalgısıdır. Klavyedeki tuşlar genellikle iki renktedir: natürel seslerinkiler beyaz; bemollü ya da diyezli seslerinkilerse siyah.

Eski su orgunda klavye, her biri bir boruya bağlı bir dizi çubuktan oluşurdu. Bu çubuklardan biri elle çekildiğinde, somyede sıkışan hava, ucunda ses veren düzeneğin bulunduğu bir kanala hızla girer ve boru öter. Daha sonra klavye, yatay bir düzlem oluşturacak biçimde yan yana getirilen ve bir mile dayanarak çöğünen bir dizi kaldıraca dönüştü. Bu kaldıraçlardan her biri, parmakla basıldığında, borunun altındaki supabı açıyordu. XI.-XII. yy.'larda diatonik olan klavye, XIV. yy.'da kromatikleşti; *kısa oktav* denilen sistemle, XVI. yy. ve XVII. yy.'ın başında pes kanatta genişletildi. Bu dönemde orgun klavye sayısı ikiye çıktı. Bunlardan biri daha yukardaydı. İkinci klavyeye *pozitif* adı verildi. Önceleri 42, sonra da 48 tuştan oluşan bu klavyelere, bazı orgların pes kanadında fazladan birkaç ses daha ekleniyordu. Orgun klavye sayısı, XVII. yy.'da üçe, aynı yüzyılın sonunda dörde ve XVIII. yy.'da beşe ulaştı. XIX. yy.'da org klavyelerinde toplam 56 ses vardı. Yüzyılın sonunda bu sayı 61'e (6 oktav) yükseldi. XV. yy.'da kullanılmaya başlayan *pedal* klavyesi, başlangıçta bir çekme mekanizmasıyla çalışıyordu. Bu mekanizma, ayakla, ana klavyenin pes seslerini çıkarmaya yarıyordu. XVII. yy.'dan başlayarak bağımsız boru takımlarıyla zenginleştirildi ve 11-17 tuştan (fransız pedalı) 31-33 tuşa (alman pedalı) yükseldi.

Daha XI. yy.'da kimi telli çalgılara klavye takıldı. Bu klavyelerde 9-12 diatonik tuş vardı. XV. yy.'ın ikinci yarısında, her oktavda 12 kromatik tuş bulunan klavyeler yaygınlaştı. XVI. yy.'da ve XVII. yy.'ın başlarında, epinet, regal ve klavsen klavyelerinin kaplamı 4 oktava ulaştı. 1650'de, klavsen klavyesi, kısa oktavla birlikte dört buçuk oktava, XVIII. yy.'ın ortalarında da tümüyle kromatik beş oktava ulaştı. 1800'e doğru, pianoforte klavyesi, altı oktavı kapsıyordu. Klavyenin genişlemesi, XIX. yy. boyunca, sekiz oktava ulaşıncaya değin sürdü. Sonunda yedi buçuk oktavlık ses alanı, norm olarak kesinleşti.

Çağlara ve ülkelere göre değişmekle birlikte, natürel seslerin tuşları, açık (kemik ya da kemik, fildişi ya da şimşir kaplama) ya da koyu renkliydi (abanoz kaplama ya

da boyalı). Bir çalgının birden çok klavyesi olabilir. İtalyan klavsenlerinin ve epinetlerin genellikle tek klavyesi vardı. Flamanlar, çok erken bir dönemde, dört derece daha tiz ses veren ve aktarım klavyesi denen ikinci bir klavye kullandılar. XVII. yy.'ın sonunda klavsenin her iki klavyesi de birbirine bağlanabilirdi (yukarıdakinin tuşları, 8 ayaklık tellerden oluşan bir sıraya, gerektiğinde 4 ayaklık tellerden oluşan başka bir sıraya; aşağıdakiyse, 8 ayaklık tellere bağlıydı). Çok seyrek olmakla birlikte, kimi alman klavsenlerinde üçüncü bir klavye daha vardı.

KLAVYELİ sıf. Klavyesi olan: *Klavyeli çalgılar.*

KLAYPEDA, esk. alm. **Memel,** Litvanya'da liman kenti, Baltık denizi kıyısında yer alır; 204 000 nüf. (1989). Balıkçılık. Tersaneler. Kereste sanayisi. Besin sanayileri.
—Tar. *Memel,* 1919'da Almanya'dan koptu ve uluslararası yönetime bağlandı. Ocak 1923'te Litvanya hükümeti bu arazinin işgalini emretti ve Memel limanının adı Klaypeda oldu. Milletler cemiyeti, özel bir statü verilmesi kaydıyla bu işgali onayladı. 8 mayıs 1924'te Paris'te imzalanan Klaypeda konvansiyonu, liman için uluslararası bir yönetim ve Litvanya'ya bağlı kalacak arazi için geniş bir yönetim özerkliği öngördü. 22 mart 1939 tarihli Berlin ültimatomunun ardından alman birlikleri Klaypeda'yı (adı yeniden Memel'e çevrildi) işgal etti. 23 haziran 1941'de Memel, Sovyet hava kuvvetleri tarafından bombalandı. 10 ekim 1944'te rus birlikleri yöreye vardılar ve çatışmalar 28 ocak 1945'e kadar sürdü. Ardından kent yeniden Klaypeda adını aldı.

KLAZMOSİTER sıf. (fr. *clasmocytaire'* den). *Klazmositer sarkom,* belirgin bir makrofaj etkinliği gösteren sarkom çeşidi.

KLAZOMENAİ. Tar. coğ. B. Anadolu' da, İonia bölgesinde antik kent; Ege denizi kıyısında, Hermaios (lat. Hermaeus) körfezinin (İzmir körfezi) G.'indeydi. (Bugün Urla.)

Dor istilası sırasında kurulan kentin bir bölümünü anakaranın karşısındaki Karantina adası oluşturuyordu. Tanrıça Athena' nın kült merkezi olan Klazomenai, Herodotos'un saydığı on iki ionia kentinin kurduğu Panionion'da yer aldı. İonia kentlerinin kolonileşme hareketi sırasında Pontos Eukseinos (Karadeniz) kıyısında Abdera (İ.Ö. 650'ye doğr.) ve Phanagoreia' nın kuruluşuna katıldı. Daha sonra Kardia ve Tanais'in kuruluşlarına yardımcı oldu. Miletos ve Efes'in yanı sıra kendi adına para basan ilk ionia kentlerinden biriydi (İ.Ö. VI. yy.'dan Gallienus dönemine değin para bastı). Doğu üslubundaki çömlekçiliği ve pişmiş topraktan, boyalı lahitleriyle ün yaptı, ticareti Mısır'a değin uzandı; orada Naukratis Hellenion'unun (dokuz yunan kentinin birlikte yaptırdığı tapınak) gerçekleştirilmesinde katkıda bulundu. Ünlü yunan filozofu Anaksagoras* burada doğdu.
—Arkeol. Klazomenai'de uzun süre düzenli araştırma ve kazılar yapılmamıştır. Yunan G. P Oikonomos'un 1921-1922'de gerçekleştirdiği çalışmalar da rapor halinde yayımlanmamış, ele geçen lahitler götürülmüştür. 1979'da Doç. Güven Bakır yönetiminde başlayan kurtarma kazılarında kentin sınırlarının Karantina adasının karşısında yer alan Liman tepe'den, Ayyıldız ve Cankurtaran tepelerinin eteklerine değin uzandığı saptandı ve bu kesimin İ.Ö. III. binyıl'dan İ.Ö. IV. yy.'a değin yoğun bir yerleşmeye sahne olduğu belirlendi. Liman tepe'de İlk Tunç çağdan, Truva I'le çağdaş çanak çömlekler ve yapı kalıntıları ortaya çıkarıldı. Ayyıldız tepe'nin B. yamacındaki tarlalarda ve Kalabak yöresinde kentin nekropolisleri bulundu. Buralarda yapılan araştırmalarda armağanlarla birlikte ölü küllerinin bulunduğu mezarlar ortaya çıkarıldı. Bu buluntular Klazomenai'de, İ.Ö. VII. yy.'la İ.Ö. VI. yy. arasında ölü gömme geleneklerinde köklü değişiklikler olduğunu belgelemektedir. Ayrıca küp mezarlar bulundu. (→ Kayn.)

KLE a. Spor. Çeşitli mücadele sporlarında (güreş, judo) yerde yapılan oyun. (Kol, rakibin koltukaltından geçirildikten sonra elle enseye bastırıp öbür elin yardımıyla başın mindere doğru eğilmesiyle oyun gerçekleşir. Kle, tek ve çift kle olmak üzere iki şekilde uygulanır.)

KLEANDRİDAS, spartalı general (İ.Ö. V. yy.). Ephorosiarca, 446'da Attike'yi istila eden genç kral Pleistoanaks'a eşlik etmek üzere görevlendirildi. Perikles her ikisini de yendi. Bu yenilgi üzerine ölüm cezasına çarptırılınca, Kleandridas bir Atina kolonisiyle birlikte İtalya'ya gitti. Koloni burada Thurium'u kurdu (444) ve Taranto ile savaştı.

KLEANDROS, Büyük İskender'in komutanlarından biri (öl. İ.Ö. 325). Onun buyruğuyla Parmenion'u öldürdü. Yaptığı soygunlar nedeniyle idam edildi.

KLEANTHES, yunanlı filozof (Assos, Troas, İ.Ö. 331'e doğr. - öl. 232'ye doğr.). İlkin atletlik yaptı, sonra Atina'ya gitti, stoacı okulun kurucusu Kitionlu Zenon'un izleyicileri arasına katıldı. Zenon'dan sonra okulun yönetimini aldı ve öğretisinde değişiklikler yaptı. Yazdığı pek çok yapıttan ancak birkaç parça, bu arada bir *Hymnon eis ton Dia* parçası kaldı.

Kleanti Skalyeri-Aziz Bey komitesi, Abdülhamit II'yi tahttan indirerek yerine Murat V'i geçirmeyi amaçlayan gizli örgüt. Komitenin başkanı İstanbul'da prodos mason locası üstadı âzamı Kleanti Skalyeri, ikinci başkan Evkaf nezareti'nde muhasebeci Aziz Bey'di. Komitede Maliye mektubi kalemi'nden Muhtar Bey, Hariciye nezareti'nden Tevfik Bey, Şûrayı devlet görevlilerinden Ali Şefkati Bey gibi memurlar; Murat V'in annesinin cariyelerinden Nakşibent Kalfa, Valide Sultan'ın kahvecibaşısı İbrahim Efendi, Seniha Sultan'ın kethüdası Hacı Bekir Efendi gibi Murat V'e yakın saraylılar yer alıyordu. Komitenin girişimini haber alan Abdülhamit II'nin Zaptiye nazırı Mehmet Arif Paşa örgütün ileri gelenlerini yakalattı. Skalyeri, Nakşibent Kalfa ve Ali Şefkati Bey yurtdışına kaçtılar. Tutuklanan örgüt üyeleri çeşitli sürelerle sürgün cezalarına çarptırıldılar.

KLEARKHOS, spartalı general (İ.Ö. V. yy.'ın ikinci yarısı). 409'da, "Harmostes" unvanıyla, Atina'ya karşı ayaklanan Bizans'ın savunmasını düzenlemeye gönderildi; uzun süre kuşatmaya direndi; ama aç kalan halk kuşatmacılara kentin kapılarını açtı. Lysandros'un gözden düşmesi üzerine 403'te yeniden Bizans harmostesi oldu ve Traklar'ı göz altında tutmakla görevlendirildi. Ancak zorba bir yönetim kurduğundan, Sparta kendisini görevinden almak zorunda kaldı. O tarihte, İran tahtına geçmek isteyen genç Keyhüsrev ile ilişki kurmuştu, Keyhüsrev'in Artakserkses II'ye karşı yaptığı seferde, peloponisoslu ücretli askerlerinin başında ona eşlik etti. Kunaksa'da yaptığı şiddetli saldırılar, Yunanlılar'ın savaşı kazanmalarını sağladı, Keyhüsrev'in ölümü üzerine geri çekilmek zorunda kalan Klearkhos, Yunanlılar'ın (On Binler) komutasını ele aldı; ama bir süre sonra, satrap Tissaphernes, kendisini hileyle yakalatarak öldürttü (401).

KLEARKHOS (Herakleia Pontika İ.Ö. 391 - *ay. y.* İ.Ö. 352), Herakleia Pontika tiranı (İ.Ö. 364-352). Artakserkses ile uzlaştı, Atina'nın siyasetini destekledi ve Herakleia'nın egemenliği altındaki toprakları Pontos kıyısı boyunca genişletti. Eski bir Platon ve İsokrates'in izleyicisi olarak, bir kütüphane kuran ilk yunanlı oldu. Birçok yurttaşı sürgüne gönderdi, bir komplo sonucu öldürüldü.

KLEBE (Giselher), alman besteci (Mannheim 1925). J. Rufer ve R. Blacher'ın öğrencisi. 1957'de Detmold konservatuvarı'nda besteleme dersleri vermeye başladı. Besteci olarak ününü, karmaşık ve güç anlaşılır operalarına borçludur: *Die Räuber* (Schiller'den, 1957); *Die tödlichen Wünsche* (Balzac'tan, 1959); *Die Ermordung Cäsars* (Shakespeare'in *Jül Sezar'*ından, 1959); *Alkmene* (Kleist'tan, 1961); *Figaro lässt sich scheiden* (Horvath'tan, 1963); *Jacobowski und der Oberst* (Werfel'den, 1965); *Das Märchen von der schönen Lilie* (Goethe'den, 1969); *Das Rendez-vous* (Sostschenkow'dan, 1977); *Die Fastnachtsbeichte* (Zuckmayer'den, 1983).

KLEBER (Leonhard), alman orgcu (Göppingen 1495 doğr. - Pforzheim 1556). Horb (1516) ve Esslingen'den (1517) sonra Pforzheim (1521) kilisesi'nde orgculuk yaptı. 100'ü aşkın org parçası içeren önemli bir tablatura kitabı bıraktı: *Tabulaturbuch.* En az yarısında pedal kullanılan bu parçalar, Brumel, İsaac, Fulda ve Josquin des Prés gibi o dönem bestecilerinin şanson, dans ezgisi ya da süslenmiş dinsel çoksesli yapıtlarıdır.

KLÉBER (Jean-Baptiste), fransız general (Strasbourg 1753 - Kahire 1800). 1785' e kadar Avusturya ordusunda subay olarak görev yaptı. Mans ve Savenay zaferlerinde (aralık 1793) etkin bir rol oynadı. 1794'te tümgeneral oldu, Kuzey ordusu'nda görev aldı ve Fleurus'da yararlılık gösterdi (26 haziran). Frankfurt'u teslim aldı (temmuz 1796). Aralık 1796'da istifa etti ve ocak 1798'de bir birliğin komutanlığına getirilerek Bonaparte ile Mısır'a gitti. Suriye seferine katıldı, Gazze'de galip geldi. Bonaparte'ın Mısır'dan ayrılmasından (ağustos 1799) sonra başkomutan oldu ve Sidney Smith ile bir boşaltma anlaşması imzaladı, ancak ingiliz hükümeti anlaşmayı onaylamayı reddetti (24 ocak 1800). Savaşı sürdüren Kléber Heliopolis'te Türkler'i yendi (18 mart), Kahire ayaklanmasını bastırdı (nisan), bir türk tarafından öldürüldü (14 haziran).

KLEBS (Edwin), alman hekim (Königsberg 1834 - Bern 1913). Virchow'un asistanı oldu, sonra sırasıyla Bern, Würzburg, Prag, Zürich, Karlsruhe, Chicago, Berlin, Lozan ve Bern üniversitelerinin patolojik anatomi kürsülerini yönetti. Patolojik anatomi ve bakteriyoloji (difteri basili) ile ilgili çalışmalar bıraktı.

Klebs ya da **Klebs-Löffler basili,** LÖFFLER BASİLİ'nin eşanlamlısı.

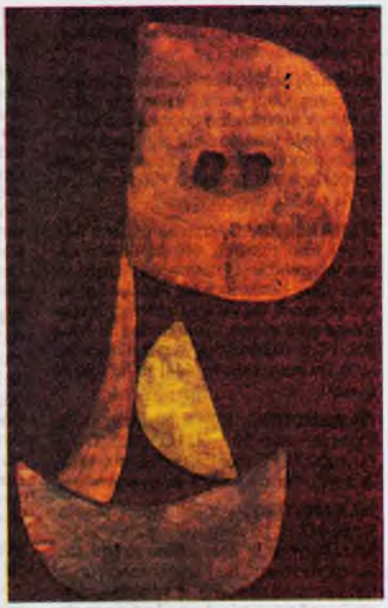
KLEBSİELLA a. *Enterobacteriaceæ* familyasından, hareketsiz ve kapsüllü bakteri türlerini içeren bakteri cinsi. (En sık rastlanan türü *Klebsiella pneumoniæ* [eskiden pnömobasil denirdi] insanda üstsolunum yollarının normal konuklarındandır, ama bağışıklık sistemleri bozulmuş kişilerde idrar yolları enfeksiyonlarında ya da septisemilerde ayrılıp üretilebilir.)

KLECKİ → KLETZKI (Paul).

KLEE (Paul), isviçreli ressam (Münchenbuchsee, Bern yakınında, 1879 - Muralto -Locarno 1940). Genç yaşlarda anne ve babasının sanat, özellikle de müzik zevki aşıladığı Klee, klasik öğrenimini Bern'de yaptı; sonra Münih'e desen ve resim çalışmaya gitti. İtalya'ya yaptığı bir yolculuktan (1901-02), sonra Bern'e geri döndü ve burada kendini, 1905'e değin, özellikle gravür çalışmalarına adadı; daha sonra, sık sık iğneleyici bir alayın da görüldüğü, Jugendstil'e yakın bir anlayışla "cam altı" suluboya resimler yaptı (*Tehdit eden kafa,* 1905). Yolculuklar (özellikle Paris'e, 1905 ve 1912'de), sergiler ve karşılaşmalar sanatçının yaşamında belirleyici aşamalar oluşturdular: Klee, kübizmi, gümrükçü Rousseau'yu ve Delaunay'yi olduğu kadar Rembrandt'ı, Goya'yı, Cézanne'ı da keşfetti, Kandisky ve *Blaue Reiter* grubu ressamlarıyla dostluk kurdu. Ancak Moilliet ve Macke ile birlikte Tunus'a

Lauros-Giraudon

Kunstmuseum, Bern

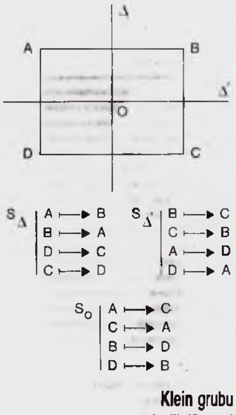
Paul Klee
üstte sağda:
Ciddi ifade (1939)
suluboya ve guvaş
Klee vakfı, Kunstmuseum Bern

üstte solda:
Villa R (1919)
yağlıboya
Kunstmuseum, Basel

Deutsche Museum, Münih

Christian Felix **Klein**

Klein grubu
bir dikdörtgeni
değişmez bırakan bakışımlar

yaptığı bir yolculuk (1914), ışık ve rengin anlamını keşfetmesine yol açtı (suluboya dizisi).

Savaşa ve seferberliğe karşın, her türlü natüralizmden uzak kalarak, hemen her zaman küçük boyutlu suluboyalarının ve resimlerinin (*Villa R*, 1919, Kunstmuseum, Basel) şiirsel evrenini oluşturan motifler, simgeler ve renk uyumlarına dayanan karmaşık ve incelikli bir sanat geliştirdi. Bu şiirsel anlatım düş ve mizah öğelerini bağdaştırır; doğaya ve kozmosa yapılan göndermeleri, özgürce geliştirilmiş soyut resim mekânıyla birleştirir; "büyülü kareler" (*Eski hava*, 1925, Basel), örgüler, çizikler ya da "üslup" oyunları (sözgelimi 1931-32'de noktacılık) gibi "alıştırmalar"ın yanında Klee'nin yapıtlarında (*Floransa villaları*, 1926, Art moderne ulusal müzesi, Paris), yüz ve vücut öğelerine (*Senecio*, 1922, Basel), hayvanlara, mimarlık görüntülerine, yıldızlara, çiçeklere, işaretlere (oklar, harfler vb.) rastlanır. Klee'nin yapıtlarında görülen çeşitlilik, öğrencileriyle birlikte Bauhaus'ta yürüttüğü birçok deneyden kaynaklanır; Klee, 1921'den 1930'a değin Kandisky'nin yanında Bauhaus'ta, daha sonralarıysa (1931-1933) Düsseldorf akademisi'nde ders verdi.

Nazilerin iktidara gelmesi üzerine, 1933'te Almanya'yı terk edip Bern'e gitmek zorunda kaldı; 1935'ten sonra baş gösteren hastalığına rağmen, son yapıtlarını bu kentte gerçekleştirdi. Biçim kullanımında tutumlu davranmak kaygısı sonucunda resimleri "primitif" bir görünüm aldı; kimi zaman trajik bir duygunun da karıştığı bu "primitiflik" simgesel bir nitelik kazandı; tematik öğeler gitgide basitleşerek ideogramlara dönüştü. Ancak, Klee'nin, modern sanatta en önemli aşamalardan birini oluşturan yapıtlarında, yaratıcı olarak ustalığın yanı sıra, hiç eksilmeyen şiirsel ve lirik bir yönelim gözlemlenir.

Tagebücher'in (Günce) dışında Klee, sanat üzerine birçok metin yazdı: *Çağdaş sanat kuramı* (Über die moderne Kunst) [1964]. Yapıtlarının büyük bir bölümü Bern'de Kunstmuseum'da (Klee vakfı) bulunmaktadır.

KLEENE (Stephen Cole), amerikalı matematikçi ve mantıkçı (Hartford, Connecticut, 1909). Gerilemeli* fonksiyonlar kuramıyla otomatlar kuramına önemli bir katkıda bulundu. Başlıca yayınları şunlardır: *Introduction to Metamathematics* (Üstmatematiğe giriş) [1952], Richard Vesley ile birlikte yazdığı *The Foundations of Intuitionistic Mathematics* (Sezgici matematiğin temelleri) [1965] ve basitleştirilmiş bir biçimde yazmaya çalıştığı *Mathematical Logic* (Matematik mantık) [1967].

Kleft → DAĞLI EŞKIYASI.

KLEİBER (Erich), avusturyalı orkestra yöneticisi (Viyana 1890 - Zürich 1956). Berlin operası'nda müzik yönetmenliği yaptı (1923-1934). Burada A. Berg'in *Wozzeck*'inin prömiyerini yönetti (1925). Hitler döneminde başarılarını Güney Amerika'da sürdürdü. 1948'de Avrupa'ya döndü, 1951'de Floransa'da *I vepri siciliani*'yi ve 1952'de Londra'da *Wozzeck*'i yönetti.

KLEİDOTOMİ a. (fr. *cléidotomie;* yun. *kleidion*, köprücükkemiği ve *tome*, kesme'den). Doğumu güçleştirdiği zaman, omuzlar arası çapı küçültmek amacıyla ölü dölütün köprücükkemiklerini kesmeyi öngören embriyotomi çeşidi.

Kleihauer testi → BETKE KLEİHAUER TESTİ.

KLEİN (Christian Felix), alman matematikçi (Düsseldorf 1849 - Göttingen 1925). Eukleidesçi olsun olmasın, metrik geometrilerin izdüşüm geometrisinin özel halleri olduğunu gösterdikten sonra, 1872'de geometrinin yetkin bir sınıflamasını ortaya koydu: arı geometriyle analitik geometrinin birbirinden ayrılmasına son veren "Erlangen programı." Bu programda grup kavramı en önemli rolü oynar, çünkü her geometrinin amacı, onu belirleyen dönüşümler grubunun incelenmesidir. Klein, Riemann gibi, karmaşık değişkenin fonksiyonları kuramını, bir geometri kuramı olarak kabul etti ve kuramın kavramlarını, doğrudan doğruya fizikten aldı. Modüler fonksiyonlar incelemesi, araştırmacılar için önemini korumaktadır. Bütün beşinci derece denklem kuramını, yirmiyüzlüyü, muhafaza eden dönmelerin sonlu grubunun incelenmesine indirgedi. Göttingen Üniversitesi'nde profesörlük yaptı (1886), *Enzyklopadie der mathematischen Wissenschaftens*'in (Matematik bilimleri ansiklopedisi) kurucusu (1895) olan Klein, matematiğin, orta öğretimde öğretiminin çağdaşlaştırılması düşüncesinin savunucusu ve uygulayıcısı da olmuştur.

Klein grubu. Ceb. 4'ncü basamaktan değişmeli grup; bu grubun elemanları *e, a, b, c* ve yasası • ise tablosu şu biçimde verilir:

•	*e*	*a*	*b*	*c*
e	*e*	*a*	*b*	*c*
a	*a*	*e*	*c*	*b*
b	*b*	*c*	*e*	*a*
c	*c*	*b*	*a*	*e*

Başlıca Klein grupları şunlardır: $\frac{\mathbb{Z}}{2\mathbb{Z}} \times \frac{\mathbb{Z}}{2\mathbb{Z}}$, grubu, bir dikdörtgeni değişmez bırakan

$$\{\mathrm{Id}\,;\, S_\Delta\,;\, S_{\Delta'}\,;\, S_O\}$$

bakışımlar grubu (bk. şek.), bir düzgün dörtyüzlüyü değişmez bırakan bakışımlar grubu, $\mathbb{C}^*$ den

$$\mathbb{C}^* \left\{\mathrm{Id}\,;\, x \mapsto -x\,;\, x \mapsto \frac{1}{x}\,;\, x \mapsto -\frac{1}{x}\right\}$$

içine uygulamalar grubu.

Her 4'ncü basamaktan grup bir Klein grubu değildir.

Klein şişesi. Topol. Bir tek yüzü olan ve hiçbir kenarı olmayan, dolayısıyla ne içine de dışı olan yüzey. Böyle bir yüzeyin denklemi aşağıdaki biçimde verilir:

$$a^2(x^2+y^2)(b^2-x^2-y^2) = z^2(a^2x^2+b^2y^2)$$

KLEİN (Melanie), avusturya kökenli ingiliz psikanalizci (Viyana 1882 - Londra 1960). Kendisi de S. Ferenczi'den bir psikanaliz tedavisi gören Klein, 1919'da bir çocuğun gelişimi üstüne verdiği ilk konferansıyla Budapeşte Psikanaliz derneği'nin üyesi oldu. Daha sonra, Berlin'de Karl Abraham ile birlikte bir psikanaliz çalışmasına başladıysa da bu çalışma Abraham'ın ölümüyle yarıda kaldı. 1926'da İngiltere'ye yerleşti ve ölümüne kadar burada kaldı.

Freud'un izinde yürüyen M. Klein, küçük çocuklar üstüne yaptığı çalışmalarla, iç dünyanın şaşırtıcı bir somutluğu olduğunu keşfetti ve bu dünyanın son derece çeşitli nitelikte kişiliklerin rol aldığı gerçek bir tiyatro sahnesi olduğunu gösterdi: *The Psycho-Analysis of Children* (Çocukların psikanalizi) [1932], *Contributions to psycho-Analysis* (Psikanalize katkılar) [1947].

M. Klein aynı zamanda, özne ve nesne yarılmasına bağlı olan, yansıtma ve içeatım mekanizmalarının, bir ilk farklılaşmış dünya kurulmasına nasıl katkıda bulunduğunu gösterdi. Bu, başlangıçta kısmi, daha sonra bütünsel nesnelerden oluşan ve içinde karşıt nitelikli kişilerin yer aldığı bir dünyadır. Bebek, daha sonra çocuk, yıkıcı dürtülerin belli bir nesneye yansıtılmasından doğan eziyetli boğuntuların yer aldığı, yarılıp parçalanmış bir dünyadan, yarık parçaların bireşimini ve böylece çöküntülü boğuntulardan kurtuluşu temsil eden bir dünyaya geçer. M. Klein, savunma ve nesneyle ilişki sistemlerini belirlemek için "konum" terimini kullanır; "iki konum" vardır: bütün yoğunluğuyla yaşamın 3. ayına doğru ortaya çıkan *şizoparanoyit konum* ve bebeğin 6. aya doğru göstermeye başladığı *çöküntü konumu*. Bunlar sırasıyla şizofreniye ve paranoyaya ya da manyakodepresif psikoza yol açar.

1946'da M. Klein, yansıtıcı özdeşleşim adlı önemli keşfini ortaya koydu. Bu keşif self'in özdeşliğinin meydana gelişinin anlaşılmasında önemli bir nokta oluşturuyordu (*Developments in Psycho-Analysis* [Psikanalizin gelişmesi], 1952). Klein, içeatımlı özdeşleşimin nasıl yansıtıcı özdeşleşimin yerini aldığını ve nasıl tamamen nesneyle ilgili yas işlemine bağlandığını gösterdi. Nihayet, ömrünün sonlarına doğru, çekemezlik kavramıyla (*Envy and Gratitude* [Çekemezlik ve minnettarlık], 1957), nesnenin bütün niteliklerine saldırarak *self*'in ve yaşamın kendisinin gelişmesine karşı çıkan gücün araştırılmasına giden yolu açtı.

KLEİN (Lawrence Robert), amerikalı iktisatçı (Omaha, Nebraska, 1920). Pennsylvania Üniversitesi'nde ders verdi. Carter'a danışmanlık yaptı. Ekonometrik modelleştirme çalışmalarıyla 1980'de Nobel iktisat ödülü'nü kazandı. Bazı yapıtları: *An Economic Model of the US 1929-1952* (1929-1952 arası ABD iktisat modeli, 1955); *The Economics of Supply and Demand* (Arz talep ekonomisi, 1983).

KLEİN (William), amerikalı fotoğrafçı ve sinemacı (New York 1926). Geniş açılı objektifi tercih eder, özenli bir çerçeveleme yapmaz, bazen birinci planda bulanık bir görüntü kullanır, çok seyrek olarak tek bir konuyu ele alır: bütün bunlar, XX. yy.'ın dev kentlerindeki (*New York*, 1956; *Tokyo*, 1964) yaşantının düzensiz ritmini ve hoyratlığını ortaya koyan ve klasik olmayan fotoğrafın öncüsü olan Klein'ın, tümüyle sezgisel, hızlı üslubunu ortaya koyar Filme alınmış yapıtında (*Polly Maggoo*

siz kimsiniz?, 1965; *Mr. Freedom*, 1968; *Festival Panafricain*, 1970; *Le Couple témoin*, 1975; *The French*, 1982). Klein tüm belgesellerinde de olduğu gibi (*Cassius le Grand*, 1964; *Eldridge Cleaver*, 1969; *Muhamad Ali the Greatest*, 1974) modern dünyanın dikkatli bir tanığıdır.

KLEİN (Yves), fransız ressam (Nice 1928 - Paris 1962). 50'li yıllarda ve 60'lı yılların başında, öncü sanatın en önemli temsilcilerinden biriydi; gerçeğin yeni bir tarzda algılanmasının (1960'ta "yeni gerçekçiler" grubunun kurucularından biri olmuştur) ve evrensel bir bakış açısının gözlemlendiği çeşitli deneylere girişti. Resim önerilerinde (tekrenkli tuvaller, özellikle mavi "Tekrenkliler", 1957; Gelsenkirchen operası için gerçekleştirdiği, mavi polyester yedirilmiş süngerden büyük duvar kabartmaları, 1957-1959) giderek yaratma eylemine (rüzgârın ve yağmurun etkisine bırakılan "Evrendoğumları", 1960; maviye boyanmış bedenlerin tuval ya da kâğıt üzerine bıraktığı izlerden oluşan "Antropometriler", 1960'tan sonra; alev makinesiyle gerçekleştirilen "Ateş resimleri", 1961), kimi zaman da salt davranışı ("Maddedışı resimsel duyarlık bölgelerinin aktarılması", 1957'den başlayarak; Paris'te, 1958'de İris -Clert galerisi'nde "Boşluk sergisi"; 1960'ta "Boşlukta sıçrayış") ağırlık verdi. *Le Dépassement de la problématique de l'art* (Sanat sorunsalının aşılması) [1959] adlı kuramsal bir deneme yayımladı.

Yves Klein
mavi boyaya bulanmış bir kadının
beyaz bir çarşaf üzerindeki izi (1961)
Iolas galerisi

KLEİNE SCHEİDEGG, İsviçre'de (Bern kantonu) sayfiye ve kış sporları merkezi, Bern Oberlandı'nda, Jungfrau'nun eteklerinde; yüksl. 2 061 m.

KLEİNES WALSERTAL, Avusturya'da (Vorarlberg) sayfiye ve kış sporları merkezi, Almanya sınırı yakınında, üç köyden (Hirschegg, Mittelberg ve Riezlern) oluşur; yüksl. 1 084 - 2 000 m.

KLEİNİAS, pythagorasçı filozof (Taranto, İ.Ö. IV. yy. başı), Platon'un dostu ve *Euthydemos* diyaloğunda yer verdiği kişilerden biri.

KLEİO. Yun. mit. Dokuz Musa'dan ilki, Mnemosyne ve Zeus'un kızı. Adı yunancada *kutlamak* anlamındadır; epik şiirin ve tarihin esin perisidir. Heykellerinde, başında defne dallarından bir taç, elinde bir tomar, bir trompet, bir kitara ya da bir su saatiyle betimlenirdi.

Bk. resim sayfa 6834

KLEİST (Ewald Georg VON), alman bilgin (1700'e doğr - Koszalin 1748). Pomeranya'daki Cammin (Kamień) katedrali başpapazıydı; elektrostatik deneyleri sırasında, 1745'te rastlantı sonucu, Leiden şişesini P. Van Musschenbroek ile aynı zamanda keşfetti.

KLEİST (Ewald Christian VON), alman şair (Zeblin, Pomeranya, 1715 - Frankfurt an der Oder 1759). Friedrich II'nin seferlerine katıldı ve Kunersdorf savaşı'nda öldü. Gleim, Nicolai, Bodmer, Breitinger ve *Briefen die neueste Literatur betreffend* (1759) adlı edebiyatla ilgili yapıtını ona sunan Lessing ile dostluk kurdu. Başlıca yapıtı *Der Frühling*'dir (1749).

KLEİST (Heinrich VON), alman yazar (Frankfurt an der Oder 1777 - Wannsee, Berlin yakınında, 1811), bir öncekinin yeğeninin oğlu. İdealizme yöneldi, Kant'tan ve Rousseau'dan etkilendi, ancak kendine güveni olmadığı için, 1799'da askerlik mesleğinden ayrılarak, anlama yetisi, gerçeğin araştırılması ve dış dünyanın saydamsızlığı konusundaki kaygılarını dile getirme yolunu tiyatroda aradı. Paris'e (1801), ardından İsviçre'ye bir gezi sırasında bir dram yazdı *Schroffenstein ailesi* (Die Familie Schroffenstein, 1803), bir komediye başladı *Kırık testi* (Zerbrochener Krug; ancak 1808'de temsil edildi); ama yunan trajedisinin gücüyle Shakespeare türü dramı birleştirmeye çalıştığı en iddialı yapıtı *Robert Guiskard Herzog der Normänner* sonuçlanmadı: daha sonra bir parçasını bellekten yazacağı elyazmasını kendisi yok etti. Memurluk yaptığı Almanya'ya dönüşünde (1803), Napoléon istilası sırasında (1806) fransız yetkililerce casus olarak tutuklandı ve bir süre Joux kalesine kapatıldı. Salıverildikten sonra Dresden'e yerleşerek romantik çevrelere girip çıkmaya başladı. Bu dönem, edebiyat yapıtları bakımından verimli bir dönemdi; *Kırık testi*'yi tamamladı; öyküler (*Das Erdbeben in Chili), San Domingo'da bir nişanlanma* (Die Verlobung in San Domingo, 1807-08), Plautus ve Molière taklidi bir komedi (*Amphitryon*, 1807), iki de trajedi yazdı (*Penthesilea*, 1808 ve *Käthchen von Heilbronn*, 1808-1810). Yurdunun uğradığı mutsuzluklar ona, başyapıtları olarak kalan iki yurtseverlik dramı esinledi: *Hermann*'s schlacht* (1808) ve *Prens* von Homburg* (Prinz Friedrich von Homburg, 1810). XVI. yy.'da yaşayan ve haksızlığı kabul etmektense haydutluğu yeğ tutan at tüccarı bir köylünün öyküsü olan *Michael Kohlhaas* adlı romanı da bu dönemde yazdı. Parasız pulsuz, hasta ve yılgınlık içinde, Henriette Vogel adlı hasta bir genç kadınla birlikte, otuz dört yaşında intihar etti.

Bk. resim sayfa 6834

Gerçekçi bir sanatın habercisi, şaşılacak derecede "çağdaş" yapıtların yazarı olan ve kendi döneminde anlaşılamayan Kleist, bugün Almanya'da ülkenin en sevilen ve en çok incelenen klasikleri düzeyinde yer almaktadır.

KLEİST (Karl), alman psikiyatr (Mulhouse 1879 - Frankfurt 1960). Her akıl hastalığını belirli bir nöron sisteminin özgül hastalığı sayan bir görüşü ve çok yerelleştirilmiş bir sözyitimi, apraksi ve agnozi sendromları kuramını savundu.

KLEİST (Ewald VON), alman mareşal (Braunfels, Hessen, 1881 - Vladimir 1954). Kurmay topçuydu, süvari birliğine geçti, hafif süvari yüzbaşısı olarak Tannenberg'de dikkat çekti (1914). Daha sonra cephede, ardından Reichswehr'de kurmaylık hizmetlerinde çalıştı. 1936'da Breslau kolordu komutanıydı, ancak nazizim düşmanlığından kuşkulanılması üzerine, 1938'de emekli edildi. 1939'da yeniden orduya alınarak, 22. Kolordu komutanlığına getirildi (Güney Polonya, eylül). 1940'ta 5 zırhlı tümenden kurulu bir grubun başında Ardennes'i geçti, Abbeville'e saldırdı (mayıs) ve Lyon'u aldı (haziran). 1941'de, Selanik ve Atina'yı (nisan) ele geçiren birliği, Ukrayna'da görevlendirildi (haziran) ve 1. zırhlı ordu oldu (ekim); Kafkasya'ya kadar ilerledi (1942). Daha sonra, bir alman-rumen ordular grubunun başında, güç bir geri çekilmeyi yönettiyse de, Kırım'ı boşalttığı için Hitler onu komutanlıktan attı (mart 1944). İngilizler tarafından gözaltına alındı (1945) ve Yugoslavlar'a teslim edildi. 15 yıl kürek cezasına çarptırılarak Rusya'ya gönderildi.

KLEİSTHENES, Sikyon'un son tiranı (İ.Ö. 601-570 ?). Önce, kardeşi İsodemos ile birleşti, demokratik bir reform gerçekleştirmek amacıyla halkın alt kesimlerine dayandı. Kutsal savaşa katıldı, Krisa'ya karşı Delphoi'yi savundu; elde ettiği ganimetle görkemli bir revak yaptırdı. Sikyon onun tiranlığı sırasında iktisat ve sanat açısından en güçlü dönemini yaşadı. Erkek vâris bırakmadan öldü, ama kızı Agariste bir Alkmeonidai ile evlendi. Kleisthenes böylece Atinalı Kleisthenes'in büyük babası ve Perikles'in atası oldu.

KLEİSTHENES, atinalı devlet adamı (İ.Ö. VI. yy.'ın 2. yarısı). Kleisthenes'in torunu. Peisistratoslar'ın sürgüne gönderdiği Alkmeonidai ailesinin reisi Megakles'in oğlu. Hippias'ın tiranlığını yıkan hareketlere katıldı (İ.Ö. 510). İsagoras'ın yönettiği ve Lakedaimonlular'ın (Kleomenes) desteklediği aristokrat gericiliğine karşı halkın çıkarlarını savundu. Önce yenildi (508), sonra ulusal ve halkçı nitelikte bir ayaklanma sonucu iktidara geldi. Kendini hemen sitenin tam bir reformdan geçirilmesi işine verdi, siyasal topluma yeni bir bütünlük kazandırdı ve eski partilerin gücünü yıktı. Eupatridesler'in geleneksel egemenliğini kırmak için Attike topraklarını, yurttaşların oturdukları evlere göre düzenlenmiş listelerini oluşturmakla görevli yüz bölgeye *(demos)* böldü. "İonialılar" adı verilen dört eski kabile *(phylai)* yerine sınırdaş olmayan on yeni kabile kurdu. Bunlardan her biri, Kent *(Astu)*, Kıyı *(Paralia)* ve İç Kesim *(Mesoge)* arasında bölünmüş siyasal toprakların farklı bölgelerinde kalan üç trittys'i ya da demos topluluğunu içeriyordu. Böylece aynı kabile içinde aynı sınıftan insanlar bir araya gelemiyor ya da bölgesel partiler oluşturamıyorlardı. Tüm kurumlar, on kabile sistemine göre düzenlendi. Halk meclisinin *(ekklesia)* görüşeceği konuları hazırlamakla görevlendirilen 500 üyeli *(buleutes)* meclis *(bule)* on bölüme (*prytania*'lar) ayrıldı. On kabileye karşılık olan bu bölümlerden her biri sırayla yılın onda birinde (yine Prytania adı verilen bu 35 ya da 36 günlük süre siyasal takvimin temel birimi oldu) meclis başkanlığı yapmakla görevlendirildi. Atinalılar'ın medeni halinde değişiklik yapıldı. Bir yurttaşın soyu üyesi olduğu demosun adıyla anılır oldu. Kleisthenes, muzaffer demokrasiyi zorbaca ya da aristokratik bir hareketin tehlikelerinden uzak tutabilmek için, *ostrakismos* adı verilen etkili yöntemi getirdi. Kleisthenes'in reformları, Atina'da demokratik rejimin kurulması sürecinde, Solon ve Peisistratos'un reformlarından sonra üçüncü aşamayı oluşturur. Bu reformlar daha sonra Ephialtes ve Perikles tarafından tamamlandı.

KLEİSTOGAM sıf. (fr. *cléistogame;* yun. *kleistos*, kapalı, ve *gamos*, evlenme'den). Olgunlaştığında kapalı kalan ve ancak doğrudan otogam tozlaşan çiçeklere (bazı menekşeler, çırçırotu) denir.

KLEİSTOKARP ya da **KLEİSTOKARPİK** sıf. (fr. *cléistocarpe* ya da *cléistocarpique*). Bot. Kapsülleri kapaksız

Klein şişesi
Bu tek yüzlü yüzey
dibinde dairesel
küçük bir delik açılmış
ve ağzı şişenin yanından geçirilerek
bu küçük deliğe değecek
biçimde uzatılmış
ve kaynatılmış
bir şişe olarak
düşünülebilir.

Hogarth Press

Melanie **Klein**

Reportagebild

Lawrence Robert **Klein**
(1980'de Nobel
iktisat ödülü'nü
alırken)

Réunion des Musées nationaux

başında defne dalından taç, elinde bir rulo bulunan Kleio Pompei'de bulunan bir duvar resminden ayrıntı İ.S. I. yy. *Louvre müzesi, Paris*

Federal hük. Bas. ve dan.

Heinrich von Kleist

olan ve düpedüz çeperin yırtılmasıyla açılan yosuna denir.

KLEİST-RETZOW (Hans Hugo VON), alman siyaset adamı (Kieckow, Pomeranya, 1814 - *ay. y.* 1892). 1849-1852 arasında Prusya meclisi'ne katılarak, Bismarck ve Gerlach ile birlikte, tutucu ve aşırı sağcı köy soylularının liderliğini yaptı. 1852'de Prusya-Rheinland yüksek başkanlığına atandı, liberallere karşı izlediği baskı siyaseti yüzünden 1858'de istifa etmek zorunda kaldı.

KLEİST VON NOLLENDORF (Friedrich, *kont*), prusyalı mareşal (Berlin 1762 -*ay. y.* 1823). Devrim'e ve Fransa İmparatorluğu'na karşı yapılan savaşlara katıldı. Yetenekli bir taktik uzmanıydı, 1813'te Kulm ve Leipzig başarılarında önemli rol oynadı. Joinvillers'de yenildi, Laon'da zafer kazandı (1814), 1821'de mareşalliğe atandı.

KLEİTARKHOS İskenderiyeli, İ.Ö. IV. yy. sonunda yaşamış yunan tarihçi. Yazdığı *Peri Aleksandron Historiai* (İskender tarihi) dört yüzyıl boyunca Büyük İskender hakkında yapılan araştırmaların başlıca kaynağını oluşturdu. Yapıt, renkli ayrıntıların zenginliği ve kişilerin ayırtedici özelliklerinin vurgulanması nedeniyle bir roman gibi okundu (kralın idealleştirilmesi onunla başlar).

KLEİTE. Yun. mit. Mysialı kâhin Merops'un kızı, Kyzikos kralı Kyzikos'un karısı. Kocasının, İason tarafından öldürülmesi üzerine umutsuzluğa kapılarak kendini astı.

KLEİTİAS, atinalı vazo ressamı (İ.Ö. VI. yy.'ın ilk yarısı). Özellikle çömlekçi Ergotimos ile çalıştı. *François vazosu*'nda birlikte imzaları bulunmaktadır (Floransa müzesi).

KLEİTOMAKHOS, filozof (Kartaca, İ.Ö. 187'ye doğr. - öl. 110'a doğr.). Atina'ya gitti, o dönemin bütün felsefi öğretileriyle ilgilendi, yeni Akademia'nın yandaşlarından biri oldu ve Karneades'in ölümünden sonra 127'ye doğru Akademia'yı yönetti. Diogenes Laertios, bazıları Cicero'nun felsefi yapıtlarına kaynak olan dört yüzü aşkın yapıtı ona atfeder.

KLEİTOR. Yun. mit. Arkadhia'nın ilk kralı Azan'ın oğlu; Kleitor kentine adını verdi.

KLEİTOS. Yun. mit. Eos'un, güzelliğine dayanamayıp kaçırdığı Mantios'un oğlu. Ölümsüzlerin arasına katıldı. —Pallene'nin (Trakya kralı Sithon'un kızı) kocası.

KLEİTOS, lakabı **Leukos** ("Beyaz"), makedonyalı amiral (öl. Bizans yakınında İ.Ö. 318). Büyük İskender ile birlikte Asya'ya gitti, ama Krateros ve terhis edilmiş veteranuslarla Makedonya'ya geri gönderildi (324). Lamia savaşı sırasında makedonya donanmasına kumanda etti (322), kendisini Poseidon ilan etti ve onun alameti olan üç dişli zıpkını (tridens) benimsedi. 321'de, imparatorluğun bölüşülmesi sırasında payına Lydia düştü, ama Antigonos 319'da burayı ele geçirdi. Makedonya'ya dönüşünde Polyperkhon'un hizmetine girdi ve Phokion'u Atinalılar'a teslim etti. 318'de Stageiroslu Nikanor'u Bizans önünde yendi; ama ertesi gün donanması Antigonos tarafından tuzağa düşürüldü ve yok edildi. Kendisi de kısa süre sonra öldürüldü.

KLEİTOS, Melas ("Kara") takma adıyla da bilinir. İskender'in komutanı (öl. Marakanda, bugün Semerkand, İ.Ö. 328), kralın sütannesinin kardeşiydi, Granikos geçidinde İskender'in yaşamını kurtardı (334). Arbeles'te kralın hetairos birliğine kumanda etti. 330'da o sırada kurulan iki hipparkhia'dan birinin başına getirildi ve 328'de Baktria satrapı Artabazos'un yerine geçti. Ancak bir şölen sırasında Philippos'un sadeliğini ve başarılarını övcrek kralı eleştirdi. İskender onu öldürdü, ama hemen ardından derin bir üzüntüye kapıldı.

KLEİTRUM a. (yun. *kleithron*, kilit, engel'den). *Osteichtyes* sınıfından balıklarda göğüs kemerinde bulunan deri kökenli kemik. (Yüzgeç kaslarının bedenle birleştiği belli başlı yerdir ve ön kesimine köprücükkemiği [köprücükkemiği olmayan kemiklibalıklar dışında] eklemlenir).

KLEMANTİN a. (fr. *clémentine*). **1.** Turunç ve mandalinanın çaprazlanmasıyla elde edilen meyve ağacı *(Citrus clementinia)*. **—2.** Bu ağacın mandalinaya benzeyen çok lezzetli meyvesi.

—ANSİKL. Klemantin XIX. yy.'ın sonunda Cezayir'de ortaya çıktı. Zarı kırmızımsı portakal renginde, eti tatlı ve çok lezzetli, çabuk olgunlaşan bir meyve verir. İspanya, Fas, Korsika ve Cezayir'de bol miktarda yetiştirilmektedir. Dünyadaki üretim miktarı 3 530 000 ton dolayındadır.

KLEMENS a. (alm. *klemmen*, sıkıştırmak'tan). Elektrotekn. Bir hat iletkeninin iki parçası arasında elektriksel bir bağlantı oluşturmaya yarayan kısa iletken öğesi.

KLEMES İskenderiyeli, lat. **Titus Flavius Clemens,** Yunan ortodoks kilisesi Babası ve hıristiyan filozof (Atina 150'ye doğr - öl. 211-216 arasında). Pagan bir ailedendi. İskenderiye'de Pantainos'un tilmiziydi. Bu kentte bir okul açtı (190'a doğr.) ve burada Septimius Severus'un zulmüne kadar (202-203) ders verdi, sonra Kappadokia'ya çekilmek zorunda bırakıldı ve orada öldü. Bu hıristiyan hümanist, yapıtlarında (*Protreptikos, Paidagogos* ve *Ton kata ten alethe philosophian gnostikon upomnematon stromateis*) hıristiyan düşüncesini tek gerçek felsefe olarak gösterdi.

KLEMPERER (Otto), israil yurttaşlığına geçmiş alman orkestra yöneticisi (Breslau 1885 - Zürich 1973). Berlin'de Pfitzner'in öğrencisi oldu. Sanat yaşamının başlangıcında G. Mahler'in desteğini gördü; önce Prag'da, sonra da Hamburg'da koro şefliği yaptı. Daha sonra Barmen, Strasbourg, Köln ve Wiesbaden'de çalıştı. 1927'de, Prusya Kültür bakanı tarafından Berlin'deki Kroll-Oper'in başına getirildi. Klemperer, burada, Stravinski, Hindemith, Schönberg ve Janácĕk gibi bestecilerin, XX. yy.'ın ilk yarısındaki en önemli operalar olan yapıtlarını yönetti. 1933'te ABD'ye yerleşti. 1933-1939 arasında Los Angeles Filarmoni orkestrası'nın şefliğini yaptı. Avrupa'ya dönünce, Londra Filarmoni orkestrası'nın birinci şefliğine atandı (1955). Haydn'dan G. Mahler'e değin, avusturyalı-alman besteciler üzerinde uzmanlaşmıştı.

KLENZE (Leo VON), alman mimar (Brockenem, Hisdesheim yakınında, 1784 - Münih 1864). Berlin'de F. Gilly'nin, daha sonra Paris'te Percier'nin öğrencisi oldu. Westfalen'de, sonra da Bavyera'da krallık yapılarını gerçekleştiren kurumun yöneticiliğini yaptı. Münih, yeniyunan görünümünü ona borçludur. Glyptothek, Propyläen ve Ruhmeshalle bu kentte gerçekleştirdiği yapılar arasındadır. Regensburg yakınında Walhalla tapınağı'nı inşa etti (1830-1842), Atina'da yeni kurulacak mahallelere yönelik planlar sundu ve Ermitaj müzesi'ni inşa etmek için Petersburg'a çağrıldı.

KLEOBİS ve **BİTON.** Yun. mit. Argos'taki Hera tapınağı'nın rahibesi Kydippe'nin oğulları. Annelerini tapınağa götürecek olan arabaya koşulacak iki beyaz boğa gelmeyince arabaya kendilerini koştular. Kydippe, tanrıçadan oğullarına mutluluğun en büyüğünü vermesini istedi. Hera da onları sonsuz bir uykuya daldırdı.

KLEOBULOS, yarı efsanevi kişi, Yunanistan'ın Yedi Bilgesi'nden biri.

KLEODEMOS, İ.S. III. yy.'da yaşamış yunanlı mühendis. Gallienus devrinde Athenaios ile birlikte, Gotlar'ın yakıp yıktığı imparatorluğa bağlı müstahkem şehirleri kendilerini savunacak duruma getirmekle görevlendirildi. 267'de Gotlar'ı Attike açıklarında yendi.

KLEOKRİTOS, Eleusis ayinlerinin atinalı habercisi; Otuzlar tarafından Atina'dan sürüldü. İ.Ö. V. yy.'ın sonunda Atina'da demokrasi rejiminin yeniden kurulması için çaba gösterdi.

KLEOM a. (fr. *cléome*). Yaprakları almaşık yapraklı, tek tek ya da salkım halinde ve dört taçyapraklı çiçekli çalı. (Dikenli kleom [*Cleome spinosa*] bahçelerdeki çiçek topluluklarını süslemek amacıyla yetiştirilen tek türüdür; ama tropikal kökenli bu bitkinin 125 kadar türü vardır. Gebreotugiller familyası.)

KLEOMBROTOS, spartalı general. Leonidas'ın kardeşi ve Pausanias'ın babası. İkinci Med savaşı'nda. Yunanlılar'a komuta etti (İ.Ö. V. yy.).

KLEOMBROTOS I, İ.Ö. 380'den 371'e kadar Sparta kralı. Kral Pausanias'ın oğluydu ve kardeşi Agesipolis I'in yerine tahta çıktı. Leuktra meydan savaşı'nda yenildi ve öldürüldü.

KLEOMBROTOS II, İ.Ö. 242-240 arasında Sparta kralı. Kayınpederi Leonidas'ı tahttan kovup yerine geçti; Leonidas dönüşünde onu tahttan indirdi. Kleombrotos II, karısı Khilonis'in araya girmesiyle ölümden kurtuldu.

KLEOMEDES, yunan gökbilimci. (İ.Ö. I. yy.). *Kyklike theoria meteoron* (Gökcisimlerinin dairesel hareketleri kuramı) başlıklı, 2 kitaptan oluşan bir incelemenin yazarıdır. Bu yapıtta stoacıların gökbilimini özetlemiştir.

KLEOMENES I (öl. Sparta İ.Ö. 487), Sparta kralı (İ.Ö. 520-490); Sparta'nın Yunanistan'daki etkisini yaygınlaştırmak isteyen Kleomenes I, Argoslular ile çarpıştı, ama yiğit Telesilla'nın sitenin kadınlarıyla birlikte savunduğu Argos önünde başarısızlığa uğradı. Sparta'yı tiranlığa karşı bir politikaya yöneltmek amacıyla Peloponisos dışında seferler düzenledi. Atina'nın Peisistratos'un oğullarını kovmasına yardım ettikten sonra (510), Kleisthenes'e karşı 507'de soylular partisini destekledi, ancak kıtaları ve koruduğu kişilerle birlikte sığındığı kaleden kovuldu. 500 yılında, Persler'e karşı ayaklanan İonialılar'ı savunmayı reddetti. Bununla birlikte, 491'de, Persler'e boyun eğmiş olan Aighina'ya saldırdı ve kenti rehineler vermeye zorladı. Krallığı kendisiyle birlikte yürüten rakibi Demaratos'u tahttan indirmek için, Deiphoi kentiyle entrikalar düzenledi. Tasarıları ortaya çıkınca da, Tesalya'ya kaçtı. Sparta'ya geri çağrıldıysa da, bir delilik nöbetinde kendini öldürdü.

KLEOMENES II (İ.Ö. 370-309), silik bir Sparta kralı. Kleombrotos I'in oğlu; kardeşi Agesipolis II'nin yerine geçti.

KLEOMENES III (öl. İ.Ö. 220-219 kışı), 235-222 arasında Sparta kralı, Agisler hanedanının son hükümdarı. Agis IV'ten dul kalan eşi Agiatis'in etkisiyle Agis'in Sparta'ya eski gücünü kazandırma tasarısını yeniden benimsedi. Tüm Peloponisos üzerinde tam bir egemenlik kurmak isteyen Kleomenes, Akhaia birliği'ne karşı savaştı ve krallığı eski yasalara dayandırmak amacıyla kendisini denetlemekle görevli ephorosları katletti. Lakonialılar'ı da topluluğa katarak siteyi bütünleştirdi ve topraklara 4 000 paylık yeni bir bölüştürme uyguladı (227); Zenon'un öğrencisi stoacı Sphaeros'un izleyicisi olan Kleomenes, Lykurgos yasalarını yeniden yürürlüğe koyabileceğini sanıyordu. Ama Akhaia birliği ile savaş yeniden patlak verdi. Kleomenes onları birkaç kez yendi; Aratos, Makedonya kralı Antigonos Doson'u yardıma çağırdı ve Kleomenes, Sellasia'da yenilgiye uğradı (222), mücadeleden vazgeçti ve Mısır'a, Ptolemaios Euergetes'in yanına kaçtı. Bu kralın ardılı Ptolemaios Philopator ile arası açılınca hapse atıldı, kaçtı, İskenderiye halkını ayaklandırmaya

çalıştıysa da başaramadı ve sonunda intihar etti.

KLEOMENES Naukratisli (öl. İ.Ö. 323'e doğr.). Büyük İskender tarafından Mısır'ın mali yönetimiyle görevlendirildi, Mısır'a egemen oldu ve buğday spekülasyonu yaparak zenginleşti. İskender'in ölümü üzerine Mısır'ın yönetimiyle görevlendirilen Lagos'un oğlu Ptolemaios tarafından öldürüldü ve servetine elkondu (8 000 talanton).

KLEON, atinalı siyaset adamı (öl. İ.Ö. 422 Amphipolis). Çok yetenekli bir hatipti. Rakibi Perikles'in ölümünden (429) sonra halkçı partinin başkanı oldu. Ayaklanan Midillililer'in (428) ölüm kararını onayladı, ama karar Diodotos sayesinde infaz edilmedi. Katı bir savaş yanlısıydı, düşmanlarının meydan okumasına karşılık verdi, 425'te Sphakteria'yı ele geçirdi ve böylece Atina'daki siyasal duruma egemen oldu. 424'te strategos oldu, çeşitli demokratik yasaların oylanmasını sağladı. 423'te Spartalı Brasidas'a karşı Khalkidike'ye gönderildi; Amphipolis'te yenilgiye uğradı ve rakibiyle birlikte öldü.

KLEONİDES, yunanlı müzik yazarı ve kuramcısı (İ.S. I. yy.'a doğr.). Aristoksenes' in öğretilerine dayalı *Müziğe giriş* adlı bir kitabın yazarı olduğu sanılıyor.

KLEOPATRA. Yun. mit. Boreas ile Oreithyia'nın kızı. Phineus'un karısı, Pleksippos ve Pandion'un annesi. Kocası, Dardanos' un kızı İdaia ile evlenebilmek için onu hapsetti. Argonuatlar Kleopatra'yı kurtardılar ve Phineus'u öldürdüler.

KLEOPATRA, Makedonyalı Philippos II'in ikinci karısı. Philippos ilk karısı Olympias'ı boşayarak İ.Ö. 337'de onunla evlendi. Ama, kralın ölümünden sonra Olympias, Kleopatra ve kızını öldürerek öcünü aldı (336).

KLEOPATRA, Makedonyalı Philippos II ile Olympias'ın kızı (öl. İ.Ö. 309). 336'da Epeiros kralı Aleksandros ile evlendi; Philippos'un, düğün şölenleri sırasında öldürülmesi üzerine Sardeis'e çekildi. Kardeşi Büyük İskender'in ölümünden sonra, imparatorlukta gözü olan tüm generaller (diadokhos) onunla evlenmeye çalıştılar. Kleopatra, Ptolemaios'ta karar kıldığı sırada Antigonos tarafından öldürtüldü.

KLEOPATRA I, Mısır kraliçesi (öl. İ.Ö. 173), Antiokhos III Megas'ın kızı. 193'te Ptolemaios V Epiphanes ile evlendi, çeyiz olarak Koile Syria bölgesini getirdi. 181'de dul kalan Kleopatra I, genç oğlu Ptolemaios VI Philometor'a vasi olarak Mısır'ı yönetti.

KLEOPATRA II, Mısır kraliçesi (öl. İ.Ö. 115'e doğr.), Kleopatra I ile Ptolemaios V'in kızı. 173'te kardeşi Ptolemaios VI Philometor ile evlendirildi, 145'te dul kalınca öbür kardeşi Ptolemaios VIII Euergetes II ile evlendi. Kocası onu kısa bir süre sonra boşayınca damadı selefki kralı Demetrios Nikator'un yanına gitti. Yandaşlarınca çıkartılan karışıklıklardan sonra kardeşiyle barıştı (124) ve İskenderiye'ye döndü.

KLEOPATRA III Euergetes, Mısır kraliçesi (öl. İ.Ö. 101), Kleopatra II'nin kızı. Dayısı Ptolemaios VIII Euergetes II ile evlendi; kocasının ölümünden sonra İskenderiye halkını büyük oğlu Ptolemaios Lathyros'a karşı kışkırttı ve küçük oğlu Ptolemaios X Aleksandros'u tahta davet etti. Bu oğlu tarafından öldürüldüğü sanılmaktadır. Üç kızı vardı: Kleopatra IV, Kleopatra *Tryphaina* ve Kleopatra Selene.

KLEOPATRA Thea, selefki kraliçesi (öl. İ.Ö. 121'e doğr.), Kleopatra III Euergetes'in kız kardeşi. 150'ye doğru Suriye tahtını ele geçiren Aleksandros Balas ile, daha sonra Demetrios II Nikator ile evlendi; Demetrios II, Parthlar'a tutsak düşünce orada Parth prensesi Rodogune ile evlendi. Kleopatra, öç almak için kayınbiraderi Antiokhos VII ile yeni bir evlilik yaptı. Öz oğlu Seleukos'u öldürttü ve öbür oğlu Antiokhos VIII Grypos ile işbirliği yaptı, ancak sonradan onu zehirlemeye kalkıştı; durumu sezen Antiokhos, annesini aynı yoldan kendini öldürmeye zorladı.

KLEOPATRA IV, Mısır kraliçesi (öl. Antiokheia İ.Ö. 116), Kleopatra III ve Ptolemaios VIII'in kızı. Önce erkek kardeşi Ptolemaios IX Lathyros ile, Ptolemaios onu boşadıktan sonra da 117'de Antiokhos IX Kyzikenos ile evlendi. O sırada Antiokhos IX Kyzikenos, Suriye'yi ele geçirmek için kardeşi Antiokhos VIII Grypos ile mücadele ediyordu. Kleopatra IV, Grypos'un karısı olan kız kardeşi Kleopatra Tryphaina tarafından Apollon tapınağı'nda öldürtüldü.

KLEOPATRA Tryphaina, selefki kraliçesi (öl. İ.Ö. 115'e doğr.), Kleopatra IV' ün kız kardeşi. Antiokhos VIII Grypos ile evlendi ve Antiokhos IX Kyzikenos'un karısı olan kız kardeşini öldürttü. Antiokhos IX, ele geçirdiği Kleopatra Tryphaina'yı karısının ruhuna kurban etti.

KLEOPATRA V Selene, Mısır, sonra Suriye kraliçesi (öl. İ.Ö. 69'a doğr.), Kleopatra IV'ün ve Kleopatra Tryphaina'nın kız kardeşi. Annesinin buyruğu üzerine sırasıyla erkek kardeşi Ptolemaios IX Lathyros, Antiokhos VIII Grypos, Antiokhos IX Kyzikenos ve Antiokhos X Eusebes ile evlendi. Uzun süre Lagoslar sülalesinin tek meşru temsilcisi olarak kaldı; Suriye' yi ele geçiren Tigranes tarafından hapsedildi. Mezopotamya'da sürgündeyken öldürüldü.

KLEOPATRA VI, Ptolemaios XII Dionysos I Auletes'in kız kardeşi ve karısı.

■ **KLEOPATRA VII** (İskenderiye İ.Ö. 69 *-ay. y.* İ.Ö. 30), Mısır kraliçesi (İ.Ö. 51-30). Ptolemaios XII Auletes'in kızı. Babası onu, kardeşi Ptolemaios XIII ile evlenmek koşuluyla tahtına vâris yaptı. Kleopatra, Lagos hanedanının belki de en dikkate değer kişisiydi. Zekâsını ve fettanlığını, Ptolemaioslar krallığı'nın kalkınması için kullandı ve ülkesini, Roma'yı ciddi olarak endişelendirecek kadar güçlendirmeyi başardı.

Önce, kardeşinin adamları olan hadım Potheinos, eğitmen Theodotos ve general Akhillas'a karşı mücadele etmesi gerekti; bunlar Kleopatra'yı suikast hazırlamakla suçlayarak İskenderiye'den ayrılmak zorunda bıraktılar. Kleopatra bir ordu toplayıp İskenderiye üzerine yürüdüğü sırada, Farsala savaşı'nı kazanan Sezar, kente girdi (İ.Ö. 48) ve krallık sarayına yerleşerek, Plutarkhos'un anlattığına göre, kralla kız kardeşinin arasını bulmaya çalıştı; kraliçenin bir battaniyeye dürülü olarak gizlice Sezar'ın dairesine girdiği ve cazibesiyle onu baştan çıkardığı söylenir. Sezar iki hükümdarı tahta ortak etti; Ptolemaios XIII ona karşı harekete geçti, fakat Bergama kralı Mithridates'in yardımı sayesinde, Sezar tarafından *İskenderiye savaşı*'nda yenilgiye uğratıldı. Kleopatra, kocasının ölümünden ötürü Sezar'ı ödüllendirmek amacıyla, Nil boyunca Etyopya'ya kadar ona eşlik etti. Kraliçe, küçük kardeşi Ptolemaios XIV ile birlikte Mısır'ı yönetti. Roma'ya çağrılan Kleopatra, Sezar'ın ölümünden sonra ülkesine döndü ve Doğu Roma'nın hâkimi Antonius ile ittifak kurdu. Antonius, Efes'te bir tanrı, insan kılığında Dionysos olarak coşkunca karşılanınca, Kleopatra da görkemli bir sahne düzenlemeyi düşünerek çevresi aşk tanrıları ve güzellik tanrıçalarıyla sarılı bir Aphrodite kılığına girdi. Gözleri kamaşan Antonius, ona iktidarını bağışladı. Böylece, Kleopatra, Antonius ve saraylıları için, tamamen yunanvari, ama tantanalı fantezilerin en aşırılarıyla dolu bir doğu gösterişiyle süslü "benzeri görülmemiş bir yaşantı" başladı. Antonius, İ.Ö. 40 ilkbaharında İtalya'ya dönmek zorunda kaldı. Fakat, 4 yıl sonra Parthlar'a karşı bir sefer düzenleyerek, İskenderiye'de metresi ve kendilerine kral unvanı verdiği üç çocuğuyla (Aleksandros Helios, Kleopatra Selene ve Ptolemaios) yeniden buluştu (37-36). Fenike, Koile Syria ve Kıbrıs'tan başka Kilikia'nın, Yahudiye'nin ve Arabistan'ın bir bölümünü de Kleopatra'nın ülkesine kattı ve böylece Mısır topraklarını, hellenistik çağın başından beri Lagoslar döneminde görülmemiş biçimde genişletti.

Bu sırada Octavianus, çok büyük bir donanma meydana getiren Mısır kraliçesine savaş ilan etti. 2 eylül 31'de Actium' da yenilen Kleopatra ile Antonius, Mısır'a kaçtılar ve Octavianus'un eline düşmemek için intihar ettiler. Efsaneye göre, Kleopatra, kraliçelik elbiselerini giymiş olarak, kendisini bir engerek yılanına sokturdu.

—Ed. Kleopatra'nın öyküsü birçok tiyatro oyununa esin kaynağı oldu: Shakespeare'in *Antony and Cleopatra*'sı (1606'ya doğr.), G. B. Shaw'un *Caesar and Cleopatra*'sı (1901) vb.

—Ed. telm. *Kleopatra'nın burnu.* Pascal, *Düşünceler*'inde insanın kaderinin en anlamsız tutku ve nedenlere ne kadar bağlı olduğunu göstermek amacıyla şöyle der: "Kleopatra'nın burnu, daha kısa olsaydı, tüm dünyanın çehresi değişirdi."

—İkonogr. Ptolemaioslar dönemi askalon sikkelerinde, antakya tetradrakhmonlarında ve roma denariuslarında Mısır kraliçesi Kleopatra VII'nin tasvirleri yer alır. Kleopatra'ya benzeyen tek portre Şerşel'de bulunmuştur (Şerşel müzesi). Morlanwelz müzesi'ndeki dev boyutlu başa egemen olan mısır üslubu, kraliçenin hatlarını yumuşatır. Kleopatra'nın yaşamından kimi sahneler sıklıkla betimlenmiştir: Claude Lorrain (1646, Louvre, Paris) ve Natoire (Marsilya müzesi) tarafından gerçekleştirilen *Kleopatra'nın Tarsus'a gelişi;* G. B. Tiepolo'nun Würzburg sarayı'nın ve Venedik'teki Labbia sarayı'nın büyük merdivenleri için yaptığı freskler *(Gemiye biniş, Şölen).*

KLEOPATRA Selene, Mauretania kraliçesi (İ.Ö. 40), Antonius ile Kleopatra VII' nin kızı. Octavianus tarafından Roma'ya götürüldü (29); Octavia tarafından evlat edinildi. İ.Ö. 20'de Mauretania kralı Juba II ile evlendi ve sarayın hellenleştirilmesine katkısı oldu.

KLEOPHRADES ressamı, atinalı vazo ressamı (İ.Ö. V. yy.'ın başı). Daha çok büyük boy vazoları süsledi, büyük epik düzenlemeleri (*Truva'nın düşüşü*, Napoli müzesi'nde bulunan bir hydria) ve Dionysos ile ilgili konuları (Münih müzesi'nde bulunan bir amfora) yeğledi. Yapıtlarında büyük bir dramatik gerilim vardır.

KLEOTHERA. Yun. mit. Pandareos'un kızlarından biri. Kız kardeşleriyle birlikte Aphrodite tarafından yetiştirildi, intikam tanrıçaları Erinyes'in hizmetine girdi.

KLEPHTES a. (*haydut* anlamında modern yun. sözc.). Tar. Osmanlı sınırları içinde Olympia ve Pindos bölgesinde yaşayan ve genellikle haydutlukla geçinen özgür dağlı, XIX. yy. başında yunan ayaklanmasında önemli rol oynadılar.

KLEPS a. (ing. *to clap*, çarpmak; alm. *klaps*, hafif darbe'den). Oy. Bilardoda, topun geriye doğru gelmesini sağlayan, 45 derecelik isteka vuruşu.

Klepsydra, Atina Akropolisi'ne su sağlayan kaynak; girişin K.-B.'sında yer alır ve arkaik dönem surları tarafından korunmuştur.

KLEPTOBİYOZ a. (fr. *cleptobiose;* yun.

B. N. Paris

Kleopatra VII
bir Marcus Antonius
gümüş dinarının
arka yüzü
Roma Cumhuriyeti
İ.Ö. 32
Bibliothèque nationale, Paris

kleptein, çalmak'tan). Başka türden bir hayvanın kurduğu yuvaları kullanan ya da yağmalayan böceklerin ve kuşların yarı asalak yaşama biçimi. (Kimi karıncasever türler karınca yuvalarına yerleşirler.)

KLEPTOMAN a. (fr. *cleptomane*). Kleptomani hastası.

KLEPTOMANİ a. (fr. *cleptomanie;* yun. *kleptein,* çalmak [hırsızlık], ve *mania,* tutku'dan). Psik. Endişeli bir gerilimin eşlik ettiği yineleyici hırsızlık davranışı. (Çalma isteği ile bu isteği bastırma çabası arasındaki mücadele çalma eyleminin gerçekleşmesiyle sonuçlanır. Kleptomani nevroz belirtisi sayılır.)

Glafkos Klerides

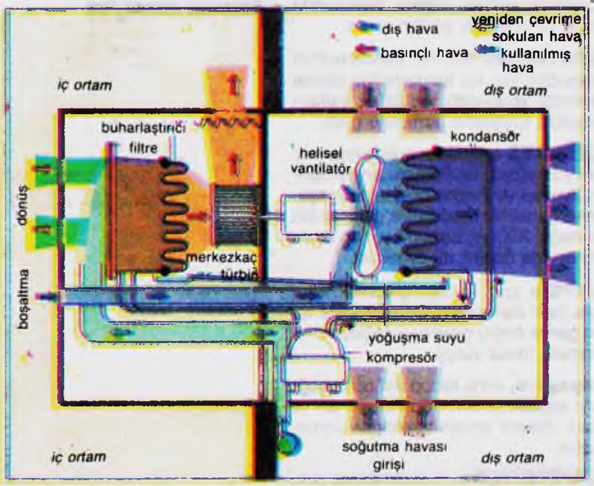
KLERİDES ya da **KLİRİDHİS** (Glafkos), kıbrıslı devlet adamı (Lefkoşa 1919). Bağımsızlık ilanından önce Lefkoşa'da kurulan geçiş hükümetinde Adalet bakanlığına getirildi, daha sonra Temsilciler meclisi başkanı seçildi (1960-1976). 1968'de adanın geleceğine ilişkin toplumlararası görüşmelerde Kıbrıs Rum delegasyonu' na başkanlık yaptı. Burjuvazi tarafından desteklenen Klerides, şubat 1969'da, adanın bağımsızlığı ilkesi çerçevesinde türk ve rum toplumları arasında doğrudan anlaşma savını destekleyen Birleşik demokratik parti'yi kurdu ve general Grivas yandaşlarına karşı çıktı. Başkan Makarios'un görevden uzaklaştırılmasından ve onun yerini alan Nikos Sampson'un istifasından sonra, 23 temmuz 1974'ten Makarios'un dönüşüne kadar (aralık 1974) Cumhurbaşkanlığı görevini geçici olarak yürüttü. Cumhurbaşkanlığı sırasında türk toplumuyla anlaşma yapılması için çalıştı; gerçekçi bir tutum izledi. Makarios geri dönünce Cumhurbaşkanlığından ayrıldı; rum tarafının sözcüsü olarak Rauf Denktaş ile görüşmeleri sürdürdü. Makarios'un uzlaşmaz siyasetini desteklemediği için görüşmecilikten istifa etti. 1976' da yeni kurulan Demokratik birlik partisi'nin başkanı oldu. 1988 cumhurbaşkanlığı seçimlerinde adaylığını koyduysa da kaybetti. Ancak 14 şubat 1993'teki cumhurbaşkanlığı seçimlerinde, Vasilyu karşısında oyların % 50,28'ini alarak cumhurbaşkanı oldu.

KLERİKALİZM a. (fr. *cléricalisme*). Din adamlarının, kendi alanları dışına çıkarak kamu işlerine karışmalarını, kamu işlerini etkileri altına almalarını amaçlayan sistem ya da akım. (Küçümseyici anlamda kullanılır.) [Eşanl. DİNERKÇİLİK.]

KLERKSDORP, Güney Afrika'da (Transvaal) kent, Vaal'in yakınında; 70 700 nüf. Altın ve uranyum madenleri.

KLERUKHİA a. (yun. sözc.). Esk. yun. Yabancı bir toprağa gönderilen atinalı yurttaş topluluğu. (Kendilerine gelir sağlayan bir toprak payına sahiptiler; klerukhia bir sömürge olmadığından, bu kişiler yurtlarından uzaklaştırılmakla birlikte geldikleri sitenin üyeliğini koruyorlardı. Atina, imparatorluğuna bağlı siteleri denetlemek amacıyla birçok klerukhia kurdu.)

özel klimatizasyonun hava devreleri şeması

KLESONYMOS. Yun. mit. Amphidamas'ın oğlu; oynarken Patrokles tarafından öldürüldü, bunun üzerine Patrokles Peleus'un yanına yollandı.

KLETE. Yun. mit. Amazon, Penthesileia' nın sütannesi. Truva savaşı dönüşünde, gemisi İtalya'da karaya oturdu, orada kendi adını taşıyan bir kent kurdu.

KLETTGAU, İsviçre'de (Schaffhausen kantonu) ülke, Ren buzulunun beslediği eski bir ön buzul vadisinden oluşur.

KLETZKİ (Pawel KLECKI, **Paul** —denir), İsviçre yurttaşlığına geçmiş polonyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Łódź 1700 - Liverpool 1973). Milano Yüksek müzik okulu'nda besteleme dersleri verdi. Orkestra yönetmeye 1937'de Harkov'da başladı. Dallas (1960-1963) ve Bern (1964-1966) senfoni orkestralarını yönetti. 1967'de E. Ansermet'ten sonra, Suisse romande orkestrası'nın başına geçti.

KLEVE, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaleti sınırları içinde yer alan kent, Ren ırmağının ve Hollanda sınırının yakınında; 44 000 nüf. XV.-XVII. yy.'larda yapılmış, daha sonra büyük onarım görmüş *Schwanenburg* şatosu. Yeniden yapılmış ortaçağ kiliseleri. Bölgesel müze. Besin sanayisi. Ayakkabıcılık.

—Tar. *Kleve düklüğü* → JÜLICH düklüğü.

KLİBANOS a. (yun. sözc.). Antik. Pişmiş topraktan yapılmış, ekmek pişirmeye yarayan delikli fırın.

KLİBİ (Şadli), tunuslu siyaset adamı (Tunus 1925). Gazeteci ve üniversite öğretim üyesiydi. 1961'de Enformasyon ve kültür, 1971'de Kültür işleri bakanlığı'na atandı. 1979'da Arap devletleri birliği genel sekreteri oldu. Tunus'la Libya ilişkilerinin gerginleşmesi üzerine iki ülke arasında arabuluculuk girişiminde bulundu. Kral Hasan II Arap birliği başkanlığından ayrılınca, gelecek birlik toplantısını düzenlemeyi ona bıraktı. Ağustos 1990'da yapılan toplantıda Irak'a karşı uygulanması savunulan yaptırımları desteklemediği gerekçesiyle Suriye ve Suudi Arabistan tarafından sert biçimde eleştirildi. Anlaşmazlığın artması üzerine genel sekreterlikten istifa etti (1990).

KLIČ → KLİETSCH.

KLİCPERA (Václav Kliment), çek yazar (Chlumec 1792 - Prag 1859), tarihsel, romantik ve yurtseverlik konularını işleyen piyesler (*Soběslav, siske Knizve,* 1824), halk arasında çok tutulan komedi ve farslar (*Divotvorny Klobouk,* 1817; *Veselohra na Moste,* 1826) yazdı. Bohemya tarihinden esinlenen hikâyeleri de (*Točnik,* 1828) vardır.

KLİDONOGRAF a. (fr. *klydonographe*). Elektrotekn. AŞIRIGERİLİMÇİZER'in eşanlamlısı.

KLİETSCH ya da **KLIČ** (Karl ya da Karel), çek asıllı avusturyalı fotoğrafçı, desenci, ressam ve gravürcü (Arnau, Hostinné, Bohemya, 1841 - Viyana 1926). 1875'e doğru Viyana'da "ışıl kimyasal" bir atölye kurarak degrade baskı kalıbı yapımına yöneldi. 1878 başlarında Viyana'da rezinli çukurbaskı yöntemini buldu. Bu yöntem önce Viyana'da, sonra İngiltere' de bir sanayi dalı olarak geliştirildi. Klietsch, araştırmalarını sürdürerek Lancaster'da matbaacı Storey kardeşlerle ilişki kurdu. 1890-1895 arasında onların atölyelerinde tramlı çukurbaskı tekniğini uyguladı. 1895'te Storey kardeşlerle ortaklığa girerek Rembrandt İntaglio Printing Co. firmasını kurdu.

KLİK a. (fr. *clique*). Ortak ilişkileri, benzerlikleri, çıkarları olan ve genellikle başkalarına karşı bir başka grup oluşturan kimselerin tümü; hizip.

—Topbil. Üyeleri (bazen bunlar aynı yaş grubundan ve aynı cinsiyetten olurlar) arasında ortak bir çıkara ya da karşılıklı yükümlülüklere bağlı sıkı ve sık ilişkiler bulunan birincil grup.

KLİKÇİ sıf. ve a. Klik oluşturan ya da bir kliğin içinde yer alan kimse için kullanılır; hizipçi.

KLİKLEŞMEK gçz. f. Klik oluşturmak; hizipleşmek.

KLİMA a. (iklim anlamında fr. *climat'* dan). **1.** *Klima aygıtı,* sınırlı hacimde bir mekânın klimatizasyonunu sağlayan bağımsız aygıt. **—2.** *Klima mühendisliği,* ısıtmaya, havalandırmaya, hava koşullandırmaya vb. tekniklere ilişkin tekniklerin tümü.

KLİMA (Ladislav), çek yazar (1878 -1928). Nietzsche'nin etkisinde anonim yapıtlar yayımladı: *le Monde en tant que conscience et rien* (fr. çev.) [Bilinç ve hiçlik olarak dünya] (1904); *les Traités et dictats* (fr. çev.) [Antlaşmalar ve diktalar] (1922); *la Seconde et l'Eternité* (fr. çev.) [Saniye ve sonsuzluk] (1927). Ayrıca fantastik bir roman yazdı (*la Souffrance du comte Sternenhoch* [fr. çev.], 1928).

KLİMAKS a. (ölçü anlamında yun. sözc.). Çevrebil. **1.** Belli bir doğal ortamın belirgin özelliği olarak toprak-bitki bütünleşmesinin vardığı ideal denge durumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Klimaks değişimi,* insanın ve evcil hayvanların etkisiyle esas klimaksın yerini başka bitkisel oluşumun alması.

—ANSİKL. Klimaks biyoklomatik büyük bir bölge çapında ele alınırsa iki çeşit klimaks olduğu görülür: örneğin ılıman bölge ormanlarına özgü esmer toprağa bağlı *iklimsel klimaks* ve özellikle gereçlere ya da topografiye (örneğin tuzlu topraklar ya da turbalıklar) özgü koşullara bağlı *yerel klimaks.* Klimaksa ulaşmak demek topraktan biyolojik olarak maksimum yararlanmak, yani en yüksek biyokütleyi elde etmek demektir.

KLİMATERİ a. (fr. *climatérie*; yun. *klimakter, -eros,* iklim etkisine bağlı aşama' dan). Tıp. tar. Yaş aşaması ya da devresi. (Klimateriler 9 çeşitti: dölüt yaşamı, bu yaşamdan normal yaşama geçiş, sütten kesilme, diş çıkarma, erinlik, büyüme, âdet görme, gebelik, emzirme ve son olarak ihtiyarlık hastalıkları.)

KLİMATERİK sıf. (fr. *climatérique;* yun. *klimakterikos,* iklim etkisiyle'den). Tıp. tar. Kimine göre 7'nin, kimine göre 9'un katı olan yaşa denir. (Eski bir inanca göre, vücut hücrelerinin tümünün yenilenmesi için 7 ya da 9 yıl geçerdi, tam yenileme çok tehlikeli bir devre sayılırdı. Klimaterik yaşların en önemlileri şunlardı: kırk dokuzuncu yaş, 7 çarpı 7; seksen birinci yaş, 9 çarpı 9 ve özellikle altmış üçüncü yaş, kabaca sayıları olan 7 ve 9'un çarpımı; en "büyük" klimaterik yaş buydu.)

KLİMATİZASYON a. (fr. *climatisation*). Isıt. havld. **1.** Havanın belirli sıcaklık, bağıl nem, hız ve arılık koşullarını yaratan ve koruyan işlemlerin tümü. (Eşanl. İKLİMLEME.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Özellikle otomobil sanayisinde, yalnızca ısıtma ve / ya da havalandırmayı sağlayan teknikleri belirten terim.

—ANSİKL. Isıt. havld. Klimatizasyon, çalışan ya da dinlenen insanın sağlığına ve etkinliğine uygun, rahat bir ortam oluşturmaya yöneliktir. Bu teknik, gerçekte konfor sağlamak değil, malzemeleri, besin maddelerini, aygıtları, vb. korumak amacı geliştirilmiş tesisatlar için kullanılmak istenen *hava koşullandırma* terimiyle de adlandırılır. Klimatizasyon, işyerlerinde çeşitli nedenlerle gitgide yayılmaktadır: dış koşullardaki değişikliklere karşı çok duyarlı büyük camların kullanılması; yoğun aydınlatma; büyük kentlerde, pencereleri kapalı tutmaya ya da sabit camlar takmaya yönelten hava kirliliği ve gürültü. Bu binalara büyük soğutucular da yerleştirilebilmektedir: Paris'te Maine-Montparnasse

yapı topluluğunda bu amaçla 30 Mfg/sa'lık bir güç kullanılmaktadır. Klimatizasyon, yoğun aydınlatma, müşteri yoğunluğu, havayı yenileme gerekliliği nedeniyle geniş yüzeyli satış mağazalarında da zorunlu duruma gelmektedir.

Birçok kentte, bütün bir mahallenin apartman dairelerini, bürolarını, iş yerlerini klimatize etmek için hava koşullandırma santralları kurulmuştur (New York'un çeşitli bölgeleri, Paris'in B.'sında Défense mahallesi [60 Mfg/sa'ten çok]).

Ulaşım araçlarının klimatizasyonu, yalnızca gemilerde değil, trenlerde, şehirlerarası otobüslerde ve otomobillerde de gelişmiştir. Sanayide hava koşullandırması şu alanlarda kullanılmaktadır: aşırı duyarlık gerektiren üretimlerde (özellikle elektronikte: iklimlendirilmiş odalar), ilaç hazırlamada, fotoğraf filmleri üretiminde, bilgisayar salonlarında, uzay simülatörlerinin bulunduğu yerlerde, çok derin maden ocaklarında, vb.

KLİMATOGRAFİ a. (fr. *climatographie*). Bir bölgenin iklim bileşenlerinin haritalar, çizelgeler ve grafikler aracılığıyla sayısal olarak betimlenmesi. (Terim, iklim koşullarının nedenlerini inceleyen ve açıklamaya çalışan fiziksel klimatolojinin karşıtı olan betimleyici klimatolojiyle eşanlamlıdır.)

KLİMATOLOG a. (fr. *climatologue*). → İKLİMBİLİMCİ'nin eşanlamlısı.

KLİMATOLOJİ a. (fr. *climatologie*). →İKLİMBİLİM'in eşanlamlısı.
—Tıp. *Tıbbi klimatoloji*, TIBBİ İKLİMBİLİM'in eşanlamlısı.

KLİMATOPATOLOJİ a. (fr. *climatopathologie*). İklimlerin organizma üzerindeki patojen etkilerini inceleyen patoloji dalı.

KLİMOGRAM a. (fr. *climogramme*). Bir istasyonda yıllık sıcaklıkların ve ortalama yağışların, aynı koordinat sistemi üzerinde gelişmesini gösteren grafik.

KLİMOVSK, Rusya'da kent, Moskova'nın büyük güney banliyösünde yer alır; 43 000 nüf.

Klim Samgin'in yaşamı *(Jizn Klima Samgina)*, Gorki'nin destansı romanı (1935-1936). Yazar "boş ruhunu" yalnızca "zoolojik bir bireyciliğin" canlandırabildiği bir burjuva aydınının acımasız bir portresini çizer. Romanın kahramanı 40 yıl boyunca edilgen bir tanıklık süreci yaşayarak çeşitli ideolojiler arasında bocalar ve sonunda 1917'de karşı devrimin saflarına katılır.

■**KLİMT** (Gustav), avusturyalı ressam (Baumgarten, Viyana yakınında, 1862 -Viyana 1918). Viyana Süsleme sanatları okulu'nu bitiren sanatçı çok sayıda duvar süslemesi yaptı (Kunsthistorisches Museum'un büyük merdiveni, 1890-91); bu yapıtlarda, çok geçmeden Viyana "Ayrılık" hareketi (bu hareketin 1897'de kurucularından biri ve ilk başkanı oldu) Art nouveau'sunun belirgin özelliklerini oluşturan üslubunu geliştirdi. Çizgilerin, renklerin ve ritimlerin süsleyici (Brüksel' de Stoclet sarayı'nın süslemeleri, 1911' de tamamlandı) ve düşsel (*Park*, 1910'

Bk. resim sayfa 6838

dan önce, Modern sanat müzesi, New York) bir zenginlikte düzenlediği iki boyutlu yüzeyi kabul ettirmek için giderek yanılsamacı resim mekânından vazgeçti. Kadın figürü, tüm simgesel ve erotik çağrışımlarıyla, bütün yapıtlarında yer alır (*Öpücük*, 1907-08, Avusturya galerisi, Viyana; *Salome*, 1909, Venedik).

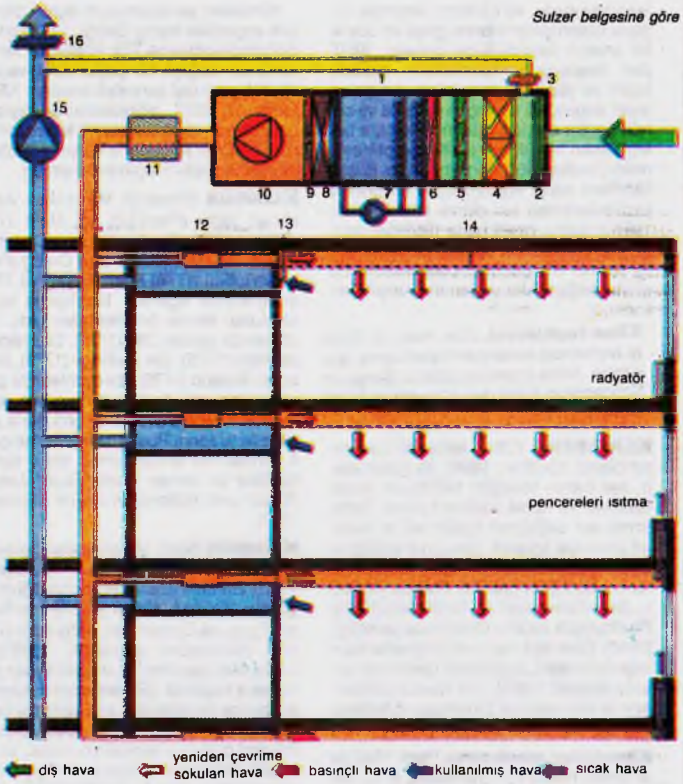
KLİN a. (fr. *cline*). Biyol. Ölçülebilen bir karaktere (boy) göre ya da çok az farklarla birbirinden ayrılan bazı özelliklere (renk, yaşama alanı) göre derecelendirilip sıralanabilen çok yakın alttürlerin tümü.

KLİN, Rusya'da kent, Moskova'nın kuzey-batısında; 81 000 nüf. Çaykovskiy'in evinde müze.

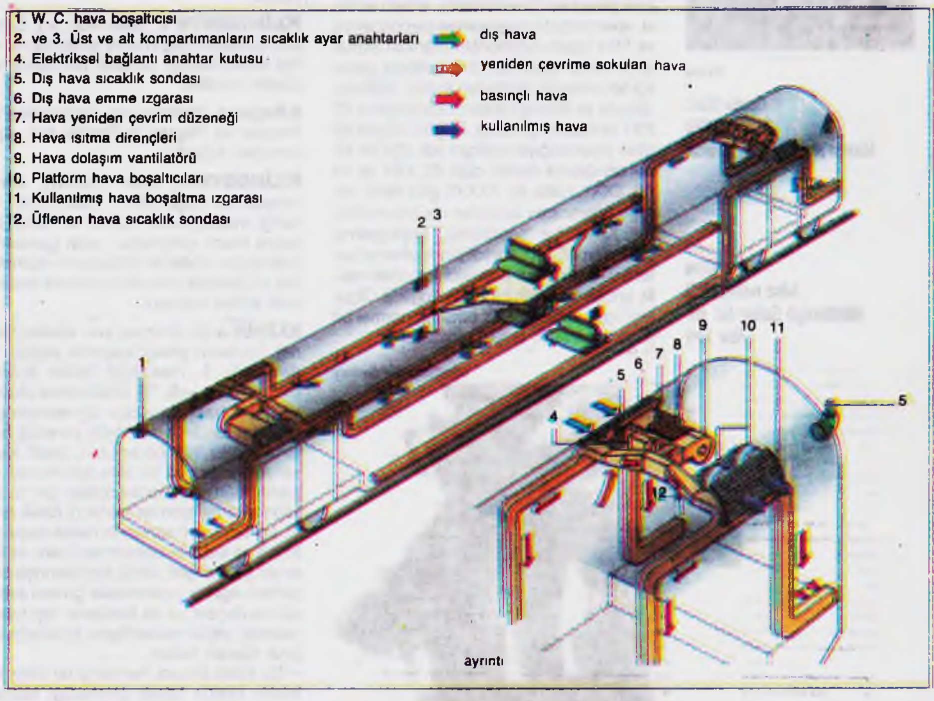
KLİNAMEN a. (lat. *clinamen*, eğim, sapma'dan). Epikuros'a göre, atomlara tanınması gereken ve bunların, çok az da olsa, yörüngelerini değiştirebilme yeteneklerine bağlı olan zayıf serbestlik biçimi.
—ANSİKL. Epikuros kendi klinamen kuramını (yun. *ekklisis*), atomların makroskobik cisimleri oluşturmak için nasıl düzenlenebildiğini açıklamak için hazırladı, çünkü bu olayı, bütün atomların boşlukta doğrusal olarak (koşut yörüngelere göre) düşme hareketi yapmış olacakları varsayımıyla açıklamak olanaksızdı. Lucretius bu kuramı yeniden ele aldı.

KLİNDAMİSİN a. (fr. *clindamycine*). Linkomisinden türeme $C_{18}H_{33}ClN_2O_5S$ formüllü yarı sentetik antibiyotik.
—ANSİKL. Klindamisin, Gram+ koküsler üzerinde gelişmeleri için gerekli proteinlerin üretimini engellemek suretiyle, bakterisit etki gösterir. Ağız yolundan etkilidir ve kemiklere yüksek oranda bağlanır. Boğaz ve solunum yolları ile kemik ve eklem hastalıklarının tedavisinde kullanılır. Kullanımı sindirim sistemi bozukluklarına yol açabilir.

KLİNE (Franz), amerikalı ressam (Wilkes-Barre 1910 - New York 1962). Önceleri daha çok portreler ve kent görünümleri gerçekleştirdi; natüralizmi anlatımcılığın iz-

kolektif bir **klimatizasyon**un hava devreleri şeması
1. Hava hazırlama santralı;
2. Dış hava klapesi;
3. Yeniden çevrime sokulan hava klapesi;
4. Elektrostatik filtre;
5. Hücreli filtre;
6. Önısıtıcı;
7. Nemlendirici;
8. Soğutucu;
9. Artısıtıcı;
10. Basınçlı hava vantilatörü;
11. Susturucu;
12. Genişletici (yüksek basınçlı tesisat için);
13. Kullanılmış hava ızgarası;
14. Delikli çift tavan;
15. Kullanılmış hava vantilatörü;
16. Kullanılmış hava boşaltma klapesi.

iki katlı bir fransız demiryolları vagonunun **klimatizasyon hava devreleri** şeması

Scala

Gustav Klimt
Salome (1909)
Modern sanat galerisi, Venedik

Franz Kline
Adsız resim (1958)
Marlborough Gallery Inc. kol. New York

lerini taşıyordu. 40'lı yılların sonunda, fırçayla desen çalışmalarına girişti ve büyük bir anlatım özgürlüğüne kavuştu. 1950'den başlayarak, hareketlerin şiddeti, biçim ve yapıların çarpışması, beyaz ve siyah arasındaki devingen çatışma ve sürekli gerilim içinde bir resim mekânıyla belirginleşen büyük boy tualler gerçekleştirerek (*Andlar,* 1957, Kunstmuseum, Basel) kendisini soyut anlatımcılığın en önemli temsilcilerinden biri olarak kabul ettirdi; 1955'e doğru, özellikle de 1958'den sonra, yapıtlarına renk öğesini yeniden soktu, resmin lirik gücünü azaltmaksızın bu güçte değişiklikler yapan ton karşıtlıkları kullandı.

Kline tepkimesi. Zühr. hast. bil. Frengi teşhisinde kullanılan topaklaşma tepkimesi. Adını amerikan doktor Benjamin Schœnbrun *Kline*'den (Cleveland 1886) almıştır.

KLİNEBERG (Otto), kanadalı toplumruhbilimci (Québec 1899). İlk çalışmaları, her halkın tekilliğini belirleyen ulusal özellikler ve temel kişilikle ilgiliydi. Daha sonra akıl sağlığının toplumsal ve kültürel yönleriyle ilgilendi. Unesco öncülüğünde kurulan Dünya akıl sağlığı federasyonu başkanlığına getirildi. Başlıca yapıtları: *Race Differences* (Irk farklılıkları) [1935]; *Psychologie sociale* (Toplumsal psikoloji) [1940]; *États de tension et compréhension internationale* (Uluslararası gerilim ve karşılıklı anlayış) [1950]; *The Human Dimension in International Dimension* (Uluslararası boyutta insan boyutu) [1964].

Klinefelter sendromu. Patol. 1942'de amerikalı hekim H. F. Klinefelter, E. C. Reifenstein ve F. Albright tarafından tanımlanan ve erkek çocukta memelerin anormal gelişmesi (jinekomasti), erbezi atrofisi, spermatozoit oluşmaması (azoospermi) ve FSH hipofiz hormonları oranının artması ile belirginleşen sendrom. Hücre genetiği tekniklerinin keşfinden sonra, 1959'da, Jacobs ve Strong hastanın karyotipinin 47, XXY olduğunu gösterdi. Bugün, büyük bir zihin yetersizliğiyle belirgin çok ağır bir klinik sendroma neden olan 48, XXY ya da 48, XXXY, hatta 49, XXXXY gibi daha değişik kromozom kusurları da bilinmektedir. Klinefelter sendromu, alışılagelmiş şekli olan 47, XXY karyotipinde zihinsel yetersizlik ve ruhsal bozukluklar gösterebilir, ancak bu kesin bir kural değildir. Olguların çoğunda 47, XXY erkekler normal bir yaşam sürerler, ama kısırdırlar.

Marlborough Gallery

Klinefelter sendromunun teşhisi genellikle ergenlikte konur. Sıklığı, 1 000 erkek doğumda ortalama 1'dir. Klinefelter sendromunun değişik bir çeşidi daha vardır: 46, XX, yani dişi karyotipli erkekler. Klinik tablo 47, XXY erkeklerinkine benzer. Sendromun etyolojisi, yani Y kromozomunun *görünür yokluğuna* karşın erbezlerinin varlık nedeni açıklanamamıştır.

KLİNGER (Friedrich Maximilian VON), alman yazar (Frankfurt am Main 1752 -Dorpat 1831). Goethe ile birlikte, oyunlarından biri olan *Sturm* und Drang* (Fırtına ve tutku) [1776] adını taşıyan ve 1770 dolaylarında egemen klasikçiliğe tepki oluşturan akımın öncülerinden oldu. Bu dönemde yazılan *Otto* (1775), *Das leidende Weib* (1775), *Die Zwillinge* (1776), *Simsone Grisaldo* (1776) gibi oyunlarında gerçeklerden çok coşku ve imgelem egemendir. 1778'de avusturya ordusuna girdi ve iki yıl sonra Rusya'nın hizmetine geçti. Ancak bu arada birkaç yapıt daha, özellikle bir roman yazdı (*Faust* Leben Thaten und Höllenfahrt in fünf Büchern,* 1791).

KLİNGER (Max), alman ressam, gravürcü ve heykelci (Leipzig 1857 - Grossjena 1920). Berlin, Paris ve Roma'da öğrenim gördü; Antikçağ, alman (Böcklin) ve fransız (Puvis de Chavannes, daha sonra Rodin) etkilerinden yararlandı. 1880'den başlayarak yapıtlarında düşsel öğeler görülmeye başlandı. (*Bir eldivenin bulunması üzerine açıklamalar* adlı yedirme baskıresim dizisi). *Mavi saat* (1890, Leipzig müzesi) coşkuyu yansıtan bir tablo, buna karşılık kahramanları konu alan, çokrenkli gereçlerden yaptığı *Beethoven* heykeli (1886-1902, Leipzig müzesi) simgeci bir yapıttır.

KLİNGERİTE a. (tesc. edil. a.). Çeşitli düz contaların yapımında kullanılan ve satışa levha halinde sunulan yarı-bükülmez plastik madde.

Klingsor, Wolfram von Eschenbach'ın *Parzival* ve Wagner'in *Parsifal* adlı yapıtlarındaki büyücü.

KLİNGSTEDT (Karl Gustav), isveçli minyatürcü (Riga 1657 - Paris 1734). Askerlik mesleğinden ayrıldı ve 1690'dan sonra resim çalışmaları yaptı (genellikle Fransa'da Orléanslı Philippe'in hizmetinde) ve özellikle minyatüre yöneldi (kabartmalı enfiye kutuları).

KLİNİK a. (fr. *clinique;* yun. *klinike* [*tekhne*], hastanın yatağı başında yapılan tedavi'den). **1.** Hastaların tedavi edildiği özel kuruluş. **—2.** Tıp fakültesince atanan ve hasta başında tedavi öğretimiyle görevlendirilen bir profesörün yönettiği hastane servisi. (Tıp öğrencileri, çeşitli klinik servislerinde belli bir süre zorunlu staj yaparlar. Bütün uzmanlık dalları için bu şekilde ayrılmış birimler vardır.) || *Klinik sınavı,* tıp öğrenimi sonunda hasta başında, teşhis ve tedaviyi belirlemek üzere verilen sınav. || *Klinik şefi,* klinik servislerinde stajyerlere eğitim yaptırmakla görevli profesör ve doçent ya da fakülteler dışı hastanelerde, yetkili makamlarca kliniklerin başına atanan hekim.

—Tıp. *Klinik öncesi,* herhangi bir klinik belirtinin henüz ortaya çıkmadığı hastalık devresine denir. || *Kliniğe yardımcı teknikler,* bir organı yalnız duyularla değil, onlardan başka yollarla da incelemeye yarayan muayene teknikleri (radyografi, ekotomografi, vb.).

◆ sıf. **1.** Kitaptan ve kuramsal değil, hastanın yatağının yanında, daha doğrusu hastanın üzerinde yapılan hekimliğe denir: *Klinik tıp.* **—2.** *Klinik belirtiler,* hekimin biyolojik (biyokimyasal, bakteriyolojik, serolojik, radyolojik, vb.) verilerle değil, duyularıyla (görme, işitme, dokunma, tutma, koklama) algılayabildiği belirtiler. || *Klinik vaka,* tıbbi bir yardıma gereksinimi olan hasta; garip, akla mantığa sığmayan davranışları olan kimse.

—Ruhbil. *Klinik ruhbilim,* bir tekillik olarak ele alınan kişiliğin derinliğine araştırılmasını amaçlayan ruhbilim kolu. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ruhbil. Fransa'da Th. Ribot ve P. Janet tarafından kurulan marazi ruhbilimden doğan klinik ruhbilim, yalnızca hasta bilinen insanla ilgilenmediği için, marazi ruhbilim alanını genişletmişti. Bireysel farklılıkları göz önünde bulundurmaksızın insan davranışını düzenleyen genel yasaları bulmak ereğini güden deneysel ruhbilimden de ayrıldı. Klinik ruhbilimin yararlandığı teknikler, yönlendirici olmayan konuşma, gerçek koşullara çok yakın koşullar içindeki bireyin davranışını inceleme ve ikinci derecede de testlerdir. Buna göre ruhbilimcinin sezgisi, klinik ruhbilimde büyük bir rol oynar ve gerek işlev, gerek müdahalede bulunduğu durumlar psikanalizcininkilerden farklı olmakla birlikte, klinik ruhbilimci genellikle psikanaliz kavramlarına dayanır. Klinik ruhbilimci, bir sorunla karşı karşıya bulunan hastaya tanı koymak ve ona yardımcı olmak ister. Klinik ruhbilimciler genellikle bir psikiyatri uzmanıyla birlikte çalışırlar.

KLİNKER a. (ing. *clinker,* arıtma cürufu'ndan). Seram. Genellikle yer kaplamasında kullanılan camlaştırılmış tuğla.

—Hidr. bağl. Çimentonun temel bileşenleri olan kil ve kireçtaşının pişirilmesiyle elde edilen öğütülmemiş ürün. (Klinker sert taneler biçimindedir. Pişirme sırasında bireştirilen bileşiklerin kimileri hidrolik özelliklere sahiptir, kimileri ise eylemsizdir.)

—İnş. ve Bayınd. *Asfalt klinkeri,* mineral agregası cüruflardan ya da yarı camlaşmış küllerden oluşan asfalt karışımı.

KLİNODAKTİLİ a. (fr. *clinodactylie*). Bir el ya da ayak parmağının yahut bir parmağın son boğumunun yana doğru eğilmesi ile belirgin doğuştan şekil bozukluğu.

KLİNOENSTATİT a. (fr. *clinoenstatite*). Miner. Enstatit ile aynı kimyasal özellikleri olan monoklinik mineral (demir II bakımından fakir magnezyum metasilikat); göktaşlarında ve mineralojik bireşim ürünlerinde çok sık rastlanır.

KLİNOGRAFİK a. (fr. *clinographique*). Jeomorfol. *Klinografik eğri,* bir bölgenin ortalama eğimlerinin değerini, yükseltilere bağlı olarak gösteren eğri.

KLİNOHEDRİT a. (fr. *clinohédrite*). Miner. Hidratlı doğal çinko ve kalsiyum silikat.

KLİNOHUMİT a. (fr. *clinohumite;* öz. a. A. *Hume*'dan). Miner. İçinde çok az miktarda fluor bulunan, doğal magnezyum ve demir silikat.

KLİNOİT a. (fr. *clinoïde*'den). Anat. Temelkemiğinin, kafa içine bakan üst yüzündeki ikisi ön, ikisi orta, ikisi arka olmak üzere altı çıkıntısına denir.

KLİNOKLAZ ya da **KLİNOKLAZİT** a. (fr. *clinoclase* ya da *clinoclasite*). Miner. Hidratlı doğal bakır arsenat.

KLİNOKLOR a. (fr. *clinochlore*). Miner. Klorit türünden, hidratlı doğal alüminyum ve magnezyum silikat. (Eşanl. PENİN.)

KLİNOMETRE a. (fr. *clinomètre*'den). Antropobiyol. Canlılar ya da iskelet üzerinde açıları ölçmeye yarayan aygıt.

—Denizc. Bir gemi omurgasının yatay üzerindeki eğimini ölçen aygıt.

—Havc. Havacılıkta, özellikle bulut ya da sis içinde ufuk çizgisi kaybolduğu zaman bir havataşıtının yataylığını denetlemek ya da eğimini ölçmek için kullanılan aygıt.

—Yerbil. ve Topogr. Arazide bir katmanın ya da bir kırığın eğimini ölçmeye yarayan ve çoğunlukla bir pusulayla birlikte kullanılan aygıt.

KLİNOMİKROBAROGRAF a. (fr. *clinomicrobarographe*). Meteorol. Birbirinden birkaç yüz metre uzaklıkta bulunan

noktalar arasındaki atmosfer basınçlarının farkını ölçmeye yarayan aygıt.

KLİNOPİROKSEN a. (fr. *clinopyroxène*). Miner. Monoklinik sistemde yer alan, değişik oranlarda kalsiyum ve sodyumla birlikte bulunan ferromagnezyumlu silikat.

KLİNOPİROKSENİT a. (fr. *clinopyroxénite*). Temel bileşeni monoklinik piroksen olan kayaç.

KLİNOSEFALİ a. (fr. *clinocéphalie;* yun. *kline,* yatak, ve *kephale,* baş'tan). Biyol. Kafatası kubbesinin, yassı ya da eyer gibi çökük olduğu biçim bozukluğu.

KLİNOSTAT a. (fr. *clinostat*). Bir deney bitkisini yerçekiminin etkisinden kurtarmak için kullanılan ve döner bir dikey tabladan oluşan aygıt.

KLİNOSTATİK sıf. (fr. *clinostatique*). Fizyol. Yatar durumda olmaktan ileri gelen fizyolojik olgulara denir. (Karşt. ORTOSTATİK.)

KLİNOSTATİZM a. (fr. *clinostatisme*). Fizyol. Bedenin yatar halde olması ve bundan doğan fizyolojik değişiklikler.

KLİNOZOYİZİT a. (fr. *clinozoïsite*'ten). Miner. Monoklinik bir zoisit olan; doğal alüminyum ve kalsiyum silikat.

KLİNT (Kaare), danimarkalı mobilya tasarımcısı (Kopenhag 1888 - *ay. y.* 1954). Ressamlık ve mimarlık yaptı. Daha sonra mobilyacılığa yöneldi. Kopenhag Güzel sanatlar akademisi'nde bir mobilya tasarımı bölümü kurdu. Bauhaus'un etkisinde döşemecilik alanındaki genel gereksinimlerin titiz işlevsel çözümlemelerine girişti ve bunları danimarka el sanatları geleneğiyle bağdaştırmaya özen gösterdi. Böylece mobilya tarzının tümüyle yenilenmesine öncülük etti. Gerçekleştirdiği "Safari" koltuk (1927) bugün de üretilmektedir.

KLİNTONİT a. (fr. *clintonite*'ten). Miner. Kalsiyumlu mikalar ailesinden mineral.

KLİOKUİNOL a. (fr. *clioquinol*). Oksikinolein türevi iyotlu ilaç. Basilli enterokolitlerde, mikroplu ishallerde ve amiplerle giardialardan ileri gelen dizanterilerde bağırsak ve asalak antiseptiği olarak ağız yoluyla alınır. (Uzun süre kullanımı ağır nörolojik bozukluklara [çevresel nevritler, göz siniri bozuklukları] yol açabilir.) [Eşanl. KLOROİYODOKİN.]

KLİP a. (ing. *clip,* özet'ten). Bir müziği görüntü eşliğinde sunmak, bir sanatçının çalışmalarını tanıtmak amacıyla hazırlanmış, kısa metrajlı sinema, televizyon veya video filmi.

KLİPEUS a. (fr. *clypeus*). Böcbil. Böceklerde başın, alnın altındaki bölgesi.

KLİPNOZ a. (fr. *clipnose*). Vet. Hayvanın boynu, omuzbaşı ve beli hizasında derinin sıkıştırılması ile hipnotik akinezi elde etme tekniği.

KLİPPE a. (*kayalık* anlamında alm. sözc.). Yerbil. **1.** Daha yumuşak bir araziyle çevrili, engebe oluşturan sert kayaç kütlesi (Karpatlar). **—2.** *Tektonik klippe,* bir sürüklenme örtüsünün ana gövdesinden ayrılmış örtü parçası (Alpler). [Eşanl. SÜRÜKLENME LAMBOSU.] || *Tortul klippe,* denizaltı toprak kaymaları sonucunda daha genç çökellerin bünyesine giren ve kimi kez büyük boyutlarda olabilen blok ya da kayaç topluluğu.

Klippel-Feil sendromu. Patol. Omurgada görülen şekil bozukluğu (omuzların birbirine kaynaması). Hasta kişiye "boyunsuz insan" görünümü verir. Adı fransız hekim Maurice *Klippel* (1858-1942) ve André *Feil*'den (1884-1956) gelir.

KLİPS a. (ing. *clip,* mandal). **1.** Bir takıyı (broş, küpe vb.) tutturmaya yarayan yaylı çengel; mücevherin kendisi. **—2.** Bir kâğıt para ya da ufak para cüzdanını, kapalı tutmaya yarayan düzenek.

KLİRENS a. (ing. *clearance*'ten). Biyol. Bir organ ya da dokunun, organizmadaki sıvıları belli bir maddeden arındırma yetisini belirleyen katsayı; özellikle böbreğin bir dakikada belli bir maddeyi süzerek arındırdığı kan plazmasının mililitre cinsinden temizleme katsayısı.

—ANSİKL. Klirens, belli bir anda, bir zaman birimi içinde atılan madde miktarıyla o anda o sıvıda bulunan maddenin derişimi arasındaki orandır. Bu oran bir zaman birimi içinde o maddeden tamamen arınacak olan sıvı miktarı anlamına gelir. "Klirens" terimi 1921'de Van Slyke'ın çalışmalarından sonra, hızlı ölçülebilen bir böbrek arındırma katsayısını belirtmek için kullanılmaktadır ve aynı katsayı üreterlerin kateterlenmesinden sonra her böbreğin ayrı ayrı incelenmesi sırasında da uygulanabilmektedir.

En çok kullanılan klirens üre klirensindir, ama plazmadan idrara geçebilen her maddenin klirensi de aynı kolaylıkla belirlenir: başta kreatinin olmak üzere, klorürler, hippürik asit, bazı glusitler, vb. Bunun sonucunda böbreğin işleyişini anlamak, hatta böbreğin değişik dokularının, örneğin kimi maddeler daha çok yumakçıkta, kimileriyse çevre borucuğunda süzüldüğüne göre, işlevsel değerlerini belirleme olanağı vardır. Günlük kullanımda klirenslerin incelenmesi, belirlenmesi daha karmaşık olan ve yalnız üreyi ve komşu maddeleri ilgilendiren Ambard değişmezi ölçümünün yerini almıştır.

KLİRİDHİS (Glafkos) → KLERİDES.

KLİRİNG a. (ing. *clearing,* bir borcun temizlenmesi). Uluslarar. ikt. Mal ya da hizmetler dışsatımı yapan bir ülkenin alacağının, bu mal ya da hizmetleri satın alan ülke tarafından döviz olarak değil de mal olarak ödenmesine dayanan uluslararası değişimlerle ilgili düzenleme sistemi. (Sonuçta parasal bir ödemeye varmak için, bu malların yeniden satılması gerekir.) [Eşanl. TAKAS.] || *Kliring anlaşması,* bir ülkenin dışsatım gelirinin o ülke dışalımının ödenmesine tahsisini olanaklı kılan ve iki ülke arasındaki değişimlerde bir denge kurulmasını amaçlayan, genellikle iki, bazen de çok taraflı anlaşma.

KLİSTRON a. (fr. *klystron;* yun. *klydzein,* çalkalanmak'tan). Elektron. Boyu 10 cm' ye eşit ya da 10 cm'den küçük dalgalara denk gelen hiperfrekanslı akımlar üretmeye ya da bu tür akımları yükseltmeye yarayan, hız kiplemeli tüp.

—ANSİKL. Klistron, elektron demeti yayımlayan bir katot ve bu demeti, bir rezonans boşluğundan ikincisine geçerken çeken bir anot içerir. Değişmez bir pozitif gerilim uygulanmış bir ızgaradan kaynaklanan hızla birinci boşluğa fırlatılan elektronlar, eşeksenli bir kabloyla beslenen bir eşleme gözünün oluşturduğu değişken alanın etkisinde kalırlar. Bu alan hızlarını kipleyerek elektronlara az ya da çok güçlü bir ivme kazandırır. İkinci rezonans boşluğuna giren elektronlar burada, eşeksenli çıkış kablosuna bağlı bir eşleme gözünde bir akım oluşturur. Giriş ve çıkış kabloları arasında bir bağlantı kurulduğunda, salınım üretilir.

KLİŞE a. (fr. *cliché*). **1.** Tipo baskıda kullanılmak amacıyla, üzerine kabartma olarak bir kompozisyon ya da bir resim kopya edilmiş madeni levha. **—2.** Fotogravür ve çukurbaskıda, fotoğraf negatifi ve pozitifi. **—3.** Fotogravür ve klişe yapımında, dolaylı ya da doğrudan basım için hazırlanmış gravür ya da kalıp (tramlı klişe, çizgi klişe, lastik klişe, plastik klişe).

—Foto. Kontakt ya da agrandismanla baskı yapmaya yarayan negatif fototip.

—Grav. *Cam klişe,* sanatçının, desenini oluşturacak çizgileri kazıma ucuyla kazıdığı, provaları fotoğraf kâğıdı üzerine çıkarılan, kolodyum kaplı cam levha; provanın kendisi. (Cam klişe tekniği, özellikle Dutilleux, Corot ve Barbizon okulu ressamları tarafından kullanılmıştır.)

—Matbaac. *Altlıklı klişe,* bir ağaç ya da maden bloku üzerine çivileme, yapıştırma ya da sıkıştırma yöntemiyle tutturulmuş tipografi klişesi. || *Fotoduyarlı* ya da *fotopolimer klişe,* yüzeyi, kabartması resmin kopyasından sonra yıkama-düzeltme yoluyla elde edilen duyarlaştırılmış bir plastik olan klişe. (Bu klişeler, tipo baskıda düz kalıplar halinde, fleksografide ve kuru ofsetteyse silindir biçimli kalıplar halinde kullanılır.) || *Model klişe,* klişe alma yoluyla elde edilen galvano ya da stereoların tersine, fotogravür klişesi.

—Metalürj. Bir ana modelden başlayarak gerçekleştirilmiş plakmodel öğesi.

—Nümism. Bir vurma kalıbının, yapım sırasında, ne derecede hazır duruma geldiğini anlamak için, kalay ya da erimiş kurşun üzerine alınan izi. || Bir madalya aslının, elektroliz yöntemiyle çıkarılan kopyası.

◆ sıf. ve a. Kalıplaşmış, basmakalıp: *Klişe söz.*

KLİŞECİ a. Klişe yapan işçi.

KLİŞECİLİK a. Klişe yapma işlemi ve / ya da sanatı.

KLİŞEHANE a. (*klişe* ve fars. *hane*'den). Matbaac. Klişe işlerinin ve özellikle, tipo baskı kalıplarının hazırlanması için gerekli stereotipi, plastotipi çalışmalarının yapıldığı atölye.

KLİŞELEŞMEK gçz. f. Hiçbir özgünlüğü kalmamak, basmakalıp bir durum almak; kalıplaşmak: *Bu sözler artık klişeleşti.*

KLİTELLUM a. (lat. *clitellum*). Zool. Yersolucanları ve sülükler gibi halkalısolucanlarda, KEMER'in eşanlamlısı.

Larousse

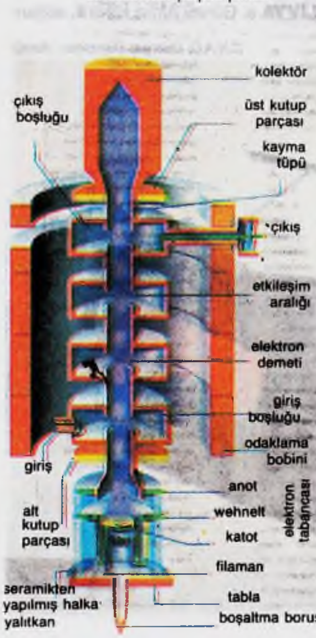
gümüş klips
dokuma bir kadın çantasından
XIX. yy. sonu
özel kol.

Giraudon

klips
(emay bir Navarra armasıyla bezeli)
Evreuxlü Jeanne'ın dua kitabı için
L.-O. Merson ve Froment-Meurice
tarafından gerçekleştirilmiştir
XIX. yy. sonu
Condé müzesi, Chantilly

bir klistronun çalışma şeması

C. N. E. T.

Saint-Santin-de-Maurs (Cantal, Fransa) Hertz istasyonundaki klistronlardan biri

KLİTORİDEKTOMİ a. (fr. *clitoridectomie*). Bızırın ameliyatla kesilip çıkartılması.

KLİTORİS a. (fr. *clitoris*). BIZIR'ın eşanlamlısı.

KLİTORİZM a. (fr. *clitorisme*). Bızırın erkekteki priapizme benzer biçimde patolojik dikleşmesi. (Erkeklik hormonlarının verilmesi sonucu görülebilir.)

KLİTZİNG (Klaus VON), alman bilim adamı (Shroda, Poznań, 1943). Braunschweig Teknik üniversitesi'ni bitirdi (1969). Würzburg Üniversitesi'nde doktora çalışmasını tamamladı (1972). 1980'de yarıiletkenlerden geçen elektrik akımıyla ilgili araştırmalar yaptı. Aynı yıl Münih Teknik üniversitesi'ne atandı. 1985'te, Stuttgart'taki Max Planck katılar fiziği enstitüsü müdürü oldu. Yarıiletkenlerle ilgili buluşlarından dolayı, 1985 Nobel fizik ödülü'nü aldı.

KLİUÇEVSKAYA SOPKA, Kamçatka'nın (Rusya) en yüksek doruğu; 4 750 m. Etkin bir yanardağdan oluşur.

KLİUÇEVSKİY (Vasiliy Osipoviç), rus tarihçi (Voznesenskoye, Penza ili, 1841 - Moskova 1911). Bir rahibin oğluydu, Moskova üniversitesi'nde öğrenim gördü, S. M. Solovyev'in öğrencisi oldu ve 1879'da onun yerine geçti. Beş ciltte yayımlanan (1904-1918) *Kurs ruskoy istoriy* (Rusya tarihi dersleri) büyük başarı kazandı. Eski Rusya'nın iktisadıyla toplumsal ve siyasal kurumlarını inceledi: *Boyarskaya duma drevney Rusi* (Boyarlar duması) [1872], *Zemskiy Sobor* (1890-1892). İncelemelerini köylü sınıfı ve rus topraklarının iskânı üzerinde odaklaştırdı.

KLİUN (İvan Vasiliyeviç KLİUNKOV, **İvan —denir**), rus ressam (Bolşi Gorki, Vladimir bölgesi, 1873 - Moskova 1943). XX. yüzyıl rus okulunun en önemli sanatçılarından biridir. Maleviç'in izleyicisi olan Kliun, süprematizmle konstrüktivizmi bağdaştırdığı özgün bir eser yarattı.

KLİUYEV (Nikolay Alekseyeviç), rus şair (Olonets ili 1887 - Sibirya'da 1937). Kent uygarlığına karşı çıkan eski inançlara bağlı kişilerden oluşan bir mezhebe bağlıydı. Devrimi mesih gibi karşıladı, eski bir dille, efsane boyutlarında kırsal ve ataerkil bir Rusya düşünü canlandırdı (*Madre-Sabato*, 1922; *Lenin*, 1924; *l'Isba et le champ* [fr. çev.], 1928).

KLİVAJ a. (fr. *clivage*). Ger. day. DİLİNİM' in eşanlamlısı.

KLİVLANDİT a. (fr. *cleavelandite*'ten). Miner. Bir albit türü.

KLİVYA a. Güney Afrika kökenli, soğansız, şerit yapraklı, birçenekli bitki. Çiçekleri (beş on tane) kırmızı-turuncu renktedir ve uzun bir sapın ucunda şemsiye biçiminde bulunur. Evlerde ve seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. (Bil. a. *clivia;* nergisgiller familyası.)

İvan Kliun
Süprematizm (1915)
Tretyakov galerisi, Moskova

C.N.A.C. Georges-Pompidou diateği

KLİYAZMA, Rusya'da ırmak, Moskova bölgesinde; 686 km (havzası 42 500 km²). Yukarı çığırı Moskova-Volga kanalına bağlanan Kliyazma, Vladimir'i suladıktan sonra Oka'ya kavuşur (sol kıyıdan).

KLİZİMETRE a. (fr. *clisimètre*'den). Topogr. Arazide eğimleri ölçmeye yarayan küçük keşif aygıtı. (Elle tutulan bir halkaya asılmış çok küçük yatay bir yönlendiriciden oluşur. Eğimler, yönlendirici dürbün içindeki bir derecelendirmeden okunur.)

K.L.M., KONİNKLİJKE* LUCHTVAARTMAATSCHAPPİJ N.V.'nin kısaltılmışı.

KLOANTİT a. (fr. *chloanthite*). Miner. Formülü $NiAs_2$ olan doğal nikel arsenür; kübik sistemde yer alır. Çinko beyazında ve metal parlaklığındaki bu mineral, nikelin önemli bir cevherini oluşturur.

KLOAZMA a. (fr. *chloasma*'dan; yun. *khloasma;* sarımsı renk). Özellikle gebe kadınların yüzünde görülebilen kahverengi lekelerle belirgin pigmentlenme. (Eşanl. GEBELİK MASKESİ.)

—ANSİKL. Kloazma alında, şakaklarda ve yanaklarda düzensiz fakat bakışımlı olarak yer alan ve renkleri sarıyla koyu kahverengi arasında değişen yaygın lekelerden oluşur. Genellikle doğuma kadar sürmekle birlikte, varlığını uzun süre, hatta bazen yaşam boyu koruyabildiği görülmüştür. Gebelikten başka, çeşitli kadın hastalıklarında ya da içsalgı bozukluklarında da ortaya çıkabilir. Yüksek dozda progesteron içeren bazı doğum kontrol hapları da kloazmaya neden olabilir.

KLOBENZOREKS a. (fr. *clobenzorex*). Amfetamin türevi iştah kesici ilaç. (Açlık duygusu veren sinirsel ve metabolizmaya ilişkin uyarıları durdurarak etki gösterir. Zayıflama kürlerinde tıbbi gözetim altında kullanılır.)

KLODZKO, Polonya'da kent, Südetler' in güney-doğu ucunda, Nysa Kłodzka'nın suladığı dağlar arasındaki büyük bir havzanın ortasında; 30 000 nüf. Bohemya karayolu kıyısındaki bu tarihsel kent, bir demiryolu kavşağı, çeşitli sanayileriyle iktisadi bir merkez ve bir turizm merkezidir.

KLOFEKSAMİT a. (fr. *clofexamide*' den). Yerel anestezi etkisi de olan ağrıkesici madde.

KLOFEZON a. (fr. *clofézone*). Antienflamatuvar ilaç. Birer mol fenilbutazon ve klofeksamit bileşiminden meydana gelen klofezon, sancılı romatizma krizlerine karşı jelül, fitil ve merhem şeklinde kullanılır.

KLOFİBRAT a. (fr. *clofibrate*). Lipoprotein bireşimini etkileyerek kandaki lipoprotein oranını düşüren ilaç.

—ANSİKL. Klofibrat, ağız yoluyla düzenli bir şekilde aylarca kullanıldığı takdirde, kolesterol, trigliserit ve total lipitlerin kandaki oranını genellikle düşürür. Bu nedenle, ateroskleroz belirtilerinin önlenmesi ve tedavisinde kullanılır. Ayrıca, ister bilinmeyen bir nedenle ortaya çıkan, ister bir başka hastalığın yan etkisi olarak görülen hiperlipidemilere karşı da etkindir. Bununla birlikte klofibratın kullanımı, yan etkileri (safra taşı oluşması riski) nedeniyle bazı ülkelerde tartışma konusudur.

KLOK a. (fr. *cloque*). Bitki patol. YAPRAK* KIVIRCIKLIĞI'nın eşanlamlısı.

KLOMETASİN a. (fr. *clométacine*). Çevresel sinirlere etkili ağrıkesici ilaç. (Antienflamatuvar ve ateş düşürücü etkisi yoktur.)

KLOMİFEN a. (fr. *clomifène* ya da *clomiphène*). 1-p (dietilamino-etoksi) fenil, 1 -2-difenil kloro-etilen sitrat'ın yaygın adı; tıpta kısırlık tedavisinde kullanılır.

—ANSİKL. Klomifen sitrat, steroit yapıda olmayan sentetik bir bileşiktir; östrojen etkinliği çok yüksektir; bu nedenle klorotrianisene çok benzer. İnsanda, arabeyince, östrojen önleyici olarak etki gösterir; dolaşan östrojenlerin, FSH (gonadotrofin A) ve LH (gonadotrofin B) salgıları üzerindeki yavaşlatıcı etkisini azaltır. Böylece hipofiz sağlamsa, yumurta üretimini başlatır. 1968'de ilk kez Fransa'da üretilen klomifen, anovülasyona (düzenli yumurta oluşumundan yoksunluk durumu) bağlı kısırlıkların prognozunu tümüyle değiştirmiştir. Kullanımı oldukça basit olan bu bileşik, aşırı uyarılma olaylarına pek sık yol açmaz.

KLON a. (fr. *clone;* yun. *klon, -onus*, genç sürgün'den). Biyol. Eşeysiz ya da vejetatif üreme yoluyla bir tek bireyden türeyen birey ya da bireyler topluluğu.

—ANSİKL. Bir klonun hücreleri genel olarak aynı kalıtımsal varlığa sahiptir. Ama bazı durumlarda, gen ve kromozom değişinimleri bir klonun bazı hücrelerini değişikliğe uğratabilir. Bu nedenle klon her zaman homojen değildir. Örneğin, bireyin yaşamı sırasında ortaya çıkan ve bir tek hücreyi etkileyerek Philadelphia kromozomunu meydana getiren bir kromozom değişikliğinin sonucu olabileceği kabul edilmektedir. Bu özel hücreden doğan bütün hücrelerin bir klon oluşturduğu ve bunun bir lösemi klonu olduğu söylenir.

Bir bitkinin vejetatif çoğalması vejetatif bünyeyi oluşturan çeşitli dokularla, örneğin çelikle sağlanabilir. Bundan ana bitkinin tam bir benzeri doğacaktır, ama çeşitli tipte çok biçimlilikler de ortaya çıkabilir. Döller, ya hücre bölünmeleri sırasında art arda oluşan değişinimlerin birikimine ya da ana bitki üzerinde üremenin başladığı yere ya da örneğin virüs ve mikoplazmaların sitoplazmaya verdiği zarara bağlı olarak çeşitlenir. Buna benzer sonuçlar suda yaşayan çeşitli omurgasızlarda da görülür.

KLONAS Tegeali, yunanlı besteci (İ.Ö. VII. yy.). *Prosodia*'ları ve aulos eşlikli nomosları yaygınlaştırdı ve aulos eşlikli iki yeni nomos türü yarattı: *apothetos* ve *skhoinion*.

KLONDİKE, Kanada'da ırmak, Dawson'da Yukon'a kavuşur (sağ kıyıdan); yaklaşık 150 km. En ünlü "altına hücum" hareketlerinden birinin gerçekleştiği bir bölgeye Klondike'ın adı verildi. Altın 17 ağustos 1896'da, Klondike'ın kollarından birinde, Bonanza Creek'te bulundu.

KLONİDİN a. (fr. *clonidine*). Eczc. Tansiyon düşürücü ilaç. Atardamar gerilimini denetleyen soğanilik merkezini etkileyerek tonusu azaltır. (Atardamar tansiyon yüksekliğine karşı kullanılan klonidin ağız yolundan alınırsa sarsıntı yapmaz. Ama uyuklamaya neden olabilir. Çöküntü hallerinde verilmemelidir.)

KLONLAŞTIRMA a. Biyol. Doku kültürü yapımında kullanılan ve bir hücreden pek çok hücre elde etmeye yarayan teknik.

KLONORKİYAZ a. (fr. *clonorchiase*' dan). Özellikle Asya'da görülen ve özellikle *opistorchiidae* familyasından ipsisolucanların (özellikle çin karaciğer kelebeği, *Clonorchis sinensis* ve kedi karaciğer kelebeği *Opistorchis felineus*) karaciğere ve safra yollarına yerleşmesinden ileri gelen karaciğer ve safra sistemi distomatozu. (Kistleşmiş metaserkaryalar içeren tatlısu balıklarının çiğ olarak yenmesi sonucunda ortaya çıkan bu asalak hastalığı bazen ağır sonuçlar doğurur ve özgül bir tedavisi de yoktur.)

KLONOWİC (Sebastian Fabian), **Acernus** denir, polonyalı şair (Sulimierzyce 1545'e doğr. -Lublin 1602). Burjuva kökenli bu geç rönesans dönemi şairi, sonradan Lublin burgmeister'i oldu. Çoğu öğretici ve hicivli latince şiirlerinde olduğu gibi (*Roxolania*, 1584; *Victoria deorum*,

1587), nehir gemicilerinin folklorunu (*Flis*, 1589) ve suç işleyenlerin dünyasını sergilediği lehçe şiirlerinde (*Worek Judaszów*, 1600) halk yaşamı üzerindeki derin gözlem yeteneğini ortaya koydu.

KLONUS a. (fr. *clonus*'tan). Nörol. Bir kasın edilgin olarak kasıldıktan sonra tekrarlı kasılması. (Klonus piramidal sendromda görülür. Dörtbaşlı kasın kasılmasına bağlı olan *dizkapağı klonusu* dizkapağının ani olarak yukarıdan aşağı bastırılmasından doğar. *Ayak klonusu* [ya da ayağın saramsı titremesi] ayağın sürekli sırta bükük tutulması sırasındaki gerilme yüzünden baldır üçbaşlı kasında belirir.)

KLOOS (Willem), hollandalı şair (Amsterdam 1859 - Lahey 1938). 1880'de edebiyatta yenilikçi hareketi başlattı: 1885'te edebiyat dergisi *De Nieuwe Gids*'i kurdu. Yalnızca, "sanat sanat içindir" görüşünü savunduğu izlenimci soneleri ilginçliğini yitirmemiştir (*Verzen*, 1894).

KLOPSTOCK (Friedrich Gottlieb), alman şair ve tiyatro yazarı (Quedlinburg 1724 - Hamburg 1803). İnanmış bir lutherciydi, eski yazarları iyi biliyordu, önce Jena (1745), sonra Leipzig üniversitesi'nde (1746) tanrıbilim okudu, Leipzig'de aynı yıl (1746) büyük bir epik manzumenin ilk üç şarkısını kaleme aldı. *Der Messias** adlı bu yapıt, Milton'un *The Paradise lost*'unun tersine olarak, insanoğlunun İsa'nın tanrısal fedakârlığı sayesinde kurtuluşa kavuştuğunu gösteriyordu. Yirmi şarkıdan oluşan bu yapıtın ilk üç şarkısı, 1748'de, bir grup genç şairin çıkardığı *Bremer Beiträge* adlı dergide yayımlandı ve hemen büyük bir başarı kazandı. İlk *Odlar*'ın (Oden) [*Der Lehrling der Griechen*, *An meine Freunde*] yayımlanışı da aynı derece başarılı oldu. Klopstock, 1751-1770 arasında Kopenhag'da oturdu ve burada, kral Friedrich'in bağladığı bir maaş sayesinde, *Der Messias*'ın büyük bir bölümünü yazdı. İlk trajedi denemelerini de yine bu kentte kaleme aldı (*Der Tod Adams*, 1757; *Salomon*, 1764; *David*, 1772). Aynı dönemde Klopstock, kendi bakımından eski Germanya mitlerini keşfetti ve kahramanı efsanevi Hermann (Arminius) olan bir destanın yazımına girişti. Bu girişimden üç dram doğdu: *Hermanns Schlacht* (1769), *Hermann und die Fürsten* (yazılışı 1767, yayımlanışı 1784) ve *Hermanns Tod* (1787). Klopstock'un önemi, kendi öz ulusal kaynaklarından esinlenen bir edebiyatı başlatmış olmasındadır, yoksa şiiri çoğu kez yapmacık ve soğuktur. Ömrünün en iyi yıllarını Danimarka'da geçiren ve 1792'de Fransa Cumhuriyeti fahri vatandaşı olan bu kozmopolit, son yapıtlarından *Die deutsche Gelehrtenrepublik*'te (1774) ulusal düşüncenin öncülerinden biridir.

Fischer-Daber

Friedrich Gottlieb Klopstock
Wilhelm Tischbein'in bir portresinden ayrıntı
Gosdrichte müzesi, Hamburg

KLOR(O)-, (fr. *chlor*[o]; klor'dan). Bir molekülde klor varlığını gösteren önek. (Klor atomu, organik bir molekülde hidrojen atomunun yerine geçer.)

KLOR a. (fr. *chlore;* yun. *khloros*, yeşilimsi sarı'dan). **1.** Halojenler grubundan gaz halinde yalın cisim. (Simgesi Cl olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl. Anorg. kim.] **—2.** *Klor giderici*, kâğıt ve tekstil dokumaların klorlu ürünlerle ağartılmasından sonra, üzerlerinde kalabilen eser miktardaki kloru uzaklaştırmaya yarayan madde. (Örneğin sodyum bisülfit.) [Eşanl. ANTİKLOR.]

Atom sayısı: 17
Atom kütlesi: 35,45
Havaya göre yoğunluğu: 2,5
Kaynama sıcaklığı: –34,6 °C
Erime sıcaklığı: –100,98 °C
Yükseltgenme dereceleri:
–1, 0, +1, +3, +4, +5, +7
Elektron biçimlenmesi:
[2-8]-s^2p^5
İzotopları: 32-40
Kararlı izotopları: ^{35}Cl: % 75,4
^{37}Cl : % 24,6

—Tekst. *Klor giderme*, tekstil maddelerinin, kâğıdın hipokloritle ağartma işleminden sonra tutabileceği klor kalıntılarını uzaklaştırmak işlemi.

—ANSİKL. Anorg. kim. Scheele'nin 1774'te bulduğu klor, önceleri bir bileşik olarak kabul edildi; ancak Gay-Lussac, Thenard ve Davy 1809'da, bu cismin bir element olduğunu kanıtladı. Klor boğucu, keskin kokulu, solunması tehlikeli, sıvılaştırılması kolay, yeşilimsi sarı bir gazdır. Çelik kaplarda sıvı olarak saklanır ya da taşınır. Gaz halinde suda oldukça çok çözünür (10 °C'ta, 1 litre su, 3 litre kloru çözer); bu sıcaklıkta hidratlarından biri kristalleşebilir; bu çözeltiye *klorlu su* denir.

• *Klor kimyası.* Elektron biçimlenmesinden de anlaşılacağı gibi, klor atomu, bir soygaz olan argon atomundan bir elektron daha az içerir. Bu nedenle klor kimyasının en baskın özelliği, –1 yüklü bir anyon oluşturmak üzere kolayca bir elektron almasıdır. Kararlı yapısı, tipik bir ortak değerlik bağının oluşumu sonunda gerçekleşir. Klor elementinin bağlanma biçimi, bağlanma biçimleri son derece iyonsal olan çok elektropozitif elementler dışında (NaCl'ün durumu), çoğunlukla ortak değerliklidir (Cl_2 molekülü örneği). Bir ortak değerlik bağıyla bağlanan klor elementi, oldukça elektronegatif alıcılarla çevrilmek üzere üç elektron çifti kullanabilir. (Bk. altta *oksijenli bileşikleri*.) Bu nedenle klorun çok büyük kimyasal bir etkinliği vardır. Özellikle soğukta birdeğerli elektronegatif bir element rolü oynayarak diğer elementlerin çoğuyla bileşir.

Hidrojenle doğrudan bileşerek hidroklorik asidi (HCl) verir. Klor ve hidrojen karışımı soğukta, güneş ışığında şiddetle patlar ve çok büyük miktarda ısı açığa çıkarır. Dolayısıyla klor, hidrojenli bileşiklerin çoğunu, özellikle hidrobromik asidi, iyodür asidini, hidrojen sülfürü ve amonyağı parçalar. Pek çok hidrokarbonu, özellikle temas eder etmez tutuşturduğu asetileni bozundurur. Su buharıyla kızıl decede tersinir bir tepkime verir:

$$Cl_2 + H_2O \rightleftharpoons 2\,HCl + 1/2\,O_2$$

Soğukta, ışık etkisi altında suyla yavaşça tepkimeye girerek hidroklorik asit ile hipoklorit asidi (HClO) verir; hipoklorit asit, daha sonra kendi kendine bozunarak oksijen açığa çıkarır. Klorlu suyun, sülfit asidin yanı sıra arsenik III oksit, demir II tuzları vb. gibi çeşitli bileşikleri yükseltgeyen, ayrıca indigo gibi pek çok boyarmaddeyi parçalayan dikkat çekici yükseltgen özellikleri böylece açıklanabilir.

Klor, gaz halinde, metallerin çoğuyla tepkimeye girer; örneğin cıva, soğukta kloru soğurur. Klorlu su, altın, platin gibi en az yükseltgenebilen metalleri bile çözündürür. Dolayısıyla klor, metal bileşiklerin çoğuna etki eder. Soğukta çözelti halindeki seyreltik sodyum hidroksitle tepkimeye girerek *Javel suyu* denen ve sodyum klorür ile sodyum hipokloritten oluşan bir karışım verir.

Ametallerin çoğu (örneğin iyot, kükürt, fosfor) klorla doğrudan bileşir; yalnızca oksijen, azot ve karbonla doğrudan tepkimeye girmez.

Klor, parçalama etkisinin dışında doymuş organik bileşiklerle ornatma tepkimeleri, doymamış bileşiklerle katılma tepkimeleri verir.

Klor, doğada serbest olarak bulunmaz, ama metal klorürleri biçiminde görülebilir; metal klorürlerinden en önemlisi sodyum klorürdür (NaCl, deniz tuzu, kayatuzu). Ayrıca deniz suyu ve kimi yataklarda potasyum klorür ile magnezyum klorüre de rastlanır.

Laboratuvarda klor elde edebilmek için günümüzde de Scheele yönteminden yararlanılır; bu yöntemde derişik hidroklorik asit sıcakta mangan dioksitle yükseltgenir:

$$4HCl + MnO_2 \rightarrow MnCl_2 + 2H_2O + Cl_2.$$

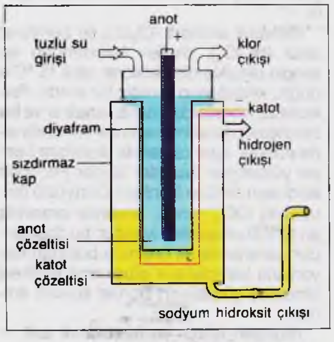
Klor üretmek için sanayide önceleri Deacon yönteminden yararlanılırdı; bu yöntemde hidrojen klorür gazı 450 °C'ta katalizör olarak kullanılan bakır I klorür üzerinde havayla klora yükseltgenirdi; ancak günümüzde hemen her zaman sulu sodyum klorür çözeltisinin elektrolizinden yararlanılır. Anot olarak, çözeltiden etkilenmeyen kömür çubuklar kullanılır. Devreden elektrik akımı geçirildiğinde, klor açığa çıkmaya başlar. Katotta sodyum, su üzerine etkiyerek hidrojen ve sodyum hidroksit verir. Ancak sodyum hidroksidin anota doğru yayınmasını önlemek gerekir; çünkü önlem alınmazsa sodyum hidroksit kloru.soğurarak Javel suyunu meydana getirir. Bu amaçla iki elektrot, gözenekli bir diyaframla birbirinden ayrılır ve sıvıya, anottan katota doğru bir devinim verilir ya da sodyumla bir amalgam oluşturarak elektroliz hücresinde sodyum hidroksit oluşumunu engelleyen cıva katot kullanılır. Cıva, elektroliz aygıtında sodyum oranının, amalgamın kararlılık bölgesinde kalmasını sağlayacak bir debiyle dolaşır. Cıva daha sonra bir ayrıştırıcıya gönderilir; amalgam burada suyla ayrıştırılır: böylece hem cıvanın yenileştirilmesi, hem de çok arı bir sodyum hidroksidin elde edilmesi sağlanır.

Klor eskiden antiseptik ve dezenfektan özellikleri nedeniyle sulu çözelti halinde tedavide, tütsüleme biçiminde de havayı temizlemede kullanılırdı.

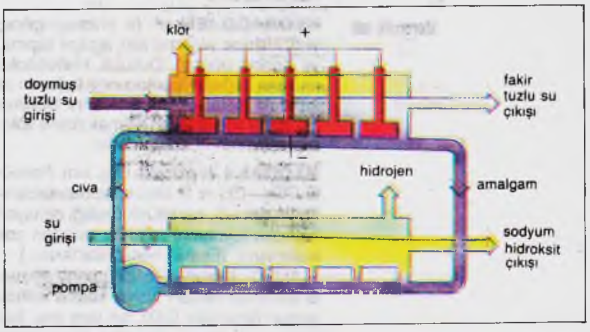
Klordan, dezenfektan ve renk giderici olarak günümüzde de yararlanılır. Ayrıca keten, pamuk, kâğıt gibi bitki kökenli maddelerin ağartılmasında işe yarar. Ancak bu uygulamalarda genellikle daha kullanışlı olan kireçkaymağı (kalsiyum klorür - kalsiyum hipoklorit) yeğlenir. Klor, aynı zamanda kalay klorür gibi metal klorürler ile çözücüler, fosgen, vinil reçineler, böcek öldürücüler ve tıbbi ilaçlar gibi çeşitli klorlu organik türevlerin hazırlanmasında kullanılır.

• *Oksijenli bileşikleri.* Klorun, hepsi de dolaylı yoldan elde edilebilen belli sayıda oksijenli bileşiği vardır. Bu bileşikler kararsız olduklarından kolayca bozunurlar. Bunlar aynı zamanda etkin birer yükseltgen ve güçlü klorürleyicilerdir.

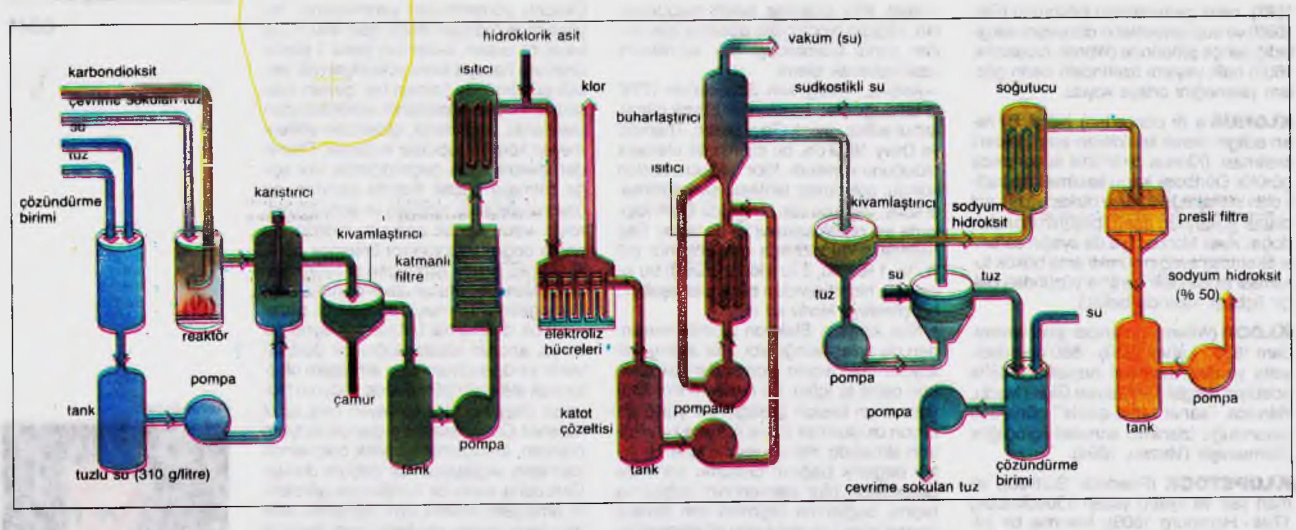
Hipoklorit asidin anhidriti, yani *diklorok-sit* (Cl_2O), 4 °C'ta sıvılaşan sarı bir gazdır. Oksijene (hidrojen, fosfor) ya da klora (metaller) ilgi gösteren cisimlerle temas ettiğinde ayrışır. Sudaki çözeltisi, tek başına elde edilemeyen hipoklorit asit (HClO)

bir diyaframlı elektroliz aygıtının şeması

bir cıvalı elektroliz aygıtının şeması

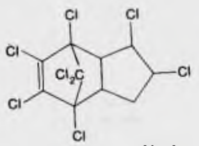
sanayide klor üretim şeması

içerir; ancak *hipokloritler* denen kimi tuzları bilinmektedir. *Javel suyu*, sodyum klorür ile sodyum hipokloritin bir karışımıdır; sodyum hidroksit üzerine klorun etkimesi sonunda elde edilir. Etkin bir yükseltgen olan Javel suyu, bitki kökenli dokumaların beyazlatılmasında kullanılır. Sönmüş kireç üzerinden klor geçirildiğinde, yaklaşık formülünün $CaOCl_2$ olduğu kabul edilen ve *kireçkaymağı* denen bir bileşik elde edilir. Kireçkaymağı, zayıf asitlerin, özellikle havanın karbondioksidinin etkisiyle klorunu kolayca veren beyaz bir tozdur. Mikrop kırıcı olarak kullanılmasının nedeni, bu özelliğinden ileri gelir.

Klorit asit ($HClO_2$), sulu çözelti halinde bulunur. Bu asidin tuzları olan *kloritler*, kristalleşmiş katılardır.

Klor dioksit (ClO_2), yeşilimsi sarı bir gazdır; ısıtıldığında, 60 °C'a doğru hemen patlar. Alkalilerle temas ettiğinde klorit ile klorat verir (tersdeğişim tepkimesi).

Klorat asidi ($HClO_3$), sulu çözelti halinde bulunur, ancak tek başına elde edilmek istendiğinde bozunur. *Kloratlar* denen tuzları, çok daha kararlı kristalleşmiş katılardır. Bununla birlikte ısıyla bozunarak klorür, oksijen ve perklorat oluşumuna yol açarlar. Bu nedenle kloratlar, kömür ve kükürtle karıştırılarak kapsül ve kestane fişeklerinin yapımında kullanılan ve çok çabuk ateş alan barutları meydana getirir.

klordan

Perklorik anhidrit (Cl_2O_7) ile *perklorat asidi* ($HClO_4$), oksijen bakımından en zengin bileşiklerdir. Perklorat asidi 15 °C'a doğru kristalleşen renksiz bir sıvıdır. *Perkloratlar*, kloratlardan daha kararlıdır ve bu bileşiklerin denetimli ısıtılması sonunda elde edilirler. Aynı zamanda kloratlara benzer yükseltgen özellikler taşırlar. Perklorat asidi aşırı ölçüde iyonlaşır. Dörtyüzlü (tetraedrik) ClO_4^- iyonu, anyonlar arasında en az kutuplaşabilen iyondur; bu özelliğinden yararlanılarak ortamda bulunan katyonlarla kompleksler oluşturma tehlikesi olmadan çözeltilerin iyonsal kuvveti artırılır.

Hidrojen klorür ve hidroklorik asit → HİDROKLORİK.

klorendik asit

KLORAGOJEN sıf. (fr. *chloragogène;* yun. *khloros,* yeşilimsi sarı, *agoge,* taşıma, ve *genos,* doğuş). Dokubil. Halkalısolucanların bağırsak peritonunda bulunan ve kandaki metabolizma artıklarını biriktirerek daha sonra dışarı atılmak üzere söloma salıveren hücreye denir.

KLORAL a. (fr.*chloral*). Org. kim. Formülü $CCl_3—CH = O$ olan trikloroasetaldehitin yaygın adı; barbitürik özelliği olmayan hipnotik (uyutucu) madde; eskiden çok kullanılırdı. (Eşanl. TRİKLOROETANAL.)

—ANSİKL. Klorun etil alkol üzerine etkimesi sonunda oluşan kloral, keskin kokulu yoğun bir sıvıdır. D.D.T.'nin yanı sıra, kullanımı çok daha kolay olan kloral hidrat $[CCl_3—CH(OH)_2]$, kloral alkolat $[CCl_3—CH(OH)(OC_2H_5)]$ ya da kloral-amonyak $[CCl_3—CH(OH)(NH_2)]$ gibi kimi türevlerinin üretiminde kullanılır. Bu türevler de kloral gibi, organizmada kloroform ve formik aside ayrışarak kloralın fizyolojik, uyuşturucu ve yatıştırıcı tüm etkilerini gösterir.

Kloral, mide mukozası üzerindeki tahriş edici etkisi, ani ya da süreğen zehirlenme tehlikelerine yol açması yüzünden artık kullanılmamaktadır.

KLORAMFENİKOL a. (fr. *chloramphénicol*). Özel bir besiyerinde bir mantar türünden *(Streptomyces venezuelae)* elde edilen antibiyotik.

—ANSİKL. 1947'de Burkholder ve Gottlieb tarafından mantardan elde edilen kloramfenikol bugün sentetik olarak yapılmaktadır. Aminoasitlerin birleşmesini önleyerek (protein bireşiminin engellenmesi) bakterilerin gelişmesini durdurur. Çok sayıda Gram pozitif ve Gram negatif mikroorganizma ve riketsiyalar üzerinde güçlü bir antibiyotik etkisi vardır, bu nedenle birçok enfeksiyonda kullanılır. Tifoya karşı başlıca ilaçtır. Genel olarak iyi dayanılmakla birlikte, çok ağır kan hastalıklarına (ilik aplazisi, kansızlık, nötropeni, trombopeni) yol açabileceğinden, uzun süreli tedavilerde kan tablosunun her hafta kontrol edilmesi ve ilacın ancak ağır hastalıklarda verilmesi gerekir. Gözdamlası dışında, yerel kullanımından kaçınılmalıdır. Kloramfenikol ayrıca palmitat, süksinat, vb. tuzları halinde de kullanılır.

KLORANİL a. (fr. *chloranile*). Org. kim. Formülü $C_6Cl_4O_2$ olan tetrakloroparabenzokinon'un yaygın adı; fenolün potasyum klorat ve hidroklorik asitle klorlanması sonunda elde edilir. (Bir mantar öldürücü olan kloranil, laboratuvarda bir yükseltgeme tepkeni olarak kullanılır.)

KLORANTİ a. (fr. *chloranthie*). Bot. Mikoplazma tipinde bir organizmadan ileri gelen ve sarılığa neden olan kolza hastalığı.

KLORAPATİT a. (fr. *chlorapatite*). Miner. Apatit grubundan kalsiyum klorofosfat.

KLORAT a. (fr. *chlorate*). Anorg. kim. **1.** Klorat asidinden türeyen tuz. **—2.** *Klorat asidi,* formülü $HClO_3$ olan asit.

KLORATLI sıf. Kim. **1.** Klorat içeren bir madde için kullanılır. **—2.** Klorat kökenli bir ürüne denir.

—ANSİKL. Kloratlı patlayıcılar, potasyum ya da sodyum kloratın, yanıcı maddelerle karıştırılması sonunda elde edildi; bu fikri ilk kez Berthollet ortaya atmıştı (1785). Vurma koluyla yapılan ilk denemeler Essonnes'daki barut fabrikasının infilak etmesine yol açtı (1788). Maden ocaklarında kullanılan kloratlı patlayıcılar (şeditler), Avrupa ülkelerinde 1905-1948 yılları arasında üretildi, ancak günümüzde artık kullanılmamaktadır.

KLORBUTOL a. (fr. *chlorbutol*). Org. kim. ve Eczc. Formülü $Cl_3C—C(OH)(CH_3)_2$ olan triklorometil-2 propanol-2'nin yaygın adı; ilaç olarak sulu ve susuz biçimde kullanılır; antiseptik, yerel anestezik ve hipnotik özellikler taşır. (Eşanl. KLOROBUTANOL.)

KLORDAN a. (fr. *chlordane*). Org. kim. Formülü $C_{10}H_6Cl_8$ olan güçlü bir böcek öldürücünün yaygın adı; kır çekirgesi, karınca ve termitlere karşı kullanılır.

KLOREMİ a. (fr. *chlorémie*). Kandaki klor oranı.

—ANSİKL. Klor kanda, başta sodyum klorür olmak üzere alkali klorürler şeklinde bulunur. Alyuvarlardaki klor miktarı (yuvar kloru) yaklaşık olarak litrede 2 g'dır; plazmadaki ise (plazma kloru) litrede 3,7 g'dır. Bu oran asidoz ve alkaloz durumlarına bağlıdır: asidoz plazma klorunun yuvarlara geçmesine neden olur.

KLORENDİK sıf. (fr. *chlorendique*'ten). Org. kim. *Klorendik asit,* formülü $C_9H_4Cl_6O_4$ olan asidin yaygın adı; ilgili anhidriti gibi, ateşe dayanıklı poliester ve epoksit reçinelerinin üretiminde, mantar öldürücülerin bileşiminde kullanılır.

KLORHİDRAT a. (fr. *chlorhydrate*). Kim. Hidroklorik asidin azotlu ya da fosforlu bir baz (bu durumda bir tuz sözkonusudur) ya da katlı bir bağ içeren bir bileşikle (bu durumda klorlu organik bir bileşik sözkonusudur) oluşturduğu katılma ürünü.

KLORHİDRİ a. (fr. *chlorhydrie*). Biyokim. Mide özsuyunda bulunan ve zayıf bazlara (özellikle musin) bağlı hidroklorik asit ile serbest hidroklarik asidin toplamından oluşan toplam klorhidrik asit miktarı.

KLORİL a. (fr. *chloryle*). Kim. Formülü ClO_2 olan ve katyon rolü oynayabilen birdeğerli kök.

KLORİT a. (fr. *chlorite*). Anorg. kim. Klorit asidinin tuzu. || *Klorit asidi,* formülü $HClO_2$ olan ve tek başına elde edilemeyen asit.

KLORİT a. (fr. *chlorite*). Miner. Hidratlı magnezyum alüminosilikatlar türü; klorit, başkalaşım kayacıyla oluşan yeşil renkli pullar biçimindedir ve mikalar gibi tam bir dilinim gösterir; ancak, bu dilinimler, mikadaki gibi esnek değil, bükülgen ince katmanlar halindedir. (En önemlileri penin, klinoklor, proklorit olan bu mineral grubunun türlerini ayırt etmek güçtür.)

KLORİTLEŞME a. Miner. Çeşitli minerallerde klorit'in kristalleşmesi.

KLORİTOŞİST a. (fr. *chloritoschiste*). KLORİTLİ ŞİST*'in eşanlamlısı.

KLORİTOYİT a. (fr. *chloritoïde*'den). Miner. Bazı kireçtaşlarında ve kristalli şistlerde yeşil renkli ince katmanlar halinde bulunan doğal alüminyum ve demir silikat.

KLORLAMA a. Klorlamak eylemi.
—Org. kim. Bir molekülde hidrojen atomunu klor atomuyla ornatma. (Aseton klorlandığında kloroasetonu verir.) || Katlı bir bağa klor katma. (Etilen klorlandığında dikloroetanı [Cl—CH_2—CH_2—Cl] verir.)
—Su işler. Suyu, mikroplarından arındırmak ya da amonyak gibi kimi yabancı maddelerden kurtarmak amacıyla klorla işleme. || *Javel suyuyla klorlama,* bir suya, özellikle kent suyuna mikroplarından arındırmak amacıyla Javel suyu katma. (0,3 mg/l'lik bir klor niceliği, 15 °C'ta ve pH'ı yansız olan bir suda bakterileri 15 dakika içinde öldürür. Javel suyuyla klorlamanın bulunmasından sonra klor gazı kullanımına gerek kalmamıştır. Bu yöntem ilk kez 1916'da Verdun'de uygulanmıştır.)
—Tekst. Bir tekstil maddesini ya da bir dokumayı klor gazıyla, sıvı klor çözeltisiyle (klorlu su) ya da bir klor bileşiğiyle (kireç klorür, Javel suyu, hipoklorit vb.) etkilemek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tekst. Klorlama işlemi özellikle yüne uygulanır; böylece yün, boyarmaddelere karşı daha büyük bir ilginin yanı sıra ipeğinkini andıran özel bir parlaklık ve tutum kazanır. Ayrıca keçeleşme ile yıkama sırasında görülen çekme özelliğini de yitirir. Bu işlem, çamaşır sanayisinde ya da baskılarda (eğrilmiş iplik, çoraplar, dokumalar) kullanılacak yünün özel durumlarında da uygulanır.
Yün, klorlamanın etkisiyle, hafif sarımsı bir renk alır; bu sararma, maddeyi uygun bir indirgen içeren soğuk banyoda işleyerek giderilir. Klorlama çamaşır ağartmada da kullanılır, ancak klorun kendisi bir renk giderici değildir ve işlemin uygulandığı sudaki oksijeni açığa çıkararak etki eder.

KLORLAMAK g. f. Ortama klor katmak.
—Ask. Savaşta insanları, hayvanları, bitkileri öldürmek, zarar vermek amacıyla üzerlerine klor püskürtmek.
—Tekst. Bir tekstil maddesini, bir dokumayı klorlama işleminden geçirmek.
◆ **klorlanmak** edilg. f. Klorlamak eylemine konu olmak.

KLORLANMAK → KLORLAMAK.

KLORLU sıf. Kim. Element ya da bağlı durumunda klor içeren bir ürün için kullanılır.

KLORLULUK a. Kim. Organik maddesi yükseltgenmiş olarak 1 000 g'lık bir çözeltide çözünmüş halde bulunan halojenlerin klor gram olarak ifade edilen kütlesi.

KLORMETİN a. (fr. *chlorméthine*). Azotlu hardallar grubundan elde edilen ve bazı ur hücrelerinin çekirdekleri üzerindeki seçici etkisi nedeniyle kullanılan antimitotik ilaç. (Çok zehirli ve yakıcı olduğundan, sıkı bir kan denetimi altında şırınga halinde ya da en iyisi, damariçi perfüzyonla verilir. Bazı sedef hastalıklarında, uygun ölçüde sulandırılarak dıştan da sürülebilir.)

KLORMEZANON a. (fr. *chlormézanone*). Sancılı kas kasılmalarında, gevşetici etkisi nedeniyle kullanılan sentetik kimyasal madde. (Bazı romatizma olgularında, lumbagoda, kramplarda ve bir organın yeniden çalışır hale getirilmesinde kullanılır. Uyuklamaya neden olabilir.)

KLOROALÜMİNAT a. (fr. *chloroaluminate*). Anorg. kim. Formülü M[$AlCl_4$] olan karmaşık tuzların genel adı; bu formülde M, birdeğerli bir metali gösterir. (Eşanl. ALÜMİNOKLORÜR.)

KLOROAMİN a. (fr. *chloramine*'den). Org. kim. Bir aminin, genel formülü $ClNR_2$ olan klorlu türevi. (Hipoklorit asidin [HClO] azotlu benzeşikleri olan kloroaminler, hipoklorit asidi gibi klor verme özelliği taşırlar.)
—Org. kim. ve Eczc. B *ve* T *kloroaminler,* tahriş edici özellikler içermeyen, az zehirli, etkili bakteri öldürücü klorlu benzensülfonamit (C_6H_5—SO_2—NClNa) ile klorlu paratoluensülfonamite (CH_3—C_6H_4—SO_2—NClNa) yanlış olarak verilmiş adlar. (Kloroamin tepkimeye girdiğinde, hipoklorit asidi verir. Yaraların temizlenmesi ve kirli suların dezenfeksiyonunda kullanılan çözeltisinin antiseptik, yükseltgen bir etkisi vardır.)

KLOROANEMİ a. (fr. *chloroanémie*'den). Patol. KLOROZ'un eşanlamlısı.

KLOROANİLİN a. (fr. *chloraniline*'den). Org. kim. Anilinin, formülü Cl—C_6H_4—NH_2 olan klorlu türevi.

KLOROANTİMONAT a. (fr. *chloroantimoniate*). Anorg. kim. Antimon klorür ile bir metal klorürün bileşmesi sonunda oluşan karmaşık tuz.

KLOROARSİN a. (fr. *chlorarsine*'den). Org. kim. Bir arsinin, genel formülü Cl—AsR_2 olan klorlu türevi.

KLOROASETİK sıf. (fr. *chloracétique*'ten). Org. kim. *Kloroasetik asit,* formülü Cl—CH_2—CO_2H olan asit. (Klorun asetik asit ya da suyun trikloroetilen üzerine etkimesi sonunda elde edilen kloroasetik asit, glikolik asit, tiyoglikolik asit ve indigo üretiminde kullanılır. Mukozalar üzerinde tahrip edici bir etkisi vardır.)

KLOROASETON a. (fr. *chloracétone).* Org. kim. Formülü Cl—CH_2—CO—CH_3 olan keton; klorun aseton üzerine etkimesi sonunda elde edilir; göz yaşartıcı bir özelliği vardır.

KLOROBENZEN a. (fr. *chlorobenzène*). Org. kim. Benzenin, formülü C_6H_5Cl olan klorlu türevi. (Benzenin klorlanması sonunda elde edilen klorobenzen, 131 °C'ta kaynayan bir sıvıdır. Çözücü olarak kullanılan klorobenzenden fenol, pikrik asit, D.D.T. üretiminde ara madde olarak yararlanılır.)

KLOROBUTANOL a. (fr. *chlorobutanol*'den). Org. kim. KLORBUTOL'un eşanlamlısı.

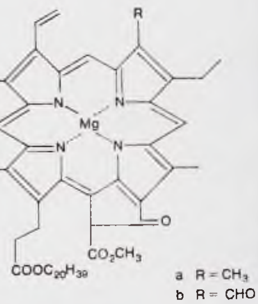
KLOROETAN a. (fr. *chloréthane*'dan). Org. kim. ETİL* KLORÜR'ün eşanlamlısı.

KLOROETANOL a. (fr. *chloréthanol*'den). Org. kim. Etanolün, formülü Cl—CH_2—CH_2—OH olan klorlu türevi. (Eşanl. GLİKOL KLOROHİDRİN.)

KLOROETİLEN a. (fr. *chloréthylène*'den). Org. kim. VİNİL* KLORÜR'ün eşanlamlısı.

KLOROFENOL a. (fr. *chlorophénol*). Org. kim. Fenolün, formülü Cl—C_6H_4—OH olan klorlu türevi. (Para izomeri yerel antiseptik olarak kullanılır.)

KLOROFİL a. (fr. *chlorophylle*; yun. *khloros,* yeşilimsi sarı, ve *phyllon,* yaprak'tan). Bitkilerin çoğunda yer üstündeki genç kısımları başka pigmentlerle (ksantofil, karoten) birlikte renklendiren ve fotosentezde çok önemli rol oynayan yeşil madde. (Klorofil kloroplastlarda yer alır.)
—ANSİKL. Bu pigment, yaprakların (örneğin ıspanak yaprağı) aseton ya da alkol içinde ezilmesi ya da maserasyonuyla ham olarak elde edilir. Alkollü ham klorofil çözeltisine benzen katılırsa, iki çözelti meydana gelir; çözeltilerden biri benzenlidir ve içinde klorofil bulunur; öbürü alkollüdür ve içinde başka maddelerle birlikte karotenoit pigmentler yer alır. Kromatografi uygulanarak bir çözümleme, hatta ayrıştırma yapılabilir; böylece benzenli çözeltinin içinde iki pigment bulunduğu ortaya çıkarılır: *a* klorofili ve *b* klorofili. Sakkarozlu izotonik bir çözelti içinde ezme ve aşırı merkezkaçlama yoluyla kloroplastlar da elde edilebilir.
Bir kilo taze yaprağın içinde yaklaşık olarak 2 g *a* klorofili, 0,5 g *b* klorofili bulunur. Kahverengi suyosunlarında *c* klorofili, kırmızı suyosunlarında *d* klorofili, ve ışıksever bakterilerde bakteriyoklorofil vardır.
a klorofilinin kapalı formülü $C_{55}H_{72}O_5N_4$ Mg'dir; molekülü bir magnezyum tuzu ile bir tetrapirrol porfirin halkasından oluşur. Dört pirrol çekirdeğinin azotu aynı magnezyum atomuna bağlıdır. Dördüncü pirrol çekirdeğinde bir alkol, yani fitol ($C_{20}H_{39}OH$) yer alır ve porfirinle fitolu birbirine bağlayan ester bağı klorofilaz enzimiyle koparılabilir.
b klorofilinin formülü $C_{55}H_{70}O_6N_4$ Mg' dir: aradaki fark —CH_3 metil kökünün yerini bir —CHO aldehit işlevinin almasından doğmaktadır.
20 Å uzunluğundaki bu fitol zinciri nedeniyle klorofil molekülü bir uçurtmaya benzer ve çiftkutuplu olur, fitol çekirdeği güçlü bir susevmez ve yağsever olduğu halde tetrapirrol çekirdeği (kenarı 10 Å) oldukça suseverdir. Bu özellik klorofil molekülünün su-lipit ara yüzeylerine yönelmesini sağlar; böylece granalı (filakoit zarlar) yaprakların yüzeyindeki proteinlere bağlanan klorofil molekülü, düzgün ve yoğun monomoleküller halinde dağılır ve tetrapirrol başları dışarıya doğru bakar.
a klorofili molekülünün ışık tayfının bazı kısımlarında ışığı fazlaca soğurması fotosentezin tüm mekanizmasını yönlendirir; başlıca soğurma bandı kırmızı ışıkta 668 nanometre (nm) dolayında yer alır, daha az önem taşıyan öteki iki bant turuncu (610 nm) ve sarı (570 nm) ışıkta ve son olarak geniş bir bant mavi-indigo-mor ışıkta (430-410 nm) bulunur. *b* klorofili molekülünün, biri kırmızıda (645 nm), daha geniş biri de mavide olmak üzere iki soğurma (460 nm) bandı vardır. Bakteriyoklorofilin soğurma tayfı daha yaygındır; bunların en önemlileri mavi-mor (400 nm), sarı (550 nm), kırmızı (700 nm) ve özellikle yakın kızılötesi (800 nm) ışıklarda bulunan bantlardır. Sonuç olarak, ham klorofil çözeltileri, ışığa tutulup bakıldığı zaman (yeşil ışığın tümünü geçirir) yeşil görünür ve yansıma olayı nedeniyle de kırmızıya çalar (dikroizm). Morötesi ışınlarla aydınlatıldığında klorofil fluorışı verir; o zaman en uzun dalga boyundaki görünür ışınımlar biçiminde kaptığı ışık enerjisini yeniden yaratır. Bu olgu onun ışık enerjisini soğurma yetisini ortaya koyar; bu özel durumda enerji hemen ışık haline döner, ama canlı bitkide, kapılan enerji komşu moleküllere aktarılır ve sonunda fotosentezin karmaşık mekanizmalarında kullanılır.
Klorofil yeşil bitkilerce plastların içinde bireştirilir. Ana madde, magnezyumu bağlayan bir protoporfirindir ve art arda çok karmaşık evrelerden geçtikten sonra klorofil molekülüne dönüşür. Üstün yapılı bitkilerde son evreler (protoklorofilin indirgenmesi) için ışığa ve demire gerek vardır; ama bazı suyosunları, kara yosunları, pteridophyta ve çok ender bazı üstün yapılı bitkiler (kozalaklıların cücüğü, turunçgillerden bazılarının ve akçaağacın embriyonu) karanlıkta da yeşerebilirler. O zaman ışık eksikliğinin yerini bir enzim doldurur. Çözünür demir eksikliği klorofilin oluşumunu engeller ve demir klorozuna yol açarak yaprakların sarı kalmasına neden olur; magnezyum ve nitrat eksikliği, dokuların yeterli oksijen alamaması ve çok düşük sıcaklık da kloroza neden olur. "Yenilenme" olgusu bitkilerin içinde, en kararlı moleküllerin bile kısa sürede parçalanmasını ve onların yerine özdeş başka moleküllerin yapılmasını sağlar; klorofil için de durum böyledir ve klorofili parçalayan baş etmen klorofilaz enzimidir. Klorofil 1960'ta Woodward tarafından sentetik olarak elde edilmiştir.
—Bes. san. ve Eczc. Klorofilin kanama ve kansızlık tedavisinde kullanılması terk edilmiştir. Ama, vücut kokularını giderici olarak kullanılmakta ve dıştan kullanılan bazı pomatların, pudraların, diş macunlarının ve ağız kokusunu giderici pastillerin bileşimine katılmaktadır. E 140 ve onun bakırlı bileşiği E 141 olarak numaralandırılan klorofiller besin maddelerine çok az miktarda katılarak onları renklendirmek için kullanılmaktadır.

***a* klorofili** R = CH_3
***b* klorofili** R = CHO

KLOROFİLAZ a. (fr. *chlorophyllase*). Klorofilin parçalanmasını sağlayan enzim.

KLOROFLUORÜR a. (fr. *chlorofluorure*'den). Kim. Bir klorür ile bir fluorürün bileşimi ya da karışımı.

KLOROFORM a. (fr. *chloroforme*). Formülü $CHCl_3$ olan çok kuvvetli genel anestezik; anestezide en derin evrelere erişmeyi sağlar. (Eşanl. TRİKLOROMETAN.) —Kim. *Silisyumlu kloroform,* formülü $SiHCl_3$ olan triklorosilan'ın yaygın adı; kloroformun ($CHCl_3$) silisyumlu bir benzeşiğidir.

—ANSİKL. Org. kim. ve Anestez. Liebig, Soubeiran ve Guthrie'nin 1831'de aynı anda buldukları kloroform, şeker tadında, aromatik kokulu, 62 °C'ta kaynayan yoğun bir sıvıdır (özgül kütlesi 20 °C'ta 1,48 g/cm³). Suda az çözünmesine karşın organik çözücülerde çok çözünür; kendisi de organik bileşikler için iyi bir çözücüdür.

Kloroformun kimyasal tepkinliği, yapısında bulunan hidrojen atomunun devingenliğine bağlıdır. Köksel tepkenler bu atomu koparır. Özellikle ışıklı ortamda havanın oksijeni ile tepkimeye girerek çok zehirli olan fosgenin ($COCl_2$) oluşumuna yol açar. Bu nedenle kloroform, koyu kahverengi şişelerde, fosgeni zararsız etil karbonata dönüştüren etanol yanında saklanır. Bazik tepkenler, hidrojen atomunu proton biçiminde kopararak CCl_3^- anyonunu meydana getirir. Nükleofil bir tepken olan bu anyon, örneğin aldehitlerle (C—CH = O) tepkimeye girerek triklorlu alkolleri [RCH(OH)—CCl_3] ya da bir klorür anyonunu kaybederek çok tepkin bir bileşik olan diklorokarbeni (CCl_2) verir. Diklorokarben, su ve sodyum hidroksit eşliğinde sodyum formiyata (HCO_2Na) dönüşür; bu nedenle sodyum formiyatın kloroformun bir hidroliz ürünü olduğu kabul edilebilir.

Kloroform olağan koşullarda etanol ya da aseton üzerine kalsiyum hipoklorit etki ettirilerek elde edilir; ancak kimi zaman kloral ya da trikloroasetik asit gibi bileşiklerden de üretilebilir.

Kloroformun anestezik özellikleri, ilk kez Pierre Flourens tarafından hayvanlarda denenerek ortaya çıkarıldı. Kısa bir süre sonra 1847'de James Young Simpson tarafından insanlara uygulandı.

Kloroform, 1940 yılına dek temel olarak genel anestezide kullanıldı; ancak kalp (kalp durmasıyla ani ölüm) ve karaciğerde (bulantı, kusma, sarılıkla kendini belli eden karaciğer yağ dokusunun yozlaşması ve akut sarılığa bağlı atrofi) zehirli etkiler göstermesi yüzünden bırakıldı. Karaciğerdeki zehirliliği, kolayca fosgen ya da diklorokarbene dönüşmesine bağlanabilir.

KLOROFORMİK sıf. (fr. *chloroformique*). Org. kim. *Kloroformik asit,* formülü Cl—CO—OH olan asit; tek başına elde edilemeyecek kadar kararsızdır, ancak esterleri bilinmektedir. (Kloroformik asit, karbonik asidin bir monoklorürüdür. Esterleri fosgenin alkoller üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Bunlar, organik bireşimde kullanılan göz yaşartıcı sıvılardır.) [Eşanl. KLOROKARBONİK ASİT.]

KLOROFORMİYAT a. (fr. *chloroformiate*'dan). Org. kim. Kloroformik asidin tuzu ya da esteri. (Eşanl. KLOROKARBONAT.)

KLOROFOSFAT a. (fr. *chlorophosphate*). Klor ve fosfor içeren kimyasal kök; kimi mineral tuzlarının bileşimine girer.

KLOROHİDRİN a. (fr. *chlorhydrine*'den). Kim. Birden çok hidroksil grubu içeren bir bileşikteki hidrokroksil gruplarından birinin bir klor atomuyla ornatılması sonunda oluşan ürün. (Glikolün klorohidrini kloroetanol, sülfürik asidin klorohidrini, klorosülfonik [ya da klorosülfürik] asittir.)

KLOROİRİDAT a. (fr. *chloro-iridate*'tan). Anorg. kim. Formülü $M_2[IrCl_6]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROİYODOKİN a. (fr. *chloro-iodoquine*'den). KLİOKUİNOL'un eşanlamlısı.

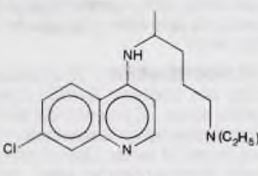
KLOROİYODÜR a. (fr. *chloro-iodure*'den). Kim. Bir klorür ile bir iyodürün oluşturduğu bileşim ya da karışım.

KLOROKARBONAT a. (fr. *chlorocarbonate*). Org. kim. KLOROFORMİYAT'ın yaygın olarak kullanılan eşanlamlısı.

KLOROKARBONİK sıf. (fr. *chlorocarbonique*). Org. kim. *Klorokarbonik asit,* KLOROFORMİK* ASİT'in yaygın olarak kullanılan eşanlamlısı.

KLOROKİN a. (fr. *chloroquine*). Org. kim. Kinoleinin, formülü $C_{18}H_{26}ClN_3$ olan klorlu bir türevinin yaygın adı; sıtma ve amibiaz hastalıklarına karşı etkin özellikler içerir.

—ANSİKL. Klorokin, alyuvarlara geçişleri sırasında plazmodyumları parçalayıcı bir etki gösterir. Tedavi edici olarak kullanılan bu ilaçtan, özellikle sıtma salgını tehlikesine karşı düşük dozda sıtma önleyici olarak yararlanılır. Öte yandan klorokin gentisatın yangı giderici bir özelliği vardır; bu nedenle yangılı romatizmalar, kimi deri hastalıkları ve kallagenozların tedavisinde kullanılır.

klorokin

KLOROKROMAT III a. (fr. *chromichlorure*'den). Anorg. kim. Formülü $M_3[CrCl_6]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROKRÜORİN a. (fr. *chlorocruorine*). Biyol. Denizde yaşayan bazı halkalısolucanların kanına renk veren, omurgalıların kanındaki hemoglobinle (kırmızı pigment) aynı işlevi gören demirli porfirinli yeşil solunum pigmenti.

KLOROKSİFİT a. (fr. *chloroxiphite*). Miner. Doğal kurşun ve bakır oksiklorür.

KLOROKUPRAT I a. (fr. *chlorocuprate*'tan). Anorg. kim. Formülü M $[CuCl_2]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROMA a. (fr. *chlorome*'dan). Akut bir lökoz sürecine bağlı olarak ortaya çıkan, yeşilimsi renkte kemikzarı altı uru.

KLOROMERKÜRAT II a. (fr. *chloromercurate*'tan). Anorg. kim. Formülü $M_2[HgCl_4]$ olan karmaşık tuz; burada M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROMETAN a. (fr. *chlorométhane*). Org. kim. METİL* KLORÜR'ün eşanlamlısı.

KLOROMETİL- (fr. *chlorométhyl-*). Org. kim. Bir molekülde *klorometil* kökünün varlığını gösteren önek. (Klorometilbenzen, bir benzil klorürdür.)

KLOROMETİL a. (fr. *chlorométhyle*). Org. kim. **1.** Formülü —CH_2Cl olan birdeğerli kök. **—2.** *Klorometil eter,* formülü CH_3O—CH_2Cl olan metoksiklorometan'ın yaygın adı; güçlü bir klorometilleme etkenidir.

KLOROMETİLLEME a. Org. kim. Bir molekülde hidrojen atomunu klorometil köküyle ornatma. (Klorometilleme, organik bireşimde çok kullanılan bir tepkimedir.)

KLOROMETİLLEMEK g. f. Org. kim. Klorometilleme işlemi uygulamak.

KLOROMETİLOKSİRAN a. (fr. *chlorométhyloxiranne*). Org. kim. EPİKLORHİDRİN'in eşanlamlısı.

KLOROMETRİ a. (fr. *chlorométrie*). Kim. KLORÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

KLORONAFTALEN a. (fr. *chloronaphtalène*). Org. kim. Naftalenin, formülü $C_{10}H_7Cl$ olan klorlu türevi. (Sıvı α izomeri, kırılma indisinin yüksek olması nedeniyle [20 °C'ta 1,63] kimi optik donanımlarda kullanılır.)

KLORONİTROBENZEN a. (fr. *chloronitrobenzène*). Org. kim. Nitrobenzenin, formülü Cl—C_6H_4—NO_2 olan klorlu türevi. (İzomerlerinden her biri, ilgili kloroanilinin öncüsüdür.)

KLORONYUM a. (fr. *chloronium*'dan). Org. kim. Genel formülü R_2Cl^+ olan organik katyonların genel adı; özellikle doymamış bileşiklere elektroncul klor katılmasında olduğu gibi kimi tepkimelerde yer alır.

KLOROPAL a. (fr. *chloropale*). Miner. Doğal nontronit ve opal karışımı.

KLOROPALLADAT II a. (fr. *palladochlorure*'den). Anorg. kim. Formülü $M_2[PdCl_4]$ olan kompleks.

KLOROPENİ a. (fr. *chloropénie*). Organik sıvılarda, özellikle kan plazmasında ve beyin-omurilik sıvısında klorürlerin azalması.

KLOROPİKRİN a. (fr. *chloropicrine*). Org. kim. Formülü CCl_3NO_2 olan trikloronitrometan'ın yaygın adı; savaş gazı ya da böcek öldürücü olarak kullanılan göz yaşartıcı madde.

KLOROPLAST a. (fr. *chloroplaste*). Yeşil bitkilerde, klorofil moleküllerini içeren ve böylece fotosentezi sağlayan karmaşık yapılı hücre organiti.

—ANSİKL. Kloroplastlar doğal ortamın içinde kalarak görev yapan klorofilin yapımını sağlayan özel plastlardır. Tüm yeşil bitkilerde kloroplast bulunur. Suyosunlarının pek çoğunda, her hücrede biraz bulunan ve değişik biçimlerde (lam, yıldız, çan, halka) ve genellikle büyük olan kloroplastlar, karayosunlarının çoğunda ve damarlı bitkilerde pek çoktur ve kalınlığı 1 ila 4 μm, çapı 4 ila 10 μm arasında değişen bir disk biçimindedir. Bunlar genç hücrelerde, mitokondriye çok benzeyen organitlerden (proplastlar) türer. Bu dönüşüm için ışık gereklidir: bu nedenle klorofil hemen hemen yalnız yer üstündeki organlarda bulunur.

Plast dıştan iki zarla çevrilidir; iç zar mitokondrilerde olduğu gibi stromaya (iç ortam maddesi) doğru uzanan uzun lamel biçiminde çıkıntılar yapar. Lipoprotein yapısında olan bu lameller bazı noktalarda eldiven parmağı gibi çökerek üst üste yığılı disk biçiminde küçük kesecikler (tilakoit) oluşturur; bunlara *granum* (çoğulu *grana*) denir; ışık bu olguyu kolaylaştırır. Stromanın yapısı ve bileşimi hücrenin hiyaloplazma*sına benzer. Kloroplastların RNA içerdiği ispatlanmış, genç kloroplastlarda DNA bulunduğu ortaya çıkarılmıştır; bu da genç kloroplastların kendi proteinlerini bireştirebildiğini gösterir. Suyosunlarında grana oluşmaz; ayrıca, kloroplastlarında pirenoitler bulunur ve bunlar kendi çevrelerinde nişasta tanecikleri oluşmasını indükleyebilirler.

Klorofil ışığın etkisi altında bu sistem içinde hazırlanır ve çok düzenli bir biçimde lamellere yerleşir. Bu moleküllerin nasıl yerleştiklerini açıklamak için birçok şema öne sürülmüştür: klorofil, sınırları az çok belli olan lamellerin üzerinde her zaman düzenli bir tabaka oluşturur. Özellikle yaprakların palisat parankimasında bulunan kloroplastlar, oraya gelen ışığın miktarına bağlı olarak değişik biçimlerde yerleşir; böylece ışık az olduğunda, kloroplastlar, ışık ışınlarına dikey yoğun bir tabaka halinde yerleşir ve ışık çok olduğunda ışığa yön vererek, ışınlara paralel çeperler boyunca yer alır, böylece birbirini korur. Işık şiddetinin çok yoğun olduğu bölgelerde (Güney Afrika çölleri), bazı bitki-

lerde (zambakgillerden *Haworthia acaulis*) kloroplastlar genelde görülenin tersine, bitkinin toprak altında yer alan bölümlerinde bulunur, böylece kloroplastlara ışınlar süzülmüş olarak ulaşır ve bir bölümü topraktan çıkan yaprakların renksiz dokularınca zayıflatılır.

Fotosentez kloroplastlarda gerçekleşir ve ışığın da etkisiyle granumlarda fosforilasyon meydana gelirken CO_2 enzimlerin etkisiyle komşu stromada indirgenir.

KLOROPLATİNAT a. (fr. *chloroplatinate*). Anorg. kim. *Kloroplatinat asidi,* KLOROPLATİNİK* ASİT'in eşanlamlısı.

KLOROPLATİNAT II a. (fr. *chloroplatinite*'ten). Anorg. kim. Formülü M_2 $[PtCl_4]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROPLATİNAT IV a. (fr. *chloroplatinate*'tan). Anorg. kim. Kloroplatinat asidinin tuzu; ikideğerli $[PtCl_6]^{2-}$ iyonu içerir.

KLOROPLATİNİK sıf. (fr. *chloroplatinique*). *Kloroplatinik asit,* formülü H_2 $[PtCl_6]$ olan asit; platin IV klorür iyonuyla hidroklorik asidin bir katılma bileşiğidir. (Eşanl. KLOROPLATİNAT ASİDİ.)

KLOROPLUMBAT IV a. (fr. *plombichlorure*'den). Anorg. kim. Formülü M_2 $[PbCl_6]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROPREN a. (fr. *chloroprène*). Org. kim. Formülü $CH_2 = CCl—CH = CH_2$ olan kloro-2 butadien-1,3'ün yaygın adı; vinilasetilene hidrojen klorür katılarak elde edilir; polimerleştirildiğinde sentetik kauçuğu (neopren ya da dupren) verir.

KLOROPROPANOL a. (fr. *chloropropanol*). Org. Kim. Propanolün, formülü C_3H_7ClO olan klorlu türevi. (Tek önemli izomeri kloro-1 propanol-2'dir [Cl —CH_2—CH(OH)—CH_3]; propilen üzerine hipoklorit asidi etki ettirilerek elde edilir; sanayide propilen oksit üretiminde ara madde olarak kullanılır.)

KLOROPROPİYONİK sıf. (fr. *chloropropionique*'den). Org. kim. *Kloropropiyonik asit,* formülü $C_3H_5ClO_2$ olan asit; propiyonik asidin klorlu bir türevidir. (Tek önemli izomeri, β izomeridir [Cl—CH_2 —CH_2—CO_2H]; nitril içerdiğinde β-kloropropiyonitril denir.)

KLOROPROPİYONİTRİL a. (fr. *chloropropionitrile*'den). Org. kim. Formülü C_3H_4ClN olan nitril; propiyonitrilin bir türevidir. (Tek önemli izomeri β -kloropropiyonitrildir [Cl— CH_2—CH_2—C ≡ N]; polimerler ile eczacılık ürünlerinin bireşiminde yaygın olarak kullanılan bir ara maddedir, ancak çok zehirlidir.)

KLOROSİLİKAT a. (fr. *chlorosilicate*). Bir klorür ile bir silikatın birleşmesi sonunda oluşan madde.

KLOROSİST a. (fr. *chlorocyste*). Bot. Sphagnumların yalancı yapraklarında bulunan yamuk kesitli ve kloroplastsız küçük hücre. (Bu hücreler sulu hücrelerin [hyalosist] arasında yer alır.)

KLOROSİYANÜR a. (fr. *chlorocyanure*). Kim. Bir klorür ile bir siyanürün bileşimi ya da karışımı.

KLOROSTANNAT II a. (fr. *chlorostannite*'ten). Anorg. kim. Formülleri $MSnCl_3$, M_2SnCl_4 ve M_4SnCl_6 olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROSTANNAT IV a. (fr. *chlorostannate*'tan). Anorg. kim. Formülü M_2 $[SnCl_6]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROSÜLFİNAT a. (fr. *chlorosulfite*'ten). Kim. Klorosülfinik asidin tuzu ya da esteri. (Alkil klorosülfinatlar $[RSO_2Cl]$, bir alkol üzerine tiyonil klorür $[SOCl_2]$ katılarak elde edilir; az kararlı olan bu bileşikler, hafifçe ısıtıldığında alkil klorür ile kükürt dioksitle bozunur.)

KLOROSÜLFİNİK sıf. (fr. *chlorosulfureux*' den.) Kim. *Klorosülfinik asit,* formülü HSO_2Cl olan asit; sülfit asidinin ilk klorürüdür.

KLOROSÜLFONİK sıf. Kim. *Klorosülfonik asit,* formülü HSO_3Cl olan asit; 158 °C'ta kaynar, kükürt dioksidin kuru hidrojen klorürle bileşmesi sonunda elde edilir. (Bu durumda sülfürik asidin, SÜLFÜRİK ASİT KLOROHİDRİN'i de denen ilk klorürü sözkonusudur.) [Eşanl. KLOROSÜLFÜRİK ASİT.]

KLOROSÜLFÜR a. (fr. *chlorosulfure*). Kim. Bir klorür ile bir sülfürün bileşimi ya da karışımı.

KLOROSÜLFÜRİK sıf. (fr. *sulfochlorhydrique*'ten). Anorg. kim. *Klorosülfürik asit,* KLOROSÜLFONİK* ASİT'in eşanlamlısı.

KLOROTİAZİT a. (fr. *chlorothiazide*' den). Hafif bikarbonatlı sodyum, klor ve potasyum tuzlarının idrarla atılmasına neden olan kimyasal ilaç.

—ANSİKL. 1960'ta bulunan klorotiazit, benzotiadiazitler ya da tiazitli diüretikler adı verilen idrar söktürücü ilaçların ilkidir. Kalp yetersizliği ve atardamar tansiyon yüksekliğine bağlı ödemlerde çok etkili bir sülfamittir. Tuz atımında etkisi çabuk ve kısa sürelidir. Yalnız ağız yoluyla komprime halinde kullanılır.

KLOROTİTANAT a. (fr. *chlorotitanate*). Anorg. kim. Formülü M_2 $[TiCl_6]$ olan karmaşık tuz; formüldeki M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLOROTOLUEN a. (fr. *chlorotoluène*' den). Org. kim. Toluenin, formülü Cl— C_6H_4 —CH_3 olan klorlu türevi; benzil klorürün bir izomeridir.

KLOROTRANSPİRASYON a. (fr. *chlorotranspiraton*'dan). Yeşil bitkilerde, sıcaklık yükselmediği halde bitki ışık aldığı zaman terlemeye eklenen su kaybı.

KLOROTRİANİSEN a. (fr. *chlorotrianisène*'dan). Östrojen etkisi gösteren sentetik ilaç. (Yağ dokusuna yapıştığı ve yağ dokusu da onu yavaşça salıverdiği için yavaş ve sürekli bir etkisi vardır. Menopoz sırasında, süt oluşumunu durdurmak gerektiğinde ve bazı prostat urlarında kullanılır.

KLOROZ a. (fr. *chlorose*). Patol. Genç bir kızda görülen ve ilkel olduğu sanılan hipokrom kansızlık (eskimiş terim). [Eşanl. KLOROANEMİ.]

—Tarım. SARILIK'ın eşanlamlısı.

KLOROZİL a. (fr. *chlorosyle*). Kim. Katyon olarak tepkimeye girebilen bir değerli ClO köküne verilen ad.

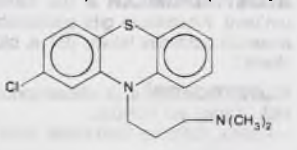
KLOROZİNKAT a. Anorg. kim. Genel formülü M_2 $[ZnCl_4]$ olan karmaşık tuz; burada M, birdeğerli bir metali gösterir.

KLORÖLÇER a. Kim. Bir sıvı içinde çözünmüş olarak bulunan klor niceliğini belirlemeye yarayan aygıt.

KLORÖLÇÜM a. Kim. **1.** Renk giderici hipokloritlerde bulunan (kireçkaymağı, javel suyu) etkin klor niceliğini, önceden ayarlanmış arsenik III oksit çözeltisiyle hacimölçümsel olarak belirleme; renk belirteci olarak indigo kullanılır. (Eşanl. KLOROMETRİ.) **—2.** *Klorölçüm derecesi,* bir litre javel suyunun ya da bir kilogram kireçkaymağının açığa çıkartabildiği etkin klor niceliğinin litre cinsinden sayısı.

KLORPROMAZİN a. (fr. *chlorpromazine*). Org. kim. ve Eczc. Fenotiyazinin, formülü $C_{17}H_{19}ClN_2S$ olan türevinin yaygın adı.

—ANSİKL. Klorpromazin, ilk bulunan (H. Laborit, 1952) ve kullanılan (J. Delay, J.

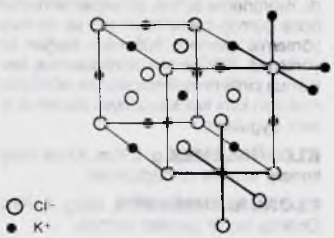
Deniker) nöroleptik bir ilaçtır. Sanrı önleyici ve yatıştırıcı etkinliği beynin dopamine karşı gösterdiği antagonizmle açıklanır; yatıştırıcı etkisi ise, beynin noradrenalin karşısında gösterdiği antagonizme bağlıdır.

KLORPROPAMİT a. (fr. *chlorpropamide*). Org. kim. Para formülü Cl—C_6H_4 —SO_2—NH—CO—NH—CH_2—CH_2—CH_3 olan bir sülfamidin yaygın adı; kan şekerini düşürücü özellikler içerir, ancak ağızdan alındığında etkilidir. (Etkisinin hızlı, yeğin, uzun süreli olması nedeniyle basit şekerli diyabet tedavisi ile kimi şekersiz diyabet rahatsızlıklarında kullanılır. Uygulanacak doz, hastaya göre ayarlanmalı, kandaki şeker oranı [glisemi] belli aralıklarla denetlenmelidir.)

KLORTETRASİKLİN a. (fr. *chlortétracycline*'den). Eczc. Sarı renkli toz halinde, tetrasiklin türevi antibiyotik. (Bir mantardan *Streptomyces aureofaciens* elde edilen geniş spektrumlu bir antibiyotiktir, ama yerel bazı uygulamalar [merhem ve göz ilacı] dışında artık kullanılmamaktadır.)

KLORÜR a. (fr. *chlorure*). **1.** Klorun, oksijen dışında bir element ya da bir bileşikle oluşturduğu madde. (Bk. *ansikl.* böl. Anorg. kim.) **—2.** *Klorür asidi,* HİDROKLORİK* ASİT'in eşanlamlısı. || *Renk giderici klorürler,* kireçkaymağı ile javel suyuna verilen ticari ad; ucuz ve aynı zamanda kuvvetli bir dezenfektan (mikrop kırıcı) olan bu ürünler, klorürler ile hipokloritlerin karışımıdır. (Tekstil sanayisinde bitkisel elyafın ağartılmasında, yünün klorlanmasında, kâğıt sanayisinde kâğıdın beyazlatılmasında kullanılırlar.)

—ANSİKL. Anorg. kim. Anorganik klorürler iki büyük gruba ayrılır: 1. metallerden elde edilen anorganik klorürler; düşük yüklü iyonlar içeren bu bileşikler (alkaliler, toprak alkaliler...) üçboyutlu ağ yapısında klorürlerdir. Erimiş durumda tümü elektriği iletir; erime ve kaynama sıcaklıkları yüksektir (örneğin NaCl);

2. ametallerden ya da yüksek yüklü bir geçiş metalinden elde edilen anorganik klorürler. Bu grupta yer alan klorürler, elektrik iletmeyen uçucu bileşiklerdir, genellikle molekülsel bir ağ yapıları vardır (örneğin CCl_4, $TiCl_4$).

Bu iki grup arasında gerçekte kesin bir ayrım yoktur; berilyum, alüminyum ve çinko klorürler, ara klorürler olarak kabul edilebilir.

Klorürler, doğrudan halojenleme ($Sn + 2Cl_2 \rightarrow SnCl_4$), bir oksidi karbon ve klorla ısıtma ($ZrO_2 + 2C + 2Cl_2 \rightarrow ZrCl_4 + 2CO$), istenen klorür hidrolize uğramıyorsa yaş yöntemle ya da hidroklorik asidin etkimesi ($Zn + 2HCl \rightarrow ZnCl_2 + H_2$) gibi çeşitli yollardan elde edilebilir.

Alkali metallerin klorürleri, pH'ı değiştirmeden suda çözünür. Buna karşılık, ortak değerlikli klorürlerin çoğu, suyla kolayca ayrışır.

Sodyum, potasyum ve magnezyum klorürler doğada oldukça yaygındır. Klor ve ilgili metallerin sanayilerinde kullanılırlar. Sodyum klorürden besin sanayisinde yararlanılırken, potasyum klorür gübre olarak işe yarar. Çinko klorür, etkili bir dezenfektandır (mikrop kırıcı). Cıva I klorür, ya-

ni kalomel bir müshildir. Cıva II klorür ya da başka bir deyişle süblime, bir antiseptiktir. Değerli metallerin klorürleri, fotoğrafçılıkta kullanılır.

Ametallerin klorürleri, asit klorürler gibi davranır ve suyla ayrışır. Bunlar arasında kükürt klorür ile fosfor klorürler sayılabilir. Kükürt klorür (S_2Cl_2) yağsı bir sıvıdır; kauçuğun kükürtlenmesinde kullanılır. Fosfor klorürler (PCl_3, PCl_5) güçlü klorürleyicilerdir; bunlardan asit klorürlerin hazırlanmasında yararlanılır.

Asit klorürler, oksoasitlerin türevleridir; bu bileşiklerin formülleri hidroksil grupları (OH) yerine eşit sayıda klorun geçmesi sonunda elde edilir. Nitekim nitrozil klorür (NOCl), nitrit asidinin (HNO_2) bir klorürüdür. Sülfonil klorür (SO_2Cl_2) sülfürik asitten (H_2SO_4), asetil klorür (CH_3COCl) asetik asitten türer. Organik kimyada genel formülü R—CO—Cl olan asit klorürler, klorlu fosfor türevlerinin ya da tiyonil klorürün ilgili asitler üzerine etkimesi sonunda elde edilir. Nitekim *asetil klorür, benzoil klorür* vb. bu yolla hazırlanır. Bunlar, genellikle keskin kokulu sıvılardır; havada tüterler; su etkisiyle hidroklorik asidin yanı sıra ilgili asidi de açığa çıkarırlar. Asit klorürler, alkollerle esterleri, amonyakla amitleri, asit tuzlarıyla anhidritleri meydana getirir. Aldehitlere ya da birincil alkollere indirgenirler. Organoçinko bileşikleri ya da benzenik hidrokarbonlarla ketonları verirler.

KLORÜRİ a. (fr. *chlorurie*'den). İdrardaki klor iyonu oranı. (Normal olarak 24 saatte 12 ila 14 g arasındadır.)

KLORÜRLEME a. Kim. **1.** Klorürlemek, klorüre dönüştürmek eylemi. (KLORÜRLEŞTİRME de denir.) **—2.** Bir bileşiğe klor, hipokloritler, kloritler ya da metal klorürlerle bir klorür ya da türevlerinden birini katma.

—Foto. Bir fotoğrafı altın klorürle banyo etmek eylemi.

—ANSİKL. Metalürj. Klorürleme eskiden, doğrudan amalgam haline getirilemeyen altın cevherleri için kullanılıyordu. Günümüzde bu yöntemin yerini siyanürleme aldı. Klorürleme ayrıca, amalgamlamadan önce gümüş cevherlerini yaş ya da kuru yöntemle işlemede kullanılan olağan bir yöntemdi. Sülfürik asit fabrikalarında, kavrulmuş piritlerin bakırını klorüre dönüştürmek için kimi kez klorürleyici kavurma işlemi uygulanır.

KLORÜRLEMEK g. f. Kim. Klorla bileştirmek; klorüre dönüştürmek.

KLORÜRLENDİRMEK ettirg. f. Kim. Ortama klorür iyonları katmak.

KLORÜRLENME a. Anorg. kim. Klorüre dönüştürme işlemine uğratılma.

KLORÜRLEŞTİRME → KLORÜRLEME.

KLORÜRLEYİCİ sıf. Kim. Klorürlemeye yarayan bir madde ya da klorürlemeyi sağlayan bir işlem için kullanılır.

◆ a. Klorürleyici madde.

KLOSE (Friedrich), isviçre yurttaşlığına geçmiş alman besteci (Karlsruhe 1862 - Ruvigliana, Lugano yakınında, 1942). Viyana'da Lachner ve Bruckner'den ders aldı. Basel ve Münih konservatuvarlarında ders verdi. Yapıtları arasında bir *Missa* (1889), *Der Sonne-Geist* oratoryosu (1917), *Ilsebill* operası (1903), en önemlisi *Festzug* (1913) olan senfonik şiirler vardır. Üstadı Anton Bruckner ile ilgili anılarını 1927'de yayımladı.

KLOSE (Margarete), alman mezzosoprano (Berlin 1902 - *ay. y.* 1968). Sanat yaşamına 1927'de başladı. 1928-1931 arasında Mannheim operası'nın, 1931-1949 ve 1958-1961 arasında da Berlin operası'nın kadrosunda yer aldı. Verdi ve Wagner yorumlarıyla kendini kabul ettiren Klose, XVII. ve XVIII. yy. operasının yeniden ilgi görmesine katkıda bulundu.

KLOSSOWSKİ (Pierre), fransız yazar (Paris 1905). Yapıtları, bedenle dil arasındaki bağlılık üzerine düşüncelerden oluşur. Aklın etkinliğini tanrıbilimsel yoldan ele alırken, bedenin yaşantısını sapkın olarak görür. Böylece, müstehcenlik, hem bedenin, hem de dilin ortak düşünce konusudur. Nietzche'den beri birbiriyle birleştirilmiş olan Tanrı ve dilbilgisi, Deccal'ın ve Dionysos'un hizmetine koşulmuştur. Tanrıbilimle pornografinin böylece gerçekleşen birliği, usavurmayla betimleme arasındaki ilişkilerin ortaya çıkardığı geleneksel mantık sorununu çözümler. Klossowski için bu konuda Sade çok önemlidir (*Sade mon prochain,* 1947). *Le Baphomet* (1965) adlı kitabında, Tanrı-Tanrı'nın ölümü ikileminin tanrıbilimsel doğasını ortaya koyar. Tanrısal tözün yerine ben'in konulması, Klossowski'ye göre sahte bir değişikliktir: *ben,* Tanrı'dır ve Tanrı'nın ölümü, ben'in ölümüdür. Bu yüzden, gerçeklikler boştur, önemli olan karşıtları yücelten fantazmalardır. Yapıtları: *la Vocation suspendue,* 1950; *Roberte, ce soir,* 1953; *le Bain de Diane,* 1956; *la Révocation de l'édit de Nantes,* 1959; *le Souffleur,* 1960; *Un si funestre désir,* 1963; *les Lois de l'hospitalité,* 1965; *Nietzsche et le cercle vicieux,* 1969.

KLOSSOWSKİ DE ROLA (Balthasar), fransız ressam, öncekinin kardeşi → BALTHUS.

KLOSTER ZEVEN ya da **CLOSTERSEVEN,** Almanya'nın Aşağı Saksonya eyaletinde köy, Stade'ın G.-B.'sında. Cumberland dükünün ingiliz-hannover ordusu 1757'de burada Richelieu'ye teslim olmak zorunda kaldı.

KLOSTERKAMP ya da **KAMP,** Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Düsseldorf yakınında. Yediyıl savaşları sırasında, Castries markisi 1760'ta Braunschweig dükü Ferdinand'ı burada yendi.

KLOSTERNEUBURG, Avusturya'da kent, Viyana banliyösünde, Tuna'nın sağ kıyısında, başkentin orta yukarı kesiminde; 23 300 nüf. Augustinusçuların manastırında barok üslubunda bezenmiş (1642'den kalma orglar, 1723'te yapılmış güzel arkalıklı iskemleler) bir kilise, gotik avlu çevresi dehlizleri vardır; müze (oğul R. Fruehauf'un resimleri); ünlü "Klosterneuburg mihraparkalıkları", İncil'den alınan olayları anlatan mineli kuyumculuk levhaları bütünü (Nicolas de Verdun'un 1181'de yaptığı bu levhalar önceleri bir ambon'u süslüyordu; XIV. yy.'da üç kanatlı olarak bir araya getirildiler). Bağlar. Bağcılık enstitüsü.

KLOSTERS ya da **KLOSTERS-SERNEUS,** İsviçre'de (Graubünden kantonu) komün, Prätigau'da; 3 500 nüf. 1 206 m yükseltide yazlık sayfiye ve kış sporları merkezi.

KLOSTRİDİUM a. (lat. *clostridium;* yun. *klostridion,* küçük iğ'den). Sporlanabilen, çomak biçiminde anaerobi bakteri.

—ANSİKL. Klostridium, ortasında bir spor bulunan ve bu nedenle iğ biçiminde görünen bir bakteridir. Klostridium sanayide birçok işe yarar.

Clostridium butyricum butirik mayalanmaya neden olur; *C. acetonobutylicum* butilik alkol üretiminde kullanılır; bazı klostridiumlar bitkisel liflerin ayrışmasını sağlar; bazıları havadaki azotu tutmaya ve toprağı azotça zenginleştirmeye yarar. Yeterince sterilize edilmemiş bazı konservelerde rastlanan *C. botulinum* botülizme yol açar; ayrıca bazı klostridiumlar tetanos, kangren ve ödemlere neden olur

KLOSTRİDİUMLAR a. (lat. *clostridium*'dan). Klostridium gibi sporlanabilen anaerobi bakteriler takımı. (Bil. a. *clostridiales.*)

KLOSTROFOBİ a. (fr. *claustrophobie*). Psik. Kapalı yer korkusu.

—ANSİKL. Özne her türlü kapalı yerde boğuntuya yakın bir rahatsızlık duymakla birlikte, genellikle bunlardan bazılarına (metro, asansör) hiç katlanamaz. Bir belirtiden başka bir şey olmayan klostrofobiyle hem nevrozlu, hem de psikozlu kişiliklerde karşılaşılır.

KLOSTROMANİ a. (fr. *claustromanie*). Psik. Kapanmayı alışkanlık haline getiren öznenin davranışı.

KLOŞ sıf. (fr. *cloche*'tan). Terz. **1.** Bel oyuğu merkeze gelecek biçimde tam ya da yarım daire biçiminde kesilmiş, alta doğru volanlar oluşturarak genişleyen etek için kullanılır: *Kloş etek.* (Genellikle ön orta kumaşın verevine getirilir.) **—2.** *Daire kloş,* tam daire biçiminde kesilmiş eteklik için kullanılır: *Bu yıl daire kloş etekler moda.* ‖ *Yarım kloş,* yarım daire biçiminde kesilmiş eteklik için kullanılır. (Yarım kloş etekler daire kloş eteklere oranla daha az dökümlüdür ve kesimde ön ortanın kumaşın verevine getirilmesine özen gösterilir.)

KLOTEN, İsviçre'de (Zürich kantonu) kent, Zürich'in K.-D.'sunda; 16 000 nüf. Zürich havalimanı.

KLOTHO, üç Parka'dan biri. İnsanların hayat ipliğini bükerdi.

KLOTOİD a. (fr. *clothoïde*). Bayınd. Düz bir yol parçasıyla bir çember yayı arasındaki bağlama eğrisi; sabit bir hızla seyreden bir taşıt bu eğriye girdiğinde, tekerleklerinin kırma açısı ya da eğrilik düzenli bir biçimde artar.

KLOTÜR a. (kapama anlamında fr. *clôture*'den). Muhs. *Klotür mektubu,* banka şubelerinin, bilançonun sonuçlanmasıyla saptanan net kâr ve zarar hesaplarının banka genel müdürlük hesabına devredilmesi talimatını içeren mektup.

KLOTZ, XVIII. yy. ve XIX. yy.'ların çalgı yapımcısı Tirol'lü aile. —MATHİAS (Mittenwald 1653 - *ay. y.* 1743), ailenin ilk ünlü üyesidir. Stainer'in atölyesinde yetiştiği sanılmaktadır. Bir süre Padova'da kaldıktan sonra, Mittenwald'a döndü ve bu kentin çalgı yapım merkezi olarak ünlenmesini sağladı. —GEORG (Mittenwald 1687 - *ay. y.* 1737), SEBASTİAN (Mittenwald 1696 - *ay. y.* 1768), JOHANN CARL (Mittenwald 1709 - *ay. y.* 1770), öncekinin oğulları. Kemanlarıyla tanındılar. Kemanı, yapı ve tını bakımından yetkinleştirmeye çalıştılar. —ÆGİDİUS (Mittenwald 1733 - *ay. y.* 1805) ve JOSEPH (Mittenwald 1743 - *ay. y.* 1809), Sebastian'ın oğulları. İkisi de çok ünlü birer yapımcıydı.

KLOTZ (Hans), alman orgcu ve müzikbilimci (Offenbach 1900). Frankfurt'ta K. Straube ile başlayan öğrenimini Leipzig'de, Paris'te (Vidor ile) sürdürdü. Flensburg'da capella yöneticiliği yaptı (1946-1952). 1950-1953 arasında Lübeck'te, 1954-1966 arasında da Köln'de org öğretti. Başlıca yapıtı olan, *Über die Orgelkunst der Gotik, der Renaissance und des Barocks* (Gotik, Rönesans ve Barok çağlarının org sanatı üzerine) [1934; 2. baskı 1975] ile bu alanın otoriteleri arasına girdi. Org, register kullanımı ve J. S. Bach'ın org yapıtları üzerine birçok inceleme yazdı. Max Reger'in org yapıtlarını yayımladı (1956-1959).

KLOZET a. (ing. [*water*] *closet*'den). İnsan idrar ve dışkılarını toplamak için kullanılan ve içine genellikle bir sifon sistemiyle su akıtılan huni biçiminde bir bölüm ile bu bölümde biriken pislikleri boşaltmaya yarayan bir düzenekten oluşan sıhhi tesisat.

KLÖCKER VON EHRENSTRAHL → EHRENSTRAHL.

Kluane, Kanada'da ulusal park, Yukon'un güney-batı'sında; 22 100 km². *Kluane gölü*'nün önünde uzanır ve Kanada'nın en yüksek noktası olan Logan dağını içerir.

KLUCK (Alexander VON), alman gene-

ral (Münster 1846 - Berlin 1934). Birinci ordu'nun başındayken bir manevra hatası yaptı ve arkasından Marne'da, fransız saldırısına uğradı (eylül 1914). *Der Marsch auf Paris und die Marneschlacht* (Paris'e yürüyüş ve Marne katliamı) adlı yapıtı yayımladı (1920).

KLUCKHOHN (Clyde Kay Maben), amerikalı antropolog (Le Mars, İowa, 1905 - Santa Fe, Yeni Meksika, 1960). Daha on yedi yaşındayken Navaholar'ın dilini öğrendi ve Yeni Meksika ve Arizona'da yaşayan bu Kızılderililer'in âdetlerini incelemeye başladı. 1927'de, *To the Foot of the Rainbow* (Gökkuşağının ayağına), 1933'te de *Beyond the Rainbow* (Gökkuşağının ötesi) adlı kitaplarını yayımladı. 1932-1934 arasında Yeni Meksika üniversitesi'nde, 1935-1960 arasında Harvard üniversitesi'nde ders verdi. Ana yapıtı olan *The Navaho Witchcraft*'ta (Navaho büyüsü) [1944], psikanalizin belli başlı bilimsel katkılarıyla toplumsal yapı kuramını etnografik tanımlamayla bütünleştirerek, büyücülükle ilgili inançların günah keçileri yaratmaya yaradığını ve bir toplumsal denetleme mekanizması işi gördüğünü kanıtlamaya çalıştı. 1936'dan başlayarak bir kültür kuramı geliştirdi ve bu konudaki başlıca düşüncelerini, *Mirror for Man* (İnsanın aynası) [1949] ve *Culture: a Critical review of Concept and Definitions* (Kültür, kavramı ve tanımlarına eleştirel bir bakış) [1952, Alfred Kroeber'le birlikte] adlı kitaplarında açıkladı.

KLUÇİS (Gustav), leton ressam ve tasarımcı (Ruyena 1885 - ? 1944). Rus konstrüktivizminin en önemli temsilcilerinden biridir; sert ve yalın sanatını bolşevikliğin hizmetinde kullandı. Fotomontaj sanatını geliştirdi.

KLUGE (Friedrich), alman dilbilimci (Köln 1856 - Freiburg im Breisgau, 1926). Jena'da, sonra Freiburg'da profesör. Almanca üzerine yapıtları arasında özellikle alman dilinin kökenbilimsel sözlüğü önem taşır (1883: 20. baskı 1967).

KLUGE (Hans Günther VON), alman mareşal (Poznań 1882 - Metz yakınında, 1944). Prusyalı bir generalin oğluydu. Keitel ile birlikte 46. Topçu alayı'na girdi (1901), 1910'da bröve aldı, 1914'te yüzbaşı oldu, Verdun'de yaralandı (1916). İrtibat ve muhabere müfettişi (1933), daha sonra tümen ve kolordu komutanı (1935) oldu, Polonya'da (eylül 1939), Fransa'da (Meuse geçitlerinin alınması, Somme saldırısı mayıs-haziran 1940'ta) ve Rusya'da IV. Ordu'ya komutanlık yaptı. Aralık 1941'de, Merkez orduları grubu'nun başındaki Bock'un yerine getirildi. Bir başarısızlık sonucu geri çağrıldı (ekim 1943), Batı cephesi başkomutanlığına getirildi (7 temmuz 1944) ve ayrıca 18 temmuzda, yaralanan Rommel'in ordu grubuna komutanlık yapmak zorunda kaldı. Uzun süreden beri *der kluge Hans* (Bilge Hans) alman direniş hareketiyle ilişkide olan Kluge 20 temmuz komplosuna katılmadı, ama 17 ağustosta Model'in kendi yerine getirildiğini ve Mortain'e yaptığı karşı saldırının başarısızlığından dolayı geri çağrıldığını öğrenince, kısa süre sonra intihar etti.

KLUGE (Alexander), alman yazar (Halberstadt 1932). Kolaj tekniğini kullanır. Gazetelerden, Hitler dönemi adli kroniklerinden seçtiği gerçek bir olayı ele alarak birbirini tutmaz gibi gözüken öğelerle yapıtını oluşturur. Yapıtının bütünlüğünü, tek bir nokta üzerinde toplanan değişik görüşlerin birleştirilmesi sağlar. (*Anita G.*, 1962; *Stalingrad, Schlachtbeschreibung*, 1966).

KLUKİA a. Paleobot. *Schizeaceae* familyasından bazı eğreltilerin sporlu yaprakları (Jura devri).

KLÜBER (Johann Ludwig), alman hukukçu (Tann, Fulda yakınında, 1762 Frankfurt am Main 1837). Erlangen ve Heidelberg'de profesörlük yaptı. 1817'de Prusya'nın hizmetine girdi ve birçok kongreye katıldı (Viyana, Rastatt, Aachen). Yapıtları: *Öffentliches Recht des Deutschen Bundes* (Alman konfederasyonu kamu hukuku) [1817], *le Droit des gens moderne de l'Europe* (Çağdaş Avrupa devletler hukuku) [1819-1831].

KLÜZ a. **1.** İki çöküntü alanını birbirine bağlayan, boğaz biçiminde dar vadi. **—2.** Akarsuyun bir antiklinali aştığı enine vadi. (Apalaş tipi yüzey şekillerinde görülür.) **—3.** *Ölü klüz,* içinden artık akarsu geçmeyen klüz.

KLYMENE. Yun. mit. İapetos'un karısı, Atlas, Menoithios, Prometheus ve bir efsaneye göre Epimetheus'un annesi olan deniz nymphesi. Diğer bir efsane onu Prometheus'un karısı ve Hellenler'in atası Hellen'in annesi yapar. —Ovidius'a göre kuşa dönüştürülen üç Minyades'ten biri.

KLYMENOS. Yun. mit. Teleus'un oğlu, kendi kızı Harpalyke'ye âşık olan Arkadhia kralı. Kızından bir oğlu olunca, onu kocasından ayırdı; kızı da öç almak için, ondan olan oğlunu öldürüp babasına yedirdi. Klymenos kızını öldürdükten sonra intihar etti. —Girit'te Kydonia kralı, Kardys'in oğlu; Herakles'in soyundandır. Deukalion tufanından sonra Olympia'ya yerleşti ve oyunları kurdu. Endymion tarafından tahttan indirildi. —Thebaililer tarafından kutsal bir ormanda taşa tutulan boiotiali kahraman. Oğlu Erginos babasının öcünü almak için Thebaililer'i haraca bağladı, fakat Herakles bu haracı kaldırdı.

KLYTAİMNESTRA ya da **KLYTAİMESTRA,** Sparta kralı Tyndareos ile Leda'nın kızı; Helene, Kastor ve Polydeukes' in kız kardeşi. Agamemnon ile evlendi. Orestes, Elektra ve İphigeneia adında üç çocuğu oldu. İphigeneia'nın kurban edilmesine kızarak, Truva savaşı sırasında kocasını Aigisthos ile aldattı. Agamemnon savaştan döndüğünde Klytaimnestra ile Aigisthos onu boğazladılar; fakat, yedi yıl sonra ikisi de Orestes tarafından öldürüldüler.

—Ed. *Odysseia*'da Klytaimnestra, Aigisthos tarafından baştan çıkarılan namuslu bir kadındı. Pindaros *(XI. Pythionikon)* ona anlaşılması güç bir kişilik kazandırdı. Aiskhylos onu önce yatışmayan kinin simgesi *(Agamemnon),* sonra da kaderin kurbanı *(Khoephoroi)*; Euripides ise, mutlu bir anne *(İphigeneia Aulis'te)* [İphigeneia be en Aulidi] ya da kocası tarafından aldatılan kıskanç bir kadın *(Elektra)* olarak canlandırdı. Daha sonra edebiyatta, Klytaimnestra'nın kişiliği giderek daha değişik yönleriyle ele alındı: yazarlar, kararsızlığını ve değişkenliğini (Seneca'nın *Agamemnon*'u), analık tutkusunu (Racine'in *İphigénie*'si, 1674), kocasını aldatmasını (Alfieri'nin *Agamemnon*'u, 1783), dişiliğini (O'Neill'in *Elektra'ya yas yaraşır*'ı [Mourning Becomes Electra], 1931; Giraudoux'nun *Elektra*'sı [Électre], 1937) ayrıntılı bir biçimde işlediler.

KLYTİA. Yun. mit. Nymphe'lerden biri, Okeanos ile Tethys'in kızı. Apollon Klytia'yı baştan çıkardıysa da bir süre sonra Leukothoe için onu terk etti. Klytia rakibesini ele verdi. Bunun üzerine tanrı onu siğilotuna dönüştürdü.

KLYUSTİN (İvan), rus dansçı, koregraf ve bale yöneticisi (Moskova 1862 - Nice 1941). Moskova'daki İmparatorluk dans okulu'nda yetişti. Bolşoy tiyatrosu'nda 1886'da baş dansçılığa, 1898'de de bale yöneticiliğine getirildi, bu görevini 1903'te Paris'e gidinceye değin sürdürdü. Monte-Carlo Opera tiyatrosu'nda baş dansçılık ve bale yöneticiliği (1906), Paris operası'nda bale yöneticiliği ve koregraflık (1911-1914) yaptı. Anna Pavlova topluluğu için koregrafiler hazırladı (1914-1931). Daha sonra bağımsız olarak çalıştı. Koregrafilerinden *Roussalka* (1911), *Suite de danses* (1913), *la Péri* (1921) anılmalıdır.

km, uzunluk ölçüsü birimi *kilometre*'nin simgesi.

K.M. (*kâfi miktar*'ın kısalt.). Majistral bir preparatın ya da bir müstahzarın formülünde bulunan ve ilacın hazırlanması için gerekli sıvağın ağırlığını ya da hacmini belirten simge.

Km sistemi. Hematol. Tüm immünoglobülinlerdeki hafif zincirlerde (kappa zincirleri) bulunan ve bu hafif zincirlerin sabit kısımlarının bireşimini denetleyen allotipi belirleme sistemi.

KMETY (György), **İsmail Paşa** da denir, macar general (Pokorágy 1810 - Londra 1865). 1848 Macar devrimi sırasında İtalya'da konaklayan alayını terk etti, Honved örgütü'ne girdi; Csorna ve Temesvár'da (Timişoara) yararlık gösterdi. 1849'da türk ordusuna geçti, müslümanlığı kabul etti, İsmail Paşa adıyla Kırım savaşı'na katıldı. Kars savunmasında görev aldı. Kars'ın teslimi sözkonusu olunca Erzurum'a geçti. Daha sonra Londra'ya yerleşti. *A Narrative of the Defence of Kars on the 29th of September 1855* [1856] (29 eylül 1855'te Kars savunmasının öyküsü) adlı bir yapıtı vardır.

KMK 7 (7 öğeli *kodlu manyetik karakter*' in başharflerinden oluşan kısaltma). Bilş. Sayısal ya da abecesel bilginin, manyetik okuyucularla otomatik olarak okunabilen, ancak yetkinleşmemiş bir göz tarafından çözülemeyecek gösteriliş biçimi. Fransa'da bankalarda kullanılmak üzere bulunmuş olan KMK 7 kodu, mali kuruluşların büyük bir bölümü tarafından benimsendi. Bir hesap sahibine verilen çeklerin alt kısımlarında, daha önce kodlanmış olan alışılagelmiş tanıtma işaretleri, yani bankanın, şubenin ve hesabın kod numaraları bulunur. Ödemeden sonra, banka, özel bir yazı makinesi yardımıyla çeklerin üzerine tarihlerini ve tutarlarını işler. Böylece, çekler, delikli kart biçimine getirilmeleri gerekmeksizin, bilgisayar tarafından otomatik olarak işlenebilir.

km/sa, *saatte kilometre*'nin simgesi.

KNADSA, Cezayir'de kent, Büyük Sahra'da, Beşar'ın B.-G.-B.'sında; 7 600 nüf. Eski maden kömürü merkezi.

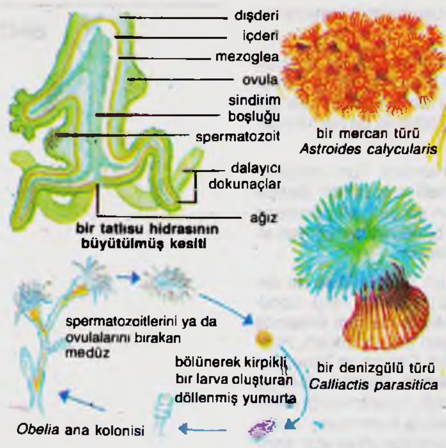
Knapen yöntemi, gözenekli pişmiş toprak sifonlar yardımıyla nemi uzaklaştırmaya dayanan duvar kurutma yöntemi.

KNAPP (Georg Friedrich), alman iktisatçı (Giessen, Hessen, 1842 - Darmstadt, Hessen 1926). Leipzig İstatistik bürosu şefi oldu, Leipzig ve Strasbourg üniversitelerinde profesörlük yaptı. Ölüm oranı ve nüfus sorunlarının matematiksel olarak incelenmesi konusunda çalışmalar ve köylü sınıflarının evrimi üzerine araştırmalar bıraktı. Başlıca yapıtı: *Die Staatliche Theorie des Geldes* (Paranın devletçi niteliği kuramı) [1905].

KNAPPERTSBUSCH (Hans), alman orkestra şefi (Elberfeld 1888 - Münih 1965). Köln konservatuvarı'nda Steinbach'ın öğrencisi oldu. 1912'de Bayreuth'ta H. Richter'in asistanı olarak sanat yaşamına atıldı. 1922'de, B. Walter'den sonra, Münih operası'nın müzik yönetmenliğine getirildi. 1936-1945 arasında Viyana'da hem opera orkestrasını, hem de filarmoni orkestrasını yönetti. 1951'den 1957'ye değin her yıl Bayreuth festivali'ne katıldı. En iyi yorumladığı yapıtlar, Bruckner'in senfonileri ve Wagner'in operalarıdır.

KNAUS (Hermann), avusturyalı jinekolog. (Sankt Veit an der Glan, Kärnten, 1892 - Graz, Steiermark, 1970). 1930'da japon hekimi Ogino Kiusaku ile birlikte "Ogino-Knaus*" adı verilen doğum kontrol yöntemini belirledi. H. Knaus insan türünün üreme fizyolojisi hakkında birçok çalışma yayımladı.

KNAUTİA a. Çiçekleri ipek tüylü bir çiçeklik üstünde bulunan ve tacı derin dört beş parçadan oluşan biryıllık ya da çok-

knidlilerin bazı tipleri

yıllık otsu bitki. (*Dipsacaceae* familyası.)

KNEİPP a. Sandalet dikiş yöntemiyle yapılan ve britli bir kapama düzeneği içeren hafif ayakkabı tipi.

KNELLER (*sir* Godfrey), alman kökenli ingiliz ressam (Lübeck 1646 - Londra 1723). Amsterdam'da F. Bol'un öğrencisi olan sanatçı, 1674'e doğru İngiltere'ye gitmeden önce İtalya'ya bir yolculuk yaptı. Önceleri Lely'den esinlenerek ortaya koyduğu yapıtları, 1680 yıllarından başlayarak, *Portsmouth düşesi* (1684, Goodwood House, Sussex) adlı portrede de hissedildiği gibi, olgunluk kazandı; bu yapıt, sanatçıyı üne kavuşturacak olan şatafatlı portrelerin ilk örneğidir. 1691'de kralın başressamlığına atandı, ertesi yıl şövalye, 1715'te de baronet oldu. Bununla birlikte, aldığı resim siparişlerinin artması ve yardımcılarla birlikte çalışması sanatçının üslubunda belli bir gevşekliğin ortaya çıkmasına yol açtı ve Kneller basmakalıp türden çok sayıda portre gerçekleştirdi. Yaptığı kral ve soylu portreleri arasında *Kit - Kat Club portreleri* diye adlandırılan ve 42 tablodan oluşan dizi (1702-1717, National Portrait Gallery, Londra) dikkati çeker.

KNEMİS a. (yun. sözc.). Antikçağ'da yunan askerlerinin taktığı baldır zırhı.
—ANSİKL. Knemisler bacağın ön kısmını dize kadar korurdu. Bronzdan yapılır, iç tarafına bez ya da deriden astar geçirilir, kayış ve tokalarla bacağa bağlanırdı. İ.Ö. IV. yy.'da İphikrates, knemislerin yerine deriden baldır zırhları yaptırdı *(iphikratides)*.

KNERİA a. Afrika'da selsularında yaşayan balık cinsi. (Taşlara tutunmalarını sağlayan yapışkan organları vardır; dişilerden çok farklı olan erkekler, bu organlarla, yumurtlama döneminde dişilerin yanlarına tutunurlar. *Kneriidae* familyasının örnek tipi.)

KNESEBECK (Karl Friedrich, *baron* VON DEM), prusyalı mareşal (Karwe 1768 - *ay. y.* 1848). Auerstedt'te Prusya kralını kurtardı (1806), çar Aleksandr I'in yanına görevli olarak gönderildi (1812) ve kralın yaveri oldu (1813). Milislerin örgütlenmesine ilişkin incelemesinin (1803), Scharnhorst'un askeri reformlarına esin kaynağı olduğu sanılır.

Knesset, İsrail devletinin parlamentosu.

KNİASEFF (Boris), rus asıllı dansçı, koregraf ve eğitimci (Petersburg 1900 - Paris 1975). Yurdundan ayrıldı ve ilkin Bulgaristan'a, sonra da Fransa'ya yerleşti. 1932-1934 arasında Paris'teki Opéra-Comique'te bale yöneticiliği yaptı. 1937'de açtığı okulda, kendi geliştirdiği "yerde bar" sistemini uyguladı. 1953'te Cenevre'ye, sonra da Lozan'a yerleşti. 1947'de Original Ballet russe ile, 1948'de Roland Petit'nin Paris balesi ile işbirliği yaptı. *La Légende du bouleau* (1932) ve *Études symphoniques* (1948) adlı baleleri koregrafiledi.

KNİAZİEWİCZ (Karol), polonyalı general (Mitau yakınında, Kurzem, 1762 - Paris 1842). 1794'te Polonyalılar'ın Ruslar'a karşı ayaklanmasına katıldı ve tutsak düştü. 1796'da serbest bırakıldı. Dabrowski'nin "Polonya lejyonlarına" girdi (1798) ve İtalya ile Almanya'da ün kazandı (1800). 1801'de istifa etti, 1812'de tekrar orduya döndü. Moskova savaşı'nda ve yaralandığı Berezina'da büyük varlık gösterdi. Polonya ayaklanma hükümetini Paris'te temsil etti (1830-31).

KNİAŹNİN (Franciszek Dionizy), polonyalı şair (Vitebsk 1750'ye doğr. - Końskowola 1807). Rokoko türünün etkisinde kalan ilk lirik derlemeleri eski polonya ruhunun ve barok üslubun tipik örnekleridir: *Ode à la moustache* (fr. çev.); *Érotiques* (fr. çev.) [1779]; *Poèmes* (fr. çev.) [1783]. Czartoryskiler'in sarayında resmi şair oldu, kır şiirleri, daha sonra da tarihsel temaları işleyen şiirler yazdı (*la Mère citoyenne* [fr. çev.]). *les Tsiganes* (fr. çev.) [1786] gibi dramlar ve operaları da vardır. Ülkesinin uğradığı siyasal felaketlerin ardından çıldıran Kniaźnin, ülkesinde tükenmez ve kahredici yurt sevgisinin simgesi sayılır.

KNİCK a. (*kırık* anlamında alm. sözc.). Jeomorfol. Şevlere ya da pedimentlere egemen olan engebelerin tabanında görülen yapısal kökenli belirgin eğim bozulması.

KNİDİA. Tar. coğ. G.-B. Anadolu'da, Knidos* kentinin bulunduğu bölgeye verilen ad.

KNİDLİLER a. Işınsal bakışımlı, çıkmaz sindirim aygıtlı polip ve medüz tiplerini içeren diploblastik hayvan şubesi. (Temel özellikleri yakıcı hücrelerle donanmalarıdır. Bil. a. *Cnidaria.*) [Eşanl. SELENTERELER, YAKICIKAPSÜLLÜLER.]
—ANSİKL. Knidliler, dokunaçlarla çevrili tek delikli bir sindirim boşluğu çevresinde bulunan iki yaprakçıktan (dıştaki ya da dışderi, içteki ya da içderi hücresel olmayan bir mezogleayla birbirine bağlanır) oluşan ilkel hayvanlardır. Işınsal bakışım 4'lü, 6'lı ya da 8'lidir. Dışderide örtü hücreleri, duyu ve sinir hücreleri ve dalayıcı hücreler (yakıcı hücreler) bulunur; içderi, hem sindirimde görev alan, hem de fagosit görevi yüklenen büyük kamçılı hücrelerden oluşur. Knidlilerin çoğu, türün yayılmasını sağlayan iki evreden geçer: sabit yaşadıkları polip evresi; serbest yaşadıkları ve üredikleri medüz evresi. Bazı öbeklerde bu evrelerden yalnızca birine rastlanır. Knidliler 6 sınıfa ayrılır: *Hydrocorallia,* sifonoforlar ve otomedüzler, *hidralar* altşubesini oluşturur; *Octocorallia* (derimercanlar) ve *Hexacorallia* (mercanlar) ise mercanlar altşubesinde toplanır.

KNİDOBLAST a. (fr. *cnidoblaste*'tan; yun. *knide,* ısırgan, ve *blastos,* tohum' dan). Knidlilerin ısırgan hücresi. (Eşanl. NEMATOBLAST, YAKICI HÜCRE.)
—ANSİKL. Knidoblast ektodermde bulunan bir hücredir. Knidoblastın bir kapakla kapanan ve gerektiğinde dışarıya bir iplikçik fırlatabilen kalın çeperli bir kofulu (knidosit) ve dışarıya taşan bir uzantısı (knidosil) vardır. Knidosil bir nesneyle uyarıldığında kapak açılır ve iplikçik dışarı fırlar; içindeki iğneler de dışarı fırlayarak yabancı cisme saplanır ve kofulun içindeki ısırgan sıvıyı ona akıtır. Knidoblastlar, kofuldaki zehirle felce uğrayan avları yakalar ve düşmanlara karşı savunmayı sağlar.

KNİDOFOR a. (fr. *cnidophore;* yun. *knide,* ısırgan, ve *phoros,* taşıyan'dan). Bazı medüzlerin dokunaçları üzerinde bulunan organ. (Bir kasılgan sap ve birçok yakıcı hücreden [knidoblast] oluşan bir şişlik kapsar.) [Eşanl. YAKALAYICI KOL.]

KNİDOS, Kıbrıs'ta, Kırpaşa yarımadasında antik kent; Çayırova (rumca, Aghios Theodoros) köyünün 5 km G.-D.'sunda, Zeytin burnu (rumca, Elaias) yakınındaydı. Küçük bir koyun çevresinde dağınık olarak Hellenistik ve Roma dönemlerinden kalıntılar vardır.

KNİDOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.-B.'sında, Karia bölgesinde dor kenti; Khersonesos (Datça) yarımadasının ucundaydı. Herodotos kentin Lakedaimon kolonisi olduğunu yazar; Diodoros ise, daha erken tarihlerde Triopas tarafından kurulduğunu belirtir (bugüne değin ortaya çıkarılan buluntular İ.Ö. VII. yy. - İ.S. VII. yy. arasına tarihlendirilmektedir). Kent Kos, Halikarnassos ve Rodos adasındaki Lindos, Kamiros ve İalysos'la birlikte Heksapolis birliği'ni kurdu. Birliğe bağlı kentler, dört yılda bir Knidos'un Triopion denilen kesiminde Apollon'un onuruna dor şenliklerini düzenliyorlardı. Datça yarımadasında, taraçalar halinde düzenlenen tarım alanlarında bağcılık ve tahıl üretimi gerçekleştiriliyordu. Yörede Akdeniz pazarına yönelik şarap, zeytinyağı üretimi, depolama ve amfora yapımı yaygındı (Datça ovasında beş ayrı yerleşmede yoğun amfora üretimi yapılıyordu ve kazılarda Knidos mühürlü çok sayıda amfora ele geçti). Özellikle Hellenistik dönemde gelişen Knidos'un nüfusu 60 000'i aşmıştı. G.-B., K. -D. yönünde uzanan kent, hippodamos planına göre teraslar halinde düzenlenmişti. İki limandan biri savaş gemilerine, ötekisi ticaret gemilerine ayrılmıştı. Knidos, öteki zengin kentler gibi Delphoi'de paros mermerinden, ion düzeninde bir hazine yapısı ve bir leskhe* inşa ettirdi (İ.Ö. 550-540). Leskhe'nin duvarları Polygnotos'un resimleriyle bezeliydi. Ayrıca Naukratis Hellenion'unun yapımına katkıda bulundu. Antikçağ'ın ünlü yunanlı gökbilimci, matematikçi ve filozofu Eudoksos ve mimar Sostratos Knidos'ta doğdu.
—Arkeol. Knidos'ta ilk çalışmalar ingiliz sir Charles Newton tarafından yapıldı (1856 - 1859). Kazılarda ele geçenler British Museum'a gönderildi (en önemli yapıtlardan biri, tanrıça Demeter'in oturur biçimdeki heykelidir). Daha sonra Prof. İris Cornelia Love'un yönetiminde başlatılan kazılarda (1967) stoa, agora, buleuterion, odeon, Hellenistik ve Roma dönemlerinden evler ortaya çıkarıldı. En önemli anıtlardan biri yuvarlak planlı, 18 sütunla çevrili Aphrodite tapınağı'dır. Praksiteles'in ünlü Aphrodite heykeli bu tapınağın ortasında bulunuyordu. Kent ve akropolis birçok kuleyle desteklenmiş surlarla çevriliydi. Kalıntılar arasında ayrıca büyük ve küçük tiyatro, korinthos düzenindeki tapınak, aslanlı anıt belirtilebilir. Akropolis'teki Apollon, Aphrodite, Demeter ve Dionysos tapınakları Bizans döneminde kiliseye dönüştürülmüştü. (→ Kayn.)

KNİDOSİL a. (fr. *cnidocil*). Knidoblastın dışında bulunan ve dokunulduğunda ısırgan iplikçiğin dışarı fırlamasını sağlayan uzantı.

KNİDOSİST a. (fr. *cnidocyste*). Knidoblastın içinde bulunan ve hem vurucu ip-

Knidos'tan bir görünüm
Datça

likçiği, hem ısırgan sıvıyı içeren koful. (Eşanl. NEMATOSİST, YAKICI KAPSÜL.)

KNİDOSPORLULAR a. (fr. *cnidosporidie;* yun. *knide,* ısırgan, ve *sporos,* tohum'dan). Knidlilerin yakıcı kapsüllerine çok benzeyen bir ya da birçok kutup kapsülüyle donanan protistler şubesi. (Knidosporlular çokçekirdekli, içlerinde *pansporoblast*'ların [bunlar da çokçekirdeklidir] geliştiği plazmodlardan oluşan organizmalardır; kutup kapsüllerini taşıyanlar da işte bu pansporoblastlardır.)

KNİELER, 1900'de isviçre uyruğuna geçen avusturya kökenli akrobatlar sülalesi. Bu sülalenin ilk kuşakları, 1802'den başlayarak ip cambazı olarak kendilerini tanıttılar; bunların çocuklarıysa at ve vahşi hayvan terbiyeciliğine yöneldiler. Rudolf, Carl ve Eugene, 1919'da Knie sirki'ni kurdular. Bu sirk günümüzde Fredy (Carouge 1920), Rolf (Wetzikon 1921) ve çocukları: Fredy'nin oğulları genç Fredy (1946) ve genç Rolf (1949) ile Rolf'un oğulları Louis (1951) ve Franco (1954) tarafından yönetilmektedir.

KNİGGE (Adolf VON), alman yazar (Bredenbeck, Hannover yakınında, 1752 - Bremen 1796). Aydınlanmışlar mezhebinde önemli bir rol oynadı ve polemik yazılar yazdı. Başlıca yapıtı *Über den Umgang mit Menschen*'dir (1788).

KNİGHTON (Henry), ingiliz kronikçi (öl. 1396'ya doğr.). Leicester'deki St. Mary manastırı'nın, augustinus tarikatına bağlı piskoposluk kurulu üyesi. *Compilatio de eventibus Angliae* yapıtının yazarı. Bu yapıta daha sonra, özellikle 1381 İngiliz köylü isyanı konusunda, çok önemli bir ek yapıldı.

KNİN, Hırvatistan'da kent, Krajina özerk bölgesinin merkezi, Krka'nın kollarından birinin kıyısında, Sibenik'in K.-D.' sunda. —Yakınında, boksit madenleri.

KNİPPER-ÇEHOVA (Olga), rus tiyatro oyuncusu (Glazov 1868 - Moskova 1959). Çok genç yaşta Konstantin Stanislavski'nin topluluğuna girdi ve 1898'de Sanat tiyatrosu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. Asıl ününü bir Çehov yorumcusu olarak (*Martı,* 1898; *Vanya dayı,* 1899; *Üç kız kardeş,* 1901) yaptıysa da, büyük duyarlılığını Gorki ve İbsen'in piyeslerinde de ortaya koydu. 1901'de Çehov ile evlendi ve tiyatro yaşamını 1940'a dek sürdürdü.

KNİT-DEKNİT a. (ing. *to knit,* örmek' ten). Tekst. Termoplastik iplikleri örmeye dayanan tekstüre etme yöntemi; bu iplikler termofiksaj işleminden geçirildikten sonra sökülür. (Knit-deknit, termoplastik ipliklere sürekli bir dalgalılık kazandırır.)

KNİTTELFELD, Avusturya'da (Steiermark) kent, Mur kıyısında; 14 300 nüf. Metalürji.

KNİVSKJELLODDEN, Magerøy (Norveç) adasının merkezi, Avrupa'nın en kuzey ucunu (71° 11′ 8″) oluşturur (enlemi, G.-D.'da bulunan Kuzey burnundan daha yüksektir).

KNJAZEVAC, Sırbistan'da yer, Timok kıyısında, Niş'in kuzey-doğusunda. Ayakkabıcılık.

KNOBELSDORFF (Georg Wenzeslaus VON), alman ressam ve mimar (Kuckädel 1699 - Berlin 1753). Önceleri subaylık yapan sanatçı, gelecekteki Friedrich II'nin dostluğunu kazandı; 1736'da İtalya'ya bir inceleme gezisi yaptı. Dönüşünde, prens ona Rheinsberg şatosu'nun tamamlanması görevini verdi, tahta çıkışından sonra da onu şato ve bahçelerinin başyöneticiliğine getirdi. Knobelsdorff, Potsdam' daki çalışmalara önemli katkılarda bulundu. Kişiliğini en çok yansıtan yapıtı Palladio'ya (1741-1743) duyduğu hayranlığın sezildiği Berlin operası'dır. Sans-Souci parkı'nın ve Berlin'deki Tiergarten'ın düzenlenmesine katkıda bulundu. A. Pesne' in etkisiyle, manzara resimleri de yapmıştır.

KNOB LAKE, Kanada'da göl, Quebec'te, Labrador sınırı yakınında. (Kuruluğunda *Knob Lake* adı verilen Schefferville* kentinin yakınında bulunur.) Bölgede, demir cevheri yatakları.

KNOBLAUCH (Karl Hermann), alman fizikçi (Berlin 1820 - Baden-Baden 1895). Işınım ısısı üstüne çalışmalar yaptı: girişim, kırınım ve polarma deneyleriyle kızılaltı ışınların dalga özelliğini gösterdi. Kristallerin manyetikliğiyle ilgili araştırmalar da yapmıştır.

Knock ya da *tıbbın zaferi (Knock ou le Triomphe de la médecine),* Jules Romains' in üç perdelik komedisi (1923). "Her sağlıklı insan hasta olduğunu bilmeyen bir hastadır" ilkesinden hareket eden doktor Knock yeni yerleştiği küçük bir kasabada kendisinden önceki doktor da dahil olmak üzere bütün kasabalıları kendisine tedavi ettirmeyi başarır. Tiptaki dogmacılıkla alay eden ve Molière geleneğini sürdüren bu taşlama büyük bir başarı kazandı.

Knole House, İngiltere'de şato, Sevenoaks*'ta.

KNOLLER (Martin), İtalya'da çalışan avusturyalı ressam (Steinach-am-Brenner 1725 - Milano 1804). 1760-1765'te Roma' da Winckelmann ve Mengs ile tanıştıktan sonra, ustası Paul Troger'in rokoko üslubundan yeniklasik beğeniye yöneldi. En güzel yapıtları Milano'da (Litta sarayı, Vigoni-Firmian) ve İnnsbruck'ta bulunur.

KNOLLES (*sir* Robert), ingiliz şövalye (Cheshire'da, 1325'e doğr. - Sculthorpe, Norfolk, 1407). Bretagne ve Normandiya' da savaştı ve Loire bölgesini yakıp yıktı, daha sonra Castilla seferine katıldı (1366 -1369). Ancak Paris'e doğru yürüyüşü (1370-1372) bir ayaklanma ve Du Guesclin'in taktiği nedeniyle başarısızlığa uğradı. 1381'de Köylüler isyanı'nı bastıran orduya komutanlık yaptı.

Knoll İnternational, 1938'de Hans G. Knoll (Stuttgart 1914-Havana 1955) tarafından *Knoll* adı altında New York'ta kurulan mobilya yapım tasarım şirketi. Mobilya yapımcısı bir ailenin çocuğu olan Knoll, Bauhaus mimarlarının büyük çoğunluğuyla birlikte ABD'ye göç etti ve onların gerçekleştirdiği binalarla uyumlu bir mobilya tekniği geliştirmeye karar verdi. 1943'te, aynı yıl evlendiği mimar Florence Schust (Saginaw, Michigan, 1917) ile birlikte bugünkü *Knoll İnternational* şirketini kurdu. Mobilyanın mimari ile kaynaştırılması gereğini kavrayan F. Knoll, E. Saarinen, Mies van der Rohe, M. Breuer, H. Bertoia, Charles Pollock, vb. ünlü mimar ve sanatçıları çevresine topladı. Bunlar, yeni teknikler geliştirerek örülmüş deri kayışlar geçirilmiş tabakalı tahtadan koltuk ve sandalyeler, çelik tellerden ve borulardan koltuklar, ayrıca alüminyum ayaklar üstüne monte edilen, gövdeleri polyesterden ve cam elyafından koltuklar ürettiler. H. Knoll'un ölümünden sonra firma Art Metal Inc. tarfından satın alındı ve Florence Knoll, 1955 yılına kadar şirketin danışmanlığını sürdürdü. Onun ayrılmasından sonra, tasarım çalışmaları, Don Albinson'un yönettiği bir uzman topluluğu tarafından yürütüldü, daha sonra, 1976'da Gae Aulenti ve Cini Boeri'nin denetimine girdi. 1978'de firmayı satın alan Marshall Cogan ve Steven Swid, tasarım yönetimini Jeff Osborne'a devrettiler.

Knoop sertliği, sert ve kırılgan malzemelere özgü sertlik ölçme deneyi. (Piramit biçiminde kesilen ve tabanı, bir köşegeni diğerinden çok uzun bir eşkenar dörtgenden oluşmuş elmas bir deliciyle uygulanır.)

Knop eriyiği. Biyol. Raulin eriyiğine benzeyen, ama organik karbon içermeyen besi ortamı; klorofilli bitkilerin üretilmesine yarar. Adını onu icat eden alman kimyager Johann *Knop*'tan (1817-1891) almakla birlikte, içerdiği 4 elementin simgeleri art arda dizildiğinde de Knop adı ortaya çıkar: K (potasyum), N (azot), O (oksijen), P (fosfor). Bu nedenle içinde nitrat, potasyum ve fosfat bulunmayan benzer eriyiklere de sırasıyla KOP, NOP, KNO denir.

KNORR (Ludwig), alman kimyacı (Münih 1859-Jena 1921). Baeyer ve F. Fischer'in öğrencisiydi. Erlangen, Würzburg, sonra Jena'da profesörlük yaptı. Tautomerlik, asetik asit, morfin ve pirazol üzerine yaptığı incelemelerle organik kimyanın öncülerinden biri sayılır. 1883'te, antipirini buldu.

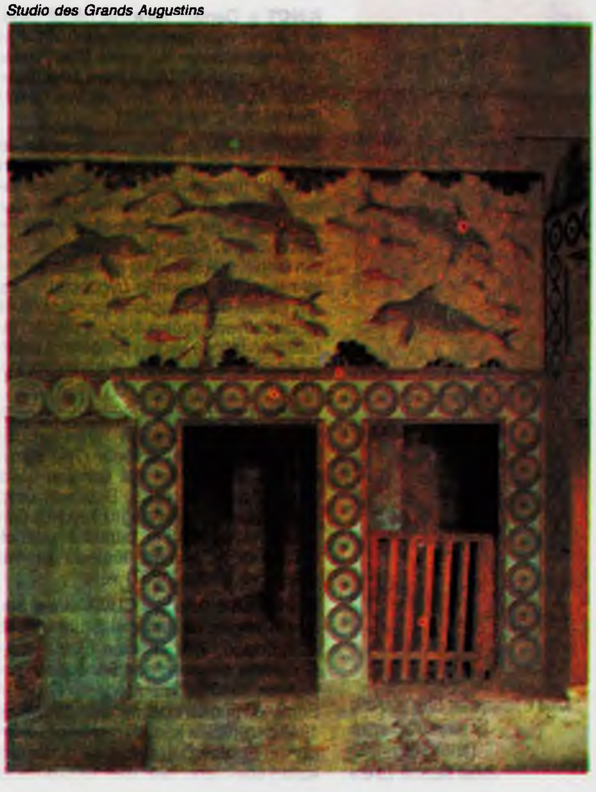
KNOSSOS, Girit'te kent, Kairatos ovasında, adayı tam ortasından G.'den K.'e doğru aşan karayolunun geçtiği yerde, denize ve Amnisos limanına 5 km uzaklıkta. Homeros'un efsanevi Minos (minos* uygarlığının adı buradan gelir) kralının başkenti olarak tanıdığı kent, klasik yunan çağında ve roma döneminde Girit'in büyük sitelerinden biriydi. Rastlantısal buluntular Schliemann'ın dikkatini çektiyse de, adanın özerkliğe kavuşmasından sonra kazı yapma iznini alan sir Arthur Evans oldu. Bundan sonra, olağanüstü buluntular Tunç devrinin yeni bir uygarlığını ortaya çıkardı. (Mısırlılar'ın yapıtı olan eşyalarsa bu uygarlığın tarihlendirilmesini sağladı.)

Kente yerleşme çok eskidir ve yeni taş katları özellikle kalın ve zengindir. Tunç devrinin başlarında (yaklş. İ.Ö. 2100-1900), bu madenden yararlanmaya başlamaları ve özellikle de bazı mühürler kullanmaları, kentin teknik ve siyasal örgütlenişinin ne kadar gelişmiş olduğunu gösterir. *İlk Saray,* Orta Tunç döneminde yapılmıştır; ne var ki günümüze gelen yıkıntılar çok az olduğundan, sarayın eski haliyle yeniden yapılabilmesi olanaksızdır: bu nedenle dönemin mimarlık düzeyine ilişkin daha iyi örnekler Phaistos*'ta, özellikle de Malia*'da bulunur. Ama aynı kattan lüks eşyalar (altından ve fildişinden) ve çok zarif, çokrenkli bezemeli seramikler (*Kamares* seramiği) de çıkarılmıştır.

İlk saraylar, İ.Ö. 1750'ye doğru, bilinmeyen nedenlerden ötürü bütün Girit'te ortadan kalktı. Bir duraklama döneminden sonra saraylar, alışılmış saray planına göre yeniden yapıldılar: ünlü boğa güreşle-

Knossos
orta Minos III döneminden (İ.Ö. 1700-1580) kalma, kraliçenin megaron'u (onarılmıştır)
Yunusbalığı freski (İ.Ö. 1500'e doğr.)

Studio des Grands Augustins

Hassia

Mavi kuş (İ.Ö. 1500'e doğr.) "Freskler evi"nde bulunan bir fresken ayrıntı, *Kandiye müzesi (Girit)*

Radio Times-Hulton Picture Library

John Knox
John Chapman'ın renkli bir gravüründen (1812) ayrıntı

British Museum

Knud I: Newminster *Liber vitae*'deki bir minyatürden ayrıntı (1016'ya doğr.-1020)
British Museum, Londra

rine (birçok fresk sayesinde bilinir) arena görevi yapan orta avlunun önemli bir dinsel işlevi vardı; dükkânlarda köylülerin getirdiği zeytinyağlar, tahıllar ve başka ürünler bulunurdu; yeraltındaki kimi odalar kutsal yılanları barındırırdı; nihayet, şatafatlı törenlerin yapıldığı odalara (örneğin taht odası) ve Minos ve ailesi için yapılmış bölümlere de rastlanmaktadır. Saray bütünü birçok hektarlık bir alana ve bazen beş kata yayılır. Eski yapının betonarme olarak yeniden yapımı büyük tartışmalara yol açtı (mimari ya da tarihsel ayrıntılar, özellikle de rahip kral Minos'un gerçek görevi üstüne) ve Evans minos monarşisine ilişkin çizelgesinde tarihsel örnekleri bazen saptırdı. En azından Evans'ın çalışmaları, en parlak dönem olan İ.Ö. 1500-1450 yıllarında çok dayanıksız, çoğunlukla pişmemiş tuğla, alçıtaşı ve ahşap kullanan, fresk ve yalancımermer bezemelerden yararlanan bir mimarinin varlığını ortaya koydu; oysa aynı dönemde sarayda Mykenai yunancası konuşan bir Akhaia sülalesi hüküm sürmekteydi.

KNOT a. Denizc., Havc. ve Ölçbil. Saatte 1 deniz mili, yani saniyede 0,514 4 m sabit hıza eşdeğer hız birimi. (Batı ülkelerinde yalnız deniz ya da hava seyrüseferinde kullanımına izin verilmektedir.) [Eşanl. DENİZ MİLİ / SAAT.]

KNOW-HOW a. (amerikanca sözc., *to know*, bilmek ve *how*, nasıl). **1.** Bir malın ya da bir hizmetin gerçekleştirilmesine yarayan işlem ya da yöntemlerle ilgili kavram, bilgi ya da deneylerin tümü ya da bir bölümü. **—2.** *Know-how sözleşmesi*, bütün üretim araçlarının ve genel olarak, bir teknik ya da yöntemin uygulanabilmesi için gerekli bütün bilgilerin (bunlar bröveli ya da brövesiz sanayi araçları olabilir) taraflardan birince sağlanıp diğerinin yararlanmasına sunulacağını bildiren sözleşme.

KNOWLES (James Sheridan), irlandalı oyun yazarı (Corcaigh 1784-Torquay 1862). Baladlarıyla ünlüdür *(The Welsh Harper)*, Gaeller ile ilgili temaları işledi (*Brian Boroihme*, 1812), Elizabeth devri dramını melodrama doğru kaydırdı (*Virginius*, 1820). 1843'te, baptistler vaizi olmadan önce, komedi türünde yapıtlar (*The Love Chase*, 1837) verdi.

KNOWLES (Michael CLIVE, dinsel adı, **David**), ingiliz din tarihçisi (Studley 1896 -Cambridge 1974). 1914'ten 1939'a kadar Downside manastırı'nda Benedikten papazıydı. 1940'ta, *The Monastic Order in England*'ı (İngiltere'de manastır düzeni) ve 1948'den 1959'a kadar, *The Religious Orders in England*'ı (İngiltere'de dinsel tarikatlar) yayımladı. 1947'den 1963'e kadar Cambridge Üniversitesi'nde profesörlük yaptı. En iyi ingiliz din tarihçisi sayılır.

KNOWLTONİA a. Güney Afrika kökenli, lifsi köklü çokyıllık bitki. (Sapının ucunda sarımsı ya da yeşilimsi beyaz küçük çiçeklerden oluşan şemsiye biçiminde bir toplu çiçekliği vardır. Düğünçiçeğigiller familyası.)

Know-nothing, "hiçbir şey bilmeme" anlamında ing. sözc. ABD'de, üyelerinin etkinlikleri esrar perdesiyle örtülü bir partiyi anıştırır. Resmi adı *National Council of the United States of North America* olan bu parti 1850'ye doğru kuruldu. Yalnız 1852-1856 arasında önemli bir siyasal rol oynadı. Yabancı göçüne (özellikle İrlandalılar'ın) karşı çıktı, katoliklere karşı kuşkucu bir siyaset izledi ve amerikan yurttaşlığına girme hakkının sınırlandırılmasını istedi. Ku Klux Klan hareketinin habercisidir.

Knox *(Fort)*, Amerika Birleşik Devletleri' ne ait (Kentucky) askeri ordugâh. Louisville'in G.-B.'sında yer alan ordugâh zırhlı okulu olarak kullanılmaktadır. Buradaki bir sığınakta ABD'nin altın rezervleri saklanmaktadır.

KNOX (John), iskoçyalı reformcu (Haddington yakınında 1505 ya da 1514 - Edinburgh 1572). Glasgow Üniversitesi'nde öğrenim gördü; 1540'ta papaz oldu. 1546' da Reform hareketine katıldı. Naiplik ordusuna ve Fransızlar'a esir düştü (1547); kürek cezasına çarptırıldı. 1549'da serbest bırakılınca İngiltere'ye gitti. Berwick' te, sonra da Newcastle'da (1551) Reform'u yaymaya çalıştı. İkinci *Prayer Book*'un (Dua kitabı) hazırlanmasına katıldı. Mary Tudor'un tahta çıkması J. Knox'u Fransa'ya, sonra da Cenevre'ye (1554) kaçmak zorunda bıraktı. "Cenevre" Kutsal Kitap'ının ingiliz çevirmenleri arasında yer aldı. İskoçya'ya döndükten sonra 1557'de birinci covenant'ın kurulmasına yardımcı oldu. Yeniden kovuldu, mahkûm oldu ve kuklası Edinburgh'da bir alanda yakıldı. 1559'da yurduna döndü; *Confessio Scotica, Book of discipline* (Kurallar kitabı) ve *Book of common order*'ı (Ayin düzeni kitabı) yazarak presbiteriyenliğin yerleşmesine katkıda bulundu. Kral naibinin ölümünden sonra Mary Stuart'ın sarayındaki katolik ibadetini kaldırttı ve kraliçenin tahttan indirilmesinde rol oynadı (1567). *History of the Reformation in Scotland* (İskoçya reform tarihi) adlı bir kitap yazdı.

KNOXVİLLE, ABD'de (Tennessee) kent, Apalaş dağlarındaki "Great Valley" de, Tennessee'nin kolu Holston'ın kıyısında; 165 120 nüf. (1990). Kent, demiryolu kavşağında bulunması, Tennessee ırmağının elektrik üretimi için donatılması ve bu ırmak üzerinde yapılan ulaşım sayesinde gelişti. Bakır metalürjisi. Kimya. Tekstil. Tütün hazırlama. Üniversite. Turizm merkezi.

KNÖDEL a. **1.** Krema ya da erimiş tereyağı ile hazırlanan erişte hamurundan köfte. Kimi zaman ilik ya da ciğer ezmesi katılarak sıcak meze ya da garnitür olarak sunulur. (Alsace mutfağı.) **—2.** Akıtma hamuruyla kaplanan ve kızartılan, çekirdeği çıkarılmış büyük erik. (Avusturya mutfağı.)

KNUD I ya da **II, KNUD Büyük** ya da **CANUTE** (995-Shaftesbury 1035), İngiltere (1016-1035), Danimarka (1018-1035) ve Norveç (1028-1035) kralı. İngiltere'ye birlikte gittiği babası Danimarka kralı Sven Tveskaeg'in 1014'te ölümü üzerine, danimarka filosu tarafından İngiltere kralı seçildi. Kardeşi Harald ise, Harald III adıyla Danimarka krallığı'na getirildi. Knud, Æthelred III'ün oğlu Demir Kaburgalı Edmund II'nin ölümü üzerine (1016), Knud I adı altında, tüm İngiltere'nin kralı oldu. Kardeşi Harald'ın ölümü üzerine (1018), danimarka tahtı da ona kaldı. Muhafız birliği tinglid'in ve Anglosakson kilisesi'nin desteğini kazandı, anglosakson yasalarına saygı gösterdi ve iki ülke halkının kaynaşmasını kolaylaştırdı. Ayrıca Æthelred II'nin dul karısı Normandiyalı Emma ile ikinci evliliğini yaparak, kendisine düşman olan Emma'nın kardeşi Normandiya dükü İyi Richard II'nin dostluğunu kazandı. Danimarka'ya giderek Norveç kralı Aziz Olav ve isveçli müttefikleriyle savaştı. Rakiplerini yenilgiye uğrattı ve geçici olarak, tüm Norveç krallığı'na egemen oldu (1028). Bundan sonra, Kuzey denizi'nde üstünlüğü ele geçirdi. Kral Malcolm II ile savaşmak üzere İskoçya'ya son bir sefer yaptı. Knud I'in ölümü imparatorluğun parçalanmasına neden oldu. Devletlerini oğulları arasında paylaştırmıştı: İngiltere ilk karısı Northamptonlu Aelfgifu'dan olan oğlu Harold'a, Norveç, Sven'e ve Danimarka Knud Hardeknud'a kaldı.

KNUD HARDEKNUD → HARDEKNUD.

KNUD II ya da **IV Aziz** (1040-Odense 1086), Danimarka kralı (1080-1086). Sven II Estridsson'un oğlu. Kardeşi Harald Hen' den sonra tahta çıktı (1080). Çok dindardı, Kilise buyruklarına uymayanları ağır cezalara çarptırdı, böylece de, bağışlara (aşarlara) boğduğu Kilise'nin desteğini kazandı. Estonyalılar ile savaştı, ve Norveçli Olav Kyrre ve kayınpederi Flandrelı Robert ile anlaşarak İngiltere'ye bir çıkarma hazırladı (1085). Kuzey Jylland'da bir isyan buna engel oldu ve kardeşiyle birlikte Odense'deki St-Alban kilisesi'nde katledildi. 1101'de ermişler arasına katıldı ve Danimarka'nın koruyucusu sayıldı.

KNUD III ya da **V Magnusson** (öl. Roskilde 1157), Danimarka kralı (1146 -1157). Magnus Nilsson'un (öl. 1134) oğlu. Erik Lam'ın ölümü (1146) üzerine Jylland kralı seçildi, Sven III de Skane ve Sjaelland kralı oldu. İki rakip arasında savaş patlak verdi (1149); önce yenilen Knud III, Friedrich I Barbarossa'nın yanına sığınmak zorunda kaldı (1152). Ancak, Skane'de bir ayaklanma çıkması ve Sven III'ü desteklemekten vazgeçerek kendini kral ilan eden (1155) Knud Lavard'ın oğlu Valdemar ile ittifak yapması, Knud III'e 1157 taksimini zorla kabul ettirme olanağını sağladı. Buna göre, Knud III adaları (Sjaelland), Valdemar Jylland'ı, Sven III de Skane'yi aldı. Ancak Knud III, Sven III tarafından öldürüldü; Sven III de, Valdemar'ın darbeleriyle yıkıldı. Böylece, Valdemar Danimarka'nın birliğini sağlamış oldu.

KNUD IV ya da **VI Valdemarsson** (1163-Ringsted 1202), Danimarka kralı (1182-1202). Babası Valdemar'ın sağlığında seçilip taç giydi (1170), 1182'de babasının yerini aldı ve hükümeti, ona Vendler kralı unvanını aldırtan piskopos Absalon'a bıraktı (1185). Absalon'a karşı girişilen bir köylü ayaklanmasının bastırılması üzerine, kendisine hemen hemen sınırsız bir yetki verilmesini sağladı (1200 yasası). Hükümdarlığı döneminde, kardeşi Sonderjylland dükü (gelecekteki Valdemar II), Holstein ve Lübeck'i ele geçirdi (1201).

KNUD Lavard *(aziz)*, danimarkalı prens (1096-Haraldsted 1131), Erik Ejegod'un oğlu, aziz Knud'un yeğeni ve Büyük Valdemar'ın babası. Kral Niels tarafından Sønderjylland düklüğüne getirildi (1115), topraklarını tahkim etti. Vendler prensi Heinrich'i yenilgiye uğratarak, onun yerini aldı (1129). Magnus Nilsson tarafından öldürtüldü, bu da bir iç savaşın başlamasına neden oldu. 1169'da azizlik mertebesine yükseltildi.

KNUD, İsveç kralı → KNUT.

Knud Faber sendromu. Hematol. → FABER SENDROMU.

KNUDSEN (Aanon Gunnar), norveçli siyaset adamı (Salteröd, Arendal yakınında, 1848-Borgestad 1928). Radikal parti'yi yeniden örgütledikten sonra Başbakan oldu (1908-1910). Muhafazakârlar tarafın-

dan düşürüldü, 1913-1920 arasında yeniden iktidara geldi ve Birinci Dünya savaşı boyunca ülkesinin yansızlığını korudu.

KNUDSEN (Jacob), danimarkalı papaz ve yazar (Rødding 1858-Birkerød 1917). Natüralizm anlayışını sürdürerek yazdığı romanlarında (*Den Gamle Praest*, 1899; *Rodfaestes*, 1911; *Jyder*, 1917), hikâyelerinde ve denemelerinde toplumsal kurallarla vicdan arasındaki çatışmayı işledi.

KNUDSEN (Martin Hans Christian), danimarkalı fizikçi (Hasmark, Fyn, 1871 -Kopenhag 1949). Deniz suyunun, normal suyla karşılaştırmalı olarak klorluluğunu belirlemek için bir yöntem geliştirdi. *Knudsen tabloları* diye bilinen *hidrografik tablolar'ı (Hydrographical Tables)*, normal basınçta klorluluk hesabı yapmaya (ve bunu, tuzluluk ve yoğunluk değerlerine dönüştürmeye) yarar. Aşırıseyreltik gazlar üstüne çalışmalar da yapmıştır (kinetik kuram, ortalama serbest yol). Bir mutlak manometre de icat etti.

KNUDTZON (Jørgen Alexander), norveçli doğubilimci (Trondheim 1854 - Christiania 1917). Tel el-Amarna* tabletlerini çözdü ve yayımladı (*Die el-Amarna Tafeln*, Leipzig, 1908-1915). 1902'de Amarna arşivinde bulduğu, Arzava kralıyla Amenofis III'ün birbirine gönderdikieri çivi yazısıyla yazılmış ikl mektupla, hitit dilinin varlığını ve bu dilin hint-avrupa dilleriyle ilişkili olduğunu ortaya koydu (daha sonra Hrozný*'nin çalışmalarıyla bu bilgiler kesinlik kazandı).

KNURÓW, Polonya'da kent, Silezya'da, Katowice bitişikkentinin kenarında (güney -batı); 40 000 nüf. Kömür çıkarma. Koklaştırma ve karbonkimyası.

KNUT a. (rusça sözc.). **1.** Rusya'da, birçok ince deri kayıştan yapılmış kamçı. **—2.** Eskiden Rusya'da sözkonusu kamçıyla sırta vurularak verilen beden cezası.

KNUT ya da **KNUD Eriksson** (öl. 1196), İsveç kralı (1167-1196). Aziz Erik'in oğlu. Karl Sverkersson'u öldürerek tahta çıktı (1167). Lübeck ve Aslan Heinrich ile ilişkileri sayesinde, İsveç'e alman kültürünü soktu; Norveç ile bağları güçlendirdi, buna karşılık Danimarka'dan uzaklaştı. Madenlerin işletilmesi ve para basımı onun zamanında başladı.

KNÜPFER (Nicolaus), hollanda okuluna bağlı alman ressam (Leipzig 1603'e doğr. -Utrecht 1660). Sanat yaşamının başlangıcında A. Elsheimer ile L. Bramer'den etkilenen Knüpfer, alacalı ve pırıltılı bir malzeme kullanarak çok sayıda düşsel görünümlü tarihsel ve mitolojik tablo yaptı (Leningrad, Amsterdam, Braunschweig vb.). J. Steen'i yetiştirmiştir.

KNYAJNİN (Yakov Borisoviç), rus oyun yazarı (Pskov 1742-Petersburg 1791). Birçok trajedi (*Roslav*, 1784; *Vadim*, 1789), komedi (*Hvastun*, 1786) ve klasik üslupta opera komik yazdı.

KNYAZ (eski slavca sözc.; germence *kuning, köning*'den alınma), *prens* anlamına gelen rusça sözcük. Öteki slav uluslarının unvanlar için kullandıkları deyimler arasında da prens anlamına gelen ya da buna yakın sözcüklere rastlanır: *ksiaż* (lehçe), *kníže* (çekçe), *knez* (sırp-hırvatça).

Doğu slav kabilelerinden bazılarının reisleri, Varegler'in gelişinden (IX. yy.) sonra, knyaz unvanını taşımaya başladılar. Kiev, daha sonra da Vladimir ve Moskova Rusyası ile Litvanya'da *veliki* knyaz*, sülalenin (Ryurikoviçi ya da Gediminoviçi) öteki prensleriyle birlikte yönetimi sağlıyordu. XIII. yy.'dan başlayarak Kuzey-doğu Rusya'da prenslikler fieflere (udeliy) bölündü. Bu fiefler, bir tür has sahibi prenslere *(Udelnıye knyaziya)* verildi. Moskova'da merkezi bir devletin kurulması, fiefleri, XIV. yy.'dan başlayarak Moskova *veliki knyazı*' nın hizmetine girmek zorunda bıraktı.

Rusya İmparatorluğu'nda (1721-1917), knyaz unvanı, olağanüstü hizmetleri olan asker ya da sivil kişilere verilirdi.

Ko. Hematol. *Ko antijeni*, Kell sistemi antijeni.

KOAGLÜTİNASYON a. (fr. *coagglutination*). Biyol. Bazı hastaların serumunda bulunan ve yalnız o hastalığın mikroplarını değil, onlara yakın çeşitli başka mikropları da aglütinasyona uğratabilen özellik. (Bu özellik birbirine yakın cins ya da türden bakterilerde ortak bir antijenin varlığından ileri gelir.)

KOAGÜLAZ a. (fr. *coagulase*). Biyokim. Fibrinojeni pıhtılaştırabilen ve pıhtı oluşumunu sağlayan enzim anlamında genel terim.

KOAGÜLİN a. (fr. *coaguline*). Biyokim. Bazı yılanların (çıngıraklıyılan, engerek) zehirinde bulunan ve kanın pıhtılaşmasını sağlayan birçok enzimin adı.

KOAGÜLOPATİ a. (fr. *coagulopathie*). Hematol. PIHTILAŞMA* BOZUKLUĞU'nun eşanlamlısı.

KOAKSİYAL sıf. (fr. *coaxial*). Telekom. EŞEKSENLİ'nin eşanlamlısı.

KOALA a. Zool. KESELİ AYI'nın eşanlamlısı.

KOALAGİLLER a. Yalnızca koala'yı *(Phascolarctos cinereus)* içeren memeli familyası. (Bil. a. *Phascolarctidae*.)

KOALİSYON a. (ing. *coalition;* lat. *coalescere*, birleşmek, bağlanmak'tan). **1.** Çeşitli partiler arasında, ya bir seçim için ya da parlamenter rejimde değişik eğilimlerin temsil edileceği bir hükümeti desteklemeyi öngören bir çoğunluk oluşturmak için yapılan anlaşma. **—2.** Ortak bir düşmana karşı birleşen güçler bütünü: *Bir çıkarlar koalisyonuna karşı koymak.*

—Siyas. bil. *Koalisyon hükümeti* ya da *koalisyon kabinesi*, parlamentoda bir siyasal parti ya da grubun çoğunluk sağlayamaması ve tek başına hükümet kuramaması durumunda, birden çok parti ya da grubun katılımıyla oluşan karma ya da ortak hükümet. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Tar. Avrupa devletlerinin, Louis XIV, Devrim ve birinci İmparatorluk Fransası'na karşı kurdukları birliklere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Siyas. bil. Koalisyon hükümetleri, sağlam ve birleşik bir oy tabanına ve meclis desteğine sahip olmadıkları için, genellikle güçsüz ve istikrarsız olurlar. Böylece, değişik koalisyon kabinelerinin birbirini izlediği de görülür. 1946'dan 1958'e kadarki IV. Fransız Cumhuriyeti ile 1948'den günümüze kadarki italyan siyasal rejimi, bunun en somut örnekleridir. Buna karşılık, İsveç'te olduğu gibi, istikrarlı ve uzun koalisyon dönemlerine de rastlanır.

Türk siyasal hayatında ilk koalisyon hükümeti 1961 seçimleri ertesi kuruldu (CHP-AP). 1962-1977 arasında kurulan yedi koalisyon hükümeti (ikisi MC) faydalı politikalar üretemedi. Buna karşılık 1991 genel seçimlerinden sonra, Demirel başkanlığında kurulan DYP-SHP hükümeti işe, koalisyon uygulaması için iyi örnek olacak bir uyum içinde başladı.

—Tar. • Louis XIV döneminde, onun Avrupa'yı hegemonyası altına alma tutkusuna karşı bir savunma tepkisi olarak Avrupa' da Fransa'yı hedef alan üç koalisyon oluştu. Bunlardan birincisi, Hollanda* savaşı sırasında, fransız ordularının Hollanda'nın iç eyaletlerini istilasından sonra, Birleşik Eyaletler stathouder'i William of Orange' ın çevresinde kurulan koalisyondur (1673 -74). Bu koalisyon, Birleşik Eyaletler, İmparatorluk, İspanya, Lorraine dükü ve Danimarka'dan oluşuyordu. Bu geniş koalisyona karşı direndikten ve Nijmegen antlaşmalarıyla (1678-79) krallığın kuzey ve doğu sınırlarını pekiştirdikten sonra, Louis XIV, Avrupa'nın hakemi rolünü oynamaya başladı. Kralın yürüttüğü birleştirme ve kışkırtma siyaseti, Fransa'ya karşı ikinci bir avrupa koalisyonunun oluşmasına yol açtı: Birleşik Eyaletler, İngiltere ve Savoia Westfalen ve Nijmegen antlaşmalarını yürürlükte tutmak amacıyla imparator, birçok alman prensi, İspanya ve İsveç tarafından 1686'da kurulmuş olan Augsburg birliği ile ittifak yaptılar (1689-90), Augsburg* birliği savaşı'nda Avrupa koalisyonu her nekadar fransız kuvvetlerinin üstesinden gelemediyse de, Ryswick antlaşması (1697), Louis XIV'ün hegemonya siyasetini durduran bir darbe oldu. Lahey Büyük İttifakı (1701) denen üçüncü koalisyon, Louis XIV'ün, İspanya kralı Carlos II'nin Anjou dükü lehine düzenlediği vasiyeti kabul etmesi üzerine (Anjou dükü, Felipe V adıyla İspanya kralı oldu) kuruldu: İngiltere, Birleşik Eyaletler, İmparatorluk, Danimarka ve alman prenslerinin çoğundan oluşuyordu. İspanya Veraset* savaşı'na son veren Utrecht ve Rastatt antlaşmalarının (1713-1715) da gösterdiği gibi, Lahey Büyük İttifakı tam bir zafere ulaşmış olmasa bile (çünkü Felipe V İspanya kralı olarak tanınıyordu), yine de kuşku götürmez niteliktedir: Fransa ve İspanya tahtlarının ayrılığı kabul edilmekte, ispanyol monarşisi parçalanmakta ve Fransa 1697 sınırları içinde tutulmaktaydı.

• Devrim ve Birinci İmparatorluk döneminde, Fransa'ya karşı yedi koalisyon oluşturuldu. *Birincisi*, Louis XVI'nın Bohemya ve Macaristan kralına karşı savaş ilan etmesi (20 nisan 1792) ve Prusya kralının Pillnitz bildirgesi (27 ağustos 1791) uyarınca Bohemya ve Macaristan kralına hemen arka çıkması üzerine kuruldu. Konvansiyon, İngiltere'ye savaş ilan edince (1 şubat 1793), bu ülke, bütün savaşanları geniş bir koalisyon içinde bir araya getirdi. Rusya, Sardinya, İspanya, Napoli, Prusya, Avusturya, İmparatorluk, Baden, iki Hessen, Toscana ve Hannover bu koalisyon içinde yer alıyorlardı. Önce yenilen Fransa (Neerwinden, 18 mart 1793), koalisyon kuvvetlerini Hondschoote (6 ve 8 eylül), Wattignies (16 ekim) ve Wissembourg'da (26 aralık) durdurduktan sonra, Fleurus'te (26 haziran 1794) bozguna uğratarak Belçika'yı, Ren'in sol kıyısını ve arkadan da Birleşik Eyaletler'i işgal etti (Helder limanında buzlar arasında sıkışıp kalan hollanda filosu 23 ocak 1795'te ele geçirildi). Toscana ile Paris (9 şubat), Prusya (14 nisan) ve İspanya (4 temmuz) ile Basel, Birleşik Eyaletler ile de Lahey (16 mayıs) antlaşmalarının imzalanması üzerine koalisyon dağıldı ve Bonaparte'ın İtalya seferinden (1796) sonra, Avusturya'yı Campoformio antlaşması'nı (18 ekim 1797) imzalamak zorunda bırakmasıyla da kesin olarak dağıldı: yalnızca İngiltere mücadeleyi sürdürdü. Directoire'ın yayılmacı siyaseti (kardeş cumhuriyetler) yüzünden oluşan *ikinci koalisyon*, İngiltere'nin çevresinde İki Sicilya, Türkiye, Rusya ve Avusturya' yı topluyordu (1799 başı). Bütün cephelerde yenilen Fransa, ancak Masséna sayesinde kurtuldu. Masséna'nın Zürich zaferi (eylül 1799) Rusya'nın koalisyondan çekilmesine yol açtı. Bonaparte'ın Marengo'da (14 haziran 1800), Moreau'nun Hohenlinden' de (3 aralık) kazandıkları zaferler, Avusturya'yı Lunéville (9 şubat 1801), İngiltere'yi de Amiens (25 mart 1802) barış anlaşmaları'nı imzalamak zorunda bıraktı. Böylece, 1792' den beri ilk kez Avrupa'da barış durumu kurulmuş oluyordu.

Üçüncü koalisyon, Malta olayı yüzünden 1803 mayısında Fransa ile ilişkisini kesmiş bulunan İngiltere'nin ön ayak olmasıyla, 1805'te, Petersburg ingiliz-rus antlaşması (11 nisan 1805) sonucunda, Avusturya'nın da katılımıyla (9 ağustos) kuruldu; ve Fransızlar'ın Ulm (20 ekim 1805) ve Austerlitz (2 aralık) zaferleri ve Avusturya ile Pressburg barış anlaşması' nın imzalanmasıyla (26 aralık) son buldu.

Dördüncü koalisyon (1806-07), Rusya, İngiltere ve 12 temmuz 1806'dan beri çarın müttefiki olan Prusya arasında kuruldu. Prusya'nın Jena ve Auerstedt'te (14 ekim), Rusya'nın da Eylau (8 şubat 1807)

KOALİSYONLAR
I. İmparatorluk döneminde
Askeri harekât
Fransa İmparatorluğu ve müttefikleri
Koalisyoncular
geri çekilme
ÇEŞİTLİ TARİHLERDE ORDU BİRLİKLERİNİN KONUMU
Napoléon orduları
Koalisyon orduları
1805
Pressburg barışı
26 aralık 1805
BATAVİA CUMHURİYETİ
FRANSA İMPARATORLUĞU
HELVETİA CUMHURİYETİ
BOULOGNE ORDUGÂHINDAN ULM'A
ULM'DAN AUSTERLİTZ'E
RUS SINIRINDAN VİYANA VE AUSTERLİTZ'E
Austerlitz
4. koalisyon
1806-1807
Tilsit antlaşmaları
7 ve 9 temmuz 1807
PRUSYA KRALLIĞI
AVUSTURYA İMPARATORLUĞU
KONUM
5. koalisyon 1809
(b) Wagram 5-6 tem.
(a) Eckmühl 22 nisan
Viyana barışı, 14 ekim 1809
AVUSTURYALILAR
NAPOLÉON'UN ORDULARI
6. koalisyon
1813-1814
Paris antlaşması
30 mayıs 1814
Leipzig seferi, 1813
Fransa seferi, 1814
7. koalisyon
1815
Paris antlaşması
20 kasım 1815
Waterloo
WATERLOO
FRANSA SEFERİ
LEIPZIG SEFERİ
FRANSA SEFERİ 1814
Savaşlar
Müttefiklerin lehinde çıkış
Fransızlar'ın lehinde çıkış
KONUM
25 nisan 1813

ve Friedland'da (14 haziran) yenilmeleri üzerine, bu devletler Tilsit antlaşmalarını (7 ve 9 temmuz) imzalamak zorunda kaldılar. Böylece, İngiltere bir kez daha Fransa'ya karşı mücadelede tek başına kalmış oluyordu.

Beşinci koalisyon (nisan-ekim 1809), İngiltere ile Avusturya arasında kuruldu ve Wagram'da yenik düştü (5-6 temmuz). Avusturya hükümeti, savaşa son veren Viyana barış antlaşması'nı (14 ekim) imzalamak zorunda kaldı. Napoléon I'in Rusya'da uğradığı yenilgiler (1812), bir *altıncı koalisyon*'un oluşmasına yol açtı (1813). Bu koalisyon, zaten savaş durumunda bulunan İngiltere ile Rusya'nın çevresinde Prusya'yı (rus-prusya Kalisz antlaşması, 28 şubat), Avusturya'yı (Prusya ve Rusya ile Reichenbach antlaşması, 27 haziran) ve İsveç'i toplamaktaydı. Almanya'da (Leipzig, 16-19 ekim) ve arkadan Fransa'da (1814) yenilen Napoléon I, iktidardan çekildi (11 nisan 1814) ve Fransa, Paris antlaşması'nı (30 mayıs) imzalayarak 1792'deki sınırlarına dönmek zorunda kaldı.

Fakat İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya'yı yirmi yıl süreyle birbirine bağlayan Chaumont paktı (9 mart 1814) uyarınca, koalisyon dağılmadı. Napoléon I'in Elbe adasından geri dönmesi üzerine 13 mart 1815'te Viyana'da yeniden bir araya gelen Müttefikler, *yedinci koalisyon*'u kurdular. Sonuçta, Napoléon I, Waterloo'da bozguna uğradı (18 haziran), ikinci kez iktidardan çekildi (22 haziran) ve ikinci Paris antlaşması (20 kasım) ile Fransa, 1789 sınırlarının berisine çekildi.

KOAN, japon zen buddhacılığında bir ikilem oluşturan ve çözümleyici düşünceyi tüketerek sezgisel düşünceyi uyandırmak ereğiyle üzerinde durulan cümle. En ünlülerinden biri şudur: "İki eli birbirine vurunca bir ses çıkar; siz bir tek elin sesine kulak verin".

KOANOSİT a. (fr. *choanocyte;* yun. *khoanos,* huni, ve *kytos,* hücre'den). Süngerlerde, uzun kamçısı mikroborulardan oluşan bir yakalığın ortasından çıkan içderi hücresi. (Kısa yalancıayaklarıyla besleyici parçacıkları yakalar ve bir sindirim kofulunda sindirir; koanositlerin kamçı vuruşları suyun sünger içinde dolaşmasına neden olacak mikrofaj beslenmeyi, solunumda gaz alışverişini ve artıkların dışarı atılmasını sağlar.)

KOANOYİT sıf. (fr. *choanoïde;* yun. *khoanos,* huni; ve *eidos,* görünüş'ten). Koanoyit kas, amfibyumlar, kimi sürüngenler ve primatlar dışında bütün memelilerin göz çukurunda bulunan ve göz küresinin göz çukurunda geri çekilmesini sağlayan kas.

KOAPTASYON a. (fr. *coaptation;* lat. *coaptatio, -onis,* uyum'dan). Biyol. Aynı bireyin ya da karşıt cinsiyette iki bireyin gelişmesi sırasında ayrı ayrı oluşan iki organın (üreme organları) geometrik olarak birbirine tam uyması.
—ANSİKL. Koaptasyon için gerekli öğeler protozoadan memelilere kadar tüm gruplarda vardır. Zarkanatlılarla, pulkanatlıların kanatlarındaki asılma aygıtı, kınkanatlılarda elitraların birbirini kavraması, cırcırböcekleri ve çekirgelerin ötme aygıtları, yengeç, su akrebi ve mürekkepbalığının çıtçıt biçimindeki organı, su akrebinin yakalama ayağıyla kınkanatlıların çiftleşme aygıtları kalıp gibi birbirini kavrayabilen koaptasyon organlarıdır. Tüm koaptasyonlarda her iki organ birbirinden bağımsız olarak, birbirine değmeden ve birbirine kalıplık yapmadan gelişir. Koaptasyon oluşumu bu açıdan anlaşılması güç bir sorundur.

KOARTE sıf. (fr. *coarté*). Ruhbil. Rorschach tiplemesinde, yoğun bir duygu ve heyecan tutukluğuyla, ilgilerin ve anlatım biçimlerinin bir kısıtlanmasıyla belirlenen kişilik tipini belirtmek için kullanılır. (İÇEDÖNÜK ve DIŞADÖNÜK tiplerin karşıtı.)

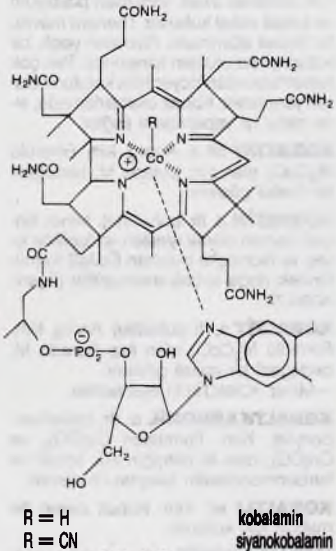
KOASERVAT a. (fr. *coacervat;* lat. *coacervatus,* üst üste yığılı'dan). Biyol. Değişik yoğunluktaki koloidal eriyik tabakalarının üst üste gelmesiyle oluşan çok fazlı sıvı sistemi. (Canlı hücre protoplazmasının büyük moleküllerden oluşan bir koaservat olduğu kabul edilir.)

KOATİ a. (tupi dilinde *coati*). Tropikal Amerika'da yaşayan bazı etçil memelilerin genel adı. (Başlıca türü koati [*Nasua nasua*] bütün Güney Amerika'ya yayılır. Küçükayıgiller familyası.)
—ANSİKL. Koatiler ağaççıldır, halkalı uzun kuyrukları ve uzun, çıplak suratları vardır. Hepçil beslenirlerse de daha çok böcek yerler. Dişileri ve genç erkekleri sürü oluşturur; buna karşılık ergin erkekleri yalnız yaşar. Kolay evcilleştirilirler.

KOB a. Afrika'da yaşayan, erkeklerinde öne kıvrık, enine halkalı boynuzlar bulunan bazı antilopların ortak adı. (Boynuzlugiller familyası; *Hippotraginae* oymağı.)
—ANSİKL. Büyük boylu hayvanlar olan koblar, sular altında kalan savanlarda, bataklıklarda bulunur; erkekler haremlerinin beslenmesini sağlayacak büyüklükte bir toprak parçasını savunurlar. Çeşitli kob türleri arasında beyaz butlu *Kobus defassa,* hilal boynuzlu kob *(K. ellipsiprymnus)* ve bedeni küçük lekeli olan kob *(K. kob)* sayılabilir. Kamışlar arasında yaşayan ve "kızıl antilop" ortak adıyla da bilinen *Redunca* cinsi üyeleri (başlıca türü *Redunca redunca*'dır), daha küçük bedenli ve suya daha az bağımlı olur.

Kobak, Artvin'in Yusufeli ilçesi ve çevresinde erkekler tarafından oynanan, horon türü bir halk oyunu. Genellikle eşlik çalgısı tulumdur ve halka dizilişiyle oynanır. Birkaç bölümden oluşan oyunun bazı bölümlerinde müzik değişir ve oyuna türkü eşliğinde devam edilir.

KOBALAMİN a. (fr. *cobalamine*). Org. kim. Formülü $C_{62}H_{89}CoN_{13}O_{14}P$ olan bir bileşiğin yaygın adı; siyanokobalamin (B12 vitamini) ile kobinamit bu bileşikten türer.

R = H — kobalamin
R = CN — siyanokobalamin
R = CH_2—$C_9H_{10}N_5O_3$ — kobinamit

KOBALT a. (alm. *Kobalt; Kobold,* maden ocaklarıyla ilgili alman efsanelerinde adı geçen cüce bir cinin adından). **1.** Demir ve nikele benzeyen beyaz metal. (Simgesi Co olan kimyasal element.) [Bk. *ansikl.* böl. Kim.] **—2.** *Kobalt mavisi* ya da yalın olarak *kobalt,* ördek mavisi, koyu mavi.
—Anorg. kim. *Kobalt II,* ikideğerli kobalt* bileşikleri ile formülü CoO olan oksit için kullanılır. || *Kobalt III,* üçdeğerli kobalt bileşiklerinin yanı sıra, özellikle formülü Co_2O_3 olan oksit için kullanılır.

Atom numarası: 27
Atom kütlesi: 58,933
Özgül kütlesi: 8,9 g/cm³
Erime sıcaklığı: 1 495 °C
Kaynama sıcaklığı: 2 870 °C
Elektron biçimlenmesi:
[2-8] – $s^2p^6d^7$ – s^2
Yükseltgenme dereceleri:
+2, +3
İzotopları: 54-62
Kararlı izotopu: 59
Doğal kobalt: ^{59}Co: % 100

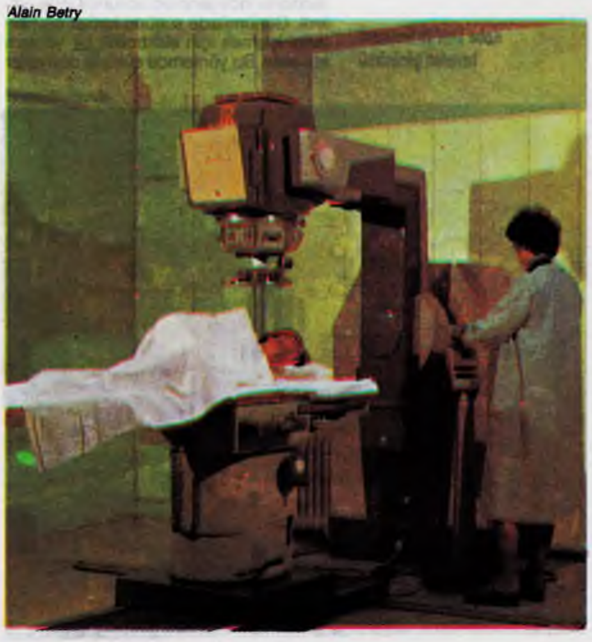
—Ask. *Kobalt bombası,* gövdesi kobalttan ya da dolaylı yoldan radyoaktif duruma geçebilen bir metalden oluşan termonükleer bomba. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Elektroradyol. *Kobalt bombası,* yalnız β ve γ ışınları yaymak üzere süzgeçli kalın bir kurşun kılıf içine yerleştirilmiş olan ve kobalt tedavisinde kullanılan kapalı, metalik ^{60}Co kaynağı. (Koruyucu kılıf üzerinde uzaktan kumandayla açılıp kapanabilen yönlendirici bir pencere bulunur. Işın demeti hastaya yöneltilir. İnce bir ayarlamayla, 1 m uzaklıkta kenarı 5 cm olan bir ışınlama alanı elde edilebilir.) || *Kobalt tedavisi,* radyoaktif kobalttan (kobalt bombası) yayılan ışınların tedavide kullanılması. (Kobalt tedavisinin başlıca kullanım alanı bazı kötücül urların [kanser] ortadan kaldırılmasıdır.)
—Metalürj. *Kobalt kaplama,* bir metali paslanmaya karşı korumak için ince bir kobalt katmanıyla kaplama.
—ANSİKL. Ask. 1953'te denemeleri yapılan ve 1955'te hazır duruma gelen kobalt bombasında, genellikle nükleer bombaların gövdesini meydana getiren çeliğin yerine kobalt kullanılmıştır. Gerçekte bu metal, nükleer tepkimede açığa çıkan nötronların büyük bir bölümünü tutabilir ve uzun süreli (beş yıla kadar) radyoaktif izotoplara dönüşebilir. Bu tip bomba daha çok radyolojik savaş silahlarından sayılır. Stratosfere dağılmamak ya da karaya ya da denize düşmemek koşuluyla, bombanın radyoaktif etkisi uzun süre devam edebilir. Bu silah geniş bir araziyi uzaktan bombalamaya ve girilemeyecek duruma getirmeye elverişlidir. Özellikle savunma amacıyla taktik bir silah olarak kullanılması düşünülmüşse de, günümüzde artık kullanılmaz olmuştur.
—Kim. Kobalt oksit, XVI. yy.'dan beri pigment olarak kullanıldı; ama metal olarak isveçli G. Brandt tarafından ancak 1735

bir kob türü
(Kobus defassa)

Curie enstitüsü'nde (Paris) kobalt tedavisi seansı

Alain Betry

yılında elde edilebildi. Kobalt, gümüş beyazlığında, yassılaştırılabilen bir katıdır. Oda sıcaklığında ferromanyetik bir metaldir; ancak bu özelliğini 1 150 °C'ta kaybeder (Curie noktası). Soğuk havadan etkilenmez, 300 °C'a doğru oksitlenir. Klor ve kükürtle bileşir, kuvvetli asitlerde çözünür. Bir geçiş metali olarak, geçiş metallerinin temel özelliklerini içerir. Daha çok nikele benzer ve nikel gibi pek çok kompleks oluşturur; bu komplekslerde küçük çaplı, iki ya da üçdeğerli katyonlar (Co^{2+}, Co^{3+}) durumunda yer alır.

Önemli kobalt cevherleri, gümüş bakımından zengin arsenürler (smaltitler) ile nikel ve kobaltın çift sülfürleri, yani arsenosülfürlerdir (kobaltitler). Oksitli cevherlerine (asbolanlar, asbolitler) daha az rastlanır.

• *Kobalt bileşikleri.* Demirin olduğu gibi kobaltın da üç oksidi vardır: kobalt oksit (CoO), yeşil-boz bir katıdır; ilgili karbonatının kavrulması sonunda elde edilir. Buna denk düşen hidroksidi $[Co(OH)_2]$ pembe bir çökeltidir. Nitratın kavrulması sonunda hazırlanan kobalt birbuçukoksit (Co_2O_3, seskioksit) ise siyah bir katıdır. Kobalt birbuçukoksit ısıtıldığında karmaşık oksidi (Co_3O_4) verir.

Kobaltın başlıca tuzları şunlardır: kobalt klorür ($CoCl_2$). Çözeltisi soğukken pembedir, ısıtıldığında mavi bir görünüm alır. Kobalt sülfür (CoS) siyahtır. Suda çözünen bir kobalt tuzunun hidrojensülfürle tepkimesi sonunda elde edilir. Kobalt sülfat ($CoSO_4$), demir II sülfatın izomorfu olan hidratlı kırmızı kristaller meydana getirir.

Kobalt çok sayıda amonyaklı kompleksler verir; bunların en önemlileri, kobaltın üçdeğerli olduğu *aminokobaltat III* bileşikleridir.

Kobalt, hücre yaşamında, özellikle kan yapımında zorunlu bir oligoelementtir. B12 vitamini ya da başka bir deyişle siyanokobalamin*in bileşimine girer.

• *Kobalt tuzlarının ayırtedici özellikleri.* Çözelti halinde pembe ya da kırmızı bir renge bürünen, ancak ısıtıldığında mavileşen kobalt tuzları, potasyum hidroksitle mavi bazik bir tuz çökeltisi verir; bu çökelti, alkali fazlasında pembeleşir. Kobalt tuzları, boraksla birlikte hamlaç altında eritildiğinde mavi bir inci meydana getirir.

• *Özütlenmesi ve üretimi.* Günümüzde yüksek arılıkta kobalta gereksinim duyulduğundan ve kobaltlı çözeltilerin arılaştırılması konusunda önemli ilerlemeler sağlandığından pirometalürjik yolla kobalt özütleme yöntemleri, yerlerini yavaş yavaş hidrometalürjik yeni yöntemlere bırakmıştır. Eskiden kobalt, arılaştırılmış oksitlerin karbonla indirgenmesi sonunda elde edilirdi. Günümüzde sülfürlü kobalt cevherlerini işlemek için elektrolitik bir yöntem kullanılır. Bu yöntemde sülfürlü cevherler önce uygun bir sıcaklıkta kavrulur; daha sonra bu kavurma ürünleri, işlem sonunda oluşan SO_2'den elde edilen sülfürik asit çözeltisiyle seçimli bir liçing işlemine uğratılır. Metaller daha sonra bu liç çözeltisinin elektroliziyle kazanılır.

• *Kullanım alanları.* Arı kobaltın metal olarak çok az kullanım alanı vardır. Buna karşılık alaşımlarına ilginç mekanik ve manyetik özellikler kazandırır. Seramik sanayisinde pigment, petrokimyada katalizör olarak kullanılan kobalt bileşiklerinden hayvancılıkta yem sanayisinde yararlanılır. Kobalt üretiminin geri kalan bölümü (yaklaşık % 75), sürekli mıknatıslı alaşımlarla ateşe dayanıklı süperalaşımların, özel çeliklerin yapımında kullanılır. Kesme takımlarının yapımında yararlanılan çelik ve alaşımlara kimi zaman % 60'a dek kobalt katılır. Aynı zamanda bu metalden, aşınma ve korozyona, özellikle yüksek sıcaklıkta yükseltgen ortamlara karşı dirençli çelik ve alaşımların hazırlanmasında geniş ölçüde yararlanılır. Nitekim hızlı kesme çelikleri, bileşimlerine % 10 kobalt katılarak iyileştirilir (çok hızlı kesme çelikleri). Stellit türü alaşımlar, % 40-50 oranında kobalt, ayrıca karbon, krom, tungsten içerir. Uçak türbinlerindeki gelişme, kobalt ağırlıklı pek çok alaşımın üretimini zorunlu kıldı. Sinterlenmiş sert alaşımlara % 3 -13 oranında katılan kobalt, sert Widia elementleri olan tungsten, titan ya da molibden karbürler için bir bağlayıcı işlevi görür.

Sürekli mıknatıslı çeliklerde kobalt oranı, % 5-40 arasında değişir. 1920'den bu yana, Koster, Mişima ve Honda'nın çalışmaları sonucu demir, kobalt, krom, tungsten ve gerektiğinde titan ve molibden katılarak elde edilen çelik ve alaşımlara, klasik tungsten-krom çeliklerine oranla çok daha üstün, ilginç manyetik özellikler kazandırıldı. Kobalttan ayrıca elektrik direnç tellerinin (demir, krom, alüminyum, kobalttan oluşan kantal alaşımı), genleşme katsayısı düşük paslanmaz alaşımların yapımında yararlanılmaktadır.

Seramik ve cam sanayilerinde çok büyük miktarda *smalt*, yani mavi potasyum ve kobalt silikat kullanılır. Thenard mavisi, bir kobalt alüminattır. Riemann yeşili, bir kobalt-çinko oksitleri karışımıdır. Pek çok kobalt tuzundan boyacılıkta kurutucu olarak yararlanılır. Kobalt oksit sırlamada, sırın daha iyi yapışmasını sağlar.

kobay

Boutin-Explorer

Kobe kent ve limanının havadan görünümü

KOBALTAT III a. Anorg. kim. Formülü M_2CoO_3 olan tuz; burada M, birdeğerli bir metali gösterir.

KOBALTİN a. (fr. *cobaltine*). Miner. Kobalt cevheri olarak işletilen ve özellikle İsveç ve Norveç'te bulunan CoAsS formülündeki doğal kobalt arsenosülfür. (Eşanl. KOBALTİT.)

KOBALTİT a. (fr. *cobaltite*). Anorg. kim. Formülü M_2CoO_3 olan tuz; burada M, birdeğerli bir metali gösterir.
—Miner. KOBALTİN'in eşanlamlısı.

KOBALTKARBONİL a. (fr. *cobalt-carbonyle*). Kim. Formülleri $Co(CO)_3$ ve $Co(CO)_4$ olan iki bileşiğin adı; kobalt ve karbonmonoksidin bileşme ürünleridir.

KOBALTLI sıf. Kim. Kobalt içeren bir madde için kullanılır.

KOBALTOMENİT a. (fr. *cobaltoménite*). Miner. Doğal kobalt selenit.

KOBAMİT a. (fr. *cobamide*'den). Biyokim. B12 vitaminin çekirdeği.

KOBAN KÜLTÜRÜ a. Arkeol. Kuzey Kafkasya'nın Tunç çağdan Demir çağına geçişini belirleyen uygarlık (İ.Ö. 2000-1500). Kuzey Osetya* Özerk Cumhuriyeti'nin Koban köyünde ortaya çıkarılan mezarlıklarda ele geçen (1869) tunç eşyadan ötürü bu adla anıldı. Tek kişilik taş sandıklarından oluşan mezarlarda tunç baltalar, hançerler, at koşum takımları, kemer, toka, bilezik, yüzük, küpe gibi takılar ve çeşitli seramikler bulundu.

KOBAR a. Zool. ÇULARA'nın eşanlamlısı.

KOBARİD → CAPORETTO.

KOBAY a. (tupi dilinde *sabuya*). **1.** Kısa bacaklı, 4 el ve 3 ayak parmaklı, *Cavia* cinsinden kemirici memelilerin (özellikle de *Cavia porcellus* türünün) ortak adı. (Kobaygiller familyası.) **—2.** Deneyde kullanılan canlı: *Kobay kullanmak.* **—3.** Deney konusu: *İnsanları kobay olarak kullanmak.*
—ANSİKL. Kobayların 13 türü bilinir: en yaygın tür olan *Cavia porcellus* bazen evde beslemek için, bazen tıp ve biyoloji laboratuvarlarında deney hayvanı olarak kullanılmak üzere (ancak sıçan ve fareler giderek kobayın yerini almaktadır), bazen de kesip yemek için (Peru) yetiştirilir. Kobaylar çayırlarda yaşayan, gececi, toprakaltı yuvalarında barınan, otçul, yavaş üreyen (her batında çok az gelişmiş, kısa süre içinde yuvadan ayrılan, 2 yavru doğurur) hayvanlardır.

KOBAYAŞİ MASAKİ, japon sinemacı (Otaru 1916). Kinoşita Keisuke'nin asistanıydı. İlk filmini *(Musuko no seişun)* 1952' de gerçekleştiren sanatçı, ardından *Magokoro* (1953) ve *Kono hiroi sora no dokoka ni* (1954) adlı filmleri çevirdi. 1959 -1961'de en uzun çağdaş filmlerden birini yaptı: *Ningen no coken* (sekiz saatlik bir film, Cupei Gomikava'nın yapıtından). Daha sonra *Seppuku* (1962), *Kvaidan* (1964) [Lafcadio Hearn'ın bir yapıtından], *Coi-uçi* (1967), *Nippon no Seişun* (1968), *İnoçibonifuro* (1971), *Kaseki* (1974), *Moyunu aki* (1979), *Tokyo Saiban* (1983) [uzun metrajlı belgesel], *Şokutaku no nai ie* (1985) gibi filmler çekti.

KOBAYAŞİ TAKİCİ, japon romancı (Akita 1903-Tokyo 1933). Çok erken yaşta işçi hareketinden yana çıktı ve iki belgesel roman yazdı: *Senkyuhyaku nicu haçinen sangatsu cugo niçi* (1928) ve *Kani -kosen* (1929). Özellikle son yapıtı onu birden, genç proletarya edebiyatının başlıca öncülerinden biri yaptı. Siyasal etkinlikleri nedeniyle tutuklandı ve polis tarafından işkenceyle öldürüldü.

KOBAYGİLLER a. Güney Amerika'da yaşayan oklukirpimsi kemiriciler familyası. (Başlıca türleri kobay [yaklş. 12 tür] ve maradır. Bil. a. *Caviidae.*)

KOBBA (EL-), esk. **Kuba,** Cezayir'de komün, başkent Cezayir'in banliyösü, Sahel tepelerinde, Cezayir koyuna bakan yamaçta; 78 300 nüf. El-Kobba'yı 1832'de alsacelı göçmenler kurdu.

KOBDO a. Moğolistan'da yetişen yabanıl at ırkı. (Görünüşü hem ata, hem eşeğe benzer. Düz renkli donludur.)

KOBE, Japonya'da kent, Honşu adasında, Hyogo ilinin merkezi, Osaka koyunun kuzey kıyısında, Rokko dağı eteğinde; 1 477 423 nüf. (1990) [aslında Kobe ve Hyogo, Keihanşin bitişikkenti içinde kalır]. XIX. yy. ortasında bir balıkçı köyü olan Kobe, kıyı derinliği yetersiz Osaka'nın limanı oldu. Osaka'nın 1960'lı yıllarda büyük bir limana kavuşmasına karşın, Kobe'nin yoğun liman trafiği sürmektedir. Tonaj bakımından Yokohama'ya eşit olan (yaklş. yılda 200 Mt) Kobe limanı trafiği, ülke ihracatının % 15'ini, ithalatın % 8'ini sağlar. Bu ticaret sayesinde kurulan sanayi (demir-çelik, makine, gemi yapımı, kimyasal maddeler ve besin ürünleri) B.'da Osaka sanayisinin bir devamıdır. Kent, Rokko dağının eteğiyle Japon denizi arasında yaklaşık 10 km boyunca uzanır. Denizden kazanılan topraklar üzerinde genişlemektedir. Yokohama'da olduğu gibi Kobe'de de, kalabalık bir yabancı topluluğu yaşamaktadır.

KOBELL (Wilhelm VON), alman ressam (Mannheim 1766 - Münih 1855). XVII. yy.'ın hollandalı ustalarından etkilenen sanatçı, 1808'de Münih sarayı'nda savaş ressamlığına, 1814'te akademide profe-

sörlüğe getirildi. Romantik dönemde Güney Almanya burjuva resminin temsilcisi olan Kobell, açık renk tonlarıyla, çoğu kez figürleri ön plana alarak, net ve güçlü biçimde işlenmiş, engin görünümlü manzara resimleriyle (*Schorndorf yakınında avcılar,* 1823, Essen müzesi) ün kazandı.

KOBELLİT a. (fr. *kobellite;* öz. a. F. von *Kobell*'den). Miner. Bazı kobalt madenlerinde rastlanan doğal kurşun ve bizmut antimon sülfür.

KØBENHAVN, Kopenhag'ın danca adı.

KOBER a. Bağcılıkta önemli yeri olan bir aşıanacı. (Kober kalkere oldukça dayanıklı olan ve çok güçlü aşılı çubuklar veren bir amerikan asması [*Riparia berlandieri*] melezidir.)

KOBERGER (Anton), alman matbaacı (1445'e doğr. - Nürnberg 1513). 1471'e doğru Nürnberg'e yerleşti. Tanrıbilim, felsefe ve kaliteli resimli kitapların basımında uzmanlaştı. Güçlü bir sanayi ve ticaret örgütü bulunan ilk basımcıdır (1509'da 24 baskı makinesi ve 100'den fazla işçisi vardı, ayrıca Avrupa'nın belli başlı kentlerinde de temsilcilikleri bulunuyordu).

KOBEZ a. Zool. KIZILBACAK KERKENEZ' in eşanlamlısı.

KOBILYANSKAYA (Olga Yulianova), ukraynalı kadın romancı (Gura-Humorului, Romanya, 1863 - Çernovtsıy 1942). Burjuvaziye karşı ve feminist olan Kobılyanskaya, kimi zaman natüralizmden izler taşıyan hikâyelerinde (*la Banque rurale* [fr. çev.], 1895; *Aux champs* [fr. çev.], 1898; *la Terre* [fr. çev.], 1902) doğum yeri Bukovina köylülerinin yaşamını gerçekçi bir üslupla canlandırdı.

KOBİNAMİT a. (fr. *cobinamide*). Org. kim. Formülü $C_{72}H_{100}CoN_{18}O_{17}P$ olan bileşik; metabolizmada B12 vitamininin etkin biçimini oluşturur. (Kobinamitte, B12 vitamininin R = CN grubu yerine, adenozindeki $R = CH_2—C_9H_{10}N_5O_3$ grubu geçer.)

KØBKE (Christen), danimarkalı ressam (Kopenhag 1810 - *ay. y.* 1848). Özellikle Eckersberg ile çalıştığı Kopenhag akademisi'nde öğrenim gördü (1822-1832); ışığın niteliğine ve renk inceliklerine bağlı, ağırbaşlı bir sanat ortaya koydu. Ev içi sahneleri, portreler ve manzara resimleri yaptı (*Sabah ışığında Osterbro'dan bir görünüm,* 1836, Güzel sanatlar müzesi, Kopenhag).

KOBLENZ, Almanya'nın, Rheinland-Pfalz eyaleti sınırları içinde kent, Moselle ve Ren ırmakları kavşağında; 107 300 nüf. (1989). Ortaçağ'dan kalma kiliseler. XVIII. yy. sonunda yapılmış şato. Yönetim ve ticaret merkezi. Besin sanayisi (bira, şarap) ve otomobil yapımı. Taşıt lastiği. Alüminyum metalürjisi. Ren'in sağ kıyısında Ehrenbreitstein kalesi.
—Tar. Koblenz İ.Ö. 9'da Drusus tarafından kurulan tahkimli bir roma ordugâhının sitiydi (*Confluentes*). 843'te kentteki bir kilisede toplanan bir imparatorluk diyeti, Karolenj İmparatorluğu'nun paylaşılma koşullarını saptayan Verdun antlaşması'nı hazırladı. Lotharingia'ya verilen Koblenz, 978'de Roma Germen İmparatorluğu'na katıldı. Rheinland'daki başpiskoposluk kentlerinden biriydi. 1792'de Condé çevresindeki fransız göçmenleri burada toplanırlardı; 1798-1813 arasında fransız Rhin-et-Moselle *département*'ının merkezi oldu. 1815'ten sonra Prusya'ya katıldı. 1918'de Müttefik kuvvetler tarafından işgal edildi, 1919-1929 arasında müttefiklerarası Yüksek-Komisyon'un merkezi oldu, 1944'te kısmen yıkıldı, 9 mart 1945'te Müttefikler tarafından alındı.

KOBLET (Hugo), isviçreli bisikletçi (Zürich 1925 - *ay. y.* 1964). 1951'de Fransa turu'nu kazandı; İtalya turu'nu kazanan ilk yabancıdır (1950).

KOBO a. 1/100 naira değerindeki nijerya bozuk parası.

KOBO DAİŞİ, japon buddhacılığının büyük ustası **Kukai**'ye (774-835) ölümünden sonra verilen unvan. Kukai, gerçek öğretiyi bulmak amacıyla 804'te Çin'e gitti ve orada buddhacılığın ustası Huiguo ile birlikte kutsal metinleri inceledi. Huiguo'nun ölümünden sonra Japonya'ya döndü (806) ve büyük bir saygıyla karşılandı. Burada *Şingon* (Gerçek söz) tarikatını ve Koya dağı manastırı'nı kurdu (816). Bu manastır günümüzde de Japonya'nın belli başlı manastırlarından biridir. Kobo Daişi, *hiragana* yazı sisteminin mucidi sayılır.

KOBOLD a. (*eciş bücüş adam* anlamında alm. sözc.). Germen folklorunda evin koruyucusu olan, ayrıca da kötü şakalar yapabilen dost cin.

KOBRA a. (port. *cobra,* suyılanı'ndan). Afrika ve Asya'nın tropikal bölgelerinde yaşayan, öndenoyuklu zehirli yılanların ortak adı. (Başlıca cinsi *Naja;* kobragiller familyası.)
—ANSİKL. Kobralar, suyılanıgiller familyası üyelerine benzer. Bunlar oldukça büyük, boylarına göre az saldırgan, kurbağalar ve küçük memeli hayvanlarla beslenen hareketli kara yılanlarıdır. İçlerinden en ünlüsü düşmanını etkilemek için dikildiğinde başını süsleyen şekil nedeniyle "gözlüklü yılan" da denilen hint kobrasıdır *(Naja naja).* Bu kobranın boyu en çok 2 m olur ve nemli yerlerde yaşar. Yılan oynatıcıları bu kobra türünü kullanır. Hindistan yarımadasında bir başka kobra türü daha bulunur; dünyanın en büyük yılanlarından biri olan (6 m) bu hayvana şah kobra ya da hamadriyad *(Orphiophagus hannah)* adı verilir. Çok zehirli olan, nerdeyse yalnızca suyılanları ve pitonlarla beslenen şah kobra, bir fili öldürebilirse de sayıları çok azalmıştır. Öbür kobra türleri: Afrika ve Asya'nın yarı kurak bölgelerinde yaşayan, oldukça saldırgan mısır kobrası *(Naja haje);* savanlarda bulunan kara boyunlu kobra *(N. nigricollis);* zehirini, uzaktan tükürerek fırlatabilen Güney Afrika'ya özgü tüküren kobra *(Haemachatus haemachatus);* Afrika ve Asya'nın çorak bölgelerinde yaşayan çöl kobrası *(Walterinnesia aegyptia)* ve balıklarla beslenen, Tropikal Afrika'da yaşayan su kobraları (*Boulengerina* cinsi üyeleri).

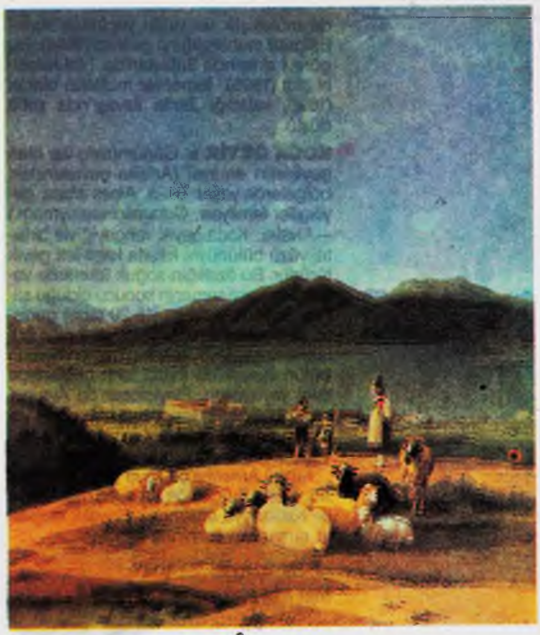
kobra

arkadan görünüş

önden görünüş

KOBRAGİLLER a. Sıcak bölgelerde, özellikle de Asya'nın güney-doğu'sunda ve Avustralya'da yaşayan, suyılanlarına benzeyen, ama zehirli yılan familyası. (Bil. a. *Elapidae.*)
—ANSİKL. Kobragillerin en ünlüleri özellikle asya kökenli kobralar, afrika kökenli mambalar ve bedeninde sarı ile siyah renkli halkalar bulunan *Bungarus* cinsi üyeleridir. Bungaruslar bedenleri çoğunlukla kırmızı halkalı ve daha küçük boylu, "mercan yılanı" denilen başka bir kobragiller öbeğiyle karıştırılır; oysa mercan yılanlarına Tropikal Amerika'da (*Micrurus* cinsi), Kuzey Afrika'da (*Elaps* cinsi) ve Tropikal Asya'da (*Maticora* ve *Calliophis* cinsleri) rastlanır. Avustralya'daki kobragiller, engerekgiller familyası üyelerinin rekabetiyle karşılaşmadıklarından büyük farklılıklar gösterirler ve bu kıtada hepsi doğurgandır, bütün ekolojik çevrelerde bulunan yaklaşık otuz kadar cinsi vardır.

KOBZA a. Eskiden Ukrayna'da çok yaygın olan lavta ailesinden telli halk çalgısı. (Teknesi bombeli olan oval biçimli kobzanın, yalnızca 4'ünde melodi çalınan 12-16 teli vardı. Ortasında bir gülün bulunduğu göğsü kaplayan öbür teller de boş olarak çalınırdı.) [Eşanl. BANDURA.]

Blauel Bavaria

Wilhelm von **Kobell**
Tegernsee'den bir görünüm (1838)
Neue Pinakothek, Münih

KOCA a. **1.** Evli bir kadının eşi, eş. **—2.** *Koca bulmak,* kendisiyle evlenecek bir erkek bulmak. ‖ *Kocaya kaçmak,* ailesinin izni ya da rızası olmaksızın nikâhlanmadan evlenmek ereğiyle bir erkekle kaçmak. ‖ *Kocaya varmak,* kadın ya da kızdan söz ederken, evlenmek. ‖ *(Bir kızı) kocaya vermek,* evlendirmek.

KOCA sıf. **1.** Oylumca büyük, geniş, iri olan şey için kullanılır: *O koca binada tek başına oturur. Koca alanda iğne atsan yere düşmeyecek.* **—2.** Saygıdeğer, ulu: *Koca hükümdar çocuk gibi seviniyordu.* **—3.** Yaşlı, ihtiyar: *Koca adam.* **—4.** Ad gibi kullanılan kimi sıfatların başına gelerek, onların anlamını pekiştirip vurgular: *Seni gidi koca budala seni.* **—5.** *Koca bebek,* yaşamıyla davranışları bağdaşmayan, yaşına göre davranışları gelişmemiş kimse için söylenir. ‖ *Koca herif olmak,* sözkonusu çocuksa, artık büyük sayılabilecek bir duruma gelmek (tkz.). ‖ *Koca kafa,* kafası büyük olan; anlama, öğrenme yeteneği kıt kimse. ‖ *Koca koca,* büyük büyük; iri parçalar biçiminde: *Koca koca evler yapmışlar. Dilimleri koca koca kesmeyin.* ‖ *Koca oğlan,* "ayı" anlamında alay yollu kullanılır.
—El sant. *Koca bıçak,* XV. ve XVI. yy.'larda kullanılan kısa saplı, eğri ve uzun namlulu bir tür bıçak. (B. Anadolu'da ve korsanlarca kullanıldığı bilinen bıçak, kuşak arasında ya da belde taşınır, sapı genellikle kemikten olurdu.)
—Kur. tar. *Koca kavuklu,* Osmanlı devletinde ilmiye sınıfı mensuplarının disiplin işleriyle ilgili memur. (Kavuğunun büyüklüğünden ötürü bu adla anılırdı.)

KOCA ALBACAK a. Zool. İzlanda'dan Sahalin'e kadar uzanan alanda yaşayan, kırmızı ayaklı ve gagalı, böcekçil kuş. (Benekli kızılbacak adıyla da bilinen bu kuş, sulak çayırları, bataklıkları, göl kıyılarını sever. Kuzey ülkelerinde yuva yapar; ama kışı güney ülkelerinde geçirir. Bil. a. *Tringa totanus* ya da *Totanus calidris;* çullukgiller familyası.)

KOCA BEKİR PAŞA → BEKİR PAŞA Koca.

KOCA CAFER PAŞA, türk vezir (öl. Zenta 1697). Enderun'da yetişti. Mutasarrıf olarak dış hizmete çıkarıldı. Erzurum ve Van beylerbeyi oldu. Vezirlik payesiyle Sıvas valiliğine atandı (1685). Çeşitli yerler-

de müfettişlik ve valilik yaptıktan sonra Belgrad muhafızlığına getirildi (1694). Bu görevi sırasında Sırbistan'da Titel kalesini aldı (1695). Temeşvar muhafızı olarak (1696) katıldığı Zenta savaşı'nda şehit düştü.

■ **KOCA GEYİK** a. Günümüzde var olan geyiklerin en irisi. (Arktika çevresindeki bölgelerde yaşar. Bil. a. *Alces alces;* geyikgiller familyası, *Odocoileinae* oymağı.) —ANSİKL. Koca geyik, rengeyiğiyle birlikte, yüzü bütünüyle kıllarla kaplı tek geyik türüdür. Bu özelliğin soğuk ülkelerde yaşamaya uyarlanmanın sonucu olduğu sanılır. Boynuz çatalları (15-20 tane) geniştir ve boynuz açıklığı yaklaşık 2 m'yi bulabilir. Koca geyik eskiden hemen hemen bütün Avrupa'da (hatta tarih çağlarında bile) yayılıyordu. Pleyistosen'de Avrupa'nın turbalık kesimlerinde ve İzlanda'da yaşamış, boynuz açıklığı 4 m'yi bulan iri geyikle soy bağı bulunduğu sanılır.

Kuzey Amerika'da koca geyiğe *orinyal* adı verilir. Bu geyiğe Amerika'da, Alaska ile Kaliforniya arasındaki Kayalık dağlar'ın ormanlık kesiminde rastlanır.

dişi **koca geyik**in başı

erkek **koca geyik**

KOCA HÜSREV PAŞA, türk sadrazam (? 1756 - İstanbul 1855). Abaza kökenlidir. Küçük yaşta köle olarak İstanbul'a getirildi, Enderun'da eğitim gördü. Kaptanıderya Küçük Hüseyin Paşa'nın mühürdarlığını, kethüdalığını yaptı. Mısır'da, Fransızlar'la savaştı, Reşit'i ele geçirdi (eylül 1801). Aynı yıl Mısır valiliğine atandı, burada Nizamı cedit birlikleri kurma girişimi, arnavut askerlerin ayaklanmasıyla sonuçlandı; Kahire'yi terk etmek zorunda kaldı (mayıs 1802). Çeşitli yerlerde valilik, muhafızlık yaptıktan sonra 1811'de kaptanıderyalığa getirildi. Yaklaşık 6 yıl kaldığı bu görevden Halet Efendi'nin etkisiyle azledildi. Mora ayaklanması başlayınca yeniden kaptanıderyalığa atandı (1822); asilerin denizle bağlantısını kesmekte başarılı oldu. Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın ısrarı karşısında görevden alındı; ancak talepleri gittikçe artan Mehmet Ali Paşa'nın rakibi olarak padişahın yanındaki nüfuzu güçlendi. 1827'de Asakiri mansure seraskerliğine getirildi; ordunun yenileştirilmesi için çalıştı. Bu arada Babıâli'de önemli mevkilere eski kölelerini yerleştirerek durumunu sağlamlaştırmayı da ihmal etmedi. 1828-1829 Türk-Rus savaşı'nın yenilgiyle sonuçlanması nüfuzunu etkilemedi. Osmanlı İmparatorluğu'nu sarsan Mehmet Ali Paşa ayaklanması sırasında da durumunu korudu ve bu mücadeleyi yönetti; Mehmet Ali Paşa kuvvetlerinin Kütahya'ya kadar gelmesi üzerine Ruslar'la yapılan Hünkâr iskelesi antlaşması'nın (1833) başlıca mimarı oldu. 1837'de seraskerlikten azledildi; 1838'de yeni kurulan Meclisi vâlâyı ahkâmı adliye'nin başkanlığına getirildi. Mısır sorununun alevlenmesiyle yeniden ön plana çıktı. Abdülmecit'in tahta çıkışının (1 temmuz 1839) ertesi günü Mehmet Emin Rauf Paşa'dan Mührü hümayun'u zorla alarak kendisinin sadrazamlığa getirilmesini sağladı. Ancak bu atama, rakibi kaptanıderya Firari Ahmet Fevzi Paşa'nın donanmayla birlikte Mehmet Ali Paşa'nın yanına kaçmasına neden oldu ve Mısır sorunu iyice çıkmaza girdi. Hariciye nazırı Mustafa Reşit Paşa'nın padişahı ikna ederek Tanzimat fermanı'nı (Gülhane hattı hümayunu) ilan etmesi (1839) Hüsrev Paşa'nın durumunu sarstı; haziran 1840'ta azledildi ve Tanzimat'a karşı olduğu gerekçesiyle yalısında oturmaya zorlandı. Bir süre sonra da rüşvet aldığı savıyla yargılandı; vezirlik rütbesi geri alınarak Tekirdağ'a sürüldü (1840), ancak bir yıl kadar sonra İstanbul'da oturmasına izin verildi. 1846'da yeniden seraskerliğe atandı, ama aynı yıl içinde azledildi; Emirgân'daki yalısına çekildi.

Döneminin en ilgi çekici kişiliklerinden biri olan Hüsrev Paşa, Mahmut II dönemi reformlarının destekleyicisi ve uygulayıcısıydı. Ancak, Tanzimat'ın ve onun kadrosunun karşısında yer aldı. Hüsrev Paşa'nın özelliklerinden biri de, konağında yetiştirdiği köleleri devlet hizmetine yerleştirmesi ve bunu, kendi etkisini korumak için bir araç olarak kullanmasıydı. (→ Kayn.)

KOCA KULAKLI YARASA a. Bütün Avrupa'da, ılıman iklimli Asya'da ve Kuzey Afrika'da yaşayan, iri kulaklı yarasa. (Bil. a. *Plecotus auritus;* yassıburunluyarasagiller familyası.)

KOCA MUSA PAŞA, türk kaptanıderya (öl. 1646). Enderun'da yetişti; Mısır valiliği, Budin beylerbeyliği gibi devlet hizmetlerinde bulundu. Hanya fatihi olarak tanınan Silahtar Yusuf Paşa'nın idamından sonra kaptanıderyalığa getirildi (1646), aynı yıl serdarıekrem Semin Mehmet Paşa'yla birlikte Girit'e gitti. İstanbul'a dönüşte, Eğriboz açıklarında karşılaştığı bir venedik filosuyla giriştiği savaşta şehit düştü.

KOCA MUSLİHİTTİN AĞA, boşnak kökenli yeniçeri ağası (öl. İstanbul 1650). Yeniçeri ocağı'nda yetişti. Sekbanbaşı, Murat IV tahta çıktıktan (1623) sonra da yeniçeri ağası oldu. Padişahın Revan seferi sırasında (1635) İstanbul muhafızı olarak görev yaptı. Yeniçeriler üzerindeki etkisini olumlu yönde kullanarak ocağı sıkı bir disiplin altına aldı. Erzurum'da devlete karşı ayaklanan Abaza Mehmet Paşa'nın üzerine gönderildi ve onu teslim alarak İstanbul'a getirdi (1628). Atmeydanı* vakası'nda (28 ekim 1648) yeniçerilerin başında sipahilerin üzerine saldırarak ayaklanmayı bastırdı. Bu olaydan sonra etki ve saygınlığı büsbütün arttı.

KOCA MUSTAFA PAŞA, türk sadrazam (öl. Bursa 1512). Devşirmedir; Enderun'da yetişti, kapıcıbaşılıkla Saray'dan çıkarıldı; bu görevi sırasında Papalık'ın gözetiminde bulunan Cem Sultan'ın durumunu görüşmek üzere Roma'ya gönderildi (1490). Rumeli beylerbeyliğine (1498), vezirliğe (1501), Hersekzade Ahmet Paşa'nın yerine sadrazamlığa (1511) getirildi. Yavuz Sultan Selim'in tahta çıkışından (nisan 1512) sonra da görevini korudu, ama şehzade Ahmet'le gizlice haberleştiği anlaşılınca idam edildi. İstanbul'da adıyla anılan semtte cami, medrese, imaret, mektep yaptırdı.

KOCA NADASKUŞU a. Zool. Kuzey ve Orta Avrupa'da yuva yapan kervançulluğu. (Büyük kervançulluğu adıyla da bilinen bu kuşun gagası çok uzun ve aşağı kıvrıktır. Başı, boynu, sırtı koyu kahverengi, sırtın kuyruğa yakın kesimi, kuyruksokumu ve kuyruğu beyazdır. Boynunda, göğsünde, karnında dar, bedeninin yanında geniş koyu kahverengi çizgiler vardır. Yerli, gezici ve göçmen olanları vardır. Solucanlar, böcekler, su hayvanları ve kabuklularla beslenir. Bil. a. *Numenius arquata;* çullukgiller familyası.)

KOCA NİŞANCI → CELALZADE MUSTAFA ÇELEBİ.

KOCA RAGIP PAŞA, türk sadrazam ve şair (İstanbul 1698 - *ay. y.* 1763). Defterhane kâtiplerinden Mehmet Şevki Efendi'nin oğlu. İyi bir öğrenim gördü. Bağdat'ta defterdarlık, sadaret mektupçuluğu gibi görevlerde bulundu. 1740'ta reisülküttap, 1743'te Mısır valisi oldu. Halep'te bulunduğu sırada azledilen Köse Bahir Mustafa Paşa'nın yerine Osman III tarafından sadrazamlığa getirildi (11 ocak 1757). Üst düzeydeki görevlilerin, özellikle de sadrazamların çok sık değiştirildiği bir dönemde, Ragıp Paşa ölümüne değin kesintisiz olarak altı yıldan fazla sadarette kalmayı başardı. Bunda yöneticilik yeteneği kadar Ahmet III'ün damadı ve Mustafa III'ün eniştesi oluşunun da rolü bulunduğu düşünülebilir. Ragıp Paşa'nın sadrazamlığı, genelde imparatorluğun sakin ve savaşsız bir dönemine rastladı. Bu nedenle, mali konularda bazı reformlar yaptı, gelecekteki bir savaşa karşı ordu içi eğitime ve yeni savaş gemilerinin yapımına,1755 ve 1756'da art arda iki yangın felaketine uğrayan İstanbul'un imarına önem verdi. Laleli camisi de onun sadrazamlığının ilk aylarında başlatılmış işlerdendir. Koca Ragıp Paşa, Laleli semtinde, kendi adını taşıyan kütüphanenin bahçesine gömüldü.

Koca Ragıp Paşa usta bir edebiyatçı olarak da tanınmıştı; divan şiirinin XVIII. yy.'da Nedim ve Şeyh Galip'ten sonra yetişen en önemli temsilcisiydi. Nabi yolunda, bilgece yazılmış şiirleriyle ünlüdür. Şiirde bilgelik yolunu seçmesi, onun ağırbaşlı kişiliğine bağlanabilir. Sağlam yapılı, açık ve aydınlık bir anlatımı vardır. Düşüncelerinde, çevreden ve günlük yaşayıştan gelme izler sezilmektedir. *"Şecaat arz ederken merd-i kıpti sirkatin söyler"* (çingene kabadayısı cesaret taslarken hırsızlığını söyler), *"Eğer maksud eserse mısra-ı berceste kâfidir"* (eğer maksat yapıtsa, seçkin dize yeter), *"Ne ararsan bulunur derde devadan gayrı"* yolunda yazılmış birçok dizeleri, atasözü gibi, halk arasında yayılmıştır.

Şiirlerini sağlığında bir araya toplamamıştır; eldeki *Divan,* ölümünden sonra düzenlenerek bastırılmıştır (Bulak, 1857). Bunun dışında, *Sefinet ür-Ragıb* (1839) adlı arapça bir risalesi, çeşitli devlet işleri hakkındaki yazılardan ve mektuplardan oluşan *Telhisât* [*Münşeât*] (Bulak, 1837), Belgrad'ın alınmasını anlatan *Fethiyye-i Belgrad,* Babıâli ile İran arasında 1736'da geçen barış görüşmeleri hakkında bir rapor niteliğinde olan *Tahkik ve tevfik* adlı türkçe yapıtları ve farsçadan çevirmeye başladığı yarım kalmış iki tarih çevirisi vardır.

Koca Sekbanbaşı risalesi, Koca Sekbanbaşı tarafından Şehzade Mustafa'ya (Mustafa IV) dünyanın durumu hakkında bilgi vermek ve ona devlet yönetimini öğretmek amacıyla yazılan siyasetname (1806). Yazarı hakkında kaynaklarda yeterli bilgi bulunmamaktadır. Risalenin başlıca özelliği, Yeniçeri ocağı karşısında ateşli bir Nizamı cedit yanlılığıdır. Nizamı cedit ocağı'nın savunması niteliğinde olan yapıt, ocağın kuruluşunu gerektiren nedenleri ve geri planda kalmış bazı olayların iç yüzünü açıklaması bakımından da önemli bir belge değeri taşımaktadır. Risalede, 1789 Fransız devrimi ve Avrupa'daki yankıları, Gelibolulu Mustafa Âli, İbrahim Müteferrika, Montecucculi gibi yerli ve yabancı yazarların askerlik sanatı hakkındaki düşünceleri üzerinde de durulur. Tutsak olarak bulunduğu Rusya hakkında bilgiler de veren yazarın, yapıtını sunduğu kişiyi, yeni ordunun gerekliliğine ikna etme çabası içinde olduğu da dikkati çeker.

İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde çeşitli yazma nüshaları bulunan risalenin büyük bir bölümü, Ebüzziya Tevfik tarafından *Numune-i edebiyat-ı osmaniye*'de, tam olarak ilk kez *Tarih-i osmani encümeni mecmuası*'nın (cüz 37-42, İstanbul 1332 /1916) eki olarak, daha sonra Hüseyin Namık Orkun (*Türk hukuku mecmuası,* Ankara 1935) ve Abdullah Uçman (*Koca Sekbanbaşı risalesi,* İstanbul 1974) tarafından yayımlandı. Risale ingilizceye de çevrildi.

Koca Sinan **Paşa**

KOCA SİNAN PAŞA, türk sadrazam (Topoyani, Arnavutluk, 1520 - İstanbul 1596). Küçük yaşta Enderun'a girdi, Süleyman I'in çaşnigirbaşılığına değin yükseldikten sonra Malatya, Kastamonu, Gazze ve Nablus'ta sancakbeyliği, Erzurum, Halep ve Mısır'da beylerbeyliği yaptı. Bu son görevi sırasında (1568), Yemen'de ayaklanan İmam Muhattar'a karşı gönderilen Lala Mustafa Paşa'nın azledilmesi üzerine vezir rütbesiyle yemen serdarlığına getirildi. Yemen'de Kahire kalesini, Aden ve çevresiyle Sana, Kevkeban kentlerini ele geçirerek, ülkenin ikinci kez osmanlı yönetimi altına girmesini sağladı; bu yüzden "Yemen fatihi" olarak ün yaptı ve yedinci vezirlik payesiyle kubbenişin oldu (1573). Ertesi yıl, Selim II tarafından Tunus'u İspanyollar'dan almakla görevlendirildi ve başarıyla tamamladığı seferden İstanbul'a büyük ölçüde ganimetle döndü; "Tunus fatihi" olarak padişah tarafından kabul edildi; dördüncü vezirliğe yükseltildi. 1579'da Murat III tarafından, İran üzerine yapılacak seferin serdarlığı sırasında Gürcistan'dayken sadarete atandığını (1580) öğrendi. Tiflis'e değin geldikten sonra, kışın bastırması üzerine İran seferini ertesi yıla erteleyip İstanbul'a döndü. Beklenen barış antlaşmasının sağlanamaması, ayrıca Gürcistan'la Şirvan'ın tehlikede olması nedeniyle sadrazamlıktan azledilerek Malkara'ya sürüldü (1582). 1589'da Siyavuş Paşa'nın yerine ikinci kez sadrazam oldu ve iki yılı aşkın bir süre kaldığı bu makamda birçok önemli işe el atmasına karşın Ferhat Paşa, kaptanıderya Hasan Paşa, darüssaade ağası Mehmet Ağa gibi karşıtlarının Murat III'ü etkilemeleri üzerine sadrazamlıktan azledilerek yeniden Malkara'ya gönderildi. Sonraları üç kez daha sadrazamlığa getirilen (1593-95, 1595, 1595-96) Sinan Paşa, Avusturya seferine çıkmaya hazırlanırken öldü. Çok büyük bir servet bırakan Sinan Paşa, Divanyolu'nda yaptırmış olduğu türbeye gömüldü.

KOCA YUSUF, türk pehlivan (Şumnu 1857 - Atlas okyanusu 1898). Nasçıköylü Kel İsmail pehlivan tarafından yetiştirildi. Acı kuvveti, 120 okkalık heybetli vücudu ve üstün tekniğiyle kısa sürede üne kavuştu. Ünlü Adalı Halil'i art arda iki kez yenmeyi başardı. Avrupa'ya giderek minder güreşinin kurallarını öğrendi. Paris'te yaptığı karşılaşmalarda belçikalı Beck-Olsen, fransız Paul Pons, fransız Fournier, macar Sebes gibi Avrupa'nın ünlü güreşçilerini yendi (1897). Ardından ABD'ye gitti ve başta "Amerika şampiyonu" unvanını taşıyan Robert olmak üzere karşılaştığı bütün güreşçileri yenerek büyük bir başarı kazandı. Türkiye'ye dönmek için New York limanından kalkan fransız bandıralı Bourgogne transatlantiğine bindi (21 mayıs 1898). Gemi, Atlas okyanusu'nda irlanda bandıralı Crmartyshire şilebi ile çarpışarak battı. Öteki bütün yolcular ve mürettebatla birlikte Koca Yusuf da boğularak öldü.

KOCA YUSUF PAŞA, gürcü kökenli türk sadrazam (öl. Medine 1800). Gazi Hasan Paşa'nın yanında yetişti. Çeşitli mutasarrıflıklarda ve valiliklerde bulunduktan sonra vezirlik payesiyle atandığı Mora valiliği görevini sürdürürken, yine Gazi Hasan Paşa'nın desteğiyle sadrazamlığa getirildi (1786). Abdülhamit I'i ikna ederek elden çıkan Kırım'ı geri almak üzere Rusya'ya savaş açtı (1787). Avusturya'nın Osmanlı devletine karşı Rusya'nın yanında savaşa girmesi üzerine (1788) serdarıekrem sıfatıyla sefere çıkarak imparatorun ordusunu Şebeş'te (Sebes) bozguna uğrattı. Abdülhamit ölünce (1789), yerine geçen Selim III tarafından görevden alınarak Vidin seraskerliğine atandı. İdam edilen Rusçuklu Hasan Paşa'nın yerine Bosna valiliğinden ikinci kez sadrazamlığa getirildi. Avusturyalılar'la Ziştovi (4 ağustos 1791), Ruslar'la Yaş (9 ocak 1792) antlaşmasını yaptı. Daha sonra yine aynı yıl birtakım keyfi hareketlerinden ötürü görevden alınarak Trabzon valiliğine gönderildi (1792). Medine muhafızlığı sırasında öldü.

KOCAAĞIZ PİSİ a. Zool. İRİPUL PİSİ'nin eşanlamlısı.

KOCAALİ, Marmara bölgesinde Sakarya iline bağlı ilçe; 28 405 nüf. (1990); 1 bucak, 26 köy. Merkezi, Adapazarı'nın 68 km kuzey-doğusunda, Karadeniz kıyısında *Kocaali*, 10 131 nüf. (1990).

KOCAALİLER, Burdur'un Bucak ilçesine bağlı bucak; 6 600 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kocaaliler* (esk. *Melli*), 2 371 nüf. (1990).

KOCABALKAN, bulgarca **Stara planina,** Bulgaristan'ın ortasında uzanan Balkan dağlarının, B.'da Sofya havzası ile D.'da Kamçık ırmağının kaynakları arasında kalan en yüksek (Yumrukçal tepesi ya da değiştirilen adı ile Botev tepesi 2 376 m) ve en uzun (yaklş. 400 km) kesimi.

KOCABAŞ a. Zool. Kuzey yarıküre'nin büyük bölümünde yaşayan, parlak siyah ve kahverengi tüylü ötücükuş. (Kalın ve sivri uçlu bir gagası vardır. Gerdanı siyah, karnı, başı, kuyruksokumu pembemsi ya da açık kahverengi, ensesi gri, sırtı koyu kahverengidir. Yerli ve gezici kuştur. Ormanları, parkları sever. Kiraz, armut, elma ve erik çekirdeği, tohumlar, ceviz, fındık, bezelye ve böceklerle beslenir. Bil. a. *Coccothraustes coccothraustes;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 18 cm.)

KOCABAŞ a. Gövdesi ve yaprakları dikenli, yapraklarının alt yüzü beyaz tüylü, kocaman kırmızı kömeç çiçekli eşekdikeni türü *(Onopordon acanthium).* [Çiçekli dalları ve kökü idrar artırıcı, ateş düşürücü, midevi ve iştah açıcı olarak halk hekimliğinde kullanılır.]

KOCABAŞ, Denizli'nin Honaz ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 3 014 nüf. (1990).

KOCABAŞ (Hüseyin), türk koleksiyoncu (Bursa 1909 - İstanbul 1981). Koleksiyonunun büyük bölümünü 1960'tan sonra topladı. Tarihöncesi'nden Osmanlılar'ın son dönemine kadar Anadolu kültürünün (Hacılar buluntuları, hitit, yunan, roma, phrygia, bizans, selçuklu, osmanlı) seçkin örneklerini bir araya getirdi. Çeşitli kültürlere özgü yapıtlardan oluşan koleksiyon (pişmiş toprak, mermer, seramik, çini, maden, dokuma, işleme, cam, yazma, arkaik heykelcikler, çin porselenleri vb.) eski müzecilik anlayışının izlerini taşır. Koleksiyonun bir bölümü (silah, çin porselenleri, işleme, iznik çinileri) Yapı ve kredi bankası'nın Beyoğlu'ndaki galerisinde çeşitli zamanlarda sergilendi. Kocabaş koleksiyonu kütüphanesiyle birlikte Sadberkhanım müzesi'ne devredildi (1983). *Porselencilik tarihi* (1941) adlı bir kitabı bulunmaktadır.

KOCABAŞ çayı, esk. **Biga,** antik. **Granikos,** Marmara bölgesinde akarsu; 108 km. Biga yarımadasının engebelik kesiminden doğar, Karabiga G.'inde Marmara denizi'ne dökülür. Sel karakterli rejim; ort. akım 18 m³/sn. Ölçüm süresinde akımın sn'de 1 120 m³'e çıktığı ve yazın yatağının kuruduğu belirlenmiştir. Yağmur ve kar sularıyla beslenir. En yüksek akım mart, en az akım ağustosta.

KOCABAŞ ÇEKİRDEKKISIRAN a. Zool. Kısa kuyruklu, çok iri ve sivri gagalı ötücükuş. (Avrasya'nın bütün ılıman iklimli kesiminde yaşayan bu kuş, ormanlarda, meyve bahçelerinde yuva yapar, kiraz, erik çekirdekleri, elma, fındık, ceviz, bezelye, böcekler, çeşitli ağaçların tohumları ve ilkbaharda tomurcuklarla beslenir. Kışın güneye göç eder. Bil. a. *Coccothraustes coccothraustes;* ispinozgiller familyası; uzunluğu 18 cm.)

KOCABAŞ KAYA a. Zool. **1.** Sıcak, ılık, az serin denizlerin yüzeyle 75 m derinlikleri arasında yaşayan kemiklibalık. (Karın yüzgeci ön kenarı lobludur ve bir çekmen biçiminde birleşerek tutunma organı görevi yapar. Etçil beslenir. Bil. a. *Gobius cobitis;* kayabalığıgiller familyası; boyu 27 cm'ye kadar.) [Eşanl. KOVİTBALIĞI.] **—2.** Sıcak, ılık, az serin denizlerin en çok 75 m derinlikteki diplerinde yaşayan kemiklibalık. (Etçildir. Sırtı ve yanı siyahımsı-koyu esmer, koyu esmer-gri, koyu sarımsı-gri olabilir. Bil. a. *Neogobius cephalarges;* kayabalığıgiller familyası; boyu 24 cm'ye kadar.)

KOCABAŞI a. Köy ihtiyar heyetine başkanlık etmesinden dolayı "muhtar" anlamında kullanılan sözcük.
—Kur. tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda hıristiyan köylerin muhtarlarına verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Kocabaşılar iltizam usulünun yaygınlaşmasından sonra, bu usulden kendi çıkarları doğrultusunda yararlandılar; köylülerin vergilerini kendileri adına iltizama almaya ya da mültezim ile işbirliği yaparak köylülerinden fazla vergi toplamaya başladılar. Kocabaşılık Tanzimat'tan sonra kaldırıldı.

KOCABURUN VATOZ a. Zool. **1.** Sıcak, ılık, az serin denizlerde yaşayan vatoz. (En sığ kesimde, 150 m derinliğe kadar inen dipleri sever. Kıkırdaklıbalıktır. Başı ve gövdesi karna doğru iyice yassılaşır. Burnu oldukça sivri ve uzundur. Kuyruk bedenden ayrı olarak uzamıştır ve ucuna doğru 2 küçük sırt yüzgeci taşımaktadır. Gözler sırt, ağızsa karın yüzündedir. Etçildir. Bil. a. *Raja macrorhynchus;* özkedibalığıgiller familyası; boyu 2 m'ye kadar.) **—2.** Sıcak, ılık, az serin denizlerin en sığ kesimlerinde 150 m derinliğe kadar inen diplerde yaşayan vatoz. Kıkırdaklıdır. Burnu üstünde ve ucunda dikenler vardır. Göğüs yüzgeçlerinin art bölümü dışa kavislidir. Başı ve bedeni yassıdır. Etçildir. Bil. a. *Raja batis;* özkedibalığıgiller familyası; boyu 2 m'ye kadar.)

Kocacık yörük ocakları, Osmanlı devletinin askerlik örgütünde top ve cephane çekmek, sefer sırasında yol temizleyip açmak, kale ve köprü onarmak gibi görevlerle yükümlü Yörük ocağı'nın Rumeli kolu. Bunların da, öteki ocaklar gibi, geliri kendilerine ait olmak üzere devlet tarafından verilmiş çiftlikleri vardı.

KOCAÇAY, B. Anadolu'da bazı akarsulara verilen ad; —Susurluk çayının Karacabey ile Marmara denizi arasında Mudanya sıradağlarını bir boğaz içinde aştığı kesim. (→ SUSURLUK çayı.) —Marmara bölgesinde Orhaneli çayının İçbatı Anadolu platolarından aldığı en uzun kaynak kolu. —G. Marmara bölümünde Madra dağının K. yamaçlarından doğarak Kuş gölüne (Manyas) dökülen akarsu (antik. **Enbilos**); 240 km. Ortalama akım 20 m³/sn, sel rejimli; ocakta en çok (ort. 66 m³/sn), ağustosta en az (ort. 0,6 m³/sn) su geçirir. —Biga yarımadasında akarsu (antik. **Rhodios**); 45 km. Çamlıdağ'dan inen kolların birleşmesiyle oluşur; Çanakkale kentinin G.'inde boğaza dökülür. —Eşen* çayının öteki adı. Ege bölgesinde Yamanlar dağından inerek Bornova'dan geçen ve İzmir körfezinin D. kıyısında denize ulaşan akarsu (antik. **Meles**).

KOCAÇİMEN tepesi, Marmara bölgesinde Gelibolu yarımadasının G.-B. kesiminde Arıburnu'na ve Anzak koyuna hâkim tepe (305 m).

KOCADARI a. Kimisi tahıl, kimisi yem bitkisi olarak yetiştirilen, kimisi zararlı ot olarak tarlalarda kendiliğinden yetişen *sorghum* cinsinden bitkilerin genel adı. (Bil. a. *sorghum;* buğdaygiller familyası.) [Eşanl. HİNTDARISI.]
—ANSİKL. Kocadarı Amerika, Afrika ve Asya'da, çok yaygın, çok çeşitli bir bitkidir. Taneleri için yetiştirilen kocadan mısır gibi çok sıcak isteyen ve bu nedenle ancak yazın büyüyebilen biryıllık bir bitkidir; çi-

kocabaş çekirdekkısıranın erkeği ve yavrusu

kocabaş çekirdekkısıranın başından ayrıntı

Minnesota'da (ABD) yetiştirilen erkenci şekerli kocadarı

çekleri ikieşeylidir ve bir sapın ucunda toplu demet ya da çok geniş başak halinde bulunur. Birinci genetik grubu ($2n = 20$ kromozom) *Sorghum bicolor* türü temsil eder; bunun alt grubu olan *bicolor* taneleri için yetiştirilen bütün kocadarıları içerir. Bunun beş türü (bicolor, guinea, caudatum, kafir ve durra) ve ikişer ikişer olmak üzere on melezi vardır.

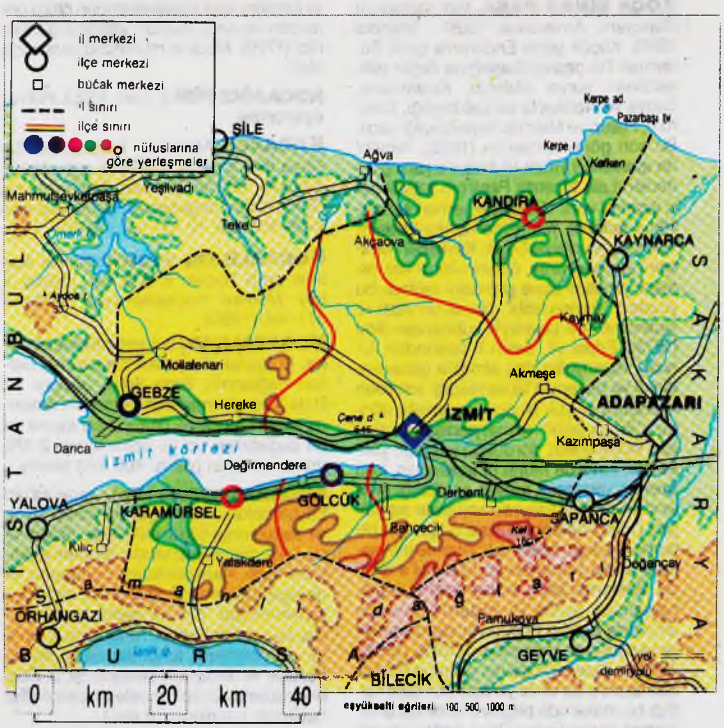
Ortam koşullarına uyarlanmış pek çok kocadarı ekotipi ve ırkı vardır ve bunların hepsi Afrika'da Sahra'nın güneyinde ve Hindistan'da yetiştirilir. Bunlara kocadarı denmesinin nedeni tanelerinin esas darıdan büyük olmasıdır. Sorghum bicolor' un *arundinaceum* alt grubunda yedi tür kocadarı bulunur; bunların en önemlisi ABD'de çok yetiştirilen ve bir yem bitkisi olan sudanotudur *(S. sudanense)*.

İkinci genetik grubu ($2n = 40$ kromozom) *Sorghum halepense* türü temsil eder; bunun en iyi bilinen türü halep kocadarısı, dünyanın sıcak ve nemli bölgelerinde, örneğin sulama yapılan yerlerde çok yaygın olan köksaplı çokyıllık ve ekinler için yabancı bir ottur.

Taneli kocadarı ABD'nin güneyinde, melez çeşitler halinde hem hayvan yemi olarak, hem de içki yapımında kullanılacak tatlı özsu elde edilmek üzere çok yetiştirilir (şeker kocadarısı). Mısır gibi kuraklığa dayanıklı olan bu bitki daha başka ülkelerde de yetiştirilir. Ortalama 3-4 mm çapında olan yuvarlak tanesi kavuz ve kavuzcuklarıyla kaplıdır. Kültivarlarına göre rengi beyaz, sarı, esmer, kırmızı ya da kara olabilir. Bitkinin erkenciliği ve başka özellikleri de çok çeşitlidir.

KOCAELİ (41), Marmara bölgesinin K.-D. kesiminde, adını bu yöreyi Osmanlı devletine katanlardan Akça Koca'dan alan il; 936 163 nüf. (1990); 3 626 km^2; merkez ilçe dışında 5 ilçe, 9 bucak, 264 köy. Merkezi *İzmit*, 256 882 nüf. (1990).

İzmit körfezinin iki yanında K.'de Karadeniz kıyısından G.'de Samanlı dağlarının doruklarına kadar uzanan il toprakları B.'da İstanbul, D.'da Sakarya ili ile sınırlanır. Yüzey şekilleri ve jeolojik yapı bakımından farklı birimlerden meydana gelir. İlin Kocaeli yarımadası üzerindeki biriminde, hâkim yüzey şeklini Trakya-Kocaeli peneplenі olarak adlandırılan geniş bir aşınım yüzeyi oluşturur. Kocaeli yarımadasının Birinci Zaman ve onu örten İkinci Zaman ve Eosen yaşlı tortullardan meydana gelen temelini kesen bu aşınım yüzeyi yeni tektonik hareketlerle K.'ye doğru meyillenmiştir. Bu nedenle en yüksek tepeler (Çene dağı, 646 m) bir sıra halinde yarımadanın G. kenarında yer aldıkları gibi, başlıca akarsular da (Kocadere, Yırtmaç dere, Riva deresi) G.'deki doruk hattından K.'e, Karadeniz'e doğru yönelmişlerdir. İlin Karadeniz kıyıları ancak bazı küçük koyların bulunduğu yalıyarlı düz kıyılardır. Kıyıda başlıca çıkıntı Kefken yakınındaki Pazarbaşı burnu ve onun önünde küçük gemilere sığınak sağlayan Kefken (Kerpe) [antik, Daphnusia] adasıdır.

Kocaeli il haritası

Kocaeli il merkezi İzmit'ten bir görünüm

Büyük Larousse

Yarımada üzerinde bazı yörelerdeki kireçtaşları üzerinde karst şekilleri de gelişmiştir. İlin G. kesimini oluşturan Samanlı dağları (Keltepe 1 601 m; ilin en yüksek doruğu) B.'ya doğru alçalan, vadilerle derin bir şekilde yarılmış, jeolojik bakımdan çok daha karmaşık yapılı bir birimdir. Bu iki birim arasında uzanan İzmit körfezi, K. Anadolu fay sisteminin uzantısı olan kırık hatları ile sınırlanmış olarak D.-B. doğrultusunda uzanır. Özellikle G.'deki dağlardan inen sel karakterli akarsuların sürüklediği alüviyonların birikmesiyle iki yerinde (B.'da Dil iskelesi-Hersek deltası, D.'da Derince -Gölcük arası) daralmış ve sığlaşmış, aynı nedenle körfezin eski uzantısı olan Sapanca gölü alüvyal gereçlerin yığılmasıyla denizden ayrılmıştır. Körfez kıyıları boyunca çok yeni fayların kestiği Dördüncü Zaman denizsel çökelleri; çok yerde üzerinde köylerin, tarla ve bahçelerin bulunduğu taraçalar halinde uzanır. Kocaeli, özellikle İzmit körfezi kıyıları, yurdun en çok sarsılan deprem kuşağı üzerinde yer alır. Bu yöre günümüze kadar bilindiğine göre en az 20 kez, magnitüdü 6'dan büyük depremden zarar görmüştür (İ.S. 29, 33, 120, 129, 170, 268, 350, 359, 362, 488, 500, 715, 1672, 1878, 1943, 1957, 1967 yıllarında). İl, genellikle deniz etkisinin rol oynadığı ılıman ve nemli bir iklime sahiptir; ama konum, bakı ve yükselti farkları K. ve G. kesimleri arasında bazı ayrılıklara yol açar.

Karadeniz kıyı şeridi, daha belirgin olan deniz etkisi ile ilin G. kesimlerinden hem daha yağışlı (yıllık yağış ortalaması K.'de Kandıra'da 1 153 mm, G.'de İzmit'te 751 mm, Gölcük'te 663 mm), hem daha sıcaktır (Kandıra temmuz 24,3 °C, ocak 8 °C; İzmit temmuz 23,2 °C, ocak 6 °C). Bitki toplulukları da bu genel ve yöresel iklimin özelliklerini yansıtır. Kocaeli K.'den G.'ye doğru Karadeniz bitki topluluklarından, Akdeniz bitki topluluklarına geçilen ve aynı zamanda bunların bakıya göre yer değiştirdikleri bir geçiş alanıdır. Karadeniz kıyılarında ve Samanlı dağlarının K. yamaçlarında dağ güllerinin de geliştiği sık ve nemcil ormanlar (özellikle kayın, gürgen, yükseklerde köknar) yer alır. Bunların tahrip edildiği yerler psödomaki ile kaplıdır. Oysa körfezin G.'e bakan kıyılarında 200 metreye kadar Akdeniz'in makileri, Kocaeli platosunun daha az yağışlı iç kesimlerinde ise seyrek meşe toplulukları görülür.

Kocaeli, nüfus sıklığı (km^2'ye 258 kişi) ve nüfus artış oranı (1985-1990 döneminde ‰ 46,42) bakımından Türkiye ortalamasının çok üstündedir. Aslında, Kocaeli yarımadasının iç ve kıyı kesimleri tenhadır. Nüfusun büyük bölümü İzmit körfezi kıyıları boyunca toplanmıştır. Burada yoğunluk km^2'ye 250-300 arasındadır. Nüfusun % 62 kadarı kentsel yerleşmelerde yaşar; kentleşme oranı merkez ilçede ve Gölcük'te daha yüksektir (merkez ilçede % 60, Gölcük'te % 62). Kentsel nüfusun % 51 kadarı ilin bu iki kentinde yaşar (kentsel nüfusun % 40'ı İzmit'te, % 11'i Gölcük'te). Hızlı nüfus artışı, özellikle sanayi alanındaki gelişmeye paralel olarak ile yönelen iç göçlerin bir sonucudur. Tarlalar il yüzölçümünün ancak % 23 kadarını kaplar. En çok yetiştirilen ürünler ekili alanın % 77 kadarının ayrıldığı, tahıllar (önem sırasıyla buğday, mısır, yulaf) ile % 19'unu kaplayan bazı sanayi bitkileridir (ayçiçeği, şekerpancarı, keten, az miktarda tütün, zeytin). Kocaeli, özellikle körfez kıyılarında toplanmış olan çeşitli meyve üretimiyle dikkati çeker. En çok yetiştirilen meyveler kiraz, şeftali, erik, elma, armut, ayva, fındık, ceviz, üzümdür. Ama Kocaeli ekonomisini belirleyen başlıca özellik, sanayinin çok gelişmiş olması ve il ekonomisinde tarımdan çok daha büyük rol oynamasıdır. Son 50 yıl içinde giderek hızlanan bu gelişme, ilde sanayinin oldukça erken bir başlangıcı olmasının, ama daha çok ilin İstanbul'dan Anadolu'nun içerilerine yönelen anakara ve demiryolu üzerinde ve birçok limanın yer aldığı derin bir körfez kıyısında bulunmasının sağladığı avantajların sonucudur. Özellikle körfezin kuzey kıyılarında, eski tarım alanlarının zararına, sürekli bir şerit boyunca toplanmış olan ve İzmit'in doğusunda da uzanan sanayi kolları çok çeşitlidir. Kâğıt ve selüloz, klor ve alkali, boru, petrokimya, travers, metalürji, plastik, nişasta, oto lastiği, çimento tesisleri bunların başlıcalarıdır. Kocaeli, Türkiye imalat sanayisinde İstanbul'dan sonra ikinci gelir. Ama bu büyük sanayi gelişmesi,

atık zararlı suların karışması nedeniyle, eskiden balık zenginliği ile ünlü körfezin kirlenmesine ve biyolojik yaşama elverişsiz, fakir bir su kütlesine dönüşmesine yol açmıştır.

Kocaeli bankası taş → TÜRK EKONOMİ BANKASI AŞ.

Kocaeli (İzmit) müzesi, Abdülaziz tarafından yaptırılan Av köşkü'nde açıldı (1967). Müzede Kocaeli ve yöresinden derlenen arkeoloji ve etnografyaya ilişkin yapıtların yanı sıra Abdülaziz'in özel eşyaları sergilenmektedir.

KOCAELİ yarımadası, Marmara bölgesinde, G.'de İzmit körfezi, K.'de Karadeniz arasında, İstanbul boğazının D. kıyısından Adapazarı ovasına kadar uzanan kütlesel yarımada. Birinci ve İkinci Zaman yaşlı bir temeli örten daha yeni çökelleri kesen ortalama 200 m yükseklikte bir peneplen (Kocaeli penepleni) ve bunun üzerinde daha çok G. kesiminde yükselen bazı monadnoklar (Çene dağı 646 m, Aydos dağı 537 m) yarımadanın en belirgin jeomorfolojik özelliğidir. Ormanların geniş yer tuttuğu yarımadanın iç kesimleriyle K. kıyıları seyrek nüfuslanmış olduğu halde, G. kıyı şeridi yoğun ve sürekli yerleşmeler, çeşitli sanayi tesisleriyle kaplıdır.

Kocaelispor kulübü, türk spor kulübü. İzmit gençlik, Başspor ve Doğanspor kulüplerinin birleşmeleriyle ve yeşil siyah renklerle kuruldu (1966). Uzun süre Türkiye İkinci liginde oynayan futbol takımı, 1979-80 sezonu sonunda Birinci lige çıktı, 1986-87 sezonu sonunda tekrar ikinci lige düştü. 1991-92 sezonu sonunda ise bir kere daha Birinci lige yükseldi.

KOCAGÖZ (Samim), türk yazar (Söke, Aydın, 1916). İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi türk dili ve edebiyatı bölümü'nü bitirdi (1942). Bir süre Lozan Üniversitesi sanat tarihi bölümü'nde okudu. Yurda döndükten (1945) sonra Söke'de çiftçilik yaptı. Bu yörenin yaşamını, toplumsal sorunlarını konu edinen yapıtlarıyla tanındı. *Sam Amca* (1951), *Cihan şoförü* (1954) gibi öykü kitapları köylülerin, pamuk tarlalarındaki mevsimlik işçilerin güç yaşama koşullarını, tarımda bilinçsiz makineleşmenin yarattığı sakıncaları gösteriyordu. *Yağmurdaki kız* (1967, TDK ödülü), *Alandaki delikanlı* (1978, Lions ödülü) yapıtlarındaki öyküleriyle kent insanlarının yaşamına tanıklık etti; onları etkileyen toplumsal, ekonomik, siyasal koşulları anlattı. Söke'yi ve köylerini, köylülerin topraktan, gölden yararlanma savaşımını, ağalarla ve yönetim organıyla ilişkilerini, tek parti yönetiminden çok parti yönetimine geçişe karşın bozuk düzenin nasıl sürüp gittiğini gösterdi: *Yılan hikâyesi* (1954), *Bir çift öküz* (1970) vd. *Kalpaklılar* (1962), *Dolu dizgin* romanlarında Kurtuluş savaşı'nı konu edindi. Yeni kurulan devlette aydınların bağımsız, çağdaş, toplumcu bir düzenin gerçekleşmesi yolundaki eylemleri *Onbinlerin dönüşü* (1957), *İzmir'in içinde* (1973), *Tartışma* (1976) gibi romanlarına konu oldu. Gerçekçi ve toplumcu sanat anlayışı *Roman ve yazarlık onuru* (1987) kitabındadır. Yayımlanan son yapıtı: *Eski toprak* (1989).

KOCAGÖZ höyük. Arkeol. Sinop'un 16 km B.'sında höyük; merkez ilçenin merkez bucağına bağlı Demirciköy yakınındadır. 1953'te Ekrem Akurgal ve Afif Erzen yönetiminde gerçekleştirilen kazılarda ilk Tunç çağa tarihlendirilen ve yangınla son bulmuş üç yapı katı belirlendi. Yuvarlak kulübemsi, ocaklı yapılarla, seramikler, öğütme taşları, dokuma tezgâhı ağırlıkları, ağırşaklar, kemik ve taş gereçler bulundu. Seramikler kara, kahverengi, gri, sarı kilden çanaklar, kâseler, geniş ağızlı testiler, kulplu kaplar ve derin çömleklerden oluşur. Bunlar Truva I-II ve Yortan kültürlerinin yanı sıra Orta Anadolu kültürleriyle de benzerlikler gösterir. Bu höyüğün yakınındaki Demirciköy höyüğü'nde de İlk Tunç çağ buluntularına rastlandı.

KOCAHASANLI, İçel'in Erdemli ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 5 504 nüf. (1990). Belediye.

Kocahöyük. Arkeol. Karaman il merkezinin yaklaşık 7 km batısında küçük höyük. 1951-1958 arasında James Mellaart tarafından yapılan yüzey araştırmaları sırasında bulunan höyükte, Yenitaş ve Son Bakırtaş dönemi yerleşmeleri saptandı.

KOCAIRMAK ya da **BARTIN çayı,** B. Karadeniz bölümünde akarsu; 107 km. İsfendiyar dağlarının B. kesiminden inen kaynak kolların birleşmesiyle oluşur ve K.-B.'ya yönelip Bartın'ın 14 km kadar K.-B.'sında bazı küçük teknelerin sokulmasına elverişli bir haliç meydana getirerek Karadeniz'e dökülür. Yağmur ve kar suları ile beslenir; martta en çok (ort. 63,7 m^3/sn), temmuzda en az (ort. 1,3 m^3/sn) su geçirir. Gözlem süresinde akımın saniyede 617 m^3'e çıktığı ve 0,1 m^3'e indiği ölçülmüştür.

KOCAİN mağarası, Antalya'nın yaklaşık 45 km K.'inde, Ahırtaş köyü yakınındaki İndağı mezozoyik kireçtaşları içinde oluşmuş büyük mağara. İlk kez Prof. Kılıç Kökten tarafından bulunan mağara, iç içe iki büyük salon (boşluk) ve bunları birbirinden ayıran dev dikitlerden meydana gelir. Mağaranın ağzında Tarihöncesi dönemlerde ve daha sonra da Romalılar zamanında yerleşildiğini gösteren buluntulara (sarnıçlar) rastlandı.

KOCAKAFALISİNEKGİLLER a. Süprüntüsineğigillere benzeyen küçük sinekler familyası. (Erişkinleri küçüktür; larvaları eşkanatlıların asalağıdır. Bil. a. *Pipunculidae.*)

KOCAKARI a. **1.** *Kaba.* Yaşlı kadın. **—2.** *Arg.* Anne. **—3.** *Kocakarı ilacı,* bilimsel değeri olmayan, ancak kişisel ya da geleneksel deneyimlere dayalı yöntemlerle ve doğadaki maddelerden yararlanılarak yapılan ev ilacı. || *Kocakarı soğuğu,* BERDELACUZ'un eşanlamlısı.

KOCAKATRAN dağı → SAKAR dağı.

Kocakızlar tümülüsü. Arkeol. Eskişehir'in Alpu ilçesinde Roma dönemi mezarları. Sulama kanallarının yapımı sırasında ortaya çıkarıldı (1972). İki koridorla birbirine bağlanan üç odadan oluşan mezarda değerli takılar (altından ve taşlarla süslü bilezik, yüzük, küpe, vb.) bulundu. Yapıtlar, İ.Ö. I.-İ.S. I. yy.'a tarihlendirilmektedir.

KOCAKOÇ, Tunceli'nin merkez ilçesine bağlı bucak; 2 655 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi *Kocakoç,* (esk. *Pah*), 609 nüf. (1990).

KOCAKÖY, Güneydoğu Anadolu bölgesinde Diyarbakır iline bağlı ilçe; 11 164 nüf. (1990); 11 köy. Merkezi, Diyarbakır'ın 50 km kuzey-kuzey-doğusunda *Kocaköy,* 4 244 nüf. (1990).

KOCAKÖY, esk. **Nahcivan,** Kars'ın Digor ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 2 198 nüf. (1990).

KOCALI sıf. Kocası olan, evli kadın için kullanılır.

KOCALIK a. **1.** Bir kadına koca olma durumu: *Bir kimseyi kocalığa kabul etmek.* **—2.** Yaşlılık, ihtiyarlık: *Hiç değilse kocalığında biraz rahat yüzü görseydi.*

KOCALMAK gçz. f. Kocamak.

◆ **kocaltmak** ettirg. f. Kocatmak.

KOCALTMAK → KOCALMAK.

KOCAMAK gçz. f. Yaşı ilerlemek, ihtiyarlamak: *Kocadığında kendisine bakar ümidiyle bir evlatlık edindi.*

◆ **kocatmak** ettirg. f. İhtiyarlatmak, yaşlanmasına neden olmak: *O bir yılın sıkıntısı onu on yaş birden kocattı.*

Büyük Larousse

Kocaeli müzesi

KOCAMAN sıf. (*koca*'dan *koca-man*). **1.** Çok iri, çok büyük şey için kullanılır, koskoca: *Kocaman bir taş. Kocaman elleri ve ayakları olmak.* **—2.** *Kocaman kocaman,* büyük büyük, iri iri.

KOCAMANCA sıf. Biraz irice.

KOCAMEMİ (Ahmet Zeki), türk ressam (İstanbul 1901 - *ay. y.* 1959). İstanbul Güzel sanatlar akademisi'ni bitirdikten sonra Türk ocağı tarafından Almanya'ya gönderildi. Münih'te Hans Hoffmann'ın atölyesinde çalıştı (1922-1927). Güzel sanatlar akademisi'nde, bir süre Trabzon lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Léopold Lévy'nin asistanlığına getirildi (1936). Ölümüne değin Akademi'de öğretim üyeliğini sürdürdü.

1920'li yılların sonundan başlayarak türk resminde yeni bir havanın öncüsü oldu. Hacimlere değer veren duygulu yapıtlarında zaman zaman sert çizgili mimari desen yapısına önem verdi. *Mekkâre kolu* ve I. Devlet resim ve heykel sergisi'nde birincilik ödülünü alan *Atatürk'ün cenaze töreni* (1939) adlı büyük boydaki düzenlemelerinden başka *Rize çay saatleri* (1938), *Koltukta dinlenen çıplak* (1941), *Ağaçlı yol* (1946) vb. yapıtları İstanbul Resim ve heykel müzesi'ndedir.

Samim Kocagöz

Kocamustafapaşa camisi ya da **Sünbülefendi camisi,** İstanbul'un Kocamustafapaşa semtinde kiliseden dönüştürülmüş cami. VIII. yy.'a değin burada bir kadınlar manastırı olduğu bilinmektedir. Hagios Andreas adına yaptırılan bu manastıra ikonakırıcılık akımı sırasında öldürülen giritli aziz Hagios Andreas'ın da kutsal eşyaları gömülmüştür. İkonakırıcılık akımından sonra Basileios I (867-886) döneminde onarılan kilise, latin işgali sırasında (XIII. yy.) büyük ölçüde yıkıma uğramıştır. Mikhael VIII'in yeğeni Protovestiarissa Theodora Rauleina bu kilise ve manastırı yeni baştan yaptırmıştır (1284'e

Ahmet Zeki Kocamemi
Natürmort

Büyük Larousse

Kocamustafapaşa camisi, *İstanbul*

doğr.). İstanbul'un Osmanlılar'ca fethinden sonra kilise, üst yapısı ve cepheleri önemli ölçüde değiştirilerek camiye çevrilmiştir (1489-1491). Bir ana kubbeyle iki yarım kubbeden oluşan örtü düzeni türk döneminde'ndir. Dehlizli türe örnek olan kilisenin ana mekânı, dört payenin taşıdığı kemerlere oturan kubbeyle örtülü orta bölümle, tonozlu yan dehlizlerden oluşuyordu. Kilise camiye dönüştürülürken yan dehlizler orta mekânla birleştirilmiş ve yarım kubbelerle örtülmüştür. Avlu kapısının önünde Mahmud II'nin (1834) ve Abdülmecit'in tuğralı (1847) yazıtları vardır. Caminin yanındaki medrese, imaret, okul ve muvakkithane çeşitli tarihlerde eklenmiştir. Caminin sağ yanındaki tek kubbeli türbede Koca Mustafa Paşa'nın kızı Safiye Hanım gömülüdür. Avludaki türbeyse Sünbüliye tarikatından şeyh Yusuf Sünbül Sinanettin Efendi için yaptırılmıştır. Bu türbenin girişinde de Abdülhamit II dönemi seraskeri Rıza Paşa gömülüdür. Ünlü hattat Hafız Osman'ın mezarı da bu avludadır.

Vasfi Mahir Kocatürk

KOCAOĞLU (Osman), **Osman Hoca** da denir (Fergana, Kırgızistan, 1878/1879 - İstanbul 1968), Buhara Halk Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı (1921-1923). Öğrenimini Buhara'da tamamladı. Çarlık yönetimine başkaldıran özbek ulusçularıyla işbirliği yaptığı için tutuklandı. Sovyet devrimi'nden sonra Mirza Rahim Han geçici hükümetinde Maliye bakanı (1920), Buhara Halk Cumhuriyeti'nin kurulması üzerine de ilk Cumhurbaşkanı oldu. Kurtuluş savaşı sırasında Ankara hükümeti'ne para yardımı yapılmasını sağladı. Buhara Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını yitirmesinden (1923) sonra Türkiye'ye geldi. *Yeni Türkistan* adlı dergiyi yayımladı (1926). Bir süre Pakistan'da Türk tarihi araştırmaları enstitüsü'nde çalıştı (1950-1957).

Kocatepe camisi *Ankara*

Vahit Aras

KOCAÖZÜ, Malatya'nın Hekimhan ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 1 773 nüf. (1990). Belediye.

KOCAPINAR, Van'ın Erciş ilçesine bağlı bucak; 19 855 nüf. (1990); 30 köy. Merkezi *Kocapınar*, 3 241 nüf. (1990).

KOCAREİS a. Denizc. Büyük yelkenli gemilerde ikinci kaptana verilen ad. (Bu şekilde yalnızca yelken denizciliğinde kullanılır.)

KOCASIZ sıf. Kocası olmayan, evli olmayan kadın için kullanılır: *Dünyada kocasız kadın yalnız sen misin?*
◆ be. Kocası yanında olmaksızın: *Kocasız hiçbir yere gitmez.*

KOCASIZLIK a. Kocası olmama hali.

KOCASİNAN, İstanbul'un Avrupa yakasında, Bahçelievler ilçesine bağlı semt; eski Londra asfaltı üzerindedir. Daha önce belediye konumunda iken, 1984'te Bakırköy, 1992'de de Bahçelievler belediyesi'ne bağlandı.

KOCASİNAN, İç Anadolu bölgesinde, Kayseri iline bağlı ilçe; 282 883 nüf. (1990); 3 bucak, 33 köy. İlin iki merkez ilçesinden biridir.

KOCASU çayı ya da **HINIS çayı,** D. Anadolu'da Yukarı Murat bölümünde akarsu; 212 km. Bingöl dağlarının K. yamaçlarından inen kaynak kollarının birleşmesiyle oluşur. Hınıs ovasından geçtikten sonra keskin bir dirsekle G.'ye dönerek Akdoğan dağının D. uzantısını dar bir boğazla yarar ve Malazgirt'in 35 km kadar B.'sında Murat nehrine kavuşur. Kar ve yağmur suları ile beslenir. İlkbaharda en çok, yaz sonunda en az su geçirir.

KOCATAŞ (Mehmet Muhtar), **Necmettin Molla** da denir, türk siyaset adamı (İstanbul 1876 - *ay. y.* 1949). Şeyhülislam Turşucuzade Ahmet Muhtar Bey'in oğludur. Medrese eğitiminin yanı sıra Hukuk mektebi'ni bitirdi. Adalet örgütünde görev yaptı. Gizli İttihat ve Terakki cemiyeti'ne girdi. İkinci meşrutiyet'ten sonra mebusluk, Bağdat valiliği, adliye nazırlığı yaptı, Şûrayı devlet başkanlığına getirildi. TBMM'nin ikinci döneminde (1923-1927) Kastamonu milletvekili oldu. Şirketi hayriye'nin kurucularındandır.

KOCATEPE, Afyonkarahisar'ın kuşuçuşu 14 km G.-G.-B.'sında Büyük Sincanlı, Küçük Sincanlı ve Afyon ovalarına hâkim volkanik tepe, 1 903 m.
—Tar. Kurtuluş savaşı'nı sona erdiren Büyük taarruz sırasında Kocatepe; Başkomutanlık, Batı cephesi ve I.Ordu komutanlıklarının karargâh ve savaş yönetim yeri olarak kullanıldı (1922). Daha önce yunan kuvvetlerinin elinde olan bu mevki, savunma hazırlıkları için geri çekilen Yunanlılar tarafından terk edilince türk kuvvetlerince kolaylıkla ele geçirildi. Stratejik konumunun uygunluğu nedeniyle Kocatepe'den 26-27 ağustos günleri türk ordusunun harekâtı başarıyla yönetildi.

KOCATEPE, Mardin'in Derik ilçesine bağlı bucak; 17 481 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi *Kocatepe* (esk. *Meşkinan*), 520 nüf. (1990).

Kocatepe anıtı, Afyonkarahisar'ın 14 km G.-B.'sında Kocatepe üzerinde anıt; Atatürk'ün Başkomutanlık meydan savaşı'nı yönettiği yerde, bu savaşın anısına dikilmiştir (1953). Anıtın bir yüzünde Atatürk, silüet halinde, ileri doğru adım atarken ve bir eli çenesinde betimlenmiştir. Altında Başkomutanlık meydan savaşı'yla ilgili bir yazıt yer alır.

Kocatepe camisi, Ankara'da Ziya Gökalp caddesiyle Sakarya caddesinin arasında Kocatepe üzerinde cami. Anıtın projesi için 1957'de açılan yarışmaya katılan 41 projeden Vedat Dalokay'ın çağdaş çizgiler taşıyan çalışması birinci seçildi. Ancak daha sonra bu projenin çeşitli eleştirilere uğraması yüzünden açılan yeni yarışmayı Hüsrev Tayla'nın klasik osmanlı mimarlığından esinlenen projesi kazandı (1967); aynı yıl haziran ayında caminin yapımına başlandı. 3 500 m²'lik bir alanı kaplayan ve bir konferans salonu, kitaplığı, çarşısı ve büyük bir otoparkı bulunan cami, 1986 mayısında ibadete açıldı.

Kocatepe muhribi, türk savaş gemisi. 1971'de ABD'den satın alınan 3 500 t'luk gemide 289 personel görev yapmaktaydı. Kıbrıs Barış harekâtı sırasında (1974), Baf açıklarında seyir halinde bulunan gemi, 22 temmuz günü türk savaş uçaklarının yanlışlıkla açtığı ateş sonucu batırıldı. Olayda 54 denizci şehit oldu.

KOCATMAK → KOCAMAK.

KOCATÜRK (Vasfi Mahir), türk şair, edebiyat tarihçisi (Gümüşhane 1907-Ankara 1961). Mülkiye mektebi'ni bitirdi (1930). Liselerde edebiyat öğretmenliği yaptı; Teftiş kurulu'nda görev aldı. Gümüşhane milletvekilliğinden (1950-1954) sonra Gazi eğitim enstitüsü'nde öğretmenlik görevini sürdürdü. Yedi* meşale şairlerinden biri olarak ürünler verdi; özellikle kahramanlık duyguları, yurt sevgisi gibi konuları işleyen şiirleriyle (*Dağların derdi*, 1928; *Tunç sesleri*, 1937; *Ergenekon*, 1941 vb.) tanındı. Manzum oyunlar (*On inkılap*, 1933; *Yaman*, 1933 vb.) yazdı. Türk edebiyatının türlü dönemleriyle ilgili antolojiler (*Divan şiiri antolojisi*, 1947; *Tekke şiiri antolojisi*, 1955; *Saz şiiri antolojisi*, 1963; *Türk nesri antolojisi*, 1963 vb.) düzenledi. Ölümünden sonra yayımlanan *Türk edebiyatı tarihi* (1964), özellikle XIV.-XVI. yy.'lara ilişkin yazmalara dayanması, bu metinleri ayrıntılı olarak tanıtması, örnekler vermesi bakımından değer taşır.

KOCAYEMİŞ a. **1.** Çileğe oldukça benzer, ama ondan daha ekşi bir meyve veren küçük ağaç. (Bil. a. *arbutus;* fundagiller familyası.) **—2.** Bu ağaççığın meyveşi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Bot. Kocayemişin on kadar türü vardır ve bunlar Kuzey yarıküre'nin çeşitli bölgelerinde yetişir. En iyi bilinen türü adi kocayemiş (*Arbutus unedo*), G. Avrupa'da, ılıman bölge ormanlarında, Anadolu'da Ege ve Akdeniz bölgesinde yetişen bir ağaçtır. Bu tür, oldukça koyu kırmızı renkteki gövde ve dallarıyla, kışın dökülmeyen koyu yeşil ve parlak yapraklarıyla çan biçimindeki pembemsi beyaz çiçekleri ve parlak kırmızı meyveleriyle tanınır. Meyveleri toplanıp yenebilir. Sandalağacı denen bir türü de (*Arbutus andrachnea*) Akdeniz ve Ege bölgelerinde doğal olarak yetişir.
Her iki türün odunu yakacak olarak kullanılır; bunlar aynı zamanda iyi birer süs bitkisidir.
—Halk hek. Kocayemişin yaprakları peklik verici ve antiseptik etkilidir; idrar yolları hastalıklarında infusyon (% 1) halinde kullanılır. Zehirli bileşik taşımadığından zararsız bir drogdur. Meyvesi yüksek oranda C vitamini taşır; o da yapraklar gibi peklik verici ve idrar söktürücüdür. Olduğu gibi yenir.

KOCAYERLİ sıf. Antropol. Kocanın akrabalarının köyünde oturmak ya da evlerini orada kurmak zorunda olan genç evlilerin konut biçimi için kullanılır. (Kocayerli konut zorunluluğu, sınırlı ya da sınırsız bir zaman için konulabilir.)

KOCAYUSUFPAŞAOĞLU (Necip), türk hukukçu (İstanbul, 1932). İstanbul Saint Michel lisesi'ni (1950), İstanbul Hukuk fakültesi'ni (1954) bitirdi. Aynı fakültede medeni hukuk asistanı (1958), doçenti (1960) ve profesörü (1969) oldu. Başlıca yapıtları: *Miras hukukuna giriş* (1966), *Güven nazariyesi karşısında borç sözleşmelerinde hata kavramı* (1968).

KOCH (Joseph Anton), alman ressam (Obergiblen, Tirol, 1768 - Roma 1839). 1785' ten 1791'e değin Stuttgart Karlsschule'de heykelcilik öğrenimi gördü. Devrimci düşünceleri coşkuyla benimseyerek, Roma' ya yerleşmek üzere, 1791'de Almanya'yı terk etti. Fransa'yı ve İsviçre'yi yaya olarak katettikten sonra İtalya'ya ulaştı. Roma'da Carstens ile, Thorvaldsen ile, daha sonraları da nasıralılar grubuyla ilişki kurdu. Alp dağlarının büyüsüne kapılarak, "tarihsel" yapıtlarının yanında, doğanın görkemini ve onu oluşturan elemanların gücünü yücelttiği manzara resimleri yaptı: *Schmaldribach çağlayanı* (1821-22, Neue Pinakothek Münih); *Gökkuşağı üzerine destansı manzara* (Karlsruhe). Özellikle Dante'nin *İlahi komedya*'sından esinlenerek çok sayıda desen yapmıştır.

KOCH (Robert), alman hekim (Clausthal 1843-Baden-Baden 1910). Berlin'de sağlık bürosu üyesiydi (1880), 1882'de verem üstüne yetkin incelemelerini ve kendi adıyla anılan basilin keşfini yayımladı. Daha sonra bu basili organizma dışında üretmeyi başardı ve bu kültürden elde ettiği basillerle hastalığı hayvanlarda oluşturarak basilin özgüllüğünü tanıtladı. Ayrıca, virgül biçiminde bir basil olan kolera mikrobunu buldu. Tüberkülini ilk hazırlayan da odur. (1905 Nobel tıp ödülü.)

Koch basili, Robert *Koch* tarafından 1882'de bulunan verem basili. (Bil. a. *Mycobacterium tuberculosis.*)

Koch olgusu. Bağışıkbil. Önceden verem basili almış kobayların derisinin altına yeniden az miktarda verem basili ya da tüberkülin verildiğinde ortaya çıkan olgu: hayvanlar bu ikinci mikrop girişine hemen tepki gösterir. Çok şiddetli bir yerel iltihap oluşur; bunu bir nekroz ve içerdikleri mikroplarla birlikte ölü dokuların atılması izler. Bu olgu verem alerjisinin incelenmesini sağladı ve gecikmiş tipteki aşırıduyarlığın ilk belirlenişi oldu.

KOCH (Martin), isveçli yazar (Stockholm 1882-Hedemora 1940). İsveç işçi edebiyatının ilk temsilcilerindendi. Romanlarında adaletin ateşli bir savunucusuydu (*Arbetare*, 1912; *Timmerdalen*, 1913; *Guds Vackra värld*, 1916).

KOCH (Lauge), danimarkalı yerbilimci ve kâşif (Kjaerby, Kalundborg yakınında, 1892-Kopenhag 1964). 1913'ten başlayarak kendini Grönland'ın keşfine adadı: 1916'dan 1918'e kadar, Rasmussen'in Thule'ye yaptığı iki geziye, 1920'den 1923'e kadar, H. Egede'nin, batı ve kuzey kıyılarındaki jübile gezisine katıldı. 1926'da Scoresby Sund'ı, 1931 ve 1934'te Grönland'ın kuzeyini, 1938'de Kuzey-doğu Grönland ve Peary toprağını keşfetti. 1949'dan 1953'e kadar, Danimarka'nın Grönland'da düzenlediği geziyi yönetti.

KOCH (Marita), alman atlet (Wismar 1957). 400 m'de iki kere Avrupa (1978 ve 1982) ve iki kez olimpiyat (1980 ve 1984) şampiyonu oldu. 400 m'de 49 saniye sınırını aşan ilk kadın atlettir. 1979'da 200 m'de 21.71'lik derecesiyle dünya rekoru kırdı. Daha sonra 400 m dünya rekorunu, 1982'de 48.15/100 ile, 1985'te de 47.60 ile yeniledi. 1984 yılında 200 m rekorunu yineledi (21.71 ile). Aynı yıl 3.15.92'lik dereceyle 4×400 m dünya rekoru kıran ve 1987'de Roma'da yapılan Avrupa şampiyonasında birinci olan doğu alman milli takımında yer aldı.

KOCHANOWSKİ (Jan), polonyalı şair (Sycyna 1530-Lublin 1584), Polonya lirik şiirinin kurucusu. Avrupa'yı dolaştı ve dönüşünde kral Zygmunt August'un sekreterliğine getirildi. Çok geçmeden saraydan ayrılarak kendini yapıtlarına verdi. Günün konularıyla ilgili birkaç şiirden (*Satyr*, 1564) sonra, ahlak ve aşk esinli *Odlar* ve büyük bir lirik dram (*Odprawa posłów greckich*, 1565-66) yazdı. Elejilerinde ve özellikle epigramlarında (1584), günlük yaşamı ne kadar yakından gözlemlediğini kanıtladı; *Gallo crocitanti* (1576) adlı yergisi, Desportes'un *Adieu à la Pologne* adlı yapıtına bir karşılıktan başka bir şey değildi. Horatius' un yapıtlarından esinlenerek, lirik, epik şiirler ve hiciv şiirleri yazdı. Bunlar arasındaki *Pieśń świętojańska o Sobótce* (1586) adlı yapıtında, bir kır şiiri-havası içinde, folklorla evrensel temalar arasında sıkı bir ilişki kurdu. Başyapıtı *Treny* (1580), ölen kızı Ursula'ya adadığı bir ağıtlar derlemesiydi. Görkemli bir de çevirisi vardır: *Psałterz Dawida* (1879). —Yeğeni PIOTR (Sycyna 1566 -Kraków 1620), *La Gerusalemme liberata* (*Goffred albo jeruzalem Wyzwolona*) [1618] ve *Orlando Furioso*'nun (*Orland Szalony*) [1618] lehçe çevirilerini yaptı.

KOCHELSEE, Bavyera Alpleri'nde (Almanya) buzul çanağı gölü, *Kochel* turizm merkezi yakınında; 59 km^2. Walchensee ile Kochelsee arasında, bir buzul sürgüsü düzeyinin birdenbire düşmesinden yararlanılarak bir hidroelektrik tesisi kurulmuştur.

KOCHER (Theodor Emil), isviçreli cerrah (Bern 1841-*ay. y.* 1917). Tiroit bezinin fizyolojisinde iyotun oynadığı rolü gösterdi ve guatr cerrahisini kurdu. Başka birçok şeyle birlikte, "Kocher pensleri" denilen dişli hemostatik pensleri ve bir de omuz çıkıklarını yerine yerleştirme yöntemini buldu. (1909 Nobel tıp ödülü.)

KOCHOWSKİ (Wespazjan), polonyalı şair (Gaj 1633 - Kraków 1700). Soylu bir ailenin çocuğuydu, orduda birkaç yıl geçirdikten sonra kendi topraklarına döndü. Çok değişik edebi türlerde (bazı epigramlar, zarif ve özentili bir üslupla yazılmış erotik şiirler, metafizik şiirler) barok döneminin kendine özgü çeşitli ruh hallerini yansıttı. Katolik Karşı Reform'a uygun dinsel duygularını, son büyük yapıtı olan *Psalmodia polska*'da (1695) Kutsal Kitap ayetlerinin görkemli ve ağırbaşlı üslubu içinde dile getirdi. Bu geniş bireşim içinde polonya şiiri ilk kez polonya ulusunun Tanrı tarafından seçilmiş bir ulus olduğu görüşünü ortaya koyuyor, bu mesihçe kavram, şairin geleceğe olan inancına kaynaklık ediyordu. Jan Sobieski'nin saray tarihçisi olan Kochowski, latince tarih kitapları da yazdı: *Commentarius belli adversus Turcos* (1684) ve *Annalium Poloniae climacteres* (1683, 1688, 1698).

KOČIĆ (Petar), sırp yazar ve siyaset adamı (Stričići, Banja Luka yakınında, 1877 -Belgrad 1916). Bölgeci lirik şiirler yazan Kočić, yoksul ve ezilen köylülerin sözcüsüydü. Bosna'daki Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından uygulanan rejimi eleştiren *Jazavac Pred Sudam* (1905) adlı yapıtı yazdı.

Kocki (*Eski olayların hikâyesi*), imparatoriçe Gemmei'nin buyruğu üzerine O no Yasumaro tarafından 712'de derlenen Japonya tarihi. O sırada hüküm sürmekte olan hanedanı yasallaştırmaya yönelik olan yapıt, tanrılar çağına kadar inen bir soykütüğü önerisinin yanı sıra mitler, efsanevi ya da yarı tarihsel hikâyeler de içerir.

KOCK (Charles Paul DE), fransız yazar (Paris 1793-*ay. y.* 1871). Roman ve oyun olmak üzere dört yüzden çok yapıt yazmış olmakla övünüyordu. Bu yapıtların başarısı dizginlenmiş bir açık saçıklığı kurulu düzene uygun bir ahlakçılıkla birlikte vermesindeydi: *Gustave le mauvais sujet* (1821), *la Laitière de Montfermeil* (1827), *la Pucelle de Belleville* (1834), *l'Homme aux trois culottes* (1842).

KOCK (Axel), isveçli dilbilimci (Trälleborg 1851 - Lund 1935). Germen dilleri üzerine çok sayıda incelemesi vardır. Özellikle de *Die alt und neuschwedische Akzentuirung* (Yeni ve eski isveççede vurgulama) [1901] ve *Umlaut und Brechung im Altschwedischen* (Eski isveççede tını değişimi ve ayırma) [1916] önemli yapıtlarıdır.

KOCKS (Pieter Adriaansz.), hollandalı fayansçı (öl. 1703). Yapıtlarında (vazolar, lalelikler..., vb.), büyük ölçüde uzakdoğu örneklerinin, ayrıca Daniel Marot gibi avrupalı süslemecilerin izleri görülür. Çinileri A K markasını taşır.

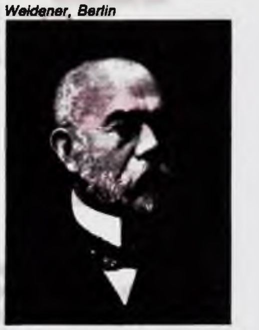
KOÇ, -çu a. **1.** Koyunun burulmamış erkeği. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Koç gibi*, sağlıklı, gürbüz delikanlı. || *Koçum*, bir erkeğin gücünü vurgulamak için, kimi zaman da şaka yollu kullanılan seslenme sözü.
—Akışkan. mekan. *Koç darbesi*, bir vananın ani hareketiyle ya da bir pompanın durması sonucunda bir su borusu içinde oluşan basınç dalgası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Emici su koçu*, emme yoluyla etki oluşturan su koçu. || *Su koçu*, hızla kapanan bir boru içerisinde meydana gelen su şokunu kullanarak sıvı kütlesinin bir bölümünü düşme yüksekliğinin üzerine çıkaran düzenek.
—Astrol. Gregorius takviminde ilkbaharı başlatan burçlar kuşağının ekvator üzerindeki işareti. (Koç, Ay yarıkürenin üçüncü işaretini, ilk burç üçlüsünün ikinci işaretini, batısal Jüpiter'in gökevini ve Güneş'in en yüksek yerini oluşturur. Bu burcun atılımcı ve girişimci yetenekler sağladığı kabul edilir.)
—Folk. *Koç katımı*, halk takvimine göre, koyunlarla koçların çiftleşme dönemi olan kasım ayında düzenlenen geleneksel şenlik. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Koç tokuşturma*, koç katımı şenliklerinde düzenlenen bir tür yarışma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sıh. tes. *Koç darbesi önleyici*, bir boruya, ani basınç değişimlerinin (bir vananın kapanması, bir pompanın durması vb.) doğurduğu darbe dalgalarını sönümlemek için yerleştirilen düzenek.

Bk. resim sayfa 6862

—Teknol. *Sifonlu koç*, bir sifon takılmış su koçu.
◆ sıf. *Koç burunlu*, burnunun orta kısmı çıkıntılı ve kemerli olan. || *Koç yiğit*, güçlü kuvvetli, yakışıklı, yiğit delikanlı.
—ANSİKL. Akışkan. mekan. Sıvılarda ses hızıyla yayılan koç darbeleri özellikle, hidroelektrik santralları suyla besleyen donanımlarda görülür. Kimi zaman çok büyük basınç değişiklikleri ileten bu koç darbeleri, çoğu kez çok uzak noktalarda, borularda ya da manevra organlarında hasarlara neden olan büyük içkuvvetler oluşturabilir. Kimi düzenekler bir koç darbesinden kaynaklanan şokun etkisini azaltmaya olanak verir. Bu düzenekler arasında, büyük bir su kütlesi içeren ve eylemsizliği ile, koç darbesinden doğan basınç değişimlerini zaman içinde yayan denge bacaları sayılabilirler. Koç darbesi olayı, 1796 yılında Montgolfier'nin bulduğu ve güçlü bir kaldırma makinesi olan su koçlarında kullanılmıştır.
—Folk. Hayvancılıkla uğraşan yörelerde yaygın bir gelenek olan koç katımı, genellikle kasım ayının onuyla yirmisi arasında yapılır. Bazı sıcak bölgelerde daha erken düzenlendiği de olur. Bu dönemde koçlar koyun sürüsüne katılır ve çiftleşmeleri sağlanır. Bu nedenle düzenlenen şenlikler yörelere göre farklılıklar göstermekle birlikte, hemen tümünün ortak yanı düzenlenen şenlikle daha fazla döl almanın sağlanabileceği inanışıdır. Bir tür bolluk töreni niteliğindeki koç katımı törenine bazı yörelerde tüm köy halkı katılır, koçlar tokuşturulur, halk oyunları, seyirlik oyunlar oynanır, eğlenceler düzenlenir, sürü sahipleri çobanlarına armağanlar verir, bazı yörelerdeyse köyün delikanlıları "efe" adı verilen bekâr bir delikanlı çevresinde toplanır, ellerine tefler, meşaleler, çanlar alarak köydeki evleri dolaşırlar. Bu törene çocuklar da katılır. Her evin önünde bir tekerleme, mani söylenir ve ev sahibinden bahşiş olarak yiyecek ya da para alınır. Sırayla tüm evler gezildikten sonra toplanan yiyeceklerle aş yapılıp eğlenilir. Koç katımıyla *saya* gezme* töreni arasında yakın bir ilişki vardır. Koç katımından 150 gün sonra yapılan *saya gezme*, koyunların kuzulama dönemine rastlar.

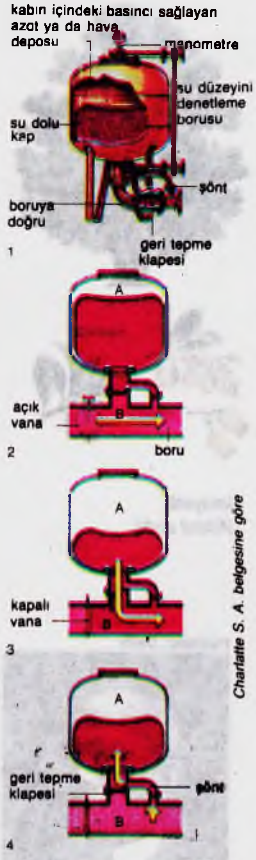
kocayemiş
(Arbutus unedo)

Weidener, Berlin

Robert Koch

Larousse

Jan Kochanowski

koç burcunun simgesel gösterimleri

bir koç darbesi önleyicinin (1) şeması ve işleyiş ilkesi (2, 3, 4): vana açık su boruda dolaşıyor A'daki ve B'deki basınçlar dengelenmiş, geri tepme klapesi kapalı (2) vana, B'de bir alçak basınç yaratarak kapanır, A'daki basınç kaptaki suyu boruya basar geri tepme klapesi açık (3), dönme darbesinin dalgası klapeyi kapar ve A'daki ve B'deki basınçlar (4) yeniden oluşuncaya kadar şöntle depo içine girer

koç (merinos)

—Hayvc. Koç, ırklara göre, 8 ila 16 aylıkken damızlık olarak kullanılmaya başlar ve 5 ya da 6 yaşına kadar kullanılabilir.

İlk yıl, otuz kadar koyuna, 2 ila 5 yaş arasında yılda 50-60 koyuna aşar. Koç koçkatımından önce yaklaşık olarak 1 ay boyunca, kuvvetli yemlerle beslenerek (örneğin normal yeme yulaf katılarak) aşıma hazırlanmalıdır. Koyunculukta koç seçimi çok önemlidir: yavrularda aranacak özelliklere göre dişilerle aynı ırktan ya da değişik ırktan seçilmelidir.

• *Koç tokuşturma,* koç katımı törenlerinde boynuzları ve boyunları boncuklarla, kurdelelerle süslenen koçlar, düz bir alanda eşleştirilerek tokuşmaya bırakılır. Yere yıkılan koç, yenen koçun sahibine verilir. En sona kalan koça "eke koç" adı verilir. Yarışmayı kazanan koçun sahibi çobanına armağanlar verir.

KOÇ, Burç takımyıldızı. (→ GÖK haritası.)

KOÇ (Vehbi), türk işadamı (Ankara 1901). Ankara eşrafından Koçzade Hacı Mustafa Efendi'nin oğlu. Ortaöğrenimini yarıda bırakarak, babasıyla birlikte Ankara'nın Samanpazarı semtinde "Koçzade Hacı Mustafa Rahmi Karaoğlan pazarı" adıyla bir bakkal dükkânı açtı (1917). Cumhuriyet'in kurulmasından sonra başkent olan Ankara'da inşaat işlerinin yoğunlaşması üzerine yapı malzemeleri ticaretine de başladı. 1926'da babası adına kurulan firmanın sahibi oldu. 1928'de Ankara Ticaret odası başkanlığına seçildi; dış ticarete yönelerek Standard oil (Mobil oil) firmasının temsilciliğini aldı. Daha sonra, Ford otomobil ve kamyonları acenteliğinin yanı sıra İş bankası aracılığıyla birçok yabancı firmanın temsilciliğini üstlendi. Devlet ihalelerine katıldı: Ankara Numune hastanesi ile Elazığ-Palu demiryolu yapımını üstlendi. 1937'de "İstanbul'da Vehbi Koç ve ortakları kolektif şirketi"ni, 1938'de "Koç ticaret aş"yi kurdu. İkinci Dünya savaşı yıllarında birçok yabancı firmayla işbirliğini sürdürdü. 1946'da ABD'ye gitti. General electric, Us Rubber (Uniroyal), Oliver traktör, Burroughs gibi amerikan şirketlerinin temsilciliklerini üstlendi. General electric firmasıyla ortak yatırım yaparak Türkiye'de ilk ampul fabrikasını kurdu (1948). 1955'te Ankara Ticaret odası başkanlığından ayrılarak İstanbul'a taşındı. Bu dönemden sonra sanayi yatırımlarına ağırlık verdi, 1955'te çelik büro gereçleri ve elektrikli ev aletleri üretmek üzere Arçelik'i, 1958'de Türk demir döküm fabrikaları'nı kurdu. 1963'te kendi kurduğu ya da sermayesine katıldığı çeşitli sanayi ve ticaret kuruluşlarını bir araya getirerek Türkiye'nin ilk holdingi olan "Koç holding aş"yi oluşturdu. 1966'da, Türkiye'de üretilen ilk otomobil olan Anadol'u, 1968'de de Tofaş'ı kurarak Fiat lisansıyla Murat arabalarının üretimini gerçekleştirdi. Aynı yıl "Koç vakfı" adıyla çeşitli sosyal alanlarda etkinlik gösteren bir vakıf kurdu. İkinci Dünya savaşı'na kadar ticaretten sağladığı birikimleri bu dönemden sonra sanayi yatırımlarına kaydırarak, çok çeşitli alanlarda etkinlik gösteren bir holding kuran Vehbi Koç, 1984'te İdare meclisi başkanlığını oğluna devrederek emekliye ayrıldı. Türk Eğitim vakfı ve Türkiye Aile sağlığı ve planlaması vakfı başkanlıklarını sürdürmektedir. 1987'de Milletlerarası ticaret odası'nca "dünyada yılın işadamı" seçildi; 1991'de Amerika Nüfus enstitüsü tarafından Yaşam boyu başarı ödülü'ne layık görüldü. *Hayat hikâyem* (1973) ve *Hatıralarım, görüşlerim, öğütlerim* (1987) adlı iki yapıtı vardır.

KOÇ (Salih), türk binici (Ankara 1918). Harp okulu'nu süvari teğmeni rütbesiyle bitirdi (1938). Konkurhipiklere katılmaya başladı (1941). Milli takıma seçildi (1948). Londra (1948) ve Roma (1960) olimpiyatlarına katıldı. Viyana ve Belgrad konkurhipiklerinde birincilik elde etti (1954). Albay rütbesi ile emekliye ayrıldıktan (1964) sonra sivil binicilik kulüplerinde antrenör

KOÇ (Rahmi), türk işadamı (Ankara 1930). Robert kolej'i bitirdikten sonra John Hopkins University (ABD) Endüstriyel sevk ve idare bölümü'nde öğrenim gördü. 1958'de Otokoç, 1960'da Koç ticaret aş'de görev aldı. Koç holding aş genel koordinatörü (1964), İcra komitesi üyesi (1970), İdare meclisi başkan yardımcısı (1975), İdare komitesi başkanı (1980) oldu. 1984'te İdare meclisi başkanlığını babası Vehbi Koç'tan devraldı.

Koç holding aş, imalat sanayisi, madencilik, enerji, bankacılık, ticaret, inşaat vb. alanlarında etkinlik gösteren Türkiye'nin en önde gelen sermaye grubu. Topluluğun çekirdeğini Vehbi Koç'un 1917'de Ankara'da açtığı küçük bir bakkal dükkânı oluşturdu. Bu küçük işyeri Cumhuriyet'in kurulmasıyla birlikte gelişmeye başladı. 1923'te Ankara'nın başkent oluşuyla bayındırlık çalışmalarının başlaması üzerine, Koç da işlerini inşaat malzemesi alım-satımını kapsayacak biçimde genişletti. 1938'de Koç türk anonim şirketi'ni kurdu. Bu şirket Koç topluluğu'nun temeli ve gelişme merkezi oldu. 1940'ların sonuna kadar ticaret, müteahhitlik, yabancı firma temsilciliği gibi alanlarda etkinlik gösteren şirket, 1948'de General electric firması'yla ortaklaşa ilk ampul fabrikasını açarak sanayi yatırımlarına yöneldi. 1960'larda sanayi yatırımlarının hız kazanmasıyla topluluğa bağlı kuruluşların sayısı da arttı ve üretim alanları önemli ölçüde genişledi. Tarımsal araçlar, tekstil, büro malzemeleri, ısıtma donanımları, radyo ve televizyon, elektrikli ev aletleri, otomotiv yan sanayisi gibi birçok alana yayılan Koç grubu, Türkiye'nin ilk yerli otomobili olan Anadol'un, daha sonra da Murat ve Ford Taunus'un yapımını gerçekleştirdi. Giderek büyüyen topluluk, 1963'te, yeni bir örgütlenmeye girerek Koç holding aş'yi kurdu. Grubun gelişmesi, bu tarihten sonra daha da hızlandı.

Holding, imalat sanayisinde metal eşya ve makine üretim dalına ağırlık vermiş, özellikle otomotiv sanayisinde yoğunlaşmıştır. Holdingin, kamyon, otobüs, otomobil, kamyonet, traktör, çekici üreten Türk traktör, Otosan, Otoyol, Tofaş Otokar şirketlerinin yanında, bu şirketlerin ürünlerine parça sağlayan Beldesan, Endiksan, Mako, Otomotiv lastikleri tevzii, Takosan, Tekersan gibi yan sanayi kuruluşları, Pirelli ve Uniroyal lastik fabrikalarında payı vardır. Arçelik elektrikli ev aletleri, Türk demir döküm radyatör ve ısı araçları, T. General electric ampul, Bekoteknik televizyon, Bürokur metal büro eşyaları, Türkiye Elektrik endüstrisi kompresör ve kondansatör üretiminde uzmanlaşmış büyük kuruluşlardır.

Tüketim ürünleri grubu kuruluşları, Bürosan, Düzey, Kav, Maret, Migros, Tat ve Tat tohumculuk'tur. Madencilik alanında Demir export demir, Tarko linyit çıkarımıyla uğraşır. İnşaat alanında Garanti-Koza inşaat, İzocam, vb. etkinlik göstermekte; Aygaz ve Mobilgaz sıvılaştırılmış petrol gazının, bu gazlar için tüplerin, bunlarla kullanılan fırın ve ocakların yapımını gerçekleştirmektedir.

Holdinge bağlı ticaret şirketlerince hem kuruluşun ürünlerinin hem de başka malların pazarlanması ve dış ticaret konusundaysa Beko UK, Interbrucke, Kofisa Trading Company, Ram, Ramerica ve Ram France çalışır. Mali kesimdeki etkinliklerini Koç-Amerikan bank, Koç yatırım, Şark hayat ve Şark sigorta ile sürdüren topluluğun kuruluşları, başta İstanbul ve Kocaeli olmak üzere Bursa, Tekirdağ, Bilecik, Bolu ve Eskişehir illerine yayılmıştır.

Birçok büyük şirkette katılımları olan holdingin Mobil oil, General electric, Ford U.S. Royal, Sheaffers pen co., Burroughs, American home assurance corp., Broderna shops gibi amerikan kökenli; Siemens, Gunther-Wagner pelikan werke, Hilden, Junkers, Gestetner, Freuhauf corp. gibi alman kökenli; Fiat, Incorfim, Pirelli, Magnetti marelli gibi italyan kökenli; Pitney bowen, Aderna woodhead, Oliver SA gibi ingiliz kökenli; Chappe, Motobécone gibi fransız kökenli; Salva SA, Migros gibi isviçre kökenli; Oynotra gibi fin kökenli; Gleverbel SA gibi belçika kökenli çok sayıda çokuluslu kuruluşlarla ortaklık, teknolojik işbirliği, temsilcilik ve komisyonculuk gibi yoğun ilişkisi vardır. Sosyal alanlarda etkinlik gösteren bir de vakıf kuruluşu olan ve 101 şirketten oluşan Koç topluluğu 39 512 kişilik kadroyla çalışmaktadır (1993). Toplam cirosu 77,4 trilyon TL'ye ulaşmıştır.

KOÇA a. Denizc. YÜK KANCA'SI'nın eşanlamlısı.

KOÇAK sıf. (koç'tan *koç-ak*). **1.** Yiğit, yürekli, güçlü kuvvetli erkek için kullanılır. **—2.** Eli açık, cömert kimse için kullanılır.

KOÇAK, Tokat'ın Erbaa ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 257 nüf. (1990).

KOÇAK (Şükrü), türk asker ve siyaset adamı (Elazığ 1886 - Ankara 1961). Harp okulu'nu ve Harp akademisi'ni bitirdi. Çeşitli birliklerde kurmay hizmetlerinde çalıştı. Kurtuluş savaşı'nda kurmay yarbay olarak süvari kolordusu kurmay başkanlığı yaptı. 1935-1950 arası Erzurum milletvekili oldu. Recep Peker ve Hasan Saka hükümetlerinde Ulaştırma bakanlığı (1946 -1948) görevinde bulundu.

KOÇAK (Ekrem), türk atlet (Ankara 1932). Atletizme Ankara Demirspor kulübü'nde başladı, daha sonra Fenerbahçe kulübü'ne geçti. İlk başarılarını 2 000 ve 5 000 m'lerde elde etti (1947). Atletizm milli takımına seçildi (1948). Akdeniz oyunları'nda 1 500 m'de dördüncü (1951), Balkan atletizm şampiyonası'nda 800 m'de birinci (1954), Dünya ordularararası şampiyonası'nda birinci oldu. 1962'ye kadar süren atletizm yaşamında 18 Türkiye rekoru kırdı ve kendisini en iyi orta mesafe koşucusu olarak kabul ettirdi.

KOÇAK (Nur), türk ressam (İstanbul 1941). Devlet güzel sanatlar akademisi resim bölümü'nü bitirdi (1968). Devlet bursuyla eğitimini Paris'te sürdürdü (1970-1974). Akademi'de öğretim görevlisi olarak çalıştı (1975-1981). 1974'ten başlayarak çamaşırlar, dudak boyaları, parfüm şişeleri gibi konuları *Nesne kadınlar / Fetiş nesneler* adı altında "fotogerçekçi" ya da "hiperrealist" anlayışla resimledi. Fotoğraflara dayanarak yaptığı resimleri *Aile albümünden* (1979-1986); kartpostal desenlerini de *Mutluluk resimlerimiz* (1980-1982) adlı dizilerinde topladı. 1989'dan beri *Vitrinler* adlı bir dizi üzerinde çalışmaktadır.

KOÇAKLAMA a. Ed. Türk halk şiirinde yiğitlik, savaş konularını işleyen tür.

KOÇALİ, Adıyaman'ın merkez ilçesine bağlı bucak; 5 992 nüf. (1990); 10 köy. Merkezi *Koçali,* 1 033 nüf. (1990).

KOÇAN a. **1.** Bot. Birçok çiçeğin kalın bir eksene çepeçevre ve genellikle sıkıca bağlı olduğu bileşik çiçek durumu. **—2.** Marul, lahana gibi sık yapraklı sebzelerde yaprakların bağlı olduğu sert gövde. **—3.** Mısırın tanelerinin yapışık olduğu ve taneler kullanıldıktan sonra atılan bölümü. **—4.** Kopartılan bir sayfanın, bir kütüğe, deftere, vb. bağlı kalan ve ayrılan kısmın gerçeğe uygunluğunu kanıtlamaya yarayan bölümü: *Koçanlı defter.* **—5.** *Yörs.* Tapu belgesi. **—6.** *Koçan bağlamak,* mısır sözkonusuysa, koçan oluşturmak.

—ANSİKL. Koçan yılanyastığı ve mısırda başağa, palmiyelerde sıkı salkıma benzer. Koçanı oluşturan çiçek topluluğu genellikle bir ya da birkaç bürgü yaprağıyla kaplı olur.

KOÇAN (Hüsamettin), türk ressam (Bayburt 1946): Devlet tatbiki güzel sanatlar yüksekokulu resim bölümü'nü bitirdi (1970); aynı kurumda bir süre asistan ola-

Hüsamettin Koçan
Düşsel, 1987

rak çalıştı. Avusturya hükümetinin verdiği bursla Salzburg'ta eğtim gördükten sonra Marmara üniversitesi güzel sanatlar fakültesi öğretim üyeliğine atandı; 1986'da doçent oldu. UNESCO AİAP Ulusal komitesi plastik sanatlar derneği kurucu üyesi olan sanatçı, 1991'den beri derneğin yönetim kurulu başkanlığı görevini sürdürmektedir. İlk kişisel sergisini 1981'de açan sanatçı, Anadolu'da geçen çocukluk yıllarının etkisiyle, düşsel ve gerçeküstü öğeleri, insanın varlığında somutlaşan gerçeğe yönelerek çözüme götürmeyi dener. Karanlık ve gizemli bir boşluktan doğan ışıklı, yer yer camlaşmış ve tizleşmiş figürlerin yer aldığı tablolarında, teknolojik çağın mitosla yüklü öyküsünü buluruz. Bu görüntü içinde, kışkırtıcı ve uyarıcı renk lekeleri, izleyiciyi yoğun dramatik çağrışımlara sürükler. Kazandığı belli başlı ödüller: Sheraton oteli sanat eserleri yarışmasında iki birincilik (1974), Salzburg kenti onur ödülü (1978), *Cumhuriyet* gazetesi özel ödülü (1978), Devlet resim ve heykel sergisi ödülü (1978-1985), Ankara Sanat kurumu ödülü (1985), Dakka 3. Asya sanat bienali büyük ödülü (1986).

KOZÇANA, Makedonya Cumhuriyeti'nde, Üsküp'ün 80 km kadar D.'sunda, Bregalnica vadisinde küçük kent.

KOÇANÇİÇEKLİLER a. Çiçekleri koçan biçiminde olan bitkiler takımı. (Eskiden palmiyeler, yılanyastığıgiller ve sumercimeğigiller familyaları bu takıma bağlanırdı. Modern sınıflandırmada koçançiçekli bitkiler bir takım sayılmaz.)

KOÇARLI, Ege bölgesinde Aydın iline bağlı ilçe; 39 103 nüf. (1990); 471 km^2; merkez bucağı dışında 1 bucak; 45 köy. Merkezi, Aydın'ın 20 km G.-B.'sında *Koçarlı*, 10 108 nüf. (1990). Tahıl, pamuk, ayçiçeği, zeytin üretimi. Zeytinyağı ve çırçır fabrikaları.

KOÇAŞ (Sadi), türk asker, siyaset adamı (Ermenek 1919). Harp okulu'nu (1940), Kara harp akademisi'ni (1950) bitirdi. İngiltere'de Hava-kara işbirliği okulu'nda uzmanlık eğitimi gördü (1952-1953). Bükreş (1954-1956) ve Londra'da (1959-1961) askeri ataşelik yaptı. Kurmay albaylıktan emekliye ayrıldıktan (1961) sonra kontenjan senatörü, 1969'da da Konya'dan CHP milletvekili oldu. 12 Mart 1971'de kurulan Erim hükümetinde Devlet bakanı ve Başbakan yardımcısı olarak görev aldı, aynı yıl sonunda hükümetten ayrıldı. *Tarih boyunca Ermeniler ve Selçuklular'dan beri türk-ermeni ilişkileri* (1967), *Atatürk'ten 12 Mart'a* (1977-1978), *12 Mart anıları* (1978), *Kürtlerin kökeni ve Güneydoğu Anadolu gerçeği* (1990).

Koçaş tarım işletmesi, Niğde ilinin Aksaray ilçesinde kurulu devlet çiftliği. 1938'de kurulan çiftlik, 1950'ye kadar Zirai kombinalar ve Devlet ziraat işletmelerine bağlı olarak çalıştı. 1950'de, 5433 sayılı yasayla kurulan Devlet üretme çiftlikleri (DÜÇ) genel müdürlüğü'ne bağlanarak Koçaş devlet üretme çiftliği adını aldı. 1983'te DÜÇ'lerin yerini alan Tarım işletmeleri genel müdürlüğü (TİGEM) bağlandı ve bugünkü adını aldı. 2 531 ha tarım alanı olan çiftliğin 15 762 da alanında sulu tarım; Bahçe kültürleri şubesi'nde meyvecilik ve sebzecilik yapılmaktadır. Hayvancılık şubesi'nde isviçre esmeri sığır yetiştiriciliği, merinos ve akkaraman koyunculuk, küçük evcillerde kahverengi yumurtacı tavuk ırkları üzerinde çalışılmaktadır. Çayır-mera şubesi ise çalışmalarını, Hayvancılık şubesi'nin kaba yem gereksinimini karşılamak üzere bölge koşullarına uygun yonca, silaj, sudan otu gibi yem bitkileri yetiştirerek sürdürmektedir.

KOÇBABA, rumca **Levitha,** Ege denizi'nde, Oniki ada adıyla da bilinen Menteşe adalarından biri. İstanköy adasının 60 km K.-B.'sında.

KOÇBAŞI a. Sil. Kuşatılan bir kentin ya da kalenin surlarını ya da kapılarını yıkmaya yarayan eski bir savaş aracı. (*Şahmerdan* ya da *Kebş* de denir.)
—ANSİKL. Kalın ve uzun bir kütüğün ucuna takılmış demirden bir koç başından meydana gelen bu savaş aracı önceleri elde taşınırdı. Daha sonra ortasındaki bir iple, hareketli bir iskeleye bağlanıp birçok kişi tarafından ileri geri hareket ettirilerek sur ya da kale kapısında gedik açmakta kullanıldı. Kullananları düşman oklarından korumak amacıyla iskelenin üzeri ahşap bir örtüyle kapatılıyordu. Bu savaş aracı XV. yy.'a kadar kullanılmıştır.

KOÇBOYNUZU a. Denizc. Gemilerde, donanım halatlarını volta etmede kullanılan, küpeştelere ya da alabandalara monte edilmiş ağaçtan ya da metalden boynuz biçiminde malzeme. ‖ *Koçboynuzuna vurmak*, bir palanganın tirentisini ya da herhangi bir halatı (selviçe, donanım halatı) koçboynuzuna volta etmek.
—El sant. Anadolu'da çok rastlanan, alta ya da yukarı doğru kıvrılmış boynuz biçimli dokuma motifi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Esk. sil. Eski topların kundağında, topu hareket ettirebilmek için halat takılan çengel.
—ANSİKL. El sant. Motifin bereket, yiğitlik, güç ve erkekliği simgelediği öne sürülür. Çok eski tarihlerden beri dokumalarda çeşitli biçimlerde kullanılmış bir motiftir. Özellikle kilimlere çift taraflı, stilize ve başka motiflerle birlikte kullanılarak değişik biçimlerde uygulanmıştır. Anadolu'nun hemen her yöresinde rastlanan, yaygın bir motiftir.

KOÇBOYNUZU a. Çiçekli dalları peklik verici, yatıştırıcı ve gaz söktürücü olarak kullanılan taşyoncası türü *(Melilotus officinalis)*. [Aktarlarda tıbbi kokuluyonca ve pireotu da denir.]

KOÇÇAT, rumca **Kotsati,** G. Kıbrıs rum kesiminde Lefkoşa ilçesine bağlı köy.

KOÇER (Dursun), türk gökbilimci (İstanbul 1945). İÜ Fen fakültesi matematik-fizik bölümü'nü bitirdi (1967). Aynı fakülteye asistan olarak girdi (1968). Doktor (1974), doçent (1979) oldu. Boğaziçi üniversitesi'ne geçti ve Kandilli rasathanesi ve Deprem araştırmaları enstitüsü'nde çalıştı (1983-1986). 1988'de İstanbul üniversitesi astronomi ve uzay bilimleri bölümüne dönerek, profesör oldu.

koçbaşı

Fen fakültesi dekan yardımcısı ve İstanbul üniversitesi gözlemevi araştırma ve uygulama merkezi müdürü, Uluslararası astronomi birliği ile Türk astronomi, Türk fizik ve Türk matematik dernekleri üyesidir; astronomi ve özellikle astrofizik alanında otuzu aşkın çalışması vardır.

Koçeri, Erzurum, Artvin, Kars, Muş ve Tokat yörelerinde oynanan bar türü bir halk oyunu.

Koçgiri ya da **Koçkiri ayaklanması,** bölücülük amacıyla Koçgiri aşiretinin Ankara hükümeti'ne karşı başlattığı ayaklanma (6 mart - 17 haziran 1921). Koçgiri aşireti, Hafik'te (Koçhisar) oturan ayrıca Zara, İmranlı, Suşehri, Refahiye, Kemah, Divriği, Kangal, Ovacık, Kuruçay ilçelerine de yayılmış beş kabileden oluşan büyük bir aşiretti. Reisleri Abdülhamit II tarafından paşalık rütbesi verilmiş Mustafa Paşa'nın oğulları Alişan ve Haydar beylerdi. Haydar Bey aynı zamanda İmranlı bucağı müdürüydü. İmranlı'da Kürt teali ve teavün cemiyeti'nin bir şubesini de açmıştı. İstanbul'daki merkezle gizli ilişkiler içindeydi ve ayrıca *Jepin* adında bir gazete çıkararak bölücülük yapıyordu. Bu sırada daha önce Yıldızeli ayaklanmasında parmağı olan ve buralarda çapulculuk yapan Zalim Çavuş çetesiyle asker kaçaklarını yakalamak için bölgeye gelen 6. Süvari alayı'na karşı Koçgiri aşiretinin etkisiyle bir direnme başladı. Bölgedeki kaçaklardan 15'ini yakalayan Süvari alayı'nın bunları Zara'ya götüren bölüğü, Kızıltepeli Kör Rıfat ve Karmanlı Nuri yönetimindeki asilerin baskınına uğradı. Bölük, sayıca üstün asilerin karşısında hayvanlarını bırakıp Zara'ya kaçtı. Bu başarı öteki asileri de cesaretlendirdi. Koçgiri aşiretinden Alişir, Zalim Çavuş ve baskını düzenleyen Kör Rıfat ile Karmanlı Nuri 5 mart 1921'de 6. Süvari alayı komutanına İmranlı'yı terk etmesini bildirdiler. Alay komutanı buna uymayınca asiler 6 mart sabahı İmranlı'yı işgale başladılar. Alay komutanı binbaşı Halis Bey, jandarma takım komutanı Müştak Bey ve 4 er şehit oldu. Cephanesi tükenen öteki subay ve askerler tutsak edildi. Tutsak edilen askerlerle memurları aşiretin reislerinden Haydar Bey koruma bahanesiyle rehin alıp evine götürdü. Böylece Koçgiri ayaklanması, 6 mart 1921 günü resmen başladı. Ankara hükümeti merkez ordusu komutanı Nurettin Paşa'yı ayaklanmayı bastırmakla görevlendirdi. Çeşitli aşamalardan ve çatışmalardan sonra 22 nisan 1921 günü ayaklanma bastırıldı. Küçük gruplar halinde dağılan isyancıları hükümet güçleri izleyerek temizledi. Temizlik harekâtı sürerken asiler 27 nisan 1921 günü Çırağıgediği'nde bu kez yeniden toplu bir saldırı denedilerse de bozguna uğradılar. 2 haziran 1921'de Hıktar köyü yakınlarında yapılan çarpışmada, bir kez daha yenilgiye uğratıldılar. Elebaşlarından Haydar Bey'in kardeşi Alişan'la birlikte asilerin önde gelenleri ve 500 kadar asi teslim oldu. Koçgiri ayaklanması böylece kesinlikle bastırılmış oldu.

KOÇHİSAR → ILGAZ.

KOÇHİSAR → KIZILTEPE.

Sadi Koçaş

mısır

koçan

KOÇHİSAR → ŞEREFLİKOÇHİSAR.

KOÇHİSAR gölü → TUZ gölü.

KOÇİ, Japonya'da liman kenti, Şikoku adasında, il merkezi. Kagami kıyısında, Tosa körfezinin yakınında; 318 189 nüf. (1989). Balıkçılık. Balık hazırlama. Demir-çelik. Seralarda sebze yetiştiriciliği yapılan bir bölgenin merkezi. —*Koçi li*, 7 107 km^2; 832 000 nüf. (1990).

Renç **Koçibey**

KOÇİ BEY Görüceli, türk yazar (öl. Görice 1650). Ahmet I döneminde devşirme olarak saraya alındı, Enderun'un çeşitli odalarında hizmet gördü. Murat IV döneminde hasodaya geçti ve padişahın musahipleri arasında yer aldı; Bağdat seferine katıldı. Sultan İbrahim döneminde de aynı görevde bulundu. Daha sonra emekliye ayrıldı, Görice'ye yerleşti. Murat IV ve sultan İbrahim'e sunduğu önerilerle ünlüdür. (→ KOÇİ BEY RİSALELERİ.)

Koçi Bey risaleleri, Koçi Bey'in Murat IV ve İbrahim I'e sunduğu iki risale: —1630'da Murat IV'e sunulan birinci risale, Osmanlı İmparatorluğu'nun gerileme nedenlerini ve alınması gerekli önlemleri içerir. Risalede gerileme, örnekleriyle ve sayısal verilere dayanılarak açıklanır, bu gerileme ve çöküşü durdurmak için şeriatın, eski kanunların tam olarak uygulanması ve var olan aksaklıkların giderilmesi önerilir; —1640'ta sultan İbrahim'e sunulan ikinci risale, genç ve deneyimsiz padişaha çeşitli devlet kurumlarının yapısını ve işleyişini, teşrifat kurallarını anlatmak amacıyla yazılmıştır. Dili birinci risaleye oranla daha sadedir.

KOÇİBEY (Renç), türk rallici (İstanbul 1942 - Dilovası yakınları, Kocaeli, 1993). Önceleri motosiklet sporuyla ilgilendi. Daha sonra, otomobil sporuna yöneldi. 1968 yılında, Türkiye'de düzenlenen ilk resmi yarış olan "Trakya rallisi"ne katıldı ve Anadol marka otomobiliyle birinci oldu. Otomobil sporunun Türkiye'de kabul görmesi için çaba harcadı. 1976 ve 1979 Türkiye, 1984 Balkan şampiyonluklarını kazandı. Paris-Dakar rallisi'ne kamyon kategorisinde katıldı ve bu zorlu yarışta Türkiye'yi temsil eden ilk sporcu oldu (1991). İzmit-İstanbul karayolunda geçirdiği bir trafik kazası sonucu hayatını kaybetti.

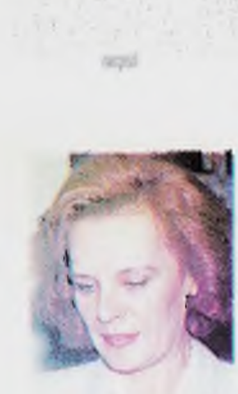

Reşat Ekrem Koçu

KOÇİN, Hindistan'da (Kerala) kent, Malabar kıyısının başlıca limanı; 564 038 nüf. (1990). İki kesime ayrılır: Hintliler'in kurduğu Mattançeri ve İngilizler'in kurduğu kesim. Denizkulaklarının oluşturduğu güzel görünümü, turizmin gelişmesine katkıda bulundu. Liman, kıyı şeridinde kazılan bir geçitle denize bağlandı. Günümüzde Koçin yerleşmesi bir sanayi merkezi haline gelmiştir (tersaneler, petrol rafinerisi, kimya, metalürji, tekstil).

KOÇKAR a. (esk. türkç. sözc.). Dövüş için yetiştirilmiş iri koç.

KOÇKAR ya da **KOÇKOR buluntuları.** Orta Asya'da, Tarim dağlarında, Göktürkler döneminden mezarlar. İlk kez 1891'de rus arkeologlarca ortaya çıkarılan mezarlarda ele geçen 707-709 tarihli paralar, buluntuların tarihlendirilmesini kolaylaştırdı. J. Strzygowski*, Koçkar buluntularının Orta Asya ve hatta Avrupa'daki türk kavimlerinin (avar kültürünün Orta Asya kökeni, buradaki yapıtlarla açıklanabildi) kültür tarihi açısından büyük önem taşıdığını belirtmiştir. En önemli yapıtlar, ajur tekniğinde işlenmiş, çiçek, hayvan ve efsanevi yaratıklarla süslü, yuvarlak ya da dört köşe kayış parçalarıdır.

Hülya **Koçyiğit**

KOÇKATIMI a. **1.** Koçların çiftleşmek üzere koyunların arasına salınması. —**2.** Bu işin yapıldığı mevsim.

—ANSİKL. Koçkatımı, 4-5 haftadan fazla sürmemek üzere bölgenin doğal ve ekonomik koşullarına göre belirlenir. Kuzulama yılın dört mevsiminde olacak biçimde ayarlanabilir. Koyunlarda gebelik ortalama 5 ay sürdüğüne göre, ilkbahar kuzulaması (mart-nisan) yapılacak işletmelerde, koçkatımı ekim-kasım, kış kuzulaması (aralık-ocak) yapılacak işletmelerde temmuz-ağustos, sonbahar kuzulaması (ekim-kasım) yapılacak işletmelerde mayıs-haziran, yaz kuzulaması (haziran-temmuz) yapılacak işletmelerde ocak-şubat aylarında yapılır. İlkbahar kuzulaması doğaya en uygun olandır. Bu nedenle Türkiye'de koçkatımı en çok güz mevsiminde (ekim-kasım) yapılır. Sütten kesilen koyunlar sonbahara kadar anızlarda ve sonbahar yağmurlarıyla yeşillenen meralarda daha iyi beslenme olanağı bulacaklarından vaktinde koça gelirler ve koçkatımı kısa sürede sonuçlanır.

KOÇKATIMI fırtınası, Takvim klimatolojisine göre genellikle 21 kasımda meydana gelen sayılı fırtına.

Koçkiri ayaklanması → KOÇGİRİ.

KOÇKOR buluntuları → KOÇKAR.

Koçköprü barajı ve hidroelektrik santralı, Van ilinde, Zilan suyu üzerinde kurulu baraj ve hidroelektrik santralı (1991). Sulama ve enerji sağlama amacıyla inşa edilen barajın gövdesi kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 86,40 milyon m^3, göl alanı 6,15 km^2; sulama alanı 13 470 ha'dır. Kurulu gücü 9 MW olan santralda, yılda yaklaşık 44 milyon kWsa elektrik enerjisi üretilir.

KOÇKÖYÜ, Kars'ın Arpaçay ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 2 232 nüf. (1990). Belediye.

KOÇLANMAK gçz. f. (*koç*'tan *koçlanmak*). **1.** Gelişip koç haline gelmek. —**2.** Yiğit, yürekli bir genç olmak.

KOÇMAK g. f. **1.** Kucaklamak, sarılmak. —**2.** Bir hayvan sözkonusuysa, dişisini aşmak; çiftleşmek.

◆ **koçuşmak** işt. f. Birbirine sarılmak, kucaklaşmak.

Koço, İstanbul'da içkili lokanta. Moda'da, vapur iskelesinin yanında, deniz kıyısında; lokantaya adını veren Koço tarafından kuruldu (1931). Lokanta, konumunun güzelliği, mezeleri ile kısa sürede ün yaptı. Koço, lokantayı 1985'te 5 kişilik bir şirkete devretti. 600 kişi kapasiteli lokanta bu tarihten başlayarak *Moda park gazinosu* adını aldıysa da eski adıyla anılmasını sürdürdü.

KOÇTÜRK (Osman Nuri), türk veteriner, araştırmacı (İzmir 1918). Veteriner fakültesi'ni bitirdi (1942), Missouri Üniversitesi'nde tarımsal kimya dalında uzmanlaştı. Et ve balık kurumu laboratuvar müdürlüğü (1953-1961) yaptı, Ankara Tıp fakültesi biyokimya uzmanı ve hijyen doçenti oldu (1961). Besin ve beslenme sorunlarına ilişkin başlıca yapıtları: *Soya politikamız ve hayvancılığımızın geleceği* (1964), *Beslenme ve yeni sömürgecilik* (1966), *Yüksek öğrenim gençliği beslenme sorunu* (1967).

KOÇU a. (ing. *coach*, araba'dan). **1.** Dört tekerlek üzerine oturtulmuş kare biçimli ve pencereli bir odacıktan oluşan ve iki atla çekilen yaysız, makassız bir araba türü. (*Koşi* de denir.) —**2.** Direkler üzerine yükseltke kurulan, altı boş tahıl ambarı.

—ANSİKL. Koçuların dıştan görünüşü yalın ve süssüzdü. İçleri ise genellikle ceviz kaplamayla çeşitli biçimlerde bezenirdi. Minderleri ve yastıkları değerli kumaşlardan yapılır, sırma püsküllerle süslenirdi. Pencereleri ve kapısı kafesli olur, kafesler yaldızla bezenirdi. İç yüzü aynalı olan kapısı arkadan açılır, arabaya üç, dört merdivenle çıkılırdı. Bindikten sonra merdiven çekilip kapının bir yanına çiviyle asılırdı. Daha çok kadınların kullandığı bir gezinti arabasıydı. Bununla birlikte şeyhülislam, kazasker vb. yüksek dereceli devlet görevlilerinin de koçuları vardı. Bunlardan şeyhülislamlara ait olanların dışı kırmızı, kazaskerlerinki yeşil çuha ile kaplıydı. Saray ve konakların da özel harem koçuları olurdu.

Koçular şehirlerarası ulaşımda da kullanılırdı. Yaylı arabaların kullanılmaya başlanmasıyla koçular giderek ortadan kalktı.

KOÇU (Reşat Ekrem), türk tarihçi, yazar ve yayımcı (İstanbul 1905 - *ay. y.* 1975). Gazeteci ve yazar Ekrem Reşat Bey'in oğlu. İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi tarih bölümü'nü bitirdi (1931) ve aynı bölüme asistan oldu. 1933'teki üniversite reformundan sonra görevinden ayrıldı; uzun yıllar çeşitli öğretim kurumlarında öğretmenlik yaptı. *Osmanlı muahedeleri ve kapitülasyonlar* (1934), *Eski İstanbul'da meyhaneler ve meyhane köçekleri* (1947), *Türk giyim, kuşam ve süsleme sözlüğü* (1969) vb. yapıtlarının yanı sıra, kolay okunabilen tarihsel roman ve hikâyeleriyle (*Forsa Halil* [1962], *Erkek kızlar* [1962], *Patrona Halil* [1968] vb.) tanındı. *Evliya Çelebi seyahatnamesi*'nin ilk beş cildini (özetleyerek), mevlevilerin yaşamıyla ilgili olan *Aşçı Halil İbrahim Dede'nin hatıraları*'nı, şair Haşmet'in *Vilayetname*'sini, Seyyit Vehbi'nin *Surname*'sini bugünün türkçesiyle yayımladı. 1948'de yayımlamaya başladığı ve o güne değin Türkiye'de hazırlanmış en özgün ansiklopedi olan *İstanbul* ansiklopedisi* (1946-1947 ve 1958-1973) ise 11. ciltte kaldı.

KOÇUBABA, Kırıkkale'nin Balışeyh ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 1 356 nüf. (1990).

KOÇUMBELİ. Arkeol. Ankara'nın G.-B.'sında, Orta Anadolu İlk Tunç çağı merkezlerinden; Ahlatlıbel*'in yakınındadır.

KOÇUŞMAK → KOÇMAK.

KOÇYİĞİT (Hülya), sinema oyuncusu (İstanbul 1947). İstanbul Şehir tiyatrosu çocuk bölümü'ne girdi (1960); Ankara Devlet konservatuvarı'nda tiyatro öğrenimi gördü. 1963 yılında *Ses* dergisinin düzenlendiği yarışmada ikinci olduktan sonra, Metin Erksan'ın yönettiği *Susuz yaz* filmiyle sinemaya girdi. 1969, 1973, 1975 ve 1990 yıllarında Antalya Altın portakal film festivali'nde "en başarılı kadın oyuncu" ödüllerini aldı. Eşi Selim Soydan ile Gülşah film'i kurdu ve yapımcılığa başladı. Başlıca filmleri: *Susuz yaz* (1963), *Gökçe çiçek* (1973), *Düğün, Gelin, Diyet* (1974), *Sensiz yaşayamam* (1978), *Almanya acı vatan* (1981), *Herhangi bir kadın* (1982), *Derman* (1985), *Kurbağalar* (1986), *Bez bebek* (1987), *Gece dansı tutsakları* (1988), *Karılar koğuşu* (1990).

KOÇYUMURTASI a. Koçların erkeklik bezi.

—Mutf. *Koçyumurtası ızgarası*, koçyumurtasını ızgarada pişirip üzerine tereyağı ve limon dökerek yapılan yemek. ‖ *Koçyumurtası tavası*, tuz, limon suyu ve defne yaprağıyla birlikte suda haşlanan koçyumurtasını süzüp galeta ununa ya da una buladıktan sonra kızartarak yapılan yemek.

KOD a. (fr. *code*). Belg. Normal dile göre daha kısa olan ve bir bilgiyi, ya da bir belgeyi temsil eden simgeler sistemi.

—Bilş. Bir programı oluşturan, makine dilinde ya da simgesel olarak yazılmış komutların tümü.

—Bilş. ve Telekom. Verileri, programları ya da başka bilgileri, bunların otomatik olarak işlenmelerini ya da iletimlerini kolaylaştırmak amacıyla, işaret öğeleri ya da karakterler gibi bir kesikli öğeler dizisiyle göstermeye ve daha sonra bilgilere ilk biçimlerini vermeye olanak tanıyan birebir bir aktarım oluşturan kurallar kümesi. ‖ *Kod aktarıcı*, bir kod aktarım gerçekleştirmeye olanak veren aygıt. ‖ *Kod aktarım*, belli bir koda göre yapılmış bilgi gösterimini, farklı bir koda göre, başka bir gösterime dönüştürme. ‖ *Alfasayısal kod*, TELGRAF ya da VERİ ABECESİ*'nin eşanlamlısı. ‖ *Değişmez oranlı kod* ya da *n kod içinde kod p*, *n* öğeli her kod sözcüğünde, A ile gösterilen bir değişkenin sabit sayıda bir *p* öğesinin kullanımıyla hata algılayan ikideğerli kod. ‖ *İletim kodu*, bir darbe kodunun ya da alfasayısal bir kodun uygulanmasından kaynaklanan kod öğelerinin, iletimin yapılacağı hattın ya da ortamın ayırtedici niteliklerine uyarlanmış biçimli işaretlerle gösterimini veren kod.

—Dilbil. Konuşanların ortaklaşa bildikleri ve bildirinin üretilmesiyle yorumlanmasını sağlayan saymaca simgeler ve birleştirme kuralları dizgesi olarak nitelenen dil. (Kod/bildiri karşıtlığı bilgi kuramından aktarılmıştır ve Saussure'ün dil/söz karşıtlığına denk düşer.)

—Genet. *Genetik kod,* genetik bilginin, genleri oluşturan DNA molekülüne (bazı virüslerde RNA) yazılmasını, sonra haberci RNA'ya aktarılmasını ve buna göre proteinlerin yapılmasını sağlayan mekanizmaların tümü. (Eşanl. ŞİFRE.) [Bk. *ansikl. böl.*]

—Olasıl. Bir rastlantı deneyinin olası her sonucuna, rastlantı değişkeninin gerçek ve tek sonucunu, bir iletişim ağı içinde dolaştırmaya özgü bir sözcüğü karşılık düşüren kural.

—Radiletiş. *Q kodu,* özellikle deniz ve hava taşıtlarında telsiz telgraf ve telsiz telefon iletişimlerini kolaylaştırmak için U.İ.T. (Uluslararası Telekomünikasyon Birliği) tarafından standartlaştırılmış üç harfli kısaltma kodu. (Soru örneği: "QRA?" [telgrafta] ya da "QRI Roméo Québec" [telsizde] = istasyonunuzun adı nedir?; yanıt: QRA (tanıtma işareti) = istasyonumun adı ... dır.) [Eşanl. Q ŞİFRESİ.]

—Topbil. *Kod adı,* gizli bir örgütlenmede, üyelere verilen takma ad.

—TV. *Kod çözme,* renkli televizyon tekniğinde, renkli, karma bir görüntü işaretinden, birincil renkleri gösteren üç işareti elde etmeye dayanan işlem.

—ANSİKL. Genet. *Genetik kod.* Genetik mesaj, DNA üzerindeki dört bazın karşılığı olan dört harflik bir alfabeyle yazılır: timin (T), adenin (A), sitozin (S), guanin (G). Proteinler de 20 aminoasidin (valin, lösin, vb.) art arda dizilmesinden oluşur. Genetik kod her aminoasidin, DNA molekülü üzerindeki 3 bazlık kodonlarla, yani bir tripletle şifrelenmesini gerektirir. Buna denk düşen durumlar aşağıdaki tabloda özetlenmiştir.

genetik kod

İtalik yazılmış olan sözcükler, (fen, tir, vb.) aminoasitleri gösterir.

1 durum	2. durum U	S	A	G	3 durum
U	*fen*	*ser*	*tir*	*sis*	U
	fen	*ser*	*tir*	*sis*	S
	lös	*ser*	*stop*	*stop*	A
	lös	*ser*	*stop*	*tri*	G
S	*lös*	*pro*	*his*	*arg*	U
	lös	*pro*	*his*	*arg*	S
	lös	*pro*	*gluN*	*arg*	A
	lös	*pro*	*gluN*	*arg*	G
A	*ilös*	*tre*	*aspN*	*ser*	U
	ilös	*tre*	*aspN*	*ser*	S
	ilös	*tre*	*liz*	*arg*	A
	*met**	*tre*	*liz*	*arg*	G
G	*val*	*ala*	*asp*	*gli*	U
	val	*ala*	*asp*	*gli*	S
	val	*ala*	*glu*	*gli*	A
	val	*ala*	*glu*	*gli*	G

Bu kod, RNA molekülüne yapılan transkripsiyonu belirtir ve RNA'da timinin yerini urasil alır. Bu koda "yozlaşmış" denir, çünkü bir aminoasidi birden fazla kodon şifreleyebilir. Genellikle ilk iki harf özgüldür. Üçüncüsü değişebilir. Kodun arasına virgül konmaz: kodlar aralarında hiçbir "işaret" bulunmadan birbirlerini izler. Yalnız bir sistronun başı ve sonu işaretlerle belirtilir.

Genetik kod açısından incelenmiş tüm organizmalarda kodun evrensel olduğu görülmüştür.

KODA a. ("kuyruk" anlamındaki ital. *coda*'dan). Müz. ARANAĞME'nin eşanlamlısı.

KODA ROHAN, japon yazar (Tokyo 1867 - İçikava 1947). Çin klasiklerinden etkilendi, 1890 - 1900 yılları boyunca edebiyat okullarının kavgalarından uzak, bağımsız bir tutum benimsedi; bununla birlikte natüralizmi müjdeleyen bir tür toplumsal romantizmi başlatarak edebiyat amatörlüğünü eleştirdi (*Furyu-Butsu,* 1889; *Gocu-no-To,* 1891).

KODACHROME a. (tesc. a.) Foto. Eastman Kodak firması'nın 1935'te bulduğu ve evirtilir filmler kullandığı renkli fotoğraf ve sinema yöntemi.

KODACOLOR a. (tesc. a.). Eastman Kodak firmasının 1941'de bulduğu ve pozitif fototipler verebilen negatif filmler kullandığı renkli fotoğraf yöntemi.

KODAGU. Kurg'da (Karnataka'nın güneyi) yaklaşık 75 000 kişinin konuştuğu güney öbeğinden dravid dili.

KODAİKANAL, Hindistan'da (Tamil Nadu) iklimi sağlığa yararlı tedavi merkezi (yüksl. 2 120 m), Palni dağlarında, Madurai'nin K.-B.'sında; 16 500 nüf.

KODAİRA KUNİHİKO, japon matematikçi (Tokyo, 1915). 1954'te uyumlu integraller kuramı ve cebirsel katlı uzaylar üstüne uygulamaları, ona Fields madalyası'nı kazandırdı. Kodaira teoremi, tıkız karmaşık analitik katlı uzaylar arasında topolojik yapıyla ilgili bir koşul ortaya koyarak cebirsel katlı uzayları ayırt eder.

KODAK, Eastman* Kodak Company' nin kurucusu G. Eastman tarafından yapılan fotoğraf makinelerinin tescilli markası.

KODALLI (Nevit), türk besteci (Mersin 1924). Ankara Devlet konservatuvarı'nın (ADK) besteleme ve orkestra yönetimi bölümlerini bitirdi (1947). Devlet bursuyla gönderildiği Paris'te Ecole Normale de musique'te A. Honegger'in öğrencisi oldu. Ayrıca N. Boulanger ve J. Fournet' den de ders aldı. 1953'te yurda dönünce ADK'da kontrapuan form ve çalgı bilgisi öğretmenliğine getirildi. 1962-1965 yılları arasında Ankara Devlet operası'nda genel müdür yardımcılığı, Ankara Devlet tiyatrosu'nda bestecilik ve orkestra yöneticiliği görevlerini üstlendi. 1986 yılında profesör olan Kodallı, halen ADK'da kompozisyon öğretmeni ve Ankara Devlet opera ve balesi'nde orkestra şefidir.

Cumhuriyet dönemi ikinci kuşak bestecilerinin en önemlilerindendir. Önceleri her yapıtının her yönüyle "yeni" olmasına özen göstermiş, sonra kişisel bir üslup geliştirerek bu üslubunu korumayı ön plana almıştır. Ulusal ya da yerel olmaktan kaçınmış, batılı bir melodi ve ritm anlayışını yeğlemiştir. Bazı yapıtları: *Birinci senfoni* (1947-1949), Yaylı çalgılar için *Sinfonietta* (1949); *Atatürk* oratoryosu* (1952), *Van Gogh** (opera, 1954-55); *Antigone* (bale-pantomim, 1958); *Gılgamış* (opera, 1963); ses ve piyano için *Garip şarkılar albümü* (1958); *Cumhuriyet kantatı* (1973); Anıt kabir ve Sultanahmet camisi ses ve ışık gösterilerinin müzikleri (1973); *Hürrem sultan* (bale, 1976); *Yüzüncü yıl marşı* (1982); *Viloyonsel konçertosu* (1983); 200'ü aşkın tiyatro müziği; koro eserleri ve çocuk şarkıları.

KODÁLY (Zoltán), macar besteci, folklorcu ve eğitimci (Kecskemét 1882 - Budapeşte 1967). Bir Paris yolculuğunda Debussy ile tanıştı ve C.-M. Widor'dan ders aldı. Bela Bartók'la birlikte sayısız halk ezgisini notaya aldılar. 1907'de Franz Liszt akademisi'nde öğretmenliğe atandı. Her türden yapıt besteledi: çok sayıda koro parçası ve melodi, motetler, missalar (*Psalmus hungaricus,* 1923; *Budapeşte Te Deum'u,* 1936; *Missa brevis,* 1945), dramatik yapıtlar (*Háry János,* 1926), senfonik yapıtlar (*Marosszek dansları,* 1927; *Galánta dansı,* 1933; *Paon çeşitlemesi,* 1939; orkestra konçertosu, 1940; senfoni, 1961), oda müziği (iki dörtlü, sonatlar [bunlardan, 1910'da bestelediği çello -piyano sonatı önemlidir]). Liszt ve Bartók' la birlikte macar müziğinin başlıca temsilcisi sayılan Kodály, konservatuvarlar dışındaki müzik öğretiminde halk ezgilerinin kullanılmasına öncülük etti. 1925'ten başlayarak, bu amaçla, a capella koro parçaları yazdı ve bunların bir bölümünü *Corpus musicae popularis hungaricae* başlığıyla yayımladı (1951); bunu öteki ciltler izledi. Temeli, halk ezgilerinin uygulanması olan "Kodály yöntemi", birçoklarınca benimsendi. 1961'de İnternational Folk Music Counsil'in başkanlığına getirildi.

KODAMAN sıf. ve a. İleri gelen, servet ve mevki sahibi kimseler için alay yollu kullanılır.

◆ **kodamanlar** çoğl. a. İleri gelenler, büyükler.

KODAMANLIK a. Kodaman olma durumu; büyüklük, üstünlük.

Kodanşa, 1909'da Noma Seici tarafından kurulan japon yayınevi. Felsefe, insan bilimleri, güzel sanatlar, edebiyat kitapları, gençlik için koleksiyonlar ve ansiklopedik yapıtlar yayımladı. Birçok magazin dergi çıkardı; *Kodansha İnternational* bölümü ingilizce yapıtlar yayımlar. Önemli bir işitsel-görsel sektörü vardır.

KODÇÖZEN a. Dilbil. Dilsel bildirinin alıcısı.

KODÇÖZME a. Bir metnin, bir bildirinin dilsel bir sözcenin kodlarını çözmek eylemi.

KODEİN a. (fr. *codéine;* yun. *kodeia,* haşhaş kapsülü'nden). Org. kim. Formülü $C_{18}H_{21}NO_3$ olan alkaloit; morfinin bir metil eteridir; afyonda morfinle birlikte bulunur. (Kodein, morfin metillenerek elde edilir ve öksürük yatıştırıcı olarak kullanılır. Afyonun diğer tüm türevleri gibi alışkanlık yapabilir.) [Eşanl. METİLMORFİN.]

KODEK a. (fr. *codec*). Telekom. Aynı aygıtta yer alan bir kodlayıcı ve bir kod çözücüden oluşan bütün.

KODEKS a. (lat. *codex*). Ed. Orta Amerika Kızılderilileri'nin elyazmaları.

—ANSİKL. Kızılderili kodekslerinin, 13 m'yi bulan bir uzunlukta ve akordeon biçiminde katlanmış bitkisel lifli uzun kâğıt şeritler, sarılmış geyik derileri ya da "lienzolar" denilen paketler halinde kumaşlar gibi değişik biçimleri vardır. Aynı zamanda, hem piktografik, hem ideografik ve hem de fonetik bir nitelik taşıyan bu belgelerin gerçekleştirilmesi, yazıcı-ressamlar olan "tlacuilo"ların işiydi. Bugün ABD, Berlin, Londra, Paris vb. gibi çeşitli yerlere dağılmış bulunan bu elyazmaları, Aztekler'in nahuatl edebiyatı (Borbonicus, Borgia, Mendoza, Aubin vb. kodeksleri), mikstek ve zapotek kültürlerinin edebiyatları (Beker, Baranda vb. kodeksleri) ve Mayalar' ın edebiyatıyla (Dresden, Madrid ya da Tro-Cortesianus kodeksleri, Paris ya da Peresianus kodeksleri) ilgilidir. Kolomböncesi yazılar ancak kısmen okunabildiği için, uzmanlarca yorumlanan bu kodeksler, ilgili oldukları kültür alanına göre, gökbilimsel, tarihsel, topografik vb. temalar bakımından sınıflanabilmektedirler.

KODEKS a. (lat. *codex; codex medicamentorum*'un [ilaç kuralları] kısaltması). Eczc. Farmakopenin eski adı. (→ FARMAKOPE.)

KODES a. (yun. *kottetsi,* kümes'ten). *Arg.* **1.** Hapishane. **—2.** *Bir kimseyi kodese tıkmak,* hapse sokmak. ‖ *Kodesi boylamak,* işlediği bir suç yüzünden hapse düşmek.

KODETİLİN a. (fr. *codethyline*). Org. kim. Morfinin, formülü $C_{19}H_{23}NO_3$ olan etil eterinin yaygın adı. (Kodetilin, öksürük kesici olarak kullanılır. Ancak alışkanlık yapma tehlikesi vardır. Morfin etillenerek elde edilir.)

KODİAK adası, Alaska'ya bağlı ada;

J.-L. Charmet

Zoltán Kodály

Nevit Kodallı

4 800 nüf. Alaska körfezini B.'dan sınırlayan adanın yönetim merkezi Kodiak hem balıkçı limanı (balık sanayisi), hem de deniz ve hava üssüdür.

KODİKOLOJİ a. (fr. *codicologie;* lat. *codex, -icis,* kitap ve *-logie*'den). Paleografiden ayrılan ve elyazmalarını (koleksiyonların tarihçesi, elyazmalarının bugün bulunduğu yer, kataloglar, ad dizini, yeniden yazımlar, yazıcıların ad dizini, ciltleme, vb.) tümüyle inceleme konusu eden bilim dalı.

KODİNOS *(Sahte),* bir "Görevler Kitabı"-nın isimsiz yazarına atfedilen ad. Bu kitapta, Palaiologoslar dönemi boyunca hiyerarşi ve törensel sıra sergilenmektedir. Bu önemli yapıt XIV. yy.'ın ortalarına doğru, imparatorluk yönetiminin bir görevlisi tarafından kaleme alındı; bu görevli Georgios Kodinos değildi.

KODLAMA a. Kodlamak eylemi.
—Bilş. Bir bilgiyi bir kodla, örneğin her alfasayısal karakteri, 0 ya da 1 değerinde bir bit kümesiyle göstermeye dayanan işlem. || *Bir programı kodlama,* çözümleme evresi tamamlandıktan sonra, bilgisayar için, verilen bir problemi çözmeye olanak veren bir açıklamalar ve komutlar dizisi biçiminde bir program yazmaya dayanan işlem. || *Örneksel* ya da *dijital kodlama,* fiziksel olarak sürekli bir değerler dizisi alabilen bir büyüklüğü birkaç rakamlık bir sayıyla ölçmeye dayanan işlem.
—Dilbil. Ekleme, eksiltme ya da harflerin ya da hecelerin yerlerini değiştirerek günlük dildeki sözcükleri çarpıtmaya yönelik bazı argolara özgü yöntem.
—Ruhbil. Ruhbilimsel süreçlere uygulanan bildirim kuramı çerçevesinde, tanıma ve bir uyartıyı bellekleştirme sırasında gerçekleştikleri varsayılan duyusal bildirim işleme işlemlerini adlandırmak için kullanılan terim.
—Telekom. İşlenmelerini ya da iletimlerini kolaylaştırmak amacıyla, bilgi ya da veri gösterimini dönüştürmek için bir kod uygulama.
—Topbil. Bir soruşturma ya da görüşme soru kâğıdında toplanan yanıtları şifrelemeden önce irdeleme işlemi.

KODLAMAK g. f. Bir iletiye, bir kodlama uygulamak; bu iletiyi bir kodun kurallarına göre yazmak.
—Bilş. ve Telekom. Kodlamayla dönüştürmek; bilgisayar için bir program yazmak.
—Dilbil. *Bir söylemi, bir metni kodlamak,* dilsel kodun kurallarına uyarak bir söylem, bir metin üretmek.

◆**kodlanmak** edilg. f. Kodlamak eylemine konu olmak.
—Metalürj. *Kodlanmış alaşım,* bir alaşımın, bileşim elementleri analizinin sınır değerleriyle tamamlanan türü. (Kimi kodlanmış alaşımlar standartlaştırılmıştır; örneğin Türkiye'de Ç 1026, % 0,2 karbon içeren çeliği, Al 4,5 Cu ise % 4,5 bakır içeren alüminyum alaşımını belirtir.)

KODLANMAK → KODLAMAK.

KODLAYICI a. Bilş. **1.** Programcı, bir programı kodlayan kişi. **—2.** Bilgiyi, daha sonraki bir işlem için, doğrudan işletilebilecek şekilde almaya, kodlamaya ve sayısal biçimde saklamaya elverişli bilişim donanımı.
—Bilş. ve Telekom. Özellikle sayısal bir hesap makinesinde ya da bir telekomünikasyon sisteminde, bir bilginin belirli bir koda göre yazımını otomatik olarak gerçekleştiren aygıt ya da organ. || *Örneksel -dijital kodlayıcı,* bir işarete ilişkin örneksel bir ölçüyü, sayısal bir ölçüye dönüştüren düzenek.

◆ sıf. ve a. Kodlayan, bir koddan öbürüne dönüştüren.

KODLU sıf. Telekom. ve Bilş. Kodlar yardımıyla belirtilen bir bilgi ya da bir veri için kullanılır: *Kodlu dil.*

KODOK, Sudan'da kent, Nil'in yukarı çığırı kıyısında. 10 temmuz 1898'de, yüzbaşı Marchand komutasındaki kuvvetler (temmuz 1896'da Fransız Kongosu'ndan yola çıkmışlardı), Fransa yararına Dakar -Cibuti birleşmesini sağlamaya çalıştılar ve Kodok'u işgal ettiler. Eylül 1898'de, lord Kitchener komutasındaki 3 200 asker, otuz kadar kayık içinde Nil boyunca ilerleyerek (mart 1896'da yola çıkmışlardı) mehdileri yok etmeye (Omdurman zaferi, 2 eylül 1898), Cape-Kahire demiryolunun bağlanmasını sağlamaya çalıştılar ve Kahire'ye ulaştılar. Kentin boşaltılması isteğini Dışişleri bakanı Hanotaux kabul etmediyse de Hanotaux'nun yerine gelen Delcassé bir ültimatoma boyun eğmek zorunda kaldı. 7 kasım 1898'de Marchand boşaltma emrini aldı ve 21 mart 1899'da sömürgelerle yapılan bir antlaşmayla, Bahrülgazel dahil bütün Nil havzasının İngiltere'ye bırakılması kararlaştırıldı. Bu başarısızlık, dostluk antlaşmasının imzalanmasından (8 nisan 1904) sonra bile ingiliz-fransız ilişkilerini büyük ölçüde bozdu.

KODON a. (fr. *codon*). Genet. Özel bir aminoasidi kodlayan ya da genetik bilginin başını ya da sonunu belirleyen nükleotit üçlüsü (kod birimi). [*Antikodon,* taşıyıcı RNA molekülü üzerinde bulunan ve haberci RNA zinciri üzerindeki kodonu tanıyabilen bir üçlüdür.]

KODONOLİZİS a. (fr. *codonolysis; kodon, -onos,* boru ve *lysis,* erime'den). Yumurtanın yerleşip döllenmesi amacıyla fallop borusunun bir hidrosalpenksle tıkalı olan ağzını açmak için yapılan ameliyat.

KODOŞ a. (ermenice *godoş,* boynuz'dan). **1.** Pezevenklik yapan kimse. **—2.** "Pezevenk" anlamında kullanılan sövgü sözü.

KODOŞLUK a. Kodoşun yaptığı iş; kodoş olma durumu; pezevenklik.

KODROS. Yun. mit. Melanthos'un oğlu ve Atina kralı. Bir kehanet sonucu yaşamını, Peloponisoslular'ın saldırısına uğrayan Atina'ya adamaya karar verdi. Mezarı İlissos kıyısında, öldürüldüğü yerde bulunuyordu.

Koeberg, Güney Afrika'da nükleer santral, Cape kenti yakınında.

KŒCHLİN (Charles), fransız besteci ve eğitimci (Paris 1867-Rayol-Canadel-sur -Mer, Var, 1950). İki yıl Politeknik okulu'nda okuduktan sonra girdiği Paris konservatuvarı'nda Massenet, Gédalge ve Fauré'nin öğrencisiydi (1890-1898). Dizisel tekniği Fransa'da ilk kullananlardan biri olan Kœchlin, Fauré'nin etkisiyle makam müziğine ve doğu motiflerine de eğilim gösterdi. Birçok kez gittiği ABD'de (1918, 1928, 1937) ve Paris'te ders verdi (öğrencileri arasında Francis Poulenc ve Henri Sauguet de vardı). Her türde beste yaptı (orkestra yapıtlarında daha başarılıdır). Senfoniler (*Senfonik füg,* 1932; *İlahiler senfonisi,* 1936), senfonik şiirler (*Denizde gece,* 1904; *Walpurgis gecesi,* 1907; dört bölümlü *Orman kanunu* dizisi, 1939), *Antik etütler* (1914) ve "Martenot dalgaları"nı da kullandığı bir *İlahi* (1929), ortaçağ makamlarıyla orkestra için bestelenmiş koraller (1933), *Bandar-Log*'lar (1939). Ayrıca bale ve film müzikleri, bando parçaları, konsertan ve vokal yapıtlar, altılılar, yedililer ve sonatinalar da besteledi. Kontrapunto (1926), armoni (1927-1930), orkestralama (1944) ve modal çokseslilik üzerine ders kitapları önemlidir. *Cinquante Ans de musique française* (Fransız müziğinin elli yılı) [1925] adlı kitabı anılarını kapsar.

KOECHLİNİT a. (doğabilimci alman R. *Kœchlin*'den). Miner. Doğal bizmut molibdat.

KOEGLER (Horst), alman dans eleştirmeni ve yazarı (Neuruppin 1927). Başlıca yapıtları: *Balanchine und das moderne Ballett* (Balanchine ve modern bale) [1964], *Friedrichs Ballettlexikon von A-Z,* 1972 (A'dan Z'ye Friedrichs bale sözlüğü) [bu yapıt ingilizce olarak *The concise Oxford Dictionary of Ballet,* 1977 adıyla yayımlandı].

KOELERİA a. (alman botanikçi G. İ. *Köler*'in adından). → GÜMÜŞOTU.

KOEN, japon heykeltıraş (XIII. yy.'da Nara'da etkinlik gösterdi). Unkei'nin öğrencisi ve torunu. Tankei ölünce Kei okulunun başına geçti. Güçlü üslubuyla dikkati çekti.

KOENENİA MİRABİLİS a. Akdeniz ülkelerinde yaşayan, çok küçük örümceğimsi. (Çok ender rastlanan bu örümceğimsi taşların altında bulunur.)

KOENİG (Friedrich), alman matbaacı ve mucit (Eisleben 1774-Oberzell 1833). 1790'dan 1794'e kadar Leipzig'de Breitkopf ve Härtel basımevinde çıraklık yaptı. 1802 yılında, baskı presi yerine mekanik bir aygıt geliştirmek için çalışmaya başladı. 1806'da İngiltere'ye gitti ve *Times* gazetesi, 29 kasım 1814'te Koenig'in silindirli baskı aletiyle basılmaya başlandı. Koenig, 1817 yılında Würzburg yakınındaki eski Oberzell manastırı'nı satın aldı ve burada, geliştirdiği sisteme göre baskı makineleri üreten bir fabrika kurdu.

KŒNİG (Marie Pierre), fransız general (Caen 1898-Neuilly-sur-Seine 1970). 1917'de gönüllü olarak katıldığı Birinci Dünya savaşı'ndan sonra Saint-Maixent' da okudu ve Yabancılar lejyonu'na girdi. Norveç'te savaştı, sonra de Gaulle ile birleşti. 1942'de Bir Hakeim'de gösterdiği direnişle ingiliz kuvvetlerinin Mısır'a doğru çekilmesini sağladı. Önce Büyük Britanya'daki, sonra Fransa'daki özgür fransız kuvvetlerinin başkomutanlığını yürüttü. Savaştan sonra Almanya'daki fransız işgal bölgesi komutanı oldu (1945-1949). Mendès France (1954) ve Edgar Faure (1955) hükümetlerinde birkaç ay Savunma bakanı olarak görev yaptı.

KOENİG (Gottfried Michael), alman besteci (Magdeburg 1926). Elektronik müziğin öncülerindendir. Utrecht üniversitesinin sonoloji stüdyosunda araştırmalar yaptı. 1964'ten başlayarak burada ders verdi. Daha sonra çeşitli yollarla bilgisayardan yararlanarak besteler yaptı. Başlıca yapıtları: Köln stüdyosu'nun ilk yıllardaki "klasik"lerinden *Klangfiguren* (1955 -56); bilgisayar yardımıyla bestelenmiş çalgı yapıtı olan *Projekte* dizisi (ilki 1966'da); her biri bir renkle adlandırılmış 8 elektronik parçadan oluşan *Fonksiyon* dizisi (1967-1969): *Yeşil-fonksiyon, Sarı-, Turuncu-, Kırmızı-, Mavi-, İndigo-, Mor-, Gri-.*

KOENİG (Laird), amerikalı yazar ve senaryocu (Seattle 1927). *The little girl who live down the lane* (1973) adlı yapıtının kazandığı başarıdan sonra, daha çok çevrebilim sorunlarının ağır bastığı, etkilemeyi ön plana alan bir edebiyata yöneldi (*Labyrinth Hotel* [1981]; *The neighbour* [1981]; *Rockabye* [1981]; *Sea wife* [1986]).

KOENSİDANS a. (fr. *coïncidence*). Tem. parç. *Koensidans devresi,* ÇAKIŞMA* DEVRESİ'nin eşanlamlısı.

KOENZİM a. (fr. *coenzyme*'den). Biyokim. **1.** Bir enzimin proteik olmayan diyalizlenebilir kısmı. Bazı enzimlerin proteinli kısmına (apoenzim) bağlı ve onların etkinliği için gereklidir. (Bağları kolaylıkla ayrılabileceği gibi, tersine, sıkı da olabilir. Bazı koenzimler vitaminlerden [daha çok B vitamininden] türer; kimisi trifosforibonükleotittir, kimisi hem kümeleridir, kimisi metaldir [çinko, bakır, magnezyum].) **—2.** *A koenzimi* ya da *A Ko,* $C_{21}H_{36}N_7O_{16}P_3S$ formülündedir ve bir transasetilaz koenzimidir; tiyol işlev grubu sayesinde (tiyol o koenzimi bileştiren merkaptoetilamin molekülünde yer alır), "enerjice zengin" bir bağla çeşitli metabolitlere bağlanır (Lipman). [Bk. *ansikl.* böl.] || *Q koenzimi* ya da *Q Ko,* hücreler arası elektron aktarma zincirinde (solunum zinciri) yer alan poliizopren zincirli kinon. (Eşanl. UBİKİNON.)

—ANSİKL. A koenzimi hemen hemen bütün canlı hücrelerde bulunur. Biyolojik görevi çok önemlidir (yağ asitlerinin biyosentezi, Krebs çevrimi).

En önemli türevi, asetilleme tepkimelerinde asetil vericisi olan asetil koenzimdir. A koenzimi heparinle birlikte ya da tek başına atardamar dolaşımını düzenleyici olarak tedavide kullanılır (arteritlerin, akrosiyanozun, inatçı migrenlerin, Raynaud hastalığının tedavisi).

KOEPANG → KUPANG.

Koepe makarası. Mad. oc. Büyükçaplı bir çıkarma makinesinde üzerinde halatın basit bir yarım devir yaptığı makara. Bulucusunun adını taşıyan Koepe makarası zemine ya da çıkarma kulesinin tepesine yerleştirilir. Makara yalnızca, bir ucuna yüklü, öbürüne ise boş kafesin asılı olduğu çıkarma halatının yapışma özelliğinden yararlanır. Her iki halat kolu üzerindeki gerilimi azaltmak için kafeslerin altına bir denge halatı bağlanır. Yapışmayı artırmak için makara boynu ağaçtan ya da yapışma gücü yüksek malzemeden sıkıtırmalarla donatılır; bunların üzerine halatla aynı çapta yarı çembersel bir oluk açılır.

KOEPPEN (Wolfgang), alman yazar (Greifswald 1906). Çatışma ve karmaşa deneyimlerini dile getiren epik ve lirik yapıtlarıyla savaş sonrası alman edebiyatı üzerinde derin bir etki bıraktı (*Eine unglückliche Liebe* [1934]; *Tauben im Gras* [1951]; *Das Treibhaus* [1953]; *Der Tod in Rom* [1954]).

KOERBECKE (Johann), alman ressam (Münster ? 1410'a doğr. - *ay. y.* 1491), XV. yy.'ın ortalarında Westfalen okulunun en önemli ustası. Başyapıtı, 1457'de Marienfeld manastırı için yaptığı sunakarkalığıdır; bu yapıtın panoları çeşitli müzelere dağılmış durumdadır (Münster, Berlin-Dahlem, Avignon [*İsa'nın dirilişi*] müzeleri vb.).

KOERİNG (René), fransız besteci (Andlau 1940). Strasbourg'da öğrenim gördükten sonra, Darmstadt'taki yaz kurslarını izledi. Piyano ve 2 orkestra için *Üçlü ve Yörünge* (Triple et trajectoire, 1965); 19 üflemeli ve 2 vurmalı çalgı için *Trauma* (1966); orkestra için *Dört aşırılık* (Quatre Extrêmes, 1968) adlı yapıtları ilk kez Strasbourg'da seslendirildi. 1969'da Paris'e yerleşti. 1981'de France-Musique radyosu'nun program müdürlüğüne atandı. Her zaman kurguya ve partilerin melodik bağımsızlığına önem veren Koering'in başlıca yapıtları: orkestra için *Vocero* (1972); M. Butor'un metni üzerine elektronik bant için *Dinleme merkezi* (1973); çeşitli ses ve çalgı toplulukları için M. Butor ile birlikte tasarlanmış 6 parçalık *Mahler* dizisi (1975); piyano konçertosu (1977); *Elseneur* (opera; libretto M. Butor'un, 1980); *la Lune vague* (opera; 1983'te sahnelendi).

KOESTLER (Arthur), ingiliz uyruğuna geçen ve ingilizce yazan macar yazar (Budapeşte 1905-Londra 1983). Enternasyonalci bir macar olan Koestler, yurdunu bırakıp Filistin'e göç etti (1926). Alman komünist partisi'ne girdi (1931-1937), Moskova mahkemelerine başkaldırdı, İspanya İç savaşı'na katıldı, Fransa'da toplama kampına kapatıldıysa da (1939-40), kamptan kaçtı, Lejyon'a katıldı, İngiltere'ye gitti ve ingiliz uyruğuna geçti. Avrupa'nın beslediği büyük umudun kırılışına tanıklık eden yapıtları yüzünden stalincilerin eleştirilerine hedef oldu. Önceleri dikkatini daha çok siyasetin tuzakları üzerinde toplayan Koestler'in ilgi alanı, daha sonra, bilimin korkutucu gelişmeleri karşısında eleştirici bir tutuma dönüştü: biyoloji, giderek doğaüstüne ilgi duyan düşüncesinin temeli durumuna geldi. *İspanya'da ölüm güncesi* (Spanish Testament) [1938], *Gün ortasında karanlık* (Darkness at Noon) [1940], *Toprağın tortusu* (Scum of the Earth, 1941) *The Yogi and the Commisar* (1945), *Thieves in the Night* (1946), *The Sleepwalkers* (1959), *The Lotus and the Robot* (1960), *The Act of Creation* (1964), *The Ghost in the Machine* (1967), *The Roots of Coincidence* (1972), *On üçüncü kabile* (The Thirteenth Tribe, 1976), *Janus* (1978) adlı yapıtlarıyla, ölüm cezasına karşı yazdığı denemelerinde, yaşadığı yüzyılın uyandırdığı dehşetten, özgürlük tutkusundan ve bilimle siyasetin parmak basmaya cesaret edemedikleri şeyleri keşfetmekten doğan, dogma düşmanı bir hümanizme yöneldi. Koestler, tedavisi olanaksız bir hastalığa yakalanınca, karısıyla birlikte intihar etti.

KOETSU HONAMİ, japon ressam, hattat ve dekoratör (Kyoto yöresi 1558-1637). Kılıç perdahçısı ve uzmanı, lake ustası, seramikçi, çay töreni üstadı, şair ve ressam olan sanatçı aynı zamanda çok yetenekli bir hattattı. Heian hattatlık üslubunda yapıtlar veren Koetsu Honami, büyük bir sanat koruyucusu olarak Tokugava ile birlikte Takagamine köyünü kurdu. Takagamine'yi o dönemin en yetenekli sanatçıları ve zanaatçıları ziyaret ettiler. Bunların arasında kayınbiraderi ressam Sotatsu da vardı. Birlikte kusursuz bir uyumla gerçekleştirdikleri yapıtlar sonraları Korin'e esin kaynağı olmuştur.

KOEZİT a. (fr. *coésite*). Miner. Kuvars, tridimit, kristobalit ve stishovit ile birlikte çokbiçimli bir halde bulunan SiO_2 formülündeki mineral.

KOF sıf. **1.** Kuruyarak ya da çürüyerek içi boşalmış olan şey için kullanılır: *Kof ağaçlar. Kof ceviz, badem.* **—2.** Göründüğü gibi olmayan; değersiz, bilgisiz kimse için kullanılır: *Havasına bakıp da aldanma, aslında kof adamın tekidir.* **—3.** Güçsüz, dermansız: *Amma da kofsun, üç kat merdiveni bile çıkamadın.* **—4.** *Kof çıkmak,* bir kimsenin sanıldığı gibi değerli, bilgili, işe yarar biri olmadığı anlaşılmak.

KOF a. (hol. sözc.). Denizc. XVIII. yy.'da yük taşımada kullanılan hollanda yelkenlisi.

KOFA a. *Yörs.* Hasırotu, saz, kamış, berdi.

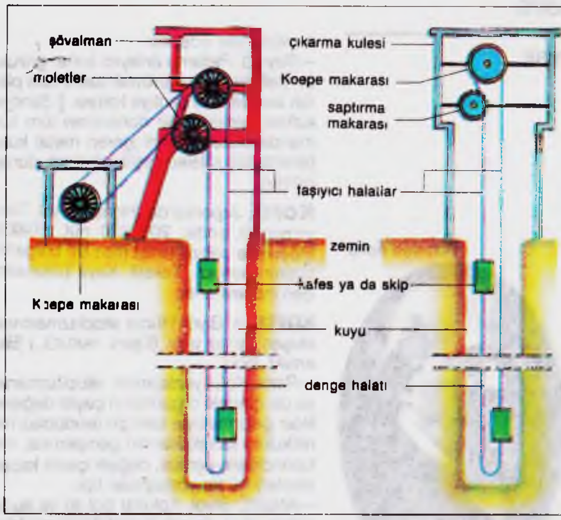
KOFAKTÖR a. (fr. *cofacteur*). Ceb. EŞÇARPAN'ın eşanlamlısı.

KOFALIK a. *Yörs.* Kofanın çok bulunduğu yer, sazlık.

KOFANA a. Zool. Boyu 35 cm'yi aşan lüfer*e verilen ad.

KOFÇAZ, Marmara bölgesinde Kırklareli iline bağlı ilçe; 5 004 nüf. (1990); 551 km²; 16 köy. Merkezi, Kırklareli'nin 27 km K.'inde *Kofçaz,* 1 306 nüf. (1990). Tahıl, ayçiçeği, baklagiller üretimi.

KOFFKA (Kurt), alman kökenli amerikalı ruhbilimci (Berlin 1886-Northampton 1941). W. Köhler ve M. Wertheimer'le birlikte biçim kuramının kurucularından biridir.

Koepe makaralı makine zeminde (solda) kule tepesinde (sağda)

KOFFLER (Józef), polonyalı besteci ve müzikbilimci (Stryj 1896-Ojców 1943'e doğr.). Viyana'da Schönberg ve G. Adler'den ders aldı. 1928-1941 arasında Lwów konservatuvarı'nda besteleme dersleri verdi. Gazete ve dergilerde müzik yazıları yayımlandı. *Orkiestra* (1930-1938) ve *Ecko* (1936-37) adlı müzik dergilerini çıkardı. Ülkesinin folklorundan yararlandı, fransız yeniklasikçiliğinden de etkilendi. Dizisel tekniği ilk kullananlardandır. Önemli yapıtları arasında 3 senfoni, çeşitlemeler, bir kantat, bir bale ve oda müziği parçaları vardır. Karısı ve oğluyla birlikte naziler tarafından öldürüldü.

KOFİNAL sıf. (fr. *cofinal*). Küm. kur. EŞSONLU'nun eşanlamlısı.

KOFİNİT a. (fr. *coffinite*'ten). Miner. Çoğunlukla pehblend ile birlikte bulunan, hidratlı doğal uranyum silikat; kofinit cevheri ABD'de işletilir.

KOFLAŞMAK gçz. f. **1.** Kof duruma gelmek: *Ceviz'ler koflaşmış.* **—2.** Değersiz, bilgisiz, bedence güçsüz bir duruma gelmek: *Yeterince çalışılmazsa zamanla zekâ da, beden de koflaşıyor.*

KOFLUK a. **1.** Kof olma durumu. **—2.** Bilgisizlik, değersizlik. **—3.** Güçsüzlük, dermansızlık.

KOFORİDUA, Gana'da kent, Doğu bölgesi'nin (19 938 km² ve 1 855 800 nüf. [1988]) yönetim merkezi, Akra'nın K.'inde; 69 800 nüf. Kako ticareti.

KOFOZ a. (fr. *cophose;* yun. *kophos,* sağır, ve *-osis,* hastalık bildiren sonek'ten). Patol. Tam ya da kısmi sağırlık.

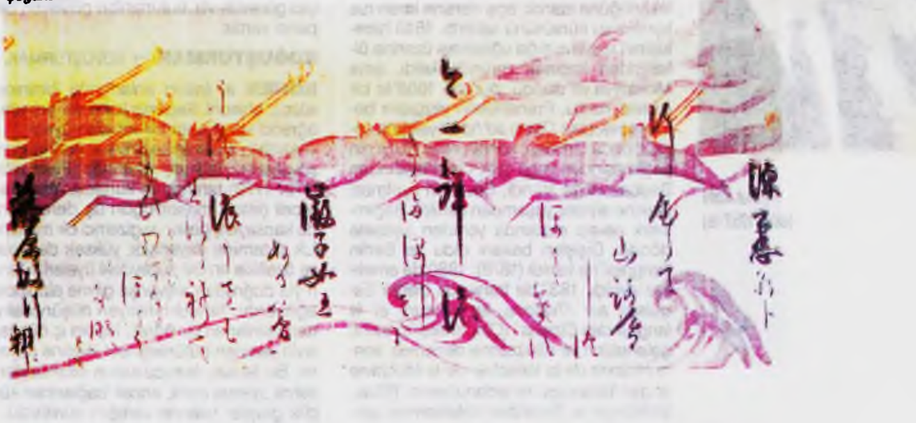
KOFRA a. (fr. *coffret*'den). Elekt. Bina girişlerinde yer alan, içinden üçfazlı şehir şebeke hattı iletkenlerinin geçtiği ve her faz için bir ana sigorta içeren duvara gömülü, metal kutu; kapağı mühürlüdür ve bir arıza halinde buraya ancak TEK yetkilile-

J. Ph. Charbonnier-Top

Arthur Koestler (1965'te)

Şogakukan

"Dalgalar ve uçan turnalar" Sotatsu'nun makimono'su üstüne Koetsu Honami'nin hat sanatıyla yazılmış şiirleri XVII. yy. başları

Romanya elçiliği

Mihail **Kogălniceanu**

Sami **Kohen**

News-Gamma

Helmut **Kohl** (ekim 1982'de)

ri müdahale edebilir.
—Bayınd. *Patlama önleyici kofra,* grizulu atmosferlerde kullanılmak üzere özel olarak tasarlanmış şantiye kofrası. || *Şantiye kofrası,* elektrikli bir donanımın tüm kumanda düzeneklerini içeren metal kutu (anahtarlar, röleler, çeşitli güvenlik donanımları).

KOFU, Japonya'da (Honşu) kent, Tokyo'nun B.'sında; 200 630 nüf. (1990). Meyve ve sebze yetiştirilen bir bölgenin ticaret merkezi. Tekstil. Kaya billurlarından mücevherler.

KOFUL a. Biyol. Hücre sitoplazmasında oluşan cansız yapı. (Eşanl. VAKUOL.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Patol. *Koful yozlaşması,* sitoplazmanın ya da içindeki organitlerin çeşitli değişiklikler geçirmesiyle belirgin (endoplazmik retikulum kanalcıklarının genişlemesi, mitokondrilerin şişmesi, değişik içerikli kapalı alanlar) hücre yozlaşması tipi.
—ANSİKL. Biyol. Kofullar bol su ve suda erimiş az ya da çok iri moleküllü maddeler içerir *(koful özsuyu).* Her koful sitoplazmadan bir endoplazma zarıyla ayrılır. Erişkin bitki hücrelerinde kofullar iridir; bazen iri bir koful hücrenin büyük bir bölümünü doldurur. Hayvan hücrelerinde ise kofullar küçüktür ve genellikle basit mikroskoplarla görülmez. Protozoada kofullar çeşitli yapıdadır: sindirim kofulu, paraplazma kofulu, atıcı koful. Bu sonuncular boşaltıcı bir organcığa benzetilebilir.

KOFULLAMA a. Zool. Sitoplazmadaki kofullardan birinin içine katma. (Amipler ve *Accentharia* öbeği üyeleri avlarını kofullar.)

KOFULLAŞMA a. Biyol. Hücre öğelerinin içinde ya da dışında, normal olarak birbirlerine yapışık hücreler arasında boşluk ya da koful oluşması.

KOFUN a. ("eski mezar" anlamında japonca sözc.). Arkeol. III.-VI. yy.'lar arasında Kore'den gelerek Japonya'ya yerleşen savaşçı kavimlere özgü, Öntarih döneminden kalma mezar tümülüsü. (*Kofunlar dönemi,* Demir çağı'nı karşılar.)
—ANSİKL. "Büyük mezarlar" dönemi *(Kofun-cidai)* ya da "Yamato dönemi" *(Yamato-cidai)* olarak adlandırılan kofunlar döneminde III. yy.'dan sonra Güney Kore ile bağlantısı olan bir klanın Osaka'nın (Yamato) K.-D.'sunda güçlendiği görüldü. Kansai'de doğduğu sanılan bu kültür, bir yüzyılı bile bulmadan çevre bölgelere yayıldı. Kısa sürede Taş devri mezarlarından anıtsal mezarlara geçildi. Japon soylular VII. yy. boyunca, bu mezar türünü benimsedi. Buddhacıların ölüleri yakma geleneğinin yerini alan kofunlar çok pahalı olduğundan yasaklandı.

KOGĂLNICEANU (Mihail), romanyalı tarihçi ve siyaset adamı (İaşi 1817-Paris 1891). Prens Sturdza'nın sekreteri oldu. 1840'ta *Dacia literară* dergisini kurdu; Alecsandri ve Negruzzi'yle birlikte İaşi Ulusal tiyatrosu'nun yönetimini üstlendi. 1843'te Mihăileană akademisi tarih profesörlüğüne atandı; açış dersine kızan rus konsolosu kürsüsünü kaldırttı. 1848 hareketinin başarısızlığa uğraması üzerine ülkesinden kaçmak zorunda kaldı, ama Moldavya'ya döndü, burada 1855'te bir gazete kurdu. Prensliklerin yazgısını belirleyecek olan *Divan ad hoc* üyeliğine seçildi; önce birlikten, sonra prens Cuza'nın seçilmesinden yana çıktı, onun tarafından Başbakanlığa atandı. Cuza'nın ayrılması üzerine siyasal yaşamdan çekildi. Bağımsızlık savaşı sırasında yeniden siyasete döndü. Dışişleri bakanı oldu ve Berlin kongresi'ne katıldı (1878). 1890'de emekliye ayrıldı. 1837'de fransızca olarak *Esquisse sur l'histoire, les mœurs et la langue des Cizains*'i (Çingeneler'in tarihi, gelenekleri ve dili üzerine deneme), sonra *Histoire de la Valachie, de la Moldavie et des Valaques transdanubiens*'i (Eflak, Moldavya ve Tunaötesi Valakları'nın tarihi), almanca olarak da *Rumänische oder Walachische Sprache und Literatur*'u (Rumen ya da valak dili ve edebiyatı) yayımladı.

KOGAN (Leonid Borisoviç), ukraynalı kemancı (Yekaterinoslav, bugün Dniepropetrovsk, 1924 - Moskova 1982). Moskova konservatuvarı'nda A. Yampolskiy'in öğrencisi oldu. Dünyanın pek çok ülkesinde konserler verdi. Repertuvarına çağdaş yapıtlar aldı. Kendisi için bestelenmiş pek çok konçertoyu ilk kez çaldı. A. Berg'in keman konçertosunu tanıttı.

KOGURYO, Kore yarımadasının kuzeyinde eski bir kore krallığı. İ.Ö. 37'de kral Çumong tarafından kurulan bu krallık, çevresindeki barbar kavimlerle sürekli olarak savaşmak zorunda kaldı, Çin İmparatorluğu'nun etkisi altına girdi. Suei hanedanı (581-618) birkaç kez Koguryo'yu kendine bağlamak için girişimde bulunduysa da karşılaştığı kararlı direniş çöküş nedenlerinden birini oluşturdu. Tang hanedanı da (618-907) Koguryo'ya boyun eğdirmeyi başaramadı ve amacına ulaşabilmek için Silla krallığı'yla güç birliği yapmak zorunda kaldı. Bu krallık, o dönemde yarımadada yaşayan üçüncü Kore krallığı Peykçe'yi ele geçirdiği için güçlü bir durumdaydı. Sonunda 668'de Koguryo fethedildi. Böylece Silla, bütün Kore yarımadasını kendi egemenliği altında birleştirmiş oldu.

KOĞ → KOV.

KOĞALAMAK → KOVALAMAK.

KOĞCU → KOVCU.

KOĞCULUK → KOVCULUK.

KOĞLAMAK → KOVLAMAK.

KOĞMAK → KOVMAK.

KOĞUŞ a. **1.** İnsanların kalabalık bir topluluk halinde yaşadıkları yerlerde (bugün özellikle kışla ve hapishanelerde) içinde birçok kişinin barındığı, yattığı büyük oda. **—2.** Bu odada kalan insanların tümü: *Bütün koğuş isyan halindeydi. Üçüncü koğuş öğlen yemeğine gelmedi.*
—Esk. sil. Okları perdahlamakta kullanılan alet. (*Koğuş ağacı* da denir.)
—Kur. tar. *Koğuş hocaları,* Enderun koğuşlarında ders okutanlara verilen ad. (Genellikle Galata sarayı'nda hocalık yapanlardan terfi edenleri bu göreve getirilirdi.)
—ANSİKL. Ask. Askeri personelin barındığı yerlerde (kışla, karakol vb.) her birlik, ayrı koğuşlarda yatacak biçimde yerleştirilir. Buradaki düzen, birlikleri parçalamayacak biçimde ve bölük, takım ya da mangalara göre ayarlanır. Koğuşlarda her askerin bir yatağı, yastığı, battaniyesi, nevresimi ve çarşafı bulunur. Karyolanın ya da ranzanın baş tarafına askerin fotoğraflı künye levhası asılır. Ayrıca koğuş girişinde koğuşta bulunan eşya ve demirbaşların listesinin, eğitim, spor ve atışlarda başarılı olanların fotoğraflarının asıldığı bir levha ile koğuştaki günlük mevcudu, izinli, hastanede ve hava değişiminde ya da geçici görevde vb. bulunanları gösteren bir pano vardır.

KOĞUŞTURMAK → KOVUŞTURMAK.

KOHEN a. (rahip anlamında ibranice sözc.). Masonl. *Seçilmiş kohenler* adında, öğretici işlevi olan bir locanın üyesi.
—ANSİKL. *Evrenin seçilmiş kohen mason şövalyeleri tarikatı,* Martinez Pasqualis (1727-1779) tarafından kuruldu. Yedi dereceli (klasik masonluğun üç derecesini de kapsayan) gizlici ve gizemci bir masonluk sistemine dayanıyor, yüksek dereceli ve özellikle en üst düzeydeki üyelerini Tanrı'yla doğrudan alışverişe girme alanında eğitiyordu. Yahudi-hıristiyan düşüncesinden esinlenen bu öğreti, kişinin iç dünyasıyla yeniden bütünleşmesi ilkesine dayanır. Bu tarikat, kurucusunun ölümünden sonra uykuya daldı, ancak bağlantısız küçük gruplar halinde varlığını sürdürdü.

KOHEN (Yaakov), israilli şair (Slutsk, Minsk yakınında, 1881-Tel-Aviv 1960). 1934'te israil'e geldi, romantik esinli ulusal yenilenmenin şairlerinden biri oldu.

KOHEN (Sami), türk gazeteci (İstanbul 1928). İÜ Gazetecilik enstitüsü'nde öğrenim gördükten sonra *Yeni İstanbul* gazetesi dış haberler servisinde çalışmaya başladı (1950); 1952'de *İstanbul Ekspres*'e, 1954'te de *Milliyet*'e geçti. En iyi haber ve en iyi röportaj dalında pek çok ödül kazanmış olan Kohen, 1960 yılından beri *Newsweek* dergisinin (ABD) Türkiye muhabiridir. 1963-1967 döneminde İstanbul Belediye meclisi üyeliği yapan, 1980-1984 yıllarında Uluslararası basın enstitüsü'nün (IPI) yönetim kurulu üyesi olarak Türkiye'yi bu kuruluşta temsil eden ve 1954'ten beri *Milliyet* gazetesinde çalışmakta olan Kohen, Türkiye'nin en eski dış politika yorumcularındandır.

KOHENİT a. (fr. *cohénite*). Miner. Demir, nikel ve kobalt'ın meteorik karbürü.

KOHERENTLİK a. (fr. *cohérenct*'dan). Opt. BAĞDAŞIM'ın eşanlamlısı.

KOHERÖR a. (fr. *cohéreur;* lat. *cohaerere,* birlikte bağlı olmak'tan). Radyotekn. Oldukça yüksek frekanslı bir almaşık gerilim uygulandığında eksik bir metalik kontağının direncindeki ani azalmaya dayanan, elektriksel salınımlar detektörü.
—ANSİKL. Édouard Branly tarafından bulunan koherör, iki iletken parça arasına yerleştirilmiş metal talaşı içeren yalıtkan bir tüpten oluşmaktaydı. Kendisine uygulanan basınç çok düşükse, talaşın doğru akıma direnci çok yüksek olur ama, iki elektrot arasında çok yüksek frekanslı bir almaşık gerilim uygulanırsa bu direnç oldukça küçük bir değere düşer; hafif bir darbe tanelerin kohezyonunu yok eder ve yüksek direnç tekrar belirir. Marconi 1899'da, Douvres ile Wimereux arasında, Manş üzerinden bir telsiz bağlantısı kurmak için bu detektörü kullanmıştır. (→ RADYOİLETKEN.)

KOHEZYON a. (fr. *cohésion*). Yapış. YAPIŞMA* GÜCÜ'nün eşanlamlısı.
—Bayınd. *Bir toprağın kohezyonu,* bir toprak numunesinin normal gerilme bulunmadığında kaymaya gösterdiği direnç. (Kohezyon toprak içindeki kılcal gerilmelerden kaynaklanır. Yapısal* eğrinin başlama noktasındaki ordinatına eşittir.) || *Kohezyon kazandırıcı ürün,* kil içindeki kılcal olaylara etki ederek toprağa kohezyon kazandıran ürün.
—Ger. day. Bir yüzeye, normal eşanlı gerilme σ sıfır olduğunda etki eden sınır kayma gerilmesi c. (Normal gerilme sıfır olmadığında, sınır kayma gerilmesi τ'nin değeri, zemin mekaniğinde Coulomb yasasıyla verilir: $\tau = \sigma \operatorname{tg} \varphi + c$; bu eşitlikte φ, zeminin iç sürtünme açısıdır.) [Eşanl. İÇ TUTUNUM.] || *Kohezyon gücü,* bir malzemenin, iç kuvvetlerin etkisiyle kararlılığını koruma özelliği.

KOHİMA, Hindistan'da kent, Nagaland eyaletinin merkezi; 7 200 nüf.

KOHİSTAN, Afganistan'da dağlık bölge, Kâbil'in K.-K.-D.'sunda ve Nuristan'ın B.'sında. Hindu Kuş dağlarının güney aklanını kapsar.

KOHL (Helmut), alman siyaset adamı (Ludwigshafen, Rheinland-Pfalz, 1930). 1969'da Rheinland-Pfalz eyaleti başkanı oldu. 1973'te Hıristiyan demokrat parti başkanı seçildi. Şansölye (başbakan) adayı olarak 1976 seçimlerinde önemli, ama sosyalist-liberal koalisyon hükümetini düşürmeye yetmeyen bir başarı elde etti. 1980'de seçim kampanyasının yönetimini Franz Josef Strauss'a bırakmak zorunda kaldı. F. J. Strauss'ın başarısızlığı Kohl'un siyasal yükselişini kolaylaştırdı. Ekim 1982'de sosyalist-liberal koalisyon hükümetinin dağılmasından sonra şansölyeliğe getirildi. Mart 1983'teki seçimlerde hıristiyan demokratların

oy oranının artması yerini sağlamlaştırdı. Sosyal hıristiyan birliği (CSU) ve Hür demokrat parti (FDP) ile yeni bir koalisyon kurdu. 1985 mayısında ABD başkanı Reagan ile birlikte Hitler'in SS subaylarının mezarlarının bulunduğu Bilburg mezarlığını ziyareti tepkiyle karşılandı. Ocak 1987'deki seçimlerde partisi ve CSU oy kaybettiği halde koalisyonu sürdürebildi. Ocak 1988'de Paris'te F. Mitterrand ile bir savunma ve işbirliği anlaşması imzaladı. İki Almanya'nın birleşmesi için harcadığı çabalar ve üstlendiği etkin rolle, özellikle eski Doğu Almanya'da yaşayan vatandaşlarının desteğini kazandı. Birleşmeden sonra yapılan ilk seçimlerde (aralık 1990), Hıristiyan Sosyalist birliği ve Kohl'un lideri olduğu Hıristiyan demokrat birliği ortaklığı en yüksek oyu alınca, Kohl'un şansölyelik görevi devam etti.

KOHLRAUSCH (Rudolf Hermann Arndt), alman fizikçi (Göttingen 1809 -Erlangen 1858). Weber ile birlikte, elektrostatik ve elektromanyetik birimlerin oranını ölçtü ve ışık hızına yakın bir değer buldu (1832). Elektrik alanında farklı metallerden yapılmış tellerde gerilim düşümünün, uzunlukla doğru, kesitle ters orantılı olduğunu saptadı, böylece özgül direnç kavramını getirdi (1848).

KOHLRAUSCH (Friedrich), alman fizikçi (Rinteln 1840-Marburg 1910), Rudolf Hermann Arndt Kohlrausch'un oğlu. Charlottenburg teknik fizik enstitüsü'ne başkan oldu (1895), elektrik alanında ölçümler yaptı; özellikle de tasarladığı telefonlu köprü yöntemiyle 1874'te, elektrolitlerin özgül iletkenliklerini saptadı ve bundan iyonların devingenlik değerlerini çıkardı. Bu ölçümler, Arrhenius'un iyonlaşma kuramını ortaya koymasına yardımcı oldu.

KOHOBASYON a. (fr. *cohobation*'dan). Eczc. Elde edilecek damıtma ürününü zenginleştirmek amacıyla, aynı bitkiden çeşitli kümeleri aynı su ile birçok kez damıtma işlemi.

KOHOUT (Josef) → KOHAULT.

KOHOUT (Pavel), çek yazar, gazeteci, denemeci ve tiyatro yönetmeni (Prag 1928). 1968'de "Prag baharı" hareketinde önemli rol oynadı. 77 Şartı'na imza atan, başlıca muhalif çek aydınları arasında yer aldı. 1978'de Viyana'ya yerleşti, *l'Exécutrice* (fr. çev.) [1978] adlı yapıtının yayımlanmasından sonra yurttaşlıktan çıkarıldı. Şiirlerinde (*le Temps de l'amour et du combat* [fr. çev.], 1954; *Marienbad*, 1958), tiyatro yapıtlarında (*les Nuits de septembre* [fr. çev.], 1955; *On m'appelait camarade* [fr. çev.], 1961; *Auguste, Auguste, Auguste*, 1966; *Pauvre Assassin* [fr. çev.], 1971) ve anlatılarında (*Journal d'un contre-révolutionnaire* [fr. çev.], 1968; *l'Homme qui marchait au plafond* [fr. çev.], 1970), Hitler işgalinden "Prag baharı"nın çöküşüne kadar, ülkesinin umutlarını ve acı deneyimlerini dile getirdi.

Kohs küp testi → KÜP.

KOHT (Halvdan), norveçli tarihçi ve siyaset adamı (Tromsø 1873-Oslo 1965). Oslo'da profesörlük yaptı (1910-1935). XIX. yy. İskandinavyası uzmanı olarak, Henrik İbsen'in yaşamöyküsünü yazdı. 1935 -1941 arasında Dışişleri bakanlığı yaptı.

KOHTLA-YARVE, Estonya'da kent, Finlandiya körfezi kıyısında; 70 000 nüf.

KOHUTEK KUYRUKLUYILDIZI, 7 mart 1973'te, Hamburg gözlemevi'nde, çek gökbilimci Lubos *Kohutek* tarafından keşfedilen kuyrukluyıldız. Güneş'in yakınına geldiğinde son derece parlak görüneceği hakkında yapılan tahminler yüzünden Kohutek aylarca günün konusu oldu. Gerçekte, gaz bakımından fakir, toz bakımından ise çok zengin olan bu kuyrukluyıldız, öngörülen parlaklığa erişemedi; 28 aralık 1973'te günberi noktasından, daha sonra da, 15 ocak 1974'te, Yer'e çok yaklaşarak gezegenimize 120 milyon km uzaklıktan geçti; o sırada gece olmasına karşın çıplak gözle ayırt edilmekle birlikte, parlaklığı 4. kadirden bir yıldızın parlaklığını geçemedi. Daha önce hiçbir kuyrukluyıldız için yapılmayan gözlem kampanyası çok verimli oldu. Özellikle, bir kuyrukluyıldız tayfında ilk kez önce soğurma, sonra da yayım halinde, 18 cm dalga boyunda OH kökünün çizgileriyle HCN hidrosiyanik asidin ve CH_3CN metil siyanürün santimetrik ve milimetrik çizgileri ortaya çıkarıldı.

KOHYA a. (alm. botanikçi, W. D. J. *Koch*' un adından). Güney Avrupa, ılıman Asya, Kuzey ve Güney Afrika ve Avustralya'da yetişen odunsu ya da otsu bitki. (Bil. a. *kochia;* ıspanakgiller familyası.) [Kurak bölgelerde (Libya) yetişen *Kochia indica*, ilginç bir yem bitkisidir; yalancı servi de denen *K. scoparia* sonbaharda koyu kırmızı bir renk alan ensiz yapraklarından dolayı bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir.]

KOİDULA (Lidia JANNSEN, denir), estonyalı kadın şair (Viandra 1843-Kronştadt 1886). Şiirlerinde içten duygularını özlem ve yurtseverlik ülküleriyle kaynaştırdı (*Fleurs des champs* [fr. çev.], *le Rossignol d'Emajygi* [fr. çev.], 1866-67).

KOİLE SYRİA (*Çukur Suriye*). Tar. coğ. Hellenistik dönemde Güney Suriye. Antiokhos III, Lagoslar'ı kovduktan sonra, bölgeyi bir strategos'un yönetimine bıraktı ve bir yönetim çevresi olarak Fenike'ye bağladı. Roma İmparatorluğu döneminde, Diocletianus'un isteği üzerine gerçekleştirilen yönetimsel düzenleme sırasında Koile Syria adı bir Suriye eyaletini belirtti.

KOİLONİKİ a. (fr. *koïlonychie*). Patol. Tırnağın çukurlaşarak kaşık şeklini alması. (Koiloniki genellikle doğuştandır. C vitamini eksikliğinden ve hipokrom anemilerden de ileri gelebilir.)

KOİLOSİTOZ a. (fr. *koïlocytose*). Patol. Çekirdekçikten yoksun hiperkromatik bir çekirdeği olan ve çekirdeğin çevresi açık bir alanla çevrili bulunan hücrelerdeki şişkinlik hali. (Dölyatağı boynunda olan virüs hastalıklarında görülür.)

KOİMBATUR, Hindistan'da (Tamil Nadu) kent, Dekkan'da; 853 402 nüf. (1991). Maysor krallığı içinde yer alan kenti, Tipu Sahib 1799'da ölünce İngilizler aldı. Sanayi merkezi: pamuk iplikçiliği, besin sanayisi, makine ve elektrikli gereçler yapımı. Yakınında, Perur tapınağı (XVIII. yy.).

Koimesis kilisesi, İznik kentinde bizans kilisesi; içindeki bir yazıttan ve sütun başlıklarındaki monogramlardan anlaşıldığına göre V. ya da VI. yy.'da inşa edildi. 1065'teki depremden sonra onarıldı. Kubbesi, absidayı örten yarım kubbe ve tonozları altın yaldızlı freskler ve mozaiklerle süslüydü. Günümüze yalnızca temelleri ve mermer döşemesinden parçalar kalmıştır.

KOİNE a. (yun. *koine* [dialektos], ortak dil). Dilbil. **1.** Hellenistik ve Roma dönemlerinde bütün yunan dünyasının ortak dili olan, ionia dilinden öğeler de içeren attike lehçesi. (İskender'in fetihleriyle Akdeniz'den İndus'a çok geniş bir alana yayılan koine, hıristiyanlığın ilk yıllarında kesin biçimde eski lehçelerin yerini aldı ve modern yunancanın temelini oluşturdu.) **—2.** Belli bir bölgede bir lehçeler ya da ağızlar bütününün üstünde yer alan ortak dil.

KOİNON a. (yun. sözc.). Tar. Anadolu'nun Karia bölgesinde köylerin oluşturdukları birliklere verilen ad. (Başlangıçta, ortak bir tanrıya tapınma ve bu tanrı adına şenlikler düzenleme amacıyla kurulan bu birlik, İ.Ö. II.'yy.'dan sonra siyasal nitelik kazandı.)

KOİOS. Yun. mit. Titanlar'dan biri; kız kardeşi Phoibe ile birleşmelerinden Leto ile Asteria dünyaya geldi.

KOİVİSTO (Mauno Henrik), finlandiyalı devlet adamı ve maliyeci (Turku 1923). Sosyal demokrat milletvekilliği, Maliye bakanlığı (1966-67 ve 1972'de), koalisyon hükümeti başkanlığı (1968-1970 ve 1979 -1981) yaptı. Kuzey ülkeleri arasında sıkı bir iktisadi işbirliği sağlamaya çalıştı. Ocak 1982'de, Urho Kekkonen'den sonra Cumhurbaşkanı oldu. Cumhurbaşkanlığı sırasında, anayasanın verdiği yetkiye karşın hükümetin kurulması için yapılan girişimlere Kekkonen gibi müdahalede bulunmaktan kaçındı. Rusya'yla yakın ilişkilerin sürdürülmesine özen gösterdi. 1983 yılında Fin-Rus dostluk ve işbirliği anlaşması (1948) uzatıldı. Şubat 1988'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçimlerini kazanarak yeniden altı yıl için göreve geldi.

KOJEDUB (İvan Nikitoviç), ukrayna asıllı sovyet hava subayı (Obrajeyvka, Ukrayna, 1920). 1943-1945 arası düşürdüğü 62 uçak nedeniyle sovyet avcı filosunun en gözde pilotu oldu.

KOJİKODE → KALİKÜT.

KOK, -ku a. (ing. *coke*'tan). **1.** Taşkömürünün damıtılmasıyla elde edilen ve taşkömüründeki uçucu maddelerin yalnızca çok az bir bölümünü içeren yakıt. **—2.** *Kok-fabrikası*, sanayide, özellikle de yüksekfırınlarda kullanılan dayanımı yüksek koklar üretilen ve büyük sığalı odalara sahip fırınlardan oluşan fabrika; bu fabrikanın yanürünleri (katran, benzol, çeşitli gazlar) kömür kimyasının temelini oluşturur. ‖ *Kok yatağı*, kupol fırınının yakılmasından önce fırın tabanı ile tüyerler arasına yerleştirilen kok katmanı. (Kurulu rejimde, sıvı metal, akkor sıcaklığına getirilen ve yükü taşıyan kok yatağı üzerine akar.) ‖ *Kalıplanmış kok*, evlerde kullanılan topkömürlere benzeyen topak kömürden hazırlanmış kok. ‖ *Metalürji koku*, nitelikli kömürden elde edilen, göreli olarak büyük parçalar halinde ve özellikle sıkışmaya karşı dayanımı çok yüksek kok; metalürji fırınlarında kullanılır. (Metalürji koku, kok fırınlarından büyük parçalar ya da külçe halinde çıkar.)

—Petrokim. *Petrol koku*, genellikle ısıl kraking işlemiyle elde edilen ve temel olarak karbondan oluşan siyahımsı, katı ürün. (Elektrotların, yapay grafitin, aşındırıcıların, pigmetlerin yapımında kullanılır ve yüksek sıcaklıklı fırınlarda ateşe dayanıklı malzeme olarak yararlanılır.)

—ANSİKL. Kok, metalürjide, yüksekfırınlarda dökme demir üretiminde (dökme demirin tonu başına 400 kg düzeyinde) ve özellikle sürekli ateşle çalışan ocaklarda yakıt olarak kullanılır. Çok az miktarda uçucu madde açığa çıkarma ve dolayısıyla bacaları tıkamama üstünlüğüne sahiptir.

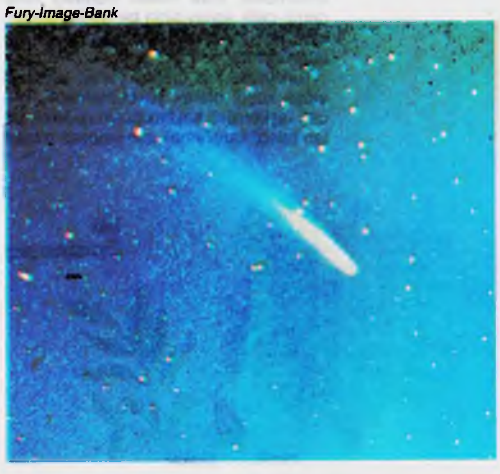
Metalürjide kullanılan kokun, bir kat demir cevheri ve bir kat kok sıralanmasından oluşan yüksekfırın yükünün ağırlığı altında ezilmeyecek düzeyde bir mekanik dayanıma sahip olması gerekir.

Blaha-Gamma

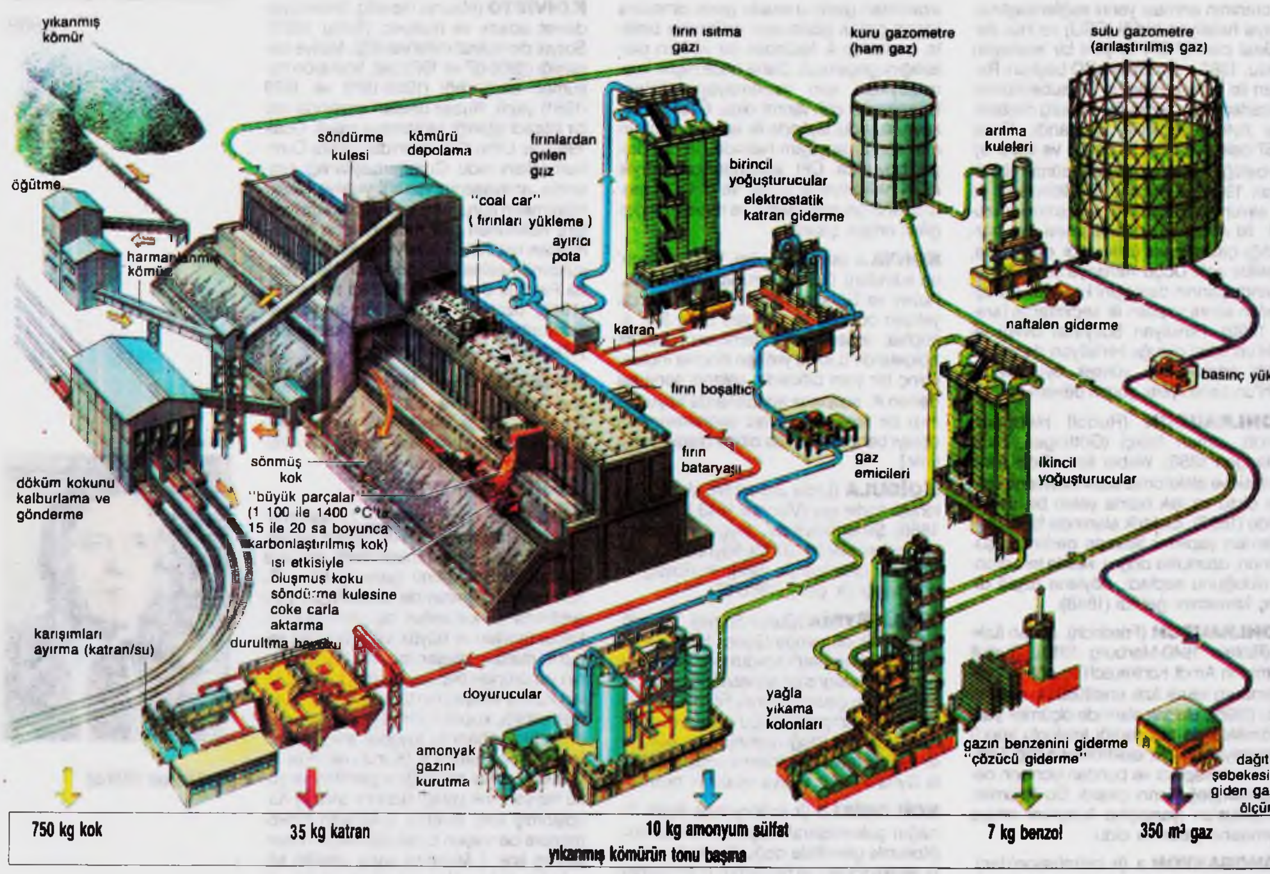

Pavel Kohout (1979'da)

Fury-Image-Bank

Kohutek kuyrukluyıldızı

BİR KOK FABRİKASININ ŞEMASI

Tüm taşkömürleri kok üretimine elverişli değildir; yalnızca yağlı taşkömürleri, nitelikli kok üretmeyi sağlayan yeterli bir şişme indisine sahiptir: bunların bağlanma ve koklaşma gücüne sahip olduğu söylenir.

• Türkiye'de kok, demir ve çelik fabrikaları içinde yer alan kok fabrikaları ile havagazı fabrikalarında ara ürün olarak üretilir. Kok elde etmek için yalnızca Zonguldak bölgesinde bulunan ve özel bazı nitelikleri olan bir tür taşkömürü kullanılır. Türkiye'de kok üreten tesisler: 1935'te kurulan Ereğli kömür işletmeleri Zonguldak kok fabrikası, 1952, 1962 ve 1967'de kurulan üç kok fabrikasından oluşan Karabük demir ve çelik işletmeleri Karabük kok fabrikaları, 1965'te işletmeye açılan Ereğli demir-çelik işletmeleri kok fabrikası ve 1975'te üretime geçen İskenderun demir-çelik işletmeleri kok fabrikası ile havagazı ve ısıtıcı koku elde edilen İstanbul Yedikule ve Gazhane, Ankara ve İzmir havagazı fabrikalarıdır. Bu tesislerde metalürji koku ve ısıtıcı kok olarak iki tür kok üretilmekte, elde edilen metalürji koku demir-çelik sanayisinin bir girdisi olarak, ısıtıcı kok ise ancak ısıtma amacıyla kullanılmaktadır.

Türkiye'de kok üretimi yurtiçi talepteki artışa koşut olarak yükselmektedir. Ancak taşkömürü kaynaklarının giderek artan talebi karşılamak için yetersiz olması dolayısıyla, 1973 yılından bu yana yurtdışından hem taşkömürü hem de kok satın almak zorunluluğu doğmuştur. 1992 yılında Türkiye kok üretimi 3 381 163 ton olarak gerçekleşmiştir.

KOK a. (fr. *coque*). Bakteriyol. KOKÜS'ün eşanlamlısı.

KOKA a. (aymara dilinden). **1.** And dağlarında yetişen ve yapraklarından kokain elde edilen ağaççık. (Bil. a. *Erythroxylum coca*.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu ağacın uyarıcı özellikteki yapraklarından yapılan sakız.

—ANSİKL. Koka doğal olarak Peru ve Bolivya'da And dağlarında yetişen 1-2 m yüksekliğinde bir ağaççıktır. Kabuğu esmer kırmızı ve çiçekleri beyazdır. Almaşık dizili ve çok sık olan yapraklarında kokain ile birlikte daha birçok alkaloit bulunur. Kokainin ağrıkesici (analjezik) olarak tıpta çok önemli bir yeri vardır. Bundan dolayı Peru ve Bolivya'da geniş çapta yetiştirilir. Güney Amerika halkı yorgunluk gidermek için onu birazcık kireçle birlikte ağzında çiğner. Sürekli kullanılması tehlikelidir.

Tropikal bölgelerde koka ile aynı cinsten (*erythroxylum*) olan yüze yakın bitki vardır.

KOKA a. (jap. sözc.). Judo'da rakip oyuncuyu vücudun yan tarafına, baldırın ya da karnın üzerine düşürerek ya da en az 10 saniye yerde hareketsiz tutarak kazanılan teknik üstünlük.

KOKA, Etyopya'da (Çoa ili) yer, Addis Abeba'nın G.-D.'sunda. Auaş üzerinde baraj ve hidroelektrik santralı. Baraj setinin kıyılarında sayfiye yeri.

KOKAİN a. (fr. *cocaïne; koka*'dan). Org. kim. Formülü $C_{17}H_{21}NO_4$ olan alkaloit; koka yapraklarından özütlenir.

—ANSİKL. Kokain, yüzeysel bir anesteziktir; merkez sinir sisteminde uyarıcı bir etki gösterir; ancak güçlü, ruhsal bir bağımlılık yaratır.

KOKAİNOMAN a. ve sıf. (fr. *cocaïnomane*). Psik. Uyuşturucu olarak kokaine alışmış kişi.

KOKAİNOMANLIK a. Psik. Kokain toksikomanisi.

—ANSİKL. XIX. yy. sonu ile XX. yy. başlarında özellikle yüksek sosyete ve sanat çevrelerinde burundan kokain çekmek moda olmuştu. Çok pahalı olmasına karşın otuz, kırk yıllık bir aradan sonra, kokainin yeniden moda olmaya başladığı anlaşılıyor. Daha çok burun yoluyla alınan kokainden beklenen etki zihinsel uyarıcılıktır. Kokainomanlık klinik bakımından amfetamin toksikomanisine benzer.

KOKAK sıf. *Yörs.* Kötü kokulu: *Kokak su.*

KOKAKSU → SALTUKOVA.

KOKALOS. Yun. mit. Sicilya'da Kamikos kralı. Girit'ten kaçan Daidalos'u, sonra da onu aramaya gelen Minos'u konuk etti. Minos, Daidalos'un orada olduğunu bir hileyle öğrenmişti. Ancak Kokalos konuğunu Minos'a teslim etmedi ve Minos'u kızlarına öldürttü.

KOKANA → KOKONA.

KOKANADA, Hindistan'ın G. kesiminde, Andhra Pradeş eyaletinde kent, Godavari deltasının K. ucunda, Bengal körfezi kıyısında; 164 200 nüf. Pamuk, yerfıstığı, ipekli ve tütün dışsatımı. Metalürji (demir) ve besin (un, şeker) sanayileri. Deniz suyundan tuz elde etme tesisleri.

KOKAND, esk. **Hokand,** Özbekistan'da kent, Fergana'da; 161 000 nüf. Verimli bir tarım bölgesinin ticaret merkezi. İpek ve pamuklu iplik ve dokuma fabrikası. Tekstil ve petrol sanayisi için takım tezgâhlar. Petrol rafinerisi. Kimyasal gübre.

—Tar. Kent, 1732'de kurulan ve XVIII. yy. sonlarıyla XIX. yy. başlarında özbek prensliklerinin en güçlüsü durumuna gelen bir hanlığın merkezi oldu. Çin'in Çungarya'yı ele geçirmesinden (1756) sonra, kokand hanları mançu imparatorlarının egemenliğini kabul ettiler. 1807-08 arasında, Alim Han, iktidarını bütün Fergana vadisine ve Taşkent'e yaydı. Kokand hanları Ruslar'ın ilerlemesi karşısında ciddi bir direniş gös-

koka (*Erythroxylum coca*)

terdiler ve birkaç kutsal savaş verdiler (1860, 1865, 1875). 1876'da kent Ruslar tarafından işgal edildi ve hanlık ortadan kaldırıldı.

KOKARAĞAÇ a. Uzakdoğu kökenli, pis kokulu, geniş tepeli büyük ağaç. Aylandız ve osurukağacı da denir. (Bil. a. *ailanthus* [endonezya dilinde *ai*, ağaç, ve *lanto*, gökyüzü]; *simarubaceae* familyası.)
—ANSİKL. Kokarağaç çok hızlı büyür ve yapraklarını sonbahar boyunca uzun süre dökmez. Erkek çiçeklerinin pek hoş olmayan keskin kokusuna rağmen Avrupa ve Türkiye'de cadde kenarlarına da dikilir. Uzakdoğu'da bu ağacın yapraklarıyla bir başka tür ipekböceği (*Attacus* ya da *Samia cynthia*) beslenir; ama dut yapraklarıyla beslenen bizim ipekböceklerinden daha dayanıklı olan bu ipekböceği, ipeğinin düşük kaliteli olmasından dolayı artık yetiştirilmemektedir. Odunu dişbudak odununa benzer, ama onun kadar esnek değildir. Çin'de yapı işlerinde ve mobilyacılıkta kullanılır.
—Halk hek. Kokarağacın kabukları tanen, sabit yağ ve acı madde içerir. Peklik verici, antispazmodik, yatıştırıcı, kurt düşürücü, ateş düşürücü ve kusturucu etkilerinden dolayı infusyon halinde kullanılır (% 2). Bu kabuklar İstanbul aktarlarında *simaruba kabuğu* adı altında satılır.

KOKARBOKSİLAZ a. (fr. *cocarboxylase*). Biyokim. α-ketonik asit dekarboksilazlarının koenzimi. (Eşanl. TİAMİN PİROFOSFAT ya da TPP.)
—ANSİKL. Anörinin (B1 vitamini) pirofosforik esteri olan karboksilaz, hem karaciğerde glikojenin yeniden oluşmasına hem de glusitlerin parçalanmasına ve lipitlere dönüşmesine katkıda bulunarak glusit metabolizmasında önemli rol oynar. Bu özelliklerinden dolayı, glusit metabolizmasının bozulduğu beslenme hastalıklarında (diyabet, şeker koması, asidoz, asetonemi, havale) ilaç olarak kullanılır. Yirmi dört saatte 0,05 ile 0,15 g dozunda şırınga edilirse ensüline yardımcı olur ve ensülin dozunun azaltılmasını sağlar.

KOKARCA a. Anus bezleriyle son derece kötü bir koku yayabilen Amerika'ya özgü küçük etçil memeli hayvanların ortak adı. (Sansargiller familyası.)
—ANSİKL. Kokarcalar üç farklı cinste toplanır: Kuzey Amerika ve Orta Amerika'da *Mephitis* ve *Spilogale* cinsi ile Güney Amerika'da *Conepatus* cinsi. Her üç cinste yer alan kokarca türleri de oldukça çevik, açık renkli şeritli, koyu renkli ve ipek gibi tüylü, son derece saldırgan, kemiriciler ve kuşlarla beslenen hayvanlardır. Anuslarından salgıladıkları ve metrelerce uzağa fışkırtabildikleri kötü kokulu sıvı kokarcaları yırtıcı hayvanlardan korur. Kokarcalar insana kolay alışabilen hayvanlardır. Kürkleri son derece değerlidir ve aynı adla satılır.

KOKARÇALI → ZİVİRCİK.

KOKARSİNOJEN a. ve sıf. (fr. *cocarcinogène*). Kanserleştirici bir maddenin etkisini kolaylaştıran madde.

KOKART a. (fr. *cocarde*'dan). **1.** Ask. Askerlerin kasket, kep ve berelerine takılan; metal ya da sarı iplikten yapılmış, statü ve sınıfı belirten simge. (Bk. *ansikl.* böl.) — **2.** Belli bir topluluğun simgesi olan işaret.
—Dy. Mekanik bir işaretin sactan yapılmış düz parçası; biçimine ve rengine göre makinistler için değişik anlamlar taşır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Terz. Kadın giysilerine ve şapkalarına takılan kuş tüyü, boncuk ya da kurdeleden yapılmış gül biçiminde süs.
—ANSİKL. Ask. Kokart başlığın üst orta bölümüne takılır. Subay, astsubay ve askeri öğrenciler için değişik biçimlerdedir. Subay kokartları, Kıyafet kararnamesi'ne göre 7 cm eninde, 5,5 cm yüksekliğindedir. Ortada, kabartma meşe yaprağıyla çevrelenmiş, dış daire çapı 3 cm olan ay, ayın uçları arasında da 1,5 cm çapında beş köşeli bir yıldız bulunur. Kokardın takıldığı yere sınıfı belirleyen renkte çuha konur. Kaskete takılan kokartlar metalden, kep ve bereye takılanlar iplikten yapılır.
—Dy. Kokart, kare (kesin durma), yuvarlak (ilerde durma), üçgen (yavaşlama) ya da eşkenar dörtgen (uyarı) biçiminde olabilir. Kare işaretler kırmızı ve beyaz damalı (ana hatlar) ya da mor kokartlıdır (servis yolları). Disk kırmızı, öbür işaretler sarıdır.

KOKARTLI sıf. ve a. Kokardı olan ya da kokardı belirtilen nitelikte olan.

KOKÇETAV, Kazakistan'da kent, ülkenin kuzey kesiminde yer alır; 137 000 nüf. (1989).

KOKEİ, japon heykelci (Nara'da, XII. yy. sonlarında etkinlik gösterdi). Yapıtlarıyla Kamakura dönemi (1185-1333) heykelciliğin gelişmesine ve Kei okulunun serpilmesine olanak sağladı. Kei okulunun önde gelen heykelcileri arasında yer alan Unkei'nin babası, Kaikei'nin de hocasıydı. Kokei, yardımcılarıyla birlikte Kyoto ve Nara yöresindeki belli başlı tapınakların (örneğin Todai-ci) onarım çalışmalarına katıldı. Heykellerinde büyük bir coşku ve hareketlilik görülür. Onun elinden çıktığı kesinlikle saptanmış olan az sayıdaki yapıtlar arasında, Kofuku-ci tapınağı'ndaki (Nara) *Fuku Kensaku Kannon* sayılabilir.

KOKEN TENNO (718-770), japon imparatoriçesi (749-758 ve 765-770). Koyu bir buddhacıydı, bir salgını önlemek için Nara'daki Todai-ci tapınağı'nda büyük bir ayin düzenledi ve Buddha'nın dev bronz heykeli Daibutsu'yu yaptırdı (794). Temmu'nun torunu olan imparator Cunnin yararına tahttan el çekti, ancak gerçekte ülkeyi yönetmeyi sürdürdü. 765'te, buddhacı rahip Dokyo'nun öğütleri üzerine, "Şotoku tenno" adıyla yeniden tahta çıktı.

KOKET, -ti sıf. ve a. (fr. *coquette*). Modaya, giyime ve süse çok düşkün; giyimiyle, süsüyle kendini beğendirmeye çalışan kadın için kullanılır; yosma.

KOKHANE a. (ing. *coke* ve fars. *ḫane*'den). **1.** KOK* FABRİKASI'nın eşanlamlısı. —**2.** *Kokhane gazı*, HAVA GAZI*'nın eşanlamlısı.

KOKİL a. (fr. *coquille*'den). Camc. Boruların ısıl yalıtımını sağlamakta kullanılan boş hacimli cam elyafı.
—Metalürj. *Kokil kalıp*, üstten döküm yönteminde kullanılan kalıcı metal kalıp. — Döküm kalıbının maçalarını kurutmada yararlanılan tabla. ‖ *Kokil parça*, bir biçimlendirme takımının, bitmiş parçayı çıkarmayı sağlayan ayrılabilir bölümlerinin her biri. —Kum döküm kalıbının kütlesi içine yerleştirilen ve üzerinde metalin katılaştığı metal parça. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Metalürj. Dökülecek her parça için bir kum kalıp yapma zorunluluğunu ortadan kaldıran kokil kalıp yapımı tekniği, dökümcülükteki işleri basitleştirir. Kokil kalıplar, ancak erime noktası dökme demirinkine eşit ya da onunkinden düşük (# 1 130 °C) olan alaşımların dökümü için kullanılır. Duyarlı ve güzel görünümlü parçalar elde etmeyi sağlar.

KOKİMBİT (fr. *coquimbite;* öz. a. *Coquimbo*'dan). Miner. Hidratlı doğal demir III sülfat türü.

Kokin-şu *(Eski şiirler derlemesi)*, Heian döneminin başlangıcında hazırlanmış 20 ciltlik şiir derlemesi *Kokin vakaşu*'nun kısaltılmış adı. İmparator Daigo'nun 905'te verdiği emir üzerine, Ki no Tsurayuki, Ki no Tomonori, Oşikoçi no Mitsune ve Mibu no Tadamine tarafından derlendi. Mevsimler, ayrılık, aşk gibi çeşitli konulara göre sınıflandırılmış 1 100 dolayında şiirden oluşur.

KOKKEİ-BON, Edo döneminin ikinci yarısında ünlü mahallelerin günlük yaşamını nükteli bir biçimde anlatan roman türünü belirten japonca sözcük. Cippenşa İkku ve Şikitei Samba bu türün önemli yazarlarındandır.

KOKKO a. Güney-doğu Asya'da yetişen büyük ağaç. Esmer renkli yarı-sert odunu, marangozlukta, kontrplak ve kaplama levha yapımında değerlidir. (Küstümotugiller familyası.)

KOKKO (Yrjö), fince yazan finlandiyalı yazar (Sortavala 1903 - Helsinki 1977). Veteriner ve natüralist bir filozoftu, çerçevesini çoğunlukla Laponya'nın oluşturduğu yapıtlarını kendisi fotoğraflarla resimledi, çevrebilimci düşüncenin habercilerinden biri oldu. Savaş sırasında, alegorik bir biçimde ormanı canlandıran *Pesi ja İllusia* (1944) adlı ilk yapıtının yayımlanmasıyla üne ulaştı. Bu yapıtından sonra Lapon-lar'ı, hayvanları (*Laulujoutsen*, 1950; *Molli*, 1965) ve doğayı anlatan yapıtlar yazdı.

KOKKOLA, isveççe **Gamlakarleby,** Finlandiya'da (Vaasa ili) liman kenti, 1620'de Botten körfezi kıyısında kuruldu; 33 400 nüf. Çinko, kobalt ve sülfürik asit üretimi. Kereste. Tekstil ve deri sanayileri.

KOKKONEN (Joonas), finlandiyalı besteci (İisalmi 1921). İlk yapıtlarında Hindemith'in etkisindeydi. Ardından postromantik bir üslup geliştirdi. Dizisel akımdan da etkilendi. Başlıca yapıtları 4 senfonisi (1960, 1961, 1967, 1971) ve *Viimeiset kiusaukset* (1975) adlı operasıdır.

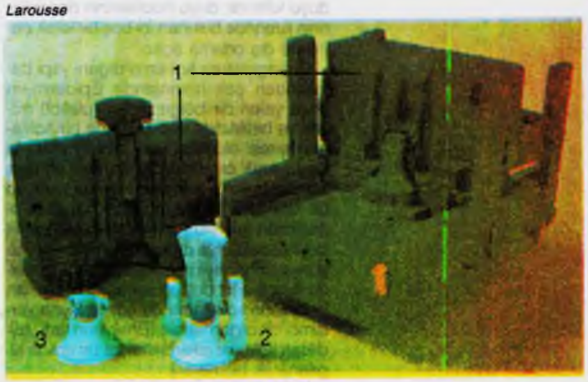
KOKKÖMÜRÜ → KOK.

KOKLAMA a. Kokuların algılanmasına yarayan işlev; koku alma duyusu. (Bk. *ansikl.* böl. Fizyol.)
—Anat. ve Nöroanat. *Koklama aygıtı*, koklamayı sağlayan anatomik yapıların tümü (burun mukozası, koklama soğanı, koklama şeritçikleri ve paleokorteks). ‖ *Koklama korteksi*, PALEOKORTEKS'in eşanlamlısı. ‖ *Koklama siniri*, koklama soğanıyla koklama şeridinden oluşan sinir. (Kafa sinirlerinin II. çifti.) ‖ *Koklama şeritçiği*, koklama soğanını beyin kabuğundaki koklama merkezine birleştiren akmadde demeti. ‖ *Koklama yarığı*, orta boynuzcukla bölme arasında kalan dar aralık. (Bu yarık burun boşluklarını, biri solunumla ilgili alt, diğeri koklamayla ilgili üst olmak üzere ikiye ayırır.)
—Fizyol. *Koklama ölçümü*, koklama duyusunun keskinlik ve çeşitli kokulara duyarlılık derecesinin ölçümü. (Eşanl. OLFAKTOMETRİ.)
—ANSİKL. Fizyol. Koku izlenimleri, kalburkemiğinin kalbursu laminın alt yüzünü örten sümüksü zarla (burun boşluklarının tavanı) ve boşluklardaki buna yakın kısımlarla toplanır. Bu bölgelerde, bir yandan mukozanın yüzeyine doğru serbest uzantılar çıkaran, öte yandan bir koku sinir lifiyle devam eden, yumurtamsı duyu hücreleri bulunur. Bu koku aygıtı, burun boşluklarına giren, mukozanın üstündeki sümüksü madde içinde eriyen, sonra duyu hücreleriyle temasa gelen gazlarla, katı ya da sıvı tanecikleriyle uyarılır. Daha sonra sümüksü maddenin akmasıyla bunlar dışarı atılır ve yeni kokular algılanabilir. Eğer koku tahriş edici ya da çok şiddetliyse, üçüz sinirin (duysal, ama duyu siniri de-

kokarca
(Mephitis mephitis)

Larousse

1. **Kokil** kalıp
2. Ham döküm parçası;
3. Besleyicilerin ve döküm kanalırdaki kalıntının kesilmesinden sonra bitmiş parça.

ğil) uçlarını uyarır; bu uyarı, refleks yoluyla, fazla maddeleri sürükleyip götürecek bir sümük salgısı artışına yol açar; koku çok daha şiddetliyse refleks hapşırmayı sağlar ve böylece daha hızlı etki gösterir. Koku uyarısı koku sinirinden koku merkezine iletilir ve böylece koku duyumu doğar.

Koklamanın hem fizyolojik, hem ruhsal bir yönü vardır. Bu duyu memelilerde, özellikle etçil memelilerde, çok gelişmiştir. Köpek gibi, koklama duyusu çok gelişmiş bazı hayvanlar bu bakımdan eğitilebilir ve çok hafif kokuların bile yerini bulabildiklerinden belirli amaçlarla (polis köpekleri) kullanılabilir.

İnsanda koklama nicelik bakımından köpeğe göre daha zayıftır, ama algılanan kokuyu değerlendirme ve yorumlama yetisi çok belirgindir. Kokulu 600 bileşik incelendikten sonra, bir kokunun yedi temel kokudan oluştuğu anlaşılmıştır: kâfur, misk, çiçek (gül), nane, eter, ekşi kokusu (sirke), çürük kokusu (çürük yumurta). Temel kokuların her birinin özel bir molekül biçimi vardır. Her temel koku için koklama mukozası üzerinde ayrı bir alıcı tipi bulunmaktadır. Burun, burun yolları ve sinir merkezlerindeki bozukluk yüzünden koklama duyusunun keskinliği azalabilir (anosmi) ya da nitelikçe bozulabilir (kokosmi).

—Karş. fizyol. Karada yaşayan hayvanlarda (dörtayaklı omurgalılar ve böcekler) kokuyu tattan ayırmak, birinin sıvı, diğerinin hava ortamında, birbirinden biçimce farklı duyu alıcılarıyla (tat pütürleri ve koku epitelyumu) gerçekleşmesi nedeniyle oldukça kolay olmakla birlikte, bu ayırım suda yaşayan omurgasızlarda zordur; onlarda özellikleri ancak fizyolojik ya da davranışsal incelemelerle belirlenebilen ve yapıları dokunma organlarınınkini (kirpikler ya da duyu kılları) andıran bu duyu organlarına "kimyasal alıcılar" adı verilir. Başka bir deyişle omurgasızlardaki koklama organları ancak böceklerde kesin olarak tanınmaktadır: bunlar duyargaların üzerinde bulunan ve çok az sayıda duyu hücresi içeren duyu kıllarıdır, duyu hücrelerinin dendritlerinin üzerinde bulunan içi boş bir kılcık deliklerle dış ortama açılır.

Omurgalılarda koklama organı yapı bakımından çok homojendir. Epidermisin başa yakın bir bölgesinden (plakot) doğar ve balıklarda cep şeklinde bir koklama kesesi oluştururken, amfibyumlarda başlayarak östaki deliği denilen ve aynı zamanda soluk alıp vermeye de yarayan bir delikle ağız boşluğuna açılır. Sürüngenlerde, kuşlarda ve memelilerde, kemik boynuzcuklar ya da konkalar koku epitelyumunun yüzeyini genişletir. Dörtayaklılarda ayrıca ağız boşluğuna açılan ve alınan besinlerin kokularını da çözümleyen yardımcı bir organ vardır. (Besinlerin tadı yaydıkları koku ve çıkardıkları tat bir arada algılanarak belirlenir.)

Kokuyla ilgili sinirsel merkezlerin (özellikle ilk aktarma yeri ya da koklama soğanı) önemine göre makrosmatik omurgalılar da gruplara ayrılır: koku duyuları çok gelişmiş olanlar (böcekçiller ya da köpek), mikrosmatik olanlar (insan, kuşların çoğu ya da mercan kayalıklarında yaşayan balıklar) ve anosmatik olanlar (balinalar). Özellikle besin aramada, cinsel davranışta ve toplum halinde yaşamada koklama duyusu hayvanların davranışını önemli ölçüde etkiler. Belli bir yaşam alanı olan hayvanlar bu alanı ya özel salgılarıyla ya da idrarlarıyla belirlerler. Kemirgenlerde pıhtılaştırıcı bez toplumsal kümenin belirlenmesini ve yabancıların atılmasını, taban yastıklarındaki ter bezleriyle bireysel bir kokuyla toplumsal kademelenmeyi sağlar. Aynı şekilde birçok türde, anne ve yavru arasındaki bağ koklama duyusunun yardımıyla güçlenir. Bu nedenle, örneğin dişi otari denize açılıp avlandıktan sonra bile yavrusunu tanıyabilir. Balıklarda da üstderi hücrelerinin lezyonu sonucunda açığa çıkan ve aynı cinsten balıkların bu kokuyu algıladıklarında kaçmalarına neden olan bir "alarm maddesi" bulunmuştur.

KOKLAMAK g. f. (*koku*'dan *koku -lamak, kok-la-mak*). **1.** *Bir şeyi koklamak*, kokusunu duymak için burnunu o şeye ya da o şeyi buruna yaklaştırarak havasını içine çekmek: *Bir çiçeği koklamak. Köpek önce giysileri kokladı, sonra hızla koşmaya başladı.* **—2.** *Koklayanın burnu düşer*, bir şeyin çok kötü koktuğunu belirtmek için söylenir. ‖ *Havayı koklamak*, durumun nasıl gelişeceğini anlamaya çalışmak.

◆ **koklaşmak** işt. f. **1.** Karşılıklı olarak birbirini koklamak. **—2.** Anlaşmak, birbirini sevmek; sevişmek, sarılıp öpüşmek.

◆ **koklatmak** ettirg. f. **1.** *(Bir kimseye) bir şey koklatmak*, onu koklamasını sağlamak: *Bir kimseye eter koklatmak.* **—2.** *Tkz.* Kendine ait bir şeyden başkasına da vermek, biraz vermek: *Kendine düşen mirastan belki bize de bir şeyler koklatır.* **—3.** *Tkz. Koklatmamak*, hiç vermemek.

KOKLAN a. Zool. KEFAL'in eşanlamlısı.

KOKLAŞMA a. **1.** Kapalı bir mekânda ve yüksek sıcaklıkta, ısının etkisiyle taşkömürünün koka dönüşmesi. **—2.** *Koklaşma ısısı*, taşkömürünün koka dönüşmesine karşılık gelen tepkime ısısı.

KOKLAŞMAK → KOKLAMAK.

KOKLAŞMAK gçz. f. Kok haline gelmek.

KOKLAŞTIRMA a. Petrokim. Ağır artıkları, ısıl kraking işlemiyle, birçok uygulama alanında kullanılan koka dönüştürmek işlemi. (Koktan başka, gazlar, benzinler, gazoller, hafif ve ağır kesimler de üretilir.)

KOKLATMAK → KOKLAMAK.

KOKLEA a. (lat. *cochlea*, salyangoz kavkısı, sarmal kavkı). Labirentin (içkulak) sarmal boru biçimindeki alt-arka bölümü. (Memelilerde sarmal biçimde kıvrıktır ve Corti organı da denen asıl işitme organını [işitme sinirinin duysal uçları] içerir; sürüngenlerle kuşlarda kısa ve sarmalsızdır. Dolambaç da denir.)

—Anat. *Koklea çekirdekleri*, halka tümsek hizasında bulunan iki tane hücresel çekirdek (ön ve arka koklea çekirdeği). [Koklea sinirinin lifleri bu çekirdeklerin her bölgesi üzerinde tonotopik biçimde son bulur; buradan çıkan yükselen lifler orta çizgiyi çapraz geçtikten sonra, birçok yerde aktarma yaparak beyin kabuğundaki işitme merkezine ulaşır. İşitme merkezinde aynen kokleanın iç düzenine uyan tonotopik bir yapı vardır. Bu nedenle bazı hücreler yalnız tiz seslere, bazılarıysa yalnız pes seslere duyarlık gösterir] ‖ *Koklea kanalı*, kokleanın dalız kısmına doğru uzanan ve işitme organını içeren endolenf keseciği. ‖ *Koklea siniri*, dalız siniriyle birlikte işitme sinirinden (VIII. kafa siniri çifti) oluşan salt duyusal sinir. (Koklea sinirinin lifleri, koklea içinde işitme sinirini oluşturmak üzere dalız lifleriyle birlikte Corti gangliyonundan doğar ve koklea çekirdeklerinde son bulur.)

—ANSİKL. Koklea iki kısımdır: kemik koklea ve zar koklea. 1. *Kemik koklea* (ya da kemik dolambaç) merkezi bir çekirdek ile onun çevresinde sarmal biçimde dolanan kemik bir borudan (çevresel lam) ve kemik borunun içinde ilerleyen kemik bir levhadan (sarmal lam) oluşur. 2. *Zar koklea* (ya da zar dolambaç), kemik kokleanın içinde kemik boru ile kemik levha arasında bulunan prizmamsı sarmal bir zar kanal biçimindedir; işitme sinirinin duysal uçları bunun içinde bulunur.

KOKMA a. Kokmak eylemi.

KOKMAK gçz. f. **1.** Güzel ya da kötü bir koku yaymak; yayılmak: *Bu çiçekler ne güzel kokuyor. Giysileri sigara kokmak.* **—2.** Bir yiyecek sözkonusuysa, çürüyüp bozularak kötü bir koku yaymak: *Bu balık kokmuş.* **—3.** *Bedeni, bedeninin şu ya da bu bölümü kokmak*, bedeninden ya da o bölümden kötü bir koku yayılmak: *Ağzı, ayakları kokmak.* **—4.** Bir kişinin, bir şeyin özelliklerini taşımak: *Taşra kokan bir genç. Kilimin desenleri buram buram Anadolu kokuyor. Hava bahar kokuyor.* **—5.** Bir şey sözkonusuysa, olacağına ilişkin kimi belirtiler göstermek, olacağı hissedilmek: *Ortalık ölüm kokuyor.*

◆ g. f. *Yörs. Bir şeyi kokmak*, onu koklamak.

◆ **kokuşmak** dönşl. f. **1.** Organik bir madde sözkonusuysa, çürümeye yüz tutmak, bozulmak; kokmak: *Cesetler kokuşmaktaydı.* **—2.** İyi niteliklerini yitirmek, yozlaşmak, bozulmak: *Kokuşmuş bir toplum. Kokuşmuş ilişkiler.*

◆ **kokuşturmak** ettirg. f. Kokuşmasına neden olmak.

◆ **kokutmak** ettirg. f. **1.** Koku vermek, koku yaymak: *Çiçekler odayı mis gibi kokutmuştu.* **—2.** Hoş olmayan bir koku yaymak: *Çöpler tüm sokağı kokuttu.* **—3.** Bozulup kokmasına neden olmak, kokuşturmak: *Sonunda eti kokuttun.* **—4.** Yellenmek. **—5.** Bir işi uzatıp tadını kaçırmak.

KOKMUŞ sıf. **1.** Çürüyüp bozularak kötü koku yayan şey için kullanılır: *Kokmuş et, kokmuş peynir.* **—2.** *Tkz.* Aşırı ölçüde tembel, hareketleri çok yavaş kimse için kullanılır. **—3.** *Tkz.* Kendini beğenen bir kimse ya da değersiz, önemsiz bulunan bir şey için küçümseme yollu kullanılır.

KOKOBASİL a. (fr. *coccobacille*'den). Yumurtamsı biçimde kısa ve küçük basil. (Tifo ve paratifo basilleriyle kolibasil bazen kokobasil görünümünde olabilirler.)

KOKOLAR ya da **BAKOKOLAR**, Batı Kamerun'da 260 000 nüfuslu (1991) bantu halkı. Kokolar'ı Dualalar'ın bir alt kolu sayanlar vardır. Tarım ve balıkçılıkla uğraşır, dağınık evlerde yaşarlar. Her köy bir aile oluşturur. Siyasal güç basit köy düzeyini aşar, köyler şeflerin koruyuculuğu altında toplanır. Bu örgütlenme gizli dernekleriyle tamamlanır. Eskiden köyler arasında savaş sık rastlanan bir olaydı. Soy zinciri anasoylu bir modeli izler, ama giderek komşu halkların etkisiyle babasoyuna dayanan bir modele yönelmektedir.

KOKOLİT a. (fr. *coccolithe*). Denizbil. ve Yerbil. Coccolithophoraceaeleri saran kireç levhası.

KOKOMO, ABD'de (İndiana) kent, İndianapolis'in K.'inde, Wildcat Greek kıyısında; 47 800 nüf. Besin sanayileri ve tarım pazarı (sürü hayvanları, tahıllar, sebzeler). Otomobil ve uzay araçları için makine ve elektrikli aygıtlar yapımı.

KOKONA ya da **KOKANA** a. (yun. sözc.). **1.** Eskiden hıristiyan kadınlara verilen bir ad. **—2.** Süsüne düşkün geçkince kadın.

KOKONALI a. Üzerinde kadın motifi bulunan yazmalara verilen ad. (İslam dini gereği müslüman ustalar figüratif çalışmalardan kaçınmışlardır. Bu tip yazmaların ermeni ustalarca yapıldığı bilinmektedir.)

KOKONİÇA a. (yun. *kokona*'dan). Tar. Eflak ve Boğdan eyaletleri voyvodalıklarına atanan Fener rum beylerinin "beyzade" adıyla anılan erkek çocuklarından olan ya da "domniça" denen kızlarından doğan kız çocuklarının Osmanlı devleti dönemindeki unvanı.

KOKOREÇ a. (yun. *kokkoretsi*'den). Mutf. Şişe sarılarak kızartılmış koyun ya da kuzu bağırsağı.

—ANSİKL. Temizlenmiş bağırsak soğan suyu, tuz ve karabiberle ovularak birkaç saat bekletilir. Daha sonra döndürülüp arasına içyağı sıkıştırılarak şişe sarılır ve kızartılır. Üzerine kekik ve kırmızı biber serpilir.

KOKOROZ a. **1.** Koçanıyla birlikte mısır. **—2.** Sivri uçlu ve uzun şey. **—3.** *Arg.* Çirkin kimse.

KOKOROZLANMAK gçz. f. *Arg.* Bir kimseyi tehdit etmek, korkutmaya çalışmak.

KOKOROZLU sıf. Süslü püslü, gösterişli.

KOKOSCHKA (Oskar), avusturyalı ressam ve yazar (Pöchlarn 1886 - Montreux 1980). İlk edebiyat çalışmalarında (*Mörder Hoffnung der Frauen*, 1908) ve grafiklerinde Viyana simgeciliğinden etkilendi. Ancak Kokoschka, Klimt'in örneğinden uzaklaşarak, özellikle "psikolojik" olarak adlandırılan portrelerinde (1909-1914) hâlâ grafizmin ağır bastığı bir üsluptan (*Auguste Forel*, 1910, Kunsthalle, Mannheim) daha renkli, son derece anlatımcı (*Rüzgârın nişanlısı*, 1914, Kunstmuseum, Basel) ve ateşli (*Kendi portresi*, 1917, özel kol.) bir resim anlayışına yöneldi. 1923-24'ten sonra, manzara resimleri en sevdiği tür oldu ve bu türü daha rahat bir tarzda, bir açık renkler pırıltısı içinde işledi. Yaptığı çok sayıda yolculuk sırasında, ya da İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yerleştiği İsviçre'de gezdiği kentler ve bölgeler tablolarına esin kaynağı oldu.

KOKOŞNİK a. (rusça sözc.). Rus kadınlarının tacı andıran geleneksel saç biçimi.

KOKOT, -tu a. (fr. *cocotte*). Hafifmeşrep kadın, aşifte.

KOKOVTSOV (Vladimir Nikolayeviç, *kont*), rus siyaset adamı (Novgorod 1853-Paris 1943). Maliye bakanı (1904-05; 1906-1914) oldu. Fransız-Rus ittifakı çerçevesinde birçok borçlanma görüşmesini sonuçlandırdı. Stolıypin'in öldürülmesinden sonra Başbakanlığa getirildi (1911-1914); onun siyasetini izlemeye çalıştı, ancak ocak 1914'te Nikolay II tarafından görevden alındı. 1918'de Fransa'ya gitti.

KOKOZ sıf. ve a. *Arg.* Parasız, züğürt, cebi delik.

KOKOZLAMAK g. f. *Arg.* Parasız kalmak.

KOKOZLUK a. *Arg.* Parasızlık, züğürtlük.

KOKPİT a. (ing. *cockpit*). Bir uçağın uçuş mürettebatına ayrılan yer.

KOKSA a. (fr. *coxa*). **1.** Böceklerde, ayağın, bedene en yakın (bir yandan göğüs kafesine, öte yandan trokantere) bölütü. (Eşanl. KALÇA.) **—2.** *Malacostraca* öbeğinden kabuklularda eklentilerin dip bölümünde görülen ilk eklenti. (Eşanl. KOKSOPODİT.) **—3.** *Koksa bezi*, böceklerde sölom kanalına homolog olan boşaltım organı. (Zehirçengelli ve çokbacaklı eklembacaklılar da eklentilerin [koksa] dibine açılır.) ‖ *Koksa boşlukları*, eklembacaklılarda, kalçaların eklemlendiği çukurlar.

KOKSALJİ a. (fr. *coxalgie*). Bazı hekimlerce kalçadaki artritlerden, enfeksiyonlardan ya da başka hastalıklardan ileri gelen tüm ağrılara verilen, ama genellikle kalça eklemi tüberkülozu için kullanılan ad.
—ANSİKL. Çocukta koksalji, kalçada ağrı ve hafif bir topallamayla başlar; muayenede bacak bükük, dışa dönük ve açık durumda görülür. Bacak ardında bir lenf bezi şişi de vardır. Radyografide, eklemlerarası çizgide uyluk kemiği baş ve boynunun kalça kemiğine göre yükselmesine neden olan bir daralma görülür. Erişkinde başlangıç çoğu zaman aldatıcıdır, özellikle apse şeklinde kendini gösterebilir. Tedavi mikroplara karşı ilaçlar, ortopedi, dinlenme ve gerektiğinde cerrahi müdahale ile gerçekleştirilir.

KOKSA PLANA a. (fr. *coxa plana*). Çocukta görülen edinsel kalça-uyluk eklemi hastalığı. (Anatomik olarak özelliği uyluk kemiğinin üst ucunun yassılaşmasıdır. Nedeni uyluk kemiğinin baş kısmında kemikleşme çekirdeğinin nekroz olmasıdır. Hastalık hafif bir topallamaya ve eklem ağrısına yol açar.) [Eşanl. LEGG, PERTHES VE CALVE HASTALIĞI.]

KOKSARTROZ a. (fr. *coxarthrose*). Kalça eklemindeki yozlaşmaya bağlı romatizma (artroz).
—ANSİKL. Koksartroz kendini kalçada, hatta dizde ağrılar ve kalça-uyluk ekleminde işlevsel bir kısıtlama ile belli eder. Seyri süreğen ve genellikle sessizdir. Tedavi edilmezse bir ankiloza ya da sürekli ağrılı bir sakatlığa neden olabilir. Antiemflamatuvar ilaçlardan, fizik tedaviden, yeniden eğitimden ve özellikle cerrahi girişimden (total kalça protezi) yarar görür.

KOKSİDİ a. (fr. *coccidie*). Birçok hayvan türünde bağırsak, karaciğer ve böbreklerde asalak olarak yaşayan protist.
—ANSİKL. Koksidilerin üreme çevrimi, önce konağın bir hücresinin içinde uzun süreli hareketsiz bir büyüme evresi, sonra eşeyli bir evre gösterir; yumurtadan *sporozoitler* çıkar ve bunlar hastalığı bir konaktan diğerine bulaştırabilir. Asalağın bir de *merozoit* çeşidi vardır; bunlar hastalığı hayvanın bir hücresinden diğerine bulaştırır.

KOKSİDİYOİDİN a. (fr. *coccidioïdine*'den). *Coccidioides immites* kültürlerinden elde edilen ve deri altına aşılandığında, daha önce kendiliğinden ya da deneysel olarak koksidiyoidomikoza yakalanmış insan ve hayvanda alerjik tipte tepki yaratan özüt.

KOKSİDİYOİDOMİKOZ a. (fr. *coccidioïdomycose*). *Coccidioides immitis* (adelomycetes, hyphomycetes) türü bir mantardan ileri gelen içorgan mikozu. (ABD'nin güney-batı'sındaki yarı çöl yörelerde, Venezuela'da ve Arjantin'de sık görülür, dünyanın başka yerlerinde zaman zaman tek tük rastlanır.) [Eşanl. SAN JOACHİM HUMMASI, POSADAS VE RİXFORD HASTALIĞI.]
—ANSİKL. Koksidiyoidomikoz, mantar sporlarını içeren tozların solunmasından olur. Her yıl ABD'de 100 000'den fazla olay görülmektedir. Yalancı grip gibi akciğer belirtileri gösteren birincil koksidiyoidomikoz, çoğu zaman klinik belirti vermez. Yaygın granülomatoz tipi, akciğer, kemik-eklem ve beyin-beyin zarı gibi özel organlara yerleştiğinden ciddi bir tehlike yaratır; özellikle beyin-beyin zarı koksidiyoidomikozu tedavi edilmezse ölümle sonuçlanır.
Teşhis, akciğer filmiyle (mantar yerleşimi, yalın nodül) konur ve laboratuvar incelemesi teşhisi doğrular (alınan parçalarda kist küreciklerinden çıkan endosporların bulunması, bulaşma tehlikesine dikkat edilerek yapılacak kültürle durumun ortaya çıkarılması, vb.).
Tüpte yapılan immünolojik testler, özellikle kompleman tespit testi koksidiyoidinle yapılan derialtı-tepki testinden daha yararlıdır, çünkü bu test ancak endemik bölgeler dışında bir değer taşır.
Tedavi olayların çok az bir bölümünde gereklidir (toplu enfeksiyonlar, bağışıksız hastalar, yaygın şekil) ve damara ya da omurga içine (beyin-beyin zarı enfeksiyonu) amfoterisin B ya da mikonazol şırınga edilmesine dayanır. Röntgen filminde kansere benzediği için, akciğerdeki yalın bir nodülün ameliyatla çıkarılması da sık görülen bir durumdur.

KOKSİDİYOZ a. (fr. *coccidiose*'dan). Bağırsak epitelyumu hücrelerinde yaşayan çeşitli koksidi türlerinden ileri gelen ve özellikle çiftlik hayvanlarında görülen asalak hastalığı.
—ANSİKL. Tüm hayvanlar (gevişgetirenler, domuz, tavşan, özellikle kümes hayvanları), yavrular erişkinlerden daha sık ve daha şiddetli olmak üzere koksidiyoza yakalanabilirler. En sık görülen belirti bol, sümüklü ve bazen kanlı (sığırlar) bir ishaldir; tavşanda karın hacminin artması (şişman karın) bir koksidiyoz belirtisidir.
Koksidiyozlar, sanayi tipi kümes hayvanı işletmelerinde, neden oldukları zararlar ve iyileştirici ya da önleyici tedavi giderleri yüzünden büyük bir ekonomik sorun yaratır. Bu işletmeler asalağın özellikleri nedeniyle evrimini tek konakta tamamlaması, hasta hayvanların dışkılarıyla dışarı atılan ve dış ortamda iki yıl kadar canlı kalabilen sporların çokluğu özellikle tehlikelidir. Koksidilerin dokuz türü (eimeria) piliçte hastalığa neden olabilir. Asalağın gelişimi sindirim kanalının farklı yerlerinde tamamlanır; bu nedenle onikiparmak bağırsağı ve boşbağırsak koksidiyozundan ya da körbağırsak koksidiyozundan söz edilebilir. Sanayi tipi işletmelerde enfeksiyonun hızlı yayılması nedeniyle piliçlerin yemine koksidiyozu önleyici maddeler katılır.

F. G. Mayer

Oskar **Kokoschka**
Montana'dan bir görünüm (1947)
Kunsthaus, Zürich

KOKSİGODİNİ a. (fr. *coccygodynie*). Kuyrukkemiğinde duyulan ağrı. Ya bu kemikteki bir lezyondan ya da kuyruksokumu sinirlerinin arka dallarındaki bir ağrıdan ileri gelir.
—ANSİKL. İlk kez sir John Simpson tarafından tanımlanan (1829) koksigodiniye kadınlarda oldukça sık rastlanır. Ağrı genellikle (% 80) bir travmadan sonra gelişir. Birçok zaman çevredeki cinsel organlardaki ya da makattaki bir infeksiyon (duglasit, endometriyoz) ortaya çıkışını kolaylaştırır. Gebelik sırasında da, gebe kadının ağrılı kemik-kiriş sendromu çerçevesinde koksigodiniye rastlanabilir. Gidişi genellikle süreğendir.

KOKSİT a. (fr. *coxite*). KALÇA* EKLEMİ İLTİHABI'nın eşanlamlısı.

KOKSOAK, Kanada'da ırmak, Québec'in kuzeyinde, 140 km. Ungava koyuna dökülür.

KOKSOMETRE a. (fr. *coxomètre*'den). Ortopedide kullanılan bir çeşit cetvel. Kalça-uyluk ekleminin durumunu anlamak için çeşitli açıları ölçmeye yarar.

KOKSOMETRİ a. (fr. *coxométrie*). Kalça radyografisinden yararlanılarak bu eklemdeki bazı hastalıkların (koksartroz, displazi) gidişini belirlemeye yarayan teknik.

KOKSOPATİ a. (fr *coxopathie*). Tüm kalça hastalıklarını belirten terim.

KOKSOPODİT a. (fr. *coxopodite*). Zool. KOKSA'nın eşanlamlısı.

KOKTEYL a. (ing. *cocktail*'den). **1.** Değişik oranlarda likör, alkol, şurup ve aroma karışımından oluşan ve buzlu olarak sunulan içki. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir açılış, bir kutlama vb. için düzenlenen açık büfeli ve içkili davet: *Nişan, düğün kokteyli. Bir kokteyle davetli olmak.*
—Anestez. *Litik kokteyl*, yaşatkan sinir sistemini korumaya yarayan nöroleptik maddelerle ağrıkesici ilaçlardan yapılan karışım. (Birleştirilen maddelerin etkilerini karşılıklı olarak artırmalarına yarayan bu karışım tam bir anestezi sağlar ve cerrahi girişimlerin birçoğunun yapılmasına olanak verir.)
—Sil. *Molotov kokteyli*, ana maddesi benzin olan patlayıcı şişe.

—ANSİKL. Amerikalılar tarafından XX. yy.'ın başlarında moda haline getirilen kokteyllerin, değişik formüllü birçok çeşidi vardır ve bunların her biri ayrı bir isim taşır: *short drink* denenler sek olarak içilir (örneğin *flip* yumurta sarısı ile; *sour* limon ve şeker ile vb. alınır); *long drink* denenler sade su ile *(toddi)* ya da gazozla *(fizz)*, şampanya ile *(crustas)* seyreltilir yahut nane ile aromalandırılır *(julep)*. Ayrıca sıcak içilen *(hot drink)* kokteyller (örneğin *egg-nogs* [süt ve yumurta ile], *shrubs* [meyve ile], *mulls* [şarapla]) ve alkolsüz kokteyller de vardır (meyve suyu, soda ve süt kokteylleri). Kokteyllere katılan az miktardaki sıvılar damlalıklı şişelerle damlatılır. Kokteyllerin bir kısmı shaker adı verilen çalkalayıcılarda (*cobbler* ve *daisie* gibi), bir kısmı doğrudan doğruya bardaklarda (*collin, cooler* gibi) buzlu ya da buzsuz olarak hazırlanır. Bu karışımlar bazen rendelenmiş küçük hindistancevizi, karabiber ya da şeker eklenerek tamamlanır.

KOKU a. **1.** Nesnelerden yayılan ve havayla taşınarak koklama organına ulaşan, koklama organıyla algılanan zerrecikler: *Burada bir yanık kokusu var. Bahar kokuları. Ağır bir koku.* **—2.** Bedene sürmek için kullanılan, kokuyu tutmaya ve yaymaya yarayan etil alkolle çeşitli koku verici maddelerin karıştırılmasından oluşan hoş kokulu bileşik; parfüm. **—3.** Bir şeyin belirtisi: *Ortalıkta bir felaket kokusu var.* **—4.** *Koku almak,* sezmek, kestirmek, hissetmek: *Hayvan bir koku almışçasına ulumaya başladı.* || *Kokusu çıkmak,* gizli kalması, başkalarının öğrenmemesi düşüncesiyle yapılan bir şey sözkonusuysa, herkesçe anlaşılmaya başlamak. || *(Bir kimseye, bir şeye) bir şeyin, bir kimsenin kokusu sinmek,* bir kimsede ya da bir şeyde bir kokunun etkisi kalmak: *Ekmeğe gaz yağı kokusu sinmiş.* || *Kokusunu almak,* gizli tutulan bir şeyi sezmek, anlamak: *Paranın kokusunu alanlar kapımızı çalıp borç istemeye başladılar.*
—Avc. Hayvanlardan yayılan ve bunların yakında bulunduklarını ya da oradan geçtiklerini belirten koku.
—Elekt. *Elektrik kokusu,* yayıntılar üreten elektriklenmiş bir cismin çıkardığı ve ozondan kaynaklanan özel koku.
—Kim. *Koku giderici,* herhangi bir madde tarafından yayılan kötü kokuyu örtmek ya da kokusunu değiştirmek amacıyla bu maddeye katılan ürün.
—Nörol. *Koku sanrısı,* tek başına ortaya çıkabilen ya da genel bir sara nöbetinin habercisi olan nesnesiz koku algılama. (Bir şakak lobu lezyonunu düşündürmelidir.)
—Parf. Bir parfümün bileşimine katılan kokulu bir maddenin ayırtedici özelliği. (Nitekim çiçek, amber vb. gibi çeşitli kokulardan söz edilir. Bir parfüm şişesinin kapağı açıldığında önce en uçucu ürünlerin buharlaşmasıyla birlikte çok hızlı biçimde kaybolan *ilk çıkış kokusu,* sonra daha az uçucu ürünlerle birlikte kaybolan *kalp kokusu* ve nihayet parfümün sürülmesinden saatler sonra giden *fon kokusu* algılanır. Bir parfümü en iyi belirleyen koku, *kalp kokusu*'dur.) || *Koku giderici,* ortamdaki hoş olmayan bir kokuyu örtmek için bir koku yayarak bastıran sentetik ürün. (Bu tür bir ürün, bir tüp içinde basınç altında sıvı olarak ya da sürekli bir yayıcıda pelte halinde bulunur. Dolayısıyla atmosfere hızlı ya da yavaş buharlaşmayla yayılır. Koku giderici ürünlerden kimileri, kötü kokulu maddelerle kimyasal ya da fiziksel olarak tepkimeye girebilen koku soğurucuları içerir.)
—Tarım. *Koku giderme,* kokuları yok etme işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. *Koku giderici,* ortamdaki kokuyu gidermek için yavaş buharlaşmayla etki eden sıvı ya da katı sentetik ürün. — Bir yerin havasındaki kokuyu gidermek için ozon gazı oluşturan elektrikli aygıt.
—Yağ. mad. *Koku giderici,* koku gidermeyi sağlayan aygıt. (Sürekli yöntemlerde, karşı akımlı akışkanların dolaşım ilkesi ve kokulu maddeleri sürükleyecek kızgın buhar ile yağ arasındaki temas yüzeylerini maksimum düzeyde geliştirme ilkesi uygulanır.) || *Koku giderme,* yağın kendine özgü kokusunu ve tadını gidermek işlemi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Koku gidermek,* yağların kötü tadını ve kokusunu uzaklaştırmak.
—Zool. *Eşeysel koku bezi,* kuyruklu amfibyumlarda, deride bulunan ve kokulu bir madde salgılayarak cinsel yaklaşmada önemli rol oynayan bez.
—ANSİKL. Böcbil. Birçok böcek çeşitli nedenlerle kokulu maddeler çıkarır: işaret vermek (arılarda [arıbeyinin kokusu işçi arılardan farklıdır ve bu farklılık döllenmeden sonra ortaya çıkar] ve *Atta* cinsinden yaprak kesici karıncalarda, topluca yaşayan bireyler arasındaki bağlılığın sağlanmasında temel rol oynar); cinsel çekim (sözgelimi dişi tavus kelebeği, 12 km uzaklıktaki erkeklere ulaşabilecek güçte bir koku yayarak bu özel koku sayesinde 12 km yarı çaplı bir çember içindeki erkeklerin % 25'ini kendine çeker); iticilik (birçok kınkanatlıda [söğüt yeşili tekeböceği (Aromia moschata), kuduzböceği, bazı kısakanatlıböcekgiller ve yaprakböcekleri bombardımanböcekleri], çeşitli bitkibitlerinde, birçok hamamböceğinde, kulağakaçanda ve hatta koku yayarak kendi düşmanlarından koruyan birçok tırtılda).
Tüm bu kokuların üç bileşeni vardır: çabucak yayılmayı sağlayan çok uçucu bir öğe; uzun bir süre için kalıcılığı sağlayan yağlı öğe; kokunun sürekliliğini sağlayan bir öğe. Kokular gaz evresindeyken kromatografi yöntemiyle incelenir. (→ FEROMON.)
—Tarım. Kullanılacak olan hayvan pisliklerinde koku giderme ya kokuları örtebilen ya da koku çıkmasını engelleyen maddelerin pisliklere katılmasıyla sağlanır. Bu sonuca genel olarak aerobi ya da anaerobi mayalanmalar sayesinde erişilir; birinciler kuvvetli ve devamlı bir havalandırma ile, ikinciler ise kapalı yerde sağlanır. Mayalanma yoluyla koku gidermede gerek organik maddelerde ve gerek çevreyi kirletici öğelerde bir azalma olur, fakat gübre ödevi gören mineral maddelerde bir kayıp olmaz.
—Yağ. mad. Koku giderme, ham yağa kötü tad veren uçucu maddeleri (serbest yağ asitleri, ketonlar vb.) kızgın buharla sürüklemeye dayanır. İşlem, havasız ortamda, indirgenmiş basınç altında, 170 ile 260 °C arasındaki yüksek sıcaklıkta gerçekleştirilir. Soğutma da havasız ortamda yapılmalıdır.

KOKUCU a. Esans, kolonya, lavanta gibi kokular satan kimse.

KOKULANDIRICI a. Kim. Kokusuz bir gaza, gaz kaçaklarını kolayca saptamak amacıyla genellikle çok kötü, belirgin bir koku vermek için katılan ürün. (Kokulandırıcı ürünlerin başlıcaları, merkaptanlardan türetilir; bunlar amilmerkaptan, yani pentalarm ile etilmerkaptandır.)
—Petr. san. Gazın içine koku verici bir sıvı katmaya yarayan aygıt. (Kokulandırıcılar ya doğrudan sıvı püskürtmeyle ya da koku verici buhar soğurmayla ya da katmayla çalışır.)

KOKULANDIRMA a. Kokulandırmak eylemi.
—San. Bir ürüne özel bir koku vermek eylemi.

KOKULANDIRMAK g. f. Özel bir koku kazandırmak.

KOKULU sıf. **1.** Herhangi bir kokusu olan, bir koku yayan: *Kimi böcekler kokulu bir madde çıkarırlar.* **—2.** Hoş bir kokusu olan, hoş bir koku yayan şey için kullanılır: *Kokulu çiçekler. Kokulu silgi.*
—Kuyumc. Kokulu altın, kusurlu altın varak.
—Tüt. *Kokulu tütün,* tütün yaprağının yüzeyindeki salgı tüycüklerince salgılanan bir çeşit reçine ile kaplı olan ve yandığı zaman özel bir koku veren tütün.

KOKULYA fırtınası, takvimlere göre, 20 mayısta meydana gelen sayılı fırtına. İstatistiksel araştırmalara göre, gerçekleşme olasılığı % 10.

KOKUOTU a. Yalın bir sap üzerinde kat kat dizilmiş düz yapraklı, yaprakları oval kulakçıklı, gevşek başaklar halinde toplu çiçekli (her başakçıkta bir tek çiçek tohum yapar) kokulu ot. Çayırlarda ve ormanlarda yaygındır ve biçilip kurutulan çayır otlarına hoş bir koku verir. İyi bir yem bitkisidir, ama pek verimli sayılmaz. (Bil. a. *Anthoxanthum odoratum;* buğdaygiller familyası.)

KOKUÖLÇER a. Petr. san. Gazın kokusunu ölçmeye yarayan aygıt. (Eşanl. ODORİMETRE.)

KOKUÖLÇÜM a. Kokulu bir karışımın (ortam+hava) algılama eşiğindeki derişimini ve ortamın koku yoğunluğunu belirleyerek bir ortamın koku düzeyini ölçme. (Ölçümler, incelenecek ortamın değişik seyreltik karışımlarını koklayan bir uzmanlar jürisinin verdiği yanıtların değerlendirilmesiyle gerçekleştirilir.)

KOKURA, Japonya'da eski kent, Şimonoseki boğazı kıyısında. Eski derebeylik kenti, daha sonraları demir-çelik merkezi; günümüzde Kitakyuşu içinde yer alır.

KOKURDAN, kireçtaşlarının, karst süreci sonucunda erimesiyle oluşan küçük kapalı çukurlara Türkiye'nin bazı bölgelerinde verilen ad. (→ DOLİN.)

KOKUSSOS. Tar. coğ. Kahramanmaraş'a bağlı Göksun ilçesinin Antikçağ'daki adı.

KOKUSUZ sıf. Koku vermeyen şey için kullanılır: *Kokusuz çiçekler.*

KOKUŞMA a. Kokuşmak eylemi.

KOKUŞMAK → KOKMAK.

KOKUŞMUŞLUK a. Kokuşmuş olma durumu.

KOKUŞTURMAK → KOKMAK.

KOKUŞUK sıf. Bozulup koku yaymaya başlamış olan şey için kullanılır; kokuşmuş.

KOKUTMAK → KOKMAK.

KOKÜS a. (fr. *coccus*'den). Yuvarlak bakteri. (Kokü̈sler ve tek tek ya da birkaçı bir arada toplu bulunur: üzüm salkımı biçiminde toplu olanlara *stafilokok,* zincirleme olanlara *streptokok* ikişer olanlara *diplokok,* dörder olanlara *tetrakok* ya da *tetrajen* denir. Kokü̈sler küre, yumurta ya da böbrek biçiminde [menengokok, gonokok] olabilir.) [Eşanl. KOK.]

KOKYTOS ("inilti" anlamında yun. sözc.). Tar. coğ. Epeiros'ta ırmak, Akheron'un kolu; günümüzde *Vuvo.*
—Mit. Ölüler ülkesi ırmağı; kimi zaman Akheron'un bir kolu, kimi zaman da bağımsız bir ırmak olarak betimlenir.

KOL a. **1.** Geniş anlamda omuzdan parmak ucuna kadar uzanan parça. **—2.** Dar anlamda omuzdan dirseğe kadar olan kısım. (Bk. *ansikl.* böl. Anat.) **—3.** Kasaplık hayvanlarda ön ayağın üst kısmı. **—4.** Giysilerde kolu örten bölüm. **—5.** Bot. Ağaçlarda gövdeden ayrılan kalın dal. **—6.** Koltukta kanepede vb. kol dayamaya yarayan bölüm. **—7.** Bir bütünden ayrılan ya da bir bütünü oluşturan bölümlerden her biri; dal: *Bilimin kolları. Fırat nehrinin kolları. Sözlük kolu.* **—8.** Aynı işi, etkinliği yapan, çalışma grubu; ekip: *Bir okulun kültür edebiyat kolu.* **—9.** Taraf, yön: *Bir kimseye dört koldan saldırmak.* **—10.** *Kol atmak,* sözkonusu bitki ise, gövdesinden çıkan bir dal belli yöne uzanmak; bir durumsa, genişlemek, yayılmak, ulaşmak: *Başkaldırı ve ayaklanmalar giderek dört bir yana kol atıyor.* || *Kol gezmek,* güvenliği sağlamak amacıyla dolaşmak: *Beyin*

adamları sabaha kadar kol gezerlermiş; kötü bir durum ya da davranış sözkonusuysa, giderek artmak, çoğalıp yayılmak: *Salgın hastalık kol geziyor kentte.* ‖ *(Bir kimseye) kol kanat olmak, germek,* bir kimseyi koruyuculuğu altına alarak ona her türlü yardımda bulunmak. ‖ *Kol kola,* kol kola girmiş olarak: *Bir süre kol kola dolaşan gençlere baktı.* ‖ *Kol kola girmek,* birbirinin koluna girmek. ‖ *Kol uzatmak,* ulaşmak, yayılmak. ‖ *Kol vermek,* birine destek olmak. ‖ *Kol vurmak,* bir aşağı bir yukarı dolaşıp durmak. ‖ *Kolları kopmak,* çok iş yapmaktan ya da ağır bir şey taşımaktan aşırı ölçüde yorulmak: *Bütün gün yerleri silmekten kollarım koptu.* ‖ *Kolları, kolları paçaları sıvamak,* bir işi yapmaya bütün gücüyle ve büyük bir istekle hazırlanmak: *Kolları sıvayıp ortalığı temizlemeye giriştik.* ‖ *(Birine) kollarını açmak,* onu dostça, sıcak bir sevgiyle karşılamak, ona destek olmak. ‖ *Kolu kanadı kırılmak,* hiçbir şey yapamaz duruma düşmek; çaresiz kalmak, cesaretini yitirmek. ‖ *Kolu uzun,* etkili nüfuzlu kimse için kullanılır. ‖ *(Birinin) koluna girmek,* kendi kolunu bir kimsenin koltuğu altından geçirip onun koluna dolamak. ‖ *Koluna kuvvet,* çalışan ve iş yapan bir kimseye söylenen yüreklendirme sözü. ‖ *Bir kimsenin kolunda,* onun koluna girmiş olarak. ‖ *(Birinin) kolunda altın bilezik olmak,* her zaman kazanç sağlayabilecek bir mesleği bulunmak.

—Aktar. Bir krenin hareketli yatay parçası. ‖ *Aktarma kolu,* duvar kreninden esinlenerek yapılmış artarma donanımı; otomatik dengeleme sistemi sayesinde, operatörün hiçbir güç harcamadan bir yükü ya da takımı ağırlıksızlık durumunda her yönde hareket ettirmesini sağlar. (Elektrikle, sıkıştırılmış havayla ya da hidrolik enerjiyle çalışır.)

—Anat. *Kol aponevrozu,* kol kaslarını saran aponevroz. ‖ *Kol atardamarı,* kolun ön kısmındaki atardamar. Koltuk atardamarının devamıdır. Dirsek kıvrımında önkol ön ve arka atardamarı diye iki dala ayrılır. ‖ *Kol-baş atardamarı,* aort yayından çıkan ve ana karotis ve köprücükaltı atardamarlarına ayrılan büyük atardamar. ‖ *Kol-baş büyük toplardamarları,* iç jugular ve köprücükaltı toplardamarlarının birleşmesi ile oluşan büyük toplardamarlar (sağ ve sol kol-baş büyük toplardamarları üst anatoplardamarı oluşturmak üzere birleşirler.) ‖ *Kol dönerkemik kasları,* önkolda dönerkemiğin üst başına yapışan, sonra önkolun dış kenarından aşağı inerek elin arka yüzünde bir kirişle sona eren iki kas. ‖ *Kol dönerkemik atardamarı,* kol dış atardamarının iki dalından biri. (Dirsek-el atardamarıyla ağızlaşarak onunla birlikte el atardamar yayını oluşturur.) ‖ *Kol dönerkemik siniri,* koltukaltı çukurunda, kol sinir ağından doğan önkol siniri. (Kolu geren ve döndüren kaslara dallar verir.) ‖ *Kol ön kası,* ikibaşlı kasın arkasında bulunan kol kası. ‖ *Kol sinirağı,* omurilik sinirlerinin son dört boyun omuru ile ilk sırt omurunun ön sinir dallarından oluşan ve kola sinir veren sinir ağı. ‖ *Kol siniri iç dalı,* kolun ve önkolun iç yüzüne dağılan salt duyu siniri. (Arkada kol siniri iç dalının ek siniri ile birlikte bulunur.) ‖ *Yüzeysel kol dönerkemik toplardamarı ve ek kol dönerkemik toplardamarı,* dirsek kıvrımında yüzeysel dirsekkemiği toplardamarıyla birleşerek toplardamar "M"sini oluşturan önkol toplardamarları (burası kan alımında ve damar içi şırıngalarda kullanılan yerdir).

—Arabac. Arabayı ata bağlamaya yarayan uzun ağaç çubuk.

—Ask. Birlik, tank ya da araçların art arda gelecek biçimde sıralanmasıyla alınan düzen. (Birliklerin oluşturdukları kol, kaç sıradan oluşursa, o adla anılır: *Birerle kol, ikişerle kol, üçerle kol, dörderle kol.)* ‖ *Kol başı,* kolun en başındaki görevliye ya da araca verilen ad. ‖ *Kol düzeni,* birliklerin manevra sırasında aldığı bir düzen çeşidi. (Saf düzeninde bulunan birliklerin, düzen değiştirerek, birbirlerinin arkasında ve derinliğine hareket etmeleriyle oluşturulur.) ‖ *Kol işareti,* bazı askeri üniformaların koluna takılan rütbe işareti. ‖ *Kol komutanı,* yürüyüş kolunun emir ve komuta yetkisini üzerinde bulunduran subay ya da astsubay. ‖ *Kol mesafesi,* belirli bir sıra düzeni almış askerlerin öndekinin sırtı ile arkadakinin göğsü arasındaki açıklık. (Bu açıklık verilen komutla kol uzatılarak belirlenir.)

—Ask. denizc. Deniz kuvvetlerinde, filo ve konvoy halinde seyreden gemilerin taktik düzeni. (Bu düzende gemiler birbirine koşut saflar halinde dizilir.)

—Ask. havc. Dört savaş uçağından oluşan uçuş ekibi; ikişer uçaklı iki *eleman*'ı içerir.

—Atç. *Kol-baş kası,* atlarda kol, boyun ve başın ortak kası. Bir ucu kolkemiğinin dönme oluğunun ön ibiğine, öbür ucu şakak kemiğinin ucuna ve mememsi ibiğine bağlıdır. (Başın bükülmesinde ve ileriye ya da geriye yürümede önemli rol oynar.)

—Bağc. *Asma kolu,* omcadan (bağ kütüğü) çıkan ve üzerinde ince dallar bulunan kalın dal.

—Balıkç. Bir trol ağında torbayla çekme kapıları arasında bulunan ağ bölümü. ‖ Trol, ırıp, gırgır vb. ağlarda, suya atılmış ağı toplarken çekilen halat. ‖ KANAT'ın eşanlamlısı.

—Bayınd. *Mafsallı kol,* yüzer tarak gemilerinde ya da bazı ekskavatörlerde bulunan ve toprağı kazan aygıta ve çıkarılan gereçleri uzaklaştırma düzeneğine dayanak işlevi gören kol. (Mafsallı kol toprağın türüne göre kovalı bir zincirle, bir gagayla, emici tarak gemilerindeyse bir emme borusuyla donatılabilir.)

—Bes. san. *Kol açımı,* pastırmacılıkta, koldan elde edilen etlerin pastırmalık parçalara ayrılması işlemi. ‖ *Kol sökümü,* kesilmiş sığırda kemikli gövdenin kol kısmından kemikleri çıkarma ve kemiksiz et elde etme işlemi.

—Biyol. *Işınsal kol,* ışınsal bakışımlı türlerde özdeş ışınsal bölümlere verilen ad. (Çuhaçiçeği ve denizyıldızı beş ışınsal kolludur.)

—Coğ. Bir akarsuyun, bir buzulun ana çığırdan ayrılan daha küçük bölümü. ‖ *İkincil kol,* bir ırmak kolunun kolu.

—Denizc. *Kol atmak,* aşırı yük altında çalışan ve zamanla yıpranan bir halattan söz ederken, kollarından biri kopmak. (Kol atan bir halatın kullanılması çok tehlikeli olduğundan, kol atan yerden halata dikiş yapılır.) ‖ *Halat kolu,* halat liflerinin bir arada bükülmesiyle oluşturulan ve bir halatı meydana getiren ana öğelerden her biri.

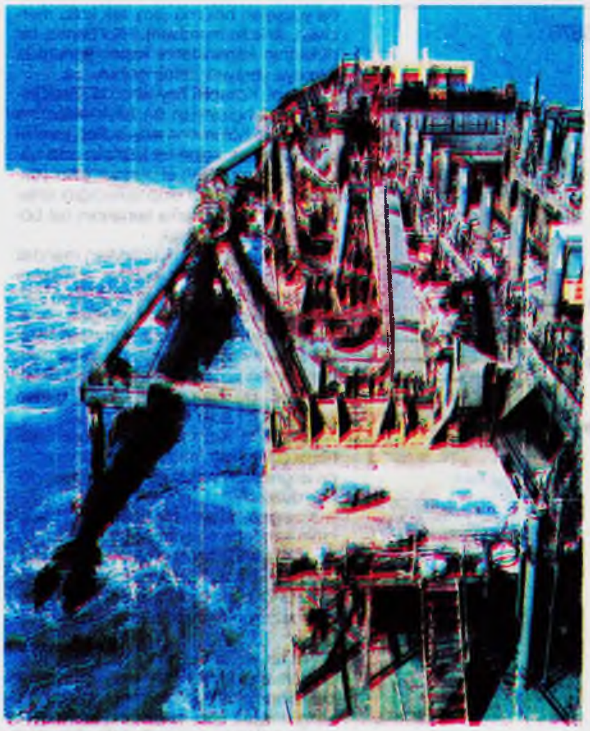
—Dy. Yol. üzerindeki işaretleri taşıyan metal bir direkteki sabit bölüm. ‖ *Semafor kolu,* bir semaforda, düşey bir düzlemde hareket eden ve yatay konumda makinistlere durmayı ya da yavaşlamayı emreden gösterge.

—El sant. Külçe bakırı döverek levha haline getiren dövücü ekibine verilen ad. (Kolun elemanları, genellikle yedi kişidir. Bunlar, örs başında sıralanışlarına göre şu adları alırlar: baş, aralık, peş, aşağı saz, sazcı ["sazdancı", "baştancı" da denir], tavcı [tav kızdırıcı] ve kısaççı. Körükçü de ekibin sekizinci elemanı olarak kabul edilir.)

—Elektroakust. Bir ucunda okuma kafasını taşıyan ve okuma iğnesinin yivi izleyerek plak yüzeyinde ilerlemesini sağlamak üzere diğer ucu bir eksen etrafında dönen ya da bir kızak içinde kayan *(teğetsel kol)* uzun biçimli parça.

—Elektron. *Kol kaldırıcı,* bir pikabın kolunu ve okuma kafasını otomatik olarak kaldıran düzenek.

—Elektrotekn. Paralel kol, kolektörlü bir indüvide, belli bir anda, zıt işaretli ardışık iki fırça arasında seri halde bulunan bölümlerin tümü. (Bir doğru akım makinesinde, her zaman çift olan paralel kol sayısı 2a olarak yazılır; bütün paralel kollar, fırçalar aracılığıyla paralel olarak bağlandığında, indüklenmiş akım I ise, iletkendeki akım I/2a'ya eşittir.)

İ.H.C. Holland

emici bir tarak gemisinin süzgeçli boruyla birlikte yükselen mafsallı kolu

—Esk. sil. *Yarım kol,* zırhın, dirsekten aşağıya kadar uzanan, zincir halkalardan örülmüş, savaşçının kolunu kesici ve delici silahlardan koruyan bölümü. ‖ *Zemberek kurma kolu,* zemberekli tüfek ve tabancalarda ateşleme düzeneğini harekete geçiren ve ekseni çevresinde dönen parçaya verilen ad.

—Ev. eşy. Bir bulaşık makinesinde, suyun tekneye püskürtülmesini sağlayan rotatif eleman.

—Genet. *Kromozom kolu,* kromozomlarda santromerle ayrılan kısımların her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Geom. *Parabolik kol,* parametrelenmiş bir (I, *f*) yayına ilişkin taşıyıcının $\vec{f}(t)$, $x(t)$ ve $y(t)$ descartesçı koordinatlarıyla gösterilmek üzere, $|y(t)|$ ve $|x(t)| \to +\infty$,

$$\lim_{t \to t_0} \frac{y(t)}{x(t)} = a$$

ve

$$\lim_{t \to t_0} \left[y(t) - a \cdot x(t) \right] = \pm\infty$$

olan parçası. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Sonsuz kol,* parametrelenmiş bir (*I*, f) yayına ilişkin taşıyıcının, t_0 açık I aralığının ucu olmak üzere, aşağıdaki bağıntıyı gerçekleyen parçası:

$$\lim_{t \to t_0} \|\overrightarrow{f(t)}\| = +\infty.$$

—Halıc. *Kol demiri,* dik tezgâhlarda, çözgüyü germek için leventleri döndürmeye yarayan çubuk.

—Hat. Tuğrada, beyzanın devamı olarak, sağa doğru birbirine koşut uzanan çift çizginin adı. (Eşanl. HANÇERE.)

—Hidrol. Bir ana ırmağa kavuşan ondan daha küçük akarsu. (Çok yaygın bir birikim süreci sonucunda oluşan deltalarda, birikinti konilerinde, birikinti yelpazelerinde sıkça görülür.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ Bir akarsuyun öbür bölümlerden adalarla ayrılmış yan bölümleri. (Akımı en yüksek olana ana ırmak ve ötekilere kol denilir.) ‖ *Kaynak kol,* bir ana akarsuya yukarı çığrında kavuşan ve onu besleyen küçük akarsulardan her biri. ‖ *Ölü kol, terkedilmiş kol,* bir kabarma ve alüvyonlaşmadan sonra akarsuyla birleşemeyen bir göle ya da bir bataklık kuşağına dönüşen eski kol. ‖ *Yalancı kol,* bir dalma olayından ya da sızmalardan sonra ana kola ulaşamayan ve bir bataklık kuşağında kaybolan kol.

—İnş. Bir merdivenin iki sahanlık arasın-

insanda kol (sağ kol) 1. Omuz; 2. Kol; 3. Dirsek; 4. Koltuk altı; 5. Önkol; 6. Bilek; 7. El; 8. Parmaklar.

da yükselen bölümü (örn. tek kollu merdiven, iki kollu merdiven). || *Kol demiri*, bir dükkânın kepenklerini kapalı konumda tutmaya yarayan demir çubuk.

—Kasapl. Kasaplık hayvanlarda kürek kemiği başlangıcından ön bilek eklemine değin olan bölümden elde edilen kemikli et. || *Kol arkası*, kolun üst kısmının arka bölümünden çıkartılan et parçası. || *Kol yoklamak*, sığırın besili olup olmadığını anlamak için omuzun arka kenarının üst bölümünü elle yoklamak.

—Kilitç. Sürgü kilidin içindeyken mandalı karşılıktan kurtararak kapının açılmasını sağlayan mekanizma (kol başlıca üç parçadan meydana gelir: kol yatağına oturarak göbeğin ve ona bağlı mandalın hareket etmesini sağlayan *kol mili* ile bu milin her iki tarafına birer pimle tutturulan iki *yarım kol*. Bu parçaların üçüne birden *komple kapı kolu* da denir.)

—Kim. müh. *Kazıma kolu*, bir kıvamlaştırıcıya çöken katı maddeleri eksenin ağzına doğru kazıyarak küremeye yarayan döner düzenek.

—Koregr. *Kol hareketi*, basit ya da dansçının sahnedeki yerini değiştirmeyen bir adım sırasında kolların hareketi (genellikle vücut, kafa ve büst hareketlerini de kapsar). || *Kol pozisyonları*, ayakların beş temel pozisyonları sırasında kolların duruşları.

—Kur. tar. ve Tar. Osmanlı İmparatorluğu'nda herhangi bir yerleşim merkezinden bir başkasına gidilirken izlenmesi gereken yol ve güzergâh için kullanılan deyim. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kol gezmek, kola binmek* ya da *kola çıkmak*, Osmanlı İmparatorluğu'nda kentlerin esenlik ve güvenliğinin, çarşı-pazarın ve esnafın denetimi için görevlilerin yaptıkları gezilere verilen ad. (Bu iş taşrada kadı, subaşı ve öteki görevlilerce; İstanbul'da ise sadrazam, sadaret kaymakamı, İstanbul kadısı, kaptanpaşa, yeniçeri ağası ve Yeniçeri ocağı'nın önde gelenleri tarafından yerine getirilirdi.)

—Mad. oc. Çeşitli tipte makinelerin hareketli ve uzun parçası. (Örneğin kazı yükleme makinelerinin, delik delmede kullanılan jumboların, potkopaç çeken makinelerin eklemli kolları.) || Karmaşık bir şebekenin öğesi (iki kavşak noktası arasında kalan galeriler bir havalandırma devresi kolunu oluşturur).

—Mak. san. Bir makinede, gövdeden uzaktaki bir organı taşıyan sabit ya da hareketli öğe (kayan, bir eksen ya da nokta çevresinde eklemli, teleskobik vb.). || *Kasnak kolu*, bir kasnağın ya da volanın, jantı göbeğe bağlayan bölümlerinin her biri. || *Kumanda kolu*, bir mekanizmaya ya da bir makinenin kimi organlarına elle kumanda etmede kulanılan çubuk ya da sap. (Eşanl. LEVYE.) || *Kuvvet kolu*, bir kuvvetin, etki ettiği parçanın dayanma noktasına bu kuvvetin doğrultusuna dik olarak hesaplanan uzaklığı. || *Manivela kolu*, manivelanın iki eklem eksenini ayıran uzaklık.

—Matbaac. Elle çalışan baskı makinelerinde hareketi sağlayan düzenek.

—Mil. muhs. Mal ve hizmetler listesinde gösterilen bir ürünü sağlayan üretim birimlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mim. Bir sivri tonozda kilittaşının iki yanındaki bölümlerden her biri. || *Çaprazsahın kolu*, bir çaprazsahnın, çaprazsahın karesinin iki yanında uzanan bölümlerinden her biri. || *Sivri tonoz kolları*, kaburgalı sivri çapraz tonozda ana kaburgalardan ayrılan küçük kaburgalar.

—Mobc. Bir koltukta, kolun dayandığı kısım. (Eşanl. DİRSEKLİK.)

—Mutf. *Kol sarması*, koyun kolundan yapılan kebap türü bir et yemeği. (Kol uzunlamasına yarılıp kürek kemiği çıkartılır. Düzgün bir biçim verildikten sonra tuz, biber ekilir ve bir iple sıkıca sarılır, yağlanmış tepsiye konarak fırına verilir. Arada üzerine sıcak et ve suyu gezdirilmesi gerekir. Pişince üzerine kendi suyuyla yapılmış koyu meyane dökülür. Arasına haşlanmış yumurta, havuç, bezelye vb. konup sarılarak da yapılır.)

—Müz. SAP'ın eşanlamlısı. || *Kol havası* → ANA* USULLER.

—Nalbantl. Nalın sünbükle kol ucu arasında kalan iki bölümünden her biri. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Oto. *El freni kolu*, park frenini harekete geçiren çubuk ya da küçük kol. || *Komuta kolu*, direksiyonun kovan kumanda çubuğu ya da kolu. (Eşanl. ÇOLAK ROT.) || *Marş kolu*, marş motoru olmayan eski otomobilleri ya da daha sonra, elektrikli marş motoru çalışmayan motorları çalıştırmayı sağlayan ve motor krank milinin ucunu, "kurt dişlisi" denen tekyönlü bir dişli kavramayla kavrayan dirsek biçiminde bükülmüş kol. || *Şasi kolu*, şasi kadrosunun, ya çok kalın soğuk çekme sactan ya genellikle bükülmüş ya da kaynaklanmış sactan yapılan boylamasına parçası (yekpare gövde kasasının altına da yerleştirilebilir). || *Şasi ön kolu*, yekpare gövdenin, bir şasi kolundan ya da bir kasadan oluşan ve yekpare gövdenin ön bölümünün bir tarafını oluşturan parçası. || *Vites kolu*, el kumandalı bir vites kutusunun dişli tahvil oranlarını ya da otomatik bir transmisyonun hız sayılarını seçmeye yarayan ve elle kullanılan çubuk ya da küçük kol.

—Oy. *Kol altı*, iskambil oyunlarında bir oyuncunun kâğıt attığı oyuncu. (KOLTUKALTI da denir.) || *Kol üstü*, iskambil oyunlarında bir oyuncuya kâğıt atan oyuncu.

—Patol. *Kol ağrısı*, kol sinir ağında ve kolda duyulan nevralji tipinde ağrı. (Kendiliğinden olabileceği gibi başka bir hastalığın belirtisi de olabilir.)

—Saatç. *Kol saati*, bilekte taşınan saat.

—Sey. oy. Eskiden seyirlik oyuncuların oluşturdukları topluluk, kumpanya. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Sil. *Kurma kolu*, bazı sürgülü silahlarda, kapak takımını geride tutan namluya bağlı sürgüyü takılı durumdan kurtarıp ileri bırakmaya yarayan parça.

—Spor. *Kol bastı*, güreşçilerin birbirlerinin aynı yöndeki ayaklarını tutmaları sonucu güreşin bağlanması. (Bu durumda güreşçiler ayrılır ve karşılaşma yeniden başlar.) || *Kol sarması*, serbest güreşte uygulanan bir oyun. (Yerdeki rakibin sol kolu dirsek üzerinden tutulur; sağ ayağına sarma vurularak sol elle ensesine çökülür ve sol diz üzerinde durulurken boynu üzerinde döndürülüp sırtı yere getirilmeye çalışılır.) || *Yağlı kol*, yağlı güreşte bir oyun. (Bacağa dalan rakibin aynı yöndeki bacağı tutulur, kol bacak arasında sıkıştırılıp,o yöne yüklenilerek kalçaya oturtup aynı yana aşırmayla gerçekleştirilir.)

—Teknol. *Vurma kolu*, dönen bir mile monte edilmiş kamların etkisiyle düşey olarak yer değiştiren ve toz haline getirilmek istenen parçaları ezmek ya da kırmak ya da metal parçaları sıcak dövmek için kullanılan (şahmerdan) ağır bir kütleyle donatılmış, büyük çaplı, düşey metal çubuk. (Kırma amacıyla kullanılan vurma kolları dörtlü, altılı, sekizli, onlu vb. bataryalar halinde kurulur ve aynı mille birleştirilerek bir öğütme makinesi oluşturur.) [Eşanl. PİLON.]

—Terz. Giysinin, kolu, kısmen (kısa kol) ya da bileğe kadar (uzun kol) örten kısmı. || *Kol ağzı*, kolun uç kısmı, kenarı. || *Kol bileziği*, kolun alt kısmının tutturulduğu kumaş ya da örgü şerit. || *Kol düğmesi* → DÜĞME. || *Kol evi*, bir giysinin üst kısmında kol takmak için bırakılan açıklık. || *Kol kapağı*, kollu giysilerde kolun ucundan üste doğru kıvrılıp ikinci bir kat oluşturan kumaş parçası. || *Kol oyuğu*, kol evinin koltuk altında kalan derince oyulmuş bölümü.|| *Japone kol* → JAPONE. || *Karpuz kol* → KARPUZ. || *Kısa kol*, boyu omuzla dirsek arasında kalacak uzunluktaki kol. || *Reglan kol*, koltuk altından yakaya doğru verev bir çizgi oluşturacak biçimde takılmış kol. || *Turvakar kol*, dirsekle bilek arasında kalacak uzunlukta ve ağzı geniş kol. || *Yarım kol*, boyu dirsekte biten kol. || *Uzun kol*, boyu bilekte biten kol. || *Yarasa kol*, omuz kısmı çok geniş ve bileğe doğru daralan kimono kol.

—Ulaş. Raylı bir kamu taşımacılığı hattı üzerindeki bir kavşakta, ana hattan ayrılan yol. (Yerüstü ağlarında [otobüs, tramvay], *yanyol* adını alır.)

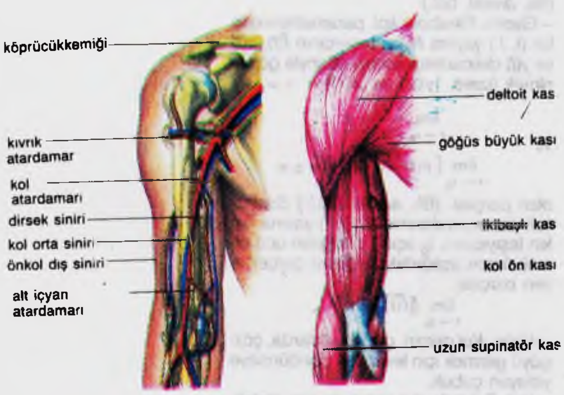
—Zool. Denizyıldızı, yılanyıldızı gibi derisidikenlilerde bedenden ışın biçiminde çıkan uzantıların her biri. || Kafadanbacaklılarda DOKUNAÇ'ın eşanlamlısı. || Dörtbacaklı omurgalılarda ön üyelerin bir bölümü (omuz ile dirsek arasındaki sitilopot bölümü; kolda bulunan kemiğe kolkemiği denir). || *Yakalayıcı kol* → KNİDOFOR.

—ANSİKL. Anat. İnsanda kol iki tanedir. Dokunmaya ve tutmaya yarar. Kürek ve köprücükkemikleriyle birlikte omuz kemerini oluşturarak gövdeye bağlanır. Kol üç bölütten oluşur: kol, önkol ve el. Bu parçalar dirsek ve bilek eklemleriyle birbirinden ayrılır.

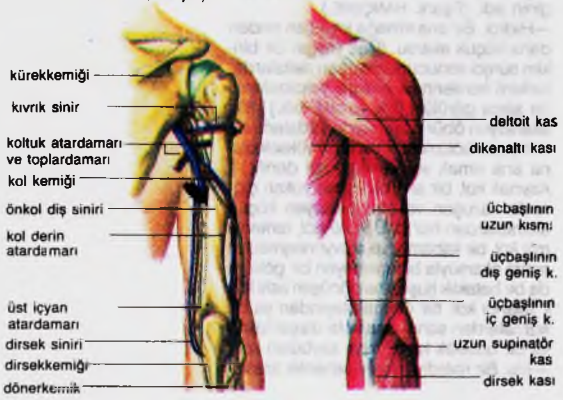
Dar anlamda kol yukarıda kürekkemiği ile, aşağıda dönerkemik ve dirsekkemiğiyle eklemlenen tek bir kemikten (kolkemiği) oluşur. Kolkemiği kolun bu kısmını kaslar arası iç ve dış bölmelerle birlikte ön ve arka olmak üzere iki bölgeye ayırır: ön bölge, kol ön kası, kürek-kol kası ve bu bölgeye kabarık bir görünüm veren ikibaşlı kasla deltoit kasının alt parçasından oluşur; üçbaşlı kas tek başına arka bölgeyi doldurur. Bu bölgelere ve önkola dağılan kol atardamarı ile ona kolkemiği oluğunda eşlik eden kol siniri ve dirsek, dönerkemik, kol iç deri ve kas-deri sinirlerinin hepsi koldan geçer.

—Genet. Gelişmiş canlı türlerinin başlıca özelliklerinden biri genetik varlıklarının kromozom denen ayrı birimler halinde bulunmasıdır. Bunlar daima birincil boğum ya da santromer denen ve hücre bölünmesinde (meyoz ya da mitoz) önemli rol oynayan bir noktada birbirinden ayrılan iki kol halindedir. Santromerin yeri ve dolayısıyla her bir kolun uzunluğu kromozomlara göre değişir. Bu uzunluk santromer göstergesiyle (en kısa kolun uzunluğunun toplam uzunluğa oranı) belirlenir. Santromer çok kenarda, yani bir uca yakın olursa kromozoma *uç merkezli* ya da *uzak merkezli* denir. Santromer ortada olursa kromozom *orta merkezli*'dir.

kol (ön yüz)

kol (arka yüz)

—Geom. Uçlarından biri olan t_0 da (t_0, $\mathbb{R}$ nin bütün değerlerini alabilir) parametrelenmiş (I, f) yayının bir sonsuz kola sahip olduğu yani

$$\lim_{t \to t_0} \|\overrightarrow{f(t)}\| = +\infty$$

olan bir I açık aralığı göz önüne alınır.

• *Descartesçı koordinatlar durumu.* Dikdüzgülü (O, $\vec{i}$, $\vec{j}$), descartesçı işaretiyle donatılı afin düzlemde

$$\overrightarrow{f(t)} = x(t)\cdot\vec{i} + y(t)\cdot\vec{j}$$

olduğu varsayılır. Bu durumda,

$$\| \quad \|_2 \left(\|\overrightarrow{f(t)}\|_2 = \sqrt{x^2 + y^2} \right).$$

Eukleides düzgüsü

$$\| \quad \|_1 \left(\|\overrightarrow{f(t)}\|_1 = |x| + |y| \right)$$

ye eşdeğerdir ve (I, f) nin bir sonsuz kolu olması için gerek ve yeter koşul, $|x(t)|$ ya da $|y(t)|$ mutlak değerlerinden en az birinin $t \to t_0$ olduğunda $+\infty$ a yaklaşmasıdır.

—Yalnız $|x(t)|$ sayısı $+\infty$ a yaklaşıyorsa ve $\lim_{t \to t_0} y(t) = a$ ise, bu durumda denklemi $y = a$ olan doğru, sonsuz kolun *sonuşmaz*'ıdır

—Yalnız $|y(t)|$ sayısı $+\infty$ a yaklaşıyorsa ve $\lim_{t \to t_0} x(t) = a$ ise, bu durumda denklemi $x = a$ olan doğru sonsuz kolun *sonuşmaz*'ıdır.

— $|x(t)|$ ve $|y(t)|$ sayılarının her ikisi de $+\infty$ a yaklaşıyorsa bu durumda (OM) nin [M, yay görüntüsünün noktası] koordinatları $\left(1, \frac{y(t)}{x(t)}\right)$ olan doğrultman vektörü göz önüne alınır.

Olası üç durum vardır.

1. $\lim_{t \to t_0} \frac{y(t)}{x(t)} = 0$: apsisler ekseninin doğrultusu sonuşmaz doğrultudur. Bu durumda, sonsuz kolun, bir *parabolik kol* olduğundan söz edilir (bu durum

$$x = \frac{t^2}{2p} \quad \text{ve} \quad y = t,\ t \in \mathbb{R}$$

parabolüne uygulanır).

2. $\lim_{t \to t_0} \frac{y(t)}{x(t)} = \pm\infty$: ordinatlar ekseninin doğrultusu, sonuşmaz doğrultudur. Kol paraboliktir (ekseni, ordinatlar eksenine koşut bir parabole benzer durum).

3. $\lim_{t \to t_0} \frac{y(t)}{x(t)} = a$: denklemi $y = ax$ olan doğrunun doğrultusu, sonuşmaz doğrultudur.

— $\lim_{t \to t_0} [y(t) - a \cdot x(t)] = \pm\infty$: ise sonuşmazı olmayan kol yine paraboliktir ancak ekseni $y = ax$ denklemi doğruya koşuttur.

— $\lim_{t \to t_0} [y(t) - a \cdot x(t)] = b$ ise kol sonuşmazı $y = ax + b$ denklemli doğrudur.

$y = \varphi(x)$ in, eğrinin bir denklemi ve $y = ax + b$ nin, sonsuz kolu sonuşmaz doğrunun bir denklemi olduğu durumda, t_0 dolayında $\varphi(x) - ax - b$ nin işaretinin incelenmesi, eğrinin sonuşmaza göre yerini verir: işaret + ise eğri sonuşmazın "üstünde", işaret − ise, sonuşmazın "altında"'dır.

• *Kutupsal koordinatlar durumu.*

— Önce, t_0 ın sonlu olduğu durum göz önüne alınır: bu durumda olağan tip bir sonsuz koldan söz edilir.

$$\overrightarrow{OM} = \overrightarrow{f(t)} = \rho \cdot \vec{u}.$$

$t \to t_0$ olduğunda, doğrusu (OM) olan doğrultman vektörün daima bir $\vec{u}_0$ "limit"i vardır ve $(\vec{i}, \vec{u})$ nun ölçüsü π modülo t_0 dır. Bu durumda $\vec{u}_0$ ın sonuşmaz doğrultusu, sonsuz kolun sonuşmaz doğrultusunu oluşturur.

1. $\lim_{t \to t_0} \rho \cdot \sin(t - t_0) = \infty$ ise, kol paraboliktir.

2. $\lim_{t \to t_0} \rho \cdot \sin(t - t_0) = l$ ise kolun, (O, $\vec{u}_0$, $\vec{u}_0'$) doğru dikdüzgülü işaretinde $y = 1$ denklemli bir sonuşmazı vardır.

— $t_0 = \pm\infty$ ayrıcalıklı sonsuz kol tipleri; başlıca iki durum vardır:

1. $\lim_{t \to \infty} \|\overrightarrow{f(t)}\| = +\infty$: M noktası "sürekli olarak uzaklaşırken" (OM) sürekli olarak O çevresinde döner; sonsuz kolun sonuşmaz doğrultusu yoktur; buna *sarmal* denir.

2. $\lim_{t \to \infty} \|\overrightarrow{f(t)}\| = a$: (OM) sürekli olarak O çevresinde döner ve $\|\overrightarrow{OM}\|$ a ya yaklaşır.

$a > 0$: M sürekli olarak C(O, a) çemberine yaklaşır; sonsuz kolun bir *sonuşmaz çember*'i vardır.

$a = 0$: M sürekli olarak O kutbunun çevresine sarılır; kolun bir sonuşmaz *nokta*'sı vardır.

—Hidrol. Ana akarsuyu tanımlayan ölçütler, en yüksek debi, en geniş havza, en güçlü alüvyon birikimidir. Ama buna uymayan durumlar da vardır: Yonne'un Sen ırmağına kavuştuğu yerdeki debisi Sen' inkinden daha fazladır; Missouri, Mississippi'den daha uzundur, vb. Eğer kolun debisi ana ırmak debisinin büyük kesimini oluşturuyorsa, kolun etkisi ana ırmağın rejimini etkiler.

—Kur. tar. ve Tar. Belli bölgelerin kolları (yolları) *sağ kol, sol kol, orta kol* diye genellikle birbirinden ayrılırdı. Devlet buyruklarını hedeflerine ulaştırmakla görevli olanlar bu kollar üzerindeki kentleri izleyerek hedeflerine ulaşırlardı. Rumeli'nin kolları şunlardı: *sağ kol:* İslimye-Varna-Tırnova -Rusçuk-Tolca; *orta kol:* Çatalca-Edirne-Filibe-Sofya-Vidin-Niş-Üsküp-Prizren; *sol kol:* Tekirdağ-Gelibolu-Drama-Serez -Selanik-Manastır-İşkodra-Hersek; *sol kol şubesi:* Tırhala-Yanya-Preveze-Ergiri-Berat -Debre.

Anadolu'nun kolları ise şunlardı: *sağ kol:* Kocaeli-Hüdavendigâr-Biga-Karesi -Saruhan-Suğla-Aydın-Menteşe-Teke-İçel; *orta kol:* Kütahya-Karahisar-Hamit-Konya -Niğde-Maraş-Adana-Payas-Halep-Trablus-şam-Beyrut-Şam-Akkâ-Kudüs-Nablus; *orta kol şubesi:* Ankara-Kırşehir-Bozüyük -Kayseri; *sol kol:* Bolu-Sinop-Kastamonu -Çankırı-Amasya-Canik-Sıvas-Malatya -Harput-Diyarbakır-Mardin-Musul-Süleymaniye-Şehrizor-Bağdat-Basra-Necid; *sol kol şubesi:* Karahisar-Erzurum-Gümüşhane-Trabzon-Lazistan-Bayezit-Van -Muş.

—Mil. muhs. Kol kavramı giriş-çıkış cetvellerinin düzenlenmesinde kullanılır. Geri kalan bütün hesaplarsa, tersine, kurumsal kesimlerin (şirketler, resmi daireler, vb.) ve alt-kesimlerin sınıflandırılmasına dayanır. Bütün bireysel şirket ve işletmeler, etkinlik alt-kesimlerine, aynı ana etkinliği gerçekleştiren işletme topluluklarına ayrılır. Böylece, bir işletme, hep aynı alt-kesime bağlı kalırken, birçok kollara da ayrılabilir (eğer etkinliği, mal ve hizmetler listesinde birkaç kaleme denk düşmekteyse).

—Nalbantl. Atlarda ön ayak nallarının kolları, düzgün bir eğri, art ayak nallarının kollarıysa, sünbük ve meme bitiminde hafif köşelidir. Dış kolların eğriliği, iç kollardan büyüktür. Katır nallarında ön ve art ayak kolları düzdür.

—Sey. oy. Osmanlılar döneminde çengi, köçek, hokkabaz, tasbaz, canbaz, zorbaz, ortaoyuncu vb. seyirlik oyuncuların oluşturdukları birçok oyuncu kolu vardı. Bunlar aynı işi görenlerin ya da farklı gösteriler yapanların bir araya gelmesiyle oluşuyordu ve esnaf lonca teşkilatına bağlıydı. Her esnaf grubunun kendi içinde de geçit törenlerinde, şenliklerde gösteriler yapan oyuncu kolları olurdu. Kollar içinde tam bir düzen bağı vardı. Usta-çırak ilişkisi sıkı bir biçimde gözetiliyor ve kollar kolbaşılar aracılığıyla denetleniyor, kurallara ve törelere aykırı davrananlar çeşitli biçimlerde cezalandırılıyordu. Kolda bulunan kişilerin kazançtan pay alması da belirli kurallara ve önceden saptanmış oranlara göreydi.

Latifi'nin *Evsafı İstanbul* adlı yapıtında (XVI. yy.) o dönemin tanınmış oyuncu kollarından da söz edilmekte ve bunlar arasında Ahmet kolu, Cevahir kolu, Baba Nazlı kolu, Gariban kolu, Akide kolu, Zümrüt kolu, Postalcı kolu, Haşune kolu ve Samurkaş kolu'nun adları geçmektedir. XVI. yy.'da bu oyuncu kolları konularına göre kümelenip adlandırılmıştı. Evliya Çelebi, (XVII. yy.) döneminin tanınmış on iki oyuncu kolunu şöyle sıralamıştır: Parpul kolu, Ahmet kolu, Şehiroğlanı Kapucuoğlu Osman kolu, Servi kolu, Baba Nazlı kolu, Zümrüt kolu, Çelebi kolu, Akide kolu, Cevahir kolu, Patakoğlu kolu, Haşune kolu ve Samurkaş kolu. Ayrıca bu kollarda 200 ile 400 arasında değişen oyuncu bulunduğu da kayıtlıdır. XVII. yy.'da Edirne kolu ve Yahudi kolu adlı iki kolun daha bulunduğu Abdi *Surname*'sinden öğrenilmektedir. XVIII. yy.'ın belli başlı kollarıysa Bahçevanoğlu kolu, Halil kolu ve Edirne koludur.

Ortaoyununa çıkanların da çeşitli kolları vardı ve her kolun bir kolbaşısı ile Kavuklu'su olurdu. Çeşitli kaynaklarda adı geçen en eski ortaoyunu kolları Han kolu ve Zuhuri kolu'dur. Bunların yani sıra Kirli kol, Yoran kolu, Kanburlar kolu, Çifte kanburlar kolu, Hacı bekçi kolu ve Süpürge kolu da XIX. yy.'ın tanınmış ortaoyunu kollarındandır. 1870'lerde İstanbul'da 8-10 ortaoyunu kolu olduğu ve bu kollarda 500 sanatçının bulunduğu kayıtlardan anlaşılmaktadır. Ortaoyunu sahnede de oynanmaya başladıktan sonra kolların yerini kumpanyalar almaya başlamıştır.

KOLA a. (ital. *colla*'dan). **1.** Çamaşırların sert ve parlak olması için ütü sırasında kullanılan temel bileşkeni nişasta ya da çeşitli reçineler olan ürün. **—2.** Kâğıt ve bez yapıştırmakta kullanılan, kaynatılmış nişasta bulamacı. **—3.** Kolalama: *Yakanın kolası iyi olmamış.* **—4.** Marangozların tahtaları yapıştırmak için kullandıkları tutkal. **—5.** Zamk.

KOLA a. Kola cevizi veren ağaç. (Bil. a. *cola; sterculiaceae* familyası.)

—ANSİKL. Kola, Afrika kökenli, 10-15 m yüksekliğinde, yavaş büyüyen bir ağaçtır. Orta Afrika'dan batı kıyılarına kadar doğal olarak yetişir. Beş bölmeli bir meyve verir; her bölmede, ceviz iriliğinde, kırmızı ya da beyaz renkte tohumlar bulunur (beyazlar üretim yerinde daha makbuldür, kırmızılar Sahil ülkelerine daha çok ihraç edilir). Kolanın en değerli türü olan *Cola mitida* bahçelerde kola cevizi üretimi için yetiştirilir (Gine, Fildişi Kıyısı, Gana, Nijerya, Kamerun). Taze cevizlerde kafein ve kolatinden oluşan ve suda eriyebilen bir bileşik bulunur; bundan dolayı kola cevizinin içi oralarda tonik ve uyarıcı olarak sakız gibi çiğnenir. Kuru özütünden ya da alkolasından ilaç ve içit yapımında yararlanılır.

KOLA yarımadası, Rusya'da yarımada, Kuzey kutup çemberi dolayında, Avrupa bölümünün Büyük Kuzey'inde; 144 900 km²; 1 043 000 nüf. Murmansk yönetim bölgesini içine alır. Kola yarımadası, soğuk ve karlı iklimli, tundralarla ve güneyi yer yer koruluklarla örtülü bir ülkedir. Gulf Stream'in, Barents denizi'nin kıyıları boyunca akan ılık sulu akıntıları sayesinde Murmansk limanı, bütün yıl ulaşıma açıktır. Atlas okyanusu'nda etkinlik gösteren balıkçı gemilerinin sığındığı Murmansk, kış boyunca Sen-Petersburg limanının görevlerini de yüklenen etkin bir ticaret limanıdır. Maden çıkarma etkinliği yarımadanın iç kesimine canlılık getirir. Eski kayaçlarda (Cambri-öncesi) çeşitli maden cevherleri bulunur: apatit-nefelin (Hibinogorsk ve Apatiti), demir (Olenegorsk), bakır ve nikel (Monçegorsk). Maden merkezlerinden çoğunun ulaşımı Murmansk-Sen-Petersburg demiryoluyla sağlanır.

KOLACI a. **1.** Geçimini kola ve ütü yaparak sağlayan kimse. **—2.** Bu işlerin yapıldığı yer.

Lauros-Giraudon

Picasso'nun **kolajı**
Vieux marc şişesi (1912)
füzen, yapıştırılmış ve iğnelenmiş kâğıt
Art moderne ulusal müzesi
C.N.A.C. Georges-Pompidou, Paris

altta sağda
Francis Picabia'nın **kolajı**
yağlıboya, kibrit kutuları, kibritler
ve mezura
özel kol., Milano

altta solda
Max Ernst'in **kolajı**
Pleiadlar (1921)
fotoğraflar, kâğıt üzerine
guvaş ve yağlıboya
özel kol, Paris

KOLACILIK a. Kolacının işi ya da mesleği.

KOLAÇAN a. Çevrede nelerin olup bittiğini anlamak amacıyla gizlice gözden geçirmek anlamına gelen *kolaçan etmek* deyiminde geçer: *Bir kolaçan et bakalım, kimler gelmiş.*

KOLAGOG sıf. (fr. *cholagogue*). Safra kesesinde ve safra yollarında bulunan safranın onikiparmakbağırsağına akmasını kolaylaştıran maddelere denir. (En çok kullanılan kolagoglar magnezyum sülfat, peptonlar, asetilkolin, sorbitoldur.) [Eşanl. SAFRA SÖKTÜRÜCÜ.]

◆ a. Kolagog madde.

KOLAĞASI a. Ask. tar. Osmanlı ordusunda yüzbaşı ile binbaşı arasında bir rütbe. (İlk kez Asakiri mansurei Muhammediye ordusunda kullanıldı. İki kademeli olan bu rütbede "sağ kolağası" kademesi, "sol kolağası"na göre daha kıdemliydi.)

KOLAİNOS. Yun. mit. Attike'nin ilk kralı. Kayınbiraderi Amphiktyon tarafından kovulunca Myrrhina demos'una yerleşti, burada Artemis *Kolainis*'e bir tapınak yaptırdı.

KOLAJ a. (fr. *collage*). Çağ. sant. Değişik malzeme parçalarını, özellikle kesilmiş kağıtları bir yüzeye yapıştırma işlemi; bu işlemle oluşturulan yapıt. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Ed. Daha önce var olan bir metinden alınma öğelerden oluşmakla birlikte, alıntı, montaj ve intihalden de farklı olan edebiyat yapıtı. (Kolaj anlamlı bir biçimde *les Chants de Maldoror*'da ortaya çıktı, gerçeküstücülükte ve yeni romanda sistemleştirildi. Üçlü bir işlev görür: eleştirel ve yıkıcı işlev, metni gerçeğin bir parçası olarak kullanmasıyla maddeci işlev ve yapıtın düzenlenişinde yeni ilişkiler bulmasıyla yaratıcı işlev.
—Tiyat. Dramatik ya da başka tür metinlerin, sahne görüntülerinin ve sanatsal dilin değişik öğelerinin benzetmeler ve zıtlıklar aracılığıyla özel bir anlam kazanmalarını sağlayacak biçimde kurgulanması.
—ANSİKL. Çağ. sant. Kolaj, 1912'de kübizmle ortaya çıktı; gerçekliği, çeşitli öğeler biçiminde (gazete kağıdı, duvar kağıdı, ambalaj kağıdı, ahşap ya da mermer taklidi kağıt vb.) doğrudan yapıta katma yolu olarak kullanıldı (Picasso, Braque, Gris). Öncü akımlar, özellikle fütüristler bu uygulamayı benimsedi. Ama dadacılar (Ernst, Duchamp, Man Ray, vb.) ona yeni bir anlam kazandırdı: değişik kökenli imge (gravür, fotoğraf vb.) parçaları yeniden ve çarpıtılmış biçimde kullanılınca kolajın altüst edici niteliği ve beklenmedik mizah yapısı ortaya çıktı. Bu tekniğin ateşli yandaşları olan gerçeküstücüler kolajla şiirsel ve düşsel çağrışımlar yarattılar. Soyut sanat (dadacı Schwitters'ın izinde) kolaja plastik gelişmeler sağladıysa da 60'lı yıllarda, pop art ve yenigerçekçilik akımlarında, "yenidadacılık" ağır bastı. (→ ASAMBLAJ.)

KOLAJEN ya da **KOLLAJEN** (fr. *collagène*'den). KOLLAGEN'in eşanlamlısı.

KOLAKOWSKİ (Leszek), polonyalı yazar ve filozof (Radom 1927). Alay ve yergiyi ustalıkla kullanarak anlatılar ve felsefi öyküler (*Klucz niebieski*, 1964) yazdı. Marxçı bir filozof olarak, kuşağının öncülerinden biri oldu. *Jednostka i Nieskonczonoşc* (Spinoza'nın sisteminde birey ve sonsuzluk) [1958]; *Świadomosć Religijna i wiez kościelna* (Din bilinci ve Kilise'nin bağı) [1965]. 1966'da Komünist partisi'nden çıkarılınca Polonya'dan ayrıldı; Oxford ve Chicago üniversitelerinde ders vermektedir. Son yapıtları: *Religion* (1982), *Metaphysical Horror* (1988).

KOLAKRETES a. (kurbanları parçalayan anlamında yun. sözc.). Antik. Atina'da mali işlere bakan yüksek memur.
—ANSİKL. Kolakretesler'in, başlangıçta, kurban törenlerinin düzenlenmesinde bir rolleri vardı. Klasik çağda Prytaneion şölenleri, bayındırlık işleri, özellikle heliastes (Atina halk mahkemesi) üyelerinin ücretlerini sağlayan veznedarlardı. İ.Ö. 411'de oligarşi yönetimince kaldırıldılar.

KOLALAMA a. **1.** Kola ile aprelemek eylemi. **—2.** *Kolalama ürünü*, temel bileşkeni nişasta ya da sentetik kolalar (reçineler) olan sıvı ya da aerosol halinde ürün.

KOLALAMAK g.f. **1.** *Bir şeyi kolalamak*, sert, düzgün ve parlak durmasını sağlamak için gömlek, örtü gibi şeyleri, içinde kola eritilmiş suya batırıp ütülemek. **—2.** Kağıt, tahta gibi şeyleri kola ya da tutkalla yapıştırmak.

◆ **kolalanmak** edilg. f. Kolalanmak işine konu olmak.

◆ **kolalatmak** ettirg. f. *Bir şeyi kolalatmak*, kolalamak işini yaptırmak.

KOLALANMAK → KOLALAMAK.

KOLALATMAK → KOLALAMAK.

KOLALEMİ a. (fr. *cholalémie*'den). Kanda safra tuzlarının bulunması. (Normal koşullarda litrede 4 mg'dan az olan kolalemi oranı tıkanma sarılıklarında ve karaciğer hücrelerinin harap olduğu durumlarda artar.)

KOLALI sıf. **1.** Kolaya batırılıp ütülenmiş olan: *Kolalı gömlek* **—2.** İçinde kola bulunan. **—3.** Nişasta kolasıyla veya tutkalla yapıştırılmış.

KOLALİK sıf. (fr. *cholalique*'ten). Biyokim. *Kolalik asit*, KOLİK ASİT'in eşanlamlısı.

KOLALÜRİ a. (fr. *cholalurie*'den). İdrarda safra tuzları bulunması.

KOLAMBA → COLOMBO.

KOLAMİ a. Orta öbekten dravid dili. Andhra Pradeş'in kuzeyinde ve Maharaştra'nın doğusunda, yaklaşık 50 000 kişi tarafından konuşulur.

KOLAN a. **1.** Deriden, dokumadan ya da herhangi dayanıklı bir maddeden yapılan, bağlamaya, tutmaya, taşımaya yarayan enli ve yassı şerit: *Alt kısmı kolanlarla sağlamlaştırılmış bir koltuk.* **—2.** *Yörs.* Yünden, ipekten yapılmış üzeri işli ince kuşak. **—3.** *Kolan vurmak*, hayvanın semerini ya da eyerini kayıp düşmemesi için kolanla bağlamak; salıncakta hız sağlamak amacıyla ayakta durup bedeni büküp doğrultarak ileri atılırcasına hareket etmek.
—Anat. *Karın kolanı*, karındaki organların yerli yerinde durmasını ve karın çeperinin sıkılığını sağlayan kasların tümü.
—Atç. Atın sırtına, omuz başının gerisine yerleştirilen, bir ucunda halka ve omuz başına gelen bölümünde iki kıtık bulunan deri ya da kumaş bant. (Örtüyü yerinde tutmaya yarayan *ahır kolanı*, atın eğitilip ehlileştirilmesinde kullanılan *iş kolanı* ve iki sapı olan *voltij kolanı* olmak üzere türleri vardır.)
—Ciltç. Şiraze yapılmadan önce, baştan ve dipten formaların arasına atılan ipliğe verilen ad.
—Dokmc. Çarpana, yer ya da kondu tezgâhlarında dokunan ve çeşitli amaçlarla kullanılan, sağlam, desenli ya da düz şerit biçimli dokuma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—El sant. *Göğbet kolanı*, yokuş yukarı çıkarken havutun arkaya kaymasını önlemek için devenin boynunun altından dolandırılan ve hatap tarağının altındaki

Giraudon

Held

işkenceye bağlanan kolan.
—Giy. Korseye belirli bir kısmın daha dik ya da sağlam durması için içten ya da dıştan geçirilen kumaş şerit.
—Halıc. Desenli bir halının yüzey bölümlemesinde kenar örgüsüyle su (bordür) arasında yer alan ince çerçeve.
—Mak. san. Bir aktarma kayışının kasnaklar arasında kalan bölümlerinin her biri. (Çekici kasnağın çekme kuvvetinin etki ettiği kolana *çekici kolan*, diğer kolana *çekilen kolan* denir.)
—Mobc. Bazı mobilyaların çevresine geçirilen ya da koltuk, kanepe vb. eşyanın altına, yayları tutmak üzere konulan kalın ve sağlam kuşak.
—Oy. *Kolan salıncağı*, bayram yerlerinde, uzun bir seren direğinin tepesine kalın halat bağlanarak kurulan bir tür salıncak. (Halatın aşağıda, ayak basacak yerine bir tahta tutturulur; bir ayakla buraya basıp ötekiyle yerden hız alınarak sallanılır; kimi zaman seren direklerinin tepesine değin yükseldiği olur. Yüz yüze durarak iki kişi de binebilir.)
—Saraç. Yük hayvanının karnının altından geçirilip eyerin ya da semerin her iki yanında bulunan kayışlara bağlanarak sıkılan yassı ve geniş deri şerit.
—ANSİKL. Dokmc. Kolan, eyer takımlarını hayvanlara bağlamada; konar göçer topluluklarda çadır keçesinin direklere bağlanmasında; hurç, çuval vb.'nin taşınmasında ve kimi yörelerde giyim süslemede kullanılır. Çoğunlukla çarpana tezgâhlarında ve yün iplikle dokunur. Yer ya da kondu tezgâhlarında da dokunabilir. Dokunurken deve ya da koyun yününden bükülen yünün dayanıklılığını sağlamak amacıyla kimi zaman yünün arasına at kılı karıştırıldığı da olur. Çözgü ipliği olarak sağlam pamuk ipliği de kullanılabilir. Motifler bordür biçimindedir ve kilim motifleriyle benzerlik gösterir. Bir kolanın motif, dokuma ve renk özellikleri, dokunduğu bölge konusunda fikir verir. Kimi zaman deriyle sağlamlaştırılır ya da üzeri ve kenarları altın, boncuk, deniz kabuğu vb. ile süslenir.

Kolanlar çadır keçesini çadır direklerine bağlama yanında çadırın çevresine fırdolayı geçirilerek, kapı kenarlarında ya da iç döşemede bezeme öğesi olarak da kullanılır. Hurç, çuval vb. eşya taşımada kullanılan torbaların tek ya da iki yanına geçirilerek sap işlevi görür ve taşımada kolaylık sağlar. Kimi bölgelerde özellikle türkmen aşiretlerinin yoğun olduğu yörelerde giyim süslemede de kullanılır. Erkek ya da kadın kuşağı olarak; üzeri altın, boncuk vb. ile bezenip baş süslemesinde ya da önlük vb. eşyalarda bağ işlevi görmek üzere kullanılır.

Binek olarak ya da yük taşımada kullanılan hayvanlara eyer takımlarının bağlanmasında da kolanlardan yararlanılır. At yarışlarında, cirit oyunlarında ve özellikle gelin alaylarında atın süslenmesinde kolan önemli bir bezeme öğesidir. Kimi zaman püsküller, deniz kabukları ve boncuklarla süslenerek kullanılır. Eskiden yaylılar ve mesire yerine gitmede kullanılan öküz arabaları da kolanlarla bezeniyordu.

Kolan dokumacılığı Anadolu'nun bazı yörelerinde, özellikle türkmen aşiretleri arasında bugün de sürdürülen bir el sanatıdır.

KOLAN a. (fr. *cholane*). Org. kim. Formülü $C_{24}H_{42}$ olan dört halkalı doymuş hidrokarbon; iskeletine safra asitlerinde, özellikle de kolik asitte rastlanır; adını da bu asitten alır.

KOLANBALIĞI a. Zool. Kuzey yarıküre'nin ılık ve oldukça soğuk denizlerinde 150 m derinliğe kadar inen diplerde yaşayan mersinbalığı. (Bil. a. *Acipenser sturio;* mersinbalığıgiller familyası; boyu 3 m'ye kadar.)
—ANSİKL. Tatlısulu ırmakların ağzında, hatta kilometrelerce içerilerine sokulan kolanbalığının başında ve 5 köşeli bedeninin köşelerinde iri, kemiksi pullar bulunur. Ağızları başın altındadır, dudakları kalındır; alt dudağın ortasında büyükçe bir yarık bulunur. Burnunun altındaki 4 bıyık ağıza kadar uzanmaz. Etçil beslenen bu kemiklibalık omurgasızları, dip balıklarını yer. Ömürleri çok uzundur; yapılan araştırmalara göre 200 yıl yaşayabildikleri saptanmıştır. Erkekleri 8-12 yaşında, dişileri 12-16 yaşında üreme çağına girer.

KOLANCI a. Kayığı karadan halatla çeken kimse; yedekçi.

KOLANJİOGRAFİ a. (fr. *cholangiographie*). X ışınlarını geçirmeyen kontrast bir maddenin damardan şırınga edilerek çekilen karaciğer dışı safra yolları, özellikle koledok kanalı radyografisi. (Ameliyattan önce ya da sonra, bir drenle yollarına ya da doğrudan doğruya karaciğere kontrast madde şırınga edilerek de karaciğer içi safra yolları incelenebilir.

KOLANJİOM a. (fr. *cholangiome*). Karaciğer içi safra kanallarının hücrelerinden gelişen ve boru biçiminde bir yapı oluşturan karaciğer epitelyumu uru. (İyicil ve kötücül tipleri vardır.)

KOLANJİOTOMİ a. (fr. *cholangiotomie*'den). Bir ameliyat sırasında bir safra yolunun açılması.

KOLANJİT a. (fr. *cholangite*). Safra yolları iltihabı.

KOLANSİT a. (fr. *collencyte;* yun. *kolla,* zamk, *en,* içinde, ve *kytos,* boşluk, hücre'den). Süngerlerin özek dokusunda bulunan ve bir tür pelte salgılayan bir ağ (amip biçimli hücreler bu ağ içinde hareket eder) oluşturan yıldız hücre.

KOLANTREN a. (fr. *cholanthrène*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{14}$ olan beş halkalı, kanser yapıcı aromatik hidrokarbon; 3 no'lu karbon atomuna metil katılan türevi, yani metilkolantren, kolik asit ya da kolesterolden elde edilebilir. Metilkolantren kanser yapıcı bir maddedir.

KOLAPS a. (lat. *collapsus*, çökme'den). **1.** Bayılma olmaksızın kişinin hızla kuvvetten düşmesi. **—2.** *Akciğer kolapsı,* plevranın içinde sıvı ya da hava birikmesi (kendiliğinden pnömotoraks), bir ur çıkması ya da tedavi amacıyla plevra boşluğuna hava verilmesi yüzünden (yapay pnömotoraks), akciğer parenkimasının itilip sıkışması. ‖ *Kalp-damar kolapsı,* atardamar basıncının hızla ve sürekli olarak (80 mm Hg'nın altına) düşmesi. Genellikle bir şokla sonuçlandığı için tedavi edilmezse yaşamı tehlikeye sokar.
—Bot. Bitki dokularının hızlı kuruması. (Yoğunlaştırılmış cücük süspansiyonu ya da tuzlu eriyik şırınga edilerek sağlanır. Aşırı duyarlılık tepkisini ortaya çıkarmaya yarar.)
—Ted. *Kolaps tedavisi,* bazı akciğer veremi türlerinin tedavisinde kullanılan dahili (plevra içi pnömotoraks, pnömoperitonit) ya da cerrahi (plevra dışı pnömotoraks, torakoplasti, frenisektomi) yöntemlerin tümü. (Amaç hasta akciğerin hareketsizleşmesini ve bir kavernin ezilerek büzüşmesini kolaylaştırmaktır.)

KOLÁR (Josef Jiří), çek oyuncu (Prag 1812 - *ay. y.* 1896). Büyük bir trajedi oyuncusuydu, İago, Hamlet, Mephistopheles, Kral Lear, Falstaff vb. rollerin dikkate değer bir yorumcusu oldu. Shakespeare'in oyunlarını ve Goethe'nin *Faust*'unu çevirdi. Oyuncu Anna Manetinska ile evliydi.

KOLÁR (Jiří), fransız uyruğuna geçmiş çek şair ve sanatçı (Protivin 1914). 1960'lı yılların başında kendini "buluntu", "döküntü", "renkli", "görüntülü" şiirler yazmaya verdi, sonra kolaj çalışmalarına başladı. 1953'te tutuklandıktan sonra, yurtdışında sergiler açan (Kassel 1968, Osaka 1970, New York 1975, Paris 1981, Londra ve Hollanda 1990) sanatçı, kolaj tekniğini birçok alana (nesneler, tablolar, çevre) uyguladı ve yeni okuma tarzlarıyla yeni anlamlama bağıntıları ortaya koydu.

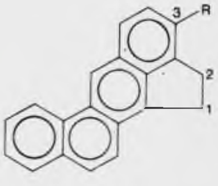
KOLAR DİLLERİ a. Munda öbeği dillerinin öteki adı.

KOLAR GOLD FIELDS, Hindistan'da (Karnataka) kent, Bangalor'un D.'sunda; 144 000 nüf. —*Kolar* (ilk kent merkezi) yakınında, Dharvar kuvarzitlerinde altın ve gümüş filizi çıkarımı. Yapı gereçleri.

KOLAROV (Vasil), bulgar devlet adamı (Şumen 1877 - Sofya 1950). 1897'de Bulgar sosyal demokrat partisi'ne üye oldu ve Sosyalist enternasyonal'in Stuttgart (1907), Kopenhag (1910) kongrelerine, sonra 1915'te Zimmerwald konferansı'na katıldı. 1903'ten sonra partinin devrimci kanat yöneticileri arasında yer aldı. Milletvekili oldu (1913), 1915'te ülkesinin savaşa girmesine karşı çıktı. Nisan 1919'da Bulgar komünist partisi'nin kuruluşu sırasında merkez komitesi sekreteri oldu. İki kez hapsedildi (1920 ve 1923). Eylül 1923 ayaklanmasını yönetenler arasında yer aldı. 1922'den 1943'te dağıtılmasına kadar, Komünist enternasyonal'in yürütme kurulu ve prezidyum üyeliklerini yaptı. Avrupa komünist partilerinin birçok kongresinde bu kuruluşu temsil etti, 1928-29'da da Balkanlar bölümünü yönetti. Ayrıca 1928'den, 1939'da dağıtılmasına kadar Köylü enternasyonali *(Krestintern)* yürütme kurulu başkanlığı yaptı. Eylül 1945'te Bulgaristan'a döndü, Ulusal halk meclisi başkanı (kasım 1946), Dışişleri bakanı (aralık 1947), Dimitrov'un ölümü üzerine de hükümet başkanı (20 temmuz 1949) oldu.

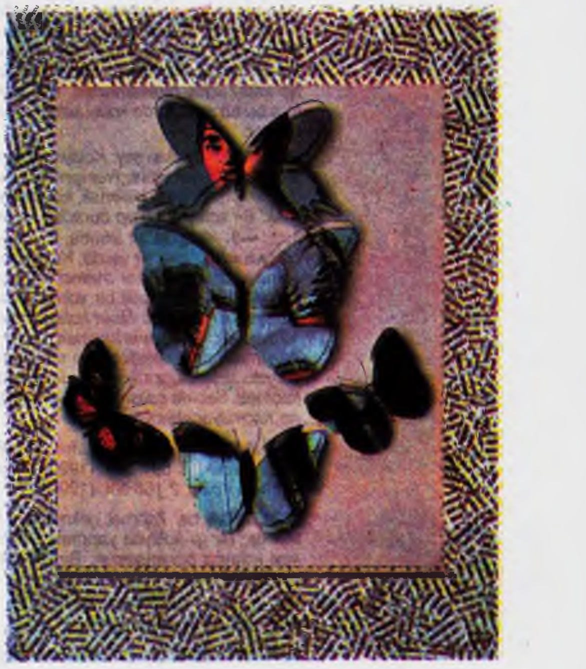
KOLAROVGRAD → ŞUMEN

KOLAS (Konstantin Mihailoviç MİKYEVİÇ, **Yakup** —denir), beyaz rus yazar (Akinçitsıy 1882-Minsk 1956). Bir orman korucusunun oğlu ve köy öğretmeniydi. Demokratik etkinliklerinden ötürü tutuklandı (1908-1911). İlk şiirlerinde sözlü edebiyat geleneğinden kaynaklanan zengin bir dille köylülerin yoksulluk içinde geçen yaşamlarını ve özlemlerini dile getirdi (*Pays natal* [fr. çev.], 1906; *Chants de deuil* [fr. çev.], 1910). Devrimi sonradan benimsedi (1930), yurtseverliği konu alan şiirlerinde geçmişte yapılan adaletsizlikleri kınadı (*la Nouvelle Terre* [fr. çev.], 1923; *Simon le musicien* [fr. çev.], 1917-1925), özyaşamöyküsel bir üçlemede kuşağının aydınlarının kararsızlıklarını (*Au carrefour* [fr. çev.], 1923-1954) ve iç savaştaki çarpışmaları betimledi (*Marécage* [fr. çev.], 1934), kolhozları, Batı Beyaz Rusları'nın mücadelesini (*la Cabane du pêcheur* [fr. çev.], 1947) ve partizanların direniş eylemlerini yücelti

kolantren R = H
metilkolantren R = CH_3

Maeght galerisi

Jiří Kolář
"Mlle Rivière'e sungu" serisinden kolaj (1980-81)
özel kol.

(*le Tribunal des bois* [fr. çev.], 1943; *le Châtiment* [fr. çev.], 1945).

KOLAŞONE a. (ital. *colascione*). Armut biçiminde küçük bir teknesi ve oldukça uzun bir sapı (1 metreye değin) olan telli -mızraplı çalgı. (Dörtlü aralıklarla akortlanmış üç teli olan kolaşone, XVII. ve XVIII. yy.'larda özellikle İtalya'da kullanıldı.)

KOLATİN a. (fr. *kolatine*). Taze kola cevizinden çıkarılan fenollü bileşik.

KOLATİTÜT a. (fr. *colatitude*'den). Gökbil. Belli bir yerdeki enlemin tamamlayıcısı, yani göz önüne alınan yerin yarıküresinin kutbundan aynı yerin başucu noktasına olan açısal uzaklığı.

KOLATÜR a. (fr. *colature;* lat. *colare,* süzmek'ten). Eczc. İnfusyon, çözündürme gibi galenik bir işlem sonucunda elde edilen sıvı.

KOLAY sıf. **1.** Hiçbir güçlük çıkarmayan, yapılması, gerçekleştirilmesi fazla çaba gerektirmeyen şey için kullanılır: *Kolay bir doğum, operasyon. Kolay bir sınavdı. Kolay bir metin. Kolay bir iş.* **—2.** *f. +mak (bir kimse için+) kolay, f. +ma+sı kolay,* bir kimsenin güçlük çekmeden yaptığı, yapabileceği eylem için kullanılır (yüklem olarak): *Onu suçüstü yakalamak sizin için çok kolay. Olanları unutmak hiç de kolay değil. Bu dağa tırmanmak kolaydır. Söylemesi kolay ama gel de yap bakalım.* **—3.** *Edilg. f. +ma+sı kolay,* bir eylemin kendisine rahatlıkla uygulanabildiği şey ya da kimse için kullanılır: *Temizlenmesi kolay bir giysi. Bulunması kolay olmayan bir kitap. Mutlu edilmesi kolay bir çocuk. Yaşanması kolay bir insan.* **—4.** Birlikte yaşanması rahat, sorun çıkarmayan bir kimse için kullanılır: *O hiç de kolay bir insan değildir.* **—5.** Karmaşık olmayan, hiçbir sorun, kaygı yaratmayan bir durum için kullanılır; rahat: *Maddi sıkıntılardan uzak kolay bir yaşam sürmek. Durumumuz kolay değil, ama bunu da atlatacağız.* **—6.** *Kolay değil,* "elbette, doğal olarak" anlamında kullanılır: *Evlat acısı bu, kolay değil, insanın içini yakıp kavurur.* || *Kolay (bir) kadın,* bir erkekle hemen ilişkiye girebilen, hafifmeşrep kadın.

◆ be. **1.** Zahmetsiz, sıkıntısız bir biçimde; güçlük çekmeksizin: *Merak etmeyin, o kumaş kolay temizlenir.* **—2.** Hiç düşünmeksizin, hiçbir endişe, sıkıntı duymadan: *İnsanları ne kadar kolay harcıyorsun. Onu bu kadar kolay suçlayamazsın.* **—3.** Hemen, çabucak: *Kolay sinirlenmek.* **—4.** *Kolay gele, kolay gelsin,* bir işi yapmakta olan bir kimseye söylenen iyi dilek sözü. || *Kolay kolay,* (olumsuz cümlelerde) bir eylemin gerçekleşmesinin nerdeyse olanaksız göründüğünü belirtir: *Sen bu alışkanlığı kolay kolay bırakamazsın. Yeni yazarlara bu tür seçkilerde kolay kolay yer vermezler.*

◆ a. **1.** Kolay olan şey: *Kolayı herkes ister.* **—2.** Kolaylık, çare: *Her işin kolayı vardır. Bir işin kolayına bakmak, kolayını aramak. Bir kolayını bulup buradan kaçmalıyız.* **—3.** *Kolayda,* el altında, hemencecik bulunabilecek bir yerde: *Kolaydaysa, şemsiyenizi bana verir misiniz?* || *Kolayına gelmek,* bir işi belli bir yolla yapmayı daha kolay bulmak: *Nasıl kolayına gelirse öyle yap.* || *Kolayına kaçmak,* bir işi yapabilmek için en kestirme ve en zahmetsiz yolu seçmek, zor ve yorucu yönünden kaçmak: *Sabırla çalışacaksın, işin kolayına kaçmayacaksın.*

KOLAY, Samsun'un Bafra ilçesine bağlı bucak; 5 691 nüf. (1990); 8 köy. Merkezi *Kolay,* 2 166 nüf. (1990).

KOLAYCA be. Zahmet çekmeden; kolaylıkla: *Bir işi kolayca yapmak. Bir kimseyi kolayca benimsemek. Bir dili kolayca öğrenmek.*

◆ sıf. Fazla güç olmayan: *Kolayca bir problem. Kolayca bir iş.*

KOLAYCACIK be. Çok kolay bir biçimde: *Kolaycacık yapmak, öğrenmek.*

KOLAYLAMAK g.f. *Bir işi, bir şeyi kolaylamak,* o işi, o şeyi bitirmek üzere olmak, sonuna yaklaşmak: *Çamaşırı kolaylayınca temizliğe başlayacağım. Örgüyü epeyce kolayladım, belki yarın biter.*

◆**kolaylanmak** edilg. f. Bir iş, bir şey sözkonusuysa, bitirilecek duruma getirilmek: *İşler epey kolaylanmış durumda.*

KOLAYLANMAK → KOLAYLAMAK.

KOLAYLAŞMAK gçz. f. Bir şey sözkonusuysa, güç olmaktan çıkıp kolay yapılır duruma gelmek: *Yeni alınan kararlarla ehliyet almak oldukça kolaylaştı.*

◆ **kolaylaştırmak** ettirg. f. Bir şeyi kolaylaştırmak, onu kolay duruma getirmek: *Bilgisayar teknolojisi pek çok şeyi kolaylaştırdı.*

KOLAYLAŞTIRICI sıf. Bağışıkbil. *Kolaylaştırıcı antikor,* ilgili antijene tutunur tutunmaz o antijene karşı doğabilecek bağışıklık tepkisini engelleyen antikor.

KOLAYLAŞTIRMA a. Kolaylaştırmak eylemi.

—Bağışıkbil. Kolaylaştırıcı antikorların ilgili antijene tutunarak bu antijene karşı gelişebilecek bağışıklık tepkisini önlemeleri ve böylece antijenin konak organizma içinde kalmasını sağlamaları eylemi.

—Nörobiyol. Sinirsel haberin iletimini daha etkili kılan biyoelektrik olgusu. (Kolaylaştırma, uyarıcı haberlerin art arda hızla gelerek birikmesi sonucunda, hatta bir sinapsta bile meydana gelebilir [örneğin *tetani sonrası kolaylaştırma*]. Başka sinapsların etkinliğinden doğarsa heterosinaptik kolaylaştırma adını alır: bu durum, bir haberin iletimi aynı nörona başka haberlerin aynı anda varmasıyla birlikte olursa ortaya çıkar ki, bu bir mekânda birikim olgusudur.

KOLAYLAŞTIRMAK → KOLAYLAŞMAK.

KOLAYLI (Neyzen Tevfik) → NEYZEN TEVFİK.

KOLAYLIK a. **1.** Kolay olma durumu. **—2.** Yorulmadan, sıkıntısızca yaşamayı sağlayan ya da buna katkıda bulunan şey; rahatlık, konfor: *Hemen yakında bir kuru temizleyici bulunması büyük kolaylık. Çağdaş mutfaklar ev hanımları için sayısız kolaylıklarla dolu.* **—3.** Bir işi kolayca gerçekleştirme imkânı; olanak: *Ödemede kolaylık. Bana ne gibi kolaylıklar tanıyabilirsiniz?* **—4.** *(Bir kimseye) kolaylık göstermek, yapmak,* bir kimseye bir işi yapabilme olanağını sağlamak: *Bize bir kolaylık gösterirseniz, paranızı fazlasıyla öderiz.* || *Kolaylıkla (kolaylık ile),* sıkıntısız, zahmetsiz olarak; kolayca: *Soruyu kolaylıkla yanıtladı.*

—Uluslarar. ikt. *Genişletilmiş kolaylık,* Uluslararası para fonu'nun (IMF) ödemeler bilançosu açık veren üyelerine gerektiğinde yaptığı, normal kredi dilimlerini aşan miktarda ve daha uzun vadede geri ödemeli bir tür yardım. (Bu kolaylık, bir ödemeler bilançosunda tehlikeli ama geçici bir dengesizlik görülmesi durumunda tanınır.)

KOLAYLIKLA be. Sıkıntı, güçlük çekmeden; kolayca.

KOLBAŞI a. Bir işi yapmakla görevli takımın başında bulunan ve çalışmaları yöneten kimse; kol başkanı.

—Kur. tar. Osmanlı devletinde kol*'lara başkanlık edenlere verilen ad.

—Sey. oy. Oyuncu kollarının başı ve yöneticisi. (Kolda bulunan oyuncuları denetlemek ve yönetmek, kazanılan parayı belli ölçülere göre dağıtmak, törelere ve geleneğe aykırı davranışları saptayıp cezalandırmak, kolbaşının göreviydi. Çoğunlukla oyuncu kolları kolbaşının adıyla tanınırdı: Hacı Bekçi kolu, Ahmet kolu vb.)

KOLBAŞILIK a. Kolbaşının yaptığı iş.

KOLBE (Hermann), alman kimyacı (Elliehausen, Göttingen yakınında, 1818 -Leipzig 1884). Berzelius'un kökler kuramını yeniledi, yağ asitlerinin elektrolizini inceledi, 1845'te karbon sülfürden asetik asit bireşimini elde etti, 1849'da Frankland ile aynı zamanda, organo-metal türevlerini buldu. Fenolden yola çıkarak salisilik asidin klasik bireşimini gerçekleştirdi (1873). 1870'ten başlayarak *Journal für praktische Chemie*'nin yayıncılığını yaptı.

KOLBE (Georg), alman heykelci (Waldheim, Saksonya, 1877-Berlin 1947). Klinger'in, sonra Rodin'in etkisinde kaldı. En çok işlediği konu hareket halinde kadın figürüdür. (*Dans eden kadın,* bronz, 1912, Neue Nationalgalerie, Berlin).

KOLBENHEYER (Erwin Guido), alman yazar (Budapeşte 1878-Münih 1962). Germen gücünü ve savaşçı paganlığı yüceltmek amacıyla tarih ve felsefeden kaynaklanan romanlar yazdı: *Amor Dei* (1908), *Paracelsus-Trilogie* (3 cilt, 1917-1926). Yapıtları arasında dramlar da yer alır (*Gregor und Heinrich,* 1934; *Götter und Menschen,* 1944).

KOLBER a. (öz. a. *Colbert*'den). El sant. **1.** İki kumaş kenarını birleştirme amacıyla kenarlardan birinden ötekine atkı iplikleri (britler) atarak yapılan bir işleme. (BAĞLAMA İĞNESİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Başak iğnesi kolber,* iki kenar arasına atkı ipliğini atarken iğneye iplik dolayıp çekerek yapılan kolber. (ROKOKO KOLBER de denir.) || *Çapraz iğneli kolber,* iki kumaş arasına atılacak atkıları çapraz işleyerek yapılan kolber. (Bu tür kolberde kalın ipliklerin kullanılması gerekir. Keten vb. kumaşlardan yapılan giysilerin süslenmesinde çok kullanılır.) || *Fisto ilmekli kolber,* iki kumaş arasına atılan atkılara fisto iğnesi uygulanarak yapılan kolber. (RİŞLİYÖLÜ KOLBER de denir.) [Bu tür kolberde, desenlerin içi kesilmeden işlenir. İşlem tamamlandıktan sonra britlerin altında kalan kumaş, sivri uçlu ince bir makasla kesilir.] || *Sarma kolber,* iki kumaş arasına atılan britlere ince sarma işi uygulanarak yapılan kolber.

—ANSİKL. Kolber, iki kumaş kenarının birleştirilmesinde kullanıldığı gibi, ajurlu bir işleme yapmak için de uygulanabilir. Kumaş kenarları yapılacak kolber türüne göre kıvrılır ya da olduğu gibi bırakılır. Birinden ötekine aynı hizaya gelecek biçimde britler atılır ve bu britler çeşitli biçimlerde bezenerek sağlamlaştırılır.

KOLBERG → KOŁOBRZEG.

KOLBÖREĞİ → BÖREK.

KOLCA KOPUZ a. Müz. Yayla değil, mızrapla çalınan kopuz. (Yayla çalınan kopuza *okça kopuz* denir.) [→ KOPUZ.]

KOLCU a. **1.** Bir yeri korumak için beklenen ya da kol gezen görevli; bekçi, muhafız: *Gümrük kolcusu. Depo kolcusu.* **—2.** *Esk.* Hizmetçilere iş bulup yerleştiren kimse.

—Esk. denizc. *Kolcu sandalı,* Osmanlı İmparatorluğu döneminde, deniz muhafaza memurları tarafından kullanılan sandal.

—İkt. tar. *Kolcu hakkı,* osmanlı döneminde, hıristiyan köylerini korumak amacıyla kullanılan kolcuların aylıklarını karşılamak üzere bu köylerden toplanan vergi. (Tahsildariye, kefilleme, mübaşiriye gibi cizye ile birlikte alınan bu vergi, ötekilerle birlikte 1830'da çıkarılan bir kararname ile kaldırılmıştır.)

—Kur. tar. Osmanlı devletinde Tanzimat'tan sonra gümrük, orman ve tekel işletmeleri gibi gelir sağlayan kurumlarda kontrol işiyle görevli kimse. (Kaçakçıları izlemede kol halinde gezdikleri için bu ad verildi. Tanzimat'tan önce bu görevlilere gözcü anlamına gelen dideban* denirdi.)

KOLCULUK a. Kolcunun yaptığı iş.

KOLÇAK a. **1.** Yalnız başparmağa geçirilen kısmı ayrı olan, yünden örülmüş eldiven. **—2.** Giysi kollarının aşınmasını ve yıpranmasını önlemek için, bilekten dirse-

ğe kadar geçirilen kumaş; kolluk. **—3.** Eskiden bazı askerlerin görev ya da uzmanlık alanını belirtmek için kollarına taktıkları işaret. **—4.** Ayırtedici işaret olarak kola takılan şerit. **—5.** *Kızılhaç kolçağı*, yaralıların korunması konusunda Cenevre konvansiyonu'nu onaylayan tüm ülkelerin askeri sağlık hizmetleri personelinin taşıdığı, beyaz zemin üzerine kırmızı bir haçtan oluşan kurdele. (Bu kolçağı taşıyanların, bakımları altında bulunan yaralıları koruma amacının dışında, silah kullanma hakları yoktur; buna karşılık savaş alanında çarpışan kuvvetlerce tarafsızlık hakkından yararlandırılırlar.)
—Esk. sil. Osmanlı ordusunda bir dönem kullanılan, zırhların dirseğe kadar olan ve kolu koruyan bölümü. (Zırhların gövdeyi saran bölümü örme kafesli çelikten olduğu halde, kolçak bölümü tek parça çelik levhadan yapılırdı.) Okçuların sol, gladyatörlerin ise sağ kolunu koruyan metal kolluk. || *Kolçak kayışı tokası*, kolçağın kola sıkıca bağlanmasını sağlayan, kayış ve metal tokadan oluşan düzenek. || *Kolçak yan kanatları*, kolun yan ve iç taraflarını koruyan, ana gövdeye zincir halkalarla bağlanan iki parça.

KOLÇAK (Aleksandr Vasiliyeviç), rus amiral (Petersburg 1874 - İrkutsk 1920). Çok iyi bir denizciydi, 1914'ten önce kutup bölgelerinde keşif gezileri yaptı. Birinci Dünya savaşı sırasında, önce Baltık, sonra Karadeniz filosuna komuta etti. Mayıs 1917'de görevinden istifa etti ve bolşeviklere cephe aldı. Ekim 1918'de, Müttefikler'in desteğiyle, Omsk'ta bir rus hükümeti kurdu. Denikin tarafından tanınan bu hükümete İngilizler ve Fransızlar askeri heyetler gönderdiler. En büyük önder ilan edilen Kolçak, Moskova'ya bir sefer planı hazırladı. Aralarında, avusturya ordusunun eski tutsaklarından birçok çek de bulunan 150 000 kişilik bir ordusu vardı. Bazı başarılardan sonra Kolçak'ın örgütü çöktü, ordusu da ekimde Omsk'u tehdit eden komünistlerin önünde geri çekildi. Kolçak İrkutsk'a sığındı, bu sırada Prag çek askerlerine tarafsız bir tutum almalarını emretmişti. Kolçak 4 ocak 1920'de görevinden çekildi, ama Çekler kendisini İrkutsk'ta iktidarı ele geçiren bolşeviklere teslim etti, 7 şubatta birlikleri Vladivostok'a sığınırken, kurşuna dizildi.

KOLÇAK (Eşref), türk sinema oyuncusu (Erzurum 1927). Çeşitli işlerde çalıştıktan sonra 1944'te Atilla revü operetinde dansör oldu. 1945'te Ses tiyatrosu'na girdi. 1951'de sinemaya geçti ve ilk filmi *Affet beni Allahım*'ı çevirdi. *Namus uğruna* filmindeki rolüyle kendini kanıtladı. Bazı filmleri: *Çılgınlar cehennemi* (1954), *Bir şoförün gizli defteri* (1959), *Düşman yolları kesti* (1969), TV filmleri *Küçük ağa* (1986), *Osmancık/Kuruluş* (1989-1990), *Yağmur beklerken* (1991).

KOLÇUGİNO, Rusya'da kent, *merkezi sanayi bölgesi*'nde; 42 000 nüf.

KOLDAŞ a. Bir işi beraber yapan kimselerden her biri, iş arkadaşı.

KOLDAŞLIK a. İş arkadaşlığı.

KOLDERE, Manisa'nın Saruhanlı ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 6 025 nüf. (1990). Belediye.

KOLDEWEY (Karl), alman kâşif (Bücken, Hannover, 1837 - Hamburg 1908). 1868'de *Germania* adlı yelkenliyle Grönland'ın doğu kıyılarında yapılan seferi yönetti; yelkenli, buzların çokluğu yüzünden Svalbard (Spitzberg) yönünde rotasından ayrıldı; Koldewey burada Hinlopen boğazını araştırdı. 1869-70'te ikinci bir sefere çıktı, Franz-Josef fiyordunu buldu ve adalarda kıyı dağlarını 77° 1' kuzey enlemine dek taradı. Yolculuklarının meteorolojik ve hidrografik sonuçlarını yayımladı, 1875'te Hamburg'daki Alman amiralliği müdürlüğüne getirildi.

KOLDEWEY (Robert), alman arkeolog (Blankenburg 1855 - Berlin 1925). Berlin, Münih ve Viyana'da mimarlık, arkeoloji ve sanat tarihi öğrenimi gördü. ABD'li F. H. Bacon'un yönettiği (1881-1883), Anadolu'daki Assos* kazılarına katıldı. Midilli adasında araştırmalar yaptı (1885-1886). Batı Anadolu'da Neandria* kentindeki kazılarda (1889), aiolis sütun başlığı tipini buldu, Apollon tapınağı'nı ortaya çıkardı. C. Humann'ın yönettiği Zincirli (Samal) kazılarına katıldı (1890-1891, 1894). Mezopotamya'da, Antikçağ'ın ünlü kenti Babil'de düzenli kazılara başladı (1899); on sekiz yıl süren bu kazılarda Babil kulesi'ni, Marduk tapınağı'nı, İştar kapısı'nı ortaya çıkardı (bu tapınakla kapı arasındaki kutsal yolun yanlarında bulunan duvarları süsleyen kabartmaların bir bölümü Berlin müzesi'nde, bir bölümü de İstanbul Arkeoloji müzeleri'ne bağlı Eski şark eserleri müzesi'ndedir). Başlıca yapıtları: *Die antiken Baureste der Insel Lesbos* (Lesbos [Midilli] adası Antikçağ kalıntıları) [1890]; *Neandria* (1891); *Die Architektur von Sendschirli* (Zincirli mimarlığı) [1898]; *Die griechische Tempel in Sizilien und Unteritalien* (Güney İtalya ve Sicilya'daki yunan tapınakları) [O. Puchstein'la birlikte, 1899]; *Die Tempel in Babylon und Barsippa* (Babil ve Barsippa tapınakları) [1911]; *Das Wiedererstehende Babylon* (Yeniden doğan Babil) [1914]; *Das Ischtar-Tor in Babylon* (Babil'de İştar kapısı) [1918].

KOLDİNG, Danimarka'da (Vejle *amt*'ı) kent, Doğu Jylland'da, *Kolding fiyordu* kıyısında; 56 000 nüf. XIII. yy.'dan kalma, çeşitli dönemlerde yeniden yapılmış tahkimli şato (müze). Tarım pazarı. Gemi yapımı. Termik santral.

KOLD KREM a. (ing. *cold-cream; cold*, soğuk ve *cream*, krem'den). Eczc. Gül kokulu alkali sera. Deri hastalıklarında tek başına ya da majistral preparatlarda sıvağ olarak kullanılır. (Eşanl. KOZMETİK SERA.)

KOLEA → KOLEYAA (EL-).

KOLEDOGRAFİ a. (fr. *choledographie*'den). Kontrast bir maddeyle saydamsızlaştırıldıktan sonra çekilen koledok kanalı radyografisi.

KOLEDOK sıf. (fr. *cholédoque*; yun. *kholedokhos*, safra içeren'den). *Koledok kanalı*, karaciğer kanalının, safra kesesi kanalını aldıktan sonra devamı niteliğinde olan, ana safra yolunun son kısmı. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ a. Koledok kanalı.
—ANSİKL. Koledok önce, karaciğer sapındaki öteki öğelerle birlikte küçük epiploonun serbest kenarında ilerler; sonra onikiparmak bağırsağının birinci kısmının ve pankreas başının arkasından inerek bu organın içinden geçer, orada pankreas enzimlerini boşaltan Wirsung kanalına yapışır. İki kanal onikiparmak bağırsağının ikinci kısmının çeperini birlikte geçerek, bu bağırsağın içine girmeden önce *Vater ampulü* denen kısımda birleşir. Koledok ve Wirsung kanalının sonu *Oddi büzgenkası* denen bir büzgenkasla çevrilidir; bu kasın safra yolları-pankreas hastalıklarında çok önemli rolü vardır.

KOLEDOKODUODENOSTOMİ a. (fr. *cholédochoduodénostomie*'den). Koledoku, onikiparmak bağırsağının birinci kısmıyla birleştirmeyi öngören cerrahi müdahale. (Genellikle pankreas başında ur olduğu ya da koledokun uç kısmında taş bulunduğu zaman uygulanır.)

KOLEDOKOPLASTİ a. (fr. *cholédochoplastie*). Safranın onikiparmak bağırsağına serbest olarak dökülmesini sağlamak amacıyla koledoku yeniden oluşturmayı öngören cerrahi müdahale. (Ya bir koledok yaralanmasında ya da daha sık olarak, bu kanaldaki bir büzüşmeyi açmak için uygulanır.)

KOLEDOKOSTOMİ a. (fr. *cholédochostomie*). Koledoka sokulan bir drenle safranın yolunu değiştirme amacına yönelik cerrahi müdahale. (Bu müdahale genellikle, bir taşın alınması gibi, daha geniş bir ameliyatın ilk evresidir.)

KOLEDOKOTOMİ a. (fr. *cholédochotomie*). Genellikle safra taşlarını çıkartmak amacıyla koledok kanalını kesmeyi öngören cerrahi müdahale.

KOLEJ a. (fr. *collège*; lat. *collegium*'dan). Programlarında bir yabancı dil öğretimine ağırlık veren resmi ya da özel türk ve yabancı lise dengi okullara verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Rom. tar Cenaze kaldırma, seçim, ticaret ya da din alanında çalışmak üzere kurulan hukuki birlik.
—ANSİKL. Bu tür okullar, Temel eğitim yasası'nın çıkarıldığı 1973 yılına kadar "kolej" adıyla etkinlik gösterdiler; bu tarihte adları "lise"ye dönüştürüldü.
Türkiye'de "kolej" adıyla öğretim yapan ilk kuruluşlar Robert kolej (1863) ve Arnavutköy amerikan kız koleji (1871) oldu. 1971'de Robert kolej'in yüksek kısmı devlet üniversitesine dönüştürüldü (→ BOĞAZİÇİ ÜNİVERSİTESİ); lise kısmı ise Arnavutköy amerikan kız koleji ile birleştirildi. (→ ÖZEL AMERİKAN ROBERT LİSESİ.)
1956'dan başlayarak Milli eğitim bakanlığı tarafından "Maarif koleji" adıyla yabancı dilde (genellikle ingilizce) öğretim yapan resmi kolejler de açıldı. VIII. Milli eğitim şûrası'nda "kolej", "okul", "enstitü" gibi sözcüklerle adlandırılan tüm ortaöğretim kurumlarının adının "lise" olarak değiştirilmesi öngörüldü. 1739 sayılı ve 1973 tarihli Temel eğitim yasası uyarınca tüm resmi kolejlerin adı, "Anadolu lisesi" oldu. Türk ya da yabancı kişi ya da kuruluşlar tarafından açılmış olan öteki kolejler de "lise" adını aldılar.

KOLEJİYAL sıf. (fr. *collégial*). **1.** Eşit yetkilere sahip üyelerden oluşan bir kurula ilişkin. **—2.** *Kolejiyal yönetim*, bir örgütü yöneten, eşit yetkilere sahip üyelerden oluşan organ.
—Siyas. bil. *Kolejiyal hükümet*, yürütme gücünün, eşit yetkilere sahip üyelerden oluşan bir kurul tarafından yerine getirildiği hükümet biçimi.

KOLEJLİ sıf. ve a. Kolej öğrencisi: *Kolejli kızlar. Kolejlilerin yıl sonu balosu.*

KOLEKALSİFEROL a. (fr. *cholécalciférole*). Org. kim. Seko-9 (10) kolestatrien -5,7,10 (19) ol-3'ün ya da başka bir deyişle D3 vitamininin yaygın adı.

KOLEKSİYON a. (fr. *collection*; lat. *collectio, -onis*'ten). Belgesel değerleri, güzellikleri, fiyatları, ender bulunmaları vb. gibi niteliklerinden dolayı toplanarak sınıflandırılan eşya topluluğu: *Kitap, resim, madalya, pul, estamp koleksiyonları.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Psik. *Koleksiyon manisi.* Kişiyi belli bir ticari değeri olan ya da bazı ölçütlere göre seçilmiş nesnelerin koleksiyonunu yapmaya iten patolojik gereksinim. — Tuhaf, yararsız ve ticari değerden yoksun nesneler toplamak ve edinmek konusunda duyulan hastalıklı gereksinim.
—Terz. Giyim profesyonelleri ve özellikle kreasyon terzilerince basına ve alıcılara tanıtılan modellerin tümü. (Mevsimlik koleksiyonlar hazırlayarak bunları canlı mankenler üzerinde tanıtma düşüncesini 1858'de Charles Fréderic Worth [1825 -1895] ortaya attı. Bugün, kreasyon terziliği modaevi atölyelerinde hazırlanan ve özgün modellerden oluşan koleksiyonlarını çeşitli defilelerle ilgililere sunmaktadır.
—ANSİKL. Güz. sant. Antikçağ'da Yunanlılar'da sanat yapıtları toplumun malıydı, tapınakları ve kamu mekânlarını süslemeye yarardı. Kişisel bir koleksiyon oluşturmaya ilk merak saranların Yunan yarımadasının işgalinden yararlanan zengin Romalılar olduğu sanılır. Philostratos'un bir betimlemesi, İ.S. II. yy.'ın özel galerileri hakkında bilgi verir. XII. yy.'da, Jacques Duchié adında parisli bir burjuvanın, sanat yapıtlarını topladığı bilinmektedir. Fakat Fransa'da, büyük koleksiyoncuların al-

Eşref Kolçak

amiral Kolçak

tın çağı, Valois hanedanının tahta çıkmasıyla başladı. XVI. yy.'da İtalya'da, Mediciler ile papa Julius II ve Leo X bu alanda öncülük ettiler. XVI. ve XVII. yy.'larda, koleksiyon meraklılarının büyük bir bölümünü hükümdarlar ya da ünlü kişiler oluşturdu: François I, Karl V, Felipe II, Felipe IV, Louis XIV, İngiltere kralı Charles I, kardinal Granvelle, Pacheco, Mazarin, Don Diego Hurtado de Mendoza, Alba dükü, Olivares, Arundel kontu. Burjuva sınıfından da koleksiyoncular vardı: Almanya'da, Dürer'in tablolarını toplayan Pirckheimer; Fransa'da Ambroise de Thou, Grolier, mobilyacı Boulle, banker Jabach; Hollanda'da, Rubens'in arkadaşı Nikolaas Rockox, Rembrandt'ın arkadaşı gökbilimci Huygens.

XVIII. yy.'da kişisel koleksiyon modası daha da yaygınlaştı: Crozat, Blondel de Cagny, kontes de Verrue, Caylus, Antoine de La Roque, Saksonya-Teschenli dük Albrecht, Büyük Friedrich, çariçe Yekaterina II, Teyler Van der Hulst koleksiyonları. XIX. yy.'da ve günümüzde pek çok koleksiyoncu vardır. Bunların en ünlüleri arasında, Aumale dükü, Carlos de Beistegui, Caillebotte, Camondo, Campana, Carle Dreyfus, Cernuschi, Chauchard, Şçukin, Denys Cochin, Gabriel Cognacq, Courtauld, David-Weill, Du Sommerard, Dutuit, Fesch, Fould, Galliera, Getty, Jean Gigoux, Dr. Girardin, Goncourt kardeşler, Solomon R., sonra da Peggy Guggenheim, Paul Guillaume, Guimet, John Quinn, His de La Salle, Jacquemart-André, La Caze, Lehmann, Luynes, Mellonlar, Moreau-Nélaton, Pereire, Rockefeller, Rothschildler, Dr. Roudinesco, Sauvageot, Schneider, Soult, Spitzer, Stein, Thyssen, Tuck, Wallace sayılabilir.

Türkiye'de de koleksiyonculuk tarihi oldukça eskiye uzanır. Cumhuriyet'ten önceki dönemde padişahların özel hazinelerinde korunan ve hazinei hümayunun demirbaşına kayıtlı porselen, çini, cam ve kristal eşya, bakır ve gümüş eşya, değerli taşlar gibi koleksiyonları bulunmaktaydı. Bunlar bugün Topkapı sarayı müzesi ve diğer müzelerdedir. Abdülhamit II'nin padişahlığı dönemine ait ve Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli görünümlerinden oluşan albüm koleksiyonu şimdi İstanbul Üniversitesi merkez kitaplığı'nda bulunmaktadır. Türkiye'de yerleşmiş yabancı kökenli bazı ailelerin ellerinde bulunan zengin koleksiyonlarsa ya yurtdışına kaçırılmış ya da zamanla dağılmış, müzelere ya da üçüncü kişilerin mülkiyetine girmiştir. Hıdiv ailesi, eski sadrazamlardan Ali Paşa, Fuat Paşa, Ahmet Vefik Paşa, müşir Gazi Osman Paşa gibi bazı devlet adamlarının da değerli eşya ve kitap koleksiyonlarına sahip bulundukları bilinmektedir. Yine aynı tarihlerde birçok tekke, küçük çapta da olsa, dinsel yaşamla ve tarikatlarla ilgili eşya koleksiyonuna sahipti.

Meşrutiyet'ten sonra, özellikle de Cumhuriyet döneminde koleksiyon merakının Türkler arasında gitgide yaygınlaştığı görülmektedir. Seyfettin Özege'nin Müteferrika'dan başlayarak oluşturduğu eski harfli türkçe basma kitaplar koleksiyonu (şimdi Erzurum Atatürk üniversitesi'nde), İzzet Koyunoğlu'nun Konya'daki yazma ve basma kitaplar koleksiyonu, Besim Atalay'ın bektaşiliğe ilişkin ve Ankara'daki Etnografya müzesi'nin çekirdeğini oluşturan koleksiyonu, sistematik koleksiyonculuğun ilk örnekleri arasında yer alır. Daha yakın zamanlarda etnografik eşya, Anadolu takıları ve kadın giyimleri alanında özellikle Kenan Özbe (Çinili köşk), Nuri Arlasez, Kâzım Taşkent (Yapı kredi bankası), Vehbi Koç ailesi (Sadberkhanım müzesi), Sabiha Tansuğ, Nezihe Araz; çeşitli antika eşya, hat, eski ve yeni resim alanında Hüseyin Kocabaş (şimdi Koç ailesinin mülkiyetinde), Sakıp Sabancı, Nurettin Rüştü Büngül, Behzat Butak, Şevket Rado, İrfan Derman, Suat Nazif Baydur, Şahap Sıtkı İlter; İstanbul'la ilgili türkçe ve yabancı yayınlar alanında Çelik Gülersoy (İstanbul kitaplığı); karagöz ve gölge oyunu tasvirleri alanında Behzat Butak, Metin And koleksiyonları Türkiye'nin en zengin koleksiyonları olarak bilinir. Gazeteci Reşit Halit Gönç'ün yazar ve gazetecilerden topladığı elyazıları İstanbul Gazeteciler cemiyeti tarafından yayımlanmış olup (1985), bu alandaki tek koleksiyondur. Ethem Ruhi Üngör'ün çalgı, Barış Manço ve Zeki Alasya'nın fotoğraf makineleri, Tunca Yönder'in Mercedes otomobil, Burhan Uygur'un saat, Ediz Hun'un iguana koleksiyonları da önemlidir.

KOLEKSİYONCU a. Koleksiyon yapan, koleksiyon yapma tutkusu olan kimse.

KOLEKSİYONCULUK a. Koleksiyon yapma işi.

KOLEKTAZİ a. (fr. *colectasie*). Patol. Kalınbağırsağın (kolon) genişlemesi.

KOLEKTİF ya da **KOLLEKTİF** sıf. (fr. *collectif*). **1.** Birçok insanın katılımıyla gerçekleştirilen, gerçekleştirilebilen şey için kullanılır; ortaklaşa: *Kolektif bir çalışma.* **—2.** Tek başına olduklarında daha değişik tutumları olan insanların, grup halindeyken gösterdikleri davranış biçimleri için kullanılır: *Kolektif bilinç.* **—3.** *Kolektif yaşam,* grup halinde, ortaklaşa yaşam.

—Fels. Sartre'a göre, varolma dışında bir kimliği olmayan, hareketsiz toplumsal nesne, örgütlenmemiş grup. (Bu niteliğiyle, kolektif, kendi bilincinde olan ve bir tasarı çevresinde örgütlenmiş bulunan her türlü gruptan ayrılır; bu bakımdan, *kolektif, toplumsal sınıf*'ın karşıtı olarak nitelenebilir.)

—İkt. *Kolektif donanım,* kolektif gereksinimlerin karşılanmasına yarayan (örneğin yollar, hastaneler, okullar vb.) ve gerçekleştirilmesi, kamu yetkililerinin şu ya da bu biçimde müdahalesini ve mali yardımını gerektiren yatırımlar kategorisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Koregr. *Kolektif sahneleme,* çağdaş balede, yorumcuları, bale yöneticisinin direktiflerine uymaya zorlayan ve tüm rolleri eşitleştiren disiplin ilkesi. (Bu ilkenin etkisi, yıldız dansçı unvanının kaldırılmasına ve yorumcuların adlarının belirtilmemesine değin uzanabilir.)

—Olasıl. Sonsuz biçimde yinelendiği düşünülen denemeler dizisi.

—Psik. ve Topbil. *Kolektif psikoz,* bir nesne ya da belirli bir durum karşısında duyulan ve haberleşme yoluyla (kulaktan kulağa ya da kitle iletişim araçlarıyla) bütün bir topluluğa yayılan korku duygusu.

—Ruhbil. *Kolektif test,* aynı anda birçok kişiye birden uygulanabilen test.

—Tic. huk. *Kolektif ortaklık,* ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla gerçek kişiler arasında kurulan ve ortaklardan hiçbirinin sorumluluğu sınırlanmamış olan ticari ortaklık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. İkt. *Kolektif donanım.* Tüketimin gelişmesi ve yaşam düzeyinin yükselmesi, ancak kolektif hizmetlere gittikçe daha fazla başvurularak sağlanabilir. Örneğin, otomobilin en iyi koşullar içinde kullanılması gereği, devleti yol ve otoyol donanımını artırmaya yöneltir. Bu durumda, kolektif donanım, bir kolektif kuruluş tarafından yapılan ya da onun mülkiyeti altında bulunan, doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak onun tarafından yönetilen ve bir hizmetin aynı zamanda ve aynı yerde birçok kullanıcı tarafından tüketilmesini olanaklı kılan bir yatırım sayılmalıdır. Böylece kolektif donanım kavramı, kolektif mülk ya da kamu malı kavramı ile birleşir. Bununla birlikte, kolektif donanımın üretim işleri, özel yatırımlarda olduğu gibi, iktisadi hesap kurallarınca yönlendirilebilir ve yönlendirilmelidir; ancak, bu tür yatırımların maliyet ve yararları, topluluk çıkarları göz önünde tutularak saptanmaya çalışılır: bir hastane, bir üniversite, bir müze yapımı, belki sağlam bir iktisadi hesap gerektirir, ama bu hesabın kolektif donanıma özgü bazı sonuçlarının (özellikle, bunların yaşamın niteliğinde ortaya çıkardıkları iyileşmeyi değerlendirme güçlüğü) göz önünde bulundurulması gerekir.

—Tic. huk. Kolektif ortaklık, ancak bir ticari işletme açmak amacıyla kurulabilir. Ticari işletme sayılmayacak kadar küçük girişimler için, örneğin bir esnaf işletmesi için kolektif ortaklık kurulamaz. Kolektif ortaklık, en az iki gerçek kişi arasında kurulabilir. Tüzel kişiler kolektif ortaklığa katılamazlar. Kolektif ortaklığın bir ticaret unvanı vardır. Ticaret unvanı, ortaklardan en az birinin adı ve soyadıyla ortaklığın kolektif olduğunu belirten bir deyimden oluşur. Ortakların, ortaklık alacaklılarına karşı sorumluluğu sınırsızdır; yani ortaklığa koydukları sermaye ile sınırlı değildir. Ancak ortakların sorumluluğu ikinci derecededir. Kolektif ortaklıktan alacağı olan kişi, önce ortaklığa başvurmak zorundadır. Ortaklığın mal varlığı, alacağı karşılamadığı zaman ortağın kişisel mallarına başvurulabilir. Tüm ticaret ortaklıkları gibi kolektif ortaklığın da tüzel kişiliği vardır. Kolektif ortaklık sözleşmesi yazılı olarak yapılır. Ortakların imzalarının noterlikçe onanması, ortaklığın ticaret siciline tescili için gereklidir. Kolektif ortaklık ticaret siciline tescil (kayıt) ile tüzel kişilik kazanır. Kolektif ortaklık sözleşmesinde bulunması zorunlu kayıtlar şunlardır: 1. ortakların ad ve soyadlarıyla ikametgâhları ve tabiiyetleri; 2. ortaklığın kolektif olduğu; 3. ortaklığın ticaret unvanı ve merkezi; 4. ortaklığın konusu; 5. her ortağın koyduğu sermayenin türü ve miktarı; 6. ortaklığı temsile yetkili kişilerin ad ve soyadları. Kolektif ortaklığın kurucuları, ortaklık sözleşmesinin noterlikçe onanmış örneğini; onama tarihinden başlayarak on beş gün içinde ortaklık merkezinin bulunduğu yerdeki ticaret siciline vermek ve ortaklığın tescilini istemek zorundadırlar. Kolektif ortaklık sözleşmesinin ortaklar arasında geçerli olması, sözleşmenin imzalanmasıyla başlar. Bunun için ticaret siciline tescil (kayıt) edilmesine gerek yoktur. Tescil, ortaklığın dış ilişkilere girebilmesi, ortaklar dışındaki kişilerle ilişki kurulabilmesi için gereklidir. Ortaklık, tescil ile tüzel kişilik kazandığı için ancak tescilden sonra ortaklardan ayrı bir kişiliğe sahip olur ve ancak bundan sonra ortakların dışındaki kişilerle ilişkiye girebilir. Kolektif ortaklıkta ortakların kendi aralarındaki ilişkileri ilke olarak sözleşmeyle düzenlenir. Ortaklar, ortaklığa sermaye koymakla yükümlüdürler. Her ortağın koyacağı sermaye, sözleşmede gösterilir. Sermaye borcunu gerektiği gibi yerine getirmeyen ortak, bu yüzden doğacak zararı ödemek zorundadır. Ortaklar kâr ve zararın bölüşülme ilkelerini istedikleri gibi belirleyebilirler. Kural olarak, kolektif ortaklar ortaklıktaki çalışmalarına karşı bir ücret isteyemezler. Ancak sözleşmeyle bunun aksi kararlaştırılabilir. Bu ücretin ortaklığın kârı ile hiçbir ilgisi yoktur. Ortaklık zararda da olsa kararlaştırılan ücretin ödenmesi gerekir. Ortaklığın yönetimi ortaklara aittir. Ortaklardan her biri bu yetkiyi kullanabilir. Ancak ortaklık sözleşmesiyle ya da ortakların çoğunluğunun oyuyla bu yetki ortaklardan birine, birkaçına ya da tümüne verilebilir. Yönetim yetkisi ortak olmayan bir müdüre de bırakılabilir. Ortaklığın yönetim işlerinin sınırı, ortaklığın konusuyla belirlenir. Ortaklığı yönetenler, ortaklığın amaç ve konusuna giren her türlü işlemi yapmaya yetkilidirler. Ancak bağış yapmak ve (ortaklığın konusuna girmiyorsa) taşınmaz malları satmak, satın almak ve güvence olarak göstermek gibi olağanüstü olarak nitelenen işlemler için ortakların oybirliği gerekir. Yönetici olsun olmasın her ortağın ortaklık işlerini denetleme yetkisi vardır. Bu yetki sözleşmeyle sınırlandırılamaz. Her ortak, kolektif ortaklık tarafından işletilen ticari işletmenin bilançosunun yapılmasını ve buna göre kendisine düşen kâr payının ödenmesini isteyebilir. Bir ortak, ortaklık tarafından yapılan bir ticari işlemi, öteki ortakların izni

olmaksızın kendi ya da başkası hesabına yapamaz; aynı tür ticari işlerle uğraşan başka bir ortaklığa sınırsız sorumlu ortak olarak giremez (Türk tic. k. md. 172). Rekabet yasağı, ortaklığın yaptığı işlerle sınırlıdır. Ortaklık, sözleşmede yazılı konuların tümüyle uğraşmıyorsa rekabet yasağı yalnız fiilen yapılan işler için geçerlidir. Rekabet yasağına aykırı davranan ortağa karşı yasada öngörülen yaptırımlar şunlardır: 1. ortaklık, bu yüzden doğan zararın giderilmesini isteyebilir; 2. ortağın kendi adına yaptığı işler ortaklık adına yapılmış sayılabilir; 3. ortaklık, ortağın üçüncü kişiler hesabına yaptığı işlerden doğan yararların kendisine bırakılmasını isteyebilir. Ortaklık bu yollardan birini seçmekte serbesttir. Ancak bu hakkın kullanılması, bir işlemin yapıldığının ya da ortağın başka bir ortaklığa girdiğinin öğrenildiği tarihten başlayarak üç ay sonra ve her halde işlemin yapıldığı tarihten başlayarak bir yıl sonra zamanaşımına uğrar (Türk tic. k. md. 173). Rekabet yasağına aykırı davranılması halinde, öteki ortaklar ortaklığın feshini ya da yasağa karşı gelen ortağın ortaklıktan çıkarılmasını da isteyebilirler.

Kolektif ortaklığın sona erme nedenleri iki gruptur: fesih (dağıtma) ve infisah (dağılma). Fesih, ortaklığa iradi olarak son vermektir. Bu da ya ortakların ya da onların kişisel alacaklarının isteğiyle ya da mahkeme kararıyla gerçekleşir. İnfisah ise, iradi olmayan sona ermedir. İnfisah nedenleri şunlardır: 1. ortaklığın amacının olanaksız hale gelmesi (Borçlar k. md. 535); 2. ortaklığın iflası; 3. sermayenin tümünün ya da üçte ikisinin kaybı; 4. ortaklığın başka bir ortaklıkla birleşmesi; 5. ortaklardan birinin ölümü, iflası ya da kısıtlanması; 6. Tescil ve ilan 157'nci maddede gösterilen müddet içinde ya da sonra yapılmamışsa, aradan ne kadar müddet geçmiş olursa olsun, ortaklardan herhangi birinin talebi üzerine ve noter marifetiyle diğer ortaklara münasip bir mehli havi ihtarname gönderilmiş olmak şartiyle mahkemece feshe karar verilmiş olması (Türk tic. k. md. 185); 7. sözleşmede öngörülen sürenin dolması. Kolektif ortaklağın sona ermesi üzerine durumun tescil (kayıt) ve ilan edilmesi gerekir. Bu yapılmazsa, ortakların üçüncü kişilere karşı sorumluluğu sürer.

KOLEKTİFLEŞTİRME a. Üretim ve değişim araçları üzerinde kolektif bir mülkiyet kurmak için, elkoyma ya da ulusallaştırma yoluyla yürütülen işlem. (Bütün sosyalist devletler, iktisadi politikalarının başlıca aracı olarak kolektifleştirmeye başvurmuşlardır. Eski SSCB'deki sovhoz ve kolhozlar, Çin'deki komünler buna örnek olarak gösterilebilir.)

KOLEKTİFLEŞTİRMEK g. f. Üretim ve değişim araçlarını elkoyma ya da ulusallaştırma yoluyla toplumun hizmetine vermek.

KOLEKTİVİST sıf. (fr *collectiviste*). Kolektivizme ilişkin olan.

◆ sıf. ve a. Kolektivizm yanlısı kimse için kullanılır.

KOLEKTİVİZM a. (fr. *collectivisme*). Üretim araçları üzerinde, bölgesel, ulusal ya da evrensel çapta ortak mülkiyete dayanan iktisadi sistem. (Eşanl. ORTAKLAŞACILIK.)

—ANSİKL. Kolektivizm, önce, üretim derneklerinin toplumsal sorunu çözme konusundaki etkisizliğinin bilincine varan sosyalistler tarafından savunuldu. Sosyalistlere göre, üretim ve değişim araçlarının kolektifleştirilmesi, -kapitalist artıdeğeri ortadan kaldıracağından- her emekçiye emeğinin ürününü tam olarak elde etme olanağını sağlayacaktır. Kolektivist rejimde her türlü bölüşümün çıkış noktası emek olduğundan, özel kişilerin yararlanabilecekleri tüketim mallarının bölüşümü emekçiler arasında bunların harcadıkları emeğin miktarına ve niteliğine göre yapılacaktır.

KOLEKTOMİ a. (fr. *colectomie*). Cerr. Kalınbağırsağın kısmen ya da tamamen kesilip çıkartılması.

KOLEKTÖR a. (fr. *collecteur*). Elektron. TOPLAÇ'ın eşanlamlısı.

—Elektrotekn. Bir doğru akım makinesinde, birbirlerinden yalıtlanmış, ama bir sargının bölümlerine bağlı olan ve üzerlerine fırçaların sürtündüğü iletken lamalar bütünü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Gün. enerj. *Güneş kolektörü*, GÜNEŞ* TOPLAYICISI'nın eşanlamlısı.

—Su işler., Sıh. tes. ve Isıbil. Su, buhar isalelerinde, kanallarda akaçlama şebekelerinde vb. ikincil borulara ait dallanmaların bağlandığı ana boru. (Eşanl. TOPLAYICI.) || *Ana kolektör*, bir yapının çeşitli iniş borularını toplayarak ana kanalizasyon borusuna bağlayan yatay akışlı boru. || *Aygıt kolektörü*, pis suları toplayan ve çeşitli sıhhi tesisat cihazlarını iniş borularına bağlayan yatay akışlı (zayıf eğimli) boru. || *Buhar kolektörü*, kızdırıcı boruların iki ucuna bağlanan, kazan içindeki alma borusuyla doymuş buharla beslenen ve ardından da silindirleri kızgın buharla besleyen çift işlevli kolektör.

—ANSİKL. Elektrotekn. Kolektör, ya sert bakırdan ya gümüşlü bakırdan ya da kromlu bakırdan (elektrikli cer motorları) yapılmış belli sayıda birtakım lamalardan oluşur. Bu lamalar bir yandan kendi aralarında, bir yandan da indüvi milinden yalıtılmış ve silindirsel bir blok oluşturacak biçimde birbirlerine sıkıştırılmıştır. Kolektörün yapımı büyük bir dikkat ister. Lamalar indüvi sargısından eşit uzaklıkta noktalara lehimlenmiştir. İndüvi sargısı da, eşit sayıda sarımları içeren ve *bölüm* diye adlandırılan parçalara ayrılmış ve her lama bir bölümün sonu ile bir sonraki bölümün başlangıcı arasında bağlantıyı sağlayan tele lehimlenmiştir. Sürtücüler, -ki bunlar eskiden gerçek birer süpürge biçimindeydi (demet halinde pirinç teller)- günümüzde elektrografit bloklar halinde yapılır. Kolektör 1869'a doğru birbirlerinden habersiz olarak italyan Paccinotti ve belçikalı Gramme tarafından icat edildi. Kolektörün işlevi, dinamolarda, indüklenmiş almaşık akımı doğrultarak doğru akıma dönüştürmektir. Çoğu durumlarda, doğru akım makinelerinin en zayıf parçasıdır.

KOLELİTİYAZ a. (fr. *cholélithiase*'dan). Safrakesesinde taş bulunması.

KOLEMANİT a. (fr. *colémanite*, amerikalı sanayici W. *Coleman*'ın adından). Miner. Hidratlı doğal kalsiyum borat. (Eşanl. COLEMANİT.)

—ANSİKL. Türkiye'de Emet, Bigadıç, Kestelek, Küçükler vb. yörelerinde bulunan kolemanit önce borik asit üretiminde kullanıldı. 1968'de kurulan ETİBANK'a ait Bandırma boraks ve asit fabrikalarında yılda 35 000 ton borik asit üretilmektedir. Cevher olarak üretiminde büyük payı elinde tutan ETİBANK, 1992'de 380 000 ton kolemanit çıkarmış, bunun 90 000 tonunu iç tüketimde, 300 000 tonunu dışsatımda kullanmıştır.

KOLEMİ a. (fr. *cholémie*). **1.** Kan serumunda safra bileşenlerinin bulunması. (Bu anlamda bilirübinemi, kolesterolemi ve kolalemiden oluşur.) **—2.** BİLİRÜBİNEMİ'nin eski eşanlamlısı. **—3.** *Ailevi kolemi*, başat kalıtım yasalarına göre soydan geçen, hiperbilirübinemiyle belirginleşen ve arada bir alevlenmekle birlikte süreğen hafif sarılık yapan, sonucu tehlikesiz bir hastalık. (Eşanl. GİLBERT HASTALIĞI.)

KOLEOPTİL a. (fr. *coléoptile;* yun. *koleos*, kın, kılıf, ve *ptilon*, tüy, kanat'tan). Bot. Buğdaygillerde, özellikle filiz taslağını saran zarsı ya da etli kılıf. (Yulaf koleoptilinin hormonları özellikle incelenmiştir.)

KOLEORİZ a. (fr. *coléorhize;* yun. *koleos*, kın, kılıf, ve *rhidza*, kök'ten). Kimi tohumlu bitkilerde (buğdaygiller) başlangıçta kök taslaklarını sıkıca saran bir çeşit kın.

KOLEPERİTON a. (fr. *cholépéritoine*'dan). Safra yollarının yırtılması sonucunda karınzarının (periton) içine safra yayılması. (Eşanl. SAFRALI KARINZARI İLTİHABI.)

KOLEPOYEZ a. (fr. *cholépoïèse*'den). Karaciğerin safra yapmasıyla sonuçlanan histofizyolojik süreçlerin tümü.

KOLERA a. (lat. *cholera;* yun. *kholera*'dan). Kolera vibriyonundan ileri gelen bulaşıcı ve salgın hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Vet. *Kuş kolerası* ya da *tavuk kolerası*, *pasteurella* cinsinden bir bakterinin neden olduğu, pastörelloz grubundan bulaşıcı salgın hastalık. (Çok zaman süratle gelişen bir septisemiye neden olursa da daha yavaş ilerleyen değişik yerleşimler de gösterebilir [apseler, ibik, kulak, sakal ödemleri]. Koleraya özellikle evcil tavuklar ve perdeayaklılar yakalanır. Güvercinler ve ötücükuşlar ender tutulur. Korunma aşıya dayanır, en iyi sonuç özaşılarla alınır.)

—ANSİKL. Kolera, Hindistan'da endemik olarak bulunan bulaşıcı bir hastalıktır. Uzun süre bu bölgede sınırlı kaldıktan sonra, 1827 ile 1975 arasında tüm dünyaya yayılan yedi büyük salgına (pandemi) yol açmıştır. El Tor vibriyonuna bağlı olan son büyük salgın Celebes'ten çıkmış ve 1965'te Basra körfezine, 1970'te Afrika'ya, daha sonra da Avrupa'ya (Zaragosza 1971; Napoli 1973; Portekiz 1974-75) yayılmıştır.

Kolera vibriyonlarının taşıyıcısı insandır: mikrobu dışkı ve kusmuklarla yayan hasta, ceset, sağlıklı taşıyıcı. Bu durum hastalığın doğrudan doğruya hastadan bulaşmasının sıklığını açıklar. Daha önce düşünüldüğünün aksine, suyla bulaşma o denli önem taşımamaktadır: kurak, hatta çöllerle kaplı ülkelerde de salgın görülmesi bunun kanıtıdır.

Kolera insanda genellikle şiddetli kusmalarla birlikte karın ağrılarıyla, vücut sıcaklığının 36°C'a, hatta daha aşağı düşmesiyle ve en önemlisi yoğun bir ishalle başlar: beyazımsı kümeler (pirinci andıran dışkı) içeren ve günde 15-20'yi bulan ve bol kolera vibriyonu taşıyan dışkılar.

Tedavi edilmezse, su kaybı belirtileri ortaya çıkar: tansiyon düşmesi, hızlı ve zayıf nabız, aşırı susama duygusu, kırışık deri, çökük gözler. Olguların yaklaşık % 60'ı ölümle sonuçlanır. Tedavi uygulanınca ölüm oranı önemli ölçüde azalır ve % 1'i aşmaz. Tedavi, olabilirse damar yoluyla hızla bol miktarda su ve tetrasiklin, kloramfenikol ya da endemik ülkelerde olduğu gibi kas içi tek şırıngayla sülfamit vermektir.

Aşılama (on gün arayla iki aşı ve her altı ayda bir rapel) kütle tedavisinde yararlı olarak salgınların durdurulmasını sağlayabilir. Buna karşılık, etki süresinin kısalığı ve özellikle etkisinin belirsizliği (en çok % 60'ında etkili) nedeniyle bireysel açıdan iyi bir korunma sağlayamaz. Bundan dolayı hastalığın yerleşik olduğu ülkelere gidenler için ilaçla korunma zorunludur: ayrıca yalnız kaynamış su içilmesi ve pişmiş besinlerin yenmesi gerekir. Koleradan uzun vadeli korunma ancak toplumların sağlık açısından eğitilmesiyle, kent ve çevresindeki yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle sağlanabilir.

Kolera madalyası, Abdülaziz döneminde (1861-1876) bastırılan madalya (1865); İstanbul, Suriye ve Irak'ta ortaya çıkan kolera salgınıyla savaşta yararlıkları görülenlere verilmek üzere çıkarılmıştı. Ön yüzünde üsluplaştırılmış güneş motifi içinde sultanın adı, altında bir çelenk içinde yazı, arka yüzündeyse bir çınar ağacı motifi yer alıyordu.

KOLERALI sıf. ve a. Koleraya tutulmuş kimse için kullanılır.

KOLERETİK a. (fr. *cholérétique*). Safranın aşırı salgılanmasına neden olan maddeye denir. (En çok kullanılanlar: sodyum

dehidrokolat, boldo, biberiye ve enginardır.)

◆ a. Koleretik madde.

KOLEREZ a. (fr. *cholérèse*). **1.** Karaciğer safrasının önce safra yollarına, sonra onikiparmak bağırsağına akması. (Kolagog maddeler safra salgısını [koleretikler] ve akımını [kolesistokinetikler] artırır.) **—2.** Belirli bir sürede salgılanan safra miktarı.

KOLESİSTALJİ a. (fr. *cholécystalgie*). Safra kesesinde duyulan ağrı.

KOLESİSTATONİ a. (fr. *cholécystatonie*). Safra kesesi atonisi. Kesenin genişlemesine yol açar ve bazen karaciğerde aralıklı olarak sancı yapar.

KOLESİSTEKTAZİ a. (fr. *cholécystectasie*). Safra kesesinin genişlemesi.

KOLESİSTEKTOMİ a. (fr. *cholécystectomie*). Safra kesesinin ameliyatla çıkarılması. (Ameliyat safra kesesinin çeşitli hastalıklarını tedavi etmek, özellikle safra taşlarını çıkarmak için uygulanır.)

KOLESİSTİT a. (fr. *cholécystite*). Safra kesesi iltihabı.

—ANSİKL. Kolesistit çoğunlukla taşlardan ileri gelir (safra taşı). *Akut kolesistit* ateş ve kusmanın yanı sıra sağ geğrekte ağrılarla ortaya çıkar. *Süreğen kolesistit* ise değişik belirtiler gösterir (sağ kaburga altında içten içe bir ağrı, çeşitli sindirim bozuklukları). Acil olarak ameliyat edilmesi sadece delinip safralı bir peritonite neden olduğu zaman zorunludur. Öteki durumlarda, en iyi koşullar altında yapılacak olan kolesistektomiye hazırlık olmak üzere kısa süreli tıbbi tedavi uygulanır (antibiyotikler ve antispazmodikler).

KOLESİSTODUODENOSTOMİ a. (fr. *cholécystoduodénostomie*'den). Safra kesesini onikiparmak bağırsağına ağızlandırma ameliyatı.

KOLESİSTOGASTROSTOMİ a. (fr. *cholécystogastrostomie*). Safra kesesini mideye ağızlandırma ameliyatı.

KOLESİSTOGRAFİ a. (fr. *cholécystographie*). *Ağız yoluyla kolesistografi*, ağız yoluyla kontrast bir madde verildikten sonra safra kesesinin görünüşünü incelemek amacıyla yapılan radyografi. (Yağlı bir yemeğin [ya da Boyden yemeği] yenmesiyle safra kesesi boşalırken safra kanalı ile koledok kanalı da filmde görülür.)

KOLESİSTOKİNETİK sıf. (*cholécystokinétique*). Safra kesesinin kasılmasına neden olan maddeye denir.

KOLESİSTOKİNİN a. (fr. *cholécystokinine*). Asitlerin ya da yağların geçişiyle etkilenme sonucu onikiparmak bağırsağı mukozasınca salgılanan ve suyuksal yoldan safra kesesinin kasılmasını sağlayan hormon.

—ANSİKL. Kolesistokinin, damara şırınga edildikten otuz saniye sonra safra kesesinin kasılmasını ve Oddi büzgenkasının gevşemesini sağlar. Safra yollarının röntgenle muayenesi sırasında kullanılmasının nedeni budur. Kolesistokinin bundan başka incebağırsağın hareketlerini artırır, besinlerin geçmesini hızlandırır; içorganlardaki kan akımını ve pankreasın enzim salgılamasını artırır.

KOLESİSTOPATİ a. (fr. *cholécystopathie*). Safra kesesi hastalıklarının genel adı.

KOLESİSTOSİNETİK sıf. (fr. *cholécystocinétique*). Safra kesesindeki safranın atılmasını kolaylaştıran maddelere denir.

KOLESİSTOSTOMİ a. (fr. *cholécystostomie*). Safra kesesini deriye ağızlama ameliyatı. (Safrayı ya da safra yollarındaki bir enfeksiyonu dışa akıtmak amacıyla yapılır.)

KOLESİSTOTOMİ a. (fr. *cholécystotomie*). Genellikle içindeki taşları çıkarmak amacıyla safra kesesini açma. (Kural olarak kolesistotomi, kolesistektominin birinci aşamasıdır.)

KOLESTAN a. (fr. *cholestane*). Org. kim. Formülü $C_{27}H_{48}$ olan dört halkalı doymuş hidrokarbon; iskeletine önemli pek çok steroitte, özellikle kolesterolde rastlanır; adını da kolesterolden alır.

KOLESTEATOM a. (fr. *cholestéatome*). K.b.b. Ortakulakta bir iltihap ya da süreğen mastoidit sekeli olarak kalan yalancı ur.

—Nörol. Epiblastik öğelerin, genellikle embriyonsal gelişim sırasında, normal olarak bulunmadıkları yerlerde birikmeleri sonucunda ortaya çıkan, dokusal açıdan tehlikesiz kistik ur. (En sık bulundukları yerler köprü-beyincik açısı, türk eyeri bölgesi ve bel-sağrı bölgesidir.)

—ANSİKL. K.b.b. Lezyon safra içermediğine, her zaman kolesterol birikintisi taşımadığına ve sahici bir ur olmadığına göre, "kolesteatom" terimi tartışma götürür. Kolesteatom, malpighi tabakasından incecik epitelyum parçacıkları ve boynuzsu tabaka pulcukları içeren bir birikintidir. Genellikle yabancı cisimlere karşı direnç tepkisi uyandırır, fakat her zaman değil; ayrıca içinde lipofajlar ve kolesterol kristalleri bulunur. Çıplak gözle bakıldığında sanki beyazımsı taneciklerden ya da inci taneciklerinden yapılmış gibi görünür, bunlar ortakulak duvarlarına ya da mastoit hücrelerine yapışık durur. Kolesteatomun çıkarılması her zaman kolay değildir ve nüksetmesi de oldukça sıktır.

KOLESTERİK sıf. (fr. *cholestérique*). Fiz. *Kolesterik hal*, nematik halin değişik bir biçimi; kolesterol esterleri gibi optik yönden etkin moleküllerle elde edilen bu biçim, ışığı kırınıma uğratan ve ilginç renkler veren helis şeklinde bir üstyapıyla ayırt edilir. (Bu üstyapı, eşaralıklı paralel düzlemlerin üst üste yığılmasından kaynaklanır; bu düzlemlerin her birinde, moleküller birbirlerine paralel olarak yönlenirler; bu ortak yönlenme bir düzlemden öbürüne değişmez bir açıyla döner. Helis dolayısıyla renk genellikle sıcaklığa çok duyarlıdır; bundan da, çeşitli uygulamalarda kızılaltı ışımaların algılanması, sıcaklıkölçüm vb. yararlanılır.)

C.N.R.S. -Laboratoire d'Orsay

optik mikroskopta çapraz yerleştirilmiş bir çözümleyici ile polarizör arasında **kolesterik** kristallerin gözlemlenmesi sırasında elde edilen "parmak izi" biçimindeki şekiller

KOLESTERİMETRE a. (fr. *cholestérimètre*'den). Kolesterol miktarını saptayabilen küçük aygıt.

KOLESTERİN a. (ing. *cholesterin*). Biyokim. KOLESTEROL'ün eşanlamlısı.

KOLESTEROL, -lü a. (fr. *cholestérol*'den). Hemen hemen salt hayvansal kökenli sterol; yün yağında, safrada ve kanda bulunur ve hayvansal yağlı maddelerin sabunlaşmayan kısmının en önemli bileşenlerinden biridir. (Kolesterol $C_{27}H_{46}O$ formüllü, dört halkalı doymamış bir alkoldür ve birçok vitamin ve hormonun kısmi bireşim hammaddesidir.) [Eşanl. KOLESTERİN.]

—ANSİKL. Kolesterol 1769'a doğru Poulletier de la Salle tarafından safradan elde edildi. Pul pul billurlaşan, suda çok az çözünen, 148,5 °C'ta eriyen beyaz katı bir maddedir. Bütün hayvansal yağlarda bulunur. 1859'da Berthelot tarafından incelenmeye başlanan kolesterolün ve kolik asidin yapısı nihayet 1932'de, Diels, Pregl, Windaus Wieland'ın ve daha sonra Bernal ve Rosenheim'ın yoğun çalışmalarıyla ortaya çıkarıldı. Biyojenezi ise Robinson, Woodward, Ruzicka, Lynen, Cornforth ve Popjak tarafından incelendi.

Bir sterol olan kolesterol hayvansal organizmalarda iki kaynaktan türer: yenen besinler ve daha önemlisi, bazı organlarda (karaciğer, bağırsak ve böbreküstü bezleri) asetil-koenzim A'dan yararlanılarak bireştirme. Kolesterol alfalipoprotein (HDL ya da High Density Lipoproteins) ve betalipoprotein (LDL ya da Low Density Lipoproteins) biçiminde taşınır; yani kolesterolün üretici organlar ile tüketici dokular arasında gidiş gelişi sözkonusudur. Üretici organlar, kolesterolün safra asitleri ve yansız steroller biçiminde atıldığı ve katabolizmaya uğradığı yerlerdir.

24 saatte taşınan kolesterol miktarı birkaç gram dolayındadır; bunun üçte ikisi yağ asidi esterleri biçiminde bulunur. Günlük kolesterol kayıplarının dörtte üçü karaciğer ve bağırsakta bireşimle sağlanır, geriye kalan dörtte biri besinlerden gelir; kısa vadede beslenme rejiminin kandaki kolesterol oranı üzerindeki etkisinin zayıf oluşu bununla açıklanabilir.

Yetişkinlerde kandaki normal kolesterol miktarı litrede 1,50 g ile 2,50 g arasında değişir, yani 3,87 ila 6,45 mmol'dür. Bununla birlikte kolesterol yaşla artar (60 yaşına kadar) ve her on yılda 10 cg'lık bir artış normal kabul edilebilir.

Yumurtalığın etkinlik döneminde kolesterol kadınlarda en düşük düzeye iner. Bununla beraber besinlerden gelen kolesterol miktarına pek bağlı olmayan kolesterol oranı, hayvansal yağları az tüketen insan topluluklarında daha düşüktür.

24 saati aşan açlık, kötü beslenme ve aşırı zayıflama durumlarında kolesterolde önemli düşme görülür. Heyecan verici stresler, keder, tütün alışkanlığı bu oranı artırma eğilimindedir. Trioiyodotironin, tiroksin safrada kolesterol ve safra asitlerinin atılmasını artırır. Tiroit bezi yetmezliği çoğunlukla yüksek kolesterol oranını beraberinde getirir. Doğum kontrolünde ya da bazı menopoz rahatsızlıklarında kullanılan sentetik östrojenler (etinilöstradiol) kolesterol yükselmesine (hiperkolesterolemi) yol açar. (Bu bakımdan ağızdan alınan doğum kontrol haplarının kullanımından önce kanda kolesterol ve lipit miktarlarının belirlenmesinde yarar vardır.)

Hiperkolesterolemi aterom hastalığının risk faktörlerinden biridir. LDL-kolesterolün HDL-kolesterole göre artışı (ya da HDL -kolesterolün toplam kolesterole göre azalması) istatistik olarak en önemli aterom etkenidir.

Trigliseritlerin tersine, kolesterolün enerjetik değeri yoktur, ama hücresel yapılar üzerinde etkisi vardır. Aldosteron, kortizol, testosteron, östrojenler, projesteron, kolekalsiferol (D3 vitamini) gibi steroit hormonların temelinde kolesterol bulunur.

Kolesterolce zengin hayvansal besinler
(100 g'da mg olarak oran)

beyin	2 000'den fazla
yumurta sarısı	1 500
yumurtanın tümü	550
böbrek	400
havyar	300'den fazla
karaciğer	300
dana timusu	250
tereyağı	250
istiridye	200
peynir	100
hayvan yağı	100

—Eczc. Kolesterolün organizmada hemolize ve toksinlere karşı etkili olduğu söylenir. Bu nedenle kansızlıkta, lenfatiklerde ve bağırsak iltihaplarında kullanılmıştır. Günümüzde yalnız dıştan kullanılmaktadır. Deri ilaçlarının sıvağlarına konursa, bu ilaçlara suyu ve sulu çözeltileri soğurma özelliği kazandırır.

—Elektroradyol. Sıcaklıkla bağıntılı olarak sıvı kolesterol kristallerinin renk değiştirmesinden tıpta yararlanılır. Bu yöntem termografinin özel bir türünü oluşturur. Bu yolla, deri altındaki iltihap olgularından (apseler, eklem iltihapları, kanserler, özellikle meme kanserleri) doğan sıcaklık değişiklikleri ölçülebilir. Aynı yolla deride sıcaklığın düşük olduğu bölgeler de saptanabilir.

KOLESTEROLEMİ a. (fr. *cholestérolémie*). Kandaki kolesterol miktarı. (Kolesterolemi fizyolojik olarak gebelikte, patolojik olarak hiperlipemi, hiperkolesterolemi,

ksantomatoz, diyabet ve yağsı nefroz ve nefritlerde artar.)

KOLESTEROLESTERAZ a. (fr. *cholestérol-estérase*). Biyokim. Kolesterol esterlerinin kolesterol ve bir yağ asidi molekülüne hidrolizlenmesini katalizleyen enzim. (Yalnız fosforilli biçimi etkindir. Enzimin A.T.P. tarafından fosforillenmesi, halkalı A.M.P.'ye bağımlı bir kinaz proteini tarafından katalizlenir.)

KOLESTEROLİTİK sıf. (fr. *cholestérolytique*). **1.** Kandaki kolesterol miktarını azaltan ilaçlara denir. **—2.** *Kolesterolitik güç*, kan serumunun kolesterolü in vivo ve in vitro globülinlere bağlayarak sulandırma özelliği. (Kolesterolitik güç azaldığı ya da negatif olduğu zaman kolesterol çöker ve in vivo organizmanın çeşitli dokularında [ksantom ya da aterom şeklinde] ve safra kesesinde taş şeklinde birikmeye başlar.)

◆ a. Kolesterolitik madde.

KOLETTİS (İoannis), yunan siyaset adamı (Yanya yakınında 1788-Atina 1847). Daha 1821 yılında türk egemenliğine karşı ayaklanan ilk Yunanlılar'dan biri. Epidauros kongresi'ne milletvekili seçildi, İçişleri bakanı oldu. Kapodhistrias'ın başkanlığa getirilmesine yardım etti, onun ölümünden sonra geçici hükümete girdi (1831) ve kral Otto döneminde birkaç kez bakanlık yaptı.

KOLEYAA (EL-), esk. **Koléa,** Cezayir'de (El Buleyde vilayeti) kent, Mitica ovasının yanı başında yükselen Sahil tepelerinde; 33 100 nüf. Tarım merkezi.

KOLGRUT a. (ing. *col* [*loidal*], kolloidal, ve *grout*, çimento şerbeti). Çok iyi bir biçimde karılmış çimento ve suya kum eklenerek elde edilen karışım.
—ANSİKL. Kolgrut iki aygıt içinde üretilir. Birinci aygıtta çimento ve su iyice karılır; elde edilen emülsiyon öteki aygıta aktarılır ve burada ince kumla harman edilir. Kolgrut beton pompasıyla 1 km uzaklığa kadar kolayca taşınabilir. En çok kullanıldığı alanlardan biri galeri kaplamalarıdır. (→ KOLKRET.)

KOLGUYEV adası, Arktika'nın, Rusya'ya bağlı Nenetz Özerk bölgesi'ne ait ada, Barents denizi'nde, Kanin yarımadasının K.-D.'-sunda. Çok düz bir toprak parçasıdır.

KOLHAPUR, Hindistan'da (Maharaştra) kent, Goa'nın K.'inde; 405 118 nüf. (1991). Ticaret merkezi ve tarım pazarı. Tekstil. Şeker fabrikası. Makine ve elektrikli gereçler (motorlar ve pompalar) sanayisi. Sinema sanayisi.

KOLHATKAR (Sripad Krişna), marathi diliyle yazan hintli yazar (Nağpur 1871-1934). Öyküler, oyunlar ve lirik tiyatro geleneğini sürdürmekle birlikte yenilikçi görüşlerini ortaya koyan hiciv komedileri yazdı.

KOLHOZ a. (kolektif ekonomi anlamına gelen rusça *kol* [*lektivnoye*] *hoz* [*yaystvo*] sözcüklerinin kısaltması). Eski SSCB'deki üretim araçlarının kolektif mülkiyetine dayanan tarım işletmesi.
—ANSİKL. Daha 1918-1920 yıllarında ortaya çıkan ilk kolektif işletmeler, 1929'a kadar çok ağır gelişti. 1930'dan sonra, köylü işletmelerinin elinde bulunan toprakların ve üretim araçlarının kolektifleştirilmesi, kolhozu tarımsal emeğin başlıca kolektif örgütlenme biçimine dönüştürdü. Kolhozun parasız ve süresiz olarak kullanma hakkına sahip olduğu devlet malı toprak dışında, diğer bütün üretim araçları kooperatif işletmesi üyelerinin ortak malıydı. Kolhozlar için kabul edilen ikinci bir örnek statüde (1969) kolhozların işleyişinde meydana gelen ve bunları sovhozlara yaklaştıran bazı değişiklikler göz önünde tutuldu. Merkezi planlamaya bağlı olan kolektif işletmeler, ekonomik yönetim makamlarınca yönetilir ve denetlenirdi (üretim hedeflerinin saptanması, üretim araçlarının sağlanması, teknik yardım, tarım ürünlerinin toplanması).

Kolhozcular genel kurulu (ya da delegeler kurulu), kolhoz üyelerinin kabul ya da ihracına karar verir, yönetim kurulunu ve başkanı seçer, üretim planlarını onaylardı. İktisadi ve mali işler, muhasebe özerkliğine ve kolhozculara maddi yarar sağlanmasına dayanıyordu. 1966'dan itibaren, kolhozcuların güvenceli bir asgari ücret almaları sağlanmıştı. Bu asgari ücrete, dönem sonunda üretimden alınan sonuçlara göre biraz daha kazanç eklenirdi. Bireysel toprak parçaları üzerinde ürettikleri ürünlerden de ek gelir elde eden kolhozcuların maddi durumları son yıllarda iyileşmişti. 1950'li yıllardan sonra girişilen yapısal yenileştirme girişimleri sonucunda kooperatif sektörünün önemi, devlet sektörü yararına biraz azalmış (kullanılan tarım alanının 1/3'ü, ekilen toprakların % 46'sı), kolhozların boyutları genişlemiştir (1940'ta 1 400 ha, 1990'da 6 800 ha). Sovhozlar kadar geniş alanları kaplamayan kolhozlarda emek üretkenliğinin düşüklüğüne karşın (tarımsal istihdamın % 55'i) üretim açısından en iyi sonuçların alındığı iddia edilmekteydi.

KOLHÖRSTER (Werner), alman gökbilimci ve fizikçi (Schwiebus 1887-Münih 1946). Kozmik ışınım üzerine çalışmalarıyla tanındı. Balonla 9 300 m yükseltiye çıkarken (1913), kozmik ışınların yeğinliğinin, yükseltiyle birlikte arttığını doğruladı; böylece Hess'in, bu ışınların gökteki kaynağına ilişkin varsayımını güçlendirdi.

KOLİ a. (ital. *colli*, boyundaki yükler). İçinde, taşınacak, gönderilecek çeşitli mallar bulunan paket, kutu: *Koli göndermek, koli almak.*
—Postc. *Kıymetli koli*, bir postaneden bir diğerine gönderilen ve içinde nakit parayla kıymetli kâğıtlar bulunan mühürlü çanta.

KOLİBASİL a. (fr. *colibacille*). Uçları küt çubuk biçiminde Gram negatif bakteri. (*Enterobacteriaceae* familyası.) [Eşanl. ESCHERİCHİA COLİ.]
—ANSİKL. Kolibasil çok yaygın bir bakteridir ve pek çok çeşidi vardır; çoğunlukla insan bağırsağında çürükçül olarak yaşar, ama bazı etkiler altında, kolibasiloz adı altında toplanan çeşitli hastalıkları yapabilecek duruma geçebilir.

KOLİBASİLOZ a. (fr. *colibacillose*'dan). Kolibasilin neden olduğu enfeksiyon.
—ANSİKL. Kolibasil hastalık yapacak duruma geçince çeşitli afetlere neden olur; bunların en sık görülenleri sindirim kanalında olanlardır (enteritler, enterokolitler). Bununla beraber, sindirim yolu ile başka organlara, örneğin safra yollarına geçip kolesistit, idrar ve cinsel organlara girip bir taraftan metrit ve salpenjit, öte yandan idrar torbası iltihabı (sistit) ve piyonefrit yapabilir.

İdrar yolları kolibasilozu, özellikle bu yollarda bir anormallik olduğunda, sık sık yineleme eğilimi gösterir. Süreğen hale geçmesi, bazen hızla böbrek yetersizliğine neden olması korkulacak bir gelişmedir. Tedavi, bakteriye karşı kimyasal ilaçlarla ve antibiyotiklerle savaşmayı öngörürse de elden geldiğince yineleme nedenleri de ortadan kaldırılmalıdır.
—Vet. Genç çiftlik hayvanlarında (buzağı, domuz yavrusu, kuzu) kolibasiloz, bakterinin tipine ve hayvanların bağışıklık durumuna göre başlıca üç şekilde belirir: kolibasil septisemisi, kolibasil bağırsak zehirlenmesi, kolibasil enteriti. Kolibasiloz genç hayvanlarda en başta gelen ölüm nedenidir. Tedavi dikkatle uygulanmalı, antibiyotik verilmeli, kaybolan su yeterince karşılanmalı, hayvan perhize konmalıdır. Aşı ile korunma tartışmalıdır. Buzağılara elden geldiğince erken ve yeterli miktarda ağız sütü içirilmelidir.

KOLİBRİ a. Sinekkuşlarının başka bir adı (sinekkuşugiller familyası); suymangalar gibi canlı renkli bazı küçük kuşların ortak adı (nektaremengiller familyası).
—ANSİKL. Kolibriler, sağanlarla (sağanımsılar takımı) akrabadır ve Alaska'dan Ateş Ülkesi'ne kadar bütün Amerika kıtasına yayılır. Kolibriler dünyanın en küçük ve en parlak renkli (nitekim birçok ülkede rengârenk oluşlarını vurgulayan adlarla anılırlar) kuşlardır. Çiçeközü toplamaya uyarlanmışlardır; bu amaçla havada aynı noktada durabilir, geri geri ve yana doğru uçabilirler. Çiçektozu ve çiçeközüyle beslenmelerinin yanı sıra havada uçarken yakaladıkları ya da çiçek taçyapraklarında buldukları böcekleri de yerler.

Ilıman bölgelerde yaşayan kolibriler göçmendir: böcek ve çiçek aramak için yer değiştirirler. Gagaları türe bağlı olarak çeşitli biçim ve boylarda olabilir. Eşey ayrılığı çok belirgindir: erkeklerin renkleri dişilerden çok daha canlı ve parlaktır; ayrıca erkeklerde sorguçlar, uzun kuyruklar bulunabilir. Kolibriler, ağaçlarda, ince, hafif yuvalar kurarak 1 ya da 2 yumurta bırakırlar. 300'den çok kolibri türü bilinir; bu türlerden yüksek dağlarda yaşayanları her gece kış uykusuna yatar gibi bir hareketsizlik devresine girerler.

KOLİBRİGİLLER a. Zool. SİNEKKUŞUGİLLER familyasının eşanlamlısı.

KOLİDİN a. (fr. *collidine*). Kim. Piridinin bir benzeşiği olan bazik işlevli, azotlu bileşik. (Kolidinlere, azotlu organik maddelerin ısılbozunumu sonunda oluşan ürünlerde [Dippel yağı] rastlanır. Bu bileşiklerin felç yapıcı, zehirli bir etkisi vardır.)

KOLİFORM sıf. (fr. *coliforme*). KOLİMORF'un eşanlamlısı.

◆ a. Koliform basil. (Koliformlar her zaman dışkıda bulunur. 100 ml'sinde en az bir dışkısal koliform bulunan su kullanılmaya elverişli değildir.)

KOLİK sıf. (fr. *cholique*). Org. kim. *Kolik asit*, formülü $C_{24}H_{40}O_5$ olan bir steroit asit; memelilerin safra salgılarının başlıca asit bileşenidir.
—ANSİKL. Org. kim. Kolik asit safrada amit biçiminde glisin (glikokolik asit) ya da torinle (torokolik asit) bileşmiş olarak bulunur. Özellikle Wieland'ın katkıları sonucu kimyasal yapısının aydınlatılması, klasik organik kimyanın en büyük başarılarından biridir. (→ KOLESTEROL.) Kolesterolün karaciğerde parçalanması sonunda oluşan kolik asit, safra salgılarında emülsiyonlaştırıcı bir etken rolü oynar; bu nedenle koleretik (safra salgılayıcı) olarak kullanılır.

KOLİK a. (fr. *colique*; lat. *colica* [*passio*], kalınbağırsak hastalığı'ndan). **1.** Genellikle, bağırsağı sıkıştırarak üst yanda genişlemesine, alt yanda iletimin hızlanmasına neden olan bir kasılmadan doğan kalınbağırsak ağrısı. (Bk. *ansikl.* böl. Patol.) **—2.** Genellikle içi boş bir organın kasılmasından ileri gelen her çeşit şiddetli karın ağrısına verilen ad.
—Patol. *Böbrek koliği*, idrar yollarının tıkanmasından ileri gelen şiddetli ağrı. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Dölyatağı koliği*, ya âdet zamanlarında ya da doğumdan sonra görülen ağrılı dölyatağı kasılmaları. ‖ *Karaciğer koliği*, çoğunlukla bir taşın yer değiştirmesiyle safra yollarının birdenbire tıkanmasından ileri gelen şiddetli ağrı. Safra kesesinin basit ama şiddetli bir kasılmasından da ileri gelebilir. (Bazen bir yemekten sonra başlayan ağrı hızla şiddet kazanır ve ara ara rahatlamaları şiddetli ağrı nöbetleri izler. Sağ geğrekte ezilme, burkulma duyusu verir, sırta ve sağ omza yayılır. Bazen de safralı kusmalar buna eşlik eder.) ‖ *Kurşun koliği*, en çok göbek etrafında duyulan çok şiddetli karın ağrısı, inatçı bir kabızlık ve kusmalarla kendini belli eden sendrom. Süreğen kurşun zehirlenmesinin gecikmiş bir belirtisidir. ‖ *Safra kesesi koliği*, safra kesesinin

kolibriler

Kolombiya ve Arjantin'de yaşayan *Colibri coruscans*) [erkek]

kırmızı yakalı kolibri (*Archilochus colubris*) [erkek]

şiddetli kasılmasından ileri gelen sağ geğrek ağrısı. (Karaciğer koliğinin bir türüdür.) [Eşanl. AĞRI.]

—ANSİKL. Patol. Kolik genellikle akut ya da hafif buruntulu bir ağrıdır; sürekli olmaz; bazen bu ağrıya sıkıntı, sararma, el ve ayak soğuması, kusma ve ishal eşlik eder. Zehirlenmelerde, bağırsak iltihaplarında ve büyük aptesi engelleyen hallerde her zaman rastlanır.

Koliklerin tedavisi için lapalara, sıcaklığa ve özellikle antispazmodiklere başvurulur.

•*Böbrek koliği.* Ağrı belde, lezyonun bulunduğu tarafta birdenbire başlar. Çok şiddetlidir ve gitgide sıklaşarak daha da çoğalan ağrılarla sürer, rahatlama aralıkları kısa sürelidir. Aşağıya doğru, cinsel organlara yayılması teşhis için çok kıymetli bir belirtidir. Böbrek koliği çok zaman bir yer değiştirme ve sallantı sonucu (örneğin trenle, otomobille, vb. seyahat) ortaya çıkar. Bazen kolikle birlikte işeme zorluğu ve idrar kanaması görülür. Koliğin süresi nedenine bağlıdır (çoğunlukla böbrek taşı). Bu neden özellikle röntgenle araştırılmalıdır. Krizin bitimi engelin ortadan kalktığına kesin bir kanıt değildir.

—Vet. Bütün hayvanlarda koliğe rastlanabilirse de atlarda özellikle daha sık görülür. Aniden başlayan kolik nöbetlerine çeşitli kaygı belirtileri eşlik eder. Hayvan yerinde duramaz, karnına tekme atmaya başlar. Sık sık yatar, kalkar. Kolik nöbetleri arada bir kesilir, hayvan rahatlar. Koliklerin tedavisi nedenine (fazla yem yemek, bağırsak tıkanması, zehirlenme, konjestiyon...) bağlıdır; fakat her şeyden önce kolikleri analjeziklerle dindirmek gerekir. Bazı olgularda cerrahi müdahale iyi sonuç verebilir.

KOLİKASYON a. (fr. *colliquation*'dan). Patol. Organizmada sıvı salgıların anormal üretimi yüzünden protoplazmanın su ile dolup içinde kofulların oluşmasıyla belirgin hücre yozlaşması.

KOLİKATA → KALKÜTA.

KOLİLEME a. Tic. Posta yoluyla koli biçiminde gönderilecek bir eşyayı maddi bakımdan hazırlama.

KOLİMA, Rusya'nın Uzakdoğu kesiminde bölge, Büyük Kuzey'de. Adı, Doğu Sibirya denizi'ne dökülen *Kolima ırmağı*'ndan (2 129 km) ve *Kolima dağları*'ndan gelir. Çok soğuk olan ama altın madeni içeren Kolima, "Gulag takımadaları"na bağlıydı. Stalin dönemi boyunca yüz binlerce sürgün Dalstroy'un (Büyük Kuzey'in yapımını sağlayan merkezi yönetim) örgütlediği çalışma kamplarında öldü. Niteliksiz yollar maden merkezlerini, işçileri getirmek için kurulan (1933) Magadan limanına (Ohotsk denizi kıyısında) bağlar. Bugün de maden araştırmaları ve maden çıkarımı çok güç koşullarda sürdürülmektedir.

KOLİMASYON a. (fr. *collimation*). → YÖNLENDİRME.

KOLİMATÖR a. (fr. *collimateur*). Opt. YÖNLENDİRİCİ'nin eşanlamlısı.

KOLİMORF sıf. (fr. *colimorphe*). Kolibasil biçiminde olan ve onun gibi boyanabilen. (Mikrobun kolimorf olup olmadığı ancak özel ortamlarda yapılan kültürle anlaşılabilir.) [Eşanl. KOLİFORM.]

KOLİN a. (fr. *choline*). Biyokim. İnsan organizmasında az miktarda bulunan aminoalkol; esterler biçiminde (lesitinler, sfingomiyelinler) yüksek miktarda bulunur. [Kolin bir hidroksietil trimetil amonyum hidroksittir:

$$HO^{\ominus}HO—CH_2—CH_2—N^{\oplus}(CH_3)_3.]$$

—ANSİKL. Kolinin asetik esteri (asetilkolin) sinapslardaki sinirsel iletim için aracıdır. Kolin lipotrop bir etmendir, yani karaciğerin lipit yedeklerini harekete geçirebilen bir maddedir. Karaciğerin yağlı yozlaşmasının tedavisinde tuzları (kolin klorür ve kolin sitrat) kullanılır. Çoğunlukla inozitol ile metiyonine bağlıdır. Kolin teofilinat, koroner damarı genişletici ve bronş açıcı olarak kullanılır.

KOLİN, Çek Cumhuriyeti'nde (Orta Bohemya bölgesi) kent, Labe kıyısında; 27 000 nüf. Demiryolu merkezi. Gotik üslubunda yapılmış kilise (XIV. yy). Makine sanayileri. Petrol rafinerisi ve petrokimya. Elektroteknik gereçler. Besin sanayileri. —Avusturyalı Daun'un Prusyalı Friedrich II'ye karşı 18 haziran 1757'de burada kazandığı zafer sonucu Friedrich II Bohemya'dan ayrılmak zorunda kaldı.

KOLİNASETİLAZ ya da **KOLİNASETİLTRANSFERAZ** a. (fr. *cholineacétylase* ya da *choline-acetyltransférase*). Çevresel ve merkez sinir sistemlerindeki çeşitli nöron sistemlerinin uçlarında bulunan ve asetilkolin öncülerinden (kolin ve asetilkoenzim A) yararlanarak asetilkolin bireşimini kolaylaştıran enzim.

KOLİNERJİ a. (fr *cholinergie*). Asetilkolinin açığa çıkması.

KOLİNERJİK sıf. (fr. *cholinergique*). Nörobiyol. **1.** Kolinerji ile ilgili. **—2.** *Kolinerjik etki*, bir sinapsta asetilkolinin serbest hale gelmesiyle ilintili etki. (İlgili sisteme göre, bu bir kas kasılması ya da bir bez salgısı olabilir.) || *Kolinerjik iletim*, asetilkolinin salıverilmesi sayesinde sinir akımının iletilmesi. || *Kolinerjik sistem*, çalışması asetilkolinin salıverilmesiyle sağlanan her çeşit sinirsel yapı. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kolinerjik sistemler, çevre sinir sisteminde kasların istemli çalışmasını ve bazı içorganların çalışmasını (vejetatif kumanda) sağlar. Bu sonuncusu özellikle şu organlarda etki gösterir: gözde (gözbebeğini daraltır, göz içi basıncını düşürür); bronşlarda (iç kasılmayı sağlar); kalpte (kalbi yavaşlatır, hatta kısa süre durdurarak vagus senkopuna neden olabilir); sindirim sisteminde (sindirimi çabuklaştırır [ishal], sindirim bezlerinin [tükürük bezleri, mide bezleri, pankreas] salgısını çoğaltır); idrar sisteminde (üreter ve idrar torbası çeperlerindeki kasların kasılmasını sağlar). Sempatik gangliyonlar da vejetatif aktarma noktalarını etkisi altında tutar.

Merkez sinir sisteminde de birçok organda kolinerjik sistemlere rastlanır: beyin kabuğu, beyincik, kuyruklu çekirdek vb. Merkezi nöronlar üzerinde de uyarıcı etkisi olduğu sanılmaktadır.

KOLİNESTERAZ a. (fr. *cholinestérase*'dan). Nörobiyol. **1.** Dokularda, kanda, sinir sisteminde, özellikle kolinerjik sinapsların yakınında çok yaygın bulunan enzimlerin tümü. (Bu enzimler asetilkolini asetil ve koline parçalayarak etkisiz hale getirir.) **—2.** *Gerçek kolinesteraz*, ASETİLKOLİNESTERAZ'ın eşanlamlısı.

KOLİNGBA (André), orta afrikalı general ve devlet adamı (Bangi 1936). Genelkurmay başkanıyken, eylül 1981'de askeri hükümet darbesini yönetti, Başkan Dacko'yu görevinden uzaklaştırarak Devlet ve hükümet başkanı oldu. Yürütme görevini üstlenen bir Askeri komite kurdu. Muhalefet önderlerini hapsettirdi. Eylül 1985'te Askeri komite'yi dağıtarak sivillerin de katıldığı bir hükümet oluşturdu. Yeni anayasanın kasım 1986'da halkoyuna sunulmasıyla birlikte yapılan seçimle Cumhurbaşkanlığına seçildi.

KOLİNSKİ a. Sarı, parlak tüylü sibirya sansarı çeşidi. (Kürkçülükte, postu samurlarınkine benzer renge ya da kızıla çalan koyu kahverengine boyanarak manto dikilir; kolinskinin kuyruğundan, sanatçılar için fırça üretiminde yararlanılır.)

KOLİSCH (Rudolf), ABD yurttaşlığına geçmiş avusturyalı kemancı (Klamm 1896 - Watertown, Massachusetts, 1978). Ševčík, Schreker ve Schönberg'in öğrencisi oldu. 1922'de kurduğu yaylılar dörtlüsüyle ABD'ye yerleşti (1935). Bu dörtlü, 1939'a kadar dünyanın pek çok yerinde çok başarılı konserler verdi. 1942'de Pro Arte Quartet adlı yeni bir dörtlü kurdu. 1944-1967 arasında Wisconsin Üniversitesi'nde ders verdi.

KOLİSTİN a. (fr. *colistine*). Polimiksinler grubundan antibiyotik. (Bazı *Bacillus polymyxa* türlerinin *colistinus* çeşidinin ürettiği polipeptit sülfatları karışımından oluşur.)

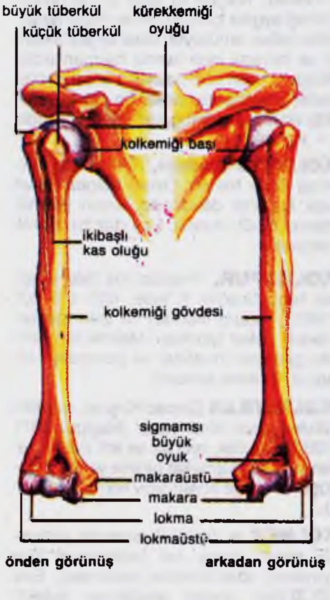
—ANSİKL. Kolistin Gram negatif basiller üzerinde öldürücü etki yapar. Bağırsak mukozasınca soğurulmadığından ve sindirim enzimlerine dayanıklı olduğundan mikroplu ishallerde sülfat şeklinde ağız yoluyla alınabilir.

Sodyumlu metansülfonat kolistin suda çok iyi eridiğinden genel ve yerel mikroplu sendromların tedavisinde iğne şeklinde kullanılabilir.

KOLİT a. (fr. *colite*). Kalınbağırsak (kolon) iltihabı. (Kolit mikrop ya da asalak enfeksiyonlarından ileri gelebileceği gibi [amip koliti] başka nedenlerden de ileri gelebilir. İltihap yapıcı bir öğe bulunmadığı zaman kalınbağırsak hastalıklarına kolopati adı verilir.)

KOLKEMİĞİ a. Bir yandan göğüs kemeriyle, öte yandan dirsek kemiğiyle ve dönerkemikle eklemlenen ve insanda özellikle kol iskeletini, omurgalılarda kol ya da ön bacağı oluşturan kemik. (Eşanl. HUMERUS.)

—ANSİKL. Anat. Kolkemiğinin üst ucunda, kürekkemiğiyle eklemlenen kolkemiği başı ile büyük tüberkül ve küçük tüberkül denen iki tümsek bulunur. Alt uçta dirsekkemiğiyle eklemlenen makara biçiminde bir eklem yüzeyi (makara); onun dışında lokma ve onun uzantısı olan lokmaüstü; makaranın iç tarafında ise makaraüstü çıkıntısı yer alır.

kolkemiği (humerus)

KOLKHİS. Tar. coğ. Karadeniz'in D.'sunda, Kafkasya'nın G.'inde bölge; Gürcistan'ın B.'sını kapsıyordu. Phasis'in akaçladığı bölgede, Karialılar İ.Ö. X. yy.'dan başlayarak demir ve altın madenlerini işletiyorlardı ve korkutucu efsaneler yayarak yabancıların buraya gelmesini engellemeye çalışıyorlardı. Ancak Miletoslular Dioskurias ve Phasis'i kurarak bölgeye yerleştiler (İ.Ö. 630'a doğr.). Kolkhis, ikliminin elverişliliği ve madenlerinin bolluğuyla yunan dünyasında bir düşler ve zenginlikler ülkesi olarak nitelendirildi. Yunan mitolojisine göre, Medea burada doğmuştu ve Argonautlar* Altın postu aramak için Kolkhis'e gelmişlerdi. İ.Ö. VI. yy.'dan sonra Ahemeniler'in egemenliğine giren bölge, daha sonra Mithridates IV'ün krallığı-

na (İ.Ö. I. yy.) ve Roma İmparatorluğu'na katıldı.

KOLKORÇAK a. *Yörs.* Anadolu'nun birçok yöresinde içine el sokularak oynatılan kukla türü. (*El kuklası* da denir.)

KOLKOTAR a. (fr. *colcotar;* ar. *ḳulḳuṭār,* yun. *khalkanthon*'dan). Camc. Bir demir tuzuyla uçucu bir asidin, özellikle demir sülfat ya da demir oksalatın kavrulması sonunda elde edilen demir III oksit. (Kolkotar, optik camların parlatılmasında kullanılır.)

KOLKRET a. (ing. *col[loidal]*, kolloidal ve *[con]crete,* beton'dan). Çimento ve sudan oluşan kolloidal kolgrut harcının büyük agregalar arasına enjekte edilmesiyle üretilen beton.
—ANSİKL. Kolkretle adi beton arasındaki tek fark, çimento, kum ve suyun aygıt içinde özel, mekanik bir işlemden geçirilmesidir. Bu bileşenler aygıt çıkışında kolgrut harcını oluşturur. Kolkret, uçak pistlerinde ve karayollarında, su altında beton dökümünde, baraj temellerinin tabanını oluşturacak çatlak zeminlerin sağlamlaştırılmasında ve hidroelektrik düşü galerilerinin beton kaplamalarında kullanılır.

KOLL (EL-), esk. **Collo,** Cezayir'de (Skikda vilayeti) liman kenti; Skikda'nın K.-B.'sında; 41 000 nüf. Balıkçılık ve balıkları tüketime hazırlama. Mantar pazarlama.

KOLLAGEN ya da **KOLLAJEN** a. (fr. *collagène*'den). Biyokim. Bağdokusunun hücrelerarası ana maddesini oluşturan mukopolisakkarit yapıda lifsel protein. (Deriden, kirişlerden, ökçe sinirinden, kemiklerden ve hayvanların diğer kısımlarından çıkarılan kollagen kola [yapıştırıcı] yapmaya yarar.)
—Patol. *Kollagen hastalığı,* KOLLAGENOZ'un eşanlamlısı.

KOLLAGENAZ ya da **KOLLAJENAZ** a. (fr. *collagénase*'dan). Biyokim. Romatizmalı poliartritli hastalarda ortaya çıkan proteolitik enzim.

KOLLAGENLİ ya da **KOLLAJENLİ** sıf. **1.** Kollagen içeren. **—2.** Kollagenden oluşan. **—3.** Kollagen yapan.
—Dokubil. *Kollagenli-lifli doku,* bazı kıkırdak tiplerinde olduğu gibi temel maddesinde kollagen lifleri bulunan doku.
—Kozmet. *Kollagenli krem,* üstderiyi nemlendirme ve deri yüzeyinde polimerden ince bir film oluşturma yoluyla cilde düzgün bir görünüm veren kollagen katılmış kozmetik ürün.

KOLLAGENOZ ya da **KOLLAJENOZ** a. (fr. *collagenose*'dan). Özbağışık tipte bir alerji tepkisinin sonucu olarak bağdokusu kollajen liflerinin yozlaşmasına neden olan ve bütün organlarda birden görülen bağdokusu hastalıklarının tümü. (Eşanl. KOLLAGEN HASTALIĞI.)
—ANSİKL. Görünürde birbirinden çok farklı olan kollagenozlar 1941'de Klemperer tarafından yeniden gruplandırılmıştır. Klasik olarak döküntülü yaygın lupus, düğümlü periarterit, dermatomiyozit ve sklerodermi hastalıklarını içerir. Romatizmamsı poliartrit, hatta akut eklem romatizması, trombositopenili purpura, tromboanjeit ve nefroanjiyoskleroz da artık aynı gruptan sayılmaktadır. Gougerot-Sjögren sendromu da bu gruptandır, ama ayrı bir sendromdan çok, bir belirtiye benzemektedir. Ankilozlu spondilartrit de kollagenozlar arasına alınmıştır. Tüm bu hastalıkların ortak yanı hepsinin biçim bozukluğu da yapan önemli bir eklem hastalığı olması, bütün organları tutması ve genel durumda önemli ölçüde bozukluk yaratmasıdır. Patolojik anatomi ve biyolojik açıdan da ortak noktalar vardır. Tedavileri çeşitlidir: iltihap önleyici ilaçlar, altın tuzları, bağışıklık sistemini etkileyici (immünodepresör) ilaçlar.

KOLLAJEN a. (fr. *collagène*'den). → KOLLAGEN.

KOLLAJENAZ a. (fr. *collagénase*). → KOLLAGENAZ.

KOLLAJENLİ → KOLLAGENLİ.

KOLLAJENOZ a. (fr. *collagénose*). → KOLLAGENOZ.

KOLLAMA a. Ağaçlarda yaşayan kimi maymunlara özgü hareket tarzı. (Çok uzun kollu bu maymunlar, bir kollarıyla tutunup alçak bir dalda sallanırken kendilerini başka bir alçak dala doğru fırlatarak, öbür elleriyle dalı yakalarlar; dalı yakalayan elleri çengel biçiminde durur ve başparmağı öbür parmakları karşılamaz. Kollamayı, şempanzeler ve uzun kollu birçok başka maymun uygular; önceleri dört ayak üzerinde yürüyen primatların evrimi, bazıları için kollamaya, diğerleri içinse, iki ayak üzerinde yürümeye doğru gelişti: bu durum, günümüzde, sistematikçilerin, uzun kollu maymunları artık insanın ataları arasında saymamalarına yol açmaktadır.)

KOLLAMAK g. f. **1.** *Bir kimseyi kollamak,* onu korumak, gözetmek: *Yaşlıları kollamak. Çocukları kollamak.* **—2.** *Bir yeri kollamak,* orayı gözaltında tutmak, gözetlemek: *Hem konuşuyor hem de yolu kolluyorduk. Çevreyi kollamak.* **—3.** *Bir şeyi kollamak,* bir şeyin olmasını, ortaya çıkmasını beklemek: *Fırsat kollamak. Uygun zaman kollamak.*
—Denizc. *Denizleri kollamak,* fırtınalı havalarda seyrederken, geminin yalpaya düşmemesi için dalgaya göre bir rota uygulayarak ağır denizleri atlatmak. —Ağır denizli havalarda dönüş yaparken, gemiyi aşırı yalpaya düşürmeden dalgaya göre dönüşü sağlamak.

◆ **kollanmak** edilg. f. **1.** Bir kimse sözkonusuysa, korunmak, gözetilmek: *Çok yaramaz bir çocuktu, eğer annesi tarafından kollanmasaydı başına bir sürü kaza gelebilirdi.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, ortaya çıkması, olması beklenmek: *Bu iş için günlerce fırsat kollandı.*

◆ **kollanılmak** edilg. f. Bir kimse sözkonusuysa, korunmak, gözetilmek.

KOLLANILMAK → KOLLAMAK.

KOLLANMA a. Kollanmak eylemi.

KOLLANMAK → KOLLAMAK.

KOLLAP → KILAP.

KOLLAPTAN → KILAPTAN.

KOLLÁR (Ján), çekçe yazan slovak şair (Mošovce 1793 - Viyana 1852). Panslav düşüncenin doruğunu oluşturan başlıca yapıtı *Slávy dcera*'da Slavlar'ın geçmişini ve umut dolu geleceğini yüceltti. Bu yapıtı 1824'te Pest'te yayımladı ve 1852'ye kadar genişletilmiş yeni baskılarını yaptı. Arkeoloji çalışmaları da yaptı, slav halkları arasında tasarladığı kültürel işbirliği projesi üzerine bir yapıt yayımladı (*O literárnej vzájemnosti mezi kmeny a nařečími slávskými,* 1837).

KOLLARGOL a. (fr. *collargol*). Eczc. Merhem halinde (% 15'lik) antiseptik olarak kullanılan koloidal gümüş.

KOLLĄTAJ (Hugo), polonyalı yazar ve siyaset adamı (Dederkały 1750 - Varşova 1812). Kraków Piskoposluk kurulu üyesi. Kraków Üniversitesi'ni yeniden düzenledi. Hükümdarlık şansölye yardımcısı olarak 3 mayıs 1791 Anayasası'nı hazırlayanlar arasında yer aldı. Polonya'nın son paylaşılması sırasında yurtdışına sığındı, sonra Kościuszko ile 1794 ayaklanmasını örgütledi. Avusturyalılar'ın, 1794'ten 1807'ye kadar da Ruslar'ın tutsağı oldu.

KOLLEKTİF → KOLEKTİF.

KOLLENKİMA a. (fr. *collenchyme*'den; yun. *kolla,* zamk ve *egkhyma, -atos,* haşlama, kaynama). Bot. Genç organlarda ilk ortaya çıkan, eşitsiz kalınlaşmış selüloz çeperli, canlı destek dokusunu belirtmek için Link'in öne sürdüğü ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zool. PEKDOKU'nun eşanlamlısı.
—ANSİKL. Bot. Kollenkima, genellikle üst üste binmiş, aralıksız, canlı hücrelerden oluşur; bunların selüloz zarları, esneklikle katılığı birleştiren özel bir fiziksel durum almıştır, öyle ki büyümesine engel olmadan bir organı dik tutabilir. Kollenkima, örneğin ballıbabagillerde sapların köşelerinde bulunur.

KOLLERİTSCH (Alfred), avusturyalı yazar (Brunnsee 1931). Profesör, edebiyat dergisi *Manuskripte*'nin yöneticisi. Romanlar (*Die Pfirsichtiter,* 1972) ve şiir kitapları (*Einübung in das Vermeidbare,* 1978) yayımladı.

KOLLERU, Hindistan'da (Tamil Nadu) göl, Eluru'nun G.-D.'sunda, Godavari ve Krişna ırmaklarının deltaları arasında. Muson rüzgârlarının estiği dönemde yaklaşık 260 km²'lik alan kaplar; kış mevsimi sırasında bazen bütünüyle kurur. Çeşitli dönemlerde girişilen çalışmaların hızlandırdığı göl yatağının dolma eylemi, gölün boyutlarını çok küçültmüştür. Adalarda yoğun tarım yapılır. Etkin balıkçılık.

KOLLİMALAY, Hindistan'da (Tamil Nadu) dağlar, Salem'in G.-D.'sunda; 1 403 m.

KOLLOİDAL → KOLOİDAL.

KOLLOİT → KOLOİT.

KOLLOKSİLİN a. (fr. *colloxyline*). Kollodyum hazırlamaya yarayan nispeten karalı nitroselüloz.

KOLLONTAY (Aleksandra Mihailovna), rus devrimci (Petersburg 1872 - Moskova 1952). Çarın bir generalinin kızıydı. 1899'da Rus sosyal demokrat partisi'ne girdi. Uzun sürelerle dış ülkelerde bulundu. Başlangıçta menşeviklerle bolşevikler arasında kararsızdı, 1906-1915 arasında menşeviklere katıldı, sonunda 1915'ten sonra kesin olarak bolşeviklerin yanında yer aldı. 1917-18'de, parti Merkez komitesi ve Petrograd Sovyeti yürütme komitesi üyeliği yaptı. Kasım 1917 devrimi'nden sonra kurulan Halk komiserleri konseyi'ne giren ilk kadın oldu. Sosyal yardım komiserliğine getirildi. 1920-1922 arasında İşçi muhalefeti liderlerinden biriydi. Norveç'te (1923-1925 ve 1927-1930), Meksika'da (1925-1927) ve İsveç'te (1930-1945) ülkesini temsil etti. A. Kollontay sosyalist kuram ve iktisat üzerine birçok yazılar yazdı: *Polozheniye roboçego klasa Finlandiy* [Finlandiyalı işçilerin yaşamı], 1903; *Klasovaya bor'ba* [Sınıf mücadelesi üstüne], 1905; *Komu nuzhna voyna* [Savaş kime yarar?], 1916). Kadınların durumuyla ve cinsel sorunlarla ilgilendi: *Sotsial'nıye osnoy Zhenskogo voprosa* (Kadın sorununun toplumsal temelleri) [1909], *Novaya manal'i raboçiy klas* (Yeni ahlak ve işçi sınıfı) [1919], *Raboçaya oppozitsiya* (İşçi muhalefeti) [1921], *Lybov pıçyol trudovnik* (İşçi arıların aşkı) [1925], *Doroga kınylatomu* (Kanatlı Eros'un yolu) [1927], *Bol' şaya lyubov Lovest* (Büyük aşk, kısa roman) [1937], *İz vaspominaniy* (Anılar) [1945], *Molodumu pokoleniya vosponinaniya* (Genç kuşağa anılar) [1946]. *Marksizm ve cinsel devrim* ve *Sevgi yolları* (3 öyküden oluşur: *Vasilisa Maligina, Kızkardeş, Üç kuşakta aşk*) adlı yapıtları türkçeye çevrilmiştir. Evliliği kadın üzerinde bir baskı aracı olarak tanımlayan Kollontay, geleneksel ailenin dağılacağını ileri sürmüş, cinsel eşitliği ve serbest aşkı savunmuştur. Bu düşünceleri bolşevik çevrelerde pek az yandaş bulmuştur.

KOLLU sıf. **1.** Kolu belirtilen nitelikte olan kimse için kullanılır: *Kısa kollu bir adam.* **—2.** Kolu olan ya da kolu belirtilen nitelikte olan makine, araç vb. şeyler için kullanılır: *Kollu dikiş makinesi. Kollu kahve değirmeni. Pirinç kollu kapı.* **—3.** Kolu olan ya da kolu belirtilen biçimde olan giysi için kullanılır: *Kollu fanila. Kısa, uzun kollu elbise.*

KOLLUK a. **1.** Ülke içinde güvenliği sağlamakla görevli polis ya da jandarma.

A.P.N.

Aleksandra **Kollontay**

Çekoslovakya büyükelçiliği, Fransa

Ján **Kollár**

(→ ZABITA.) —**2.** *Kolluk kuvvetleri,* polis ve jandarma birliklerinin ortak adı. —**3.** İş yaparken giysinin aşınmasını ve kirlenmesini önlemek için bilekten dirseğe kadar geçirilen, uçları lastikle büzülmüş kumaş parçası; kolçak. —**4.** Kimlik ya da görev belirtmek ya da ayırtedici bir işaret olmak üzere kola takılan şerit.
—Kardiyol. *Kolluk belirtisi,* önkolun tümünün elle sıkılması sırasında duyulan aşırı atardamar zonklaması. (Bu belirti bir aort yetersizliğinin işaretidir.)

KOLLUTUAR a. (fr. *collutoire*; lat. *colluere,* yıkamak'tan). Dişetlerine ve ağız boşluğunun iç çeperlerine sürülmeye yarayan ilaçlı madde.
—ANSİKL. Yarı sıvı kıvamda olan kollutuar mukozalara ya ucunda pamuk bulunan bir çubukla ya da püskürtülerek uygulanır. Püskürtmek için özel olarak yapılmış bir düzenek, gerekirse basınçlı bir alet kullanılır. Kullanılan etkin maddeye göre, kollutuarlar antiseptik, antibiyotik, anestezik, sıvılaştırıcı, vb. etki yapar.

KOLLWİTZ (Käthe), alman kadın gravürcü ve heykelci (Königsberg 1867 - Moritzburg 1945). Klinger ve Munch'ün etkisiyle gerçekçi yapıtlar verdi (*Dokumacıların ayaklanması* [1894-1898] ve *Köylülerin savaşı* [1903-1908] adlı ofort serileri), anlatım arayışı ile insansal ve toplumsal tanıklığa yöneldi (*Savaş* serisi, taşbaskılar, ofortlar ve ahşap üzerine çalışmalar, 1923; *Ölüm* serisi, taşbaskı, 1934-1936; *Yas tutan ana baba,* oğlunun mezarı için heykel, 1914-1932, Diksmuide* yakınlarındaki askeri mezarlık). Nazilerin çeşitli baskılarına uğradıysa da ülkesinden ayrılmaya yanaşmadı (*Yakınma,* yüksekkabartma, 1938).

Kolmer tepkimesi (amerikalı hekim John Albert *Kolmer*'in [1886-1960] adından). Zühr. hast. bil. Frengi teşhisinde kullanılan hemoliz tepkimesi.

KOLMOGOROV (Andrey Nikolayeviç), rus matematikçi (Tambov 1903 - Moskova 1987). Moskova Devlet üniversitesi'ni bitirdi (1925), fizik ve matematik fakültesinde araştırma görevlisi oldu. 1929'da *Genel ölçüm kuramı ve olasılıklar kuramı* adlı önemli makalesini yayımladı. 1933'te bu kavramla ilgili kuramın belitlemesini ortaya koydu (*Grundbegriffe der Wahrscheinlichkeitsrechnung* [Olasılıklar hesabının temel kavramları]). 1931'de Moskova Devlet üniversitesi'nde profesörlüğe yükseltildi; Bilimler akademisi üyeliğine ardından da akademinin fizik ve matematik bilimleri bölümü akademik sekreterliği'ne seçildi (1939).

KOLNO (Jan), XV. yy.'ın ikinci yarısında yaşamış polonyalı denizci. Danimarkalı Christian I tarafından keşif gezileri yapmakla görevlendirildi. Grönland'ı dolaştı, Labrador'u buldu (1478).

J. Purcell-C.N.A.C. Georges-Pompidou

Käthe Kollwitz
Uyuyan çocuk ve çocuk başı (1903)
füzen ve pastel
özel kol.

KOLOBAKTERİALES a. Algobakteriler altşubesinden bakteri takımı. (Bil. a. *caulobacteriales.*)

KOLOBLAST a. (fr. *colloblaste;* yun. *kolia,* zamk ve *blastos* ya da *blaste,* tohum' dan). Kaburgalımedüzler şubesi üyelerine özgü yapışkan hücre.
—ANSİKL. Kaburgalımedüzlerin, epitelyumunda koloblastlı iki uzun dokunaç vardır. Dış bölümü, nesnelere güçlü biçimde yapışan küreciklerle kaplı dışbükey bir kütledir. Bu kütle, yay gibi hareket ederek, yakalanan küçük avları dokunaçlara ulaştıran sarmal bir sitoplazma telciğine bağlıdır.

KOLOBOMA a. (fr. *colobome;* yun. *koloboma,* sakatlanma'dan). Oftalmol. Gözde bir çatlak halinde beliren şekil bozukluğu. (Koloboma doğuştan bir şekil bozukluğudur, dölütteki yarığın kapanmamasından ileri gelir. Gözdeki öğelerin tümünde birden olabilir [iris, koroit, göz siniri, hatta üst gözkapağı].)

KOLOBRZEG, esk. alm. **Kolberg,** Polonya'da kent, Batı Pomeranya'da, Koszalin'le Oder deltası arasında; 38 000 nüf. Ticaret (tahıl) ve kıyı balıkçılığı limanı. Besin (konserve fabrikaları) ve elektronik sanayileri. Sayfiye merkezi.

KOLODYUM a. (lat. *collodium*; yun. *kollodes,* yapıştıran'dan). Eter-alkol karışımındaki nitroselülöz çözeltisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Kâğ. san. *Kolodyum kâğıdı,* SELOİDİN' in eşanlamlısı.
—ANSİKL. Kolodyum, görece kararlı nitroselülozlardan, yani kolloksinlerden hazırlanır. Uzun süre yapay Chardonnet ipeği üretiminde ana madde olarak kullanılan bu maddeden, günümüzde patlayıcı yapımında yararlanılmaktadır.
Kolodyum türlerinden biri, hintyağı katılmış eterdeki nitroselüloz çözeltisinden oluşur. Eskiden küçük, önemsiz yaraların tedavisinde yapıştırıcı olarak kullanılan bu madde, günümüzde yerini yakıya bırakmıştır. Ancak tedavide sıvağ ve ilaç maddelerinin çözücüsü olarak hâlâ kullanılmaktadır: Nasır ve siğillerin tedavisinde kullanılan yakıcı bir ürün elde etmek için bu maddeye değişik derişimlerde salisilik asit, laktik asit, trikloroasetik asit gibi çeşitli asitler katılır. İktiyollu ve iyodoformlu kolodyum ise eczacılıkta kullanılır.
Fotoğrafçılar, eskiden % 0,4 selüloz nitratı içeren eter-alkollü bir kolodyum kullanırlardı; cam üzerine ince bir katman biçiminde yaydıkları bu maddeye potasyum-kadmiyum-lityum bromür, iyodür ya da klorürleri katarlardı. Alkolün değil de eterin buharlaşmasından sonra cam plaka gümüş nitrat banyosuna daldırılırdı. Gümüş halojen tuzlarının oluşumu nedeniyle katman ışığa karşı duyarlı bir duruma gelirdi. Bu sırada plaka hemen kullanılır ve katman kurumadan önce banyo edilirdi. *Yaş kolodyum yöntemi* denen bu yöntem, 1850-1870 yılları arasında kullanıldı. Bu duyarlı katman çok titiz bir uygulama sonucu tanen çözeltisiyle işlenerek kurutulduğunda *kuru kolodyum yöntemi* adını alır.

KOLOE. Tar. coğ. İzmir'e bağlı Kiraz ilçesinin antik adı.

KOLOE gölü. Tar. coğ. Manisa'nın Turgutlu ilçesinin K.-D.'sundaki Marmara gölünün Antikçağ'daki adı.

KOLOFAN a. (fr. *colophane*; lat. *colophonia* [*resina*], kolofon reçinesi; yun. *Kolophon*'dan). Terebentinin damıtılması sonunda oluşan katı artık.
—ANSİKL. Terebentinin özütlendiği oleorezinler, çeşitli reçine türlerinden (pinus [çam] türleri) çıkarılır. Terebentinin damıtılması sırasında, rengi açık kahverengiden koyu kahverengiye dek değişen ve kolofan adı verilen bir artık elde edilir. Kolofan, 70 °C'a doğru yumuşayan ufalanabilir bir katıdır. Reçinemsi bir kokusu vardır; suda çözünmez, ama bazlarda ve çeşitli organik çözücülerde çözünür. Ana bileşeni abietik asittir. Kolofanın pek çok kullanım alanı vardır: sabun yapımı, kâğıt tutkalı, cila, matbaa mürekkebi, plastikleştiriciler, çeşitli merhemler, macunlar... Yaylı çalgıcılar, yayın kıllarının teller üzerinde kaymasını önlemek için kolofan sürer. Kolofanın çeşitli alkollerle (örneğin polisakkaritler) esterleştirilmesi sonunda elde edilen türevleri laklarda, selülozik verniklerde katkı maddesi olarak kullanılır. Kolofan, metal oksitlerle eritildiğinde, kendisiyle hemen hemen benzer kullanımları olan rezinatları verir. Alkali rezinatlar özellikle sabunlara katılır, mangan rezinatlardan kurutucu olarak yararlanılır.

KOLOFAN a. (*Kolophon,* bir İonia kentinin adından). Çamsakızının damıtılmasıyla elde edilen, saydam, sarı renkli, amber kokulu reçine.

KOLOGARİTMA a. (fr. *cologarithme*). Mat. çözlm. EŞLOGARİTMA'nın eşanlamlısı.

KOLOİDAL ya da **KOLLOİDAL** sıf. (fr. *colloïdal* ; *colloïde*'den). Fizs. kim. **1.** Çok ince tane ya da çok küçük damlacıklardan oluşan bir sistem için kullanılır (*koloidal durum*). —**2.** Koloidal durum gösteren bir madde için kullanılır. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hidr. bağl. *Hafif koloidal beton,* güçlü bir koloit katarak iyileştirilmiş, ince taneli ve havalı çimento harcı.
—ANSİKL. Fizs. kim. Koloidal bir durum çöktürme, öğütme (katı taneler), çok hızlı karıştırma (emülsiyon-sıvı asıltı) ya da püskürtme (aerosol-gaz asıltı) yoluyla elde edilir. Koloidal durum genellikle kararsızdır. Parçacıklar, kendi aralarında birbirlerine yapışma eğilimi gösterir. Bir koloit üç temel yöntemle kararlılaştırılır: 1. tanelerin yüzeylerine elektriksel olarak yüklü gruplar yerleştirilir; 2. seçimli olarak arayüzeyde tutulan gerilimetkin ya da başka bir deyişle amfifil maddeler katılır; 3. taneler bükülebilen polimer zincirleriyle kaplanır.
—Ted. *Koloidal metaller ve ametaller,* canlı dokular arasında yayılma kolaylığından dolayı tedavide kullanılır. Bunlar kimyasal yoldan ve elektrik yoluyla hazırlanır. Kimyasal yoldan, organik koloidal bir eriyik içinde (sol) çöktürülerek elde edilirler; bu durumda proteinli maddelere karışmış olduklarından saf değildirler (gümüşlü koloitler). Elektrik yoluyla, koloidal durumda elde edilmek istenen maddeden yapılmış iki elektrot arasında su altında ark çaktırılarak elde edilir. Koloidal hal, gümüş tuzlarının antiseptik etkisini artırır. Bir zamanlar, şırıngayla verilen koloidal metaller şok yaratmak için ilaç olarak kullanılırdı.

KOLOİDOKLAZİ a. (fr. *colloïdoclasie*' den). Biyokim. Şok, astım krizi, kurdeşen krizi gibi patolojik olgular esnasında kanda koloit dengesinin bozulması. (Bu bozukluğun bazı plazma proteini parçacıklarının, özellikle globülinlerin artmasından ya da azalmasından ileri geldiği anlaşıldıktan sonra bu genel terim pek kullanılmamaktadır.)

KOLOİDOPEKSİ a. (fr. *colloïdopexie*' den). Biyol. Koloidal boyaların histiyositlerce bağlanması.

KOLOİT ya da **KOLLOİT** a. (ing. *colloid*). Fizs. kim. Bir akışkanda taneciklerin asıltı halinde bulunduğu sistem. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Metalogr. *Manyetik kolloit,* kimi metalografi yapılarını (manyetik fazlar ya da alanlar) belirtmeye yarayan ve asıltı halinde çok ince demir ya da manyetit parçacıkları içeren sıvı.
—Patol. anat. *Koloit yozlaşma,* bağdokusu stromasının müsine benzer albuminimsi bir maddeye dönüşmesi. Müsinle aralarındaki fark, onun asitlerle alkalilere dayanıklı olmasıdır. (Mikroskopta, bağdokusu ilmiklerini geren, içinde damarlarla ilişkiden yoksun hücrelerin yüzdüğü, yozlaştığı ve öldüğü bir madde görünümündedir. Bu görüntüye, bazı urlarda, özellikle

epitelyomalara göre daha yavaş gelişen sindirim sistemi urlarında rastlanır)

—Reanim. *Yapay koloitler,* kan yokluğunda ya da kan yerine damarları acil olarak doldurmaya yarayan eriyikler. (Saklanmaları kana göre çok daha kolay ve yine kana göre çok daha ucuz olan koloitler, hayvansal jelatinden ya da büyük moleküllü polisakkaritlerden [dekstranlar] yapılan plazma ikame maddeleridir. Salt hidroelektrolitik olan kristalsileri tamamlarlar.)

—Ted. *Koloit tedavisi,* bazı hastalıkları tedavi etmek için bir tedavi şoku yaratmak amacıyla kan dolaşımına koloidal bir madde karıştırma. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Yerbil. Boyu 0,1 μm'den küçük, kristalleşmemiş tortul gereç.

—ANSİKL. Fizs. kim. Son derece küçük parçalara bölünmüş olması nedeniyle arayüzeyin büyük önem kazandığı iki evreli her sistem (örneğin su ve yağ), bir koloittir: uygulamada, bir koloidi oluşturan parçacıkların çapı, 100 Å - 100 μm arasında değişir. Suda yağ *emülsiyonu**, atmosferdeki *sis* ve *dumanlar,* suda çok küçük metalsel parçacıklar biçiminde dağılan *katı asıltılar,* boyalar, kozmetik ürünleri, pek çok besin maddesi birer koloittir. Bir koloit az kararlıdır: gerçekten iki özdeş tanecik, herhangi bir ortama (su, hava...) bırakıldığında oldukça büyük bir uzaklıktan (100 Å) Van der Waals kuvvetleri denen kuvvetle birbirlerini her zaman çeker Parçacıklar çok küçükse çekim zayıftır; ama genelde parçacıkların boyu önceden belli olduğundan çekim kuvvetlidir: koloidi kararlı bir duruma getirmek için çekim kuvveti özel işlemlerle zayıflatılır. (KOLOİDAL durum.) Koloit yeterli ölçüde kararlı değilse, parçacıklar bir araya toplanır ve buna bağlı olarak ortam bulanır: bu durumda ya bir *topaklaşma* (tanecikler arasındaki birleşme gevşek ve tersinir) ya da bir *pıhtılaşma* (birleşme tersinir değil) sözkonusudur. Bir koloit; a. ışığı yayındırabilmesi (yayınan ışığın yeğinliği parçacıkların boyunu belirler; ayrıca yayınan ışığın frekansında görülen çok küçük değişiklikler çözümlenerek taneciklerin devingenliği belirlenir); b. elektriksel özelliklerinin incelenmesi (→ ELEKTROFOREZ); c. parçacıkların çok küçük gözeneklerden geçişlerinin araştırılmasıyla ancak tanımlanabilir.

—Ted. Organizmanın tüm savunma güçlerini harekete geçirecek olan bir tedavi şoku (koloidoklazi) yaratmak için koloidal metaller kullanılmıştır. Yaratılan şok sayesinde enfeksiyona karşı savaşma olanağı doğar. Bazı organik koloidal maddeler de (süt, pepton) bu amaçla kullanılmıştır. Bugünkü tedavi yöntemleri (antibiyotikler) koloit tedavisine ilgiyi çok azaltmıştır. Bu tedaviler ancak uzun süren ya da antibiyotiklere direnç gösteren enfeksiyonlarda kullanılmaktadır.

KOLOKASYA a. (lat. *colocasia*; yun. *kolokasia*'dan). Tropikal Asya ve Pasifik adaları kökenli otsu bitki. (Bil. a. *colocasia*; yılanyastığıgiller familyası.)

—ANSİKL. Kolokasyalar yumru köksaplı bitkilerdir; yüreğimsi kalkan biçiminde büyük yaprakları vardır; bileşik çiçekleri bir yenle sarılı koçan halinde bulunur. Etli kolokasyanın (*Colocasia esculenta*) [taro, Karaib lahanası] köksapı birkaç kilogram gelir ve yöresel tüketim için yetiştirilir.

Kolokol *(Çan)*, A. Herzen'in Londra'ya sığındıktan sonra yayımladığı siyasal muhalefet gazetesi (1857-1867). Gizlice Rusya'ya ulaştırılan gazete, 1863'e kadar etkili oldu.

KOLOKOLO a. (yerli dilindeki *colocolo*'dan). Güney Amerika pampalarında yaşayan yabanıl kedi. (Bil. a. *Felis colocolo*; kedigiller familyası.)

KOLOKOTRONİS (Theodhoros), yunan siyaset adamı (Ramavuni, Messinia, 1770-Atina 1843). Bağımsızlık savaşı'nda yararlık gösterdi ve Kapodhistrias'ın başkanlığa adaylığını destekledi (1827). Onun öldürülmesinden sonra hükümet konseyine üye oldu (1831). Kral naibine karşı komplo hazırlamakla suçlandı ve ölüm cezasına çarptırıldı (1834); Otto I, Kolokotronis'i bağışladı (1835), generalliğe ve Devlet konseyi üyeliğine atadı.

KOLOKYUM a. (lat. *colloquium*.) Bilimsel bir konumun incelenmesi ya da diplomatik, iktisadi, siyasal vb. sorunların tartışılması amacıyla yapılan toplantı.

KOLOMAN, Macaristan kralı → KALMAN.

KOLOMAN ASEN (1232-1246), Bulgaristan kralı (1241-1246), kral İvan III Asen II'nin oğlu ve ardılı. Bizanslı Nikaia (İznik) imparatoru İoannes III Vatatzes ve Epeiros despotu Mikhael II Angelos, yaşının küçüklüğünden yararlanarak Bulgar topraklarını ele geçirmek istediler. Koloman ansızın öldü ve yerine baba bir, üvey kardeşi Mihail I Asen geçti.

KOLOMB (Kristof), isp. **Cristóbal Colón,** Amerika kıtasını keşfeden denizci (Cenova 1450 ya da 1451 - Valladolid 1506). Kolomb, haklı olarak, Yeni zamanları başlatan kişi sayılır ve 1492'de yaptığı yolculuk onu bütün çağların herkesçe kabul edilen en büyük gemicisi durumuna getirmiştir. Bununla birlikte kişiliği tartışmalıdır. Bazıları Kolomb'u, Katolik Krallar'a yeni bir haçlı seferi için gerekli kaynakları sağlamak tutkusuna kapılmış bir tür aziz olarak gördüler. Bazılarına (özellikle Anglosaksonlar'a) göre ise, aşağılık ticari çıkarların harekete geçirdiği, oldukça kuşkulu biçimde edinilmiş bilgilerden yararlanmasını iyi bilen büyük bir serüvenciden başka bir şey değildi.

Kolomb'un girişimi de, bu girişimle ilgili çok sayıda belgenin birbirine karşıt yorumlara yol açabilecek nitelikte olmasından ötürü, çelişkili biçimlerde ele alındı ve incelendi; acaba Kolomb, genellikle sanıldığı gibi, efsanevi zenginliklerle dolu Asya'ya doğru yeni bir yol mu arıyordu? Yoksa, yeni ele geçirilen bazı notlarından anlaşıldığı gibi, aslında yeni bir dünya "yaratmak" amacında mıydı? Genellikle, Kolomb'un, Asya ile herhangi bir ilişkisi olmayan bir kıtanın harita taslağını çıkardığını hiçbir zaman bilmemiş olduğu düşünülür. Kolomb'un gerçekleştirdiği işle ilgili çeşitli yorumlar arasındaki uyuşmazlık her şeyden önce, kendisine ilişkin belgelerin niteliğinden kaynaklanır. Bunlar çoğunlukla onun kendisinden ya da mirasçılarından kaynaklanan belgelerdir: bu nedenle, bu belgelerde anlatılan olayları kuşkuyla karşılamak yerinde olur. Amerikalı H. Vignaud'ya göre, "Kolomb kendisiyle ilgili konularda tek bir doğru sözcük bile söylememiştir". A. Cioranescuya göre ise, Kolomb'un çok karmaşık kişiliğini ve çelişkilerini anlayabilmek için, her şeyden önce, onu yaşadığı çağ içinde ele almak gerekir: bu büyük gemici kendi zamanında artık geride kalmış olan bir mistisizmin etkisinde, bir Ortaçağ insanıydı, tarih için temel bir anahtar oluşturacak, ancak sonuçta bu anahtarı gerektiği gibi kullanmak yalnızca bazı çağdaşlarına nasip olacaktı. Yeni Dünya'ya simgesel açıdan Kolomb'dan birkaç yaş büyük floransalı Amerigo Vespucci'nin adının verilmesi de üzücü bulunabilir.

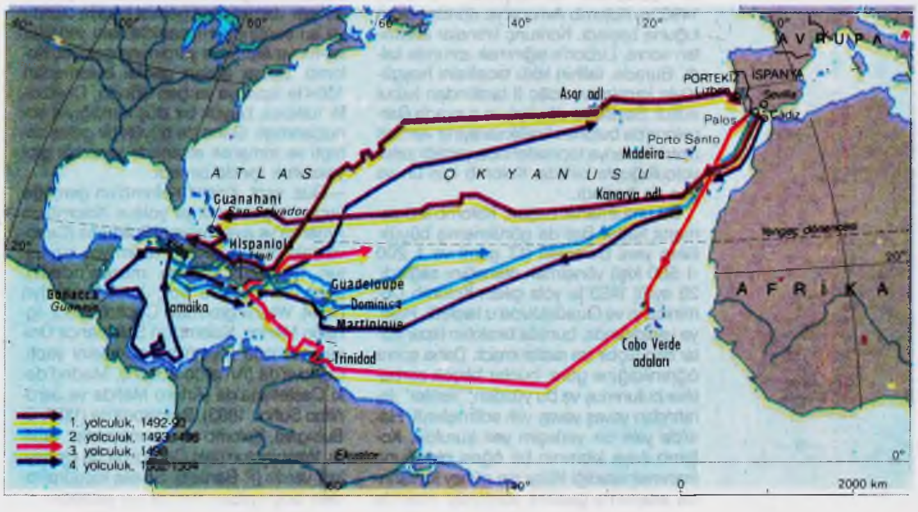
Günümüzde Kolomb'un kökeni konusunda artık herhangi bir kuşku kalmamıştır: birbirini doğrulayan belgeler, onun 1450'nin sonunda ya da 1451'in başında Cenova'da doğduğunu ve bir dokumacının oğlu olduğunu kanıtlamaktadır. Ancak, gençlik yılları konusunda bilgiler çok kıttır: belki de başlangıçta bir ticari görevli olarak birçok seyahat yapmıştır; fakat, denizciliği nasıl öğrendiği konusunda ağzı son derece sıkıdır; bunun nedeni, korsanların hizmetinde geçen bu öğrenimin bazı yönlerinin büyük amacını gerçekleştirmeye hazırlandığı bir sırada yardımlarına gereksinme duyduğu hükümdarların gözünde kendisini kuşkulu duruma düşürmesinden kaygılanması olabilir. Bu büyük amaç, onun 1476 ya da 1477'de Lizbon'a yerleşmesinden sonra belirginleşir. Ancak, Kolomb'un Lizbon'a yerleşmesinin Las Casas'ın, hiç de inandırıcı olmayan, hayal ürünü öyküsünde ileri sürülenin tersine, bir deniz kazasından sonra gerçekleşmediği kesindir. Kolomb, Portekiz'de bir haritacı dükkanı işleten kardeşi Bartolomeo'nun yanına gitti. 1479'da soylu bir kadınla evlendi, kayınpederinin valilik yaptığı Porto Santo adasında (Madeira yakınında) oturdu. Bir olasılıkla, buradan kalkarak Batı Afrika kıyılarındaki São Jorge da Mina kalesine yapılan bir ticari sefere katıldı. Özellikle, Asya'ya bağlı olduğu sanılan, Batı'da ve çok uzakta bulunan topraklara ilişkin bazı bilgiler topladı. Fakat, dünyanın boyutlarıyla ilgili değerlendirmeler Klaudios Ptolemaios'tan beri gerçeğe oldukça yakın olarak bilinmekteydi: Batı Avrupa ile Uzakdoğu arasındaki okyanusun enginliklerini XV. yy. gemileriyle aşmak kesinlikle olanaksızdı. Bu arada Kolomb, Doğu ile bağlantı kurma tasarısını, çağdaşlarının bazı değerlendirmelerine dayanarak geliştirdi. Bunlar, onun işine gelen, ama son derece yanlış bazı değerlendirmelerdi; çünkü, yeryuvarlağının boyutlarını fazla küçültüyorlardı. Bu yüzden, Portekiz kralının, Kolomb'a destek verilip verilmemesi konusunda düşüncelerine başvurduğu çok bilgili uzmanların bu girişimi eleştirip engellemesinde (büyük olasılıkla 1484 sonlarında) şaşılacak bir şey yoktur. Kolomb, bunun üzerine başka hükümdarlardan destek aramaya çıktı: 1485'te İspanya'ya geçti, La Rábida fransisken manastırının yardımını elde etmeyi başardı ve fransiskenler yardımıyla kraliçe İsabel ile bir görüşme olanağını elde

Scala

Kristof **Kolomb**
ressamı bilinmeyen bir portreden (XVI. yy.) ayrıntı
Amerika müzesi, Madrid

KRİSTOF **KOLOMB**'UN YOLCULUKLARI

ORTA AMERİKA'NIN KEŞFİ

etti. Kraliçenin danışmanları, sözkonusu girişim konusunda, Portekiz kralının danışmanlarından daha hoşgörülü davranmadılar. Katolik Krallar'ın bu konuda küçük bir çaba göstermeye razı olmaları için (o da, hiç kuşkusuz, pek uzak bir olasılık bile olsa, elde edilecek bir başarının Kolomb'un daha önce başvurduğu öbür hükümdarların [Portekiz kralı João II, Fransa kralı Charles VIII ve İngiltere kralı Henry VII] işine yaradığını görüp pişman olmamak kaygısıyla) Granada'nın alınışıyla Reconquista'nın sona ermesini beklemek gerekti. Kolomb'a fazla güvenilmediği, başarılı olması durumunda kendisine verileceği vaad edilen şeylerin büyüklüğünden de anlaşılabilir: çocuklarına da kalmak üzere Okyanus amiralliği unvanı ve özellikle, keşfedilecek ülkeler üzerinde kral vekilliği ve genel valilik, son olarak da elde edilecek kazançlardan onda bir pay. Palos de Moguerliler'in zoraki desteğiyle, Kolomb üç gemi donatıp tayfalarını toplayabildi. Büyük yolculuk 3 ağustos 1492'de başladı. Kanarya adalarına ulaştıktan sonra, kendisini batıya götürecek olan alize rüzgârlarına kavuştu. Yolculuk sırasında tayfaların huzursuzluğunu ve kaygılarını katedilen mesafeyi olduğundan büyük göstererek yatıştırmaya çalışan Kolomb sonunda, 12 ekimde, Bahamalar'daki San Salvador adını verdiği bir adaya ulaştı. Altın peşinde olan Kolomb, bundan sonra Küba'yı, buradaki yerlilerin kullandıkları tütünü, daha sonra da Hispaniola adını verdiği Haiti'yi keşfetti. Bir ihmal yüzünden *Santa María* gemisi battı: gemicilerin bir bölümünün, bir sonraki seferi beklemesi kararlaştırıldı. 16 ocak 1493'te, Kolomb Avrupa'ya dönüş yolculuğuna başladı. Korkunç fırtınalar atlattıktan sonra, Lizbon'a sığınmak zorunda kaldı. Burada, talihin kötü tecellisini hoşgörüyle karşılayan João II tarafından kabul edildi. Sevilla'ya dönüşü ve o sırada Barcelona'da bulunan krallık sarayına varmak üzere İspanya topraklarında yaptığı zafer yolculuğuyla birlikte, Kolomb için ün ve şan da başladı.

Bu umulmadık başarı, Kolomb'a o zamana kadar Batı'da görülmemiş büyüklükte yeni bir seferi (17 gemi ve 1 200 -1 500 kişi) yönetmek olanağını sağladı. 25 eylül 1493'te yola çıkan Kolomb Dominica'yı ve Guadeloupe'u keşfetti. Haiti'ye varıldığında, burada bırakılan İspanyollar'dan hiçbir ize rastlanmadı. Daha sonra öğrenildiğine göre, bunlar birçok zorbalıkta bulunmuş ve bu yüzden "Yerliler" tarafından yavaş yavaş yok edilmişlerdi. Haiti'de yeni bir yerleşim yeri kuruldu, Kolomb Asya kıtasının bir öğesi olduğuna inanmak istediği Küba'nın güney kıyılarında araştırma gezisini sürdürdü. Haiti'de yerlilerin sömürülmesine başlandı ve bunların kırımı korkunç bir hızla gelişti.

Okyanus amirali, 1496 haziranında İspanya'ya döndü, ama bu kez heyecan biraz azalmıştı. Bundan başka, Katolik Krallar, Fransa ile yapılan bir savaşın büyük masraflarını karşılamak çabasındaydı. Bu yüzden, üçüncü bir yolculuk için ancak altı gemi verildi; bunların da yalnızca üçü asıl keşif içindi. Kolomb, bu kez Trinidad'ı keşfetti (31 temmuz 1498) ve Paria körfezi bölgesinde Amerika kıtasına ulaştı: hâlâ büyük ölçüde Ortaçağ coğrafyasının etkisindeydi ve birçok kişi tarafından varlığına inanılan Dünya Cenneti'nden çok uzakta olmadığını sanıyordu. Haiti'de işler çok kötü gidiyordu; kolonların bir bölümü, amirale vekâlet eden kardeşi Bartolomeo'ya başkaldırmışlardı. Kralın gönderdiği bir görevli olan Bobadilla, belki Kolomb'un da bir ölçüde sorumlu olduğu düzensizlik ve yolsuzlukları bir raporla saptadı. Bunun üzerine Kolomb İspanya'ya geri getirildi (1500) ve mallarına el konuldu. Birçok dostunun yardımıyla hükümdarların gözünde kendisini temize çıkarabildiyse de yerine Nicolás de Ovando adında yeni bir kral vekili gönderildi.

Bununla birlikte, Kolomb'a son bir şans daha tanındı, çünkü Portekiz, Vasco da Gama'nın seferiyle, gerçek Hindistan'a ulaşmış bulunuyordu: ispanyol hükümdarlar için, henüz yarım olan bir başarıyı, efsanevi niteliğini hâlâ koruyan Doğu'ya doğrudan bir açılışı sağlayacak gerçek bir başarıya dönüştürmenin tam sırasıydı.

1502'de, büyük kâşif, dört karavela ile, korkunç fırtınalar atlatarak, Malay yarımadası sandığı amerikan berzahı kıyılarını dolaştı. Jamaika'da gemisi karaya oturdu ve en sonunda Hispaniola'daki yetkililer istemeye istemeye yardımına geldiler. Kolomb, batıya açılan geçidi bulamadan 1504'te İspanya'ya geri döndü. Denizcilik tutkusu, büyük bir düş kırıklığıyla sonuçlanmıştı. Gene de büyük bir gelire sahipti ve romantik efsanede yazıldığı gibi yoksulluk içinde ölmedi.

—Güz. sant. Kristof Kolomb'un gerçeğe uygun hiçbir portresi yoktur. Kolomb'un Amerika'ya ayak basışını Solimena (Cenova'daki büyük boyutlu resim yok olmuştur; taslakları Rennes müzesi'ndedir), Jean-François De Troy, John Vanderlyn (1844, Washington'daki Capitol) işledi. İgnazio Merino, Kolomb'un Salamanca Üniversitesi'nde (Lima) bir portresini yaptı. Cenova'da (Arnaldo Zocchi), Madrid'deki Castellana'da (Arturo Mélida ve Jerónimo Suñol, 1893), Barcelona'da (1887, C. Buhigas), Kolomb'un anısına anıtlar yapıldı. Washington'daki Capitol'da da bir heykeli vardır (P. Bartlett). Sevilla katedrali'ndeki boş mezarı Mélida'nın yapıtıdır.

KOLOMBİN a. Seram. **1.** Seramikleri, çömlekçi çarkı kullanmadan biçimlendirmeye yarayan yumuşak hamurdan yapılmış silindir. **—2.** *Kolombin ile çalışma,* seramik parçalarını, kolombinleri üst üste dizip birleştirerek biçimlendirmeye dayanan imalat yöntemi.

KOLOMBİR a. Denizc. **1.** Yelkenli gemilerde direklerin ve çubukların kapela edildiği yerlerin üzerinde, destemoralar arasında kalan bölüm. (Ana direktekine *ana kolombir,* gabya çubuğundakine *gabya kolombiri,* babafingo çubuğundakine de *babafingo kolombiri* denir.) **—2.** *Kolombir payı,* direklerin ve çubukların üzerine başka bir direk ya da çubuk sürmek için iki destemora arasında bırakılan pay. ‖ *Kolombir tirizi,* ana kolombiri çevreleyen demir çemberlerin, ana arma kasalarını ve tel armaların direkleri zedelememesi için kolombirlere boyuna vurulan ağaç parça.

KOLOMBİYA, G. Amerika'da devlet, Büyük Okyanus'la Antiller denizi arasında yer alır; 1 138 914 km²; 32 978 172 nüf. (1990). Başkenti *Bogotá.* Resmi dili *ispanyolca.*

COĞRAFYA
fiziki coğrafya

Kolombiya toprakları, K.'den G.'e doğru Amazon bölgesi ile Karayib adalarındaki San Andrés ve Providencia adaları arasında 2 500 km boyunca ve D.'dan B'ya doğru Orinoco ile Büyük Okyanus arasında 1 100 km boyunca uzanır. 5 doğal bölgeye ayrılır: And bölgesi (toplam yüzölçümün % 25'i), Karayibler kıyı bölgesi (% 12), Büyük Okyanus kıyısı (% 6,5), Llanolar'ın doğusu ve Amazon bölgesi (% 56,5).

And dağları Kolombiyası'nda dağ sistemi en geniş kesimine (450 km) Ekvador sınırından başlayarak K.'den G.'e doğru bir yelpaze gibi açılan kıvrımlı üç sıradağ ya da Cordillera'da kavuşur. Kenarlarındaki ovalardan başlayarak birden yükselmeleri, río Magdalena, Patía ırmağının yukarı çığırıyla Cauca'nın yer aldığı iki çöküntü çukuruyla birbirlerinden ayrılmaları hem yüzey şekillerine görkemli bir görünüm kazandırır, hem de ülkenin coğrafi bakımdan çeşitli bölümlere ayrılmasına neden olur. En önemli kütle olan Doğu Cordillerası, orta kesimde genişler (Tunja'da 230 km), sonra biri Guajira yarımadasına doğru alçalan, öbürü Venezuela Andları'yla birleşen iki kola ayrılır. Doğu Cordillerası'nı Cordillera central'dan ayıran Magdalena vadisi, 1 000 km boyunca uzanan çok derin bir çukurdur (500 m yükseltide ve kaynağından 150 km uzaklıkta). Cordillera central sıradağların en yükseği ve en da-

rıdır (genişliği 80 km; yüksekliği 3 000 m'nin altında kalan doruğu yoktur). Sürekli karlarla ve buzullarla örtülü bir dizi büyük yanardağ sıradağın en yüksek yerleridir. Cordillera, geniş ve aşınmayla iyice düzleşmiş Antioquia platosuyla Karayib ovalarının yukarısında son bulur. Patia -Cauca çöküntü çukuru, Cordillera central ve batı Cordillera'ları birbirinden ayırır. İnce bir alüvyon tabakasıyla örtülü, 500 km uzunluğunda ve ortalama 70 km genişliğindeki bu çukur, K.'e ve G.'e doğru 1 200 m yükseltiden 800 m'ye inen iki bölüme ayrılır. Batı Cordillerası daha az yüksektir ve çoğunun yüksekliği 2 000-3 000 m arasında değişen kesintili küçük sıradağlardan oluşur.

Tropikal bölge dağlarına özgü biyocoğrafya katları yamaçlarda görülmektedir: tabandan başlayarak "tierras calientes" (sıcak topraklar; 800- 1 100 m arası), "tierras templadas" (ılıman topraklar; 1 100-2 500 m arası), "tierras frías" (soğuk topraklar; 2 500 -3 300 m arası), "páramolar" (3 300-4 600 m arası) ve yüksek tepeler. Sıcaklığa bağlı olarak ortaya çıkan bu katlar, kurak Andlar ile yağışlı Andlar'ı birbirinden ayıran farklı bir yağış düzenine de uyar. Yağışlı Andlar, G.-B.'dan K.-D'ya doğru, Batı Cordillerası'nın Büyük Okyanus'a bakan yamaçlarından Doğu Cordillerası'nın kuzeyine kadar bir şerit halinde uzanır ve yılda 1 200 mm'nin üstünde yağış alır; yağışlar, zaman zaman kurak mevsimlerle *(veranos)* kesilen iki yağmur mevsimine *(inviernos)* [nisandan hazirana, ekimden aralığa] dağılmaktadır Kurak Andlar ise, dağ sisteminin güney bölümünde ve Büyük Okyanus'tan ya da doğu kesiminden esen nemli rüzgârları (alizeler ve Amazon bölgesi kökenli alçak basınç dizileri) almayan vadilerde uzanır; en kurak alanlarda yağış miktarı yılda 800 mm' ye indiği için tarım, sulama yapılmayan yerlerde yağışlara bağlı kalmaktadır. Doğal olarak, yoğun ekvator ormanından tutun da Alp çayırlıklarına ve ardından da ılıman bölgenin kozalaklı ormanına kadar çeşitli orman tipleri, yağışlı Andlar'ın yamaçlarında yüksekliğe göre kat kat sıralanır; yağışlı Andlar'ın geri kalan bölümlerine insanların yoğun biçimde yerleşmeleri nedeniyle geriye sadece Batı Cordillerası'nın Büyük Okyanus'a bakan yamaçlarındaki sık ormanlar kalmıştır. Kurak Andlar'da doğal bitki örtüsü, çalılarla kaplı bozkırlardan ve az çok ağaçlı savanlardan oluşur; insanlar, bitki örtüsünü büyük ölçüde değiştirmiştir. Biyocoğrafya ortamlarının bu çeşitliliği, tarımsal üretimde de büyük bir çeşitlenmeye olanak vermektedir.

And sistemi dışında kalan alçak sıcak topraklar, yüzölçümün dörtte üçünü kaplar. 900 km boyunca uzanan Karayibler kıyı ovaları, Andlar'dan doğan ırmakların oluşturduğu birikinti ovalarının yan yana sıralanmasından oluşur. Üçüncü Zaman kayaçlarından meydana gelmiş küçük tepeler ya da billurlu ovalar, sert taban parçalarıyla (Guajira yarımadası) engebelenir. Kıyı, Santa Marta kütlesi dışında alçaktır ya da denizkulaklarıyla doludur. Kolombiya'nın en yüksek doruğu (5 775 m) Santa Marta kütlesindedir. Karayibler'in bu bölgesinde yağışlar, bol yağmur alan güney-batı kesiminden, iklimin kuraklaştığı (Guajira'da yılda 500 mm yağış) kuzey-doğu'ya doğru azalır; ne var ki, dağlara düşen bol yağışlar nedeniyle sierra Nevada bu dağılımı bozmaktadır. Böylece doğal bitki örtüsü, G.-B.'daki sık ormandan Aşağı Magdalena'da az çok sular altında da yaşayabilen ve yer yer ağaçlar içeren savanlara ve K.-D.'da dikenli bitkilerle örtülü bozkıra dönüşür; Santa Marta kütlesiyse, biyocoğrafya katları bakımından Andlar'a benzer.

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

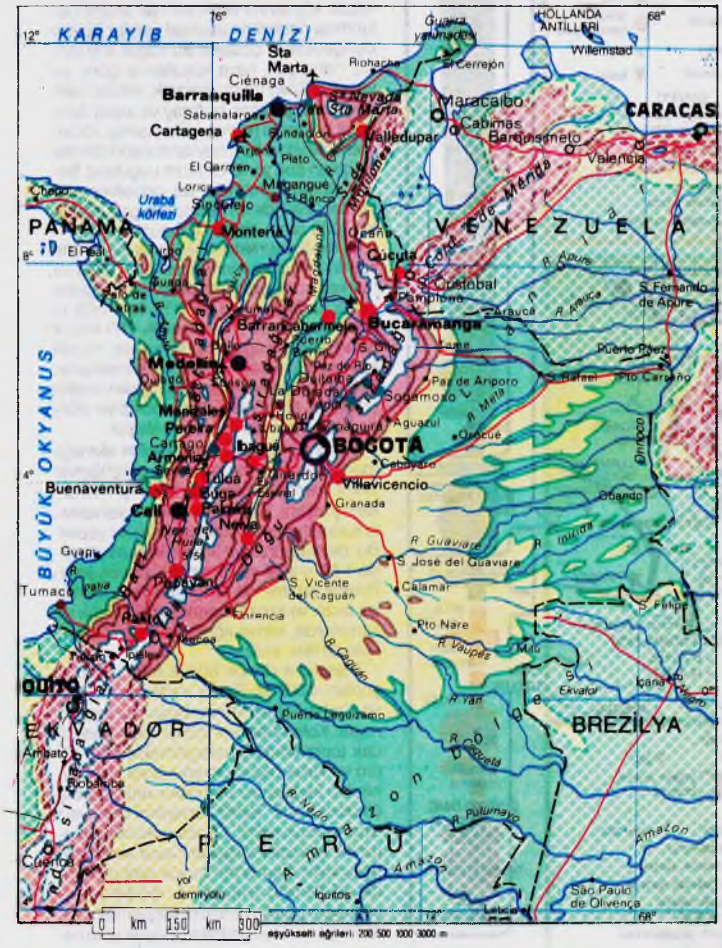
Büyük Okyanus kıyıları bölgesi, serranía del Baudó'nun kıyıya ulaştığı kesimde engebelidir; geri kalan bölümüyse deltalar ve mangrov ormanlarıyla çevrili, iyice bataklık alüvyonlu ovalarla kaplıdır. İklim yağışlıdır. Sık ormanlar çok yaygındır.

Doğu ovaları (yaklaşık 650 000 km²), Llanolar batı bölgesinin bir bölümünü, Orinoco havzasının galeri ormanlarını ve az çok ağaçlı savanlarını, G.'de Amazon bölgesi'nin ormanlık bir bölümünü kapsar. Tarım yerleşmesi ve petrol arama etkinlikleri yalnızca Andlar'ın eteklerinde ve yüksek taraçalarda gerçekleştirildiğinden doğal çevre çok az değişmiştir.

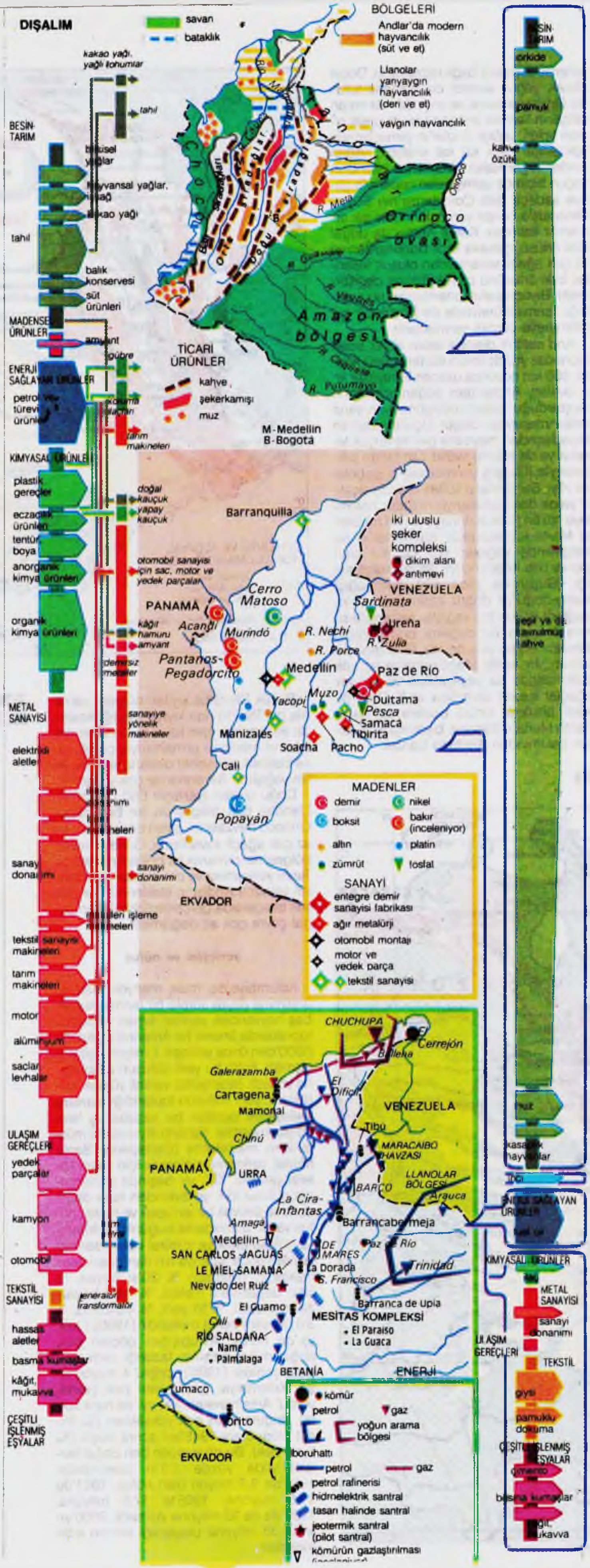
yerleşim ve nüfus

Kolombiya'da, mısır, manyok, patates üretimine dayalı sürekli bir tarımla küçükbaş hayvancılık yapılan ılıman ve soğuk topraklarda önemli bir Amerind topluluğu (1500'den önce yaklaşık 1 milyon kişi) yerleşmişti. Fetih bu yerli nüfusun azalmasına yol açtı. İspanyollar, verimli yüksek topraklara, yerli nüfusun toplandığı alanlara yerleşerek buraları bir kasaba ve kent ağıyla kuşattılar. Karayib kıyısındaki müstahkem mevkilerde (Cartagena, Santa Marta) yerleşimi sağlamak için zenci köleler getirildi. XIX. yy. başında sömürgenin nüfusu XVI. yy.'dakinden fazla değildi, ama önemli bir avrupalı ve melez nüfus vardı. Bu nedenle bugünkü Kolombiya nüfusu etnik ve kültürel bakımdan her şeyden önce İspanya'nın damgasını taşımaktadır. (Nüfusun % 20'si beyaz, % 54'ü beyaz-yerli melezi, % 14'ü beyaz-zenci melezi, % 5'i yerli, % 4'ü zenci, % 3'ü de yerli-zenci melezidir [1990].) XIX. yy.'da nüfus, Avrupa'dan göçten çok, doğal nüfus artışının fazlalığı nedeniyle hızla çoğaldı (1900'e doğru 4 milyon kişi). Kolombiya, göçmenleri pek çekmiyordu. Artış hareketi, XX. yy.'da hızla sürdü; doğum oranı çok yüksekken (‰ 35-40) ölüm oranı 1945'ten sonra düştü (‰ 7,4'e dek). Bu dönemden beri doğal fazlalık yılda yüzde 2,5'in üzerindedir. 1938'de 8,7 milyon olan nüfus, 1951'de 11,5 milyona, 1965'te 17,5 milyona, 1990'da da 33 milyona yükseldi. 2000 yılında 38 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir.

KOLOMBİYA

EKONOMİ

•Bu artışa yeni yerleşme alanlarının açılması ve hızlı bir kentleşme eşlik etmektedir. Nüfusun ülke içinde dağılımı henüz çok dengesizdir; yarıdan fazlası Andlar bölgesinde, 800-3 000 m yükselti arasında toplanmıştır; en fazla nüfus yoğunlukları da gene bu bölgededir. Buna karşılık, alçak topraklarda yerleşme hareketi de büyük bir hız kazanmıştır (Aşağı Magdalena'da ve Karayib kıyısında, Doğu Cordillera eteklerinde). Geniş doğu ovalarında ve Büyük Okyanus kıyılarında nüfus yoğunluğu henüz çok düşüktür, ama bazı bölgeler kalabalıklaşmaktadır (İlanos' ların kuzey-batı'sı, Büyük Okyanus kıyısının güneyi, Orta Atrato vadisi).

Kentleşme, büyük bir hızla ilerlemektedir; halkın üçte ikisi nüfusu 2 000'in üstündeki yerleşim yerlerinde yaşamaktadır (bu oran 1951'de yüzde 38'di).

ekonomi

Eskiden yalnızca tarım ve hayvancılığa dayanan Kolombiya ekonomisi zamanla çok çeşitlendi. Bir imalât sanayisi kesimi gelişti (yurtiçi gayri safi hâsılanın % 20'si, etkin nüfusun % 13,4'ü), üçüncü kesim etkinlikleri kabarıp genişledi (karayolu taşımacılığının etkin bir rol oynamaya başlaması, turizm atılımı). Bununla birlikte, tarım hâlâ gayri safi yurtiçi hâsılanın dörtte birini sağlamakta ve etkin nüfusun yüksek bir bölümünü istihdam etmektedir. Özellikle 1975-1976'dan beri fiyatları büyük ölçüde artmış olan kahvenin yardımıyla toplam dışsatım değerlerinin dörtte üçünü tarım karşılamaktadır.

Biyolojik ve coğrafi ortamların ve tarımsal yapıların çeşitliliği nedeniyle tarımsal etkinlik ve üretimler son derece değişiktir. Toprak mülkiyeti sistemindeki eşitsizlikler ve orta ve büyük işletmeler çerçevesinde modern bir teknik kesimle, gerekli araçlardan yoksun ve genellikle Andlar' ın en dik yamaçları üzerinde toplanmış bir küçük köy tarımı kesiminin bir arada bulunması nedeniyle tarımsal yapılar büyük dengesizlikler gösterir. Bu küçük köy tarımı, daha çok, hava koşullarına göre, yiyecek bitkileri (mısır, manyok, sebze, cennet muzu, patates, buğday ve arpa) ile ticaret bitkilerini (kahve, şekerkamışı, tütün, marihuana) ve bazı hayvan türlerini birlikte yetiştiren çok yönlü bir tarım uygulanır. Büyük modern işletmeler ise, genellikle belli türler üzerinde uzmanlaşmış, çoğunlukla tek türlü tarım yapan kuruluşlardır.

Ekilebilir toprakların yaklaşık % 19'unu kaplayan kahve tarımı, belli başlı bölgesi merkez-kuzey olmak üzere, sıradağların nemli yamaçlarında, 800 m ile 1 500 m arasında yer alır. Üretimin % 70'i küçük işletmelerce sağlanmaktaysa da, büyük işletmelerin payı gittikçe artmaktadır. 700 000 t çevresinde gidip gelen üretim (1991'de 870 000 t), Kolombiya'ya dünya sıralamasında ikinci yeri sağlar.

Şeker sanayisi ve kırmızı şeker ekmeği (panela) yapımında kullanılan şekerkamışı ekimi önemlidir. Şeker sanayisi için şekerkamışı ekimi, Cali dolaylarında, kanallarla sulanan büyük plantasyonlarda yapılır. Bu plantasyonların üretim kapasitesi yılda 1 Mt'u aşar ve dışsatıma olanak verir. Panela yapımında kullanılan şekerkamışı ise sıcak ve ılıman topraklardaki küçük işletmelerde, kahve ağacı ve besin bitkileriyle birlikte ekilir.

Dışsatıma dönük büyük muz plantasyonları, özellikle, Santa Marta çevresinde ve Urabá körfezi kıyıları boyunca toplanmıştır. Kolomböncesi dönemden beri sıcak topraklarda yapılagelmekte olan tütün ve kakao ağacı tarımı ulusal gereksinimleri karşılar ve bir miktar ürün de dış ülkelere satılır. Tekstil sanayisini besleyen sınai pamuk ekimi, Cauca çöküntü çukurunda ve Kuzey-doğu'da Cesar vadisinde gelişmiştir. Cauca'nın büyük işletmelerinde ve Karayib ovalarında, modern hayvancılığın gereksinimlerini karşılamak üzere sorgo ve soya yetiştirilir. Büyük işletme-

ler, kentlerin besin gereksinimlerinin karşılanmasına yönelik kök ve yumru türünden bitkiler, tahıl (Aşağı Magdalena'da pirinç ekimi çok ilerlemiştir), meyve ve sebze tarımıyla da ilgilenirler.

Sığır yetiştiriciliği (24,7 M baş [1990]) sömürge dönemi başlarına kadar uzanır. Deri ve et elde etmek amacıyla, alçak toprak savanlarındaki (Karayib ovaları, Llanolar) büyük *finca*'larda (çiftlikler) hep yaygın biçimde yapılagelmiş olan hayvancılık, yoğunlaşma eğilimindedir: büyük kentlerin çevresinde sütçülük ve kümes hayvancılığı bölgeleri, et üretimi amacıyla kompoze yemler de kullanılarak yapılan besi otlakçılığı. Kolombiya, sığır eti dışsatımı yapar.

Sanayinin gelişmesi, sağlam enerji temellerine, maden ve tarım hammaddelerinin varlığına, And paktı çerçevesinde komşu devletleri de kapsamına alacak biçimde genişlemiş olan önemli bir iç pazara, ucuz iş gücüne, ulusal işletmelerin önderlerince seferber edilen sermayelere ve yabancı teknik ve sermaye katkılarına dayanır. Petrol ve gaz rezervleri olmakla birlikte, 1970'ten bu yana üretim (5 milyar m^3 gaz [1988]; 22 milyon t petrol [1990]) düşmeye başlamış ve iç talebin artması dolayısıyla ham petrol satın almak zorunluluğu doğmuştur. Dağınık bulunan kömür az işletilir. Özellikle Doğu ve Batı sıradağlarında yararlanılan önemli bir hidroelektrik potansiyeli vardır. 1988 yılında 38 TWsa elektrik üretilmiştir.

Ülkenin maden zenginliği olağanüstü olmamakla birlikte çeşitlidir; Doğu ve Orta sıradağlarında demir, kurşun ve bakır işletilir. Cordillera Central'da altın ve gümüş, özellikle Doğu sıradağlarında (Muzo madeni) da ünlü zümrütler çıkarılır. Büyük miktarlarda kayatuzu ve deniz tuzu da üretilir.

Ancak birkaç temel sanayi vardır: hidrokarbonların arıtılması, çimento (4 Mt'dan fazla), bazı kimyasal maddeler, çelik. Bu durumda, birçok yarı işlenmiş tüketim sanayileri çeşitlilik göstermekte ve hızla büyümektedir: besin, tekstil, makine yapımı (otomobil montajı da içinde olmak üzere), elektrikli eşyalar, vb. Sanayi üretiminin yaklaşık % 20'si dışarıya satılır. Dışsatım yapılan başlıca ülkeler şunlardır: ABD % 43,2; Almanya % 8,6; Hollanda % 5,7; Venezuela % 3,2; Fransa % 2,5; Şili % 2,3 (1989).

Dış ülkelerle alış-verişler etkin bir biçimde yapılır (Karayib cephesinde Barranquilla, Cartagena, Santa Marta limanları, Büyük Okyanus cephesinde Buenaventura limanı). Ne var ki, bu alış-verişin yapısı azgelişmiş bir ülkeye özgü niteliktedir: işlenmiş madde dışalımı, temel besin maddeleri dışsatımı. 1975-76'dan sonra kahve fiyatlarının yükselmesi nedeniyle dış ticaret bilançosu fazlalık vermeye başlayan Kolombiya, döviz rezervlerine sahiptir. Bu durum, ülkeye gelişme çabalarını sürdürmek olanağını sağlamaktadır.

TARİH

• *Sömürge dönemi.* İspanyollar Kolombiya'ya geldiklerinde doğudaki yüksek yaylalarda yerleşmiş muisca (ya da çibça) uygarlığı dışında hâlâ etkinlik gösteren büyük kültür odaklarıyla karşılaşmadılar.

1510'da kıstakta kurulan Darién, kıtadaki İspanyollar'ın ilk sürekli yerleşim merkezi oldu. Rodrigo de Bastidas Santa Marta'yı, ardından Pedro de Heredia Cartagena'yı kurdu. Sonra Eldorado kolonları daha içerilere çekti; Venezuela'dan gelen Nikolaus Federmann 1536'da doğu ovalarına girerken, Quito'dan gelen Sebastián de Belalcázar Popayán'ı ele geçirdi ve Cauca yoluyla Antioquia'ya dek ilerledi; Magdalena ırmağını izleyen Gonzalo Jiménez de Quesada 6 ağustos 1538'de Santa Fe'yi (Bogotá) kurdu.

İspanyol yayılması 1541'e dek sürdü; kent sayısı arttı, ancak XIX. yy. başına dek iletişim güçlükleri nedeniyle yerleşme merkezleri arasında bir kopukluk yaşandı, bu durum belediyelerin özerk olmalarını sağladı.

1717'ye dek Yeni Granada Lima genel valiliğine bağlı kaldı. 1740'tan sonra Venezuela'yla birlikte Yeni Granada genel valiliği oluşturuldu; 1549'dan beri bir *audiencia* merkezi olan Bogotá bu valiliğin başkenti oldu.

İspanyollar Yeni Granada'da umdukları değerli madenleri bulamadılar; bununla birlikte kayatuzu ve zümrüt yataklarını işlettiler. Sömürge iki gelir kaynağıyla zenginleşti.

Bir yandan Kızılderililer'in (yerlerini kısa bir süre sonra zenci kölelere bıraktılar) zorla çalıştırılmasıyla geniş topraklar değerlendirildi. Öte yandan kıstağın varlığı Yeni Granada limanlarının zenginleşmesini ve korsanların buraya gelmesini sağladı. Peru'nun, Meksika'nın ve hatta Filipinler'in ürünleri Cartagena'yla Nombre de Dios'tan transit geçiyor ve ispanyol kalyonları her yıl Nombre de Dios panayırına mal getiriyordu. Katolik kilisesi Yeni Granada'ya çok erken bir tarihte yerleşti. 1534'te Santa Marta'ya bir piskopos, 1573'te Bogotá'ya bir başpiskopos gönderildi; hıristiyanlaştırma hareketi hız kazandı. Geniş topraklara sahip olan Kilise, ayrıca eğitim işlerini de üzerine aldı ve yüzyıllar boyu bu işlevini sürdürdü (Bogotá'da XVI. yy.'dan beri bir üniversite etkinlik göstermektedir). Bu gelişmeler sonucunda yerli dilleri ispanyolca karşısında hızla geriledi. Düşün yaşamı gelişti, XVIII. yy.'da kreol toplumundan doğabilimci Mutis ve Caldas gibi büyük bilim adamları çıktı.

• *Bağımsızlık.* Daha XVIII. yy.'ın sonlarında bir kreol bilinci doğmaya başladı ve bu gelişme 1781'de vergi yükünün hafifletilmesini ve kamu görevlerinin öncelikle kreollere verilmesini isteyen Comuneros de Socorro ayaklanmasına yol açtı. (→ COMUNEROS DE SOCORRO.) 1778'den sonra Bogotá genel valiliği Lima genel valiliğiyle serbestçe ticarete başladı. İspanya'nın Napoléon tarafından işgali bağımsızlık isteğini canlandırdı. 20 temmuz 1810'da, Bogotá'da bir cunta kuruldu; bir yıl sonra, Yeni Granada İspanya ile ilişkilerini kopardı ve Yeni Granada Eyaletleri federasyonu ilan edildi. General Morillo'nun yönetimindeki ispanyol kuvvetleri bu hareketi çok kanlı bir biçimde bastırdı: Cartagena 1815'te geri alındı ve direniş 1817'de bütünüyle kırıldı. Bu kanlı bastırmaya karşın Bolívar ile komutanları Páez ve Santander yeni bir ayaklanma başlattılar, bu ayaklanma Boyacá (1819), Carabobo (1821) ve Pichincha (1822) zaferleriyle başarıya ulaştı. 10 ağustos 1819'da Bolívar, Venezuela'yla Yeni Granada'nın birleştiğini ilan etti. Angostura kongresi (17 aralık 1819) sonunda kurulan Büyük Kolombiya Cumhuriyeti'ne 1821'de Panamá, 1822'de Ekvador katıldı. Bu birlik, Bolívar'ın ölümünden sonra bozuldu: 1830'da Venezuela, daha sonra Ekvador birlikten ayrıldılar.

Bu dönemde, ülkenin daha sonraki siyasal yaşamına egemen olacak iki büyük parti ortaya çıktı: Katolik kilisesi'nin (katoliklik devlet diniydi) desteğindeki Merkeziyetçi muhafazakâr parti ve Kilise'nin iktisadi ve manevi etkisini azaltmak isteyen Federalist liberal parti.

Muhafazakârlar, Yeni Granada Cumhuriyeti'nde önce birlikçi bir anayasa yürürlüğe koydular. Ama 1845'ten sonra liberaller, Başkan Mosquera, López (1849) ve özellikle Obando (1853) dönemlerinde federalist görüşlerini kabul ettirmeye çalıştılar: iç savaşa yol açtılar; 1854'te de Melo diktatörlüğü kuruldu. Ama ılımlı muhafazakârlar yeniden iktidara geldi ve başkan Ospina Rodriguez (1857) mayıs 1858'de "Granada Konfederasyonu" için yarı federal bir anayasanın kabul edilmesini sağladı. 1861'de liberal Tomás Cipriano Mosquera hükümeti devirerek iktidara geldi ve Kilise'yle mücadeleye girişti (cizvitlerin ülke dışına atılması, mallarına elkonması). Federal nitelikli yeni bir anayasayla "Kolombiya Birleşik Devletleri" kuruldu (1863). 1866'da yeniden seçilen Mosquera, 1867'de radikal liberaller tarafından devrildi.

1876'da patlak veren yeni bir iç savaştan sonra, muhafazakârlar yeniden iktidara geldiler (1880); liberal muhalif Rafael Núñez Devlet başkanı oldu ve Kilise'yle büyük toprak sahiplerinin desteğini sağladı: devlet, Kolombiya Cumhuriyeti adını aldı ve hâlâ yürürlükte olan merkeziyetçi bir anayasa hazırlandı (1886). Federalizm yanlısı liberaller birçok kez ayaklandılar (1885 ve 1895 ayaklanmaları, özellikle "Bin Gün savaşı" [1899-1903]).

Tüm XIX. yy. boyunca süren bu istikrarsızlık, büyük ölçüde iletişim ve ulaşım yollarının yetersizliğine bağlıydı, bu durum yerel özelliklerin korunmasını kolaylaştırıyor ve kahve üretimine dayalı bir ekonominin (hâlâ bir sömürge ekonomisiydi) gelişmesini engelliyordu.

• *XX. yüzyıl.* 1903'te, Panamá'nın Washington'ın desteğiyle bağımsızlığına kavuşması üzerine, ülke okyanuslararası ticareti denetimi altına alma umudunu tümden yitirdi. Ama ABD'nin ödediği tazminat, gelişmesine yardımcı oldu. General Rafael Reyes hükümetiyle (1904-1909) bir siyasal istikrar dönemine girildi. Bu dönemde iktisadi sorunlar ön plana geçti. Muhafazakâr başkanlar Nel Ospina (1922) ve Abadía Méndez (1926) zamanında ABD'den alınan borçlarla yollar yapıldı, 1919'da da ticari havacılık başladı.

Buna karşılık, ABD'nin iktisadi etkisi durmadan arttı. Amerikalılar kahve pazarını, petrol işletmelerini (1925'ten beri) ve muz plantasyonlarını denetim altına aldılar.

Bu nedenle 1929 dünya bunalımı Kolombiya'yı büyük ölçüde etkiledi ve liberallerin Herrera önderliğinde yeniden iktidara gelmesine yol açtı; Herrera toplumsal alana el attı ve Kilise'ye karşı önlemler aldı. Başkan Alfonso López Pumarejo (1934), ondan da ileri gitti (8 saatlik işgünü yasası, toprak reformu tasarısı). Bu girişimlerinden kaygılanan liberal sağ kanat 1938'de Başkanlığa Eduardo Santos'un seçilmesini sağladı. 1942'de yeniden Başkan olan López 1945'te istifa etmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine Alberto Lleras Camargo liberallerle muhafazakârları bir araya getiren bir ulusal birlik siyasetine yöneldi; bu da kitleler içindeki saygınlığı giderek artan marxçı avukat Jorge Eliecer Gaitán'ın etkisiyle radikalleşen liberal sol kanadın muhalefetine yol açtı. 1946'da Başkanlığa muhafazakâr Mariano Ospina Pérez'in seçilmesi, liberallerin gittikçe yükselen sesini bastıramadı: 9 nisan 1948'de Gaitán'ın öldürülmesi Bogotá'da ve büyük kentlerde halk ayaklanmasına yol açtı. Bu ayaklanmayı izleyen şiddetli ve kanlı baskı, bir zulüm dönemini başlattı: 1948-1953 arasında, son derece acımasız gizli iç savaşta ("violencia") liberallerle muhafazakârlar çatıştılar ve binlerce kişi öldü. Bu nedenle general Rojas Pinilla'nın yaptığı hükümet darbesi (13 haziran 1953) başlangıçta iyi karşılandı. Ama özgürlüklerin yavaş yavaş kaldırılması, liberallerin yanı sıra muhafazakârların da güçlü muhalefetine yol açtı. General kendisini yeniden seçtirtmek isteyince grevler patlak verdi ve 10 mayıs 1957'de yetkilerini genel seçim çağrısında bulunan askeri bir cuntaya bırakmak zorunda kaldı. Aynı yıl içinde liberallerle muhafazakârlar arasında gerçekleştirilen bir ateşkes anlaşması (Sitges paktı) bir Ulusal cephe'nin kurulması ve siyasal gerilimin yatışmasıyla sonuçlandı.

1957 aralığında halkoyuna sunulan bir anayasa reformu, 16 yıl geçerli olmak üzere iki partinin Başkanlık görevini dönüşlü olarak üstlenmelerini, hükümet üyeliklerini eşit olarak paylaşmalarını ve Kongre'de eşit sayıda temsil edilmelerini sağladı.

KOLOMBİYA'DA SANAT

Lauros-Giraudon

Quimbayá'da bulunan üsluplaştırılmış insan biçiminde altın heykelcik İ.S. 100-400
Altın müzesi, Bogotá

Lauros-Giraudon

Calima'da bulunan altın ölü maskesi İ.Ö. 200 - İ.S. 100
Altın müzesi, Bogotá

1958'de liberal Alberto Lleras Camargo Başkanlığa seçildi. 1962'de yerini ılımlı muhafazakâr Guillermo León Valencia aldı. 1966'da liberal Carlos Lleras Restrepo, 1970'te sol muhafazakâr Misael Pastrana Borrero ve 1974'te liberal Alfonso López Michelsen Başkan seçildi. Başkanlık seçimlerinde izlenen bu yönteme son verilmesi başka bir liberalin, Julio César Turbay Ayala'nın 1978 seçimlerini kazanmasına olanak verdi, ama öbür siyasal ve idari görevlerin paylaşılmasında uygulanan eşitlik ilkesi aynı biçimde sürdü. Bununla birlikte seçime katılmama oranının çok yüksek olması (1978'de % 62), uyumlu gibi görünen bu evrimin yapaylığını ortaya koydu.

Gerçekte Kolombiya'da bu dönemin en belirgin özelliği, köylerdeki sefaletin neden olduğu yasadışı çetelerin çoğalmasıydı. Kimilerine göre "eşkıyalar"dan, kimilerine göre "yurtseverler"den oluşan bu gruplar, 1948'den başlayarak "iç savaş" döneminde önemli bir rol oynadılar. Birçok "özsavunma bölgesi" kuran köylüler, yeterince işletilmeyen latifundiaları ellerine geçirdiler; bunların en tanınanı Marquetalia latifundiasıydı. 1959'dan sonra öğrencilerin ağırlıkta olduğu yeni öğeler, castrocu hareketin etkisiyle, gerilla grupları kurdular; zaman zaman bazı din adamlarının da desteğini alan bu gruplar 1961'de çok etkili oldu. Ama Başkan Valencia, ABD'nin artan askeri yardımından ve birçok teknik danışmandan yararlanarak 1964'te saldırıya geçti. 1966'da kurulan komünist eğilimli "Kolombiya Devrimci silahlı kuvvetleri"nin gerillalarına, "Ulusal kurtuluş ordusu" ve "Halk kurtuluş ordusu"na karşı mücadele sürerken, M 19 gibi kent gerillası hareketleri ortaya çıktı; M 19, ocak 1979'da bir kışladan binlerce silah çalmayı ve 1980'de Dominik Cumhuriyeti büyükelçiliğini basarak rehineler almayı başardı. Bu ortam askerlerin yetkilerinin daha da genişlemesine yol açtı. Başkan Turbay Ayala'nın 1978'de bu yetkilere, bir güvenlik yönetmeliği şeklinde yasal bir nitelik kazandırması muhalefet çevrelerinin sert protestolarına yol açtı. Belisario Betancur 1982'de Cumhurbaşkanı seçilince af yasası çıkardı. Solcu gerilla örgütleriyle barış görüşmelerine başlanacağını, ordunun anayasal sınırlar içinde tutulacağını, dış siyasetin bundan böyle Cumhurbaşkanınca kararlaştırılacağını açıklaması üzerine Savunma bakanı ve bazı generaller istifa ettiler (1984). Ülkenin en büyük döviz kaynağı durumuna gelen uyuşturucu kaçakçılığıyla mücadeleyi genişleten Adalet bakanı öldürüldü (nisan 1984). Gerillalarla da anlaşmaya varıldı, kapsamlı bir af çıkarıldı. İki gerilla örgütü dışında tüm örgütler ateşkesi kabul etti. Batencur, 1985'in son aylarında üç sorunla karşılaştı: gerillaların ateşkes anlaşmasını bozmaları; Adalet sarayı'nın basılıp yakılması ve hâkimlerin öldürülmesi; Nevado del Ruiz yanardağının patlaması. Mayıs 1986'da yapılan seçimleri Virgilio Barco Vargas kazandı ve 28 yıldır süregelen koalisyonlara son vererek bir Liberal parti hükümeti kurdu. Ocak 1988'de başsavcı da kokain kaçakçıları tarafından öldürülünce Cumhurbaşkanı Barco olağanüstü durum ilan ederek polis ve yargı organlarının yetkilerini genişletti. Ancak kaçakçılar, misilleme amacıyla bir dizi cinayete giriştiler. Liberal partinin 1990 başkanlık seçimindeki umudu Luis Carlos Galan 1989'da öldürüldü. Sıkıyönetim ilan eden hükümet, ABD ile suçluların karşılıklı iadesini öngören bir antlaşmayı yeniden uygulamaya koydu. ABD, uyuşturucu kaçakçılarına karşı mücadele için Kolombiya hükümetine askeri ve mali yardımda bulundu. M 19'un ilk başkan adayı Carlos Pizarro Léon Gomez'in ve Yurtsever birlik'in başkan adayı Bernardo Jaramillo Ossa'nın cinayete kurban gitmelerine karşın başkanlık seçimleri 1990'da yapıldı ve Liberal parti adayı César Gaviria Trujillo seçildi. Liberal parti Kongre ve belediye seçimlerinde de çoğunluğu elde etti. Yeni başkan teslim olmaları durumunda kaçakçıların ABD'ye gönderilmeyeceğini ve ülkenin adalet sisteminin modernleştirileceğini açıkladı.

1991'de, seçimle işbaşına gelen bir kurucu meclis, beş ay süren görüşmelerden sonra yeni Kolombiya anayasası üzerindeki çalışmalarını tamamladı. Yeni anayasa Kolombiya yurttaşlarının yargılanmak üzere yabancı ülkelere gönderilmesini resmen yasakladı. Başkan Gaviria bundan yararlanarak uyuşturucu kaçakçılarının hapis cezalarında indirim yapılması karşılığında teslim olmalarını sağlamaya çalıştı. Halk kurtuluş ordusu dağılarak Umut, barış ve özgürlük adıyla yasal bir siyasal partiye dönüştü (mart 1991). Mayısta Quintin Lame grubu da silahlarını bıraktı. Buna karşılık Kolombiya Devrimci silahlı kuvvetleri ve Ulusal kurtuluş ordusu saldırılarını sürdürdü. 19 haziranda Medellin kartelinin şefi Pablo Escobar teslim oldu. Ancak Cali kartelinin faaliyetleri son bulmadı. Kolombiya Devrimci silahlı kuvvetleri ve Ulusal kurtuluş ordusu'nun kurucularından Esmeraldo Bethancour tutuklandı (29 ağustos). 27 ekim 1991'de yapılan meclis ve senato seçimlerini Liberal parti kazandı. Uyuşturucu kaçakçıları ve yasa dışı direniş örgütlerinin yarattığı iç karışıklık 1992'de de sürdü. 8 kasım 1992'de 90 günlük olağanüstü hal ilan edildi. 6 ocak 1993'te Pablo Escobar hapisten kaçtı.

ANAYASA

1886 birlikçi anayasası, 1863'te başlayan federal deneyime son verdi. Birkaç kez değişikliğe uğrayan bu anayasayla, ABD'yi örnek alan bir başkanlık rejimi kuruldu. Yasama erki, her ikisi de tek dereceli seçimle 4 yıl için seçilen Millet meclisi'yle Senato tarafından kullanılır. Cumhurbaşkanı da 4 yıl için tek dereceli seçimle belirlenir. 4 temmuz 1991'de kabul edilen yeni anayasa, ülkenin kurumsal yapısını korudu, ancak demokratikleşme sürecinde önemli adımlar attı.

EDEBİYAT

Bağımsızlıktan önceki günlerde Bogotá, etkin bir kültür merkeziydi. Genç bilgin Francisco José de Caldas'ın (1771-1816) üne kavuştuğu çevrelerde doğabilimleri özellikle revaçtayken yine de devrimci görüşleri yayan gazetelerin sayıları artıyordu. Ülkenin özgürleştiği sıralarda yazarlar, ispanyol baskısının kurbanı Camilo Torres (1766-1816) ve İnsan hakları bildirisi'nin çevirisini yapan Antonio Nariño (1765-1823) gibi siyasi kişilerdi. Şiir klasik yapıda kaldı. Romantik çağda, *El Mosaico* gibi önemli edebiyat dergilerinin etkisindeki yazarlar, ispanyol dilinin arılığının bozulmaması amacıyla geleneksel kalıplara bağlı kaldılar. Bu akademik tutum, kolombiya edebiyatının ayırtedici özelliğidir. Yurtsever şiirler yazan José Joáquin Ortiz (1814-1892), katı kurallara bağlı lirik şair José Eusebio Caro (1817-1853), Cumhurbaşkanı seçildikten az sonra öldürüldüğü için bitiremediği *Gonzalo de Oyón* adlı uzun destansı kompozisyonuyla üne kavuşan Julio Arboleda (1817-1862) o çağda şiirin önde gelen temsilcileridir. Zengin Antioquia eyaletinin güzelliklerini öven Gregorio Gutiérrez González (1826-1872) ve kuşağının yazarları içinde en mükemmeli diyebileceğimiz, aşkı anlatan şiirlerinde olduğu kadar, felsefi şiirlerinde de rahat olan Rafael Pombo'yu (1833-1912) da bu arada anmak gerekir. Düzyazıda romantik çağın en göze çarpan özelliği *costumbrismo*'nun gelişmesidir; İspanya'dan miras kalan bu tür, kolombiya edebiyatına kimi zaman romana kadar uzanan töreyle ilgili küçük, tatlı görüntüler katacaktır; taşra geleneklerini betimleyen ve o çağ ile ilgili mükemmel belgeler oluşturan bu hikâyelerin yazarları da başta José Manuel Groot (1800-1878), José Caicedo Rojas (1816-1897), Juan de Dios Restrepo (1827-1897), José Mariá Samper (1831-1888), Ricardo Silva (1836-1887), bir de ulusal edebiyatın ilk tarihçisi olan José Mariá Vergara y Vergara' dır (1831-1872). Bazı yazarlarda tür tablosu romana doğru gelişiyordu. Örneğin Eugenio Díaz (1804-1865) gerçekçi hikâyesi *Manuela*'da (1866) ya da Kolombiya akademisi'nin kurucusu (1871) José Manuel Marroquín (1827-1908) pikaresk esine ulaştığı filozof bir atın eğlenceli özyaşamöyküsü *El Moro*'da (1897) böyledir. Ama o dönem kolombiya romanının başyapıtı Jorge İsaacs'ın (1837-1895) 1867'de yazdığı *María* idi. *Paul ve Virginie* ile *Atala* gibi yapıtların yolunda giden acıklı, romantik bir idil olan bu yapıt tüm Latin Amerika' da büyük bir başarı elde etmiştir. XIX. yy.'ın son yarısında Miguel Antonio Caro (1843-1909); tüm ispanyol âleminde ün yapmış Rufino José Cuervo (1844-1911), Marco Fidel Suárez (1855-1927) ve dikkat çekici felsefe denemeleri yazan Carlos Arturo Torres (1867-1911) gibi hümanist bilginlerin ve tanınmış filozofların ön plana çıktığı görülür.

Yüzyıl sonunun en önemli şairi, ispanyol lirik şiirinin en güzel kompozisyonlarından biri sayılan, modernizm akımının habercisi *Nocturno*'nun (1894) yazarı José Asunción Silva'dır (1865-1896). Onun yanı sıra, Guillermo Valencia (1873-1943) çağ yeniliğini tümüyle belirtirken, deneyci Baldomero Sanín Cano (1861-1957) bu akımın en yetkili eleştiricisi olarak görülür. Daha sonra yine modernizmin etkisinde kalan "Bağımsızlığın yüzüncü yılı kuşağı" (1910) gelir. İsmael Enrique Arciniegas, Aurelio Martínez Mutis, Miguel Rasch İsla, Eduardo Castillo, daha sonra da Porfirio Barba Jacob (1883-1942) denilen ve kolombiya lirik yazarlarının en özgün simalarından biri olan Miguel Ángel Osorio Benítez bu kuşağın yazarları arasındadır. *Frutos de mi tierra*, *La marquesa de Yolombó* adlı yapıtlarında Antioquia eyaletini işleyen Tomás Carasquilla (1858-1941) ve anarşist José Maria Vargas Vila (1860-1933) ile natüralizme yaklaşan roman, *costumbrismo* geleneğini sürdürdü. Ama iki savaş arasında yazılan romanların en önemlisi José Eustasio Rivera'nın (1889-1928) 1924'te yazdığı *La vorágine*' dir. Bu roman, kauçuk ormanlarının "yeşil cehennem"inde yaşamaya mahkûm insanların tüyler ürpertici yaşamlarını anlatır.

Alaylı nüktelerden oluşan dizeleriyle Luis Carlos López (1883-1950) tarafından daha evvel başlatılmış olan ve León de Greiff (1895-1976), Rafael Maya (1897-1980) ve Germán Pardo García (doğm. 1902) tarafından 1920'de "Los Muevos" (Yeniler) grubunda canlandırılan modernizm karşıtı bir tepki başladı. Aynı zamanda Luis Vidales (doğm. 1904) yolunu gerçeküstücülükte, Jorge Artel (doğm. 1909) ise kara halk şiirinde ararken, 1935'te ispanyol Juan Ramón Jiménez'in baskın etkisi altında *Piedra y cielo* adlı dergi tarafından yeni bir okul oluştu. Önderliğini klasik şair Jorge Rojas (doğm. 1911) ile zarif Eduardo Carranza (doğm. 1913), Arturo Camacho Ramírez'in (doğm. 1910) yaptıkları bu okulun en önemli öteki temsilcileri Aurelio Arturo (1906-1974), Antonio Llanos, Tomás Vargas Osorio, Darío Samper'dir Onları izleyen kuşak yazarları dünya sorunlarını daha çok benimseyerek katı biçim kurallarına pek önem vermediler. Oscar Echeverri Mejía (doğm. 1918), Fernando Charry Lara (doğm. 1920), Alvaro Mutis (doğm. 1923), Jorge Gaitán Durán (1924-1962), Pablo Neruda'nın etkisinde kalan Carlos Castro Saavedra (doğm. 1924), Eduardo Cote Lamus (1928-1964) ve iki kadın şair Maruja Vieira (doğm. 1922) ile Meira Delmar (doğm. 1922) bunlar arasındadır.

José Eustasio Rivera'nın etkisindeki romancılar esinlerini Kolombiya gerçeklerinden almış ve çağlarına tanıklık etmişlerdir. *Toá* (1933) adlı yapıtıyla kauçuk sömü-

rüsünü ele almış, ölçüsüz bir natüralist olan César Uribe Piedrahita (1897-1953), José Antonio Osorio Lizarazo (1900 -1964), bölgeci Eduardo Zalamea Borda (1907-1963), Arias Suárez (1897-1956), Adel López Gómez (doğm. 1901) gibi öykücülerle denemeci olarak da tanınan Hernando Téllez de bu yazarlardan bazılarıdır. And dağlarındaki köylülerin yaşamını sergileyen Eduardo Caballero Calderón (doğm. 1910) da aynı akıma girer. Köy ve kırsal kesimin yaşam zorluğu ve kentlerdeki sefalet, Clemente Airó (doğm. 1918), Manuel Zapata Olivella (doğm. 1920), Manuel Mejía Vallejo (doğm. 1923), Arnoldo Palacios (doğm. 1924) gibi çok gerçekçi bir dil kullanan yeni bir hikâyeci kuşağına esin kaynağı oldu. Diktatörlük aynı zamanda Germán Arciniegas (doğm. 1900) gibi denemeci de olan Jorge Zalamea'nın (1905-1969) taşlama nitelikli ilginç bir düzyazı şiir yazmasına neden oldu. Jaime Ardila Casamitjana (doğm. 1919) ve Eduardo Santa'nın (doğm. 1928) yapıtları psikolojik romana daha yakındır. 1960'lı yıllarda şiirlerde *nadacılığın* izleri görülür (hiç anlamına gelen ispanyolca sözc. *nada*'dan). Gonzalo Arango (1932-1976) tarafından canlandırılan karşıt hareket olan nadacılıkta yapıt şiir de olsa, oyun da olsa hiçliğin övülmesi gerekir. Bir yandan kolombiya toplumunun geleneksel değerleri tartışma konusu edilirken, yeni kuşağın şairleri, yeni bir dil yaratmaya gayret etmektedir: Mario Rivero (doğm. 1933), Félix Turbay (doğm. 1933), Jaime Jaramillo Escobar (doğm. 1935), Alberto Hoyos (doğm. 1936), Josė Pubén (doğm. 1936) ve Nicolás Suescún (1937). Çağdaş şairler arasında en çok Elkin Restrepo (doğm. 1942), Miguel Méndez Camacho (doğm. 1942), William Agudelo (doğm. 1943), Juan Manuel Salcedo (doğm. 1943), Jaime García Maffla (doğm. 1944), Fernando Garavito (doğm. 1944), David Bonello Rovira'nın (doğm. 1945) adlarını anmak gerekir. Düzyazıda, bugün *Yüz yıllık yalnızlık* (Cien anos de soledad, 1967) romanıyla dünya çapında üne kavuşan ve kukla bir diktatörün baş döndürücü portresini çizdiği öykülerinde (*Başkan babanın son sonbaharı* [El otono del patriorial], 1975) şaşılacak bir yetenek görülen Gabriel García Márquez'in (doğm. 1928) yapıtları egemendir. Öteki güncel anlatıcılar toplumsal gerçeklere yakındır: romancı Flor Romero de Nohra (doğm. 1933) bir yapıtında sürekli bir gerilla konusunun işlendiği, kuş uçmaz kervan geçmez küçük bir köydeki yaşamı anlatır ve Luis Fayad (doğm. 1945) yapıtlarında (*Olor de lluvia*, 1974; *Los parientes de Ester*, 1979) kent banliyölerinin sefaletini dile getirir. Bu arada hikâye gelişmiş bir türdür: Eduardo Arango Piñeres (doğm. 1931) esinini olağanüstüden alır, Antonio Montaña (doğm. 1933), Ramiro Montoya (doğm. 1933), Fernando Soto Aparicio (doğm. 1933), Elmo Valencia (doğm. 1933), Dario Ruiz Gómez (1935 -1978), Álvaro Medina (doğm. 1941), Rubén Ardila (doğm. 1942), Oscar Collazos (doğm. 1942) ve Fanny Buitrago (doğm. 1943) ise tamamen gerçekçidirler.

ARKEOLOJİ

Kolombiya'nın günümüzdeki topraklarından, Kolombôncesi dönemde, henüz az tanınan, ancak çok sayıda kalıntı bırakmış olan birçok kültür gelip geçti. Bu kalıntılar arasında İspanyolöncesi dönemin ilginç kuyumculuk örnekleri olan altın ya da tumbaga (altın ve bakır alaşımı) eşyalar özellikle dikkati çeker.

Kolombiya'nın en eski halkları taştan gereçler kullanan avcılardı: ikiyüzlü kazıyıcılar, dilgiler, deliciler. Yüksek Bogotá yaylasında, El Abra'daki kayaaltı sığınakları bu halkların İ.Ö. 10000 yıllarında yaşadıklarını kanıtlar. Daha sonra, İ.Ö. 3000'e doğru, kuzeydeki alçak topraklarda balıkçılık yapan, küçük hayvanları avlayan, deniz kabukları ve bitki toplayan kavimler yaşadı. Bu dönemin en önemli yerleşim yeri taş ya da deniz kabuklarından gereçlerin ve çanak çömlek parçalarının ele geçtiği Puerto Hormiga'dır (Bolívar ili). En eskileri İ.Ö. 3090 yıllarından kalma olan bu çanak çömlekler Amerika kıtasında ortaya çıkan ilk çanak çömlek örnekleri arasında yer alır. Kazılı, baskılı ya da kabartma süslemeleri vardır. Aynı bölgede, İ.Ö. 1000'e doğru manyok, daha sonra da mısır ekilmeye başlandı.

Kolombiya'nın güneyinde, Magdalena ırmağının kaynakları yakınında San Agustín kültürü (İ.Ö. 500 - İ.S. 1500) gelişti. Bu kültür, içlerinde mezar odaları bulunan tepecikler ve zengin bir taş heykel sanatıyla dikkati çeker. San Agustín bölgesinin yakınlarında kayalara oyulmuş mezar odalarıyla tanınan Tierradentro kültürü ortaya çıktı. Nariño ve Cauca ırmaklarının vadileri arkeolojik kalıntılar açısından zengindir. Burada, Calima* ve Quimbayá* bölgelerinde kuyumculuk çok gelişmişti. Kolombiya'nın güney-doğu'sunda, Tumaco adası ve yakın çevresinde, La Tolita*'dakini (Ekvador) andıran çok sayıda Tumaco* çanak çömleği (İ.Ö. 400 - İ.S. 1000) ele geçti. Bunlar, başta savaşçılar, maskeli kişiler, yaşlılar, canavarlar ve tanrılar olmak üzere insan figürleriyle süslüdür.

Sinú vadisinin orta kesiminde ve San Jorge ırmağı vadisinde, İspanyol kronikçilerin de betimlemiş oldukları Betancí kültürü gelişti. İspanyollar'la ilişki kuran öbür kavimler Taironalar* ve Muiscalar*'dır. Daha önce sözü edilen ve küçük kabileler halinde yaşayan topluluklara göre, bunların daha karmaşık bir siyasal yapıları vardı (kent ve köy federasyonları). Pueblito gibi yaklaşık 16 km²'lik bir alana yayılan kentler kuran Taironalar, metali işlediler ve çömlekçilik yaptılar. Arkeolojide eskiden Çibçalar olarak adlandırılan Muiscalar, günümüzdeki Boyacá ve Cundinamarca illerinin bulunduğu topraklarda yaşadılar. Kentleri iki konfederasyon halinde örgütlenmişti, dinleri Güneş kültüne dayanıyordu. Yapı gereci olarak tahta kullandıklarından günümüze gelen mimarlık kalıntıları zengin değildir. Buna karşılık Muiscalar'a ait çok sayıda metal eşya ele geçmiştir. Bunların en özgünleri, büyük bir olasılıkla tanrılara adak olarak sunulan ve "tunjo" adı verilen insan biçiminde heykelciklerdir.

GÜZEL SANATLAR

İlk resim atölyesini Gaspar de Figueroa (öl. 1658) ile oğulları Baltasar ve Nicolás kurdu. Figueroa'nın öğrencilerinin en tanınmışı Gregorio Vázquez de Arce y Ceballos'tur. En önemli heykelciler ise Ignacio García de Ascucha (Bogotá'da S. Francisco'nun sunakarkalığı) ve XVIII. yy.'da Andaluciaлı Pedro Laboria'dır.

XIX. yy.'da, resim ve heykel, Avrupa'nın, özellikle de fransız okulunun etkisi altında kaldı. XX. yy. başında, Roberto Pinazo Restrepo (1896-1929) ve Luis Alberto Acuña (doğm. 1904) gibi ressamlar ülkenin ispanyol sömürgesi olmasından önceki temalara ve yerli geleneklere döndüler. 30'lu ve 40'lı yıllarda, Pedro Nel Gómez, Alipio Jaramillo, Marco Ospina ve Ignacio Gómez Jaramillo, Meksika duvar resimlerinden ve Ekvador kızılderili sanatından esinlendiler. Carlos Rojas ve metal işaretleriyle Edgar Negret (doğm. 1920) gibi heykelciler, Eduardo Ramírez Villamizar ve lirik soyutlamayı ilk kullanan Alejandro Obregón gibi ressamlar, öncü sanat akımlarını benimsediler. 1950'den sonra, Fernando Botero gibi kimi ressamlar, desenin kasıtlı olarak bozulduğu figüratif bir sanata yöneldiler. Manuel Hernández, David Mauzur, siyasal konuları işleyen Carlos Granada ve optik mekanizmalar kullanan Omar Rayo (doğm. 1928) ise geometrik biçimlere dayanan bir anlatımı benimsediler. Alvaro Barrios (doğm. 1945), Luis Caballero (doğm. 1943), Santiago Cárdenas (doğm. 1937) ve Beatriz González gibi ressamlar yeni bir figür anlayışı geliştirdiler. Urrutia, Noel León, Fonseca gibi naiflerden de söz edilebilir.

■**KOLOMBİYA** (*İngiliz —sı*), ing. **British Columbia,** Kanada'da il, Büyük Okyanus kıyısında; 950 000 km²; 2 466 600 nüf. Merkezi *Victoria.* Yüzey şekilleri şu bölümlere ayrılır: kıyı dağları (4 000 m); fiyordlarla parçalanmış Büyük Okyanus adaları; iç platolar (Fraser, Stikine) ve dağlar (Skeena, Columbia) bölgesi; Kayalık dağlar (doğrudan doğruya iç ovaların yanı başında yükselirler; yükseklikleri 3 000 m'den çok); iç ovalar bütününü oluşturan Tramontane ovası.

Adalar ve Büyük Okyanus kıyısı deniz iklimiyle ünlüdür: yumuşak kışlar, serin yazlar (Vancouver ocakta 3,1°C, temmuzda 18°C), dev kozalaklıların yetişmesine olanak veren bol yağışlar (göknar, ladin). Karasal iklimli iç kesimde çok çeşitli görünümlere rastlanır: ormanlarla örtülü dağlar, yarı çorak platolar, Tramontane ovasının kuzey ormanı.

Fraser vadisindeki altına hücuma (1858-1866), Kolombiya'nın Konfederasyon'a girmesine (1871), Canadian Pacific Railway'in Vancouver'e gelmesine (1886) karşın il, uzun süre çevreden kopuk ve az nüfuslu olarak kaldı: 1901'de 180 000 nüf. Panamá kanalının açılması (1914), ABD'nin batı kıyılarının gelişmesi, Büyük Okyanus ülkeleriyle ilişkiler, hem toprakları değerlendirme çabalarını hem de dışardan gelen göçleri başlattı: nüfus 1950'de 1 milyonu, 1970'te 2 milyonu aştı. Altın ve gümüş, bakır, çinko ve kurşun (Trail, Nelson, Kimberley), amyant (Cassiar) madenleri işletilmektedir. Tramontane ovasından doğal gaz ile petrol ve biraz da kömür çıkarılmaktadır. Ülke maden üretiminin % 10'unu sağlayan il, ülke üretiminde Alberta ve Ontario'dan sonra üçüncü sırayı alır. Kesilen ağaçların üçte birini sağlayarak kereste üretimi bakımından birinci sıraya yerleşir (sanayileşmiş işletme). Deniz balıkçılığında, elde edilen değer bakımından birinci (sombalığı, tütünbalığı) nicelik bakımından üçüncüdür. Tarıma açık alan Aşağı Fraser (bostan tarımları) ve Okanagan ve Kootenay vadileriyle (sulanan meyve bahçeleri) sınırlı kalır. İl, beyaz kömür bakımından zengindir (fiyordlara dö-

B. Hatala-C.N.A.C. G.-Pompidou

KOLOMBİYA'DA SANA

Sokak (1979)
Fernando Botero'nun yapıtı
özel kol.
Paris

G. Hunter

İngiliz Kolombiyası Fraser vadisindeki bir tarım alanından görünüm

külen Fraser ile kolları, Peace River; Kanada ile ABD'nin Kolombiya'nın çığırını donatması). Kitimat ve Trail metalürji fabrikaları dışında, Prince George, Ocean Falls ve Prince Rupert'deki bıçkıevleri ve kâğıt fabrikaları, Prince Rupert (balık), Vernon ve Kelowna'daki (meyveler) konserve fabrikaları, bütün imalat sanayileri ve hizmetler kesimi, yönetim merkezi Victoria'da ve Vancouver yerleşmesinde toplanır. İngiliz Kolombiyası'nın bu çevre düzenlemesi Kaliforniya'nınkine benzemektedir.

• *Tarih.* İngiliz Kolombiyası'nın kıyı kesimini çok erken tarihlerde ispanyol (Juan de Fuca, 1592; Perez, 1774) ya da ingiliz (Cook, 1778 ve özellikle Vancouver, 1792 -1794) gemiciler keşfetti, kıtanın iç kesimiyse daha geç dönemlerde Mackenzie (1793) ve Kuzey-Batı şirketi'nin (1821'de Hudson körfezi şirketiyle birleşti) kaçakçıları tarafından bulundu. Bunun üzerine "Vancouver adası" (1849), kıtadaki topraklarda da "İngiliz Kolombiyası" (1858) adlarıyla iki ingiliz sömürgesi kuruldu; 1886'da, bu iki sömürge "İngiliz Kolombiyası" adı altında tek bir sömürge halinde birleştirildi. Yeni İngiliz Kolombiyası, bir demiryoluyla Atlas okyanusu kıyısına bağlanması koşuluyla Kanada dominyonuna katıldı (1871).

KOLOMBİYA dağı, Kayalık dağlar'ın Kanada'daki bölümünde doruk, Alberta ile İngiliz Kolombiyası sınırında, Jasper' in G.-G.-D.'sunda; 3 747 m.

KOLOMBİYUM a. (fr. *colombium*'dan). Anorg. kim. NİYOBYUM'un eşanlamlısı.

KOLOMBÖNCESİ sıf. Kristof Kolomb' un gelişinden önceki Amerika'yı belirtmek için kullanılır.

—ANSİKL. Kolomböncesi dönem, insanın Yeni Dünya'da ortaya çıkışıyla başlar ve Avrupa uygarlığının amerind toplumlarının yerini alması ya da bu toplumları değiştirmesiyle sona erer. Arkeoloji literatüründe yaygın olarak kullanılan "kolomböncesi" terimi, bu anlamıyla her zaman geçerli olmayabilir: çünkü her ne kadar Kolomb'un 1492'deki keşfiyle amerind kültürleri tümüyle alt üst olmuşsa da, kimi bölgeler ancak çok daha sonraları işgalcilerle temasa geçebilmişlerdir. Meksika'da, Orta Amerika'da, Peru'da, "kolomböncesi" denen dönem XVI. yy.'da son bulur; kimi bölgelerde ise XVII., XVIII., XIX., hatta XX. yy.'a kadar sürer. İspanyollar tarafından fethedilen ve sömürgeleştirilen bölgelerin kültürlerine genellikle "ispanyolöncesi" denmesinin nedeni budur.

• *Yerleşme ve yaşam koşulları.* Amerika' da insanın ortaya çıktığı tarih hâlâ tartışma konusudur. Bazı Amerika uzmanları bunun görece olarak geç bir tarihte olduğunu ileri sürerken bir diğer grup, tersine, Yeni Dünya'da 40 000 yıl önce de insan topluluklarının yaşadığını düşünürler; genellikle ikinci görüş kabul görmektedir. Son yıllarda, çeşitli yöntemlerle (karbon 14, rasemikleşme vb.) birçok tarihleme yapıldı; bu yolla elde edilen tarihlerin bir bölümü çok eskilere uzanır; Sunnyvale iskeletinin (San José, Kaliforniya) 70 000 yıl öncesine ait olduğu saptandı; başka insan kalıntılarının da La Jolla kalıntıları gibi [San Diego, Kaliforniya] 44 000 ve 48 000 yıl öncesine ait olduğu belirlendi. 22 000 yıl önce insan, Meksika'da Tlapacoyan'a, Brezilya'da Piauí*nin güney -doğu'suna ve belki de Peru'da Ayacucho'ya gelmiş, 10 000 yıl önce de kıtanın güney ucuna yerleşmişti (Fell* mağarası).

İnsanların birçok grup halinde Bering boğazından geçerek kıtaya gelmesi büyük bir olasılıkla son buzul döneminde başladı; bunlar taş ve kemik aletler kullanan avcı toplayıcılardı. Amerika kıtasındaki mağara ve sığınaklarda bulunan kaya resimleri ve oymaların büyük bir bölümü, hiç kuşkusuz Tarihöncesi dönemde yaşamış bu avcı toplayıcılar tarafından yapılmıştır. Brezilya'nın K.-D.'sunda (Toca do Boqueirão da Pedra Furada sığınağı, Piauí eyaletinin güney-doğu'sunda) bulunan kaya resimleri ise 17 000 yıl öncesine aittir.

İ.Ö. 7000'e doğru buzulların gerilemesiyle iklim ısındı; bu da, insanın yaşam koşullarının değişmesine ve ilk tarım etkinliklerinin ortaya çıkmasına neden oldu. Bununla birlikte, avcılık toplayıcılık yok olmadılar; bu yaşama biçimi ıssız bölgelerde XX. yy.'a kadar sürdü. Örneğin, Patagonya'da Tehuelçeler, XVI. yy.'da hâlâ avcılıkla geçiniyorlardı; Ateş Ülkesi'nde ve Amerika'nın güney ucundaki takımadalarda Onalar, Yahganlar ve Alakaluflar, XIX. yy.'a kadar avcılığı ya da balıkçılığı sürdürdüler. Kuzey Amerika'da, kuzey-batı kıyısı, Great Plains (Mississippi'nin batısı) ve Kaliforniya Kızılderilileri, Avrupalılar'la oldukça geç bir tarihte karşı karşıya geldiler. Yaşam biçimlerinin bütün ilkelliğine karşın bu toplulukların çok zengin bir maddi kültürleri vardı. Örneğin, yerleşik balıkçılıkla uğraşan kuzey-batı kıyısı Kızılderilileri dikkate değer bir zanaat geliştirmiş ve ağaç işçiliğinde ustalaşmışlardı. İşin ilginç yanı, bu yapıtların uzman ellerden çıkmış olması ve bu bölgede, avcı toplayıcı toplumlarda eşine pek rastlanmayan bir zanaatçı kesiminin oluşmasıydı.

Amazon ve Karayib bölgeleri gibi Güney Amerika'nın tropikal iklimli alçak topraklarında, beslenmek için toplayıcılık ve avcılık da yapan tarım toplumları gelişti. Amazon bölgesinde en karmaşık kültür, Marajoara (Marajó* adası, Amazon'un ağzında) kültürüdür; Santarém* kültürünün özelliği, tropikal Amerika'nın bu alandaki en başarılı ürünleri olan seramiktir. Karayib bölgesinde toprakların azlığı insan topluluklarını, geçim kaynaklarını artırmak amacıyla daha karmaşık tarım teknikleri (sulama ve teraslama) geliştirmeye zorladı. Chico kültürü, İ.S. 1000 yılına doğru bugünkü Dominik Cumhuriyeti topraklarında ortaya çıktı. Aravak dilini konuşan Tainolar, bu kültürün son temsilcileridir.

ABD'de en zengin kültürlerden biri, iktisadi temeli mısır tarımı, avcılık ve toplayıcılığa dayalı mound-builders kültürüdür (ülkenin doğusunda). Bunlar, ölülerini toprak tepeciklere gömüyorlardı; İ.S. 700 yılına doğru bu tepecikler, tapınaklar, reis evleri ve öbür önemli yapılar için platform olarak inşa edildi.

Bazı elverişli bölgelerde daha gelişmiş tarım tekniklerinin bulunması (And bölgesi gibi kimi yerlerde bu yeni teknikler hayvancılıkla birlikte görüldü), son derece zengin uygarlıkların ortaya çıkmasına yol açtı. Bu tarım uygarlıklarının en belirgin temsilcileri ABD'nin G.-B.'sında yaşayan Pueblolar*'dır. Yerleşik bir toplum oluşturan bu köylüler mısır eker, zanaatla, özellikle de seramikle uğraşırlar. Basket makers dönemini (İ.Ö. 100 - İ.S. 700) izleyen pueblo kültürü, İ.S. VIII. yy.'a doğru oluştu ve XX. yy.'a kadar önemli değişikliklere uğramadı.

• *Kolomböncesi büyük uygarlıklar.* Meso -amerikan bölgesi, Orta Meksika, Yucatán yarımadası, Guatemala, Honduras'ın ve Nikaragua'nın B.'sını kapsar. Ara bölge (ya da Karayib çevresi), Meso-amerikan böl-

KUZEY AMERİKA ARKEOLOJİK SİTLERİ

ORTA AMEHIKA ARKEOLOJİK SİTLERİ

GÜNEY AMERIKA ARKEOLOJİK SİTLERİ

gesi sınırından Kolombiya'ya, Ekvador'a ve Venezuela'nın B.'sına doğru uzanır. Karayib bölgesi Venezuela'nın ortasını ve D.'sunu, Guyana'nın K.'ini ve Antiller'i içine alır. And bölgesi ise, Andlar'ın Büyük Okyanus'la kıtanın K.'indeki Doğu Cordillera'sı arasında kalan kesimini Şili'nin ortasına dek kaplar.

Kolomböncesi uygarlıkların çoğu, üç büyük döneme ayrılan bir tarihsel süreç içinde gelişmiştir; üslupları belirleyen bu dönemler de kendi içlerinde bölünmüştür:
—klasiköncesi dönem (İ.Ö. 2000'e doğr. - İ.S. 250'ye doğr.), eski (İ.Ö. 2000'e doğr. - İ.Ö. 1000'e doğr.), orta (İ.Ö. 1000'e doğr. - İ.Ö. 300'e doğr.) ve yakın ya da geç klasiköncesi (İ.Ö. 300'e doğr.-İ.S. 250'ye doğr.) dönemleri kapsar;
—klasik dönem (İ.S. 250'ye doğr. - İ.S. 950), eski ya da alt klasik (250'ye doğr. - 600'e doğr.) ve yakın ya da üst klasik (600'e doğr. - 950'ye doğr.) dönemleri kapsar;
—klasiksonrası dönem (950'ye doğr. - 1500) eski klasiksonrası (950'ye doğr. - 1200 ve yakın klasiksonrası (1200 - 1500) dönemleri kapsar.

Meso-amerikan bölgesi, en parlak uygarlıkların serpilip geliştiği gerçek bir potadır. Bu uygarlıkların en eskisi La Venta*' da ilk tören merkezini kuran Olmekler*'in uygarlığıdır (İ.Ö. 1000'e doğr. - İ.Ö. 300) Top oyunu, hiyeroglif yazısı, takvim gibi Olmekler'e mal edilen buluşların yanı sıra anıtsal heykeller, seramikler, yeşimtaşı eşyalar, bu uygarlığın inceliğini yansıtır.

Klasik dönemde, Teotihuacán* (Mexico vadisi), Zapotek* (Oaxaca vadisi). El Tajín* uygarlıkları ve nihayet, matematik ve gökbilim alanında tüm diğerlerini aşan Maya* uygarlığı ortaya çıktı. Bu uygarlıklar, mimarlığın gelişimine geniş ölçüde katkıda bulundular ve Teotihuacán kenti gibi yetkin şehircilik örnekleri ortaya koydular.

Klasiksonrası dönem (İ.S. 950-1500), kuzeyden gelen istilacılara (özellikle Çiçimekler*) karşı yapılan savaşlarla geçti. Toltekler*, bugünkü Hidalgo eyaleti (Meksika) topraklarına yerleştiler; daha sonra-

AND BÖLGESİ ARKEOLOJİK SİTLERİ

ları, Aztekler* Mexico vadisine yerleşerek geniş bir imparatorluk kurdular. Zapotekler, Oaxaca eyaletinin kuzey-batı'sında yaşayan Mikstekler*'in istilalarından kurtulamadılar. Zapotekler'in başkenti Monte Albán, mikstek önderlerinin nekropolisi haline geldi.

Maya* uygarlığı da bu dönemde Yucatán'da gelişti. Klasik maya uygarlığının merkezi olan Petén bölgesindeki (Guatemala*) kentler, İ.S. X. yy. başında terk edilmişti. Tula'dan gelen Toltekler, Chichén* İtzá'ya yerleştiler ve bölgedeki birkaç maya kenti üzerindeki egemenliklerini XIII. yy.'a kadar sürdürdüler. Chichén İtzá mimarisinde, maya ve toltek öğelerinin kaynaştığı gözlemlenir. Veracruz eyaletinde El Tajín* kültürünün yerini Totonaklar* kültürü aldı; bunların başkenti Cempoala* bugünkü Veracruz kenti yakınındaydı.

Orta Amerika'da Coclé*, Veraguas, Chiriquí* kültürleri gibi birçok kültür İ.S. 800-1525 arasında gelişti; bunlar, Güney Amerika'nın etkisinde kaldılar. Ayrıca, bir meso-amerikan etki alanı da vardır. Bu alana önce maya (İ.S. 550-950 arasında), sonra da büyük bir olasılıkla nahua dilini konuşan Orta Amerika'ya yerleşmiş Kızılderililer aracılığıyla, Meksika kültürünün öğeleri girmişti.

Güney Amerika'da tarım ve hayvancılığın gelişmesi, nüfus artışına ve güçlü devletlerin kurulmasına elverişli koşullar yarattı; bu devletler, özellikle And bölgesinde parlak kültürlerin doğmasına katkıda bulunan rahipler, askerler, zanaatçılar gibi uzmanlar yetiştirdiler.

Bugünkü Kolombiya'yı, Ekvador'u ve Venezuela'nın bir bölümünü içine alan Kuzey Andlar'da Calima*, Quimbayá*, Sinu*, La Tolita* ya da Muisca* kültürlerine ait altın ya da tumbagadan göz alıcı eşyalardan da anlaşıldığı gibi en gelişmiş zanaat kuyumculuktu. San Agustín* ve Tierradentro* kültürleri gibi bazı kültürlerde anıtsal bir heykel sanatı gelişti. Bununla birlikte en çok rastlanan arkeolojik buluntular, çanak çömleklerdir (kaplar, heykelcikler, mühürler vb.). En eski amerind çanak çömleği örnekleri (günümüzden yaklaşık 3000 yıl öncesi) Kuzey Andlar'da Valdivia* (Ekvador) ve Puerto Hormiga'da (Kolombiya) bulunmuştur.

Orta Andlar'daki (Peru ve Bolivya'nın bir bölümü) en eski uygarlık, mimarlık ve heykel sanatıyla dikkati çeken Chavín* uygarlığıdır (İ.Ö. 900 - İ.Ö. 200). Chavín üslubu hemen hemen tüm Peru'ya yayıldı ve Paracas* kültürü (Peru'nun güney kıyısı) gibi yerel kültürleri etkiledi.

KOLOMBÖNCESİ SANAT

Chichén İtzá'da (Meksika) top oyunu alanı maya-toltek uygarlığı klasiksonrası dönem, 950-1500

Teotihuacán'da (Meksika) Quetzalcoátl tapınağı'nın mimari süslemelerinden ayrıntı (tanrı Tlaloc'un maskeleri) çokrenklilik izleri taşıyan yalancımermerle kaplı taş, klasik dönem, 300-700

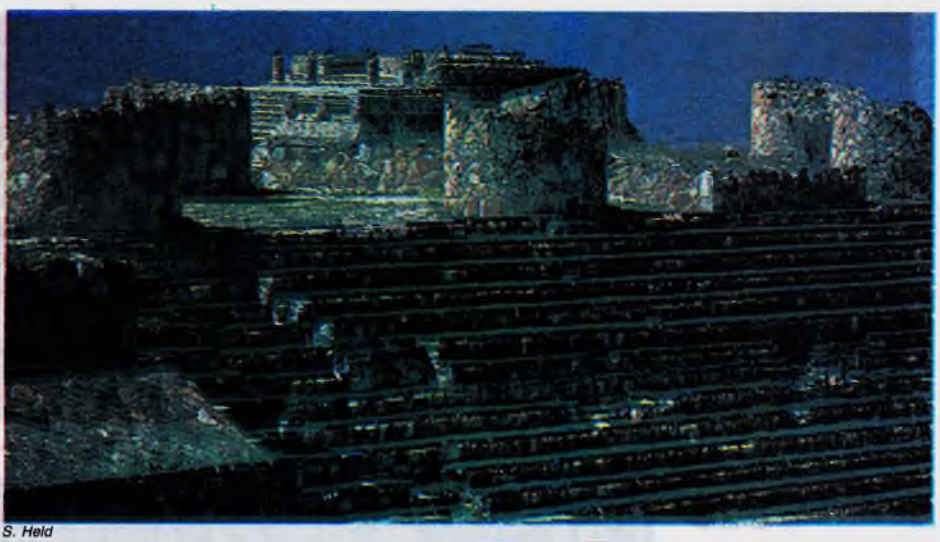
S. Held

"Usta zanaatçılar dönemi" de denen ilk ara dönem sırasında (İ.Ö. 200 - İ.S. 600) çanak çömlekçilik ve dokumacılık yüksek bir sanatsal ve teknik düzeye ulaştı (Nazca, Lima, Moşika, Recuay kültürleri); Peru kökenli diğer ispanyolöncesi kültürler, bu düzeyi ender olarak aşabildiler. Kuzey kıyısında, Moşika vadisindeki Güneş ve Ay piramitleri ile Titicaca gölü kıyısında bulunan Tiahuanaco kentindeki bazı binalar, bu dönemden kalma en dikkate değer mimarlık yapıtlarıdır.

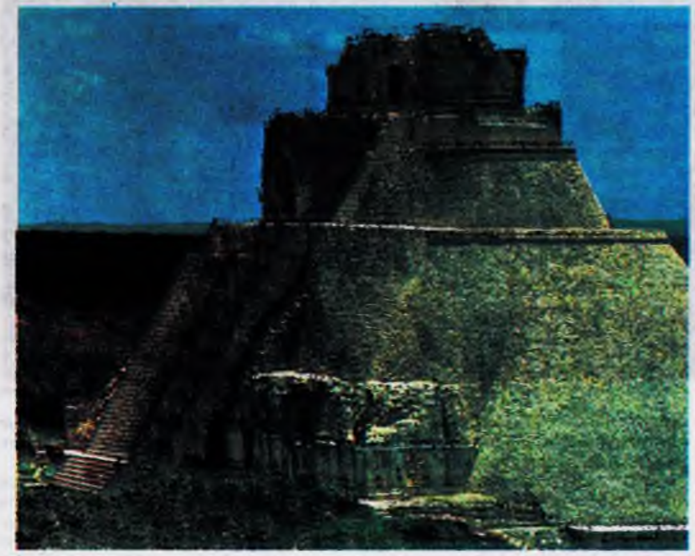
İ.S. 600-1000 arasındaki dönemde, zanaat üretimi ve şehircilik anlayışıyla dikkati çeken Tiahuanaco-Huari uygarlığı yayıldı. Bu dönemi, bölgesel gelişmelerin belirlediği ve chancay*, chimú* ve chanca kültürlerince temsil edilen ikinci ara dönem (İ.S. 1000-1400)izledi. Chancay kültürü Kuzey kıyısında birkaç vadiye egemen olan güçlü bir devlette görüldü. Chimúlar birçok kent (Chanchán*) kurdular.

XV. yy.'da İnkalar*, Ekvador ve Kolombiya sınırından Orta Şili'deki Maule ırmağına dek uzanan bir imparatorluk meydana getirdiler.

S. Held

Monte Albán (Meksika) siti kuzey platformundan bir görünüm Zapotek uygarlığı, 200-900

S. Held

Uxmal'da (Meksika) Kâhin piramidi (klasik maya dönemi sonu, 600-900)

S. Held

insan biçiminde altın pandantif Quimbayá sanatı (Kolombiya) 100-400

Ch. Lenars

üzerinde insan figürleri olan ev biçiminde vazo çokrenkli seramik Recuay uygarlığı, inka sanatı (Peru) *Ulusal antropoloji müzesi, Lima*

Güney Andlar'da (Kuzey ve Orta Şili, Arjantin'in kuzey-batı'sı ve Bolivya'nın bir bölümü), Orta Andlar'ın etkisi bazı dönemlerde kendini duyurdu. Bu bölgelerde, çanak çömlek üretimini, dokuma va metalürji tekniklerini bilen tarımcı halklar yaşadı. Ancak bunlar, eski Peru halklarınkiyle karşılaştırılabilecek nitelikte bir mimarlık geliştiremediler.

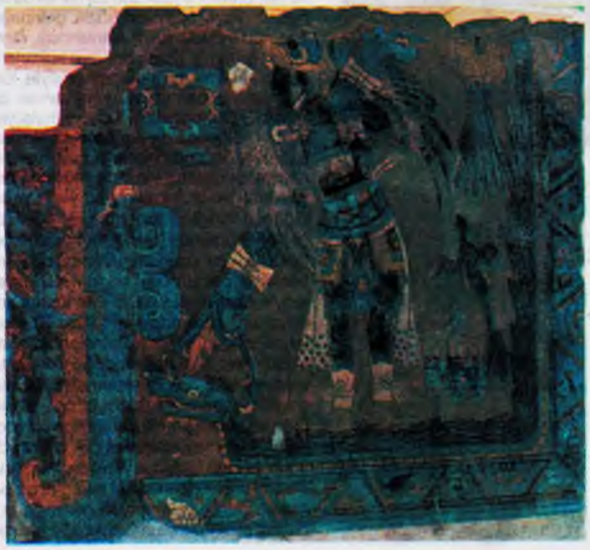
• *Kolomböncesi edebiyat.* Amerika'nın yerli edebiyatının en gelişkin biçimleri kolomböncesi büyük uygarlıkların doğduğu yüksek kültür alanları denilen kesimlerde ortaya çıktı; bu kesimlerde, aztek ve maya uygarlıklarıyla meso-amerikan bölgesi, inka uygarlığıyla da And bölgesi (başlıca Peru, Ekvador ve Bolivya) ayırt edilir. Kolomböncesi yazıların varlığı meso-amerikan bölgesinde ortaya çıkarıldı. Aztekler, Mayalar ve Mikstekler'in geliştirdiği grafik sistemler, araştırmaların bugünkü aşamasında, gerçek yazı olarak kabul edilen tek yazı sistemleridir; bazı kültür alanlarında rastlanılan söz ya da düşünceyi ifade eden diğer sistemler (kazılı taşlar, kumaş üzerine desenler vb.) belleğe yardımcı olmaya yönelik basit yöntemler olarak görülür. Bu yüksek kültür alanlarının karşısında eskiden beri, daha az çarpıcı olmasına karşın gelenek yoluyla kuşaktan kuşağa aktarılan bir sözlü edebiyatın geliştiği Kuzey Amerika ile Güney Amerika'nın geri kalan bölümü gösterilir. İster sözlü isterse yazılı bir dayanağı olsun, kolomböncesi edebiyatların tümü pek az ve çoğunlukla yanlış bilinmektedir. Meso-amerind yazılı üretimi, ancak fetih sırasında belgelerin topluca tahribinden kurtulan birkaç kalıntı şeklinde günümüze ulaşmıştır. Kolomböncesi yazılar kısmen çözüldüğünden, bu

Tetrel-Explorer

Toniná'da (Meksika) bulunan taş heykel klasik maya dönemi sonu, 600-900

S. Held

yılanlardan oluşan bir tören çubuğunu tutan adam duvar resmi Cacaxtla (Meksika) klasik maya dönemi sonu, 600-900

F. Gohier

Nazca pampası'nda (Peru) bir kuş deseninin havadan görünümü İ.Ö. 200 - İ.S. 600

D. Destable-İnsan müzesi

sıyah geometrik dekorlu hasır kupa Pomo yerlileri sanatı (Kaliforniya, ABD) *İnsan müzesi, Paris*

S. Held

Tiahuanaco'da (Bolivya) Kalasasaya'nın giriş kapısı (arka planda Ponce monoliti; andezit) İ.Ö. 200 - İ.S. 1200

S. Held

"mesita B" ve Kuzey-doğu tapınağı'nın heykelleri (ön planda, Güneş-tanrı) San Agustín siti (Kolombiya) İ.S. 0-500

S. Held

"yılan dansı" dansçılarını gösteren kachinalar (büyü bebekleri) Hopi yerlileri sanatı *Heard Museum, Phoenix*

elyazmalarının bir bölümü hâlâ daha anlaşılamamaktadır. Elimizdeki belgelerin azlığının ve bu konudaki bilgimizin yetersizliğinin başlıca nedenleri conquistadorların baskıcı politikası ve Avrupalılar'ın yerli amerikan kültürü karşısındaki ilgisizliği, hatta kayıtsızlığıdır. Bugünkü bilgilerin büyük bir bölümü fetih sonrasında yapılan yorumlara, kopyalara ve çeviriyazılara dayanır. Kültürel alandaki bu kurtarma hareketi, daha çok, kodeks*leri ve yok olma tehlikesi altındaki gelenekleri, kimi zaman okuma yazma öğretilen Kızılderililer'in de yardımıyla, kendi dillerine çeviren ve derleyen misyonerler tarafından gerçekleştirildi. Daha sonraları bu rolü özellikle, uzun süre kendi başına kalmış ve fikir üretimi ancak son zamanlarda ilgi uyandırmaya başlayan sözlü geleneğin egemen olduğu kültür alanlarında, etnologlar üstlendi. Kolomböncesi kültürlerin edebi anlatımı, bize ulaştığı şekliyle, tüm bu nedenlerden dolayı, kimi zaman özgün içeriğini bozan Avrupa ve hıristiyan etkileri hakkında da bir fikir verir. Bununla birlikte, kolomböncesi temalar ve esin kaynakları üzerine elimizde yeterince belge vardır ve bozulmamış bir yerli özgünlüğünün varlığı yadsınamaz. Bu edebi biçimlerin tümünde bazı ortak noktalar bulunur. Evren üzerine gelişmiş bilgilerle beslenen çoktanrılı amerind dinlerinin etkisiyle dine, mitolojiye ve ayin törenlerine dayanan birçok edebiyat türedi. Geçmişlerine ve kültürel kimliklerine sahip çıkan Kızılderililer, kültürlerinin doğuşunu ve temellerini korumak ve aktarmak amacıyla, genellikle resmi bir edebiyat geliştirdiler. Evrenin yaratılışına ilişkin destanların bolluğu ve efsanevi atalardan çokça söz edilmesi, bu bakımdan anlamlıdır. Ayrıca kızılderili dilinin derin şiirsel niteliğini de belirtmek gerekir. Her şeyde güzelliğe çok duyarlı olan bu toplumlarda çoğu kez müzik ve dansla birleşen şiirin ayrıcalıklı bir yeri vardır ve bütünleyici bir sanatsal anlatıma yönelir.

Kuzey amerind edebiyatları, yalnızca sözlü geleneklere dayanır; Avrupalılar'la ilişkinin çok geç bir tarihte kurulmuş olması sayesinde, bu sözlü gelenekler yakın zamanlara kadar varlıklarını sürdürebilmişlerdir. Edebiyat çeşitli türlere ayrıldı. Toplumsal ve ayinlere değgin anlatılara (epik anlatılar ya da şiirler, mitolojik nitelikli anlatılar, yüce varlığa ilişkin büyük sözleri, ahlakı yüceltici masallar) koşut olarak yalnızca eğlendirici bir amaç taşıyan anlatılar (aşk türküleri, kaba güldürü öyküleri vb.) gelişti. Tiyatro, daha çok İngiliz Kolombiyası'nda bir varlık gösterdi; kuzey -batı kıyısında yaşayan Kızılderililer, gelişmiş bir mitolojiden hareketle tiyatronun ağır bastığı bir toplum ortaya koydular. Belleğe yardım etmeye yönelik yöntemlerin kullanılması (bunlar, hemen her zaman resimyazılara dayanıyordu), bu edebiyat biçimlerinden bazılarının değişmeden kalmasını sağladı: göller bölgesinde ve güney-batı bölgesinde kaya işaretleri, batı bölgesinde kayın ağacı kabukları, ovalar bölgesinde ayin ya da anma amacıyla hazırlanmış resimli deriler ve deniz kabuklularından yapılmış, anlaşma ya da savaş sırasında iki grup arasındaki konuşmaları simgeleyen, yüksek toplumsal değer taşıyan bir tür kuşak olan "Wampum"'lar. Sürekli savaş halinde oldukları beyazların etkisiyle Kızılderililer, geleneksel toplumda törenler sırasında yapılan konuşmalardan kaynaklanan bir çeşit "siyasal söylev" geliştirdiler. Kuzey amerind edebiyatlarının tümü, imgelerle dolu ve tekrara dayalı bir dille ayırt edilir.

Meso-amerikan edebiyatları için → AZTEKLER, MAYALAR, MİKSTEKLER.

Güney-Amerika'da da edebiyatlar sözlü geleneğe dayalıdır. Güney Amerika'da

kolomböncesi yazıların varlığı ciddi bir tartışma konusudur. Kumaş ve taş üzerine yapılan grafik tasvirler, "kipu"lar (bir cins düğümlü sicim) ya da inka "kero"ları (süslenmiş maşrapalar) hâlâ anlaşılamamıştır; bunların, resimyazılar ya da akılda tutma yöntemleri oldukları sanılmaktadır. Son yıllara değin, tek bir güney-amerind dili (İnkalar'ın kiçuası) "edebiyat dili" olarak ele alındı; bu dil tüm bir kolombböncesi edebiyatın doğmasına neden olmuştu. Bununla birlikte, hâlâ çok az bilinen, mitolojik nitelikli sözlü edebiyatların kaynaştığı Güney Amerika'nın öbür kültür alanları da göz ardı edilemez. XVII. yy.'dan başlayarak cizvitlerin girişimiyle, Guaraniler'in (özellikle Brezilya ve Paraguay) bazı edebiyat anlatıları derlenip, yazı diline çevrildiğinden, bu kavmin edebiyatı hakkında daha ayrıntılı bilgimiz vardır. (→ İNKA *İmparatorluğu*, GUARANİLER.)

KOLOMENSKOYE, Rusya'da köy. Moskova yakınında, Moskova ırmağının sağ kıyısında. Burada, 1768'de Yekaterina II'nin emriyle yıkılan güzel, ahşap bir saray vardı. Köyün bulunduğu alan, bütünüyle, açık hava mimari müzesine dönüştürüldü. Köydeki en çarpıcı yapıt, 1532'den kalma Uruç kilisesi'dir; örme tekniğiyle yapılan bu tek piramitli kilise, bizans kurallarından ayrılarak ulusal ahşap mimariden esinlenen moskova mimarisinde belirleyici bir dönüm noktasıdır. Diğer yapılar arasında, bu sivil ahşap mimarinin, XVII. yy.'dan günümüze kalan örnekleri de vardır.

KOLOMNA, Rusya'da kent, "merkezi sanayi bölgesi"nde, Moskova'nın G.-D.'sunda, Oka ırmağı kıyısında; 162 000 nüf. (1989). Demir-çelik sanayisi. Tersaneler. Takım tezgâhlar. Demiryolu gereçleri. Çimento fabrikası. Besin sanayileri. İtalyan mimarlarının yaptığı (1525-1531) kremlinden günümüze yalnızca Pyatnitski kapısıyla Marinkina köşe kulesi gelebilmiştir. Voziojdeniye kilisesi (XIII.-XIV yüzyıllar) ve pencereli çan kulesiyle birlikte Uspenskiy Sobor katedrali (1672) hâlâ ayaktadır.

KOLOMYA, Ukrayna'da kent, Çernovtsıy'ın batısında, Karpatlar'ın eteğinde; 51 000 nüf. Eski müstahkem mevki. Demiryolu merkezi. Tekstil. Deri işleme. Besin sanayileri.

KOLON a. (fr. *colonne*). **1.** SUTUN'un eşanlamlısı. **—2.** Dikey durumda birbiri üstüne konmuş nesneler dizisi: *Rakamlar kolonu.* **—3.** Kimi şans oyunu (spor-toto, spor-loto gibi) kuponlarında tahminleri belirtmek için ayrılan sütunlardan her biri (katılma bedeli oynanan kolon sayısına göre hesaplanır): *Üç kolon spor-toto oynamak.*
—Anat. KALINBAĞIRSAK'ın eşanlamlısı.
—Elektroakust. Üzerine bir ya da birçok hoparlör elemanı takılacak ve bunların, özellikle alçak frekanslı sesler için akustik yayılımını iyileştirecek biçimde yapılmış sert bir çeperle sınırlı hacim. ‖ *Akustik kolon,* bir ya da birçok hoparlör elemanı ve gerektiğinde, filtre, transformatör ya da diğer edilgin öğeler gibi yardımcı düzeneklerden oluşmuş bütün. (Eşanl. BAFIL.) ‖ *Kapalı kolon,* içinde, daha sonra bir hoparlörün kapatacağı bir delik açılmış olan, sert bir çeper ile sınırlı kapalı hacim. (Düzenek, özellikle alçak frekanslar alanında hoparlörün akustik yayılımını iyileştirme amacını güder.) ‖ *Refleks kolon,* özellikle alçak frekanslar bandında toplu yayınımı artırmak amacıyla, bir hoparlörün arka yüzündeki yayınımın bir kısmını, uygun değişiklikten sonra öne aktarmak ve bunu hoparlörün yanına yerleştirilmiş açıklıktan yaymak amacıyla yapılmış kutu.
—İnş. ve Sıh. tes. *Alçalan kolon,* bir yapıda katları besleyen ve içindeki su yukarıdan aşağıya doğru dolaşan düşey boru. ‖ *Yükselen kolon,* katlı bir yapıda, her aboneyi ya da her mekânı besleyen boru ya da kabloların bağlandığı su, havagazı, elektrik vb. borusu.
—Kim. Damıtmaya (damıtma kolonu) ya da kurutmaya (kurutma kolonu) yarayan laboratuvar aygıtı.
—Kim. müh. Çeşitli ayırma ya da özütleme yöntemlerinde kullanılan silindirsel dikey kaplara verilen genel ad. ‖ *Çarpıntılı kolon,* delikli tablalarla donatılmış kap; everelerin dağılımının, sıvıların çarpıntısıyla sağlandığı çözücüler yardımıyla özütleme ya da yeniden özütleme işlemlerinde kullanılır. ‖ *Damıtma kolonu,* sürekli çalışabilen damıtma aygıtının ana parçası. ‖ *Tablalı kolon,* ayrımsal damıtma amacıyla petrol arıtmada ve diğer sanayilerde kullanılan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Yıkama kolonu,* YIKAMA KULE*Sİ'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Kim. müh. Bir tablalı kolonda her tabla, bir setle tutulan ve buradan taşarak aşağı inen sıvı ile yükselen buhar

setli tablalı kolon (ayrıntı)

arasında sıkı bir temas sağlar; böylece yıkama fanusundan geçen buharlar kabarcıklar biçiminde ayrılır. Tablaların sayısı, istenilen ayırımlara sayısına bağlı olarak 10 -30 arasında değişir, hatta kimi zaman 50'ye dek çıkar; öte yandan bir kolonun çapı, işleme sığasına bağlıdır ve birkaç metreyi bulur.

KOLON a. (yun. sözc.). Yun. ed. Bağımsız bir bütün oluşturmayan vezin öğeleri; ayak ya da *syzygia* grubu. (Kolon, bu yönüyle, ritmik bir birim oluşturan dizeden ayrılır.)

KOLON a. (fr. *colon*). Tar. Roma İmparatorluğu'nun son yüzyıllarında ve Ortaçağ da, özgür, ancak işlediği toprağa veraset yoluyla bağlı kişi.

KOLONA a. (ital. *colonna*'dan). Denizc. **1.** Kıyılarda, rıhtımlarda ve iskelelerde gemilerin palamar halatlarını volta etmeye yarayan ağaçtan, taştan ya da demirden yapılmış baba. **—2.** Ana gabya kapelelerine, çarmık donatmak ya da ağırlık kaldırmak için kapele edilmiş radansalı kamçı. **—3.** *Kolona bağı,* palamar halatlarını kolonalara bağlamada kullanılan bir bağ türü. (Halatın çıması kolonanın çevresine iki kere dolanır ve bedeni üzerine arka arkaya iki mezevolta atılır.) ‖ *Kolona halinde,* bir yelkenli geminin, serenleri ve çubukları aşağı alınmış yalnız ana direkleri kalmış durumu. ‖ *Kolona nizamı,* arka arkaya sıralanmış pruva düzenindeki gemilerin belli aralıklarla yan yana seyretmesi. (Bu nizam genellikle konvoy halinde seyreden gemilerce kullanılır.) ‖ *Kolona palangası,* ağır yükleri kaldırmak için kolonalara takılan, üst makarası kamçılı ve iki dilli olan, alt makarası da kancalı bir tornodan oluşan büyük palanga. ‖ *Ana kolona,* ana direk kapelelerinden sancağa ya da iskeleye sarkan tel halatlar. (Çımaları radansalı olan bu tel halatlara palanga donatılır.)

KOLONAİ. Tar. coğ. Batı Anadolu'da iki antik yerleşme: —Troas bölgesinin G.'inde kent; Çanakkale'nin Ayvacık ilçesi Gülpınar bucağına bağlı Kösedere köyünün yakınındaydı. —Çanakkale'nin Lapseki ilçesi Beyçayırı bucağına bağlı Çataltepe köyünün 2 km B.'sında küçük kent. Büyük İskender ordusuyla buradan geçmişti.

KOLONBORNA ya da **KOLONBORNO** a. (ital. *colubrina*'dan). Esk. sil. Osmanlı ordusunda kullanılan bir tür top.

KOLONİ a. (fr. *colonie*). **1.** SÖMÜRGE'nin eşanlamlısı. **—2.** Ülkesinden ayrılıp başka bir ülkeye yerleşmiş insan topluluğu, bu topluluğun yerleştiği yer: *Kartaca'yı Fenikeli bir koloni kurmuştur.* **—3.** Bir ülkede bulunan yabancı uyruklu kimselerden oluşan topluluk: *İzmir'deki amerikan kolonisi.*
—Arıc. Bir kovanda yaşayan ve yumurtlayabilen bir anaarı ile çok sayıda işçi arıdan (yaklaşık 10 000 ila 60 000) ve sıcak mevsimde, erkek arılardan (birkaç yüzden en fazla birkaç bine kadar) oluşan arı topluluğu.
—Bakteriyol. Tek mikroptan türeyen ve görünüşünden, kıvamından, boyanmasından tanınabilen mikrop grubu.
—Zool. Aynı türden çok sayıda hayvanın oluşturduğu uzun süreli beraberlik: *madrepor kolonileri, kunduz kolonileri.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Zool. Bir koloni kendisini belli bir bölgeye bağımlı kılan bağla ya da koloniyi oluşturan bireyler arasında kesintisiz süren fiziksel bağla basit bir topluluktan ayrılır. Bir balık sürüsü koloni değildir; buna karşılık, yan yana yuva yapan bir kuş öbeği kolonidir. Knidlilerin (sifonoforlar) ve gömleklilerin *(Pyrosoma)* yüzen kolonileri, yosunhayvanlarının *(Cristatella)* sürünen kolonileri bilinir; ama, kolonilerin çoğu belli bir yerde (karınca yuvaları) yaşar, hatta tutunur (kolonileşmiş knidliler: hidralar, madreporlar). Koloninin belli bir yere tutunması durumunda ortak bir iskelet bireylerin tümünü (*polipler* ya da *blastozoidler* ve *polip iskeleti*) sararak koruyabilir.
Koloni, embriyonu bitkisel çoğalmayla tomurcuklanan bir tek yumurtadan üreyebilir; aynı kurucu üyenin yumurtalarından türeyebilir (zarkanatlılar); çok sayıda familyanın (penguenler, balıkçıllar) bireylerini birleştirebilir (bu durumda koloni içinden eş seçme oranı çok yüksek olur).

KOLONLAŞTIRMA a. Kad. hast. KOLÜMNİZASYON'un eşanlamlısı.

KOLONLUK a. **1.** Kolon olma durumu. (Geç İmparatorluk dönemindeki köleliğe

S. Held

"dövüşçü"
Santa Maria Uxpanapa'da (Meksika) bulunan bazalt heykel
olmek sanatı, İ.Ö. 1500-800
Ulusal antropoloji müzesi Mexico

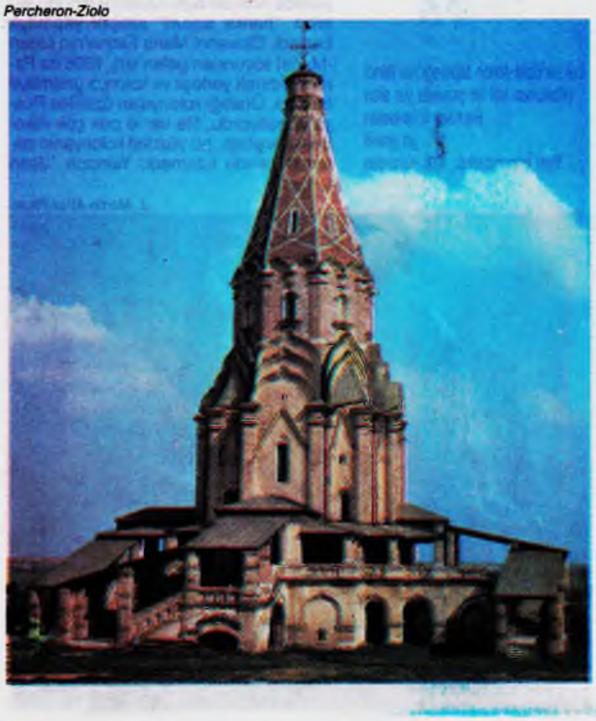
M.-L. Maylin

Petrified Forest National Park'ta (Arizona, ABD)
buğday ya da mısır öğütme taşı
Yenitaş dönemi

Kolomenskoye
Uruç kilisesi (1532)

Percheron-Ziolo

benzer bir durumda olan eski Roma kolonlarının bu durumunu belirtmek için kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Ortakçı kolonluk,* Eski Roma'da yarıcı çiftçilerin durumu.

—ANSİKL. Tar. • *Yunanlılar'da.* Yunanistan'da da, daha sonraki Roma kolonluğuna benzeyen bir kölelik biçimi vardı. Dor istilası ülke sakinlerinden pek çoğunu toprağa bağlı serf durumuna sokmuştu. Attike'de Solon serfliği kaldırdı; başka yerlerde ise varlığını sürdürdü.

• *Roma.* *Colonus* sözcüğü etimolojik bakımdan "ekici", dolayısıyla "çiftçi" anlamına gelir. Erken İmparatorluk döneminde, Afrika ve Asya'daki büyük imparatorluk topraklarını (saltus) işleten, sözleşmeli köylülere bu ad verilirdi. Özgür insanlar olan bu köylüler, kâhyalar *(conductores)* tarafından denetlenirdi.

Geç İmparatorluk döneminde, kolonluk babadan çocuklara geçmeye başladı. Artık hiçbir kolon, ekip biçtiği toprağı bırakmak hakkını taşımıyordu; bu zorunluluk çocuklar için de geçerliydi. Ancak kolon hukuk açısından her zaman özgür bir insan sayılmaktaydı. Kolonun düşük durumunun başka bir belirtisi de efendisine para ya da mal olarak bir vergi ödemek zorunda olmasıydı. Buna karşılık, toprak sahibi, toprağını kolonsuz olarak devredemezdi.

Hızla yaygınlaşacak olan bu statünün ilk resmi kaydına 332 tarihli bir imparatorluk yasasında rastlanır. Gelişmesi, kişilerin kendilerine bir koruyucu bulmak zorunda kalmalarıyla açıklanabilir; birçok kişi, gönüllü olarak kolonluklara katılıyordu. Ayrıca, bu durum Geç İmparatorluk'un örgütlenmesinin temel bir yönüne, koşulların babadan çocuklara geçmesine uygun düşmekteydi.

KOLONOS, Attike'de köy, Sophokles'in yurdu (Sophokles'in *Kolonoslu Oidipus*'u burada geçer).

KOLONOSKOP a. (fr. *colonoscope*). KOLOSKOP'un eşanlamlısı.

KOLONYA a. (Köln kentinin fransızca adı *Cologne*'den). Kim. Özellikle bergamot ve limon esanslarının çözündürüldüğü yaklaşık % 80 alkol içeren çözelti.

—ANSİKL. Kolonyanın kökeni, Giovanni Maria *Farina*'nın (Santa Maria Maggiore, Novara, 1685 - Köln 1766) adına bağlanır. Almanya'nın Köln kentine yerleşen Farina, bulucusunun Gian Paolo Feminis (1795'li yıllarda Köln'de bulunuyordu) olduğu sanılan "harika suyun" satışını yapmaya başladı. Giovanni Maria Farina'nın (Jean-Marie) soyundan gelen biri, 1806'da Paris'e giderek yerleşti ve kolonya üretmeye başladı. Ürettiği kolonyaları özellikle Rusya'ya satıyordu. Ne var ki pek çok rekabetle karşılaştı, bu yüzden kolonyanın patentini elinde tutamadı. Yalnızca "Jean-Marie Farina" markasının mülkiyetini koruyabildi. Avrupa ülkelerinde kolonyanın niteliğinin korunabilmesi amacıyla "doğal esanslar"la ilgili olarak meslek odaları düzeyinde çeşitli önlemler alınmış, kullanılacak alkol ve esans oranları belirlenmiştir.

Türkiye'de kolonya üretiminde, Sağlık ve sosyal yardım bakanlığı'nca çıkarılan kozmetik yönetmeliğine uyulur. Genellikle AET kurallarının izlendiği bu yönetmeliğe göre kolonya yapımında dört bölüm alkol (yaklaşık % 80), bir bölüm su kullanılır. Esans yüzdesi % 2-4 arasında değişir. Limon kolonyası için en az 70°, diğer kolonyalar için 60°'lik bir alkol kullanılır. 80°'nin üzerinde alkol kullanımı pek yeğlenmez; çünkü bu derecenin üzerinde alkol, mikrop kırıcı özelliğini yitirir. Çeşitli formüllerden yararlanılarak "fantezi" kolonyaların (amberli, çiçekli, çay, tütün, çam, vb.) yanı sıra bir özütten değişik ürünler elde edilebilmektedir; bunlara da kolonya denmesine karşın daha az parfüm içerirler.

KOLONYAL sıf. (fr. *colonial*). Giy. Önü ve arkası siperlikli, sıcağı geçirmemesi için içine mantar yerleştirilmiş şapka: *Kolonyal şapka.*

KOLONYALAMAK g. f. Kolonya sürmek: *Ellerini kolonyalamak ister misin?*

◆ **kolonyalanmak** dönşl. f. Kolonya sürünmek.

KOLONYALANMAK → KOLONYALAMAK.

KOLONYALI sıf. Kolonya sürülmüş; kolonyalanmış: *Kolonyalı mendil. Ellerim kolonyalı.*

—Kozmet. *Kolonyalı mendil,* kolonya emdirilerek satılan, eli, yüzü vb.'yi silmeye, temizlemeye ya da serinletmeye yarayan ince dokulu kâğıt.

KOLOPATİ a. (fr. *colopathie*). Kalınbağırsak (kolon) hastalığı. (Kolopatiler kalınbağırsağın organik ve işlevsel bütün hastalıklarını kapsar, ama pratikte sadece işlevsel olan, yani lezyonu olmayan kalınbağırsak hastalıkları için kullanılır. Bunların başlıcaları spazmlı, mukuslu, yalancı zarlı ve mukuslu-zarlı kolopatilerdir ki, genellikle azgın kalınbağırsak denen hastalıklar arasında sayılırlar.)

KOLOPEKSİ a. (fr. *colopexie*). Cerr. Kalınbağırsağı karın duvarına asmak, tespit etmek.

KOLOPHON. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında İonia kenti: kalıntıları İzmir'in 40 km G.'inde, Değirmendere bucağındadır. Kolophonlu müzisyen ve şair Mimnermos* kentin pyloslu göçmenlerce kurulduğunu yazar. Verimli bir ovaya (Cumaovası) sahip olan Kolophon, denizcilikte de gelişmişti ve atlarıyla ünlüydü. Bu kent Notion* ve Apollon'un kehanet merkezi olan Klaros*'la birlikte bir üçlü meydana getiriyordu. Kolophon Smyrna'da bir koloni kurdu, ama Lydia kralları Gyges ve Alyattes tarafından ele geçirilmekten kurtulamadı (İ.Ö. VII. yy.'ın ikinci yarısı). Daha sonra yöreye Persler egemen oldu (İ.Ö. VI. yy.'ın ikinci yarısı). Büyük İskender'le birlikte bağımsızlığını kazandı. Lysimakhos'a direnmesi yüzünden kent yakılıp, yıkıldı, halkı da Efes'e (Ephesos) göçe zorlandı. Lysimakhos'un ölümünden sonra (İ.Ö. 281), yeniden kurulan kent, Selefkiler ve Attaloslar döneminde eski zenginliğine ve gücüne erişemedi. Buna karşılık Notion, "Yeni Kolophon" olarak önem kazandı.

—Arkeol. Kalıntıları ilk kez 1886'da bulunan Kolophon'da ABD'li arkeologlarca kazı yapıldı (1922). Bu kazılarda çoğu İ.Ö. IV. yy.'dan evler, stoa, Demeter'e adanmış bir tapınak ve caddeler ortaya çıkarıldı. Yerleşme, yarım daire planlı kulelerle güçlendirilmiş surlarla çevriliydi.

KOLORADO → COLORADO.

KOLORADOYİT a. (fr. *coloradoite;* öz. a. *Colorado*'dan). Miner. Doğal cıva tellürür.

KOLORATUR a. ("vokaliz" anlamında alm. sözc.). Müz. **1.** Şarkıyı güzelleştirmek amacıyla yapılan süslemeler. **—2.** Bu süslemeleri icra edebilen her cinsten ses. **—3.** *Koloratur soprano,* soprano seslerin tiz tarafta en geniş olanı. (HAFİF SOPRANO da denir.)

KOLORDU a. Ask. **1.** Birden fazla tümen ya da tugayla çeşitli sınıflardan bağlı birliklerin oluşturduğu büyük askeri birlik. (Stratejik ve taktik büyük bir manevra birliği olan kolorduya, korgeneral rütbesinde bir general komuta eder. Kolordu komutanı, kolordunun harekâtını desteklemekle görevli olan kolordu bağlı birliklerini, emir ve kuruluşunda bulunan tümen ve tugaylarla, öteki takviye birliklerini etkin bir biçimde destekleyecek doğrultuda görevlendirir.) **—2.** *Kolordu bağlı birlikleri,* kolordunun kuruluş ve emrindeki birlikleri, taktik alanda desteklemek amacıyla görevlendirdiği çeşitli sınıf ve silahlara ait destek birlikleri. (Kolordu topçu birlikleri, istihkâm, muhabere, kolordu keşif kıtası ile lojistik destek birlikleri bunların başlıcalarını oluşturur.)

KOLORE a. (fr. *cholorée*'den). Aşırı safra salgısı bulunduğunu gösteren yeşilimsi ishal.

KOLORİDYE a. Zool. Kolyoz'un küçüğüne verilen adı.

KOLORİMETRE a. (fr. *colorimètre*'den). RENKÖLÇER'in eşanlamlısı.

KOLORİMETRİ a. (fr. *colorimétrie*). RENKÖLÇÜM'ün eşanlamlısı.

KOLOS a. Arkeol. Dev boyutlu heykel.

—ANSİKL. Mısır arkeolojisinde, kolos ayakta ya da oturan bir tanrı ya da kralı canlandırır. En ünlüleri arasında Memnon* kolosları adı verilen Amenofis III'ün dev heykelleri ve Ebu Simbel tapınağı'ndaki koloslar sayılabilir. Amenofis III ve Ramses II'nin kolosları bu tür heykellerin en görkemli örnekleridir. Koloslar genellikle tapınak girişlerinin iki yanında yer alır ve bir ad taşırdı (örneğin "Atum'un sevdiği Ramses"); bunlara tapınılırdı. Koloslar temel bir dinsel gerçeği, yani hükümdarın tanrısal niteliğini ortaya koyardı. En ünlülerinden biri de Rodos*'ta bulunmaktaydı.

Plinius'a göre, yunanlı Zenodoros'un Galya'da Arverni halkının kenti için gerçekleştirdiği *Mercurius* heykeli, Romalılar'ın *Toscana İupiter*'ini, 14 m yüksekliğindeki ağaç *Apollon* heykelini ve *Pompei İupiter*'ini geçmişti.

Ortaçağ'da, birçok kilisenin girişine ya da içine, insanları kötü ölümlerden koruyan aziz Khristophoros'un kolosları yerleştirildi (Amiens katedrali). Modern dönemin en tanınmış kolosu Bartholdi'nin yapıtı *Dünyayı aydınlatan özgürlük* heykelidir (1886); New York limanının girişinde bulunan bu 46 m'lik kolos 25 m yüksekliğinde bir kaidenin üzerine yerleştirilmiştir.

KOLOSAL sıf. (fr. *colossal*). Mim. *Kolosal düzen,* sütunların ya da gömme ayakların birçok kat boyunca yükseldiği bir cephenin düzeni.

KOLOSKOP a. (fr. *coloscope*). Kalınbağırsağı muayeneye yarayan endoskop çeşidi. (Eşanl. KOLONOSKOP.)

—ANSİKL. Koloskop, ışığın cam ya da plastik liflerin içinde ilerlemesinden yararlanan ve bu liflerin aydınlattığı doğal derin bir boşluğun içini doğrudan doğruya görme olanağı sağlayan fibroskop tipi bir aygıttır. Koloskop kalınbağırsağın içini gödenbağırsağından körbağırsağa kadar boylu boyunca görebilme olanağı verir. Röntgen muayenesiyle ortaya çıkarılamayan küçük lezyonları da görmeyi sağlar.

KOLOSKOPİ a. (fr. *coloscopie*). Kalınbağırsağın içini koloskop yardımıyla görerek muayene.

KOLOSSAİ. Tar. coğ. Batı Anadolu'nun Phrygia bölgesindeki antikçağ kenti; Denizli'nin Honaz ilçesi merkez bucağının yakl. 5 km kuzeyinde, Çürüksu (an-

J. Martin-Atlas-Photo

Luksor'daki Amon tapınağı'nın ikinci pilonunun her iki yanında yer alan Ramses II kolosları gri granit Yeni İmparatorluk, XIX. hanedan

tik Lykos) çayının sol kıyısındaydı. Antik yazarlar (Herodotos, Ksenophon, Strabon) tarafından adından söz edilen kent, önce Selefki krallığı'na, daha sonra da Bergama krallığı'na bağlandı. Aziz Paulus ve arkadaşlarının çalışmalarıyla yörede hıristiyanlık yaygınlaştı. VIII. yy.'da arap akınları sırasında sönükleşti.

KOLOSTAZ a. (fr. *cholostase*). Safra akımının durması. Safra yolları üzerinde bir engelden (taş, iltihap, ur, dış baskı) ileri gelir.

KOLOSTOMİ a. (fr. *colostomie*). Cerr. Yapay anus yapmak amacıyla kalınbağırsağı (kolon) deriye ağızlaştırma ameliyatı. (Ağızlaştırma kalınbağırsağın çeşitli bölütlerinden yapılabilir: *kör bağırsak, enine kolon* ve *sigmoit kolon;* sigmoit kolondan yapılanı en sık olanıdır. Kolostomi ya sürekli kalmak üzere [örneğin gödenbağırsağı çıkarıldıktan sonra] ya da geçici olarak [bazı bağırsak tıkanmalarında olduğu gibi] yapılır.)

KOLOSTOMİLİ sıf. Kolostomi ameliyatı geçirerek yapay anus taşıyan kişiye denir.

KOLOTEKALILAR a. İşlevsel bir döndürücü aygıtı bulunmayan sesil tekerleklikurtlar alttakımı. (Bil. a. *Collothecalia*).

KOLOWRAT ya da **KOLOVRAT,** XIV. yy.'dan beri tanınan ve ülkenin siyasal ve askeri yaşamında etkin bir rol oynayan bohemyalı aile. En önemlisi **Kolowrat Krakowsky**ler olan birçok kola ayrılır; bu kolun başlıca üyeleri şunlardır: LEOPOLD (Prag 1727 - *ay. y.* 1809), Bohemya büyük şansölyesi (1782) ve JOHANN KARL (Prag 1748 - *ay. y* 1816), 1809'da Avusturya feldmareşali.

KOLOWRAT LİEBSTEİNSKY (Franz Anton, *kont* ZU), avusturyalı siyaset adamı (Prag 1778-Viyana 1861). Bohemya yüce Burggraf'ı, 1818'de Prag'da Çek ulusal müzesi'ni kurdu. 1826-1848 arasında, Avusturya'nın mali sorunlarla ilgili devlet bakanı oldu ve Metternich'in siyasetini destekledi.

KOLOZSVÁR → CLUJ-NAPOCA.

KOLP (O)- (fr. *colp (o);* yun. *kolpos,* dölyolu'ndan), bazı sözcüklerin bileşimine giren önek.

KOLPAKOVA (İrina Aleksandrovna), rus kadın dansçı (Sen-Petersburg 1933). 1951'de Kirov tiyatrosu'nun dans okulunu bitirdi. Klasikleri olduğu gibi modern yapıtları da yorumladı. *Taş çiçeği* (Yuriy Grigoroviç'in, 1957), *Umut kıyıları* (İgor Belskiy'in, 1959), *Othello* (Vahtang Çabukyaniy'in, 1960 versiyonu), *Aşk efsanesi* (Yuriy Grigoroviç'in, 1961), *Dünyanın yaratılışı* (Natalya Kasatkina ve Vladimir Vasilyov'un, 1970) gibi balelerin prömiyerinde başrol oynadı.

KOLPEKTOMİ a. (fr. *colpectomie*). Dölyolu mukozasının kesilip çıkarılması. (Genç kadında kısmi olabilir, ama yaşlı kadında cinsel teması ortadan kaldıracak şekilde tümüyle çıkarılır. Dölyatağı sarkmasını [prolapsus] önleme ameliyatının birinci evresi sayılır.)

KOLPİNO, Sen-Petersburg'un (Rusya) güney-doğu banliyösünde kent; 142 000 nüf. (1989). Metalürji ve makine sanayileri. Mika sanayisi.

KOLPİT a. (fr. *colpite*). Kad. hast. DÖLYOLU* İLTİHABI'nın eşanlamlısı.

KOLPO a. (ital. *colpo*). **1.** Bilardo oyununda vuruş, çarpma. **—2.** *Arg.* Oyunda en uygun zaman, fırsat.

KOLPODİSTROFİ a. (fr. *colpodystrophie*). Dölyolu mukozasında görülen beslenme bozukluğu hastalığı. Uzun süren emzirmelerde (sütanne kolpodistrofisi) ya da menopozdan sonra görülür.

—ANSİKL. Kolpodistrofi özel bir dölyolu iltihabına neden olur. Başlangıçta yerel östrojenin azlığından ileri gelen iltihaba, dölyolunun doğal savunmasının yok olması yüzünden kısa sürede enfeksiyon eklenir. Hastalık pis kokulu beyaz akıntılar ve disparönia ile kendini belli eder. Spekulum ile yapılan muayenede dölyolu mukozası parlak kırmızı bir renk alır, incelir ve esnekliğini yitirir. Hastalık yerel olarak antibiyotik ve östrojen kullanılarak tedavi edilir.

KOLPO-HİSTEREKTOMİ a. (fr. *colpo-hystérectomie*). Dölyolundan küçük bir halka ile birlikte dölyatağının tümüyle çıkarılması. (Bu ameliyat ancak dölyatağında kötücül ur bulunduğu zaman yapılır. Ameliyat karın yolundan ya da dölyolundan yapılabilir.)

KOLPOKLEİZİS a. (fr. *colpocléisis;* yun. *kolpos,* dölyolu, ve *kleisis,* kapama'dan). Dölyolunu kapamayı sağlayan ameliyat.

KOLPOPERİNEOPLASTİ a. (fr. *colpopérineoplastie*). Kısmi kolpektomiyle birlikte apışarasının yeniden yapımı ameliyatı. (Bu ameliyat anus ile vulva arasındaki uzaklığı ilk durumuna getirmeye yarar. Dölyatağı sarkmasını [prolapsus] önleme ameliyatının birinci aşamasını oluşturur.) [Eşanl. KOLPOPERİNEORAFİ.]

KOLPOPLASTİ a. (fr. *colpoplastie*). Dölyolunun doğuştan yokluğu ya da bu kanalın ileri derecede darlığı halinde yapay dölyolu yapımı.

KOLPORAFİ a. (fr. *colporraphie;* yun. *kolpos,* dölyolu, ve *rhaphe,* dikiş'ten). Fazlalığı kesildikten sonra dölyolu mukozası ile fasyasının dikilmesi.

KOLPOSİSTOGRAM a. (fr. *colpocystogramme*). Bir prolapsusun çeşidini saptamaya yarayan röntgen muayenesi.

—ANSİKL. Kolposistogram, dinlenme halindeyken küçük leğenin yandan radyografisini aldıktan ve idrar torbasını, dölyolunu, anus kanalını saydamsız hale getirdikten sonra, bir ıkınma sırasında ikinci bir radyografi almakla gerçekleştirilir. Bu organların ıkınma sırasında uğradığı yer değişikliği prolapsusun çeşidini saptamaya ve her birine uygun ameliyat tekniğini belirlemeye yarar.

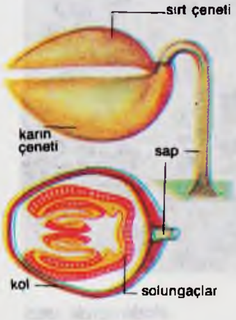
KOLPOSKOP a. (fr. *colposcope;* yun. *kolpos,* dölyolu, ve *skopein,* görmek'ten). Kad. hast. Kolposkopi yapmaya yarayan çift göz mercekli büyüteç.

KOLPOSKOPİ a. (fr. *colposcopie;* yun. *kolpos,* dölyolu, ve *skopein,* görmek'ten). Kad. hast. Bir ışık kaynağı ile büyütücü optik bir sisteme sahip bir aygıtla (kolposkop) dölyatağı boynunun muayenesi. (Bu muayene çıplak gözle görülemeyen bazı lezyonları ortaya çıkarmaya ve yönlendirilmiş biyopsiler yapmaya yarar. Aynı zamanda kansere erken teşhis konmasını sağlar.)

KOLPOTOMİ a. (fr. *colpotomie;* yun. *kolpos,* dölyolu, ve *tome,* kesim'den). Kad. hast. Dölyolunun arka çıkmazının kesilmesi. Dölyatağının arkasındaki periton boşluğuna ulaşıp oradaki bir irin ya da kan birikintisini boşaltmaya yarar.

KOLSUAYAKLILAR a. Bir sapla tutunan, sırtını ve karnını örten iki çenetle bedeni korunan, karmaşık bir lofofor sayesinde mikrofaj beslenen deniz hayvanları şubesi. (Günümüzde sayıları azalmıştır. Bil. a. *Brachiopoda.*)

—ANSİKL. Kolsuayaklıların, yassısolungaçlı yumuşakçalarınkinden farklı ikiçenetli kavkıdan oluşan bir dış iskeletleri vardır: biri sırtta, öbürü karında olan çenetler bir menteşeyle (eklemli) ya da menteşesiz (eklemsiz) olarak birleşir. Kavkının içinde lofoforu kapsayan geniş bir örtenek boşluğu yer alır. Kolsuayaklıları *Ectoprocta* öbeğinden yosunhayvanlarına ve foronidlere yaklaştıran lofofor, beslenmeyi (mikrofaj) ve solunumu sağlar. Lofofor, karmaşık iskeletli, kirpikli dokunaçlar taşıyan sarmal kollardan oluşur. İçorganların düzeni yalındır: bir anusla son bulan (eklemsiz) ya da bulmayan (eklemli) bir sindirim borusu; boşluk biçimindeki bir dolaşım sistemi; iki çift sölom boşluğu; hem dışkının, hem de gametlerin dışarı atılmasına yarayan bir ya da iki çift metanefridyum az gelişmiş duyu organları ve sinir sistemi. Eşey ayrılığı vardır. Ortasularda yaşayan larvası, biraz halkalısolucanların trokoforlarına benzer. Kolsuayaklılar ikiye ayrılır: fosil biçimlerine Cambria devri katlarında rastlanmaya başlayan eklemsizler *(Lingula);* eklemliler *(Terebratula, Rhynchonella).* Kolsuayaklıların (günümüzde, hepsi de bentik yaşayan 250 tür) özellikle fosil biçimleri (özellikle Birinci ve İkinci Zaman'da yaşamış 7 000 tür) önemlidir.

kolsuayaklıların üyelerinden birinin dış ve iç görünümü

KOLSUZ sıf. **1.** Kolu olmayan ya da kolunu yitirmiş kimse için kullanılır: *Kolsuz bir adam.* **—2.** Kolu olmayan şey için kullanılır: *Kolsuz makine. Kolsuz kapı.* **—3.** Kolu olmayan giysi için kullanılır: *Kolsuz bluz.*

KOLŞİKOZİT a. (fr. *colchicoside*'den). Çiğdem *(colchicum)* tohumundan elde edilen glikozit. (Kolşisinle aynı özelliklere ve etkiye sahip olmakla birlikte ondan daha az zehirlidir. Ondan farklı olarak damar yolundan, alerji hastalıklarında da kullanılır.)

KOLŞİPLOİT a. (fr. *colchiploïde*). Biyol. Diploit bir bitkiye kolşisin verilerek elde edilen poliploit.

—ANSİKL. Ağ iplikçiklerinin oluşmasını önleyen kolşisin, kromozomlar uzunlamasına ortadan ikiye bölündükten sonra mitozun durmasına yol açar. Böylece kromozomlar hücre içinde kümelenmiş olarak kalır, ama sayıca iki kat olur ve böylece kolşiploit durum ortaya çıkar.

KOLŞİSİN a. (fr. *colchicine*). Org. kim. Çiğdemin, formülü $C_{22}H_{25}NO_6$ olan başlıca alkaloidi; ayrıca tam bir bireşimi de yapılabilir.

—ANSİKL. Kolşisin, çiğdem *(Colchicum automnale)* tohumlarından özütlenir. Pelletier ile Caventou'nun 1820'de tek başına elde ettikleri kolşisinin, birçok farmakodinami etkisi vardır. Duyarlı sinir uçlarını uyuşturur, azotlu artıkların sidikle atılmasını hızlandırır. Yangı giderici etkisi nedeniyle özellikle damla hastalığına karşı kullanılır. Zehirli olması yüzünden sindirim borusunda tahriş edici şiddetli bir etki gösterir; bu bakımdan kullanımı tıbbi açıdan titizlikle denetlenmelidir.

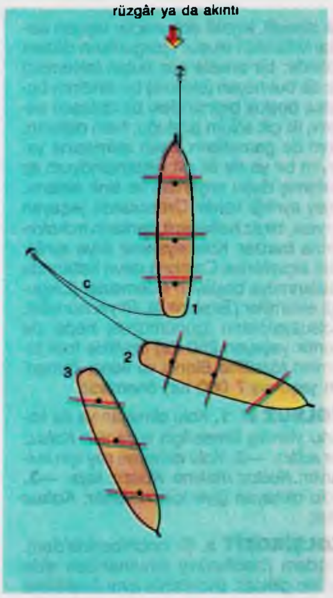
Öte yandan podofilinle birlikte, zührevi vejetasyonların tedavisinde pomat biçiminde yerel olarak kullanılabilir.

—Genet. Kolşisin mitozda iği etkiler ve mitozun normal gidişini metafaz evresinde durdurur. Bu zehir bitkilerde etkin bir değişinim doğurucudur. Özellikle hücre genetiğinde kullanılır ve kromozomların betimlenmesini sağlayacak metafaz plakları elde etmeye yarar.

KOLT a. (mucidinin adı S. *Colt*'tan). 1911'de kullanılmaya başlanan, 11,4 mm çapında, otomatik dolar, 1,100 kg ağırlığında ve şarjörü 7 mermi alan, çok güçlü otomatik amerikan tabancası.

KOLTSOV (Aleksey Vasiliyeviç), rus şair (Voronej 1809 - *ay. y.* 1842). Bir sığır tüccarının oğluydu, şiir alanında kendi kendini yetiştirdi. 1853'te folklordan esinlenerek özgün şiirler ve rus halk şarkıları yayımladı. *Dumıy* adlı yapıtında dile getirdiği düşünceleri derin acı ve hüzün izleri taşır.

KOLTUK a. **1.** Koltukaltı. **—2.** Kolla bedenin arası: *Kitaplarını koltuğuna sıkıştırıp gitti.* **—3.** Arkalığı ve kolları olan geniş, rahat tek kişilik sandalye. (Bk. *ansikl.* böl. Mobc). **—4.** Destek, koruma, himaye: *Amcasının koltuğunda yaşıyor.* **—5.** Geniş yetkilerle donatılmış olan makam, mevki: *Koltuk düşkünü.* **—6.** Yararlanmak için birini övme. **—7.** *Esk.* Tenha, kuytu

1. Demirli gemi rüzgâra ya da akıntıya dik konumda, kıç **koltuk** (c) bağlı;
2. Demir alınmış, gemi kıç koltuk üzerine açıyor;
3. Kıç koltuk alınmış, gemi yola çıkıyor.

Lauros-Giraudon

J.-B. Sené'nin yapıtı arkalıklı cabriolet **koltuk** oymalı ve yaldızlı ahşap Beauvais dokuması kaplamalı Louis XVI üslubu, XVIII. yy. sonu *Condé müzesi, Chantilly*

Candelier-Larousse

oymalı ve kakmalı meşe **koltuk** İngiltere, 1600'e doğr. *Victoria and Albert Museum, Londra*

Lauros-Giraudon

arkalıklı cabriolet **koltuk** oymalı ve boyalı ahşap Louis XV üslubu, XVIII. yy. *Carnavalet müzesi, Paris*

yer, kenar. **—8.** *Arg.* Randevuevi, genelev. **—9.** *Koltuk altı* →KOLTUKALTI. || *Koltuk altı,* arka çıkma, kayırma. || *Koltuk çıkmak,* destek olmak, paraca desteklemek. || *Koltuk değneği,* ayakları sakat olanların bir yanını koltuk altına sokarak yürürken dayandıkları ve güç aldıkları değnek. || *Koltuk değneği ile,* başkasının yardım ve desteğiyle. || *Koltuk kapmak,* siyaset alanında yüksek mevkiler elde etmek. || *Koltuk kavgası,* önemli bir mevkiye ya da belli yönetim yerlerine gelebilmek için yapılan savaşım. || *Koltuk meyhanesi, koltuk meyhane,* işlek yerlerde genellikle yol üzerinde bulunan ve ayaküstü içki içilen ucuz meyhane. || *(Bir kimseye) koltuk vermek,* bir kimseyi yüzüne karşı övmek, pohpohlamak. || *Koltuğa girmek,* evlenmek (esk.). || *Koltuğa vermek,* eskiden koltuk töreninde gelini damadın yanına getirmek. || *Koltukları kabarmak,* kendisi için söylenen övücü sözlerden ya da bir yakının başarısından, yüceltilip övülmesinden kıvanç duyarak böbürlenmek, büyüklenmek. || *Koltukta olmak,* kendisi masraf etmeyip başkasının konuğu olanlar için şaka yollu söylenir. || *Koltuğunu doldurmak,* bilgi, beceri ve yetenek yönünden kendisine verilmiş olan görevi başarabilecek bir düzeyde olmak. || *(Birinin) koltuğuna girmek, koltuğuna sığınmak,* bir kimsenin koruyuculuğu altında bulunmayı istemek, ona sığınmak. || *(Bir kimsenin) koltuğunda olmak,* bir kimse tarafından korunup arkalanmak.

Giraudon

kırmızı damasko dokuma kaplı oymalı ve yaldızlı gürgen **koltuk** Louis XIV üslubu XVII. yy.'ın ikinci yarısı *Dekoratif sanatlar müzesi, Paris*

—Bağc. *Koltuk gözü* ya da *tomurcuğu,* asmada yaprakların koltuğundan doğan tomurcuk.

—Bot. *Koltuk soğancığı,* soğanlı bitkilerde soğan kabuğunun koltuğunda yer alan ve gelişerek yeni bir soğan veren tomurcuk. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Cerr. *Koltuk değneyi sendromu,* koltuk değneği kullanan sakatlarda görülen ve koltuk altı damar-sinir paketinin sıkışmasından ileri gelen bozuklukların tümü.

—Denizc. *Koltuk halatı,* bir gemiyi aborda etmek için baştan ve kıçtan verilen palamar halatı. || *Koltuk üzerine açmak,* dümeni rıhtıma alabanda ederek gemiye ağır yol verdikten sonra, baş ya da kıç koltuk üzerine kuvvet bindirerek geminin başını ya da kıçını rıhtımdan uzaklaştırmak. || *Koltuğa binme,* yanaşma ve kalkma manevralarında, koltuk üzerine açmak için gemiye yol verildiğinde, geminin hareket gücünün tamamen koltuk halatına yüklenmesi. || *Kıç koltuk,* bir geminin kıçını bir rıhtıma ya da bir başka gemiye bağlamak için kıçtan verilen koltuk halatı.

—Dişç. cerr. *Dişçi koltuğu,* diş tedavisinde hastayı oturtmak ya da yatırmak için kullanılan koltuk. (Dişçi koltukları yapılacak işleme göre istenen her türlü konuma getirilebilir.)

—Folk. *Koltuk töreni,* düğün günü düzenlenen bir tören. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Halk oy. Bar türü halk oyunlarında, sıranın başında bulunan ve oyunu yöneten barbaşının yanındaki oyuncuya verilen ad. (KOLTUKALTI da denir.) [Oyunun, barbaşından sonra, en deneyimli kişisidir. Barbaşı katılamadığı zamanlarda oyunu o yönetir.]

—İkt. tar. Osmanlılar döneminde, bir esnaf kuruluşuna bağlı olanların dükkânlarına verilen ad. (Bu dükkânlarda çalışanlara *koltukçu* denirdi.)

Dekoratif sanatlar müzesi

Le Corbusier, Pierre Jeanneret ve Charlotte Perriand tarafından tasarlanan **koltuk** (1928) krom kaplama çelik ve tay derisi *Dekoratif sanatlar müzesi, Paris*

Fauchon-Scope

kemerli bir açıtın iki yanında yer alan **koltuklar**

Lauros-Giraudon

lake kaplama çin **koltuğu** Çienlong dönemi (1736-1796) *Guimet müzesi, Paris*

—Mim. Bir çatı penceresinde, bir cephenin üst bölümünde payanda işlevi gören devrik konsol. || *Koltuk kapı,* Osmanlı döneminde cami, medrese, saray, kışla gibi önemli yapılarda, ana kapı dışındaki ikincil kapılara verilen ad. (Sarayların ve büyük konakların ana kapıları akşamları belirli bir saatte kapanır, daha sonraki giriş ve çıkışlar bu küçük kapılardan yapılırdı.) || *Koltuk taşı,* bir tonozda ya da bir kemerde kilittaşının sağında ve solunda yer alan kemertaşlarından her biri.

—Oto. *Yekpare koltuk,* motorlu bir taşıtın tüm genişliğini kaplayan tek parça halinde koltuk.

—Süslem. sant. Murakkaların ilk satırını oluşturan sülüs yazıdan sonra, nesih ya-

zıyla yazılmış daha kısa satırların yanlarında kalan boşluk. (Bu boşluklar tezhiplenirdi. Sayfaların ve kıtaların köşelerindeki boşluklara da "koltuk" denir.) || *Koltuk ebrusu,* koltuk bölümüne yapılan küçük çiçekli ebru. || *Koltuk işleme,* koltuk bölümüne yapılan tezhip.

—Tüt. *Koltuk yaprağı,* tütün sapının yukarı kısmındaki sürgünlerin üzerinde oluşan tütün yaprağı.

—ANSİKL. Bot. Bir soğandan aynı zamanda birçok koltuk soğancığı oluşabilir ve dolayısıyla o soğandan sürecek sapların sayısını çoğaltabilir. Bahçecilikte koltuk soğancıkları kopartılarak ayrı yerlere dikilir; böylece elde edilen anaçlar, tohumdan yetişenlere göre daha erken çiçek açar ve o çeşidin karakterlerini daha iyi korur.

—Folk. Koltuk töreninde gelinle damat, ilk kez bir süre yalnız kalır ve kimi gelenekselliğini koruyan yörelerde birbirlerini ilk kez bu törende görürler. Koltuk töreni için damat evinin büyükçe bir odası süslenir ve görünür bir yere taht gibi yüksekçe bir koltuk yerleştirilir. Konuklar koltuğa oturan geline bakmaya gelir ve şerbetler içilir. Damat eve gelince yengeyle gelin onu kapıda karşılarlar. Yenge gelini damadın koluna verir ve birlikte odalarına doğru yürürler. Gelinle damat odalarına girdiklerinde yenge dışarı çıkar, damat yüzgörümlüğünü takar. Bir süre sonra yenge onlara kahve getirir ve en çok on dakika sonra damat dışarı çıkar. İçeride kaldığı süre uzarsa konuklar kapıyı yumruklayarak onu uyarırlar. Damat çıktıktan sonra çevreye bozuk para saçar, eğlence başlar. Koltuk töreni, Anadolu'nun gelenekselliğini koruyan yörelerinde bugünde yaşayan bir gelenektir.

—Mobc. Mısır, Yunan ya da Roma Antikçağı'ndan bugüne ulaşan pek az koltuk vardır: bunların arasında, Tutankhamon' un koltuğu (Kahire müzesi), ve yüksek görevlilerin kullandıkları bazı mermer ya da bronz tören koltuklarını sayabiliriz. Bu tür koltukların ayakları pençe gibi, yanları dolu, arkalıkları yüksek ve geniştir. Ortaçağ' da rahat oturulması için minder döşenen kolluk ve arkalıklı koltuklar, som ağaçtan yapılırdı. Henri II döneminde bunların yerini, modern koltuğun habercisi olan, dirseklikleri ve arkalığı oyulmuş daha hafif koltuklar aldı. Yine Ortaçağ'da varlığını sürdüren diğer bir koltuk türüne, bronzdan yapılmış "Dagobert'in tahtı" (Paris, Bibliothèque nationale) örnek gösterilebilir.

XVI. yy.'dan başlayarak koltuk ve sandalye türleri belirlendi. Üsluplar, zevklere, modalara, rahatlık kaygısına göre gelişti ve üslup açısından koltuğun tarihi, sandalye*ninkiyle bütünleşti. *Berjer* koltuğun yan yüzleri doludur; *markiz,* geniş bir berjer koltuktur. *Gondol* koltuğun arkalığı ve dirsekleri birleşir ve ona insanı saran bir görünüm kazandırır; hasta koltuğunun arkalığı, demir bir kremayer yardımıyla eğilir, oturacak yerine lazımlık yerleştirilebilir. Büro kultuğu deri ya da hezaren kaplıdır. XIX. yy.'ın ikinci yarısında, tümüyle kapitone koltuklar üretildi. XX. yy.'ın ilk çeyreğinde, iskeleti metal borulardan oluşan koltuklar ortaya çıktı. Bugün koltuklarda aranan nitelikler, sadelik, sağlamlık ve rahatlıktır. Daha çok berjer biçiminde tasarlanan koltuk, kapitone, bakımı kolay ve işlevseldir. Çağdaş dizayn, dirsekliksiz, rahat koltukları benimsemiştir.

KOLTUK, Kutupyıldızı'na oranla Büyükayı takımyıldızının zıt yönünde yer alan, Kuzey gökkutbunun yakınındaki takımyıldız. Bu takımyıldızda yer alan başlıca beş yıldız ($\alpha, \beta, \gamma, \delta, \epsilon$) bir W harfini çizecek biçimde konumlanmıştır. Bu takımyıldızda çıplak gözle görülebilen otuz kadar yıldız, bileşenleri kolayca ayırt edilebilen birçok çift ya da çoklu yıldız (η, ψ, l gibi), değişken yıldızlar (γ, ρ) ve birkaç açık küme (M 52, M 103) vardır. En parlak yıldızı α ya da *Şedir* alçak genlikte düzensiz parlaklık dalgalanmaları gösterir (kadiri 2,1 ile 2,6 arasında değişir). γ koltuk, kadiri 1,6 ile 3,3 arasında değişen, 650 ıy uzaklıkta, düzensiz, değişken bir yıldızdır. Bu değişimin, çevresindeki gaz zarfın hacmindeki dalgalanmalardan ileri geldiği sanılmaktadır. 11 kasım 1572'de Tycho Brahe*, bu takımyıldızda geçici bir yıldız (süpernova) da görmüş ve giderek Venüs kadar parlaklık kazanan bu yıldızı 17 ay süreyle gözleme olanağını bulmuştur. Yine bu takımyıldızda 1181 yılında çinli ve japon gözlemciler tarafından görülen bir süpernovanın kalıntıları bulunmuştur. Nihayet, 1950'ye doğru burada metrelik dalgalar, bakımından gökyüzünün en parlak kesikli radyo dalga kaynağı bulundu ve buna Koltuk A adı verildi. 1660'a doğru fark edilmeden patlayan bir süpernova artığı olan Koltuk A, 10 000 ıy uzaklıkta, hızla genişleyen bir yayım bulutsusu olarak tanımlandı. (→ GÖK *haritası.*)

KOLTUKALTI a. Kol kökünde, kolla göğüs arasında kalan boşluk.

—Anat. *Koltukaltı atardamarı,* köprücükaltı atardamarının uzantısı olarak koltukaltından geçtikten sonra kol atardamarı halinde devam eden atardamar. || *Koltukaltı bezleri,* koltukaltında bulunan ve kol ile memenin lenfini toplayan lenf bezleri.

—Halk oy. → KOLTUK.

—Oy. Koltuk altı → KOL* ALTI.

—Terz. Bir giysinin ön ve arka bedeninde omuzla kolun birleştiği yerin altına gelen kısım.

—ANSİKL. Anat. Koltukaltı çukuru, omuz ekleminin altında, küt uçlu bir dörtgen piramit biçimindedir; önde göğüs kaslarıyla, arkada kürekkemiğini kaplayan kürek-altı kasıyla, içte göğüs çeperiyle sınırlıdır; dışta kolun iç kısmıyla devam eder; aşağıda, erişkinlerde kıllarla kaplı koltukaltı derisiyle örtülüdür. Koltukaltı bölgesinden kol damar-sinir demeti geçer: köprücükaltı atardamarının devamı olan ve kol atardamarı olarak ilerleyen koltukaltı atardamarı; bu atardamarın iç yanında bulunan koltukaltı toplardamarı; kolun başlıca sinirlerini veren orta, önkol ve dirsek sinirlerinin çıktığı kol sinir ağı ve kolun, omzun, göğsün ve göğüs kafesinin ön-yan çeperinden lenf toplayan beş gangliyon grubu.

—Cerr. patol. Koltukaltında adenoflegmonlar (ganliyon kökenli apse) yerleşebilir. Hidrozadenit ya da koltukaltı şişi, küçük bir terbezi apsesidir. Koltukaltı gangliyonlarında birincil (lenfosarkom) ve ikincil kanserler, çoğunlukla göğüs kanseri yerleşebilir: bu nedenle göğüs kanseri ameliyatla alındığı zaman koltukaltı çukurundaki gangliyonlar da kazınıp temizlenir.

KOLTUKÇU a. **1.** Koltuk yapan ve/ya da satan kimse. **—2.** Kullanılmış ev eşyası alıp satan kimse. **—3.** Koltuk meyhanesi işleten kimse.

◆ sıf. ve a. Yaranmak amacıyla, yüze karşı övmeyi alışkanlık edinmiş kimse.

KOLTUKÇULUK a. **1.** Koltuk yapma ve/ya da satma işi. **—2.** Yüze karşı övmeyi alışkanlık edinen kimsenin tutumu.

KOLTUK-KİLOMETRE a. Bir taşıma aracında, 1 km'lik mesafede koltuk başına düşen kapasiteyi gösterir ölçü birimi.

KOLTUKLAMA a. **1.** Koltuklamak eylemi. **—2.** Bir kimseye yaranmak için yüzüne karşı yapılan övgü.

KOLTUKLAMAK g. f. **1.** *Bir şeyi koltuklamak,* o şeyi koltuğunun altına almak, koltuğunda taşımak: *Bohçasını koltuklayıp evden çıktı gitti.* **—2.** *Bir kimseyi koltuklamak,* onu kolundan tutarak götürmek: *Yaşlı kadını koltuklayıp odasına çıkardılar;* onu, yüzüne karşı övmek, pohpohlamak: *İstediğini yaptırabilmek için beni koltuklamaktan vazgeç;* yardımcı olmak, desteklemek.

◆ **koltuklanmak** edilg. f. Koltuklamak eylemine konu olmak: *Eşyalar koltuklanıp üst kata taşındı. Yaşlı kadın koltuklanıp odasına çıkarıldı. Koltuklanmaktan hiç hoşlanmaz.*

KOLTUKLANMAK → KOLTUKLAMAK.

KOLTUKLU sıf. Kol dayayacak yeri olan: *Koltuklu sandalye.*

KOLTUKLUK a. Giysinin terden lekelenmemesi için, koltuk altına içten dikilen parça. (Eşanl. SUBRA.)

◆ sıf. Oda takımlarını kaplamada kullanılan döşemelik kumaş için kullanılır: *Koltukluk kumaş.*

KOLUKISA, Konya'nın Kadınhanı ilçesi Kurthasanlı bucağına bağlı belde; 3 944 nüf. (1990). Belediye.

KOLULUS a. Zool. Örümceklerde iplik memesinin önünde bulunan, koni biçiminde, küçük eklenti. (Kolulusun iki iplik memesinin kaynaşmasıyla oluştuğu kabul edilir.)

KOLUMBİT a. (ing. *columbite*'den). Miner. Niyobyum cevheri olarak kullanılan, doğal demir ve manganez niobotantalat. (Eşanl. NİYOBİT.)

KOLUMELLA → KOLÜMEL.

KOLUMNEA a. Latin Amerika'da yetişen karşıt yapraklı, tırmanıcı ve dik gövdeli hepyeşil ağaççık. (Yaprakların koltuğundan çıkan yalın ya da toplu çiçekler borumsu ve dudaklıdır. Güzelliklerinden dolayı birçok türü sıcak seralarda yetiştirilir. Bil. a. *columnea; gesneriaceae* familyası.)

KOLUNİC-ROTA (Martin) ya da **MARTINO ROTA,** hırvat gravürcü ve haritacı (Şibenik 1532 - Viyana 1583). İtalya'da Roma ve Venedik kentlerinde çalıştı. Daha çok Dürer, Michelangelo, Tiziano ve Clovio'nun tablolarını gravürle çoğalttı. 1568'de Viyana sarayı'na kabul edildikten sonra hükümdar portreleri (Habsburg hanedanı üyeleri, Fransa kralı Henri IV, papa Pius V), kent manzaraları çizdi. 1570'te bir Dalmaçya haritası yaptı (Viyana'da Albertina koleksiyonu, Zagreb'de Ulusal kütüphane).

KOLUZANTI a. (*kol* ve *uzantı*'dan). Petrogr. Püskürük kayaçlardan oluşan bir masifin en üst uzantısı. (Eşanl. APOFİZ.)

KOLÜMEL ya da **KOLUMELLA** a. (fr. *columelle*; lat. *columella*'dan). Anat. İçkulak kokleasının konik ekseni.

—Biyol. Uzun bir organın, boş ya da dolu oyuklarla çepeçevre sarılmış katı özeği.

—Bot. *Mucorales* takımından küflerde spor kesesi sapının uç kısmı. || Yosunlarda kapsülün kısır eksen dokusu.

—Zool. *Hexacorallia* öbeğinden poliplerde (mercan) iskeletin orta ekseni. (Bk. *ansikl.* böl.) || Memeli olmayan dörtayaklı omurgalılarda, kulakdavulunu oval pencereye bağlayan ortakulak kemikçiği. (Kolümel, balıklarda çeneleri kafatasına bağlayan hiyomandibülerin, memelilerdeyse üzengikemiğinin homoloğudur.) || Sarmal kavkılı karındanbacaklı yumuşakçalarda kavkının kıvrılma ekseni. Dolu ("deliksiz" kavkı) ya da boş ("göbekli" kavkı) olabilir; bu, sarmal dolambaçların tamamen ya da bir ölçüde bitişik olmasına bağlıdır. || *Kolümel kası,* ikiçenetli yumuşakçalarda, kavkı menteşelerinin oluşturduğu çöküntü. Tepelerinin arkasında bulunur ve kolümel kasının tabanından bağ çıkar.

—ANSİKL. Mercanların büyük bölümünde çanağın ortasında, silindir biçiminde, tıkız ya da gözenekli, yapraksı, vb. olabilen, dikey bir kireçli kolümel vardır; bütün bu biçimler türleri birbirinden ayırmak için kullanılır. Bazı cinslerde kolümel yoktur. Çeperden ayrılan bölmelerin ya da septumların ortada birleşerek bir yalancı kolümel oluşturduğu da görülebilir.

KOLÜMNİZASYON a. (fr. *columnisa-*

kolza

tion). Dölyolu boşluğunu meş ve kompreslerle sıkıca tamponlama. (Bu tamponlama, dölyatağı ve eklentilerine destek oluşturarak onları hareketsiz hale getirir ve iltihaplı durumlarının iyileşmesini kolaylaştırır.) [Eşanl. KOLONLAŞTIRMA.]

KOLÜRİ a. (fr. *cholurie*). Safra öğelerinin, özellikle safra pigmentlerinin idrarda bulunması. (Kolüri genellikle sarılıkla birlikte bulunur, ama deride herhangi bir sarılık belirtisi olmadan da görülebilir.)

KOLÜVYON a. (fr. *colluvion*). Jeomorfol. Bir yamacın hemen eteğine yerleşmiş çökel. (Bu nedenle kolüvyon bir alüvyon çökelinden farklı olarak çok kısa taşınıma uğradığı için ilk özelliklerini kaybetmemiştir.)

KOLÜVYONLAMA a. Jeomorfol. Suyun rolü olsun olmasın, ağırlık etkisiyle kolüvyonların yerleşmesi.

KOLVA, Rusya'da ırmak, Barents denizi kıyısındaki platolardan doğar, kolu Peçora'ya kavuştuktan sonra Usa'ya dökülür; 546 km (havzası 18 100 km^2).

KOLWEZİ, Zaire'de kent, Şaba'da; 80 000 nüf. Lobito demiryolu kentten geçer. Açık tavanlı bakır cevheri madeni. Metalürji ve elektrometalürji (bakır, çinko ve kobalt) sanayileri.
—Ask. tar. Angola Halk Cumhuriyeti birliklerince desteklenen Kongo Ulusal kurtuluş cephesi kuvvetleri, mayıs 1978'de Şaba eyaletine girdiler; 12 mayıs 1978'de Kolwezi'yi ele geçirdiler. Kentteki Belçikalı ve Fransızlar'ın yaşamlarının tehlikede olduğunu ileri süren Fransa, 19 mayısta kente 900 paraşütçü indirdi; onları 1 750 belçika askeri izledi. Öldürülen 100 kadar avrupalıya karşı 1 000'in üstünde afrikalı öldürüldü. 27 mayısta yerlerini afrikalılararası birliklere bırakan fransız paraşütçüleri kentten ayrıldılar.

KOLYBRASSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Pamphylia ile Kilikia Trakheia (Taşlık Kilikia) bölgeleri sınırında antik kent; kalıntıları Alanya'nın 20 km K.'inde, Gündoğmuş'un 12 km G.'indeki Ayasofya denilen kesimdedir. Yeri, burada bulunan bir yazıttan belirlendi. Surların G. - B. bölümü, iki tapınak, odeon, lahitlerin ve kaya mezarlarının bulunduğu nekropolis başlıca kalıntılardır.

KOLYE a. (fr. *collier*'den). **1.** Boyuna takılan, değerli taşlardan ya da değerli madenlerden yapılmış süs eşyası; gerdanlık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Boyuna takılan ve çeşitli şeylerden yapılmış olan takıların genel adı: *Çiçekten bir kolye. Deniz kabuklarından yapılmış bir kolye.*
—Hayvc. *Manyetik kolye,* bir hayvanın boynuna asılan ve hayvan yem dağıtıcısının önüne geldiğinde, gereksinimine göre bilgisayarla inceden inceye hesaplanmış bir rasyon almasını sağlayan ve üzerinde bir verici aygıt bulunan düzenek.
—İnş. Bir tesisat borusu çevresine kaynaklanarak borunun duvar boyunca kaymasını önleyen, kalıpta dövülmüş parça.
—ANSİKL. Müc. Tarihöncesi dönemde ilk kolyeler, deniz hayvanlarının dizilmiş kabuklarından oluşuyordu. Galyalılar, kalın altın ya da gümüş tellerden yapılan, tasma biçiminde ağır kolyeler takıyorlardı. Ortaçağ'da kolye, süslenme aracı dışında, şövalyelik tarikatlarında (Altın Post tarikatı, XVII. yy.'da Saint Esprit tarikatı) yetki ve orun belirtisi olarak da kullanılıyordu. Barok dönemde kadınlar, inci kolyeleri yeğlerken, XVIII. yy.'da boyunlarına renkli bir kaytana ya da siyah bir kurdeleye asılmış minyatür portrelerle süslü madalyonlar taktılar. Bu yüzyılın ikinci yarısındaki en gözde kadın mücevheri, pırlanta kolyeydi *(elmas gerdanlık).* Birinci İmparatorluk döneminde boyuna asılan, uzun ve zarif zincirler, topuz biçiminde kaldırılmış saçlar ve göğüs altından bedeni sımsıkı saran elbiselerle büyük uyum içindeydi. XIX. yy.'da ise, elmas ve değerli taşlardan oluşan kolye ve takılar yeğlendi.

Candelier-C.E.D.R.I.

Bavyera dükü Albrecht V'in **kolyesi** altın, yakut, zümrüt ve inci Rönesans sanatı (1565) *Krallık hazinesi Münih*

Dekoratif sanatlar müzesi, Paris

Jean Desprès imzalı **kolye** altın ve gümüş, 1930 *özel kol.*

KOLYELİ ARDIÇKUŞU a. Zool. Avrupa, Anadolu ve Kafkasya'nın dağlarında yaşayan ardıçkuşu. (Kahverengi tüylüdür. Göğsünde açık renk bir şerit vardır. Göçmendir. Böcekler, larvalar, salyangozlar ve meyve taneleriyle beslenir. Bil. a. *Turdus torquatus;* karatavukgiller familyası.)

KOLYELİ YAĞMURKUŞU a. Deniz kıyılarında yaşayan, siyah, kahverengi ve beyaz tüylü, koni biçiminde gagalı küçük kuş. (Kuzey ülkelerinde yuva yapar, kışı Afrika, Güney Amerika ya da Tasmanya'da geçirir. Karadeniz kıyılarında, Anadolu'da kışladığı da olur. Kurtlar, sümüklüböcekler, kabuklularla beslenir. Bil. a. *Arenaria interpres;* yağmurkuşugiller familyası; uzunluğu 22 cm.)

KOLYOS a. (yun. *koleos,* kın'dan). Tropikal Afrika, Endonezya, Malezya takımadaları ve Avustralya'da yetişen, yürek biçiminde yapraklı otsu bitki. (Bil. a. *coleus;* ballıbabagiller familyası.)
—ANSİKL. Bu cinsin bilinen en eski türü *(Coleus blumei)* Cava'da ve Endonezya'nın öteki adalarında yetişir. Ballıbabagillerin çoğu gibi bu bitki de aromalı ve antispazmodik tıbbi bir bitkidir. Yerliler onu bahar olarak ve çamaşırları kokulandırmak için kullanırlar. *C. verschaffelti* türünden kırmızı bir boya maddesi çıkarılır. Bu iki tür alaca yapraklarının güzelliğinden dolayı süs bitkisi olarak yetiştirilir. Güney Asya'da yetişen *C. parviflorus* ve Tropikal Afrika'da yetişen *C. esculentus* yenebilen yumruları için yetiştirilir. Yumrular patates gibi suda pişirilerek yenir.

KOLYOZ a. Zool. Sıcak ve ılık denizlerin orta sularında yaşayan kemiklibalık. (Bil. a. *Scomber* [ya da *Pneumatophorus*] *Japonicus;* uskumrugiller familyası; boyu 40 cm'ye kadar.)
—ANSİKL. Bu kemiklibalık sürüler oluşturur ve soğuk mevsimlerde 200-300 m derinliklerde dolaşır. Ağzı büyük ve burnunun ucundadır. Damağında da dişler bulunur. Gözleri oldukça iridir. Kuyruk sapının sonuna doğru ikişer küçük karina vardır. Bedeni, küçük ve ince pullarla kaplıdır. Etçildir: sürü oluşturan küçük balıkları, planktonda yaşayan omurgasızları yer. Uskumruya çok benzeyen ama eti daha lezzetsiz olan bu balığın, gözleri uskumrudan daha iri, beden yanlarının orta hizası altındaki deseni noktalı ya da lekelidir (oysa uskumrunun aynı yeri düz ve gümüşi beyazdır).
—Mutf. Kolyozun daha çok salamurası yenir. Etinin yağlı olduğu dönemlerde taze olarak da fırında pişirilir ya da ızgarası yapılır.

KOLZA a. (fr. *colza;* holland. *koolzaad,* lahana tohumu'ndan). Yağ ya da yem bitkisi olarak yetiştirilen yağlı tohumlu biryıllık bitki. (Bil. a. *Brassica napus* var. *oleifera;* turpgiller familyası.)
—ANSİKL. Kolza kazık köklü, dallı saplı, yalın yapraklı, genellikle salkım halinde sarı çiçekli bir bitkidir. Meyve badıç biçimindedir ve yağca zengin küçük taneler içerir: tanelerin ağırlıkça % 35-45'i yağdır. Kış çeşitleri, ilkbahar çeşitlerine göre yağca daha zengin olduğu gibi, hektar başına verimi de daha yüksektir. Ağustos sonu-eylül başı ekilenler temmuz ortasına doğru hasat edilir. Verim özellikle yüzey biriminden elde edilen badıçların sayısına bağlıdır. Bu sayı çiçeklenme sırasında ortaya çıkan ilkbahar donlarından etkilenir, ama daha çok bütün gelişme dönemi boyunca büyüme gereksinmelerinin karşılanmasına bağlıdır; bu bakımdan kıştan önceki büyüme kıştan sonraki büyümeyi kısmen etkiler. Gübre, özellikle azotlu gübre gereksinimi önemlidir. Bütün gelişme dönemi boyunca gelen asalak (böcekler ve mantarlar) saldırıları verimi tehlikeye düşürebilir. İlaçlama çok yararlıdır, ama tarlanın sürekli gözetimini gerektirir. İyi bir bakımla hektar başına 3 ton verim alınabilir.

Kolza, yiyecek yağ yapımında kullanılır. Sıkılıp yağ alındıktan sonra kalan küspe özellikle hayvan yemi olarak tüketilir. Buğday öncesi için iyi bir ekim nöbeti bitkisidir. Ancak üretimi iyi bir teknik düzeyi gerektirir ve nispeten yüksek bir maliyetle elde edilir.

Türkiye'de kolza daha çok Trakya bölgesinde yetiştirilir. Bir ara ekim alanı 10 000 hektara, tohum üretimi 14 000 tona ulaştıysa da (1977), kolza yağının zehirli alkaloitler içermesi nedeniyle yemeklik yağlara katılması sakıncalı görülünce üretim azaldı. 1990'da toplam 2 017 ha alanda 2 100 kolza üretimi gerçekleşti.
—Yağ. mad. Kolza yağı, linolenik asit bakımından oldukça yüksek olan oranıyla (yaklaşık % 10) belirginleşir. Kolzanın eski çeşitleri uzun zincirli monoenik asitlerce zengin bir yağ verirdi (% 50 erüsik asit ve % 10 gadoleik asit). Genetik seçimle elde edilen yeni çeşitler oleik asit bakımından zengindir ve içinde erüsik ve gadoleik asit hemen hemen yok gibidir.

KOM ("köy" anlamında yun. *kome*'den "yığın" anlamında ar. sözc. *kevme*). **1.** Mısır'da, antik kent ya da yapı kalıntılarının üst üste yığılmasıyla oluşmuş tepecik. Mezopotamya'da, aynı tür küçük tepeye tel* denir. **—2.** *Yörs.* Türkiye'de özellikle D. Anadolu bölgesinin bazı bölümlerinde yaygın olan geçici kırsal yerleşme tipi. (Kom, aslında tarımla birlikte hayvancılık yapan bir ya da birkaç evli küçük yerleşmedir ve adını genellikle kurucusundan alır. Bazıları zamanla gelişerek birer toplu köye dönüşmüştür.)

KOMA a. (fr. *coma;* yun. *koma, -atos,* derin uyku). **1.** Bitkisel yaşam (solunum, dolaşım) sağlam kalmakla birlikte iletişim işlevlerinin (bilinç, hareket, duyarlılık) yitirildiği hastalık durumu. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Komadan çıkmak,* koma durumundan kurtulmak. ‖ *Komaya girmek,* duyma, anlama, devinme yetilerini kaybederek yarı ölü bir duruma gelmek; kendinden ge-

çecek, kendini yitirecek ölçüde sinirlenmek, şaşırmak, üzülmek (arg.). ‖ *Komaya sokmak*, bir kimseyi aşırı derecede döverek kımıldayamaz duruma getirmek.
—ANSİKL. Koma, derinliğine göre şu evrelere ayrılır: 1. evre ya da *uyanık koma*, basit bir kendini kaybetme durumudur; tepkilerde yavaşlama biçiminde ortaya çıkar ve çoğu zaman bir ölçüde taşkınlıkla birlikte düşsellik de bu duruma eşlik eder; 2. evre ya da *hafif koma*, ağrılı uyarılara karşı savunma tepkilerinin sürekliliğiyle belirgindir; çok daha ciddi olan 3. evre ya da *derin koma* sırasında hasta ağrılı uyarılara tepki göstermez, kaslar tamamıyla gevşer, kemik-kiriş refleksleri ile kornea refleksi yok olur; bitkisel yaşam da yüksek ateşle, solunum ve kalp ritimlerinde bozukluklar sarsılır; 4. evre tüm iletişim işlevleriyle birlikte bitkisel yaşamın sona ermesiyle belirginleşir. Elektroansefalogram düz çizgiye dönüşür; yaşamın sürdürülmesi ancak bir yapay solunum aygıtı ve damardaraltan ilaçların kullanılmasıyla sağlanabilir.
Bu sınıflandırma tam sayılmaz (çünkü tüm durumları kapsamıyor), ama basittir ve komaların izlenmesini sağlayabilir; özellikle her evrenin gidişi hakkında kesin bir fikir vermemektedir. Nitekim, 4. evre bitkisel işlevlerin aniden ortadan kalktığı ve geçici bir elektriksel sessizliğin ortaya çıktığı (zehirlenme komaları, hipotermi) tamamen iyileşebilen durumların yanı sıra, geçkin komalar gibi dönüşü olmayan durumları da kapsamaktadır.
Geçkin koma beynin ölümünü, dolayısıyla kişinin ölümünü ifade eder ve bu duruma benzer patolojik durumlarla karıştırma olasılığını ortadan kaldırmaya yeterli bir zaman içinde 4 temel belirtinin sürekliliğiyle tanımlanır: tam bilinç kaybı, her çeşit tepkinin ortadan kalkması, yapay solunum aygıtı çıkartıldıktan sonra solunumun en az 3 dakika kendiliğinden durması, EEG eğrisinin en az 10 dakika boyunca çizgi halinde kalması.
Aynı biçimde dönüşsüz olan *süreğen komalar* bilincin ve iletişim işlevlerinin tamamen kaybı, fakat bitkisel işlevlerin (solunum, hemodinamik durum) sürmesiyle belirgindir. Çoğunlukla beynin uzun süre oksijensiz kalmasından ileri gelir, ama dış kalp masajıyla giderilebilir.
Komaların nedenleri pek çok ve hastalıklar kadar çeşitlidir. Örneğin koma nörolojik olabilir, damar kökenli olabilir (beyin ya da beyinzarı kanaması, yumuşama), mikroplardan ileri gelebilir (menenjit ya da ansefalit), urlardan ya da travmadan doğabilir; beynin oksijensiz kalmasından (dolaşım yetersizliği, boğulma, karbonmonoksit zehirlenmesi), zehirlenmelerden (barbitürikler ya da başkaları), metabolizmaya ilişkin bir nedenden (diyabet ketoasidozu, aşırı geçişme, solunum yollarına ya da karaciğer hastalığına bağlı ansefalopati) ya da içsalgı sistemiyle ilgili nedenlerden de ileri gelebilir.

KOMA a. ("cümle öğesi" anlamındaki yun. *komma*'dan). Müz. **1.** Bir tam seslik aralığın bir kesirini oluşturan çok küçük aralık. (Müzik kuramcılarının çoğu komanın, tam seslik aralığın dokuzda biri olduğunda görüş birliği içinde olmakla birlikte, gamın tipine [Pythagoras gamı, tampere gam vb.] göre, bu aralık gerçekte daha küçük ya da daha büyüktür. Türk müziği ses sisteminin akustik-matematik temellerini açıklayan Rauf Yekta Bey, Suphi Ezgi ve H. Saadettin Arel, birim aralık olarak, Pythagoras gamındaki tam seslik aralığın dokuzda biri olan komayı kabul etmişlerdir. Arel, koma aralığını, sözcüğün eski eşanlamlısı FAZLA'nın başharfi F ile göstermiştir.) **—2.** *Koma bemolü*, Arel-Ezgi sistemi'nde, önüne konduğu sesi bir koma pesleştiren işaret. ‖ *Koma diyezi*, önüne konduğu sesi bir koma tizleştiren işaret.

KOMA a. (yun. *kome*, saç'tan). Opt. Optik eksen dışındaki bir nokta nesneye göre merkezlenmiş sistemlerin geometrik sapıncı. (Küresellik sapıncı düzeltildiğinde, koma küçük parlak bir leke gibi görünür; uzantısında yer alan bir tepelik ise ona bir kuyrukluyıldız görünümü verir. Bu tür görüntüler, parabolik aynayla elde edilebilir.)

KOMA a. Sudan'la Etyopya arasındaki sınır boyunca konuşulan nil-sahra öbeğinden dil.

KOMADOUGOU YOBÉ, Afrika'da ırmak, Nijer'in güneyinden doğar, Nijer ile Nijerya arasındaki sınırı çizdikten sonra Çad gölüne dökülür; 320 km. Vadisinde sulu tarım yapılır.

KOMAİTHO. Yun. mit. Pterelaos'un kızı; hasmı Amphitryon'a tutuldu, yaşamının bağlı olduğu altın saçı keserek Pterelaos'a ihanet etti. Amphitryon kendisini öldürdü. —Patras'ta Artemis rahibesi. Tapınağın içinde Melanippos ile birleşti; bunun sonucu korkunç bir salgın hastalık çıktı. Kâhinin buyruğuyla Komaitho ile Melanippos kurban edildi. Daha sonra da her yıl bir delikanlı ve bir genç kız kurban edilmeye başlandı. Eurypylos bu geleneğe son verdi.

KOMAK → KOYMAK.

KOMAKİ, Japonya'da kent, Honşu (Aiçi ili) adasında, Nagoya'nın büyük kuzey banliyösünde; 124 441 nüf. (1990).

KOMALIK sıf. **1.** Koma durumuna gelmiş kimse için kullanılır. **—2.** *Bir kimseyi komalık etmek*, onu aşırı biçimde döverek kımıldayamayacak duruma getirmek (arg.). ‖ *Komalık olmak*, aşırı biçimde dövülmek ya da çok yorulmak (arg.).

KOMAMA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent; Burdur'un 45 km kadar G.'indeki Ürkütlü köyü yakınında, Şerefönü denilen kesimdeydi. Hellenistik dönemin sonlarında para bastı. İ.Ö. 6'da *Colonia Julia Augusta Prima Fida Comama* adıyla roma kolonisi oldu. Düz bir alanda, sursuz bir pazar yeri görünümündeki Komama, birkaç önemli yolun kavşak noktasındaydı.

KOMAN (İlhan), türk heykelci (Edirne 1921 - Stockholm 1986). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'nin Zühtü Müridoğlu atölyesi'ni bitirdi (1946). Üç yıl kadar Louvre'da dökümcülük tekniği üzerinde çalıştı. 1951-1959 arasında Akademi'de görev yaptı. Daha sonra çalışmalarını İsveç'te sürdürdü. 1967'den başlayarak Stockholm Uygulamalı sanatlar yüksekokulu'nda öğretim üyeliği yaptı. İsveç'te çeşitli yarışmalarda ödüller, Türkiye'de Sedat Simavi görsel sanatlar birincilik ödülü'nü (1981) kazandı.
"Hyperform" olarak adlandırılan matematik hesaplara dayalı geometrik heykelleri için sanat eleştirmenlerinin "doğayla teknik arasında fanteziyle beslenmiş işbirliği" görüşünde birleştikleri Koman, yenilikçiliği özgün yaratıcılıkta arayan ve mekanik yinelemelere düşmeden estetik özü çokuzamlı biçim zenginliğine kavuşturan bir sanatçıdır. Stockholm Yüksek mimarlık okulu önündeki *Leonardo anıtı* (1971) ya da İstanbul, Zincirlikuyu'daki Halk sigorta genel müdürlüğü önünde yer alan *Akdeniz* (1980) gibi çalışmalarında duygu ile düşünceyi, lirizmle matematiği, bireyle toplumu ustaca kaynaştırır. Anıtkabir'in doğu kanadındaki rölyefleri gerçekleştirmiş olan Koman'ın İstanbul Resim ve heykel müzesi'nde de yapıtları bulunmaktadır.

KOMANA. Tar. coğ. Anadolu'da iki kutsal kentin adı: —**Kappadokia Komanası,** Saros ırmağının (Seyhan) yukarı kesiminde kent; Adana'nın Tufanbeyli ilçesi merkez bucağına bağlı Şarköy'ün yerindeydi. Burası İ.Ö. II. binyıl'da Hititler dönemindeki Kummani kentiydi (tanrıça Hepat'ın kutsal kenti). Hellenistik dönemde Pontos Komanası'yla birlikte tanrıça Ma'nın en önemli iki kült merkezinden biriydi. Roma dönemi yazıtlarında Hieropolis adıyla geçmektedir. Bizans döneminde zengin ancak önemsiz bir kent konumundaydı. Kalıntılar arasında Alakapısı, tapınak, kiliseler (IV. yy.'dan Kırık kilise), capellalar, tiyatro, yazıtlı ve kabartmalı anıtlar (Adana müzesi'nde) belirtilebilir. —**Pontos Komanası,** İris (Yeşilırmak) nehri vadisinde, Tokat'a 11 km uzaklıkta, Gömenek kalesinin bulunduğu kesimdedir. Tanrıça Ma'nın ve Ay tanrısı'nın kült merkeziydi. Tanrıça Ma'nın tapınağında binlerce rahip bulunuyordu. Ticaret merkezi olarak da gelişen kent Pompeius döneminde (İ.Ö. 64) bağımsızlığını kazandı, ancak kısa süre sonra Pontus Galaticus eyaleti'ne bağlandı. (İ.Ö. 33-35) Hıristiyanlığın yayılmasıyla önemini yitirdi.

KOMANÇİLER ya da **COMANCHELAR,** ABD ovalarında yaşayan Kızılderililer. Anayurtları şimdiki Wyoming'di. Bugün Oklahoma'da yaşamaktadırlar. At yetiştiricisi olan Komançiler, Arapaholar, Cheyenneler ve Apaçiler gibi tipik bir "bizon ülkesi" halkıdır.

KOMANDİT a. (fr. *comendite*). Petrogr. Çok açık renkli pantellerit çeşidi.

KOMANDİT sıf. (fr. *commandite;* ital. *accomodantia;* lat. emanet etmek anlamında *accomodare*'den). Tic. huk. Ticari bir işletmeyi bir ticaret unvanı altında işletmek amacıyla kurulan ve ortaklık alacaklılarına karşı ortaklardan bir ya da birkaçının sorumluluğu sınırlanmış, öteki ortakların sorumluluğuysa belirli bir sermaye ile sınırlanmamış ticaret ortaklıkları için kullanılır.
—ANSİKL. Komandit ortaklıkta sorumlulukları sınırlı olmayan ortaklara "komandite", sınırlı olanlara ise "komanditer" ortak denir. Komandit ortaklığın iki türü vardır: adi komandit ortaklık ve sermayesi paylara bölünmüş komandit ortaklık. Adi komandit ortaklık kişi ortaklığıdır. Türk tic. k. adi komandit ortaklık için yalnızca komandit ortaklık deyimini kullanmaktadır. Komandit ortaklık ancak bir ticari işletme açmak amacıyla kurulabilir. Bu tür ortaklık için en az iki ortak gereklidir. Bu iki ortaktan biri komandite, öteki ise komanditer ortak olmalıdır. Komandite ortakların gerçek kişi olmaları gerekir. Tüzel kişiler ancak komanditer ortak olabilirler. Komandit ortaklığın bir ticaret unvanı bulunur. Bu unvan, komandite ortaklardan en az birinin adı ve soyadıyla ortaklığın türünü gösteren komandit sözcüğünden oluşur. Tüm ticaret ortaklıkları gibi komandit ortaklığın da tüzel kişiliği vardır. Ortaklık, ticaret siciline tescil (kayıt) ile tüzel kişilik kazanır.
Komandit ortaklık sözleşmesi yazılı biçimde yapılır. Sözleşmede bulunması gereken kayıtlar şunlardır: 1. ortakların ad ve

İlhan Koman

Koma bemolü ve diyezi

İlhan Koman'ın bir yapıtı
Divan oteli, İstanbul

soyadları, ikametgâhları ve tabiiyetleri; 2. ortaklığın komandit niteliği ve ortakların hangilerinin komandite, hangilerinin komanditer ortak oldukları; 3. ortaklığın ticaret unvanı ve merkezi; 4. ortaklığın konusu; 5. her ortağın koyduğu sermayenin türü ve miktarı; 6. ortaklığı temsil yetkisi. Ortakların imzalarının noterlikçe onanması gerekir. İmzaların noterlikçe onanmasından sonra ortaklık, ticaret siciline tescil (kayıt) edilir; tescille ortaklık tüzel kişilik kazanır. Komandit ortaklığı yönetim ve temsil yetkisi komandite ortaklara aittir. Komandit ortaklıklar Türk tic. k.'nun 243.-268. maddelerinde düzenlenmiştir.

KOMANDİTE sıf. (fr. *commandité*). Komandit ortaklıkta sınırsız sorumlu ortak için kullanılır.

KOMANDİTER sıf. (fr. *commanditaire*). Komandit ortaklıkta sınırlı sorumlu ortak için kullanılır.

KOMANDO a. (fr. ve ing. *commando;* portekizce *comando*'dan). **1.** Özel görevlere gönderilen ve tek başına hareket eden, personel sayısı az askeri birlik. **—2.** Şiddet eylemlerine (suikast, sabotaj, uçak kaçırma vb.) girişen silahlı küçük grup.
—ANSİKL. Boerler savaşı (1899-1902) sırasında, ingiliz birliklerine karşı savaşan, genellikle atlı, özerk birliklere "komando" deniyordu. İkinci Dünya savaşı sırasındaysa, bu terim Almanlar, sonra Anglosaksonlar tarafından farklı anlamlarda kullanıldı. Almanya'da savaş esirlerinden ya da bir çalışma kampından *(stalag*)* gelen işçilerden oluşan küçük bir müfrezeye *Arbeitskommando* (çalışma komandoları) adı verildi. Fabrikada ya da tarım kesiminde çalışan yerleşik komandolar, sayıları 10 ile 500 kişi arasında değişen küçük kamplar meydana getiriyorlardı. Yer değiştiren komandolarsa, ulaşım yollarının onarımı ya da bombalanmış kentlerin temizlenmesi gibi işlerde çalışıyorlardı. Komando sözcüğü toplama* kamplarının bağlı bölümlerini belirtmek için de kullanıyordu (Birkenau Auschwitz'in bir komandosuydu). Buna karşılık Anglosaksonlar mevcudu az (on ya da yüz kişi), bir birliğe komando adını veriyorlardı. Bu birliklerin askerleri titizlikle seçiliyor, donatılıyor ve kara, hava ya da suda gerçekleştirilmesi gereken ve hedefi genellikle zaman ve mekân bakımından sınırlı görevler (kurtarma, kıyıya çıkma vb.) için eğitiliyordu.

KOMANDOR adaları, Bering denizi'nin güneyinde rus takımadaları, Kamçatka ile Aleut adaları arasında. Takımadaların en büyük adası Bering'dir (aynı adlı gemici burada ölmüştü).

KOMANDÖR a. (fr. *commandeur,* şövalyelik tarikatı rütbesi'nden). Şövalyelik sınıflarının yüksek derecelerinden biri. ‖ Fransa'da, ulusal ve sivil şövalyelik sınıflarının en yüksek derecesi. ‖ Komandör unvanının sahibi. ‖ *Büyük komandör,* Malta tarikatında büyük üstattan sonra gelen en önemli kimse; bazı şövalyelik sınıflarında komandörlük mertebesinden daha yüksek bir mertebede bulunan saygın kişi.
—Tıp. *Komandör Pernes balsamı,* yaraların çok çabuk kapanmasını sağlamakla ünlü XVII. yy. ilacı. (Autun piskoposluğunda doğan ve 1650'de Malta şövalyelerine katılarak 1682'de Toul'da komandör olan Gaspard de Pernes tarafından icat edilen bu ilacın formülü yüzyıllar içinde değişikliğe uğramıştır; 1937 tarihli Fransız kodeksinde yazılı formülü beş zamk ve reçine içeriyordu.)

KOMANİA. Tar. coğ. Anadolu'nun B.'sında, Mysia bölgesinin G.'inde antik kent. Bergama yakınlarında olduğu sanılan bu yerleşmeden Ksenophon söz eder.

KOMANİK sıf. (fr. *comanique*). Kim. *Komanik asit,* formülü $C_6H_4O_4$ olan piron-karboksilik asit; kelidonik asidin vakum altında ısıtılması sonunda elde edilir.

KOMAR a. Doğu Karadeniz bölgesinde yetişen ve kara ağu da denen ormangülü *(Rhododerndron ponticum).* Arıların bu bitkinin çiçeklerinden yaptıkları bal zehirlidir (deli bal), çok yenirse ağır zehirlenme yapar ve ölüme neden olabilir. Komarın taze ya da kurutulmuş yaprakları ağrı kesici etkisinden dolayı dahilen infusyon halinde (% 2) günde 2-3 bardak içildiğinde idrar söktürücü ve romatizma ağrılarını dindirici etki yapar.

KOMARAN ya da **KOMRAN** → KOMÁROM.

KOMARNO, Slovakya'da kent, Váh ile Tuna'nın birleştiği yerde, Ostrov adasının ucunda; 29 000 nüf. Gemi yapımları (ırmak gemileri ve özelleşmiş makineler). Tekstil. Makine sanayisi. Osmanlılar'ın Macaristan'ı ele geçirmelerinden sonra yapılan kaleler. Kent, 1767 ve 1783 depremlerinden çok zarar gördü.

KOMÁROM, Macaristan'da (Komárom yönetim bölgesi) kent, Tuna'nın sağ kıyısında, ırmağın Slovakya kıyısındaki Komárno'nun karşısında; 18 700 nüf. Irmak limanı. Tuna üzerinde köprü. Tarım pazarı ve dokumacılık merkezi. Petrol rafinerisi.

KOMÁROM yönetim bölgesi, Macaristan'ın kuzey-batısında yönetim bölgesi; 2 250 km^2; 320 000 nüf. Kuzeyinde Tuna ırmağı ile sınırlanır. Merkezi *Tatabánya.*

KOMAROV (Vladimir Leontiyeviç), rus doğabilimci (Sen-Petersburg 1869- Moskova 1945). Bilimler akademisi başkanıyken, Sen-Petersburg botanik bahçesini yeniden düzenledi ve ülkenin bitki örtüsüyle ilgili 24 ciltlik bir yayını yönetti.

KOMATEİT a. (fr. *comatéite*). Yerbil. Olivin bakımından çok zengin ve peridot bileşimli lav. (Bu oluşumlar yalnızca arkeyen volkanik bölgelerde görülür ve yüzey çıkartılarının sıcaklıkları bugünkü lavlardan daha yüksektir.)

KOMATSU, Japonya'da kent, Honşu (İşikava ili) adasında, Japon denizi kıyısında yer alır; 106 072 nüf. (1990). Ünlü kaplıca merkezi. İpek sanayileri ve sentetik tekstil.

KOMB a. (fr. *combe;* galya dilinde *cumba*'dan). Jeomorfol. Bir antiklinal eksen boyunca yumuşak katmanlarda oyulmuş ve karşı karşıya bulunan domuzsırtlarıyla sınırlanmış uzun alçalma. (Kombun ortasında beliren bir tepe onu *halkasal komb* denen iki monoklinal alçalmaya böler. *Kanat kombu* bir bakışımsız kıvrımda açılmış ve her iki kanadının yukarısında birer domuzsırtı bulunan bir alçalmadır.)

halkasal komb

KOMBA. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde antik kent. Kalıntıları, Antalya'nın Kaş ilçesi merkez bucağına bağlı Gömbe köyünün yakınındadır.

KOMBE a. Afrika'da yetişen ve bol strofantin içeren bir strophantus türünün yerli adı. (İçerdiği strofantinler kardiyotonik glukozitlerdir.)

KOMBE. Yun. mit. Irmak tanrı Asopos' un kızı, kral Sokos ya da Saokos'un karısı; çok sayıda çocuklarıyla birlikte Eğriboz'dan kaçtı ve Ege'yi dolaştı. Eğriboz'a döndüğünde, bilinmeyen nedenlerden dolayı çocukları tarafından öldürülmek tehlikesiyle karşı karşıya kaldı ve güvercine dönüştürüldü.

KOMBİNA a. (rusça *kombinat*). **1.** Dayanışma halinde etkinlik gösteren birçok sanayi kuruluşunun, aynı bir iktisadi bölge ve tek bir idari örgüt içinde toplanması. **—2.** Çeşitli sanayilerden ya da kuruluşlardan oluşan topluluk.

KOMBİNATÖR a. (fr. *combinateur*). Dy. Motorun ya da motorların elektrik devrelerini birleştirerek elektrikli taşıtların seyrini ayarlamaya yarayan maniple. (Kombinatörlerin yerini gittikçe elektronik bileşenler kullanan uzaktan kumanda donanımları almaktadır.)
—Elektrotekn. Devingen kontakları bir silindir ve sabit kontakları bu silindirin bir ya da birçok doğurucu doğrusu üzerinde yer alan komütatör. (TAMBURLU ANAHTAR da denir.)

KOMBİNE a. (fr. *combiner;* lat. *combinare,* iki şeyi bir araya getirmek, birleştirmek'ten). Spor. **1.** Farklı nitelikteki yarışları kapsayan ve derecelendirmenin her yarışmacının elde ettiği sonuçların toplanmasıyla yapıldığı yarışma. **—2.** *Alp kombinesi,* iniş ve slalom yarışlarında elde edilen puanların toplanmasıyla yapılan derecelendirme. ‖ *Kuzey disiplini kombinesi,* kayak sporunda 15 km yarışında ve atlama müsabakasında elde edilen puanların toplanmasıyla yapılan derecelendirme.
◆ sıf. Bir araya gelen ya da getirilen.
—Balıkç. *Kombine av teknesi,* trol ya da ırıp ağlarını kullanabilen balıkçı gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Zootekn. Evcil hayvanlarda, özellikle et ve süt sığırlarında iki üretim hedefine birlikte yönelik ırklara denir.
—ANSİKL. Kombine av teknesinin, ırıpı çekmek için özel yardımcı aygıtları vardır. Ayrıca bu teknelere manevra kabiliyetini artıran, tekneyi olduğu yerde döndürme olanağı veren özel aygıtlar da eklenir.

KOMBİNEZON a. (fr. *combinaison*). Omuzları tutan ve dizlere kadar inen kadın iç çamaşırı; gömlek.

KOMBİNEZON a. (fr. *combinaison*). **1.** Bir bütün oluşturmak için değişik elemanları düzenlemek, ayarlamak, birleştirmek eylemi; bu bir araya getirmenin, düzenlemenin kendisi: *Üç tek sayının kaç kombinezonu olabilir? Renk kombinezonu.* **—2.** Bir işi başarmak, sonuçlandırmak için alınan önlemler; düzenlemeler.
—Ceb. DEVŞİRİM'in eşanlamlısı.

KOMBU a. (japonca *konbu*). Kurutulduktan sonra yiyecek olarak kullanılan bir suyosunu. Büyük kara yapraklar halindedir; haşlamalara, balığa, vb. garnitür olarak konur. (Japon spesiyalitesi.)

KOMEDİ ya da **KOMEDYA** a. (fr. *comédie*; lat. *comoedia*; yun. *komodia*'dan). **1.** Olay örgüsünün işlenişi, bir çağa özgü törelerin hicvi, kusurların ve gülünç yönlerin sergilenmesiyle güldürmek amacını güden tiyatro oyunu. (Eşanl. GÜLDÜRÜ.) [Bk. *ansikl.* böl. Ed.] **—2.** Eğlendirmek amacıyla gerçekleştirilen edebiyat, sahne, sinema vb. yapıtı türü; güldürü. **—3.** Gülünç olay ya da olaylar bütünü: *Onun evliliğinin hikâyesi tam bir komedidir.* **—4.** Açıkça ifade edilmeyen duyguların gizlenerek belirtilmesi, sahte, yapmacıklı davranış, iki yüzlülük: *Bütün bunlar, komediden başka bir şey değil.*
—Ed. *Ağlamaklı komedi, ciddi komedi'* de dokunaklılık güldürüden ağır basar. ‖ *Entrika komedisi,* olayların karmaşıklaşmasına ve çevrilen dolapların iç içe girmesine dayanır. ‖ *Kabare komedisi,* mantıksal bir bütünlük göstermeyen bir dizi sahneden oluşan komedi. ‖ *Kahramanlık komedisi,* parlak ya da romansı serüvenler yaşamış soylu kişileri ele alır. ‖ *Karakter komedisi,* çarpıcı bir özelliği olan bir kişinin psikolojik çözümlemesini konu alır.

|| *Töre komedisi*, bir dönemin, bir toplumsal sınıfın törelerini betimler. || *Pastoral komedi*, kırsal bir ortamda çobanlar arasındaki aşk entrikalarını anlatır.
—Müz. ve Tiy. *Müzikal komedi*, XIX. yy.'ın sonlarından başlayarak ABD'de ve İngiltere'de halkın büyük ilgisini çeken, ses ve çalgı müziğinin, dans ve söz sanatlarıyla birleştiği gösteri. (MÜZİKLİ GÜLDÜRÜ ve kısaca MÜZİKAL de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—ANSİKL. Ed. • *Kökenleri*. Komedinin efsanevi kökeni Eski Yunan'a dayanır ve Dionysos ayinlerinden kaynaklanır. Komedi, şarap şenliklerinin kutsal içeriğinden ve kimi halk şenliklerinin gezginci geleneklerinden çıkmıştır. *Eski komedi* (İ.Ö. 480'e doğr.), zamanın törelerini, çağdaş kişileri hicveder (en önemli temsilcisi Aristophanes'tir). *Orta komedi* (İ.Ö. IV. yy.), koroya ve kişilere yönelik sataşmalara yer vermez. *Yeni komedi* (İ.Ö. IV- II. yy.), değişmeyen tipler ve sahne düzeni (karşılıklı iki evle bir yunan sitesinin meydanı) yaratır. Bu özellikler, Menandros ve onun latin izleyicileri Plautius ve Terentius'la Rönesans'a dek sürer. Latin komedisi yunan modelinden çok esinlenmiş, ancak daha sonra bir fars türü yaratmıştır: atellana*.
• *Komedinin eğilimleri*. Avrupa komedi tarihi, Rönesans'tan başlayarak, birçok sapmalara karşın, fars biçimleri bir yana bırakılırsa, iki kutup çevresinde gelişir. Ortaçağ, komedi terimine yer vermemekle birlikte komik edebiyatın birçok biçimini kullanır (*fars, sottie, ibret*, vb.) Zaten komedi, bir edebiyat türü olarak, yazılı metinden çok bedensel eyleme dayanan kaba saba, gürültücü popüler oyunlardan ayrılır. Bu tür oyunlarda etki, yazarın buluşlarından çok toplumun belleğinden ve geleneklerden kaynaklanır.
Komedi ya düşsellik ve fantezi çevresinde ya da töre ve toplum betimlemelerini vurgulayarak gerçekçilik çevresinde oluşur. Aynı zamanda komedinin sınırını da çizen sürekli iki eğilim vardır. Aşırı fantezi düşkünlüğü kimi zaman, baştan aşağı entrikaya dayalı, çok mekanik ve somut toplumsal gerçeklere yer vermeyen yapıtların doğmasına yol açtı. Buna karşılık, yalnızca toplumsal betimlemeye ya da dönemin törelerini göz önünde tutan anlatıya bağlılık , duyarlılığın tüm güldürü etkisini yok ettiği "ciddi komedi"leri ortaya çıkardı. Entrika düzeniyle düş evrenindeki sapmaların az çok doğrulukla somut bir çerçevede yer almalarına ya da gerçekçi portrenin düş gücüyle az çok değiştirilmesine bağlı olarak, bu iki yaklaşım arasında birçok çeşitleme yapma olanağı vardır.
• *Rönesans'ta Antikçağ'a öykünen komedi*. Rönesans yazarlarının çoğu Ortaçağ'ın güldürü buluşlarıyla pek ilgilenmez ve başta Plautius'la Terentius olmak üzere, eski örneklerden esinlenirlerdi. Hümanist diye nitelenen ilk düzenli klasik komediler, İtalya'da XVI. yy. başında ortaya çıktı (Bibbiena'nın *La Calandria*'sı). Daha sonra, Aretino'nun komedileri ve Machiavelli'nin *la Mandrogola* adlı komedisi, daha özgün bir hava yaratır ama Antikçağ'ın etkisi, halkın sevdiği biçimleri canlandıran commedia* dell'arte'nin başarısına dek, tüm yüzyıl boyunca sürdü. İspanya'da, Felipe II döneminde antik yapıtların çevirileri ve taklitleriyle kazanılan başarı kültürlü çevrelerle sınırlı kaldı. Yeniden canlanan komedinin (Jodelle'in, Larivey'nin, Odet ve Turnèbe'in yapıtları) kolejlerde ve aydın çevrelerinde gelişmesiyle, aynı olgu Fransa'da da yaşandı. İngiltere'de, XIII. yy.'da İsa'nın mucizelerini anlatan oyunların aralarına serpiştirilen komik bölümlerin katkıları XVI. yy. sonlarında unutuldu ve bunların yerine Plautius modeline dayalı düzenli komediler benimsendi. Bu komediler tüm Avrupa'da daha çok aydın kökenli bir hareket içinde yer aldı ve kültürlü çevrelere seslendi, kimi zaman da ulusal köklerinden ve halktan koptu.
• *Romansı ve popüler komedi*. Özellikle serüvene dayalı komediler, XVI. yy. sonuyla XVII. yy. başında latin tiyatrosunun kurallarından sıyrıldılar. Tümüyle yeni buluşlara ve fanteziye dayalı ispanyol komedisi, bu yeni anlayışın modelini oluşturdu ve XVII. yy.'da Cervantes, Lope de Vega, Calderón ile kendini kabul ettirdi. Tüm XVII. yy. boyunca fransız kaba komedileri bunlardan etkilendi. Karmaşık entrikalar, seçkin bir dil, rastlantıya dayalı tuhaf serüvenler, güldürü yöntemlerinin çeşitliliği ve buluşların sürekli yenilenmesi XVII. yy.'ın ilk yarısındaki komedilerin temel özelliğidir (Rotrou, Mairet, Scarron, Boisrobert). Kendilerini aşk hayatlarına kaptıran dönemin gençlerini ele alan Pierre Corneille'in ise özel bir yeri vardır. Bu oyunları aşk lirizmine ve şiire büyük yer verdikleri ölçüde pastoral komedilerden ya da traji-komedilerden ayırmak güçtür; başarıları, yüzyılın ikinci yarısında, klasik akımın egemen olduğu dönemde de sürer (Quinault, Th. Corneille). Yakın ölçütler, kimi zaman kaba güldürü türünde, kimi zaman çok seçkin (Shakespeare'in yanı sıra Ben Jonson, Beaumont ve Fletcher) olabilen ve "soytarıların" güldürü anlayışının yanı sıra titiz belâgat dilini de kullanmakta duraksamayan Elizabeth tiyatrosundaki komedilerde de görülür. Benzer metinlere İtalya'da rastlanmamasının nedeni belki de buluşların en özgür anlatımlarını commedia dell'arte'de bulmasındandır. Commedia dell'arte'deki tuluat dili sanıldığından daha seçkindir. Bu türün kurallaşmış biçimleri daha sonraki yüzyıllarda Avrupa'daki birçok komedi biçimini etkilemiştir.
• *Töre komedisi*. "İnsanı doğal haliyle betimleyen" töre komedisini Molière'in yarattığı söylenir ama bu sözkonusu doğallığın tiyatrodan kaynaklandığı gereğince belirtilmez. Kaldı ki aslında evrenselliğe yönelik olan "karakter komedisi"ni, karakteri oluşturan belli bir dönemin törelerinden ayırt etmek de (örneğin *Adamcıl*'da Alceste) çoğu durumlarda olanaksızdır. Molière'in katkısı, gerçek üzerinde yaptığı işlemdir: örneklerine benzer portreler çizerken, kendi yaşadığı ortamı anlatırken olayla aramıza gerekli mesafeyi koymayı bilir ve işte gerçekle oyun arasındaki bu mesafe gülmemize neden olur. Üstelik bunu yaparken, geçmişin bütün "fars" geleneğini yenileyerek değerlendirmekten de geri kalmaz. Ondan sonra gelenler ve onu taklit edenler bu hassas dengeyi her zaman tutturamamışlardır (Regnard, Lesage, Dancourt, Dufresny, Destouches). İtalya'da, Venedik törelerinden yola çıkan Goldoni, İngiltere'de de Congreve bu türde büyük başarı kazanmış yazarlardır.
Marivaux ("aşk komedisi"nden söz etmek gerekir), ardından da entrika komedisine toplumsal yergiyi katan Beaumarchais ile yeni eğilimler ortaya çıkmıştır.
• *Ağlamaklı komedi* ve *ciddi komedi*. Fransa'da, XVIII. yy.'ın ilk yarısında Nivelle de La Chaussée "ağlamaklı komedi"yi yarattı. Burjuva çevresinden seçilen kişilerin yer aldığı durumlar heyecan ve acıma duygusu uyandırır (*l' Ecole des mères*, 1744). Duygusallığa, ibret vermeye düşkünlük, "ciddi komedi"yi *Entretiens avec Dorval* (Dorval ile konuşmalar) [1757] adlı yapıtında tanımlayan Diderot'da da görülür. Ciddi komedi, burjuva dramıyla birlikte, geleneksel türler içinda ara türlerden birini oluşturur. Diderot, karakter ve töre betimlemeleri yerine koşulların betimlemesini koydu ve komediye ahlaki bir tez getiren dokunaklı bir hava verdi.
• *Komik türün sonu*. Romantizmden başlayarak türlerin ayrımı ilkesi ortadan kalktı ve dram ağır bastı. Türüne bakılmaksızın dramla komedi arası "piyesler" yazılmaya başlandı. Yüzyılımızın başından beri, geleneksel komedi tarihinde, dramın gelişmesi yanında hep ikinci planda kalan çok çeşitli biçimler yaratıldı. "Komedi" kavramı hâlâ bir geleneği sürdüren belli özellikteki yapıtlar için kullanılır (*bulvar komedisi, şiirsel komedi* gibi).

Warner kol.

yapımcı ve koregraf Bob Fosse'un *Ölümün beşinci safhası* (All That Jazz) [1979] adlı müzikal **komedisinden** bir sahne (müzik: Ralph Burns)

Dagieu kol.

Leslie Caron ve Gene Kelly Vincente Minelli'nin *Paris'te bir amerikalı* adlı müzikal **komedisinde** (müzik: George Gershwin; koregrafi: Gene Kelly)

Buna karşılık, komik* kavramı, komedi kavramından giderek uzaklaşmasına karşın yeni bir boyut kazandı ve monologlarla ikili gösterilere uygulanmaya başladı. Jarry'nin yapıtları komedi sayılabilir mi? Ya 60'lı yılların öncü tiyatrosuna ne demeli? İonesco ya da Beckett güldürdüklerinde özel ve uyumsuz gülme sözkonusudur ve yapıtların geleneksel türle hiç ilgisi yoktur. Modern tiyatro tür kavramını kullandığında, parodi ve alıntılara başvurur ve biçimlerle alay ederek onları daha da bozmayı amaçlar.

—İkonogr. Antikçağ'da komediyi musa Thaleia kişileştirmişti; başında sarmaşıklardan yapılmış bir taç taşıyan, elinde bir tiyatro maskesi tutan ve Antikçağ komedi oyuncularına özgü ayakkabılar giymiş olarak gülümseyen bir genç kız olarak canlandırılırdı. Modern örnekler arasında, Paris'te Molière çeşmesi'nin köşelerini süsleyen Pradier'nin yapıtı *Ciddi komedi* ve *Özentili komedi* heykelleri Duret'nin Rachel'in yüz hatlarıyla canlandırılan *Komedi*'si (Théâtre-Français, 1857) ve Bourdelle'in Champs-Elysées tiyatrosu'ndaki alçakkabartması sayılabilir.

—Müz. ve Tiy. *Müzikal komedi.* En eski kökenlerine, zenci şarkıcıların kaba güldürülerinde rastlanabilecek olan amerikan müzikal komedisi, fransız ve viyana operetlerinden de oldukça etkilenmiştir. Bu gösterilerdeki konuşma bölümlerinin hemen hemen tek işlevi, müzikli ve danslı bölümleri birbirine bağlamaktır. Şarkılar ya da "lirik"ler, basit melodilerle örülmüştür ve genellikle nakaratlıdır. Bu şarkılardan bazıları, dünyaca ünlenmiştir: R. Friml'in *Rose-Marie*'si (1924); J. Kern'in *Show Boat*'ı, Paul Robeson'un söylediği *Old Man River* ile (1927); V. Youmans'in *No, no, Nanette*'i, *Tea for Two* ile, 1924).

Cazın gelişmesiyle, duygusal romansların yerini, çok canlı ve senkoplu ritimler aldı (George Gershwin'in müzikal komedileri). Richard Rodgers'ın *Oklahoma!* adlı yapıtı (koregrafisini Agnes De Mille hazırladı, 1943), müzikal komedi için yeni bir dönemin başlangıcıdır. *Oklahoma!*'da dans, gösteriyle iyice bütünleşmiştir. Daha iyi kurgulanmış olan baleler, bu gösterilere, sağlam bir öğe kazandırdılar. Ünlü koregraflar, Broadway programlarına katkıda bulundular: Eugene Loring (*Carmen Jones*, 1943), Agnes De Mille (*Brigadoon*, 1947; *Gentlemen prefer Blondes*, 1949), Michael Kidd (*Finian's Rainbow, Guy and Dolls*, 1950), Hanya Holm (*Kiss me Kate*, 1948; *My Fair Lady*, 1956), Alvin Ailey (*House of Flowers*, 1953; *Jamaica*, 1957). Jerome Kern (1885-1945), Cole Porter (1892-1964), Vincent Youmans (1898-1946), Richard Rodgers (doğm. 1902), Leonard Bernstein (doğm. 1918) gibi besteciler, ABD'de müzikal komedinin gelişmesine önemli katkılarda bulundular. Koregraf Jerome Robbins, bu gösterilerde öykü ile dansın sıkı sıkıya birbirine bağlanmasını sağladı. Koregrafinin önemi, özellikle *The King and I* (Kral ve ben) [1951, müziği R. Rodgers'ın] ve *Batı yakasının hikâyesi* (West Side Story) [1957, müziği L. Bernstein'ın] adlı müzikallerde kendini belli etti. Artık dansın, müzikallerin en vazgeçilmez öğelerinden biri olduğu anlaşıldığından, gösteriler için en önlü dansçılar angaje edildi. Bale dünyasının ünlüleri de, bu gösterilerde rol aldı. Fred Astaire ve eşlikçilerinden (Adele Astaire, Ginger Rogers, Rita Hayworth, Judy Garland) sonra John Kriza, Beugene Loring, Alvin Ailey, Zizi Jeanmaire, Carmen De Lavallade, Nora Kaye, Leslie Caron gibi dansçılar da, müzikallerde büyük başarılar elde ettiler.

Birçok müzikal komedi TV'ye, operete daha yakın olan bazılarıysa sinemaya uyarlandı (Ernst Lubitsch'in *The Love Parade* [1929], *The Smiling Lieutenant* [1931] ya da *Şendul* [The Merry Widow], 1934 gibi filmleri), bazıları da *42. cadde* (1933), *Altın arayan kızlar* (1935) gibi görkemli müzikhol revülerine dönüştü. Anılan revülerin başarısı, yapımcı Lloyd Bacon ve Mervyn Le Roy'dan çok koregraf Busby Berkeley'e mal edilmelidir.

II. Dünya savaşı'ndan sonra, müzikal komedi, sine-baleye yaklaştı. Bu türde, Stanley Donen ve Vincente Minelli ünlendiler. Oyuncu, dansçı ve koregraf Gene Kelly, Donen ile *Şendenizciler* ya da *Denizciler geliyor* (On the Town) [1949] ve *Yağmur altında şarkı* (Singing in the Rain) [1952]; Minelli ile de *Paris'te bir amerikalı* (An American in Paris) [1951] adlı filmleri çevirdi. Robert Wise ve Jerome Robbins'in 1961'de çevirdiği bir film, tümüyle ABD'ye özgü yeni bir türün ilk örneğidir. Başka birçok ülkede (özellikle de Fransa'da) bu türün yaygınlaştırılmasına çalışıldı. 1960 ve 1970'lerde, müzikal filmler, birkaç ticari başarı (*Neşeli günler* [The Sound of Music], 1965, R. Wise'ın) dışında eskisi gibi yoğun ilgi görmedi. Müzikal filmlerin son parlak örnekleri, *My Fair Lady* (G. Cukor, 1964) ve *Cici kız* (Hello Dolly!) [G. Kelly, 1969] adlı filmlerdir. Bu filmlerin görkemi, daha çok esin ürünü koregrafilerine bağlıdır. Nitelikli müzikal filmler açısından 1970'ler, pek verimli değildi. Bu dönemin ürünleri olan *Kabare* (1972, Bob Fosse), *Hair* (1979, Milos Forman), *New York-New York* (1977, Martin Scorsese) alışılmış müzikal komedilerden farklı, olayların akışı içinde hiç yadırganmayacak biçimde serpiştirilmiş müzikal sahneleri içeren dramatik filmlerdi.

• *Türkiye'de.* Türk komedisinin kökenleri genelde, geleneksel köy ve seyirlik oyunlarına uzanır. Özellikle halk efsanelerinden, mizahından, folklorundan geniş ölçüde yararlanan gölge oyunu ve onun canlı kişilerle sahnelenen daha yeni bir çeşitlemesi olan ortaoyunu, türk farsının zengin örneklerini oluşturur.

XIX. yy.'ın ilk yarısından başlayarak, Tanzimat'ın da etkisiyle tiyatrolar ve topluluklar hızla arttı. Buna koşut olarak İstanbul'a gelen yabancı opera, operet ve tiyatro toplulukları Saray'dan ilgi ve destek gördü. Başta ermeni katolik Mıhtaryanlar'ı olmak üzere, birçok ermeni sanatçının türkçe temsillere önem vermesiyle halk da giderek batılı yapıtlara yakınlık duymaya başladı.

1858'de Abdülmecit, İbrahim Şinasi Efendi'ye bir oyun ısmarladı. Böylece, *Şair* evlenmesi*, türkçenin batı tekniğine göre yazılmış ilk özgün komedi örneği olarak dramatik edebiyatımızda yerini aldı. Bu tarihten başlayarak Ahmet Mithat Efendi, Recaizade Mahmut Ekrem, Feraizcizade Mehmet Şakir ve daha pek çok yazar, yeni kültür ve değerler karşısında eskisini sorguya çeken, yeni yaşam tarzının toplumda ve ailede yarattığı sarsıntıları yansıtan, aynı zamanda köhne geleneklerin ve törelerin baskısının getirdiği sorunları eleştiren komediler yazdılar. Bu arada kimi yazarlar da doğrudan batılılaşmayı, yenileşmeyi, gençleri alaya aldı (Mehmet Asaf, *Beyimin edebiyata merakı* vb.).

Tanzimat ve istibdat döneminde genellikle aile sorunlarını ele alan komedi anlayışı İkinci meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamında siyasal taşlamaya da yöneldi. İstanbul'un yozlaşan kentsoylu yaşamını, cinsel doyumsuzluğu ve çarpık ilişkileri, batılı inançları ve benzeri durumları eleştirdiği gibi, Meclisi mebusan'ı, hükümet ileri gelenlerini de eleştirmekten kaçınmadı (Saffet Nezihi, *İzah ve istizah, Garibeler*).

Bu dönem yazarlarının fransız yazarlarından büyük ölçüde etkilendikleri, düşünce ve insan öğesiyle zenginleşirken geleneksel oyunların kabalık ve saflıkla birleşen ironisinden uzaklaştıkları görülür. Batı etkisinde gelişen komedinin yanı sıra müzikli oyunlar da halkın ilgisini çekmekteydi. Dikran Çuhacıyan'ın *Arif*'in hilesi, Leblebici* Horhor Ağa*, Ahmet Mithat Efendi'nin *Çengi, Zeybekler*, Musahipzade Celal'in *İstanbul* efendisi, Yedekçi, Kaşıkçılar*, Muhlis Sabahattin'in *Hilaliahmer çiçeği, Çaresaz, Ayşe Şatırzadeler*, Kaptanzade Ali Rıza Bey'in *Çapkın Süleyman* ve *Fettan kız* adlı operet ve müzikli vodvilleri bu dönemde sahnelendi.

Cumhuriyet dönemindeyse komedi Reşat Nuri Güntekin'in *Hülleci**, Osman Cemal Kaygılı'nın *Üfürükçü*, Cemal Nadir Güler'in *Yüz karası* gibi eski töreleri ve görenekleri eleştiren yapıtlarıyla başladı. Musahipzade Celal *Aynaroz* kadısı*'nda din adamlarıyla kadı ve kazaskerlerin çıkar oyunlarını dile getirdi, *Balaban* Ağa*'da medreselerdeki yozlaşmanın, yöneticilerin bilgisiz ve yeteneksiz olmalarından kaynaklandığını anlattı. *Bir kavuk devrildi, Pazartesi-perşembe, Fermanlı deli hazretleri* gibi komedileriyle M. Celal, geçmişin hesabını akıl aşamasında ve ironiyle karışık gerçekçi bir perspektif içinde ele aldı. İlk kez 1932'de İstanbul Şehir tiyatrosu'nda sahnelenen *Bir ölü evi* ile Nazım Hikmet, toplumu saran madde düşkünlüğünü kara komedi biçiminde işledi. Vedat Nedim Tör de *Sahte sultan* adlı piyesinde halkın budalalık derecesine varan hoşgörüsünü ortaoyunu biçiminde ve grotesk öğelerden yararlanarak eleştirdi. Cumhuriyet döneminin ilk yirmi yılında Ekrem ve Cemal Reşit Rey kardeşlerin *Üç saat, Lüküs hayat, Deli dolu, Adalar revüsü* vb. müzikli piyesleri de ilgi gördü.

1940'lı yılların verimli komedi yazarlarından biri de Cevat Fehmi Başkut'tur. Toplumun varlıklı, ama görgüsüz üst katmanlarını, dürüst, bilinçli ve erdemli orta katmanlarını, kırsal alandan büyük kente gelip yerleşmiş, ama ne köylülüğünü üstünden atabilmiş ne de kentin düzenini benimseyebilmiş alt katmanlarını anlatmayı denediği piyeslerinde, İkinci Dünya savaşı'nın çalkantılarını, demokrasiye geçişte ortaya çıkan çelişkileri, köylü-kentli karşıtlığını vurguladı. Daha genç kuşak yazarlarından Refik Erduran da, Başkut gibi, toplumdaki bozuklukları, halktan kişilerle aydınlar arasındaki kopukluğu, namussuzlarla erdemliler arasındaki çatışmayı yapıtlarının malzemesi olarak kullandı. 1960'lı yıllar, edebiyatın öteki türlerinde olduğu gibi, komedide de toplum sorunlarının daha güncel ve gerçekçi açıdan, daha akılcı biçimde ele alınmasına yol açtı. Haldun Taner, *Lütfen dokunmayın, Gözlerimi kaparım vazifemi yaparım, Sersem kocanın kurnaz karısı* komedilerinde tarihsel olayları ve kişileri günümüzün çerçevesi içine başarıyla yerleştirdi. Turgut Özakman, R. N. Güntekin'in *Değirmen* adlı hikâyesinden uyarladığı *Sarıpınar 1914* adlı yapıtında, *Fehim Paşa konağı, Resimli osmanlı tarihi* gibi oyunlarında geçmişi ele alarak günümüze eleştirel bir yorum getirmeyi denedi. Yine H. Taner Türkiye'de ilk kez denenen kabare türü oyunlarla (*Bu şehr-i Stanbul ki, Vatan kurtaran Şaban, Astronot Niyazi* vb.) geleneksel halk tiyatrosunun siyasal ve toplumsal taşlama özelliğini güncel konular içinde sürdüren örnekler verdi. S. K. Aksal, M. C. Anday, O. Arayıcı, C. Atay, N. Cumalı, G. Dilmen, R. Ilgaz, A. Nesin, V. Öngören, O. Rıfat, B. Sabuncu, S. Şendil, F. Şensoy ve başka yazarlar da yeni konular, yeni biçimler, yeni teknikler deneyerek türk komedisine ilginç, çoğu kalıcı nitelikte yapıtlar kazandırdılar. (→ Kayn.)

KOMEDİ-BALE a. (fr. *comédie-ballet*'den). GÜLDÜRÜ BALE'nin eşanlamlısı.

KOMEDİ-VODVİL a. (fr. *comédie-vaudeville*). Şarkılar serpiştirilmiş komedi.

KOMEDON a. (fr. *comédon;* lat. *comedo, -onis,* yiyici'den). Bir yağ bezinin ağzını tıkayan, havayla temas edince siyahlaşan ve bedendeki "siyah nokta"ları oluşturan yağlı tıkaç. (Bezin boşaltım kanalı, kıl yağı ve boynuzsu hücrelerden oluşan yağlı bir silindirle dolar. Bu tıkaç parmakla sıkılarak ya da özel bir aygıtla çıkartılabilir. Komedon, sebore ve aknenin belirtilerinden biridir.)

KOMEDYA → KOMEDİ.

KOMEDYACI sıf. Komedyen.

KOMEDYEN a. (fr. *comédien*). Komedilerde oynayan oyuncu.

KOMEKON → COMECON.

KOMENSALİZM a. (fr. *commensalisme*'den). Biyol. ORTAKÇILIK'ın eşanlamlısı.

KOMENSKÝ (Jan Ámos) → COMENİUS.

KOMET, asıl adı **Mehmet Gürkan Coşkun,** —diye bilinir, türk ressam (Çorum 1941). İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi Zeki Faik İzer ve Bedri Rahmi Eyüboğlu atölyelerinde öğrenimini tamamladı (1967). Aynı yıl Uluslararası kültür şenliği sergisi'nde ikincilik ödülü kazandı. 1971'de devlet bursuyla Paris'e gitti, 1974'te Rouen'de ilk kişisel sergisini açtı. Çalışmalarında genellikle bireyin iç dünyasından yola çıkarak insan dramını vurgulamaya önem verdi. Groteskten ölüme, saçmadan yergiye değin geniş bir yelpaze oluşturan temalarında gerçeküstücülüğün şiirsel gizemiyle "atmosfer resmi"ni bütünleştirmeyi denedi. Başlıca yapıtları: *Derede üç figür* (1976), *Adsız* (1981), *İki figürlü kompozisyon* (1983). Yapıtlarından bazıları İstanbul Resim ve heykel müzesi'ndedir.

KOMFAGOSİTOZ a. (fr. *comphagocytose*). Romatol. Artrozlarda, kıkırdak parçacıklarının sinovya sıvısıyla soğurulması.

KOMİ a. (fr. *commis*). **1.** Otel vb. yerlerde ayak işleri gören kimse. **—2.** Lokantalarda garsona yardım eden kimse.

KOMİ a. Perm dilleri öbeğinden olan ve Komiler'ce konuşulan fin-ugur dili.

KOMİK sıf. (fr. *comique*). **1.** Gülmeye, kimi zaman da alaya yol açan şey ya da kimse için kullanılır; gülünç: *Komik öyküler anlatmak. Komik pantolonlar giyiyor. Komik bir adam. Bir kimseyi komik bir duruma düşürmek.* **—2.** Mantığa ve akla uymayan, şaşırtıcı şey; bu biçimde davranan kimse için kullanılır; garip, tuhaf: *Komiksin, bu işin neresi imkânsız? Bugüne kadar durumu fark edememem çok komik.* **—3.** Değer bakımından çok az olan şey, özellikle düşük fiyat için kullanılır; gülünç: *O kadar çalışmanın karşılığında komik bir ücret ödediler.*

◆ a. Güldürülerde oynayan oyuncu; soytarı: *Hiçbir komik beni onun kadar güldüremez.*

◆ be. Komik biçimde: *Kafasındaki şapka çok komik duruyor. Bu makyajla komik görünüyorsun. Komik konuşmak.*

KOMİKİŞEHİR a. (*komik* ve ar. *şehir, meşhur*'dan *komik-i şehir*). Sey. oy. Türk doğaçlama (tuluat) tiyatrosunda, ustalığını kanıtlamış güldürü sanatçılarına verilen san. (Bu san, esnaf geleneklerine uyularak sahibine özel bir törenle verilirdi. Naşit Özcan yakın dönemde bu sanı almış sanatçılardandır.)

KOMİKLEŞMEK gçz. f. Komik bir durum almak; gülünçleşmek: *Film, sonlarına doğru daha da komikleşti. Böyle davranmakla ne kadar komikleştiğinin farkında mısın?*

KOMİKLİK a. **1.** Komik olan şeyin, kimsenin niteliği. **—2.** Güldürücü ya da tuhaf, şaşırtıcı davranış ya da durum: *Komiklik yapmak. Bu komikliğe bir son verelim.*

KOMİLER ya da **ZİRYANLAR,** Rusya'nın tundra bölgesinde yaşayan fin-ugur halkı. Hayvancılıkla (at, rengeyiği, sığır) uğraşan, otlakları ve av alanlarını ortaklaşa kullanan ve birlikte yaşayan çekirdek ailelerden oluşurlar.

Kominform, rusça **İnformbiyuro,** 'Komünist ve işçi partileri enformasyon bürosu'nun kısaltması. 22-27 eylül 1947 tarihleri arasında dokuz Avrupa ülkesinin komünist partilerinin (bunlardan yedisi [eski SSCB, eski Çekoslovakya ve eski Yugoslavya ile, Bulgaristan, Macaristan, Polonya ve Romanya komünist partileri] iktidardaydı, öbür ikisi de [Fransız ve İtalyan komünist partileri] Batı Avrupa'nın en güçlü komünist partileriydi) Szklarska Poreba'da (Polonya) yaptıkları toplantıda kurulan örgüt. Soğuk savaş döneminde kurulan Kominform, komünist dünyanın, "Truman doktrini"ne (mart 1947) ve "Marshall planı"na (haziran 1947) yanıtını oluşturuyordu. Kominform'un kuruluşu, komünist hareketin savunmaya çekilişini, yeni elde ettiği gelişme çizgisini sağlama alma kararını, başlıca komünist partiler arasında ortak bir strateji geliştirmek isteğini ve Avrupa'nın uluslararası alandaki rolünü göstermekteydi. Kominform, ilke olarak, yönetim değil, bağlantı kurma amacını taşımasına karşın, bütün dünya komünist partilerinin davranışında yol gösterici oldu. Komintern'den daha esnek bir yapıda olmakla birlikte, tıpkı onun gibi Sovyet Rusya Komünist partisi'nin güdümündeydi. Sovyetler Birliği'nden Yudin, ondan sonra da Mitin tarafından yönetilen yayın organının ("Sürekli bir barış ve bir halk demokrasisi için") merkezi Belgrad'daydı, haziran 1948'den sonra Bükreş'e taşındı. Kominform'un 1947'deki ilk toplantısında A. Jdanov'un raporu benimsendi. Jdanov bu raporunda dünyayı, bir yanda ABD tarafından yönetilen ve "yeni bir emperyalist savaş" hazırlayan "emperyalist ve antidemokratik kamp", öbür yanda da SSCB tarafından yönetilen "antiemperyalist ve demokratik kamp" olmak üzere, ikiye ayırıyordu. Dünyanın bu görünümü karşısında komünist partilere şu görevler düşüyordu: barış ve ulusal bağımsızlıktan yana, Marshall planına ve sosyal demokrat partilere karşı savaşım, toplumsal savaşımlara destek. SSCB tek örnek olarak gösteriliyordu. Bu yüzden, 1948'de patlak vererek SSCB ile Yugoslavya'yı birbirine düşüren anlaşmazlık, Kominform'un yaşamına yeni bir boyut getirdi. Yugoslav Komünist partisi örgütten çıkarıldı (haziran 1948, Bükreş toplantısı) ve 1948-1952 arasında "titoculuk"la savaşım, Kominform'un başlıca ödevlerinden biri oldu. Üçüncü toplantı kasım 1949'da Mátra'da (Macaristan) yapıldı ve Barış hareketi'nin doğmasına doğrudan kaynaklık etti. 1950'de Bükreş'te dördüncü bir toplantı (kesin tarihi bilinmiyor) yapıldı. 1953-54 arasında üç toplantı daha yapılmış olmalıdır. Ama Çin Komünist partisi'nin iktidara gelmesi (1949), Çinhindi savaşı (1946-1954), Kore savaşı (1950-1953) ve Stalin'in ölümü (1953) Kominform'un zayıflamasına yol açtı. Sovyet-yugoslav uzlaşması (mayıs 1955), özellikle de Sovyetler Birliği Komünist partisi'nin XX. kongresi (şubat 1956) bu süreci hızlandırdı. 17 nisan 1956'da, Kominform'un kapatıldığı resmen açıklandı.

Komintern (*Kom* [*munistiçeskiy*] *İntern* [*acional*]'in kısaltması, Komünist enternasyonal). III. Enternasyonal'in rusça adı.

KOMİ ÖZERK CUMHURİYETİ, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk cumhuriyet; 415 900 km²; 1 263 000 nüf. (1989). Başkenti *Siktivkar.* Komiler günümüzde cumhuriyet nüfusunun ancak % 25'ini oluşturmaktadır.

KOMİ-PERMİYAK özerk bölgesi, Rusya Federasyonu'na bağlı özerk bölge, Perm yöresinde; 32 900 km²; 177 000 nüf. (1989). Başkenti *Kudimkar.*

KOMİSARJEVSKAYA (Vera Fydorovna), rus kadın oyuncu, yönetmen, sahneye koyucu (Petersburg 1864 - Taşkent 1910). Başlıca kaygısı, içinden geldiği gibi, fazla gerçekçiliğe de, fazla simgeciliğe de düşmeden oynamaktı. İbsen'in *Bebek evi*'ndeki yorumu büyük tiyatro olaylarından biri olarak kaldı. 1896'da Çehov'un *Martı*'sıyla sahne yaşamının doruğuna ulaştı.

Komet'in bir yapıtı

KOMİSER a. (fr. *commissaire*). **1.** Emniyet örgütünün belirli bir meslek derecesinde olan memur; polis komiseri. **—2.** Sınırlı bir süre için, bir işi örgütlemek ya da yönetmekle görevli kişi: *Konkordato komiseri. Hükümet komiseri.*

—Binc. At yarışlarında jokey ve atların durumlarını izleyen ve genel kurallari uygulayan yetkili komite üyesi.

—Spor. *Saha komiseri,* bazı spor karşılaşmalarında kurallara uyulmasını sağlamakla görevli kişi.

—Tar. *Halk komiseri* (rusça *Narodnıy Komisar*), Sovyet Rusya'da, daha sonra da SSCB'de (1917-1946), bir halk komiserliğinin (*Narodnıy Komisariyat* veya *Narkomat*) başına getirilmiş bulunan ve Halk komiserleri meclisi (*Sovnarkom*) üyesi olan hükümet yüksek görevlisine verilmiş olan ad. (1946'dan sonra bakan ve bakanlık deyimleri yeniden kullanılmaya başlandı.)

KOMİSERLİK a. Komiserin işi, görevi; rütbesi.

KOMİSÜROTOMİ a. (fr. *commissurotomie*'den). Birleşeklerine yakın yerde birbirine kaynamış kapakçıkları serbestleştirmeyi öngören kalp ameliyatı. (Ameliyatın amacı deliklerdeki darlıkları ortadan kaldırmaktır. En çok uygulananı mitral komisürotomisidir. Mitral darlığında, parmak ya da alet genellikle karıncık tarafından sol kulakçığa sokularak gereken düzeltme yapılır. Böylece ne kalbin açılmasına, ne de açık kan dolaşımına gerek kalır.)

KOMİSYON a. (fr. *commission*'dan). **1.** Bir işte aracılık yapan bir kimseye, tutarı kâra ya da yapılan iş oranına göre belirlenip ödenen ücret: *Bir işten % 5 komisyon almak.* **—2.** Nüfuzunu kullanarak ya da başka bir yolla bir işin sonuçlanmasını sağlayan bir kişiye ödül niteliğinde ödenen para: *Bu işte benim komisyonum ne kadar?* **—3.** Bir sorunu, bir öneriyi ya da bir konuyu incelemek, önerilerde bulunmakla ya da bir hizmet vermekle görevlendirilmiş kişilerden oluşan topluluk, encümen, yarkurul: *Bütçe komisyonu. Bir komisyon kurmak.*

—Anayas. huk. Yasama meclisinde, sınırlı sayıda üyeden oluşan ve belli alanlarda yaptığı ön çalışmalarla meclisin çalışmalarına katkıda bulunan kurul. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Esas komisyon,* raporu meclis genel kurul görüşmelerine esas olacak olan komisyon. (Esas komisyonun hangisi olacağı, işin komisyonlara havalesi sırasında yasa ve içtüzük kurallarına göre meclis başkanlığınca belirlenir.) ‖ *Hazırlık komisyonu,* bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması hakkındaki istemleri incelemekle görevli karma komisyonun içinden kurulan ve ön incelemeyi yapmakla görevli beş kişilik komisyon. ‖ *Karma komisyon,* bir milletvekilinin dokunulmazlığının kaldırılması istemini incelemek ve sonucu meclis genel kuruluna bildirmekle görevli komisyon. (Meclisin anayasa ve ada-

let komisyonları üyelerinden oluşan karma komisyon, dosyayı incelemek için kendi içinden bir hazırlık komisyonu oluşturur.) || *Meclis araştırma komisyonu*, belli bir konuda bilgi edinmek üzere başlatılan meclis araştırmasını yürütmekle görevli özel komisyon. (Bu komisyonun üye sayısı, çalışma süresi ve yeri meclis başkanının önerisi üzerine genel kurulca saptanır.) || *Soruşturma komisyonu*, Başbakan ya da bakanlar hakkında meclis soruşturması açılmasına karar verilmesi durumunda oluşturulan özel komisyon. (On beş üyeden oluşan komisyonda siyasal partiler meclisteki güçleri oranında temsil edilirler. Komisyon, soruşturma sonucunu belirten raporunu iki ay içinde meclise sunar. Soruşturmanın bu süre içinde bitirilememesi durumunda iki aylık yeni ve kesin bir süre daha tanınır.)

—Bank. *Banka komisyonu*, bankaların yaptıkları çeşitli işlem ve hizmetler için müşterilerinden aldıkları ücret. (Eşanl. ACYO.)

—Denizc. Deniz ticaretinde, gemi kiralayıcısı ve yük bulucusu gibi özel ve tüzel kişilerin bağladıkları yük navlunu üzerinden, anlaşmaya bağlı olarak aldığı ücret (yasal oran % 2,5'tur). || *Muayene komisyonu*, deniz ticaret gemilerinin sefere uygunluğunu tespit etme ve onaylama yetkisine sahip, deniz ticaret dairesi memurlarından oluşan komisyon.

—Tic. Ticari bir işlemde, iki taraf arasında aracılık eden kişilerin bu hizmetlerine karşılık aldıkları ücret. (Komisyon ücreti, genel olarak yapılan bir işlemin tutarı üzerinden belli bir yüzde olarak saptanır. İki taraftan biri ya da her ikisi tarafından ödenir.) || *Alım satım komisyonu*, bir satış işleminde alıcı ve satıcıyı bir araya getirerek bu işlemin gerçekleşmesini sağlayan aracı kişinin bu hizmetine karşı aldığı ücret. || *Sigorta komisyonu*, bir sigorta şirketi adına bir sigorta işlemini gerçekleştiren kişinin, yaptığı hizmete karşılık olarak toplamış olduğu sigorta primi üzerinden aldığı ücret.

—Uluslarar huk. *Uluslararası soruşturma komisyonu*, uluslararası uyuşmazlıkların çözümünü kolaylaştırmak amacıyla oluşturulan çeşitli organlara verilen ad. (Bunlar, tartışmalı durumları incelemek ve denetlemek amacıyla anlaşmalar yoluyla kurulur. [Komisyon raporlarının bir hakem kararı niteliği yoktur; raporlar yalnızca dostça bir çözüme götürebilecek öğeleri ortaya çıkarırlar.])

—ANSİKL. Anayas. huk. Başta uzmanlığı gerektiren konularla, özelliği bulunan kimi hususlar meclisin genel kuruluna gelmeden önce bu kurullarda görüşülür ve olgunlaştırılır. Varılan sonuçlar, raporlar biçiminde toparlanarak meclis başkanlığına ve onun aracılığıyla da meclis üyelerine iletilir. Meclislerin içtüzükleri uyarınca kurulan ve çalışan komisyonlar, meclislerin iç organı durumundadır Kendilerini kuran ve yetkilendiren meclise bağlıdırlar. Uzmanlık çalışmalarına olanak sağlamak ve meclis genel kurulunun çalışmalarını daha verimli kılmak amacıyla yaratılan bu kurullar daha çok yasama faaliyetinin oluşumundaki ön hazırlıkları yaparlar. TBMM içtüzüğü, meclis komisyonlarını genellikle bakanlıkların hizmet alanlarıyla uyumlu biçimde düzenlemiştir: Adalet, Milli savunma, İçişleri, Dışişleri, Milli eğitim komisyonları gibi. Bakanlık çalışmalarıyla paralellik taşımayan alanlarda da özel komisyonlar vardır (Anayasa komisyonu, Millet meclisi hesaplarını inceleme komisyonu, Sayıştay komisyonu). Komisyonlarda siyasal parti grupları üye sayıları oranında temsil edilirler. Bazı meclis komisyonları ise, meclis üyelerinin dokunulmazlıklarının kaldırılması (karma komisyon) ya da inceleme ve denetleme (araştırma komisyonu, soruşturma komisyonu) gibi özel durumlarda faaliyete geçer.

KOMİSYONCU a. Ticari işlerde aracılık yapan kimse: *Oto komisyoncusu. Komisyoncu aracılığıyla bir ev bulmak.*

—Tic. huk. *Alım ve satım komisyoncusu*, alım ve satım işlerinde, ücret karşılığında kendi adına ve müvekkili hesabına kıymetli evrak ve taşınır eşya alım satımını yapan kişi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Emlak komisyoncusu*, taşınmaz mal alım ve satımlarında ücret karşılığında aracılık yapan kişi. || *Gümrük komisyoncusu*, ithal, ihraç ve transit gümrük işlemlerini eşya sahipleri adına yürüten kişi. || *Taşıma işleri komisyoncusu*, ücret karşılığında kendi adına ve müvekkili hesabına eşya taşımayı meslek edinmiş kişi. (Aksi kararlaştırılmadıkça, komisyoncu eşyayı kendi araç ve adamları ile taşıyabileceği gibi kendi yerine geçen taşıyıcılara da taşıtabilir. Bu durumda komisyoncu taşıyıcı sayılır [Türk tic. k. md. 814].)

—ANSİKL. Tic. huk. Komisyoncu yaptığı işlemler konusunda müvekkiline bilgi vermek zorundadır. Satılmak için komisyoncuya gönderilen malda bir bozukluk varsa komisyoncu durumu hemen müvekkiline bildirir ve gerekli önlemleri alır. Bunları yapmazsa doğan zarardan sorumlu olur. Müvekkili tarafından belirlenen fiyattan daha aşağı bir fiyatla malı satan komisyoncu, malı satmasaydı müvekkilinin daha çok zarar edeceğini kanıtlamadıkça, fiyat farkını tazmin etmek zorundadır. Komisyoncu, müvekkilinin yararına yaptığı tüm harcamaları ve ödediği paraları faiziyle birlikte ondan isteyebilir. Komisyoncu, kendisine verilen işi görünce ücret alır; komisyoncunun işi yapmamasına müvekkili neden olmuşsa ücrete yine hak kazanır. Müvekkiline karşı kötü niyetli davranan komisyoncunun ücret isteme hakkı düşer.

KOMİSYONCULUK a. Komisyoncunun yaptığı iş.

KOMİTA a. (slavca sözc.). **1.** Tar. XIX. yy. sonları ile XX. yy. başlarında, Balkanlar'da osmanlı egemenliğine karşı savaşım veren ayrılıkçı örgütlere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** İhtilalci örgüt, gizli siyasi cemiyet.

—ANSİKL. Komitalar ve çeteler XIX. yy. sonları ile XX. yy. başlarında balkan ihtilalciliğinin simgesi durumuna gelmişti. Komita sözcüğü çete anlamında da kullanılmakla birlikte özel olarak daha çok planlayıcı görevleri olan karar organını ifade ediyordu. Çete ise komitaların kararları doğrultusunda suikast, bombalama, sabotaj, vb. eylemleri gerçekleştiren vurucu kuvvetti. Özellikle Makedonyalılar ve Bulgarlar bu tür savaşımda uzmanlaşmışlar, komitaları siyasal yaşamın yapısal bir parçası durumuna getirmişlerdi. Yöntem olarak terörü kullanan komitaların amacı müslüman katliamı yaparak sağ kalanları göçe zorlamak, böylece etkinlik alanlarında hıristiyan çoğunluğunu sağlamaktı. Ayrıca suikast, sabotaj vb. terör eylemleriyle bölgede osmanlı yönetimini sarsmaya çalışıyorlardı. Çeşitli etnik öğeleri barındıran Makedonya'da komitalar kendi aralarında da çatışıyorlardı. Bu çatışma zaman zaman osmanlı düşmanlığını ikinci plana itecek boyutlara ulaşabiliyordu.

Balkan komitaları, belirli ölçülerde ihtilalci türk örgütlerini de etkiledi. Balkan komitalarıyla mücadele eden ve onlarla sürekli temas halinde olan osmanlı subayları, Abdülhamit II rejimine karşı örgütlenirken balkanlı örneklerden etkilendiler. Makedonya'da ortaya çıkan İttihat ve Terakki, muhalifleri için her zaman bir "komita", ittihatçılar da "komitacı" sayıldı.

KOMİTACI a. **1.** Komita üyesi. **—2.** Siyasal çalışma yöntemi olarak komitacılığı benimseyen kişi.

KOMİTACILIK a. **1.** Komitacının yaptığı iş. **—2.** Gizli örgütlenmeyi ve terörü temel alan siyasi çalışma yöntemi.

KOMİTAS VARDAPET (Sogomon SOGOMONİAN —denir), ermeni din adamı ve besteci (Kütahya 1869 - Paris 1935). Vagharçapat (günümüzde Eçmiyadzin) Papaz okulu'nda, sonra Berlin'de müzik öğrenimi gördü. Eçmiyadzin capellası baş müzikçisi olarak korosuyla Avrupa'da, Türkiye'de ve Mısır'da konserler verdi. 1910'dan sonra İstanbul'a, daha sonra da (1919) Paris'e yerleşti. Ermeni folklorundan esinlenen yapıtlarını, bazıları çalgı eşliğinde, bazıları çalgısız olmak üzere daha çok koro için besteledi. Ayinlerde okunacak bazı parçaları da vardır.

KOMİTE a. (ing. *committee*'den). Bir kurul, bir yetkili makam tarafından kendilerine görev ve yetki verilen ve yönetme, danışma, karar verme vb. için eşit yetkilerle donatılmış kişilerden oluşan topluluk; bazı sorunları tartışmak, bir tasarıyı, bir görüşü incelemek üzere bir araya gelen kişiler topluluğu: *Milli güvenlik komitesi. İhtilal komitesi.*

—Siyas. bil. *Merkez komitesi*, bir siyasal partiyi yöneten, seçimle göreve gelmiş üyelerden oluşan organ. (Özellikle komünist partilerin yönetim organları için kullanılır. Komünist partilerin merkez komiteleri parti kongreleri tarafından seçilir.) || *Seçim komitesi*, bir partiyi bir ya da birçok adayı desteklemek ve onların seçim kampanyalarına yardımcı olmak üzere bir araya gelen yerel üye ya da sempatizan topluluğu.

—Tar. *Devrim komiteleri*, Konvansiyon tarafından 21 mart 1793'te *gözetim komiteleri* adıyla kurulan ve önceleri her komünde (ve 25 000'den fazla nüfuslu şehirlerdeki her yönetim bölgesinde) yabancıları gözetim altında tutmakla görevli olan kuruluşlar. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tar. Görevli temsilcilerce seçilen 12 üyeden oluşan devrim komitelerinin yetkileri yavaş yavaş genişletildi. Bunlar; devrime bağlılık belgeleri vermek, kuşkulu kişilerin listesini çıkarmak ve tutuklanmalarını sağlamakla, daha sonra da, genel olarak devrim yasalarını uygulamakla görevlendirildiler. Genel güvenlik komitesinin emrine bağlı bulunan ve sayıları 20 000'i aşan bu komiteler, Terör'ün en etkili yerel araçları oldu. Devrim komiteleri 9-Thermidor'dan sonra kaldırıldılar.

KOMLÓ, Macaristan'da (Baranya yönetim bölgesi) kent, Mecsek dağlarında; 30 bin nüf. Bir taşkömürü yatağı üzerinde "yeni kent" (1950). Dunaújváros'u besleyen kok fabrikası.

KOMMAGENE. Tar. coğ. D. Anadolu'da G.-D. Toroslar'la Fırat nehri arasında kalan bölge ve burada kurulan krallığın adı. Bölge, B.'dan Kilikia, K.'den Kappadokia ile sınırlıydı (günümüzde Adıyaman, Gaziantep, Kahramanmaraş illerinin yer aldığı kesimdir). Asur kaynaklarında Geç Hitit döneminde *Kummuh* olarak anılan Kommagene Büyük İskender'den sonra Selefkiler'in egemenliğinde kaldı. İ.Ö. 162'ye doğru, halkın ayaklanmasıyla bağımsızlığını kazandı. Samosata (Samsat) bu küçük krallığın başkentiydi. Kommagene kralı Antiokhos I, romalı komutan Lucullus'a boyun eğmek zorunda kaldı (İ.Ö. 64), ancak adını yaşatmak için Nemrut dağının tepesine anıtsal heykellerle süslü büyük bir anıt mezar yaptırdı. (→ ANTİOKHOS I TÜMÜLÜSÜ.) Antiokhos III'ün ölümünden sonra, bölge Tiberius zamanında Romalılar'ın eline geçti (İ.S. 17). Caligula, Antiokhos IV Epiphanes'e bağımsızlığını tanıdı (İ.S. 38). Vespasianus döneminde Kommagene yeniden Roma İmparatorluğu'na bağlandı ve Suriye eyaleti içinde yer aldı (İ.S. 72).

KOMMELİN a. (öz. a. *Commelin*'den). Sıcak ülkelerde yetişen çok güzel görünüşlü çokyıllık otsu bitki. (Parlak mavi çiçekleri bir yenden fışkıran dallı bir talkım halinde toplucadır. Bil. a. *commelina; commelinaceae* familyasının örnek tipi.)

KOMMOS a. (ağıt anlamında yun. sözc.). Ed. Yunan trajedisinde koro ile oyu-

nun bir ya da birkaç önemli kişisi arasındaki lirik diyalog.

KOMNENOS, bizanslı büyük aile. MANUEL (lakabı *Erotikos*), Doğu valisi, protospatharios ve imparator Basileios II'nin danışmanı oldu; büyük oğlu İSAAKİOS* I, 1057-1059 arasında imparatorluk etti; ikinci oğlu İOANNES, curopalates ve büyük domestikos görevlerine getirildi. İoannes'in Anna Dalassene ile yaptığı evlilikten sekiz çocuğu oldu: MANUEL, curopalates; İSAAKİOS, sebastokrator; ALEKSİOS* I, imparator (1081-1118); ADRİANOS, Batı büyük domestikosu; NİKEPHOROS, büyük drungarios; MARİA, Mikhael Taronites'in karısı; EUDOKSİA Nikephoros Melissenos'un karısı; THEODORA, Konstantinos Diogenes'in karısı oldu. İmparator Aleksios I'in Eirene Dukas ile evliliğinden yedi çocuğu vardı: ANNA, *Aleksios* Komnenos'un hayatı*'nın yazarı, Nikephoros Bryennios'un karısı; MARİA, Gregorios Gabras'ın karısı; İOANNES* II, imparator (1118-1143); ANDRONİKOS, sebastokrator; İSAAKİOS, sebastokrator; EUDOKSİA, Konstantinos İasites'in karısı; THEODORA, Konstantinos Angelos'un karısı oldu; İoannes II'nin *Eirene* de denen karısı Macaristanlı Pyrisca ile evliliğinden doğan çocukları: ALEKSİOS, imparatorluğa ortak; ANDRONİKOS, sebastokrator; MARİA, Sezar Roger'nin karısı; iki kızından biri Theodoros Vatatzes'in karısı ve MANUEL* I, imparator oldu (1143-1180). Manuel I'in Antakyalı Maria ile evliliğinden doğan oğlu imparator Aleksios II'dir (1180-1183).

İmparator İoannes II'nin ikinci oğlu sebastokrator ANDRONİKOS Eirene Manasses ile evlendi ve ondan beş çocuğu oldu: İOANNES, protosebastos; ALEKSİOS, imparator giysileriyle ilgili saray görevlisi; MARİA, Theodoros Dasiotes'in, sonra da İoannes Kantakuzenos'un karısı; THEODORA, amcası imparator Manuel I'in, daha sonra Avusturya dükü Heinrich II von Bamberg'in karısı ve EUDOKSİA, ilk kocasından dul kalınca ilerde imparator olan kuzeni Andronikos I'in metresi, sonra Mikhael Gabras'ın karısı oldu. Protosebastos İoannes'in dört çocuğu vardı: bunlardan biri ALEKSİOS'tu, öbürü MARİA önce Kudüs kralı (1163-1174) Amauri I ile, sonra da İbelin senyörü Balian II ile evlendi.

İmparator İoannes II'nin üçüncü oğlu sebastokrator İSAAKİOS'un beş kızı oldu. En büyüğü THEODORA Kudüs kralı Baudouin III ile, daha sonra ilerde imparator olan kuzeni Andronikos I ile evlendi; küçük kardeşi EUDOKSİA ise Montpellier senyörü Guillaume VIII'in karısı oldu.

İmparator Aleksios I'in üçüncü oğlu sebastokrator İSAAKİOS'un üç çocuğu vardı: büyüğü İOANNES Türkler'e sığındı, ortanca oğlu ANDRONİKOS* I imparator oldu (1183-1185).

Andronikos I'in oğlu sebastokrator MANUEL*, Trabzon* imparatorlarının atasıdır.

Bizans İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra Komnenoslar'ın bir kolu Savoia'ya yerleşti; başka bir kolu Mani (Peloponisos) bölgesine, sonra Korsika'ya sığındı ve soyunu günümüze kadar sürdürdü. (→ BİZANS İmparatorluğu.)

KOMNENOS (Athanasios İpsilanti), istanbullu hekim ve yazar (XVII. yy.). Padova'da felsefe ve tıp öğrenimi gördü. Prens Gregorios Gikas'ın kapıkâhyası oldu. Sezar döneminden yaşadığı günlere değin uzanan zamanı kapsayan bir tarih kitabı yazdı. On iki ciltlik kitabın ilk üç cildi *Fetihten sonraki olaylar* adıyla İstanbul'da yayımlandı (1870).

KOMNENOS KALFA, rum asıllı türk mimar (XVIII.-XIX. yy.'lar). Selim III'ün izniyle Yedikule surları dışındaki Balıklı ayazması*'nı (Zoodokhos Pighi) onardı (1793). Mahmut II'nin (1808-1839), Kudüs'teki kiliselerin Rumlar'ca onarılmasına izin veren bir ferman çıkarması üzerine Kudüs'e gitti ve onarım çalışmalarında görev aldı (1810).

KOMODİN a. (ital. *comodino*'dan). Karyolanın baş tarafına konulan küçük çekmeceli dolap.

KOMODO EJDERİ a. Komodo'da (Sunda adaları) yaşayan dev varan. (Boyu 3 m'yi aşabilir. Bil. a. *Varanus komodoensis;* varangiller familyası.)

komodo ejderi

KOMODOR a. (ing. *commodore*'dan). **1.** İngiliz, amerikan ve hollanda donanmalarında, küçük bir deniz kuvvetine komuta eden subaya verilen, albayla tuğamiral arasında rütbe. **—2.** Türk donanmasında, aynı tipten en az dört gemilik bir filotilaya komuta eden taktik komutan. **—3.** Bir kuruluşa bağlı yolcu gemilerinin en kıdemli kaptanı. **—4.** *Komodor forsu,* komodorun bulunduğu gemiye çekilen ve kırmızı zemin üzerine sekiz köşeli iki yıldız içeren fors.

KOMOKSLAR, K. Amerika'nın D. kıyısında yaşayan kızılderili halk. Salish dilini konuşur, daha çok balıkçılık ve avcılık ürünleriyle geçinirlerdi. Hiyerarşiye dayanan toplumlarında, şeflerin halk ve köleler üzerindeki yetkisi şamanların dinsel etkisinden daha azdı. Ağaç üzerine heykelcilik (erkeklere özgü) ve sepetçilik (kadınlara özgü), yaygın biçimde sürdürülen potlaç uygulamasının gereksinimlerini karşılardı.

KOM OMBO, Mısır'da kent, Yukarı Mısır'da (Asuan ili). Nil'in doğu kıyısında güçlü motorlu pompalarla açılan alüvyonlu bir taraçanın açma çalışmaları sırasında kuruldu; 28 400 nüf. Şekerkamışı ekim merkezi. Şeker fabrikası. Pamuk işleme. —Arkeol. Yukarı Mısır kentinden günümüze yalnızca büyük bir tapınak kalmıştır. Tutmosis III tarafından kurulan Kom Ombo, Ptolemaioslar döneminde yeniden yapıldı. Nil'e hâkim bir tepe üzerinde kurulmuş olan tapınak timsah tanrı Sobek'e ve şahin tanrı Haroeris'e adandı; iki giriş, iki hypostylos, naosu çevreleyen ve yapının bölümlerini birbirine bağlayan iki "gizemli koridor" ile mimarisi belli bir tanrıbilim ilkesine uyar. Tapınağın duvarlarında yer alan yazıtlar, Ptolemaioslar dönemi mısır tanrıbilimi incelemeleri için büyük önem taşır. Tapınağın yakınında bir Hathor capellası ve bir mammisi bulunur. Ayrıca kuyulardan oluşan bir su tesisatı da dikkati çeker.

KOMOMENT a. (fr. *comoment*). Mat. EŞMOMENT'in eşanlamlısı.

KOMOR *(Büyük)* → NGAZİCA.

Komor *(Büyük — yıldızı nişanı)*, Komor adası sultanı tarafından XIX. yy.'da ihdas edilen nişan. Üç sınıf. Her iki yanda iki beyaz çizgisi bulunan yeşil kurdele.

KOMORİN BURNU → KANYA KUMARİ.

KOMORLAR, Hint okyanusu'nda devlet, Madagaskar'ın K.-D.'sunda, K.-B.'dan G.-D.'ya doğru Ngazica (Büyük Komor), Moili (Moheli), Ndzuani (Anjouan) adalarından oluşan yanardağ kökenli bir takımadada yayılır; 1 797 km^2; 503 000 nüf. (1990). Başkenti *Moroni.* Resmi dili *fransızca* ve *arapça.* Takımadanın dördüncü adası Mayotte, 1976'da, fransız yönetiminde kalmayı seçti.

•COĞRAFYA. 11° ve 13° G. enlemleri arasında yer alan Komorlar'ın sıcak bir iklimi vardır: Moroni'de temmuz ortalaması 23 °C, ocak ortalaması 33 °C'tır. Sıcak mevsim boyunca (kasımdan nisana), kuzeyden gelen nemli hava bol yağış getirir (Moroni'de yılda 2,80 m, ama rüzgar alan bölgelerde yalnızca 1 m).

Çok yoğun olan nüfus, Afrikalılar, Araplar, İranlılar, Malezyalılar ve Madagaskarlılar'dan oluşur ve bütün bu halkların karışmasından doğan melezlere rastlanır. Müslümanlık çok yaygındır; ama her ne kadar herkes arapçayı anlıyorsa da ticarette ve günlük yaşamda svahili dili kullanılır.

Bağımsızlıktan önce, Avrupalılar yaklaşık 80 000 ha'a yakın bir alanı işliyordu; Avrupalılar'ın iki büyük şirketi yalnızca baharat (vanilya, tarçın, karanfil), esans yağı ve kopra üretmeye başladı.

Köylü halkın elinde kişi başına ortalama yarım hektardan az toprak vardır. Büyük tarım işletmeleri denizle 300 ya da 400 m yükseltiye kadar yayılır; küçük iş-

Lauros-Giraudon

Werner imzalı **komodin**
oymalı ve yaldızlı bronz süsleme
Restauration dönemi
Grand Trianon
Versailles şatosu

Launois-Rapho

Kom Ombo tapınağı
Tutmosis III tarafından kuruldu
Ptolemaioslar döneminde
yeniden yapıldı

KOMOR
TAKIMADALARI

D. Millet - A.A.A.

Komorlar
Ndzuani adasının limanı

letmeler, dağ pirinci ekimi yapılan yüksek kesimlere kaymıştır. Keçi yetiştiriciliğinin ağır bastığı hayvancılık oldukça az gelişmiştir ve sanayi kaynaklarıysa hemen hemen hiç yoktur. Bu olgu, Zanzibar'a ve özellikle de Madagaskar'a yönelik geleneksel göç olayının temel nedenidir; ne var kı, 1977'den beri dış göç hareketi, Madagaskar'daki siyasal durum nedeniyle, yerini kitle halinde geri dönüşlere bırakmış ve bunun sonucunda da aşırı nüfus sorunu ciddileşmeye başlamıştır. Ülkenin ortalama nüfus sıklığı daha şimdiden km²'de 150 kişinin üzerine çıkmıştır: bu sıklık, ekilebilen toprakları toplam yüzölçümünün yarısına bile ulaşmayan bir tarım devleti için yüksektir.

• TARİH. Takımadalara çok erken dönemde arap ve endonezyalı gemiciler sık sık geldi. Daha XI. yy.'da Anjouan'da müslümanlar olsa gerekti. XV. yy. başında Şiraz'dan gelen İranlılar, Zanzibar yanında buraya da yerleştiler ve zenciler getirdiler. Araplar ve Malgaşlar, sayısız çekişmelere yol açan birçok sultanlıklar kurdular. Gene de, adalar arasında siyasal ilişkiler kurulmamakla birlikte, bir kültür birliği oluştu. Daha 1816'da Anjouan sultanı, Malgaşlar'ın saldırılarına karşı Réunion genel valisinin korumacılığını istedi. 1843'te sultanla yapılan bir antlaşma, Mayotte'u Réunion'a bağladı. 1886'da öteki adalarla da benzer antlaşmalar yapıldı. 1912'de takımadalar fransız sömürgesi durumuna geldi ve Madagaskar'a bağlandı. Bu durum 1946'ya kadar sürdü. 1946'da tam bir yönetim özerkliği kazanan takımadalar, 1958 referandumunda denizaşırı ülke statüsünü seçti. 1972'den sonra Komorlar bağımsızlık istedi. Haziran 1973'te, Anjouan'da büyük bir tüccar ve hükümet konseyi başkanı olan Abdullah Ahmet, Paris'te bir referandumun koşullarını görüştü. 22 aralık 1974'te yapılan referandumda, oyların % 95'inden çoğuyla bağımsızlık onaylandı. Yalnız Mayotte' ta seçmenlerin ancak % 36'sı bağımsızlıktan yana oy verdi. Böylece bu ada siyasal olarak takımadalardan ayrıldı. Abdullah Ahmet, 6 temmuz 1975'te tek yanlı bir kararla bağımsızlık ilan ettiyse de 3 ağustosta Birleşik ulusal cephe'nin yönettiği bir hükümet darbesiyle devrildi. Birleşik ulusal cephe, iktidara Ali Soilih'i getirdi. Ali Soilih, teröre başvurarak takımadaları radikal bir sosyalleştirme yoluna sokarken, iktisadi yaşam çöküntüye uğradı. 13 mayıs 1978'de gerçekleştirilen bir hükümet darbesi, Abdullah Ahmet'i iktidara getirdi. 1 ekim 1978'de yapılan bir referandumla, "Komorlar Federal İslam Cumhuriyeti"nin yeni kurumlarını belirleyen bir Anayasa kabul edildi. 22 ekimde Abdullah Ahmet Cumhurbaşkanı seçildi. Cumhurbaşkanı ocak 1982'de Federal meclis'i dağıttı. Yapılan seçimleri, doğal olarak, tek yasal parti olan iktidardaki, Komorlular'ı geliştirme birliği partisi kazandı. Ekim 1983'te Anayasa'da yapılan değişiklikle Cumhurbaşkanının yetkileri genişletildi, adaların valilerini seçme yetkisi de verildi. Mayotte adasının Komorlar'a katılması için sürdürülen girişimler olumlu sonuç vermedi. Afrika birliği örgütü de bu konuda Fransa'ya çağrıda bulundu (mart 1986). Mart 1987'de yapılan seçimlerde iktidar partisi yerini korudu. Kasım 1989'da Abdullah Ahmet bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Geçici başkanlığa getirilen Sait Muhammet Cohar, mart 1989'da yapılan başkanlık seçimlerini oyların % 52'sini alarak kazandı. Eylül 1992'de, öldürülen Abdullah Ahmet'in iki oğlu Cohar'a karşı başarısız bir darbe girişiminde bulundu

KOMOROWSKI (Tadeusz, **Bór** — *denir*) → BÓR.

KOMOS a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Dionysos onuruna düzenlenen danslı, şarkılı arkaik dor şenliği. (İ.Ö. IV. yy'ın sonlarına doğru büyük Dionysos şenlikleri arasında yer alan ve tümüyle korodan oluşan komos, komedinin kaynağını oluşturur.)

KOMOT a. (fr. *commode*'dan). Çekmeceli çamaşır dolabı.

KOMOTİNİ → GÜMÜLCİNE.

KOMPAKT sıf. (fr. *compact*). Gökbil. ve Topol. TIKIZ'ın eşanlamlısı.

KOMPAKT-DİSK a. ("yoğun plak" anlamındaki ing. *compact disc*'ten). 12 cm çapında sayısal-işitsel plak.

—ANSİKL. Kompakt-disk'in geçmişi, 1969'da NASA'nın, Ay'a ilk insanlı uçuştan sonra klasik ses kayıt sistemini bırakarak, sayısal sisteme geçmesine uzanır. İlk olarak 1982'de, Japonya'da piyasaya çıkan kompakt-disk, 1983'ten başlayarak Avrupa'da da yaygınlaşmıştır.

Hiçbir iz taşımayan, dakikada yaklaşık 500 devir yapan ve yalnız bir yüzünde kayıt bulunan (1 sa) plak, özel bir okuyucu *(compact disc player)* gerektirir. Çalışma, yani ses üretme ilkesi, normal plağınkinden oldukça farklıdır: normal bir plakta titreşimler (basınç değişimleri) örneksel olarak kaydedilmiştir ve izin dalgalanmaları tümüyle ses basıncı değişimlerini izler. Plak üzerine böylece kaydedilmiş dalgalar, önce ses okuyucuyla elektrik dalgalarına sonra hoparlörle ses dalgalarına dönüştürülür. Oysa kompakt-diskte dalganın tam çevresi değil, zaman içinde kesikli çok ince bir çizgisi iletilir. Her nokta, dalganın oradaki genliğine ilişkin bilgiyi içerir. Bilgi, ikili darbeler biçiminde kodlanmıştır (ingilizce PCM: *pulse coded modulation;* kodlanmış darbeli kipleme) ve kod çözme, bir laser demetinden yararlanarak, optik yolla gerçekleştirilir. Bir elektrik üretici, bu sayı dizileriyle orantılı, aynı frekansta bir elektrik gerilimi üretir. Daha sonra, elektrik gerilimi biçimindeki sayısal bilgi, başlangıçtaki kadar arı bir dalga elde etmek amacıyla yeniden dönüştürülerek hoparlöre gönderilir. Gerçekte bu plak, 2 milyar bitten fazla bilgi içeren bir bellektir.

Tümüyle farklı kayıt ve ses üretme tekniklerine sahip oluşu, kompakt-diske önemli üstünlükler sağlar: çok yüksek nitelikli ses; işaret-gürültü oranı 85 desibeli geçtiğinden (bu oran kompakt olmayan en mükemmel plaklarda, en fazla 60 dB'dir), çok yüksek bir dinamik erim (en güçlü ve en zayıf ses arasındaki oran); çok düşük bir bozulma düzeyi (yaklaşık % 0,03); hemen hemen hiç aşınmama özelliği; toz, kül ya da parmak izinden etkilenmeme.

KOMPANSASYON a. (fr. *compensation*). Denizbil. *Kompansasyon akıntısı,* DENGELEME* AKINTISI'nın eşanlamlısı. ‖ *Kompansasyon derinliği,* LİSOKLİN'in eşanlamlısı.

—Elektron. *Kompansasyon devresi,* DENKLEŞTİRME* DEVRESİ'nin eşanlamlısı.

—Elektrotekn. *Kompansasyon sargısı,* DENKLEŞTİRME* SARGISI'nın eşanlamlısı.

KOMPANSATÖR a. Elektrotekn. EŞZAMANLI ya da EŞZAMANSIZ DENKLEŞTİRİCİ*'nin eşanlamlısı.

—Isıbil. GENLEŞME DENKLEŞTİRİCİ*Sİ'nin eşanlamlısı.

—Topogr. Gerek bir nivoda yöneltme ekseninin yataylığını otomatik olarak gerçekleştirmeye, gerekse bir takeometrede doğru konum ya da eğimi bulmaya yarayan düzenek.

■**KOMPARATÖR** a. (fr. *comparateur*'den). Ölçbil. Bir parçanın boyutunu bir etalonun boyutuyla karşılaştırmada kullanılan duyarlı aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Gökbil. KARŞILAŞTIRMA* AYGITI'nın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Ölçbil. Komparatör iki boyut arasındaki küçük bir ayrımı milimetrenin 1/100'üne, hatta 1/1 000'ine ulaşabilen bir duyarlıkla ölçmeyi sağlar. Duyarlı komparatörler, özellikle etalon mastarın boyutunu, üretim kontrollerinde kullanılan bir kalibrenin boyutu ile karşılaştırmak için kullanılır. Çeşitli komparatör tipleri vardır.

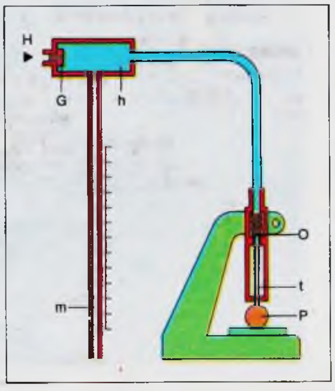
Mekanik komparatör, temel olarak kontrol edilecek parçaya temas eden ve kadranın önündeki bir ibreyi hareket ettiren bir yoklayıcıdan oluşur. Böylece milimetrenin 1/100'ü kadar bir yaklaşıklıkla okuma yapılabilir.

Solex *pnömatik komparatör*'ünde ölçme aracı olarak, özel bir üreteçte elde edilerek sabit boyutlu bir delikten, bir ölçü aygıtına ve bir sulu manometreye gönderilen değişmez basınçlı hava kullanılır. Karşılaştırılan parçaların boyutları arasındaki fark, ya bir çıkış deliği ile ölçülecek bölüm arasından ya da yoklayıcının oturma yuvası ile supabı arasından geçmekte olan havanın debisini değiştirir.

Elektronik komparatör'de yoklayıcının ölçülecek parçayı yoklayan ucunun karşısındaki ucu bir bobin çifti içinde hareket eder. Bu çekirdeğin yer değiştirmesiyle bobinler arasında ortaya çıkan eşleme

yoklayıcılı bir mekanik **komparatör**

pnömatik **komparatör**

Supabın (O) çubuğu (t) ölçülecek parçaya (P) dayanır. Sabit basınç üretecinden gelen ve kalibreli delikten (G) geçen hava (H) supap (O) ile oturma yuvası arasından akar. Debi, parça boyutlarının değişikliklerine karşılık gelen kalkma miktarına bağlı olarak değişir. Manometre (m) debinin değişimlerine karşılık gelen basınç (h) farklarını belirtir.

değişimi, yükseltilir ve bir galvonometre ibresinin bölümlü kadran üzerinde sapmasına yol açar.

Mikroskoplu komparatör'de (optik komparatör) yoklayıcının yer değiştirmesi, kendisine bağlı bir küçük cetvel üzerinde okunur; optik bir mikrometre bu cetvelin bölümleri üzerinde içkestirim yapmayı sağlar.

Çift mikroskoplu komparatör, özellikle bölümlenmiş cetvelleri birbirleriyle karşılaştırmak ya da bölümlerini kontrol etmek için kullanılır.

Profil komparatörü ya da *profil göstericisi,* parçanın çevre çizgilerinin çok büyütülmüş (örneğin yüz kez) bir görüntüsünü, bir ekran üzerinde gösterir ve böylece bir karşılaştırma profiliyle kıyaslanmasını sağlar.

KOMPARTIMAN a. (fr. *compartiment*). Dy. Bir vagon kasasının bölmelerle ayrılmış bölümü. (Her kompartımanın yolcuların girmeleri ve yerleşmeleri için bir kapısı, kanepeleri, eşya konulacak fileleri vb. vardır.)

—Ask. Arazide birbirini takip eden sırt hatları, vadi ya da dere yatağı çöküntüleri. || *Düz kompartıman,* gelişen askeri harekâtın yönüne koşut olarak uzanan kompartımanlar. (Yapılan taarruzu kolaylaştırır.) || *Ters kompartıman,* gelişen askeri harekâtın yönüne dik olarak uzanan sırt ya da vadiler hattı. (Yapılan taarruzu güçleştirir.)

KOMPAS → KUMPAS.

KOMPETAN a. (fr. *compétent*). Bir işi çok iyi bilen, o işin gerektirdiği şeyleri yapma becerisi olan kimse; uzman: *Ben bu konunun kompetanı değilim.*

—Yerbil. SERT'in eşanlamlısı.

KOMPLE sıf. (fr. *complet*). **1.** Dolu yer için kullanılır: *Bütün yerler komple.* **—2.** Gerekli her şeyi tamam olan, eksiksiz şey için kullanılır: *Komple bir pansiyon.* **—3.** Aynı cins nesne, kumaş vb.'den oluşmuş şey için kullanılır: *Komple yatak odası takımı.* **—4.** Üstün nitelikleri kendisinde toplayan kimse için kullanılır: *Komple adam.*

—Otelc. *Komple kahvaltı,* otelin kategorisine göre değişiklik gösteren yiyecekler (ekmek, tereyağı, reçel, ayçörek, portakal suyu) ile sıcak bir içecekten (çay, kahve vb.) oluşan kahvaltı.

KOMPLEKS sıf. (fr. *complexe*). Kolay anlaşılmayan, kavranması güç şey için kullanılır; karmaşık: *Kompleks bir yapı.*

◆ a. Aynı alanda bir üretim zincirinin çeşitli birimlerini içeren sanayi kuruluşlarının bütünü: *Petro-kimya kompleksi.*

—Fizs. kim. Doymuş gibi görünen birçok molekül ya da iyonun kendi aralarında oluşturdukları bileşme; bileşme sırasında molekül ya da iyonlar, kimyasal özelliklerini yitirir. || Kendi aralarında birbirine bağlanmış iki ya da daha çok kimyasal grubun bileşmesi sonunda oluşan madde. (Bu bileşik özellikle eşkonum bileşiklerinin kimyasında kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Kompleks ölçümü,* karmaşık iyon ya da moleküller oluşturan organik ayraçlardan yararlanarak metalsel kimi iyonların hacimölçümsel olarak niceliklerini belirleme yöntemlerinin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Kompleks yapıcı,* kompleks oluşturabilen etken ya da bileşik. || *Kompleks yapmak,* bir iyon ya da bir metal atomundan bir kompleks oluşturmak.

—Patol. *Bağışıklık kompleksi,* İMMÜNKOMPLEKS'in eşanlamlısı.

—ANSİKL. Fizs. kim. Pek çok iyon, özellikle ağırmetal iyonları, karmaşık bir iyon ya da bir molekül oluşturmak üzere çevrelerine, *ligant* ya da *eşkonum bileşeni* denen belli sayıda molekül ya da iyonları çeker. Bu iyon ya da moleküllerin özellikleri, kendilerini meydana getiren yalın iyonların özelliklerinden oldukça farklıdır. Potasyum heksakloroplatinat IV ($K_2[PtCl_6]$) buna örnek olarak verilebilir. Bu kompleks, önceleri $PtCl_4$, 2KCl formülünde bir çift tuz sanıldı. Oysa bu bileşik aslında bir elektrolittir. Sulu çözeltide (gerçekten bu kompleks az çözünür, sodyum tuzu daha çok çözünür) K^+ ve $[PtCl_6]^{2-}$ biçiminde iyonlarına ayrışır. $[PtCl_6]^{2-}$ (heksakloroplatinat IV iyonu), karmaşık bir iyondur; bir moleküle benzemesine karşın yüklü bir blok oluşturur. Bu iyonda klor atomları, ikincil değerlik bağı denen bağlarla platin atomuna bağlıdır. Bu karmaşık iyonun varlığından dolayı platin ve klor, çözeltide, bilinen ayraçlarıyla belirlenemez. Uygulamada elementlerin gizlenmesi (örtülmesi), göz önüne alınan karmaşık tuza bağlı olarak eksik ya da tam olarak gerçekleşir; bu da tam ya da kusurlu komplekslerin olabileceğini gösterir. Kimyada çok sayıda karmaşık tuz, özellikle kobalt, krom vb.'lerin bileşikleri bilinmektedir.

Karmaşık bileşiklerin yapısı, isveçli kimyacı A. Werner tarafından ortaya kondu. Günümüzde stereokimya, manyetik özellikler, eşkonum komplekslerinin kararlılığı, genel olarak kristal alan kuramıyla yeterli bir biçimde açıklanabilmektedir.

•*Kompleks ölçümü.* Bir kompleksin ayrışması ile bir asidin ayrışması arasında bir benzerlik vardır. Her kompleks K_n denge değişmezi ya da pKn = −lg Kn'le tanımlanabilir. Örneğin,

$$HgCl^+ \rightleftharpoons Hg^{2+} + Cl^-$$

$$Kn = \frac{|Hg^{2+}|\,|Cl^-|}{|HgCl^+|}$$

(|X| = X bileşiğinin derişimi).

Böylece değişen parçacığın kendine özgü derişimini gösteren pH'a benzer bir büyüklük tanımlanabilir; üstte verilen örnekle ilgili

$$p\,Cl = -\lg |Cl^-| = pKn + \lg \frac{|Hg^{2+}|}{|HgCl^+|},$$

bağıntısı, aşağıdaki denkleme benzer

$$pH = pK_{asit} + \lg \frac{|baz|}{|asit|}.$$

Kompleks ölçümü, kompleksler durumunda asitölçümün genelleştirilmesine denk düşer. Tepkime, ortamdaki kimi iyonların derişimiyle orantılı bir büyüklük ölçülerek ya da metal belirteçler kullanılarak izlenebilir. Bu belirteçler, niceliği belirlenecek bir katyonla pH'ı bilinen bir bölgede renkli, kararlı bir kompleks oluşturan maddelerdir.

Kompleks ölçümüyle nicelik belirlemeye bir örnek vermek gerekirse, kalsiyumun niceliği şöyle belirlenir: etilen diamintetraasetik asidin disodyum tuzu (EDTA) aşağıda, şema halinde gösterilen tepkimeye göre ikideğerli kimi iyonlar (Ca^{2+}, Mg^{2+}) üzerine etki ettirilir:

$$[H_2Y]^{2-} + Ca^{2+} \leftrightarrows [CaY]^{2-} + 2H^+$$

$$[H_2Y]^{2-} + Mg^{2+} \rightleftharpoons [MgY]^{2-} + 2H^+$$

Yapılan deneyler, Ca^{2+}'le oluşan kompleksin magnezyumla elde edilen kompleksten daha kararlı olduğunu göstermiştir.

Niceliği belirlenecek Ca^{2+} iyonları içeren bir çözeltiye, T eriyokrom siyahı (Mg^{2+}'nin belirteci) ve magnezyum -EDTA kompleksi katıldığında, magnezyum - EDTA kompleksi, Ca^{2+} iyonları üzerine aşağıdaki tepkimeye göre etki eder:

$$\text{Mg-EDTA kompleksi} + Ca^{2+} \rightarrow \text{Ca-EDTA kompleksi} + mg^{2+}$$

böylece kırmızı bir magnezyum-eriyokrom kompleksi oluşur. Nicelik belirleme sonunda, çözeltideki Ca^{2+} iyonlarına eşdeğer nicelikte ayraç katılmışsa, çözeltide yalnızca kalsiyum -EDTA kompleksi ile magnezyum eriyokrom kompleksinin bulunduğu görülür. Eğer kompleks yapıcı ayraçtan bir damla katılırsa, bu ayraç en az kararlı kompleks (magnezyum-eriyokrom) üzerine etkir ve eriyokromu açığa çıkarır; bu da çok net bir renk değişikliğine yol açar. Böylece suyun sertliği, kompleks ölçümüyle belirlenebilir.

KOMPLEKS a. (alm. *komplex*). **1.** Psikan. Kişiliğin yapılaşmış bilinçdışı beleksel öğeler bütünü. (Öznenin bilgisi dışında ya da içinde, herkeste zorunlu olarak kişiliği örgütler ve affektleriyle eylemlerini belirler. E. Bleuler ve C. G. Jung'un önerdikleri bu terim, hadımlık kompleksi, Oidipus kompleksi ve babalık kompleksi gibi sınırlı sayıdaki durumlar dışında, Freud tarafından çok az kullanıldı.) **—2.** *Aşağılık kompleksi olmak,* ötekilerden aşağı olduğu yolunda üzücü bir duygu taşımak ve bunu davranışlarında göstermek: *Onun karşısında bir aşağılık kompleksi duyuyordum.* || *Kompleksleri olmak,* eylemde belli bir ketleme biçimine yol açan çeşitli ve çelişik duyguların etkisiyle davranmak.

KOMPLEKSLİ sıf. Kompleksleri olan, sorunlarını içine atan kimse için kullanılır.

KOMPLEKSSİZ sıf. Kompleksi olmayan kimse için kullanılır.

KOMPLEKSUS a. (lat. *complexus,* bağlantı'dan). Anat. Ensede, kafatasının arka kısmından omurgaya uzanan ve başı arkaya bükmeye yarayan iki çift kasın adı (büyük ve küçük kompleksus).

KOMPLEMAN a. (fr. *complement*). Bağışıkbil. **1.** Serumda ve hücreler arası sıvıda bulunan ve antijen-antikor birleşimlerine yapışarak bazı antijenlerin erimesini sağlayan karmaşık madde. (Bugün için dokuz bileşimi bilinmektedir.) [Eşanl. ALEKSİN.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kompleman tutma* ya da *saptırma tepkimesi,* bilinen bir antijen kullanılarak aranan bir antikorun serum ve beyin-omurilik sıvısı gibi organik bir sıvıda bulunup bulunmadığını ortaya çıkarmak için bir komplemanın özelliklerinden yararlanmaya dayanan tepkime. (Bu tepkimeden özellikle frenginin teşhisinde ve tedavisinin denetlenmesinde yararlanılır [Bordet-Gengou, Bordet -Wassermann]. Tepken olarak kullanılan kompleman genellikle, taze ya da dondurularak kurutulmuş ve uygun biçimde ayarlanmış kobay serumundan elde edilir.)

—ANSİKL. Bağışıkbil. Komplemana organik sıvıların çoğunda rastlanır: serum, lenf, beyin-omurilik sıvısı, irin, vb. Komplemanın en önemli özelliği, özgül olmayışı ve kolay bozulmasıdır. Gerçekten de görünüşe göre bir tek kompleman sistemi bulunduğu halde, antikor-antijen sistemleri sayısızdır. Komplemanın zayıf yapısı zamanla, çalkalamayla, morötesi ışınlarla, protein parçalayıcı enzimlerle ve özellikle ısıyla parçalanmaya çok elverişlidir (ısılkararsızlık): kompleman +56 °C'ta birkaç dakika içinde yıkıma uğrar.

Bağışıklıkbilim çalışmaları, "kompleman" denilen ve dışıdiği birtakım sitotoksik özellikler nedeniyle bir dizi bağışıklık tepkisinde önemli rol oynayan dokuz kan etmeni bulunduğunu göstermiştir. Kompleman, özgül antikorlarla birlikte olursa, bazı bakteri ve tekhücreliler, hatta alyuvarları eritir ve fagositozu kolaylaştırır. Araştırmalar, anaflaktik tipte aşırıduyarlık tepkilerinde de rol oynadığını kanıtlamıştır.

KOMPLEMANTER a. (fr. *complémentaire,* tamamlayıcı'dan). Muhs. *Komplemanter fişi,* ay sonlarında ya da yıl sonlarında, özellikle bilanço ile ilgili olarak yapılan ek işlemler için düzenlenen muhasebe fişi.

KOMPLİANS a. (fr. *compliance*). Pnömol. *Akciğer komplíansı,* akciğer esnekliği, yani akciğer iç ve dış basıncındaki değişikliğe bağlı olarak akciğer hacminin değişmesi. (Mililitre [cm³] su hacmiyle ifade edilir.)

KOMPLİKASYON a. (fr. *complication*). Patol. İHTİLAT'ın eşanlamlısı.

KOMPLİKE sıf. (fr. *compliqué*). Anlaşılması, kavranması ya da yapılması güç olan, karmaşık.

KOMPLİMAN a. (fr. *compliment*). **1.** Bir kimseyi, bir özelliğinden, herhangi bir yeteneğinden, başarısından ötürü kutlamak; gönül okşayıcı, övücü sözler; iltifat: *Komp-*

limanları dinlerken kızardı. **—2.** *(Bir kimseye) kompliman yapmak,* bir kimseye şu ya da bu nedenle övücü sözler söylemek: *Bir kadına güzelliği, giysisi vb. için kompliman yapmak.*

KOMPLO a. (fr. *complot*). **1.** Bir kimseye ya da bir kuruma karşı toplu olarak ve gizlice alınan karar. **—2.** Toplu olarak ve gizlice yürütülen herhangi bir plan: *Komplo hazırlamak.* **—3.** *Komplo kurmak,* bir kimseye ya da kuruma zarar vermek amacıyla gizlice ve toplu olarak karar almak.

KOMPONG ÇAM ya da **KOMPONG CHAM,** Kampuçya'da kent, il yönetim merkezi, Mekong'un sağ kıyısında; 34 700 nüf. Tekstil. —*Kompong Çam ili,* 9 799 km^2; 1 266 000 nüf. (1986).

KOMPONG ÇHNANG, Kampuçya'da kent, il yönetim merkezi, Tonle Sap ırmağı kıyısında; 13 000 nüf. Suların alçak olduğu dönemde Tonle Sap üzerindeki ulaşımın başlangıç yeri. Tekstil sanayileri (pamuk). Elle yapılmış çanak çömlek. —*Kompong Çhnang ili,* 5 521 km^2; 254 000 nüf. (1986).

KOMPONG SOM, esk. **Sihanoukville,** Kampuçya'da liman kenti, Tayland körfezi kıyısında; 8 600 nüf. Petrol rafinerisi. Karayolu ve demiryoluyla Phnom Penh'e bağlanır.

KOMPONG SPEU, Kampuçya'da kent, il merkezi, Kardamom dağlarının doğu eteğinde; 8 900 nüf. —*Kompong Speu ili,* 7 017 km^2; 394 000 nüf.

KOMPONG THOM, Kampuçya'da kent, il merkezi, Tonle Sap'ın kolu Stung Sen ırmağının kıyısında gelişmiştir; 11 500 nüf. —*Kompong Thom ili,* 27 600 km^2; 426 000 nüf.

KOMPOST a. (fr. *compost*). Organik ve mineral maddelerin karışımından meydana gelen ve tarım topraklarının verimini artırmakta kullanılan karışık gübre.

KOMPOSTLAMA a. (fr. *compostage*'dan). Bazı artıkları mayalanmaya bırakarak içlerindeki madeni ve organik maddece zengin öğeleri yeniden kullanmak amacıyla elde etmeye ve tarım alanlarını zenginleştirmek için toprağa karıştırmaya yarayan ve böylece şehir ve tarım artıklarının değerlendirilmesini sağlayan biyolojik yöntem.
—ANSİKL. Ürün ya tek başına ya da bitkisel toprakla, kalkerle vb. karıştırılarak işlenebilir ve mayalanmadan önce ya da sonra çeşitli mekanik işlemlerden (övütme, ayıklama) geçirilir. İki türlü kompostlama yöntemi vardır: *doğal kompostlama*'da, açık havada bırakılan öğütülmüş artık (çöp) yığınları sık sık karıştırılır; *hızlandırılmış kompostlama* kapalı bir ortamda nem derecesi, sıcaklık ve karışım maddeleri oranı sabit tutularak daha hızlı bir biçimde yapılır. Özellikle bahçecilikte kullanılan yöntemler oldukça eskidir, ama kimya sanayisince gübreleri kullanmak istemeyen yeni tarım alanlarının ortaya çıkması bu tekniğe yeni boyutlar kazandırdı; kompostlama artık sanayi çapında özellikle evlerden toplanan çöplerin, suların ve atık çamurların ihtiyaç duyulan bazı maddelerle (turba, saman, kül, vb.) birlikte işlenmesi biçiminde uygulanmaktadır. 1975'ten beri, işlem sırasında özellikle ağır metallerin oranına dikkat edilmektedir. Ambalaj maddelerinin çeşitlenmesi (cam, plastik maddeler, karton) ve çevreye zarar veren kirletici maddelerin artmasıyla çöplerin niteliği değişmiş ve tarım topraklarına yararlı hale getirilirken, bunlardan tarıma ve sağlığa zarar vermeyecek nitelikte ürünler elde edilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu nedenle evlerden toplanan çöplerin büyük bir bölümü kompostlama fabrikalarından geçirilmekte, orada sıkı bir denetim altında mayalandırılmakta ve böylece insanlar, hayvanlar ve bitkiler için patojen ve asalak organizmaların yeterince yüksek sıcaklıkta öldürülmeleri sağlanmaktadır.

KOMPOSTO a. (ital. *composte;* lat. *composita,* klas. lat. *compositus,* bileşik'ten). Bütün olarak ya da dilimler halinde meyvelerin biraz şeker ve suyla pişirilmesiyle yapılan yiyecek.

KOMPOSTOLUK a. Komposto ya da meyve servisi için kullanılan genellikle yüksek ayaklı tabak.

◆ sıf. Komposto yapmaya elverişli meyve için kullanılır.

KOMPOZE a. (fr. *composé,* bileşik'ten). *Kompoze etmek,* öğelerini bir bütün oluşturacak biçimde bir araya getirmek.

◆ sıf. Kompoze edilmiş.
—Tar. *Kompoze gübre,* verim artırıcı üç element içeren gübre.

KOMPOZİSYON a. (fr. *composition*). **1.** Ayrı ayrı parçalardan birleştirme yoluyla bir bütün oluşturma işi: *Bu karolarla güzel bir kompozisyon yapabilirsiniz.* **—2.** Bir bütünü oluşturan parçaların dengeli düzeni: *Bu resmin kompozisyonu bozuk.* **—3.** Öğrencilerin yazılı anlatım güçlerini geliştirmeyi amaçlayan ders ve bu derste yaptırılan çalışma; tahrir: *Kompozisyon öğretimi. Kompozisyon ödevi.* **—4.** Bir grubu oluşturan kişiler bütünü: *Yeni hükümetin kompozisyonu eskisinden çok farklı.*
—Ed. İşlenmesi düşünülen ya da istenen bir konunun, belli bir düzen içinde ve bir bütün oluşturacak biçimde tasarlanıp yazıya dökülmesi. (Eşanl. TAHRİR.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Güz. sant. → DÜZENLEME.
—Müz. BESTELEME'nin eşanlamlısı.
—ANSİKL. Kompozisyon sözcüğü, edebiyat terimi olarak yazı yazma yeteneğini geliştirme amacına yönelik çalışmaları kapsar. İyi bir kompozisyon yazabilmenin temel koşulu dile egemen olmaktır. Ancak bundan sonra yazının planı, ana fikrin belirlenip yardımcı fikirlerle desteklenmesi, bölümler arasındaki oran, biçem ve öteki öğeler bir anlam taşıyabilir. Kompozisyonda başarılı olabilmenin bir başka önemli koşulu da yazanın iyi bir gözlemci olabilmesidir. Bunun içindir ki, yerinde bir kompozisyon öğretimi, çevrede sürekli birlikte olunan basit nesnelerin tanımlanması ile başlar. Kompozisyon yeteneği önce okumakla, sonra da yazmak ve konuşmakla gelişir. Bir kimseye nasıl kuramsal olarak yüzme öğretilemezse, uygulamasız kompozisyon da öğretilemez.

KOMPOZİTÖR a. (fr. *compositeur*). BESTECİ'nin eşanlamlısı.

KOMPRADOR a. (isp. *comprador,* alıcı'dan). Tar. Yabancılarla ilişki kurmaları hükümetleri tarafından yasaklanan halklarla sömürgeci şirketler arasındaki ticarete zorunlu olarak aracılık eden yerli.

◆ sıf. **1.** Kompradorların oluşturduğu toplumsal grup için kullanılır. **—2.** Günümüzde emeğiyle geçinmeyen, varlıklı ve nüfuzlu kimseler için aşağılayıcı anlamda kullanılır.

KOMPREANSİF sıf. (fr. *compréhensif*). Yerbil. Kökeninin karasal olduğuna kesin gözüyle bakılan aynı türden ve çok kalın tortul dizilere ilişkin. (Kompreansif diziler çeşitli düzeylere fosillerin varlığıyla bölünmüş uzun süreleri gösterir.)

KOMPRENYASİT a. (öz. a. *Compreignac*'tan). Miner. Hidratlı potasyum uranat.

KOMPRES a. (fr. *compresse*). Ezikleri korumak ya da yaralara pansuman yapmak için kullanılan sterilize edilmiş ya da edilmemiş gazlı bez parçası.
—ANSİKL. Salgıları emen ve nedbeleşmeyi kolaylaştıran basit kompresler yaraları korur ve izole eder. Antibiyotik, kortikoit ve vitamin gibi ilaçlara batırılmış olan ilaçlı kompresler enfeksiyona ve iltihaba karşı kullanılır. Steril kompresler her türlü bulaşmadan korumak için küçük naylon torbalar içinde saklanır.

KOMPRESÖR a. (fr. *compresseur*). **1.** Mak. san. Sıkıştırılabilir bir akışkanı (örneğin havayı), istenen bir basınca kadar sıkıştırmak için kullanılan makine. (Eşanl. SIKIŞTIRICI.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Yüksek basınç kompresörü,* çok yüksek bir basınç elde etmeyi sağlayan aygıt.
—Cerr. Sıkıştırmaya yarayan alet.
—Soğut. san. *Soğutma kompresörü,* bir soğutma tesisatında mekanik bir süreçle gaz halindeki soğutucu akışkanı emen ve daha yüksek bir basınçla basan organ. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Mak. san. Sıkıştırılabilen akışkanların özelliklerinden yararlanan kompresörler volümetrik makineler ve türbokompresörler olmak üzere iki büyük gruba ayrılır.
Volümetrik ya da almaşık makineler akışkanın esnek ve ısıl özelliklerinden yararlanır. Basınç artışı, belli bir akışkan kütlesine bırakılan hacmin küçültülmesiyle elde edilir. Akışkanın kinetik enerjisi her an ya ihmal edilebilecek kadar küçüktür ya da sıfırdır.

Sulzer

2 kademeli pistonlu 4 kompresörle donatılmış soğutma tesisatı (kimyasal ürün fabrikası)

Pistonlu kompresör, yüksek basınçlar elde etmek için kullanılan en eski ve en yaygın kompresördür. Pistonun ilk kursu sırasında, p_1 basıncındaki hava emilir ve hacmi 0'dan V_1'e kadar değişir. Dönüş kursu sırasında bu hava p_1 basıncından p_2 basıncına kadar sıkıştırılır ve hacmi V_1'den V_2'ye kadar değişir. Daha sonra hava, p_2 basıncı altında silindir dışına basılır. Sıkıştırma işi büyük miktarda ısı açığa çıkardığından su dolaşımıyla güçlü bir soğutma yapmak gerekir. Bu tip bir kompresör, çevrimsel düzensizliği nedeniyle ağır ve büyük hacimli bir volan kullanımını gerektirir. Yüksek basınçlar, her birinin sıkıştırma oranı 6-7 arasında değişen birçok kademede elde edilir.

Serbest pistonlu kompresör (Pescara sistemine göre çalışan), karşıt iki pistonlu bir Diesel motoruyla çalışır; bu iki pistonun her biri bir sıkıştırıcı pistona (kompresör pistonu) esnemeye yer vermeyecek bir biçimde bağlıdır.

Volümetrik döner kompresör, palalı ya da dişli olabilir. Palalı kompresör, içinde kaçık merkezli bir eksen çevresinde bir tamburun döndüğü bir silindirden oluşur; bu tambur, yuvaları içinde serbestçe kayabilen ve merkezkaç kuvvetin etkisiyle silindirsel çepere sürekli dayanan radyal palalarla donatılmıştır. Dişli kompresör, biri hareketi aktaran, diğeri ise akışkanın yer değiştirmesini sağlayan iki dişli takımı içerir. Bu tip kompresör dişli yağ pompaları gibi çalışır.

Türbokompresör'de ya da *türbokörük*' te kompresör ve motoru bir türbinin ekseni üzerinde monte edilmiştir; bunlarda akışkanın esnek ve ısılkinetik özelliklerinden yararlanılır. Bir eksen çevresinde dönen bir organ, akışkan parçacıkların basınçları ile birlikte kinetik enerjilerinin de değişmesine neden olur. Uygun bir biçimde yerleştirilen sabit organlar, akışkanın hızını azaltarak basıncını artırır. Böylece elde edilen basınç artışları çok yüksek değildir. Bir kademede gerçekleştirilen maksimum basınç artış oranı, merkezkaç kompresörlerde 2,5, eksenel kompresörlerde 1,15'tir. Basıncı büyük miktarda artırmak için aynı mil üzerine çok sayıda kademe yerleştirilir; çokkademeli türbomakineler bu yolla oluşturulur.

Bu tür bir kompresör merkezkaç ya da eksenel olabilir. *Merkezkaç kompresör,* eksenel ya da radyal girişlidir ve kanatlarla donatılmış hareketli bir çarktan oluşur. Basınç artışı merkezkaç kuvvetle sağlanır. Çarkın çevresinde, sabit kanatlarla donatılmış (ya da donatılmamış) bir yayıcı vardır. *Eksenel kompresör* ise almaşık olarak sabit ya da hareketli ve basıncı tedricen artıran birçok kanat dizisinden oluşur. Bu durumda akışkan parçacıkları, dönme ekseninden yaklaşık olarak aynı uzaklıkta kalarak çarkın içinden geçerler.

Kompresörlerin ayırtedici eğrileri, basınç oranına ilişkin değişikliklerin debiye bağlı olarak çizilmesiyle elde edilir.

Kompresör ile motorundan (ısıl ya da elektrik) oluşan bütüne *motokompresör* adı verilir.

—Soğut. san. Sanayideki soğutma tesisatlarında, gerek bir basıncı sıkıştırma odasının iç hacmini küçülterek meydana getiren volümetrik kompresörler (pistonlu kompresörler, vidalı kompresörler [ya da helikoitler] ve daha küçük ölçekte, palalı kompresörler), gerekse gazı merkezkaç kuvvetinin etkisiyle sıkıştıran merkezkaç tipi türbokompresörler kullanılır. Pistonlu kompresörler her türlü çalışma koşuluna kolayca uyarlar, fakat debileri nispeten düşük olduğundan yalnız küçük ve 500 000 frigori/sa (1 frigori/sa = 1,16 watt) kadar olan zayıf ve orta güçte tesisatlarda kullanılabilirler. Vidalı kompresörler orta ve yüksek güçlerde, merkezkaç kompresörler ise orta ve çok büyük güçlerde (30-40 milyon frigori/sa), özellikle de yüksek sıkıştırma oranları gerektirmeyen hava koşullandırma tesisatlarında kullanılır.

KOMPRESSODOZÖR a. (fr. *compresso-doseur*). Eczc. Toz halindeki bir ilacı, kaşelere, belirli miktarda koymak için eczanelerde kullanılan alet.

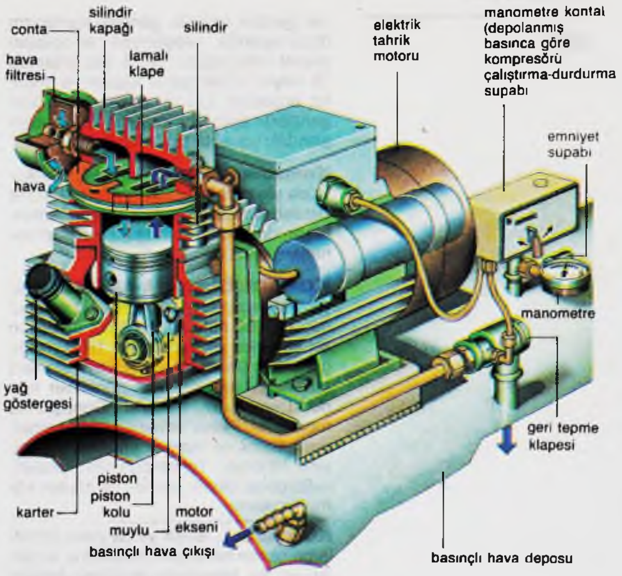
KOMPRİME a. (fr. *comprimé*). Eczc. Bir ya da birkaç etkin maddenin bir defada alınacak miktarını içeren katı kıvamda hazır ilaç. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Bir konuyla ilgili olarak derinliği olmayan, kalıplaşmış bilgi için kullanılır.
—ANSİKL. Eczc. Basınç altında sıkıştırılarak yapılan komprimeler genellikle yassı disk biçimindedir.

Yüzeylerinin kaplı olup olmamasına, yalın ya da çok katlı olmalarına göre birçok komprime çeşidi vardır. Kaplamalı mide-bağırsak komprimeleri mide özsuyunun etkisine dayanıklıdır ve ancak bağırsak sıvısında parçalanır. Etkin maddenin serbest hale geçmesi ayarlanmış komprimeler uzun süre etkili olur. Etkin maddenin salıverilmesi sürekli, parça parça ya da programlanmış olabilir. Ağız boşluğunda kullanılacak komprimeler ya da pastiller, etkin maddeyi ağız mukozasında yavaş yavaş salıverirler. Değişik alanlarda kullanılacak bir etkin maddenin belirli bir miktarı gerektiğinde de komprime kullanılır. Bu nedenle dölyolu komprimeleri, implant ve inhalasyon komprimeleri, ayarlı tıbbi çözeltilerin hazırlanmasında kullanılan komprimeler yapılır. Dıştan uygulanan komprimeler renklidir ve silindir biçiminde olmaz.

KOMPTROLÖR a. Ask. Komptrolörlüğün başındaki subay.

KOMPTROLÖRLÜK a. Ask. Büyük birlik ve karargâhlarda, birlik ya da askeri kurumların çeşitli dallara ilişkin giderlerini yıllık olarak planlamak, bütçe yapmak, maliye, muhasebe, iç kontrol, gelişme gibi konularda istatistiksel raporlar hazırlamak, analiz işlerini yürütmek ve bu hizmetlerle ilgili ilkeleri saptamakla görevli birim.

Creyssensac belgesine göre

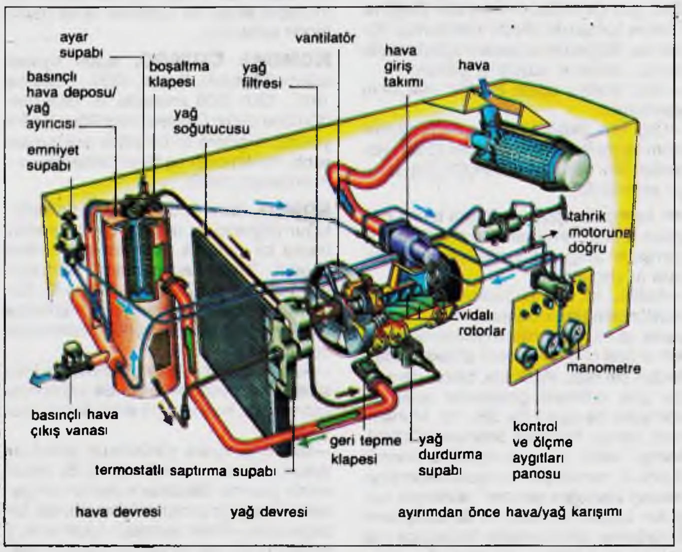
pistonlu **kompresör**

KOMPUND sıf. (ing. *compound,* bileşik, karma'dan). Elektrotekn. *Kompund uyarma* → KARMA* UYARMA.

KOMPÜTÜR a. (ing. *computer; to compute,* hesaplamak'tan). BİLGİSAYAR'ın eşanlamlısı.

KOMRAT Moldova'ya bağlı Gagavuzya özerk bölgesinin başkenti; Kişinau' nun güneyinde; 27 500 nüf. (1989).

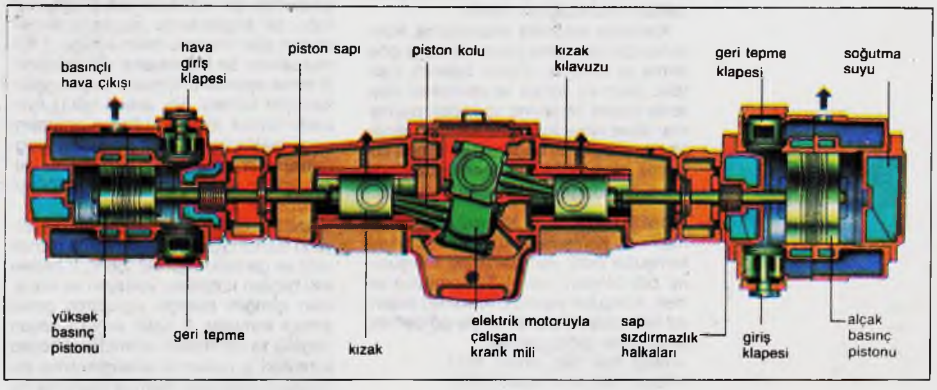
Komsomol (*[Vsesoyuznıy leninski] kom [munistiçeski] so [yuz] mol [odeji]* sözcüklerinin kısaltması, leninci komü-

Atlas Copco belgesine göre

vidalı **kompresör**

Worthington belgesine göre

alternatif **kompresör**

nist gençlik örgütü), gençliği komünizm düşüncesinde yetiştirmeyi amaçlayan sovyet kitle örgütü. 14-28 yaş arasında 35 milyon kadar genci kapsar ve öncüler örgütüyle (10-15 yaşlar arasındaki gençler), ekimciler örgütünü (10 yaşın altındaki çocuklar) içine alırdı.

Komsomolskaya Pravda, Moskova'da yayınlanan günlük gazete. 1925'te kurulan *Komsomolskaya Pravda,* sütunlarının dörtte birini bilimsel ve eğitsel sorunlara ayırır.

KOMSOMOLSK-NA-AMURE, Rusya Federasyonu'nda kent, Uzakdoğu'da; 315 000 nüf. (1989). Amur ırmağının sol kıyısında yer alan kenti, 1932 yılında genç komünistler (ya da komsomollar) arasından seçilmiş olan gönüllüler kurdu. Demir-çelik sanayisi. Dönüştürme metalürjisi. Petrol rafinerisi. Kâğıt kombinası. Gemi ve makine yapımı. Hazırgiyim. Mobilya. Yükseköğrenim kolejleri.
—Bölgede, demir cevheri ve maden kömürü çıkarılır.

KOMŞU a. **1.** Bitişik ya da yakın konutlarda oturan kimselerin birbirlerine verdikleri ad; bu kimselerin konutları: *Annem komşuya gitti. Komşumuz hastalanmış. Ablam komşuda.* **—2.** *Komşu hatırı,* komşuların birbirine karşı davranışlarında göz önünde tuttukları saygı, sevgi. || *Komşu kapısı,* çok yakın sayılan yer. || *(Bir yeri) komşu kapısına çevirmek,* uzak olmasına ve gerekmemesine karşın bir yere sık sık uğramak.
—İsl. *Komşu hakkı,* komşular arasındaki ilişkilerin iyi bir düzeyde tutulması için konulan kurallar. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. **1.** Birbirine bitişik, yakın konutlar, bu konutlarda oturan kimseler için kullanılır: *Komşu daire. Komşu ev. Komşu teyze.* **—2.** Aralarında sınır ortaklığı bulunan ülke, ulus için kullanılır: *Sovyetler Birliği ve Türkiye komşu iki ülkedir. Komşumuz Yunanlılar. Bölgedeki sorunların çözümü için komşu ülkelerle işbirliğine gitmek.*
—Mat. *Komşu açılar,* BİTİŞİK* AÇILAR'ın eşanlamlısı.
—Org. kim. Bitişik iki atoma bağlı olan iki atom ya da iki kök için kullanılır. (Etilen klorürdeki klor atomları [$ClCH_2CH_2Cl$], komşu atomlardır.)

◆ **komşular** çoğl. a. Başka birine çok yakın oturan kimselerin tümü: *Yavaş ol, komşuları ayağa kaldıracaksın. Komşularıyla iyi geçinmek.*
—ANSİKL. İsl. Komşu hakkını gözetmek, müslümanlığın ilk dönemlerinden başlayarak ve müslümanların gelenekleştirdikleri ve özel önem verdikleri ahlaksal ödevlerden biri oldu. Kuran'da, birinci derecede iyilik edilmesi gerekenler arasında komşular da sayılır (IV, 36). Hz. Muhammet, komşu hakkının önemini "Cebrail, komşu hakkı üzerinde öylesine önemle durdu ki, neredeyse komşunun komşuya mirasçı olacağını sandım" sözleriyle vurgular; başka hadislerinde de komşuların birbirlerine yakın olmaları ölçüsünde hak ve sorumluluklarının da artacağını müslüman olmayan komşuların bile komşuluk hakları bulunduğunu belirtir.
Komşular arasında selamlaşma; komşunun canına, ırzına (onuruna) saygı gösterme ve kollama; düğün, bayram, hastalık, ölüm vb. üzücü ve sevindirici olaylarda ziyaret ile sevinç ve kederi paylaşma; davet etme ve davete katılma; gerektiğinde parasal ve bedensel yardımda bulunma islam ahlakının önemle üzerinde durduğu komşu haklarından bazılarıdır.

KOMŞULUK a. **1.** Komşu olma durumu. **—2.** Komşularla kurulan ilişki: *Artık komşuluk öldü, yan dairedeki komşusunu bile tanıyan yok.* **—3.** *Komşuluk etmek, komşuluk yapmak,* iki komşu arasında ilişki oluşmak, birbirleriyle görüşmek, birbirlerine gidip gelmek.
—Med. huk. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Topol. DOLAY'ın eşanlamlısı.
—ANSİKL. Med. huk. Komşuluk ilişkileri Türk medeni kanunu'nun 661 ile 674. maddeleri arasında düzenlenmiştir. Genel olarak komşu taşınmaz sahiplerinin karşılıklı olarak birbirlerine karşı sorumlulukları vardır. Bir taşınmaz sahibi taşınmazını komşularına zarar verecek şekilde kullanamaz. Komşuluk hakkı, taşınmaz sahibine, bazı haklarını aşırı şekilde kullanmaktan kaçınma borcu yükler. Yerel örf ve âdete göre komşular arasında hoş görülebilecek dereceyi geçen gürültü çıkarmak, duman, kurum, toz, buğu, fena koku yaymak yasaktır. Bir taşınmaz üzerinde komşu arsa ya da yapılara zarar verecek kazı ya da inşaat yapılamaz. Aksi durumda kazı ya da inşaat yapılan taşınmazın sahibi, komşu arsa ya da yapılara verdiği zararı ödemek zorundadır. Taşınmaz üzerinde yapılacak yapıların inşaat alanı ve yüksekliklerinin saptanmasında uyulacak kurallar özel yasalarla (İmar kanunu vb.) belirlenmiştir.
Taşınmaz sahibi, zorunlu durumlarda ve verilen zararın tümünün ödenmesi koşuluyla, taşınmazın altından ya da üstünden su yolu, gaz ve elektrik boruları geçirilmesine izin vermek zorundadır. Ana yola çıkmak için yeter yolu bulunmayan taşınmaz sahibi, en az zarar görecek komşusundan bir bedel karşılığında geçit isteyebilir. (→ GEÇİT hakkı.) Kendi evine ya da arazisine gerekli suyu aşırı masraf yapmaksızın sağlayamayan kişi, bir tazminat karşılığında komşusunun ihtiyacı olmayan suyunu kendisine devretmesini isteyebilir.

KOMUNKO a. Paulownia ağacından yapılan kore kitharası. (İpekten 6 teli vardır. 1., 5. ve 6. teller, hareketli birer eşiğin üzerinden; 2., 3. ve 4. teller ise, boyları ve yükseklikleri farklı, 16 ahşap tuşun üzerinden geçer. Teller, sağ elde tutulan, kurşunkalem biçiminde yontulmuş bambudan bir mızrapla titreştirilir. Özellikle saray müziğinde kullanılır.)

KOMURA CUTARO, japon siyaset adamı (Miyazaki, Kyuşu, 1855 - Hayama 1911). 1901-1906 arasında ve 1908'den ölümüne değin Dışişleri bakanlığı görevini yürüttü. İngiltere ile bir ittifak antlaşması yaptı, Portsmouth ve Pekin antlaşmalarını imzaladı (1905).

KOMUT, -tu a. **1.** Bir kimse ya da topluluğun (öğrenci, er, izci vb.) bir durumdan başka bir duruma geçmesi için verilen buyruk: *"Uygun adım, marş!" komutuyla öğrenciler yürüyüşe geçtiler.* **—2.** *Komut vermek,* bir eylemin ya da herhangi bir davranışın belli bir yönde yapılmasını buyurmak.
—Ask. Komutanın belirli hareketleri kısa sürede ve belirli bir biçimde yaptırmak için verdiği, kısa ve açık emir. (Eşanl. KUMANDA.)
—Bilş. Bilgisayara, yürütülecek temel bir eylemi bildiren sayısal bilgi. || Bu temel emrin çevirme dillerinde kullanılan simgesel biçimi. || Bir programlama dilinde, bir bilgisayara verilen karmaşık işlem emri. || *Komut kodu,* bir bilgisayarın komut takımını oluşturan komutları makine dilinde göstermek için kullanılan kod. || *Komut kütüğü,* bir bilgisayarda uygulanacak komutları alan merkezi birim kütüğü. || *Komut takımı,* bir bilgisayarın yürütebileceği temel eylemlerin tümüne karşılık gelen komutlar kümesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ayrıcalıklı komut,* sistemi kullanan programcıya yasaklanmış, işletim sisteminin programları için saklanan ve bilgisayarın yalnız açık durumdayken yürütebildiği komut.
—ANSİKL. Bilş. Komut takımı, bir bilgisayarın somut olarak kullanılmasına olanak verir ve genellikle şunları içerir: 1. bellekteki bilgileri kütüklere yükleyen ve kütüklerin içeriğini belleğe yerleştiren genel amaçlı komutlar; 2. sabit virgüllü, kayan virgüllü ya da ondalık aritmetiksel hesap komutları; 3. dallanma ve karşılaştırma komutları; 4. mantıksal işlem ve kaydırma komutları; 5. veri çevirme, karakter zincirlerini işleme ve istifleri kullanım komutları; 6. hizmet ve monitöre çağırma komutları; 7. genellikle ayrıcalıklı giriş çıkış komutları; 8. işletim sistemi için saklanan ayrıcalıklı, açık durum komutları.
Bir hesap komutu, yapılacak işlemi buna ilişkin çarpanları (ya da işlenenleri) ve sonucun gösterim biçimini belirtmelidir. İşlenenlerin cinsi işlem kodunun içinde belirtilir; işlenenler ve sonuç adresleriyle gösterilir. Sonucun ve iki işlenenin adresini içeren komuta, üç adresli komut denir. Yaygın olarak, sonucun adresi işlenenlerden birinin adresiyle aynı olduğundan, bu durumda komut ancak iki adres içerir.
Kimi kez, işlenenlerden birinin adresi hesap kütüğünün adresiyle aynı olduğundan, bir komutta sadece bir bellek adresi açık olarak bulunur; komuttaki özel bilgiler dolaylı adresleme ya da dizinleme yoluyla bu adresin değişimine yol açabilir. Klasik bir komut biçimi (32 bit) şöyledir: bir işlem kod bölümü (8 bit), bir genel kütük adresi (4 bit), bir dizin adresi (4 bit) ve bir bellek adresi (16 bit).
Gelişmiş bir simgesel programlama dilinde, bir komut sözdizimsel olarak aynı satır (gerektiğinde "devam" satırları) üzerinde yer alan bir karakter dizisi olarak kabul edilir. Şu komut türleri ayırt edilir: bir değişkene bir deyimin değerini vermeye yarayan atama komutları; koşul (deneme) ve dallanma komutları; giriş-çıkış komutları. Değişkenlerin temel özelliklerini (tip, biçim) veren açıklamalar derlemede kullanılan ve programın yürütülmesi sırasında göz önüne alınmayan özel komutlardır.

KOMUTA a. Ask. **1.** Kuruluşta bulunan ya da emre verilmiş bulunan birlik ve kurumları yönetme yetkisi. (Eşanl. KUMANDA.) **—2.** *(Bir askeri birliğe) komuta etmek,* bir askeri birliği yönetmek, ona kumanda etmek. || *Komuta kontrol aracı,* bir askeri harekâtta ya da bir polis operasyonunda kullanılan ve katılan birliklerin sevk ve idaresine yarayan, muhabere aygıtlarıyla teçhiz edilmiş taşıt.

KOMUTAN a. Ask. Bir askeri birliği, kurumu ya da üniteyi yönetmek üzere görevlendirilen, o birlikteki en büyük rütbeli kişi. (Eşanl. KUMANDAN.)
—Ask. denizc. *Deniz saha komutanı,* bir ülkenin, belli bir deniz sahasındaki alaka ve menfaatlerini korumakla yükümlü koramiral rütbesindeki taktik komutan. (Emir ve komutası altındaki deniz ve deniz-kara birlikleriyle bu görevi yerine getirir.) || *Gemi komutanı,* deniz kuvvetlerinde, bir savaş gemisine komuta eden subaya verilen ad.

KOMUTANLIK a. Ask. **1.** Komutanın görevi. (Eşanl. KUMANDANLIK.) **—2.** Komutanın görev yaptığı yer. (Eşanl. KUMANDANLIK.) **—3.** *Bölge komutanlığı,* yetkileri, sorumlulukları ve emrine verilen birlikleri görev bölgesinin koşullarına göre belirlenmiş komutanlık. || *Kuvvet komutanlığı,* Türk silahlı kuvvetleri'nin ana öğeleri olan Kara, Deniz, Hava kuvvetlerinden her birinin komutanlığı.
—Ask. havc. Hava kuvvetlerinin uzmanlaşmış büyük harekât birimi ve görevi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. havc. Türk hava kuvvetleri komutanlığının bünyesinde üç ana komutanlık yer almaktadır: I. Taktik hava kuvveti komutanlığı (I. Takt. hv. kuv. k. - Eskişehir), II. Taktik hava kuvveti komutanlığı (II. Takt. hv. kuv. k. - Diyarbakır), ve Hava eğitim komutanlığı (Hv. eğt. k. - İzmir).

KOMÜN a. (fr. *commune*). Fransız idari örgütlenmesinin temelini meydana getiren, tüzel kişiliğe sahip, merkezden bağımsız toprak ortaklığı.
—Fels. *Tarımsal komün,* marxçılara göre, ilkel topluluğun evriminde son aşama.
—Tar. Aynı kentte, aynı kasabada yaşayan ve belli bir özerklik veren ayrıcalıklardan

yararlanan burjuvalar ve halk topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.)

—Tar. ve Topbil. *Halk komünü,* Çin'de tarımı iyileştirmek ve topluma yararlı çalışmaları eşgüdümlemek amacıyla birçok köyü bir araya toplayan kuruluş. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Tar. *Ortaçağ komünü* adli, idari, mali, hatta askeri belli bir özerklik ve senyörüne karşı kendine özgü bir tüzel kişilik kazanmak başarısını gösteren kentsel bir topluluktu. Özgürleşme akımının başlangıcında (XI. yy. sonu) komünü temellendiren ve ona özelliğini kazandıran ilk şeyi, aynı kentte yaşayan burjuvaların, kendi ortak çıkarlarının korunmasını güvence altına almak amacıyla bir *communio* biçiminde birleşmelerini sağlayan *ant* oluşturuyordu. Böylece karşılıklı savunma ve yardımlaşma ereği güden bir barış ortaklığı olarak kurulan *communio,* genellikle senyör üzerinde, ondan herkesin durumunu düzelten ve burjuvalar topluluğuna idari bir özerklik kazandıran bir ferman sağlamak amacını güden bir baskı aracıydı da. Bu nedenle, girişimin başarı kazandığı yerlerde "komün" sözcüğünün anlamında da kayma oldu. XII. yy. sonunda ve XIII. yy.'da, kurumu belirtmek bakımından andın yerini *ferman* ve bu belgenin içerdiği bireysel ve siyasal özgürlükler aldı.

• *Kökenler.* Komün hareketi, Batı Avrupa'nın X. yy. sonundan başlayarak gösterdiği iktisadi gelişmeden kaynaklandı. Kırların nüfusunu fazlalaştıran yüksek bir doğum oranıyla sıkı bir bağlılık içinde iktisadi etkinliğin canlanması, zanaatçılığın ilerlemesi, dar yerel ya da bölgesel çerçeveden taşan bir ticaretin gelişmesi, kentöncesi çekirdeklerden (*castrum,* eski roma *civitas*'ı, manastır) başlayarak, gerçek kentsel topluluklar olan ve çoğu atalarının yaşadıkları kırsal yurtluklardan kopan yeni bir zanaatçı ve tüccarlar dünyasının kaynaştığı *burglar*'ın kurulmasına yol açtı. Bu olay, X. yy. sonunda Kuzey İtalya'da, XI. yy. başında Rheinland, Hollanda ve Kuzey Fransa'da, XI. yy. sonu ve XII. yy. ortasında da İngiltere ve Orta Fransa'da başladı. Olayın görüldüğü her yerde, soylular ve kilise egemenliğindeki eski kent toplumsal yapısı, etkin ve çalışkan bir nitelik taşıyan bu yeni tür toplulukların akımıyla derin bir değişime uğradı. Bu yeni tür topluluklar çok geçmeden, bir senyöre bağlılığı ve bunun yol açacağı kısıtlamalar ve yükümlülükleri, işlerinin gelişmesine bir engel olarak görmeye başladılar. Böylece "burjuvalar" doğal olarak, o dönemde hiçbir anlam taşımayan birey hakları adına genel nitelikte özgürlükler değilse de, "ayrıcalıklar"; kendileri için çok belirli özgürlükler isteme yolunu tuttular (yer değiştirme, satma, alma, borç alma ya da borç verme özgürlüğü, kendi işlerini kendilerine uygun bir hukuka göre yargılama özgürlüğü; kendi kendini yönetme, kendi mal ve kişiliklerinin korunmasını kendi başlarına sağlama, kentlerinin bakım ve savunması için gerekli vergileri doğrudan doğruya toplama özgürlüğü). Bu istekler, komün denilen ve kentsel topluluk üyelerini kendi aralarında birleştiren anda dayanan bu çıkar birliğinin gelişmesini geniş ölçüde açıklamaktadırlar.

• *Komün hareketinin aşamaları.* Bu türlü haklar elde etmeyi amaçlayan ilk birlikler İtalya'da kuruldu ve ilkin Lombardia kentlerinde başarı kazandı. Bu kentlerde yaşayan ve tek düşüncesi kentsel iktisadi etkinliğe bütünüyle katılmak olan soylular, konsüller seçmek ve böylece kendi içlerinden seçilen üyelerden bir "komün mahkemesi" oluşturmak üzere meslek ustalarıyla birleşti. 1030'da Cremona'da başlayan hareket, Lombardia, Liguria ve Toscana kentlerinin büyük bölümünü kapsadı (1090-1105 arasında), ardından Rheinland, Kuzey Fransa ve Hollanda'ya yayıldı (Köln, Huy [1066], Le Mans [1069], Cambrai [1077], Noyon [1108-1109], Laon [1112-1115] vb.). Bu arada, Laon'da olduğu gibi, bazen kanlı gelişmeler de gösterdi. Birçok yerde komün hareketi, genellikle senyörlerin uzlaşmazlığı nedeniyle başarısızlığa uğradı; özellikle günah kavramının, hakka saldırı kavramıyla birleşerek, piskopos ya da rahipleri direnişe götürdüğü birçok kilise senyörlüğünde bu durum görüldü. Başlangıçta bu harekete karşı olan laik senyörlerse, hareketten sağlayabilecekleri iktisadi yararları kısa sürede kavrayarak, kurulan komünlere bağışıklıklar tanımaya razı oldular. Bunların en güçlüleri (özellikle Fransa ve İngiltere kralları), hareketi destekleme ve geniş kapsamlı *komün fermanları* vermekte duraksamadılarsa da, buna karşılık krallıklarının savunmasına etkin bir katılım (1214'te Bouvines'deki komün milislerinin varlık nedeni buydu) ve ayrıcalık bedeli olarak belli bir paranın ödenmesini istediler. Ötekilerse, akıllıca seçilmiş özgürlükleri kendiliklerinden vermeyi, bu özgürlüklerin zorla koparılıp alınmasına yeğlediler ve kendilerine karşı birlik kurmayan birçok kentsel topluluğa *bağışıklık fermanları* verdiler. XIII. yy. ortasından başlayarak komünlerin artık çoğalmamasını da bu durum açıklar (XIII. yy.'da Kuzey Fransa ve Hollanda'da ancak 39 komün kuruldu). Örneğin Paris gibi hiç de önemsiz olmayan birçok kent, bu dönemden başlayarak, gerçek komünler haline gelmeksizin, kendilerince en önemli sayılan bağışıklıkları elde ettiler ve bazen komünlerden de çok bağışıklık sağladılar.

• *Komünün ayırtedici özellikleri.* Özgürlükleri kazanan komünleri, bağışıklık fermanlı kentlerden ya da Güney Fransa'nın, çoğu geniş bir özerklikten yararlanan konsüllük kentlerinden ayıran şey, komünün, senyörlük fermanıyla, üyelerinden açıkça farklı bir hukuksal özlük ve fermanı veren senyörün ayrıcalıklı muhatabı olarak tanınmasıydı. Buna göre *conjuratio* resmilik kazanmıştı; yani komün durumuna gelen bir kentin burjuvası olmak isteyen ve gerekli koşulları (oturma süresi, taşınmaz bir mala sahip olma vb.) yerine getiren herkes, komün andını içmek zorundaydı.

Genel olarak komün fermanları, idari, adli, mali ve hatta askeri alanda komünlere ayrıcalıklar tanıyorlardı. Komünlerde genellikle bir belediye kuruluyordu. Bu belediyelerin sayıları değişen (on ya da on iki, bazen daha çok) ve değişik adlar taşıyan (İtalya'da konsül; Fransa'da échevin, juré ve jurat vb.) üyeleri, iktidarı, aslında en zengin ve en etkili kimselerin eline veren bir kendi seçme (ya da sınırlı bir kurul tarafından atanma) sistemine göre seçiliyorlardı. Bazen bir *maire* (*maieur,* lat. *major*'dan), bazen bir *bourgmestre* başkanlığındaki (bu başkan, kuramsal olarak bir burjuvalar genel meclisine dayanıyor ve bu meclis başkanın yönetimini denetlemek için yılda bir kez toplanıyordu) bu "kent birliği" komünün gerçek hükümetini oluşturuyor ve senyör tarafından kabul edilen adli (barışın korunması, (ticari davalar), mali (komün halkından toplanan vergilerin alınması), idari (kamusal yarar gözeten işler, yolların bakımı, düzenin korunması) ve askeri (surların yapımı ve bakımı, nöbet hizmeti, bir kent milisinin kurulması vb.) ayrıcalıkları komün adına kullanıyordu. Bu tür yetkilerle donatılan komün, bir tür senyörlük durumuna geldi. Bir *mührü* vardı ve kent konağının tepesinde bulunan bir *kule* (ya da *campanile*) özerkliğinin gözle görülür simgesiydi. Son olarak komün, feodal hiyerarşiyle adeta bütünleşiyor ve bu hiyerarşi içinde, bütün yardım (mali ve askeri) ve danışma yükümlülüklerini yerine getirebildiği "kolektif bir vasal" gibi görünüyordu. Tüm bu ayrıcalıklar, kuşkusuz şu ya da bu ölçüde açık bir biçimde belirtilmiştir ve komün fermanları okunduğunda, statüler arasında büyük farklar görülür. Bu farklılık, fermanlar yazılırken ayrıcalık veren senyörlerle burjuva topluluklar arasında var olan güç ilişkilerinin ve bu fermanların yerel koşullara uyarlanmasının sonucudur. Tek basite indirgeme öğesi, her birinin kendi ilkörneği bulunan bir dizi gerçek komün fermanının varlığıdır. Nitekim Fransa'da *Beauvais fermanı, Mantes fermanı* ve *Rouen Kurumları,* ayrıcalık veren senyörün mülkleri çerçevesini aşan büyük bir yayılma alanı elde etmişti.

Komünlerin dar ya da kapsamlı iç özerklik derecesini oldukça iyi dile getiren bu çeşitliliğe rağmen, en az iki büyük komün sistemi kategorisi ayırt etmek olanaklıdır. En gelişmiş komün sistemini, hiç kuşkusuz italyan komünler temsil ediyordu. İtalyan komünler, imparatorluk iktidarının güçsüzlüğü ve kentte yaşayan bir soylular sınıfının desteği sayesinde, siyasal ve adli bakımdan hükümran olan ve hem ticaret hem de toprak aristokrasileri tarafından yönetilen gerçek kent senyörlüklerine dönüşmek başarısını göstermişlerdi. Buna karşılık, Hollanda ve Kuzey Fransa'daki ülke hükümdarları (Flandre kontu, Brabant dükü, Fransa kralı), açık ve seçik fermanlarla, komün ayrıcalıklarını beledi ve özel düzeyde ve değişik biçimlerde sınırlamak başarısını gösteriyorlardı. Böylece birçok ferman (örneğin *Rouen Kurumları*), belediye başkanını atama yetkisini senyöre bırakırken, başka birçok belge senyörün yüksek adalet yetkisini sıkı sıkıya saklı tutuyor ya da komünlere senyör karşısında katı yükümlülükler getiriyordu.

• *Komünlerin evrimi.* Bu iki büyük sistem, iki ayrı evrim gösterdi. İtalya'da başlıca kentler, gruplar arasındaki savaşımlara (ghibellinolara karşı welfeler) rağmen, bir *podestat* (sınırlı bir süre için anlaşmazlıkları çözmek ve milise komuta etmek hakkı verilen yabancı) kurumu sayesinde bir tiranlık kurulmasını önlemeyi başardılar. Böylece aralarından en güçsüz olanları, XV. yy.'da tamamlanan ve ticaret aristokrasisiyle toprak aristokrasisi üyeleri tarafından denetlenen bir süreç uyarınca, güçsüz komünleri kendilerine katarak gitgide gerçek kent devletleri durumuna dönüştüler.

Komün hareketinin Kuzey Fransa'daki evrimi, 1270'ten başlayarak kumaş yapımcısı kentleri etkileyen iktisadi durgunluğa ve bu durgunluğun XIV. yy. sonuna kadar yol açtığı toplumsal karışıklıklara sıkı sıkıya bağlı kaldı. Bu halk ayaklanmaları, İtalya'da olduğu gibi bir burjuvalar aristokrasisi tarafından elkonulan komün hareketinin antidemokratik niteliğini gözler önüne serdi. Bu halk ayaklanmaları ayrıca, ya komün ayrıcalıklarının sınırlandırılmasına (XV. yy.'da Hollanda'da olduğu gibi), ya da kentsel özgürlükleri dile getiren yeni bir çerçevenin, "iyi kentler" çerçevesinin kurulmasına yol açtı. Bu "iyi kentler" kavramı, Fransa'da Ortaçağ sonunda ortaya çıktı ve krallığa, belediye iktidarını sıkı sıkıya denetleyerek onu yeni krallık yönetiminin bir tür çarkı durumuna getirmek olanağını sağladı.

—Tar. ve Topbil. *Halk komünü.* Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1950 toprak reformu ile toprak köylülere verildi. Fakat bunun ardından, 1953'te büyük bir kolektifleştirme hareketi başlatılarak önce 700 000 "tarım üretim kooperatifi" kuruldu ve buralarda özel mülkiyet kaldırıldı; 1958'den itibaren de halk komünleri kurulmasına geçildi. Sayıları 26 000 kadar olan bu komünler, köylüleri daha geniş ve sosyalist karakteri daha belirgin kuruluşlar içinde topluyordu. Köy toplumunun temel hücresi olan komün, ailenin, köyün ve kooperatifin yerini alacaktı.

Şehir komünleri, 1960'ta ortaya çıkmaya başladı. Sistemin amacı, çin ekonomisinin "Büyük ileriye* sıçrama"sına yardımcı olacak şekilde bir üretim artışı sağlamaktı.

Gerçekte, komünlerin gelişmesi, bölgelere göre çok farklı oldu. Oldukça kısa bir sürede görüldüğü gibi, ekonomik ve siyasal planda elde edilen sonuçlar doyurucu olmadı ve bu yetersizlik, 1960'tan itibaren bir dizi kötü hasata yol açan iklim

koşulları yüzünden büsbütün belirginleşti. Bunun üzerine, resmi makamlar 1961' den sonra "yeni bir düzenleme"ye gittiler Günümüzde komün, artık bir idari denetim organından başka bir şey değildir. Yetkileri iki alt kademe tarafından uygulanır: temelde, üretim ekibi -ki aslında eski kooperatiften başka bir şey değildir-; bunun üstünde de "büyük üretim ekibi" ya da tugay. Bu arada komünler de küçüldü ve sayıları 26 000'den 74 000'e çıktı.

Ekibe ve köylü bireylere birtakım "küçük serbestlikler" ve kazanç olanakları sağlandı; özellikle, ufak bir özel toprak parçasını ekip biçerek ürünlerini, bir ölçüde serbest olan pazarlarda satmak hakkı tanındı. Halk komünleri, devletin direktiflerini göz önünde bulundurmak koşuluyla, kendi yatırımlarını kendileri kararlaştırmaya başladılar. Bu önlemler, köylülerin hareketsizliğini azalttı ve tarım üretiminin kalkınmasına ve kitlesel makine ve gübre kullanımıyla modernleşmesine bir ölçüde yardım etti.

Yöneticiler, halk komünleri deneyiminde, komünizme götüren "çin yolu"nu bulacakları ve böylece, Çin'in komünist dünya ülkeleri arasında sosyalist tarım için doyurucu bir formülü ilk keşfeden ülke olacağı umudundadırlar.

Komün *(Paris—ü)* [1871], 18 mart 1871 devriminden sonra kurulan ve 27 mayıs 1871'de devrilen fransız ihtilal hükümeti. Paris komünü, işçiler tarafından kamu işlerini, belediye sınırları içinde ve devlete başvurmadan yönetmek amacıyla gerçekleştirilen devrimci bir girişimdi. Bu ayaklanma, nüfusu hızla artan bir emekçi kenti halini alan Paris'te (1866'da 1 799 980 parislinin % 57'si sanayide ve % 12'si de ticaret kesiminde çalışarak geçimini sağlıyordu) doğdu. Giderek şiddetlenen işçi hareketi ve birbirini izleyen grevler, 1864'te grev hakkını elde etmiş olan işçi sınıfının artık bilinçlendiğini gösteriyordu. Bu sıralarda, Londra'da I. Enternasyonal kurulmuştu. Temmuz 1870'te Fransa-Prusya savaşı patlak verdi: Fransızlar askeri bozgunlara uğradılar ve 4 eylülde halkın baskısıyla cumhuriyet ilan edildi. Kurulan ulusal savunma hükümeti kendini savaşı sürdürmekle görevli saydı ve "bir karış toprak bile vermeyeceği"ni açıkladı. Çok geçmeden, Paris halkı, bu burjuva hükümeti ihanetle suçlamaya başladı. Her mahallede teyakkuz komiteleri kuruldu ve kısa bir süre sonra da bu komiteler bir merkez komitesinin çatısı altında toplandı. Merkez komitesinin görevi, hükümete yardımcı olmak ve tüm ulusal güçleri seferber etmekti. Burjuva cumhuriyeti ile silahlanan halk (ulusal muhafız birliğinin silahlı kuvvetleri sayesinde) arasında çarçabuk çatışma baş gösterdi. Ekim 1870'te bir komünün seçilmesi istendi. Kanlı Buzenval yarma hareketinden sonra ulusal muhafızlar, sonuna kadar savaş görüşünü savundular (22 ocak); 28 ocakta mütareke imzalandı. Seçilen (8 şubat) Ulusal meclis'te, barış isteyen taşralı muhafazakârların temsilcileri (çoğunluk), çoğu cumhuriyetçi olan Paris temsilcileriyle çatıştılar. Bordeaux temsilcileri, devrimci kenti yola getirmek amacıyla bir sıra önlemlere başvurdular. Bu önlemlerden başka Prusyalılar'ın Paris'e girmesi Parisliler'i çileden çıkardı.

17-18 mart gecesi Thiers, kenti silahsızlandırmayı kararlaştırdı ve her türlü görüşmeyi reddederek, Paris'i boşaltma emrini verdi. Kendisi de tutsak durumuna düşmemek için Versailles'a sığındı. Bunun üzerine, Ulusal muhafızlar merkez komitesi belediye sarayı'na yerleşti ve 22 martta yapılmasını kararlaştırdığı seçimlerin hazırlığına girişti. Bu arada, Uluslararası işçi birliği, mahalle kulüpleri ve komiteleriyle sendikalar federasyonu tarafından desteklenen Merkez komitesi, bir hükümet gibi hareket ediyordu.

26 mart 1871'de belediye seçimleri meşru bir biçimde yapıldı. 485 569 oydan 229 167'sini alarak (yani % 50 çekimsere karşı) seçilen Komün meclisi, 28 martta Belediye sarayı'nda Paris komünü adıyla kuruldu ve Merkez komitesi'nin yetkilerini devraldı. 85 üyeden 15'i ("belediye başkanları partisi") oturumlara katılmayı reddetti. Geri kalan 70 üye, ideolojik bakımdan birbirine alabildiğine karşıt birkaç gruba ayrılmıştı. Seçimlerden sonra dağıtılmayan ulusal muhafızlar Merkez komitesi ile Komün genel konseyi arasındaki yetki ikiliğine eklenen bu görüş farklılığı, Komün'ün etkinliğini daha da azalttı.

Komün, girişimine toplumsal bir nitelik kazandırmak isteğini daha çok çalışma alanında ortaya koydu ve bu alanda öncülük yaptı. Küçük burjuvaziyle işçi sınıfının çıkarlarını savunmak için toplumsal içerikli bir dizi önlem aldı: ticari senetlere ve kiralara moratoryum, fırın işçileri için gece çalışmasının kaldırılması, ücretler üzerinden ceza ve kesintilerin kaldırılması, iş bulma bürolarının lağvı ve nihayet 10 saatlik işgününün kabulü. Amaç, çalışmayı örgütlemek ve işsizlere iş sağlamaktı. Komün, maliyenin başına François Jourde'u getirdi; kılı kırk yaran dürüstlükte bir muhasebeci olan Jourde, Banque de France'ın millileştirilmesi konusunda, "Fransa' nın servetine dokunamacağı" gerekçesiyle irkilip geriledi. Eğitim alanında Komün, azimli davrandı. Vaillant'ın yönetimindeki Eğitim komisyonu, Komün'ün Kilise karşıtı tutumuna bağlı olarak, temelde laik, zorunlu ve parasız bir sistem getirdi (dinsel bütçelerin kaldırılması ve Kiliseler ile devletin ayrılması, tarikatlara ait mülklerin ulusal mülke dönüştürülmesi).

Ne var ki, çok kısa bir süre içinde Komün, bütün çabalarını Thiers'in hareketlerine karşı verilen mücadeleye yöneltmek zorunda kaldı. Komün, bir Halk kurtuluş komitesi kurmayı kararlaştırdı (1 mayıs; ikinci kez 9 mayıs). Versailles'lılar baskılarını artırarak Vanves (13 mayıs) ve Issy (8 mayıs) tabyalarını ele geçirdiler. 21 mayıs pazar günü Versailles kuvvetleri, Saint -Cloud kapısından Paris'e girdiler.

Birlikler, sokakların barikatlarla kaplı olduğu ve bir Merkez komitesi üyesinin yönetiminde mahalle mahalle savunulan Paris'in merkezine ulaştılar; Tuileries, Belediye sarayı ve Sayıştay alevler içinde kaldı. Parisliler'in, Thiers kuvvetleri tarafından katledilmesine karşılık komüncüler, aralarında Paris başpiskoposu Darboy'nın da bulunduğu 52 rehineyi kurşuna dizdiler. 27 mayısta son çatışmalar Père-Lachaise' de meydana geldi; burada komüncüler "federeler duvarı"nın dibinde kurşuna dizildiler. Daha sonraki günlerde sıkıyönetim mahkemeleri ölüm cezaları vermeye devam etti. 3 nisan-31 mayıs arasında, çarpışmalarda öldürülen ya da kurşuna dizilen Parisliler'in sayısının 20 000-30 000 arasında olduğu sanılır.

Komüncülere karşı sert tutumun, işçi hareketini önderlerinden yoksun bırakmasına rağmen, Komün'ün etkisi çok büyük oldu ve özellikle marxçılar tarafından burjuvaziye karşı işçi ayaklanmasının simgesi sayıldı.

KOMÜNİKASYON a. (fr. *communication*). İLETİŞİM'in eşanlamlısı.

KOMÜNİST, -ti sıf. ve a. (fr. *communiste*). Komünizm yanlısı ya da komünist parti üyesi bir kimse için kullanılır.

◆ sıf. Komünizmle ilgili.

Komünist gençler enternasyonali, kasım 1919'da Berlin kongresi'nde kurulan ve mayıs 1943'te feshedilen, III. Enternasyonal'e yakın siyasal örgüt. Başta gelen yöneticileri alman W. Münzenberg ve fransız R. Guyot'dur.

Komünist parti manifestosu *(Manifest der Kommunistischen Partei)*, 29 kasım - 10 aralık 1847 arasında Londra'da toplanan Komünistler birliği ikinci kongresi'nin, Friedrich Engels'in önerisiyle yaptığı başvuru üzerine Karl Marx'ın, yine F. Engels'in yardımıyla kaleme aldığı metin. Yazımı, 1848 ocağının sonlarına doğru tamamlandı ve metin aynı yıl yalnız K. Marx'ın adıyla önce almanca, sonra isveççe yayımlandı. Fakat gerek ingilizce çeviride (1850), gerekse rusça (1869), sırpça (1871), fransızca ve ispanyolca (1872) vb. çevirilerde, K. Marx ile F. Engels'in adları birlikte yer alır. "Burjuvalar ve Proleterler" başlıklı birinci bölümde Marx ve Engels, sınıf mücadelesini toplumların gelişiminin itici gücü olarak gösterirler. Efendilerle köleler arasındaki karşıtlığın yerini önce senyörlerle serfler, sonra da kapitalistlerle proleterler arasındaki karşıtlığın aldığını ileri sürerler. "Proleterler ve Komünistler" başlıklı ikinci bölümde, komünistlerin programı anlatılır: siyasal iktidarın ele geçirilmesi, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetin kaldırılması, ücretli işçiliğe son verilmesi, kolektif mülkiyetin kurulması. Bu genel program içinde on önlem yer alır. Vergide artan oranlılık, miras hakkının kaldırılması, kredinin bir devlet bankasında merkezileştirilmesi, çocukların çalıştırılmasına son verilmesi, eğitimin parasız olması vb. bu önlemler arasındadır. "Sosyalist ve komünist literatür" başlıklı üçüncü bölümde, "derebeyi", "küçük burjuva", "alman", "burjuva" ve "eleştirel ütopyacı" denen sosyalist akımlar eleştirilir. "Komünistlerin çeşitli muhalefet partilerine karşı tutumları" başlıklı dördüncü ve son bölümdeyse, derebeyliğe karşı burjuvazinin yanında mücadele etmek de dahil olmak üzere, "mevcut toplumsal ve siyasal düzene karşı her devrimci hareketi" desteklemenin komünistler için görev olduğu belirtilir. Komünistler, amaçlarına ancak bütün eski toplumsal düzenin şiddet yoluyla devrilmesi sonucu ulaşabilirler. Metnin son cümlesi ve eylül 1847'de Komünistler birliği'nin şiarı olan "Bütün ülkelerin proleterleri, birleşiniz!" çağrısı, daha sonra kurulacak I. Enternasyonal*'in habercisidir.

Komünist partisi *(Alman)*, 30 aralık 1918'de spartakuscular*la Bremen, Dresden, Hamburg vb. lenici gruplarının birleşmesinden doğan parti. *Kommunistische Partei Deutschlands*'ın (KPD) başlıca liderleri olan Karl Liebknecht ve Rosa Luxemburg Berlin'de orduyla yapılan bir çarpışmada (spartakuscu devrim) öldüler. Öbür partilerle Bavyera Konseyleri Cumhuriyeti'ne katıldıktan (nisan 1919) sonra, Komünist parti bağımsız Sosyal-demokrat parti'yle birleşti ve Almanya Birleşik komünist partisi adını aldı (aralık 1920). Bu parti, üye sayısı 300 000'den çok olan bir kitle partisiydi. 1923'te Ruhr'un işgaline karşı verilen mücadelede önemli bir rol oynadı ve ordu tarafından devrilen Saksonya ve Thüringen işçi hükümetlerine (sol sosyalist ve komünist) katıldı. Hamburg komünistleri, dayanışma amacıyla, Ernst Thälmann'ın yönetiminde, ayaklanma niteliğinde bir genel grev başlattılar; bu eylem parti yönetimince (H. Brandler ve A. Thalheimer) onaylanmadı. Parti daha sonra R. Fischer ve A. Maslow'un liderliğindeki sol eğilimin yönetimine girdi; 1925'te, Komünist enternasyonal'in desteklediği E. Thälmann'ın sekreterliğe geçmesiyle istikrar kazandı. Yükselen nazizm karşısında parti kendi savunma örgütünü (Kızıl savaşçılar cephesi) kurdu ve Hitler'in SS'leriyle mücadeleye girişti. Ama nazizmi baş düşman olarak görmeme hatasına düştü ve hitlerciliğe yatkın olan yoksullaşmış küçük burjuvaziyi ihmal etti. Yükselişini sürdüren parti kasım 1932'de, 5 980 000 oy aldı (oyların yüzde 16,9'u). 30 ocak 1933' te Hitler'in yasal yoldan şansölye olması, partinin başkaldırı türünden bir eylemine yol açmadı; Reichstag yangını (27 şubat 1933) bahane edilerek binlerce komünist tutuklandı ve daha sonra da mart ayında parti kapatıldı. Hitler dönemi boyunca (1933-1945) Gestapo'nun başta gelen hedefi olan KPD Almanya'da gizlice mücadele eden örgütlü tek siyasal güç değil-

di, ama Sosyal-demokrat parti'yle, Halk cephesi kurma yolunda bir anlaşma yapamadı. III. Reich'ın devrilmesinden sonra KPD her iki işgal bölgesinde de yeniden kuruldu ve Sosyal-demokrat parti'yle birleşmeye yöneldi. Ama birleşme ancak sovyet bölgesinde aralık 1945'te gerçekleşti ve nisan 1946'da Birleşik sosyalist parti (*Sozialistische Einheitspartei Deutschlands*, SED) kuruldu. SED, doğuda Doğu alman devleti'nin partisi olurken, Almanya Federal Cumhuriyeti'nde soğuk savaş ortamında komünizm düşmanı bir kampanya örgütlendi: komünistler 1951'de kamu hizmetlerinden çıkarıldı, yöneticileri hapsedildi ve seçmen tabanları daraldı. 1956'da KPD yasaklandı. Bununlu birlikte etkinliğini, Max Reimann'ın yönetiminde gizlice sürdürdü. 1968'de Almanya Komünist partisi, Alman komünist partisi (*Deutsche Kommunistische Partei*, DKP) adını alarak federal cumhuriyetin kuruluşunu kabul etti ve yeniden yasal duruma geldi. Bazı çevrelerde (Ruhr işçileri, gençler, aydınlar) etkisiz olmamakla birlikte Federal parlamentoda temsil edilebilmek için genel seçimlerde gerekli yüzde 5'lik oy barajına ulaşamadı. 1989' da 20 000 - 30 000 kadar üyesi vardı. 20 000 üyeli Sosyalist işçi gençliği ve 2 000 üyeli Spartakus grubu da ona bağlıdır.

Komünist partisi *(Fransız)* **[FKP],** 1920'de kurulan fransız siyasal partisi. Aralık 1920'de toplanan Tours kongresi'nde *Sosyalist parti (Komünist enternasyonal'in fransız bölümü)*, ocak 1922'de (mayıs 1921'de toplanan olağanüstü kongrede alınan bir karar uyarınca), *Komünist partisi, Komünist enternasyonal'in Fransa bölümü;* haziran 1926'da, *Fransız Komünist partisi, Komünist enternasyonal'in bölümü;* haziran 1945'ten beri de *Fransız komünist partisi* adını aldı.

FKP, Sosyalist parti'nin 29 aralık 1920 tarihli Tours kongresi'nde ikiye bölünmesi ve mart 1919'da Moskova'da kurulmuş olan Komünist enternasyonal'e katılma kararı alması üzerine doğdu. Bir merkez komitesi ile bir politik büro, partinin yürütme organını oluşturuyordu. Parti, il federasyonlarını, seksiyonları ve nihayet, işletme ve mahalle komiteleri hücrelerini içeren bir yapıya sahipti. 1921'de, partinin, *Confédération générale du travail*'dan (CGT) ayrılan *Confédération générale du travail unitaire* (CGTU) adlı bir sendikası ve *Humanité* adlı önemli bir yayın organı oldu. 1924'te parti, 26 milletvekilliği kazandı. Daha sonraki seçimlerde, milletvekili sayısı azaldı; 1926'da ancak 12 milletvekili çıkarabildi. Troçki'nin sürgüne gönderilmesi ve Fransa'nın iktisadi durumu yüzünden partinin uğradığı iç güçlükler, 1932 seçimlerinde kendini hissettirdi. 6 şubat 1934'ten sonra parti, soldaki diğer iki partiyle birlikte bir Halk cephesi hükümetine katıldı ve 1936 seçimlerinde 1 502 000 oy toplayarak Meclis'e 72 milletvekili soktu. Komünistler, bir dizi grev başlatarak (1936), sosyal hak taleplerinden bir bölümünü elde ettiler. Alman-Sovyet pakt'ının imzalanmasından (23 ağustos 1939) sonra, SSCB Komünist partisi'yle olan bağlarından ötürü, FKP kapatıldı ve milletvekilleri Parlamento'dan atıldı. Fakat SSCB'nin Müttefikler yanında savaşa girmesi (ağustos 1941), partinin general de Gaulle safında yer alması ve Direniş hareketindeki önemli payı, onun ülkede geniş bir taraftar kitlesi toplamasını sağladı. Kurtuluş'tan sonra, parti, ekonomiyle ilgili çeşitli bakanlıkları üstlendi ve önemli seçim zaferleri kazandı: ekim 1945'te oyların % 26'sını; haziran 1946'da % 26,2'sini; kasım 1946'da % 28,6'sını (5 489 000 oy ve 169 milletvekilliği) elde ederek Fransa'nın en büyük partisi durumuna geldi (üye sayısı 800 000). Thorez başbakan yardımcısı oldu ve Frédéric Joliot-Curie, Paul Langevin, Pablo Picasso ve Henri Wallon gibi birçok ünlü aydın, partiye girdiler. Fakat, Marshall yardımının SSCB tarafından mahkûm edilmesi üzerine, komünist bakanlar hükümetten uzaklaştırıldılar 4 mayıs 1947). Parti, hükümetteki durumunu bir daha elde edemedi, seçimlerde aldığı oylar yavaş yavaş azaldı (haziran 1956' da % 25,6; kasım 1958'de % 19). Parlamento'daki temsilci sayısı, uygulanan seçim sistemleri yüzünden, oy oranının da altına düştü (ortak liste sistemine göre yapılan 1951 seçimlerinde 103 sandalye; dar bölge tek aday sistemine göre yapılan 1958 seçimlerinde, % 19 oya karşı 10 sandalye). Fakat, öğreti tartışmalarına ve iç bunalımlara rağmen, 1930-1964 arasında fiiliyatta sürekli olarak genel sekreteri Maurice Thorez'in yönetimi altında yaşayan parti, yine de güçlü bir seçmen kitlesine sahipti. 1962 meclis seçimlerinde milletvekillerinin sayısı 38'e yükseldi, 1967'de 73'ü buldu, mayıs 1968 bunalımı ertesinde seçilen Meclis'te sandalye sayısı 34'e indiyse de, mart 1973'te yeniden 73'e çıktı. Sol radikaller ve Sosyalist parti'yle bir "ortak hükümet programı" (1972) üzerinde seçim anlaşması yapan FKP, daha sonra Sosyalist parti'yi "sağa dönüş" yapmakla suçladı (ekim 1977). Soldaki birliğin bozulmasını izleyen mart 1978 seçimlerinde komünistler Millet meclisi'nde 86 sandalye elde ettiler. Varşova paktı kuvvetlerinin Çekoslovakya'ya müdahalesi (ağustos 1968), uluslararası alanda yeni bir eğilimin doğmasına yol açtı. Ancak, 1980'de Sovyetler'in Afganistan'a müdahalesini onaylaması, FKP'yi yeniden yalnızlığa itti. Haziran 1981 seçimlerinde Meclis'teki sandalye sayısında yeniden bir azalma oldu. Bununla birlikte, Sosyalist parti'yle varılan bir anlaşma sayesinde 23 haziran 1981'de kurulan ikinci Mauroy hükümetine dört komünist bakanın girmesi sağlandı. XXIV. Kongre'sinde (1982), parti, belli başlı yönelişlerini bir kez daha vurguladı. Haziran 1984'te Avrupa parlamentosu için yapılan seçimlerde oyların % 11'ini alabilmesi partinin güç yitirdiğini gösterdi. Bu oy kaybının iktidardaki Sosyalist parti'nin "başarısız" siyasetini paylaşmaktan doğduğu ileri sürüldü ve temmuz 1984'te kurulan sosyalist Fabius hükümetine bakan verilmedi. Mayıs 1986'daki genel seçimlerde oy oranı % 9,7 oldu (1981'de % 16'ydı). Partide çağdaşlaşmadan yana olan ve solla birliği benimseyen "yenilikçiler" grubu yönetimi eleştirmeye başladı, cumhurbaşkanlığı için partinin André Lajoinie'yi aday göstermesine karşı çıktı; yenilikçilerden iki merkez komitesi üyesi istifa etti. Mayıs 1988'de yapılan cumhurbaşkanlığı seçiminde Lajoinie'nin oyların % 6,8'ini alabilmesi oy kaybının sürdüğünü gösterdi. Kamuoyu araştırmaları işçi kesiminin ve gençlerin giderek partiye daha az oy verdiklerini ortaya koydu. 1993 genel seçimlerinde oy oranı daha da düştü; % 9,18.

Komünist partisi *(İspanyol).* Aralık 1919'da, Confederacion* nacional del trabajo (CNT) [anarşist], Komünist enternasyonal'e katıldı (geçici olarak). 1920'de Komünist gençler tarafından ilk İspanyol komünist partisi *(Partido comunista español)* kuruldu. Bir yıl sonra, Sosyalist parti'nin sol kanadı da İspanyol komünist işçi partisi'ni *(Partido comunista obrero de España)* meydana getirdi. Kasım 1921'de iki parti birleşti *(Partido comunista de España)*, ama Bask ülkesi ve Sevilla bölgesi dışında, komünistlerin etkisi uzun süre oldukça zayıf ve anarşistlerin ya da sosyalistlerin etkisine oranla çok düşük kaldı. Ekim 1934'te Asturias devrimci olaylarında yer almasına ve şubat 1936'da Halk cephesi'nin zaferiyle sonuçlanan seçimlere katılmasına (17 milletvekilliği kazandı) rağmen, İspanyol komünist partisi temmuz 1936'da general Franco'nun askeri hükümet darbesi patlak verdiğinde henüz küçük bir partiydi. Partinin francoculuğa karşı çok geniş bir birliği amaçlayan siyasal çizgisi ve genel sekreter José Díaz, Dolores İbárruri (Pasionaria), general Enrique Líster ve general Juan Modesto gibi militanların iç savaşta oynadıkları rol, parti taraftarlarının hızla çoğalmasını sağladı. Parti, eylül 1936 - mart 1939 arasındaki cumhuriyetçi hükümetlere katıldı ve Marxçı birleşik işçi partisinde *(Partido obrero de unificación marxista*, POUM) toplanan anarşistlerle troçkicilere karşı sert bir mücadele verdi. Cumhuriyet'in mart 1939' da çökmesinden 1975'e kadar, İspanyol komünist partisi İspanya'da yasadışı kaldı. Fransa'da Kurtuluş hareketinden sonra, eski FTP ya da FFİ üyesi birtakım ispanyol komünistlerinin, İspanya'da gerilla odakları meydana getirme çabaları sonuçsuz kaldı. Ama parti gizli faaliyetini sürdürmeyi hiçbir zaman bırakmadı ve Marcelino Camacho'nun yönettiği İşçi komisyonları'nda ve aydın çevrelerde her zaman etkili oldu. 1956'dan başlayarak Franco'ya karşı bir cephe oluşturmak amacıyla Kilise'ye ve "İç savaş sırasında karşı kamplarda mücadele etmiş olan güçler"e çağrıda bulundu. 1960'lı yıllarda, çok ağır bir baskıya rağmen (birçok parti yöneticisinin ve bu arada Merkez komitesi üyesi Julián Grimau'nun tutuklanması ve 1963'te idam edilmesi), partinin tabanı genişledi. Genel sekreter S. Carrillo'nun çabasıyla parti gitgide SSCB'den uzaklaştı, bunun sonucu olarak 1970'te E. Líster'in önderliğindeki bir grup partiden ayrılarak İspanyol komünist işçi partisi'ni kurdu. 1975'te yeniden yasal duruma gelen İspanyol komünist partisi Avrupa komünizmi yoluna gitgide daha çok bağlandı. 1979 seçimlerinde, oyların % 10,9'unu aldı. Ancak, siyasetinin gittikçe daha belirgin bir biçimde ılımlı bir çizgiye girmesi, partideki bir fraksiyonun ve özellikle de etkin bir parti olan Katalonya birleşik sosyalist partisi'nin *(Partit socialista unificat de Catalunya)* [1982'de ikiye bölündü] çekimser bir tavır takınması sonucunu doğurdu. Ekim 1982 seçimlerinde partinin 4 milletvekili çıkarabilmesi üzerine Carrillo istifa etti; yerine Gerardo İglesias seçildi. Partinin beş merkez komitesi üyesi ve 100 partili, İglesias yönetiminin marxçı-leninci ilkelerden ayrıldığını ileri sürerek, ocak 1984'te kurulan İspanyol halkının komünist partisi'ne *(Partido comunista de los pueblos de España)* geçti. İglesias'a karşı parti içinde muhalefeti sürdüren Carrillo partiden çıkarıldı. 1986'daki seçimlerde Birleşik sol *(İzquierda unida)* adı altında öteki sol partilerle bir güç birliği kurarak seçimlere giden parti gene de başarı kazanamadı. Daha sonraki seçimlere de Birleşik sol içinde girdi. Birleşik sol 1989 genel seçimlerinde % 9,05 oy aldı.

Montes-Gamma

Dolores İbárruri ve Santiago Carrillo İspanyol **komünist partisi**'nin mart 1978'de Madrid'de yapılan IX. Kongre'sinde

Komünist partisi *(İtalyan)*, 21 ocak 1921'de (Livorno kongresi) Sosyalist parti azınlığı tarafından İtalya Komünist partisi *(partito comunista d'Italia)* adıyla kurulan parti. İtalyan komünist partisi *(parti comunista italiano)* adını İkinci Dünya savaşı sırasında aldı. Mussolini hükümetince yasaklandığı 1926'ya değin faşizme karşı savaşım verdi, ama faşizmin iktidara gel-

mesini (1922) ve orada tutunabilmesini engelleyemedi. İlk yıllarında Amedeo Bordiga ("solculuk"tan yana olduğu için 1925'te genel sekreterlik görevinden uzaklaştırıldı, 1930'da da partiden çıkarıldı), daha sonra Antonio Gramsci (1926'da tutuklandı ve 1937'de cezaevinde öldü), Palmiro Togliatti (Ercole Ercoli adıyla Komünist enternasyonal'in de yöneticilerinden biriydi) ve Di Vittorio tarafından yönetildi. İKP, faşist dönem süresince (1922-1943) en etkin antifaşist siyasal kuruluştu. Ayrıca İspanya İç savaşı sırasında (1936-1939), Luigi Longo'nun genel müfettişi olduğu Uluslararası tugaylar içinde önemli bir rol oynadı. 1936'dan başlayarak Sosyalist parti'yle, Halk cephesi'ne benzer bir anlaşma çerçevesinde iyi ilişkiler kurdu. 1943'ten başlayarak Salo Cumhuriyeti'nin (1943-1945) faşistlerine ve hitlerci müttefiklerine karşı silahlı savaşıma katıldı (Luigi Longo, Yukarı İtalya'daki partizanları yönetti) ve mart 1944'te P. Togliatti, mareşal Badoglio'nun monarşist hükümetine girdi. Kurtuluş'ta İKP'nin üye sayısı yaklaşık 500 000'di. Parti iktidara artık devrimci yoldan elkoymaya değil, öteki partilerle anlaşarak yasal yoldan gelmeye çalışıyordu. Haziran 1946'daki Kurucu meclis seçimlerinde oyların yüzde 19,7'sini elde eden İKP, mayıs 1947'de De Gasperi hükümetinden dışlandı: soğuk savaş başlamıştı. İKP, Marshall planı'na karşı kararlı bir savaşım verdi ve 1948'deki büyük işçi grevlerini destekledi. 14 temmuz 1948'de Togliatti'yi hedef alan bir suikast ülkede büyük bir tepkiye yol açtıysa da (grevler, gösteriler), bu tepki sert biçimde bastırıldı (21 ölü, yüzlerce yaralı, binlerce tutuklama). O sırada İKP'nin üye sayısı 2 500 000'di. İşçi

Keystone

Pietro Secchia, Palmiro Togliatti ve Carlo Pajetta İtalyan **komünist partisi**'nin 1946'da toplanan bir kongresinde

ve aydın çevreler üstünde büyük bir etkisi vardı; Roma ve Po vadisi arasında (Toscana, Emilia-Romagna, Marche, Umbria) çok iyi örgütlenmişti. 1953'ten 1976'ya kadar tüm seçimlerde sürekli bir ilerleme gösterdi (1953 ve 1958'de oyların yüzde 22,7'si; 1963'te yüzde 25,3'ü; 1968'de yüzde 26,9'u; 1972'de yüzde 27,2'si; 1975'te yüzde 33,5'i; 1976'da yüzde 34,4'ü). Sovyetler Birliği Komünist partisi' nin 1956'da toplanan 20. Kongre'sinden sonra İKP, uluslararası komünist hareketin çokmerkezliliğinden yana tavır aldı ve yavaş yavaş Sovyetler Birliği'nin izlediği siyasetle arasına mesafe koydu. 1964'te ölünceye kadar Togliatti, sonra 1964-1972 arasında Longo ve o tarihten başlayarak da Enrico Berlinguer tarafından yönetildi. Eylül 1973'te E. Berlinguer, hıristiyan demokrasiyle tarihsel uzlaşma* düşüncesini ortaya attı; bu görüşe göre ülkede iktisadi, toplumsal ve dış siyasal statü korunuyor ve orta sınıflara açılma dönemi başlıyordu. Bu siyasal çizgi parti içinde karşı çıkmalara yol açtı ve 1979 seçimlerinde İKP hafif bir oy kaybına uğradı (oyların yaklaşık yüzde 30'unu topladı). 1980'li yılların başında İKP, başta Roma, Napoli, Bologna ve Floransa olmak üzere büyük belediyeleri yönetiyordu. Berlinguer'in Afganistan'a Sovyet müdahalesini (1979), Polonya'da sıkıyönetim uygulamalarını eleştirmesi, İtalya'nın NATO üyeliğini onaylaması partiyi SSCB'den uzaklaştırdı. 1983'teki 16. Kongre'den sonra bu uzaklaşma arttı. Aynı yıl yapılan seçimlerde oyların % 29,9'unu alan parti gücünü korudu. Berlinguer'in haziran 1984'te ölmesi üzerine, onun siyasetini destekleyen Alessandro Natta genel sekreter seçildi. Nisan 1986'da toplanan 17. Kongre'de sovyet modelinden uzaklaşma arttı. Haziran 1987 seçimlerinde partinin aldığı oyların oranı % 26,6'ya düştü. SSCB'nin dağılmasından ve rejim değişikliğinden sonra İKP şubat 1991'de ad değiştirerek Demokratik sol parti adını aldı. Bu adla girdiği nisan 1992 seçimlerinde mecliste 107, senatoda 64 üyelik kazandı.

Komünistler birliği, Marx ve Engels tarafından haziran 1847'de (1. Kongre) Londra'da kurulan örgüt. Marx ve Engels, Komünist* parti manifestosu'nu bu kuruluş için yazdılar.

KOMÜNİSTLEŞTİRME a. Komünistleştirmek eylemi.

KOMÜNİSTLEŞTİRMEK g. f. Bir ülkeye, bir devlete komünist rejimini getirmek.

KOMÜNİSTLİK a. **1.** Komünist olma durumu. **—2.** Komünizm.

KOMÜNİZM a. (fr. *communisme*). **1.** Maddi servetlerin ortak hale getirilmesini amaçlayan kuram. **—2.** Üretim ve mübadele araçları üzerinde ortak mülkiyet, üretilen malların herkesin gereksinimine göre bölüştürülmesi ve toplumsal sınıfların kaldırılması gibi ayırtedici özellikleri olan ekonomik ve sosyal yapı. **—3.** Bu tür bir toplumu gerçekleştirme amacını güden her türlü kuram. **—4.** Komünist partilerin siyaset ve öğretisi; bu partilerin iktidar olduğu ülkelerdeki örgütlenme biçimi. **—5.** Komünist partilerin, komünistlerin tümü: *Uluslararası komünizm.* **—6.** *İlkel komünizm,* İLKEL TOPLULUK*'un eşanlamlısı.

—Tar. *Savaş komünizmi,* Sovyet Rusya hükümetinin 1918 yazından mart 1921'e kadar izlediği siyaset. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Sınıfların ve devletlerin ortaya çıkışından önceki ilkel komünist bir rejimin (ilkel komünal toplum) varlığı, XIX. yy. sonunda, aralarında L. H. Morgan'ın da bulunduğu (*Eski toplum* [Ancient Society], 1877) çeşitli antropolog ve tarihçiler tarafından ortaya atıldı. Onlara göre insanlar, aletlerinin üretim açısından yetersizliği nedeniyle çok erken bir tarihte birlikte yaşamak ve çalışmak zorunda kaldılar. Bu savı desteklemek için de, bu ilkel toplumsal durumun kalıntıları olarak görülen bazı budunların (Kuzey Amerika Kızılderilileri) ortak yaşam alışkanlıkları ileri sürüldü. Sözkonusu kuram uzmanların tümü tarafından benimsenmediyse de, K. Marx ve F. Engels tarafından, özellikle Engels'in yapıtı *Ailenin, özel mülkiyetin ve devletin kökeni*'nde (Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats) [1884] yeniden ele alındı.

komünist deneyimler ve kuramlar

• *Doğu.* Çin'de kuramlar, genellikle taoculuğa ve buddhacılığa dayandırılıyordu. İ.Ö. IV. yy.'da Mencius (ya da Mıngzi), toprakların ortaklaşa işlenmesini önerirken, aynı dönemde taocu Cuangzi ve Yangcou, insanların bir aile oluşturarak ve başlarında bir hükümdar olmaksızın birlikte yaşadıkları bir altın çağdan söz ediyorlardı. İ.S. V. yy.'ın başında Tao Yüenming, toplumsal örgütlenmenin ortaklığa dayandığı düşsel bir ülkeyi betimledi. Altı yüz yıl sonra Vang Anşi, bir büyük uyum (Taiping) rejimi önerdi. Bunların yanı sıra, komünist görüşlerini uygulamaya koyan birçok köylü ayaklanması, ülke tarihinde birbirini izledi. Örneğin İ.S. II. yy.'da, Sarı sarıklar ayaklanması sırasında falansterlere benzer topluluklar kuruldu; XI., XII. ve XIII. yy.'lardaki ayaklanmalar, bazı bölgelerde servetlerin eşitlenmesine yol açtı. Bu arada, XIV. ve XVII. yy. köylü ayaklanmaları da sayılabilir XIX. yy.'da Taipingler ayaklanması, 1851-1864 arasında ülkenin merkezinde bir tür eşitlikçi komünizmin kurulmasıyla sonuçlandı. Aynı tür gelenek ve uygulamalara Birmanya, Vietnam ya da İran (Mezdek hareketi, V.-VI. yy.) gibi öteki doğu ülkelerinde de rastlanır.

• *Yunan-Roma antikçağı.* İ.Ö. VIII. yy.'da Hesiodos'un anlatılarında, doğanın ürettiği maddelerin bolluğu nedeniyle, insanların ne çalışma, ne de savaş bildikleri geçip gitmiş bir altın çağdan söz ediliyordu. Miletoslu Hippodamos, ardından Platon (İ.Ö. IV. yy.'da *Devlet*'inde), eşitlikçi ya da komünist olmakla birlikte köleliğe dayanan bir toplumun kurulmasını öneriyorlardı. Sonra, Sparta'da Nabis'in (İ.Ö. II. yy.) ve Bergamalı Aristonikos'un (İ.Ö. II. yy.) girişimleriyle, adil bir kent düşü gerçekleşti. Her ikisi de köleleri azat ettiler ve Aristonikos Heliopolis (Güneş kenti) adlı yeni bir kent kurdu. Bu kent, sonradan Diodoros Sikeliotes'in betimlediği Güneş adası'na bir örnek oldu.

• *İslam dünyası.* İslam dini ilke olarak insanlar arasında Tanrı saygısı (takva) dışında hiçbir ayrıcalık tanımaz (Kuran, XLIX, 13). Hz. Muhammet, "Allah sizin bedensel yapınıza (suret) ve mallarınıza önem vermez; ancak kalplerinize ve davranışlarınıza bakar" der. İslam dininin bu yaklaşımı, sınıfların oluşmasını bir ölçüde önlemiştir. Ekonominin çok büyük ölçüde ticarete dayandığı Hz. Muhammet dönemi islam toplumunda "Allah, alışverişi helal, tefeciliği haram kılmıştır (Kuran, II, 275)" ilkesi geçerlidir. Buhari'nin *el-Câmi us-sahih* adlı hadis kitabında yer alan ve Ebuzer el-Gıfari'nin aktardığı bir hadiste Hz. Muhammet, yemenli eşariler kabilesinin bir savaş sırasında, ya da evde yiyecekleri azalınca, kalan yiyeceklerini bir araya topladıklarını, sonra bunu eşit olarak bölüştüklerini anlatır ve bu tutumdan övgüyle söz ederse de bu sözler, onun bir tür komünist ekonomiyi benimsediğini göstermez; olsa olsa bu uygulamanın temelindeki ahlaksal niyeti ve özveriyi beğeniyle karşıladığını kanıtlar. Hz. Muhammet, "Erdemli kişi için temiz servet ne güzel şeydir!" derken, bu ahlaksal niyet ve özverinin varlıklı olmakla daha iyi gösterilebileceğini vurgular. Bu nedenle daha Hz. Peygamber döneminde Osman bin Affan, Abdurrahman bin Avf gibi oldukça varlıklı müslümanlar, salt varlıklı olduklarından değil, yeri geldiğinde servetleriyle dinsel ve toplumsal özverinin en çarpıcı örneklerini ortaya koyduklarından Hz. Peygamber katında saygınlık kazandılar. Abdullah bin Mesut'un belirttiğine göre, Hz. Muhammet, para kazanmanın, sonra bunu Allah'ın hoşnutluğu uğruna harcamanın değeri üzerinde öylesine dururdu ki, o zaman bazı müslümanlar çarşıda hamallık yapar, bazen bir avuç hurmayla evlerine dönerlerdi. Ama, yine Abdullah'ın anlattığına göre, sonradan bu gibilerin büyük servetleri oldu. Bu ve benzeri açıklamalar, islam dininin ilke olarak kişisel mülkiyeti benimsediğini gösterir. Ayrıca, Kuran miras hakkını da benimser ve miras ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler getirir. İslam dünyasında IX. yy.'dan başlayarak ortaya çıkan hürremilik, babekilik, karmatilik gibi kişisel mülkiyeti tanımama eğiliminde olan akımlar, mazdekçilik ve daha başka islam dışı akımların uzantısı olarak kabul edilir.

Kuran'ın bazı ayetleri mutlak bir ekonomik eşitliği hem olanaksız hem yararsız görür (XVI, 71; XVIII, 32). Buna karşılık Kuran'a göre "Onların (zenginlerin) mallarında dilenecek durumda olanların ve yoksulların belli bir payı vardır (LI, 19; LXX,25)"; "O (servet), içinizden yalnızca zenginler arasında dolaşan bir şey olmasın (LIX, 17)". Kuran'ın bu dengeli yaklaşımı, çağdaş araştırmacıların çoğunca, toplumsal adaletçi ve dayanışmacı bir ekonomik düzenin islam dinince benimsendiği biçiminde yorumlanır.

• *Hıristiyan gelenek.* İ.S. I. yy.'da ilk hıristiyanlık, apaçık bir eşitlikçi komünist niteliğe sahipti. Resullerin işleri'ne göre (2, 44

-46), ilk hıristiyanlar birlikte yaşıyorlardı; malları ortaklaşa kullanılıyor ve ortaklığın yaptığı satışlardan sağlanan para, herkesin gereksinimlerine göre kendi aralarında dağıtılıyordu. Bu yaşam biçimi her yerde bir kural olarak benimsenmemiş bile olsa, "altın çağ" efsanesi gibi, toplumsal ve dinsel kaygıların birbirine karıştığı birçok dinsel sapkınlığı besledi. Bunlar arasında, Jan Hus'tan etkilenen bohemyalı taborluların hareketi (XV. yy.), Almanya'da Thomas Münzer'in önderliğindeki köylülerin hareketi (1525) ve münsterli anabatistler hareketi (XVI. yy.) sayılabilir. Thomas More'un 1516'da yayımlanan *Ütopya*'sında, mal ortaklığının hüküm sürdüğü ideal bir toplum betimleniyordu. Tommaso Campanella'nın düşlediği *Güneş* ülkesi*'nde (La Citta del Sole) [1602] egemen olan komünizm, tümüyle yaradancılığa dayanıyordu. G. Winstanley ve W. Everard'ın öncülük ettikleri ingiliz digger'lerin ("toprak kazıcılar") 1649'daki tarım komünizmi kurma girişimlerinin dinle doğrudan bir ilişkisi yoktu, ama Guaraniler'in Paraguay'daki hıristiyan komünist cumhuriyeti için aynı şeyi söyleyemeyiz. Kızılderililer'i ispanyol sömürgecilere karşı korumak üzere cizvitler tarafından girişilen bu eksiksiz komünizm deneyimi, 1612'den 1768'e kadar sürdü. Bu cumhuriyette özel mülkiyet olmadığı gibi, para da, tarla çiti de yoktu. Malların dağıtımı, "herkese gereksinimine göre" ilkesine uygun olarak yapılıyordu.

• *Aydınlanma çağı Avrupası'nda ve Fransız devrimi döneminde.* XVIII. yy. ile birlikte komünizm, gitgide akılcı bir nitelik kazanarak dinden bağımsızlaştı. XVII. yy. sonundan başlayarak mülkiyet eleştirisi ve eşitlikçilik ütopya olarak dile getirildi. Tanrıtanımaz, komünist ve devrimci rahip Meslier, bu doğrultuda, bir tarım komünizmini savundu ve içinde yaşadığı toplumu şiddetli bir eleştiriden geçirdi; yapıtlarındaki din düşmanı tutum, XVIII. yy.'da büyük bir etki yaptı. Özel mülkiyeti eleştiren ve mal ortaklığının hüküm süreceği toplumsal sistemler öneren başka yazarlar da vardı: *Code de la nature* (Doğanın yasası) [1755] adlı yapıtında, bir gereksinimler kuramı öneren Argenson markisi Morelly, Mably (1709-1785), benedikten dom Deschamps (1716-1774), Babeuf'ü etkileyen Collignon (1786'da adsız olarak yayımlanan *Avant-coureur du changement du monde entier* [...]'nin [Tüm dünyanın değişme belirtisi...] yazarı).

Fransız devrimi sırasında ütopya, olaylarla yüz yüze geldi. Özellikle sans-culotte'larla enragé'lerin ve hatta Robespierre ile Saint-Just'ün dile getirdikleri güçlü bir eşitlikçi akımının varlığına rağmen devrimciler, mülkiyeti tartışma konusu durumuna getirmediler. Buna karşılık Babeuf, ortak mutluluğu "malların ve geleneklerin ortaklaşalığı"nda arayarak, komünist çizgide yer aldı. Ama babeufçülük, Eşitler komplosu (1796) ile kuramsal açıklamanın çok ötesine geçti. Marx'a göre Babeuf, "ilk etkin komünist parti"nin kurucusuydu. Babeufçülük, gizli bir ayaklanma hazırlayarak ve iktidarı ele geçirdikten sonra da devrimci azınlığın geçici bir diktatörlüğünün zorunluğunu kabul ederek, devrimci deneyimde köklü bir değişiklik öngördü. 1828'de Buonarroti tarafından XIX. yy. devrimcilerine aktarılan bu görüş, Blanqui, Marx ve Lenin'i etkiledi.

• *Avrupa'daki sanayileşme çağının başlangıcında.* Kapitalizmin gelişmesi ve buna koşut olarak, bir işçi sınıfının ortaya çıkması, toplum kuramcılarını, yoksullaşmadan en çok zarar gören kimseler olan işçilerle gitgide daha çok ilgilenmeye yöneltti. 1824-1827 arasında ABD'de, ingiliz sanayici Owen'ın geliştirdiği ortaklaşacı deneyimler, başarısızlıkla sonuçlanmalarına karşın belli bir yankı uyandırdılar. Barışçı komünist fransız É. Cabet de, 1848 öncesinde parisli işçi çevreleri üzerinde güçlü bir etki yarattı. O dönemde komünizm, alman Weitling ya da fransız yeni babeufçüler Albert Laponneraye (1808-1849), Richard Lahautière (1813-1882), Jean-Jacques Pillot (1808-1877) ve *Code de la communaute* (Topluluk yasası) [1842] yazarı Théodore Dezamy (1808-1850) tarafından, özellikle de Louis Auguste Blanqui tarafından temsil ediliyordu. Blanqui'ye göre, sınıflar arasında bir savaş vardı ve bu savaştan bir mal ortaklığı rejimi doğacaktı. Kuramcı olmaktan çok bir eylem adamı olan Blanqui, tüm yaşamı boyunca devrimci komünistleri zafere götürecek bir silahlı ayaklanma hazırlamaya çalıştı. 1840'lı yıllarda "komünist" adını taşıyan toplumsal reformcular ve militanlar, salt siyasal bir değişikliğin, bu değişiklik eğer uzak ya da yakın bir gelecekte bir mal ortaklığı rejimiyle belirginleşen toplumsal bir değişiklikle birlikte gerçekleşmeyecekse hiçbir şeye yaramayacağını düşünmeleriyle, sosyalistlerden ayrılıyorlardı. Bu komünistler o sırada cumhuriyetçi, demokrat (oysa sosyalistlerin çoğu hükümet biçimi konusunda kayıtsızdılar) ve devrimciydiler (Cabet dışında). Engels, daha sonra, 1847'de, sosyalizmin burjuva bir hareket, komünizminse bir işçi hareketi olduğunu yazdı. Komünizmle işçi hareketinin birleşmesi, işte bu yıllarda başladı.

• *Marxçı komünizm.* Alman K. Marx ve F. Engels'in, 1840'lı yıllarda komünizmi benimsemeleri ve özellikle çok geçmeden Komünistler birliği adını alacak olan Adiller birliği'ne katılmaları üzerine, komünizm tarihinde yeni bir dönem başladı. Özel mülkiyetin ortadan kaldırılmasında işçi sınıfına ve sınıflar savaşımına çok önemli bir yer veren Marx ve Engels, tarihsel gerçekliği hesaba katmadan toplumsal planlar ve projeler tasarladıkları için "ütopyacı" olarak adlandırdıkları daha önceki kuramların tersine, bir praksis komünizmi ya da *bilimsel sosyalizm* geliştirdiler. (→ MARXÇILIK.)

• *Marx'tan Lenin'e komünizm.* Marx ve Engels'in düşüncelerinin kazandığı etkiye rağmen "komünizm" sözcüğü, XIX. yy.'ın ikinci yarısı boyunca ve 1918'e kadar ortadan silindi ve yalnızca Kropotkin ve Élisée Reclus gibi anarşistler ya da Devrimci merkez komite üyesi blanquiciler tarafından kullanıldı. Reclus'ye göre anarşist komünizmin belirgin niteliği, "tüm mantıksal sonuçlarıyla birlikte, yani yalnızca üretim araçlarının kolektif mülke dönüştürülmesi bakımından değil, ayrıca ürünlerin kolektif kullanım ve tüketimi bakımından da kolektivizm" olmasıydı. 1850'li ve 1860'lı yıllarda marxçı komünistler, sayısal güçsüzlükleri nedeniyle, Fransa'daki (sosyalist-demokrat) ve özellikle Almanya'daki burjuva demokratlarla birleşmede yarar gördüler. Almanya'da uzun süre bu birliği savunmuş olan marxçı Liebknecht ve Bebel, 1869'da Alman sosyal-demokrat işçi partisi'ni kurdular ve bu parti 1875'te, Alman sosyal-demokrat partisi içinde Lassalle yandaşlarının işçi partisiyle birleşti. Marx ve Engels, amacı komünizm olan partiler için, pek uygun olmadığını düşündükleri halde, günlük dilde yerleşmiş olması nedeniyle "sosyal-demokrat" terimini kabul ettiler. Aynı biçimde, 1879'da marxçı P. Lafargue ve J. Guesde tarafından kurulan Fransa Sosyalist emekçiler partisi federasyonu da, Lafargue'ın daha sonra söylediğine göre "ürküntü vermemek için", kendisini komünist olarak değil, "kolektivist" olarak ilan etti. "Sosyal-demokrat" ve "sosyalist" sözcüklerinin kullanımı böylece tüm dünyada ve özellikle, 1898'de, Rusya Sosyal-demokrat işçi partisi'nin (RSDİP) kurulduğu Rusya'da yayıldı. Ama 1914'te, savaş durumunun Avrupa'daki birçok sosyal-demokrat ya da sosyalist tarafından benimsenmesi üzerine Lenin, RSDİP'nin adını değiştirerek, "eski marxçı 'komünist' adına geri dönülmesini" önerdi; ona göre bu değişiklik, "gerçek marxçı"ları "sosyal şovenler" ya da "sosyal hainler"den ayırmak olanağını verecekti. Mart 1918'de RSDİP'nin adı Rusya Komünist (bolşevik) partisi olarak değiştirildi. Bir yıl sonra kurulan Komünist enternasyonal'e ya da III. enternasyonal'e üyelik koşullarının 17'ncisi, üye sosyal-demokrat ya da sosyalist partilere adlarını komünist parti olarak değiştirmek zorunluluğunu getiriyordu. Bu tarihten başlayarak komünizmin tarihi, özü bakımından Komünist enternasyonal'in ve komünist partilerin tarihidir. Bu partilerin iktidarda bulunduğu bütün ülkelerde sosyalist tipte bir ekonomi politikası yürütüldü. 1980'ler sona ererken Doğu Avrupa'daki sosyalist rejimler ve SSCB çöküş sürecine girince, ülkelerdeki komünist partiler iktidardan düştü. Çoğu isim değiştirdi, kimisi kapandı. Avrupa'da bu süreç yaşanırken Asya'da ve Afrika'da da komünizm, eski katı tutumundan uzaklaşarak daha demokratik bir yönetime ve serbest piyasa ekonomisine yöneldi.

uluslararası komünist hareketi

Komünizme dayandıklarını ileri süren siyasal örgütler, kendilerini her şeyden önce marxçılığı ve lenincilği benimsemeleriyle tanımlamaktadırlar. Bunun anlamı, sözkonusu partilerin Marx, Engels ve Lenin'in, özellikle toplumların gelişmesine uygulanan çözümleme yöntemlerini ve bu kuramcıların başlıca sonuçlarını (kapitalist toplumu devirme zorunluluğu, bu süreçte "işçi sınıfının yönetici rolü", ilk aşamada üretim ve değişim araçlarının kolektifleştirilmesi ve planlamayla belirginleşen sosyalist bir toplumun, ardından komünist bir toplumun kurulması) benimsemeleri demektir. Bu aynı zamanda, sözkonusu partilerin, iç örgütlenmelerinde Lenin'in *Ne yapmalı?* (1901-02) adlı yapıtında ortaya konan lenici modeli örnek aldıkları anlamına da gelir. Lenici modelin başlıca özellikleri şunlardır: siyasal alanda kendiliğindenciliğin reddi ("devrimci kuram olmadan devrimci hareket olmaz"); işçi kadroları yetiştirmekle de görevli profesyonel (sürekli partide çalışan) devrimcilerin varlığı ve demokratik merkeziyetçilik. Bu partilerin durum ve koşullara bağlı öteki özellikleri de şunlardır: İkinci Dünya savaşı'ndan önce bile kural olmayan "komünist parti" adı; aynı uluslararası örgüte üyelik (1919-1943 arasında Komünist enternasyonal* komünist partilerin kurmay rolünü oynadı; 1947-1956 arasında da Komünist haberleşme bürosu ya da Kominform* benzer bir işlev gördü; ancak durum sonradan değişti) ve SSCB Komünist partisi'nin yönetici rolünün kabul edilmesi (kasım 1960'ta 81 komünist ve işçi parti bildirgesiyle partilerin bağımsızlık ve eşitlikleri ilan edildi ve Sovyetler Birliği Komünist partisi'nin [SBKP] fiili üstünlüğü bu tarihten sonra partilerin çoğu bakımından gitgide ortadan kalktı.)

Komünist partiler tarihinin birinci evresi (troçkici IV. Enternasyonal*'e bağlı parti ve hareketler dışında), 1917'den İkinci Dünya savaşı'na kadar uzanır. Bu evrenin başlıca özellikleri, aralarından ikisinin Rusya (1917) ve Moğolistan'da (1921) iktidarı ele geçirmesi ve dünyada bu partilerden pek çoğunun kurulmasıdır. Bu partiler ya ulusal sosyalist partilerin Komünist enternasyonal'e katılmaları (Bulgaristan, Şili, Fransa, Yunanistan, Polonya, Romanya, Çekoslovakya, Uruguay, Yugoslavya...), ya bu partilerin sol azınlıklarının aynı örgüte bağlanmaları (Arjantin, Avustralya, Belçika, İspanya, ABD, Finlandiya, Macaristan, Endonezya, İtalya, Meksika, İsveç...), ya da küçük marxçı grupların birleşmeleriyle (Güney Afrika, Arnavutluk, Çin, Danimarka, Büyük Britanya, Çinhindi, İsviçre...) doğmuşlardır. Komünist enternasyonal'in var olduğu dönem boyunca (1919-1943), komünist partilerin tarihi, Enternasyonal'in kararlarına (tüm işçi örgütlerinin "tek cephesi", "bolşevikleştirme", "sınıf sınıfa karşı" çizgisi, "halk cephesi"...) ve aynı zamanda her partinin ulu-

sal özelliklerine bağlı kaldı. Farklı tarihlerde ve koşullarda düzenlenen birkaç ayaklanma girişimi (Almanya'da, Bulgaristan'da, Çin'de) başarısızlıkla sonuçlandı. İktidara yasal yoldan gelme olanağı doğduğu zaman, partilerin çoğu eylemlerini yasal yoldan iktidara gelmeye yöneltti. Komünist partilerin temel görevlerinden biri de, sosyalist tipte ilk deneyim olan SSCB'nin savunmasını sağlamaktı; onlarca, daha sonraki tüm girişimlerin başarısı SSCB'nin yaşamasına bağlıydı. Bu partiler, halkın ivedi taleplerini göz önüne alarak giriştikleri savaşımı, ulusal özlemlerle (sömürgeciliğe ve emperyalizme karşı savaşım) birleştirmeye de çalıştılar. Stalin'in kişiliği, 1927-1929 yıllarından 1953'te ölümüne kadar, uluslararası komünist harekete damgasını vurdu.

İkinci Dünya savaşı sırasında, Hitler ordusu (Avrupa) ya da japon ordusu tarafından işgal edilen (Çin, Kore, Çinhindi) ülkelerde komünist partiler, "ulusal cepheler" kurarak işgalcilere karşı savaştılar. Müttefikler'in 1945'teki zaferinde SSCB'nin oynadığı role ek olarak, savaş sonunda bu partilere duyulan ilginin artması bu direniş etkinliğiyle açıklanabilir. Bu partilerden birçoğu, yönetici sınıfların siyasal örgütlerinin ortadan kalkması nedeniyle, 1944-1949 arasında iktidara geçecek duruma geldi. Kızıl ordu'nun varlığı (Doğu Almanya'da Bulgaristan'da, Polonya'da, Romanya ve Kuzey Kore'de) bu geçişi hızlandırdı ya da olanaklı kıldı. Öteki partiler, kendi olanaklarıyla hareket ettiler (Arnavutluk'ta, Yugoslavya'da, Vietnam'da, 1948'de Çekoslovakya'da, 1949' da Çin'de). Batı Avrupa'da güçler dengesi (ve özellikle amerikan ordusunun varlığı), komünist partilerin ilerlemesini, hükümete azınlıkta kalan bir katılımla sınırladı (Avusturya, Belçika, Danimarka, Fransa, İtalya, Norveç). Yunanistan ve İran'da iki devrimci girişim Anglosaksonlar'ın muhalefetiyle (Yunanistan'da askeri) karşılaştı ve başarısızlığa uğradı. Buna koşut olarak, 1946'da Çinhindi'nde ve 1950'de Kore'de, fransız ve amerikan (Amerikalılar Birleşmiş milletler örgütü bayrağı altında) savaş birliklerinin gelmesi üzerine şiddetli savaşlar patlak verdi. Batılı devletlerin komünizmi püskürtme öğretisini uyguladıkları bu "soğuk savaş" döneminde, her iki blok da birbirlerine karşı tutumlarını sertleştirdiler (komünist partilere karşı artan bir baskı, SSCB'nin çevresinde askeri üsler kurulması, NATO'nun kurulmasına ve ABD'deki maccarthyciliğe karşılık komünist harekette stalinci dönem, sosyalist Yugoslavya'nın Kominform'dan çıkarılması, halk demokrasilerinde özellikle titocu kabul edilen yöneticilere karşı açılan birçok dava ve Varşova paktı'nın kurulması).

Şubat 1956'da, Stalin'in ölümünden üç yıl sonra toplanan SBKP XX. kongresi, komünist hareketin tarihinde yeni bir evreyi, yekpareliğin ve SSCB'nin yönetici rolünün sonu demek olan evreyi başlattı. Bu kongrede SBKP birinci sekreteri Hruşçev, barış içinde bir arada yaşamanın zorunluluğunu, sosyalizme geçiş yollarının çeşitliliğini (daha önce 1946'da Thorez tarafından ortaya atılan görüş) kabul ettirdi ve Stalin'in kişiliğine tapmayı eleştirdi (Stalin' in yanılgı ve suçlarının kınanması). Uluslararası komünist siyasetin yeni yöneliminin sonuçları, Kominform'un dağıtılması (nisan 1956), SSCB ile Yugoslavya arasındaki yakınlaşma ve kitle gösterilerinden sonra, Polonya parti ve devletinin başına yeni bir yöneticiler ekibinin gelmesiydi (ekim 1956). Ancak Macaristan'da ortaya çıkan hareket SSCB tarafından askeri güç kullanılarak bastırıldı (ekim-kasım 1956). Komünist ve işçi partilerin kasım 1957'de, ardından kasım 1960'ta (81'ler toplantısı) Moskova'da toplanan uluslararası konferanslarında, SBKP'nin XX. kongresinden sonra, "dünya savaşını toplumsal yaşamdan atmak" ve "iktidarı iç savaş olmadan ele geçirmek" olanağı bir kez daha ileri sürüldü. Ancak bu savlar birçok inancı sarstı. Moskova'da resmen onaylamasına rağmen, çin partisinin benimsemediği bu savları, arnavutluk partisi daha kasım 1960'ta reddetti. İdeolojik ayrılıklara devletlerarası anlaşmazlıklar de eklenince, 1961'de çin partisi SSCB'den koptu. Haziran 1963'te yayımladığı 25 maddelik bir metinde SBKP'yi "revizyoncu" olarak ilan etti; ayrıca bu metinde savaş, tıpkı proleter devrim gibi bir zorunluluk olarak kabul ediliyordu. SSCB, "büyük devlet şovenliği" ile suçlandı. Arnavutluk, Endonezya ve daha sonra Kampuçya (Kızıl Khmerler) partileri, maocu savları benimsediler Dünyanın hemen her yerinde, Hindistan Komünist partisi'nden ayrılan bir grubun kurduğu Hint birliği partisi dışında, etkisi az "maocu" komünist partiler kuruldu. 1967'de Romanya, SSCB'den açıkça uzaklaşırken, Latin Amerika'da komünist partiler Küba devrimi'nin bir model olup olamayacağını tartışıyorlardı (1959). Haziran 1969'da Moskova'da toplanan ve Arnavutluk, Çin, Kuzey Kore, Vietnam ve Yugoslavya partileri dışında (Küba partisi gözlemci olarak katıldı) 75 partinin bir araya geldiği Komünist ve işçi partiler konferansı'nda, tüm partilerin hak eşitliği doğrulandı ve "uluslararası komünist hareketin yönetici merkezi"nin ortadan kalkması benimsendi. Son olarak da, 1960'lı yılların sonu ve 1970'li yılların başında, avrupa* komünizmi denilen akım ortaya çıktı.

1970'li yılların sonuyla 1980'li yılların başında komünist hareket içindeki sorunlar (partiler arasındaki anlaşmazlıkların sürüp gitmesi, 1969'dan başlayarak Çin ve SSCB arasında, ardından Kampuçya'daki Kızıl Khmerler rejimiyle Vietnam arasında yer yer ve zaman zaman patlak veren ve 1979 başında Kampuçya'ya bir vietnam müdahalesine ve aynı yıl Vietnam'a karşı bir çin saldırısına yol açan askeri çatışmalar) devam etti.

Gene bu dönem boyunca, "bilimsel sosyalizm" ya da "marxçılık-lenincilik"ten esinlendiğini söyleyen ve Üçüncü dünya'nın çeşitli bölgelerinde (1969'da Kongo ve Somali'de, 1974'te Benin'de, 1975'te Çinhindi'nde [Güney Vietnam, Kampuçya, Laos], 1976'da eski portekiz sömürgelerinde [Angola, Cabo Verde, Gine-Bissau, Mozambik], 1977'de Güney Yemen ve Etyopya'da ve 1978'de de Afganistan'da) iktidara geçen parti ya da hareketlerin yeni bir ilerlemesi görüldü.

Ama bu ilerleme fazla sürmedi. On yıl bile geçmeden sosyalist dünyayı saran değişim süreci sonucunda bu rejimlerin çoğu çöktü, bir kısmı tek parti yönetimini terkederek çokpartili rejime geçti, bir kısmı da demokratikleşme yoluna girdi.

• *Türkiye'de* komünizm propagandası yapmak ve komünist parti kurmak yasaktı. Türk cez. k.'nun 141. ve 142. maddeleri, açıkça komünizmden söz etmemekle birlikte, komünizm propagandası yapmayı ve komünist parti ya da dernekleri kurmayı ve bunlara üye olmayı yasaklıyordu. Anayasa'nın 68. maddesi de, "sınıf veya zümre egemenliğini veya herhangi bir tür diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayan siyasi partiler kurulamaz" kuralını koyarak, komünist partilerin kuruluşunu yasaklamaktaydı. Siyasi partiler kanunu'na göre partiler, "sosyal bir sınıfın diğer sosyal sınıflar üzerinde egemenliğini veya zümre egemenliğini veya herhangi bir diktatörlüğü savunmayı ve yerleştirmeyi amaçlayamazlar ve bu amaca yönelik faaliyette bulunamazlardı (md. 78). Türk cez. k.'nun 141. ve 142. maddeleri, 12.4.1991 tarih ve 3713 sayılı Terörle Mücadele kanunu ile kaldırıldı. (→ TÜRKİYE KOMÜNİST FIRKASI, TÜRKİYE KOMÜNİST PARTİSİ.)

—Tar. *Savaş komünizmi.* İç savaşın zorunluluklarını karşılamaya yönelik savaş komünizmi siyaseti, sol devrimci sosyalistlerle kopma gerçekleştikten sonra benimsendi. Kentleri tehdit eden açlığa karşı savaşmak ve orduya yiyecek sağlamak amacıyla "yoksul köylü komiteleri" *(kombedıy)*, kulakların (zengin köylüler) elinden fazla ürünlerini almak için işçi müfrezelerine ve yiyecek komitelerine yardımcı olacaklardı (haziran-aralık 1918). Ardından, ocak 1919'da elkoyma önlemleri benimsendi. Kolektif devlet çiftlikleri *(sovhoz)* örgütlendi. Sanayide savaş komünizmi dönemi, başlıca sanayi kollarını ulusallaştıran bir kararnameyle başladı (28 haziran 1918). Aynı koldaki sanayileri bir araya getiren ana komitelere *(glavki)* bölünen Yüksek ulusal iktisat konseyi (VISNIH), üretimi belli bir asgari düzeyde tutmaya çalıştı. 21 kasım 1918 kararnamesi, ticaretin yerini alması amacıyla ürünlerin dağıtımını örgütledi. Nisan 1919'da emek seferberliği ilan edildi. Bu zorlayıcı önlemler, yabancı müdahaleyle desteklenen beyaz ordulara karşı kazanılan başarıya katkıda bulundu. Bununla birlikte, iktisadi durumun bozulması (1920 tahıl rekoltesi 1909-1913 yılları ortalamasının % 54'ünü, sanayi üretimi 1910 üretiminin % 20'sini temsil ediyordu) ve halkın hoşnutsuzluğu (1920-21 kışında Tambov bölgesinde köylü hareketleri, şubat-mart 1921'de Kronştadt komünü), Lenin'i ve Sovyet hükümetini mart 1921'de bir Yeni iktisat siyaseti (NEP) benimsemeye yöneltti.

KOMÜNİZM zirvesi, Orta Asya'da, Tacikistan sınırları içindeki 7 495 m'lik doruğa, SSCB zamanında verilen ad. Tepeye ilk 1933'te E. Abakalov tırmandı.

KOMÜTASYON a. (fr. *commutation*). Elektrotekn. **1.** Bir iletkenler kümesinin bağlantılarını, başka bir iletkenler kümesine aktarma. **—2.** Kolektörlü elektrik makinelerinde, fırçaların kısadevre yaptığı bölüm ya da bölümlerde, akım yönünün kısadevre süresince değişmesine eşlik eden olayların tümü. **—3.** *Komütasyon kutbu,* YARDIMCI* KUTUP'un eşanlamlısı. ‖ *Komütasyon sargısı,* kolektörlü bir makinede, komütasyon halindeki iletkenlerde oluşan elektromotor kuvvetleri yansızlaştırmaya yarayan sargı.

—Telekom. ANAHTARLAMA'nın eşanlamlısı.

KOMÜTATİF sıf. (fr. *commutatif*). Ceb. ve Küm. kur. DEĞİŞMELİ'nin eşanlamlısı.

KOMÜTATÖR a. (fr. *commutateur*). Bir ya da birçok elektrik devresinin bağlantılarını değiştirmeye yarayan aygıt.

—Elektrotekn. *Ayırıcı komütatör,* çeşitli açma konumlarında, bir ayırıcının sağlayacağı güvenlik koşullarında, devre parçalarının göreli yalıtımına olanak veren komütatör. —Yalnızca çok zayıf akımları kesebilen aygıt. ‖ *Evirtici komütatör,* bir devre parçasının iki uç bağlantılarını evirtmeye yarayan komütatör. ‖ *Kademeli komütatör,* kullanım devresinde, biri sıfır olabilen iki uç değer arasında kademeli olarak değişen bir gerilim elde etmek amacıyla, bir sargının sarım sayısını aralıklı olarak değiştirerek, bir elektrik transformatörünün dönüştürme oranını değiştiren, yük altında kullanılabilir komütatör. (Sanayi frekanslı, alternatif akımlı lokomotiflerde, kademeli komütatör, yol verme dirençlerinin kullanımını gereksiz kılan gerilim değişimleri elde etmeye olanak verir.) [*Yük ayarlama komütatörü* de denir.] ‖ *Toplu akım*

B.S.İ

Komünizm zirvesi (Tacikistan, SSCB)

komütatörü, kontakları ya da kontaklarının bir bölümü, bir tesisatın temel devrelerini değiştiren komütatör. || *Yıldız-üçgen komütatör,* üçfazlı bir sistemin, üç devresini gerek yıldız, gerekse üçgen biçimde eşlemeye yarayan komütatör.

KOMÜTATRİS a. (fr. *commutatrice*). Elektrotekn. Alternatif akımı doğru akıma ya da doğru akımı alternatif akıma dönüştürmeye yarayan, bir kolektör ve halkalar taşıyan, sabit indükleyicili ve döner tek indüvi sargılı eski bir çevirici türü. (Komütatris, bir doğru akım makinesi ile bir senkron makinenin bileşimi olarak düşünülebilir.)

KOMYO TENNO (1322-1380), Japonya imparatoru (1336-1348). İmparator Go-Daigo'yu tahttan indirerek, yaklaşık altmış yıl sürecek olan hanedan çekişmelerine yol açan Aşikaga Takauci tarafından tahta çıkarıldı: Kyoto'nun güneyine çekilen Go-Daigo, Güney hanedanı (Nanço) denilen, yasal hanedanı temsil etmeyi sürdürdü. Komyo 1348'de yeğeni Suko yararına tahttan el çekti.

KONA, Hawaii adasının batı bölümünü oluşturan iki yönetim bölümünün adı; 19 700 nüf. Kahve üretimi.

KONAK a. (*konmak*'tan *kon-ak*) **1.** Büyük ve görkemli ev: *Eskiden kalma yirmi odalı bir konak.* **—2.** Büyük resmi daire binası: *Hükümet konağı. Vali konağı.* **—3.** Yolculukta geceyi geçirmek için inilen, konaklanılan yer: *Bundan sonraki konağımız neresi?* (Bk. *ansikl.* böl. Ask. tar.) **—4.** Eskiden, "iki konaklama yeri arasındaki yol, bir günde alınan yol" anlamında kullanılırdı: *Buradan orası üç konaktır.* **—5.** *Konak gibi,* büyük ve gösterişli ev için kullanılır. || *Konak yavrusu,* konağın küçük bir benzeri olan büyük ev.

—Asalbil. Bünyesinde asalak barındıran canlı varlık. ("Konak" kavramı tıbbi asalakbilimde önemli bir kavramdır ve asalağın, genellikle larva biçimleriyle birlikte gelişme çevrimini de kapsar. Bazı asalaklar çevrimin her evresinde ayrı türden bir konak gerektirir (kesin ve özgül uyum), ama bazı asalaklar az ya da çok geniş bir hayvan grubu içinde seçim yapmaz.) || *Anormal konak,* konak-asalak ilişkisinde karşılıklı olarak uyumsuzluk yaratan konak. || *Ara konak,* asalağın hastalık yapıcı çoğalma ve/ya da olgunlaşma evresindeki larva biçimini barındıran konak. (Farklı birçok ara konak olabilir.) || *Doğal konak,* asalağın tür olarak doğada varlığını sürdürebilmesi için gerekli konak. || *Esas konak,* asalağın eşeyli ve/ya da erişkin şeklini barındıran konak. || *Normal konak,* asalağın tür olarak doğada varlığını sürdürmesi için gerekli olmayan, biyolojik olarak konaklık işlevini oldukça geçerli biçimde yerine getirebilen, ne var ki yaşam ve çevre koşulları nedeniyle genellikle bu konumda bulunmayan konak. (Hayvanlarda görülen asalak hastalıklarında insan, asalağın çevriminde doğal ve normal bir konak olabileceği gibi, çevrimin doğal konaklarından [ilkel yapılı omurgalılar] birinin yerini de alabilir; bu durumda normal ya da anormal bir konak gibi davranabilir [tıbbi açıdan en ağır olgular].) || *Paratenili konak,* asalağın ne gelişme ne de büyüme geçirdiği ve hastalık yapıcı haliyle uzun süre kalabildiği özel ara konak.

—Ask. Celp, terhis vb. nedenlerle sevk olunmaya hazır bulundurulan erbaş ve erlerin barınma, beslenme, temizlik gereksinimlerinin karşılandığı askeri kurum. || *Konak bölgesi,* birliklerin konaklamak üzere geçici olarak yerleştikleri bölge. (*Konma bölgesi* de denir.) || *Konak komutanı,* bölgesinde bulunduğu komutanlığa (kolordu ya da yurtiçi bölge komutanlığı) bağlı olarak, konaktaki her türlü hizmet ve etkinliklerin yürütülmesinden sorumlu subay.

—Ask. ve Kur. tar. Seferlerde osmanlı ordusunun konaklama yerleri. (→ MENZİL.)

—Bitki patol. *Ayırıcı konak,* asalaklara ya da asalak ırklarına göre değişik tepki göstererek onların belirlenmesini ve tanımlanmasını sağlayan bitki türü.

—Tar. Ortaçağ'da İngiltere'de ve Tudorlar döneminde, bazı ürünlerin ticaretinin ve özellikle de yün ihracatının zorunlu olarak yapıldığı yer; kralın, bu dış ticaretin tekelini ikraz ve avanslar karşılığında uhdesine verdiği tüccarlar birliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Ask. tar. Dara I'in İ.Ö. V. yy.'da Sard devletleri ile Sus arasında yaptırdığı 2 400 km uzunluğundaki yol, belki de konak yerleriyle donatılmış ilk büyük yoldu: nehir geçitlerinde ve önceden tespit edilmiş bütün konaklama yerlerinde nöbetçi kolluk kuvvetleri konak hanlarını koruma altında tutuyor ve buralarda haber taşıyıcıları değiştirmek için ulaklar ve atlar hazır bekliyordu. Konak hizmeti böylece atlı postacılığın kaynağını oluşturdu. Romalılar, Persler'in Küçük Asya'da meydana getirdiği birçok konak postasını muhafaza ettiler; bunlara görsel telgrafı ilave ettiler. Roma *cursus publicus*'u bütün imparatorluğu kapsayan bir teşkilâtı içeriyordu. Fransa'da ilk konak barınakları tespiti işi, Henri III zamanında askeri birlikler için yapıldı. Louis XIII, 1623'te, ülkesinde dört büyük konak hattı kurulmasını emretti ve Louvois konakları gösteren ilk haritayı yaptırdı. 1800'de ve 1842'de yeniden gözden geçirilip güncel hale getirilen bu haritada, 1860'a doğru, birbirinden 30-50 km uzaklıkta 1 200 konak bulunuyordu. XIX. yy.'ın sonunda, bir *konaklama hizmetleri servisi* kurularak, orduların gerisinde birliklere harekât imkânı hazırlamak ve konaklama barınakları düzenlemekle görevlendirildi.

—Mim. Saraydan küçük, normal bir evden büyük olan konaklar, özellikle Osmanlı döneminde askeri ya da sivil yöneticiler, yerel yöneticiler, varlıklı aileler tarafından yaptırılıyordu. Bunlar iki-üç katlı, ahşap, kâgir ya da ikisinin karışımı olan, harem ve selamlık bölümlerinden meydana gelen, çok odalı yapılardı. Bu konaklar mimarileri ve süslemeleriyle varlıklı ailelerin sosyal konumlarını da yansıtıyordu. Harem ve selamlık bölümleri önceleri bir duvarla ayrılıyordu. Bu bölümler arasında dönme dolaplar aracılığıyla erkek konuklara görünmeden hizmet ediliyordu. Son dönemlerdeyse harem ve selamlık mabeyn denilen bir odayla birbirine bağlanan bağımsız yapılar haline geldi. Konağın mimari ve döşeme açısından en önemli bölümü selamlıktı. Zemin katı yaşama ve hizmet birimlerine ayrılmıştı. Üst katlarda da dinlenme ve yatak odaları yer alıyordu. Konakların çevresinde hizmetkârların kaldığı ek binalar, ahır ve arabaların bulunduğu yapılar vardı. Osmanlı döneminde önemli merkezlerde yerel yöneticilerin ve eşrafın oturduğu büyük konaklar bulunuyordu. Evliya Çelebi, *Seyahatname*'sinde bunlara ilişkin ayrıntılı bilgi vermektedir Büyük bahçeler içinde yer alan eşraf konakları iki-üç katlı, çıkmalı, kiremit örtülü, şadırvanlı, fıskiyeli, gösterişli yapılardı. XVI.-XVII. yy. örnekleri arasında Edirne Kaleiçi'ndeki Vezir konağı, Samsun Vezirköprü'deki Köprülüler konağı belirtilebilir. XVIII.-XIX. yy.'lardaysa, mimari ve bezemelerinde Batı etkilerini yansıtan ilginç konaklar inşa edildi. İstanbul'da Rumeli ve Anadolu yakasında pek çok örneği bulunan bu konaklar arasında Rumelihisarı'ndaki Ahmetvefikpaşa konağı, Horhor'daki Abdüllatifsuphipaşa konağı (İstanbul Üniversitesi tıp tarihi enstitüsü), Çamlıca'daki Ahmetratippaşa konağı (Çamlıca kız lisesi), Kozyatağı'ndaki Reşitpaşa konağı, Feneryolu'ndaki Ahmetmuhtarpaşa konağı, Sultanahmet'teki Talatpaşa konağı sayılabilir. Bursa Yenişehir'deki Şemaki evi, Milas'taki Bahaettinağa konağı, Bayramiç'teki Hadımoğulları konağı, Yozgat'taki Çapanoğulları konağı, Diyarbakır'daki İskenderpaşa ve Cemilpaşa konakları, Trabzon'daki Memişağa konağı, Rize'deki Tuzcuoğlu konağı Anadolu'nun çeşitli kesimlerindeki eşraf konaklarının ilginç örnekleridir.

—Tar. *Konak kenti.* İlk konak yerlerinin XIII. yy.'da İngiliz ihracatçıları tarafından, kendi belediye başkanları ve belediye meclislerinin denetimi altında, kendiliğinden kurulduğu sanılmaktadır. Yün satışından elde edilen gelirlerin büyüklüğü, kralın bu işle ilgilenmesine yol açtı; ve 1294'e doğru Edward I, Hollanda'dan yapmayı düşündüğü istikrazı kolaylaştırmak amacıyla yön ihracatında konak yerini bu ülkeye kurdu. Sistem, Yüz Yıl savaşları nedeniyle maliyesi ağır borç yükü altında kalan Edward III döneminde özellikle gelişti. İtalyan maliyecilerin yetersiz kalması, kralı, 1345'te, hemen hemen bütün yün ihracatı tekelini, bu ticaret üzerine konulan -ve sürekli olarak artan- vergilerin teminat gösterilmesi şartıyla verilecek krediler karşılığında, William de la Pole yönetiminde bir ingiliz tacirler konsorsiyumuna vermeye

Harbi Hotan

Çakırağa konağı'ndan bir görünüm
Birgi - İzmir

Büyük Larousse

Abdüllatifsuphipaşa konağı'ndan bir görünüm (İstanbul Üniversitesi tıp tarihi ensitüsü)
İstanbul

Büyük Larousse

Ahmetratippaşa konağı'ndan bir görünüm (Çamlıca kız lisesi)
İstanbul

Büyük Larousse

Konaklı kiliselerinden biri
Niğde

sevk etti. Fakat, bu ortaklık 1349'da iflas etti ve Parlamento 1351'de tekellere karşı harekete geçti. Buna rağmen, sistem 1361'de yeniden örgütlendirildi, çünkü krallığa ödünç para veren ihracatçı tüccarların çok işine geliyordu. Önce Kuzey Avrupa ile sınırlı olan, daha sonra genelleştirilen yeni tekel, bütün ingiliz yün tüccarlarını içinde toplayan bir imtiyazlı kumpanyaya verildi. 1363'te konak yeri olarak ilk önce Calais seçildi, 1399'da bir kere daha aynı yerde karar kılındı ve kentin 1558'de düşmesine kadar konak yeri orada kaldı. 1446'da bir kararname, yün üzerinden alınan bütün gümrük vergi ve gelirlerinin iltizamını sözkonusu kumpanyaya veriyor, kumpanya da beri yandan Calais garnizonunun ikmal ve iaşesini üstleniyordu. Kuruluş, 1558 yenilgisinden sonra da varlığını sürdürdü ve konak yeri 1617'de İngiltere'ye alındı; fakat, ingiliz kumaş sanayisi gelişip ham yün ihracatı giderek azalınca, konak yerinin rolü de önemsizleşti.

KONAK a. Emzirme döneminde süt çocuklarının başında, bıngıldağın üzerinde oluşan kabuk halindeki kepek tabakası. (Seboreden ileri gelen bu kabuklar tatlı badem yağıyla yağlandıktan sonra hafifçe sabunlanarak yıkanırsa kaybolur.)

KONAK, Malatya'nın merkez ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 707 nüf. (1990). Belediye.

KONAK, Ege bölgesinde İzmir iline bağlı ilçe; 866 923 nüf. (1990). İzmir kentinin eski çekirdeğinin orta kesiminde yer alan semt.

Konak meydanı, İzmir kentinde meydan; Hükümet konağı'nın ve Belediye sarayı'nın bulunduğu bu kesim, aynı zamanda önemli bir iş ve ticaret merkezidir. Hükümet konağı önündeki Konak ya da Yalı camisi, Mehmet Paşa'nın kızı Ayşe Hanım tarafından medrese olarak yaptırılmış (1756), İzmir valisi Rahmi Bey tarafından camiye çevrilmiştir (1920). Kentin simgesi durumundaki Saat kulesi, sadrazam Küçük Sait Paşa tarafından, Abdülhamit II'nin tahta çıkışının yirmi beşinci yılı dolayısıyla inşa ettirildi (1901). Anıtın saati, alman imparatoru Wilhelm II'nin armağanıdır. Gazeteci Hasan Tahsin'in 1919'da kentin işgali sırasında şehit edildiği yerde, Turgut Pura'nın yapıtı olan ve 1974'te açılan, tunçtan Hasan Tahsin anıtı (İlk kurşun anıtı) bulunmaktadır.

Konarak
Surya'ya adanmış olan ve güneş arabasını temsil eden tapınaktan bir görünüm (1250'ye doğr.)

S. Held

KONAKÇI a. Eskiden toplu olarak yapılan yolculuklarda, önden giderek yolculara konak yeri sağlamakla görevli kimse.
—Ask. *Konakçı heyeti,* birliklerin konaklamasına elverişli yeri saptamak ve konaklama için gerekli hazırlıkları yapmak üzere önceden konaklama bölgesine gönderilen, çeşitli sınıflardan subay ve astsubayların oluşturduğu karma grup.
—Kur. tar. Sefer sırasında padişahın tuğlarını taşımakla görevli olanlara verilen ad. (Bulunulan konaklama noktasından bir konak ileriye giderek, padişahın tuğunu kurulan otağı hümayunun önüne dikerlerdi. En kıdemlilerine "konakçıbaşı" denilirdi.)
—Zool. Bedeninde iç ya da dış asalaklar (ergin ya da değil) yaşayan canlı.

KONAKKURAN, Muş'un Malazgirt ilçesine bağlı Nurettin bucağının merkezi; 2 325 nüf. (1990).

KONAKLAMA a. Konaklamak eylemi: *Hava kararırken, en yakın yerde konaklama kararı aldık. Konaklama tesisleri.*
—Ask. Birliklerin belirli bir yerde dinlenme ve geceleme amacıyla kalması.

KONAKLAMAK gçz. f. *(Bir yerde) konaklamak,* yolculuk sırasında dinlenmek ya da geceyi geçirmek üzere bir yerde kalmak: *Bir su başında konaklamak. Bir dostun evinde konaklamak.*

KONAKLAMALI-TUR a. Belli konaklama noktalarında birkaç gün kalmayı öngören turistik tur tipi.

KONAKLI, İzmir'in Ödemiş ilçesi Ovakent bucağında belde; 2 523 nüf. (1990).

■**KONAKLI,** esk. **Misli,** Niğde'nin merkez ilçesi Yeşilgölcük bucağına bağlı belde; 3 065 nüf. (1990). Hıristiyanlık dönemine ait, birbirine bağlı odalardan oluşan bir yeraltı kenti ve kiliseler.

KONAKLIK sıf. **1.** Konaklamaya uygun yer için kullanılır. **—2.** Bir günde alınan yol uzaklığında: *İki köyün arası beş konaklık yoldur.*

KONAKPINAR, Sıvas'ın Gürün ilçesinde bucak; 2 786 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi *Konakpınar,* 205 nüf. (1990).

KONAKPINAR, Balıkesir'in merkez ilçesinde bucak; 6 488 nüf. (1990); 23 köy. Merkezi *Konakpınar,* 461 nüf. (1990).

KONALGA a. *Yörs.* Göçebe ve yolcuların, yolculuk ya da göç sırasında konakladıkları yer, konak yeri.

KONALGA, Van'ın Çatak ilçesi Narlı bucağına bağlı köy; 981 nüf. (1990).

KONAN, Japonya'da kent, Honşu (Aiçi ili) adasında, Nagoya'nın K.'inde; 92 100 nüf.

KONANE. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent; Isparta'nın K.'indeki Gönen'in burası olduğu G. Hirschfeld tarafından saptandı. Ayrıca yazıtlar ve bir roma yolundan kalıntılar bulundu. Kent Roma döneminde para bastı.

■**KONARAK,** Hindistan'da Puri'nin (Orissa) 25 km D.'sunda yer alan, Güneş tanrısı Surya'ya adanmış brahman tapınağının kalıntılarıyla ünlü arkeolojik yer. 1250' ye doğru, kıyı boyunca inşa edilen ve güneş arabasını temsil eden bu anıtsal yapı orissa mimarlığının en yetkin örneğini oluşturuyordu; anıttan günümüze güzel heykeller kalmıştır.

KONARGÖÇER sıf. ve a. Yerleşik olmayan, göçebe yaşayan insan toplulukları (aşiret, oba vb.) için kullanılır.
—ANSİKL. Konargöçer topluluklara, sayıca az olmakla birlikte, bugün de Anadolu'nun çeşitli yörelerinde rastlanmaktadır. Bunlar gösterdikleri özellikler bakımından başlıca iki gruba ayrılırlar. Küçük göçebe topluluklar ya da ailelerden oluşan, B. ve G. Anadolu'da yaşayan Yörükler ve D. Anadolu'da yaşayan, hayvancılıkla geçinen göçebe aşiretler.

Birkaç çadırlık küçük topluluklar halinde yaşayan Yörükler, kabilelerin ya da geniş ailelerin kalıntılarıdır. Yörükler İskenderun'un B.'sında, Ege-Akdeniz kıyı koridorunda, Toros dağlarıyla kıyı ova ve vadileri arasında göçerler. Yazın yerleşik toplulukların hayvanlarını otlatmak üzere geldiklerinde konargöçerler dağların daha yüksek kesimlerine çıkarak yaylak kurar, kışları köylülerden kiraladıkları topraklarda geçirirler. Yörükler'in göçebe yaşamlarını bugün de sürdürmelerinde en önemli etken, yerleşecekleri alanda yaşamlarını sürdürebilmek için gerekli alım gücünden yoksun olmalarıdır. Alım gücü olan aielelerin toprak satın alarak yerleşik düzene geçtikleri görülmektedir.

Anadolu'daki konargöçer nüfusunun büyük çoğunluğunu D. Anadolu'daki aşiretler oluşturur. Aşiretlerin en yoğun olduğu yöreler Şanlıurfa, Bingöl, Tunceli, Mardin, Siirt, Hakkâri, Diyarbakır, Muş, Bitlis ve Ağrı'dır. 1948'de yapılan bir araştırmayla yörede konargöçer bir yaşam sürdüren 19 aşiret saptanmıştı. Bugün bu aşiretlerden kaçının varlığını sürdürdüğü ve sayıları konusunda bilgi yoktur. Yalnızca Toprak iskân genel müdürlüğü'nün 1976'da çıkardığı planlama raporu'nda, Türkiye' de yerleştirilecek konargöçer aile sayısının 7 948 olduğu belirtilmektedir. Ancak sözkonusu rapor "göçebe" tanımının ötesinde bir ayırım yapmamakta, dolayısıyla Çingeneler, Yörükler ve G. Toroslar'da yaşayan kimi türkmen aileleri de bu sayı içinde yer almaktadır. Bununla birlikte, bu rakamın büyük çoğunluğunu D. Anadolu' da yaşayan aşiretlerin oluşturduğu bilinmektedir. Konargöçer ailelerin büyük bölümü geniş aile yapısını koruduğundan aile nüfusları Türkiye'nin ortalama hane büyüklüğü olan 5,8 kişi ölçüsünün çok üzerindedir. Gene de konargöçerlerin sayısı konusunda bir tahmin yürütmek oldukça zordur.

D. Anadolu'da yaşayan konargöçerler genellikle küçükbaş hayvancılıkla uğraşırlar. Kışları Şanlıurfa, Mardin, Diyarbakır çevresindeki G.-D. steplerinde, yazları Van gölü çevresinde ve Tunceli, Bingöl yörelerindeki yaylalarda geçirirler.

Osmanlı döneminden beri çeşitli zamanlarda çıkartılan kararlarla değişik yerlere iskân edilen ve bu yerleşmelerle parçalanan konargöçerlerde yapısal sayılabilecek gerçek çözülme Birinci Dünya savaşı sonrasında ortaya çıktı. Lozan antlaşması'yla çizilen D. ve G. sınırları göçebelerin hareket alanını sınırladı ama konargöçerleri en çok etkileyen olay, İkinci Dünya savaşı sonrasında D. Anadolu'da yaşanan hızlı nüfus artışı ve ekili alanların genişlemesi sürecinde, konargöçerlerin hayvanlarını besledikleri otlakların tarım alanlarına dönüşmesi oldu. Konargöçerler köylerin ortak mülkiyetine verilen ve bu yüzden iyice azalan otlakları kiralamak durumunda kaldılar, bu ise kiranın karşılanabilmesi için belli bir ürün fazlasını gerektiriyordu. Oysa göçebe aşiretlerin temel üretim etkinlikleri olan hayvancılık, tarımdaki genel gelişmeden etkilenmemişti. Bu yüzden kendilerinden çok daha ileri bir üretim düzeyine geçen yerleşik toplumun yapılarıyla karşılaşınca, yerleşik düzene geçmeye zorlandılar. Ayrıca dış çev-

reden gelen baskılara dayanamayan birçok aşiret parçalandı. Bu da kendi içlerinde sosyal yönden tabakalaşan aşiretlerin çevrenin toplumsal yapısıyla çeşitli biçimlerde bütünleşmesini kolaylaştırdı.

1950 sonrasında konargöçerlerin yapısında ortaya çıkan en önemli değişiklik ortak kiralamadır. Önceleri göç yollarına, yaylak ve kışlaktaki otlaklara kendi mülkü gibi bakan aşiretler, 1950'den sonra konakladıkları toprağı kiralamak zorunda kaldılar. Bu kira ailelerce ortaklaşa, sahip oldukları hayvan oranında paylaşılıyordu.

Bu yıllardaki ikinci önemli değişiklik aşiret reislerinin işlevinde ortaya çıktı. İlkin aşiretin yargı ve koruma mercii olan reis, aşiretlerin parçalanması sonucu koruma işlevini yitirdi, yalnızca aşirete kiralık konaklama yeri bulma işini yürütmekle görevli bir konuma geldi. Konaklamaya elverişli geniş alanların bulunamaması nedeniyle ortaya çıkan koplamalar, kira işinin kişisel pazarlıklarla yürütülmesine neden oldu ve aşiret reisinin bu işlevi de sona erdi. Yargı görevi ise çevreyle bütünleşen aşiret üyeleri arasında zaten geçersiz kalmıştı. Bununla birlikte eski feodal düzeni sürdürmeye çalışan aşiretlere de rastlanıyordu.

Konargöçerlerin yapısında bir başka önemli değişiklik de geleneksel düzende aşiretin dış dünyayla ekonomik bağlantısını sağlayan çerçilikle ortaya çıktı. Pazar ekonomisinin gelişmesiyle kimi aşiretler yavaş yavaş kasaba tüccarlarıyla ilişki kurmaya başladılar. Kimi aşiretlerde ise kimi kişiler hayvan ve hayvan ürünleri ticaretini üstlenerek belli bir birikim sağladı ve tüccar kimliğinde ortaya çıktı. Her iki durumda da konargöçer aşiretlerin kapalı ekonomik yapısı kırılmış oldu ve pazara yönelik üretim başladı.

Çoğunlukla yurt adı verilen çadırlarda yaşayan konargöçerler, hayvansal ürünler yanında bugün de sürdürdükleri el sanatı ürünlerini de pazara çıkarmış durumdadırlar. Eskiden sadece kendi gereksinimleri için ürettikleri yağ, peynir vb. hayvansal ürünler; kilim, yaygı, heybe vb. el sanatı ürünleri çeşitli pazarlarda alıcı bulmakta ve bir gelir kaynağı olmaktadır.

KONARSKİ (Stanisław), polonyalı yazar (Zarczyce 1700 - Varşova 1773). Polonya öğretim sisteminin reformcusu olan Konarski (1740'ta ünlü Collegium Nobilium'u kurdu), ülkesinin siyasal reform hareketine katıldı. Açık ve güçlü bir üslupla, Polonya'nın Diyet meclisi'nin ve ülke yönetiminin değiştirilmesi zorunluluğunu (liberum veto ilkesine karşıydı) belirttiği başyapıtı *O skutecznym rad sposobie* (Diyet meclislerinin etkinliği) [4 cilt, 1760-1763] gibi *Volumina legum* (1732-1782) adlı yapıtı da büyük yankı uyandırdı. Papaz okulları tiyatroları için oyunlar çevirdi ve yazdı.

KONAŞEVİÇ-SAGAYDAÇNIY ya da **KONASZEWİCZ-SAHAJDACZNY** (Petr), kazak hetman (Kulçitsıy, Lvov bölgesi, ? - Kiev 1622). Polonya'nın Moskova prensliği'nde sürdürdüğü seferlere katıldı ve Kırım Tatarları ile Küçük Asya Türkleri'ne karşı girişilen gözü pek seferlerde yararlılık gösterdi. 1615'te kurulan "dernek" sayesinde, Kiev'in yeniden canlanmasına ve Ukrayna'nın kültür merkezi durumuna gelmesine katkıda bulundu. 1620'de Ukrayna'da ve Beyaz Rusya'da yasadışı olarak yeniden kurulan ortodoks hiyerarşisinin, Polonya kralı tarafından tanınmasını sağlamaya çalıştı. Chocim (bugün Hotin) savaşı sırasında polonya ordusuna etkin bir destek sağladı (1621), yaralanarak öldü.

KONAVLJA, Hırvatistan'da bölge, Dubrovnik'in güneyinde, Cavtat'tan Hercegnovi'ye kadar uzanan uzun bir vadi oluşturur. Bu ülkenin ulusal giysileri çok süslüdür.

KONCA → GONCA.

Konca anıtı, İzmit-Yalova karayolu üzerinde Konca mevkisinde Roma döneminden mezar anıtı (İ.S. III. yy.). Yüksek bir kaidesi bulunan anıt, Artemisia adlı bir kadına aittir.

Koncaku Monogatari *(Dünün ve bugünün öyküleri),* en önemli japon öykü kitabı (XII. yy. başı). Yazarı bilinmeyen ve 1065 anekdottan oluşan yapıt, Hindistan, Çin ve Japonya'ya ilişkin üç bölüme ayrılır. Japonya bölümü de iki altbölümü kapsar: Biri buddha yasası, diğeri "dünya işleri" üzerinedir. Çoğunlukla diğer buddha efsaneleri kitaplarından esinlenmiş olan bu öykülerde genellikle buddhacılığın yükselişi ve Japonya'ya geçişi işlenir. Açık saçık ifadelere de yer veren yapıt özentiye kaçmayan gerçekçi bir üslupla kaleme alınmıştır. Olağanüstü, şaşırtıcı, tuhaf, hatta şiddet öğelerinin de karıştığı öyküler aynı zamanda insan doğasını çarpıcı bir gerçeklikle betimlemektedir. Yapıtın uzun süre unutulan zenginliği XX. yy. başında yeniden keşfedildi. Yazar Akutagava Ryunosuke birçok "tarihsel" hikâyesinin konusunu bu yapıttan almıştır.

KONCOLOS a. KARAKONCOLOS sözünde geçer.

KONÇ a. **1.** Ayağa giyilen şeylerin ayak bileğinden baldırlara doğru uzanan bölümü. **—2.** Bazı spor karşılaşmalarında ayakkabıyla pantolonun birleştiği yere takılan ve bu bölgeye küçük çakılların, kar ya da suyun sızmasını önleyen küçük kısa tozluk.

—Ayakkc. Sayanın, gambanın üst kenarı boyunca uzanan bölümü ya da parçası. ‖ *Konç astarı,* uzun konçlu bir ayakkabı astarının, gambaların ön kenarına, bağ bölümü boyunca yerleştirilen bölümü.

—Eldivc. Eldivenin, başparmak oyuğuyla kenarı arasında kalan bölümü. (Konç uzunluğu, erkekler için bir parmak, kadınlar için 20 parmak arasında değişir.)

—Eskrim. Eldivenlere takılan meşin kolluk.

KONÇ a. (fr.*conche.*) Şekerc. İçinde çikolata hamurunun konçlandığı bir tekneden oluşan aygıt. Konçlama işlemi ya elektrikle çalışan palet ya da merdanelerle, ya havayla temas ettirerek ya da sesötesi titreşimlerle gerçekleştirilir. (Aygıt 1879'da Lindt tarafından icat edildi.)

KONÇALOVSKİY (Pyotr Pyotroviç), rus ressam (Slaviansk 1876 - Moskova 1956). Cézanne'dan ve fovizmden etkilenen sanatçı, Moskova'daki Karo valesi derneği' nin kurucu üyesiydi.

KONÇERTANTE sıf. (ital. *concertante).* Müz. → KONSERTAN.

KONÇERTO a. (ital. *concerto*). Bir ya da birkaç solocu çalgı ile orkestra için yazılmış yapıt.

—ANSİKL. Eşlikli motet, *concerto ecclesiastico* (dinsel konçerto), *concerto da chiesa* (kilise konçertosu) gibi dinsel; konsertan madrigal ve concerto da camera (oda konçertosu) gibi dindışı -yarı vokal, yarı enstrümantal- yapıtlar, konçerto türünün ilk örnekleri sayılabilir. XVII. yy.'da doğan (G. Gabrieli, Monteverdi, Viadana, Schütz) konçertonun, tümüyle enstrümantal bir türe dönüşmesi 100 yıl sürdü (1650-1750). Bu tür, kaynakları farklı olan ve değişik sayıda icracı gerektiren iki şemaya uymuştur:

1. *Konçerto grosso,* biri yavaş, biri hızlı olmak üzere art arda gelen 4-6 bölümden oluşur ve iki ya da daha çok solocuyla *(concertino)* eşlik orkestrasını *(ripieno)* karşı karşıya getirirdi. Konsertan senfoni, adı verilen geçici bir türün doğmasına yol açtı; ancak, XVIII. yy.'da kayboldu. 2. *Solo konçerto,* italyan *sinfonia*'sından esinlenerek geliştirildi. Bu form, iki hızlı bölümün arasında yer alan bir ağır bölümden oluşur ve bir solocuyla eşlik orkestrasının diyaloğuna dayanır. Bu şema, günümüzde de kullanılmaktadır.

Her iki şema da, gerek *concerto da chiesa* (kilise konçertosu) gerekse *concerto da camera* türlerinde uygulanmıştır.

Türün ilk parlak örneklerini, Corelli, Torelli, Albinoni, Vivaldi, Geminiani, Locatelli, J. S. Bach, Händel, Leclair, Telemann besteledi.

Konçertonun İtalya'da doğuşu, keman okulunun doruğa ulaşmasıyla aynı döneme rastlar. Keman okulunun doruğa ulaşması, çalgının yapısal yetkinliğe ulaşmasıyla ve üflemeli çalgıların öneminin giderek artmasıyla ilişkilidir.

Önceleri yalnızca yaylı çalgılar, klavsen ve flüt için düşünülen bu enstrümantal formun kapsamına daha sonra, piyano, korno, trompet, obua gibi solo çalgıları da alındı. Bach'ın oğulları, Mozart, Haydn ve Boccherini klasik dönemin en güzel konçertolarını yarattılar.

Konçerto, özellikle, önceleri doğaçtan çalınan, sonra da yazılan kadanslara yol açan hızlı bölümlerinde, virtüozluğun gelişmesine katkıda bulundu. Paganini, Liszt, Çaykovskiy, Rahmaninov, Saint-Saëns, Ravel, Prokofyev ve Bartók gibi romantik ve çağdaş besteciler de konçertolarında, yorumcuların tüm ustalıklarını sergileme fırsatı buldukları pasajlara yer verdiler. Beethoven, Chopin, Brahms, Grieg, Berg gibi birtakım bestecilerse, konçertolarında daha kişisel bir diyaloğu dile getirmek için başka yollara başvurdular.

Konçerto *(Concerto de Grieg),* Janine Charrat'nın pas de deux'sü. Koregrafisi, Grieg'in *Piyano konçertosu* üzerine düzenlenen bale, 1950'de amerikan televizyonunda yayınlandı, ertesi yıl Paris'teki Chaillot sarayı'nda sahnelendi.

KONÇİNA a. (ital. söz.). Oy. Bazı oyunlarda puan kazandırmayan ya da oyun dışı bırakılan iskambil kağıtlarına verilen ad. (Örneğin bezikte, ikiliden dokuzluya kadar olan kâğıtlar konçinadır.)

KONÇLAMA a. Çikolata hamurunun konç adı verilen teknelerde sıcak sıcak yoğurulması işlemi.

KONÇLU sıf. Koncu olan, koncu belirtilen bir nitelikte olan: *Uzun konçlu bir çizme.*

KONÇSUZ sıf. Koncu olmayan ya da kısa konçlu ayakkabı, çorap vb. için kullanılır.

Konda araştırma ve danışmanlık limited şirketi, sosyal ve siyasi nitelikli kamuoyu araştırmaları, ticari pazar araştırmaları yapmak, özel ve tüzel kişilere danışmanlık hizmetleri vermek üzere 1987 yılında kurulan şirket. İsmini, *Milliyet* gazetesi için yaptığı seçim anketleri ve sosyal araştırmalarla geniş kitlelere duyurdu. Konda, Doğan şirketler grubu'na bağlı bir kuruluştur.

KONDAKOV (Nikodim Pavloviç), rus bizans uzmanı (Halan, Kursk eyaleti, 1844 - Prag 1925). Ermitaj müzesi müdürüydü. 1920'de Rusya'dan ayrıldı. Sofya ve Prag' da ders verdi. Yapıtları: *İstorija vizantıjskago iskustva po miniatjuram* (Minyatürlerle bizans sanat tarihi) [1876]. *Ruskija Drevnosti* (Rus eski eserleri) [Kont İ. Tolstoy ile birlikte, 1889-1899], *Vizantiyskaya Karamika* (Bizans emayları) [1892].

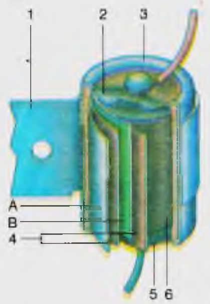
KONDALİT a. (fr. *khondalite*). Petrogr. Alüminyum parajenezli başkalaşım kayaçları grubu. (Bu grup içinde kuvarslı şistler, grena ve sillimanit, grafitli şistler ve mermerler yer alır.)

KONDANSAT a. (fr. *condensat*'dan). Kim. YOĞUŞKU'nun eşanlamlısı.

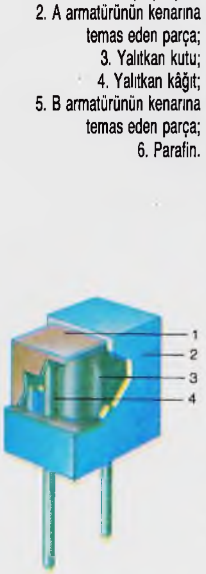
KONDANSATÖR a. (fr. *condensateur*). Elekt. Yalıtkan bir ortamla ayrılmış ve temel olarak elektriksel sığasıyla ayırt edilen iki iletkenli ya da iki armatürlü sistem. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Kâğ. san. *Kondansatör kâğıdı,* kondansatör dielektriklerinin yapımında kullanılan, genellikle ince, yalıtkan kâğıt.

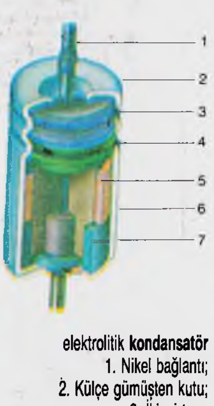
—Opt. ve Foto. Dışbükey tarafları içe dönük olarak bir çerçeve içinde bir araya ge-

"kâğıtlı" **kondansatör**
A ve B armatürler;
1. Tespit parçası;
2. A armatürünün kenarına temas eden parça;
3. Yalıtkan kutu;
4. Yalıtkan kâğıt;
5. B armatürünün kenarına temas eden parça;
6. Parafin.

çokkatmanlı seramik **kondansatör**
1. Döşeme;
2. Seramik kılıf;
3. Gümüş yaprak;
4. Lehimlenmiş bağlantılar.

elektrolitik **kondansatör**
1. Nikel bağlantı;
2. Külçe gümüşten kutu;
3. İkinci tıpa;
4. Birinci tıpa;
5. Sinterlenmiş anot;
6. Pelteleştirilmiş anot;
7. Titreşim önleyici merkezleme düzeneği.

tirilmiş iki düzlem-dışbükey mercekten oluşan optik düzenek; bu düzeneğin işlevi mikroskopta incelenen saydam bir cismi aydınlatmak ya da diyapozitifi ya da klişeyi aydınlatarak, ışığı bir projeksiyon makinesinin ya da agrandisörün objektifine doğru yoğunlaştırmaktır.)

—ANSİKL. Bir kondansatörün temel özelliği, armatürleri üzerinde karşıt işaretli elektrik yükleri biriktirmeden kaynaklanan sığasıdır. Sığa (düzlem bir kondansatör için $C = \varepsilon \frac{S}{d}$), armatürlerinin karşılıklı yüzeyi S ile doğru ve bunları ayıran uzaklık *d* ile ters orantılıdır. Sığa, bunun yanı sıra armatürler arasına yerleştirilen dielektriğin cinsine de bağlıdır ve bunun $\varepsilon = \varepsilon_0 \varepsilon_r$ *elektriksel geçirgenlik*'i ile doğru orantılıdır; burada ε_0 boşluğun mutlak elektriksel geçirgenliğidir; *göreli elektriksel geçirgenlik* ε_r, hava için 1'e eşittir ve öbür bütün yalıtkanlar için değeri 1'den büyüktür. SI'de sığa birimi farad'dır (F). Bu birim çok büyüktür (Yer'in sığası 0,000 708 F). Bu nedenle uygulamada 10^{-6} farad değerindeki *mikrofarad* ve kimi kez, radyoteknikte *nanofarad* (10^{-9} F) ve *pikofarad* (10^{-12} F) kullanılır. En tanınmış kondansatörler, Leyde şişesi, düzlem kondansatör, elektrolitik kondansatör ve değişken kondansatördür. *Leyde şişesi*, yüksekliğinin dörtte üçüne kadar bir kalay yaprakla ya da dış armatürle kaplı, ince camdan yapılmış bir şişeden oluşur ve içi iç armatürü oluşturan yaldız yapraklarıyla doludur. Kapaktan geçen bir pirinç çubuk yaldız yapraklara temas eder. *Düzlem kondansatör* başlangıçta, mika, parafinli kâğıt, yalıtkan yağa daldırılmış kâğıt ya da piralen yapraklarıyla almaşan kalay yaprakları, üst üste sarılarak yapılmaktaydı. Günümüzde daha çok *seramik kondansatörler*'den yararlanılmaktadır; bunlarda, dielektrik olarak, ε_r göreli elektriksel geçirgenliği çok yüksek olan seramik ürünleri kullanılır: mika için 8 olan ε_r, baryum titanat için 300 ve stronsiyum titanat için 400'dür. Dolayısıyla kondansatörün sığası aynı oranda büyümüş olur. *Elektrolitik kondansatör*, alüminyumdan, sızdırmaz bir kap ve bu kaptan yalıtılmış, sarmal biçimde sarılmış bir alüminyum şerit içerir; bu şerit bir sodyum fosfat çözeltisi içinde yer alır. Alüminyum anot üzerinde ince bir yalıtkan alümin tabakası oluşur. Bu kondansatörlerin birim hacim başına sığası, kâğıtlı kondansatörlere oranla çok daha büyüktür (dielektriklerinin çok ince oluşu nedeniyle). Bir elektrolitik kondansatörde, armatürlerinin kutupluluğu kesinlikle belirlidir ve devrelerinde bu kutuplara uygun olarak bağlanmaları gerekir. Alüminyum elektrot yerine sinterlenmiş, gözenekli bir tantal yaprağın kullanımı eşit hacimde sığanın önemli ölçüde artmasını sağlar ve kimyasal korozyona karşı direnci artırır; bu da, daha uzun süreli bir depolamaya olanak verir. *Değişken kondansatör* genellikle, bir dönme ekseni çevresinde devinen ve bir sabit armatürler grubu içine az ya da çok giren hareketli bir armatürler grubundan oluşur; böylece bütünün karşılıklı yüzeyleri değiştirilebilir. Değişken kondansatörler radyoelektrikte, salınım devrelerini ayarlamada kullanılır. Bir havai hat ile toprak arasına paralel bağlanan *koruma kondansatörü* özellikle atmosfer elektriğinden kaynaklanan yüksek frekanslı akımları, toprağa aktarmaya yarar. *Sauty köprüsü*, sığaların doğrudan ölçümüne olanak verir. Havai hatlarda bir iletken toprakla ve yanı sıra, öbür iletkenlerin her biriyle birer kondansatör oluşturur. Yeraltı kablolarında, bir iletken, toprağa bağlı olduğu varsayılan metal kılıf ile ve yanı sıra, kablonun öbür iletkenlerinin her biriyle, birer kondansatör oluşturur. Birçok kondansatörden oluşan gruba batarya* adı verilir. (→ SIĞA.)

KONDANSÖR a. (fr. *condenseur*). **1.** Isıbil. Bir buharı yoğuşturmaya yarayan aygıt. (Buharlı ısıl makinelerde kondansör buharın silindirden ya da türbinden çıktıktan sonra içinde yoğuştuğu aygıttır.) [Eşanl. YOĞUŞTURUCU.] (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Barometrik kondansör*, buharların bir soğuk su akımında yoğuşması sonucu içinde çok şiddetli bir alçak basınç oluşan aygıt.

—Metalürj. Çinko metalürjisinde kullanılan ve çinko oksidin indirgenmesi sırasında içinde metalin yoğuştuğu sırlı pişmiş topraktan kap.

—Soğut. san. Bir soğutma tesisatında hava ya da suyla soğutulmuş, gaz halindeki akışkan soğutucunun sıvılaştırma ısısını atan ısı değiştirici. ‖ *Havalı kondansör*, HAVALI YOĞUŞTURUCU*'nun eşanlamlısı.

—ANSİKL. Isıbil. Şu tip kondansörler ayırt edilir: *karışımlı kondansörler*'de buhar, kendisini yoğuşturacak soğuk suyla birbirine karışır; *yüzeyli kondansörler*'de ısı alışverişleri metal bir çeper arasından yapılır. Yüzeyli kondansörlerin en büyük üstünlüğü buhar yoğuşması sonucu meydana gelen damıtılmış su ile yoğuşturmada kullanılan kirli suyu karıştırmamalarıdır. Bu tip kondansörler özellikle gemi makinelerinde kullanılır. Karışımlı kondansör, içine bir yandan yoğuşturulacak buharın, diğer yandan da buharla karıştıktan sonra onu sıvı hale getiren soğuk suyun girdiği bir kaptır. Kondansörlerde ek donanım olarak dolan suyu çıkarmak için bir *boşaltma pompası* ve suda çözünerek açığa çıkan ve vakum oluşmasını önleyen bir *hava pompası* bulunur.

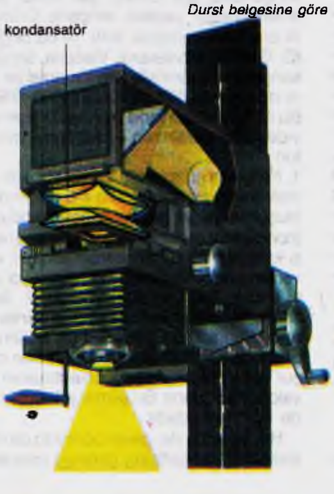
Sözkonusu yerin barometrik basıncına denk düşen yükseklikten daha yüksek olan bir su sütununun en üst kısmına yerleştirilen çan biçimindeki bir kaptan oluşan barometrik kondansör kullanılırsa boşaltma pompasına gerek duyulmaz. Yoğuşmuş su doğal olarak alt kısımdan akar.

Yüzeyli kondansör genellikle makineden çıkan buharın gelerek içinden soğuk su akımı geçen ve küçük çaplı boru demetinin arasından geçtiği kapalı bir kaptan oluşur; borularla temas eden buhar yoğuşur ve kondansörün dibine iner. Karışımlı kondansörde olduğu gibi bu kondansörde de ek iki pompa bulunur. Modern santralların türbinlerinde gerekli olan çok düşük basınçlı boşluklar elde edebilmek için bir bôru içinde art arda yerleştirilmiş sıvı pistonlar arasından havayı sürükleyen Leblanc pompaları gibi çok gelişmiş hava pompaları kullanılır.

KONDHYLİS (Georgios), yunan general ve siyaset adamı (Prusos 1879 - Atina 1936). 1917'de albay oldu, kral Konstantinos'un dönüşünde, 1920'de istifa etti ve İstanbul'a çekildi. Türkler önündeki yunan bozgunundan sonra, hükümdarın oğlu Georgios II lehine tahttan feragat etmesi için çalıştı (1922). 1923'te Yunanistan'a döndü ve milletvekili seçildi. Savaş bakanı, daha sonra İçişleri bakanı oldu, ancak general Pangalos tarafından tutuklandı ve sürgün edildi. 22 ağustos 1926'da, bir hükümet darbesiyle Pangalos'u devirdi ve aralık 1926'ya kadar iktidarda kaldı. Yeniden kralcı olan Kondhylis 1935'teki Venizelos yandaşlarının ayaklanmasını Selanik'in doğusunda bastırdı, Tsaldharis'in elinden Konsey başkanlığını aldı, Meclis'e, Georgios II'nin geri çağrılması ve 1911 Anayasası'nın yeniden yürürlüğe konması kararını aldırttı ve kendini kral naibi seçtirdi. Ama Atina'ya dönen kral, Kondhylis ile işbirliğini sürdürmedi.

bir fotoğraf agrandisöründeki **kondansatör**

Durst belgesine göre

KONDİL a. (fr. *condyle*). Anat. LOKMA' nın eşanlamlısı.

KONDİLOM a. (fr. *condylome;* yun. *kondyloma, -atos* nasırlı şişlik'ten). **1.** *Frengi kondilomu*, frenginin ikinci evresinde vulva ve makat bölgesinde görülen lezyon. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Sivri kondilom*, olağan siğillerin cinsel organlar bölgesinde görülen tehlikesiz ur halindeki çeşidi. (Eşanl. HOROZİBİĞİ, ZÜHREVİ VEJETASYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Patol. • *Frengi kondilomları* frenginin ikinci devresinin belirtisidir. Bu terim bazen, önemli boyutlara ulaşabilen vulva ya da makattaki çıkıntılı mukoza plaklarının (yani sifilitlerin) hipertrofik biçimi için de kullanılır.

Yüzeyleri genellikle pütürsüzdür (bu yüzden bunlara *düz kondilomlar* da denir), ama horozibiklerinden ayrımını güçleştirecek kadar düzensiz ve pütürlü de olabilir. Treponemaların kaynaştığı bu mukoza plakları son derece bulaşıcıdır. Bu ikinci devrede yapılan tüm frengi serum teşhis testleri pozitiftir.

• *Sivri kondilom* için zührevi çıkıntı denmesi yanlıştır, çünkü bu, cinsel yoldan bulaşan bir hastalık değildir: sivri kondilomlar da siğil virüslerinden ileri gelir; bunlar siğillerin makat-cinsel organ bölgesinde görülen tipleridir. Vulvada, küçük ve büyük dudaklarda, kamış başı kertiğinde, sünnet derisinde, üretra ağzında, anusta bulunurlar. Bunlar grimsi, nemli, saplı, girintili-çıkıntılı dallanmalı, fistolu (horozibiği adı buradan gelir) çıkıntılardır. Boyları topluiğne başıyla güvercin yumurtası arasında değişir. Büyük bir hacme ulaşarak cinsel ilişkiyi ve dışkılamayı zorlaştıran "karnabahar" biçiminde urlara dönüşebilirler. Komşu dokularda bir enfeksiyon olduğunda (belsoğukluğu) ve gebe kadında çok yayılırlar. Bulaşıcılıkları siğillerinkiyle aynıdır.

Kondilomun, kamış ya da erbezi torbası üzerinde dev bir ur biçiminde görülen (Buschke-Löwenstein uru) ve yozlaşarak kötücül ura dönüşen özel bir çeşidi de vardır.

Kondilomlar yerel, hatta genel anestezi altında, ameliyatla yok edilebilir (küretle kazıma ya da elektrokoagülasyon). Ancak genellikle kimyasal yolla harap etme yeğlenir. Bunun için podofilin reçinesi ile dokunma yöntemi kullanılır.

KONDİSYON a. (fr. *condition*). Spor. Fiziksel (kuvvet, dayanıklılık, beceri vb.) ve ruhsal yönden sporcunun durumu.

KONDİSYONLAMA a. Tekst. Bir tekstil maddesinin içerdiği su miktarını belirlemek ve bu maddenin kondisyonlanmış ağırlığını hesaplamak için yapılan işlemler dizisi.

—ANSİKL. Tekst. Tekstil liflerinin büyük bir bölümü higroskopiktir; bu da, bu maddelerin belli bir ortamda bir denge değerine ulaşmak için suyu soğurmak ya da geribırakmak eğiliminde olduğunu gösterir. Belli ticari nedenlerden dolayı, bir parti malın kütlesini saptamak için içerdiği su miktarını belirlemek gerekir. Bu nedenle, alınan belirleyici bir örnek tartılır ve değişmez bir kütleye ulaşıncaya kadar terletme odasında kurutulur. Böylece anhidr denen kütleye göre su yüzdesi bulunur ve parti malın kuru kütlesi hesaplanabilir. Daha

sonra, "gerçek ve ticari ağırlık" adı verilen ağırlığı elde etmek için bu kütleye ulaşmalı olarak saptanmış bir yüzde eklenir. Oysa, bütün ayrıntılarıyla düzenlenmesi gereken bir süreç sözkonusudur: kaba tartı, daraları belirleme, örnek alma, tartı, kurutma, anhidr denen örnekleri tartma, kondisyonlama işleminden geçirilmiş kütleyi hesaplama. Anhidr ağırlığın saptanmış yüzdesine *uzlaşımsal nem oranı yüzdesi* denir. Ancak bu yüzde, tekstil maddelerine (yün, pamuk, keten vb.) göre değişir. Kimi kez, tekstil maddesine katılan yağlama maddelerini de göz önüne almak gerekir. Kondisyonlama en yaygın olarak kullanılan yöntemdir ve uluslararası düzeyde standartlaştırılmıştır.

KONDİSYONÖR a. (fr. *conditionneur*). Isıt. ·havld. HAVA KOŞULLANDIRICI*'nın eşanlamlısı.

KONDO a. (*altın tapınak* anlamında jap. sözc.). Bir japon buddha manastırına bağlı yapılardan biri. (Kondo'da baş tanrının imgesi yer alır. En ünlülerinden biri, İ.S. VII. yy.'da Nara'da kurulmuş olan Horyu-ci kondosudur.)

KONDOĞLU (Photis), yunanlı ressam ve yazar (Kydonia, bugün Ayvalık, 1897 -Atina 1965). Resimde bizans üslubunu benimsedi; halktan insanları, işçileri, korsanları canlandıran yarı efsanevi bir dünya yarattı. Anlatılarında, öykülerinde ya da yolculuk hikâyelerinde de fantastik öğeler, düşler, romantik serüvenler ağır basar (*Pedro Kazas,* 1919; *Vasanta,* 1923; *Taksidia* [Geziler], 1928).

KONDOM a. (mucidi *Condom*'un adından). Cinsel ilişki sırasında erkeklerin koruyucu (prezervatif) olarak kullandığı kauçuk kılıf.

KONDOPOGA, Rusya'da kent, Onega gölü kıyısında; 28 000 nüf. Kereste ve kâğıt sanayileri.

KONDOR a. (isp. *condor;* kiçua dilindeki *kuntur*'dan). Çok iri, siyah ve beyaz tüylü, başıyla boynu çıplak ve etten bir organ görünümünde bazı gündüz yırtıcı kuşlarının ortak adı. (İki türü vardır: tepeli akbaba [*Vultur gryphus*] ve kaliforniya akbabası [*Gymnogyps californianus*]; yenidünyaakbabasıgiller familyası.)
—ANSİKL. Kondorlar günümüzde yaşayan uçucu kuşların en irileridir (albatroslarla birlikte). Cesetleri, yaralı ya da hasta hayvanları aramak için, uçsuz bucaksız bir alan üzerinde saatlerce uçabilen leşçil kuşlardır. Yavaş ürerler (iki yılda bir yalnızca bir yumurta) ve ancak 7 yaşında cinsel olgunluğa erişirler. Avlanmaları ve yedikleri besinlerin zehirli olması nedeniyle kaliforniya akbabasının soyu tükenme tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kondor lejyonu, İspanya İç savaşı'nda (1936-1939) Franco birliklerinin yanında yer alan, çoğunluğu havacı gönüllü Almanlar'ın oluşturduğu birlik.

KONDRAŞİN (Kiril Petroviç), rus orkestra yöneticisi (Moskova 1914 - Amsterdam 1981). 1936-1943 arası Sen-Petersburg'daki Malıy tiyatrosu'nun, 1943-1956 arasında da Moskova'daki Bolşoy tiyatrosu'nun orkestrasını yönetti. 1960-1975 arasında Moskova Devlet filarmoni orkestrası'nın sanat yönetmeni oldu; yeni bir yönetme tarzını denedi, baget kullanmadı. 1979'da Amsterdam Concertgebouw orkestrası'nın başına geçti.

KONDRATİYEV (Nikolay Dmitriyeviç), rus iktisatçı (1892-1930). İktisadi konjonktür dalgalanmaları* üzerine incelemeler yaptı. Bu incelemeler, "Kondratiyev dalgalanmaları" adı verilen uzun süreli dalgalanmaların varlığını ortaya koydu.

KONDRATİYEVA (Marina), rus kadın dansçı (Moskova 1934). Bolşoy'un bale topluluğunda baş soloculuğa atandı. *Külkedisi, Bahçesaray çeşmesi, Fındıkkıran, Romeo ve Juliet, Taş çiçeği,* özellikle de *Giselle*'deki yorumuyla kendini kabul ettirdi. *Paganini* (L. Lavrovskiy'in, 1960), *Spartacus* (Yuriy Grigoroviç'in [Phrygia rolü], 1960), *Anna Karenina* (Maya Plisetskaya'nın [Anna rolü], ikinci prömiyer, 1972) adlı balelerin ilk temsillerinde başrolü üstlendi.

KONDRİT a. (fr. *chondrite;* yun. *khondros,* kıkırdak'tan). Patol. Özellikle akut artritlerde gözlenen kıkırdak iltihaplanması.

KONDRİT a. (fr. *chondrite;* yun. *khondrites,* bulgulardan yapılmış'tan). Yerbil. Piroksen, olivin, plajioklaz ve demirle nikel bakımından zengin mineraller içeren, mikrometre düzeyinde kürelerden oluşmuş göktaşı. (Göktaşlarının % 80'i kondrittir. Bileşimleri, jeokimyasal evrim modellerinin birçoğu için temel oluşturur.)

KONDRİYODİYEREZ a. (fr. *chondriodiérèse*'den). Biyol. Mitoz sırasında kondriyom öğelerinin ikiye bölünmesi. (Eşanl. KONDRİYOKİNEZ.)

KONDRİYOKONT a. (fr. *chondrioconte*'tan). Biyol. Kondriyomun, 3 ila 6 mikron, hatta daha uzun küçük çomak biçimindeki ipliksi öğelerine verilen ad.

KONDRİYOM a. (fr. *chondriome*'dan). Biyol. Hücrenin içinde bulunan ve ortak özellikte birtakım tanecikler içeren sitoplazma inklüzyonlarına verilen ad. Yalın taneciklilere mitokondri, dizi taneciklilere kondriyomit, çomak ya da iplikçiklilere kondriyokont denir. (Besinlerin hücre içinde geçirdiği son solunum yükseltgenmelerinin yer aldığı kondriyom, sitoplazmaya yedeklerini yeniden oluşturabilsin diye indirgeyici moleküller de sağlar; bu nedenle işlevi çok önemlidir.)

KONDRİYOMİT a. (fr. *chondriomite*'ten). Biyol. Tespih tanesi biçiminde dizili kondriyom öğesi.

KONDRİYOZOM a. (fr. *chondriosome*'dan). Biyol. Biçimi ne olursa olsun tüm kondriyom öğelerini belirten ortak terim.

KONDROBLAST a. (fr. *chondroblaste;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *blastos,* tohum'dan). Dokubil. Kıkırdakta bulunan genç hücre. (Kondroblastlar kıkırdağın ara maddesi içinde dağınık durumda bulunur ve çoğu zaman küçük yığınlar oluşturur; kıkırdaktan kemikleşme sırasında eriyip yok olur, yerlerini osteoblastlar alır.)

KONDROBLASTOM a. (fr. *chondroblastome;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *blastos,* tohum'dan). Patol. Yeniyetmelerde, uzun kemiklerin epifizlerinde yerleşen iyicil ur.

KONDRODİSPLAZİ a. (fr. *chondrodysplasie*). KONDRODİSTROFİ'nın eşanlamlısı.

KONDRODİSTROFİ a. (fr. *chondrodystrophie*). Kemiklerin kıkırdak kısmının gelişmesinde genetik nedenlerin yanı sıra, damar, içsalgı, mekanik ve metabolizma bozukluklarına bağlı değişikliklerden doğan yapısal kemik hastalığı. (Eşanl. KONDRODİSPLAZİ.)
—ANSİKL. En sık görülen kondrodistrofiler etkilendikleri genetik değişikliklere göre şöyle sınıflandırılabilir:
—mukopolisakkaritlerdeki değişiklikler (Hurler ve Morquio hastalıkları);
—epifiz ve omurlardaki değişiklikler (poliepifiz displazisi ve geç spondiloepifiz displazisi);
—kemiklerin uzunlamasına büyümesiyle ilgili değişiklikler (akondroplazi ve diskondreostoz ya da Léri hastalığı);
—kıkırdak büyümesinin düzensizliğine ilişkin değişiklikler (egzostoz yapıcı hastalık ya da Bessel-Hagen hastalığı, çoğul kondrom hastalığı ve Ollier hastalığı).

KONDRODİT a. (fr. *chondrodite*). Miner. İçinde her zaman belli bir oranda fluor bulunan ve humit türüne giren magnezyum ve demir silikat. (Bu tür sarı, kahverengi ya da yeşil monoklinik prizmalar halinde kristalleşir.)

KONDROFİT a. (fr. *chondrophyte;* yun. *khondros,* kıkırdak, ve *phyton,* bitki'den). Patol. Anormal kıkırdak çıkıntısı, pütürü.

KONDROİT sıf. (fr. *chondroïde*'den). Dokubil. Kıkırdağa benzeyen dokuya denir. (Kondroit doku, kıkırdak kıvam ve görünümünde bir bağdokusu türüdür. Normal kıkırdağa benzeyen, patolojik bir dokudur, ama normal kıkırdakla özdeş değildir.)

KONDROİTİN a. (fr. *condroïtine*'den). Biyokim. **1.** Korneada bulunan sülfatsız mukopolisakkarit. **—2.** *Kondroitin sülfatlar,* kıkırdak, kemik, kornea, kiriş ve derinin önemli bileşenleri olan ve kondroitinde N-asetil-kondrosin sülfat molekülller zinciri biçiminde bulunan sülfürik esterler.

KONDROJEN a. (fr. *chondrogène*). Dokubil. Kondroide ya da kıkırdağa dönüşmekte olan temel madde.

KONDROJENEZ a. (fr. *chondrogenèse;* yun. *khondros,* kıkırdak, ve *genesis,* doğuş'tan). Biyol. Kıkırdakların oluşması.

KONDROKALSİNOZ a. (fr. *chondrocalcinose*). Patol. Eklem kıkırdaklarında, lifsikıkırdaklarda ve eklem bağlarında oluşan kalsinoz. (Birincil [genetik] olabileceği gibi başka bir hastalık sonucu ikincil olarak da gelişebilir.)

KONDROKRANYUM a. (yun. *khondros,* kıkırdak, ve fr. *crâne,* kafatası'ndan). Omurgalılarda iç iskeleti meydana getiren kıkırdaklı kafatası. (Tüm embriyolarda ve kıkırdaklıbalıkların erişkinlerinde bulunur; öbür omurgalılardaysa hem az çok kemikleşmiştir, hem de yüzeysel iskeletle desteklenir. Kondrokranyum, beyni kapsayan bir sırt bölgesinden [*nörokranyum*] ve yutak ile ağız boşluklarını destekleyen bir karın bölgesinden [*splanknokranyum*] oluşur.)

KONDROLOJİ a. (fr. *chondrologie*). Tıp. KIKIRDAKBİLİM'in eşanlamlısı.

KONDROM a. (fr. *chondrome;* yun. *khondros,* kıkırdak, ve *oma,* ur'dan). **1.** Kemiklerde kıkırdak dokusunda gelişen iyicil ur. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Çoğul kondrom hastalığı,* bir kıkırdak hastalığı tipi.
—ANSİKL. Kondromlar en çok ellerde görülmekle birlikte, göğüskemiğinde, kaburgalarda, leğende, omurlarda ve daha ender olarak uzun kemiklerde de görülebilir. Kondrom kemiğin merkezi kısmında (ankondrom), bazen de çevresinde (kabukaltı kondrom) gelişir. Çok daha seyrek olarak yumuşak dokularda (saçlı deri, kulakkepçesi önü) görülen kıkırdaksı tipte iyicil urlar da vardır. Kondrom çok zaman fark edilmez. Deri altında bir şişlik ya da herhangi bir travmaya bağlı olmaksızın gelişen bir kırık uru ortaya çıkar. Teşhis çoğunlukla röntgenle konur. Tedavisi cerrahidir.

KONDROMALASİ a. (fr. *chondromalacie;* yun. *khondros,* kıkırdak, ve *malakos,* yumuşama'dan). Eklem kıkırdaklarındaki dayanıklılığın azalması ile belirgin hastalık. (Gençlerde bile kıkırdakların erken harap olmasına neden olur. En belirgin örneği, diz ağrılarına neden olan dizkapağı kondromalasisidir.)

KONDROMATOZ a. (fr. *chondromatose*). Kemiklerin içinde, uzun kemiklerin ve el ve ayaklardaki borumsu küçük kemiklerin metafizinde kıkırdağımsı kütlelerin bulunmasıyla belirginleşen ve nedeni bilinmeyen hastalık. (Bu kıkırdağımsı kütleler ya oldukça büyük urlar oluşturur ve böylece 1838'de J. Müller ve 1856'da Cruveilhier'in tanımladığı ve anatomik lezyonlarını von Recklinghausen'in incelediği çeşitli kondromlara yol açar ya da hastalığa yakalanmış kemiklerin büyümesini engelleyerek Ollier'in 1899'da tanımladığı ender rastlanan diskondroplazi hastalığına neden olur.)

kondor

KONDROMİKES a. (fr. *chondromyces;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *mykes,* mantar'dan). Küçük ağaç biçiminde dallanan jöle kıvamında miksobakteri (cıvık bakteri) tipi. (Jölenin içinde, baklagillerde olduğu gibi Y biçiminde bakteriler bulunur. Bu ilginç organizmalar ortakyaşardırlar; bunlarda kondromikesle birlikte ikinci bir bakteri [sarı mikrokok] bulunur.)

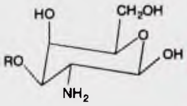
KONDROMUKOYİT a. (fr. *chondromucoïde*'den). Kıkırdakta bulunan glukoproteit grubundan madde. (Hidrolizlenirse glusit verir.)

KONDROPLAST a. (fr. *chondroplaste;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *plasis,* şekil verme'den). Dokubil. Kıkırdak kapsülleriyle sınırlı boşluk.

KONDROSARKOM a. (fr. *chondrosarcome;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *sarks, sarkos,* et'ten). Kıkırdak kökenli kötücül ur. (Kötücül urların % 13'ünü oluşturan, birincil olarak gelişen kondrosarkom daha çok çocuklarda görülür; kondrom ya da osteokondrom gibi iyicil urların yozlaşması sonucunda ikincil olarak da ortaya çıkabilir. Daha çok uyluk ve kol kemiği gibi uzun kemiklerde görülmekle birlikte, leğen ve kaburgalarda da çıkabilir. Tedavisi esas olarak cerrahidir.)

KONDROSİT a. (fr. *chondrocyte;* yun. *khondros,* kıkırdak ve *kytos,* hücre'den). Dokubil. Erişkinlerde kıkırdağı oluşturan, kenar çekirdekli, oval hücre. (Kondroblasttan türeyen kondrosit temel maddenin içindeki küçük boşluklarda yer alır.)

KONDROTOMİ a. (fr. *chondrotomie;* yun. *khondros,* kıkırdak, ve *tome,* kesme'den). Bir kıkırdağın cerrahi olarak kesilmesi. Genellikle kaburga uçlarına uygulanır.

kondrozamin R=H
kondrozin R= $C_6H_9O_6$

KONDROZAMİN a. (fr. *chondrosamine*). Org. kim. Formülü $C_6H_{13}NO_5$ olan dezoksi-2 amino-2 galaktoz'un yaygın adı; kondrozinde bulunur.

KONDROZİN a. (fr. *chondrosine*). Org. kim. Bir molekül glukuronik asit ile bir molekül kondrozaminin bileşmesi sonunda oluşan diholozit; kondroitinin temel halkasını oluşturur.

KONDU a. *Gecekondu*'nun kısaltılmış biçimi.

KONDU, Trabzon'a bağlı Dernekpazarı ilçesinin merkezi *Dernekpazarı*'nın eski adı.

KONDURANGO a. Güney Amerika'da yetişen *gonolobus* cinsinden ağaç *(Gonolobus cundurango).* [Kabuğu, tonik ve ağrıkesici olarak mide hastalıklarında kullanılır. İpekotugiller familyası.]

KONDURMA a. Kondurmak eylemi.
—Giy. Fesi, başa iliştirilivermiş izlenimini verecek biçimde giyme.

◆ *Kondurma fes,* başa iliştirilmiş izlenimi verecek biçimde giyilmiş fes.

KONDURMAK → KONMAK.

KONDÜKTÖR a. (fr. *conducteur*). Yolcu trenlerinde biletleri denetlemek ve vagon işlerine bakmakla görevli kimse.
—Tar. Osmanlı devletinde bayındırlık işlerinde ve karayollarında teknik işlerde görevli olanlara verilen ad. (1911'e kadar Nafıa nezareti'nin yaptığı sınavlar sonunda atanan kondüktörler, daha sonra açılan Kondüktör mektebi'nden yetişti).

Kondüktör mektebi, bayındırlık işleri için orta düzeyde teknik eleman yetiştirmek amacıyla Nafıa nezareti tarafından Divanyolu'ndaki bir binada açılan okul (22 ağustos 1911). Paris'te École conducteur' de uygulanan programın bir benzeriyle işe başlayan bu kuruluş, daha sonra "Nafıa fen mektebi" adını aldı (eylül 1924) ve ilerde kurulacak olan "Yıldız teknik okulu"nun çekirdeğini oluşturdu.

KONDÜKTÖRLÜK a. Kondüktörün yaptığı iş.

KONDÜVİT a. (fr. *conduite*). Müz. ve Tiyat. YÜRÜTME'nin eşanlamlısı.

KONER (Pauline), amerikalı kadın dansçı ve koregraf (New York 1912). 1946-1960 arasında José Limón Dance Company' nin dansçılarındandı. Burada Limón'un *la Malinche* (1949) ve *The Moor's Pavane* (1949); Doris Humphrey'in *Ruins and Visions* (1953) adlı balelerinde dikkat çekti. Kendi adına kurduğu ilk topluluk 1949 -1963 arasında etkinlik gösterdi. 1976'da ikinci topluluğu Pauline Koner Dance Consort'u kurdu. Koregrafisini yaptığı birçok yapıtı ilk kez kendisi sahneledi: *The Farewell,* (1962) solo; *The Shinning Dark* (1956).

KONESİN a. (fr. *conessine*). Org. kim. Formülü $C_{24}H_{40}N_2$ olan steroitsel alkaloit; zakkumgillerin çeşitli türlerinden özütlenir, amip ve kamçılılara karşı özgül bir etkisi vardır. (Organizmanın kaldıramaması yüzünden ağız yoluyla kullanımı sınırlanmıştır; ama konesin bromhidrat yerel olarak övül ve jöle biçiminde kullanılır. Kistli ve yumru et çıkıntılarına karşı etkindir.)

KONESKİ (Blaže), makedonyalı yazar ve dilbilimci (Nebregovo 1921). Her türlü gösterişten uzak olan şiirlerinde içten tablolar betimler (*le Pont* [fr. çev.], 1945; *la Terre et l'amour* [fr. çev.], 1948; *la Brodeuse* [fr. çev.], 1961). Koneski ilk bilimsel makedonca dilbilgisini hazırladı (1952 -1954). Ayrıca *Histoire de la langue macédonienne* (fr. çev.), [Makedoncanın tarihi, 1965] adında bir yapıt, denemeler: *Discours et essais* (fr. çev.) [Söylevler ve denemeler, 1972], öyküler: *la Vigne* (fr. çev.) [1955] yazdı; Shakespeare ve Heine'nin yapıtlarını makedoncaya çevirdi. Makedoncanın yazın dili olarak yerleşmesine kesin katkısı oldu.

KONEV (İvan Stepanoviç) → KONYEV.

KONEVİ MEHMET VEHBİ EFENDİ, türk yazar (Konya ? - *ay. y.* 1828). Mevlevi tarikatındandı. Şirazlı Hafız*'ın *Divan*'ına yazdığı *Divan-ı Hafız şerhi* ile tanındı. Bu çalışması 1871'de basıldı.

Koneyk Gorbunok *(Küçük kambur at),* 4 perde, 9 sahne ve 1 apotheosis bölümünden oluşan bale. Koregrafisini ve librettosunu P. Yerşov'un masalından esinlenen Arthur Saint-Léon, müziğini Cesare Pugni hazırladı. İlk kez 1864'te Petersburg'daki Bolşoy tiyatrosu'nda sahnelendi. Dansçılar Marfa Muravyeva ve Nikolay Troytskiy'di. 1866'da Moskova'daki Bolşoy'da yeniden yorumlanan yapıta, 1895'te Marius Petipa yeni bir biçim verdi. Bu bale, 1960'a değin sovyet bale repertuvarında kaldı. Koregrafisini Aleksandr Radunskiy'in, konusunu P. Yerşov' dan esinlenerek Vassili Vainonen ve Pavel Malyarevskiy'in, müziğini Rodyon Sçedrin'in ve dekorlarını Boris Volkov'un hazırladığı yeni bir versiyon, 1960'ta Maya Plisetskaya ve V. Vasilyev tarafından Moskova Bolşoy tiyatrosu'nda yorumlandı. Bu bale tüm Rusya'da oynanır.

KONFABÜLASYON a. (fr. *confabulation*). Nöropsikol. Korsakov sendromu tipinde topyekûn bellekyitiminde, özellikle şimdiki zaman ve yakın geçmişle ilgili anımsama boşluklarını doldurmaya yönelik "giderici" bir tür uydurmacılık biçiminde ortaya çıkan bellek bozukluğu.

KONFEDERAL sıf. (fr. *confédéral*). Bir konfederasyona ilişkin olan.

KONFEDERASYON a. (fr. *confédération*). **1.** Kimi yetkilerini ortak ve merkezi bir iktidara devreden bağımsız devletler birliği. (Merkezi iktidar, kararların tümünün ya da büyük çoğunluğunun üye devletlerin oybirliğiyle alındığı bir eşgüdüm kuruluşudur. Konfederasyonu, federal devletten ayıran özellik budur. Konfederasyon çoğu kez federasyona doğru bir gelişme gösterir. Sözgelimi konfederasyonluğu yalnız adında kalan İsviçre federasyonu böyledir.) **—2.** Spor, meslek vb. dernekler birliği. **—3.** Sendika federasyonları birliği.
—İş. huk. Değişik iş kollarında en az beş sendikanın bir araya gelmesiyle oluşan, tüzel kişiliğe sahip üst kuruluş. (Konfederasyonların kuruluşu için önceden izin almaya gerek yoktur. Konfederasyon kurucuları, konfederasyon tüzüğüyle, kurucu sendikaların konfederasyon kurulmasına ilişkin genel kurul kararlarını ve ilk genel kurula kadar yöneticilerin kimliklerini, merkezinin bulunacağı ilin valiliğine vermek zorundadırlar. Belgelerin ve tüzüğün ilgili valiliğe verilmesiyle konfederasyon tüzel kişilik kazanır.) [→ SENDİKA.]
—Tar. Polonya kamu hukukunda soylular tarafından geçici olarak kurulan, seçilmiş bir şefi *(marszałek)* ve memurları olan asker ve siyasal birlik. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Tar. *Polonya konfederasyonu.* Bu konfederasyonda, bir kararın alınması için çoğunluk yeterliydi: böylelikle Polonya diyetinin temel ilkelerinden biri olan oybirliği *(liberum veto)* zorunluluğundan kurtulunmuş olunuyordu. En tanınmış, konfederasyonlar, savaş yıllarında İsveç ve Rusya'ya karşı kurulan Tyszowce konfederasyonu (1655), Prusya'ya karşı kurulan Bar konfederasyonu (1768-1772), *Dört yıllık diyet* konfederasyonu (3 mayıs 1791 Anayasası) ve 3 mayıs Anayasası'nı kaldırmak için Rusya taraftarı büyük sanayicilerin kurduğu Targowica konfederasyonu'dur (1792). Konfederasyon bazen krala karşı bir ayaklanma halini alırdı. Polonya tarihinde bir anarşi kaynağı olan ve *rokosz* denilen bu tür eylemlerin en önemlileri Zebrzydowski (1606-07) ve Lubomirski (1664-1666) olaylarıdır.

Konfederasyon *(Alman — 'u)* [*Deutscher Bund*], 1815-1866 arasında alman devletlerini bir araya getiren siyasal birlik. Birliğin bozulmazlığını kabul eden 9 haziran 1815 Viyana Federasyon antlaşması ile oluşturulan ve Ren konfederasyonu' nun yıkıntıları üzerine kurulan Alman konfederasyonu, Napoléon'un geri döndürülemez bir nitelik taşıyan birleştirme eylemini de kısmen göz önünde bulunduruyordu. Federatif antlaşma 38 (1817'de 39) hükümran devlet kabul ediyordu. Bu devletler arasında bir imparatorluk (Avusturya), 5 krallık (Prusya, Bavyera, Hannover, Saksonya ve Württemberg), 8 grandüklük, 10 düklük, 10 prenslik ve 4 özgür kent (Frankfurt, Hamburg, Bremen, Lübeck) vardı. Avusturya imparatorunun onursal başkanlığı altında bulunan ve Danimarka hükümdarının Holstein dükü, Hollanda hükümdarının Lüksemburg grandükü, İngiltere hükümdarının da Hannover kralı olarak temsil edildikleri yeni Konfederasyon'un başta gelen sözcüsü, Frankfurt diyeti'ydi. Oybirliğinin sağlanması koşuluyla Anayasa'yı değiştirmek yetkisine sahip 69 üyeden oluşan bu meclis, 300 000 kişilik federal bir ordunun kurulmasına ve devletlerden bu orduya yeni katkılar sağlanma olasılığına rağmen, eylem araçlarından yoksundu; gerçekte 1815-1850 arasında ancak on altı kez toplandı ve 1850 yılından sonra da hiç toplanmadı. Aslında gerçek iktidar 17 üyeden oluşan sürekli ve sınırlı bir komitenin elindeydi ve büyük devletlerin 11, ötekilerin de 6 üyesi vardı. Komite, kararlarını basit çoğunlukla almakla birlikte, alınan kararlar hükümran ve özerk devletlerin meclislerince devlet yasaları haline getirilmedikçe, bu devletlerde uygulanamıyordu.

Bu alman federasyonunun kurulması, alman prenslerle Avusturya'nın isteklerine uygun düşüyordu. Alman prensler en yüksek siyasal özerklik sağlamak, Avusturya da Prusya'nın, alman yurtseverlerin umutlarını kendi çevresinde toplayarak, alman birliğini gerçekleştirmesini engellemek istiyorlardı. Alman yurtseverlerin 1813'te, kurtuluş savaşı sırasında doğan umutları 1815'te Almanya'nın denetimini kendi elinde tutmak isteyen Viyana hükümeti tarafından kasıtlı olarak kırılmıştı. Almanya'nın denetimini kendi elinde tut-

mak, Avusturya için çok güçtü; çünkü toprakları Konfederasyon'un G.-D.'sunda toplanmıştı, oysa Prusya'nın toprakları artık Nyemen'den Ren'e kadar hemen hemen tek parça halinde uzanıyordu. Bu yüzden Alman konfederasyonu'nun tarihi, ikili bir savaşımın etkisi altında kaldı. Bu savaşımlardan biri, fransız devrimci düşüncesinin mirasçıları olan ve Federatif antlaşma'nın, başta Karlsbad konferansı (1819) sırasında Avusturya'nın isteği üzerine yasaklanan basın özgürlüğü olmak üzere, birçok özgürlük vaat eden 13. maddesinin tam olarak uygulanmasını isteyen liberallerin savaşımı, öteki de alman birliğini gerçekleştirmek isteyen Prusya'nın, Avusturya'ya karşı savaşımıydı.

1847'ye kadar liberal sorun ağır bastı ve devletler içinde daha liberal anayasaların elde edilmesine yönelik savaşım, az ya da çok gizli dernekler (Tugendbund) ya da üniversite dernekleri (1815'te Jena'da kurulan Burschenschaft) çerçevesinde sürdürüldü. Her girişim, Avusturya'nın ön ayak olduğu baskının pekiştirilmesiyle sonuçlandı. Çarın adamı olan yazar Kotzebue'nün 23 mart 1819'da öldürülmesi, Karlsbad konferansı'nın toplanmasına yol açtı ve bu konferansta, Mainz'da gizli dernekleri izlemekle görevli federal bir komisyon kuruldu. 27 mayıs 1832'de düzenlenen ve siyah, kırmızı ve altın sarısı alman bayrağının çekildiği Hambach gösterisi, yerel meclisleri denetlemek üzere federal bir komisyon kuran altı 1832 maddesinin resmen ilanına yol açtı. Diyet'e karşı düzenlenen bir darbeye (3 nisan 1833), Metternich federal bir mahkeme kurmakla karşılık verdi (1 800 mahkûmiyet). 1847'den başlayarak alman sınırları içinde bu kez ulus düşüncesi birinci sırayı aldı. Prusya'nın konfederal organları güçlendirmek planı Metternich tarafından gerçi kabul edilmediyse de, 1834'ten başlayarak, Federal antlaşma'nın 19. maddesi çerçevesinde, Prusya koruyuculuğunda etkili bir Gümrük birliği'nin ("Zollverein") kurulmasına bağlı iktisadi kolaylıklardan yararlanan Almanlar, bunun üzerine ülkelerinin siyasal birliğini (ya Avusturya ile birlikte Büyük Almanya, ya da Avusturya'sız, ama Prusya yönetiminde Küçük Almanya) gerçekleştirmeyi düşündüler. Alman birliği, Prusya'nın tasarılarından geçici olarak vazgeçtiği Olmütz (29 kasım 1850) gerilemesine rağmen, Küçük Almanya biçiminde gerçekleşti. Avusturya-Prusya çatışması, düklükler konusunda yeniden ortaya çıktı. Düklüklerin yönetimi Prusya ve Avusturya arasında paylaşılmış olmasına (Gastein antlaşması, ağustos 1865) rağmen Prusya, Avusturya'yı Bund'u yeniden düzenlemek için genel oyla seçilen bir parlamento toplamak tasarısından vazgeçirmek ereğiyle, 7 haziran 1866'da Holstein'ı çarçabuk işgal etti. Avusturya-Prusya savaşı'nı Sadova'da 3 temmuzda Prusya kazandı. Bu zaferden hemen sonra Bismarck, Kuzey Almanya Konfederasyonu anayasası'nı, alman devletlerinin alınganlıklarını önlemek için, 18 haziran 1815 Federasyon antlaşması'nın hükümlerinden esinlenerek hazırladı.

Konfederasyon *(Avrupa Sendikalar —'u)* [CES], 1973'te Brüksel'de kurulan ve Avrupa düzeyinde, Uluslararası hür sendikalar konfederasyonu'na ve Dünya çalışma konfederasyonu'na üye olan sendikaları bir araya getiren sendikal örgüt. Bu iki konfederasyonun yakınlaşmasını amaçlar.

Konfederasyon *(İkinci Atina — 'u)*, Atina'nın yeniden kurduğu konfederasyon (İ.Ö. 378-338). Denizlerde egemenliği yeniden ele geçiren (Knidos'ta Konon'un zaferi 394) ve Thrasybulos sayesinde Pontos-Eukseinos (Karadeniz) yoluna egemen olan (389) Atina, birçok ittifak yaptı. Böylece, başlangıçta özellikle Sparta'ya karşı kurulmuş yeni bir konfederasyon oluştu (Aristoteles kararnamesi'nin önsözü 378-377). Konfederasyon, üye sitelerin iç işlerindeki özerkliğine (klerukhia sözkonusu değildi) titizlikle saygı gösterdi. Müttefiklerarası bir konsey *(Synedrion)* Atina'da toplanıyor (her müttefikin bir oyu vardı), Bule ve ekklesia ile işbirliği içinde görüşmeler yapıyordu. Haraç *(phoros)* değil, vergi *(syntakseis)* alınıyordu. Gereksinmelerin büyük bir bölümü Atina'nın *eisphora**' sıyla sağlanıyordu. Khabrias ve Timotheos'un zaferleri üzerine, konfederasyonun üyeleri 375'te, yetmişin üzerine çıktı. Ama Timotheos'un Korinthos önünde uğradığı yenilgi, Sparta ile yapılan Kallias antlaşması (Thebai geri çekilmesine yol açtı), Thebai'nin başarıları (Leuktra 371), para darlığı ve birliğe girmiş olmasalar da Sisam'da, sonra Sestos'ta klerukhia'ların yeniden kurulması, konfederasyondan ayrılmalara yol açtı (365). Epaminondas'ın desteklediği bu ayrılma hareketleri, şiddetle bastırıldı (Keos 363-362). Eski yöntemlere bu dönüş, müttefiklerde hoşnutsuzluk uyandırdı. 362'de Bizans, Atina'ya ait buğday konvoylarına saldırdı. Eğriboz ayaklanması (357) bastırıldı. Trakya seferinin (357) masraflarına katılmak istemeyen Sakız'ı örnek alan Rodos, İstanköy ve Bizans açıkça başkaldırdılar (Müttefikler savaşı). 356'da Embata'da yenilen Atina, Doğu Ege adalarındaki müttefiklerinin bağımsızlığını tanıdı (355). Persler'in ve Thebaililer'in çevirdikleri entrikalarla çökertilen federasyon, Makedonyalı Philippos II tarafından Khaironeia'da kesin bir biçimde yıkıldı (İ.Ö. 338).

Konfederasyon *(İsviçre—'u)*, İsviçre*'yi oluşturan 23 kantonun birliği.

Konfederasyon *(Kuzey Almanya —'u)*, 1866'da Bismarck tarafından gerçekleştirilen ve üç yıl yaşayan (1867-1870) Kuzey Alman devletleri birliği. (→ ALMANYA.)

Konfederasyon *(Ren —'u)* [*Rheinbund*], 1806-1813 arasında bazı alman devletlerini bir araya getiren siyasal birlik. 1803 imparatorluk recessusundan sonra, özellikle Ren nehrinin sağ kıyısını kaplayan Ren konfederasyonu'nun kurulması, fransız etkisini Almanya'ya sokmak ereğini güden Napoléon I'in siyasetinde ikinci bir evrenin belirtisiydi.

Gerçekten de on altı hükümran prens, Napoléon I'in kışkırtmasıyla Kutsal İmparatorluk'tan ayrılarak Ren konfederasyonu'nu kurdu (Paris antlaşması, 12 temmuz 1806).

Konfederasyon'un başlıca üyelerini, daha yeni yaratılan Bavyera ve Württemberg kralları, Berg ve Kleve grandükü, eski imparatorluk Seçici ve başşansölyesi olan Mainz başpiskoposu ile Orta ve Güney Almanya'nın en küçük prensi oluşturuyorlardı. Anayasa'ya göre Frankfurt am-Main'da oturan bir başşansölye atanacak, bu kentte birincisine başşansölyenin, ikincisine de Nassau dükünün başkanlık edecekleri iki kuruldan oluşan bir diyet toplanacaktı.

Oysa Napoléon I, yeni Konfederasyon'un gerçek hâkimiydi: onunla sürekli bir bağlaşma imzaladı ve kendini *koruyucu* olarak kabul ettirdi; bu sıfatla, dış siyasetin yönetimini ve her devletin ne kadar güçle katılacağını kendi saptadığı konfederasyon ordusunun komutasını kendi eline aldı; özellikle başşansölyelik görevini eski Mainz başpiskopos ve Seçicisi, 1803'ten beri de Regensburg başpiskoposu olan Dalberg'e verdi ve onu Frankfurt am-Main grandükü ve Germanya birinci prensi düzeyine yükselterek, baş piskoposluk merkezini Regensburg'dan Frankfurt am-Main'a geçirdi.

Bu atama, aslında imparatorun aile siyasetinin öğelerinden biriydi. Gerçekten de Dalberg, 6 mayıs 1806'da, Napoléon I'in amcası kardinal Fesch'i başpiskopos yardımcısı olarak seçmek zorunda kaldı. Murat için bir Berg ve Kleve grandüklüğü kurulması (15 mart 1806), Eugène de Beauharnais'nin Bavyeralı Augusta'yla, Stéphanie de Beauharnais'nin Baden veliahtıyla (8 nisan 1806) ve Jérôme Bonaparte'ın Württembergli Katharina'yla evlenmeleri (23 ağustos 1807) gibi olayların da tek ereği Konfederasyon'u Fransa'ya kan bağlarıyla kesin olarak bağlamaktı. 12 temmuz antlaşması, Kutsal İmparatorluk'un ortadan kalkmasına yol açtı; böylece 1 ağustosta İmparatorluk diyeti ayrıldı ve 6 ağustosta Franz II kendi Almanya imparatoru unvanından vazgeçerek Avusturya vâris imparatoru unvanını aldı.

Avusturya'nın Austerlitz'deki yenilgisinden doğan Konfederasyon, Prusya'nın Jena'daki yenilgisi sayesinde genişledi. 27 eylül 1806'dan başlayarak, Würzburg grandükü Konfederasyon'a katıldı, onu 11 aralıkta krallığa yükseltilen (Poznań antlaşması) Saksonya Seçicisi, 15 aralıkta sakson dükler izledi ve çok geçmeden Orta Almanya prensleri de aynı yolu tuttular. Tilsit'in hemen ardından Saksonya kralı yararına Varşova grandüklüğünün (22 haziran 1807), Jérôme Bonaparte yararına Westfalen krallığı'nın kurulması (18 ağustos 1807) ve bu iki yeni devletin Ren konfederasyonuna'na katılması,Napoléon I'in tüm germen topraklarının fransız yanlısı aynı bir siyasal kuruluş içinde bir araya getirmek isteğini göze çarpacak duruma getiriyorlardı. Bu kuruluş en sonunda, 1808'de her iki Mecklenburg'la Oldenburg'u da kendine kattı.

Bu tarihte, yaklaşık 17 milyon nüfusun yaşadığı Konfederasyon, Prusya dışında kalan bütün alman devletlerini, yani Fransa'nın sıkı gözetimi altındaki 4 krallık, 5 grandüklük ve 23 prensliği bir araya getiren 428 000 km²'yi kaplıyordu. Çabucak kurulan Ren konfederasyonu, gene çabucak yıkıldı. Napoléon I tarafından, kaçak ingiliz deniz ticaretiyle savaşmak için 1810-11'de imparatorluğa ilhak edilen deniz mahreçlerinden yoksun bırakılan napoléoncu Almanya, iktisadi bunalım ve gitgide Prusya'ya doğru yönelen germen milliyetçiliği yüzünden çöktü. Gerçi beşinci koalisyon sırasında, Tirol'de Andreas Hofer'in ayaklanmasına ve binbaşı Schill'in Westfalen'i istilasına rağmen dingin kaldı, ancak fransız ordusu Leipzig'de yenilince (16-19 ekim 1813) dağıldı. Fransızlar'ın kurdurdukları devletler (Frankfurt ve Berg grandüklükleri, Westfalen krallığı) geçici olarak Stein tarafından yönetildi ve ocak 1814'ten başlayarak Metternich, Langres'da bağımsız ve eşit devletlerden oluşan bir *Bund* kurulması kararını aldırdı; Viyana kongresi, 1815'te bu kararı onayladı.

Bununla birlikte Ren konfederasyonu, Almanya'nın birliğe doğru ilerleyişinde önemli bir aşama oluşturdu; siyasal haritada belli bir sadeleşme ve fransız kurum ve reformları ya da düşüncelerinin az ya da çok derinlemesine giriş olanağını sağladı; ayrıca bazı Almanlar'ın napoléoncu işgal karşısındaki düşmanlığı da, Avusturya tarafından zorla kabul ettirilen Eski Rejim kurumlarına dönüşün engelleyemediği güçlü bir alman ulusal akımının hızlı gelişmesine yardımcı oldu.

Konfederasyon devletleri, ABD'de, İç savaş sırasında Güney devletleri'nin Federal hükümet'e karşı oluşturdukları birlik.

KONFEDERE sıf ve a. (fr. *confédéré*). **1.** Konfederasyonu oluşturan devletlerden her biri. **—2.** İsviçre'de kendi kantonu dışındaki bir kantonun uyruğu olan kişiler için kullanılır.

KONFEKSİYON a. (fr. *confection;* lat. *confectio, conficere,* bitirmek'ten). **1.** Seri olarak dikilen hazırgiyim eşyası. (→ HAZIRGİYİM.) **—2.** Seri olarak hazırgiyim eşyası diken sanayi kolu.

—Çamaşır san. Çamaşır sanayisi ürünleri elde etmek amacıyla triko kumaştan kesilmiş ya da kalıplanmış triko parçalarının birleştirilmesi. (Bu işlem, çırpma, zikzak, vb. dikişleri yapan piko makinesi, overlok makinesi, kıvırma makinesi, şerit dikme

makinesi, ilik açma, düğme makinesi, vb. gibi çeşitli makinelerle yapılır.)

KONFEKSİYONCU a. Seri olarak hazırgiyim eşyası yapan ve / ya da satan kimse.

KONFEKSİYONCULUK a. Konfeksiyoncunun işi.

KONFERANS a. (fr. *conférence*). **1.** Uluslararası nitelikte bir sorunu çözmek üzere diplomatların, bakanların, hükümet başkanlarının, uzmanlar eşliğinde yaptıkları toplantı: *Cenevre'de uluslararası bir konferans toplandı.* **—2.** Kişilerin ortak sorunlarını görüşmek için yaptıkları toplantı: *Çalışma konferansı.* **—3.** Edebiyat, sanat, bilim vb. konularda bir dinleyici topluluğu önünde yapılan konuşma. **—4.** *Konferans çekmek,* kendisini dinleyeni bıktırırcasına ya da ona öğüt veriyormuşçasına uzun uzun konuşmak. || *Konferans vermek,* konferans niteliğinde bir konuşma yapmak.

KONFERANSÇI a. Bir topluluğa konferans veren kimse.

KONFERANSÇILIK a. Konferans verme eylemi veya konferansçının yaptığı iş.

KONFETİ a. (ital. *confetto*'nun çoğulu *confetti*). Bazı şenliklerde, özellikle bir karnaval sırasında fırlatılan renkli, yuvarlak, ince kâğıt.

KONFİGÜRASYON a. (fr. *configuration;* lat. *configuratio, -onis, configurare,* biçim vermek'ten). Sterkim. BİÇİMLENME' nin eşanlamlısı.

Emre Kongar

KONFİRME a. (fr. *confirmer,* onaylamak'tan). Havc. *Konfirme etme,* bazı ülkelerde, bir uçuş için gidiş-geliş biletleri olan yolcuların dönüşlerini dönüş tarihinden üç gün önce bildirmelerine dayanan formalite.

KONFOR a. (fr. *confort*). **1.** Maddi kolaylıklar sağlayan, hoşa giden şeylerin bütünü; bundan ortaya çıkan durum; rahatlık: *Bu dairenin konforunu hiçbir yerde bulamayız. Konforu sevmek.* **—2.** Konfor öğeleri; yaşamayı kolaylaştıran şey: *Bu otel her türlü konfora sahip.*

—İkt. *Konfor malları,* teknik ilerlemelerin, görece düşük bir fiyatla ve bol miktarlarda üretilmesini olanaklı kılarak, tüketimini özenilir duruma getirdiği, böylece bir lüks olmaktan çıkararak tüketicilerin zorunlu ve vazgeçilmez olarak gördükleri eşya ve mallar.

KONFORLU sıf. Konforu olan, konfor sağlayan şey için kullanılır: *Konforlu bir apartman. Konforlu bir otel odası.*

KONFORM sıf. (fr. *conforme*). Mat. çözlm. UYUŞUMLU'nun eşanlamlısı.

KONFORMASYON a. (fr. *conformation;* lat. *conformatio*'dan). Sterkim. YERLEŞME'nin eşanlamlısı.

KONFORMİST sıf. ve a. (ing. *conformist*). Yerleşmiş âdetlere, davranış biçimlerine ya da büyük bir çoğunluğun düşüncelerine uyan kimse ve bu kimsenin tutumu için kullanılır.

KONFORMİZM a. (fr. *conformisme*). Yerleşmiş kullanımlara uyma, yerleşik değerleri, düşünceleri benimseme ya da bir toplumun kurallarına, değerlerine uygun biçimde davranma eğilimi.

KONFORSUZ sıf. Hiçbir konforu olmayan şey için kullanılır: *Konforsuz bir ev. Konforsuz bir yaşam sürmek.*

KONFUÇİUS ya da **KONFÜÇYÜS,** çince **Kongzi** ya da **Kongfuzi (üstad Kong),** en ünlü çinli filozof, siyasal yönetici ve kuramcı (Lu eyaleti, bugünkü Şandong, İ.Ö. 552'ye doğr. - *ay. y.* 479'a doğr.). Yaşamı üzerine güvenilir tek bilgi kaynağı, ikinci kuşak izleyicileri tarafından yazılan *Lunyü* (Seçmeler) başlıklı bir kitaptır. Batı'da *konfuçiusçuluk* adıyla bilinen ve *Çunçiu* ("İlkbaharlar ve sonbaharlar") adlı yapıtında sergilediği öğretinin kurucusudur. Gerçek anlamda bir din kurucusu olmamakla birlikte, toplumsal bir etik önermiştir.

Yaşamının büyük bir bölümünü bir yandaşlar topluluğuna kendi reformcu düşüncelerini öğretmekle geçirdi. Bazı izleyicileri onun sayesinde yönetici görevlere yükselme başarısı göstererek, öğrettiklerini verimli bir biçimde uygulama olanağı buldular. Söylendiğine göre, yaşamının sonuna doğru Lu hükümetinde yüksek görevlere getirildi, ancak ilkelerini gerçekten uygulayabilmek bakımından gerekli yetkiyi elde edemediği için istifa ederek köşesine çekildi. Bunun üzerine, devletinin yönetimini kendisine bırakmayı kabul edecek bir senyör bulmak üzere 13 yıl boyunca boş yere dolaştıktan sonra, Lu eyaletine geri dönerek ölünceye kadar orada ders verdi.

KONFUÇİUSÇULUK a. Konfuçius'un ahlak felsefesi.

—ANSİKL. Konfuçius'un izleyicileri bilge kişinin, kişiliğini işleyerek çevresine bir düzen ilkesi yaydığı düşüncesini geliştirdiler. Bu ilke, adım adım ilerleyerek bireyden tüm evrene yayılır. İnsanın, bu tanrısal düzen ilkesine *(dao)* uyması, ondaki uyumu yansıtmak için onu tanımayı öğrenmesi ve eskiden yaşamış büyük adamları ve bilgeleri kendine örnek alması gerekir. Kişiyi yetkin bir insan yapan başlıca konfuçiusçu erdemler, hemcinslerimize yardım etmemizi sağlayan acıma ya da sevgi *(ren)* ve başkalarının mallarına saygı duymayı ve herkesin toplumsal konumunu göz önünde tutmayı sağlayan hakseverliktir *(yi).* Konfuçius'a göre bilgelik, çalışıp öğrenmekle, düşünmekle ve çaba harcamakla elde edilir. Böylece, bireysel üstün insan *(cunzi)* idealine varılır. Bu, sakin ve erdemli, bilge, dürüst, güvenli, tanrının ne istediğini bilen ve hiç karşı gelmeksizin "onun hoşuna gidecek şeyi yapan" insandır. Halkları yönetenler de, ülkelerinde düzenin egemen olmasını istiyorlarsa, bu üstün insan idealine ulaşmaya çalışmalıdırlar.

Konfuçius'tan sonra Antikçağ'ın en büyük iki konfuçiusçu düşünürü *Mencius* ya da *Mıngzi* (İ.Ö. 371'e doğr. - 289) ve *Şunzi*'dir (İ.Ö. 298'e doğr. - 235'e doğr.).

Birincisi, insanlık ve hakseverlik erdemlerine göre yaşaması gereken ideal aydın tipini belirledi. Şunzi ise, eğitimin ve yönetimin, kademeli düzene sahip bir toplumda herkesin kendine uygun olan yerde kalmasını sağlayacak bazı geleneksel kurallar aracılığıyla uygulanmasını istiyordu. Ülkenin herkes için geçerli bir yasayla yönetilmesini savunan meşruiyetçi yöneticilerin ilkelerine dayanan bir imparatorluk kurmak isteyen Çin Şi Huangdi'nin başarısızlığa uğramasından sonra Han' lar, konfuçiusçuluğu, Çin İmparatorluğu' nun resmi öğretisi durumuna getirdiler. Nitekim, iktidara giden yolu açan sınavlar sistemi onların zamanında uygulanmaya başladı. Bazen konfuçius diniyle bir tutulan imparatorluk dininin başlangıcı da yine bu döneme rastlar. Gök'ün Oğlu olan imparator, imparatorluğun başrahibiydi: Gök'e ve Yer'e tapınma törenlerinin uygulanması, bahar gelince toprağın sürülme işleminin başlatılması, işlerin ve günlerin saptandığı yıllık takvimin yürürlüğe konulması onun sorumluluğundaydı. Kendi bölgelerinde imparatoru temsil eden valilerle kaymakamlar da, aynı tapınma törenlerini yerel düzeyde uygularlardı. Öte yandan, imparator, kendi kişisel yaşamını evrenin yaşamıyla uyumlu kılmak amacıyla dinin gereklerine herkesten daha fazla uymak zorundaydı. Onun yanlış ya da kötü bir davranışı, doğa düzeninde felaketlere yol açardı: yani Gök'ün Oğlu, doğa düzenine karşı sorumluydu.

"Altı Hanedanlar" denen bir dönem boyunca bir ölçüde sönük kaldıktan ve Tanglar döneminde yeniden parladıktan sonra konfuçiusçuluk, öğreti olarak önemli bir değişikliğe uğradı. Geleneksel konfuçiusçu öğreti metafizik sorunlarla ilgilenmediği halde, *yenikonfuçiusçuluk* adı verilen, Songlar dönemi konfuçiusçuluğu, Cu Şi (1130'a doğr. - 1200) sayesinde metafizik bir nitelik de kazandı. Cu Şi, *Yicing'* den ("Dönüşümler kitabı") yola çıkarak bir mutlak varlık felsefesi geliştirdi. Bu konfuçiusçular, farkında olmadan, buddhacılığın ve taoculuğun etkisinde kaldılar. Klasiklerin yenikonfuçiusçu yorumlanışı, bundan böyle en doğru yorum sayıldı ve sınavlarda zorunlu tutuldu. Mingler döneminde, Vang Yangming (1472-1528), öğretinin özgün, ama heterodoks bir yorumunu savundu.

Yaklaşık 1850'den sonra Batı'nın ülkeye askeri, ticari ve dini (misyonerler) girişinin etkisiyle, önce konfuçiusçu ilkelerin uygulanmasında bir güçlenme, sonra da konfuçiusçuluğun hıristiyanlığa karşı koyabilecek evrensel bir din olarak yeni bir yorumu (Kang Yuvei, 1858-1927) ortaya çıktı.

Komünist Çin'e gelince, burada resmen bir yana atılmış olmakla birlikte, konfuçiusçuluk en azından bir yanıyla (ahlaksal coşku ve kamu çıkarının özel çıkardan üstünlüğü) varlığını koruyabildi.

Konfuçiusçuluk, iki bin yıl süreyle, Çinliler'in ideolojilerinde ve günlük yaşamlarında çok önemli bir yer tuttu ve Kore, Japonya ve Vietnam gibi komşu ülkelere de etkisini yaydı. Günümüzde yeniden büyük bir ilgiyle incelenmektedir.

• *Japon konfuçiusçuluğu.* Tokugava şogunları döneminde (1603-1867) konfuçiusçuluk zımnen resmi din olarak kabul ediliyordu. Japon konfuçiusçuluğu birçok okulu kapsar: bunlardan başlıcaları,

Konfuçius ve izleyicilerinin yaşamından bir sahne suluboya ve mürekkep XIX. yy. başı *Bibliothèque nationale, Paris*

Lauros-Giraudon

"*buşido*" adıyla tanınan onur yasasının hazırlayıcısı milliyetçi Yamaga Soko (1622-1685) okuluyla daha çok ekonomik sorunlarla ilgilenen ve mensupları arasında değerli kişiler bulunan bir okuldur. Bu sonraki okuldan Arai Hakuseki (1657-1725) ile Dazai Şundai (1680-1747), Japonlar'ın maliye ve ticaret alanlarındaki bilgilerinin artmasına katkıda bulundular. Konfuçiusçu felsefe japon ruhunda silinmez bir iz bırakmış olmakla birlikte, bugünkü Japonya'da konfuçiusçuluk bir din olarak artık yaşamamaktadır.

KONFÜÇYÜS → KONFUÇİUS.

KONG krallığı, diula krallığı (bugünün Fildişi Kıyısı savanlarında kuruldu, ama kuzeyde Bani'ye kadar yayıldı). Sékou Ouattara (öl. 1740'a doğr.) tarafından XVIII. yy.'ın başında kuruldu. Sékou'nun kardeşi Famaghan, Bobolar arasında bir diula devleti kurdu. Kong düşünce alanında önemli bir rol oynadı ve kıyı ticaretini Mande ve Hausa'ya kadar kontrolü altına aldı. Krallık XVIII. yy.'ın ikinci yarısında dağıldı.

KONGA a. (isp. *conga*'dan). **1.** 1936-37'ye doğru büyük ilgi gören Küba kökenli 4/4'lük dans. **—2.** Küba'da bu dansa ritim vermek için kullanılan davul.

KONGAR (Emre), türk toplumbilimci (İstanbul 1941). Ankara Üniversitesi siyasal bilgiler fakültesi iktisat ve maliye bölümü'nü bitirdi (1963). Birleşmiş milletler bursuyla ABD'ye gitti, Michigan Üniversitesi sosyal çalışma yüksek okulu'ndan mezun oldu (1966). Dönüşte Hacettepe üniversitesi'nde görev aldı, üniversite bünyesinde Sosyal ve idari bilimler fakültesi, Sosyal çalışma ve sosyal hizmetler yüksek okulu'nu kurdu, idareciliğini üstlendi (1968). Doçent (1976), profesör oldu (1981). 1983 başında üniversitedeki görevinden ayrıldı. Türkiye'nin toplumsal yapısı ve geçirdiği toplumsal değişimler konusundaki araştırma ve incelemeleriyle tanındı; bu değişimleri "ideolojik değişme dönemleri" adını verdiği kısa vadeli bir değişme kuramı çerçevesinde kavramlaştırmaya çalıştı. *İmparatorluktan günümüze Türkiye'nin toplumsal yapısı* (1976) adlı yapıtıyla 1977 TDK ödülü'nü aldı; *Toplumsal değişme kuramları ve Türkiye gerçeği* (1979) adlı kitabıyla da 1979 Sedat Simavi vakfı sosyal bilimler ödülü'nü Çelik Gülersoy'la paylaştı. 1992'de Kültür bakanlığı müsteşarlığı'na atanan Kongar'ın diğer başlıca yapıtları: *Atatürk ve devrim kuramları* (1981); *Cavit Orhan Tütengil* (monografi [1982]); *Kültür üzerine* (1982); *Devrim tarihi ve toplumbilim açısından Atatürk* (1983); *Kültür ve iletişim* (1986); *Yaşamın anlamı* (1986); *12 eylül ve sonrası* (1987); *Türk toplumbilimcileri II* (1988); *Hoca Efendi'nin sandukası* (roman, 1990).

KONGFUZİ → KONFUÇİUS.

KONG LE, laoslu general ve siyaset adamı (doğm. 1932). Laos'un, gitgide ABD safına kaymasına karşı olduğundan, 9 ağustos 1960'ta Vientiane'ı işgal etti, askeri hükümeti devirdi ve prens Suvanna Phouma'ya bir hükümet kurması için çağrıda bulundu. Tarafsız kuvvetlerin başkomutanı oldu, Pathet Lao'nun desteğiyle, Jarres ovasının kontrolünü, general Phoumi Nosavan'ın emrindeki amerikan taraftarı kuvvetlerin elinden aldı (1961). Generalliğe getirildi, Suvanna Phouma'nın Cenevre konferansı'nda görüşlerini kabul ettirmesini sağladı. 1963'ten sonra silik bir rol oynadı.

KONGLOMERA a. (fr. *conglomérat;* lat. *conglomerare,* yığmak'tan). Petrogr. Çimentoyla pekişmiş öğelerinin boyutu 2 mm'nin üstünde olan kırıntılı, tortul kayaç. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Hidr. bağl. Bir bağlayıcıyla bir araya getirilmiş malzeme kütlesi.
—ANSİKL. Petrogr. Konglomeralar, akarsu, buzul ya da deniz kökenli bloklardan, çakıllardan ya da yuvarlak çakıllardan oluşmuş rüditlerdir. Monojenik (tek bir petrografi bileşeni) ya da polijenik olabilirler. Öğeler köşeli olduğunda breşten, yuvarlak olduğunda da pudingten söz edilir. Kimi yerbilimsel transgresif oluşumlar bir baz konglomerayla başlar.

KONGLOMERA a. (amerikanca *conglomerate*'den). İşl. ikt. Bir firmanın çok çeşitli mallar üreten kuruluşlarla birleşerek ya da bunların denetimini ele geçirerek büyümesi ve genişlemesi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İşl. ikt. Bir holdingin uğraşları ilke olarak salt mali nitelikte kaldığı halde, konglomeralar, şubeleri olan ya da denetimleri altında bulunan grup üyesi işletmelerin hem sınai politikalarını, hem de etkinliklerini fiilen yönetirler. Bu merkezileşme biçiminin mantığını grubun üretimini çeşitlendirerek sanayi risklerini bölüştürmek ve böylece grubun, bazı piyasaları etkilemesi olanaklı olan dalgalanmalardan -mevsimlik değişmeler ya da özellikle kesimlere ait bunalımlar- tümüyle etkilenmesini önlemek kaygısı belirler. Demek oluyor ki, konglomeranın amacı, homojen tipte klasik dikey ya da yatay merkezileşmede olduğu gibi aşamalı ekonomiler oluşturmak değil, ama kapsadığı kuruluşların iç yönetimini rasyonelleştirmek, heterojen üretimlerde çeşitliliğin elverişliliğinden yararlanmak ve bu arada, eğer gerekiyorsa, bu çeşitli etkinlikleri etkili bir biçimde "güdebilmek" için yeni bir yapıya kavuşturmaktır (ilgili büyük pazarlara göre şubeler halinde gruplandırma, aktiflerin devri).

Etkileyici boyutlara sahip kuruluşlar olan konglomeraların gücü, sınai işbirliği olanaklarından çok, mali işbirliği olanaklarını harekete geçirebilme yeteneklerinden, yani nakit* akımları (cash-flows) genel bütünün finansman gereksinimlerini aşan ve hem dış büyümenin devamını, hem de teknik araştırma ve yenileştirme çabalarının finansmanını karşılayabilen birtakım kuruluşları kendi bünyelerine katabilmelerinden doğar.

KONGLÜTİNASYON a. (fr. *conglutination*'dan). Bağışıkbil. Bir kompleman (eğer alyuvarlar sözkonusuysa hemolitik olmayan bir kompleman) ile kolaylaştırıcı bir etmen (konglütinin) bulunduğu zaman meydana gelen aglütinasyon.

KONGLÜTİNİN a. (fr. *conglutinine*). İmmünoglobülin yapısında olmayan protein. (Bazı gevişgetirenlerin normal serumunda bulunur ve komplemanın 3. etmeninin yapışması sayesinde immünkomplekslerin konglütinasyonuna neden olur.)

KONGO, Ekvator Afrikası'nda ırmak; 1971'de Kinshasa hükümeti, bu ırmağa, aşağı çığırının eski adını *(Zaire)* verdi.

KONGO, esk. **Kongo-Brazzaville,** Ekvator Afrikası'nda devlet; 342 000 km²; 2 335 000 nüf. (1991). Başkenti *Brazzaville.* Resmi dili *fransızca.*

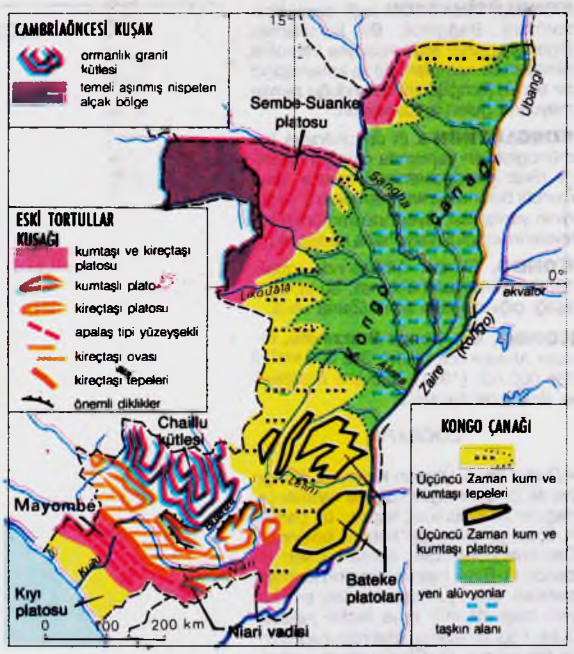
COĞRAFYA

• *Doğal çevre.* Ülkenin K. kesimi, Kongo (ya da Zaire) ırmağının düz ve bataklık çanağının bir bölümünü kapsar; bu çanak, K.-B.'da, paralel sırtlar halinde bölünmüş Cambriaöncesi'nden kalma bir sert tabandır. G.-B.'da, bateke ülkesinin kumtaşlı platoları, çok oyulmuş bir yüzey şeklinin yanı başında 860 m'ye kadar yükselir. G.'de, Pool tepelerinin ötesinde, çağlayanlar platosunun, Du Chaillu billurlu kütlesinin ve denize cepheli alçak platolarının yaslandığı Mayombe'nin Apalaş tipi engebeleriyle çevrilen Niari-Nyanga havzası uzanır. Sıcak ve yağışlı (1 200-1 800 mm) iklimi, G.'de 4-5 ay süren ve K.'e doğru giderek kısalan bir kurak mevsim sergiler. Kongo'da, ağaçsı ya da ormanlık savanlarla (bu enlemde alışılmış bir durum değildir) birbirlerinden ayrılan üç büyük orman kütlesi (Mayombe, Du Chaillu, Nord) vardır. Kongo ve Ubangi ırmağı, Kongo-Zaire sınırını çizer; Niari-Kouilon havzası bütünüyle Kongo'dadır.

• *Nüfus ve ekonomi.* Kongo'da, birçok etnik gruba (Kongolar, Tekeler, Mboşiler, Makalar vb.) ayrılan Bantular yaşar. Nüfusun üçte ikisi güney-batı'da toplanır. Nü-

KONGO

JEOMORFOLOJİK BÖLGELER

fus yoğunluğu Pool ve Niari'de daha yüksek olmakla birlikte, km²'de 25 kişiyi ender olarak aşar. Kongolular'ın % 51'den çoğu kentte oturur.

Büyük bölümü kentlere gönderilen manyok, taro, patates, yerfıstığı yetiştirilir. Mısır, Niari'de; muz, Sangha'da önemli yer tutar. Köylülerin dışsatıma yönelik ekimleri azdır: 1989 rakamlarıyla kahve (2 000 t), kakao (2 000 t), tütün, yerfıstığı. Devlet işletmeleri, K.'de 16 000 t palmiye yağı üretirler; şekerkamışı işletmeleri de yeniden düzenlenmektedir. Sığır yetiştiriciliği Niari otlaklarında yapılır (70 000 baş). Balık, özellikle Kongo ve Ubangi ırmaklarında tutulur. Kereste üretiminde (*limba, okume*) ciddi bir bunalımla karşılaşılmıştır. Kuzeydeki rezervlerin işletilmeleri güçtür.

Holle potaslarının bırakılmasından sonra Kongo yalnızca offshore petrol (6,96 Mt), bakır-kurşun-çinko madeni (5 000 t) ve biraz altın üretmektedir. Elektrik enerjisi iki barajdan (Buenza ve Cue) elde edilir. Besin (biracılık, un, şeker), dokuma (iplik ve kumaş, baskı) ve kereste (biçme-kontrplak) başlıca sanayilerdir. Karayolları yetersizdir (510 km'si asfaltlanmış 5 000 km yol); demiryollarının kapasitesi de sınırlıdır (Kongo-Okyanus ve Gabon'daki manganez bölgesini bağlayan Komilog yolu). Ama akarsu ağı, hem ulaşımda, hem kütük yüzdürmede etkin biçimde kullanılan iyi bir su yolu oluşturur. Pointe-Noire, ülkenin denize açıldığı yerdir. Belli bir gerilemenin gözlenmesine karşın, dış ticaretin en çok yapıldığı ülke yine de Fransa'dır. Ülke ekonomisinde ciddi güçlükler vardır ve dış ticaret yakın dönemdeki petrol gelirlerinin katkısına karşın, sürekli açık vermektedir.

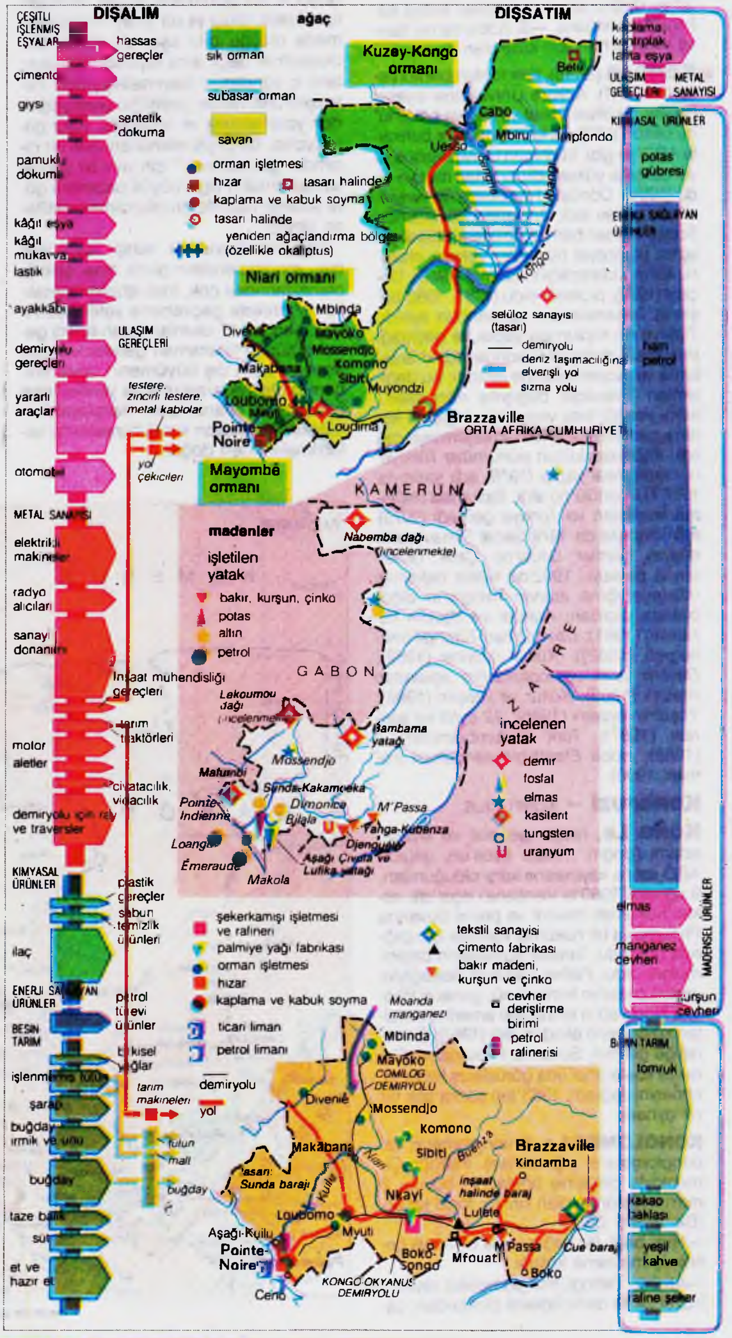
TARİH

• *Sömürge Kongo.* Kongo'nun kuzeyindeki savan krallıkları yeterince bilinmemektedir. Genellikle kralı Makoko'nun adıyla anılan Tyo (teke ya da anzik) krallığı'nın XV. yy.'a kadar uzandığı sanılmaktadır. XVI. yy.'da, Portekizliler bu krallığı Kongo krallığı'ndan daha güçlü sayıyorlardı. Tyo krallığı, Pool nehrinin yukarı mecrasında köle ticaretini çabucak kendi tekeline aldı ve bu da Bubangiler, Kongolar vb. gibi komşu kavimlerle bir kültür ortaklığına yol açtı. Lopez burnundan Pool nehri ağzına kadar Loango kıyılarında önemli çapta köle ticareti yapılmaya başladı (XIX. yy.'da, bunun yerini fildişi ticareti aldı). Dinsel şef ve yağmurların efendisi olan kral, bütün köyler ve başta toprak reisleri olmak üzere bütün reisler tarafından tanınıyordu. Ancak bunların işlerine karışmazdı. Hatta bu yüzden teke toplumunun peteksi bir yapıya sahip olduğu düşünülmüştür. Kongo krallığı'nınkine benzer bir yapısı olan Loango krallığı, güçlü bir hiyerarşik düzene sahip bir tanrısal hukuk monarşisiydi. Ülkenin, büyük ormanlarla kaplı geri kalan bölümünde Pigmeler (Bingalar) yaşıyordu; orta afrikalı savan halklarının geçirdiği sarsıntılardan pek etkilenmedi.

Kongo, 1875'ten başlayarak, burada keşif araştırmalarına girişen Savorgnan de Brazza'nın aracılığıyla fransız etki alanına girdi. Makoko antlaşması'nın imzalanması (1880) ve bunun 1882'de Fransız parlamentosu'nca onaylanması, 1886'da ülkenin sömürgeleşmesi sonucunu doğurdu. Sömürgenin idari örgütlenmesi birçok evrelerden geçti; genellikle Orta Kongo olarak adlandırılan ve başkenti Brazzaville olan bölge, bazen Gabon ile, bazen de Ubangi ve diğer bağımlı bölgelerle birleştirildi. 1903'te ülke idari ve mali özerklik kazandı. 1910'da merkezi Brazzaville olmak üzere Fransız Ekvatoral Afrikası (FEA) kuruldu.

Sömürgenin ilk yılları yolsuzluklarla doludur. Özellikle 1904'te meydana gelen yolsuzluklar, Brazza'nın 1905'te bir soruşturma heyetinin başında geri dönmesine yol açtı. Ülke, kamusal ve özel yatırım yokluğu yüzünden, imtiyaz sahibi şirketlerin eline kalmış durumdaydı ve çok kötü biçimde yönetiliyordu. 1913'te yüksek Likouala'da ciddi bir ayaklanma patlak verdi. Kongo-Okyanus demiryolunun yapımı da (1921-1934), kongo halkları için büyük zorluklara yol açtı. Yönetim, Kotalar'ın muhalefetine rağmen, ahaliyi ulaşım yolları boyunca toplamak istiyordu. Birleştirmeci bir hareket olan ve adını kurucusu André Matswa'dan alan matswacılık, 1926-1942 arasında karışıklıklar yarattı. F.

EKONOMİ

Éboué'nin emriyle hapsedilen Matswa, 1942'de öldü.
Genel vali Éboué'nin yönetimindeki Kongo, 1946'da, general de Gaulle'ün çağrısı üzerine, bütün Fransız Ekvatoral Afrikası ile birlikte Müttefikler'in saflarına katıldı. Böylece Brazzaville'in gelişmesi hızlandı, ama ülke savaşa katkıda bulunması yolundaki isteklerden ötürü daha da sıkıntılı bir duruma düştü. Brazzaville konferansı'ndan (1944) ve Union française' in kurulmasından (1946) sonra, Kongo, Fransa'nın denizaşırı toprağı durumuna geldi.
1945'te ilk Kongo milletvekili Jean Félix Tchicaya Kurucu meclis'e seçildi; Vili eyaleti lideri ve Kongo İlerici partisi (KİP) başkanı olan J. F. Tchicaya, Demokratik Afrika topluluğu'na (DAT) katıldı. 1956 yasama meclisi seçimlerinde J. F. Tchicaya ve sosyalist lider J. Opangault karşısında 1956 seçimlerinde yenilgiye uğramış olan rahip Fulbert Youlou, DAT'ın yerel bölümü olan Afrika çıkarlarını koruma demokratik birliği'ni (AÇKDB) kurdu ve Kongolar' ın desteği sayesinde, kasım 1956 belediye seçimlerinde parlak bir başarı kazandı. 1958 referandumunda üç siyasal liderin geri çağrılmasına "evet" diyen Kongo, özerk bir Cumhuriyet oldu.
Ocak 1959'da Brazzaville, Balaliler'in desteklediği AÇKDB ile Mboçiler'in arka çıktığı KİP'i karşı karşıya getiren kanlı ayaklanmalara sahne oldu. Bu ayaklanmalar, fransız birliklerinin müdahalesine yol açtı. 1958 kasımından beri Başbakan olan, haziran 1959 seçimlerinin büyük galibi F. Youlou, kasım 1959'da oybirliğiyle Cumhurbaşkanı seçildi. Onunla uzlaşmaya varan Opangault da, Meclis başkan yardımcısı oldu. 15 ağustos 1960'ta, Kongo Cumhuriyeti tam bağımsızlığına kavuştu.
• *Brazzaville Kongosu.* Mart 1961'de, rahip Youlou yeniden Devlet başkanlığına seçildi. Youlou'nun tek parti kurmak istemesi üzerine, ağustos 1963'te sendikalar genel grev ilan ettiler ve bir ayaklanma patlak verdi. Bu durumda, Youlou istifa etmek zorunda kaldı.
1961 Anayasası'nın yerine hazırlanan yeni bir anayasa, gerçek iktidarı Parlamento'ya verdi. Geçici hükümetin başına getirilmiş olan Massamba-Débat, aralık ayında Cumhurbaşkanlığına getirildi. Marxçı militan Pascal Lissouba da Başbakan oldu. 1964'ten başlayarak rejim, Youlou yandaşlarının yarattıkları karışıklıklar karşısında, açıkça sola kaydı; Ulusal devrim hareketi partisi (UDH) tek parti oldu ve hükümetteki ılımlı unsurlar tasfiye edildi. Bununla birlikte ülke, yabancı, özellikle fransız yatırımcılarla iyi ilişkilerini sürdürdü. SSCB ve Çin ile ilişkiler sıkılaştırıldı ve 1965'ten sonra Küba ile yakın ilişkiler kuruldu. Nisan 1966'da P. Lissouba istifa etti, yerine UDH lideri Ambroise Noumazalay getirildi. Bu değişiklikle rejim daha da radikalleşti. Haziranda, binbaşı Ngouabi'nin önderliğinde bir subaylar ayaklanması girişimi başarısızlığa uğradı. Ocak 1968'de, Massamba-Débat, Noumazalay'ı görevden aldı. Ancak, 1968 yazında bir bunalım baş gösterdi. Askerlerin elinde rehine olan Massamba-Débat, binbaşı Marien Ngouabi başkanlığında bir Ulusal devrim konseyi (UDK) oluşturdu ve ardından istifa etti. Böylece Ngouabi 1 ocak 1969'da Devlet başkanı oldu. Brazzaville'in kongolu asilere uzun süreden beri yaptığı yardımlar nedeniyle Kongo-Kinshasa ile çok gergin olan ilişkiler iyice koptu.
• *Kongo Halk Cumhuriyeti.* Ocak 1970'te, Kongo-Brazzaville, Kongo Halk Cumhuriyeti adını aldı. UDH'nın yerini alan Kongo Çalışma partisi'nin (KÇP) lideri, aynı zamanda Devlet başkanı oldu. Çin ve Varşova paktı ülkeleriyle ilişkiler daha da sıkılaştırıldı; ama Ngouabi, ülkesini frank bölgesi ve Afrika ve Mauritius ortak örgütü (1972'de buradan ayrılacaktır) içinde tutmaya devam etti. Komplolar ve darbe girişimleri birbirini izledi (mart 1970'te teğmen Kikinga'nın, şubat 1972'de yüzbaşı Ange Diawara'nın [nisan 1973'te öldürüldü] başarısız darbeleri) ve bazı temizlik hareketlerine, siyasi büronun yeniden düzenlenmesine ve halk milislerinin kurulmasına yol açtı. Başkan Marien Ngouabi 18 mart 1977'de öldürüldü, dört gün sonra da kardinal Émile Biayenda katledildi. Eski başkan Massamba-Débat, Ngouabi'nin öldürülmesinden sorumlu tutularak ölüme mahkûm edildi ve diğer altı sanıkla birlikte 25 martta idam edildi. Nisanda, albay Joachim Yhombi-Opango Devlet başkanı, binbaşı Sylvain Goma da Başbakan oldu. 1979 şubatında albay Denis Sassou Nguesso, albay Yhombi-Opango'nun yerine geçti ve nisanda Yhombi-Opango KÇP'den ihraç edildi. 8 temmuzda yapılan bir referandum sonucunda % 97 çoğunlukla kabul edilen yeni bir anayasa, rejimin sosyalist niteliğini bir kez daha onayladı ve KÇP'nin egemenliğini pekiştirdi. Başkan Nguesso bir yandan sosyalizmi savunur ve sömürgeciliği kınarken, öte yandan Fransa ve Almanya ile yakın ilişki kurdu. IMF ile stand-by anlaşması yaptı. Batı ülkelerinden ve Dünya bankası'ndan kredi aldı (1986). 1987'den itibaren kamu kuruluşları özel sektöre devredildi.
• *Demokratik kongreye doğru.* Koyu devletçilikten ve tek partili rejimden uzaklaşma çabaları çokpartili düzene geçilmesi kararıyla sonuçlandı (aralık 1990). 25 şubat-10 haziran 1991 arasında toplanan Ulusal konferans'ta (67 partiden 1 100 delege) demokratik yönetime geçilmesi kararı alındı. Küba birlikleri ülkeyi terk etmeye başladı. Ağustos 1992'de yapılan başkanlık seçimlerine eski cumhurbaşkanı Nguesso, başbakan Milongo, eski başbakan Sosyal demokrat lider P. Lissouba ve demokrat lider B. Kolelas katıldı. Seçimi 2. turda % 61,32 oy alan Lissouba kazanarak cumhurbaşkanı oldu.

EDEBİYAT

1950'de yayımlanmaya başlanan *Liaison* dergisi, başlangıçta eski Fransız Ekvatoral Afrikası'na bağlı kültür merkezleri arasında bir bağ oluşturmayı amaçlıyordu; ancak çok sayıda "aydın" kişinin bilinçlenmesi ve kongo kültürünü saygınlığına kavuşturması için bir fırsat oldu. Belirsizliklerine rağmen, bağımsızlık öncesindeki sömürge siyasetinin getirdiği anlaşmazlıkları yansıtan *Liaison*, eski Belçika Kongosu kökenli Paul Lomami-Tshibamba, Antoine Letembet-Ambily (*l'Europe inculpée*, 1971), Jean Malonga (*la Légende de M'Pfoumou Ma Mazono*, 1954), Sylvain Bemba (*Tarentelle noire et diable blanc*, 1976) ve hem oyun yazarı (*l'Oracle*, 1968; *la Marmite de Koka-Mbala*, 1969) hem de romancı (*la Palabre stérile*, 1968; *les Aventures de Moni-Mambou*, 1971) olan Guy Menga gibi birçok yazarın seslerini duyurdukları bir yayın organıydı. Dikkat çeken şairler arasında Jean-Baptiste Tati-Loutard'ı (*les Racines congolaises*, 1968; *Poèmes de la mer*, 1968; *l'Envers de la mer*, 1970), Théophile Obenga'yı (*Stèles pour l'avenir*, 1978), Maxime N'Debeka'yı (*Soleils neufs*, 1969; *l'Oseille, les citrons*, 1975) ve tabii bugün Afrika'nın fransızca yazan en büyük şairlerinden biri olarak kabul edilen Tchicaya U Tam'Si'yi (*Feu de brousse*, 1957; *Épitomé*, 1962; *le Ventre*, 1964; *Arc musical*, 1970; *la Veste d'intérieur*, 1977) saymak gerekir. Roman türüyse Emmanuel Dongala (*Un fusil dans la main, un poème dans la poche*, 1973), Henri Lopes (*Tribaliques*, 1971; *la Nouvelle Romance*, 1976; *Sans tam-tam*, 1977) ve *la Vie et demie* (1979) adlı yapıtı geleneksel roman tekniklerinde bir devrim yaratan Sony Labou-Tansi tarafından temsil edilmektedir.

SANAT

Kongo sanatının başlıca özelliği, Avrupa katkılarıyla (XV. yy.'dan başlayarak hıristiyan misyonerlerince getirilen dinsel amblemler) güçlendiği sanılan gerçekçilik eğilimidir. Mezarlıklarda bulunan, XVI. yy.'dan önce yapılmış steatit heykeller buna örnek olarak gösterilebilir. Bu heykellerde insanlar çok doğal tavırlarda betimlenmiştir. XVII. yy.'dan sonra yapılan heykellerde ata tasvirleriyle fetişler birbirinden ayrılır. Ata tasvirleri arasında, hem gerçekçilik hem de simgecilik kaygısıyla işlenmiş doğum temaları önemli bir yer tutar. Fetişlerin göreviyse korumak, kötü büyülerin tutmamasını ya da tutmasını sağlamaktır.
Kongolar fildişini de ustaca işlemişlerdir. Günümüzde, bazı sanatçılar, hafif kabartma tekniğiyle işlenmiş günlük yaşamdan sahneler ve kadın başlarıyla süslü uçlar yapmaktadır; ancak, kongolu sanatçılar, özellikle de "poto-poto" okulu sanatçıları, en özgün yapıtlarını resim dalında vermektedir.
Teke heykelciliği, biçim ve işlev açısından Kongolar'ınkine benzetilebilir; buna karşılık, Kikuyular ve Mboşiler'in heykel sanatı çok farklıdır. Kimi zaman tüylerle süslü, delikli, sipersiz başlık giymiş erkek ya da kadın başları, çocuklu kadın büstleri, sapı insan başı ya da heykelcik biçiminde dans asaları, bükülmüş kolları silindir biçimindeki gövde üzerinde pek az ayırt edilebilen çiftyüzlü figürinler, tolgalar vb. arasındaki büyük benzerlik, yüzün bilinçli olarak geniş tutulmasından, özellikle de yüzeyleri kaplayan çokrenkli süslemelerden kaynaklanır. Tüm bu nesneler dans, mim ve şarkı gösterilerinin çeşitli aşamalarında kullanılırdı. Bu gösteriler eskiden, reisin siyasal gücüne katkıda bulunduklarından, büyük bir toplumsal önem taşırdı. Günümüzde, "kyebe-kyebe" adını alan bu danslar yalnızca eğlence niteliğindedir ve daha çok zengin koregrafileriyle dikkati çekerler.
Kveleler, Kongo Halk Cumhuriyeti'nin K.-B.'sında, Gabon ve Kamerun sınırlarına yakın, fang ve kota ülkesine komşu, ulaşılması güç bir bölgede yaşarlar. Kvele sanatı az tanınmaktadır; üsluplaştırılmış kalp biçiminde güzel maskelerin işlevi üzerine çok az bilgi vardır. Çoğu kez kaolenle boyanmış olan bu maskelerde yalnızca burun ve hilal biçiminde gözler kabartma olarak işlenmiştir.

D. Ponsart-Insan müzesi

Kongo sanatı
Cabinda içtoprağında (Angola) bulunan, iki başlı bir köpeği (tahta, demir zincir, çiviler, dişler, toprak, reçine ve ayna parçaları) gösteren kongo sihirli heykeli
İnsan müzesi, Paris

KONGO (*Belçika —'su*), Fransız Ekvatoral Afrikası'nda eski Belçika sömürgesi, 1960 yılında bağımsızlığına kavuştu. (→ ZAİRE.)

KONGO (*Fransız —'su*), Fransız Ekvatoral Afrikası'nın eski adı.

KONGO a. Kongolar'ın konuştuğu bantu dili. (Kongo ırmağının aşağı yolu boyunca da ilişki dili olarak kullanılır.)
◆ a. [Tamlayan olarak] Kongo ile ilgili, Kongo'ya ilişkin.
—Boyar mad. *Kongo kırmızısı*, naftiyonik asit üzerinde benzidin bisdiazo olan boyarmadde (sodyum difenildiazo-bis-α-naftilamin sülfonat). Biyolojik dokuları boyamada ve asit-baz belirteci olarak kullanılır. || *Kongo sarısı*, fenol, daha sonra da sülfanilik asit üzerinde benzidin bisdiazo olan boyarmadde.

KONGO KRALLIĞI, Fransız Ekvatoral Afrikası batısında eski devlet. XV. yy'da, Boma yakınındaki küçük Bungu devletinin hükümdarının oğlu, adamlarıyla birlikte Kongo yaylasına yerleşti ve burada oturan halkları (Ambundular ya da Ambuelalar) egemenliği altına aldı. Birinci kral, toprak reisleri klanı içinden evlenen kutsal *mani* Kongo'ydu. Tanrısal hukuka dayanan bu krallık, bütün sistemin anahtarını oluşturdu. Krallık, Okyanus'tan Kvango vadisine ve kuzeyde Kongo ve Nsele vadilerinden, güneyde Loje vadisine kadar uzanıyordu. Portekizliler, 1482-1494 arasında yaptıkları çeşitli seferlerde kralla ilişki kurdular; misyonerler ve onlarla birlikte özellikle köle ticareti yapan tüccarlar ülkeye yerleştiler. Kral, köle ticaretine karşı mücadele ettiyse de başarılı olamadı. Vaftiz edildi, ama sonradan bunu açıkça reddetti. Fakat, Afonso I adıyla tahta çıkan küçük oğlu, katolik inancına bağlı kaldı ve 1543'e kadar hüküm sürdü. Afonso I, merkezi iktidarı güçlendirdi, Batı ile ilişkiye girerek ve oğlu metropolit D. Enrique'nin yönetiminde bir Kilise kurarak ülkesini geliştirmeye çalıştı. Ardılı Pedro I, Diego adında bir zorba tarafından devrildi. Diego'nun Kilise ile ilişkileri iyi değildi ve Portekizliler ile de arası açıldı. 1568'de Jagalar'ın kitlesel istilası karşısında, kral, Portekiz'i yardıma çağırdı. Böylece, krallık için çöküş başlamış oldu ve bundan genç Angola krallığı kârlı çıktı.

KONGO sırtı, Zaire'nin (ya da Kongo) kollarıyla Nil'in kolları arasında su paylaşımını sağlayan yükseklikler.

KONGO-KAİ → TAİZO-KAİ.

KONGOLAR ya da **BAKONGOLAR,** Zaire'de ve Kongo Demokratik Cumhuriyeti'nde yaşayan bantu halk. Sayıları yaklaşık 4 milyondur. Zaire ırmağının her iki yakasına yerleşmiş olan Kongolar, XV. yy.'ın sonunda bir hıristiyan krallığı kurdular. Devlet XIX. yy.'da sömürgeleştirilene kadar yavaş yavaş dağıldı; öte yandan nüfus, köle ticareti yüzünden azalmaktaydı. Sömürgeci şirketlerin ormanı işletmesi, maddi kültürlerini temelden yıktı. Kongolar, ün salmış tüccar ve tarımcılardır (manyok, palmiye). Toplumları klanlara, özgür insan soylarına ve eski köle soylarına ayrılır; anasoyludurlar; bir toprağa ve bir soydaş atalar kültüne bağlıdırlar. Hıristiyanlığın erken etkisi mesih hareketlerine ve geleneksel inançlara dayanan bağdaştırıcı kiliselerin kurulmasına yol açmıştır.

Kongo-Okyanus, Niyari vadisinden ve Mayombe'den (Bamba tüneli) geçerek Brazzaville'i Atlas okyanusu'na bağlayan 517 km uzunluğundaki demiryolu (hat genişliği 1,067 m). Bu demiryolu ülkenin kuzeyi ile Orta Afrika'ya ulaşım sağlamada önemli bir rol oynar. Gabon'da çıkarılan manganezden başka, bu demiryolunun taşıdığı mallar (yılda yaklaşık 2 Mt) kereste, potas, hidrokarbonlar, pamuk, kahve, yağlı tohumlar ve şekerden oluşur.

KONGÖVDE a. Bot. Palmiyelerin ve ağaçsı eğreltilerin gövdesi. (Kongövdeler genellikle dallı değildir ve çapları tepede diptekinden daha kalındır.)

KONGRE a. (fr. *congrès;* lat. *congressus,* görüşme, toplantı'dan). **1.** Çeşitli ülkelerden yöneticilerin, elçilerin, delegelerin katıldığı toplantı, konferans. **—2.** Ortak çıkarlar, ortak konular, vb. üzerinde görüşmek isteyen kimselerin toplantısı: *Siyasal kongre, bilimsel kongre.* **—3.** Parti, dernek vb. tüzel kişilerin genel kurul toplantısı. —Tar. Belçika Kurucu meclisi'ne (1830-31) verilen ad.

KONGRE a. (amerikanca *congress*'ten). ABD'de Senato ve Temsilciler meclisi'nden oluşan yasama organı.

Kongre kitaplığı, 1800 yılında Washington'da kurulan Amerikan parlamento kitaplığı. Birleşik Devletler'in ulusal kütüphanesidir. Elde edilen eserlerin kaynakçalarını manyetik bantlara kaydeder ve dağıtımını yapar. Birçok ülke tarafından kabul edilen otomatik bir sistem sayesinde İSBN* ve İSSN* kaynakçalarını yöntebilir, hemen hemen tüm dünyadaki basılı yayınları bünyesinde toplayabilir.

Kongre partisi, ing. **İndian National Congress,** Hindistan'da, daha sonra parti haline gelen siyasal hareket. İngilizler' den yasal yollarla siyasal ödünler koparmaya çalışan bir seçkinler grubunun 1885'te oluşturduğu bu hareket, kısa süre içinde ulusal ve ardından da özerkçi akımları kendinde topladı ve Hindistan' ın bağımsızlığını kazanması üzerine (1947) ülkenin ilk siyasal partisi oldu. 1935 tarihli *Government of İndia Act*'ın (Hindistan yönetim yasası) belirlediği yeni kurumlara katılarak esnek bir tutum içine girdi, ancak İndia Act'ın her topluluğun ayrı temsili ilkesini kabul etmedi. Hareketin karşılaştığı başlıca sorunlardan biri, 1906'dan başlayarak Müslümanlar birliği'nde örgütlenen müslümanların, Gandhi'nin çabalarına rağmen, güvensizlik göstermeleriydi. Hareket, Gokhal Gopal Krişna (1866 -1915) gibi bir ılımlıya, şiddet yanlısı Tilak Bal Gangadhar'ın (1856-1920) 1907'de başlayan muhalefeti sırasında bile parçalanmayarak birliğini 1969'a kadar korudu. Gandhi, 1920'den başlayarak harekete eksikliğini duyduğu halk desteğini kazandırdı. Hindistan'ın bağımsızlığının istendiği 1929 Lahor toplantıları sırasında Gandhi, ustaca davranarak C. Nehru'nun başkanlığa seçilmesini sağladı ve yavaş yavaş onun gölgesinde kalarak silindi. Nehru, hareketi hükümet partisine dönüştürdü. 1946 seçimleriyle iktidara gelen Kongre partisi bağımsızlıktan sonra programını uygulamaya başladı: dışta, Çin ile 1962 silahlı çatışmasına kadar ve Afganistan'a Sovyet müdahalesi'nden (1979) sonra bağlantısızlık politikası; içte, eski eyaletlerin yeni Cumhuriyet'le bütünleştirilmesi. Parti, 1951-52, 1957 ve 1962 seçimlerinde, öteki partilerin ilerlemesi ve iç örgütlenişinin zayıflığı nedeniyle bir ölçüde gerilemesine karşın yine de eski gücünü korudu. C. Nehru'nun saygınlığı ve Avadi toplantısı (1955), Bhubanesvar kararı (ocak 1964) ve on maddelik 1967 programı arasında geçen sürede sosyalist eğiliminin gittikçe netleşmesi bunu sağlamaya yetiyordu. Ama C. Nehru'nun mayıs 1964'te ölmesi ve yeni bir yöneticiler kuşağının ortaya çıkması, 1967 seçimlerinden sonra belirginleşen ve aralık 1969'da İndira Gandhi'nin yol açtığı bölünmeye kadar süren bir bunalım dönemini başlattı. C. Nehru'nun kızı olan İ. Gandhi, Lal Bahadur Şastri'nin ani ölümü (11 ocak 1966) üzerine Başbakan oldu ve bir yıl sonra bunalım sürerken yapılan genel seçimlerde yine aynı göreve geldi. Ülkeyi yönetmeye kararlı olan İ. Gandhi, temsilcileri arasında yenik rakibi Morarci S. Desai'nin de bulunduğu sağ kanatla (Kongre-O [Örgüt anlamında]) bağları kopardı; mart 1971 erken seçimlerini kazanan ve Eski kongre'nin meşru ardılı ilan edilen Kongre-R'in (Yeni kongre) yönetimini üstlendi. Bu zafer 1972 eyalet meclisi seçimlerinde pekişti. Olağanüstü durum sırasında (haziran 1975 - mart 1977), sovyet çizgisindeki komünistler dışında tüm siyasal liderler tutuklandı ve muhalefet bastırıldı. Ocak 1977'de demokrasi uygulamasına yeniden geçilmesi, mart 1977 seçimlerinde İ. Gandhi ile partisinin bozguna uğramasına ve Morarci S. Desai' nin Canata partisi'nin zaferine yol açtı. Ama ocak 1978'de partinin Yeni Delhi'deki bir "kurultay"ında İndira Gandhi'nin neden olduğu yeni bir bölünme sonunda Kongre-İ *(İndira)* kuruldu; bu parti, muhalefetin başına geçti ve Morarci S. Desai' nin istifasından sonra yapılan erken seçimleri kazandı (1980). Yeniden başbakan olan İndira Gandhi 1984'te öldürüldü, yerine oğlu Rajiv Gandhi parti başkanı ve başbakan oldu. Ancak parti 1989 genel seçimlerinde parlamentodaki çoğunluğunu kaybederek muhalefete düştü. 1991'de yapılacak erken seçimler için geziye çıkan R. Gandhi Madras'ta bir suikastta öldürüldü (mayıs 1991). Erken seçimler sonucu Kongre partisi yeniden iktidara geldi. Hükümeti partinin yeni başkanı P. V. Narasimha Rao kurdu.

KONGREGASYON a. (fr. *congrégation*' dan). Hırist. **1.** Bir grup dindar ya da din adamı tarafından ibadet ya da hayırseverlik amacıyla belli bir azize bağlı olarak kurulan dernek. **—2.** Genellikle, dinsel tarikat ve kuruluşların tümüne verilen ad. **—3.** Bazı Protestan kiliselerinde, özellikle İngiliz ve Kuzey Amerika kiliselerinde yerel cemaatlere ya da bir rahibin yetki bölgesine verilen ad.

KONGRÜANS a. (fr. *congruence*). Arit., Ceb., Geom. ve Küm. kur. UYGUNLUK'un eşanlamlısı.

KONGSBERG, Güney Norveç'te (Buskerud) kent, Oslo'nun B.-G.-B.'sında; 21 bin nüf. Konut merkezi ve sanayi kenti (silah fabrikası, bıçkıevleri, kereste sanayisi). Norveç darphanesi. 1761'de tamamlanmış kilise. —Yakınındaki eski gümüş madenleri gezilebilir.

KONGUR CUBE DAĞI, Pamir'in Çin'de kalan bölümünde doruk; 7 595 m. Dağa ilk defa 1956'da kuzey Kuzmin yönetimindeki bir çinli-rus dağcılık ekibi tırmandı.

KONGUR DAĞI, Pamir'in Çin'deki bölümünde doruk, Pamir sıradağlarının en yüksek tepesi olduğu sanılır: 7 719 m. Dağa ilk tırmanışı, güney-batı yamacından bir ingiliz ekibinin üyeleri (P. Boardman, C. Bonington, A. Rouse, J. Tasker) gerçekleştirdi (12 temmuz 1981).

KONGURTAY NOYAN, ilhanlı şehzade (XIII. yy.). Abaka Han tarafından Moğollar'ın işgalindeki Anadolu'nun yönetimiyle görevlendirildi (1276). Karamanlılar' la mücadele etti. Abaka'nın yerini alan ve müslümanlığı kabul eden Ahmet Teküdar'a karşı ayaklandı. Bu ayaklanmada öldü.

KONGZİ → KONFUÇİUS.

KONİ a. (fr. *cône*'den). Tabanı dairesel ya da elips biçiminde olan ve yukarıya doğru gitgide daralarak sivrileşen cisim.
—Arkeol. *Mısır mezar konisi,* tabanında ölenin adını ve unvanını içeren bir yazıtın bulunduğu, kaba pişmiş topraktan yapılmış koni biçiminde nesne. (Bu koniler, mezarın ziyaretçi bölümüne girişi sağlayan kapının üstüne yalnızca tabandaki yazıt görünecek biçimde iki sıra halinde gömülürdü. Bilinen en eski mezar konisi, XI. hanedan dönemine aittir; ancak, bu nesnelerin kullanımı, Yeni krallık döneminde yaygınlaşmıştır.)
—Balıkç. *Balığın görüş konisi,* su altındaki bir balığın, toplam yansıma olguları da hesaba katılmak koşuluyla, suyun dışında kalan bölgede görebileceği yerlerin sınırını belirleyen hayali koni.
—Dokubil. Retinanın koroide bitişik tabakasında bulunan görme hücresi. (Biçimlerin ve renklerin algılanmasını sağlar.)
—Geom. Aynı bir S noktasından geçen ve aynı bir (C) eğrisini kesen bütün doğruların birleşimi. [Doğrular, koninin *doğurucular*'ını, S *tepe*'sini ve (C) *doğrultman*'ını oluşturur; KONİK YÜZEY de denir.] (Bk. *ansikl.* böl.) || Aynı S başlangıç noktasına sahip ve düzlemsel kapalı bir (C) eğrisine dayanan yarıdoğrular ailesi ve (C) yi içeren düzlem ile sınırlı katı. (Bu katının düzlem yüzüne taban denir.) || *Bir C konisinin bütünler konisi,* (C) nin teğet düzlemlerine S den çizilen dikmelerin oluşturduğu, (C) ile aynı S tepesine sahip (C') konisi. || *Bir küre içine çizili koni,* bütün doğurucuları bir $\mathcal{S}$ küresine teğet olan (C) konisi. [$\mathcal{S} \cap$ (C) bir dairedir ve, $\mathcal{S}$ nin merkezi O ve (C) nin tepesi S ise, (C), ekseni (OS) olan bir dönel konidir.] || *Çembersel tabanlı ko-*

ni, tabanı bir daire olan koni. || *Dik koni*, dönel (katı) koni. || *Dönel koni* (katı), dik kenarlarından biri çevresinde dönen bir dik üçgenin (yüzey) oluşturduğu katı. || *Dönel koni* (yüzey), sabit bir S noktasından geçen ve S yi içeren sabit bir doğru çevresinde dönen bir doğrunun oluşturduğu yüzey. || *Eğik koni*, tabanının merkezinden çizilen dikme tepeden geçmeyen (katı) koni. || *Hata konisi* (tasarı geometrisi), Γ, (S) ve (S′) gibi iki yüzeyin arakesiti ve A, Γ nın, (S) ile (S′) ün aynı P teğet düzlemine sahip oldukları noktası olmak üzere, tepesi A ve doğrultmanı Γ olan koni. (Bu koninin P ile arakesiti, aranan teğetleri verir.)

—İnş. ve Bayınd. *Abrams konisi*, betonların işlenebilirliğini denetlemeye yarayan kesik koni biçiminde aygıt. || *Ankraj konisi*, kesik koni biçiminde bir oyuğu bulunan ve öngerilmeli betonun ankraj çubukları bu oyuğa açılan silindir.

—Jeomorfol. *Birikinti konisi*, bir ana vadide, akış kanalının ağzına bir sel tarafından bırakılan alüvyon birikintisi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Çığ konisi*, kar akıntılarının, belli dönemlerde ve eğimli bir boğazın aşağı bölümüne bıraktığı moloz birikintisi. || *Yanardağ konisi*, stromboli ya da vulcano tipi püskürmeler sırasında çıkan gereçlerin, çıkış yeri çevresinde birikmesiyle oluşmuş yapı.

—Kuyuc. Bir matkabın gövdesine bağlı bir milin çevresinde serbestçe dönebilen dişli koni. —Kuyu açma kafasına bağlı bir mil üzerinde serbestçe dönen takım. (Kuyu açma kafasının dönüşü sırasında ve itme kuvvetinin etkisiyle, koni arın'ın üzerine bastırır ve kazı izleri açar.)

—Mak. san. *Sürtünme* ya da *kavrama konisi*, birbirinin içine girerek kendilerini taşıyan millerin birlikte dönmesini sağlayan biri erkek diğeri dişi iki konikten oluşmuş aygıt.

—Metalogr. *Elmas koni*, sertlik deneylerinde delici olarak kullanılan, tıraşlanmış elmastan koni.

—Nörol. *Koni sendromu*, büzgenkas ve atmık fışkırtma bozukluklarıyla, üretra ve gödenbağırsağı mukozalarında, makat çevresi ve apışarası derisinde duyumsuzlukla ve genellikle bunlara eşlik eden at kuyruğu sendromuyla belirgin sendrom. (Çoğunlukla omuriliğin alt ucuna [2.-5. sağrı omurları arası] baskı yapan bir lezyondan ileri gelir.)

—Okyanusbil. *Denizaltı konisi* ya da *derin deniz konisi*, bir denizaltı kanyonunun ağzında, aşağıya doğru genişleyen yelpaze biçiminde çökel birikintisi. (Hafifçe kabarık ve tatlı eğimli yüzeyi kanalcıklardan oluşan bir ağ ile yarılmıştır.) [Eşanl. DENİZALTI DELTASI ya da DERİN DENİZ DELTASI.]

—Sil. *Birleştirme konisi*, bir top namlusunun, mermi yatağı ile yivli bölümü birbirine bağlayan kesik konisel bölümü. (Kesik konisel biçimde olan birleştirme konisi, atış sırasında top mermisinin çemberini zorlamayı sağlar.) Doldurma sırasında mermi, mermi süreceği (tomar) ile olabildiğince birleştirme konisine yakın yerleştirilir.

—ANSİKL. Geom. Tepesi S olan bir (C) konisi (yüzey) açılabilir bir yüzeydir. Bu yüzey merkezi S ve oranı $\lambda \neq 0$ olan bütün homotetiler için kararlıdır. Dolayısıyla $M(x, y, z)$ (C) nin bir noktası ise, $M'(\lambda x, \lambda y, \lambda z)$ noktası da (C) nin $F(x, y, z) = 0$ denklemini gerçeklemelidir; bu durumda F, homojen bir polinom olacaktır. Karşıt olarak, her homojen denklem bir koni denklemidir:

nitekim $ax + by + cz = 0$,
işaretin başlangıç noktasından geçen bir düzlemin denklemidir.

Tepesi, işaretin S başlangıç noktası, ekseni $(S, \vec{k})$ olan dönel konilerin denklemleri $x^2 + y^2 - \lambda^2 z^2 = 0$ biçimindedir.

Bir dönel koninin (katı) yanal alanı, R taban yarıçapı ve a apotem olmak üzere,

$$\mathcal{A} = \pi R a \text{ dır; hacmi ise } \mathcal{V} = \frac{1}{3}\pi R^2 H$$

eşitliğiyle verilir; burada H koninin yüksekliğidir.

—Jeomorfol. Birikinti konisinin oluşum nedeni, büyük bir vadiye ya da dağın eteğine varışta görülen ani eğim azalmasıdır. Taşkınlar sırasında gereçlerin art arda gelmesi sonucu yatağın dolması, selin sürekli olarak yatağını değiştirmesine yol açar; bu durum, alüvyonları yelpaze biçiminde yayar; böylece oluşum, tepesi akış kanalının ağzı olan koni biçimini alır. Birikinti konilerinin sulanması yalnız, yatak değiştirme alanını sınırlayan seddelemelerle olanaklıdır; ancak bu durumda yatağın yükselmesi hızlanır ve taşkınları daha tehlikeli duruma getirir.

KONİÇE, Yunanistan'da Epeiros bölgesinde küçük kent. Osmanlı İmparatorluğu döneminde Yanya vilayeti merkez sancağına bağlı Koniçe kazasının merkezi idi.

KONİDİ a. (fr. *conidie*, yun. *konis*, *-idos*, toz'dan). Bot. Miselyumun bölünmesi ya da tomurcuklanmasıyla eşeysiz olarak oluşan hareketsiz mantar sporu. (Asklımantarların birçoğunda asklardan başka konidi üreten konidiomlar bulunur. *Penicillium* cinsi mantarların fırçaları konidi zincirlerinden oluşur.)

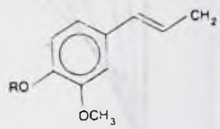
KONİDİOFOR a. (fr. *conidiophore*). Bot. Konidileri taşıyan farklılaşmış miselyum ipliği.

KONİDİOGEN sıf. (fr. *conidiogène*'den). Bot. Konidileri meydana getiren mantar hücreleri için kullanılır.

KONİDİOSPORLU sıf. Konidilerle üreyen basit mantarlar için kullanılır.

KONİFERİL sıf. (fr. *coniférylique*'ten). Org. kim. *Koniferil alkol*, (hidroksi-4 metoksi-3 fenil)-3 propen-2 ol-1'in yaygın adı; koniferinde glukozit, siyam aselbentinde benzoat biçiminde bulunur. (Ligninin [odunözü] bir bileşenidir.)

KONİFERİN a. (fr. *coniférine*). Org. kim. Koniferil alkolün, formülü $C_{16}H_{22}O_8$ olan glukosidi. Koniferin, kozalaklılarda bulunan başlıca glukozittir.

koniferil alkol : R = H
koniferin: $R = C_6H_{11}O_5$

KONİİN a. (fr. *coniine*). Org. kim. Formülü $C_8H_{17}N$ olan propil-2 piperidin'in yaygın adı. (Koniin, baldıranda bulunan başlıca alkaloit*tir.)

KONİK sıf. (fr. *conique*). Koni biçiminde olan.

—Anat. *Konik bağ*, köprücükkemiğini, korakoide bağlayan lif demeti. || *Konik diş*, köpek dişi.

—İnş. *Konik tonoz*, bir ucu ötekinden daha yüksek ve geniş olan beşik tonoz.

—Yerbil. *Konik kırık*, bir kayaçtan geniş ağızlı koni biçiminde kırık. (Eşanl. KAVKIMSI KIRIK.) || *Konik kıvrım*, zarfı, değişmez bir noktadan geçen bir doğurucunun yer değiştirmesinden oluşan kıvrım.

◆ a. Geom. İkinci dereceden bir koni ile bunun tepesini içermeyen bir düzlemin arakesiti. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Hidr. pnöm. *Tespit koniği*, boruları birleştirmek için kullanılan konik uçlu, dönel, boru biçiminde küçük parça. (Sızdırmazlık, konik yüzeyleri uygun vidalı rakorlarla eksenel yönde sıkarak sağlanır; bu sızdırmazlık tespit koniğinin daha önce dizildiği boru üzerinde kenetlenmesine neden olur.)

—Mak. san. Bir takımın, kullanıldığı tezgâhın burnuna tespit edilmesini sağlayan kesik konisel bölümü. (Bk. *ansikl.* böl.) || Kimi bilyalı rulmanlarda, bilyaların yanal itme kuvvetinin etkisinde kalan ve bu rulmanları ayarlamaya yarayan konik parça. || *Mors koniği*, bir mili, bir mandreni, bir kesme takımını vb. merkezlemeyi ve tahrik etmeyi sağlayan, % 5 düzeyinde bir konikliğe sahip konik sıkı geçme düzeneği.

—ANSİKL. Geom. *Koniklerin sınıflandırılması*. Koniklerin descartesçı denklemi aşağıdaki biçimdedir:

$$ax^2 + 2bxy + cy^2 + dx + ey + f = 0;$$

burada *a*, *b* ve *c* nin üçü birden sıfır olamaz. Homojen koordinatlarda

$$aX^2 + 2bXY + cY^2 + dXT + eYT + fT^2 = 0.$$

Aşağıdaki determinant bağıntısı sağlanıyorsa, öz konikten söz edilir:

$$\begin{vmatrix} a & b & \frac{d}{2} \\ b & c & \frac{e}{2} \\ \frac{d}{2} & \frac{e}{2} & f \end{vmatrix} \neq 0.$$

Koniğin sonuşmaz doğrultuları'nın doğrultman katsayıları $cm^2 + 2bm + a = 0$ denkleminin çözümleridir. Üç durum sözkonusudur:

— $b^2 - ac > 0$. Eğrinin iki ayrı sonuşmaz doğrultusu vardır; kesişen iki doğruya ayrışmıyorsa bu bir *hiperbol*'dür.

— $b^2 - ac = 0$. Eğrinin çakışık iki sonuşmaz doğrultusu vardır; iki koşut doğruya ayrışmıyorsa, bu bir *parabol*'dür.

— $b^2 - ac < 0$. Eğrinin sonsuz kolu yoktur; boş küme değilse bu bir *elips*'tir.

Bakışım merkezi ancak elipsler ve hiperboller ($b^2 - ac \neq 0$) için vardır ve bu merkez $ax + by + d = 0$ ve $bx + cy + e = 0$ denklemleriyle verilir.

• *İndirgenmiş denklemler*. Uygun bir işaret değişimiyle *xy* li terim ortadan kaldırılabilir ve koordinat eksenleri, elipslerin ve hiperbollerin bakışım eksenleri olarak elde edilebilir; bu durumda denklemler şu biçimi alır:

—elips için $\frac{x^2}{a^2} + \frac{y^2}{b^2} = 1$;

—hiperbol için $\frac{x^2}{a^2} - \frac{y^2}{b^2} = 1$;

bunun sonuşmazlarının denklemi

$$y = \pm \frac{b}{a} \cdot x \text{ tir;}$$

—parabol için $y^2 = 2px$.

Bir $M_0(x_0, y_0)$ noktasındaki teğetin denklemi olarak şunlar elde edilir:

—elips için $\frac{x_0 x}{a^2} + \frac{y_0 y}{b^2} - 1 = 0$;

—hiperbol için $\frac{x_0 x}{a^2} - \frac{y_0 y}{b^2} - 1 = 0$;

—parabol için $y_0 y - p(x_0 + x) = 0$.

• *Parametrik denklemler*:

elips $\begin{cases} x = a \cdot \cos \varphi \\ y = b \cdot \sin \varphi \end{cases} \quad \varphi \in]-\pi, \pi]$

ya da $\begin{cases} x = a \cdot \dfrac{1 - t^2}{1 + t^2} \\ y = b \cdot \dfrac{2t}{1 + t^2} \end{cases} \quad t \in \mathbb{R}$

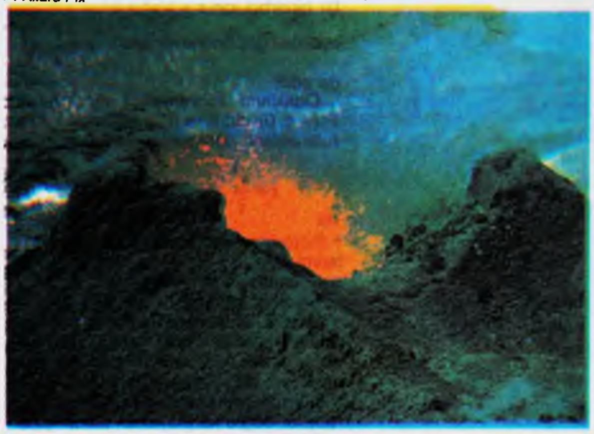
hiperbol $\begin{cases} x = a \cdot \text{Ch } x \\ y = b \cdot \text{Sh } x \end{cases} \quad x \in \mathbb{R}$

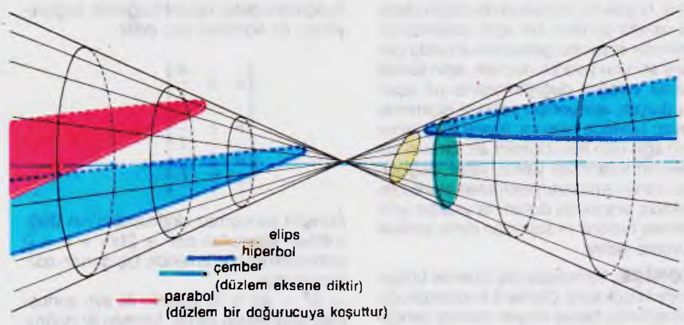
Elf-Aquitaine

bir kuyu açma matkabının **konileri**

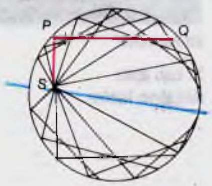
P. Allard-Pix

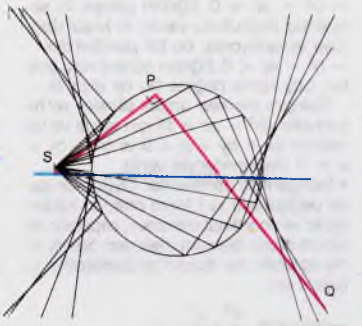

Assal gölü bölgesinde yanardağ püskürmesi sırasında Ardukala **konisinin** oluşumu (Cibuti Cumhuriyeti) kasım 1978

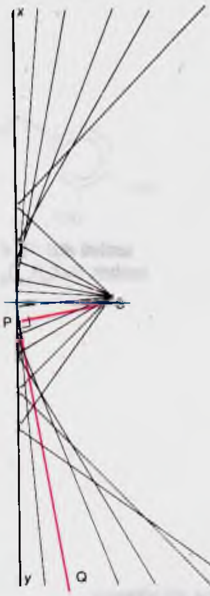

bir koninin kesitleri olarak konikler

doğru zarfları olarak konikler

ya da $\begin{cases} x = a \cdot \dfrac{1+t^2}{1-t^2} \\ y = b \cdot \dfrac{2t}{1-t^2} \end{cases} \quad t \in \mathbb{R} - \{-1, 1\}.$

• *Sonuşmazlarına taşınan bir hiperbolün denklemi.* $\dfrac{x^2}{a^2} - \dfrac{y^2}{b^2} = 1$ denkleminden,

$x = a(X + Y)$ ve $y = b(-X+Y)$ eşitlikleri göz önüne alınarak [böylece sonuşmazların doğrultunun vektörleri olan yeni $\vec{u}(a, -b)$ ve $\vec{v}(a, b)$ taban vektörleri elde edilir] $4XY = 1$ sonucuna varılır. Karşıt olarak $XY = k$, sonuşmazlarının denklemi $X = 0$, $Y = 0$ olan bir hiperbol denklemidir.

• *Koniklerin metrik tanımı.*

Gösterimler. F koniğin bir odağı; Δ buna eşlik eden doğrultman ve H, koniği gösteren eğriye ait bir M noktasının, Δ üzerindeki izdüşümü olsun; *e* koniğin dışmerkezliği adı verilen bir değişmez olmak üzere daima $\dfrac{MF}{MH} = e$ eşitliği vardır:

— $e = 1$ ise bir parabol elde edilir;
— $e < 1$ ise bir elips elde edilir;
— $e > 1$ ise bir hiperbol elde edilir.

Bir önceki paragrafın gösterimleriyle bir elips için $c = \sqrt{a^2 - b^2}$,
bir hiperbol için $c = \sqrt{a^2 + b^2}$
eşitlikleri göz önüne alınarak, $e = \dfrac{c}{a}$ elde edilir.

Odakların koordinatları F(*c*, 0) ve F′(−*c*, 0) dır; F ve F′ e eşlik eden doğrultmanların denklemleri sırasıyla

$$x = \frac{a^2}{c} \quad \text{ve} \quad x = \frac{-a^2}{c}$$

dir.

• *İkiodaklı tanım.* Önceki paragrafın gösterimleriyle,
elips için MF + MF′ = 2*a*,
hiperbol için |MF − MF′| = 2*a*.

• *Çizimler.* Elipsler ve hiperboller, çemberin karşıtayakları olarak yani, S sabit bir nokta olmak ve P sabit bir çember üzerinde yer değiştirmek üzere (PQ) nun, (PS) ye dik zarfı olarak elde edilebilir. Paraboller doğru karşıtayakları olarak elde edilebilir.

• *Çember.* Bu, denklemi aşağıdaki biçimde olan özel bir koniktir:

$$x^2 + y^2 - 2ax - 2by + c = 0.$$

—Mak. san. Konik, bir takımın iş miline sıkı geçmesini sağlar; koniğin konikliği, bu kesik konisel bölümün basit bir sıkışmasıyla takımın tahrik edilmesini sağlayacak kadar zayıf (küçük) olmalıdır. Koniklerin standartlaştırılmış olan boyutları iki değer dizisi arasından seçilir: mors konikleri ve ASA (*American Standard Association*) konikleri.

Açısı daha dar olan mors koniği, genellikle çıkarılmasını kolaylaştıran bir düzenekle donatılmıştır: bu düzenek, koniğin ucunda yer alan ve sıkı geçme kovanı üzerindeki bir deliğe doğru bir çıkıntı oluşturan bir dilden oluşur. Konik ya levyeli bir itici kamayla ya da sözkonusu deliğe sokularak dile dayanan ve koniği iten bir enine kamayla çıkarılır. Koniğin boyutları iş milinin boyutlarından küçük olduğunda, koniği iş miline takmak için *redüksiyon koniği* (kovanı) adı verilen özel bir kovandan yararlanılır.

KONİKALSİT a. (fr. *conichalcite*; yun. *konia*, kireç, ve *khalkos*, bakır'dan). Miner. Hidratlı doğal bakır ve kalsiyum arsenat.

KONİKAVKILIGİLLER a. Kavkısı koni biçiminde olan öndensolungaçlı karındanbacaklı yumuşakça familyası. (*Conus* cinsiyle bu cinsin benzerlerini içerir. Bazı üyeleri daha Eosen'de çok yaygındı. Bil. a. *Conidae*.)

KONİKLİK a. Konik olma durumu.
—Dy. *Bandajların konikliği*, demiryolu taşıtlarında, tekerlek bandajlarının kesik konisel profili; bu profil hareket sırasında, aynı dingile kamalanmış tekerleklerin dingili yol eksenine dik ve bu eksene göre ortalama bir konumda bulunmasına olanak verir. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gerçek koniklik*, bir demiryolu taşıtında belirli bir aşınmadan sonra tekerleklerin yuvarlanma yüzeylerini belirginleştiren parametre.
—Mak. san. Bir koninin iki çapı arasındaki farkın, bu iki çapı ayıran ve eksen boyunca ölçülen uzaklığa oranı. ‖ Silindirsel bir parçanın uç çapları arasında hafif bir fark biçiminde görülen özür; tezgâhın yanlış ayarlanmasından ya da işleme sırasında eğilmeden, takımın yavaş yavaş aşınmasından kaynaklanır.
—Metalürj. Kalıp sökmeyi kolaylaştırmak için bir modelin, bir maça kutusunun ya da bir parça resminin yan yüzlerine verilen eğim.
—ANSİKL. Dy. Bandajların konikliğinin amacı, tekerlek dingilinin yanal hareketi sırasında tekerleklerden her birinin yuvarlanma çemberinin yarıçapını değiştirmek ve dingili iki yuvarlanma çemberinin, aynı yarıçapı korumalarını sağlayacak bir konuma getirmektir Bu nedenle, yuvarlanma rayı genellikle, bandajların yuvarlanma yüzeylerinin koniklik açısı kadar yolun iç tarafına doğru eğiktir. Bu eğim Türkiye' de 1/20'dir.

KONİLON a. Brezilya'da KUİLU'nun eşanlamlısı.

KONİMA a. Guyana'da yetişen *Icica heptaphylla* adlı ağaçtan elde edilen kokulu sakız ya da reçine. (Başlıca bileşiğinin adından dolayı KONİMEN de denir; eşanl. BREZİLYA ELEMİSİ.)

KONİMEN a. (fr. *conimène; konima*'dan). Formülü $C_{15}H_{24}$ olan seskiterpensel hidrokarbon; konimada bulunur, günlük (tütsü) hazırlamada kullanılır.

KONİMETRE a. (fr. *conimètre*; yun. *konis*, toz, ve *metron*, ölçü'den). Havadaki toz taneciklerinin sayısını saptamaya yarayan aygıt. (Konimetre en çok maden ocaklarında ve atölyelerde pnömokonyozların nedenlerini ortaya çıkarmak üzere yapılan bilirkişi araştırmalarında kullanılır.)

KONİN, Polonya'da kent, voyvodalık merkezi, Büyük Polonya ovasının D.'sunda, Warta kıyısında; 71 500 nüf. 50'li yıllarda kurulmuş sanayi merkezi: kent çevresindeki büyük linyit yataklarının işletilmeye başlanması önemli bir enerji üretimine (Gosławice ve Pątnów termik santralları) ve bir alüminyum sanayisinin (Maliniec) kurulmasına yol açtı. Kentte bile besin ve makine sanayileri vardır. —*Konin voyvodalığı* (5 139 km²; 464 600 nüf. [1989]), kırsal gelenekli (çavdar ve patates ile K.-B.'da biraz şekerpancarı), yeni sanayileşen bir bölgedir. Konin linyit yatakları tükenmekteyse de, Turek'in G.-D.'sunda yeni işletmeler açılmaktadır.

KONİNCK (Salomon), hollandalı ressam (Amsterdam 1609 - *ay. y.* 1656). Ustası Rembrandt'ın üslubunu taklit etti; yapıtlarında görülen doğulu giysileri giymiş kişileri de Rembrandt'tan aldı: *Çalışma odasında bilgin* (Amsterdam), *Altın tartan adam* (1654, Rotterdam).

KONİNCK (Philips), hollandalı ressam (Amsterdam 1619 - *ay. y.* 1688). Büyük bir olasılıkla Rembrandt'ın öğrencisi oldu; ilk yapıtlarında onun etkisi görülür. Birkaç portre (*Vondel*, Amsterdam; *Tüylü şapkalı genç adam*, Braunschweig) dışında, daha çok panoramik manzara resimleri (Amsterdam'da Rijksmuseum, Londra'da National Gallery, Rotterdam, Kopenhag vb.) yaptı; bu resimlerdeki şiirsellik derinlikten ve geniş açıdan kaynaklanır.

KONİNCKİT a. (fr. *koninckite*; öz. a. L. G. *Koninck*'ten). Miner Hidratlı doğal demir fosfat.

Koninklijke Luchtvaartmaatschappij N.V. (K.L.M.), 1919 yılında Albert Plesman tarafından kurulan Hollanda havacılık şirketi. Şirket 1920 yılında Amsterdam ile Londra arasında ilk düzenli seferleri başlattı. Bir yıl sonra, tüm Kuzey Avrupa ile bağlantı kuran K.L.M. ağının çok çabuk gelişmesinden kaynaklanan bir zorunlulukla dünyanın ilk uçak bileti satan acentasını Amsterdam'da açtı. Sermayesinin % 76'sı Hollanda devletine ait olan şirket, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra Avrupa'daki havacılık şirketleri arasında Air France'tan sonra ikinci sıraya yükseldi. Ancak 1990'lara gelinirken ekonomik sıkıntılarla karşılaştı ve kıtanın altıncı havayolu şirketi durumuna düştü.

KONİSİZ sıf. Böceklerde, tepesinde billur cisim konisi bulunmayan ve ışınları kırmayan gözler için kullanılır. (*Tipula* cinsi üyeleri, kulağakaçanlar ve bazı yarımkanatlıların kırkanatlıların gözleri konisizdir.)

KONİŞİ YUKİNAGA, japon general (öl. 1600). Toyotomi Hideyoşi'nin hizmetinde çalıştı. 1583'te vaftiz edildi ve Japonya'nın mutlak hâkimi durumuna gelen İeyasu'nun karşısında olduğu için boynu vuruldu. Vaftiz adı **Augosthino**'ydu.

KONİŞMENTO → KONŞİMENTO.

KONİTZ (Lee), amerikalı caz alto saksofoncusu (Chicago 1927). 1947'de cool cazın öncüsü olan Claude Thornhill'in orkestrasında çaldı. 1948'de Miles Davis'in dokuzlusuna katıldı. 1949'da piyanocu Lennie Tristano'yla çalıştı. 1952'de Stan Kenton'la anlaştı. 1954'te kendi grubunu kurdu. Uzun bir suskunluktan sonra 1970'

lerin ortalarında yeniden adından söz ettirmeye ve Martial Solal, Red Mitchell, Shelly Manne ile plak doldurmaya başladı. Çalgısından pürüzsüz ve yumuşak bir ton elde eden Konitz'in cümleleme tarzı, Parker sonrası cazın en özgünlerindendir. Başlıca plakları: *İsrael* (Miles Davis ile, 1948), *Subconscious Lee* (1949), *Lover Man* (Stan Kenton ile, 1954), *Background Music* (Warne Marsh ile, 1976), *Figure and Spirit* (1976), *Rhythm Sweet* (Martial Solal ile, 1977).

KONİYOZ a. (fr. *coniose*; yun. *konis*, toz, ve *osis*, hastalık bildiren ek'ten). Tozların solunum yoluyla alınmasına bağlı hastalık. (En çok bilinen çeşidi pnömokonyozdur.)

KONİZASYON a. (fr. *conisation*'dan). Dölyatağı boynundan konik bir parçanın doğal yoldan çıkarılması ameliyatı. (Çıkarılan parçanın tabanı boynun dış zarından, yüksekliği boyun kanalının iç mukozasından oluşur. Parçanın anatomik ve dokusal muayenesi, dölyatağı boynunun kolposkopi ile saptanmış bazı hastalıklarının teşhisini sağlar.)

KONJESTİF sıf. (fr. *congestif*). Patol. **1.** Bir konjestiyon içeren marazi duruma denir. **—2.** Konjestiyonla ilgili olan.

KONJESTİYON a. (fr. *congestion*'dan). Tıp. **1.** Bir doku ya da organın genişlemiş damarlarında kan birikmesi. Toplandığı yere değişik şiddette kırmızı renk verir ve hacmi artırarak işlevlerde değişmeye neden olur. **—2.** *Akciğer konjestiyonu*, hasta bölgeye parmakla vurulduğunda bir matite ve dinlemeyle çıtırtılı raller duyulmasıyla belirginleşen edilgin ya da etkin konjestiyon. (Akciğer konjestiyonu terimi, genellikle akut bir akciğer hastalığını ya da bir zatürreyi belirtmek için kullanılır.) || *Beyin konjestiyonu*, beyin kanamasının eskimiş eşanlamlısı. || *Cinsel organ konjestiyonu*, kadınların âdet görmeden önce leğen bölgesinde duydukları ağırlık. (Kan akımının artması sonucu genişleyen damarların, dölyatağı ve eklerinde neden olduğu hacim artışına bağlıdır.) || *Dalak konjestiyonu*, sıtma gibi bazı enfeksiyon ya da kimi asalak hastalıklarında ortaya çıkan edilgin ya da etkin konjestiyon. || *Edilgin konjestiyon*, toplardamar alanında bir engele ya da sağ kulakçığın yetersiz boşalmasına bağlı konjestiyon. (Hasta organın hacminde artmayla ve daha sonra toplardamarlardan komşu dokulara plazma sızmasıyla kendini belli eder; örneğin, kalp yetmezliğinin akciğer konjestiyonuna [akciğer toplardamarlarının dolması] ve akciğer alveollerine sıvı sızmasına [akut akciğer ödemi] neden olduğu gibi.) || *Etkin konjestiyon*, yerel bir saldırıya (enfeksiyon, travma) ilk tepkiyi oluşturan atardamar kökenli konjestiyon. (Bu, iltihabın damarsal evresidir.) || *Karaciğer konjestiyonu*, bir sağ kalp yetmezliği halinde, kalp öncesi toplardamarlarda (ana toplardamar ve karaciğerüstü toplardamarlar) ortaya çıkan stazla ilgili edilgin konjestiyon. Karaciğer büyümüştür ve ağrılıdır.

KONJONKTİVA a. (fr. *conjonctive*'den). Anat. Gözkapaklarının arka yüzünü örten ve kendi üzerine katlanıp saydam hale gelerek gözün önünden geçen ince mukoza zarı.

KONJONKTİVİT a. (fr. *conjonctivite*). Konjonktivanın iltihaplanması. (Çeşitli nedenlerden ileri gelebilir: enfeksiyon, alerji, zehirli madde, vb.)

KONJONKTÖR a. (fr. *conjoncteur*). Elektrotekn. BAĞLAYICI'nın eşanlamlısı.

KONJONKTÜR a. (fr *conjoncture*). Belirli etkenler bütününün sonucu olan durum, koşulların bir araya gelişi.
—İkt. Belli bir bölgede ya da ülkede, kısa vadeli iktisadi etkinliğin mevsimlik olmayan değişiklikleri; bu değişikliklerin gelişimini inceleme ve önceden görebilme tekniği. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Konjonktür testi*, özel bir konuda (siparişlerin durumu, istihdam vb. gibi) sanayi kuruluşları arasında periyodik olarak yapılan anketlerle, ekonominin kısa vadeli niceliksel ve niteliksel gelişmesini saptamaya yönelik tahmin yöntemi. || *İktisadi konjonktür çevrimleri*, iktisadi etkinliğin az ya da çok düzenli, periyodik ve değişik süreli dalgalanmaları. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Nüfbil. *Nüfusbilimsel konjonktür*, içinde bulunulan durumda görülen evrimsel eğilimler; bu eğilimleri belirlemeyi amaçlayan inceleme.
—ANSİKL. İkt. Clément Juglar, 1862'de yayımlanan ticari bunalımlar hakkındaki yapıtında, ilk kez dikkatleri iktisadi bunalımların devri özelliği üzerine çekmiş ve bu saptamadan kalkarak bir tahminde bulunmaya çalışmıştır. Bunu başka girişimler izledi: A. de Foville'in "ekonomik ve sosyal meteoroloji"si (1887), avusturyalı Neumann-Spallart'ın büyük avrupa uluslarıyla Amerika Birleşik Devletleri'nin iktisadi ve ahlaki durumlarını kıyaslama denemesi (1887) ve Amerika Birleşik Devletleri'nde işlerin gidişini genel bir göstergeyle belirtmeyi ve böylece borsa spekülasyonlarını yönlendirmeyi amaçlayan Babson'un barometresi (1903) gibi çalışmalarla Birinci Dünya savaşı'ndan sonra konjonktür incelemeleri büyük bir gelişme gösterdi. Amerika Birleşik Devletleri'nde Harvard üniversitesi'nin iktisadi araştırmalar komitesi (1917), istatistiksel verileri sentezleştirerek üç ayrı eğrinin birbirini izleme sırasına dayanan bir otomatik tahmin sistemi oluşturdu. Bu yöntem özellikle rakamsal ya da niceliksel verilere dayandığından sonuçlar hayal kırıcı oldu. Londra, Berlin, Louvain, Paris, Moskova ve daha başka bazı yerlerde başka enstitüler de kuruldu. Bunlar, inceledikleri her tip ekonomiye ilişkin özellikleri, bu tiplerden her birine bağlı olay verilerini ve ekonominin bütün öğeleri arasında var olan ilişkileri göz önünde tutmaya çalışıyorlardı. İktisadi etkinlik, derinlemesine gözlemlendiğinden, tahminler daha geniş temellere dayanmakta ve daha kısa bir dönemi kapsamaktaydı.

İkinci Dünya savaşı'ndan hemen sonra, Fransa'da, niceliksel istatistiğin aşırılıklarına karşı bir tepki ortaya çıktı. İki akım doğdu. Bu akımlardan, A. Sauvy'nin başını çektiği bir tanesi, yalnızca iktisadi etkinliğin genel bütününe bağlı ve oldukça kolay elde edilebilen göstergelere (demiryollarındaki mal trafiği, gazyağı tüketimi, elektrik tüketimi, karton siparişleri gibi) başvurmakla kalmıyor, aynı zamanda hem ekonomik, hem de ekonomi dışı, hem niceliksel, hem de niteliksel birçok verileri (sanayi üretimi, istihdam, dış ticaret göstergeleri, üreticilerin ileriye dönük görüşleri vb.) ele alıyordu. Çeşitli belgelerin açık ve aslına bağlı bir sunumu, "açıklayıcı" bir saptamayı olanaklı kılmalı, yani sürekli gelişen ve olaylar tarafından yalanlandıkça her defasında değiştirilen bir öğretiye göre yakın geçmişin açıklanmasına imkân vermeliydi. Saptama, bir ekonomi politikasını aydınlatacak varsayımları ortaya koyan geleceğe yönelik bir tahminle tamamlanmalıydı.

Bu yöntemin uygulanması büyük incelik isteyen bir iş olduğundan birçok ülkede daha niceliksel bir otomatik tekniğin geliştirildiği görülür. Bu teknikte bazı *ekonomik modeller* sözkonusudur. Bunlar, bir ekonomiye ilişkin çeşitli iç gelişme etmenlerinin evrimini ve birbirlerine neden -sonuç ilişkileriyle bağlılığını basitleştirilmiş bir biçimde gösteren şemalardır. Bu şemalar, geçmişi açıklar ve gelecek gelişme seyri hakkında tahminde bulunmaya olanak verir.
• *İktisadi konjonktür çevrimleri*, işlerde açılma ve daralma dönemlerinin birbirini izlemesi olayının belli bir düzen içinde ortaya çıktığı düşüncesini 1860'lara doğru ilk ortaya atanın fransız iktisatçı Juglar olduğu sanılmaktadır. Genel olarak, konjonktür çevrimlerinin iki dönemi içerdiği

Rijksmuseum, Amsterdam

Philips Koninck
Manzara (1655)
Rijksmuseum, Amsterdam

kabul edilebilir: 1. bir refah ya da genişleme dönemi; 2. bir çöküntü ve daralma dönemi. Dönüş noktaları kriz ve yeniden canlanma'ya denk düşer.
• *Uzun süreli konjonktür çevrimleri* ya da *Kondratiyev çevrimleri* (bu çevrimleri özel olarak incelemiş olan rus iktisatçının adıyla anılır). 1790'dan 1940'a kadar, 1792-1850, 1850-1896, 1896-1945 yılları arasında olmak üzere, her birinin toplam süresi yarım yüzyıl olan üç Kondratiyev çevrimi görülmüştür. Toptan mal fiyatlarının yükselme dönemi birinci çevrimde 23 yıl (1792-1815), ikinci çevrimde 23 yıl (1850-1873), üçüncü çevrimde de 24 yıl (1896-1920) sürmüştür. 1946'dan 1973'e kadar dünya ekonomisi yeni bir yükseliş evresine girdi; 1974'ten sonraysa, dördüncü bir Kondratiyev çevriminin alçalış evresine girmiş gibi görünmektedir. Kuşkusuz, bu tarihlerden hiçbirinin kesin olduğu söylenemez; kesin olan tek şey, genel iktisadi eğilimlerdir.

Sözkonusu olay, çeşitli biçimlerde açıklanmıştır: bazı iktisatçılara göre, fiyatların uzun süreli yükseliş ve alçalış hareketlerinde para etkin bir rol oynamaktadır. 1790'dan 1914'e kadar, fiyatların uzun süreli yükseliş dönemlerine, para olarak kullanılmak üzere kıymetli madenlerin gittikçe artan miktarlarda üretilmesi denk düşmektedir. Para miktarının artması gelirlerin artmasına yol açmakta ve bunun sonucu olarak ürünlere olan talep ve bunların fiyatları, çeşitli ülkelerde ve çeşitli sanayilerde yükselmektedir. Ama bu artışın para piyasası kanalıyla etki göstermesi gerekir. Bankaların kullanılabilir değerleri genişleyeceğinden, iskonto ve faiz oranları düşme eğilimi gösterir; bu da iktisadi etkinlik için gizli bir özendirme olur. Böylece sermaye talebi çoğalır ve bu durum iskonto ve faiz oranlarının düşme eğilimini tersine çevirerek bunların yükselmesine ve bunlarla birlikte maliyet ve satış fiyatlarının da artmasına yol açar. Bu görüş açısından bakıldığında, fiyatların düşme dönemleri, ürünlerde belli bir bolluğa yol açan bir gelişmeyi, yani üretim araçlarında ve teknik alanda görülen gelişmeyi izler. Ama normal düşme eğiliminin para artışıyla engellenmesi de olasıdır.

Kondratiyev çevrimlerinin parayla açıklanması, başka bazı iktisatçılar tarafından yeterli görülmemiştir. Bu iktisatçılara göre, para, neden oluşturan bir rol oynamaz; yalnızca uzun süreli yükseliş ve düşüş hareketlerini belirleyen bir ekonomik, teknik, psikolojik ve siyasal etmenler bütünü içinde yer alır. Bunun için, savaşların, yeni piyasalar açılmasının, teknik yeniliklerin, tarım krizlerinin, yabancı rekabetin, gümrük siyasetinin, kartel ve tröstlerce izlenen stratejinin de bu hareketleri etkilediğini kabul etmek gerekir.
• *Büyük konjonktür çevrimleri* ya da *Juglar çevrimleri* (fransız Clément Juglar'ın anısını yüceltmek amacıyla, avusturyalı ik-

tisatçı Schumpeter tarafından böyle adlandırılmıştır). Büyük çevrimler, ortalama 8 yıl sürelidir.

1815'ten 1914'e kadar, yani bir yüzyılda, birbirinden ortalama 8 yıl 6 aylık bir süreyle ayrılan en az on iki "kriz" saptayabiliriz (1815-1818, 1825, 1836, 1847, 1857, 1866, 1873, 1882-1884, 1890-1893, 1900, 1907, 1913). Bu aksamalar, görünüşe göre, XIX. yy. ortasından başlayarak daha büyük bir düzenlilik göstermektedir. Bu çerçeve içinde olmak üzere, Clément Juglar'dan sonra, bir krizin 5 ile 11 yıl süren ve geleneksel olarak 4 evre gösteren bir konjonktür çevriminin en ayırt edici anı olduğu düşünülmüştür.

Birinci evre, genişleme evresidir ve 3 ile 5 yıllık bir dönemi kapsar. Çeşitli öğeler bunun temel özelliğini oluşturur: fiyatların kesimlere göre eşit olmayan bir biçimde yükselmesi (önce hammadde fiyatları, arkadan sanayi ve tarım fiyatları yükselir; toptan satış fiyatları, perakende satış fiyatlarından daha duyarlıdır); daha az belirgin bir biçimde, ücretlerin yükselmesi; kâr marjlarının artması (ama bu artış bir tavanda durma eğilimi gösterir ve bu da krizin başlangıcını oluşturur); sanayi üretiminin, tarım üretiminden daha hızlı artması ve donatım malları üretiminin tüketim mallarıı üretiminden daha hızlı seyretmesi; işsizliğin azalması ve bununla birlikte haftalık çalışma süresinin artması; faiz oranlarının yükselmesi. Nihayet, para kitlesi büyüyemeyeceğine göre, paranın dolaşım hızında bir artış görülür.

İkinci evre, "kriz" evresidir. Birdenbire patlak verir ve çoğu zaman bir bankanın iflas etmesi ve başka bankaları da peşinden sürüklemesi gibi bir mali felaketle başlar.

Üçüncü evrede, kriz, önce en gelişmiş sanayilerde, sonra da bütün ekonomide çöküş halini alır. Fiyatlarda bir iniş, istihdamda ve üretimde bir azalma (bazen bu azalma kendini çok güçlü biçimde duyurur) ve ücretlerde -dramatik- bir düşüş görülür.

Dördüncü evre, "yeniden canlanma" evresidir ve bazı çok duyarlı anahtar kesimlerde kendini gösterir: 1830'lara kadar öncülük rolünü kanal inşaatı oynuyordu; 1830'dan 1880'e kadar bu rolü demiryolları, ikinci sanayi devrimi sırasında da otomobil ve elektrik sanayileri oynadı. Nihayet, canlanma genelleşerek bir gelişme belirtisi durumuna gelir.

• *Küçük konjonktür çevrimleri* ya da *Kitchin çevrimleri* (bu çevrimleri ilk açıklamış olan amerikalı iktisatçının adıyla anılır). Küçük çevrimler, Juglar çevrimleri arasında yer alırlar. Küçük çevrimlerin incelenmesi, Juglar çevrimlerinin genişleme evresinde ufak düşüşlerin ve kimi zaman, daha seyrek olarak, çöküntü içinde bazı canlanmaların varlığını ortaya çıkarmayı olanaklı kılmıştır. 1807'den 1937'ye kadar 37, 1840'tan 1937'ye kadar da 14 küçük çevrim bulunduğu ileri sürülür. Bunların büyük bir düzenlilik gösterdiği ve ortalama sürelerinin kırk ay olduğu; krizin ancak bu çevrimlerden iki ya da üçünün art arda gelmesinden sonra patlak verdiği kabul edilir. 6 yıllık Juglar çevrimleri, iki Kitchin çevriminden; 10 yıllık Juglar çevrimleri üç Kitchin çevriminden sonra ortaya çıkar. Demek ki küçük konjonktür çevrimleri ağır bir kriz olmaksızın, yalnızca iktisadi etkinlikte bir düşüşle belirlenen bir çevrim olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin, 1903'ten 1914'e kadar uzanan süreyi ele alacak olursak, 1903'te hafif bir etkinlik düşüşü, 1907'de bir kriz, 1910 ve 1913'te yeniden önemli olmayan yavaşlamalar görülür.

• *Yüksek çevrimler* ya da *inşaat çevrimleri*. Yüksek çevrimler daha önce gördüğümüz konjonktür çevrimlerine özgü genellik niteliğini taşımazlar; bunlar, İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri ekonomilerine özgü çevrimler olarak görünmektedir. Yüksek çevrimlerin süresi, Birleşik Devletler'de 17 ile 18, İngiltere'deyse 20 ile 22 yıl arasında değişir. Bu çevrimlerin, sürdürülmekte olan inşaat programlarıyla ilgili olduğu ileri sürülmektedir.

• *İktisadi konjonktür çevrimlerini açıklayan kuramlar*. J.-B. Say, genel kriz kavramının "düşünülmesi olanaksız" bir şey olduğunu ileri sürüyordu. Ürünlerin ürünlerle değiştirildiğini ve birbirleri için pazar görevi gördüklerini açıklayan mahreç*ler kanunu, ona göre, bu konuda yeterli bir kanıt oluşturur. Herkesin kendi çıkarına göre hareket ettiği bir dünyada, tüketimle üretim arasındaki denge kendiliğinden kurulur.

Bazı iktisatçılarsa, krizin patlak vermesinde, fiziksel *ortam*'ın belirleyici bir rol oynadığını söylerler. Bu iktisatçılara göre, fizik ortam ve özellikle meteorolojik (lord Beveridge, Timoşenko) ya da kozmik (Stanley Jevons'a göre, güneşteki lekeler; H. L. Moore'a göre, Venüs gezegeninin devri hareketleri) etmenler, tarım üretimini etkilemekte ve bu da ekonominin tümünde dalgalanmalara yol açmaktadır. Krizleri, öteki ortamlardan daha karmaşık olan insani ortama bağlayanlar da oldu. Bazı iktisatçılar, iktisadi etkinliğin genişleme ve çöküş evrelerini, spekülasyon konusunda büyük önemi olan iyimserlik ve kötümserlik dalgalarıyla, bazıları da, büyük teknik yeniliklerle (1929'dan 1939'a kadar Fransa'da teknik ilerlemeyi frenlemek gerektiğinden sık sık söz edilmiştir), hatta doğum sayısının artmasıyla ya da nihayet, iktisadi genişleme ya da daralma süreçlerini başlatan vergiler, gümrük tarifeleri, gümrük kısıtlamaları gibi siyasal önlemlerle açıklamak istemişlerdir.

Birçok iktisatçı, sistemdeki *iç kuvvetler*'in etkisi üzerinde durmayı yeğler görünmektedir. Para, gelirler, fiyatlar, yatırımlar, ortamın etkisi olmaksızın, kendi başlarına devri dalgalanmaları ve krizleri meydana getirebilirler. Çeşitli sosyalist okullar, sermayenin gittikçe daha çok birikmesi ve ücretin artıdeğere oranla azalması (ücretlilerin, emeklerinin ürününden sürekli olarak aşağıda kalan ücretleriyle bu emeğin meyvelerini satın alamaz durumda kalmaları, krizlerin doğmasına yol açar) dolayısıyla kapitalist sistemde ortaya çıkan dengesiz gelir dağılımının rolü üzerinde ısrarla dururlar.

Çağdaş iktisadi kuramlar, iktisadi konjonktür çevrimlerinin kaynağını, iktisadi eşitsizlik ve oransızlıkta bulmaktadırlar: genişleme döneminde, gelirlerin gittikçe daha fazla bir bölümü, üretimi artırmak amacıyla yatırıma doğru akar; üretimse, ancak fiyatlar durmadan yükseldiği ölçüde daha verimli olabilir. Gelirlerin tüketime ayrılan bölümü böylece azaldığından, artan tüketim malları arzını karşılamaya yetişmez olur; bu da krize, arkadan çöküntüye yol açar.

KONJOVİC (Petar), sırp besteci (Čurug 1883 - Belgrad 1970). 1921-1926 arasında Zagreb operası'nı yönetti. 1939-1950 arasında Belgrad Müzik akademisi'nde ders verdi. 1947'de Sırbistan Bilimler akademisi'ne bağlı Müzikbilim enstitüsü'nü kurdu ve 1954'e değin yönetti. 6 opera, senfonik yapıtlar ve yaylılar için dörtlüler besteledi. Sırp ve sloven müziği ve müzikçileri üzerine önemli kitaplar da yazdı.

KONJUGANT sıf. (fr. *conjugant*). Zool. Kirpikliler vb.'de, birleşen iki hücrenin her biri için kullanılır.

KONJÜGEZON a. (fr. *conjugaison*). Bakteriyol. ve Zool. Genetik özelliğin bir bakteriden öbürüne aktarımı. (Aktarma olayı erkek bakteri [verici] ile dişi bakteri [alıcı] arasında [hatta farklı türler arasında] doğrudan ilişkiyle gerçekleşir. Konjügezona kirpikliler sınıfındaki *Protozoa*'larda da rastlanır.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—ANSİKL. Kirpiklilerde konjügezon dört evrede gerçekleşir: birleşik iki hücrenin her birinin mikroçekirdeğinden başlayarak iki haployit (yalancı gametler) çekirdeğin hazırlanması; ele alınan türe göre, görünüşü benzer ya da farklı, ama yüzeyinde daha başka maddeler bulunan ("eşeyli tipler") iki hücrenin birleşmesi; her bireyin haployit çekirdeğinin bir diğerine geçmesi (bakışımlı); sonuç olarak makroçekirdeği yok etmek ve ondan geriye yalnızca döllenmiş yumurtadan çıkan gerecin kalmasını sağlamak için uzun bir yeniden düzenlemeden önce göçmen bir çekirdeğin (yalancı gamet ♂) yerinden ayrılmayan bir çekirdekle (yalancı gamet ♀) eşeysel olarak birleşmesi.

Konjügezon ancak, gençlik evresini geçip olgunluğa ermiş, yeterince yaşlı kuşaklar arasında mümkündür. Beslenme koşulları güçleştikçe konjügezonun kolaylaştığı gözlenir. Çok yaşlı kuşaklar arasında konjügezon gerçekleşmez ve bu kuşakların soyu kurur. Konjügezon, sisiparlık yoluyla bitkilerin çoğalmasına katkıda bulunur. Öbür hayvan ve bitki öbeklerinde görüldüğü gibi, döllenmeyle çelişmektedir; çünkü konjügezon doğrudan doğruya hiçbir yeni bireyi dölleyemez, döllenmiş yumurta bu durumda sadece değişmeden kalan bir hücreye yeni bir genom sağlar.

KONKAN, Hindistan'da kıyı bölgesi, Daman ile Goa arasında, Batı Gatlar'a sırtını dayayan bir alçak ovadan oluşur; uzunluğu yaklaşık 500 km; genişliği 40 -70 km. Bölgede, pirinç, hindistancevizi, sebzeler (Bombay için) ve jüt üretimiyle uğraşan bir kırsal nüfus vardır. Kıyı ırmaklarının ağzında bulunan bir küçük limanlar dizisinde kabotaj ve balıkçılık etkinlikleri sürdürülür. Bombay bölgenin tek büyük kentidir.

KONKANİ, a. Goa bölgesinde, 1991'de 2 030 000 kişinin konuştuğu, marathi diline yakın hint-ari dili. (Konkani kanara harfleriyle yazılır.)

KONKASÖR a. (fr. *concasseur*). Taş bloklarını kırıp ufalamaya yarayan aygıt. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. *Şantiye konkasörü,* bantlı konveyörle gelen iri cevher bloklarını parçalamak amacıyla şantiye çıkışına kurulan küçük boyutlu kırıcı.

—Tarım. mak. KIRMA* MAKİNESİ'nin eşanlamlısı.

—Taşoc. *Döner konkasör,* yukarı doğru açık bir huni biçiminde, içbükey, sabit bir bölümü ve yine huni biçiminde, düşey eksenli, bu eksene göre merkezden kaçmış bir hareketle dönen bir bölümü bulunan bir tür konkasör.

—ANSİKL. Konkasörler temelde taş bloklarını parçalamak için kullanılır. Bu aygıtlar malzemenin girişte ve çıkıştaki boyutlarının oranına (ufalma oranı) göre ayırt edilir. Kırma malzemesinin seçimi kırılacak kayacın sertliğine ve istenilen son ürünün taneölçümüne bağlıdır. Klasik cevher işleme devrelerinde genellikle, aralarına elekler yerleştirilmiş konkasörler kullanılır.

Tek ya da çift etkili, *çeneli konkasörler* çok sağlamdır. Bir ceviz kırıcısı gibi çalışan bu aygıtların işlenecek malzemeye göre farklı çene ve yüzeyleri (düz, kanallı, dişli tablalar) vardır. Giriş açıklığı dikdörtgendir ve aygıt ancak en büyük boyutu giriş kesitinin en küçük boyutundan daha küçük blokları alabilir. Örneğin 500 × 300 mm'lik bir konkasör, en büyük boyutu 250 mm'yi geçmeyen parçalarla beslenebilir.

Döner konkasörler çok sağlam bir gövde içinde dönen ve salınım yapan bir koniden oluşur; giriş açıklığı halka biçimindedir. Giriş açıklığı 300 mm olan bir konkasör ortalama boyutları 150 × 200 × 250 mm olan parçalar alabilir. Bu aygıtlar özellikle kırmataş üretimine uygundur.

Silindirli konkasörler kum hazırlamak için kullanılan düz silindirler içerir; bu durumda aygıt, en büyük çapı silindirlerin çapının yirmide birini geçmeyen parçaları alabilir. Bu tip konkasörlerde kimi zaman gevrek ve yarı sert maddeleri öğütmek

için kanallı ya da dişli silindirler de kullanılır. Silindirli konkasörler en büyük boyutu silindir çapının dörtte ya da üçte birine ulaşan blokları alabilir. Kırılan ürünlerin taneölçüm düzenliliği çok iyidir ancak ufalma oranı 5/1'den azdır.

Çekiçli konkasörler hızlı bir dönme devinimi yapan bükülmez ya da eklemli tokmaklarla malzemeyi döverek çalışır. Bir ya da iki sıra çekiç içeren bu aygıtlar gevrek, yarı sert ama aşındırıcı olmayan malzemeler için kullanılır. Öbür konkasörlerde 8'de 1'i geçmeyen ufalma oranı çekiçli konkasörlerde 20'de 1'dir.

KONKAV sıf. (fr. *concave*). → İÇBÜKEY.

KONKEN a. (ital. *conchino* ya da *conchin*'den). Oy. Çift deste kâğıt ve dört jokerle oynanan bir iskambil oyunu.
—ANSİKL. Konken en çok yedi kişiyle oynanır. Her oyuncuya sağdan sola doğru onar kâğıt dağıtılır. Dağıtımı yapan oyuncunun sağ yanındaki kişi oyuna girmeye mecburdur (mecburcu). Öteki oyuncular elleri iyi değilse katılmayabilirler. Oyun sırası gelen ya bir önceki oyuncunun attığı kâğıdı alır ya da yerden kâğıt çeker. Böylece on bire çıkan kâğıtlardan biri yere atılır. Oyun eldeki kâğıtların üçlü ya da dörtlü gruplar yapılıp bir defada yere açılmasıyla biter. İlk kez kâğıtları dağıtan kişiye tekrar kâğıt dağıtma sırası geldiğinde bir tur tamamlanır ve tur bağlanır. Bunun için tüm oyuncular yere sürülen peyin yarısı kadar parayı ortaya koyar ve kaybeden kazanana yerdeki paranın toplamı kadar para öder.

KONKİLİOLOJİ a. (fr. *conchyliologie*). → KABUKBİLİM.

KONKİYOLİN a. (fr. *conchyoline;* lat. *conchylium*, kabuk'tan). Yumş. bil. Yumuşakçalarda, örteneğin, dış yüzeyince örteneği oluşturan sıvıya karıştırılan ve kavkıyı oluşturan billurlar bütünün yapısını (prizma biçiminde, yapraksı biçimde ya da karşılıklı çapraz biçimde olabilir) belirleyen protein.

KONKLAV a. (fr. *conclave*). → CONCLAVE.

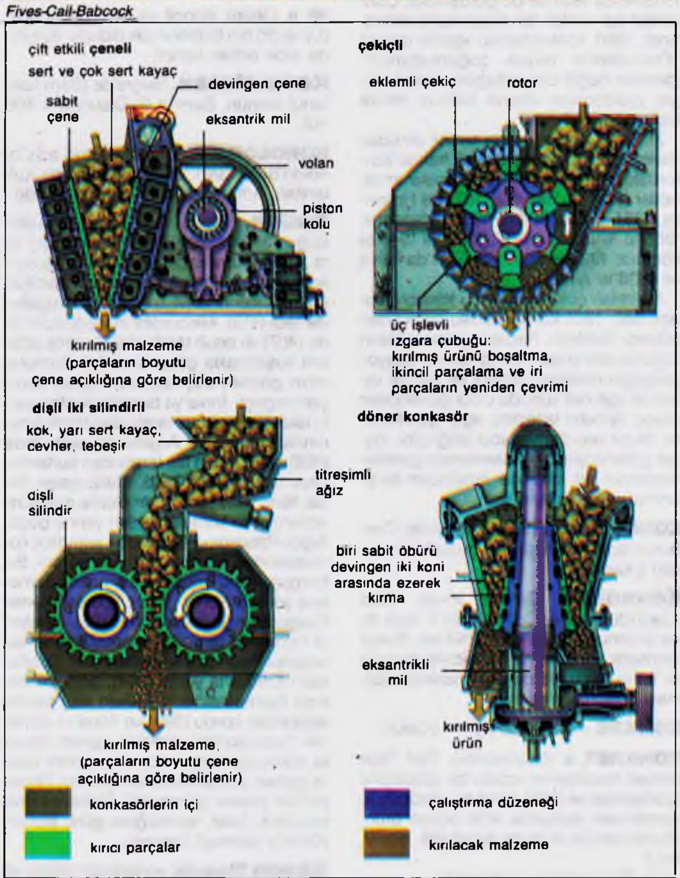
KONKOİT a. (fr. *conchoïde;* "böcek kabuğunu andıran" anlamında yun. *kogkhoeides*'ten). **1.** Tarönc. Bazı sert kayaların bölünmesi sonucu oluşan parçaların üzerinde görülen kabarıklık. **—2.** Geom. KAVKI'nın eşanlamlısı.

KONKORDATO a. (ortaçağ lat. *concordatum*, klasik lat. *concordare*, uyuşmak'tan). Papalık'la katolik devletler arasında, iman ya da dogma dışında, Kilise disiplin ve örgütlenmesi üzerine bütünüyle ya da kısmen varılan anlaşma. (Bk. *ansikl.* böl. Tar.)
—İc. ifl. huk. İyi niyetli borçlunun alacaklılarıyla yaptığı, ticaret mahkemesinin onayıyla geçerlilik kazanan anlaşma. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Konkordato komiseri*, konkordatoyla ilgili işlemleri yapmak üzere icra tetkik mercii tarafından görevlendirilen kişi. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. İc. ifl. huk. Konkordato, elinde olmayan nedenlerle borçlarının tümünü ödeyemeyen iyi niyetli borçlular için kabul edilmiş bir borç ödeme anlaşmasıdır. Bu yolla borçlu haciz ve iflas takibinden kurtulur. Konkordato ile borçlu, alacaklılarının çoğunluğuyla bir anlaşma yapar. Bu anlaşmayla alacaklılar belirli bir oranda alacaklarından vazgeçerler. Borçlu da elindeki tüm mal varlığıyla borçlarını kabul edilen oranda öder ve geri kalan borçlarından kurtulur.

Borçlu bir konkordato önerisiyle icra tetkik merciine başvurur. Bu öneride borçlu, borçlarını ne oranda ödeyeceğini bildirir. Bu oran yüzde elliden aşağı olamaz. Borçlu konkordato önerisiyle birlikte ayrıntılı bir biçimde hazırlayacağı mal varlığı dökümünü de icra tetkik merciine verir. İcra tetkik mercii, borçlunun önerisini inceler ve uygun görürse borçluya iki aylık konkordato süresi verir, borçlunun işlerini gözetecek bir konkordato komiseri atar.

devinimli kırma grubu başlıca bölümleri şunlardır: devingen bir besleyici; çift rotorlu, çekiçli **konkasör**; ve bantlı konveyörle boşaltma

Fives-Cail-Babcock

çeşitli **konkasör** tipleri

Borçluya verilen konkordato süresi içinde borçlu hakkında yapılmakta olan icra işlemleri durur, yenisi de yapılamaz. Bu süre içinde borçlu konkordato komiserinin gözetiminde işlerini sürdürür. Ancak bağışlama ve taşınmaz mal satışı gibi işlemleri yapamaz.

Konkordato komiseri, bir ilan vererek borçludan alacaklı olanları, alacaklarını bildirmeye ve toplantıya davet eder. Alacaklarını yirmi gün içinde konkordato komiserine bildirmeyen alacaklılar, konkordato görüşmelerine kabul edilmezler. Alacaklarını bildirenler, ilanda belirtilen yerde ve zamanda toplanarak, borçlunun konkordato önerisini görüşürler. Alacaklıların üçte ikisi konkordatoya izin verirlerse, konkordato kabul edilmiş sayılır. Alacaklıların verdiği konkordato kararı, ticaret mahkemesine gönderilir. Ticaret mahkemesi konkordato kararını yasaya uygun görürse onaylar. Onaylamazsa, borçlunun yedi gün içinde iflası istenebilir.

Konkordato, konkordatoya izin vermeyen alacaklılar için de geçerlidir. Borçlunun her alacaklısı, alacağını ancak konkordato anlaşmasında belirlenen oranda isteyebilir.

İflas etmiş ve hakkında iflas tasfiyesi devam eden bir borçlu da iflastan kurtulmak için konkordato önerebilir. Müflisin önerisi ikinci alacaklılar toplantısında yapılır ve karara bağlanır. Bu konkordatoda yüzde elli ödeme koşulu yoktur. Müflis, ödeyebileceği her tutar için konkordato isteğinde bulunabilir. Burada konkordato komiserinin görevini, iflas idaresi yapar. Ticaret mahkemesi, iflasın tasfiyesi sırasında yapılan konkordato isteğini onaylarsa iflas kaldırılır.
• Konkordato komiseri, alacaklıların yararlarını korumakla ve borçlunun işlemlerini denetlemekle görevlidir. Komiser, tetkik mercii tarafından, konkordato hakkında gerekli bilgiye sahip türk vatandaşı kişiler arasından atanır. Uygulamada avukatlar, icra iflas memurları konkordato komiseri olarak görevlendirilir. Komiser yalnız, görevlendirildiği konkordato işinde resmi bir icra organı olarak kabul edilir.

Komiserlere gördükleri iş için tetkik merciinin belirleyeceği bir ücret ödenir.

—Tar. Başlangıçta ya aynı dinsel makama gelmek isteyen çeşitli adaylar arasında (bu uygulama simonia nedeniyle çok geçmeden yasaklanmıştır) ya da bir manastırın başkanıyla manastırdaki din adamları arasında varılan uzlaşmalara "konkordato" adı veriliyordu. XI. yy.'dan başlayarak bu ad, Kilise ve devletin karşılıklı ilişkilerini düzenleyen antlaşmalar için kullanıldı.

En eski konkordatolardan biri *Worms* konkordatosu'dur (23 eylül 1122). Papa Calixtus ve imparator Heinrich V arasında imzalanan bu konkordato, cismani yargıyla rahiplerin ruhani yargısını ayırarak, rahipleri atama kavgasına son verdi.

Birinci konsül Bonaparte, ülkede dinsel barışı kurmak için, Paris ve Roma hükümetleri arasındaki görüşmeleri başlattı ve 15 temmuz 1801'de bu görüşmeler, *Concordat* adı verilen bir anlaşmayla sonuçlandı. 1801 konkordatosu katolik dininin "Fransızlar'ın büyük çoğunluğunun" (devletin değil) dini olduğunu kabul ediyor, piskoposları atama hakkını devlet başkanına veriyordu.

XIX. ve XX. yüzyıllarda birçok avrupalı devlet Papalık'la az ya da çok fransız konkordatosunu taklit eden antlaşmalar imzaladılar (1817'de Bavyera; 1827'de Hollanda; 1851, 1859, 1904 ve 1953'te İspanya; 1855'te Avusturya; 1857, 1886 ve 1940'ta Portekiz; 1925'te Polonya; 1929'da İtalya ve 1933'te Almanya..).

Ayrıntıları çok değişen bu konkordatoların özü, 1801 konkordatosu'nunkinden oldukça farklıydı. Papalık, piskoposların özgürce atanmasını kendi elinde tutuyor, gençliğin hıristiyan eğitimi ve Katolik eylem ile ilgili her konuda ciddi güvenceler istiyor, devletin laikliğini, eğer gerekiyorsa, fiili bir veri olarak kabul ettiği gibi, ibadet giderleriyle din adamlarının gereksinimlerinin salt katolikler tarafından karşılanmasını da onaylıyordu.

KONKOTOMİ a. (fr. *conchotomie*). Cerr Burun boşluklarındaki boynuzcukların kesilip çıkarılması.

KONKOURÉ, Gine'de ırmak, Futa -Calon'dan iner ve Conakry'nin K.'inde Atlas okyanusu'na dökülür; 260 km. Boksit işlemede yararlanmak amacıyla burada bir baraj ile bir hidroelektrik santralı yapılması öngörülmektedir.

KONKRE a. (fr. *concret*). → SOMUT.

KONKRET a. (fr. *concrete*). Parf. Taze bitkisel maddelerin uçucu bir çözücüyle özütlenmesi ve daha sonra bu çözücünün damıtılması sonunda elde edilen ürün. (Buna *damıtık ürün* de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.]

—İkt. *Gül konkreti* → GÜLYAĞI.

—ANSİKL. Parf. Konkret, özellikle yalnız çiçeklere uygulanan bir yöntemle elde edilir. Taze bitkisel maddelerdeki su oranı çok yüksek olduğundan, işlem sırasında kullanılan arı çözücüler suyla karışmayan nitelikte olmalıdır. En çok kullanılan çözücüler benzen ve petrol eteridir; ama hafif hidrokarbonlarla (butan, pentan) fluoroklorlu hidrokarbonlar, toluen ve metilen klorürden de yararlanılır. Öte yandan özütleme aygıtları durağan ya da hareketlidir (tekerlekli): özütlenecek olan bitkisel madde ya bir çözücü içine bastırılır ya da belli aralıklarla daldırılıp çıkarılır. Özütleme işlemi bittiğinde sürüklenen su, durulmaya bırakılır; kokulu çözelti daha sonra damıtılarak deriştirilir. Böylece elde edilen konkretler, kokulu maddelerle birlikte aynı zamanda bitkisel mum da içerir; bu mum, daha sonra salt esans üretimi sırasında uzaklaştırılır.

KONKUR a. (fr. *concours*). Yarış, yarışma.

—Binc. *Konkur atı* → ATLAYICI.

KONKURHİPİK a. (fr. *concours hippique*). Sportif amaçla düzenlenen binicilik yarışmalarına uluslararası alanda verilen ad. (→ BİNİCİLİK.)

KONMAK → KOYMAK.

KONOE FUMİMARO *(prens)*, japon siyaset adamı (Tokyo 1891 - *ay. y.* 1946). 1919'da Barış konferansı'na katıldı ve Soylular meclisi'ne girdi; 1933'te bu meclisin başkanlığına getirildi. Japonya'nın himayesinde bir Asya birliği hareketine ön ayak oldu. Başbakanlık yaptı (1937-1939 ve 1940-41). Askeri parti tarafından yetersiz görüldüğü için yerine general Toco getirildi. Japonya'nın bozguna uğramasından sonra intihar etti.

KONOİT sıf. (fr. *conoïde*). Geom. Sabit bir (D) doğrusuna *(doğrultman)* dayanan, sabit bir (P) düzlemine *(doğrultman düzlem)* koşut bir (G) doğrusunun *(doğurucu)* oluşturduğu ve ek bir koşulu sağlayan bir yüzey için kullanılır.

◆ a. Geom. Konoit yüzey. ‖ *Dik konoit*, (D) ve (P) nin birbirine dik olduğu durumda elde edilen konoit.

KONOLFİNGEN, İsviçre'de (Bern kantonu) komün, Bern'in G.-D.'sunda 4 400 nüf.

KONOLON a. (ing. tescil edilmiş ad *Conolon*'dan). Balık oltaları yapımında kullanılan, Amerika kökenli plastik madde.

KONON, atinalı general (İ.Ö. 444'e doğr. - 390). Nafpaktos'ta üslenen üç sıra kürekli kırk kadırgalık Atina filosunun komutanıydı; Peloponisoslular'ın Sicilya'daki birliklerini takviye etmelerini engelleyemedi (413). Alkibiades'in yardımcısı oldu (407) ve onun tarafından Andros adasını kuşatmakla görevlendirildi. Komutanının gözden düşmesinden sonra onun yerine geçti. İonia'ya başarılı akınlar yaptı; fakat Kallikratidas tarafından Midilli limanında kıstırıldı ve Arginuses savaşı'nda (406) galip gelen filo tarafından kurtarılıncaya kadar orada kaldı. Galip gelen (fakat Atina halkı tarafından ölüme mahkûm edilen) ordu komutanlarının yerine geçti. Aigos-Potamos'un ağzında Lysandros komutasındaki filonun baskınına uğradı. Bu bozgun, Atina İmparatorluğu'nun çökmesine yol açtı. Konon, Kıbrıs'ta Salamis kralı Evagoras'ın yanına sığındı (405). Persler'in hizmetine girdi, onların saflarında savaşarak Pisandros komutasındaki Spartalılar'ı Knidos'ta yendi (394); böylece onların harmostes'lerini (askeri vali) takımadalardan kovdu (393) ve Atina'ya dönerek "uzun surlar"ı yeniden yaptırdı. Sparta nüfuzuna karşı mücadele etmek üzere, görevli olarak Sard devletlerine, Tiribazos'un yanına gönderildi. Tiribazos onu tutukladı, fakat, sanıldığına göre, Konon Kıbrıs'a kaçmayı başardı.

KONON Sisamlı, yunanlı gökbilimci ve matematikçi (İ.Ö. III. yy.). Arkhimedes'in dostuydu, Ptolemaios III Evergetes'in sarayında yaşadı. Kraliçe Berenike saçlarını bir Aphrodite tapınağı'na adak olarak sunmuş, ancak sunulan saçlar kaybolmuştu: Konon, saçları gökyüzünde gördüğünü bildirdi ve bir takımyıldıza *Berenike'nin saçı* adını verdi. Konon, gökbilim üzerine yedi kitap yazdı ve bunları Ptolemaios Evergetes'e ithaf etti.

KONONGO, Gana'da kent, Kumasi'nin D.'sunda; 11 000 nüf. Altın madeni.

KONONOV (Andrey Nikolayeviç), rus türkolog (Petersburg, bugün Leningrad, 1906 - *ay. y.* 1986). Ortaöğrenimini tamamladıktan sonra Leningrad'da fabrikada çalışmaya başladı. 1926'da Leningrad Doğu enstitüsü'nün sınavını kazanarak Osmanlı-türk bölümü'ne yazıldı. 1930'da Doğu enstitüsü'nü bitirdi, asistanlığa atandı. Leningrad Üniversitesi'nde türk dili dersleri vermeye başladı (1937). Sovyet Sosyalist Cumhuriyetleri Birliği Bilimler akademisi doğu araştırmaları enstitüsü uzmanlığına getirildi (1938). 1950'de profesör oldu. Çalışmalarını türk grameri alanında yoğunlaştırdı. Bu konuda ilk kez Cevdetzade ile birlikte *Grammatika sovremennogo turetskogo yazıka* (1934) [Çağdaş türk dili grameri]; daha sonra *Grammatika turetskogo yazıka*'yı (1941) [Türk dili grameri] yayımladı. *Grammatika sovremennogo turetskogo literaturnogo yazıka* (1956) [Çağdaş türk yazı dilinin grameri] adlı yapıtı türk grameri alanında çalışanlar için başvuru kitabı niteliğinde oldu. Çeşitli dergilerde türk diliyle ilgili yazıları yayımlandı. Rusya'da türkolojinin tarihi üzerinde çalıştı: *İstoriya izuçeniya tyurkskih yazıkov V Rossie* (1972) [Rusya'da türk dillerinin araştırılması]. 1985 yılında *Orhon türkçesi grameri* adlı yapıtı ile İstanbul Üniversitesi türkoloji araştırma merkezi'nin "Türkolojiye üstün hizmet armağanı"nı kazandı.

KONOPCZYNSKİ (Władysław), polonyalı tarihçi (Varşova 1880 - Kraków 1952). Yapıtları arasında *Liberum veto* (1918), *Stanislav Konarski* (1926), *Konfederaj ja Barska* (Bar konfederasyonu) [1936] sayılabilir.

KONOPNİCKA (Maria), polonyalı kadın edebiyatçı (Suwałki 1842 - Lwów 1914). Edebiyata oldukça geç başlamakla birlikte, çağındaki olgucu şiirin en iyi temsilcilerinden biri oldu: eğitimin ve düşünce özgürlüğünün geliştirilmesini önerdi, köylü ve işçi sınıflarının, dinsel hoşgörünün ateşli bir savunucusu oldu. Öğretici ya da lirik, imgeler bakımından zengin, folklor öğelerinden esinlenen, manzum ya da mensur şiiri, toplumsal (*Poezje*, 4 cilt, 1881-1886), sanatsal (*İtalia*, 1901) ve siyasal (*Rota*, bir ulusal şarkı durumuna geldi) kaygılarının geniş yelpazesini açığa vurdu. Aynı zamanda yetenekli bir öykü yazarı (*Cztery Nowele*, 1888-1907), çocuk şairi (*O krasnoludkach i Sierotce Marysi*, 1896) ve denemeciydi (*Mickiewicz, jego życie i duch* [Mickiewicz, yaşamı ve yapıtı], 1899). Son yapıtı, bir köylü destanı olan *Pan Balcer w Brazylji* (1910), polonyalı köylülerin yeni toprak Brezilya'ya acıklı göçlerini anlatır.

KONOTOP, Ukrayna'da kent, Kiev ile Kursk arasında yer alır; 68 000 nüf. Besin sanayileri.

Konotop savaşı, Kırım Hanlığı ile Ruslar arasında yapılan savaş (1659). Kazak atamanı Vigoskiy'in yardım isteği üzerine Kırım hanı Mehmet Giray, prens Trubetskoy'un komuta ettiği rus kuvvetlerini, kuşattıkları Konotop kalesi önünde ağır bir yenilgiye uğrattı.

KONRAD I (öl. 918), Germanya kralı (911-918), Franken dükü Lahngaulu Konrad ve son karolenj imparatoru Arnulf'un kızı Glismut'un oğlu. 10 kasım 911'de Forchheim'da alman prensler tarafından seçildi; ancak yetkisini Lorraine (Germanya'dan ayrıldı), Saksonya ve Bavyera ulusal düklüklerine ve Schwaben'e kabul ettiremedi. Öleceği zaman, yerine geçmek üzere, başlıca hasmı olan Saksonya dükü Kuşçu Heinrich'i atadı.

KONRAD II Saliens (990'a doğr. -Utrecht 1039), germen imparator (1027 -1039). Franken hanedanının kurucusu; sakson hanedanının son temsilcisi olan kuzeni Heinrich II'nin ölümü üzerine, 1024'te Germanya kralı seçildi: laik derebeyliğe karşı Kilise'yi kullanmak amacıyla piskoposluk merkezlerini yandaşlarına dağıttı ve ardıllarının çok zarar göreceği bir kilise muhalefetine yol açtı. 1026'da Milano'da demir tacı elde etti ve 26 mart 1027'de Roma'da papa Johannes XIX'un elinden imparatorluk tacını giydi. Milano başpiskoposu Aribèrto'nun isyanını bastıramadı (1037). Polonyalılar'ı Oder'in ötesine püskürttü (1031-32), Bohemya'ya metbuluğunu zorla kabul ettirdi (1035) ve Bourgogne krallığı'nı kendi devletlerine kattı (1032).

KONRAD III VON HOHENSTAUFEN (1093 ya da 1094 - Bamberg 1152),

Franken dükü (1115-1152), İtalya kralı (1127-1152), Romalılar'ın kralı (1138-1152), Friedrich I von Schwaben'in oğlu. Welfe-ler'e dayanan önceli Lothar III'e karşı savaştı; bir Staufen olmakla birlikte, sonunda Welfe Kibirli Heinrich'in kazandığı güçten ürken büyükler tarafından mart 1138'de Romalılar'ın kralı seçildi. Bir papalık elçisince Aachen'da kutsanmasına karşın, hiçbir zaman Roma'da taç giyemedi. Fransa kralı Louis VII gibi, 1146'da haçlı seferine katıldı.

KONRAD von Würzburg, alman şair (Würzburg 1220'ye ya da 1230'a doğr. -Basel 1287). Büyük destan şiirinden *(Trojanischer Krieg)* şarkıya kadar çeşitli türlerde yapıtlar verdi. Alegorik dizelerle yazılmış ahlakçı öykülerinde (*Otto mit dem Bart, Der Weltlohn, Lohengrin* [*Chevalier au cygne*'in almanca versiyonu]) ve büyük bir vezin kaygısıyla kaleme alınmış efsanelerde *(Die goldene Schmiede)* çok başarılıydı.

KONRAD IV VON HOHENSTAUFEN (Andria 1228 - Lavello, Potenza, 1254), Romalılar'ın kralı; **Corrado I** adıyla Sicilya kralı (1250-1254); **Konrad II** adıyla Kudüs'ün yasal kralı (1228-1254); Friedrich II ile İsabelle de Brienne'in oğlu. 1237'de Romalılar'ın kralı, 1250'de babasının vârisi olarak germen imparatoru seçildi. Hiçbir zaman taç giymedi ve babasından kalan Schwaben düklüğü dışında hemen hiçbir yerde etkisi olmadı. Kuzey'deki alman prensleri ile Ren birliği kentlerince desteklenen rakibi Wilhelm von Holland karşısında aciz kaldı.

KONRAD V VON HOHENSTAUFEN ya da **KONRADİN** (Wolfstein 1252-Napoli 1268); **Corrado II** adıyla Sicilya kralı (1254-1258); **Konrad III** adıyla Kudüs'ün yasal kralı (1254-1268); Hohenstaufenler' in sonuncusu, Konrad IV ile Bavyeralı Elisabeth'in oğlu. Babasından Schwaben düklüğünü miras olarak aldı, üvey kardeşi Manfredi'nin ölümü üzerine İtalya'ya inerek Roma'ya girdi (temmuz 1268) ve yeniden Güney İtalya'yı fethe girişti. Tagliacozzo'da Anjoulu Carlo'ya yenildi (1268), kaçarken yakalandı, ölüm cezasına çarptırıldı ve idam edildi.

KONRAD II (1228-1254), Kudüs'ün yasal kralı → KONRAD IV VON HOHENSTAUFEN.

KONRAD III (1254-1268), Kudüs'ün yasal kralı → KONRAD V VON HOHENSTAUFEN.

KONRAD von Marburg, alman rahip (XII. yy. sonu - öl. Marburg yakınında 1233). Tanrıbilim üstadı, ünlü vaiz. Thüringen landgrafıyla karısı azize Elisabeth'in günahçıkarıcılığını yaptı ve Elisabeth'in azize olarak kabul edilmesini sağladı. 1227'de Almanya'da engizisyonculuğa atandı, öldürüldü.

KONRAD von Urach (öl. 1227), Cîteaux başrahibi (1217), Porto kardinali ve piskoposu (1219). Almanya'da, Albililer'e ve müslümanlara karşı bir haçlı seferi düzenlenmesi için vaizler verdi.

KONRAD Mazovyalı, polonyalı prens (XII. yy. sonu - 1247), Polonya dükü Kazimierz II'nin (1177-1194) oğlu ve Polonya dükü Beyaz Leszek'in küçük kardeşi. Leszek'ten Mazovya ve Kujawy eyaletlerini aldı, pagan Prusyalılar'a komşu oldu ve onların bitmek bilmeyen akınlarından tedirgin olan Konrad, Prusya'yı ele geçirmeyi tasarladı. Bu amaçla, 1226'da Töton şövalyelerine başvurdu, onları Chełmno topraklarına yerleştirdi. Ama Töton, şövalyeleri Prusya'yı kendileri için fethettiler.

KONRAD von Soest, alman ressam (Dortmund 1370'e doğr. - *ay. y.* 1422'den sonr.). Westfalen okulunun en ünlü temsilcilerinden biridir. Üslubunda görülen fransız-flaman tezhip sanatının etkileri, sanatçının 1400-1410'a doğru Dijon ya da Paris'te kalmış olduğunu düşündürür. Bad Wildungen kilisesi'nin anıtsal sunakarkalığında imzası ve koyduğu tarih (1400 ya da 1404) bulunmaktadır. Soest'teki Heilige Nikolaus kilisesi'nde yer alan bir panoda (1400'den önce) ve azizeleri betimleyen kanatlarda (Münster müzesi) onun üslubu sezilir. Ancak, Konrad von Soest' in tüm Kuzey Almanya'yı etkilemiş olan "yumuşak", ama kesin üslubu, en iyi biçimde, Dortmund'da Marienkirche'nin sunakarkalığında betimlenen Meryem Ana' nın yaşamından sahnelerde (1420'ye doğr.) görülür.

KONRÁD (György), macar yazar (Debrecen 1933). Lukacs tarafından kurulan Budapeşte okulu'nun çalışmalarına katıldı. Bazı yapıtları: öyküler: *A látogató* (1969), *A városlapitó* (1977), *A cinkos* (1983), *Kerti mulatságok* (1987); denemeler: *Az értelmiség utja az osztály hatalomhoz* (1978), *Az autonómia kisértése* (1980), *Antipolitics* (1986).

KONRADİN → KONRAD V VON HOHENSTAUFEN.

KONRADS (John), avustralyalı yüzücü (Riga, Letonya, 1942). Aynı yıl (1959) 200'den 1 500 metreye kadar olan serbest yarışlarda tüm rekorları elinde tuttu. 1960 Olimpiyat oyunları'nda 1 500 m'de şampiyon oldu.

KONSA a. Zool. TAŞLIK'ın eşanlamlısı.

KONSANTRASYON a. (fr. *concentration*). **1.** Bir çözeltinin, bir karışımın, bir besinin, bileşimindeki suyu kaybederek daha yoğun bir kıvama gelmesi; derişme. **—2.** Dikkati bir noktada toplama, yoğunlaşma: *Konsantrasyon güçlüğü çekmek.*
—İkt. MERKEZİLEŞME'nin eşanlamlısı.
—Nük. müh. DERİŞİM'in eşanlamlısı.

KONSANTRE sıf. (fr. *concentré*). Yoğunlaştırılmış şey için kullanılır: *Konsantre süt. Konsantre salça. Konsantre karışım.*

◆ a. **1.** *Konsantre etmek,* yoğunlaştırmak. **—2.** *Bir şeye konsantre olmak,* dikkatini bir şey üzerinde toplamak; o şey üzerinde yoğunlaşma: *Birçok konuyla ilgilenip dikkatini dağıtacağına, üstünde çalıştığın işe konsantre ol.*
—Ask. denizc. *Ateş konsantresi,* deniz savaşında, birden çok geminin ya da bir bataryayı oluşturan topların tümünün aynı hedef üzerine ateş etmesi.
—Bes. san. Bir besinin suyu azaltılarak deriştirilmesiyle (örneğin domates salçası) ya da bazı bileşenleri elenerek yoğunlaştırılmasıyla elde edilen ürün (örneğin protein konsantresi).
—Cev. hazl. Fiziksel ya da kimyasal hazırlamayla elde edilen ticari tenörü yüksek cevher derişkisi. (Kimyasal işlemle elde edilen uranyum konsantresi yaklaşık % 60 ile 70 uranyum içerir. En yaygın uranyum konsantresi sodyum uranattır.) [Eşanl. DERİŞKİ.] || *Konsantre etmek,* son işlemlere hazırlamak amacıyla cevher oranını zenginleştirmek için, doğal bir cevherin içerdiği yabancı cisimlerin ya da gangların olabildiğince büyük miktarını mekanik ya da kimyasal bir yöntemle ayıklamak.
—Parf. Parfümeri üretiminde bir parfümün bileşimine giren tüm kokulu elementlerin oluşturduğu karışım; bu karışım alkol katıldığında ticari bir ürüne dönüşür.

KONSEKANT sıf. (fr. *consequent*'dan). Jeomorfol. W. M. Davis'in terminolojisinde, yüze çıkarken yönelimi ilksel yüzeyin eğimine uygun bir doğrultuda olan ve bir bölgenin hidrografik düzenlenişinde, ağ damarlarının ilk kuşağına bağlı bulunan bir akarsu için kullanılır. (Oluşumla ilgili bilgi veren bu terim ilk anlamından saparak katmanların eğimine uygun olarak akan ırmakları nitelemekte kullanıldı; bu son anlamı düşünüldüğünde konsekant sözcüğü yerine, J. W. Powell tarafından 1875'te önerilen ve betimleyici bir terim olan *kataklinal*'i yeğlemek gerekir.)

KONSER a. (fr. *concert;* ital. *concerto*' dan). **1.** Halka açık ya da özel müzik icrası. (Bir solocunun konserine daha çok *resital* denir.) **—2.** Aynı ya da değişik aileden çalgılar için yazılan, belli bir formu olmayan müzik yapıtı *(Broken Concert).* [Bk. *ansikl.* böl.] || *Konser derneği,* müzikal gösteriler düzenleyen dernek. (Bk. *ansikl.* böl.)

Babey-Ziolo

Konrad von Soest: *Nativitas*
Bad Wildungen kilisesi sunakarkalığının orta panosu (1400 ya da 1404)

—ANSİKL. "Konser" sözcüğü, önceleri Avrupa ülkelerinde, genellikle akraba çalgılardan oluşan bir topluluğu belirtirdi. Terim, daha sonra, "bu çalgılar için yazılmış yapıt" anlamını da kazandı ve "topluluk müziği" nin ya da konçertonun eşanlamlısı durumuna geldi.
• *Konser dernekleri.* Dinleyici önünde müzik yapan müzikçi toplulukları olan konser derneklerinin dinletilerine, bir sanatçının ya da bir sanat koruyucusunun davetlileri gelebildiği gibi, giriş için belli bir ödemede bulunanlar da gelirdi. Birinci durumda, dinleyiciler kişisel bir mekânda toplanırdı (örn. XVIII. yy.'da Roma'da Barberini'lerin tiyatrosu; XVIII. yy.'da Conti prensinin sarayı; Crozat ve La Pouplinière gibi zenginlerin salonları; XIX. yy.'da Paris'te Rossini salonu; XX. yy.'da Polignac prensesinin salonu). Paralı konserlerse, özel olarak hazırlanmış bir mekânda, düzenli olarak gelen "abone"lere sunulurdu (örn. XVII. yy.'da Londra'da Banister konserleri [1672]; Lübeck'te Abendmusiken [1673]; XVIII. yy.'da Tuileries'de Dinsel konserler [1725], Bach-Abel konserleri [1763] ve J. P. Salomon'un Londra'da düzenlediği konserler [1783], Leipzig'de Gewandhauskonzerte [1781]; XIX. yy.'da Viyana'da "Müzik dostları" [1812], Konservatuvar konserleri derneği [1828, Paris orkestrası'nın atası, 1967]; klasik müzik halk konserleri [Pasdeloup yönetiminde, 1861], Amsterdam'da Concertgebouw [1888'de başladı]).

Bu dernekler, hem toplumsal, hem de siyasal ve sanatsal bir gereksinimi karşılıyordu. Kimileri, klasik müziğin, daha geniş kitlelerce dinlenmesini, kimileri, sanat mirasını korumayı hedeflerken, kimileri virtüözları tanıtmaya, dinleyiciye yeni yapıtlar sunmaya ya da eski başyapıtları canlı tutmaya çalışıyordu.

Türkiye'de klasik batı müziğini yaymak amacıyla konserler düzenleyen filarmoni dernekleri (önce İstanbul'da, sonra da Ankara ve İzmir'de) kuruldu. Helikon* da bunlar arasında anılabilir.
—İkonogr. Antikçağ sanatında konser, özellikle bir yağlıboya resimde ve bir Pompei mozaiğinde canlandırılmıştır (Napoli müzesi). *Bakire Meryem'in taç giymesi* adlı tabloların çoğunda konser veren melekler vardır (Fra Angelico, Louvre). Tintoretto'nun *Çıplak kadınların konseri*

Lauros-Giraudon

Kırda konser
Tiziano'nun (ya da Giorgione ve Tiziano'nun) yapıtı
Louvre müzesi, Paris

(Dresden), Tiziano'nun *Kırda konser* (Louvre), Poussin'in *Sevgililerin konseri* (Louvre) adlı tablolarını da anmak gerekir. Caravaggio (*Gençlerin konseri*, New York), Valentin (Louvre), L. Spada (Borghese galerisi, Roma), B. Castiglione (Madrid), Jordaens (Anvers), Van Honthorst (Louvre), Rombouts (Münih), Terborch (Berlin), N. Tournier (Louvre), Van Bijlert (Varşova), Droochsloot (Utrecht), Watteau (Potsdam), Lancret (Leningrad), Pater (Valenciennes), Drouais (Versailles), Degas (Louvre, Lyon), Dufy (Nice) gibi ressamlarsa, çeşitli müzik topluluklarını gösteren tablolar yaptılar. (→ MUSALAR, PARNASSOS.)

KONSERTAN sıf. (fr. *concertant*). Birçok solocu ya da birçok ses/çalgı grubu arasındaki diyaloğa ya da bir solocuyla bir ses/çalgı topluluğunun karşı karşıya getirilmesine dayalı müzik üslubu için kullanılır. (Konçerto türü, bu üslubun bütün ayırtedici özelliklerini taşır.) [KONÇERTANTE de denir.]

KONSERTO → KONÇERTO.

KONSERVATUVAR a. (fr. *conservatoire;* ital. *conservatorio*'dan). Özellikle müzik alanında, bazı idari organlara ve öğretim kuruluşlarına verilen ad.

—ANSİKL. Müzik eğitimi veren ilk konservatuvarlar, XVI. yy.'da Napoli, Venedik ve Palermo'da açıldı. XVIII. yy.'da Fransa, İsveç ve Almanya'da birkaç müzik okulu vardı. XVIII. yy.'ın sonunda ve XIX. yy.'da Paris'te (1795), Bologna'da (1804), Milano'da (1808), Prag'da (1811), Brüksel'de (1813), Floransa'da (1814), Viyana'da (1817), Varşova'da (1821), Londra'da (1822), Lahey'de (1826), Madrid'de (1830), Lizbon'da (1833), Cenevre'de (1835) ve Leipzig'de (1843) büyük konservatuvarlar kuruldu. 1917'de açılan Darülelhan*, Türkiye'nin ilk konservatuvarı sayılabilir. Bu okul, Cumhuriyet'ten sonra İstanbul Belediye konservatuvarı adı altında yeniden örgütlendi. Cumhuriyet döneminin ilk konservatuvarı olan Ankara Devlet* konservatuvarı, 1924'te kurulmuş Musiki muallim mektebi'nin uzantısıdır. 1971'de İstanbul'da ve 1958'de de İzmir'de devlet konservatuvarları açıldı. 1976'da ilki İstanbul'da kurulan türk müziği konservatuvarlarının sayısı, 1980'lerin ikinci yarısında arttı.

Lauros-Giraudon

Bir konser
Fragonard
Picardie müzesi, Amiens

KONSERVE a. (korumak, bozmadan saklamak anlamında fr. *conserver*'den). **1.** Çeşitli yöntemlerle hazırlanarak saklanan besin; özellikle kutuya ya da kavanoza konduktan sonra ısıyla işlenmiş besin. **—2.** Bu kutunun içeriği. **—3.** *Konserve olmak*, bir taşıtta kalabalıktan dolayı çok sıkışmak.

—Ask. denizc. *Konserve edilmiş gemi*, barış zamanında hizmet dışı bırakılmış, ancak makineleri, donanımı ve aygıtları uzun süre kullanılmayacak biçimde koruma altına alınmış savaş gemisi. (Doğa koşullarından etkilenmemeleri için makineler, donanımlar ve aygıtlar özel yöntemlerle korunur. Bu gemiler, yeniden hizmete alınması gerektiğinde kısa bir bakımdan geçirilir.)

—Eczc. Şekerin bitkisel bir maddeye karıştırılmasıyla elde edilen gevşek hamur kıvamında ilaç.

◆ sıf. Konserve olarak hazırlanan besin için kullanılır: *Konserve sebze. Konserve et.*

KONSERVECİLİK a. **1.** Gıda sanayisinin konserve yapım ve / ya da satım işiyle uğraşan dalı. **—2.** Besinlerin kullanılma süresini uzatmak ve tüketici tarafından kullanılmasını kolaylaştırmak için (hazır yemekler, kurutulmuş ürünler) uygulanan işlem ve yöntemlerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Bes. san. Kullanılan konserve usulüne ve konserve yapılan ürünün türüne, özellikle pH derecesine ve nemine göre, konservenin saklanabilme süresi birkaç günden birkaç yıla kadar değişebilir. Konserve yapmak için en çok başvurulan etmenler, sıcaklık (soğuk, sıcak), su oranını azaltma (kurutma, koyulaştırma, şekerleme, tuzlama), asitlik, mikrop öldürücü ya da enzim etkinliğini engelleyici maddeler ekleme (antiseptikler, yükseltgeme önleyiciler) ve ışınlamadır.

Isı ile yapılan işlemler mikroorganizmaların ve toksinlerinin bir kısmını ya da tamamını tahrip etmeyi sağlar. Tahrip etkisi, ısıtmanın derecesine ve süresine, mikropların türüne, ortamın pH'sine ve alkol oranına bağlıdır. 100 °C'tan aşağı sıcaklıkta yapılan *pastörizasyon* ile 110-140 °C'ta yapılan *sterilizasyon* ya da *appertleme*'yi birbirinden ayırt etmelidir. Pastörizasyon sadece sporlanmayan mikroorganizmaları tahrip ettiği halde, sterilizasyon ortamdaki tüm mikroorganizmaları tahrip eder. Pastörizasyon özellikle sıvılara uygulanır. Koruma süresi pH'si 4,5'tan yüksek olan besinlerde kısa (süt için birkaç gün), asitli ürünlerde (içkilerin çoğu) daha uzundur. Sıkıca kapalı kutulara doldurulmuş konservelerin bir kısmı (et, balık) bazen pastörizasyon ya da pişirme işleminden geçirilir. Appertleme uzun süre korumayı sağlar. Ürünler konserve yapılmadan önce bu iş için hazırlanır: haşlama, kabuk çıkarma ya da soyma, dövme, parçalama, ayıklama, sapları ayırma (meyve ve sebzeler), tuzlu suya bastırma, dilme, içini boşaltma, tepe kesme, pişirme (et, balık), karıştırma (sebze ya da meyve salatası, pişmiş yemekler). Yıkama, büyüklüğe, kaliteye göre ayırma da güzel bir görünüm sağlar. Ondan sonra kaplara yerleştirme ve sıvı ekleme (salamura, salça, zeytinyağı ya da şurup) işlemi yapılır. Havasını boşaltmak için kaplar bir ön ısıtmadan geçirildikten sonra kapatılır. Sterilizasyon ya 160 °C'lık hava akımıyla, ya sıcak suda, basınçlı buharda ya da gaz alevinde yapılır. Alevle yapılan sterilizasyon sırasında kutular hızla döndürülmelidir. Günümüzde yüksek sıcaklıklı kısa süreli yöntemleri kullanma eğilimi gelişmektedir. Sterilizasyondan sonra konserve soğutulur. Appertlenmiş konservelerin bozulması ya yetersiz ısıtılmış olmaktan ya da yeniden mikrop bulaşmasından ileri gelir. Konserve bozukluklarının en tehlikelilerinden biri öldürücü bir zehir salan *Clostridium botulinum* türü bakterinin bulaşmasından ileri gelir (botülizm).

Soğutma, buz oluşturmadan bir ürünün sıcaklığını – 5 °C ila 10 °C'a düşürmektir. Soğutma kısa bir süre için koruma sağlar. Sıcaklık ne kadar düşük olursa koruma süresi o kadar uzar. Doğranmamış meyve ve sebzeler için genellikle bileşimi denetlenmiş ek soğuk hava kullanılır. *Dondurma* ve *hızlı dondurma;* içindeki serbest su kristalleşinceye kadar ürünü hızla soğutmak ve – 18 °C'ın altında (– 30° ila 40 °C'a kadar) saklamaktır. Soğuk, besin hazırlanırken başlamalı ve soğutma zinciri besin tüketilinceye kadar aralıksız sürmelidir.

Kurutma, besinlerdeki serbest suyu yok ederek mikropların gelişmesini kontrol altında tutar. Çevre sıcaklığında kurutma ucuzluk ve kullanma kolaylığı sağlar. Suyun giderilmesi ısıtma ve / ya da vakumla, kuru hava akımıyla ya da dondurduktan sonra süblimleştirmeyle (soğukta koyulaştırma, liyofilizasyon) sağlanır. Besinler genellikle önce haşlama, doğrama, sıkma gibi işlemlerden geçirilir. Kurutulmuş ürünler nemden ve çok zaman oksijenden korunmalıdır.

Koyulaştırma, sıvı ürünlerin (süt, meyve suları, domates ezmesi) suyunu kısmen gidermektir. Bu da atmosfer basıncı altında ya da kaynama derecesini düşürmek için vakumda kaynatarak yahut ters geçişmeyle, yani basınç altında sadece suyu süzüp geçiren bir zarla yapılır. Elde edilen ürün sıvı ya da ezme biçimindedir. Küflere karşı dayanıklılık havalı ortamda genellikle sağlanamaz. Değişik bazı yöntemler de koyulaştırmaya benzer etki yaratır. Bu yöntemler şöylece sıralanabilir: kaplama, tuzlama, şekerleme, reçelleştirme, ışınlama, mayalandırma, vb. Kaplama, örneğin kavurmalarda olduğu gibi eti, mikropların gelişmesi için gerekli nem ve oksijenden korur. *Tuzlama* (balık, zeytin, et), *şekerleme* ve *reçelleştirme* (meyveler) besinlere nemçeker (aynı zamanda antiseptik) madde, yani tuz ve şeker katarak serbest suyun giderilmesiyle koruma sağlanır. Başka yöntemlerde, *koruyucu katkı maddesi*'ne başvurulur. Örneğin birtakım antiseptikler kullanılır: alkol, asetik asit, kükürt dioksit, sorbik asit, vb. bazı antibiyotikler, yükseltgeme önleyici maddeler. Katkı maddelerinin türü, miktarı ve kullanım biçimi yasalarla sınırlandırılmıştır. Kaldı ki bunların tüketicinin sağlığına verebileceği zarar bozuk konservelerin zehirleme tehlikesi yanında çok küçüktür.

Işınlama ile korumada iyonlaştırıcı ışınlar kullanılır. Bu işlem çimlenmeyi önlemek için patateslere uygulanır. İzin verilen ışınlama dozu düşüktür (en çok 15 000 rad) ve tüketici için zararsız sayılır. Bu işlemin etikette gösterilmesi gerekir.

Mayalama ile koruma çok eskiden beri bilinen bir yöntemdir; bunda koruyucu bazı mikroorganizmaların gelişmesi kolaylaştırılarak bozulmaya neden olan öteki mikroorganizmaların çoğalmasına elverişsiz bir ortam yaratılır. Böylece zararsız mikroorganizmalar mayalanmaya elverişli maddeleri tüketir ve onların yerine antiseptik etkin maddeler (alkol, asetik asit, laktik asit) üretir. Bu yöntemle, alkol mayalanmasıyla şarap, bira; laktik mayalanmasıyla turşu, salamura zeytin, yoğurt ve bazı peynirler elde edilir. Değişik koruma teknikleri, çoğunlukla bir arada uygulanır ve böylece değişik etkilerin yoğunluğu, dozu ya da parametreleri azaltılmış olur.

• *Türkiye'de* ilk konserve fabrikası, Marmara konserve taş adıyla 1926'da İstanbul'da kurulmuştur. Ancak, bu daldaki gelişmeler 1948'den sonra başlamıştır. Türkiye'de, 1940'ta yalnızca 8 konserve fabrikası varken, bu sayı 1950'de 54'e, 1985'te 93'e yükselmiş, bu dalda uygulanan teknoloji de oldukça ileri bir düzeye ulaşmıştır. Türkiye'de meyve ve sebze konservesi üretimi yıldan yıla artmakta ve bunun önemli bir kısmı ihraç edilmektedir. Yurt içinde tüketicinin taze sebze kullanma alışkanlığı ve son yıllarda bu amaçla seracılığın gelişmesi iç tüketimde artışa olanak vermemektedir.

KONSEY a. (fr. *conseil*). Danışma, karar verme, yönetim görevi yapan kurul: *Milli güvenlik konseyi.*

KONSEYCİLİK a. İki dünya savaşı arasında Avrupa'daki kimi aşırı solcuların doktrini. Bu solcular, işçi konseyini, uluslararası komünist hareket için ideal örgütlenme biçimi olarak görüyorlardı. (Konseycilik Bavyera'da [1920] ve Bela Kun ile Macaristan'da uygulandı. Başlıca iki kuramcısı Karl Korsch ve Anton Pannekoek' di.)

KONSİL a. (fr. *concile;* lat. *concilium*, meclis'ten). Kilise öğretisi ve disiplini ile ilgili sorunlarda, papanın da onayıyla, kararlar alan piskoposlar ve tanrıbilimciler meclisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Bud. *Buddhacılar konsili*, buddhacılar cemaatinin iç sorunlarını ele almak üzere toplanan meclis.

—Tar. *Kadavra konsili*, 897'de, Stephanus VI tarafından, papa Formosus'u ölümünden on ay sonra yargılamak üzere toplanan konsile verilen ad. (Bu yargılama sonucunda, papanın hazır bulunan mumyası üzerinden rütbe alametleri söküldü.)

—ANSİKL. Hırist. ve Din tar. İnsan ruhlarının yönetimiyle ilgili her şey konsilde tartışılabilir. Konsil kararlarına, *kararname* ya da *kanun* adı verilir. Bir konsilin çalışmalarına katılan bütün piskoposlar, "Peder" unvanıyla anılır.

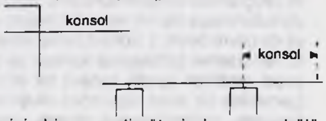
Genel ya da *Kiliselerarası* konsiller, papa tarafından toplantıya çağrılır ve şahsen onun ya da atayacağı olağanüstü vekillerin başkanlığında toplanır. Kararnamelerin papa tarafından onaylanması gerekir. Bir konsilin Kiliselerarası nitelikte olabilmesi için, bütün piskoposların orada fiilen hazır bulunmaları zorunlu değildir: bütün piskoposların, konsil toplantısından haberdar edilmesi yeterlidir. İnanç konusunda alınmış Kiliselerarası konsil kararları papa tarafından onaylandıktan sonra, artık değiştirilemez. Yine bu konsillerin koyduğu kurallar, istisnasız bütün dindarları ve bütün papazları yükümlülük altına sokar.

KONSİNYASYON a. (fr. *consignation*). Tic. EMANET'in eşanlamlısı.

KONSİNYE sıf. (fr. *consigner*, emanet bırakmak'tan). Tic. *Konsinye satış*, satılamayacak olanların geri alınması kaydıyla, üretici firmaların, mallarını aracı bir firmaya bırakmaları ilkesine dayanan satış yöntemi.

KONSOL a. (fr. *console*). **1.** Bir duvara dayanan ve ayakları (iki ya da dört) arasındaki uzaklık aşağı doğru daralan ya da sabit kalan dekoratif masa. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Raf konsolu*, bir rafa destek görevi gören küçük ağaç konsol.

—Bayınd. Bir ucu mesnet içine ankastre edilen, serbest ucu boşta kalan (konsol çalışan) yapı öğesi. ‖ Taşıyıcı bir yapı öğe-

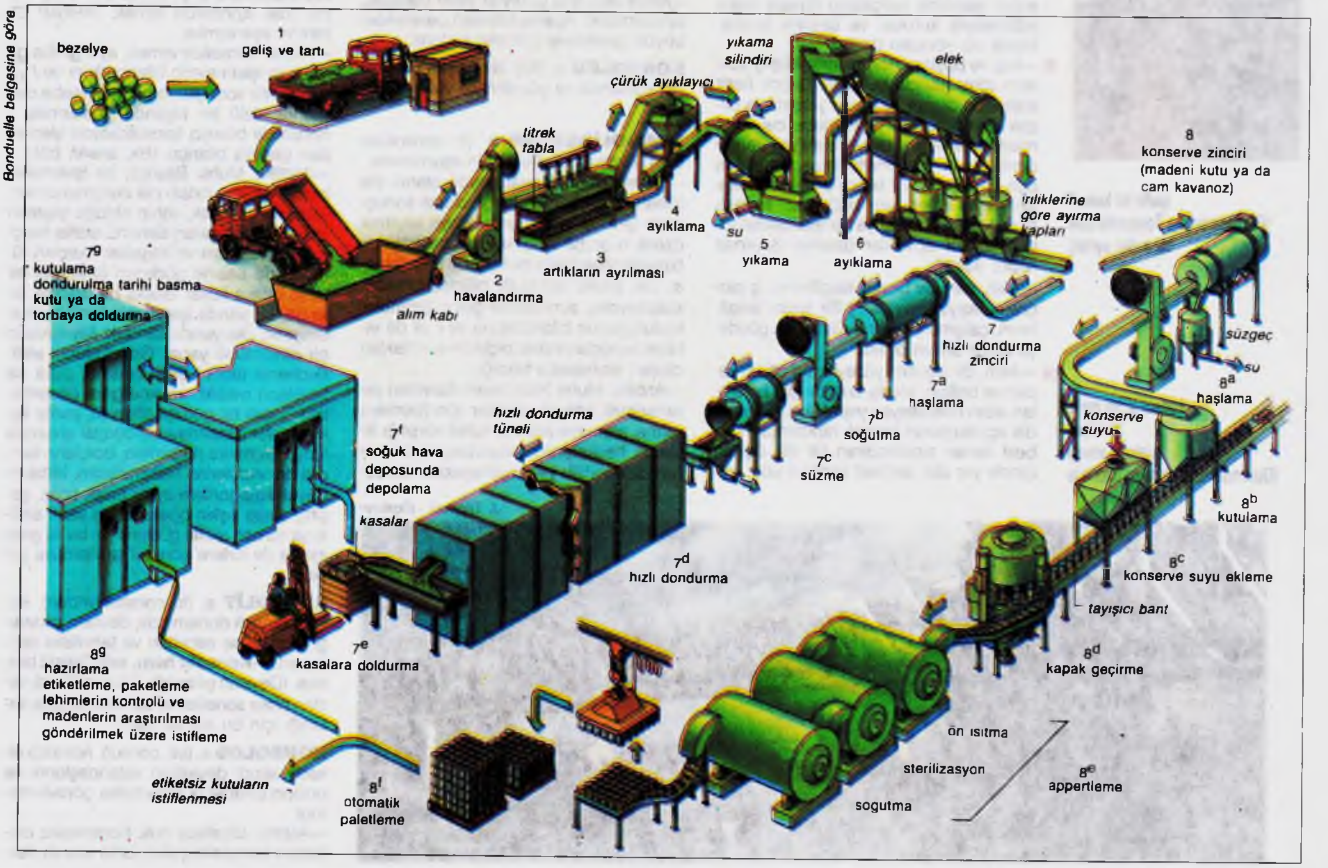
sinin bir mesnetin ötesinde uzayan bölümü. ‖ Bir kemer barajda, yapının hesaplanmasında kullanılan, hayali, düşey öğe. (Kemer barajların hesaplanmasında, yapıyı *kemer* adı verilen yatay öğelere ve *duvar* ya da *konsol* denilen düşey öğelere

William Saurin

konservecilik
(bir konserve fabrikasında pişmiş yemek doldurulmuş konserve kutularının kapatılması)

konservecilik (bezelye konservesi yapımı ve hızlı dondurma evreleri)

BASF

bir büro mikrobilgisayarının alfasayısal görüntüleme **konsolu**

ayırma yöntemine başvurulabilir. Hesaplama, su yükünün yatay ve düşey öğelerin aynı noktadaki (düğüm) biçim değiştirmeleri eşit olacak biçimde kemerlerle konsollar arasında dağıtılmasına dayanır. Hesaplama yöntemlerinin günden güne geliştirilmesi, daha çok sayıda düğümün göz önüne alınmasına olanak vermektedir.)

—Bilş. İnsan-makine diyaloğuna yarayan ve programları karşılıklı konuşma biçiminde kullanmaya olanak veren bilgisayar uç ya da çevre birimi. || *Görüntüleme konsolu,* karakterleri (alfasayısal konsol) ya da çeşitli grafikleri (grafik konsol) bir ekran (genellikle bir katot tüpünden oluşmuş) üzerinde görüntülemeye olanak veren konsol.

—İnş. *Konsol çalışmak, konsol çıkmak,* bir yapı öğesinden söz ederken, serbest kenarı açık bir çekmece gibi çıkıntı yapmak, genel hizanın dışına taşmak. || *Duvar konsolu,* dik üçgen oluşturacak biçimde bir araya getirilmiş parçaların duvara tespit edilmesiyle kurulan ve üzerine lamba, kandil vb. konulan destek.

—İnş. ve Bayınd. *Konsol kiriş,* düşey yüklerin etkisi altında bulunan, birçok basit mesnede oturan, eklemler yardımıyla birçok dilime ayrılan ve böylece dış ve iç mesnet tepkileri temel statiğin denge denklemleri yardımıyla hesaplanabilen düz kiriş. || *Konsol köprü açıklığı,* mekanik işleyişi açısından "bağımsız" ankastre açıklıkların ucuna ya da ayaklardan taşan konsol açıklıklar üzerine dayanan köprü açıklığı.

—Mak. san. Bir planya tezgâhının, iş parçasını taşıyan masası. || Bir takım tezgâhının, çalışma yüzeyine dik olarak gövdeye tespit edilen öğesi.

—Mim. Bir duvarın yüzeyinden çıkıntı yapan ve balkon, korniş, cumba gibi bölümleri alttan destekleyen yapı öğesi. (Duvarla dik açı oluşturan konsol, hipotenüsü serbest kenarı sınırlandıran bir dik üçgen içinde yer alır; serbest kenarın ucu, genellikle bir topuk silmeyle sona erer. Kimi zaman bu topuk silmenin uçları volüt biçiminde kıvrılır.) || *Devrik konsol* → KOLTUK.

—Müz. Arpta, üzerinde burguların bulunduğu, kuğu boynunu ya da S harfini andıran üst bölüm. || Orgun alt tarafında yer alan ve çalgının klavyelerini, pedalını, tiraslarını, register düğmelerini vb. içine alan mobilya. || *Konsol piyano* → PİYANO.

—Siber. ve Bilş. Anahtarlar, ışıklı göstergelerle, kimi kez de bir kontrol ekranıyla donatılmış kumanda tablosu. (Bilgisayar, sayısal kumandalı takım tezgâhı vb. gibi otomatik ya da yarıotomatik bir sistemin kumanda ve gözetimini sağlamaya olanak verir.)

—ANSİKL. Konsol, mobilya olarak, XVII. yy.'ın sonlarında, masaları duvar boyunca dizme geleneğinin yerleşmesiyle ortaya çıktı. XVII. yy.'ın ilk yarısında, yalnızca, yontulmuş bir kayıtla birleştirilmiş, S biçiminde kavisli ön ayaklar vardı. Louis XVI konsollarının düzenlemeleri değişiktir: iki düz ayak ve süslü bir kayıt, yarım çember biçiminde; bir rafla birleştirilmiş dört ayaklı dikdörtgen biçiminde türleri vardır. Empire üslubunda, dört ayaklı klasik konsol, bir kaide üzerine oturur: ön ayaklar karyatid ya da yontulmuş gömme ayak biçimindedir; dip bölüm genellikle bir aynayla donatılmıştır.

Scala

ajurlu bir **konsol** (Floransa'da, via Toscanella'daki bir evden ayrıntı)

KONSOLAR, Etyopya'nın Güney-doğu'sunda kuşi soyundan halk. Sayıları 400 000'i bulan Konsolar dağlık bir bölgede yaşarlar; babadan oğula geçen başkanların yönetimindeki köylere dağılmışlardır ve taraçalar halindeki tarlalarda yoğuntarım (hayvansal gübre kullanarak) uygularlar. Pamuk yetiştiren Konsolar'ın hazırladıkları giysiler ünlüdür. Konsolar toplumsal, siyasal ve dinsel etkinlikleri kapsayan, beş ayrı yaş aşamasına dayalı çok karışık bir sistem olan *gada* sistemine göre örgütlenmişlerdir. Afrika'daki benzer öteki sistemlerin tersine, tam bir kalıtım ilkesine dayanan *gada*'ya göre, bir oğul, babasını iki aşama geriden izlemek zorundadır. 18 yıl boyunca, her aşamada üyelere belli özel görevler verilir (rahiplik, jandarmalık). Aşama bitimleri geleneksel büyük şenliklerle *(gilloda)* kutlanır.

KONSOLCU a. Bilş. Bir bilişim sisteminin kumanda ve gözetimiyle yükümlü kişi.

KONSOLİDASYON a. (fr. *consolidation*). Kamu mal. TAHKİM'in eşanlamlısı.

—Muhs. Tek bir iktisadi varlık olarak ele alınan bir grubun bir bütün olarak sonuçlarını ve mali durumunu ortaya koymak üzere, o gruba ait şirketlerin hesaplarını birleştirmeye ilişkin muhasebe uygulaması. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Bir bilançonun konsolidasyonu,* aynı gruba giren işletmeler topluluğunun bilançosunu ve / ya da etkinlik sonuçlarını özet biçimde sunmaktan oluşan muhasebe tekniği.

—ANSİKL. Muhs. Halk tasarruflarından yararlanmak isteyen şirketler için (borsaya girme, sermaye artırımı, tahvil karşılığı istikraz), hesapların konsolidasyonu bir zorunluluk olabilir ya da olmayabilir. Konsolide edilebilir şirketlerin belirlenmesi sözkonusu olduğunda, birleştirme kuralları, özellikle, ana şirketin katılım düzeyinin göz önünde tutulmasını gerektirir. Bu, değişik değerlendirilmelere elverişli bir tutumdur (eldeki hisse senetlerinin yüzdesi ya da fiili denetim). Teknik bakımdan konsolidasyon, ana şirketin aktifinde gözüken hisse senetlerinin muhasebe değerinin yerine, konsolide edilen şirketin net mali durumunun grubun sahip olduğu paylara karşılık gelen bölümünün ya da konsolide şirketin aktif ve pasifine ilişkin öğeler toplamının konulması anlamına gelir. Birinci şıkka eşitleme yöntemi; ana şirketin hukuken ya da fiilen şubesinde denetlendiğinde başvurulan ikinci şıkka ise, toptan entegrasyon yöntemi adı verilir.

Büyük Larousse

türk mimarisinden bir **konsol** örneği *Arnavutköy-İstanbul*

KONSOLİDE a. (fr. *consolider*'den). Kamu mal. *Konsolide etmek,* TAHKİM* ETMEK'in eşanlamlısı.

—Muhs. *Konsolide etmek,* aynı gruba giren tüm işletmelerin bilançolarını ve / ya da etkinlik sonuçlarını bir muhasebe cetvelinde özlü bir biçimde göstermek. || *Konsolide bilanço,* konsolidasyon işleminden geçmiş bilanço. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Muhs. Bilanço, bir işletmenin hesap yılı sonundaki net durumunun envanterini yaparak, sahip olduğu şeylerin (mallar ve alacaklar) tümünü aktifte, borçlarının (sermaye ve ihtiyatlar, borçlar) tümünü de pasifte gösteren özetleyici bir tablo ortaya koyar. Başka bir deyişle, bilanço, bir yanda işletmenin fonlarını *kullanışının,* öte yanda elindeki *kaynakların* bir dökümünü yapar. Genel olarak aktif, likiditenin tedrici artış sırasına, pasif de borçların ivedilik sırasına göre gösterilebilir. Başka bir görüşe göreyse, pasife ilişkin öğeler özsermayeyle borçlar arasında türlü bölümlere dağılırken, borçların kendisi de, vadelerine bakılmaksızın, birtakım büyük kategorilere ayrılır (mali, ticari, çeşitli); aktife ilişkin öğelerse, ya sabit aktifte ya da cari aktifte gösterilir ve bu iki grup içinde de türlere göre bir sınıflamaya yer verilir.

KONSOLİT a. (fr. *consolider*'den). İkt. tar. Osmanlı döneminde, devletin çıkardığı faizli hisse senetleri ve tahvillere verilen ad. —**Konsolit hanı,** eski Galata borsası. (Devletin çıkardığı, "konsolit" adı verilen hisse senetleri ve tahviller burada satıldığı için bu adı almıştır.)

KONSOLOS a. (lat. *consul*). Atandığı ülkede kendi devletinin vatandaşlarını ve onların çıkarlarını korumakla görevli memur.

—ANSİKL. Uluslarar. huk. Konsoloslar, diplomasi temsilcilerinden farklı olarak dev-

konsol kirişli metal bir köprü Brisbane ırmağı (Queensland, Avustralya) üzerinde

J. Thomas - Explorer

let temsilcisi niteliğine sahip değildirler. Bununla birlikte bazı ayrıcalıklardan yararlanırlar; büroları ve arşivleri aranamaz, bunlara elkonamaz, suçüstü durumu dışında kişi dokunulmazlığından yararlanırlar ve görevleriyle ilgili eylemlerinden dolayı bulundukları ülkenin yargı organlarınca yargılanamazlar. Ticaret ve deniz ulaşımı alanındaki koruma görevlerinden ayrı olarak, gerektiğinde yurttaşlarını ülkelerine geri göndermek ya da orduya katılmalarını sağlamakla görevli nüfus memuru işlevi de görürler.

KONSOLOSHANE a. (*konsolos* ve fars. *ḫane*'den *konsolos-ḫane*). *Esk.* Konsolosluk.

KONSOLOSLUK a. Yabancı ülkedeki konsolosun görevi; konsolosun oturduğu bina; konsolosluk işlerinin yürütüldüğü daire.
—Tic. *Konsolosluk faturası*, bir malın çıkış yerinin (menşeinin) belirtilmesi amacıyla düzenlenerek, malın gönderildiği yabancı ülkenin konsolosluğuna onaylattırılan fatura. (*Tasdikli fatura* da denir.)

KONSOMASYON a. (fr. *consommation*'dan). Bir gazinoda, barda vb. yenilip içilen şeyler; bu şeyleri yiyip içme: *Konsomasyon ücreti. Konsomasyon mecburi mi?*

KONSOMATRİS a. (fr. *consommatrice*). Bar, pavyon, gece kulübü vb. eğlence yerlerinde müşterisi ile birlikte yiyip içerek onu eğlendiren, aynı zamanda da çalıştığı yere kazanç sağlayan kadın.

KONSOME a. (fr. *consommé*). Süzülmüş et ya da tavuk suyu.

KONSON a. (fr. *consonne*). Dilbil. ÜNSÜZ'ün eşanlamlısı.

KONSONANT a. (alm. sözc.). Dilbil. ÜNSÜZ'ün eşanlamlısı.

KONSORSİYUM a. (lat. *consortium*'dan). İkt. **1.** İktisadi ve mali bakımdan ortak bir projeyi gerçekleştirmek amacıyla kurulmuş işletmeler birliği. **—2.** *Konsorsiyum kredileri*, birçok bankanın, ödenecek tutarlar, bunların ödeniş biçim ve koşulları ve her birine düşecek finansman payı üzerinde anlaşarak birlikte verdikleri krediler. (Eşanl. ALTIN FONU.)

KONSTANS II HERAKLEİOS (630-Siracusa 668), Doğu imparatoru (641-668), Konstantinos III'ün büyük oğlu. Konstantinos III'ün ölümü (24 mayıs 641) üzerine, imparator Herakleios I'den 11 şubat 641'de dul kalmış olan imparatoriçe Martine ile oğlu Herakleonas denen Herakleios II tahtın tek sahibi oldular. Fakat, Konstantinos III'ün ölmeden önceki son isteklerine uyan Valantin Arşakuni, Asya ordusunun başına geçerek İstanbul üzerine yürüdü. Telaşlanan Herakleios II, genç Konstans II'ye Ayasofya'da taç giydirtti, ama kendisini destekleyen patrik Pyrrhos, ayaklanma karşısında görevinden çekilmek zorunda kaldı. Martine ile Herakleios II devrilince (kasım 641), Konstans II tek başına imparator oldu. Ülkeyi kendi iradesiyle yönetecek yaşa gelir gelmez, arap istilasını durdurmaya ve dinsel çalkantıları yatıştırmaya çalıştı. 653'te Doğu'ya giderek çok sayıda soyluya boyun eğdirdi, ama bölgenin ancak bir kısmını elinde tutabildi. Lykia kıyısı açıklarında Muaviye'ye yenildi (655), ama Araplar İstanbul'un fethinden vazgeçmek zorunda kaldılar. Konstans II dinsel karışıklıkları bastırmak için *Typos* denen bir fermanla (648) İsa ile ilgili her türlü tartışmayı yasakladı. Papa Martinus'un bu buyruğa uymaması üzerine imparator, Ravenna eksarhına papayı tutuklama emri verdi. Papa İstanbul'a getirildi, yargılandı, Khersonesos'a sürüldü ve burada öldü (655). Sonunda Konstans II, Papalık'la gerçek bir uzlaşmaya girmeden, monotelizmden vazgeçti. Halife Osman bin Affan'ın öldürülmesinden (656) sonra Araplar arasında patlak veren iç savaş, Bizans'ın biraz rahatlamasını sağladı. Konstans II, 658'de, Slavlar'a karşı bir harekâtı yönetti ve onlara Bizans'ın egemenliğini kabul ettirmeyi başardı. 660'ta İstanbul'dan ayrıldı, Selanik'te ve Atina'da oturdu. Buradan, güçlü bir ordunun başında, Taranto üzerine yürüdü; Afrika'da düzeni sağladı, Lombardlar'a saldırdı ve Benevento'yu onlardan aldı (663). Roma'yı ziyaret ettikten sonra Napoli'ye gitti. Doğu'yu, Batı'yı ve Afrika'yı daha iyi denetleyebilmek, Araplar'a karşı bir direniş üssü kurmak amacıyla Siracusa'ya yerleşti, ama burada bir saray subayı tarafından öldürüldü. Yerine büyük oğlu Konstantinos IV geçti.

KONSTANTAN a. (tesc. edil. a.). Metalürj. Bakır ve nikelden oluşan alaşım (nikel oranı % 40-50 arasında değişir); elektrik iletkenliğinin zayıf olması nedeniyle elektrik direnç telleri ile uzamaölçümde kullanılan direnç telli ölçeklerin yapımında yararlanılır. (Ayrıca tel biçiminde termoelektrik çift öğesi olarak [bakır, ya da demir-konstantan] kullanılır.)

KONSTANTİN, Cezayir'de kent, vilayet merkezi; 437 717 nüf. (1987); ülkenin üçüncü kalabalık kenti. Rummel vadisindeki derin bir kanyonda, savunmaya elverişli bir yerde bulunan kenti, sırasıyla Kartacalılar, Romalılar, Araplar ve Fransızlar işgal etti. Küçük Kabiliye ve yüksek ovalarla bağlantısı olan iç kesimdeki bu kent, çok sayıda caminin de kanıtladığı gibi, hem "kutsal bir kent", hem de Mağrib İslamlığının önemli merkezlerinden biridir. Ayrıca, modern, dinamik bir kent, bölge ticaret merkezi ve yol kavşağı, büyük bir yönetim, üniversite ve sanayi (tekstil, çeşitli makine yapımı) merkezidir. Kentin başlıca sorunları, çok yüksek doğum oranının yanı sıra kırsal kesimden gelen yoğun göç ve konut sorunudur. "Kaya" üzerinde kurulu ve dar bir alan üzerinde yayılan eski Medine ile Avrupalılar'ın oturduğu eski mahallenin çevresi büyük bloklarla ve derme çatma evlerin sıralandığı birçok mahalleyle kuşatılmıştır. —*Konstantin vilayeti*, 2 288 km² ve 662 330 nüf. (1987).
—Tar. Önceleri, Kartacalılar'ın verdiği *Sarim Batim* adıyla tanınan Konstantin, uzun süre, Numidia krallarının başkenti olarak *Cirta* adıyla anıldı; daha sonra bir Roma sömürgesi durumuna geldi. 311'deki bir ayaklanmada yakıp yıkılan kent, Constantinus tarafından yeniden yaptırıldı ve onun adını aldı. Vandallar tarafından yağmalanan, müslüman hanedanların kendi aralarında giriştikleri savaşlarda pek çok kez el değiştiren kent, Fransızlar'ın ülkeyi ele geçirmeleri sırasında, bağımsız bir beyliğin merkezi oldu. 1836'da general Clauzel'in başarısız bir saldırısından sonra Konstantin, 13 ekim 1837'de, Lamoricière'nin zuhaflarının yararlılık gösterdiği saldırıdan hemen önce öldürülen general Damrémont'un yerine geçen general Valée tarafından ele geçirildi. 1958'de general de Gaulle Konstantin'de, Cezayir'in modernleştirilmesine yönelik bir planın yürürlüğe konulacağını açıkladı.
—Arkeol. Eski Cirta'daki anıtların büyük bir bölümü, yörenin sürekli işgal altında kalması nedeniyle yok oldu. Cirta'daki helenistik sarayda ortaya çıkarılan mozaikler, İ.Ö. I. yy.'ın ortalarında bir Campania atölyesinde yapılmışlardır ve günümüzde kent müzesinde saklanmaktadır. Bu yapı büyük bir olasılıkla Juba I'in Sittius tarafından işgal edilen saraydır. Kent dışında, el-Hofra diye bilinen yerdeki tofette Baal Hammon ve Tanit'e adanmış çok sayıda stel bulunmuştur; bunlardan bazıları Masinissa ve ondan sonra gelen hükümdarların dönemlerinden kalmadır.

KONSTANTİN Afrikalı, Constantinus Africanus da denir, kuzey afrikalı bilim adamı (Kartaca 1015?-Cassino dağı 1087). Sicilya'nın Norman fatihi Roberto Guiscardo'nun sekreterliğini yaptı. Tıp okuluyla ünlü Salerno'da yaşadı. Daha sonra o dönemde bir bilim merkezi olan Cassino dağı'ndaki Benedictus manastırı'na yerleşti. Arapça bilim kitaplarını latinceye çevirdi ve büyük bir ün kazandı. Bu kitapların çeviri olduğunu belirtmeyip kendi yapıtlarıymış gibi sunması nedeniyle eleştirilere hedef oldu. Ali bin Abbas'ın *Kitâbu kâmil is-sinâ'et it-tıbbiye* ya da *Kitâb ül-Melikî* adını taşıyan tıp kitabını *Liber Regius* adıyla latinceye çevirdi. Tıp klasikleri arasında yer alan bu kitap, XVI. yy.'a değin tıp biliminin gelişmesine önemli katkılarda bulundu ve uzun yıllar ders kitabı olarak okutuldu.

Lauros-Giraudon

mermer tablalı, yontulmuş ve yaldızlı ahşaptan **konsol** Louis XV dönemi
Güzel sanatlar müzesi Strasbourg

B.N., Paris

üzerinde haç bulunan yerküreyi elinde tutan **Konstans II Herakleios** altın bir bizans parasının ön yüzü İ.S. VII. yy.
Bibliothèque nationale, Paris

KONSTANTİN BÖLGESİ, Cezayir'in kuzey-doğu'sunda bölge, yaklaşık olarak birinci Konstantin yönetim bölgesinden oluşur. K.'de güzel ormanların bulunduğu, ama girilmesi güç, çok engebeli, yağışlı, dağlık bir kütle olan El-Koll Kabiliyesi uzanır. K.-B.'da, gene çok ağaçlı Baborlar Kabiliyesi'nin bir bölümü yer alır. Daha G.'de Numidia sıradağlarıyla, uzantılarının kumtaşlı ve kireçtaşlı tepeleri yükselir. Konstantin'e doğru, yüksek tepeler ve küçük sıradağlarla *(Konstantin dağları)* birbirinden ayrılan havzalar ve düzlüklerden oluşan bir bölge vardır. Avrupa sömürgeciliği buradaki zengin tahıl tarımı ve bağcılık kesimlerinde değişikliklere neden olmuştur. Güney kesimlerde ovalar daha kuraktır ve yarıgöçebeliği sürdüren hayvan yetiştiricileri için geniş düzlükler oluşturur.

KONSTANTİN dağları, Cezayir'in Konstantin bölgesindeki yüksek ovalara egemen dağlar; 1 316 m. Bu yükseklikler ırmakların dar boğazlarla (bunların en ünlüsü, Konstantin'deki Rummel boğazlarıdır) aştığı, birbirinden kopuk küçük kütlelerden oluşur.

KONSTANTİN Preslavlı, Papaz Konstantin ya da **Piskopos Konstantin** adıyla da tanınır, ilk bulgar krallığının (IX. yy. -X. yy.) piskoposu ve yazarı. Kiril ve Metodiy'in tilmizi olan Konstantin, bulgar edebiyatının ilk tarihçisi ve ilk şairi sayılır. Birçok yunan yapıtını çevirmiş ya da uyarlamıştır. Bunlar arasında özellikle *Poüçitelno Evangelie*'yi (İncil yorumları) [894], yunan homilia derlemelerini ve aziz Athanasios'un *Çetiri Slova Protiv Arianite*'sini (Ariusçular'a karşı söylev) [907] sayabiliriz. *İstorikii* (Kısa kronik) adlı yapıtı, bizans kroniklerinden yapılan alıntılara dayanan bir evrensel tarih özetidir. Bilinen ilk slavca nazım denemesi olan *Azbuena molitva*'da (Akrostişli alfabe) [894], ulusal kültürü ve Kiril ve Metodiy'in yapıtlarını övüp yüceltmesi bakımından yeni bir türün habercisi sayılır. Eski bulgarca, Konstantin sayesinde zenginleşmiş ve edebiyat dili düzeyine yükselmiştir.

KONSTANTİN ASEN TİH (öl. Tırnovo yakınında 1277), Bulgaristan kralı (1257-1277), Mihail I Asen'in ardılı. Boyarlar tarafından hükümdar seçildi ve Nikaia (İznik) imparatoru Theodoros II ile Bulgar Asen sülalesinden Elena Asen'in kızı Eirene Laskaris ile evlenerek Konstantin

x

Konstantin Asen Tih
Boyana kilisesi'ndeki (Bulgaristan) bir freskten (XIII. yy.) ayrıntı

B.N., Paris

Konstantin Pavloviç
Louis René Letronne'un bir resminden gravür (1813)

Holle Bildarchiv, Baden-Baden

Konstantinos IX Monomakhos
eski Ayasofya bazilikası'nın (İstanbul) güney tribünündeki bir mozaikten ayrıntı bizans sanatı, XI. yy.

Asen adını aldı. Macarlar ve Bizanslılar tarafından tehdit edilince Moğollar'ı yardıma çağırdı, ama kaybettiği Karadeniz kentlerini geri alamadı. İkinci evliliğini, Bizans imparatoru Mikhael VIII Palaiologos' un yeğeni Maria ile yaptı; ama bu evlilik nedeniyle kendisine vaat edilen kentleri alabilmek için imparatorluğa savaş açmaktan geri kalmadı (1272). Saltanatı iç karışıklıklarla geçti; moğol akınları, domuz çobanı İvaylo'nun önderliğinde bir halk ayaklanmasına yol açtı. İvaylo, Konstantin'i öldürdü ve yerine geçti.

KONSTANTİN NİKOLAYEVİÇ, rus grandük (Petersburg 1827 - Pavlovsk, Petersburg yakınında, 1892). Nikolay I'in ikinci oğlu, Aleksandr II'nin kardeşi. Genelkurmay başkanlığı ve Donanma bakanlığı yaptı (1855-1881), Danıştay başkanlığında bulundu (1865-1881). Liberal görüşlüydü, "Kölelikten kurtulan köylülerin statüsü"nün (1861), deniz gücü, askerlik hizmeti ve adalet teşkilatı alanlarında yapılan reformların hazırlanmasına katkıda bulundu. Aleksandr III'ün tahta çıkması üzerine görevlerinden çekildi.

■ **KONSTANTİN PAVLOVİÇ**, rus grandük (Tsarskoye Selo 1779 - Vitebsk 1831), Pavel I'in ikinci oğlu, Aleksandr I ile Nikolay I'in kardeşi. Büyükannesi Yekaterina II, başkenti İstanbul olmak üzere bir Yunan İmparatorluğu kurmayı ve bunu Konstantin'e vermeyi tasarlıyordu: bu nedenle Konstantin'in iyi bir eğitim görmesini sağladı. Konstantin, general Suvorov ile birlikte İtalya ve İsviçre seferlerine (1779) katıldı. Babası, onu tahtın vârisi ilan etti. Konstantin, 1805-1807 ve 1812-1814 seferlerinde muhafız birliğine komuta etti. 1814 sonunda gönderildiği Varşova'da ordu komutanlığını üstlendi ve Polonya krallığı için hazırlanmış olan Anayasa'ya rağmen, fiilen diktatörlük yetkileri kullandı (1815). 1820'de, Lowick prensesi unvanını alan Joanna Grudzińska ile durumuna uygun düşmeyen bir evlilik yaptığı için Rusya tahtından feragat etti. 1822 tarihli bir belgeyle resmi bir nitelik kazanan bu feragatın, Aleksandr I'in ölümüne kadar gizli tutulması kararlaştırıldı. Bu belgeden muhtemelen habersiz olan geleceğin çarı Nikolay I, Aleksandr I'in ölümü üzerine Konstantin'e imparatorluk yemini ettirdi (dekabristler bu durumdan yararlanmak istediler [aralık 1825]). Varşova ayaklanması sırasında (kasım 1830) Konstantin, rus birlikleriyle birlikte kenti terk ederek önce Białystok'a, sonra da Vitebsk'e yerleşti ve burada koleraya yakalandı.

KONSTANTİNİYE → KOSTANTİNİYE.

KONSTANTİNOPOLİS, İstanbul'un Bizans dönemindeki adı. Daha önce Augusta Antonina adını taşıyan kenti, 324 -336 arasında Roma İmparatorluğu'nun başkenti olarak yeniden kuran Constantinus I'in adından kaynaklanır. Kente halk tarafından verilen Konstantinopolis adı zamanla resmi adlarının (Secunda Roma, Nova Roma) yerine geçti. Araplar ve İranlılar'ca resmi ve edebi kullanımda Konstantiniye (Kustantiniye) olarak benimsenen bu ad Osmanlılar tarafından da bu biçimiyle fermanlarda, vakfiyelerde, sikkelerde kullanıldı.

Konstantinopolis konsilleri. Theodosius I tarafından toplantıya çağrılan 381 konsili (2. Kiliseler birliği konsili) ariusçuluğu mahkûm etti, İznik symbolon'unu (dinin temel hakikatlerini özetleyen metin) tamamladı ve Konstantinopolis patriğine papadan sonra gelen ilk sırayı verdi.

553 konsili (5. Kiliseler birliği konsili), pek açık seçik olmayan gerekçelerle *Tres Capituli*'yi (nesturi olmalarından şüphelenilen Mopsuestiali Theodoros, Kyrrhoslu Theodoretos ve Edessalı İbas'ın yazıları) mahkûm etti.

680-681 konsili (6. Kiliseler birliği konsili) monotelizmi mahkûm etti. 691-692'de, konsil *in Trullo* (denizkabuğu biçiminde tonozlarından ötürü *Trullus* denen saraydaki bir salonda toplandığından bu adı taşır) ya da *Quinisextus*, hâlâ Doğu kilisesi'nde geçerli olan disiplin kurallarını saptadı. Bu kurallar, evlendikten sonra göreve getirilen rahip ve diyakozlara eşleriyle birlikte yaşama izni veriyor, bekârlığı yalnızca piskoposlar için zorunlu kılıyordu. Roma kilisesi bu konsilde alınan kararları onaylamadı.

858-879 yılları, Konstantinopolis patriği İgnatios ile zorba Photios arasındaki mücadele ile geçti. Papa Nicolaus I tarafından onaylanan 8. Kiliseler birliği konsili (869-870), Photios'u görevden aldı. Bu konsilin Kiliseler birliği niteliğini tayışıp taşımadığı tartışma konusu oldu.

Mikhael Kerularios'un yol açtığı ayrılıktan (1054) sonra, 1277'de toplanan konsil, patrik İoannes Bekkos'un çabalarıyla, Roma kilisesi ile birleşme yönünde karar aldı. 1283 ve 1450 konsilleri ise birleşmeye karşı çıktılar. Son olarak da, protestanlık yanlısı olduğundan şüphelenilen Kyrillos Lukaris'i mahkûm etmek amacıyla 1638 ve 1643'te iki konsil toplandı.

KONSTANTİNOS III HERAKLEİOS (612-Khalkedon 641), Doğu imparatoru (şubat-mayıs 641), Herakleios I ile Eudoksia'nın büyük oğlu. Babası ölünce tahtı kardeşi Herakleios II Heraklonas ve üvey annesi Martine ile paylaştı. Monotelizme karşıydı; papaya, Ekthesis'in Ayasofya duvarlarından kaldırılmış olduğuna dair güvence verdi. Ama Roma ile uzlaşma siyasetini sürdürmeye zamanı yetmedi. Bir olasılıkla vereme yakalandı ve saltanatının hemen başında Khalkedon'a çekildi. Kuzeni Niketas'ın kızı Gregoria ile evliliğinden iki oğlu (Konstans II Herakleios ve Theodosios) oldu.

KONSTANTİNOS IV (654-685), Doğu Roma imparatoru (668-685), Konstans II' nin büyük oğlu. Tahta çıktığında ülke zor durumdaydı: Sicilya'da ayaklanma, Küçük Asya'da askeri isyanlar. Genç prens düzeni sağladı, iki kardeşini eledi ve Bizans Afrikası'nı istila ederek Girit'i ele geçiren ve İstanbul'u kuşatan (674-678) Araplar'a karşı koydu; İstanbul'u savunmak için ilk kez rum ateşini kullandı. Böylece, Araplar'ın Doğu'ya doğru ilerlemesi kesin olarak durduruldu; imparatorluk otoritesi bununla büyük bir saygınlık kazandı. Moesia' nın Bulgarlar tarafından alınması (679), Balkan yarımadasında genç Bulgar krallığı'nın, Bizans için üç yüzyıl süreyle oluşturacağı tehlikenin habercisi oldu. Fakat, Hırvatlar ile Sırplar'ın hıristiyanlığı benimsemeleri, Slavlar'ın hellenleşmesine ve monotelizmi mahkûm edip dinsel uzlaşmayı yeniden sağlayan altıncı kilise konsilinin (680-681) İstanbul'da toplanmasına zemin hazırlayarak devletin gücünü pekiştirdi.

KONSTANTİNOS V (718-775), Bizans imparatoru (741-775), Leon III İsaurialı'nın oğlu. 720'den itibaren imparatorluğa ortak oldu. 740'ta Akroinon'da Araplar'a karşı kazanılan zafere katkıda bulundu. 741'de tek başına imparator olunca, önce Artavadhos'un zorla elinde tuttuğu başkentini ve tahtını ele geçirmek zorunda kaldı (741-743). Daha sonra Araplar ile savaştı, İstanbul'u Bulgarlar'ın saldırısından kurtardı (756), onları Ankhialos'ta yendi (763) ve Slavlar'a karşı savaşta başarılar kazandı. Ancak, İtalya'da Ravenna'nın Lombardlar tarafından alınması, eksarhlığın elden çıkmasına neden oldu (751); din tartışmaları Roma ile kopmasına yol açtı. Pépin ve Charlemagne'ın müdahalesi, Bizanslılar'ın yarımadayı yeniden fethetme çabalarını boşa çıkardı. Ülke içinde saltanatı, ikonakırıcıların neden oldukları tartışma yüzünden sarsıntıya uğradı. Hieria konsili (754), tasvirlere tapınmayı mahkûm edince Konstantinos, konsilin kararlarını uygulamaya koymak için önce görüşme ve ikna yolunu denediyse de, tasvirlere tapınma yanlılarının direnmesi üzerine şiddete başvurdu. Rahipler, Konstantinos'un bağnazlığından ötürü baskı altında kaldılar (manastırlar dünyevileştirildi, kilise mallarına elkonuldu, rahip ve rahibelere evlenmeleri emredildi). Bu yüzden, Konstantinos V'e düşmanları tarafından *Kopronymos* ve *Kaballinos* lakapları takıldı. İmparator, Meryem'e ve azizlere tapınmayı yasaklayacak kadar ileri gitti.

KONSTANTİNOS VI (771-800'e doğr.), Bizans imparatoru (780-797), Leon IV ile Eirene'nin oğlu. Babasının yerine geçtiğinde (780) henüz on yaşındaydı; önce tasvirlere tapınmayı yeniden canlandırmaya çalışan annesi Eirene'nin vesayeti altında hüküm sürdü. Bir askeri ayaklanma sonucunda, 790 yılı ilkbaharından aralığına kadar ülkeyi tek başına yöneten naibe Eirene devrildi ve Konstantinos VI tahta geçti (790); ama Bulgarlar'a (792) ve Araplar'a (797) yenilmesi kısa sürede ordunun sevgisini yitirmesine yol açtı. Keşişlerin de kendisinden uzaklaşmasına neden olan ikinci evliliği, Eirene'nin tahtı zorla ele geçirmesini (797-802) kolaylaştırdı. Eirene, tahta geçtikten sonra onun gözlerini oydurdu.

■ **KONSTANTİNOS VII PORPHYROGENETOS** (905-959), Bizans imparatoru (913-959), Leon VI'nın oğlu. 911'den başlayarak imparatorluğa ortak oldu. Önce, 871'de imparatorluğa ortak olan amcası Aleksandros'un vesayeti (912-913), sonra da annesi Zoe'nin naipliği altında (913-919) hüküm sürdü. 919-944 arasında da kayınbabası Romanos I Lekapenos'un otoritesi altına girdi. Ancak 945'ten 959'a kadar imparatorluğu tek başına yönetti. 913-927 arasında henüz tehlikeli bir güç oluşturan Bulgar krallığı'nın zayıf düştüğü bir sırada, bizanslı generaller Macarlar'ı ve Araplar'ı geri püskürttüler. Kuzeyli kavimler (Peçenekler, Hazarlar, Ruslar [956]), hıristiyan kenti Bizans'a yakın davrandılar. Monarşi kendini Kafkasya'ya kadar kabul ettirdi. Edebiyattan zevk alan, eğitimi yeniden düzenleyen, edebiyat ve sanatın tüm dallarını koruyup destekleyen Konstantinos, imparatorluğun görkemine katkıda bulundu. Kendisi de birçok kitap yazdı: *Peri Thematon* (Temalar kitabı) [934'e doğr.], *Historike Diegesis tu Biu Basileiu* (Basileios'un hayatı) [959'a doğr.], *Peri Basileiu Takseos* (Yönetim kitabı) [953'e doğr.]. Öldükten sonra yerine, Romanos I'in kızı Helene Lekapene'den olan oğlu Romanos II geçti.

KONSTANTİNOS LEKAPENOS (915-946), Bizans imparatoru (924-945). İmparator Romanos I'in üçüncü oğlu. Babası tarafından tahta ortak edildi (924). 944'te babasının tahttan düşürülmesine yardım etti, ağabeyi Stephanos ve eniştesi Konstantinos VII ile birlikte birkaç hafta hüküm sürdü (944-945). Konstantinos VII tarafından tahttan indirildi ve sürüldü, bir yıl sonra da öldürüldü.

KONSTANTİNOS VIII (960'a doğr. -1028), Bizans imparatoru (961-1028), Romanos II ile Theophano'nun ikinci oğlu. Kardeşi Basileios II gibi çocukluğu, annesinin, daha sonra da Nikephoros Phokas (963-969) ve İoannes Tzimiskes'in (969 -976) vesayeti altında geçti. İktidara gerçek anlamıyla, 976'da, Basileios II ile birlikte geçti. Ama yönetimi tümüyle kardeşine bıraktı. Basileios II ölünce (1025) tek başına imparator oldu ve devlet görevlerine beceriksiz yakınlarını getirdi.

■ **KONSTANTİNOS IX MONOMAKHOS**, Bizans imparatoru (1042-1055). Konstantinos VIII'in kızı yaşlı imparatoriçe Zoe ile evlenerek tahta çıktı. Saltanatı sırasında taşra yönetimi zayıfladı, feodal güçler sağlamlaştı, Georgios Maniakes (1043) ve Leon Tornikios (1047) isyanları patlak verdi, yeni düşmanlar ortaya çıktı (Doğu'da Selçuklu Türkleri, Batı'da Normanlar, Peçenekler, Oğuzlar ve Kıpçaklar)

ve nihayet 1054'te Roma ile Bizans arasında din ayrılığı kendini gösterdi.

KONSTANTİNOS X DUKAS, Bizans imparatoru (1059-1067). İsaakios I Komnenos'un tahttan feragat etmesi üzerine imparator oldu. Sivil soyluların temsilcisiydi, burjuvazinin en geniş tabakalarının senatoya girmesini kolaylaştırdı ve devlet harcamalarını büyük ölçüde artırdı. Mali gereksinimleri karşılamak üzere asker sayısını azalttı; bu, imparatorluk düşmanlarının zaferler kazanmasına yol açtı: Roberto Guiscardo yönetimindeki Normanlar etki alanlarını İtalya'ya kadar genişlettiler; 1064'te Macarlar Belgrad'ı ele geçirdi ve Oğuzlar Balkanlar'a girdi; 1067'de Selçuklular Küçük Asya'nın ortasına kadar ilerlediler. Konstantinos'un ölümü üzerine karısı Eudoksia, üç oğlu (Mikhael, Andronikos ve Konstantinos) adına naipliği üstlendi.

KONSTANTİNOS DUKAS, Bizans imparatoru (1067-1078), Konstantinos X'un üçüncü oğlu. Babasının sağlığında kardeşleri Mikhael VII ve Andronikos ile birlikte taç giydi, ama iktidara hiçbir biçimde katılmadı.

KONSTANTİNOS DUKAS, Bizans imparatoru (1081-1096'ya doğr.). Mikhael VII ve Alanialı Maria'nın oğlu. Tahta ortak oldu (1074); ancak Nikephoros Botaneiates III'ün emriyle bir manastıra sürüldü (1078). Komnenoslar'ın saltanatı başlayınca (1081) yeniden tahta ortak oldu (1081 -1096) ve yeni hanedanı yasallaştırmak amacıyla Aleksios'un kızı Anna Komnene ile nişanlandı.

KONSTANTİNOS LASKARİS ya da **KONSTANTİNOS XI,** Bizans imparatoru (1204). Latinler'in İstanbul'u almasından (1204) sonra direnişi Küçük Asya'da örgütledi ve imparator ilan edildi. Ama genç yaşta ölünce yerine kardeşi Theodoros I geçti.

KONSTANTİNOS XII PALAİOLOGOS ya da **KONSTANTİNOS XI, Dragases** lakabıyla anılır (1403-İstanbul 1453), Bizans imparatoru (1449-1453), Manuel II ile Helene Dragas'ın dördüncü oğlu ve İoannes VIII'in kardeşi. 1443'te Mistra despotu oldu; İoannes VIII'in ölümü üzerine (1448) çökmekte olan Bizans İmparatorluğu'nun başına geçti. Ancak kısa bir süre sonra, 1451'de osmanlı tahtına çıkan Mehmet II (Fatih) İstanbul'u tehdit etmeye başladı. Konstantinos, Batı'nın yardımını sağlamak için katolik ve ortodoks kiliselerinin birliğini gerçekleştirmeye çalıştı. Ama bu ona Batı'dan önemli bir yardım sağlamadığı gibi Bizans içinde de huzursuzluklara yol açtı. Nisan-1453'te İstanbul'u kuşatan Mehmet II'ye karşı başkentini yiğitçe savunan Konstantinos 29 mayıs 1453'teki son büyük saldırı sırasında öldü.

KONSTANTİNOS I, Yunanistan kralı (Atina 1868 - Palermo 1923). Kral Georgios I'in oğlu ve Hohenzollern prensesi Sophia'nın kocası, 1913'te tahta çıktı. Birinci Dünya savaşı başlangıcında, alman taraftarları kralın (Wilhelm II'nin kayınbiraderiydi) arkasında toplandılar. Konstantinos I, Yunanistan'ın tarafsızlığından yanaydı. Venizelos'un arkasında toplanan liberallerse İtilaf devletlerinden yanaydılar. Fransa'nın İtilaf devletleri adına yaptığı baskılar sonucunda Konstantinos I, haziran 1917'de küçük oğlu Aleksandros lehine tahttan çekildi ve Yunanistan, Müttefikler'e savaş ilan etti. Aleksandros I'in ölümü (1920) üzerine yapılan bir plebisit Venizelos'un aleyhine sonuçlanınca, Konstantinos I yeniden tahta çıktı. Venizelos' un başlattığı Anadolu seferini sürdürdü; yunan ordularının Türkler karşısında uğradığı bozgundan sonra (1922), büyük oğlu prens Georgios lehine yeniden tahttan çekilmek zorunda kaldı.

KONSTANTİNOS II, Yunanistan kralı (Psykhikon, Atina yakınında, 1940). 1964'te babası Paulos I'in ardından tahta geçti. 21 nisan 1967'de bir askeri darbeyle iktidarı ele geçiren hükümete 26 nisanda destek verdi. Ancak aynı yılın 13 aralık tarihinde bir "karşı darbe" girişiminde bulundu, başarısızlığa uğradı ve Roma'ya yerleşmek zorunda kaldı. Temmuz-ağustos 1973 referandumundan sonra Yunan Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla unvanını yitirdi. Bu karar albaylar yönetiminin devrilmesinden sonra aralık 1974 referandumuyla da onaylandı.

KONSTANTİNOV (Aleko), bulgar yazar (Sviştov 1863 - Peştera yakınında öldürüldü 1897). Hâkimlik yaptı. Amerika'daki yaşam üzerine izlenimlerini aktardığı bir hikâye (*Do Chicago i nazad* [1893-94]) ile ünlü bir roman olan *Baj Ganju*'yu (1895) yazdı. Bu romandaki kahramanın adı (Baj Ganju) Bulgarlar'a yakıştırılan birtakım kusurların, özellikle de kurnazlığın, incelikten yoksunluğun bir simgesi haline gelmiştir.

KONSTANTİNOV (Konstantin), bulgar yazar (Sliven 1890 - Sofya 1970). Hikâyeler ve gezi yazıları kaleme aldı (*Vers le prochain* [fr. çev.], 1920; *Amour* [fr. çev.], 1925; *Par la terre* [fr. çev.], 1930; *Troisième Classe* [fr. çev.], 1936; *Notre belle terre* [fr. çev.], 1940; *Oiseau au-dessus des incendies* [fr. çev.], 1946; *À travers les années* [fr. çev.], 1952 ve 1962; *Fêtes* [fr. çev.], 1969). Özellikle küçük burjuva ve küçük kent toplumu gibi iyi tanıdığı çevrelerin insanları arasındaki yakın ilişkileri dile getirdi. Ayrıca yapıtlarında Bulgarlar' ın geçmişteki yaşamına ilişkin belli bir özlem görülür.

KONSTANTİNOVKA, Ukrayna'da kent, Donetsk'in K.'inde; 108 000 nüf. (1989). Demir-çelik ve kimya sanayileri. Demir dışı metaller metalürjisi. Camcılık. Elektrikli aygıtlar. Petrol rafinerisi.

KONSTANZ, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, İsviçre topraklarına da giren Konstanz gölü'nün güney kıyısında; 69 000 nüf. Turizm (yat limanı), kültür (üniversite, müzeler) ve sanayi (tekstil, elektromekanik, kimya) merkezi. XI.-XVI. yy.'dan kalma katedral ve başka eski kiliseler. Bugün otel olarak kullanılan eski manastır (XIII. yy.). XIV. yy. sonlarından kalma bir depo olan ve 1417'de papa Martinus V'in seçildiği *Konzilsgebaüde*. XIV.-XV. yy.'dan kalma kasap evlerinde yer alan *Rosgarten-Museum* (bölge müzesi).

—Tar. Tarihöncesi'nde yerleşilen bir sitte kurulan Roma kalesi *Constantiacum*, VI. yy.'da alaman istilasından sonra bir piskoposluk kenti oldu. Kuzey denizi ve Venedik arasında, Alp dağları üzerinden değiş tokuş edilen ürünlerin gidip geldiği bir yol üzerinde yer alan Konstanz, bu ticaret sayesinde, ayrıca keten işçiliği ve daha sonra ipek ve pamuk işçiliği sayesinde son derece gelişti; bezleri ve pazenleri ün kazandı. Ancak ticaret yollarının Atlas okyanusu'na kayması, kentin gerilemesine yol açtı. İmparator Friedrich I, papa Eugenius III (1153) ve lombard kentleriyle (1183) burada antlaşmalar yaptı. Kentin dinsel işlevi, bir konsil merkezi olarak seçilmesine yol açtı. (→ KONSTANZ KONSİLİ.) 1548'de Avusturya sülalesinin egemenliğine geçti ve Pressburg antlaşması (1805) ile Baden grandüklüğü'ne katıldı.

Konstanz barışı, imparator Friedrich I Barbarossa'nın imzaladığı antlaşma. Buna göre, Friedrich I Barbarossa belediye görevlilerini atama hakkını koruyarak lombardia kentlerine idari, mali ve askeri haklar tanıdı. Kentlerin kendi birliklerini koruma ve kaleler yapma hakkı bunların en önemlisiydi (25 haziran 1183).

KONSTANZ gölü, alm. **Bodensee,** Orta Avrupa'da göl, Almanya, İsviçre ve Avusturya arasında D.-B. doğrultusunda uzanır; 540 km²; 396 m yükseltide bir ana göl *(Obersee)* ile batıya doğru uzanan iki körfezden (*Überlingen* ve *Untersee* gölleri) oluşur. *Konstanz* kenti Untersee'yi Obersee'ye bağlayan boğazdadır. Göl, Avrupa'nın en büyük göllerinden biridir. Ren ırmağı gölden geçer ve burada bir delta oluşturur; Ren sularının kabarması gölün sularını birkaç santimetre yükseltir. Göl, volkan sivriliklerivle aşınmış bir kırık alanında Ren buzulunun etkisiyle oluşmuştur. Tepelerden ve buzul taraçalarından meydana gelen Almanya'ya bakan kıyılar meyve bahçeleri ve bağlarla kaplıdır. Kıyı boylarındaki, çoğu resim güzelliğindeki eski ticaret kentleri günümüzde turizm merkezleri haline gelmiştir (Lindau, Bregenz, vb.).

Konstanz konsili, 5 kasım 1414 - 22 nisan 1418 arasında Konstanz kentinde toplanan konsil. O dönemde Batı'daki büyük dinsel ayrılık nedeniyle hıristiyanlık üç papa (Gregorius XII, Benedictus XIII, Johannes XXIII) arasında paylaşılmıştı. Johannes XXIII, hıristiyanlığın ve imparator Sigismond'un baskılarına boyun eğerek serbest Konstanz kentinde bir kilise konsili topladı (9 aralık 1413). Meclis'in üç görevi vardı: dinsel ayrılığa son vermek; Wycliffe ile husçuların sapkınlığını ortadan kaldırmak; Kilise'de reform yapmak. Konsil, Pierre d'Ailly ve Jean Gerson'un etkisiyle, papa Johannes XXIII'ten görevini bırakmasını istedi. Bir süre direnen papa, sonunda bu isteğe boyun eğdi. Daha sonra Gregorius XII de papalığı bıraktı ve kendisine kardinaller arasında yer verildi.

B.N., Paris

Konstantinos VII Porphyrogenetos üstünde patriklik haçı bulunan yerküreyi tutarken altın bizans parası İ.S. X. yy. *Bibliothèque nationale, Paris*

Bieher

Konstantinos I Yunanistan kralı

G. Gerster-Rapho

Konstanz gölü kıyısındaki bir adada kurulmuş Lindau (Almanya) kenti

(4 temmuz 1415). Papalıkta direnen Benedictus XIII ise görevinden alındı ve aforoz edildi (26 temmuz 1417). Konsil, bu kararları yasallaştırmak için kilise konsillerinin papalardan üstün olduğunu ilan etti. Wycliffe' in öğretisi yasaklandı; Jan Hus* konsil önüne çıkarıldı ve mahkûm edildi. Son olarak, kardinallerle otuz yüksek rütbeli rahipten oluşan bir komisyon, kardinal Colonna'yı Martinus V adıyla papa seçti (11 kasım 1417). Daha önce, dinsel ayrılık durumlarında, bundan böyle bir konsilin çağrısız toplanması ve dış baskılar sonucu yapılan bütün papa seçimlerinin geçersiz sayılması kararlaştırıldı. Papanın yetkileri sıkıca sınırlandırıldı ve konsil toplantılarının düzenli aralıklarla yapılması öngörüldü. Yeni papa bu son kararlara uymayı reddetti.

KONSTRÜKTİVİZM a. (fr. *constructivisme*). Güz. sant. 1920'de bu adla anılmaya başlanan ve Avrupa sanatında çe-

Stedelijk Museum, Amsterdam

konstrüktivizm
Bir havalimanı için yapı (1937)
Antoine Pevsner'in yapıtı
arduvaz tabla üzerinde
kaynak yapılmış bakır
Stedelijk Museum, Amsterdam

J. Chauvelin galerisi

konstrüktivizm
tiyatro maketi (1924)
Aleksandra Exter'in yapıtı
kâğıt üzerine guvaş
Chauvelin galerisi, Paris

şitli uzantıları olan rus sanat hareketi.
—Mant. ve Mat. → KURULABİLİRCİLİK
—ANSİKL. Güz. sant. Konstrüktivist bir uygulamanın ortaya konmasında Tatlin'in "karşı-kabartma"larının (1914) büyük bir etkisi oldu. Sehpa resmi artık, sanatı mekân ve yaşam içinde gerçekleştirmeye yönelik bir ön çalışmadan başka bir şey değildi. Ressam, toplumsal görevi dünyanın değiştirilmesine katkıda bulunmak olan bir yapımcı-mühendis haline geldi. Sovyet konstrüktivizmi, temel eksenlere indirgenmiş (V. ve G. Stenberg, Medunetskiy) ya da asılı bir mobil olarak düşünülen (Rodçenko) heykel sanatında, giyim, ev eşyaları, ev ya da sahne düzenlemeleri dizaynında (Varvara Stepanova, Lyubov Popova, Rodçenko, A. Vesnin...) çarpıcı bir biçimde ortaya çıktı. 1920'de Moskova' da *Gerçekçi manifesto*'yu yayımlamış olan Pevsner ve Gabo kardeşler, Batı'da konstrüktivizmin heykel sanatına yönelik, tümüyle soyut, toplumsal ve siyasal boyutu olmayan bir biçimini geliştirdiler.

Yalın çizginin yararına duyguluduğu, estetiği ve süsleme eğilimini yadsıyan konstrüktivizm, kübizmin, süprematizmin ve iç mekân kurma deneylerinin katkılarını maddeciliğin en aşırı sınırlarına götürdü (Tairov oda tiyatrosu'nda A. Exter, 1916 -17; Moskova'daki "Pitoresk kafe"nin kurucusu Yakulov, 1917). Konstrüktivizm, 20'li yıllarda Avrupa'da önde gelen üslupların biridir (Moskova ve Petrograd'da sanatsal kültür enstitüsü [Inhuk], Almanya' da Bauhaus, Polonya'da Strzemiński ve Katarzyna Kobro'nun çalışmaları vb.).

Edebiyat alanında, fütürist sol çevrelerde (LEF) gizli olarak bulunan konstrüktivizm, Konstrüktivist edebiyat merkezi (1924-1930) adı altında örgütlendi ve eleştirmen Zelinskiy ile Selvinskiy, Lugovskoy, Bagritskiy, V. İnber gibi şairleri bünyesinde topladı. Sanayileşmeye karşı duyarlık gösteren, kimi zaman da biçimcilikle suçlanan bu yazarlar estetiğin yerine işlevselliği koydular. Manifestolarında (*Gosplan litteraire* [fr. çev.], 1925; *Business,* 1929), sözcüklerin anlambilimsel yükünü artırarak şiir yazısına akılcı bir nitelik kazandırdıklarını savundular.

KONSÜL a. (fr. *consul*). Rom. tar. En yüksek iktidar mevkiini başka bir meslektaşıyla paylaşan magistratus. (→ KONSÜLLÜK.)
—Bizans tar. *Ebedi konsül,* bazı Doğu Roma imparatorlarına verilen unvan.
—Tar. Fransa'da, yıl VIII Anayasası'nda yürütme gücünü oluşturan üç yöneticiden her biri. ‖ *Birinci Konsül,* Napoléon Bonaparte.

KONSÜLLÜK a. Rom. tar. Konsülün görevi; görev süresi.
—ANSİKL. İ.Ö. 509'daki devrimden sonra Roma'da kralın yerini, egemenliği bir yılla sınırlı bir *magistratus (praetor maximus)* aldı. İç çatışmalar ve dış zorlamalar, eşit yetkili iki *praetor*'luğun kurulmasıyla sonuçlandı; praetorlar, İ.Ö. V. yy.'ın ortasında konsül ("birlikte toplanan"lar) adını aldılar.

Pleb'in konsüllüğe kabul edilme isteğine *patricius*'lar bu yüksek görevi kaldırarak karşılık verdiler: İ.Ö. 445 tarihli *lex Canuleia* ile bu göreve konsülün yetkilerine sahip askeri bir *tribunus* getirildi. Kuramsal olarak pleb'in de bu tribunatus'a (üç, sonra dört, en sonunda altı) seçilme hakkı vardı, ama ancak İ.Ö. 400'den sonra bu göreve fiilen gelebildiler. Üstelik daha önce konsüllerin elinde bulunan tüm yetkilere, özellikle *imperium*'a sahip değillerdi. Galya'nın istilasından sonra, 376 tarihli Licinia yasalarından birinde (ancak İ.Ö. 366'da uygulamaya kondu) konsüllüğün yeniden kurulması ve zorunlu olarak bir pleb ile bir patricius arasında paylaşılması öngörülüyordu. Bu yasayla üç *praetor*'luk kuruldu; yüksek düzeyden iki *praetor* devleti yönetmek ve orduya komuta etmekle görevliydi (bunlara yeniden "konsül" adı verildi); yetkisi daha sınırlı olan üçüncüsü ise yargıdan sorumluydu. İ.Ö. 342 tarihli bir yasayla iki konsülün pleb'ten seçilmesine izin verildi; bu karar ancak İ.Ö. 172'den itibaren uygulanmaya başlandı. Aynı yıl yapılan bir halkoylamasıyla da, on yıl geçmeden ikinci kez konsüllüğe seçilmek yasaklandı. Bu karar, gerektiğinde askıya alınabiliyordu (örneğin İkinci Kartaca savaşı sırasında Quintus Fabius Maximus ve birkaç kişi bunun dışında tutuldu). İ.Ö. 151'de çıkarılan bir yasayla üst üste seçilmek kesin olarak yasaklandı.

• *İ.Ö. II. yy.'da konsüllük.* Roma Cumhuriyeti'nin en parlak dönemini yaşadığı II. yy.'da konsüllük en önemli *magistratus curulis*'ti; bu görev, ancak kuş falına bakıldıktan sonra verilirdi *(auspicata).* Konsüller, tam *imperium*'a (*domi* ve *militae*) [liktor'ların arkasından yürüme hakkıyla temsil edilen komuta etme ve ölüm hakkı] ve *jus auspiciorum majorum*'a (konsülün bulunduğu yerde kuş falına bakma hakkı) sahipti.

Konsüllük, *curcus honorum*'da tanımlanan siyasal görevlerin en yükseğiydi; sadece *censor*'luk, yetki bakımından değilse de saygınlık bakımından konsüllükten önce gelirdi. İ.Ö. 180'de çıkarılan *lex Villia annalis* ile belirlenen koşullara göre (*curcus ordo* ve iki *magistratus curulis* dönemi arasında iki yıllık bir ara) seçilme yaşı alt sınırı önce 33, kısa bir süre sonra 37 ve İ.Ö. 134'ten önce 43 olarak belirlendi.

Her iki konsülü, on yedi gün önce toplanan *centuriatus halk meclisi* seçerdi. Daha sonra, *comitia curiatus* tarafından oylanan bir *lex de imperio*'yla konsüllere *imperium* denen yetki verildi. Göreve başlama tarihi 1 mart (İ.Ö. 153'ten önce), daha sonra da 1 ocak (İ.Ö. 153'ten itibaren) olarak belirlendi. Bundan beş gün sonra yemin edilirdi.

Konsüllerin görevleri çok ve çeşitliydi; aslında, bir yıl süreyle Roma devletinin gerçek önderi durumundaydılar: tarih görevdeki konsülün adını taşırdı (ve bunların listesi konsüllük yıllıklarında [*fasti*] yer alırdı); öbür *magistratus*'lar onların yardımcılarıydı. Konsüller, başlangıçta, tüm yetkileri ellerinde tutuyorlardı. Daha sonra bazı yetkilerini yitirdiler: oyunların düzenlenmesi *aedilis*'lere verildi; yargı yetkilerinin çoğu *praetor*'lara geçti; *album senatorium*'u (senatörlerin listesi) tutma görevi *censor*'lara verildi. Gene de konsüller çok geniş yetkilere sahiplerdi. Senato ve halkın kararlarını uygulmakla görevli oldukları için yürütme gücünü ellerinde tutuyor, Senato'yu, *comitia curiatus*'u ve *centuriatus halk meclisi*'ni topluyor ve bunlara başkanlık yapıyorlardı. Bu iki *comitia*'ya sunulan yasaları hazırlamakla görevliydiler.

Askerlik alanında, fiilen ordunun başkomutanıydılar; Capitolium'da asker toplama işini yönetirler ve orduyu hazırlardı; subaylarını atadıkları orduya savaşta komutanlık ederlerdi. Göreve başlar başlamaz, her konsüle karışıklık içindeki bir eyalet ya da eyaletler verilirdi; konsüller buralara askeri harekâtlar düzenlerlerdi. Ayrıca iki censor'luk dönemi (her beş yılda bir on sekiz ay sürerdi) arasında vekâleten bu görevi de yürütürlerdi: böylece, beş yılın üç buçuk yılında devlet gelirlerini yönetir, vergi keseneklerini, gereçleri ve kamu işlerini ihaleye koyar, bu işlere ilişkin mukaveleleri düzenler ve ihtilafları sonuçlandırırlardı.

Konsüllerin geniş yetkilerini sınırlayan kimi engeller vardı: bunların bazıları, *tribunus veto*'su ya da bir konsülün diğer bir konsüle *intercessio*'su (muhalefet hakkı) gibi hukukla ilgili, bazıları yılda bir seçilme, yeniden seçilmenin sınırlanması, sonra da yasaklanması, ortak yönetim (*intercessio* olmadan), *Aerarium* (kamu hazinesi) anahtarlarını bulundurmama gibi uygulamayla ilgili, nihayet bazıları da *vitium* nedeniyle konsül seçiminin bozulması gibi dinle ilgili (→ HALK meclisi), hatta iktisadi ve toplumsal konularla ilgiliydi: bazı tazminatlar dışında konsüllük, ücretsiz bir görevdi; bu uygulama, konsüllerin hemen her zaman, patricius'lar kastıyla zengin pleb ailelerden oluşan soylular kastından *(nobilitas)* gelmelerinin ve yalnızca bu kasta ve *nobilitas*'ı temsil eden ve kendilerinin de dahil olduğu Senato'ya sıkı sıkıya bağlı olmalarının nedenini açıklar. Konsüller birkaç durumda değiştirilebilirdi: her iki konsül de Roma dışındaysa kent *praetor*'u kentte onlara vekâlet ederdi (İ.Ö. 367'ye dek bir *praefectus Urbi* görevlendirilmişti). Her ikisi de ölmüş ya da istifa etmişse Senato beş gün içinde bir *interrex* seçerdi. O da kendi ardılını belirlerdi ve bu durum bir *interrex*'in halk meclislerini toplamasına ve yürürlükteki uygulamaya son vermek amacıyla yeni konsüllerin *(consules suffecti)* seçilmesini sağla-

yana dek sürerdi. Devlete yönelik ciddi bir tehlike ve konsüllerin yetersizliği durumunda Senato, gök falına bakıldıktan sonra iki konsülden birine altı aylık bir süre için bir diktatör seçmesini buyururdu.

Görev süresi biten eski konsüller *(Consulares),* Senato'nun doğal üyesi olurlar ve senato listesine adları, *princeps senatus*'lar, eski diktatörler *(dictatorii)* ve eski censor'ların *(censorii)* adlarından hemen sonra yazılırdı.

• *Cumhuriyet'in sonu ve İmparatorluk.* Konsüllük, İ.Ö. II. yy.'ın sonunda, Marius' un, kurallara aykırı olarak kendini birkaç yıl üst üste konsül seçtirmesiyle (İ.Ö. 105 -100) önemini yitirmeye başladı.

Sulla, konsüllerin askeri komuta görev ve yetkilerini kaldırarak, onları görev sürelerince İtalya'da sadece sivil bir yetkiyle yetinmek zorunda bıraktı. Sonunda Sezar, İ.Ö. 45'te, konsülleri görev süresi dolmadan görevden alıp yerine *consules suffecti*'yi geçirerek bu olağanüstü yetkinin anlamını değiştirdi.

Böylece İmparatorluk dönemi konsüllüğü başladı. İmparator tarafından seçilen, *imperium majus*'a ve daha genel olarak imparatorluk kudretine bağlı olan konsüllerin yetkileri sınırlanmaya başlandı. Daha önce orduyla bağları kopartılan konsüller, yüksek sivil ve adli görevlerini imparatorluk görevlilerine (*praefectus*'lar vb.) bıraktılar ve sadece onursal ayrıcalıklarını (senato başkanlığı) koruyabildiler.

İmparatorluk, onurlandırmak istediği kimseleri konsül seçerdi. Aslında konsüllerin 35 yaşından büyük olmaları gerekiyordu; ama fiilen birçok kuraldışı uygulama vardı. Daha çok sayıda kimseyi onurlandırmak, aynı zamanda eski konsüllere ayrılmış birçok görevin yerine getirilmesini sağlamak için, imparatorlar, iki, dört ya da altı ay içinde *consules ordinarii*'nin (göreve başlama tarihi 1 ocakta) yerini alan *consules suffecti*'nin sayısını artırdılar. İmparator, konsüllük görevini sürekli olarak değil, sadece bazı yıllar, özellikle seçtiği bir arkadaşını onurlandırmak üzere verirdi.

İ.S. IV. yy.'da Constantinus, tuttuğu bazı yüksek şahsiyetleri, konsüllük yapmışlar gibi eski konsüller arasına katarak konsül kavramının daha da değersizleşmesine yol açtı. Bazı görevler, kendiliğinden *consulares*'e dahil olmayı gerektiriyordu, hatta babadan oğula geçen bir konsüllük kastı yaratıldı.

Sonunda *consules suffectus,* 476-480 arasında oradan kalktı, yerini *consulatus honorarius* (onursal konsüllük) aldı; imparator Anastasios 507 ya da 508'de Clovis'i bu unvanla ödüllendirdi (oysa adı konsül listelerinde yer almıyordu). Yetkileri kalmamakla birlikte, yeni konsüller, her yıl konsüllüklerinin anısına, fildişinden çift kanatlılar yaptırmaya devam ettiler. Bunlar, Geç İmparatorluk'la Bizans İmparatorluğu'nun başlangıç döneminin en önemli örnekleri olarak kaldı. İmparatorluğun hellenleşmesiyle bu unvan da ortadan kalktı.

Konsüllük dönemi, Fransa'da 18 ve 19 brumaire* yıl VIII hükümet darbesinden sonra, yıl VIII Anayasası ile kurulan ve 10 kasım 1799'dan 18 mayıs 1804'e kadar süren rejim.

18 brumaire yıl VIII'de (9 kasım 1799), yıkıcı komplolar -kralcı ya da jacobin- bahanesiyle toplanan Eskiler meclisi, meclislerin Saint-Cloud'ya taşınmasını kararlaştırdı ve general Bonaparte'ı, "ulusal temsilin güvenliği bakımından gerekli bütün önlemleri almak"la görevlendirdi. Böylece Bonaparte, Paris bölgesindeki bütün kuvvetlerin komutanlığını eline aldı ve ertesi günden başlamak üzere asker düzenin kurulmasını buyurdu.

19 brumaire'de (10 kasım), Eskiler meclisi ile Beşyüzler meclisi'nin bazı üyeleri, anayasanın değiştirilmesini kararlaştırarak üç geçici konsül atadılar: Bonaparte, Sieyès ve Roger Ducos. Gerçekte Sieyès tarafından hazırlanan taslak, Bonaparte tarafından değiştirilerek, aralık 1799'da ilan edilen yıl VIII Anayasası'na temel oldu ve böylece çok kısa sürede, hükümet darbesini yapan kişi yeni rejimin hazırlayıcısı olarak ortaya çıktı. (→ FRANSA.)

KONSÜLTASYON a. (fr. *consultation*'dan). Tıp. Durumu ciddi bir hastanın başında toplanan birden fazla hekimin teşhis konusunda görüşlerini belirtmeleri.

KONŞİMENTO ya da **KONİŞMENTO** a. (ital. *conoscimento*'dan). Deniz huk. Deniz yoluyla taşımacılıkta, malın gemiye yüklendiğini ya da teslim alındığını göstermek üzere düzenlenen ve malı temsil eden belge.

—ANSİKL. Konşimento, taşıyan ya da onu temsil eden kaptan (ya da acenta) tarafından düzenlenen ve yükün teslim alındığını, taşındıktan sonra varma limanında aynen teslim edileceğini belirten kıymetli evrak niteliğinde bir belgedir. Yükletenin istemesi halinde taşıyanın konşimento düzenlemesi zorunludur. Konşimento şu kayıtları içerir: 1. taşıyanın adı, soyadı ya da ticaret unvanı; 2. kaptanın adı ve soyadı; 3. geminin adı ve tabiiyeti; 4. yükletenin adı ve soyadı ya da ticaret unvanı; 5. gönderilenin (alıcının) adı ve soyadı ya da ticaret unvanı; 6. yükleme limanı; 7. boşaltma limanı ya da bununla ilgili talimat alınacak yer; 8. teslim alınan malın cinsi, ölçüsü, sayı ya da tartısı; 9. navluna ilişkin koşullar; 10. düzenlendiği yer ve tarih; 11. düzenlenen nüshaların sayısı (Türk tic. k. md. 1098).

KONT, -tu a. (fr. *comte;* lat. *comes, -itis,* arkadaş'tan). **1.** Marki ile baron arasında bir soyluluk unvanı. **—2.** *Kont gibi,* giyimi kuşamı düzgün ve şık kimseler için kullanılır. ‖ *Kont gibi yaşamak,* hiçbir sıkıntı ve güçlük çekmeden bolluk içinde rahatça yaşamak.

—Tar. Roma imparatorunun maiyetinde, imparator tarafından danışman olarak seçilen soylu kişi. ‖ Geç İmparatorluk döneminde yüksek memur. ‖ Erken Ortaçağ' da, akıncı hükümdarların emrinde olan ve onlar tarafından sivil ve askeri işlerle görevlendirilen kimse. ‖ Kişisel bağımlılık sisteminde ve derebeylik rejiminde feodal senyör.

—ANSİKL. • *Roma döneminde.* Augustus *principatus*'unda, imparatorun maiyetindeki kimselere özel bir önem veriliyordu: *amici Caesaris* ya da *amici Augusti,* hükümdarın yolculuğu sırasında kendisine, *comites Caesaris* ya da *Augusti* olarak eşlik ederlerdi. Bunlar, bazen özel görevler, genellikle de *magistratus* görevi alırlar; çoğu kez yalnızca efendilerine danışmanlık yapmak üzere çağırılırlardı: böylece Hükümdarlık konseyi doğdu. Constantinus, "comes"lerin sayısını artırdı; bunlar, imparatorun "sadık adamları" durumundaydılar; önceleri memurların yerini aldılar, daha sonra da yeni bir kategori oluşturdular. Sayılarının artması üzerine Constantius, *comes*'leri *primi, secundi, tertii ordinis* olarak ayırdı.

Geç İmparatorluk döneminde bazı kontların sınırları çok iyi belirlenmiş görevleri vardı; bazılarıysa bu unvanı sadece onursal ve kişisel bir paye olarak almıştı. Her iki grup da imparatorluk personelinin en yüksek kademelerine dahil edildiler (*clarissimi,* bu kademelerin meydana gelmesinden sonra *spectabiles* ve *illustres* [Theodosius'tan sonra tüm *comites primi ordinis, illustres* oldular]). Kontların tümü *comitatus*'u oluşturuyordu. En önemlileri, daimi üye olarak *consistorium*'da (hükümdar konseyinin yeni adı) toplanıyordu. Belli işlerle görevlendirilmiş kontların başlıcaları şunlardı:

Comes sacrarum largitionum (kutsal ihsanlar kontu), devlet harcamalarıyla ve *fiscus Caesaris*'in yönetimiyle görevliydi.

Comes rei privatae ya da *rerum privatarum* (özel mallar kontu), hükümdarın kişisel mallarını yönetmekle görevliydi; bir bakıma ikinci bir maliye bakanıydı; her eyalette ve çoğunlukla her diocesis'te kont düzeyinde olduğu sanılan bir temsilcisi *(rationalis privatae)* vardı; *comes sacrae vestis* ise, imparatorun giysilerinden sorumlu memurdu.

Comes domesticorum, protectores domestici'den oluşan imparatorluk muhafız birliğine komuta ediyordu; bu birlik, Constantinus *praetor*'luk *cohors*'larının yerini aldı ve *comites scholarum*'un komuta ettiği *Schola*'lara bölündü; *comes orientis,* Doğu kontu, 334'e doğru ihdas edildi ve özel önem taşıyan bu *diocesis*'te askeri yetkilere sahip *vicarius*'un yerini tutuyordu.

Comites commerciorum, dış ticaretin, özellikle de sınır boylarındaki ithalatın denetimiyle görevliydi.

Onursal unvanlı kontlar çok daha fazlaydı. Bunlar arasında hem milis komutanı *(magistri militum)* görevini yapan birinci derecede ve *illustres* olan kontlar hem de ikinci derecede birçok görevli bulunuyordu.

• *Ortaçağ'da.* Kontlar (Roma'daki anlamıyla), Batı'da Kutsal İmparatorluk'la birlikte kalktı; Doğu'da ise, yetki değişikliği ya da ihdasıyla ve ad değiştirerek yavaş yavaş azaldı. Doğu kontu, İustinianos'tan itibaren sadece Suriye valisiydi; kont sayısı, *thema** örgütü yayıldıkça çoğaldı. Merkezi düzeyde, *comes sacrarum largitionum*'ların yerini *logothetes* tu geniku* özel işler kontu'nun yerini, birlik logothetes*'i ile imparatorluk ahırlarının yöneticisi olan ahırlar kontu aldı; ahırlar kontu, XIII. yy.'da yerini Büyük *Chartularius*'a bıraktı.

Constantinus, kontluk sistemini yeniden kurarken belki de yabancı kralların çevresinde sadık bir maiyet bulunmasından etkilenmişti. İstilacılar, kendilerine yabancı olmayan bir kurumu yüceltmek için Romalılar'dan bu unvanı aldılar. Kontlar, hükümdar maiyetinin, hükümdara bir bağlılık yeminiyle bağlı yakın üyeleriydi. Kral, danışmanlarını, saray subaylarını, "dük-ler"ini, "markiler"ini bunlar arasından seçer ve bazı kontları kendi yerine, görevli olarak bir ya da daha fazla *civitas*'a gönderirdi. Saray çevresinden olanlar saray kontları *(comites palatii)* unvanını taşırlardı ve yetkileri giderek arttı.

IX. yy.'ın ortasından itibaren (Karolenjler'in çöküşü) kontlar, derebeylik sisteminin evriminde önemli bir rol oynadılar ve hakları miras yoluyla intikal eden bir toprak ve asker aristokrasisine dönüştüler. Yönettikleri bölgeler üzerindeki krallık haklarına elkoyarak kişisel ilişkiler, *hommage*' lar, arpalıklar, *beneficia** ve *fief*'lerden meydana gelen bir piramit kuran ve kendilerine bağlı bir çevre oluşturan kontlar, unvana ve miras yoluyla intikal eden mülklere sahip, güçlü toprak senyörleri haline geldiler. Bu tarihten sonra, kişiye ait unvanın toprağa intikali gerçekleşti: artık kont, bir kontluğa sahip kişiydi. Böylece, sahibi piskopos ya da kont başpiskopos olan kilise kontlukları ortaya çıktı.

Germen İmparatorluğu'nda, XII. yy.'dan itibaren imparatorluk otoritesinin zayıflaması başlıca kontların hemen hemen tam bir bağımsızlık kazanmasına yol açtı; buna karşılık Fransa'da krallık iktidarı yavaş yavaş kendi gücünü kabul ettirdi. XIII. yy.'dan itibaren monarşinin merkezileşmesi, kontların zararına oldu; kontlar elkoydukları, krala ait hakları yitirdiler ve boyun eğmek zorunda kaldılar.

Derebeyliğin ve genel olarak eskiden Karolenjler'in egemenliğinde bulunan Batı Avrupa kökenli uygarlığın yayılması kont kavramına ve unvanına da yaygınlık kazandırdı: Normanlar, bu unvanı Sicilya'ya, sonra İngiltere'ye, Navarralılar ve Aragónlular, *reconquista*'yla birlikte İspanya'ya, Haçlılar Doğu Latin İmparatorluğu'na yaydılar, Almanlar ise doğuda ele geçirdikleri yerlere taşıdılar.

• *Çağdaş dönem.* Kontların gücü, ellerinden hükümdarlık haklarıyla her türlü

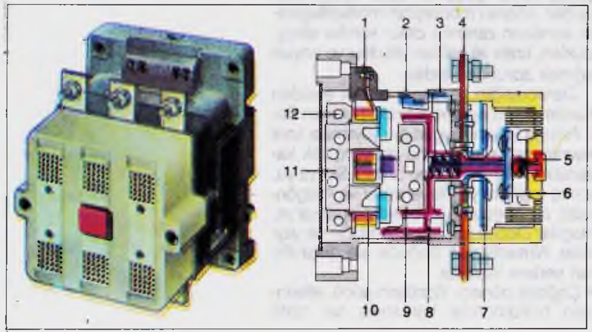
Larousse

kontaklensin yerine konması

elektromıknatıslı **kontaktör**

1. Bobin bağlantı bloku;
2. Gövde;
3. Yalıtkan taşıyıcı;
4. Bağlantı çubuğu;
5. Konum göstergesi;
6. Hareketli kontaklar köprüsü;
7. Sabit kontak;
8. Kontak taşıyıcı;
9. Elektromıknatıs armatürü;
10. Uyarma bobini;
11. Manyetik gövde;
12. Dönme ekseni.

özerk hareket etme olanağını alan merkezi iktidarların oluştuğu her yerde ortadan kalktı. Sadece Kutsal İmparatorluk' un sınır bölgelerindeki kontluklar (Rheinland Pfalz kontluğu gibi) uzun süre bağımsızlıklarını koruyabildiler.

Diğer ülkelerde kısa bir süre sonra kontun elinde sadece unvanı ve "soyluluk" toprağı kaldı. Fransa'da olduğu gibi, bazı devlet görevlerinde bulunanlara bahşedilen bir soyluluk gelişti; başlangıçta, bu çerçevede yer alan kontların elinde, verilmiş ya da satın alınmış bir soyluluk toprağı beratından başka bir şey yoktu.

1789 devrimi'yle kalkan kontluk unvanı Napoléon Bonaparte döneminde yeniden ortaya çıktı; markiyle baron arasında, sadece birinci ve ikinci imparatorluk soylularına verilen bir "mevki" sayıldı. III. Cumhuriyet döneminde öbür soyluluk unvanlarıyla birlikte kaldırılmasına karşın, kont unvanı eski sahiplerinin mirasçıları tarafından hâlâ kullanılmaktadır.

Başka birçok ülkede de, soyluluk hiyerarşisi kaldırıldı. Bu hiyerarşiye olan bağlılığını özenle sürdüren ülkelerden biri Birleşik Krallık'tır; bu ülkede iki çeşit kontluk arasındaki geleneksel ayrım korunmaktadır: *Earls* ya da Krallık kontları ve asıl kontlar. Tüm *Earl*'ler Lordlar kamarası üyesidirler ve kral (ya da kraliçe) tarafından akraba sayılırlar. XX. yy.'da Büyük Britanya, saygın yurttaşlarına, mareşallere, bilginlere, kâşiflere ve sanatçılara kontluk unvanı vererek bu geleneği canlandırmaya çalıştı.

KONTABİLİZE a. (fr. *comptabiliser*' den). Bank. *Kontabilize etmek,* MUHASEBELEŞTİRMEK'in eşanlamlısı.

KONTAJİYONİZM a. (fr. *contagionnisme*). Enfeksiyonlu hastalıkların tümünün ancak dıştan bulaşma yolu ile geçebileceğini savunan tıp öğretisi.

KONTAK a. (fr. *contact*'tan). **1.** Karşıt elektrik yüklü iki iletkenin birbirine değmesi. **—2.** Bir elektrik akımının açılıp kapanmasını sağlayan düzenek: *Kontağı açmak, kapamak.* **—3.** Bağlantı, ilişki. **—4.** Oto. *Kontak anahtarı,* kumandalı ateşlemeli taşıtların ateşleme anahtarını açıp kapamada kullanılan anahtar; otomobillerde, direksiyonu kilitleyen güvenlik düzeneğiyle bağlantılıdır. || *Kontak kapamak,* taşıma araçlarının sürücülerinden söz ederken, çalışmayı durdurmak, boykot ya da grevde olmak: *Kamyoncuların kontak kapama eylemi sürüyor.* || *Kontak kurmak,* bir kimseyle ya da bir olayla bağlantı sağlamak. || *Kontak yapmak,* kısa devre yapmak.

—Anorg. kim. *Kontak yöntemi,* katalizle, gaz evrede sanayisel olarak sülfürik asit anhidritinin ve dolayısıyla sülfürik asidin elde edildiği yöntem.

—Elektron. Bir bileşenin, akım geçişini sağlamak için karşısındaki bir öğeye dokunan ya da bununla eşleşen, iletken öğesi.

—Elektrotekn. *Kontak koruyucu,* anahtar ve disjönktör kontaklarını, açma sırasında oluşan ark ve kıvılcımların zararlı etkilerine karşı koruyan düzenek.

—Foto. Duyarlı kâğıdı, basılacak negatif ya da pozitif fototiple temas ettirerek elde edilen baskı. || *Kontak kopya,* bir filmdeki tüm görüntülerin aynı duyarlı kâğıt üzerine kontakla basılması.

—Hematol. *Kontak sistemi* → DEĞME* SİSTEMİ.

—Mad. oc. *Kontak taşı,* bir katman ya da damarı çevreleyen kısır arazi. (Kontak taşı bir katmanın üzerindeyse *tavan taşı,* altındaysa *taban taşı* adını alır.)

—Matbaac. Filmden filme ya da filmden baskı kalıbına ışıklandırma yoluyla yapılan aktarma.

◆ sıf. ve a. *Arg.* Ruh sağlığı bozuk, dengesiz kimse için kullanılır: *Kafadan kontak bir adam.*

KONTAKİON a. ("küçük ilahi" anlamında yun. sözc.). Müz. 18-30 kıtalı bir tür bizans ilahisi. (Kontakiondan önce *kukulion* ya da *proimion* adlı bağımsız bir kıta okunur ve bir nakaratla kontakiona bağlanırdı. Kontakionun, çok melismalı bir üslubu vardı. Suriye kökenli olan bu formun en parlak örneklerini VI. yy.'da Romanos Melodos verdi.)

KONTAKLENS a. (ing. *contact lens*' den). Oftalmol. Işığı kırma kusurlarını düzeltmek amacıyla, korneaya değecek şekilde yerleştirilmek üzere hazırlanmış, disk biçiminde saydam protez.

—ANSİKL. Kontaklensleri sklera camlarıyla (skleraya dayanan ve genellikle gözün kalıbı alınarak üretilen camlar) karıştırmamalıdır. Göz küresinin ön yüzünü kaplayan yarımküre biçimindeki sklera camları genellikle gözlük camının yararlı olamadığı görme bozukluklarında (keratokon) ve estetik nedenlerle ametropilerde kullanılır.

Ağ şeklinde metil polimetakrilattan oluşan esnek kontaklensler daha çok kullanılmaktadır. Bunların başlıca üstünlüğü miyopluk ya da hipermetropluğun yanı sıra astigmatlığı da düzeltebilmesidir. Bakımı çok basittir, ama ona katlanmak herkes için kolay değildir.

Esnek kontaklensler en çok kullanılan tiptir. Hammaddesi "hema" denilen ve çok miktarda su çekebilen bir hidrojeldir. Suseverliği duruma göre % 38 ila 85 arasında değişir. Esnek kontaklensler takılır takılmaz büyük bir rahatlık sağlar ve kornea tarafından çok iyi karşılanır. Çapları 12,5 mm ila 15 mm arasında değişir. Çıkarmadan kullanma süresi kalınlığına ve suseverlik derecesine göre değişir. Bazı kontaklenslerde bu süre birkaç aya varabilir.

KONTAKT → KONTAK.

KONTAKTOLOG ya da **KONTAKTOLOJİST** a. (fr. *contactologue* ya da *contactologiste*). Kornea camları ile kontaklensleri göze uyarlayan hekim.

KONTAKTOLOJİ a. (fr. *contactologie*). Kontaklenslerle kornea camlarının göze uyarlanmasıyla uğraşan tıp dalı.

KONTAKTOLOJİST → KONTAKTOLOG.

KONTAKTÖR a. (fr. *contacteur*). Elektrotekn. Bir ya da birçok devrenin açılış ya da kapanışını sağlamaya yarayan ve hareketli öğelerinin başlıca devreleri açacak tek bir çalışma konumu olan aygıt. (Bir kontaktör, elektriksel, mekanik ya da pnömatik kumandalı olabilir.)

—Kim. müh. TEMAS* KABI'nın eşanlamlısı.

KONTAKTÖR-DİSJONKTÖR a. (fr. *contacteur-disjoncteur*). Elektrotekn. Önceden belirlenmiş koşullarda otomatik olarak açılmasını sağlayacak rölelerle donatılmış elektromanyetik kontaktör.

KONTARSKY (Aloys ve Alfons), piyanocu alman kardeşler (İserlohn 1931 ve 1932). Genellikle birlikte çalan Kontarsky' ler, gerek yorumcu, gerek eğitimci olarak öncü müziğe hizmet ettiler. İkisi de Darmstadt'ta ders verdi. Baş döndürücü kesinlik ve ustalıklarıyla tanınırlar.

KONTAYŞITA → KONTOŞ.

KONTEKST a. (fr. *contexte*). Bağlam.

KONTENJAN a. (fr. *contingent*). **1.** Bir şeyden, bir kimseye ayrılan, saptanan ya da sağlanan miktar: *Bu gezide sizin için otuz kişilik bir kontenjan ayrıldı. Kendi kontenjanını kullanarak bana yer buldu.* **—2.** Bir yere, özellikle de bir öğrenim kurumuna alınacak kişi sayısı: *Üniversite kontenjanları düşürüldü.* **—3.** *Kontenjan açığı,* bir işe, bir öğrenim kurumuna alınacak kişiler için önceden saptanmış olan sayının dolmamasıyla doğan boşluk: *Fakültelerde kontenjan açığı yok.*

—Huk. *Kontenjan koyma,* bir malın dışsatımını ya da dağıtımını kontenjana bağlamak, sınırlandırmak eylemi.

—İkt. *Kontenjana bağlama,* kartel ya da anlaşmalarda, üye kuruluşlardan her birinin üretimini sınırlandırmak ve müşterileri bu kuruluşlar arasında bölüştürmek eylemi.

—Tic. *Çekirdek kontenjan,* kontenjana tabi malların olabildiğince az miktara indirilmiş listesi. (Bu terim, ticari değişimlerin serbest bırakılması konusunda yapılan uluslararası görüşmelerde ortaya çıkmıştır.)

—Uluslarar. ikt. Belli bir süre için, bir ticaret açığını azaltmak ya da ulusal ekonominin bazı kesimlerine daha güvenilir bir koruma sağlamak amacıyla devlet tarafından konulan ya da bir kuruluş tarafından bilinçli olarak benimsenen, genellikle dışalımla ilgili (dışsatımla da ilgili olabilir) miktar sınırlaması önlemi.

—Verg. huk. Bir yerel kuruluşun payına düşen ve onun bazı harcamaların finansmanına katkısını belirleyen ödenti.

KONTENJANS a. (fr. *contingence*). İstat. **1.** Genellikle nitel iki özellik arasındaki ilişki, bağımlılık. **—2.** *Kontenjans katsayısı,* bir kontenjans tablosundan hesaplanabilen ve iki özellik arasındaki bağımlılık derecesini ölçen sayı. || *Kontenjans tablosu,* bir birey grubunda -örnek ya da ana kütle-, belli bir A özelliğinin, başka bir B özelliğinin her kategorisi ya da görünümüne göre dağılımını ve bunun tersini ortaya koyan bir istatistik tablosu (A ve B'nin dağılımları tablonun iki kenarında yer alır).

KONTERMARK a. (fr. *contremarque*). Nümism. Bir paranın üzerine, değerini değiştirmek ya da dolaşıma çıkarıldığı ülkeden başka bir ülkede geçerlik kazandırmak için, yapımdan sonra kazılan ya da vurulan damga.

KONTES a. (fr. *comtesse*). **1.** Bir kontluğa doğrudan sahip kadın. **—2.** Bir kontun karısı ya da dul eşi.

KONTEYNER a. (ing. *container*). Aktar. Dökme malzemelerin ya da eşya yığınlarının ambalajlanmasını kolaylaştıran ve bunları aktarmak, depolamak ya da taşımak için kullanılan, çeşitli hacim ve biçimde kap. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Ambal. Özel kavrama ya da donanım sistemleri aracılığıyla kamyon, vagon, gemi ya da uçağa yüklenebilen, kapıları ya da açılabilen çatısı olan, genellikle standartlaştırılmış ya da normlaştırılmış büyük boyutlu ambalaj. || Daha küçük ambalajları, taşınmaları sırasında bir arada bulundurmak ve korumak için kullanılan dikdörtgen kesitli kafesli ambalaj tipi.

—Denizc. Deniz taşımacılığında, genellikle karışık ve değerli yükleri taşımada kullanılan ve uluslararası standartlara göre çelikten ya da alüminyumdan yapılmış sızdırmaz büyük sandık. (Konteyner, yükleme ve boşaltmaya büyük hız kazandırdığı gibi malın hasar görmesini ve kaybolmasını da en aza indirmiştir.) || *Konteyner şilebi,* konteyner taşımak üzere inşa edilmiş ya da düzenlenmiş taşıma gemisi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Aktar. Konteyner hem taşınacak malın dış ambalajının, hem de taşıt kasasının yerini tutar ve böylece malların korunmasını ve aktarılmasını kolaylaştırır. Kıtalararası taşımacılıkta geniş çapta kullanılan konteyner gemileri yük kopmalarına engel olur. Amerikalılar tarafından standartlaştırılan konteyner kamyondan

ya da vagondan gemiye (ya da bunun tersi), özel ya da özel olmayan bir taşımayı sağlayan, 20, 30 ya da 40 ayak uzunluğunda koşutyüzlü bir kutudur. Aktarma işlemleri kren ya da özel portikle gerçekleştirilir.
—Denizc. *Yalnız konteyner taşıyan* şileplerde konteynerler gemiye dikine yüklenir ve kaydırıcılarla ambarlardaki hücrelerine yerleştirilir; *taşıt ile yükleme yapılan konteyner* şilepleri ise aynı zamanda bu taşıtları da taşırlar. Bunlarda konteynerler römorklar ya da özel arabalar yardımıyla gemiye yüklenir. Bazı gemiler iki şekli de içerir: arabalar yardımıyla boşaltılan bölümleri olduğu gibi, yükseltilebilen hücrelerden oluşan ambarları da vardır. Ayrıca bazı sıradan kargolarda konteyner taşımak için özel bölümler yapılmıştır.

KONTİCH, Belçika'da (Anvers ili) komün, Anvers'in G.'inde; 18 000 nüf. Besin sanayisi.

Kon Tiki, El Callao (Peru) ile Okyanusya arasında Büyük Okyanus'un güney-doğu kesimini geçmek için (1947), norveçli antropologların (Thor Heyerdahl yönetiminde) inşa ettikleri balse ağacından sal. Üç buçuk ay süren bu görevin amacı, Okyanusya halklarının Amerika kökenli olduklarını kanıtlamaktı.

KONTİNENTAL sıf. (ing. *continental*). Otelc. *Kontinental kahvaltı* → KAHVALTI.

KONTİNUUM a. (geç lat. *continuum*; klasik lat. *continuus*, sürekli'den). Fiz. SÜREKLİ DEĞİŞKENLİK*'in eşanlamlısı.

KONTLUK a. (*kont*'tan). **1.** Kont unvanına hak kazandıran yurtluk. **—2.** Bir kontun sahip olduğu arazi.

KONTLUK a. (ing. *county*'den). Kanada, ABD ve Büyük Britanya ile Commonwealth üyesi devletlerin çoğunda idari birim.
—ANSİKL. Tar. İngiltere'yi fetheden Normanlar, fransız derebeyliğine özgü terminolojiyi ve rejimi de ülkeye soktular. Dolayısıyla, ülkede kontluklar oluştu; ancak bunlar gerçekte birer idari bölgeden başka bir şey değildi..
Anglosakson krallarca (*scire* adıyla) kurulan ve X. yy.'da yaygınlaştırılan, Norman ve Anjou krallıklarının benimsediği bu idari bölüm, hem askeri, hem de mali ve adli bir birim oluşturuyordu; başında kral tarafından atanan, hundred (yüzler) meclisini denetlemekle görevli, piskoposla işbirliği yapan bir yönetici, *sheriff* (*scirman*, daha sonra *shire-reeve*) bulunuyordu. Ortaçağ'da kontluk meclisi, jüri usulünü kullanarak önemini korudu ve monarşiyle uyrukları arasında bir bağlantı aracı oldu.
Kontluklar, genel olarak, bugün de Birleşik Krallık'ın idari bölümlerini meydana getirir, ama örgütlenme biçimleri ülkelere göre değişiklik gösterir.
İngiltere'de ve Wales'te kontluklar bir sheriff ve seçimle oluşan bir kontluk konseyi tarafından yönetilir. Bunlar, bucaklara *(parishes)* ayrılan köy ya da kent yönetim bölümlerine *(districts)* ayrılır. Her kademede, seçimle kurulan bir meclis vardır. Kontluk konseyleri *(county councils)* 1888'de kuruldu: meclis başkanı *(chairman)*, *ex officio* sulh yargıcıdır. Bu konseyler, yönetim bölümleriyle bucakların yerel yöneticilerini denetler. Sağlık, güvenlik, eğitim, maliye, yol, köprü ve kanal yapım ve bakımı, sosyal yardım, şehircilik işlerinin yönetimiyle görevlidir.
İskoçya kontluklarının yönetimi, 1889'dan beri ingiliz kontluklarının yönetimine çok benzer. İrlanda'da seçimle oluşan konsey yoktur; başlıca otorite "büyük jüri"dir.
Kontluk, başlangıçtan beri, Avam kamarası seçimlerinde seçim çevrelerinden birini (kasabalara karşılık olarak *boroughs*) meydana getiriyordu. XIX. yy.'a dek taşra gentry'sinin siyasal yaşamı etkilemek için kullandığı araçlardan biriydi. 1918 seçim reformu kontlukların temsil hakkını koruduysa da bu hak, o çevrede yaşayan halkın gerçek yüzdesiyle sınırlandı (kasabaların yerini almış olan kentlere oranla).

KONTOŞ a. (tatarca sözc. [?]). Giy. Tatar han ve beylerinin kullandığı, daha sonra Osmanlılar'da da giyilen, önü harçlarla süslü, yakasına ve kollarına kürk geçirilmiş dar ve uzun kollu bir tür üstlük. (*Kontoş kürk, kontoz, kontayşıta* da denir.)
—ANSİKL. Kontoşun kesimi, genellikle fazla geniş değildi ve kapaniçeye benzeyen devrik yakasıyla kollarına kürk geçirilir; önü harçlarla bezenirdi. Osmanlılar'da yüksek dereceli görevlilerin giydiği bir üstlüktü. Yaka ve kollarına çuha üzerine dikilmiş parça samur, kubur samur, sincap, kakum geçirilmiş türleri vardı.

KONTOZ → KONTOŞ.

KONTÖR a. (fr. *compteur*). Muhs. Muhasebe hesaplarında kullanılan makinelerde, toplamları mekanik olarak ayrı ayrı belirten sayaç.

KONTR önek. (fr. *contre*; lat. *contra*). Oy. **1.** Briçte karşı takımın kontratını yapamayacağını iddia etmek için söylenen sözcük. **—2** *Kontr çekmek*, briçte karşı takımın kontratını yapamayacağını iddia eden tarafın "kontr" demesi. (Kontr çekildiğinde kazanılan ve kaybedilen sayılar artar.)

KONTRA be. (lat. *contra*). **1.** Karşıt, aksi, karşı. **—2.** *Kontra gitmek*, birine karşı zıt gitmek, onun istediğinin tersini yapmak.
◆ a. Kontrplak.
—Denizc. Ana yelkenlerin rüzgâr üstü ıskota yakasını kontra mataforasına bağlayan halat. ‖ *Kontra bodoslama*, büyük gemilerde, bodoslama astarının iç tarafına vurulan ve ambar kemereleri düzeyinden başlayarak omurgaya kadar uzanan ikinci bodoslama. ‖ *Kontra çarmık*, üzerine fazla yük binen bir çarmığın yükünü hafifletmek için takılan yardımcı çarmık. ‖ *Kontra değiştirmek*, yelkenle seyreden bir tekneden söz ederken, tıramola ederek rüzgârı bir bordadan diğerine geçirmek. ‖ *Kontra ıskota*, gabya, babafingo ve kontra yelkenlerini toplarken, bunların ıskota yakalarını serene doğru çekip kaldıran donanım. — Eski yelkenlilerde, pruva direğine açılan yan yelkeninin ıskotasına takılan yedek ıskota. ‖ *Kontra kapelası*, landa patrisalarıyla istiralyatanın kapela edildiği yer. ‖ *Kontra kapon*, denizli havalarda, demiri iyice emniyete almak için, demir bedeninden dolaştırıldıktan sonra küpeşte ya da palamar lombarından alınarak bağlanan halat ya da zincir. ‖ *Kontra kontrata*, kontra yelkeninin üzerine açılan hafif yelken. ‖ *Kontra mataforası*, kabasorta armalı yelkenlilerde, baş omuzluklardan yatay olarak dışarı çıkan ağaç ya da demir matafora. (Eşanl. ISKOTA MATAFORASI.) ‖ *Kontra payı* → KONTRAPAYI. ‖ *Kontra yelkeni*, kabasorta armalı yelkenlilerde, gabya sereninin, babafingo zifosunun ya da babafingo çubuğunun üstüne sürülen bir çubuğa açılan dört köşe, hafif ve küçük yelken. (Hafif hava yelkenidir ve *büyük kontra yelkeni* grandi direğine, *küçük kontra* pruva direğine, *mizana kontra* da mizana direğine açılır.) ‖ *Kontralar iskelede, sancakta*, yelkenle seyreden bir teknede, rüzgârın iskeleden ya da sancaktan alındığını belirten deyim. ‖ *Gabya* ya da *babafingo kontra yelkeni*, gabya ya da babafingo yelkeninin üstüne açılan dört köşe yelken.

KONTRABAS ya da **KONTRBAS** a. (fr. *contrebasse*; ital. *contrabbasso*'dan). **1.** Modern yaylı çalgılar beşlisinin en pes sesli üyesi. **—2.** KONTRABASÇI'nın eşanlamlısı.
—ANSİKL. İki ayrı tipte (viol kontrabası ve keman kontrabası) olan ilk kontrabaslar, XVI. yy.'ın sonlarında ortaya çıktı. Modern kontrabas, viol basıyla keman basının, boyu 1,60 m ile 2 m arasında değişen bir bireşimidir. Genellikle 4 tellidir (3 ya da 5 telli olanları da vardır). Teller, tam dörtlü aralıklarla akortlanır, partisi *fa* anahtarıyla ve gerçek sesinden bir sekizli daha tiz olarak yazılır. Yay tekniği, dönemden döneme ve ülkeden ülkeye değişir. XVIII. yy.'ın sonlarından başlayarak büyük kontrabasçılar yetişti: Dragonetti, Bottesini, S. Kusevitskiy, J.-M. Rollez.

Georgia Port Authority

Savannah limanında (Georgia, ABD) kaldırma portikleriyle aktarılan **konteynerlerin** depolandığı alan

KONTRABASÇI a. Kontrabas çalan müzikçi. (Eşanl. KONTRABAS.)

KONTRAFAGOT a. Fagottan bir oktav daha pes ses veren tahta üflemeli çalgı.

KONTRAGREDYENT sıf. (fr. *contragrédient*). Ceb. KARŞIGREDYENT'in eşanlamlısı.

KONTRALATERAL sıf. (fr. *contralatéral*). **1.** Tıp. Değişik akustik şiddette iki uyarının aynı anda iki kulağa ulaşmasına bağlı olarak ortaya çıkan çelişkili etkiye denir. (Yüksek ses düzeyindeki bir uyarının bir kulak tarafından algılanmasıyla ortaya çıkan kontralateral etki, öteki kulağın daha zayıf bir ses düzeyindeki uyarıyı algılamasını örter.) **—2.** Fizyol. KONTROLATERAL'ın eşanlamlısı.

KONTRALTO a. (ital. *contralto*). **1.** En pes kadın sesi. **—2.** Sesi bu cinsten olan kadın şarkıcı. (XVIII. yy. operalarında seyrek olarak rol verilen bu ses cinsini, Rossini sık sık kullandı. Daha sonraki besteciler, kontralto yerine, giderek, daha tiz olan mezzosopranoyu yeğlediler.) **—3.** Ses alanı bir kontraltonunki gibi olan erkek şarkıcı. (Çocuk, kastrato ve falsetto şarkıcıların, kontralto ses alanına sahip olanlarına bu ad verilir.)

KONTRAPAYI a. Denizc. Babafingo çubuğunda, üzerine kontra yelkeni çekilen bölüm.

KONTRAPUNTO a. (ital. *contrapunto*; "karşı" anlamındaki *contra* ile "nokta" anlamındaki *punctus*'tan yapılmış lat. *contrapunctus*'tan). Müz. İki ya da birçok melodi çizgisini alt alta yerleştirmeye dayanan yazım sistemi. (Eşanl. KONTRPUAN.)
—ANSİKL. İlkel kontrapuntoda (X. yy.'dan kalma *Enchirias musices* başlıklı elyazması), üst üste gelmiş yalnızca iki melodi vardı. Bunların her ikisinde de nota sayısı aynıydı. "Noktaya karşı nokta" ya da -her nota bir notayla gösterildiğinden- "notaya karşı nota" anlamına gelen *punctus contra punctum* deyimi de buradan kaynaklanır. Rönesans dönemindeki tüm flaman ve italyan bestecilerin çoksesli üsluplarının temelinde kontrapunto yatar. Kontrapuntonun en yetkin örnekleri XV. ve XVI. yy.'larda yaratıldı. XVII. ve XVIII. yy.'larda fügde kontrapunto tekniği kulla-

Leloir

kontrabas

nıldı. Armonik yazımın yaygınlaştığı dönemde kontrapunto, J. S. Bach ile yeni bir döneme girdi. Beethoven da son yapıtlarında kontrapunto tekniğinden yararlandı. Mendelssohn ve Schumann gibi romantikler de bu tekniğe kayıtsız kalmadılar. XX. yy.'ın başında Schönberg ve izleyicileri, kontrapuntoyu onikiton tekniğiyle birleştirdiler. Gerçekten de, dizisel onikitonculuk, doğrudan doğruya aralık kavramından doğmuştur.

Kontrapuntonun, 2-8 sesle işlenebilen beş türü vardır: 1. tür: notaya karşı nota (kontrapuntolar, verilen melodideki notalarla aynı değerdedir); 2. tür: bir notaya karşı iki nota; 3. tür: bir notaya karşı dört nota; 4. tür: senkoplar; 5. tür: çiçekli kontrapunto (notaların zamansal değerleri karışıktır). Çift korolu kontrapunto, 8 sesli kontrapuntonun bir çeşididir (4 sesli 2 koro). Kontrapunto, düzenli ya da düzensiz taklitler biçiminde işlenebildiği gibi, partileri birbiriyle yer değiştirebilecek biçimde de gerçekleştirilebilir.

KONTRAPUNTOCU a. Kontrapunto kuralları uyarınca beste yapan besteci.

KONTRASOMUN a. Mak. san. KARŞISOMUN'un eşanlamlısı.

KONTRAST sıf. (fr. *contraste*; ital. *contrasto*, kavga'dan). Zıt, karşıt: *Kontrast renkler.*
—Elektroradyol. *Kontrast madde*, normal olarak X ışınlarıyla görülemeyen bir organın doğal bileşenlerinden daha yüksek yoğunlukta olan ve o organa verildiğinde yapay kontrast yaratarak onun tümünün ya da bir kısmının görünür hale gelmesini sağlayan X ışınlarına saydamsız madde. (Baryum sülfat, sindirim kanalının araştırılması için ağızdan ya da lavman şeklinde makattan verilir. Suda eriyen bazı iyotlu türevler de kan damarlarının ve atılma tarzına göre, idrar ya da safra yollarının saydamsızlaşmasını sağlar.)
◆ a. İki şeyin birbirine zıt, karşıt olma durumu; karşıtlık: *Renk kontrastı.*
—Foto. *Bir duyarkatın kontrastı*, geçiş çarpanı (optik yoğunluk) eşlogaritmasını, aydınlatma logaritmasına göre gösteren eğrinin eğimi. ‖ *Kontrast faktörü*, GAMA'nın eşanlamlısı.
—Foto., TV. ve Telekom. *Bir görüntünün (maksimum) kontrastı*, bir fotoğraf, telekopi ya da televizyon görüntüsünün en karanlık ve en aydınlık bölümleri arasındaki optik yoğunluk oranı ya da bu oranın logaritması.
—Opt. *Evre kontrastı*, soğurma değişimleri göstermeyen ve evre cismi adı verilen bazı cisimlerin neden olduğu evre değişimlerini (kalınlık ve/ya da indis değişiminden kaynaklanan) gözleme yöntemi. (Metalografi ve biyolojide çok yararlı olan bu yöntem bazı mikroskoplarda kullanılmaktadır.) ‖ *Optik bir görüntünün kontrastı*, bir görüntüye ilişkin aydınlanmada, bu görüntüye göre yer değiştirildiğinde meydana gelen göreli değişim. (Bir görüntünün kontrastı sonuçta onun niteliğini belirler.) ‖ *Renk kontrastı*, renklerin, örneğin duyumsal uyarmaların uzamda (eşanlı kontrast) ya da zamanda (sürekli kontrast) nicel olarak yan yana bulunmasından kaynaklanan öznel etki.

KONTRAT a. (fr. *contrat*; lat. *contractus*'tan). **1.** Sözleşme: *Ev sahibiyle kontratımız ay sonunda bitiyor.* **—2.** Sözleşme kâğıdı: *Kontratı imzaladın mı?* **—3.** *Kontrat yapmak*, sözleşme yapmak.
—Huk. → AKİT, SÖZLEŞME.
—Oy. Briçte, karşılıklı konuşmalar sonucunda oyunun bağlandığını ve eli oynayan oyuncunun gerçekleştirmesi gereken el sayısını belirleyen en yüksek artırım.

KONTRATABLA ya da **KONTRTABLA** a. Ağacın çalışmasını ve biçim değiştirmesini önlemek amacıyla, ortasındaki körağaç adı verilen masif levhanın iki yüzüne suları dik gelecek biçimde ince ağaç levhalar (astar kaplamalar) yapıştırarak elde edilen tabla.
—ANSİKL. Kontratabla ağacın kamburlaşma, dönme, çekme ve çatlama özelliklerinden doğabilecek kusurları gidermek için kullanılan çok katlı bir tabladır. Kalınlığı 1-5 mm arasında değişen astar kaplamalar suyuna sokrasına körağacın iki yüzüne 3-5-7-9 katlı olabilecek biçimde yapıştırılır. Her türlü mobilya yapımında kullanılabilen kontratablanın yerini günümüzde sunta almıştır.
Türkiye'de 16-19-22-25 mm kalınlığında, 122×124 - 130×250 cm boyutlarında kontratablalar üretilmektedir.

KONTRATAK a. (fr. *contre-attaque*). Spor. Rakip takımın hücumu sırasında ya da sonunda başlatılan (rakip savunmayı hazırlıksız yakalamaya yönelik) karşı hücum.

KONTRATEMPO a. (ital. *contratempo*). Müz. Bir sesin, bir zayıf zamana, ya da bir zamanın zayıf bölümüne denk geldiği ritim usulü. (Bu ses, senkopta olduğu gibi kuvvetli bir zamana ya da bir zamanın kuvvetli bölümüne kadar uzanmaz. Bu kuvvetli zaman ya da kuvvetli bölümün yerini bir es alır.)

KONTRATENOR a. (lat. *contratenor*). Müz. **1.** En tiz erkek sesi. **—2.** Bu cins sesi olan şarkıcı. (Bu terim, kimi zaman FALSETTO anlamında kullanılır.)

KONTRATLI sıf. ve be. Sözleşmeli.

KONTRATSIZ sıf. ve be. Sözleşmesiz.

KONTRBAS → KONTRABAS.

KONTREKSTANSİYON a. (fr. *contre-extension*'dan). Cerr. Kırık ya da çıkık bir kol ve bacağı germe yoluyla yerine yerleştirirken üst kısmını sabit tutma eylemi.

KONTRENDİKASYON a. (fr. *contre-indication*'dan). Tıp. Tedaviyle ilgili bir girişimin (ilaç, cerrahi girişim, vb.) uygulanmasını önleyen özel durum. (Bazı kontrendikasyonlar kesindir; bazılarıysa görece olup, hastanın karşı karşıya olduğu tehlike ile tedavi girişiminin yol açabileceği zararlar karşılaştırılarak kararlaştırılır.)

KONTRESPALYE a. (fr. *contre-espalier*). Düşey bir düzlemde sıralanan, gövdeleri ve dalları direkler arasına gerilmiş tellere tutturulan, ama espalyenin tersine bir duvara dayanmayan ağaç dizisi. (Günümüzde en çok kullanılan şekilleri düşey eksen, yelpaze, yalın ya da çift kordondur. Özellikle elma ve armut ağaçlarına uygun olan bu bağlama sistemi, meyvelerin daha iyi ışık almasını, kalitesinin yükselmesini ve kolay toplanmasını sağlar.)

KONTRFİLE a. (fr. *contre-filet*). Büyükbaş hayvanlarda omurganın bel bölgesinde bulunan et parçası. (Kontrfile, bonfilenin karşı tarafında, kaburgaların dibinde, kaburga kemiği ile omurganın dikensi çıkıntıları arasında bulunur.)

KONTRGARANTİ a. (fr. *contre* ve *garantie*'den). Bank. Bankalarda, verilen teminat mektupları için lehdardan ve kefillerden alınan taahhütname.

KONTRGERİLLA a. (fr. *contre-guérilla*). Düşmanın gerilla güçlerini yok etmek amacıyla örgütlenmiş güç.

KONTRJUR a. (fr. *contre-jour*). Foto. TERS* IŞIK'ın eşanlamlısı.

KONTRKAŞ a. (fr. *contre-cache*). Foto. ve Sine. Özel bir etki elde etmek amacıyla kaşla birlikte kullanılan tamamlayıcı maske.

KONTROKANTO a. (ital. *controcanto*). Müz. → KONTRŞAN.

KONTROL, -lü a. (fr. *contrôle*). **1.** Bir şeyi, bir kimsenin kimliğini, orada olup olmadığını, sağlığını vb. denetlemek eylemi; özellikle de bir belgenin, bir sözleşmenin, bir hakkın gerçeğe uyup uymadığını inceleme işi; denetim: *Bir tiyatro girişinde bilet kontrolü. Gümrükte pasaport kontrolü. Sağlık kontrolü. Kimlik kontrolünden geçmek. Trafik kontrolü.* **—2.** Bir şeyi, bir grubu, o grubun davranış biçimini denetlemek; bir şey, bir grup üzerinde yetki, hâkimiyet sahibi olmak olgusu: *Kullandığı aracın kontrolünü elinde tutmak, bu kontrolü yitirmek. Bir firmayı kontrol yetkisini elinde bulundurmak.* **—3.** İnsanın kendi kendini denetlemesi, sözlerine, davranışlarına hâkim olması: *Kontrolünü yitirdi ve avaz avaz bağırmaya başladı.* **—4.** Kontrol görevi yapan kimse; denetçi: *Biletlerini kontrole göstermek.* **—5.** *Bir şeyi kontrol altına almak*, yayılma tehlikesi gösteren bir şeyin yayılmasını önlemek: *Hastalığı, yangını kontrol altına almak.* ‖ *Bir kimseyi, bir şeyi kontrol etmek*, onu kontrolden geçirmek, denetlemek. ‖ *Kendi kendini kontrol etmek*, kendine (davranışlarına) hâkim olmak: *Kendini kontrol edebilmek, edemez duruma gelmek. Davranışlarınızı kontrol etmelisiniz, sizden şikâyet edenler çoğaldı.*
—Ask. *Kontrol atışı*, topların mekanik ayarlarını gözden geçirmek ve kademe ile denetleme atışı yapılarak bulunan düzeltmeleri ölçmeye yarayan atış.
—Balis. *Kontrol atışı*, barutun eskimesinden ileri gelen ilk hız değişimlerini saptamak için yapılan topçu deneme atışı.
—Bilş. *Kontrol aygıtı*, delicinin çalışma doğruluğunu denetlemek için kullanılan delikli kart makinesi.
—Bilş. ve Telekom. *Eşlik kontrolü* → EŞLİK.
—Binc. *Kontrolden çıkmak*, attan söz ederken, binicinin denetiminden çıkmak.
—Dy. *Kontrol aygıtı*, bir işaretin ya da makasın konumuna ilişkin bilgi veren otomatik düzenek. (Bu düzenek akustik ya da optik olabilir.) ‖ *Kontrolden çıkma*, genellikle, elektriksel kontrol devresinin kesilmesi sonucu bir aygıtın kontrolünün ortadan kalkması. ‖ *Hareket halinde yatak kontrolü*, ısınan dingil yataklarını tren geçerken saptamaya olanak veren gözetim yöntemi. (Bu yöntem özel postalarla ve kızılaltı ışınlara duyarlı ışılelektrik fotoseller içeren ısınma detektörleriyle ana hatlarda gittikçe daha sistemli bir biçimde uygulanmaktadır.) ‖ *Makas kontrol aygıtı*, makas dilleri yaslanma rayına tam olarak yapışmadığı sürece, bu makasa ait koruma işaretlerinin çalışmasını önleyen elektrik akımlı kontrol düzeneği.
—Elekt. *Kontrol kalemi*, bir faz iletkeninde elektrik olup olmadığını anlamaya yarayan, tornavida biçimli alet. (Saydam bir maddeden yapılmış tornavida sapı içinde yer alan, tornavidanın ucu ile sapın dip kısmındaki metal bir kontak arasına seri bağlı yüksek değerli bir direnç ve küçük bir neon lambasından oluşur. Metal kontağa çıplak elle temas etmek koşuluyla, tornavida ucu iletkene değdirilerek kullanılır ve iletkende elektrik varsa, neon lamba yeğinliği gerilimle orantılı bir ışık verir.)
—Fizyol. *Gerilek kontrol*, içsalgı sisteminin otomatik ve sürekli biçimde kendi kendini ayarlaması. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. Bir geminin belgelerinin, varış yerinin, uyrukluğunun denetlenmesi; uçuş halindeki uçağın denetlenmesi. (Devlete ait bir gemi, özel gemileri ya da yabancı uyruklu gemileri, barış zamanı da dahil kontrole yetkilidir. Kontrol, meşru müdafaa nedeniyle de yapılabilir.)
—İş huk. *Sağlık kontrolü*, iş kazası, meslek hastalığı, ağır ve tehlikeli işlerde çalışma gibi durumlarda işçilerin doktor kontrolünden geçirilmesi. (İş kazası ve meslek hastalığının, iki gün içinde Sosyal sigortalar kurumu'na bildirilmesi zorunludur. Ağır ve tehlikeli işlerde çalışacak işçilerin işe girişlerinde, bu işlerde çalışmakta olanlarınsa işin devam süresince sağlık durumları bakımından bu tür işlerde çalışabilir nitelikte olduklarının doktor raporuyla saptanması gerekir.)
—Nüfbil. *Doğum kontrolü* → NÜFUS* PLANLAMASI.
—Spor. Yol yarışlarında (bisiklet, otomobil, yaya yarışları, vb.) her yarışçının geçiş sıra ve saatini saptamak için belli me-

safelerde kurulmuş bürolar. || *Oyunu, maçı, koşuyu kontrolüne almak,* karşılaşmanın ya da yarışın hızını yönlendirmek. || *Topu kontrol etmek,* özellikle futbolda, sert gelen pası ya da şutu yumuşatarak topa istenilen yönü vermek.

—Tekst. *Kontrol askısı,* kumaş fabrikalarında, gün ışığına karşı yerden yaklaşık 2 m yüksekliğe yerleştirilen ve üretim hatası içerip içermediğini kontrol etmek için üzerinden kumaş parçaları geçirilen travers. || *Mamul kontrol,* dokuma, boyama ya da baskı işleminden sonra, hataları ortaya çıkarmak için kumaşları gözle ya da otomatik olarak inceleme. (Bu inceleme bir kontrol masasında yapılır.)

—Tıp. *Doğum kontrolü* → DOĞUM.

—Tıp ve Spor. *Doping kontrolü,* bir atlet ya da yarış atında kullanımı yasaklanmış bir maddenin varlığını ortaya çıkarmak için uygulanan her tür biyolojik inceleme; bu incelemenin yapıldığı yer. || *Spor hekimi kontrolü,* yaşları ne olursa olsun, yapılan sporlara göre değişen, ancak tüm sporcular için zorunlu olan hekim muayenesi. (Türkiye'de bu uygulamalar 1980 yılında yapılmaya başladı.)

—ANSİKL. Fizyol. Gerilek kontrol istisnai olarak pozitif olur (çünkü ilk uyarıyı kendi sonuçları yaratır). Bu durumda, bu zincirleme tepkimelere engel olmak için başka mekanizmalar işe karışır.

Tersine, negatif gerilek kontrolde, çoğu zaman ilk değişim kendi sonuçlarıyla frenlenir: kanda şekerin yükselmesi (glisemi) ensülin salgısını başlatır, düşmesi ensülin salgısını frenler.

Gerilek kontrol bir çevresel bezle hipofiz ya da hipotalamus arasında uzun, hipofizle hipotalamus arasında kısa, hipotalamusla kendisi arasında çok kısa olabilir.

Gerilek kontrol iki aşamalı olabilir: plazmada kortizol oranının düşmesi hipotalamusun bir nörohormon (CRF) salgılamasına yol açar; bu salgı hipofizi uyararak onun ikinci bir hormon (A.C.T.H.) salgılamasına neden olabilir; bu ikinci salgı böbreküstü bezine giderek onu uyarır, o da kortizol oranını normalleştirir.

KONTROLATERAL sıf. (fr. *controlatéral*). Fizyol. **1.** İncelenen tarafın karşısında yer alan ya da meydana gelen yapıya ya da olguya denir. **—2.** *Kontrolateral refleks,* uyarılan tarafın karşısında meydana gelen refleks. (Eşanl. KONTRALATERAL.)

KONTROLCÜ a. *Kontrol yapan;* denetçi: *Bilet kontrolcüsü.*

—Tekst. *Mamul kontrolcüsü,* dokuma parçalarını kontrol masası üzerinde kontrol eden işçi ya da çamaşır sanayisinde kontrol işleminden sorumlu olan kimse.

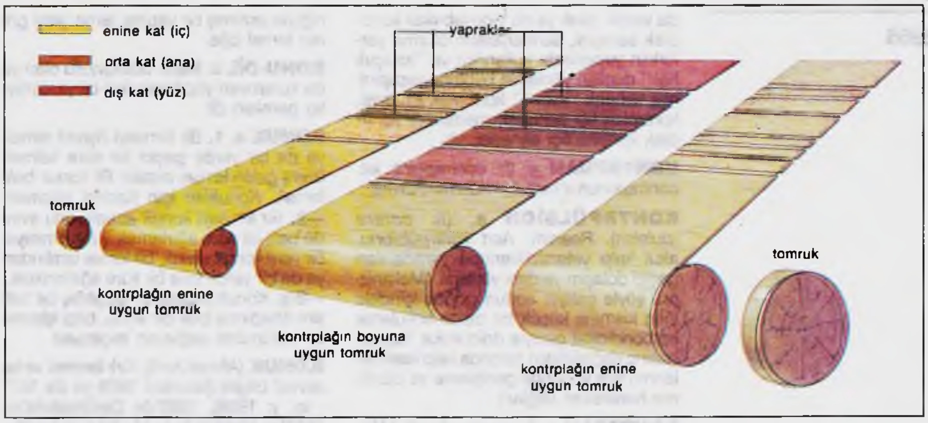
KONTROLOGRAF a. (fr. *contrôlographe*). Şoförün taşıt kullanma süresini ve taşıtın hızını denetlemek için ağır vasıtalara takılan aygıt.

KONTROLÖR a. (fr. *contrôleur*). DENETÇİ'nin eşanlamlısı.

—Ask. havc. *Hava radar kontrolörü,* hava kuvvetlerinde, barışta hava güvenliğini sağlamak, hava tehlikesini değerlendirmek, alarm vermek, askeri hava trafiğini kontrol etmek, savaşta ise bölgenin hava savunma harekâtlarını yönetmek ve tüm hava trafiğini kontrol etmekle görevli uzmanlaşmış subay ya da astsubay.

—Kamu mal. Maliye ve gümrük bakanlığı'nda, bakana bağlı genel müdürlükler adına denetleme yapan devlet memuru. (Bk. *ansikl.* böl.)

—ANSİKL. Kamu mal. Kontrolörler, bağlı bulundukları genel müdürlüğe göre adlandırılırlar. Bunlar arasında gerek etkinlik, gerekse sayısal bakımdan gelirler kontrolörlerinin önemli bir yeri vardır. Bunların başlıca görevleri, Gelirler genel müdürlüğü kuruluşlarının denetimi, soruşturma işleri, vergi incelemesi, yasa, tüzük ve yönetmeliklerle ilgili çalışma ve araştırmaları yapmaktır. Giderlerin denetimiyse, Maliye bakanlığı'nda öteki görevlilerce yerine getirilir.

kontrplak tahtasında katların elde edilişi

kontrplak tahtasında katların durumu

KONTROLÖRLÜK a. Kontrolörün işi ya da mesleği.

KONTRPARTİ a. (fr. *contrepartie*). Bors. *Kontrparti sağlama,* bir borsa üyesinin, müşterisinin emrini yalnızca bir aracı olarak icra etmek yerine, onun karşısında alıcı ya da satıcı sıfatıyla hareket ederek işlem yapması.

—ANSİKL. Bors. Fransa'da, asıl görevleri yatırımcıların alım satımlarına aracılık etmek olan borsa üyeleri bu işlemi çok sınırlı olarak yapabilirler. ABD'de "Dealer" ve "Specialiste", bugün değişmiş olan ingiliz sisteminde "Cober" (Jobber) kendi ad ve hesabına alım ve satım yapan, böylece işlemlerde "kontrparti" sağlayan borsa üyelerinin tipik örnekleridir. Türkiye'de bankalar, bankerlik kurumları ve borsa komisyoncularından oluşan borsa üyeleri hem kendi ad ve hesabına, hem de müşteri ad ve hesabına işlem yapma yetkisine sahip oldukları için kontrparti işlevini de rahatça yapabilecek durumdadırlar. Ancak bu, önemli bir portföy oluşturulmasını gerektirir. (Eşanl. KARŞILIK SAĞLAMA.)

KONTRPEDAL sıf. (fr. *contre-,* karşı ve *pédalle,* pedal'dan). Bisikç. *Kontrpedal fren,* ters pedal basmayla çalışan bisiklet freni.

KONTRPİYE a. (fr. *contre-pied*). **1.** Ayakkc. Ayak altındaki boşluktan ayak üstündeki en yüksek yere olan uzaklık. **—2.** *Kontrpiye ölçüsü,* ayağın ya da kalıbın kontrpiye düzeyinde enlemesine alınan çevre ölçüsü.

—Spor. *Kontrpiyede kalmak,* futbolda herhangi bir nedenle topun gidiş yönünün değişmesiyle, kalecinin aksi yöne gitmesi.

KONTRPLAK a. (fr. *contreplaque*'tan). Belirli açılara göre lifleri aykırı ya da çapraz gelecek biçimde üst üste yapıştırılmış ince odun tabakalarından oluşan tahta.

—ANSİKL. Marangozlar XIX. yy.'ın ortasından beri kaplama tekniğini kullanmaktadırlar. Kontrplak yapımı için ilk berat 1884'te Londra'da alınmışsa da, kontrplak üretimi, özellikle uçak sanayisinde kullanılmak üzere Birinci Dünya savaşı'nda hız kazanmıştır. Bugün bu sanayi ağaç işlerinin ağır sanayisi sayılabilir. Kontrplaklar tek sayıda (3, 5, 7, 9 ...) ince katlardan oluşur. Genellikle her kat ortadaki ana katın üstüne lif çizgileri bakışımlı olacak biçimde yerleştirilir. Bakışım sağlanırken çizgilerin genişliği, cinsi ve liflerin yönü göz önüne alınır. Kontrplağın her katı tek yaprak olabileceği gibi (çoğunlukla dış ya da üst yüzler öyle olur) yan yana ya da üst üske konmuş birkaç yapraktan da oluşabilir (iç katlar çoğunlukla böyledir). Dış yüzler birkaç yapraktan oluşursa bunlar birbirine yanaştırılarak birleştirilir ve yapraklarda gerek çizgi gerek renk bakımından uyum sağlanır. Çoğu zaman bir katın çizgileri üstteki ve alttaki katın çizgileriyle 90°'lik bir açı yapar. Bununla beraber bazı hallerde çizgiler 30°, 45° vb. açılarla çaprazlandırılır (yıldız katlama).

Kontrplak imalatı önemli malzemeyi gerektirir. Tomruklar soyulmaya elverişli olmalıdır. Bunun için gerekirse buhar kazanlarında yumuşatılır, sonra kabukları çıkarılır ve soyulmaya uygun boyda parçalara ayrılır. Soyma makinesinde kaplama levhası olarak enli şeritler halinde soyulur. Elde edilen kaplama şeritleri otomatik keskilerle kesilerek kontrplak tahtalarının boyunda ya da eninde parçalara bölünür. Kesim yapılırken aynı zamanda kusurlu yerler de çıkarılır. Bu yapraklar ya da şeritler mekanik kurutucularda (yüksek sıcaklıkta 60-280°C) kurutulur. Şeritler tam bir kontrplak katı oluşturacak biçimde yan yana getirilerek birleştirilir, gerekirse çizgileri denk düşecek biçimde kaplama ekleme makinesinde bantla yapıştırılır ya da iplikle dikilir. Elde edilen kaplama katlarının iki yüzü merdaneli bir tutkal fırçasıyla tutkallanır, sonra bir tutkallı ve bir tutkalsız kat üst üste gelmek üzere yapıştırılarak kontrplak hazırlanır. Çok katlı (20, 30 ya da 40) kontrplaklar ısıtıcı tablalı hidrolik preste sıkıştırılarak yapıştırılır. Presten çıkan ham kontrplaklar süngerlenir, tam dörtgen haline getirilir ve yüzeyleri düzeltilmek için zımparadan ya da sistireden geçirilir.

Kontrplağın kalitesi özellikle kullanılan tutkala bağlıdır. Doğal organik tutkalların (kazein ya da kan albüminleri) yerini şimdi sentetik üre-formol yahut fenol-formol sentetik reçineleri almıştır. Kontraplağın boyutları TS normlarına bağlanmıştır. Kalınlık 3 ila 18 mm arasında değişir. Türkiye'de mobilyacılıkta ve marangozlukta kızılağaç, gürgen, kavak, çam ağacından yapılan kontrplaklar kullanılır. Fransa'da kontrplak yapımında okume, sipo, limba, samba, kavak, kayın, sahil çamı; Amerika Birleşik Devletleri'nde ve Kanada'da daha çok Oregon "çam"ı ve başka reçineliler; İskandinav ülkelerinde, Finlandiya'da ve Sovyetler Birliği'nde huş, çam ve kızılağaç kullanılır.

Kontrplak mobilyacılıkta, doğramacılıkta, marangozlukta, gemi yapımında, prefabrike binalarda, ambalaj sanayisinde, beton kalıbı yapımında, vb. kullanılır.

Kontrplak sanayisinin bazı özel dalları

da vardır: latalı ya da ince tabakalı kontrplak sanayisi, sandalyelerin oturma yerlerinin yapımında kullanılan ve "kauçuk halı" denilen yöntemle birbirine yapıştırılmış kabarık "karınlı" kontrplak sanayisi, kontrplak fıçı sanayisi, maden ve kontrplak karışımı fıçı sanayisi, vb.

KONTRPUAN a. (fr. *contrepoint;* lat. *contrapunctus*'tan). → KONTRAPUNTO.

KONTRPÜLSİON a. (fr. *contre -pulsion*). Reanim. *Aort kontrpülsionu,* akut kalp yetersizliklerinde yararlanılan geçici dolaşım yardımı yöntemi. (Mekanizma şöyle çalışır: aortun göğüs içindeki inen kısmına küçük bir balon sokularak karbondioksit gazıyla doldurulur. Yapılan basınç değişiklikleri balonda kalp kasılmalarının ters yönünde genişleme ve büzülme hareketleri sağlar.)

KONTRŞAN a. (fr. *contre-chant*). Müz. Bir melodiye eşlik eden kontrapunto. (Eşanl. KONTROKANTO.)

KONTRTABLA → KONTRATABLA.

KONTRTİP a. (fr. *contretype*). Foto. Negatif ya da pozitif bir fototipin tıpkıbasımı. (Sinema filmleri ana kopyayı bozmamak için çoğu zaman negatif kontrtiplerden kopya edilir.)

KONTRVANTMAN a. (fr. *contreventement*). İnş. RÜZGÂR* BAĞLANTISI'nın eşanlamlısı.

KONTUAR a. (fr. *comptoir*). **1.** Tic. Bir ülkenin başka bir ülkedeki ticaret acentesi. **—2.** Ticari malların sergilendiği ve satıldığı yer, meşher.

KONTUM, Vietnam'da (Gia Lai Kontum ili) kent, *Kontum platosu*'nda, moi platolarının bir kesimi; 33 500 nüf. Ticaret merkezi.

KONTUR a. (fr. *contour*). Tek. res. ÇEVRE* ÇİZGİSİ'nin eşanlamlısı.

KONTURİT a. (fr. *contourite*). Öğeleri çevre akıntıları tarafından taşınmış, kırıntılı ve ince taneli denizaltı çökeli. (Türbiditlerden başlıca farkları, bunlarda sınıflandırmanın daha iyi, katmanlaşmanın daha ince, $CaCO_3$ oranının daha düşük olmasıdır.)

KONU a. **1.** Üzerinde konuşulan, yazılan, sözü edilen şey; mevzu: *Bir tartışmanın konusu. Filmin konusu neydi? Romanına iyi bir konu seçmiş.* **—2.** Bir şeye neden olan, zemin hazırlayan şey; neden, sebep: *Hoşnutsuzluk, anlaşmazlık konusu.* **—3.** Bir etkinliğin, bir duygunun vb. yöneldiği şey: *Bir araştırmanın konusu.* **—4.** *Bir şeye konu olmak,* bir düşünceye, bir eyleme vb. yol açmak: *Bu olay, ayrıntılı araştırmalara konu oldu.* **—5.** *Bir şey, bir kimse konusunda,* o şeyle, o kimseyle ilgili olarak: *İş konusundaki tutumu nedeniyle eleştiriliyor. Adaylık konusunda bilgi istemek.*
—Dilbil. Saussure'de, dilin kullanımına bağlı ve dilbilimin araştırma alanını oluşturan olgular bütünü; Hjelmslev'de, her tür dilsel kullanımdan bağımsız olarak ele alınan (Saussure'ün töz dediği) sesçil ve anlamsal gerçek.
—Huk. *Davanın konusu,* karara bağlanmak üzere mahkemenin önüne getirilen sorun. (Hukuk davalarında davanın konusu davacının dava dilekçesinde istediği şeydir. Örneğin, boşanma, belirli paranın ödenmesi vb. Ceza davalarında davanın konusu, sanığın işlediği iddia edilen suçun niteliğidir. Örneğin, adam öldürme, hırsızlık vb.) || *Ortaklığın konusu,* ortaklığın kuruluş amacında belirtilen çalışma alanı. || *Sözleşmenin konusu,* sözleşmenin içeriği; taraflara yüklediği yükümlülük, edim*. (Bir sözleşmenin konusu, yasanın gösterdiği sınır içinde, serbestçe saptanabilir. Ancak, yasanın emredici kurallarına, kamu düzenine, ahlak ve adaba, kişilik haklarına aykırı sözleşme yapılamaz [Borçlar k. md. 19].)
—Müz. Bir fügde ya da kontrapunto tekniğiyle yazılmış bir yapıtta, tema işlevi gören temel öğe.

KONU-DİL a. Mant. Sözkonusu olan ya da kuramının yapılması (üst-dil yardımıyla) gereken dil.

KONUK a. **1.** Bir kimseyi ziyaret etmek ya da bir yerde geçici bir süre kalmak üzere gelen kimse; misafir: *Bir konuk beklemek. Konukları için hazırlık yapmak.* **—2.** *Bir kimseyi konuk etmek,* onu evinde belli bir süre ağırlamak. || *Bir kimseye, bir yere konuk olmak,* bir kimse tarafından ya da bir yerde kısa bir süre ağırlanmak.
—Bilş. *Konuk bilgisayar,* dağılmış bir bilişim öbeğinde belli bir anda, bilgi işlemin bir bölümünü sağlayan bilgisayar.

KONUK (Ahmet Avni), türk besteci ve tasavvuf bilgini (İstanbul 1869 ya da 1871 - *ay. y.* 1938). 1890'da Darüşşafaka'yı, 1898'de Mektebi hukuk'u (Hukuk fakültesi) bitirdi. Posta nezareti'nde çalışmaya başladı, 1933'te Posta umum müdürlüğü hukuk müşavirliğinden emekli oldu. Posta ve telgraf yüksek mektebi'nde ve Yüksek mühendis mektebi'nde (İstanbul Teknik üniversitesi) uzun yıllar postacılık dersleri verdi.
Darüşşüfaka yıllarında hafız oldu ve arapça öğrendi. Selanikli Esat Dede Efendi'den *Mesnevi* ve farsça; Zekâi Dede ve Hacı Kirami Efendi'den de müzik öğrendi. Dilkeşide* ve bendihisar* makamlarını buldu. Zekâi Dede'nin üslubunda, 40 dolayında yapıt besteledi: 3 mevleviayini (*Buselikaşiran, Dilkeşide* ve *Ruyiırak*); 1 kârınatık (119 makamlı); 3 kâr (*Suzidil, Şehnaz* ve son yapıtı *Hicaz*); 8 beste; 5 ağırsemai; 5 yürüksemai; 15 şarkı. Rast makamıyla başlayan ve her makama bir beytin ayrıldığı kârınatığı, bu türün en uzun örneğidir. Günümüze ulaşabilmiş güfte derlemelerinin en değerlisi olan *Hanende* (1899) adlı derlemesinde 95 makamdan 2 706 yapıtın güftesi vardır.
Tasavvuf alanındaki en büyük yapıtları, 36 ciltlik *Mesnevi tercümesi ve şerhi* ile, Muhittin Arabi'den *Fusus ül-hikem* ve *Et tedbirât ül-ilahiye,* Fahrettin Iraki'den *Leme'ât* ve Ahmet bin Feridun Sipehsalâr'dan *Risale* (Mevlana ve çevresindekilerden söz eder) çevirileridir.

KONUK (Osman Nejat), kıbrıslı türk siyaset adamı (Lefkoşa 1928). Ankara Hukuk fakültesi'ni bitirdi (1951). Bir süre Türkiye'de çalıştı. Kıbrıs'a döndü ve Türk cemaat meclisi genel sekreteri oldu (1960). 1970'te Lefkoşa'dan milletvekili seçildi. Kıbrıs Türk Federe Devleti kurulduğu zaman Başbakanlığı üstlendi (1976-1978). Demokratik halk partisi'ni kurduysa da sonra partiden ayrıldı. Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti kurulunca başbakan oldu (1983-1985). Daha sonra aktif politikadan çekildi.

KONUKÇU a. Yabancı konukların yanına verilen, onları gezdiren, onlara kılavuzluk eden kimse; mihmandar.

KONUKEVİ a. Kimi kuruluşların, kendi çalışanlarının ve konuklarının yararlanması için yaptırdığı konut; misafirhane.

KONUKLAMAK g. f. *Yörs.* Konuk ağırlamak; misafir etmek.

Konuklar tarım işletmesi, Konya ilinde, Sarayönü ilçesinde devlet çiftliği. Birinci Dünya savaşı yıllarında bir fransız tarafından, çiftliğin ilk sahipleri olan konyalı Karahafızzadeler'den satın alınmış ve 1938'e değin işletilmiştir. Bu tarihte çıkartılan bir yasayla Devlet ziraat işleri kurumu'na bağlanan çiftlik 1940'ta Zirai kombinalar kurumu'na devredildi. 1950'de Devlet üretme çiftlikleri genel müdürlüğü'ne (DÜÇ), 1984'te yeni bir düzenlemeyle, DÜÇ'ün yerini alan Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlandı. Çiftliğin hayvan yetiştiriciliği bölümünde siyah alaca esmer ırkı sığırcılık, merinos ırkı koyunculuk ve tavukçuluk yapılır. Ayrıca tarla ve bahçe tarımı şubelerinin yanında su ürünleri şubesi de bulunmaktadır.

KONUKLUK a. Konuk olma durumu; misafirlik.

KONUKOMŞU a. Birbirine yakın oturan kimseler, bütün komşular: *Konukomşunun dedikodusu alıp yürüyünce başka bir mahalleye taşınmak zorunda kaldılar.*

KONUKSEVER sıf. **1.** Konuk ağırlamaktan hoşlanan, konuklarına cömertlik ve yakınlık göstererek ağırlayan kimse için kullanılır. **—2.** Yabancıların konukseverlikle ağırlandığı yer için kullanılır: *Konuksever bir ülke.*

KONUKSEVERLİK a. **1.** Konuksever olma durumu; konuksever bir kimsenin niteliği; misafirperverlik. **—2.** Konuğa gösterilen ilgi ve cömertlik: *Konukseverliğini hiç unutmayacağım.*
—Rom. tar. Roma'da yabancıların, bir yurttaşın ya da tüm halkın nezdinde özel bir himaye görmesini sağlayan kurum. (*Hospitium privatum* iki kişi arasında oluyor ve tıpkı bir müşterinin patronunun himayesine girmesi gibi, konuk da bir roma yurttaşının himayesine giriyordu. *Hospitium publicum* ise, Roma senatosu'nun bir yabancıya ya da bütün bir siteye tanıdığı himayeydi.) || Geç İmparatorluk'ta, askerlerin sivillere ait yerlere elkoyma hakkı (lat. *hospitium militare* ya da *hospitalitas*). [Konuk, evin üçte birine elkoyma hakkına sahipti (398 tarihli yasa). Bu sistem, daha sonra yabancı işgalinin yasallık kazanmasına yol açtı.]

KONULMAK → KONMAK.

KONULU sıf. **1.** Belli bir konusu olan. **—2.** *A + konulu,* belirtilen konudaki şey için kullanılır: *Dilbilim konulu bir seminer.*
—Sine. *Konulu film,* 2 000-3 500 m arasında, bir hikâye anlatan film.

KONUM a. **1.** Sabit olarak duran bir şeyin, bir kimsenin duruş biçimi; pozisyon: *Vazonun konumu. Işık çok iyi, bu konumunu sakın değiştirme.* **—2.** Bir kimsenin sınıfına, toplumsal, kültürel, ekonomik ölçütlere göre toplumdaki yeri, durumu: *Onun konumunda bir insanın böyle düşünmesi çok garip. Toplumsal konumuyla bağdaşmayacak tavırları olmak. Bu olay onun işyerindeki konumunu sarstı.* **—3.** Bir yere, bir bölgeye şu ya da bu ölçüde önem kazandıran, bir ülkenin, bir yerleşim biriminin gelişimini, başkalarıyla ilişkilerini belirleyen coğrafi koşulların bütünü: *Boğazların konumu stratejik bir önem taşıyor. Bu ülkenin Ortadoğu'daki konumu onu güçlendiriyor. Savunulması konumundan dolayı güç olan bir kent. Burası gelişimini konumuna borçlu.* **—4.** Bir kimsenin, bir ülkenin vb. belli bir grup içindeki işlevi, yeri: *Romanımızın gelişiminde onun ilginç bir konumu vardır. Türkiye'nin islam ülkeleri arasındaki konumu.*
—Genet. *Konum etkisi,* genomdaki genlerin komşuluğundaki değişime bağlı olarak bir ya da birkaç genin fenotip etkisinde meydana gelen değişim. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Geom. Bir karşılaştırma uzayında, gözlemlenen bir cisme ait bir noktanın koordinatlar kümesi.
—Havc. Bir uçağın eksen sisteminin Yer karşılaştırma eksen sistemine göre durumu. || *Konum açısı,* bir uçak kanadı profilinin kirişi ile uçağın boyuna ekseni arasındaki açı. (Kanat profilinin kirişi ile göreli rüzgârın doğrultusu arasında oluşan ve uçuş koşullarına göre pilot tarafından değiştirilen hücum açısından farklı olarak, konum açısı yapım sırasında belirlenen değişmez bir açıdır. Bununla beraber "hücum açısı" yerine "konum açısı" deyimi sık sık kullanılmaktadır.)
—Kaynakç. *Kaynak konumu,* birleştirme bölgesinin kaynakçıya göre durumu. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Org. kim. *Konum değiştirme,* YENİDEN* DÜZENLEME'nin eşanlamlısı.
—Ruhbil. Bireyin çevresinin az ya da çok uzun bir zaman parçası boyunca göz

önünde bulundurulan bölümü. (Konum, fiziksel açıdan bir uyartılar topluluğu olarak betimlenebildiği gibi, bireyle uyartılar ya da nesneler ya da öteki bireyler arasındaki bağlantıları da kapsayabilir.)
—Topogr. *Bir noktanın bir diğerine göre konumu,* bu iki yatay noktayı birleştiren doğru (ya da eğik) çizgiyle yatay düzlem arasındaki açı.
—ANSİKL. Genet. *Konum etkisi.* Değişiklik, kromozomun yapısındaki yeni biçimlenmeden ya da bir çaprazlamadan ileri gelebilir. Konum etkisi, ya haberci RNA'nın üretimindeki bir değişiklikle, ya haberin genetik çevirisiyle ya da haberin çözümünden doğan polipeptitler arası etkileşmelerdeki değişiklikle açıklanabilir. Lewis'e göre iki çeşit konum etkisi vardır (1950); sis-trans (→ SİSTRON) etkisi ve kromozomun düzenlenmesinden, translokasyondan ya da sapkınlıktan doğan çeşitleme (V. tip) etkisi. Konum etkisi özellikle mikroorganizmalarda ve sirkesineğinde gözlenmiştir. İnsanlarda, pek çok kromozom yenibiçimlenmesi görülmesine rağmen konum etkisine ilişkin kanıt yoktur. Yalnız bir istisna var: bir otozom ile X kromozomu arasındaki translokasyonlarda, X'in etkisizleşmesi translokasyona uğrayan otozom bölütüne yayılabilir ve böylece gerçek bir konum etkisi ortaya çıkabilir.
—Kaynakç. *Kaynak konumu.* Dört temel kaynak konumu ayırt edilir: *düz* (kaynak dikişi yataydır ve üst yüzden yaklaşılabilir), *tavan* (kaynak dikişi yataydır ve alt yüzden yaklaşılabilir), *yatay duvar* (dikiş ve bakışım düzlemi yataydır), *düşey duvar* (dikiş ve bakışım düzlemi düşeydir). Ayrıca yukarıda sayılan konumlara benzer nitelikte ya da tamamen farklı kaynak konumları da vardır.

KONUMLAMA a. Konumlamak eylemi.
—Havc. ve Uz. havc. *Astronomik konumlama,* bir uçağın ya da bir füzenin coğrafi konumunun gökyüzündeki değişmez işaretlere göre belirlenmesi. || *Otomatik konumlama,* bir uçağın ya da bir füzenin coğrafi konumunun, insanların aracılığı olmadan belirlenmesi. (Özgüdüm düzenekleri otomatik konumlama gerçekleştirir.)

KONUMLAMAK g. f. Belirli bir konuma yerleştirmek, konumunu belirlemek.
—Mak. san. ve Siber. Bir takım tezgâhı arabası ya da bir kumanda vanasının çekmecesi gibi hareketli bir organın konumunu tespit etmek. || İşleme, kaynak ya da montaj gibi bir çalışma amacıyla bir makine parçasının ya da organının konumunu tespit etmek. (En geliştirilmiş yöntemler otomatiğin, uzaktan kumandanın, özellikle de sayısal kumandanın ve robotbilimin bütün kaynaklarından yararlanır.)

KONUMLANDIRMA a. Petr. san. *Dinamik konumlandırma,* deniz dibinde bulunan bir noktanın düşey doğrultusuna göre yüzer bir cismi (gemi ya da yarıdalgıç platform) durağan konumda tutmayı sağlayan sistem; bu sistem deniz ve hava koşullarının etkisine, hesaplayıcıyla kumanda edilen iticilerin tepkisiyle karşı koyarak çalışır. (Eşanl. DİNAMİK DEMİRLEME.)

KONUMLAYICI a. Mak. san. ve Siber. Dış bir kumanda işareti aldığında, hareketli bir organı konumlamaya olanak veren mekanizma. (Konumlayıcılar çoğu kez, elektriksel, pnömatik ya da hidrolik yapıda, otomatik kontrollü olan ya da olmayan, doğrusal ya da döner motorlardan oluşur.)

KONUMÖLÇER a. Sil. ve Topogr. **1.** Bir gözlemciye, bir noktanın konumunu saptama olanağı veren alet. (Eğimölçere benzeyen bu alette, ondan farklı olarak istasyon noktasından geçen yatay düzlemi gösteren kabarcıklı bir düzeç vardır.) [Eşanl. SİTOMETRE.] **—2.** *Pusulalı konumölçer,* bir pusulayla donatılmış, konum açılarıyla sapmaları hızla ve pek kesin olmayan değerlerle ölçmeye yarayan konumölçer. (Eşanl. SİTOGONYOMETRE.)

KONUR sıf. (esk. türkç.). **1.** Açık kestane renginde olan; esmer, boz. **—2.** Kahraman, yiğit. **—3.** *Konur al,* kumral.

KONUR ALP, türk akıncı beyi (XIII. yy.) Osman Bey'in silah arkadaşı ve ona bağlı aşiret beylerindendi. Osmanlı devletinin kuruluş döneminde Bizanslılar'a ve öteki beyliklere karşı yapılan savaşlarda bulundu. Orhan Bey döneminde İzmit'le Üsküdar arasındaki bölgenin alınmasıyla görevlendirildi (1321). Akyazı ve Mudurnu'yu, sonraları kendi adı ile anılacak olan Düzce tarafındaki Konrapa'yı (günümüzde Konuralp) aldı.

KONURALP, Bolu'nun Düzce ilçesine bağlı bucak; 16 840 nüf. (1990); 24 köy. Merkezi *Konuralp,* (antik. *Prusias ad Hypium,* esk. *Üskübü*), 4 079 nüf. (1990).
—Arkeol. ve Mim. Roma döneminin önemli yerleşmelerinden olan Konuralp'in çevresinde Antikçağ'dan kalma çok sayıda yapıt ele geçti (bronzdan ve pişmiş topraktan kandiller, sikkeler, heykelcikler, sunak ve heykel kaideleri). Tepecik mevkisinde mermer bir lahit bulundu. Ayrıca kentin koruyucu tanrıçası Tykhe'nin II. yy.'dan bir heykeli ortaya çıkarıldı. I. yy.'dan tiyatro, üç kemerli mermer köprü, surlar ve mitolojik konuların işlendiği mozaikler başlıca kalıntılardır. Konuralp camisi 1323'te bir bizans kilisesinin yerine yapılmış, XIX. yy.'da onarılmıştır. Yanında Konur Alp'ın türbesi vardır. En eski türk yapılarından biri olan Konuralp hamamı, tonoz örtülü altı küçük bölümden oluşur.

Konuralp müzesi, Konuralp bucağında ilkokulun bahçesinde ve buradaki küçük bir yapıda açılan müze; sergilenen yapıtlar arasında bir venüs heykeli, zırhlı bir erkek heykeli (bir roma imparatoruna ait olduğu sanılan heykelin zırhında çelenk tutan iki zafer tanrıçası betimlenmiştir), Kybele heykeli, sikkeler, mezar yazıtları, mozaikler bulunmaktadır.

KONUSUZ sıf. Belli bir konuya dayanmayan şey için kullanılır.

KONUŞ a. Konmak eylemi ya da biçimi.
—Ask. Silahlı kuvvetlere ait birliklerin (kara, deniz, hava) yerleştirilme biçimi.
—Coğ. Bir kentin bulunduğu ve maddesel yaşamın yerel öğelerini, yayılma olanaklarını (su, toprak gereksinimini karşılama, vb.) sağlayan yerin özel konumu. (Sözgelimi İstanbul'un konuşu yedi tepe üzerindedir.)

KONUŞAN a. Dilbil. Bir sözlü bildiri yollayan. (*Yazan* ya da *dinleyici*'ye karşıt olarak kullanılır.)
◆ sıf. Akust. *Konuşan makine,* insan sesini, müzik seslerini vb. yeniden oluşturan aygıtların genel adı.

KONUŞKAN sıf. Konuşmayı seven kimseler için kullanılır.

KONUŞKANLIK a. Konuşkan olma durumu, niteliği.

KONUŞLANDIRMAK a. Ask. Birlik ve silahları konuşa geçirmek.

KONUŞMA a. **1.** Konuşmak eylemi. **—2.** Bir kimsenin bir topluluk önünde edebiyata, sanata, bilime ilişkin bir konuda yaptığı açıklama: *Etkileyici bir konuşmaydı.* **—3.** Bir kimseyle herhangi bir konuda yapılan görüşme: *Bu konuşma umarım aralarındaki buzları eritir.* **—4.** Telefon görüşmesi: *Konuşma ücreti. Şehirlerarası konuşmalarda uygulanan gece indirimi.*
—Dilbil. *Konuşma dili,* yazılı dile karşıt olarak, gündelik sözlü bildirişimde kullanılan dil biçimi: *Yazı dili konuşma dilinden farklıdır.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. *Konuşma dili.* Sözlü ve yazılı bildirişim arasındaki ayrılığın, bu iki değişik türden dilsel üretimi etkilememesi düşünülemez. Yazılı dilin aşamalı bir biçimlendirmeye, geriye dönüşler yapmaya olanak tanımasına karşın, kısıtlı bir sürede gerçekleştirilmesi gereken sözlü dilin belirgin yanı duraksamalar, dil sürçmeleri, bitmemiş cümlelerdir. Daha yalın bir biçimde söylemek gerekirse sözlü dildeki kurucuların yapısı coşkusallıktan etkilenir. Sözlü alışveriş durumsal bir çerçevede gerçekleştiğinden ve konuşucular ek anlatım araçlarından (hareketler, mimikler) yararlandığından, bu özellik konuşma diline daha eksiltili bir kullanım olanağı verir. Bu aykırılık, ayırıcı belirtiler (cins, sayı, kişi) düzleminde de görüldüğünden iki değişik koddan söz edilebilir. Değişik kod kavramı sosyokültürel temellerde de doğrulanır. Öğretime konu olan kurallarla denetlenen yazılı dil geleneksel açıdan değerlendirilir oysa, konuşma dili daha hoşgörüyle yargılanır. Bazı tümce yapıları, sözcükler ya da deyimler "yazılmasalar" da, bunların "söylenmeleri" geçerli sayılabilir. Türkçede Ahmet Mithat Efendi, Hüseyin Rahmi Gürpınar, Ahmet Rasim gibi yazarların yapıtlarında konuşma dilinin değişik özellikleri görülür. Milli edebiyat akımı yazarlarının yapıtlarında da sürdürülen konuşma dilinin özelliklerine bağlı kalış, daha sonra Anadolu'nun türlü yörelerini anlatan Orhan Kemal, Fakir Baykurt, Talip Apaydın gibi yazarlarda yeni boyutlar kazanmıştır. Bu yazarlar yapıtlarında bölge ağızlarına özgü konuşma dilinin özelliklerine de yer vermişlerdir.

KONUŞMACI a. Dinleyiciler önünde bir konuşma yapan kimse, hatip: *Ateşli bir konuşmacı. Konuşmacılardan biri dışında hepsi vasattı.*

KONUŞMAK gçz. f. **1.** Dildeki sesleri, sözcükleri telaffuz etmek; söz söylemek: *18 aylıkken konuştu. Hayvanlar konuşamaz.* **—2.** *Tümleç + konuşmak,* sözcükleri şu ya da bu biçimde telaffuz etmek: *Genizden konuşmak. Burundan konuşmak. Taşralı gibi konuşmak.* **—3.** (*Tümleç +*) *konuşmak,* düşünceleri, duyguları sözle anlatmak: *Konuşmakta özgür olsaydım, söyleyecek çok şeyim olacaktı. Onu dinlemeye bayılırım, çok güzel konuşuyor. Patavatsızca, açık, içtenlikle konuşmak.* **—4.** *(Bir topluluk önünde) konuşmak,* söylev, konferans vermek; konuşma yapmak: *Topluluk önünde konuşmaya alışıktır.* **—5.** *(Bir kimseyle, birbirleriyle) konuşmak,* söz söylemek, sohbet etmek: *Onunla epey uzun konuştuk. Sokakta her gördüğünle konuşma. Lütfen konuşmayın, müziği duyamıyorum.* **—6.** *Bir kimseyle konuşmamak,* dargın olmak, artık görüşmemek: *Kardeşiyle on yıldır konuşmuyorlar.* **—7.** *Araç tümleci + konuşmak,* düşüncesini sözün dışında bir şeyle anlatmak: *Jestlerle konuşmak. İşaretlerle konuşmak.* **—8.** Bir oyuncak, bir hayvan vb. sözkonusuysa, konuşurken çıkarılan sesleri taklit etmek: *Konuşan bebek. Papağan konuşuyor.* **—9.** *Bir kimseyle (bir kimseden, bir şeyden ya da bir kimse, bir şey hakkında) konuşmak,* o kimseden, o şeyden söz etmek, onu anmak: *Annesinden konuştuk. Politikadan, sanattan konuşmak. Yapacağımız tatil hakkında konuştuk.* **—10.** Gizli bir şeyi ortaya dökmek, özellikle de bir kimseyi ele vermek: *Sorgulamada konuşmadı.* **—11.** *Soyut bir şey sözkonusuysa,* bıraktığı etkiyle varlığını göstermek, kendini kabul ettirmek ya da o anda geçerli duruma gelmek: *Burada sağduyu, hukuk konuşuyor. Silahlar konuştu. Tecrübe konuştu.* **—12.** Boş ve gereksiz sözler söylemek: *Sen de konuştun şimdi.* **—13.** Bir şeyden söz ederken, çok güzel olmak: *Ceketin de konuşuyor.* **—14.** *Bir kimseyle konuşmak,* karşı cinsten bir kimseyle flört etmek: *Sınıftan bir kızla konuşuyormuş.*
—Oy. Briç vb. bazı oyunlarda, kozu belirlemek, oyunu yönetecek oyuncuyu seçmek vb. amaçlarla her elin başında belirli kurallara göre ve belirli terimlerle bir tür pazarlık yapmak. || Poker, prafa gibi oyunlarda "pas" dışında bir şey söylemek.
◆ g. f. **1.** *(Bir kimseyle) bir kimseyi, bir*

şeyi ya da bir şey konuşmak, bir kimseyle bir kimseden, bir şeyden söz etmek, bir konu üzerine tartışmak: *Uzun süre Ayşe'yi konuştuk. Hava kirliliğini konuşuyorduk. Felsefe, siyaset konuşmak. Sizinle önemli bir şey konuşacağım.* **—2.** *Bir dili* (+ *tümleç*) konuşmak, bir yabancı dilde düşünce ve duygularını anlatmak, anlatabilmek: *Toplantıda ingilizce konuştu. Fransızcayı çok iyi konuşuyor.*

◆ **konuşturmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi konuşturmak*, konuşmasını sağlamak; konuşmasına izin vermek; ona zor kullanarak bir şeyi itiraf ettirmek; öğrenmek istediği şeyi uygun bir duruma getirip söyletmek; bir kimseyi zorlayarak istemediği şeyleri söylemesine yol açmak: *Beni konuşturmuyorsun ki... Polis suçluyu konuşturdu. İnsanları konuşturmayı öyle iyi bilir ki, kimse ondan bir şey saklayamaz. Beni kötü kötü konuşturma.* **—2.** *Bir müzik aletini konuşturmak*, onu çok büyük bir ustalıkla ve çok güzel çalmak: *Kemanı konuşturuyor.*
—Ed. Cansız varlıkları konuşturmak.

◆ **konuşulmak** edilg. f. **1.** Konuşmak eylemine konu olmak: *Bu konu daha önce konuşuldu.* **—2.** Bir şey, bir kimse hakkında söz edilmek, ondan bahsedilmek: *Bütün gece senden konuşuldu.* **—3.** Konuşma işi yapılmak: *Derste konuşulmaz.*

KONUŞTURMAK → KONUŞMAK.

KONUŞUCU a. Bir bildiriyi dinleyiciye sunan kişi: konuşmacı.
—Dilbil. Sözceleri algılayan ve yanıtlayan bireye karşıt olarak, sözce üreten, konuşan birey. || Belli bir dili konuşan kişi. || *Doğal konuşucu*, anadilinin dilbilgisi kurallarını özümsediğinden, üretilen sözceler üstüne dilbilgisellik, eşanlamlılık ve açımlama yargıları belirtebilen konuşan birey.

KONUŞULMAK → KONUŞMAK.

KONUT, -tu a. İçinde oturulan yapı, ev; ikametgâh (ev, kat, daire vb.); mesken: *Konut olarak kullanılan binalar. Konut sorunu. Konut yasası. Ortak konutlar.* (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. *Konut dokunulmazlığı* → DOKUNULMAZLIK.
—İkt. *Konut fonu* → TOPLU* KONUT FONU.
—Mant. KOYUT'un eşanlamlısı.
—Med. huk. Yerleşme amacı koşulu aranmaksızın bir kişinin oturduğu yer. (Eşanl. MESKEN.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Postc. *Konutta ödemeli havale*, PTT görevlisi tarafından alıcının konutunda ödenmesi gereken havale. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Hiç kuşkusuz, hayvanlar gibi insanlar da her zaman kendilerini ve mallarını yırtıcı hayvanlardan ve kötü hava koşullarından koruma gereğini hissetmişlerdir. Böylece insanlar, tarihöncesi çağların başından itibaren, kulübeler, açık hava ya da kaya oyuklarında ambarlar, hatta sıkıştırılmış kardan iglolar yapmışlardır. İnsan topluluklarının iklim değişiklikleri sırasında her yanı kaplayan ormanlara ya da vadilerde su taşkınlarına karşı verdikleri mücadele, hiç kuşkusuz bu toplulukların, ateşi, suyu, ekip biçtiği ürünleri kullanması, saklaması, başka bir deyişle aile ve ev yaşantısını sürdürebilmesi için çeşitli yapım teknikleri geliştirmesine yol açtı. Dinlenme, üreme, depolama işlevlerine birçok çözüm getirmiş olan hayvan barınaklarında hiçbir değişiklik gözlenmez. Buna karşılık insan konutları, bölgesel, iklimsel ve teknik olanaklara göre sürekli evrim göstermiştir. İnsan konutlarını hayvan barınaklarından ayıran bir başka özellik de bunların büyüsel, dinsel bir nitelik taşımaları ve yunanlı kiniklerin yadsıdığı kesin tecrit düzenlemelerine sahip olmalarıdır (gynaikonitis, Okyanusya'da kadınların girmesi yasak olan "ortak ev" ya da Asya ve Afrika'da, çokeşliliğin neden olduğu "çoklu kulübeler"i yaratan kadın erkek ayrımının klasik bir örneğidir). Konut ataların evi sayıldığından (atalar, evlerin içine gömülür ya da simgesel bir biçimde, tablet ve portrelerde betimlenir) görünmeyen dünyayla sürekli bir ilişki kurulur. Konutu ve eklentilerini güneşin hareketiyle bütünleştirmek, yapıyı kırsal ve kentsel bir kadastronun dikgen eksenlerine göre yönlendirmek (piramitleri çevreleyen mezarların bir ızgara plana göre düzenlenmesi, İlkçağ ve Ortaçağ kentlerinin damalı planları [bu plan amerikan kentlerinde de uygulanmıştır]), bu ilişkiye mekânsal ve evrensel bir boyut da katar. Toprak ile yakın temasta olan ya da "göl" yerleşimlerindeki gibi ahşap kazıklı temeller üzerinde yükseltilerek korunan konut, yeraltı güçlerine de bağlanabilir. Ruhlardan korunma ile kötü hava koşullarından ve hırsızlardan somut bir biçimde korunmayı birbirinden ayrı düşünmek fazla cüretli görünebilir; ancak, eskilik ve süreklilik bakımından bu ilk korunma biçimi ağır basar. Aynı şekilde, "süsleme" olarak kabul edilen boyalı ya da kabartma tüm öğeler başlangıçta kötü büyülerden koruma amacını taşıyordu; bunlar, ancak yinelene yinelene dekor haline geldi. Kullanılan gereçler ve yapım teknikleri de birtakım zorlamaları birlikte getirdi. Toprak işleme teknikleri, tıpkı kâgir yapım teknikleri gibi, kubbe ile örtülmüş yuvarlak yapılara olanak verdi; kerpiç ya da tuğla kullanımı, ahşap döşeme ve teraslar ise dikdörtgen planı gerektirdi. Kulübeler de çadırlar gibi yuvarlak yapılar olarak düşünülebilirdi; ancak, duvar yapımında kullanılan ağaç kütükleri (üst üste konularak ya da donatı olarak), prizma biçiminde bir çatıyla örtülü dikdörtgen planlı mekânlara ulaştı. Sıkışık düzenlemelerle bir avlu çevresinde düzenli bir biçimde gelişen yapıların bir arada varlığı bir çelişki değildir: Vitruvius'taki *cavaedium*, bir *impluvium*'la değerli yağmur suyunu toplayabilir ya da tersine bir çatı feneriyle örtülerek iklimin ölçüsüzlüklerine karşı korunabilir. Kalde'de İ.Ö. III. binyıl'a dek uzanan bu avlulu (peristylon, atrium, cortile, patio) plan geleneği, iber kolonilerine kadar tüm Akdeniz dünyasına yayıldı; bu sistem Tel El-Amarna'daki mısır villalarını sıcaktan korumak için tümüyle örten terasların (düz damların) karşıtı olarak görülemez. Bu merkezi planlı yapılar olsa olsa ortalarında bir ocağın bulunmasına karşın bir eksene göre gelişen ve bir beşik çatıyla örtülü mekânlardan ayırt edilebilir. *Megaron*, *oecus*, tapınak, sonra da bazilika bu plan tipinden türemiştir. Dinsel ve yönetimsel işlevleri giderek belirginleşen saray ve kent ölçeğinde, dağılımlar çeşitlendi ve örgütlendi. Bununla birlikte modern konut, halkın bir sur duvarının ardına sığındığı kentlerde ortaya çıktı. Aynı parsel üzerinde ortak duvarlar arasında birçok ailenin üst üste yığıldığı bu tür konutlar, tüm bir adayı kaplayan beş ya da altı katlı kira yapılarına (Roma *insula*'ları) dönüştü. Öte yandan, kırsal işletmeler olan villalar, Ortaçağ manastır ve konaklarını anımsatan bir yoğunlaşmaya doğru giderken, kentlerdeki *domus*'lar da modern çağın özel konutlarının habercisi oldu. Roma konutları, suyun bağlanması, sıhhi tesisatın ve merkezi ısıtma sisteminin kurulması ile belli bir konfor düzeyine ulaştıysa da, tüccar kentlerine yaraşan işlevsel çözümler ancak Ortaçağ ve Modern dönemde bulunacaktı. Tümüyle ahşap ya da tuğla kaplama olan kent evlerinde merdiven gelişme gösterdi, mekânı serbest bırakmak amacıyla bir boşluğa alındı. O zamana dek bir arada yapılan etkinlikleri birbirinden ayıran bir bölümlemeye gidildi. Camlı doğramaların kullanılmasıyla açıtların giderek daha etkili bir biçimde kapatılmasına rağmen, duvara yapışık bacalı açık ocaklar, ısıtma ve havalandırma işlevlerini üstlendi. Sanayi devrimiyle birlikte teknikler çeşitlilik gösterdi, çok geçmeden de su ve kanalizasyon şebekeleri kentteki her konuta hizmet vermeye başladı.

XX. yy.'da bu süreç bozuldu: kırsal bölgeden göç, motorlu taşıtların ortaya çıkması, önemli değişikliklere neden oldu. Mülkiyet, kent merkezlerinde ortak mülkler, kent çevresinde de bağımsız küçük konutlar biçiminde parçalandı, ya da tam tersine yüksek binalarda yoğunlaştı.

Batı'da gelişmiş olan konut tipinin tüm bölgelerde yaygınlaşmasına karşın, dünya nüfusunun üçte ikisinin hâlâ çoğu kez geleneksel biçimde topraktan inşa edilmiş alçak konutlarda yaşadığını göz ardı etmemek gerekir.
—Med. huk. Konut, ikametgâhtan farklı bir anlam taşır. İkametgâh bir kimsenin yerleşmek isteğiyle oturduğu yerdir. Konut içinse böyle bir koşul aranmaz. Ancak, yasaya göre önceki ikametgâhı belli olmayan ya da yabancı ülkedeki ikametgâhını bıraktığı halde Türkiye'de henüz bir ikametgâh edinmeyen kimsenin konutu, onun ikametgâhı sayılır (Türk med. k. md. 20/2).
—Postc. Bu tür havaleyle alıcı, PTT merkezine gitmeden, kendisine gönderilen parayı postacıdan alır. Konutta ödemeli havale için gönderici ek bir ücret ödemek zorundadır. Özellikle bir borcun ödenmesinde temerrüte düşmemek için başvurulan bir yoldur. Borçlu, konutta ödemeli olarak alacaklıya yaptığı ödeme ile borcundan kurtulur ve böylelikle alacaklısı iyi niyet sahibi değilse, kendisini temerrüte düşme tehlikesine karşı korumuş olur.

KONÜRBASYON a. (fr. *conurbation*). Şehirc. BİTİŞİKKENTLEŞME'nin eşanlamlısı.

KONVALLATOKSOZİT a. (fr. *convallatoxoside*). Eczc. İnciçiçeğinden *(Convallaria maialis)* çıkarılan kalp kuvvetlendirici ve idrar söktürücü heterozit.

KONVANSİYON a. (fr. *convention*'dan). **1.** Uluslararası hukukta kimi sözleşmelere verilen ad, anlaşma. **—2.** Fransa'da Devrim'den sonra Birinci Cumhuriyet'i kurarak ülkeyi 21 eylül 1792'den 26 ekim 1795'e kadar yöneten meclis.
—Fels. → UZLAŞIM

Konvansiyon hükûmeti, Fransa'da 1. Cumhuriyet'i ilan ederek ülkeyi 21 eylül 1792 ve 26 ekim 1795 tarihleri arasında yöneten devrimci meclis.

Yasama meclisi, krallığın lağvedilmesiyle ortadan kalkınca, 749 üyeli bir konvansiyon yeni anayasayı hazırlamak üzere halkoyuyla seçildi. Kamuoyu, toplumsal çalkantılar içinde kararsız ve çekimser kalarak seçimlere rağbet etmedi. Bunun üzerine kararlı devrimci azınlık, adaylarını rahatlıkla seçtirtti. Konvansiyon'un, en kalabalık ve etkin grubu, merkezi yönetim karşıtı, taşra kentlerinin desteğini alan *Girondinler* veya *Brissotinler*'di. Onlara karşı kısa sürede Komün'ün ve sans-culotte'ların desteğine sahip *Montagnard* veya *Jacobin* grubu oluştu. Bu iki grubun arasında ılımlıların oluşturduğu *Plaine* ya da *Marais* bulunuyordu. 2 haziran 1793'e dek Girondinler'in Meclis'teki etkinliği devam etti. İlk olarak Louis XVI'nın mahkemesi ve idama mahkûm edilmesi (21 ocak 1793) sırasında Jacobin muhalefet karşısında yenilgiye uğradılar. Toplumsal ve ekonomik bunalım, diğer avrupa devletlerinin Fransa'ya karşı düşmanca tutumları, Vendée bölgesinde patlayan büyük ayaklanma Jacobinler'in konumlarını güçlendirdi. Konvansiyon Jacobinler' in baskısıyla merkezi iktidarın yetkilerini artırdı: Halk kurtuluş komitesi'nin kurulması (6 nisan 1793), zorunlu kâğıt para kullanımı (11 nisan) ve fiyatlara narh konması (4 mayıs) gibi önlemler alındı. Ancak bütün bunlar Komün ve Jacobinler'in birlikte muhalefeti karşısında Girondinler'in düşmesini önleyemedi. Onların etkinliğinin yok olması, Enragéler'in şiddetli devrimci, kilise karşıtı, tanrıtanımazlık yandaşı politikalarının egemen olmasına yol açtı.

27 temmuz 1793'te Robespierre'in Halk kurtuluş komitesi'ne girişi Terör döneminin ya da özgürlüğün despotizmi olarak adlandırılan dönemin başlangıcı oldu. Carnot tarafından yeniden düzenlenen

devrim orduları Avrupa devletleri ittifakı ordularına karşı ilk zaferi kazandılar (16 ekim Wattignies), öte yandan Vendée ayaklanması bastırıldı (23 aralık). Yenilgi tehlikesi uzaklaşınca hizip mücadeleleri yoğunluk kazandı. Robespierre önce enragéleri ya da hebertcileri safdışı etti, daha sonra Danton yanlıları ortadan kaldırıldı. Üç ay boyunca Fransa'nın gerçek hâkimi olan Robespierre, Konvansiyon'u şüpheli üyelerinden ayıklamak için devrimci adaleti, dolayısıyla Terör'ü şiddetlendirdi. Ancak dışta kazanılan askeri zaferler (26 haziran, Fleurus) içte bir baskı rejimi uygulanmasına karşı muhalefetin oluşmasına yol açtı. Robespierre ve yandaşları 27 temmuz 1794'te Corrompuler tarafından yenilgiye uğratılarak giyotine gönderildiler.

Konvansiyon bu tarihten sonra Montagne grubuna karşı sağcı bir tutuma girdi, ülkedeki olağanüstü durumu göreceli olarak hafifletti. Bu tutum krallık yanlılarının güçlenmesine yol açtı. Çok önemli bilimsel ve eğitimsel düzenlemeler gerçekleştiren Konvansiyon, Montagnard karşıtı Terör'ün endişe verici boyutlara ulaşmasından sonra, kendini lağvetme öncesinde, krallık yanlılarını sindirmeyi amaçlayan önlemler aldı. Directoire'a, halk tabakalarının, sefaletinden kaynaklanan sorunları çözmekten aciz bir burjuva cumhuriyeti bıraktı.

KONVANSİYONEL sıf. (fr. *conventionnel*). Anlaşmalı, uzlaşmalı; alışılmış, bildik şey için kullanılır.

—Denizc. *Konvansiyonel yük gemisi*, İkinci Dünya savaşı sırasında inşa edilmiş ve aynı özelliklere sahip 7 000 ile 10 000 dedveyt tonluk yük gemilerine verilen genel ad.

—Sil. ve Savunm. *Konvansiyonel savaş*, yalnızca konvansiyonel silahların kullanıldığı savaş. (Eşanl. KLASİK SAVAŞ.) || *Konvansiyonel silahlar*, nükleer, biyolojik ve kimyasal silahlar dışında, kara, deniz ve hava ordularınca kullanılan her tür silah. (Eşanl. KLASİK SİLAHLAR.)

KONVEKS a. (fr. *convexe*). Dışbükey.

KONVEKSİYON a. (fr. *convection*). Meteorol. Havanın yatay hareketlerini belirten adveksiyonun tersine, havanın düşey hareketi. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Elekt. *Elektriksel konveksiyon*, yük taşıyıcılarından oluşan bütünün elektroliklerde, yalıtkan sıvılarda, gazlarda ya da boşlukta yer değiştirmesi. (Bu olaya bir *konveksiyon akımı* karşılık düşer.) [Eşanl. ELEKTRİKSEL TAŞINIM.]

—Isıbil. Akışkan haldeki bir maddenin yer değiştirmesiyle birlikte oluşan ısı aktarımı. (Yalnızca, akışkanda sıcaklık farklarının neden olduğu özgül kütle değişimlerinden kaynaklanan *doğal konveksiyon* ile akışkanın pompa, vantilatör vb. gibi mekanik bir aracın etkisiyle yer değiştirdiği *zorlanmış konveksiyon* ayırt edilir. Akışa bağlı olması nedeniyle, konveksiyonla ısı geçişi, akışın tipine [laminer ya da türbülanslı] ve akışı niteleyen sayılara [Reynolds, Prandtl ve Nusselt sayıları] bağlıdır.) [Eşanl. TAŞINIM.]

—ANSİKL. Meteorol. Konveksiyon hem yükselen hava akımlarını, hem de dönüşte alçalan hava akımlarını içerir. Dört konveksiyon mekanizması vardır: dinamik, orografik, ısıl (ya da termokonveksiyon), kararsızlık. Çökme hareketleri konveksiyonla karıştırılmamalıdır; çünkü çökme, yükselen dönüş hava akımlarını kapsamaz.

KONVEKTÖR a. (fr. *convecteur*). Isıt. havld. Özellikle ısıtıcı bir akışkanla beslenen ya da bir rezistansla donatılan bir bataryadan oluşan ısıtma cismi; bu cisim doğal olarak dolaşan havayı alçak ve yüksek ağızlı bir metal kapağın içinde ısıtır. Isı yayınımı, radyatörlerdekinin tersine öncelikle konveksiyonla sağlanır.

—İnş. *Etek konvektörü*, ince, uzun, alçak ve yassı konvektör.

KONVERJANS a. (fr. *convergence*). Biyol. Aynı ortamda yaşayan (sözkonusu olan hayvanlarsa) ve aynı yöntemlerle yer değiştiren, ama aralarında hiçbir akrabalık olmayan iki tür arasındaki biçim benzerliği. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Mad. oc. *Arazinin konverjansı*, bir yeraltı boşluğunda, arazi basıncının etkisiyle çeperlerin birbirine yaklaşması.

—Meteorol. YAKINSAMA'nın eşanlamlısı.

—Oftalmol. YÖNEŞME'nin eşanlamlısı.

—ANSİKL. Yunuslar (memeli balinalar), çeşitli köpekbalıkları ve fosil ichtyosauria hemen hemen aynı boy ve biçimdedirler ve bu biçimleri sayesinde okyanuslarda çok hızlı yüzerler. Biri memeli hayvan, öteki böcek olan köstebek ile danaburnunun ayakları toprağı kazabilecek biçimde gelişmiştir. Yarasanın, pterodactylusların, bazı kuşların, hatta bazı kelebeklerin kanatları, duruşları, birbirine yakın boyları, kanat vuruş ritmi ve yönü çok büyük benzerlik gösterir. Bitkiler âleminde, çöllerde bulunan ve kaktüse benzediği için "kaktiform" denilen bir sütleğengiller florası vardır. Türler arasındaki akrabalık saptanırken uzun süre konverjans dolayısıyla yanılgıya düşülmüş ve bu nedenle de yanlış sınıflandırmalar yapılmıştır. Konverjans gösteren benzer türler birbirlerinden yarar sağlamadıkları için konverjans mimetizmden farklıdır: bunlar yalnız aynı ortama, aynı çeşit yaşam biçimine ya da harekete uyum sağlamış olmaktan yarar görürler. Konverjans kavramı, morfolojik karakterlere değil, ama fizyolojik karakterlere (karayosunu faunacığında görülen anhidrobiyoz), hatta biyokimyasal, vb. karakterlere bile uygulanabilir.

KONVERJANSÖLÇER a. Mad. oc. Bir yeraltı boşluğunun çeperlerindeki konverjansı ölçmek için kullanılan aygıt.

KONVERSİYON a. (fr. *conversion*'dan). **1.** Bors. ve Kamu mal. Bir devlet borcu tahvilinin hamillerine ödenen faiz oranının düşürülmesi. **—2.** Bir kıymetli evrakta yapılan biçim değişikliği.

—Spor. Kayakçının olduğu yerde yarım dönüş yapması.

KONVERTER a. (ing. *to convert*, dönüştürmek'ten, *converter*). **1.** Metalürj. Dönüştürme işleminde kullanılan aygıt. (Eşanl. DEĞİŞTİRGEÇ, DÖNÜŞTÜRÜCÜ.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** *Konverter çeliği*, dökme demiri, gerek oksijence zenginleştirilmiş hava üflenen klasik yöntemlerle, gerek arı oksijen yöntemleriyle dönüştürerek elde edilen çelik. (Katışkı oranının düşük olması nedeniyle ilginç ayırtedici özellikler gösterir.) [→ ÇELİK.]

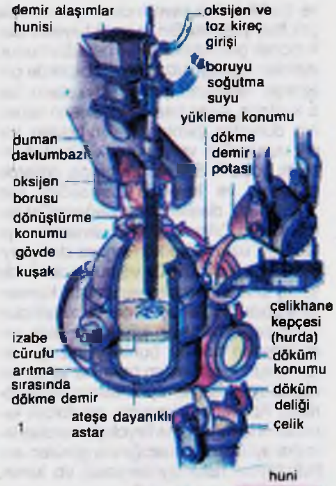
—ANSİKL. Metalürj. Konverterde ısıtma düzeneği bulunmadığından, gerekli kalori, işlenecek ürünlerin içindeki kimi elementlerin oksijenle yanmasıyla sağlanır. Şu konverter türleri ayırt edilir: 1. *kavurma*

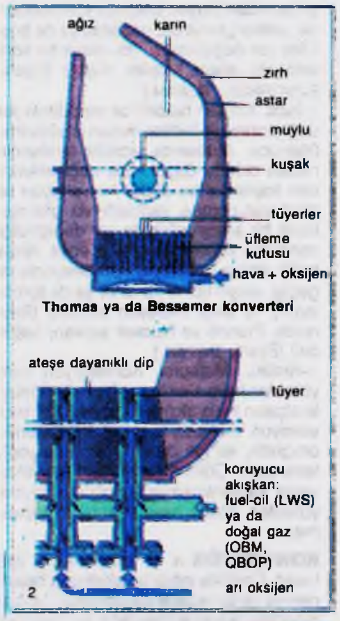
NATO ülkelerinde konvansiyonel silah durumu

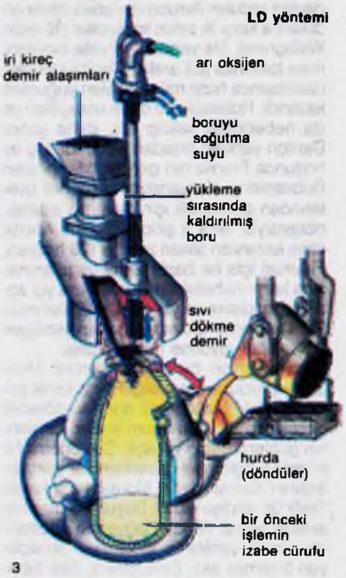
		Tank		Asker taşıyan zırhlı araç		Piyade için zırhlı araç		Ağır silahlı zırhlı araç		Toplam zırhlı araçlar		Top		Uçak		Helikopter	
	Asker	Mev[1]	Öng[2]	Mev	Öng	Mev	Öng	Mev	Öng	Mev	Öng	Mev	Öng	Mev	Öng	Mev	Öng
ABD	1 908 200*	5 904	4 006	3 545	3 034	2 202	2 337	0	0	5 747	5 372	2 601	2 492	704	784	279	518
Almanya	492 000	7 133	4 166	6 042	29	3 264	3 282	262	135	9 598	3 446	4 644	2 705	1 064	900	357	306
Belçika	80 900	359	334	833	235	236	731	213	133	1 282	1 099	376	320	191	232	0	46
Danimarka	37 000	419	353	316	106	0	210	0	0	316	316	553	553	106	106	3	12
Fransa	417 500	1 358	1 306	2 692	1 650	817	1 635	616	535	4 125	3 820	1 330	1 292	700	800	429	352
Hollanda	95 500	913	743	749	362	718	718	0	0	1 467	1 080	838	607	196	230	91	69
İngiltere	306 500	1 198	1 015	2 553	1 506	339	1 335	301	335	3 193	3 176	636	636	842	900	368	384
İspanya	257 400	854	794	1 142	393	0	1 078	117	117	1 259	1 588	1373	1 310	252	310	28	71
İtalya	361 400	1 912	1 348	3 591	1 119	0	2 220	0	0	3 591	3 339	2 222	1 955	584	650	169	142
İzlanda	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Kanada	84 600*	77	77	277	108	0	169	0	0	277	277	38	38	45	90	12	13
Lüksemburg	800	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Norveç	39 500	205	170	81	72	53	153	12	0	146	225	532	527	90	100	0	0
Portekiz	58 000	146	300	182	61	0	292	77	77	259	430	334	450	96	160	0	26
Türkiye	649 000	2 888	2 795	1 554	906	0	2 121	0	93	1 554	3 120	3 202	3 523	589	750	0	43
Yunanistan	160 000	1 725	1 735	1 428	740	96	1 719	65	75	1 639	2 534	1 941	1 878	480	650	0	18
Toplam	4 948 300	25 091	19 142	25 065	10 322	7 725	18 000	1 663	1 500	34 453	29 822	20 620	18 286	5 939	6 662	1 736	2 000

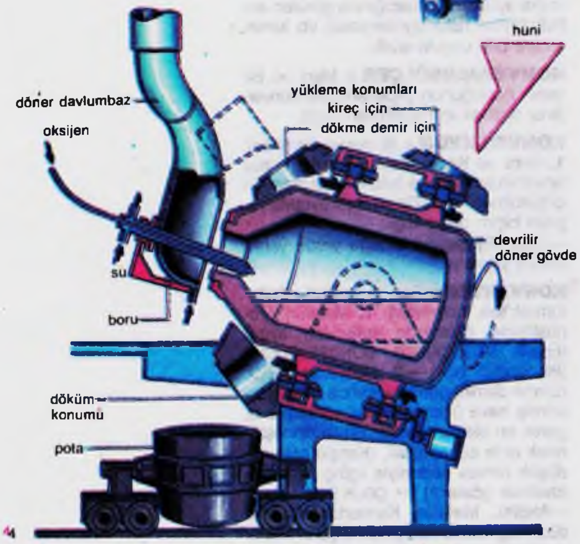
1) Mev : 1990'da resmen bildirilen mevcut.
2) Öng : 1995-96 için öngörülen.
* 1992 ortaları

konverterler
1. OLP konverteri;
2. Thomas ya da Bessemer konverterinin şematik kesiti ile LWS, OBM ve QBOP konverterlerinin işleyişi;
3. LD konverteri;
4. Kaldo konverteri;
5. Hoboken bakır konverteri.

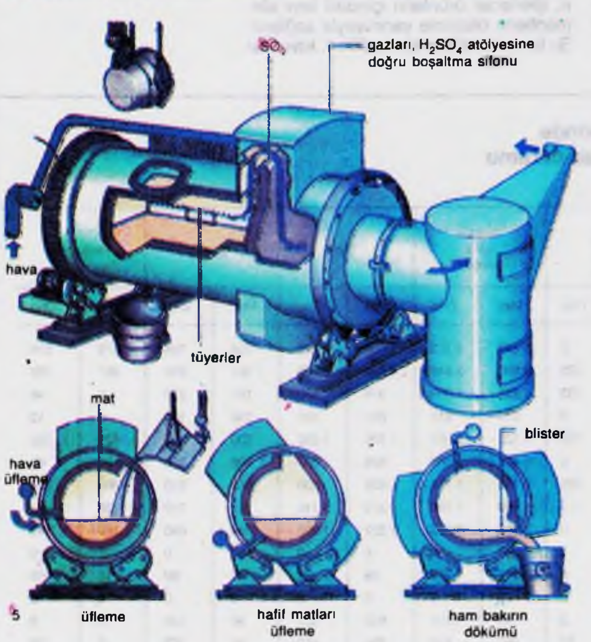

KHD Humbolt Wedag AG belgesine göre

konverteri'nde, ince katmanlar halinde yerleştirilen malzemeler, hareketli ve delikli masalar üzerinde, bir hava akımının etkisiyle katı halde yükseltgenir (galeni işleme); 2. *eritme konverteri*, içinde sıvı banyonun içerdiği katışkıları kimi kez oksijence zenginleştirilmiş güçlü bir hava akımıyla yükseltgendiği, ateşe dayanıklı asit ya da bazik iç kaplamalı büyük bir metal karniden oluşur; 3. *arıtma konverteri*, düşey ya da yatay, göreli olarak silindirsel bir biçime sahip ve dibi dolu bir aygıttır; elementlerin yükseltgenmesi, aygıtın ağzından girerek erimiş banyonun yüzeyine dalan bir boruyla arı oksijen üfleyerek gerçekleştirilir. Bu düzenleme, özellikle dökme demirin LD, OLP ve Kaldo yöntemleriyle çeliğe dönüştürülmesinde kullanılır. (→ ÇELİK.) LD yönteminde kullanılan kimi aygıtların dökme demir kapasitesi 300 t'a ulaşır. Nikel metalürjisinde, mat işleme konverterlerinin kapasitesi daha düşüktür (yalnızca birkaç ton). Dökme demiri, banyo yüzeyine çift akılı bir boruyla oksijen üfleyerek çeliğe dönüştürmeye dayanan Rotor yönteminde, yatay silindirsel konverter kullanılır. Bakır metalürjisinde, mata uygulanan son arıtma işlemi için, havanın, aygıtın bir doğrucusu boyunca yerleştirilen tüyerlerden üflendiği yatay bir konverterden (Peirce-Smith ve Hoboken yöntemleri) yararlanılır.

KONVERTİBİLİTE a. (fr. *convertibilité*). Konvertibl olmak özelliği, niteliği.
—Uluslarar. ikt. *Bir paranın konvertibilitesi*, o parayı elinde bulunduran kişi için, onu, yasal olarak, altın ya da başka paralarla değiştirme olanağı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Uluslarar. ikt. Yalnızca Kuzey Amerika, Batı Avrupa ülkeleriyle, Japonya ve öteki bazı ülkelerin paraları konvertibldir. Konvertibilite ya tam olur, yani, bir ülkede hem sürekli olarak oturanlara, hem de sürekli olarak oturmayanlara ayrım gözetilmeksizin uygulanır (dolar, isviçre frangı, alman markı, ingiliz sterlingi, suudi arabistan riyali), ya da sınırlı olur, yani kambiyo denetimi mevzuatı dolayısıyla yalnızca sürekli olarak oturmayanlara uygulanır (Fransa). Her iki durumda da, konvertibilite, çok yanlı bir temel üzerinde, uluslararası ticaret serbestliğini özendirir ve kolaylaştırır. Paraların konvertibilitesinin olmamasıysa, aksine, ya iki taraflı anlaşmalar ya da takas (kliring) mekanizmalarına başvurmayı zorunlu kılar. Bundan başka, parası konvertibl olmayan ülkelerde, her zaman resmi piyasaya koşut olarak, kambiyo rayici çoğunlukla resmi kurdan önemli ölçüde uzaklaşan bir piyasa daha bulunur. Türk lirası da 1988'den beri konvertibldir.

KONVERTİBL sıf. (fr. *convertible*). Bors. *Konvertibl tahvil*, belli bir süre sonunda, hamilin izniyle hisse senedine çevrilebilen tahvil.

KONVERTİSÖR a. (fr. *convertisseur*). Elektron., Elektrotekn. ve Nük. müh. ÇEVİRİCİ'nin eşanlamlısı.

KONVEYÖR a. (fr. *convoyeur*'den). **1.** Aktar. ve Mad. oc. Yükleri ya da gereçleri havadan ya da yerden taşımaya yarayan ve kapalı devre çalışan sürekli aktarma aygıtı. (Konveyörler fabrikalarda, depolarda ve kimi zaman açık hava şantiyelerinde çok sık kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] —**2.** *Bantlı konveyör*, metal bir çatı ile sonsuz bir banttan oluşan sürekli konveyör; kasnaklarla devindirilir ve tekne biçimi almasını sağlayan merdanelerle taşınır. (Eşanl. KAYIŞLI KONVEYÖR.) [Bk. *ansikl.* böl.] ‖ *Kürekli konveyör*, kazılmış cevheri taşımak için ayaklarda kullanılan metal konveyör. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tarım mak. GÖTÜRÜCÜ'nün eşanlamlısı.
—ANSİKL. Aktar. ve Mad. oc. Havai bir konveyör, genellikle binaların çatılarına asılan ve üzerinde düzgün aralıklarla küçük arabaların ya da tekerleklerin bir zincirle ya da sonsuz bir kabloyla çekildiği bir yuvarlanma yolundan oluşur. Bu arabalarda, taşınacak yüklerin asıldığı ya da üzerlerine taşınacak yükün konduğu çengeller, tablalar ya da başka düzenekler bulunur. Yüklerin ağırlığı fazlaysa iki yuvarlanma yolu üst üste getirilir. Üstte bulunan yolda devindirici zinciri ya da kabloyu taşıyan arabalar çalışır; daha önemli olan öbür yol yüklerin asıldığı arabaları taşır. Yol, düz, eğri, yatay, düşey ya da eğik olabilir ve makaslarla donatılabilir. Konveyör seri üretimlerde gittikçe daha çok kullanılmaktadır; aygıt, fabrika ve depolarda dolaşım yollarını ya da alanlarını tıkamadan taşıma olanağı verir, iş ya da montaj alanları üzerinde sürekli ve devinimli bir depolama sağlar.

Bir başka konveyör tipi yerde hareket eden arabalarla kullanılır. Çekim, yere gömülü bir metal zarf içinde dönen bir zincirle sağlanır. Araba, zincire arabaya bağlı bir okla otomatik olarak ya da olmayarak birleştirilir. Yola ve arabalara yerleştirilmiş düzenekler arabaların bir garaj yoluna ya da aynı türden bir başka konveyöre yöneltilmesini sağlar. Daha gelişmiş olan özgüdümlü arabalı yer konveyörü, çekimi sağlayan bir elektrik motoru ile durakları ve kalkışı belleğine aktaran elektronik düzeneklerden yararlanan bağımsız bir donanımla çalışır. Arabanın önünde yer alan algılama sistemi arabanın yere gömülü bir elektrik teliyle belirlenmiş yolu tam olarak izlemesini sağlar.

Son yıllarda konveyörlerle sürekli taşımacılık, klasik, ancak kapasite ve boyut bakımından gittikçe devleşmiş sistemlerin

(bantlı konveyörler) kullanımıyla birlikte önemli ölçüde gelişmiştir (onlarca kilometre uzunluk ve 1 000 t/sa'ten büyük debiler). Konveyör yolcu taşımak için de kullanılır: yürüyen platform yatay ya da az eğimli taşımalara bir örnek oluşturur; pater-noster ise düşey taşımalarda kullanılır.

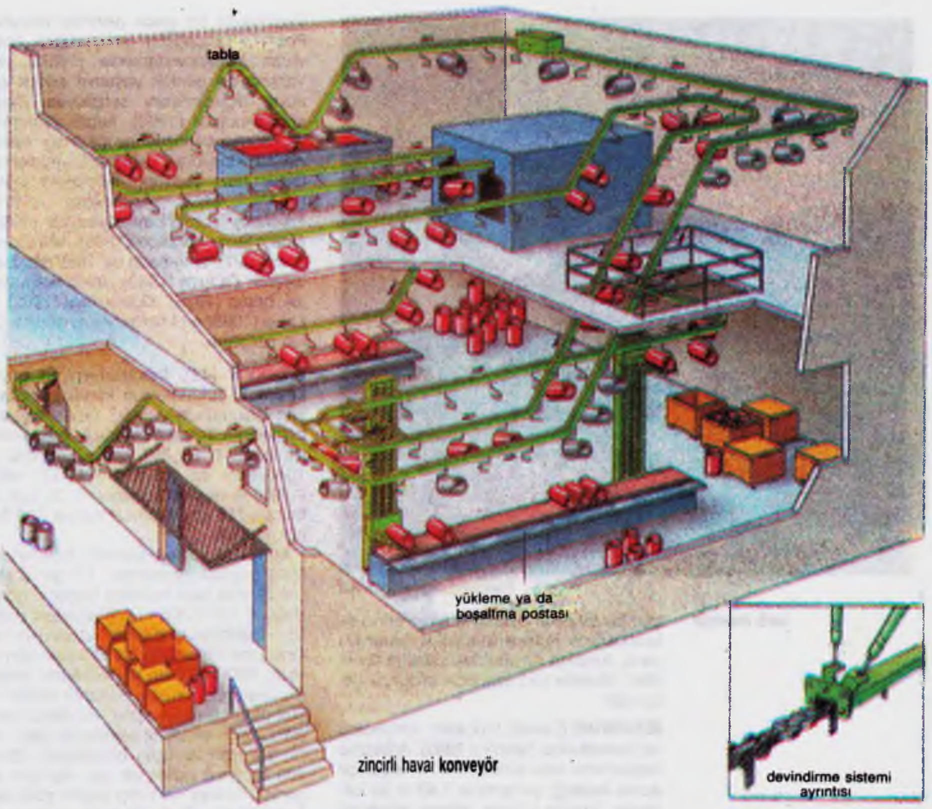
Bk. resim sayfa 6962

• *Bantlı konveyör.* Maden ocaklarında kullanılan bu konveyör bir yükleme hunisiyle doldurulur. Takviyeli kauçuktan (kauçuk yerine yanmaz sentetik bir malzeme de kullanılabilir) yapılmış taşıyıcı bant, birkaç yüz metre uzunluğunda ve düşey düzlemdeki doğrusal bir yolda saniyede birkaç metre hızla yol alır; gerçekten de kasnaklar üzerinde sürtünme yoluyla devindirme biçimi eğrileri olduğu zaman kullanılmaz, buna karşılık kabul edilebilecek eğim derecesi taşınan malzemeye göre değişir. Orta kapasiteli (1 000 t/sa) bantlı konveyör, doğrusal galeriler bulunması durumunda ürünleri aynı düzeydeki uzun mesafelere taşıma ve eğimli düzlemlere çıkarmada yer altında çok sık kullanılır. Açık hava işletmelerinde, büyük kazı makinelerinin (döner kepçeli, kovalı ekskavatörler) ve daha genel olarak yüksek üretimli (40 000 t/sa'e değin) şantiyelerin klasik taşıma makinesi konveyördür. Nihayet, uzun mesafelere taşımada, zincirleme çalışan bantlı konveyörler topografya elverdiği ölçüde demiryoluyla rekabet edebilir (on bir parçayla 100 km'ye kadar; tek parçayla 20 km'ye kadar). Eğri yollarda çalışabilecek konveyörlerin son yıllarda gelişmesi bu taşıma biçiminin kullanım alanını daha da artıracaktır.

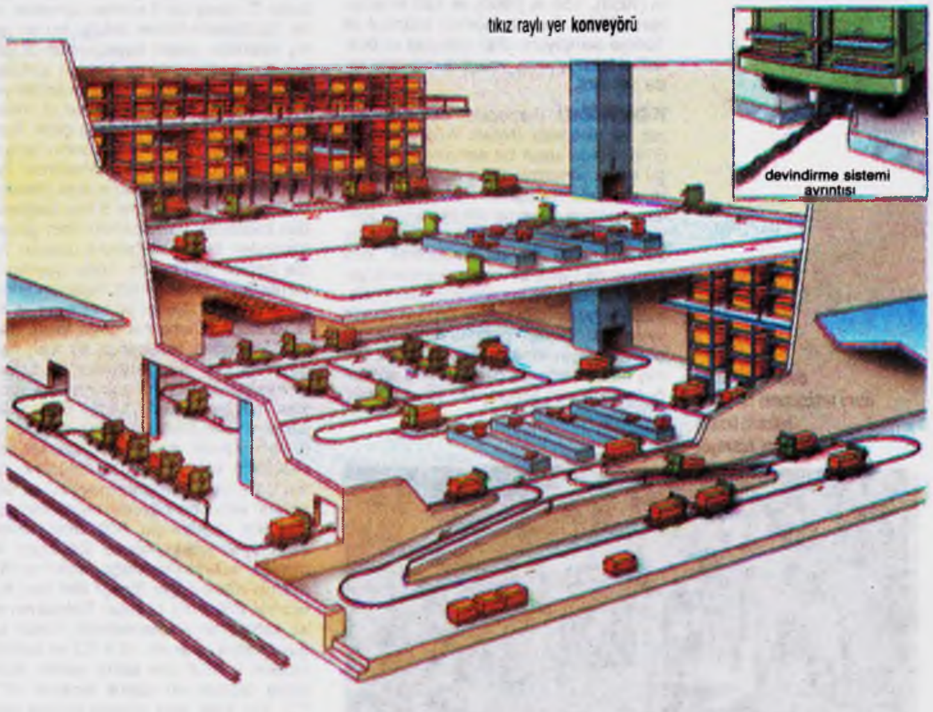
• *Kürekli konveyör.* Uç uca yerleştirilmiş ağır sac kaplardan oluşur; döndürücü bir kafanın tahrik ettiği yanal sonsuz iki zincire bağlanmış olan çelik çubuklar ya da kürekler cevheri kapların dibine iter; zincirlerin ve çubukların dönüşü kapların altında gerçekleşir; zincirlere kılavuz görevi gören kapların yan kenarları, bir kazı makinesini taşıyabilecek sağlamlıktadır. Bu sağlamlığı yüzünden kürekli konveyör uzun ayaklarda arını uzunluğunca kullanılır ve makinenin (potkopaç makinesi ya da saban) kopardığı blokları doğrudan alır. Ayak arınının ilerlemesini izleyebilmek için, konveyör arına doğru itilir, dökülmesine gerek kalmaz.

KONVOLVULİN a. (fr. *convolvuline*'den). Calapa köküne müshil özelliği veren reçinenin bileşenlerinden biri.

KONVOY a. (fr. *convoi*). Aynı yöne giden taşıt ve / ya da yolcu topluluğu.
—Ask. Yürüyüşü aynı zamanda ve bir komuta altında düzenlenmiş askeri araç grubu.
—Ask. denizc. Savaş gemilerinden oluşan bir refakat kuvvetinin koruması altında, yanaşık düzende seyreden ticaret gemileri topluluğu. (Konvoy terimi kimi kez kafilenin tümü, kimi kez de yalnız ticaret gemileri için kullanılır.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Konvoy halinde seyir,* savaş sırasında ticaret gemilerinin, savaş gemilerinden oluşan bir refakat kuvvetinin koruması altında yaptığı seyir.
—Denizc. İtilen, yedekte çekilen ya da bordada yedeklenen birçok gemiden oluşan topluluk. (Bk. *ansikl.* böl.) || Buzlu bölgelerde, buzkıran gemisinin arkasında seyreden gemi topluluğu. || *Konvoy gemisi,* konvoy halinde seyreden gemilerden her biri. (Bu deyim bir gemi tipini değil bir işlevi belirtir.) || *Yük konvoyu,* yüklemelerde kullanılan barçlardan oluşan topluluk. (İticiler ve römorkörler bu kategoride yer almaz.)
—ANSİKL. Ask. denizc. Konvoy halinde seyir, XVII. ve XVIII. yy.'lardaki savaşlar sırasında, ticareti korumak için yaygın olarak kullanıldı. Konvoylar 200 ile 300 yelkenliden oluşuyordu ve kimi kez şiddetli savaşlar vermek zorunda kalıyorlardı. Barış zamanında da, korsanlardan korunmak için konvoylar oluşturuluyordu. Denizaltıların ortaya çıkışı, iki dünya savaşı sırasında ticaret denizciliği üzerinde ciddi tehlikeler oluşturdu ve konvoy halinde seyrin yaygınlaşmasına neden oldu. Böylece refakat kuvvetleri, denizaltıların yerini saptamak ve onları dalmaya zorlamak için uçaklardan ve yeri saptanmış denizaltıları avlamak için de özel gemilerden (destroyerler, refakat gemileri) oluşturulmaya başlandı. Bununla birlikte, refakat kuvvetleri, konvoyların önemli kayıplar vermesini her zaman önleyemedi; özellikle 1917 ve 1942'deki kayıplar Müttefikler'i zor duruma düşürdü.
—Denizc. *Yedekte çekilen konvoylar,* bir römorkörün çektiği yük dubalarından ya da penişlerden oluşur; bunlar bir halatla doğrudan römorköre ya da öndeki diğer yük dubasına bağlıdır. Ancak her yük dubasına dümenle kumanda edilmelidir. Yedekte çekilen konvoylar geçit uzunluğunun büyük bir bölümünü kapladığından başka bir geminin geçmesine olanak vermez. Bu nedenle de kullanımları git gide azalmaktadır. *İtilen konvoylar,* arkasına bir itici yerleştirilmiş barç topluluğundan olu-

zincirli havai konveyör

tıkız raylı yer konveyörü

Eisenwerk Weserhütte AG

bantlı **konveyör**

şur; bu tekneler halatlarla birbirlerine sıkıca bağlıdır. Kullanımları, birkaç yıldan bu yana, özellikle Avrupa'daki nehirler (Sen, Ren, Moselle vb.) üzerinde, oldukça gelişmiştir.

KONVUR (Canel), türk atlet, voleybolcu ve basketbolcu (İstanbul 1939). Atletizme başladıktan kısa süre sonra Fenerbahçe adına katıldığı yarışmada 1.43 m ile bayanlar Türkiye yüksek atlama rekorunu kırdı (1957) ve bu rekoru daha sonra 1.50 m (1959), 1.56 m (1960) ve 1.60 m'ye çıkardı (1961). Fenerbahçe'nin İstanbul ve Türkiye şampiyonu olan voleybol ve basketbol takımlarında, voleybol milli takımında yer aldı.

KONWİCKİ (Tadeusz), polonyalı yazar ve sinemacı (Nowa Wilejka 1926). 50'li yıllarda ateşli bir savunucusu olduğu resmi yönetimle arası açıldıktan sonra, geleneksel değerlere yönelik romanlar yayımladı. Sinema dilinin etkisini taşıyan bir üslupla yazdığı ve anlatıyı kimi zaman birçok planda sürdürerek, kimi zaman da belirli bir ortamı kurmakla yükümlü bölüm ve imgelerin birbirini izlemesiyle geliştirdiği birçok başarılı roman yayımladı. Bunlar, geçmiş tarihi ve günün gerçeğini almaştırarak gerilerde kalmış bir kahramanlık özlemini dile getirdiği *le Livre des songes* (fr. çev.) [1963]; Varşova'da bir gece gezintisi boyunca Polonya gerçeğinin umarsızlığını açığa vuran *Wniebowstapienie* (1967), yine Varşova'da günlük yaşamın çocuk gözüyle algılanmasını sergileyen *Zwierzoczlekoupiór* (1969), kendi yaşamının ve çağının bilançosunu çıkardığı *Kalendarz i Klpsydra* (1976) adlı yapıtlarıdır. Diğer bazı yapıtları: *Kompleks polski* (1977), *Mala Apokalipsa* (1979), *Wschody i zachody Ksiezyca* (1982), *Nowy Swiat i okolice* (1986), *Nocdzien i noc* (1991). Sinemada da 1959'dan başlayarak *Zaduski* (1962), *Jak daleko stad, jak blisko* (1972), *Dolina İssy* (1982) ve *Lawa* (1989) gibi filmleriyle özgün bir üslup sergiledi.

demir tel rulolarını yüzey temizlemede kullanılan kurutma fırınına götüren havai **konveyör**

Demag

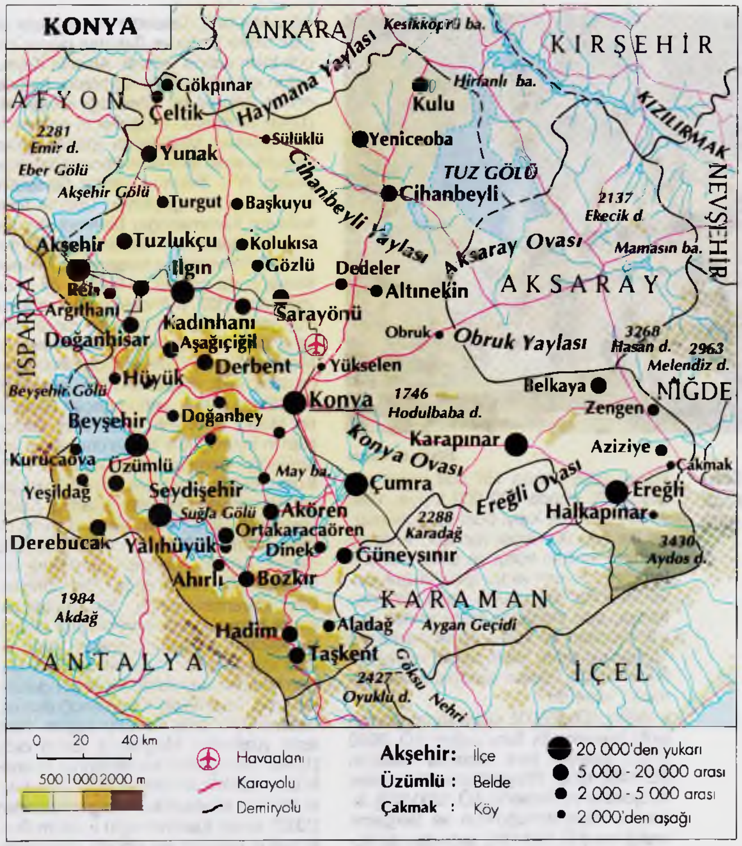
KONYA (42), topraklarının en büyük kesimi İç Anadolu'nun kendi adını taşıyan bölümünde yayılan, G.'de Akdeniz bölgesinin Toroslar ile kaplı iç kesimine de taşan il, 38 257 km^2 yüzölçümü ile Türkiye'nin en geniş, 1 750 303 nüfus (1990) ile beşinci kalabalık ili. 31 ilçe, 21 bucak, 778 köy. Merkezi *Konya,* 513 346 nüf. (1990).

Konya ili yüzey şekilleri bakımından fazla çeşitlilik göstermez. En geniş yeri, üzerlerinde bazı münferit dağların görüldüğü 1 100-1 200 m yükseklikteki platolar (Cihanbeyli ve Obruk platoları) ile, onların içine birkaç yüz metre kadar gömülmüş, 800-1 000 m yükseklikteki ovalar (Konya-Ereğli, Yukarı Sakarya ovaları ve Tuz gölü çevresi) kaplar. Bu daha çukur düzlüklerin en alçak yerlerinde çoğu yazın kuruyan ve tuzlu bataklıklara dönüşen bazı sığ göller yer alır. Bunların en genişi, Türkiye'nin ikinci büyük gölü olan Tuz gölüdür. B.'da Beyşehir gölünün D. ve G. kıyıları ile Ilgın gölü ve Akşehir gölünün D. yarısı da il sınırları içindedir. İlde, düzlüklerin hâkim olduğu bu en geniş kesimde, çeşitli kayaçlardan oluşan temel, geniş alanlarda Neojen tortulları ile örtülerek maskelenmiştir ve ancak yer yer (örneğin Obruk platosunun G. kenarındaki Bozdağ'da) meydana çıkar. Konya Ereğli ve Tuz gölü ovalarının tabanı, bugün ortadan kalkmış Dördüncü Zaman göllerinin çok genç kırıntılı çökelleri ile kaplıdır. İlin G. kesimi Sultan dağlarından başlayan, ve Karaman ilinin güneyi üzerinden Bolkar dağlarına uzanan Toros dağları ile kaplıdır. Toros yayının iç yamaçları önünde, şimdi Karaman ilindeki Karadağ (2 288 m) ile başlayan ve K.-D.'ya doğru Osmancık dağı, Meke dağı ve Karacadağ ile uzanan bir kırık hattı boyunca çok taze volkanlar ve onların çevresindeki patlama çukurları, lav akıntıları ve krater gölleri (Acıgöl, Meke gölü) yer alır. Yarıkurak karasal bir iklim, G. ve B.'daki yüksek dağlık alan dışında, ilin akaçlama koşullarını, bitki örtüsünü, tarım çalışmalarını, yerleşmelerini ve ana yolların yerini belirleyerek etkin olmuştur. Dağların eteklerinde 300 mm'yi biraz aşan yıllık yağış (Konya 335 mm) ilin merkezi kesimlerine doğru azalır ve 300 mm'nin altına düşer (Ereğli 298 mm, Karapınar 278 mm); buraları Türkiye'nin en az yağış alan yörelerindendir. Kışlar soğuk (Konya ocak ort. -0,3 °C) ve karlıdır; sıcaklık 0 °C'ın çok altına inebilir (Konya'da ölçülen en düşük sıcaklık -27,8 °C). Yaz kısa, ama sıcaktır (Konya temmuz ort. 23,2 °C). Yağışların azlığı nedeniyle ilin büyük kesimi kapalı havza durumundadır. Dağlardan inen birçok akarsu bu havzada buharlaşarak kaybolur. İlin ancak G. dağlık kesiminin suları, yukarı çığırında ünlü Yerköprü'nün bulunduğu Göksu ırmağı ile Akdeniz'e boşalır. Kuraklık nedeniyle hâkim bitki örtüsü, dağlar dışında bozkırdır. Alanı insan eliyle daha da genişlemiş olan bozkır, ilin orta kesimlerinde tuzlu topraklar ve yer yer rüzgâr aşındırması sonucunda havalanan kumların oluşturduğu kum örtüleri ve kumullarla kaplı çölümsü bozkırlara dönüşür (Karapınar kumluğu). Buna karşılık daha yağışlı yüksek dağlarda meşe, karaçam, köknar, ardıç ormanları görülür.

Konya, nüfus bakımından beşinci kalabalık il olmasına karşılık, alanının genişliği nedeniyle nüfus sıklığı Türkiye ortalamasının çok altındadır (km^2'ye 46 kişi); ama bu bakımdan büyük yöresel farklar vardır. Nüfusun çoğunluğu dağların eteklerinde, derelerin suladığı ve hayat verdiği yerlerde toplanmıştır. Buna karşılık ilin ortasındaki kurak alanlar Türkiye'nin en tenha yöreleri arasındadır. Nüfusun artış oranı Türkiye ortalamasına eşittir (‰ 24,8). Halkın % 55 kadarı kentsel yerleşmelerde yaşar. Bunun yarıdan çoğu da (% 53 kadarı) Konya kentinde toplanmıştır. Nüfusları bakımından birer orta kent boyutuna erişen Ereğli, Akşehir, Seydişehir ve Beyşehir dışındaki diğer ilçe merkezleri küçük birer kasaba özelliği gösterirler. Konya bazı tarımsal ve hayvansal ürünler bakımından Türkiye ekonomisinde ağırlığı olan illerimizden biridir. Tarlalar il topraklarının % 38'ini kaplar; ama bunun en az 1/3 kadarı iklimin kuraklığı nedeniyle nadasa ayrılmıştır. Geniş düzlükler makineli yaygın tarıma elverişlidir ve bu nedenle tarımda makineleşme çok ilerlemiştir. İlkbahar yağışlarının toprağı nemlendirdiği bozkır iklimi ili eskiden beri tahıl üretimine yöneltmiştir. Tahıl tarlaları ekili toprakların % 87'sini kaplar. Yılda ortalama 5,5 milyon ton buğday, 2,4 milyon ton arpa üretimiyle Konya Türkiye'nin başta gelen tahıl ambarıdır (kişi başına yılda yaklaşık 3,1 ton buğday ve 1,3 arpa). Ama bazı yıllarda yağışların yetersizliği, ürünün büyük ölçüde azalmasına yol açar. Zaten bu bölge yağış oynaklığının en fazla olduğu, kuraklıktan en çok etkilenen bölgelerimizin başında gelir. Örneğin XIX. yy.'da (1873-74) ve daha yakın dönemlerde (1916, 1928, 1932, 1940) bu tür şiddetli kuraklıklar bölgede derin ekonomik ve sosyal sarsıntılara yol açmıştır. Bu tehlikeyi önlemek amacıyla geçen yüzyıl sonlarından başlayarak bölgede bazı barajların yapımına girişilmiş (geçen yüzyılda yapılan Çumra sulama tesisleri, Cumhuriyet döneminde kurulan May, Apa ve Altınapa barajları) ve sulu tarım alanı giderek genişlemiştir. Buna paralel olarak ürünler de çeşitlenmiştir. Günümüzde ekili alanın % 8 kadarı sanayi bitkilerine ayrılmıştır. Bunların başında şekerpancarı gelir; ayrıca ayçiçeği, haşhaş, patates, soğan ve az miktarda kenevir yetiştirilir. Dağ eteklerindeki ovalarda meyve (özellikle elma, armut, üzüm) ve sebze üretimi büyük önem taşır. Bozkır iklimi, Konya'nın eskiden beri çok önemli bir küçükbaş hayvancılık alanı olmasına yol açmıştır. İl sınırları içinde 2,5 milyon başa yakın koyun (Türkiye koyun varlığının % 5 kadarı), 0,3 milyona yakın kılkeçisi (Türkiye genelinin % 2,4 kadarı) 110 000 dolayında tiftik keçisi (Türkiye genelinin % 8 kadarı) beslenir. Kurak iklimi nedeniyle sığır sayısı çok daha azdır. Canlı hayvan ve hayvan ürünleri ilin daha az yağışlı alanlarında kırsal nüfusun tarımdan da önemli gelir kaynağıdır. Konya, çeşitli maden yataklarına sahiptir. Genellikle B. ve G.'deki dağlık alanlarda yer alan bu maden cevherlerinin başlıcaları boksit (Almasut yöresi), cıva (Ladik ve Sızma), demir (Karataş), barit (Bardaş), kurşun (Öskerdere, Yelmezköy, Yaylalar, Eski Habibler), kron (Hatip), manganez (Başkale), manyezit (Dutlusuya) ve bazı linyit yataklarıdır. Bunların en önemlisi Seydişehir alüminyum üretim tesisleri'ni besleyen boksit yataklarıdır. İlde çeşitli el sanatları (özellikle halıcılık) gelişmiştir. Ama eskiden beri var olan besin kolu (özellikle çok sayıda un fabrikası) dışında, büyük sanayi ancak Cumhuriyet döneminde yeni tesislerin açılması ile kurulmuştur. Bunların başlıcaları dokuma (Ereğli), çimento, şeker, yem fabrikası ve et kombinasıdır (Konya). Bu çabalara rağmen Konya'nın

Konya
Karatay Kervansarayı

Konya il haritası

Türkiye imalat sanayisindeki payı, genişliği ve potansiyeli ile orantılı olmaktan çok uzaktır. İlin turistlerce en çok ziyaret edilen kesimleri birçok tarihi anıtları ve Mevlana dergâhı'nı barındıran Konya kenti ile Nasrettin Hoca'nın anıldığı Akşehir'dir. (→ Kayn.)

KONYA, antik **İkonion, İconium,** İç Anadolu'nun G.-B. kesiminde, kabaca antik Lykaonia'yı kapsayan yarıkurak Konya bölümünün B. kenarında kent. İç Anadolu'nun Ankara'dan sonra ikinci, Türkiye'nin yedinci büyük şehri. Aynı addaki ilin merkezi; anakent sınırları içinde 513 346 nüf. (1990). Ankara'dan karayoluyla 257 km, İstanbul'dan 665 km, Adana'dan 355 km uzaklıkta.

• COĞRAFYA. İç Anadolu'nun en kurak kesimini B.'dan çeviren dağlardan bol sulu akarsuların ovaya indiği yerde bulunan Konya'nın, tarihöncesi çağlardan günümüze kadar dağların kenarını izleyen ve Akdeniz kıyılarına uzanan yol üzerindeki konumu, kentsel bir yerleşmenin kurulmasına çok elverişlidir. Anadolu'nun tarihöncesi kent özelliği gösteren belki ilk yerleşmesi olan Çatalhöyük Konya'nın hemen yakınında, aynı yol üzerindedir. Kentin bugünkü planı ve çeşitli kesimleri arasındaki farklı görünümler çok uzun bir evrimin sonucunda ortaya çıkmıştır. Konya'nın en eski çekirdeği, kentin ortasında yığma bir tepe olarak yükselen Alaettin tepesinin çevresini kabaca dairesel bir alan halinde kuşatır. Han, medrese, dergâh, türbe, cami gibi pek çok tarihi yapı nispeten geniş caddelerin kuşattığı bu sıkışık alanda yer alır. Geçen yüzyıllardaki yangınlardan sonra bu eski kesimde bazı düzenlemeler yapılmış, yeni caddeler açılmıştır. Bunların en önemlisi ve aynı zamanda günümüzde kentin ana trafik damarı, Alaettin tepesi ile Mevlana dergâhı arasında uzanan ve başlıca resmi yapıların, işyerlerinin, bankaların ve otellerin bulunduğu geniş caddedir. Küçük ticarethaneler, işyerleri bu caddenin D. yarısına açılan sokaklarda toplanmıştır. Konya'nın daha yeni mahalleleri kent çekirdeğinin K. ve G.'ine doğru geniş bir alanda kurulmuştur; en yeni kesimi ise B.'daki istasyona doğru gelişmiştir. Burası geniş, düzenli caddeleri, modern binalarıyla öteki kesimlerden kolayca ayrılır. Kentten 5 km kadar uzaklıkta, dağların alt yamacındaki Meram vadisi bol suları, bağ-bahçeleri ve korularıyla Konyalılar'ın başlıca dinlence ve eğlence yeridir. Konya'nın önemi ve nüfusu, siyasal olaylara, üzerinde bulunduğu yolun işlerlik derecesine ve büyük ölçüde tahıl yetiştirilen alanın tarımsal üretimine bağlı olarak tarih boyunca değişmiştir. Roma döneminde önemli bir yol kavşağı ve Lykaonia eyaletinin merkeziydi. Ortaçağ'da Selçuklu devletinin başkenti olarak çok gelişti, anıtsal yapılarla süslendi. Aynı dönemde büyük türk düşünürü Mevlana da burada yaşamıştı. Konya, Osmanlı döneminde de uzun süre İstanbul'dan G.-D.'ya uzanan ordu ve kervan yolu üzerinde bir durak, Karaman eyaletinin merkezi olarak önemini korudu. Ama XIX. yy.'ın ilk yarısında nüfusu 140 000 kadar olan kent daha sonraları çeşitli nedenlerle, özellikle tarımsal üretimin kuraklıklar yüzünden gerilemesiyle giderek tenhalaştı. Konya'nın yeniden kalkınması aynı yüzyılın sonlarında ilk büyük sulama tesisinin yapımı ve demiryolunun 1896 yılında kente ulaşması ile başlamıştır. Cumhuriyet döneminde ise büyük ekonomik gelişmesine koşut olarak Konya'nın nüfusu giderek artan bir hızla çoğaldı. Kurtuluş savaşı sırasındaki karışıklıklardan sonra, 1927 yılında, 47 000 nüfuslu orta boyutta bir kent olan Konya'nın nüfusu 1950'lere kadar 60 000'in altında kalmış, ancak bu dönemi çok hızlı bir artış izlemiştir. Kentin nüfusu 1955 yılında 92 236

Konya
İnce minareli medrese'nin kitabeli taç kapısı (1260)

Konya
Mevlana türbesinden bir görünüm

Büyük Larousse

Konya
Aziziye camisi'nden bir görünüm (1872)

kişiye, 1965 yılında 157 934 kişiye çıkmış, 1970 yılında 200 000 kişiye, 1980 yılında 329 139 kişiyi bulmuş, günümüzde ise 500 000 kişiyi aşmıştır. Anadolu tarihinin en eski kültür ve sanat merkezlerinden biri olan ve bu işlevi Selçuk üniversitesi'nin kuruluşuyla daha da artan Konya, aynı zamanda tarihi anıtları, çeşitli müzeleri ve kültür mirası nedeniyle Türkiye'nin önde gelen turizm merkezlerinden biridir. Besin sanayisi kolları, çimento fabrikası.

• TARİH. İ.Ö. 2600'lü yıllara kadar uzanan tarihi boyunca İlk Tunç çağını (İ.Ö. 2600 -2100) yaşayan kent, sırasıyla Hititler'in (İ.Ö. 1400-1200), Phrygialılar'ın, Kimmerler in, Lydialılar'ın, Persler'in (İ.Ö. 1200-333), İskender İmparatorluğu'nun ve Bergama krallığı'nın (İ.Ö. 333-133), ardından da Romalılar'ın (İ.Ö. 133-İ.S. 395) yönetiminde kaldı. Roma İmparatorluğu'nun ikiye bölünmesiyle (395) Bizans devletinin payına düştü ve Romalılar'ın "Iconium" adını verdikleri kent, bu dönemde önce "İkonion", sonra da "Konieh" adıyla anıldı. İslamlığın yayılışı sırasında arap orduları Konya'yı Emeviler döneminde iki kez, Abbasiler' döneminde de bir kez ellerine geçirmelerine karşın, X. yy. başlarına kadar süren bu istilalar geçici oldu ve kent Bizanslılar tarafından geri alındı (908). XI. yy.'ın ikinci yarısından sonra Anadolu'ya türk akınları başladı ve Alparslan'ın Malazgirt zaferinin (1071) ardından selçuklu beylerinden Kutalmışoğlu Süleyman Şah Konya'yı fethederek burasını, kurduğu Anadolu Selçuklu devletinin başkenti yaptı (1077). Bir süre sonra da İznik'i alan Süleyman Şah, başkentini Konya'dan buraya taşıdı (1080). Babasının yerine geçen Kılıç Arslan I (1092), İznik Haçlılar'ın eline geçince (1097), başkentini yeniden Konya'ya taşıdı ve artık çöküşüne kadar burası Anadolu Selçuklu devletinin değişmeyen başkenti olarak kaldı. Konya'yı bayındır duruma getiren Kılıç Arslan II döneminde Üçüncü haçlı seferi başladı. Karadan Kilikia üzerine yürüyen alman imparatoru Friedrich Barbarossa I, Konya kalesini aldı (1190). İç kaleye kapanan Kılıç Arslan, imparatordan barış istedi. Kilikia'ya geçmesine izin verilmesi koşuluyla barış önerisini kabul eden imparator, beş gün Konya'da kaldıktan sonra ordusuyla birlikte kentten ayrıldı. Kılıç Arslan II'nin zehirlenerek öldürülmesi üzerine (1192) küçük oğlu Gıyasettin Keyhüsrev I yerine geçtiyse de Tokat'ta bulunan ağabeyi Rüknettin Süleymanşah buna karşı çıkarak Konya'yı kuşattı ve kenti ele geçirdi. Rüknettin öldükten sonra yerine oğlu Kılıç Arslan III geçince, sığındığı İstanbul'dan Anadolu'ya geçen Gıyasettin Keyhüsrev I, yeniden Konya tahtına oturup yeğeni Kılıç Arslan III'ü de öldürttü (1204). Alaettin Keykubat I (1219-1237), Kentin dış kalesini onarttı, yapımı yarım kalan Alaettin camisi'ni tamamlattı (1221). Onun döneminde bir sanat ve bilim merkezi olan Konya'ya Sultan ül-Ulema Bahaettin Velet ile oğlu Mevlana Celalettin Rumi başta olmak üzere Doğu ve Batı'dan göçen birçok bilim adamı yerleşti. Alaettin Keykubat'ın ardılı Gıyasettin Keyhüsrev II döneminde Selçuklular, Kösedağı savaşı'nda (1243) yenildikleri Moğollar'ın egemenliğini tanıdılar. Moğollar'la işbirliği yapan selçuklu emiri Muinettin Pervane'nin Kılıç Arslan IV'ü öldürtüp yerine Gıyasettin Keyhüsrev III'ü geçirmesi üzerine fırsat kollayan Karamanoğlu Mehmet Bey de Cimri* adıyla anılan Alaettin Siyavuş'u selçuklu tahtının meşru mirasçısı ilan ederek Konya'yı ele geçirdi ve kendisi de onun veziri oldu (1277). Ancak, moğol ordusunun yardımıyla kısa bir süre sonra Konya'yı geri alan Gıyasettin Keyhüsrev III, Mehmet Bey'le Cimri'yi öldürterek tahtına sahip çıktı. Gıyasettin Keyhüsrev III öldürülünce (1282), yerine geçen Gıyasettin Mesut II, ilhanlı hükümdarı Gazan Han'ın buyruğuyla Konya'dan alınıp götürüldüğü Hemedan'da alıkonuldu. Ardılı olan Alaettin Keykubat III'ü öldürten Gazan Han'ın yeniden tahta çıkarttığı (1305) Gıyasettin Mesut II'nin bir süre sonra ölmesi üzerine (1307) son bulan Selçuklu devleti, Anadolu'da çeşitli beyliklere bölündü. Bu beyliklerin en güçlülerinden biri olan Karamanoğulları, Selçuklular'dan sonra Konya'ya egemen oldular. Ancak, başkaldıran beylikleri denetim altına almak için İlhanlılar'ın genel vali Emir Çoban komutasında Anadolu'ya gönderdikleri ordu, karşı koyan Karamanoğulları'nın üzerine yürüyerek Konya'yı kuşattı. Kent açlık yüzünden Moğollar'a teslim oldu (1314). Emir Çoban kuvvetlerinin Anadolu'dan çekilmesinden ve oğlu Timurtaş'ın da Mısır Memlukları'na sığınmasından (1327) sonra Karamanoğlu İbrahim Bey, Konya'yı yeniden ele geçirip bağımsızlığını ilan etti. Bu arada, Karamanlılar başkentlerini Konya'dan Larende'ye (Karaman) taşıdılar. Karamanoğlu Alaettin Halil Bey, Eretna Devleti'nin elinden Niğde'yi, Eşrefoğulları'ndan da Beyşehir ve yöresini alınca, Osmanlı devletiyle komşu oldu (1380). Osmanlılar'la sürüp giden uzun sürtüşmeler sonunda Konya'yı ele geçiren Bayezit I (Yıldırım) Karamanoğlu Alaettin Ali Bey'i Taşeli'ne kaçmak zorunda bıraktı (1394). Padişahın kız kardeşi olan eşinin aracılığıyla affedilen Ali Bey'e Konya geri verildi (1395). Ancak, Karamanoğulları ile bozuşan Kadı Burhanettin, Konya'yı buyruğundaki çapulcu göçebe askerlere yağmalattı. Bunun üzerine Kadı Burhanettin ile anlaşan Ali Bey, yeniden osmanlı topraklarına saldırdı, Anadolu beylerbeyi Sarı Timurtaş Paşa'yı tutsak alarak Konya'ya getirdi. Karamanoğulları'nın üzerine yürüyen Bayezit I, Ali Bey'i Akçay'da yenerek Konya'ya girdi ve karamanlı ülkesini osmanlı topraklarına kattı (1397). Ancak, Ankara savaşı'ndan (1402) sonra Anadolu beyliklerini yeniden canlandıran Timur, Bursa hapishanesinden çıkarttığı Ali Bey'in oğlu Mehmet Bey'i Konya'da Karamanoğulları beyliğinin başına getirdi (1403). Böylece Karamanoğulları ile Osmanlılar arasındaki savaş yeniden başladı, Mehmet Bey Bursa'ya saldırıp kenti yağmaladı. Mehmet I (Çelebi) de karamanlı ordusunu dağıtarak Konya'yı ele geçirdi (1414). Osmanlılar'a bağlanmak koşuluyla affedilen Mehmet Bey, padişah Konya'dan ayrılınca yine başkaldırdı. Bu kez de üzerine gönderilen Bayezit Paşa tarafından tutsak alındıysa da yeniden bağışlanarak Konya kendisine bırakıldı. Niğde'de ağabeyine karşı ayaklanan Alaettin Ali Bey'i destekleyen Memluklar, Konya ile birlikte tüm karamanlı ülkesini işgal edince (1419), Osmanlılar'a sığınan Mehmet Bey, onların yardımıyla beyliğini ve Konya'yı yeniden ele geçirdi (1421). Amcası Alaettin Ali Bey'in yönetime elkoyması üzerine (1424) Konya'dan kovulan Tacettin İbrahim Bey, Osmanlılar'ın buyruğuna verdikleri orduyla amcasını yenerek yine aynı yıl Konya'da beyliğinin başına geçti. Tacettin İbrahim Bey'in ölümü üzerine (1463) küçük oğlu İshak Bey onun ardılı oldu. Ancak, İshak'ı Konya'dan kovan ağabeyi Pir Ahmet, beyliğini ilan etti (1464). Ağabeyine karşı akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'la anlaşan İshak Bey, Konya'yı ele geçirdi. Osmanlılar'a Akşehir ve Beyşehir'i vererek yardımlarını sağlayan Pir Ahmet, Konya'yı geri alıp kardeşini öldürterek Karamanoğulları beyliğine tek başına egemen oldu (1465). Pir Ahmet Bey'in bir süre sonra Osmanlı devletine karşı Papalık, Venedik ve Macaristan'ın oluşturdukları "Kutsal İttifak"a katılmasına öfkelenen Mehmet II (Fatih), Konya ve Larende'yi ele geçirip osmanlı egemenlik sınırı içine aldı (1466). Böylece Konya merkez olmak üzere bir osmanlı eyaletine dönüştürülen karamanlı ülkesine Fatih'in büyük oğlu şehzade Mustafa ilk sancakbeyi olarak atandı. Akkoyunlu hükümdarı Uzun Hasan'ın yanına sığınan Pir Ahmet Bey orada ölünce, yerine geçen kardeşi Kasım, Uzun Hasan'la birlikte Osmanlılar'a karşı yapılan Otlukbeli savaşı'na katıldı (1473). Fatih karşısında Akkoyunlular'ın bozguna uğramasıyla sonuçlanan savaştan sonra Karamanoğulları beyliğini yeniden canlandırma umudunu yitiren Kasım Bey, ortadan kayboldu. Ölen şehzade Mustafa'nın yerine Karaman sancakbeyliğine atanan kardeşi Cem Sultan (1474), babası öldükten (1481) sonra ağabeyi Bayezit II'ye karşı Konya'dan taht kavgasına girişti. İki kardeşin osmanlı tahtı için çekişmesi sırasında ortaya çıkan Kasım Bey, Cem Sultan'ı destekledi. Cem'in Bursa'yı alarak padişahlığını ilan etmesi üzerine Kasım Bey de Konya'da beyliğini ilan etti. Ancak, Yenişehir savaşı'nda yenilen Cem, Mısır'a kaçtıktan sonra Kasım Bey'in üzerine yürüyen Bayezit II, Konya'yı ele geçirip Karamanlılar beyliğini kesin olarak ortadan kaldırdı (1483). Konya, osmanlı yönetiminde yalnız bir eyalet merkezi olarak değil, Mevlana'nın kurduğu gelenekleri yaşatan önemli bir mevlevi merkezi olarak da gelişti. Ayrıca, doğru seferleri sırasında türk ordusunun başlıca konaklama merkezlerinden biri oldu. Mevlana türbesini onartan Selim I, kente su getirtti ve Karaman eyaletinde köklü bir toprak reformu yaptırdı. Irakeyn seferi nedeniyle kente uğrayan Süleyman I (Kanuni) Konya'nın esaslı bir biçimde bayındırlaştırılmasını buyurdu. XIX. yy.'a kadar bayındır durumda kalan Konya, Mısır valisi Mehmet Ali Paşa'nın Osmanlı devletine karşı ayaklanmasının ardından İbrahim Paşa komutasındaki mısır ordusunun işgaline uğrayarak hasar gördü (1832). Daha sonra Kütahya'ya kadar ilerleyen Mısırlılar, burada yapılan antlaşmayla (1833) Konya'yı boşaltıp Toroslar'ın gerisine çekildiler. Kurtuluş savaşı'nın başlarında Delibaş* Mehmet, Kuvayı milliye'nin müslümanlığa ters düştüğü savıyla TBMM hükümetine karşı ayaklandı. 500 asker kaçağının da katıldığı Delibaş çetesi, Konya'ya girerek yönetime elkoydu (21 ekim 1920). Ancak, ayaklanmacıları dağıtıp elebaşlarının çoğunu yok eden Kuvayı milliyeciler (kasım 1920), Konya'yı yeniden Ankara hükümeti yönetimine bağladılar.

• GÜZEL SANATLAR. Konya'nın merkezindeki Alaettin tepesi'nde Remzi Oğuz Arık'ın yaptığı kazılarda (1941), Orta Tunç çağdan çanak çömlek parçaları bulundu. Kentin 7 km G.'indeki Karahöyük*'te Sedat Alp'in yürüttüğü çalışmalardaysa İlk Tunç çağ, Orta Tunç çağ ve Hititler döneminden katmanlar ortaya çıkarıldı.

Tümüyle bir selçuklu kenti görünümündeki Konya'da, bu dönemden çeşitli işlevlerde pek çok anıt bulunmaktadır. Bu yapılarda güçlü yerel geleneklerin etkisiyle yeni bir türk-islam sanatının biçimlendiği görülür. Karamanoğulları dönemi mimarlığında selçuklu geleneği sürdürülmüştür. Osmanlı döneminde de önemini koruyan kent çeşitli yapılarla donatılmıştır.

Selçuklu döneminin ilk önemli anıtlarından biri Sahipata* külliyesi'dir. Haluk Ka-

ramağaralı'nın araştırmalarıyla caminin ilk yapılışında ahşap direkli olduğu belirlendi ve ahşap direkli cami türünün bilinen en eski örneği olduğu saptandı. Anadolu'daki sağlam durumda ilk çifte minareli taçkapı da bu yapıda görülmektedir. Dönemin ünlü mimarı Kelûk bin Abdullah'ın yapıtı olan camiye 1283'te türbe ve hankâh eklendi. Selçuklu döneminin bir başka önemli yapısı, Anadolu'daki en eski tarihli camilerden biri olan Alaettin* camisi' dir. Sürekli araştırma konusu olan bu caminin en erken tarihli yazıtı abanoz minberi üzerindedir (1155). Kılıç Arslan II'den sonra İzzettin Keykavus I ve Alaettin Keykubat I dönemlerinde de eklemeler yapılmıştır. Avluda İzzettin Keykavus I döneminden kalma Kılıçarslan II kümbeti ile bitmemiş bir kümbet vardır. Akçagizlemez camisi'ni İzzettin Keykavus I döneminde Hacı Ferruh yaptırmıştır (1215). Şeyhsadrettinkonevi camisi ve türbesi'nin 1274 tarihli yazıtı vardır. 1899'da Konya valisi Mehmet Ferit Paşa tarafından onartılan caminin sivri kemerli mihrabı, selçuklu çini sanatının özgün örneklerindendir. Kıvrıkdallar, bitkisel ve geometrik motiflerle süslü ahşap pencere kanatlarıysa dönemin ahşap işçiliğini yansıtır. Selçuklu dönemi anıtlarından biri de XIII. yy.'dan Hatuniye camisi'dir. Konya'daki çok sayıda selçuklu mescitleri genel olarak kare ya da dikdörtgen planlı, tek kubbeli, birkaçı düz çatılı örneklerdir. Çoğunun önünde tonozlu ya da düz çatılı girişleri bulunur (son cemaat yerinin öncüleri). İzzettin Keykavus I zamanında Hacı Ferruh'un yaptırdığı (1215) Taş mescit, İmrahor Zeynettin Beşare Bey'in 1216 tarihli Beşarebey mescidi, Alaettin Keykubat I zamanında Hacı İsmail bin Şemsettin Erdem Şah'ın yaptırdığı (1220) Erdemşah mescidi, Celalettin Karatay'ın kardeşi Kemalettin Turumtaş'ın 1248 tarihli Küçükkaratay mescidi tonoz örtülü ön mekânları kapı ve pencerelerle dışa açılan örneklerdir. Yazıtı olmamakla birlikte XIII. yy.'ın ikinci yarısına tarihlendirilen Sırçalı mescit, üç kemerle dışa açılan ön mekânıyla son cemaat yerine yaklaşan bir gelişme gösterir. Bu yapılarda kubbeye geçiş öğelerinde de ilginç uygulamalarla karşılaşılmaktadır: Sırçalı mescit'te türk üçgenleri, Taş mescit'te yelpaze biçiminde tonoz bingiler, Beşarebey mescidi'ndeyse mukarnaslı tonoz bingiler kullanılmıştır. Bu mescitler zengin süslemeleriyle de dikkati çeker (Taş mescit'in mihrap ve taçkapısındakı taş bezemeler, Sırçalı mescit'in zengin çini mozaik ve tuğla bezemeleri). Şeker fabrikası'nın yanındaki Küçükkaratay mescidi'nin (XIII. yy. ortaları) kubbesinde türk üçgenlerinin gelişmiş örnekleriyle karşılaşılır, bu yapı aynı zamanda çok büyük son cemaat yeriyle ilgi çeker. Hocahasan mescidi'yse (XIII. yy.'ın ikinci yarısı), kubbesindeki zikzak motifli tuğla örgüsü ve anıtsal boyutlardaki minaresiyle önemli bir yapıdır. XIII. yy. sonlarından Tahir ile Zühre mescidi'nin alçı ve çini bezemeli mihrabı, selçuklu mihraplarının güzel örneklerindendir. XIII. yy. sonlarından Beyhekim mescidi'nin bitki motifli çinilerle süslü zengin mihrabı ise Berlin müzesi'ndedir. Dönemin önemli eğitim merkezlerinden olan Konya'da medreselerin de önemli örnekleri bulunmaktadır. Aligav medresesi (son yıllara dek Aligav zaviyesi ve türbesi ya da Mahmudiye medresesi olarak biliniyordu) yazıtsızdır, ancak XII. yy. sonuyla XIII. yy. başlarında yapıldığı sanılmaktadır. Kazı ve incelemeler sonucu bu yapının Konya'daki kapalı medreselerin ilki olduğu saptanmıştır. Tacülvezir medresesi ve türbesi Gıyasettin Keyhüsrev II döneminde vezir Tacettin Mehmet tarafından yaptırıldı (1239/1240). Anadolu'daki çinili medreselerin ilk ve en önemli örneklerinden olan Sırçalı* medrese Gıyasettin Keyhüsrev zamanında yaşamış Bedrettin Müslih tarafından yaptırıldı (1242). Bu yapı günümüzde Konya Mezar anıtları müzesi olarak değerlendirilmektedir. Dönemin en ünlü eğitim kurumlarından olan Karatay* medresesi, mimari düzeni, kubbesi ve zengin bezemeleriyle bir başyapıttır. Selçuklu veziri Celalettin Karatay'ın yaptırdığı medrese (1251/1252) zengin ve eşsiz çinilerle süslüdür. Bu medrese de günümüzde Karatay Çini eserler müzesi'dir. Karatay medresesi'nin karşısındaki Küçükkaratay medresesi Kemalettin Turumtaş tarafından yaptırıldı (1248-1250). Açık avlulu medreseler planındaki yapının eyvan duvarları ve pencere kemerleri firuze, lacivert ve mor çini mozaikler ve sırlı tuğlalarla süslüydü. 1260'larda selçuklu veziri Fahrettin Ali Sahipata tarafından yaptırılan İnceminareli* medrese mimar Kelûk bin Abdullah'ın yapıtıdır. Kapalı, revaksız avlulu medreseler planındaki yapı, birkaç kez onarılmıştır (bugün Konya Taş ve ahşap eserler müzesi'dir). Konya'yı öteki merkezlere bağlayan yollar üzerinde selçuklu hanlarının ilginç örnekleri bulunmaktadır (Konya-Akşehir arasında 1201 tarihli Argıt han ya da Altınapa hanı, Konya-Beyşehir yolunda Kızılviran ya da Kızılören hanı [1205], Konya-Aksaray arasında 1235-1237'de yaptırılan Zazadin han, Konya-Akşehir yolunda 1246-1249 arasında inşa edilen Horozlu han). Konya türbeleri içinde belirtilmesi gereken yapılar Şeyh Aliman'ın Aliman türbesi (1288), Rüknettin Kılıç Arslan'ın eşi Gömeç Hatun için inşa edilen Gömeçhatun kümbeti (XIII. yy. sonu), Sahipata külliyesi içindeki Sahipata türbesi (1283), Alaettin camisi'nin avlusundaki kümbetlerdir. Mevlana türbesi ve mevlevi dergâhından oluşan Mevlana* külliyesi ise Konya'nın simgesi haline gelen anıtlardandır.

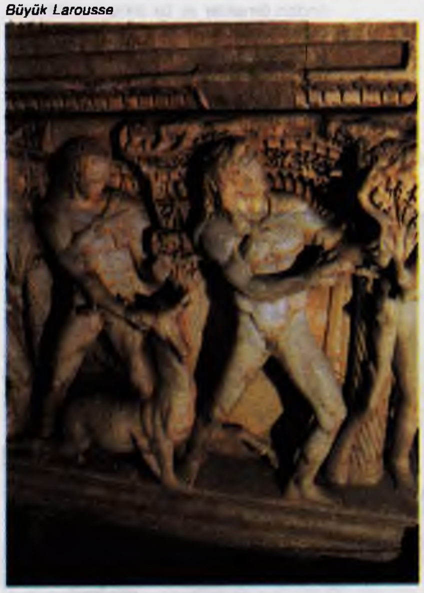
Kılıç Arslan II döneminde (1156-1192) yapımına başlanan Kılıçarslan* II köşkü, Alaettin Keykubat I zamanında önemli bir onarım geçirdiğinden Alaettin köşkü diye de bilinir. Günümüze yalnızca bir duvarı kalmıştır.

Karamanoğulları dönemi anıtları arasında iki darülhuffaz özellikle dikkati çeker. XV. yy.'da Nasuh Bey tarafından yaptırılan Nasuhbey darülhuffazı kesme taştan, tek kubbeli bir örnektir, önündeki üç kubbeli revakı yıkılmıştır. Hasbey darülhuffazı ise (1421), tuğla örgülü kare mekân üzerine, türk üçgenleriyle geçilen yüksek bir kubbeyle örtülüdür. Tuğla duvarlar üç cephede kesme taş, ön cephedeyse geometrik yıldız geçmeli ve örgü motifli mermer levhalarla kaplıdır. Selçuklu geleneğini sürdüren mihrabı, zengin çini bezemelidir. XIII. yy.'ın ilk yarısında inşa edilen İplikçi camisi 1332'de Hacı Ebubekir tarafından genişletildi ve yenilendi. Dikdörtgen planlı cami, mihrap duvarına dikey yedi sahınlıdır. Orta sahın küresel bingili üç kubbe, yan sahınlar çapraz tonoz, mihrap önü düz tonoz örtülüdür. Konya'daki Karamanoğulları kümbetleri kesme taştan, sekizgen gövde üzerine tuğladan piramit biçimi külah örtülü mimarileriyle, selçuklu geleneğini sürdürürler. 1454/1455 tarihli Fakihdede türbesi dönemin bilginlerinden Burhanettin Fakih için yaptırılmıştı. Kalenderbaba (Şeyhebubekir) türbesi ise yazıtına göre 1428'de Ebubekir Niksari adlı bir bilgin için inşa ettirilmişti. Bayezit I (Yıldırım) döneminde Dursunoğlu Mehmet Bey'in yaptırdığı Dursunoğlu camisi, üç kubbeli son cemaat yeriyle, tek kubbeli bir ana mekândan oluşur. 1888'de Tahir Paşa tarafından yenilenen cami Tahirpaşa camisi olarak da bilinir. Mevlana külliyesi'nin yanındaki Selimiye camisi'ni tezkirelerde bulunmamakla birlikte Mimar Sinan'ın yaptığı sanılmaktadır (1565-1570). Konya'daki osmanlı mimarlığının en güzel örneklerindendir. Burada ana mekân ortada büyük kubbe, mihrap önünde yarım kubbe, yanlarda üçer küçük kubbeyle örtülüdür. Önünde kırmızı-siyah taştan kemerlere oturan yedi kubbeyle örtülü son cemaat yeri vardır; ön cephenin köşelerine tek şerefeli iki minare yerleştirilmiştir. Mukarnaslı niş biçimindeki mihrap mavi mermerden, osmanlı taş işçiliğinin özgün örneklerinden olan minber ise beyaz mermerdendir. Yapı, XX. yy. başlarında Mimar Muzaffer tarafından onarılmıştır. Mevlana'nın torunlarından Hasan bin Şeyh Hüseyin Çelebi' nin yaptırdığı Kapı camisi (1658), Konya müftüsü Seyit Abdurrahman Efendi tarafından yenilendi (1658). Kentteki bir başka önemli osmanlı yapısı Abdülaziz döneminden Aziziye* camisi'dir (1872). Bu cami barok ve rokoko üslubundaki bezemeleriyle XIX. yy.'ın özelliğini yansıtır. Musalla mezarlığı'ndaki Şeyh Şücaettin türbesi (1533) kırmızı kesme taştan gövdesi, 16 dilimli tuğla kubbesiyle ilginç bir yapıdır. Bunun yakınında, Şeyh Halili'nin 1597 tarihli türbesi bulunmaktadır. Düzgün kesme taştan, sekiz köşeli türbe, 12 köşeli kasnağa oturan tuğla kubbeyle örtülüdür. Karaman beylerbeyi Hasan Paşa'nın (öl. 1573), klasik osmanlı türbeleri üslubundaki türbesi, Mevlana külliyesi'nin G. duvarına bitişiktir. Kesme taştan, sekizgen gövdeli, kubbeli yapının K. penceresi açılarak Mevlana müzesi'ne geçiş sağlanmıştır. Mevlana külliyesi' nin avlusunda bulunan sekizgen gövdeli, kubbeli Hürrempaşa türbesi, Süleyman I'in başveziri Maktul İbrahim Paşa tarafından, Karaman beylerbeyi Hürrem Paşa için yaptırılmıştır (1527). Kuyucu Murat Paşa'nın kızı Fatma Hatun'un türbesi ise Mevlana külliyesi'nin G.-B.'sındaki avludadır. 1585 tarihli türbe, sekizgen gövdeli, kubbeli, klasik üslupta bir örnektir. Karaman beylerbeyi Sinan Paşa'nın, Mevlana külliyesi avlusunun G.'inde bulunan türbesi de klasik üsluptadır (1574).

Konya hamamları arasında çifte hamam planındaki Mahkeme hamamı (XV. yy., onarım 1754), çifte hamamından yalnızca kadınlar bölümü sağlam olan Ahmetefendi hamamı (1676) belirtilebilir. Selimiye camisi'nin B. köşesindeki Yusufağa kitaplığı' nın yapımını 1794'te Yusuf Ağa başlatmış, 1795'te Mehmet Sadık tamamlatmıştır. Kesme taştan, kare planlı kitaplık, sekiz köşeli kasnağa oturan kubbeyle örtülüdür.

Kentteki Atatürk anıtı Cumhuriyet döneminin ilk yapıtlarından biri olması açısından önemlidir. Anıtın kaidesi Mimar Muzaffer' in (1915-1917), heykeli ise Krippel'in eseridir (1926). [→ Kayn.]

■ **Konya Arkeoloji müzesi,** Konya'da, 1962'de açılan müze. Burada çevredeki antik kentlerden (Lykaonia, İkonion, İsauria, Antiokheia, Philomelion, Herakleia, Sidamara, Laranda, Laodikeia, Lystra) getirilmiş mezar taşları, sunaklar, heykeller, lahitler, yazıtlar, yapı parçaları, pişmiş toprak, metal ve cam eşyalar sergilenmektedir. Ayrıca Çatalhöyük, Canhasan, Suberde, Alaettin tepesi, Karahöyük kazıları buluntuları da müzenin yapıtları arasındadır. Bunlar arasında Poseidon ve Nike heykel-

Konya Arkeoloji müzesi
Herakles Lahdi

lerıyle, Herakles'in on iki ışının betimlendiği Herakles* lahdi önemli yapıtlardır.

Büyük Larousse

Konya Koyunoğlu müzesi'nden bir görünüm

Konya Atatürk evi ve kültür müzesi, Atatürk'ün Konya'ya gelişinde kaldığı binada açılan müze (1964). 1912'de yapılan, 1927'de Konya Belediyesi'nce satın alınarak Atatürk'e armağan edilen evde sergilenen yapıtlar arasında Atatürk'ün giyim eşyaları, sofra takımları, fotoğrafları, Atatürk pulları serisi bulunmaktadır. İkinci katta, Konya basınından örnekler, yöresel etnografik eşyalar ve bir gelin odası vardır.

Konya ayaklanması → DELİBAŞ AYAKLANMASI.

KONYA bölümü, İç Anadolu bölgesinin G.-B. kesiminde, G.'de Toroslar, K.'de Tuz gölü ve Cihanbeyli platosu arasında kalan bölümüne en büyük kenti Konya'dan ötürü verilen ad. İç Anadolu'nun en az yağış alan, en az nüfuslu, bozkırla ve yer yer tuzlu topraklarla kaplı geniş ovalar ve platolardan oluşan bölümüdür. Yurdun en büyük kapalı havzası olan bölümde nüfusun ve yerleşmelerin çoğunluğu B. ve G.'deki dağların eteklerinde toplanmıştır.

Konya Etnografya müzesi, 1975'te Konya'da açılan müze. Konya giysilerinin, el sanatlarının, takılarının sergilendiği müzenin bir bölümünde de osmanlı silahlarından örnekler ve bir sikke koleksiyonu bulunmaktadır.

KONYA halısı, Konya ve çevresinde üretilen el dokuması halı. Yörede halıcılık geleneğinin en azından XIII. yüzyıla değin uzanan bir geçmişi vardır. Marco Polo, dünyadaki en kaliteli ve en güzel halıların bu bölgede yapıldığını kaydeder.

Konya ovasından bir görünüm

Sırrı Erinç

İstanbul'da, İbrahimpaşa sarayında yer alan Türk ve islam eserleri müzesi'nde XIII. yüzyıldan kalmış, parçalar halinde sekiz Konya halısı bulunmaktadır.

Konya Koyunoğlu müzesi, Konya'da A. İzzet Koyunoğlu'nun 1913'ten ölümüne değin (1974) derlediği yapıtlardan oluşan müze. Konya Belediyesi'nce A. İzzet Koyunoğlu'nun evinde ve bahçesinde açılan müzede, çeşitli dönemlerden tezhipli ve minyatürlü el yazmaları; halı, kumaş ve çeşitli giyim eşyaları, el işlemeleri; sedef ve fildişi kakmalı ahşap eşyalar; altın, gümüş, bronz, bakır yapıtlar; seramikler, çiniler, yağlıboya resimler; ünlü hattatların yazılarından örnekler vb. sergilenmektedir.

Konya Mezar anıtları müzesi, Konya'da, Sırçalı medrese'de açılan müze (1960). Burada Selçuklu, Beylikler ve Osmanlı dönemlerinden mezar taşları sergilenmektedir.

KONYA ovası, İç Anadolu'nun Konya bölümünde, G.'de Toroslar ve Taşeli platosu, K.'de Obruk platosu ve Karacadağ ile çevrili geniş düzlük. D.'dan B.'ya uzunluğu 160 km'yi geçer; genişliği 20-50 km arasında değişir. Yükseltisi kenarlarda 1 000 m'nin biraz üstünde, orta kesimde biraz altındadır. Türkiye'nin en az yağış alan (yıllık ortalama yağış Karapınar'da 278 mm, Ereğli'de 298 mm), kuraklıktan en çok etkilenen, çölümsü bozkırla kaplı, ağaçtan yoksun, kapalı havzalarından biridir. Birçok kesimlerinde toprakları tuzludur. Ova, G.-B.-K.-D. doğrultulu bir sıra biçiminde uzanan volkanik kökenli engebeler (Karadağ, Meke dağı, Karacadağ ve çevrelerindeki genç lav akıntıları) ile uzun eksenleri birbirine dik iki bölmeye (B.'da Konya, D.'da Ereğli bölümleri) ayrılmıştır. Dördüncü Zaman'da derinliği 25 m'yi bulan bir gölle kaplanmış olan ovanın tabanı, bu eski gölün kumlu, milli, çakıllı çökelleri ile örtülüdür; ova kenarında eski gölün taraçaları ve falezleri görülür. Zaten zayıf olan bitki örtüsünün aşırı otlatma, yakacak sağlama gibi nedenlerle daha da seyrekleşmesi, toprağı koruyan ince tuz kabuğunun tahribi sonucunda şiddetlenen rüzgâr erozyonu, ovanın bazı kesimlerinde eski göl çökellerini oyarak ince gereçleri havalandırmış, kum örtülerinin ve kumulların oluşmasına yol açmıştır (özellikle Karapınar çevresinde). Sulanan kenar kesimleri önemli tahıl üretim alanıdır. Tuzlu topraklarla kaplı orta kesiminde küçükbaş hayvancılık yapılır.

Konya Şeker fabrikası, Konya ilinde, şeker üretiminde uzmanlaşmış sanayi kuruluşu. 1954 yılında, günde 1 800 ton pancar işleme kapasitesiyle kuruldu. Özel hukuk hükümlerine göre kurulan işletme, Türkiye şeker fabrikaları aş tarafından yönetilmekte, toplam sermayesinin % 76'sı özel kesime, % 24'ü kamu kesimine ait bulunmaktadır. Yapılan tevsi çalışmalarıyla tesisin kapasitesi artırılarak, günde 6 000 ton pancar işleyebilecek ve yılda 150 000 ton şeker üretebilecek düzeye getirilmiştir. Tesiste ayrıca, yan ürün olarak yaş ve kuruküspe ile melas üretilmektedir.

Konya Tarım işletmesi, Konya il merkezine 7 km uzaklıkta kurulu devlet harası. 1914 yılında Konya İl özel idaresi'ne bağlı küçük bir hayvancılık işletmesi olarak kuruldu. 1934 yılında Tarım bakanlığı veteriner işleri genel müdürlüğü'ne bağlanarak, Konya harası adını aldı, atçılık ve sığırcılık şubeleri açıldı. 1942 yılında aygır deposu, 1943 yılında koyunculuk ve 1952 yılında tavukçuluk şubeleri kuruldu. 1984 yılında ise Tarım işletmeleri genel müdürlüğü'ne (TİGEM) bağlanarak *Konya Tarım işletmesi* adını aldı. 1987 yılında, bu defa Tarım Bakanlığına bağlanarak adı bir kere daha değiştirildi, *Hayvancılık Araştırma Enstitüsü* şeklini aldı. Bugün kuruluşta, sığırcılıkta esmer sığır ırkının, koyunculukta "konya merinosu" ırkının yaygınlaştırılmasına çalışılmaktadır.

Konya Taş ve ahşap eserler müzesi, İnceminareli medrese'de açılan müze (1956). Avluda Selçuklu ve Karamanoğulları dönemlerinden mezar taşları, yazıtlar ve yapı parçaları sergilenmektedir. Salonlardaysa, selçuklu yapılarından getirilmiş kabartmalı taş süslemeler, ahşap kapı ve pencere kanatları, rahleler, çekmeceler vb. bulunmaktadır.

KONYAALTI, Antalya kentinin B.'sında, üzerinde kentin bulunduğu traverten taraçaları ile B.'daki Toros dağları arasında uzanan alçak kıyı şeridi; plajlar, turistik tesisler; serbest liman.

KONYAK a. (fr. *cognac*). Fransa'nın Cognac bölgesinde yapılan şarapların damıtılmasıyla elde edilen ve yapımı kontrollü ve tescilli olan damıtık içki.

—ANSİKL. Konyağın elde edildiği bölge Charente ve Charente-Maritime illeridir. Bu bölge şu bölümlere ayrılır: tamamı konyak bölgesi içinde olan *Grande Champagne* (burada yapılan konyakların çok belirgin bir bukesi vardır ve bu buke zamanla kaybolmadığı gibi daha da gelişir); Grande Champagne bölgesinin güneyinde bir yarım ay oluşturan *Petite Champagne* ve daha birtakım küçük yerler. En iyi ve en kaliteli konyaklar yalnız Grande ve Petite Champagne yörelerinde yapılır.

Konyak yapımında kullanılan damıtma yöntemine "çifte damıtma" yöntemi denir. Şarap önce hafif ateşte damıtılır; bu birinci damıtma saf olmayan bir alkol verir; imbikte arta kalan küspe çıkarılır ve bundan tartarik asit elde edilir. Elde edilen alkol yeniden imbiğe doldurulur ve ısıtılarak yeniden damıtılır. İlk elde edilen alkol *(baş ürün)* bir kenara konur; sonra kaliteli *orta ürün* alınır; bu ürün az ya da uzun süre kalacağı meşe fıçılara konur; konyak rengini ve meşhur tadını bu fıçılardan alır. Damıtmanın sonuna doğru imbikten süzülen alkole *son ürün* denir. Bu da ayrılır ve baş ürünle birlikte yeni damıtılacak şaraplara katılır ve yeniden imbiğe girer. İyi konyak genellikle çeşitli eskilik derecesinde konyaklarla çeşitli bölge özelliklerini taşıyan konyakların ahenkli bir şekilde harmanlanmasıyla elde edilir.

• Türkiye'de konyak tipi içki 1934 yılında üretilmeye başlandı. Konyak (Cognac) tescilli ad olduğundan yapılan içki "Kanyak" adıyla piyasaya çıkarıldı. Türk konyağı Tekel'in İstanbul ve Çanakkale'deki fabrikalarında yapılır. Konyağın yapımı aynen Fransa'daki gibidir. Orta ürün meşe fıçılarda 3-4 yıl dinlendirilir. Sonra büyük kaplarla paçal yapılır. Bu sırada alkol derecesi % 41'e indirilir ve paçalın içine bir miktar alkollü meşe ve badem özütü, pekmez ve karamel katılır. Türkiye'de 1960 yılında 261 000 l, 1970 yılında 770 000 l olan konyak üretimi, 1975 yılında 1 585 000 l'ye yükselmiş, 1991 yılındaysa 1 358 000 l olarak gerçekleşmiştir.

Konyalı, İstanbul'da lokanta. Sirkeci tren istasyonunun karşısındaki binasında Ahmet Doyuran tarafından *Konya Lezzet lokantası* adıyla açıldı (1879). İlk türk lokantaları arasında yer alır. Daha sonra damadı Mustafa Doğan'ın geliştirdiği lokantaya türk mutfağının yanı sıra alafranga mutfak da konuldu (1944). Lokanta, Topkapı sarayı'nda (1969), Levent'te (1979) ve Göztepe'de (1981) birer şube açtı. Bugün ailenin 4. kuşağı Mehmet Eren Doğan bey tarafından yönetilen Konyalı'da dört mevsimde toplam 700 çeşit yemek üretilmektedir (1993).

KONYEV ya da **KONEV** (İvan Stepanoviç), rus mareşal (Lodeyno, Vyatka, 1897 - Moskova 1973). 1916'da orduya, 1918'de Komünist partisi'ne girdi ve siyasi komiserliğe atandı. Bişkek akademisi'nin derslerine devam etti, Uzakdoğu'da hizmet verdi ve 1938 yılında Japon-

lar'a karşı savaştı. 1941'de ordu komutanı olarak Smolensk'te ve Moskova önlerinde yararlık gösterdi. 1943'te birinci Ukrayna cephesi komutanı olarak Harkov üzerine yaptığı saldırıyı zaferle sonuçlandırdı ve Dniepr menderesinde 400 km ilerledi. 1944'te nehri geçti ve Jukov ile irtibat halinde olan ordularıyla, Güney Polonya'nın ele geçirilmesini sağladı. 1945'in başında, Vistül nehrini aştı, Kraków'a girdi ve Oder'e ulaştı. 25 nisanda birlikleri, Elbe nehrinde Amerikalılar ile temas kurdu, K.'de Berlin savaşı'na katıldı ve Bohemya'yı ele geçirdi.

1945'te Avusturya'daki sovyet birlikleri komutanlığına atandı, sonra 1946'da SSCB Kara kuvvetleri komutanlığına getirildi. 1953'te Beria'yı mahkûm eden mahkemeye başkanlık etti. Varşova pakti'na bağlı ülkelerin kuvvetlerinin başına getirildi (1956-1960), 1961'de Alman Demokratik Cumhuriyeti'ndeki sovyet kuvvetlerine komutanlık etti. 1945 yılıyla ilgili savaş anılarını 1966'da yayımladı.

KONYOKORTEKS a. (fr. *coniocortex*'ten). Dördüncü hücre tabakasının çok büyük önem kazandığı beyin korteksi bölgesi. Birincil duyu bölgelerinde (artkafa lobunda görme, şakak lobunda işitme, çeper lobunda somestezi) özellikle belirgindir.

KONYOSPOROZ a. (fr. *coniosporose*; yun. *konis*, toz, *sporos*, tohum, ve hastalık bildiren sonek *-osis*'ten). Bağışıklık bozukluğuyla ilgili akciğer hastalığı. Akçaağaç kabuklarını soyan işçilerde rastlanır. Tahta ile kabuk arasındaki mikroorganizmaların (küfmantarı sporları) solunum yoluyla akciğerlere girmesinden ileri gelir.

KONZALAR → KANSALAR.

KONZERN a. (alm. sözc.). İkt. Mali katılımlarla birbirlerine bağlanmış işletmeler grubu.

—ANSİKL. Konzernler kurucu işletmeler arasında mali bir dayanışma oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda hem "yukarı", hem de "aşağı" yönde bir bütünleşmenin avantajlarından yararlanmaya çalışarak iktisadi bir dayanışmayı da gerçekleştirirler. Bu bakımdan, konzernler, belli bir sanayi kolu piyasasına egemen olmaya çalışan tröstlerden ayrılırlar. Birinci Dünya savaşı ertesinde özellikle alman maden sanayisinde başvurulan konzernler, bütünleşme yoluyla üretkenliklerini artırmayı amaçlıyorlardı; ama, aralarında teknik bağlantı bulunmayan işletmeleri de kapsamlarına alarak, sonuçta konglomera* biçimlerine vardılar. Hugo Stinnes'in Ruhr'da kurduğu konzern, bunların en ünlülerindendir; 1923 sonunda, çeşitli ülkelerden 1 664 işletmeyi bir araya getiriyordu.

KONZERTMEİSTER, orkestrada birinci keman grubunun şefi olan ve keman solistlarını çalan müzikçiyi belirtmek için kullanılan alm. sözc. (Gerektiğinde, hem çalar, hem de orkestrayı yönetir.)

KOOKABURRA a. (Avustralya yerli dilinde sözc.). Avustralya ormanlarında yaşayan, sesi gülmeye benzeyen, mat renkli tüylü dev yalıçapkını. (Başka kuşların yuvalarını yağmalar, yılanlara saldırır; buna karşılık, insanın yakınında yaşamaya kolayca alışarak insandan yiyecek ister. Bil. a. *Dacelo gigas;* yalıçapkınıgiller familyası.)

KOOLAN adası, Avustralya'ya bağlı ada, Batı Avustralya'nın kuzey-batı kıyısı yakınında. Demir cevheri.

KOOLHAAS (Anton), hollandalı yazar (Utrecht 1912). Gazeteci, senaryo yazarı ve tiyatro eleştirmeni. Hayvanların da insan içgüdüleriyle hareket ettiğini gösteren hayvan hikâyeleri yazdı (*Des ailes pour un rat* [fr. çev.], 1968).

KOONİNG (Willem DE) → DE KOONİNG (Willem).

KOOPERASYON a. (fr. *coopération*'dan). İkt. Birlikte çalışma, işbirliği yapma.

KOOPERATİF a. (ing. *cooperative*). Ortak çıkarları olan birey ya da ailelerin kurdukları, hakların eşit olduğu ve sağlanan kazancın yalnız ortaklar arasında ortaklığa katkıları oranında bölüşüldüğü ekonomik girişim. (Günümüzde daha çok Batı'da kooperatiflerde yalnız ekonomik değil sosyal ve eğitsel amaçlar da güdülür.)

—ANSİKL. Huk. Kooperatif en az yedi ortak tarafından imzalanacak ana sözleşmeyle kurulur. Ana sözleşmedeki imzaların noterce onaylanması gerekir. Sermaye miktarı sınırlandırılarak kooperatif kurulamaz. Kooperatif kuruluşuna Sanayi ve ticaret bakanlığı izin verir. Bakanlığın izin vermemesi halinde doğacak uyuşmazlık adli yargı mahkemelerinde çözümlenir. Kooperatif, merkezinin bulunduğu yerin ticaret siciline tescil (kayıt) edilerek tüzel kişilik kazanır. Kooperatife ilişkin kurallar 24 nisan 1969 tarih ve 1163 sayılı Kooperatifler kanunu'nda düzenlenmiştir. Bu yasanın yürürlüğe girmesiyle Türk ticaret kanunu'nun kooperatiflere ilişkin kuralları yürürlükten kalkmıştır. Kooperatifler k.'na göre kooperatif ana sözleşmesinde bulunması gereken (zorunlu) kayıtlar şunlardır: 1. kooperatifin adı, merkezi; 2. kooperatifin amacı ve çalışma konuları; 3. ortaklık sıfatını kazandıran ve kaybettiren durumlar ve koşullar; 4. ortaklığın pay tutarı ve kooperatif sermayesinin ödenme biçimi, nakdi sermayenin en az dörtte birinin peşin olarak ödenmesi; 5. ortakların ayni (eşya) sermaye koyup koymayacakları; 6. kooperatifin yükümlülüklerinden dolayı ortakların sorumluluk durumu ve derecesi; 7. kooperatifin yönetici ve denetleyici organlarının görev, yetki ve sorumluluklarıyla seçim biçimi; 8. kooperatifin temsiline ilişkin kurallar; 9. yıllık gelir gider farklarının hesaplanma ve kullanma biçimleri; 10. kurucuların adı, soyadı, iş ve konut adresleri (md. 4). Bu zorunlu kayıtların dışında ana sözleşmeye kooperatifin çalışma biçimi, süresi, vb. ilişkin kurallar da konabilir.

Kooperatif ortaklığına girmek için özel kişilerin medeni hakları kullanma yeterliğine sahip olmaları gerekir. Ortak olmak isteyen özel kişiler, kooperatif ana sözleşmesi hükümlerini tüm hak ve ödevleriyle birlikte kabul ettiklerini belirten bir yazıyla yönetim kuruluna başvururlar. Her ortağın kooperatiften çıkmaya hakkı vardır. Kooperatiften çıkma hakkının kullanılması ana sözleşmeyle en çok beş yıl için sınırlandırılabilir (Kooperatifler k. md. 11). Her ortağın üyelik haklarının ada yazılı ortaklık senediyle temsil olunması gerekir. Kooperatife giren herkes en az bir ortaklık payı almalıdır. Yapı kooperatiflerinin bankalardan, kurumlardan ya da ortaklıklardan kredi alabilmesi için, yapacakları konutların kredi verecekler tarafından biçilen değerinin dörtte birini yatırmış olmaları gerekir (Kooperatifler k. md. 19).

Gerçek kişilerle tüm kamu özel kişileri ve kamu iktisadi kuruluşları ve dernekler kooperatif ortağı olabilirler, ancak ticaret ortaklıkları (şirketler) kooperatif ortağı olamazlar. Kooperatif, değişir ortaklı bir kuruluştur; sermayesi ortak sayısının değişmesiyle artar ya da azalır. Ana sözleşmesinde aksine bir kural olmadıkça kooperatif, alacaklılarına karşı yalnız kendi mal varlığıyla sorumludur. Kooperatifin organları genel kurul, yönetim kurulu ve denetçilerden oluşur. Genel kurul bütün ortaklardan meydana gelir ve en yetkili organdır. Genel kurulda her ortağın yalnızca bir oyu vardır. Bir ortak yazılı izniyle genel kuruldaki oyunu başka bir ortağa kullandırabilir. Bir ortak genel kurulda birden çok ortağı temsil edemez. Ancak, üye sayısı binin üzerinde olan kooperatiflerde ana sözleşme ile bir ortağın en çok dokuz ortağı temsil edebileceği öngörülebilir. Eş ve birinci derecede akrabalar için temsilde ortaklık koşulu aranmaz. Ana sözleşmede ya da yasada aykırı bir kural bulunmadıkça, genel kurul kararlarında ve seçimlerde oyların yarıdan bir fazlasıyla karar verilir. Genel kurulu toplantıya çağırma yetkisi, yönetim kurulu ya da ana sözleşmeyle bu konuda yetkili kılınan başka bir organ ve gerektiğinde denetçiler kurulu ya da tasfiye memurlarınındır. Yönetim kurulu, dört ortaktan az olmamak koşuluyla ortak sayısının en az onda birinin isteği üzerine de genel kurulu toplantıya çağırır. Genel kurul kararlarının yasa ya da ana sözleşme hükümlerine aykırılığı nedeniyle iptal davası açılabilir. Yönetim kurulu, yasa ve ana sözleşme kuralları içinde kooperatifin çalışmalarını yöneten ve onu temsil eden yönetim (icra) organıdır. Yönetim kurulu en az üç üyeden oluşur ve genel kurul tarafından dört yıl için seçilir. Kooperatifin öteki zorunlu organı, denetçilerdir. Kooperatifin tüm hesap ve işlemleri denetçiler tarafından denetlenir. Denetçileri seçme yetkisi, genel kurulundur. Bu kurul en az bir yıl için bir ya da daha çok denetçi seçer.

Kooperatife ortak olan kişinin ölümü ortaklık sıfatını sona erdirir. Bu sıfat kural olarak ölenin mirasçılarına geçmez. Ancak, aksi sözleşme ile kararlaştırılabilir. Sözleşmede kısıtlayıcı kurallar yoksa ortaklık hakkı devredilebilir. Her ortağın kooperatiften çıkmaya hakkı vardır. Çıkmayı zorlaştırıcı koşullar geçersizdir. Kooperatiften çıkarılma nedenleri sözleşmede belirtilebilir. Ortağı kooperatiften çıkarmaya yetkili organ genel kuruldur. Ancak genel kurul bu yetkisini ana sözleşmeyle yönetim kuruluna bırakabilir. Çıkarılma kararına karşı üyenin başvurabileceği çeşitli yollar vardır: çıkarma kararını genel kurul vermişse, kararın tebliğ tarihinden başlayarak üç ay içinde itiraz davası açılabilir. Çıkarılma kararını yönetim kurulu vermişse, üye iki yoldan birini seçebilir: 1. yönetim kurulunun kararının tebliğinden başlayarak üç ay içinde genel kurula başvurulabilir; 2. çıkarma kararının tebliğinden başlayarak üç ay içinde mahkemede itiraz davası açılabilir. Üç aylık süre içinde genel kurula ya da mahkemeye başvurarak itiraz edilmeyen çıkarılma kararları kesinleşir.

Kooperatiflerin sona erme nedenleri şunlardır: ana sözleşme gereğince dağılma; genel kurulca alınan fesih (dağıtma) kararı; mahkemece verilen fesih kararı; kooperatifin başka bir kooperatifle birleşmesi ya da devralınması; iflasın açılması kararı.

—İkt. Kooperatifler bir sermaye birleşmesi değil, ekonomik çıkarları korumak amacıyla bir araya gelen kişilerin birleşmesidir. Ortak sayısı ve sermaye miktarı değişen kuruluşlardır. Ortakların sahip olabilecekleri en yüksek sermaye miktarı ve üyelerin yatırdıkları sermayeye ödenebilecek faiz oranı sınırlıdır.

Kooperatiflerin esas amaçları şunlardır: 1. üyelerinin çıkarına olarak ve bunların ortak çabasıyla, bazı mal ya da hizmetlerin maliyet fiyatını (ya da gerektiğinde satış fiyatını) indirmek ve bunu sağlamak için de maliyet fiyatını yükseltecek olan müteahhit ya da aracıların görevlerini bizzat yerine getirmek; 2. üyelerine verilen ya da bunlar tarafından tüketicilere teslim edilen malların ticari niteliğini iyileştirmek ve bunları standartlaştırmak. Böylece kooperatifler kapitalist işletmelerden açıkça ayrılır, çünkü bunlar ne kâr etmeyi, ne de büyümeyi amaçlar. Çıkar gütmez özellikleri onları sermayeye ödenen faizleri sınırlandırmaya ve kârları üyeleri arasında, bunların yaptıkları işe ve gerçekleştirdikleri işlemlere göre "risturn" adı altında dağıtmaya yöneltir. Onun için kooperatif, kârı ortadan kaldırmaz, hizmetlerini mutlaka "maliyet fiyatı üzerinden" sunmaz, ama kârı salt "sermaye" etkenine mal etmeyi reddeder ve onu üyeleri arasında, kooperatife yatırdıkları sermayeden bağımsız olarak bölüştürür.

Fotohronika Tass

mareşal **Konyev** (generalken [1943])

Kooperatifler demokratik kuruluşlardır. Kooperatif şirketlerin yapısı, ortakların yönetim ve denetim üzerinde eşit haklara sahip olması temeline dayanır. Ortaklık payı sayısı ya da kıdemlilik, kuruculuk gibi etkenler genel kurul toplantılarındaki oylamalarda hiçbir ayrıcalık sağlamaz. Her üye yönetimde tek bir oya sahiptir. Ayrıca, her üyenin kooperatif yönetimine seçilmek için aday olma hakkı vardır.

Kooperatifler yalnızca ekonomik amaçları olan kuruluşlar değil, aynı zamanda üyelerine yönelik sosyal eğitim amaçları da bulunan ve bu çalışmalarıyla topluma hizmet eden, piyasada denge sağlama işlevini gerçekleştiren kuruluşlardır.

tarihçe

Kooperatif denemeleri 1820-1840 yıllarında Fransa ve İngiltere'de başlamıştır. Her iki ülkede de kooperatifçilik hareketine öncülük edenler İngiltere'de Robert Owen (1771-1858), Fransa'da Charles Fourier (1772-1837) gibi ütopik sosyalistlerdir. Bunları İngiltere'de dr. William King, Fransa'da Victor Considérant, Michel Derrion, Louis Blanc, Buchez, Cabet ve Leroux; Almanya'da Huber izlemiştir. Ancak, gerçek kooperatifçilik hareketinin ortaya çıkışında halkın kendi olanaklarıyla gerçekleştirdiği Marangozlar derneği (Paris, 1831), Matbaa mürettipleri derneği (Paris, 1831), Kuyumcular derneği (Paris, 1834) gibi işçi üretim kooperatifleri; Gerçek ve toplumsal ticaret (Lyon, 1835), Rochdale'ın Haksever öncüleri (İngiltere, 1844) gibi tüketim kooperatifleri; Friedrich Wilhelm Reiffeisen'in kurduğu Flammersfeld yardım derneği (1849), Herrmann Schulze -Delitzsch'in kurduğu Esnaf kredi kooperatifi (1850) gibi kredi kooperatifleri önemli bir rol oynamış ve kooperatifçilik ilkelerinin belirlenmesine katkıda bulunmuşlardır. Kısaca İngiltere'nin tüketim, Fransa'nın üretim, Almanya'nın kredi kooperatifçiliğine öncülük ettiği söylenebilir.

Başlangıçta kooperatif, asıl iktasadi işlevlerinden başka, çoğu kez, bir yardımlaşma kurumu, bir sendika ya da bir halk üniversitesi rolü oynuyordu. Ama bu alanlarda bağımsız kuruluşlar ortaya çıktıkça bu işlevlerinden giderek uzaklaştı; ancak, toplumsal eğitim görevini hiçbir zaman bırakmadı, tersine eğitim zamanla uluslararası kooperatifçilik ilkelerinden biri durumuna geldi.

XIX. yy.'ın sonundan bu yana kooperatifçilik hareketi hem coğrafi planda yaygınlaştı, hem de yeni kesimlerde gelişti: tarım (1884), perakende ticaret (1883-1885), balıkçılık (1810), inşaat ve konut (1920). Böylece Avrupa'da ortaya çıkan kooperatifçilik, bütün dünyaya yayıldı.

işçi üretim kooperatifleri

Bu tür kooperatif, patronluğu ortadan kaldırmaya yönelir, çünkü inisiyatif ve sorumluluk kooperatifçi işçilerin elindedir. Yönetimde ve kârların tahsisinde sermayenin ayrıcalığına son verir; dış kaynak sermayesi gerektiğinde, kooperatifçi işçiler bizzat kendi tasarruflarıyla katkıda bulunur, bunun karşılığında kâr payı değil, yalnızca faiz alırlar. Kooperatifçi işçiler girişimci ve yönetici işlevlerini de yüklendiği için bu tür kooperatiflerde, ücretli işin bağımlılığı, yerini eşit haklara sahip kooperatifçiler arasında gerçekleştirilen bir görev ve işbölümüne bırakmıştır. İşçi üretim kooperatifleri, ürünlerini piyasa fiyatı üzerinden satar ve daha sonra kârları üyeleri arasında bölüştürür.

• *Emek* ya da *işgücü kooperatifleri*. Önemli herhangi bir sermayeye sahip olmadıklarından, iyice belirlenmiş bazı görevlerin yerine getirilmesiyle yetinirler. Bu kooperatifler, bir işin fiyatını onun asıl müteahhidiyle pazarlık ettikten sonra, görev ve ücretleri üyeleri arasında adil bir biçimde ve onların kendi kendilerine koydukları bazı kurallara göre bölüştürür. Batı ülkelerinde bu tür kooperatiflerden, özellikle kitap sanayisi alanında, komandit emek şirketleri adı altında oldukça bol miktarda vardır.

tarım kooperatifleri

Ortakları "çiftçi" ve çalışma alanı tarım olan kooperatiflerdir. Tarım kooperatifi, çiftçilerin bazı ekonomik çıkarlarını korumak ve işletmelerinden daha fazla kâr elde etmek amacını güderler. Bu fazla kâr, ya çiftçinin kooperatif aracılığıyla ürününü daha yüksek fiyata satması (tarım satış kooperatiflerinde olduğu gibi) ya da işletmesine gerekli üretim araçlarını kooperatifi aracılığıyla daha ucuz fiyata ve daha nitelikli olarak sağlaması, dolayısıyla ürünlerinin maliyetini düşürmesi sonucunda (tarım alım kooperatiflerinde olduğu gibi) ortaya çıkar.

Tarım kooperatifleri, çalışma alanları esas alınarak önce "tek amaçlı tarım kooperatifleri" ve "çok amaçlı tarım kooperatifleri" olarak ikili bir ayrıma tabi tutulabilirler.

• *Tek amaçlı tarım kooperatifleri*. Kendi içlerinde "tarım kredi kooperatifleri", "tarım alım kooperatifleri", "tarım işleme kooperatifleri", "tarım satış kooperatifleri", "arazi kullanma kooperatifleri", "tarım hizmet kooperatifleri" biçiminde ayrılabilirler.

Tarım kredi kooperatifleri, üyeleri olan çiftçilere ucuz ve yeterli kredi sağlama amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Öncülüğünü Friedrich Wilhelm Reiffeisen yapmıştır (1849). Kooperatif üyeleriyle tasarruf sahipleri ya da kredi kurumları (özellikle bankalar) arasında aracılık yapar ve küçük üreticilerin tek başlarına alamadıkları krediyi düşük faizle ve maliyetine sağlamaya çalışır. Amaçları: mevduat toplamak, kredi sağlamak, faiz oranını düşürmek, ortaklarına kredi konusunda önerilerde bulunmak, alınan kredinin üretimde kullanılmasına hizmet etmektir.

Tarım kredi kooperatifleri yalnız üyelerine ve ancak üretime katılmak koşuluyla kredi sağlarlar. Tüketim amacıyla kredi vermezler ve üyelerinin krediyi yerinde kullanmalarını sağlamak amacıyla onları sürekli denetlerler. Bu yüzden tarım kredi kooperatifleri dar bir alanda etkinlik gösterirler. Orta ve uzun vadeli kredi verirler. Tarım kredi kooperatiflerinin başarılı olabilmeleri için merkezi bir biçimde örgütlenmeleri, bölgesel kooperatif bankaları ya da merkezi bir kooperatif bankası çevresinde birleşmeleri gerekir.

Türkiye'de kooperatifçilik hareketi tarım kredi kooperatifçiliği alanında başlamıştır. Uluslararası kooperatifçilik ilkelerine uymayan, kendine özgü bir tarım kredi kuruluşu olmakla birlikte, 1863 yılında Niş valisi Mithat Paşa tarafından kurulan "Memleket sandıkları"nın Türkiye'de tarım kredi kooperatifleri işlevini gören ilk kuruluş olduğu kabul edilmektedir. Sermaye sağlama yöntemi (devlete ait boş arazilerin köylüler tarafından imeceyle işlenmesi ve ürünün satışından elde edilen gelirin sermaye olarak kullanılması) açısından ve devlet vesayetinde başlayan bir hareket oluşundan ötürü bazı uzmanlar bunları bir kooperatif olarak kabul etmezler. Ancak, amaçları ve işlevleri bakımından tarım kredi kooperatiflerine çok yaklaşırlar. Daha sonra bunlar "Menafi sandıkları" haline gelmiş ve doğrudan doğruya hükümetin denetimi altına girmiştir (1883). Dağınık olduğu için denetiminin güç olması ve tarım kesiminin kredi gereksinimlerinin artması sonucunda bu sandıklarda biriken ve 2 milyon altın liradan fazla olan sermayesi merkezi bir tarım kredi örgütü olarak kurulan Ziraat bankası'na devredilmiştir (1888). Bu banka yüz yıldan beri köylüye kredi sağlamaktadır. Daha sonra Ege bölgesindeki incir üreticilerinin yabancı tröstlere karşı korunması amacıyla "Milli Aydın bankası" adlı bir kredi kurumu gerçekleştirilmiştir. Cumhuriyet'ten sonra tarım kredi kooperatiflerinin gelişip yaygınlaştırılmasını sağlamak amacıyla 1929 yılında, 1470 sayılı "Zirai kredi kooperatifleri kanunu" çıkarılmıştır. Halen Türkiye'de en çok gelişen tarım kooperatifi türü tarım kredi kooperatifleridir. Toplam 1 350 004 üyesi olan 2 886 tarım kredi kooperatifi 16 birlik ve 1 merkez kurmuşlardır.

Tarım alım kooperatifleri, üyelerinin gereksinme duyduğu üretim araçlarını (kimyasal gübre, ıslah edilmiş tohum, kesif hayvan yemi, tarım mücadele araçları vb.) en düşük fiyat ve en iyi kalitede sağlamak amacıyla kurulan, ticari bir örgütlenmeye sahip, hukuksal yönden sınırlı sorumlu tarım kooperatifleridir. Üyelerini spekülatif amaçlı işletmelerden korumak amacındadır. Üyelerine sağladıkları malların satın alınması yönünden tüketim kooperatiflerine benzer. Üyelerinin üretimde kullandıkları araçları toptan satın almak suretiyle hem fiyatını hem niteliğini etkiler. Piyasada satılan tarım üretim araçlarının standartlaşması için çaba gösterir. Gerektiğinde doğrudan üreticiyle ilişkiye geçerek aracılık giderlerini bütünüyle ortadan kaldırır. Bazı durumlarda üst örgütleri yardımıyla bizzat üretime geçer ya da dış ülkelerdeki kooperatiflerle işbirliği yaparak bunların dışalımı yoluna gidebilir. Böylece piyasada denge sağlama işlevini yerine getirir. Aynı zamanda üyelerine sağladığı üretim araçlarını işletmelerinde en rasyonel biçimde kullanabilmeleri için teknik önderlik yapar. Bazen tarım kredi sistemi içinde isteyerek aracılık eder ve üyelerinin kredi gereksinimlerini de sağlar. Bazı ülkelerde aynı zamanda köy tüketim kooperatifi işlevini de yüklenir.

Türkiye'de, tarımsal üretim araçlarının kullanımının devlet tarafından özendirilmesi ve bu araçların dağıtımının Zirai donatım kurumu, Zirai mücadele, Yem sanayii, Teknik ziraat müdürlüğü gibi devlet kuruluşları tarafından yapılması gibi nedenlerle bu kooperatif türü henüz gelişmemiştir. Ayrıca, Türkiye'de kurulu bazı tarım kooperatiflerinin aynı zamanda tarım alım kooperatifi işlevini de üstlendikleri (örneğin tarım kredi, tarım satış, pancar üretim, çay, köy kalkınma kooperatifleri) görülmektedir.

Arazi kullanma kooperatifleri. Topraksız çiftçilerin üye olduğu, devlete ya da özel kişilere ait büyük arazileri kiralayarak ortaklarının emeğini en yüksek geliri sağlayacak biçimde değerlendirmek ve ortaklarını toprak sahiplerinin kira ya da ortakçılık spekülasyonlarına karşı korumak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Bunlara "kooperatif çiftlikler" denildiği gibi bazı ülkelerdeki uygulama biçimlerine "entegral kooperatifler" de denir. Çünkü, İsrail'deki kibutzlarda olduğu gibi, bazı durumlarda kooperatif, üyelerinin yaşamlarının bütün evrelerini içine almaktadır.

Arazi kullanma kooperatifleriyle ilgili uygulama ülkeden ülkeye değişik tipler gösterir. Arazi kullanma kooperatifleri batı ülkelerinde (İtalya, İngiltere, İsrail) ve sosyalist ülkelerde farklı yapılanmıştır. Bunlardan İsrail'deki kibutz ve moşavlar, Çin'deki halk komünleri ve eski SSCB'deki kolhozlar, en fazla bilinen tiplerdir. Batılı anlamda gönüllü olarak kurulan arazi kullanma kooperatiflerinin en tipik ve en eski örneği, İtalya'da kurulmuş olan "Kooperatif çiftlikler"dir (Ravenna, 1886). Bunların ilki tarımdaki işgücü fazlası nedeniyle işsiz kalan tarım işçileri tarafından kurulmuştur. Bu işçiler o zamanki yerel yönetime ait bir araziyi kirayla tutmak, birlikte işlemek ve elde ettikleri gelirden giderleri çıkardıktan sonra kalanı aralarında çalışmış oldukları gün sayısına göre paylaşmak amacıyla hareket etmişlerdir. Halen İtalya'da iki tür arazi kullanma kooperatifi vardır: "Parçalanmamış kooperatif çiftlikler" ve "Parçalanmış kooperatif çiftlikler". İlkinde arazi ortaklar tarafından hep birlikte işlenmekte, ikinci tipte ise kooperatifin kiraladığı arazi parçalanarak ortaklarına, kooperati-

lin teknik önderliği altında işletilmek üzere kiraya ya da ortakçılığa verilmektedir. İtalya'daki arazi kullanma kooperatiflerinin sayısı 1 500'ü, ortakların sayısıysa 300 000'i aşmıştır.

İsrail'deki "kibutz", Çin Halk Cumhuriyeti'ndeki "halk komünleri" ve eski SSCB'deki "kolhoz"un batılı anlamda kooperatifler olmadığı açıktır. Batılı bir ülke olmasına rağmen İsrail'deki kibutzların kolektif tarım ve kolektif yaşamanın en ileri belirtisi ve sözcüğün siyasal olmayan anlamıyla birer komünist örgüt oldukları ileri sürülmüştür. Kibutzlarda kişisel mülkiyet kaldırıldığı gibi, üretim ve tüketim de kolektif temellere göre yürütülmektedir. Her birey yetenek ve becerileri göz önüne alınarak görevlendirilmekte, çalışmasına karşılık ortak fondan gereksinimleri giderilmektedir. Üyelere ücret ödenmemekte, bunlar toplu yemekhanelerde yemek yemekte, sabun, sigara gibi kişisel gereksinimlerini ve giyeceklerini kibutz mağazalarından sağlamakta, çamaşırlar kibutzun çamaşırhanelerinde yıkanmakta, her evli çifte bir baraka ya da apartmanlarda bir oda ayrılmakta, çocuklar genellikle aileleriyle oturmamakta, küçük yaştan itibaren önce kreşlere, ana okullarına, buradan da diğer okullara geçmektedirler. Kibutzlarda üretimin tüketilmeyen bölümü üyelere dağıtılmamakta, üyelere sağlanan hizmetlerin geliştirilmesinde ya da kibutzların sermayesinin artırılmasında kullanılmaktadır. Kibutzlardan çıkma olanağı vardır, ancak ayrılan üyenin ortaklaşa mallardan herhangi bir pay almaya hakkı yoktur.

Çin Halk Cumhuriyeti'nde 1958'den bu yana tarımsal üretim esas olarak halk komünleri tarafından gerçekleştirilir. Bunlar, yapıları bakımından kibutzlara ve kolhozlara benzemekle birlikte, onlardan daha geniş kapsamlıdır ve tarımsal ve sınai üretim görevleri yanında, yöresel devlet yönetiminin görevlerini de (askerlik dahil) yüklenmişlerdir. 10-12 köyü kapsayan komünlerde 20 bin-100 bin kişi yaşar.

Halk komünü hem ekonomik, hem siyasal iktidarın temel örgütüdür. Amacı ortaklaşa üretim ve tüketimi gerçekleştirerek kolektif yaşayışa geçmektir. Mülkiyet sistemi kolektif mülkiyettir. Bununla birlikte, komün üyeleri ev, kişisel eşyalar, mobilya, bazı basit tarım araçları ve kümes hayvanlarına sahip olabilirler. Komün gelirinin tümü köylülere dağıtılmaz, devlet ve komün gelirden pay alır. Komünlerde gelirin çalışanlara bölüştürülmesi bir yıl içinde kazandıkları "iş puanı" sayısına göre yapılır. Her işin puanı "iş normu sistemi" ile önceden belirlenmiştir.

Eski Sovyetler Birliği'ndeki kolhozlar (toplam tarım alanının % 41,3'ü), devletin arazini süresiz kullanma hakkına sahipti. Kolhozlarda net gelir üyeler arasında bölüştürülürdü. Üyenin uzmanlığına ve çalışkanlığına göre aldığı gelir payı farklı idi. 1966'da yapılan değişiklikle her kolhoz, üyelerine, kendi belirlediği asgari bir aylık öder, ayrıca yıl sonunda kolhozun gelirine göre üyelerin işgünleri sayısına oranlı olarak bir kâr payı dağıtır duruma getirildi. Yıl içinde de % 50'ye varan avanslar verilebilmekteydi. Kolhoz üyeleri bir eve, evlerinin çevresinde 5 da'a kadar küçük bir tarım alanına, basit tarım araçlarına ve kişisel birkaç hayvana sahip olabilmekte, hayvanlarını kolhoz topraklarında otlatabilmekte, bahçelerinde yetiştirdikleri sebze ve meyveleri kolhoz pazarında serbestçe satarak kendilerine ek gelir sağlayabilmekteydi. Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılışından ve rejim değişikliğinden sonra kolhoz uygulaması kaldırılmıştır.

Türkiye'de arazi kullanma kooperatiflerinin hiçbir türü yoktur.

Tarım satış kooperatifleri. Üyelerinin ürünlerini en fazla gelir getirecek biçimde değerlendirmek, iç ve dış pazarlarda, bunların değer fiyatına satışını sağlamak, aracıları ortadan kaldırarak tüketicilerin ödediği paranın olabildiğince fazla bölümünü üreticilerin almasını sağlamak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Genellikle belirli ürünleri pazarlamak amacıyla kurulurlar. Bölgesel birlikler ve merkez birlikleri kurmaları durumunda mücadele ettikleri aracılara karşı daha büyük bir başarı sağlayabilirler.

Türkiye'de, tarım satış kooperatiflerinin kurulması Cumhuriyet döneminden önce Ege bölgesinde başlamış (Aydın himayei zürra, 1911), Cumhuriyet'ten sonra çıkarılan 1935 tarihli Tarım satış kooperatifleri ve birlikleri yasası'ndan sonra bütün ülkeye yayılmıştır. 1993 yılı başı itibariyle, Türkiye genelinde, tarım kooperatiflerinin sayısı 413, üye sayısıysa 705 274'tür. Tarım satış kooperatifleri birlikleri'nin sayısı da 21'e yükselmiştir. Bir tane de Merkez birliği vardır. Bu sayılara tütün, pancar, çay ve hayvan üretim ve satış kooperatifleri dahil değildir.

Tarım işleme kooperatifleri. Ortaklarının tarımsal ürünlerini işleyen, işlenmiş ürünleri ortaklarına geri veren ya da toptan satış yapan kooperatiflerdir. Ortakları olan üreticilerin işlenmesi gereken süt, üzüm, zeytin, meyve, sebze gibi ürünlerini toplu olarak, modern makinelerle, teknik elemanların denetimi altında işlemek ve temiz, ucuz, nitelikli ve standartlara uygun işlenmiş ürün elde etmek, üretim artıklarını değerlendirerek üretim giderlerini düşürmek, işlenmiş ürünleri topluca satarak yüksek fiyat elde etmek vb. amaçları vardır.

Başlıca tarım işleme kooperatifleri sütçülük, şarapçılık, zeytinyağı, tütün kurutma, meyve ve sebze kurutma, pancar işleme, ipekböceği kurutma kooperatifleridir.

Türkiye'de tarım işleme kooperatifçiliği birkaç tarım satış kooperatifinin ikincil etkinlik alanı halinde kalmıştır. İstatistiklerde bunlarla ilgili ayrıntılı bilgi bulunmamaktadır.

Tarım hizmet kooperatifleri. Tarım üreticilerine hizmet götüren kooperatiflerdir. Uygulama çok çeşitli tarım hizmet kooperatiflerinin kurulabileceğini göstermiştir: makine kullanma, sulama, köyleri elektriklendirme, telefon edinme, teknik rehberlik, yağmur yağdırma, kar temizleme, dondan koruma, mera ıslahı, veterinerlik hizmeti vb. alanlarda hizmet veren kooperatifler kurulabilmektedir.

Tarım sigorta kooperatifleri. Hayvan hayatı ve hastalıkları, dolu, kuraklık, sel, don, bitki hastalıkları vb. tarım üreticilerini tehdit eden tehlikelere karşı kurulan kooperatiflerdir. Avrupa ülkelerinin bazılarında (Fransa, İsviçre, Hollanda), ABD'de ve Kanada'da oldukça gelişme göstermiştir. Türkiye'de tarım sigorta kooperatifçiliği alanında ciddi bir çalışma yoktur.

• *Çok amaçlı tarım kooperatifleri.* Ortaklarının her konudaki gereksinimlerini yerine getiren kooperatiflerdir. Daha çok ingilizce konuşulan ülkelerde ve toprak reformu yapılan azgelişmiş ülkelerdeki reform bölgelerinde rastlanır. "Köy kalkınma kooperatifleri" ve "Toprak reformu kooperatifleri" bunlara örnek gösterilebilir.

Köy kalkınma kooperatifleri. Türkiye'de 1163 sayılı yasaya göre kurulan, kırsal alana gerçek anlamda bağımsız, demokratik kooperatifçiliği getiren kooperatiflerdir. Bu kooperatif türünden önce kırsal alanda kooperatifçilik hareketi devlet vesayetinde geliştirilmiştir. Oysa köy kalkınma kooperatiflerinde, aksine bir gelişme görülmekte ve bu kooperatifler daha sağlıklı bir biçimde gerçek sahipleri olan köylüler tarafından kurulup geliştirilmektedir. Sayıları hızla artan bu tip kooperatifler 1971'de üst örgütlenme yoluna gitmişler ve Ankara'da Köy kalkınma ve diğer tarımsal amaçlı kooperatifler merkez birliği'ni (KÖY-KOOP) kurmuşlardır. 12 Eylül'den sonra açılan bir dava sonucu (1983) *Köy Koop.* örgütünün faaliyetine son verilmiştir. Ancak yurt sathında 64 birlik bağımsız olarak faaliyet göstermektedir. 1993'te *Köy koop.* bünyesinde şu kooperatifler vardır: tarımsal amaçlı köy kalkınma kooperatifleri (3 719 kooperatif, 538 557 üye); sulama kooperatifleri (1 356 kooperatif, 143 936 üye); su ürünleri kooperatifleri (262 kooperatif, 15 034 üye); pancar ekicileri kooperatifleri (30 kooperatif, 1 405 148 üye).

tüketim kooperatifleri

Üyeleri tüketiciler olan kooperatiflerdir. "Rochdale'in haksever öncüleri"nin koyduğu ilkelere göre çalışırlar. Serbest giriş, eşitlik, siyasal ve dinsel tarafsızlık, demokratik yönetim, piyasa fiyatı üzerinden peşin satış, sermayeye sınırlı faiz verilmesi, risturn ödenmesi ve üyelerin sürekli eğitimiyle ilgili ilkeler günümüzde yalnızca tüketim kooperatifçiliğinde değil, diğer alanlarda da etkinlik gösteren kooperatiflerce de benimsenen uluslararası ilkeler haline gelmiştir.

Tüketim kooperatifleri, kooperatif devriminin (KOOPERATİZM) araçları olarak görülebileceği gibi, tüketicinin bilgilendirilmesi ve eğitilmesi aracı olarak ya da fiyatların istikrara kavuşturulup düzene sokulması politikasının bir öğesi olarak da görülebilir. Bu kooperatiflerin etkinliklerinin bu son iki yönü, resmi makamları, hiç olmazsa bazı ülkelerde, bunlara bir ölçüde destek sağlamaya yöneltmiştir.

Kooperatif, bütün tüketicilere piyasa fiyatı üzerinden mal satar ve bunu yaparken de spekülatif fiyat yükselişlerini baskı altında tutmaya çalışır. Onun böylelikle elde ettiği kârlar, üyeleri arasında, bunların kooperatif mağazalarından yaptıkları alımlarla orantılı olarak bölüştürülür. Günümüzde kârları iki bölüme ayırmak yönünde bir eğilim vardır: nispeten küçük olan bölüm, yukarıda belirtilen kurala göre, kooperatif üyeleri arasında paylaştırılmakta; büyük bölümüyse, yine ancak kooperatif üyelerinin yararlanabildikleri sosyal işlere ya da eğitim işlerine ayrılmaktadır. Tüketim kooperatiflerinin başarısı, özellikle Avusturya, İsviçre, Belçika ile İskandinav ülkelerinde çok büyük oldu.

Türkiye'de, tüketim kooperatifleri kurulması düşüncesi ilk kez İkinci meşrutiyet döneminde Ahmet Cevat Bey tarafından ortaya atılmış ve çok sınırlı da olsa, İstanbul'da bir uygulama alanı bulmuştur. 1930'larda Ahmet Hamdi Bey (Başar), tüketim kooperatifleri kurulması düşüncesini yeniden ortaya atmış ve yönetici olduğu İstanbul Liman şirketi'nde çalışanların katılımıyla bir kooperatif kurmuştur. Tüketim kooperatifleri 1970'lerin başında hızlı bir gelişme göstererek, önce büyük kentlerin çeşitli semtlerinde, fabrika ve kurumlarda, daha sonra da üstbirlikler biçiminde örgütlenmeye başlamıştır. Bunlardan Halk-Koop İstanbul, Ankara, İzmir, Adana gibi büyük kentlere yayılmıştır. Yol-İş federasyonu'na bağlı işyerlerinde çalışan sendikalı işçilerin örgütlediği tüketim kooperatiflerinden sekizinin bir araya gelmesiyle bir üst örgüt olarak kurulan (1979) Yol-Koop ise örgütlenmesini işlerleri temelinde yaygınlaştırmıştır.

• *İşletme ya da yönetim kooperatifleri.* İkinci Dünya savaşı sırasında ve ondan sonra ortaya çıkan bu tür kooperatifler, yalnızca adını almakla kaldıkları kooperatif hareketinin uzun süre dışında kaldılar. Ticari işletmelerin baskısıyla, resmi makamlar, bu gruplaşmalardan gerçek tüketim kooperatifleri haline gelmeyenleri yasaklama kararı aldılar.

Bunlar, genellikle, yalnızca kendi üyelerine satış yapabilen birer adi şirket biçiminde kaldılar.

perakendeci kooperatifleri

Bunlar, perakendeci tüccarların kendi aralarında kurdukları ve toptancıların rol ve hizmetlerini, tümüyle ya da bir bölümüyle üyeleri çıkarına yerine getirmeyi amaçlayan kooperatif şirketlerdir. Bu tür kooperatifler ilk kez 1883'te İsviçre ve Al-

manya'da ortaya çıktı. Bunların çoğu kez entegre (aynı zamanda hem perakendeci, hem de toptancı işi gören) ticaret türlerinin rekabet baskısından kaynaklandıkları görülür; toptancılara başvuracak yerde, bir kooperatif kurarak daha ucuz fiyatla mal sağlama olanağı, perakendecilerin bu baskıya karşı daha iyi direnmelerini sağlayacaktı.

Perakendeci kooperatiflerin örgütlenmesi ve gelişmesi, uygulamada birçok engelle karşılaştı: sayıca ve nitelikçe gerekli elemanların bulunması, örgütlenme ve yönetme, finansman, yönetimde aşırı tasarruf gerekliliği (yönetim giderlerinin artması, toptancıların devre dışı bırakılmasından sağlanan avantajları yok edebilirdi; kaldı ki, birçok malda toptancı kârı fazla bir şey tutmuyordu), elde edilecek başarılar toplanacak siparişlerin sayısına ve özellikle miktarına bağlı olduğuna göre, üyelerin çalışması ve bağlılığı. Kooperatif üyelerinin tek satıcıdan mal alma ya da yıllık asgari bir miktar üzerinden sipariş verme yükümlülüğü altına sokulması, kooperatiflerin, sözleşmeyle bağlanmış müşterilerine sahip olmanın verdiği aşırı güvenle uyuşukluğa düşmeleri ya da en iyi satıcıyı ve en uygun fiyatları bulmak için aralıksız çaba harcayacak yerde, gevşek davranmaları tehlikesini doğuruyordu. Bütün bu güçlüklerden ötürü, birçok ülkede ve özellikle Fransa'da, perakendeci kooperatifleri hâlâ sınırlı kalmaktadır.

küçük zanaat kooperatifleri

Bu kooperatifler küçük zanaat işlerinin yapılmasını kolaylaştırmak amacını taşır: ortaklaşa üretim, araç, gereç ve malzeme alımı, mamul eşya satımı, pazar araştırması vb. Deniz balıkçılığı alanında gerçek anlamıyla üretim kooperatiflerine rastlanır: İspanya, Fransa, İtalya. Güçlükle gelişen hareket İkinci Dünya savaşı'ndan sonra atılım yaptı. Alım kooperatifleri Belçika'da başarılı oldu. Fransa'da, üretim atölyelerine sahip bazı küçük zanaatkâr kooperatifleri görülür: kesimevi, değirmen vb.

Türkiye'de de, aynı zanaat kolunda çalışan küçük zanaatkârlara tesis ve işletme kredisi sağlamak ve bu kredileri ortak mal alımı ve pazarlama işlerinde kullanmak amacıyla bu tür kooperatiflerin kurulmasına Cumhuriyet dönemiyle birlikte başlandı. Ancak, bunların Avrupa'daki benzerleri gibi ortaklaşa üretim amaçları bulunmamaktadır. Bu tür kooperatiflerin ilki 1927'de kurulan İstanbul Umumi ayakkabıcılar kooperatifi'dir. 1933'e değin mali sorunlarını çözmek için uğraşan, zaman zaman da çalışmalarına ara vermek zorunda kalan bu kooperatif, 1950'de, İstanbul'daki tüm ayakkabıcıların ancak % 15'ini kapsıyordu. Bu kooperatifin kuruluşunu İstanbul Umumi saraç kooperatifi, daha sonra da yazma ve dokumacıların kurdukları kooperatifler izledi. İkinci Dünya savaşı yıllarında hammadde kıtlığının başlaması üzerine, İstanbul'da iplik dağıtım kooperatifleri kurulmuş, ancak savaşla birlikte hammadde kıtlığının da sona ermesi üzerine bunlar da çalışmalarını durdurmuşlardır. Türkiye'de çok sayıda küçük zanaat kooperatifi açılmışsa da, bunlar genellikle başarılı olamamış, ancak küçük bir bölümü varlığını sürdürebilmiştir.

esnaf kefalet kooperatifleri

Aynı sanat kolunda çalışan esnaf ve zanaatkârlara mesleki krediler alırken kefil olmak amacıyla kurulan kooperatiflerdir. Türkiye'de ilk kez 1951'de kurulan bu tür kooperatifler, ortaklarına kefil olarak çok sayıda esnaf ve zanaatkâra devletçe dağıtılan küçük ve orta vadeli krediler sağlanmasında etkin oldu. Ancak, bireysel kredilerin nasıl kullanıldığı konusunda denetleme yapma yetkisinden yoksun oluşu yüzünden, kredilerin tüketim amacıyla da kullanılmasının önüne geçemedi. Bu kooperatifler, 1970 sonlarında bölge birlikleri ve merkez birliği düzeyinde örgütlenmişlerdir. Türkiye'de 1993'te toplam 405 853 üyeli ve faal olan 752 esnaf ve kefalet kooperatifi, 24 bölge birliği ve 1 merkez birliği bulunuyordu.

hizmet kooperatifleri

Bu kooperatifler birçok etkinlik alanında gelişmiştir: sigorta, kredi, konut, turizm vb.
• *Kooperatif kredileri* → KREDİ.
• *Konut kooperatifleri.* Türkiye'de, ilk konut kooperatifi, 1934'te Ankara'da, üst düzey devlet memurlarınca Bahçelievler semtinde kuruldu. Bunu, yine Ankara'da kurulan 50 konutluk Güvenevler konut kooperatifi izledi. 1945'te konut kooperatiflerinin sayısı 80'e yükselmişti. 1950'lerde iç göç hareketinin hızlanmasıyla kentsel alanlarda konut gereksiniminin hızla artması, konut kooperatiflerinin sayısında da önemli artışlara yol açtı. Bu dönemde konut kooperatifçiliği Emlak kredi bankası, özellikle de Sosyal sigortalar kurumu (SSK) tarafından açılan kredilerle önemli destek gördü. SSK, 1950'de çıkarılan Yaşlılık sigortası yasası ile konut kredisi vermeye başladı. Bu yasayla, kredi oranı yaptırılacak konutun değerinin % 50'sini aşmayacak biçimde saptandı, bu oran 1952'de % 80'e, 1964'te % 90'a çıkarıldı. Kredi sınırları da başlangıçta 40-50 bin TL arasında tutulurken, 1969'dan sonra her sigortalı kooperatif üyesine 60 bin TL kredi verilmesi ve bu kredinin 300 TL dolayında aylık taksitler halinde geri ödenmesi karar altına alındı. 1973'te krediler 75 bin TL olarak belirlendi.

1960'lı yıllarda toplu konuta ve çok ortaklı kooperatiflere önem verildi, 1970'lerde OYAK ve Bağ-Kur finansman kuruluşları arasına katıldı. Bunun yanı sıra, 1980'de çıkarılan 5656 sayılı yasayla belediyelere, kendilerinin de ortak olacakları konut kooperatiflerine kâr amacı gütmeksizin arsa sağlamaları öngörüldü. Ayrıca, belediyeler altyapı hizmetlerini sağlamaya yöneldiler. Bunun ilk somut örneklerinden biri Ankara'da Kent-Koop'un (Batı-Kent konut üretim yapı kooperatifleri birliği) Batı-Kent girişimi için belediyenin bir arsa tahsis etmesi oldu.

1981 yılında toplu konut yasası çıkarılarak, konut kredilerinin dağıtımının tek elden yapılmasını sağlamak üzere Toplu konut* fonu oluşturuldu. 1984-1992 yılları arasında, Toplu konut idaresi bu fondan yararlanarak toplam 9 910 milyar TL tutarında konut kredisi açtı, bu miktarın 7 900 milyar TL'lik kısmı kullanıldı. Kullanılan bu miktarın % 85'i kooperatiflerce yararlanılan kredidir.

Türkiye'de 1992 yılında kurulu bulunan konut kooperatiflerinin toplam sayısı 38 446'dır. Bu kooperatiflerin 11 338'i Toplu konut idaresi tarafından kredilendirilmiştir. Sözü edilen bu kooperatifler, 1992 sonu itibariyle 545 469 konutu bitirmiş durumdadır, 193 768 konutun yapımı devam etmektedir.

Türkiye'de konut kooperatifçiliği başlıca üç model çevresinde gelişmektedir. Bunlar, tek tek arsalarda üretim yapan kooperatifler, kentsel bir bölgede mevzii imar planı yaparak yüksek sayıda konut birimi üreten kooperatifler ve bir bölge temelinde kooperatifleri örgütleme yaklaşımında olan kooperatif çalışmalarıdır.
• *Konut üretim şirketleri.* Bu şirketler, her özel program için uygun biçimde, ücret karşılığı hizmet veren kuruluşlardır; teknik uzmanlıklarını, yapı kooperatifleri içinde örgütlenmiş kooperatifçi müşterilerinin hizmetine sunarlar. Avrupa ülkelerinde yaygın olan bu sistem, Türkiye'de bazı müteahhitlik şirketlerinin kooperatiflerin inşaat işlerinin tümünü ya da bir bölümünü yapması biçiminde yer yer uygulanmaktaysa da, örgütlü olarak henüz kurulmamıştır.
• *Gayrımenkul kredi kooperatifleri.* Üyelerine aile konutu inşası için ipotek karşılığında ödünç para verir. Türkiye'de uygulaması yoktur.

KOOPERATİFÇİ a. **1.** Bir kooperatife üye olan kimse. **—2.** Kooperatif yöneticisi.

KOOPERATİFÇİLİK a. Kooperatif kurma ve işletme işi.
—İkt. Toplumsal sorunu, işbirliğinin, özellikle de tüketim kooperatiflerinin geliştirilmesiyle çözmeyi öngören öğreti.
—ANSİKL. Üretimde işbirliğinin başarısız kalması, buna karşılık tüketimde işbirliğinin başarı kazanması üzerine, bazı yazarlar, bu arada, Beatrice Webb ile Charles Gide ve Fransa'da Nîmes okulu, tüketim kooperatiflerini tam bir ekonomik ve sosyal devrim aracı durumuna getiren bir öğreti oluşturdular. C. Gide, 1889'da Uluslararası tüketim kooperatifleri kongresi'nde verdiği bir söylevde, tüketicilerin nasıl bütün üretim araçlarını ele geçirip rekabetin felaketli sonuçlarını ortadan kaldıracaklarını (üretim yalnızca tüketim kooperatiflerinin toptancı mağazalarınca verilecek siparişleri yerine getirecektir) ve kapitalist kârı nasıl yok edeceklerini (üretim araçları, piyasaya egemen duruma gelen ve her şeyi tam fiyatına satmaya kararlı olan tüketicilerin malı olduğuna göre, sermayeyi ödüllendirmeye artık gerek kalmayacaktır) gösterdi. Bazı ülkelerde, tüketim kooperatiflerinin ve bunların toptancı mağazalarının gösterdiği gelişmeye rağmen, kooperatif devriminin anlaşılış biçimi artık değişmiştir: bunun, her türden kooperatifin -perakendeci ve zanaatkâr kooperatifleri de içinde olmak üzere- uyumlu bir koordinasyonundan kaynaklanması gerekir.

KOOPERATİFLEŞMEK gçz. f. **1.** Bir ülke ekonomisinde kooperatifleri yaygınlaştırmak. **—2.** Belli bir üretim alanında kooperatifler yoluyla işbirliği sağlamak.

KOOPMANS (Tjalling C.), amerikalı iktisatçı ('s-Graveland, Kuzey Hollanda, 1910 - New Haven, Connecticut, 1985). 1975'te, L. Kantoroviç ile Nobel iktisat ödülü'nü paylaştı. Fiyatların oluşması ve parasal denge üzerine ekonometri çalışmaları, yeniklasik düşüncenin yenilenmesi kapsamında yer alır. Başlıca yapıtı: *Three Essays on the State of Economic Science* (İktisat biliminin durumu üzerine üç deneme) [1957].

KOORDİNASYON a. (fr. *coordination*). EŞGÜDÜM'ün eşanlamlısı.

KOORDİNAT a. (fr. *coordinat*'tan). Fizs. kim. EŞKONUM* BİLEŞENİ'nin eşanlamlısı.

KOORDİNATLAR a. (fr. *coordonnée*'den). Bir noktanın, uzaydaki yerini veren sayılar.
—Ceb. *Bir vektörün, bir* K-*vektör uzayının bir* $(a_i)_{i\in I}$ *tabanına ilişkin koordinatları*, K ya ait λ_i skalerleri; öyle ki x vektörü tek bir biçimde $x = \sum_{i\in I} \lambda_i a_i$ ile ifade edilir; burada λ_i ler sıfırdan farklı ve sonlu sayıdadır. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir* $(x_1, x_2, ..., x_n)$ n-*lisinin koordinatları*, n-liyi oluşturan x_1, x_2, ..., x_n elemanları.
—Fiz. *Evren koordinatları*, bir olayın uzay ve zaman içindeki konumunu belirleyen dört sayının tümü.
—Geom. *Bir* M *noktasının descartesçı koordinatları*, O, afin uzayın başlangıç noktası olmak üzere, $\overrightarrow{OM}$ vektörünün, E_n ye eşlik eden vektör uzayının bir tabanı üzerindeki koordinatları. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Bir* M *noktasının koordinatları*, M noktasının, n boyutlu E_n afin uzayındaki konumunu belirlemeye yarayan gerçek sayı n-lisi (ya da ağırlık merkezi koordinatları ve homojen koordinatlar sözkonusu olduğunda, $[n+1]$-lisi).
—Gökbil. *Gökbilimsel koordinatlar*, gök küresindeki bir gökcisminin konumunu saptamaya yarayan koordinatlar. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Haritc. ve Jeod. *Coğrafya koordinatları*, Yeryüzü'ndeki bir noktanın konumunu,

enlem ve başlangıç meridyenine taşınan boylam değerlerinden yola çıkarak belirlemeye yarayan koordinatlar. (Bk. *ansikl.* böl. Jeod.)

—ANSİKL. Ceb. $(a_i)_{1\leq i\leq n}$ ve $(b_i)_{1\leq i\leq n}$, n boyutlu bir K-vektör uzayı E nin iki tabanı ise bu durumda her b_i vektörü, (a_i) tabanı üzerinde gösterilir ve i rankli sütunu, b_i nin (a_i) ye ilişkin koordinatlarından oluşan evirtilir matrise, $(a_i)_{1\leq i\leq n}$ tabanından $(b_i)_{1\leq i\leq n}$ tabanına *geçiş matrisi* denir. Bu geçiş matrisi, bir x vektörünün (a_i) tabanına ilişkin koordinatlarını, (b_i) tabanına ilişkin koordinatlara bağlı olarak ifade etmeye olanak verir: x in (a_i) ye ilişkin koordinatlarının sütun matrisi X, (b_i) ye ilişkin koordinatlarının sütun matrisi X′ ve (a_i) den (b_i) ye geçiş matrisi P olmak üzere, $X = PX'$ ve $X' = P^{-1}X$ eşitlikleri vardır. Bir koordinat sisteminden öbürüne geçildiğinde, bir koordinat değişimi yapılır. x vektörüne bunun i nci koordinatını eşlik ettiren, E den K içine tanımlı uygulama, i nci koordinat biçimi denen doğrusal bir biçimdir; bu, E nin ikilinin bir elemanıdır. E nin tabanı $a_1, a_2, ..., a_n$ vektörlerine ilişkin n koordinat biçimi, E nin E* ikilinin, $(a_i)_{1\leq i\leq n}$ *ikil tabanı* denen bir tabanını oluşturur.

—Geom. Analitik geometride, aşağıda gösterilecek özelliklere göre, çeşitli koordinat sistemleri kullanılır.

• *Descartesçı koordinatlar*, en sık kullanılanıdır. Bir $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ descartesçı işaretiyle donatılmış uzayda (şekil 1), her M noktası

$$\overrightarrow{OM} = x.\vec{i} + y.\vec{j} + z.\vec{k}$$

ile belirlenir; burada
$x = \overline{OP}$, M nin *apsis*'i, P yOz ye koşut olarak M nin Ox üzerindeki izdüşümü;
$y = \overline{OQ}$, M nin *ordinat*'ı, Q, xOz ye koşut olarak M nin Oy üzerindeki izdüşümü;
$z = \overline{OR}$, M nin *kot*'u, R, xOy ye koşut olarak, M nin Oz üzerindeki izdüşümü.
x, y ve z M noktasının descartesçı koordinatlarıdır. $A(x_A, y_A, z_A)$ ve $B(x_B, y_B, z_B)$ iki nokta ise, $\overrightarrow{AB} = \overrightarrow{OB} - \overrightarrow{OA}$ vektörünün kordinatları

$$X_{\overrightarrow{AB}} = x_B - x_A,\ Y_{\overrightarrow{AB}} = y_B - y_A,\ Z_{\overrightarrow{AB}} = z_B - z_A$$

ve dolayısıyla

$$\overrightarrow{AB} = X_{\overrightarrow{AB}}.\vec{i} + Y_{\overrightarrow{AB}}.\vec{j} + Z_{\overrightarrow{AB}}.\vec{k}$$

dır.

Bir noktayı düzlemsel geometride belirlemek için, bunun apsis ve ordinatını (şekil 2) bir doğru üzerinde belirlemek için ise, yalnızca apsisini bilmek yeterlidir.

Bir *işaret değişimi* gerçekleştirilmek isteniyorsa, $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ işareti yerine, başka bir afin işaret olan $(O', \vec{i}', \vec{j}', \vec{k}')$ de hareket edilerek $(\vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ dan $(\vec{i}', \vec{j}', \vec{k}')$ ye geçiş matrisi P ve O′ nün $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ işaretindeki (a, b, c) koordinatları kullanılır. $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ daki koordinatları (x, y, z) olan M noktasının $(O', \vec{i}', \vec{j}', \vec{k}')$ deki (x', y', z') yeni koordinatlarını bulmak için aşağıdaki 2 bağıntıdan biri kullanılır:

$$\begin{pmatrix} x-a \\ y-b \\ z-c \end{pmatrix} = P \begin{pmatrix} x' \\ y' \\ z' \end{pmatrix}$$

ya da

$$\begin{pmatrix} x' \\ y' \\ z' \end{pmatrix} = P^{-1} \begin{pmatrix} x-a \\ y-a \\ z-a \end{pmatrix}.$$

• Düzlemde, *kutupsal koordinatlar* da kullanılır (şekil 3). Ancak, descartesçı koordinatların tersine, bir noktanın sonsuz sayıda olası kutupsal koordinat ikilisi vardır. Nitekim, $(O, \vec{i}, \vec{j})$ dikdüzgülü, doğru işaretine taşınmış yönlü düzlemde bir M noktası, $(\vec{i}, \vec{u})$ açısının [$\vec{u}$, (OM) doğrusu üzerinde seçilmiş birim vektör] θ ölçüsünün ve $\overrightarrow{OM} = \rho.\vec{u}$ bağıntısını sağlayan ρ gerçek sayısının verilmesiyle belirlenir. Şekil 4'ten $(-\rho, \theta + \pi)$ nin de, M nin kutupsal koordinatları olduğu anlaşılabilir.

Bir M noktasının descartesçı koordinatları (x, y) ile kutupsal koordinatları (ρ, θ) arasında $x = \rho.\cos\theta$ ve $y = \rho.\sin\theta$ bağıntıları vardır.

• 3 boyutlu afin uzayda kimi kez, *silindirsel koordinatlar* (şekil 5) kullanılır: dikdüzgülü $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ işaretine taşınmış E_3 uzayında, bir M noktasının xOy düzlemi üzerindeki m izdüşümünün kutupsal koordinatları (ρ, θ) ve M nin kotu z ise, bu durumda $(-\rho, \theta + \pi)$ M nin silindirsel koordinatlarıdır; M ye ilişkin başka silindirsel koordinatlar da elde edilebilir.

• E_3 te, *küresel koordinatlar* da (şekil 6) kullanılır. $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$, dikdüzgülü pozitif işaretine taşınan uzayda, M yi içeren, (Oz) sınırlı yarıdüzlem, D yarıdoğrusu boyunca xOy düzlemini keser; $\overline{OM} = \rho$, $(\widehat{Ox, D})$ açısının ölçüsü θ ve $(\widehat{\vec{k}, \overrightarrow{OM}})$ açısının ölçüsü φ ise bu durumda (ρ, θ, φ) M nin küresel koordinatlarıdır.

Aynı M noktasına ilişkin descartesçı koordinatlar (x, y, z) ve küresel koordinatlar (ρ, θ, φ) arasında

$$x = \rho.\sin\varphi.\cos\theta, \quad y = \rho.\sin\varphi.\sin\theta$$

ve

$$z = \rho.\cos\varphi$$

bağıntıları vardır.

• $(O, \vec{i}, \vec{j}, \vec{k})$ işaretindeki koordinatları (x, y, z) olan bir M noktasının *homojen koordinatlar*'ı (X, Y, Z, T) dörtlüsüdür; burada $X = x.T$, $Y = y.T$ ve $Z = z.T$ eşitliklerini gerçekleyen, sıfırdan farklı herhangi bir gerçek sayıdır.

• Öte yandan, *ağırlık merkezi koordinatları* (→ AĞIRLIK* MERKEZİ), *çiftkutuplu koordinatlar* (→ ÇİFTKUTUPLU) ve *izdüşümsel koordinatlar*'dan da (→ İZDÜŞÜMSEL) söz edilir.

• E_3 te (ya da E_2 de) nokta işaretlemesi nedeniyle, *beşküresel koordinatlar* (ya da *dörtçevrimsel koordinatlar*) da karşımıza çıkabilir; bunlar $S(E_n) = \{X \in E_n / \|X\| = 1\}$ içinde tanımlı homojen koordinatlardır ve E_n (n = 2 ya da 3), ℝ üzerinde tanımlı bir vektör uzayı olarak göz önüne alınır. Daha genel olarak, bir E afin uzayı için *çokküresel koordinatlar*'dan söz edilir. Bunlar özellikle, E deki kürelerin arakesitini incelemede kullanılır.

—Gökbil. Benimsenen karşılaştırma düzlemine ve bu düzlemde kabul edilen başlangıç noktasına göre birçok gökbilimsel koordinat vardır: *yatay koordinatlar*, ufuk düzlemi (gözlem yapılan yerin düşeyine dik) ve ufkun güney noktasıyla (güney açısı ve başucu uzaklığı ya da tamamlayıcısı, yükseklik) ilgilidir; *saat koordinatları*, gök ekvator düzlemine ve bu düzlemle gözlem yeri meridyenin arakesitine ilişkindir (saat açısı ve yükselim); *ekvator koordinatlar*, gök ekvatoruna ve ilkbahar noktasına aittir (bahar açısı ve yükselim); *tutulum koordinatları*, tutulum düzlemiyle ve ilkbahar noktasıyla (boylam ve enlem) ilgilidir; *gökada koordinatları* da, Gökada' mızın bakışım düzlemine ve bu düzlemin gökada merkez doğrultusunda yer alan bir noktasına (gökada boylamı ve gökada enlemi) aittir.

—Jeod. • *Coğrafya koordinatları*. Jeodezide, bir M noktasının enlemi, bu noktanın yer elipsoitine normalinin, ekvator düzlemiyle yaptığı φ açısıyla tanımlanır; λ boylamı, noktanın meridyen*iyle bir başlangıç meridyeni arasındaki ikidüzlemli açıdır. Bu jeodezi koordinatları ile aynı adı taşıyan gökbilim koordinatları arasındaki fark, düşey sapmalar denen küçük değerlerdir. Gerçekte, coğrafya koordinatları elipsoite olan normale taşınır, gökbilim koordinatları ise fiziksel düşeye göre hesaplanır.

• *Dik harita koordinatları*. Bu koordinatlar, haritadaki noktaları dik descartesçı koordinatlarla işaretleyen bir sistem oluşturur.

Kullanılan izdüşüm*ün formülleri, coğrafya koordinatları bilinen her Yer noktasının

$$x = f(\varphi, L)$$
$$y = g(\varphi, L)$$

dik düzlem koordinatlarını belirler. Jeodezi noktalarının ve ayırtettirici noktaların dik koordinatlarını hesaplamak ve harita üzerinde ek olarak, koordinatların karelenmesini değerleriyle göstermek kullanışlı bir yöntemdir; bu kareleme içine hem bilinen noktaların koordinatlarıyla taşınması, hem de harita ayrıntılarının konumunun rakamla belirtilmesi sağlanır. Ne kadar harita izdüşüm sistemi varsa o kadar da dik koordinat sistemi vardır. Bu dik harita koordinatları, topografyada, analitik geometrinin temel özelliklerini (uzaklık, açı, yön vb. hesapları) iki boyutu uygulamaya olanak verir. Coğrafi kuzeye genellikle çok yakın bir doğrultuyu gösteren ordinat ekseni doğrultusuna, *haritanın kuzeyi* denir. A ve B noktalarını birleştiren bir doğrultunun G_{AB} *açıklık açısı*

$$\text{tg}\, G_{AB} = \frac{X_B - X_A}{Y_B - Y_A}$$

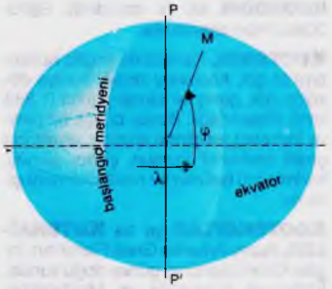
ve bu noktalar arasındaki uzaklık

$$AB = \frac{X_B - X_A}{\sin G_{AB}} = \frac{Y_B - Y_A}{\cos G_{AB}} = \sqrt{(X_B - X_A)^2 + (Y_B - Y_A)^2}$$

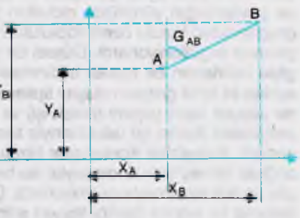
ifadeleriyle verilir.

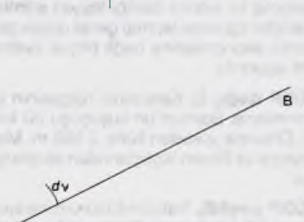
Arazinin açısal gözlemlerinin gerçekleştirildiği jeodezi çizgisinin görüntüsü -uyuşumlu izdüşümle bile- bir doğru değil, eğri bir çizgi olduğundan, koordinatları bilinen noktaları birleştiren izdüşüm doğruları, tam olarak arazide gözlenen doğrultuları göstermez; bu nedenle, düzlemsel analitik geometri yöntemlerini uygulamadan önce, bunlar üzerinde kiriş

$x = f(\varphi, L)$
$y = g(\varphi, L)$

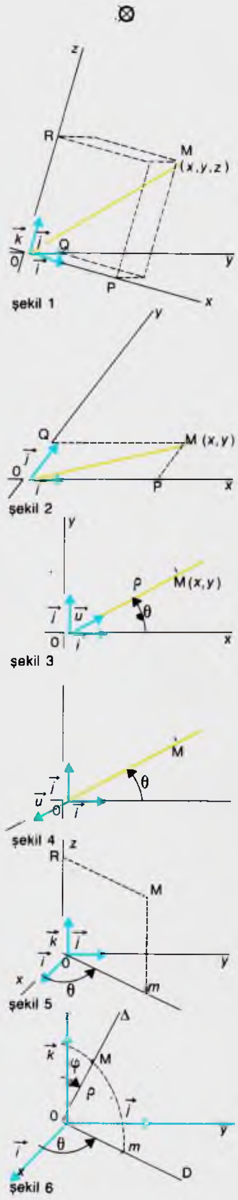

coğrafya koordinatları

dik harita koordinatları

geometrik koordinatlar

yayı (dv açısı) düzeltmesi yapmak gerekir. Ayrıca, dik koordinatlardan yukarıdaki formüllerle elde edilen AB uzaklığı, tam olarak gerçek arazi uzaklığına eşit değildir; farklar çok küçük olduğundan topometri ve topografyada göz ardı edilebilir; bununla birlikte, jeodezi hesaplarında dikkate alınmalıdır.

Örnek olarak, Lambert ve UTM (Universal Transverse Mercator) koordinatları gösterilebilir. (→ İZDÜŞÜM.)

KOORDİNATLI sıf. Mak. san. *Koordinatlı çalışma,* yer değiştirmelerin, koordinatların tezgâhın çeşitli eksenlerine göre okunmasıyla ölçüldüğü bir koordinat delik tezgâhında ya da bir koordinat delik-delik işleme tezgâhında gerçekleştirilen duyarlı işleme çalışması.

KOORDİNATOGRAF a. (fr. *coordinatographe*). Haritc. Elle ya da otomatik olarak çalışan ve noktaları, koordinatları yardımıyla plan ya da harita üzerinde işaretlemeye yarayan aygıt.

—ANSİKL. *Dikgen koordinatograf,* dik bir karelemenin çizgilerini çizmeyi ya da bu karelemeye göre bir noktanın harita ya da plan üzerinde işaretlenmesini sağlar. Birbirine dik ve derecelenmiş iki koldan oluşur; bunlardan biri sabittir, diğeriyse bunun üzerinde hareket eder; devingen kolda iğneli bir şaryo, bir tirlin ya da çizici bir uç vardır. *Kutupsal koordinatograf,* çembersel bir derecelendirmeye göre hareket eden bir alidatla alidat uzaklıklarına göre ray üzerinde yürüyen ve bir iğne taşıyan hareketli bir şaryodan oluşur.

KOORDİNATÖLÇER a. Bilş. Grafik-sayısal dönüşümü sağlayan yani, grafik belgelerden kodlar ve descartesçı koordinatlar biçiminde sayısal veriler veren, ya da tersine, konumunu kodlayan sayısal koordinatlara göre bir baskı kafasını devindiren aygıt.

KOORDİNATÖR a. (fr. *coordinateur*). Çeşitli eylem, işlev ve hizmetleri koordine eden, bunlar arasında bağlantı sağlayan kimse; eşgüdümcü.

KOORDİNE sıf. (fr. *coordiné*). EŞGÜDÜMLÜ'nün eşanlamlısı.

KOOTENAY, Kanada'da (İngiliz Kolombiya'sı) göl, *Kootenay* ırmağı buraya dökülür; göl, geniş bir ulusal parkın (1 383 km²) ortasındadır. Burası büyük bir meyve (elmalar) yetiştirme alanıdır, yeraltında çeşitli cevherler (kurşun, çinko, gümüş, kadmiyum) bulunur ve madenkömürü çıkarılır.

KOOTENAYLAR ya da **KUTENAİLER,** Kuzey Amerika Great Plains'nın, İngiliz Kolombiya'sının güney-doğu'sunda, İdaho'nun kuzeyinde ve Montana'nın kuzey-batı'sında yaşayan Algonkin Kızılderilileri. Kootenaylar, çokeşlilik ve sororal çokkarılılığın yürürlükte oldukları yaş gruplarından kurulu özerk topluluklar biçiminde örgütleniyorlardı. Düşsel bir çizgiyle belirlenen bir toprak bölünmesiyle ayrılan iki farklı gruptan oluşan tipiler içinde yaşıyor, kano yapımı (erkek işi) ve sepetçilikteki (kadın işi) ustalıklarıyla tanınıyorlardı. Kuzey'deki Kootenaylar bizon avcılığıyla Güney'deki Kootenaylar ise balıkçılık ve kök toplamayla geçiniyorlardı. Çok gelişmiş bir mitoloji özelliği taşıyan animist inançları (güneşe tapma) genel olarak geçimlik ekonomilerine bağlı birçok törene yol açıyordu.

KOP dağı, D. Karadeniz bölgesinin iç kesiminde, Bayburt'un kuşuçuşu 30 km G.-D.'sunda yükselen kütle; 2 868 m. Mezozoyik ve Eosen kayaçlarından oluşmuştur.

KOP geçidi, Trabzon-Erzurum karayolunun Otlukbeli sıradağlarını aştığı yüksek geçit (2 305 m). D.'sunda Kop dağı, B.'sında Coşan dağı yükselir.

KOPAEN ya da **COPAHEN** a. (fr. *copaène* ya da *copahène*'den). Kim. Formülü $C_{15}H_{24}$ olan seskiterpensel üç halkalı hidrokarbon; kopahu balsamının ana bölümünü oluşturur.

KOPAHU a. Tropikal Amerika'da yetişen ve bazı türlerinden balsam elde edilen büyük ağaç. (Bil. a. *copaia* ya da *copaifera;* erguvangiller familyası.)

—ANSİKL. Kopahular biryanlı tüysü, meşinimsi sert, çok güzel yapraklı ve yaprakların koltuğunda salkım halinde beyaz çiçekli ağaçlardır. Değişik türlerinin *(C. officinalis, C. langsdorffii, C. guyanensis)* gövdeleri çizilerek elde edilen oleorezin kopahu balsamı ve yenidünya pelesemgi adıyla bilinir. Sarımsı renkli, duru, koyuca kıvamlı, bahar kokulu, keskin ve acı lezzetli olan bu sıvı balsam, eskiden solunum ve idrar yolları antiseptiği olarak çok kullanılırdı. Günümüzde bu türlü kullanışı azalmıştır. Şimdi boya ve cila işleri sanayisinde kullanılmaktadır.

KOPAİS, Yunanistan'da eski göl, Boiotia'da; 250 km²'lik bir alanı kaplıyordu; kurutularak tarıma (pamuk, tahıl, domates, yonca) açıldı. —Gölde daha antikçağlardan (o dönemlerde yılanbalıkları özellikle ünlüydü) beri akaçlama çalışmaları yapılıyordu .

KOPAL a. (isp. *copal;* amerikan. yerli dillerinden nahuatl dilinde *kopalli*'den). **1.** Kopal reçinesi veren çeşitli ağaçların genel adı. **—2.** Değişik botanik kökenli (baklagiller, kozalaklılar) bu ağaçlardan elde edilerek boya ve cila sanayisinde kullanılan çeşitli reçinelerin ortak adı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—3.** Çeşitli *protium* türlerinden (*burseraceae* familyası) elde edilen Amerika kökenli kereste.

—ANSİKL. Asıl kopal ağaçları, Afrika ve Amerika'nın tropikal bölgelerinde yetişen *copaifera, trachylobium, guilbourtia* ve *hymenaea* cinsinden genellikle dik gövdeli büyük ağaçlardır. Meyveleri badıç biçimindedir ve badıçların içi reçineli bir sıvıyla doludur. Bu ağaçların gövdeleri ve kalın dalları çizilerek reçineler alınır *(yeşil kopal)* ya da ağaçların dibi kazılarak yarı fosilleşmiş katı reçineler toplanır *(sert kopal* ya da *kopalin*). Doğu Afrika (Madagaskar, Mozambik, Zengibar) kopalları ya da sert kopallar ve Bombay, Kalküta, Endonezya kopalı adıyla bilinen kopallar *Trachylobium verrucosum (Hymeaaea verrucosa)* türünün değişik çeşitlerinden elde edilir. *Copaifera gorskiana* türünden de İnhambene kopalı elde edilir. Ticarette kopalın başlıca üç çeşidi bulunur: en makbul ve en güzel fosil çeşitler; ağaçların dibi kazılarak toplanan yarı fosil çeşitler; çizilen ağaçlardan sızan ve pek makbul olmayan çeşitler (yeşil kopal). Batı Afrika kökenli kopallar yarı serttir: Gine, Sierra Leone *(Guibourtia copallifera),* Accra *(Daniella similis),* Benin *(Cyanothyrsus ogea),* Kongo (*C. mopane,* kırmızı kopal, *Trachylobium dewevrianum,* beyaz kopal), Angola, Benguela, Amerika kopalları yumuşaktır: Brezilya kopalı *(H. courbaril),* Demerara kopalı *(H. stilbocarpa)* ve Guyana'dan gelen iyi kaliteli sert kopal.

KOPAL, Erzurum'un Karayazı ilçesi Göksu bucağına bağlı belde; 3 894 nüf. (1990). Belediye.

KOPALİN a. (fr. *copaline*). Miner. **1.** Fosil kopal. **—2.** Londra yakınlarındaki Highgate'in mavi killerinde bulunan fosil reçine. (Çok kırılgan olan kopalinin rengi kahverengi-sarıdır; adını aldığı *kopal*'in kokusunu andıran kokuda bir sıvı vererek kolayca erir.)

KOPANAKİ a. (yun. *kopanon,* havan tokmağı ve *-aki,* küçültme ekinden). El sant. **—1.** Mekik oyasına benzer bir tür dantel yapımında kullanılan, üzerine iplik sarılı iğ. **—2.** Bu iğlerle yapılmış dantel.

KOPAONİK, Yugoslavya'da dağ kütlesi (Batı Sırbistan), İbar ırmağı ve kollarıyla kesilir; 2 017 m. İkinci Zaman'dan kalma şist ve kireçtaşlı katmanlarıyla çevrili billursu bir çekirdekten oluşur. Kurşun ve çinko yatakları. Kış sporları.

KOPAR, esk. ital. **Capodistria,** Slovenya'da liman kenti, İstria'nın kuzey-batı kıyısında, Trieste'nin güneyinde; 12 000 nüf. Karaya bağlı küçük bir adacık üzerinde kurulan kentte XIII.-XVI. yy.'dan kalma bir katedral, Venedik gotik üslubunda birçok saray vardır. XVI. yy. sonlarında yapılan Tacco sarayı'nda müze (italyan sanatçıların resimleri). Balıkçılık. Oto montajı. Petrol rafinerisi.

KOPARILMAK → KOPARMAK.

KOPARMA a. Koparmak eylemi.

—Ağ. yet. ve Bağc. Alt bölümlerdeki dallanmayı hızlandırmak ya da besisuyunun bitkinin diğer bölümlerine akmasını sağlamak amacıyla bir dalcığın otsu ucunu yok etme. (Bk. *ansikl.* böl.)

—Spor. Halter çubuğunun bir ya da iki elle bir defada, kollar gergin olacak bir biçimde baş üstüne çıkarılmasından oluşan halter hareketi. || Bu stilde yapılan yarışma türü.

—Tekst. Bükümsüz kimyasal filament halatlarını silindirler arasında tek tek filamentler halinde kopana kadar çekerek, tek bir işlemde kopuk elyaf şeritlerine dönüştürme.

—Tıp. Bir organizmadan bir organı, yabancı bir cismi ya da patolojik bir oluşumu çekip alma eylemi. (Koparma zorla çekip ayırma anlamına gelir ve nasıl yapılacağı belli kurallara bağlı cerrahi girişimler olan kesip çıkarma ve kesip alma eylemlerinden farklıdır.)

—ANSİKL. Ağ. yet. Koparma, bitki büyüdüğü sürece (mayıs-eylül arası) yapılabilir. Koparma bazen çok gelişen dalların büyümesini yavaşlatmak, bazen gizli tomurcukların uyanmasını sağlamak ve gövde üzerinde kalın dal ya da ikame dalı (şeftali) elde edebilmek, bazen de koparılan kısmın alt yanında kalan gözlerin gelişmesini ve meyveye durmasını kolaylaştırmak için yapılır.

KOPARMAK → KOPMAK.

KOPARTILMAK → KOPMAK.

KOPARTMAK → KOPMAK.

KOPARTTIRMAK → KOPMAK.

KOPASİS ya da **ANDRULİDAKİS** (Andreas), rum asıllı türk vali (? 1856-Sisam 1912). Girit valisi Cevat Paşa'nın başkâtipliği görevindeyken, 1907'de Sisam valiliğine atandı. İlk başlarda ada halkıyla iyi geçinmesine karşın, sonradan ilişkiler bozulunca ada halkı ayaklandı. Kopasis Babıâli'den yardım istedi. Bir hafta sonra osmanlı donanması Sisam'a gelerek düzeni yeniden sağladı. Mart 1912'ye değin görevde kalan Kopasis, St. Maretis adında bir rum milliyetçi tarafından öldürüldü.

KOPAYA a. (tupi dilinde *kopayba*'dan). Tropikal Amerika'da yetişen kaba dokulu, yumuşak ve hafif, açık bej renkte odunlu ağaç. (Odunu sandık, kalıp, iç doğrama, kontrplak yapımında kullanılırdı. Bil. a. *Jacaranda copaia:* acemborusugiller familyası.) [Eşanl. JAKARANDA.]

KOPAZOLİN a. (fr. *copazoline*). Kim. Bir piridin halkası ile bir pirimidin halkasının yoğuşması sonunda oluşan ayrıkhalkalı bileşik. (Eşanl. PİRİDORİMİDİN.)

KOPÇA a. Bir giysinin iki parçasını birleştirmeye yarayan, bir halkaya ya da ilmeye geçirilen madeni ya da plastik çengel; agraf.

—İnş. *Oluk kopçası,* asma olukları yerlerinde tutmak için tespit kancalarına perçinlenen metal dil.

—Matbaac. *Kopça makinesi,* formaların ya da yaprakların madeni kopçalarla tutturulmasını sağlayan makine.

—Tekst. Sabit vargellerde, çekim silindiri ile bilezik arasında yer alan ve içinden iplik geçen küçük çengel.

—Terz. *Kopça halkası,* bir giysiyi kapalı tutmak için, kancanın geçirildiği halka.

KOPÇALAMA a. Kopçalamak eylemi. —Folk. Bir halkayı, erkeklerde sünnet derisinden, kadınlarda büyük dudaklardan geçirme işlemi. (Kopçalama, günümüzde de hâlâ bazı afrikalı etnilerde kızlara ve kadınlara uygulanan bir işlemdir.)

KOPÇALAMAK g. f. Bir giysinin iki yanını kopça ile bitiştirmek: *Bir pantolonu kopçalamak.*

◆ **kopçalanmak** edilg. f. Kopçayla bitiştirilmek: *Pantolon dar olduğu için kopçalanmıyor.*

KOPÇALANMAK → KOPÇALAMAK.

KOPÇALI sıf. Kopçası olan, kopça ile bitiştirilen şey için kullanılır: *Kopçalı palto.*

KOPEK → KAPİK.

KOPELENT (Marek), çek besteci (Prag 1932). Yeni tekniklere ilgi duydu ve *Musica viva pragensis* topluluğunu yönetti. En ünlü yapıtı, 12 solocu ve orkestra için yazdığı *Akorlar ve akorsuzluklar*'dır (1968).

KOPENHAG, dan. **Kobenhavn,** Danimarka'nın başkenti; 466 723 nüf. (1990). Ülke nüfusunun 1/4'ü kentin yerleşme alanında (1 711 254 nüf. [1990]) yaşar.

• COĞRAFYA. Kopenhag, merkezden az çok uzak konumuna karşın, Danimarka'nın yaşamında çok önemli rol oynar. Sund bölgesinde, Sjaelland adasının ucu ile Amager adasında yer alan Kopenhag, kendisini Kuzey Avrupa'nın "antreposu" yapan ayrıcalıklı bir konumda bulunur. Ama Kiel kanalının açılması ve derinliği bazı gemilerin geçmesi için yeterli olmayan boğazlar, az da olsa bu ayrıcalıklı konumu gölgelediyse de, Kopenhag, gene de büyük bir ticaret merkezi oldu; ne var ki, etkinliğini bugün de sürdüren limanı, giderek yoğunlaşan karayolu trafiği ve çok işlekleşen havalimanı (Kastrup) karşısında önemini yitirmektedir.

Liman başlangıçta Slotsholmen adasındaydı ve Amager adasındaki Christianshavn semti ancak 1618'de kuruldu. 1660'ta yapılan yeni surlar, bir savunma hendeğiyle (bugünkü plan üzerinde hâlâ görülebilir) çevrili bir dizi tahkimatla limanı adanın geri kalan kesimlerinden ayırdı. Trafiğin Hamburg'a kaymasına neden olan Kiel kanalının açılmasının verdiği zararları gidermek için 1894'te bir serbest liman kuruldu. Liman, eski surların içindeki havuz ve doklarıyla ayaktadır; ama kent, XIX. yy. ortalarından bu yana, limanı merkez olarak koruyarak, Tårnby gibi eski köyleri de içine alarak, halkalar halinde genişlemektedir. Düz bir arazi üzerinde gerçekleşen bu yayılmalar genelde bir tekdüzelik izlenimi uyandırır. Yüzyıl başından, ya da iki dünya savaşı arasındaki yıllardan kalma 3-4 katlı tuğla evleri, İkinci Dünya savaşı'ndan sonra yapılan 8-10 katlı büyük beton bloklar, daha yakın yıllardaysa bahçeli evler izler. Geniş bir alana yayılan kentte, (birçok eski semt tenhalaşmaktadır), merkezdeki tıkanıklığı çözebilmek için şehircilik şemalarından yararlanılmıştır.

Yerleşim bölgeleri (bütün olarak ele alındıklarında) artık oturmaktadır. Hizmetler kesiminde gelişmeler, merkez dışına çıkartılan sanayinin yarattığı boşluğu güçlükle doldurabilmektedir. Bununla birlikte, Kopenhag yerleşme alanı çevresinde büyük makine ve besin sanayisi fabrikaları vardır ve Kopenhag denince bugün akla porselen, bira ve tersaneler gelmektedir. 520 km²'lik bir alana yayılan kent ve çevresinde, hizmetler kesiminin önemli etkinliklerine rastlanır. Ulaşım, uluslararası bir transit yolun geçişiyle daha da ağırlaşan sorunlarla karşı karşıyadır. Ama, yaygın ve artık gelenekselleşmiş bisiklet kullanımının ve yayalara ayrılan alanların genişletilmesinin dışında, yeşil alanlara ve Tivoli örneği bahçelere geniş yer ayıran bu başkentin havadarlığı Güney İskandinavya'nın bu tartışılmaz anakentini daha da çekici kılmaktadır.

• TARİH. 1167'de piskopos Absalon, ilkel balıkçı köyüne bir şato ekledi. Kopenhag'ın çekirdeği olan bu şatonun adı (København, "Tüccarlar limanı"), deniz sitinin değerini belirtiyordu. Sund'un güney mahrecini denetleyen Kopenhag, çok geçmeden bir ticaret kenti durumuna geldi. Kentin burjuvaları 1254'te belediye özgürlüklerini elde edebildilerse de, korporatif örgütlenme Ortaçağ sonunda yasaklandı. Kent, hansa birliğinin ve özellikle Lübeck'in şiddetli düşmanlığıyla karşılaştı. 1417'de kral Pomeranyalı Erik, Kopenhag'ı krallık konutu, hükümet merkezi ve askeri müstahkem mevki durumuna getirdi. Danimarka'nın başkenti olduktan (1443) sonra, Christian I'in 1479'da üniversite kurduğu kent, çok geçmeden lutherciliği benimsedi (1530). Christian III, Lübeck'i devreden çıkararak, Sund'un denetim tekelini Kopenhag'a kazandırdı (1536-37). Burjuva milisleri sayesinde kent, İsveç kralı Karl X Gustaf'ın saldırılarına direndi (1658-59) ve Kopenhag barışı burada imzalandı (1660). XVIII. yy.'da Kopenhag, bir refah dönemi yaşadı. Baltık ticaretine kesinlikle egemendi. 1720'de İsveçliler'den Sund'a ayakbastı parası almaya başladı. 1619'dan başlayarak Borsa'nın oluşması ve 1736'da Kurent Bank'ın kurulmasıyla, bir maliye ve sömürge merkezi durumuna geldi. Kopenhag bankası ve ticaret şirketleri (Asya şirketi, Batı Hindistan şirketi, Gine şirketi) tarafından desteklenen kopenhaglı tüccarlar, Hindistan, Kuzey ülkeleri ve Norveç ile canlı bir alışverişe girişiyor ve İzlanda, Grönland ve Danimarka Antilleri'nin sömürge ticareti tekelini kendi ellerine alıyorlardı. Sund'u iki kez zorlayan İngilizler (2 nisan 1801'de Tarafsızlar birliği'ni parçalamak için, 1-5 eylül 1807'de danimarka donanmasının Napoléon I'in hizmetine girmesini engellemek için), kenti bombalıyor, koydaki gemileri ya batırıyor ya da alıp götürüyorlardı. Alman işgali sırasında (1940-1945 arası), halk tarafından desteklenen militan bir direniş örgütlendi. Almanlar'la işbirliğinde bulunmayı kabul etmeyerek bu direnişe hükümet de katıldı. 28-29 ekim 1943'te işgal kuvvetleri, kopenhag donanması dışında tüm danimarka savunmasını silahsızlandırdı. Kopenhag filosuysa, Almanlar'ın buyruğunu hiçe sayan tümamiral Vedel tarafından yok edildi.

• GÜZEL SANATLAR. Kentte çok sayıda anıtsal yapı ve büyük müzeler yer alır. Hollanda Rönesans üslubunda Borsa (1619) ve Rosenborg şatosu (1606, krallık koleksiyonları). Barok Charlottenborg şatosu (1672, bugün Güzel sanatlar akademisi). N. Eigtved'in yaptığı Amalienborg meydanı ve sarayı (XVIII. yy. ortası). Eigtved ve N. H. Jardin'in yapıtı, mermerden, yuvarlak planlı Frederikskirke. C. F. Hansen'in yaptığı yeniklasik üsluptaki katedral (1811-1829, heykelleri Thorvaldsen yapmıştır). Danimarka tarihine bağlı olan üslubuyla M. Nyrop'un belediye sarayı (XIX. yy. sonu). Grundtvig kilisesi (1921). 1807'de kurulan, bugün ise, N. Eigtved'in yaptığı bir saraya taşınmış olan Ulusal müze (tarihöncesi, arkeoloji, tarih); Güzel sanatlar müzesi, Süsleme sanatları müzesi, Carlsberg müzesi (mısır, yunan, roma eski eserleri; XIX. yy. fransız sanatı; danimarka sanatı). Krallık porselen yapımevi (1775'te kuruldu).

Kopenhag Dilbilim çevresi, 1931'de L. Hjelmslev ve V. Brøndal'in kurdukları danimarkalı dilbilimciler birliği; bu birliğin kuruluşu, danimarka dilbiliminin, genel dilbilgisi alanındaki köklü geleneğinden kaynaklanır; kuşkusuz Prag Dilbilim çevresi'nin özendirici örneği de bu kuruluşu etkilemiştir. Kopenhag okulu, sesbilimsel temeller yerine mantıksal temellerden kalkarak Saussure'ün ilkelerini büyük bir kesinlikle açıklamaya çalıştı: Brøndal'in sağlam bir geleneksel mantık bilgisi vardı, Hjelmslev de, Carnap'ın ve avusturya okulunun çalışmalarından etkilenmişti. Hjelmslev, H. J. Uldall ile birlikte, "glosematik" adını verdiği yeni bir dilbilim anlayışı geliştirdi. Birlik, düzensiz biçimde yayımlanan bir inceleme ve derleme dizisinin *(Travaux du Cercle linguistique de Copenhague)* yanı sıra, 1939'da kurulan *Acta lin-*

Lenars-Atlas-Photo

Kopenhag'dan bir görünüm (üstte sağda, Belediye sarayı)

Evens-Rapho

birbirine sarılmış dört ejderha kuyruğunu simgeleyen sivri kulesiyle eski **Kopenhag** borsası'ndan (Van Steenwinkel kardeşler, 1619-1625) bir görünüm

Macit Koper
Anayurt oteli (1987) adlı filmin bir sahnesinde

guistica dergisini çıkarmaktadır.

KOPEPODLAR a. Zool. KÜREKAYAKLILAR takımının eşanlamlısı.

KOPER (Macit), türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmen (İstanbul 1944). 1970 yılından başlayarak Dostlar tiyatrosu'nda sahneye çıktı. 1979-1980 arası İstanbul Şehir tiyatrosu'nda oyuncu ve yönetmen olarak çalıştı. *Ortak*, *İkili oyun* (1978 Ulvi Uraz en iyi yönetmen ödülü), *Küçük sevinçler bulmalıyım* vb. oyunları sahneye koydu. Yaşar Kemal'in *Ağrı dağı efsanesi*'ni sahneye uyarladı, *Sabotaj*, *Giden tez geri dönmez, Her şey satılık* vb. oyunları yazdı. *Anayurt oteli* (1987) filmindeki başarısından (9. Nantes 3 kıta film şenliği en iyi erkek oyuncu ödülü) sonra, sinemayla ilgili çalışmaları yoğunlaştı. Senaryosunu yazdığı *Cazibe hanımın gündüz düşleri* (1992) adlı film, 1992 Antalya Altın portakal film festivali'nde "en iyi film" ödülü'nü kazandı.

KOPERLER (Tevfik Kâmil), türk diplomat, siyaset adamı (Selanik 1888 - İstanbul 1964). Mülkiye mektebi'ni, Paris Hukuk fakültesi'ni bitirdi. Uzun yıllar Dışişleri bakanlığı'nda çeşitli kademelerde (büyükelçilik, bakanlık müsteşarlığı vb.) görev yaptı. 1923-1931 arası İstanbul milletvekili oldu. CKMP'ye girdi. Bu partiyi 1961'de Kurucu meclis'te temsil etti.

Lauros-Giraudon

Mikołaj Kopernik
Toruń müzesi (Polonya)

KOPERNİK (Mikołaj), polonyalı gökbilimci (Toruń 1473 - Frauenburg, bugün Frombork, 1543). Zengin bir toptancı tüccarın oğluydu, önce Kraków (1491-1495), daha sonra da Bologna üniversitelerinde (1496) gökbilim öğrenimi gördü. 1479'da Frauenburg piskoposluk kurulu üyeliğine seçildi, İtalya'da eğitimini uzatma izni aldı ve bir yandan gökbilim gözlemlerini sürdürürken diğer yandan da Padova Üniversitesi'nin tıp ve hukuk fakültelerine kaydoldu. Ferrara Üniversitesi'nde, kilise hukuku doktoru oldu (1503), aynı yılın sonunda Warmia'ya temelli olarak döndü. Yaşamının sonuna kadar, gökbilim, Kopernik'in tercih ettiği inceleme konusu oldu. O güne dek kabul edilen görüşlerin aksine, Yer'in Evren'in merkezi olmadığını ve diğer gezegenlerle birlikte Güneş' in çevresinde döndüğünü tanıtladı. Kurduğu *sistem*'in çeşitli öğelerini, daha 1515'te bir araya topladığı sanılmaktadır, ancak *De revolutionibus orbium coelestium libri VI* başlıklı incelemesini bastırmaya 1543'te, Nürnberg'de karar verebildi. Kitabın prova baskılarını, öğrencisi ve dostu Rheticus (1514-1576) gözden geçirdi. Yapıt, papa Paulus III'e ithaf edilmişti.

Bilim tarihi müzesi

Kopernik sistemi'ne göre Merkür, Venüs ve Yer'in Güneş çevresindeki, Ay'ın da Yer çevresindeki hareketini gösteren planeter (XVIII. yy. modeli)
Bilim tarihi müzesi Floransa

Kopernik devrimi, bir sorunla ilgili felsefi görüş açısında yapılan köklü değişiklik. Bu değişiklik, bazı durumlarda, düşünen özneyi, yürüttüğü düşüncenin konusu durumuna getirerek, öznenin tanımını tersyüz etmek biçiminde gerçekleşir. (Bu deyim, düşünce tarihinde gerçekleştirdiği işi "kopernik devrimi" olarak tanımlayan Kant'ın bir metninden kaynaklanır.)

Kopernik sistemi. Kimi eski bilginler yıllık hareketi sezinlemişlerdi. Pythagorasçıların Yer'in kendi çevresinde döndüğünü, Güneş'in Evren'in merkezinde sabit durduğunu ve gezegenlerin Güneş çevresindeki hareketini kabul etmelerine karşın, eski gökbilimde Yer'i Evren'in hareketsiz merkezi olarak öngören Ptolemaios sistemi geçerliydi. Bu sistemin karmaşıklığına takılan Kopernik daha sade bir çözüm aradı. Her şeyden önce, Yer kendi üzerinde döndüğüne göre tüm yıldızların günlük hareketi yanıltıcıdır ve Yer'in eksenine, uygun bir hareket verildiğinde ılım noktalarının devinmesi açıklanır: böylece Ptolemaios'un göksel hareketleri açıklamak için tasarladığı çemberlerin yarısı kayboluyordu.

Yeni sistemini deneylerle kontrol eden Kopernik, bu sistemin olguları çok sade bir biçimde açıkladığını doğruladı. Ancak sade ve yeni olan her büyük fikir gibi Kopernik'in bu görüşü de sayısız eleştirilere hedef oldu; Galilei'nin dürbünü icat etmesi ve Kopernik sisteminin basit olarak açıkladığı Venüs'ün evrelerini keşfetmesi, 1609'da bu eleştirileri çürüttü. Galilei ve izleyicileri Kopernik sistemini doğruladılar ve Newton'dan bu yana bu büyük çaptaki verimli temel varsayımların sonuçlarını geliştiren büyük geometricilerin ardı arkası kesilmedi. Felsefi açıdan, Kopernik'in yeni öğretisi yermerkezci tezi yıkarak, evrenbilimi tanrıbilime üstün kıldı ve hem filozof Giordano Bruno'yu, hem de bu dönemin öteki düşünürlerini derinden etkiledi.

KOPERNİKÇİ sıf. ve a. Kopernik sisteminden yana olan, onu savunan kimseye denir.

KOPERTA a. (ital. *copèrta*). Seram. Sırlı boyalarla yapılan süsleme üzerine çekilen ince, saydam ve parlak sır tabakası. (Bu sırlamadan sonra asıl fırınlamaya geçilir.)

KOPEYSK, Rusya'da kent, Ural dağlarının D.'sunda, Çelyabinsk'in yakınında; 134 000 nüf. Linyit ocakları. Makine sanayileri. Kimyasal gübre. Hazırgiyim. Mobilyalar.

KOPİL a. (rumence *copil*). *Arg.* Erkek çocuk (sokak çocuğu): *Çek şu kopilleri yoldan da geçelim.*

KOPİS a. Makedonyalılar'ın ve eski doğu uluslarının kullandığı bir tür pala.

KOPİTAR (Jernej), sloven dilbilimci (Repnje, Slovenya, 1780 - Viyana 1844). Slovencenin ilk bilimsel dilbilgisi kitabını yazdı (1809). Slav dilleri araştırmalarının kurucularındandır.

KOPİYAPİT a. (fr. *copiapite;* öz. a. *Copiapó*'dan). Hidratlı doğal demir sülfat.

KOPJE a. (afrikaans dilinde sözc.). Jeomorfol. Küçük boyutlarda inselberg.

KOPKOYU sıf. (*koyu*'dan pekiştirilerek). Bir şeyin koyuluğunu vurgulamak için kullanılır; çok koyu.

Koplik belirtisi (amerikalı çocuk hastalıkları uzmanı Henry *Koplik*'in [1858 -1927] adından), ağız mukozasında, genellikle yanakların küçük azılara bakan iç yüzlerinde görülen ve kızarık bir zemin üzerinde mavimsi beyaz küçük leke topluluklarından oluşan özgün kızamık belirtisi. Koplik belirtisi virüsün bulaşma ve vücuda yayılma döneminde ortaya çıkar ve döküntüden önce kızamığın teşhisine olanak verir.

KOPMA a. **1.** Kopmak eylemi. **—2.** Bir durumun bir eylemin, bir ilişkinin birdenbire sona ermesi: *İlişkilerinde bir kopma var.*
—Bot. Yaprak ya da meyve sapının dipten ayrılarak bunların düşmesine neden olması.
—Denizbil. Bir buz yalıyarını ya da setini etkileyen, blokların ve buzdağlarının ayrılmasına yol açan kırılma mekanizması. (Gelgitler, dalgalar, buzun erimesi ya da itişi, kopma sürecinin başlamasını kolaylaştırır. Buzdağının ayrılması ve yön değiştirmesi, gemiler için tehlikeli, çok büyük dalgalar oluşturabilir.)
—Genet. Kromozomdan bir parçanın ayrılması ve yok olması. (Eşanl. DELESYON.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Ger. day. Bir katının, birbirinden ayrı parçalara ayrılmaya başladığı hal. (Kopma dayanımının son sınır haline karşılık gelir.) ‖ *Kopma mekaniği*, gereç dayanımının, yapı çeliği gibi metallerin kırılgan davranışlarının ortaya çıkardığı sorunları inceleyen bölümü. ‖ *Kopma yükü*, metallerin ya da yapı gereçlerinin denenmesinde, bir çubuğun koptuğu çekme kuvveti. (N/mm^2 cinsinden ölçülür.) [Bk. *ansikl.* böl.]
—Havc. Bir uçak kanadının yüzeyinden akışkan ipçiklerinin ayrılmasıyla kaldırma kuvvetinin aniden azalması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Kopma konumu*, kopmanın oluştuğu kanat konumu. ‖ *Perdövites kopması*, keskin bir dönüşte perdövitesten kaynaklanan kopma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Jeomorfol. *Kopma yuvası*, kayalık bir dirsekte ya da dik bir yamaçta bir grup katmanın ayrılmasıyla ortaya çıkan çembersi girinti. (Kopma yuvaları genellikle bir arazi kaymasının ya da bir yuvalanmanın sonucudur. Bir de *ayrılma yuvaları* vardır, ancak bunlar arazi kaymalarından ileri gelir.)
—Kâğ. san. Sürekli kâğıt yaprağının üretim sırasında yırtılması.
—Patol. *Kopma gerginliği*, kas ya da kiriş liflerinin kopacak derecede gerilmesi. (Kopma gerginliği, aniden beliren büyük bir acı ve az ya da çok önemli bir işlev yetersizliğiyle kendini belli eder.)
—Spor. Atletizm ya da bisiklet sporunda bir ya da birçok koşucunun diğer yarışmacılarla aradaki mesafeyi açması: *Bir bisiklet yarışında baştaki grubun diğerlerinden kopması.*
—Uz. havc. Eşanl. UYDULUK*TAN ÇIKARMA.
—ANSİKL. Genet. Hücre bölünmesi sırasında ayrılan kromozom parçası santromerden yoksundur ve bir sonraki bölünmede yok olur. Hayvanlarda ve bitkilerde birçok kopma örnekleri bilinmektedir. İnsanda, canlı bir çocuğun doğumuyla bağdaşabilen kopmalar, zekâ geriliğiyle birlikte ağır biçim bozukluğu sendromlarına neden olur. (→ SAPINÇ.)
—Ger. day. Genel olarak, kopma haline ancak gerecin gösterdiği bir plastik davranış evresinden sonra ulaşılabilir; dolayısıyla kopmaya yol açabilecek etkiler doğrusal esnek davranışları kapsayan gereç dayanımı ya da esneklik kuramıyla belirlenemezler. Kopma (ya da yıkılma) yükünü önceden tam olarak belirlemek için plastiklik kuramından yararlanmak gerekir.
• *Kopma mekaniği*. Belli bir içkuvvetin etkisiyle kopmayı başlatabilecek bir hatanın kritik boyutunu ya da belli boyutlarda bir hata bulunması durumunda, kopmaya yol açabilecek bir kritik gerilmeyi hesaplayarak, bir metal yapının ani kopma tehlikesini rakamlarla belirlemeyi amaçlar.

Bir gerecin tokluğunu hesaplamada kullanılan matematik işlemlerinin üstünlüğü, bu işlemlerin daha ilk adımda çeşitli kopma biçimlerinin gözlemlenmesinden kaynaklanan bir fiziksel modele dayanmasından ileri gelir. Çatlak yüzeylerinin uygulanan gerilmelere göre yönelimleriyle ayırt edilen ve açılmanın (1. biçim), kaymanın (2. biçim), kesmenin (3. biçim) yazılmasıyla ortaya çıkan üç temel kopma biçimi tanımlanır.

Tüm gerçek durumlar bu üç biçimden ikisinin ya da üçünün bileşimi olarak ele alınabilir. Göz önüne alınacak kopma biçimine göre, geometrisi çatlağın ucu yakınlarındaki gerilme ve biçim değiştirme alanını en iyi biçimde incelemeyi sağlayan uygun mekanik deney örnekleri seçilir.

Kuramsal gelişmelerin hemen hemen tümü, yalnızca gerilmelerin gereç içindeki dağılımına ve çatlağın geometrisine bağlı olan bir K gerilme yeğinliği çarpanını göz önüne alır. Ani kopmanın, gerilme yeğinliği K'nın, K_c kritik değerine ulaştığı zaman ortaya çıktığı saptanmıştır; bu değer, bir gerecin nicel olarak çatlağın ani yayılmasına karşı dayanımını belirtir. Bu kavramdan yola çıkarak, gerilmelerin çözümlenmesine, kopma enerjilerine, yüzeysel enerjiye vb. dayanan ve çatlağın önünde oluşan plastikleşmiş (yani biçim değiştirmiş) bölgeyi gerçeğe en uygun (modern metalografi yöntemleriyle gözlemlenen) biçimde betimlemeyi sağlayan çeşitli ölçütler ortaya konmuştur.

Başlangıçta yalnızca ani kopma durumlarının çözümlenmesini amaçlayan kopma mekaniği, günümüzde yapıların yorulması ve içkuvvetlerin etkisiyle korozyon alanlarında da uygulanmaktadır. Karşılaştığı en önemli sınırlama, kimi malzemelerin şiddetli içkuvvetlere karşı gösterdiği özel duyarlıktan kaynaklanır; bu duyarlık çatlağın başında yer alan ve mikroskobik boyutta olacak yerde tüm parçanın boyutuna ulaşabilen plastikleşmiş bir bölgenin varlığıyla açıklanır: bu durumda sünek kopmadan söz edilir.

—Havc. Hücum açısının küçük değerlerinde kaldırma kuvveti hücum açısı ile birlikte artar. Ama bu açının belirli bir değerinden sonra kaldırma kuvveti artacağı yerde akışın ayrılmasıyla hızla azalır. Kopma olayı bu sırada oluşur ve yavaşlayan uçak asıldığı yerden kopan bir cisim gibi düşer. Yeniden normal ve yönetilebilir bir yörüngeye yerleşmesi için yeterli hıza ulaşması, bunun için de belirli miktarda yükselti yitirmesi gerekir.

• *Perdövites kopması.* Ağırlığın merkezkaç kuvvetle birleşmesi nedeniyle keskin bir dönüşte tutunma, aynı konumdaki yatay uçuştakinden daha büyük olmalıdır. Dolayısıyla da hızın daha büyük olması gerekir. Bunun içindir ki yatay uçuşta hiç bir tehlike doğurmayan bir hızla giden bir uçak bir viraj sırasında perdövites durumuna girebilir.

KOPMAK gçz. f. **1.** İp, tel vb. sözkonusuysa, bir zorlamanın, bir ağırlığın, şiddetli bir darbenin etkisiyle ikiye ayrılmak: *Bu kadar asılma ip kopacak. Sıcaktan eriyen kablolar kopmuş.* **—2.** Bir şey sözkonusuysa, tutturulduğu şeyden ya da bir bütünden ayrılmak: *Gömleğin düğmesi koptu. Yer kayması sırasında dağdan kopan kayalar yolu kapattı.* **—3.** Bir gövdeye bağlı şeyler sözkonusuysa, gövdeden ayrılmak: *Makineye kaptırdığı kolu kopmuş. Fırtınada kopan dallar.* **—4.** Kötü, can sıkıcı bir olay sözkonusuysa, birdenbire başlamak, ortaya çıkmak: *Bölgede savaş koptu kopacak. Hava çok boğucu, her an fırtına kopabilir.* **—5.** Birdenbire ve büyük bir gürültüyle ortaya çıkmak: *Birdenbire bir feryat koptu. Salonda müthiş bir alkış koptu.* **—6.** *Bir kimseden, bir topluluktan, bir yerden, bir şeyden kopmak,* o kimseyle, o toplulukla ilişkilerini kesmek, bir yerden uzaklaşmak, bir etkinlikle artık uğraşmamak, ilgilenmemek: *Ondan çoktandır koptum, artık hiç görüşmüyoruz. Ailesinden kopmak. Buralardan bir türlü kopamıyor. Geçmişinden kopmak. Futboldan kopmak.* **—7.** Bir ilişki sözkonusuysa, ortadan kalkmak, kesilmek: *Arkadaşlık bağımız çoktan koptu. İki ülkenin ilişkileri giderek kopuyor.* **—8.** Bedenin bir bölümü sözkonusuysa, yorgunluk, hastalık vb. nedenlerle aşırı ölçüde ağrımak: *Yürümekten bacaklarım koptu.* **—9.** Sözkonusu bir atletse, yarışta; bir takımsa puanlamada açık farkla öne geçmek ya da geride kalmak: *Ünlü maratoncu yarışın daha onuncu kilometresinde diğer yarışmacılardan koptu. Yarıştan kopup geride kalmak. Şampiyonluk yarışında rakiplerinden çok erken kopan lig birincisi.* **—10.** *Yörs.* Hızla yürümek, koşmak. **—11.** *Kopup gelmek,* uzak bir yerden bağlantı ve ilişkisini keserek ayrılıp gelmek.

—Denizc. Bir halattan ya da zincirden söz ederken, herhangi bir yerinden ikiye ayrılmak.

—Spor. Yarışta rakiplerini geride bırakmak.

◆ **koparılmak** ya da **kopartılmak** edilg. f. Koparmak, kopartmak eylemine konu olmak: *Koparılan çiçekler. Sevdiklerinden, geçmişinden vb. koparılmak, kopartılmak.*

◆ **koparmak** ya da **kopartmak** ettirg. f. **1.** *Bir ipi, teli, vb. koparmak,* onu herhangi bir etki uygulayarak iki parçaya ayırmak: *Halatı koparmak. Dikkat, ipi koparacaksın.* **—2.** *Bir şeyi (bir şeyden, bir yerden) koparmak,* bir şeyi, onu tutan şeyden, bir bütünden çekip çıkarmak: *Defterden bir sayfa koparmak. Bir bitkiyi kökleriyle koparmak. Lütfen çiçekleri koparmayın.* **—3.** *Bir şey koparmak,* onu şiddetli biçimde birdenbire başlatmak: *Korkudan bir çığlık koparmak.* **—4.** *(Bir kimseden) bir şey koparmak,* onu zorlamayla, ustalıkla ya da zor kullanarak elde etmek; almak: *Araya annesini sokarak babasından para koparmış. İzin koparırsa güneye gidecek.* **—5.** *Bir kimseyi, bir topluluğu, bir kimseden, bir topluluktan bir yerden, bir şeyden koparmak,* o kimseyi, o topluluğu bulunduğu ortamdan zorla ayırmak, güçlü bir baskı uygulayarak ondan, onlardan, oradan, o şeyden uzaklaştırmak: *Beni senden hiçbir güç koparamaz. Bir kimseyi ailesinden, geçmişinden koparmak.* **—6.** *Bir ilişkiyi, bağı vb. koparmak,* bir ilişkiyi kesmek, ona son vermek: *Bir ülkeyle diplomatik ilişkileri koparmak. Onunla artık her türlü bağı kopardım.* **—7.** *Koparıp atmak,* koparmak; bir şeyle olan ilgisini kesmek, artık onu önemsememek: *Aramızdaki bağı bir türlü koparıp atamıyorum.*

—Camc. Sıcak camı bir maşayla boğarak ya da ayrılması istenen yeri soğuk metal bir araçla kırarak damlayı çubuktan ayırmak.

◆ **koparttırmak** ettirg. f. Kopartmak eylemini yaptırmak.

KOPOLİKONDANSASYON a. (fr. *copolycondensation*'dan). Polim. ÇOKEŞLİ YOĞUŞMA*'nın eşanlamlısı.

KOPOLİMER a. (fr. *copolymère*). Polim. EŞPOLİMER'in eşanlamlısı.

KOPOLİMERLEŞME a. Polim. EŞPOLİMERLEŞME'nin eşanlamlısı.

KOPOY a. (macarca sözc.). Orta boylu, düşük kulaklı, kısa tüylü bir cins av köpeği.

KOPP (Joseph Eutych), isviçreli tarihçi (Beromünster 1793 - Luzern 1866). Belgeler üzerinde çalışmaları (*Geschichtsblätter aus der Schweiz* [İsviçre birlikleri tarihine yararlı belgeler]) ve Wilhelm Tell hikâyesinin gerçekliğini tartıştığı *Geschichte der eidgenössichen Bunde* [İsviçre birlikleri tarihi] adında bir yapıtı vardır.

KOPP (Hermann), alman kimyacı (Hanau, 1817 - Heidelberg 1892). Çeşitli akışkanlarda kaynama noktasını, genleşme katsayısını, özgül ısıyı ve erime sırasındaki hacim değişkenliklerini belirledi.

KOPPA a. **1.** Yunan abecesinin eski harfi (Ϙ). *Kof* denen ve artdamaksıl bir ünlü önünde [o], gırtlaksıl ötümsüz bir kapantılıyı [k] belirten fenike göstergesinden türemiştir. (VI. yy.'dan sonra ortadan kalktı.) **—2.** Yunanların sayısal işareti; sağa üste konan vurguyla 90, sola alta konan vurguyla da 90 000 değerini gösterir.

KOPPARBERG, İsveç'te il *(lan)*; 28 194 km²; 286 667 nüf. (1990). Yönetim merkezi *Falun.*

KOPPERS (Wilhelm), alman etnograf (Menzelen, Kuzey Vestfalya Renanyası, 1886-Viyana 1961). Ateş ülkesi (1921-22) ve Hindistan'da (1938-39) katolik misyoner, Viyana'da etnoloji profesörü (1928). Uygarlık çevrimleri üstüne çalışmaları vardır. *Anthropos* (Antropoloji) ve *Wiener Beiträge zur Kulturgeschichte und Linguistik* (Kültür tarihi ve dilbilim hakkında Viyana yazıları) dergilerini yönetti.

KOPRA a. (portekizce *copra*). **1.** Yağı çıkartılmak üzere öğütülmeye hazır duruma getirilmiş, yani kabuklarından ayrılmış ve kurutulmuş hindistancevizi çekirdeği. **—2.** *Kopra yağı,* erime noktası düşük ve laurik asitçe zengin yağ. (Besin olarak ve bol köpüklü sabun yapımında kullanılır.)

KOPRİVNİCA, Hırvatistan'da kent, Podravina'da; 10 000 nüf. Tarım pazarı. Besin sanayileri.

KOPRİVNİCE, Çek Cumhuriyeti'nde yer, Moravya'da, Ostrava'nın G.'inde. Otomobil sanayisi.

KOPRİVŞTİCA, Bulgaristan'da kent (Sofya yönetim bölümü); 3 000 nüf. Sredna Gora dağlarında ünlü kış sporları merkezi (yüksl. 960 m) ve müze-kent (XIX. yy.'da bulgar milliyetçiliğinin uyanış döneminden kalma güzel evler).

KOPRODEUM a. (fr. *coprodeum*). Omurgalılarda dışkılığın bağırsakla ağızlaşan ön bölümü.

KOPROFAJİ a. (fr. *coprophagie*). Dışkı maddelerinin yenmesi. (Koprofaji, kendi yumuşak dışkılarını yiyen [kekotrof] tavşan ve kobay gibi bazı kemirgenlerde normaldir. İnsanda özellikle bunama hallerinde görülür.)

KOPROFİLİ a. (fr. *coprophilie*). Psik. Kendinde ya da başkasında dışkıya ve anus bölgesine anormal ilgi duyma; aptes etmekten ve aptes eden kişi görmekten cinsel zevk alma eğilimi.

KOPROKÜLTÜR a. (fr. *coproculture*). Bakteriyol. Dışkıda bulunan bakterileri ayırma ve ne tür bakteri olduğunu belirleme.

KOPROLİT a. (fr. *coprolithe* ya da *coprolite*). Tıp. Dışkının içinde bulunan ve sertleşmiş maddelerden oluşan taşımsı topak; dışkı taşı.

—Yerbil. Fosilleşmiş dışkı.

KOPROLOJİ a. (fr. *coprologie*). Tıp. Dışkısal maddelerin ya da dışkının incelenmesi.

—ANSİKL. Koproloji incelemesi şu muayeneleri içerir: üç besin grubunun (glusitler, protitler, lipitler) sindirilme durumunu ortaya koyan ve dışkıdaki anormal yapıların (kan, zehir, vb.) araştırılmasını sağlayan kimyasal muayene; normal mayalanma florasını patolojik kokuşma florasından ayırmaya yarayan bakteriyolojik muayene; birhücreli asalak (amip, lamblia, vb.) solucan ya da solucan yumurtası araştırmayı sağlayan asalak muayenesi; özellikle *Candida albicans* tipi maya mantarlarını araştırma amacı güden mantar muayenesi.

KOPROMANİ a. (fr. *copromanie*). Psik. Dışkısal maddelerle oynamaktan haz duyma. (Bu davranış küçük çocuklarda, bunama ya da hezeyan niteliğindeki ağır ruhsal gerilemelerde görülür.)

KOPROPORFİRİN a. (fr. *coproporphyrine*). Biyokim. Hemoglobinden türeyen kromoproteit; dışkıda ve bazı hastalıklarda, idrarda bulunur.

KOPROSKOPİ a. (fr. *coproscopie*). Bir asalak enfeksiyonunu belirlemek amacıyla (asalağın yumurtalarının, larvalarının ya da erişkin biçiminin belirlenmesi) dışkıların mikroskopta muayenesi. (Koproskopi, bazen asalak yumurtalarının sayılmasıyla, enfeksiyonun ciddiyetini ölçmeye de yarayabilir. Bu nedenle veteriner hekimlikte çok kullanılır.)

KOPROSTAN a. (fr. *coprostane*). Org. kim. Formülü $C_{27}H_{48}$ olan bir steroit hidrokarbonun yaygın adı; 5 β-kolestan da

denir.

KOPROSTAZ a. (fr. *coprostase*). Tıp. Dışkısal maddelerin kalınbağırsakta birikmesi.

KOPROSTEROL a. (fr. *coprostérol*). Biyokim. Kolesterolün $C_{27}H_{48}O$ formüllü kataboliti; bağırsak bakterilerinin kolesterolü indirgemesinden oluşur ve dışkıyla dışarı atılır. (5 β kolesterol-3 β'nın yaygın adıdır.)

KOPTAGEL (Osman Nuri), türk asker (Erzincan 1874 - Ankara 1942). Harp okulu'nu bitirdi (1895). Erzurum Askeri lisesi öğretmenliği, Harp okulu öğretmen yardımcılığı yaptı. Çeşitli birliklerde görev aldı. Balkan savaşı ve Birinci Dünya savaşı'nda çeşitli cephelerde savaştı. Yarbay rütbesindeyken tümen komutanı oldu. Kurtuluş savaşı'nda Kars'ın kurtarılmasında önemli rol oynadı (1919). 1920'de general oldu; tümeniyle Batı cephesi'nde görev aldı (1921). Adapazarı Askeri mahkeme başkanlığına getirildi (1923). Şeyh Sait isyanı'nın bastırılmasıyla görevlendirildi (1925). Askeri yargıtay üyeliğinden tümgeneral rütbesiyle emekli oldu (1934). Malatya milletvekili olarak TBMM'ye girdi (1935-1942).

KOPTAGEL (Yüksel), türk kadın besteci ve piyanocu (İstanbul 1931). Madrid konservatuvarı'ndan sonra Paris'teki Schola cantorum'un piyano ve besteleme bölümlerinde öğrenim gördü. 1962'de Cumhurbaşkanlığı senfoni orkestrası'na girdi; 1972'de İstanbul Devlet senfoni orkestrası'na geçti; bir süre bu orkestranın sanat yönetmenliğini yaptı. Birçok yapıtının Avrupa'da plağı yapıldı. Başlıca besteleri: *Tamzara* (1956); *Toccata* (1958; 1959 Paris radyosu en iyi piyano yapıtı ödülü); *Epitafio* (1959); *Üç türk dansı* (1961); *Hiroşima liedleri veya japon balıkçısının şarkıları* (1961); *İki ispanyol liedi: Gönüllü ve Kahraman* (1962); *Brian's diary* (1975).

KOPTOS. Tar. coğ. Nil'in sağ kıyısında kent. Yukarı Mısır'da 5. *nomos*'un merkezi. Daha Antikçağ'ın başlarından bu yana ticarette önemli bir rol oynadı (Eski Mısır İmparatorluğu). Koptos, Nil vadisiyle Kızıldeniz'i birleştirerek Koptos-Kuseyr arasındaki Vadi Hammamet yolunun Nil kıyısındaki son noktasıdır; bu limanda mısır ürünleriyle uzak ülkelerden (Somali kıyıları, Mezopotamya, Afganistan, Sindhu) getirilen mallar değiş tokuş ediliyordu. Koptos birinci ara dönemde siyasal bir etkinlik gösterdiyse de XI. sülale zamanında önemini yitirerek yerini Teb'e bıraktı. Her yıl Koptos'ta tanrı Min onuruna büyük övgü törenleri kutlanırdı. Günümüzde *Kıft*.

KOPUK sıf. Tutturulduğu, bağlı olduğu şeyden, yerden kopmuş olan şey için kullanılır: *Kopuk düğmeleri dikmek.*
—Kâğ. san. *Kopuk kâğıt*, kusurlu olan ya da üretim sırasında rastlantısal olarak yırtılan kâğıt. (Kopuk kâğıtlar, kağıt üretiminde yeniden kullanılır.)
◆ a. İşi gücü olmayan, serserilik eden erkek; serseri: *Ondan uzak dur, kopuğun tekidir.*
—Tar. Osmanlı devletinin son dönemlerinde, belli töreleri ve gelenekleri olan külhanbeyi* ve kabadayı*lardan farklı olarak ortaya çıkan, işsiz güçsüz serseri takımı. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Tekst. Dokuma işlemi sırasında, sürekli kalktığı için eksik iplik etkisi yaratan bir ipliğin oluşturduğu üretim hatası.
—ANSİKL. Osmanlı devletinin son dönemlerinde, devlet düzenindeki karmaşaya koşut olarak külhanbeylik ve kabadayılık yozlaştı, özel kıyafetleri olan ve çoğunlukla kirli işlerle uğraşan bir kopuk takımı ortaya çıktı. Bunlar, kumar oynanan kahvelerin ve meyhanelerin sürekli müşterisiydi. Kumar, kaçakçılık, fedailik, adam öldürme vb. kirli işlere karışıyor, bazıları da saray adına ajanlık yapıyorlardı. Kendi aralarında da kimi gruplara ayrılmışlardı. Birinci sınıftan olanlar, yaz kış siyah pantolon, yelek ve ceket giyiyor, başlarına koyu renkli fes takıyorlardı. İkinci sınıf kopuklarsa, bellerine beyaz yün kuşak sarıyor, ayakkabılarını ökçesine basarak giyiyor, ceketlerini omuzlarına atıyorlardı. Hemen tümü silah taşıyordu.

KOPUKLUK a. **1.** Kopuk olma durumu. **—2.** İlişkisizlik; uzaklık: *İki ülke arasındaki kopukluk. Aramızdaki kopukluğu gidermeliyiz. Halkla aydınlar arasındaki kopukluk.* **—3.** Serserilik: *Bu kopukluğu bırak da, bir baltaya sap olmaya bak.*
—Dilbil. Bir yapıtta, bir söylevde, mantıksal bir dizide, bir olay dizisinde sürekliliğin kesilmesi, uyumsuzluk, bir güçlük yaratan kesinti, karşıtlık, çelişki: *Söylenenlerle yapılan somut işler arasındaki kopukluk.* || Bir tümce kuruluşunda kopma ya da kesinti. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Fels. *Bilimkuramsal kopukluk*, L. Althusser'in, G. Bachelard'dan aldığı, kuramsal oluşumlar tarihinin kuramı demek olan ve kuram sorunsalı mütasyonlarının anlaşılmasına yarayan kavram. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Dilbil. Cümlenin her biri dilbilgisine uygun iki parçası, birleştiklerinde sözdizimsel açıdan sapkın bir tümce oluştururrsa kopukluk vardır. Bir uyum tutarsızlığı, sözdizimsel dayanaktan yoksun bir öğenin cümle başına konması vb. sözkonusu olabilir. Kopukluğa, konuşma dilinde sık rastlanır. Çeşitli üslup arayışlarında da kullanılabilir.
—Fels. Bilimkuramsal kopukluk kavramı, genel bir ideolojik evrim kuramı alanında yer alan bir kavramdır.
L. Althusser, böyle bir kuramın işleyişinin aşağıdaki üç ilkeye bağlı olduğunu söyler:
—her ideoloji, kendine özgü bir sorunsal tarafından kendi içinden korunan bir birlik olarak görülmelidir. Bir ideolojik bütünü öğelerine indirgemek, onu "tahrif etmek" demektir;
—bir ideolojik birliğin eğilimi, onun dışındaki bir gerçeğe başvurularak kestirilemez; ancak var olan ideolojik alanla ilişkisi ve bu alanı belirleyen sorunlar ve toplumsal ilişkiler göz önünde bulundurularak kestirilebilir;
—bir ideolojik oluşumun çözümlenmesi, yalnız başına onun gelişiminin anahtarını vermez; hareket ettirici ilke, gerçek tarih alanında aranmalıdır.
Althusser, bu ilkelere dayanarak, kopukluk kavramını, 1843 ve 1844 *Elyazmaları'*nı kaleme alan Marx ile *Kapital'*i yazan Marx arasında süreklilik olup olmadığı sorunu üzerinde sınamaya çalıştı.

KOPUNTU a. Kopmuş parça.
—Arit. *Bir a ondalık sayısının kopuntusu*, tamsayı kısmı yerine 0 konan, *a* ile aynı işarette ondalıklı sayı (– 3,42 nin kopuntusu – 0,42 dir.) || *Bir gerçek sayının boyu* – (*n* +1) *olan kopuntusu*, bu gerçek sayının *n* nci basamaktan kısaltmasının kopuntusu.
—Torönc. Bir çekirdek yontulduğunda ortaya çıkan taş kırıntıları.

KOPUZ a. Geçmişi Yenisey yazıtlarından bile önceye uzanan telli türk çalgısı.
—ANSİKL. Eski Türkler'ce hem bir ermişlik ve ululuk simgesi, hem de bir iletişim (uzaktakilerle haberleşme) aracı sayılan ve sesiyle iyi ruhları çağırıp kötü ruhları kovduğuna inanılan kopuz, biçim ve çalınış yönünden az ya da çok farklı birçok çalgının ortak adıdır. Yayla çalınan kopuzlar *(okça kopuz)* olduğu gibi mızrapla ya da parmakla çalınanları da *(kolca kopuz)* vardır.
Sözcük, çeşitli türk lehçelerinde, *kobuz, kobız, komuz, komıs*... biçimlerini almıştır. Biçim ve çalınış açısından hemen hemen farksız olan çalgılara, bazı türk boyları, kemençenin eşanlamlısı olan *kıcak* ya da *kıyak* adlarını, bazıları da *kopuz* adını vermişlerdir. Sözcük, Kaşgarlı Mahmut'un *Divanü lügat it türk*'ünde *ut*'un; İbni Mühenna'nın *Hilyet ül-insan ve halbet ül-lisan*'ında, şeyhülislam Esat Efendi'nin *Lehçet ül-lügat*'inde ve Mütercim Asım'ın *Terceme-i Burhan-i katı*'sındaysa *ut* ve *berbat*'ın eşanlamlısı olarak gösterilmiştir. Abdülkadir Meragi, Safiyüttin Urmevi'nin *Kitab ül -edvar*'ına yazdığı şerhte, *kopuz-ı ozan* ve *kopuz-ı rumi* diye iki tür kopuzdan söz eder. Meragi'ye göre *kopuz-ı ozan*, uzun tekneli ve üç tellidir; kopuz-ı rumi ise beş tellidir ve uda benzer. Evliya Çelebi de *Seyahatname*'sinde, "Hersekzade Ahmet Paşa'nın icadı" dediği kopuzun Bosna, Budin, Eğri, Temeşvar halklarına özgü üç telli bir çalgı olduğunu, buna Anadolu'da hiç rastlamadığını, ama İstanbul'da 40 profesyonel kopuzcu tanıdığını yazar.
Öte yandan kimi araştırmacılar, kopuzun, Anadolu çalgısı bağlamanın atası olduğunu, XVI.-XVII. yy.'larda Orta Avrupa'ya değin yayıldığını öne sürmüşlerdir. Günümüzde, Asya Türkleri'nin kopuz adını verdiği çalgılar arasında bağlamayı andıran telli-mızraplı ya da yaylı çalgılar olduğu gibi, çok çeşitli biçimlerde tekneleri olan yaylı çalgılar da vardır. Hatta Kazan Türkleri, ağız tamburasına da kopuz derler.

KOPUZ (Mehmet Fahri), türk besteci (İstanbul 1882 - Ankara 1968). Önce babasından, sonra dönemin ünlü müzikçilerinden (Tanburi Cemil Bey, Hacı Kirami Bey, Kanuni Hacı Arif Bey, Suphi Ezgi, H. Saadettin Arel vb.) ders aldı. 1908'de İsmail Hakkı Bey'in Musiki-i osmani cemiyeti'ne girdi. 1916'da bir grup arkadaşıyla kurduğu Darüttalimimusiki*'nin başına geçti. 1939'da ut sanatçısı ve öğretmen olarak Ankara radyosu'na girdi. 1949'da, bu tarihe değin bestelediklerinin tümünü bir külliyat halinde yayımladı. Ayrıca bir ut metodu yazdı: *Nazari ve ameli ud dersleri* (1920).
Sayısız öğrenci yetiştiren Kopuz, şarkıların yanı sıra bir operet (*Atlı ases*, 1923) ve saz eserleri de besteledi. Sedat Öztoprak'la bestelediği *Suzidil sazsemaisi*, türk saz eserleri repertuvarının en parlak örneklerindendir. Başlıca şarkıları: *Bahar olsa çemenzar olsa* (hicaz); *Saçların hayatımın neşesiyle örgülü* (nihavent); *Saki bu gece bezmimizin sazı mükemmel* (muhayyer).

KOPUZCU a. Kopuz çalan kimse.

KOPYA ya da **KOPYE** a. (fr. *copie;* lat. *copia*'dan). **1.** Bir yazının, bir fotoğrafın vb. çeşitli araçlar kullanılarak çıkarılan örneği; bu örneği çıkarma işlemi; suret, nüsha: *Mektubun aslı bende, size bir kopyasını gönderiyorum. İki kopya daha gerek. Filmin kopyası uzun zaman aldı. İyi, kötü bir kopya.* **—2.** Bir yazının, bir sanat yapıtının aslına uygun olarak yazılan, yapılan benzeri: *Eski, temiz bir kopya. Bir tablonun kopyası.* **—3.** *Bir şeyin kopyası*, onun benzeri, taklidi: *Bu roman Suç ve Ceza'nın çok kötü bir kopyası.* **—4.** *Bir kimsenin kopyası*, ona çok benzeyen kimse: *Bebek annesinin bir kopyası.* **—5.** Bir yazılı sınavda bir kimseden ya da bir kaynaktan gizlice yararlanma; bu iş için hazırlanmış kâğıt: *Sınıfta kopyayı önlemek. Kopyayla yakalanmak.* **—6.** *Kopya çekmek, kopya yapmak*, sınavda soruları yanıtlamak için birinden yardım görmek ya da bir kaynağa gizlice bakmak: *Her sınavda kopya çekmeyi alışkanlık edinmişti.* || *Kopya defteri*, mektup kopyalarının çıkarıldığı, yaprakları oldukça ince defter. || *Kopya etmek*, kopyasını çıkarmak, bir yazı ya da yapıtın aslına bakarak benzerini oluşturmak. || *Kopya kâğıdı*, birden çok örnek çıkarmak için beyaz kâğıtların arasına konulan karbonlu kâğıt. || *Kopya kalemi*, yazının kopya kâğıdıyla birlikte ötekilere de çıkması için üstteki kâğıda yazı yazarken kullanılan mor renkli, sert uçlu kalem. || *Kopya mürekkebi*, yazısı, üzerine konulan kâğıda ancak ıslanması durumunda çıkan

mürekkep. || *(Bir kimseye) kopya vermek,* sınavda bir kimseye gizlice yardımcı olmak; bir şeyi anımsaması için bir kimseye ipucu vermek.
—Camc. *Kopya baskı,* metal oksitlerden elde edilen boyayla ve kalıp aracılığıyla desenin kâğıda, oradan da cam kabın yüzeyine geçirilmesi işlemi.
—Elektroakust. *Kopya çıkarma,* bir ses ya da görüntü işareti kaydından yola çıkarak, aynı tür ortamlar üzerine, orijinale benzer kayıtlar gerçekleştirme.
—Foto. Bir ana fototipin, yeniden üretilmiş baskısı.
—Güz. sant. Bir yapıtın, gerçekleştirildiği dönemde ya da hiç olmazsa eski bir tarihte (örneğin yunan heykellerinin roma kopyaları) yaratıcısının denetiminde ya da denetimi olmaksızın, birtakım değişikliklerle (boyutlarda, düzenlemede, yapım tekniğinde vb.) ya da olduğu gibi yapılan benzeri. || *Bir çizimin kopyasını çıkartmak,* saydam kâğıt ya da bir karbon kâğıdı yardımıyla kenar çizgilerinin ya da doğrudan desenin üzerinden geçerek örneğini çıkarmak.
—Kâğ. san. *İspirto kopya kâğıdı,* ispirtolu teksir makinesinde kopyalar çıkarmak için kullanılan, alkolü soğurmaya yeterince dayanımlı kâğıt. || *Karbonsuz kopya kâğıdı,* araya karbon kâğıdı koymadan yerel basınç uygulayarak elle ya da makineyle yazılmış özgün bir metinden aynı anda kopyalar elde etmek için bir ya da iki yüzü kuşelenmiş ya da karbondan başka bir maddeyle kaplanmış kâğıt. || *Şablon kopya kâğıdı,* mumlu kâğıtla bir ya da iki yüzüne yapılacak baskıya elverişli, hacimli ve yeterince saydamsız kâğıt.
—Mak. san. *Kopya çıkarma,* bir parçayı bir takım tezgâhında, bir gabari yardımıyla otomatik olarak üretme. || *Kopya düzeneği,* bir parçayı işlemede, bir modelle belirtilen belli bir biçimi çoğaltarak üretmeyi sağlayan düzenek. (Kopya düzenekleri üzerine bir yoklayıcının dayandığı belli biçimde cetveller ya da çevre çizgileri bir mikroskopla otomatik olarak izlenen resimler olabilir; yoklayıcının ya da mikroskobun yer değiştirmesi takımın hareketine kumanda eder.) —Bir takım tezgâhının bir modelle, bir gabariyle ya da bir resimle belli biçimdeki bir parçayı üretmesini sağlayan düzenek. || *Kopya mastarı,* kopya takım tezgâhlarında (planya tezgâhı, freze tezgâhı, kopya torna tezgâhı) kullanılan ve elde edilecek parçanın ya da bu parçanın profilinin biçiminde olan metal ya da tahta gabari. (Eşanl. KOPYA ŞABLONU.) || *Kopya tezgâhı,* bir ya da birçok parçayı, tek bir işlemle bir modele tam olarak uygun bir biçimde üretmeyi sağlayan tezgâh. —Belli bir modele uygun bir parçayı, gerektiğinde ister boyutlarını büyüterek ya da küçülterek ister sağ ve sol dönüşümü yaparak üretmeyi sağlayan takım tezgâhı. —PANTOGRAF* TEZGÂHI'nın eşanlamlısı. || *Bakışımlı kopya çıkarma,* bir parçayı kopya freze tezgâhında, kopya çıkarma yöntemiyle sağ ve sol tarafları modele göre yer değiştirmiş olarak üretme.
—Matbaac. Kopya çıkarmak eylemi; bu yolla elde edilmiş röprodüksiyon. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Res. Bir desenin, onu örten saydam bir kâğıt üzerine çizilen benzeri.
—Sine. *Ana kopya,* ana ses bandını içeren film kopyası; karşıtı *seslendirilmiş kopya*'dır. || *İş kopyası,* rushes'tan sonra gerçekleştirilmiş ve yalnızca kurguyu incelemeye yarayan basım. || *Standart film kopyası,* gösterim için hazırlanmış pozitif film. (Standart filmin birinci kopyasının basımı kurgunun tamamlandığını ve filmin piyasa için hazır olduğunu gösterir.)
—Tekst. *Kopya etme,* fasone dokuma sanayisinde, önceden delinmiş kartonların kopyasını çıkarmak eylemi.
—ANSİKL. Güz. sant. Kopyalar birkaç türlüdür: özgün yapıtın boyutlarında, ondan daha küçük ya da büyük olabilirler; sanatçının kendisi tarafından, onun denetiminde, yaratıcının doğrudan etkisi olmadan ya da onun ölümünden sonra (hile amacı güdülmeksizin) gerçekleştirilebilirler. Büyük ustalardan yapılan kopyalar, güzel sanatlar öğretiminin başlıca alıştırmaları arasında yer alır. Kopyalar fotoğraf ya da diğer kopyalama yöntemleriyle de yapılabilir: bunların özgün yapıta sadık olanlarına *faksimile* denir.
—Matbaac. Bir kâğıt tabakasına çizilmiş bir resmin herhangi bir yüzey (kâğıt, bez, pano, vb.) üzerine bir örneğini çıkarmak amacıyla yapılan bu işlem, asıl resimle kopyanın çıkarıldığı yüzey arasına koyu renk bir boya tabakasıyla kaplı özel bir kâğıdın (karbon kâğıdı) konulmasıyla gerçekleştirilir, böylece çizgilerin üstünden, küt uçlu bir kalemle geçildiğinde resim alttaki yüzeye geçer.

KOPYACI a. **1.** Yazılı sınavlarda kopya çekme alışkanlığında olan öğrenci. **—2.** Başkalarının yapıtlarını kopya eden, taklit eden kimse.

KOPYACILIK a. Kopya yapma işi.

KOPYE → KOPYA.

KOR a. **1.** Karb. kim. Odun ya da yanıcı bir başka maddenin alevini tümüyle yitirdikten sonra geriye kalan ve yanmakta olan ateşli kömürleri. **—2.** *Kor dökmek,* odun, kömür sözkonusuysa, yanınca dayanıklı kor durumuna dönüşmek. || *Kor gibi,* kıpkırmızı, ateş gibi. || *Kor gibi yanmak,* güçlü bir biçimde parlamak: *Gözleri kızgınlıktan kor gibi yanıyordu.*

◆ sıf. Ed. Kırmızı: *Zeytin gözlü, kor dudaklı.*

KOR a. Ask. KolORdu'nun kısaltması.

KOR (*Komitet Obrony Robotników*'un başharfleri), eylül 1976'da Polonya'da aydınlar (Adam Michnik ve Jacek Kuron gibi) tarafından kurulan örgüt. Amacı, Ursus ve Radom işçilerini savunmaktı. KOR Solidarność (Dayanışma) sendikasının duyurularının dağıtılmasında önemli bir rol oynadı.

KORA. Tar. coğ. Hindistan'da, eski Fatehpur eyaletinde eski kent; kalıntıları Allahâbad-Âgrâ yolu üzerindedir. Delhi sultanları döneminde eyalet merkezi olan kentte, Ekber döneminde ve Hint-Türk İmparatorluğu zamanında para bastırılıyordu.

KORA a. 21 telli Malinke arp-lavtası. (Gine ve Güney Mali'nin yanı sıra, Senegal ve Gambiya'da da kullanılır.)

KORAB dağı, Arnavutluk'un en yüksek doruğu, Makedonya sınırı yakınında; 2 764 m.

KORAB BRZOZOWSKİ (Wincenty), polonyalı şair (Suriye 1874 - Varşova 1941). Simgeciliğin etkisinde yazdığı tek şiir kitabı *Dusza mówiaca*'nın (1910) iki bölümü fransızcadır (*Autant en emporte le vent* ve *l'Épopée*).

KORAD (Asuman), türk tiyatro oyuncusu, yönetmen (İstanbul 1924). Ankara Devlet konservatuvarı tiyatro yüksek bölümü'nü bitirdi (1949); aynı yıl Devlet tiyatrosu'nda *On ikinci gece* piyesinde sahneye çıktı. 1951-1953 arası İstanbul'da Küçük sahne'de, daha sonra sürekli olarak Ankara Devlet tiyatrosu'nda çalıştı. 1960'lı yıllarda Arena, Meydan, Bulvar tiyatrolarının bazı oyunlarında sahneye çıktı; bazılarını yönetti. Devlet tiyatroları'nda baş rejisörlük (1983-1987) yaptı; Ankara Devlet konservatuvarı'nda sahne, mimik, diksiyon dersleri verdi. *Altı kişi yazarını arıyor* (1972), *Maymun davası* (1974) oyunlarıyla Ankara Sanatseverler derneği'nce övgüye değer yönetmen, *İnsanlar ve hayvanlar* oyunuyla (1986) en başarılı yönetmen seçildi. Işık Yenersu'nun başrolünü yorumladığı *Bir kadın, bir düş, bir oyun,* Avni Dilligil jüri özel ödülü'ne değer bulundu (1988). 1989'da emekli oldu.

Asuman Korad
Çiçu adlı oyunun
bir sahnesinde
Ankara Devlet tiyatrosu

KORAİS (Adhamandios), yunanlı yazar (İzmir 1748 - Paris 1833). Yaşamının büyük bir bölümünü Yunanistan dışında geçirdi (Amsterdam, Montpellier, Paris) ve Batı'da yunanseverliğin yayılmasında büyük rol oynadı. Çok sayıda yazınsal ve dilbilimsel deneme, birçok hikâye kaleme aldı, ayrıca, klasik yazarları, yorumlarıyla birlikte yayımladı. Halk diliyle yazı dili arasında uzlaşmayı gerçekleştirecek tek bir ulusal dilin oluşmasını savunup öğütledi.

KORAK a. El sant. Bakır kap yapımında kullanılan L harfi biçimli bir örs.
—ANSİKL. Korak, bakırcılıkta kullanılan temel örslerdendir. L harfinin dikine çizgisini oluşturan boynu köşeli, altını oluşturan uzantısı yuvarlak kesitlidir. Yuvarlak kısminda maşrapa, güğüm boğazı vurulur, kasnak dövülür, kaynak ağzı ezilir ve diş açılarak birleştirilen uçlar çekiçlenir. Düz kısmında ibrik, güğüm kulpları yassıltılır, bakraç, kazan gibi kapların bağlantıları ve dip dövülür. Yuvarlak ucu 25-40 cm uzunluğundadır; yüksekliği 30-35 cm'dir. Tezgâha ters L harfi biçiminde tespit edilerek çalışılır.

KORAKA burnu → TEKE burnu.

KORAKESİON. Tar. coğ. Alanya*'nın Antikçağ'daki adı.

KORAKOİT sıf. ve a. (fr. *coracoïde*'den). Anat. Kürekkemiğinin üst kenarında bulunan ve biçimiyle karga gagasını andıran çıkıntı. (Korakoide birçok kas ve bağ yapışır.)
—Karş. anat. Omurgalıların göğüs kemerinde karın tarafında bulunan iç iskelet kemiği. (Bk. *ansikl.* böl.)

◆ sıf. Anat. *Korakoit-kol kası,* korakoit çıkıntıdan kol kemiğinin iç yüzüne uzanan kol kası. (Kolu öne ve içe doğru hareket ettirir.)
—ANSİKL. Korakoit, kıkırdaklı balıklarda, kıkırdaksı göğüs kemerinin orta-karın parçası olarak ortaya çıkar. Kemiklibalıklarda göğüs kemeri daha çok bir dış iskelet olduğundan kıkırdak korakoit az gelişmiştir (kleitrum). Amfibyumlardan başlayarak iç iskelet yeniden temel öğe olur ve embriyondaki kıkırdaksı taslak bir kürekkemiği ve bir ya da birçok korakoit şeklinde kemikleşir (korakoit, önkorakoit, artkorakoit). Kuşlarda korakoit kürekkemiği ile göğüskemiği arasında ana direk biçimini alır. Keselilerle etenelilerde korakoidin gerilediği ve kürekkemiğinin yassı parçasıyla kaynaştığı görülür. Böylece ortaya çıkan kürekkemiği, kendi korakoit çıkıntısıyla birlikte tek başına göğüs kemeri sayılabilir. Memelilerde köprücükkemiği varsa önkorakoidi içine alır.

KORAL a. (fr. *choral;* lat. *choralis*'ten). **1.** Protestanlarda, ritmik bir temel yerine geçen kısa motiflerle örülmüş basit bir melodisi olan dinsel şarkı. **—2.** Bir koral melodisi üzerine bestelenmiş çalgı parçası. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Luther ve iki müzikçi, J. Walter ile L. Senfl, cemaatin de ayine katılabilmeleri için, basitleştirilmiş gregorius melodi-

lerini, latin ilahilerinden ya da halk edebiyatından alınmış birtakım metinlere uyarladılar. Protestan koral repertuvarı böylece oluştu. Buna daha sonra, aslında dindışı nitelikte olan ve kimi şenliklerde söylenen kantikler de eklendi. En eski koral derlemesi, J. Walter'indir (1524). Bu repertuvar Bach'a değin zenginleşti ve 5 000 parçalık büyük bir birikime dönüştü.

Enstrümantal koral türünde, XVI.-XVIII. yy.'lar arasında, Reform'u benimsemiş besteciler, özellikle klavyeli çalgılar için ürün verdiler. Bu tür çalgı yapıtlarında, 4 -5 bölüme ayrılmış ve notalarının değeri bir düzene bağlanmış bir koral teması, kontrapunto öğeleriyle zenginleştirildi. Byrd, J. Bull ve Sweelinck, bu yöntemle birçok enstrümantal koral besteledi. Koral türü, Scheidt, Reinken, Pachelbel, Buxtehude, Böhm ve J. G. Walther gibi besteciler tarafından yetkinleştirildi. Org için yüzü aşkın koral yazan Bach, füglü, armonize, süslemeli vb. koralleriyle, bu türde de ustalığını gösterdi. Koral, XVIII. yy.'dan sonra, sayısız yapıtın beslendiği bir kaynak durumuna geldi. Beethoven, Mendelssohn, Schumann, Liszt, Brahms, Wagner, Reger, C. Franck, V. d'İndy, A. Honegger, F. Martin, J. Alain gibi besteciler bu kaynaktan yararlandılar.

KORAL (Füreya) → FÜREYA.

KORAL (Nuri Sami), türk besteci (Tekirdağ 1908 - İstanbul 1990). İstanbul Belediye konservatuvarı'nda çello öğrendi. 1937'de Bursa'da kurduğu Müzikevi, 1942'ye değin belediyeye bağlı bir konservatuvar gibi etkinlik gösterdi. Kurucusu olduğu İstanbul Çocuk korosu'nu uzun yıllar yönetti. Ulusal temalar üzerine bestelediği senfonik yapıtları, çok sayıda bando parçası da vardır. Eski Libya krallığı'nın ulusal marşının bestecisidir. Başlıca yapıtları: *Kızılırmak* (senfonik şiir), iki senfoni, *Viyola konçertosu*, iki senfonik türkü, *Üflemeliler dörtlüsü.*

Suna Korat

KORALPE, Avusturya'da dağlık kütle; Kärnten ve Steiermark sınırında; 2 141 m.

KORALTAN (Refik), türk siyaset adamı (Divriği 1889 - İstanbul 1974). Ortaöğrenimini İstanbul Mercan idadisi'nde yaptı; Hukuk mektebi'ni bitirdi (1914). Bursa'da savcı yardımcısı olarak başladığı devlet hizmetini, emniyet müfettişi ve Trabzon polis müdürü olarak sürdürdü. Bu görevde bulunduğu sırada Trabzon Müdafaai hukuku vatan cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı. Kurtuluş savaşı'na katıldı; Birinci TBMM'ye Konya milletvekili olarak girdi (1920); 1935'e değin milletvekili kaldı. Daha sonra sırasıyla Çoruh (1935), Trabzon (1937), Bursa (1939-1942) valiliklerinde bulundu. Bursa'dan milletvekili seçildi (1943). "Dörtlü takrir*" olarak bilinen önergeyi Celal Bayar, Adnan Menderes ve Fuat Köprülü'yle birlikte imzaladı (1946), çok geçmeden aynı kişilerle Demokrat parti'yi kurdu. 1950 seçimlerinde DP'den Kocaeli milletvekili oldu ve meclis başkanlığına seçildi. 27 Mayıs 1960'a değin bu makamda kalan Koraltan, Yüksek adalet divanı'nca idama mahkûm edildi. Cezası daha sonra ömür boyu hapse çevrildiyse de, çıkarılan af yasası uyarınca serbest bırakıldı.

Korčula
XV. ve XVI. yy.'dan kalma surlar arkada San Marco katedrali (XV. yy.)

L. Y. Loirat-Explorer

KORAMAN (Bedri), türk karikatürcü (Bafra 1928). Bir süre İstanbul Devlet güzel sanatlar akademisi'nde okudu. 1945'ten başlayarak illüstrasyon ressamı ve karikatürcü olarak Babıâli'ye girdi. *Deve* adlı bir mizah dergisi çıkardı (1951); *Hafta, Tef, Vatan, Dolmuş, Kırkbirbuçuk, Milliyet, Güneş* gibi dergi ve gazetelerde çalıştı. Özellikle 1960'lı yıllarda *Milliyet*'teki *Cici Can* adlı çizgi romanı geniş ilgi topladı, ayrıca film haline getirildi. Ankara'daki önemli olayları, politikacıların seçim gezilerini yerinde izleyip, gözlemlerini çizgi-haber biçiminde yayımlanan sanatçı, çalışmalarını 1985'ten bu yana *Milliyet* gazetesinde sürdürmektedir.

KORAMİRAL a. Ask. denizc. Deniz kuvvetlerinde, oramiral ile tümamiral arasında rütbe. (Kara ve hava kuvvetlerindeki korgeneral rütbesiyle eşdeğerlidir.)

KORAMİRALLİK a. **1.** Koramiralin rütbesi. **—2.** Koramiralin görevi.

KORAMİUS a. Beyaz zemin üzerine siyah ve kırmızı benekli kelebek cinsi. (Keşmir'deki [*Koramius atkinsoni*] ve Yarkent'teki [*K. stoliczkanus*] yüksek doruklarda yaşayan iki türü iyi bilinir; kelebekgiller familyası.)

KORANGİ, Pakistan'da kent, Karaçi'nin güney banliyösü. (→ LANDHİ.)

KORANGLE a. ("ingiliz kornosu" anlamındaki fr. *cor anglais*'den). Obuadan (ailenin sopranosu) bir beşli daha pes ses veren alto obua. (Kalağı top biçimindedir.) [Eşanl. İNGİLİZ KORNOSU.]

KORASİON (lat. *Corasium*). Tar. coğ. Anadolu'nun Kilikia bölgesinde antik kent; Kalykadnos (Göksu) nehri deltasının K. kenarındaydı. Silifke ilçesinde bulunan kalıntılar, günümüzde Çokören adıyla bilinmektedir. Yörede kent surlarının yanı sıra, hıristiyanlık döneminden yazıtlar ele geçti.

KORAT (Suna), türk soprano (İstanbul 1935). Ankara Devlet konservatuvarı'nın önce piyano, sonra da şan bölümünde öğrenim gördü. Şan öğretmenleri P. Savarosh ve Elvira de Hidalgo'ydu. Hannover'de alman, Milano'da da italyan operası üzerinde çalıştı. 1954'ten başlayarak Ankara Devlet operası'nda *Lucia di Lammermoor, Don Pasquale, la Bohème, Van Gogh* (prömiyer), *Rigoletto, La Traviata, Sevil berberi* gibi operalarda oynadı. Birçok büyük Avrupa kentinde, konuk sanatçı olarak sahneye çıktı ve TV programlarına katıldı. Daha sonra Güney Afrika ve Etyopya da içinde olmak üzere, dünyanın pek çok ülkesinde, ünlü toplulukların gösterilerinde rol aldı. Bel canto dönemi operalarının aryalarından bir uzunçalar doldurdu. 1981'de "devlet sanatçısı" unvanını aldı. Son yıllarda İstanbul Devlet operası'yla *Romeo ve Juliet* (1983), *La Traviata* (1985) ve *Sihirli flüt* (1986) operalarında sahneye çıktı.

KORAT platosu, Doğu Tayland'da bölge, K.'inde ve D.'sunda Mekong, G.'inde Dangrek dağları, B.'sındaysa Menam ovalarının yakınında yükselen dağlar bulunur. Yaklaşık 150 000 km²'lik bir alanı kaplar. Tarım bölgesidir (pirinç, mısır, pamuk ipekböcekçiliği).

KORAY (Kenan Hulusi), türk hikâyeci (İstanbul 1906 - Adapazarı 1943). Bir süre İstanbul Üniversitesi edebiyat fakültesi'nde okudu. *Vakit* gazetesinde çalıştı; yazı işleri müdürü oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında ikinci kez askerliğini yaparken tifüsten öldü. Topluluğun tek hikâyecisi olarak Yedi meşale*ciler arasında yer almıştı. İlk hikâyelerinde renkli bir anlatımla masal öğelerine, hayale geniş yer verdi. Zamanla toplum gerçeklerine yöneldi. *Bir yudum su* (1929), *Bahar hikâyeleri* (1939), *Bir otelde yedi kişi* (1940) gibi kitaplarındaki ürünleri, toplu olarak, *Hikâyeler* (haz. Dr. İ. Enginün, 1973) adlı yapıttadır.

KORAY (Yaman), türk romancı (İstanbul 1934). Mebrure Alevok'un oğlu. Yaşamını sürdürdüğü Erdek ve çevresini konu alan, gelenekleri, denizi, balıkçıları anlatan romanlar yazdı: *Gelin taşı* (1963), *Mola* (1970), *Sığırcıklar* (1967), *Büyük orfoz* (1979), *Badanalı yüzler* (1983).

KORAZYON a. (fr. *corrasion;* lat. *corrasus, corradere,* kazıyarak çıkarmak'tan). Jeomorfol. Kayaçların mekanik etkenlerle yıpranması. (Dev kazanlarının oluşması, kum taneleriyle yüklü rüzgârın kayaçları ovarak aşındırması, korazyon olaylarıdır.)

KORBA, Hindistan'da yer, Madhya Pradeş'in doğusunda. Alüminyum sanayisi.

KORBEY a. (fr. *corbeille*, sepet). Birçok borsada parkenin ortasında yer alan, parmaklıklarla çevrili ve çevresinde borsa acentelerinin yüksek sesle arz ve talepte bulundukları yuvarlak ya da oval boş alan.

KORBUS, Tunus'ta kaplıca merkezi, Bon burnunun batı kıyısında. Sodyum klorürlü sıcak sular ve kalsiyum kükürtlü soğuk sular. Roma kalıntıları. Esk. *Aquae Carpitanae.*

KORCAN (Kerim), türk hikâyeci, romancı (Adapazarı 1918 - İstanbul 1990). İlkokul dördüncü sınıfa kadar okudu. İstanbul'da berber kalfalığı yaparken siyasal nedenle tutuklandı; on yıl hapis yattı (1938-1948). Geçimini marangozlukla sürdürürken yönetim kurulunda görev aldığı Vatan partisi'yle ilgili olarak yargılandı; iki yıl tutuklu kaldı (1957-1958). Yapıtlarında, yakından tanıdığı cezaevi gerçeklerini, cezaevi insanlarını anlattı: *Linç* (1967 [1970'te tiyatroya uyarlandı]), *Tatar Ramazan* (1969 [1976'da tiyatroya uyarlandı]), *İdamlıklar* (1971) *vd.*

KORCULA, ital. **Curzola,** Hırvatistan'da kent, Korcula adasında (273 km²); 3 000 nüf. XIV.-XVI. yy.'dan kalma tahkimli surlar. Gotik ve rönesans üslubunda katedral. Anıtlar. Çok sayıda rönesans üslubunda saray (Gabrielis sarayı'nda belediye müzesi). Sayfiye merkezi. Balıkçılık. Gemi yapımı.

KORCZAK (Henryk Goldszmit, **Janusz** —denir), polonyalı eğitimci (Varşova 1878 ya da 1879 - Treblinka 1942). Hekim olan Korczak çocuk edebiyatıyla ilgilendi. 1909'da Varşova'nın yahudi mahallesinde bir öksüzler yurdu kurdu. Çocuklar için yazmayı sürdürürken *Jak kochać dziecko* (Çocuk nasıl sevilir) [1918] gibi eğitbilimle ilgili yapıtlar kaleme aldı. Çocuklara daha fazla sorumluluk yükleyen bir eğitim anlayışından yanaydı. Almanlar'ın Varşova'ya girmesinden sonra gettodaki öksüzler yurdunu terk etmeyi reddetti ve sürüldükleri kampta onlarla birlikte öldü.

KORÇAK a. *Yörs.* Yapma bebek, kukla. —Sey. oy. Anadolu'nun birçok yöresinde kukla oyununa verilen ad.

KORÇE, Orta Arnavutluk'ta kent; 64 100 nüf. (1989). Dağlar arasındaki Korçe havzasına egemendir. Sanayileşme bir ölçüde el sanatlarının (halıcılık, tütün işçiliği) modernleştirilmesine dayanır; havzanın kuzeyindeki eski Maliq bataklığının ıslahıyla kazanılan topraklarda yetiştirilen şekerpancarını işleyen şeker fabrikası. —Tar. Korçe bölgesi Birinci Dünya savaşı sırasında fransız ordusu himayesindeki bir cumhuriyetti. 1919'da önce Yuna-

nistan'a, daha sonra Arnavutluk'a verildi.

KORÇNOY (Viktor), rus asıllı isviçreli satranççı (Sen-Petersburg 1931). Dünya satranç şampiyonası adaylar turnuvası finalini, 1968 yılında Spaskiy ve 1974 yılında Karpov karşısında yitirdi. 1978'de ve 1981'de, Dünya şampiyonluğu finalinde Karpov'a yenildi.

KORD a. (fr. *corde*). **1.** Tekst. Halı ve jakar dokuma sanayisinde, çözgü ipliği. **—2.** Bir araya gelmiş birkaç çözgü ipliğinin kumaş yüzeyinde oluşturduğu kabarık çizgi.
—Oto. *Kord bezi*, BEZ* KUŞAK'ın eşanlamlısı.

KORDA (Sándor, sonradan *sir* **Alexander** —oldu), macar kökenli ingiliz sinemacı (Pusztaturpaszto, Türkeve yakınında, 1893 - Londra 1956). Önce doğduğu ülkede, sonradan Almanya ve ABD'de çalıştı. Fransa'da en önemlileri *Marius* (1931), *la Dame de chez Maxim* (1932) olmak üzere birçok film çevirdi. İngiltere'ye yerleşerek, London Films'e müdür oldu. *The Private Life of Henry VIII* (1933), *The Private Life of Don Juan* (1934), *Rembrandt* (1936) ve ABD'de çevirdiği *Lady Hamilton* (1941) ile tarihsel filme çeşitli yenilikler getirdi.

KORDAKS a. (yun. sözc.). Lydia kökenli, insanların gülünç yanlarını karikatürleştirmeyi amaçlayan, soytarıca ve açık saçık bir tür danslı komedi.

KORDALILAR a. Sırtında bir korda (ip) bulunan hayvanları kapsayan üstşube ya da dal. (Bil. a. *Chordata*).
—ANSİKL. Kordalılar, ikincilağızlılar (embriyonun blastoporu, erişkinde anus haline gelir), enterosel (sölom boşlukları arkenteronun evajinasyonuyla oluşur) ve epinöral (sinir sistemi sırttadır) hayvanlardır; embriyolarında ya da sürekli olarak bir iskelet eksenleri, sindirim borularının sırt kesiminde yer alan sırt kordaları (ya da ipleri ya da sırt kirişleri), mikrofaj beslenmelerini ve solungaçlarla solumalarını sağlayan yutak (yutağıyarıklılık) yanı delikleri vardır. Kordalılar "dal"ı üç şubeye ayrılır: kafatassızlar, gömlekliler ve omurgalılar. Kordalılar soyunun stomokordalılar içinde yer alması mantıklı görülmektedir; bunun nedeni, sırt kirişinin homoloğu olmayan stomokordalar değil, *Enteropneusta*'larda ve *Pterobranchiata*'larda bulunan yutak yarığıdır.

KORDECKİ (Augustyn), polonyalı keşiş ve yurtsever (1603'e doğr. - Czestochowa 1673). Paulusçuların Czestochowa'daki Jasna Góra manastırı'nın başrahibiydi, İsviçreliler manastırı kuşattıklarında (1655) kahramanca bir direniş örgütleyerek onları kuşatmayı kaldırmak zorunda bıraktı.

KORDELA ya da **KORDELE** → KURDELE.

KORDELENA a. (ital. *cordellina*). Denizc. **1.** Direk üzerindeki gizi cundasından kaldırıp indirmede kullanılan donanım. **—2.** *Kordelena boğatası*, omurgası halattan yapılmış tenteleri asmada kullanılan ve üzerinde çımaları omurga halatına tutturulmuş kazayakları kadar delik bulunan ağaç boğata.

KORDELİÇİN a. Denizc. **1.** Babafingo sereninin cundasına açılan cunda yelkeni. **—2.** *Kordeliçin bastonu*, kordeliçin yelkeninin en dıştaki ıskotasını bağlamaya yarayan ve gabya serenlerinin cundalarından dışarı uzatılan çubuk.

KORDELİSA a. Denizc. **1.** Gabya sereninin cundasına açılan cunda yelkeni. **—2.** *Kordelisa bastonu*, kordelisanın en dıştaki ıskotasını bağlamak için ana serenlerin cundalarından dışarıya uzatılan çubuk.

KORDİERİT a. (fr. *cordiérite*; öz. a. *Cordier*'den). Miner. Doğal demir, magnezyum, alüminyum silikat. (Kordierit ortorombik sistemde prizmasal kristaller halinde kristalleşir ve belirgin bir çokrenklilik gösterir; bu minerale verilen *dikroit* adı da buradan gelir.) [Eşanl. DİKROİT.]

KORDİLİT a. (fr. *cordylite*). Miner. Doğal baryum ve nadir toprak fluorokarbonat.

KORDİLUS a. (lat. *cordylus*). Leptomedüzlerde, şemsiyenin kenarında bulunan, küçük bir topuza benzeyen dokunma duyusu organı ve denge organı.

KORDİPLOMATİK a. (fr. *corps diplomatique*). Uluslarar. huk. Bir hükümet nezdindeki yabancı devlet temsilcileri topluluğu.

KORDİT a. (ing. *cordite*'den). Kim. İki (kimi zaman üç) temel maddeden oluşan ve ilk kez İngiltere'de yapılan itici barut; F. A. Abel ve J. Dewar tarafından bulunmuş, 1899'dan itibaren üretimine başlanmıştır. (Kordit, % 37 nitroselüloz, % 58 nitrogliserin, % 5 de vazelin içerir ve *iplikler* biçiminde bulunur. Bu nedenle ingilizce iplik anlamına gelen kordit adı verilmiştir. Günümüzde kullanılan korditler, boru biçiminde ya da çok deliklidir.)

KORDOM a. (fr. *chordome*). Patol. Sırt ipi kalıntılarından gelişen ur. (Dokusal yapısı bakımından iyicil olmakla birlikte, çevre dokulara sızma özelliği nedeniyle kötü bir prognozu vardır. En çok görüldüğü yerler kafatası ile omurganın sağrı-kuyruksokumu bölgesidir.)

KORDON a. (fr. *cordon*). **1.** Genellikle ipekten yapılmış kalın ip. **—2.** Saat, madalyon vb. şeyleri asmakta kullanılan ince zincir ya da kaytan şerit: *Cep saatinin kordonu.* **—3.** Özellikle ev araçlarında kullanılan elektrik kablosu. **—4.** Bir yerin çevresinde orayı korumak, giriş çıkışları denetlemek amacıyla görevlilerce oluşturulan çember: *Polis kordonu. Olay yerinde güvenlik güçleri bir kordon oluşturmuştu.* **—5.** Boyna birkaç kere dolandırılarak takılan kalın altın zincir. **—6.** Kıyı boyu: *Kordonda gezmek.* **—7.** *Bir yeri kordon altına almak*, o yerin çevresinde kordon oluşturmak.
—Ağ. yet. Bir ormanın, bir korunun, bir mülkün sınırındaki ağaç dizisi.
—Anat. Biçimleri ve yerleri nedeniyle çeşitli organlara verilen ad. || *Sperma kordonu*, erbeziyle epididimi asılı tutan sap. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Ürojenital kordon*, embriyonda Wolff ve Müller kanallarından oluşan kordon.
—Ask. *Kılıç kordonu*, kılıcın kabzasını süsleyen sırmalı kordon. || *Omuz kordonu*, askeri öğrenci, boru-bando takımı personeli ve emir subaylarının taktığı değişik renkli, düz ya da örgülü kordon.
—Bağc. Bir gövdeden ve çardak teline dayalı olarak, genellikle iki tomurcuklu kısa meyve dalları taşıyan bir ya da iki kalın daldan oluşan bağ kütüğü. (Kordon biçimi Avrupa bağlarında çok kullanılır. Türkiye'de pek bilinmez. Birçok kordon tipi vardır: tek yanlı kordon, çifte kordon, çok kollu kordon, vb.)
—Bot. Özellikle üreme organlarında bulunan ve kordon biçiminde olan çeşitli bağlantı organlarına verilen ad.
—Ciltç. Ciltlenmiş bir kitabın sırtına, bazen enlemesine olarak konulan dar şeritlerden her biri.
—El sant. Birçok ipliğin bir arada makine ya da elle bükülmesiyle yapılan bir tür kalın ip. (Yün, ipek, filoş, merserize ya da orlon ipliklerle yapılır. Kemer yapımında, uçkur olarak ya da kimi işleme iğneleriyle giyim süslemede ve nakışta kullanılır.) || *Kordon tutturma iğnesi*, kordonu belli bir desene göre yerleştirip, çeşitli tür ipliklerle üstten görünecek biçimde tutturarak yapılan bir işleme türü. (Giyim süslemede çok kullanılan bir işleme tekniğidir. İşlenecek kumaşın sert olması gerekir. Yeterince tok değilse altına tafta, mermerşahi vb. türde bir başka ince kumaş yerleştirilir. Bir ya da birden çok kordon yürütülerek yapılır ve tutturmada sim, koton, yün, orlon, ipek vb. türde iplikler kullanılır.) [*Bologna iğnesi* de denir.]
—El sant. ve Terz. ARA* ŞERİT'in eşanlamlısı.
—Jeomorfol. *Kıyı kordonu*, KIYI ŞERİDİ*'nin eşanlamlısı.
—Karş. anat. Omurgalıların omuriliğinde miyelinli sinir lifi demetlerinin (akmadde) yoğunlaşma bölgeleri. (Başlıcaları arka, yan ve ön kordonlardır.) || Beynin arkasında, gangliyonlardan ve sinir liflerinden oluşan sinir dokusu kütlesi. (Yassısolucanlarda, önde, arkada ve yanlarda olmak üzere bu kordonlardan 4 çift kadar bulunabilir. Bunlar ardışık birleşeklerle enlemesine birbirine bağlıdır. Evrim sonucunda bu kordonlar hipoepitelyonöral hayvanlarda [halkalısolucanlar, eklembacaklılar] hızla bir çift karın kordonuna indirgenir ve karın sinir "zinciri"ni oluşturur. Omurgalılardaysa tek sırt kordonu [omurilik] kalır.) [→ ayrıca Nöroanat.]
—Kuşç. Afrika'da Senegal'den Somali' ye kadar yoğun biçimde yayılan, kahverengi ve mavi tüylü küçük ötücükuş. (Çalılar arasına ya da yerli kulübelerinin çatısına yuva yapar. İnsandan fazla kaçmaz ve aranan bir kafes kuşudur. Bil. a. *Uraeginthus granatinus;* dokumacıkuşugiller familyası; *Esterildinae* oymağı.)
—Marangl. Bezemek amacıyla ağaç malzemenin kenarına ya da yüzüne boydan boya açılmış girintili çıkıntılı profil. || *Kordon açmak* ya da *kordon çekmek*, ahşap bir malzemenin kenarına ya da yüzüne profil vermek. || *Kordon bıçağı*, kordon açmaya yarayan ve el frezesine ya da freze makinesine takılarak kullanılan kesme öğesi. || *Kordon rendesi*, kordon açmada kullanılan, tabanı ve tığı açılacak kordonun profiline göre biçimlendirilmiş rende.
—Marokenc. Bir para kesesini kapamaya yarayan bağ.
—Masonl. Geniş hareli şerit; rengi ve üzerindeki işlemeler bazı mason derecelerinin alametidir. (Kordonun ucunda süsler vardır.)
—Mim. *Tepe kordonu*, bir sütunun tepe bileziği*.
—Nöroanat. *Omurilik kordonları*, omuriliğin birçok bölütü boyunca uzanan ve inen ya da çıkan büyük sinirlere geçiş yeri sağlayan akmadde sütunları. (Bunlar, arka orta oluk ile omurilik sinirlerinin arka kökünün çıkış yeri arasındaki *arka kordon;* omurilik sinirlerinin arka kökü ile ön kökünün çıkış yerleri arasındaki *ön-yan kordon* ve ön orta oluk ile omurilik sinirlerinin ön kökünün çıkış yeri arasındaki *ön kordon*' dur.) || *Sempatik kordon*, birbirine bağlayıcı liflerle birleşmiş gangliyonlardan oluşan, sempatik zincirin uzunlamasına öğelerinin her biri.
—Nörol. *Kordon sendromu*, omuriliğin arka ve ön yan kordonlarında bir lezyon bulunduğunu gösteren belirtilerin tümü. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Sağl. kor. *Sağlık kordonu*, salgın bir hastalığın hüküm sürdüğü bir bölgeyi çevresinden ayıran ve bu bölgeden gelen insan, hayvan ya da malların yasal sağlık önlemlerine uymadan geçmelerine izin vermeyen gözetim noktalarının tümü.
—Tekst. İpek dokumada, kumaş kenarlarını oluşturmak için çözgüye eklenen iki ya da üç kat iplik.
—ANSİKL. Anat. *Sperma kordonu.* Erbezine giren çıkan tüm yapıları içerir: sperma kanalı, sperma kanalı atardamarları, sperma kanalı toplardamarları, sinir ve lenf ağları. İki kordonun her biri, kendi tarafındaki erbezinden başlayarak kasık kanalını boylu boyunca geçer ve kasıktaki iç deliğe ulaşarak erbeziyle karın boşluğunu birleştirmiş olur.
—Nörol. *Arka kordon sendromu*, batıcı ve gelip geçici ağrılarla, parestezilerle, iç duyarlılığın ve epikritik dokunma duyusunun bozulmasıyla kendini belli eder. Tabeste, omurilik ön kordonu yumuşamasında ve omuriliğin arkadan baskıya uğraması gibi durumlarda görülür. *Ön yan kordon sendromu*, piramidal belirtileri, ağrılı duyumsal belirtileri, dizestezileri ve protopa-

Nimatallah-Ziolo

Euthydikos koresi mermer, İ.Ö. 530-510'a doğr. *Akropolis müzesi, Atina*

tik dokunma duyusu ve termoaljezi yetersizliğini birlikte kapsar. Omuriliğin yandan basınç görmesi, omurilik ön bölümünün yumuşaması ve özellikle plakalı skleroz hallerinde görülür.

KORDONBOYU ya da **KORDON,** İzmir'de, Alsancak kıyı şeridine verilen ad. 1868'de bir Fransız-Belçika ortak kuruluşunca gerçekleştirilen rıhtımdan sonra açılan bu kesimde, XIX. yy. sonlarıyla XX. yy. başlarında yeniklasik üslupta, çoğu üç katlı, denize koşut binalar yapıldı. Yabancı kuruluşların, tüccarların ya da Rumlar'ın yerleştiği bu yapıların yerini günümüzde serinletici deniz rüzgârlarını engelleyen ve kenti olumsuz yönde etkileyen çok katlı binalar almıştır.

KORDONE a. (fr. *cordonnet*). **1.** İpek, altın ya da gümüş ipliklerin bir arada bükülmesiyle elde edilen ve şeritçilikte kullanılan ince kordon. **—2.** Üç kat büküm verilmiş ipek ipliği.

KORDOTOMİ a. (fr. *cordotomie*). Nörol. Tedavi amacıyla bir omurilik kordonunun kesilmesini öngören sinir cerrahisi girişimi. (Genellikle, dayanılmaz ve her tedaviye dirençli bir ağrıyı dindirmek amacıyla ön kordon içindeki omurilik-talamus demetinin kesilmesi sözkonusudur. Bu ameliyat kesilen yerin altında ısı ve ağrı duyusunun yitimine yol açar.)

KORDOTONAL sıf. (fr. *chordotonal;* yun. *khordotonos,* bir müzik aletinin tellerini geren'den). Zool. *Kordotonal organlar,* böceklerde, genellikle torakslarının yanlarında ya da ayaklarının üstünde bulunan ve ses ya da sesötesi frekanslı elastik titreşimlere duyarlı duyu algılayıcıları. (Cırcırböceği, çekirge, ağustosböceği gibi ötücü böceklerde, bu organlar, türdeşlerinin sesli mesajlarını algılayabilecek biçimde geliştiklerinden daha karmaşıktırlar ve *kulakdavulu organı* adını alırlar.)

KORDÖBALE a. (fr. *corps de ballet*). Koregr. → BALE GRUBU*

Kordsa kordbezi sanayi ve ticaret aş, lastik sanayisinin girdilerinden biri olan lastik kordu ve endüstriyel bez üretiminde uzmanlaşmış sanayi kuruluşu. Sabancı holding'e bağlı olan işletme, 1973'te Kocaeli'nde (Köseköy) kuruldu. Kordsa; Naylon (66 ve 6), rayon ve polyester, kordbezi üretimi için The Goodyear Tire and Rubber Company ve Uniroyal Inc.'dan lisans ve teknik yardım almıştır. Kapasitesi 28 000 ton/yıl'dır. Goodyear, Pirelli Brisa ve Petlas lastik fabrikalarının lastik kordu ve chaffer gereksinimini karşılamakta ve üretiminin % 50'sini de yurt dışına satmaktadır. Muhtelif tiplerde kordbezi üretir. Türkiye'nin ilk ve tek kordbezi üreticisi olduğu gibi, dünyada bağımsız kordbezi üreticileri arasında birinci sırada yer almaktadır. Kuruluşun endüstriyel bez tesisinde konveyör bezi, chaffer bezi, yüksek basınca dayalı hortum bezi, fren köpüğü bezi, şişme bot bezi, transmisyon kayışı bezi, katlanabilir tank bezi, TIR tentesi bezi üretilmekte olup, bu tesisin kapasitesi 3 500 ton/yıl'dır. Kordsa dünya çapındaki kaliteyi simgeleyen ISO 9001 kalite belgesine sahiptir.

KORDÜROY a. (ing. *corduroy,* fitilli kadife'den). Mad. oc. Altın cevherini deriştirmek için kullanılan gerikazanım masasını donatan fitilli kadife.

KORDYLE. Tar. coğ. Karadeniz'in D. kıyısında, Trabzon'a bağlı Akçaabat'ın yaklaşık 10 km K.-B.'sında yerleşme. Kalıntıları Akçakale köyünün yakınındadır.

KORE a. (fr. *chorée*'den). Nörol. **1.** Öncelikle kol ve bacak köklerinde istemsiz, kısa, hızlı, düzensiz ve büyük genlikli hareketlerin ortaya çıkmasıyla belirgin hastalık. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** *Kore-atetoz hareketleri,* bazı özellikleriyle koreye ve bazılarıyla da atetoza benzeyen anormal hareketler. (Özellikle beyin sapı ve talamus sendromlarında rastlanır.)

—ANSİKL. Nörol. Koreler, enfeksiyon kökenli akut koreler ve sinir sistemindeki sürekli bir lezyona bağlı süreğen koreler diye ikiye ayrılır.

• *Akut koreler. Sydenham koresi* ya da klasik deyimiyle "Saint-Guy dansı" romatizmaya ve bir streptokok enfeksiyonuna bağlıdır. Hemen hemen yalnız çocukluk ya da ergenlik çağında ortaya çıkar, istemdışı hareketler, zihinsel ve duyusal bozukluklar, enfeksiyon belirtileriyle tanınır. Streptoliz karşıtlarının artmış olması kısa süre önce geçirilmiş bir streptokok enfeksiyonunun kanıtıdır. Doku lezyonları iltihap yapısındadır. Damarların çevresinde alyuvar enfiltratları izlenir. Sinir sistemindeki lezyonlar, genellikle yaygın olmakla beraber çizgili cisimde daha belirgindir. *Hastalık belirtisi olan akut koreler,* çoğunlukla bulaşıcı hastalıklara bağlıdır. Çocuk hastalıklarında (kızamık, boğmaca, difteri, kabakulak) ve özellikle vereme bağlı menenjitlerde gözlenir. Daha seyrek olarak, karbon monoksit zehirlenmesi ve kan hastalıkları da (alyuvar çoğalması) koreye neden olabilir.

• *Süreğen koreler.* En sık rastlananı *Huntington koresi*'dir. Otozomal başat olarak soydan geçen bu ailevi hastalık, kırk yaşlarına doğru başlar, genel bir gevşeklikle birlikte anormal hareketlerle ve bunlara eşlik eden, değişik şidette zekâ geriliğiyle belirginleşir. Anatomik incelemede beyin korteksinde, alın lobunda daha belirgin olmak üzere, genel atrofiye ek olarak çizgili cisimde (kuyruklu çekirdek ve putaman) küçülme izlenir.

Diğer süreğen koreler daha nadirdir: süreğen hale dönüşmüş Sydenham koresi ya da merkezdeki gri çekirdeklerin küçük damarlarındaki arteriyoskleroza bağlı yaşlılık koresi.

KORE a. ("genç kız" anlamında yun. sözc.). Arkaik yunan sanatında, ayakta duran bir genç kızı betimleyen heykel (İ.Ö. VII.-VI. yy.).

—ANSİKL. Heykelcilikte, kore, kuros* ile birlikte arkaik okulların en çok işlediği konulardan biridir. Bu heykeller genellikle tören giysileri giymiş genç kızları, kimi zaman da tanrıçaları betimler. En ünlü koreler Atina Akropolis müzesi'ndedir ve giysilerinin ve saç biçimlerinin çeşitliliğiyle dikkati çeker.

KORE a. Üzerinde, *Kore,* Bakire diye anılan Athena'nın baş resmi bulunan bazı atina paralarına halk tarafından verilen ad.

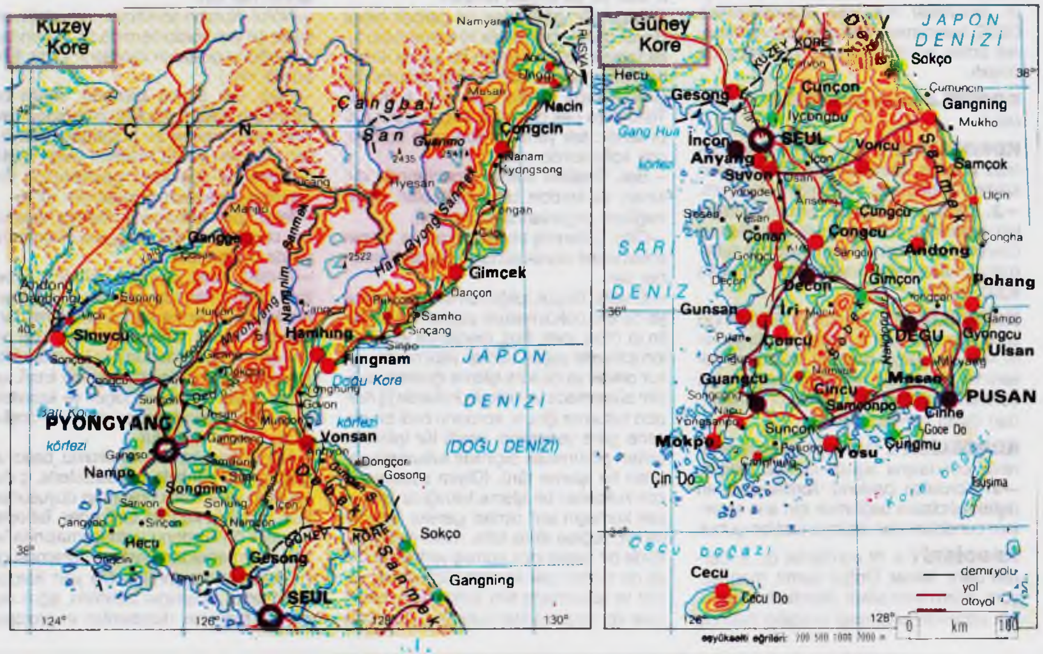
KORE. Yun. mit. Persephone'nin öteki adı ya da lakabı.

KORE, korece **Coson** ("Dingin sabah ülkesi"), Doğu Asya'da yarımada. Sarı deniz'le Japon denizi (Doğu denizi) arasında, K.'inde Çin (özellikle) ve Rusya vardır; 1945'ten beri iki devlet arasında bölünmüştür: K.'de *Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti* (ya da Kuzey Kore) [120 538 km²; 21 815 000 nüf.; başkenti *Pyongyang*] ve G.'de *Kore Cumhuriyeti* (ya da Güney Kore) [98 824 km²; 43 246 000 nüf.; başkenti *Seul*].

COĞRAFYA
doğal çevre

• *Yüzey şekilleri.* Yarımada, İkinci Zaman'da çok eski ve daha o dönemde peneplenleşmiş halde bulunan kıvrımların paralel ve düz kırılmalar geçirmesiyle biçimlenmiştir. Üçüncü Zaman'ın sonuyla Dördüncü Zaman'ın başında, kuzeyde meydana gelen bazalt akıntıları günümüzdeki yüzey şekillerinin bir bölümünü belirlemiştir. Yarımadadaki iki dağlık bölge, ül-

KORE

kenin beynini oluşturan bir tepeler kuşağıyla karşıtlaşır. Yarımadanın güneyi, B.'ya doğru yumuşak bir eğimle alçalan, D.'daysa Japon denizi'ne dik inen yükseklikler halinde dorukları yeniden sivrileşen dev bir çarpılmış bloktur. Daha şiddetli bir aşındırma etkisi yer yer dorukları tek tek sivri tepelerle ve boğazlarla (Kimgang San) yardığından granitli platform parçaları yuvarlak ve çıplak doruklar oluşturmuştur. Bu sistem, B.'ya doğru, alüvyon ovalarının (özellikle Seul'ün G.'indeki Gunsan ovası) yavaş yavaş genişlediği tepeler bölgesi biçiminde alçalmaktadır. Bu bütün, K.'de morfolojik bakımdan Güney'i Kuzey'den ayıran Sarı deniz kıyısındaki Seul'le Japon denizi kıyısındaki Vonsan arasındaki büyük engebe arasında uzanır: yöre, bazaltlarla örtülü, B.'sı kireçtaşlı, granitli ya da bazaltlı tepelerle dolu geniş bir dehlizdir (ülkenin tarihsel merkezi, birbirine 200 km uzaklıktaki Seul ve Pyongyang, çöküntüleriyle devam eder). Yükseltisi az olan Kore'nin K.-B.'sında kuzey yüksekliklerinin diklikleri uzanır. Yarımada, buradan başlayarak, hem D.'ya ve B.'ya doğru genişler, hem de Çin sınırına doğru (Yalu ve Tumen büyük çöküntüsüyle Asya kıtasına bağlanır) hızla yükselir. Daha kütlesel olan bu plato, yarımadanın güneyinde olduğu gibi, B.'dan (600 m) D.'ya doğru yükselir (1 500 m'yi bulan yükseklik bazı doruklarda 2 000 m'yi aşar). Güney Mançurya'daki yerinden oynamış arazilerin devamı olan kırıklar, burada birbirine paralel olarak ve sıradağlar halinde K.'den G.'e doğru ilerler. Bazalt, her yerde yalıyarlar ya da sivri doruklar oluşturur. Kore'nin, 1 000 km boyunca düz çizgi biçiminde uzanan doğu kıyısı, büyük dikliklerle Japon denizi'ne tepeden bakar; buna karşılık, G.'de ve B.'da kollara ayrılan yarımadalara ve çok derin ria'lara dönüşür.

• *İklim.* K.'de Sibirya iklimi (ocak ortalaması Yalu ırmağının yukarı kesiminde – 21°C, ağzında – 9°C) egemendir; G.'deki tropikal (Cecu adasında +6°C) iklime çok benzeyen iklimi, muson rejiminden etkilenmesine karşın gene de karasal özelliğini büyük ölçüde korur. Özellikle yaz mevsiminde düşen yağmurlar, G.'de 1 400 mm ile Çin sınırında 600 mm arasında değişir. Ülkenin güney yarısı hemen her yerde 1 200 mm'den fazla, kuzeyiyse 800 mm'nin altında yağmur alır. Sıcak ve nemli yaz ile soğuk ve kurak kış, ana mevsimlerdir. Şiddetli bir aşınım bereketli toprakların yavaş olgunlaşmasını engeller; humus azdır. Orman K.'den G.'e doğru değişiklikler gösterir: orman, hepyeşil ve orman altı bakımından zengin "çin" tipi orman görünümündedir; ne var ki orman açma, yangınlar ve böcekler ormana büyük zararlar vermiştir (K.'deki kesim dışında).

kore halkı

56 milyon koreli, moğol asıllı halklar içinde ayrı bir grup oluşturur. Daha çok köylerde yaşarlar; zemin kattan oluşan konutlar ahşaptır ve ön cepheleri G.'e dönüktür. Damları, kentlerde kiremit, öteki yerleşmelerde sapla örtülü bu konutların belirgin özelliği ocaktan çıkan dumanın döşeme altına verilmesine dayalı bir ısıtma sistemidir ("ondol"). Konfuçiusçuluğun derin izlerini taşıyan toplumsal yapı, özellikle büyük toprak sahipleriyle yarıcılara dek herkesin güçlü bir dayanışmayla kaynaştığı köy topluluğunda çok katı kurallara dayalıdır. Soylular (yang-ban) ve soylu olmayanlar (sang-nom) arasındaki eski ayrım, artık hukuksal olarak yoktur; japon sömürgeciliği, ardından savaş sonrası, bu dayanışmayı kısmen parçaladı ve batı bireyciliğine ya da sosyalist ahlaka dayalı geleneksel aile tipini yerleştirdi. Nüfus yoğunluğu (km²'de 225 kişi), gerçekten yerleşme yeri olan 4,5 milyon hektara göre hesaplanmalıdır: kentler de içinde olmak üzere km²'de 1 200 kişi. Kore'nin başından beri belirgin özelliği olan bu aşırı nüfus artışı, hayvancılık yerine sulamalı çeltik ekiminin yapılması sayesinde engellenmemiştir. Kış mevsiminin buğday ve darı üretimini zorunlu kıldığı Kuzey'de kırsal nüfusun yoğunluğu, pirinç veriminin iki kat olduğu ve kışın da kuru ekimin yapıldığı Güney'dekinin yarısından azdır. 1753'te 7,3 milyon olan Kore nüfusu, geleneksel tarım teknikleri nedeniyle 1850' de hâlâ 7,5 milyondu. Kötü hava koşulları, toprak kâhyalarının acımasızlığı (toprak kirası, genellikle, hasadın yarısına eşitti ve köylülerin yarısı yalnızca yarım hektar araziyi işlemekle yetinmek zorundaydı), fiyatları kendi çıkarlarına göre değiştiren pirinç tüccarları, bazen hasadın tümüne önceden elkoyan tefeciler köylünün içinde bulunduğu yoksulluğun başlıca nedenleriydi. Yaşamın bu acımasızlığına yüksek bir doğum oranıyla karşılık verme çabaları kötü havalara, kıtlık yıllarına, salgın hastalıklara, bazen de savaşlara yenik düşüyordu.

1945'e dek kore ekonomisi

Japonlar'ın gelişine dek (1895) kore ekonomisi, öteki Uzakdoğu ülkelerininkine benziyordu. Hayvancılık, hektar başına daha az verim sağladığı için bitkisel üretim kadar önemli değildi. Bununla birlikte 1938'de, 1,8 M sığır (öküz ve manda), 1,5 M domuz, 45 000 keçi ve 25 000 koyun vardı. Pirinçten başka darı (özellikle hintdarısı), buğday ve mısır, soya, susam ve kolza yetiştiriliyordu. Pamuk, geleneksel giyimde kullanılıyordu. Bu tarımın temeli olan pirinç her yerde sulu arazide yapılmak zorundaydı, çünkü soğuk, kuraklık kadar acımasız bir engel değildi. Yükseklerde depolanan su, bir kanal ağıyla istenilen yere akıtılırdı, ama bu sulama sistemi, su baskınlarına karşı önlemler (bentler, savaklar) gerektirirdi. Hiçbir zaman dinlenmeye bırakılmadığı için toprağı zenginleştirmek gerekiyordu: insan ve hayvan gübresi, çürümüş şeyler gübresi, gölcüklerin çamuru; her yıl yeni kanallar açılırdı. Bu teknik, çok bol olan işgücü kullanımına dayalıydı; tarım, bütünüyle el aletleriyle yapılıyordu. Çalışmalara her yıl şenlikler ve dinlenme ayı olan şubatta ara veriliyordu. Balıkçılık (1938'de GSMH'nın yüzde 6'sı olmasına karşın bu oran tarım için yüzde 45 ve sanayi için yüzde 38 idi), kıyı boyunca bu alanda uzmanlaşmış topluluklarin uğraşıydı; ama gölcükler, kanallar ve hatta çeltik tarlaları, köylülerin düzenli bir biçimde yararlandığı balık kaynaklarıydı. Tarım gelirinin belirsizliği ve kış aylarının boş geçmesi kırsal kesimde zanaatçılığı (dokuma, çanak-çömlekçilik, metal işçiliği) özendirdi, ama bu etkinliklerin büyük bölümü kasabalardaki uzmanlaşmış meslek gruplarının işiydi. Aynı zamanda düzenli pazarlar (1911'de 1 084 köy pazarı) olan bu kasabalar da kentlerin etkisindeydi. Otorite merkezleri olan kentlerde önceleri askerler ve resmi görevliler, daha sonraları ticaret burjuvazisi yaşıyordu. Kültürlü ve ülke yaşamına yön veren bir seçkinler grubu, kentlerde, bazen ayrı ayrı mahallelerde toplanan zanaatkârlar ve tüccarların oluşturduğu bir halkı yönetir; köy yaşamından farklı bir dünya olan kentler bazen tahkim edilmiş bir surla çevrilirdi. Özellikle 1910 ilhakından beri hızlanan japon işgali, bu gelenekçi ülkeyi modern iktisadi yaşama sürükledi. Kore, Japonya'ya pirinç ve madenler sağlamak zorundaydı; bu nedenle Kore, birkaç yıl içinde yeni bir altyapıya kavuştu: demiryolları (5 000 km), telgraf, modern sulama ağı, limanlar, tarım ve balıkçılık okulları. 1938'de 4,5 Mt pirinç üretildi, bunun 1,9'u Japonya'ya gönderildi. Sanayi için büyük barajlar (Kuzey' de) kuruldu ve madenler sistemli bir çabayla bulundu ve işletildi. Pyongyang çevresinde, Yalu'nun aşağı kesiminde, ama özellikle Vonsan'ın K.'inde Japon denizi kıyısında büyük metalürji (alüminyum, çelik fabrikaları) ve kimya sanayi merkezleri kuruldu. Bağımlı durumdaki Koreliler'in bu ilerlemeden yararlanmalarına karşın ülke, kesin olarak sınai yaşamın damgasını yedi; işgalcinin çekildiği ağustos 1945'ten sonra Kuzey ve Güney, Japonya'nın kurduğu mükemmel altyapıya dayanarak ekonomilerini geliştirmeye koyuldular.

TARİH

eski tarih

Efsaneye göre, Dedong ırmağı havzasında, yani yarımadanın K.-B.'sında bulunan eski Coson ülkesi, kadına dönüşmüş dişi bir ayıyla Huan-Ung adlı birinin oğlu Tangun tarafından kuruldu. Coson krallığı, efsanevi anlatıların ortaya koyduğu gibi, çok geçmeden çin kültürüyle ilişki kurdu; bu anlatılara göre, İ.Ö. 1122'de çin asıllı bir önder olan Kica tarafından yeni bir hanedan kuruldu.

Birçok girişimden sonra Çinliler, nihayet bu hanedana boyun eğdirmeyi başardılar ve İsa'dan bir yüzyıl önce dört merkez kurdular. Bunların en önemlisi olan Luolang, Dedong ırmağının aşağı havzasını kaplarken öbür üçü (Cınfan, Şüentu, Lindun), sırasıyla bu bölgenin K.'ine, D.'suna ve G.'ine yerleşti.

Bu merkezler, yerli kavimlerin baskısına uzun süre karşı koyamadılar ve bunların en güçlüsü olmasına rağmen Luolang İ.Ö. I. yy.'da ortadan kalktı. Yeni toprak düzenlemeleri o dönemde gerçekleşti ve üç ayrı krallığın kurulmasıyla sonuçlandı: Yalu' nun orta çığırının her iki yanında K. ve G.'e doğru yayılan eski başkent Pyongyang'ı içine alan Koguryo krallığı; G.-B.'da, Japon takımadasıyla sıkı ilişkileri olan Bekce krallığı; G.-D.'da Silla krallığı. Bu üç devlet, doğal kaynaklar bakımından zengin bir bölge ve Çin'e doğru deniz kapısı olan Han ırmağı havzasını ele geçirmek için birbirleriyle çekiştiler. Koguryo, kısa sürede Çinliler ile karşı karşıya kaldı ve 384'te Çinliler'in kurduğu merkezlerin geri kalanını denetimi altına aldı. Ama sonunda Silla krallığı üstünlüğü ele geçirdi. Çin ile ittifak kurdu; Çin, VII. yy. başında ağır yenilgilere uğradıktan sonra 668'de Bekce' nin kuvvetlerini ve japon müttefiklerini ortadan kaldırmayı başardı. Silla krallığı Tanglar zamanında Çin'in metbuluğunu tanırken, yavaş yavaş Koguryo topraklarının büyük bir bölümünü etkisi altına aldı ve böylece yarımadada, kendi hegemonyası altında birlik sağladı (735).

Bunu, Kore uygarlığının gelişmesine elverişli bir ortam yaratan 230 yıllık bir barış dönemi izledi. Silla'nın Çin ile kurduğu ittifak, çin kökenli düşüncelerin Kore' ye girmesinde başlıca rolü oynadı: toplum, hiyerarşik bir yapı kazandı; dokuz eyalete ayrılan ülkede merkezi bir yönetim kuruldu; iki ülke arasında sık sık heyetler gidip geldi. Konfuçiusçuluk, öğrenimin temeli olurken, yarımadaya IV. yy.'da giren buddhacılık gitgide artan bir ilgi gördü. Ülkenin kuzey-doğu'su, sınırlardaki halklarla geleneksel ilişkilerini korudu. Eski Koguryo'nun büyük bir bölümünü içine alan ve Tunguzlar'ın katılmasıyla kalabalıklaşan bölgede kurulan Palhe (çince Pohei) krallığı, Silla'nın denetiminden kurtuldu; başkenti Kyongcu, yarımadanın G.-D.'sundaydı.

Kore, göçebe kavimlerin X. yy.'da yeniden başlayan akınlarından zarar gördü. Palhe krallığı, Çitanlar'ın saldırılarıyla çöktü: Çitanlar, Liao adıyla hüküm sürdüler (907-1125). Güney'de, bir çete reisi olan Vanggon, 918'de Koryo hanedanını kurdu ve 935'te Silla hanedanının çökmesi üzerine kendisini Kore kralı ilan etti. Kendi başkenti Songdo'ya (bugün Gesong) yerleşen yeni hanedan, Songlar zamanında Çin ile dostluk ilişkileri kurdu, bir dizi yönetim ve tarım reformu gerçekleştirdi. Egemenliklerinin ilk otuz-kırk yılı içinde oldukça güçlü olan (998'den başlayarak Kore'ye beş kez saldıran Çitanlar'ı durdurmayı başardı ve Curçenler'in yardımıyla

1019'da kesin olarak yendi) krallık yavaş yavaş zayıflamaya başladı: buddhacı rahiplerin büyük gücü, soylu klanlar arası çekişmeler ve köylü ayaklanmalarına yol açan iktisadi çöküntü Kore'yi, moğol istilacılar için kolay yutulur bir lokma durumuna getirdi. 1231'de Moğollar Gesong'a ulaştılar ve ülke, bir yüzyıldan fazla bir süre yuan egemenliğinde kaldı. Çin'de, bu hanedanın devrilmesi ve yerine Mingler' in geçmesi (1368) isyancı bir asker olan Li Song-Ge'nin (1335-1408) yeni bir hanedan, Liler ya da Yiler hanedanını (1392 -1910) kurmasını sağladı.

Seul'ü başkentleri yapan yeni hükümdarlar önemli toplumsal ve iktisadi reformlar yaptılar. Topraklar, merkezi iktidarı temsil eden ve yerel görevlilerin yardım ettiği valilerce yönetilen sekiz eyalete bölündü. Buddhacılık ayrıcalıklarını yitirirken, konfuçiusçuluk hükümet uygulamalarına yön veren ilkelerin temeli olarak kabul edildi. Ama konfuçiusçu okullar (Ki ve Li) çatıştılar, her okulun yandaşları, geldikleri eyaletlere göre gruplar oluşturdular. Böylece Kore, iç kavgalara sahne oldu.

yabancı müdahaleler

1592'de japon diktatörü Toyotomi Hideyoşi, topraklarını genişletme tutkusuyla birliklerini Kore'ye gönderdi; bunlar Ming hanedanının hüküm sürdüğü Çin'e saldıracaktı. Japonlar yarımadanın içlerine girdiler; ama amiral Li Sun-Sin'in (bugün de bir kahraman olarak görülür) tasarladığı ilk zırhlı gemilerle donatılan donanmalarının teknik üstünlüğü sayesinde Koreliler, istilacıları iki kez bozguna uğrattılar; istilacılar 1598'de geri çekildiler. 1627'den itibaren müdahale etmeye başlayan Mançular da, Li hükümdarlarını Çin'e karşı bir savaşa sürüklemeyi hemen hemen başardılar. Bu ülkeyi ele geçirdikten ve King hanedanını Pekin'de tahta çıkardıktan sonra Mançular, 1637 başında, ağır koşullara bağlı bir barış antlaşması yapmaya razı oldular: Kingler'in metbu olarak tanınması, koreli rehineler alınması (prensler, bakan oğulları) ve kendi saraylarına götürülmesi, düzenli temsilcilikler, ağır haraç. Batılılar ise, 1582'den başlayarak görünmeye başladılar; bu tarihte, gemileri batan portekizli denizciler Kore'ye ayak bastılar. XVII. ve XVIII. yy.'da Silhak hareketine bağlı aydınlar, geleneksel değerleri tartışma konuşu yaptılar ve Kore'ye batı bilimiyle katoliklik ilkelerini soktular. Katoliklik, 1786'da din sapkınlığı olarak ilan edildi. Ama Batılılar ancak XIX. yy.'ın başında Kore üzerinde ciddi bir baskı kurmaya başladılar: özellikle, kendi yurttaşlarının yarımadaya serbestçe girmesini, Kore limanlarının uluslararası ticarete açılmasını ve hıristiyan misyonerlerin korunmasını istediler.

Gyongcu'da 751'de kurulan Pulkuk-sa buddha tapınağı

E. Guillou-Atlas-Photo

1864'te naip Devon, Kore'nin bağımsızlığını korumak amacıyla içine kapanma politikası yürüttü ve hıristiyanlığın kökünü kazımak için önlemler aldı (1866 sindirme eylemleri). Batılılar'ın, özellikle Fransızlar' ın (amiral Roze'un seferi, 1867) ve Amerikalılar'ın askeri güç gösterileri naibin düşmesine (1873) ve Kore'de yabancı ülkelerle ilişki kurma yanlısı bir eğilimin doğmasına yol açtı. Japonya, reformist partiye dayanarak ve hükümet üzerinde sert baskılar uygulayarak 1876'da ülkenin dışa açılmasını sağladı ve 1882-1886 arasında Kore büyük devletlerle dostluk ve ticaret antlaşmaları yaptı. Ama 1884'te Muhafazakâr parti Çin'in askeri yardımıyla gücünü yeniden artırdı.

Komşu ülkeyle gitgide daha fazla ilgilenen Japonya, Kore'nin koruyucusu olan başlıca rakibi Çin'i safdışı bırakmaya karar verdi; 1894-95'te yenilen Çin, Kore üzerindeki metbuluğundan vazgeçmek zorunda kalınca ülke japon nüfuz alanına girdi. Bununla birlikte, Japonya'nın taht üzerinde kurduğu kaba baskı, krallığı 1896'da Rusya'ya yanaşarak bir denge oluşturmaya itti. Ama Rusya da boyun eğmek zorunda kaldı (Portsmouth antlaşması, 1905). Bunun üzerine Japonya Kore' de tam bir hareket serbestisine sahip oldu ve bu ülkeyle bir himaye antlaşması imzaladı (1905). 1910'da, Kore'yi resmen Japon İmparatorluğu'na ilhak eden yeni bir antlaşma imzalandı. 1910'dan 1920'ye kadar Japonlar yönetimin bütün kademelerine yerleştiler, korece yayımlanan gazeteleri yasakladılar ve ülkeyi, mart 1919 bağımsızlık ayaklanmasıyla biraz yumuşayan baskıcı bir polis düzeniyle yönettiler. 1920'den 1930'a kadar Kore'yi, kendi gereksinimlerini karşılamaya yönelik sanayi tesislerinin yanı sıra bir kara ve demiryolu ağıyla donattılar; aynı zamanda kendi kültürlerinin ulusal kültürün yerini almasına çalıştılar. Fransa'nın nüfuz alanı olan Şanghay'da geçici bir hükümet kuran koreli milliyetçi yöneticilerin 1919'dan başlayarak örgütledikleri Japonya'ya karşı direniş hareketi, daha sonra ABD'ye göç etti. Mançurya'da kurulan başka direniş hareketleriyse burada varlığını sürdürdü.

bağımsız Kore

Kore, Japonya'nın teslim olması üzerine kurtuldu, ama topraklarına sovyet ve amerikan ordularının girmesi nedeniyle 38'inci paralelin kuzeyinde ve güneyinde yer alan iki bölgeye ayrıldı. Yeniden birleşme sorunu, tüm Koreliler'in bir Birleşmiş milletler örgütü komisyonunun hakemliğine hep birden karşı çıkmaları ve aynı zamanda SSCB ile ABD arasındaki görüş ayrılıkları nedeniyle çözülemedi. Güney'de BM'ye bağlı "geçici bir komisyon"un denetiminde yapılan seçimlere Kuzey karşı çıktı. Güney'de 15 ağustos 1948'de Kore Cumhuriyeti ilan edildi ve Sıngman Li Cumhurbaşkanı seçildi. Birkaç gün sonra (25 ağustos) Kuzey'de milletvekilleri seçildi. Bir halk cumhuriyeti hükümeti kuruldu ve başkanlığına Kim İl -song getirildi. Bir ay sonra da Kore Demokratik Halk Cumhuriyeti resmen ilan edildi. Bu iki devletin yan yana yaşaması zordu; sonunda 25 haziran 1950'de silahlı bir çatışma patlak verdi (→ KORE *savaşı*). 27 temmuz 1953'te, savaş koşullarında iki yıl süren görüşmelerden sonra, eski sınırdan çok farklı olmayan cephe hattı göz önüne alınarak bir ateşkes imzalandı.

KORE EDEBİYATI
eski kore edebiyatı

Bu edebiyat, İ.S. I. yy.'dan 1905'e dek uzanan bir döneme yayılır ve yerel dili, çin harfleriyle gösterme düzeni olan *idu* ile ya da 1446'da bulunan kore abecesi *hangıl* yardımıyla eski kore dilinde yazılmış yapıtları, bir de kore dilinde değil de, klasik çinceyle kaleme alınmış yapıtları kapsar.

• *Şiir.* Her zaman bestelenmiş ve şarkı olarak söylenmiştir. İlk kore şiirlerine *hyangga* ("kır şarkıları") denirdi: *idu* ile yazılmış yalnızca 25 tanesi elimize geçmiştir. Bu, Mattung'un şarkısı gibi kısa tekerlemelerin buddha ya da konfuçius kökenli daha yüce esinli yapıtlarla bir arada bulunduğu 4, 8 ve 10 dizeli yapıtlardan oluşmuş oldukça karışık bir bütündür.

Hyanggalar'ın çoğu, VI. ve X. yy.'lar arasında, *Silla* döneminde yazılmıştır. Onu izleyen dönemde, *Koryo* hanedanı zamanında (918-1392) egemen tür *cangga*'dır ("uzun şarkı"). Bunlar, her dizesi genellikle 3 hecelik 3 gruptan oluşan ve uzunluğu (10-50 dize) değişen şiirlerdir. *Gyonggi* üslubundaki şiirler, yazarları konfuçiusçu seçkinler tabakasından aydınlar olan *cangga*'nın bir türüdür. Konular daha felsefi ve ağırbaşlı bir sadeliktedir. En ünlü *Canggalar*'ın bazıları şunlardır: *Sogyong -Pyolgok* (Pyongyang'ın şarkısı), *Dong -Dong* (Dört mevsim için od), *Çongsan -Pyolgok* (Yeşil dağların türküsü), *Kasiri* (Gidecek misin?) ve *Sanghva Com* (Francala satıcısı). Bu şiirlerin yazarları bilinmemektedir.

Eski edebiyatın son dönemi olan *Li* ya da *Yi* hanedanı zamanında (1392-1910) iki şiir türü göze çarpar. Bunlar *sico* ve *gasa*'dır. *Sico*'nun en yaygın türünde 3 dize vardır; yapısı şöyledir: a) 3-4-3 / 4-4, b) 3 -4-3 / 4-4, c) 3-5-4-3. İlk iki dizede konu geliştirilir; üçüncü ve dördüncüde, genellikle mizah ya da hüzünle yüklü özgün ve beklenmedik bir biçimde sonuca varılır. Önceleri seçkin tabakaya özgü olan *sico*, kısa sürede toplumun tüm sınıfları arasında yayıldı. Bu, kuşkusuz en tanınmış şiir türüdür ve Japonlar'ın haiku*suyla karşılaştırılabilir. Koreliler'in en değer verdiği *sico*'lar amiral Li Sun-Sin ve kadın şair Huang Cin-İ'nin sicolarıdır.

Şiirdeki duygusallığın anlatımı *sico*'nun özlü anlatımıyla sınırlanamayacağı için, *Li* hanedanından başlayarak *Koryo gyonggi*'sine dayalı şarkı ve dans "sözleri" olan *gasa* geliştirildi. Bu türün getirdiği tek kısıtlama uyarınca, her dize dört heceli iki grup içeriyordu, ama dize sayısı sınırlanmamıştı ve bazı *gasa*'lar yüzlerce, hatta binlerce dizeden oluşuyordu. Önceleri lirik nitelikli olan ve neredeyse yalnızca doğa güzelliklerini betimleyen *gasa*'lar, özellikle XVI. yy. sonundaki japon ve XVII. yy. başında da mançu istilalarından sonra, daha gerçekçi ve "milliyetçi" bir içerik kazandı.

Gasa'lar, şarkılı anlatmalı şiirle ritmik öğeleri kaynaştıran bir tür opera olan *çanggık*'ın doğmasını sağladı.

Ayrıca ilk Li hükümdarlarının onuruna yazılan, *Yongbi oçon ga* (Uçan ejder ezgileri) ve *Vorin çongang ci kok* (Bin ırmak üzerindeki ayın yansıları türküsü) adındaki ezgileri de belirtmek gerekir.

• *Roman.* Eski kore edebiyatında ilk roman, Yi Kyu-bo'nun (1168-1241) yapıtı *Begun sosol*'dur (Beyaz bulutun romanı). Ama o dönemde "roman" *(sosol)*, çince şiirlere ve şairlere ilişkin öyküler derlemesi demekti. Buna, XVII. yy.'a dek çok rağbette olan *peguan* türü deniyordu. *Peguan* ile daha sonraki ürünler arasında yer alan başka önemli bir yapıt da *Gımo sinhua*'ydı (Altın kaplumbağanın yeni öyküleri). Bu yapıtların tümü çince yazılmıştı. Kore dilinde ilk roman ancak 1705'te yazıldı; adı *Hong Kil-tong con* (Hong Kil -tong'un öyküsü) olan ve çinli bir yazarın yazdığı *Şueihucuan*'dan (Su kenarında) esinlenmiş bu romanın yazarı Ho Gün'dü. Bu yapıtta, bir bakanın evlilikdışı oğlu olan

Hong Kil-tong'un, gayri meşru çocuklara karşı uygulanan ayrımcı politikayı protesto etmek için çete reisi olması anlatılır.

En yaygın öbür konular, çoğunlukla, farklı bir toplumsal çevreden bir kadına âşık olma, nikâhlı karıyla nikâhsız karı arasındaki kıskançlık, kaynanayla gelin arasındaki çatışmalar, Saray'daki karışık entrikalardı.

Anlatım düzdü ve konfuçiusçu ahlaka uygundu: kötülük cezalandırılır, iyilik ödüllendirilirdi. Çoğunlukla yazım tarihi ve yazarın adı hakkında bilgimiz yoktur, çünkü çin şiirine tutkun seçkinler için, "halk" diliyle bir roman yazmak utanç verici bir girişim, en çok, vakit geçirmeye yarayan bir işti. Kore romanının başyapıtlarından Kim Man-Cung'un (1637-1692) zen buddhacılıktan esinlenen *Ku un mong'*unu (Dokuz bulutun rüyası) ve yine aynı yazarın nikâhlı bir karıyla nikâhsız karı arasındaki mücadeleyi anlattığı *Sasi namcong gi'*sini (Dame Sa'nın güneyine yolculuk) anmak gerekir.

Çunhyang con (Çunhyang'ın öyküsü), kore romanının başyapıtıdır. Bu romanda genç bir aristokrat olan Yi Mongyong ile bir *giseng'*in kızı olan Çunhyang (Kokulu ilkbahar) arasındaki aşkın, toplumsal engelleri ve devlet görevlilerinin çürümüşlüğünü nasıl aştığı anlatılır. Öbür ünlü romanlar gibi, *kuangde'*nin şarkılaştırdığı anlatı olan *piansori'*den çıkmıştır; *kuangde*, tamburuyla dolaşan bir tür halk ozanıdır. Bu, klasik kore tiyatrosu olarak adlandırılabilecek tek edebi gösteridir. Geriye kalanlar, yani maskeli danslar ve kukla gösterileri folklor kapsamına girer.

1945'ten önce modern kore edebiyatı

1905'te ortaya çıktı ve yapıtlar, konuşma diliyle yazılmaya başlandı. 1906'da *Hyöl-ıy nu'*nun (Kanlı gözyaşları) Yi İn-cik tarafından yayımlanması "yeni kore romanı"nın başlangıcı sayılır. Buna paralel olarak, "yeni şiir" de, Çe Nam-son ve 1908'e doğru yayımlanan şiiri *Heegeso-Sonyonege* ile (Denizden genç adama) başladı. Önceleri bu, kore halkına batı tipi modernleşmenin temellerini aşılamayı görev edinen bir "öğüt edebiyatı"ydı, ama çok geçmeden genç yetenekler ortaya çıktı. "Konuşma" dilini kullanan bu edebiyat başlıca iki eğilim arasında kaldı: bir yandan, geleneksel toplumun çürümesini ve japon sömürgeciliğini üstü kapalı bir biçimde eleştiren ve çoğu kez aşırılığa kaçan gerçekçilik; öte yandan, Kore'yi olanca saflığı ve güzelliği içinde koruyan kırlık alanlara kaçış, toprağa dönüş. Yi Guang-Su, Kim Dong-İn, Yom Sang-Sop, Hyon Cin-Gon, Na Do-Hyang gerçekçilik akımının büyük adlarıdır. Yi Hyo-Sok ve iki ünlü şair, Kim So-Vol ve buddha papazı Yong-Un "kaçış" akımının en iyi yazarlarıdır.

1945'ten sonraki modern edebiyat

Modern güney kore edebiyatı, savaş öncesi edebiyatın, aynı zamanda avrupa, amerika ve japon etkisinin uzantısıdır. Kuzey kore edebiyatı, Kim İl-Sung'un şu özdeyişiyle özetlenebilir: "Edebiyatımız ve sanatlarımız, gerçekten Parti'nin, Devrim'in ve halkın edebiyatı ve sanatı olmuştur; bunlar, emekçilerin komünist eğitimi için güçlü bir araç niteliği taşırlar."

SANAT VE ARKEOLOJİ
başlangıçtan çağdaş döneme

1964-65'te yapılan kazılarla, Güney Kore'de Kum (Keum) ırmağının kuzey kıyısında Yontmataş dönemine ait Sokcangri yerleşimi, Kuzey Kore'de de, Osinovka kültürüne (İrkutsk bölgesi) benzeyen bir kültüre tanıklık eden Kulp'o yerleşimi ortaya çıkarıldı. İlk yenitaş kültürleri, Baykal bölgesi orman kültürleriyle ilişkide olan kore -mançu avcı balıkçı kompleksi içinde ele alınabilir. Irmak havzalarının aşağı bölümlerinde ve deniz bölgelerinin kıyı kesimlerinde yaygınlık gösteren bu dönem kültürleri, "taraklı" çanak çömlekleriyle ayırt edilir: kuzeyde Kung-san, güneyde Amsari kültürleri. Güney-doğu'da, Tongsamdong'da, çanak çömlekler yerel özellikler gösterdi ve uzun süre yapılmaya devam etti.

Bronz, Kore'nin kuzey-doğu'suna İ.Ö. VII.-VI. yy.'da atlı çobanlar tarafından getirildi. 1954'teki kazılarda ortaya çıkarılan kumtaşı kalıplar, burada metal işleme sanayisinin gelişmiş olduğunu ortaya koydu. Laması dar ve orta ayrıtı çıkıntılı hançerlerden ve çizgisel dekorlu aynalardan oluşan bronz eşyalar, hem Sibirya'daki tagar kültürünün hem de çin kökenli baltalı mızrakların izlerini taşır. İ.Ö. III.-II. yy.'da, tunguz kökenli Veimolar demiri getirdiler ve 195'e doğru Dedong ırmağı bölgesinde Viman krallığı'nı kurdular; ancak, Han imparatoru Vudi, 108'de Kuzey Kore'yi işgal etti. Bunun üzerine, Veimolar güneye kaçtılar. 1964'te yapılan arkeolojik araştırmalar, Naktong ırmağı bölgesindeki Kimhe yerleşiminde, değişikliğe uğramamış bir demir ve tunç kültürünün varlığını ortaya koydu.

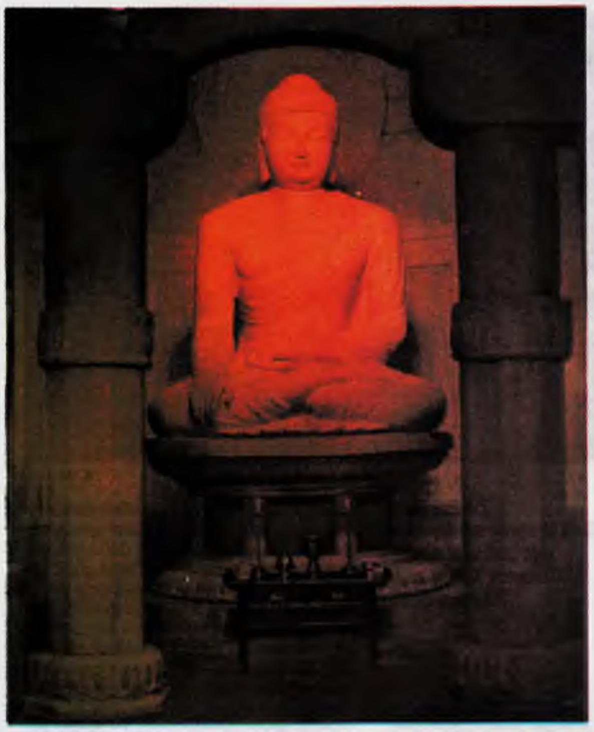
Kuzeyde, Çin'in dört kumandanlık kurması, kore kültürünün değişim sürecini hızlandırdı. Ahşap çatmalı, daha sonraları da tuğla yapılı mezarlarda, bronz, yeşimtaşı, laka eşyalar, ziynet eşyaları ve çanak çömleklerden oluşan zengin bir malzeme ele geçirildi; bunlar, han sanatının en yetkin örnekleri arasında yer alır. Luolang'da başlayan çin etkisi güneye doğru yayıldı ve burada yerli akımlarla karşılaştı. Üç krallığın kurulmasından sonra, Kuzey Çin'deki Veiler'e yakın olan Koguryo, buddhacılığı benimsedi; taş kapaklı görkemli kral mezarlarının üzerinde, çin sanatının derin izlerini taşıyan boyalı süslemeli, çatı feneri biçiminde kubbeler vardı. Güney-batı'da, Güney Çin tarafından buddhacılık yoluna sokulan Bekce, bodhisattva heykellerinde Kuzey Kileri'nden etkilendi. Güney-doğu'da, Silla, Kyongcu çevresinde gelişti ve altın yatakları sayesinde -asmakabağı biçiminde büyük kral tümülüslerinin de (1964'te bulunan kral Munmu'nun mezarı) gösterdiği gibibüyük bir refaha ulaştı. Bu mezarlarda, Orta Asya bozkır sanatıyla benzerlikler gösteren altın takılara rastlandı. Bu tür mücevherler, yalnızca Silla'ya özgü değildir; yapılan kazılar, bunların Bekce'de de bulunduğunu göstermiştir: kral *Muryong'*un mezarında, daha gelişmiş bir sanatı yansıtan yüzlerce altın eşya ve mücevher ortaya çıkarıldı (1971). Bekce çok geçmeden japon Yamato sarayıyla ilişkiye girdi ve saray çevresine Altı Hanedan döneminin çin sanatını yaydı. Bekce'nin etkisiyle VI. yy.'da Silla, buddhacılığı benimsedikten sonra, bronzdan, oturur durumda ve düşünen Maitreya (Mılık) buddhası heykelleri yapılmaya başlandı ve bu alanda büyük bir başarı kazanıldı.

Silla'nın Kore'yi birleştirme girişimi sırasında Kyongcu, Cang-an'ın damalı planına göre yeniden kuruldu; kentteki çok sayıda kalıntı tang sanatının görkemini çağrıştırır: krallık sarayı, kral mozoleleri, kayalara oyulmuş heykeller, kare planlı pagodalar, Pulkuk-sa ve Syokkulam (anıtsal Buddha heykeli ile) buddha tapınakları, çeşitli mücevherler ve bronz heykelcikler.

Koryo hanedanı (918-1392) Gesong'a yerleşti ve Güney Songları'nın mimarlık ilkelerini benimsedi. Zengin bezemeli, ince uzun birer direği olan sekizgen planlı pagodalar da aynı çin etkisini taşıyordu. Dönemin el sanatı ürünleri oldukça ünlüydü: sedef kakmalı lakalar, gümüş tel süslemeli bronz eşyalar ve aynalar, Song ürünleriyle yarışan seladonlar (bu seladonlarda modlaj ve ajurlar, sırın derin maviliğiyle değer kazanır). XIII. yy.'da, Cicu'da (Hıbei'de), Liler'in "toz yeşil"inin habercisi olan çiçek motifli seladonlar ortaya çıktı. Varlığı metinler yoluyla bilinen resim sanatı neredeyse bütünüyle kayboldu; heykelcilikse eski canlılığını yitirdi.

Ülke istilalar sonucu yoksullaştı, sanatsal üretim yetkinliğini yitirdi. 1392'de iktidarı ele geçiren Liler, Seul'ü başkent yaptılar ve Pekin'deki Yasak kent'e öykünerek burada Kyongbok sarayı'nı inşa ettiler. Uzun süren Li egemenliğinin (1392-1910) ilk yıllarında, yeni kurulmuş olan Resim akademisi'nde, ince çizgiler ve canlı renkler kullanarak prens portreleri yapmakla görevli profesyonel ressamlar, çinli aydınlar gibi hat sanatı ve resimle uğraşan "amatörler"le rekabete girdiler. Çiçek ve bambu temalarını işledikleri manzara resimlerinde güney çin örneklerine bağlı kaldılar; ancak, özellikle mürekkeple yaptıkları desen çalışmalarında zorlamasız bir üslup arayışına yöneldiler. Seramik sanatı hızla gelişti; boyalı, kazınmış, beyaz çamurla kabartma olarak yapılmış ya da baskılı (Keryong-san fırınları) süslemelere ve biçimlere Ming etkisi egemen oldu. Beyaz porselenler Saray için yapılıyordu; güneydeyse, yeşilimsi bir sırla kaplanmış kaba mallar Japonlar'ın hoşuna gidiyordu; bu nedenle, Japonlar, XVI. yy.'da çok sayıda çömlekçiyi Kyuşu'ya götürdüler.

King Mançuları döneminde Kore, Ming geleneğine bağlı kalarak kendi içine ka-

S. Held

Gyongcu'da Syokkulam tapınağı'ndaki anıtsal Buddha
Silla hanedanı, VIII. yy. ortaları

KORE'DE SANAT

Holle Bildarchiv-Baden-Baden

Puyo tapınağı'nda bulunan kabartma manzara baskılı tuğla
gri pişmiş toprak
Peykçe hanedanı, VII. yy.
Ulusal müze, Seul

K. M. Lee

Kim Hong-do'nun folklorik bir sahneyi betimleyen resmi kâğıt üzerine çini mürekkebi Li hanedanı, XVIII. yy. ortaları *Duk-soo sarayı, Seul*

K. M. Lee

vazo kakmalı seladon gre Koryo hanedanı, XII. yy. *Ulusal müze, Seul*

pandı. Krallık seramik yapımevinde saray için yapmacıklı ürünler, aydınlar içinse, eskizlerle süslenmiş fanteziye daha çok yer veren parçalar imal edildi. Daha güçlü bir yaratıcılığın ürünü olan, kahverengi ya da bakır kırmızısı naif motiflerle süslü büyük boy porselen küplerin japon sanatı üzerindeki derin etkisi bugüne dek sürdü. Resim alanında, XVII. yy.'ın çok serbest kompozisyonları, Son (çince Çan) mezhebinin etkisini ortaya koydu; XVIII. yy.'da, batı sanatıyla japon estamplarına ilgi duyan sanatçılar, seçmeci bir üsluba yönelerek, hiciv dolu ya da Vu okulunun dinamizmini yansıtan töre sahnelerinde çin Ci okulunun lirizmine yaklaştılar. Bu sanatçılar arasında, Kim Duk-sin (1754-1822), Sin Yun-bok (1758-1840), Cong Son (1670'e doğr. -1759), Yi İn-mun (1745-1821), Kim Hong-do (XVIII. yy. ortasında etkindi) sayılabilir. Mobilyacılık alanında birkaç yetkin örneğin (kızıl ağaç dolaplar, boyalı sandıklar) dışında, sanat yavaş yavaş tükendi.

XX. yy.'da kore sanatları

1910'dan başlayarak Kore, japon sömürgeciliğini, savaşı, topraklarının paylaşılmasını yaşadı. Buna karşılık, özellikle resim ve el sanatları alanlarında, özgünlüğünü yitirmedi (en azından 38. enlemin güneyinde, çünkü Kuzey'deki sanat yaşamı üzerine çok az şey bilinmektedir).

• *Resim.* Çin'in etkisini taşıyan geleneksel üslup, Hat ve resim derneği (1918-1937) üyesi ressamların ve birkaç bağımsız sanatçının manzara resimlerinde, gündelik yaşam sahnelerinde ve hatlarında devam etti: An Cung-sik, Co Sok-cin, Yi Sang-bom, Pyon Kuan-sik, No Su-hyon, Cang U-Song, Ha Bek-nyon, Kim Un-ho; hat sanatçıları arasında da Kim Gi-song, Cong Ce-hyon, Co Ca-yong (1953'ten bu yana, ülkenin halk sanatlarını korumak ve araştırmak için büyük çaba harcadı) sayılabilir.

Üç sanatçı, geleneği, özellikle de gezici ressamların anonim halk resmi geleneğini çağdaşlaştırdı: Kim Gi-çang, Çon Kyong-ca ve So Se-uk.

Batı estetik anlayışı, yüzyılın başından itibaren Ko Ui-dong'un öncülüğünde, Hat ve resim derneği'nde varlığını duyurdu. Hükümete bağlı Kore sanatları sergisi (1922-1944), 1953'ten sonra da Ulusal sanat sergisi, Çağdaş sanatçılar sergisi, Han Guk sergisi, Seul okulu, kendi içlerindeki sanat bölümlerinde, kore sanatındaki eğilim çatışmalarını ve avrupa estetik anlayışlarının etkisini yansıttı; bu sergilerin bir bölümü gazeteler ve *Uzam* gibi dergiler tarafından destekleniyordu. Do Sang-bong ve Kim İn-song'un gerçekçiliğinden Yi Cung-sop'un fovizmine, Pak Su-gın, Kim Huan-gi, Yu Yong-guk gibi sanatçılarla da çeşitli soyut eğilimlere geçildi. Bazı sanatçılar da ülke dışında çalıştılar: Fransa'da, Yi Cong-U, Pyon Cong-ha, Kuan Ok-yon, Yi Song-ca, Nam Kuan, Yi Ing-no ve yakın bir tarihte Kim Yong-cu; ABD'de, video sanatçısı Pek Nam-cun; Japonya'da, yüzyılın başından itibaren japon yo-ga (Batı resmi) eğilimlerini izleyen Kim Çang-yong ve Kuan O-bong'a kadar tüm sanatçılar.

• *El sanatları.* Güney Kore'de, birçok fırında, üstün nitelikli seramik kap kacak üretilmektedir; sanatsal amaçlı bazı fırınlardaysa, sanat değeri yüksek eşyalar imal edilerek, geçmişin biçimleri bazen abartmalı, bazen de yetkin bir biçimde yeniden yaratılmakta ya da yeni biçimler ve pişirme yoluyla elde edilen yeni etkiler araştırılmaktadır. Kim Ce-sok, Ci Sun-tek'in, beyazlar alanında Kuan Sun-hing'ın, seladonlar konusunda Yu Gın-hyong'un, araştırmada da Co Cong-kyon'un adını anmak gerekir. Sedef kakmalı ya da düz laka eşyalar (Kim Bong-nyong), gözalıcı mobilyalar, dokumalar bugün de yapılmaktadır. Geleneksel el sanatları, "Geleneksel teknikleri koruma derneği" tarafından himaye edilmektedir. En iyi zanaatçılara "Yaşayan ulusal hazineler" adının verilmesine karşın, ülkenin hızla sanayileşmesi, ilişkilerin uluslararası bir nitelik kazanması, bu sanatların özgünlüğünü tehdit etmektedir.

çağdaş kore sanatı *Kompozisyon* (1976) Ung-no Lee'nin yapıtı kraft kâğıdı üzerine yapıştırılmış jüt *sanatçının kol.*

Koryo galerisi

• *Mimarlık.* Bu alanda, Seul'deki Fransa büyükelçilik binasını yapan Kim Cung-op'u, Freedom Center'ı gerçekleştiren Kim Su-gın'ı ve "Uzam" grubuyla onun yapıtı olan Masan'daki kırmızı katedrali anmak gerekir.

KORE birliği, Birleşmiş milletler'in çağrısına uyularak, Güney Kore'ye yardım için Türkiye Cumhuriyeti'nce Kore'ye savaşa gönderilen takviyeli tugay. 25 temmuz 1950'de kurulmaya başlanan birlik, tuğgeneral Tahsin Yazıcı komutasında İskenderun'a nakledildi. 5 090 kişilik birlik, ABD tarafından gönderilen bir gemiyle, 2 ekim 1950'de hareket etti; yirmi bir günlük yolculuktan sonra Pusan limanına ulaştı. Yolluk ve aylıkları türk hükümetince karşılanan ABD silah ve araçlarıyla donatılmış Kore birliği, 20 ekimde IX. Amerikan kolordusu'nun emrine verildi. Özellikle kasım 1950 sonlarında girdiği Kunuri savaşlarında VIII. Amerikan kolordusu'nu kuşatılmaktan ve yok edilmekten kurtardı. Üç yıl kadar süren Kore savaşı'na her yıl değiştirilerek ve tam mevcutla katılan Kore birliği, ateş hattındaki tüm çarpışmalarda yer aldı. Savaşın sona erdiği 1953'ten sonra birliğin mevcudu 1960'ta 200 kişilik bir bölük düzeyine indirildi, 1965'te ise Kore'de sembolik olarak bir manga asker bırakıldı; 27 haziran 1971'de bu manga da geri çekildi. Kore birliği üç yıllık çarpışmalar süresince 721 şehit verdi; 2 147 subay, astsubay, er ve erbaş yaralandı. Birliğin 234 mensubu tutsak düştü; 175 kişi ise kayboldu. Demokrat parti hükümetinin, TBMM kararı olmadan ülke dışına asker gönderip savaşa katılması, Türkiye'nin iç politikasında tartışmalara yol açtı. Buna karşılık Birleşmiş milletler çağrısına uyulması ve türk askerlerinin Kore'de gösterdiği kahramanlık, Türkiye'nin NATO'ya üye olarak alınmasında önemli ve olumlu rol oynadı.

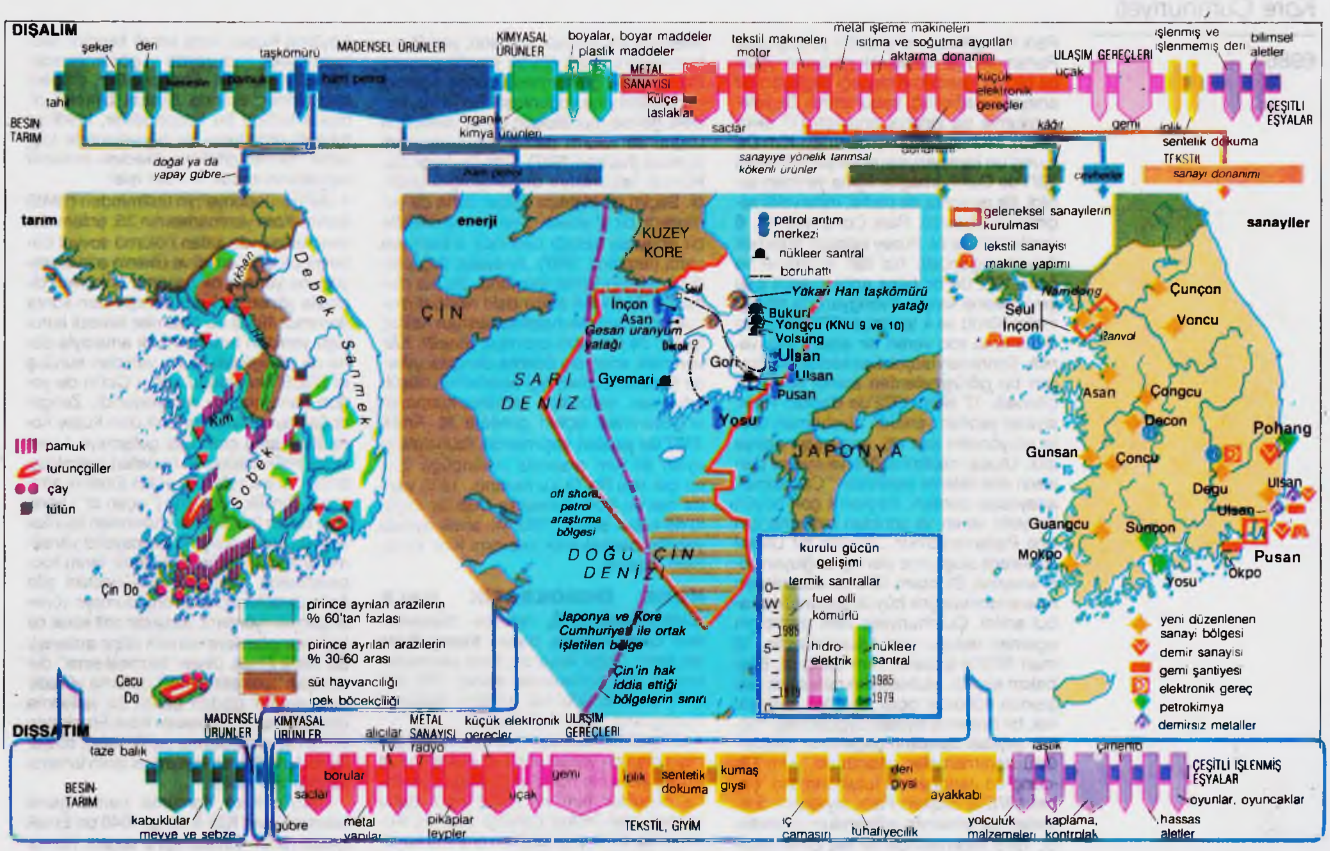

Kore savaşı: Bir ölü Güney Kore askeri ve yaralı kardeşini taşıyan koreli kız

KORE boğazı, Doğu Çin denizi'ni Japon denizi'ne bağlayan ve Japonya'yı Kore'den ayıran deniz kolu. Genişliği: yaklş. 175 km.

KORE CUMHURİYETİ, korece **Dehanminguk Gonghuaguk, Güney Kore** de denir, Doğu Asya'da, Kore yarımadasının güney bölümünde devlet; 98 824 km^2; 43 246 000 nüf. (1991). Başkenti *Seul.* Resmi dili *korece.*

• EKONOMİ. Güney Kore, yarımadanın % 43'ünü kaplar. Yüzölçümü bakımından daha küçük olduğu Kuzey Kore'den iki kat daha kalabalıktır ve nüfus yoğunluğu üç kat fazladır (km^2'ye yaklaşık 430 kişi). İklimi daha yumuşak ve ova bakımından daha zengin olan Güney Kore'nin nüfusu 1953'te, mülteci akını nedeniyle aşırı derecede artmıştı; ağır sanayisi ve enerji kaynağı olmayan ülke iç savaştan büyük zarar görmüştü. Ekonominin yeniden in-

KORE CUMHURİYETİ'NİN EKONOMİSİ

şası, şiddetli bir antikomünizme dayandırıldı; *yusin* (yeniden canlanma) öğretisinde anlatımını bulan bu düşünce, sosyalist tehlikeye karşı "kendi yağıyla kavrulma ve işbirliği anlayışı"nı geliştirmeye yönelik *saemaul* hareketiyle dile getiriliyordu. Ekonomik büyüme, başından itibaren öteki hedeflerin (toplumsal eşitlik, ücret dengesi) önüne geçirildi. Önceleri yavaş olan ve çürümenin engellediği yeniden inşa 1961'de hızlandı: ağırlık ağır sanayiye ve enerjiye verildi. O tarihten başlayarak yatırımlar ve dışsatım düzenli bir biçimde arttı; büyüme hızı 1962-1979 arasında ortalama yüzde 9,3 oldu.

Beş yıllık bir planlama bu çabayı yönlendirdi. İlk plan (1962-1966), dış borç çağrısında bulundu ve 39 enerji ve sanayi projesini başlattı. İkinci plan (1967-1971), dışsatımı artırmak için sanayileşmeye hız verdi ve 30 000 ha alanı tarıma kazandırdı. Üçüncü plan (1972-1976) ağır sanayide otomatlaşmayı geliştirdi; dördüncü plan (1977-1981), teknolojik gelişmeye ve 10 milyar dolardan 20 milyar dolara yükselmesi amaçlanan dışsatıma ağırlık verdi. Güçlülüğün anahtarı olan dışsatım, 1963'ten beri yılda yüzde 40 oranında arttı. Kapitalist ülkelerle ülkeye doğrudan düşman olmayan sosyalist ülkelere yapılan hammadde satışına, hafif ve ağır imalat sanayi ürünlerinin satışı da eklendi. Yoğun bir yabancı sermaye akını, uzun vadeli borç ve doğrudan yatırım bu ekonominin temelini oluşturdu; yabancı sermaye miktarı 1980 yılında 10 milyar dolara yaklaştı. Sanayi, fabrika ve makine üretimine ağırlık verilecek biçimde gelişmektedir; büyük imalat kompleksleri bu değişmenin örnekleridir: Pusan, Pohang, Ulsan.

Tarım, Güney Kore'de GSMH'nın ancak % 20'sini karşılar. Ülkenin başlıca tarım ürünü pirinçtir (6,5 Mt); onu arpa izler. Ama tahıl üretimi (7,6 Mt) yetersiz olduğu için dışardan 3 Mt buğday, mısır ve soya satın almak zorundadır. 725 000 ton elma, 414 861 ton portakal, 190 000 ton sebze bu etkinliği tamamlar. Hayvancılık desteklenmektedir (2 milyon baş sığır, 4 milyon baş domuz ve 61,6 milyon tavuk).

Açık deniz balıkçılığının yanı sıra denizde balık yetiştiriciliği de yapılır (3,3 Mt). Maden kaynakları yoksul olan (0,67 Mt demir, 100 000 t bakır, 80 t gümüş, 3 000 t tungsten konsantresi, 21 t altın) ülke, gereksinimi olan madenlerin önemli bölümünü dışardan alır. 24,2 Mt kömür çıkarılır, ama 23 Mt petrol dışarıdan satın alınır; petrol, limanlarda (Pusan, Ulsan, İnçon) tasfiye edilir. 95 TWsa elektrik üretilir, bunun yalnızca % 4,6'sı hidroliktir. Petrol, değer bakımından dışalımın beşte birini oluşturur. Dışsatımda en büyük paya sahip olan imalat ürünlerinde başı taşıt ve taşıt donanımları, elektrikli aletler, ayakkabı, dokuma ürünleri ve iplik çeker. Kore Cumhuriyeti'nin ticaret yaptığı başlıca ülkeler Japonya, ABD, Almanya, Avustralya ve Kanada'dır.

Bu gelişme çeşitli sorunlar ortaya çıkardı. İç dengesizlikler bu toplumun nüfus dağılımında, etkinliklerinde (işgücünün % 19'u tarım kesiminde, % 25'i sanayide, % 42'si hizmetler kesimindedir: Bu kesimlerin GSMH'daki payları sırasıyla % 12, % 40 ve % 47'dir), gelirlerinde (ücret artışı yüksek kademelerin işine yarar) ve parasında (hızlı büyüme ve yabancı sermaye akını enflasyonu kolaylaştırır) kendini gösterir. Hepsinden önce Güney Kore, dünyanın geri kalan bölümüne (GSMH'nın % 25'i hammadde ve sanayi gereçleri alımına gider) ve refahı da uluslararası konjonktürdeki değişmelere bağlıdır. 1988'de dış borç 2,3 milyar $'dı. Son yıllardaki büyük gelişmelere ve dünya pazarında giderek büyüyen payına rağmen Güney Kore'nin iç ekonomik gelişmesi, ülkenin dünya genelindeki çıkışını taşıyacak güce erişmemiştir.

• TARİH. Güney Kore, savaştan çok sarsılmış olarak çıktı ve yeniden birleşme umudunun kalmadığını gördü. Genellikle amacından saptırılan amerikan mali yardımı, ülkeyi içine düştüğü güçlüklerden kurtarmak için yeterli olamadı. Bunun yanı sıra Syngman Rhee'nin (Singman Li) sertlik yöntemleri, halkın kızgınlığını onun üzerine çekti. 1960'ın martında yeniden seçilen Syngman Rhee, öğrenci gösterileri sonucu bir ay sonra devrilerek ülkeden ayrılmak zorunda kaldı. Parlamenter bir nitelik taşıyan ve II. Cumhuriyet'e yol açan yeni bir anayasa hazırlandı. Bununla birlikte ne yeni Başkan Yun Po-son, ne de Başbakan Cang Myon, ülkenin kalkınması için gerekli birliği sağlayabildi. Durumun bozulması, askeri bir cuntanın iktidarı almasına yol açtı (16 mayıs 1961). Cang hükümeti istifa etmek zorunda kaldıysa da, Yun Po-son yerinde bırakıldı. Cuntanın, ardından hükümetin başkanı olan Cang Do-yong, iktidarda ancak elli gün tutunabildi. Yerine geçen general Park Çong-hee (Park Cong-hi), iktidarını gitgide pekiştirerek aralık 1962'de bir başkanlık sisteminin kurulmasını kabul ettirdi. Ordudan istifa eden Park Çong-hee, başkanlık seçimlerine katıldı ve muhalefetin bölünmesi sayesinde seçimi kazandı (aralık 1963). Hükümeti kurmak için, kasım 1963 seçimlerinde 175 koltuktan 110'unu kazanan Cumhuriyetçi demokrat parti'ye dayandı.

Dış ilişkiler alanında, 21 şubat 1965'te Kore ve Japonya arasında Seul'de bir antlaşma imzalandı. İki ülke arasındaki ilişkileri normalleştiren bu antlaşma, özellikle öğrenciler arasında büyük bir çalkantı yarattı. Gene bu yılın başında Kore, Güney Vietnam'a 2 000 kişilik ilk askeri katkısını gönderdi.

Ancak ülke içindeki güçlükler de artıyordu. 7 şubat 1967'de Yun Po-son'un başkanlık ettiği yeni bir Demokrat parti kuruldu. Hükümet, yüz kadar muhalefet üyesinin keyfi bir tutuklanmasına girişti. Bununla birlikte Park Çong-hee, mayıs 1967'de rahat bir çoğunlukla Cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi. Bunu izleyen milletvekili seçimleri de, partisinin Temsilciler meclisi'ndeki koltukların dörtte üçünü kazanmasını sağladı. Bu seçimler sırasında yapılan hileler büyük bir çalkantıya yol açarak Başkanı, yasaya aykırı olarak seçilen birçok milletvekilini hükümet partisinden çıkarmak zorunda bıraktı. Kasım 1967'de, Güney Kore gizli servisleri tarafından haziranda birçok yabancı ülkeden, özellikle Batı Almanya ve Fransa'dan kaçırılan (ve bundan ötürü bu iki ülkeyle bazı güçlüklere yol açan) muhaliflerin davası başladı. 14 eylül 1969'da Başkan

Park Çong-hee, muhalefetin yokluğunda Parlamento'ya, Başkanlık görevine üçüncü bir kez gelebilme olanağı sağlayan bir anayasa değişikliği kabul ettirdi. Bir referandumla da zaferini onaylattı (17 ekim 1969). Muhalefetin başlıca adayı Kim De-cung'un kampanyasına karşın, 27 nisan 1971'de Cumhurbaşkanlığına yeniden seçildi. Bir ay sonra da partisi, milletvekili seçimlerini kazandı. Park Çong-hee'nin, 6 aralık 1971'de bir Kuzey istilasını önlemek üzere olağanüstü hal ilan etmesine ve ocak 1972'de bir barış antlaşmasını geri çevirmesine karşın, Pyongyang'la görüşmeler sürdü ve 4 temmuz 1972'de savaş durumuna son veren bir anlaşmaya varıldı. Sonradan birçok kez kesintiye uğrayan bu görüşmelerden somut sonuçlar çıkmadı. 17 ekim 1972'de Başkan Park, siyasal yapıları yeniden oluşturmak üzere sıkıyönetim ilan etti, anayasayı askıya aldı, Ulusal meclis'i dağıttı ve siyasal partilerin etkinliklerini yasakladı. "Canlanma" anayasası denilen, Başkan'a çok büyük bir yetki veren ve yeniden birleşme için ona Parlamento'nun üstünde bir Ulusal konferans oluşturma olanağı sağlayan yeni anayasa, 21 kasım 1972'de düzenlenen referandumda çok büyük çoğunlukla kabul edildi. Cumhuriyetçi halk partisi'nin egemen olduğu yeni Ulusal meclis, 12 mart 1973'te toplandı. Kim Cong-pil, Başbakan seçildi. Muhalefetin gelişmesi karşısında hükümet ocak 1974'ten başlayarak, bir bastırma siyaseti uygulamaya başladı (siyasal davaların çoğalması, olağanüstü kararnameler çıkarılması, Kim De-cung'un Japonya'da tutuklanması). Şubat 1975'te Başkan Park, siyasetini destekletmek amacıyla referandum düzenledi. 1978 seçimlerinde bir kez daha seçildi. Bununla birlikte "güdümlü demokrasi", aslında birçok bakımdan başarılı olan iktisadi gelişme ve komünizmle mücadele adına özgürlüğü kısıtlanan halk için gitgide daha rahatsız edici bir duruma geldi. Park Çong-hee, 26 ekim 1979'da merkezi istihbarat servisi müdürü Kim Ce-gü tarafından öldürüldü. Başbakan olarak Kim Cong-pil'in yerine geçen (aralık 1975) Çe Gü-ha, Cumhurbaşkanı seçildi (aralık 1979). Aldığı özgürleştirme önlemleri (olağanüstü kararnamelerin kaldırılması, bazı siyasal tutukluların salıverilmesi), bir "Seul ilkbaharı" umudunu uyandırdı. Ancak daha çok özgürlük istemek için düzenlenen gösterilerin bastırılması, sivil iktidarın askerler karşısında gölgede kaldığını gösterdi. Ağustos 1980'de general Con Du-huan, bir iktisadi ve toplumsal bunalım bağlamında Cumhurbaşkanı oldu. Ekim 1980'de ilan edilen anayasa ve mart 1981'de düzenlenen seçimler, demokratik bir görünüş altında, son derece otoriter bir rejimin temellerini pekiştirdi. Bununla birlikte iktisadi canlanma, diplomatik açılma ve siyasal istikrar, belli bir normalleşmeyi kolaylaştırdı. Şubat 1985 seçimleri, yeni bir muhalefet partisinin, iki yıllık bir sürgünden sonra Seul'e dönen Kim De-cung tarafından desteklenen Yeni demokrat parti'nin olağanüstü bir gelişme gösterdiğini ortaya koydu. Ancak Con Du-huan özellikle Kim De cung'u baskı altında tuttu; sık sık tutuklattı. Güçlenen Yeni demokrat parti ve öteki muhalif partiler anayasa ve seçim yasasının değişmesini, Cumhurbaşkanının doğrudan halk tarafından seçilmesini istediler. Con Du-huan' sa eskisi gibi seçimin bir seçiciler kurulu tarafından yapılmasını istiyordu. Dikta yönetimine karşı çıkan ve seçim yasasının değiştirilmesini isteyen öğrenci grupları gösterileri yaygınlaştırdılar. Yeni demokrat parti'den ayrılan muhalefet önderleri Kim De-cung ve Kim Yung Sam nisan 1987'de Demokrat birleşme partisi'ni kurdular. Yeni parti iki Kore'nin birleşmesini tarihsel bir görev sayıyordu. Hükümetin anayasa reformundan kaçınması, yeni öğrenci olaylarına yol açtı. Con Du-huan anayasa değişikliklerinin 1988'de Seul'de düzenlenecek olan Olimpiyat oyunları'ndan sonraya ertelendiğini açıkladı. İktidarın, yeni Cumhurbaşkanı adayı olarak emekli general Ro Te Vu'yu göstermesi üzerine öğrenci hareketleri yine yoğunlaştı. Ro Te Vu, iktidara gelirse muhalefetin temel isteklerine uygun bir reform paketi uygulayacağını açıkladı (haziran 1987). Con Du-huan da, Ro'nun reformlarını desteklediğini bildirdi. Seçim yaklaştıkça iktidar daha da yumuşadı, bir af yasası çıkardı; muhalefetle bir anayasa taslağı üzerinde anlaşmaya vardı (temmuz 1987). Anayasa değişikliği bir referandumla onaylandı. Bu kez muhalefet önderleri arasındaki rekabet muhalefeti böldü. Muhalefete tanınan haklar, işçileri de haklarını aramaya yöneltti. Kâr, verimlilik artar, dış ödeme dengesi yıllardır fazlalık verirken işçi ücretlerinin düşük tutulması, serbestçe sendika kurmanın engellenmesi işçileri grevlere itti. Aralık 1987'de yapılan seçimlerde, muhalefetin oyları iki Kim arasında bölündüğü için, en çok oyu Ro Te Vu kazandı. 1991 yılında her iki Kore Birleşmiş milletler örgütü'ne kabul edildi. 1992 yılı aralık ayında yapılan başbakanlık seçimini Kim Yung-Sam kazandı.

KORE DEMOKRATİK HALK CUMHURİYETİ, korece **Cosoninmin Gonghuaguk,** bazen **Kuzey Kore** de denir, Doğu Asya'da, Kore yarımadasının kuzey bölümünde devlet; 120 538 km²; 21 815 000 nüf. (1991). Başkenti *Pyongyang.* Resmi dili *korece.*

• EKONOMİ. Güney Kore'den daha geniş, ama yarı yarıya daha az nüfuslu olan Kuzey Kore'nin nüfus yoğunluğu çok daha düşüktür (km²'ye 187,4 kişi); daha yüksek olan nüfus canlılığı (Güney Kore'nin ‰ 15'lik yıllık doğum oranına karşılık ‰ 29'luk oran; 15 yaşından küçüklerin toplam nüfus içinde % 27'lik oranına karşılık % 37'lik oran) bu açığı kapatabilecek düzeydedir. Çok sert iklimli, ekilebilir alanları daha sınırlı, daha kurak olan Kuzey Kore, maden yatakları (demir, altın, nikel, çinko, cıva, tungsten, molibden) ve enerji kaynakları (antrasit, linyit, büyük barajlar) bakımından daha zengindir ve Japonlar'dan tam bir sanayi alt yapısı almıştır. Kuzey Kore, toprak mülkiyetini, üretim ve ulaşım araçlarını devletin elinde toplamış olan sosyalist bir ülkedir; *cüçe öğretisi,* Kore'ye özgü bir sosyalizm geliştirmeyi amaçlar ve *çömlima hareketi* emekçilerin fabrikalarda, tarlalarda harcadıkları çabayı güçlendirir.

Eski Sovyetler Birliği'nin yardımıyla desteklenen ülke ekonomisine iç savaş gene de çok büyük darbeler indirdi ve iki yıllık yeniden toparlanma planı, üretimi ancak yeniden 1949 yılı düzeyine ulaştırdı. Bunu izleyen beş yıllık plan uygulamasıyla (1957-1961), makine (ağır araç gereçler) ve kimya (gübre) sanayileri, büyük hidrolik santralları yeniden kuruldu. 1970'e kadar uzatılan yedi yıllık plan, bir yandan teknoloji temelini ve askeri potansiyeli geliştirirken bir yandan da üretimi çeşitlendirmeyi amaçlıyordu. Altı yıllık plan (1971-1976), her ne kadar petrol dışalımları, 1975 mali bunalımı ve uzman açığı planın uygulanmasını güçleştirdiyse de üretimi 2,5 kat artırdı. Daha sonra uygulanan planların da amaçları çoğunlukla 1976 planıyla aynı oldu. Madencilik kesiminin ayrıcalıkları vardır: 122 Mt kömür, 4,2 Mt çelik ve 4 Mt gübre; 1988'de 53 TWsa dolayında elektrik üretilmiştir. Tüketim malları üretiminin bu büyüme temposunu sürdüreceği ve işletmelerin toplaşmaya devam edeceği umulmaktadır.

Yoğun çalışmalarla ekilebilir alan 3 Mha'lara ulaştırıldı; taraçalar ve sulama çalışmaları pirinç ekilen alanların genişlemesini ve toprakların % 74'ünden yılda iki kez ürün alınmasını sağladı. Pirinç, Kuzey Kore'de ekilen toprakların dörtte birini kaplamaktadır (5,5 Mt). Arpa, mısır ve darıyla toplam olarak yılda yaklaşık 9 Mt tahıl elde edilir. Buna 300 000 ha'lık alandan elde edilen meyve de eklenir. Böylece Kuzey Kore kendi kendini besleyebilecek düzeyde görülmektedir. 250-300 hanelik kooperatifler çiftçileri birleştirirler; aslında siyasal birimler olmakla birlikte bu kooperatifler, kredi ve tüketim örgütlerini de bünyelerinde toplarlar. Devlet çiftlikleri ülkedeki ekilebilir toprakların ancak % 7'sini işler.

• TARİH. Japonya'nın tesliminden (1945) sonra, Kore yarımadasının 38. enlem dairesi kuzeyinde kalan bölümü sovyet birliklerince işgal edildi ve ülkenin sosyalizasyonuna yönelik bir yasama önlemleri dizisiyle yönetildi. Kore savaşı'ndan sonra (temmuz 1953) bu önlemler, iktisadi kuruluşu yeniden hızlandırmak amacıyla daha da pekiştirildi ve bu yeniden kuruluş işi SSCB'nin olduğu kadar Çin'in de yoğun yardımlarıyla kolaylaştırıldı. Zengin doğal kaynaklarla donanık olan Kuzey Kore, ilkin daha çok sınai gelişmeye önem verdi. Halk, saptanan hedefleri gerçekleştirmek üzere seferber edildi (üretimi artırmaya yönelik *c'on-li-ma* ["uçan at"] hareketi; *de-an* [bir elektrik makineleri fabrikasındaki örnek çalışma ve sosyalist yönetime anıştırma] çalışma sistemi; tarım kooperatiflerini, yığınların düşüncesini göz önünde bulundurarak örgütlemeye yönelik *çan-san* yöntemi; sorunları salt koreli bir biçimde çözmeye yönelik *cüçe* anlayışı). Bu planlı iktisat, ülkeyi "tarımsal-sınai" durumdan "sosyalist-sınai" duruma yükseltmek ereğini güden parlak bir kalkınma olanağı sağladı. Nitekim Kore Emek partisi'nin 4. kongresinde (eylül 1961), sosyalizmin temellerinin kurulması işinin tamamlandığı ilan edildi.

1945'te Kore Komünist partisi genel sekreteri olan Kim İl-song, 1946'da Emek partisi genel sekreterliğine seçildi. Komünist partiyle yeni-demokratik partinin birleşmesinden doğan bu parti, güçlü bir siyasal yığın örgütü oluşturuyordu. Şubat 1947'de bir Halk komiteleri kurultayı toplanarak, toprak reformu, kadın-erkek eşitliği, sanayinin, ulaştırmanın ve bankaların ulusallaştırılması gibi temel reformları onayladı. Kuzey Kore Halk meclisi'ni oluşturan 237 milletvekili, bu kurultaya katılanlar arasından seçildi. 21 ve 22 şubat 1947'de toplanan bu meclis, 11 üyelik bir prezidyum seçti. Kim İl-song, hükümet başkanlığına getirildi ve aralık 1972'ye kadar bu görevi sürdürdü. Aralık 1972'de de Başbakanlık görevini bıraktı ve Devlet başkanı seçildi. Bu değişiklik, geçen yirmi dört yıllık sosyalist kuruluş sonuçlarının hukuk düzeyindeki somutlaşması olarak sunulan ve partinin hegemonik işlevini doğrulayan yeni bir anayasanın kabulüyle (27 aralık 1972) birlikte gerçekleşti. 1962'den başlayarak "yüksek bir siyasal coşku ve parlak bir sevinçle" yapılan milletvekili seçimlerinde, % 100'lük bir katılmayla her zaman resmi adaylar seçildi. Ancak görünüşteki bu oybirliği, parti içindeki hizipler mücadelesini ve birçok temizlikler yapılmasını da engellemedi.

Dış ilişkiler alanında Kuzey Kore, sovyet etkisinden kurtulmaya çalışarak, stalinsizleştirmeye girişen Sovyetler Birliği Komünist partisi'nin 20. kongresinde (1956) savunulan tezleri uygulamayı kabul etmedi. Çin'e yaklaştıktan sonra, 1966'dan başlayarak iki güçlü komşusu arasında bir denge kurmak yolunda çaba gösterdi. Ayrıca Doğu ülkelerinden başka ülkelerle de iktisadi ilişkiler kurmaya çalıştı. Haziran 1973'te Birleşmiş milletler'de gözlemci statüsünü elde etmesi, dışa daha geniş bir açılma olanağı vermekle birlikte, yeniden birleşme sonucu üzerindeki tezlerini daha iyi tanıtma olanağını da sağladı. Gerçekten de Güney Kore'yle ilişkiler sorunu, Kuzey Kore'nin temel sorunu olmayı sürdürüyordu. 1972'de iki ülke arasındaki görüşmelerin yeniden başlamasına ve 1973'te Kim İl-song'un Güney Kore'yi istila etmeme yolunda verdiği söze rağmen, 1968'de amerikan casus gemi *Pueblo*'ya elkonması, 1974'te askerlikten arındırılmış bölgede gizli yeraltı geçitleri

bulunması ve 1975'te Güney Kore sularında casus balıkçı gemilerinin saptanması gibi çok ya da az ciddi olaylardan kaynaklanan bir gerginlik durumu da varlığını sürdürmekten geri kalmadı. Bu yıllarda (1973-1975), petrol ve ileri teknoloji alımı yanında dışsatım mallarının fiyatlarının düşmesi, dış borçları yükseltti; döviz sıkıntısı yarattı. Buna karşı Üçüncü dünya ülkelerine (özellikle Afrika) yapılan yardımlar ve askeri harcamalar azaltılmadı. Ekim 1980'de toplanan parti kongresinde Kim İl-song, ABD ile yeni bir anlaşma yapmak için görüşmelere başlanmasını önerdi (ABD'nin G. Kore'de bulundurduğu 50 bin askerini çekmesini istiyordu). Kongre, Kim İl-song'un oğlu Kim Cong İl'i parti ikinci sekreteri, parti Merkez komitesi siyasal bürosu üyesi ve Askeri işler komitesi üyesi atayarak ülkenin ikinci adamı durumuna getirdi. 9 ekim 1983'te Birmanya'nın başkenti Rangoon'u ziyaret eden Kore Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Çun Do Huan ve bakanlara karşı düzenlenen ve 4 bakanın ölümüyle sonuçlanan suikastın sorumlusunun Kuzey Kore yöneticileri olduğu ileri sürüldü. Birmanya hükümeti Kuzey Kore'yle siyasi ilişkilerini kesti. Kuzey Kore'nin bu olayla bir ilgisi olmadığını savunan Kim İl-song, ocak 1984'te Güney Kore ve ABD ile üçlü bir anlaşma yapılması için öneride bulundu. Ülkenin içinde bulunduğu döviz sıkıntısı, yönetimi, Çin'deki uygulamalara benzer biçimde, yabancı ülkelerle çeşitli alanlarda ortak yatırımları kolaylaştıran yasalar çıkarmaya yöneltti. Güney Kore ile, bölünmüş aileler sorunu, iktisadi işbirliği, Seul'de yapılacak 1988 Olimpiyat oyunları'nın düzenlenmesine katkı ve silah indirimi gibi konularda görüşmeler başladı (1985). Cumhurbaşkanı Kim, Yüksek halk meclisi'nde yaptığı konuşmada (aralık 1986), iki Kore'nin eşitlik içinde yer alacağı bir konfederasyonun kurulmasını kalıcı bir çözüm olarak gösterdi. Her iki Kore 1991'de BM örgütüne kabul edildi. Ancak uzlaşma havası kısa sürdü. 12 mart 1993'te, Kuzey Kore'nin, ABD ve Güney Kore ortak manevralarını bahane ederek nükleer silahsızlanma anlaşmasından çekilmesi, Güney Kore ve Japonya'da olduğu kadar bütün dünyada da tepki ve kuşku uyandırdı.

Kore madalyası, Birleşmiş milletler (O.N.U.) çağrısı üzerine Kore savaşı'na katılan Türk silahlı kuvvetleri mensuplarına rütbe gözetilmeksizin dağıtılan madalya (1952). Bronzdan yapılmış olan madalyanın bir yüzünde Birleşmiş milletler amblemi, öteki yüzünde ise tanıtım yazısı bulunmaktadır. Madalya şeridi mavi-beyaz çizgilidir.

Kore savaşı, iki Kore arasında haziran 1950'den temmuz 1953'e kadar süren çatışma. Süresinin uzunluğuna ve çarpışan güçlerin büyüklüğüne rağmen, Kore savaşı, soğuk harbin en civcivli bir döneminde, "sınırlı savaş" denen çatışma biçimine özgü niteliklerini korudu. Gerçekte bu, dolaylı bir ABD-SSCB çatışmasıydı. Japonya'nın yenilgiye uğratılmasından sonra, 38. paralelle yapay biçimde ayrılmış, sovyet ve amerikan işgal bölgelerinin mirasçısı olan iki Kore devleti de, ülkenin birliğini kendi çıkarlarına uygun bir biçimde gerçekleştirebileceğini umuyordu. SSCB, Kuzey Kore'yi 150 tank ve modern uçaklara sahip güçlü bir orduyla donatmıştı. ABD ise, Güney Kore ordusunu oldukça ihmal etmişti.

Kuzey Kore ordusu, 25 haziran 1950'de bir baskın harekâtıyla 38. paraleli geçti ve 28 haziranda Seul'ü zapt etti. BM Güvenlik konseyi, Kuzey Kore'ye, saldırısını durdurmasını ihtar etti (bu sırada SSCB kendi isteğiyle Konsey toplantılarına katılmadığından, veto hakkını geçerli bir biçimde kullanamadı) ve 27 haziranda da üye ülkeleri Güney Kore'ye askeri yardımda bulunmaya çağırdı. Aynı gün, Başkan Truman, ABD adına, yardım vaadinde bulundu ve 30 haziranda Japonya'da üslenmiş olan amerikan birlikleri general MacArthur'ün komutasında Kore topraklarına çıktı. Amerikan birliklerine, giderek, on beş Batı (Büyük Britanya, Fransa, Belçika, Türkiye [→ KORE BİRLİĞİ.] ve Asya (Tayland, Filipinler) ülkelerinin birlikleri de katıldı.

Kore savaşı dört döneme ayrılır. 25 haziran-15 eylül arasında Güney Koreliler önce (temmuz sonuna kadar) güç bir geri çekilme harekâtı (çarçabuk yetişen 3 amerikan tümeninin desteğiyle) gerçekleştirdiler. Pusan tahkimli bölgesine kadar devam eden bu geri çekilmeyi, Amerikan VIII. ordusu'nun Naktong üzerinde ustaca ve azimli bir savunma muharebesi izledi. Böylece, Kuzey Koreliler bütün yedek kuvvetlerini savaşa sokmak zorunda kaldılar. Stratejik hedef yalnızca 38. paralele dönmekti; hiçbir zaman nükleer silah kullanımı sözkonusu olmadı.

İkinci dönem (15 eylül-25 kasım), tümüyle bir amerikan kolordusunun, beklenmedik bir biçimde *İnçon*'a Kuzey Kore hatlarının savunmasız gerisine çıkarma yapmasıyla başladı. Seul geri alındı ve 26 eylülde VIII. Ordu ile irtibat kuruldu. Alabildiğine geri çekilen Kuzey Koreliler 1 ekimde 38. paralelin berisine geçtiler. 15 eylülde, herhangi bir sovyet ya da çin müdahalesi belirtisi olmadığı takdirde 38. paralelin ötesinde de takibi sürdürme izni almış olan MacArthur, Hungnam'a yapılan yeni bir çıkarmadan da yararlanarak, Yalu nehrine doğru ilerlemeye başladı. Ar-

Larousse

Kore madalyası

G. Boutin-Explorer

yukarıda solda:
Kore Ulusal müzesi

altta: Ülkenin güney-doğu'sundan bir görünüm

yukarıda sağda:
Pusan'dan bir görünüm

yanda: Güney **Kore** taraçalar halinde pirinç tarlaları

R. Michaud

S. Held

KORE SAVAŞI (1950-1953)

tık *statu quo*'nun korunması değil, bütün Kore'nin yeniden birleştirilmesi sözkonusuydu. Kasım başında Yalu nehri artık görünmüştü ve MacArthur, seferi birkaç haftaya kadar bitirmeyi umuyordu. Mançurya'ya yığılmış olan, Lin Biao komutasındaki çin birliklerinin müdahalede bulunacağına ihtimal vermiyordu.

Üçüncü dönem (26 kasım 1950 - 10 ocak 1951), Çinliler'in Kore savaşı'na kitlesel bir biçimde karışmasıyla başladı. Çinliler, bir amerikan tümenini yok ettikten sonra geri kalan kuvvetleri hızla 38. paralelin güneyine çekilmeye zorladılar. Ama, Çinliler'in müdahalesi Kore ile sınırlı kaldı ve uçakları "kutsal" japon toprağına saldırmadı. MacArthur'ün değerlendirme hatası ve Yalu üzerindeki köprüleri, arkadan da Mançurya'yı -Çin ile genel bir savaş tehlikesini göze almak pahasına- ısrarla bombalamak istemesi (amerikan hükümeti ve Müttefikler buna kesinlikle karşıydılar), Truman'ın onu komutanlık görevinden almasına ve yerine önce Ridgway'i (nisan 1951), sonra da Clark'ı (1952) atamasına neden oldu.

ABD'nin hedefi tekrar 38. paralel çevresinde statu quo ante'nin yeniden kurulmasıyla sınırlı kaldı. Beş ay süren zorlu çarpışmalardan sonra cephe, nihayet, 38. paralel üzerinde istikrar kazandı ve böylece Panmuncon barış görüşmeleri başlayabildi. Görüşmeler iki yıl sürdü ve belki de Stalin'in ölümüyle bir sonuca ulaşabildi (27 temmuz 1953). Barış görüşmelerinin bitiminden az sonra ABD ve SSCB, ayrı ayrı iki Kore'nin toprak bütünlüğünü garanti ettiler. Çin birlikleri 1958'de çekildi.

KORECE a. Kore'de konuşulan dil.
—ANSİKL. Kore'nin ulusal dili olan bu dil ayrıca, Japonya'ya göç etmiş 690 000 koreli tarafından da konuşulur. 6 yerel öbek ayırt edilen lehçeler bugün de etkin biçimde kullanılır. Bu lehçeler, standart dilden, vurgulama, sözlük ve sonekleme özellikleriyle ayrılır. Standart korece, Seul'de kullanılan ağız temel alınarak 30'lu yıllarda belirlenmiştir (yazım birliği, standart biçim listeleri).

Korecenin tarihi pek iyi bilinmez ve kalıtsal ilişkileri tartışmalıdır. Bitişimli bir dil olduğundan altay ailesine bağlanması önerilmiştir. Japoncayla bir akrabalığı olduğu da ileri sürülmüştür; ama iki dilin dilbilgisel dizgeleriyle benzerliklerin çok sayıda olmasına karşın ses yapıları birbirinden çok uzaktır.

Korecede sözcük, bir kökten ve tümcedeki sözdizimsel işlevi gösteren soneklerden oluşur. Ama cins ve sayı kategorileri belirgin değildir. Tamlayan her zaman tamlanandan önce gelir. Bildiri yöneltilen kişinin toplumsal konumuna göre kulanılan saygı biçimlerinin de önemini de belirtmek gerekir. Sözlük, tarih boyunca çinceden çok etkilenmiştir; günümüzde, özellikle teknik alanda japoncanın etkileri görülmektedir.

Korece, Li hanedanının beşinci kralı Secong'un, çinceden aktarılan eski ideografik dizgeleri (idu) değiştirtmekle görevlendirdiği bir bilginler topluluğu tarafından 1446'da bulunan özgün bir abeceyle (hangul) yazılır. Bilgiler artık işe yaramayan yazıcılar bu durumu içlerine sindiremediklerinden çince ideogramlar kullanmayı sürdürdüler. Bu nedenle de yeni abece büyük güçlüklerle benimsendi (XX. yy. başı). Bu, 24 harfli (başlangıçta 28) bir abecedir; kimi harfler yeni bir abecesel birim oluşturmak için (özellikle ikili ünlüler) bir araya gelebilir.

korece alfabesi

[illegible]		[illegible]		[illegible]	
ㄱ	k	ㅊ	ş'	ㅡ	u *(kısa)*
ㅋ	k'	ㅅ	s	ㅣ	i
ㄷ	t	ㅎ	h	ㅗ	o
ㅌ	t'	ㅇ	ng	ㅜ	u *(uzun)*
ㄴ	n	ㄹ	r	ㅓ	e
ㅂ	p			ㅛ	yo
ㅍ	p'			ㅑ	ya
ㅁ	m			ㅠ	yu
ㅈ	ş	ㅏ	a	ㅕ	ye

KOREDRAM a. (fr. *chorédrame*). Koregrafik dram. (Bu bale terimi, ilk kez İtalyan koregraf Salvatore Vigano tarafından kullanıldı [*Gli Strelizzi*, 1809]. Michel Fokine [*Daphnis et Chloé*, 1912], Léonide Massine [*Fantastik senfoni*, 1936] ve Serge Lifar [*le Chevalier errant*, 1950] gibi koregraflar da böyle adlandırdıkları baleler yarattılar.)

KOREGON a. Orta ve Kuzey Avrupa, Asya, Kuzey Amerika göllerinde yaşayan *Coregonus* cinsinden kemiklibalıkların ortak adı. (Alabalıkgiller familyası.)
—ANSİKL. Koregonlar, küçük ağızlı, çok küçük dişli (mikrofaj beslenirler), açık renkli ve sedef gibi parlak bedenli alabalıklardır. Ataları, sombalıklarına benzeyen göçmen biçimlerdir ve son Pleyistosen buzul devrinden kalma bir faunayı oluştururlar. Sistematikteki yerleri çok tartışmalıdır: çünkü her gölde farklı biçimde gelişme gösteren koregonları bir tür ya da alttür olarak değerlendirmek çok güçtür. Koregonlar Türkiye'nin doğal faunası içinde yer almaz. Ne var ki 1954'te Avusturya'dan getirilen 6 milyon *Coregonus lavaretus* ve *C. albula* yumurtası İznik gölüne aşılanmıştır. Günümüzde, İznik gölünde koregonlar yaşamaktadır. Orta Avrupa'da koregonları çoğaltma çalışmaları yapılmaktaysa da bir zamanlar Leman gölünde yaşayan *C. schnizi fera*'nın soyu tükenmiştir; buna karşılık *C. fera* ile *C. lavaretus*'un melezi olduğu sanılan bir koregon biçimi gölde yaşamaktadır. Doğu Avrupa'da bulunan ve büyük pollan adıyla da bilinen *C. nasus*'a Almanya'dan Sibirya'ya kadar uzanan alanda rastlanır; bu balığın boyu 70 cm'ye, ağırlığı 15 kg'a ulaşabilir. Küçük pollan *(C. pidschian)* ise İsveç ile Alaska arasında (Sibirya da dahil) yaşar; boyu 50 cm'yi geçmez.

Koregonlar taze, tuzlu ya da füme olarak yenir; etleri çok lezzetlidir.

KOREGRAF ya da **KOREOGRAF** a. (fr. *chorégraphe* ya da ing. *choreographer*'dan). **1.** *Esk.* Birtakım simgelerden yararlanarak danslar ve baleleri kâğıda geçiren kimse (günümüzde DANS YAZICISI denir); koregrafi kitapları yazarı. **—2.** Günümüzde danslar ve baleler (akademik dans ya da modern dance) düzenleyen sanatçı. (BALE DÜZENLEYİCİSİ de denir.)

KOREGRAFİ ya da **KOREOGRAFİ** a. (fr. *chorégraphie* ya da ing. *choreography*'den). **1.** DANS* YAZISI'nın eski eşanlamlısı. **—2.** Günümüzde, danslar ve baleler düzenleme sanatı. **—3.** Balenin kendisi.
—ANSİKL. Bir koregrafi yapabilmek için, dans tekniği konusunda derin bir bilgi, gerçek bir müzik eğitimi, belli bir renk, mizansen ve mekân duygusu gerekir. Koregraf, müzikal temaya ya da konuya en uygun adımları ve adım dizilerini, müziğe uyarlayabilmek için, partisyonu cümle cümle inceler. Bir balenin düzenlenişini yöneten özel bir kural ya da yöntem yoktur. Her koregraf, kendine özgü bir anlayışla çalışır. Yapıtın her parçasının ayrı ayrı çalışılması ve bale yöneticisinin gözetimindeki provalar, balenin tam olarak gerçekleştirilmesini sağlar. (→ BALE, DANS.)

KOREGRAFİLEMEK g. f. Dans figürleri ve adımlarını, bir bütün oluşturacak biçimde sıralamak; bir müzik yapıtından yararlanarak ya da yararlanmadan bir baleyi düzenlemek.

KOREGRAFİLİ sıf. Koregrafisi olan.
—Müz. *Koregrafili müzik* ya da *ritim*, üzerine dans adımları düzenlenen müzik ya da ritim.

KOREİA a. (yun. sözc.). Esk. Yun. Özellikle Siracusa, Kyzikos ve İskenderiye'de kutlanan Kore bayramları.

KOREKTOPİ a. (fr. *corectopie;* yun. *kore*, gözbebeği, ve *ektopos*, uzaklaşmış, yer değiştirmiş'ten). Patol. Gözbebeğinin, irisin merkezinden ve gözün ön-arka ekseninden dışarda bulunması biçiminde doğuştan konum anomalisi.

KORELASYON a. (fr. *corrélation*'dan). İki olgu, kavram veya terim arasında aynı ya da ters yöndeki bağıntı; bağlaşım.
—İstat. ve Olasıl. BAĞLILAŞIM'ın eşanlamlısı.
—Yerbil. Birçok arazi kesiti arasında, ör-

nek sayılan bir kesite göre karakter ve stratigrafik yer belirlemek için kurulan karşılaştırmalı bağ.
—Zootekn. *Fenotipik korelasyon,* iki fenotip değeri arasındaki korelasyon katsayısı. ‖ *Genetik korelasyon,* iki ek gen değeri arasındaki korelasyon katsayısı.

KORELATİF sıf. (fr. *corrélatif*). Jeomorfol. *Korelatif oluşum,* türedikleri bir engebenin evriminin çeşitli evrelerinde oluşan çağdaş çökelleri belirtmek için W. Penck'in ortaya attığı deyim. (Bu çökeller, yerleşim sırasındaki enerjisi ve biçimlenmesini yönlendiren aşınma sistemleri üstüne bilgi verir. Bu nedenle bu çökellerin incelenmesi her tür morfoloji tasarımı için zorunludur.)

KORELİ sıf. ve a. Kore halkından olan.

KORELOGRAM a. (fr. *corrélogramme*). İstat. Bir değişkenin zaman içinde kendisiyle bağlılaşımını (korelasyonunu) veren grafik.

KORELOJİ a. (fr. *chorélogie*). Dans tarihi ve tekniği üzerinde araştırmalar yapan bilim dalı.

KOREMİYUM a. (lat. *coremium;* yun. *korema,* süpürge'den). Mantarlarda konidileri taşıyan ve dik demetler halinde birleşmiş olan konidioforlar grubu.

Korent kalesi → GÖRDES KALESİ.

KOREOGRAF → KOREGRAF.

KOREOGRAFİ → KOREGRAFİ.

KOREOGRAM a. (fr. *choréogramme*). Koregrafiyle mim sanatını birleştiren sahne düzenlemesi.

KOREPRAKSİ a. (fr. *corepraxie;* yun. *kore,* gözbebeği, ve *praksis,* eylem'den). Yeterli görmeyi engelleyecek biçimde yukarı kaçmış ve daralmış bir gözbebeğini büyütmeye yönelik cerrahi girişim.

KOREPRESÖR a. (fr. *corépresseur*). Biyokim. Bir biyosentez zincirini kilitlemek amacıyla alıcıyı etkinleştiren cisim.

KORESSOS. Tar. coğ. Efes (Ephesos) kentinin yanında yükselen Bülbül dağının antik adı.

KORFANTY (Wojciech), polonyalı siyaset adamı (Siemianowice, Katowice yakınında, 1873 - Varşova 1939). Maden işçisiydi. Polonya ulusal hareketinin önderlerinden biri oldu ve *Górno ślazak* (Yukarı Silezya) gazetesini çıkardı (1901). Prusya Landtag'ına seçilen (1903) Yukarı Silezya kökenli ilk polonyalı, Reichstag'ta milletvekili (1918), Polonya parlamentosu'nda hıristiyan demokratların başkanı (1919) oldu, 1923'te, kısa bir süre Başbakan yardımcılığı görevini yürüttü.

KORFU, yun. **Kerkyra,** İon denizi'nde yunan adası; 589 km²; 90 700 nüf. Korfu boğazıyla kıtadan ayrılır. Uzunluğu 63 km olan Korfu, İon adalarının en büyük adasıdır; Pandokratoras'ın (911 m) eteğinde dağlık bir arazidir. Buğday, üzüm, zeytin, portakal ve limon yetiştirilir. Turizm gelişmiştir. Başlıca kenti *Korfu* (ya da *Kerkyra*).
—Tar. Antikçağ'daki adı *Kerkyra** olan Korfu, Ortaçağ başlarından itibaren sırasıyla Bizans İmparatorluğu'nun, ardından Yunan İmparatorluğu'nun, Roberto Guiscardo'nun, Venedik'in (1206) [Venedik 1207-1214 arasında burayı fief olarak verdi], Epeiros despotluğu'nun (1214-1259), Napoli Anjou krallığı'nın (1267-1386) ve Venedik'in (1386) eline geçti. Türkler'in 1537'de ve 1716-1718'de adayı ele geçirme girişimleri başarısızlığa uğradı. 1797-1799 ve 1807-1815 arasında, öteki İon adaları gibi Fransızlar'ın, 1815-1864 arasında da İngilizler'in oldu. 1915'te buraya çekilen sırp ordusu burada yeniden kuruldu ve ada Müttefikler tarafından deniz üssü olarak kullanıldı. Sırp konseyi ve Yugoslav komitesi başkanları Pašić ve Trumbić, bir yugoslav devleti kurmak konusundaki anlaşmalarını, 20 temmuz 1917 tarihli Korfu bildirgesi ile açıkladılar.

Ekdotike Athenon-Ziolo

Korfu
Artemis tapınağı'ndan alınan Gorgona alınlığı
İ.Ö. 590-580
Korfu Arkeoloji müzesi

—Arkeol. Adaya Yontmataş çağından başlayarak yerleşildi. Korinthoslu kolonların kenti, Paleopolis yarımadası üzerinde kurulmuştu ve batıda Hyllaikos limanı, kuzeyde Alkinoos (Garitsa) limanı olmak üzere, 2 limanı vardı. "Mon Repos" parkında, İ.Ö. VIII. yy. sonundan kalma bir büyük tapınakla, İ.Ö. VII. yy. sonundan kalma geniş bir dor tapınak bulundu. En eski dor sahte peripteros (8 × 17 sütun) olan Artemis tapınağı, özellikle alınlık süslemesi bakımından önemlidir. Kent müzesinde sergilenen bu alınlıkta, yanında ikl oğlu (Khrysaoros ve Pegasos) bulunan dev bir Gorgona, iki ucunda da mitoloji sahneleri görülmektedir. Korfu'nun Türkler tarafından ilk kuşatılmasından (1537) sonra, büyük bir venedik kalesi yapıldı.

KORFU, yun. **Kerkyra,** Yunanistan'da liman kenti, Korfu adasının doğu kıyısında; 37 000 nüf. Venedikliler'den kalma kale. İtalya-Yunanistan turistik seferlerinin uğrak iskelesi. —*Korfu nomosu* (Paksos buraya bağlıdır), 641 km²; 99 477 nüf.

KORGAN, Orta Karadeniz bölümünde Ordu iline bağlı ilçe; 36 699 nüf. (1990); 206 km²; 15 köy. Merkezi, Ordu'nun 91 km G.-B.'sında *Korgan,* 13 171 nüf. (1990). Patates, fındık. Hayvancılık.

KORGENERAL a. Ask. Kara ve hava kuvvetlerinde tümgeneralden sonra, orgeneralden önce gelen rütbe ve bu rütbeyi taşıyan general. (Kolordu ve eşiti birliklerle kuruluşlara komuta eder.) [→ GENERAL.]

KORGENERALLİK a. Korgeneralin rütbesi ve görevi.

KORGUN, İç Anadolu bölgesinde Çankırı iline bağlı ilçe; 7 233 nüf. (1990); 12 köy. Merkezi, Çankırı'nın 20 km K.'inde *Korgun,* 3 558 nüf. (1990).

KORHOGO, Fildişi Kıyısı'nın kuzeyinde kent, yönetim bölgesi merkezi; 110 000 nüf. (1988). Tekstil sanayisi.

KORİBANT AYİNİ a. Esk. Yun. Kybele kültünde, tanrıçayla birleşme töreni (dans, müzik, şarkı, haykırış). Kybele ile onun hadım paredrosu Attis, III. yy. başlarında Küçük Asya'dan Roma'ya getirildi. (Tanrıça Kybele'nin rahipleri [gallos] ve inananlarınca taklit edilişi kendi kendini iğdiş etmeye kadar varabilirdi.)

KORİÇE ya da **KURİCA** a. Denizc. *Koriçe* ya da *kurica sapanı,* eski yelkenlilerde, mistaço filadorunun cıvadra altına rastlayan boğatasını cıvadraya bağlayan sapan.

KORİDALİS a. (yun. *korydallis,* tepeli tarlakuşu'ndan). Karşıt yapraklı, salkım ya da demet halinde toplanmış düzensiz sarı, pembe ya da beyaz çiçekli biryıllık ya da çokyıllık otsu bitki. (Değişik türleri çiçeklerinin güzelliğinden dolayı büyük bahçelerde süs bitkisi olarak yetiştirilir. Tarlakuşu mahmuzu da denir. Bil. a. *corydallis;* gelincikgiller familyası.)

KORİDOR a. (fr. *corridor*). **1.** Bir konutta, bir kamu binasında, bir toplu taşıma aracında bulunan uzun, dar aralık ya da geçit: *Odalar koridora açılıyor. Tren koridorunda ayakta duran yolcular.* **—2.** Bir ülkenin toprakları arasında kalan ve ikinci bir ülkeye geçit sağlayan dar toprak parçası: *Danzing koridoru.*
—Denizc. Bir geminin içindeki dar ve uzun geçit.
—Havc. *Hava koridoru,* uçakların bazı koşullarda izlemek zorunda oldukları ve radyoelektriksel biykınlarla donatılmış, coğrafi bakımdan belirli yol.
—İkt. *Koridor kuramı,* ekonominin kendi kendini düzenleme mekanizmalarının ("koridor"), iktisadi çevrenin bozulması yüzünden işleyemez duruma geleceğini ileri süren kuram. (Bir ekonomi, aşırı deflasyon [1929 bunalımı] ya da aksine aşırı enflasyon [1974-1980 bunalımı] yüzünden "koridordan çıkar". Bu kuram, iktisatçı A. Leijonhufvud tarafından geliştirildi.)
—Kırs. inş. Hayvan bakım ve üretimine özgü yapılarda hayvanların ve insanların dolaşmasını sağlamak için bırakılan yol ya da geçit. (*Yemleme koridoru,* yemleri dağıtmaya, *temizlik koridoru,* dışkıları temizleyip dışarı atmaya yarar.)

KORİFA a. (yun. *koryphe,* tepe'den). Asya'da ve Malezya takımadalarında yetişen yelpaze yapraklı büyük boylu palmiye. (Bil. a. *corypha.*)

KORİN a. (fr. *corrine*). Org. kim. Formülü $C_{20}H_{24}N_4$ olan bileşik; siyanokobalamin, kobinamit ve benzer bileşiklerin ana iskeletini içerir.

KORİN OGATA, gerçek adıyla **İçinoco,** japon ressam (Kyoto 1658 - *ay. y.* 1716). Seramikçi Kenzan'ın kardeşidir, özellikle XVIII. yy.'ın şık ve incelikli anlayışı içinde, Sotatsu'nun, ama aynı zamanda da Koetsu'nun engin ve güçlü dehasını canlandıran, büyük süsleme düzen-

Korin Ogata
"süsenler ve köprü"
6 panoluk paravanadan ayrıntı
kâğıt üzerine resim ve altın yaldız
Metropolitan Museum of Art
New York

Metropolitan Museum of Art

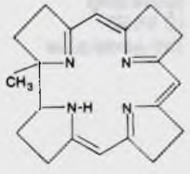
lemeleriyle tanındı. Çok sayıda tilmizi vardır; bunlardan Hoitsu, onun tanınmasını sağlamıştır.

KORİNANTEİN a. (fr. *corynanthéine*). Org. kim. Formülü $C_{22}H_{26}N_2O_3$ olan indolsel alkaloit; Afrika'da yetişen çeşitli kökboyası bitkilerinden elde edilir.

KORİNDON a. (fr. *corindon*). Miner. Parlatmak için kullanılan, doğal ya da yapay olarak elde edilen alümin.

—ANSİKL. Doğal korindon Al_2O_3 formülündeki kristalleşmiş alümindir. Güney Afrika, Kenya, Brezilya, Hindistan vb.'de bulunan elmastan sonra en sert mineraldir. Sertlik derecesi Mohs ölçeğinde 9, yoğunluğu 3,93 ile 4,08 g/cm³ arasındadır. Genellikle saydam ya da yarısaydam cam parlaklığında bir maddedir. Bütün kristalsi biçimleri romboedrik sistemdendir. Kristalleri tekeksenli olup, çifte kırılışlı değerleri düşüktür.

Yapay koridon % 99'a kadar alüminyum oksit (en üst sertlik derecesinde beyaz) içeren bir üründür. Ayrıca koyu kahverengi sertlikte (% 95 alümin) olanlar da kullanılır. Taşlama taşı biçiminde topaklaştırılmış aşındırıcılarda bu sertlikler bitmiş ürünün öngörülen kullanımına bağlıdır.

korin

KORİNEBAKTERİUM a. (lat. *corynébactérium*). Boyandıktan sonra genellikle kıvrık ya da halter biçiminde gözüken, salt aerobi yaşayan ya da gerekirse anaerobi yaşayabilen, Gram pozitif basil ve kokobasilleri içeren bakteri cinsi. (*Corynebacterium diphteriae* türü difterinin mikrobudur.)

KORİNNA, yunanlı kadın şair (İ.Ö. VI. yy.'ın sonu). Tanagra ya da Thebai kökenliydi, boiotia lehçesiyle, koro için odlar yazdı. Bunlardan günümüze yalnızca birkaç parça kalmıştır. Efsaneye göre, Pindaros'a hocalık etmiş, daha sonraları şiir yarışmalarında onun rakibi olmuştur.

KORİNT → KORİNTHOS.

KORİNTHİA, Yunanistan'da *nomos*, Korinthos kıstağının her iki yakasında uzanır; 2 289 km²; 113 100 nüf. Merkezi *Korinthos*.

KORİNTHOS a. (öz. a. *Korinthos*'tan). **1.** [Tamlayan olarak] Korinthos'a ilişkin, Korinthos ile ilgili. **—2.** *Korinthos düzeni*, yunan sütun düzenleri içinde en son ortaya çıkan ve sepet bölümü iki sıra akanthos yaprağı içeren başlığıyla ayırt edilen düzen.

L.Y. Loirat-Explorer

Korinthos
Apollon tapınağı kalıntıları
Yunanistan'da dor tarzında yapılmış ilk tapınaklardan biri İ.Ö. 550-525

Serraillier-Rapho

Korinthos kanalının havadan görünümü

KORİNTHOS a. Kuru üzüm elde etmek amacıyla Yunanistan'da yetiştirilen asma çeşidi. (Korinthos üzümünde taneler çok küçük, koyu kırmızı, tamamen çekirdeksiz, kalın kabuklu ve çok tatlıdır. Üretilen üzümün büyük bir kısmı kurutulur. Kuruyemiş olarak önemli ticari değeri vardır.)

KORİNTHOS, Yunanistan'da kent, Korinthos nomosunun merkezi, *Korinthos körfezi* ile aynı adlı kıstağın kıyısında; 22 600 nüf. 1928'de bir deprem sonucu yıkılan kent, düzenli bir plana göre yeniden kuruldu. Ticaret merkezi.

• TARİH. Önceleri adı *Ephyra* olan Korinthos uzun süre Argos'a bağlı bir dor sitesi olarak kaldı; Mykenai dünyasında önemli bir yeri vardı. Yunanistan'ın en eski yasakoyucularından biri olan Pheidon, sitedeki ailelerin sayısını dondurdu. Efsanevi Heraklesoğullarından sonra, iktidarı Bakkhiadai ailesi ele aldı (İ.Ö. 775) ve her yıl kendi üyelerinden birini *prytanis* yaparak yönetimi yürütmeye başladı. Adalet ve sivil yönetimle görevli olan *prytanis*'e bir kral ile askerlik ve yargı işlerini yüklenen bir polemarkhos yardımcı oluyordu. Bu oligarşi, 657'ye doğru tiran Kypselos tarafından devrildi. Kypselos'tan sonra yerine oğulları Periandros, sonra da Psamtik geçti.

Bu dönemde Korinthos en zengin dönemini yaşadı. Kıstak üzerindeki konumu ve kıstağın iki yanındaki Lekhaion ve Kenkhreai limanları sayesinde büyük bir ticaret sitesi oldu. Bir *diolkos* (kızak yolu), gemileri kıstak içinde karadan kaydırmayı sağlıyordu. Korinthos'un ticareti, Lydia, Phrygia, Kıbrıs ve Mısır gibi uzak ülkelere kadar yayıldı. Eğriboz tartı sistemini benimseyen Korinthos, birçok koloni kurdu: Molykreia, Sollion, Ambrakia, Lefke, Kerkyra, Epidamnos, Apollonia, Siracusa, Potidaia. Çeşitli koloni kuruluşlarıyla ilişkilerini sıkı bir biçimde sürdürdü.

Kent merkezi konumu nedeniyle bütün hellen dünyasının gözde toplanma yeri oldu: her dört yılda bir kıstak oyunları düzenleniyordu. Korinthos, aynı zamanda büyük bir sanayi ve ticaret sitesiydi. Seramikler (680-630 arasında ilk Korinthos üslubu belirdi, daha sonra 590'a doğru, doğu etkisinin girmesiyle yerel çömlekçilik yozlaştı), ünlü silahlar, üç ayaklı sehpalar, yer ve duvar halıları üretmekteydi. Ancak site asıl ününü tersanelerine borçluydu (Korinthoslular üç sıra kürekli gemilerin yaratıcısı olmakla övünürlerdi). 584'te Kypselos tiranlığı, yerini ılımlı bir oligarşiye bıraktı. Muhtemelen İ.Ö. 570'te, Korinthos, Peloponisos birliğine girdi. 432'de Atina'yla ticari rekabeti Peloponisos savaşı'na yol açtı; fakat, Sparta, yunan dünyasına geçici olarak kendi hegemonyasını kabul ettirdiği için, Korinthos, Atina'nın yenilgiye uğramasından hiçbir yarar sağlayamadı.

İ.Ö. IV. yy.'ın başında sitenin dış politikası bütünüyle değişti. Sparta'nın müttefiklerinin haklarına saygılı davranmayı gerekli görmeyecek kadar güçlenmiş olmasından kaygılanan Korinthos, bir koalisyon kurulmasına, ardından da savaşa girilmesine ön ayak oldu: Argos, Thebai ve Atina'yı Sparta'yla karşı karşıya getiren *Korinthos savaşı* (395). Savaşı Spartalılar kazandı (391). Korinthos, stratejik konumu ve güçlü kalesi (Akrokorinthos) sayesinde, Antigonos sülalesinden kralların egemenliklerinin kilit noktası oldu; bu krallar, Korinthos'a güçlü bir garnizon yerleştirdiler. İ.Ö. 196'da Flaminius, Romalılar adına, tüm Yunanlılar'ın özgürlüğünü burada ilan etti. Ama Roma egemenliği, Korinthos'u ayaklanmaya yöneltti. Kent, Mummius tarafından kuşatıldı, Leukopetra savaşı'ndan sonra ele geçirilerek yağmalandı, daha sonra da senatonun emriyle ateşe verildi (İ.Ö. 146).

Bir yüzyıl sonra, Sezar burada bir koloni kurarak kenti kalkındırmaya karar verdi. Korinthos, eski zenginliğine bir ölçüde yeniden kavuştuktan sonra, Roma ile birlikte geriledi. Aziz Paulus, 50-58 arasında buraya üç kez gelerek vaaz verdi. Önce Heruller'in (İ.S. 267), sonra Alarik'in komutasındaki Gotlar (396) yağmalamasına uğradı, VII. yy.'da Slavlar'ca yakılıp yıkıldı, bütün Ortaçağ boyunca da istilalara kuşatmalara ve yağmalara uğradı. Bununla birlikte, IX.-XI. yy.'lar arasında bir ölçüde yeniden canlanan kentin iktisadi gerilemesinin, gerçekte limanın Venediklilere açılmasından sonra başladığı sanılır (1082). 1458'de kenti Türkler zapt ettiler, 1821'e kadar da ellerinde tuttular, bu arada Korinthos'u ele geçirmek isteyen Venedikliler'e (1687-1718 arasında kentte kaldılar) ve Malta şövalyelerine (1611'de kente yerleştiler) karşı mücadele etmek zorunda kaldılar.

• ARKEOLOJİ. Korinthos'un olağandışı konumu, insanları, daha Yenitaş döneminde buraya yerleşmeye yöneltti. Koraku'daki Tunç çağı yerleşmesinin, mitolojide adı geçen Ephyra kenti olduğu belirlendi. Arkaik ve klasik dönemdeki kent İ.Ö. 146'da Romalılar tarafından yakılıp yıkıldı. Amerikalılar'ın yaptığı kazılarda, aralarında Asklepios ve Demeter tapınakları'nın da bulunduğu bir dizi tapınak dışında, yalnızca yerleşme izleri belirlenebildi. Korinthos şu bölümlerden oluşuyordu: ünlü Aphrodite tapınağı'nın ve Peirene çeşmesi'nin (Bellerophontes'in evcilleştir-

diği kanatlı at Pegasos efsanesinin burada doğduğu saptanmıştır) yer aldığı kale (Akrokorinthos); Apollon tapınağı'nın çevresinde gelişen aşağı kent; Korinthos ve Saron körfezleri kıyısında, Lekhaion ve Kenkhreai* limanları. Özellikle İ.Ö. VIII. yy.'ın sonundan İ.Ö. VI. yy.'ın ortasına doğru kentte, Apollon'a adanan dor tarzında bir tapınak yapıldı; bodur boyutlarıyla bu tapınak arkaik dönem mimarlığının ilk örneğidir. Kazılar Sezar'ın kurduğu, aziz Paulus'un, sonra Pausanias*'ın ziyaret ettiği Roma kolonisini ortaya çıkardı; çağdaş arkeoloji, bu koloninin Pausanisas tarafından yapılan betimlemesinden çok yararlandı. Dükkânların, bazilikaların (mahkemeler) ve Akhaia provincia'sı prokonsülünün oturduğu bema'nın yer aldığı forum, Apollon tapınağı'nın güneyinde uzanıyordu. Erken hıristiyanlık döneminden güzel bazilikalar (günümüzde kilise olarak kullanılmaktadır) Ortaçağ'dan da görkemli Akrokorinthos surları kaldı.

KORİNTHOS kanalı, Yunanistan'da, 1881-1893 arasında, küçük tonajlı gemilerin Peloponisos'u dolaşmadan Adriya ve İon denizlerinden Pire'ye ulaşmalarını sağlamak için Korinthos kıstağında açılmış su ulaşım yolu. Uzunluğu 6 300 m; derinliği 8 m. Buna benzer bir tasarıyı Romalılar da hazırlamıştı.

KORİNTHOS kıstağı, Peloponisos'u, kıta Yunanistanı'nın geri kalan bölümüne bağlayan dar kara dili; 1893'te bir kanalla ikiye bölündü.

Korinthoslular *(aziz Paulus'un — 'a mektupları)* havari aziz Paulus'un 55-57 yılları arasında Korinthos kilisesi hıristiyanlarına yönelttiği iki mektuba verilen ad.

KORİST a. (fr. *choriste*, lat. *chorista*'dan). → KOROCU'nun eşanlamlısı.

KORİYAMA, Japonya'da kent, Honşu adasında (Fukuşima ili), Abukuma kıyısında; 314 651 nüf. (1990). Kimya, tekstil ve makine sanayileri.

KORİYOKAPİLLER a. (fr. *choriocapillaire*'den). Büyük kılcal damarlardan oluşan ve koroidi oluşturan yapısa öğe.

KORİYOKARSİNOM a. (fr. *choriocarcinome*'dan). Plasenta pütürlerini saran trofoblast örtüsünden gelişen ve annenin vücuduna yayılan kötücül ur. (Genellikle bir hidatit moldan sonra ortaya çıkar.)

KORİYOMENENJİT a. (fr. *chorioméningite*). **1.** Koroit ağlarına lenfosit dolmasıyla birlikte görülen beyin zarı iltihabı. **—2.** *Lenfositli koriyomenenjit*, akut, ateşli ve lenfositli (o sırada beyin-omurilik sıvısı lenfosit içerir), genellikle tehlikesiz, beyin zarı iltihabı. (Aynı zamanda ansefalit de yapan bir virüsten ileri gelir; virüsün sinsi bir enfeksiyon taşıyan farelerden geçtiği sanılmaktadır.)

KORİYORETİNİT a. (fr. *choriorétinite*'ten). Oftalmol. Koroidit ihtilatlı retina iltihabı.

KORİZEMA a. Avustralya kökenli, hepyeşil yapraklı, sarı-turuncu-kırmızı çiçekli ağaççık ya da çalı. (Seralarda süs bitkisi olarak yetiştirilir. Bil. a. *chorizema*; kelebekçiçekligiller familyası.)

KORKAK sıf. ve a. **1.** Çabuk korkan, en küçük bir şeyden bile korkuya, dehşete kapılan kimse için kullanılır: *Ne kadar korkaksın, karanlıktan korkulur mu?* **—2.** Cesareti olmayan; yüreksiz, ödlek: *Çok korkaktır, haklarını bile savunamaz.*

KORKAKÇA sıf. ve be. Bir kimsenin cesaretsizliğini, korkaklığını gösteren tutumu, eylemi için kullanılır: *Olaylar karşısında korkakça bir tavır almak. Bu konuda çok korkakça davrandın. Korkakça kaçmak.*

KORKAKLIK a. **1.** Cesaretten yoksunluk, yüreksizlik; ödleklik. **—2.** Korkakça davranış: *Korkaklık etmek.*

KORKİNO, Rusya Federasyonu'nda kent, Ural dağlarının doğusunda, Çelyabinsk'in güneyinde; 71 000 nüf. Linyit işletmesi.

KORKİT a. (fr. *corkite*; öz. a. *Cork*'dan). Miner. Doğal kurşun ve demir sülfat-fosfat.

KORKMA a. Korkmak eylemi.

KORKMAK gçz. f. **1.** *(Bir şeyden) korkmak*, tehlikeli, acı verici ya da korkunç olarak değerlendirilen bir şey karşısında şiddetli bir korku duymak, ürkmek, dehşete kapılmak: *Ölümden, tehlikeden, acıdan, yalnızlıktan korkmak.* **—2.** *Bir şeyden, bir şey yapmaktan korkmak, bir şey yapmaya korkmak*, onu yapamamak, yapmaya cesaret edememek; yapmaktan çekinmek: *Onunla tartışmaya girmekten korkuyordu. Ona söz söylemeye korkuyorum.* **—3.** *Bir şeyden korkmak*, kaygılandıran, tehlikeli, rahatsız edici, can sıkıcı bir şeyin varlığını ya da gelişini düşünerek endişelenmek, kaygılanmak: *Çok acı çekiyor, doktorlar zatürreeden korkuyorlar.* **—4.** *Bir kimseden korkmak*, onun tepkileri, yargıları konusunda kaygı duymak, saygı ya da aşağılık duygusu nedeniyle ondan çekinmek: *Babasından Allah'tan korkar gibi korkuyor. Öğretmenlerinden korkmak. Astları kendisinden çok korkuyor.* **—5.** *Bir kimse, onun yaşamı, sağlığı, durumu için korkmak*, onun bir tehlike karşısında olmasından, özellikle sahip olduğu bir şeyi kaybetmesinden endişelenmek: *Kardeşim için çok korkuyorum, yalnız başına ne yapacak oralarda?* **—6.** *Korkacak bir şeyi olmamak*, korku yaratacak, kaygılandıracak bir şey görmemek: *Benim korkacak bir şeyim yok, istediğiniz yere başvurabilirsiniz.* || *Korkarım*, istenmeyen bir olasılığı belirtmek için kullanılır: *Korkarım yarın yine yağmur yağacak.* || *Kimseden korkmamak, bir şeyde (etkinlik) kimseden korkmamak*, kendisini yenebileceğini düşündüğü ya da kendisinden daha güçlü bir rakibi bulunmamak: *Bu alanda kimseden korkmuyorum.* || *Korktuğu (şey) başına gelmek, korktuğuna uğramak*, düşündüğü, olur diye kaygılandığı kötü bir durum gerçekleşmek.

◆ **korkulmak** edilg. f. **1.** Korkmak eylemine konu olmak: *Gökgürültüsünden korkulur mu hiç? Toplumsal bir patlamadan korkuluyor. Doktordan korkulmaz.* **—2.** *(Bir kimseden) korkulur*, "onun ne yapacağı belli olmaz" anlamında söylenir: *Onlara da kazık atmış, doğrusu bu adamdan korkulur.*

◆ **korkutmak** ettirg. f. **1.** *Bir kimseyi korkutmak*, ona dehşet vermek, endişelenmesine, tedirginlik duymasına neden olmak: *Ansızın karşıma çıkıp beni korkuttu. Doğrusu bu hastalığı herkesi korkutmuştu, neyse ki iyileşti. Gelecek beni korkutuyor.* **—2.** *Bir kimseyi korkutmamak, korkutamamak*, o kimseye çok zor görünmemek, onda çekingenlik, korku uyandırmamak: *Çalışmak beni hiçbir zaman korkutmaz. Ne yapacaksan yap beni korkutamazsın.*

KORKMAZGİL (Hasan Hüseyin) → HASAN HÜSEYİN.

KORKU a. **1.** Gerçek ya da hayali bir tehlike, bir tehdit karşısında duyulan büyük tedirginlik duygusu; bazı koşullar altında duyulan bir tür heyecan: *Büyük bir korkuya kapılmak. Ölüm korkusu. Korkudan titremek, korku içinde yaşamak. Bütün kente korku egemen olmuştu. Çocuksu korkular.* **—2.** Herhangi bir tehlike karşısında duyulan ve bu durumdan kaçma isteğine yol açan kaygı: *Gelecek korkusu. Ceza korkusuyla boyun eğdim.* **—3.** Bir kötülük gelme olasılığı, bir kötülüğün olabilirliğinin yarattığı tedirginlik gerilim: *Bölgede korku kol geziyor.* **—4.** *(İçine) korku düşmek*, kötü bir olasılığı düşünerek kaygılanmak, tasalanmak: *Başlarına bir şey geldi mi diye içime bir korku düştü.* || *Korku salmak*, çevresindekileri korku içinde bırakmak. || *Korku vermek*, korkutmak: *Çocuğun bu hali bana korku veriyor doğrusu.* || *(Bir şey) korkusuyla*, kötü bir şey olması endişesiyle: *Geceleyin saldırıya uğramak korkusuyla dışarı çıkamıyor.* || *Hiçbir şeyden korkusu olmamak*, cesur olmak.

—Folk. *Korku basmak*, herhangi bir nedenle korkuya kapılmak. —Geçirdiği korku nedeniyle hastalanmak.— Korku geçirdiği için hastalanan kişiyi geleneksel yöntemlerle tedavi etmek. (Bk. *ansikl.* böl.)

—İsl. *Korku namazı* → NAMAZ.

—Ruhbil. *Koşullu korku*, bir koşullanma süreciyle, genellikle yansız bir çevre uyarıcısına bağlanan ve bundan böyle bu uyarıcı üzerine doğan korku. (Koşullu korku genellikle kaçınma koşullamasına çıkış noktasını oluşturan ara durum olarak görülür.)

—ANSİKL. Folk. Korku basmak, gelenekselliğini koruyan yörelerde uygulanan bir tür psikolojik tedavidir. Bu işi genellikle deneyimli ve yaşlı kişiler yapar. Korku basmanın çeşitli yöntemleri vardır. Bunların en yaygını, korku basacak kişinin işaret parmağını korkanın ağzına sokup üstçenesini üç kez yukarı kaldırması ve ardından iki eliyle kulaklarını kapatarak başını üç kez yukarı çekmesidir. Dualar okuyarak korkanın karnını ve kasıklarını ovuşturmak da yaygın yöntemlerden biridir. Kimi zaman da kişiyi, yaptığı yanlış bir hareket nedeniyle cinlerin korkuttuğuna inanılır. Bu durumda cinci*ye başvurulur ya da bir ocaklı*'dan yardım istenir.

KORKU a. Mahadeo dağlarında (Madhya Prades'in güneyinde) yaklaşık 200 000 kişinin konuştuğu munda dili.

Korku ve titreme → FRYGT OG BAEVEN.

KORKULMAK → KORKMAK

KORKULU sıf. **1.** Korku veren, korkutan, ürkütücü: *Korkulu düş. Korkulu dakikalar yaşamak.* **—2.** Tehlikeli, zarar getirebilecek olan şeyler için kullanılır: *Korkulu bir yolculuk.*

KORKULUK a. **1.** Bir tarlaya, bir bahçeye kuşları ürkütüp kaçırtmak için konulan insana benzer kukla. **—2.** Düşman tehlikesi olan yerlerin kenarına çekilen dayanılacak yükseklikte parmaklıklı bölme. **—3.** Bulunduğu bir makamın, bir yerin gerektirdiği niteliklerden yoksun, işlevi yalnızca o makamı, o yeri doldurmak olan kimse: *Niçin gerekli önlemleri almadın, sen burada korkuluk musun?*

—Denizc. Gemilerde, güverte kenarlarını çevreleyen metal parmaklık. (Mürettebatın denize düşmesini önlemek için kullanılan korkuluğun düşey çubuklarına *vardavela punteli*, bu puntellerden geçirilen bir ya da iki sıra halata da *vardavela halatı* denir.) || *Baş ve kıç korkuluk*, eski tip gemilerde, başüstü ve kıçüstü güvertelerini çevreleyen korkuluk.

—İnş. Düşme tehlikesiyle karşı karşıya bulunulan yerlerde dayanılabilecek yükseklikte yapılan parmaklık, engel. || *Korkuluk babası*, bir merdivende, tırabzanın çıkış noktasında yer alan, genellikle süslü ayak. || *Korkuluk duvarı*, bir terasın, bir köprünün vb. kenarına yapılan alçak duvar.

—Tarım. *Yemlik korkuluğu*, ahırlarda yemliğin önüne konan ve yem yemekte olan hayvanların hareketlerini sınırlamaya yarayan düzenek. (Korkuluk, hayvanların [inek, keçi, vb.] yeme erişmek için başlarını geçirecekleri aralıkları ayıran birtakım çubuklardan oluşur. Bu sistem, hayvanları ayırmaya, yemde tasarruf yapmaya yarar ve sürüde sükûnetin korunmasını sağlar. Korkuluğun parmaklıkları sabit [sabit korkuluk] ya da hareketli olabilir. Bu ikincisinde elle ya da otomatik olarak çalışan bir engelleme düzeneği vardır.)

KORKUNÇ sıf. **1.** Çok korkutan, dehşete düşüren şey, kimse için kullanılır; müt-

korkuluk

hiş: *Korkunç bir çığlık. Korkunç bir adam.* **—2.** Aşırı ölçüde güçlü, şiddetli şey için kullanılır: *Korkunç bir fırtına. Dışanda korkunç bir soğuk var.*

◆ be. Bir sıfattan önce kullanıldığında şaşırtacak ölçüde aşırılık belirtir: *Korkunç güzel. Korkunç tembel bir öğrenci. Korkunç zengin, su gibi para harcıyor.*

■ **KORKUNÇ AYI** a. Bozayının Kuzey Amerika'daki yerel ırkı. (Yaşayan etçillerin en irisidir: boyu 3,60 m, ağırlığı 500 kg. Bil. a. *Ursus arctos horribilis*; ayıgiller familyası.) [Eşanl. GRİZZLİ ya da GRİZZLY.]

korkunç ayı *(Ursus arctos horribilis)*

■ **Korkunç İvan** *(İvan Groznıy)*, yönetmenliğini Sergey M. Ayzenştayn'ın (1942-1946), müziğini Prokofyev'in yaptığı rus filmi. İki bölümden (1942-1943'te çevrilmiş olan birinci bölüm siyah beyazdır; 1944-1946'da çekilen ikincisinde renkli sahneler bulunur, bu bölüm, Stalin tarafından eleştirilmiş ve yasaklanmıştır) oluşan bu tarihsel fresk, Ayzenştayn'ın sinematografik vasiyeti niteliğini taşır. İvan IV'ün boyarlara ve din adamlarına karşı yürüttüğü savaşım, Ayzenştayn'a siyasal erk üzerine düşünme ve göz kamaştırıcı bir üslup denemesini gerçekleştirme olanağı sağlar. Gerçekten, film trajik akışı simgesel bir törenin kurallarına göre gelişen bir opera biçimine öykünür.

R.R.T.C.

Nikolay K. Çerkasov Sergey M. Ayzenştayn'ın *Korkunç İvan* (1942-1946) filminin başrolünde

KORKUNÇLAŞMAK gçz. f. Korkunç bir duruma gelmek, korkutucu bir durum almak: *Yüzü bir anda korkunçlaşmıştı. Bakışları, sesi korkunçlaştı.*

KORKUNÇLUK a. Korkunç olan şeyin durumu, niteliği.

KORKUSUZ sıf. **1.** Tehlikeden korkmayan ve tüm engellere korkusuzca göğüs geren bir kimse, bir topluluk için kullanılır: *Mücadeleden kaçmayan korkusuz bir genç.* **—2.** Korkusuzluğu ortaya koyan şey için kullanılır: *Meydan okuyan korkusuz gözler.* **—3.** Korkuya yol açmayan; tehlikesiz.

Korkusuz kaptanlar (*Captains courageous*), R. Kipling'in romanı (1897). Denizden kurtarılan bir burjuva çocuğu, bir balıkçı teknesinde mertçe bir dayanışmaya girer. Conrad, bu romana *Ölüm seferi*'yle (The Nigger of the "Narcissus", 1897) karşılık verecektir: tekneler kâbusların mayalandığı yerlerdir.

KORKUSUZLUK a. **1.** Korkusu olmama durumu; korkusuz bir kimsenin niteliği: *Bir dağcının korkusuzluğu.* **—2.** Atakça, korkusuzca yapılan eylem: *İşte bu korkusuzluk, tehlikeli olabilir.*

KORKUT, Doğu Anadolu bölgesinde Muş iline bağlı ilçe; 27 441 nüf. (1990); 31 köy. Merkezi, Muş'un 28 km D.'sunda *Korkut* (esk. *Azakpur*), 9 212 nüf. (1990).

KORKUT ATA → DEDE KORKUT.

KORKUT ÇELEBİ, Bayezit II'nin oğlu, Selim I'in ağabeyi (Amasya 1467 - Emet 1513). Dedesi Mehmet II'nin (Fatih) sarayında eğitim gördü. Dedesi ölünce (1481), babasının gelip padişah olmasına kadar tahta vekâlet etti. 16 yaşına gelince, Saruhan'a (Manisa) sancakbeyi atandı (1483). Bir süre sonra ağabeyi şehzade Ahmet'in etkisiyle Manisa'dan alınarak İstanbul'a daha uzak olan Teke sancakbeyliğine (Antalya) atandı. Babasından sonra tahta çıkma şansını yitirdiği inancıyla hacca gideceği gerekçesiyle Mısır'a gitti ve memluk sultanına sığındı (1509). Memluk sultanı, Osmanlı devletiyle arasını bozmamak için şehzadeye iyi davranıp bir yıla yakın süre konuk ettiyse de, hacca gitmesine izin vermedi. Memluk sultanı ve İstanbul'daki kimi saray ileri gelenlerinin aracılığıyla bağışlanarak yeniden Teke sancak beyliğine döndü. Bir süre sonra da yeniden Saruhan sancakbeyliğine atanmasını istedi, bu istek yerine getirilmeyince topladığı kuvvetlerle Manisa'ya geldi (1511). Bu arada babası Bayezit II ile oğulları şehzade Ahmet ve şehzade Selim (Yavuz Selim) arasında taht kavgası başlamıştı. Korkut, Manisa'dan İstanbul'a geldiyse de yeniçeriler Bayezit II'nin yerine şehzade Selim'i padişah görmek istediklerinden Manisa'ya geri dönmek zorunda kaldı. Selim I padişah olup tahttan çekilmek zorunda kalan babasını zehirlettikten bir süre sonra Manisa'daki Korkut'u da ortadan kaldırmak istedi. Korkut kaçarken Emet kasabası yakınlarında yakalanarak boğduruldu.

KORKUTELİ, esk. **İstanos,** Akdeniz bölgesinde Antalya iline bağlı ilçe; 46 115 nüf. (1990); 2 471 km²; merkez bucağı dışında 2 bucak, 48 köy. Merkezi, Antalya'nın 67 km K.-B.'sında *Korkuteli*, 13 381 nüf. (1990). Tahıl, şekerpancarı, ayçiçeği, sebze, meyve. Hayvancılık.

—Tar. XII. yy.'da Selçuklular tarafından ele geçirilen kent. XIV. yy. başlarında Tekeoğulları beyliğinin yazlık merkeziydi. Beyliğin son iki beyi Osman ve Yunus Beyoğlu Hızır beyler, İstanos emiri sanını taşıyorlardı. Bayezit I (Yıldırım) tarafından Osmanlı devleti sınırları içine alınan (1397) İstanos, Ankara savaşı'ndan (1402) sonra, Timur tarafından Antalya ile birlikte Hamitoğlu Osman Bey'e verildi. Ancak Osman Bey yalnızca İstanos'u ele geçirebildi. O sırada Antalya sancakbeyi olan Firuz Beyoğlu Hamza Bey'in İstanos'a düzenlediği baskın sırasında Osman Bey öldürüldü ve yöre Osmanlı devletinin Teke sancağına bağlandı. Bayezit II'nin oğlu Şehzade Korkut, Teke sancakbeyliğine getirildikten sonra buraya, Korkuteli denilmeye başlandı. Şahkulu ayaklanmasındaki karışıklıklardan etkilenen kent, 1879'da bucak oldu. 1915'te Antalya mutasarrıflığına bağlandı ve resmen bugünkü adını aldı.

KORKUTELİ, rumca **Galduras,** KKTC' de Gazi Mağusa ilçesine bağlı köy.

Korkuteli barajı, Antalya ilinde, Aksu' nun kollarından Korkuteli çayı üzerinde kurulu baraj. 1975'te işletmeye açıldı. Sulama amacıyla yapılan barajın gövdesi toprak+kaya dolgu tipinde, su toplama hacmi 47,50 milyon m³, göl alanı 2,20 km², sulama alanı 4 300 ha'dır.

KORKUTMA a. Korkutmak eylemi.

KORKUTMACA a. Korkutmayı amaçlayan davranış, söz vb.; gözdağı: *Bu tür korkutmacalar bizi yolumuzdan döndüremez.*

KORKUTMAK → KORKMAK.

KORKUTUCU sıf. Korku, kaygı veren: *Bölgedeki korkutucu gelişmeler. Olay korkutucu boyutlara ulaştı.*

—Zool. *Korkutucu benzerlik*, bazı zararsız hayvan türlerinin düşmanlarından korunmalarını sağlayan, tehlikeli (sokması ya da ısırması zehirleyici etki yapan hayvanlar) ya da yendiği zaman zehirleyen hayvanlara doğal olarak benzemesi. (Yendiği zaman zehirleyen hayvanlar ve bu hayvanları taklit edenler, genellikle canlı renklere bürünürler; bu sayede, korkutucu benzerlikten yararlanan hayvanlar, gerçekten tehlikeli olan benzerleriyle daha önce kötü bir deneyim geçirmiş olan düşmanlarından korunurlar.)

KORLANMAK gçz. f. Kor durumuna gelmek.

KORLUCA, esk. **Tilköy,** Tunceli'nin Pertek ilçesi merkez bucağına bağlı köy; 47 000 nüf. (1990). Yöredeki üç kilisenden biri Keban projesi kapsamında incelendi. XII. yy.'a ait bir süryani kilisesi olan bu yapı, yunan haçı planlıdır; kolların kesiştiği mekânı örten kasnaklı kubbe, dıştan sivri bir külahla gizlenmiştir.

KORLUK a. *Yörs.* Mangal.

KORLUK → KENAR* KEÇESİ.

KORMACİT burnu → KORUÇAM burnu.

KORMASA. Tar. coğ. Anadolu'nun Pisidia bölgesinde antik kent; Burdur'un merkez ilçe merkez bucağına bağlı Çallıca (esk. Eğneş) köyünün yerindeydi. Polybios'un *Kyrmasa* olarak andığı kent, Manlius Vulso tarafından ele geçirildi (İ.Ö. 189).

KORMİ. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Lykia bölgesinde antik kent; Kumluca'nın (Antalya) 17 km kadar K.'inde, Alakır çayının D. kıyısında, Karabük denilen kesimdeydi. Kente ilişkin en eski bilgiler, İ.Ö. I. yy.'dan bir yazıta dayanır. Küçük bir yerleşme olan Kormi'nin akropolisi yuvarlak bir surla çevriliydi.

KORMOFİT a. (fr. *cormophyte*; yun. *kormos*, kütük, ve *phyton*, bitki'den). Eğreltiler, açıktohumlular ve kapalıtohumlular gibi kök, gövde ve yapraklardan oluşan bitki. (Bazı botanikçiler, kapsamı daha geniş tutarak yosunları da bir kormofit sayarlar.) [Karşt. TALLOFİT.]

KORMOS (István), macar şair (Mosonszentmiklós 1923 - Budapeşte 1977). 1947'de ilk kitabı çıktı: *Nous titubons* (fr. çev.). Bir yayınevinde seçicilik yaptı. İki şiir dizisini yönetti, daha sonra çocuk edebiyatı alanında uzmanlaştı. 1963-1965 arasında Paris'te ve *Pauvre Yorick* (fr. çev.) [1971] adlı yapıtındaki birçok şiirine esin kaynağı olan Normandiya'da yaşadı. Ortaçağ fransız şairlerinden, Chaucer, Keats

ve Max Jacob'dan çeviriler yaptı.

KORMUS a. (yun. *kormos*, kütük'ten). Bot. Az ya da çok küremsi şişkin bir gövdeden oluşan ve ince pulcuklarla kaplı olan yeraltı organı (glayöl, safran, yalancı sümbül).

KORN a. (alm. *Korn*, buğday, tane). Tahıl tanelerinden yapılan alman damıtık içkisi. (Geleneksel olarak bira ile beraber içilir.)

KORN (Arthur), alman fizikçi (Breslau 1870 - Jersey City 1945). 1939'da ABD'ye göç etti; 1903'te Paris'te başladığı fototelgraf deneyleriyle tanındı; 1907'de Münih ile Berlin arasında bir görüntü iletimi gerçekleştirdi.

KORNA a. **1.** Sesli işaret vermede kullanılan düzenek. (Eşanl. KLAKSON.) [Bk. *ansikl.* böl.] **—2.** Bu borunun sesi.
—ANSİKL. Oto. Otomobillerde kullanılan kornalar, enerji kaynağının türüne göre üç gruba ayrılır. *Yüksek frekanslı elektrikli korna*, titreşimli bir zar ve bir kondansatör içerir. *Motorlu ve hava kompresörlü elektrikli korna*'da, paletli tipte bir hava kompresörünü çalıştırmak için bir elektrik motorundan yararlanılır ve bu kompresör, havayı sesli titreşimler üreten bir kalaktan geçmeye zorlar. *Mekanik korna*, motorun giriş borusu donanımına bağlıdır ve manifold içindeki alçak basınç, kalaktan geçerken sesli titreşimlerin oluşmasına yol açar. Günümüzde kullanılan kornaların belli bir ses düzeyine uygun olması gerekir.

KORNADA a. (isp. *cornada*, boynuz darbesi). Boğadan boynuz darbesi yiyen toreronun aldığı önemli yara. (Boynuzun yalnız ucunun 2 ya da 3 cm girdiği *puntazo*'dan daha ağır bir yaradır.)

KORNAİ (János), macar iktisatçı (Budapeşte 1928). Sosyalist sistemler ve matematiksel planlama yöntemleri üzerinde çalıştı. Dengesizlik kavramını inceledi. Başlıca yapıtları: *Mathematical Planning of Structural Decisions* (Yapısal kararların matematiksel planlaması) [1967]; *Economics of Shortage* (Kıtlık ekonomisi) [1980], *Growth* (1982), *Contradictions and Dilemmos* (1985).

KORNAK a. (fr *cornac;* port. *cornaca;* seylan dilinde *kuravanayaka*, sürü başı'ndan). Fil bakımı ve güdümüyle görevli kimse.

KORNAROS (Vidzendzos) → CORNARO (Vincenzo).

KORNAT, Adriya denizi'nde (Orta Dalmaçya) yugoslav adası. Geçici balıkçılık tesisleri. 110 ada ve adacıktan oluşan bir takımadanın merkezi.

KORNBERG (Arthur), amerikalı biyoloji uzmanı (Brooklyn 1918). 1941'de Rochester üniversitesi'nde tıp doktoru oldu. 1953'te mikrobiyoloji, 1959'da biyokimya profesörü oldu. Aynı yıl nükleik asitlerin bireşimi konusunda yaptıkları çalışmalarla, Nobel tıp ve fizyoloji ödülü'nü S. Ochoa ile paylaştı. En büyük başarısı, nükleotit denen daha küçük birimlerin birleşmesini sağlayarak DNA'yı bireştiren bir enzimi bulmasıdır. 1956'da, *polimeraz DNA* denen bu enzimi *Enscherichia coli*'den (kolibasili) elde etti ve onun eşlenmekte olan DNA molekülünü model alarak, nükleotitleri birleştirme görevi yaptığını gösterdi. Otobiyografisi: *For the love of Enigmas the odyssey and a biochemist* (1989).

KORNEA a. (lat. *cornea*). Göz küresinin ön kısmı. (Bir saat camı gibi içine oturduğu skleranın uzantısıdır. Bitişme bölgesine sklera-kornea dudağı denir Korneanın temel özelliği çok belirgin olan saydamlığıdır.) [Eşanl. SAYDAM TABAKA.]
—Nörol. *Kornea refleksi*, korneaya hafifçe dokunulması sonucunda her iki taraftaki gözkapaklarının kapanması. (Üçüz sinirin göz dalının bir lezyonundan ileri gelen kornea duyumsuzluğunda ve yüz siniri lezyonundan sonra gözkapağı siniri felçlerinde kaybolur.)
—Oftalmol. *Kornea küçüklüğü*, gelişimindeki bir duraklama nedeniyle korneanın küçük kalması. || *Kornea merceği*, arka yüzü korneaya yapışan kontaklens.

KORNELİT a. (fr. *kornélite*). Miner. Hidratlı doğal demir sülfat.

KORNER a. (ing. *corner*'dan). Spor. Futbolda, bir rakip oyuncu topu kendi kale çizgisi dışına çıkarınca karşı takıma verilen serbest vuruş hakkı. (Bu durumda top taç çizgisi ile kale çizgisinin kesiştiği yerdeki açının oluşturduğu dörtte bir dairenin içine konur.) [KÖŞE VURUŞU da denir.]

Büyük Larousse

korner atışı

KORNER a. (amerikanca köşe anlamına gelen *corner*, ing. *to drive into a corner*, köşeye sıkıştırmak'tan). **1.** Bir malın stoklarını ele geçirerek satışta yüksek bir kâr sağlamayı olanaklı kılacak yapay bir fiyat artışı yaratmak amacıyla spekülatörler arasında varılan anlaşma. (1882'den 1898'e değin, Chicago'da buğday, Liverpool'da pamuk, Viyana'da mısır üzerine yapılan kornerler başarılı oldu. Buna karşılık, 1890'da bakır, 1898'de buğday üzerinde yapılan kornerler, buğday üretiminin spekülatörlerin öngördüğünden fazla çıkması nedeniyle başarılı olamadı.) **—2.** Piyasada taşınabilir değerler üzerinde işlem yapan bir kimsenin, karşılıksız olarak satmış bulunduğu ve teslim etmek zorunda olduğu hisse senetleri ve tahvilleri elde etmek olanağını bulamadığı zaman, içine düştüğü durum. (Borsada açıktan satılan hisse senetleri ve tahvillerin sayısı, gerçekten var olan miktarın üstünde olduğu ya da hisse senetleri ve tahvillerin sahipleri, bunları, yükümlülüklerini yerine getiremeyecek duruma düşmüş satıcılara devretmeyi -bu satıcılar kendilerini kurtarmak için ne fiyat önerirlerse önersinler- kabul etmedikleri zaman, bir korner durumu ortaya çıkabilir.)

KORNERUPİN a. (fr. *kornerupine;* danimarkalı yerbilimci A. N. *Kornerup*'un adından). Miner. Doğal alüminyum ve magnezyum borosilikat.

KORNET a. (alm. *kornett*, "boynuzcuk" anlamındaki ital. *cornetto*'dan). Müz. *Eski kornet*, bakırla kaplı düz ya da eğri gövdesi üzerinde 7 delik bulunan, altıgen ya da sekizgen kesitli ve ağızlıklı, tahta üflemeli çalgı. (XVII. yy.'da çok yaygındı.) || *Pistonlu kornet* ya da *modern kornet*, ağızlıklı, bakır üflemeli çalgı. (Kendi üzerine kıvrılmış kısa konik bir boruyla pistonlardan oluşur. XIX. yy.'da ortaya çıktı. Yumuşak tınısı dolayısıyla beğenilen bu çalgı, kimi zaman senfoni orkestrasında trompetlerin yerini aldı.)

KORNET ES-SEVDA, Lübnan'ın en yüksek noktası; 3 083 m. Rüzgâr etkisiyle yığışan kar bırikintileri hiçbir mevsimde bütünüyle erimez. Eriyen karların suları kireçli toprağa sızar ve birçok yeraltı akarsuyunu besler. Açık havada zirveden, 250 km uzaklıktaki Kıbrıs adasındaki dağlar görülür.

KORNEUBURG, Avusturya'da (Aşağı Avusturya) kent, Tuna ırmağının sol kıyısında, Viyana'nın K.'inde; 8 800 nüf. Gemi yapımı. Hazırgiyim. Kereste sanayisi.

KORNEYÇUK (Aleksandr Yevdokimoviç), ukraynalı tiyatro yazarı ve devlet adamı (Hristinovka, Kiev ili, 1905 - Kiev 1972). Yapıtlarında devrim kahramanlarını (*Gibel Eskadrıy*, 1933; *Pravda*, 1937) ve yeni sovyet entelijansını (*Platon Kreçot*, 1934) yüceltti. Savaşı yönetenlerin basmakalıp kuralları uygulamaları sonucu uğranılan kayıplar (*Front*, 1942) ile tarım alanındaki yönetimi (*V Stepyah Ukraynıy*, 1941; *Nad Dnyepra*, 1960) eleştirdi. Komedilerinde sözde aydınların züppeliğini yansıttı.

KORNFELD (Paul), alman yazar (Prag 1889 - Łódź 1942). 1916'da Frankfurt'ta anlatımcılık açısından büyük önem taşıyan *Schauspielhaus* çevresine girdi. *Der beseelte und der psychologische Mensch* (1916) adlı bir inceleme ve tiyatro oyunları (*Die Verführung*, 1916; *Himmel und Hölle*, 1919) daha sonra kendi anlatımcılığını da alaya alan güldürüler (*Kilian*, 1926) yazdı. Gene de anlatımcılık akımının en önemli yazarı olarak kaldı. 1933'te Prag'a dönmek üzere Almanya'dan ayrıldı. 1941' de tutuklandı, ertesi yıl bir toplama kampında öldürüldü.

KORNGOLD (Erich Wolfgang), ABD yurttaşlığına geçmiş avusturyalı besteci ve orkestra yöneticisi (Brünn, bugün Brno, 1897 - Hollywood 1957). 1921-1927 arasında Hamburg tiyatrosu'nun orkestrasını yönetti. 1927-1934 arasında Viyana Müzik akademisi'nde ders verdi. Daha sonra ABD'ye yerleşti. R. Strauss'tan ve gerçekçi opera bestecilerinden etkilendi. *Die tote Stadt* (1920), *Das Wunder der Heliane* (1927), *Die Kathrin* (1939) gibi operalar, vokal (lied'ler, *Mezmur*, 1941) ve senfonik yapıtlar, oda müziği parçaları bıraktı.

KORNİASPA. Tar. coğ. Orta Anadolu'da, Kappadokia bölgesinde kent. Burasının, bugünkü Yozgat kenti olduğu sanılmaktadır.

KORNİLOV (Lavr Georgiyeviç), rus general (Ust-Kamenogorsk, Sibirya, 1870 - Yekaterinodar, bugün Krasnodar, 1918). Önce bir tümene, sonra 1917'de VIII. Ordu'ya komuta etti, aynı yılın 1 ağustosunda Brusilov'un yerine başkomutan oldu. Orduda disiplini yeniden sağlamak amacıyla gerekli önlemlerin alınması konusunda Kerenskiy ile yaptığı görüşmelerden bir sonuç alamadı. Kerenskiy kendisine ihanet edince, 10 eylülde Petrograd'a yürümeye karar verdi, ama bolşeviklerin muhalefeti karşısında başarısızlığa uğradı, birkaç gün sonra da Denikin ile birlikte tutuklandı. 8 aralıkta her ikisi de serbest bırakıldı. Alekseyev ile birlikte bolşeviklerle savaşmak için Ukrayna'da bir gönüllüler ordusu kurdular, ama Kornilov, kısa bir süre sonra bir çarpışmada öldü.

KORNİS (Dezső), macar ressam (Bistrita 1908). Budapeşte'de, daha sonra Paris, Belçika ve Hollanda'da öğrenim gördükten sonra, önceleri konstrüktivizme yakın bir resim sanatı geliştirdi. 1935'ten başlayarak, Szentendre okulunun üyeleri arasında, kökenini ilkel sanat ve halk sanatından alan motifleri, çağdaş plastik anlatım biçimleriyle bütünleştirmeye çalıştı.

KORNİŞ a. (fr. *corniche*). Perde asmaya yarayan tahtadan, metalden pervaz.
—Bayınd. *Korniş yol*, bir dağın yamacından uzanan ve uçurumlar ya da dik şevlerle çevrelenen yol.

Lauros-Giraudon

eski **kornet** çalan çalgıcı
Valentin de Boulogne'un
bir tablosundan ayrıntı
Louvre müzesi, Paris

G. Civet-Objectif 2000

Atina'da Parthenon'un **kornişi**
friz ve baştabanın üstünde
dor üslubu, İ.Ö. V. yy.

—İnş. *Kiremit korniş*, oluklu kiremitlerin altlı üstlü harç içine tespit edilmesiyle oluşan korniş. (Akdeniz ülkelerinin ve Anadolu'nun geleneksel mimarlığında yaygın olarak uygulanır.)
—Jeomorfol. → DİRSEK.
—Mim. Bir saçaklığın, bir cephenin, bir ayakığın, ahşap bir duvar kaplamasının, bir mobilyanın üst bölümünü kuşatan ve birbiri üstünde çıkıntı yapan silmeler dizisi. (Bir saçakta yer aldığında SAÇAK SİLMESİ de denir.) [Bk. *ansikl.* böl.] || *Korniş silmesi*, bir saçaklık kornişinin, armudi silme ve topuktan oluşan üst silmesi.
—ANSİKL. Mim. Mısır yapılarında korniş, yassı bir sarağın sınırlandırdığı oluk silme (boyun) altındaki kaval silmeden oluşur. Mısır mimarlığında görülen oluk silme, arkaik dönem mimarlarının duvarların üst bölümünü süslemede kullandıkları palmiye yapraklarından türemiştir. Taş mimarlıkta bu yapraklar, kimi zaman aslına uygun olarak işlenir ve kaval silme bazı durumlarda, palmiye yapraklarını bir arada tutmaya yarayan saplara dönüşür.

Klasik mimarlıkta korniş, bir yapının üst bölümünde, derenin altında, friz ve baştabanın üstünde, profilli bir çıkıntıdır. Dor düzeninde yatay korniş furuşlardan oluşur.

J. Martin-Atlas-Photo

mısır **kornişi**
Medinet Habu'daki (Teb, sol yaka)
Ramses III tapınağı'nın ilk avlusundaki
bir revaktan ayrıntı
Yeni İmparatorluk, XX. hanedan

Furuşlar frizi ve üç damla sırasıyla bezeli, oymalı metopelerini korumak için çıkıntılı olarak düzenlenmiş yatık plaketlerdir. Ön yüz düşey doğrultuda işlenmiştir (damlalık) ve üst bölümde bir silme yer alır. Furuşlu olmayan eğik korniş alınlığın yan kenarlarından taşırılır ve böylece alttaki heykellerin korunması sağlanır. Kornişin görünmeyen *kuyruk* bölümü frize yaslanır ve dereyi oluşturan levhalarla çatı kirişlerinin uçlarını taşır. İon düzeninde korniş, genellikle daha az çıkıntılıdır ve üzerinde furuşlar bulunmaz; tepe bileziği, yumurtalar, elifli yürekler, kimi zaman da dişlerle kaplı üst üste şeritler bezemeyi oluşturur. Korinthos üslubundaki korniş, ion kornişinin daha hantal bir uzantısıdır ve roma döneminde, destekçeler, konsollar, çiçek ve akanthos yaprağı figürleriyle bezenmiş bölmeler korniş üzerinde yer alır.

Dış kornişlerin işlevi duvar yüzeyini yağmur sularına karşı korumaktır, dolayısıyla bunlar yalnız bezemeye yönelik değildir. Oysa iç kornişler, bir odanın tavanı altında ya da bir kapı, bir pencere üzerinde bezemeler oluşturur.

Gras

kromatik **korno**

KORNİŞON a. (fr. *cornichon*). Meyveleri körpe ya da çok küçükken yenen hıyar çeşidi. (Kornişon sirkeye yatırılarak ekşitilir ve yemeklerde çeşni olarak kullanılır. Kornişon turşusuyla meze olarak yenir.)

kornişon

KORNO a. ("boynuz" anlamındaki ital. *corno*'dan). **1.** Bir ağızlıkla, kendi üzerine kıvrılan ve geniş bir kalakla sona eren -kalay ya da bakırdan- uzun bir konik borunun oluşturduğu üflemeli çalgı. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** KORNOCU'nun eşanlamlısı. **—3.** *Armoni kornosu*, tüm tonalitelerde çalınabilmesi için rakor takılan korno. || *İngiliz kornosu* → KORANGLE. || *Kromatik korno*, natürel ve diyezli seslerin çalınmasını, borunun uzunluğunu değiştiren bir piston sisteminin sağladığı korno.
—ANSİKL. Boynuzdan esinlenilerek yapılan korno, kesin biçimini XVIII. yy.'da aldı. *Basit* ya da *doğal korno* denilen bu çalgıda hiç delik yoktu: çalgının dili yerine geçen dudaklar, ağızlığa daha az ya da daha çok bastırıldığında, borunun içindeki hava sütunu, 2-16 parçaya bölünür, böylece, temel sesten başlayarak üç buçuk oktavı bulan bir ıskala elde edilirdi. Tüm tonalitelerde kullanılabilmesi için çalgıya borunun uzunluğunu değiştiren rakorlar (bilezikler) takılarak adları aynı kalmak üzere, seslerin frekansları değiştirilirdi. Armoni kornosu denilen bu çalgı, ancak eksik bir ıskala verirdi. Stölzel'in 1814'te çalgıya bir piston sistemi ekleyerek kromatik gamın tüm derecelerinin kusursuzca çıkmasını sağladı. Bu yenilik, çalgının çalınışını da büyük ölçüde kolaylaştırdı. *Kromatik korno* denilen ve temel sesi *fa* ya da *si* bemol olan bu korno türü, 1865'te orkestraya girdi.

KORNOCU a. Korno çalan müzikçi. (Eşanl. KORNO.)

KORNVALİT a. (fr. *cornwallite; Cornwall*'den). Miner. İngiltere'de Cornwall kontluğunda bulunan hidratlı doğal bakır arsenat.

KORNWESTHEİM, Almanya'nın Baden-Württemberg eyaletinde kent, Stuttgart'ın kuzey banliyösünde; 27 300 nüf. Ayakkabı sanayisi.

KORO a. (ital. *coro*; yun. *khoros*'dan). **1.** Antikçağ'da bazı törenlerde ve tiyatro gösterilerinde birlikte dans edip şarkı söyleyen ya da uyumlu adımlarla yürüyen topluluk; bu topluluğun dans ettiği yer. (Bk. *ansikl.* böl. Tiyat.) **—2.** Teksesli ya da çoksesli bir müzik yapıtını seslendirmek üzere bir araya gelen şarkıcılar topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl. Müz.) **—3.** Bu topluluğun söylediği söz ya da şarkı. **—4.** *Koro halinde*, toplu olarak, hep birlikte, gürültülü biçimde: *Susun, koro halinde konuşmayın.*
—Mim. ve Din. → KOROYERİ.
—Müz. *Eşit sesli koro*, tüm üyelerinin ses cinsi aynı olan koro: *tenorlar korosu, sopranolar korosu.* || *Karma koro*, çeşitli ses cinsine sahip şarkıcılardan oluşan koro.
—ANSİKL. Müz. Klasik türk müziği, geçmişte, hemen hemen yalnızca koroyla seslendirilmiştir. Solo icranın yaygınlaştığı XX.yy.'da bile koro, önemini korumuştur. Klasik türk müziğinde olduğu gibi, üyeleri, aynı melodiyi, aynı perde üzerinden ya da oktavından okuyan koroya *teksesli koro* denir. Batı'da teksesli koro, gregorius ses müziğine, daha geniş anlamdaysa vokal kilise müziğine özgü bir icra tarzıdır. Çoksesliliğin ilk temsilcileri (XII. -XIII. yy.), koroyu önce iki, üç, sonra da dört gruba böldüler. 3-6 sesli korolar ya da dört sesli iki korodan oluşan *çift koro* için en güzel yapıtlar Rönesans döneminde bestelendi. Kimi çift koroların yarısı bir tribüne, yarısı da karşısındaki tribüne yerleştirildi. Böylece, bu karşılıklı korolar, XV. yy.'ın sonlarına egemen olan konsertan üslup içinde, diyalog oluşturdular ya da birleştiler.

XVII. ve XVIII. yy.'a özgü çok kalabalık toplulukla müzik yapma anlayışı, çağın büyük formlarına koronun girmesine yol açtı (Händel'in oratoryoları, Bach'ın kantatları, Dalelande'ın konsertan madrigalleri, Rameau'nun operaları). Önce Beethoven, sonra da Mahler, koroyu senfoniye bile soktular. XIX. yy.'ın sonlarında koro derneklerinin kurulması, özellikle de Almanya'da, koro için yazılmış dinsel ya da dindışı yapıtlara yoğun ilgi duyulmasına yol açtı. Bu yapıtların bir bölümü Lassus, Palestrina gibi eski bestecilerin, bir bölümü de Schubert, Schumann, Brahms ve Bruckner gibi modern bestecilerindi. XX. yy.'da koro, insan sesinin olanaklarını genişletmeye yönelik yeni araştırmalara konu oldu (Messiaen, Berio, Ligeti).
—Tiyat. Yunan tiyatrosunda korolar, lirik şiirin en eski zamanlarına dek uzanır. *İlahiler, epinikion*'lar (oyunlarda galip gelen onuruna söylenen lirik şiir), *hyporkhema*'lar, *prosodia*'lar, *partheneion*'lar, vb. dans eden korolar tarafından söylenirdi. *Thymele* çevresinde elli kişilik çevrimsel bir koro tarafından icra edilen ve *aulos* eşliğinde bir dionysos ilahisi olan *dithyrambos* da trajediye koşut bir gelişme gösterdi. Trajedide oyuncuların sayısı, Aiskhylos'dan hemen önce ikiye ve Sophokles sayesinde de üçe çıktı. Dramatik öğe önem kazanırken koro lirizmi Euripides ile birlikte daha da gerilemeye başladı. Eski komedide ve satyros oyununda da koro vardı.

Trajedide koro, başlangıçta on iki kişiden oluşuyordu (Aiskhylos). Sophokles'ten başlayarak koro şefi koryphaios da içinde olmak üzere, on beş kişiye çıktı. Koro, iki yarım-koroya ayrılabilirdi: bu durumda *parastat* ikinci yarının şefi görevini üstlenirdi. Koro, dans ederek şarkı söyler, böylece *orkestra* alanında hareket ederdi; koryphaios da oyuncularla diyalog kurar ya da müzik eşliğinde *(parakataloge)* yüksek sesle bölümler okurdu. Koronun giriş bölümüne *parados*, çıkışınaysa *eksodos* deniyordu. Koronun öbür şarkılarına *stasima* denirdi ve konuşma bölümleriyle dönüşümlü olarak söylenirdi. Duygusal anlarda, oyuncularla koro arasında, yarısı konuşmalı, lirik ya da yarı lirik diyaloglar yer alırdı *(kommoi)*. Trajik koro dansında *(emmeleia)* her zaman belli bir ağırbaşlılık göze çarpardı. Bu koroyu oluşturan kişiler, genellikle kamuoyunu ve dolayısıyla da bizzat seyircilerin duygularını ve heyecanlarını yansıtırlardı.

Eski komedide koro 24 kişiden kuruluydu ve bunların yaptıkları dans *(kordaks)* bürlesk ve açık saçıktı. Koro, etkili bir şekilde olaya karışır ve araoyun *(parabasis)* sırasında koryphaios aracılığıyla doğrudan seyirciye seslenirdi. Ilımlı komedinin ortaya çıkması üzerine koro kayboldu. Satyros oyunundaysa koro, on beş satyrostan kuruluydu; dansı *(sikinnis)* hızlı ve çok hareketliydi.

Latin tiyatrosunda koro, Yunanlılar'daki önemini büyük ölçüde yitirdi. Komedilerde koroya çok az rastlanırdı (Plautus koroya yer vermedi). *Orkestra*'da seyirciler yer aldığı için koro sahneye çıkmak zorunda kalmış, bu nedenle de dans ortadan kalkmıştı. Ayrıca perde aralarında koro, trajedinin konusuyla pek de ilgili olmayan şarkılar söylerdi.

Çağdaş tiyatroda koro görevini, bir çeşit halk sözcüsü olan tek bir oyuncunun bazen üstlendiği görülür. Ama burada, daha çok, olayın yorumuna izin veren bir yazma tekniği sözkonusudur. Sorgulamaları, kaygıları, olayın kolektif yorumlarını ve gerçek bir sahne gücüyle donatılmış bir lirizmi yeniden bulmak için belki de brechtçi *song*'lara ya da bambaşka bir alan olan operaya yönelmek gerekir.

KOROCU a. Bir koroda şarkı söyleyen kimse. (Eşanl. KORİST.)

KOROĞLU, türk halk şairi (XVI. yy. sonu - XVII. yy. başı). Yaşamıyla ilgili bilgi yoktur. Kaynaklarda iyi çöğür çaldığı belirtilir. Bir şiirinde denizci gazilerin sefere çıkmasından, başka şiirlerinde gazaya giden savaşçılardan söz edip bu çevrelerle ilgisi bulunduğunu göstermektedir. Koşmalarında doğa, sevgi temalarını da işlemiştir. (→ Kayn.)

KOROİBOS. Yun. mit. Phrygia kralı, Mygdon'un oğlu. Truva'nın alınışında nişanlısı Kassandra'yı kurtarmak isterken öldü. —Apollon'un gönderdiği canavarı öldüren Argoslu kahraman. Apollon'un, kral Krotopos'un kızı Psamathe'den doğan oğlunun ölümünden dolayı Argos'u cezalandırmak için gönderdiği canavar ölünce, bu kez de bölgeyi vebayla cezalandırdı. Koroibos Delphoi kâhinine danışır, kâhin ona bir sacayak almasını ve sacayağı elinden düşürdüğü yere bir Apollon tapınağı yapmasını buyurdu. Bu olay Megara'nın bulunduğu yerde oldu.

KOROİDEREMİ a. (fr. *choroïdérémie*). Oftalmol. Genetik kökenli koroit-retina hastalığı.

KOROİDİT a. (fr. *choroïdite*). Koroidin iltihaplanması.

KOROİDOZ a. (fr. *choroïdose*'dan). İleri derecede miyop gözde rastlanan koroit ve retina bozukluğu. (Gözün arka kutbunda olursa görmede önemli ölçüde azalmaya yol açar.)

KOROİT sıf. (fr. *choroïde;* yun. *khorioeides*'den). Anat. **1.** Gözde, sklera ile retina arasında bulunan ince zara denir. (Koroit zar temel olarak damarlardan oluşur. Çepeçevre sardığı retinanın beslenmesinde önemli rol oynar.) **—2.** *Koroit ağ,* incezar ile örümceksizarın beyin karıncıklarının içinde torbalanarak ependimin damını 3. ve 4. karıncıkların damına ve yan karıncıkların tabanına doğru itmesi sonucu karıncıklara bitişik olarak oluşan damar ağı. (Koroit ağ beyin-omurilik sıvısını salgılar.) || *Koroit perde,* incezarın iki katından oluşan ve içinde koroit ağ denen damar ağı bulunan zar. (Koroit perde 3. ve 4. karıncığın üst kısmını - ya da damını - oluşturur.)

◆ a. Koroit zar.

KOROLENKO (Vladimir Galaktiyonoviç), ukrayna kökenli rus yazar (Jitomir, Ukrayna, 1853 - Poltava 1921). Sibirya'da, sonra 1881'den 1884'e kadar Yakutistan'da sürgünde yaşadı. Bir yakutun yaşamöyküsünü anlatan *Son Makara* (1883) ile adını duyurdu. Sıradan insanların yaşamlarını duygulu, hafif ve basit bir dille anlattı (*V Durnom Obşiestve,* 1885 ve *Les Şumit,* 1886), birçok toplumsal mücadeleye katıldı. Son kitabı *İstoriya Moego Sovremennika* (1906-1922) bir özyaşamöyküsüdür.

KOROLEV (Sergey Pavloviç), rus mühendis (Jitomir, Ukrayna, 1906 - Moskova 1966). Tsyolkovskiy'in çalışmalarıyla ilgilendi ve Tepkime yoluyla itme olayını inceleme grubu'nun kuruluş çalışmalarına katıldı. 1932'de bu kuruluşun yöneticisi oldu. Örgüt, bir yıl sonra ilk sıvı yakıtlı rus füzesini gerçekleştirdi ve fırlattı. Tepkimeyle itme üstüne bilimsel araştırmalar enstitüsü'nün kurulmasından sonra, 1934'te füze tipi uçan taşıtlar bölümünün müdürü oldu. İkinci Dünya savaşı sırasında, seri askeri uçakları kalkış füzeleriyle donatma görevini aldı. 1946'da, uzun menzilli balistik güdümlü füzelerin geliştirilmesiyle görevli Deneysel inşa bürosu'nun başına getirildi. Onun yönetiminde dünyanın ilk kıtalararası füzesi gerçekleştirildi, 4 ekim 1957'de ilk yapay uyduyu yörüngeye oturttu. Korolev, ölümüne dek rus uzay fırlatıcılarının baş mühendisi olarak kaldı.

KOROLİFLOR sıf. (fr. *corolliflore*'dan). Erkekorganları tacın üzerinde bulunan bitki türleri için kullanılır.

KOROLLA a. (lat. *corolla*). Bot. TAÇ'ın eşanlamlısı.

KOROLOJİ a. (fr. *chorologie*). **1.** Hayvan ve bitki türlerinin coğrafi dağılımını inceleyen bilim dalı. **—2.** Bu dağılımın haritayla gösterilmesi.

Korona olayı, yüksek gerilim taşıyan bir iletkenin çevresindeki gaz ortamın iletken hale geçişine bağlı olayların tümü. (İletken, mavi-mor bir ışıklı kılıfla çevrilir; bu olaya çok yüksek gerilimli enerji nakil hatlarının yakınında sıkça rastlanır ve arı vızıltısı denen bir uğultu ile birlikte görülür.)

KORONADİT a. (fr. *coronadite*). Miner. Hidratlı doğal manganez ve kurşun oksit.

KORONARİT a. (fr. *coronarite*). Koroner atardamarların iltihaplı hastalığı.

KORONAROPATİ a. (fr. *coronaropathie*). Koroner atardamarların her türlü hastalığı.

KORONE. Tar. coğ. Yunanistan'da kent, Messinia'da (Peloponisos), Messinia körfezi kıyısında. İ.Ö. 365'te Epaminondas bu kenti, Homeros dönemindeki *Oepoeia* sitesinin yerinde kurdu.

KORONEİA. Tar. coğ. Yunanistan'da kent, Boiotia'da, Kopais gölü yakınında. Eğribozlu ve Lokrisli soyluların da eklendiği Boiotialılar, halk yönetimlerinin savunucusu Atinalılar'ı burada bozguna uğrattı (İ.Ö. 447). Sparta kralı Agesilas da, İ.Ö. 394'te Thebaililer'i ve bağlaşıkları Koroneialılar'ı aynı yerde yendi. Kenti, kutsal savaş sırasında (İ.Ö. 354), iki kez Fokisliler, daha sonra Makedonyalı Philippos ele geçirdi. Günümüzde *Petriadhes.*

KORONEL a. (fr. *coronelle*). Tekst. İpek bükme makinelerinde, bükümün eşit olarak dağılımını sağlamak için iğlerin tepesine yerleştirilen ve iplik kılavuzu görevi yapan hafif metal telden küçük parça.

KORONEOS (Pavlos), yunanlı devrimci (İstanbul 1811-öl. 1899). Kral Otto'ya komplo kurmakla suçlanarak tutuklandı, kaçtı, yeniden yakalandı, özgürlüğüne ancak 1862'de kral tahttan el çektiği zaman kavuşabildi. Girit'e gitti, burada 1866 ayaklanmasının önderlerinden biri oldu.

KORONER sıf. (fr. *coronaire*). Anat. **1.** Taç biçimindeki konumları nedeniyle bazı organlara denir. **—2.** *Büyük koroner toplardamar,* kalpte kirli kanın büyük bir kısmını toplayan toplardamar. (Sağ kulakçığa açılan ve *koroner sinüs* denilen şişkin bir kısımla son bulur.) || *Koroner atardamar,* başlangıcından biraz ötede aorttan doğan iki atardamarın her biri. (Kalp atardamarları bunlardan çıkar.) || *Mide koroner atardamarı,* çölyak atardamarının, midenin küçük eğriliğini atardamarla donatan dalı.

◆ a. Koroner atardamar.

—Kardiyol. *Koroner yetmezliği,* kalbi besleyen damarların çalışmasında görülen yetmezlik hali.

KORONİS. Yun. mit. Lapithai kralı Phlegyas'ın kızı. Apollon ile birleşmelerinden Asklepios dünyaya geldi. Tanrının sevgisine ihanet etti ve sadakatsizliğinin bedelini canıyla ödedi. —Zeus'un Naksos'ta Dionysos'un eğitmekle görevlendirdiği Hyades. Boutes tarafından kaçırıldı.— Bir başka Koronis de Athena tarafından kuzguna dönüştürüldü.

KORONOGRAF a. (fr. *coronographe*). Gökbil. Tutulmalar dışında, Güneş tacının gökyüzündeki yansımasını incelemek ve fotoğrafını çekmek için özel olarak donatılmış gökbilim dürbünü.

—ANSİKL. 1930'a doğru fransız gökbilimci Bernard Lyot tarafından tasarlanan, gerçekleştirilen ve kullanılan koronograf, hem yerde, hem balonlarda ve gökbilimsel uzay deneylerinin yapıldığı uydularda, ilkesel bir değişikliğe uğramadan günümüzde de kullanılmaktadır. Koronografın ilkesi, ışıkküre ve taç arasındaki parlaklık oranı 10^6 olduğuna göre, bu tacın ancak yapay bir güneş tutulması yaratılarak incelenebileceği olgusuna dayanır; bu tutulma da ışıkküreyle belirgin bir biçimde aynı çaptaki bir örtücüyle (disk ya da koni) ve aygıtsal yayınımın ve parazit ışığın, koronograf içindeki pislik, merceklerdeki parlatma hataları, tozlar vb. gibi bütün olası nedenlerini ortadan kaldırmakla elde edilebilir. Koronograflar genellikle atmosfer yayınımının zayıf olduğu yüksek dağlara yerleştirilir ve kameralarla, tayfçekerlerle, tekrenkli filtrelerle vb.'yle donatılır.

KORONOGRAFİ (fr. *coronographie*). Valsalva sinüsünde (aort başlangıcı) kana karışabilen ve X ışınlarını geçirmeyen kontrast bir madde şırınga edilerek iki koroner atardamarı ve bölündükleri dalları görünür hale getirmeyi sağlayan radyoloji yöntemi.

—ANSİKL. Koronografi, koroner atardamarları patolojik anatomi açısından incelemeye yaradıktan başka miyokart (kalp kası) damarlarının dolaşım fizyolojisini ve dinamiğini inceleme olanağı da sağlar. 1933'te Rousthol'un, de Reboul'un ve Racine'in ilk çalışmalarından sonra başka araştırmacılar da (Jonsson, 1951; Di Guglielmo, 1952; Arnulf, 1953; Dotter; Nordenström; Ecoiffier) bu atardamarların görüntülenmesini sağlayan teknikleri belirlediler. Gerçekten de koronerleri kalp boşluklarından bağımsız olarak görünür hale getirmek önemlidir, çünkü kalbin saydamsız kütlesi bu damarları büyük ölçüde maskeleyebilir Bu nedenle karıncık içine şırınga yapmaktan vazgeçilmiştir. Atardamarlara girmenin en iyi yolu Seldinger' in önerdiği yöntemdir: kasık kıvrımı hizasında uyluk atardamarına bir trokar yerleştirmek. Bu trokarla atardamarın içine madeni bir iletim çubuğu sokulur; çubuk ters yönden ilerleyerek X ışınlarına saydamsız bir kateteri (Odman) sigmoit kapakçıklara kadar götürür. Kateter, kullanılan sondaya göre, sağ ya da sol koroner ağzına (giriş deliği) asılabilecek şekilde çentiklidir. Yerine yerleştirilmesi skopik televizyonla izlenir ve doğrultulur.

Hastanın özenle hazırlanması diğer arteriyografilerden daha da fazla önem taşır; bunun için yatıştırıcı ilaçlar ve antihistaminikler kullanılır; kanama ve pıhtılaşma zamanı, ayrıca protrombin oranı denetlenir. Bundan başka, inceleme boyunca, atardamar basıncının ve elektrokardiyogramın (karıncık fibrilasyonu olasılığı) sürekli olarak gözlem altında tutulması gerekir. Bazı uzmanlar, koroner atardamara saydamsız madde şırınga edilmesini kolaylaştırmak amacıyla kalbin durdurulmasını (damar içine asetilkolin şırıngası) ya da aortu geçici olarak tıkamak amacıyla şişebilen baloncuklu sonda kullanılmasını önermişlerdir. Fakat bu yöntemler de tehlikesiz değildir ve damarların fizyolojik durumunu bozar. Şırınga anında sol karıncık basıncını azaltmak için, birkaç saniyelik şırınga süresi içinde bir Valsalva manevrası (soluk alırken istemli olarak nefesi tutma) uygulanması tercih edilir. Eğer hasta genel anestezi altındaysa, soluk balonuyla akciğerlerde yüksek basınç yaratılır. Kullanılan kontrast madde triiyotlu bir maddedir. Şırınga işlemi hava (azot) basınçlı otomatik bir şırıngayla (Caillon) yapılır.

Kayıt ya (olanak varsa saniyede 120 görüntü veren) radyosinematografi yoluyla ya da tercihan aynı anda iki dikey düzlem-

Dr. Ecoiffier

iki yanlı **koronografi**

Fotohronina-Tass

Sergey Pavloviç **Korolev**

de görüntü sağlayabilen, hızlı ritimli bir seriyografla gerçekleştirilir.

Sineanjiyografi aygıtının yanında, daha ince bilgiler verecek filmin banyosunu beklerken görüntülerin zaman yitirmeden okunmasına olanak veren bir magnetoskop da bulundurulur.

Koronografi koroner damar ağındaki yaygın aterosklerozları, yaygın ya da yerel tromboz ve tıkanmaları, darlıkları, anomalileri (koroner atardamarların anormal başlangıcı), anevrizmaları, dolaşım bozukluklarını (iskemik kalp hastalıkları) ortaya çıkarır, cerrahi gereklilik olup olmadığını belirlemeyi sağlar. Bu da göğüs anjini sendromlarında ve miyokart enfarktüslerinde koronografinin ne kadar önemli olduğunu gösterir.

Keystone

Anton **Korošec**

KORONOS. Yun. mit. Thersandros'un oğlu. —Lapithai kralı, Kaineus'un oğlu ve Leonteus'un babası. Dor kralı Aigimios'a saldırır ve Herakles tarafından öldürülür.

KORONULA a. (lat. *coronula*). **1.** Taçyaprakların (ayrıtaçyapraklı çiçekler) ya da boruçiçeğin (bitişiktaçyapraklı çiçekler) tırnağının tepesinde bulunan lamel topluluğu. (Bu lameller ya bir borucuk [fulya] ya da bazı çiçekli türlerde olduğu gibi kenarları tırtıklı küçük ve basit bir taç meydana getirir.) **—2.** Chara'larda ovogonu örten sarmal iplikler beş hücre halinde bölmelendiği zaman ovogonun tepesi.

KORONYUM a. (ing. *coronium;* lat. *corona*'dan). Astrofiz. Tayf çözümlemesiyle, Güneş tacında var olduğu sanılan, ancak sonradan, iyice iyonlaşmış, bilinen atomlardan oluştuğu anlaşılan gaz halindeki element.

—ANSİKL. Koronyumun varlığı, Güneş tacının, dalga boyları 5 303 ve 6 374 Å olan ve o zamanlar bilinmeyen yayım çizgilerini açıklamak için düşünülmüştü. Bu çizgiler, 1942'de isveçli B. Edlen ve alman W. Grotrian tarafından on iki ya da on üç kez iyonlaşmış demir gibi çok iyonlaşmış elementlerin yayımladığı yasak çizgiler olarak gösterildi.

Lauros-Giraudon

Paray-le-Monial'daki (Côte-d'Or) Notre-Dame kilisesi'nin **koroyeri** Bourgogne roman sanatı, XII. yy.

KOROPİSSOS. Tar. coğ. Anadolu'nun G.'inde, Kilikia Trakheia (Dağlık Kilikia) bölgesinde antik kent; İçel'in Mut ilçesi merkez bucağına bağlı Dağpazarı köyünün yakınındaydı. Mut'la Karaman arasında denizden 1 400 m yükseklikteki yerleşme, üç yönden derin yarlarla, K.'den de surlarla korunuyordu. İ.Ö. V. yy.'a doğru kurulduğu sanılan kent halkına, Septimius Severus zamanında yurttaşlık hakkı tanındı; Bizans döneminde de V. yy.'dan başlayarak piskoposluk merkezi oldu. Yörede, Bizans döneminden bazilika kalıntıları vardır.

KOROPLET sıf. (fr. *choroplèthe*). *Koroplet harita,* yönetim birimlerine göre nicel verileri içeren harita.

KOROR, Palaos takımadasında (Okyanusya) ada, takımadanın yönetim merkezi; 8 km²; 5 800 nüf. Ticaret ve turizm merkezi. Havalimanı.

KOROROFA, Afrika'da, Benue vadisinde krallık. Tuz üreticisi Cukunlar'ın ülkesi, XVI. yy.'da ortaya çıkan krallığın tarihi konusunda pek bilgi yoktur. Uzun akınlar yapabilen güçlü süvari birlikleri XVII. yy.'da saldırılarıyla Hausalar'ı tedirgin etti.

■ **KOROSEC** (Anton), sloven kökenli milliyetçi rahip ve siyaset adamı (Biserjani, Sveti Jurij yakınında, 1872 - Belgrad 1940). Sloven halk partisi'nden milletvekili oldu (1907). Tüm sloven, hırvat ve sırp topraklarının Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'ndan ayrılarak bir federal devlette birleşmesini isteyen Mayıs 1917 bildirgesi'ni hazırladı. Bu halkların 1918' de Zagreb'de toplanan Ulusal konsey'ine başkanlık etti. Pasic ile geçici bir ikili iktidar antlaşması imzaladı, ancak antlaşma onaylanmadı. Başbakan oldu (1928). 1930'dan sonra muhalefete düştü. Kral Aleksandr I'in öldürülmesi üzerine serbest bırakıldı (1934). Kral naibi prens Pavel'in güvenini kazanarak 1939' da Hırvat köylü partisi ile anlaşmaya varan hükümete katıldı.

KOROSTEN, Ukrayna'da kent, Jitomir'in K.'inde; 56 000 nüf.

KOROVİN (Konstantin Alekseyeviç), rus ressam (Moskova 1861-Paris 1939). Esin kaynağını ülkesinin halk sanatından aldı ve izlenimcilikten etkilendi. 1900 Dünya sergisi'nde, mimar ve dekoratör olarak rus köyünü gerçekleştirdi, Moskova ve Petersburg tiyatroları, 1923'ten sonra da Münih, Paris, Londra operaları için çok sayıda dekor yaptı. Kitap resimlemeleri de vardır.

■ **KOROYERİ** ya da **KORO** a. Mim. ve Din. Bir kilisede, sunak çevresindeki törenlerin yapıldığı ve ayine katılan din adamlarıyla koro üyelerinin durduğu bölüm.

KOROZO a. (amerikan isp. *corozo;* isp. *carozo,* meyve çekirdeği'nden). Tropikal Amerika'da yetişen *Phytelephas macrocarpa* ve *P. microcarpa* türü palmiyelerin çok sert, beyaz besidokulu tohumları. (Buna BİTKİSEL FİLDİŞİ de denir. Eskiden fildişi taklidi küçük eşya, özellikle düğme yapımında kullanılırdı. Afrika'da yetişen daha başka palmiyelerin tohumlarına da bu ad verilir ve bulunduğu ülkenin adıyla birlikte anılır. [Etyopya korozosu, *Hyphaene thebaica*]. Plastik maddelerin icadından sonra bu sanayi ortadan kalkmış gibidir.)

KOROZYON a. (fr. *corrosion*'dan). Jeomorfol. Kimyasal süreçler sonucu kayaçlarda görülen yüzeysel yıpranma. (Eşanl. KİMYASAL AŞINMA.)

—Krist. *Korozyon izleri,* bir tepkenle ya da uygun bir çözücüyle tepkimeye girdiğinde bir kristalin yüzeyinde ortaya çıkan izler. (Kimi doğal minerallerde de [örneğin beril, spodumen] görülen ve kristalin anizotropisi ile bakışımlarını ortaya çıkaran bu izler, iç ya da yüzey özürlerinden [dislokasyonlar, enklüzyonlar, çizikler] kaynaklanır. Bu izler mikrografik dağlamadan sonra metal tanelerinde ortaya çıkar.)

—Metalürj. İçinde bulunulan ortamın etkisiyle ve mekanik olmayan bir süreçle, başlangıçtaki metal niteliğinin yok olmaya varabilen parçalanması. (Bk. *ansikl.* böl.) ‖ *Gerilimli korozyon,* bir metalde, korozyona yol açan bir ortamın ve almaşık kuvvetlerin birleşik etkisiyle ortaya çıkan özel çatlama biçimi. ‖ *Kazımalı korozyon,* birbiriyle temas eden iki metalin titreşimlerin etkisiyle havada yükseltgenmesi. (Bu, yorulmadan ileri gelen çatlamanın başlangıcı olabilir.)

—ANSİKL. Metalürj. Korozyon her yıl çelik üretiminin dörtte birini yok eder. Kentlerin havası, yağmur suları (sülfürik asit ya da nitrik asit izleri), deniz suyu korozyonun başlıca etkenleridir. Bir metalin ya da alaşımın etkilenmesi çeşitli görünümler gösterir: her noktada aynı hızla ortaya çıkan *tekdüze* ya da *genel* korozyon; kristaller arasındaki ayrım yüzeylerinde görülen *taneleraarası* korozyon; yüzeyin kimi noktalarında yerelleşen ve özürlerden ya da yüzeysel ayrıklıklardan kaynaklanan oyuklanma korozyonu.

Metallerin korozyon mekanizmaları çok karmaşıktır ve hâlâ birçok araştırmanın konusunu oluşturur. Bunlardan başlıcaları şunlardır:

Kimyasal korozyon, metal (ya da alaşım) ile akışkan çevresi arasındaki tepkimedir. Çevre gazlı ise kuru korozyondan (havada yükseltgenme, kükürt dioksitle korozyon...) söz edilir; bir sıvı eşliğinde korozyon ender olarak tamamen kimyasaldır ve genellikle elektrokimyasal korozyonla birlikte görülür;

Elektrokimyasal (ya da *galvanik*) *korozyon* metalde ya da tepkende bulunan ve yerel olarak pil oluşumuna neden olan ayrıklıklardan kaynaklanır; tepken anot görevi yapan bölgelere etki eder;

Biyokimyasal korozyon'da metal üzerine ayrıca bakterilerin etkisi de görülür (yeraltı boruları, gemi tekneleri...);

Mekanik-kimyasal korozyon yukarıdaki olaylara mekanik etkilerin de katılmasıyla ortaya çıkar;

Sürtünme korozyonu da denen *kazımalı korozyon,* metal parçaların kuru ya da kötü yağlanmış bir ortamda uğradıkları korozyon biçimindeki bir yorulma olgusudur. Genellikle milimetrenin yüzde birkaçı düzeyinde, düşük genlikli göreli almaşık kaymalar ya da salınımlar gibi çevrimsel içkuvvetlerin etkisi altındaki parçalarda görülür. Bu olaya özellikle hava taşıtlarının yapılarında, kamyon yaylarının lamalarında ve yazı ya da hesap makineleri, uzakyazarlar gibi büro makinelerinin mekanizmalarında rastlanır.

Gerilimli korozyon en tehlikeli korozyon türüdür; korozyon ile kopmanın en kötü etkilerini birleştirir. Mekanik gerilmelerin etkisi altındaki bir cisim, aşındırıcı bir ortama sokulduğunda ortaya çıkar. Gittikçe daha çok sayıdaki ve daha çok mekanik içkuvvetin etkisi altındaki yapının, korozyona yol açan bir ortamda çalışması zorunluluğu nedeniyle, bu olayın önemi günümüzde giderek artmaktadır. Ayrıca, artık gerilimli korozyon uzmanları bu terimin yalnızca metal ve alaşımlar için kullanılmasını kabul etmemektedirler: gerilimli korozyon hemen her tip malzemeyi (metaller, seramikler, camlar, polimerler) etkileyebilmektedir. Bu tip korozyondan en çok zarar gören sanayi alanları havacılık ve nükleer sanayi alanlarıdır; bu sanayi alanlarında gerçekleştirilen mekanik performansı artırma araştırmalarının, giderek artan güvenirlik gerekleriyle uyumlu olması gerekir. Gerilimli korozyon, malzemenin yüzeyinde çatlakların oluşumuyla ortaya çıkar; bu çatlaklar, bir başlangıç aşamasından sonra, ani kopma oluşana kadar sürekli bir biçimde yayılır. En önemli sakınca, çatlakların saniyede birkaç mikrometrelik bir hızla sürekli olarak yayılmasının, basit kopmaya yol açmak için gerekli olandan açıkça daha düşük bir mekanik

iç kuvvet düzeyine karşılık gelebilmesidir. Araştırmacıların henüz tam anlaşma sağlayamadıkları birçok rekabet halindeki kuram, gerilimli korozyona toplu bir açıklama getirmek için yarışmaktadır. Denemeye konan modeller gerilmenin, malzemenin başlangıçtaki çatlaklarına göre yönelimini göz önüne alır. Başlangıçta metalürji uzmanlarınca sürdürülen, daha sonra ise elektrokimyasal bakımdan ele alınan araştırmalarda, kuramsal mekanikten giderek daha çok yararlanılmaktadır.

• *Korozyona karşı koruma.* Korozyona karşı mücadelede en etkin yöntemlerden biri kaplama uygulamasıdır. Kaplamalar ametal (boyalar, plastik malzemeler) olabileceği gibi metal de (galvanizleme, krom kaplama, kalaylama) olabilir. Kimi durumlarda, yüzeysel koruma sağlayan bir filme de (boya katmanı kaplamadan önce metal yüzeyi sıcak fosfatlama, alüminyum alaşımlarının anodik oksidasyonu [eloksallanması] vb.) başvurulabilir.

Metalleri elektrokimyasal olarak koruma iki tip olabilir:

a) Katodik koruma. Korunacak metal, kendisinden daha az soylu bir metale elektriksel olarak bağlanır; daha az soylu olan metal, böylece oluşan pilin anotunu oluşturur (harcanabilir anot) ve korunacak metalin yerine aşınır. Diğer durumlarda, korunacak metal (katot) ile eylemsiz bir anot arasından bir akım geçirilir.

b) Anodik koruma. Bu yöntem, içlerinden anotsal bir akım geçtiğinde, korozyona yol açan ortam içinde dinginleşme (pasifleşme) özelliği gösteren metallere ya da alaşımlara uygulanır. Sülfürik asit içeren paslanmaz çelikten depolar bu yolla korunur. Kimi durumlarda korozyona yol açan tepkene, etkime gücünü azaltan maddelerden (korozyon yavaşlatıcılar) çok küçük miktarlarda katarak doğrudan etki edilir. Kazımalı korozyon, koruyucu kaplamalar (krom kaplama, kadmiyum kaplama, kurşun kaplama) kullanarak etkin bir biçimde önlenebilir; buna karşılık malzemenin çatlaması her türlü yüzeysel korumayı geçersiz kıldığından, gerilimli korozyona karşı önlem almak çok güçtür.

KORPORASYON a. (fr. *corporation*). En alt kademeden en üst kademeye kadar, bir mesleğin bütün üyelerini bir araya getiren toplumsal örgüt.

—ANSİKL. "Korporasyon" sözcüğünün, günümüzdeki anlamıyla kullanılışı oldukça yenidir. Ortaçağ'da, bugün korporasyon adı verilen sosyal kuruluşlara daha çok "meslek sınıfları", "esnaf birlikleri", ya da "lonca" deniliyordu. "Korporasyon" sözcüğünün günümüzdeki anlamıyla kullanılmasına, XIX. yy.'da, korporatist akımların etkisiyle başlandı.

Korporasyon, mesleki bir kuruluştur. Yalnızca aynı mesleğin üyelerini bir araya getirir, başka meslekten olanları içine almaz. Sözkonusu meslek mensupları, ya bir tek ya da birbirine bağlı birden çok kuruluş içinde toplanırlar ve uzmanlıkları ne olursa olsun, mesleki aşama düzeni içinde belli bir yere sahiptirler. Bundan anlaşılacağı gibi, *sendika*'nın tersine olarak, korporasyon dikey olarak örgütlenmiştir. Çünkü, sendika, mesleki hiyerarşinin farklı kademelerine uygun düşecek bir biçimde yatay olarak örgütlenmiş bir kuruluştur: işverenler sendikası, ücretliler sendikası gibi. Bunun için, korporasyon, sendikaları ya dışlar ya da onları ancak ortak bir bütünle kaynaştırarak bünyesine alır (ama böyle olması, farklı sendikaların kendi aralarında yatay bir biçimde bağlantı kurmalarını engellemez).

Korporasyon, ulusal ya da hatta uluslararası bir topluluk içinde yer alan toplumsal bir yapıdır. Bu yüzden organik ve kurumsal bir nitelik taşır ve süreklilik gösterir. Temsili meclisleri, iç yetki organları, hatta bazen yargıçları, belli bir mesleğin bütün mensuplarını ya da hiç olmazsa üyelerinin tümünü yükümlülük altına sokan kural ve yasaları olan bir iç örgütlenmeye sahiptir. Ayrıca, başka korporasyonlarla ve devlet makamlarıyla kurumsal ilişkilerinden doğan bir dış örgütlenmesi vardır. Korporasyonun oynadığı rol dernek ve cemiyetler hakkındaki bir mevzuatla belirlenmişse fiili; verdiği kararlar resmi makamlarca denetlenmekte ve kurallara bağlanmakta ise hukuksal, töresel ya da yazılı olur.

Korporasyon çeşitli amaçlar güdebilir: öteki korporasyonlar ve resmi makamlar karşısında meslek çıkarlarını savunmak; örgüt içinde, iç disiplini, meslek bilinci ve onurunu saydırmak; meslek üyeleri arasında, özellikle zayıfları (dullar, yetimler, hastalar, ihtiyarlar) korumak için, karşılıklı yardımlaşma sağlamak gibi. Bu son durumda, korporasyon bir yardımlaşma derneği rolü oynar; hatta, mesleki ideali, *kardeşlik tarikatı* gibi manevi ve dini bir adla birleştirmesi bile olasıdır.

—Tar. *Faşist İtalya'da korporasyonlar.* Marxçılara yakın sendikalar çökertildikten sonra, iş dünyasını kanalize etmek ve bir düzen içine almak kaygısıyla Mussolini ve faşistler, temelde devletçi bir karakter aşıladıkları korporasyon fikrini benimsediler.

Faşist sendika korporasyonları konfederasyonu kurularak (bunun sekreteri Edmondo Rossoni, yayın organı da *Il Lavoro d'Italia* idi) geleneksel sendikalarla rekabete girişildi. İşverenler cephesinde de, 1920'den başlayarak güçlü korporasyonlar kuruldu: Genel tarım konfederasyonu (700 000 çiftçi), bütün büyük firmalarla birçok orta ve küçük işletmeyi içinde toplayan Genel sanayi konfederasyonu.

1926'da, adını başlıca esincisinden alan "Rocco yasası" (3 nisan), ekonomik yaşamı büsbütün sıkı bir korporatizm içine hapsetti. Karma sendikalar safdışı bırakıldı ve korporasyonlara bağlı olarak, aynı bir etkinlik alanı için, birbirine koşut işçi ve patron meslek birlikleri kuruldu. Yalnızca, faşist sendikalar tanındı ve bunlara aidat ödeme zorunluluğu konuldu. Memurlara sendika kurma hakkı tümüyle yasaklandı. Bu yasa İtalya'nın ekonomik ve sosyal yaşamı üstünde bir tür devlet paternalizmi kuruyordu. Grev yasaklandı, işverenlere "istenmeyen elemanların" işine son verme hakkı tanındı. Grevler durdu ve İtalyan genel iş konfederasyonu 1927'de, katolik sendikalar da 1929'da ortadan kalktı.

2 temmuz 1926'da Guiseppe Bottai'nin yönetiminde bir Korporasyonlar bakanlığı ve Duçe'nin başkanlığında Korporasyonlar ulusal konseyi kuruldu. 1926 yasası'nı destekleyen yeni bir iş yasası (1927) ile sınıflararası işbirliğinin önemi vurgulandı. Bununla birlikte, bir piramit biçiminde örgütlenen sendikacılık, işçi-işveren arasındaki bölünmeyi sürdürdü. 5 şubat 1934'te, her iş kolunda işçilerle patronlar arasında yapılan toplu iş sözleşmelerini tartışmak amacıyla 22 meslek konfederasyonunun kurulması, bu bölünmenin oluşturduğu engeli aşmayı amaçlıyordu. Ne var ki, burada patronlar en nüfuzlu üyeleriyle temsil edilirken, işçilerin temsilcileri hemen hemen memur haline gelmiş olan faşist sendika delegeleriydi. Korporasyonlar giderek daha çok bir devlet aracı görünümünü aldı ve 1939'da, devletçi niteliği büsbütün güçlendirilen Millet meclisi, bir fasci ve korporasyonlar meclisi haline geldi; Ulusal faşist partisi'nin Ulusal konsey üyeleri ile Ulusal korporasyonlar konseyi üyelerinden oluşan bir meclis oldu.

KORPORATİF sıf. (fr. *corporatif*). **1.** Loncalarla, meslek örgütleriyle ilgili olan için kullanılır: *Korporatif kuruluşlar.* **—2.** *Korporatif düşünce,* lonca üyeleri arasında dayanışmadan ve loncaların gelişmesinden yana olan düşünce. **—3.** *Korporatif rejim,* loncalara dayanan rejim.

KORPORATİST sıf. ve a. (fr. *corporatiste*). Korporatizm yanlısı kişi için kullanılır.

◆ sıf. Korporatizme ilişkin olan.

KORPORATİZM a. (fr. *corporatisme*). **1.** Hem bireyciliği hem kolektivizmi reddeden ve meslekleri̇n, karar alma yetkisine sahip, hükümet katında temsil edilen, kararları kamu güçlerince yaptırıma bağlanan, sürekli ve kurumsal organlar halinde örgütlenmelerini öngören öğreti. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Belirli bir çalışanlar grubunun yalnızca mesleki çıkarlarının savunulması. **—3.** *Dernek korporatizmi,* mesleki örgütlenmeyi, dernekleşme hakkının çeşitli meslekler ve bunların üyeler tarafından serbestçe kullanılması biçiminde ele alan korporatizm. || *Devlet korporatizmi,* mesleki örgütlenmenin resmi makamlar tarafından oluşturulması, denetlenmesi ve yönetilmesini öngören korporatizm.

—ANSİKL. XX. yy.'ın başlarında kimi hıristiyan ya da sosyalist doktrinciler (örneğin Buchez), korporatif derneklerin Fransız devrimi tarafından ortadan kaldırılmış olmasını doğru bulmuyorlardı. Ama özlemlerinin ne olduğu da tam belli değildi. 1830-1848 arasında Agricol Perdiguier' nin etkisiyle, Ancien Régime'in korporasyonlarından çok, aynı meslekten işçi derneklerinin canlandırılması sözkonusu oldu. 1844'te *Trade-Union*'ların resmen kurulmasıyla birlikte İngiltere'de bir tür fiili korporatizm ortaya çıktı. Aracı kurumlar kavramına bağlı olan Germen düşüncesi, özellikle katolik çevrelerde (Almanya' da Mainz grubuyla, Avusturya'da Viyana okuluyla), korporasyonu ve korporatizmi yeniden keşfetti. Fransa'da Emile Keller, liberal kapitalizmi mahkûm ederken korporatif mirasa sahip çıktı; Fransa tahtında hak iddia eden Chambord kontu da bundan yana tutum takındı. Bu gibi çeşitli etkiler Fransa'da, Albert de Mun ve özellikle korporatist örgütlenmenin kuramcısı René de la Tour du Pin La Charce'la birlikte, sosyal katolik hareketin en önemli fraksiyonları tarafından ortaya konan dernek korporatizmi kuramına yol açtı. Korporatizm Fransa'da 1914'e değin sosyal katolikliğe özgü, hatta onun bir özelliği iken, sosyalist ve sendikalist hareketlerin bazı ılımlı fraksiyonlarında da bir ölçüde yankı uyandırdı. Almanya'da Mainz grubunun düşüncesi, özellikle Bismarck zamanında hükümetin sosyal politikasını en azından dolaylı biçimde etkiledi.

Korporatizm, Birinci Dünya savaşı'ndan sonra sosyal katolikliğin dışına taştı. Angers sosyal haftası (1936), dernek korporatizmi formülünü ortaya attı: örgütlenmiş meslek bünyesinde özgür sendika. Yine La Tour du Pin'den kaynaklanan bir başka korporatist eğilim de *Action française*'e (F. Baconnier, Rendu) bağlandı.

İtalyan faşizmi ise, sosyal katolikliğin korporatizminden çok farklı bir devlet korporatizmi formülünü benimsedi ve uygulamaya girişti. Ancak uygulamada fazla bir şey gerçekleştiremediği gibi, sürekli çelişkilere de düştü. Faşist korporatizm fransız grupları da etkiledi: "Le Faisceau" (Georges Valois, Arthuys, Chaboche), "Le Francisme" (Marcel Bucard), hemen ardından da "yenisosyalizm"in bir bölümü (Marcel Déat, Montagnon, vb.). Salazar' ın Portekiz'i, Dollfuss ve Schuschnigg'in Avusturya'sı da korporatist olmak istediler: ancak her iki ülkede de bu yönde atılan adımlar, sözlerin çok gerisinde kaldı.

İki savaş arasının ikinci yarısında Fransa'da korporatist gruplar çoğaldı. Bu dönemde korporatizmin en ünlü kuramcısı romanyalı toplumbilimci Manoilescu'ydu. Aynı anda İskandinav sosyalizmi (özellikle İsveç) kooperatif ve korporatif olmak üzere ikili bir görünüm aldı.

Vichy'de, sosyal bir öğreti arayışı içinde olan mareşal Pétain hükümeti korporatizme eğilim gösterdi. *İş yasası,* sanayi kesiminde oldukça iddialı bir korporatist örgütlenme tasarısını içeriyordu; bu tasarı uygulamaya konmadı. Buna karşılık, kısa sürede gerçekleşen köylü korporasyonu 1944'te Geçici Cumhuriyet hükümeti tarafından ortadan kaldırılıncaya kadar faaliyet gösterdi.

Savaş sonrasında İtalya ve Fransa'da, korporatizmin adına ve düşüncelerine karşı bir tepki oluştu. Sosyal katolikliğin fransız temsilcileri, dernek korporatizmine bağlı kalsalar da, herhangi bir sisteme bağlı olma anlamını içermeyen *meslek örgütü* terimini kullanmayı yeğlediler.

KORPÜSKÜL a. (fr. *corpuscule*). Bot. Bazı botanikçilerin açıktohumluların arkegonlarına verdikleri ad.

KORPÜSKÜLLÜ sıf. İpekböcç. İpekböceklerinin korpüskülleri, yani karataban hastalığını yapan sporları *(Nosema bombycis)* taşıyan larvaları, krizalitleri, kelebekleri ve yumurtaları için söylenir.

KORRİGAN a. (bretonca sözc.). Breton efsanelerinin şakacı cücesi.

KORSA → KORSE.

KORSAJ a. (fr. *corsage*). Terz. **1.** Bazı giysilerin üst bedenine eklenen ve göğüs altından başlayarak beli sıkıca saran parça. (Dik durmasını sağlamak amacıyla kumaşın altına astar, tela vb. geçirilir.) **—2.** Belin üst kısmını sararak göğsü dik tutmaya ve beli inceltmeye yarayan, astarlı ya da balinalı bir tür korse. (Vücudu rahatsız etmemesi için çamaşır üzerine takılır, arkadan agraflar ya da bağcıklarla tutturulur. Özellikle batılı kadınlar tarafından XVI. yy.'dan başlayarak kullanıldı.)

KORSAK a. (rusça sözc.). Batı ve Orta Asya'da yaşayan tilki. (Bil. a. *Vulpes corsac;* köpekgiller familyası.)

KORSAKOV, Rusya'da liman kenti, Sahalin adasının güney ucunda yer alır; 38 000 nüf.

KORSAKOV (Aleksandr Mihailoviç), rus general (1753-Petersburg 1840). Fransızlar'a karşı savaşmak üzere Hollanda'ya gönderildi, sonra İran'da savaştı (1796). Rusya ikinci koalisyona girdikten sonra, İsviçre'de yeniden Fransızlar'la çarpıştı, ama Zürich'te Masséna tarafından bozguna uğratıldı (1799). 1801'de süvari generali, daha sonra Litvanya valisi oldu. 1830-31 ayaklanmasında Petersburg'a çağrıldı, Devlet konseyi üyesi oldu.

Korsakov sendromu (rus nörolog Sergey Sergeyeviç *Korsakov*'un [1854-1900] adından). Nöropsikol. Zihinsel bir bozukluk olmaksızın gelişen, genel bellek karışıklığı. Bu bellek yitimi sendromunun üçüz belirtisi vardır: 1. *Geriye ve ileriye dönük bellek yitimi*, yani hastalık ortaya çıkmadan önceki olayları unutma ve yeni bilgiler edinememe; 2. *Zamanda ve mekânda yönelim yitimi;* 3. *Uydurmacılık*, yani unutulanların yerini hayali olaylarla doldurma. Bu üçüncü belirti pek hafif olabilir, hatta hiç olmayabilir.

Korsakov sendromu, genellikle süreğen alkolizmin neden olduğu bir tiamin eksikliğinden doğar; herpes ansefalitinden ya da beyindeki denizatının ameliyatla çıkarılmasından da ileri gelebilir. Korsakov sendromuna neden olan lezyon her zaman iki yanlıdır ve denizatı - mememsi cisimcik - talamus devresi üzerinde bulunur. Bununla beraber hangi sinirsel yapının bozulduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bu yoğun unutkanlığı geliştiren mekanizmalar konusunda değişik düşünceler ortaya atılmıştır. Kimileri izlenimlerin edinildikleri anda tam iz bırakmadıklarını ya da dil açısından yanlış kodlandıklarını öne sürmüşler, kimileriyse anımsamanın girişim (enterferans) nedeniyle bozulduğunu savunmuşlardır.

Korsakov sulandırması. Homeopat. 1829'da homeopat S. N. Korsakov tarafından geliştirilen ve homeopatik ilaçların tek bir şişe içinde art arda sulandırmalarla hazırlanmasını öngören yöntem. Devlet danışmanı olan S. N. Korsakov, çarın yakınları arasına girdikten ve homeopatiye merak sardıktan sonra, tek bir şişe kullanarak öteden beri ayrı şişeler kullanan hahnemannci yöntemi basitleştirmeyi tasarlardı. Düşüncesi şu varsayıma dayanıyordu: yüzde birlik bir ilk hahnemann sulandırmasından 100 damla içeren bir şişe tamamen boşaltıldığında, bu şişede, yıkamakla dahi gitmeyen, yaklaşık bir damla karışım, şişenin çeperlerine yapışarak kalacaktır; bu durumda bir "taşıyıcı"dan (alkol ya da su) 99 damla eklemek ve çalkalamak, yeni bir yüzdelik sulandırma elde etmek için yeterlidir; şişe daha sonra tekrar boşaltılır ve aynı şekilde devam edilir... Sonunda, elde edilen her sulandırma şişesine, karışımın geçirdiği işlem sayısını belirten bir numara ve bunu izleyen bir K harfi konur (örneğin 30 K, 200 K).

Ancak, özellikle cam çeperlerin emdiğini hiç hesaba katmayan bu yöntem, pratikte istenen düzenli sulandırmayı garanti edemez. Bununla birlikte, basitliğinden dolayı ilaçlarını kendileri hazırlayan birçok homeopat tarafından kabul edilen bir yöntemdir. Aslında tek şişe, orta ve aşağı sulandırmalar olmak üzere, değişik oranlarda sulandırma karışımları içermektedir. Bu yöntem günümüzde kimi ülkelerde yasaklanmıştır.

KORSAN a. (ital. *corsaro*). **1.** Vurgun yapmak için denizlerde ticaret gemilerine saldıran haydut. **—2.** Başkalarının hakkını zor kullanarak alan ve böylece zenginleşen kimse. **—3.** *Hava korsanı*, herhangi bir isteğinin yerine getirilmesi için bir uçağı mürettebatı ve yolcularıyla rehin alıp, mürettabatı uçağın yönünü değiştirmesi için zorlayan ve böylece istekleri doğrultusunda bir pazarlık konusu yaratmak isteyen kimse.

—Ask. denizc. *Korsan harekâtı*, bir ülke donanmasının, kamufle edilmiş ve silahlarla donatılmış ticaret gemileriyle ya da savaş gemileriyle düşman savaş gemilerini ele geçirmek ya da imha etmek için yaptığı harekât.

—Esk. denizc. *Korsan gemisi*, mürettebatına, düşmanın ticaret gemilerini kovalamak ve bunlara saldırmak için hükümet tarafından yetki verilmiş hızlı gemi (XV.-XIX. yy.). [Bk. *ansikl.* böl.]

—Uluslarar. huk. Korsanlık suçu işleyen kişi.

◆ sıf. Bir hakkı izinsiz olarak kullanan ve bu yolla bir kazanç ya da bir çıkar sağlayan: *Korsan kasetçilik. Korsan radyo. Korsan yayın.*

—ANSİKL. Esk. denizc. Korsan gemileri, düşman ticaret gemilerine saldırma ve onları ele geçirme izni veren kraldan belli bir pay alırdı. Korsan gemisi olarak ya bir ticaret gemisi ya da kraliyet donanmasınca verilen bir savaş gemisi kullanılırdı. Ganimetin yasal hale gelmesi için, *ganimet mahkemesi* denen özel bir mahkemece onaylanması gerekirdi. Ele geçirilen mallar, daha sonra korsan gemisi yararına satılırdı. Korsan gemisini, kendi hesabına çalışan ve milliyeti ne olursa olsun bütün gemilere saldıran deniz haydutlarının gemileriyle karıştırmamak gerekir.

—Tar. Gemiciliğin ilk zamanlarında, Akdeniz'de kıyıları olan tüm halklar korsanlık yapmaktaydı. Yunanistan'da, bu etkinlik Aitolialılar, Lokrisliler ve Akarnanialılar'ın temel uğraşı oldu. Gereksinimlerinin karşılanması deniz güvenliğine bağlı olan Roma, Ligür (İ.Ö. III. yy.) ve İllyria korsanlarıyla (İ.Ö. 229, 168) savaştı. Hellenistik çağda, Lykia ve Kilikia tehlikeli korsan yataklarıydı. (→ KORSANLAR *seferi.*)

Geç imparatorluk döneminde korsanlar, hemen her yerde, ve özellikle Karadeniz'de etkinlik gösterdiler. Batı'da en etkin korsanlar Normanlar*'dı. Hıristiyanlık ve islam arasında paylaşılmış olan Akdeniz' de XI. yy.'dan sonra korsanlar 1830'a kadar etkinlik gösterdiler. XIX. yy.'da bile, kimi yerlerde, örneğin Afrika'nın, Basra körfezinin, Çin'in bazı kıyılarında ve Polinezya'da korsanlara rastlanmaktaydı.

KORSANLAR kıyısı → ARAP EMİRLİKLERİ FEDERASYONU (Birleşik).

Korsanlar seferi, Pompeius'un, İ.Ö. 67'de, buğday ulaşımını güçleştirerek Roma'yı açlık tehlikesiyle karşı karşıya bırakan Akdeniz korsanlarına karşı yönettiği sefer. *Lex Gabinia*'dan olağanüstü yetkiler alan Pompeius, Doğu Akdeniz'in çeşitli kesimlerine filolar gönderdi. Sefer üç ayda sona erdi ve denizlerde kesinlikle sağlanan barış, bazı korsan halkların başka yerlere yerleştirilmesiyle güçlendirildi.

KORSANLIK a. **1.** Korsanların yaptığı iş. (Bk. *ansikl.* böl.) **—2.** Bir hakkı izinsiz olarak kullanma.

—Uluslarar. huk. Savaşan devlet tarafından silahlandırılarak düşman devlete ya da onun uyruğuna ait malları ele geçiren gemilerin eylemlerine verilen ad. (Korsanlık, eskiden savaş kurallarına uygun sayılan bir yöntemdi. Esir alınan korsan gemisinin kaptan ve tayfasına savaş esiri gibi davranılırdı.)

—ANSİKL. Tar. Korsanlık, 1856'da Paris kongresi'yle kaldırıldı. İki dünya savaşı sırasında, alman deniz kuvvetleri, savaş gemilerini *(Emden)* ya da kamufle edilmiş ticaret gemilerini *(Wolf)* silahlandırarak yeniden korsanlığa başladılar. Daha genel anlamda, 1939-1945'te, "korsan gemisi" adı kimi kez düşman donanmasına düzenli olarak saldıran ve imha eden savaş gemileri ve denizaltılar için kullanıldı.

• *İslam ülkelerinde.* Akdeniz'de müslüman arap korsanlarının görünmeleri, emevi halifelerinden Abdülmelik bin Mervan'ın Tunus'ta bir tersane kurdurmasından (VII. yy. sonları) sonradır. Özellikle Kuzey Afrika'da hüküm süren İdrisiler, Aglebiler ve Fatımiler döneminde yoğunluk kazandı. Bu yoldan ülke topraklarını ve etki alanlarını genişletmeyi, yeni gelirler elde etmeyi amaçlayan halifelerin, korsanlığı özendirdikleri düşünülebilir. Fatımiler, müslüman arap korsanlar aracılığıyla Akdeniz'deki irili ufaklı adaların birçoğuna egemen olmuşlardı. Korsanların eylemleri X. yy. sonlarında adalardan İtalya kıyılarına sıçradı. XI. yy.'ın ilk yarısında deniz ticaretinin önemli limanlarından biri olan Pisa gibi Katalonya ve Provence kıyıları da, Ortaçağ hıristiyan tarihçilerinin "Rey Lobo" lakabıyla andıkları müslüman İspanya hükümdarlarından Mücahit bin Abdullah tarafından birçok kez saldırıya uğradı. Ancak XII. yy.'da Muvahhitler'le XIII. yy.'dan başlayarak Kuzey Afrika topraklarında hüküm süren çeşitli sülaleler, hıristiyan Avrupa devletleriyle yaptıkları antlaşmalarla korsanlığı yasaklama, korsanlık yapanları idamla cezalandırma, el konulan ganimet ve gemilerin geri verilmesi gibi konularda karar aldılar. Buna karşın Pisa, Sicilya Normanları, Aragón ve Ceneviz denizcileriyle afrikalı denizciler arasındaki çatışmalar ve saldırılar seyrek de olsa sürüp gitti.

XV. yy.'da Akdeniz'deki hıristiyan ve müslüman korsanların faaliyetlerini artırdıkları, Anadolu'daki bazı türk beyliklerinin de (Aydın, Karesi, Menteşe, Saruhan vb.) bu faaliyetlere katıldıkları görülür. Çelebi Mehmet, Ege'de ve Çanakkale boğazında yol kesen türk korsan gemilerine Venedikliler'ce elkonulmasını kabul eden bir antlaşmayı imzaladı. Cezayir'de üslenen mağribli korsanlar da, kendilerini sindirmek isteyen İspanyol ve Venedikliler'e karşı türk korsanlarıyla işbirliği yapmaya başladılar. XVI. yy. başlarında osmanlı hükümetinin de desteğiyle Kemal Reis, İber yarımadasının güney sularına değin sokularak Andalucía'nın büyük limanlarından Malaga'yı yağmalayıp Cerbe adasında üslendi. Bu tarihe değin berberi korsanların elinde bulunan Cerbe'yi sonraları Oruç Reis, kardeşi Hızır Reis (Barbaros Hayrettin Paşa), Turgut Reis de üs olarak kullandılar. Özellikle Oruç ve Hızır kardeşlerin Akdeniz'in korsanlık tarihinde görünmeleri İspanya'daki Endülüs müslüman egemenliğinin sona ermesiyle hemen he-

men aynı zamana rastlar. Midillili olan bu iki kardeş 1510'dan başlayarak Şerşel, Cezayir, Tenes ve Tlemsen'i fethederek Mağrib ocakları'nın temelini atmışlar ve Cezayir'de güçlü bir devlet kurmuşlardı. Oruç Reis'in bir savaşta şehit düşmesinden sonra kendini Cezayir Sultanı ilan eden ve ayrıca Selim I'e (Yavuz) elçi göndererek bağlılığını bildiren Hızır Reis'in Süleyman I (Kanuni) tarafından İstanbul'a çağrılışı (1533) ve kendisine kaptanıderyalık verilişi (1534), bir anlamda korsanlık olayının nizami ve disiplinli bir donanmaya dönüştürülmesi demekti. Barbaros'un yetiştirmesi olan Kılıç Ali Paşa'nın da ölümüne (1587) değin, Akdeniz'de tam bir egemenlik kurulduğu için Cezayir ve Akdeniz'in başka yerlerinden gelen korsanlar, kendi başlarına buyruk korsanlık yapmak yerine, osmanlı donanmasında hizmet almayı yeğlediler.

KORSCH (Karl), alman marxçılık kuramcısı (Tostedt, Aşağı Saksonya, 1886-Belmont, Massachusetts, 1961). Hukuk öğrenimi gördükten sonra Bağımsız sosyal demokrat parti'ye (1919), Halle kongresi'nde meydana gelen bölünmeden sonra da Komünist parti'ye (1920) girdi. Jena Üniversitesi hukuk profesörlüğüne getirildi (1923); Thüringen'de birkaç hafta Adalet bakanı oldu (bu Land'ın diyetine girdi). Başlıca yapıtı olan *Marxismus und Philosophie*'yi (Marxçılık ve felsefe) [1923] yayımladı. Bu kitabında, gerçekleşmekte olan devrimci hareketle, bu hareketin bilimi ve burjuva felsefesini aşan kuramsal ifadesi arasındaki diyalektik ilişkiyi yeniden kurmaya çalıştı. 1924-1928 arasında Reichstag'da milletvekiliydi; 1926 alman -sovyet antlaşmasına karşı oy kullandı. Aynı yıl aşırı solculuğu nedeniyle Komünist parti'den uzaklaştırıldı. 1933'te Almanya'yı terk etti, önce Büyük Britanya'ya, sonra Danimarka'ya geçti; bu ülkede sık sık B. Brecht ile görüştü. 1936'da gittiği ABD'de ingilizce olarak *Karl Marx* adlı yapıtını yayımladı ve Kurt Lewin ile birlikte çalıştı.

KORSCHENBROİCH, Almanya'nın Kuzey Vestfalya Renanyası eyaletinde kent, Mönchengladbach'ın doğu banliyösü, 24 800 nüf.

KORSE ya da **KORSA** a. (fr. *corset*). Estetik ya da sağlık amacıyla kullanılan, bedenin göğüs, karın, kalça ya da bel bölgesini saran, esnek iç giysisi.
—Tıp. *Ortopedik korse*, ya omurga eğriliklerini (iyicil skolyoz ve kifoz) düzeltme, ya omurga vereminde olduğu gibi biçim bozukluklarının ağırlaşmasını önleme ya da omurlararası eklem ağrılarını (lumbago) dindirme amacıyla kullanılır. (Omurga kırıklarında da yararlı olur. Olguya göre bunun için kişinin bedenine uyan alçılı korseler ya da kıtıklı madensel kemerler kullanılır.) || *Çelik korse*, metalden yapılan ortopedik korse.

KORSECİ a. Korse yapan ve / ya da satan kimse.

KORSECİLİK a. Korse yapma ve / ya da satma işi.

KORSİKA, Akdeniz'de Fransa'ya bağlı bir yönetim bölgesi ve ada; 8 680 km^2; 249 737 nüf. (1990). Merkezi *Ajaccio*.

COĞRAFYA

Cenova körfeziyle Sardinya arasında uzanan ve Bonifacio boğazıyla Sardinya'dan ayrılan Korsika, büyüklük bakımından Akdeniz'deki adalar arasında dördüncü sırayı (Sicilya, Sardinya ve Kıbrıs'tan sonra) alır. Büyük bölümü dağlık olan adayı, orta kesimde, K.-B.'dan G.-D.'ya doğru bir sıradağ ikiye böler. Adanın en yüksek dorukları, K.-B.'daki Cinto (2 710 m), orta -batıdaki Rotondo (2 625 m), G.-D.'daki İncudine'dir (2 136 m). Yaklaşık 1 200 km boyunca uzanan kıyılar birbirinden çok farklı özellikler taşır: doğu kesimi yüksek değildir, tekdüzedir ve birçok küçük düzlüğü vardır (adanın tek önemli ovası Aleria buradadır); batı kesimiyse kayalık ve girintili çıkıntılıdır (Saint-Laurent, Calvi, Porto, Sagone, Ajaccio ve Valinco körfezleri batı kıyılarındadır). Adada başlıca iki ırmak bulunur (her ikisi de sel rejimlidir): Tirren denizi'ne dökülen Golo (adanın en yüksek dağlarından gelen suları alır) ve Tavignano. Adaya egemen sıcak ve kurak yazlı, yumuşak kışlı akdeniz ikliminde, yükseltiye bağlı olarak büyük değişiklikler görülür ve bunun sonucunda da, zengin, çok çeşitli bir bitki örtüsü ortaya çıkar: 1 000 m yüksekliğe kadar Akdeniz'e özgü makiler, kestane ormanları ve zeytinlikler; daha yükseklerde çam, kayın, huş topluluklarıyla birlikte görülen dağ bitki örtüsü. Sanayi altyapısından yoksun olduğundan (yalnızca tarım ve hayvancılık ürünlerini işleyen fabrikalarla şeker fabrikaları bulunur), Korsika sanayisi yalnızca tarıma (üzüm, zeytin, meyve, turunçgiller, tahıllar ve tütün) dayanır; ayrıca, balıkçılık ve hayvancılık (keçi, koyun, domuz) da önemli bir gelir kaynağıdır. Turizm gelişmektedir. Başlıca limanlar Bastia (başlıca havalimanı buradadır), Ajaccio, Propriano, Calvi ve L'Île-Rousse'dur.

TARİH

Büyük bir olasılıkla VII. binyıl'dan başlayarak İberler'in ve Ligürler'in yerleştikleri Korsika, III. binyıl'ın başlarında megalit uygarlığını benimsedi. İ.Ö. XIV.-XII. yy.'lar arasında, yaptıkları kaleler *(torre)* nedeniyle *Torre halkı* adı verilen bir deniz kavminin istilasına uğradı. Adanın doğu kesimini Phokaialılar işgal etti; bunlar İ.Ö. 565'e doğru Alalia'yı (bugün Aleria) kurdular. Korsika daha sonra Romalılar tarafından işgal edildi (İ.Ö. 238-162). Romalılar adanın ikinci kenti Mariana'yı kurdular (İ.Ö. 94). Bizans (V.-VII. yy.), sonra da Papalık (VIII.-XI. yy.) tarafından yönetilen Korsika sürekli olarak Sarazenler'in saldırısına uğradı. 1077'de, Papalık adayı Pisa'ya bıraktı; ada, bunun üzerine kalkındı, bağ ve zeytinliklerle kaplandı. Korsika'yı işgal eden Cenovalılar önce Bonifacio'ya (1195), sonra da Calvi'ye (1268) yerleştiler ve Pisalılar'ı adadan çıkardılar (Meloria savaşı, 1284). 1347'de Korsika, Cenova Cumhuriyeti'nin egemenliği altına girdi; Cenova, adanın yönetim biçimini ve yasalarını saptadı (*Statuti civili e crimina-*

KORSİKA

Beaujard

Korsika
Aleria ovasından (Yukarı Korsika) bir görünüm

li, 1571). XVIII. yy.'a kadar süren Cenova egemenliğine karşı dönem dönem ayaklanmalar baş gösterdi. Bu ayaklanmalar dış güçlerin, özellikle de Fransa'nın müdahalesini kolaylaştırdı. Ada 1401-1409 yılları arasında Fransa'nın yönetiminde kaldı. Korsika'yı 1553'te fetheden Henri II, adayı Cateau-Cambrésis antlaşmalarıyla (1559) Cenova'ya geri verdi. Cenova, iktisadi gelişmeyi destekledi: buğday tarlaları, kestane ağaçları, zeytinlikler, bağlar adanın ileri gelenlerinin zenginleşmesine yol açtı *(principali).* Ancak, Cenova bu kişilere siyasal iktidarın yolunu kapayınca ayrılıkçı bir ayaklanma baş gösterdi (1729). Önce, geçici bir Korsika krallığı kuran Theodor Neuhof'un, sonra da, adada gerçek bir hükümet oluşturan P. Paoli'nin önderliğinde gelişen ayrılıkçı hareket, adanın tümüne yayıldı. Durumu kontrol etmekte güçsüz kalan Cenova, ada üzerindeki haklarını Fransa'ya bıraktı (Versailles antlaşması, 1768). Fransızlar Korsika kuvvetlerini Ponte-Novo'da yendi (8 mayıs 1769). Korsika, 1770-1786 arasında vali Marbeuf kontu tarafından yönetildi. Kurucu meclis 30 kasım 1789'da adanın "Fransa İmparatorluğu'nun bir parçası" olduğunu ilan etti. Paoli, İngiltere'nin yardımıyla yeni bir ayrılıkçı harekete giriştiyse de (1793), Bonaparte tarafından başarısızlığa uğratıldı (1796). XIX. yy.'ın ortalarında Korsika, Fransa'ya göçün hızlanmasına yol açan ciddi bir iktisadi bunalımla birlikte bir kültürel kimlik bunalımına girdi: korsika dilinin korunmasından ve bölge tarihinin okullarda okutulmasından yana bir tepki baş gösterdi. 1920'ye doğru ortaya çıkan bölgeci hareket gelişti. Kasım 1942' de italyan birliklerince işgal edilen ada, İtalya'nın teslim oluşunun (eylül 1943) haberi gelir gelmez ayaklandı; Cezayir'den gelen birliklerin desteğiyle korsikalı yurtseverler adayı ekim 1943'te işgalden kurtardılar. 1960'lı yıllardan başlayarak kimi zaman şiddete başvuran özerklik ve bağımsızlık yanlısı akımlar yeniden gelişme gösterdi. Mart 1982'de Korsika özel bir statüye kavuştu. Ada, genel seçimle 6 yıllık bir süre için seçilen 61 üyeden oluşan bir meclis tarafından yönetilmektedir. Ağustos 1982'de iş başına gelen ilk meclis, sağlam bir çoğunluktan yoksun olduğundan, mayıs 1984'te dağıtıldı. Aynı yılın ağustosunda yapılan ikinci meclis seçimleri dönemin muhalefet partilerinin (Fransız demokrasisi için birlik vb.) zaferiyle ve bağımsızlık yanlılarının Meclis'e girmeleriyle sonuçlandı. 1982' de adaya tanınan özel statü 1991'de çıkarılan bir yasa ile değiştirildi, "Korsika halkı" ibaresi ve yerel meclis başkanına tanınan icra yetkisi kaldırıldı. 1992'de yürürlüğe giren yeni yasaya (Joxe yasası) göre Korsika, gene iki il halinde ülke bütünlüğü içinde yer aldı.

KORSİKA DİLİ a. Korsika'da konuşulan, kuzeydeki biçimleri toscana lehçesine, güneydeki biçimleri güney italya lehçelerine yakın olan dil.
—ANSİKL. Korsika dili bir roman dilidir. Bu dilde görülen, latince öncesi altkat dillerinin etkisi ve yer yer saptanan Güney Tirren havzasına özgü eski roman biçimler, tüm adanın ve Kuzey Sardinya'nın bin yıllık Toscana egemenliğine girmeden önce de özgür bir latinleşmeye uğradığını söyleme olanağı verir. Oluşum sürecinin yerel kalıntıları, sesçil, biçimsel ve anlamsal özellikler adada iki kullanım alanı yarattı: orta -kuzey ve güney. Ama sözcük dağarcığı ortak ve sözdizim de aynı olduğu için, bu durum anlaşmayı engellemez. Edebi anlatımın klasik italyancayla yapılması, sonra da XIX. yy.'da, fransızcanın resmi dil olarak yavaş yavaş italyancanın yerini alması sonucu, folklora duyulan romantik ilgi, bir de korsikalı yazarların bilinçli tutumları olmasa, korsika dili yalnızca sözlü bir dil olarak kalabilirdi. Kimilerine göre "ulusal", kimilerine göre "yöresel" kimliğin desteği olan korsika dili öğretimin ve her tür toplumsal kullanımın dışında tutulmaktaydı; 1920'den başlayarak karşı yönde siyasal ve kültürel istekler oldu. Korsika dili 1974'ten beri Fransa'da "yöresel bir dil" olarak kabul edilir.

KORSİT a. (fr. *corsite*). Petrogr. Korsika' da çıkarılan orbiküler diyorit.

KORT a.(ing. *court*). Tenis alanı. (Zemin, açık alanda çim, çimento, bastırılmış toprak ya da kiremit tozundan, kapalı kortlardaysa tahtadan oluşur. Kort uzunluğu 23,77 m, genişliğiyse 8,23 m'dir. Sınırı belirleyen çizgilerden yandakilerine *kenar çizgisi,* bu çizgilere dikey olan son çizgilere de *dip çizgisi* denir. Alan, ortadan iki direğe tutturulmuş [yüksekliği yanlarda 1,06 m, ortadaysa 0,915 m olan] bir fileyle ikiye ayrılır.)

KORTAY (Göksel), türk tiyatro oyuncusu, çevirmen (İstanbul 1939). Burs alarak gittiği ABD'de, Boston Üniversitesi'nde tiyatro öğrenimi gördü. Türkiye'ye döndükten (1964) sonra Kent oyuncularıyla *Üç kuruşluk opera*'da sahneye çıktı; Dormen, Gönül Ülkü-Gazanfer Özcan, Nisa Serezli-Tolga Aşkıner vb. topluluklarda sahne çalışmalarını sürdürdü; birçok radyo oyununun rejisini yaptı; sinema ve TV filmleri ve dizilerde oynadı, bazı çağdaş yazarların piyeslerini türkçeye çevirdi. TODER başkan yardımcılığı görevine getirildi (1989).

KORTE a. (ital. *corte*'den). **1.** Âşıktaşlık, flört. **—2.** *Korte etmek,* âşıktaşlık etmek, flört etmek.

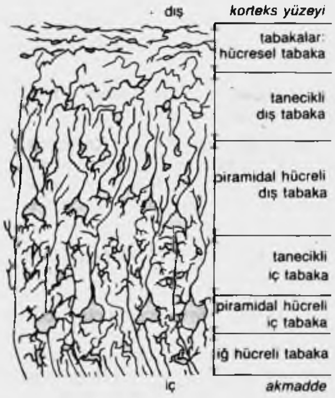
KORTEJ a. (fr. *cortège*). **1.** Bir devlet yetkilisine bir saygı gösterisi olarak eşlik eden kimseler. **—2.** Bayram, cenaze töreni, yürüyüş vb. tören ve gösterilerde belli bir düzenle giden insan topluluğu.

KORTEKS a. (fr. *cortex*). Karş. anat. **1.** Kabuk. **—2.** *Beyin korteksi,* beyin yarımkürelerinin yüzeyinde bulunan ve nöronların gövde kısımlarından oluşan bozmadde tabakası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Beyincik korteksi,* beyincik yarımkürelerinin yüzeyindeki bozmadde tabakası. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Böbreküstü korteksi,* böbreküstü bezini çepeçevre saran ve birçok hormon salgılayan kısım.
—Nörobiyol. *Korteks çıkarmak,* bir hayvandan beyin korteksinin kesilip çıkarılması (ameliyat) ya da soğukla yahut potasyum klorür gibi kimyasal maddelerle geçici olarak çalışamaz duruma getirilmesi. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Korteks yitimi,* hayvanın beyin korteksini kesip çıkarmak ya da geçici olarak çalışmaz duruma getirmek.
—ANSİKL. Karş. anat. Beyincik korteksi tüm omurgalılarda bulunduğu halde beyin korteksi yalnız memelilerde vardır ve hem memelilerin embriyonunda hem öteki sınıflarda, korteksten önce daha az yüzeysel ve daha az katmanlı bir yapı olan pallium ya da manto bulunur. Pallium da paleopallium (kokusal) ve arkipallium (limbik) olmak üzere ikiye ayrılır; memeli olmayan omurgalılardaki neokorteksin homoloğu sırt palliumudur.
—Nöroanat. • *Beyin korteksi.* Kalınlığı 4,5 mm (merkeze yakın bölgeler) ile 1,5 mm (kimi yarıkların dibi) arasında değişir. Yaklaşık olarak 14 milyar nörondan oluşur. Beyin korteksinin özgül hücresi piramidal hücredir; bunların gövdesi üçgen tabanlı ve büyük ekseni korteks yüzeyine diktir.
Beyin korteksini oluşturan hücrelerin yerleşimi (sitoarşitektoni) 6 tabaka halindedir. Bunlar dıştan içe doğru şöyle sıralanabilir: molekülsel tabaka, dış tanecikli tabaka, dış piramidal tabaka, iç tanecikli tabaka, iç piramidal tabaka ve son olarak iğsi tabaka. Bu değişik tabakaların dağılımı ve bağıl önemi, sınırları belirli her bölgenin belli bir işleve karşılık olduğunu

Sainte-Lucie-de-Tallano (Güney Korsika)

Tetrel-Explorer

beyin korteksinin şematik kesiti

gösteren bir korteks haritası çizilmesine olanak sağlamıştır. (→ BEYİN.)

• *Beyincik korteksi.* Dıştan içe doğru üç hücre tabakasından oluşur: hücrece fakir, lifçe zengin molekülsel tabaka, Purkinje hücreleri tabakası ve hücrece zengin tanecikli tabaka. Purkinje hücresi beyincik korteksinin temel öğesidir: dendrit dalları foliumun büyük eksenine dikey olarak uzunlamasına bir düzlemde bulunur. 2 Purkinje hücresinin dendrit alanı birbiriyle çakışmaz: dendritler, tanecikli hücrelerin aksonlarıyla ve soğanilik olivasından gelen tırmanıcı liflerle temasa geçer. Birçok demetten (beyincik-sap, -köprü ya da- ağ demetleri) gelen küt lifler tanecikli hücrelerin dendritlerinde sona erer.

—Nörobiyol. Korteksten yoksun kalan hayvan kendiliğinden ayağa kalkar, dayandığı alan üzerinde dengesini sağlar ve yürüyebilir. O andan sonra, başının ve üyelerinin duruşu hakkında görsel bir tepkime göstermez. Anansefal (korteksten ve beyin tabanındaki yapılardan yoksun) insanlarda buna benzer deneyler yapılabilmiştir. Bunlar uyku ve uyanıklık devreleri geçirir, emme ve esneme hareketleri yaparlar, ama kendiliklerinden bilerek hareket edemezler ve ağrılı olanlar dışında deri uyarılarına tepki göstermezler.

KORTEKSİN a. (fr. *cortexine*). Embriyonda gonat korteksince salgılanan ve gonositlerin dişi tipe doğru gelişmesini sağlayan hormon.

KORTEKTOMİ a. (fr. *cortectomie*). Nörol. Beyin korteksinin bir kısmının kesilip çıkarılması.

KORTHALS a. XIX. yy.'da hollandalı köpek yetiştiricisi Eduar *Korthals*'ın yetiştirdiği, grifonlar tipinde av köpeği. (Korthals [ya da sert kıllı grifon ferma köpeği], her çeşit arazide ve her tür av hayvanına karşı başarılı olabilen bir kır köpeğidir. Postu düz kestanerengi ya da kestanerengi benekli çelik grisidir. Sadık, çocuklarla oynamayı seven bir köpektir.)

KORTHALSİA a. Uzunca ve tırmanıcı gövdeli, yelpaze biçiminde, parçalı tüysü yapraklı, ikievcikli çiçekli palmiye. (*Calamus* cinsine yakın olan bu palmiyenin Malezya'da yirmi kadar türü yetişir.)

Korti organı → CORTİ ORGANI.

KORTİKOGRAM a. (fr. *corticogramme*). Nörobiyol. Beyin korteksine yerleştirilen bir elektrot aracılığıyla elektrik potansiyel değişimlerinin kaydedilmesi. Korteks sinir hücrelerinin toplam elektrik etkinliğini yansıtır. (Eğer, elektrot korteksin yüzeyine değil de saçlı derinin yüzeyine bağlanırsa kortikogram, beyin zarlarının, kafatasının ve derinin kalınlığı nedeniyle şekil değiştirir ve elektroansefalogram adını alır.)

KORTİKOİT sıf. (fr. *corticoïde*'den). Böbreküstü bezlerinin kabuk kısmından salgılanan hormonlarla bunların türevleri ve sentetik benzerleri için kullanılır.

◆ a. Kortikoit hormon. (Eşanl. KORTİKOSTEROİT.)

—ANSİKL. Böbreküstü bezlerinden birçok hormon elde edilmiştir. Bu cisimler, türevleri ve benzerleri, ortak noktaları olan steroit halkaları nedeniyle benzer bir yapı göstermekle birlikte fizyolojik işlev bakımından farklıdırlar. Bu hormonlardan bazılarının erkekleştirici bir etkisi vardır. Ancak kortikoit terimi genellikle böbreküstü bezi kabuğunun yalnız iki grup hormonu için kullanılır: 1. su ve elektrolit metabolizmasına etkili olan *mineralokortikoitler;* bunlar kandaki sodyum oranını sabit tutar ve potasyumun atılışını kolaylaştırırlar (bunlar arasında, dezoksikortikosteron ve çok daha etkin olan aldosteron sayılabilir); 2. kan şekeri düzeyini, alyuvar ve trombosit sayısını artıran, potasyum oranını azaltan ve organizmanın saldırı ya da strese tepki göstermesini sağlayan *glukokortikoitler.* Bunların en büyük yararı iltihap önleyici etkileridir. (Bunlar arasında kortizol ya da hidrokortizon, kortizon, prednizon ve prednizolon sayılabilir.) Kortikoitler romatizma hastalıklarının birçoğuyla astım ve alerjide de yararlı etkiler gösterir. Fluorlu türevleriyse (örneğin triamsinolon, deksametazon, betametazon) iltihap önleyici etkilerinin daha belirgin olması ve daha az sodyum tutulmasına neden olmalarıyla gerçek böbreküstü bezi kabuğu hormonlarından ayrılırlar. Mide -onikiparmak bağırsağı ülserlerinde kullanılmaması gereken bu ilaçlar organizmanın sodyum yüklenmesini, yüksek atardamar basıncını ve kilo almayı önlemek açısından dikkatli bir tıbbi gözetim altında verilmelidirler. Pomat, krem ya da losyon şeklinde tedbirli bir yerel uygulamayla kortikoitler (deri kortikoitleri) deri hastalıklarında çok yararlı olabilmelerine karşın, kullanım yerleri çok iyi belirlenmelidir, çünkü bazı (özellikle virüs kökenli) deri hastalıklarında kesinlikle kullanılmamaları gerekir, uzun süreli kullanım sonucunda, özellikle yüzde bir deri incelmesine neden olabilirler.

KORTİKONÜKLEER sıf. (fr. *corticonucléaire*). Nöroanat. Hareketle ilgili beyin korteksinden kafa sinirlerinin çekirdeğine giden yollara denir.

KORTİKOPRİV sıf. (fr. *corticoprive*). Endokrinol. Böbreküstü bezi korteksi yetersizliğine bağlı ya da onunla ilgili olan.

KORTİKOREZİSTANS a. (fr. *corticorésistance*). Endokrinol. Böbreküstü bezi korteksi hormonlarıyla yapılan tedavinin Addison hastalığına tutulmuş bazı kişilerde etkili olmaması.

KORTİKOSPİNAL sıf. (fr. *cortico -spinal*). Nöroanat. *Kortikospinal yol,* çıkan alın kıvrımını (hareketle ilgili korteks bölgesi) doğrudan doğruya ya da dolaylı olarak omuriliğe birleştiren liflerin tümü. (Eşanl. PİRAMİDAL DEMET, DEVİMSEL YOL.)

—ANSİKL. *Doğrudan kortikospinal yol,* insanda, beyin kabuğundan çıkar (çıkan alın ve çıkan yankafa kıvrımlarının tümü) ve iç kapsülün arka kolundan iner, soğanilik hizasında orta çizgiyi çaprazlar, omuriliğin ön-yan kordonunda aşağı doğru ilerler ve çıktığı beyin kabuğu bölgesine göre değişik bir düzeyde ön boynuzdaki devimsel nöronlarda (motonöron) son bulur. *Dolaylı kortikospinal yollar* kırmızı çekirdek (kortikorubrospinal yol) ya da ağsı oluşum (kortikoretikülospinal yol) içinde bağlantıyı sağlayan liflerden oluşur.

Doğrudan kortikospinal yol ve kortikorubrospinal yol beden bölgelerine uyan bir yapısal düzen gösterir ve bükücü kaslarla ilgili hareket nöronları üzerinde kolaylaştırıcı etki yapar. Kortikospinal yolun, soğanilik üstü bölümündeki düzeydeki lezyonları bedenin karşı yarısında yarıfelce neden olur.

KORTİKOSTEROİT sıf. ve a. KORTİKOİT'in eşanlamlısı.

KORTİKOSTERON a. (fr. *corticostérone*). Endokrinol. Böbreküstü korteksinin salgıladığı glukokortikoitler grubundan hormon.

KORTİKOSTİMÜLİN a. (fr. *corticostimuline*). Endokrinol. A.C.T.H.'nin eşanlamlısı.

KORTİKOSÜRRENALOM a. (fr. *corticosurrénalome*). Özellikle kadınlarda görülen, böbreküstü bezi korteks uru.

—ANSİKL. İyicil ya da kötücül olabilen kortikosürrenalomlar kanda kortikoit oranının artmasına neden olurlar. Genel durumda bozulmanın yanı sıra çoğu zaman apaçık bir erkekleşme görülür. Biyolojik bakımdan A.C.T.H. oranı çok düşer, hatta sıfır olur, plazmada potasyum miktarı da çok azalır ve buna bir metabolik alkaloz eşlik eder. İdrarla 17-ketosteroit ve 17 -hidroksisteroit atılımı çok artar. Hipofizi frenleme ve uyarma testleri olumsuz sonuç verir. Urun görüntülenmesinde ekotomografi ile bilgisayarlı tomografi, retropnömoperiton ve anjiyografiyi tamamlar ya da onların yerini alır.

Çocuklarda daha sık olan *kötücül kortikosürrenalom* hiperandrojenizm belirtileriyle birlikte görülür. Metastaz yoksa cerrahi tedavi oldukça iyi sonuç verir. Metastaz varsa (karaciğer, akciğer) kemoterapiye başvurmak gerekir.

KORTİKOTROFİN a. (fr. *corticotrophine*). Endokrinol. A.C.T.H.'nin eşanlamlısı.

KORTİKOTROP sıf. (fr. *corticötrope*). Endokrinol. **1.** Böbreküstü bezi korteksine yakınlığı ve benzerliği olan. **—2.** *Kortikotrop hormon,* A.C.T.H.'nin eşanlamlısı.

KORTİN a. (fr. *cortine*). Endokrinol. 1935'te amerikalı fizyolog Kendall tarafından bulunan böbreküstü bezi korteksi doğal hormonlarının tümü (mineralokortikoitler ve glukokortikoitler). [Olguların çoğunda, tedavi açısından kortinin yerini kortizon ve onun sentetik türevleri almıştır.]

KORTİNA a. (lat. *cortina*, küçük kazan). Bot. Bazı mantarlarda şapkanın kenarını sapın üst kısmına bağlayan iplik topluluğu. (Mantar büyüyüp açıldığında kortina yırtılır, şapkanın üzerinde belli belirsiz iplik parçaları, ama sapın üzerinde pas ya da tarçın rengi ipliklerden oluşan bir çeşit halka kalır. Bazen iplik ağı bütün sap boyunca yayılır.)

KORTİZOL a. (fr. *cortisol*). Org. kim. Böbreküstü bezinin, formülü $C_{21}H_{30}O_5$ olan başlıca hormonu.

—ANSİKL. Kortizol, böbreküstü bezinin iki iç katmanı, özellikle saçaklı bölge tarafından salgılanır. Ardışık olarak yapılan yükseltgemeler sonunda projesterondan türetilen bir steroittir. Günlük salgı miktarı, 15-20 mg/24 sa'tir; bunun % 50'den çoğu, sabahın saat 6'sı ile 10'u arasında salgılanır. Kortizol, büyük metabolizma işlevlerinin düzenlenmesinde önemli bir rol oynar. Glusitlerin metabolizmasında kan şekerinin normal düzeyde kalmasını sağlar. Karaciğerde proteinlerden glukoneojenez yapımını kolaylaştırır. Ayrıca proteinlerin metabolizmasında gereksiz ve aşırı kullanımı yüzünden ortaya çıkan kassı atrofinin, osteoporozun, büyüme durmasının ve negatif azot bilançosunun da gösterdiği gibi azot katabolizmasını destekler. Lipitlerin metabolizmasında yağları özel bir biçimde yeniden dağıtarak harekete geçirir: böylece sırtın üst bölümlerinde yağ birikmesi, alın ve yüzde şişmanlık görülür. Su ve elektrolitlerin metabolizmasındaki etkisi aldosteronunki kadar önemli değildir.

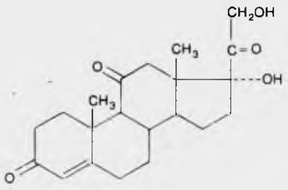
Kortizol tedavide, antienflamatuvar (yangıya karşı) ve antialerjik bir ilaç etkisi gösterir. Bu nedenle iltihapların, kollagen hastalıklarının, alerjilerin tedavisinde kullanılır. Ancak yeni kortikosteroitlerin ortaya çıkışı, kortizolun antienflamatuvar bir ilaç olarak kullanımını önemli ölçüde azaltmıştır. Buna karşılık kortizon ve dezoksikortikosteronla birlikte böbreküstü bezinin

korthals

süreğen (Addison hastalığı) ya da akut yetersizliğine karşı kullanılan temel bir maddedir.

KORTİZON a. (amerikanca *cortisone*). Org. kim. Formülü $C_{21}H_{28}O_5$ olan böbreküstü bezi hormonu; belirgin bir yangı giderici etkinliği vardır.
—ANSİKL. Kortizon evrimli, süreğen poliartritlerin, akut eklem romatizmalarının, eritemli yaygın akut lupusların tedavisinde zaman zaman parlak sonuçlar vermektedir. Bu hormonun kullanımı kimi zaman tehlikeli durumlara yol açar, bu nedenle titiz bir tıbbi denetim altında sıkı bir rejimi gerektirir. Tedavi sona erdiğinde genellikle etkileri de ortadan kalkar. Birincil ya da hipofiz kökenli böbreküstü bezi yetmezliklerinde fizyolojik dozlarda, yangılı hastalıkların, alerjilerin, kimi kan hastalıklarının tedavisinde daha yüksek dozlarda kullanılır. Öte yandan türevleri ya yerel olarak uygulanır ya da eklem içine şırınga edilir.

kortizon $C_{21}H_{28}O_5$

KORTİZONUMSU sıf. Tıp. Etkisi kortizonunkine benzeyen.

KORTRİJK, Courtrai'nin hollandaca adı.

KORU a. Küçük orman; yollarla bölünmüş bir parkın, gezinti yeri olarak düzenlenmiş kapalı ağaçlık kısmı.
—Kur. tar. *Koru ağası*, has ahıra bağlı korucu*ların amirlerine verilen ad.
—Ormanc. *Koru ormanı*, tohumdan ya da fidandan yetişen ve yüksek düz gövdeli, büyük boyutlu ağaç üretmeye yarayan orman. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ormanc. Koru ormanı çok güzel ağaç topluluklarını elde etmeye ve nitelikli kereste üretmeye yarar. Koru ormanı, ağaçları çotuk sürgünlerinden yetişen ve genellikle yalnız yakacak ya da diğer kullanım odunu veren baltalık ormanın karşıtıdır. Koru ormanının gelişmesi tamamen tohumdan yetişen fidanlara dayanır. Koru ormanı amenajmanında gençleştirme kesimleriyle doğal tohum dağılımı, iyileştirme kesimleriyle de (boş alan, ağaçsız alan yaratma) fidanların büyümesi kolaylaştırılmalıdır. Koru ormanı rejimi, çotuktan sürgün vermeyen reçineli ağaçlar (çam, köknar, vb.) için tek üretim yoludur. Bu rejim aynı zamanda yakacak odundan daha değerli olan yapacak odun ve sanayi kerestesi veren yayvan yapraklı ağaçlar için de daha iyidir. Buna karşılık, koru ormanı ortalama olarak ancak 80-150 yaşına gelince işletilebilirken, baltalık ormanda her 30-50 yılda bir kesim yapılır. Bu da, koru ormanı rejiminin, özel orman işletmeciliğinden çok beylik orman işletmeciliğine elverişli olduğunu gösterir.
Koru ormanı *tam (düzgün)*, yani yan yana yer alan aynı yaştaki ağaç topluluklarından oluşabildiği gibi küçük korular ya da tek tek ağaçlar halinde karışık ve değişik yaştaki ağaçlardan da oluşabilir. Koru ormanı, ağaç topluluğunun yaşına göre farklı adlar taşıyan art arda evrelerden geçer: *ekim, sık fidan çağı, ince sırık çağı, direklik koru, genç koru, yaşlı koru.*
Amenajman öteden beri uygulanmakta olan doğal tohum saçımı ve seyreltme yöntemiyle yapılabilir; yayvan yapraklı ağaçlar için genel durum budur. Ama her çeşit ağaç için, ağaç bırakmamacasına toptan kesim yaparak fidandan yeni koru ormanı üretilebilir; örneğin sahil çamı için bu yöntem uygulanır. *Baltalık ormandan* koru ormanına geçişi sağlayan ormancılık işletmelerine *dönüştürme* denir.

KORU (Şevki), türk atlet ve antrenör (Ankara 1913). Maratonda türk atletizminin öncüsü sayılır. Milli takımda aralıksız 15 yıl yer aldı (1935-1950). Atina'da Doğu Akdeniz atletizm şampiyonası'nda ünlü atletleri geçerek birinci oldu (1947). Aynı yıl ABD'de, Uluslararası Boston maratonu'nda yedinciliği elde etti. Beş kez Türkiye şampiyonluğunu kazandı (1939, 1940, 1943, 1945, 1946).

KORUALAN, Konya'nın Hadım ilçesi merkez bucağına bağlı belde; 4 025 nüf. (1990). Belediye.

KORUCU a. Kır bekçisi: *Köy korucuları.*
—Ask. tar. Sefere gidemeyecek kadar yaşlanan ve fiilen savaşa katılamayan yeniçerilere verilen ad. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Huk. Köylerde can ve mal güvenliğini sağlamak için görevlendirilmiş silahlı kişi. (Korucular, köy ihtiyar meclisince görevlendirilir ve köy muhtarının emrinde çalışırlar. Korucuların yirmi iki yaşından küçük altmış yaşından büyük olmaması ve iyi haliyle tanınmış olması gerekir. Olağanüstü hal ilan edilen illerde, gerekirse valinin önerisi, İçişleri bakanlığı'nın onayıyla yeteri kadar geçici köy korucusu görevlendirilebilir.)
—Kur. tar. Has ahıra bağlı çayırları, koruları bekleyen, bakımını yapan görevli. (Bk. *ansikl.* böl.)
—ANSİKL. Ask. tar. Korucu adı verilen yaşlı yeniçerilerin İstanbul'da bırakılmaları usulü, ilk kez Mehmet II döneminde uygulanmaya başladı. O dönemde on kadar korucu İstanbul'da bırakılırken, uygulama daha sonraları giderek yaygınlaştı, Eğri seferi sırasında (1595) bin kadar korucu vardı. Yeniçeri ocağı giderek bozulunca kimi genç yeniçeriler savaşa gitmemek için korucu uygulamasından yararlandılar.
—Kur. tar. Has ahırda görevli korucular iki bölüme ayrılırdı. Bir bölümü, hizmetlerine karşılık olarak avarız-ı divaniye, imdadiye-i seferiye gibi vergilerle bazı bedensel yükümlülüklerden bağışık tutulan köylülerdi. Bir bölümünü ise hizmetleri karşılığında gündelik alan, acemi oğlanları içinden has ahıra verilenler oluşturmaktaydı. Bölgelerine göre ayrı ocaklar halinde örgütlenen, başlarında koru ağası denilen amirleri bulunan korucular, büyük ve küçük imrahora bağlıydılar.

KORUCU, Balıkesir'in İvrindi ilçesine bağlı bucak; 12 269 nüf. (1990); 25 köy. Merkezi *Korucu*, 2 185 nüf. (1990).

KORUCULUK a. Korucunun işi.

KORUCUTEPE. Arkeol. Elazığ'ın D.'sunda Altınova kesiminde höyük. Keban baraj gölü altında kalan arkeolojik yerleşmeleri kurtarma projesi kapsamında, Chicago Üniversitesi'nden M. V. Loon ile Kaliforniya Üniversitesi'nden G. Buccellati yönetiminde yapılan kazılar (1968-1970), daha sonra baraj gölü doluncaya değin Hayri Ertem tarafından sürdürüldü. Burada İlk Bakırtaş dönemine (İ.Ö. 4500-3500) inen bir yerleşme saptandı. Bunun üstünde Son Bakırtaş dönemi (İ.Ö. 3500-3000) yerleşmesinde sarı renkli çanak çömlekler, yapı kalıntıları ve mezar buluntuları ortaya çıkarıldı. Daha üst katmandaki iki evreli İlk Tunç çağ yerleşmesinde (İ.Ö. 2700-2000), yapılar (kalın duvarlı bir tapınak), çanak çömlekler, kadın heykelcikleri bulundu. Orta Tunç çağ buluntuları arasında (yaklş. İ.Ö. 1500) bir mitanni mühürü dikkati çeker. Höyüğün G.eteğinde yoğunlaşan Son Tunç çağ katmanı (İ.Ö. 1400-1200), Hitit imparatorluk dönemini temsil eder. Yerleşme, Boğazköy surlarına benzer bir teknikte, kalın bir duvarla çevriliydi. Bu dönemden XIV.-XIII. yy.'lara tarihlendirilen mühürler, hiyeroglif yazılı damga ya da mühür baskıları ele geçti (bunlarda luvi ve hurri adlarının yanı sıra, yerel kral adlarına da rastlanır). Demir çağına ilişkin (yaklş. İ.Ö. 1000-800) buluntu azdır.

KORUÇAM, rumca **Kormakiti,** KKTC' de Girne ilçesine bağlı köy.

KORUÇAM burnu, esk. **Kormacit,** rumca **Kormakiti,** KKTC topraklarında, Beşparmak dağlarının B. ucunun oluşturduğu burun. Güzelyurt körfezini K.'den sınırlar.

KORUDAĞ ya da **KURUDAĞ,** Trakya'nın G. kesiminde G.-B.-K.-D. doğrultusunda uzanan dağ kütlesi; 676 m. Eosen ve Oligosen flişlerinden yapılmış olan kütlenin sarp G. yamaçları Saros körfezini K.'den sınırlayan genç bir fay dikliğidir. Keşan'ı Gelibolu'ya bağlayan E-24 karayolu ormanla kaplı bu dağlık alanı aşar.

KORUGAN a. Ağaç gövdeleriyle yapılmış, çevresine çukur kazılmış, korunması kolay, kare biçimindeki ev.
—Ask. Muharebede düşmanın gözetlemesine, ateşine karşı personeli, silahları korumak amacıyla beton ya da ahşaptan yapılmış, gözetleme ve ateş mazgalı bulunan savunma mevzisi ya da gözetleme yeri.

KORUK a. Henüz olgunlaşmamış, ham ve ekşi üzüm.
—Mutf. *Koruk çevirmesi*, koruk, şeker, limon suyu, şarap ve suyla hazırlanan çevirme türü tatlı yiyecek. (Koruk, reçel gibi hazırlandıktan sonra suyu süzülüp taneleri kâselere konur. Şerbeti ateş üzerinde bir kaşıkla sürekli çevirip karıştırarak koyulaştırılır, içine limon suyu ve az miktarda şap atıldıktan sonra tanelerin üzerine dökülüp soğumaya bırakılır.) || *Koruk reçeli*, koruk, şeker, su, limon suyu ve şapla yapılan tatlı yiyecek. (Korukların çekirdekleri sap tarafından iğne batırılarak çıkartılır. Şekerli suda bir taşım kaynadıktan sonra bir gün bekletilir. Ertesi gün tekrar birkaç taşım kaynatılıp içine limon suyu ve nohut büyüklüğünde, dövülmüş şap konur ve ılımaya bırakılır.) || *Koruk suyu*, koruklar ezilerek elde edilen ekşi özsu. (Bazı yörelerde kimi yemeklere ekşilik vermesi için katılır ya da salatalarda limon yerine kullanılır.) || *Koruk şerbeti*, koruk suyuyla yapılan tatlı içecek. (Korukları taneleyip suyunu sıktıktan sonra içine şeker ve su konur. İki nar yaprağı ya da oğulotu şekerle ezilip bu suya katılırsa daha hoş bir kokusu olur. Bazı yörelerde içine nane de katılır.)

KORUK LÜFERİ a. Zool. Ağustos ayında avlanan lüfere halk arasında verilen ad.

KORULUK a. Sık ağaçlı yer; koru.

KORUMA a. **1.** Bir kimseyi, bir tehlikeye bir kötülüğe karşı savunmak, korumak eylemi; bu yolla elde edilen destek, yardım: *Temsilci, ziyaretlerini yoğun bir polis koruması altında yaptı.* (Bk. *ansikl.* böl. Nük. müh.) **—2.** Bir şeyi korumak, saklamak, muhafaza etmek eylemi; bunun için yapılan şey: *Bu bina, çevreci bir derneğin koruması altında. Doğal ve kültürel çevreyi koruma derneği.* **—3.** Koruma görevlisinin kısa söylenişi: *Bakan, yemeğe korumalarıyla geldi.* **—4.** *Koruma görevlisi*, önemli bir kişiyi korumakla, güvenliğini sağlamakla görevli güvenlik memuru.
—Antropol. Kimi ülkelerde (ABD, Kanada, Avustralya, Peru, vb.), oturdukları bölgeler Avrupalılar'ın işgali sırasında, savaşlardan ve soykırımlardan kurtulabilen yerli halkların yerleştirildiği topraklar.
—Bes. san. *Işınla koruma*, iyonlaştırıcı ışınların etkisinden yararlanılarak besin maddelerini koruma yöntemi. (Özellikle mikroorganizmaların ve böceklerin yok edilmesinde etkilidir.)
—Bilş. *Bellek koruma*, özel bellek bölgelerinde bulunan verilerin değiştirilmesini engelleyen teknik. || *Bir fişliği, bir veri bankasını koruma*, bir fişliğe bir veri bankasına erişimi bazı ölçütlere göre sınır-

lamaya olanak veren teknik.
—Cez. us. huk. *Koruma önlemleri,* yargılama sonunda verilecek kararın yerine getirilmesini sağlamak üzere alınan önlemlerin tümü. (Ceza yargılamasında geçici olarak alınan bu önlemlerin başlıcaları tutuklama, yakalama, arama ve elkoymadır.)
—Denizc. *Kıyılan denize karşı koruma,* bir kıyıyı, gelgitin, soluğanın ve deniz akıntılarının etkisine karşı dalgakıranlar, topuklar ya da seddeler inşa ederek koruma tekniği. (Kıyıları koruma programının en önemlisi Avrupa'da gerçekleştirilen ve Delta planı adıyla bilinen programdır. Hollanda'da, ülkenin batı bölümünü [Zeeland takımadaları] denizden kıyıya doğru esen rüzgârların etkisiyle kabaran gelgitin neden olduğu su baskınlarından [1953 felaketi] korumak için yapıldı.)
—Deric. *Derilerin korunması,* sepilemeden önce derilerin depolanması sırasında üzerlerindeki çürütücü bakterilerin gelişmesini önlemek amacıyla yapılan işlemler (tuzlama, kurutma).
—Dilbil. *Koruma ünsüzü* → BAĞLANTI *ünlüsü.*
—Elektrotekn. *Koruma düzeneği,* olağandışı olarak kabul edilen belirli koşullarda bir elektrik ağı ya da donanımının bir ya da birçok öğesini devre dışı bırakabilecek biçimde tasarlanmış işlevsel aygıtlar topluluğu. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Koruma halkası,* arklara karşı bir koruma ve elektrik geriliminin daha iyi dağılımını sağlamak için bir izolatör zincirinin ya da bir yalıtıcı sütunun ucuna yerleştirilen metal halka. || *Koruma kablosu,* bir hattın iletkenleri üzerine yerleştirilmiş ve topraklanmış havai iletken. (Hattı yıldırımlardan kaynaklanan aşırıgerilimlere karşı korumaya yarar.) || *Seçmeli koruma,* bir devrenin içinde bir arıza oluşmuş belirli bir bölümünü devre dışı bırakmaya yarayan koruma düzeneği.
—İkt. Ulusal ürünler yararına alınan yasaklama ya da kısıtlama önlemlerinin tümü.
—İstihkc. *Koruma duvarı,* bir mevziyi ya da siperi savunanların, hem cepheden gelen ateşe karşı korunmalarını, hem de silahlarıyla karşılık vermelerini sağlayacak biçimde yapılmış beton ya da toprak tahkimat.
—Kuyumc. Daha önceden altın ya da gümüşle kaplanmış bazı bölümleri, yeni bir banyonun etkisinden korumak için sürülen vernik.
—Mak. san. *Koruma kapağı,* kimi makinelerin tehlikeli (kayışlar, dişli takımları, mandrenler, takımlar vb.) ya da kırılgan (kızak yolları, kaptörler vb.) organlarını çevreleyen muhafaza karteri ya da zarfı.
—Metalürj. Bir yüzeyi, yükseltgenmeye, korozyona, aşınmaya vb. karşı korumak için yapılan işlem. (Bk. *ansikl.* böl.) || *Katodik koruma* → KATODİK.
—Nük. müh. Bir nükleer donanımda, radyoaktif ürünlerin çevreye dağılmasını önlemek için alınan önlemlerin tümü. || *Koruma betonu,* bileşimiyle, özellikle içerdiği barit, demir cevheri, çelik ya da kurşun talaşı gibi ağır elementlerle ışımalara karşı koruma sağlayan beton. || *Bir nükleer reaktörün koruma kabı,* reaktörü tamamen çevreleyen ve normal çalışma koşullarında ya da kaza durumunda radyoaktif maddeleri koruyacak biçimde tasarlanmış sızdırmaz yapı. (Radyoaktif ürünler ile halk arasına yerleştirilmiş üç engelden biridir.) || *Bir plazmayı koruma,* kontrollü termonükleer kaynaşmalara ilişkin araştırmalarda kullanılan ve iyonlaşmış parçacıklar plazmasını bunu çevreleyen kabın çeperlerinden ısıl olarak yalıtılmış halde tutmaya dayanan işlem. (Günümüzde kullanılmakta olan manyetik alanlarla koruma yöntemi en umut verici yöntem olarak görünmektedir.)
—Ormanc. *Koruma ormanı,* özellikle dağlarda ve dik yamaçlarda, toprağı erozyondan, deniz kenarlarında kumulların ilerlemesinden korumak amacıyla yetiştirilen orman. || *Koruma şeridi,* ormanlarda, özellikle yaz aylarında yangınların yayılmasını önlemek amacıyla bitkiden yoksun bırakılan, yeterli genişlikte (en az 30 m) toprak şeridi. || *Otlatmadan koruma,* evcil hayvanların ormanda otlamasını yasaklama. (Bu önlem, otlatmaya izin verilen bölgelerde, yenilenmekte olan parsellerde yıllarca uygulanır.)
—Pedol. *Toprak koruma,* tropikal iklimde su ve rüzgârın etkileri çoğunlukla felaket boyutuna varan aşındırmasıyla mücadele etmek için alınan önlemler ve kullanılan yöntemler. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Petr. san. Toplam çıkarmayı artırmak amacıyla aynı yatakta bulunan kuyuların anlık üretimini sınırlamaya yönelik önlemlerin tümü.
—Ruhbil. Çocuğun 7-12 yaş arasında kazandığı kavramsal düşünme şeması. Bu şemaya göre çocuk, bir nesnedeki görünür dönüşümlerin (örneğin biçiminin değişmesi), yalnızca o nesnenin daha önceki bir ya da birkaç niteliğini (örneğin ağırlığını) korumasını engellemediğini, ama ayrıca, bu korumayı içerdiğini de "bilir". (Bk. *ansikl.* böl.)
—Teknol. *Koruma düzeneği,* kimi makinelere, vücudun herhangi bir bölümünün tehlikeli bir bölgeye girmesini önlemek (maddesel koruma düzeneği) ya da girmesi durumunda tehlikeli hareketi durdurmak (maddesel olmayan koruma düzeneği) için monte edilen güvenlik düzeneği. (Maddesel koruma düzenekleri genellikle ızgaralardır; maddesel olmayan koruma düzenekleri ise, operatörün optik, elektriksel, sesötesi işaretlerin ya da hava huzmelerinin yolu üzerine çıkmasıyla harekete geçer.)
—Uluslarar. huk. *Diplomatik koruma,* bir devletin, yabancı bir ülkede vatandaşları ya da kimi kişiler yararına uyguladığı koruma. (Bk. *ansikl.* böl.)
—Uluslarar. ikt. *Koruma hükmü,* Gümrük tarifeleri ve ticaret genel anlaşması'na (GATT) üye devletlerden herhangi birinin (ya da başka bir kuruluşun), ticari ortaklarına karşı yükümlülüklerinden geçici bir süre için bağışıklı tutulmasına olanak sağlayan hüküm. (Uluslararası ticaretin liberalleşmesi, dış rekabete karşı engeller konulmasını olanaklı kılan büyük sayıda koruma hükümlerini de birlikte getirdi.)
—ANSİKL. Elektrotekn. *Koruma düzeneği.* Üç temel bileşen içerir: korunacak öğeye etkiyen elektriksel büyüklüklere benzer büyüklükler üreten ve ölçme sonucunu indirgeyen ya da dönüştüren alıcı; ölçme düzenleyici mantık ve karar işlevlerini içeren koruma dolabı; ayırtedici nitelikleri arıza durumunda devre dışı bırakılacak öğeninkilere uygun bir disjonktör.

Arızalı bir donanım öğesinin belirlenmesi ve seçmeli ayrımı en kısa zamanda yapılmalıdır, aksi durumda aygıtlar bozulabilir, donanım zarar görebilir ve kullanıcılar enerjiden yoksun kalabilir.

Koruma düzenekleri donanım ve makinelerin ayrılmaz bir parçasını oluşturur.
—Huk. Çocukları ve bakıma gereksinmesi olan yaşlılarla sakatları korumaya ilişkin kurallar, 24 mayıs 1983 tarih ve 2828 sayılı Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu kanunu'nda yer alır. Bu yasanın amacı, çocuklarla bakıma gereksinmesi olan öteki kişilere götürülen hizmetler için kurulan örgütlerin görev, yetki ve sorumluluklarını düzenlemektir. Yasanın tanımına göre korunmaya gereksinmesi olan çocuk beden, ruh ve ahlak gelişimleri ya da kişisel güvenlikleri tehlikede olup da 1. ana ya da babası ya da her ikisi olmayan; 2. ana ya da babası ya da her ikisi de bilinmeyen; 3. ana ya da babası ya da her ikisi tarafından terk edilen; 4. ana ya da babası tarafından ihmal edilip fuhuş, dilencilik, alkollü içki ya da uyuşturucu maddeleri kullanma gibi her türlü sosyal tehlikelere ve kötü alışkanlıklara karşı savunmasız bırakılan ve başıboşluğa sürüklenen çocuktur (md. 3). Yasanın tanımına göre, gereksinme içinde olan sakat kişi bedensel, zihinsel ve ruhsal özelliklerinde belirli oranda fonksiyon kaybına neden olan organ yokluğu ya da bozukluğu sonucu normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olup da korunmaya, yardıma, bakıma ve yetiştirilmeye gereksinmesi olan kişidir (md. 3). Gereksinme içindeki yaşlı insan sosyal ya da ekonomik yönden yoksunluk içinde olup korunmaya, bakıma ve yardıma gereksinmesi olan yaşlı kişi olarak tanımlanmıştır (md. 3). Korunmaya gereksinmesi olan çocuk, yaşlı ve sakatlarla ilgili sosyal hizmet kuruluşları ise şunlardır: 1. Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu; 2. çocuk yuvaları; 3. yetiştirme yurtları; 4. kreş ve gündüz bakımevleri; 5. huzurevleri; bakım ve rehabilitasyon merkezleri. Çocuk yuvaları, 0 -12 yaş arası korunmaya gereksinmesi olan çocuklarla, gerektiğinde 12 yaşını dolduran kız çocuklarının bedensel, eğitsel, psiko-sosyal gelişimlerini ve sağlıklı bir kişilik kazanmalarını sağlamakla görevli ve yükümlü, yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Yetiştirme yurtları, 13-18 yaş arası korunmaya gereksinmesi olan çocukları korumak, bakmak ve bir iş ya da meslek sahibi edilmeleri ve topluma yararlı kişiler olarak yetişmelerini sağlamakla görevli ve yükümlü olan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Kreş ve gündüz bakımevleri, 0-6 yaş grubundaki çocukların bakımlarını gerçekleştirmek, bedensel ve ruhsal sağlıklarını korumak ve geliştirmek, bu çocuklara temel değer ve alışkanlıkları kazandırmak amacıyla kurulan ve sunduğu hizmetler karşılığında ücret alan ve yatılı olmayan sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Huzurevleri, gereksinme içindeki yaşlı kişileri huzurlu bir ortamda korumak, bakmak, sosyal ve psikolojik gereksinmelerini karşılamak amacıyla kurulan yatılı sosyal hizmet kuruluşlarıdır. Bakım ve rehabilitasyon merkezleri bedensel, ruhsal ve zihinsel özürleri nedeniyle normal yaşamın gereklerine uyamama durumunda olan kişilerin fonksiyon kayıplarını gidermek ve toplum içinde kendi kendilerine yeterli olmalarını sağlayacak beceriler kazandırmak ya da bu becerileri kazanamayanlara sürekli olarak bakmak üzere kurulan sosyal hizmet kuruluşlarıdır.

Sosyal hizmetler ve çocuk esirgeme kurumu kanunu kapsamına giren etkinlikler devletin denetim ve gözetiminde yürütülür.
—Metalürj. Bir metal parçayı koruma, bu parçayı bir metal (metal kaplama), boya, lake, vernik, plastik, emay, seramik, fosfat (fosfatlama), kromat (kromatlama), oksit vb. katmanıyla kaplayarak gerçekleştirilir. Yöntemler bir arada da kullanılabilir; örneğin fosfatlama ve kromatlamadan sonra, altta oluşan tabakanın etkisiyle daha kolay yapışan vernik ve boya uygulanır.
—Nük. müh. Canlı varlıkları ışımaların etkisine karşı koruma (biyolojik koruma), temel olarak ışıma kaynakları ile korunacak canlı ortam arasına ekranlar yerleştirilerek gerçekleştirilir.

Ekranların cinsi ve kalınlığı ışımaların cinsine ve enerjisine bağlıdır. *α ışıması* ince bir kauçuk (eldiven) ya da pleksiglas yaprağı ile kolaylıkla soğurulur. *β ışıması* genellikle basit bir alüminyum yaprak ile durdurulur. *Nötron ışıması* , nötronlar hafif çekirdekler, özellikle de hidrojen yönünden zengin malzemelerle (su, politen, beton) yavaşlatılarak zayıflatılır, daha sonra ise yavaş nötronların yakalanmasına karşı büyük bir etkin kesit gösteren maddelerle (örneğin bor) soğurulur.

Elektromanyetik yapıdaki *X ve γ ışımaları* üç yoldan zayıflatılır: ısılelektrik etki, elektron çifti üretimi ve Compton etkisiyle yayınım. Bu ışımalar için en iyi ekranlar, kurşun gibi (kurşun tuğlalar, kurşunlu camdan pencereler, kurşunlu önlük ve eldivenler biçiminde) yüksek atom sayılı elementlerden oluşan yoğun malzemelerden yapılırlar. Öte yandan barit ya da demir cevheri içeren ağır betonlar da kullanılır.

—Pedol. ABD, toprak koruma programlarını ilk ortaya atan devlet oldu: *Soil Conservation Service* 1935'te, Orta ve Güney Devletler'de yeni yeni işlenmeye başlanan toprakların aşınma zararlarına karşı korunması için kuruldu. Önceleri suyun (aşınmayı önleyen sekiler ve sekicikler, yüzey biçimlerine göre tarım) ve rüzgârın (rüzgâr kesen çitler) aşındırmasıyla, mekanik yoldan mücadele edilmesine ilişkin yöntemler yeğlendi. Bugün ise toprağın sürekli olarak örtülü kalmasını (orman koruma, ara tarımlar, vb.) ve sağlam bir yüzey yapısının korunmasını amaçlayan biyolojik mücadele yöntemleri ağır basmaktadır. Bölgesel ölçekteyse, tarım-ormancılık-hayvancılık dengesi, toprak işleme ve koruma planlarının başlıca hedeflerindendir. Özellikle gelişmekte olan ülkeler için, bir toprak koruma siyasetinin başarıya ulaşması fazla engebesi ve nüfus baskısı kuvvetli ülkelerde çoğunlukla çözülmesi zorlaşan sosyoekonomik sorunlara egemen olmayı gerektirir.

—Ruhbil. Piaget koruma şemalarını, işlemsel yapıların varoluş belirtileri olarak gördü. İşlemleri beliringleştiren tersinirlik, çıkış noktasına bir dönüşün olanaklı olmasını sağlayan değişmezlerle kendini gösterir. Başka bir deyişle, dönüşüm sırasında belli bir özelliğin korunması sözkonusudur. Piaget, örneğin maddenin korunması kavramının ortaya çıkmasını incelemek için, şu deney tekniğini tasarlamıştı: bir çocuğa kilden bir top verilir ve çocuktan, bunun bir eşini yapması istenir. İki toptan biri (A topu) çocuğun gözü önünde olduğu gibi dururken, ikinci top (B topu) dönüşümlerden geçirilir; sosis, yılan, galeta biçimine sokulur ya da küçük parçalara bölünür. Maddenin korunmasını incelemek üzere, daha sonra çocuğu A ve B'de "aynı hamurun" olup olmadığı ve nedeni sorulur. Çocuk ister "evet", ister "hayır" yanıtını versin, ileri sürdüğü nedene göre eldeki nesnenin biçimi değiştirilir, akılyürütmesinde diretip diretmediği ya da görüşünü değiştirip değiştirmediği denetlenir. Belli bir süre sonra da, çocuğa B topunun uğradığı dönüşümlere rağmen ağırlığın aynı mı kaldığı, yoksa değiştiği mi sorulur.

Bu deney tekniği Piaget'nin 4-6 yaş (hazırlayıcı düzey) özneleriyle somut işlemler aşamasına erişen çocuklar (7-11 yaş) arasında temel bir ayrım yapmasına olanak verdi: genç özneler, dönüşümleri, tersinir ve yalnız biçimleri değiştiren dönüşümler olarak görmemekte, hiçbir koruma öne sürmemektedirler.

Bununla birlikte, Piaget ve İnhelder (1941), koruma şemalarının ortaya çıkışında belli bir eşzamansızlaşma da saptadılar: örneğin maddenin korunması 7-8 yaşlarına doğru, ağırlığın korunması 9-10 yaşlarına doğru, hacmin korunması 11-12 yaşlarına doğru kazanılıyordu. Piaget bu zaman farklılığını, somut işlemlerin doğasına bağladı. Somut işlemlerin, henüz kendi içeriklerine bağlı olan mantıksal biçimleri, bir içerik için kazanılan şeyi farklı içeriklere değil, ancak benzer yapılardaki içeriklere genelleştirme olanağını veriyordu.

—Uluslarar. huk. Devlet vatandaşları üzerinde (bunlar ülke içinde bulunmasalar da) hem ülkesel hem de kişisel yetkilere sahiptir. Yurtdışındaki vatandaşın, kendi devletine karşı kimi yükümlülükleri vardır (askerlik hizmeti); buna karşılık devlet de onu korur. Diplomatik koruma, vatandaşlık statüsünün öğelerinden biridir. Siyasal çıkarlara göre hareket eden devlet için bu bir haktır. Devlet, kendi vatandaşı olmayan kişileri de koruyabilir. Bir devlete vatandaşlık dışında bir hukuksal bağla bağlı olan kişiler, koruma altındaki devletin uyrukları, özel antlaşmalara göre korunan kişiler bu gruba girerler.

KORUMACI sıf. Korumacılıkla ilgili.

◆ sıf. ve a. Korumacılık yanlısı.

KORUMACILIK a. **1.** Bir ülkenin tarımını, ticaretini ya da sanayisini yabancı rekabetine karşı, başta gümrük önlemleri olmak üzere, çeşitli önlemlerle korumayı öngören sistem. **—2.** *Anlaşmalı korumacılık,* YENİKORUMACILIK'ın eşanlamlısı.

—ANSİKL. Korumacılık, bir ülkenin kendi üretim güçlerini geliştirmesinin çıkarlarına uygun olduğu ilkesinden yola çıkar; bu nedenle bu güçlerin doğmasına yardım etmek, sonra da bunları yabancı rekabete karşı korumak zorunlu görülür.

Korumacılık yanlılarının görüşüne göre, sanayilerin akılcı bir biçimde korunması, üretim güçlerini özendirip geliştirerek ve sanayi rejiminin kurulmasını sağlayarak istihdamın korunmasına ve yaratılmasına olanak verir; korumanın yardımıyla ücretler istikrarlı bir düzeyde tutulur ve hammaddeler üretildikleri yerde kullanılarak sermaye ve emek kaybı önlenir; son olarak, bir ülkeye ekonomik güç ve bağımsızlık kazandırmanın en kesin yolu onun kendi iç pazarı üzerinde egemenlik kurmasını sağlamaktır.

Korumacı sistem, tüketicinin çıkarlarını da gözettiğini ileri sürer: pahalılık görülebilir, ancak bu pahalılık bir süre sonra ortadan kalkacaktır; üstelik, yabancı ürünlerin hep başlangıçtaki gibi ucuz fiyatla sunulacağı ileri sürülemez. Korumacı vergi, mutlaka bir pahalılık yaratmaz, ama fiyatların aşırı oranda düşmesini önleyebilir. Korumacı önlemler için şu örnekler verilebilir: gümrük girişlerine vergi konulacak dışalımın sınırlandırılması, dışalımın lisansa bağlanması, normlar (sağlık normları, teknik normlar vb.) konulması, kambiyo denetim sistemi, vb. XVIII. yy.'da merkantilistlerin öğretisi olan korumacılık, XIX. yy. sonunda yeniden canlandı. Keynesci kurama dayanarak, istihdam üzerinde etkili olmak için dışsatımın özendirilmesi gerektiğini ileri süren yenimerkantilizm, özellikle korumacılıktan esinlendi. 1970'ten beri, ekonominin bazı kesimlerinde, uluslararası rekabetin tehlikelerine karşı zaman zaman üstü örtülü bir biçimde bazı koruma önlemleri uygulandığı görüldü. Böylece, "yenikorumacılık"tan söz edilmeye başlandı.

• *Türkiye*'de. Sanayileşme sürecine oldukça geç giren ülkelerden biri olan Türkiye' de sanayi, bir yandan devlet eliyle kurulurken, bir yandan da özel kesime sağlanan yoğun bir devlet korumacılığı ile gelişti. Devlet desteği önemli sanayi kollarına da girdi ve ucuz kredi sağlama, alt yapı hizmetleri, gümrük bağışıklıkları, dışsatımı özendirme, dışalımı kısıtlama vb. önlemlerle yapıldı. Nitekim, daha Tanzimat döneminde Islahat-ı sanayi komisyonu' nun kurulup gümrük duvarlarının yükseltilmesi, 1908'den sonra sanayicilere verilen ayrıcalıkların ve tekel haklarınının genişletilmesi, 1913'te çıkartılan Teşvik-i sanayi kanun-u muvakkati ile yerli sanayinin yabancı rekabeti karşısında korunmaya çalışılması sanayi yatırımları yapacak özel kişileri özendirme ve koruma anlamında yapılan girişimlerdi.

Korumacılık Cumhuriyet döneminde de başlıca devlet politikası oldu. 1923'te toplanan İzmir İktisat kongresi'nde bu doğrultuda alınan kararlar kısa bir süre sonra yasalara dönüştürüldü. 1927'de yeni bir Teşvik-i sanayi kanunu kabul edildi. 1923-29 döneminde, Lozan antlaşması'nın serbest gümrük politikası uygulama hakkını kısıtlamış olmasının da etkisiyle liberal bir iktisat politikası uygulanmak zorunda kalınmakla birlikte, devlet, dönem boyunca tüccar ve sanayicilerin istekleri yönünde bir tutum aldı. 1929'da bu kısıtlamaların kalkmasıyla, sanayi, yüksek gümrük duvarlarıyla korunmaya başlandı. Türkiye'nin özel koşulları yanında dünya iktisadi bunalımının da etkisiyle 1929-40 yıllarına damgasını vuran devletçilik döneminde, devlet eliyle ithal ikameci bir sanayileşme modeline geçildi. Bu dönemde devlet, yeterli bir birikimi olmayan özel kesimin üstlenemeyeceği işlevleri üstlenmekle kalmayıp, uyguladığı fiyat politikaları, kurmuş olduğu temel sanayiler ve yabancı sermayeye karşı kapalı tutumuyla özel sermayenin gelişip güçlenmesine çalıştı. 1933-38 dönemi için hazırlanan Birinci beş yıllık sanayi planı da bu ilkelere göre hazırlandı. 1940-50 savaş ve savaş sonrası dönemi koşullarında ise, daha katı bir devletçilik anlayışı içinde olan hükemet, özel kesime doğrudan korumacı bir siyaset uygulamamakla kalmayıp ticari ve sınai etkinlikler üzerine de sıkı bir denetim getirdi. 1946'dan başlayarak, dış kaynakların artmasıyla 1950'den sonra yoğun devletçilik anlayışından vazgeçilerek liberal bir iktisat politikası izlenmeye başlandı. 1950-60 yıllarını kapsayan bu dönemin ilk yıllarında dış ticaret serbest bırakıldı, özel kesim ve yabancı sermaye yanlısı bir tutum benimsendi. Ancak, dış ticaretteki açıkları ödeme güçlükleri belirince, 1954'ten sonra, dışalıma yeniden kısıtlamalar getirildi, gümrük duvarları yükseltildi ve ithal ikameci bir sanayi politikası izlenmeye başlandı. Bu dönemde de kamu yatırımlarının özel yatırımların tamamlayıcısı olmak niteliği korundu. Öte yandan, Marshall yardımı çerçevesinde gerçekleştirilen ulaştırma, enerji ve haberleşme dallarındaki yatırımlar, devletin izlediği ithal ikameci politikanın özel kesime sağladığı girdiler ve kamu-özel kesim ortaklıkları ile devletin sağladığı birikimlerin bir bölümü bir anlamda özel sermayeye aktarıldı. 1954'te Yabancı sermayeyi teşvik kanunu ile Petrol kanunu çıkartıldı. Böylece bir yandan korumacı bir dış ticaret politikası uygulanırken, bir yandan da yabancı sermayenin ülkeye girişi özendirilmek istendi. Bu anlamda korumacılık, sanayiyi uluslararası rekabete hazırlamaktan çok iç pazara dönük, tekelci fiyatlarla satış yapan bir sanayinin gelişmesi doğrultusunda uygulandı. 1950'lerin ikinci yarısında Türkiye'nin dış ödemeler dengesi iyice bozulup ekonomi çıkmaza girdi ve Türkiye dış borçlarını ödeyemez duruma düştü. Bu durum, planlı ekonomiye geçişi gündeme getirdi. 1960 sonrası planlı dönemde, dış kaynak kullanımını en aza indirmek, yerli sanayinin kalkınması, sanayi ürünleri dışsatımının özendirilmesi ilkeleri benimsendi. Bu amaçlara ulaşabilmek için daha ileri teknolojilere yönelik ithal ikameci bir politika uygulandı. Ancak, yatırım için vergi indirimi; vergi istisna ve bağışıklıkları; gümrük vergilerinde bağışıklık, indirim, taksitlendirme ve erteleme; kredilerde öncelik; farklılaştırılmış faiz oranları; döviz tahsisinde öncelik; katlı kambiyo kuru uygulaması gibi yüksek düzeyde korumanın yarattığı aşırı yatırım talebi dışalımın hızla genişlemesine yol açtı. 1974 ve 1978 dünya petrol bunalımları da bu durumu körükledi. Bu bunalımda hükümet, bir süre yükselen petrol fiyatlarını ülke ekonomisine yansıtmayarak, devlet sübvansiyonlarıyla çözmeye çalıştı. Ancak, yüksek bir enflasyon ve dış ödemeler dengesinde belirginleşen bunalım ekonomide tıkanmaya yol açtı. İMF'nin de önerileri doğrultusunda alınan 24 ocak 1980 kararlarıyla ithal ikameci politika bırakılıp yerine "dışsatıma dönük kalkınma"nın temel alındığı liberal bir iktisat politikası benimsendi. Bu politika gereği dışalım kısıtlamaları büyük ölçüde kaldırıldı, yabancı sermayeye önemli kolaylıklar getirildi. Kalkınmanın ve büyümenin finansmanı dışsatımın yanında dış borç ve yardımlarla karşılanan bu dönemin en belirgin özelliği sanayi üretimi üzerindeki korumacılığın dışsatıma kaydırılması oldu. Bunu sağlamak üzere sürekli devalüasyonlarla para değerinde ayarlamalar yapmak, dışsatımda vergi iadesi uygulamak, genel kredi faiz oranlarının altında bir faizle kredi açmak vb. önlemlerle dışsatımcılara önemli destekler sağlanarak, gerek nitelik gerekse yüksek enflasyonla artan maliyetleri bakımından sorunları olan dışsatım ürünlerinin uluslararası piyasanın rekabetine karşı korunması amaclandı